మహాభారతం

వ్యాసమహర్షి

మహాభారతం

వేద వ్యాసమహర్షి

ఆది పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమం
దేవీం సరస్వతీం చైవ తతో జయముదీరయేత్॥0॥

లోమహర్షణపుత్ర ఉగ్రశ్రవాః సూతః పౌరాణికో నైమిషారణ్యే శౌనకస్య కులపతేర్ద్వాదశవార్షికే సత్రే॥1॥

సమాసీనానభ్యగచ్ఛద్బ్రహ్మర్షీన్సంశితవ్రతాన్
వినయావనతో భూత్వా కదాచిత్సూతనందనః॥2॥

తమాశ్రమమనుప్రాప్తం నైమిషారణ్యవాసినః
చిత్రాః శ్రోతుం కథాస్తత్ర పరివవ్రుస్తపస్వినః॥3॥

అభివాద్య మునీంస్తాంస్తు సర్వానేవ కృతాంజలిః
అపృచ్ఛత్స తపోవృద్ధిం సద్భిశ్చైవాభినందితః॥4॥

అథ తేషూపవిష్టేషు సర్వేష్వేవ తపస్విషు
నిర్దిష్టమాసనం భేజే వినయాల్లోమహర్షణిః॥5॥

సుఖాసీనం తతస్తం తు విశ్రాంతముపలక్ష్య చ
అథాపృచ్ఛదృషిస్తత్ర కశ్చిత్ప్రస్తావయన్కథాః॥6॥

కుత ఆగమ్యతే సౌతే క్వ చాయం విహృతస్త్వయా
కాలః కమలపత్రాక్ష శంసైతత్పృచ్ఛతో మమ॥7॥

సూత ఉవాచ

జనమేజయస్య రాజర్షేః సర్పసత్రే మహాత్మనః
సమీపే పార్థివేంద్రస్య సమ్యక్పారిక్షితస్య చ॥8॥

కృష్ణద్వైపాయనప్రోక్తాః సుపుణ్యా వివిధాః కథాః
కథితాశ్చాపి విధివద్యా వైశంపాయనేన వై॥9॥

శ్రుత్వాహం తా విచిత్రార్థా మహాభారతసంశ్రితాః
బహూని సంపరిక్రమ్య తీర్థాన్యాయతనాని చ॥10॥

సమంతపంచకం నామ పుణ్యం ద్విజనిషేవితం
గతవానస్మి తం దేశం యుద్ధం యత్రాభవత్పురా
పాండవానాం కురూణాం చ సర్వేషాం చ మహీక్షితాం॥11॥

దిదృక్షురాగతస్తస్మాత్సమీపం భవతామిహ
ఆయుష్మంతః సర్వ ఏవ బ్రహ్మభూతా హి మే మతాః॥12॥

అస్మిన్యజ్ఞే మహాభాగాః సూర్యపావకవర్చసః
కృతాభిషేకాః శుచయః కృతజప్యా హుతాగ్నయః
భవంత ఆసతే స్వస్థా బ్రవీమి కిమహం ద్విజాః॥13॥

పురాణసంశ్రితాః పుణ్యాః కథా వా ధర్మసంశ్రితాః
ఇతివృత్తం నరేంద్రాణామృషీణాం చ మహాత్మనాం॥14॥

ఋషయ ఊచుః

ద్వైపాయనేన యత్ప్రోక్తం పురాణం పరమర్షిణా
సురైర్బ్రహ్మర్షిభిశ్చైవ శ్రుత్వా యదభిపూజితం॥15॥

తస్యాఖ్యానవరిష్ఠస్య విచిత్రపదపర్వణః
సూక్ష్మార్థన్యాయయుక్తస్య వేదార్థైర్భూషితస్య చ॥16॥

భారతస్యేతిహాసస్య పుణ్యాం గ్రంథార్థసంయుతాం
సంస్కారోపగతాం బ్రాహ్మీం నానాశాస్త్రోపబృంహితాం॥17॥

జనమేజయస్య యాం రాజ్ఞో వైశంపాయన ఉక్తవాన్
యథావత్స ఋషిస్తుష్ట్యా సత్రే ద్వైపాయనాజ్ఞయా॥18॥

వేదైశ్చతుర్భిః సమితాం వ్యాసస్యాద్భుతకర్మణః
సంహితాం శ్రోతుమిచ్ఛామో ధర్మ్యాం పాపభయాపహాం॥19॥

సూత ఉవాచ

ఆద్యం పురుషమీశానం పురుహూతం పురుష్టుతం
ఋతమేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యక్తావ్యక్తం సనాతనం॥20॥

అసచ్చ సచ్చైవ చ యద్విశ్వం సదసతః పరం
పరావరాణాం స్రష్టారం పురాణం పరమవ్యయం॥21॥

మంగల్యం మంగలం విష్ణుం వరేణ్యమనఘం శుచిం
నమస్కృత్య హృషీకేశం చరాచరగురుం హరిం॥22॥

మహర్షేః పూజితస్యేహ సర్వలోకే మహాత్మనః
ప్రవక్ష్యామి మతం కృత్స్నం వ్యాసస్యామితతేజసః॥23॥

ఆచఖ్యుః కవయః కేచిత్సంప్రత్యాచక్షతే పరే
ఆఖ్యాస్యంతి తథైవాన్యే ఇతిహాసమిమం భువి॥24॥

ఇదం తు త్రిషు లోకేషు మహజ్జ్ఞానం ప్రతిష్ఠితం
విస్తరైశ్చ సమాసైశ్చ ధార్యతే యద్ద్విజాతిభిః॥25॥

అలంకృతం శుభైః శబ్దైః సమయైర్దివ్యమానుషైః
ఛందోవృత్తైశ్చ వివిధైరన్వితం విదుషాం ప్రియం॥26॥

నిష్ప్రభేఽస్మిన్నిరాలోకే సర్వతస్తమసావృతే
బృహదండమభూదేకం ప్రజానాం బీజమక్షయం॥27॥

యుగస్యాదౌ నిమిత్తం తన్మహద్దివ్యం ప్రచక్షతే
యస్మింస్తచ్ఛ్రూయతే సత్యం జ్యోతిర్బ్రహ్మ సనాతనం॥28॥

అద్భుతం చాప్యచింత్యం చ సర్వత్ర సమతాం గతం
అవ్యక్తం కారణం సూక్ష్మం యత్తత్సదసదాత్మకం॥29॥

యస్మాత్పితామహో జజ్ఞే ప్రభురేకః ప్రజాపతిః
బ్రహ్మా సురగురుః స్థాణుర్మనుః కః పరమేష్ఠ్యథ॥30॥

ప్రాచేతసస్తథా దక్షో దక్షపుత్రాశ్చ సప్త యే
తతః ప్రజానాం పతయః ప్రాభవన్నేకవింశతిః॥31॥

పురుషశ్చాప్రమేయాత్మా యం సర్వమృషయో విదుః
విశ్వేదేవాస్తథాదిత్యా వసవోఽథాశ్వినావపి॥32॥

యక్షాః సాధ్యాః పిశాచాశ్చ గుహ్యకాః పితరస్తథా
తతః ప్రసూతా విద్వాంసః శిష్టా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః॥33॥

రాజర్షయశ్చ బహవః సర్వైః సముదితా గుణైః
ఆపో ద్యౌః పృథివీ వాయురంతరిక్షం దిశస్తథా॥34॥

సంవత్సరర్తవో మాసాః పక్షాహోరాత్రయః క్రమాత్
యచ్చాన్యదపి తత్సర్వం సంభూతం లోకసాక్షికం॥35॥

యదిదం దృశ్యతే కించిద్భూతం స్థావరజంగమం
పునః సంక్షిప్యతే సర్వం జగత్ప్రాప్తే యుగక్షయే॥36॥

యథర్తావృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే
దృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు॥37॥

ఏవమేతదనాద్యంతం భూతసంహారకారకం
అనాదినిధనం లోకే చక్రం సంపరివర్తతే॥38॥

త్రయస్త్రింశత్సహస్రాణి త్రయస్త్రింశచ్ఛతాని చ
త్రయస్త్రింశచ్చ దేవానాం సృష్టిః సంక్షేపలక్షణా॥39॥

దివస్పుత్రో బృహద్భానుశ్చక్షురాత్మా విభావసుః
సవితా చ ఋచీకోఽర్కో భానురాశావహో రవిః॥40॥

పుత్రా వివస్వతః సర్వే మహ్యాస్తేషాం తథావరః
దేవభ్రాట్తనయస్తస్య తస్మాత్సుభ్రాడితి స్మృతః॥41॥

సుభ్రాజస్తు త్రయః పుత్రాః ప్రజావంతో బహుశ్రుతాః
దశజ్యోతిః శతజ్యోతిః సహస్రజ్యోతిరాత్మవాన్॥42॥

దశ పుత్రసహస్రాణి దశజ్యోతేర్మహాత్మనః
తతో దశగుణాశ్చాన్యే శతజ్యోతేరిహాత్మజాః॥43॥

భూయస్తతో దశగుణాః సహస్రజ్యోతిషః సుతాః
తేభ్యోఽయం కురువంశశ్చ యదూనాం భరతస్య చ॥44॥

యయాతీక్ష్వాకువంశశ్చ రాజర్షీణాం చ సర్వశః
సంభూతా బహవో వంశా భూతసర్గాః సవిస్తరాః॥45॥

భూతస్థానాని సర్వాణి రహస్యం త్రివిధం చ యత్
వేదయోగం సవిజ్ఞానం ధర్మోఽర్థః కామ ఏవ చ॥46॥

ధర్మకామార్థశాస్త్రాణి శాస్త్రాణి వివిధాని చ
లోకయాత్రావిధానం చ సంభూతం దృష్టవానృషిః॥47॥

ఇతిహాసాః సవైయాఖ్యా వివిధాః శ్రుతయోఽపి చ
ఇహ సర్వమనుక్రాంతముక్తం గ్రంథస్య లక్షణం॥48॥

విస్తీర్యైతన్మహజ్జ్ఞానమృషిః సంక్షేపమబ్రవీత్
ఇష్టం హి విదుషాం లోకే సమాసవ్యాసధారణం॥49॥

మన్వాది భారతం కేచిదాస్తీకాది తథాపరే
తథోపరిచరాద్యన్యే విప్రాః సమ్యగధీయతే॥50॥

వివిధం సంహితాజ్ఞానం దీపయంతి మనీషిణః
వ్యాఖ్యాతుం కుశలాః కేచిద్గ్రంథం ధారయితుం పరే॥51॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ వ్యస్య వేదం సనాతనం
ఇతిహాసమిమం చక్రే పుణ్యం సత్యవతీసుతః॥52॥

పరాశరాత్మజో విద్వాన్బ్రహ్మర్షిః సంశితవ్రతః
మాతుర్నియోగాద్ధర్మాత్మా గాంగేయస్య చ ధీమతః॥53॥

క్షేత్రే విచిత్రవీర్యస్య కృష్ణద్వైపాయనః పురా
త్రీనగ్నీనివ కౌరవ్యాంజనయామాస వీర్యవాన్॥54॥

ఉత్పాద్య ధృతరాష్ట్రం చ పాండుం విదురమేవ చ
జగామ తపసే ధీమాన్పునరేవాశ్రమం ప్రతి॥55॥

తేషు జాతేషు వృద్ధేషు గతేషు పరమాం గతిం
అబ్రవీద్భారతం లోకే మానుషేఽస్మిన్మహానృషిః॥56॥

జనమేజయేన పృష్టః సన్బ్రాహ్మణైశ్చ సహస్రశః
శశాస శిష్యమాసీనం వైశంపాయనమంతికే॥57॥

స సదస్యైః సహాసీనః శ్రావయామాస భారతం
కర్మాంతరేషు యజ్ఞస్య చోద్యమానః పునః పునః॥58॥

విస్తరం కురువంశస్య గాంధార్యా ధర్మశీలతాం
క్షత్తుః ప్రజ్ఞాం ధృతిం కుంత్యాః సమ్యగ్ద్వైపాయనోఽబ్రవీత్॥59॥

వాసుదేవస్య మాహాత్మ్యం పాండవానాం చ సత్యతాం
దుర్వృత్తం ధార్తరాష్ట్రాణాముక్తవాన్భగవానృషిః॥60॥

చతుర్వింశతిసాహస్రీం చక్రే భారతసంహితాం
ఉపాఖ్యానైర్వినా తావద్భారతం ప్రోచ్యతే బుధైః॥61॥

తతోఽధ్యర్ధశతం భూయః సంక్షేపం కృతవానృషిః
అనుక్రమణిమధ్యాయం వృత్తాంతానాం సపర్వణాం॥62॥

ఇదం ద్వైపాయనః పూర్వం పుత్రమధ్యాపయచ్ఛుకం
తతోఽన్యేభ్యోఽనురూపేభ్యః శిష్యేభ్యః ప్రదదౌ ప్రభుః॥63॥

నారదోఽశ్రావయద్దేవానసితో దేవలః పితౄన్
గంధర్వయక్షరక్షాంసి శ్రావయామాస వై శుకః॥64॥

దుర్యోధనో మన్యుమయో మహాద్రుమః; స్కంధః కర్ణః శకునిస్తస్య శాఖాః
దుఃశాసనః పుష్పఫలే సమృద్ధే; మూలం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽమనీషీ॥65॥

యుధిష్ఠిరో ధర్మమయో మహాద్రుమః; స్కంధోఽర్జునో భీమసేనోఽస్య శాఖాః
మాద్రీసుతౌ పుష్పఫలే సమృద్ధే; మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చ॥66॥

పాండుర్జిత్వా బహూందేశాన్యుధా విక్రమణేన చ
అరణ్యే మృగయాశీలో న్యవసత్సజనస్తదా॥67॥

మృగవ్యవాయనిధనే కృచ్ఛ్రాం ప్రాప స ఆపదం
జన్మప్రభృతి పార్థానాం తత్రాచారవిధిక్రమః॥68॥

మాత్రోరభ్యుపపత్తిశ్చ ధర్మోపనిషదం ప్రతి
ధర్మస్య వాయోః శక్రస్య దేవయోశ్చ తథాశ్వినోః॥69॥

తాపసైః సహ సంవృద్ధా మాతృభ్యాం పరిరక్షితాః
మేధ్యారణ్యేషు పుణ్యేషు మహతామాశ్రమేషు చ॥70॥

ఋషిభిశ్చ తదానీతా ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రతి స్వయం
శిశవశ్చాభిరూపాశ్చ జటిలా బ్రహ్మచారిణః॥71॥

పుత్రాశ్చ భ్రాతరశ్చేమే శిష్యాశ్చ సుహృదశ్చ వః
పాండవా ఏత ఇత్యుక్త్వా మునయోఽన్తర్హితాస్తతః॥72॥

తాంస్తైర్నివేదితాందృష్ట్వా పాండవాన్కౌరవాస్తదా
శిష్టాశ్చ వర్ణాః పౌరా యే తే హర్షాచ్చుక్రుశుర్భృశం॥73॥

ఆహుః కేచిన్న తస్యైతే తస్యైత ఇతి చాపరే
యదా చిరమృతః పాండుః కథం తస్యేతి చాపరే॥74॥

స్వాగతం సర్వథా దిష్ట్యా పాండోః పశ్యామ సంతతిం
ఉచ్యతాం స్వాగతమితి వాచోఽశ్రూయంత సర్వశః॥75॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే దిశః సర్వా వినాదయన్
అంతర్హితానాం భూతానాం నిస్వనస్తుములోఽభవత్||76||

పుష్పవృష్టిః శుభా గంధాః శంఖదుందుభినిస్వనాః
ఆసన్ప్రవేశే పార్థానాం తదద్భుతమివాభవత్||77||

తత్ప్రీత్యా చైవ సర్వేషాం పౌరాణాం హర్షసంభవః
శబ్ద ఆసీన్మహాంస్తత్ర దివస్పృక్కీర్తివర్ధనః||78||

తేఽప్యధీత్యాఖిలాన్వేదాఞ్శాస్త్రాణి వివిధాని చ
న్యవసన్పాండవాస్తత్ర పూజితా అకుతోభయాః||79||

యుధిష్ఠిరస్య శౌచేన ప్రీతాః ప్రకృతయోఽభవన్
ధృత్యా చ భీమసేనస్య విక్రమేణార్జునస్య చ||80||

గురుశుశ్రూషయా కుంత్యా యమయోర్వినయేన చ
తుతోష లోకః సకలస్తేషాం శౌర్యగుణేన చ||81||

సమవాయే తతో రాజ్ఞాం కన్యాం భర్తృస్వయంవరాం
ప్రాప్తవానర్జునః కృష్ణాం కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం||82||

తతః ప్రభృతి లోకేఽస్మిన్పూజ్యః సర్వధనుష్మతాం
ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్ష్యః సమరేష్వపి చాభవత్||83||

స సర్వాన్పార్థివాంజిత్వా సర్వాంశ్చ మహతో గణాన్
ఆజహారార్జునో రాజ్ఞే రాజసూయం మహాక్రతుం||84||

అన్నవాందక్షిణావాంశ్చ సర్వైః సముదితో గుణైః
యుధిష్ఠిరేణ సంప్రాప్తో రాజసూయో మహాక్రతుః||85||

సునయాద్వాసుదేవస్య భీమార్జునబలేన చ
ఘాతయిత్వా జరాసంధం చైద్యం చ బలగర్వితం||86||

దుర్యోధనముపాగచ్ఛన్నర్హణాని తతస్తతః
మణికాంచనరత్నాని గోహస్త్యశ్వధనాని చ||87||

సమృద్ధాం తాం తథా దృష్ట్వా పాండవానాం తదా శ్రియం
ఈర్ష్యాసముత్థః సుమహాంస్తస్య మన్యురజాయత||88||

విమానప్రతిమాం చాపి మయేన సుకృతాం సభాం
పాండవానాముపహృతాం స దృష్ట్వా పర్యతప్యత||89||

యత్రావహసితశ్చాసీత్ప్రస్కందన్నివ సంభ్రమాత్
ప్రత్యక్షం వాసుదేవస్య భీమేనానభిజాతవత్||90||

స భోగాన్వివిధాన్భుంజన్రత్నాని వివిధాని చ
కథితో ధృతరాష్ట్రస్య వివర్ణో హరిణః కృశః||91||

అన్వజానాత్తతో ద్యూతం ధృతరాష్ట్రః సుతప్రియః
తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవస్య కోపః సమభవన్మహాన్||92||

నాతిప్రీతమనాశ్చాసీద్వివాదాంశ్చాన్వమోదత
ద్యూతాదీననయాన్ఘోరాన్ప్రవృద్ధాంశ్చాప్యుపైక్షత||93||

నిరస్య విదురం ద్రోణం భీష్మం శారద్వతం కృపం
విగ్రహే తుములే తస్మిన్నహన్క్షత్రం పరస్పరం||94||

జయత్సు పాండుపుత్రేషు శ్రుత్వా సుమహదప్రియం
దుర్యోధనమతం జ్ఞాత్వా కర్ణస్య శకునేస్తథా
ధృతరాష్ట్రశ్చిరం ధ్యాత్వా సంజయం వాక్యమబ్రవీత్||95||

శృణు సంజయ మే సర్వం న మేఽసూయితుమర్హసి
శ్రుతవానసి మేధావీ బుద్ధిమాన్ప్రాజ్ఞసంమతః॥96॥

న విగ్రహే మమ మతిర్న చ ప్రీయే కురుక్షయే
న మే విశేషః పుత్రేషు స్వేషు పాండుసుతేషు చ॥97॥

వృద్ధం మామభ్యసూయంతి పుత్రా మన్యుపరాయణాః
అహం త్వచక్షుః కార్పణ్యాత్పుత్రప్రీత్యా సహామి తత్
ముహ్యంతం చానుముహ్యామి దుర్యోధనమచేతనం॥98॥

రాజసూయే శ్రియం దృష్ట్వా పాండవస్య మహౌజసః
తచ్చావహసనం ప్రాప్య సభారోహణదర్శనే॥99॥

అమర్షితః స్వయం జేతుమశక్తః పాండవాన్రణే
నిరుత్సాహశ్చ సంప్రాప్తుం శ్రియమక్షత్రియో యథా
గాంధారరాజసహితశ్ఛద్మద్యూతమమంత్రయత్॥100॥

తత్ర యద్యద్యథా జ్ఞాతం మయా సంజయ తచ్ఛృణు
శ్రుత్వా హి మమ వాక్యాని బుద్ధ్యా యుక్తాని తత్త్వతః
తతో జ్ఞాస్యసి మాం సౌతే ప్రజ్ఞాచక్షుషమిత్యుత॥101॥

యదాశ్రౌషం ధనురాయమ్య చిత్రం; విద్ధం లక్ష్యం పాతితం వై పృథివ్యాం
కృష్ణాం హృతాం పశ్యతాం సర్వరాజ్ఞాం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥102॥

యదాశ్రౌషం ద్వారకాయాం సుభద్రాం; ప్రసహ్యోఢాం మాధవీమర్జునేన
ఇంద్రప్రస్థం వృష్ణివీరౌ చ యాతౌ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥103॥

యదాశ్రౌషం దేవరాజం ప్రవృష్టం; శరైర్దివ్యైర్వారితం చార్జునేన
అగ్నిం తథా తర్పితం ఖాండవే చ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥104॥

యదాశ్రౌషం హృతరాజ్యం యుధిష్ఠిరం; పరాజితం సౌబలేనాక్షవత్యాం
అన్వాగతం భ్రాతృభిరప్రమేయై;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥105॥

యదాశ్రౌషం ద్రౌపదీమశ్రుకంఠీం; సభాం నీతాం దుఃఖితామేకవస్త్రాం
రజస్వలాం నాథవతీమనాథవ;త్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥106॥

యదాశ్రౌషం వివిధాస్తాత చేష్టా; ధర్మాత్మనాం ప్రస్థితానాం వనాయ
జ్యేష్ఠప్రీత్యా క్లిశ్యతాం పాండవానాం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥107॥

యదాశ్రౌషం స్నాతకానాం సహస్రై;రన్వాగతం ధర్మరాజం వనస్థం
భిక్షాభుజాం బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥108॥

యదాశ్రౌషమర్జునో దేవదేవం; కిరాతరూపం త్ర్యంబకం తోష్య యుద్ధే
అవాప తత్పాశుపతం మహాస్త్రం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥109॥

యదాశ్రౌషం త్రిదివస్థం ధనంజయం; శక్రాత్సాక్షాద్దివ్యమస్త్రం యథావత్
అధీయానం శంసితం సత్యసంధం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥110॥

యదాశ్రౌషం వైశ్రవణేన సార్ధం; సమాగతం భీమమన్యాంశ్చ పార్థాన్
తస్మిందేశే మానుషాణామగమ్యే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥111॥

యదాశ్రౌషం ఘోషయాత్రాగతానాం; బంధం గంధర్వైర్మోక్షణం చార్జునేన
స్వేషాం సుతానాం కర్ణబుద్ధౌ రతానాం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥112॥

యదాశ్రౌషం యక్షరూపేణ ధర్మం; సమాగతం ధర్మరాజేన సూత
ప్రశ్నానుక్తాన్విబ్రువంతం చ సమ్య;క్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥113॥

యదాశ్రౌషం మామకానాం వరిష్ఠా;న్ధనంజయేనైకరథేన భగ్నాన్
విరాటరాష్ట్రే వసతా మహాత్మనా; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥114॥

యదాశ్రౌషం సత్కృతాం మత్స్యరాజ్ఞా; సుతాం దత్తాముత్తరామర్జునాయ
తాం చార్జునః ప్రత్యగృహ్ణాత్సుతార్థే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥115॥

యదాశ్రౌషం నిర్జితస్యాధనస్య; ప్రవ్రాజితస్య స్వజనాత్ప్రచ్యుతస్య
అక్షౌహిణీః సప్త యుధిష్ఠిరస్య; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||116||

యదాశ్రౌషం నరనారాయణౌ తౌ; కృష్ణార్జునౌ వదతో నారదస్య
అహం ద్రష్టా బ్రహ్మలోకే సదేతి; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||117||

యదాశ్రౌషం మాధవం వాసుదేవం; సర్వాత్మనా పాండవార్థే నివిష్టం
యస్యేమాం గాం విక్రమమేకమాహు;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||118||

యదాశ్రౌషం కర్ణదుర్యోధనాభ్యాం; బుద్ధిం కృతాం నిగ్రహే కేశవస్య
తం చాత్మానం బహుధా దర్శయానం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||119||

యదాశ్రౌషం వాసుదేవే ప్రయాతే; రథస్యైకామగ్రతస్తిష్ఠమానాం
ఆర్తాం పృథాం సాంత్వితాం కేశవేన; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||120||

యదాశ్రౌషం మంత్రిణం వాసుదేవం; తథా భీష్మం శాంతనవం చ తేషాం
భారద్వాజం చాశిషోఽనుబ్రువాణం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||121||

యదాశ్రౌషం కర్ణ ఉవాచ భీష్మం; నాహం యోత్స్యే యుధ్యమానే త్వయీతి
హిత్వా సేనామపచక్రామ చైవ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||122||

యదాశ్రౌషం వాసుదేవార్జునౌ తౌ; తథా ధనుర్గాండివమప్రమేయం
త్రీణ్యుగ్రవీర్యాణి సమాగతాని; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||123||

యదాశ్రౌషం కశ్మలేనాభిపన్నే; రథోపస్థే సీదమానేఽర్జునే వై
కృష్ణం లోకాందర్శయానం శరీరే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||124||

యదాశ్రౌషం భీష్మమమిత్రకర్శనం; నిఘ్నంతమాజావయుతం రథానాం
నైషాం కశ్చిద్వధ్యతే దృశ్యరూప;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||125||

యదాశ్రౌషం భీష్మమత్యంతశూరం; హతం పార్థేనాహవేష్వప్రధృష్యం
శిఖండినం పురతః స్థాపయిత్వా; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||126||

యదాశ్రౌషం శరతల్పే శయానం; వృద్ధం వీరం సాదితం చిత్రపుంఖైః
భీష్మం కృత్వా సోమకానల్పశేషాం;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||127||

యదాశ్రౌషం శాంతనవే శయానే; పానీయార్థే చోదితేనార్జునేన
భూమిం భిత్త్వా తర్పితం తత్ర భీష్మం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||128||

యదాశ్రౌషం శుక్రసూర్యౌ చ యుక్తౌ; కౌంతేయానామనులోమౌ జయాయ
నిత్యం చాస్మాఞ్శ్వాపదా వ్యాభషంత;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||129||

యదా ద్రోణో వివిధానస్త్రమార్గా;న్విదర్శయన్సమరే చిత్రయోధీ
న పాండవాఞ్శ్రేష్ఠతమాన్నిహంతి; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||130||

యదాశ్రౌషం చాస్మదీయాన్మహారథా;న్వ్యవస్థితానర్జునస్యాంతకాయ
సంశప్తకాన్నిహతానర్జునేన; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||131||

యదాశ్రౌషం వ్యూహమభేద్యమన్యై;ర్భారద్వాజేనాత్తశస్త్రేణ గుప్తం
భిత్త్వా సౌభద్రం వీరమేకం ప్రవిష్టం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||132||

యదాభిమన్యుం పరివార్య బాలం; సర్వే హత్వా హృష్టరూపా బభూవుః
మహారథాః పార్థమశక్నువంత;స్తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||133||

యదాశ్రౌషమభిమన్యుం నిహత్య; హర్షాన్మూఢాన్క్రోశతో ధార్తరాష్ట్రాన్
క్రోధం ముక్తం సైంధవే చార్జునేన; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||134||

యదాశ్రౌషం సైంధవార్థే ప్రతిజ్ఞాం; ప్రతిజ్ఞాతాం తద్వధాయార్జునేన
సత్యాం నిస్తీర్ణాం శత్రుమధ్యే చ తేన; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||135||

యదాశ్రౌషం శ్రాంతహయే ధనంజయే; ముక్త్వా హయాన్పాయయిత్వోపవృత్తాన్
పునర్యుక్త్వా వాసుదేవం ప్రయాతం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ||136||

యదాశ్రౌషం వాహనేష్వాశ్వసత్సు; రథోపస్థే తిష్ఠతా గాండివేన
సర్వాన్యోధాన్వారితానర్జునేన; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥137॥

యదాశ్రౌషం నాగబలైర్దురుత్సహం; ద్రోణానీకం యుయుధానం ప్రమథ్య
యాతం వార్ష్ణేయం యత్ర తౌ కృష్ణపార్థౌ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥138॥

యదాశ్రౌషం కర్ణమాసాద్య ముక్తం; వధాద్భీమం కుత్సయిత్వా వచోభిః
ధనుష్కోట్యా తుద్య కర్ణేన వీరం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥139॥

యదా ద్రోణః కృతవర్మా కృపశ్చ; కర్ణో ద్రౌణిర్మద్రరాజశ్చ శూరః
అమర్షయన్సైంధవం వధ్యమానం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥140॥

యదాశ్రౌషం దేవరాజేన దత్తాం; దివ్యాం శక్తిం వ్యంసితాం మాధవేన
ఘటోత్కచే రాక్షసే ఘోరరూపే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥141॥

యదాశ్రౌషం కర్ణఘటోత్కచాభ్యాం; యుద్ధే ముక్తాం సూతపుత్రేణ శక్తిం
యయా వధ్యః సమరే సవ్యసాచీ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥142॥

యదాశ్రౌషం ద్రోణమాచార్యమేకం; ధృష్టద్యుమ్నేనాభ్యతిక్రమ్య ధర్మం
రథోపస్థే ప్రాయగతం విశస్తం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥143॥

యదాశ్రౌషం ద్రౌణినా ద్వైరథస్థం; మాద్రీపుత్రం నకులం లోకమధ్యే
సమం యుద్ధే పాండవం యుధ్యమానం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥144॥

యదా ద్రోణే నిహతే ద్రోణపుత్రో; నారాయణం దివ్యమస్త్రం వికుర్వన్
నైషామంతం గతవాన్పాండవానాం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥145॥

యదాశ్రౌషం కర్ణమత్యంతశూరం; హతం పార్థేనాహవేష్వప్రధృష్యం
తస్మిన్భ్రాతౄణాం విగ్రహే దేవగుహ్యే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥146॥

యదాశ్రౌషం ద్రోణపుత్రం కృపం చ; దుఃశాసనం కృతవర్మాణముగ్రం
యుధిష్ఠిరం శూన్యమధర్షయంతం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥147॥

యదాశ్రౌషం నిహతం మద్రరాజం; రణే శూరం ధర్మరాజేన సూత
సదా సంగ్రామే స్పర్ధతే యః స కృష్ణం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥148॥

యదాశ్రౌషం కలహద్యూతమూలం; మాయాబలం సౌబలం పాండవేన
హతం సంగ్రామే సహదేవేన పాపం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥149॥

యదాశ్రౌషం శ్రాంతమేకం శయానం; హ్రదం గత్వా స్తంభయిత్వా తదంభః
దుర్యోధనం విరథం భగ్నదర్పం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥150॥

యదాశ్రౌషం పాండవాంస్తిష్ఠమానా;న్గంగాహ్రదే వాసుదేవేన సార్ధం
అమర్షణం ధర్షయతః సుతం మే; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥151॥

యదాశ్రౌషం వివిధాంస్తాత మార్గా;న్గదాయుద్ధే మండలం సంచరంతం
మిథ్యా హతం వాసుదేవస్య బుద్ధ్యా; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥152॥

యదాశ్రౌషం ద్రోణపుత్రాదిభిస్తై;ర్హతాన్పాంచాలాంద్రౌపదేయాంశ్చ సుప్తాన్
కృతం బీభత్సమయశస్యం చ కర్మ; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥153॥

యదాశ్రౌషం భీమసేనానుయాతేన; అశ్వత్థామ్నా పరమాస్త్రం ప్రయుక్తం
క్రుద్ధేనైషీకమవధీద్యేన గర్భం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥154॥

యదాశ్రౌషం బ్రహ్మశిరోఽర్జునేన; ముక్తం స్వస్తీత్యస్త్రమస్త్రేణ శాంతం
అశ్వత్థామ్నా మణిరత్నం చ దత్తం; తదా నాశంసే విజయాయ సంజయ॥155॥

యదాశ్రౌషం ద్రోణపుత్రేణ గర్భే; వైరాట్యా వై పాత్యమానే మహాస్త్రే
ద్వైపాయనః కేశవో ద్రోణపుత్రం; పరస్పరేణాభిశాపైః శశాప॥156॥

శోచ్యా గాంధారీ పుత్రపౌత్రైర్విహీనా; తథా వధ్వః పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చ
కృతం కార్యం దుష్కరం పాండవేయైః; ప్రాప్తం రాజ్యమసపత్నం పునస్తైః॥157॥

కష్టం యుద్ధే దశ శేషాః శ్రుతా మే; త్రయోఽస్మాకం పాండవానాం చ సప్త
ద్వ్యూనా వింశతిరాహతాక్షౌహిణీనాం; తస్మిన్సంగ్రామే విగ్రహే క్షత్రియాణాం॥158॥

తమసా త్వభ్యవస్తీర్ణో మోహ ఆవిశతీవ మాం
సంజ్ఞాం నోపలభే సూత మనో విహ్వలతీవ మే॥159॥

ఇత్యుక్త్వా ధృతరాష్ట్రోఽథ విలప్య బహుదుఃఖితః
మూర్చ్ఛితః పునరాశ్వస్తః సంజయం వాక్యమబ్రవీత్॥160॥

సంజయైవంగతే ప్రాణాంస్త్యక్తుమిచ్ఛామి మాచిరం
స్తోకం హ్యపి న పశ్యామి ఫలం జీవితధారణే॥161॥

తం తథావాదినం దీనం విలపంతం మహీపతిం
గావల్గణిరిదం ధీమాన్మహార్థం వాక్యమబ్రవీత్॥162॥

శ్రుతవానసి వై రాజ్ఞో మహోత్సాహాన్మహాబలాన్
ద్వైపాయనస్య వదతో నారదస్య చ ధీమతః॥163॥

మహత్సు రాజవంశేషు గుణైః సముదితేషు చ
జాతాందివ్యాస్త్రవిదుషః శక్రప్రతిమతేజసః॥164॥

ధర్మేణ పృథివీం జిత్వా యజ్ఞైరిష్ట్వాప్తదక్షిణైః
అస్మిల్లోకే యశః ప్రాప్య తతః కాలవశం గతాః॥165॥

వైన్యం మహారథం వీరం సృంజయం జయతాం వరం
సుహోత్రం రంతిదేవం చ కక్షివంతం తథౌశిజం॥166॥

బాహ్లీకం దమనం శైబ్యం శర్యాతిమజితం జితం
విశ్వామిత్రమమిత్రఘ్నమంబరీషం మహాబలం॥167॥

మరుత్తం మనుమిక్ష్వాకుం గయం భరతమేవ చ
రామం దాశరథిం చైవ శశబిందుం భగీరథం॥168॥

యయాతిం శుభకర్మాణం దేవైర్యో యాజితః స్వయం
చైత్యయూపాంకితా భూమిర్యస్యేయం సవనాకరా॥169॥

ఇతి రాజ్ఞాం చతుర్వింశన్నారదేన సురర్షిణా
పుత్రశోకాభితప్తాయ పురా శైబ్యాయ కీర్తితాః॥170॥

తేభ్యశ్చాన్యే గతాః పూర్వం రాజానో బలవత్తరాః
మహారథా మహాత్మానః సర్వైః సముదితా గుణైః॥171॥

పూరుః కురుర్యదుః శూరో విష్వగశ్వో మహాధృతిః
అనేనా యువనాశ్వశ్చ కకుత్స్థో విక్రమీ రఘుః॥172॥

విజితీ వీతిహోత్రశ్చ భవః శ్వేతో బృహద్గురుః
ఉశీనరః శతరథః కంకో దులిదుహో ద్రుమః॥173॥

దంభోద్భవః పరో వేనః సగరః సంకృతిర్నిమిః
అజేయః పరశుః పుండ్రః శంభుర్దేవావృధోఽనఘః॥174॥

దేవాహ్వయః సుప్రతిమః సుప్రతీకో బృహద్రథః
మహోత్సాహో వినీతాత్మా సుక్రతుర్నైషధో నలః॥175॥

సత్యవ్రతః శాంతభయః సుమిత్రః సుబలః ప్రభుః
జానుజంఘోఽనరణ్యోఽర్కః ప్రియభృత్యః శుభవ్రతః॥176॥

బలబంధుర్నిరామర్దః కేతుశృంగో బృహద్బలః
ధృష్టకేతుర్బృహత్కేతుర్దీప్తకేతుర్నిరామయః॥177॥

అవిక్షిత్ప్రబలో ధూర్తః కృతబంధుర్దృఢేషుధిః
మహాపురాణః సంభావ్యః ప్రత్యంగః పరహా శ్రుతిః॥178॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః శతశోఽథ సహస్రశః
శ్రూయంతేఽయుతశశ్చాన్యే సంఖ్యాతాశ్చాపి పద్మశః ॥179॥

హిత్వా సువిపులాన్భోగాన్బుద్ధిమంతో మహాబలాః
రాజానో నిధనం ప్రాప్తాస్తవ పుత్రైర్మహత్తమాః ॥180॥

యేషాం దివ్యాని కర్మాణి విక్రమస్త్యాగ ఏవ చ
మాహాత్మ్యమపి చాస్తిక్యం సత్యతా శౌచమార్జవం ॥181॥

విద్వద్భిః కథ్యతే లోకే పురాణైః కవిసత్తమైః
సర్వర్ద్ధిగుణసంపన్నాస్తే చాపి నిధనం గతాః ॥182॥

తవ పుత్రా దురాత్మానః ప్రతప్తాశ్చైవ మన్యునా
లుబ్ధా దుర్వృత్తభూయిష్ఠా న తాఞ్శోచితుమర్హసి ॥183॥

శ్రుతవానసి మేధావీ బుద్ధిమాన్ప్రాజ్ఞసంమతః
యేషాం శాస్త్రానుగా బుద్ధిర్న తే ముహ్యంతి భారత ॥184॥

నిగ్రహానుగ్రహౌ చాపి విదితౌ తే నరాధిప
నాత్యంతమేవానువృత్తిః శ్రూయతే పుత్రరక్షణే ॥185॥

భవితవ్యం తథా తచ్చ నాతః శోచితుమర్హసి
దైవం ప్రజ్ఞావిశేషేణ కో నివర్తితుమర్హతి ॥186॥

విధాతృవిహితం మార్గం న కశ్చిదతివర్తతే
కాలమూలమిదం సర్వం భావాభావౌ సుఖాసుఖే ॥187॥

కాలః పచతి భూతాని కాలః సంహరతి ప్రజాః
నిర్దహంతం ప్రజాః కాలం కాలః శమయతే పునః ॥188॥

కాలో వికురుతే భావాన్సర్వాँల్లోకే శుభాశుభాన్
కాలః సంక్షిపతే సర్వాః ప్రజా విసృజతే పునః
కాలః సర్వేషు భూతేషు చరత్యవిధృతః సమః ॥189॥

అతీతానాగతా భావా యే చ వర్తంతి సాంప్రతం
తాన్కాలనిర్మితాన్బుద్ధ్వా న సంజ్ఞాం హాతుమర్హసి ॥190॥

సూత ఉవాచ

అత్రోపనిషదం పుణ్యాం కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
భారతాధ్యయనాత్పుణ్యాదపి పాదమధీయతః
శ్రద్దధానస్య పూయంతే సర్వపాపాన్యశేషతః ॥191॥

దేవర్షయో హ్యత్ర పుణ్యా బ్రహ్మరాజర్షయస్తథా
కీర్త్యంతే శుభకర్మాణస్తథా యక్షమహోరగాః ॥192॥

భగవాన్వాసుదేవశ్చ కీర్త్యతేఽత్ర సనాతనః
స హి సత్యమృతం చైవ పవిత్రం పుణ్యమేవ చ ॥193॥

శాశ్వతం బ్రహ్మ పరమం ధ్రువం జ్యోతిః సనాతనం
యస్య దివ్యాని కర్మాణి కథయంతి మనీషిణః ॥194॥

అసత్సత్సదసచ్చైవ యస్మాద్దేవాత్ప్రవర్తతే
సంతతిశ్చ ప్రవృత్తిశ్చ జన్మ మృత్యుః పునర్భవః ॥195॥

అధ్యాత్మం శ్రూయతే యచ్చ పంచభూతగుణాత్మకం
అవ్యక్తాది పరం యచ్చ స ఏవ పరిగీయతే ॥196॥

యత్తద్యతివరా యుక్తా ధ్యానయోగబలాన్వితాః
ప్రతిబింబమివాదర్శే పశ్యంత్యాత్మన్యవస్థితం ॥197॥

శ్రద్దధానః సదోద్యుక్తః సత్యధర్మపరాయణః
ఆసేవన్నిమమధ్యాయం నరః పాపాత్ప్రముచ్యతే॥198॥

అనుక్రమణిమధ్యాయం భారతస్యేమమాదితః
ఆస్తికః సతతం శృణ్వన్న కృచ్ఛ్రేష్వవసీదతి॥199॥

ఉభే సంధ్యే జపన్కించిత్సద్యో ముచ్యేత కిల్బిషాత్
అనుక్రమణ్యా యావత్స్యాదహ్నా రాత్ర్యా చ సంచితం॥200॥

భారతస్య వపుర్హ్యేతత్సత్యం చామృతమేవ చ
నవనీతం యథా దధ్నో ద్విపదాం బ్రాహ్మణో యథా॥201॥

హ్రదానాముదధిః శ్రేష్ఠో గౌర్వరిష్ఠా చతుష్పదాం
యథైతాని వరిష్ఠాని తథా భారతముచ్యతే॥202॥

యశ్చైనం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే బ్రాహ్మణాన్పాదమంతతః
అక్షయ్యమన్నపానం తత్పితౄంస్తస్యోపతిష్ఠతి॥203॥

ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్
బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతి॥204॥

కార్ష్ణం వేదమిమం విద్వాఞ్శ్రావయిత్వార్థమశ్నుతే
భ్రూణహత్యాకృతం చాపి పాపం జహ్యాన్న సంశయః॥205॥

య ఇమం శుచిరధ్యాయం పఠేత్పర్వణి పర్వణి
అధీతం భారతం తేన కృత్స్నం స్యాదితి మే మతిః॥206॥

యశ్చేమం శృణుయాన్నిత్యమార్షం శ్రద్ధాసమన్వితః
స దీర్ఘమాయుః కీర్తిం చ స్వర్గతిం చాప్నుయాన్నరః॥207॥

చత్వార ఏకతో వేదా భారతం చైకమేకతః
సమాగతైః సురర్షిభిస్తులామారోపితం పురా
మహత్త్వే చ గురుత్వే చ ధ్రియమాణం తతోఽధికం॥208॥

మహత్త్వాద్భారవత్త్వాచ్చ మహాభారతముచ్యతే
నిరుక్తమస్య యో వేద సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥209॥

తపో న కల్కోఽధ్యయనం న కల్కః; స్వాభావికో వేదవిధిర్న కల్కః
ప్రసహ్య విత్తాహరణం న కల్కః;స్తాన్యేవ భావోపహతాని కల్కః॥210॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

ఋషయ ఊచుః

సమంతపంచకమితి యదుక్తం సూతనందన
ఏతత్సర్వం యథాన్యాయం శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం॥1॥

సూత ఉవాచ

శుశ్రూషా యది వో విప్రా బ్రువతశ్చ కథాః శుభాః
సమంతపంచకాఖ్యం చ శ్రోతుమర్హథ సత్తమాః॥2॥

త్రేతాద్వాపరయోః సంధౌ రామః శస్త్రభృతాం వరః
అసకృత్పార్థివం క్షత్రం జఘానామర్షచోదితః॥3॥

స సర్వం క్షత్రముత్సాద్య స్వవీర్యేణానలద్యుతిః
సమంతపంచకే పంచ చకార రుధిరహ్రదాన్॥4॥

స తేషు రుధిరాంభస్సు హ్రదేషు క్రోధమూర్ఛితః
పితౄన్సంతర్పయామాస రుధిరేణేతి నః శ్రుతం ॥5॥

అథర్చీకాదయోఽభ్యేత్య పితరో బ్రాహ్మణర్షభం
తం క్షమస్వేతి సిషిధుస్తతః స విరరామ హ ॥6॥

తేషాం సమీపే యో దేశో హ్రదానాం రుధిరాంభసాం
సమంతపంచకమితి పుణ్యం తత్పరికీర్తితం ॥7॥

యేన లింగేన యో దేశో యుక్తః సముపలక్ష్యతే
తేనైవ నామ్నా తం దేశం వాచ్యమాహుర్మనీషిణః ॥8॥

అంతరే చైవ సంప్రాప్తే కలిద్వాపరయోరభూత్
సమంతపంచకే యుద్ధం కురుపాండవసేనయోః ॥9॥

తస్మిన్పరమధర్మిష్ఠే దేశే భూదోషవర్జితే
అష్టాదశ సమాజగ్మురక్షౌహిణ్యో యుయుత్సయా ॥10॥

ఏవం నామాభినిర్వృత్తం తస్య దేశస్య వై ద్విజాః
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ స దేశో వః ప్రకీర్తితః ॥11॥

తదేతత్కథితం సర్వం మయా వో మునిసత్తమాః
యథా దేశః స విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః ॥12॥

ఋషయ ఊచుః

అక్షౌహిణ్య ఇతి ప్రోక్తం యత్త్వయా సూతనందన
ఏతదిచ్ఛామహే శ్రోతుం సర్వమేవ యథాతథం ॥13॥

అక్షౌహిణ్యాః పరీమాణం రథాశ్వనరదంతినాం
యథావచ్చైవ నో బ్రూహి సర్వం హి విదితం తవ ॥14॥

సూత ఉవాచ

ఏకో రథో గజశ్చైకో నరాః పంచ పదాతయః
త్రయశ్చ తురగాస్తజ్జ్ఞైః పత్తిరిత్యభిధీయతే ॥15॥

పత్తిం తు త్రిగుణామేతామాహుః సేనాముఖం బుధాః
త్రీణి సేనాముఖాన్యేకో గుల్మ ఇత్యభిధీయతే ॥16॥

త్రయో గుల్మా గణో నామ వాహినీ తు గణాస్త్రయః
స్మృతాస్తిస్రస్తు వాహిన్యః పృతనేతి విచక్షణైః ॥17॥

చమూస్తు పృతనాస్తిస్రస్తిస్రశ్చమ్వస్త్వనీకినీ
అనీకినీం దశగుణాం ప్రాహురక్షౌహిణీం బుధాః ॥18॥

అక్షౌహిణ్యాః ప్రసంఖ్యానం రథానాం ద్విజసత్తమాః
సంఖ్యాగణితతత్త్వజ్ఞైః సహస్రాణ్యేకవింశతిః ॥19॥

శతాన్యుపరి చైవాష్టౌ తథా భూయశ్చ సప్తతిః
గజానాం తు పరీమాణమేతదేవాత్ర నిర్దిశేత్ ॥20॥

జ్ఞేయం శతసహస్రం తు సహస్రాణి తథా నవ
నరాణామపి పంచాశచ్ఛతాని త్రీణి చానఘాః ॥21॥

పంచషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతాని చ
దశోత్తరాణి షట్ప్రాహుర్యథావదిహ సంఖ్యయా ॥22॥

ఏతామక్షౌహిణీం ప్రాహుః సంఖ్యాతత్త్వవిదో జనాః
యాం వః కథితవానస్మి విస్తరేణ ద్విజోత్తమాః॥23॥

ఏతయా సంఖ్యయా హ్యాసన్కురుపాండవసేనయోః
అక్షౌహిణ్యో ద్విజశ్రేష్ఠాః పిండేనాష్టాదశైవ తాః॥24॥

సమేతాస్తత్ర వై దేశే తత్రైవ నిధనం గతాః
కౌరవాన్కారణం కృత్వా కాలేనాద్భుతకర్మణా॥25॥

అహాని యుయుధే భీష్మో దశైవ పరమాస్త్రవిత్
అహాని పంచ ద్రోణస్తు రరక్ష కురువాహినీం॥26॥

అహనీ యుయుధే ద్వే తు కర్ణః పరబలార్దనః
శల్యోఽర్ధదివసం త్వాసీద్గదాయుద్ధమతః పరం॥27॥

తస్యైవ తు దినస్యాంతే హార్దిక్యద్రౌణిగౌతమాః
ప్రసుప్తం నిశి విశ్వస్తం జఘ్నుర్యౌధిష్ఠిరం బలం॥28॥

యత్తు శౌనకసత్రే తే భారతాఖ్యానవిస్తరం
ఆఖ్యాస్యే తత్ర పౌలోమమాఖ్యానం చాదితః పరం॥29॥

విచిత్రార్థపదాఖ్యానమనేకసమయాన్వితం
అభిపన్నం నరైః ప్రాజ్ఞైర్వైరాగ్యమివ మోక్షిభిః॥30॥

ఆత్మేవ వేదితవ్యేషు ప్రియేష్వివ చ జీవితం
ఇతిహాసః ప్రధానార్థః శ్రేష్ఠః సర్వాగమేష్వయం॥31॥

ఇతిహాసోత్తమే హ్యస్మిన్నర్పితా బుద్ధిరుత్తమా
స్వరవ్యంజనయోః కృత్స్నా లోకవేదాశ్రయేవ వాక్॥32॥

అస్య ప్రజ్ఞాభిపన్నస్య విచిత్రపదపర్వణః
భారతస్యేతిహాసస్య శ్రూయతాం పర్వసంగ్రహః॥33॥

పర్వానుక్రమణీ పూర్వం ద్వితీయం పర్వసంగ్రహః
పౌష్యం పౌలోమమాస్తీకమాదివంశావతారణం॥34॥

తతః సంభవపర్వోక్తమద్భుతం దేవనిర్మితం
దాహో జతుగృహస్యాత్ర హైడింబం పర్వ చోచ్యతే॥35॥

తతో బకవధః పర్వ పర్వ చైత్రరథం తతః
తతః స్వయంవరం దేవ్యాః పాంచాల్యాః పర్వ చోచ్యతే॥36॥

క్షత్రధర్మేణ నిర్జిత్య తతో వైవాహికం స్మృతం
విదురాగమనం పర్వ రాజ్యలంభస్తథైవ చ॥37॥

అర్జునస్య వనే వాసః సుభద్రాహరణం తతః
సుభద్రాహరణాదూర్ధ్వం జ్ఞేయం హరణహారికం॥38॥

తతః ఖాండవదాహాఖ్యం తత్రైవ మయదర్శనం
సభాపర్వ తతః ప్రోక్తం మంత్రపర్వ తతః పరం॥39॥

జరాసంధవధః పర్వ పర్వ దిగ్విజయస్తథా
పర్వ దిగ్విజయాదూర్ధ్వం రాజసూయికముచ్యతే॥40॥

తతశ్చార్ఘాభిహరణం శిశుపాలవధస్తతః
ద్యూతపర్వ తతః ప్రోక్తమనుద్యూతమతః పరం॥41॥

తత ఆరణ్యకం పర్వ కిర్మీరవధ ఏవ చ
ఈశ్వరార్జునయోర్యుద్ధం పర్వ కైరాతసంజ్ఞితం॥42॥

ఇంద్రలోకాభిగమనం పర్వ జ్ఞేయమతః పరం
తీర్థయాత్రా తతః పర్వ కురురాజస్య ధీమతః॥43॥

జటాసురవధః పర్వ యక్షయుద్ధమతః పరం
తథైవాజగరం పర్వ విజ్ఞేయం తదనంతరం॥44॥

మార్కండేయసమస్యా చ పర్వోక్తం తదనంతరం
సంవాదశ్చ తతః పర్వ ద్రౌపదీసత్యభామయోః॥45॥

ఘోషయాత్రా తతః పర్వ మృగస్వప్నభయం తతః
వ్రీహిద్రౌణికమాఖ్యానం తతోఽనంతరముచ్యతే॥46॥

ద్రౌపదీహరణం పర్వ సైంధవేన వనాత్తతః
కుండలాహరణం పర్వ తతః పరమిహోచ్యతే॥47॥

ఆరణేయం తతః పర్వ వైరాటం తదనంతరం
కీచకానాం వధః పర్వ పర్వ గోగ్రహణం తతః॥48॥

అభిమన్యునా చ వైరాట్యాః పర్వ వైవాహికం స్మృతం
ఉద్యోగపర్వ విజ్ఞేయమత ఊర్ధ్వం మహాద్భుతం॥49॥

తతః సంజయయానాఖ్యం పర్వ జ్ఞేయమతః పరం
ప్రజాగరం తతః పర్వ ధృతరాష్ట్రస్య చింతయా॥50॥

పర్వ సానత్సుజాతం చ గుహ్యమధ్యాత్మదర్శనం
యానసంధిస్తతః పర్వ భగవద్యానమేవ చ॥51॥

జ్ఞేయం వివాదపర్వాత్ర కర్ణస్యాపి మహాత్మనః
నిర్యాణం పర్వ చ తతః కురుపాండవసేనయోః॥52॥

రథాతిరథసంఖ్యా చ పర్వోక్తం తదనంతరం
ఉలూకదూతాగమనం పర్వామర్షవివర్ధనం॥53॥

అంబోపాఖ్యానమపి చ పర్వ జ్ఞేయమతః పరం
భీష్మాభిషేచనం పర్వ జ్ఞేయమద్భుతకారణం॥54॥

జంబూఖండవినిర్మాణం పర్వోక్తం తదనంతరం
భూమిపర్వ తతో జ్ఞేయం ద్వీపవిస్తరకీర్తనం॥55॥

పర్వోక్తం భగవద్గీతా పర్వ భీష్మవధస్తతః
ద్రోణాభిషేకః పర్వోక్తం సంశప్తకవధస్తతః॥56॥

అభిమన్యువధః పర్వ ప్రతిజ్ఞాపర్వ చోచ్యతే
జయద్రథవధః పర్వ ఘటోత్కచవధస్తతః॥57॥

తతో ద్రోణవధః పర్వ విజ్ఞేయం లోమహర్షణం
మోక్షో నారాయణాస్త్రస్య పర్వానంతరముచ్యతే॥58॥

కర్ణపర్వ తతో జ్ఞేయం శల్యపర్వ తతః పరం
హ్రదప్రవేశనం పర్వ గదాయుద్ధమతః పరం॥59॥

సారస్వతం తతః పర్వ తీర్థవంశగుణాన్వితం
అత ఊర్ధ్వం తు బీభత్సం పర్వ సౌప్తికముచ్యతే॥60॥

ఐషీకం పర్వ నిర్దిష్టమత ఊర్ధ్వం సుదారుణం
జలప్రదానికం పర్వ స్త్రీపర్వ చ తతః పరం॥61॥

శ్రాద్ధపర్వ తతో జ్ఞేయం కురూణామౌర్ధ్వదేహికం
ఆభిషేచనికం పర్వ ధర్మరాజస్య ధీమతః॥62॥

చార్వాకనిగ్రహః పర్వ రక్షసో బ్రహ్మరూపిణః
ప్రవిభాగో గృహాణాం చ పర్వోక్తం తదనంతరం॥63॥

శాంతిపర్వ తతో యత్ర రాజధర్మానుకీర్తనం
ఆపద్ధర్మశ్చ పర్వోక్తం మోక్షధర్మస్తతః పరం॥64॥

తతః పర్వ పరిజ్ఞేయమానుశాసనికం పరం
స్వర్గారోహణికం పర్వ తతో భీష్మస్య ధీమతః॥65॥

తతోఽశ్వమేధికం పర్వ సర్వపాపప్రణాశనం
అనుగీతా తతః పర్వ జ్ఞేయమధ్యాత్మవాచకం॥66॥

పర్వ చాశ్రమవాసాఖ్యం పుత్రదర్శనమేవ చ
నారదాగమనం పర్వ తతః పరమిహోచ్యతే॥67॥

మౌసలం పర్వ చ తతో ఘోరం సమనువర్ణ్యతే
మహాప్రస్థానికం పర్వ స్వర్గారోహణికం తతః॥68॥

హరివంశస్తతః పర్వ పురాణం ఖిలసంజ్ఞితం
భవిష్యత్పర్వ చాప్యుక్తం ఖిలేష్వేవాద్భుతం మహత్॥69॥

ఏతత్పర్వశతం పూర్ణం వ్యాసేనోక్తం మహాత్మనా
యథావత్సూతపుత్రేణ లోమహర్షణినా పునః॥70॥

కథితం నైమిషారణ్యే పర్వాణ్యష్టాదశైవ తు
సమాసో భారతస్యాయం తత్రోక్తః పర్వసంగ్రహః॥71॥

పౌష్యే పర్వణి మాహాత్మ్యముత్తంకస్యోపవర్ణితం
పౌలోమే భృగువంశస్య విస్తారః పరికీర్తితః॥72॥

ఆస్తీకే సర్వనాగానాం గరుడస్య చ సంభవః
క్షీరోదమథనం చైవ జన్మోచ్చైఃశ్రవసస్తథా॥73॥

యజతః సర్పసత్రేణ రాజ్ఞః పారిక్షితస్య చ
కథేయమభినిర్వృత్తా భారతానాం మహాత్మనాం॥74॥

వివిధాః సంభవా రాజ్ఞాముక్తాః సంభవపర్వణి
అన్యేషాం చైవ విప్రాణామృషేర్ద్వైపాయనస్య చ॥75॥

అంశావతరణం చాత్ర దేవానాం పరికీర్తితం
దైత్యానాం దానవానాం చ యక్షాణాం చ మహౌజసాం॥76॥

నాగానామథ సర్పాణాం గంధర్వాణాం పతత్రిణాం
అన్యేషాం చైవ భూతానాం వివిధానాం సముద్భవః॥77॥

వసూనాం పునరుత్పత్తిర్భాగీరథ్యాం మహాత్మనాం
శంతనోర్వేశ్మని పునస్తేషాం చారోహణం దివి॥78॥

తేజోంశానాం చ సంఘాతాద్భీష్మస్యాప్యత్ర సంభవః
రాజ్యాన్నివర్తనం చైవ బ్రహ్మచర్యవ్రతే స్థితిః॥79॥

ప్రతిజ్ఞాపాలనం చైవ రక్షా చిత్రాంగదస్య చ
హతే చిత్రాంగదే చైవ రక్షా భ్రాతుర్యవీయసః॥80॥

విచిత్రవీర్యస్య తథా రాజ్యే సంప్రతిపాదనం
ధర్మస్య నృషు సంభూతిరణీమాండవ్యశాపజా॥81॥

కృష్ణద్వైపాయనాచ్చైవ ప్రసూతిర్వరదానజా
ధృతరాష్ట్రస్య పాండోశ్చ పాండవానాం చ సంభవః॥82॥

వారణావతయాత్రా చ మంత్రో దుర్యోధనస్య చ
విదురస్య చ వాక్యేన సురుంగోపక్రమక్రియా॥83॥

పాండవానాం వనే ఘోరే హిడింబాయాశ్చ దర్శనం
ఘటోత్కచస్య చోత్పత్తిరత్రైవ పరికీర్తితా॥84॥

అజ్ఞాతచర్యా పాండూనాం వాసో బ్రాహ్మణవేశ్మని
బకస్య నిధనం చైవ నాగరాణాం చ విస్మయః॥85॥

అంగారపర్ణం నిర్జిత్య గంగాకూలేఽర్జునస్తదా
భ్రాతృభిః సహితః సర్వైః పాంచాలానభితో యయౌ॥86॥

తాపత్యమథ వాసిష్ఠమౌర్వం చాఖ్యానముత్తమం
పంచేంద్రాణాముపాఖ్యానమత్రైవాద్భుతముచ్యతే॥87॥

పంచానామేకపత్నీత్వే విమర్శో ద్రుపదస్య చ
ద్రౌపద్యా దేవవిహితో వివాహశ్చాప్యమానుషః॥88॥

విదురస్య చ సంప్రాప్తిర్దర్శనం కేశవస్య చ
ఖాండవప్రస్థవాసశ్చ తథా రాజ్యార్ధశాసనం॥89॥

నారదస్యాజ్ఞయా చైవ ద్రౌపద్యాః సమయక్రియా
సుందోపసుందయోస్తత్ర ఉపాఖ్యానం ప్రకీర్తితం॥90॥

పార్థస్య వనవాసశ్చ ఉలూప్యా పథి సంగమః
పుణ్యతీర్థానుసంయానం బభ్రువాహనజన్మ చ॥91॥

ద్వారకాయాం సుభద్రా చ కామయానేన కామినీ
వాసుదేవస్యానుమతే ప్రాప్తా చైవ కిరీటినా॥92॥

హరణం గృహ్య సంప్రాప్తే కృష్ణే దేవకినందనే
సంప్రాప్తిశ్చక్రధనుషోః ఖాండవస్య చ దాహనం॥93॥

అభిమన్యోః సుభద్రాయాం జన్మ చోత్తమతేజసః
మయస్య మోక్షో జ్వలనాద్భుజంగస్య చ మోక్షణం
మహర్షేర్మందపాలస్య శార్ఙ్గ్యం తనయసంభవః॥94॥

ఇత్యేతదాదిపర్వోక్తం ప్రథమం బహువిస్తరం
అధ్యాయానాం శతే ద్వే తు సంఖ్యాతే పరమర్షిణా
అష్టాదశైవ చాధ్యాయా వ్యాసేనోత్తమతేజసా॥95॥

సప్త శ్లోకసహస్రాణి తథా నవ శతాని చ
శ్లోకాశ్చ చతురాశీతిర్దృష్టో గ్రంథో మహాత్మనా॥96॥

ద్వితీయం తు సభాపర్వ బహువృత్తాంతముచ్యతే
సభాక్రియా పాండవానాం కింకరాణాం చ దర్శనం॥97॥

లోకపాలసభాఖ్యానం నారదాద్దేవదర్శనాత్
రాజసూయస్య చారంభో జరాసంధవధస్తథా॥98॥

గిరివ్రజే నిరుద్ధానాం రాజ్ఞాం కృష్ణేన మోక్షణం
రాజసూయేఽర్ఘసంవాదే శిశుపాలవధస్తథా॥99॥

యజ్ఞే విభూతిం తాం దృష్ట్వా దుఃఖామర్షాన్వితస్య చ
దుర్యోధనస్యావహాసో భీమేన చ సభాతలే॥100॥

యత్రాస్య మన్యురుద్భూతో యేన ద్యూతమకారయత్
యత్ర ధర్మసుతం ద్యూతే శకునిః కితవోఽజయత్॥101॥

యత్ర ద్యూతార్ణవే మగ్నాంద్రౌపదీ నౌరివార్ణవాత్
తారయామాస తాంస్తీర్ణాంజ్ఞాత్వా దుర్యోధనో నృపః
పునరేవ తతో ద్యూతే సమాహ్వయత పాండవాన్॥102॥

ఏతత్సర్వం సభాపర్వ సమాఖ్యాతం మహాత్మనా
అధ్యాయాః సప్తతిర్జ్ఞేయాస్తథా ద్వౌ చాత్ర సంఖ్యయా॥103॥

శ్లోకానాం ద్వే సహస్రే తు పంచ శ్లోకశతాని చ
శ్లోకాశ్చైకాదశ జ్ఞేయాః పర్వణ్యస్మిన్ప్రకీర్తితాః॥104॥

అతః పరం తృతీయం తు జ్ఞేయమారణ్యకం మహత్
పౌరానుగమనం చైవ ధర్మపుత్రస్య ధీమతః॥105॥

వృష్ణీనామాగమో యత్ర పాంచాలానాం చ సర్వశః
యత్ర సౌభవధాఖ్యానం కిర్మీరవధ ఏవ చ
అస్త్రహేతోర్వివాసశ్చ పార్థస్యామితతేజసః॥106॥

మహాదేవేన యుద్ధం చ కిరాతవపుషా సహ
దర్శనం లోకపాలానాం స్వర్గారోహణమేవ చ॥107॥

దర్శనం బృహదశ్వస్య మహర్షేర్భావితాత్మనః
యుధిష్ఠిరస్య చార్తస్య వ్యసనే పరిదేవనం॥108॥

నలోపాఖ్యానమత్రైవ ధర్మిష్ఠం కరుణోదయం
దమయంత్యాః స్థితిర్యత్ర నలస్య వ్యసనాగమే॥109॥

వనవాసగతానాం చ పాండవానాం మహాత్మనాం
స్వర్గే ప్రవృత్తిరాఖ్యాతా లోమశేనార్జునస్య వై॥110॥

తీర్థయాత్రా తథైవాత్ర పాండవానాం మహాత్మనాం
జటాసురస్య తత్రైవ వధః సముపవర్ణ్యతే॥111॥

నియుక్తో భీమసేనశ్చ ద్రౌపద్యా గంధమాదనే
యత్ర మందారపుష్పార్థం నలినీం తామధర్షయత్॥112॥

యత్రాస్య సుమహద్యుద్ధమభవత్సహ రాక్షసైః
యక్షైశ్చాపి మహావీర్యైర్మణిమత్ప్రముఖైస్తథా॥113॥

ఆగస్త్యమపి చాఖ్యానం యత్ర వాతాపిభక్షణం
లోపాముద్రాభిగమనమపత్యార్థమృషేరపి॥114॥

తతః శ్యేనకపోతీయముపాఖ్యానమనంతరం
ఇంద్రోఽగ్నిర్యత్ర ధర్మశ్చ అజిజ్ఞాసఞ్శిబిం నృపం॥115॥

ఋశ్యశృంగస్య చరితం కౌమారబ్రహ్మచారిణః
జామదగ్న్యస్య రామస్య చరితం భూరితేజసః॥116॥

కార్తవీర్యవధో యత్ర హైహయానాం చ వర్ణ్యతే
సౌకన్యమపి చాఖ్యానం చ్యవనో యత్ర భార్గవః॥117॥

శర్యాతియజ్ఞే నాసత్యౌ కృతవాన్సోమపీథినౌ
తాభ్యాం చ యత్ర స మునిర్యౌవనం ప్రతిపాదితః॥118॥

జంతూపాఖ్యానమత్రైవ యత్ర పుత్రేణ సోమకః
పుత్రార్థమయజద్రాజా లేభే పుత్రశతం చ సః॥119॥

అష్టావక్రీయమత్రైవ వివాదే యత్ర బందినం
విజిత్య సాగరం ప్రాప్తం పితరం లబ్ధవానృషిః॥120॥

అవాప్య దివ్యాన్యస్త్రాణి గుర్వర్థే సవ్యసాచినా
నివాతకవచైర్యుద్ధం హిరణ్యపురవాసిభిః॥121॥

సమాగమశ్చ పార్థస్య భ్రాతృభిర్గంధమాదనే
ఘోషయాత్రా చ గంధర్వైర్యత్ర యుద్ధం కిరీటినః॥122॥

పునరాగమనం చైవ తేషాం ద్వైతవనం సరః
జయద్రథేనాపహారో ద్రౌపద్యాశ్చాశ్రమాంతరాత్॥123॥

యత్రైనమన్వయాద్భీమో వాయువేగసమో జవే
మార్కండేయసమస్యాయాముపాఖ్యానాని భాగశః॥124॥

సందర్శనం చ కృష్ణస్య సంవాదశ్చైవ సత్యయా
వ్రీహిద్రౌణికమాఖ్యానమైంద్రద్యుమ్నం తథైవ చ॥125॥

సావిత్ర్యౌద్దాలకీయం చ వైన్యోపాఖ్యానమేవ చ
రామాయణముపాఖ్యానమత్రైవ బహువిస్తరం॥126॥

కర్ణస్య పరిమోషోఽత్ర కుండలాభ్యాం పురందరాత్
ఆరణేయముపాఖ్యానం యత్ర ధర్మోఽన్వశాత్సుతం
జగ్ముర్లబ్ధవరా యత్ర పాండవాః పశ్చిమాం దిశం॥127॥

ఏతదారణ్యకం పర్వ తృతీయం పరికీర్తితం
అత్రాధ్యాయశతే ద్వే తు సంఖ్యాతే పరమర్షిణా
ఏకోనసప్తతిశ్చైవ తథాధ్యాయాః ప్రకీర్తితాః॥128॥

ఏకాదశ సహస్రాణి శ్లోకానాం షట్శతాని చ
చతుఃషష్టిస్తథా శ్లోకాః పర్వైతత్పరికీర్తితం॥129॥

అతః పరం నిబోధేదం వైరాటం పర్వవిస్తరం
విరాటనగరం గత్వా శ్మశానే విపులాం శమీం
దృష్ట్వా సంనిదధుస్తత్ర పాండవా ఆయుధాన్యుత॥130॥

యత్ర ప్రవిశ్య నగరం ఛద్మభిర్న్యవసంత తే
దురాత్మనో వధో యత్ర కీచకస్య వృకోదరాత్॥131॥

గోగ్రహే యత్ర పార్థేన నిర్జితాః కురవో యుధి
గోధనం చ విరాటస్య మోక్షితం యత్ర పాండవైః॥132॥

విరాటేనోత్తరా దత్తా స్నుషా యత్ర కిరీటినః
అభిమన్యుం సముద్దిశ్య సౌభద్రమరిఘాతినం॥133॥

చతుర్థమేతద్విపులం వైరాటం పర్వ వర్ణితం
అత్రాపి పరిసంఖ్యాతమధ్యాయానాం మహాత్మనా॥134॥

సప్తషష్టిరథో పూర్ణా శ్లోకాగ్రమపి మే శృణు
శ్లోకానాం ద్వే సహస్రే తు శ్లోకాః పంచాశదేవ తు
పర్వణ్యస్మిన్సమాఖ్యాతాః సంఖ్యయా పరమర్షిణా॥135॥

ఉద్యోగపర్వ విజ్ఞేయం పంచమం శృణ్వతః పరం
ఉపప్లవ్యే నివిష్టేషు పాండవేషు జిగీషయా
దుర్యోధనోఽర్జునశ్చైవ వాసుదేవముపస్థితౌ॥136॥

సాహాయ్యమస్మిన్సమరే భవాన్నౌ కర్తుమర్హతి
ఇత్యుక్తే వచనే కృష్ణో యత్రోవాచ మహామతిః॥137॥

అయుధ్యమానమాత్మానం మంత్రిణం పురుషర్షభౌ
అక్షౌహిణీం వా సైన్యస్య కస్య వా కిం దదామ్యహం॥138॥

వవ్రే దుర్యోధనః సైన్యం మందాత్మా యత్ర దుర్మతిః
అయుధ్యమానం సచివం వవ్రే కృష్ణం ధనంజయః॥139॥

సంజయం ప్రేషయామాస శమార్థం పాండవాన్ప్రతి
యత్ర దూతం మహారాజో ధృతరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్॥140॥

శ్రుత్వా చ పాండవాన్యత్ర వాసుదేవపురోగమాన్
ప్రజాగరః సంప్రజజ్ఞే ధృతరాష్ట్రస్య చింతయా॥141॥

విదురో యత్ర వాక్యాని విచిత్రాణి హితాని చ
శ్రావయామాస రాజానం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం॥142॥

తథా సనత్సుజాతేన యత్రాధ్యాత్మమనుత్తమం
మనస్తాపాన్వితో రాజా శ్రావితః శోకలాలసః॥143॥

ప్రభాతే రాజసమితౌ సంజయో యత్ర చాభిభోః
ఐకాత్మ్యం వాసుదేవస్య ప్రోక్తవానర్జునస్య చ॥144॥

యత్ర కృష్ణో దయాపన్నః సంధిమిచ్ఛన్మహాయశాః
స్వయమాగాచ్ఛమం కర్తుం నగరం నాగసాహ్వయం॥145॥

ప్రత్యాఖ్యానం చ కృష్ణస్య రాజ్ఞా దుర్యోధనేన వై
శమార్థం యాచమానస్య పక్షయోరుభయోర్హితం॥146॥

కర్ణదుర్యోధనాదీనాం దుష్టం విజ్ఞాయ మంత్రితం
యోగేశ్వరత్వం కృష్ణేన యత్ర రాజసు దర్శితం॥147॥

రథమారోప్య కృష్ణేన యత్ర కర్ణోఽనుమంత్రితః
ఉపాయపూర్వం శౌండీర్యాత్ప్రత్యాఖ్యాతశ్చ తేన సః॥148॥

తతశ్చాప్యభినిర్యాత్రా రథాశ్వనరదంతినాం
నగరాద్ధాస్తినపురాద్బలసంఖ్యానమేవ చ॥149॥

యత్ర రాజ్ఞా ఉలూకస్య ప్రేషణం పాండవాన్ప్రతి
శ్వోభావిని మహాయుద్ధే దూత్యేన క్రూరవాదినా
రథాతిరథసంఖ్యానమంబోపాఖ్యానమేవ చ॥150॥

ఏతత్సుబహువృత్తాంతం పంచమం పర్వ భారతే
ఉద్యోగపర్వ నిర్దిష్టం సంధివిగ్రహసంశ్రితం॥151॥

అధ్యాయాః సంఖ్యయా త్వత్ర షడశీతిశతం స్మృతం
శ్లోకానాం షట్సహస్రాణి తావంత్యేవ శతాని చ॥152॥

శ్లోకాశ్చ నవతిః ప్రోక్తాస్తథైవాష్టౌ మహాత్మనా
వ్యాసేనోదారమతినా పర్వణ్యస్మింస్తపోధనాః॥153॥

అత ఊర్ధ్వం విచిత్రార్థం భీష్మపర్వ ప్రచక్షతే
జంబూఖండవినిర్మాణం యత్రోక్తం సంజయేన హ॥154॥

యత్ర యుద్ధమభూద్ఘోరం దశాహాన్యతిదారుణం
యత్ర యౌధిష్ఠిరం సైన్యం విషాదమగమత్పరం॥155॥

కశ్మలం యత్ర పార్థస్య వాసుదేవో మహామతిః
మోహజం నాశయామాస హేతుభిర్మోక్షదర్శనైః॥156॥

శిఖండినం పురస్కృత్య యత్ర పార్థో మహాధనుః
వినిఘ్నన్నిశితైర్బాణై రథాద్భీష్మమపాతయత్॥157॥

షష్ఠమేతన్మహాపర్వ భారతే పరికీర్తితం
అధ్యాయానాం శతం ప్రోక్తం సప్తదశ తథాపరే॥158॥

పంచ శ్లోకసహస్రాణి సంఖ్యయాష్టౌ శతాని చ
శ్లోకాశ్చ చతురాశీతిః పర్వణ్యస్మిన్ప్రకీర్తితాః
వ్యాసేన వేదవిదుషా సంఖ్యాతా భీష్మపర్వణి॥159॥

ద్రోణపర్వ తతశ్చిత్రం బహువృత్తాంతముచ్యతే
యత్ర సంశప్తకాః పార్థమపనిన్యూ రణాజిరాత్॥160॥

భగదత్తో మహారాజో యత్ర శక్రసమో యుధి
సుప్రతీకేన నాగేన సహ శస్తః కిరీటినా॥161॥

యత్రాభిమన్యుం బహవో జఘ్నుర్లోకమహారథాః
జయద్రథముఖా బాలం శూరమప్రాప్తయౌవనం॥162॥

హతేఽభిమన్యౌ క్రుద్ధేన యత్ర పార్థేన సంయుగే
అక్షౌహిణీః సప్త హత్వా హతో రాజా జయద్రథః
సంశప్తకావశేషం చ కృతం నిఃశేషమాహవే॥163॥

అలంబుసః శ్రుతాయుశ్చ జలసంధశ్చ వీర్యవాన్
సౌమదత్తిర్విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః

ఘటోత్కచాదయశ్చాన్యే నిహతా ద్రోణపర్వణి॥164॥

అశ్వత్థామాపి చాత్రైవ ద్రోణే యుధి నిపాతితే
అస్త్రం ప్రాదుశ్చకారోగ్రం నారాయణమమర్షితః॥165॥

సప్తమం భారతే పర్వ మహదేతదుదాహృతం
అత్ర తే పృథివీపాలాః ప్రాయశో నిధనం గతాః
ద్రోణపర్వణి యే శూరా నిర్దిష్టాః పురుషర్షభాః॥166॥

అధ్యాయానాం శతం ప్రోక్తమధ్యాయాః సప్తతిస్తథా
అష్టౌ శ్లోకసహస్రాణి తథా నవ శతాని చ॥167॥

శ్లోకా నవ తథైవాత్ర సంఖ్యాతాస్తత్త్వదర్శినా
పారాశర్యేణ మునినా సంచింత్య ద్రోణపర్వణి॥168॥

అతః పరం కర్ణపర్వ ప్రోచ్యతే పరమాద్భుతం
సారథ్యే వినియోగశ్చ మద్రరాజస్య ధీమతః
ఆఖ్యాతం యత్ర పౌరాణం త్రిపురస్య నిపాతనం॥169॥

ప్రయాణే పరుషశ్చాత్ర సంవాదః కర్ణశల్యయోః
హంసకాకీయమాఖ్యానమత్రైవాక్షేపసంహితం॥170॥

అన్యోన్యం ప్రతి చ క్రోధో యుధిష్ఠిరకిరీటినోః
ద్వైరథే యత్ర పార్థేన హతః కర్ణో మహారథః॥171॥

అష్టమం పర్వ నిర్దిష్టమేతద్భారతచింతకైః
ఏకోనసప్తతిః ప్రోక్తా అధ్యాయాః కర్ణపర్వణి
చత్వార్యేవ సహస్రాణి నవ శ్లోకశతాని చ॥172॥

అతః పరం విచిత్రార్థం శల్యపర్వ ప్రకీర్తితం
హతప్రవీరే సైన్యే తు నేతా మద్రేశ్వరోఽభవత్॥173॥

వృత్తాని రథయుద్ధాని కీర్త్యంతే యత్ర భాగశః
వినాశః కురుముఖ్యానాం శల్యపర్వణి కీర్త్యతే॥174॥

శల్యస్య నిధనం చాత్ర ధర్మరాజాన్మహారథాత్
గదాయుద్ధం తు తుములమత్రైవ పరికీర్తితం
సరస్వత్యాశ్చ తీర్థానాం పుణ్యతా పరికీర్తితా॥175॥

నవమం పర్వ నిర్దిష్టమేతదద్భుతమర్థవత్
ఏకోనషష్టిరధ్యాయాస్తత్ర సంఖ్యావిశారదైః॥176॥

సంఖ్యాతా బహువృత్తాంతాః శ్లోకాగ్రం చాత్ర శస్యతే
త్రీణి శ్లోకసహస్రాణి ద్వే శతే వింశతిస్తథా
మునినా సంప్రణీతాని కౌరవాణాం యశోభృతాం॥177॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి సౌప్తికం పర్వ దారుణం
భగ్నోరుం యత్ర రాజానం దుర్యోధనమమర్షణం॥178॥

వ్యపయాతేషు పార్థేషు త్రయస్తేఽభ్యాయయుూ రథాః
కృతవర్మా కృపో ద్రౌణిః సాయాహ్నే రుధిరోక్షితాః॥179॥

ప్రతిజజ్ఞే దృఢక్రోధో ద్రౌణిర్యత్ర మహారథః
అహత్వా సర్వపాంచాలాంధృష్టద్యుమ్నపురోగమాన్
పాండవాంశ్చ సహామాత్యాన్న విమోక్ష్యామి దంశనం॥180॥

ప్రసుప్తాన్నిశి విశ్వస్తాన్యత్ర తే పురుషర్షభాః
పాంచాలాన్సపరీవారాంజఘ్నుర్ద్రౌణిపురోగమాః॥181॥

యత్రాముచ్యంత పార్థాస్తే పంచ కృష్ణబలాశ్రయాత్
సాత్యకిశ్చ మహేష్వాసః శేషాశ్చ నిధనం గతాః॥182॥

ద్రౌపదీ పుత్రశోకార్తా పితృభ్రాతృవధార్దితా
కృతానశనసంకల్పా యత్ర భర్తౄనుపావిశత్॥183॥

ద్రౌపదీవచనాద్యత్ర భీమో భీమపరాక్రమః
అన్వధావత సంక్రుద్ధో భారద్వాజం గురోః సుతం॥184॥

భీమసేనభయాద్యత్ర దైవేనాభిప్రచోదితః
అపాండవాయేతి రుషా ద్రౌణిరస్త్రమవాసృజత్॥185॥

మైవమిత్యబ్రవీత్కృష్ణః శమయంస్తస్య తద్వచః
యత్రాస్త్రమస్త్రేణ చ తచ్ఛమయామాస ఫాల్గునః॥186॥

ద్రౌణిద్వైపాయనాదీనాం శాపాశ్చాన్యోన్యకారితాః
తోయకర్మణి సర్వేషాం రాజ్ఞాముదకదానికే॥187॥

గూఢోత్పన్నస్య చాఖ్యానం కర్ణస్య పృథయాత్మనః
సుతస్యైతదిహ ప్రోక్తం దశమం పర్వ సౌప్తికం॥188॥

అష్టాదశాస్మిన్నధ్యాయాః పర్వణ్యుక్తా మహాత్మనా
శ్లోకాగ్రమత్ర కథితం శతాన్యష్టౌ తథైవ చ॥189॥

శ్లోకాశ్చ సప్తతిః ప్రోక్తా యథావదభిసంఖ్యయా
సౌప్తికైషికసంబంధే పర్వణ్యమితబుద్ధినా॥190॥

అత ఊర్ధ్వమిదం ప్రాహుః స్త్రీపర్వ కరుణోదయం
విలాపో వీరపత్నీనాం యత్రాతికరుణః స్మృతః
క్రోధావేశః ప్రసాదశ్చ గాంధారీధృతరాష్ట్రయోః॥191॥

యత్ర తాన్క్షత్రియాఞ్శూరాందిష్టాంతాననివర్తినః
పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄంశ్చైవ దదృశుర్నిహతాన్రణే॥192॥

యత్ర రాజా మహాప్రాజ్ఞః సర్వధర్మభృతాం వరః
రాజ్ఞాం తాని శరీరాణి దాహయామాస శాస్త్రతః॥193॥

ఏతదేకాదశం ప్రోక్తం పర్వాతికరుణం మహత్
సప్తవింశతిరధ్యాయాః పర్వణ్యస్మిన్నుదాహృతాః॥194॥

శ్లోకాః సప్తశతం చాత్ర పంచసప్తతిరుచ్యతే
సంఖ్యయా భారతాఖ్యానం కర్త్రా హ్యత్ర మహాత్మనా
ప్రణీతం సజ్జనమనోవైక్లవ్యాశ్రుప్రవర్తకం॥195॥

అతః పరం శాంతిపర్వ ద్వాదశం బుద్ధివర్ధనం
యత్ర నిర్వేదమాపన్నో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ఘాతయిత్వా పితౄన్భ్రాతౄన్పుత్రాన్సంబంధిబాంధవాన్॥196॥

శాంతిపర్వణి ధర్మాశ్చ వ్యాఖ్యాతాః శరతల్పికాః
రాజభిర్వేదితవ్యా యే సమ్యఙ్నయబుభుత్సుభిః॥197॥

ఆపద్ధర్మాశ్చ తత్రైవ కాలహేతుప్రదర్శకాః
యాన్బుద్ధ్వా పురుషః సమ్యక్సర్వజ్ఞత్వమవాప్నుయాత్
మోక్షధర్మాశ్చ కథితా విచిత్రా బహువిస్తరాః॥198॥

ద్వాదశం పర్వ నిర్దిష్టమేతత్ప్రాజ్ఞజనప్రియం
పర్వణ్యత్ర పరిజ్ఞేయమధ్యాయానాం శతత్రయం
త్రింశచ్చైవ తథాధ్యాయా నవ చైవ తపోధనాః॥199॥

శ్లోకానాం తు సహస్రాణి కీర్తితాని చతుర్దశ
పంచ చైవ శతాన్యాహుః పంచవింశతిసంఖ్యయా॥200॥

అత ఊర్ధ్వం తు విజ్ఞేయమానుశాసనముత్తమం
యత్ర ప్రకృతిమాపన్నః శ్రుత్వా ధర్మవినిశ్చయం

భీష్మాద్భాగీరథీపుత్రాత్కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥201॥

వ్యవహారోఽత్ర కార్త్స్న్యేన ధర్మార్థీయో నిదర్శితః
వివిధానాం చ దానానాం ఫలయోగాః పృథగ్విధాః॥202॥

తథా పాత్రవిశేషాశ్చ దానానాం చ పరో విధిః
ఆచారవిధియోగశ్చ సత్యస్య చ పరా గతిః॥203॥

ఏతత్సుబహువృత్తాంతముత్తమం చానుశాసనం
భీష్మస్యాత్రైవ సంప్రాప్తిః స్వర్గస్య పరికీర్తితా॥204॥

ఏతత్త్రయోదశం పర్వ ధర్మనిశ్చయకారకం
అధ్యాయానాం శతం చాత్ర షట్చత్వారింశదేవ చ
శ్లోకానాం తు సహస్రాణి షట్సప్తైవ శతాని చ॥205॥

తతోఽశ్వమేధికం నామ పర్వ ప్రోక్తం చతుర్దశం
తత్సంవర్తమరుత్తీయం యత్రాఖ్యానమనుత్తమం॥206॥

సువర్ణకోశసంప్రాప్తిర్జన్మ చోక్తం పరిక్షితః
దగ్ధస్యాస్త్రాగ్నినా పూర్వం కృష్ణాత్సంజీవనం పునః॥207॥

చర్యాయాం హయముత్సృష్టం పాండవస్యానుగచ్ఛతః
తత్ర తత్ర చ యుద్ధాని రాజపుత్రైరమర్షణైః॥208॥

చిత్రాంగదాయాః పుత్రేణ పుత్రికాయా ధనంజయః
సంగ్రామే బభ్రువాహేన సంశయం చాత్ర దర్శితః
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే నకులాఖ్యానమేవ చ॥209॥

ఇత్యాశ్వమేధికం పర్వ ప్రోక్తమేతన్మహాద్భుతం
అత్రాధ్యాయశతం త్రింశత్త్రయోఽధ్యాయాశ్చ శబ్దితాః॥210॥

త్రీణి శ్లోకసహస్రాణి తావంత్యేవ శతాని చ
వింశతిశ్చ తథా శ్లోకాః సంఖ్యాతాస్తత్త్వదర్శినా॥211॥

తత ఆశ్రమవాసాక్యం పర్వ పంచదశం స్మృతం
యత్ర రాజ్యం పరిత్యజ్య గాంధారీసహితో నృపః
ధృతరాష్ట్రాశ్రమపదం విదురశ్చ జగామ హ॥212॥

యం దృష్ట్వా ప్రస్థితం సాధ్వీ పృథాప్యనుయయౌ తదా
పుత్రరాజ్యం పరిత్యజ్య గురుశుశ్రూషణే రతా॥213॥

యత్ర రాజా హతాన్పుత్రాన్పౌత్రానన్యాంశ్చ పార్థివాన్
లోకాంతరగతాన్వీరానపశ్యత్పునరాగతాన్॥214॥

ఋషేః ప్రసాదాత్కృష్ణస్య దృష్ట్వాశ్చర్యమనుత్తమం
త్యక్త్వా శోకం సదారశ్చ సిద్ధిం పరమికాం గతః॥215॥

యత్ర ధర్మం సమాశ్రిత్య విదురః సుగతిం గతః
సంజయశ్చ మహామాత్రో విద్వాన్గావల్గణిర్వశీ॥216॥

దదర్శ నారదం యత్ర ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
నారదాచ్చైవ శుశ్రావ వృష్ణీనాం కదనం మహత్॥217॥

ఏతదాశ్రమవాసాఖ్యం పూర్వోక్తం సుమహాద్భుతం
ద్విచత్వారింశదధ్యాయాః పర్వైతదభిసంఖ్యయా॥218॥

సహస్రమేకం శ్లోకానాం పంచ శ్లోకశతాని చ
షడేవ చ తథా శ్లోకాః సంఖ్యాతాస్తత్త్వదర్శినా॥219॥

అతః పరం నిబోధేదం మౌసలం పర్వ దారుణం
యత్ర తే పురుషవ్యాఘ్రాః శస్త్రస్పర్శసహా యుధి
బ్రహ్మదండవినిష్పిష్టాః సమీపే లవణాంభసః॥220॥

ఆపానే పానగలితా దైవేనాభిప్రచోదితాః
ఏరకారూపిభిర్వజ్రైర్నిజఘ్నురితరేతరం॥221॥

యత్ర సర్వక్షయం కృత్వా తావుభౌ రామకేశవౌ
నాతిచక్రమతుః కాలం ప్రాప్తం సర్వహరం సమం॥222॥

యత్రార్జునో ద్వారవతీమేత్య వృష్ణివినాకృతాం
దృష్ట్వా విషాదమగమత్పరాం చార్తిం నరర్షభః॥223॥

స సత్కృత్య యదుశ్రేష్ఠం మాతులం శౌరిమాత్మనః
దదర్శ యదువీరాణామాపానే వైశసం మహత్॥224॥

శరీరం వాసుదేవస్య రామస్య చ మహాత్మనః
సంస్కారం లంభయామాస వృష్ణీనాం చ ప్రధానతః॥225॥

స వృద్ధబాలమాదాయ ద్వారవత్యాస్తతో జనం
దదర్శాపది కష్టాయాం గాండీవస్య పరాభవం॥226॥

సర్వేషాం చైవ దివ్యానామస్త్రాణామప్రసన్నతాం
నాశం వృష్ణికలత్రాణాం ప్రభావానామనిత్యతాం॥227॥

దృష్ట్వా నిర్వేదమాపన్నో వ్యాసవాక్యప్రచోదితః
ధర్మరాజం సమాసాద్య సంన్యాసం సమరోచయేత్॥228॥

ఇత్యేతన్మౌసలం పర్వ షోడశం పరికీర్తితం
అధ్యాయాష్టౌ సమాఖ్యాతాః శ్లోకానాం చ శతత్రయం॥229॥

మహాప్రస్థానికం తస్మాదూర్ధ్వం సప్తదశం స్మృతం
యత్ర రాజ్యం పరిత్యజ్య పాండవాః పురుషర్షభాః
ద్రౌపద్యా సహితా దేవ్యా సిద్ధిం పరమికాం గతాః॥230॥

అత్రాధ్యాయాస్త్రయః ప్రోక్తాః శ్లోకానాం చ శతం తథా
వింశతిశ్చ తథా శ్లోకాః సంఖ్యాతాస్తత్త్వదర్శినా॥231॥

స్వర్గపర్వ తతో జ్ఞేయం దివ్యం యత్తదమానుషం
అధ్యాయాః పంచ సంఖ్యాతాః పర్వైతదభిసంఖ్యయా
శ్లోకానాం ద్వే శతే చైవ ప్రసంఖ్యాతే తపోధనాః॥232॥

అష్టాదశైవమేతాని పర్వాణ్యుక్తాన్యశేషతః
ఖిలేషు హరివంశశ్చ భవిష్యచ్చ ప్రకీర్తితం॥233॥

ఏతదఖిలమాఖ్యాతం భారతం పర్వసంగ్రహాత్
అష్టాదశ సమాజగ్మురక్షౌహిణ్యో యుయుత్సయా
తన్మహద్దారుణం యుద్ధమహాన్యష్టాదశాభవత్॥234॥

యో విద్యాచ్చతురో వేదాన్సాంగోపనిషదాంద్విజః
న చాఖ్యానమిదం విద్యాన్నైవ స స్యాద్విచక్షణః॥235॥

శ్రుత్వా త్విదముపాఖ్యానం శ్రావ్యమన్యన్న రోచతే
పుంస్కోకిలరుతం శ్రుత్వా రూక్షా ధ్వాంక్షస్య వాగివ॥236॥

ఇతిహాసోత్తమాదస్మాజ్జాయంతే కవిబుద్ధయః
పంచభ్య ఇవ భూతేభ్యో లోకసంవిధయస్త్రయః॥237॥

అస్యాఖ్యానస్య విషయే పురాణం వర్తతే ద్విజాః
అంతరిక్షస్య విషయే ప్రజా ఇవ చతుర్విధాః॥238॥

క్రియాగుణానాం సర్వేషామిదమాఖ్యానమాశ్రయః
ఇంద్రియాణాం సమస్తానాం చిత్రా ఇవ మనఃక్రియాః॥239॥

అనాశ్రిత్యైతదాఖ్యానం కథా భువి న విద్యతే
ఆహారమనపాశ్రిత్య శరీరస్యేవ ధారణం॥240॥

ఇదం సర్వైః కవివరైరాఖ్యానముపజీవ్యతే
ఉదయప్రేప్సుభిర్భృత్యైరభిజాత ఇవేశ్వరః॥241॥

ద్వైపాయనౌష్ఠపుటనిఃసృతమప్రమేయం; పుణ్యం పవిత్రమథ పాపహరం శివం చ
యో భారతం సమధిగచ్ఛతి వాచ్యమానం; కిం తస్య పుష్కరజలైరభిషేచనేన॥242॥

ఆఖ్యానం తదిదమనుత్తమం మహార్థం; విన్యస్తం మహదిహ పర్వసంగ్రహేణ
శ్రుత్వాదౌ భవతి నృణాం సుఖావగాహం; విస్తీర్ణం లవణజలం యథా ప్లవేన॥243॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

సూత ఉవాచ

జనమేజయః పారిక్షితః సహ భ్రాతృభిః కురుక్షేత్రే దీర్ఘసత్రముపాస్తే
తస్య భ్రాతరస్త్రయః శ్రుతసేన ఉగ్రసేనో భీమసేన ఇతి॥1॥

తేషు తత్సత్రముపాసీనేషు తత్ర శ్వాభ్యాగచ్ఛత్సారమేయః
స జనమేజయస్య భ్రాతృభిరభిహతో రోరూయమాణో మాతుః సమీపముపాగచ్ఛత్॥2॥

తం మాతా రోరూయమాణమువాచ
కిం రోదిషి
కేనాస్యభిహత ఇతి॥3॥

స ఏవముక్తో మాతరం ప్రత్యువాచ
జనమేజయస్య భ్రాతృభిరభిహతోఽస్మీతి॥4॥

తం మాతా ప్రత్యువాచ
వ్యక్తం త్వయా తత్రాపరాద్ధం యేనాస్యభిహత ఇతి॥5॥

స తాం పునరువాచ
నాపరాధ్యామి కించిత్
నావేక్షే హవీంషి నావలిహ ఇతి॥6॥

తచ్ఛ్రుత్వా తస్య మాతా సరమా పుత్రశోకార్తా తత్సత్రముపాగచ్ఛద్యత్ర స జనమేజయః సహ భ్రాతృభిర్దీర్ఘసత్రముపాస్తే॥7॥

స తయా క్రుద్ధయా తత్రోక్తః
అయం మే పుత్రో న కించిదపరాధ్యతి
కిమర్థమభిహత ఇతి
యస్మాచ్చాయమభిహతోఽనపకారీ తస్మాదదృష్టం త్వాం భయమాగమిష్యతీతి॥8॥

స జనమేజయ ఏవముక్తో దేవశున్యా సరమయా దృఢం సంభ్రాంతో విషణ్ణశ్చాసీత్॥9॥

స తస్మిన్సత్రే సమాప్తే హాస్తినపురం ప్రత్యేత్య పురోహితమనురూపమన్విచ్ఛమానః పరం యత్నమకరోద్యో మే పాపకృత్యాం శమయేదితి॥10॥

స కదాచిన్మృగయాం యాతః పారిక్షితో జనమేజయః కస్మింశ్చిత్స్వవిషయోద్దేశే ఆశ్రమమపశ్యత్॥11॥

తత్ర కశ్చిదృషిరాసాం చక్రే శ్రుతశ్రవా నామ
తస్యాభిమతః పుత్ర ఆస్తే సోమశ్రవా నామ॥12॥

తస్య తం పుత్రమభిగమ్య జనమేజయః పారిక్షితః పౌరోహిత్యాయ వవ్రే॥13॥

స నమస్కృత్య తమృషిమువాచ
భగవన్నయం తవ పుత్రో మమ పురోహితోఽస్త్వితి॥14॥

స ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ
భో జనమేజయ పుత్రోఽయం మమ సర్ప్యాం జాతః
మహాతపస్వీ స్వాధ్యాయసంపన్నో మత్తపోవీర్యసంభృతో మచ్ఛుక్రం పీతవత్యాస్తస్యాః కుక్షౌ సంవృద్ధః

సమర్థోఽయం భవతః సర్వాః పాపకృత్యాః శమయితుమంతరేణ మహాదేవకృత్యాం
అస్య త్వేకముపాంశువ్రతం
యదేనం కశ్చిద్బ్రాహ్మణః కంచిదర్థమభియాచేత్తం తస్మై దద్యాదయం
యద్యేతదుత్సహసే తతో నయస్వైనమితి ॥15॥

తేనైవముక్తో జనమేజయస్తం ప్రత్యువాచ
భగవంస్తథా భవిష్యతీతి ॥16॥

స తం పురోహితముపాదాయోపావృత్తో భ్రాతౄనువాచ
మయాయం వృత ఉపాధ్యాయః
యదయం బ్రూయాత్తత్కార్యమవిచారయద్భిరితి ॥17॥

తేనైవముక్తా భ్రాతరస్తస్య తథా చక్రుః
స తథా భ్రాతౄన్సందిశ్య తక్షశిలాం ప్రత్యభిప్రతస్థే
తం చ దేశం వశే స్థాపయామాస ॥18॥

ఏతస్మిన్నంతరే కశ్చిదృషిర్ధౌమ్యో నామాయోదః
తస్య శిష్యాస్త్రయో బభూవురుపమన్యురారుణిర్వేదశ్చేతి ॥19॥

స ఏకం శిష్యమారుణిం పాంచాల్యం ప్రేషయామాస
గచ్ఛ కేదారఖండం బధానేతి ॥20॥

స ఉపాధ్యాయేన సందిష్ట ఆరుణిః పాంచాల్యస్తత్ర గత్వా తత్కేదారఖండం బద్ధుం నాశక్నోత్ ॥21॥

స క్లిశ్యమానోఽపశ్యదుపాయం
భవత్వేవం కరిష్యామీతి ॥22॥

స తత్ర సంవివేశ కేదారఖండే
శయానే తస్మింస్తదుదకం తస్థౌ ॥23॥

తతః కదాచిదుపాధ్యాయ ఆయోదో ధౌమ్యః శిష్యానపృచ్ఛత్
క్వ ఆరుణిః పాంచాల్యో గత ఇతి ॥24॥

తే ప్రత్యూచుః
భగవతైవ ప్రేషితో గచ్ఛ కేదారఖండం బధానేతి ॥25॥

స ఏవముక్తస్తాఞ్శిష్యాన్ప్రత్యువాచ
తస్మాత్సర్వే తత్ర గచ్ఛామో యత్ర స ఇతి ॥26॥

స తత్ర గత్వా తస్యాహ్వానాయ శబ్దం చకార
భో ఆరుణే పాంచాల్య క్వాసి
వత్సైహీతి ॥27॥

స తచ్ఛ్రుత్వా ఆరుణిరుపాధ్యాయవాక్యం తస్మాత్కేదారఖండాత్సహసోత్థాయ తముపాధ్యాయముపతస్థే
ప్రోవాచ చైనం
అయమస్మ్యత్ర కేదారఖండే నిఃసరమాణముదకమవారణీయం సంరోద్ధుం సంవిష్టో భగవచ్ఛబ్దం శ్రుత్వైవ సహసా విదార్య కేదారఖండం భవంతముపస్థితః
తదభివాదయే భగవంతం
ఆజ్ఞాపయతు భవాన్
కిం కరవాణీతి ॥28॥

తముపాధ్యాయోఽబ్రవీత్
యస్మాద్భవాన్కేదారఖండమవదార్యోత్థితస్తస్మాద్భవానుద్దాలక ఏవ నామ్నా భవిష్యతీతి ॥29॥

స ఉపాధ్యాయేనానుగృహీతః
యస్మాత్త్వయా మద్వచోఽనుష్ఠితం తస్మాచ్ఛ్రేయోఽవాప్స్యసీతి
సర్వే చ తే వేదాః ప్రతిభాస్యంతి సర్వాణి చ ధర్మశాస్త్రాణీతి ॥30॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయేనేష్టం దేశం జగామ ॥31॥

అథాపరః శిష్యస్తస్యైవాయోదస్య ధౌమ్యస్యోపమన్యుర్నామ॥32॥

తముపాధ్యాయః ప్రేషయామాస
వత్సోపమన్యో గా రక్షస్వేతి॥33॥

స ఉపాధ్యాయవచనాదరక్షద్గాః
స చాహని గా రక్షిత్వా దివసక్షయేఽభ్యాగమ్యోపాధ్యాయస్యాగ్రతః స్థిత్వా నమశ్చక్రే॥34॥

తముపాధ్యాయః పీవానమపశ్యత్
ఉవాచ చైనం
వత్సోపమన్యో కేన వృత్తిం కల్పయసి
పీవానసి దృఢమితి॥35॥

స ఉపాధ్యాయం ప్రత్యువాచ
భైక్షేణ వృత్తిం కల్పయామీతి॥36॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
మమానివేద్య భైక్షం నోపయోక్తవ్యమితి॥37॥

స తథేత్యుక్త్వా పునరరక్షద్గాః
రక్షిత్వా చాగమ్య తథైవోపాధ్యాయస్యాగ్రతః స్థిత్వా నమశ్చక్రే॥38॥

తముపాధ్యాయస్తథాపి పీవానమేవ దృష్ట్వోవాచ
వత్సోపమన్యో సర్వమశేషతస్తే భైక్షం గృహ్ణామి
కేనేదానీం వృత్తిం కల్పయసీతి॥39॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయేన ప్రత్యువాచ
భగవతే నివేద్య పూర్వమపరం చరామి
తేన వృత్తిం కల్పయామీతి॥40॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
నైషా న్యాయ్యా గురువృత్తిః
అన్యేషామపి వృత్త్యుపరోధం కరోష్యేవం వర్తమానః
లుబ్ధోఽసీతి॥41॥

స తథేత్యుక్త్వా గా అరక్షత్
రక్షిత్వా చ పునరుపాధ్యాయగృహమాగమ్యోపాధ్యాయస్యాగ్రతః స్థిత్వా నమశ్చక్రే॥42॥

తముపాధ్యాయస్తథాపి పీవానమేవ దృష్ట్వా పునరువాచ
అహం తే సర్వం భైక్షం గృహ్ణామి న చాన్యచ్చరసి
పీవానసి
కేన వృత్తిం కల్పయసీతి॥43॥

స ఉపాధ్యాయం ప్రత్యువాచ
భో ఏతాసాం గవాం పయసా వృత్తిం కల్పయామీతి॥44॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
నైతన్న్యాయ్యం పయ ఉపయోక్తుం భవతో మయాననుజ్ఞాతమితి॥45॥

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ గా రక్షిత్వా పునరుపాధ్యాయగృహానేత్య గురోరగ్రతః స్థిత్వా నమశ్చక్రే॥46॥

తముపాధ్యాయః పీవానమేవాపశ్యత్
ఉవాచ చైనం
భైక్షం నాశ్నాసి న చాన్యచ్చరసి
పయో న పిబసి
పీవానసి
కేన వృత్తిం కల్పయసీతి॥47॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయం ప్రత్యువాచ
భోః ఫేనం పిబామి యమిమే వత్సా మాతౄణాం స్తనం పిబంత ఉద్గిరంతీతి॥48॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
ఏతే త్వదనుకంపయా గుణవంతో వత్సాః ప్రభూతతరం ఫేనముద్గిరంతి
తదేవమపి వత్సానాం వృత్త్యుపరోధం కరోష్యేవం వర్తమానః
ఫేనమపి భవాన్న పాతుమర్హతీతి॥49॥

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ నిరాహారస్తా గా అరక్షత్
తథా ప్రతిషిద్ధో భైక్షం నాశ్నాతి న చాన్యచ్చరతి
పయో న పిబతి
ఫేనం నోపయుంక్తే॥50॥

స కదాచిదరణ్యే క్షుధార్తోఽర్కపత్రాణ్యభక్షయత్॥51॥

స తైరర్కపత్రైర్భక్షితైః క్షారకటూష్ణవిపాకిభిశ్చక్షుష్యుపహతోఽన్ధోఽభవత్
సోఽన్ధోఽపి చంక్రమ్యమాణః కూపేఽపతత్॥52॥

అథ తస్మిన్ననాగచ్ఛత్యుపాధ్యాయః శిష్యానవోచత్
మయోపమన్యుః సర్వతః ప్రతిషిద్ధః
స నియతం కుపితః
తతో నాగచ్ఛతి చిరగతశ్చేతి॥53॥

స ఏవముక్త్వా గత్వారణ్యముపమన్యోరాహ్వానం చక్రే
భో ఉపమన్యో క్వాసి
వత్సైహీతి॥54॥

స తదాహ్వానముపాధ్యాయాచ్ఛ్రుత్వా ప్రత్యువాచోచ్చైః
అయమస్మి భో ఉపాధ్యాయ కూపే పతిత ఇతి॥55॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
కథమసి కూపే పతిత ఇతి॥56॥

స తం ప్రత్యువాచ
అర్కపత్రాణి భక్షయిత్వాంధీభూతోఽస్మి
అతః కూపే పతిత ఇతి॥57॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
అశ్వినౌ స్తుహి
తౌ త్వాం చక్షుష్మంతం కరిష్యతో దేవభిషజావితి॥58॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయేన స్తోతుం ప్రచక్రమే దేవావశ్వినౌ వాగ్భిరృగ్భిః॥59॥

ప్ర పూర్వగౌ పూర్వజౌ చిత్రభానూ; గిరా వా శంసామి తపనావనంతౌ
దివ్యౌ సుపర్ణౌ విరజౌ విమానా;వధిక్షియంతౌ భువనాని విశ్వా॥60॥

హిరణ్మయౌ శకునీ సాంపరాయౌ; నాసత్యదస్రౌ సునసౌ వైజయంతౌ
శుక్రం వయంతౌ తరసా సువేమా;వభి వ్యయంతావసితం వివస్వత్॥61॥

గ్రస్తాం సుపర్ణస్య బలేన వర్తికా;మముంచతామశ్వినౌ సౌభగాయ
తావత్సువృత్తావనమంత మాయయా; సత్తమా గా అరుణా ఉదావహన్॥62॥

షష్టిశ్చ గావస్త్రిశతాశ్చ ధేనవ; ఏకం వత్సం సువతే తం దుహంతి
నానాగోష్ఠా విహితా ఏకదోహనా;స్తావశ్వినౌ దుహతో ఘర్మముక్థ్యం॥63॥

ఏకాం నాభిం సప్తశతా అరాః శ్రితాః; ప్రధిష్వన్యా వింశతిరర్పితా అరాః
అనేమి చక్రం పరివర్తతేఽజరం; మాయాశ్వినౌ సమనక్తి చర్షణీ॥64॥

ఏకం చక్రం వర్తతే ద్వాదశారం ప్రధి;షణ్ణాభిమేకాక్షమమృతస్య ధారణం
యస్మిందేవా అధి విశ్వే విషక్తా;స్తావశ్వినౌ ముంచతో మా విషీదతం॥65॥

అశ్వినావింద్రమమృతం వృత్తభూయౌ; తిరోధత్తామశ్వినౌ దాసపత్నీ
భిత్త్వా గిరిమశ్వినౌ గాముదాచరంతౌ; తద్వృష్టమహ్నా ప్రథితా వలస్య॥66॥

యువాం దిశో జనయథో దశాగ్రే; సమానం మూర్ధ్ని రథయా వియంతి
తాసాం యాతమృషయోఽనుప్రయాంతి; దేవా మనుష్యాః క్షితిమాచరంతి॥67॥

యువాం వర్ణాన్వికురుథో విశ్వరూపాం;స్తేఽధిక్షియంతి భువనాని విశ్వా
తే భానవోఽప్యనుసృతాశ్చరంతి; దేవా మనుష్యాః క్షితిమాచరంతి॥68॥

తౌ నాసత్యావశ్వినావామహే వాం; స్రజం చ యాం బిభృథః పుష్కరస్య
తౌ నాసత్యావమృతావృతావృధా;వృతే దేవాస్తత్ప్రపదేన సూతే॥69॥

ముఖేన గర్భం లభతాం యువానౌ; గతాసురేతత్ప్రపదేన సూతే
సద్యో జాతో మాతరమత్తి గర్భ;స్తావశ్వినౌ ముంచథో జీవసే గాః॥70॥

ఏవం తేనాభిష్టుతావశ్వినావాజగ్మతుః
ఆహతుశ్చైనం
ప్రీతౌ స్వః
ఏష తేఽపూపః
అశానైనమితి॥71॥

స ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ
నానృతమూచతుర్భవంతౌ
న త్వహమేతమపూపముపయోక్తుముత్సహే అనివేద్య గురవ ఇతి॥72॥

తతస్తమశ్వినావూచతుః
ఆవాభ్యాం పురస్తాద్భవత ఉపాధ్యాయేనైవమేవాభిష్టుతాభ్యామపూపః ప్రీతాభ్యాం దత్తః
ఉపయుక్తశ్చ స తేనానివేద్య గురవే
త్వమపి తథైవ కురుష్వ యథా కృతముపాధ్యాయేనేతి॥73॥

స ఏవముక్తః పునరేవ ప్రత్యువాచైతౌ
ప్రత్యనునయే భవంతావశ్వినౌ
నోత్సహేఽహమనివేద్యోపాధ్యాయాయోపయోక్తుమితి॥74॥

తమశ్వినావాహతుః
ప్రీతౌ స్వస్తవానయా గురువృత్త్యా
ఉపాధ్యాయస్య తే కార్ష్ణా యసా దంతాః
భవతో హిరణ్మయా భవిష్యంతి
చక్షుష్మాంశ్చ భవిష్యసి
శ్రేయశ్చావాప్స్యసీతి॥75॥

స ఏవముక్తోఽశ్విభ్యాం లబ్ధచక్షురుపాధ్యాయసకాశమాగమ్యోపాధ్యాయమభివాద్యాచచక్షే
స చాస్య ప్రీతిమానభూత్॥76॥

ఆహ చైనం
యథాశ్వినావాహతుస్తథా త్వం శ్రేయోఽవాప్స్యసీతి
సర్వే చ తే వేదాః ప్రతిభాస్యంతీతి॥77॥

ఏషా తస్యాపి పరీక్షోపమన్యోః॥78॥

అథాపరః శిష్యస్తస్యైవాయోదస్య ధౌమ్యస్య వేదో నామ॥79॥

తముపాధ్యాయః సందిదేశ
వత్స వేద ఇహాస్యతాం
భవతా మద్గృహే కంచిత్కాలం శుశ్రూషమాణేన భవితవ్యం
శ్రేయస్తే భవిష్యతీతి॥80॥

స తథేత్యుక్త్వా గురుకులే దీర్ఘకాలం గురుశుశ్రూషణపరోఽవసత్
గౌరివ నిత్యం గురుషు ధూర్షు నియుజ్యమానః శీతోష్ణక్షుత్తృష్ణాదుఃఖసహః సర్వత్రాప్రతికూలః॥81॥

తస్య మహతా కాలేన గురుః పరితోషం జగామ
తత్పరితోషాచ్చ శ్రేయః సర్వజ్ఞతాం చావాప

ఏషా తస్యాపి పరీక్షా వేదస్య॥82॥

స ఉపాధ్యాయేనానుజ్ఞాతః సమావృత్తస్తస్మాద్గురుకులవాసాద్గృహాశ్రమం ప్రత్యపద్యత
తస్యాపి స్వగృహే వసతస్త్రయః శిష్యా బభూవుః॥83॥

స శిష్యాన్న కించిదువాచ
కర్మ వా క్రియతాం గురుశుశ్రూషా వేతి
దుఃఖాభిజ్ఞో హి గురుకులవాసస్య శిష్యాన్పరిక్లేశేన యోజయితుం నేయేష॥84॥

అథ కస్యచిత్కాలస్య వేదం బ్రాహ్మణం జనమేజయః పౌష్యశ్చ క్షత్రియావుపేత్యోపాధ్యాయం వరయాం చక్రతుః॥85॥

స కదాచిద్యాజ్యకార్యేణాభిప్రస్థిత ఉత్తంకం నామ శిష్యం నియోజయామాస
భో ఉత్తంక యత్కించిదస్మద్గృహే పరిహీయతే తదిచ్ఛామ్యహమపరిహీణం భవతా క్రియమాణమితి॥86॥

స ఏవం ప్రతిసమాదిశ్యోత్తంకం వేదః ప్రవాసం జగామ॥87॥

అథోత్తంకో గురుశుశ్రూషుర్గురునియోగమనుతిష్ఠమానస్తత్ర గురుకులే వసతి స్మ॥88॥

స వసంస్తత్రోపాధ్యాయస్త్రీభిః సహితాభిరాహూయోక్తః
ఉపాధ్యాయినీ తే ఋతుమతీ
ఉపాధ్యాయశ్చ ప్రోషితః
అస్యా యథాయమృతుర్వంధ్యో న భవతి తథా క్రియతాం
ఏతద్విషీదతీతి॥89॥

స ఏవముక్తస్తాః స్త్రియః ప్రత్యువాచ
న మయా స్త్రీణాం వచనాదిదమకార్యం కార్యం
న హ్యహముపాధ్యాయేన సందిష్టః
అకార్యమపి త్వయా కార్యమితి॥90॥

తస్య పునరుపాధ్యాయః కాలాంతరేణ గృహానుపజగామ తస్మాత్ప్రవాసాత్
స తద్వృత్తం తస్యాశేషముపలభ్య ప్రీతిమానభూత్॥91॥

ఉవాచ చైనం
వత్సోత్తంక కిం తే ప్రియం కరవాణీతి
ధర్మతో హి శుశ్రూషితోఽస్మి భవతా
తేన ప్రీతిః పరస్పరేణ నౌ సంవృద్ధా
తదనుజానే భవంతం
సర్వామేవ సిద్ధిం ప్రాప్స్యసి
గమ్యతామితి॥92॥

స ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ
కిం తే ప్రియం కరవాణీతి
ఏవం హ్యాహుః॥93॥

యశ్చాధర్మేణ విబ్రూయాద్యశ్చాధర్మేణ పృచ్ఛతి
తయోరన్యతరః ప్రైతి విద్వేషం చాధిగచ్ఛతి॥94॥

సోఽహమనుజ్ఞాతో భవతా ఇచ్ఛామీష్టం తే గుర్వర్థముపహర్తుమితి॥95॥

తేనైవముక్త ఉపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
వత్సోత్తంక ఉష్యతాం తావదితి॥96॥

స కదాచిత్తముపాధ్యాయమాహోత్తంకః
ఆజ్ఞాపయతు భవాన్
కిం తే ప్రియముపహరామి గుర్వర్థమితి॥97॥

తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
వత్సోత్తంక బహుశో మాం చోదయసి గుర్వర్థముపహరేయమితి
తద్గచ్ఛ

ఏనాం ప్రవిశ్యోపాధ్యాయినీం పృచ్ఛ కిముపహరామీతి
ఏషా యద్బ్రవీతి తదుపహరస్వేతి॥98॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయేనోపాధ్యాయినీమపృచ్ఛత్
భవత్యుపాధ్యాయేనాస్మ్యనుజ్ఞాతో గృహం గంతుం
తదిచ్ఛామీష్టం తే గుర్వర్థముపహృత్యానృణో గంతుం
తదాజ్ఞాపయతు భవతీ
కిముపహరామి గుర్వర్థమితి॥99॥

సైవముక్తోపాధ్యాయిన్యుత్తంకం ప్రత్యువాచ
గచ్ఛ పౌష్యం రాజానం
భిక్షస్వ తస్య క్షత్రియయా పినద్ధే కుండలే
తే ఆనయస్వ
ఇతశ్చతుర్థేఽహని పుణ్యకం భవితా
తాభ్యామాబద్ధాభ్యాం బ్రాహ్మణాన్పరివేష్టుమిచ్ఛామి
శోభమానా యథా తాభ్యాం కుండలాభ్యాం తస్మిన్నహని సంపాదయస్వ
శ్రేయో హి తే స్యాత్క్షణం కుర్వత ఇతి॥100॥

స ఏవముక్త ఉపాధ్యాయిన్యా ప్రాతిష్ఠతోత్తంకః
స పథి గచ్ఛన్నపశ్యదృషభమతిప్రమాణం తమధిరూఢం చ పురుషమతిప్రమాణమేవ॥101॥

స పురుష ఉత్తంకమభ్యభాషత
ఉత్తంకైతత్పురీషమస్య ఋషభస్య భక్షయస్వేతి॥102॥

స ఏవముక్తో నైచ్ఛత్॥103॥

తమాహ పురుషో భూయః
భక్షయస్వోత్తంక
మా విచారయ
ఉపాధ్యాయేనాపి తే భక్షితం పూర్వమితి॥104॥

స ఏవముక్తో బాఢమిత్యుక్త్వా తదా తదృషభస్య పురీషం మూత్రం చ భక్షయిత్వోత్తంకః ప్రతస్థే యత్ర స క్షత్రియః పౌష్యః॥105॥

తముపేత్యాపశ్యదుత్తంక ఆసీనం
స తముపేత్యాశీర్భిరభినంద్యోవాచ
అర్థీ భవంతముపగతోఽస్మీతి॥106॥

స ఏనమభివాద్యోవాచ
భగవన్పౌష్యః ఖల్వహం
కిం కరవాణీతి॥107॥

తమువాచోత్తంకః
గుర్వర్థే కుండలాభ్యామర్థ్యాగతోఽస్మీతి యే తే క్షత్రియయా పినద్ధే కుండలే తే భవాందాతుమర్హతీతి॥108॥

తం పౌష్యః ప్రత్యువాచ
ప్రవిశ్యాంతఃపురం క్షత్రియా యాచ్యతామితి॥109॥

స తేనైవముక్తః ప్రవిశ్యాంతఃపురం క్షత్రియాం నాపశ్యత్॥110॥

స పౌష్యం పునరువాచ
న యుక్తం భవతా వయమనృతేనోపచరితుం
న హి తే క్షత్రియాంతఃపురే సంనిహితా
నైనాం పశ్యామీతి॥111॥

స ఏవముక్తః పౌష్యస్తం ప్రత్యువాచ
సంప్రతి భవానుచ్ఛిష్టః
స్మర తావత్

న హి సా క్షత్రియా ఉచ్ఛిష్టేనాశుచినా వా శక్యా ద్రష్టుం
పతివ్రతాత్వాదేషా నాశుచేర్దర్శనముపైతీతి॥112॥

అథైవముక్త ఉత్తంకః స్మృత్వోవాచ
అస్తి ఖలు మయోచ్ఛిష్టేనోపస్పృష్టం శీఘ్రం గచ్ఛతా చేతి॥113॥

తం పౌష్యః ప్రత్యువాచ
ఏతత్తదేవం హి
న గచ్ఛతోపస్పృష్టం భవతి న స్థితేనేతి॥114॥

అథోత్తంకస్తథేత్యుక్త్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య సుప్రక్షాలితపాణిపాదవదనోఽశబ్దాభిర్హృదయంగమాభిరద్భిరుపస్పృశ్య త్రిః పీత్వా ద్విః పరిమృజ్య ఖాన్యద్భిరుపస్పృశ్యాంతఃపురం ప్రవిశ్య తాం క్షత్రియామపశ్యత్॥115॥

సా చ దృష్ట్వైవోత్తంకమభ్యుత్థాయాభివాద్యోవాచ
స్వాగతం తే భగవన్
ఆజ్ఞాపయ కిం కరవాణీతి॥116॥

స తామువాచ
ఏతే కుండలే గుర్వర్థం మే భిక్షితే దాతుమర్హసీతి॥117॥

సా ప్రీతా తేన తస్య సద్భావేన పాత్రమయమనతిక్రమణీయశ్చేతి మత్వా తే కుండలే అవముచ్యాస్మై ప్రాయచ్ఛత్॥118॥

ఆహ చైనం
ఏతే కుండలే తక్షకో నాగరాజః ప్రార్థయతి
అప్రమత్తో నేతుమర్హసీతి॥119॥

స ఏవముక్తస్తాం క్షత్రియాం ప్రత్యువాచ
భవతి సునిర్వృతా భవ
న మాం శక్తస్తక్షకో నాగరాజో ధర్షయితుమితి॥120॥

స ఏవముక్త్వా తాం క్షత్రియామామంత్ర్య పౌష్యసకాశమాగచ్ఛత్॥121॥

స తం దృష్ట్వోవాచ
భోః పౌష్య ప్రీతోఽస్మీతి॥122॥

తం పౌష్యః ప్రత్యువాచ
భగవంశ్చిరస్య పాత్రమాసాద్యతే
భవాంశ్చ గుణవానతిథిః
తత్కరిష్యే శ్రాద్ధం
క్షణః క్రియతామితి॥123॥

తముత్తంకః ప్రత్యువాచ
కృతక్షణ ఏవాస్మి
శీఘ్రమిచ్ఛామి యథోపపన్నమన్నముపహృతం భవతేతి॥124॥

స తథేత్యుక్త్వా యథోపపన్నేనాన్నేనైనం భోజయామాస॥125॥

అథోత్తంకః శీతమన్నం సకేశం దృష్ట్వా అశుచ్యేతదితి మత్వా పౌష్యమువాచ
యస్మాన్మే అశుచ్యన్నం దదాసి తస్మాదంధో భవిష్యసీతి॥126॥

తం పౌష్యః ప్రత్యువాచ
యస్మాత్త్వమప్యదుష్టమన్నం దూషయసి తస్మాదనపత్యో భవిష్యసీతి॥127॥

సోఽథ పౌష్యస్తస్యాశుచిభావమన్నస్యాగమయామాస॥128॥

అథ తదన్నం ముక్తకేశ్యా స్త్రియోపహృతం సకేశమశుచి మత్వోత్తంకం ప్రసాదయామాస
భగవన్నజ్ఞానాదేతదన్నం సకేశముపహృతం శీతం చ

తత్కామయే భవంతం
న భవేయమంధ ఇతి॥129॥

తముత్తంకః ప్రత్యువాచ
న మృషా బ్రవీమి
భూత్వా త్వమంధో నచిరాదనంధో భవిష్యసీతి
మమాపి శాపో న భవేద్భవతా దత్త ఇతి॥130॥

తం పౌష్యః ప్రత్యువాచ
నాహం శక్తః శాపం ప్రత్యాదాతుం
న హి మే మన్యురద్యాప్యుపశమం గచ్ఛతి
కిం చైతద్భవతా న జ్ఞాయతే యథా॥131॥

నావనీతం హృదయం బ్రాహ్మణస్య; వాచి క్షురో నిహితస్తీక్ష్ణధారః
విపరీతమేతదుభయం క్షత్రియస్య; వాఙ్నావనీతీ హృదయం తీక్ష్ణధారం॥132॥

ఇతి
తదేవం గతే న శక్తోఽహం తీక్ష్ణహృదయత్వాత్తం శాపమన్యథా కర్తుం
గమ్యతామితి॥133॥

తముత్తంకః ప్రత్యువాచ
భవతాహమన్నస్యాశుచిభావమాగమయ్య ప్రత్యనునీతః
ప్రాక్చ తేఽభిహితం
యస్మాదదుష్టమన్నం దూషయసి తస్మాదనపత్యో భవిష్యసీతి
దుష్టే చాన్నే నైష మమ శాపో భవిష్యతీతి॥134॥

సాధయామస్తావదిత్యుక్త్వా ప్రాతిష్ఠతోత్తంకస్తే కుండలే గృహీత్వా॥135॥

సోఽపశ్యత్పథి నగ్నం శ్రమణమాగచ్ఛంతం ముహుర్ముహుర్దృశ్యమానమదృశ్యమానం చ
అథోత్తంకస్తే కుండలే భూమౌ నిక్షిప్యోదకార్థం ప్రచక్రమే॥136॥

ఏతస్మిన్నంతరే స శ్రమణస్త్వరమాణ ఉపసృత్య తే కుండలే గృహీత్వా ప్రాద్రవత్
తముత్తంకోఽభిసృత్య జగ్రాహ
స తద్రూపం విహాయ తక్షకరూపం కృత్వా సహసా ధరణ్యాం వివృతం మహాబిలం వివేశ॥137॥

ప్రవిశ్య చ నాగలోకం స్వభవనమగచ్ఛత్
తముత్తంకోఽన్వావివేశ తేనైవ బిలేన
ప్రవిశ్య చ నాగానస్తువదేభిః శ్లోకైః॥138॥

య ఐరావతరాజానః సర్పాః సమితిశోభనాః
వర్షంత ఇవ జీమూతాః సవిద్యుత్పవనేరితాః॥139॥

సురూపాశ్చ విరూపాశ్చ తథా కల్మాషకుండలాః
ఆదిత్యవన్నాకపృష్ఠే రేజురైరావతోద్భవాః॥140॥

బహూని నాగవర్త్మాని గంగాయాస్తీర ఉత్తరే
ఇచ్ఛేత్కోఽర్కాంశుసేనాయాం చర్తుమైరావతం వినా॥141॥

శతాన్యశీతిరష్టౌ చ సహస్రాణి చ వింశతిః
సర్పాణాం ప్రగ్రహా యాంతి ధృతరాష్ట్రో యదేజతి॥142॥

యే చైనముపసర్పంతి యే చ దూరం పరం గతాః
అహమైరావతజ్యేష్ఠభ్రాతృభ్యోఽకరవం నమః॥143॥

యస్య వాసః కురుక్షేత్రే ఖాండవే చాభవత్సదా
తం కాద్రవేయమస్తౌషం కుండలార్థాయ తక్షకం॥144॥

తక్షకశ్చాశ్వసేనశ్చ నిత్యం సహచరావుభౌ
కురుక్షేత్రే నివసతాం నదీమిక్షుమతీమను॥145॥

జఘన్యజస్తక్షకస్య శ్రుతసేనేతి యః శ్రుతః
అవసద్యో మహద్ద్యుమ్ని ప్రార్థయన్నాగముఖ్యతాం
కరవాణి సదా చాహం నమస్తస్మై మహాత్మనే॥146॥

ఏవం స్తువన్నపి నాగాన్యదా తే కుండలే నాలభదథాపశ్యత్స్త్రియౌ తంత్రే అధిరోప్య పటం వయంత్యౌ॥147॥

తస్మింశ్చ తంత్రే కృష్ణాః సితాశ్చ తంతవః
చక్రం చాపశ్యత్షడ్భిః కుమారైః పరివర్త్యమానం
పురుషం చాపశ్యద్దర్శనీయం॥148॥

స తాన్సర్వాంస్తుష్టావ ఏభిర్మంత్రవాదశ్లోకైః॥149॥

త్రీణ్యర్పితాన్యత్ర శతాని మధ్యే; షష్టిశ్చ నిత్యం చరతి ధ్రువేఽస్మిన్
చక్రే చతుర్వింశతిపర్వయోగే; షడ్యత్కుమారాః పరివర్తయంతి॥150॥

తంత్రం చేదం విశ్వరూపం యువత్యౌ; వయతస్తంతూన్సతతం వర్తయంత్యౌ
కృష్ణాన్సితాంశ్చైవ వివర్తయంత్యౌ; భూతాన్యజస్రం భువనాని చైవ॥151॥

వజ్రస్య భర్తా భువనస్య గోప్తా; వృత్రస్య హంతా నముచేర్నిహంతా
కృష్ణే వసానో వసనే మహాత్మా; సత్యానృతే యో వివినక్తి లోకే॥152॥

యో వాజినం గర్భమపాం పురాణం; వైశ్వానరం వాహనమభ్యుపేతః
నమః సదాస్మై జగదీశ్వరాయ; లోకత్రయేశాయ పురందరాయ॥153॥

తతః స ఏనం పురుషః ప్రాహ
ప్రీతోఽస్మి తేఽహమనేన స్తోత్రేణ
కిం తే ప్రియం కరవాణీతి॥154॥

స తమువాచ
నాగా మే వశమీయురితి॥155॥

స ఏనం పురుషః పునరువాచ
ఏతమశ్వమపానే ధమస్వేతి॥156॥

స తమశ్వమపానేఽధమత్
అథాశ్వాద్ధమ్యమానాత్సర్వస్రోతోభ్యః సధూమా అర్చిషోఽగ్నేర్నిష్పేతుః॥157॥

తాభిర్నాగలోకో ధూపితః॥158॥

అథ ససంభ్రమస్తక్షకోఽగ్నితేజోభయవిషణ్ణస్తే కుండలే గృహీత్వా సహసా స్వభవనాన్నిష్క్రమ్యోత్తంకమువాచ
ఏతే కుండలే ప్రతిగృహ్ణాతు భవానితి॥159॥

స తే ప్రతిజగ్రాహోత్తంకః
కుండలే ప్రతిగృహ్యాచింతయత్
అద్య తత్పుణ్యకముపాధ్యాయిన్యాః
దూరం చాహమభ్యాగతః
కథం ను ఖలు సంభావయేయమితి॥160॥

తత ఏనం చింతయానమేవ స పురుష ఉవాచ
ఉత్తంక ఏనమశ్వమధిరోహ
ఏష త్వాం క్షణాదేవోపాధ్యాయకులం ప్రాపయిష్యతీతి॥161॥

స తథేత్యుక్త్వా తమశ్వమధిరుహ్య ప్రత్యాజగామోపాధ్యాయకులం
ఉపాధ్యాయినీ చ స్నాతా కేశానావపయంత్యుపవిష్టోత్తంకో నాగచ్ఛతీతి శాపాయాస్య మనో దధే॥162॥

అథోత్తంకః ప్రవిశ్య ఉపాధ్యాయినీమభ్యవాదయత్
తే చాస్యై కుండలే ప్రాయచ్ఛత్॥163॥

సా చైనం ప్రత్యువాచ
ఉత్తంక దేశే కాలేఽభ్యాగతః
స్వాగతం తే వత్స

మనాగసి మయా న శప్తః
శ్రేయస్తవోపస్థితం
సిద్ధిమాప్నుహీతి॥164॥

అథోత్తంక ఉపాధ్యాయమభ్యవాదయత్
తముపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
వత్సోత్తంక స్వాగతం తే
కిం చిరం కృతమితి॥165॥

తముత్తంక ఉపాధ్యాయం ప్రత్యువాచ
భోస్తక్షకేణ నాగరాజేన విఘ్నః కృతోఽస్మిన్కర్మణి
తేనాస్మి నాగలోకం నీతః॥166॥

తత్ర చ మయా దృష్టే స్త్రియౌ తంత్రేఽధిరోప్య పటం వయంత్యౌ
తస్మింశ్చ తంత్రే కృష్ణాః సితాశ్చ తంతవః
కిం తత్॥167॥

తత్ర చ మయా చక్రం దృష్టం ద్వాదశారం
షట్చైనం కుమారాః పరివర్తయంతి
తదపి కిం॥168॥

పురుషశ్చాపి మయా దృష్టః
స పునః కః॥169॥

అశ్వశ్చాతిప్రమాణయుక్తః
స చాపి కః॥170॥

పథి గచ్ఛతా మయా ఋషభో దృష్టః
తం చ పురుషోఽధిరూఢః
తేనాస్మి సోపచారముక్తః
ఉత్తంకాస్య ఋషభస్య పురీషం భక్షయ
ఉపాధ్యాయేనాపి తే భక్షితమితి
తతస్తద్వచనాన్మయా తదృషభస్య పురీషముపయుక్తం
తదిచ్ఛామి భవతోపదిష్టం కిం తదితి॥171॥

తేనైవముక్త ఉపాధ్యాయః ప్రత్యువాచ
యే తే స్త్రియౌ ధాతా విధాతా చ
యే చ తే కృష్ణాః సితాశ్చ తంతవస్తే రాత్ర్యహనీ॥172॥

యదపి తచ్చక్రం ద్వాదశారం షట్కుమారాః పరివర్తయంతి తే ఋతవః షట్సంవత్సరశ్చక్రం
యః పురుషః స పర్జన్యః
యోఽశ్వః సోఽగ్నిః॥173॥

య ఋషభస్త్వయా పథి గచ్ఛతా దృష్టః స ఐరావతో నాగరాజః
యశ్చైనమధిరూఢః స ఇంద్రః
యదపి తే పురీషం భక్షితం తస్య ఋషభస్య తదమృతం॥174॥

తేన ఖల్వసి న వ్యాపన్నస్తస్మిన్నాగభవనే
స చాపి మమ సఖా ఇంద్రః॥175॥

తదనుగ్రహాత్కుండలే గృహీత్వా పునరభ్యాగతోఽసి
తత్సౌమ్య గమ్యతాం
అనుజానే భవంతం
శ్రేయోఽవాప్స్యసీతి॥176॥

స ఉపాధ్యాయేనానుజ్ఞాత ఉత్తంకః క్రుద్ధస్తక్షకస్య ప్రతిచికీర్షమాణో హాస్తినపురం ప్రతస్థే॥177॥

స హాస్తినపురం ప్రాప్య నచిరాద్ద్విజసత్తమః
సమాగచ్ఛత రాజానముత్తంకో జనమేజయం॥178॥

పురా తక్షశిలాతస్తం నివృత్తమపరాజితం
సమ్యగ్విజయినం దృష్ట్వా సమంతాన్మంత్రిభిర్వృతం॥179॥

తస్మై జయాశిషః పూర్వం యథాన్యాయం ప్రయుజ్య సః
ఉవాచైనం వచః కాలే శబ్దసంపన్నయా గిరా॥180॥

అన్యస్మిన్కరణీయే త్వం కార్యే పార్థివసత్తమ
బాల్యాదివాన్యదేవ త్వం కురుషే నృపసత్తమ॥181॥

ఏవముక్తస్తు విప్రేణ స రాజా ప్రత్యువాచ హ
జనమేజయః ప్రసన్నాత్మా సమ్యక్సంపూజ్య తం మునిం॥182॥

ఆసాం ప్రజానాం పరిపాలనేన; స్వం క్షత్రధర్మం పరిపాలయామి
ప్రబ్రూహి వా కిం క్రియతాం ద్విజేంద్ర; శుశ్రూషురస్మ్యద్య వచస్త్వదీయం॥183॥

స ఏవముక్తస్తు నృపోత్తమేన; ద్విజోత్తమః పుణ్యకృతాం వరిష్ఠః
ఉవాచ రాజానమదీనసత్త్వం; స్వమేవ కార్యం నృపతేశ్చ యత్తత్॥184॥

తక్షకేణ నరేంద్రేంద్ర యేన తే హింసితః పితా
తస్మై ప్రతికురుష్వ త్వం పన్నగాయ దురాత్మనే॥185॥

కార్యకాలం చ మన్యేఽహం విధిదృష్టస్య కర్మణః
తద్గచ్ఛాపచితిం రాజన్పితుస్తస్య మహాత్మనః॥186॥

తేన హ్యనపరాధీ స దష్టో దుష్టాంతరాత్మనా
పంచత్వమగమద్రాజా వజ్రాహత ఇవ ద్రుమః॥187॥

బలదర్పసముత్సిక్తస్తక్షకః పన్నగాధమః
అకార్యం కృతవాన్పాపో యోఽదశత్పితరం తవ॥188॥

రాజర్షివంశగోప్తారమమరప్రతిమం నృపం
జఘాన కాశ్యపం చైవ న్యవర్తయత పాపకృత్॥189॥

దగ్ధుమర్హసి తం పాపం జ్వలితే హవ్యవాహనే
సర్పసత్రే మహారాజ త్వయి తద్ధి విధీయతే॥190॥

ఏవం పితుశ్చాపచితిం గతవాంస్త్వం భవిష్యసి
మమ ప్రియం చ సుమహత్కృతం రాజన్భవిష్యతి॥191॥

కర్మణః పృథివీపాల మమ యేన దురాత్మనా
విఘ్నః కృతో మహారాజ గుర్వర్థం చరతోఽనఘ॥192॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు నృపతిస్తక్షకస్య చుకోప హ
ఉత్తంకవాక్యహవిషా దీప్తోఽగ్నిర్హవిషా యథా॥193॥

అపృచ్ఛచ్చ తదా రాజా మంత్రిణః స్వాన్సుదుఃఖితః
ఉత్తంకస్యైవ సాంనిధ్యే పితుః స్వర్గగతిం ప్రతి॥194॥

తదైవ హి స రాజేంద్రో దుఃఖశోకాప్లుతోఽభవత్
యదైవ పితరం వృత్తముత్తంకాదశృణోత్తదా॥195॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

లోమహర్షణపుత్ర ఉగ్రశ్రవాః సూతః పౌరాణికో నైమిషారణ్యే శౌనకస్య కులపతేర్ద్వాదశవార్షికే సత్రే ఋషీనభ్యాగతానుపతస్థే॥1॥

పౌరాణికః పురాణే కృతశ్రమః స తాన్కృతాంజలిరువాచ
కిం భవంతః శ్రోతుమిచ్ఛంతి
కిమహం బ్రువాణీతి॥2॥

తమృషయ ఊచుః
పరమం లోమహర్షణే ప్రక్ష్యామస్త్వాం వక్ష్యసి చ నః శుశ్రూషతాం కథాయోగం
తద్భగవాంస్తు తావచ్ఛౌనకోఽగ్నిశరణమధ్యాస్తే॥3॥

యోఽసౌ దివ్యాః కథా వేద దేవతాసురసంకథాః
మనుష్యోరగగంధర్వకథా వేద చ సర్వశః॥4॥

స చాప్యస్మిన్మఖే సౌతే విద్వాన్కులపతిర్ద్విజః
దక్షో ధృతవ్రతో ధీమాఞ్శాస్త్రే చారణ్యకే గురుః॥5॥

సత్యవాదీ శమపరస్తపస్వీ నియతవ్రతః
సర్వేషామేవ నో మాన్యః స తావత్ప్రతిపాల్యతాం॥6॥

తస్మిన్నధ్యాసతి గురావాసనం పరమార్చితం
తతో వక్ష్యసి యత్త్వాం స ప్రక్ష్యతి ద్విజసత్తమః॥7॥

సూత ఉవాచ

ఏవమస్తు గురౌ తస్మిన్నుపవిష్టే మహాత్మని
తేన పృష్టః కథాః పుణ్యా వక్ష్యామి వివిధాశ్రయాః॥8॥

సోఽథ విప్రర్షభః కార్యం కృత్వా సర్వం యథాక్రమం
దేవాన్వాగ్భిః పితౄనద్భిస్తర్పయిత్వాజగామ హ॥9॥

యత్ర బ్రహ్మర్షయః సిద్ధాస్త ఆసీనా యతవ్రతాః
యజ్ఞాయతనమాశ్రిత్య సూతపుత్రపురఃసరాః॥10॥

ఋత్విక్ష్వథ సదస్యేషు స వై గృహపతిస్తతః
ఉపవిష్టేషూపవిష్టః శౌనకోఽథాబ్రవీదిదం॥11॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

శౌనక ఉవాచ

పురాణమఖిలం తాత పితా తేఽధీతవాన్పురా
కచ్చిత్త్వమపి తత్సర్వమధీషే లోమహర్షణే॥1॥

పురాణే హి కథా దివ్యా ఆదివంశాశ్చ ధీమతాం
కథ్యంతే తాః పురాస్మాభిః శ్రుతాః పూర్వం పితుస్తవ॥2॥

తత్ర వంశమహం పూర్వం శ్రోతుమిచ్ఛామి భార్గవం
కథయస్వ కథామేతాం కల్యాః స్మ శ్రవణే తవ॥3॥

సూత ఉవాచ

యదధీతం పురా సమ్యగ్ద్విజశ్రేష్ఠ మహాత్మభిః
వైశంపాయనవిప్రాద్యైస్తైశ్చాపి కథితం పురా॥4॥

యదధీతం చ పిత్రా మే సమ్యక్చైవ తతో మయా
తత్తావచ్ఛృణు యో దేవైః సేంద్రైః సాగ్నిమరుద్గణైః
పూజితః ప్రవరో వంశో భృగూణాం భృగునందన॥5॥

ఇమం వంశమహం బ్రహ్మన్భార్గవం తే మహామునే
నిగదామి కథాయుక్తం పురాణాశ్రయసంయుతం॥6॥

భృగోః సుదయితః పుత్రశ్చ్యవనో నామ భార్గవః
చ్యవనస్యాపి దాయాదః ప్రమతిర్నామ ధార్మికః
ప్రమతేరప్యభూత్పుత్రో ఘృతాచ్యాం రురురిత్యుత ॥7॥

రురోరపి సుతో జజ్ఞే శునకో వేదపారగః
ప్రమద్వరాయాం ధర్మాత్మా తవ పూర్వపితామహాత్ ॥8॥

తపస్వీ చ యశస్వీ చ శ్రుతవాన్బ్రహ్మవిత్తమః
ధర్మిష్ఠః సత్యవాదీ చ నియతో నియతేంద్రియః ॥9॥

శౌనక ఉవాచ

సూతపుత్ర యథా తస్య భార్గవస్య మహాత్మనః
చ్యవనత్వం పరిఖ్యాతం తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః ॥10॥

సూత ఉవాచ

భృగోః సుదయితా భార్యా పులోమేత్యభివిశ్రుతా
తస్యాం గర్భః సమభవద్భృగోర్వీర్యసముద్భవః ॥11॥

తస్మిన్గర్భే సంభృతేఽథ పులోమాయాం భృగూద్వహ
సమయే సమశీలిన్యాం ధర్మపత్న్యాం యశస్వినః ॥12॥

అభిషేకాయ నిష్క్రాంతే భృగౌ ధర్మభృతాం వరే
ఆశ్రమం తస్య రక్షోఽథ పులోమాభ్యాజగామ హ ॥13॥

తం ప్రవిశ్యాశ్రమం దృష్ట్వా భృగోర్భార్యామనిందితాం
హృచ్ఛయేన సమావిష్టో విచేతాః సమపద్యత ॥14॥

అభ్యాగతం తు తద్రక్షః పులోమా చారుదర్శనా
న్యమంత్రయత వన్యేన ఫలమూలాదినా తదా ॥15॥

తాం తు రక్షస్తతో బ్రహ్మన్హృచ్ఛయేనాభిపీడితం
దృష్ట్వా హృష్టమభూత్తత్ర జిహీర్షుస్తామనిందితాం ॥16॥

అథాగ్నిశరణేఽపశ్యజ్జ్వలితం జాతవేదసం
తమపృచ్ఛత్తతో రక్షః పావకం జ్వలితం తదా ॥17॥

శంస మే కస్య భార్యేయమగ్నే పృష్ట ఋతేన వై
సత్యస్త్వమసి సత్యం మే వద పావక పృచ్ఛతే ॥18॥

మయా హీయం పూర్వవృతా భార్యార్థే వరవర్ణినీ
పశ్చాత్త్విమాం పితా ప్రాదాద్భృగవేఽనృతకారిణే ॥19॥

సేయం యది వరారోహా భృగోర్భార్యా రహోగతా
తథా సత్యం సమాఖ్యాహి జిహీర్షామ్యాశ్రమాదిమాం ॥20॥

మన్యుర్హి హృదయం మేఽద్య ప్రదహన్నివ తిష్ఠతి
మత్పూర్వభార్యాం యదిమాం భృగుః ప్రాప సుమధ్యమాం ॥21॥

తద్రక్ష ఏవమామంత్ర్య జ్వలితం జాతవేదసం
శంకమానో భృగోర్భార్యాం పునః పునరపృచ్ఛత ॥22॥

త్వమగ్నే సర్వభూతానామంతశ్చరసి నిత్యదా
సాక్షివత్పుణ్యపాపేషు సత్యం బ్రూహి కవే వచః ॥23॥

మత్పూర్వభార్యాపహృతా భృగుణానృతకారిణా
సేయం యది తథా మే త్వం సత్యమాఖ్యాతుమర్హసి ॥24॥

శ్రుత్వా త్వత్తో భృగోర్భార్యాం హరిష్యామ్యహమాశ్రమాత్
జాతవేదః పశ్యతస్తే వద సత్యాం గిరం మమ॥25॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సప్తార్చిర్దుఃఖితో భృశం
భీతోఽనృతాచ్చ శాపాచ్చ భృగోరిత్యబ్రవీచ్ఛనైః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

సూత ఉవాచ

అగ్నేరథ వచః శ్రుత్వా తద్రక్షః ప్రజహార తాం
బ్రహ్మన్వరాహరూపేణ మనోమారుతరంహసా॥1॥

తతః స గర్భో నివసన్కుక్షౌ భృగుకులోద్వహ
రోషాన్మాతుశ్చ్యుతః కుక్షేశ్చ్యవనస్తేన సోఽభవత్॥2॥

తం దృష్ట్వా మాతురుదరాచ్చ్యుతమాదిత్యవర్చసం
తద్రక్షో భస్మసాద్భూతం పపాత పరిముచ్య తాం॥3॥

సా తమాదాయ సుశ్రోణీ ససార భృగునందనం
చ్యవనం భార్గవం బ్రహ్మన్పులోమా దుఃఖమూర్ఛితా॥4॥

తాం దదర్శ స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోకపితామహః
రుదతీం బాష్పపూర్ణాక్షీం భృగోర్భార్యామనిందితాం
సాంత్వయామాస భగవాన్వధూం బ్రహ్మా పితామహః॥5॥

అశ్రుబిందూద్భవా తస్యాః ప్రావర్తత మహానదీ
అనువర్తతీ సృతిం తస్యా భృగోః పత్న్యా యశస్వినః॥6॥

తస్యా మార్గం సృతవతీం దృష్ట్వా తు సరితం తదా
నామ తస్యాస్తదా నద్యాశ్చక్రే లోకపితామహః
వధూసరేతి భగవాంశ్చ్యవనస్యాశ్రమం ప్రతి॥7॥

స ఏవం చ్యవనో జజ్ఞే భృగోః పుత్రః ప్రతాపవాన్
తం దదర్శ పితా తత్ర చ్యవనం తాం చ భామినీం॥8॥

స పులోమాం తతో భార్యాం పప్రచ్ఛ కుపితో భృగుః
కేనాసి రక్షసే తస్మై కథితేహ జిహీర్షవే
న హి త్వాం వేద తద్రక్షో మద్భార్యాం చారుహాసినీం॥9॥

తత్త్వమాఖ్యాహి తం హ్యద్య శప్తుమిచ్ఛామ్యహం రుషా
బిభేతి కో న శాపాన్మే కస్య చాయం వ్యతిక్రమః॥10॥

పులోమోవాచ

అగ్నినా భగవంస్తస్మై రక్షసేఽహం నివేదితా
తతో మామనయద్రక్షః క్రోశంతీం కురరీమివ॥11॥

సాహం తవ సుతస్యాస్య తేజసా పరిమోక్షితా
భస్మీభూతం చ తద్రక్షో మాముత్సృజ్య పపాత వై॥12॥

సూత ఉవాచ

ఇతి శ్రుత్వా పులోమాయా భృగుః పరమమన్యుమాన్
శశాపాగ్నిమభిక్రుద్ధః సర్వభక్షో భవిష్యసి॥13॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

సూత ఉవాచ

శప్తస్తు భృగుణా వహ్నిః క్రుద్ధో వాక్యమథాబ్రవీత్
కిమిదం సాహసం బ్రహ్మన్కృతవానసి సాంప్రతం॥1॥

ధర్మే ప్రయతమానస్య సత్యం చ వదతః సమం
పృష్టో యదబ్రువం సత్యం వ్యభిచారోఽత్ర కో మమ॥2॥

పృష్టో హి సాక్షీ యః సాక్ష్యం జానమానోఽన్యథా వదేత్
స పూర్వానాత్మనః సప్త కులే హన్యాత్తథా పరాన్॥3॥

యశ్చ కార్యార్థతత్త్వజ్ఞో జానమానో న భాషతే
సోఽపి తేనైవ పాపేన లిప్యతే నాత్ర సంశయః॥4॥

శక్తోఽహమపి శప్తుం త్వాం మాన్యాస్తు బ్రాహ్మణా మమ
జానతోఽపి చ తే వ్యక్తం కథయిష్యే నిబోధ తత్॥5॥

యోగేన బహుధాత్మానం కృత్వా తిష్ఠామి మూర్తిషు
అగ్నిహోత్రేషు సత్రేషు క్రియాస్వథ మఖేషు చ॥6॥

వేదోక్తేన విధానేన మయి యద్ధూయతే హవిః
దేవతాః పితరశ్చైవ తేన తృప్తా భవంతి వై॥7॥

ఆపో దేవగణాః సర్వే ఆపః పితృగణాస్తథా
దర్శశ్చ పౌర్ణమాసశ్చ దేవానాం పితృభిః సహ॥8॥

దేవతాః పితరస్తస్మాత్పితరశ్చాపి దేవతాః
ఏకీభూతాశ్చ పూజ్యంతే పృథక్త్వేన చ పర్వసు॥9॥

దేవతాః పితరశ్చైవ జుహ్వతే మయి యత్సదా
త్రిదశానాం పితౄణాం చ ముఖమేవమహం స్మృతః॥10॥

అమావాస్యాం చ పితరః పౌర్ణమాస్యాం చ దేవతాః
మన్ముఖేనైవ హూయంతే భుంజతే చ హుతం హవిః
సర్వభక్షః కథం తేషాం భవిష్యామి ముఖం త్వహం॥11॥

చింతయిత్వా తతో వహ్నిశ్చక్రే సంహారమాత్మనః
ద్విజానామగ్నిహోత్రేషు యజ్ఞసత్రక్రియాసు చ॥12॥

నిరోంకారవషట్కారాః స్వధాస్వాహావివర్జితాః
వినాగ్నినా ప్రజాః సర్వాస్తత ఆసన్సుదుఃఖితాః॥13॥

అథర్షయః సముద్విగ్నా దేవాన్గత్వాబ్రువన్వచః
అగ్నినాశాత్క్రియాభ్రంశాద్భ్రాంతా లోకాస్త్రయోఽనఘాః
విధధ్వమత్ర యత్కార్యం న స్యాత్కాలాత్యయో యథా॥14॥

అథర్షయశ్చ దేవాశ్చ బ్రహ్మాణముపగమ్య తు
అగ్నేరావేదయఞ్శాపం క్రియాసంహారమేవ చ॥15॥

భృగుణా వై మహాభాగ శప్తోఽగ్నిః కారణాంతరే
కథం దేవముఖో భూత్వా యజ్ఞభాగాగ్రభుక్తథా
హుతభుక్సర్వలోకేషు సర్వభక్షత్వమేష్యతి॥16॥

శ్రుత్వా తు తద్వచస్తేషామగ్నిమాహూయ లోకకృత్
ఉవాచ వచనం శ్లక్ష్ణం భూతభావనమవ్యయం॥17॥

లోకానామిహ సర్వేషాం త్వం కర్తా చాంత ఏవ చ
త్వం ధారయసి లోకాంస్త్రీన్క్రియాణాం చ ప్రవర్తకః

స తథా కురు లోకేశ నోచ్ఛిద్యేరన్క్రియా యథా॥18॥

కస్మాదేవం విమూఢస్త్వమీశ్వరః సన్హుతాశనః
త్వం పవిత్రం యదా లోకే సర్వభూతగతశ్చ హ॥19॥

న త్వం సర్వశరీరేణ సర్వభక్షత్వమేష్యసి
ఉపాదానేఽర్చిషో యాస్తే సర్వం ధక్ష్యంతి తాః శిఖిన్॥20॥

యథా సూర్యాంశుభిః స్పృష్టం సర్వం శుచి విభావ్యతే
తథా త్వదర్చిర్నిర్దగ్ధం సర్వం శుచి భవిష్యతి॥21॥

తదగ్నే త్వం మహత్తేజః స్వప్రభావాద్వినిర్గతం
స్వతేజసైవ తం శాపం కురు సత్యమృషేర్విభో
దేవానాం చాత్మనో భాగం గృహాణ త్వం ముఖే హుతం॥22॥

ఏవమస్త్వితి తం వహ్నిః ప్రత్యువాచ పితామహం
జగామ శాసనం కర్తుం దేవస్య పరమేష్ఠినః॥23॥

దేవర్షయశ్చ ముదితాస్తతో జగ్ముర్యథాగతం
ఋషయశ్చ యథాపూర్వం క్రియాః సర్వాః ప్రచక్రిరే॥24॥

దివి దేవా ముముదిరే భూతసంఘాశ్చ లౌకికాః
అగ్నిశ్చ పరమాం ప్రీతిమవాప హతకల్మషః॥25॥

ఏవమేష పురావృత్త ఇతిహాసోఽగ్నిశాపజః
పులోమస్య వినాశశ్చ చ్యవనస్య చ సంభవః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

సూత ఉవాచ

స చాపి చ్యవనో బ్రహ్మన్భార్గవోఽజనయత్సుతం
సుకన్యాయాం మహాత్మానం ప్రమతిం దీప్తతేజసం॥1॥

ప్రమతిస్తు రురుం నామ ఘృతాచ్యాం సమజీజనత్
రురుః ప్రమద్వరాయాం తు శునకం సమజీజనత్॥2॥

తస్య బ్రహ్మన్రురోః సర్వం చరితం భూరితేజసః
విస్తరేణ ప్రవక్ష్యామి తచ్ఛృణు త్వమశేషతః॥3॥

ఋషిరాసీన్మహాన్పూర్వం తపోవిద్యాసమన్వితః
స్థూలకేశ ఇతి ఖ్యాతః సర్వభూతహితే రతః॥4॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు మేనకాయాం ప్రజజ్ఞివాన్
గంధర్వరాజో విప్రర్షే విశ్వావసురితి శ్రుతః॥5॥

అథాప్సరా మేనకా సా తం గర్భం భృగునందన
ఉత్ససర్జ యథాకాలం స్థూలకేశాశ్రమం ప్రతి॥6॥

ఉత్సృజ్య చైవ తం గర్భం నద్యాస్తీరే జగామ హ
కన్యామమరగర్భాభాం జ్వలంతీమివ చ శ్రియా॥7॥

తాం దదర్శ సముత్సృష్టాం నదీతీరే మహానృషిః
స్థూలకేశః స తేజస్వీ విజనే బంధువర్జితాం॥8॥

స తాం దృష్ట్వా తదా కన్యాం స్థూలకేశో ద్విజోత్తమః
జగ్రాహాథ మునిశ్రేష్ఠః కృపావిష్టః పుపోష చ
వవృధే సా వరారోహా తస్యాశ్రమపదే శుభా॥9॥

ప్రమదాభ్యో వరా సా తు సర్వరూపగుణాన్వితా
తతః ప్రమద్వరేత్యస్యా నామ చక్రే మహానృషిః॥10॥

తామాశ్రమపదే తస్య రురుర్దృష్ట్వా ప్రమద్వరాం
బభూవ కిల ధర్మాత్మా మదనానుగతాత్మవాన్॥11॥

పితరం సఖిభిః సోఽథ వాచయామాస భార్గవః
ప్రమతిశ్చాభ్యయాచ్ఛ్రుత్వా స్థూలకేశం యశస్వినం॥12॥

తతః ప్రాదాత్పితా కన్యాం రురవే తాం ప్రమద్వరాం
వివాహం స్థాపయిత్వాగ్రే నక్షత్రే భగదైవతే॥13॥

తతః కతిపయాహస్య వివాహే సముపస్థితే
సఖీభిః క్రీడతీ సార్ధం సా కన్యా వరవర్ణినీ॥14॥

నాపశ్యత ప్రసుప్తం వై భుజగం తిర్యగాయతం
పదా చైనం సమాక్రామన్ముమూర్షుః కాలచోదితా॥15॥

స తస్యాః సంప్రమత్తాయాశ్చోదితః కాలధర్మణా
విషోపలిప్తాందశనాన్భృశమంగే న్యపాతయత్॥16॥

సా దష్టా సహసా భూమౌ పతితా గతచేతనా
వ్యసురప్రేక్షణీయాపి ప్రేక్షణీయతమాకృతిః॥17॥

ప్రసుప్తేవాభవచ్చాపి భువి సర్పవిషార్దితా
భూయో మనోహరతరా బభూవ తనుమధ్యమా॥18॥

దదర్శ తాం పితా చైవ తే చైవాన్యే తపస్వినః
విచేష్టమానాం పతితాం భూతలే పద్మవర్చసం॥19॥

తతః సర్వే ద్విజవరాః సమాజగ్ముః కృపాన్వితాః
స్వస్త్యాత్రేయో మహాజానుః కుశికః శంఖమేఖలః॥20॥

భారద్వాజః కౌణకుత్స ఆర్ష్టిషేణోఽథ గౌతమః
ప్రమతిః సహ పుత్రేణ తథాన్యే వనవాసినః॥21॥

తాం తే కన్యాం వ్యసుం దృష్ట్వా భుజగస్య విషార్దితాం
రురుదుః కృపయావిష్టా రురుస్త్వార్తో బహిర్యయౌ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

సూత ఉవాచ

తేషు తత్రోపవిష్టేషు బ్రాహ్మణేషు సమంతతః
రురుశ్చుక్రోశ గహనం వనం గత్వా సుదుఃఖితః॥1॥

శోకేనాభిహతః సోఽథ విలపన్కరుణం బహు
అబ్రవీద్వచనం శోచన్ప్రియాం చింత్య ప్రమద్వరాం॥2॥

శేతే సా భువి తన్వంగీ మమ శోకవివర్ధినీ
బాంధవానాం చ సర్వేషాం కిం ను దుఃఖమతః పరం॥3॥

యది దత్తం తపస్తప్తం గురవో వా మయా యది
సమ్యగారాధితాస్తేన సంజీవతు మమ ప్రియా॥4॥

యథా జన్మప్రభృతి వై యతాత్మాహం ధృతవ్రతః
ప్రమద్వరా తథాద్యైవ సముత్తిష్ఠతు భామినీ॥5॥

దేవదూత ఉవాచ

అభిధత్సే హ యద్వాచా రురో దుఃఖేన తన్మృషా
న తు మర్త్యస్య ధర్మాత్మన్నాయురస్తి గతాయుషః॥6॥

గతాయురేషా కృపణా గంధర్వాప్సరసోః సుతా
తస్మాచ్ఛోకే మనస్తాత మా కృథాస్త్వం కథంచన॥7॥

ఉపాయశ్చాత్ర విహితః పూర్వం దేవైర్మహాత్మభిః
తం యదీచ్ఛసి కర్తుం త్వం ప్రాప్స్యసీమాం ప్రమద్వరాం॥8॥

రురురువాచ

క ఉపాయః కృతో దేవైర్బ్రూహి తత్త్వేన ఖేచర
కరిష్యే తం తథా శ్రుత్వా త్రాతుమర్హతి మాం భవాన్॥9॥

దేవదూత ఉవాచ

ఆయుషోఽర్ధం ప్రయచ్ఛస్వ కన్యాయై భృగునందన
ఏవముత్థాస్యతి రురో తవ భార్యా ప్రమద్వరా॥10॥

రురురువాచ

ఆయుషోఽర్ధం ప్రయచ్ఛామి కన్యాయై ఖేచరోత్తమ
శృంగారరూపాభరణా ఉత్తిష్ఠతు మమ ప్రియా॥11॥

సూత ఉవాచ

తతో గంధర్వరాజశ్చ దేవదూతశ్చ సత్తమౌ
ధర్మరాజముపేత్యేదం వచనం ప్రత్యభాషతాం॥12॥

ధర్మరాజాయుషోఽర్ధేన రురోర్భార్యా ప్రమద్వరా
సముత్తిష్ఠతు కల్యాణీ మృతైవ యది మన్యసే॥13॥

ధర్మరాజ ఉవాచ

ప్రమద్వరా రురోర్భార్యా దేవదూత యదీచ్ఛసి
ఉత్తిష్ఠత్వాయుషోఽర్ధేన రురోరేవ సమన్వితా॥14॥

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తే తతః కన్యా సోదతిష్ఠత్ప్రమద్వరా
రురోస్తస్యాయుషోఽర్ధేన సుప్తేవ వరవర్ణినీ॥15॥

ఏతద్దృష్టం భవిష్యే హి రురోరుత్తమతేజసః
ఆయుషోఽతిప్రవృద్ధస్య భార్యార్థేఽర్ధం హ్రసత్వితి॥16॥

తత ఇష్టేఽహని తయోః పితరౌ చక్రతుర్ముదా
వివాహం తౌ చ రేమాతే పరస్పరహితైషిణౌ॥17॥

స లబ్ధ్వా దుర్లభాం భార్యాం పద్మకింజల్కసప్రభాం
వ్రతం చక్రే వినాశాయ జిహ్మగానాం ధృతవ్రతః||18||

స దృష్ట్వా జిహ్మగాన్సర్వాంస్తీవ్రకోపసమన్వితః
అభిహంతి యథాసన్నం గృహ్య ప్రహరణం సదా||19||

స కదాచిద్వనం విప్రో రురురభ్యాగమన్మహత్
శయానం తత్ర చాపశ్యడ్డుండుభం వయసాన్వితం||20||

తత ఉద్యమ్య దండం స కాలదండోపమం తదా
అభ్యఘ్నద్రుషితో విప్రస్తమువాచాథ డుండుభః||21||

నాపరాధ్యామి తే కించిదహమద్య తపోధన
సంరంభాత్తత్కిమర్థం మామభిహంసి రుషాన్వితః||22||

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

రురురువాచ

మమ ప్రాణసమా భార్యా దష్టాసీద్భుజగేన హ
తత్ర మే సమయో ఘోర ఆత్మనోరగ వై కృతః||1||

హన్యాం సదైవ భుజగం యం యం పశ్యేయమిత్యుత
తతోఽహం త్వాం జిఘాంసామి జీవితేన విమోక్ష్యసే||2||

డుండుభ ఉవాచ

అన్యే తే భుజగా విప్ర యే దశంతీహ మానవాన్
డుండుభానహిగంధేన న త్వం హింసితుమర్హసి||3||

ఏకానర్థాన్పృథగర్థానేకదుఃఖాన్పృథక్సుఖాన్
డుండుభాంధర్మవిద్భూత్వా న త్వం హింసితుమర్హసి||4||

సూత ఉవాచ

ఇతి శ్రుత్వా వచస్తస్య భుజగస్య రురుస్తదా
నావధీద్భయసంవిగ్న ఋషిం మత్వాథ డుండుభం||5||

ఉవాచ చైనం భగవాన్రురుః సంశమయన్నివ
కామయా భుజగ బ్రూహి కోఽసీమాం విక్రియాం గతః||6||

డుండుభ ఉవాచ

అహం పురా రురో నామ్నా ఋషిరాసం సహస్రపాత్
సోఽహం శాపేన విప్రస్య భుజగత్వముపాగతః||7||

రురురువాచ

కిమర్థం శప్తవాన్క్రుద్ధో ద్విజస్త్వాం భుజగోత్తమ
కియంతం చైవ కాలం తే వపురేతద్భవిష్యతి||8||

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

డుండుభ ఉవాచ

సఖా బభూవ మే పూర్వం ఖగమో నామ వై ద్విజః
భృశం సంశితవాక్తాత తపోబలసమన్వితః ॥1॥

స మయా క్రీడతా బాల్యే కృత్వా తార్ణమథోరగం
అగ్నిహోత్రే ప్రసక్తః సన్భీషితః ప్రముమోహ వై ॥2॥

లబ్ధ్వా చ స పునః సంజ్ఞాం మామువాచ తపోధనః
నిర్దహన్నివ కోపేన సత్యవాక్సంశితవ్రతః ॥3॥

యథావీర్యస్త్వయా సర్పః కృతోఽయం మద్బిభీషయా
తథావీర్యో భుజంగస్త్వం మమ కోపాద్భవిష్యసి ॥4॥

తస్యాహం తపసో వీర్యం జానమానస్తపోధన
భృశముద్విగ్నహృదయస్తమవోచం వనౌకసం ॥5॥

ప్రయతః సంభ్రమాచ్చైవ ప్రాంజలిః ప్రణతః స్థితః
సఖేతి హసతేదం తే నర్మార్థం వై కృతం మయా ॥6॥

క్షంతుమర్హసి మే బ్రహ్మఞ్శాపోఽయం వినివర్త్యతాం
సోఽథ మామబ్రవీద్దృష్ట్వా భృశముద్విగ్నచేతసం ॥7॥

ముహురుష్ణం వినిఃశ్వస్య సుసంభ్రాంతస్తపోధనః
నానృతం వై మయా ప్రోక్తం భవితేదం కథంచన ॥8॥

యత్తు వక్ష్యామి తే వాక్యం శృణు తన్మే ధృతవ్రత
శ్రుత్వా చ హృది తే వాక్యమిదమస్తు తపోధన ॥9॥

ఉత్పత్స్యతి రురుర్నామ ప్రమతేరాత్మజః శుచిః
తం దృష్ట్వా శాపమోక్షస్తే భవితా నచిరాదివ ॥10॥

స త్వం రురురితి ఖ్యాతః ప్రమతేరాత్మజః శుచిః
స్వరూపం ప్రతిలభ్యాహమద్య వక్ష్యామి తే హితం ॥11॥

అహింసా పరమో ధర్మః సర్వప్రాణభృతాం స్మృతః
తస్మాత్ప్రాణభృతః సర్వాన్న హింస్యాద్బ్రాహ్మణః క్వచిత్ ॥12॥

బ్రాహ్మణః సౌమ్య ఏవేహ జాయతేతి పరా శ్రుతిః
వేదవేదాంగవిత్తాత సర్వభూతాభయప్రదః ॥13॥

అహింసా సత్యవచనం క్షమా చేతి వినిశ్చితం
బ్రాహ్మణస్య పరో ధర్మో వేదానాం ధరణాదపి ॥14॥

క్షత్రియస్య తు యో ధర్మః స నేహేష్యతి వై తవ
దండధారణముగ్రత్వం ప్రజానాం పరిపాలనం ॥15॥

తదిదం క్షత్రియస్యాసీత్కర్మ వై శృణు మే రురో
జనమేజయస్య ధర్మాత్మన్సర్పాణాం హింసనం పురా ॥16॥

పరిత్రాణం చ భీతానాం సర్పాణాం బ్రాహ్మణాదపి
తపోవీర్యబలోపేతాద్వేదవేదాంగపారగాత్
ఆస్తీకాద్ద్విజముఖ్యాద్వై సర్పసత్రే ద్విజోత్తమ ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

రురురువాచ

కథం హింసితవాన్సర్వాన్క్షత్రియో జనమేజయః
సర్పా వా హింసితాస్తాత కిమర్థం ద్విజసత్తమ ॥1॥

కిమర్థం మోక్షితాశ్చైవ పన్నగాస్తేన శంస మే
ఆస్తీకేన తదాచక్ష్వ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యశేషతః ॥2॥

ఋషిరువాచ

శ్రోష్యసి త్వం రురో సర్వమాస్తీకచరితం మహత్
బ్రాహ్మణానాం కథయతామిత్యుక్త్వాంతరధీయత ॥3॥

సూత ఉవాచ

రురుశ్చాపి వనం సర్వం పర్యధావత్సమంతతః
తమృషిం ద్రష్టుమన్విచ్ఛన్సంశ్రాంతో న్యపతద్భువి ॥4॥

లబ్ధసంజ్ఞో రురుశ్చాయాత్తచ్చాచఖ్యౌ పితుస్తదా
పితా చాస్య తదాఖ్యానం పృష్టః సర్వం న్యవేదయత్ ॥5॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

శౌనక ఉవాచ

కిమర్థం రాజశార్దూలః స రాజా జనమేజయః
సర్పసత్రేణ సర్పాణాం గతోఽన్తం తద్వదస్వ మే ॥1॥

ఆస్తీకశ్చ ద్విజశ్రేష్ఠః కిమర్థం జపతాం వరః
మోక్షయామాస భుజగాందీప్తాత్తస్మాద్ధుతాశనాత్ ॥2॥

కస్య పుత్రః స రాజాసీత్సర్పసత్రం య ఆహరత్
స చ ద్విజాతిప్రవరః కస్య పుత్రో వదస్వ మే ॥3॥

సూత ఉవాచ

మహదాఖ్యానమాస్తీకం యత్రైతత్ప్రోచ్యతే ద్విజ
సర్వమేతదశేషేణ శృణు మే వదతాం వర ॥4॥

శౌనక ఉవాచ

శ్రోతుమిచ్ఛామ్యశేషేణ కథామేతాం మనోరమాం
ఆస్తీకస్య పురాణస్య బ్రాహ్మణస్య యశస్వినః ॥5॥

సూత ఉవాచ

ఇతిహాసమిమం వృద్ధాః పురాణం పరిచక్షతే
కృష్ణద్వైపాయనప్రోక్తం నైమిషారణ్యవాసినః ॥6॥

పూర్వం ప్రచోదితః సూతః పితా మే లోమహర్షణః
శిష్యో వ్యాసస్య మేధావీ బ్రాహ్మణైరిదముక్తవాన్ ॥7॥

తస్మాదహముపశ్రుత్య ప్రవక్ష్యామి యథాతథం
ఇదమాస్తీకమాఖ్యానం తుభ్యం శౌనక పృచ్ఛతే ॥8॥

ఆస్తీకస్య పితా హ్యాసీత్ప్రజాపతిసమః ప్రభుః
బ్రహ్మచారీ యతాహారస్తపస్యుగ్రే రతః సదా ॥9॥

జరత్కారురితి ఖ్యాత ఊర్ధ్వరేతా మహానృషిః
యాయావరాణాం ధర్మజ్ఞః ప్రవరః సంశితవ్రతః ॥10॥

అటమానః కదాచిత్స స్వాందదర్శ పితామహాన్
లంబమానాన్మహాగర్తే పాదైరూర్ధ్వైరధోముఖాన్ ॥11॥

తానబ్రవీత్స దృష్ట్వైవ జరత్కారుః పితామహాన్
కే భవంతోఽవలంబంతే గర్తేఽస్మిన్వా అధోముఖాః ॥12॥

వీరణస్తంబకే లగ్నాః సర్వతః పరిభక్షితే
మూషకేన నిగూఢేన గర్తేఽస్మిన్నిత్యవాసినా ॥13॥

పితర ఊచుః

యాయావరా నామ వయమృషయః సంశితవ్రతాః
సంతానప్రక్షయాద్బ్రహ్మన్నధో గచ్ఛామ మేదినీం ॥14॥

అస్మాకం సంతతిస్త్వేకో జరత్కారురితి శ్రుతః
మందభాగ్యోఽల్పభాగ్యానాం తప ఏవ సమాస్థితః ॥15॥

న స పుత్రాంజనయితుం దారాన్మూఢశ్చికీర్షతి
తేన లంబామహే గర్తే సంతానప్రక్షయాదిహ ॥16॥

అనాథాస్తేన నాథేన యథా దుష్కృతినస్తథా
కస్త్వం బంధురివాస్మాకమనుశోచసి సత్తమ ॥17॥

జ్ఞాతుమిచ్ఛామహే బ్రహ్మన్కో భవానిహ ధిష్ఠితః
కిమర్థం చైవ నః శోచ్యాననుకంపితుమర్హసి ॥18॥

జరత్కారురువాచ

మమ పూర్వే భవంతో వై పితరః సపితామహాః
బ్రూత కిం కరవాణ్యద్య జరత్కారురహం స్వయం ॥19॥

పితర ఊచుః

యతస్వ యత్నవాంస్తాత సంతానాయ కులస్య నః
ఆత్మనోఽర్థేఽస్మదర్థే చ ధర్మ ఇత్యేవ చాభిభో ॥20॥

న హి ధర్మఫలైస్తాత న తపోభిః సుసంచితైః
తాం గతిం ప్రాప్నువంతీహ పుత్రిణో యాం వ్రజంతి హ ॥21॥

తద్దారగ్రహణే యత్నం సంతత్యాం చ మనః కురు
పుత్రకాస్మన్నియోగాత్త్వమేతన్నః పరమం హితం||22||

జరత్కారురువాచ

న దారాన్వై కరిష్యామి సదా మే భావితం మనః
భవతాం తు హితార్థాయ కరిష్యే దారసంగ్రహం||23||

సమయేన చ కర్తాహమనేన విధిపూర్వకం
తథా యద్యుపలప్స్యామి కరిష్యే నాన్యథా త్వహం||24||

సనామ్నీ యా భవిత్రీ మే దిత్సితా చైవ బంధుభిః
భైక్షవత్తామహం కన్యాముపయంస్యే విధానతః||25||

దరిద్రాయ హి మే భార్యాం కో దాస్యతి విశేషతః
ప్రతిగ్రహీష్యే భిక్షాం తు యది కశ్చిత్ప్రదాస్యతి||26||

ఏవం దారక్రియాహేతోః ప్రయతిష్యే పితామహాః
అనేన విధినా శశ్వన్న కరిష్యేఽహమన్యథా||27||

తత్ర చోత్పత్స్యతే జంతుర్భవతాం తారణాయ వై
శాశ్వతం స్థానమాసాద్య మోదంతాం పితరో మమ||28||

సూత ఉవాచ

తతో నివేశాయ తదా స విప్రః సంశితవ్రతః
మహీం చచార దారార్థీ న చ దారానవిందత||29||

స కదాచిద్వనం గత్వా విప్రః పితృవచః స్మరన్
చుక్రోశ కన్యాభిక్షార్థీ తిస్రో వాచః శనైరివ||30||

తం వాసుకిః ప్రత్యగృహ్ణాదుద్యమ్య భగినీం తదా
న స తాం ప్రతిజగ్రాహ న సనామ్నీతి చింతయన్||31||

సనామ్నీముద్యతాం భార్యాం గృహ్ణీయామితి తస్య హి
మనో నివిష్టమభవజ్జరత్కారోర్మహాత్మనః||32||

తమువాచ మహాప్రాజ్ఞో జరత్కారుర్మహాతపాః
కింనామ్నీ భగినీయం తే బ్రూహి సత్యం భుజంగమ||33||

వాసుకిరువాచ

జరత్కారో జరత్కారుః స్వసేయమనుజా మమ
త్వదర్థం రక్షితా పూర్వం ప్రతీచ్ఛేమాం ద్విజోత్తమ||34||

సూత ఉవాచ

మాత్రా హి భుజగాః శప్తాః పూర్వం బ్రహ్మవిదాం వర
జనమేజయస్య వో యజ్ఞే ధక్ష్యత్యనిలసారథిః||35||

తస్య శాపస్య శాంత్యర్థం ప్రదదౌ పన్నగోత్తమః
స్వసారమృషయే తస్మై సువ్రతాయ తపస్వినే||36||

స చ తాం ప్రతిజగ్రాహ విధిదృష్టేన కర్మణా
ఆస్తీకో నామ పుత్రశ్చ తస్యాం జజ్ఞే మహాత్మనః||37||

తపస్వీ చ మహాత్మా చ వేదవేదాంగపారగః
సమః సర్వస్య లోకస్య పితృమాతృభయాపహః॥38॥

అథ కాలస్య మహతః పాండవేయో నరాధిపః
ఆజహార మహాయజ్ఞం సర్పసత్రమితి శ్రుతిః॥39॥

తస్మిన్ప్రవృత్తే సత్రే తు సర్పాణామంతకాయ వై
మోచయామాస తం శాపమాస్తీకః సుమహాయశాః॥40॥

నాగాంశ్చ మాతులాంశ్చైవ తథా చాన్యాన్స బాంధవాన్
పితౄంశ్చ తారయామాస సంతత్యా తపసా తథా
వ్రతైశ్చ వివిధైర్బ్రహ్మన్స్వాధ్యాయైశ్చానృణోఽభవత్॥41॥

దేవాంశ్చ తర్పయామాస యజ్ఞైర్వివిధదక్షిణైః
ఋషీంశ్చ బ్రహ్మచర్యేణ సంతత్యా చ పితామహాన్॥42॥

అపహృత్య గురుం భారం పితౄణాం సంశితవ్రతః
జరత్కారుర్గతః స్వర్గం సహితః స్వైః పితామహైః॥43॥

ఆస్తీకం చ సుతం ప్రాప్య ధర్మం చానుత్తమం మునిః
జరత్కారుః సుమహతా కాలేన స్వర్గమీయివాన్॥44॥

ఏతదాఖ్యానమాస్తీకం యథావత్కీర్తితం మయా
ప్రబ్రూహి భృగుశార్దూల కిం భూయః కథ్యతామితి॥45॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

శౌనక ఉవాచ

సౌతే కథయ తామేతాం విస్తరేణ కథాం పునః
ఆస్తీకస్య కవేః సాధోః శుశ్రూషా పరమా హి నః॥1॥

మధురం కథ్యతే సౌమ్య శ్లక్ష్ణాక్షరపదం త్వయా
ప్రీయామహే భృశం తాత పితేవేదం ప్రభాషసే॥2॥

అస్మచ్ఛుశ్రూషణే నిత్యం పితా హి నిరతస్తవ
ఆచష్టైతద్యథాఖ్యానం పితా తే త్వం తథా వద॥3॥

సూత ఉవాచ

ఆయుష్యమిదమాఖ్యానమాస్తీకం కథయామి తే
యథా శ్రుతం కథయతః సకాశాద్వై పితుర్మయా॥4॥

పురా దేవయుగే బ్రహ్మన్ప్రజాపతిసుతే శుభే
ఆస్తాం భగిన్యౌ రూపేణ సముపేతేఽద్భుతేఽనఘే॥5॥

తే భార్యే కశ్యపస్యాస్తాం కద్రూశ్చ వినతా చ హ
ప్రాదాత్తాభ్యాం వరం ప్రీతః ప్రజాపతిసమః పతిః
కశ్యపో ధర్మపత్నీభ్యాం ముదా పరమయా యుతః॥6॥

వరాతిసర్గం శ్రుత్వైవ కశ్యపాదుత్తమం చ తే
హర్షాదప్రతిమాం ప్రీతిం ప్రాపతుః స్మ వరస్త్రియౌ॥7॥

వవ్రే కద్రూః సుతాన్నాగాన్సహస్రం తుల్యతేజసః
ద్వౌ పుత్రౌ వినతా వవ్రే కద్రూపుత్రాధికౌ బలే
ఓజసా తేజసా చైవ విక్రమేణాధికౌ సుతౌ॥8॥

తస్యై భర్తా వరం ప్రాదాదధ్యర్ధం పుత్రమీప్సితం
ఏవమస్త్వితి తం చాహ కశ్యపం వినతా తదా॥9॥

కృతకృత్యా తు వినతా లబ్ధ్వా వీర్యాధికౌ సుతౌ
కద్రూశ్చ లబ్ధ్వా పుత్రాణాం సహస్రం తుల్యతేజసాం॥10॥

ధార్యౌ ప్రయత్నతో గర్భావిత్యుక్త్వా స మహాతపాః
తే భార్యే వరసంహృష్టే కశ్యపో వనమావిశత్॥11॥

కాలేన మహతా కద్రూరండానాం దశతీర్దశ
జనయామాస విప్రేంద్ర ద్వే అండే వినతా తదా॥12॥

తయోరండాని నిదధుః ప్రహృష్టాః పరిచారికాః
సోపస్వేదేషు భాండేషు పంచ వర్షశతాని చ॥13॥

తతః పంచశతే కాలే కద్రూపుత్రా వినిఃసృతాః
అండాభ్యాం వినతాయాస్తు మిథునం న వ్యదృశ్యత॥14॥

తతః పుత్రార్థిణీ దేవీ వ్రీడితా సా తపస్వినీ
అండం బిభేద వినతా తత్ర పుత్రమదృక్షత॥15॥

పూర్వార్ధకాయసంపన్నమితరేణాప్రకాశతా
స పుత్రో రోషసంపన్నః శశాపైనామితి శ్రుతిః॥16॥

యోఽహమేవం కృతో మాతస్త్వయా లోభపరీతయా
శరీరేణాసమగ్రోఽద్య తస్మాద్దాసీ భవిష్యసి॥17॥

పంచ వర్షశతాన్యస్యా యయా విస్పర్ధసే సహ
ఏష చ త్వాం సుతో మాతర్దాస్యత్వాన్మోక్షయిష్యతి॥18॥

యద్యేనమపి మాతస్త్వం మామివాండవిభేదనాత్
న కరిష్యస్యదేహం వా వ్యంగం వాపి తపస్వినం॥19॥

ప్రతిపాలయితవ్యస్తే జన్మకాలోఽస్య ధీరయా
విశిష్టబలమీప్సంత్యా పంచవర్షశతాత్పరః॥20॥

ఏవం శప్త్వా తతః పుత్రో వినతామంతరిక్షగః
అరుణో దృశ్యతే బ్రహ్మన్ప్రభాతసమయే సదా॥21॥

గరుడోఽపి యథాకాలం జజ్ఞే పన్నగసూదనః
స జాతమాత్రో వినతాం పరిత్యజ్య ఖమావిశత్॥22॥

ఆదాస్యన్నాత్మనో భోజ్యమన్నం విహితమస్య యత్
విధాత్రా భృగుశార్దూల క్షుధితస్య బుభుక్షతః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భగిన్యౌ తే తపోధన
అపశ్యతాం సమాయాంతముచ్చైఃశ్రవసమంతికాత్॥1॥

యం తం దేవగణాః సర్వే హృష్టరూపా అపూజయన్
మథ్యమానేఽమృతే జాతమశ్వరత్నమనుత్తమం॥2॥

మహౌఘబలమశ్వానాముత్తమం జవతాం వరం
శ్రీమంతమజరం దివ్యం సర్వలక్షణలక్షితం॥3॥

శౌనక ఉవాచ

కథం తదమృతం దేవైర్మథితం క్వ చ శంస మే
యత్ర జజ్ఞే మహావీర్యః సోఽశ్వరాజో మహాద్యుతిః॥4॥

సూత ఉవాచ

జ్వలంతమచలం మేరుం తేజోరాశిమనుత్తమం
ఆక్షిపంతం ప్రభాం భానోః స్వశృంగైః కాంచనోజ్జ్వలైః॥5॥

కాంచనాభరణం చిత్రం దేవగంధర్వసేవితం
అప్రమేయమనాధృష్యమధర్మబహులైర్జనైః॥6॥

వ్యాలైరాచరితం ఘోరైర్దివ్యౌషధివిదీపితం
నాకమావృత్య తిష్ఠంతముచ్ఛ్రయేణ మహాగిరిం॥7॥

అగమ్యం మనసాప్యన్యైర్నదీవృక్షసమన్వితం
నానాపతగసంఘైశ్చ నాదితం సుమనోహరైః॥8॥

తస్య పృష్ఠముపారుహ్య బహురత్నాచితం శుభం
అనంతకల్పముద్విద్ధం సురాః సర్వే మహౌజసః॥9॥

తే మంత్రయితుమారబ్ధాస్తత్రాసీనా దివౌకసః
అమృతార్థే సమాగమ్య తపోనియమసంస్థితాః॥10॥

తత్ర నారాయణో దేవో బ్రహ్మాణమిదమబ్రవీత్
చింతయత్సు సురేష్వేవం మంత్రయత్సు చ సర్వశః॥11॥

దేవైరసురసంఘైశ్చ మథ్యతాం కలశోదధిః
భవిష్యత్యమృతం తత్ర మథ్యమానే మహోదధౌ॥12॥

సర్వౌషధీః సమావాప్య సర్వరత్నాని చైవ హి
మంథధ్వముదధిం దేవా వేత్స్యధ్వమమృతం తతః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

సూత ఉవాచ

తతోఽభ్రశిఖరాకారైర్గిరిశృంగైరలంకృతం
మందరం పర్వతవరం లతాజాలసమావృతం॥1॥

నానావిహగసంఘుష్టం నానాదంష్ట్రిసమాకులం
కింనరైరప్సరోభిశ్చ దేవైరపి చ సేవితం॥2॥

ఏకాదశ సహస్రాణి యోజనానాం సముచ్ఛ్రితం
అధో భూమేః సహస్రేషు తావత్స్వేవ ప్రతిష్ఠితం॥3॥

తముద్ధర్తుం న శక్తా వై సర్వే దేవగణాస్తదా
విష్ణుమాసీనమభ్యేత్య బ్రహ్మాణం చేదమబ్రువన్॥4॥

భవంతావత్ర కురుతాం బుద్ధిం నైఃశ్రేయసీం పరాం
మందరోద్ధరణే యత్నః క్రియతాం చ హితాయ నః॥5॥

తథేతి చాబ్రవీద్విష్ణుర్బ్రహ్మణా సహ భార్గవ
తతోఽనంతః సముత్థాయ బ్రహ్మణా పరిచోదితః
నారాయణేన చాప్యుక్తస్తస్మిన్కర్మణి వీర్యవాన్॥6॥

అథ పర్వతరాజానం తమనంతో మహాబలః
ఉజ్జహార బలాద్బ్రహ్మన్సవనం సవనౌకసం॥7॥

తతస్తేన సురాః సార్ధం సముద్రముపతస్థిరే
తమూచురమృతార్థాయ నిర్మథిష్యామహే జలం॥8॥

అపాంపతిరథోవాచ మమాప్యంశో భవేత్తతః
సోఢాస్మి విపులం మర్దం మందరభ్రమణాదితి॥9॥

ఊచుశ్చ కూర్మరాజానమకూపారం సురాసురాః
గిరేరధిష్ఠానమస్య భవాన్భవితుమర్హతి॥10॥

కూర్మేణ తు తథేత్యుక్త్వా పృష్ఠమస్య సమర్పితం
తస్య శైలస్య చాగ్రం వై యంత్రేణేంద్రోఽభ్యపీడయత్॥11॥

మంథానం మందరం కృత్వా తథా నేత్రం చ వాసుకిం
దేవా మథితుమారబ్ధాః సముద్రం నిధిమంభసాం
అమృతార్థినస్తతో బ్రహ్మన్సహితా దైత్యదానవాః॥12॥

ఏకమంతముపాశ్లిష్టా నాగరాజ్ఞో మహాసురాః
విబుధాః సహితాః సర్వే యతః పుచ్ఛం తతః స్థితాః॥13॥

అనంతో భగవాందేవో యతో నారాయణస్తతః
శిర ఉద్యమ్య నాగస్య పునః పునరవాక్షిపత్॥14॥

వాసుకేరథ నాగస్య సహసాక్షిప్యతః సురైః
సధూమాః సార్చిషో వాతా నిష్పేతురసకృన్ముఖాత్॥15॥

తే ధూమసంఘాః సంభూతా మేఘసంఘాః సవిద్యుతః
అభ్యవర్షన్సురగణాఞ్శ్రమసంతాపకర్శితాన్॥16॥

తస్మాచ్చ గిరికూటాగ్రాత్ప్రచ్యుతాః పుష్పవృష్టయః
సురాసురగణాన్మాల్యైః సర్వతః సమవాకిరన్॥17॥

బభూవాత్ర మహాఘోషో మహామేఘరవోపమః
ఉదధేర్మథ్యమానస్య మందరేణ సురాసురైః॥18॥

తత్ర నానాజలచరా వినిష్పిష్టా మహాద్రిణా
విలయం సముపాజగ్ముః శతశో లవణాంభసి॥19॥

వారుణాని చ భూతాని వివిధాని మహీధరః
పాతాలతలవాసీని విలయం సముపానయత్॥20॥

తస్మింశ్చ భ్రామ్యమాణేఽద్రౌ సంఘృష్యంతః పరస్పరం
న్యపతన్పతగోపేతాః పర్వతాగ్రాన్మహాద్రుమాః॥21॥

తేషాం సంఘర్షజశ్చాగ్నిరర్చిర్భిః ప్రజ్వలన్ముహుః
విద్యుద్భిరివ నీలాభ్రమావృణోన్మందరం గిరిం॥22॥

దదాహ కుంజరాంశ్చైవ సింహాంశ్చైవ వినిఃసృతాన్
విగతాసూని సర్వాణి సత్త్వాని వివిధాని చ॥23॥

తమగ్నిమమరశ్రేష్ఠః ప్రదహంతం తతస్తతః
వారిణా మేఘజేనేంద్రః శమయామాస సర్వతః॥24॥

తతో నానావిధాస్తత్ర సుస్రువుః సాగరాంభసి
మహాద్రుమాణాం నిర్యాసా బహవశ్చౌషధీరసాః॥25॥

తేషామమృతవీర్యాణాం రసానాం పయసైవ చ
అమరత్వం సురా జగ్ముః కాంచనస్య చ నిఃస్రవాత్॥26॥

అథ తస్య సముద్రస్య తజ్జాతముదకం పయః
రసోత్తమైర్విమిశ్రం చ తతః క్షీరాదభూద్ఘృతం॥27॥

తతో బ్రహ్మాణమాసీనం దేవా వరదమబ్రువన్
శ్రాంతాః స్మ సుభృశం బ్రహ్మన్నోద్భవత్యమృతం చ తత్॥28॥

ఋతే నారాయణం దేవం దైత్యా నాగోత్తమాస్తథా
చిరారబ్ధమిదం చాపి సాగరస్యాపి మంథనం॥29॥

తతో నారాయణం దేవం బ్రహ్మా వచనమబ్రవీత్
విధత్స్వైషాం బలం విష్ణో భవానత్ర పరాయణం॥30॥

విష్ణురువాచ

బలం దదామి సర్వేషాం కర్మైతద్యే సమాస్థితాః
క్షోభ్యతాం కలశః సర్వైర్మందరః పరివర్త్యతాం॥31॥

సూత ఉవాచ

నారాయణవచః శ్రుత్వా బలినస్తే మహోదధేః
తత్పయః సహితా భూయశ్చక్రిరే భృశమాకులం॥32॥

తతః శతసహస్రాంశుః సమాన ఇవ సాగరాత్
ప్రసన్నభాః సముత్పన్నః సోమః శీతాంశురుజ్జ్వలః॥33॥

శ్రీరనంతరముత్పన్నా ఘృతాత్పాండురవాసినీ
సురా దేవీ సముత్పన్నా తురగః పాండురస్తథా॥34॥

కౌస్తుభశ్చ మణిర్దివ్య ఉత్పన్నోఽమృతసంభవః
మరీచివికచః శ్రీమాన్నారాయణఉరోగతః॥35॥

శ్రీః సురా చైవ సోమశ్చ తురగశ్చ మనోజవః
యతో దేవాస్తతో జగ్మురాదిత్యపథమాశ్రితాః॥36॥

ధన్వంతరిస్తతో దేవో వపుష్మానుదతిష్ఠత
శ్వేతం కమండలుం బిభ్రదమృతం యత్ర తిష్ఠతి॥37॥

ఏతదత్యద్భుతం దృష్ట్వా దానవానాం సముత్థితః
అమృతార్థే మహాన్నాదో మమేదమితి జల్పతాం॥38॥

తతో నారాయణో మాయామాస్థితో మోహినీం ప్రభుః
స్త్రీరూపమద్భుతం కృత్వా దానవానభిసంశ్రితః॥39॥

తతస్తదమృతం తస్యై దదుస్తే మూఢచేతసః
స్త్రియై దానవదైతేయాః సర్వే తద్గతమానసాః॥40॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

సూత ఉవాచ

అథావరణముఖ్యాని నానాప్రహరణాని చ
ప్రగృహ్యాభ్యద్రవందేవాన్సహితా దైత్యదానవాః॥1॥

తతస్తదమృతం దేవో విష్ణురాదాయ వీర్యవాన్
జహార దానవేంద్రేభ్యో నరేణ సహితః ప్రభుః॥2॥

తతో దేవగణాః సర్వే పపుస్తదమృతం తదా
విష్ణోః సకాశాత్సంప్రాప్య సంభ్రమే తుములే సతి॥3॥

తతః పిబత్సు తత్కాలం దేవేష్వమృతమీప్సితం
రాహుర్విబుధరూపేణ దానవః ప్రాపిబత్తదా॥4॥

తస్య కంఠమనుప్రాప్తే దానవస్యామృతే తదా
ఆఖ్యాతం చంద్రసూర్యాభ్యాం సురాణాం హితకామ్యయా॥5॥

తతో భగవతా తస్య శిరశ్ఛిన్నమలంకృతం
చక్రాయుధేన చక్రేణ పిబతోఽమృతమోజసా॥6॥

తచ్ఛైలశృంగప్రతిమం దానవస్య శిరో మహత్
చక్రేణోత్కృత్తమపతచ్చాలయద్వసుధాతలం॥7॥

తతో వైరవినిర్బంధః కృతో రాహుముఖేన వై
శాశ్వతశ్చంద్రసూర్యాభ్యాం గ్రసత్యద్యాపి చైవ తౌ॥8॥

విహాయ భగవాంశ్చాపి స్త్రీరూపమతులం హరిః
నానాప్రహరణైర్భీమైర్దానవాన్సమకంపయత్॥9॥

తతః ప్రవృత్తః సంగ్రామః సమీపే లవణాంభసః
సురాణామసురాణాం చ సర్వఘోరతరో మహాన్॥10॥

ప్రాసాః సువిపులాస్తీక్ష్ణా న్యపతంత సహస్రశః
తోమరాశ్చ సుతీక్ష్ణాగ్రాః శస్త్రాణి వివిధాని చ॥11॥

తతోఽసురాశ్చక్రభిన్నా వమంతో రుధిరం బహు
అసిశక్తిగదారుగ్ణా నిపేతుర్ధరణీతలే॥12॥

ఛిన్నాని పట్టిశైశ్చాపి శిరాంసి యుధి దారుణే
తప్తకాంచనజాలాని నిపేతురనిశం తదా॥13॥

రుధిరేణావలిప్తాంగా నిహతాశ్చ మహాసురాః
అద్రీణామివ కూటాని ధాతురక్తాని శేరతే॥14॥

హాహాకారః సమభవత్తత్ర తత్ర సహస్రశః
అన్యోన్యం ఛిందతాం శస్త్రైరాదిత్యే లోహితాయతి॥15॥

పరిఘైశ్చాయసైః పీతైః సంనికర్షే చ ముష్టిభిః
నిఘ్నతాం సమరేఽన్యోన్యం శబ్దో దివమివాస్పృశత్॥16॥

ఛింధి భింధి ప్రధావధ్వం పాతయాభిసరేతి చ
వ్యశ్రూయంత మహాఘోరాః శబ్దాస్తత్ర సమంతతః॥17॥

ఏవం సుతుములే యుద్ధే వర్తమానే భయావహే
నరనారాయణౌ దేవౌ సమాజగ్మతురాహవం॥18॥

తత్ర దివ్యం ధనుర్దృష్ట్వా నరస్య భగవానపి
చింతయామాస వై చక్రం విష్ణుర్దానవసూదనం॥19॥

తతోఽమ్బరాచ్చింతితమాత్రమాగతం; మహాప్రభం చక్రమమిత్రతాపనం
విభావసోస్తుల్యమకుంఠమండలం; సుదర్శనం భీమమజయ్యముత్తమం॥20॥

తదాగతం జ్వలితహుతాశనప్రభం; భయంకరం కరికరబాహురచ్యుతః
ముమోచ వై చపలముదగ్రవేగవ;న్మహాప్రభం పరనగరావదారణం॥21॥

తదంతకజ్వలనసమానవర్చసం; పునః పునర్న్యపతత వేగవత్తదా
విదారయద్దితిదనుజాన్సహస్రశః; కరేరితం పురుషవరేణ సంయుగే॥22॥

దహత్క్వచిజ్జ్వలన ఇవావలేలిహ;త్ప్రసహ్య తానసురగణాన్న్యకృంతత
ప్రవేరితం వియతి ముహుః క్షితౌ తదా; పపౌ రణే రుధిరమథో పిశాచవత్॥23॥

అథాసురా గిరిభిరదీనచేతసో; ముహుర్ముహుః సురగణమర్దయంస్తదా
మహాబలా విగలితమేఘవర్చసః; సహస్రశో గగనమభిప్రపద్య హ ॥24॥

అథాంబరాద్భయజననాః ప్రపేదిరే; సపాదపా బహువిధమేఘరూపిణః
మహాద్రయః ప్రవిగలితాగ్రసానవః; పరస్పరం ద్రుతమభిహత్య సస్వనాః ॥25॥

తతో మహీ ప్రవిచలితా సకాననా; మహాద్రిపాతాభిహతా సమంతతః
పరస్పరం భృశమభిగర్జతాం ముహూ; రణాజిరే భృశమభిసంప్రవర్తితే ॥26॥

నరస్తతో వరకనకాగ్రభూషణై;ర్మహేషుభిర్గగనపథం సమావృణోత్
విదారయన్గిరిశిఖరాణి పత్రిభి;ర్మహాభయేఽసురగణవిగ్రహే తదా ॥27॥

తతో మహీం లవణజలం చ సాగరం; మహాసురాః ప్రవివిశురర్దితాః సురైః
వియద్గతం జ్వలితహుతాశనప్రభం; సుదర్శనం పరికుపితం నిశామ్య చ ॥28॥

తతః సురైర్విజయమవాప్య మందరః; స్వమేవ దేశం గమితః సుపూజితః
వినాద్య ఖం దివమపి చైవ సర్వశ;స్తతో గతాః సలిలధరా యథాగతం ॥29॥

తతోఽమృతం సునిహితమేవ చక్రిరే; సురాః పరాం ముదమభిగమ్య పుష్కలాం
దదౌ చ తం నిధిమమృతస్య రక్షితుం; కిరీటినే బలభిదథామరైః సహ ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతమమృతం మథితం యథా
యత్ర సోఽశ్వః సముత్పన్నః శ్రీమానతులవిక్రమః ॥1॥

యం నిశామ్య తదా కద్రూర్వినతామిదమబ్రవీత్
ఉచ్చైఃశ్రవా ను కింవర్ణో భద్రే జానీహి మాచిరం ॥2॥

వినతోవాచ

శ్వేత ఏవాశ్వరాజోఽయం కిం వా త్వం మన్యసే శుభే
బ్రూహి వర్ణం త్వమప్యస్య తతోఽత్ర విపణావహే ॥3॥

కద్రూరువాచ

కృష్ణవాలమహం మన్యే హయమేనం శుచిస్మితే
ఏహి సార్ధం మయా దీవ్య దాసీభావాయ భామిని ॥4॥

సూత ఉవాచ

ఏవం తే సమయం కృత్వా దాసీభావాయ వై మిథః
జగ్మతుః స్వగృహానేవ శ్వో ద్రక్ష్యావ ఇతి స్మ హ ॥5॥

తతః పుత్రసహస్రం తు కద్రూర్జిహ్మం చికీర్షతీ
ఆజ్ఞాపయామాస తదా వాలా భూత్వాంజనప్రభాః ॥6॥

ఆవిశధ్వం హయం క్షిప్రం దాసీ న స్యామహం యథా
తద్వాక్యం నాన్వపద్యంత తాఞ్శశాప భుజంగమాన్ ॥7॥

సర్పసత్రే వర్తమానే పావకో వః ప్రధక్ష్యతి
జనమేజయస్య రాజర్షేః పాండవేయస్య ధీమతః ॥8॥

శాపమేనం తు శుశ్రావ స్వయమేవ పితామహః
అతిక్రూరం సముద్దిష్టం కద్ర్వా దైవాదతీవ హి॥9॥

సార్ధం దేవగణైః సర్వైర్వాచం తామన్వమోదత
బహుత్వం ప్రేక్ష్య సర్పాణాం ప్రజానాం హితకామ్యయా॥10॥

తిగ్మవీర్యవిషా హ్యేతే దందశూకా మహాబలాః
తేషాం తీక్ష్ణవిషత్వాద్ధి ప్రజానాం చ హితాయ వై
ప్రాదాద్విషహణీం విద్యాం కాశ్యపాయ మహాత్మనే॥11॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

సూత ఉవాచ

తతో రజన్యాం వ్యుష్టాయాం ప్రభాత ఉదితే రవౌ
కద్రూశ్చ వినతా చైవ భగిన్యౌ తే తపోధన॥1॥

అమర్షితే సుసంరబ్ధే దాస్యే కృతపణే తదా
జగ్మతుస్తురగం ద్రష్టుముచ్చైఃశ్రవసమంతికాత్॥2॥

దదృశాతే తదా తత్ర సముద్రం నిధిమంభసాం
తిమింగిలఝషాకీర్ణం మకరైరావృతం తథా॥3॥

సత్త్వైశ్చ బహుసాహస్రైర్నానారూపైః సమావృతం
ఉగ్రైర్నిత్యమనాధృష్యం కూర్మగ్రాహసమాకులం॥4॥

ఆకరం సర్వరత్నానామాలయం వరుణస్య చ
నాగానామాలయం రమ్యముత్తమం సరితాం పతిం॥5॥

పాతాలజ్వలనావాసమసురాణాం చ బంధనం
భయంకరం చ సత్త్వానాం పయసాం నిధిమర్ణవం॥6॥

శుభం దివ్యమమర్త్యానామమృతస్యాకరం పరం
అప్రమేయమచింత్యం చ సుపుణ్యజలమద్భుతం॥7॥

ఘోరం జలచరారావరౌద్రం భైరవనిస్వనం
గంభీరావర్తకలిలం సర్వభూతభయంకరం॥8॥

వేలాదోలానిలచలం క్షోభోద్వేగసముత్థితం
వీచీహస్తైః ప్రచలితైర్నృత్యంతమివ సర్వశః॥9॥

చంద్రవృద్ధిక్షయవశాదుద్వృత్తోర్మిదురాసదం
పాంచజన్యస్య జననం రత్నాకరమనుత్తమం॥10॥

గాం విందతా భగవతా గోవిందేనామితౌజసా
వరాహరూపిణా చాంతర్విక్షోభితజలావిలం॥11॥

బ్రహ్మర్షిణా చ తపతా వర్షాణాం శతమత్రిణా
అనాసాదితగాధం చ పాతాలతలమవ్యయం॥12॥

అధ్యాత్మయోగనిద్రాం చ పద్మనాభస్య సేవతః
యుగాదికాలశయనం విష్ణోరమితతేజసః॥13॥

వడవాముఖదీప్తాగ్నేస్తోయహవ్యప్రదం శుభం
అగాధపారం విస్తీర్ణమప్రమేయం సరిత్పతిం॥14॥

మహానదీభిర్బహ్వీభిః స్పర్ధయేవ సహస్రశః
అభిసార్యమాణమనిశం దదృశాతే మహార్ణవం॥15॥

గంభీరం తిమిమకరోగ్రసంకులం తం; గర్జంతం జలచరరావరౌద్రనాదైః
విస్తీర్ణం దదృశతురంబరప్రకాశం; తేఽగాధం నిధిమురుమంభసామనంతం||16||

ఇత్యేవం ఝషమకరోర్మిసంకులం తం; గంభీరం వికసితమంబరప్రకాశం
పాతాలజ్వలనశిఖావిదీపితం తం; పశ్యంత్యౌ ద్రుతమభిపేతతుస్తదానీం||17||

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

సూత ఉవాచ

తం సముద్రమతిక్రమ్య కద్రూర్వినతయా సహ
న్యపతత్తురగాభ్యాశే నచిరాదివ శీఘ్రగా||1||

నిశామ్య చ బహూన్వాలాన్కృష్ణాన్పుచ్ఛం సమాశ్రితాన్
వినతాం విషణ్ణవదనాం కద్రూర్దాస్యే న్యయోజయత్||2||

తతః సా వినతా తస్మిన్పణితేన పరాజితా
అభవద్దుఃఖసంతప్తా దాసీభావం సమాస్థితా||3||

ఏతస్మిన్నంతరే చైవ గరుడః కాల ఆగతే
వినా మాత్రా మహాతేజా విదార్యాండమజాయత||4||

అగ్నిరాశిరివోద్భాసన్సమిద్ధోఽతిభయంకరః
ప్రవృద్ధః సహసా పక్షీ మహాకాయో నభోగతః||5||

తం దృష్ట్వా శరణం జగ్ముః ప్రజాః సర్వా విభావసుం
ప్రణిపత్యాబ్రువంశ్చైనమాసీనం విశ్వరూపిణం||6||

అగ్నే మా త్వం ప్రవర్ధిష్ఠాః కచ్చిన్నో న దిధక్షసి
అసౌ హి రాశిః సుమహాన్సమిద్ధస్తవ సర్పతి||7||

అగ్నిరువాచ

నైతదేవం యథా యూయం మన్యధ్వమసురార్దనాః
గరుడో బలవానేష మమ తుల్యః స్వతేజసా||8||

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తతో గత్వా గరుడం వాగ్భిరస్తువన్
అదూరాదభ్యుపేత్యైనం దేవాః సర్షిగణాస్తదా||9||

త్వమృషిస్త్వం మహాభాగస్త్వం దేవః పతగేశ్వరః
త్వం ప్రభుస్తపనప్రఖ్యస్త్వం నస్త్రాణమనుత్తమం||10||

బలోర్మిమాన్సాధురదీనసత్త్వః; సమృద్ధిమాందుష్ప్రసహస్త్వమేవ
తపః శ్రుతం సర్వమహీనకీర్తే; అనాగతం చోపగతం చ సర్వం||11||

త్వముత్తమః సర్వమిదం చరాచరం; గభస్తిభిర్భానురివావభాససే
సమాక్షిపన్భానుమతః ప్రభాం ముహు;స్త్వమంతకః సర్వమిదం ధ్రువాధ్రువం||12||

దివాకరః పరికుపితో యథా దహే;త్ప్రజాస్తథా దహసి హుతాశనప్రభ
భయంకరః ప్రలయ ఇవాగ్నిరుత్థితో; వినాశయన్యుగపరివర్తనాంతకృత్||13||

ఖగేశ్వరం శరణముపస్థితా వయం; మహౌజసం వితిమిరమభ్రగోచరం
మహాబలం గరుడముపేత్య ఖేచరం; పరావరం వరదమజయ్యవిక్రమం||14||

ఏవం స్తుతః సుపర్ణస్తు దేవైః సర్షిగణైస్తదా
తేజసః ప్రతిసంహారమాత్మనః స చకార హ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

సూత ఉవాచ

తతః కామగమః పక్షీ మహావీర్యో మహాబలః
మాతురంతికమాగచ్ఛత్పరం తీరం మహోదధేః॥1॥

యత్ర సా వినతా తస్మిన్పణితేన పరాజితా
అతీవ దుఃఖసంతప్తా దాసీభావముపాగతా॥2॥

తతః కదాచిద్వినతాం ప్రవణాం పుత్రసంనిధౌ
కాల ఆహూయ వచనం కద్రూరిదమభాషత॥3॥

నాగానామాలయం భద్రే సురమ్యం రమణీయకం
సముద్రకుక్షావేకాంతే తత్ర మాం వినతే వహ॥4॥

తతః సుపర్ణమాతా తామవహత్సర్పమాతరం
పన్నగాన్గరుడశ్చాపి మాతుర్వచనచోదితః॥5॥

స సూర్యస్యాభితో యాతి వైనతేయో విహంగమః
సూర్యరశ్మిపరీతాశ్చ మూర్చ్ఛితాః పన్నగాభవన్
తదవస్థాన్సుతాందృష్ట్వా కద్రూః శక్రమథాస్తువత్॥6॥

నమస్తే దేవదేవేశ నమస్తే బలసూదన
నముచిఘ్న నమస్తేఽస్తు సహస్రాక్ష శచీపతే॥7॥

సర్పాణాం సూర్యతప్తానాం వారిణా త్వం ప్లవో భవ
త్వమేవ పరమం త్రాణమస్మాకమమరోత్తమ॥8॥

ఈశో హ్యసి పయః స్రష్టుం త్వమనల్పం పురందర
త్వమేవ మేఘస్త్వం వాయుస్త్వమగ్నిర్వైద్యుతోఽమ్బరే॥9॥

త్వమభ్రఘనవిక్షేప్తా త్వామేవాహుః పునర్ఘనం
త్వం వజ్రమతులం ఘోరం ఘోషవాంస్త్వం బలాహకః॥10॥

స్రష్టా త్వమేవ లోకానాం సంహర్తా చాపరాజితః
త్వం జ్యోతిః సర్వభూతానాం త్వమాదిత్యో విభావసుః॥11॥

త్వం మహద్భూతమాశ్చర్యం త్వం రాజా త్వం సురోత్తమః
త్వం విష్ణుస్త్వం సహస్రాక్షస్త్వం దేవస్త్వం పరాయణం॥12॥

త్వం సర్వమమృతం దేవ త్వం సోమః పరమార్చితః
త్వం ముహూర్తస్తిథిశ్చ త్వం లవస్త్వం వై పునః క్షణః॥13॥

శుక్లస్త్వం బహులశ్చైవ కలా కాష్ఠా త్రుటిస్తథా
సంవత్సరర్తవో మాసా రజన్యశ్చ దినాని చ॥14॥

త్వముత్తమా సగిరివనా వసుంధరా; సభాస్కరం వితిమిరమంబరం తథా
మహోదధిః సతిమితిమింగిలస్తథా; మహోర్మిమాన్బహుమకరో ఝషాలయః॥15॥

మహద్యశస్త్వమితి సదాభిపూజ్యసే; మనీషిభిర్ముదితమనా మహర్షిభిః
అభిష్టుతః పిబసి చ సోమమధ్వరే; వషట్కృతాన్యపి చ హవీంషి భూతయే॥16॥

త్వం విప్రైః సతతమిహేజ్యసే ఫలార్థం; వేదాంగేష్వతులబలౌఘ గీయసే చ
త్వద్ధేతోర్యజనపరాయణా ద్విజేంద్రా; వేదాంగాన్యభిగమయంతి సర్వవేదైః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏవం స్తుతస్తదా కద్ర్వా భగవాన్హరివాహనః
నీలజీమూతసంఘాతైర్వ్యోమ సర్వం సమావృణోత్॥1॥

తే మేఘా ముముచుస్తోయం ప్రభూతం విద్యుదుజ్జ్వలాః
పరస్పరమివాత్యర్థం గర్జంతః సతతం దివి॥2॥

సంఘాతితమివాకాశం జలదైః సుమహాద్భుతైః
సృజద్భిరతులం తోయమజస్రం సుమహారవైః॥3॥

సంప్రనృత్తమివాకాశం ధారోర్మిభిరనేకశః
మేఘస్తనితనిర్ఘోషమంబరం సమపద్యత॥4॥

నాగానాముత్తమో హర్షస్తదా వర్షతి వాసవే
ఆపూర్యత మహీ చాపి సలిలేన సమంతతః॥5॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

సూత ఉవాచ

సుపర్ణేనోహ్యమానాస్తే జగ్ముస్తం దేశమాశు వై
సాగరాంబుపరిక్షిప్తం పక్షిసంఘనినాదితం॥1॥

విచిత్రఫలపుష్పాభిర్వనరాజిభిరావృతం
భవనైరావృతం రమ్యైస్తథా పద్మాకరైరపి॥2॥

ప్రసన్నసలిలైశ్చాపి హ్రదైశ్చిత్రైర్విభూషితం
దివ్యగంధవహైః పుణ్యైర్మారుతైరుపవీజితం॥3॥

ఉపజిఘ్రద్భిరాకాశం వృక్షైర్మలయజైరపి
శోభితం పుష్పవర్షాణి ముంచద్భిర్మారుతోద్ధుతైః॥4॥

కిరద్భిరివ తత్రస్థాన్నాగాన్పుష్పాంబువృష్టిభిః
మనఃసంహర్షణం పుణ్యం గంధర్వాప్సరసాం ప్రియం
నానాపక్షిరుతం రమ్యం కద్రూపుత్రప్రహర్షణం॥5॥

తత్తే వనం సమాసాద్య విజహ్రుః పన్నగా ముదా
అబ్రువంశ్చ మహావీర్యం సుపర్ణం పతగోత్తమం॥6॥

వహాస్మానపరం ద్వీపం సురమ్యం విపులోదకం
త్వం హి దేశాన్బహూన్రమ్యాన్పతన్పశ్యసి ఖేచర॥7॥

స విచింత్యాబ్రవీత్పక్షీ మాతరం వినతాం తదా
కిం కారణం మయా మాతః కర్తవ్యం సర్పభాషితం॥8॥

వినతోవాచ

దాసీభూతాస్మ్యనార్యాయా భగిన్యాః పతగోత్తమ
పణం వితథమాస్థాయ సర్పైరుపధినా కృతం॥9॥

సూత ఉవాచ

తస్మింస్తు కథితే మాత్రా కారణే గగనేచరః
ఉవాచ వచనం సర్పాంస్తేన దుఃఖేన దుఃఖితః||10||

కిమాహృత్య విదిత్వా వా కిం వా కృత్వేహ పౌరుషం
దాస్యాద్వో విప్రముచ్యేయం సత్యం శంసత లేలిహాః||11||

శ్రుత్వా తమబ్రువన్సర్పా ఆహరామృతమోజసా
తతో దాస్యాద్విప్రమోక్షో భవితా తవ ఖేచర||12||

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్తో గరుడః సర్పైస్తతో మాతరమబ్రవీత్
గచ్ఛామ్యమృతమాహర్తుం భక్ష్యమిచ్ఛామి వేదితుం||1||

వినతోవాచ

సముద్రకుక్షావేకాంతే నిషాదాలయముత్తమం
సహస్రాణామనేకానాం తాన్భుక్త్వామృతమానయ||2||

న తు తే బ్రాహ్మణం హంతుం కార్యా బుద్ధిః కథంచన
అవధ్యః సర్వభూతానాం బ్రాహ్మణో హ్యనలోపమః||3||

అగ్నిరర్కో విషం శస్త్రం విప్రో భవతి కోపితః
భూతానామగ్రభుగ్విప్రో వర్ణశ్రేష్ఠః పితా గురుః||4||

గరుడ ఉవాచ

యథాహమభిజానీయాం బ్రాహ్మణం లక్షణైః శుభైః
తన్మే కారణతో మాతః పృచ్ఛతో వక్తుమర్హసి||5||

వినతోవాచ

యస్తే కంఠమనుప్రాప్తో నిగీర్ణం బడిశం యథా
దహేదంగారవత్పుత్ర తం విద్యాద్బ్రాహ్మణర్షభం||6||

సూత ఉవాచ

ప్రోవాచ చైనం వినతా పుత్రహార్దాదిదం వచః
జానంత్యప్యతులం వీర్యమాశీర్వాదసమన్వితం||7||

పక్షౌ తే మారుతః పాతు చంద్రః పృష్ఠం తు పుత్రక
శిరస్తు పాతు తే వహ్నిర్భాస్కరః సర్వమేవ తు||8||

అహం చ తే సదా పుత్ర శాంతిస్వస్తిపరాయణా
అరిష్టం వ్రజ పంథానం వత్స కార్యార్థసిద్ధయే||9||

తతః స మాతుర్వచనం నిశమ్య; వితత్య పక్షౌ నభ ఉత్పపాత
తతో నిషాదాన్బలవానుపాగమ;ద్బుభుక్షితః కాల ఇవాంతకో మహాన్||10||

స తాన్నిషాదానుపసంహరంస్తదా; రజః సముద్ధూయ నభఃస్పృశం మహత్
సముద్రకుక్షౌ చ విశోషయన్పయః; సమీపగాన్భూమిధరాన్విచాలయన్॥11॥

తతః స చక్రే మహదాననం తదా; నిషాదమార్గం ప్రతిరుధ్య పక్షిరాట్
తతో నిషాదాస్త్వరితాః ప్రవవ్రజు;ర్యతో ముఖం తస్య భుజంగభోజినః॥12॥

తదాననం వివృతమతిప్రమాణవ;త్సమభ్యయుర్గగనమివార్దితాః ఖగాః
సహస్రశః పవనరజోభ్రమోహితా; మహానిలప్రచలితపాదపే వనే॥13॥

తతః ఖగో వదనమమిత్రతాపనః; సమాహరత్పరిచపలో మహాబలః
నిషూదయన్బహువిధమత్స్యభక్షిణో; బుభుక్షితో గగనచరేశ్వరస్తదా॥14॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

సూత ఉవాచ

తస్య కంఠమనుప్రాప్తో బ్రాహ్మణః సహ భార్యయా
దహందీప్త ఇవాంగారస్తమువాచాంతరిక్షగః॥1॥

ద్విజోత్తమ వినిర్గచ్ఛ తూర్ణమాస్యాదపావృతాత్
న హి మే బ్రాహ్మణో వధ్యః పాపేష్వపి రతః సదా॥2॥

బ్రువాణమేవం గరుడం బ్రాహ్మణః సమభాషత
నిషాదీ మమ భార్యేయం నిర్గచ్ఛతు మయా సహ॥3॥

గరుడ ఉవాచ

ఏతామపి నిషాదీం త్వం పరిగృహ్యాశు నిష్పత
తూర్ణం సంభావయాత్మానమజీర్ణం మమ తేజసా॥4॥

సూత ఉవాచ

తతః స విప్రో నిష్క్రాంతో నిషాదీసహితస్తదా
వర్ధయిత్వా చ గరుడమిష్టం దేశం జగామ హ॥5॥

సహభార్యే వినిష్క్రాంతే తస్మిన్విప్రే స పక్షిరాట్
వితత్య పక్షావాకాశముత్పపాత మనోజవః॥6॥

తతోఽపశ్యత్స పితరం పృష్టశ్చాఖ్యాతవాన్పితుః
అహం హి సర్పైః ప్రహితః సోమమాహర్తుముద్యతః
మాతుర్దాస్యవిమోక్షార్థమాహరిష్యే తమద్య వై॥7॥

మాత్రా చాస్మి సమాదిష్టో నిషాదాన్భక్షయేతి వై
న చ మే తృప్తిరభవద్భక్షయిత్వా సహస్రశః॥8॥

తస్మాద్భోక్తవ్యమపరం భగవన్ప్రదిశస్వ మే
యద్భుక్త్వామృతమాహర్తుం సమర్థః స్యామహం ప్రభో॥9॥

కశ్యప ఉవాచ

ఆసీద్విభావసుర్నామ మహర్షిః కోపనో భృశం
భ్రాతా తస్యానుజశ్చాసీత్సుప్రతీకో మహాతపాః॥10॥

స నేచ్ఛతి ధనం భ్రాత్రా సహైకస్థం మహామునిః
విభాగం కీర్తయత్యేవ సుప్రతీకోఽథ నిత్యశః ॥11॥

అథాబ్రవీచ్చ తం భ్రాతా సుప్రతీకం విభావసుః
విభాగం బహవో మోహాత్కర్తుమిచ్ఛంతి నిత్యదా
తతో విభక్తా అన్యోన్యం నాద్రియంతేఽర్థమోహితాః ॥12॥

తతః స్వార్థపరాన్మూఢాన్పృథగ్భూతాన్స్వకైర్ధనైః
విదిత్వా భేదయంత్యేతానమిత్రా మిత్రరూపిణః ॥13॥

విదిత్వా చాపరే భిన్నానంతరేషు పతంత్యథ
భిన్నానామతులో నాశః క్షిప్రమేవ ప్రవర్తతే ॥14॥

తస్మాచ్చైవ విభాగార్థం న ప్రశంసంతి పండితాః
గురుశాస్త్రే నిబద్ధానామన్యోన్యమభిశంకినాం ॥15॥

నియంతుం న హి శక్యస్త్వం భేదతో ధనమిచ్ఛసి
యస్మాత్తస్మాత్సుప్రతీక హస్తిత్వం సమవాప్స్యసి ॥16॥

శప్తస్త్వేవం సుప్రతీకో విభావసుమథాబ్రవీత్
త్వమప్యంతర్జలచరః కచ్ఛపః సంభవిష్యసి ॥17॥

ఏవమన్యోన్యశాపాత్తౌ సుప్రతీకవిభావసూ
గజకచ్ఛపతాం ప్రాప్తావర్థార్థం మూఢచేతసౌ ॥18॥

రోషదోషానుషంగేణ తిర్యగ్యోనిగతావపి
పరస్పరద్వేషరతౌ ప్రమాణబలదర్పితౌ ॥19॥

సరస్యస్మిన్మహాకాయౌ పూర్వవైరానుసారిణౌ
తయోరేకతరః శ్రీమాన్సముపైతి మహాగజః ॥20॥

తస్య బృంహితశబ్దేన కూర్మోఽప్యంతర్జలేశయః
ఉత్థితోఽసౌ మహాకాయః కృత్స్నం సంక్షోభయన్సరః ॥21॥

తం దృష్ట్వావేష్టితకరః పతత్యేష గజో జలం
దంతహస్తాగ్రలాంగూలపాదవేగేన వీర్యవాన్ ॥22॥

తం విక్షోభయమాణం తు సరో బహుఝషాకులం
కూర్మోఽప్యభ్యుద్యతశిరా యుద్ధాయాభ్యేతి వీర్యవాన్ ॥23॥

షడుచ్ఛ్రితో యోజనాని గజస్తద్ద్విగుణాయతః
కూర్మస్త్రియోజనోత్సేధో దశయోజనమండలః ॥24॥

తావేతౌ యుద్ధసంమత్తౌ పరస్పరజయైషిణౌ
ఉపయుజ్యాశు కర్మేదం సాధయేప్సితమాత్మనః ॥25॥

సూత ఉవాచ

స తచ్ఛ్రుత్వా పితుర్వాక్యం భీమవేగోఽన్తరిక్షగః
నఖేన గజమేకేన కూర్మమేకేన చాక్షిపత్ ॥26॥

సముత్పపాత చాకాశం తత ఉచ్చైర్విహంగమః
సోఽలంబతీర్థమాసాద్య దేవవృక్షానుపాగమత్ ॥27॥

తే భీతాః సమకంపంత తస్య పక్షానిలాహతాః
న నో భంజ్యాదితి తదా దివ్యాః కనకశాఖినః ॥28॥

ప్రచలాంగాన్స తాందృష్ట్వా మనోరథఫలాంకురాన్
అన్యానతులరూపాంగానుపచక్రామ ఖేచరః ॥29॥

కాంచనై రాజతైశ్చైవ ఫలైర్వైడూర్యశాఖినః
సాగరాంబుపరిక్షిప్తాన్భ్రాజమానాన్మహాద్రుమాన్ ||30||

తమువాచ ఖగశ్రేష్ఠం తత్ర రోహిణపాదపః
అతిప్రవృద్ధః సుమహానాపతంతం మనోజవం ||31||

యైషా మమ మహాశాఖా శతయోజనమాయతా
ఏతామాస్థాయ శాఖాం త్వం ఖాదేమౌ గజకచ్ఛపౌ ||32||

తతో ద్రుమం పతగసహస్రసేవితం; మహీధరప్రతిమవపుః ప్రకంపయన్
ఖగోత్తమో ద్రుతమభిపత్య వేగవా;న్బభంజ తామవిరలపత్రసంవృతాం ||33||

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

సూత ఉవాచ

స్పృష్టమాత్రా తు పద్భ్యాం సా గరుడేన బలీయసా
అభజ్యత తరోః శాఖా భగ్నాం చైనామధారయత్॥1॥

తాం భగ్నాం స మహాశాఖాం స్మయన్సమవలోకయన్
అథాత్ర లంబతోఽపశ్యద్వాలఖిల్యానధోముఖాన్॥2॥

స తద్వినాశసంత్రాసాదనుపత్య ఖగాధిపః
శాఖామాస్యేన జగ్రాహ తేషామేవాన్వవేక్షయా
శనైః పర్యపతత్పక్షీ పర్వతాన్ప్రవిశాతయన్॥3॥

ఏవం సోఽభ్యపతద్దేశాన్బహూన్సగజకచ్ఛపః
దయార్థం వాలఖిల్యానాం న చ స్థానమవిందత॥4॥

స గత్వా పర్వతశ్రేష్ఠం గంధమాదనమవ్యయం
దదర్శ కశ్యపం తత్ర పితరం తపసి స్థితం॥5॥

దదర్శ తం పితా చాపి దివ్యరూపం విహంగమం
తేజోవీర్యబలోపేతం మనోమారుతరంహసం॥6॥

శైలశృంగప్రతీకాశం బ్రహ్మదండమివోద్యతం
అచింత్యమనభిజ్ఞేయం సర్వభూతభయంకరం॥7॥

మాయావీర్యధరం సాక్షాదగ్నిమిద్ధమివోద్యతం
అప్రధృష్యమజేయం చ దేవదానవరాక్షసైః॥8॥

భేత్తారం గిరిశృంగాణాం నదీజలవిశోషణం
లోకసంలోడనం ఘోరం కృతాంతసమదర్శనం॥9॥

తమాగతమభిప్రేక్ష్య భగవాన్కశ్యపస్తదా
విదిత్వా చాస్య సంకల్పమిదం వచనమబ్రవీత్॥10॥

పుత్ర మా సాహసం కార్షీర్మా సద్యో లప్స్యసే వ్యథాం
మా త్వా దహేయుః సంక్రుద్ధా వాలఖిల్యా మరీచిపాః॥11॥

ప్రసాదయామాస స తాన్కశ్యపః పుత్రకారణాత్
వాలఖిల్యాంస్తపఃసిద్ధానిదముద్దిశ్య కారణం॥12॥

ప్రజాహితార్థమారంభో గరుడస్య తపోధనాః
చికీర్షతి మహత్కర్మ తదనుజ్ఞాతుమర్హథ॥13॥

ఏవముక్తా భగవతా మునయస్తే సమభ్యయుః
ముక్త్వా శాఖాం గిరిం పుణ్యం హిమవంతం తపోర్థినః॥14॥

తతస్తేష్వపయాతేషు పితరం వినతాత్మజః
శాఖావ్యాక్షిప్తవదనః పర్యపృచ్ఛత కశ్యపం॥15॥

భగవన్క్వ విముంచామి తరుశాఖామిమామహం
వర్జితం బ్రాహ్మణైర్దేశమాఖ్యాతు భగవాన్మమ॥16॥

తతో నిష్పురుషం శైలం హిమసంరుద్ధకందరం
అగమ్యం మనసాప్యన్యైస్తస్యాచఖ్యౌ స కశ్యపః॥17॥

తం పర్వతమహాకుక్షిమావిశ్య మనసా ఖగః
జవేనాభ్యపతత్తార్క్ష్యః సశాఖాగజకచ్ఛపః॥18॥

న తాం వధ్రః పరిణహేచ్ఛతచర్మా మహానణుః
శాఖినో మహతీం శాఖాం యాం ప్రగృహ్య యయౌ ఖగః ॥19॥

తతః స శతసాహస్రం యోజనాంతరమాగతః
కాలేన నాతిమహతా గరుడః పతతాం వరః ॥20॥

స తం గత్వా క్షణేనైవ పర్వతం వచనాత్పితుః
అముంచన్మహతీం శాఖాం సస్వనాం తత్ర ఖేచరః ॥21॥

పక్షానిలహతశ్చాస్య ప్రాకంపత స శైలరాట్
ముమోచ పుష్పవర్షం చ సమాగలితపాదపః ॥22॥

శృంగాణి చ వ్యశీర్యంత గిరేస్తస్య సమంతతః
మణికాంచనచిత్రాణి శోభయంతి మహాగిరిం ॥23॥

శాఖినో బహవశ్చాపి శాఖయాభిహతాస్తయా
కాంచనైః కుసుమైర్భాంతి విద్యుత్వంత ఇవాంబుదాః ॥24॥

తే హేమవికచా భూయో యుక్తాః పర్వతధాతుభిః
వ్యరాజఞ్శాఖినస్తత్ర సూర్యాంశుప్రతిరంజితాః ॥25॥

తతస్తస్య గిరేః శృంగమాస్థాయ స ఖగోత్తమః
భక్షయామాస గరుడస్తావుభౌ గజకచ్ఛపౌ ॥26॥

తతః పర్వతకూటాగ్రాదుత్పపాత మనోజవః
ప్రావర్తంతాథ దేవానాముత్పాతా భయవేదినః ॥27॥

ఇంద్రస్య వజ్రం దయితం ప్రజజ్వాల వ్యథాన్వితం
సధూమా చాపతత్సార్చిర్దివోల్కా నభసశ్చ్యుతా ॥28॥

తథా వసూనాం రుద్రాణామాదిత్యానాం చ సర్వశః
సాధ్యానాం మరుతాం చైవ యే చాన్యే దేవతాగణాః
స్వం స్వం ప్రహరణం తేషాం పరస్పరముపాద్రవత్ ॥29॥

అభూతపూర్వం సంగ్రామే తదా దేవాసురేఽపి చ
వవుర్వాతాః సనిర్ఘాతాః పేతురుల్కాః సమంతతః ॥30॥

నిరభ్రమపి చాకాశం ప్రజగర్జ మహాస్వనం
దేవానామపి యో దేవః సోఽప్యవర్షదసృక్తదా ॥31॥

మమ్లుర్మాల్యాని దేవానాం శేముస్తేజాంసి చైవ హి
ఉత్పాతమేఘా రౌద్రాశ్చ వవర్షుః శోణితం బహు
రజాంసి ముకుటాన్యేషాముత్థితాని వ్యధర్షయన్ ॥32॥

తతస్త్రాససముద్విగ్నః సహ దేవైః శతక్రతుః
ఉత్పాతాందారుణాన్పశ్యన్నిత్యువాచ బృహస్పతిం ॥33॥

కిమర్థం భగవన్ఘోరా మహోత్పాతాః సముత్థితాః
న చ శత్రుం ప్రపశ్యామి యుధి యో నః ప్రధర్షయేత్ ॥34॥

బృహస్పతిరువాచ

తవాపరాధాద్దేవేంద్ర ప్రమాదాచ్చ శతక్రతో
తపసా వాలఖిల్యానాం భూతముత్పన్నమద్భుతం ॥35॥

కశ్యపస్య మునేః పుత్రో వినతాయాశ్చ ఖేచరః
హర్తుం సోమమనుప్రాప్తో బలవాన్కామరూపవాన్ ॥36॥

సమర్థో బలినాం శ్రేష్ఠో హర్తుం సోమం విహంగమః
సర్వం సంభావయామ్యస్మిన్నసాధ్యమపి సాధయేత్ ॥37॥

సూత ఉవాచ

శ్రుత్వైతద్వచనం శక్రః ప్రోవాచామృతరక్షిణః
మహావీర్యబలః పక్షీ హర్తుం సోమమిహోద్యతః॥38॥

యుష్మాన్సంబోధయామ్యేష యథా స న హరేద్బలాత్
అతులం హి బలం తస్య బృహస్పతిరువాచ మే॥39॥

తచ్ఛ్రుత్వా విబుధా వాక్యం విస్మితా యత్నమాస్థితాః
పరివార్యామృతం తస్థుర్వజ్రీ చేంద్రః శతక్రతుః॥40॥

ధారయంతో మహార్హాణి కవచాని మనస్వినః
కాంచనాని విచిత్రాణి వైడూర్యవికృతాని చ॥41॥

వివిధాని చ శస్త్రాణి ఘోరరూపాణ్యనేకశః
శితతీక్ష్ణాగ్రధారాణి సముద్యమ్య సహస్రశః॥42॥

సవిస్ఫులింగజ్వాలాని సధూమాని చ సర్వశః
చక్రాణి పరిఘాంశ్చైవ త్రిశూలాని పరశ్వధాన్॥43॥

శక్తీశ్చ వివిధాస్తీక్ష్ణాః కరవాలాంశ్చ నిర్మలాన్
స్వదేహరూపాణ్యాదాయ గదాశ్చోగ్రప్రదర్శనాః॥44॥

తైః శస్త్రైర్భానుమద్భిస్తే దివ్యాభరణభూషితాః
భానుమంతః సురగణాస్తస్థుర్విగతకల్మషాః॥45॥

అనుపమబలవీర్యతేజసో; ధృతమనసః పరిరక్షణేఽమృతస్య
అసురపురవిదారణాః సురా; జ్వలనసమిద్ధవపుఃప్రకాశినః॥46॥

ఇతి సమరవరం సురాస్థితం; పరిఘసహస్రశతైః సమాకులం
విగలితమివ చాంబరాంతరే; తపనమరీచివిభాసితం బభౌ॥47॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

శౌనక ఉవాచ

కోఽపరాధో మహేంద్రస్య కః ప్రమాదశ్చ సూతజ
తపసా వాలఖిల్యానాం సంభూతో గరుడః కథం॥1॥

కశ్యపస్య ద్విజాతేశ్చ కథం వై పక్షిరాట్సుతః
అధృష్యః సర్వభూతానామవధ్యశ్చాభవత్కథం॥2॥

కథం చ కామచారీ స కామవీర్యశ్చ ఖేచరః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం పురాణే యది పఠ్యతే॥3॥

సూత ఉవాచ

విషయోఽయం పురాణస్య యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
శృణు మే వదతః సర్వమేతత్సంక్షేపతో ద్విజ॥4॥

యజతః పుత్రకామస్య కశ్యపస్య ప్రజాపతేః
సాహాయ్యమృషయో దేవా గంధర్వాశ్చ దదుః కిల॥5॥

తత్రేధ్మానయనే శక్రో నియుక్తః కశ్యపేన హ
మునయో వాలఖిల్యాశ్చ యే చాన్యే దేవతాగణాః॥6॥

శక్రస్తు వీర్యసదృశమిధ్మభారం గిరిప్రభం
సముద్యమ్యానయామాస నాతికృచ్ఛ్రాదివ ప్రభుః॥7॥

అథాపశ్యదృషీన్హ్రస్వానంగుష్ఠోదరపర్వణః
పలాశవృంతికామేకాం సహితాన్వహతః పథి॥8॥

ప్రలీనాన్స్వేష్వివాంగేషు నిరాహారాంస్తపోధనాన్
క్లిశ్యమానాన్మందబలాన్గోష్పదే సంప్లుతోదకే॥9॥

తాంశ్చ సర్వాన్స్మయావిష్టో వీర్యోన్మత్తః పురందరః
అవహస్యాత్యగాచ్ఛీఘ్రం లంఘయిత్వావమన్య చ॥10॥

తేఽథ రోషసమావిష్టాః సుభృశం జాతమన్యవః
ఆరేభిరే మహత్కర్మ తదా శక్రభయంకరం॥11॥

జుహువుస్తే సుతపసో విధివజ్జాతవేదసం
మంత్రైరుచ్చావచైర్విప్రా యేన కామేన తచ్ఛృణు॥12॥

కామవీర్యః కామగమో దేవరాజభయప్రదః
ఇంద్రోఽన్యః సర్వదేవానాం భవేదితి యతవ్రతాః॥13॥

ఇంద్రాచ్ఛతగుణః శౌర్యే వీర్యే చైవ మనోజవః
తపసో నః ఫలేనాద్య దారుణః సంభవత్వితి॥14॥

తద్బుద్ధ్వా భృశసంతప్తో దేవరాజః శతక్రతుః
జగామ శరణం తత్ర కశ్యపం సంశితవ్రతం॥15॥

తచ్ఛ్రుత్వా దేవరాజస్య కశ్యపోఽథ ప్రజాపతిః
వాలఖిల్యానుపాగమ్య కర్మసిద్ధిమపృచ్ఛత॥16॥

ఏవమస్త్వితి తం చాపి ప్రత్యూచుః సత్యవాదినః
తాన్కశ్యప ఉవాచేదం సాంత్వపూర్వం ప్రజాపతిః॥17॥

అయమింద్రస్త్రిభువనే నియోగాద్బ్రహ్మణః కృతః
ఇంద్రార్థం చ భవంతోఽపి యత్నవంతస్తపోధనాః॥18॥

న మిథ్యా బ్రహ్మణో వాక్యం కర్తుమర్హథ సత్తమాః
భవతాం చ న మిథ్యాయం సంకల్పో మే చికీర్షితః॥19॥

భవత్వేష పతత్రీణామింద్రోఽతిబలసత్త్వవాన్
ప్రసాదః క్రియతాం చైవ దేవరాజస్య యాచతః॥20॥

ఏవముక్తాః కశ్యపేన వాలఖిల్యాస్తపోధనాః
ప్రత్యూచురభిసంపూజ్య మునిశ్రేష్ఠం ప్రజాపతిం॥21॥

ఇంద్రార్థోఽయం సమారంభః సర్వేషాం నః ప్రజాపతే
అపత్యార్థం సమారంభో భవతశ్చాయమీప్సితః॥22॥

తదిదం సఫలం కర్మ త్వయా వై ప్రతిగృహ్యతాం
తథా చైవ విధత్స్వాత్ర యథా శ్రేయోఽనుపశ్యసి॥23॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దేవీ దాక్షాయణీ శుభా
వినతా నామ కల్యాణీ పుత్రకామా యశస్వినీ॥24॥

తపస్తప్త్వా వ్రతపరా స్నాతా పుంసవనే శుచిః
ఉపచక్రామ భర్తారం తామువాచాథ కశ్యపః॥25॥

ఆరంభః సఫలో దేవి భవితాయం తవేప్సితః
జనయిష్యసి పుత్రౌ ద్వౌ వీరౌ త్రిభువనేశ్వరౌ॥26॥

తపసా వాలఖిల్యానాం మమ సంకల్పజౌ తథా
భవిష్యతో మహాభాగౌ పుత్రౌ తే లోకపూజితౌ॥27॥

ఉవాచ చైనాం భగవాన్మారీచః పునరేవ హ
ధార్యతామప్రమాదేన గర్భోఽయం సుమహోదయః॥28॥

ఏకః సర్వపతత్రీణామింద్రత్వం కారయిష్యతి
లోకసంభావితో వీరః కామవీర్యో విహంగమః॥29॥

శతక్రతుమథోవాచ ప్రీయమాణః ప్రజాపతిః
త్వత్సహాయౌ ఖగావేతౌ భ్రాతరౌ తే భవిష్యతః॥30॥

నైతాభ్యాం భవితా దోషః సకాశాత్తే పురందర
వ్యేతు తే శక్ర సంతాపస్త్వమేవేంద్రో భవిష్యసి॥31॥

న చాప్యేవం త్వయా భూయః క్షేప్తవ్యా బ్రహ్మవాదినః
న చావమాన్యా దర్పాత్తే వాగ్విషా భృశకోపనాః॥32॥

ఏవముక్తో జగామేంద్రో నిర్విశంకస్త్రివిష్టపం
వినతా చాపి సిద్ధార్థా బభూవ ముదితా తదా॥33॥

జనయామాస పుత్రౌ ద్వావరుణం గరుడం తథా
అరుణస్తయోస్తు వికల ఆదిత్యస్య పురఃసరః॥34॥

పతత్రీణాం తు గరుడ ఇంద్రత్వేనాభ్యషిచ్యత
తస్యైతత్కర్మ సుమహచ్ఛ్రూయతాం భృగునందన॥35॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

సూత ఉవాచ

తతస్తస్మింద్విజశ్రేష్ఠ సముదీర్ణే తథావిధే
గరుత్మాన్పక్షిరాట్తూర్ణం సంప్రాప్తో విబుధాన్ప్రతి॥1॥

తం దృష్ట్వాతిబలం చైవ ప్రాకంపంత సమంతతః
పరస్పరం చ ప్రత్యఘ్నన్సర్వప్రహరణాన్యపి॥2॥

తత్ర చాసీదమేయాత్మా విద్యుదగ్నిసమప్రభః
భౌవనః సుమహావీర్యః సోమస్య పరిరక్షితా॥3॥

స తేన పతగేంద్రేణ పక్షతుండనఖైః క్షతః
ముహూర్తమతులం యుద్ధం కృత్వా వినిహతో యుధి॥4॥

రజశ్చోద్ధూయ సుమహత్పక్షవాతేన ఖేచరః
కృత్వా లోకాన్నిరాలోకాంస్తేన దేవానవాకిరత్॥5॥

తేనావకీర్ణా రజసా దేవా మోహముపాగమన్
న చైనం దదృశుశ్ఛన్నా రజసామృతరక్షిణః॥6॥

ఏవం సంలోడయామాస గరుడస్త్రిదివాలయం
పక్షతుండప్రహారైశ్చ దేవాన్స విదదార హ॥7॥

తతో దేవః సహస్రాక్షస్తూర్ణం వాయుమచోదయత్
విక్షిపేమాం రజోవృష్టిం తవైతత్కర్మ మారుత॥8॥

అథ వాయురపోవాహ తద్రజస్తరసా బలీ
తతో వితిమిరే జాతే దేవాః శకునిమార్దయన్॥9॥

ననాద చోచ్చైర్బలవాన్మహామేఘరవః ఖగః
వధ్యమానః సురగణైః సర్వభూతాని భీషయన్
ఉత్పపాత మహావీర్యః పక్షిరాట్పరవీరహా॥10॥

తముత్పత్యాంతరిక్షస్థం దేవానాముపరి స్థితం
వర్మిణో విబుధాః సర్వే నానాశస్త్రైరవాకిరన్॥11॥

పట్టిశైః పరిఘైః శూలైర్గదాభిశ్చ సవాసవాః
క్షురాంతైర్జ్వలితైశ్చాపి చక్రైరాదిత్యరూపిభిః॥12॥

నానాశస్త్రవిసర్గైశ్చ వధ్యమానః సమంతతః
కుర్వన్సుతుములం యుద్ధం పక్షిరాణ్న వ్యకంపత॥13॥

వినర్దన్నివ చాకాశే వైనతేయః ప్రతాపవాన్
పక్షాభ్యామురసా చైవ సమంతాద్వ్యాక్షిపత్సురాన్॥14॥

తే విక్షిప్తాస్తతో దేవాః ప్రజగ్ముర్గరుడార్దితాః
నఖతుండక్షతాశ్చైవ సుస్రువుః శోణితం బహు॥15॥

సాధ్యాః ప్రాచీం సగంధర్వా వసవో దక్షిణాం దిశం
ప్రజగ్ముః సహితా రుద్రైః పతగేంద్రప్రధర్షితాః॥16॥

దిశం ప్రతీచీమాదిత్యా నాసత్యా ఉత్తరాం దిశం
ముహుర్ముహుః ప్రేక్షమాణా యుధ్యమానా మహౌజసం॥17॥

అశ్వక్రందేన వీరేణ రేణుకేన చ పక్షిణా
క్రథనేన చ శూరేణ తపనేన చ ఖేచరః॥18॥

ఉలూకశ్వసనాభ్యాం చ నిమేషేణ చ పక్షిణా
ప్రరుజేన చ సంయుద్ధం చకార ప్రలిహేన చ॥19॥

తాన్పక్షనఖతుండాగ్రైరభినద్వినతాసుతః
యుగాంతకాలే సంక్రుద్ధః పినాకీవ మహాబలః॥20॥

మహావీర్యా మహోత్సాహాస్తేన తే బహుధా క్షతాః
రేజురభ్రఘనప్రఖ్యా రుధిరౌఘప్రవర్షిణః॥21॥

తాన్కృత్వా పతగశ్రేష్ఠః సర్వానుత్క్రాంతజీవితాన్
అతిక్రాంతోఽమృతస్యార్థే సర్వతోఽగ్నిమపశ్యత॥22॥

ఆవృణ్వానం మహాజ్వాలమర్చిర్భిః సర్వతోఽమ్బరం
దహంతమివ తీక్ష్ణాంశుం ఘోరం వాయుసమీరితం॥23॥

తతో నవత్యా నవతీర్ముఖానాం; కృత్వా తరస్వీ గరుడో మహాత్మా
నదీః సమాపీయ ముఖైస్తతస్తైః; సుశీఘ్రమాగమ్య పునర్జవేన॥24॥

జ్వలంతమగ్నిం తమమిత్రతాపనః; సమాస్తరత్పత్రరథో నదీభిః
తతః ప్రచక్రే వపురన్యదల్పం; ప్రవేష్టుకామోఽగ్నిమభిప్రశామ్య॥25॥

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

సూత ఉవాచ

జాంబూనదమయో భూత్వా మరీచివికచోజ్జ్వలః
ప్రవివేశ బలాత్పక్షీ వారివేగ ఇవార్ణవం॥1॥

స చక్రం క్షురపర్యంతమపశ్యదమృతాంతికే
పరిభ్రమంతమనిశం తీక్ష్ణధారమయస్మయం॥2॥

జ్వలనార్కప్రభం ఘోరం ఛేదనం సోమహారిణాం
ఘోరరూపం తదత్యర్థం యంత్రం దేవైః సునిర్మితం॥3॥

తస్యాంతరం స దృష్ట్వైవ పర్యవర్తత ఖేచరః
అరాంతరేణాభ్యపతత్సంక్షిప్యాంగం క్షణేన హ॥4॥

అధశ్చక్రస్య చైవాత్ర దీప్తానలసమద్యుతీ
విద్యుజ్జిహ్వౌ మహాఘోరౌ దీప్తాస్యౌ దీప్తలోచనౌ॥5॥

చక్షుర్విషౌ మహావీర్యౌ నిత్యక్రుద్ధౌ తరస్వినౌ
రక్షార్థమేవామృతస్య దదర్శ భుజగోత్తమౌ॥6॥

సదా సంరబ్ధనయనౌ సదా చానిమిషేక్షణౌ
తయోరేకోఽపి యం పశ్యేత్స తూర్ణం భస్మసాద్భవేత్॥7॥

తయోశ్చక్షూంషి రజసా సుపర్ణస్తూర్ణమావృణోత్
అదృష్టరూపస్తౌ చాపి సర్వతః పర్యకాలయత్॥8॥

తయోరంగే సమాక్రమ్య వైనతేయోఽన్తరిక్షగః
ఆచ్ఛినత్తరసా మధ్యే సోమమభ్యద్రవత్తతః॥9॥

సముత్పాట్యామృతం తత్తు వైనతేయస్తతో బలీ
ఉత్పపాత జవేనైవ యంత్రమున్మథ్య వీర్యవాన్॥10॥

అపీత్వైవామృతం పక్షీ పరిగృహ్యాశు వీర్యవాన్
అగచ్ఛదపరిశ్రాంత ఆవార్యార్కప్రభాం ఖగః॥11॥

విష్ణునా తు తదాకాశే వైనతేయః సమేయివాన్
తస్య నారాయణస్తుష్టస్తేనాలౌల్యేన కర్మణా॥12॥

తమువాచావ్యయో దేవో వరదోఽస్మీతి ఖేచరం
స వవ్రే తవ తిష్ఠేయముపరీత్యంతరిక్షగః॥13॥

ఉవాచ చైనం భూయోఽపి నారాయణమిదం వచః
అజరశ్చామరశ్చ స్యామమృతేన వినాప్యహం॥14॥

ప్రతిగృహ్య వరౌ తౌ చ గరుడో విష్ణుమబ్రవీత్
భవతేఽపి వరం దద్మి వృణీతాం భగవానపి॥15॥

తం వవ్రే వాహనం కృష్ణో గరుత్మంతం మహాబలం
ధ్వజం చ చక్రే భగవానుపరి స్థాస్యసీతి తం॥16॥

అనుపత్య ఖగం త్వింద్రో వజ్రేణాంగేఽభ్యతాడయత్
విహంగమం సురామిత్రం హరంతమమృతం బలాత్॥17॥

తమువాచేంద్రమాక్రందే గరుడః పతతాం వరః
ప్రహసఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా తథా వజ్రసమాహతః॥18॥

ఋషేర్మానం కరిష్యామి వజ్రం యస్యాస్థిసంభవం
వజ్రస్య చ కరిష్యామి తవ చైవ శతక్రతో॥19॥

ఏష పత్రం త్యజామ్యేకం యస్యాంతం నోపలప్స్యసే
న హి వజ్రనిపాతేన రుజా మేఽస్తి కదాచన॥20॥

తత్ర తం సర్వభూతాని విస్మితాన్యబ్రువంస్తదా
సురూపం పత్రమాలక్ష్య సుపర్ణోఽయం భవత్వితి॥21॥

దృష్ట్వా తదద్భుతం చాపి సహస్రాక్షః పురందరః
ఖగో మహదిదం భూతమితి మత్వాభ్యభాషత॥22॥

బలం విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి యత్తే పరమనుత్తమం
సఖ్యం చానంతమిచ్ఛామి త్వయా సహ ఖగోత్తమ॥23॥

గరుడ ఉవాచ

సఖ్యం మేఽస్తు త్వయా దేవ యథేచ్ఛసి పురందర
బలం తు మమ జానీహి మహచ్చాసహ్యమేవ చ ॥1॥

కామం నైతత్ప్రశంసంతి సంతః స్వబలసంస్తవం
గుణసంకీర్తనం చాపి స్వయమేవ శతక్రతో ॥2॥

సఖేతి కృత్వా తు సఖే పృష్టో వక్ష్యామ్యహం త్వయా
న హ్యాత్మస్తవసంయుక్తం వక్తవ్యమనిమిత్తతః ॥3॥

సపర్వతవనాముర్వీం ససాగరవనామిమాం
పక్షనాడ్యైకయా శక్ర త్వాం చైవాత్రావలంబినం ॥4॥

సర్వాన్సంపిండితాన్వాపి లోకాన్సస్థాణుజంగమాన్
వహేయమపరిశ్రాంతో విద్ధీదం మే మహద్బలం ॥5॥

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్తవచనం వీరం కిరీటీ శ్రీమతాం వరః
ఆహ శౌనక దేవేంద్రః సర్వభూతహితః ప్రభుః ॥6॥

ప్రతిగృహ్యతామిదానీం మే సఖ్యమానంత్యముత్తమం
న కార్యం తవ సోమేన మమ సోమః ప్రదీయతాం
అస్మాంస్తే హి ప్రబాధేయుర్యేభ్యో దద్యాద్భవానిమం ॥7॥

గరుడ ఉవాచ

కించిత్కారణముద్దిశ్య సోమోఽయం నీయతే మయా
న దాస్యామి సమాదాతుం సోమం కస్మైచిదప్యహం ॥8॥

యత్రేమం తు సహస్రాక్ష నిక్షిపేయమహం స్వయం
త్వమాదాయ తతస్తూర్ణం హరేథాస్త్రిదశేశ్వర ॥9॥

శక్ర ఉవాచ

వాక్యేనానేన తుష్టోఽహం యత్త్వయోక్తమిహాండజ
యదిచ్ఛసి వరం మత్తస్తద్గృహాణ ఖగోత్తమ ॥10॥

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం కద్రూపుత్రాననుస్మరన్
స్మృత్వా చైవోపధికృతం మాతుర్దాస్యనిమిత్తతః ॥11॥

ఈశోఽహమపి సర్వస్య కరిష్యామి తు తేఽర్థితాం
భవేయుర్భుజగాః శక్ర మమ భక్ష్యా మహాబలాః ॥12॥

తథేత్యుక్త్వాన్వగచ్ఛత్తం తతో దానవసూదనః
హరిష్యామి వినిక్షిప్తం సోమమిత్యనుభాష్య తం ॥13॥

ఆజగామ తతస్తూర్ణం సుపర్ణో మాతురంతికం
అథ సర్పానువాచేదం సర్వాన్పరమహృష్టవత్॥14॥

ఇదమానీతమమృతం నిక్షేప్స్యామి కుశేషు వః
స్నాతా మంగలసంయుక్తాస్తతః ప్రాశ్నీత పన్నగాః॥15॥

అదాసీ చైవ మాతేయమద్యప్రభృతి చాస్తు మే
యథోక్తం భవతామేతద్వచో మే ప్రతిపాదితం॥16॥

తతః స్నాతుం గతాః సర్పాః ప్రత్యుక్త్వా తం తథేత్యుత
శక్రోఽప్యమృతమాక్షిప్య జగామ త్రిదివం పునః॥17॥

అథాగతాస్తముద్దేశం సర్పాః సోమార్థినస్తదా
స్నాతాశ్చ కృతజప్యాశ్చ ప్రహృష్టాః కృతమంగలాః॥18॥

తద్విజ్ఞాయ హృతం సర్పాః ప్రతిమాయాకృతం చ తత్
సోమస్థానమిదం చేతి దర్భాంస్తే లిలిహుస్తదా॥19॥

తతో ద్వైధీకృతా జిహ్వా సర్పాణాం తేన కర్మణా
అభవంశ్చామృతస్పర్శాద్దర్భాస్తేఽథ పవిత్రిణః॥20॥

తతః సుపర్ణః పరమప్రహృష్టవా;న్విహృత్య మాత్రా సహ తత్ర కాననే
భుజంగభక్షః పరమార్చితః ఖగై;రహీనకీర్తిర్వినతామనందయత్॥21॥

ఇమాం కథాం యః శృణుయాన్నరః సదా; పఠేత వా ద్విజజనముఖ్యసంసది
అసంశయం త్రిదివమియాత్స పుణ్యభా;జ్మహాత్మనః పతగపతేః ప్రకీర్తనాత్॥22॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

శౌనక ఉవాచ

భుజంగమానాం శాపస్య మాత్రా చైవ సుతేన చ
వినతాయాస్త్వయా ప్రోక్తం కారణం సూతనందన॥1॥

వరప్రదానం భర్త్రా చ కద్రూవినతయోస్తథా
నామనీ చైవ తే ప్రోక్తే పక్షిణోర్వైనతేయయోః॥2॥

పన్నగానాం తు నామాని న కీర్తయసి సూతజ
ప్రాధాన్యేనాపి నామాని శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం॥3॥

సూత ఉవాచ

బహుత్వాన్నామధేయాని భుజగానాం తపోధన
న కీర్తయిష్యే సర్వేషాం ప్రాధాన్యేన తు మే శృణు॥4॥

శేషః ప్రథమతో జాతో వాసుకిస్తదనంతరం
ఐరావతస్తక్షకశ్చ కర్కోటకధనంజయౌ॥5॥

కాలియో మణినాగశ్చ నాగశ్చాపూరణస్తథా
నాగస్తథా పింజరక ఏలాపత్రోఽథ వామనః॥6॥

నీలానీలౌ తథా నాగౌ కల్మాషశబలౌ తథా
ఆర్యకశ్చాదికశ్చైవ నాగశ్చ శలపోతకః॥7॥

సుమనోముఖో దధిముఖస్తథా విమలపిండకః
ఆప్తః కోటనకశ్చైవ శంఖో వాలశిఖస్తథా॥8॥

నిష్ఠ్యానకో హేమగుహో నహుషః పింగలస్తథా
బాహ్యకర్ణో హస్తిపదస్తథా ముద్గరపిండకః॥9॥

కంబలాశ్వతరౌ చాపి నాగః కాలీయకస్తథా
వృత్తసంవర్తకౌ నాగౌ ద్వౌ చ పద్మావితి శ్రుతౌ॥10॥

నాగః శంఖనకశ్చైవ తథా చ స్ఫండకోఽపరః
క్షేమకశ్చ మహానాగో నాగః పిండారకస్తథా॥11॥

కరవీరః పుష్పదంష్ట్రో ఏళకో బిల్వపాండుకః
మూషకాదః శంఖశిరాః పూర్ణదంష్ట్రో హరిద్రకః॥12॥

అపరాజితో జ్యోతికశ్చ పన్నగః శ్రీవహస్తథా
కౌరవ్యో ధృతరాష్ట్రశ్చ పుష్కరః శల్యకస్తథా॥13॥

విరజాశ్చ సుబాహుశ్చ శాలిపిండశ్చ వీర్యవాన్
హస్తిభద్రః పిఠరకో ముఖరః కోణవాసనః॥14॥

కుంజరః కురరశ్చైవ తథా నాగః ప్రభాకరః
కుముదః కుముదాక్షశ్చ తిత్తిరిర్హలికస్తథా
కర్కరాకర్కరౌ చోభౌ కుండోదరమహోదరౌ॥15॥

ఏతే ప్రాధాన్యతో నాగాః కీర్తితా ద్విజసత్తమ
బహుత్వాన్నామధేయానామితరే న ప్రకీర్తితాః॥16॥

ఏతేషాం ప్రసవో యశ్చ ప్రసవస్య చ సంతతిః
అసంఖ్యేయేతి మత్వా తాన్న బ్రవీమి ద్విజోత్తమ॥17॥

బహూనీహ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
అశక్యాన్యేవ సంఖ్యాతుం భుజగానాం తపోధన॥18॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

శౌనక ఉవాచ

జాతా వై భుజగాస్తాత వీర్యవంతో దురాసదాః
శాపం తం త్వథ విజ్ఞాయ కృతవంతో ను కిం పరం॥1॥

సూత ఉవాచ

తేషాం తు భగవాఞ్శేషస్త్యక్త్వా కద్రూం మహాయశాః
తపో విపులమాతస్థే వాయుభక్షో యతవ్రతః॥2॥

గంధమాదనమాసాద్య బదర్యాం చ తపోరతః
గోకర్ణే పుష్కరారణ్యే తథా హిమవతస్తటే॥3॥

తేషు తేషు చ పుణ్యేషు తీర్థేష్వాయతనేషు చ
ఏకాంతశీలీ నియతః సతతం విజితేంద్రియః॥4॥

తప్యమానం తపో ఘోరం తం దదర్శ పితామహః
పరిశుష్కమాంసత్వక్స్నాయుం జటాచీరధరం ప్రభుం॥5॥

తమబ్రవీత్సత్యధృతిం తప్యమానం పితామహః
కిమిదం కురుషే శేష ప్రజానాం స్వస్తి వై కురు॥6॥

త్వం హి తీవ్రేణ తపసా ప్రజాస్తాపయసేఽనఘ
బ్రూహి కామం చ మే శేష యత్తే హృది చిరం స్థితం॥7॥

శేష ఉవాచ

సోదర్యా మమ సర్వే హి భ్రాతరో మందచేతసః
సహ తైర్నోత్సహే వస్తుం తద్భవాననుమన్యతాం॥8॥

అభ్యసూయంతి సతతం పరస్పరమమిత్రవత్
తతోఽహం తప ఆతిష్ఠే నైతాన్పశ్యేయమిత్యుత॥9॥

న మర్షయంతి సతతం వినతాం ససుతాం చ తే
అస్మాకం చాపరో భ్రాతా వైనతేయః పితామహ॥10॥

తం చ ద్విషంతి తేఽత్యర్థం స చాపి సుమహాబలః
వరప్రదానాత్స పితుః కశ్యపస్య మహాత్మనః॥11॥

సోఽహం తపః సమాస్థాయ మోక్ష్యామీదం కలేవరం
కథం మే ప్రేత్యభావేఽపి న తైః స్యాత్సహ సంగమః॥12॥

బ్రహ్మోవాచ

జానామి శేష సర్వేషాం భ్రాతౄణాం తే విచేష్టితం
మాతుశ్చాప్యపరాధాద్వై భ్రాతౄణాం తే మహద్భయం॥13॥

కృతోఽత్ర పరిహారశ్చ పూర్వమేవ భుజంగమ
భ్రాతౄణాం తవ సర్వేషాం న శోకం కర్తుమర్హసి॥14॥

వృణీష్వ చ వరం మత్తః శేష యత్తేఽభికాంక్షితం
దిత్సామి హి వరం తేఽద్య ప్రీతిర్మే పరమా త్వయి॥15॥

దిష్ట్యా చ బుద్ధిర్ధర్మే తే నివిష్టా పన్నగోత్తమ
అతో భూయశ్చ తే బుద్ధిర్ధర్మే భవతు సుస్థిరా॥16॥

శేష ఉవాచ

ఏష ఏవ వరో మేఽద్య కాంక్షితః ప్రపితామహ
ధర్మే మే రమతాం బుద్ధిః శమే తపసి చేశ్వర॥17॥

బ్రహ్మోవాచ

ప్రీతోఽస్మ్యనేన తే శేష దమేన ప్రశమేన చ
త్వయా త్విదం వచః కార్యం మన్నియోగాత్ప్రజాహితం॥18॥

ఇమాం మహీం శైలవనోపపన్నాం; ససాగరాం సాకరపత్తనాం చ
త్వం శేష సమ్యక్చలితాం యథావ;త్సంగృహ్య తిష్ఠస్వ యథాచలా స్యాత్॥19॥

శేష ఉవాచ

యథాహ దేవో వరదః ప్రజాపతి;ర్మహీపతిర్భూతపతిర్జగత్పతిః
తథా మహీం ధారయితాస్మి నిశ్చలాం; ప్రయచ్ఛ తాం మే శిరసి ప్రజాపతే॥20॥

బ్రహ్మోవాచ

అధో మహీం గచ్ఛ భుజంగమోత్తమ; స్వయం తవైషా వివరం ప్రదాస్యతి
ఇమాం ధరాం ధారయతా త్వయా హి మే; మహత్ప్రియం శేష కృతం భవిష్యతి॥21॥

సూత ఉవాచ

తథేతి కృత్వా వివరం ప్రవిశ్య స; ప్రభుర్భువో భుజగవరాగ్రజః స్థితః
బిభర్తి దేవీం శిరసా మహీమిమాం; సముద్రనేమిం పరిగృహ్య సర్వతః॥22॥

బ్రహ్మోవాచ

శేషోఽసి నాగోత్తమ ధర్మదేవో; మహీమిమాం ధారయసే యదేకః
అనంతభోగః పరిగృహ్య సర్వాం; యథాహమేవం బలభిద్యథా వా॥23॥

సూత ఉవాచ

అధో భూమేర్వసత్యేవం నాగోఽనంతః ప్రతాపవాన్
ధారయన్వసుధామేకః శాసనాద్బ్రహ్మణో విభుః॥24॥

సుపర్ణం చ సఖాయం వై భగవానమరోత్తమః
ప్రాదాదనంతాయ తదా వైనతేయం పితామహః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

సూత ఉవాచ

మాతుః సకాశాత్తం శాపం శ్రుత్వా పన్నగసత్తమః
వాసుకిశ్చింతయామాస శాపోఽయం న భవేత్కథం॥1॥

తతః స మంత్రయామాస భ్రాతృభిః సహ సర్వశః
ఐరావతప్రభృతిభిర్యే స్మ ధర్మపరాయణాః॥2॥

వాసుకిరువాచ

అయం శాపో యథోద్దిష్టో విదితం వస్తథానఘాః
తస్య శాపస్య మోక్షార్థం మంత్రయిత్వా యతామహే॥3॥

సర్వేషామేవ శాపానాం ప్రతిఘాతో హి విద్యతే
న తు మాత్రాభిశప్తానాం మోక్షో విద్యేత పన్నగాః॥4॥

అవ్యయస్యాప్రమేయస్య సత్యస్య చ తథాగ్రతః
శప్తా ఇత్యేవ మే శ్రుత్వా జాయతే హృది వేపథుః॥5॥

నూనం సర్వవినాశోఽయమస్మాకం సముదాహృతః
న హ్యేనాం సోఽవ్యయో దేవః శపంతీం ప్రత్యషేధయత్॥6॥

తస్మాత్సంమంత్రయామోఽత్ర భుజగానామనామయం
యథా భవేత సర్వేషాం మా నః కాలోఽత్యగాదయం॥7॥

అపి మంత్రయమాణా హి హేతుం పశ్యామ మోక్షణే
యథా నష్టం పురా దేవా గూఢమగ్నిం గుహాగతం॥8॥

యథా స యజ్ఞో న భవేద్యథా వాపి పరాభవేత్
జనమేజయస్య సర్పాణాం వినాశకరణాయ హి॥9॥

సూత ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే కాద్రవేయాః సమాగతాః
సమయం చక్రిరే తత్ర మంత్రబుద్ధివిశారదాః॥10॥

ఏకే తత్రాబ్రువన్నాగా వయం భూత్వా ద్విజర్షభాః
జనమేజయం తం భిక్షామో యజ్ఞస్తే న భవేదితి॥11॥

అపరే త్వబ్రువన్నాగాస్తత్ర పండితమానినః
మంత్రిణోఽస్య వయం సర్వే భవిష్యామః సుసంమతాః॥12॥

స నః ప్రక్ష్యతి సర్వేషు కార్యేష్వర్థవినిశ్చయం
తత్ర బుద్ధిం ప్రవక్ష్యామో యథా యజ్ఞో నివర్తతే॥13॥

స నో బహుమతాన్రాజా బుద్ధ్వా బుద్ధిమతాం వరః
యజ్ఞార్థం ప్రక్ష్యతి వ్యక్తం నేతి వక్ష్యామహే వయం॥14॥

దర్శయంతో బహూందోషాన్ప్రేత్య చేహ చ దారుణాన్
హేతుభిః కారణైశ్చైవ యథా యజ్ఞో భవేన్న సః॥15॥

అథ వా య ఉపాధ్యాయః క్రతౌ తస్మిన్భవిష్యతి
సర్పసత్రవిధానజ్ఞో రాజకార్యహితే రతః॥16॥

తం గత్వా దశతాం కశ్చిద్భుజగః స మరిష్యతి
తస్మిన్హతే యజ్ఞకరే క్రతుః స న భవిష్యతి॥17॥

యే చాన్యే సర్పసత్రజ్ఞా భవిష్యంత్యస్య ఋత్విజః
తాంశ్చ సర్వాందశిష్యామః కృతమేవం భవిష్యతి॥18॥

తత్రాపరేఽమంత్రయంత ధర్మాత్మానో భుజంగమాః
అబుద్ధిరేషా యుష్మాకం బ్రహ్మహత్యా న శోభనా॥19॥

సమ్యక్సద్ధర్మమూలా హి వ్యసనే శాంతిరుత్తమా
అధర్మోత్తరతా నామ కృత్స్నం వ్యాపాదయేజ్జగత్॥20॥

అపరే త్వబ్రువన్నాగాః సమిద్ధం జాతవేదసం
వర్షైర్నిర్వాపయిష్యామో మేఘా భూత్వా సవిద్యుతః॥21॥

స్రుగ్భాండం నిశి గత్వా వా అపరే భుజగోత్తమాః
ప్రమత్తానాం హరంత్వాశు విఘ్న ఏవం భవిష్యతి॥22॥

యజ్ఞే వా భుజగాస్తస్మిఞ్శతశోఽథ సహస్రశః
జనం దశంతు వై సర్వమేవం త్రాసో భవిష్యతి॥23॥

అథ వా సంస్కృతం భోజ్యం దూషయంతు భుజంగమాః
స్వేన మూత్రపురీషేణ సర్వభోజ్యవినాశినా॥24॥

అపరే త్వబ్రువంస్తత్ర ఋత్విజోఽస్య భవామహే
యజ్ఞవిఘ్నం కరిష్యామో దీయతాం దక్షిణా ఇతి
వశ్యతాం చ గతోఽసౌ నః కరిష్యతి యథేప్సితం॥25॥

అపరే త్వబ్రువంస్తత్ర జలే ప్రక్రీడితం నృపం
గృహమానీయ బధ్నీమః క్రతురేవం భవేన్న సః॥26॥

అపరే త్వబ్రువంస్తత్ర నాగాః సుకృతకారిణః
దశామైనం ప్రగృహ్యాశు కృతమేవం భవిష్యతి
ఛిన్నం మూలమనర్థానాం మృతే తస్మిన్భవిష్యతి॥27॥

ఏషా వై నైష్ఠికీ బుద్ధిః సర్వేషామేవ సంమతా
యథా వా మన్యసే రాజంస్తత్క్షిప్రం సంవిధీయతాం॥28॥

ఇత్యుక్త్వా సముద్వైక్షంత వాసుకిం పన్నగేశ్వరం
వాసుకిశ్చాపి సంచింత్య తానువాచ భుజంగమాన్॥29॥

నైషా వో నైష్ఠికీ బుద్ధిర్మతా కర్తుం భుజంగమాః
సర్వేషామేవ మే బుద్ధిః పన్నగానాం న రోచతే॥30॥

కిం త్వత్ర సంవిధాతవ్యం భవతాం యద్భవేద్ధితం
అనేనాహం భృశం తప్యే గుణదోషౌ మదాశ్రయౌ॥31॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

సూత ఉవాచ

శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం సర్వేషామితి చేతి చ
వాసుకేశ్చ వచః శ్రుత్వా ఏలాపత్రోఽబ్రవీదిదం॥1॥

న స యజ్ఞో న భవితా న స రాజా తథావిధః
జనమేజయః పాండవేయో యతోఽస్మాకం మహాభయం॥2॥

దైవేనోపహతో రాజన్యో భవేదిహ పూరుషః
స దైవమేవాశ్రయతే నాన్యత్తత్ర పరాయణం॥3॥

తదిదం దైవమస్మాకం భయం పన్నగసత్తమాః
దైవమేవాశ్రయామోఽత్ర శృణుధ్వం చ వచో మమ॥4॥

అహం శాపే సముత్సృష్టే సమశ్రౌషం వచస్తదా
మాతురుత్సంగమారూఢో భయాత్పన్నగసత్తమాః॥5॥

దేవానాం పన్నగశ్రేష్ఠాస్తీక్ష్ణాస్తీక్ష్ణా ఇతి ప్రభో
పితామహముపాగమ్య దుఃఖార్తానాం మహాద్యుతే॥6॥

దేవా ఊచుః

కా హి లబ్ధ్వా ప్రియాన్పుత్రాఞ్శపేదేవం పితామహ
ఋతే కద్రూం తీక్ష్ణరూపాం దేవదేవ తవాగ్రతః॥7॥

తథేతి చ వచస్తస్యాస్త్వయాప్యుక్తం పితామహ
ఏతదిచ్ఛామ విజ్ఞాతుం కారణం యన్న వారితా॥8॥

బ్రహ్మోవాచ

బహవః పన్నగాస్తీక్ష్ణా భీమవీర్యా విషోల్బణాః
ప్రజానాం హితకామోఽహం న నివారితవాంస్తదా॥9॥

యే దందశూకాః క్షుద్రాశ్చ పాపచారా విషోల్బణాః
తేషాం వినాశో భవితా న తు యే ధర్మచారిణః॥10॥

యన్నిమిత్తం చ భవితా మోక్షస్తేషాం మహాభయాత్
పన్నగానాం నిబోధధ్వం తస్మిన్కాలే తథాగతే॥11॥

యాయావరకులే ధీమాన్భవిష్యతి మహానృషిః
జరత్కారురితి ఖ్యాతస్తేజస్వీ నియతేంద్రియః॥12॥

తస్య పుత్రో జరత్కారోరుత్పత్స్యతి మహాతపాః
ఆస్తీకో నామ యజ్ఞం స ప్రతిషేత్స్యతి తం తదా
తత్ర మోక్ష్యంతి భుజగా యే భవిష్యంతి ధార్మికాః॥13॥

దేవా ఊచుః

స మునిప్రవరో దేవ జరత్కారుర్మహాతపాః
కస్యాం పుత్రం మహాత్మానం జనయిష్యతి వీర్యవాన్॥14॥

బ్రహ్మోవాచ

సనామాయాం సనామా స కన్యాయాం ద్విజసత్తమః
అపత్యం వీర్యవాందేవా వీర్యవజ్జనయిష్యతి॥15॥

ఏలాపత్ర ఉవాచ

ఏవమస్త్వితి తం దేవాః పితామహమథాబ్రువన్
ఉక్త్వా చైవం గతా దేవాః స చ దేవః పితామహః॥16॥

సోఽహమేవం ప్రపశ్యామి వాసుకే భగినీం తవ
జరత్కారురితి ఖ్యాతాం తాం తస్మై ప్రతిపాదయ॥17॥

భైక్షవద్భిక్షమాణాయ నాగానాం భయశాంతయే
ఋషయే సువ్రతాయ త్వమేష మోక్షః శ్రుతో మయా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏలాపత్రస్య తు వచః శ్రుత్వా నాగా ద్విజోత్తమ
సర్వే ప్రహృష్టమనసః సాధు సాధ్విత్యపూజయన్॥1॥

తతః ప్రభృతి తాం కన్యాం వాసుకిః పర్యరక్షత
జరత్కారుం స్వసారం వై పరం హర్షమవాప చ॥2॥

తతో నాతిమహాన్కాలః సమతీత ఇవాభవత్
అథ దేవాసురాః సర్వే మమంథుర్వరుణాలయం॥3॥

తత్ర నేత్రమభూన్నాగో వాసుకిర్బలినాం వరః
సమాప్యైవ చ తత్కర్మ పితామహముపాగమన్॥4॥

దేవా వాసుకినా సార్ధం పితామహమథాబ్రువన్
భగవఞ్శాపభీతోఽయం వాసుకిస్తప్యతే భృశం॥5॥

తస్యేదం మానసం శల్యం సముద్ధర్తుం త్వమర్హసి
జనన్యాః శాపజం దేవ జ్ఞాతీనాం హితకాంక్షిణః॥6॥

హితో హ్యయం సదాస్మాకం ప్రియకారీ చ నాగరాట్
కురు ప్రసాదం దేవేశ శమయాస్య మనోజ్వరం॥7॥

బ్రహ్మోవాచ

మయైవైతద్వితీర్ణం వై వచనం మనసామరాః
ఏలాపత్రేణ నాగేన యదస్యాభిహితం పురా॥8॥

తత్కరోత్వేష నాగేంద్రః ప్రాప్తకాలం వచస్తథా
వినశిష్యంతి యే పాపా న తు యే ధర్మచారిణః॥9॥

ఉత్పన్నః స జరత్కారుస్తపస్యుగ్రే రతో ద్విజః
తస్యైష భగినీం కాలే జరత్కారుం ప్రయచ్ఛతు ॥10॥

యదేలాపత్రేణ వచస్తదోక్తం భుజగేన హ
పన్నగానాం హితం దేవాస్తత్తథా న తదన్యథా ॥11॥

సూత ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా స నాగేంద్రః పితామహవచస్తదా
సర్పాన్బహూంజరత్కారౌ నిత్యయుక్తాన్సమాదధత్ ॥12॥

జరత్కారుర్యదా భార్యామిచ్ఛేద్వరయితుం ప్రభుః
శీఘ్రమేత్య మమాఖ్యేయం తన్నః శ్రేయో భవిష్యతి ॥13॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

శౌనక ఉవాచ

జరత్కారురితి ప్రోక్తం యత్త్వయా సూతనందన
ఇచ్ఛామ్యేతదహం తస్య ఋషేః శ్రోతుం మహాత్మనః ॥1॥

కిం కారణం జరత్కారోర్నామైతత్ప్రథితం భువి
జరత్కారునిరుక్తం త్వం యథావద్వక్తుమర్హసి ॥2॥

సూత ఉవాచ

జరేతి క్షయమాహుర్వై దారుణం కారుసంజ్ఞితం
శరీరం కారు తస్యాసీత్తత్స ధీమాఞ్శనైః శనైః ॥3॥

క్షపయామాస తీవ్రేణ తపసేత్యత ఉచ్యతే
జరత్కారురితి బ్రహ్మన్వాసుకేర్భగినీ తథా ॥4॥

ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా శౌనకః ప్రాహసత్తదా
ఉగ్రశ్రవసమామంత్ర్య ఉపపన్నమితి బ్రువన్ ॥5॥

సూత ఉవాచ

అథ కాలస్య మహతః స మునిః సంశితవ్రతః
తపస్యభిరతో ధీమాన్న దారానభ్యకాంక్షత ॥6॥

స ఊర్ధ్వరేతాస్తపసి ప్రసక్తః; స్వాధ్యాయవాన్వీతభయక్లమః సన్
చచార సర్వాం పృథివీం మహాత్మా; న చాపి దారాన్మనసాప్యకాంక్షత్ ॥7॥

తతోఽపరస్మిన్సంప్రాప్తే కాలే కస్మింశ్చిదేవ తు
పరిక్షిదితి విఖ్యాతో రాజా కౌరవవంశభృత్ ॥8॥

యథా పాండుర్మహాబాహుర్ధనుర్ధరవరో భువి
బభూవ మృగయాశీలః పురాస్య ప్రపితామహః ॥9॥

మృగాన్విధ్యన్వరాహాంశ్చ తరక్షూన్మహిషాంస్తథా
అన్యాంశ్చ వివిధాన్వన్యాంశ్చచార పృథివీపతిః ॥10॥

స కదాచిన్మృగం విద్ధ్వా బాణేన నతపర్వణా
పృష్ఠతో ధనురాదాయ ససార గహనే వనే ॥11॥

యథా హి భగవాన్రుద్రో విద్ధ్వా యజ్ఞమృగం దివి
అన్వగచ్ఛద్ధనుష్పాణిః పర్యన్వేషంస్తతస్తతః॥12॥

న హి తేన మృగో విద్ధో జీవన్గచ్ఛతి వై వనం
పూర్వరూపం తు తన్నూనమాసీత్స్వర్గగతిం ప్రతి
పరిక్షితస్తస్య రాజ్ఞో విద్ధో యన్నష్టవాన్మృగః॥13॥

దూరం చాపహృతస్తేన మృగేణ స మహీపతిః
పరిశ్రాంతః పిపాసార్త ఆససాద మునిం వనే॥14॥

గవాం ప్రచారేష్వాసీనం వత్సానాం ముఖనిఃసృతం
భూయిష్ఠముపయుంజానం ఫేనమాపిబతాం పయః॥15॥

తమభిద్రుత్య వేగేన స రాజా సంశితవ్రతం
అపృచ్ఛద్ధనురుద్యమ్య తం మునిం క్షుచ్ఛ్రమాన్వితః॥16॥

భో భో బ్రహ్మన్నహం రాజా పరిక్షిదభిమన్యుజః
మయా విద్ధో మృగో నష్టః కచ్చిత్త్వం దృష్టవానసి॥17॥

స మునిస్తస్య నోవాచ కించిన్మౌనవ్రతే స్థితః
తస్య స్కంధే మృతం సర్పం క్రుద్ధో రాజా సమాసజత్॥18॥

ధనుష్కోట్యా సముత్క్షిప్య స చైనం సముదైక్షత
న చ కించిదువాచైనం శుభం వా యది వాశుభం॥19॥

స రాజా క్రోధముత్సృజ్య వ్యథితస్తం తథాగతం
దృష్ట్వా జగామ నగరమృషిస్త్వాస్తే తథైవ సః॥20॥

తరుణస్తస్య పుత్రోఽభూత్తిగ్మతేజా మహాతపాః
శృంగీ నామ మహాక్రోధో దుష్ప్రసాదో మహావ్రతః॥21॥

స దేవం పరమీశానం సర్వభూతహితే రతం
బ్రహ్మాణముపతస్థే వై కాలే కాలే సుసంయతః
స తేన సమనుజ్ఞాతో బ్రహ్మణా గృహమేయివాన్॥22॥

సఖ్యోక్తః క్రీడమానేన స తత్ర హసతా కిల
సంరంభీ కోపనోఽతీవ విషకల్ప ఋషేః సుతః
ఋషిపుత్రేణ నర్మార్థం కృశేన ద్విజసత్తమ॥23॥

తేజస్వినస్తవ పితా తథైవ చ తపస్వినః
శవం స్కంధేన వహతి మా శృంగిన్గర్వితో భవ॥24॥

వ్యాహరత్స్వృషిపుత్రేషు మా స్మ కించిద్వచో వదీః
అస్మద్విధేషు సిద్ధేషు బ్రహ్మవిత్సు తపస్విషు॥25॥

క్వ తే పురుషమానిత్వం క్వ తే వాచస్తథావిధాః
దర్పజాః పితరం యస్త్వం ద్రష్టా శవధరం తథా॥26॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తః స తేజస్వీ శృంగీ కోపసమన్వితః
మృతధారం గురుం శ్రుత్వా పర్యతప్యత మన్యునా॥1॥

స తం కృశమభిప్రేక్ష్య సూనృతాం వాచముత్సృజన్
అపృచ్ఛత కథం తాతః స మేఽద్య మృతధారకః॥2॥

కృశ ఉవాచ

రాజ్ఞా పరిక్షితా తాత మృగయాం పరిధావతా
అవసక్తః పితుస్తేఽద్య మృతః స్కంధే భుజంగమః ||3||

శృంగ్యువాచ

కిం మే పిత్రా కృతం తస్య రాజ్ఞోఽనిష్టం దురాత్మనః
బ్రూహి త్వం కృశ తత్త్వేన పశ్య మే తపసో బలం ||4||

కృశ ఉవాచ

స రాజా మృగయాం యాతః పరిక్షిదభిమన్యుజః
ససార మృగమేకాకీ విద్ధ్వా బాణేన పత్రిణా ||5||

న చాపశ్యన్మృగం రాజా చరంస్తస్మిన్మహావనే
పితరం తే స దృష్ట్వైవ పప్రచ్ఛానభిభాషిణం ||6||

తం స్థాణుభూతం తిష్ఠంతం క్షుత్పిపాసాశ్రమాతురః
పునః పునర్మృగం నష్టం పప్రచ్ఛ పితరం తవ ||7||

స చ మౌనవ్రతోపేతో నైవ తం ప్రత్యభాషత
తస్య రాజా ధనుష్కోట్యా సర్పం స్కంధే సమాసృజత్ ||8||

శృంగింస్తవ పితాద్యాసౌ తథైవాస్తే యతవ్రతః
సోఽపి రాజా స్వనగరం ప్రతియాతో గజాహ్వయం ||9||

సూత ఉవాచ

శ్రుత్వైవమృషిపుత్రస్తు దివం స్తబ్ధ్వేవ విష్ఠితః
కోపసంరక్తనయనః ప్రజ్వలన్నివ మన్యునా ||10||

ఆవిష్టః స తు కోపేన శశాప నృపతిం తదా
వార్యుపస్పృశ్య తేజస్వీ క్రోధవేగబలాత్కృతః ||11||

శృంగ్యువాచ

యోఽసౌ వృద్ధస్య తాతస్య తథా కృచ్ఛ్రగతస్య చ
స్కంధే మృతమవాస్రాక్షీత్పన్నగం రాజకిల్బిషీ ||12||

తం పాపమతిసంక్రుద్ధస్తక్షకః పన్నగోత్తమః
ఆశీవిషస్తిగ్మతేజా మద్వాక్యబలచోదితః ||13||

సప్తరాత్రాదితో నేతా యమస్య సదనం ప్రతి
ద్విజానామవమంతారం కురూణామయశస్కరం ||14||

సూత ఉవాచ

ఇతి శప్త్వా నృపం క్రుద్ధః శృంగీ పితరమభ్యయాత్
ఆసీనం గోచరే తస్మిన్వహంతం శవపన్నగం ||15||

స తమాలక్ష్య పితరం శృంగీ స్కంధగతేన వై
శవేన భుజగేనాసీద్భూయః క్రోధసమన్వితః ||16||

దుఃఖాచ్చాశ్రూణి ముముచే పితరం చేదమబ్రవీత్
శ్రుత్వేమాం ధర్షణాం తాత తవ తేన దురాత్మనా॥17॥

రాజ్ఞా పరిక్షితా కోపాదశపం తమహం నృపం
యథార్హతి స ఏవోగ్రం శాపం కురుకులాధమః॥18॥

సప్తమేఽహని తం పాపం తక్షకః పన్నగోత్తమః
వైవస్వతస్య భవనం నేతా పరమదారుణం॥19॥

తమబ్రవీత్పితా బ్రహ్మంస్తథా కోపసమన్వితం
న మే ప్రియం కృతం తాత నైష ధర్మస్తపస్వినాం॥20॥

వయం తస్య నరేంద్రస్య విషయే నివసామహే
న్యాయతో రక్షితాస్తేన తస్య పాపం న రోచయే॥21॥

సర్వథా వర్తమానస్య రాజ్ఞో హ్యస్మద్విధైః సదా
క్షంతవ్యం పుత్ర ధర్మో హి హతో హంతి న సంశయః॥22॥

యది రాజా న రక్షేత పీడా వై నః పరా భవేత్
న శక్నుయామ చరితుం ధర్మం పుత్ర యథాసుఖం॥23॥

రక్ష్యమాణా వయం తాత రాజభిః శాస్త్రదృష్టిభిః
చరామో విపులం ధర్మం తేషాం చాంశోఽస్తి ధర్మతః॥24॥

పరిక్షిత్తు విశేషేణ యథాస్య ప్రపితామహః
రక్షత్యస్మాన్యథా రాజ్ఞా రక్షితవ్యాః ప్రజాస్తథా॥25॥

తేనేహ క్షుధితేనాద్య శ్రాంతేన చ తపస్వినా
అజానతా వ్రతమిదం కృతమేతదసంశయం॥26॥

తస్మాదిదం త్వయా బాల్యాత్సహసా దుష్కృతం కృతం
న హ్యర్హతి నృపః శాపమస్మత్తః పుత్ర సర్వథా॥27॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

శృంగ్యువాచ

యద్యేతత్సాహసం తాత యది వా దుష్కృతం కృతం
ప్రియం వాప్యప్రియం వా తే వాగుక్తా న మృషా మయా॥1॥

నైవాన్యథేదం భవితా పితరేష బ్రవీమి తే
నాహం మృషా ప్రబ్రవీమి స్వైరేష్వపి కుతః శపన్॥2॥

శమీక ఉవాచ

జానామ్యుగ్రప్రభావం త్వాం పుత్ర సత్యగిరం తథా
నానృతం హ్యుక్తపూర్వం తే నైతన్మిథ్యా భవిష్యతి॥3॥

పిత్రా పుత్రో వయఃస్థోఽపి సతతం వాచ్య ఏవ తు
యథా స్యాద్గుణసంయుక్తః ప్రాప్నుయాచ్చ మహద్యశః॥4॥

కిం పునర్బాల ఏవ త్వం తపసా భావితః ప్రభో
వర్ధతే చ ప్రభవతాం కోపోఽతీవ మహాత్మనాం॥5॥

సోఽహం పశ్యామి వక్తవ్యం త్వయి ధర్మభృతాం వర
పుత్రత్వం బాలతాం చైవ తవావేక్ష్య చ సాహసం॥6॥

స త్వం శమయుతో భూత్వా వన్యమాహారమాహరన్
చర క్రోధమిమం త్యక్త్వా నైవం ధర్మం ప్రహాస్యసి॥7॥

క్రోధో హి ధర్మం హరతి యతీనాం దుఃఖసంచితం
తతో ధర్మవిహీనానాం గతిరిష్టా న విద్యతే॥8॥

శమ ఏవ యతీనాం హి క్షమిణాం సిద్ధికారకః
క్షమావతామయం లోకః పరశ్చైవ క్షమావతాం॥9॥

తస్మాచ్చరేథాః సతతం క్షమాశీలో జితేంద్రియః
క్షమయా ప్రాప్స్యసే లోకాన్బ్రహ్మణః సమనంతరాన్॥10॥

మయా తు శమమాస్థాయ యచ్ఛక్యం కర్తుమద్య వై
తత్కరిష్యేఽద్య తాతాహం ప్రేషయిష్యే నృపాయ వై॥11॥

మమ పుత్రేణ శప్తోఽసి బాలేనాకృతబుద్ధినా
మమేమాం ధర్షణాం త్వత్తః ప్రేక్ష్య రాజన్నమర్షిణా॥12॥

సూత ఉవాచ

ఏవమాదిశ్య శిష్యం స ప్రేషయామాస సువ్రతః
పరిక్షితే నృపతయే దయాపన్నో మహాతపాః॥13॥

సందిశ్య కుశలప్రశ్నం కార్యవృత్తాంతమేవ చ
శిష్యం గౌరముఖం నామ శీలవంతం సమాహితం॥14॥

సోఽభిగమ్య తతః శీఘ్రం నరేంద్రం కురువర్ధనం
వివేశ భవనం రాజ్ఞః పూర్వం ద్వాఃస్థైర్నివేదితః॥15॥

పూజితశ్చ నరేంద్రేణ ద్విజో గౌరముఖస్తతః
ఆచఖ్యౌ పరివిశ్రాంతో రాజ్ఞే సర్వమశేషతః
శమీకవచనం ఘోరం యథోక్తం మంత్రిసంనిధౌ॥16॥

శమీకో నామ రాజేంద్ర విషయే వర్తతే తవ
ఋషిః పరమధర్మాత్మా దాంతః శాంతో మహాతపాః॥17॥

తస్య త్వయా నరవ్యాఘ్ర సర్పః ప్రాణైర్వియోజితః
అవసక్తో ధనుష్కోట్యా స్కంధే భరతసత్తమ
క్షాంతవాంస్తవ తత్కర్మ పుత్రస్తస్య న చక్షమే॥18॥

తేన శప్తోఽసి రాజేంద్ర పితురజ్ఞాతమద్య వై
తక్షకః సప్తరాత్రేణ మృత్యుస్తే వై భవిష్యతి॥19॥

తత్ర రక్షాం కురుష్వేతి పునః పునరథాబ్రవీత్
తదన్యథా న శక్యం చ కర్తుం కేనచిదప్యుత॥20॥

న హి శక్నోతి సంయంతుం పుత్రం కోపసమన్వితం
తతోఽహం ప్రేషితస్తేన తవ రాజన్హితార్థినా॥21॥

ఇతి శ్రుత్వా వచో ఘోరం స రాజా కురునందనః
పర్యతప్యత తత్పాపం కృత్వా రాజా మహాతపాః॥22॥

తం చ మౌనవ్రతధరం శ్రుత్వా మునివరం తదా
భూయ ఏవాభవద్రాజా శోకసంతప్తమానసః॥23॥

అనుక్రోశాత్మతాం తస్య శమీకస్యావధార్య తు
పర్యతప్యత భూయోఽపి కృత్వా తత్కిల్బిషం మునేః॥24॥

న హి మృత్యుం తథా రాజా శ్రుత్వా వై సోఽన్వతప్యత
అశోచదమరప్రఖ్యో యథా కృత్వేహ కర్మ తత్॥25॥

తతస్తం ప్రేషయామాస రాజా గౌరముఖం తదా
భూయః ప్రసాదం భగవాన్కరోత్వితి మమేతి వై॥26॥

తస్మింశ్చ గతమాత్రే వై రాజా గౌరముఖే తదా
మంత్రిభిర్మంత్రయామాస సహ సంవిగ్నమానసః॥27॥

నిశ్చిత్య మంత్రిభిశ్చైవ సహితో మంత్రతత్త్వవిత్
ప్రాసాదం కారయామాస ఏకస్తంభం సురక్షితం॥28॥

రక్షాం చ విదధే తత్ర భిషజశ్చౌషధాని చ
బ్రాహ్మణాన్సిద్ధమంత్రాంశ్చ సర్వతో వై న్యవేశయత్॥29॥

రాజకార్యాణి తత్రస్థః సర్వాణ్యేవాకరోచ్చ సః
మంత్రిభిః సహ ధర్మజ్ఞః సమంతాత్పరిరక్షితః॥30॥

ప్రాప్తే తు దివసే తస్మిన్సప్తమే ద్విజసత్తమ
కాశ్యపోఽభ్యాగమద్విద్వాంస్తం రాజానం చికిత్సితుం॥31॥

శ్రుతం హి తేన తదభూదద్య తం రాజసత్తమం
తక్షకః పన్నగశ్రేష్ఠో నేష్యతే యమసాదనం॥32॥

తం దష్టం పన్నగేంద్రేణ కరిష్యేఽహమపజ్వరం
తత్ర మేఽర్థశ్చ ధర్మశ్చ భవితేతి విచింతయన్॥33॥

తం దదర్శ స నాగేంద్రస్తక్షకః కాశ్యపం పథి
గచ్ఛంతమేకమనసం ద్విజో భూత్వా వయోతిగః॥34॥

తమబ్రవీత్పన్నగేంద్రః కాశ్యపం మునిపుంగవం
క్వ భవాంస్త్వరితో యాతి కిం చ కార్యం చికీర్షతి॥35॥

కాశ్యప ఉవాచ

నృపం కురుకులోత్పన్నం పరిక్షితమరిందమం
తక్షకః పన్నగశ్రేష్ఠస్తేజసాద్య ప్రధక్ష్యతి॥36॥

తం దష్టం పన్నగేంద్రేణ తేనాగ్నిసమతేజసా
పాండవానాం కులకరం రాజానమమితౌజసం
గచ్ఛామి సౌమ్య త్వరితం సద్యః కర్తుమపజ్వరం॥37॥

తక్షక ఉవాచ

అహం స తక్షకో బ్రహ్మంస్తం ధక్ష్యామి మహీపతిం
నివర్తస్వ న శక్తస్త్వం మయా దష్టం చికిత్సితుం॥38॥

కాశ్యప ఉవాచ

అహం తం నృపతిం నాగ త్వయా దష్టమపజ్వరం
కరిష్య ఇతి మే బుద్ధిర్విద్యాబలముపాశ్రితః॥39॥

తక్షక ఉవాచ

దష్టం యది మయేహ త్వం శక్తః కించిచ్చికిత్సితుం
తతో వృక్షం మయా దష్టమిమం జీవయ కాశ్యప ||1||

పరం మంత్రబలం యత్తే తద్దర్శయ యతస్వ చ
న్యగ్రోధమేనం ధక్ష్యామి పశ్యతస్తే ద్విజోత్తమ ||2||

కాశ్యప ఉవాచ

దశ నాగేంద్ర వృక్షం త్వం యమేనమభిమన్యసే
అహమేనం త్వయా దష్టం జీవయిష్యే భుజంగమ ||3||

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తః స నాగేంద్రః కాశ్యపేన మహాత్మనా
అదశద్వృక్షమభ్యేత్య న్యగ్రోధం పన్నగోత్తమః ||4||

స వృక్షస్తేన దష్టః సన్సద్య ఏవ మహాద్యుతే
ఆశీవిషవిషోపేతః ప్రజజ్వాల సమంతతః ||5||

తం దగ్ధ్వా స నగం నాగః కాశ్యపం పునరబ్రవీత్
కురు యత్నం ద్విజశ్రేష్ఠ జీవయైనం వనస్పతిం ||6||

భస్మీభూతం తతో వృక్షం పన్నగేంద్రస్య తేజసా
భస్మ సర్వం సమాహృత్య కాశ్యపో వాక్యమబ్రవీత్ ||7||

విద్యాబలం పన్నగేంద్ర పశ్య మేఽస్మిన్వనస్పతౌ
అహం సంజీవయామ్యేనం పశ్యతస్తే భుజంగమ ||8||

తతః స భగవాన్విద్వాన్కాశ్యపో ద్విజసత్తమః
భస్మరాశీకృతం వృక్షం విద్యయా సమజీవయత్ ||9||

అంకురం తం స కృతవాంస్తతః పర్ణద్వయాన్వితం
పలాశినం శాఖినం చ తథా విటపినం పునః ||10||

తం దృష్ట్వా జీవితం వృక్షం కాశ్యపేన మహాత్మనా
ఉవాచ తక్షకో బ్రహ్మన్నేతదత్యద్భుతం త్వయి ||11||

విప్రేంద్ర యద్విషం హన్యా మమ వా మద్విధస్య వా
కం త్వమర్థమభిప్రేప్సుర్యాసి తత్ర తపోధన ||12||

యత్తేఽభిలషితం ప్రాప్తుం ఫలం తస్మాన్నృపోత్తమాత్
అహమేవ ప్రదాస్యామి తత్తే యద్యపి దుర్లభం ||13||

విప్రశాపాభిభూతే చ క్షీణాయుషి నరాధిపే
ఘటమానస్య తే విప్ర సిద్ధిః సంశయితా భవేత్ ||14||

తతో యశః ప్రదీప్తం తే త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
విరశ్మిరివ ఘర్మాంశురంతర్ధానమితో వ్రజేత్ ||15||

కాశ్యప ఉవాచ

ధనార్థీ యామ్యహం తత్ర తన్మే దిత్స భుజంగమ
తతోఽహం వినివర్తిష్యే గృహాయోరగసత్తమ॥16॥

తక్షక ఉవాచ

యావద్ధనం ప్రార్థయసే తస్మాద్రాజ్ఞస్తతోఽధికం
అహం తేఽద్య ప్రదాస్యామి నివర్తస్వ ద్విజోత్తమ॥17॥

సూత ఉవాచ

తక్షకస్య వచః శ్రుత్వా కాశ్యపో ద్విజసత్తమః
ప్రదధ్యౌ సుమహాతేజా రాజానం ప్రతి బుద్ధిమాన్॥18॥

దివ్యజ్ఞానః స తేజస్వీ జ్ఞాత్వా తం నృపతిం తదా
క్షీణాయుషం పాండవేయమపావర్తత కాశ్యపః
లబ్ధ్వా విత్తం మునివరస్తక్షకాద్యావదీప్సితం॥19॥

నివృత్తే కాశ్యపే తస్మిన్సమయేన మహాత్మని
జగామ తక్షకస్తూర్ణం నగరం నాగసాహ్వయం॥20॥

అథ శుశ్రావ గచ్ఛన్స తక్షకో జగతీపతిం
మంత్రాగదైర్విషహరై రక్ష్యమాణం ప్రయత్నతః॥21॥

స చింతయామాస తదా మాయాయోగేన పార్థివః
మయా వంచయితవ్యోఽసౌ క ఉపాయో భవేదితి॥22॥

తతస్తాపసరూపేణ ప్రాహిణోత్స భుజంగమాన్
ఫలపత్రోదకం గృహ్య రాజ్ఞే నాగోఽథ తక్షకః॥23॥

తక్షక ఉవాచ

గచ్ఛధ్వం యూయమవ్యగ్రా రాజానం కార్యవత్తయా
ఫలపత్రోదకం నామ ప్రతిగ్రాహయితుం నృపం॥24॥

సూత ఉవాచ

తే తక్షకసమాదిష్టాస్తథా చక్రుర్భుజంగమాః
ఉపనిన్యుస్తథా రాజ్ఞే దర్భానాపః ఫలాని చ॥25॥

తచ్చ సర్వం స రాజేంద్రః ప్రతిజగ్రాహ వీర్యవాన్
కృత్వా చ తేషాం కార్యాణి గమ్యతామిత్యువాచ తాన్॥26॥

గతేషు తేషు నాగేషు తాపసచ్ఛద్మరూపిషు
అమాత్యాన్సుహృదశ్చైవ ప్రోవాచ స నరాధిపః॥27॥

భక్షయంతు భవంతో వై స్వాదూనీమాని సర్వశః
తాపసైరుపనీతాని ఫలాని సహితా మయా॥28॥

తతో రాజా ససచివః ఫలాన్యాదాతుమైచ్ఛత
యద్గృహీతం ఫలం రాజ్ఞా తత్ర కృమిరభూదణుః
హ్రస్వకః కృష్ణనయనస్తామ్రో వర్ణేన శౌనక॥29॥

స తం గృహ్యా నృపశ్రేష్ఠః సచివానిదమబ్రవీత్
అస్తమభ్యేతి సవితా విషాదద్య న మే భయం||30||

సత్యవాగస్తు స మునిః కృమికో మాం దశత్వయం
తక్షకో నామ భూత్వా వై తథా పరిహృతం భవేత్||31||

తే చైనమన్వవర్తంత మంత్రిణః కాలచోదితాః
ఏవముక్త్వా స రాజేంద్రో గ్రీవాయాం సంనివేశ్య హ
కృమికం ప్రాహసత్తూర్ణం ముమూర్షుర్నష్టచేతనః||32||

హసన్నేవ చ భోగేన తక్షకేణాభివేష్టితః
తస్మాత్ఫలాద్వినిష్క్రమ్య యత్తద్రాజ్ఞే నివేదితం||33||

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

సూత ఉవాచ

తం తథా మంత్రిణో దృష్ట్వా భోగేన పరివేష్టితం
వివర్ణవదనాః సర్వే రురుదుర్భృశదుఃఖితాః||1||

తం తు నాదం తతః శ్రుత్వా మంత్రిణస్తే ప్రదుద్రువుః
అపశ్యంశ్చైవ తే యాంతమాకాశే నాగమద్భుతం||2||

సీమంతమివ కుర్వాణం నభసః పద్మవర్చసం
తక్షకం పన్నగశ్రేష్ఠం భృశం శోకపరాయణాః||3||

తతస్తు తే తద్గృహమగ్నినా వృతం; ప్రదీప్యమానం విషజేన భోగినః
భయాత్పరిత్యజ్య దిశః ప్రపేదిరే; పపాత తచ్చాశనితాడితం యథా||4||

తతో నృపే తక్షకతేజసా హతే; ప్రయుజ్య సర్వాః పరలోకసత్క్రియాః
శుచిర్ద్విజో రాజపురోహితస్తదా; తథైవ తే తస్య నృపస్య మంత్రిణః||5||

నృపం శిశుం తస్య సుతం ప్రచక్రిరే; సమేత్య సర్వే పురవాసినో జనాః
నృపం యమాహుస్తమమిత్రఘాతినం; కురుప్రవీరం జనమేజయం జనాః||6||

స బాల ఏవార్యమతిర్నృపోత్తమః; సహైవ తైర్మంత్రిపురోహితైస్తదా
శశాస రాజ్యం కురుపుంగవాగ్రజో; యథాస్య వీరః ప్రపితామహస్తథా||7||

తతస్తు రాజానమమిత్రతాపనం; సమీక్ష్య తే తస్య నృపస్య మంత్రిణః
సువర్ణవర్మాణముపేత్య కాశిపం; వపుష్టమార్థం వరయాం ప్రచక్రముః||8||

తతః స రాజా ప్రదదౌ వపుష్టమాం; కురుప్రవీరాయ పరీక్ష్య ధర్మతః
స చాపి తాం ప్రాప్య ముదా యుతోఽభవ;న్న చాన్యనారీషు మనో దధే క్వచిత్||9||

సరఃసు ఫుల్లేషు వనేషు చైవ హ; ప్రసన్నచేతా విజహార వీర్యవాన్
తథా స రాజన్యవరో విజహ్రివా;న్యథోర్వశీం ప్రాప్య పురా పురూరవాః||10||

వపుష్టమా చాపి వరం పతిం తదా; ప్రతీతరూపం సమవాప్య భూమిపం
భావేన రామా రమయాం బభూవ వై; విహారకాలేష్వవరోధసుందరీ||11||

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు జరత్కారుర్మహాతపాః
చచార పృథివీం కృత్స్నాం యత్రసాయంగృహో మునిః||1||

చరందీక్షాం మహాతేజా దుశ్చరామకృతాత్మభిః
తీర్థేష్వాప్లవనం కుర్వన్పుణ్యేషు విచచార హ ||2||

వాయుభక్షో నిరాహారః శుష్యన్నహరహర్మునిః
స దదర్శ పితౄన్గర్తే లంబమానానధోముఖాన్ ||3||

ఏకతంత్వవశిష్టం వై వీరణస్తంబమాశ్రితాన్
తం చ తంతుం శనైరాఖుమాదదానం బిలాశ్రయం ||4||

నిరాహారాన్కృశాందీనాన్గర్తేఽఽర్తాంస్త్రాణమిచ్ఛతః
ఉపసృత్య స తాందీనాందీనరూపోఽభ్యభాషత ||5||

కే భవంతోఽవలంబంతే వీరణస్తంబమాశ్రితాః
దుర్బలం ఖాదితైర్మూలైరాఖునా బిలవాసినా ||6||

వీరణస్తంబకే మూలం యదప్యేకమిహ స్థితం
తదప్యయం శనైరాఖురాదత్తే దశనైః శితైః ||7||

ఛేత్స్యతేఽల్పావశిష్టత్వాదేతదప్యచిరాదివ
తతః స్థ పతితారోఽత్ర గర్తే అస్మిన్నధోముఖాః ||8||

తతో మే దుఃఖముత్పన్నం దృష్ట్వా యుష్మానధోముఖాన్
కృచ్ఛ్రామాపదమాపన్నాన్ప్రియం కిం కరవాణి వః ||9||

తపసోఽస్య చతుర్థేన తృతీయేనాపి వా పునః
అర్ధేన వాపి నిస్తర్తుమాపదం బ్రూత మాచిరం ||10||

అథ వాపి సమగ్రేణ తరంతు తపసా మమ
భవంతః సర్వ ఏవాస్మాత్కామమేవం విధీయతాం ||11||

పితర ఊచుః

బుద్ధో భవాన్బ్రహ్మచారీ యో నస్త్రాతుమిహేచ్ఛతి
న తు విప్రాగ్ర్య తపసా శక్యమేతద్వ్యపోహితుం ||12||

అస్తి నస్తాత తపసః ఫలం ప్రవదతాం వర
సంతానప్రక్షయాద్బ్రహ్మన్పతామో నిరయేఽశుచౌ ||13||

లంబతామిహ నస్తాత న జ్ఞానం ప్రతిభాతి వై
యేన త్వాం నాభిజానీమో లోకే విఖ్యాతపౌరుషం ||14||

బుద్ధో భవాన్మహాభాగో యో నః శోచ్యాన్సుదుఃఖితాన్
శోచస్యుపేత్య కారుణ్యాచ్ఛృణు యే వై వయం ద్విజ ||15||

యాయావరా నామ వయమృషయః సంశితవ్రతాః
లోకాత్పుణ్యాదిహ భ్రష్టాః సంతానప్రక్షయాద్విభో ||16||

ప్రనష్టం నస్తపః పుణ్యం న హి నస్తంతురస్తి వై
అస్తి త్వేకోఽద్య నస్తంతుః సోఽపి నాస్తి యథా తథా ||17||

మందభాగ్యోఽల్పభాగ్యానాం బంధుః స కిల నః కులే
జరత్కారురితి ఖ్యాతో వేదవేదాంగపారగః
నియతాత్మా మహాత్మా చ సువ్రతః సుమహాతపాః ||18||

తేన స్మ తపసో లోభాత్కృచ్ఛ్రమాపాదితా వయం
న తస్య భార్యా పుత్రో వా బాంధవో వాస్తి కశ్చన ||19||

తస్మాల్లంబామహే గర్తే నష్టసంజ్ఞా హ్యనాథవత్
స వక్తవ్యస్త్వయా దృష్ట్వా అస్మాకం నాథవత్తయా ||20||

పితరస్తేఽవలంబంతే గర్తే దీనా అధోముఖాః
సాధు దారాన్కురుష్వేతి ప్రజాయస్వేతి చాభిభో
కులతంతుర్హి నః శిష్టస్త్వమేవైకస్తపోధన॥21॥

యం తు పశ్యసి నో బ్రహ్మన్వీరణస్తంబమాశ్రితాన్
ఏషోఽస్మాకం కులస్తంబ ఆసీత్స్వకులవర్ధనః॥22॥

యాని పశ్యసి వై బ్రహ్మన్మూలానీహాస్య వీరుధః
ఏతే నస్తంతవస్తాత కాలేన పరిభక్షితాః॥23॥

యత్త్వేతత్పశ్యసి బ్రహ్మన్మూలమస్యార్ధభక్షితం
తత్ర లంబామహే సర్వే సోఽప్యేకస్తప ఆస్థితః॥24॥

యమాఖుం పశ్యసి బ్రహ్మన్కాల ఏష మహాబలః
స తం తపోరతం మందం శనైః క్షపయతే తుదన్
జరత్కారుం తపోలుబ్ధం మందాత్మానమచేతసం॥25॥

న హి నస్తత్తపస్తస్య తారయిష్యతి సత్తమ
ఛిన్నమూలాన్పరిభ్రష్టాన్కాలోపహతచేతసః
నరకప్రతిష్ఠాన్పశ్యాస్మాన్యథా దుష్కృతినస్తథా॥26॥

అస్మాసు పతితేష్వత్ర సహ పూర్వైః పితామహైః
ఛిన్నః కాలేన సోఽప్యత్ర గంతా వై నరకం తతః॥27॥

తపో వాప్యథ వా యజ్ఞో యచ్చాన్యత్పావనం మహత్
తత్సర్వం న సమం తాత సంతత్యేతి సతాం మతం॥28॥

స తాత దృష్ట్వా బ్రూయాస్త్వం జరత్కారుం తపస్వినం
యథాదృష్టమిదం చాస్మై త్వయాఖ్యేయమశేషతః॥29॥

యథా దారాన్ప్రకుర్యాత్స పుత్రాంశ్చోత్పాదయేద్యథా
తథా బ్రహ్మంస్త్వయా వాచ్యః సోఽస్మాకం నాథవత్తయా॥30॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా జరత్కారుర్దుఃఖశోకపరాయణః
ఉవాచ స్వాన్పితౄందుఃఖాద్బాష్పసందిగ్ధయా గిరా॥1॥

అహమేవ జరత్కారుః కిల్బిషీ భవతాం సుతః
తద్దండం ధారయత మే దుష్కృతేరకృతాత్మనః॥2॥

పితర ఊచుః

పుత్ర దిష్ట్యాసి సంప్రాప్త ఇమం దేశం యదృచ్ఛయా
కిమర్థం చ త్వయా బ్రహ్మన్న కృతో దారసంగ్రహః॥3॥

జరత్కారురువాచ

మమాయం పితరో నిత్యం హృద్యర్థః పరివర్తతే
ఊర్ధ్వరేతాః శరీరం వై ప్రాపయేయమముత్ర వై॥4॥

ఏవం దృష్ట్వా తు భవతః శకుంతానివ లంబతః
మయా నివర్తితా బుద్ధిర్బ్రహ్మచర్యాత్పితామహాః॥5॥

కరిష్యే వః ప్రియం కామం నివేక్ష్యే నాత్ర సంశయః
సనామ్నీం యద్యహం కన్యాముపలప్స్యే కదాచన॥6॥

భవిష్యతి చ యా కాచిద్భైక్షవత్స్వయముద్యతా
ప్రతిగ్రహీతా తామస్మి న భరేయం చ యామహం॥7॥

ఏవంవిధమహం కుర్యాం నివేశం ప్రాప్నుయాం యది
అన్యథా న కరిష్యే తు సత్యమేతత్పితామహాః॥8॥

సూత ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు స పితౄంశ్చచార పృథివీం మునిః
న చ స్మ లభతే భార్యాం వృద్ధోఽయమితి శౌనక॥9॥

యదా నిర్వేదమాపన్నః పితృభిశ్చోదితస్తథా
తదారణ్యం స గత్వోచ్చైశ్చుక్రోశ భృశదుఃఖితః॥10॥

యాని భూతాని సంతీహ స్థావరాణి చరాణి చ
అంతర్హితాని వా యాని తాని శృణ్వంతు మే వచః॥11॥

ఉగ్రే తపసి వర్తంతం పితరశ్చోదయంతి మాం
నివిశస్వేతి దుఃఖార్తాస్తేషాం ప్రియచికీర్షయా॥12॥

నివేశార్థ్యఖిలాం భూమిం కన్యాభైక్షం చరామి భోః
దరిద్రో దుఃఖశీలశ్చ పితృభిః సంనియోజితః॥13॥

యస్య కన్యాస్తి భూతస్య యే మయేహ ప్రకీర్తితాః
తే మే కన్యాం ప్రయచ్ఛంతు చరతః సర్వతోదిశం॥14॥

మమ కన్యా సనామ్నీ యా భైక్షవచ్చోద్యతా భవేత్
భరేయం చైవ యాం నాహం తాం మే కన్యాం ప్రయచ్ఛత॥15॥

తతస్తే పన్నగా యే వై జరత్కారౌ సమాహితాః
తామాదాయ ప్రవృత్తిం తే వాసుకేః ప్రత్యవేదయన్॥16॥

తేషాం శ్రుత్వా స నాగేంద్రః కన్యాం తాం సమలంకృతాం
ప్రగృహ్యారణ్యమగమత్సమీపం తస్య పన్నగః॥17॥

తత్ర తాం భైక్షవత్కన్యాం ప్రాదాత్తస్మై మహాత్మనే
నాగేంద్రో వాసుకిర్బ్రహ్మన్న స తాం ప్రత్యగృహ్ణత॥18॥

అసనామేతి వై మత్వా భరణే చావిచారితే
మోక్షభావే స్థితశ్చాపి ద్వంద్వీభూతః పరిగ్రహే॥19॥

తతో నామ స కన్యాయాః పప్రచ్ఛ భృగునందన
వాసుకే భరణం చాస్యా న కుర్యామిత్యువాచ హ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

సూత ఉవాచ

వాసుకిస్త్వబ్రవీద్వాక్యం జరత్కారుమృషిం తదా
సనామా తవ కన్యేయం స్వసా మే తపసాన్వితా॥1॥

భరిష్యామి చ తే భార్యాం ప్రతీచ్ఛేమాం ద్విజోత్తమ
రక్షణం చ కరిష్యేఽస్యాః సర్వశక్త్యా తపోధన॥2॥

ప్రతిశ్రుతే తు నాగేన భరిష్యే భగినీమితి
జరత్కారుస్తదా వేశ్మ భుజగస్య జగామ హ ॥3॥

తత్ర మంత్రవిదాం శ్రేష్ఠస్తపోవృద్ధో మహావ్రతః
జగ్రాహ పాణిం ధర్మాత్మా విధిమంత్రపురస్కృతం ॥4॥

తతో వాసగృహం శుభ్రం పన్నగేంద్రస్య సంమతం
జగామ భార్యామాదాయ స్తూయమానో మహర్షిభిః ॥5॥

శయనం తత్ర వై క్ౢప్తం స్పర్ధ్యాస్తరణసంవృతం
తత్ర భార్యాసహాయః స జరత్కారురువాస హ ॥6॥

స తత్ర సమయం చక్రే భార్యయా సహ సత్తమః
విప్రియం మే న కర్తవ్యం న చ వాచ్యం కదాచన ॥7॥

త్యజేయమప్రియే హి త్వాం కృతే వాసం చ తే గృహే
ఏతద్గృహాణ వచనం మయా యత్సముదీరితం ॥8॥

తతః పరమసంవిగ్నా స్వసా నాగపతేస్తు సా
అతిదుఃఖాన్వితా వాచం తమువాచైవమస్త్వితి ॥9॥

తథైవ సా చ భర్తారం దుఃఖశీలముపాచరత్
ఉపాయైః శ్వేతకాకీయైః ప్రియకామా యశస్వినీ ॥10॥

ఋతుకాలే తతః స్నాతా కదాచిద్వాసుకేః స్వసా
భర్తారం తం యథాన్యాయముపతస్థే మహామునిం ॥11॥

తత్ర తస్యాః సమభవద్గర్భో జ్వలనసంనిభః
అతీవ తపసా యుక్తో వైశ్వానరసమద్యుతిః
శుక్లపక్షే యథా సోమో వ్యవర్ధత తథైవ సః ॥12॥

తతః కతిపయాహస్య జరత్కారుర్మహాతపాః
ఉత్సంగేఽస్యాః శిరః కృత్వా సుష్వాప పరిఖిన్నవత్ ॥13॥

తస్మింశ్చ సుప్తే విప్రేంద్రే సవితాస్తమియాద్గిరిం
అహ్నః పరిక్షయే బ్రహ్మంస్తతః సాచింతయత్తదా
వాసుకేర్భగినీ భీతా ధర్మలోపాన్మనస్వినీ ॥14॥

కిం ను మే సుకృతం భూయాద్భర్తురుత్థాపనం న వా
దుఃఖశీలో హి ధర్మాత్మా కథం నాస్యాపరాధ్నుయాం ॥15॥

కోపో వా ధర్మశీలస్య ధర్మలోపోఽథ వా పునః
ధర్మలోపో గరీయాన్వై స్యాదత్రేత్యకరోన్మనః ॥16॥

ఉత్థాపయిష్యే యద్యేనం ధ్రువం కోపం కరిష్యతి
ధర్మలోపో భవేదస్య సంధ్యాతిక్రమణే ధ్రువం ॥17॥

ఇతి నిశ్చిత్య మనసా జరత్కారుర్భుజంగమా
తమృషిం దీప్తతపసం శయానమనలోపమం
ఉవాచేదం వచః శ్లక్ష్ణం తతో మధురభాషిణీ ॥18॥

ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాభాగ సూర్యోఽస్తముపగచ్ఛతి
సంధ్యాముపాస్స్వ భగవన్నపః స్పృష్ట్వా యతవ్రతః ॥19॥

ప్రాదుష్కృతాగ్నిహోత్రోఽయం ముహూర్తో రమ్యదారుణః
సంధ్యా ప్రవర్తతే చేయం పశ్చిమాయాం దిశి ప్రభో ॥20॥

ఏవముక్తః స భగవాంజరత్కారుర్మహాతపాః
భార్యాం ప్రస్ఫురమాణోష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥21॥

అవమానః ప్రయుక్తోఽయం త్వయా మమ భుజంగమే
సమీపే తే న వత్స్యామి గమిష్యామి యథాగతం ॥22॥

న హి తేజోఽస్తి వామోరు మయి సుప్తే విభావసోః
అస్తం గంతుం యథాకాలమితి మే హృది వర్తతే॥23॥

న చాప్యవమతస్యేహ వస్తుం రోచేత కస్యచిత్
కిం పునర్ధర్మశీలస్య మమ వా మద్విధస్య వా॥24॥

ఏవముక్తా జరత్కారుర్భర్త్రా హృదయకంపనం
అబ్రవీద్భగినీ తత్ర వాసుకేః సంనివేశనే॥25॥

నావమానాత్కృతవతీ తవాహం ప్రతిబోధనం
ధర్మలోపో న తే విప్ర స్యాదిత్యేతత్కృతం మయా॥26॥

ఉవాచ భార్యామిత్యుక్తో జరత్కారుర్మహాతపాః
ఋషిః కోపసమావిష్టస్త్యక్తుకామో భుజంగమాం॥27॥

న మే వాగనృతం ప్రాహ గమిష్యేఽహం భుజంగమే
సమయో హ్యేష మే పూర్వం త్వయా సహ మిథః కృతః॥28॥

సుఖమస్మ్యుషితో భద్రే బ్రూయాస్త్వం భ్రాతరం శుభే
ఇతో మయి గతే భీరు గతః స భగవానితి
త్వం చాపి మయి నిష్క్రాంతే న శోకం కర్తుమర్హసి॥29॥

ఇత్యుక్తా సానవద్యాంగీ ప్రత్యువాచ పతిం తదా
జరత్కారుం జరత్కారుశ్చింతాశోకపరాయణా॥30॥

బాష్పగద్గదయా వాచా ముఖేన పరిశుష్యతా
కృతాంజలిర్వరారోహా పర్యశ్రునయనా తతః
ధైర్యమాలంబ్య వామోరూర్హృదయేన ప్రవేపతా॥31॥

న మామర్హసి ధర్మజ్ఞ పరిత్యక్తుమనాగసం
ధర్మే స్థితాం స్థితో ధర్మే సదా ప్రియహితే రతాం॥32॥

ప్రదానే కారణం యచ్చ మమ తుభ్యం ద్విజోత్తమ
తదలబ్ధవతీం మందాం కిం మాం వక్ష్యతి వాసుకిః॥33॥

మాతృశాపాభిభూతానాం జ్ఞాతీనాం మమ సత్తమ
అపత్యమీప్సితం త్వత్తస్తచ్చ తావన్న దృశ్యతే॥34॥

త్వత్తో హ్యపత్యలాభేన జ్ఞాతీనాం మే శివం భవేత్
సంప్రయోగో భవేన్నాయం మమ మోఘస్త్వయా ద్విజ॥35॥

జ్ఞాతీనాం హితమిచ్ఛంతీ భగవంస్త్వాం ప్రసాదయే
ఇమమవ్యక్తరూపం మే గర్భమాధాయ సత్తమ
కథం త్యక్త్వా మహాత్మా సన్గంతుమిచ్ఛస్యనాగసం॥36॥

ఏవముక్తస్తు స మునిర్భార్యాం వచనమబ్రవీత్
యదుక్తమనురూపం చ జరత్కారుస్తపోధనః॥37॥

అస్త్యేష గర్భః సుభగే తవ వైశ్వానరోపమః
ఋషిః పరమధర్మాత్మా వేదవేదాంగపారగః॥38॥

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా జరత్కారుర్మహానృషిః
ఉగ్రాయ తపసే భూయో జగామ కృతనిశ్చయః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

సూత ఉవాచ

గతమాత్రం తు భర్తారం జరత్కారురవేదయత్
భ్రాతుస్త్వరితమాగమ్య యథాతథ్యం తపోధన॥1॥

తతః స భుజగశ్రేష్ఠః శ్రుత్వా సుమహదప్రియం
ఉవాచ భగినీం దీనాం తదా దీనతరః స్వయం॥2॥

జానాసి భద్రే యత్కార్యం ప్రదానే కారణం చ యత్
పన్నగానాం హితార్థాయ పుత్రస్తే స్యాత్తతో యది॥3॥

స సర్పసత్రాత్కిల నో మోక్షయిష్యతి వీర్యవాన్
ఏవం పితామహః పూర్వముక్తవాన్మాం సురైః సహ॥4॥

అప్యస్తి గర్భః సుభగే తస్మాత్తే మునిసత్తమాత్
న చేచ్ఛామ్యఫలం తస్య దారకర్మ మనీషిణః॥5॥

కామం చ మమ న న్యాయ్యం ప్రష్టుం త్వాం కార్యమీదృశం
కిం తు కార్యగరీయస్త్వాత్తతస్త్వాహమచూచుదం॥6॥

దుర్వాసతాం విదిత్వా చ భర్తుస్తేఽతితపస్వినః
నైనమన్వాగమిష్యామి కదాచిద్ధి శపేత్స మాం॥7॥

ఆచక్ష్వ భద్రే భర్తుస్త్వం సర్వమేవ విచేష్టితం
శల్యముద్ధర మే ఘోరం భద్రే హృది చిరస్థితం॥8॥

జరత్కారుస్తతో వాక్యమిత్యుక్తా ప్రత్యభాషత
ఆశ్వాసయంతీ సంతప్తం వాసుకిం పన్నగేశ్వరం॥9॥

పృష్టో మయాపత్యహేతోః స మహాత్మా మహాతపాః
అస్తీత్యుదరముద్దిశ్య మమేదం గతవాంశ్చ సః॥10॥

స్వైరేష్వపి న తేనాహం స్మరామి వితథం క్వచిత్
ఉక్తపూర్వం కుతో రాజన్సాంపరాయే స వక్ష్యతి॥11॥

న సంతాపస్త్వయా కార్యః కార్యం ప్రతి భుజంగమే
ఉత్పత్స్యతి హి తే పుత్రో జ్వలనార్కసమద్యుతిః॥12॥

ఇత్యుక్త్వా హి స మాం భ్రాతర్గతో భర్తా తపోవనం
తస్మాద్వ్యేతు పరం దుఃఖం తవేదం మనసి స్థితం॥13॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా స నాగేంద్రో వాసుకిః పరయా ముదా
ఏవమస్త్వితి తద్వాక్యం భగిన్యాః ప్రత్యగృహ్ణత॥14॥

సాంత్వమానార్థదానైశ్చ పూజయా చానురూపయా
సోదర్యాం పూజయామాస స్వసారం పన్నగోత్తమః॥15॥

తతః స వవృధే గర్భో మహాతేజా రవిప్రభః
యథా సోమో ద్విజశ్రేష్ఠ శుక్లపక్షోదితో దివి॥16॥

యథాకాలం తు సా బ్రహ్మన్ప్రజజ్ఞే భుజగస్వసా
కుమారం దేవగర్భాభం పితృమాతృభయాపహం॥17॥

వవృధే స చ తత్రైవ నాగరాజనివేశనే
వేదాంశ్చాధిజగే సాంగాన్భార్గవాచ్చ్యవనాత్మజాత్॥18॥

చరితవ్రతో బాల ఏవ బుద్ధిసత్త్వగుణాన్వితః
నామ చాస్యాభవత్ఖ్యాతం లోకేష్వాస్తీక ఇత్యుత॥19॥

అస్తీత్యుక్త్వా గతో యస్మాత్పితా గర్భస్థమేవ తం
వనం తస్మాదిదం తస్య నామాస్తీకేతి విశ్రుతం॥20॥

స బాల ఏవ తత్రస్థశ్చరన్నమితబుద్ధిమాన్
గృహే పన్నగరాజస్య ప్రయత్నాత్పర్యరక్ష్యత॥21॥

భగవానివ దేవేశః శూలపాణిర్హిరణ్యదః
వివర్ధమానః సర్వాంస్తాన్పన్నగానభ్యహర్షయత్॥22॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

శౌనక ఉవాచ

యదపృచ్ఛత్తదా రాజా మంత్రిణో జనమేజయః
పితుః స్వర్గగతిం తన్మే విస్తరేణ పునర్వద॥1॥

సూత ఉవాచ

శృణు బ్రహ్మన్యథా పృష్టా మంత్రిణో నృపతేస్తదా
ఆఖ్యాతవంతస్తే సర్వే నిధనం తత్పరిక్షితః॥2॥

జనమేజయ ఉవాచ

జానంతి తు భవంతస్తద్యథావృత్తః పితా మమ
ఆసీద్యథా చ నిధనం గతః కాలే మహాయశాః॥3॥

శ్రుత్వా భవత్సకాశాద్ధి పితుర్వృత్తమశేషతః
కల్యాణం ప్రతిపత్స్యామి విపరీతం న జాతు చిత్॥4॥

సూత ఉవాచ

మంత్రిణోఽథాబ్రువన్వాక్యం పృష్టాస్తేన మహాత్మనా
సర్వధర్మవిదః ప్రాజ్ఞా రాజానం జనమేజయం॥5॥

ధర్మాత్మా చ మహాత్మా చ ప్రజాపాలః పితా తవ
ఆసీదిహ యథావృత్తః స మహాత్మా శృణుష్వ తత్॥6॥

చాతుర్వర్ణ్యం స్వధర్మస్థం స కృత్వా పర్యరక్షత
ధర్మతో ధర్మవిద్రాజా ధర్మో విగ్రహవానివ॥7॥

రరక్ష పృథివీం దేవీం శ్రీమానతులవిక్రమః
ద్వేష్టారస్తస్య నైవాసన్స చ న ద్వేష్టి కంచన
సమః సర్వేషు భూతేషు ప్రజాపతిరివాభవత్॥8॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ స్వకర్మసు
స్థితాః సుమనసో రాజంస్తేన రాజ్ఞా స్వనుష్ఠితాః॥9॥

విధవానాథకృపణాన్వికలాంశ్చ బభార సః
సుదర్శః సర్వభూతానామాసీత్సోమ ఇవాపరః॥10॥

తుష్టపుష్టజనః శ్రీమాన్సత్యవాగ్దృఢవిక్రమః
ధనుర్వేదే చ శిష్యోఽభూన్నృపః శారద్వతస్య సః॥11॥

గోవిందస్య ప్రియశ్చాసీత్పితా తే జనమేజయ
లోకస్య చైవ సర్వస్య ప్రియ ఆసీన్మహాయశాః॥12॥

పరిక్షీణేషు కురుషు ఉత్తరాయామజాయత
పరిక్షిదభవత్తేన సౌభద్రస్యాత్మజో బలీ॥13॥

రాజధర్మార్థకుశలో యుక్తః సర్వగుణైర్నృపః
జితేంద్రియశ్చాత్మవాంశ్చ మేధావీ వృద్ధసేవితః॥14॥

షడ్వర్గవిన్మహాబుద్ధిర్నీతిధర్మవిదుత్తమః
ప్రజా ఇమాస్తవ పితా షష్టిం వర్షాణ్యపాలయత్
తతో దిష్టాంతమాపన్నః సర్వేణానతివర్తితం॥15॥

తతస్త్వం పురుషశ్రేష్ఠ ధర్మేణ ప్రతిపేదివాన్
ఇదం వర్షసహస్రాయ రాజ్యం కురుకులాగతం
బాల ఏవాభిజాతోఽసి సర్వభూతానుపాలకః॥16॥

జనమేజయ ఉవాచ

నాస్మిన్కులే జాతు బభూవ రాజా; యో న ప్రజానాం హితకృత్ప్రియశ్చ
విశేషతః ప్రేక్ష్య పితామహానాం; వృత్తం మహద్వృత్తపరాయణానాం॥17॥

కథం నిధనమాపన్నః పితా మమ తథావిధః
ఆచక్షధ్వం యథావన్మే శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥18॥

సూత ఉవాచ

ఏవం సంచోదితా రాజ్ఞా మంత్రిణస్తే నరాధిపం
ఊచుః సర్వే యథావృత్తం రాజ్ఞః ప్రియహితే రతాః॥19॥

బభూవ మృగయాశీలస్తవ రాజన్పితా సదా
యథా పాండుర్మహాభాగో ధనుర్ధరవరో యుధి
అస్మాస్వాసజ్య సర్వాణి రాజకార్యాణ్యశేషతః॥20॥

స కదాచిద్వనచరో మృగం వివ్యాధ పత్రిణా
విద్ధ్వా చాన్వసరత్తూర్ణం తం మృగం గహనే వనే॥21॥

పదాతిర్బద్ధనిస్త్రింశస్తతాయుధకలాపవాన్
న చాససాద గహనే మృగం నష్టం పితా తవ॥22॥

పరిశ్రాంతో వయఃస్థశ్చ షష్టివర్షో జరాన్వితః
క్షుధితః స మహారణ్యే దదర్శ మునిమంతికే॥23॥

స తం పప్రచ్ఛ రాజేంద్రో మునిం మౌనవ్రతాన్వితం
న చ కించిదువాచైనం స మునిః పృచ్ఛతోఽపి సన్॥24॥

తతో రాజా క్షుచ్ఛ్రమార్తస్తం మునిం స్థాణువత్స్థితం
మౌనవ్రతధరం శాంతం సద్యో మన్యువశం యయౌ॥25॥

న బుబోధ హి తం రాజా మౌనవ్రతధరం మునిం
స తం మన్యుసమావిష్టో ధర్షయామాస తే పితా॥26॥

మృతం సర్పం ధనుష్కోట్యా సముత్క్షిప్య ధరాతలాత్
తస్య శుద్ధాత్మనః ప్రాదాత్స్కంధే భరతసత్తమ॥27॥

న చోవాచ స మేధావీ తమథో సాధ్వసాధు వా
తస్థౌ తథైవ చాక్రుధ్యన్సర్పం స్కంధేన ధారయన్॥28॥

మంత్రిణ ఊచుః

తతః స రాజా రాజేంద్ర స్కంధే తస్య భుజంగమం
మునేః క్షుత్క్షామ ఆసజ్య స్వపురం పునరాయయౌ॥1॥

ఋషేస్తస్య తు పుత్రోఽభూద్గవి జాతో మహాయశాః
శృంగీ నామ మహాతేజాస్తిగ్మవీర్యోఽతికోపనః॥2॥

బ్రహ్మాణం సోఽభ్యుపాగమ్య మునిః పూజాం చకార హ
అనుజ్ఞాతో గతస్తత్ర శృంగీ శుశ్రావ తం తదా
సఖ్యుః సకాశాత్పితరం పిత్రా తే ధర్షితం తథా॥3॥

మృతం సర్పం సమాసక్తం పిత్రా తే జనమేజయ
వహంతం కురుశార్దూల స్కంధేనానపకారిణం॥4॥

తపస్వినమతీవాథ తం మునిప్రవరం నృప
జితేంద్రియం విశుద్ధం చ స్థితం కర్మణ్యథాద్భుతే॥5॥

తపసా ద్యోతితాత్మానం స్వేష్వంగేషు యతం తథా
శుభాచారం శుభకథం సుస్థిరం తమలోలుపం॥6॥

అక్షుద్రమనసూయం చ వృద్ధం మౌనవ్రతే స్థితం
శరణ్యం సర్వభూతానాం పిత్రా విప్రకృతం తవ॥7॥

శశాపాథ స తచ్ఛ్రుత్వా పితరం తే రుషాన్వితః
ఋషేః పుత్రో మహాతేజా బాలోఽపి స్థవిరైర్వరః॥8॥

స క్షిప్రముదకం స్పృష్ట్వా రోషాదిదమువాచ హ
పితరం తేఽభిసంధాయ తేజసా ప్రజ్వలన్నివ॥9॥

అనాగసి గురౌ యో మే మృతం సర్పమవాసృజత్
తం నాగస్తక్షకః క్రుద్ధస్తేజసా సాదయిష్యతి
సప్తరాత్రాదితః పాపం పశ్య మే తపసో బలం॥10॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ తత్ర పితా యత్రాస్య సోఽభవత్
దృష్ట్వా చ పితరం తస్మై శాపం తం ప్రత్యవేదయత్॥11॥

స చాపి మునిశార్దూలః ప్రేషయామాస తే పితుః
శప్తోఽసి మమ పుత్రేణ యత్తో భవ మహీపతే
తక్షకస్త్వాం మహారాజ తేజసా సాదయిష్యతి॥12॥

శ్రుత్వా తు తద్వచో ఘోరం పితా తే జనమేజయ
యత్తోఽభవత్పరిత్రస్తస్తక్షకాత్పన్నగోత్తమాత్॥13॥

తతస్తస్మింస్తు దివసే సప్తమే సముపస్థితే
రాజ్ఞః సమీపం బ్రహ్మర్షిః కాశ్యపో గంతుమైచ్ఛత॥14॥

తం దదర్శాథ నాగేంద్రః కాశ్యపం తక్షకస్తదా
తమబ్రవీత్పన్నగేంద్రః కాశ్యపం త్వరితం వ్రజన్
క్వ భవాంస్త్వరితో యాతి కిం చ కార్యం చికీర్షతి॥15॥

కాశ్యప ఉవాచ

యత్ర రాజా కురుశ్రేష్ఠః పరిక్షిన్నామ వై ద్విజ
తక్షకేణ భుజంగేన ధక్ష్యతే కిల తత్ర వై॥16॥

గచ్ఛామ్యహం తం త్వరితః సద్యః కర్తుమపజ్వరం
మయాభిపన్నం తం చాపి న సర్పో ధర్షయిష్యతి ॥17॥

తక్షక ఉవాచ

కిమర్థం తం మయా దష్టం సంజీవయితుమిచ్ఛసి
బ్రూహి కామమహం తేఽద్య దద్మి స్వం వేశ్మ గమ్యతాం ॥18॥

మంత్రిణ ఊచుః

ధనలిప్సురహం తత్ర యామీత్యుక్తశ్చ తేన సః
తమువాచ మహాత్మానం మానయఞ్శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥19॥

యావద్ధనం ప్రార్థయసే తస్మాద్రాజ్ఞస్తతోఽధికం
గృహాణ మత్త ఏవ త్వం సంనివర్తస్వ చానఘ ॥20॥

స ఏవముక్తో నాగేన కాశ్యపో ద్విపదాం వరః
లబ్ధ్వా విత్తం నివవృతే తక్షకాద్యావదీప్సితం ॥21॥

తస్మిన్ప్రతిగతే విప్రే ఛద్మనోపేత్య తక్షకః
తం నృపం నృపతిశ్రేష్ఠ పితరం ధార్మికం తవ ॥22॥

ప్రాసాదస్థం యత్తమపి దగ్ధవాన్విషవహ్నినా
తతస్త్వం పురుషవ్యాఘ్ర విజయాయాభిషేచితః ॥23॥

ఏతద్దృష్టం శ్రుతం చాపి యథావన్నృపసత్తమ
అస్మాభిర్నిఖిలం సర్వం కథితం తే సుదారుణం ॥24॥

శ్రుత్వా చైతం నృపశ్రేష్ఠ పార్థివస్య పరాభవం
అస్య చర్షేరుత్తంకస్య విధత్స్వ యదనంతరం ॥25॥

జనమేజయ ఉవాచ

ఏతత్తు శ్రోతుమిచ్ఛామి అటవ్యాం నిర్జనే వనే
సంవాదం పన్నగేంద్రస్య కాశ్యపస్య చ యత్తదా ॥26॥

కేన దృష్టం శ్రుతం చాపి భవతాం శ్రోత్రమాగతం
శ్రుత్వా చాథ విధాస్యామి పన్నగాంతకరీం మతిం ॥27॥

మంత్రిణ ఊచుః

శృణు రాజన్యథాస్మాకం యేనైతత్కథితం పురా
సమాగమం ద్విజేంద్రస్య పన్నగేంద్రస్య చాధ్వని ॥28॥

తస్మిన్వృక్షే నరః కశ్చిదింధనార్థాయ పార్థివ
విచిన్వన్పూర్వమారూఢః శుష్కశాఖం వనస్పతిం
అబుధ్యమానౌ తం తత్ర వృక్షస్థం పన్నగద్విజౌ ॥29॥

స తు తేనైవ వృక్షేణ భస్మీభూతోఽభవత్తదా
ద్విజప్రభావాద్రాజేంద్ర జీవితః సవనస్పతిః ॥30॥

తేన గత్వా నృపశ్రేష్ఠ నగరేఽస్మిన్నివేదితం
యథావృత్తం తు తత్సర్వం తక్షకస్య ద్విజస్య చ ॥31॥

ఏతత్తే కథితం రాజన్యథావృత్తం యథాశ్రుతం
శ్రుత్వా తు నృపశార్దూల ప్రకురుష్వ యథేప్సితం॥32॥

సూత ఉవాచ

మంత్రిణాం తు వచః శ్రుత్వా స రాజా జనమేజయః
పర్యతప్యత దుఃఖార్తః ప్రత్యపింషత్కరే కరం॥33॥

నిఃశ్వాసముష్ణమసకృద్దీర్ఘం రాజీవలోచనః
ముమోచాశ్రూణి చ తదా నేత్రాభ్యాం ప్రతతం నృపః
ఉవాచ చ మహీపాలో దుఃఖశోకసమన్వితః॥34॥

శ్రుత్వైతద్భవతాం వాక్యం పితుర్మే స్వర్గతిం ప్రతి
నిశ్చితేయం మమ మతిర్యా వై తాం మే నిబోధత॥35॥

అనంతరమహం మన్యే తక్షకాయ దురాత్మనే
ప్రతికర్తవ్యమిత్యేవ యేన మే హింసితః పితా॥36॥

ఋషేర్హి శృంగేర్వచనం కృత్వా దగ్ధ్వా చ పార్థివం
యది గచ్ఛేదసౌ పాపో నను జీవేత్పితా మమ॥37॥

పరిహీయేత కిం తస్య యది జీవేత్స పార్థివః
కాశ్యపస్య ప్రసాదేన మంత్రిణాం సునయేన చ॥38॥

స తు వారితవాన్మోహాత్కాశ్యపం ద్విజసత్తమం
సంజిజీవయిషుం ప్రాప్తం రాజానమపరాజితం॥39॥

మహానతిక్రమో హ్యేష తక్షకస్య దురాత్మనః
ద్విజస్య యోఽదదద్ద్రవ్యం మా నృపం జీవయేదితి॥40॥

ఉత్తంకస్య ప్రియం కుర్వన్నాత్మనశ్చ మహత్ప్రియం
భవతాం చైవ సర్వేషాం యాస్యామ్యపచితిం పితుః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతః శ్రీమాన్మంత్రిభిశ్చానుమోదితః
ఆరురోహ ప్రతిజ్ఞాం స సర్పసత్రాయ పార్థివః
బ్రహ్మన్భరతశార్దూలో రాజా పారిక్షితస్తదా॥1॥

పురోహితమథాహూయ ఋత్విజం వసుధాధిపః
అబ్రవీద్వాక్యసంపన్నః సంపదర్థకరం వచః॥2॥

యో మే హింసితవాంస్తాతం తక్షకః స దురాత్మవాన్
ప్రతికుర్యాం యథా తస్య తద్భవంతో బ్రువంతు మే॥3॥

అపి తత్కర్మ విదితం భవతాం యేన పన్నగం
తక్షకం సంప్రదీప్తేఽగ్నౌ ప్రాప్స్యేఽహం సహబాంధవం॥4॥

యథా తేన పితా మహ్యం పూర్వం దగ్ధో విషాగ్నినా
తథాహమపి తం పాపం దగ్ధుమిచ్ఛామి పన్నగం॥5॥

ఋత్విజ ఊచుః

అస్తి రాజన్మహత్సత్రం త్వదర్థం దేవనిర్మితం
సర్పసత్రమితి ఖ్యాతం పురాణే కథ్యతే నృప ॥6॥

ఆహర్తా తస్య సత్రస్య త్వన్నాన్యోఽస్తి నరాధిప
ఇతి పౌరాణికాః ప్రాహురస్మాకం చాస్తి స క్రతుః ॥7॥

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తః స రాజర్షిర్మేనే సర్పం హి తక్షకం
హుతాశనముఖం దీప్తం ప్రవిష్టమితి సత్తమ ॥8॥

తతోఽబ్రవీన్మంత్రవిదస్తాన్రాజా బ్రాహ్మణాంస్తదా
ఆహరిష్యామి తత్సత్రం సంభారాః సంభ్రియంతు మే ॥9॥

తతస్తే ఋత్విజస్తస్య శాస్త్రతో ద్విజసత్తమ
దేశం తం మాపయామాసుర్యజ్ఞాయతనకారణాత్
యథావజ్జ్ఞానవిదుషః సర్వే బుద్ధ్యా పరం గతాః ॥10॥

ఋద్ధ్యా పరమయా యుక్తమిష్టం ద్విజగణాయుతం
ప్రభూతధనధాన్యాఢ్యమృత్విగ్భిః సునివేశితం ॥11॥

నిర్మాయ చాపి విధివద్యజ్ఞాయతనమీప్సితం
రాజానం దీక్షయామాసుః సర్పసత్రాప్తయే తదా ॥12॥

ఇదం చాసీత్తత్ర పూర్వం సర్పసత్రే భవిష్యతి
నిమిత్తం మహదుత్పన్నం యజ్ఞవిఘ్నకరం తదా ॥13॥

యజ్ఞస్యాయతనే తస్మిన్క్రియమాణే వచోఽబ్రవీత్
స్థపతిర్బుద్ధిసంపన్నో వాస్తువిద్యావిశారదః ॥14॥

ఇత్యబ్రవీత్సూత్రధారః సూతః పౌరాణికస్తదా
యస్మిందేశే చ కాలే చ మాపనేయం ప్రవర్తితా
బ్రాహ్మణం కారణం కృత్వా నాయం సంస్థాస్యతే క్రతుః ॥15॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు రాజా స ప్రాగ్దీక్షాకాలమబ్రవీత్
క్షత్తారం నేహ మే కశ్చిదజ్ఞాతః ప్రవిశేదితి ॥16॥

తతః కర్మ ప్రవవృతే సర్పసత్రే విధానతః
పర్యక్రామంశ్చ విధివత్స్వే స్వే కర్మణి యాజకాః ॥17॥

పరిధాయ కృష్ణవాసాంసి ధూమసంరక్తలోచనాః
జుహువుర్మంత్రవచ్చైవ సమిద్ధం జాతవేదసం ॥18॥

కంపయంతశ్చ సర్వేషామురగాణాం మనాంసి తే
సర్పానాజుహువుస్తత్ర సర్వానగ్నిముఖే తదా ॥19॥

తతః సర్పాః సమాపేతుః ప్రదీప్తే హవ్యవాహనే
విచేష్టమానాః కృపణా ఆహ్వయంతః పరస్పరం ॥20॥

విస్ఫురంతః శ్వసంతశ్చ వేష్టయంతస్తథా పరే
పుచ్ఛైః శిరోభిశ్చ భృశం చిత్రభానుం ప్రపేదిరే ॥21॥

శ్వేతాః కృష్ణాశ్చ నీలాశ్చ స్థవిరాః శిశవస్తథా
రువంతో భైరవాన్నాదాన్పేతుర్దీప్తే విభావసౌ ॥22॥

ఏవం శతసహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
అవశాని వినష్టాని పన్నగానాం ద్విజోత్తమ ॥23॥

ఇందురా ఇవ తత్రాన్యే హస్తిహస్తా ఇవాపరే
మత్తా ఇవ చ మాతంగా మహాకాయా మహాబలాః॥24॥

ఉచ్చావచాశ్చ బహవో నానావర్ణా విషోల్బణాః
ఘోరాశ్చ పరిఘప్రఖ్యా దందశూకా మహాబలాః
ప్రపేతురగ్నావురగా మాతృవాగ్దండపీడితాః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

శౌనక ఉవాచ

సర్పసత్రే తదా రాజ్ఞః పాండవేయస్య ధీమతః
జనమేజయస్య కే త్వాసన్నృత్విజః పరమర్షయః॥1॥

కే సదస్యా బభూవుశ్చ సర్పసత్రే సుదారుణే
విషాదజననేఽత్యర్థం పన్నగానాం మహాభయే॥2॥

సర్వం విస్తరతస్తాత భవాఙ్శంసితుమర్హతి
సర్పసత్రవిధానజ్ఞా విజ్ఞేయాస్తే హి సూతజ॥3॥

సూత ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి నామానీహ మనీషిణాం
యే ఋత్విజః సదస్యాశ్చ తస్యాసన్నృపతేస్తదా॥4॥

తత్ర హోతా బభూవాథ బ్రాహ్మణశ్చండభార్గవః
చ్యవనస్యాన్వయే జాతః ఖ్యాతో వేదవిదాం వరః॥5॥

ఉద్గాతా బ్రాహ్మణో వృద్ధో విద్వాన్కౌత్సార్యజైమినిః
బ్రహ్మాభవచ్ఛార్ఙ్గరవో అధ్వర్యుర్బోధపింగలః॥6॥

సదస్యశ్చాభవద్వ్యాసః పుత్రశిష్యసహాయవాన్
ఉద్దాలకః శమఠకః శ్వేతకేతుశ్చ పంచమః॥7॥

అసితో దేవలశ్చైవ నారదః పర్వతస్తథా
ఆత్రేయః కుండజఠరో ద్విజః కుటిఘటస్తథా॥8॥

వాత్స్యః శ్రుతశ్రవా వృద్ధస్తపఃస్వాధ్యాయశీలవాన్
కహోడో దేవశర్మా చ మౌద్గల్యః శమసౌభరః॥9॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో బ్రాహ్మణాః సంశితవ్రతాః
సదస్యా అభవంస్తత్ర సత్రే పారిక్షితస్య హ॥10॥

జుహ్వత్స్వృత్విక్ష్వథ తదా సర్పసత్రే మహాక్రతౌ
అహయః ప్రాపతంస్తత్ర ఘోరాః ప్రాణిభయావహాః॥11॥

వసామేదోవహాః కుల్యా నాగానాం సంప్రవర్తితాః
వవౌ గంధశ్చ తుములో దహ్యతామనిశం తదా॥12॥

పతతాం చైవ నాగానాం ధిష్ఠితానాం తథాంబరే
అశ్రూయతానిశం శబ్దః పచ్యతాం చాగ్నినా భృశం॥13॥

తక్షకస్తు స నాగేంద్రః పురందరనివేశనం
గతః శ్రుత్వైవ రాజానం దీక్షితం జనమేజయం॥14॥

తతః సర్వం యథావృత్తమాఖ్యాయ భుజగోత్తమః
అగచ్ఛచ్ఛరణం భీత ఆగస్కృత్వా పురందరం॥15॥

తమింద్రః ప్రాహ సుప్రీతో న తవాస్తీహ తక్షక
భయం నాగేంద్ర తస్మాద్వై సర్పసత్రాత్కథంచన॥16॥

ప్రసాదితో మయా పూర్వం తవార్థాయ పితామహః
తస్మాత్తవ భయం నాస్తి వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥17॥

ఏవమాశ్వాసితస్తేన తతః స భుజగోత్తమః
ఉవాస భవనే తత్ర శక్రస్య ముదితః సుఖీ॥18॥

అజస్రం నిపతత్స్వగ్నౌ నాగేషు భృశదుఃఖితః
అల్పశేషపరీవారో వాసుకిః పర్యతప్యత॥19॥

కశ్మలం చావిశద్ఘోరం వాసుకిం పన్నగేశ్వరం
స ఘూర్ణమానహృదయో భగినీమిదమబ్రవీత్॥20॥

దహ్యంతేఽఙ్గాని మే భద్రే దిశో న ప్రతిభాంతి చ
సీదామీవ చ సంమోహాద్ఘూర్ణతీవ చ మే మనః॥21॥

దృష్టిర్భ్రమతి మేఽతీవ హృదయం దీర్యతీవ చ
పతిష్యామ్యవశోఽద్యాహం తస్మిందీప్తే విభావసౌ॥22॥

పారిక్షితస్య యజ్ఞోఽసౌ వర్తతేఽస్మజ్జిఘాంసయా
వ్యక్తం మయాపి గంతవ్యం పితృరాజనివేశనం॥23॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తో యదర్థమసి మే స్వసః
జరత్కారోః పురా దత్తా సా త్రాహ్యస్మాన్సబాంధవాన్॥24॥

ఆస్తీకః కిల యజ్ఞం తం వర్తంతం భుజగోత్తమే
ప్రతిషేత్స్యతి మాం పూర్వం స్వయమాహ పితామహః॥25॥

తద్వత్సే బ్రూహి వత్సం స్వం కుమారం వృద్ధసంమతం
మమాద్య త్వం సభృత్యస్య మోక్షార్థం వేదవిత్తమం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

సూత ఉవాచ

తత ఆహూయ పుత్రం స్వం జరత్కారుర్భుజంగమా
వాసుకేర్నాగరాజస్య వచనాదిదమబ్రవీత్॥1॥

అహం తవ పితుః పుత్ర భ్రాత్రా దత్తా నిమిత్తతః
కాలః స చాయం సంప్రాప్తస్తత్కురుష్వ యథాతథం॥2॥

ఆస్తీక ఉవాచ

కింనిమిత్తం మమ పితుర్దత్తా త్వం మాతులేన మే
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన శ్రుత్వా కర్తాస్మి తత్తథా॥3॥

సూత ఉవాచ

తత ఆచష్ట సా తస్మై బాంధవానాం హితైషిణీ
భగినీ నాగరాజస్య జరత్కారురవిక్లవా॥4॥

భుజగానామశేషాణాం మాతా కద్రూరితి శ్రుతిః
తయా శప్తా రుషితయా సుతా యస్మాన్నిబోధ తత్॥5॥

ఉచ్చైఃశ్రవాః సోఽశ్వరాజో యన్మిథ్యా న కృతో మమ
వినతానిమిత్తం పణితే దాసభావాయ పుత్రకాః॥6॥

జనమేజయస్య వో యజ్ఞే ధక్ష్యత్యనిలసారథిః
తత్ర పంచత్వమాపన్నాః ప్రేతలోకం గమిష్యథ॥7॥

తాం చ శప్తవతీమేవం సాక్షాల్లోకపితామహః
ఏవమస్త్వితి తద్వాక్యం ప్రోవాచానుముమోద చ॥8॥

వాసుకిశ్చాపి తచ్ఛ్రుత్వా పితామహవచస్తదా
అమృతే మథితే తాత దేవాఞ్శరణమీయివాన్॥9॥

సిద్ధార్థాశ్చ సురాః సర్వే ప్రాప్యామృతమనుత్తమం
భ్రాతరం మే పురస్కృత్య ప్రజాపతిముపాగమన్॥10॥

తే తం ప్రసాదయామాసుర్దేవాః సర్వే పితామహం
రాజ్ఞా వాసుకినా సార్ధం స శాపో న భవేదితి॥11॥

వాసుకిర్నాగరాజోఽయం దుఃఖితో జ్ఞాతికారణాత్
అభిశాపః స మాత్రాస్య భగవన్న భవేదితి॥12॥

బ్రహ్మోవాచ

జరత్కారుర్జరత్కారుం యాం భార్యాం సమవాప్స్యతి
తత్ర జాతో ద్విజః శాపాద్భుజగాన్మోక్షయిష్యతి॥13॥

జరత్కారురువాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం వాసుకిః పన్నగేశ్వరః
ప్రాదాన్మామమరప్రఖ్య తవ పిత్రే మహాత్మనే
ప్రాగేవానాగతే కాలే తత్ర త్వం మయ్యజాయథాః॥14॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తో భయాన్నస్త్రాతుమర్హసి
భ్రాతరం చైవ మే తస్మాత్త్రాతుమర్హసి పావకాత్॥15॥

అమోఘం నః కృతం తత్స్యాద్యదహం తవ ధీమతే
పిత్రే దత్తా విమోక్షార్థం కథం వా పుత్ర మన్యసే॥16॥

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తస్తథేత్యుక్త్వా సోఽస్తీకో మాతరం తదా
అబ్రవీద్దుఃఖసంతప్తం వాసుకిం జీవయన్నివ॥17॥

అహం త్వాం మోక్షయిష్యామి వాసుకే పన్నగోత్తమ
తస్మాచ్ఛాపాన్మహాసత్త్వ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥18॥

భవ స్వస్థమనా నాగ న హి తే విద్యతే భయం
ప్రయతిష్యే తథా సౌమ్య యథా శ్రేయో భవిష్యతి
న మే వాగనృతం ప్రాహ స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా॥19॥

తం వై నృపవరం గత్వా దీక్షితం జనమేజయం
వాగ్భిర్మంగలయుక్తాభిస్తోషయిష్యేఽద్య మాతుల
యథా స యజ్ఞో నృపతేర్నిర్వర్తిష్యతి సత్తమ॥20॥

స సంభావయ నాగేంద్ర మయి సర్వం మహామతే
న తే మయి మనో జాతు మిథ్యా భవితుమర్హతి॥21॥

వాసుకిరువాచ

ఆస్తీక పరిఘూర్ణామి హృదయం మే విదీర్యతే
దిశశ్చ న ప్రజానామి బ్రహ్మదండనిపీడితః॥22॥

ఆస్తీక ఉవాచ

న సంతాపస్త్వయా కార్యః కథంచిత్పన్నగోత్తమ
దీప్తాదగ్నేః సముత్పన్నం నాశయిష్యామి తే భయం॥23॥

బ్రహ్మదండం మహాఘోరం కాలాగ్నిసమతేజసం
నాశయిష్యామి మాత్ర త్వం భయం కార్షీః కథంచన॥24॥

సూత ఉవాచ

తతః స వాసుకేర్ఘోరమపనీయ మనోజ్వరం
ఆధాయ చాత్మనోఽఙ్గేషు జగామ త్వరితో భృశం॥25॥

జనమేజయస్య తం యజ్ఞం సర్వైః సముదితం గుణైః
మోక్షాయ భుజగేంద్రాణామాస్తీకో ద్విజసత్తమః॥26॥

స గత్వాపశ్యదాస్తీకో యజ్ఞాయతనముత్తమం
వృతం సదస్యైర్బహుభిః సూర్యవహ్నిసమప్రభైః॥27॥

స తత్ర వారితో ద్వాఃస్థైః ప్రవిశంద్విజసత్తమః
అభితుష్టావ తం యజ్ఞం ప్రవేశార్థీ ద్విజోత్తమః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

ఆస్తీక ఉవాచ

సోమస్య యజ్ఞో వరుణస్య యజ్ఞః; ప్రజాపతేర్యజ్ఞ ఆసీత్ప్రయాగే
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥1॥

శక్రస్య యజ్ఞః శతసంఖ్య ఉక్త;స్తథాపరస్తుల్యసంఖ్యః శతం వై
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥2॥

యమస్య యజ్ఞో హరిమేధసశ్చ; యథా యజ్ఞో రంతిదేవస్య రాజ్ఞః
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥3॥

గయస్య యజ్ఞః శశబిందోశ్చ రాజ్ఞో; యజ్ఞస్తథా వైశ్రవణస్య రాజ్ఞః
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥4॥

నృగస్య యజ్ఞస్త్వజమీఢస్య చాసీ;ద్యథా యజ్ఞో దాశరథేశ్చ రాజ్ఞః
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥5॥

యజ్ఞః శ్రుతో నో దివి దేవసూనో;ర్యుధిష్ఠిరస్యాజమీఢస్య రాజ్ఞః
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥6॥

కృష్ణస్య యజ్ఞః సత్యవత్యాః సుతస్య; స్వయం చ కర్మ ప్రచకార యత్ర
తథా యజ్ఞోఽయం తవ భారతాగ్ర్య; పారిక్షిత స్వస్తి నోఽస్తు ప్రియేభ్యః॥7॥

ఇమే హి తే సూర్యహుతాశవర్చసః; సమాసతే వృత్రహణః క్రతుం యథా
నైషాం జ్ఞానం విద్యతే జ్ఞాతుమద్య; దత్తం యేభ్యో న ప్రణశ్యేత్కథంచిత్॥8॥

ఋత్విక్సమో నాస్తి లోకేషు చైవ; ద్వైపాయనేనేతి వినిశ్చితం మే
ఏతస్య శిష్యా హి క్షితిం చరంతి; సర్వర్త్విజః కర్మసు స్వేషు దక్షాః॥9॥

విభావసుశ్చిత్రభానుర్మహాత్మా; హిరణ్యరేతా విశ్వభుక్కృష్ణవర్త్మా
ప్రదక్షిణావర్తశిఖః ప్రదీప్తో; హవ్యం తవేదం హుతభుగ్వష్టి దేవః॥10॥

నేహ త్వదన్యో విద్యతే జీవలోకే; సమో నృపః పాలయితా ప్రజానాం
ధృత్యా చ తే ప్రీతమనాః సదాహం; త్వం వా రాజా ధర్మరాజో యమో వా॥11॥

శక్రః సాక్షాద్వజ్రపాణిర్యథేహ; త్రాతా లోకేఽస్మింస్త్వం తథేహ ప్రజానాం
మతస్త్వం నః పురుషేంద్రేహ లోకే; న చ త్వదన్యో గృహపతిరస్తి యజ్ఞే॥12॥

ఖట్వాంగనాభాగదిలీపకల్పో; యయాతిమాంధాతృసమప్రభావః
ఆదిత్యతేజఃప్రతిమానతేజా; భీష్మో యథా భ్రాజసి సువ్రతస్త్వం॥13॥

వాల్మీకివత్తే నిభృతం సుధైర్యం; వసిష్ఠవత్తే నియతశ్చ కోపః
ప్రభుత్వమింద్రేణ సమం మతం మే; ద్యుతిశ్చ నారాయణవద్విభాతి॥14॥

యమో యథా ధర్మవినిశ్చయజ్ఞః; కృష్ణో యథా సర్వగుణోపపన్నః
శ్రియాం నివాసోఽసి యథా వసూనాం; నిధానభూతోఽసి తథా క్రతూనాం॥15॥

దంభోద్భవేనాసి సమో బలేన; రామో యథా శస్త్రవిదస్త్రవిచ్చ
ఔర్వత్రితాభ్యామసి తుల్యతేజా; దుష్ప్రేక్షణీయోఽసి భగీరథో వా॥16॥

సూత ఉవాచ

ఏవం స్తుతాః సర్వ ఏవ ప్రసన్నా; రాజా సదస్యా ఋత్విజో హవ్యవాహః
తేషాం దృష్ట్వా భావితానీంగితాని; ప్రోవాచ రాజా జనమేజయోఽథ॥17॥

జనమేజయ ఉవాచ

బాలో వాక్యం స్థవిర ఇవ ప్రభాషతే; నాయం బాలః స్థవిరోఽయం మతో మే
ఇచ్ఛామ్యహం వరమస్మై ప్రదాతుం; తన్మే విప్రా వితరధ్వం సమేతాః॥1॥

సదస్యా ఊచుః

బాలోఽపి విప్రో మాన్య ఏవేహ రాజ్ఞాం; యశ్చావిద్వాన్యశ్చ విద్వాన్యథావత్
సర్వాన్కామాంస్త్వత్త ఏషోఽర్హతేఽద్య; యథా చ నస్తక్షక ఏతి శీఘ్రం॥2॥

సూత ఉవాచ

వ్యాహర్తుకామే వరదే నృపే ద్విజం; వరం వృణీష్వేతి తతోఽభ్యువాచ
హోతా వాక్యం నాతిహృష్టాంతరాత్మా; కర్మణ్యస్మింస్తక్షకో నైతి తావత్॥3॥

జనమేజయ ఉవాచ

యథా చేదం కర్మ సమాప్యతే మే; యథా చ నస్తక్షక ఏతి శీఘ్రం
తథా భవంతః ప్రయతంతు సర్వే; పరం శక్త్యా స హి మే విద్విషాణః॥4॥

ఋత్విజ ఊచుః

యథా శాస్త్రాణి నః ప్రాహుర్యథా శంసతి పావకః
ఇంద్రస్య భవనే రాజంస్తక్షకో భయపీడితః॥5॥

సూత ఉవాచ

యథా సూతో లోహితాక్షో మహాత్మా; పౌరాణికో వేదితవాన్పురస్తాత్
స రాజానం ప్రాహ పృష్టస్తదానీం; యథాహుర్విప్రాస్తద్వదేతన్నృదేవ॥6॥

పురాణమాగమ్య తతో బ్రవీమ్యహం; దత్తం తస్మై వరమింద్రేణ రాజన్
వసేహ త్వం మత్సకాశే సుగుప్తో; న పావకస్త్వాం ప్రదహిష్యతీతి॥7॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా దీక్షితస్తప్యమాన; ఆస్తే హోతారం చోదయన్కర్మకాలే
హోతా చ యత్తః స జుహావ మంత్రై;రథో ఇంద్రః స్వయమేవాజగామ॥8॥

విమానమారుహ్య మహానుభావః; సర్వైర్దేవైః పరిసంస్తూయమానః
బలాహకైశ్చాప్యనుగమ్యమానో; విద్యాధరైరప్సరసాం గణైశ్చ॥9॥

తస్యోత్తరీయే నిహితః స నాగో; భయోద్విగ్నః శర్మ నైవాభ్యగచ్ఛత్
తతో రాజా మంత్రవిదోఽబ్రవీత్పునః; క్రుద్ధో వాక్యం తక్షకస్యాంతమిచ్ఛన్॥10॥

ఇంద్రస్య భవనే విప్రా యది నాగః స తక్షకః
తమింద్రేణైవ సహితం పాతయధ్వం విభావసౌ॥11॥

ఋత్విజ ఊచుః

అయమాయాతి వై తూర్ణం తక్షకస్తే వశం నృప
శ్రూయతేఽస్య మహాన్నాదో రువతో భైరవం భయాత్॥12॥

నూనం ముక్తో వజ్రభృతా స నాగో; భ్రష్టశ్చాంకాన్మంత్రవిస్రస్తకాయః
ఘూర్ణన్నాకాశే నష్టసంజ్ఞోఽభ్యుపైతి; తీవ్రాన్నిఃశ్వాసాన్నిఃశ్వసన్పన్నగేంద్రః॥13॥

వర్తతే తవ రాజేంద్ర కర్మైతద్విధివత్ప్రభో
అస్మై తు ద్విజముఖ్యాయ వరం త్వం దాతుమర్హసి॥14॥

జనమేజయ ఉవాచ

బాలాభిరూపస్య తవాప్రమేయ; వరం ప్రయచ్ఛామి యథానురూపం
వృణీష్వ యత్తేఽభిమతం హృది స్థితం; తత్తే ప్రదాస్యామ్యపి చేదదేయం॥15॥

సూత ఉవాచ

పతిష్యమాణే నాగేంద్రే తక్షకే జాతవేదసి
ఇదమంతరమిత్యేవం తదాస్తీకోఽభ్యచోదయత్॥16॥

వరం దదాసి చేన్మహ్యం వృణోమి జనమేజయ
సత్రం తే విరమత్వేతన్న పతేయురిహోరగాః॥17॥

ఏవముక్తస్తతో రాజా బ్రహ్మన్పారిక్షితస్తదా
నాతిహృష్టమనా వాక్యమాస్తీకమిదమబ్రవీత్॥18॥

సువర్ణం రజతం గాశ్చ యచ్చాన్యన్మన్యసే విభో
తత్తే దద్యాం వరం విప్ర న నివర్తేత్క్రతుర్మమ॥19॥

ఆస్తీక ఉవాచ

సువర్ణం రజతం గాశ్చ న త్వాం రాజన్వృణోమ్యహం
సత్రం తే విరమత్వేతత్స్వస్తి మాతృకులస్య నః॥20॥

సూత ఉవాచ

ఆస్తీకేనైవముక్తస్తు రాజా పారిక్షితస్తదా
పునః పునరువాచేదమాస్తీకం వదతాం వరం॥21॥

అన్యం వరయ భద్రం తే వరం ద్విజవరోత్తమ
అయాచత న చాప్యన్యం వరం స భృగునందన॥22॥

తతో వేదవిదస్తత్ర సదస్యాః సర్వ ఏవ తం
రాజానమూచుః సహితా లభతాం బ్రాహ్మణో వరం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

శౌనక ఉవాచ

యే సర్పాః సర్పసత్రేఽస్మిన్పతితా హవ్యవాహనే
తేషాం నామాని సర్వేషాం శ్రోతుమిచ్ఛామి సూతజ॥1॥

సూత ఉవాచ

సహస్రాణి బహూన్యస్మిన్ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
న శక్యం పరిసంఖ్యాతుం బహుత్వాద్వేదవిత్తమ ||2||

యథాస్మృతి తు నామాని పన్నగానాం నిబోధ మే
ఉచ్యమానాని ముఖ్యానాం హుతానాం జాతవేదసి ||3||

వాసుకేః కులజాంస్తావత్ప్రాధాన్యేన నిబోధ మే
నీలరక్తాన్సితాన్ఘోరాన్మహాకాయాన్విషోల్బణాన్ ||4||

కోటికో మానసః పూర్ణః సహః పైలో హలీసకః
పిచ్ఛిలః కోణపశ్చక్రః కోణవేగః ప్రకాలనః ||5||

హిరణ్యవాహః శరణః కక్షకః కాలదంతకః
ఏతే వాసుకిజా నాగాః ప్రవిష్టా హవ్యవాహనం ||6||

తక్షకస్య కులే జాతాన్ప్రవక్ష్యామి నిబోధ తాన్
పుచ్ఛండకో మండలకః పిండభేత్తా రభేణకః ||7||

ఉచ్ఛిఖః సురసో ద్రంగో బలహేడో విరోహణః
శిలీశలకరో మూకః సుకుమారః ప్రవేపనః ||8||

ముద్గరః శశరోమా చ సుమనా వేగవాహనః
ఏతే తక్షకజా నాగాః ప్రవిష్టా హవ్యవాహనం ||9||

పారావతః పారియాత్రః పాండరో హరిణః కృశః
విహంగః శరభో మోదః ప్రమోదః సంహతాంగదః ||10||

ఐరావతకులాదేతే ప్రవిష్టా హవ్యవాహనం
కౌరవ్యకులజాన్నాగాఞ్శృణు మే ద్విజసత్తమ ||11||

ఐండిలః కుండలో ముండో వేణిస్కంధః కుమారకః
బాహుకః శృంగవేగశ్చ ధూర్తకః పాతపాతరౌ ||12||

ధృతరాష్ట్రకులే జాతాఞ్శృణు నాగాన్యథాతథం
కీర్త్యమానాన్మయా బ్రహ్మన్వాతవేగాన్విషోల్బణాన్ ||13||

శంకుకర్ణః పింగలకః కుఠారముఖమేచకౌ
పూర్ణాంగదః పూర్ణముఖః ప్రహసః శకునిర్దరిః ||14||

ఆమాహఠః కోమఠకః శ్వసనో మానవో వటః
భైరవో ముండవేదాంగః పిశంగశ్చోద్రపారగః ||15||

ఋషభో వేగవాన్నామ పిండారకమహాహనూ
రక్తాంగః సర్వసారంగః సమృద్ధః పాటరాక్షసౌ ||16||

వరాహకో వారణకః సుమిత్రశ్చిత్రవేదికః
పరాశరస్తరుణకో మణిస్కంధస్తథారుణిః ||17||

ఇతి నాగా మయా బ్రహ్మన్కీర్తితాః కీర్తివర్ధనాః
ప్రాధాన్యేన బహుత్వాత్తు న సర్వే పరికీర్తితాః ||18||

ఏతేషాం పుత్రపౌత్రాస్తు ప్రసవస్య చ సంతతిః
న శక్యాః పరిసంఖ్యాతుం యే దీప్తం పావకం గతాః ||19||

సప్తశీర్షా ద్విశీర్షాశ్చ పంచశీర్షాస్తథాపరే
కాలానలవిషా ఘోరా హుతాః శతసహస్రశః ||20||

మహాకాయా మహావీర్యాః శైలశృంగసముచ్ఛ్రయాః
యోజనాయామవిస్తారా ద్వియోజనసమాయతాః ||21||

కామరూపాః కామగమా దీప్తానలవిషోల్బణాః
దగ్ధాస్తత్ర మహాసత్రే బ్రహ్మదండనిపీడితాః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

సూత ఉవాచ

ఇదమత్యద్భుతం చాన్యదాస్తీకస్యానుశుశ్రుమః
తథా వరైశ్ఛంద్యమానే రాజ్ఞా పారిక్షితేన హ॥1॥

ఇంద్రహస్తాచ్చ్యుతో నాగః ఖ ఏవ యదతిష్ఠత
తతశ్చింతాపరో రాజా బభూవ జనమేజయః॥2॥

హూయమానే భృశం దీప్తే విధివత్పావకే తదా
న స్మ స ప్రాపతద్వహ్నౌ తక్షకో భయపీడితః॥3॥

శౌనక ఉవాచ

కిం సూత తేషాం విప్రాణాం మంత్రగ్రామో మనీషిణాం
న ప్రత్యభాత్తదాగ్నౌ యన్న పపాత స తక్షకః॥4॥

సూత ఉవాచ

తమింద్రహస్తాద్విస్రస్తం విసంజ్ఞం పన్నగోత్తమం
ఆస్తీకస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి వాచస్తిస్రోఽభ్యుదైరయత్॥5॥

వితస్థే సోఽన్తరిక్షేఽథ హృదయేన విదూయతా
యథా తిష్ఠేత వై కశ్చిద్గోచక్రస్యాంతరా నరః॥6॥

తతో రాజాబ్రవీద్వాక్యం సదస్యైశ్చోదితో భృశం
కామమేతద్భవత్వేవం యథాస్తీకస్య భాషితం॥7॥

సమాప్యతామిదం కర్మ పన్నగాః సంత్వనామయాః
ప్రీయతామయమాస్తీకః సత్యం సూతవచోఽస్తు తత్॥8॥

తతో హలహలాశబ్దః ప్రీతిజః సమవర్తత
ఆస్తీకస్య వరే దత్తే తథైవోపరరామ చ॥9॥

స యజ్ఞః పాండవేయస్య రాజ్ఞః పారిక్షితస్య హ
ప్రీతిమాంశ్చాభవద్రాజా భారతో జనమేజయః॥10॥

ఋత్విగ్భ్యః ససదస్యేభ్యో యే తత్రాసన్సమాగతాః
తేభ్యశ్చ ప్రదదౌ విత్తం శతశోఽథ సహస్రశః॥11॥

లోహితాక్షాయ సూతాయ తథా స్థపతయే విభుః
యేనోక్తం తత్ర సత్రాగ్రే యజ్ఞస్య వినివర్తనం॥12॥

నిమిత్తం బ్రాహ్మణ ఇతి తస్మై విత్తం దదౌ బహు
తతశ్చకారావభృథం విధిదృష్టేన కర్మణా॥13॥

ఆస్తీకం ప్రేషయామాస గృహానేవ సుసత్కృతం
రాజా ప్రీతమనాః ప్రీతం కృతకృత్యం మనీషిణం॥14॥

పునరాగమనం కార్యమితి చైనం వచోఽబ్రవీత్
భవిష్యసి సదస్యో మే వాజిమేధే మహాక్రతౌ॥15॥

తథేత్యుక్త్వా ప్రదుద్రావ స చాస్తీకో ముదా యుతః
కృత్వా స్వకార్యమతులం తోషయిత్వా చ పార్థివం॥16॥

స గత్వా పరమప్రీతో మాతరం మాతులం చ తం
అభిగమ్యోపసంగృహ్య యథావృత్తం న్యవేదయత్॥17॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రీయమాణాః సమేతా; యే తత్రాసన్పన్నగా వీతమోహాః
తేఽఽస్తీకే వై ప్రీతిమంతో బభూవు;రూచుశ్చైనం వరమిష్టం వృణీష్వ॥18॥

భూయో భూయః సర్వశస్తేఽబ్రువంస్తం; కిం తే ప్రియం కరవామోఽద్య విద్వన్
ప్రీతా వయం మోక్షితాశ్చైవ సర్వే; కామం కిం తే కరవామోఽద్య వత్స॥19॥

ఆస్తీక ఉవాచ

సాయం ప్రాతః సుప్రసన్నాత్మరూపా; లోకే విప్రా మానవాశ్చేతరేఽపి
ధర్మాఖ్యానం యే వదేయుర్మమేదం; తేషాం యుష్మద్భ్యో నైవ కించిద్భయం స్యాత్॥20॥

సూత ఉవాచ

తైశ్చాప్యుక్తో భాగినేయః ప్రసన్నై;రేతత్సత్యం కామమేవం చరంతః
ప్రీత్యా యుక్తా ఈప్సితం సర్వశస్తే; కర్తారః స్మ ప్రవణా భాగినేయ॥21॥

జరత్కారోర్జరత్కార్వాం సముత్పన్నో మహాయశాః
ఆస్తీకః సత్యసంధో మాం పన్నగేభ్యోఽభిరక్షతు॥22॥

అసితం చార్తిమంతం చ సునీథం చాపి యః స్మరేత్
దివా వా యది వా రాత్రౌ నాస్య సర్పభయం భవేత్॥23॥

సూత ఉవాచ

మోక్షయిత్వా స భుజగాన్సర్పసత్రాద్ద్విజోత్తమః
జగామ కాలే ధర్మాత్మా దిష్టాంతం పుత్రపౌత్రవాన్॥24॥

ఇత్యాఖ్యానం మయాస్తీకం యథావత్కీర్తితం తవ
యత్కీర్తయిత్వా సర్పేభ్యో న భయం విద్యతే క్వచిత్॥25॥

శ్రుత్వా ధర్మిష్ఠమాఖ్యానమాస్తీకం పుణ్యవర్ధనం
ఆస్తీకస్య కవేర్విప్ర శ్రీమచ్చరితమాదితః॥26॥

శౌనక ఉవాచ

భృగువంశాత్ప్రభృత్యేవ త్వయా మే కథితం మహత్
ఆఖ్యానమఖిలం తాత సౌతే ప్రీతోఽస్మి తేన తే॥27॥

ప్రక్ష్యామి చైవ భూయస్త్వాం యథావత్సూతనందన
యాం కథాం వ్యాససంపన్నాం తాం చ భూయః ప్రచక్ష్వ మే॥28॥

తస్మిన్పరమదుష్ప్రాపే సర్పసత్రే మహాత్మనాం
కర్మాంతరేషు విధివత్సదస్యానాం మహాకవే॥29॥

యా బభూవుః కథాశ్చిత్రా యేష్వర్థేషు యథాతథం
త్వత్త ఇచ్ఛామహే శ్రోతుం సౌతే త్వం వై విచక్షణః॥30॥

సూత ఉవాచ

కర్మాంతరేష్వకథయంద్విజా వేదాశ్రయాః కథాః
వ్యాసస్త్వకథయన్నిత్యమాఖ్యానం భారతం మహత్॥31॥

శౌనక ఉవాచ

మహాభారతమాఖ్యానం పాండవానాం యశస్కరం
జనమేజయేన యత్పృష్టః కృష్ణద్వైపాయనస్తదా॥32॥

శ్రావయామాస విధివత్తదా కర్మాంతరేషు సః
తామహం విధివత్పుణ్యాం శ్రోతుమిచ్ఛామి వై కథాం॥33॥

మనఃసాగరసంభూతాం మహర్షేః పుణ్యకర్మణః
కథయస్వ సతాం శ్రేష్ఠ న హి తృప్యామి సూతజ॥34॥

సూత ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి మహదాఖ్యానముత్తమం
కృష్ణద్వైపాయనమతం మహాభారతమాదితః॥35॥

తజ్జుషస్వోత్తమమతే కథ్యమానం మయా ద్విజ
శంసితుం తన్మనోహర్షో మమాపీహ ప్రవర్తతే॥36॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

సూత ఉవాచ

శ్రుత్వా తు సర్పసత్రాయ దీక్షితం జనమేజయం
అభ్యాగచ్ఛదృషిర్విద్వాన్కృష్ణద్వైపాయనస్తదా॥1॥

జనయామాస యం కాలీ శక్తేః పుత్రాత్పరాశరాత్
కన్యైవ యమునాద్వీపే పాండవానాం పితామహం॥2॥

జాతమాత్రశ్చ యః సద్య ఇష్ట్యా దేహమవీవృధత్
వేదాంశ్చాధిజగే సాంగాన్సేతిహాసాన్మహాయశాః॥3॥

యం నాతితపసా కశ్చిన్న వేదాధ్యయనేన చ
న వ్రతైర్నోపవాసైశ్చ న ప్రసూత్యా న మన్యునా॥4॥

వివ్యాసైకం చతుర్ధా యో వేదం వేదవిదాం వరః
పరావరజ్ఞో బ్రహ్మర్షిః కవిః సత్యవ్రతః శుచిః॥5॥

యః పాండుం ధృతరాష్ట్రం చ విదురం చాప్యజీజనత్
శంతనోః సంతతిం తన్వన్పుణ్యకీర్తిర్మహాయశాః॥6॥

జనమేజయస్య రాజర్షేః స తద్యజ్ఞసదస్తదా
వివేశ శిష్యైః సహితో వేదవేదాంగపారగైః॥7॥

తత్ర రాజానమాసీనం దదర్శ జనమేజయం
వృతం సదస్యైర్బహుభిర్దేవైరివ పురందరం॥8॥

తథా మూర్ధావసిక్తైశ్చ నానాజనపదేశ్వరైః
ఋత్విగ్భిర్దేవకల్పైశ్చ కుశలైర్యజ్ఞసంస్తరే॥9॥

జనమేజయస్తు రాజర్షిర్దృష్ట్వా తమృషిమాగతం
సగణోఽభ్యుద్యయౌ తూర్ణం ప్రీత్యా భరతసత్తమః॥10॥

కాంచనం విష్టరం తస్మై సదస్యానుమతే ప్రభుః
ఆసనం కల్పయామాస యథా శక్రో బృహస్పతేః॥11॥

తత్రోపవిష్టం వరదం దేవర్షిగణపూజితం
పూజయామాస రాజేంద్రః శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా॥12॥

పాద్యమాచమనీయం చ అర్ఘ్యం గాం చ విధానతః
పితామహాయ కృష్ణాయ తదర్హాయ న్యవేదయత్॥13॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం పాండవాజ్జనమేజయాత్
గాం చైవ సమనుజ్ఞాయ వ్యాసః ప్రీతోఽభవత్తదా॥14॥

తథా సంపూజయిత్వా తం యత్నేన ప్రపితామహం
ఉపోపవిశ్య ప్రీతాత్మా పర్యపృచ్ఛదనామయం॥15॥

భగవానపి తం దృష్ట్వా కుశలం ప్రతివేద్య చ
సదస్యైః పూజితః సర్వైః సదస్యానభ్యపూజయత్॥16॥

తతస్తం సత్కృతం సర్వైః సదస్యైర్జనమేజయః
ఇదం పశ్చాద్ద్విజశ్రేష్ఠం పర్యపృచ్ఛత్కృతాంజలిః॥17॥

కురూణాం పాండవానాం చ భవాన్ప్రత్యక్షదర్శివాన్
తేషాం చరితమిచ్ఛామి కథ్యమానం త్వయా ద్విజ॥18॥

కథం సమభవద్భేదస్తేషామక్లిష్టకర్మణాం
తచ్చ యుద్ధం కథం వృత్తం భూతాంతకరణం మహత్॥19॥

పితామహానాం సర్వేషాం దైవేనావిష్టచేతసాం
కార్త్స్న్యేనైతత్సమాచక్ష్వ భగవన్కుశలో హ్యసి॥20॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కృష్ణద్వైపాయనస్తదా
శశాస శిష్యమాసీనం వైశంపాయనమంతికే॥21॥

కురూణాం పాండవానాం చ యథా భేదోఽభవత్పురా
తదస్మై సర్వమాచక్ష్వ యన్మత్తః శ్రుతవానసి॥22॥

గురోర్వచనమాజ్ఞాయ స తు విప్రర్షభస్తదా
ఆచచక్షే తతః సర్వమితిహాసం పురాతనం॥23॥

తస్మై రాజ్ఞే సదస్యేభ్యః క్షత్రియేభ్యశ్చ సర్వశః
భేదం రాజ్యవినాశం చ కురుపాండవయోస్తదా॥24॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గురవే ప్రాఙ్నమస్కృత్య మనోబుద్ధిసమాధిభిః
సంపూజ్య చ ద్విజాన్సర్వాంస్తథాన్యాన్విదుషో జనాన్॥1॥

మహర్షేః సర్వలోకేషు విశ్రుతస్యాస్య ధీమతః
ప్రవక్ష్యామి మతం కృత్స్నం వ్యాసస్యామితతేజసః॥2॥

శ్రోతుం పాత్రం చ రాజంస్త్వం ప్రాప్యేమాం భారతీం కథాం
గురోర్వక్తుం పరిస్పందో ముదా ప్రోత్సాహతీవ మాం॥3॥

శృణు రాజన్యథా భేదః కురుపాండవయోరభూత్
రాజ్యార్థే ద్యూతసంభూతో వనవాసస్తథైవ చ॥4॥

యథా చ యుద్ధమభవత్పృథివీక్షయకారకం
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి పృచ్ఛతే భరతర్షభ||5||

మృతే పితరి తే వీరా వనాదేత్య స్వమందిరం
నచిరాదివ విద్వాంసో వేదే ధనుషి చాభవన్||6||

తాంస్తథా రూపవీర్యౌజఃసంపన్నాన్పౌరసంమతాన్
నామృష్యన్కురవో దృష్ట్వా పాండవాఞ్శ్రియశోభృతః||7||

తతో దుర్యోధనః క్రూరః కర్ణశ్చ సహసౌబలః
తేషాం నిగ్రహనిర్వాసాన్వివిధాంస్తే సమాచరన్||8||

దదావథ విషం పాపో భీమాయ ధృతరాష్ట్రజః
జరయామాస తద్వీరః సహాన్నేన వృకోదరః||9||

ప్రమాణకోట్యాం సంసుప్తం పునర్బద్ధ్వా వృకోదరం
తోయేషు భీమం గంగాయాః ప్రక్షిప్య పురమావ్రజత్||10||

యదా ప్రబుద్ధః కౌంతేయస్తదా సంఛిద్య బంధనం
ఉదతిష్ఠన్మహారాజ భీమసేనో గతవ్యథః||11||

ఆశీవిషైః కృష్ణసర్పైః సుప్తం చైనమదంశయత్
సర్వేష్వేవాంగదేశేషు న మమార చ శత్రుహా||12||

తేషాం తు విప్రకారేషు తేషు తేషు మహామతిః
మోక్షణే ప్రతిఘాతే చ విదురోఽవహితోఽభవత్||13||

స్వర్గస్థో జీవలోకస్య యథా శక్రః సుఖావహః
పాండవానాం తథా నిత్యం విదురోఽపి సుఖావహః||14||

యదా తు వివిధోపాయైః సంవృతైర్వివృతైరపి
నాశక్నోద్వినిహంతుం తాందైవభావ్యర్థరక్షితాన్||15||

తతః సంమంత్ర్య సచివైర్వృషదుఃశాసనాదిభిః
ధృతరాష్ట్రమనుజ్ఞాప్య జాతుషం గృహమాదిశత్||16||

తత్ర తాన్వాసయామాస పాండవానమితౌజసః
అదాహయచ్చ విస్రబ్ధాన్పావకేన పునస్తదా||17||

విదురస్యైవ వచనాత్ఖనిత్రీ విహితా తతః
మోక్షయామాస యోగేన తే ముక్తాః ప్రాద్రవన్భయాత్||18||

తతో మహావనే ఘోరే హిడింబం నామ రాక్షసం
భీమసేనోఽవధీత్క్రుద్ధో భువి భీమపరాక్రమః||19||

అథ సంధాయ తే వీరా ఏకచక్రాం వ్రజంస్తదా
బ్రహ్మరూపధరా భూత్వా మాత్రా సహ పరంతపాః||20||

తత్ర తే బ్రాహ్మణార్థాయ బకం హత్వా మహాబలం
బ్రాహ్మణైః సహితా జగ్ముః పాంచాలానాం పురం తతః||21||

తే తత్ర ద్రౌపదీం లబ్ధ్వా పరిసంవత్సరోషితాః
విదితా హాస్తినపురం ప్రత్యాజగ్మురరిందమాః||22||

త ఉక్తా ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా శాంతనవేన చ
భ్రాతృభిర్విగ్రహస్తాత కథం వో న భవేదితి
అస్మాభిః ఖాండవప్రస్థే యుష్మద్వాసోఽనుచింతితః||23||

తస్మాజ్జనపదోపేతం సువిభక్తమహాపథం
వాసాయ ఖాండవప్రస్థం వ్రజధ్వం గతమన్యవః||24||

తయోస్తే వచనాజ్జగ్ముః సహ సర్వైః సుహృజ్జనైః
నగరం ఖాండవప్రస్థం రత్నాన్యాదాయ సర్వశః॥25॥

తత్ర తే న్యవసన్రాజన్సంవత్సరగణాన్బహూన్
వశే శస్త్రప్రతాపేన కుర్వంతోఽన్యాన్మహీక్షితః॥26॥

ఏవం ధర్మప్రధానాస్తే సత్యవ్రతపరాయణాః
అప్రమత్తోత్థితాః క్షాంతాః ప్రతపంతోఽహితాంస్తదా॥27॥

అజయద్భీమసేనస్తు దిశం ప్రాచీం మహాబలః
ఉదీచీమర్జునో వీరః ప్రతీచీం నకులస్తథా॥28॥

దక్షిణాం సహదేవస్తు విజిగ్యే పరవీరహా
ఏవం చక్రురిమాం సర్వే వశే కృత్స్నాం వసుంధరాం॥29॥

పంచభిః సూర్యసంకాశైః సూర్యేణ చ విరాజతా
షట్సూర్యేవాబభౌ పృథ్వీ పాండవైః సత్యవిక్రమైః॥30॥

తతో నిమిత్తే కస్మింశ్చిద్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
వనం ప్రస్థాపయామాస భ్రాతరం వై ధనంజయం॥31॥

స వై సంవత్సరం పూర్ణం మాసం చైకం వనేఽవసత్
తతోఽగచ్ఛద్ధృషీకేశం ద్వారవత్యాం కదాచన॥32॥

లబ్ధవాంస్తత్ర బీభత్సుర్భార్యాం రాజీవలోచనాం
అనుజాం వాసుదేవస్య సుభద్రాం భద్రభాషిణీం॥33॥

సా శచీవ మహేంద్రేణ శ్రీః కృష్ణేనేవ సంగతా
సుభద్రా యుయుజే ప్రీతా పాండవేనార్జునేన హ॥34॥

అతర్పయచ్చ కౌంతేయః ఖాండవే హవ్యవాహనం
బీభత్సుర్వాసుదేవేన సహితో నృపసత్తమ॥35॥

నాతిభారో హి పార్థస్య కేశవేనాభవత్సహ
వ్యవసాయసహాయస్య విష్ణోః శత్రువధేష్వివ॥36॥

పార్థాయాగ్నిర్దదౌ చాపి గాండీవం ధనురుత్తమం
ఇషుధీ చాక్షయైర్బాణై రథం చ కపిలక్షణం॥37॥

మోక్షయామాస బీభత్సుర్మయం తత్ర మహాసురం
స చకార సభాం దివ్యాం సర్వరత్నసమాచితాం॥38॥

తస్యాం దుర్యోధనో మందో లోభం చక్రే సుదుర్మతిః
తతోఽక్షైర్వంచయిత్వా చ సౌబలేన యుధిష్ఠిరం॥39॥

వనం ప్రస్థాపయామాస సప్త వర్షాణి పంచ చ
అజ్ఞాతమేకం రాష్ట్రే చ తథా వర్షం త్రయోదశం॥40॥

తతశ్చతుర్దశే వర్షే యాచమానాః స్వకం వసు
నాలభంత మహారాజ తతో యుద్ధమవర్తత॥41॥

తతస్తే సర్వముత్సాద్య హత్వా దుర్యోధనం నృపం
రాజ్యం విద్రుతభూయిష్ఠం ప్రత్యపద్యంత పాండవాః॥42॥

ఏవమేతత్పురావృత్తం తేషామక్లిష్టకర్మణాం
భేదో రాజ్యవినాశశ్చ జయశ్చ జయతాం వర॥43॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథితం వై సమాసేన త్వయా సర్వం ద్విజోత్తమ
మహాభారతమాఖ్యానం కురూణాం చరితం మహత్॥1॥

కథాం త్వనఘ చిత్రార్థామిమాం కథయతి త్వయి
విస్తరశ్రవణే జాతం కౌతూహలమతీవ మే॥2॥

స భవాన్విస్తరేణేమాం పునరాఖ్యాతుమర్హతి
న హి తృప్యామి పూర్వేషాం శృణ్వానశ్చరితం మహత్॥3॥

న తత్కారణమల్పం హి ధర్మజ్ఞా యత్ర పాండవాః
అవధ్యాన్సర్వశో జఘ్నుః ప్రశస్యంతే చ మానవైః॥4॥

కిమర్థం తే నరవ్యాఘ్రాః శక్తాః సంతో హ్యనాగసః
ప్రయుజ్యమానాన్సంక్లేశాన్క్షాంతవంతో దురాత్మనాం॥5॥

కథం నాగాయుతప్రాణో బాహుశాలీ వృకోదరః
పరిక్లిశ్యన్నపి క్రోధం ధృతవాన్వై ద్విజోత్తమ॥6॥

కథం సా ద్రౌపదీ కృష్ణా క్లిశ్యమానా దురాత్మభిః
శక్తా సతీ ధార్తరాష్ట్రాన్నాదహద్ఘోరచక్షుషా॥7॥

కథం వ్యతిక్రమంద్యూతే పార్థౌ మాద్రీసుతౌ తథా
అనువ్రజన్నరవ్యాఘ్రం వంచ్యమానం దురాత్మభిః॥8॥

కథం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠః సుతో ధర్మస్య ధర్మవిత్
అనర్హః పరమం క్లేశం సోఢవాన్స యుధిష్ఠిరః॥9॥

కథం చ బహులాః సేనాః పాండవః కృష్ణసారథిః
అస్యన్నేకోఽనయత్సర్వాః పితృలోకం ధనంజయః॥10॥

ఏతదాచక్ష్వ మే సర్వం యథావృత్తం తపోధన
యద్యచ్చ కృతవంతస్తే తత్ర తత్ర మహారథాః॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

మహర్షేః సర్వలోకేషు పూజితస్య మహాత్మనః
ప్రవక్ష్యామి మతం కృత్స్నం వ్యాసస్యామితతేజసః॥12॥

ఇదం శతసహస్రం హి శ్లోకానాం పుణ్యకర్మణాం
సత్యవత్యాత్మజేనేహ వ్యాఖ్యాతమమితౌజసా॥13॥

య ఇదం శ్రావయేద్విద్వాన్యశ్చేదం శృణుయాన్నరః
తే బ్రహ్మణః స్థానమేత్య ప్రాప్నుయుర్దేవతుల్యతాం॥14॥

ఇదం హి వేదైః సమితం పవిత్రమపి చోత్తమం
శ్రావ్యాణాముత్తమం చేదం పురాణమృషిసంస్తుతం॥15॥

అస్మిన్నర్థశ్చ ధర్మశ్చ నిఖిలేనోపదిశ్యతే
ఇతిహాసే మహాపుణ్యే బుద్ధిశ్చ పరినైష్ఠికీ॥16॥

అక్షుద్రాందానశీలాంశ్చ సత్యశీలాననాస్తికాన్
కార్ష్ణం వేదమిమం విద్వాఞ్శ్రావయిత్వార్థమశ్నుతే॥17॥

భ్రూణహత్యాకృతం చాపి పాపం జహ్యాదసంశయం
ఇతిహాసమిమం శ్రుత్వా పురుషోఽపి సుదారుణః॥18॥

జయో నామేతిహాసోఽయం శ్రోతవ్యో విజిగీషుణా
మహీం విజయతే సర్వాం శత్రూంశ్చాపి పరాజయేత్॥19॥

ఇదం పుంసవనం శ్రేష్ఠమిదం స్వస్త్యయనం మహత్
మహిషీయువరాజాభ్యాం శ్రోతవ్యం బహుశస్తథా॥20॥

అర్థశాస్త్రమిదం పుణ్యం ధర్మశాస్త్రమిదం పరం
మోక్షశాస్త్రమిదం ప్రోక్తం వ్యాసేనామితబుద్ధినా॥21॥

సంప్రత్యాచక్షతే చైవ ఆఖ్యాస్యంతి తథాపరే
పుత్రాః శుశ్రూషవః సంతి ప్రేష్యాశ్చ ప్రియకారిణః॥22॥

శరీరేణ కృతం పాపం వాచా చ మనసైవ చ
సర్వం తత్త్యజతి క్షిప్రమిదం శృణ్వన్నరః సదా॥23॥

భారతానాం మహజ్జన్మ శృణ్వతామనసూయతాం
నాస్తి వ్యాధిభయం తేషాం పరలోకభయం కుతః॥24॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం పుణ్యం తథైవ చ
కృష్ణద్వైపాయనేనేదం కృతం పుణ్యచికీర్షుణా॥25॥

కీర్తిం ప్రథయతా లోకే పాండవానాం మహాత్మనాం
అన్యేషాం క్షత్రియాణాం చ భూరిద్రవిణతేజసాం॥26॥

యథా సముద్రో భగవాన్యథా చ హిమవాన్గిరిః
ఖ్యాతావుభౌ రత్ననిధీ తథా భారతముచ్యతే॥27॥

య ఇదం శ్రావయేద్విద్వాన్బ్రాహ్మణానిహ పర్వసు
ధూతపాప్మా జితస్వర్గో బ్రహ్మభూయం స గచ్ఛతి॥28॥

యశ్చేదం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే బ్రాహ్మణాన్పాదమంతతః
అక్షయ్యం తస్య తచ్ఛ్రాద్ధముపతిష్ఠేత్పితౄనపి॥29॥

అహ్నా యదేనశ్చాజ్ఞానాత్ప్రకరోతి నరశ్చరన్
తన్మహాభారతాఖ్యానం శ్రుత్వైవ ప్రవిలీయతే॥30॥

భారతానాం మహజ్జన్మ మహాభారతముచ్యతే
నిరుక్తమస్య యో వేద సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥31॥

త్రిభిర్వర్షైః సదోత్థాయీ కృష్ణద్వైపాయనో మునిః
మహాభారతమాఖ్యానం కృతవానిదముత్తమం॥32॥

ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ
యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిత్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజోపరిచరో నామ ధర్మనిత్యో మహీపతిః
బభూవ మృగయాం గంతుం స కదాచిద్ధృతవ్రతః॥1॥

స చేదివిషయం రమ్యం వసుః పౌరవనందనః
ఇంద్రోపదేశాజ్జగ్రాహ గ్రహణీయం మహీపతిః॥2॥

తమాశ్రమే న్యస్తశస్త్రం నివసంతం తపోరతిం
దేవః సాక్షాత్స్వయం వజ్రీ సముపాయాన్మహీపతిం॥3॥

ఇంద్రత్వమర్హో రాజాయం తపసేత్యనుచింత్య వై
తం సాంత్వేన నృపం సాక్షాత్తపసః సంన్యవర్తయత్॥4॥

ఇంద్ర ఉవాచ

న సంకీర్యేత ధర్మోఽయం పృథివ్యాం పృథివీపతే
తం పాహి ధర్మో హి ధృతః కృత్స్నం ధారయతే జగత్॥5॥

లోక్యం ధర్మం పాలయ త్వం నిత్యయుక్తః సమాహితః
ధర్మయుక్తస్తతో లోకాన్పుణ్యానాప్స్యసి శాశ్వతాన్॥6॥

దివిష్ఠస్య భువిష్ఠస్త్వం సఖా భూత్వా మమ ప్రియః
ఊధః పృథివ్యా యో దేశస్తమావస నరాధిప॥7॥

పశవ్యశ్చైవ పుణ్యశ్చ సుస్థిరో ధనధాన్యవాన్
స్వారక్ష్యశ్చైవ సౌమ్యశ్చ భోగ్యైర్భూమిగుణైర్యుతః॥8॥

అత్యన్యానేష దేశో హి ధనరత్నాదిభిర్యుతః
వసుపూర్ణా చ వసుధా వస చేదిషు చేదిప॥9॥

ధర్మశీలా జనపదాః సుసంతోషాశ్చ సాధవః
న చ మిథ్యాప్రలాపోఽత్ర స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా॥10॥

న చ పిత్రా విభజ్యంతే నరా గురుహితే రతాః
యుంజతే ధురి నో గాశ్చ కృశాః సంధుక్షయంతి చ॥11॥

సర్వే వర్ణాః స్వధర్మస్థాః సదా చేదిషు మానద
న తేఽస్త్యవిదితం కించిత్త్రిషు లోకేషు యద్భవేత్॥12॥

దేవోపభోగ్యం దివ్యం చ ఆకాశే స్ఫాటికం మహత్
ఆకాశగం త్వాం మద్దత్తం విమానముపపత్స్యతే॥13॥

త్వమేకః సర్వమర్త్యేషు విమానవరమాస్థితః
చరిష్యస్యుపరిస్థో వై దేవో విగ్రహవానివ॥14॥

దదామి తే వైజయంతీం మాలామమ్లానపంకజాం
ధారయిష్యతి సంగ్రామే యా త్వాం శస్త్రైరవిక్షతం॥15॥

లక్షణం చైతదేవేహ భవితా తే నరాధిప
ఇంద్రమాలేతి విఖ్యాతం ధన్యమప్రతిమం మహత్॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యష్టిం చ వైణవీం తస్మై దదౌ వృత్రనిషూదనః
ఇష్టప్రదానముద్దిశ్య శిష్టానాం పరిపాలినీం॥17॥

తస్యాః శక్రస్య పూజార్థం భూమౌ భూమిపతిస్తదా
ప్రవేశం కారయామాస గతే సంవత్సరే తదా॥18॥

తతః ప్రభృతి చాద్యాపి యష్ట్యాః క్షితిపసత్తమైః
ప్రవేశః క్రియతే రాజన్యథా తేన ప్రవర్తితః॥19॥

అపరేద్యుస్తథా చాస్యాః క్రియతే ఉచ్ఛ్రయో నృపైః
అలంకృతాయాః పిటకైర్గంధైర్మాల్యైశ్చ భూషణైః
మాల్యదామపరిక్షిప్తా విధివత్క్రియతేఽపి చ॥20॥

భగవాన్పూజ్యతే చాత్ర హాస్యరూపేణ శంకరః
స్వయమేవ గృహీతేన వసోః ప్రీత్యా మహాత్మనః॥21॥

ఏతాం పూజాం మహేంద్రస్తు దృష్ట్వా దేవ కృతాం శుభాం
వసునా రాజముఖ్యేన ప్రీతిమానబ్రవీద్విభుః॥22॥

యే పూజయిష్యంతి నరా రాజానశ్చ మహం మమ
కారయిష్యంతి చ ముదా యథా చేదిపతిర్నృపః॥23॥

తేషాం శ్రీర్విజయశ్చైవ సరాష్ట్రాణాం భవిష్యతి
తథా స్ఫీతో జనపదో ముదితశ్చ భవిష్యతి॥24॥

ఏవం మహాత్మనా తేన మహేంద్రేణ నరాధిప
వసుః ప్రీత్యా మఘవతా మహారాజోఽభిసత్కృతః॥25॥

ఉత్సవం కారయిష్యంతి సదా శక్రస్య యే నరాః
భూమిదానాదిభిర్దానైర్యథా పూతా భవంతి వై
వరదానమహాయజ్ఞైస్తథా శక్రోత్సవేన తే॥26॥

సంపూజితో మఘవతా వసుశ్చేదిపతిస్తదా
పాలయామాస ధర్మేణ చేదిస్థః పృథివీమిమాం
ఇంద్రప్రీత్యా భూమిపతిశ్చకారేంద్రమహం వసుః॥27॥

పుత్రాశ్చాస్య మహావీర్యాః పంచాసన్నమితౌజసః
నానారాజ్యేషు చ సుతాన్స సమ్రాడభ్యషేచయత్॥28॥

మహారథో మగధరాడ్విశ్రుతో యో బృహద్రథః
ప్రత్యగ్రహః కుశాంబశ్చ యమాహుర్మణివాహనం
మచ్ఛిల్లశ్చ యదుశ్చైవ రాజన్యశ్చాపరాజితః॥29॥

ఏతే తస్య సుతా రాజన్రాజర్షేర్భూరితేజసః
న్యవేశయన్నామభిః స్వైస్తే దేశాంశ్చ పురాణి చ
వాసవాః పంచ రాజానః పృథగ్వంశాశ్చ శాశ్వతాః॥30॥

వసంతమింద్రప్రాసాదే ఆకాశే స్ఫాటికే చ తం
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం గంధర్వాప్సరసో నృపం
రాజోపరిచరేత్యేవం నామ తస్యాథ విశ్రుతం॥31॥

పురోపవాహినీం తస్య నదీం శుక్తిమతీం గిరిః
అరౌత్సీచ్చేతనాయుక్తః కామాత్కోలాహలః కిల॥32॥

గిరిం కోలాహలం తం తు పదా వసురతాడయత్
నిశ్చక్రామ నదీ తేన ప్రహారవివరేణ సా॥33॥

తస్యాం నద్యామజనయన్మిథునం పర్వతః స్వయం
తస్మాద్విమోక్షణాత్ప్రీతా నదీ రాజ్ఞే న్యవేదయత్॥34॥

యః పుమానభవత్తత్ర తం స రాజర్షిసత్తమః
వసుర్వసుప్రదశ్చక్రే సేనాపతిమరిందమం
చకార పత్నీం కన్యాం తు దయితాం గిరికాం నృపః॥35॥

వసోః పత్నీ తు గిరికా కామాత్కాలే న్యవేదయత్
ఋతుకాలమనుప్రాప్తం స్నాతా పుంసవనే శుచిః॥36॥

తదహః పితరశ్చైనమూచుర్జహి మృగానితి
తం రాజసత్తమం ప్రీతాస్తదా మతిమతాం వరం॥37॥

స పితౄణాం నియోగం తమవ్యతిక్రమ్య పార్థివః
చచార మృగయాం కామీ గిరికామేవ సంస్మరన్
అతీవ రూపసంపన్నాం సాక్షాచ్ఛ్రియమివాపరాం॥38॥

తస్య రేతః ప్రచస్కంద చరతో రుచిరే వనే
స్కన్నమాత్రం చ తద్రేతో వృక్షపత్రేణ భూమిపః॥39॥

ప్రతిజగ్రాహ మిథ్యా మే న స్కందేద్రేత ఇత్యుత
ఋతుశ్చ తస్యాః పత్న్యా మే న మోఘః స్యాదితి ప్రభుః॥40॥

సంచింత్యైవం తదా రాజా విచార్య చ పునః పునః
అమోఘత్వం చ విజ్ఞాయ రేతసో రాజసత్తమః॥41॥

శుక్రప్రస్థాపనే కాలం మహిష్యాః ప్రసమీక్ష్య సః
అభిమంత్ర్యాథ తచ్ఛుక్రమారాత్తిష్ఠంతమాశుగం
సూక్ష్మధర్మార్థతత్త్వజ్ఞో జ్ఞాత్వా శ్యేనం తతోఽబ్రవీత్॥42॥

మత్ప్రియార్థమిదం సౌమ్య శుక్రం మమ గృహం నయ
గిరికాయాః ప్రయచ్ఛాశు తస్యా హ్యార్తవమద్య వై॥43॥

గృహీత్వా తత్తదా శ్యేనస్తూర్ణముత్పత్య వేగవాన్
జవం పరమమాస్థాయ ప్రదుద్రావ విహంగమః॥44॥

తమపశ్యదథాయాంతం శ్యేనం శ్యేనస్తథాపరః
అభ్యద్రవచ్చ తం సద్యో దృష్ట్వైవామిషశంకయా॥45॥

తుండయుద్ధమథాకాశే తావుభౌ సంప్రచక్రతుః
యుధ్యతోరపతద్రేతస్తచ్చాపి యమునాంభసి॥46॥

తత్రాద్రికేతి విఖ్యాతా బ్రహ్మశాపాద్వరాప్సరాః
మీనభావమనుప్రాప్తా బభూవ యమునాచరీ॥47॥

శ్యేనపాదపరిభ్రష్టం తద్వీర్యమథ వాసవం
జగ్రాహ తరసోపేత్య సాద్రికా మత్స్యరూపిణీ॥48॥

కదాచిదథ మత్సీం తాం బబంధుర్మత్స్యజీవినః
మాసే చ దశమే ప్రాప్తే తదా భరతసత్తమ
ఉజ్జహ్రురుదరాత్తస్యాః స్త్రీపుమాంసం చ మానుషం॥49॥

ఆశ్చర్యభూతం మత్వా తద్రాజ్ఞస్తే ప్రత్యవేదయన్
కాయే మత్స్యా ఇమౌ రాజన్సంభూతౌ మానుషావితి॥50॥

తయోః పుమాంసం జగ్రాహ రాజోపరిచరస్తదా
స మత్స్యో నామ రాజాసీద్ధార్మికః సత్యసంగరః॥51॥

సాప్సరా ముక్తశాపా చ క్షణేన సమపద్యత
పురోక్తా యా భగవతా తిర్యగ్యోనిగతా శుభే
మానుషౌ జనయిత్వా త్వం శాపమోక్షమవాప్స్యసి॥52॥

తతః సా జనయిత్వా తౌ విశస్తా మత్స్యఘాతినా
సంత్యజ్య మత్స్యరూపం సా దివ్యం రూపమవాప్య చ
సిద్ధర్షిచారణపథం జగామాథ వరాప్సరాః॥53॥

యా కన్యా దుహితా తస్యా మత్స్యా మత్స్యసగంధినీ
రాజ్ఞా దత్తాథ దాశాయ ఇయం తవ భవత్వితి
రూపసత్త్వసమాయుక్తా సర్వైః సముదితా గుణైః॥54॥

సా తు సత్యవతీ నామ మత్స్యఘాత్యభిసంశ్రయాత్
ఆసీన్మత్స్యసగంధైవ కంచిత్కాలం శుచిస్మితా॥55॥

శుశ్రూషార్థం పితుర్నావం తాం తు వాహయతీం జలే
తీర్థయాత్రాం పరిక్రామన్నపశ్యద్వై పరాశరః॥56॥

అతీవ రూపసంపన్నాం సిద్ధానామపి కాంక్షితాం
దృష్ట్వైవ చ స తాం ధీమాంశ్చకమే చారుదర్శనాం
విద్వాంస్తాం వాసవీం కన్యాం కార్యవాన్మునిపుంగవః॥57॥

సాబ్రవీత్పశ్య భగవన్పారావారే ఋషీన్స్థితాన్
ఆవయోర్దృశ్యతోరేభిః కథం ను స్యాత్సమాగమః॥58॥

ఏవం తయోక్తో భగవాన్నీహారమసృజత్ప్రభుః
యేన దేశః స సర్వస్తు తమోభూత ఇవాభవత్॥59॥

దృష్ట్వా సృష్టం తు నీహారం తతస్తం పరమర్షిణా
విస్మితా చాబ్రవీత్కన్యా వ్రీడితా చ మనస్వినీ॥60॥

విద్ధి మాం భగవన్కన్యాం సదా పితృవశానుగాం
త్వత్సంయోగాచ్చ దుష్యేత కన్యాభావో మమానఘ॥61॥

కన్యాత్వే దూషితే చాపి కథం శక్ష్యే ద్విజోత్తమ
గంతుం గృహం గృహే చాహం ధీమన్న స్థాతుముత్సహే
ఏతత్సంచింత్య భగవన్విధత్స్వ యదనంతరం॥62॥

ఏవముక్తవతీం తాం తు ప్రీతిమానృషిసత్తమః
ఉవాచ మత్ప్రియం కృత్వా కన్యైవ త్వం భవిష్యసి॥63॥

వృణీష్వ చ వరం భీరు యం త్వమిచ్ఛసి భామిని
వృథా హి న ప్రసాదో మే భూతపూర్వః శుచిస్మితే॥64॥

ఏవముక్తా వరం వవ్రే గాత్రసౌగంధ్యముత్తమం
స చాస్యై భగవాన్ప్రాదాన్మనసః కాంక్షితం ప్రభుః॥65॥

తతో లబ్ధవరా ప్రీతా స్త్రీభావగుణభూషితా
జగామ సహ సంసర్గమృషిణాద్భుతకర్మణా॥66॥

తేన గంధవతీత్యేవ నామాస్యాః ప్రథితం భువి
తస్యాస్తు యోజనాద్గంధమాజిఘ్రంతి నరా భువి॥67॥

తతో యోజనగంధేతి తస్యా నామ పరిశ్రుతం
పరాశరోఽపి భగవాంజగామ స్వం నివేశనం॥68॥

ఇతి సత్యవతీ హృష్టా లబ్ధ్వా వరమనుత్తమం
పరాశరేణ సంయుక్తా సద్యో గర్భం సుషావ సా
జజ్ఞే చ యమునాద్వీపే పారాశర్యః స వీర్యవాన్॥69॥

స మాతరముపస్థాయ తపస్యేవ మనో దధే
స్మృతోఽహం దర్శయిష్యామి కృత్యేష్వితి చ సోఽబ్రవీత్॥70॥

ఏవం ద్వైపాయనో జజ్ఞే సత్యవత్యాం పరాశరాత్
ద్వీపే న్యస్తః స యద్బాలస్తస్మాద్ద్వైపాయనోఽభవత్॥71॥

పాదాపసారిణం ధర్మం విద్వాన్స తు యుగే యుగే
ఆయుః శక్తిం చ మర్త్యానాం యుగానుగమవేక్ష్య చ॥72॥

బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణానాం చ తథానుగ్రహకామ్యయా
వివ్యాస వేదాన్యస్మాచ్చ తస్మాద్వ్యాస ఇతి స్మృతః॥73॥

వేదానధ్యాపయామాస మహాభారతపంచమాన్
సుమంతుం జైమినిం పైలం శుకం చైవ స్వమాత్మజం॥74॥

ప్రభుర్వరిష్ఠో వరదో వైశంపాయనమేవ చ
సంహితాస్తైః పృథక్త్వేన భారతస్య ప్రకాశితాః॥75॥

తథా భీష్మః శాంతనవో గంగాయామమితద్యుతిః
వసువీర్యాత్సమభవన్మహావీర్యో మహాయశాః॥76॥

శూలే ప్రోతః పురాణర్షిరచోరశ్చోరశంకయా
అణీమాండవ్య ఇతి వై విఖ్యాతః సుమహాయశాః॥77॥

స ధర్మమాహూయ పురా మహర్షిరిదముక్తవాన్
ఇషీకయా మయా బాల్యాదేకా విద్ధా శకుంతికా॥78॥

తత్కిల్బిషం స్మరే ధర్మ నాన్యత్పాపమహం స్మరే
తన్మే సహస్రసమితం కస్మాన్నేహాజయత్తపః॥79॥

గరీయాన్బ్రాహ్మణవధః సర్వభూతవధాద్యతః
తస్మాత్త్వం కిల్బిషాదస్మాచ్ఛూద్రయోనౌ జనిష్యసి॥80॥

తేన శాపేన ధర్మోఽపి శూద్రయోనావజాయత
విద్వాన్విదురరూపేణ ధార్మీ తనురకిల్బిషీ॥81॥

సంజయో మునికల్పస్తు జజ్ఞే సూతో గవల్గణాత్
సూర్యాచ్చ కుంతికన్యాయాం జజ్ఞే కర్ణో మహారథః
సహజం కవచం బిభ్రత్కుండలోద్ద్యోతితాననః॥82॥

అనుగ్రహార్థం లోకానాం విష్ణుర్లోకనమస్కృతః
వసుదేవాత్తు దేవక్యాం ప్రాదుర్భూతో మహాయశాః॥83॥

అనాదినిధనో దేవః స కర్తా జగతః ప్రభుః
అవ్యక్తమక్షరం బ్రహ్మ ప్రధానం నిర్గుణాత్మకం॥84॥

ఆత్మానమవ్యయం చైవ ప్రకృతిం ప్రభవం పరం
పురుషం విశ్వకర్మాణం సత్త్వయోగం ధ్రువాక్షరం॥85॥

అనంతమచలం దేవం హంసం నారాయణం ప్రభుం
ధాతారమజరం నిత్యం తమాహుః పరమవ్యయం॥86॥

పురుషః స విభుః కర్తా సర్వభూతపితామహః
ధర్మసంవర్ధనార్థాయ ప్రజజ్ఞేఽన్ధకవృష్ణిషు॥87॥

అస్త్రజ్ఞౌ తు మహావీర్యౌ సర్వశస్త్రవిశారదౌ
సాత్యకిః కృతవర్మా చ నారాయణమనువ్రతౌ
సత్యకాద్ధృదికాచ్చైవ జజ్ఞాతేఽస్త్రవిశారదౌ॥88॥

భరద్వాజస్య చ స్కన్నం ద్రోణ్యాం శుక్రమవర్ధత
మహర్షేరుగ్రతపసస్తస్మాద్ద్రోణో వ్యజాయత॥89॥

గౌతమాన్మిథునం జజ్ఞే శరస్తంబాచ్ఛరద్వతః
అశ్వత్థామ్నశ్చ జననీ కృపశ్చైవ మహాబలః
అశ్వత్థామా తతో జజ్ఞే ద్రోణాదస్త్రభృతాం వరః॥90॥

తథైవ ధృష్టద్యుమ్నోఽపి సాక్షాదగ్నిసమద్యుతిః
వైతానే కర్మణి తతే పావకాత్సమజాయత
వీరో ద్రోణవినాశాయ ధనుషా సహ వీర్యవాన్॥91॥

తథైవ వేద్యాం కృష్ణాపి జజ్ఞే తేజస్వినీ శుభా
విభ్రాజమానా వపుషా బిభ్రతీ రూపముత్తమం॥92॥

ప్రహ్రాదశిష్యో నగ్నజిత్సుబలశ్చాభవత్తతః
తస్య ప్రజా ధర్మహంత్రీ జజ్ఞే దేవప్రకోపనాత్॥93॥

గాంధారరాజపుత్రోఽభూచ్ఛకునిః సౌబలస్తథా
దుర్యోధనస్య మాతా చ జజ్ఞాతేఽర్థవిదావుభౌ॥94॥

కృష్ణద్వైపాయనాజ్జజ్ఞే ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
క్షేత్రే విచిత్రవీర్యస్య పాండుశ్చైవ మహాబలః॥95॥

పాండోస్తు జజ్ఞిరే పంచ పుత్రా దేవసమాః పృథక్
ద్వయోః స్త్రియోర్గుణజ్యేష్ఠస్తేషామాసీద్యుధిష్ఠిరః॥96॥

ధర్మాద్యుధిష్ఠిరో జజ్ఞే మారుతాత్తు వృకోదరః
ఇంద్రాద్ధనంజయః శ్రీమాన్సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥97॥

జజ్ఞాతే రూపసంపన్నావశ్విభ్యాం తు యమావుభౌ
నకులః సహదేవశ్చ గురుశుశ్రూషణే రతౌ॥98॥

తథా పుత్రశతం జజ్ఞే ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః
దుర్యోధనప్రభృతయో యుయుత్సుః కరణస్తథా॥99॥

అభిమన్యుః సుభద్రాయామర్జునాదభ్యజాయత
స్వస్రీయో వాసుదేవస్య పౌత్రః పాండోర్మహాత్మనః॥100॥

పాండవేభ్యోఽపి పంచభ్యః కృష్ణాయాం పంచ జజ్ఞిరే
కుమారా రూపసంపన్నాః సర్వశస్త్రవిశారదాః॥101॥

ప్రతివింధ్యో యుధిష్ఠిరాత్సుతసోమో వృకోదరాత్
అర్జునాచ్ఛ్రుతకీర్తిస్తు శతానీకస్తు నాకులిః॥102॥

తథైవ సహదేవాచ్చ శ్రుతసేనః ప్రతాపవాన్
హిడింబాయాం చ భీమేన వనే జజ్ఞే ఘటోత్కచః॥103॥

శిఖండీ ద్రుపదాజ్జజ్ఞే కన్యా పుత్రత్వమాగతా
యాం యక్షః పురుషం చక్రే స్థూణః ప్రియచికీర్షయా॥104॥

కురూణాం విగ్రహే తస్మిన్సమాగచ్ఛన్బహూన్యథ
రాజ్ఞాం శతసహస్రాణి యోత్స్యమానాని సంయుగే॥105॥

తేషామపరిమేయాని నామధేయాని సర్వశః
న శక్యం పరిసంఖ్యాతుం వర్షాణామయుతైరపి
ఏతే తు కీర్తితా ముఖ్యా యైరాఖ్యానమిదం తతం॥106॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

య ఏతే కీర్తితా బ్రహ్మన్యే చాన్యే నానుకీర్తితాః
సమ్యక్తాఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి రాజ్ఞశ్చాన్యాన్సువర్చసః॥1॥

యదర్థమిహ సంభూతా దేవకల్పా మహారథాః
భువి తన్మే మహాభాగ సమ్యగాఖ్యాతుమర్హసి॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

రహస్యం ఖల్విదం రాజందేవానామితి నః శ్రుతం
తత్తు తే కథయిష్యామి నమస్కృత్వా స్వయంభువే॥3॥

త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం పురా
జామదగ్న్యస్తపస్తేపే మహేంద్రే పర్వతోత్తమే॥4॥

తదా నిఃక్షత్రియే లోకే భార్గవేణ కృతే సతి
బ్రాహ్మణాన్క్షత్రియా రాజన్గర్భార్థినోఽభిచక్రముః॥5॥

తాభిః సహ సమాపేతుర్బ్రాహ్మణాః సంశితవ్రతాః
ఋతావృతౌ నరవ్యాఘ్ర న కామాన్నానృతౌ తథా॥6॥

తేభ్యస్తు లేభిరే గర్భాన్క్షత్రియాస్తాః సహస్రశః
తతః సుషువిరే రాజన్క్షత్రియాన్వీర్యసంమతాన్
కుమారాంశ్చ కుమారీశ్చ పునః క్షత్రాభివృద్ధయే॥7॥

ఏవం తద్బ్రాహ్మణైః క్షత్రం క్షత్రియాసు తపస్విభిః
జాతమృధ్యత ధర్మేణ సుదీర్ఘేణాయుషాన్వితం
చత్వారోఽపి తదా వర్ణా బభూవుర్బ్రాహ్మణోత్తరాః||8||

అభ్యగచ్ఛన్నృతౌ నారీం న కామాన్నానృతౌ తథా
తథైవాన్యాని భూతాని తిర్యగ్యోనిగతాన్యపి
ఋతౌ దారాంశ్చ గచ్ఛంతి తదా స్మ భరతర్షభ||9||

తతోఽవర్ధంత ధర్మేణ సహస్రశతజీవినః
తాః ప్రజాః పృథివీపాల ధర్మవ్రతపరాయణాః
ఆధిభిర్వ్యాధిభిశ్చైవ విముక్తాః సర్వశో నరాః||10||

అథేమాం సాగరాపాంగాం గాం గజేంద్రగతాఖిలాం
అధ్యతిష్ఠత్పునః క్షత్రం సశైలవనకాననాం||11||

ప్రశాసతి పునః క్షత్రే ధర్మేణేమాం వసుంధరాం
బ్రాహ్మణాద్యాస్తదా వర్ణా లేభిరే ముదముత్తమాం||12||

కామక్రోధోద్భవాందోషాన్నిరస్య చ నరాధిపాః
దండం దండ్యేషు ధర్మేణ ప్రణయంతోఽన్వపాలయన్||13||

తథా ధర్మపరే క్షత్రే సహస్రాక్షః శతక్రతుః
స్వాదు దేశే చ కాలే చ వవర్షాప్యాయయన్ప్రజాః||14||

న బాల ఏవ మ్రియతే తదా కశ్చిన్నరాధిప
న చ స్త్రియం ప్రజానాతి కశ్చిదప్రాప్తయౌవనః||15||

ఏవమాయుష్మతీభిస్తు ప్రజాభిర్భరతర్షభ
ఇయం సాగరపర్యంతా సమాపూర్యత మేదినీ||16||

ఈజిరే చ మహాయజ్ఞైః క్షత్రియా బహుదక్షిణైః
సాంగోపనిషదాన్వేదాన్విప్రాశ్చాధీయతే తదా||17||

న చ విక్రీణతే బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః స్మ తదా నృప
న చ శూద్రసమాభ్యాశే వేదానుచ్చారయంత్యుత||18||

కారయంతః కృషిం గోభిస్తథా వైశ్యాః క్షితావిహ
న గామయుంజంత ధురి కృశాంగాశ్చాప్యజీవయన్||19||

ఫేనపాంశ్చ తథా వత్సాన్న దుహంతి స్మ మానవాః
న కూటమానైర్వణిజః పణ్యం విక్రీణతే తదా||20||

కర్మాణి చ నరవ్యాఘ్ర ధర్మోపేతాని మానవాః
ధర్మమేవానుపశ్యంతశ్చక్రుర్ధర్మపరాయణాః||21||

స్వకర్మనిరతాశ్చాసన్సర్వే వర్ణా నరాధిప
ఏవం తదా నరవ్యాఘ్ర ధర్మో న హ్రసతే క్వచిత్||22||

కాలే గావః ప్రసూయంతే నార్యశ్చ భరతర్షభ
ఫలంత్యృతుషు వృక్షాశ్చ పుష్పాణి చ ఫలాని చ||23||

ఏవం కృతయుగే సమ్యగ్వర్తమానే తదా నృప
ఆపూర్యత మహీ కృత్స్నా ప్రాణిభిర్బహుభిర్భృశం||24||

తతః సముదితే లోకే మానుషే భరతర్షభ
అసురా జజ్ఞిరే క్షేత్రే రాజ్ఞాం మనుజపుంగవ||25||

ఆదిత్యైర్హి తదా దైత్యా బహుశో నిర్జితా యుధి
ఐశ్వర్యాద్భ్రంశితాశ్చాపి సంబభూవుః క్షితావిహ||26||

ఇహ దేవత్వమిచ్ఛంతో మానుషేషు మనస్వినః
జజ్ఞిరే భువి భూతేషు తేషు తేష్వసురా విభో||27||

గోష్వశ్వేషు చ రాజేంద్ర ఖరోష్ట్రమహిషేషు చ
క్రవ్యాదేషు చ భూతేషు గజేషు చ మృగేషు చ॥28॥

జాతైరిహ మహీపాల జాయమానైశ్చ తైర్మహీ
న శశాకాత్మనాత్మానమియం ధారయితుం ధరా॥29॥

అథ జాతా మహీపాలాః కేచిద్బలసమన్వితాః
దితేః పుత్రా దనోశ్చైవ తస్మాల్లోకాదిహ చ్యుతాః॥30॥

వీర్యవంతోఽవలిప్తాస్తే నానారూపధరా మహీం
ఇమాం సాగరపర్యంతాం పరీయురరిమర్దనాః॥31॥

బ్రాహ్మణాన్క్షత్రియాన్వైశ్యాఞ్శూద్రాంశ్చైవాప్యపీడయన్
అన్యాని చైవ భూతాని పీడయామాసురోజసా॥32॥

త్రాసయంతో వినిఘ్నంతస్తాంస్తాన్భూతగణాంశ్చ తే
విచేరుః సర్వతో రాజన్మహీం శతసహస్రశః॥33॥

ఆశ్రమస్థాన్మహర్షీంశ్చ ధర్షయంతస్తతస్తతః
అబ్రహ్మణ్యా వీర్యమదా మత్తా మదబలేన చ॥34॥

ఏవం వీర్యబలోత్సిక్తైర్భూరియం తైర్మహాసురైః
పీడ్యమానా మహీపాల బ్రహ్మాణముపచక్రమే॥35॥

న హీమాం పవనో రాజన్న నాగా న నగా మహీం
తదా ధారయితుం శేకురాక్రాంతాం దానవైర్బలాత్॥36॥

తతో మహీ మహీపాల భారార్తా భయపీడితా
జగామ శరణం దేవం సర్వభూతపితామహం॥37॥

సా సంవృతం మహాభాగైర్దేవద్విజమహర్షిభిః
దదర్శ దేవం బ్రహ్మాణం లోకకర్తారమవ్యయం॥38॥

గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ బందికర్మసు నిష్ఠితైః
వంద్యమానం ముదోపేతైర్వవందే చైనమేత్య సా॥39॥

అథ విజ్ఞాపయామాస భూమిస్తం శరణార్థినీ
సంనిధౌ లోకపాలానాం సర్వేషామేవ భారత॥40॥

తత్ప్రధానాత్మనస్తస్య భూమేః కృత్యం స్వయంభువః
పూర్వమేవాభవద్రాజన్విదితం పరమేష్ఠినః॥41॥

స్రష్టా హి జగతః కస్మాన్న సంబుధ్యేత భారత
సురాసురాణాం లోకానామశేషేణ మనోగతం॥42॥

తామువాచ మహారాజ భూమిం భూమిపతిర్విభుః
ప్రభవః సర్వభూతానామీశః శంభుః ప్రజాపతిః॥43॥

యదర్థమసి సంప్రాప్తా మత్సకాశం వసుంధరే
తదర్థం సంనియోక్ష్యామి సర్వానేవ దివౌకసః॥44॥

ఇత్యుక్త్వా స మహీం దేవో బ్రహ్మా రాజన్విసృజ్య చ
ఆదిదేశ తదా సర్వాన్విబుధాన్భూతకృత్స్వయం॥45॥

అస్యా భూమేర్నిరసితుం భారం భాగైః పృథక్పృథక్
అస్యామేవ ప్రసూయధ్వం విరోధాయేతి చాబ్రవీత్॥46॥

తథైవ చ సమానీయ గంధర్వాప్సరసాం గణాన్
ఉవాచ భగవాన్సర్వానిదం వచనముత్తమం
స్వైరంశైః సంప్రసూయధ్వం యథేష్టం మానుషేష్వితి॥47॥

అథ శక్రాదయః సర్వే శ్రుత్వా సురగురోర్వచః
తథ్యమర్థ్యం చ పథ్యం చ తస్య తే జగృహుస్తదా॥48॥

అథ తే సర్వశోఽంశైః స్వైర్గంతుం భూమిం కృతక్షణాః
నారాయణమమిత్రఘ్నం వైకుంఠముపచక్రముః॥49॥

యః స చక్రగదాపాణిః పీతవాసాసితప్రభః
పద్మనాభః సురారిఘ్నః పృథుచార్వంచితేక్షణః॥50॥

తం భువః శోధనాయేంద్ర ఉవాచ పురుషోత్తమం
అంశేనావతరస్వేతి తథేత్యాహ చ తం హరిః॥51॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ నారాయణేనేంద్రశ్చకార సహ సంవిదం
అవతర్తుం మహీం స్వర్గాదంశతః సహితః సురైః॥1॥

ఆదిశ్య చ స్వయం శక్రః సర్వానేవ దివౌకసః
నిర్జగామ పునస్తస్మాత్క్షయాన్నారాయణస్య హ॥2॥

తేఽమరారివినాశాయ సర్వలోకహితాయ చ
అవతేరుః క్రమేణేమాం మహీం స్వర్గాద్దివౌకసః॥3॥

తతో బ్రహ్మర్షివంశేషు పార్థివర్షికులేషు చ
జజ్ఞిరే రాజశార్దూల యథాకామం దివౌకసః॥4॥

దానవాన్రాక్షసాంశ్చైవ గంధర్వాన్పన్నగాంస్తథా
పురుషాదాని చాన్యాని జఘ్నుః సత్త్వాన్యనేకశః॥5॥

దానవా రాక్షసాశ్చైవ గంధర్వాః పన్నగాస్తథా
న తాన్బలస్థాన్బాల్యేఽపి జఘ్నుర్భరతసత్తమ॥6॥

జనమేజయ ఉవాచ

దేవదానవసంఘానాం గంధర్వాప్సరసాం తథా
మానవానాం చ సర్వేషాం తథా వై యక్షరక్షసాం॥7॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వేన సంభవం కృత్స్నమాదితః
ప్రాణినాం చైవ సర్వేషాం సర్వశః సర్వవిద్ధ్యసి॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి నమస్కృత్వా స్వయంభువే
సురాదీనామహం సమ్యగ్లోకానాం ప్రభవాప్యయం॥9॥

బ్రహ్మణో మానసాః పుత్రా విదితాః షణ్మహర్షయః
మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః॥10॥

మరీచేః కశ్యపః పుత్రః కశ్యపాత్తు ఇమాః ప్రజాః
ప్రజజ్ఞిరే మహాభాగా దక్షకన్యాస్త్రయోదశ॥11॥

అదితిర్దితిర్దనుః కాలా అనాయుః సింహికా మునిః
క్రోధా ప్రావా అరిష్టా చ వినతా కపిలా తథా॥12॥

కద్రూశ్చ మనుజవ్యాఘ్ర దక్షకన్యైవ భారత
ఏతాసాం వీర్యసంపన్నం పుత్రపౌత్రమనంతకం॥13॥

అదిత్యాం ద్వాదశాదిత్యాః సంభూతా భువనేశ్వరాః
యే రాజన్నామతస్తాంస్తే కీర్తయిష్యామి భారత॥14॥

ధాతా మిత్రోఽర్యమా శక్రో వరుణశ్చాంశ ఏవ చ
భగో వివస్వాన్పూషా చ సవితా దశమస్తథా॥15॥

ఏకాదశస్తథా త్వష్టా విష్ణుర్ద్వాదశ ఉచ్యతే
జఘన్యజః స సర్వేషామాదిత్యానాం గుణాధికః॥16॥

ఏక ఏవ దితేః పుత్రో హిరణ్యకశిపుః స్మృతః
నామ్నా ఖ్యాతాస్తు తస్యేమే పుత్రాః పంచ మహాత్మనః॥17॥

ప్రహ్రాదః పూర్వజస్తేషాం సంహ్రాదస్తదనంతరం
అనుహ్రాదస్తృతీయోఽభూత్తస్మాచ్చ శిబిబాష్కలౌ॥18॥

ప్రహ్రాదస్య త్రయః పుత్రాః ఖ్యాతాః సర్వత్ర భారత
విరోచనశ్చ కుంభశ్చ నికుంభశ్చేతి విశ్రుతాః॥19॥

విరోచనస్య పుత్రోఽభూద్బలిరేకః ప్రతాపవాన్
బలేశ్చ ప్రథితః పుత్రో బాణో నామ మహాసురః॥20॥

చత్వారింశద్దనోః పుత్రాః ఖ్యాతాః సర్వత్ర భారత
తేషాం ప్రథమజో రాజా విప్రచిత్తిర్మహాయశాః॥21॥

శంబరో నముచిశ్చైవ పులోమా చేతి విశ్రుతః
అసిలోమా చ కేశీ చ దుర్జయశ్చైవ దానవః॥22॥

అయఃశిరా అశ్వశిరా అయఃశంకుశ్చ వీర్యవాన్
తథా గగనమూర్ధా చ వేగవాన్కేతుమాంశ్చ యః॥23॥

స్వర్భానురశ్వోఽశ్వపతిర్వృషపర్వాజకస్తథా
అశ్వగ్రీవశ్చ సూక్ష్మశ్చ తుహుండశ్చ మహాసురః॥24॥

ఇసృపా ఏకచక్రశ్చ విరూపాక్షో హరాహరౌ
నిచంద్రశ్చ నికుంభశ్చ కుపథః కాపథస్తథా॥25॥

శరభః శలభశ్చైవ సూర్యాచంద్రమసౌ తథా
ఇతి ఖ్యాతా దనోర్వంశే దానవాః పరికీర్తితాః
అన్యౌ తు ఖలు దేవానాం సూర్యాచంద్రమసౌ స్మృతౌ॥26॥

ఇమే చ వంశే ప్రథితాః సత్త్వవంతో మహాబలాః
దనుపుత్రా మహారాజ దశ దానవపుంగవాః॥27॥

ఏకాక్షో మృతపా వీరః ప్రలంబనరకావపి
వాతాపిః శత్రుతపనః శఠశ్చైవ మహాసురః॥28॥

గవిష్ఠశ్చ దనాయుశ్చ దీర్ఘజిహ్వశ్చ దానవః
అసంఖ్యేయాః స్మృతాస్తేషాం పుత్రాః పౌత్రాశ్చ భారత॥29॥

సింహికా సుషువే పుత్రం రాహుం చంద్రార్కమర్దనం
సుచంద్రం చంద్రహంతారం తథా చంద్రవిమర్దనం॥30॥

క్రూరస్వభావం క్రూరాయాః పుత్రపౌత్రమనంతకం
గణః క్రోధవశో నామ క్రూరకర్మారిమర్దనః॥31॥

అనాయుషః పునః పుత్రాశ్చత్వారోఽసురపుంగవాః
విక్షరో బలవీరౌ చ వృత్రశ్చైవ మహాసురః॥32॥

కాలాయాః ప్రథితాః పుత్రాః కాలకల్పాః ప్రహారిణః
భువి ఖ్యాతా మహావీర్యా దానవేషు పరంతపాః॥33॥

వినాశనశ్చ క్రోధశ్చ హంతా క్రోధస్య చాపరః
క్రోధశత్రుస్తథైవాన్యః కాలేయా ఇతి విశ్రుతాః॥34॥

అసురాణాముపాధ్యాయః శుక్రస్త్వృషిసుతోఽభవత్
ఖ్యాతాశ్చోశనసః పుత్రాశ్చత్వారోఽసురయాజకాః॥35॥

త్వష్టావరస్తథాత్రిశ్చ ద్వావన్యౌ మంత్రకర్మిణౌ
తేజసా సూర్యసంకాశా బ్రహ్మలోకప్రభావనాః॥36॥

ఇత్యేష వంశప్రభవః కథితస్తే తరస్వినాం
అసురాణాం సురాణాం చ పురాణే సంశ్రుతో మయా॥37॥

ఏతేషాం యదపత్యం తు న శక్యం తదశేషతః
ప్రసంఖ్యాతుం మహీపాల గుణభూతమనంతకం॥38॥

తార్క్ష్యశ్చారిష్టనేమిశ్చ తథైవ గరుడారుణౌ
ఆరుణిర్వారుణిశ్చైవ వైనతేయా ఇతి స్మృతాః॥39॥

శేషోఽనంతో వాసుకిశ్చ తక్షకశ్చ భుజంగమః
కూర్మశ్చ కులికశ్చైవ కాద్రవేయా మహాబలాః॥40॥

భీమసేనోగ్రసేనౌ చ సుపర్ణో వరుణస్తథా
గోపతిర్ధృతరాష్ట్రశ్చ సూర్యవర్చాశ్చ సప్తమః॥41॥

పత్రవానర్కపర్ణశ్చ ప్రయుతశ్చైవ విశ్రుతః
భీమశ్చిత్రరథశ్చైవ విఖ్యాతః సర్వవిద్వశీ॥42॥

తథా శాలిశిరా రాజన్ప్రద్యుమ్నశ్చ చతుర్దశః
కలిః పంచదశశ్చైవ నారదశ్చైవ షోడశః
ఇత్యేతే దేవగంధర్వా మౌనేయాః పరికీర్తితాః॥43॥

అతస్తు భూతాన్యన్యాని కీర్తయిష్యామి భారత
అనవద్యామనువశామనూనామరుణాం ప్రియాం
అనూపాం సుభగాం భాసీమితి ప్రావా వ్యజాయత॥44॥

సిద్ధః పూర్ణశ్చ బర్హీ చ పూర్ణాశశ్చ మహాయశాః
బ్రహ్మచారీ రతిగుణః సుపర్ణశ్చైవ సప్తమః॥45॥

విశ్వావసుశ్చ భానుశ్చ సుచంద్రో దశమస్తథా
ఇత్యేతే దేవగంధర్వాః ప్రావేయాః పరికీర్తితాః॥46॥

ఇమం త్వప్సరసాం వంశం విదితం పుణ్యలక్షణం
ప్రావాసూత మహాభాగా దేవీ దేవర్షితః పురా॥47॥

అలంబుసా మిశ్రకేశీ విద్యుత్పర్ణా తులానఘా
అరుణా రక్షితా చైవ రంభా తద్వన్మనోరమా॥48॥

అసితా చ సుబాహుశ్చ సువ్రతా సుభుజా తథా
సుప్రియా చాతిబాహుశ్చ విఖ్యాతౌ చ హాహాహుహూ
తుంబురుశ్చేతి చత్వారః స్మృతా గంధర్వసత్తమాః॥49॥

అమృతం బ్రాహ్మణా గావో గంధర్వాప్సరసస్తథా
అపత్యం కపిలాయాస్తు పురాణే పరికీర్తితం॥50॥

ఇతి తే సర్వభూతానాం సంభవః కథితో మయా
యథావత్పరిసంఖ్యాతో గంధర్వాప్సరసాం తథా॥51॥

భుజగానాం సుపర్ణానాం రుద్రాణాం మరుతాం తథా
గవాం చ బ్రాహ్మణానాం చ శ్రీమతాం పుణ్యకర్మణాం॥52॥

ఆయుష్యశ్చైవ పుణ్యశ్చ ధన్యః శ్రుతిసుఖావహః
శ్రోతవ్యశ్చైవ సతతం శ్రావ్యశ్చైవానసూయతా॥53॥

ఇమం తు వంశం నియమేన యః పఠే;న్మహాత్మనాం బ్రాహ్మణదేవసంనిధౌ
అపత్యలాభం లభతే స పుష్కలం; శ్రియం యశః ప్రేత్య చ శోభనాం గతిం॥54॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

బ్రహ్మణో మానసాః పుత్రా విదితాః షణ్మహర్షయః
ఏకాదశ సుతాః స్థాణోః ఖ్యాతాః పరమమానసాః॥1॥

మృగవ్యాధశ్చ శర్వశ్చ నిరృతిశ్చ మహాయశాః
అజైకపాదహిర్బుధ్న్యః పినాకీ చ పరంతపః॥2॥

దహనోఽథేశ్వరశ్చైవ కపాలీ చ మహాద్యుతిః
స్థాణుర్భవశ్చ భగవాన్రుద్రా ఏకాదశ స్మృతాః॥3॥

మరీచిరంగిరా అత్రిః పులస్త్యః పులహః క్రతుః
షడేతే బ్రహ్మణః పుత్రా వీర్యవంతో మహర్షయః॥4॥

త్రయస్త్వంగిరసః పుత్రా లోకే సర్వత్ర విశ్రుతాః
బృహస్పతిరుతథ్యశ్చ సంవర్తశ్చ ధృతవ్రతాః॥5॥

అత్రేస్తు బహవః పుత్రాః శ్రూయంతే మనుజాధిప
సర్వే వేదవిదః సిద్ధాః శాంతాత్మానో మహర్షయః॥6॥

రాక్షసాస్తు పులస్త్యస్య వానరాః కింనరాస్తథా
పులహస్య మృగాః సింహా వ్యాఘ్రాః కింపురుషాస్తథా॥7॥

క్రతోః క్రతుసమాః పుత్రాః పతంగసహచారిణః
విశ్రుతాస్త్రిషు లోకేషు సత్యవ్రతపరాయణాః॥8॥

దక్షస్త్వజాయతాంగుష్ఠాద్దక్షిణాద్భగవానృషిః
బ్రహ్మణః పృథివీపాల పుత్రః పుత్రవతాం వరః॥9॥

వామాదజాయతాంగుష్ఠాద్భార్యా తస్య మహాత్మనః
తస్యాం పంచాశతం కన్యాః స ఏవాజనయన్మునిః॥10॥

తాః సర్వాస్త్వనవద్యాంగ్యః కన్యాః కమలలోచనాః
పుత్రికాః స్థాపయామాస నష్టపుత్రః ప్రజాపతిః॥11॥

దదౌ స దశ ధర్మాయ సప్తవింశతిమిందవే
దివ్యేన విధినా రాజన్కశ్యపాయ త్రయోదశ॥12॥

నామతో ధర్మపత్న్యస్తాః కీర్త్యమానా నిబోధ మే
కీర్తిర్లక్ష్మీర్ధృతిర్మేధా పుష్టిః శ్రద్ధా క్రియా తథా॥13॥

బుద్ధిర్లజ్జా మతిశ్చైవ పత్న్యో ధర్మస్య తా దశ
ద్వారాణ్యేతాని ధర్మస్య విహితాని స్వయంభువా॥14॥

సప్తవింశతి సోమస్య పత్న్యో లోకే పరిశ్రుతాః
కాలస్య నయనే యుక్తాః సోమపత్న్యః శుభవ్రతాః
సర్వా నక్షత్రయోగిన్యో లోకయాత్రావిధౌ స్థితాః॥15॥

పితామహో మునిర్దేవస్తస్య పుత్రః ప్రజాపతిః
తస్యాష్టౌ వసవః పుత్రాస్తేషాం వక్ష్యామి విస్తరం॥16॥

ధరో ధ్రువశ్చ సోమశ్చ అహశ్చైవానిలోఽనలః
ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ వసవోఽష్టావితి స్మృతాః॥17॥

ధూమ్రాయాశ్చ ధరః పుత్రో బ్రహ్మవిద్యో ధ్రువస్తథా
చంద్రమాస్తు మనస్విన్యాః శ్వసాయాః శ్వసనస్తథా॥18॥

రతాయాశ్చాప్యహః పుత్రః శాండిల్యాశ్చ హుతాశనః
ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ ప్రభాతాయాః సుతౌ స్మృతౌ॥19॥

ధరస్య పుత్రో ద్రవిణో హుతహవ్యవహస్తథా
ధ్రువస్య పుత్రో భగవాన్కాలో లోకప్రకాలనః॥20॥

సోమస్య తు సుతో వర్చా వర్చస్వీ యేన జాయతే
మనోహరాయాః శిశిరః ప్రాణోఽథ రమణస్తథా॥21॥

అహ్నః సుతః స్మృతో జ్యోతిః శ్రమః శాంతస్తథా మునిః
అగ్నేః పుత్రః కుమారస్తు శ్రీమాఞ్శరవణాలయః॥22॥

తస్య శాఖో విశాఖశ్చ నైగమేశశ్చ పృష్ఠజః
కృత్తికాభ్యుపపత్తేశ్చ కార్తి కేయ ఇతి స్మృతః॥23॥

అనిలస్య శివా భార్యా తస్యాః పుత్రః పురోజవః
అవిజ్ఞాతగతిశ్చైవ ద్వౌ పుత్రావనిలస్య తు॥24॥

ప్రత్యూషస్య విదుః పుత్రమృషిం నామ్నాథ దేవలం
ద్వౌ పుత్రౌ దేవలస్యాపి క్షమావంతౌ మనీషిణౌ॥25॥

బృహస్పతేస్తు భగినీ వరస్త్రీ బ్రహ్మచారిణీ
యోగసిద్ధా జగత్సర్వమసక్తం విచరత్యుత
ప్రభాసస్య తు భార్యా సా వసూనామష్టమస్య హ॥26॥

విశ్వకర్మా మహాభాగో జజ్ఞే శిల్పప్రజాపతిః
కర్తా శిల్పసహస్రాణాం త్రిదశానాం చ వర్ధకిః॥27॥

భూషణానాం చ సర్వేషాం కర్తా శిల్పవతాం వరః
యో దివ్యాని విమానాని దేవతానాం చకార హ॥28॥

మనుష్యాశ్చోపజీవంతి యస్య శిల్పం మహాత్మనః
పూజయంతి చ యం నిత్యం విశ్వకర్మాణమవ్యయం॥29॥

స్తనం తు దక్షిణం భిత్త్వా బ్రహ్మణో నరవిగ్రహః
నిఃసృతో భగవాంధర్మః సర్వలోకసుఖావహః॥30॥

త్రయస్తస్య వరాః పుత్రాః సర్వభూతమనోహరాః
శమః కామశ్చ హర్షశ్చ తేజసా లోకధారిణః॥31॥

కామస్య తు రతిర్భార్యా శమస్య ప్రాప్తిరంగనా
నందీ తు భార్యా హర్షస్య యత్ర లోకాః ప్రతిష్ఠితాః॥32॥

మరీచేః కశ్యపః పుత్రః కశ్యపస్య సురాసురాః
జజ్ఞిరే నృపశార్దూల లోకానాం ప్రభవస్తు సః॥33॥

త్వాష్ట్రీ తు సవితుర్భార్యా వడవారూపధారిణీ
అసూయత మహాభాగా సాంతరిక్షేఽశ్వినావుభౌ॥34॥

ద్వాదశైవాదితేః పుత్రాః శక్రముఖ్యా నరాధిప
తేషామవరజో విష్ణుర్యత్ర లోకాః ప్రతిష్ఠితాః॥35॥

త్రయస్త్రింశత ఇత్యేతే దేవాస్తేషామహం తవ
అన్వయం సంప్రవక్ష్యామి పక్షైశ్చ కులతో గణాన్॥36॥

రుద్రాణామపరః పక్షః సాధ్యానాం మరుతాం తథా
వసూనాం భార్గవం విద్యాద్విశ్వేదేవాంస్తథైవ చ॥37॥

వైనతేయస్తు గరుడో బలవానరుణస్తథా
బృహస్పతిశ్చ భగవానాదిత్యేష్వేవ గణ్యతే॥38॥

అశ్విభ్యాం గుహ్యకాన్విద్ధి సర్వౌషధ్యస్తథా పశూన్
ఏష దేవగణో రాజన్కీర్తితస్తేఽనుపూర్వశః
యం కీర్తయిత్వా మనుజః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥39॥

బ్రహ్మణో హృదయం భిత్త్వా నిఃసృతో భగవాన్భృగుః
భృగోః పుత్రః కవిర్విద్వాఞ్శుక్రః కవిసుతో గ్రహః॥40॥

త్రైలోక్యప్రాణయాత్రార్థే వర్షావర్షే భయాభయే
స్వయంభువా నియుక్తః సన్భువనం పరిధావతి॥41॥

యోగాచార్యో మహాబుద్ధిర్దైత్యానామభవద్గురుః
సురాణాం చాపి మేధావీ బ్రహ్మచారీ యతవ్రతః॥42॥

తస్మిన్నియుక్తే విభునా యోగక్షేమాయ భార్గవే
అన్యముత్పాదయామాస పుత్రం భృగురనిందితం॥43॥

చ్యవనం దీప్తతపసం ధర్మాత్మానం మనీషిణం
యః స రోషాచ్చ్యుతో గర్భాన్మాతుర్మోక్షాయ భారత॥44॥

ఆరుషీ తు మనోః కన్యా తస్య పత్నీ మనీషిణః
ఔర్వస్తస్యాం సమభవదూరుం భిత్త్వా మహాయశాః
మహాతపా మహాతేజా బాల ఏవ గుణైర్యుతః॥45॥

ఋచీకస్తస్య పుత్రస్తు జమదగ్నిస్తతోఽభవత్
జమదగ్నేస్తు చత్వార ఆసన్పుత్రా మహాత్మనః॥46॥

రామస్తేషాం జఘన్యోఽభూదజఘన్యైర్గుణైర్యుతః
సర్వశస్త్రాస్త్రకుశలః క్షత్రియాంతకరో వశీ॥47॥

ఔర్వస్యాసీత్పుత్రశతం జమదగ్నిపురోగమం
తేషాం పుత్రసహస్రాణి బభూవుర్భృగువిస్తరః॥48॥

ద్వౌ పుత్రౌ బ్రహ్మణస్త్వన్యౌ యయోస్తిష్ఠతి లక్షణం
లోకే ధాతా విధాతా చ యౌ స్థితౌ మనునా సహ॥49॥

తయోరేవ స్వసా దేవీ లక్ష్మీః పద్మగృహా శుభా
తస్యాస్తు మానసాః పుత్రాస్తురగా వ్యోమచారిణః॥50॥

వరుణస్య భార్యా జ్యేష్ఠా తు శుక్రాద్దేవీ వ్యజాయత
తస్యాః పుత్రం బలం విద్ధి సురాం చ సురనందినీం॥51॥

ప్రజానామన్నకామానామన్యోన్యపరిభక్షణాత్
అధర్మస్తత్ర సంజాతః సర్వభూతవినాశనః॥52॥

తస్యాపి నిరృతిర్భార్యా నైరృతా యేన రాక్షసాః
ఘోరాస్తస్యాస్త్రయః పుత్రాః పాపకర్మరతాః సదా
భయో మహాభయశ్చైవ మృత్యుర్భూతాంతకస్తథా॥53॥

కాకీం శ్యేనీం చ భాసీం చ ధృతరాష్ట్రీం తథా శుకీం
తామ్రా తు సుషువే దేవీ పంచైతా లోకవిశ్రుతాః॥54॥

ఉలూకాన్సుషువే కాకీ శ్యేనీ శ్యేనాన్వ్యజాయత
భాసీ భాసానజనయద్గృధ్రాంశ్చైవ జనాధిప॥55॥

ధృతరాష్ట్రీ తు హంసాంశ్చ కలహంసాంశ్చ సర్వశః
చక్రవాకాంశ్చ భద్రం తే ప్రజజ్ఞే సా తు భామినీ॥56॥

శుకీ విజజ్ఞే ధర్మజ్ఞ శుకానేవ మనస్వినీ
కల్యాణగుణసంపన్నా సర్వలక్షణపూజితా ||57||

నవ క్రోధవశా నారీః ప్రజజ్ఞేఽప్యాత్మసంభవాః
మృగీం చ మృగమందాం చ హరిం భద్రమనామపి ||58||

మాతంగీమథ శార్దూలీం శ్వేతాం సురభిమేవ చ
సర్వలక్షణసంపన్నాం సురసాం చ యశస్వినీం ||59||

అపత్యం తు మృగాః సర్వే మృగ్యా నరవరాత్మజ
ఋక్షాశ్చ మృగమందాయాః సృమరాశ్చమరా అపి ||60||

తతస్త్వైరావతం నాగం జజ్ఞే భద్రమనా సుతం
ఐరావతః సుతస్తస్యా దేవనాగో మహాగజః ||61||

హర్యాశ్చ హరయోఽపత్యం వానరాశ్చ తరస్వినః
గోలాంగూలాంశ్చ భద్రం తే హర్యాః పుత్రాన్ప్రచక్షతే ||62||

ప్రజజ్ఞే త్వథ శార్దూలీ సింహాన్వ్యాఘ్రాంశ్చ భారత
ద్వీపినశ్చ మహాభాగ సర్వానేవ న సంశయః ||63||

మాతంగ్యాస్త్వథ మాతంగా అపత్యాని నరాధిప
దిశాగజం తు శ్వేతాఖ్యం శ్వేతాజనయదాశుగం ||64||

తథా దుహితరౌ రాజన్సురభిర్వై వ్యజాయత
రోహిణీం చైవ భద్రం తే గంధర్వీం చ యశస్వినీం
రోహిణ్యాం జజ్ఞిరే గావో గంధర్వ్యాం వాజినః సుతాః ||65||

సురసాజనయన్నాగాన్రాజన్కద్రూశ్చ పన్నగాన్
సప్త పిండఫలాన్వృక్షాననలాపి వ్యజాయత
అనలాయాః శుకీ పుత్రీ కద్ర్వాస్తు సురసా సుతా ||66||

అరుణస్య భార్యా శ్యేనీ తు వీర్యవంతౌ మహాబలౌ
సంపాతిం జనయామాస తథైవ చ జటాయుషం
ద్వౌ పుత్రౌ వినతాయాస్తు విఖ్యాతౌ గరుడారుణౌ ||67||

ఇత్యేష సర్వభూతానాం మహతాం మనుజాధిప
ప్రభవః కీర్తితః సమ్యఙ్మయా మతిమతాం వర ||68||

యం శ్రుత్వా పురుషః సమ్యక్పూతో భవతి పాప్మనః
సర్వజ్ఞతాం చ లభతే గతిమగ్ర్యాం చ విందతి ||69||

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

దేవానాం దానవానాం చ యక్షాణామథ రక్షసాం
అన్యేషాం చైవ భూతానాం సర్వేషాం భగవన్నహం ||1||

శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వేన మానుషేషు మహాత్మనాం
జన్మ కర్మ చ భూతానామేతేషామనుపూర్వశః ||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

మానుషేషు మనుష్యేంద్ర సంభూతా యే దివౌకసః
ప్రథమం దానవాంశ్చైవ తాంస్తే వక్ష్యామి సర్వశః ||3||

విప్రచిత్తిరితి ఖ్యాతో య ఆసీద్దానవర్షభః
జరాసంధ ఇతి ఖ్యాతః స ఆసీన్మనుజర్షభః||4||

దితేః పుత్రస్తు యో రాజన్హిరణ్యకశిపుః స్మృతః
స జజ్ఞే మానుషే లోకే శిశుపాలో నరర్షభః||5||

సంహ్రాద ఇతి విఖ్యాతః ప్రహ్రాదస్యానుజస్తు యః
స శల్య ఇతి విఖ్యాతో జజ్ఞే బాహ్లీకపుంగవః||6||

అనుహ్రాదస్తు తేజస్వీ యోఽభూత్ఖ్యాతో జఘన్యజః
ధృష్టకేతురితి ఖ్యాతః స ఆసీన్మనుజేశ్వరః||7||

యస్తు రాజఞ్శిబిర్నామ దైతేయః పరికీర్తితః
ద్రుమ ఇత్యభివిఖ్యాతః స ఆసీద్భువి పార్థివః||8||

బాష్కలో నామ యస్తేషామాసీదసురసత్తమః
భగదత్త ఇతి ఖ్యాతః స ఆసీన్మనుజేశ్వరః||9||

అయఃశిరా అశ్వశిరా అయఃశంకుశ్చ వీర్యవాన్
తథా గగనమూర్ధా చ వేగవాంశ్చాత్ర పంచమః||10||

పంచైతే జజ్ఞిరే రాజన్వీర్యవంతో మహాసురాః
కేకయేషు మహాత్మానః పార్థివర్షభసత్తమాః||11||

కేతుమానితి విఖ్యాతో యస్తతోఽన్యః ప్రతాపవాన్
అమితౌజా ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం సోఽభవన్నృపః||12||

స్వర్భానురితి విఖ్యాతః శ్రీమాన్యస్తు మహాసురః
ఉగ్రసేన ఇతి ఖ్యాత ఉగ్రకర్మా నరాధిపః||13||

యస్త్వశ్వ ఇతి విఖ్యాతః శ్రీమానాసీన్మహాసురః
అశోకో నామ రాజాసీన్మహావీర్యపరాక్రమః||14||

తస్మాదవరజో యస్తు రాజన్నశ్వపతిః స్మృతః
దైతేయః సోఽభవద్రాజా హార్దిక్యో మనుజర్షభః||15||

వృషపర్వేతి విఖ్యాతః శ్రీమాన్యస్తు మహాసురః
దీర్ఘప్రజ్ఞ ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం సోఽభవన్నృపః||16||

అజకస్త్వనుజో రాజన్య ఆసీద్వృషపర్వణః
స మల్ల ఇతి విఖ్యాతః పృథివ్యామభవన్నృపః||17||

అశ్వగ్రీవ ఇతి ఖ్యాతః సత్త్వవాన్యో మహాసురః
రోచమాన ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం సోఽభవన్నృపః||18||

సూక్ష్మస్తు మతిమాన్రాజన్కీర్తిమాన్యః ప్రకీర్తితః
బృహంత ఇతి విఖ్యాతః క్షితావాసీత్స పార్థివః||19||

తుహుండ ఇతి విఖ్యాతో య ఆసీదసురోత్తమః
సేనాబిందురితి ఖ్యాతః స బభూవ నరాధిపః||20||

ఇసృపా నామ యస్తేషామసురాణాం బలాధికః
పాపజిన్నామ రాజాసీద్భువి విఖ్యాతవిక్రమః||21||

ఏకచక్ర ఇతి ఖ్యాత ఆసీద్యస్తు మహాసురః
ప్రతివింధ్య ఇతి ఖ్యాతో బభూవ ప్రథితః క్షితౌ||22||

విరూపాక్షస్తు దైతేయశ్చిత్రయోధీ మహాసురః
చిత్రవర్మేతి విఖ్యాతః క్షితావాసీత్స పార్థివః||23||

హరస్త్వరిహరో వీర ఆసీద్యో దానవోత్తమః
సువాస్తురితి విఖ్యాతః స జజ్ఞే మనుజర్షభః||24||

అహరస్తు మహాతేజాః శత్రుపక్షక్షయంకరః
బాహ్లీకో నామ రాజా స బభూవ ప్రథితః క్షితౌ॥25॥

నిచంద్రశ్చంద్రవక్త్రశ్చ య ఆసీదసురోత్తమః
ముంజకేశ ఇతి ఖ్యాతః శ్రీమానాసీత్స పార్థివః॥26॥

నికుంభస్త్వజితః సంఖ్యే మహామతిరజాయత
భూమౌ భూమిపతిః శ్రేష్ఠో దేవాధిప ఇతి స్మృతః॥27॥

శరభో నామ యస్తేషాం దైతేయానాం మహాసురః
పౌరవో నామ రాజర్షిః స బభూవ నరేష్విహ॥28॥

ద్వితీయః శలభస్తేషామసురాణాం బభూవ యః
ప్రహ్రాదో నామ బాహ్లీకః స బభూవ నరాధిపః॥29॥

చంద్రస్తు దితిజశ్రేష్ఠో లోకే తారాధిపోపమః
ఋషికో నామ రాజర్షిర్బభూవ నృపసత్తమః॥30॥

మృతపా ఇతి విఖ్యాతో య ఆసీదసురోత్తమః
పశ్చిమానూపకం విద్ధి తం నృపం నృపసత్తమ॥31॥

గవిష్ఠస్తు మహాతేజా యః ప్రఖ్యాతో మహాసురః
ద్రుమసేన ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం సోఽభవన్నృపః॥32॥

మయూర ఇతి విఖ్యాతః శ్రీమాన్యస్తు మహాసురః
స విశ్వ ఇతి విఖ్యాతో బభూవ పృథివీపతిః॥33॥

సుపర్ణ ఇతి విఖ్యాతస్తస్మాదవరజస్తు యః
కాలకీర్తిరితి ఖ్యాతః పృథివ్యాం సోఽభవన్నృపః॥34॥

చంద్రహంతేతి యస్తేషాం కీర్తితః ప్రవరోఽసురః
శునకో నామ రాజర్షిః స బభూవ నరాధిపః॥35॥

వినాశనస్తు చంద్రస్య య ఆఖ్యాతో మహాసురః
జానకిర్నామ రాజర్షిః స బభూవ నరాధిపః॥36॥

దీర్ఘజిహ్వస్తు కౌరవ్య య ఉక్తో దానవర్షభః
కాశిరాజ ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం పృథివీపతిః॥37॥

గ్రహం తు సుషువే యం తం సింహీ చంద్రార్కమర్దనం
క్రాథ ఇత్యభివిఖ్యాతః సోఽభవన్మనుజాధిపః॥38॥

అనాయుషస్తు పుత్రాణాం చతుర్ణాం ప్రవరోఽసురః
విక్షరో నామ తేజస్వీ వసుమిత్రోఽభవన్నృపః॥39॥

ద్వితీయో విక్షరాద్యస్తు నరాధిప మహాసురః
పాంసురాష్ట్రాధిప ఇతి విశ్రుతః సోఽభవన్నృపః॥40॥

బలవీర ఇతి ఖ్యాతో యస్త్వాసీదసురోత్తమః
పౌండ్రమత్స్యక ఇత్యేవ స బభూవ నరాధిపః॥41॥

వృత్ర ఇత్యభివిఖ్యాతో యస్తు రాజన్మహాసురః
మణిమాన్నామ రాజర్షిః స బభూవ నరాధిపః॥42॥

క్రోధహంతేతి యస్తస్య బభూవావరజోఽసురః
దండ ఇత్యభివిఖ్యాతః స ఆసీన్నృపతిః క్షితౌ॥43॥

క్రోధవర్ధన ఇత్యేవ యస్త్వన్యః పరికీర్తితః
దండధార ఇతి ఖ్యాతః సోఽభవన్మనుజేశ్వరః॥44॥

కాలకాయాస్తు యే పుత్రాస్తేషామష్టౌ నరాధిపాః
జజ్ఞిరే రాజశార్దూల శార్దూలసమవిక్రమాః॥45॥

మగధేషు జయత్సేనః శ్రీమానాసీత్స పార్థివః
అష్టానాం ప్రవరస్తేషాం కాలేయానాం మహాసురః॥46॥

ద్వితీయస్తు తతస్తేషాం శ్రీమాన్హరిహయోపమః
అపరాజిత ఇత్యేవ స బభూవ నరాధిపః॥47॥

తృతీయస్తు మహారాజ మహాబాహుర్మహాసురః
నిషాదాధిపతిర్జజ్ఞే భువి భీమపరాక్రమః॥48॥

తేషామన్యతమో యస్తు చతుర్థః పరికీర్తితః
శ్రేణిమానితి విఖ్యాతః క్షితౌ రాజర్షిసత్తమః॥49॥

పంచమస్తు బభూవైషాం ప్రవరో యో మహాసురః
మహౌజా ఇతి విఖ్యాతో బభూవేహ పరంతపః॥50॥

షష్ఠస్తు మతిమాన్యో వై తేషామాసీన్మహాసురః
అభీరురితి విఖ్యాతః క్షితౌ రాజర్షిసత్తమః॥51॥

సముద్రసేనశ్చ నృపస్తేషామేవాభవద్గణాత్
విశ్రుతః సాగరాంతాయాం క్షితౌ ధర్మార్థతత్త్వవిత్॥52॥

బృహన్నామాష్టమస్తేషాం కాలేయానాం పరంతపః
బభూవ రాజంధర్మాత్మా సర్వభూతహితే రతః॥53॥

గణః క్రోధవశో నామ యస్తే రాజన్ప్రకీర్తితః
తతః సంజజ్ఞిరే వీరాః క్షితావిహ నరాధిపాః॥54॥

నందికః కర్ణవేష్టశ్చ సిద్ధార్థః కీటకస్తథా
సువీరశ్చ సుబాహుశ్చ మహావీరోఽథ బాహ్లికః॥55॥

క్రోధో విచిత్యః సురసః శ్రీమాన్నీలశ్చ భూమిపః
వీరధామా చ కౌరవ్య భూమిపాలశ్చ నామతః॥56॥

దంతవక్త్రశ్చ నామాసీద్దుర్జయశ్చైవ నామతః
రుక్మీ చ నృపశార్దూలో రాజా చ జనమేజయః॥57॥

ఆషాఢో వాయువేగశ్చ భూరితేజాస్తథైవ చ
ఏకలవ్యః సుమిత్రశ్చ వాటధానోఽథ గోముఖః॥58॥

కారూషకాశ్చ రాజానః క్షేమధూర్తిస్తథైవ చ
శ్రుతాయురుద్ధవశ్చైవ బృహత్సేనస్తథైవ చ॥59॥

క్షేమోగ్రతీర్థః కుహరః కలింగేషు నరాధిపః
మతిమాంశ్చ మనుష్యేంద్ర ఈశ్వరశ్చేతి విశ్రుతః॥60॥

గణాత్క్రోధవశాదేవం రాజపూగోఽభవత్క్షితౌ
జాతః పురా మహారాజ మహాకీర్తిర్మహాబలః॥61॥

యస్త్వాసీద్దేవకో నామ దేవరాజసమద్యుతిః
స గంధర్వపతిర్ముఖ్యః క్షితౌ జజ్ఞే నరాధిపః॥62॥

బృహస్పతేర్బృహత్కీర్తేర్దేవర్షేర్విద్ధి భారత
అంశాద్ద్రోణం సముత్పన్నం భారద్వాజమయోనిజం॥63॥

ధన్వినాం నృపశార్దూల యః స సర్వాస్త్రవిత్తమః
బృహత్కీర్తిర్మహాతేజాః సంజజ్ఞే మనుజేష్విహ॥64॥

ధనుర్వేదే చ వేదే చ యం తం వేదవిదో విదుః
వరిష్ఠమింద్రకర్మాణం ద్రోణం స్వకులవర్ధనం॥65॥

మహాదేవాంతకాభ్యాం చ కామాత్క్రోధాచ్చ భారత
ఏకత్వముపపన్నానాం జజ్ఞే శూరః పరంతపః॥66॥

అశ్వత్థామా మహావీర్యః శత్రుపక్షక్షయంకరః
వీరః కమలపత్రాక్షః క్షితావాసీన్నరాధిప ॥67॥

జజ్ఞిరే వసవస్త్వష్టౌ గంగాయాం శంతనోః సుతాః
వసిష్ఠస్య చ శాపేన నియోగాద్వాసవస్య చ ॥68॥

తేషామవరజో భీష్మః కురూణామభయంకరః
మతిమాన్వేదవిద్వాగ్మీ శత్రుపక్షక్షయంకరః ॥69॥

జామదగ్న్యేన రామేణ యః స సర్వవిదాం వరః
అయుధ్యత మహాతేజా భార్గవేణ మహాత్మనా ॥70॥

యస్తు రాజన్కృపో నామ బ్రహ్మర్షిరభవత్క్షితౌ
రుద్రాణాం తం గణాద్విద్ధి సంభూతమతిపౌరుషం ॥71॥

శకునిర్నామ యస్త్వాసీద్రాజా లోకే మహారథః
ద్వాపరం విద్ధి తం రాజన్సంభూతమరిమర్దనం ॥72॥

సాత్యకిః సత్యసంధస్తు యోఽసౌ వృష్ణికులోద్వహః
పక్షాత్స జజ్ఞే మరుతాం దేవానామరిమర్దనః ॥73॥

ద్రుపదశ్చాపి రాజర్షిస్తత ఏవాభవద్గణాత్
మానుషే నృప లోకేఽస్మిన్సర్వశస్త్రభృతాం వరః ॥74॥

తతశ్చ కృతవర్మాణం విద్ధి రాజంజనాధిపం
జాతమప్రతికర్మాణం క్షత్రియర్షభసత్తమం ॥75॥

మరుతాం తు గణాద్విద్ధి సంజాతమరిమర్దనం
విరాటం నామ రాజర్షిం పరరాష్ట్రప్రతాపనం ॥76॥

అరిష్టాయాస్తు యః పుత్రో హంస ఇత్యభివిశ్రుతః
స గంధర్వపతిర్జజ్ఞే కురువంశవివర్ధనః ॥77॥

ధృతరాష్ట్ర ఇతి ఖ్యాతః కృష్ణద్వైపాయనాదపి
దీర్ఘబాహుర్మహాతేజాః ప్రజ్ఞాచక్షుర్నరాధిపః
మాతుర్దోషాదృషేః కోపాదంధ ఏవ వ్యజాయత ॥78॥

అత్రేస్తు సుమహాభాగం పుత్రం పుత్రవతాం వరం
విదురం విద్ధి లోకేఽస్మింజాతం బుద్ధిమతాం వరం ॥79॥

కలేరంశాత్తు సంజజ్ఞే భువి దుర్యోధనో నృపః
దుర్బుద్ధిర్దుర్మతిశ్చైవ కురూణామయశస్కరః ॥80॥

జగతో యః స సర్వస్య విద్విష్టః కలిపూరుషః
యః సర్వాం ఘాతయామాస పృథివీం పురుషాధమః
యేన వైరం సముద్దీప్తం భూతాంతకరణం మహత్ ॥81॥

పౌలస్త్యా భ్రాతరః సర్వే జజ్ఞిరే మనుజేష్విహ
శతం దుఃశాసనాదీనాం సర్వేషాం క్రూరకర్మణాం ॥82॥

దుర్ముఖో దుఃసహశ్చైవ యే చాన్యే నానుశబ్దితాః
దుర్యోధనసహాయాస్తే పౌలస్త్యా భరతర్షభ ॥83॥

ధర్మస్యాంశం తు రాజానం విద్ధి రాజన్యుధిష్ఠిరం
భీమసేనం తు వాతస్య దేవరాజస్య చార్జునం ॥84॥

అశ్వినోస్తు తథైవాంశౌ రూపేణాప్రతిమౌ భువి
నకులః సహదేవశ్చ సర్వలోకమనోహరౌ ॥85॥

యః సువర్చా ఇతి ఖ్యాతః సోమపుత్రః ప్రతాపవాన్
అభిమన్యుర్బృహత్కీర్తిరర్జునస్య సుతోఽభవత్ ॥86॥

అగ్నేరంశం తు విద్ధి త్వం ధృష్టద్యుమ్నం మహారథం
శిఖండినమథో రాజన్స్త్రీపుంసం విద్ధి రాక్షసం॥87॥

ద్రౌపదేయాశ్చ యే పంచ బభూవుర్భరతర్షభ
విశ్వేదేవగణాన్రాజంస్తాన్విద్ధి భరతర్షభ॥88॥

ఆముక్తకవచః కర్ణో యస్తు జజ్ఞే మహారథః
దివాకరస్య తం విద్ధి దేవస్యాంశమనుత్తమం॥89॥

యస్తు నారాయణో నామ దేవదేవః సనాతనః
తస్యాంశో మానుషేష్వాసీద్వాసుదేవః ప్రతాపవాన్॥90॥

శేషస్యాంశస్తు నాగస్య బలదేవో మహాబలః
సనత్కుమారం ప్రద్యుమ్నం విద్ధి రాజన్మహౌజసం॥91॥

ఏవమన్యే మనుష్యేంద్ర బహవోంఽశా దివౌకసాం
జజ్ఞిరే వసుదేవస్య కులే కులవివర్ధనాః॥92॥

గణస్త్వప్సరసాం యో వై మయా రాజన్ప్రకీర్తితః
తస్య భాగః క్షితౌ జజ్ఞే నియోగాద్వాసవస్య చ॥93॥

తాని షోడశ దేవీనాం సహస్రాణి నరాధిప
బభూవుర్మానుషే లోకే నారాయణపరిగ్రహాః॥94॥

శ్రియస్తు భాగః సంజజ్ఞే రత్యర్థం పృథివీతలే
ద్రుపదస్య కులే కన్యా వేదిమధ్యాదనిందితా॥95॥

నాతిహ్రస్వా న మహతీ నీలోత్పలసుగంధినీ
పద్మాయతాక్షీ సుశ్రోణీ అసితాయతమూర్ధజా॥96॥

సర్వలక్షణసంపన్నా వైడూర్యమణిసంనిభా
పంచానాం పురుషేంద్రాణాం చిత్తప్రమథినీ రహః॥97॥

సిద్ధిర్ధృతిశ్చ యే దేవ్యౌ పంచానాం మాతరౌ తు తే
కుంతీ మాద్రీ చ జజ్ఞాతే మతిస్తు సుబలాత్మజా॥98॥

ఇతి దేవాసురాణాం తే గంధర్వాప్సరసాం తథా
అంశావతరణం రాజన్రాక్షసానాం చ కీర్తితం॥99॥

యే పృథివ్యాం సముద్భూతా రాజానో యుద్ధదుర్మదాః
మహాత్మానో యదూనాం చ యే జాతా విపులే కులే॥100॥

ధన్యం యశస్యం పుత్రీయమాయుష్యం విజయావహం
ఇదమంశావతరణం శ్రోతవ్యమనసూయతా॥101॥

అంశావతరణం శ్రుత్వా దేవగంధర్వరక్షసాం
ప్రభవాప్యయవిత్ప్రాజ్ఞో న కృచ్ఛ్రేష్వవసీదతి॥102॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

త్వత్తః శ్రుతమిదం బ్రహ్మందేవదానవరక్షసాం
అంశావతరణం సమ్యగ్గంధర్వాప్సరసాం తథా॥1॥

ఇమం తు భూయ ఇచ్ఛామి కురూణాం వంశమాదితః
కథ్యమానం త్వయా విప్ర విప్రర్షిగణసంనిధౌ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పౌరవాణాం వంశకరో దుఃషంతో నామ వీర్యవాన్
పృథివ్యాశ్చతురంతాయా గోప్తా భరతసత్తమ ||3||

చతుర్భాగం భువః కృత్స్నం స భుంక్తే మనుజేశ్వరః
సముద్రావరణాంశ్చాపి దేశాన్స సమితింజయః ||4||

ఆమ్లేచ్ఛాటవికాన్సర్వాన్స భుంక్తే రిపుమర్దనః
రత్నాకరసముద్రాంతాంశ్చాతుర్వర్ణ్యజనావృతాన్ ||5||

న వర్ణసంకరకరో నాకృష్యకరకృజ్జనః
న పాపకృత్కశ్చిదాసీత్తస్మిన్రాజని శాసతి ||6||

ధర్మ్యాం రతిం సేవమానా ధర్మార్థావభిపేదిరే
తదా నరా నరవ్యాఘ్ర తస్మింజనపదేశ్వరే ||7||

నాసీచ్చోరభయం తాత న క్షుధాభయమణ్వపి
నాసీద్వ్యాధిభయం చాపి తస్మింజనపదేశ్వరే ||8||

స్వైర్ధర్మై రేమిరే వర్ణా దైవే కర్మణి నిఃస్పృహాః
తమాశ్రిత్య మహీపాలమాసంశ్చైవాకుతోభయాః ||9||

కాలవర్షీ చ పర్జన్యః సస్యాని ఫలవంతి చ
సర్వరత్నసమృద్ధా చ మహీ వసుమతీ తదా ||10||

స చాద్భుతమహావీర్యో వజ్రసంహననో యువా
ఉద్యమ్య మందరం దోర్భ్యాం హరేత్సవనకాననం ||11||

ధనుష్యథ గదాయుద్ధే త్సరుప్రహరణేషు చ
నాగపృష్ఠేఽశ్వపృష్ఠే చ బభూవ పరినిష్ఠితః ||12||

బలే విష్ణుసమశ్చాసీత్తేజసా భాస్కరోపమః
అక్షుబ్ధత్వేఽర్ణవసమః సహిష్ణుత్వే ధరాసమః ||13||

సంమతః స మహీపాలః ప్రసన్నపురరాష్ట్రవాన్
భూయో ధర్మపరైర్భావైర్విదితం జనమావసత్ ||14||

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స కదాచిన్మహాబాహుః ప్రభూతబలవాహనః
వనం జగామ గహనం హయనాగశతైర్వృతః ||1||

ఖడ్గశక్తిధరైర్వీరైర్గదాముసలపాణిభిః
ప్రాసతోమరహస్తైశ్చ యయౌ యోధశతైర్వృతః ||2||

సింహనాదైశ్చ యోధానాం శంఖదుందుభినిస్వనైః
రథనేమిస్వనైశ్చాపి సనాగవరబృంహితైః ||3||

హేషితస్వనమిశ్రైశ్చ క్ష్వేడితాస్ఫోటితస్వనైః
ఆసీత్కిలకిలాశబ్దస్తస్మిన్గచ్ఛతి పార్థివే ||4||

ప్రాసాదవరశృంగస్థాః పరయా నృపశోభయా
దదృశుస్తం స్త్రియస్తత్ర శూరమాత్మయశస్కరం ||5||

శక్రోపమమమిత్రఘ్నం పరవారణవారణం
పశ్యంతః స్త్రీగణాస్తత్ర శస్త్రపాణిం స్మ మేనిరే ||6||

అయం స పురుషవ్యాఘ్రో రణేఽద్భుతపరాక్రమః
యస్య బాహుబలం ప్రాప్య న భవంత్యసుహృద్గణాః ॥7॥

ఇతి వాచో బ్రువంత్యస్తాః స్త్రియః ప్రేమ్ణా నరాధిపం
తుష్టువుః పుష్పవృష్టీశ్చ ససృజుస్తస్య మూర్ధని ॥8॥

తత్ర తత్ర చ విప్రేంద్రైః స్తూయమానః సమంతతః
నిర్యయౌ పరయా ప్రీత్యా వనం మృగజిఘాంసయా ॥9॥

సుదూరమనుజగ్ముస్తం పౌరజానపదాస్తదా
న్యవర్తంత తతః పశ్చాదనుజ్ఞాతా నృపేణ హ ॥10॥

సుపర్ణప్రతిమేనాథ రథేన వసుధాధిపః
మహీమాపూరయామాస ఘోషేణ త్రిదివం తథా ॥11॥

స గచ్ఛందదృశే ధీమాన్నందనప్రతిమం వనం
బిల్వార్కఖదిరాకీర్ణం కపిత్థధవసంకులం ॥12॥

విషమం పర్వతప్రస్థైరశ్మభిశ్చ సమావృతం
నిర్జలం నిర్మనుష్యం చ బహుయోజనమాయతం
మృగసంఘైర్వృతం ఘోరైరన్యైశ్చాపి వనేచరైః ॥13॥

తద్వనం మనుజవ్యాఘ్రః సభృత్యబలవాహనః
లోడయామాస దుఃషంతః సూదయన్వివిధాన్మృగాన్ ॥14॥

బాణగోచరసంప్రాప్తాంస్తత్ర వ్యాఘ్రగణాన్బహూన్
పాతయామాస దుఃషంతో నిర్బిభేద చ సాయకైః ॥15॥

దూరస్థాన్సాయకైః కాంశ్చిదభినత్స నరర్షభః
అభ్యాశమాగతాంశ్చాన్యాన్ఖడ్గేన నిరకృంతత ॥16॥

కాంశ్చిదేణాన్స నిర్జఘ్నే శక్త్యా శక్తిమతాం వరః
గదామండలతత్త్వజ్ఞశ్చచారామితవిక్రమః ॥17॥

తోమరైరసిభిశ్చాపి గదాముసలకర్పణైః
చచార స వినిఘ్నన్వై వన్యాంస్తత్ర మృగద్విజాన్ ॥18॥

రాజ్ఞా చాద్భుతవీర్యేణ యోధైశ్చ సమరప్రియైః
లోడ్యమానం మహారణ్యం తత్యజుశ్చ మహామృగాః ॥19॥

తత్ర విద్రుతసంఘాని హతయూథపతీని చ
మృగయూథాన్యథౌత్సుక్యాచ్ఛబ్దం చక్రుస్తతస్తతః ॥20॥

శుష్కాం చాపి నదీం గత్వా జలనైరాశ్యకర్శితాః
వ్యాయామక్లాంతహృదయాః పతంతి స్మ విచేతసః ॥21॥

క్షుత్పిపాసాపరీతాశ్చ శ్రాంతాశ్చ పతితా భువి
కేచిత్తత్ర నరవ్యాఘ్రైరభక్ష్యంత బుభుక్షితైః ॥22॥

కేచిదగ్నిమథోత్పాద్య సమిధ్య చ వనేచరాః
భక్షయంతి స్మ మాంసాని ప్రకుట్య విధివత్తదా ॥23॥

తత్ర కేచిద్గజా మత్తా బలినః శస్త్రవిక్షతాః
సంకోచ్యాగ్రకరాన్భీతాః ప్రద్రవంతి స్మ వేగితాః ॥24॥

శకృన్మూత్రం సృజంతశ్చ క్షరంతః శోణితం బహు
వన్యా గజవరాస్తత్ర మమృదుర్మనుజాన్బహూన్ ॥25॥

తద్వనం బలమేఘేన శరధారేణ సంవృతం
వ్యరోచన్మహిషాకీర్ణం రాజ్ఞా హతమహామృగం ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో మృగసహస్రాణి హత్వా విపులవాహనః
రాజా మృగప్రసంగేన వనమన్యద్వివేశ హ ॥1॥

ఏక ఏవోత్తమబలః క్షుత్పిపాసాసమన్వితః
స వనస్యాంతమాసాద్య మహదీరిణమాసదత్ ॥2॥

తచ్చాప్యతీత్య నృపతిరుత్తమాశ్రమసంయుతం
మనఃప్రహ్లాదజననం దృష్టికాంతమతీవ చ
శీతమారుతసంయుక్తం జగామాన్యన్మహద్వనం ॥3॥

పుష్పితైః పాదపైః కీర్ణమతీవ సుఖశాద్వలం
విపులం మధురారావైర్నాదితం విహగైస్తథా ॥4॥

ప్రవృద్ధవిటపైర్వృక్షైః సుఖచ్ఛాయైః సమావృతం
షట్పదాఘూర్ణితలతం లక్ష్మ్యా పరమయా యుతం ॥5॥

నాపుష్పః పాదపః కశ్చిన్నాఫలో నాపి కంటకీ
షట్పదైర్వాప్యనాకీర్ణస్తస్మిన్వై కాననేఽభవత్ ॥6॥

విహగైర్నాదితం పుష్పైరలంకృతమతీవ చ
సర్వర్తుకుసుమైర్వృక్షైరతీవ సుఖశాద్వలం
మనోరమం మహేష్వాసో వివేశ వనముత్తమం ॥7॥

మారుతాగలితాస్తత్ర ద్రుమాః కుసుమశాలినః
పుష్పవృష్టిం విచిత్రాం స్మ వ్యసృజంస్తే పునః పునః ॥8॥

దివస్పృశోఽథ సంఘుష్టాః పక్షిభిర్మధురస్వరైః
విరేజుః పాదపాస్తత్ర విచిత్రకుసుమాంబరాః ॥9॥

తేషాం తత్ర ప్రవాలేషు పుష్పభారావనామిషు
రువంతి రావం విహగాః షట్పదైః సహితా మృదు ॥10॥

తత్ర ప్రదేశాంశ్చ బహూన్కుసుమోత్కరమండితాన్
లతాగృహపరిక్షిప్తాన్మనసః ప్రీతివర్ధనాన్
సంపశ్యన్స మహాతేజా బభూవ ముదితస్తదా ॥11॥

పరస్పరాశ్లిష్టశాఖైః పాదపైః కుసుమాచితైః
అశోభత వనం తత్తైర్మహేంద్రధ్వజసంనిభైః ॥12॥

సుఖశీతః సుగంధీ చ పుష్పరేణువహోఽనిలః
పరిక్రామన్వనే వృక్షానుపైతీవ రిరంసయా ॥13॥

ఏవంగుణసమాయుక్తం దదర్శ స వనం నృపః
నదీకచ్ఛోద్భవం కాంతముచ్ఛ్రితధ్వజసంనిభం ॥14॥

ప్రేక్షమాణో వనం తత్తు సుప్రహృష్టవిహంగమం
ఆశ్రమప్రవరం రమ్యం దదర్శ చ మనోరమం ॥15॥

నానావృక్షసమాకీర్ణం సంప్రజ్వలితపావకం
యతిభిర్వాలఖిల్యైశ్చ వృతం మునిగణాన్వితం ॥16॥

అగ్న్యాగారైశ్చ బహుభిః పుష్పసంస్తరసంస్తృతం
మహాకచ్ఛైర్బృహద్భిశ్చ విభ్రాజితమతీవ చ ॥17॥

మాలినీమభితో రాజన్నదీం పుణ్యాం సుఖోదకాం
నైకపక్షిగణాకీర్ణాం తపోవనమనోరమాం

తత్ర వ్యాలమృగాన్సౌమ్యాన్పశ్యన్ప్రీతిమవాప సః॥18॥

తం చాప్యతిరథః శ్రీమానాశ్రమం ప్రత్యపద్యత
దేవలోకప్రతీకాశం సర్వతః సుమనోహరం॥19॥

నదీమాశ్రమసంశ్లిష్టాం పుణ్యతోయాం దదర్శ సః
సర్వప్రాణభృతాం తత్ర జననీమివ విష్ఠితాం॥20॥

సచక్రవాకపులినాం పుష్పఫేనప్రవాహినీం
సకింనరగణావాసాం వానరర్క్షనిషేవితాం॥21॥

పుణ్యస్వాధ్యాయసంఘుష్టాం పులినైరుపశోభితాం
మత్తవారణశార్దూలభుజగేంద్రనిషేవితాం॥22॥

నదీమాశ్రమసంబద్ధాం దృష్ట్వాశ్రమపదం తథా
చకారాభిప్రవేశాయ మతిం స నృపతిస్తదా॥23॥

అలంకృతం ద్వీపవత్యా మాలిన్యా రమ్యతీరయా
నరనారాయణస్థానం గంగయేవోపశోభితం
మత్తబర్హిణసంఘుష్టం ప్రవివేశ మహద్వనం॥24॥

తత్స చైత్రరథప్రఖ్యం సముపేత్య నరేశ్వరః
అతీవ గుణసంపన్నమనిర్దేశ్యం చ వర్చసా
మహర్షిం కాశ్యపం ద్రష్టుమథ కణ్వం తపోధనం॥25॥

రథినీమశ్వసంబాధాం పదాతిగణసంకులాం
అవస్థాప్య వనద్వారి సేనామిదమువాచ సః॥26॥

మునిం విరజసం ద్రష్టుం గమిష్యామి తపోధనం
కాశ్యపం స్థీయతామత్ర యావదాగమనం మమ॥27॥

తద్వనం నందనప్రఖ్యమాసాద్య మనుజేశ్వరః
క్షుత్పిపాసే జహౌ రాజా హర్షం చావాప పుష్కలం॥28॥

సామాత్యో రాజలింగాని సోఽపనీయ నరాధిపః
పురోహితసహాయశ్చ జగామాశ్రమముత్తమం
దిదృక్షుస్తత్ర తమృషిం తపోరాశిమథావ్యయం॥29॥

బ్రహ్మలోకప్రతీకాశమాశ్రమం సోఽభివీక్ష్య చ
షట్పదోద్గీతసంఘుష్టం నానాద్విజగణాయుతం॥30॥

ఋచో బహ్వృచముఖ్యైశ్చ ప్రేర్యమాణాః పదక్రమైః
శుశ్రావ మనుజవ్యాఘ్రో వితతేష్విహ కర్మసు॥31॥

యజ్ఞవిద్యాంగవిద్భిశ్చ క్రమద్భిశ్చ క్రమానపి
అమితాత్మభిః సునియతైః శుశుభే స తదాశ్రమః॥32॥

అథర్వవేదప్రవరాః పూగయాజ్ఞిక సంమతాః
సంహితామీరయంతి స్మ పదక్రమయుతాం తు తే॥33॥

శబ్దసంస్కారసంయుక్తం బ్రువద్భిశ్చాపరైర్ద్విజైః
నాదితః స బభౌ శ్రీమాన్బ్రహ్మలోక ఇవాశ్రమః॥34॥

యజ్ఞసంస్కారవిద్భిశ్చ క్రమశిక్షా విశారదైః
న్యాయతత్త్వార్థవిజ్ఞానసంపన్నైర్వేదపారగైః॥35॥

నానావాక్యసమాహారసమవాయవిశారదైః
విశేషకార్యవిద్భిశ్చ మోక్షధర్మపరాయణైః॥36॥

స్థాపనాక్షేపసిద్ధాంతపరమార్థజ్ఞతాం గతైః
లోకాయతికముఖ్యైశ్చ సమంతాదనునాదితం॥37॥

తత్ర తత్ర చ విప్రేంద్రాన్నియతాన్సంశితవ్రతాన్
జపహోమపరాన్సిద్ధాందదర్శ పరవీరహా॥38॥

ఆసనాని విచిత్రాణి పుష్పవంతి మహీపతిః
ప్రయత్నోపహితాని స్మ దృష్ట్వా విస్మయమాగమత్॥39॥

దేవతాయతనానాం చ పూజాం ప్రేక్ష్య కృతాం ద్విజైః
బ్రహ్మలోకస్థమాత్మానం మేనే స నృపసత్తమః॥40॥

స కాశ్యపతపోగుప్తమాశ్రమప్రవరం శుభం
నాతృప్యత్ప్రేక్షమాణో వై తపోధనగణైర్యుతం॥41॥

స కాశ్యపస్యాయతనం మహావ్రతైర్వృతం సమంతాదృషిభిస్తపోధనైః
వివేశ సామాత్యపురోహితోఽరిహా; వివిక్తమత్యర్థమనోహరం శివం॥42॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో గచ్ఛన్మహాబాహురేకోఽమాత్యాన్విసృజ్య తాన్
నాపశ్యదాశ్రమే తస్మింస్తమృషిం సంశితవ్రతం॥1॥

సోఽపశ్యమానస్తమృషిం శూన్యం దృష్ట్వా తమాశ్రమం
ఉవాచ క ఇహేత్యుచ్చైర్వనం సంనాదయన్నివ॥2॥

శ్రుత్వాథ తస్య తం శబ్దం కన్యా శ్రీరివ రూపిణీ
నిశ్చక్రామాశ్రమాత్తస్మాత్తాపసీవేషధారిణీ॥3॥

సా తం దృష్ట్వైవ రాజానం దుఃషంతమసితేక్షణా
స్వాగతం త ఇతి క్షిప్రమువాచ ప్రతిపూజ్య చ॥4॥

ఆసనేనార్చయిత్వా చ పాద్యేనార్ఘ్యేణ చైవ హి
పప్రచ్ఛానామయం రాజన్కుశలం చ నరాధిపం॥5॥

యథావదర్చయిత్వా సా పృష్ట్వా చానామయం తదా
ఉవాచ స్మయమానేవ కిం కార్యం క్రియతామితి॥6॥

తామబ్రవీత్తతో రాజా కన్యాం మధురభాషిణీం
దృష్ట్వా సర్వానవద్యాంగీం యథావత్ప్రతిపూజితః॥7॥

ఆగతోఽహం మహాభాగమృషిం కణ్వముపాసితుం
క్వ గతో భగవాన్భద్రే తన్మమాచక్ష్వ శోభనే॥8॥

శకుంతలోవాచ

గతః పితా మే భగవాన్ఫలాన్యాహర్తుమాశ్రమాత్
ముహూర్తం సంప్రతీక్షస్వ ద్రక్ష్యస్యేనమిహాగతం॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అపశ్యమానస్తమృషిం తయా చోక్తస్తథా నృపః
తాం చ దృష్ట్వా వరారోహాం శ్రీమతీం చారుహాసినీం॥10॥

విభ్రాజమానాం వపుషా తపసా చ దమేన చ
రూపయౌవనసంపన్నామిత్యువాచ మహీపతిః॥11॥

కాసి కస్యాసి సుశ్రోణి కిమర్థం చాగతా వనం
ఏవంరూపగుణోపేతా కుతస్త్వమసి శోభనే||12||

దర్శనాదేవ హి శుభే త్వయా మేఽపహృతం మనః
ఇచ్ఛామి త్వామహం జ్ఞాతుం తన్మమాచక్ష్వ శోభనే||13||

ఏవముక్తా తదా కన్యా తేన రాజ్ఞా తదాశ్రమే
ఉవాచ హసతీ వాక్యమిదం సుమధురాక్షరం||14||

కణ్వస్యాహం భగవతో దుఃషంత దుహితా మతా
తపస్వినో ధృతిమతో ధర్మజ్ఞస్య యశస్వినః||15||

దుఃషంత ఉవాచ

ఊర్ధ్వరేతా మహాభాగో భగవాఁల్లోకపూజితః
చలేద్ధి వృత్తాద్ధర్మోఽపి న చలేత్సంశితవ్రతః||16||

కథం త్వం తస్య దుహితా సంభూతా వరవర్ణినీ
సంశయో మే మహానత్ర తం మే ఛేత్తుమిహార్హసి||17||

శకుంతలోవాచ

యథాయమాగమో మహ్యం యథా చేదమభూత్పురా
శృణు రాజన్యథాతత్త్వం యథాస్మి దుహితా మునేః||18||

ఋషిః కశ్చిదిహాగమ్య మమ జన్మాభ్యచోదయత్
తస్మై ప్రోవాచ భగవాన్యథా తచ్ఛృణు పార్థివ||19||

తప్యమానః కిల పురా విశ్వామిత్రో మహత్తపః
సుభృశం తాపయామాస శక్రం సురగణేశ్వరం||20||

తపసా దీప్తవీర్యోఽయం స్థానాన్మాం చ్యావయేదితి
భీతః పురందరస్తస్మాన్మేనకామిదమబ్రవీత్||21||

గుణైర్దివ్యైరప్సరసాం మేనకే త్వం విశిష్యసే
శ్రేయో మే కురు కల్యాణి యత్త్వాం వక్ష్యామి తచ్ఛృణు||22||

అసావాదిత్యసంకాశో విశ్వామిత్రో మహాతపాః
తప్యమానస్తపో ఘోరం మమ కంపయతే మనః||23||

మేనకే తవ భారోఽయం విశ్వామిత్రః సుమధ్యమే
సంశితాత్మా సుదుర్ధర్ష ఉగ్రే తపసి వర్తతే||24||

స మాం న చ్యావయేత్స్థానాత్తం వై గత్వా ప్రలోభయ
చర తస్య తపోవిఘ్నం కురు మే ప్రియముత్తమం||25||

రూపయౌవనమాధుర్యచేష్టితస్మితభాషితైః
లోభయిత్వా వరారోహే తపసః సంనివర్తయ||26||

మేనకోవాచ

మహాతేజాః స భగవాన్సదైవ చ మహాతపాః
కోపనశ్చ తథా హ్యేనం జానాతి భగవానపి||27||

తేజసస్తపసశ్చైవ కోపస్య చ మహాత్మనః
త్వమప్యుద్విజసే యస్య నోద్విజేయమహం కథం||28||

మహాభాగం వసిష్ఠం యః పుత్రైరిష్టైర్వ్యయోజయత్
క్షత్రే జాతశ్చ యః పూర్వమభవద్బ్రాహ్మణో బలాత్॥29॥

శౌచార్థం యో నదీం చక్రే దుర్గమాం బహుభిర్జలైః
యాం తాం పుణ్యతమాం లోకే కౌశికీతి విదుర్జనాః॥30॥

బభార యత్రాస్య పురా కాలే దుర్గే మహాత్మనః
దారాన్మతంగో ధర్మాత్మా రాజర్షిర్వ్యాధతాం గతః॥31॥

అతీతకాలే దుర్భిక్షే యత్రైత్య పునరాశ్రమం
మునిః పారేతి నద్యా వై నామ చక్రే తదా ప్రభుః॥32॥

మతంగం యాజయాం చక్రే యత్ర ప్రీతమనాః స్వయం
త్వం చ సోమం భయాద్యస్య గతః పాతుం శురేశ్వర॥33॥

అతి నక్షత్రవంశాంశ్చ క్రుద్ధో నక్షత్రసంపదా
ప్రతి శ్రవణపూర్వాణి నక్షత్రాణి ససర్జ యః॥34॥

ఏతాని యస్య కర్మాణి తస్యాహం భృశముద్విజే
యథా మాం న దహేత్క్రుద్ధస్తథాజ్ఞాపయ మాం విభో॥35॥

తేజసా నిర్దహేల్లోకాన్కంపయేద్ధరణీం పదా
సంక్షిపేచ్చ మహామేరుం తూర్ణమావర్తయేత్తథా॥36॥

తాదృశం తపసా యుక్తం ప్రదీప్తమివ పావకం
కథమస్మద్విధా బాలా జితేంద్రియమభిస్పృశేత్॥37॥

హుతాశనముఖం దీప్తం సూర్యచంద్రాక్షితారకం
కాలజిహ్వం సురశ్రేష్ఠ కథమస్మద్విధా స్పృశేత్॥38॥

యమశ్చ సోమశ్చ మహర్షయశ్చ; సాధ్యా విశ్వే వాలఖిల్యాశ్చ సర్వే
ఏతేఽపి యస్యోద్విజంతే ప్రభావా;త్కస్మాత్తస్మాన్మాదృశీ నోద్విజేత॥39॥

త్వయైవముక్తా చ కథం సమీప;మృషేర్న గచ్ఛేయమహం సురేంద్ర
రక్షాం తు మే చింతయ దేవరాజ; యథా త్వదర్థం రక్షితాహం చరేయం॥40॥

కామం తు మే మారుతస్తత్ర వాసః; ప్రక్రీడితాయా వివృణోతు దేవ
భవేచ్చ మే మన్మథస్తత్ర కార్యే; సహాయభూతస్తవ దేవప్రసాదాత్॥41॥

వనాచ్చ వాయుః సురభిః ప్రవాయే;త్తస్మిన్కాలే తమృషిం లోభయంత్యాః
తథేత్యుక్త్వా విహితే చైవ తస్మిం;స్తతో యయౌ సాశ్రమం కౌశికస్య॥42॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

శకుంతలోవాచ

ఏవముక్తస్తయా శక్రః సందిదేశ సదాగతిం
ప్రాతిష్ఠత తదా కాలే మేనకా వాయునా సహ॥1॥

అథాపశ్యద్వరారోహా తపసా దగ్ధకిల్బిషం
విశ్వామిత్రం తపస్యంతం మేనకా భీరురాశ్రమే॥2॥

అభివాద్య తతః సా తం ప్రాక్రీడదృషిసంనిధౌ
అపోవాహ చ వాసోఽస్యా మారుతః శశిసంనిభం॥3॥

సాగచ్ఛత్త్వరితా భూమిం వాసస్తదభిలింగతీ
ఉత్స్మయంతీవ సవ్రీడం మారుతం వరవర్ణినీ॥4॥

గృద్ధాం వాససి సంభ్రాంతాం మేనకాం మునిసత్తమః
అనిర్దేశ్యవయోరూపామపశ్యద్వివృతాం తదా॥5॥

తస్యా రూపగుణం దృష్ట్వా స తు విప్రర్షభస్తదా
చకార భావం సంసర్గే తయా కామవశం గతః॥6॥

న్యమంత్రయత చాప్యేనాం సా చాప్యైచ్ఛదనిందితా
తౌ తత్ర సుచిరం కాలం వనే వ్యహరతాముభౌ
రమమాణౌ యథాకామం యథైకదివసం తథా॥7॥

జనయామాస స మునిర్మేనకాయాం శకుంతలాం
ప్రస్థే హిమవతో రమ్యే మాలినీమభితో నదీం॥8॥

జాతముత్సృజ్య తం గర్భం మేనకా మాలినీమను
కృతకార్యా తతస్తూర్ణమగచ్ఛచ్ఛక్రసంసదం॥9॥

తం వనే విజనే గర్భం సింహవ్యాఘ్రసమాకులే
దృష్ట్వా శయానం శకునాః సమంతాత్పర్యవారయన్॥10॥

నేమాం హింస్యుర్వనే బాలాం క్రవ్యాదా మాంసగృద్ధినః
పర్యరక్షంత తాం తత్ర శకుంతా మేనకాత్మజాం॥11॥

ఉపస్పృష్టుం గతశ్చాహమపశ్యం శయితామిమాం
నిర్జనే విపినేఽరణ్యే శకుంతైః పరివారితాం
ఆనయిత్వా తతశ్చైనాం దుహితృత్వే న్యయోజయం॥12॥

శరీరకృత్ప్రాణదాతా యస్య చాన్నాని భుంజతే
క్రమేణ తే త్రయోఽప్యుక్తాః పితరో ధర్మనిశ్చయే॥13॥

నిర్జనే చ వనే యస్మాచ్ఛకుంతైః పరిరక్షితా
శకుంతలేతి నామాస్యాః కృతం చాపి తతో మయా॥14॥

ఏవం దుహితరం విద్ధి మమ సౌమ్య శకుంతలాం
శకుంతలా చ పితరం మన్యతే మామనిందితా॥15॥

ఏతదాచష్ట పృష్టః సన్మమ జన్మ మహర్షయే
సుతాం కణ్వస్య మామేవం విద్ధి త్వం మనుజాధిప॥16॥

కణ్వం హి పితరం మన్యే పితరం స్వమజానతీ
ఇతి తే కథితం రాజన్యథావృత్తం శ్రుతం మయా॥17॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

దుఃషంత ఉవాచ

సువ్యక్తం రాజపుత్రీ త్వం యథా కల్యాణి భాషసే
భార్యా మే భవ సుశ్రోణి బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥1॥

సువర్ణమాలా వాసాంసి కుండలే పరిహాటకే
నానాపత్తనజే శుభ్రే మణిరత్నే చ శోభనే॥2॥

ఆహరామి తవాద్యాహం నిష్కాదీన్యజినాని చ
సర్వం రాజ్యం తవాద్యాస్తు భార్యా మే భవ శోభనే॥3॥

గాంధర్వేణ చ మాం భీరు వివాహేనైహి సుందరి
వివాహానాం హి రంభోరు గాంధర్వః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే॥4॥

శకుంతలోవాచ

ఫలాహారో గతో రాజన్పితా మే ఇత ఆశ్రమాత్
తం ముహూర్తం ప్రతీక్షస్వ స మాం తుభ్యం ప్రదాస్యతి ॥5॥

దుఃషంత ఉవాచ

ఇచ్ఛామి త్వాం వరారోహే భజమానామనిందితే
త్వదర్థం మాం స్థితం విద్ధి త్వద్గతం హి మనో మమ ॥6॥

ఆత్మనో బంధురాత్మైవ గతిరాత్మైవ చాత్మనః
ఆత్మనైవాత్మనో దానం కర్తుమర్హసి ధర్మతః ॥7॥

అష్టావేవ సమాసేన వివాహా ధర్మతః స్మృతాః
బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః ॥8॥

గాంధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమః స్మృతః
తేషాం ధర్మాన్యథాపూర్వం మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ॥9॥

ప్రశస్తాంశ్చతురః పూర్వాన్బ్రాహ్మణస్యోపధారయ
షడానుపూర్వ్యా క్షత్రస్య విద్ధి ధర్మ్యాననిందితే ॥10॥

రాజ్ఞాం తు రాక్షసోఽప్యుక్తో విట్శూద్రేష్వాసురః స్మృతః
పంచానాం తు త్రయో ధర్మ్యా ద్వావధర్మ్యౌ స్మృతావిహ ॥11॥

పైశాచశ్చాసురశ్చైవ న కర్తవ్యౌ కథంచన
అనేన విధినా కార్యో ధర్మస్యైషా గతిః స్మృతా ॥12॥

గాంధర్వరాక్షసౌ క్షత్రే ధర్మ్యౌ తౌ మా విశంకిథాః
పృథగ్వా యది వా మిశ్రౌ కర్తవ్యౌ నాత్ర సంశయః ॥13॥

సా త్వం మమ సకామస్య సకామా వరవర్ణిని
గాంధర్వేణ వివాహేన భార్యా భవితుమర్హసి ॥14॥

శకుంతలోవాచ

యది ధర్మపథస్త్వేష యది చాత్మా ప్రభుర్మమ
ప్రదానే పౌరవశ్రేష్ఠ శృణు మే సమయం ప్రభో ॥15॥

సత్యం మే ప్రతిజానీహి యత్త్వాం వక్ష్యామ్యహం రహః
మమ జాయేత యః పుత్రః స భవేత్త్వదనంతరం ॥16॥

యువరాజో మహారాజ సత్యమేతద్బ్రవీహి మే
యద్యేతదేవం దుఃషంత అస్తు మే సంగమస్త్వయా ॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమస్త్వితి తాం రాజా ప్రత్యువాచావిచారయన్
అపి చ త్వాం నయిష్యామి నగరం స్వం శుచిస్మితే
యథా త్వమర్హా సుశ్రోణి సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥18॥

ఏవముక్త్వా స రాజర్షిస్తామనిందితగామినీం
జగ్రాహ విధివత్పాణావువాస చ తయా సహ ॥19॥

విశ్వాస్య చైనాం స ప్రాయాదబ్రవీచ్చ పునః పునః
ప్రేషయిష్యే తవార్థాయ వాహినీం చతురంగిణీం

తయా త్వామానయిష్యామి నివాసం స్వం శుచిస్మితే॥20॥

ఇతి తస్యాః ప్రతిశ్రుత్య స నృపో జనమేజయ
మనసా చింతయన్ప్రాయాత్కాశ్యపం ప్రతి పార్థివః॥21॥

భగవాంస్తపసా యుక్తః శ్రుత్వా కిం ను కరిష్యతి
ఏవం సంచింతయన్నేవ ప్రవివేశ స్వకం పురం॥22॥

ముహూర్తయాతే తస్మింస్తు కణ్వోఽప్యాశ్రమమాగమత్
శకుంతలా చ పితరం హ్రియా నోపజగామ తం॥23॥

విజ్ఞాయాథ చ తాం కణ్వో దివ్యజ్ఞానో మహాతపాః
ఉవాచ భగవాన్ప్రీతః పశ్యందివ్యేన చక్షుషా॥24॥

త్వయాద్య రాజాన్వయయా మామనాదృత్య యత్కృతః
పుంసా సహ సమాయోగో న స ధర్మోపఘాతకః॥25॥

క్షత్రియస్య హి గాంధర్వో వివాహః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే
సకామాయాః సకామేన నిర్మంత్రో రహసి స్మృతః॥26॥

ధర్మాత్మా చ మహాత్మా చ దుఃషంతః పురుషోత్తమః
అభ్యగచ్ఛః పతిం యం త్వం భజమానం శకుంతలే॥27॥

మహాత్మా జనితా లోకే పుత్రస్తవ మహాబలః
య ఇమాం సాగరాపాంగాం కృత్స్నాం భోక్ష్యతి మేదినీం॥28॥

పరం చాభిప్రయాతస్య చక్రం తస్య మహాత్మనః
భవిష్యత్యప్రతిహతం సతతం చక్రవర్తినః॥29॥

తతః ప్రక్షాల్య పాదౌ సా విశ్రాంతం మునిమబ్రవీత్
వినిధాయ తతో భారం సంనిధాయ ఫలాని చ॥30॥

మయా పతిర్వృతో యోఽసౌ దుఃషంతః పురుషోత్తమః
తస్మై ససచివాయ త్వం ప్రసాదం కర్తుమర్హసి॥31॥

కణ్వ ఉవాచ

ప్రసన్న ఏవ తస్యాహం త్వత్కృతే వరవర్ణిని
గృహాణ చ వరం మత్తస్తత్కృతే యదభీప్సితం॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ధర్మిష్ఠతాం వవ్రే రాజ్యాచ్చాస్ఖలనం తథా
శకుంతలా పౌరవాణాం దుఃషంతహితకామ్యయా॥33॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాయ తు దుఃషంతే ప్రతియాతే శకుంతలా
గర్భం సుషావ వామోరుః కుమారమమితౌజసం॥1॥

త్రిషు వర్షేషు పూర్ణేషు దిప్తానలసమద్యుతిం
రూపౌదార్యగుణోపేతం దౌఃషంతిం జనమేజయ॥2॥

జాతకర్మాదిసంస్కారం కణ్వః పుణ్యకృతాం వరః
తస్యాథ కారయామాస వర్ధమానస్య ధీమతః॥3॥

దంతైః శుక్లైః శిఖరిభిః సింహసంహననో యువా
చక్రాంకితకరః శ్రీమాన్మహామూర్ధా మహాబలః
కుమారో దేవగర్భాభః స తత్రాశు వ్యవర్ధత॥4॥

షడ్వర్ష ఏవ బాలః స కణ్వాశ్రమపదం ప్రతి
వ్యాఘ్రాన్సింహాన్వరాహాంశ్చ గజాంశ్చ మహిషాంస్తథా॥5॥

బద్ధ్వా వృక్షేషు బలవానాశ్రమస్య సమంతతః
ఆరోహందమయంశ్చైవ క్రీడంశ్చ పరిధావతి॥6॥

తతోఽస్య నామ చక్రుస్తే కణ్వాశ్రమనివాసినః
అస్త్వయం సర్వదమనః సర్వం హి దమయత్యయం॥7॥

స సర్వదమనో నామ కుమారః సమపద్యత
విక్రమేణౌజసా చైవ బలేన చ సమన్వితః॥8॥

తం కుమారమృషిర్దృష్ట్వా కర్మ చాస్యాతిమానుషం
సమయో యౌవరాజ్యాయేత్యబ్రవీచ్చ శకుంతలాం॥9॥

తస్య తద్బలమాజ్ఞాయ కణ్వః శిష్యానువాచ హ
శకుంతలామిమాం శీఘ్రం సహపుత్రామితోఽఽశ్రమాత్
భర్త్రే ప్రాపయతాద్యైవ సర్వలక్షణపూజితాం॥10॥

నారీణాం చిరవాసో హి బాంధవేషు న రోచతే
కీర్తిచారిత్రధర్మఘ్నస్తస్మాన్నయత మాచిరం॥11॥

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే ప్రాతిష్ఠంతామితౌజసః
శకుంతలాం పురస్కృత్య సపుత్రాం గజసాహ్వయం॥12॥

గృహీత్వామరగర్భాభం పుత్రం కమలలోచనం
ఆజగామ తతః శుభ్రా దుఃషంతవిదితాద్వనాత్॥13॥

అభిసృత్య చ రాజానం విదితా సా ప్రవేశితా
సహ తేనైవ పుత్రేణ తరుణాదిత్యవర్చసా॥14॥

పూజయిత్వా యథాన్యాయమబ్రవీత్తం శకుంతలా
అయం పుత్రస్త్వయా రాజన్యౌవరాజ్యేఽభిషిచ్యతాం॥15॥

త్వయా హ్యయం సుతో రాజన్మయ్యుత్పన్నః సురోపమః
యథాసమయమేతస్మిన్వర్తస్వ పురుషోత్తమ॥16॥

యథా సమాగమే పూర్వం కృతః స సమయస్త్వయా
తం స్మరస్వ మహాభాగ కణ్వాశ్రమపదం ప్రతి॥17॥

సోఽథ శ్రుత్వైవ తద్వాక్యం తస్యా రాజా స్మరన్నపి
అబ్రవీన్న స్మరామీతి కస్య త్వం దుష్టతాపసి॥18॥

ధర్మకామార్థసంబంధం న స్మరామి త్వయా సహ
గచ్ఛ వా తిష్ఠ వా కామం యద్వాపీచ్ఛసి తత్కురు॥19॥

సైవముక్తా వరారోహా వ్రీడితేవ మనస్వినీ
విసంజ్ఞేవ చ దుఃఖేన తస్థౌ స్థాణురివాచలా॥20॥

సంరంభామర్షతామ్రాక్షీ స్ఫురమాణోష్ఠసంపుటా
కటాక్షైర్నిర్దహంతీవ తిర్యగ్రాజానమైక్షత॥21॥

ఆకారం గూహమానా చ మన్యునాభిసమీరితా
తపసా సంభృతం తేజో ధారయామాస వై తదా॥22॥

సా ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా దుఃఖామర్షసమన్వితా
భర్తారమభిసంప్రేక్ష్య క్రుద్ధా వచనమబ్రవీత్॥23॥

జానన్నపి మహారాజ కస్మాదేవం ప్రభాషసే
న జానామీతి నిఃసంగం యథాన్యః ప్రాకృతస్తథా॥24॥

అత్ర తే హృదయం వేద సత్యస్యైవానృతస్య చ
కల్యాణ బత సాక్షీ త్వం మాత్మానమవమన్యథాః॥25॥

యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే
కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా॥26॥

ఏకోఽహమస్మీతి చ మన్యసే త్వం; న హృచ్ఛయం వేత్సి మునిం పురాణం
యో వేదితా కర్మణః పాపకస్య; తస్యాంతికే త్వం వృజినం కరోషి॥27॥

మన్యతే పాపకం కృత్వా న కశ్చిద్వేత్తి మామితి
విదంతి చైనం దేవాశ్చ స్వశ్చైవాంతరపూరుషః॥28॥

ఆదిత్యచంద్రావనిలానలౌ చ; ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ
అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సంధ్యే; ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తం॥29॥

యమో వైవస్వతస్తస్య నిర్యాతయతి దుష్కృతం
హృది స్థితః కర్మసాక్షీ క్షేత్రజ్ఞో యస్య తుష్యతి॥30॥

న తు తుష్యతి యస్యైష పురుషస్య దురాత్మనః
తం యమః పాపకర్మాణం నిర్యాతయతి దుష్కృతం॥31॥

అవమన్యాత్మనాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే
దేవా న తస్య శ్రేయాంసో యస్యాత్మాపి న కారణం॥32॥

స్వయం ప్రాప్తేతి మామేవం మావమంస్థాః పతివ్రతాం
అర్ఘ్యార్హాం నార్చయసి మాం స్వయం భార్యాముపస్థితాం॥33॥

కిమర్థం మాం ప్రాకృతవదుపప్రేక్షసి సంసది
న ఖల్వహమిదం శూన్యే రౌమి కిం న శృణోషి మే॥34॥

యది మే యాచమానాయా వచనం న కరిష్యసి
దుఃషంత శతధా మూర్ధా తతస్తేఽద్య ఫలిష్యతి॥35॥

భార్యాం పతిః సంప్రవిశ్య స యస్మాజ్జాయతే పునః
జాయాయా ఇతి జాయాత్వం పురాణాః కవయో విదుః॥36॥

యదాగమవతః పుంసస్తదపత్యం ప్రజాయతే
తత్తారయతి సంతత్యా పూర్వప్రేతాన్పితామహాన్॥37॥

పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః
తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః స్వయమేవ స్వయంభువా॥38॥

సా భార్యా యా గృహే దక్షా సా భార్యా యా ప్రజావతీ
సా భార్యా యా పతిప్రాణా సా భార్యా యా పతివ్రతా॥39॥

అర్ధం భార్యా మనుష్యస్య భార్యా శ్రేష్ఠతమః సఖా
భార్యా మూలం త్రివర్గస్య భార్యా మిత్రం మరిష్యతః॥40॥

భార్యావంతః క్రియావంతః సభార్యా గృహమేధినః
భార్యావంతః ప్రమోదంతే భార్యావంతః శ్రియాన్వితాః॥41॥

సఖాయః ప్రవివిక్తేషు భవంత్యేతాః ప్రియంవదాః
పితరో ధర్మకార్యేషు భవంత్యార్తస్య మాతరః॥42॥

కాంతారేష్వపి విశ్రామో నరస్యాధ్వనికస్య వై
యః సదారః స విశ్వాస్యస్తస్మాద్దారాః పరా గతిః॥43॥

సంసరంతమపి ప్రేతం విషమేష్వేకపాతినం
భార్యైవాన్వేతి భర్తారం సతతం యా పతివ్రతా॥44॥

ప్రథమం సంస్థితా భార్యా పతిం ప్రేత్య ప్రతీక్షతే
పూర్వం మృతం చ భర్తారం పశ్చాత్సాధ్వ్యనుగచ్ఛతి॥45॥

ఏతస్మాత్కారణాద్రాజన్పాణిగ్రహణమిష్యతే
యదాప్నోతి పతిర్భార్యామిహ లోకే పరత్ర చ॥46॥

ఆత్మాత్మనైవ జనితః పుత్ర ఇత్యుచ్యతే బుధైః
తస్మాద్భార్యాం నరః పశ్యేన్మాతృవత్పుత్రమాతరం॥47॥

భార్యాయాం జనితం పుత్రమాదర్శే స్వమివాననం
హ్లాదతే జనితా ప్రేక్ష్య స్వర్గం ప్రాప్యేవ పుణ్యకృత్॥48॥

దహ్యమానా మనోదుఃఖైర్వ్యాధిభిశ్చాతురా నరాః
హ్లాదంతే స్వేషు దారేషు ఘర్మార్తాః సలిలేష్వివ॥49॥

సుసంరబ్ధోఽపి రామాణాం న బ్రూయాదప్రియం బుధః
రతిం ప్రీతిం చ ధర్మం చ తాస్వాయత్తమవేక్ష్య చ॥50॥

ఆత్మనో జన్మనః క్షేత్రం పుణ్యం రామాః సనాతనం
ఋషీణామపి కా శక్తిః స్రష్టుం రామామృతే ప్రజాః॥51॥

పరిపత్య యదా సూనుర్ధరణీరేణుగుంఠితః
పితురాశ్లిష్యతేఽఙ్గాని కిమివాస్త్యధికం తతః॥52॥

స త్వం స్వయమనుప్రాప్తం సాభిలాషమిమం సుతం
ప్రేక్షమాణం చ కాక్షేణ కిమర్థమవమన్యసే॥53॥

అండాని బిభ్రతి స్వాని న భిందంతి పిపీలికాః
న భరేథాః కథం ను త్వం ధర్మజ్ఞః సన్స్వమాత్మజం॥54॥

న వాససాం న రామాణాం నాపాం స్పర్శస్తథా సుఖః
శిశోరాలింగ్యమానస్య స్పర్శః సూనోర్యథా సుఖః॥55॥

బ్రాహ్మణో ద్విపదాం శ్రేష్ఠో గౌర్వరిష్ఠా చతుష్పదాం
గురుర్గరీయసాం శ్రేష్ఠః పుత్రః స్పర్శవతాం వరః॥56॥

స్పృశతు త్వాం సమాశ్లిష్య పుత్రోఽయం ప్రియదర్శనః
పుత్రస్పర్శాత్సుఖతరః స్పర్శో లోకే న విద్యతే॥57॥

త్రిషు వర్షేషు పూర్ణేషు ప్రజాతాహమరిందమ
ఇమం కుమారం రాజేంద్ర తవ శోకప్రణాశనం॥58॥

ఆహర్తా వాజిమేధస్య శతసంఖ్యస్య పౌరవ
ఇతి వాగంతరిక్షే మాం సూతకేఽభ్యవదత్పురా॥59॥

నను నామాంకమారోప్య స్నేహాద్గ్రామాంతరం గతాః
మూర్ధ్ని పుత్రానుపాఘ్రాయ ప్రతినందంతి మానవాః॥60॥

వేదేష్వపి వదంతీమం మంత్రవాదం ద్విజాతయః
జాతకర్మణి పుత్రాణాం తవాపి విదితం తథా॥61॥

అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదభిజాయసే
ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదః శతం॥62॥

పోషో హి త్వదధీనో మే సంతానమపి చాక్షయం
తస్మాత్త్వం జీవ మే వత్స సుసుఖీ శరదాం శతం॥63॥

త్వదంగేభ్యః ప్రసూతోఽయం పురుషాత్పురుషోఽపరః
సరసీవామలేఽఽత్మానం ద్వితీయం పశ్య మే సుతం॥64॥

యథా హ్యాహవనీయోఽగ్నిర్గార్హపత్యాత్ప్రణీయతే
తథా త్వత్తః ప్రసూతోఽయం త్వమేకః సంద్విధా కృతః॥65॥

మృగాపకృష్టేన హి తే మృగయాం పరిధావతా
అహమాసాదితా రాజన్కుమారీ పితురాశ్రమే॥66॥

ఉర్వశీ పూర్వచిత్తిశ్చ సహజన్యా చ మేనకా
విశ్వాచీ చ ఘృతాచీ చ షడేవాప్సరసాం వరాః॥67॥

తాసాం మాం మేనకా నామ బ్రహ్మయోనిర్వరాప్సరాః
దివః సంప్రాప్య జగతీం విశ్వామిత్రాదజీజనత్॥68॥

సా మాం హిమవతః పృష్ఠే సుషువే మేనకాప్సరాః
అవకీర్య చ మాం యాతా పరాత్మజమివాసతీ॥69॥

కిం ను కర్మాశుభం పూర్వం కృతవత్యస్మి జన్మని
యదహం బాంధవైస్త్యక్తా బాల్యే సంప్రతి చ త్వయా॥70॥

కామం త్వయా పరిత్యక్తా గమిష్యామ్యహమాశ్రమం
ఇమం తు బాలం సంత్యక్తుం నార్హస్యాత్మజమాత్మనా॥71॥

దుఃషంత ఉవాచ

న పుత్రమభిజానామి త్వయి జాతం శకుంతలే
అసత్యవచనా నార్యః కస్తే శ్రద్ధాస్యతే వచః॥72॥

మేనకా నిరనుక్రోశా బంధకీ జననీ తవ
యయా హిమవతః పృష్ఠే నిర్మాల్యేవ ప్రవేరితా॥73॥

స చాపి నిరనుక్రోశః క్షత్రయోనిః పితా తవ
విశ్వామిత్రో బ్రాహ్మణత్వే లుబ్ధః కామపరాయణః॥74॥

మేనకాప్సరసాం శ్రేష్ఠా మహర్షీణాం చ తే పితా
తయోరపత్యం కస్మాత్త్వం పుంశ్చలీవాభిధాస్యసి॥75॥

అశ్రద్ధేయమిదం వాక్యం కథయంతీ న లజ్జసే
విశేషతో మత్సకాశే దుష్టతాపసి గమ్యతాం॥76॥

క్వ మహర్షిః సదైవోగ్రః సాప్సరా క్వ చ మేనకా
క్వ చ త్వమేవం కృపణా తాపసీవేషధారిణీ॥77॥

అతికాయశ్చ పుత్రస్తే బాలోఽపి బలవానయం
కథమల్పేన కాలేన శాలస్కంధ ఇవోద్గతః॥78॥

సునికృష్టా చ యోనిస్తే పుంశ్చలీ ప్రతిభాసి మే
యదృచ్ఛయా కామరాగాజ్జాతా మేనకయా హ్యసి॥79॥

సర్వమేతత్పరోక్షం మే యత్త్వం వదసి తాపసి
నాహం త్వామభిజానామి యథేష్టం గమ్యతాం త్వయా॥80॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

శకుంతలోవాచ

రాజన్సర్షపమాత్రాణి పరచ్ఛిద్రాణి పశ్యసి
ఆత్మనో బిల్వమాత్రాణి పశ్యన్నపి న పశ్యసి॥1॥

మేనకా త్రిదశేష్వేవ త్రిదశాశ్చాను మేనకాం
మమైవోద్రిచ్యతే జన్మ దుఃషంత తవ జన్మతః ॥2॥

క్షితావటసి రాజంస్త్వమంతరిక్షే చరామ్యహం
ఆవయోరంతరం పశ్య మేరుసర్షపయోరివ ॥3॥

మహేంద్రస్య కుబేరస్య యమస్య వరుణస్య చ
భవనాన్యనుసంయామి ప్రభావం పశ్య మే నృప ॥4॥

సత్యశ్చాపి ప్రవాదోఽయం యం ప్రవక్ష్యామి తేఽనఘ
నిదర్శనార్థం న ద్వేషాత్తచ్ఛ్రుత్వా క్షంతుమర్హసి ॥5॥

విరూపో యావదాదర్శే నాత్మనః పశ్యతే ముఖం
మన్యతే తావదాత్మానమన్యేభ్యో రూపవత్తరం ॥6॥

యదా తు ముఖమాదర్శే వికృతం సోఽభివీక్షతే
తదేతరం విజానాతి ఆత్మానం నేతరం జనం ॥7॥

అతీవ రూపసంపన్నో న కించిదవమన్యతే
అతీవ జల్పందుర్వాచో భవతీహ విహేఠకః ॥8॥

మూర్ఖో హి జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వా వాచః శుభాశుభాః
అశుభం వాక్యమాదత్తే పురీషమివ సూకరః ॥9॥

ప్రాజ్ఞస్తు జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వా వాచః శుభాశుభాః
గుణవద్వాక్యమాదత్తే హంసః క్షీరమివాంభసః ॥10॥

అన్యాన్పరివదన్సాధుర్యథా హి పరితప్యతే
తథా పరివదన్నన్యాంస్తుష్టో భవతి దుర్జనః ॥11॥

అభివాద్య యథా వృద్ధాన్సంతో గచ్ఛంతి నిర్వృతిం
ఏవం సజ్జనమాక్రుశ్య మూర్ఖో భవతి నిర్వృతః ॥12॥

సుఖం జీవంత్యదోషజ్ఞా మూర్ఖా దోషానుదర్శినః
యత్ర వాచ్యాః పరైః సంతః పరానాహుస్తథావిధాన్ ॥13॥

అతో హాస్యతరం లోకే కించిదన్యన్న విద్యతే
యత్ర దుర్జన ఇత్యాహ దుర్జనః సజ్జనం స్వయం ॥14॥

సత్యధర్మచ్యుతాత్పుంసః క్రుద్ధాదాశీవిషాదివ
అనాస్తికోఽప్యుద్విజతే జనః కిం పునరాస్తికః ॥15॥

స్వయముత్పాద్య వై పుత్రం సదృశం యోఽవమన్యతే
తస్య దేవాః శ్రియం ఘ్నంతి న చ లోకానుపాశ్నుతే ॥16॥

కులవంశప్రతిష్ఠాం హి పితరః పుత్రమబ్రువన్
ఉత్తమం సర్వధర్మాణాం తస్మాత్పుత్రం న సంత్యజేత్ ॥17॥

స్వపత్నీప్రభవాన్పంచ లబ్ధాన్క్రీతాన్వివర్ధితాన్
కృతానన్యాసు చోత్పన్నాన్పుత్రాన్వై మనురబ్రవీత్ ॥18॥

ధర్మకీర్త్యావహా నృణాం మనసః ప్రీతివర్ధనాః
త్రాయంతే నరకాజ్జాతాః పుత్రా ధర్మప్లవాః పితౄన్ ॥19॥

స త్వం నృపతిశార్దూల న పుత్రం త్యక్తుమర్హసి
ఆత్మానం సత్యధర్మౌ చ పాలయానో మహీపతే
నరేంద్రసింహ కపటం న వోఢుం త్వమిహార్హసి ॥20॥

వరం కూపశతాద్వాపీ వరం వాపీశతాత్క్రతుః
వరం క్రతుశతాత్పుత్రః సత్యం పుత్రశతాద్వరం ॥21॥

అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతం
అశ్వమేధసహస్రాద్ధి సత్యమేవ విశిష్యతే॥22॥

సర్వవేదాధిగమనం సర్వతీర్థావగాహనం
సత్యం చ వదతో రాజన్సమం వా స్యాన్న వా సమం॥23॥

నాస్తి సత్యాత్పరో ధర్మో న సత్యాద్విద్యతే పరం
న హి తీవ్రతరం కించిదనృతాదిహ విద్యతే॥24॥

రాజన్సత్యం పరం బ్రహ్మ సత్యం చ సమయః పరః
మా త్యాక్షీః సమయం రాజన్సత్యం సంగతమస్తు తే॥25॥

అనృతే చేత్ప్రసంగస్తే శ్రద్దధాసి న చేత్స్వయం
ఆత్మనో హంత గచ్ఛామి త్వాదృశే నాస్తి సంగతం॥26॥

ఋతేఽపి త్వయి దుఃషంత శైలరాజావతంసకాం
చతురంతామిమాముర్వీం పుత్రో మే పాలయిష్యతి॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా వచనం ప్రాతిష్ఠత శకుంతలా
అథాంతరిక్షే దుఃషంతం వాగువాచాశరీరిణీ
ఋత్విక్పురోహితాచార్యైర్మంత్రిభిశ్చావృతం తదా॥28॥

భస్త్రా మాతా పితుః పుత్రో యేన జాతః స ఏవ సః
భరస్వ పుత్రం దుఃషంత మావమంస్థాః శకుంతలాం॥29॥

రేతోధాః పుత్ర ఉన్నయతి నరదేవ యమక్షయాత్
త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా॥30॥

జాయా జనయతే పుత్రమాత్మనోఽఙ్గం ద్విధా కృతం
తస్మాద్భరస్వ దుఃషంత పుత్రం శాకుంతలం నృప॥31॥

అభూతిరేషా కస్త్యజ్యాజ్జీవంజీవంతమాత్మజం
శాకుంతలం మహాత్మానం దౌఃషంతిం భర పౌరవ॥32॥

భర్తవ్యోఽయం త్వయా యస్మాదస్మాకం వచనాదపి
తస్మాద్భవత్వయం నామ్నా భరతో నామ తే సుతః॥33॥

తచ్ఛ్రుత్వా పౌరవో రాజా వ్యాహృతం వై దివౌకసాం
పురోహితమమాత్యాంశ్చ సంప్రహృష్టోఽబ్రవీదిదం॥34॥

శృణ్వంత్వేతద్భవంతోఽస్య దేవదూతస్య భాషితం
అహమప్యేవమేవైనం జానామి స్వయమాత్మజం॥35॥

యద్యహం వచనాదేవ గృహ్ణీయామిమమాత్మజం
భవేద్ధి శంకా లోకస్య నైవం శుద్ధో భవేదయం॥36॥

తం విశోధ్య తదా రాజా దేవదూతేన భారత
హృష్టః ప్రముదితశ్చాపి ప్రతిజగ్రాహ తం సుతం॥37॥

మూర్ధ్ని చైనముపాఘ్రాయ సస్నేహం పరిషస్వజే
సభాజ్యమానో విప్రైశ్చ స్తూయమానశ్చ బందిభిః
స ముదం పరమాం లేభే పుత్రసంస్పర్శజాం నృపః॥38॥

తాం చైవ భార్యాం ధర్మజ్ఞః పూజయామాస ధర్మతః
అబ్రవీచ్చైవ తాం రాజా సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥39॥

కృతో లోకపరోక్షోఽయం సంబంధో వై త్వయా సహ
తస్మాదేతన్మయా దేవి త్వచ్ఛుద్ధ్యర్థం విచారితం॥40॥

మన్యతే చైవ లోకస్తే స్త్రీభావాన్మయి సంగతం
పుత్రశ్చాయం వృతో రాజ్యే మయా తస్మాద్విచారితం॥41॥

యచ్చ కోపితయాత్యర్థం త్వయోక్తోఽస్మ్యప్రియం ప్రియే
ప్రణయిన్యా విశాలాక్షి తత్క్షాంతం తే మయా శుభే॥42॥

తామేవముక్త్వా రాజర్షిర్దుఃషంతో మహిషీం ప్రియాం
వాసోభిరన్నపానైశ్చ పూజయామాస భారత॥43॥

దుఃషంతశ్చ తతో రాజా పుత్రం శాకుంతలం తదా
భరతం నామతః కృత్వా యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయత్॥44॥

తస్య తత్ప్రథితం చక్రం ప్రావర్తత మహాత్మనః
భాస్వరం దివ్యమజితం లోకసంనాదనం మహత్॥45॥

స విజిత్య మహీపాలాంశ్చకార వశవర్తినః
చచార చ సతాం ధర్మం ప్రాప చానుత్తమం యశః॥46॥

స రాజా చక్రవర్త్యాసీత్సార్వభౌమః ప్రతాపవాన్
ఈజే చ బహుభిర్యజ్ఞైర్యథా శక్రో మరుత్పతిః॥47॥

యాజయామాస తం కణ్వో దక్షవద్భూరిదక్షిణం
శ్రీమాన్గోవితతం నామ వాజిమేధమవాప సః
యస్మిన్సహస్రం పద్మానాం కణ్వాయ భరతో దదౌ॥48॥

భరతాద్భారతీ కీర్తిర్యేనేదం భారతం కులం
అపరే యే చ పూర్వే చ భారతా ఇతి విశ్రుతాః॥49॥

భరతస్యాన్వవాయే హి దేవకల్పా మహౌజసః
బభూవుర్బ్రహ్మకల్పాశ్చ బహవో రాజసత్తమాః॥50॥

యేషామపరిమేయాని నామధేయాని సర్వశః
తేషాం తు తే యథాముఖ్యం కీర్తయిష్యామి భారత
మహాభాగాందేవకల్పాన్సత్యార్జవపరాయణాన్॥51॥

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రజాపతేస్తు దక్షస్య మనోర్వైవస్వతస్య చ
భరతస్య కురోః పూరోరజమీఢస్య చాన్వయే॥1॥

యాదవానామిమం వంశం పౌరవాణాం చ సర్వశః
తథైవ భారతానాం చ పుణ్యం స్వస్త్యయనం మహత్
ధన్యం యశస్యమాయుష్యం కీర్తయిష్యామి తేఽనఘ॥2॥

తేజోభిరుదితాః సర్వే మహర్షిసమతేజసః
దశ ప్రచేతసః పుత్రాః సంతః పూర్వజనాః స్మృతాః
మేఘజేనాగ్నినా యే తే పూర్వం దగ్ధా మహౌజసః॥3॥

తేభ్యః ప్రాచేతసో జజ్ఞే దక్షో దక్షాదిమాః ప్రజాః
సంభూతాః పురుషవ్యాఘ్ర స హి లోకపితామహః॥4॥

వీరిణ్యా సహ సంగమ్య దక్షః ప్రాచేతసో మునిః
ఆత్మతుల్యానజనయత్సహస్రం సంశితవ్రతాన్॥5॥

సహస్రసంఖ్యాన్సమితాన్సుతాందక్షస్య నారదః
మోక్షమధ్యాపయామాస సాంఖ్యజ్ఞానమనుత్తమం॥6॥

తతః పంచాశతం కన్యాః పుత్రికా అభిసందధే
ప్రజాపతిః ప్రజా దక్షః సిసృక్షుర్జనమేజయ ||7||

దదౌ స దశ ధర్మాయ కశ్యపాయ త్రయోదశ
కాలస్య నయనే యుక్తాః సప్తవింశతిమిందవే ||8||

త్రయోదశానాం పత్నీనాం యా తు దాక్షాయణీ వరా
మారీచః కశ్యపస్తస్యామాదిత్యాన్సమజీజనత్
ఇంద్రాదీన్వీర్యసంపన్నాన్వివస్వంతమథాపి చ ||9||

వివస్వతః సుతో జజ్ఞే యమో వైవస్వతః ప్రభుః
మార్తండశ్చ యమస్యాపి పుత్రో రాజన్నజాయత ||10||

మార్తండస్య మనుర్ధీమానజాయత సుతః ప్రభుః
మనోర్వంశో మానవానాం తతోఽయం ప్రథితోఽభవత్
బ్రహ్మక్షత్రాదయస్తస్మాన్మనోర్జాతాస్తు మానవాః ||11||

తత్రాభవత్తదా రాజన్బ్రహ్మ క్షత్రేణ సంగతం
బ్రాహ్మణా మానవాస్తేషాం సాంగం వేదమదీధరన్ ||12||

వేనం ధృష్ణుం నరిష్యంతం నాభాగేక్ష్వాకుమేవ చ
కరూషమథ శర్యాతిం తథైవాత్రాష్టమీమిలాం ||13||

పృషధ్రనవమానాహుః క్షత్రధర్మపరాయణాన్
నాభాగారిష్టదశమాన్మనోః పుత్రాన్మహాబలాన్ ||14||

పంచాశతం మనోః పుత్రాస్తథైవాన్యేఽభవన్క్షితౌ
అన్యోన్యభేదాత్తే సర్వే వినేశురితి నః శ్రుతం ||15||

పురూరవాస్తతో విద్వానిలాయాం సమపద్యత
సా వై తస్యాభవన్మాతా పితా చేతి హి నః శ్రుతం ||16||

త్రయోదశ సముద్రస్య ద్వీపానశ్నన్పురూరవాః
అమానుషైర్వృతః సత్త్వైర్మానుషః సన్మహాయశాః ||17||

విప్రైః స విగ్రహం చక్రే వీర్యోన్మత్తః పురూరవాః
జహార చ స విప్రాణాం రత్నాన్యుత్క్రోశతామపి ||18||

సనత్కుమారస్తం రాజన్బ్రహ్మలోకాదుపేత్య హ
అనుదర్శయాం తతశ్చక్రే ప్రత్యగృహ్ణాన్న చాప్యసౌ ||19||

తతో మహర్షిభిః క్రుద్ధైః శప్తః సద్యో వ్యనశ్యత
లోభాన్వితో మదబలాన్నష్టసంజ్ఞో నరాధిపః ||20||

స హి గంధర్వలోకస్థ ఉర్వశ్యా సహితో విరాట్
ఆనినాయ క్రియార్థేఽగ్నీన్యథావద్విహితాంస్త్రిధా ||21||

షట్పుత్రా జజ్ఞిరేఽథైలాదాయుర్ధీమానమావసుః
దృఢాయుశ్చ వనాయుశ్చ శ్రుతాయుశ్చోర్వశీసుతాః ||22||

నహుషం వృద్ధశర్మాణం రజిం రంభమనేనసం
స్వర్భానవీసుతానేతానాయోః పుత్రాన్ప్రచక్షతే ||23||

ఆయుషో నహుషః పుత్రో ధీమాన్సత్యపరాక్రమః
రాజ్యం శశాస సుమహద్ధర్మేణ పృథివీపతిః ||24||

పితౄందేవానృషీన్విప్రాన్గంధర్వోరగరాక్షసాన్
నహుషః పాలయామాస బ్రహ్మక్షత్రమథో విశః ||25||

స హత్వా దస్యుసంఘాతానృషీన్కరమదాపయత్
పశువచ్చైవ తాన్పృష్ఠే వాహయామాస వీర్యవాన్ ||26||

కారయామాస చేంద్రత్వమభిభూయ దివౌకసః
తేజసా తపసా చైవ విక్రమేణౌజసా తథా॥27॥

యతిం యయాతిం సంయాతిమాయాతిం పాంచముద్ధవం
నహుషో జనయామాస షట్పుత్రాన్ప్రియవాససి॥28॥

యయాతిర్నాహుషః సమ్రాడాసీత్సత్యపరాక్రమః
స పాలయామాస మహీమీజే చ వివిధైః సవైః॥29॥

అతిశక్త్యా పితౄనర్చందేవాంశ్చ ప్రయతః సదా
అన్వగృహ్ణాత్ప్రజాః సర్వా యయాతిరపరాజితః॥30॥

తస్య పుత్రా మహేష్వాసాః సర్వైః సముదితా గుణైః
దేవయాన్యాం మహారాజ శర్మిష్ఠాయాం చ జజ్ఞిరే॥31॥

దేవయాన్యామజాయేతాం యదుస్తుర్వసురేవ చ
ద్రుహ్యుశ్చానుశ్చ పూరుశ్చ శర్మిష్ఠాయాం ప్రజజ్ఞిరే॥32॥

స శాశ్వతీః సమా రాజన్ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్
జరామార్ఛన్మహాఘోరాం నాహుషో రూపనాశినీం॥33॥

జరాభిభూతః పుత్రాన్స రాజా వచనమబ్రవీత్
యదుం పూరుం తుర్వసుం చ ద్రుహ్యుం చానుం చ భారత॥34॥

యౌవనేన చరన్కామాన్యువా యువతిభిః సహ
విహర్తుమహమిచ్ఛామి సాహ్యం కురుత పుత్రకాః॥35॥

తం పుత్రో దేవయానేయః పూర్వజో యదురబ్రవీత్
కిం కార్యం భవతః కార్యమస్మాభిర్యౌవనేన చ॥36॥

యయాతిరబ్రవీత్తం వై జరా మే ప్రతిగృహ్యతాం
యౌవనేన త్వదీయేన చరేయం విషయానహం॥37॥

యజతో దీర్ఘసత్రైర్మే శాపాచ్చోశనసో మునేః
కామార్థః పరిహీణో మే తప్యేఽహం తేన పుత్రకాః॥38॥

మామకేన శరీరేణ రాజ్యమేకః ప్రశాస్తు వః
అహం తన్వాభినవయా యువా కామానవాప్నుయాం॥39॥

న తే తస్య ప్రత్యగృహ్ణన్యదుప్రభృతయో జరాం
తమబ్రవీత్తతః పూరుః కనీయాన్సత్యవిక్రమః॥40॥

రాజంశ్చరాభినవయా తన్వా యౌవనగోచరః
అహం జరాం సమాస్థాయ రాజ్యే స్థాస్యామి తేఽఽజ్ఞయా॥41॥

ఏవముక్తః స రాజర్షిస్తపోవీర్యసమాశ్రయాత్
సంచారయామాస జరాం తదా పుత్రే మహాత్మని॥42॥

పౌరవేణాథ వయసా రాజా యౌవనమాస్థితః
యాయాతేనాపి వయసా రాజ్యం పూరురకారయత్॥43॥

తతో వర్షసహస్రాంతే యయాతిరపరాజితః
అతృప్త ఏవ కామానాం పూరుం పుత్రమువాచ హ॥44॥

త్వయా దాయాదవానస్మి త్వం మే వంశకరః సుతః
పౌరవో వంశ ఇతి తే ఖ్యాతిం లోకే గమిష్యతి॥45॥

తతః స నృపశార్దూలః పూరుం రాజ్యేఽభిషిచ్య చ
కాలేన మహతా పశ్చాత్కాలధర్మముపేయివాన్॥46॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

యయాతిః పూర్వకోఽస్మాకం దశమో యః ప్రజాపతేః
కథం స శుక్రతనయాం లేభే పరమదుర్లభాం ||1||

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ ద్విజోత్తమ
ఆనుపూర్వ్యా చ మే శంస పూరోర్వంశకరాన్పృథక్ ||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

యయాతిరాసీద్రాజర్షిర్దేవరాజసమద్యుతిః
తం శుక్రవృషపర్వాణౌ వవ్రాతే వై యథా పురా ||3||

తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి పృచ్ఛతో జనమేజయ
దేవయాన్యాశ్చ సంయోగం యయాతేర్నాహుషస్య చ ||4||

సురాణామసురాణాం చ సమజాయత వై మిథః
ఐశ్వర్యం ప్రతి సంఘర్షస్త్రైలోక్యే సచరాచరే ||5||

జిగీషయా తతో దేవా వవ్రిరేఽఙ్గిరసం మునిం
పౌరోహిత్యేన యాజ్యార్థే కావ్యం తూశనసం పరే
బ్రాహ్మణౌ తావుభౌ నిత్యమన్యోన్యస్పర్ధినౌ భృశం ||6||

తత్ర దేవా నిజఘ్నుర్యాందానవాన్యుధి సంగతాన్
తాన్పునర్జీవయామాస కావ్యో విద్యాబలాశ్రయాత్
తతస్తే పునరుత్థాయ యోధయాం చక్రిరే సురాన్ ||7||

అసురాస్తు నిజఘ్నుర్యాన్సురాన్సమరమూర్ధని
న తాన్సంజీవయామాస బృహస్పతిరుదారధీః ||8||

న హి వేద స తాం విద్యాం యాం కావ్యో వేద వీర్యవాన్
సంజీవనీం తతో దేవా విషాదమగమన్పరం ||9||

తే తు దేవా భయోద్విగ్నాః కావ్యాదుశనసస్తదా
ఊచుః కచముపాగమ్య జ్యేష్ఠం పుత్రం బృహస్పతేః ||10||

భజమానాన్భజస్వాస్మాన్కురు నః సాహ్యముత్తమం
యాసౌ విద్యా నివసతి బ్రాహ్మణేఽమితతేజసి
శుక్రే తామాహర క్షిప్రం భాగభాఙ్నో భవిష్యసి ||11||

వృషపర్వసమీపే స శక్యో ద్రష్టుం త్వయా ద్విజః
రక్షతే దానవాంస్తత్ర న స రక్షత్యదానవాన్ ||12||

తమారాధయితుం శక్తో భవాన్పూర్వవయాః కవిం
దేవయానీం చ దయితాం సుతాం తస్య మహాత్మనః ||13||

త్వమారాధయితుం శక్తో నాన్యః కశ్చన విద్యతే
శీలదాక్షిణ్యమాధుర్యైరాచారేణ దమేన చ
దేవయాన్యాం హి తుష్టాయాం విద్యాం తాం ప్రాప్స్యసి ధ్రువం ||14||

తథేత్యుక్త్వా తతః ప్రాయాద్బృహస్పతిసుతః కచః
తదాభిపూజితో దేవైః సమీపం వృషపర్వణః ||15||

స గత్వా త్వరితో రాజందేవైః సంప్రేషితః కచః
అసురేంద్రపురే శుక్రం దృష్ట్వా వాక్యమువాచ హ ||16||

ఋషేరంగిరసః పౌత్రం పుత్రం సాక్షాద్బృహస్పతేః
నామ్నా కచ ఇతి ఖ్యాతం శిష్యం గృహ్ణాతు మాం భవాన్॥17॥

బ్రహ్మచర్యం చరిష్యామి త్వయ్యహం పరమం గురౌ
అనుమన్యస్వ మాం బ్రహ్మన్సహస్రం పరివత్సరాన్॥18॥

శుక్ర ఉవాచ

కచ సుస్వాగతం తేఽస్తు ప్రతిగృహ్ణామి తే వచః
అర్చయిష్యేఽహమర్చ్యం త్వామర్చితోఽస్తు బృహస్పతిః॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కచస్తు తం తథేత్యుక్త్వా ప్రతిజగ్రాహ తద్వ్రతం
ఆదిష్టం కవిపుత్రేణ శుక్రేణోశనసా స్వయం॥20॥

వ్రతస్య వ్రతకాలం స యథోక్తం ప్రత్యగృహ్ణాత
ఆరాధయన్నుపాధ్యాయం దేవయానీం చ భారత॥21॥

నిత్యమారాధయిష్యంస్తాం యువా యౌవనగోఽఽముఖే
గాయన్నృత్యన్వాదయంశ్చ దేవయానీమతోషయత్॥22॥

సంశీలయందేవయానీం కన్యాం సంప్రాప్తయౌవనాం
పుష్పైః ఫలైః ప్రేషణైశ్చ తోషయామాస భారత॥23॥

దేవయాన్యపి తం విప్రం నియమవ్రతచారిణం
అనుగాయమానా లలనా రహః పర్యచరత్తదా॥24॥

పంచ వర్షశతాన్యేవం కచస్య చరతో వ్రతం
తత్రాతీయురథో బుద్ధ్వా దానవాస్తం తతః కచం॥25॥

గా రక్షంతం వనే దృష్ట్వా రహస్యేకమమర్షితాః
జఘ్నుర్బృహస్పతేర్ద్వేషాద్విద్యారక్షార్థమేవ చ
హత్వా శాలావృకేభ్యశ్చ ప్రాయచ్ఛంస్తిలశః కృతం॥26॥

తతో గావో నివృత్తాస్తా అగోపాః స్వం నివేశనం
తా దృష్ట్వా రహితా గాస్తు కచేనాభ్యాగతా వనాత్
ఉవాచ వచనం కాలే దేవయాన్యథ భారత॥27॥

అహుతం చాగ్నిహోత్రం తే సూర్యశ్చాస్తం గతః ప్రభో
అగోపాశ్చాగతా గావః కచస్తాత న దృశ్యతే॥28॥

వ్యక్తం హతో మృతో వాపి కచస్తాత భవిష్యతి
తం వినా న చ జీవేయం కచం సత్యం బ్రవీమి తే॥29॥

శుక్ర ఉవాచ

అయమేహీతి శబ్దేన మృతం సంజీవయామ్యహం॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంజీవనీం విద్యాం ప్రయుజ్య కచమాహ్వయత్
ఆహూతః ప్రాదురభవత్కచోఽరిష్టోఽథ విద్యయా
హతోఽహమితి చాచఖ్యౌ పృష్టో బ్రాహ్మణకన్యయా॥31॥

స పునర్దేవయాన్యోక్తః పుష్పాహారో యదృచ్ఛయా
వనం యయౌ తతో విప్రో దదృశుర్దానవాశ్చ తం॥32॥

తతో ద్వితీయం హత్వా తం దగ్ధ్వా కృత్వా చ చూర్ణశః
ప్రాయచ్ఛన్బ్రాహ్మణాయైవ సురాయామసురాస్తదా॥33॥

దేవయాన్యథ భూయోఽపి వాక్యం పితరమబ్రవీత్
పుష్పాహారః ప్రేషణకృత్కచస్తాత న దృశ్యతే॥34॥

శుక్ర ఉవాచ

బృహస్పతేః సుతః పుత్రి కచః ప్రేతగతిం గతః
విద్యయా జీవితోఽప్యేవం హన్యతే కరవాణి కిం॥35॥

మైవం శుచో మా రుద దేవయాని; న త్వాదృశీ మర్త్యమనుప్రశోచేత్
సురాశ్చ విశ్వే చ జగచ్చ సర్వ;ముపస్థితాం వైకృతిమానమంతి॥36॥

దేవయాన్యువాచ

యస్యాంగిరా వృద్ధతమః పితామహో; బృహస్పతిశ్చాపి పితా తపోధనః
ఋషేః పుత్రం తమథో వాపి పౌత్రం; కథం న శోచేయమహం న రుద్యాం॥37॥

స బ్రహ్మచారీ చ తపోధనశ్చ; సదోత్థితః కర్మసు చైవ దక్షః
కచస్య మార్గం ప్రతిపత్స్యే న భోక్ష్యే; ప్రియో హి మే తాత కచోఽభిరూపః॥38॥

శుక్ర ఉవాచ

అసంశయం మామసురా ద్విషంతి; యే మే శిష్యం నాగసం సూదయంతి
అబ్రాహ్మణం కర్తుమిచ్ఛంతి రౌద్రా;స్తే మాం యథా ప్రస్తుతం దానవైర్హి
అప్యస్య పాపస్య భవేదిహాంతః; కం బ్రహ్మహత్యా న దహేదపీంద్రం॥39॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సంచోదితో దేవయాన్యా మహర్షిః పునరాహ్వయత్
సంరంభేణైవ కావ్యో హి బృహస్పతిసుతం కచం॥40॥

గురోర్భీతో విద్యయా చోపహూతః; శనైర్వాచం జఠరే వ్యాజహార
తమబ్రవీత్కేన పథోపనీతో; మమోదరే తిష్ఠసి బ్రూహి విప్ర॥41॥

కచ ఉవాచ

భవత్ప్రసాదాన్న జహాతి మాం స్మృతిః; స్మరే చ సర్వం యచ్చ యథా చ వృత్తం
న త్వేవం స్యాత్తపసో వ్యయో మే; తతః క్లేశం ఘోరమిమం సహామి॥42॥

అసురైః సురాయాం భవతోఽస్మి దత్తో; హత్వా దగ్ధ్వా చూర్ణయిత్వా చ కావ్య
బ్రాహ్మీం మాయామాసురీ చైవ మాయా; త్వయి స్థితే కథమేవాతివర్తేత్॥43॥

శుక్ర ఉవాచ

కిం తే ప్రియం కరవాణ్యద్య వత్సే; వధేన మే జీవితం స్యాత్కచస్య
నాన్యత్ర కుక్షేర్మమ భేదనేన; దృశ్యేత్కచో మద్గతో దేవయాని॥44॥

దేవయాన్యువాచ

ద్వౌ మాం శోకావగ్నికల్పౌ దహేతాం; కచస్య నాశస్తవ చైవోపఘాతః
కచస్య నాశే మమ నాస్తి శర్మ; తవోపఘాతే జీవితుం నాస్మి శక్తా॥45॥

శుక్ర ఉవాచ

సంసిద్ధరూపోఽసి బృహస్పతేః సుత; యత్త్వాం భక్తం భజతే దేవయానీ
విద్యామిమాం ప్రాప్నుహి జీవనీం త్వం; న చేదింద్రః కచరూపీ త్వమద్య॥46॥

న నివర్తేత్పునర్జీవన్కశ్చిదన్యో మమోదరాత్
బ్రాహ్మణం వర్జయిత్వైకం తస్మాద్విద్యామవాప్నుహి॥47॥

పుత్రో భూత్వా భావయ భావితో మా;మస్మాద్దేహాదుపనిష్క్రమ్య తాత
సమీక్షేథా ధర్మవతీమవేక్షాం; గురోః సకాశాత్ప్రాప్య విద్యాం సవిద్యః॥48॥

వైశంపాయన ఉవాచ

గురోః సకాశాత్సమవాప్య విద్యాం; భిత్త్వా కుక్షిం నిర్విచక్రామ విప్రః
కచోఽభిరూపో దక్షిణం బ్రాహ్మణస్య; శుక్లాత్యయే పౌర్ణమాస్యామివేందుః॥49॥

దృష్ట్వా చ తం పతితం బ్రహ్మరాశి;ముత్థాపయామాస మృతం కచోఽపి
విద్యాం సిద్ధాం తామవాప్యాభివాద్య; తతః కచస్తం గురుమిత్యువాచ॥50॥

ఋతస్య దాతారమనుత్తమస్య; నిధిం నిధీనాం చతురన్వయానాం
యే నాద్రియంతే గురుమర్చనీయం; పాపాల్లోకాంస్తే వ్రజంత్యప్రతిష్ఠాన్॥51॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సురాపానాద్వంచనాం ప్రాపయిత్వా; సంజ్ఞానాశం చైవ తథాతిఘోరం
దృష్ట్వా కచం చాపి తథాభిరూపం; పీతం తదా సురయా మోహితేన॥52॥

సమన్యురుత్థాయ మహానుభావ;స్తదోశనా విప్రహితం చికీర్షుః
కావ్యః స్వయం వాక్యమిదం జగాద; సురాపానం ప్రతి వై జాతశంకః॥53॥

యో బ్రాహ్మణోఽద్య ప్రభృతీహ కశ్చి;న్మోహాత్సురాం పాస్యతి మందబుద్ధిః
అపేతధర్మో బ్రహ్మహా చైవ స స్యా;దస్మిల్లోకే గర్హితః స్యాత్పరే చ॥54॥

మయా చేమాం విప్రధర్మోక్తిసీమాం; మర్యాదాం వై స్థాపితాం సర్వలోకే
సంతో విప్రాః శుశ్రువాంసో గురూణాం; దేవా లోకాశ్చోపశృణ్వంతు సర్వే॥55॥

ఇతీదముక్త్వా స మహానుభావ;స్తపోనిధీనాం నిధిరప్రమేయః
తాందానవాందైవవిమూఢబుద్ధీ;నిదం సమాహూయ వచోఽభ్యువాచ॥56॥

ఆచక్షే వో దానవా బాలిశాః స్థ; సిద్ధః కచో వత్స్యతి మత్సకాశే
సంజీవనీం ప్రాప్య విద్యాం మహార్థాం; తుల్యప్రభావో బ్రహ్మణా బ్రహ్మభూతః॥57॥

గురోరుష్య సకాశే తు దశ వర్షశతాని సః
అనుజ్ఞాతః కచో గంతుమియేష త్రిదశాలయం॥58॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సమావృత్తవ్రతం తం తు విసృష్టం గురుణా తదా
ప్రస్థితం త్రిదశావాసం దేవయాన్యబ్రవీదిదం॥1॥

ఋషేరంగిరసః పౌత్ర వృత్తేనాభిజనేన చ
భ్రాజసే విద్యయా చైవ తపసా చ దమేన చ॥2॥

ఋషిర్యథాంగిరా మాన్యః పితుర్మమ మహాయశాః
తథా మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ భూయో మమ బృహస్పతిః॥3॥

ఏవం జ్ఞాత్వా విజానీహి యద్బ్రవీమి తపోధన
వ్రతస్థే నియమోపేతే యథా వర్తామ్యహం త్వయి॥4॥

స సమావృత్తవిద్యో మాం భక్తాం భజితుమర్హసి
గృహాణ పాణిం విధివన్మమ మంత్రపురస్కృతం॥5॥

కచ ఉవాచ

పూజ్యో మాన్యశ్చ భగవాన్యథా తవ పితా మమ
తథా త్వమనవద్యాంగి పూజనీయతరా మమ॥6॥

ఆత్మప్రాణైః ప్రియతమా భార్గవస్య మహాత్మనః
త్వం భద్రే ధర్మతః పూజ్యా గురుపుత్రీ సదా మమ॥7॥

యథా మమ గురుర్నిత్యం మాన్యః శుక్రః పితా తవ
దేవయాని తథైవ త్వం నైవం మాం వక్తుమర్హసి॥8॥

దేవయాన్యువాచ

గురుపుత్రస్య పుత్రో వై న తు త్వమసి మే పితుః
తస్మాన్మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ మమాపి త్వం ద్విజోత్తమ॥9॥

అసురైర్హన్యమానే చ కచ త్వయి పునః పునః
తదా ప్రభృతి యా ప్రీతిస్తాం త్వమేవ స్మరస్వ మే॥10॥

సౌహార్దే చానురాగే చ వేత్థ మే భక్తిముత్తమాం
న మామర్హసి ధర్మజ్ఞ త్యక్తుం భక్తామనాగసం॥11॥

కచ ఉవాచ

అనియోజ్యే నియోగే మాం నియునక్షి శుభవ్రతే
ప్రసీద సుభ్రు త్వం మహ్యాం గురోర్గురుతరీ శుభే॥12॥

యత్రోషితం విశాలాక్షి త్వయా చంద్రనిభాననే
తత్రాహముషితో భద్రే కుక్షౌ కావ్యస్య భామిని॥13॥

భగినీ ధర్మతో మే త్వం మైవం వోచః శుభాననే
సుఖమస్మ్యుషితో భద్రే న మన్యుర్విద్యతే మమ॥14॥

ఆపృచ్ఛే త్వాం గమిష్యామి శివమాశంస మే పథి
అవిరోధేన ధర్మస్య స్మర్తవ్యోఽస్మి కథాంతరే
అప్రమత్తోత్థితా నిత్యమారాధయ గురుం మమ॥15॥

దేవయాన్యువాచ

యది మాం ధర్మకామార్థే ప్రత్యాఖ్యాస్యసి చోదితః
తతః కచ న తే విద్యా సిద్ధిమేషా గమిష్యతి॥16॥

కచ ఉవాచ

గురుపుత్రీతి కృత్వాహం ప్రత్యాచక్షే న దోషతః
గురుణా చాభ్యనుజ్ఞాతః కామమేవం శపస్వ మాం॥17॥

ఆర్షం ధర్మం బ్రువాణోఽహం దేవయాని యథా త్వయా
శప్తో నార్హోఽస్మి శాపస్య కామతోఽద్య న ధర్మతః॥18॥

తస్మాద్భవత్యా యః కామో న తథా స భవిష్యతి
ఋషిపుత్రో న తే కశ్చిజ్జాతు పాణిం గ్రహీష్యతి॥19॥

ఫలిష్యతి న తే విద్యా యత్త్వం మామాత్థ తత్తథా
అధ్యాపయిష్యామి తు యం తస్య విద్యా ఫలిష్యతి॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా ద్విజశ్రేష్ఠో దేవయానీం కచస్తదా
త్రిదశేశాలయం శీఘ్రం జగామ ద్విజసత్తమః॥21॥

తమాగతమభిప్రేక్ష్య దేవా ఇంద్రపురోగమాః
బృహస్పతిం సభాజ్యేదం కచమాహుర్ముదాన్వితాః॥22॥

యత్త్వమస్మద్ధితం కర్మ చకర్థ పరమాద్భుతం
న తే యశః ప్రణశితా భాగభాక్చ భవిష్యసి॥23॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృతవిద్యే కచే ప్రాప్తే హృష్టరూపా దివౌకసః
కచాదధీత్య తాం విద్యాం కృతార్థా భరతర్షభ॥1॥

సర్వ ఏవ సమాగమ్య శతక్రతుమథాబ్రువన్
కాలస్తే విక్రమస్యాద్య జహి శత్రూన్పురందర॥2॥

ఏవముక్తస్తు సహితైస్త్రిదశైర్మఘవాంస్తదా
తథేత్యుక్త్వోపచక్రామ సోఽపశ్యత వనే స్త్రియః॥3॥

క్రీడంతీనాం తు కన్యానాం వనే చైత్రరథోపమే
వాయుభూతః స వస్త్రాణి సర్వాణ్యేవ వ్యమిశ్రయత్॥4॥

తతో జలాత్సముత్తీర్య కన్యాస్తాః సహితాస్తదా
వస్త్రాణి జగృహుస్తాని యథాసన్నాన్యనేకశః॥5॥

తత్ర వాసో దేవయాన్యాః శర్మిష్ఠా జగృహే తదా
వ్యతిమిశ్రమజానంతీ దుహితా వృషపర్వణః॥6॥

తతస్తయోర్మిథస్తత్ర విరోధః సమజాయత
దేవయాన్యాశ్చ రాజేంద్ర శర్మిష్ఠాయాశ్చ తత్కృతే॥7॥

దేవయాన్యువాచ

కస్మాద్గృహ్ణాసి మే వస్త్రం శిష్యా భూత్వా మమాసురి
సముదాచారహీనాయా న తే శ్రేయో భవిష్యతి||8||

శర్మిష్ఠోవాచ

ఆసీనం చ శయానం చ పితా తే పితరం మమ
స్తౌతి వందతి చాభీక్ష్ణం నీచైః స్థిత్వా వినీతవత్||9||

యాచతస్త్వం హి దుహితా స్తువతః ప్రతిగృహ్ణతః
సుతాహం స్తూయమానస్య దదతోఽప్రతిగృహ్ణతః||10||

అనాయుధా సాయుధాయా రిక్తా క్షుభ్యసి భిక్షుకి
లప్స్యసే ప్రతియోద్ధారం న హి త్వాం గణయామ్యహం||11||

వైశంపాయన ఉవాచ

సముచ్ఛ్రయం దేవయానీం గతాం సక్తాం చ వాససి
శర్మిష్ఠా ప్రాక్షిపత్కూపే తతః స్వపురమావ్రజత్||12||

హతేయమితి విజ్ఞాయ శర్మిష్ఠా పాపనిశ్చయా
అనవేక్ష్య యయౌ వేశ్మ క్రోధవేగపరాయణా||13||

అథ తం దేశమభ్యాగాద్యయాతిర్నహుషాత్మజః
శ్రాంతయుగ్యః శ్రాంతహయో మృగలిప్సుః పిపాసితః||14||

స నాహుషః ప్రేక్షమాణ ఉదపానం గతోదకం
దదర్శ కన్యాం తాం తత్ర దీప్తామగ్నిశిఖామివ||15||

తామపృచ్ఛత్స దృష్ట్వైవ కన్యామమరవర్ణినీం
సాంత్వయిత్వా నృపశ్రేష్ఠః సామ్నా పరమవల్గునా||16||

కా త్వం తామ్రనఖీ శ్యామా సుమృష్టమణికుండలా
దీర్ఘం ధ్యాయసి చాత్యర్థం కస్మాచ్ఛ్వసిషి చాతురా||17||

కథం చ పతితాస్యస్మిన్కూపే వీరుత్తృణావృతే
దుహితా చైవ కస్య త్వం వద సర్వం సుమధ్యమే||18||

దేవయాన్యువాచ

యోఽసౌ దేవైర్హతాందైత్యానుత్థాపయతి విద్యయా
తస్య శుక్రస్య కన్యాహం స మాం నూనం న బుధ్యతే||19||

ఏష మే దక్షిణో రాజన్పాణిస్తామ్రనఖాంగులిః
సముద్ధర గృహీత్వా మాం కులీనస్త్వం హి మే మతః||20||

జానామి హి త్వాం సంశాంతం వీర్యవంతం యశస్వినం
తస్మాన్మాం పతితామస్మాత్కూపాదుద్ధర్తుమర్హసి||21||

వైశంపాయన ఉవాచ

తామథ బ్రాహ్మణీం స్త్రీం చ విజ్ఞాయ నహుషాత్మజః
గృహీత్వా దక్షిణే పాణావుజ్జహార తతోఽవటాత్||22||

ఉద్ధృత్య చైనాం తరసా తస్మాత్కూపాన్నరాధిపః
ఆమంత్రయిత్వా సుశ్రోణీం యయాతిః స్వపురం యయౌ॥23॥

దేవయాన్యువాచ

త్వరితం ఘూర్ణికే గచ్ఛ సర్వమాచక్ష్వ మే పితుః
నేదానీం హి ప్రవక్ష్యామి నగరం వృషపర్వణః॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తు వై త్వరితం గత్వా ఘూర్ణికాసురమందిరం
దృష్ట్వా కావ్యమువాచేదం సంభ్రమావిష్టచేతనా॥25॥

ఆచక్షే తే మహాప్రాజ్ఞ దేవయానీ వనే హతా
శర్మిష్ఠయా మహాభాగ దుహిత్రా వృషపర్వణః॥26॥

శ్రుత్వా దుహితరం కావ్యస్తత్ర శర్మిష్ఠయా హతాం
త్వరయా నిర్యయౌ దుఃఖాన్మార్గమాణః సుతాం వనే॥27॥

దృష్ట్వా దుహితరం కావ్యో దేవయానీం తతో వనే
బాహుభ్యాం సంపరిష్వజ్య దుఃఖితో వాక్యమబ్రవీత్॥28॥

ఆత్మదోషైర్నియచ్ఛంతి సర్వే దుఃఖసుఖే జనాః
మన్యే దుశ్చరితం తేఽస్తి యస్యేయం నిష్కృతిః కృతా॥29॥

దేవయాన్యువాచ

నిష్కృతిర్మేఽస్తు వా మాస్తు శృణుష్వావహితో మమ
శర్మిష్ఠయా యదుక్తాస్మి దుహిత్రా వృషపర్వణః
సత్యం కిలైతత్సా ప్రాహ దైత్యానామసి గాయనః॥30॥

ఏవం హి మే కథయతి శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ
వచనం తీక్ష్ణపరుషం క్రోధరక్తేక్షణా భృశం॥31॥

స్తువతో దుహితా హి త్వం యాచతః ప్రతిగృహ్ణతః
సుతాహం స్తూయమానస్య దదతోఽప్రతిగృహ్ణతః॥32॥

ఇతి మామాహ శర్మిష్ఠా దుహితా వృషపర్వణః
క్రోధసంరక్తనయనా దర్పపూర్ణా పునః పునః॥33॥

యద్యహం స్తువతస్తాత దుహితా ప్రతిగృహ్ణతః
ప్రసాదయిష్యే శర్మిష్ఠామిత్యుక్తా హి సఖీ మయా॥34॥

శుక్ర ఉవాచ

స్తువతో దుహితా న త్వం భద్రే న ప్రతిగృహ్ణతః
అస్తోతుః స్తూయమానస్య దుహితా దేవయాన్యసి॥35॥

వృషపర్వైవ తద్వేద శక్రో రాజా చ నాహుషః
అచింత్యం బ్రహ్మ నిర్ద్వంద్వమైశ్వరం హి బలం మమ॥36॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

శుక్ర ఉవాచ

యః పరేషాం నరో నిత్యమతివాదాంస్తితిక్షతి
దేవయాని విజానీహి తేన సర్వమిదం జితం॥1॥

యః సముత్పతితం క్రోధం నిగృహ్ణాతి హయం యథా
స యంతేత్యుచ్యతే సద్భిర్న యో రశ్మిషు లంబతే॥2॥

యః సముత్పతితం క్రోధమక్రోధేన నిరస్యతి
దేవయాని విజానీహి తేన సర్వమిదం జితం॥3॥

యః సముత్పతితం క్రోధం క్షమయేహ నిరస్యతి
యథోరగస్త్వచం జీర్ణాం స వై పురుష ఉచ్యతే॥4॥

యః సంధారయతే మన్యుం యోఽతివాదాంస్తితిక్షతి
యశ్చ తప్తో న తపతి దృఢం సోఽర్థస్య భాజనం॥5॥

యో యజేదపరిశ్రాంతో మాసి మాసి శతం సమాః
న క్రుధ్యేద్యశ్చ సర్వస్య తయోరక్రోధనోఽధికః॥6॥

యత్కుమారాః కుమార్యశ్చ వైరం కుర్యురచేతసః
న తత్ప్రాజ్ఞోఽనుకుర్వీత విదుస్తే న బలాబలం॥7॥

దేవయాన్యువాచ

వేదాహం తాత బాలాపి ధర్మాణాం యదిహాంతరం
అక్రోధే చాతివాదే చ వేద చాపి బలాబలం॥8॥

శిష్యస్యాశిష్యవృత్తేర్హి న క్షంతవ్యం బుభూషతా
తస్మాత్సంకీర్ణవృత్తేషు వాసో మమ న రోచతే॥9॥

పుమాంసో యే హి నిందంతి వృత్తేనాభిజనేన చ
న తేషు నివసేత్ప్రాజ్ఞః శ్రేయోర్థీ పాపబుద్ధిషు॥10॥

యే త్వేనమభిజానంతి వృత్తేనాభిజనేన చ
తేషు సాధుషు వస్తవ్యం స వాసః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే॥11॥

వాగ్దురుక్తం మహాఘోరం దుహితుర్వృషపర్వణః
న హ్యతో దుష్కరతరం మన్యే లోకేష్వపి త్రిషు
యః సపత్నశ్రియం దీప్తాం హీనశ్రీః పర్యుపాసతే॥12॥

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కావ్యో భృగుశ్రేష్ఠః సమన్యురుపగమ్య హ
వృషపర్వాణమాసీనమిత్యువాచావిచారయన్॥1॥

నాధర్మశ్చరితో రాజన్సద్యః ఫలతి గౌరివ
పుత్రేషు వా నప్తృషు వా న చేదాత్మని పశ్యతి
ఫలత్యేవ ధ్రువం పాపం గురుభుక్తమివోదరే॥2॥

యదఘాతయథా విప్రం కచమాంగిరసం తదా
అపాపశీలం ధర్మజ్ఞం శుశ్రూషుం మద్గృహే రతం||3||

వధాదనర్హతస్తస్య వధాచ్చ దుహితుర్మమ
వృషపర్వన్నిబోధేదం త్యక్ష్యామి త్వాం సబాంధవం
స్థాతుం త్వద్విషయే రాజన్న శక్ష్యామి త్వయా సహ||4||

అహో మామభిజానాసి దైత్య మిథ్యాప్రలాపినం
యథేమమాత్మనో దోషం న నియచ్ఛస్యుపేక్షసే||5||

వృషపర్వోవాచ

నాధర్మం న మృషావాదం త్వయి జానామి భార్గవ
త్వయి ధర్మశ్చ సత్యం చ తత్ప్రసీదతు నో భవాన్||6||

యద్యస్మానపహాయ త్వమితో గచ్ఛసి భార్గవ
సముద్రం సంప్రవేక్ష్యామో నాన్యదస్తి పరాయణం||7||

శుక్ర ఉవాచ

సముద్రం ప్రవిశధ్వం వా దిశో వా ద్రవతాసురాః
దుహితుర్నాప్రియం సోఢుం శక్తోఽహం దయితా హి మే||8||

ప్రసాద్యతాం దేవయానీ జీవితం హ్యత్ర మే స్థితం
యోగక్షేమకరస్తేఽహమింద్రస్యేవ బృహస్పతిః||9||

వృషపర్వోవాచ

యత్కించిదసురేంద్రాణాం విద్యతే వసు భార్గవ
భువి హస్తిగవాశ్వం వా తస్య త్వం మమ చేశ్వరః||10||

శుక్ర ఉవాచ

యత్కించిదస్తి ద్రవిణం దైత్యేంద్రాణాం మహాసుర
తస్యేశ్వరోఽస్మి యది తే దేవయానీ ప్రసాద్యతాం||11||

దేవయాన్యువాచ

యది త్వమీశ్వరస్తాత రాజ్ఞో విత్తస్య భార్గవ
నాభిజానామి తత్తేఽహం రాజా తు వదతు స్వయం||12||

వృషపర్వోవాచ

యం కామమభికామాసి దేవయాని శుచిస్మితే
తత్తేఽహం సంప్రదాస్యామి యది చేదపి దుర్లభం||13||

దేవయాన్యువాచ

దాసీం కన్యాసహస్రేణ శర్మిష్ఠామభికామయే
అను మాం తత్ర గచ్ఛేత్సా యత్ర దాస్యతి మే పితా||14||

వృషపర్వోవాచ

ఉత్తిష్ఠ హే సంగ్రహీత్రి శర్మిష్ఠాం శీఘ్రమానయ
యం చ కామయతే కామం దేవయానీ కరోతు తం॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ధాత్రీ తత్ర గత్వా శర్మిష్ఠాం వాక్యమబ్రవీత్
ఉత్తిష్ఠ భద్రే శర్మిష్ఠే జ్ఞాతీనాం సుఖమావహ॥16॥

త్యజతి బ్రాహ్మణః శిష్యాందేవయాన్యా ప్రచోదితః
సా యం కామయతే కామం స కార్యోఽద్య త్వయానఘే॥17॥

శర్మిష్ఠోవాచ

సా యం కామయతే కామం కరవాణ్యహమద్య తం
మా త్వేవాపగమచ్ఛుక్రో దేవయానీ చ మత్కృతే॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కన్యాసహస్రేణ వృతా శిబికయా తదా
పితుర్నియోగాత్త్వరితా నిశ్చక్రామ పురోత్తమాత్॥19॥

శర్మిష్ఠోవాచ

అహం కన్యాసహస్రేణ దాసీ తే పరిచారికా
అను త్వాం తత్ర యాస్యామి యత్ర దాస్యతి తే పితా॥20॥

దేవయాన్యువాచ

స్తువతో దుహితా తేఽహం బందినః ప్రతిగృహ్ణతః
స్తూయమానస్య దుహితా కథం దాసీ భవిష్యసి॥21॥

శర్మిష్ఠోవాచ

యేన కేనచిదార్తానాం జ్ఞాతీనాం సుఖమావహేత్
అతస్త్వామనుయాస్యామి యత్ర దాస్యతి తే పితా॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రతిశ్రుతే దాసభావే దుహిత్రా వృషపర్వణః
దేవయానీ నృపశ్రేష్ఠ పితరం వాక్యమబ్రవీత్॥23॥

ప్రవిశామి పురం తాత తుష్టాస్మి ద్విజసత్తమ
అమోఘం తవ విజ్ఞానమస్తి విద్యాబలం చ తే॥24॥

ఏవముక్తో దుహిత్రా స ద్విజశ్రేష్ఠో మహాయశాః
ప్రవివేశ పురం హృష్టః పూజితః సర్వదానవైః॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య దేవయానీ నృపోత్తమ
వనం తదేవ నిర్యాతా క్రీడార్థం వరవర్ణినీ ||1||

తేన దాసీసహస్రేణ సార్ధం శర్మిష్ఠయా తదా
తమేవ దేశం సంప్రాప్తా యథాకామం చచార సా
తాభిః సఖీభిః సహితా సర్వాభిర్ముదితా భృశం ||2||

క్రీడంత్యోఽభిరతాః సర్వాః పిబంత్యో మధుమాధవీం
ఖాదంత్యో వివిధాన్భక్ష్యాన్విదశంత్యః ఫలాని చ ||3||

పునశ్చ నాహుషో రాజా మృగలిప్సుర్యదృచ్ఛయా
తమేవ దేశం సంప్రాప్తో జలార్థీ శ్రమకర్శితః ||4||

దదృశే దేవయానీం చ శర్మిష్ఠాం తాశ్చ యోషితః
పిబంతీర్లలమానాశ్చ దివ్యాభరణభూషితాః ||5||

ఉపవిష్టాం చ దదృశే దేవయానీం శుచిస్మితాం
రూపేణాప్రతిమాం తాసాం స్త్రీణాం మధ్యే వరాంగనాం
శర్మిష్ఠయా సేవ్యమానాం పాదసంవాహనాదిభిః ||6||

యయాతిరువాచ

ద్వాభ్యాం కన్యాసహస్రాభ్యాం ద్వే కన్యే పరివారితే
గోత్రే చ నామనీ చైవ ద్వయోః పృచ్ఛామి వామహం ||7||

దేవయాన్యువాచ

ఆఖ్యాస్యామ్యహమాదత్స్వ వచనం మే నరాధిప
శుక్రో నామాసురగురుః సుతాం జానీహి తస్య మాం ||8||

ఇయం చ మే సఖీ దాసీ యత్రాహం తత్ర గామినీ
దుహితా దానవేంద్రస్య శర్మిష్ఠా వృషపర్వణః ||9||

యయాతిరువాచ

కథం ను తే సఖీ దాసీ కన్యేయం వరవర్ణినీ
అసురేంద్రసుతా సుభ్రు పరం కౌతూహలం హి మే ||10||

దేవయాన్యువాచ

సర్వ ఏవ నరవ్యాఘ్ర విధానమనువర్తతే
విధానవిహితం మత్వా మా విచిత్రాః కథాః కృథాః ||11||

రాజవద్రూపవేషౌ తే బ్రాహ్మీం వాచం బిభర్షి చ
కింనామా త్వం కుతశ్చాసి కస్య పుత్రశ్చ శంస మే ||12||

యయాతిరువాచ

బ్రహ్మచర్యేణ కృత్స్నో మే వేదః శ్రుతిపథం గతః
రాజాహం రాజపుత్రశ్చ యయాతిరితి విశ్రుతః॥13॥

దేవయాన్యువాచ

కేనాస్యర్థేన నృపతే ఇమం దేశముపాగతః
జిఘృక్షుర్వారిజం కించిదథ వా మృగలిప్సయా॥14॥

యయాతిరువాచ

మృగలిప్సురహం భద్రే పానీయార్థముపాగతః
బహు చాప్యనుయుక్తోఽస్మి తన్మానుజ్ఞాతుమర్హసి॥15॥

దేవయాన్యువాచ

ద్వాభ్యాం కన్యాసహస్రాభ్యాం దాస్యా శర్మిష్ఠయా సహ
త్వదధీనాస్మి భద్రం తే సఖా భర్తా చ మే భవ॥16॥

యయాతిరువాచ

విద్ధ్యౌశనసి భద్రం తే న త్వామర్హోఽస్మి భామిని
అవివాహ్యా హి రాజానో దేవయాని పితుస్తవ॥17॥

దేవయాన్యువాచ

సంసృష్టం బ్రహ్మణా క్షత్రం క్షత్రం చ బ్రహ్మసంహితం
ఋషిశ్చ ఋషిపుత్రశ్చ నాహుషాంగ వహస్వ మాం॥18॥

యయాతిరువాచ

ఏకదేహోద్భవా వర్ణాశ్చత్వారోఽపి వరాంగనే
పృథగ్ధర్మాః పృథక్శౌచాస్తేషాం తు బ్రాహ్మణో వరః॥19॥

దేవయాన్యువాచ

పాణిధర్మో నాహుషాయం న పుంభిః సేవితః పురా
తం మే త్వమగ్రహీరగ్రే వృణోమి త్వామహం తతః॥20॥

కథం ను మే మనస్విన్యాః పాణిమన్యః పుమాన్స్పృశేత్
గృహీతమృషిపుత్రేణ స్వయం వాప్యృషిణా త్వయా॥21॥

యయాతిరువాచ

క్రుద్ధాదాశీవిషాత్సర్పాజ్జ్వలనాత్సర్వతోముఖాత్
దురాధర్షతరో విప్రః పురుషేణ విజానతా॥22॥

దేవయాన్యువాచ

కథమాశీవిషాత్సర్పాజ్జ్వలనాత్సర్వతోముఖాత్
దురాధర్షతరో విప్ర ఇత్యాత్థ పురుషర్షభ॥23॥

యయాతిరువాచ

ఏకమాశీవిషో హంతి శస్త్రేణైకశ్చ వధ్యతే
హంతి విప్రః సరాష్ట్రాణి పురాణ్యపి హి కోపితః॥24॥

దురాధర్షతరో విప్రస్తస్మాద్భీరు మతో మమ
అతోఽదత్తాం చ పిత్రా త్వాం భద్రే న వివహామ్యహం॥25॥

దేవయాన్యువాచ

దత్తాం వహస్వ పిత్రా మాం త్వం హి రాజన్వృతో మయా
అయాచతో భయం నాస్తి దత్తాం చ ప్రతిగృహ్ణతః॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

త్వరితం దేవయాన్యాథ ప్రేషితం పితురాత్మనః
శ్రుత్వైవ చ స రాజానం దర్శయామాస భార్గవః॥27॥

దృష్ట్వైవ చాగతం శుక్రం యయాతిః పృథివీపతిః
వవందే బ్రాహ్మణం కావ్యం ప్రాంజలిః ప్రణతః స్థితః॥28॥

దేవయాన్యువాచ

రాజాయం నాహుషస్తాత దుర్గే మే పాణిమగ్రహీత్
నమస్తే దేహి మామస్మై నాన్యం లోకే పతిం వృణే॥29॥

శుక్ర ఉవాచ

వృతోఽనయా పతిర్వీర సుతయా త్వం మమేష్టయా
గృహాణేమాం మయా దత్తాం మహిషీం నహుషాత్మజ॥30॥

యయాతిరువాచ

అధర్మో న స్పృశేదేవం మహాన్మామిహ భార్గవ
వర్ణసంకరజో బ్రహ్మన్నితి త్వాం ప్రవృణోమ్యహం॥31॥

శుక్ర ఉవాచ

అధర్మాత్త్వాం విముంచామి వరయస్వ యథేప్సితం
అస్మిన్వివాహే మా గ్లాసీరహం పాపం నుదామి తే॥32॥

వహస్వ భార్యాం ధర్మేణ దేవయానీం సుమధ్యమాం
అనయా సహ సంప్రీతిమతులాం సమవాప్స్యసి॥33॥

ఇయం చాపి కుమారీ తే శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ
సంపూజ్యా సతతం రాజన్మా చైనాం శయనే హ్వాయేః॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో యయాతిస్తు శుక్రం కృత్వా ప్రదక్షిణం
జగామ స్వపురం హృష్టో అనుజ్ఞాతో మహాత్మనా॥35॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యయాతిః స్వపురం ప్రాప్య మహేంద్రపురసంనిభం
ప్రవిశ్యాంతఃపురం తత్ర దేవయానీం న్యవేశయత్॥1॥

దేవయాన్యాశ్చానుమతే తాం సుతాం వృషపర్వణః
అశోకవనికాభ్యాశే గృహం కృత్వా న్యవేశయత్॥2॥

వృతాం దాసీసహస్రేణ శర్మిష్ఠామాసురాయణీం
వాసోభిరన్నపానైశ్చ సంవిభజ్య సుసత్కృతాం॥3॥

దేవయాన్యా తు సహితః స నృపో నహుషాత్మజః
విజహార బహూనబ్దాందేవవన్ముదితో భృశం॥4॥

ఋతుకాలే తు సంప్రాప్తే దేవయానీ వరాంగనా
లేభే గర్భం ప్రథమతః కుమారం చ వ్యజాయత॥5॥

గతే వర్షసహస్రే తు శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ
దదర్శ యౌవనం ప్రాప్తా ఋతుం సా చాన్వచింతయత్॥6॥

ఋతుకాలశ్చ సంప్రాప్తో న చ మేఽస్తి పతిర్వృతః
కిం ప్రాప్తం కిం ను కర్తవ్యం కిం వా కృత్వా కృతం భవేత్॥7॥

దేవయానీ ప్రజాతాసౌ వృథాహం ప్రాప్తయౌవనా
యథా తయా వృతో భర్తా తథైవాహం వృణోమి తం॥8॥

రాజ్ఞా పుత్రఫలం దేయమితి మే నిశ్చితా మతిః
అపీదానీం స ధర్మాత్మా ఇయాన్మే దర్శనం రహః॥9॥

అథ నిష్క్రమ్య రాజాసౌ తస్మిన్కాలే యదృచ్ఛయా
అశోకవనికాభ్యాశే శర్మిష్ఠాం ప్రాప్య విష్ఠితః॥10॥

తమేకం రహితే దృష్ట్వా శర్మిష్ఠా చారుహాసినీ
ప్రత్యుద్గమ్యాంజలిం కృత్వా రాజానం వాక్యమబ్రవీత్॥11॥

సోమస్యేంద్రస్య విష్ణోర్వా యమస్య వరుణస్య వా
తవ వా నాహుష కులే కః స్త్రియం స్ప్రష్టుమర్హతి॥12॥

రూపాభిజనశీలైర్హి త్వం రాజన్వేత్థ మాం సదా
సా త్వాం యాచే ప్రసాద్యాహమృతుం దేహి నరాధిప॥13॥

యయాతిరువాచ

వేద్మి త్వాం శీలసంపన్నాం దైత్యకన్యామనిందితాం
రూపే చ తే న పశ్యామి సూచ్యగ్రమపి నిందితం॥14॥

అబ్రవీదుశనా కావ్యో దేవయానీం యదావహం
నేయమాహ్వాయితవ్యా తే శయనే వార్షపర్వణీ॥15॥

శర్మిష్ఠోవాచ

న నర్మయుక్తం వచనం హినస్తి; న స్త్రీషు రాజన్న వివాహకాలే
ప్రాణాత్యయే సర్వధనాపహారే; పంచానృతాన్యాహురపాతకాని॥16॥

పృష్టం తు సాక్ష్యే ప్రవదంతమన్యథా; వదంతి మిథ్యోపహితం నరేంద్ర
ఏకార్థతాయాం తు సమాహితాయాం; మిథ్యా వదంతమనృతం హినస్తి॥17॥

యయాతిరువాచ

రాజా ప్రమాణం భూతానాం స నశ్యేత మృషా వదన్
అర్థకృచ్ఛ్రమపి ప్రాప్య న మిథ్యా కర్తుముత్సహే॥18॥

శర్మిష్ఠోవాచ

సమావేతౌ మతౌ రాజన్పతిః సఖ్యాశ్చ యః పతిః
సమం వివాహమిత్యాహుః సఖ్యా మేఽసి పతిర్వృతః॥19॥

యయాతిరువాచ

దాతవ్యం యాచమానేభ్య ఇతి మే వ్రతమాహితం
త్వం చ యాచసి మాం కామం బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥20॥

శర్మిష్ఠోవాచ

అధర్మాత్త్రాహి మాం రాజంధర్మం చ ప్రతిపాదయ
త్వత్తోఽపత్యవతీ లోకే చరేయం ధర్మముత్తమం॥21॥

త్రయ ఏవాధనా రాజన్భార్యా దాసస్తథా సుతః
యత్తే సమధిగచ్ఛంతి యస్య తే తస్య తద్ధనం॥22॥

దేవయాన్యా భుజిష్యాస్మి వశ్యా చ తవ భార్గవీ
సా చాహం చ త్వయా రాజన్భరణీయే భజస్వ మాం॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు రాజా స తథ్యమిత్యేవ జజ్ఞివాన్
పూజయామాస శర్మిష్ఠాం ధర్మం చ ప్రత్యపాదయత్॥24॥

సమాగమ్య చ శర్మిష్ఠాం యథాకామమవాప్య చ
అన్యోన్యమభిసంపూజ్య జగ్మతుస్తౌ యథాగతం॥25॥

తస్మిన్సమాగమే సుభ్రూః శర్మిష్ఠా చారుహాసినీ
లేభే గర్భం ప్రథమతస్తస్మాన్నృపతిసత్తమాత్॥26॥

ప్రజజ్ఞే చ తతః కాలే రాజన్రాజీవలోచనా
కుమారం దేవగర్భాభం రాజీవనిభలోచనం॥27॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా కుమారం జాతం తు దేవయానీ శుచిస్మితా
చింతయామాస దుఃఖార్తా శర్మిష్ఠాం ప్రతి భారత॥1॥

అభిగమ్య చ శర్మిష్ఠాం దేవయాన్యబ్రవీదిదం
కిమిదం వృజినం సుభ్రు కృతం తే కామలుబ్ధయా॥2॥

శర్మిష్ఠోవాచ

ఋషిరభ్యాగతః కశ్చిద్ధర్మాత్మా వేదపారగః
స మయా వరదః కామం యాచితో ధర్మసంహితం॥3॥

నాహమన్యాయతః కామమాచరామి శుచిస్మితే
తస్మాదృషేర్మమాపత్యమితి సత్యం బ్రవీమి తే॥4॥

దేవయాన్యువాచ

శోభనం భీరు సత్యం చేదథ స జ్ఞాయతే ద్విజః
గోత్రనామాభిజనతో వేత్తుమిచ్ఛామి తం ద్విజం॥5॥

శర్మిష్ఠోవాచ

ఓజసా తేజసా చైవ దీప్యమానం రవిం యథా
తం దృష్ట్వా మమ సంప్రష్టుం శక్తిర్నాసీచ్ఛుచిస్మితే॥6॥

దేవయాన్యువాచ

యద్యేతదేవం శర్మిష్ఠే న మన్యుర్విద్యతే మమ
అపత్యం యది తే లబ్ధం జ్యేష్ఠాచ్ఛ్రేష్ఠాచ్చ వై ద్విజాత్॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అన్యోన్యమేవముక్త్వా చ సంప్రహస్య చ తే మిథః
జగామ భార్గవీ వేశ్మ తథ్యమిత్యేవ జజ్ఞుషీ॥8॥

యయాతిర్దేవయాన్యాం తు పుత్రావజనయన్నృపః
యదుం చ తుర్వసుం చైవ శక్రవిష్ణూ ఇవాపరౌ॥9॥

తస్మాదేవ తు రాజర్షేః శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ
ద్రుహ్యుం చానుం చ పూరుం చ త్రీన్కుమారానజీజనత్॥10॥

తతః కాలే తు కస్మింశ్చిద్దేవయానీ శుచిస్మితా
యయాతిసహితా రాజన్నిర్జగామ మహావనం॥11॥

దదర్శ చ తదా తత్ర కుమారాందేవరూపిణః
క్రీడమానాన్సువిశ్రబ్ధాన్విస్మితా చేదమబ్రవీత్॥12॥

కస్యైతే దారకా రాజందేవపుత్రోపమాః శుభాః
వర్చసా రూపతశ్చైవ సదృశా మే మతాస్తవ॥13॥

ఏవం పృష్ట్వా తు రాజానం కుమారాన్పర్యపృచ్ఛత
కింనామధేయగోత్రో వః పుత్రకా బ్రాహ్మణః పితా
విబ్రూత మే యథాతథ్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి తం హ్యహం॥14॥

తేఽదర్శయన్ప్రదేశిన్యా తమేవ నృపసత్తమం
శర్మిష్ఠాం మాతరం చైవ తస్యాచఖ్యుశ్చ దారకాః॥15॥

ఇత్యుక్త్వా సహితాస్తే తు రాజానముపచక్రముః
నాభ్యనందత తాన్రాజా దేవయాన్యాస్తదాంతికే
రుదంతస్తేఽథ శర్మిష్ఠామభ్యయుర్బాలకాస్తతః॥16॥

దృష్ట్వా తు తేషాం బాలానాం ప్రణయం పార్థివం ప్రతి
బుద్ధ్వా చ తత్త్వతో దేవీ శర్మిష్ఠామిదమబ్రవీత్॥17॥

మదధీనా సతీ కస్మాదకార్షీర్విప్రియం మమ
తమేవాసురధర్మం త్వమాస్థితా న బిభేషి కిం॥18॥

శర్మిష్ఠోవాచ

యదుక్తమృషిరిత్యేవ తత్సత్యం చారుహాసిని
న్యాయతో ధర్మతశ్చైవ చరంతీ న బిభేమి తే॥19॥

యదా త్వయా వృతో రాజా వృత ఏవ తదా మయా
సఖీభర్తా హి ధర్మేణ భర్తా భవతి శోభనే॥20॥

పూజ్యాసి మమ మాన్యా చ జ్యేష్ఠా శ్రేష్ఠా చ బ్రాహ్మణీ
త్వత్తోఽపి మే పూజ్యతమో రాజర్షిః కిం న వేత్థ తత్॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తస్యాస్తతో వాక్యం దేవయాన్యబ్రవీదిదం
రాజన్నాద్యేహ వత్స్యామి విప్రియం మే కృతం త్వయా॥22॥

సహసోత్పతితాం శ్యామాం దృష్ట్వా తాం సాశ్రులోచనాం
త్వరితం సకాశం కావ్యస్య ప్రస్థితాం వ్యథితస్తదా॥23॥

అనువవ్రాజ సంభ్రాంతః పృష్ఠతః సాంత్వయన్నృపః
న్యవర్తత న చైవ స్మ క్రోధసంరక్తలోచనా॥24॥

అవిబ్రువంతీ కించిత్తు రాజానం చారులోచనా
అచిరాదివ సంప్రాప్తా కావ్యస్యోశనసోఽన్తికం॥25॥

సా తు దృష్ట్వైవ పితరమభివాద్యాగ్రతః స్థితా
అనంతరం యయాతిస్తు పూజయామాస భార్గవం॥26॥

దేవయాన్యువాచ

అధర్మేణ జితో ధర్మః ప్రవృత్తమధరోత్తరం
శర్మిష్ఠయాతివృత్తాస్మి దుహిత్రా వృషపర్వణః॥27॥

త్రయోఽస్యాం జనితాః పుత్రా రాజ్ఞానేన యయాతినా
దుర్భగాయా మమ ద్వౌ తు పుత్రౌ తాత బ్రవీమి తే॥28॥

ధర్మజ్ఞ ఇతి విఖ్యాత ఏష రాజా భృగూద్వహ
అతిక్రాంతశ్చ మర్యాదాం కావ్యైతత్కథయామి తే॥29॥

శుక్ర ఉవాచ

ధర్మజ్ఞః సన్మహారాజ యోఽధర్మమకృథాః ప్రియం
తస్మాజ్జరా త్వామచిరాద్ధర్షయిష్యతి దుర్జయా॥30॥

యయాతిరువాచ

ఋతుం వై యాచమానాయా భగవన్నాన్యచేతసా
దుహితుర్దానవేంద్రస్య ధర్మ్యమేతత్కృతం మయా॥31॥

ఋతుం వై యాచమానాయా న దదాతి పుమాన్వృతః
భ్రూణహేత్యుచ్యతే బ్రహ్మన్స ఇహ బ్రహ్మవాదిభిః॥32॥

అభికామాం స్త్రియం యస్తు గమ్యాం రహసి యాచితః
నోపైతి స చ ధర్మేషు భ్రూణహేత్యుచ్యతే బుధైః॥33॥

ఇత్యేతాని సమీక్ష్యాహం కారణాని భృగూద్వహ
అధర్మభయసంవిగ్నః శర్మిష్ఠాముపజగ్మివాన్॥34॥

శుక్ర ఉవాచ

నన్వహం ప్రత్యవేక్ష్యస్తే మదధీనోఽసి పార్థివ
మిథ్యాచారస్య ధర్మేషు చౌర్యం భవతి నాహుష॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

క్రుద్ధేనోశనసా శప్తో యయాతిర్నాహుషస్తదా
పూర్వం వయః పరిత్యజ్య జరాం సద్యోఽన్వపద్యత॥36॥

యయాతిరువాచ

అతృప్తో యౌవనస్యాహం దేవయాన్యాం భృగూద్వహ
ప్రసాదం కురు మే బ్రహ్మంజరేయం మా విశేత మాం॥37॥

శుక్ర ఉవాచ

నాహం మృషా బ్రవీమ్యేతజ్జరాం ప్రాప్తోఽసి భూమిప
జరాం త్వేతాం త్వమన్యస్మై సంక్రామయ యదీచ్ఛసి॥38॥

యయాతిరువాచ

రాజ్యభాక్స భవేద్బ్రహ్మన్పుణ్యభాక్కీర్తిభాక్తథా
యో మే దద్యాద్వయః పుత్రస్తద్భవాననుమన్యతాం॥39॥

శుక్ర ఉవాచ

సంక్రామయిష్యసి జరాం యథేష్టం నహుషాత్మజ
మామనుధ్యాయ భావేన న చ పాపమవాప్స్యసి॥40॥

వయో దాస్యతి తే పుత్రో యః స రాజా భవిష్యతి
ఆయుష్మాన్కీర్తిమాంశ్చైవ బహ్వపత్యస్తథైవ చ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

జరాం ప్రాప్య యయాతిస్తు స్వపురం ప్రాప్య చైవ హ
పుత్రం జ్యేష్ఠం వరిష్ఠం చ యదుమిత్యబ్రవీద్వచః॥1॥

జరా వలీ చ మాం తాత పలితాని చ పర్యగుః
కావ్యస్యోశనసః శాపాన్న చ తృప్తోఽస్మి యౌవనే॥2॥

త్వం యదో ప్రతిపద్యస్వ పాప్మానం జరయా సహ
యౌవనేన త్వదీయేన చరేయం విషయానహం॥3॥

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు పునస్తే యౌవనం త్వహం
దత్త్వా స్వం ప్రతిపత్స్యామి పాప్మానం జరయా సహ॥4॥

యదురువాచ

సితశ్మశ్రుశిరా దీనో జరయా శిథిలీకృతః
వలీసంతతగాత్రశ్చ దుర్దర్శో దుర్బలః కృశః॥5॥

అశక్తః కార్యకరణే పరిభూతః స యౌవనైః
సహోపజీవిభిశ్చైవ తాం జరాం నాభికామయే॥6॥

యయాతిరువాచ

యత్త్వం మే హృదయాజ్జాతో వయః స్వం న ప్రయచ్ఛసి
తస్మాదరాజ్యభాక్తాత ప్రజా తే వై భవిష్యతి॥7॥

తుర్వసో ప్రతిపద్యస్వ పాప్మానం జరయా సహ
యౌవనేన చరేయం వై విషయాంస్తవ పుత్రక॥8॥

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు పునర్దాస్యామి యౌవనం
స్వం చైవ ప్రతిపత్స్యామి పాప్మానం జరయా సహ॥9॥

తుర్వసురువాచ

న కామయే జరాం తాత కామభోగప్రణాశినీం
బలరూపాంతకరణీం బుద్ధిప్రాణవినాశినీం॥10॥

యయాతిరువాచ

యత్త్వం మే హృదయాజ్జాతో వయః స్వం న ప్రయచ్ఛసి
తస్మాత్ప్రజా సముచ్ఛేదం తుర్వసో తవ యాస్యతి॥11॥

సంకీర్ణాచారధర్మేషు ప్రతిలోమచరేషు చ
పిశితాశిషు చాంత్యేషు మూఢ రాజా భవిష్యసి॥12॥

గురుదారప్రసక్తేషు తిర్యగ్యోనిగతేషు చ
పశుధర్మిషు పాపేషు మ్లేచ్ఛేషు ప్రభవిష్యసి॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స తుర్వసుం శప్త్వా యయాతిః సుతమాత్మనః
శర్మిష్ఠాయాః సుతం ద్రుహ్యుమిదం వచనమబ్రవీత్॥14॥

ద్రుహ్యో త్వం ప్రతిపద్యస్వ వర్ణరూపవినాశినీం
జరాం వర్షసహస్రం మే యౌవనం స్వం దదస్వ చ॥15॥

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు ప్రతిదాస్యామి యౌవనం
స్వం చాదాస్యామి భూయోఽహం పాప్మానం జరయా సహ॥16॥

ద్రుహ్యురువాచ

న గజం న రథం నాశ్వం జీర్ణో భుంక్తే న చ స్త్రియం
వాగ్భంగశ్చాస్య భవతి తజ్జరాం నాభికామయే॥17॥

యయాతిరువాచ

యత్త్వం మే హృదయాజ్జాతో వయః స్వం న ప్రయచ్ఛసి
తస్మాద్ద్రుహ్యో ప్రియః కామో న తే సంపత్స్యతే క్వచిత్॥18॥

ఉడుపప్లవసంతారో యత్ర నిత్యం భవిష్యతి
అరాజా భోజశబ్దం త్వం తత్రావాప్స్యసి సాన్వయః॥19॥

అనో త్వం ప్రతిపద్యస్వ పాప్మానం జరయా సహ
ఏకం వర్షసహస్రం తు చరేయం యౌవనేన తే॥20॥

అనురువాచ

జీర్ణః శిశువదాదత్తేఽకాలేఽన్నమశుచిర్యథా
న జుహోతి చ కాలేఽగ్నిం తాం జరాం నాభికామయే॥21॥

యయాతిరువాచ

యత్త్వం మే హృదయాజ్జాతో వయః స్వం న ప్రయచ్ఛసి
జరాదోషస్త్వయోక్తోఽయం తస్మాత్త్వం ప్రతిపత్స్యసే॥22॥

ప్రజాశ్చ యౌవనప్రాప్తా వినశిష్యంత్యనో తవ
అగ్నిప్రస్కందనపరస్త్వం చాప్యేవం భవిష్యసి॥23॥

పూరో త్వం మే ప్రియః పుత్రస్త్వం వరీయాన్భవిష్యసి
జరా వలీ చ మే తాత పలితాని చ పర్యగుః
కావ్యస్యోశనసః శాపాన్న చ తృప్తోఽస్మి యౌవనే॥24॥

పూరో త్వం ప్రతిపద్యస్వ పాప్మానం జరయా సహ
కంచిత్కాలం చరేయం వై విషయాన్వయసా తవ॥25॥

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు ప్రతిదాస్యామి యౌవనం
స్వం చైవ ప్రతిపత్స్యామి పాప్మానం జరయా సహ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ పూరుః పితరమంజసా
యథాత్థ మాం మహారాజ తత్కరిష్యామి తే వచః॥27॥

ప్రతిపత్స్యామి తే రాజన్పాప్మానం జరయా సహ
గృహాణ యౌవనం మత్తశ్చర కామాన్యథేప్సితాన్॥28॥

జరయాహం ప్రతిచ్ఛన్నో వయోరూపధరస్తవ
యౌవనం భవతే దత్త్వా చరిష్యామి యథాత్థ మాం॥29॥

యయాతిరువాచ

పూరో ప్రీతోఽస్మి తే వత్స ప్రీతశ్చేదం దదామి తే
సర్వకామసమృద్ధా తే ప్రజా రాజ్యే భవిష్యతి॥30॥

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పౌరవేణాథ వయసా యయాతిర్నహుషాత్మజః
ప్రీతియుక్తో నృపశ్రేష్ఠశ్చచార విషయాన్ప్రియాన్॥1॥

యథాకామం యథోత్సాహం యథాకాలం యథాసుఖం
ధర్మావిరుద్ధాన్రాజేంద్రో యథార్హతి స ఏవ హి॥2॥

దేవానతర్పయద్యజ్ఞైః శ్రాద్ధైస్తద్వత్పితౄనపి
దీనాననుగ్రహైరిష్టైః కామైశ్చ ద్విజసత్తమాన్॥3॥

అతిథీనన్నపానైశ్చ విశశ్చ పరిపాలనైః
ఆనృశంస్యేన శూద్రాంశ్చ దస్యూన్సంనిగ్రహేణ చ॥4॥

ధర్మేణ చ ప్రజాః సర్వా యథావదనురంజయన్
యయాతిః పాలయామాస సాక్షాదింద్ర ఇవాపరః॥5॥

స రాజా సింహవిక్రాంతో యువా విషయగోచరః
అవిరోధేన ధర్మస్య చచార సుఖముత్తమం॥6॥

స సంప్రాప్య శుభాన్కామాంస్తృప్తః ఖిన్నశ్చ పార్థివః
కాలం వర్షసహస్రాంతం సస్మార మనుజాధిపః॥7॥

పరిసంఖ్యాయ కాలజ్ఞః కలాః కాష్ఠాశ్చ వీర్యవాన్
పూర్ణం మత్వా తతః కాలం పూరుం పుత్రమువాచ హ॥8॥

యథాకామం యథోత్సాహం యథాకాలమరిందమ
సేవితా విషయాః పుత్ర యౌవనేన మయా తవ॥9॥

పూరో ప్రీతోఽస్మి భద్రం తే గృహాణేదం స్వయౌవనం
రాజ్యం చైవ గృహాణేదం త్వం హి మే ప్రియకృత్సుతః॥10॥

ప్రతిపేదే జరాం రాజా యయాతిర్నాహుషస్తదా
యౌవనం ప్రతిపేదే చ పూరుః స్వం పునరాత్మనః॥11॥

అభిషేక్తుకామం నృపతిం పూరుం పుత్రం కనీయసం
బ్రాహ్మణప్రముఖా వర్ణా ఇదం వచనమబ్రువన్॥12॥

కథం శుక్రస్య నప్తారం దేవయాన్యాః సుతం ప్రభో
జ్యేష్ఠం యదుమతిక్రమ్య రాజ్యం పూరోః ప్రదాస్యసి ॥13॥

యదుర్జ్యేష్ఠస్తవ సుతో జాతస్తమను తుర్వసుః
శర్మిష్ఠాయాః సుతో ద్రుహ్యుస్తతోఽనుః పూరురేవ చ ॥14॥

కథం జ్యేష్ఠానతిక్రమ్య కనీయాన్రాజ్యమర్హతి
ఏతత్సంబోధయామస్త్వాం ధర్మం త్వమనుపాలయ ॥15॥

యయాతిరువాచ

బ్రాహ్మణప్రముఖా వర్ణాః సర్వే శృణ్వంతు మే వచః
జ్యేష్ఠం ప్రతి యథా రాజ్యం న దేయం మే కథంచన ॥16॥

మమ జ్యేష్ఠేన యదునా నియోగో నానుపాలితః
ప్రతికూలః పితుర్యశ్చ న స పుత్రః సతాం మతః ॥17॥

మాతాపిత్రోర్వచనకృద్ధితః పథ్యశ్చ యః సుతః
స పుత్రః పుత్రవద్యశ్చ వర్తతే పితృమాతృషు ॥18॥

యదునాహమవజ్ఞాతస్తథా తుర్వసునాపి చ
ద్రుహ్యునా చానునా చైవ మయ్యవజ్ఞా కృతా భృశం ॥19॥

పూరుణా మే కృతం వాక్యం మానితశ్చ విశేషతః
కనీయాన్మమ దాయాదో జరా యేన ధృతా మమ
మమ కామః స చ కృతః పూరుణా పుత్రరూపిణా ॥20॥

శుక్రేణ చ వరో దత్తః కావ్యేనోశనసా స్వయం
పుత్రో యస్త్వానువర్తేత స రాజా పృథివీపతిః
భవతోఽనునయామ్యేవం పూరూ రాజ్యేఽభిషిచ్యతాం ॥21॥

ప్రకృతయ ఊచుః

యః పుత్రో గుణసంపన్నో మాతాపిత్రోర్హితః సదా
సర్వమర్హతి కల్యాణం కనీయానపి స ప్రభో ॥22॥

అర్హః పూరురిదం రాజ్యం యః సుతః ప్రియకృత్తవ
వరదానేన శుక్రస్య న శక్యం వక్తుముత్తరం ॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పౌరజానపదైస్తుష్టైరిత్యుక్తో నాహుషస్తదా
అభ్యషించత్తతః పూరుం రాజ్యే స్వే సుతమాత్మజం ॥24॥

దత్త్వా చ పూరవే రాజ్యం వనవాసాయ దీక్షితః
పురాత్స నిర్యయౌ రాజా బ్రాహ్మణైస్తాపసైః సహ ॥25॥

యదోస్తు యాదవా జాతాస్తుర్వసోర్యవనాః సుతాః
ద్రుహ్యోరపి సుతా భోజా అనోస్తు మ్లేచ్ఛజాతయః ॥26॥

పూరోస్తు పౌరవో వంశో యత్ర జాతోఽసి పార్థివ
ఇదం వర్షసహస్రాయ రాజ్యం కారయితుం వశీ ॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స నాహుషో రాజా యయాతిః పుత్రమీప్సితం
రాజ్యేఽభిషిచ్య ముదితో వానప్రస్థోఽభవన్మునిః॥1॥

ఉషిత్వా చ వనే వాసం బ్రాహ్మణైః సహ సంశ్రితః
ఫలమూలాశనో దాంతో యథా స్వర్గమితో గతః॥2॥

స గతః సురవాసం తం నివసన్ముదితః సుఖం
కాలస్య నాతిమహతః పునః శక్రేణ పాతితః॥3॥

నిపతన్ప్రచ్యుతః స్వర్గాదప్రాప్తో మేదినీతలం
స్థిత ఆసీదంతరిక్షే స తదేతి శ్రుతం మయా॥4॥

తత ఏవ పునశ్చాపి గతః స్వర్గమితి శ్రుతిః
రాజ్ఞా వసుమతా సార్ధమష్టకేన చ వీర్యవాన్
ప్రతర్దనేన శిబినా సమేత్య కిల సంసది॥5॥

జనమేజయ ఉవాచ

కర్మణా కేన స దివం పునః ప్రాప్తో మహీపతిః
సర్వమేతదశేషేణ శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః
కథ్యమానం త్వయా విప్ర విప్రర్షిగణసంనిధౌ॥6॥

దేవరాజసమో హ్యాసీద్యయాతిః పృథివీపతిః
వర్ధనః కురువంశస్య విభావసుసమద్యుతిః॥7॥

తస్య విస్తీర్ణయశసః సత్యకీర్తేర్మహాత్మనః
చరితం శ్రోతుమిచ్ఛామి దివి చేహ చ సర్వశః॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి యయాతేరుత్తరాం కథాం
దివి చేహ చ పుణ్యార్థాం సర్వపాపప్రణాశినీం॥9॥

యయాతిర్నాహుషో రాజా పూరుం పుత్రం కనీయసం
రాజ్యేఽభిషిచ్య ముదితః ప్రవవ్రాజ వనం తదా॥10॥

అంతేషు స వినిక్షిప్య పుత్రాన్యదుపురోగమాన్
ఫలమూలాశనో రాజా వనే సంన్యవసచ్చిరం॥11॥

సంశితాత్మా జితక్రోధస్తర్పయన్పితృదేవతాః
అగ్నీంశ్చ విధివజ్జుహ్వన్వానప్రస్థవిధానతః॥12॥

అతిథీన్పూజయామాస వన్యేన హవిషా విభుః
శిలోంఛవృత్తిమాస్థాయ శేషాన్నకృతభోజనః॥13॥

పూర్ణం వర్షసహస్రం స ఏవంవృత్తిరభూన్నృపః
అబ్భక్షః శరదస్త్రింశదాసీన్నియతవాఙ్మనాః॥14॥

తతశ్చ వాయుభక్షోఽభూత్సంవత్సరమతంద్రితః
పంచాగ్నిమధ్యే చ తపస్తేపే సంవత్సరం నృపః॥15॥

ఏకపాదస్థితశ్చాసీత్షణ్మాసానానిలాశనః
పుణ్యకీర్తిస్తతః స్వర్గం జగామావృత్య రోదసీ ॥16॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స్వర్గతః స తు రాజేంద్రో నివసందేవసద్మని
పూజితస్త్రిదశైః సాధ్యైర్మరుద్భిర్వసుభిస్తథా ॥1॥

దేవలోకాద్బ్రహ్మలోకం సంచరన్పుణ్యకృద్వశీ
అవసత్పృథివీపాలో దీర్ఘకాలమితి శ్రుతిః ॥2॥

స కదాచిన్నృపశ్రేష్ఠో యయాతిః శక్రమాగమత్
కథాంతే తత్ర శక్రేణ పృష్టః స పృథివీపతిః ॥3॥

శక్ర ఉవాచ

యదా స పూరుస్తవ రూపేణ రాజ;న్జరాం గృహీత్వా ప్రచచార భూమౌ
తదా రాజ్యం సంప్రదాయైవ తస్మై; త్వయా కిముక్తః కథయేహ సత్యం ॥4॥

యయాతిరువాచ

గంగాయమునయోర్మధ్యే కృత్స్నోఽయం విషయస్తవ
మధ్యే పృథివ్యాస్త్వం రాజా భ్రాతరోఽన్త్యాధిపాస్తవ ॥5॥

అక్రోధనః క్రోధనేభ్యో విశిష్ట;స్తథా తితిక్షురతితిక్షోర్విశిష్టః
అమానుషేభ్యో మానుషాశ్చ ప్రధానా; విద్వాంస్తథైవావిదుషః ప్రధానః ॥6॥

ఆక్రుశ్యమానో నాక్రోశేన్మన్యురేవ తితిక్షతః
ఆక్రోష్టారం నిర్దహతి సుకృతం చాస్య విందతి ॥7॥

నారుంతుదః స్యాన్న నృశంసవాదీ; న హీనతః పరమభ్యాదదీత
యయాస్య వాచా పర ఉద్విజేత; న తాం వదేద్రుశతీం పాపలోక్యాం ॥8॥

అరుంతుదం పురుషం రూక్షవాచం; వాక్కంటకైర్వితుదంతం మనుష్యాన్
విద్యాదలక్ష్మీకతమం జనానాం; ముఖే నిబద్ధాం నిరృతిం వహంతం ॥9॥

సద్భిః పురస్తాదభిపూజితః స్యా;త్సద్భిస్తథా పృష్ఠతో రక్షితః స్యాత్
సదాసతామతివాదాంస్తితిక్షే;త్సతాం వృత్తం చాదదీతార్యవృత్తః ॥10॥

వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి; యైరాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని
పరస్య వా మర్మసు యే పతంతి; తాన్పండితో నావసృజేత్పరేషు ॥11॥

న హీదృశం సంవననం త్రిషు లోకేషు విద్యతే
యథా మైత్రీ చ భూతేషు దానం చ మధురా చ వాక్ ॥12॥

తస్మాత్సాంత్వం సదా వాచ్యం న వాచ్యం పరుషం క్వచిత్
పూజ్యాన్సంపూజయేద్దద్యాన్న చ యాచేత్కదాచన ॥13॥

ఇంద్ర ఉవాచ

సర్వాణి కర్మాణి సమాప్య రాజ;న్గృహాన్పరిత్యజ్య వనం గతోఽసి
తత్త్వాం పృచ్ఛామి నహుషస్య పుత్ర; కేనాసి తుల్యస్తపసా యయాతే ||1||

యయాతిరువాచ

నాహం దేవమనుష్యేషు న గంధర్వమహర్షిషు
ఆత్మనస్తపసా తుల్యం కంచిత్పశ్యామి వాసవ ||2||

ఇంద్ర ఉవాచ

యదావమంస్థాః సదృశః శ్రేయసశ్చ; పాపీయసశ్చావిదితప్రభావః
తస్మాల్లోకా అంతవంతస్తవేమే; క్షీణే పుణ్యే పతితాస్యద్య రాజన్ ||3||

యయాతిరువాచ

సురర్షిగంధర్వనరావమానా;త్క్షయం గతా మే యది శక్ర లోకాః
ఇచ్ఛేయం వై సురలోకాద్విహీనః; సతాం మధ్యే పతితుం దేవరాజ ||4||

ఇంద్ర ఉవాచ

సతాం సకాశే పతితాసి రాజం;శ్చ్యుతః ప్రతిష్ఠాం యత్ర లబ్ధాసి భూయః
ఏవం విదిత్వా తు పునర్యయాతే; న తేఽవమాన్యాః సదృశః శ్రేయసశ్చ ||5||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రహాయామరరాజజుష్టా;న్పుణ్యాల్లోకాన్పతమానం యయాతిం
సంప్రేక్ష్య రాజర్షివరోఽష్టకస్త;మువాచ సద్ధర్మవిధానగోప్తా ||6||

కస్త్వం యువా వాసవతుల్యరూపః; స్వతేజసా దీప్యమానో యథాగ్నిః
పతస్యుదీర్ణాంబుధరాంధకారా;త్ఖాత్ఖేచరాణాం ప్రవరో యథార్కః ||7||

దృష్ట్వా చ త్వాం సూర్యపథాత్పతంతం; వైశ్వానరార్కద్యుతిమప్రమేయం
కిం ను స్విదేతత్పతతీతి సర్వే; వితర్కయంతః పరిమోహితాః స్మః ||8||

దృష్ట్వా చ త్వాం విష్ఠితం దేవమార్గే; శక్రార్కవిష్ణుప్రతిమప్రభావం
అభ్యుద్గతాస్త్వాం వయమద్య సర్వే; తత్త్వం పాతే తవ జిజ్ఞాసమానాః ||9||

న చాపి త్వాం ధృష్ణుమః ప్రష్టుమగ్రే; న చ త్వమస్మాన్పృచ్ఛసి యే వయం స్మః
తత్త్వాం పృచ్ఛామః స్పృహణీయరూపం; కస్య త్వం వా కింనిమిత్తం త్వమాగాః ||10||

భయం తు తే వ్యేతు విషాదమోహౌ; త్యజాశు దేవేంద్రసమానరూప
త్వాం వర్తమానం హి సతాం సకాశే; నాలం ప్రసోఢుం బలహాపి శక్రః ||11||

సంతః ప్రతిష్ఠా హి సుఖచ్యుతానాం; సతాం సదైవామరరాజకల్ప
తే సంగతాః స్థావరజంగమేశాః; ప్రతిష్ఠితస్త్వం సదృశేషు సత్సు ||12||

ప్రభురగ్నిః ప్రతపనే భూమిరావపనే ప్రభుః
ప్రభుః సూర్యః ప్రకాశిత్వే సతాం చాభ్యాగతః ప్రభుః ||13||

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

యయాతిరువాచ

అహం యయాతిర్నహుషస్య పుత్రః; పూరోః పితా సర్వభూతావమానాత్
ప్రభ్రంశితః సురసిద్ధర్షిలోకా;త్పరిచ్యుతః ప్రపతామ్యల్పపుణ్యః ||1||

అహం హి పూర్వో వయసా భవద్భ్య;స్తేనాభివాదం భవతాం న ప్రయుంజే
యో విద్యయా తపసా జన్మనా వా; వృద్ధః స పూజ్యో భవతి ద్విజానాం ||2||

అష్టక ఉవాచ

అవాదీశ్చేద్వయసా యః స వృద్ధ; ఇతి రాజన్నాభ్యవదః కథంచిత్
యో వై విద్వాన్వయసా సన్స్మ వృద్ధః; స ఏవ పూజ్యో భవతి ద్విజానాం ||3||

యయాతిరువాచ

ప్రతికూలం కర్మణాం పాపమాహు;స్తద్వర్తతేఽప్రవణే పాపలోక్యం
సంతోఽసతాం నానువర్తంతి చైత;ద్యథా ఆత్మైషామనుకూలవాదీ ||4||

అభూద్ధనం మే విపులం మహద్వై; విచేష్టమానో నాధిగంతా తదస్మి
ఏవం ప్రధార్యాత్మహితే నివిష్టో; యో వర్తతే స విజానాతి జీవన్ ||5||

నానాభావా బహవో జీవలోకే; దైవాధీనా నష్టచేష్టాధికారాః
తత్తత్ప్రాప్య న విహన్యేత ధీరో; దిష్టం బలీయ ఇతి మత్వాత్మబుద్ధ్యా ||6||

సుఖం హి జంతుర్యది వాపి దుఃఖం; దైవాధీనం విందతి నాత్మశక్త్యా
తస్మాద్దిష్టం బలవన్మన్యమానో; న సంజ్వరేన్నాపి హృష్యేత్కదాచిత్ ||7||

దుఃఖే న తప్యేన్న సుఖేన హృష్యే;త్సమేన వర్తేత సదైవ ధీరః
దిష్టం బలీయ ఇతి మన్యమానో; న సంజ్వరేన్నాపి హృష్యేత్కదాచిత్ ||8||

భయే న ముహ్యామ్యష్టకాహం కదాచి;త్సంతాపో మే మానసో నాస్తి కశ్చిత్
ధాతా యథా మాం విదధాతి లోకే; ధ్రువం తథాహం భవితేతి మత్వా ||9||

సంస్వేదజా అండజా ఉద్భిదాశ్చ; సరీసృపాః కృమయోఽథాప్సు మత్స్యాః
తథాశ్మానస్తృణకాష్ఠం చ సర్వం; దిష్టక్షయే స్వాం ప్రకృతిం భజంతే ||10||

అనిత్యతాం సుఖదుఃఖస్య బుద్ధ్వా; కస్మాత్సంతాపమష్టకాహం భజేయం
కిం కుర్యాం వై కిం చ కృత్వా న తప్యే; తస్మాత్సంతాపం వర్జయామ్యప్రమత్తః ||11||

అష్టక ఉవాచ

యే యే లోకాః పార్థివేంద్ర ప్రధానా;స్త్వయా భుక్తా యం చ కాలం యథా చ
తన్మే రాజన్బ్రూహి సర్వం యథావ;త్క్షేత్రజ్ఞవద్భాషసే త్వం హి ధర్మాన్ ||12||

యయాతిరువాచ

రాజాహమాసమిహ సార్వభౌమ;స్తతో లోకాన్మహతో అజయం వై
తత్రావసం వర్షసహస్రమాత్రం; తతో లోకం పరమస్మ్యభ్యుపేతః ||13||

తతః పురీం పురుహూతస్య రమ్యాం; సహస్రద్వారాం శతయోజనాయతాం
అధ్యావసం వర్షసహస్రమాత్రం; తతో లోకం పరమస్మ్యభ్యుపేతః ||14||

తతో దివ్యమజరం ప్రాప్య లోకం; ప్రజాపతేర్లోకపతేర్దురాపం
తత్రావసం వర్షసహస్రమాత్రం; తతో లోకం పరమస్మ్యభ్యుపేతః॥15॥

దేవస్య దేవస్య నివేశనే చ; విజిత్య లోకానవసం యథేష్టం
సంపూజ్యమానస్త్రిదశైః సమస్తై;స్తుల్యప్రభావద్యుతిరీశ్వరాణాం॥16॥

తథావసం నందనే కామరూపీ; సంవత్సరాణామయుతం శతానాం
సహాప్సరోభిర్విహరన్పుణ్యగంధా;న్పశ్యన్నగాన్పుష్పితాంశ్చారురూపాన్॥17॥

తత్రస్థం మాం దేవసుఖేషు సక్తం; కాలేఽతీతే మహతి తతోఽతిమాత్రం
దూతో దేవానామబ్రవీదుగ్రరూపో; ధ్వంసేత్యుచ్చైస్త్రిః ప్లుతేన స్వరేణ॥18॥

ఏతావన్మే విదితం రాజసింహ; తతో భ్రష్టోఽహం నందనాత్క్షీణపుణ్యః
వాచోఽశ్రౌషం చాంతరిక్షే సురాణా;మనుక్రోశాచ్ఛోచతాం మానవేంద్ర॥19॥

అహో కష్టం క్షీణపుణ్యో యయాతిః; పతత్యసౌ పుణ్యకృత్పుణ్యకీర్తిః
తానబ్రువం పతమానస్తతోఽహం; సతాం మధ్యే నిపతేయం కథం ను॥20॥

తైరాఖ్యాతా భవతాం యజ్ఞభూమిః; సమీక్ష్య చైనాం త్వరితముపాగతోఽస్మి
హవిర్గంధం దేశికం యజ్ఞభూమే;ర్ధూమాపాంగం ప్రతిగృహ్య ప్రతీతః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

అష్టక ఉవాచ

యదావసో నందనే కామరూపీ; సంవత్సరాణామయుతం శతానాం
కిం కారణం కార్తయుగప్రధాన; హిత్వా తత్త్వం వసుధామన్వపద్యః॥1॥

యయాతిరువాచ

జ్ఞాతిః సుహృత్స్వజనో యో యథేహ; క్షీణే విత్తే త్యజ్యతే మానవైర్హి
తథా తత్ర క్షీణపుణ్యం మనుష్యం; త్యజంతి సద్యః సేశ్వరా దేవసంఘాః॥2॥

అష్టక ఉవాచ

కథం తస్మిన్క్షీణపుణ్యా భవంతి; సంముహ్యతే మేఽత్ర మనోఽతిమాత్రం
కింవిశిష్టాః కస్య ధామోపయాంతి; తద్వై బ్రూహి క్షేత్రవిత్త్వం మతో మే॥3॥

యయాతిరువాచ

ఇమం భౌమం నరకం తే పతంతి; లాలప్యమానా నరదేవ సర్వే
తే కంకగోమాయుబలాశనార్థం; క్షీణా వివృద్ధిం బహుధా వ్రజంతి॥4॥

తస్మాదేతద్వర్జనీయం నరేణ; దుష్టం లోకే గర్హణీయం చ కర్మ
ఆఖ్యాతం తే పార్థివ సర్వమేత;ద్భూయశ్చేదానీం వద కిం తే వదామి॥5॥

అష్టక ఉవాచ

యదా తు తాన్వితుదంతే వయాంసి; తథా గృధ్రాః శితికంఠాః పతంగాః
కథం భవంతి కథమాభవంతి; న భౌమమన్యం నరకం శృణోమి॥6॥

యయాతిరువాచ

ఊర్ధ్వం దేహాత్కర్మణో జృంభమాణా;ద్వ్యక్తం పృథివ్యామనుసంచరంతి
ఇమం భౌమం నరకం తే పతంతి; నావేక్షంతే వర్షపూగాననేకాన్॥7॥

షష్టిం సహస్రాణి పతంతి వ్యోమ్ని; తథా అశీతిం పరివత్సరాణి
తాన్వై తుదంతి ప్రపతతః ప్రపాతం; భీమా భౌమా రాక్షసాస్తీక్ష్ణదంష్ట్రాః॥8॥

అష్టక ఉవాచ

యదేనసస్తే పతతస్తుదంతి; భీమా భౌమా రాక్షసాస్తీక్ష్ణదంష్ట్రాః
కథం భవంతి కథమాభవంతి; కథంభూతా గర్భభూతా భవంతి॥9॥

యయాతిరువాచ

అస్రం రేతః పుష్పఫలానుపృక్త;మన్వేతి తద్వై పురుషేణ సృష్టం
స వై తస్యా రజ ఆపద్యతే వై; స గర్భభూతః సముపైతి తత్ర॥10॥

వనస్పతీంశ్చౌషధీశ్చావిశంతి; అపో వాయుం పృథివీం చాంతరిక్షం
చతుష్పదం ద్విపదం చాపి సర్వ;మేవంభూతా గర్భభూతా భవంతి॥11॥

అష్టక ఉవాచ

అన్యద్వపుర్విదధాతీహ గర్భ; ఉతాహోస్విత్స్వేన కామేన యాతి
ఆపద్యమానో నరయోనిమేతా;మాచక్ష్వ మే సంశయాత్ప్రబ్రవీమి॥12॥

శరీరదేహాదిసముచ్ఛ్రయం చ; చక్షుఃశ్రోత్రే లభతే కేన సంజ్ఞాం
ఏతత్తత్త్వం సర్వమాచక్ష్వ పృష్టః; క్షేత్రజ్ఞం త్వాం తాత మన్యామ సర్వే॥13॥

యయాతిరువాచ

వాయుః సముత్కర్షతి గర్భయోని;మృతౌ రేతః పుష్పరసానుపృక్తం
స తత్ర తన్మాత్రకృతాధికారః; క్రమేణ సంవర్ధయతీహ గర్భం॥14॥

స జాయమానో విగృహీతగాత్రః; షడ్జ్ఞాననిష్ఠాయతనో మనుష్యః
స శ్రోత్రాభ్యాం వేదయతీహ శబ్దం; సర్వం రూపం పశ్యతి చక్షుషా చ॥15॥

ఘ్రాణేన గంధం జిహ్వయాథో రసం చ; త్వచా స్పర్శం మనసా వేద భావం
ఇత్యష్టకేహోపచితిం చ విద్ధి; మహాత్మనః ప్రాణభృతః శరీరే॥16॥

అష్టక ఉవాచ

యః సంస్థితః పురుషో దహ్యతే వా; నిఖన్యతే వాపి నిఘృష్యతే వా
అభావభూతః స వినాశమేత్య; కేనాత్మానం చేతయతే పురస్తాత్॥17॥

యయాతిరువాచ

హిత్వా సోఽసూన్సుప్తవన్నిష్టనిత్వా; పురోధాయ సుకృతం దుష్కృతం చ
అన్యాం యోనిం పవనాగ్రానుసారీ; హిత్వా దేహం భజతే రాజసింహ॥18॥

పుణ్యాం యోనిం పుణ్యకృతో వ్రజంతి; పాపాం యోనిం పాపకృతో వ్రజంతి
కీటాః పతంగాశ్చ భవంతి పాపా; న మే వివక్షాస్తి మహానుభావ॥19॥

చతుష్పదా ద్విపదాః షట్పదాశ్చ; తథాభూతా గర్భభూతా భవంతి
ఆఖ్యాతమేతన్నిఖిలేన సర్వం; భూయస్తు కిం పృచ్ఛసి రాజసింహ॥20॥

అష్టక ఉవాచ

కిం స్విత్కృత్వా లభతే తాత లోకా;న్మర్త్యః శ్రేష్ఠాంస్తపసా విద్యయా వా
తన్మే పృష్టః శంస సర్వం యథావ;చ్ఛుభాల్లోకాన్యేన గచ్ఛేత్క్రమేణ॥21॥

యయాతిరువాచ

తపశ్చ దానం చ శమో దమశ్చ; హ్రీరార్జవం సర్వభూతానుకంపా
నశ్యంతి మానేన తమోఽభిభూతాః; పుంసః సదైవేతి వదంతి సంతః॥22॥

అధీయానః పండితం మన్యమానో; యో విద్యయా హంతి యశః పరేషాం
తస్యాంతవంతశ్చ భవంతి లోకా; న చాస్య తద్బ్రహ్మ ఫలం దదాతి॥23॥

చత్వారి కర్మాణ్యభయంకరాణి; భయం ప్రయచ్ఛంత్యయథాకృతాని
మానాగ్నిహోత్రముత మానమౌనం; మానేనాధీతముత మానయజ్ఞః॥24॥

న మాన్యమానో ముదమాదదీత; న సంతాపం ప్రాప్నుయాచ్చావమానాత్
సంతః సతః పూజయంతీహ లోకే; నాసాధవః సాధుబుద్ధిం లభంతే॥25॥

ఇతి దద్యాదితి యజేదిత్యధీయీత మే వ్రతం
ఇత్యస్మిన్నభయాన్యాహుస్తాని వర్జ్యాని నిత్యశః॥26॥

యేనాశ్రయం వేదయంతే పురాణం; మనీషిణో మానసమానభక్తం
తన్నిఃశ్రేయస్తైజసం రూపమేత్య; పరాం శాంతిం ప్రాప్నుయుః ప్రేత్య చేహ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

అష్టక ఉవాచ

చరన్గృహస్థః కథమేతి దేవా;న్కథం భిక్షుః కథమాచార్యకర్మా
వానప్రస్థః సత్పథే సంనివిష్టో; బహూన్యస్మిన్సంప్రతి వేదయంతి॥1॥

యయాతిరువాచ

ఆహూతాధ్యాయీ గురుకర్మస్వచోద్యః; పూర్వోత్థాయీ చరమం చోపశాయీ
మృదుర్దాంతో ధృతిమానప్రమత్తః; స్వాధ్యాయశీలః సిధ్యతి బ్రహ్మచారీ॥2॥

ధర్మాగతం ప్రాప్య ధనం యజేత; దద్యాత్సదైవాతిథీన్భోజయేచ్చ
అనాదదానశ్చ పరైరదత్తం; సైషా గృహస్థోపనిషత్పురాణీ॥3॥

స్వవీర్యజీవీ వృజినాన్నివృత్తో; దాతా పరేభ్యో న పరోపతాపీ
తాదృఙ్మునిః సిద్ధిముపైతి ముఖ్యాం; వసన్నరణ్యే నియతాహారచేష్టః॥4॥

అశిల్పజీవీ నగృహశ్చ నిత్యం; జితేంద్రియః సర్వతో విప్రముక్తః
అనోకసారీ లఘురల్పచార;శ్చరందేశానేకచరః స భిక్షుః॥5॥

రాత్ర్యా యయా చాభిజితాశ్చ లోకా; భవంతి కామా విజితాః సుఖాశ్చ
తామేవ రాత్రిం ప్రయతేత విద్వా;నరణ్యసంస్థో భవితుం యతాత్మా॥6॥

దశైవ పూర్వాందశ చాపరాంస్తు; జ్ఞాతీన్సహాత్మానమథైకవింశం
అరణ్యవాసీ సుకృతే దధాతి; విముచ్యారణ్యే స్వశరీరధాతూన్॥7॥

అష్టక ఉవాచ

కతి స్విదేవ మునయో మౌనాని కతి చాప్యుత
భవంతీతి తదాచక్ష్వ శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం॥8॥

యయాతిరువాచ

అరణ్యే వసతో యస్య గ్రామో భవతి పృష్ఠతః
గ్రామే వా వసతోఽరణ్యం స మునిః స్యాజ్జనాధిప॥9॥

అష్టక ఉవాచ

కథం స్విద్వసతోఽరణ్యే గ్రామో భవతి పృష్ఠతః
గ్రామే వా వసతోఽరణ్యం కథం భవతి పృష్ఠతః॥10॥

యయాతిరువాచ

న గ్రామ్యముపయుంజీత య ఆరణ్యో మునిర్భవేత్
తథాస్య వసతోఽరణ్యే గ్రామో భవతి పృష్ఠతః॥11॥

అనగ్నిరనికేతశ్చ అగోత్రచరణో మునిః
కౌపీనాచ్ఛాదనం యావత్తావదిచ్ఛేచ్చ చీవరం॥12॥

యావత్ప్రాణాభిసంధానం తావదిచ్ఛేచ్చ భోజనం
తథాస్య వసతో గ్రామేఽరణ్యం భవతి పృష్ఠతః॥13॥

యస్తు కామాన్పరిత్యజ్య త్యక్తకర్మా జితేంద్రియః
ఆతిష్ఠేత మునిర్మౌనం స లోకే సిద్ధిమాప్నుయాత్॥14॥

ధౌతదంతం కృత్తనఖం సదా స్నాతమలంకృతం
అసితం సితకర్మస్థం కస్తం నార్చితుమర్హతి॥15॥

తపసా కర్శితః క్షామః క్షీణమాంసాస్థిశోణితః
యదా భవతి నిర్ద్వంద్వో మునిర్మౌనం సమాస్థితః
అథ లోకమిమం జిత్వా లోకం విజయతే పరం॥16॥

ఆస్యేన తు యదాహారం గోవన్మృగయతే మునిః
అథాస్య లోకః పూర్వో యః సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥17॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

అష్టక ఉవాచ

కతరస్త్వేతయోః పూర్వం దేవానామేతి సాత్మ్యతాం
ఉభయోర్ధావతో రాజన్సూర్యాచంద్రమసోరివ॥1॥

యయాతిరువాచ

అనికేతో గృహస్థేషు కామవృత్తేషు సంయతః
గ్రామ ఏవ వసన్భిక్షుస్తయోః పూర్వతరం గతః||2||

అప్రాప్య దీర్ఘమాయుస్తు యః ప్రాప్తో వికృతిం చరేత్
తప్యేత యది తత్కృత్వా చరేత్సోఽన్యత్తతస్తపః||3||

యద్వై నృశంసం తదపథ్యమాహుః;ర్యః సేవతే ధర్మమనర్థబుద్ధిః
అస్వోఽప్యనీశశ్చ తథైవ రాజం;స్తదార్జవం స సమాధిస్తదార్యం||4||

అష్టక ఉవాచ

కేనాసి దూతః ప్రహితోఽద్య రాజ;న్యువా స్రగ్వీ దర్శనీయః సువర్చాః
కుత ఆగతః కతరస్యాం దిశి త్వ;ముతాహోస్విత్పార్థివం స్థానమస్తి||5||

యయాతిరువాచ

ఇమం భౌమం నరకం క్షీణపుణ్యః; ప్రవేష్టుముర్వీం గగనాద్విప్రకీర్ణః
ఉక్త్వాహం వః ప్రపతిష్యామ్యనంతరం; త్వరంతి మాం బ్రాహ్మణా లోకపాలాః||6||

సతాం సకాశే తు వృతః ప్రపాత;స్తే సంగతా గుణవంతశ్చ సర్వే
శక్రాచ్చ లబ్ధో హి వరో మయైష; పతిష్యతా భూమితలే నరేంద్ర||7||

అష్టక ఉవాచ

పృచ్ఛామి త్వాం మా ప్రపత ప్రపాతం; యది లోకాః పార్థివ సంతి మేఽత్ర
యద్యంతరిక్షే యది వా దివి శ్రితాః; క్షేత్రజ్ఞం త్వాం తస్య ధర్మస్య మన్యే||8||

యయాతిరువాచ

యావత్పృథివ్యాం విహితం గవాశ్వం; సహారణ్యైః పశుభిః పర్వతైశ్చ
తావల్లోకా దివి తే సంస్థితా వై; తథా విజానీహి నరేంద్రసింహ||9||

అష్టక ఉవాచ

తాంస్తే దదామి మా ప్రపత ప్రపాతం; యే మే లోకా దివి రాజేంద్ర సంతి
యద్యంతరిక్షే యది వా దివి శ్రితా;స్తానాక్రమ క్షిప్రమమిత్రసాహ||10||

యయాతిరువాచ

నాస్మద్విధోఽబ్రాహ్మణో బ్రహ్మవిచ్చ; ప్రతిగ్రహే వర్తతే రాజముఖ్య
యథా ప్రదేయం సతతం ద్విజేభ్య;స్తథాదదం పూర్వమహం నరేంద్ర||11||

నాబ్రాహ్మణః కృపణో జాతు జీవే;ద్యా చాపి స్యాద్బ్రాహ్మణీ వీరపత్నీ
సోఽహం యదైవాకృతపూర్వం చరేయం; వివిత్సమానః కిము తత్ర సాధు||12||

ప్రతర్దన ఉవాచ

పృచ్ఛామి త్వాం స్పృహణీయరూప; ప్రతర్దనోఽహం యది మే సంతి లోకాః
యద్యంతరిక్షే యది వా దివి శ్రితాః; క్షేత్రజ్ఞం త్వాం తస్య ధర్మస్య మన్యే॥13॥

యయాతిరువాచ

సంతి లోకా బహవస్తే నరేంద్ర; అప్యేకైకః సప్త సప్తాప్యహాని
మధుచ్యుతో ఘృతపృక్తా విశోకా;స్తే నాంతవంతః ప్రతిపాలయంతి॥14॥

ప్రతర్దన ఉవాచ

తాంస్తే దదామి మా ప్రపత ప్రపాతం; యే మే లోకాస్తవ తే వై భవంతు
యద్యంతరిక్షే యది వా దివి శ్రితా;స్తానాక్రమ క్షిప్రమపేతమోహః॥15॥

యయాతిరువాచ

న తుల్యతేజాః సుకృతం కామయేత; యోగక్షేమం పార్థివ పార్థివః సన్
దైవాదేశాదాపదం ప్రాప్య విద్వాం;శ్చరేన్నృశంసం న హి జాతు రాజా॥16॥

ధర్మ్యం మార్గం చేతయానో యశస్యం; కుర్యాన్నృపో ధర్మమవేక్షమాణః
న మద్విధో ధర్మబుద్ధిః ప్రజాన;న్కుర్యాదేవం కృపణం మాం యథాత్థ॥17॥

కుర్యామపూర్వం న కృతం యదన్యై;ర్వివిత్సమానః కిము తత్ర సాధు
బ్రువాణమేవం నృపతిం యయాతిం; నృపోత్తమో వసుమనాబ్రవీత్తం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

వసుమనా ఉవాచ

పృచ్ఛామి త్వాం వసుమనా రౌశదశ్వి;ర్యద్యస్తి లోకో దివి మహ్యం నరేంద్ర
యద్యంతరిక్షే ప్రథితో మహాత్మ;న్క్షేత్రజ్ఞం త్వాం తస్య ధర్మస్య మన్యే॥1॥

యయాతిరువాచ

యదంతరిక్షం పృథివీ దిశశ్చ; యత్తేజసా తపతే భానుమాంశ్చ
లోకాస్తావంతో దివి సంస్థితా వై; తే నాంతవంతః ప్రతిపాలయంతి॥2॥

వసుమనా ఉవాచ

తాంస్తే దదామి పత మా ప్రపాతం; యే మే లోకాస్తవ తే వై భవంతు
క్రీణీష్వైనాంస్తృణకేనాపి రాజ;న్ప్రతిగ్రహస్తే యది సమ్యక్ప్రదుష్టః॥3॥

యయాతిరువాచ

న మిథ్యాహం విక్రయం వై స్మరామి; వృథా గృహీతం శిశుకాచ్ఛంకమానః
కుర్యాం న చైవాకృతపూర్వమన్యై;ర్వివిత్సమానః కిము తత్ర సాధు॥4॥

వసుమనా ఉవాచ

తాంస్త్వం లోకాన్ప్రతిపద్యస్వ రాజ;న్మయా దత్తాన్యది నేష్టః క్రయస్తే
అహం న తాన్వై ప్రతిగంతా నరేంద్ర; సర్వే లోకాస్తవ తే వై భవంతు॥5॥

శిబిరువాచ

పృచ్ఛామి త్వాం శిబిరౌశీనరోఽహం; మమాపి లోకా యది సంతీహ తాత
యద్యంతరిక్షే యది వా దివి శ్రితాః; క్షేత్రజ్ఞం త్వాం తస్య ధర్మస్య మన్యే॥6॥

యయాతిరువాచ

న త్వం వాచా హృదయేనాపి విద్వ;న్పరీప్సమానాన్నావమంస్థా నరేంద్ర
తేనానంతా దివి లోకాః శ్రితాస్తే; విద్యుద్రూపాః స్వనవంతో మహాంతః॥7॥

శిబిరువాచ

తాంస్త్వం లోకాన్ప్రతిపద్యస్వ రాజ;న్మయా దత్తాన్యది నేష్టః క్రయస్తే
న చాహం తాన్ప్రతిపత్స్యేహ దత్త్వా; యత్ర గత్వా త్వముపాస్సే హ లోకాన్॥8॥

యయాతిరువాచ

యథా త్వమింద్రప్రతిమప్రభావ;స్తే చాప్యనంతా నరదేవ లోకాః
తథాద్య లోకే న రమేఽన్యదత్తే; తస్మాచ్ఛిబే నాభినందామి దాయం॥9॥

అష్టక ఉవాచ

న చేదేకైకశో రాజ్ఁల్లోకాన్నః ప్రతినందసి
సర్వే ప్రదాయ భవతే గంతారో నరకం వయం॥10॥

యయాతిరువాచ

యదర్హాయ దదధ్వం తత్సంతః సత్యానృశంస్యతః
అహం తు నాభిధృష్ణోమి యత్కృతం న మయా పురా॥11॥

అష్టక ఉవాచ

కస్యైతే ప్రతిదృశ్యంతే రథాః పంచ హిరణ్మయాః
ఉచ్చైః సంతః ప్రకాశంతే జ్వలంతోఽగ్నిశిఖా ఇవ॥12॥

యయాతిరువాచ

యుష్మానేతే హి వక్ష్యంతి రథాః పంచ హిరణ్మయాః
ఉచ్చైః సంతః ప్రకాశంతే జ్వలంతోఽగ్నిశిఖా ఇవ॥13॥

అష్టక ఉవాచ

ఆతిష్ఠస్వ రథం రాజన్విక్రమస్వ విహాయసా
వయమప్యనుయాస్యామో యదా కాలో భవిష్యతి॥14॥

యయాతిరువాచ

సర్వైరిదానీం గంతవ్యం సహస్వర్గజితో వయం
ఏష నో విరజాః పంథా దృశ్యతే దేవసద్మనః॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తేఽధిరుహ్య రథాన్సర్వే ప్రయాతా నృపసత్తమాః
ఆక్రమంతో దివం భాభిర్ధర్మేణావృత్య రోదసీ॥16॥

అష్టక ఉవాచ

అహం మన్యే పూర్వమేకోఽస్మి గంతా; సఖా చేంద్రః సర్వథా మే మహాత్మా
కస్మాదేవం శిబిరౌశీనరోఽయ;మేకోఽత్యగాత్సర్వవేగేన వాహాన్॥17॥

యయాతిరువాచ

అదదాద్దేవయానాయ యావద్విత్తమవిందత
ఉశీనరస్య పుత్రోఽయం తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠో హి నః శిబిః॥18॥

దానం తపః సత్యమథాపి ధర్మో; హ్రీః శ్రీః క్షమా సౌమ్య తథా తితిక్షా
రాజన్నేతాన్యప్రతిమస్య రాజ్ఞః; శిబేః స్థితాన్యనృశంసస్య బుద్ధ్యా
ఏవంవృత్తో హ్రీనిషేధశ్చ యస్మా;త్తస్మాచ్ఛిబిరత్యగాద్వై రథేన॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాష్టకః పునరేవాన్వపృచ్ఛ;న్మాతామహం కౌతుకాదింద్రకల్పం
పృచ్ఛామి త్వాం నృపతే బ్రూహి సత్యం; కుతశ్చ కస్యాసి సుతశ్చ కస్య
కృతం త్వయా యద్ధి న తస్య కర్తా; లోకే త్వదన్యః క్షత్రియో బ్రాహ్మణో వా॥20॥

యయాతిరువాచ

యయాతిరస్మి నహుషస్య పుత్రః; పూరోః పితా సార్వభౌమస్త్విహాసం
గుహ్యమర్థం మామకేభ్యో బ్రవీమి; మాతామహోఽహం భవతాం ప్రకాశః॥21॥

సర్వామిమాం పృథివీం నిర్జిగాయ; ప్రస్థే బద్ధ్వా హ్యాదదం బ్రాహ్మణేభ్యః
మేధ్యానశ్వానేకశఫాన్సురూపాం;స్తదా దేవాః పుణ్యభాజో భవంతి॥22॥

అదామహం పృథివీం బ్రాహ్మణేభ్యః; పూర్ణామిమామఖిలాం వాహనస్య
గోభిః సువర్ణేన ధనైశ్చ ముఖ్యై;స్తత్రాసన్గాః శతమర్బుదాని॥23॥

సత్యేన మే ద్యౌశ్చ వసుంధరా చ; తథైవాగ్నిర్జ్వలతే మానుషేషు
న మే వృథా వ్యాహృతమేవ వాక్యం; సత్యం హి సంతః ప్రతిపూజయంతి
సర్వే చ దేవా మునయశ్చ లోకాః; సత్యేన పూజ్యా ఇతి మే మనోగతం॥24॥

యో నః స్వర్గజితః సర్వాన్యథావృత్తం నివేదయేత్
అనసూయుర్ద్విజాగ్రేభ్యః స లభేన్నః సలోకతాం॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం రాజా స మహాత్మా హ్యతీవ; స్వైర్దౌహిత్రైస్తారితోఽమిత్రసాహః
త్యక్త్వా మహీం పరమోదారకర్మా; స్వర్గం గతః కర్మభిర్వ్యాప్య పృథ్వీం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి పూరోర్వంశకరాన్నృపాన్
యద్వీర్యా యాదృశాశ్చైవ యావంతో యత్పరాక్రమాః॥1॥

న హ్యస్మిఞ్శీలహీనో వా నిర్వీర్యో వా నరాధిపః
ప్రజావిరహితో వాపి భూతపూర్వః కదాచన॥2॥

తేషాం ప్రథితవృత్తానాం రాజ్ఞాం విజ్ఞానశాలినాం
చరితం శ్రోతుమిచ్ఛామి విస్తరేణ తపోధన॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
పూరోర్వంశధరాన్వీరాఞ్శక్రప్రతిమతేజసః॥4॥

ప్రవీరేశ్వరరౌద్రాశ్వాస్త్రయః పుత్రా మహారథాః
పూరోః పౌష్ట్యామజాయంత ప్రవీరస్తత్ర వంశకృత్॥5॥

మనస్యురభవత్తస్మాచ్ఛూరః శ్యైనీసుతః ప్రభుః
పృథివ్యాశ్చతురంతాయా గోప్తా రాజీవలోచనః॥6॥

సుభ్రూః సంహననో వాగ్మీ సౌవీరీతనయాస్త్రయః
మనస్యోరభవన్పుత్రాః శూరాః సర్వే మహారథాః॥7॥

రౌద్రాశ్వస్య మహేష్వాసా దశాప్సరసి సూనవః
యజ్వానో జజ్ఞిరే శూరాః ప్రజావంతో బహుశ్రుతాః
సర్వే సర్వాస్త్రవిద్వాంసః సర్వే ధర్మపరాయణాః॥8॥

ఋచేపురథ కక్షేపుః కృకణేపుశ్చ వీర్యవాన్
స్థండిలేపుర్వనేపుశ్చ స్థలేపుశ్చ మహారథః॥9॥

తేజేపుర్బలవాంధీమాన్సత్యేపుశ్చేంద్రవిక్రమః
ధర్మేపుః సంనతేపుశ్చ దశమో దేవవిక్రమః
అనాధృష్టిసుతాస్తాత రాజసూయాశ్వమేధినః॥10॥

మతినారస్తతో రాజా విద్వాంశ్చర్చేపుతోఽభవత్
మతినారసుతా రాజంశ్చత్వారోఽమితవిక్రమాః
తంసుర్మహానతిరథో ద్రుహ్యుశ్చాప్రతిమద్యుతిః॥11॥

తేషాం తంసుర్మహావీర్యః పౌరవం వంశముద్వహన్
ఆజహార యశో దీప్తం జిగాయ చ వసుంధరాం॥12॥

ఇలినం తు సుతం తంసుర్జనయామాస వీర్యవాన్
సోఽపి కృత్స్నామిమాం భూమిం విజిగ్యే జయతాం వరః॥13॥

రథంతర్యాం సుతాన్పంచ పంచభూతోపమాంస్తతః
ఇలినో జనయామాస దుఃషంతప్రభృతీన్నృప॥14॥

దుఃషంతం శూరభీమౌ చ ప్రపూర్వం వసుమేవ చ
తేషాం జ్యేష్ఠోఽభవద్రాజా దుఃషంతో జనమేజయ॥15॥

దుఃషంతాద్భరతో జజ్ఞే విద్వాఞ్శాకుంతలో నృపః
తస్మాద్భరతవంశస్య విప్రతస్థే మహద్యశః॥16॥

భరతస్తిసృషు స్త్రీషు నవ పుత్రానజీజనత్
నాభ్యనందంత తాన్రాజా నానురూపా మమేత్యుత॥17॥

తతో మహద్భిః క్రతుభిరీజానో భరతస్తదా
లేభే పుత్రం భరద్వాజాద్భుమన్యుం నామ భారత॥18॥

తతః పుత్రిణమాత్మానం జ్ఞాత్వా పౌరవనందనః
భుమన్యుం భరతశ్రేష్ఠ యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయత్॥19॥

తతస్తస్య మహీంద్రస్య వితథః పుత్రకోఽభవత్
తతః స వితథో నామ భుమన్యోరభవత్సుతః॥20॥

సుహోత్రశ్చ సుహోతా చ సుహవిః సుయజుస్తథా
పుష్కరిణ్యామృచీకస్య భుమన్యోరభవన్సుతాః॥21॥

తేషాం జ్యేష్ఠః సుహోత్రస్తు రాజ్యమాప మహీక్షితాం
రాజసూయాశ్వమేధాద్యైః సోఽయజద్బహుభిః సవైః॥22॥

సుహోత్రః పృథివీం సర్వాం బుభుజే సాగరాంబరాం
పూర్ణాం హస్తిగవాశ్వస్య బహురత్నసమాకులాం॥23॥

మమజ్జేవ మహీ తస్య భూరిభారావపీడితా
హస్త్యశ్వరథసంపూర్ణా మనుష్యకలిలా భృశం॥24॥

సుహోత్రే రాజని తదా ధర్మతః శాసతి ప్రజాః
చైత్యయూపాంకితా చాసీద్భూమిః శతసహస్రశః
ప్రవృద్ధజనసస్యా చ సహదేవా వ్యరోచత॥25॥

ఐక్ష్వాకీ జనయామాస సుహోత్రాత్పృథివీపతేః
అజమీఢం సుమీఢం చ పురుమీఢం చ భారత॥26॥

అజమీఢో వరస్తేషాం తస్మిన్వంశః ప్రతిష్ఠితః
షట్పుత్రాన్సోఽప్యజనయత్తిసృషు స్త్రీషు భారత॥27॥

ఋక్షం ధూమిన్యథో నీలీ దుఃషంతపరమేష్ఠినౌ
కేశిన్యజనయజ్జహ్నుముభౌ చ జనరూపిణౌ॥28॥

తథేమే సర్వపాంచాలా దుఃషంతపరమేష్ఠినోః
అన్వయాః కుశికా రాజంజహ్నోరమితతేజసః॥29॥

జనరూపిణయోర్జ్యేష్ఠమృక్షమాహుర్జనాధిపం
ఋక్షాత్సంవరణో జజ్ఞే రాజన్వంశకరస్తవ॥30॥

ఆర్క్షే సంవరణే రాజన్ప్రశాసతి వసుంధరాం
సంక్షయః సుమహానాసీత్ప్రజానామితి శుశ్రుమః॥31॥

వ్యశీర్యత తతో రాష్ట్రం క్షయైర్నానావిధైస్తథా
క్షున్మృత్యుభ్యామనావృష్ట్యా వ్యాధిభిశ్చ సమాహతం
అభ్యఘ్నన్భారతాంశ్చైవ సపత్నానాం బలాని చ॥32॥

చాలయన్వసుధాం చైవ బలేన చతురంగిణా
అభ్యయాత్తం చ పాంచాల్యో విజిత్య తరసా మహీం
అక్షౌహిణీభిర్దశభిః స ఏనం సమరేఽజయత్॥33॥

తతః సదారః సామాత్యః సపుత్రః ససుహృజ్జనః
రాజా సంవరణస్తస్మాత్పలాయత మహాభయాత్॥34॥

సింధోర్నదస్య మహతో నికుంజే న్యవసత్తదా
నదీవిషయపర్యంతే పర్వతస్య సమీపతః
తత్రావసన్బహూన్కాలాన్భారతా దుర్గమాశ్రితాః॥35॥

తేషాం నివసతాం తత్ర సహస్రం పరివత్సరాన్
అథాభ్యగచ్ఛద్భరతాన్వసిష్ఠో భగవానృషిః॥36॥

తమాగతం ప్రయత్నేన ప్రత్యుద్గమ్యాభివాద్య చ
అర్ఘ్యమభ్యాహరంస్తస్మై తే సర్వే భారతాస్తదా
నివేద్య సర్వమృషయే సత్కారేణ సువర్చసే॥37॥

తం సమామష్టమీముష్టం రాజా వవ్రే స్వయం తదా
పురోహితో భవాన్నోఽస్తు రాజ్యాయ ప్రయతామహే
ఓమిత్యేవం వసిష్ఠోఽపి భారతాన్ప్రత్యపద్యత॥38॥

అథాభ్యషించత్సామ్రాజ్యే సర్వక్షత్రస్య పౌరవం
విషాణభూతం సర్వస్యాం పృథివ్యామితి నః శ్రుతం॥39॥

భరతాధ్యుషితం పూర్వం సోఽధ్యతిష్ఠత్పురోత్తమం
పునర్బలిభృతశ్చైవ చక్రే సర్వమహీక్షితః॥40॥

తతః స పృథివీం ప్రాప్య పునరీజే మహాబలః
ఆజమీఢో మహాయజ్ఞైర్బహుభిర్భూరిదక్షిణైః॥41॥

తతః సంవరణాత్సౌరీ సుషువే తపతీ కురుం
రాజత్వే తం ప్రజాః సర్వా ధర్మజ్ఞ ఇతి వవ్రిరే॥42॥

తస్య నామ్నాభివిఖ్యాతం పృథివ్యాం కురుజాంగలం
కురుక్షేత్రం స తపసా పుణ్యం చక్రే మహాతపాః॥43॥

అశ్వవంతమభిష్వంతం తథా చిత్రరథం మునిం
జనమేజయం చ విఖ్యాతం పుత్రాంశ్చాస్యానుశుశ్రుమః
పంచైతాన్వాహినీ పుత్రాన్వ్యజాయత మనస్వినీ॥44॥

అభిష్వతః పరిక్షిత్తు శబలాశ్వశ్చ వీర్యవాన్
అభిరాజో విరాజశ్చ శల్మలశ్చ మహాబలః॥45॥

ఉచ్చైఃశ్రవా భద్రకారో జితారిశ్చాష్టమః స్మృతః
ఏతేషామన్వవాయే తు ఖ్యాతాస్తే కర్మజైర్గుణైః॥46॥

జనమేజయాదయః సప్త తథైవాన్యే మహాబలాః
పరిక్షితోఽభవన్పుత్రాః సర్వే ధర్మార్థకోవిదాః॥47॥

కక్షసేనోగ్రసేనౌ చ చిత్రసేనశ్చ వీర్యవాన్
ఇంద్రసేనః సుషేణశ్చ భీమసేనశ్చ నామతః॥48॥

జనమేజయస్య తనయా భువి ఖ్యాతా మహాబలాః
ధృతరాష్ట్రః ప్రథమజః పాండుర్బాహ్లీక ఏవ చ॥49॥

నిషధశ్చ మహాతేజాస్తథా జాంబూనదో బలీ
కుండోదరః పదాతిశ్చ వసాతిశ్చాష్టమః స్మృతః
సర్వే ధర్మార్థకుశలాః సర్వే భూతహితే రతాః॥50॥

ధృతరాష్ట్రోఽథ రాజాసీత్తస్య పుత్రోఽథ కుండికః
హస్తీ వితర్కః క్రాథశ్చ కుండలశ్చాపి పంచమః
హవిఃశ్రవాస్తథేంద్రాభః సుమన్యుశ్చాపరాజితః॥51॥

ప్రతీపస్య త్రయః పుత్రా జజ్ఞిరే భరతర్షభ
దేవాపిః శంతనుశ్చైవ బాహ్లీకశ్చ మహారథః||52||

దేవాపిస్తు ప్రవవ్రాజ తేషాం ధర్మపరీప్సయా
శంతనుశ్చ మహీం లేభే బాహ్లీకశ్చ మహారథః||53||

భరతస్యాన్వయే జాతాః సత్త్వవంతో మహారథాః
దేవర్షికల్పా నృపతే బహవో రాజసత్తమాః||54||

ఏవంవిధాశ్చాప్యపరే దేవకల్పా మహారథాః
జాతా మనోరన్వవాయే ఐలవంశవివర్ధనాః||55||

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

శ్రుతస్త్వత్తో మయా విప్ర పూర్వేషాం సంభవో మహాన్
ఉదారాశ్చాపి వంశేఽస్మిన్రాజానో మే పరిశ్రుతాః||1||

కిం తు లఘ్వర్థసంయుక్తం ప్రియాఖ్యానం న మామతి
ప్రీణాత్యతో భవాన్భూయో విస్తరేణ బ్రవీతు మే||2||

ఏతామేవ కథాం దివ్యామా ప్రజాపతితో మనోః
తేషామాజననం పుణ్యం కస్య న ప్రీతిమావహేత్||3||

సద్ధర్మగుణమాహాత్మ్యైరభివర్ధితముత్తమం
విష్టభ్య లోకాంస్త్రీనేషాం యశః స్ఫీతమవస్థితం||4||

గుణప్రభావవీర్యౌజఃసత్త్వోత్సాహవతామహం
న తృప్యామి కథాం శృణ్వన్నమృతాస్వాదసంమితాం||5||

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు రాజన్పురా సమ్యఙ్మయా ద్వైపాయనాచ్ఛ్రుతం
ప్రోచ్యమానమిదం కృత్స్నం స్వవంశజననం శుభం||6||

దక్షస్యాదితిః
అదితేర్వివస్వాన్
వివస్వతో మనుః
మనోరిలా
ఇలాయాః పురూరవాః
పురూరవస ఆయుః
ఆయుషో నహుషః
నహుషస్య యయాతిః||7||

యయాతేర్ద్వే భార్యే బభూవతుః
ఉశనసో దుహితా దేవయానీ వృషపర్వణశ్చ దుహితా శర్మిష్ఠా నామ
అత్రానువంశో భవతి||8||

యదుం చ తుర్వసుం చైవ దేవయానీ వ్యజాయత
ద్రుహ్యుం చానుం చ పూరుం చ శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ||9||

తత్ర యదోర్యాదవాః
పూరోః పౌరవాః||10||

పూరోర్భార్యా కౌసల్యా నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే జనమేజయో నామ
యస్త్రీనశ్వమేధానాజహార
విశ్వజితా చేష్ట్వా వనం ప్రవివేశ॥11॥

జనమేజయః ఖల్వనంతాం నామోపయేమే మాధవీం
తస్యామస్య జజ్ఞే ప్రాచిన్వాన్
యః ప్రాచీం దిశం జిగాయ యావత్సూర్యోదయాత్
తతస్తస్య ప్రాచిన్వత్వం॥12॥

ప్రాచిన్వాన్ఖల్వశ్మకీముపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే సంయాతిః॥13॥

సంయాతిః ఖలు దృషద్వతో దుహితరం వరాంగీం నామోపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే అహంపాతిః॥14॥

అహంపాతిస్తు ఖలు కృతవీర్యదుహితరముపయేమే భానుమతీం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే సార్వభౌమః॥15॥

సార్వభౌమః ఖలు జిత్వాజహార కైకేయీం సునందాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే జయత్సేనః॥16॥

జయత్సేనః ఖలు వైదర్భీముపయేమే సుషువాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే అరాచీనః॥17॥

అరాచీనోఽపి వైదర్భీమేవాపరాముపయేమే మర్యాదాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే మహాభౌమః॥18॥

మహాభౌమః ఖలు ప్రాసేనజితీముపయేమే సుయజ్ఞాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే అయుతనాయీ
యః పురుషమేధానామయుతమానయత్
తదస్యాయుతనాయిత్వం॥19॥

అయుతనాయీ ఖలు పృథుశ్రవసో దుహితరముపయేమే భాసాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే అక్రోధనః॥20॥

అక్రోధనః ఖలు కాలింగీం కరండుం నామోపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే దేవాతిథిః॥21॥

దేవాతిథిః ఖలు వైదేహీముపయేమే మర్యాదాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే ఋచః॥22॥

ఋచః ఖల్వాంగేయీముపయేమే సుదేవాం నామ
తస్యాం పుత్రమజనయదృక్షం॥23॥

ఋక్షః ఖలు తక్షకదుహితరముపయేమే జ్వాలాం నామ
తస్యాం పుత్రం మతినారం నామోత్పాదయామాస॥24॥

మతినారః ఖలు సరస్వత్యాం ద్వాదశవార్షికం సత్రమాజహార॥25॥

నివృత్తే చ సత్రే సరస్వత్యభిగమ్య తం భర్తారం వరయామాస
తస్యాం పుత్రమజనయత్తంసుం నామ॥26॥

అత్రానువంశో భవతి॥27॥

తంసుం సరస్వతీ పుత్రం మతినారాదజీజనత్
ఇలినం జనయామాస కాలింద్యాం తంసురాత్మజం॥28॥

ఇలినస్తు రథంతర్యాం దుఃషంతాద్యాన్పంచ పుత్రానజనయత్॥29॥

దుఃషంతః ఖలు విశ్వామిత్రదుహితరం శకుంతలాం నామోపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే భరతః

తత్ర శ్లోకౌ భవతః॥30॥

మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యేన జాతః స ఏవ సః
భరస్వ పుత్రం దుఃషంత మావమంస్థాః శకుంతలాం॥31॥

రేతోధాః పుత్ర ఉన్నయతి నరదేవ యమక్షయాత్
త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా॥32॥

తతోఽస్య భరతత్వం॥33॥

భరతః ఖలు కాశేయీముపయేమే సార్వసేనీం సునందాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే భుమన్యుః॥34॥

భుమన్యుః ఖలు దాశార్హీముపయేమే జయాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే సుహోత్రః॥35॥

సుహోత్రః ఖల్విక్ష్వాకుకన్యాముపయేమే సువర్ణాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే హస్తీ
య ఇదం హాస్తినపురం మాపయామాస
ఏతదస్య హాస్తినపురత్వం॥36॥

హస్తీ ఖలు త్రైగర్తీముపయేమే యశోధరాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే వికుంఠనః॥37॥

వికుంఠనః ఖలు దాశార్హీముపయేమే సుదేవాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞేఽజమీఢః॥38॥

అజమీఢస్య చతుర్వింశం పుత్రశతం బభూవ కైకేయ్యాం నాగాయాం గాంధార్యాం విమలాయామృక్షాయాం చేతి
పృథక్పృథగ్వంశకరా నృపతయః
తత్ర వంశకరః సంవరణః॥39॥

సంవరణః ఖలు వైవస్వతీం తపతీం నామోపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే కురుః॥40॥

కురుః ఖలు దాశార్హీముపయేమే శుభాంగీం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే విడూరథః॥41॥

విడూరథస్తు మాగధీముపయేమే సంప్రియాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞేఽరుగ్వాన్నామ॥42॥

అరుగ్వాన్ఖలు మాగధీముపయేమేఽమృతాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే పరిక్షిత్॥43॥

పరిక్షిత్ఖలు బాహుదాముపయేమే సుయశాం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే భీమసేనః॥44॥

భీమసేనః ఖలు కైకేయీముపయేమే సుకుమారీం నామ
తస్యామస్య జజ్ఞే పర్యశ్రవాః
యమాహుః ప్రతీపం నామ॥45॥

ప్రతీపః ఖలు శైబ్యాముపయేమే సునందాం నామ
తస్యాం పుత్రానుత్పాదయామాస దేవాపిం శంతనుం బాహ్లీకం చేతి॥46॥

దేవాపిః ఖలు బాల ఏవారణ్యం ప్రవివేశ
శంతనుస్తు మహీపాలోఽభవత్
అత్రానువంశో భవతి॥47॥

యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం స సుఖమశ్నుతే
పునర్యువా చ భవతి తస్మాత్తం శంతనుం విదుః॥48॥

తదస్య శంతనుత్వం॥49॥

శంతనుః ఖలు గంగాం భాగీరథీముపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే దేవవ్రతః
యమాహుర్భీష్మ ఇతి॥50॥

భీష్మః ఖలు పితుః ప్రియచికీర్షయా సత్యవతీముదవహన్మాతరం
యామాహుర్గంధకాలీతి॥51॥

తస్యాం కానీనో గర్భః పరాశరాద్ద్వైపాయనః
తస్యామేవ శంతనోర్ద్వౌ పుత్రౌ బభూవతుః
చిత్రాంగదో విచిత్రవీర్యశ్చ॥52॥

తయోరప్రాప్తయౌవన ఏవ చిత్రాంగదో గంధర్వేణ హతః
విచిత్రవీర్యస్తు రాజా సమభవత్॥53॥

విచిత్రవీర్యః ఖలు కౌసల్యాత్మజేఽమ్బికాంబాలికే కాశిరాజదుహితరావుపయేమే॥54॥

విచిత్రవీర్యస్త్వనపత్య ఏవ విదేహత్వం ప్రాప్తః॥55॥

తతః సత్యవతీ చింతయామాస
దౌఃషంతో వంశ ఉచ్ఛిద్యతే ఇతి॥56॥

సా ద్వైపాయనమృషిం చింతయామాస॥57॥

స తస్యాః పురతః స్థితః కిం కరవాణీతి॥58॥

సా తమువాచ
భ్రాతా తవానపత్య ఏవ స్వర్యాతో విచిత్రవీర్యః
సాధ్వపత్యం తస్యోత్పాదయేతి॥59॥

స పరమిత్యుక్త్వా త్రీన్పుత్రానుత్పాదయామాస ధృతరాష్ట్రం పాండుం విదురం చేతి॥60॥

తత్ర ధృతరాష్ట్రస్య రాజ్ఞః పుత్రశతం బభూవ గాంధార్యాం వరదానాద్ద్వైపాయనస్య॥61॥

తేషాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాణాం చత్వారః ప్రధానా బభూవుర్దుర్యోధనో దుఃశాసనో వికర్ణశ్చిత్రసేన ఇతి॥62॥

పాండోస్తు ద్వే భార్యే బభూవతుః కుంతీ మాద్రీ చేత్యుభే స్త్రీరత్నే॥63॥

అథ పాండుర్మృగయాం చరన్మైథునగతమృషిమపశ్యన్మృగ్యాం వర్తమానం
తథైవాప్లుతమనాసాదితకామరసమతృప్తం బాణేనాభిజఘాన॥64॥

స బాణవిద్ధ ఉవాచ పాండుం
చరతా ధర్మమిమం యేన త్వయాభిజ్ఞేన
కామరసస్యాహమనవాప్తకామరసోఽభిహతస్తస్మాత్త్వమప్యేతామవస్థామాసాద్యానవాప్తకామరసః
పంచత్వమాప్స్యసి క్షిప్రమేవేతి॥65॥

స వివర్ణరూపః పాండుః శాపం పరిహరమాణో నోపాసర్పత భార్యే॥66॥

వాక్యం చోవాచ
స్వచాపల్యాదిదం ప్రాప్తవానహం
శృణోమి చ నానపత్యస్య లోకా సంతీతి॥67॥

సా త్వం మదర్థే పుత్రానుత్పాదయేతి కుంతీమువాచ॥68॥

సా తత్ర పుత్రానుత్పాదయామాస ధర్మాద్యుధిష్ఠిరం మారుతాద్భీమసేనం శక్రాదర్జునమితి॥69॥

స తాం హృష్టరూపః పాండురువాచ
ఇయం తే సపత్న్యనపత్యా
సాధ్వస్యామపత్యముత్పాద్యతామితి॥70॥

స ఏవమస్త్విత్యుక్తః కుంత్యా॥71॥

తతో మాద్ర్యామశ్విభ్యాం నకులసహదేవావుత్పాదితౌ॥72॥

మాద్రీం ఖల్వలంకృతాం దృష్ట్వా పాండుర్భావం చక్రే॥73॥

స తాం స్పృష్ట్వైవ విదేహత్వం ప్రాప్తః॥74॥

తత్రైనం చితాస్థం మాద్రీ సమన్వారురోహ॥75॥

ఉవాచ కుంతీం
యమయోరార్యయాప్రమత్తయా భవితవ్యమితి॥76॥

తతస్తే పంచ పాండవాః కుంత్యా సహితా హాస్తినపురమానీయ తాపసైర్భీష్మస్య విదురస్య చ నివేదితాః॥77॥

తత్రాపి జతుగృహే దగ్ధుం సమారబ్ధా న శకితా విదురమంత్రితేన॥78॥

తతశ్చ హిడింబమంతరా హత్వా ఏకచక్రాం గతాః॥79॥

తస్యామప్యేకచక్రాయాం బకం నామ రాక్షసం హత్వా పాంచాలనగరమభిగతాః॥80॥

తస్మాద్ద్రౌపదీం భార్యామవిందన్స్వవిషయం చాజగ్ముః కుశలినః॥81॥

పుత్రాంశ్చోత్పాదయామాసుః
ప్రతివింధ్యం యుధిష్ఠిరః
సుతసోమం వృకోదరః
శ్రుతకీర్తిమర్జునః
శతానీకం నకులః
శ్రుతకర్మాణం సహదేవ ఇతి॥82॥

యుధిష్ఠిరస్తు గోవాసనస్య శైబ్యస్య దేవికాం నామ కన్యాం స్వయంవరే లేభే
తస్యాం పుత్రం జనయామాస యౌధేయం నామ॥83॥

భీమసేనోఽపి కాశ్యాం బలధరాం నామోపయేమే వీర్యశుల్కాం
తస్యాం పుత్రం సర్వగం నామోత్పాదయామాస॥84॥

అర్జునః ఖలు ద్వారవతీం గత్వా భగినీం వాసుదేవస్య సుభద్రాం నామ భార్యాముదవహత్
తస్యాం పుత్రమభిమన్యుం నామ జనయామాస॥85॥

నకులస్తు చైద్యాం కరేణుమతీం నామ భార్యాముదవహత్
తస్యాం పుత్రం నిరమిత్రం నామాజనయత్॥86॥

సహదేవోఽపి మాద్రీమేవ స్వయంవరే విజయాం నామోపయేమే
తస్యాం పుత్రమజనయత్సుహోత్రం నామ॥87॥

భీమసేనస్తు పూర్వమేవ హిడింబాయాం రాక్షస్యాం ఘటోత్కచం నామ పుత్రం జనయామాస॥88॥

ఇత్యేతే ఏకాదశ పాండవానాం పుత్రాః॥89॥

విరాటస్య దుహితరముత్తరాం నామాభిమన్యురుపయేమే
తస్యామస్య పరాసుర్గర్భోఽజాయత॥90॥

తముత్సంగేన ప్రతిజగ్రాహ పృథా నియోగాత్పురుషోత్తమస్య వాసుదేవస్య
షాణ్మాసికం గర్భమహమేనం జీవయిష్యామీతి॥91॥

సంజీవయిత్వా చైనమువాచ
పరిక్షీణే కులే జాతో భవత్వయం పరిక్షిన్నామేతి॥92॥

పరిక్షిత్తు ఖలు మాద్రవతీం నామోపయేమే
తస్యామస్య జనమేజయః॥93॥

జనమేజయాత్తు వపుష్టమాయాం ద్వౌ పుత్రౌ శతానీకః శంకుశ్చ॥94॥

శతానీకస్తు ఖలు వైదేహీముపయేమే
తస్యామస్య జజ్ఞే పుత్రోఽశ్వమేధదత్తః॥95॥

ఇత్యేష పూరోర్వంశస్తు పాండవానాం చ కీర్తితః
పూరోర్వంశమిమం శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥96॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇక్ష్వాకువంశప్రభవో రాజాసీత్పృథివీపతిః
మహాభిష ఇతి ఖ్యాతః సత్యవాక్సత్యవిక్రమః॥1॥

సోఽశ్వమేధసహస్రేణ వాజపేయశతేన చ
తోషయామాస దేవేంద్రం స్వర్గం లేభే తతః ప్రభుః॥2॥

తతః కదాచిద్బ్రహ్మాణముపాసాం చక్రిరే సురాః
తత్ర రాజర్షయో ఆసన్స చ రాజా మహాభిషః॥3॥

అథ గంగా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా సముపాయాత్పితామహం
తస్యా వాసః సముద్ధూతం మారుతేన శశిప్రభం॥4॥

తతోఽభవన్సురగణాః సహసావాఙ్ముఖాస్తదా
మహాభిషస్తు రాజర్షిరశంకో దృష్టవాన్నదీం॥5॥

అపధ్యాతో భగవతా బ్రహ్మణా స మహాభిషః
ఉక్తశ్చ జాతో మర్త్యేషు పునర్లోకానవాప్స్యసి॥6॥

స చింతయిత్వా నృపతిర్నృపాన్సర్వాంస్తపోధనాన్
ప్రతీపం రోచయామాస పితరం భూరివర్చసం॥7॥

మహాభిషం తు తం దృష్ట్వా నదీ ధైర్యాచ్చ్యుతం నృపం
తమేవ మనసాధ్యాయముపావర్తత్సరిద్వరా॥8॥

సా తు విధ్వస్తవపుషః కశ్మలాభిహతౌజసః
దదర్శ పథి గచ్ఛంతీ వసూందేవాందివౌకసః॥9॥

తథారూపాంశ్చ తాందృష్ట్వా పప్రచ్ఛ సరితాం వరా
కిమిదం నష్టరూపాః స్థ కచ్చిత్క్షేమం దివౌకసాం॥10॥

తామూచుర్వసవో దేవాః శప్తాః స్మో వై మహానది
అల్పేఽపరాధే సంరంభాద్వసిష్ఠేన మహాత్మనా॥11॥

విమూఢా హి వయం సర్వే ప్రచ్ఛన్నమృషిసత్తమం
సంధ్యాం వసిష్ఠమాసీనం తమత్యభిసృతాః పురా॥12॥

తేన కోపాద్వయం శప్తా యోనౌ సంభవతేతి హ
న శక్యమన్యథా కర్తుం యదుక్తం బ్రహ్మవాదినా॥13॥

త్వం తస్మాన్మానుషీ భూత్వా సూష్వ పుత్రాన్వసూన్భువి
న మానుషీణాం జఠరం ప్రవిశేమాశుభం వయం॥14॥

ఇత్యుక్తా తాన్వసూన్గంగా తథేత్యుక్త్వాబ్రవీదిదం
మర్త్యేషు పురుషశ్రేష్ఠః కో వః కర్తా భవిష్యతి॥15॥

వసవ ఊచుః

ప్రతీపస్య సుతో రాజా శంతనుర్నామ ధార్మికః
భవితా మానుషే లోకే స నః కర్తా భవిష్యతి॥16॥

గంగోవాచ

మమాప్యేవం మతం దేవా యథావదత మానఘాః
ప్రియం తస్య కరిష్యామి యుష్మాకం చైతదీప్సితం॥17॥

వసవ ఊచుః

జాతాన్కుమారాన్స్వానప్సు ప్రక్షేప్తుం వై త్వమర్హసి
యథా నచిరకాలం నో నిష్కృతిః స్యాత్త్రిలోకగే॥18॥

గంగోవాచ

ఏవమేతత్కరిష్యామి పుత్రస్తస్య విధీయతాం
నాస్య మోఘః సంగమః స్యాత్పుత్రహేతోర్మయా సహ॥19॥

వసవ ఊచుః

తురీయార్ధం ప్రదాస్యామో వీర్యస్యైకైకశో వయం
తేన వీర్యేణ పుత్రస్తే భవితా తస్య చేప్సితః॥20॥

న సంపత్స్యతి మర్త్యేషు పునస్తస్య తు సంతతిః
తస్మాదపుత్రః పుత్రస్తే భవిష్యతి స వీర్యవాన్॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తే సమయం కృత్వా గంగయా వసవః సహ
జగ్ముః ప్రహృష్టమనసో యథాసంకల్పమంజసా॥22॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రతీపో రాజా స సర్వభూతహితే రతః
నిషసాద సమా బహ్వీర్గంగాతీరగతో జపన్॥1॥

తస్య రూపగుణోపేతా గంగా శ్రీరివ రూపిణీ
ఉత్తీర్య సలిలాత్తస్మాల్లోభనీయతమాకృతిః॥2॥

అధీయానస్య రాజర్షేర్దివ్యరూపా మనస్వినీ
దక్షిణం శాలసంకాశమూరుం భేజే శుభాననా॥3॥

ప్రతీపస్తు మహీపాలస్తామువాచ మనస్వినీం
కరవాణి కిం తే కల్యాణి ప్రియం యత్తేఽభికాంక్షితం॥4॥

స్త్ర్యువాచ

త్వామహం కామయే రాజన్కురుశ్రేష్ఠ భజస్వ మాం
త్యాగః కామవతీనాం హి స్త్రీణాం సద్భిర్విగర్హితః॥5॥

ప్రతీప ఉవాచ

నాహం పరస్త్రియం కామాద్గచ్ఛేయం వరవర్ణిని
న చాసవర్ణాం కల్యాణి ధర్మ్యం తద్విద్ధి మే వ్రతం॥6॥

స్త్ర్యువాచ

నాశ్రేయస్యస్మి నాగమ్యా న వక్తవ్యా చ కర్హిచిత్
భజ మాం భజమానాం త్వం రాజన్కన్యాం వరస్త్రియం॥7॥

ప్రతీప ఉవాచ

మయాతివృత్తమేతత్తే యన్మాం చోదయసి ప్రియం
అన్యథా ప్రతిపన్నం మాం నాశయేద్ధర్మవిప్లవః॥8॥

ప్రాప్య దక్షిణమూరుం మే త్వమాశ్లిష్టా వరాంగనే
అపత్యానాం స్నుషాణాం చ భీరు విద్ధ్యేతదాసనం॥9॥

సవ్యతః కామినీభాగస్త్వయా స చ వివర్జితః
తస్మాదహం నాచరిష్యే త్వయి కామం వరాంగనే॥10॥

స్నుషా మే భవ కల్యాణి పుత్రార్థే త్వాం వృణోమ్యహం
స్నుషాపక్షం హి వామోరు త్వమాగమ్య సమాశ్రితా॥11॥

స్త్ర్యువాచ

ఏవమప్యస్తు ధర్మజ్ఞ సంయుజ్యేయం సుతేన తే
త్వద్భక్త్యైవ భజిష్యామి ప్రఖ్యాతం భారతం కులం॥12॥

పృథివ్యాం పార్థివా యే చ తేషాం యూయం పరాయణం
గుణా న హి మయా శక్యా వక్తుం వర్షశతైరపి
కులస్య యే వః ప్రస్థితాస్తత్సాధుత్వమనుత్తమం॥13॥

స మే నాభిజనజ్ఞః స్యాదాచరేయం చ యద్విభో
తత్సర్వమేవ పుత్రస్తే న మీమాంసేత కర్హిచిత్॥14॥

ఏవం వసంతీ పుత్రే తే వర్ధయిష్యామ్యహం ప్రియం
పుత్రైః పుణ్యైః ప్రియైశ్చాపి స్వర్గం ప్రాప్స్యతి తే సుతః॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తు సా రాజంస్తత్రైవాంతరధీయత
పుత్రజన్మ ప్రతీక్షంస్తు స రాజా తదధారయత్॥16॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ప్రతీపః క్షత్రియర్షభః
తపస్తేపే సుతస్యార్థే సభార్యః కురునందన॥17॥

తయోః సమభవత్పుత్రో వృద్ధయోః స మహాభిషః
శాంతస్య జజ్ఞే సంతానస్తస్మాదాసీత్స శంతనుః॥18॥

సంస్మరంశ్చాక్షయాంల్లోకాన్విజితాన్స్వేన కర్మణా
పుణ్యకర్మకృదేవాసీచ్ఛంతనుః కురుసత్తమ॥19॥

ప్రతీపః శంతనుం పుత్రం యౌవనస్థం తతోఽన్వశాత్
పురా మాం స్త్రీ సమభ్యాగాచ్ఛంతనో భూతయే తవ||20||

త్వామావ్రజేద్యది రహః సా పుత్ర వరవర్ణినీ
కామయానాభిరూపాఢ్యా దివ్యా స్త్రీ పుత్రకామ్యయా
సా త్వయా నానుయోక్తవ్యా కాసి కస్యాసి వాంగనే||21||

యచ్చ కుర్యాన్న తత్కార్యం ప్రష్టవ్యా సా త్వయానఘ
మన్నియోగాద్భజంతీం తాం భజేథా ఇత్యువాచ తం||22||

ఏవం సందిశ్య తనయం ప్రతీపః శంతనుం తదా
స్వే చ రాజ్యేఽభిషిచ్యైనం వనం రాజా వివేశ హ||23||

స రాజా శంతనుర్ధీమాన్ఖ్యాతః పృథ్వ్యాం ధనుర్ధరః
బభూవ మృగయాశీలః సతతం వనగోచరః||24||

స మృగాన్మహిషాంశ్చైవ వినిఘ్నన్రాజసత్తమః
గంగామనుచచారైకః సిద్ధచారణసేవితాం||25||

స కదాచిన్మహారాజ దదర్శ పరమస్త్రియం
జాజ్వల్యమానాం వపుషా సాక్షాత్పద్మామివ శ్రియం||26||

సర్వానవద్యాం సుదతీం దివ్యాభరణభూషితాం
సూక్ష్మాంబరధరామేకాం పద్మోదరసమప్రభాం||27||

తాం దృష్ట్వా హృష్టరోమాభూద్విస్మితో రూపసంపదా
పిబన్నివ చ నేత్రాభ్యాం నాతృప్యత నరాధిపః||28||

సా చ దృష్ట్వైవ రాజానం విచరంతం మహాద్యుతిం
స్నేహాదాగతసౌహార్దా నాతృప్యత విలాసినీ||29||

తామువాచ తతో రాజా సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా గిరా
దేవీ వా దానవీ వా త్వం గంధర్వీ యది వాప్సరాః||30||

యక్షీ వా పన్నగీ వాపి మానుషీ వా సుమధ్యమే
యా వా త్వం సురగర్భాభే భార్యా మే భవ శోభనే||31||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజ్ఞః సస్మితం మృదు వల్గు చ
వసూనాం సమయం స్మృత్వా అభ్యగచ్ఛదనిందితా||32||

ఉవాచ చైవ రాజ్ఞః సా హ్లాదయంతీ మనో గిరా
భవిష్యామి మహీపాల మహిషీ తే వశానుగా||33||

యత్తు కుర్యామహం రాజఞ్శుభం వా యది వాశుభం
న తద్వారయితవ్యాస్మి న వక్తవ్యా తథాప్రియం||34||

ఏవం హి వర్తమానేఽహం త్వయి వత్స్యామి పార్థివ
వారితా విప్రియం చోక్తా త్యజేయం త్వామసంశయం||35||

తథేతి రాజ్ఞా సా తూక్తా తదా భరతసత్తమ
ప్రహర్షమతులం లేభే ప్రాప్య తం పార్థివోత్తమం||36||

ఆసాద్య శంతనుస్తాం చ బుభుజే కామతో వశీ
న ప్రష్టవ్యేతి మన్వానో న స తాం కించిదూచివాన్||37||

స తస్యాః శీలవృత్తేన రూపౌదార్యగుణేన చ
ఉపచారేణ చ రహస్తుతోష జగతీపతిః||38||

దివ్యరూపా హి సా దేవీ గంగా త్రిపథగా నదీ
మానుషం విగ్రహం శ్రీమత్కృత్వా సా వరవర్ణినీ||39||

భాగ్యోపనతకామస్య భార్యేవోపస్థితాభవత్
శంతనో రాజసింహస్య దేవరాజసమద్యుతేః॥40॥

సంభోగస్నేహచాతుర్యైర్హావలాస్యైర్మనోహరైః
రాజానం రమయామాస యథా రేమే తథైవ సః॥41॥

స రాజా రతిసక్తత్వాదుత్తమస్త్రీగుణైర్హృతః
సంవత్సరానృతూన్మాసాన్న బుబోధ బహూన్గతాన్॥42॥

రమమాణస్తయా సార్ధం యథాకామం జనేశ్వరః
అష్టావజనయత్పుత్రాంస్తస్యామమరవర్ణినః॥43॥

జాతం జాతం చ సా పుత్రం క్షిపత్యంభసి భారత
ప్రీణామి త్వాహమిత్యుక్త్వా గంగాస్రోతస్యమజ్జయత్॥44॥

తస్య తన్న ప్రియం రాజ్ఞః శంతనోరభవత్తదా
న చ తాం కించనోవాచ త్యాగాద్భీతో మహీపతిః॥45॥

అథ తామష్టమే పుత్రే జాతే ప్రహసితామివ
ఉవాచ రాజా దుఃఖార్తః పరీప్సన్పుత్రమాత్మనః॥46॥

మా వధీః కాసి కస్యాసి కిం హింససి సుతానితి
పుత్రఘ్ని సుమహత్పాపం మా ప్రాపస్తిష్ఠ గర్హితే॥47॥

స్త్ర్యువాచ

పుత్రకామ న తే హన్మి పుత్రం పుత్రవతాం వర
జీర్ణస్తు మమ వాసోఽయం యథా స సమయః కృతః॥48॥

అహం గంగా జహ్నుసుతా మహర్షిగణసేవితా
దేవకార్యార్థసిద్ధ్యర్థముషితాహం త్వయా సహ॥49॥

అష్టేమే వసవో దేవా మహాభాగా మహౌజసః
వసిష్ఠశాపదోషేణ మానుషత్వముపాగతాః॥50॥

తేషాం జనయితా నాన్యస్త్వదృతే భువి విద్యతే
మద్విధా మానుషీ ధాత్రీ న చైవాస్తీహ కాచన॥51॥

తస్మాత్తజ్జననీహేతోర్మానుషత్వముపాగతా
జనయిత్వా వసూనష్టౌ జితా లోకాస్త్వయాక్షయాః॥52॥

దేవానాం సమయస్త్వేష వసూనాం సంశ్రుతో మయా
జాతం జాతం మోక్షయిష్యే జన్మతో మానుషాదితి॥53॥

తత్తే శాపాద్వినిర్ముక్తా ఆపవస్య మహాత్మనః
స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి పుత్రం పాహి మహావ్రతం॥54॥

ఏష పర్యాయవాసో మే వసూనాం సంనిధౌ కృతః
మత్ప్రసూతం విజానీహి గంగాదత్తమిమం సుతం॥55॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

శంతనురువాచ

ఆపవో నామ కో న్వేష వసూనాం కిం చ దుష్కృతం
యస్యాభిశాపాత్తే సర్వే మానుషీం తనుమాగతాః॥1॥

అనేన చ కుమారేణ గంగాదత్తేన కిం కృతం
యస్య చైవ కృతేనాయం మానుషేషు నివత్స్యతి ॥2॥

ఈశానాః సర్వలోకస్య వసవస్తే చ వై కథం
మానుషేషూదపద్యంత తన్మమాచక్ష్వ జాహ్నవి ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సైవముక్తా తతో గంగా రాజానమిదమబ్రవీత్
భర్తారం జాహ్నవీ దేవీ శంతనుం పురుషర్షభం ॥4॥

యం లేభే వరుణః పుత్రం పురా భరతసత్తమ
వసిష్ఠో నామ స మునిః ఖ్యాత ఆపవ ఇత్యుత ॥5॥

తస్యాశ్రమపదం పుణ్యం మృగపక్షిగణాన్వితం
మేరోః పార్శ్వే నగేంద్రస్య సర్వర్తుకుసుమావృతం ॥6॥

స వారుణిస్తపస్తేపే తస్మిన్భరతసత్తమ
వనే పుణ్యకృతాం శ్రేష్ఠః స్వాదుమూలఫలోదకే ॥7॥

దక్షస్య దుహితా యా తు సురభీత్యతిగర్వితా
గాం ప్రజాతా తు సా దేవీ కశ్యపాద్భరతర్షభ ॥8॥

అనుగ్రహార్థం జగతః సర్వకామదుఘాం వరాం
తాం లేభే గాం తు ధర్మాత్మా హోమధేనుం స వారుణిః ॥9॥

సా తస్మింస్తాపసారణ్యే వసంతీ మునిసేవితే
చచార రమ్యే ధర్మ్యే చ గౌరపేతభయా తదా ॥10॥

అథ తద్వనమాజగ్ముః కదాచిద్భరతర్షభ
పృథ్వాద్యా వసవః సర్వే దేవదేవర్షిసేవితం ॥11॥

తే సదారా వనం తచ్చ వ్యచరంత సమంతతః
రేమిరే రమణీయేషు పర్వతేషు వనేషు చ ॥12॥

తత్రైకస్య తు భార్యా వై వసోర్వాసవవిక్రమ
సా చరంతీ వనే తస్మిన్గాం దదర్శ సుమధ్యమా
యా సా వసిష్ఠస్య మునేః సర్వకామధుగుత్తమా ॥13॥

సా విస్మయసమావిష్టా శీలద్రవిణసంపదా
దివే వై దర్శయామాస తాం గాం గోవృషభేక్షణ ॥14॥

స్వాపీనాం చ సుదోగ్ధ్రీం చ సువాలధిముఖాం శుభాం
ఉపపన్నాం గుణైః సర్వైః శీలేనానుత్తమేన చ ॥15॥

ఏవంగుణసమాయుక్తాం వసవే వసునందినీ
దర్శయామాస రాజేంద్ర పురా పౌరవనందన ॥16॥

ద్యౌస్తదా తాం తు దృష్ట్వైవ గాం గజేంద్రేంద్రవిక్రమ
ఉవాచ రాజంస్తాం దేవీం తస్యా రూపగుణాన్వదన్ ॥17॥

ఏషా గౌరుత్తమా దేవి వారుణేరసితేక్షణే
ఋషేస్తస్య వరారోహే యస్యేదం వనముత్తమం ॥18॥

అస్యాః క్షీరం పిబేన్మర్త్యః స్వాదు యో వై సుమధ్యమే
దశ వర్షసహస్రాణి స జీవేత్స్థిరయౌవనః ॥19॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు సా దేవీ నృపోత్తమ సుమధ్యమా
తమువాచానవద్యాంగీ భర్తారం దీప్తతేజసం ॥20॥

అస్తి మే మానుషే లోకే నరదేవాత్మజా సఖీ
నామ్నా జినవతీ నామ రూపయౌవనశాలినీ॥21॥

ఉశీనరస్య రాజర్షేః సత్యసంధస్య ధీమతః
దుహితా ప్రథితా లోకే మానుషే రూపసంపదా॥22॥

తస్యా హేతోర్మహాభాగ సవత్సాం గాం మమేప్సితాం
ఆనయస్వామరశ్రేష్ఠ త్వరితం పుణ్యవర్ధన॥23॥

యావదస్యాః పయః పీత్వా సా సఖీ మమ మానద
మానుషేషు భవత్వేకా జరారోగవివర్జితా॥24॥

ఏతన్మమ మహాభాగ కర్తుమర్హస్యనిందిత
ప్రియం ప్రియతరం హ్యస్మాన్నాస్తి మేఽన్యత్కథంచన॥25॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్యా దేవ్యాః ప్రియచికీర్షయా
పృథ్వాద్యైర్భ్రాతృభిః సార్ధం ద్యౌస్తదా తాం జహార గాం॥26॥

తయా కమలపత్రాక్ష్యా నియుక్తో ద్యౌస్తదా నృప
ఋషేస్తస్య తపస్తీవ్రం న శశాక నిరీక్షితుం
హృతా గౌః సా తదా తేన ప్రపాతస్తు న తర్కితః॥27॥

అథాశ్రమపదం ప్రాప్తః ఫలాన్యాదాయ వారుణిః
న చాపశ్యత గాం తత్ర సవత్సాం కాననోత్తమే॥28॥

తతః స మృగయామాస వనే తస్మింస్తపోధనః
నాధ్యగచ్ఛచ్చ మృగయంస్తాం గాం మునిరుదారధీః॥29॥

జ్ఞాత్వా తథాపనీతాం తాం వసుభిర్దివ్యదర్శనః
యయౌ క్రోధవశం సద్యః శశాప చ వసూంస్తదా॥30॥

యస్మాన్మే వసవో జహ్రుర్గాం వై దోగ్ధ్రీం సువాలధిం
తస్మాత్సర్వే జనిష్యంతి మానుషేషు న సంశయః॥31॥

ఏవం శశాప భగవాన్వసూంస్తాన్మునిసత్తమః
వశం కోపస్య సంప్రాప్త ఆపవో భరతర్షభ॥32॥

శప్త్వా చ తాన్మహాభాగస్తపస్యేవ మనో దధే
ఏవం స శప్తవాన్రాజన్వసూనష్టౌ తపోధనః
మహాప్రభావో బ్రహ్మర్షిర్దేవాన్రోషసమన్వితః॥33॥

అథాశ్రమపదం ప్రాప్య తం స్మ భూయో మహాత్మనః
శప్తాః స్మ ఇతి జానంత ఋషిం తముపచక్రముః॥34॥

ప్రసాదయంతస్తమృషిం వసవః పార్థివర్షభ
న లేభిరే చ తస్మాత్తే ప్రసాదమృషిసత్తమాత్
ఆపవాత్పురుషవ్యాఘ్ర సర్వధర్మవిశారదాత్॥35॥

ఉవాచ చ స ధర్మాత్మా సప్త యూయం ధరాదయః
అను సంవత్సరాచ్ఛాపమోక్షం వై సమవాప్స్యథ॥36॥

అయం తు యత్కృతే యూయం మయా శప్తాః స వత్స్యతి
ద్యౌస్తదా మానుషే లోకే దీర్ఘకాలం స్వకర్మణా॥37॥

నానృతం తచ్చికీర్షామి యుష్మాన్క్రుద్ధో యదబ్రువం
న ప్రజాస్యతి చాప్యేష మానుషేషు మహామనాః॥38॥

భవిష్యతి చ ధర్మాత్మా సర్వశాస్త్రవిశారదః
పితుః ప్రియహితే యుక్తః స్త్రీభోగాన్వర్జయిష్యతి
ఏవముక్త్వా వసూన్సర్వాంజగామ భగవానృషిః॥39॥

తతో మాముపజగ్ముస్తే సమస్తా వసవస్తదా
అయాచంత చ మాం రాజన్వరం స చ మయా కృతః
జాతాంజాతాన్ప్రక్షిపాస్మాన్స్వయం గంగే త్వమంభసి॥40॥

ఏవం తేషామహం సమ్యక్శప్తానాం రాజసత్తమ
మోక్షార్థం మానుషాల్లోకాద్యథావత్కృతవత్యహం॥41॥

అయం శాపాద్భృషేస్తస్య ఏక ఏవ నృపోత్తమ
ద్యౌ రాజన్మానుషే లోకే చిరం వత్స్యతి భారత॥42॥

ఏతదాఖ్యాయ సా దేవీ తత్రైవాంతరధీయత
ఆదాయ చ కుమారం తం జగామాథ యథేప్సితం॥43॥

స తు దేవవ్రతో నామ గాంగేయ ఇతి చాభవత్
ద్వినామా శంతనోః పుత్రః శంతనోరధికో గుణైః॥44॥

శంతనుశ్చాపి శోకార్తో జగామ స్వపురం తతః
తస్యాహం కీర్తయిష్యామి శంతనోరమితాన్గుణాన్॥45॥

మహాభాగ్యం చ నృపతేర్భారతస్య యశస్వినః
యస్యేతిహాసో ద్యుతిమాన్మహాభారతముచ్యతే॥46॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స ఏవం శంతనుర్ధీమాందేవరాజర్షిసత్కృతః
ధర్మాత్మా సర్వలోకేషు సత్యవాగితి విశ్రుతః॥1॥

దమో దానం క్షమా బుద్ధిర్హ్రీర్ధృతిస్తేజ ఉత్తమం
నిత్యాన్యాసన్మహాసత్త్వే శంతనౌ పురుషర్షభే॥2॥

ఏవం స గుణసంపన్నో ధర్మార్థకుశలో నృపః
ఆసీద్భరతవంశస్య గోప్తా సాధుజనస్య చ॥3॥

కంబుగ్రీవః పృథువ్యంసో మత్తవారణవిక్రమః
ధర్మ ఏవ పరః కామాదర్థాచ్చేతి వ్యవస్థితః॥4॥

ఏతాన్యాసన్మహాసత్త్వే శంతనౌ భరతర్షభ
న చాస్య సదృశః కశ్చిత్క్షత్రియో ధర్మతోఽభవత్॥5॥

వర్తమానం హి ధర్మే స్వే సర్వధర్మవిదాం వరం
తం మహీపా మహీపాలం రాజరాజ్యేఽభ్యషేచయన్॥6॥

వీతశోకభయాబాధాః సుఖస్వప్నవిబోధనాః
ప్రతి భారతగోప్తారం సమపద్యంత భూమిపాః॥7॥

శంతనుప్రముఖైర్గుప్తే లోకే నృపతిభిస్తదా
నియమాత్సర్వవర్ణానాం బ్రహ్మోత్తరమవర్తత॥8॥

బ్రహ్మ పర్యచరత్క్షత్రం విశః క్షత్రమనువ్రతాః
బ్రహ్మక్షత్రానురక్తాశ్చ శూద్రాః పర్యచరన్విశః॥9॥

స హాస్తినపురే రమ్యే కురూణాం పుటభేదనే
వసన్సాగరపర్యంతామన్వశాద్వై వసుంధరాం॥10॥

స దేవరాజసదృశో ధర్మజ్ఞః సత్యవాగృజుః
దానధర్మతపోయోగాచ్ఛ్రియా పరమయా యుతః॥11॥

అరాగద్వేషసంయుక్తః సోమవత్ప్రియదర్శనః
తేజసా సూర్యసంకాశో వాయువేగసమో జవే
అంతకప్రతిమః కోపే క్షమయా పృథివీసమః॥12॥

వధః పశువరాహాణాం తథైవ మృగపక్షిణాం
శంతనౌ పృథివీపాలే నావర్తత వృథా నృప॥13॥

ధర్మబ్రహ్మోత్తరే రాజ్యే శంతనుర్వినయాత్మవాన్
సమం శశాస భూతాని కామరాగవివర్జితః॥14॥

దేవర్షిపితృయజ్ఞార్థమారభ్యంత తదా క్రియాః
న చాధర్మేణ కేషాంచిత్ప్రాణినామభవద్వధః॥15॥

అసుఖానామనాథానాం తిర్యగ్యోనిషు వర్తతాం
స ఏవ రాజా భూతానాం సర్వేషామభవత్పితా॥16॥

తస్మిన్కురుపతిశ్రేష్ఠే రాజరాజేశ్వరే సతి
శ్రితా వాగభవత్సత్యం దానధర్మాశ్రితం మనః॥17॥

స సమాః షోడశాష్టౌ చ చతస్రోఽష్టౌ తథాపరాః
రతిమప్రాప్నువన్స్త్రీషు బభూవ వనగోచరః॥18॥

తథారూపస్తథాచారస్తథావృత్తస్తథాశ్రుతః
గాంగేయస్తస్య పుత్రోఽభూన్నామ్నా దేవవ్రతో వసుః॥19॥

సర్వాస్త్రేషు స నిష్ణాతః పార్థివేష్వితరేషు చ
మహాబలో మహాసత్త్వో మహావీర్యో మహారథః॥20॥

స కదాచిన్మృగం విద్ధ్వా గంగామనుసరన్నదీం
భాగీరథీమల్పజలాం శంతనుర్దృష్టవాన్నృపః॥21॥

తాం దృష్ట్వా చింతయామాస శంతనుః పురుషర్షభః
స్యందతే కిం న్వియం నాద్య సరిచ్ఛ్రేష్ఠా యథా పురా॥22॥

తతో నిమిత్తమన్విచ్ఛందదర్శ స మహామనాః
కుమారం రూపసంపన్నం బృహంతం చారుదర్శనం॥23॥

దివ్యమస్త్రం వికుర్వాణం యథా దేవం పురందరం
కృత్స్నాం గంగాం సమావృత్య శరైస్తీక్ష్ణైరవస్థితం॥24॥

తాం శరైరావృతాం దృష్ట్వా నదీం గంగాం తదంతికే
అభవద్విస్మితో రాజా కర్మ దృష్ట్వాతిమానుషం॥25॥

జాతమాత్రం పురా దృష్టం తం పుత్రం శంతనుస్తదా
నోపలేభే స్మృతిం ధీమానభిజ్ఞాతుం తమాత్మజం॥26॥

స తు తం పితరం దృష్ట్వా మోహయామాస మాయయా
సంమోహ్య తు తతః క్షిప్రం తత్రైవాంతరధీయత॥27॥

తదద్భుతం తదా దృష్ట్వా తత్ర రాజా స శంతనుః
శంకమానః సుతం గంగామబ్రవీద్దర్శయేతి హ॥28॥

దర్శయామాస తం గంగా బిభ్రతీ రూపముత్తమం
గృహీత్వా దక్షిణే పాణౌ తం కుమారమలంకృతం॥29॥

అలంకృతామాభరణైరరజోంబరధారిణీం
దృష్టపూర్వామపి సతీం నాభ్యజానాత్స శంతనుః॥30॥

గంగోవాచ

యం పుత్రమష్టమం రాజంస్త్వం పురా మయ్యజాయిథాః
స తేఽయం పురుషవ్యాఘ్ర నయస్వైనం గృహాంతికం||31||

వేదానధిజగే సాంగాన్వసిష్ఠాదేవ వీర్యవాన్
కృతాస్త్రః పరమేష్వాసో దేవరాజసమో యుధి||32||

సురాణాం సంమతో నిత్యమసురాణాం చ భారత
ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రమయం తద్వేద సర్వశః||33||

తథైవాంగిరసః పుత్రః సురాసురనమస్కృతః
యద్వేద శాస్త్రం తచ్చాపి కృత్స్నమస్మిన్ప్రతిష్ఠితం
తవ పుత్రే మహాబాహౌ సాంగోపాంగం మహాత్మని||34||

ఋషిః పరైరనాధృష్యో జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
యదస్త్రం వేద రామశ్చ తదప్యస్మిన్ప్రతిష్ఠితం||35||

మహేష్వాసమిమం రాజన్రాజధర్మార్థకోవిదం
మయా దత్తం నిజం పుత్రం వీరం వీర గృహాన్నయ||36||

వైశంపాయన ఉవాచ

తయైవం సమనుజ్ఞాతః పుత్రమాదాయ శంతనుః
భ్రాజమానం యథాదిత్యమాయయౌ స్వపురం ప్రతి||37||

పౌరవః స్వపురం గత్వా పురందరపురోపమం
సర్వకామసమృద్ధార్థం మేనే ఆత్మానమాత్మనా
పౌరవేషు తతః పుత్రం యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయత్||38||

పౌరవాఞ్శంతనోః పుత్రః పితరం చ మహాయశాః
రాష్ట్రం చ రంజయామాస వృత్తేన భరతర్షభ||39||

స తథా సహ పుత్రేణ రమమాణో మహీపతిః
వర్తయామాస వర్షాణి చత్వార్యమితవిక్రమః||40||

స కదాచిద్వనం యాతో యమునామభితో నదీం
మహీపతిరనిర్దేశ్యమాజిఘ్రద్గంధముత్తమం||41||

తస్య ప్రభవమన్విచ్ఛన్విచచార సమంతతః
స దదర్శ తదా కన్యాం దాశానాం దేవరూపిణీం||42||

తామపృచ్ఛత్స దృష్ట్వైవ కన్యామసితలోచనాం
కస్య త్వమసి కా చాసి కిం చ భీరు చికీర్షసి||43||

సాబ్రవీద్దాశకన్యాస్మి ధర్మార్థం వాహయే తరీం
పితుర్నియోగాద్భద్రం తే దాశరాజ్ఞో మహాత్మనః||44||

రూపమాధుర్యగంధైస్తాం సంయుక్తాం దేవరూపిణీం
సమీక్ష్య రాజా దాశేయీం కామయామాస శంతనుః||45||

స గత్వా పితరం తస్యా వరయామాస తాం తదా
పర్యపృచ్ఛత్తతస్తస్యాః పితరం చాత్మకారణాత్||46||

స చ తం ప్రత్యువాచేదం దాశరాజో మహీపతిం
జాతమాత్రైవ మే దేయా వరాయ వరవర్ణినీ
హృది కామస్తు మే కశ్చిత్తం నిబోధ జనేశ్వర||47||

యదీమాం ధర్మపత్నీం త్వం మత్తః ప్రార్థయసేఽనఘ
సత్యవాగసి సత్యేన సమయం కురు మే తతః॥48॥

సమయేన ప్రదద్యాం తే కన్యామహమిమాం నృప
న హి మే త్వత్సమః కశ్చిద్వరో జాతు భవిష్యతి॥49॥

శంతనురువాచ

శ్రుత్వా తవ వరం దాశ వ్యవస్యేయమహం న వా
దాతవ్యం చేత్ప్రదాస్యామి న త్వదేయం కథంచన॥50॥

దాశ ఉవాచ

అస్యాం జాయేత యః పుత్రః స రాజా పృథివీపతిః
త్వదూర్ధ్వమభిషేక్తవ్యో నాన్యః కశ్చన పార్థివ॥51॥

వైశంపాయన ఉవాచ

నాకామయత తం దాతుం వరం దాశాయ శంతనుః
శరీరజేన తీవ్రేణ దహ్యమానోఽపి భారత॥52॥

స చింతయన్నేవ తదా దాశకన్యాం మహీపతిః
ప్రత్యయాద్ధాస్తినపురం శోకోపహతచేతనః॥53॥

తతః కదాచిచ్ఛోచంతం శంతనుం ధ్యానమాస్థితం
పుత్రో దేవవ్రతోఽభ్యేత్య పితరం వాక్యమబ్రవీత్॥54॥

సర్వతో భవతః క్షేమం విధేయాః సర్వపార్థివాః
తత్కిమర్థమిహాభీక్ష్ణం పరిశోచసి దుఃఖితః
ధ్యాయన్నివ చ కిం రాజన్నాభిభాషసి కించన॥55॥

ఏవముక్తః స పుత్రేణ శంతనుః ప్రత్యభాషత
అసంశయం ధ్యానపరం యథా మాత్థ తథాస్మ్యుత॥56॥

అపత్యం నస్త్వమేవైకః కులే మహతి భారత
అనిత్యతా చ మర్త్యానామతః శోచామి పుత్రక॥57॥

కథంచిత్తవ గాంగేయ విపత్తౌ నాస్తి నః కులం
అసంశయం త్వమేవైకః శతాదపి వరః సుతః॥58॥

న చాప్యహం వృథా భూయో దారాన్కర్తుమిహోత్సహే
సంతానస్యావినాశాయ కామయే భద్రమస్తు తే
అనపత్యతైకపుత్రత్వమిత్యాహుర్ధర్మవాదినః॥59॥

అగ్నిహోత్రం త్రయో వేదా యజ్ఞాశ్చ సహదక్షిణాః
సర్వాణ్యేతాన్యపత్యస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం॥60॥

ఏవమేవ మనుష్యేషు స్యాచ్చ సర్వప్రజాస్వపి
యదపత్యం మహాప్రాజ్ఞ తత్ర మే నాస్తి సంశయః
ఏషా త్రయీ పురాణానాముత్తమానాం చ శాశ్వతీ॥61॥

త్వం చ శూరః సదామర్షీ శస్త్రనిత్యశ్చ భారత
నాన్యత్ర శస్త్రాత్తస్మాత్తే నిధనం విద్యతేఽనఘ॥62॥

సోఽస్మి సంశయమాపన్నస్త్వయి శాంతే కథం భవేత్
ఇతి తే కారణం తాత దుఃఖస్యోక్తమశేషతః॥63॥

తతస్తత్కారణం జ్ఞాత్వా కృత్స్నం చైవమశేషతః
దేవవ్రతో మహాబుద్ధిః ప్రయయావనుచింతయన్॥64॥

అభ్యగచ్ఛత్తదైవాశు వృద్ధామాత్యం పితుర్హితం
తమపృచ్ఛత్తదాభ్యేత్య పితుస్తచ్ఛోకకారణం॥65॥

తస్మై స కురుముఖ్యాయ యథావత్పరిపృచ్ఛతే
వరం శశంస కన్యాం తాముద్దిశ్య భరతర్షభ॥66॥

తతో దేవవ్రతో వృద్ధైః క్షత్రియైః సహితస్తదా
అభిగమ్య దాశరాజానం కన్యాం వవ్రే పితుః స్వయం॥67॥

తం దాశః ప్రతిజగ్రాహ విధివత్ప్రతిపూజ్య చ
అబ్రవీచ్చైనమాసీనం రాజసంసది భారత॥68॥

త్వమేవ నాథః పర్యాప్తః శంతనోః పురుషర్షభ
పుత్రః పుత్రవతాం శ్రేష్ఠః కిం ను వక్ష్యామి తే వచః॥69॥

కో హి సంబంధకం శ్లాఘ్యమీప్సితం యౌనమీదృశం
అతిక్రామన్న తప్యేత సాక్షాదపి శతక్రతుః॥70॥

అపత్యం చైతదార్యస్య యో యుష్మాకం సమో గుణైః
యస్య శుక్రాత్సత్యవతీ ప్రాదుర్భూతా యశస్వినీ॥71॥

తేన మే బహుశస్తాత పితా తే పరికీర్తితః
అర్హః సత్యవతీం వోఢుం సర్వరాజసు భారత॥72॥

అసితో హ్యపి దేవర్షిః ప్రత్యాఖ్యాతః పురా మయా
సత్యవత్యా భృశం హ్యర్థీ స ఆసీదృషిసత్తమః॥73॥

కన్యాపితృత్వాత్కించిత్తు వక్ష్యామి భరతర్షభ
బలవత్సపత్నతామత్ర దోషం పశ్యామి కేవలం॥74॥

యస్య హి త్వం సపత్నః స్యా గంధర్వస్యాసురస్య వా
న స జాతు సుఖం జీవేత్త్వయి క్రుద్ధే పరంతప॥75॥

ఏతావానత్ర దోషో హి నాన్యః కశ్చన పార్థివ
ఏతజ్జానీహి భద్రం తే దానాదానే పరంతప॥76॥

ఏవముక్తస్తు గాంగేయస్తద్యుక్తం ప్రత్యభాషత
శృణ్వతాం భూమిపాలానాం పితురర్థాయ భారత॥77॥

ఇదం మే మతమాదత్స్వ సత్యం సత్యవతాం వర
నైవ జాతో న వాజాత ఈదృశం వక్తుముత్సహేత్॥78॥

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథా త్వమనుభాషసే
యోఽస్యాం జనిష్యతే పుత్రః స నో రాజా భవిష్యతి॥79॥

ఇత్యుక్తః పునరేవాథ తం దాశః ప్రత్యభాషత
చికీర్షుర్దుష్కరం కర్మ రాజ్యార్థే భరతర్షభ॥80॥

త్వమేవ నాథః పర్యాప్తః శంతనోరమితద్యుతేః
కన్యాయాశ్చైవ ధర్మాత్మన్ప్రభుర్దానాయ చేశ్వరః॥81॥

ఇదం తు వచనం సౌమ్య కార్యం చైవ నిబోధ మే
కౌమారికాణాం శీలేన వక్ష్యామ్యహమరిందమ॥82॥

యత్త్వయా సత్యవత్యర్థే సత్యధర్మపరాయణ
రాజమధ్యే ప్రతిజ్ఞాతమనురూపం తవైవ తత్॥83॥

నాన్యథా తన్మహాబాహో సంశయోఽత్ర న కశ్చన
తవాపత్యం భవేద్యత్తు తత్ర నః సంశయో మహాన్॥84॥

తస్య తన్మతమాజ్ఞాయ సత్యధర్మపరాయణః
ప్రత్యజానాత్తదా రాజన్పితుః ప్రియచికీర్షయా ॥85॥

దేవవ్రత ఉవాచ

దాశరాజ నిబోధేదం వచనం మే నృపోత్తమ
శృణ్వతాం భూమిపాలానాం యద్బ్రవీమి పితుః కృతే ॥86॥

రాజ్యం తావత్పూర్వమేవ మయా త్యక్తం నరాధిప
అపత్యహేతోరపి చ కరోమ్యేష వినిశ్చయం ॥87॥

అద్య ప్రభృతి మే దాశ బ్రహ్మచర్యం భవిష్యతి
అపుత్రస్యాపి మే లోకా భవిష్యంత్యక్షయా దివి ॥88॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సంప్రహృష్టతనూరుహః
దదానీత్యేవ తం దాశో ధర్మాత్మా ప్రత్యభాషత ॥89॥

తతోఽన్తరిక్షేఽప్సరసో దేవాః సర్షిగణాస్తథా
అభ్యవర్షంత కుసుమైర్భీష్మోఽయమితి చాబ్రువన్ ॥90॥

తతః స పితురర్థాయ తాముబాచ యశస్వినీం
అధిరోహ రథం మాతర్గచ్ఛావః స్వగృహానితి ॥91॥

ఏవముక్త్వా తు భీష్మస్తాం రథమారోప్య భామినీం
ఆగమ్య హాస్తినపురం శంతనోః సంన్యవేదయత్ ॥92॥

తస్య తద్దుష్కరం కర్మ ప్రశశంసుర్నరాధిపాః
సమేతాశ్చ పృథక్చైవ భీష్మోఽయమితి చాబ్రువన్ ॥93॥

తద్దృష్ట్వా దుష్కరం కర్మ కృతం భీష్మేణ శంతనుః
స్వచ్ఛందమరణం తస్మై దదౌ తుష్టః పితా స్వయం ॥94॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వివాహే నిర్వృత్తే స రాజా శంతనుర్నృపః
తాం కన్యాం రూపసంపన్నాం స్వగృహే సంన్యవేశయత్ ॥1॥

తతః శాంతనవో ధీమాన్సత్యవత్యామజాయత
వీరశ్చిత్రాంగదో నామ వీర్యేణ మనుజానతి ॥2॥

అథాపరం మహేష్వాసం సత్యవత్యాం పునః ప్రభుః
విచిత్రవీర్యం రాజానం జనయామాస వీర్యవాన్ ॥3॥

అప్రాప్తవతి తస్మింశ్చ యౌవనం భరతర్షభ
స రాజా శంతనుర్ధీమాన్కాలధర్మముపేయివాన్ ॥4॥

స్వర్గతే శంతనౌ భీష్మశ్చిత్రాంగదమరిందమం
స్థాపయామాస వై రాజ్యే సత్యవత్యా మతే స్థితః ॥5॥

స తు చిత్రాంగదః శౌర్యాత్సర్వాంశ్చిక్షేప పార్థివాన్
మనుష్యం న హి మేనే స కంచిత్సదృశమాత్మనః ॥6॥

తం క్షిపంతం సురాంశ్చైవ మనుష్యానసురాంస్తథా
గంధర్వరాజో బలవాంస్తుల్యనామాభ్యయాత్తదా
తేనాస్య సుమహద్యుద్ధం కురుక్షేత్రే బభూవ హ ॥7॥

తయోర్బలవతోస్తత్ర గంధర్వకురుముఖ్యయోః
నద్యాస్తీరే హిరణ్వత్యాః సమాస్తిస్రోఽభవద్రణః ॥8॥

తస్మిన్విమర్దే తుములే శస్త్రవృష్టిసమాకులే
మాయాధికోఽవధీద్వీరం గంధర్వః కురుసత్తమం ॥9॥

చిత్రాంగదం కురుశ్రేష్ఠం విచిత్రశరకార్ముకం
అంతాయ కృత్వా గంధర్వో దివమాచక్రమే తతః ॥10॥

తస్మిన్నృపతిశార్దూలే నిహతే భూరివర్చసి
భీష్మః శాంతనవో రాజన్ప్రేతకార్యాణ్యకారయత్ ॥11॥

విచిత్రవీర్యం చ తదా బాలమప్రాప్తయౌవనం
కురురాజ్యే మహాబాహురభ్యషించదనంతరం ॥12॥

విచిత్రవీర్యస్తు తదా భీష్మస్య వచనే స్థితః
అన్వశాసన్మహారాజ పితృపైతామహం పదం ॥13॥

స ధర్మశాస్త్రకుశలో భీష్మం శాంతనవం నృపః
పూజయామాస ధర్మేణ స చైనం ప్రత్యపాలయత్ ॥14॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

హతే చిత్రాంగదే భీష్మో బాలే భ్రాతరి చానఘ
పాలయామాస తద్రాజ్యం సత్యవత్యా మతే స్థితః ॥1॥

సంప్రాప్తయౌవనం పశ్యన్భ్రాతరం ధీమతాం వరం
భీష్మో విచిత్రవీర్యస్య వివాహాయాకరోన్మతిం ॥2॥

అథ కాశిపతేర్భీష్మః కన్యాస్తిస్రోఽప్సరఃసమాః
శుశ్రావ సహితా రాజన్వృణ్వతీర్వై స్వయం వరం ॥3॥

తతః స రథినాం శ్రేష్ఠో రథేనైకేన వర్మభృత్
జగామానుమతే మాతుః పురీం వారాణసీం ప్రతి ॥4॥

తత్ర రాజ్ఞః సముదితాన్సర్వతః సముపాగతాన్
దదర్శ కన్యాస్తాశ్చైవ భీష్మః శంతనునందనః ॥5॥

కీర్త్యమానేషు రాజ్ఞాం తు నామస్వథ సహస్రశః
భీష్మః స్వయం తదా రాజన్వరయామాస తాః ప్రభుః ॥6॥

ఉవాచ చ మహీపాలాన్రాజంజలదనిఃస్వనః
రథమారోప్య తాః కన్యా భీష్మః ప్రహరతాం వరః ॥7॥

ఆహూయ దానం కన్యానాం గుణవద్భ్యః స్మృతం బుధైః
అలంకృత్య యథాశక్తి ప్రదాయ చ ధనాన్యపి ॥8॥

ప్రయచ్ఛంత్యపరే కన్యాం మిథునేన గవామపి
విత్తేన కథితేనాన్యే బలేనాన్యేఽనుమాన్య చ ॥9॥

ప్రమత్తాముపయాంత్యన్యే స్వయమన్యే చ విందతే
అష్టమం తమథో విత్త వివాహం కవిభిః స్మృతం ॥10॥

స్వయంవరం తు రాజన్యాః ప్రశంసంత్యుపయాంతి చ
ప్రమథ్య తు హృతామాహుర్జ్యాయసీం ధర్మవాదినః॥11॥

తా ఇమాః పృథివీపాలా జిహీర్షామి బలాదితః
తే యతధ్వం పరం శక్త్యా విజయాయేతరాయ వా
స్థితోఽహం పృథివీపాలా యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥12॥

ఏవముక్త్వా మహీపాలాన్కాశిరాజం చ వీర్యవాన్
సర్వాః కన్యాః స కౌరవ్యో రథమారోపయత్స్వకం
ఆమంత్ర్య చ స తాన్ప్రాయాచ్ఛీఘ్రం కన్యాః ప్రగృహ్య తాః॥13॥

తతస్తే పార్థివాః సర్వే సముత్పేతురమర్షితాః
సంస్పృశంతః స్వకాన్బాహూందశంతో దశనచ్ఛదాన్॥14॥

తేషామాభరణాన్యాశు త్వరితానాం విముంచతాం
ఆముంచతాం చ వర్మాణి సంభ్రమః సుమహానభూత్॥15॥

తారాణామివ సంపాతో బభూవ జనమేజయ
భూషణానాం చ శుభ్రాణాం కవచానాం చ సర్వశః॥16॥

సవర్మభిర్భూషణైస్తే ద్రాగ్భ్రాజద్భిరితస్తతః
సక్రోధామర్షజిహ్మభ్రూసకషాయదృశస్తథా॥17॥

సూతోపక్లృప్తాన్రుచిరాన్సదశ్వోద్యతధూర్గతాన్
రథానాస్థాయ తే వీరాః సర్వప్రహరణాన్వితాః
ప్రయాంతమేకం కౌరవ్యమనుసస్రురుదాయుధాః॥18॥

తతః సమభవద్యుద్ధం తేషాం తస్య చ భారత
ఏకస్య చ బహూనాం చ తుములం లోమహర్షణం॥19॥

తే త్విషూందశసాహస్రాంస్తస్మై యుగపదాక్షిపన్
అప్రాప్తాంశ్చైవ తానాశు భీష్మః సర్వాంస్తదాచ్ఛినత్॥20॥

తతస్తే పార్థివాః సర్వే సర్వతః పరివారయన్
వవర్షుః శరవర్షేణ వర్షేణేవాద్రిమంబుదాః॥21॥

స తద్బాణమయం వర్షం శరైరావార్య సర్వతః
తతః సర్వాన్మహీపాలాన్ప్రత్యవిధ్యత్త్రిభిస్త్రిభిః॥22॥

తస్యాతి పురుషానన్యాఁల్లాఘవం రథచారిణః
రక్షణం చాత్మనః సంఖ్యే శత్రవోఽప్యభ్యపూజయన్॥23॥

తాన్వినిర్జిత్య తు రణే సర్వశస్త్రవిశారదః
కన్యాభిః సహితః ప్రాయాద్భారతో భారతాన్ప్రతి॥24॥

తతస్తం పృష్ఠతో రాజఞ్శాల్వరాజో మహారథః
అభ్యాహనదమేయాత్మా భీష్మం శాంతనవం రణే॥25॥

వారణం జఘనే నిఘ్నందంతాభ్యామపరో యథా
వాశితామనుసంప్రాప్తో యూథపో బలినాం వరః॥26॥

స్త్రీకామ తిష్ఠ తిష్ఠేతి భీష్మమాహ స పార్థివః
శాల్వరాజో మహాబాహురమర్షేణాభిచోదితః॥27॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రో భీష్మః పరబలార్దనః
తద్వాక్యాకులితః క్రోధాద్విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥28॥

క్షత్రధర్మం సమాస్థాయ వ్యపేతభయసంభ్రమః
నివర్తయామాస రథం శాల్వం ప్రతి మహారథః॥29॥

నివర్తమానం తం దృష్ట్వా రాజానః సర్వ ఏవ తే
ప్రేక్షకాః సమపద్యంత భీష్మశాల్వసమాగమే॥30॥

తౌ వృషావివ నర్దంతౌ బలినౌ వాశితాంతరే
అన్యోన్యమభివర్తేతాం బలవిక్రమశాలినౌ॥31॥

తతో భీష్మం శాంతనవం శరైః శతసహస్రశః
శాల్వరాజో నరశ్రేష్ఠః సమవాకిరదాశుగైః॥32॥

పూర్వమభ్యర్దితం దృష్ట్వా భీష్మం శాల్వేన తే నృపాః
విస్మితాః సమపద్యంత సాధు సాధ్వితి చాబ్రువన్॥33॥

లాఘవం తస్య తే దృష్ట్వా సంయుగే సర్వపార్థివాః
అపూజయంత సంహృష్టా వాగ్భిః శాల్వం నరాధిపాః॥34॥

క్షత్రియాణాం తదా వాచః శ్రుత్వా పరపురంజయః
క్రుద్ధః శాంతనవో భీష్మస్తిష్ఠ తిష్ఠేత్యభాషత॥35॥

సారథిం చాబ్రవీత్క్రుద్ధో యాహి యత్రైష పార్థివః
యావదేనం నిహన్మ్యద్య భుజంగమివ పక్షిరాట్॥36॥

తతోఽస్త్రం వారుణం సమ్యగ్యోజయామాస కౌరవః
తేనాశ్వాంశ్చతురోఽమృద్నాచ్ఛాల్వరాజ్ఞో నరాధిప॥37॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య శాల్వరాజ్ఞః స కౌరవః
భీష్మో నృపతిశార్దూల న్యవధీత్తస్య సారథిం
అస్త్రేణ చాప్యథైకేన న్యవధీత్తురగోత్తమాన్॥38॥

కన్యాహేతోర్నరశ్రేష్ఠ భీష్మః శాంతనవస్తదా
జిత్వా విసర్జయామాస జీవంతం నృపసత్తమం
తతః శాల్వః స్వనగరం ప్రయయౌ భరతర్షభ॥39॥

రాజానో యే చ తత్రాసన్స్వయంవరదిదృక్షవః
స్వాన్యేవ తేఽపి రాష్ట్రాణి జగ్ముః పరపురంజయ॥40॥

ఏవం విజిత్య తాః కన్యా భీష్మః ప్రహరతాం వరః
ప్రయయౌ హాస్తినపురం యత్ర రాజా స కౌరవః॥41॥

సోఽచిరేణైవ కాలేన అత్యక్రామన్నరాధిప
వనాని సరితశ్చైవ శైలాంశ్చ వివిధద్రుమాన్॥42॥

అక్షతః క్షపయిత్వారీన్సంఖ్యేఽసంఖ్యేయవిక్రమః
ఆనయామాస కాశ్యస్య సుతాః సాగరగాసుతః॥43॥

స్నుషా ఇవ స ధర్మాత్మా భగిన్య ఇవ చానుజాః
యథా దుహితరశ్చైవ ప్రతిగృహ్య యయౌ కురూన్॥44॥

తాః సర్వా గుణసంపన్నా భ్రాతా భ్రాత్రే యవీయసే
భీష్మో విచిత్రవీర్యాయ ప్రదదౌ విక్రమాహృతాః॥45॥

సతాం ధర్మేణ ధర్మజ్ఞః కృత్వా కర్మాతిమానుషం
భ్రాతుర్విచిత్రవీర్యస్య వివాహాయోపచక్రమే
సత్యవత్యా సహ మిథః కృత్వా నిశ్చయమాత్మవాన్॥46॥

వివాహం కారయిష్యంతం భీష్మం కాశిపతేః సుతా
జ్యేష్ఠా తాసామిదం వాక్యమబ్రవీద్ధ సతీ తదా॥47॥

మయా సౌభపతిః పూర్వం మనసాభివృతః పతిః
తేన చాస్మి వృతా పూర్వమేష కామశ్చ మే పితుః॥48॥

మయా వరయితవ్యోఽభూచ్ఛాల్వస్తస్మిన్స్వయంవరే
ఏతద్విజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞ తతస్త్వం ధర్మమాచర॥49॥

ఏవముక్తస్తయా భీష్మః కన్యయా విప్రసంసది
చింతామభ్యగమద్వీరో యుక్తాం తస్యైవ కర్మణః॥50॥

స వినిశ్చిత్య ధర్మజ్ఞో బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః
అనుజజ్ఞే తదా జ్యేష్ఠామంబాం కాశిపతేః సుతాం॥51॥

అంబికాంబాలికే భార్యే ప్రాదాద్భ్రాత్రే యవీయసే
భీష్మో విచిత్రవీర్యాయ విధిదృష్టేన కర్మణా॥52॥

తయోః పాణిం గృహీత్వా స రూపయౌవనదర్పితః
విచిత్రవీర్యో ధర్మాత్మా కామాత్మా సమపద్యత॥53॥

తే చాపి బృహతీ శ్యామే నీలకుంచితమూర్ధజే
రక్తతుంగనఖోపేతే పీనశ్రోణిపయోధరే॥54॥

ఆత్మనః ప్రతిరూపోఽసౌ లబ్ధః పతిరితి స్థితే
విచిత్రవీర్యం కల్యాణం పూజయామాసతుస్తు తే॥55॥

స చాశ్విరూపసదృశో దేవసత్త్వపరాక్రమః
సర్వాసామేవ నారీణాం చిత్తప్రమథనోఽభవత్॥56॥

తాభ్యాం సహ సమాః సప్త విహరన్పృథివీపతిః
విచిత్రవీర్యస్తరుణో యక్ష్మాణం సమపద్యత॥57॥

సుహృదాం యతమానానామాప్తైః సహ చికిత్సకైః
జగామాస్తమివాదిత్యః కౌరవ్యో యమసాదనం॥58॥

ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి తస్య సమ్యగకారయత్
రాజ్ఞో విచిత్రవీర్యస్య సత్యవత్యా మతే స్థితః
ఋత్విగ్భిః సహితో భీష్మః సర్వైశ్చ కురుపుంగవైః॥59॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సత్యవతీ దీనా కృపణా పుత్రగృద్ధినీ
పుత్రస్య కృత్వా కార్యాణి స్నుషాభ్యాం సహ భారత॥1॥

ధర్మం చ పితృవంశం చ మాతృవంశం చ మానినీ
ప్రసమీక్ష్య మహాభాగా గాంగేయం వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

శంతనోర్ధర్మనిత్యస్య కౌరవ్యస్య యశస్వినః
త్వయి పిండశ్చ కీర్తిశ్చ సంతానం చ ప్రతిష్ఠితం॥3॥

యథా కర్మ శుభం కృత్వా స్వర్గోపగమనం ధ్రువం
యథా చాయుర్ధ్రువం సత్యే త్వయి ధర్మస్తథా ధ్రువః॥4॥

వేత్థ ధర్మాంశ్చ ధర్మజ్ఞ సమాసేనేతరేణ చ
వివిధాస్త్వం శ్రుతీర్వేత్థ వేత్థ వేదాంశ్చ సర్వశః॥5॥

వ్యవస్థానం చ తే ధర్మే కులాచారం చ లక్షయే
ప్రతిపత్తిం చ కృచ్ఛ్రేషు శుక్రాంగిరసయోరివ॥6॥

తస్మాత్సుభృశమాశ్వస్య త్వయి ధర్మభృతాం వర
కార్యే త్వాం వినియోక్ష్యామి తచ్ఛ్రుత్వా కర్తుమర్హసి॥7॥

మమ పుత్రస్తవ భ్రాతా వీర్యవాన్సుప్రియశ్చ తే
బాల ఏవ గతః స్వర్గమపుత్రః పురుషర్షభ॥8॥

ఇమే మహిష్యౌ భ్రాతుస్తే కాశిరాజసుతే శుభే
రూపయౌవనసంపన్నే పుత్రకామే చ భారత॥9॥

తయోరుత్పాదయాపత్యం సంతానాయ కులస్య నః
మన్నియోగాన్మహాభాగ ధర్మం కర్తుమిహార్హసి॥10॥

రాజ్యే చైవాభిషిచ్యస్వ భారతాననుశాధి చ
దారాంశ్చ కురు ధర్మేణ మా నిమజ్జీః పితామహాన్॥11॥

తథోచ్యమానో మాత్రా చ సుహృద్భిశ్చ పరంతపః
ప్రత్యువాచ స ధర్మాత్మా ధర్మ్యమేవోత్తరం వచః॥12॥

అసంశయం పరో ధర్మస్త్వయా మాతరుదాహృతః
త్వమపత్యం ప్రతి చ మే ప్రతిజ్ఞాం వేత్థ వై పరాం॥13॥

జానాసి చ యథావృత్తం శుల్కహేతోస్త్వదంతరే
స సత్యవతి సత్యం తే ప్రతిజానామ్యహం పునః॥14॥

పరిత్యజేయం త్రైలోక్యం రాజ్యం దేవేషు వా పునః
యద్వాప్యధికమేతాభ్యాం న తు సత్యం కథంచన॥15॥

త్యజేచ్చ పృథివీ గంధమాపశ్చ రసమాత్మనః
జ్యోతిస్తథా త్యజేద్రూపం వాయుః స్పర్శగుణం త్యజేత్॥16॥

ప్రభాం సముత్సృజేదర్కో ధూమకేతుస్తథోష్ణతాం
త్యజేచ్ఛబ్దం తథాకాశః సోమః శీతాంశుతాం త్యజేత్॥17॥

విక్రమం వృత్రహా జహ్యాద్ధర్మం జహ్యాచ్చ ధర్మరాట్
న త్వహం సత్యముత్స్రష్టుం వ్యవసేయం కథంచన॥18॥

ఏవముక్తా తు పుత్రేణ భూరిద్రవిణతేజసా
మాతా సత్యవతీ భీష్మమువాచ తదనంతరం॥19॥

జానామి తే స్థితిం సత్యే పరాం సత్యపరాక్రమ
ఇచ్ఛన్సృజేథాస్త్రీల్లోకానన్యాంస్త్వం స్వేన తేజసా॥20॥

జానామి చైవ సత్యం తన్మదర్థం యదభాషథాః
ఆపద్ధర్మమవేక్షస్వ వహ పైతామహీం ధురం॥21॥

యథా తే కులతంతుశ్చ ధర్మశ్చ న పరాభవేత్
సుహృదశ్చ ప్రహృష్యేరంస్తథా కురు పరంతప॥22॥

లాలప్యమానాం తామేవం కృపణాం పుత్రగృద్ధినీం
ధర్మాదపేతం బ్రువతీం భీష్మో భూయోఽబ్రవీదిదం॥23॥

రాజ్ఞి ధర్మానవేక్షస్వ మా నః సర్వాన్వ్యనీనశః
సత్యాచ్చ్యుతిః క్షత్రియస్య న ధర్మేషు ప్రశస్యతే॥24॥

శంతనోరపి సంతానం యథా స్యాదక్షయం భువి
తత్తే ధర్మం ప్రవక్ష్యామి క్షాత్రం రాజ్ఞి సనాతనం॥25॥

శ్రుత్వా తం ప్రతిపద్యేథాః ప్రాజ్ఞైః సహ పురోహితైః
ఆపద్ధర్మార్థకుశలైర్లోకతంత్రమవేక్ష్య చ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

జామదగ్న్యేన రామేణ పితుర్వధమమృష్యతా
క్రుద్ధేన చ మహాభాగే హైహయాధిపతిర్హతః
శతాని దశ బాహూనాం నికృత్తాన్యర్జునస్య వై॥1॥

పునశ్చ ధనురాదాయ మహాస్త్రాణి ప్రముంచతా
నిర్దగ్ధం క్షత్రమసకృద్రథేన జయతా మహీం॥2॥

ఏవముచ్చావచైరస్త్రైర్భార్గవేణ మహాత్మనా
త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీ కృతా నిఃక్షత్రియా పురా॥3॥

తతః సంభూయ సర్వాభిః క్షత్రియాభిః సమంతతః
ఉత్పాదితాన్యపత్యాని బ్రాహ్మణైర్నియతాత్మభిః॥4॥

పాణిగ్రాహస్య తనయ ఇతి వేదేషు నిశ్చితం
ధర్మం మనసి సంస్థాప్య బ్రాహ్మణాంస్తాః సమభ్యయుః
లోకేఽప్యాచరితో దృష్టః క్షత్రియాణాం పునర్భవః॥5॥

అథోతథ్య ఇతి ఖ్యాత ఆసీద్ధీమానృషిః పురా
మమతా నామ తస్యాసీద్భార్యా పరమసంమతా॥6॥

ఉతథ్యస్య యవీయాంస్తు పురోధాస్త్రిదివౌకసాం
బృహస్పతిర్బృహత్తేజా మమతాం సోఽన్వపద్యత॥7॥

ఉవాచ మమతా తం తు దేవరం వదతాం వరం
అంతర్వత్నీ అహం భ్రాత్రా జ్యేష్ఠేనారమ్యతామితి॥8॥

అయం చ మే మహాభాగ కుక్షావేవ బృహస్పతే
ఔతథ్యో వేదమత్రైవ షడంగం ప్రత్యధీయత॥9॥

అమోఘరేతాస్త్వం చాపి నూనం భవితుమర్హసి
తస్మాదేవంగతేఽద్య త్వముపారమితుమర్హసి॥10॥

ఏవముక్తస్తయా సమ్యగ్బృహత్తేజా బృహస్పతిః
కామాత్మానం తదాత్మానం న శశాక నియచ్ఛితుం॥11॥

సంబభూవ తతః కామీ తయా సార్ధమకామయా
ఉత్సృజంతం తు తం రేతః స గర్భస్థోఽభ్యభాషత॥12॥

భోస్తాత కన్యస వదే ద్వయోర్నాస్త్యత్ర సంభవః
అమోఘశుక్రశ్చ భవాన్పూర్వం చాహమిహాగతః॥13॥

శశాప తం తతః క్రుద్ధ ఏవముక్తో బృహస్పతిః
ఉతథ్యపుత్రం గర్భస్థం నిర్భర్త్స్య భగవానృషిః॥14॥

యస్మాత్త్వమీదృశే కాలే సర్వభూతేప్సితే సతి
ఏవమాత్థ వచస్తస్మాత్తమో దీర్ఘం ప్రవేక్ష్యసి॥15॥

స వై దీర్ఘతమా నామ శాపాదృషిరజాయత
బృహస్పతేర్బృహత్కీర్తేర్బృహస్పతిరివౌజసా॥16॥

స పుత్రాంజనయామాస గౌతమాదీన్మహాయశాః
ఋషేరుతథ్యస్య తదా సంతానకులవృద్ధయే॥17॥

లోభమోహాభిభూతాస్తే పుత్రాస్తం గౌతమాదయః
కాష్ఠే సముద్గే ప్రక్షిప్య గంగాయాం సమవాసృజన్॥18॥

న స్యాదంధశ్చ వృద్ధశ్చ భర్తవ్యోఽయమితి స్మ తే
చింతయిత్వా తతః క్రూరాః ప్రతిజగ్మురథో గృహాన్॥19॥

సోఽనుస్రోతస్తదా రాజన్ప్లవమాన ఋషిస్తతః
జగామ సుబహూందేశానంధస్తేనోడుపేన హ॥20॥

తం తు రాజా బలిర్నామ సర్వధర్మవిశారదః
అపశ్యన్మజ్జనగతః స్రోతసాభ్యాశమాగతం॥21॥

జగ్రాహ చైనం ధర్మాత్మా బలిః సత్యపరాక్రమః
జ్ఞాత్వా చైనం స వవ్రేఽథ పుత్రార్థం మనుజర్షభ||22||

సంతానార్థం మహాభాగ భార్యాసు మమ మానద
పుత్రాంధర్మార్థకుశలానుత్పాదయితుమర్హసి||23||

ఏవముక్తః స తేజస్వీ తం తథేత్యుక్తవానృషిః
తస్మై స రాజా స్వాం భార్యాం సుదేష్ణాం ప్రాహిణోత్తదా||24||

అంధం వృద్ధం చ తం మత్వా న సా దేవీ జగామ హ
స్వాం తు ధాత్రేయికాం తస్మై వృద్ధాయ ప్రాహిణోత్తదా||25||

తస్యాం కాక్షీవదాదీన్స శూద్రయోనావృషిర్వశీ
జనయామాస ధర్మాత్మా పుత్రానేకాదశైవ తు||26||

కాక్షీవదాదీన్పుత్రాంస్తాందృష్ట్వా సర్వానధీయతః
ఉవాచ తమృషిం రాజా మమైత ఇతి వీర్యవాన్||27||

నేత్యువాచ మహర్షిస్తం మమైవైత ఇతి బ్రువన్
శూద్రయోనౌ మయా హీమే జాతాః కాక్షీవదాదయః||28||

అంధం వృద్ధం చ మాం మత్వా సుదేష్ణా మహిషీ తవ
అవమన్య దదౌ మూఢా శూద్రాం ధాత్రేయికాం హి మే||29||

తతః ప్రసాదయామాస పునస్తమృషిసత్తమం
బలిః సుదేష్ణాం భార్యాం చ తస్మై తాం ప్రాహిణోత్పునః||30||

తాం స దీర్ఘతమాంగేషు స్పృష్ట్వా దేవీమథాబ్రవీత్
భవిష్యతి కుమారస్తే తేజస్వీ సత్యవాగితి||31||

తత్రాంగో నామ రాజర్షిః సుదేష్ణాయామజాయత
ఏవమన్యే మహేష్వాసా బ్రాహ్మణైః క్షత్రియా భువి||32||

జాతాః పరమధర్మజ్ఞా వీర్యవంతో మహాబలాః
ఏతచ్ఛ్రుత్వా త్వమప్యత్ర మాతః కురు యథేప్సితం||33||

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

పునర్భరతవంశస్య హేతుం సంతానవృద్ధయే
వక్ష్యామి నియతం మాతస్తన్మే నిగదతః శృణు||1||

బ్రాహ్మణో గుణవాన్కశ్చిద్ధనేనోపనిమంత్ర్యతాం
విచిత్రవీర్యక్షేత్రేషు యః సముత్పాదయేత్ప్రజాః||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సత్యవతీ భీష్మం వాచా సంసజ్జమానయా
విహసంతీవ సవ్రీడమిదం వచనమబ్రవీత్||3||

సత్యమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
విశ్వాసాత్తే ప్రవక్ష్యామి సంతానాయ కులస్య చ
న తే శక్యమనాఖ్యాతుమాపద్ధీయం తథావిధా||4||

త్వమేవ నః కులే ధర్మస్త్వం సత్యం త్వం పరా గతిః
తస్మాన్నిశమ్య వాక్యం మే కురుష్వ యదనంతరం||5||

ధర్మయుక్తస్య ధర్మాత్మన్పితురాసీత్తరీ మమ
సా కదాచిదహం తత్ర గతా ప్రథమయౌవనే ||6||

అథ ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠః పరమర్షిః పరాశరః
ఆజగామ తరీం ధీమాంస్తరిష్యన్యమునాం నదీం ||7||

స తార్యమాణో యమునాం మాముపేత్యాబ్రవీత్తదా
సాంత్వపూర్వం మునిశ్రేష్ఠః కామార్తో మధురం బహు ||8||

తమహం శాపభీతా చ పితుర్భీతా చ భారత
వరైరసులభైరుక్తా న ప్రత్యాఖ్యాతుముత్సహే ||9||

అభిభూయ స మాం బాలాం తేజసా వశమానయత్
తమసా లోకమావృత్య నౌగతామేవ భారత ||10||

మత్స్యగంధో మహానాసీత్పురా మమ జుగుప్సితః
తమపాస్య శుభం గంధమిమం ప్రాదాత్స మే మునిః ||11||

తతో మామాహ స మునిర్గర్భముత్సృజ్య మామకం
ద్వీపేఽస్యా ఏవ సరితః కన్యైవ త్వం భవిష్యసి ||12||

పారాశర్యో మహాయోగీ స బభూవ మహానృషిః
కన్యాపుత్రో మమ పురా ద్వైపాయన ఇతి స్మృతః ||13||

యో వ్యస్య వేదాంశ్చతురస్తపసా భగవానృషిః
లోకే వ్యాసత్వమాపేదే కార్ష్ణ్యాత్కృష్ణత్వమేవ చ ||14||

సత్యవాదీ శమపరస్తపస్వీ దగ్ధకిల్బిషః
స నియుక్తో మయా వ్యక్తం త్వయా చ అమితద్యుతే
భ్రాతుః క్షేత్రేషు కల్యాణమపత్యం జనయిష్యతి ||15||

స హి మాముక్తవాంస్తత్ర స్మరేః కృత్యేషు మామితి
తం స్మరిష్యే మహాబాహో యది భీష్మ త్వమిచ్ఛసి ||16||

తవ హ్యనుమతే భీష్మ నియతం స మహాతపాః
విచిత్రవీర్యక్షేత్రేషు పుత్రానుత్పాదయిష్యతి ||17||

మహర్షేః కీర్తనే తస్య భీష్మః ప్రాంజలిరబ్రవీత్
ధర్మమర్థం చ కామం చ త్రీనేతాన్యోఽనుపశ్యతి ||18||

అర్థమర్థానుబంధం చ ధర్మం ధర్మానుబంధనం
కామం కామానుబంధం చ విపరీతాన్పృథక్పృథక్
యో విచింత్య ధియా సమ్యగ్వ్యవస్యతి స బుద్ధిమాన్ ||19||

తదిదం ధర్మయుక్తం చ హితం చైవ కులస్య నః
ఉక్తం భవత్యా యచ్ఛ్రేయః పరమం రోచతే మమ ||20||

తతస్తస్మిన్ప్రతిజ్ఞాతే భీష్మేణ కురునందన
కృష్ణద్వైపాయనం కాలీ చింతయామాస వై మునిం ||21||

స వేదాన్విబ్రువంధీమాన్మాతుర్విజ్ఞాయ చింతితం
ప్రాదుర్బభూవావిదితః క్షణేన కురునందన ||22||

తస్మై పూజాం తదా దత్త్వా సుతాయ విధిపూర్వకం
పరిష్వజ్య చ బాహుభ్యాం ప్రస్నవైరభిషిచ్య చ
ముమోచ బాష్పం దాశేయీ పుత్రం దృష్ట్వా చిరస్య తం ||23||

తామద్భిః పరిషిచ్యార్తాం మహర్షిరభివాద్య చ
మాతరం పూర్వజః పుత్రో వ్యాసో వచనమబ్రవీత్ ||24||

భవత్యా యదభిప్రేతం తదహం కర్తుమాగతః
శాధి మాం ధర్మతత్త్వజ్ఞే కరవాణి ప్రియం తవ ||25||

తస్మై పూజాం తతోఽకార్షీత్పురోధాః పరమర్షయే
స చ తాం ప్రతిజగ్రాహ విధివన్మంత్రపూర్వకం ॥26॥

తమాసనగతం మాతా పృష్ట్వా కుశలమవ్యయం
సత్యవత్యభివీక్ష్యైనమువాచేదమనంతరం ॥27॥

మాతాపిత్రోః ప్రజాయంతే పుత్రాః సాధారణాః కవే
తేషాం పితా యథా స్వామీ తథా మాతా న సంశయః ॥28॥

విధాతృవిహితః స త్వం యథా మే ప్రథమః సుతః
విచిత్రవీర్యో బ్రహ్మర్షే తథా మేఽవరజః సుతః ॥29॥

యథైవ పితృతో భీష్మస్తథా త్వమపి మాతృతః
భ్రాతా విచిత్రవీర్యస్య యథా వా పుత్ర మన్యసే ॥30॥

అయం శాంతనవః సత్యం పాలయన్సత్యవిక్రమః
బుద్ధిం న కురుతేఽపత్యే తథా రాజ్యానుశాసనే ॥31॥

స త్వం వ్యపేక్షయా భ్రాతుః సంతానాయ కులస్య చ
భీష్మస్య చాస్య వచనాన్నియోగాచ్చ మమానఘ ॥32॥

అనుక్రోశాచ్చ భూతానాం సర్వేషాం రక్షణాయ చ
ఆనృశంస్యేన యద్బ్రూయాం తచ్ఛ్రుత్వా కర్తుమర్హసి ॥33॥

యవీయసస్తవ భ్రాతుర్భార్యే సురసుతోపమే
రూపయౌవనసంపన్నే పుత్రకామే చ ధర్మతః ॥34॥

తయోరుత్పాదయాపత్యం సమర్థో హ్యసి పుత్రక
అనురూపం కులస్యాస్య సంతత్యాః ప్రసవస్య చ ॥35॥

వ్యాస ఉవాచ

వేత్థ ధర్మం సత్యవతి పరం చాపరమేవ చ
యథా చ తవ ధర్మజ్ఞే ధర్మే ప్రణిహితా మతిః ॥36॥

తస్మాదహం త్వన్నియోగాద్ధర్మముద్దిశ్య కారణం
ఈప్సితం తే కరిష్యామి దృష్టం హ్యేతత్పురాతనం ॥37॥

భ్రాతుః పుత్రాన్ప్రదాస్యామి మిత్రావరుణయోః సమాన్
వ్రతం చరేతాం తే దేవ్యౌ నిర్దిష్టమిహ యన్మయా ॥38॥

సంవత్సరం యథాన్యాయం తతః శుద్ధే భవిష్యతః
న హి మామవ్రతోపేతా ఉపేయాత్కాచిదంగనా ॥39॥

సత్యవత్యువాచ

యథా సద్యః ప్రపద్యేత దేవీ గర్భం తథా కురు
అరాజకేషు రాష్ట్రేషు నాస్తి వృష్టిర్న దేవతాః ॥40॥

కథమరాజకం రాష్ట్రం శక్యం ధారయితుం ప్రభో
తస్మాద్గర్భం సమాధత్స్వ భీష్మస్తం వర్ధయిష్యతి ॥41॥

వ్యాస ఉవాచ

యది పుత్రః ప్రదాతవ్యో మయా క్షిప్రమకాలికం
విరూపతాం మే సహతామేతదస్యాః పరం వ్రతం ॥42॥

యది మే సహతే గంధం రూపం వేషం తథా వపుః
అద్యైవ గర్భం కౌసల్యా విశిష్టం ప్రతిపద్యతాం॥43॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సమాగమనమాకాంక్షన్నితి సోఽన్తర్హితో మునిః
తతోఽభిగమ్య సా దేవీ స్నుషాం రహసి సంగతాం
ధర్మ్యమర్థసమాయుక్తమువాచ వచనం హితం॥44॥

కౌసల్యే ధర్మతంత్రం యద్బ్రవీమి త్వాం నిబోధ మే
భరతానాం సముచ్ఛేదో వ్యక్తం మద్భాగ్యసంక్షయాత్॥45॥

వ్యథితాం మాం చ సంప్రేక్ష్య పితృవంశం చ పీడితం
భీష్మో బుద్ధిమదాన్మేఽత్ర ధర్మస్య చ వివృద్ధయే॥46॥

సా చ బుద్ధిస్తవాధీనా పుత్రి జ్ఞాతం మయేతి హ
నష్టం చ భారతం వంశం పునరేవ సముద్ధర॥47॥

పుత్రం జనయ సుశ్రోణి దేవరాజసమప్రభం
స హి రాజ్యధురం గుర్వీముద్వక్ష్యతి కులస్య నః॥48॥

సా ధర్మతోఽనునీయైనాం కథంచిద్ధర్మచారిణీం
భోజయామాస విప్రాంశ్చ దేవర్షీనతిథీంస్తథా॥49॥

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సత్యవతీ కాలే వధూం స్నాతామృతౌ తదా
సంవేశయంతీ శయనే శనకైర్వాక్యమబ్రవీత్॥1॥

కౌసల్యే దేవరస్తేఽస్తి సోఽద్య త్వానుప్రవేక్ష్యతి
అప్రమత్తా ప్రతీక్షైనం నిశీథే ఆగమిష్యతి॥2॥

శ్వశ్ర్వాస్తద్వచనం శ్రుత్వా శయానా శయనే శుభే
సాచింతయత్తదా భీష్మమన్యాంశ్చ కురుపుంగవాన్॥3॥

తతోఽమ్బికాయాం ప్రథమం నియుక్తః సత్యవాగృషిః
దీప్యమానేషు దీపేషు శయనం ప్రవివేశ హ॥4॥

తస్య కృష్ణస్య కపిలా జటా దీప్తే చ లోచనే
బభ్రూణి చైవ శ్మశ్రూణి దృష్ట్వా దేవీ న్యమీలయత్॥5॥

సంబభూవ తయా రాత్రౌ మాతుః ప్రియచికీర్షయా
భయాత్కాశిసుతా తం తు నాశక్నోదభివీక్షితుం॥6॥

తతో నిష్క్రాంతమాసాద్య మాతా పుత్రమథాబ్రవీత్
అప్యస్యాం గుణవాన్పుత్ర రాజపుత్రో భవిష్యతి॥7॥

నిశమ్య తద్వచో మాతుర్వ్యాసః పరమబుద్ధిమాన్
ప్రోవాచాతీంద్రియజ్ఞానో విధినా సంప్రచోదితః॥8॥

నాగాయుతసమప్రాణో విద్వాన్రాజర్షిసత్తమః
మహాభాగో మహావీర్యో మహాబుద్ధిర్భవిష్యతి॥9॥

తస్య చాపి శతం పుత్రా భవిష్యంతి మహాబలాః
కిం తు మాతుః స వైగుణ్యాదంధ ఏవ భవిష్యతి॥10॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా మాతా పుత్రమథాబ్రవీత్
నాంధః కురూణాం నృపతిరనురూపస్తపోధన॥11॥

జ్ఞాతివంశస్య గోప్తారం పితౄణాం వంశవర్ధనం
ద్వితీయం కురువంశస్య రాజానం దాతుమర్హసి॥12॥

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ నిశ్చక్రామ మహాతపాః
సాపి కాలేన కౌసల్యా సుషువేఽన్ధం తమాత్మజం॥13॥

పునరేవ తు సా దేవీ పరిభాష్య స్నుషాం తతః
ఋషిమావాహయత్సత్యా యథాపూర్వమనిందితా॥14॥

తతస్తేనైవ విధినా మహర్షిస్తామపద్యత
అంబాలికామథాభ్యాగాదృషిం దృష్ట్వా చ సాపి తం
విషణ్ణా పాండుసంకాశా సమపద్యత భారత॥15॥

తాం భీతాం పాండుసంకాశాం విషణ్ణాం ప్రేక్ష్య పార్థివ
వ్యాసః సత్యవతీపుత్ర ఇదం వచనమబ్రవీత్॥16॥

యస్మాత్పాండుత్వమాపన్నా విరూపం ప్రేక్ష్య మామపి
తస్మాదేష సుతస్తుభ్యం పాండురేవ భవిష్యతి॥17॥

నామ చాస్య తదేవేహ భవిష్యతి శుభాననే
ఇత్యుక్త్వా స నిరాక్రామద్భగవానృషిసత్తమః॥18॥

తతో నిష్క్రాంతమాలోక్య సత్యా పుత్రమభాషత
శశంస స పునర్మాత్రే తస్య బాలస్య పాండుతాం॥19॥

తం మాతా పునరేవాన్యమేకం పుత్రమయాచత
తథేతి చ మహర్షిస్తాం మాతరం ప్రత్యభాషత॥20॥

తతః కుమారం సా దేవీ ప్రాప్తకాలమజీజనత్
పాండుం లక్షణసంపన్నం దీప్యమానమివ శ్రియా
తస్య పుత్రా మహేష్వాసా జజ్ఞిరే పంచ పాండవాః॥21॥

ఋతుకాలే తతో జ్యేష్ఠాం వధూం తస్మై న్యయోజయత్
సా తు రూపం చ గంధం చ మహర్షేః ప్రవిచింత్య తం
నాకరోద్వచనం దేవ్యా భయాత్సురసుతోపమా॥22॥

తతః స్వైర్భూషణైర్దాసీం భూషయిత్వాప్సరోపమాం
ప్రేషయామాస కృష్ణాయ తతః కాశిపతేః సుతా॥23॥

దాసీ ఋషిమనుప్రాప్తం ప్రత్యుద్గమ్యాభివాద్య చ
సంవివేశాభ్యనుజ్ఞాతా సత్కృత్యోపచచార హ॥24॥

కామోపభోగేన తు స తస్యాం తుష్టిమగాదృషిః
తయా సహోషితో రాత్రిం మహర్షిః ప్రీయమాణయా॥25॥

ఉత్తిష్ఠన్నబ్రవీదేనామభుజిష్యా భవిష్యసి
అయం చ తే శుభే గర్భః శ్రీమానుదరమాగతః
ధర్మాత్మా భవితా లోకే సర్వబుద్ధిమతాం వరః॥26॥

స జజ్ఞే విదురో నామ కృష్ణద్వైపాయనాత్మజః
ధృతరాష్ట్రస్య చ భ్రాతా పాండోశ్చామితబుద్ధిమాన్॥27॥

ధర్మో విదురరూపేణ శాపాత్తస్య మహాత్మనః
మాండవ్యస్యార్థతత్త్వజ్ఞః కామక్రోధవివర్జితః॥28॥

స ధర్మస్యానృణో భూత్వా పునర్మాత్రా సమేత్య చ
తస్యై గర్భం సమావేద్య తత్రైవాంతరధీయత॥29॥

ఏవం విచిత్రవీర్యస్య క్షేత్రే ద్వైపాయనాదపి
జజ్ఞిరే దేవగర్భాభాః కురువంశవివర్ధనాః ||30||

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కిం కృతం కర్మ ధర్మేణ యేన శాపముపేయివాన్
కస్య శాపాచ్చ బ్రహ్మర్షే శూద్రయోనావజాయత॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

బభూవ బ్రాహ్మణః కశ్చిన్మాండవ్య ఇతి విశ్రుతః
ధృతిమాన్సర్వధర్మజ్ఞః సత్యే తపసి చ స్థితః॥2॥

స ఆశ్రమపదద్వారి వృక్షమూలే మహాతపాః
ఊర్ధ్వబాహుర్మహాయోగీ తస్థౌ మౌనవ్రతాన్వితః॥3॥

తస్య కాలేన మహతా తస్మింస్తపసి తిష్ఠతః
తమాశ్రమపదం ప్రాప్తా దస్యవో లోప్త్రహారిణః
అనుసార్యమాణా బహుభీ రక్షిభిర్భరతర్షభ॥4॥

తే తస్యావసథే లోప్త్రం నిదధుః కురుసత్తమ
నిధాయ చ భయాల్లీనాస్తత్రైవాన్వాగతే బలే॥5॥

తేషు లీనేష్వథో శీఘ్రం తతస్తద్రక్షిణాం బలం
ఆజగామ తతోఽపశ్యంస్తమృషిం తస్కరానుగాః॥6॥

తమపృచ్ఛంస్తతో రాజంస్తథావృత్తం తపోధనం
కతరేణ పథా యాతా దస్యవో ద్విజసత్తమ
తేన గచ్ఛామహే బ్రహ్మన్పథా శీఘ్రతరం వయం॥7॥

తథా తు రక్షిణాం తేషాం బ్రువతాం స తపోధనః
న కించిద్వచనం రాజన్నవదత్సాధ్వసాధు వా॥8॥

తతస్తే రాజపురుషా విచిన్వానాస్తదాశ్రమం
దదృశుస్తత్ర సంలీనాంస్తాంశ్చోరాంద్రవ్యమేవ చ॥9॥

తతః శంకా సమభవద్రక్షిణాం తం మునిం ప్రతి
సంయమ్యైనం తతో రాజ్ఞే దస్యూంశ్చైవ న్యవేదయన్॥10॥

తం రాజా సహ తైశ్చోరైరన్వశాద్వధ్యతామితి
స వధ్యఘాతైరజ్ఞాతః శూలే ప్రోతో మహాతపాః॥11॥

తతస్తే శూలమారోప్య తం మునిం రక్షిణస్తదా
ప్రతిజగ్ముర్మహీపాలం ధనాన్యాదాయ తాన్యథ॥12॥

శూలస్థః స తు ధర్మాత్మా కాలేన మహతా తతః
నిరాహారోఽపి విప్రర్షిర్మరణం నాభ్యుపాగమత్
ధారయామాస చ ప్రాణానృషీంశ్చ సముపానయత్॥13॥

శూలాగ్రే తప్యమానేన తపస్తేన మహాత్మనా
సంతాపం పరమం జగ్ముర్మునయోఽథ పరంతప॥14॥

తే రాత్రౌ శకునా భూత్వా సంన్యవర్తంత సర్వతః
దర్శయంతో యథాశక్తి తమపృచ్ఛంద్విజోత్తమం
శ్రోతుమిచ్ఛామహే బ్రహ్మన్కిం పాపం కృతవానసి॥15॥

తతః స మునిశార్దూలస్తానువాచ తపోధనాన్
దోషతః కం గమిష్యామి న హి మేఽన్యోఽపరాధ్యతి॥16॥

రాజా చ తమృషిం శ్రుత్వా నిష్క్రమ్య సహ మంత్రిభిః
ప్రసాదయామాస తదా శూలస్థమృషిసత్తమం॥17॥

యన్మయాపకృతం మోహాదజ్ఞానాదృషిసత్తమ
ప్రసాదయే త్వాం తత్రాహం న మే త్వం క్రోద్ధుమర్హసి॥18॥

ఏవముక్తస్తతో రాజ్ఞా ప్రసాదమకరోన్మునిః
కృతప్రసాదో రాజా తం తతః సమవతారయత్॥19॥

అవతార్య చ శూలాగ్రాత్తచ్ఛూలం నిశ్చకర్ష హ
అశక్నువంశ్చ నిష్క్రష్టుం శూలం మూలే స చిచ్ఛిదే॥20॥

స తథాంతర్గతేనైవ శూలేన వ్యచరన్మునిః
స తేన తపసా లోకాన్విజిగ్యే దుర్లభాన్పరైః
అణీమాండవ్య ఇతి చ తతో లోకేషు కథ్యతే॥21॥

స గత్వా సదనం విప్రో ధర్మస్య పరమార్థవిత్
ఆసనస్థం తతో ధర్మం దృష్ట్వోపాలభత ప్రభుః॥22॥

కిం ను తద్దుష్కృతం కర్మ మయా కృతమజానతా
యస్యేయం ఫలనిర్వృత్తిరీదృశ్యాసాదితా మయా
శీఘ్రమాచక్ష్వ మే తత్త్వం పశ్య మే తపసో బలం॥23॥

ధర్మ ఉవాచ

పతంగకానాం పుచ్ఛేషు త్వయేషీకా ప్రవేశితా
కర్మణస్తస్య తే ప్రాప్తం ఫలమేతత్తపోధన॥24॥

అణీమాండవ్య ఉవాచ

అల్పేఽపరాధే విపులో మమ దండస్త్వయా కృతః
శూద్రయోనావతో ధర్మ మానుషః సంభవిష్యసి॥25॥

మర్యాదాం స్థాపయామ్యద్య లోకే ధర్మఫలోదయాం
ఆ చతుర్దశమాద్వర్షాన్న భవిష్యతి పాతకం
పరేణ కుర్వతామేవం దోష ఏవ భవిష్యతి॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతేన త్వపరాధేన శాపాత్తస్య మహాత్మనః
ధర్మో విదురరూపేణ శూద్రయోనావజాయత॥27॥

ధర్మే చార్థే చ కుశలో లోభక్రోధవివర్జితః
దీర్ఘదర్శీ శమపరః కురూణాం చ హితే రతః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తేషు త్రిషు కుమారేషు జాతేషు కురుజాంగలం
కురవోఽథ కురుక్షేత్రం త్రయమేతదవర్ధత॥1॥

ఊర్ధ్వసస్యాభవద్భూమిః సస్యాని ఫలవంతి చ
యథర్తువర్షీ పర్జన్యో బహుపుష్పఫలా ద్రుమాః॥2॥

వాహనాని ప్రహృష్టాని ముదితా మృగపక్షిణః
గంధవంతి చ మాల్యాని రసవంతి ఫలాని చ॥3॥

వణిగ్భిశ్చావకీర్యంత నగరాణ్యథ శిల్పిభిః
శూరాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ సంతశ్చ సుఖినోఽభవన్॥4॥

నాభవందస్యవః కేచిన్నాధర్మరుచయో జనాః
ప్రదేశేష్వపి రాష్ట్రాణాం కృతం యుగమవర్తత॥5॥

దానక్రియాధర్మశీలా యజ్ఞవ్రతపరాయణాః
అన్యోన్యప్రీతిసంయుక్తా వ్యవర్ధంత ప్రజాస్తదా॥6॥

మానక్రోధవిహీనాశ్చ జనా లోభవివర్జితాః
అన్యోన్యమభ్యవర్ధంత ధర్మోత్తరమవర్తత॥7॥

తన్మహోదధివత్పూర్ణం నగరం వై వ్యరోచత
ద్వారతోరణనిర్యూహైర్యుక్తమభ్రచయోపమైః
ప్రాసాదశతసంబాధం మహేంద్రపురసంనిభం॥8॥

నదీషు వనఖండేషు వాపీపల్వలసానుషు
కాననేషు చ రమ్యేషు విజహ్రుర్ముదితా జనాః॥9॥

ఉత్తరైః కురుభిః సార్ధం దక్షిణాః కురవస్తదా
విస్పర్ధమానా వ్యచరంస్తథా సిద్ధర్షిచారణైః
నాభవత్కృపణః కశ్చిన్నాభవన్విధవాః స్త్రియః॥10॥

తస్మింజనపదే రమ్యే బహవః కురుభిః కృతాః
కూపారామసభావాప్యో బ్రాహ్మణావసథాస్తథా
భీష్మేణ శాస్త్రతో రాజన్సర్వతః పరిరక్షితే॥11॥

బభూవ రమణీయశ్చ చైత్యయూపశతాంకితః
స దేశః పరరాష్ట్రాణి ప్రతిగృహ్యాభివర్ధితః
భీష్మేణ విహితం రాష్ట్రే ధర్మచక్రమవర్తత॥12॥

క్రియమాణేషు కృత్యేషు కుమారాణాం మహాత్మనాం
పౌరజానపదాః సర్వే బభూవుః సతతోత్సవాః॥13॥

గృహేషు కురుముఖ్యానాం పౌరాణాం చ నరాధిప
దీయతాం భుజ్యతాం చేతి వాచోఽశ్రూయంత సర్వశః॥14॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ పాండుశ్చ విదురశ్చ మహామతిః
జన్మప్రభృతి భీష్మేణ పుత్రవత్పరిపాలితాః॥15॥

సంస్కారైః సంస్కృతాస్తే తు వ్రతాధ్యయనసంయుతాః
శ్రమవ్యాయామకుశలాః సమపద్యంత యౌవనం॥16॥

ధనుర్వేదేఽశ్వపృష్ఠే చ గదాయుద్ధేఽసిచర్మణి
తథైవ గజశిక్షాయాం నీతిశాస్త్రే చ పారగాః॥17॥

ఇతిహాసపురాణేషు నానాశిక్షాసు చాభిభో
వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞాః సర్వత్ర కృతనిశ్రమాః॥18॥

పాండుర్ధనుషి విక్రాంతో నరేభ్యోఽభ్యధికోఽభవత్
అత్యన్యాన్బలవానాసీద్ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః॥19॥

త్రిషు లోకేషు న త్వాసీత్కశ్చిద్విదురసంమితః
ధర్మనిత్యస్తతో రాజంధర్మే చ పరమం గతః॥20॥

ప్రనష్టం శంతనోర్వంశం సమీక్ష్య పునరుద్ధృతం
తతో నిర్వచనం లోకే సర్వరాష్ట్రేష్వవర్తత॥21॥

వీరసూనాం కాశిసుతే దేశానాం కురుజాంగలం
సర్వధర్మవిదాం భీష్మః పురాణాం గజసాహ్వయం॥22॥

ధృతరాష్ట్రస్త్వచక్షుష్ట్వాద్రాజ్యం న ప్రత్యపద్యత
కరణత్వాచ్చ విదురః పాండురాసీన్మహీపతిః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

గుణైః సముదితం సమ్యగిదం నః ప్రథితం కులం
అత్యన్యాన్పృథివీపాలాన్పృథివ్యామధిరాజ్యభాక్॥1॥

రక్షితం రాజభిః పూర్వైర్ధర్మవిద్భిర్మహాత్మభిః
నోత్సాదమగమచ్చేదం కదాచిదిహ నః కులం॥2॥

మయా చ సత్యవత్యా చ కృష్ణేన చ మహాత్మనా
సమవస్థాపితం భూయో యుష్మాసు కులతంతుషు॥3॥

వర్ధతే తదిదం పుత్ర కులం సాగరవద్యథా
తథా మయా విధాతవ్యం త్వయా చైవ విశేషతః॥4॥

శ్రూయతే యాదవీ కన్యా అనురూపా కులస్య నః
సుబలస్యాత్మజా చైవ తథా మద్రేశ్వరస్య చ॥5॥

కులీనా రూపవత్యశ్చ నాథవత్యశ్చ సర్వశః
ఉచితాశ్చైవ సంబంధే తేఽస్మాకం క్షత్రియర్షభాః॥6॥

మన్యే వరయితవ్యాస్తా ఇత్యహం ధీమతాం వర
సంతానార్థం కులస్యాస్య యద్వా విదుర మన్యసే॥7॥

విదుర ఉవాచ

భవాన్పితా భవాన్మాతా భవాన్నః పరమో గురుః
తస్మాత్స్వయం కులస్యాస్య విచార్య కురు యద్ధితం॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ శుశ్రావ విప్రేభ్యో గాంధారీం సుబలాత్మజాం
ఆరాధ్య వరదం దేవం భగనేత్రహరం హరం
గాంధారీ కిల పుత్రాణాం శతం లేభే వరం శుభా॥9॥

ఇతి శ్రుత్వా చ తత్త్వేన భీష్మః కురుపితామహః
తతో గాంధారరాజస్య ప్రేషయామాస భారత॥10॥

అచక్షురితి తత్రాసీత్సుబలస్య విచారణా
కులం ఖ్యాతిం చ వృత్తం చ బుద్ధ్వా తు ప్రసమీక్ష్య సః
దదౌ తాం ధృతరాష్ట్రాయ గాంధారీం ధర్మచారిణీం॥11॥

గాంధారీ త్వపి శుశ్రావ ధృతరాష్ట్రమచక్షుషం
ఆత్మానం దిత్సితం చాస్మై పిత్రా మాత్రా చ భారత॥12॥

తతః సా పట్టమాదాయ కృత్వా బహుగుణం శుభా
బబంధ నేత్రే స్వే రాజన్పతివ్రతపరాయణా
నాత్యశ్నీయాం పతిమహమిత్యేవం కృతనిశ్చయా॥13॥

తతో గాంధారరాజస్య పుత్రః శకునిరభ్యయాత్
స్వసారం పరయా లక్ష్మ్యా యుక్తామాదాయ కౌరవాన్॥14॥

దత్త్వా స భగినీం వీరో యథార్హం చ పరిచ్ఛదం
పునరాయాత్స్వనగరం భీష్మేణ ప్రతిపూజితః॥15॥

గాంధార్యపి వరారోహా శీలాచారవిచేష్టితైః
తుష్టిం కురూణాం సర్వేషాం జనయామాస భారత॥16॥

వృత్తేనారాధ్య తాన్సర్వాన్పతివ్రతపరాయణా
వాచాపి పురుషానన్యాన్సువ్రతా నాన్వకీర్తయత్॥17॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శూరో నామ యదుశ్రేష్ఠో వసుదేవపితాభవత్
తస్య కన్యా పృథా నామ రూపేణాసదృశీ భువి॥1॥

పైతృష్వసేయాయ స తామనపత్యాయ వీర్యవాన్
అగ్ర్యమగ్రే ప్రతిజ్ఞాయ స్వస్యాపత్యస్య వీర్యవాన్॥2॥

అగ్రజాతేతి తాం కన్యామగ్ర్యానుగ్రహకాంక్షిణే
ప్రదదౌ కుంతిభోజాయ సఖా సఖ్యే మహాత్మనే॥3॥

సా నియుక్తా పితుర్గేహే దేవతాతిథిపూజనే
ఉగ్రం పర్యచరద్ఘోరం బ్రాహ్మణం సంశితవ్రతం॥4॥

నిగూఢనిశ్చయం ధర్మే యం తం దుర్వాససం విదుః
తముగ్రం సంశితాత్మానం సర్వయత్నైరతోషయత్॥5॥

తస్యై స ప్రదదౌ మంత్రమాపద్ధర్మాన్వవేక్షయా
అభిచారాభిసంయుక్తమబ్రవీచ్చైవ తాం మునిః॥6॥

యం యం దేవం త్వమేతేన మంత్రేణావాహయిష్యసి
తస్య తస్య ప్రసాదేన పుత్రస్తవ భవిష్యతి॥7॥

తథోక్తా సా తు విప్రేణ తేన కౌతూహలాత్తదా
కన్యా సతీ దేవమర్కమాజుహావ యశస్వినీ॥8॥

సా దదర్శ తమాయాంతం భాస్కరం లోకభావనం
విస్మితా చానవద్యాంగీ దృష్ట్వా తన్మహదద్భుతం॥9॥

ప్రకాశకర్మా తపనస్తస్యాం గర్భం దధౌ తతః
అజీజనత్తతో వీరం సర్వశస్త్రభృతాం వరం
ఆముక్తకవచః శ్రీమాందేవగర్భః శ్రియావృతః॥10॥

సహజం కవచం బిభ్రత్కుండలోద్ద్యోతితాననః
అజాయత సుతః కర్ణః సర్వలోకేషు విశ్రుతః॥11॥

ప్రాదాచ్చ తస్యాః కన్యాత్వం పునః స పరమద్యుతిః
దత్త్వా చ దదతాం శ్రేష్ఠో దివమాచక్రమే తతః॥12॥

గూహమానాపచారం తం బంధుపక్షభయాత్తదా
ఉత్ససర్జ జలే కుంతీ తం కుమారం సలక్షణం॥13॥

తముత్సృష్టం తదా గర్భం రాధాభర్తా మహాయశాః
పుత్రత్వే కల్పయామాస సభార్యః సూతనందనః ॥14॥

నామధేయం చ చక్రాతే తస్య బాలస్య తావుభౌ
వసునా సహ జాతోఽయం వసుషేణో భవత్వితి ॥15॥

స వర్ధమానో బలవాన్సర్వాస్త్రేష్వాద్యతోఽభవత్
ఆ పృష్ఠతాపాదాదిత్యముపతస్థే స వీర్యవాన్ ॥16॥

యస్మిన్కాలే జపన్నాస్తే స వీరః సత్యసంగరః
నాదేయం బ్రాహ్మణేష్వాసీత్తస్మిన్కాలే మహాత్మనః ॥17॥

తమింద్రో బ్రాహ్మణో భూత్వా భిక్షార్థం భూతభావనః
కుండలే ప్రార్థయామాస కవచం చ మహాద్యుతిః ॥18॥

ఉత్కృత్య విమనాః స్వాంగాత్కవచం రుధిరస్రవం
కర్ణస్తు కుండలే ఛిత్త్వా ప్రాయచ్ఛత్స కృతాంజలిః ॥19॥

శక్తిం తస్మై దదౌ శక్రః విస్మితో వాక్యమబ్రవీత్
దేవాసురమనుష్యాణాం గంధర్వోరగరక్షసాం
యస్మై క్షేప్స్యసి రుష్టః సన్సోఽనయా న భవిష్యతి ॥20॥

పురా నామ తు తస్యాసీద్వసుషేణ ఇతి శ్రుతం
తతో వైకర్తనః కర్ణః కర్మణా తేన సోఽభవత్ ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

రూపసత్త్వగుణోపేతా ధర్మారామా మహావ్రతా
దుహితా కుంతిభోజస్య కృతే పిత్రా స్వయంవరే ॥1॥

సింహదంష్ట్రం గజస్కంధమృషభాక్షం మహాబలం
భూమిపాలసహస్రాణాం మధ్యే పాండుమవిందత ॥2॥

స తయా కుంతిభోజస్య దుహిత్రా కురునందనః
యుయుజేఽమితసౌభాగ్యః పౌలోమ్యా మఘవానివ ॥3॥

యాత్వా దేవవ్రతేనాపి మద్రాణాం పుటభేదనం
విశ్రుతా త్రిషు లోకేషు మాద్రీ మద్రపతేః సుతా ॥4॥

సర్వరాజసు విఖ్యాతా రూపేణాసదృశీ భువి
పాండోరర్థే పరిక్రీతా ధనేన మహతా తదా
వివాహం కారయామాస భీష్మః పాండోర్మహాత్మనః ॥5॥

సింహోరస్కం గజస్కంధమృషభాక్షం మనస్వినం
పాండుం దృష్ట్వా నరవ్యాఘ్రం వ్యస్మయంత నరా భువి ॥6॥

కృతోద్వాహస్తతః పాండుర్బలోత్సాహసమన్వితః
జిగీషమాణో వసుధాం యయౌ శత్రూననేకశః ॥7॥

పూర్వమాగస్కృతో గత్వా దశార్ణాః సమరే జితాః
పాండునా నరసింహేన కౌరవాణాం యశోభృతా ॥8॥

తతః సేనాముపాదాయ పాండుర్నానావిధధ్వజాం
ప్రభూతహస్త్యశ్వరథాం పదాతిగణసంకులాం ॥9॥

ఆగస్కృత్సర్వవీరాణాం వైరీ సర్వమహీభృతాం
గోప్తా మగధరాష్ట్రస్య దార్వో రాజగృహే హతః ॥10॥

తతః కోశం సమాదాయ వాహనాని బలాని చ
పాండునా మిథిలాం గత్వా విదేహాః సమరే జితాః ॥11॥

తథా కాశిషు సుహ్మేషు పుండ్రేషు భరతర్షభ
స్వబాహుబలవీర్యేణ కురూణామకరోద్యశః ॥12॥

తం శరౌఘమహాజ్వాలమస్త్రార్చిషమరిందమం
పాండుపావకమాసాద్య వ్యదహ్యంత నరాధిపాః ॥13॥

తే ససేనాః ససేనేన విధ్వంసితబలా నృపాః
పాండునా వశగాః కృత్వా కరకర్మసు యోజితాః ॥14॥

తేన తే నిర్జితాః సర్వే పృథివ్యాం సర్వపార్థివాః
తమేకం మేనిరే శూరం దేవేష్వివ పురందరం ॥15॥

తం కృతాంజలయః సర్వే ప్రణతా వసుధాధిపాః
ఉపాజగ్ముర్ధనం గృహ్య రత్నాని వివిధాని చ ॥16॥

మణిముక్తాప్రవాలం చ సువర్ణం రజతం తథా
గోరత్నాన్యశ్వరత్నాని రథరత్నాని కుంజరాన్ ॥17॥

ఖరోష్ట్రమహిషాంశ్చైవ యచ్చ కించిదజావికం
తత్సర్వం ప్రతిజగ్రాహ రాజా నాగపురాధిపః ॥18॥

తదాదాయ యయౌ పాండుః పునర్ముదితవాహనః
హర్షయిష్యన్స్వరాష్ట్రాణి పురం చ గజసాహ్వయం ॥19॥

శంతనో రాజసింహస్య భరతస్య చ ధీమతః
ప్రనష్టః కీర్తిజః శబ్దః పాండునా పునరుద్ధృతః ॥20॥

యే పురా కురురాష్ట్రాణి జహ్రుః కురుధనాని చ
తే నాగపురసింహేన పాండునా కరదాః కృతాః ॥21॥

ఇత్యభాషంత రాజానో రాజామాత్యాశ్చ సంగతాః
ప్రతీతమనసో హృష్టాః పౌరజానపదైః సహ ॥22॥

ప్రత్యుద్యయుస్తం సంప్రాప్తం సర్వే భీష్మపురోగమాః
తే నదూరమివాధ్వానం గత్వా నాగపురాలయాః
ఆవృతం దదృశుర్లోకం హృష్టా బహువిధైర్జనైః ॥23॥

నానాయానసమానీతై రత్నైరుచ్చావచైస్తథా
హస్త్యశ్వరథరత్నైశ్చ గోభిరుష్ట్రైరథావికైః
నాంతం దదృశురాసాద్య భీష్మేణ సహ కౌరవాః ॥24॥

సోఽభివాద్య పితుః పాదౌ కౌసల్యానందవర్ధనః
యథార్హం మానయామాస పౌరజానపదానపి ॥25॥

ప్రమృద్య పరరాష్ట్రాణి కృతార్థం పునరాగతం
పుత్రమాసాద్య భీష్మస్తు హర్షాదశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥26॥

స తూర్యశతసంఘానాం భేరీణాం చ మహాస్వనైః
హర్షయన్సర్వశః పౌరాన్వివేశ గజసాహ్వయం ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతః స్వబాహువిజితం ధనం
భీష్మాయ సత్యవత్యై చ మాత్రే చోపజహార సః ॥1॥

విదురాయ చ వై పాండుః ప్రేషయామాస తద్ధనం
సుహృదశ్చాపి ధర్మాత్మా ధనేన సమతర్పయత్॥2॥

తతః సత్యవతీం భీష్మః కౌసల్యాం చ యశస్వినీం
శుభైః పాండుజితై రత్నైస్తోషయామాస భారత॥3॥

ననంద మాతా కౌసల్యా తమప్రతిమతేజసం
జయంతమివ పౌలోమీ పరిష్వజ్య నరర్షభం॥4॥

తస్య వీరస్య విక్రాంతైః సహస్రశతదక్షిణైః
అశ్వమేధశతైరీజే ధృతరాష్ట్రో మహామఖైః॥5॥

సంప్రయుక్తశ్చ కుంత్యా చ మాద్ర్యా చ భరతర్షభ
జితతంద్రీస్తదా పాండుర్బభూవ వనగోచరః॥6॥

హిత్వా ప్రాసాదనిలయం శుభాని శయనాని చ
అరణ్యనిత్యః సతతం బభూవ మృగయాపరః॥7॥

స చరందక్షిణం పార్శ్వం రమ్యం హిమవతో గిరేః
ఉవాస గిరిపృష్ఠేషు మహాశాలవనేషు చ॥8॥

రరాజ కుంత్యా మాద్ర్యా చ పాండుః సహ వనే వసన్
కరేణ్వోరివ మధ్యస్థః శ్రీమాన్పౌరందరో గజః॥9॥

భారతం సహ భార్యాభ్యాం బాణఖడ్గధనుర్ధరం
విచిత్రకవచం వీరం పరమాస్త్రవిదం నృపం
దేవోఽయమిత్యమన్యంత చరంతం వనవాసినః॥10॥

తస్య కామాంశ్చ భోగాంశ్చ నరా నిత్యమతంద్రితాః
ఉపజహ్రుర్వనాంతేషు ధృతరాష్ట్రేణ చోదితాః॥11॥

అథ పారశవీం కన్యాం దేవకస్య మహీపతేః
రూపయౌవనసంపన్నాం స శుశ్రావాపగాసుతః॥12॥

తతస్తు వరయిత్వా తామానాయ్య పురుషర్షభః
వివాహం కారయామాస విదురస్య మహామతేః॥13॥

తస్యాం చోత్పాదయామాస విదురః కురునందనః
పుత్రాన్వినయసంపన్నానాత్మనః సదృశాన్గుణైః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పుత్రశతం జజ్ఞే గాంధార్యాం జనమేజయ
ధృతరాష్ట్రస్య వైశ్యాయామేకశ్చాపి శతాత్పరః॥1॥

పాండోః కుంత్యాం చ మాద్ర్యాం చ పంచ పుత్రా మహారథాః
దేవేభ్యః సమపద్యంత సంతానాయ కులస్య వై॥2॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం పుత్రశతం జజ్ఞే గాంధార్యాం ద్విజసత్తమ
కియతా చైవ కాలేన తేషామాయుశ్చ కిం పరం॥3॥

కథం చైకః స వైశ్యాయాం ధృతరాష్ట్రసుతోఽభవత్
కథం చ సదృశీం భార్యాం గాంధారీం ధర్మచారిణీం

ఆనుకూల్యే వర్తమానాం ధృతరాష్ట్రోఽత్యవర్తత ॥4॥

కథం చ శప్తస్య సతః పాండోస్తేన మహాత్మనా
సముత్పన్నా దైవతేభ్యః పంచ పుత్రా మహారథాః ॥5॥

ఏతద్విద్వన్యథావృత్తం విస్తరేణ తపోధన
కథయస్వ న మే తృప్తిః కథ్యమానేషు బంధుషు ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

క్షుచ్ఛ్రమాభిపరిగ్లానం ద్వైపాయనముపస్థితం
తోషయామాస గాంధారీ వ్యాసస్తస్యై వరం దదౌ ॥7॥

సా వవ్రే సదృశం భర్తుః పుత్రాణాం శతమాత్మనః
తతః కాలేన సా గర్భం ధృతరాష్ట్రాదథాగ్రహీత్ ॥8॥

సంవత్సరద్వయం తం తు గాంధారీ గర్భమాహితం
అప్రజా ధారయామాస తతస్తాం దుఃఖమావిశత్ ॥9॥

శ్రుత్వా కుంతీసుతం జాతం బాలార్కసమతేజసం
ఉదరస్యాత్మనః స్థైర్యముపలభ్యాన్వచింతయత్ ॥10॥

అజ్ఞాతం ధృతరాష్ట్రస్య యత్నేన మహతా తతః
సోదరం పాతయామాస గాంధారీ దుఃఖమూర్చ్ఛితా ॥11॥

తతో జజ్ఞే మాంసపేశీ లోహాష్ఠీలేవ సంహతా
ద్వివర్షసంభృతాం కుక్షౌ తాముత్స్రష్టుం ప్రచక్రమే ॥12॥

అథ ద్వైపాయనో జ్ఞాత్వా త్వరితః సముపాగమత్
తాం స మాంసమయీం పేశీం దదర్శ జపతాం వరః ॥13॥

తతోఽబ్రవీత్సౌబలేయీం కిమిదం తే చికీర్షితం
సా చాత్మనో మతం సత్యం శశంస పరమర్షయే ॥14॥

జ్యేష్ఠం కుంతీసుతం జాతం శ్రుత్వా రవిసమప్రభం
దుఃఖేన పరమేణేదముదరం పాతితం మయా ॥15॥

శతం చ కిల పుత్రాణాం వితీర్ణం మే త్వయా పురా
ఇయం చ మే మాంసపేశీ జాతా పుత్రశతాయ వై ॥16॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవమేతత్సౌబలేయి నైతజ్జాత్వన్యథా భవేత్
వితథం నోక్తపూర్వం మే స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా ॥17॥

ఘృతపూర్ణం కుండశతం క్షిప్రమేవ విధీయతాం
శీతాభిరద్భిరష్ఠీలామిమాం చ పరిషించత ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సా సిచ్యమానా అష్ఠీలా అభవచ్ఛతధా తదా
అంగుష్ఠపర్వమాత్రాణాం గర్భాణాం పృథగేవ తు ॥19॥

ఏకాధికశతం పూర్ణం యథాయోగం విశాం పతే
మాంసపేశ్యాస్తదా రాజన్క్రమశః కాలపర్యయాత్ ॥20॥

తతస్తాంస్తేషు కుండేషు గర్భానవదధే తదా
స్వనుగుప్తేషు దేశేషు రక్షాం చ వ్యదధాత్తతః॥21॥

శశాస చైవ భగవాన్కాలేనైతావతా పునః
విఘట్టనీయాన్యేతాని కుండానీతి స్మ సౌబలీం॥22॥

ఇత్యుక్త్వా భగవాన్వ్యాసస్తథా ప్రతివిధాయ చ
జగామ తపసే ధీమాన్హిమవంతం శిలోచ్చయం॥23॥

జజ్ఞే క్రమేణ చైతేన తేషాం దుర్యోధనో నృపః
జన్మతస్తు ప్రమాణేన జ్యేష్ఠో రాజా యుధిష్ఠిరః॥24॥

జాతమాత్రే సుతే తస్మింధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం
సమానీయ బహూన్విప్రాన్భీష్మం విదురమేవ చ॥25॥

యుధిష్ఠిరో రాజపుత్రో జ్యేష్ఠో నః కులవర్ధనః
ప్రాప్తః స్వగుణతో రాజ్యం న తస్మిన్వాచ్యమస్తి నః॥26॥

అయం త్వనంతరస్తస్మాదపి రాజా భవిష్యతి
ఏతద్ధి బ్రూత మే సత్యం యదత్ర భవితా ధ్రువం॥27॥

వాక్యస్యైతస్య నిధనే దిక్షు సర్వాసు భారత
క్రవ్యాదాః ప్రాణదన్ఘోరాః శివాశ్చాశివశంసినః॥28॥

లక్షయిత్వా నిమిత్తాని తాని ఘోరాణి సర్వశః
తేఽబ్రువన్బ్రాహ్మణా రాజన్విదురశ్చ మహామతిః॥29॥

వ్యక్తం కులాంతకరణో భవితైష సుతస్తవ
తస్య శాంతిః పరిత్యాగే పుష్ట్యా త్వపనయో మహాన్॥30॥

శతమేకోనమప్యస్తు పుత్రాణాం తే మహీపతే
ఏకేన కురు వై క్షేమం లోకస్య చ కులస్య చ॥31॥

త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్॥32॥

స తథా విదురేణోక్తస్తైశ్చ సర్వైర్ద్విజోత్తమైః
న చకార తథా రాజా పుత్రస్నేహసమన్వితః॥33॥

తతః పుత్రశతం సర్వం ధృతరాష్ట్రస్య పార్థివ
మాసమాత్రేణ సంజజ్ఞే కన్యా చైకా శతాధికా॥34॥

గాంధార్యాం క్లిశ్యమానాయాముదరేణ వివర్ధతా
ధృతరాష్ట్రం మహాబాహుం వైశ్యా పర్యచరత్కిల॥35॥

తస్మిన్సంవత్సరే రాజంధృతరాష్ట్రాన్మహాయశాః
జజ్ఞే ధీమాంస్తతస్తస్యాం యుయుత్సుః కరణో నృప॥36॥

ఏవం పుత్రశతం జజ్ఞే ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః
మహారథానాం వీరాణాం కన్యా చైకాథ దుఃశలా॥37॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

జ్యేష్ఠానుజ్యేష్ఠతాం తేషాం నామధేయాని చాభిభో
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాణామానుపూర్వ్యేణ కీర్తయ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

దుర్యోధనో యుయుత్సుశ్చ రాజందుఃశాసనస్తథా
దుఃసహో దుఃశలశ్చైవ జలసంధః సమః సహః॥2॥

విందానువిందౌ దుర్ధర్షః సుబాహుర్దుష్ప్రధర్షణః
దుర్మర్షణో దుర్ముఖశ్చ దుష్కర్ణః కర్ణ ఏవ చ॥3॥

వివింశతిర్వికర్ణశ్చ జలసంధః సులోచనః
చిత్రోపచిత్రౌ చిత్రాక్షశ్చారుచిత్రః శరాసనః॥4॥

దుర్మదో దుష్ప్రగాహశ్చ వివిత్సుర్వికటః సమః
ఊర్ణనాభః సునాభశ్చ తథా నందోపనందకౌ॥5॥

సేనాపతిః సుషేణశ్చ కుండోదరమహోదరౌ
చిత్రబాణశ్చిత్రవర్మా సువర్మా దుర్విమోచనః॥6॥

అయోబాహుర్మహాబాహుశ్చిత్రాంగశ్చిత్రకుండలః
భీమవేగో భీమబలో బలాకీ బలవర్ధనః॥7॥

ఉగ్రాయుధో భీమకర్మా కనకాయుర్దృఢాయుధః
దృఢవర్మా దృఢక్షత్రః సోమకీర్తిరనూదరః॥8॥

దృఢసంధో జరాసంధః సత్యసంధః సదఃసువాక్
ఉగ్రశ్రవా అశ్వసేనః సేనానీర్దుష్పరాజయః॥9॥

అపరాజితః పండితకో విశాలాక్షో దురావరః
దృఢహస్తః సుహస్తశ్చ వాతవేగసువర్చసౌ॥10॥

ఆదిత్యకేతుర్బహ్వాశీ నాగదంతోగ్రయాయినౌ
కవచీ నిషంగీ పాశీ చ దండధారో ధనుర్గ్రహః॥11॥

ఉగ్రో భీమరథో వీరో వీరబాహురలోలుపః
అభయో రౌద్రకర్మా చ తథా దృఢరథస్త్రయః॥12॥

అనాధృష్యః కుండభేదీ విరావీ దీర్ఘలోచనః
దీర్ఘబాహుర్మహాబాహుర్వ్యూఢోరుః కనకధ్వజః॥13॥

కుండాశీ విరజాశ్చైవ దుఃశలా చ శతాధికా
ఏతదేకశతం రాజన్కన్యా చైకా ప్రకీర్తితా॥14॥

నామధేయానుపూర్వ్యేణ విద్ధి జన్మక్రమం నృప
సర్వే త్వతిరథాః శూరాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥15॥

సర్వే వేదవిదశ్చైవ రాజశాస్త్రేషు కోవిదాః
సర్వే సంసర్గవిద్యాసు విద్యాభిజనశోభినః॥16॥

సర్వేషామనురూపాశ్చ కృతా దారా మహీపతే
ధృతరాష్ట్రేణ సమయే సమీక్ష్య విధివత్తదా॥17॥

దుఃశలాం సమయే రాజా సింధురాజాయ భారత
జయద్రథాయ ప్రదదౌ సౌబలానుమతే తదా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథితో ధార్తరాష్ట్రాణామార్షః సంభవ ఉత్తమః
అమానుషో మానుషాణాం భవతా బ్రహ్మవిత్తమ॥1॥

నామధేయాని చాప్యేషాం కథ్యమానాని భాగశః
త్వత్తః శ్రుతాని మే బ్రహ్మన్పాండవానాం తు కీర్తయ ||2||

తే హి సర్వే మహాత్మానో దేవరాజపరాక్రమాః
త్వయైవాంశావతరణే దేవభాగాః ప్రకీర్తితాః ||3||

తస్మాదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుమతిమానుషకర్మణాం
తేషామాజననం సర్వం వైశంపాయన కీర్తయ ||4||

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజా పాండుర్మహారణ్యే మృగవ్యాలనిషేవితే
వనే మైథునకాలస్థం దదర్శ మృగయూథపం ||5||

తతస్తాం చ మృగీం తం చ రుక్మపుంఖైః సుపత్రిభిః
నిర్బిభేద శరైస్తీక్ష్ణైః పాండుః పంచభిరాశుగైః ||6||

స చ రాజన్మహాతేజా ఋషిపుత్రస్తపోధనః
భార్యయా సహ తేజస్వీ మృగరూపేణ సంగతః ||7||

సంసక్తస్తు తయా మృగ్యా మానుషీమీరయన్గిరం
క్షణేన పతితో భూమౌ విలలాపాకులేంద్రియః ||8||

మృగ ఉవాచ

కామమన్యుపరీతాపి బుద్ధ్యంగరహితాపి చ
వర్జయంతి నృశంసాని పాపేష్వభిరతా నరాః ||9||

న విధిం గ్రసతే ప్రజ్ఞా ప్రజ్ఞాం తు గ్రసతే విధిః
విధిపర్యాగతానర్థాన్ప్రజ్ఞా న ప్రతిపద్యతే ||10||

శశ్వద్ధర్మాత్మనాం ముఖ్యే కులే జాతస్య భారత
కామలోభాభిభూతస్య కథం తే చలితా మతిః ||11||

పాండురువాచ

శత్రూణాం యా వధే వృత్తిః సా మృగాణాం వధే స్మృతా
రాజ్ఞాం మృగ న మాం మోహాత్త్వం గర్హయితుమర్హసి ||12||

అచ్ఛద్మనామాయయా చ మృగాణాం వధ ఇష్యతే
స ఏవ ధర్మో రాజ్ఞాం తు తద్విద్వాన్కిం ను గర్హసే ||13||

అగస్త్యః సత్రమాసీనశ్చచార మృగయామృషిః
ఆరణ్యాన్సర్వదైవత్యాన్మృగాన్ప్రోక్ష్య మహావనే ||14||

ప్రమాణదృష్టధర్మేణ కథమస్మాన్విగర్హసే
అగస్త్యస్యాభిచారేణ యుష్మాకం వై వపా హుతా ||15||

మృగ ఉవాచ

న రిపూన్వై సముద్దిశ్య విముంచంతి పురా శరాన్
రంధ్ర ఏషాం విశేషేణ వధకాలః ప్రశస్యతే ||16||

పాండురువాచ

ప్రమత్తమప్రమత్తం వా వివృతం ఘ్నంతి చౌజసా
ఉపాయైరిషుభిస్తీక్ష్ణైః కస్మాన్మృగ విగర్హసే||17||

మృగ ఉవాచ

నాహం ఘ్నంతం మృగాన్రాజన్విగర్హే ఆత్మకారణాత్
మైథునం తు ప్రతీక్ష్యం మే స్యాత్త్వయేహానృశంసతః||18||

సర్వభూతహితే కాలే సర్వభూతేప్సితే తథా
కో హి విద్వాన్మృగం హన్యాచ్చరంతం మైథునం వనే
పురుషార్థఫలం కాంతం యత్త్వయా వితథం కృతం||19||

పౌరవాణామృషీణాం చ తేషామక్లిష్టకర్మణాం
వంశే జాతస్య కౌరవ్య నానురూపమిదం తవ||20||

నృశంసం కర్మ సుమహత్సర్వలోకవిగర్హితం
అస్వర్గ్యమయశస్యం చ అధర్మిష్ఠం చ భారత||21||

స్త్రీభోగానాం విశేషజ్ఞః శాస్త్రధర్మార్థతత్త్వవిత్
నార్హస్త్వం సురసంకాశ కర్తుమస్వర్గ్యమీదృశం||22||

త్వయా నృశంసకర్తారః పాపాచారాశ్చ మానవాః
నిగ్రాహ్యాః పార్థివశ్రేష్ఠ త్రివర్గపరివర్జితాః||23||

కిం కృతం తే నరశ్రేష్ఠ నిఘ్నతో మామనాగసం
మునిం మూలఫలాహారం మృగవేషధరం నృప
వసమానమరణ్యేషు నిత్యం శమపరాయణం||24||

త్వయాహం హింసితో యస్మాత్తస్మాత్త్వామప్యసంశయం
ద్వయోర్నృశంసకర్తారమవశం కామమోహితం
జీవితాంతకరో భావ ఏవమేవాగమిష్యతి||25||

అహం హి కిందమో నామ తపసాప్రతిమో మునిః
వ్యపత్రపన్మనుష్యాణాం మృగ్యాం మైథునమాచరం||26||

మృగో భూత్వా మృగైః సార్ధం చరామి గహనే వనే
న తు తే బ్రహ్మహత్యేయం భవిష్యత్యవిజానతః
మృగరూపధరం హత్వా మామేవం కామమోహితం||27||

అస్య తు త్వం ఫలం మూఢ ప్రాప్స్యసీదృశమేవ హి
ప్రియయా సహ సంవాసం ప్రాప్య కామవిమోహితః
త్వమప్యస్యామవస్థాయాం ప్రేతలోకం గమిష్యసి||28||

అంతకాలే చ సంవాసం యయా గంతాసి కాంతయా
ప్రేతరాజవశం ప్రాప్తం సర్వభూతదురత్యయం
భక్త్యా మతిమతాం శ్రేష్ఠ సైవ త్వామనుయాస్యతి||29||

వర్తమానః సుఖే దుఃఖం యథాహం ప్రాపితస్త్వయా
తథా సుఖం త్వాం సంప్రాప్తం దుఃఖమభ్యాగమిష్యతి||30||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా సుదుఃఖార్తో జీవితాత్స వ్యయుజ్యత
మృగః పాండుశ్చ శోకార్తః క్షణేన సమపద్యత||31||

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం వ్యతీతమతిక్రమ్య రాజా స్వమివ బాంధవం
సభార్యః శోకదుఃఖార్తః పర్యదేవయదాతురః ॥1॥

పాండురువాచ

సతామపి కులే జాతాః కర్మణా బత దుర్గతిం
ప్రాప్నువంత్యకృతాత్మానః కామజాలవిమోహితాః ॥2॥

శశ్వద్ధర్మాత్మనా జాతో బాల ఏవ పితా మమ
జీవితాంతమనుప్రాప్తః కామాత్మైవేతి నః శ్రుతం ॥3॥

తస్య కామాత్మనః క్షేత్రే రాజ్ఞః సంయతవాగృషిః
కృష్ణద్వైపాయనః సాక్షాద్భగవాన్మామజీజనత్ ॥4॥

తస్యాద్య వ్యసనే బుద్ధిః సంజాతేయం మమాధమా
త్యక్తస్య దేవైరనయాన్మృగయాయాం దురాత్మనః ॥5॥

మోక్షమేవ వ్యవస్యామి బంధో హి వ్యసనం మహత్
సువృత్తిమనువర్తిష్యే తామహం పితురవ్యయాం
అతీవ తపసాత్మానం యోజయిష్యామ్యసంశయం ॥6॥

తస్మాదేకోఽహమేకాహమేకైకస్మిన్వనస్పతౌ
చరన్భైక్షం మునిర్ముండశ్చరిష్యామి మహీమిమాం ॥7॥

పాంసునా సమవచ్ఛన్నః శూన్యాగారప్రతిశ్రయః
వృక్షమూలనికేతో వా త్యక్తసర్వప్రియాప్రియః ॥8॥

న శోచన్న ప్రహృష్యంశ్చ తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః
నిరాశీర్నిర్నమస్కారో నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః ॥9॥

న చాప్యవహసన్కంచిన్న కుర్వన్భ్రుకుటీం క్వచిత్
ప్రసన్నవదనో నిత్యం సర్వభూతహితే రతః ॥10॥

జంగమాజంగమం సర్వమవిహింసంశ్చతుర్విధం
స్వాసు ప్రజాస్వివ సదా సమః ప్రాణభృతాం ప్రతి ॥11॥

ఏకకాలం చరన్భైక్షం కులాని ద్వే చ పంచ చ
అసంభవే వా భైక్షస్య చరన్ననశనాన్యపి ॥12॥

అల్పమల్పం యథాభోజ్యం పూర్వలాభేన జాతు చిత్
నిత్యం నాతిచరల్లాభే అలాభే సప్త పూరయన్ ॥13॥

వాస్యైకం తక్షతో బాహుం చందనేనైకముక్షతః
నాకల్యాణం న కల్యాణం ప్రధ్యాయన్నుభయోస్తయోః ॥14॥

న జిజీవిషువత్కించిన్న ముమూర్షువదాచరన్
మరణం జీవితం చైవ నాభినందన్న చ ద్విషన్ ॥15॥

యాః కాశ్చిజ్జీవతా శక్యాః కర్తుమభ్యుదయక్రియాః
తాః సర్వాః సమతిక్రమ్య నిమేషాదిష్వవస్థితః ॥16॥

తాసు సర్వాస్వవస్థాసు త్యక్తసర్వేంద్రియక్రియః
సంపరిత్యక్తధర్మాత్మా సునిర్ణిక్తాత్మకల్మషః ॥17॥

నిర్ముక్తః సర్వపాపేభ్యో వ్యతీతః సర్వవాగురాః
న వశే కస్యచిత్తిష్ఠన్సధర్మా మాతరిశ్వనః॥18॥

ఏతయా సతతం వృత్త్యా చరన్నేవంప్రకారయా
దేహం సంధారయిష్యామి నిర్భయం మార్గమాస్థితః॥19॥

నాహం శ్వాచరితే మార్గే అవీర్యకృపణోచితే
స్వధర్మాత్సతతాపేతే రమేయం వీర్యవర్జితః॥20॥

సత్కృతోఽసత్కృతో వాపి యోఽన్యాం కృపణచక్షుషా
ఉపైతి వృత్తిం కామాత్మా స శునాం వర్తతే పథి॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా సుదుఃఖార్తో నిఃశ్వాసపరమో నృపః
అవేక్షమాణః కుంతీం చ మాద్రీం చ సమభాషత॥22॥

కౌసల్యా విదురః క్షత్తా రాజా చ సహ బంధుభిః
ఆర్యా సత్యవతీ భీష్మస్తే చ రాజపురోహితాః॥23॥

బ్రాహ్మణాశ్చ మహాత్మానః సోమపాః సంశితవ్రతాః
పౌరవృద్ధాశ్చ యే తత్ర నివసంత్యస్మదాశ్రయాః
ప్రసాద్య సర్వే వక్తవ్యాః పాండుః ప్రవ్రజితో వనం॥24॥

నిశమ్య వచనం భర్తుర్వనవాసే ధృతాత్మనః
తత్సమం వచనం కుంతీ మాద్రీ చ సమభాషతాం॥25॥

అన్యేఽపి హ్యాశ్రమాః సంతి యే శక్యా భరతర్షభ
ఆవాభ్యాం ధర్మపత్నీభ్యాం సహ తప్త్వా తపో మహత్
త్వమేవ భవితా సార్థః స్వర్గస్యాపి న సంశయః॥26॥

ప్రణిధాయేంద్రియగ్రామం భర్తృలోకపరాయణే
త్యక్తకామసుఖే హ్యావాం తప్స్యావో విపులం తపః॥27॥

యది ఆవాం మహాప్రాజ్ఞ త్యక్ష్యసి త్వం విశాం పతే
అద్యైవావాం ప్రహాస్యావో జీవితం నాత్ర సంశయః॥28॥

పాండురువాచ

యది వ్యవసితం హ్యేతద్యువయోర్ధర్మసంహితం
స్వవృత్తిమనువర్త్స్యే తామహం పితురవ్యయాం॥29॥

త్యక్తగ్రామ్యసుఖాచారస్తప్యమానో మహత్తపః
వల్కలీ ఫలమూలాశీ చరిష్యామి మహావనే॥30॥

అగ్నిం జుహ్వన్నుభౌ కాలావుభౌ కాలావుపస్పృశన్
కృశః పరిమితాహారశ్చీరచర్మజటాధరః॥31॥

శీతవాతాతపసహః క్షుత్పిపాసాశ్రమాన్వితః
తపసా దుశ్చరేణేదం శరీరముపశోషయన్॥32॥

ఏకాంతశీలీ విమృశన్పక్వాపక్వేన వర్తయన్
పితౄందేవాంశ్చ వన్యేన వాగ్భిరద్భిశ్చ తర్పయన్॥33॥

వానప్రస్థజనస్యాపి దర్శనం కులవాసినాం
నాప్రియాణ్యాచరంజాతు కిం పునర్గ్రామవాసినాం॥34॥

ఏవమారణ్యశాస్త్రాణాముగ్రముగ్రతరం విధిం
కాంక్షమాణోఽహమాసిష్యే దేహస్యాస్య సమాపనాత్॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవముక్త్వా భార్యే తే రాజా కౌరవవంశజః
తతశ్చూడామణిం నిష్కమంగదే కుండలాని చ
వాసాంసి చ మహార్హాణి స్త్రీణామాభరణాని చ॥36॥

ప్రదాయ సర్వం విప్రేభ్యః పాండుః పునరభాషత
గత్వా నాగపురం వాచ్యం పాండుః ప్రవ్రజితో వనం॥37॥

అర్థం కామం సుఖం చైవ రతిం చ పరమాత్మికాం
ప్రతస్థే సర్వముత్సృజ్య సభార్యః కురుపుంగవః॥38॥

తతస్తస్యానుయాత్రాణి తే చైవ పరిచారకాః
శ్రుత్వా భరతసింహస్య వివిధాః కరుణా గిరః
భీమమార్తస్వరం కృత్వా హాహేతి పరిచుక్రుశుః॥39॥

ఉష్ణమశ్రు విముంచంతస్తం విహాయ మహీపతిం
యయుర్నాగపురం తూర్ణం సర్వమాదాయ తద్వచః॥40॥

శ్రుత్వా చ తేభ్యస్తత్సర్వం యథావృత్తం మహావనే
ధృతరాష్ట్రో నరశ్రేష్ఠః పాండుమేవాన్వశోచత॥41॥

రాజపుత్రస్తు కౌరవ్యః పాండుర్మూలఫలాశనః
జగామ సహ భార్యాభ్యాం తతో నాగసభం గిరిం॥42॥

స చైత్రరథమాసాద్య వారిషేణమతీత్య చ
హిమవంతమతిక్రమ్య ప్రయయౌ గంధమాదనం॥43॥

రక్ష్యమాణో మహాభూతైః సిద్ధైశ్చ పరమర్షిభిః
ఉవాస స తదా రాజా సమేషు విషమేషు చ॥44॥

ఇంద్రద్యుమ్నసరః ప్రాప్య హంసకూటమతీత్య చ
శతశృంగే మహారాజ తాపసః సమపద్యత॥45॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్రాపి తపసి శ్రేష్ఠే వర్తమానః స వీర్యవాన్
సిద్ధచారణసంఘానాం బభూవ ప్రియదర్శనః॥1॥

శుశ్రూషురనహంవాదీ సంయతాత్మా జితేంద్రియః
స్వర్గం గంతుం పరాక్రాంతః స్వేన వీర్యేణ భారత॥2॥

కేషాంచిదభవద్భ్రాతా కేషాంచిదభవత్సఖా
ఋషయస్త్వపరే చైనం పుత్రవత్పర్యపాలయన్॥3॥

స తు కాలేన మహతా ప్రాప్య నిష్కల్మషం తపః
బ్రహ్మర్షిసదృశః పాండుర్బభూవ భరతర్షభ॥4॥

స్వర్గపారం తితీర్షన్స శతశృంగాదుదఙ్ముఖః
ప్రతస్థే సహ పత్నీభ్యామబ్రువంస్తత్ర తాపసాః
ఉపర్యుపరి గచ్ఛంతః శైలరాజముదఙ్ముఖాః॥5॥

దృష్టవంతో గిరేరస్య దుర్గాందేశాన్బహూన్వయం
ఆక్రీడభూతాందేవానాం గంధర్వాప్సరసాం తథా॥6॥

ఉద్యానాని కుబేరస్య సమాని విషమాణి చ
మహానదీనితంబాంశ్చ దుర్గాంశ్చ గిరిగహ్వరాన్॥7॥

సంతి నిత్యహిమా దేశా నిర్వృక్షమృగపక్షిణః
సంతి కేచిన్మహావర్షా దుర్గాః కేచిద్దురాసదాః॥8॥

అతిక్రామేన్న పక్షీ యాన్కుత ఏవేతరే మృగాః
వాయురేకోఽతిగాద్యత్ర సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః॥9॥

గచ్ఛంత్యౌ శైలరాజేఽస్మిన్రాజపుత్ర్యౌ కథం త్విమే
న సీదేతామదుఃఖార్హే మా గమో భరతర్షభ॥10॥

పాండురువాచ

అప్రజస్య మహాభాగా న ద్వారం పరిచక్షతే
స్వర్గే తేనాభితప్తోఽహమప్రజస్తద్బ్రవీమి వః॥11॥

ఋణైశ్చతుర్భిః సంయుక్తా జాయంతే మనుజా భువి
పితృదేవర్షిమనుజదేయైః శతసహస్రశః॥12॥

ఏతాని తు యథాకాలం యో న బుధ్యతి మానవః
న తస్య లోకాః సంతీతి ధర్మవిద్భిః ప్రతిష్ఠితం॥13॥

యజ్ఞైశ్చ దేవాన్ప్రీణాతి స్వాధ్యాయతపసా మునీన్
పుత్రైః శ్రాద్ధైః పితౄంశ్చాపి ఆనృశంస్యేన మానవాన్॥14॥

ఋషిదేవమనుష్యాణాం పరిముక్తోఽస్మి ధర్మతః
పిత్ర్యాదృణాదనిర్ముక్తస్తేన తప్యే తపోధనాః॥15॥

దేహనాశే ధ్రువో నాశః పితౄణామేష నిశ్చయః
ఇహ తస్మాత్ప్రజాహేతోః ప్రజాయంతే నరోత్తమాః॥16॥

యథైవాహం పితుః క్షేత్రే సృష్టస్తేన మహాత్మనా
తథైవాస్మిన్మమ క్షేత్రే కథం వై సంభవేత్ప్రజా॥17॥

తాపసా ఊచుః

అస్తి వై తవ ధర్మాత్మన్విద్మ దేవోపమం శుభం
అపత్యమనఘం రాజన్వయం దివ్యేన చక్షుషా॥18॥

దైవదిష్టం నరవ్యాఘ్ర కర్మణేహోపపాదయ
అక్లిష్టం ఫలమవ్యగ్రో విందతే బుద్ధిమాన్నరః॥19॥

తస్మిందృష్టే ఫలే తాత ప్రయత్నం కర్తుమర్హసి
అపత్యం గుణసంపన్నం లబ్ధ్వా ప్రీతిమవాప్స్యసి॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా తాపసవచః పాండుశ్చింతాపరోఽభవత్
ఆత్మనో మృగశాపేన జానన్నుపహతాం క్రియాం॥21॥

సోఽబ్రవీద్విజనే కుంతీం ధర్మపత్నీం యశస్వినీం
అపత్యోత్పాదనే యోగమాపది ప్రసమర్థయన్॥22॥

అపత్యం నామ లోకేషు ప్రతిష్ఠా ధర్మసంహితా
ఇతి కుంతి విదుర్ధీరాః శాశ్వతం ధర్మమాదితః ||23||

ఇష్టం దత్తం తపస్తప్తం నియమశ్చ స్వనుష్ఠితః
సర్వమేవానపత్యస్య న పావనమిహోచ్యతే ||24||

సోఽహమేవం విదిత్వైతత్ప్రపశ్యామి శుచిస్మితే
అనపత్యః శుభాల్లోకాన్నావాప్స్యామీతి చింతయన్ ||25||

మృగాభిశాపాన్నష్టం మే ప్రజనం హ్యకృతాత్మనః
నృశంసకారిణో భీరు యథైవోపహతం తథా ||26||

ఇమే వై బంధుదాయాదాః షట్పుత్రా ధర్మదర్శనే
షడేవాబంధుదాయాదాః పుత్రాస్తాఞ్శృణు మే పృథే ||27||

స్వయంజాతః ప్రణీతశ్చ పరిక్రీతశ్చ యః సుతః
పౌనర్భవశ్చ కానీనః స్వైరిణ్యాం యశ్చ జాయతే ||28||

దత్తః క్రీతః కృత్రిమశ్చ ఉపగచ్ఛేత్స్వయం చ యః
సహోఢో జాతరేతాశ్చ హీనయోనిధృతశ్చ యః ||29||

పూర్వపూర్వతమాభావే మత్వా లిప్సేత వై సుతం
ఉత్తమాదవరాః పుంసః కాంక్షంతే పుత్రమాపది ||30||

అపత్యం ధర్మఫలదం శ్రేష్ఠం విందంతి సాధవః
ఆత్మశుక్రాదపి పృథే మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ||31||

తస్మాత్ప్రహేష్యామ్యద్య త్వాం హీనః ప్రజననాత్స్వయం
సదృశాచ్ఛ్రేయసో వా త్వం విద్ధ్యపత్యం యశస్విని ||32||

శృణు కుంతి కథాం చేమాం శారదండాయనీం ప్రతి
యా వీరపత్నీ గురుభిర్నియుక్తాపత్యజన్మని ||33||

పుష్పేణ ప్రయతా స్నాతా నిశి కుంతి చతుష్పథే
వరయిత్వా ద్విజం సిద్ధం హుత్వా పుంసవనేఽనలం ||34||

కర్మణ్యవసితే తస్మిన్సా తేనైవ సహావసత్
తత్ర త్రీంజనయామాస దుర్జయాదీన్మహారథాన్ ||35||

తథా త్వమపి కల్యాణి బ్రాహ్మణాత్తపసాధికాత్
మన్నియోగాద్యత క్షిప్రమపత్యోత్పాదనం ప్రతి ||36||

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తా మహారాజ కుంతీ పాండుమభాషత
కురూణామృషభం వీరం తదా భూమిపతిం పతిం ||1||

న మామర్హసి ధర్మజ్ఞ వక్తుమేవం కథంచన
ధర్మపత్నీమభిరతాం త్వయి రాజీవలోచన ||2||

త్వమేవ తు మహాబాహో మయ్యపత్యాని భారత
వీర వీర్యోపపన్నాని ధర్మతో జనయిష్యసి ||3||

స్వర్గం మనుజశార్దూల గచ్ఛేయం సహితా త్వయా
అపత్యాయ చ మాం గచ్ఛ త్వమేవ కురునందన ||4||

న హ్యహం మనసాప్యన్యం గచ్ఛేయం త్వదృతే నరం
త్వత్తః ప్రతివిశిష్టశ్చ కోఽన్యోఽస్తి భువి మానవః ||5||

ఇమాం చ తావద్ధర్మ్యాం త్వం పౌరాణీం శృణు మే కథాం
పరిశ్రుతాం విశాలాక్ష కీర్తయిష్యామి యామహం॥6॥

వ్యుషితాశ్వ ఇతి ఖ్యాతో బభూవ కిల పార్థివః
పురా పరమధర్మిష్ఠః పూరోర్వంశవివర్ధనః॥7॥

తస్మింశ్చ యజమానే వై ధర్మాత్మని మహాత్మని
ఉపాగమంస్తతో దేవాః సేంద్రాః సహ మహర్షిభిః॥8॥

అమాద్యదింద్రః సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః
వ్యుషితాశ్వస్య రాజర్షేస్తతో యజ్ఞే మహాత్మనః॥9॥

వ్యుషితాశ్వస్తతో రాజన్నతి మర్త్యాన్వ్యరోచత
సర్వభూతాన్యతి యథా తపనః శిశిరాత్యయే॥10॥

స విజిత్య గృహీత్వా చ నృపతీన్రాజసత్తమః
ప్రాచ్యానుదీచ్యాన్మధ్యాంశ్చ దక్షిణాత్యానకాలయత్॥11॥

అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే వ్యుషితాశ్వః ప్రతాపవాన్
బభూవ స హి రాజేంద్రో దశనాగబలాన్వితః॥12॥

అప్యత్ర గాథాం గాయంతి యే పురాణవిదో జనాః
వ్యుషితాశ్వః సముద్రాంతాం విజిత్యేమాం వసుంధరాం
అపాలయత్సర్వవర్ణాన్పితా పుత్రానివౌరసాన్॥13॥

యజమానో మహాయజ్ఞైర్బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ ధనం
అనంతరత్నాన్యాదాయ ఆజహార మహాక్రతూన్
సుషావ చ బహూన్సోమాన్సోమసంస్థాస్తతాన చ॥14॥

ఆసీత్కాక్షీవతీ చాస్య భార్యా పరమసంమతా
భద్రా నామ మనుష్యేంద్ర రూపేణాసదృశీ భువి॥15॥

కామయామాసతుస్తౌ తు పరస్పరమితి శ్రుతిః
స తస్యాం కామసంమత్తో యక్ష్మాణం సమపద్యత॥16॥

తేనాచిరేణ కాలేన జగామాస్తమివాంశుమాన్
తస్మిన్ప్రేతే మనుష్యేంద్రే భార్యాస్య భృశదుఃఖితా॥17॥

అపుత్రా పురుషవ్యాఘ్ర విలలాపేతి నః శ్రుతం
భద్రా పరమదుఃఖార్తా తన్నిబోధ నరాధిప॥18॥

నారీ పరమధర్మజ్ఞ సర్వా పుత్రవినాకృతా
పతిం వినా జీవతి యా న సా జీవతి దుఃఖితా॥19॥

పతిం వినా మృతం శ్రేయో నార్యాః క్షత్రియపుంగవ
త్వద్గతిం గంతుమిచ్ఛామి ప్రసీదస్వ నయస్వ మాం॥20॥

త్వయా హీనా క్షణమపి నాహం జీవితుముత్సహే
ప్రసాదం కురు మే రాజన్నితస్తూర్ణం నయస్వ మాం॥21॥

పృష్ఠతోఽనుగమిష్యామి సమేషు విషమేషు చ
త్వామహం నరశార్దూల గచ్ఛంతమనివర్తినం॥22॥

ఛాయేవానపగా రాజన్సతతం వశవర్తినీ
భవిష్యామి నరవ్యాఘ్ర నిత్యం ప్రియహితే రతా॥23॥

అద్య ప్రభృతి మాం రాజన్కష్టా హృదయశోషణాః
ఆధయోఽభిభవిష్యంతి త్వదృతే పుష్కరేక్షణ॥24॥

అభాగ్యయా మయా నూనం వియుక్తాః సహచారిణః
సంయోగా విప్రయుక్తా వా పూర్వదేహేషు పార్థివ॥25॥

తదిదం కర్మభిః పాపైః పూర్వదేహేషు సంచితం
దుఃఖం మామనుసంప్రాప్తం రాజంస్త్వద్విప్రయోగజం||26||

అద్య ప్రభృత్యహం రాజన్కుశప్రస్తరశాయినీ
భవిష్యామ్యసుఖావిష్టా త్వద్దర్శనపరాయణా||27||

దర్శయస్వ నరవ్యాఘ్ర సాధు మామసుఖాన్వితాం
దీనామనాథాం కృపణాం విలపంతీం నరేశ్వర||28||

ఏవం బహువిధం తస్యాం విలపంత్యాం పునః పునః
తం శవం సంపరిష్వజ్య వాక్కిలాంతర్హితాబ్రవీత్||29||

ఉత్తిష్ఠ భద్రే గచ్ఛ త్వం దదానీహ వరం తవ
జనయిష్యామ్యపత్యాని త్వయ్యహం చారుహాసిని||30||

ఆత్మీయే చ వరారోహే శయనీయే చతుర్దశీం
అష్టమీం వా ఋతుస్నాతా సంవిశేథా మయా సహ||31||

ఏవముక్తా తు సా దేవీ తథా చక్రే పతివ్రతా
యథోక్తమేవ తద్వాక్యం భద్రా పుత్రార్థినీ తదా||32||

సా తేన సుషువే దేవీ శవేన మనుజాధిప
త్రీఞ్శాల్వాంశ్చతురో మద్రాన్సుతాన్భరతసత్తమ||33||

తథా త్వమపి మయ్యేవ మనసా భరతర్షభ
శక్తో జనయితుం పుత్రాంస్తపోయోగబలాన్వయాత్||34||

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తయా రాజా తాం దేవీం పునరబ్రవీత్
ధర్మవిద్ధర్మసంయుక్తమిదం వచనముత్తమం||1||

ఏవమేతత్పురా కుంతి వ్యుషితాశ్వశ్చకార హ
యథా త్వయోక్తం కల్యాణి స హ్యాసీదమరోపమః||2||

అథ త్విమం ప్రవక్ష్యామి ధర్మం త్వేతం నిబోధ మే
పురాణమృషిభిర్దృష్టం ధర్మవిద్భిర్మహాత్మభిః||3||

అనావృతాః కిల పురా స్త్రియ ఆసన్వరాననే
కామచారవిహారిణ్యః స్వతంత్రాశ్చారులోచనే||4||

తాసాం వ్యుచ్చరమాణానాం కౌమారాత్సుభగే పతీన్
నాధర్మోఽభూద్వరారోహే స హి ధర్మః పురాభవత్||5||

తం చైవ ధర్మం పౌరాణం తిర్యగ్యోనిగతాః ప్రజాః
అద్యాప్యనువిధీయంతే కామద్వేషవివర్జితాః
పురాణదృష్టో ధర్మోఽయం పూజ్యతే చ మహర్షిభిః||6||

ఉత్తరేషు చ రంభోరు కురుష్వద్యాపి వర్తతే
స్త్రీణామనుగ్రహకరః స హి ధర్మః సనాతనః||7||

అస్మింస్తు లోకే నచిరాన్మర్యాదేయం శుచిస్మితే
స్థాపితా యేన యస్మాచ్చ తన్మే విస్తరతః శృణు||8||

బభూవోద్దాలకో నామ మహర్షిరితి నః శ్రుతం
శ్వేతకేతురితి ఖ్యాతః పుత్రస్తస్యాభవన్మునిః||9||

మర్యాదేయం కృతా తేన మానుషేష్వితి నః శ్రుతం
కోపాత్కమలపత్రాక్షి యదర్థం తన్నిబోధ మే||10||

శ్వేతకేతోః కిల పురా సమక్షం మాతరం పితుః
జగ్రాహ బ్రాహ్మణః పాణౌ గచ్ఛావ ఇతి చాబ్రవీత్||11||

ఋషిపుత్రస్తతః కోపం చకారామర్షితస్తదా
మాతరం తాం తథా దృష్ట్వా నీయమానాం బలాదివ||12||

క్రుద్ధం తం తు పితా దృష్ట్వా శ్వేతకేతుమువాచ హ
మా తాత కోపం కార్షీస్త్వమేష ధర్మః సనాతనః||13||

అనావృతా హి సర్వేషాం వర్ణానామంగనా భువి
యథా గావః స్థితాస్తాత స్వే స్వే వర్ణే తథా ప్రజాః||14||

ఋషిపుత్రోఽథ తం ధర్మం శ్వేతకేతుర్న చక్షమే
చకార చైవ మర్యాదామిమాం స్త్రీపుంసయోర్భువి||15||

మానుషేషు మహాభాగే న త్వేవాన్యేషు జంతుషు
తదా ప్రభృతి మర్యాదా స్థితేయమితి నః శ్రుతం||16||

వ్యుచ్చరంత్యాః పతిం నార్యా అద్య ప్రభృతి పాతకం
భ్రూణహత్యాకృతం పాపం భవిష్యత్యసుఖావహం||17||

భార్యాం తథా వ్యుచ్చరతః కౌమారీం బ్రహ్మచారిణీం
పతివ్రతామేతదేవ భవితా పాతకం భువి||18||

పత్యా నియుక్తా యా చైవ పత్న్యపత్యార్థమేవ చ
న కరిష్యతి తస్యాశ్చ భవిష్యత్యేతదేవ హి||19||

ఇతి తేన పురా భీరు మర్యాదా స్థాపితా బలాత్
ఉద్దాలకస్య పుత్రేణ ధర్మ్యా వై శ్వేతకేతునా||20||

సౌదాసేన చ రంభోరు నియుక్తాపత్యజన్మని
మదయంతీ జగామర్షిం వసిష్ఠమితి నః శ్రుతం||21||

తస్మాల్లేభే చ సా పుత్రమశ్మకం నామ భామినీ
భార్యా కల్మాషపాదస్య భర్తుః ప్రియచికీర్షయా||22||

అస్మాకమపి తే జన్మ విదితం కమలేక్షణే
కృష్ణద్వైపాయనాద్భీరు కురూణాం వంశవృద్ధయే||23||

అత ఏతాని సర్వాణి కారణాని సమీక్ష్య వై
మమైతద్వచనం ధర్మ్యం కర్తుమర్హస్యనిందితే||24||

ఋతావృతౌ రాజపుత్రి స్త్రియా భర్తా యతవ్రతే
నాతివర్తవ్య ఇత్యేవం ధర్మం ధర్మవిదో విదుః||25||

శేషేష్వన్యేషు కాలేషు స్వాతంత్ర్యం స్త్రీ కిలార్హతి
ధర్మమేతం జనాః సంతః పురాణం పరిచక్షతే||26||

భర్తా భార్యాం రాజపుత్రి ధర్మ్యం వాధర్మ్యమేవ వా
యద్బ్రూయాత్తత్తథా కార్యమితి ధర్మవిదో విదుః||27||

విశేషతః పుత్రగృద్ధీ హీనః ప్రజననాత్స్వయం
యథాహమనవద్యాంగి పుత్రదర్శనలాలసః||28||

తథా రక్తాంగులితలః పద్మపత్రనిభః శుభే
ప్రసాదార్థం మయా తేఽయం శిరస్యభ్యుద్యతోఽఞ్జలిః||29||

మన్నియోగాత్సుకేశాంతే ద్విజాతేస్తపసాధికాత్
పుత్రాన్గుణసమాయుక్తానుత్పాదయితుమర్హసి

త్వత్కృతేఽహం పృథుశ్రోణి గచ్ఛేయం పుత్రిణాం గతిం ||30||

ఏవముక్తా తతః కుంతీ పాండుం పరపురంజయం
ప్రత్యువాచ వరారోహా భర్తుః ప్రియహితే రతా ||31||

పితృవేశ్మన్యహం బాలా నియుక్తాతిథిపూజనే
ఉగ్రం పర్యచరం తత్ర బ్రాహ్మణం సంశితవ్రతం ||32||

నిగూఢనిశ్చయం ధర్మే యం తం దుర్వాససం విదుః
తమహం సంశితాత్మానం సర్వయత్నైరతోషయం ||33||

స మేఽభిచారసంయుక్తమాచష్ట భగవాన్వరం
మంత్రగ్రామం చ మే ప్రాదాదబ్రవీచ్చైవ మామిదం ||34||

యం యం దేవం త్వమేతేన మంత్రేణావాహయిష్యసి
అకామో వా సకామో వా స తే వశముపైష్యతి ||35||

ఇత్యుక్తాహం తదా తేన పితృవేశ్మని భారత
బ్రాహ్మణేన వచస్తథ్యం తస్య కాలోఽయమాగతః ||36||

అనుజ్ఞాతా త్వయా దేవమాహ్వయేయమహం నృప
తేన మంత్రేణ రాజర్షే యథా స్యాన్నౌ ప్రజా విభో ||37||

ఆవాహయామి కం దేవం బ్రూహి తత్త్వవిదాం వర
త్వత్తోఽనుజ్ఞాప్రతీక్షాం మాం విద్ధ్యస్మిన్కర్మణి స్థితాం ||38||

పాండురువాచ

అద్యైవ త్వం వరారోహే ప్రయతస్వ యథావిధి
ధర్మమావాహయ శుభే స హి దేవేషు పుణ్యభాక్ ||39||

అధర్మేణ న నో ధర్మః సంయుజ్యేత కథంచన
లోకశ్చాయం వరారోహే ధర్మోఽయమితి మంస్యతే ||40||

ధార్మికశ్చ కురూణాం స భవిష్యతి న సంశయః
దత్తస్యాపి చ ధర్మేణ నాధర్మే రంస్యతే మనః ||41||

తస్మాద్ధర్మం పురస్కృత్య నియతా త్వం శుచిస్మితే
ఉపచారాభిచారాభ్యాం ధర్మమారాధయస్వ వై ||42||

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తథోక్తా తథేత్యుక్త్వా తేన భర్త్రా వరాంగనా
అభివాద్యాభ్యనుజ్ఞాతా ప్రదక్షిణమవర్తత ||43||

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సంవత్సరాహితే గర్భే గాంధార్యా జనమేజయ
ఆహ్వయామాస వై కుంతీ గర్భార్థం ధర్మమచ్యుతం ||1||

సా బలిం త్వరితా దేవీ ధర్మాయోపజహార హ
జజాప జప్యం విధివద్దత్తం దుర్వాససా పురా ||2||

సంగమ్య సా తు ధర్మేణ యోగమూర్తిధరేణ వై
లేభే పుత్రం వరారోహా సర్వప్రాణభృతాం వరం॥3॥

ఐంద్రే చంద్రసమాయుక్తే ముహూర్తేఽభిజితేఽష్టమే
దివా మధ్యగతే సూర్యే తిథౌ పుణ్యేఽభిపూజితే॥4॥

సమృద్ధయశసం కుంతీ సుషావ సమయే సుతం
జాతమాత్రే సుతే తస్మిన్వాగువాచాశరీరిణీ॥5॥

ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో భవిష్యతి న సంశయః
యుధిష్ఠిర ఇతి ఖ్యాతః పాండోః ప్రథమజః సుతః॥6॥

భవితా ప్రథితో రాజా త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
యశసా తేజసా చైవ వృత్తేన చ సమన్వితః॥7॥

ధార్మికం తం సుతం లబ్ధ్వా పాండుస్తాం పునరబ్రవీత్
ప్రాహుః క్షత్రం బలజ్యేష్ఠం బలజ్యేష్ఠం సుతం వృణు॥8॥

తతస్తథోక్తా పత్యా తు వాయుమేవాజుహావ సా
తస్మాజ్జజ్ఞే మహాబాహుర్భీమో భీమపరాక్రమః॥9॥

తమప్యతిబలం జాతం వాగభ్యవదదచ్యుతం
సర్వేషాం బలినాం శ్రేష్ఠో జాతోఽయమితి భారత॥10॥

ఇదమత్యద్భుతం చాసీజ్జాతమాత్రే వృకోదరే
యదంకాత్పతితో మాతుః శిలాం గాత్రైరచూర్ణయత్॥11॥

కుంతీ వ్యాఘ్రభయోద్విగ్నా సహసోత్పతితా కిల
నాన్వబుధ్యత సంసుప్తముత్సంగే స్వే వృకోదరం॥12॥

తతః స వజ్రసంఘాతః కుమారోఽభ్యపతద్గిరౌ
పతతా తేన శతధా శిలా గాత్రైర్విచూర్ణితా
తాం శిలాం చూర్ణితాం దృష్ట్వా పాండుర్విస్మయమాగమత్॥13॥

యస్మిన్నహని భీమస్తు జజ్ఞే భరతసత్తమ
దుర్యోధనోఽపి తత్రైవ ప్రజజ్ఞే వసుధాధిప॥14॥

జాతే వృకోదరే పాండురిదం భూయోఽన్వచింతయత్
కథం ను మే వరః పుత్రో లోకశ్రేష్ఠో భవేదితి॥15॥

దైవే పురుషకారే చ లోకోఽయం హి ప్రతిష్ఠితః
తత్ర దైవం తు విధినా కాలయుక్తేన లభ్యతే॥16॥

ఇంద్రో హి రాజా దేవానాం ప్రధాన ఇతి నః శ్రుతం
అప్రమేయబలోత్సాహో వీర్యవానమితద్యుతిః॥17॥

తం తోషయిత్వా తపసా పుత్రం లప్స్యే మహాబలం
యం దాస్యతి స మే పుత్రం స వరీయాన్భవిష్యతి
కర్మణా మనసా వాచా తస్మాత్తప్స్యే మహత్తపః॥18॥

తతః పాండుర్మహాతేజా మంత్రయిత్వా మహర్షిభిః
దిదేశ కుంత్యాః కౌరవ్యో వ్రతం సాంవత్సరం శుభం॥19॥

ఆత్మనా చ మహాబాహురేకపాదస్థితోఽభవత్
ఉగ్రం స తప ఆతస్థే పరమేణ సమాధినా॥20॥

ఆరిరాధయిషుర్దేవం త్రిదశానాం తమీశ్వరం
సూర్యేణ సహ ధర్మాత్మా పర్యవర్తత భారత॥21॥

తం తు కాలేన మహతా వాసవః ప్రత్యభాషత
పుత్రం తవ ప్రదాస్యామి త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం॥22॥

దేవానాం బ్రాహ్మణానాం చ సుహృదాం చార్థసాధకం
సుతం తేఽగ్ర్యం ప్రదాస్యామి సర్వామిత్రవినాశనం॥23॥

ఇత్యుక్తః కౌరవో రాజా వాసవేన మహాత్మనా
ఉవాచ కుంతీం ధర్మాత్మా దేవరాజవచః స్మరన్॥24॥

నీతిమంతం మహాత్మానమాదిత్యసమతేజసం
దురాధర్షం క్రియావంతమతీవాద్భుతదర్శనం॥25॥

పుత్రం జనయ సుశ్రోణి ధామ క్షత్రియతేజసాం
లబ్ధః ప్రసాదో దేవేంద్రాత్తమాహ్వాయ శుచిస్మితే॥26॥

ఏవముక్తా తతః శక్రమాజుహావ యశస్వినీ
అథాజగామ దేవేంద్రో జనయామాస చార్జునం॥27॥

జాతమాత్రే కుమారే తు వాగువాచాశరీరిణీ
మహాగంభీరనిర్ఘోషా నభో నాదయతీ తదా॥28॥

కార్తవీర్యసమః కుంతి శిబితుల్యపరాక్రమః
ఏష శక్ర ఇవాజేయో యశస్తే ప్రథయిష్యతి॥29॥

అదిత్యా విష్ణునా ప్రీతిర్యథాభూదభివర్ధితా
తథా విష్ణుసమః ప్రీతిం వర్ధయిష్యతి తేఽర్జునః॥30॥

ఏష మద్రాన్వశే కృత్వా కురూంశ్చ సహ కేకయైః
చేదికాశికరూషాంశ్చ కురులక్ష్మ సుధాస్యతి॥31॥

ఏతస్య భుజవీర్యేణ ఖాండవే హవ్యవాహనః
మేదసా సర్వభూతానాం తృప్తిం యాస్యతి వై పరాం॥32॥

గ్రామణీశ్చ మహీపాలానేష జిత్వా మహాబలః
భ్రాతృభిః సహితో వీరస్త్రీన్మేధానాహరిష్యతి॥33॥

జామదగ్న్యసమః కుంతి విష్ణుతుల్యపరాక్రమః
ఏష వీర్యవతాం శ్రేష్ఠో భవిష్యత్యపరాజితః॥34॥

తథా దివ్యాని చాస్త్రాణి నిఖిలాన్యాహరిష్యతి
విప్రనష్టాం శ్రియం చాయమాహర్తా పురుషర్షభః॥35॥

ఏతామత్యద్భుతాం వాచం కుంతీపుత్రస్య సూతకే
ఉక్తవాన్వాయురాకాశే కుంతీ శుశ్రావ చాస్య తాం॥36॥

వాచముచ్చారితాముచ్చైస్తాం నిశమ్య తపస్వినాం
బభూవ పరమో హర్షః శతశృంగనివాసినాం॥37॥

తథా దేవఋషీణాం చ సేంద్రాణాం చ దివౌకసాం
ఆకాశే దుందుభీనాం చ బభూవ తుములః స్వనః॥38॥

ఉదతిష్ఠన్మహాఘోషః పుష్పవృష్టిభిరావృతః
సమవేత్య చ దేవానాం గణాః పార్థమపూజయన్॥39॥

కాద్రవేయా వైనతేయా గంధర్వాప్సరసస్తథా
ప్రజానాం పతయః సర్వే సప్త చైవ మహర్షయః॥40॥

భరద్వాజః కశ్యపో గౌతమశ్చ; విశ్వామిత్రో జమదగ్నిర్వసిష్ఠః
యశ్చోదితో భాస్కరేఽభూత్ప్రనష్టే; సోఽప్యత్రాత్రిర్భగవానాజగామ॥41॥

మరీచిరంగిరాశ్చైవ పులస్త్యః పులహః క్రతుః
దక్షః ప్రజాపతిశ్చైవ గంధర్వాప్సరసస్తథా॥42॥

దివ్యమాల్యాంబరధరాః సర్వాలంకారభూషితాః
ఉపగాయంతి బీభత్సుముపనృత్యంతి చాప్సరాః

గంధర్వైః సహితః శ్రీమాన్ప్రాగాయత చ తుంబురుః॥43॥

భీమసేనోగ్రసేనౌ చ ఊర్ణాయురనఘస్తథా
గోపతిర్ధృతరాష్ట్రశ్చ సూర్యవర్చాశ్చ సప్తమః॥44॥

యుగపస్తృణపః కార్ష్ణిర్నందిశ్చిత్రరథస్తథా
త్రయోదశః శాలిశిరాః పర్జన్యశ్చ చతుర్దశః॥45॥

కలిః పంచదశశ్చాత్ర నారదశ్చైవ షోడశః
సద్వా బృహద్వా బృహకః కరాలశ్చ మహాయశాః॥46॥

బ్రహ్మచారీ బహుగుణః సుపర్ణశ్చేతి విశ్రుతః
విశ్వావసుర్భుమన్యుశ్చ సుచంద్రో దశమస్తథా॥47॥

గీతమాధుర్యసంపన్నౌ విఖ్యాతౌ చ హహాహుహూ
ఇత్యేతే దేవగంధర్వా జగుస్తత్ర నరర్షభం॥48॥

తథైవాప్సరసో హృష్టాః సర్వాలంకారభూషితాః
ననృతుర్వై మహాభాగా జగుశ్చాయతలోచనాః॥49॥

అనూనా చానవద్యా చ ప్రియముఖ్యా గుణావరా
అద్రికా చ తథా సాచీ మిశ్రకేశీ అలంబుసా॥50॥

మరీచిః శిచుకా చైవ విద్యుత్పర్ణా తిలోత్తమా
అగ్నికా లక్షణా క్షేమా దేవీ రంభా మనోరమా॥51॥

అసితా చ సుబాహుశ్చ సుప్రియా సువపుస్తథా
పుండరీకా సుగంధా చ సురథా చ ప్రమాథినీ॥52॥

కామ్యా శారద్వతీ చైవ ననృతుస్తత్ర సంఘశః
మేనకా సహజన్యా చ పర్ణికా పుంజికస్థలా॥53॥

క్రతుస్థలా ఘృతాచీ చ విశ్వాచీ పూర్వచిత్త్యపి
ఉమ్లోచేత్యభివిఖ్యాతా ప్రమ్లోచేతి చ తా దశ
ఉర్వశ్యేకాదశీత్యేతా జగురాయతలోచనాః॥54॥

ధాతార్యమా చ మిత్రశ్చ వరుణోంఽశో భగస్తథా
ఇంద్రో వివస్వాన్పూషా చ త్వష్టా చ సవితా తథా॥55॥

పర్జన్యశ్చైవ విష్ణుశ్చ ఆదిత్యాః పావకార్చిషః
మహిమానం పాండవస్య వర్ధయంతోఽమ్బరే స్థితాః॥56॥

మృగవ్యాధశ్చ శర్వశ్చ నిరృతిశ్చ మహాయశాః
అజైకపాదహిర్బుధ్న్యః పినాకీ చ పరంతపః॥57॥

దహనోఽథేశ్వరశ్చైవ కపాలీ చ విశాం పతే
స్థాణుర్భవశ్చ భగవాన్రుద్రాస్తత్రావతస్థిరే॥58॥

అశ్వినౌ వసవశ్చాష్టౌ మరుతశ్చ మహాబలాః
విశ్వేదేవాస్తథా సాధ్యాస్తత్రాసన్పరిసంస్థితాః॥59॥

కర్కోటకోఽథ శేషశ్చ వాసుకిశ్చ భుజంగమః
కచ్ఛపశ్చాపకుండశ్చ తక్షకశ్చ మహోరగః॥60॥

ఆయయుస్తేజసా యుక్తా మహాక్రోధా మహాబలాః
ఏతే చాన్యే చ బహవస్తత్ర నాగా వ్యవస్థితాః॥61॥

తార్క్ష్యశ్చారిష్టనేమిశ్చ గరుడశ్చాసితధ్వజః
అరుణశ్చారుణిశ్చైవ వైనతేయా వ్యవస్థితాః॥62॥

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం విస్మితా మునిసత్తమాః
అధికాం స్మ తతో వృత్తిమవర్తన్పాండవాన్ప్రతి॥63॥

పాండుస్తు పునరేవైనాం పుత్రలోభాన్మహాయశాః
ప్రాహిణోద్దర్శనీయాంగీం కుంతీ త్వేనమథాబ్రవీత్॥64॥

నాతశ్చతుర్థం ప్రసవమాపత్స్వపి వదంత్యుత
అతః పరం చారిణీ స్యాత్పంచమే బంధకీ భవేత్॥65॥

స త్వం విద్వంధర్మమిమం బుద్ధిగమ్యం కథం ను మాం
అపత్యార్థం సముత్క్రమ్య ప్రమాదాదివ భాషసే॥66॥

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కుంతీపుత్రేషు జాతేషు ధృతరాష్ట్రాత్మజేషు చ
మద్రరాజసుతా పాండుం రహో వచనమబ్రవీత్॥1॥

న మేఽస్తి త్వయి సంతాపో విగుణేఽపి పరంతప
నావరత్వే వరార్హాయాః స్థిత్వా చానఘ నిత్యదా॥2॥

గాంధార్యాశ్చైవ నృపతే జాతం పుత్రశతం తథా
శ్రుత్వా న మే తథా దుఃఖమభవత్కురునందన॥3॥

ఇదం తు మే మహద్దుఃఖం తుల్యతాయామపుత్రతా
దిష్ట్యా త్విదానీం భర్తుర్మే కుంత్యామప్యస్తి సంతతిః॥4॥

యది త్వపత్యసంతానం కుంతిరాజసుతా మయి
కుర్యాదనుగ్రహో మే స్యాత్తవ చాపి హితం భవేత్॥5॥

స్తంభో హి మే సపత్నీత్వాద్వక్తుం కుంతిసుతాం ప్రతి
యది తు త్వం ప్రసన్నో మే స్వయమేనాం ప్రచోదయ॥6॥

పాండురువాచ

మమాప్యేష సదా మాద్రి హృద్యర్థః పరివర్తతే
న తు త్వాం ప్రసహే వక్తుమిష్టానిష్టవివక్షయా॥7॥

తవ త్విదం మతం జ్ఞాత్వా ప్రయతిష్యామ్యతః పరం
మన్యే ధ్రువం మయోక్తా సా వచో మే ప్రతిపత్స్యతే॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కుంతీం పునః పాండుర్వివిక్త ఇదమబ్రవీత్
కులస్య మమ సంతానం లోకస్య చ కురు ప్రియం॥9॥

మమ చాపిండనాశాయ పూర్వేషామపి చాత్మనః
మత్ప్రియార్థం చ కల్యాణి కురు కల్యాణముత్తమం॥10॥

యశసోఽర్థాయ చైవ త్వం కురు కర్మ సుదుష్కరం
ప్రాప్యాధిపత్యమింద్రేణ యజ్ఞైరిష్టం యశోర్థినా॥11॥

తథా మంత్రవిదో విప్రాస్తపస్తప్త్వా సుదుష్కరం
గురూనభ్యుపగచ్ఛంతి యశసోఽర్థాయ భామిని॥12॥

తథా రాజర్షయః సర్వే బ్రాహ్మణాశ్చ తపోధనాః
చక్రురుచ్చావచం కర్మ యశసోఽర్థాయ దుష్కరం॥13॥

సా త్వం మాద్రీం ప్లవేనేవ తారయేమామనిందితే
అపత్యసంవిభాగేన పరాం కీర్తిమవాప్నుహి ||14||

ఏవముక్తాబ్రవీన్మాద్రీం సకృచ్చింతయ దైవతం
తస్మాత్తే భవితాపత్యమనురూపమసంశయం ||15||

తతో మాద్రీ విచార్యైవ జగామ మనసాశ్వినౌ
తావాగమ్య సుతౌ తస్యాం జనయామాసతుర్యమౌ ||16||

నకులం సహదేవం చ రూపేణాప్రతిమౌ భువి
తథైవ తావపి యమౌ వాగువాచాశరీరిణీ ||17||

రూపసత్త్వగుణోపేతావేతావన్యాంజనానతి
భాసతస్తేజసాత్యర్థం రూపద్రవిణసంపదా ||18||

నామాని చక్రిరే తేషాం శతశృంగనివాసినః
భక్త్యా చ కర్మణా చైవ తథాశీర్భిర్విశాం పతే ||19||

జ్యేష్ఠం యుధిష్ఠిరేత్యాహుర్భీమసేనేతి మధ్యమం
అర్జునేతి తృతీయం చ కుంతీపుత్రానకల్పయన్ ||20||

పూర్వజం నకులేత్యేవం సహదేవేతి చాపరం
మాద్రీపుత్రావకథయంస్తే విప్రాః ప్రీతమానసాః
అనుసంవత్సరం జాతా అపి తే కురుసత్తమాః ||21||

కుంతీమథ పునః పాండుర్మాద్ర్యర్థే సమచోదయత్
తమువాచ పృథా రాజన్రహస్యుక్తా సతీ సదా ||22||

ఉక్తా సకృద్ద్వంద్వమేషా లేభే తేనాస్మి వంచితా
బిభేమ్యస్యాః పరిభవాన్నారీణాం గతిరీదృశీ ||23||

నాజ్ఞాసిషమహం మూఢా ద్వంద్వాహ్వానే ఫలద్వయం
తస్మాన్నాహం నియోక్తవ్యా త్వయైషోఽస్తు వరో మమ ||24||

ఏవం పాండోః సుతాః పంచ దేవదత్తా మహాబలాః
సంభూతాః కీర్తిమంతస్తే కురువంశవివర్ధనాః ||25||

శుభలక్షణసంపన్నాః సోమవత్ప్రియదర్శనాః
సింహదర్పా మహేష్వాసాః సింహవిక్రాంతగామినః
సింహగ్రీవా మనుష్యేంద్రా వవృధుర్దేవవిక్రమాః ||26||

వివర్ధమానాస్తే తత్ర పుణ్యే హైమవతే గిరౌ
విస్మయం జనయామాసుర్మహర్షీణాం సమేయుషాం ||27||

తే చ పంచ శతం చైవ కురువంశవివర్ధనాః
సర్వే వవృధురల్పేన కాలేనాప్స్వివ నీరజాః ||28||

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దర్శనీయాంస్తతః పుత్రాన్పాండుః పంచ మహావనే
తాన్పశ్యన్పర్వతే రేమే స్వబాహుబలపాలితాన్ ||1||

సుపుష్పితవనే కాలే కదాచిన్మధుమాధవే
భూతసంమోహనే రాజా సభార్యో వ్యచరద్వనం ||2||

పలాశైస్తిలకైశ్చూతైశ్చంపకైః పారిభద్రకైః
అన్యైశ్చ బహుభిర్వృక్షైః ఫలపుష్పసమృద్ధిభిః ||3||

జలస్థానైశ్చ వివిధైః పద్మినీభిశ్చ శోభితం
పాండోర్వనం తు సంప్రేక్ష్య ప్రజజ్ఞే హృది మన్మథః॥4॥

ప్రహృష్టమనసం తత్ర విహరంతం యథామరం
తం మాద్ర్యనుజగామైకా వసనం బిభ్రతీ శుభం॥5॥

సమీక్షమాణః స తు తాం వయఃస్థాం తనువాససం
తస్య కామః ప్రవవృధే గహనేఽగ్నిరివోత్థితః॥6॥

రహస్యాత్మసమాం దృష్ట్వా రాజా రాజీవలోచనాం
న శశాక నియంతుం తం కామం కామబలాత్కృతః॥7॥

తత ఏనాం బలాద్రాజా నిజగ్రాహ రహోగతాం
వార్యమాణస్తయా దేవ్యా విస్ఫురంత్యా యథాబలం॥8॥

స తు కామపరీతాత్మా తం శాపం నాన్వబుధ్యత
మాద్రీం మైథునధర్మేణ గచ్ఛమానో బలాదివ॥9॥

జీవితాంతాయ కౌరవ్యో మన్మథస్య వశం గతః
శాపజం భయముత్సృజ్య జగామైవ బలాత్ప్రియాం॥10॥

తస్య కామాత్మనో బుద్ధిః సాక్షాత్కాలేన మోహితా
సంప్రమథ్యేంద్రియగ్రామం ప్రనష్టా సహ చేతసా॥11॥

స తయా సహ సంగమ్య భార్యయా కురునందన
పాండుః పరమధర్మాత్మా యుయుజే కాలధర్మణా॥12॥

తతో మాద్రీ సమాలింగ్య రాజానం గతచేతసం
ముమోచ దుఃఖజం శబ్దం పునః పునరతీవ హ॥13॥

సహ పుత్రైస్తతః కుంతీ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ఆజగ్ముః సహితాస్తత్ర యత్ర రాజా తథాగతః॥14॥

తతో మాద్ర్యబ్రవీద్రాజన్నార్తా కుంతీమిదం వచః
ఏకైవ త్వమిహాగచ్ఛ తిష్ఠంత్వత్రైవ దారకాః॥15॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్యాస్తత్రైవావార్య దారకాన్
హతాహమితి విక్రుశ్య సహసోపజగామ హ॥16॥

దృష్ట్వా పాండుం చ మాద్రీం చ శయానౌ ధరణీతలే
కుంతీ శోకపరీతాంగీ విలలాప సుదుఃఖితా॥17॥

రక్ష్యమాణో మయా నిత్యం వీరః సతతమాత్మవాన్
కథం త్వమభ్యతిక్రాంతః శాపం జానన్వనౌకసః॥18॥

నను నామ త్వయా మాద్రి రక్షితవ్యో జనాధిపః
సా కథం లోభితవతీ విజనే త్వం నరాధిపం॥19॥

కథం దీనస్య సతతం త్వామాసాద్య రహోగతాం
తం విచింతయతః శాపం ప్రహర్షః సమజాయత॥20॥

ధన్యా త్వమసి బాహ్లీకి మత్తో భాగ్యతరా తథా
దృష్టవత్యసి యద్వక్త్రం ప్రహృష్టస్య మహీపతేః॥21॥

మాద్ర్యువాచ

విలోభ్యమానేన మయా వార్యమాణేన చాసకృత్
ఆత్మా న వారితోఽనేన సత్యం దిష్టం చికీర్షుణా॥22॥

కుంత్యువాచ

అహం జ్యేష్ఠా ధర్మపత్నీ జ్యేష్ఠం ధర్మఫలం మమ
అవశ్యం భావినో భావాన్మా మాం మాద్రి నివర్తయ ॥23॥

అన్వేష్యామీహ భర్తారమహం ప్రేతవశం గతం
ఉత్తిష్ఠ త్వం విసృజ్యైనమిమాన్రక్షస్వ దారకాన్ ॥24॥

మాద్ర్యువాచ

అహమేవానుయాస్యామి భర్తారమపలాయినం
న హి తృప్తాస్మి కామానాం తజ్జ్యేష్ఠా అనుమన్యతాం ॥25॥

మాం చాభిగమ్య క్షీణోఽయం కామాద్భరతసత్తమః
తముచ్ఛింద్యామస్య కామం కథం ను యమసాదనే ॥26॥

న చాప్యహం వర్తయంతీ నిర్విశేషం సుతేషు తే
వృత్తిమార్యే చరిష్యామి స్పృశేదేనస్తథా హి మాం ॥27॥

తస్మాన్మే సుతయోః కుంతి వర్తితవ్యం స్వపుత్రవత్
మాం హి కామయమానోఽయం రాజా ప్రేతవశం గతః ॥28॥

రాజ్ఞః శరీరేణ సహ మమాపీదం కలేవరం
దగ్ధవ్యం సుప్రతిచ్ఛన్నమేతదార్యే ప్రియం కురు ॥29॥

దారకేష్వప్రమత్తా చ భవేథాశ్చ హితా మమ
అతోఽన్యన్న ప్రపశ్యామి సందేష్టవ్యం హి కించన ॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తం చితాగ్నిస్థం ధర్మపత్నీ నరర్షభం
మద్రరాజాత్మజా తూర్ణమన్వారోహద్యశస్వినీ ॥31॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పాండోరవభృథం కృత్వా దేవకల్పా మహర్షయః
తతో మంత్రమకుర్వంత తే సమేత్య తపస్వినః ॥1॥

హిత్వా రాజ్యం చ రాష్ట్రం చ స మహాత్మా మహాతపాః
అస్మిన్స్థానే తపస్తప్తుం తాపసాఞ్శరణం గతః ॥2॥

స జాతమాత్రాన్పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ భవతామిహ
ప్రదాయోపనిధిం రాజా పాండుః స్వర్గమితో గతః ॥3॥

తే పరస్పరమామంత్ర్య సర్వభూతహితే రతాః
పాండోః పుత్రాన్పురస్కృత్య నగరం నాగసాహ్వయం ॥4॥

ఉదారమనసః సిద్ధా గమనే చక్రిరే మనః
భీష్మాయ పాండవాందాతుం ధృతరాష్ట్రాయ చైవ హి ॥5॥

తస్మిన్నేవ క్షణే సర్వే తానాదాయ ప్రతస్థిరే
పాండోర్దారాంశ్చ పుత్రాంశ్చ శరీరం చైవ తాపసాః ॥6॥

సుఖినీ సా పురా భూత్వా సతతం పుత్రవత్సలా
ప్రపన్నా దీర్ఘమధ్వానం సంక్షిప్తం తదమన్యత॥7॥

సా నదీర్ఘేణ కాలేన సంప్రాప్తా కురుజాంగలం
వర్ధమానపురద్వారమాససాద యశస్వినీ॥8॥

తం చారణసహస్రాణాం మునీనామాగమం తదా
శ్రుత్వా నాగపురే నృణాం విస్మయః సమజాయత॥9॥

ముహూర్తోదిత ఆదిత్యే సర్వే ధర్మపురస్కృతాః
సదారాస్తాపసాంద్రష్టుం నిర్యయుః పురవాసినః॥10॥

స్త్రీసంఘాః క్షత్రసంఘాశ్చ యానసంఘాన్సమాస్థితాః
బ్రాహ్మణైః సహ నిర్జగ్ముర్బ్రాహ్మణానాం చ యోషితః॥11॥

తథా విట్శూద్రసంఘానాం మహాన్వ్యతికరోఽభవత్
న కశ్చిదకరోదీర్ష్యామభవంధర్మబుద్ధయః॥12॥

తథా భీష్మః శాంతనవః సోమదత్తోఽథ బాహ్లికః
ప్రజ్ఞాచక్షుశ్చ రాజర్షిః క్షత్తా చ విదురః స్వయం॥13॥

సా చ సత్యవతీ దేవీ కౌసల్యా చ యశస్వినీ
రాజదారైః పరివృతా గాంధారీ చ వినిర్యయౌ॥14॥

ధృతరాష్ట్రస్య దాయాదా దుర్యోధనపురోగమాః
భూషితా భూషణైశ్చిత్రైః శతసంఖ్యా వినిర్యయుః॥15॥

తాన్మహర్షిగణాన్సర్వాఞ్శిరోభిరభివాద్య చ
ఉపోపవివిశుః సర్వే కౌరవ్యాః సపురోహితాః॥16॥

తథైవ శిరసా భూమావభివాద్య ప్రణమ్య చ
ఉపోపవివిశుః సర్వే పౌరజానపదా అపి॥17॥

తమకూజమివాజ్ఞాయ జనౌఘం సర్వశస్తదా
భీష్మో రాజ్యం చ రాష్ట్రం చ మహర్షిభ్యో న్యవేదయత్॥18॥

తేషామథో వృద్ధతమః ప్రత్యుత్థాయ జటాజినీ
మహర్షిమతమాజ్ఞాయ మహర్షిరిదమబ్రవీత్॥19॥

యః స కౌరవ్యదాయాదః పాండుర్నామ నరాధిపః
కామభోగాన్పరిత్యజ్య శతశృంగమితో గతః॥20॥

బ్రహ్మచర్యవ్రతస్థస్య తస్య దివ్యేన హేతునా
సాక్షాద్ధర్మాదయం పుత్రస్తస్య జాతో యుధిష్ఠిరః॥21॥

తథేమం బలినాం శ్రేష్ఠం తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః
మాతరిశ్వా దదౌ పుత్రం భీమం నామ మహాబలం॥22॥

పురుహూతాదయం జజ్ఞే కుంత్యాం సత్యపరాక్రమః
యస్య కీర్తిర్మహేష్వాసాన్సర్వానభిభవిష్యతి॥23॥

యౌ తు మాద్రీ మహేష్వాసావసూత కురుసత్తమౌ
అశ్విభ్యాం మనుజవ్యాఘ్రావిమౌ తావపి తిష్ఠతః॥24॥

చరతా ధర్మనిత్యేన వనవాసం యశస్వినా
ఏష పైతామహో వంశః పాండునా పునరుద్ధృతః॥25॥

పుత్రాణాం జన్మ వృద్ధిం చ వైదికాధ్యయనాని చ
పశ్యతః సతతం పాండోః శశ్వత్ప్రీతిరవర్ధత॥26॥

వర్తమానః సతాం వృత్తే పుత్రలాభమవాప్య చ
పితృలోకం గతః పాండురితః సప్తదశేఽహని॥27॥

తం చితాగతమాజ్ఞాయ వైశ్వానరముఖే హుతం
ప్రవిష్టా పావకం మాద్రీ హిత్వా జీవితమాత్మనః ||28||

సా గతా సహ తేనైవ పతిలోకమనువ్రతా
తస్యాస్తస్య చ యత్కార్యం క్రియతాం తదనంతరం ||29||

ఇమే తయోః శరీరే ద్వే సుతాశ్చేమే తయోర్వరాః
క్రియాభిరనుగృహ్యంతాం సహ మాత్రా పరంతపాః ||30||

ప్రేతకార్యే చ నిర్వృత్తే పితృమేధం మహాయశాః
లభతాం సర్వధర్మజ్ఞః పాండుః కురుకులోద్వహః ||31||

ఏవముక్త్వా కురూన్సర్వాన్కురూణామేవ పశ్యతాం
క్షణేనాంతర్హితాః సర్వే చారణా గుహ్యకైః సహ ||32||

గంధర్వనగరాకారం తత్రైవాంతర్హితం పునః
ఋషిసిద్ధగణం దృష్ట్వా విస్మయం తే పరం యయుః ||33||

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పాండోర్విదుర సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి కారయ
రాజవద్రాజసింహస్య మాద్ర్యాశ్చైవ విశేషతః ||1||

పశూన్వాసాంసి రత్నాని ధనాని వివిధాని చ
పాండోః ప్రయచ్ఛ మాద్ర్యాశ్చ యేభ్యో యావచ్చ వాంఛితం ||2||

యథా చ కుంతీ సత్కారం కుర్యాన్మాద్ర్యాస్తథా కురు
యథా న వాయుర్నాదిత్యః పశ్యేతాం తాం సుసంవృతాం ||3||

న శోచ్యః పాండురనఘః ప్రశస్యః స నరాధిపః
యస్య పంచ సుతా వీరా జాతాః సురసుతోపమాః ||4||

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురస్తం తథేత్యుక్త్వా భీష్మేణ సహ భారత
పాండుం సంస్కారయామాస దేశే పరమసంవృతే ||5||

తతస్తు నగరాత్తూర్ణమాజ్యహోమపురస్కృతాః
నిర్హృతాః పావకా దీప్తాః పాండో రాజపురోహితైః ||6||

అథైనమార్తవైర్గంధైర్మాల్యైశ్చ వివిధైర్వరైః
శిబికాం సమలంచక్రుర్వాససాచ్ఛాద్య సర్వశః ||7||

తాం తథా శోభితాం మాల్యైర్వాసోభిశ్చ మహాధనైః
అమాత్యా జ్ఞాతయశ్చైవ సుహృదశ్చోపతస్థిరే ||8||

నృసింహం నరయుక్తేన పరమాలంకృతేన తం
అవహన్యానముఖ్యేన సహ మాద్ర్యా సుసంవృతం ||9||

పాండురేణాతపత్రేణ చామరవ్యజనేన చ
సర్వవాదిత్రనాదైశ్చ సమలంచక్రిరే తతః ||10||

రత్నాని చాప్యుపాదాయ బహూని శతశో నరాః
ప్రదదుః కాంక్షమాణేభ్యః పాండోస్తత్రౌర్ధ్వదేహికం ||11||

అథ ఛత్రాణి శుభ్రాణి పాండురాణి బృహంతి చ
ఆజహ్రుః కౌరవస్యార్థే వాసాంసి రుచిరాణి చ॥12॥

యాజకైః శుక్లవాసోభిర్హూయమానా హుతాశనాః
అగచ్ఛన్నగ్రతస్తస్య దీప్యమానాః స్వలంకృతాః॥13॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ సహస్రశః
రుదంతః శోకసంతప్తా అనుజగ్ముర్నరాధిపం॥14॥

అయమస్మానపాహాయ దుఃఖే చాధాయ శాశ్వతే
కృత్వానాథాన్పరో నాథః క్వ యాస్యతి నరాధిపః॥15॥

క్రోశంతః పాండవాః సర్వే భీష్మో విదుర ఏవ చ
రమణీయే వనోద్దేశే గంగాతీరే సమే శుభే॥16॥

న్యాసయామాసురథ తాం శిబికాం సత్యవాదినః
సభార్యస్య నృసింహస్య పాండోరక్లిష్టకర్మణః॥17॥

తతస్తస్య శరీరం తత్సర్వగంధనిషేవితం
శుచికాలీయకాదిగ్ధం ముఖ్యస్నానాధివాసితం
పర్యషించజ్జలేనాశు శాతకుంభమయైర్ఘటైః॥18॥

చందనేన చ ముఖ్యేన శుక్లేన సమలేపయన్
కాలాగురువిమిశ్రేణ తథా తుంగరసేన చ॥19॥

అథైనం దేశజైః శుక్లైర్వాసోభిః సమయోజయన్
ఆచ్ఛన్నః స తు వాసోభిర్జీవన్నివ నరర్షభః
శుశుభే పురుషవ్యాఘ్రో మహార్హశయనోచితః॥20॥

యాజకైరభ్యనుజ్ఞాతం ప్రేతకర్మణి నిష్ఠితైః
ఘృతావసిక్తం రాజానం సహ మాద్ర్యా స్వలంకృతం॥21॥

తుంగపద్మకమిశ్రేణ చందనేన సుగంధినా
అన్యైశ్చ వివిధైర్గంధైరనల్పైః సమదాహయన్॥22॥

తతస్తయోః శరీరే తే దృష్ట్వా మోహవశం గతా
హాహా పుత్రేతి కౌసల్యా పపాత సహసా భువి॥23॥

తాం ప్రేక్ష్య పతితామార్తాం పౌరజానపదో జనః
రురోద సస్వనం సర్వో రాజభక్త్యా కృపాన్వితః॥24॥

క్లాంతానీవార్తనాదేన సర్వాణి చ విచుక్రుశుః
మానుషైః సహ భూతాని తిర్యగ్యోనిగతాన్యపి॥25॥

తథా భీష్మః శాంతనవో విదురశ్చ మహామతిః
సర్వశః కౌరవాశ్చైవ ప్రాణదన్భృశదుఃఖితాః॥26॥

తతో భీష్మోఽథ విదురో రాజా చ సహ బంధుభిః
ఉదకం చక్రిరే తస్య సర్వాశ్చ కురుయోషితః॥27॥

కృతోదకాంస్తానాదాయ పాండవాఞ్శోకకర్శితాన్
సర్వాః ప్రకృతయో రాజఞ్శోచంత్యః పర్యవారయన్॥28॥

యథైవ పాండవా భూమౌ సుషుపుః సహ బాంధవైః
తథైవ నాగరా రాజఞ్శిశ్యిరే బ్రాహ్మణాదయః॥29॥

తదనానందమస్వస్థమాకుమారమహృష్టవత్
బభూవ పాండవైః సార్ధం నగరం ద్వాదశ క్షపాః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 119 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః క్షత్తా చ రాజా చ భీష్మశ్చ సహ బంధుభిః
దదుః శ్రాద్ధం తదా పాండోః స్వధామృతమయం తదా॥1॥

కురూంశ్చ విప్రముఖ్యాంశ్చ భోజయిత్వా సహస్రశః
రత్నౌఘాంద్విజముఖ్యేభ్యో దత్త్వా గ్రామవరానపి॥2॥

కృతశౌచాంస్తతస్తాంస్తు పాండవాన్భరతర్షభాన్
ఆదాయ వివిశుః పౌరాః పురం వారణసాహ్వయం॥3॥

సతతం స్మాన్వతప్యంత తమేవ భరతర్షభం
పౌరజానపదాః సర్వే మృతం స్వమివ బాంధవం॥4॥

శ్రాద్ధావసానే తు తదా దృష్ట్వా తం దుఃఖితం జనం
సంమూఢాం దుఃఖశోకార్తాం వ్యాసో మాతరమబ్రవీత్॥5॥

అతిక్రాంతసుఖాః కాలాః ప్రత్యుపస్థితదారుణాః
శ్వః శ్వః పాపీయదివసాః పృథివీ గతయౌవనా॥6॥

బహుమాయాసమాకీర్ణో నానాదోషసమాకులః
లుప్తధర్మక్రియాచారో ఘోరః కాలో భవిష్యతి॥7॥

గచ్ఛ త్వం త్యాగమాస్థాయ యుక్తా వస తపోవనే
మా ద్రక్ష్యసి కులస్యాస్య ఘోరం సంక్షయమాత్మనః॥8॥

తథేతి సమనుజ్ఞాయ సా ప్రవిశ్యాబ్రవీత్స్నుషాం
అంబికే తవ పుత్రస్య దుర్నయాత్కిల భారతాః
సానుబంధా వినంక్ష్యంతి పౌత్రాశ్చైవేతి నః శ్రుతం॥9॥

తత్కౌసల్యామిమామార్తాం పుత్రశోకాభిపీడితాం
వనమాదాయ భద్రం తే గచ్ఛావో యది మన్యసే॥10॥

తథేత్యుక్తే అంబికయా భీష్మమామంత్ర్య సువ్రతా
వనం యయౌ సత్యవతీ స్నుషాభ్యాం సహ భారత॥11॥

తాః సుఘోరం తపః కృత్వా దేవ్యో భరతసత్తమ
దేహం త్యక్త్వా మహారాజ గతిమిష్టాం యయుస్తదా॥12॥

అవాప్నువంత వేదోక్తాన్సంస్కారాన్పాండవాస్తదా
అవర్ధంత చ భోగాంస్తే భుంజానాః పితృవేశ్మని॥13॥

ధార్తరాష్ట్రైశ్చ సహితాః క్రీడంతః పితృవేశ్మని
బాలక్రీడాసు సర్వాసు విశిష్టాః పాండవాభవన్॥14॥

జవే లక్ష్యాభిహరణే భోజ్యే పాంసువికర్షణే
ధార్తరాష్ట్రాన్భీమసేనః సర్వాన్స పరిమర్దతి॥15॥

హర్షాదేతాన్క్రీడమానాన్గృహ్య కాకనిలీయనే
శిరఃసు చ నిగృహ్యైనాన్యోధయామాస పాండవః॥16॥

శతమేకోత్తరం తేషాం కుమారాణాం మహౌజసాం
ఏక ఏవ విమృద్నాతి నాతికృచ్ఛ్రాద్వృకోదరః॥17॥

పాదేషు చ నిగృహ్యైనాన్వినిహత్య బలాద్బలీ
చకర్ష క్రోశతో భూమౌ ఘృష్టజానుశిరోక్షికాన్॥18॥

దశ బాలాంజలే క్రీడన్భుజాభ్యాం పరిగృహ్య సః
ఆస్తే స్మ సలిలే మగ్నః ప్రమృతాంశ్చ విముంచతి॥19॥

ఫలాని వృక్షమారుహ్య ప్రచిన్వంతి చ తే యదా
తదా పాదప్రహారేణ భీమః కంపయతే ద్రుమం॥20॥

ప్రహారవేగాభిహతాద్ద్రుమాద్వ్యాఘూర్ణితాస్తతః
సఫలాః ప్రపతంతి స్మ ద్రుతం స్రస్తాః కుమారకాః॥21॥

న తే నియుద్ధే న జవే న యోగ్యాసు కదాచన
కుమారా ఉత్తరం చక్రుః స్పర్ధమానా వృకోదరం॥22॥

ఏవం స ధార్తరాష్ట్రాణాం స్పర్ధమానో వృకోదరః
అప్రియేఽతిష్ఠదత్యంతం బాల్యాన్న ద్రోహచేతసా॥23॥

తతో బలమతిఖ్యాతం ధార్తరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్
భీమసేనస్య తజ్జ్ఞాత్వా దుష్టభావమదర్శయత్॥24॥

తస్య ధర్మాదపేతస్య పాపాని పరిపశ్యతః
మోహాదైశ్వర్యలోభాచ్చ పాపా మతిరజాయత॥25॥

అయం బలవతాం శ్రేష్ఠః కుంతీపుత్రో వృకోదరః
మధ్యమః పాండుపుత్రాణాం నికృత్యా సంనిహన్యతాం॥26॥

అథ తస్మాదవరజం జ్యేష్ఠం చైవ యుధిష్ఠిరం
ప్రసహ్య బంధనే బద్ధ్వా ప్రశాసిష్యే వసుంధరాం॥27॥

ఏవం స నిశ్చయం పాపః కృత్వా దుర్యోధనస్తదా
నిత్యమేవాంతరప్రేక్షీ భీమస్యాసీన్మహాత్మనః॥28॥

తతో జలవిహారార్థం కారయామాస భారత
చేలకంబలవేశ్మాని విచిత్రాణి మహాంతి చ॥29॥

ప్రమాణకోట్యాముద్దేశం స్థలం కించిదుపేత్య చ
క్రీడావసానే సర్వే తే శుచివస్త్రాః స్వలంకృతాః
సర్వకామసమృద్ధం తదన్నం బుభుజిరే శనైః॥30॥

దివసాంతే పరిశ్రాంతా విహృత్య చ కురూద్వహాః
విహారావసథేష్వేవ వీరా వాసమరోచయన్॥31॥

ఖిన్నస్తు బలవాన్భీమో వ్యాయామాభ్యధికస్తదా
వాహయిత్వా కుమారాంస్తాంజలక్రీడాగతాన్విభుః
ప్రమాణకోట్యాం వాసార్థీ సుష్వాపారుహ్య తత్స్థలం॥32॥

శీతం వాసం సమాసాద్య శ్రాంతో మదవిమోహితః
నిశ్చేష్టః పాండవో రాజన్సుష్వాప మృతకల్పవత్॥33॥

తతో బద్ధ్వా లతాపాశైర్భీమం దుర్యోధనః శనైః
గంభీరం భీమవేగం చ స్థలాజ్జలమపాతయత్॥34॥

తతః ప్రబుద్ధః కౌంతేయః సర్వం సంఛిద్య బంధనం
ఉదతిష్ఠజ్జలాద్భూయో భీమః ప్రహరతాం వరః॥35॥

సుప్తం చాపి పునః సర్పైస్తీక్ష్ణదంష్ట్రైర్మహావిషైః
కుపితైర్దంశయామాస సర్వేష్వేవాంగమర్మసు॥36॥

దంష్ట్రాశ్చ దంష్ట్రిణాం తేషాం మర్మస్వపి నిపాతితాః
త్వచం నైవాస్య బిభిదుః సారత్వాత్పృథువక్షసః॥37॥

ప్రతిబుద్ధస్తు భీమస్తాన్సర్వాన్సర్వానపోథయత్
సారథిం చాస్య దయితమపహస్తేన జఘ్నివాన్॥38॥

భోజనే భీమసేనస్య పునః ప్రాక్షేపయద్విషం
కాలకూటం నవం తీక్ష్ణం సంభృతం లోమహర్షణం॥39॥

వైశ్యాపుత్రస్తదాచష్ట పార్థానాం హితకామ్యయా
తచ్చాపి భుక్త్వాజరయదవికారో వృకోదరః॥40॥

వికారం న హ్యజనయత్సుతీక్ష్ణమపి తద్విషం
భీమసంహననో భీమస్తదప్యజరయత్తతః॥41॥

ఏవం దుర్యోధనః కర్ణః శకునిశ్చాపి సౌబలః
అనేకైరభ్యుపాయైస్తాంజిఘాంసంతి స్మ పాండవాన్॥42॥

పాండవాశ్చాపి తత్సర్వం ప్రత్యజానన్నరిందమాః
ఉద్భావనమకుర్వంతో విదురస్య మతే స్థితాః॥43॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కృపస్యాపి మహాబ్రహ్మన్సంభవం వక్తుమర్హసి
శరస్తంభాత్కథం జజ్ఞే కథం చాస్త్రాణ్యవాప్తవాన్॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

మహర్షేర్గౌతమస్యాసీచ్ఛరద్వాన్నామ నామతః
పుత్రః కిల మహారాజ జాతః సహ శరైర్విభో॥2॥

న తస్య వేదాధ్యయనే తథా బుద్ధిరజాయత
యథాస్య బుద్ధిరభవద్ధనుర్వేదే పరంతప॥3॥

అధిజగ్ముర్యథా వేదాంస్తపసా బ్రహ్మవాదినః
తథా స తపసోపేతః సర్వాణ్యస్త్రాణ్యవాప హ॥4॥

ధనుర్వేదపరత్వాచ్చ తపసా విపులేన చ
భృశం సంతాపయామాస దేవరాజం స గౌతమః॥5॥

తతో జాలపదీం నామ దేవకన్యాం సురేశ్వరః
ప్రాహిణోత్తపసో విఘ్నం కురు తస్యేతి కౌరవ॥6॥

సాభిగమ్యాశ్రమపదం రమణీయం శరద్వతః
ధనుర్బాణధరం బాలా లోభయామాస గౌతమం॥7॥

తామేకవసనాం దృష్ట్వా గౌతమోఽప్సరసం వనే
లోకేఽప్రతిమసంస్థానాముత్ఫుల్లనయనోఽభవత్॥8॥

ధనుశ్చ హి శరాశ్చాస్య కరాభ్యాం ప్రాపతన్భువి
వేపథుశ్చాస్య తాం దృష్ట్వా శరీరే సమజాయత॥9॥

స తు జ్ఞానగరీయస్త్వాత్తపసశ్చ సమన్వయాత్
అవతస్థే మహాప్రాజ్ఞో ధైర్యేణ పరమేణ హ॥10॥

యస్త్వస్య సహసా రాజన్వికారః సమపద్యత
తేన సుస్రావ రేతోఽస్య స చ తన్నావబుధ్యత॥11॥

స విహాయాశ్రమం తం చ తాం చైవాప్సరసం మునిః
జగామ రేతస్తత్తస్య శరస్తంబే పపాత హ॥12॥

శరస్తంబే చ పతితం ద్విధా తదభవన్నృప
తస్యాథ మిథునం జజ్ఞే గౌతమస్య శరద్వతః ॥13॥

మృగయాం చరతో రాజ్ఞః శంతనోస్తు యదృచ్ఛయా
కశ్చిత్సేనాచరోఽరణ్యే మిథునం తదపశ్యత ॥14॥

ధనుశ్చ సశరం దృష్ట్వా తథా కృష్ణాజినాని చ
వ్యవస్య బ్రాహ్మణాపత్యం ధనుర్వేదాంతగస్య తత్
స రాజ్ఞే దర్శయామాస మిథునం సశరం తదా ॥15॥

స తదాదాయ మిథునం రాజాథ కృపయాన్వితః
ఆజగామ గృహానేవ మమ పుత్రావితి బ్రువన్ ॥16॥

తతః సంవర్ధయామాస సంస్కారైశ్చాప్యయోజయత్
గౌతమోఽపి తదాపేత్య ధనుర్వేదపరోఽభవత్ ॥17॥

కృపయా యన్మయా బాలావిమౌ సంవర్ధితావితి
తస్మాత్తయోర్నామ చక్రే తదేవ స మహీపతిః ॥18॥

నిహితౌ గౌతమస్తత్ర తపసా తావవిందత
ఆగమ్య చాస్మై గోత్రాది సర్వమాఖ్యాతవాంస్తదా ॥19॥

చతుర్విధం ధనుర్వేదమస్త్రాణి వివిధాని చ
నిఖిలేనాస్య తత్సర్వం గుహ్యమాఖ్యాతవాంస్తదా
సోఽచిరేణైవ కాలేన పరమాచార్యతాం గతః ॥20॥

తతోఽధిజగ్ముః సర్వే తే ధనుర్వేదం మహారథాః
ధృతరాష్ట్రాత్మజాశ్చైవ పాండవాశ్చ మహాబలాః
వృష్ణయశ్చ నృపాశ్చాన్యే నానాదేశసమాగతాః ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 121 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

విశేషార్థీ తతో భీష్మః పౌత్రాణాం వినయేప్సయా
ఇష్వస్త్రజ్ఞాన్పర్యపృచ్ఛదాచార్యాన్వీర్యసంమతాన్ ॥1॥

నాల్పధీర్నామహాభాగస్తథానానాస్త్రకోవిదః
నాదేవసత్త్వో వినయేత్కురూనస్త్రే మహాబలాన్ ॥2॥

మహర్షిస్తు భరద్వాజో హవిర్ధానే చరన్పురా
దదర్శాప్సరసం సాక్షాద్ఘృతాచీమాప్లుతామృషిః ॥3॥

తస్యా వాయుః సముద్ధూతో వసనం వ్యపకర్షత
తతోఽస్య రేతశ్చస్కంద తదృషిర్ద్రోణ ఆదధే ॥4॥

తస్మిన్సమభవద్ద్రోణః కలశే తస్య ధీమతః
అధ్యగీష్ట స వేదాంశ్చ వేదాంగాని చ సర్వశః ॥5॥

అగ్నివేశ్యం మహాభాగం భరద్వాజః ప్రతాపవాన్
ప్రత్యపాదయదాగ్నేయమస్త్రం ధర్మభృతాం వరః ॥6॥

అగ్నిష్టుజ్జాతః స మునిస్తతో భరతసత్తమ
భారద్వాజం తదాగ్నేయం మహాస్త్రం ప్రత్యపాదయత్ ॥7॥

భరద్వాజసఖా చాసీత్పృషతో నామ పార్థివః
తస్యాపి ద్రుపదో నామ తదా సమభవత్సుతః ॥8॥

స నిత్యమాశ్రమం గత్వా ద్రోణేన సహ పార్షతః
చిక్రీడాధ్యయనం చైవ చకార క్షత్రియర్షభః॥9॥

తతో వ్యతీతే పృషతే స రాజా ద్రుపదోఽభవత్
పాంచాలేషు మహాబాహురుత్తరేషు నరేశ్వరః॥10॥

భరద్వాజోఽపి భగవానారురోహ దివం తదా
తతః పితృనియుక్తాత్మా పుత్రలోభాన్మహాయశాః
శారద్వతీం తతో ద్రోణః కృపీం భార్యామవిందత॥11॥

అగ్నిహోత్రే చ ధర్మే చ దమే చ సతతం రతా
అలభద్గౌతమీ పుత్రమశ్వత్థామానమేవ చ॥12॥

స జాతమాత్రో వ్యనదద్యథైవోచ్చైఃశ్రవా హయః
తచ్ఛ్రుత్వాంతర్హితం భూతమంతరిక్షస్థమబ్రవీత్॥13॥

అశ్వస్యేవాస్య యత్స్థామ నదతః ప్రదిశో గతం
అశ్వత్థామైవ బాలోఽయం తస్మాన్నామ్నా భవిష్యతి॥14॥

సుతేన తేన సుప్రీతో భారద్వాజస్తతోఽభవత్
తత్రైవ చ వసంధీమాంధనుర్వేదపరోఽభవత్॥15॥

స శుశ్రావ మహాత్మానం జామదగ్న్యం పరంతపం
బ్రాహ్మణేభ్యస్తదా రాజందిత్సంతం వసు సర్వశః॥16॥

వనం తు ప్రస్థితం రామం భారద్వాజస్తదాబ్రవీత్
ఆగతం విత్తకామం మాం విద్ధి ద్రోణం ద్విజర్షభం॥17॥

రామ ఉవాచ

హిరణ్యం మమ యచ్చాన్యద్వసు కించన విద్యతే
బ్రాహ్మణేభ్యో మయా దత్తం సర్వమేవ తపోధన॥18॥

తథైవేయం ధరా దేవీ సాగరాంతా సపత్తనా
కశ్యపాయ మయా దత్తా కృత్స్నా నగరమాలినీ॥19॥

శరీరమాత్రమేవాద్య మయేదమవశేషితం
అస్త్రాణి చ మహార్హాణి శస్త్రాణి వివిధాని చ
వృణీష్వ కిం ప్రయచ్ఛామి తుభ్యం ద్రోణ వదాశు తత్॥20॥

ద్రోణ ఉవాచ

అస్త్రాణి మే సమగ్రాణి ససంహారాణి భార్గవ
సప్రయోగరహస్యాని దాతుమర్హస్యశేషతః॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తతస్తస్మై ప్రాదాదస్త్రాణి భార్గవః
సరహస్యవ్రతం చైవ ధనుర్వేదమశేషతః॥22॥

ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం కృతాస్త్రో ద్విజసత్తమః
ప్రియం సఖాయం సుప్రీతో జగామ ద్రుపదం ప్రతి॥23॥

—♦ అధ్యాయము 122 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ద్రుపదమాసాద్య భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
అబ్రవీత్పార్షతం రాజన్సఖాయం విద్ధి మామితి ॥1॥

ద్రుపద ఉవాచ

అకృతేయం తవ ప్రజ్ఞా బ్రహ్మన్నాతిసమంజసీ
యన్మాం బ్రవీషి ప్రసభం సఖా తేఽహమితి ద్విజ ॥2॥

న హి రాజ్ఞాముదీర్ణానామేవంభూతైర్నరైః క్వచిత్
సఖ్యం భవతి మందాత్మఞ్శ్రియా హీనైర్ధనచ్యుతైః ॥3॥

సౌహృదాన్యపి జీర్యంతే కాలేన పరిజీర్యతాం
సౌహృదం మే త్వయా హ్యాసీత్పూర్వం సామర్థ్యబంధనం ॥4॥

న సఖ్యమజరం లోకే జాతు దృశ్యేత కర్హిచిత్
కామో వైనం విహరతి క్రోధశ్చైనం ప్రవృశ్చతి ॥5॥

మైవం జీర్ణముపాసిష్ఠాః సఖ్యం నవముపాకురు
ఆసీత్సఖ్యం ద్విజశ్రేష్ఠ త్వయా మేఽర్థనిబంధనం ॥6॥

న దరిద్రో వసుమతో నావిద్వాన్విదుషః సఖా
శూరస్య న సఖా క్లీబః సఖిపూర్వం కిమిష్యతే ॥7॥

యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులం
తయోః సఖ్యం వివాహశ్చ న తు పుష్టవిపుష్టయోః ॥8॥

నాశ్రోత్రియః శ్రోత్రియస్య నారథీ రథినః సఖా
నారాజ్ఞా సంగతం రాజ్ఞః సఖిపూర్వం కిమిష్యతే ॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ద్రుపదేనైవముక్తస్తు భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
ముహూర్తం చింతయామాస మన్యునాభిపరిప్లుతః ॥10॥

స వినిశ్చిత్య మనసా పాంచాలం ప్రతి బుద్ధిమాన్
జగామ కురుముఖ్యానాం నగరం నాగసాహ్వయం ॥11॥

కుమారాస్త్వథ నిష్క్రమ్య సమేతా గజసాహ్వయాత్
క్రీడంతో వీటయా తత్ర వీరాః పర్యచరన్ముదా ॥12॥

పపాత కూపే సా వీటా తేషాం వై క్రీడతాం తదా
న చ తే ప్రత్యపద్యంత కర్మ వీటోపలబ్ధయే ॥13॥

అథ ద్రోణః కుమారాంస్తాందృష్ట్వా కృత్యవతస్తదా
ప్రహస్య మందం పైశల్యాదభ్యభాషత వీర్యవాన్ ॥14॥

అహో ను ధిగ్బలం క్షాత్రం ధిగేతాం వః కృతాస్త్రతాం
భరతస్యాన్వయే జాతా యే వీటాం నాధిగచ్ఛత ॥15॥

ఏష ముష్టిరిషీకాణాం మయాస్త్రేణాభిమంత్రితః
అస్య వీర్యం నిరీక్షధ్వం యదన్యస్య న విద్యతే ॥16॥

వేత్స్యామీషీకయా వీటాం తామిషీకామథాన్యయా
తామన్యయా సమాయోగో వీటాయా గ్రహణే మమ॥17॥

తదపశ్యన్కుమారాస్తే విస్మయోత్ఫుల్లలోచనాః
అవేక్ష్య చోద్ధృతాం వీటాం వీటావేద్ధారమబ్రువన్॥18॥

అభివాదయామహే బ్రహ్మన్నైతదన్యేషు విద్యతే
కోఽసి కం త్వాభిజానీమో వయం కిం కరవామహే॥19॥

ద్రోణ ఉవాచ

ఆచక్షధ్వం చ భీష్మాయ రూపేణ చ గుణైశ్చ మాం
స ఏవ సుమహాబుద్ధిః సాంప్రతం ప్రతిపత్స్యతే॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే భీష్మమూచుః పితామహం
బ్రాహ్మణస్య వచస్తథ్యం తచ్చ కర్మవిశేషవత్॥21॥

భీష్మః శ్రుత్వా కుమారాణాం ద్రోణం తం ప్రత్యజానత
యుక్తరూపః స హి గురురిత్యేవమనుచింత్య చ॥22॥

అథైనమానీయ తదా స్వయమేవ సుసత్కృతం
పరిపప్రచ్ఛ నిపుణం భీష్మః శస్త్రభృతాం వరః
హేతుమాగమనే తస్య ద్రోణః సర్వం న్యవేదయత్॥23॥

మహర్షేరగ్నివేశ్యస్య సకాశమహమచ్యుత
అస్త్రార్థమగమం పూర్వం ధనుర్వేదజిఘృక్షయా॥24॥

బ్రహ్మచారీ వినీతాత్మా జటిలో బహులాః సమాః
అవసం తత్ర సుచిరం ధనుర్వేదచికీర్షయా॥25॥

పాంచాలరాజపుత్రస్తు యజ్ఞసేనో మహాబలః
మయా సహాకరోద్విద్యాం గురోః శ్రామ్యన్సమాహితః॥26॥

స మే తత్ర సఖా చాసీదుపకారీ ప్రియశ్చ మే
తేనాహం సహ సంగమ్య రతవాన్సుచిరం బత
బాల్యాత్ప్రభృతి కౌరవ్య సహాధ్యయనమేవ చ॥27॥

స సమాసాద్య మాం తత్ర ప్రియకారీ ప్రియంవదః
అబ్రవీదితి మాం భీష్మ వచనం ప్రీతివర్ధనం॥28॥

అహం ప్రియతమః పుత్రః పితుర్ద్రోణ మహాత్మనః
అభిషేక్ష్యతి మాం రాజ్యే స పాంచాల్యో యదా తదా॥29॥

త్వద్భోజ్యం భవితా రాజ్యం సఖే సత్యేన తే శపే
మమ భోగాశ్చ విత్తం చ త్వదధీనం సుఖాని చ॥30॥

ఏవముక్తః ప్రవవ్రాజ కృతాస్త్రోఽహం ధనేప్సయా
అభిషిక్తం చ శ్రుత్వైనం కృతార్థోఽస్మీతి చింతయన్॥31॥

ప్రియం సఖాయం సుప్రీతో రాజ్యస్థం పునరావ్రజం
సంస్మరన్సంగమం చైవ వచనం చైవ తస్య తత్॥32॥

తతో ద్రుపదమాగమ్య సఖిపూర్వమహం ప్రభో
అబ్రువం పురుషవ్యాఘ్ర సఖాయం విద్ధి మామితి॥33॥

ఉపస్థితం తు ద్రుపదః సఖివచ్చాభిసంగతం
స మాం నిరాకారమివ ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥34॥

అకృతేయం తవ ప్రజ్ఞా బ్రహ్మన్నాతిసమంజసీ
యదాత్థ మాం త్వం ప్రసభం సఖా తేఽహమితి ద్విజ॥35॥

న హి రాజ్ఞాముదీర్ణానామేవంభూతైర్నరైః క్వచిత్
సఖ్యం భవతి మందాత్మఞ్శ్రియా హీనైర్ధనచ్యుతైః॥36॥

నాశ్రోత్రియః శ్రోత్రియస్య నారథీ రథినః సఖా
నారాజా పార్థివస్యాపి సఖిపూర్వం కిమిష్యతే॥37॥

ద్రుపదేనైవముక్తోఽహం మన్యునాభిపరిప్లుతః
అభ్యాగచ్ఛం కురూన్భీష్మ శిష్యైరర్థీ గుణాన్వితైః॥38॥

ప్రతిజగ్రాహ తం భీష్మో గురుం పాండుసుతైః సహ
పౌత్రానాదాయ తాన్సర్వాన్వసూని వివిధాని చ॥39॥

శిష్యా ఇతి దదౌ రాజంద్రోణాయ విధిపూర్వకం
స చ శిష్యాన్మహేష్వాసః ప్రతిజగ్రాహ కౌరవాన్॥40॥

ప్రతిగృహ్య చ తాన్సర్వాంద్రోణో వచనమబ్రవీత్
రహస్యేకః ప్రతీతాత్మా కృతోపసదనాంస్తదా॥41॥

కార్యం మే కాంక్షితం కించిద్ధృది సంపరివర్తతే
కృతాస్త్రైస్తత్ప్రదేయం మే తదృతం వదతానఘాః॥42॥

తచ్ఛ్రుత్వా కౌరవేయాస్తే తూష్ణీమాసన్విశాం పతే
అర్జునస్తు తతః సర్వం ప్రతిజజ్ఞే పరంతపః॥43॥

తతోఽర్జునం మూర్ధ్ని తదా సమాఘ్రాయ పునః పునః
ప్రీతిపూర్వం పరిష్వజ్య ప్రరురోద ముదా తదా॥44॥

తతో ద్రోణః పాండుపుత్రానస్త్రాణి వివిధాని చ
గ్రాహయామాస దివ్యాని మానుషాణి చ వీర్యవాన్॥45॥

రాజపుత్రాస్తథైవాన్యే సమేత్య భరతర్షభ
అభిజగ్ముస్తతో ద్రోణమస్త్రార్థే ద్విజసత్తమం
వృష్ణయశ్చాంధకాశ్చైవ నానాదేశ్యాశ్చ పార్థివాః॥46॥

సూతపుత్రశ్చ రాధేయో గురుం ద్రోణమియాత్తదా
స్పర్ధమానస్తు పార్థేన సూతపుత్రోఽత్యమర్షణః
దుర్యోధనముపాశ్రిత్య పాండవానత్యమన్యత॥47॥

—♦ అధ్యాయము 123 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునస్తు పరం యత్నమాతస్థే గురుపూజనే
అస్త్రే చ పరమం యోగం ప్రియో ద్రోణస్య చాభవత్॥1॥

ద్రోణేన తు తదాహూయ రహస్యుక్తోఽన్నసాధకః
అంధకారేఽర్జునాయాన్నం న దేయం తే కథంచన॥2॥

తతః కదాచిద్భుంజానే ప్రవవౌ వాయురర్జునే
తేన తత్ర ప్రదీపః స దీప్యమానో నివాపితః॥3॥

భుంక్త ఏవార్జునో భక్తం న చాస్యాస్యాద్వ్యముహ్యత
హస్తస్తేజస్వినో నిత్యమన్నగ్రహణకారణాత్

తదభ్యాసకృతం మత్వా రాత్రావభ్యస్త పాండవః॥4॥

తస్య జ్యాతలనిర్ఘోషం ద్రోణః శుశ్రావ భారత
ఉపేత్య చైనముత్థాయ పరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్॥5॥

ప్రయతిష్యే తథా కర్తుం యథా నాన్యో ధనుర్ధరః
త్వత్సమో భవితా లోకే సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥6॥

తతో ద్రోణోఽర్జునం భూయో రథేషు చ గజేషు చ
అశ్వేషు భూమావపి చ రణశిక్షామశిక్షయత్॥7॥

గదాయుద్ధేఽసిచర్యాయాం తోమరప్రాసశక్తిషు
ద్రోణః సంకీర్ణయుద్ధేషు శిక్షయామాస పాండవం॥8॥

తస్య తత్కౌశలం దృష్ట్వా ధనుర్వేదజిఘృక్షవః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సమాజగ్ముః సహస్రశః॥9॥

తతో నిషాదరాజస్య హిరణ్యధనుషః సుతః
ఏకలవ్యో మహారాజ ద్రోణమభ్యాజగామ హ॥10॥

న స తం ప్రతిజగ్రాహ నైషాదిరితి చింతయన్
శిష్యం ధనుషి ధర్మజ్ఞస్తేషామేవాన్వవేక్షయా॥11॥

స తు ద్రోణస్య శిరసా పాదౌ గృహ్య పరంతపః
అరణ్యమనుసంప్రాప్తః కృత్వా ద్రోణం మహీమయం॥12॥

తస్మిన్నాచార్యవృత్తిం చ పరమామాస్థితస్తదా
ఇష్వస్త్రే యోగమాతస్థే పరం నియమమాస్థితః॥13॥

పరయా శ్రద్ధయా యుక్తో యోగేన పరమేణ చ
విమోక్షాదానసంధానే లఘుత్వం పరమాప సః॥14॥

అథ ద్రోణాభ్యనుజ్ఞాతాః కదాచిత్కురుపాండవాః
రథైర్వినిర్యయుః సర్వే మృగయామరిమర్దనాః॥15॥

తత్రోపకరణం గృహ్య నరః కశ్చిద్యదృచ్ఛయా
రాజన్ననుజగామైకః శ్వానమాదాయ పాండవాన్॥16॥

తేషాం విచరతాం తత్ర తత్తత్కర్మ చికీర్షతాం
శ్వా చరన్స వనే మూఢో నైషాదిం ప్రతి జగ్మివాన్॥17॥

స కృష్ణం మలదిగ్ధాంగం కృష్ణాజినధరం వనే
నైషాదిం శ్వా సమాలక్ష్య భషంస్తస్థౌ తదంతికే॥18॥

తదా తస్యాథ భషతః శునః సప్త శరాన్ముఖే
లాఘవం దర్శయన్నస్త్రే ముమోచ యుగపద్యథా॥19॥

స తు శ్వా శరపూర్ణాస్యః పాండవానాజగామ హ
తం దృష్ట్వా పాండవా వీరా విస్మయం పరమం యయుః॥20॥

లాఘవం శబ్దవేధిత్వం దృష్ట్వా తత్పరమం తదా
ప్రేక్ష్య తం వ్రీడితాశ్చాసన్ప్రశశంసుశ్చ సర్వశః॥21॥

తం తతోఽన్వేషమాణాస్తే వనే వననివాసినం
దదృశుః పాండవా రాజన్నస్యంతమనిశం శరాన్॥22॥

న చైనమభ్యజానంస్తే తదా వికృతదర్శనం
అథైనం పరిపప్రచ్ఛుః కో భవాన్కస్య వేత్యుత॥23॥

ఏకలవ్య ఉవాచ

నిషాదాధిపతేర్వీరా హిరణ్యధనుషః సుతం
ద్రోణశిష్యం చ మాం విత్త ధనుర్వేదకృతశ్రమం॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తే తమాజ్ఞాయ తత్త్వేన పునరాగమ్య పాండవాః
యథావృత్తం చ తే సర్వం ద్రోణాయాచఖ్యురద్భుతం॥25॥

కౌంతేయస్త్వర్జునో రాజన్నేకలవ్యమనుస్మరన్
రహో ద్రోణం సమాగమ్య ప్రణయాదిదమబ్రవీత్॥26॥

నన్వహం పరిరభ్యైకః ప్రీతిపూర్వమిదం వచః
భవతోక్తో న మే శిష్యస్త్వద్విశిష్టో భవిష్యతి॥27॥

అథ కస్మాన్మద్విశిష్టో లోకాదపి చ వీర్యవాన్
అస్త్యన్యో భవతః శిష్యో నిషాదాధిపతేః సుతః॥28॥

ముహూర్తమివ తం ద్రోణశ్చింతయిత్వా వినిశ్చయం
సవ్యసాచినమాదాయ నైషాదిం ప్రతి జగ్మివాన్॥29॥

దదర్శ మలదిగ్ధాంగం జటిలం చీరవాససం
ఏకలవ్యం ధనుష్పాణిమస్యంతమనిశం శరాన్॥30॥

ఏకలవ్యస్తు తం దృష్ట్వా ద్రోణమాయాంతమంతికాత్
అభిగమ్యోపసంగృహ్య జగామ శిరసా మహీం॥31॥

పూజయిత్వా తతో ద్రోణం విధివత్స నిషాదజః
నివేద్య శిష్యమాత్మానం తస్థౌ ప్రాంజలిరగ్రతః॥32॥

తతో ద్రోణోఽబ్రవీద్రాజన్నేకలవ్యమిదం వచః
యది శిష్యోఽసి మే తూర్ణం వేతనం సంప్రదీయతాం॥33॥

ఏకలవ్యస్తు తచ్ఛ్రుత్వా ప్రీయమాణోఽబ్రవీదిదం
కిం ప్రయచ్ఛామి భగవన్నాజ్ఞాపయతు మాం గురుః॥34॥

న హి కించిదదేయం మే గురవే బ్రహ్మవిత్తమ
తమబ్రవీత్త్వయాంగుష్ఠో దక్షిణో దీయతాం మమ॥35॥

ఏకలవ్యస్తు తచ్ఛ్రుత్వా వచో ద్రోణస్య దారుణం
ప్రతిజ్ఞామాత్మనో రక్షన్సత్యే చ నిరతః సదా॥36॥

తథైవ హృష్టవదనస్తథైవాదీనమానసః
ఛిత్త్వావిచార్య తం ప్రాదాద్ద్రోణాయాంగుష్ఠమాత్మనః॥37॥

తతః పరం తు నైషాదిరంగులీభిర్వ్యకర్షత
న తథా స తు శీఘ్రోఽభూద్యథా పూర్వం నరాధిప॥38॥

తతోఽర్జునః ప్రీతమనా బభూవ విగతజ్వరః
ద్రోణశ్చ సత్యవాగాసీన్నాన్యోఽభ్యభవదర్జునం॥39॥

ద్రోణస్య తు తదా శిష్యౌ గదాయోగ్యాం విశేషతః
దుర్యోధనశ్చ భీమశ్చ కురూణామభ్యగచ్ఛతాం॥40॥

అశ్వత్థామా రహస్యేషు సర్వేష్వభ్యధికోఽభవత్
తథాతి పురుషానన్యాంత్సారుకౌ యమజావుభౌ
యుధిష్ఠిరో రథశ్రేష్ఠః సర్వత్ర తు ధనంజయః॥41॥

ప్రథితః సాగరాంతాయాం రథయూథపయూథపః
బుద్ధియోగబలోత్సాహైః సర్వాస్త్రేషు చ పాండవః॥42॥

అస్త్రే గుర్వనురాగే చ విశిష్టోఽభవదర్జునః
తుల్యేష్వస్త్రోపదేశేషు సౌష్ఠవేన చ వీర్యవాన్
ఏకః సర్వకుమారాణాం బభూవాతిరథోఽర్జునః॥43॥

ప్రాణాధికం భీమసేనం కృతవిద్యం ధనంజయం
ధార్తరాష్ట్రా దురాత్మానో నామృష్యంత నరాధిప॥44॥

తాంస్తు సర్వాన్సమానీయ సర్వవిద్యాసు నిష్ఠితాన్
ద్రోణః ప్రహరణజ్ఞానే జిజ్ఞాసుః పురుషర్షభ॥45॥

కృత్రిమం భాసమారోప్య వృక్షాగ్రే శిల్పిభిః కృతం
అవిజ్ఞాతం కుమారాణాం లక్ష్యభూతముపాదిశత్॥46॥

ద్రోణ ఉవాచ

శీఘ్రం భవంతః సర్వే వై ధనూంష్యాదాయ సత్వరాః
భాసమేతం సముద్దిశ్య తిష్ఠంతాం సంహితేషవః॥47॥

మద్వాక్యసమకాలం చ శిరోఽస్య వినిపాత్యతాం
ఏకైకశో నియోక్ష్యామి తథా కురుత పుత్రకాః॥48॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరం పూర్వమువాచాంగిరసాం వరః
సంధత్స్వ బాణం దుర్ధర్ష మద్వాక్యాంతే విముంచ చ॥49॥

తతో యుధిష్ఠిరః పూర్వం ధనుర్గృహ్య మహారవం
తస్థౌ భాసం సముద్దిశ్య గురువాక్యప్రచోదితః॥50॥

తతో వితతధన్వానం ద్రోణస్తం కురునందనం
స ముహూర్తాదువాచేదం వచనం భరతర్షభ॥51॥

పశ్యస్యేనం ద్రుమాగ్రస్థం భాసం నరవరాత్మజ
పశ్యామీత్యేవమాచార్యం ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరః॥52॥

స ముహూర్తాదివ పునర్ద్రోణస్తం ప్రత్యభాషత
అథ వృక్షమిమం మాం వా భ్రాతౄన్వాపి ప్రపశ్యసి॥53॥

తమువాచ స కౌంతేయః పశ్యామ్యేనం వనస్పతిం
భవంతం చ తథా భ్రాతౄన్భాసం చేతి పునః పునః॥54॥

తమువాచాపసర్పేతి ద్రోణోఽప్రీతమనా ఇవ
నైతచ్ఛక్యం త్వయా వేద్ధుం లక్ష్యమిత్యేవ కుత్సయన్॥55॥

తతో దుర్యోధనాదీంస్తాంధార్తరాష్ట్రాన్మహాయశాః
తేనైవ క్రమయోగేన జిజ్ఞాసుః పర్యపృచ్ఛత॥56॥

అన్యాంశ్చ శిష్యాన్భీమాదీన్రాజ్ఞశ్చైవాన్యదేశజాన్
తథా చ సర్వే సర్వం తత్పశ్యామ ఇతి కుత్సితాః॥57॥

తతో ధనంజయం ద్రోణః స్మయమానోఽభ్యభాషత
త్వయేదానీం ప్రహర్తవ్యమేతల్లక్ష్యం నిశమ్యతాం॥58॥

మద్వాక్యసమకాలం తే మోక్తవ్యోఽత్ర భవేచ్ఛరః
వితత్య కార్ముకం పుత్ర తిష్ఠ తావన్ముహూర్తకం॥59॥

ఏవముక్తః సవ్యసాచీ మండలీకృతకార్ముకః
తస్థౌ లక్ష్యం సముద్దిశ్య గురువాక్యప్రచోదితః॥60॥

ముహూర్తాదివ తం ద్రోణస్తథైవ సమభాషత
పశ్యస్యేనం స్థితం భాసం ద్రుమం మామపి వేత్యుత॥61॥

పశ్యామ్యేనం భాసమితి ద్రోణం పార్థోఽభ్యభాషత
న తు వృక్షం భవంతం వా పశ్యామీతి చ భారత॥62॥

తతః ప్రీతమనా ద్రోణో ముహూర్తాదివ తం పునః
ప్రత్యభాషత దుర్ధర్షః పాండవానాం రథర్షభం॥63॥

భాసం పశ్యసి యద్యేనం తథా బ్రూహి పునర్వచః
శిరః పశ్యామి భాసస్య న గాత్రమితి సోఽబ్రవీత్॥64॥

అర్జునేనైవముక్తస్తు ద్రోణో హృష్టతనూరుహః
ముంచస్వేత్యబ్రవీత్పార్థం స ముమోచావిచారయన్॥65॥

తతస్తస్య నగస్థస్య క్షురేణ నిశితేన హ
శిర ఉత్కృత్య తరసా పాతయామాస పాండవః॥66॥

తస్మిన్కర్మణి సంసిద్ధే పర్యశ్వజత ఫల్గునం
మేనే చ ద్రుపదం సంఖ్యే సానుబంధం పరాజితం॥67॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య సశిష్యోఽఙ్గిరసాం వరః
జగామ గంగామభితో మజ్జితుం భరతర్షభ॥68॥

అవగాఢమథో ద్రోణం సలిలే సలిలేచరః
గ్రాహో జగ్రాహ బలవాంజంఘాంతే కాలచోదితః॥69॥

స సమర్థోఽపి మోక్షాయ శిష్యాన్సర్వానచోదయత్
గ్రాహం హత్వా మోక్షయధ్వం మామితి త్వరయన్నివ॥70॥

తద్వాక్యసమకాలం తు బీభత్సుర్నిశితైః శరైః
ఆవాపైః పంచభిర్గ్రాహం మగ్నమంభస్యతాడయత్
ఇతరే తు విసంమూఢాస్తత్ర తత్ర ప్రపేదిరే॥71॥

తం చ దృష్ట్వా క్రియోపేతం ద్రోణోఽమన్యత పాండవం
విశిష్టం సర్వశిష్యేభ్యః ప్రీతిమాంశ్చాభవత్తదా॥72॥

స పార్థబాణైర్బహుధా ఖండశః పరికల్పితః
గ్రాహః పంచత్వమాపేదే జంఘాం త్యక్త్వా మహాత్మనః॥73॥

అథాబ్రవీన్మహాత్మానం భారద్వాజో మహారథం
గృహాణేదం మహాబాహో విశిష్టమతిదుర్ధరం
అస్త్రం బ్రహ్మశిరో నామ సప్రయోగనివర్తనం॥74॥

న చ తే మానుషేష్వేతత్ప్రయోక్తవ్యం కథంచన
జగద్వినిర్దహేదేతదల్పతేజసి పాతితం॥75॥

అసామాన్యమిదం తాత లోకేష్వస్త్రం నిగద్యతే
తద్ధారయేథాః ప్రయతః శృణు చేదం వచో మమ॥76॥

బాధేతామానుషః శత్రుర్యదా త్వాం వీర కశ్చన
తద్వధాయ ప్రయుంజీథాస్తదాస్త్రమిదమాహవే॥77॥

తథేతి తత్ప్రతిశ్రుత్య బీభత్సుః స కృతాంజలిః
జగ్రాహ పరమాస్త్రం తదాహ చైనం పునర్గురుః
భవితా త్వత్సమో నాన్యః పుమాల్లోకే ధనుర్ధరః॥78॥

—♦ అధ్యాయము 124 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృతాస్త్రాంధార్తరాష్ట్రాంశ్చ పాండుపుత్రాంశ్చ భారత
దృష్ట్వా ద్రోణోఽబ్రవీద్రాజంధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం॥1॥

కృపస్య సోమదత్తస్య బాహ్లీకస్య చ ధీమతః
గాంగేయస్య చ సాంనిధ్యే వ్యాసస్య విదురస్య చ॥2॥

రాజన్సంప్రాప్తవిద్యాస్తే కుమరాః కురుసత్తమ
తే దర్శయేయుః స్వాం శిక్షాం రాజన్ననుమతే తవ॥3॥

తతోఽబ్రవీన్మహారాజః ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా
భారద్వాజ మహత్కర్మ కృతం తే ద్విజసత్తమ॥4॥

యదా తు మన్యసే కాలం యస్మిందేశే యథా యథా
తథా తథా విధానాయ స్వయమాజ్ఞాపయస్వ మాం॥5॥

స్పృహయామ్యద్య నిర్వేదాత్పురుషాణాం సచక్షుషాం
అస్త్రహేతోః పరాక్రాంతాన్యే మే ద్రక్ష్యంతి పుత్రకాన్॥6॥

క్షత్తర్యద్గురురాచార్యో బ్రవీతి కురు తత్తథా
న హీదృశం ప్రియం మన్యే భవితా ధర్మవత్సల॥7॥

తతో రాజానమామంత్ర్య విదురానుగతో బహిః
భారద్వాజో మహాప్రాజ్ఞో మాపయామాస మేదినీం
సమామవృక్షాం నిర్గుల్మాముదక్ప్రవణసంస్థితాం॥8॥

తస్యాం భూమౌ బలిం చక్రే తిథౌ నక్షత్రపూజితే
అవఘుష్టం పురే చాపి తదర్థం వదతాం వర॥9॥

రంగభూమౌ సువిపులం శాస్త్రదృష్టం యథావిధి
ప్రేక్షాగారం సువిహితం చక్రుస్తత్ర చ శిల్పినః
రాజ్ఞః సర్వాయుధోపేతం స్త్రీణాం చైవ నరర్షభ॥10॥

మంచాంశ్చ కారయామాసుస్తత్ర జానపదా జనాః
విపులానుచ్ఛ్రయోపేతాఞ్శిబికాశ్చ మహాధనాః॥11॥

తస్మింస్తతోఽహని ప్రాప్తే రాజా ససచివస్తదా
భీష్మం ప్రముఖతః కృత్వా కృపం చాచార్యసత్తమం॥12॥

ముక్తాజాలపరిక్షిప్తం వైడూర్యమణిభూషితం
శాతకుంభమయం దివ్యం ప్రేక్షాగారముపాగమత్॥13॥

గాంధారీ చ మహాభాగా కుంతీ చ జయతాం వర
స్త్రియశ్చ సర్వా యా రాజ్ఞః సప్రేష్యాః సపరిచ్ఛదాః
హర్షాదారురుహుర్మంచాన్మేరుం దేవస్త్రియో యథా॥14॥

బ్రాహ్మణక్షత్రియాద్యం చ చాతుర్వర్ణ్యం పురాద్ద్రుతం
దర్శనేప్సు సమభ్యాగాత్కుమారాణాం కృతాస్త్రతాం॥15॥

ప్రవాదితైశ్చ వాదిత్రైర్జనకౌతూహలేన చ
మహార్ణవ ఇవ క్షుబ్ధః సమాజః సోఽభవత్తదా॥16॥

తతః శుక్లాంబరధరః శుక్లయజ్ఞోపవీతవాన్
శుక్లకేశః సితశ్మశ్రుః శుక్లమాల్యానులేపనః॥17॥

రంగమధ్యం తదాచార్యః సపుత్రః ప్రవివేశ హ
నభో జలధరైర్హీనం సాంగారక ఇవాంశుమాన్॥18॥

స యథాసమయం చక్రే బలిం బలవతాం వరః
బ్రాహ్మణాంశ్చాత్ర మంత్రజ్ఞాన్వాచయామాస మంగలం॥19॥

అథ పుణ్యాహఘోషస్య పుణ్యస్య తదనంతరం
వివిశుర్వివిధం గృహ్య శస్త్రోపకరణం నరాః॥20॥

తతో బద్ధతనుత్రాణా బద్ధకక్ష్యా మహాబలాః
బద్ధతూణాః సధనుషో వివిశుర్భరతర్షభాః॥21॥

అనుజ్యేష్ఠం చ తే తత్ర యుధిష్ఠిరపురోగమాః
చక్రురస్త్రం మహావీర్యాః కుమారాః పరమాద్భుతం॥22॥

కేచిచ్ఛరాక్షేపభయాచ్ఛిరాంస్యవననామిరే
మనుజా ధృష్టమపరే వీక్షాం చక్రుః సవిస్మయాః॥23॥

తే స్మ లక్ష్యాణి వివిధుర్బాణైర్నామాంకశోభితైః
వివిధైర్లాఘవోత్సృష్టైరుహ్యంతో వాజిభిర్ద్రుతం॥24॥

తత్కుమారబలం తత్ర గృహీతశరకార్ముకం
గంధర్వనగరాకారం ప్రేక్ష్య తే విస్మితాభవన్॥25॥

సహసా చుక్రుశుస్తత్ర నరాః శతసహస్రశః
విస్మయోత్ఫుల్లనయనాః సాధు సాధ్వితి భారత॥26॥

కృత్వా ధనుషి తే మార్గాన్రథచర్యాసు చాసకృత్
గజపృష్ఠేఽశ్వపృష్ఠే చ నియుద్ధే చ మహాబలాః॥27॥

గృహీతఖడ్గచర్మాణస్తతో భూయః ప్రహారిణః
త్సరుమార్గాన్యథోద్దిష్టాంశ్చేరుః సర్వాసు భూమిషు॥28॥

లాఘవం సౌష్ఠవం శోభాం స్థిరత్వం దృఢముష్టితాం
దదృశుస్తత్ర సర్వేషాం ప్రయోగే ఖడ్గచర్మణాం॥29॥

అథ తౌ నిత్యసంహృష్టౌ సుయోధనవృకోదరౌ
అవతీర్ణౌ గదాహస్తావేకశృంగావివాచలౌ॥30॥

బద్ధకక్ష్యౌ మహాబాహూ పౌరుషే పర్యవస్థితౌ
బృంహంతౌ వాశితాహేతోః సమదావివ కుంజరౌ॥31॥

తౌ ప్రదక్షిణసవ్యాని మండలాని మహాబలౌ
చేరతుర్నిర్మలగదౌ సమదావివ గోవృషౌ॥32॥

విదురో ధృతరాష్ట్రాయ గాంధార్యై పాండవారణిః
న్యవేదయేతాం తత్సర్వం కుమారాణాం విచేష్టితం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కురురాజే చ రంగస్థే భీమే చ బలినాం వరే
పక్షపాతకృతస్నేహః స ద్విధేవాభవజ్జనః॥1॥

హా వీర కురురాజేతి హా భీమేతి చ నర్దతాం
పురుషాణాం సువిపులాః ప్రణాదాః సహసోత్థితాః॥2॥

తతః క్షుబ్ధార్ణవనిభం రంగమాలోక్య బుద్ధిమాన్
భారద్వాజః ప్రియం పుత్రమశ్వత్థామానమబ్రవీత్॥3॥

వారయైతౌ మహావీర్యౌ కృతయోగ్యావుభావపి
మా భూద్రంగప్రకోపోఽయం భీమదుర్యోధనోద్భవః॥4॥

తతస్తావుద్యతగదౌ గురుపుత్రేణ వారితౌ
యుగాంతానిలసంక్షుబ్ధౌ మహావేగావివార్ణవౌ ॥5॥

తతో రంగాంగణగతో ద్రోణో వచనమబ్రవీత్
నివార్య వాదిత్రగణం మహామేఘనిభస్వనం ॥6॥

యో మే పుత్రాత్ప్రియతరః సర్వాస్త్రవిదుషాం వరః
ఐంద్రిరింద్రానుజసమః స పార్థో దృశ్యతామితి ॥7॥

ఆచార్యవచనేనాథ కృతస్వస్త్యయనో యువా
బద్ధగోధాంగులిత్రాణః పూర్ణతూణః సకార్ముకః ॥8॥

కాంచనం కవచం బిభ్రత్ప్రత్యదృశ్యత ఫల్గునః
సార్కః సేంద్రాయుధతడిత్ససంధ్య ఇవ తోయదః ॥9॥

తతః సర్వస్య రంగస్య సముత్పింజోఽభవన్మహాన్
ప్రావాద్యంత చ వాద్యాని సశంఖాని సమంతతః ॥10॥

ఏష కుంతీసుతః శ్రీమానేష పాండవమధ్యమః
ఏష పుత్రో మహేంద్రస్య కురూణామేష రక్షితా ॥11॥

ఏషోఽస్త్రవిదుషాం శ్రేష్ఠ ఏష ధర్మభృతాం వరః
ఏష శీలవతాం చాపి శీలజ్ఞాననిధిః పరః ॥12॥

ఇత్యేవమతులా వాచః శృణ్వంత్యాః ప్రేక్షకేరితాః
కుంత్యాః ప్రస్నవసంమిశ్రైరస్రైః క్లిన్నమురోఽభవత్ ॥13॥

తేన శబ్దేన మహతా పూర్ణశ్రుతిరథాబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రో నరశ్రేష్ఠో విదురం హృష్టమానసః ॥14॥

క్షత్తః క్షుబ్ధార్ణవనిభః కిమేష సుమహాస్వనః
సహసైవోత్థితో రంగే భిందన్నివ నభస్తలం ॥15॥

విదుర ఉవాచ

ఏష పార్థో మహారాజ ఫల్గునః పాండునందనః
అవతీర్ణః సకవచస్తత్రైష సుమహాస్వనః ॥16॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి రక్షితోఽస్మి మహామతే
పృథారణిసముద్భూతైస్త్రిభిః పాండవవహ్నిభిః ॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్సముదితే రంగే కథంచిత్పర్యవస్థితే
దర్శయామాస బీభత్సురాచార్యాదస్త్రలాఘవం ॥18॥

ఆగ్నేయేనాసృజద్వహ్నిం వారుణేనాసృజత్పయః
వాయవ్యేనాసృజద్వాయుం పార్జన్యేనాసృజద్ఘనాన్ ॥19॥

భౌమేన ప్రావిశద్భూమిం పార్వతేనాసృజద్గిరీన్
అంతర్ధానేన చాస్త్రేణ పునరంతర్హితోఽభవత్ ॥20॥

క్షణాత్ప్రాంశుః క్షణాద్ధ్రస్వః క్షణాచ్చ రథధూర్గతః
క్షణేన రథమధ్యస్థః క్షణేనావాపతన్మహీం ॥21॥

సుకుమారం చ సూక్ష్మం చ గురుం చాపి గురుప్రియః
సౌష్ఠవేనాభిసంయుక్తః సోఽవిధ్యద్వివిధైః శరైః॥22॥

భ్రమతశ్చ వరాహస్య లోహస్య ప్రముఖే సమం
పంచ బాణానసంసక్తాన్స ముమోచైకబాణవత్॥23॥

గవ్యే విషాణకోశే చ చలే రజ్జ్వవలంబితే
నిచఖాన మహావీర్యః సాయకానేకవింశతిం॥24॥

ఇత్యేవమాది సుమహత్ఖడ్గే ధనుషి చాభవత్
గదాయాం శస్త్రకుశలో దర్శనాని వ్యదర్శయత్॥25॥

తతః సమాప్తభూయిష్ఠే తస్మిన్కర్మణి భారత
మందీభూతే సమాజే చ వాదిత్రస్య చ నిస్వనే॥26॥

ద్వారదేశాత్సముద్భూతో మాహాత్మ్య బలసూచకః
వజ్రనిష్పేషసదృశః శుశ్రువే భుజనిస్వనః॥27॥

దీర్యంతే కిం ను గిరయః కిం స్విద్భూమిర్విదీర్యతే
కిం స్విదాపూర్యతే వ్యోమ జలభారఘనైర్ఘనైః॥28॥

రంగస్యైవం మతిరభూత్క్షణేన వసుధాధిప
ద్వారం చాభిముఖాః సర్వే బభూవుః ప్రేక్షకాస్తదా॥29॥

పంచభిర్భ్రాతృభిః పార్థైర్ద్రోణః పరివృతో బభౌ
పంచతారేణ సంయుక్తః సావిత్రేణేవ చంద్రమాః॥30॥

అశ్వత్థామ్నా చ సహితం భ్రాతౄణాం శతమూర్జితం
దుర్యోధనమమిత్రఘ్నముత్థితం పర్యవారయత్॥31॥

స తైస్తదా భ్రాతృభిరుద్యతాయుధై;ర్వృతో గదాపాణిరవస్థితైః స్థితః
బభౌ యథా దానవసంక్షయే పురా; పురందరో దేవగణైః సమావృతః॥32॥

—♦ అధ్యాయము 126 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దత్తేఽవకాశే పురుషైర్విస్మయోత్ఫుల్లలోచనైః
వివేశ రంగం విస్తీర్ణం కర్ణః పరపురంజయః॥1॥

సహజం కవచం బిభ్రత్కుండలోద్ద్యోతితాననః
సధనుర్బద్ధనిస్త్రింశః పాదచారీవ పర్వతః॥2॥

కన్యాగర్భః పృథుయశాః పృథాయాః పృథులోచనః
తీక్ష్ణాంశోర్భాస్కరస్యాంశః కర్ణోఽరిగణసూదనః॥3॥

సింహర్షభగజేంద్రాణాం తుల్యవీర్యపరాక్రమః
దీప్తికాంతిద్యుతిగుణైః సూర్యేందుజ్వలనోపమః॥4॥

ప్రాంశుః కనకతాలాభః సింహసంహననో యువా
అసంఖ్యేయగుణః శ్రీమాన్భాస్కరస్యాత్మసంభవః॥5॥

స నిరీక్ష్య మహాబాహుః సర్వతో రంగమండలం
ప్రణామం ద్రోణకృపయోర్నాత్యాదృతమివాకరోత్॥6॥

స సామాజజనః సర్వో నిశ్చలః స్థిరలోచనః
కోఽయమిత్యాగతక్షోభః కౌతూహలపరోఽభవత్॥7॥

సోఽబ్రవీన్మేఘధీరేణ స్వరేణ వదతాం వరః
భ్రాతా భ్రాతరమజ్ఞాతం సావిత్రః పాకశాసనిం॥8॥

పార్థ యత్తే కృతం కర్మ విశేషవదహం తతః
కరిష్యే పశ్యతాం నృణాం మాత్మనా విస్మయం గమః॥9॥

అసమాప్తే తతస్తస్య వచనే వదతాం వర
యంత్రోత్క్షిప్త ఇవ క్షిప్రముత్తస్థౌ సర్వతో జనః॥10॥

ప్రీతిశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర దుర్యోధనమథాస్పృశత్
హ్రీశ్చ క్రోధశ్చ బీభత్సుం క్షణేనాన్వవిశచ్చ హ॥11॥

తతో ద్రోణాభ్యనుజ్ఞాతః కర్ణః ప్రియరణః సదా
యత్కృతం తత్ర పార్థేన తచ్చకార మహాబలః॥12॥

అథ దుర్యోధనస్తత్ర భ్రాతృభిః సహ భారత
కర్ణం పరిష్వజ్య ముదా తతో వచనమబ్రవీత్॥13॥

స్వాగతం తే మహాబాహో దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి మానద
అహం చ కురురాజ్యం చ యథేష్టముపభుజ్యతాం॥14॥

కర్ణ ఉవాచ

కృతం సర్వేణ మేఽన్యేన సఖిత్వం చ త్వయా వృణే
ద్వంద్వయుద్ధం చ పార్థేన కర్తుమిచ్ఛామి భారత॥15॥

దుర్యోధన ఉవాచ

భుంక్ష్వ భోగాన్మయా సార్ధం బంధూనాం ప్రియకృద్భవ
దుర్హృదాం కురు సర్వేషాం మూర్ధ్ని పాదమరిందమ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః క్షిప్తమివాత్మానం మత్వా పార్థోఽభ్యభాషత
కర్ణం భ్రాతృసమూహస్య మధ్యేఽచలమివ స్థితం॥17॥

అనాహూతోపసృష్టానామనాహూతోపజల్పినాం
యే లోకాస్తాన్హతః కర్ణ మయా త్వం ప్రతిపత్స్యసే॥18॥

కర్ణ ఉవాచ

రంగోఽయం సర్వసామాన్యః కిమత్ర తవ ఫల్గున
వీర్యశ్రేష్ఠాశ్చ రాజన్యా బలం ధర్మోఽనువర్తతే॥19॥

కిం క్షేపైర్దుర్బలాశ్వాసైః శరైః కథయ భారత
గురోః సమక్షం యావత్తే హరామ్యద్య శిరః శరైః॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ద్రోణాభ్యనుజ్ఞాతః పార్థః పరపురంజయః
భ్రాతృభిస్త్వరయాశ్లిష్టో రణాయోపజగామ తం॥21॥

తతో దుర్యోధనేనాపి సభ్రాత్రా సమరోద్యతః
పరిష్వక్తః స్థితః కర్ణః ప్రగృహ్య సశరం ధనుః॥22॥

తతః సవిద్యుత్స్తనితైః సేంద్రాయుధపురోజవైః
ఆవృతం గగనం మేఘైర్బలాకాపంక్తిహాసిభిః॥23॥

తతః స్నేహాద్ధరిహయం దృష్ట్వా రంగావలోకినం
భాస్కరోఽప్యనయన్నాశం సమీపోపగతాన్ఘనాన్॥24॥

మేఘచ్ఛాయోపగూఢస్తు తతోఽదృశ్యత పాండవః
సూర్యాతపపరిక్షిప్తః కర్ణోఽపి సమదృశ్యత॥25॥

ధార్తరాష్ట్రా యతః కర్ణస్తస్మిందేశే వ్యవస్థితాః
భారద్వాజః కృపో భీష్మో యతః పార్థస్తతోఽభవన్॥26॥

ద్విధా రంగః సమభవత్స్త్రీణాం ద్వైధమజాయత
కుంతిభోజసుతా మోహం విజ్ఞాతార్థా జగామ హ॥27॥

తాం తథా మోహసంపన్నాం విదురః సర్వధర్మవిత్
కుంతీమాశ్వాసయామాస ప్రోక్ష్యాద్భిశ్చందనోక్షితైః॥28॥

తతః ప్రత్యాగతప్రాణా తావుభావపి దంశితౌ
పుత్రౌ దృష్ట్వా సుసంతప్తా నాన్వపద్యత కించన॥29॥

తావుద్యతమహాచాపౌ కృపః శారద్వతోఽబ్రవీత్
ద్వంద్వయుద్ధసమాచారే కుశలః సర్వధర్మవిత్॥30॥

అయం పృథాయాస్తనయః కనీయాన్పాండునందనః
కౌరవో భవతా సార్ధం ద్వంద్వయుద్ధం కరిష్యతి॥31॥

త్వమప్యేవం మహాబాహో మాతరం పితరం కులం
కథయస్వ నరేంద్రాణాం యేషాం త్వం కులవర్ధనః
తతో విదిత్వా పార్థస్త్వాం ప్రతియోత్స్యతి వా న వా॥32॥

ఏవముక్తస్య కర్ణస్య వ్రీడావనతమాననం
బభౌ వర్షాంబుభిః క్లిన్నం పద్మమాగలితం యథా॥33॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఆచార్య త్రివిధా యోనీ రాజ్ఞాం శాస్త్రవినిశ్చయే
తత్కులీనశ్చ శూరశ్చ సేనాం యశ్చ ప్రకర్షతి ॥34॥

యద్యయం ఫల్గునో యుద్ధే నారాజ్ఞా యోద్ధుమిచ్ఛతి
తస్మాదేషోఽఙ్గవిషయే మయా రాజ్యేఽభిషిచ్యతే ॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తస్మిన్క్షణే కర్ణః సలాజకుసుమైర్ఘటైః
కాంచనైః కాంచనే పీఠే మంత్రవిద్భిర్మహారథః
అభిషిక్తోఽఙ్గరాజ్యే స శ్రియా యుక్తో మహాబలః ॥36॥

సచ్ఛత్రవాలవ్యజనో జయశబ్దాంతరేణ చ
ఉవాచ కౌరవం రాజా రాజానం తం వృషస్తదా ॥37॥

అస్య రాజ్యప్రదానస్య సదృశం కిం దదాని తే
ప్రబ్రూహి రాజశార్దూల కర్తా హ్యస్మి తథా నృప
అత్యంతం సఖ్యమిచ్ఛామీత్యాహ తం స సుయోధనః ॥38॥

ఏవముక్తస్తతః కర్ణస్తథేతి ప్రత్యభాషత
హర్షాచ్చోభౌ సమాశ్లిష్య పరాం ముదమవాపతుః ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స్రస్తోత్తరపటః సప్రస్వేదః సవేపథుః
వివేశాధిరథో రంగం యష్టిప్రాణో హ్వయన్నివ ॥1॥

తమాలోక్య ధనుస్త్యక్త్వా పితృగౌరవయంత్రితః
కర్ణోఽభిషేకార్ద్రశిరాః శిరసా సమవందత ॥2॥

తతః పాదావవచ్ఛాద్య పటాంతేన ససంభ్రమః
పుత్రేతి పరిపూర్ణార్థమబ్రవీద్రథసారథిః ॥3॥

పరిష్వజ్య చ తస్యాథ మూర్ధానం స్నేహవిక్లవః
అంగరాజ్యాభిషేకార్ద్రమశ్రుభిః సిషిచే పునః ॥4॥

తం దృష్ట్వా సూతపుత్రోఽయమితి నిశ్చిత్య పాండవః
భీమసేనస్తదా వాక్యమబ్రవీత్ప్రహసన్నివ ॥5॥

న త్వమర్హసి పార్థేన సూతపుత్ర రణే వధం
కులస్య సదృశస్తూర్ణం ప్రతోదో గృహ్యతాం త్వయా ॥6॥

అంగరాజ్యం చ నార్హస్త్వముపభోక్తుం నరాధమ
శ్వా హుతాశసమీపస్థం పురోడాశమివాధ్వరే ॥7॥

ఏవముక్తస్తతః కర్ణః కించిత్ప్రస్ఫురితాధరః
గగనస్థం వినిఃశ్వస్య దివాకరముదైక్షత ॥8॥

తతో దుర్యోధనః కోపాదుత్పపాత మహాబలః
భ్రాతృపద్మవనాత్తస్మాన్మదోత్కట ఇవ ద్విపః ॥9॥

సోఽబ్రవీద్భీమకర్మాణం భీమసేనమవస్థితం
వృకోదర న యుక్తం తే వచనం వక్తుమీదృశం॥10॥

క్షత్రియాణాం బలం జ్యేష్ఠం యోద్ధవ్యం క్షత్రబంధునా
శూరాణాం చ నదీనాం చ ప్రభవా దుర్విదాః కిల॥11॥

సలిలాదుత్థితో వహ్నిర్యేన వ్యాప్తం చరాచరం
దధీచస్యాస్థితో వజ్రం కృతం దానవసూదనం॥12॥

ఆగ్నేయః కృత్తికాపుత్రో రౌద్రో గాంగేయ ఇత్యపి
శ్రూయతే భగవాందేవః సర్వగుహ్యమయో గుహః॥13॥

క్షత్రియాభ్యశ్చ యే జాతా బ్రాహ్మణాస్తే చ విశ్రుతాః
ఆచార్యః కలశాజ్జాతః శరస్తంబాద్గురుః కృపః
భవతాం చ యథా జన్మ తదప్యాగమితం నృపైః॥14॥

సకుండలం సకవచం దివ్యలక్షణలక్షితం
కథమాదిత్యసంకాశం మృగీ వ్యాఘ్రం జనిష్యతి॥15॥

పృథివీరాజ్యమర్హోఽయం నాంగరాజ్యం నరేశ్వరః
అనేన బాహువీర్యేణ మయా చాజ్ఞానువర్తినా॥16॥

యస్య వా మనుజస్యేదం న క్షాంతం మద్విచేష్టితం
రథమారుహ్య పద్భ్యాం వా వినామయతు కార్ముకం॥17॥

తతః సర్వస్య రంగస్య హాహాకారో మహానభూత్
సాధువాదానుసంబద్ధః సూర్యశ్చాస్తముపాగమత్॥18॥

తతో దుర్యోధనః కర్ణమాలంబ్యాథ కరే నృప
దీపికాగ్నికృతాలోకస్తస్మాద్రంగాద్వినిర్యయౌ॥19॥

పాండవాశ్చ సహద్రోణాః సకృపాశ్చ విశాం పతే
భీష్మేణ సహితాః సర్వే యయుః స్వం స్వం నివేశనం॥20॥

అర్జునేతి జనః కశ్చిత్కశ్చిత్కర్ణేతి భారత
కశ్చిద్దుర్యోధనేత్యేవం బ్రువంతః ప్రస్థితాస్తదా॥21॥

కుంత్యాశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాయ దివ్యలక్షణసూచితం
పుత్రమంగేశ్వరం స్నేహాచ్ఛన్నా ప్రీతిరవర్ధత॥22॥

దుర్యోధనస్యాపి తదా కర్ణమాసాద్య పార్థివ
భయమర్జునసాంజాతం క్షిప్రమంతరధీయత॥23॥

స చాపి వీరః కృతశస్త్రనిశ్రమః; పరేణ సామ్నాభ్యవదత్సుయోధనం
యుధిష్ఠిరస్యాప్యభవత్తదా మతి;ర్న కర్ణతుల్యోఽస్తి ధనుర్ధరః క్షితౌ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 128 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శిష్యాన్సమానీయ ఆచార్యార్థమచోదయత్
ద్రోణః సర్వానశేషేణ దక్షిణార్థం మహీపతే॥1॥

పాంచాలరాజం ద్రుపదం గృహీత్వా రణమూర్ధని
పర్యానయత భద్రం వః సా స్యాత్పరమదక్షిణా॥2॥

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే రథైస్తూర్ణం ప్రహారిణః
ఆచార్యధనదానార్థం ద్రోణేన సహితా యయుః॥3॥

తతోఽభిజగ్ముః పాంచాలాన్నిఘ్నంతస్తే నరర్షభాః
మమృదుస్తస్య నగరం ద్రుపదస్య మహౌజసః॥4॥

తే యజ్ఞసేనం ద్రుపదం గృహీత్వా రణమూర్ధని
ఉపాజహ్రుః సహామాత్యం ద్రోణాయ భరతర్షభాః॥5॥

భగ్నదర్పం హృతధనం తథా చ వశమాగతం
స వైరం మనసా ధ్యాత్వా ద్రోణో ద్రుపదమబ్రవీత్॥6॥

ప్రమృద్య తరసా రాష్ట్రం పురం తే మృదితం మయా
ప్రాప్య జీవన్రిపువశం సఖిపూర్వం కిమిష్యతే॥7॥

ఏవముక్త్వా ప్రహస్యైనం నిశ్చిత్య పునరబ్రవీత్
మా భైః ప్రాణభయాద్రాజన్క్షమిణో బ్రాహ్మణా వయం॥8॥

ఆశ్రమే క్రీడితం యత్తు త్వయా బాల్యే మయా సహ
తేన సంవర్ధితః స్నేహస్త్వయా మే క్షత్రియర్షభ॥9॥

ప్రార్థయేయం త్వయా సఖ్యం పునరేవ నరర్షభ
వరం దదామి తే రాజన్రాజ్యస్యార్ధమవాప్నుహి॥10॥

అరాజా కిల నో రాజ్ఞాం సఖా భవితుమర్హతి
అతః ప్రయతితం రాజ్యే యజ్ఞసేన మయా తవ॥11॥

రాజాసి దక్షిణే కూలే భాగీరథ్యాహముత్తరే
సఖాయం మాం విజానీహి పాంచాల యది మన్యసే॥12॥

ద్రుపద ఉవాచ

అనాశ్చర్యమిదం బ్రహ్మన్విక్రాంతేషు మహాత్మసు
ప్రీయే త్వయాహం త్వత్తశ్చ ప్రీతిమిచ్ఛామి శాశ్వతీం॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు తం ద్రోణో మోక్షయామాస భారత
సత్కృత్య చైనం ప్రీతాత్మా రాజ్యార్ధం ప్రత్యపాదయత్॥14॥

మాకందీమథ గంగాయాస్తీరే జనపదాయుతాం
సోఽధ్యావసద్దీనమనాః కాంపిల్యం చ పురోత్తమం
దక్షిణాంశ్చైవ పాంచాలాన్యావచ్చర్మణ్వతీ నదీ॥15॥

ద్రోణేన వైరం ద్రుపదః సంస్మరన్న శశామ హ
క్షాత్రేణ చ బలేనాస్య నాపశ్యత్స పరాజయం॥16॥

హీనం విదిత్వా చాత్మానం బ్రాహ్మణేన బలేన చ
పుత్రజన్మ పరీప్సన్వై స రాజా తదధారయత్
అహిచ్ఛత్రం చ విషయం ద్రోణః సమభిపద్యత॥17॥

ఏవం రాజన్నహిచ్ఛత్రా పురీ జనపదాయుతా
యుధి నిర్జిత్య పార్థేన ద్రోణాయ ప్రతిపాదితా॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాణాధికం భీమసేనం కృతవిద్యం ధనంజయం
దుర్యోధనో లక్షయిత్వ పర్యతప్యత దుర్మతిః॥1॥

తతో వైకర్తనః కర్ణః శకునిశ్చాపి సౌబలః
అనేకైరభ్యుపాయైస్తాంజిఘాంసంతి స్మ పాండవాన్॥2॥

పాండవాశ్చాపి తత్సర్వం ప్రత్యజానన్నరిందమాః
ఉద్భావనమకుర్వంతో విదురస్య మతే స్థితాః॥3॥

గుణైః సముదితాందృష్ట్వా పౌరాః పాండుసుతాంస్తదా
కథయంతి స్మ సంభూయ చత్వరేషు సభాసు చ॥4॥

ప్రజ్ఞాచక్షురచక్షుష్ట్వాద్ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
రాజ్యమప్రాప్తవాన్పూర్వం స కథం నృపతిర్భవేత్॥5॥

తథా భీష్మః శాంతనవః సత్యసంధో మహావ్రతః
ప్రత్యాఖ్యాయ పురా రాజ్యం నాద్య జాతు గ్రహీష్యతి॥6॥

తే వయం పాండవం జ్యేష్ఠం తరుణం వృద్ధశీలినం
అభిషించామ సాధ్వద్య సత్యం కరుణవేదినం॥7॥

స హి భీష్మం శాంతనవం ధృతరాష్ట్రం చ ధర్మవిత్
సపుత్రం వివిధైర్భోగైర్యోజయిష్యతి పూజయన్॥8॥

తేషాం దుర్యోధనః శ్రుత్వా తాని వాక్యాని భాషతాం
యుధిష్ఠిరానురక్తానాం పర్యతప్యత దుర్మతిః॥9॥

స తప్యమానో దుష్టాత్మా తేషాం వాచో న చక్షమే
ఈర్ష్యయా చాభిసంతప్తో ధృతరాష్ట్రముపాగమత్॥10॥

తతో విరహితం దృష్ట్వా పితరం ప్రతిపూజ్య సః
పౌరానురాగసంతప్తః పశ్చాదిదమభాషత॥11॥

శ్రుతా మే జల్పతాం తాత పౌరాణామశివా గిరః
త్వామనాదృత్య భీష్మం చ పతిమిచ్ఛంతి పాండవం॥12॥

మతమేతచ్చ భీష్మస్య న స రాజ్యం బుభూషతి
అస్మాకం తు పరాం పీడాం చికీర్షంతి పురే జనాః॥13॥

పితృతః ప్రాప్తవాన్రాజ్యం పాండురాత్మగుణైః పురా
త్వమప్యగుణసంయోగాత్ప్రాప్తం రాజ్యం న లబ్ధవాన్॥14॥

స ఏష పాండోర్దాయాద్యం యది ప్రాప్నోతి పాండవః
తస్య పుత్రో ధ్రువం ప్రాప్తస్తస్య తస్యేతి చాపరః॥15॥

తే వయం రాజవంశేన హీనాః సహ సుతైరపి
అవజ్ఞాతా భవిష్యామో లోకస్య జగతీపతే॥16॥

సతతం నిరయం ప్రాప్తాః పరపిండోపజీవినః
న భవేమ యథా రాజంస్తథా శీఘ్రం విధీయతాం॥17॥

అభవిష్యః స్థిరో రాజ్యే యది హి త్వం పురా నృప
ధ్రువం ప్రాప్స్యామ చ వయం రాజ్యమప్యవశే జనే॥18॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రస్తు పుత్రస్య శ్రుత్వా వచనమీదృశం
ముహూర్తమివ సంచింత్య దుర్యోధనమథాబ్రవీత్॥1॥

ధర్మనిత్యః సదా పాండుర్మమాసీత్ప్రియకృద్ధితః
సర్వేషు జ్ఞాతిషు తథా మయి త్వాసీద్విశేషతః॥2॥

నాస్య కించిన్న జానామి భోజనాది చికీర్షితం
నివేదయతి నిత్యం హి మమ రాజ్యం ధృతవ్రతః॥3॥

తస్య పుత్రో యథా పాండుస్తథా ధర్మపరాయణః
గుణవాల్లోకవిఖ్యాతః పౌరాణాం చ సుసంమతః॥4॥

స కథం శక్యమస్మాభిరపక్రష్టుం బలాదితః
పితృపైతామహాద్రాజ్యాత్ససహాయో విశేషతః॥5॥

భృతా హి పాండునామాత్యా బలం చ సతతం భృతం
భృతాః పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ తేషామపి విశేషతః॥6॥

తే పురా సత్కృతాస్తాత పాండునా పౌరవా జనాః
కథం యుధిష్ఠిరస్యార్థే న నో హన్యుః సబాంధవాన్॥7॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏవమేతన్మయా తాత భావితం దోషమాత్మని
దృష్ట్వా ప్రకృతయః సర్వా అర్థమానేన యోజితాః॥8॥

ధ్రువమస్మత్సహాయాస్తే భవిష్యంతి ప్రధానతః
అర్థవర్గః సహామాత్యో మత్సంస్థోఽద్య మహీపతే॥9॥

స భవాన్పాండవానాశు వివాసయితుమర్హతి
మృదునైవాభ్యుపాయేన నగరం వారణావతం॥10॥

యదా ప్రతిష్ఠితం రాజ్యం మయి రాజన్భవిష్యతి
తదా కుంతీ సహాపత్యా పునరేష్యతి భారత॥11॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దుర్యోధన మమాప్యేతద్ధృది సంపరివర్తతే
అభిప్రాయస్య పాపత్వాన్నైతత్తు వివృణోమ్యహం॥12॥

న చ భీష్మో న చ ద్రోణో న క్షత్తా న చ గౌతమః
వివాస్యమానాన్కౌంతేయాననుమంస్యంతి కర్హిచిత్॥13॥

సమా హి కౌరవేయాణాం వయమేతే చ పుత్రక
నైతే విషమమిచ్ఛేయుర్ధర్మయుక్తా మనస్వినః॥14॥

తే వయం కౌరవేయాణామేతేషాం చ మహాత్మనాం
కథం న వధ్యతాం తాత గచ్ఛేమ జగతస్తథా॥15॥

దుర్యోధన ఉవాచ

మధ్యస్థః సతతం భీష్మో ద్రోణపుత్రో మయి స్థితః
యతః పుత్రస్తతో ద్రోణో భవితా నాత్ర సాంశయః॥16॥

కృపః శారద్వతశ్చైవ యత ఏతే త్రయస్తతః
ద్రోణం చ భాగినేయం చ న స త్యక్ష్యతి కర్హిచిత్॥17॥

క్షత్తార్థబద్ధస్త్వస్మాకం ప్రచ్ఛన్నం తు యతః పరే
న చైకః స సమర్థోఽస్మాన్పాండవార్థే ప్రబాధితుం॥18॥

స విశ్రబ్ధః పాండుపుత్రాన్సహ మాత్రా వివాసయ
వారణావతమద్యైవ నాత్ర దోషో భవిష్యతి॥19॥

వినిద్రకరణం ఘోరం హృది శల్యమివార్పితం
శోకపావకముద్భూతం కర్మణైతేన నాశయ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా సర్వాస్తాః ప్రకృతీః శనైః
అర్థమానప్రదానాభ్యాం సంజహార సహానుజః॥1॥

ధృతరాష్ట్రప్రయుక్తాస్తు కేచిత్కుశలమంత్రిణః
కథయాం చక్రిరే రమ్యం నగరం వారణావతం॥2॥

అయం సమాజః సుమహాన్రమణీయతమో భువి
ఉపస్థితః పశుపతేర్నగరే వారణావతే॥3॥

సర్వరత్నసమాకీర్ణే పుంసాం దేశే మనోరమే
ఇత్యేవం ధృతరాష్ట్రస్య వచనాచ్చక్రిరే కథాః॥4॥

కథ్యమానే తథా రమ్యే నగరే వారణావతే
గమనే పాండుపుత్రాణాం జజ్ఞే తత్ర మతిర్నృప॥5॥

యదా త్వమన్యత నృపో జాతకౌతూహలా ఇతి
ఉవాచైనానథ తదా పాండవానంబికాసుతః॥6॥

మమేమే పురుషా నిత్యం కథయంతి పునః పునః
రమణీయతరం లోకే నగరం వారణావతం॥7॥

తే తాత యది మన్యధ్వముత్సవం వారణావతే
సగణాః సానుయాత్రాశ్చ విహరధ్వం యథామరాః॥8॥

బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని గాయనేభ్యశ్చ సర్వశః
ప్రయచ్ఛధ్వం యథాకామం దేవా ఇవ సువర్చసః॥9॥

కంచిత్కాలం విహృత్యైవమనుభూయ పరాం ముదం
ఇదం వై హాస్తినపురం సుఖినః పునరేష్యథ॥10॥

ధృతరాష్ట్రస్య తం కామమనుబుద్ధ్వా యుధిష్ఠిరః
ఆత్మనశ్చాసహాయత్వం తథేతి ప్రత్యువాచ తం॥11॥

తతో భీష్మం మహాప్రాజ్ఞం విదురం చ మహామతిం
ద్రోణం చ బాహ్లికం చైవ సోమదత్తం చ కౌరవం॥12॥

కృపమాచార్యపుత్రం చ గాంధారీం చ యశస్వినీం
యుధిష్ఠిరః శనైర్దీనమువాచేదం వచస్తదా॥13॥

రమణీయే జనాకీర్ణే నగరే వారణావతే
సగణాస్తాత వత్స్యామో ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥14॥

ప్రసన్నమనసః సర్వే పుణ్యా వాచో విముంచత
ఆశీర్భిర్వర్ధితానస్మాన్న పాపం ప్రసహిష్యతి॥15॥

ఏవముక్తాస్తు తే సర్వే పాండుపుత్రేణ కౌరవాః
ప్రసన్నవదనా భూత్వా తేఽభ్యవర్తంత పాండవాన్॥16॥

స్వస్త్యస్తు వః పథి సదా భూతేభ్యశ్చైవ సర్వశః
మా చ వోఽస్త్వశుభం కించిత్సర్వతః పాండునందనాః॥17॥

తతః కృతస్వస్త్యయనా రాజ్యలాభాయ పాండవాః
కృత్వా సర్వాణి కార్యాణి ప్రయయుర్వారణావతం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తేషు రాజ్ఞా తు పాండవేషు మహాత్మసు
దుర్యోధనః పరం హర్షమాజగామ దురాత్మవాన్॥1॥

స పురోచనమేకాంతమానీయ భరతర్షభ
గృహీత్వా దక్షిణే పాణౌ సచివం వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

మమేయం వసుసంపూర్ణా పురోచన వసుంధరా
యథేయం మమ తద్వత్తే స తాం రక్షితుమర్హసి॥3॥

న హి మే కశ్చిదన్యోఽస్తి వైశ్వాసికతరస్త్వయా
సహాయో యేన సంధాయ మంత్రయేయం యథా త్వయా॥4॥

సంరక్ష తాత మంత్రం చ సపత్నాంశ్చ మమోద్ధర
నిపుణేనాభ్యుపాయేన యద్బ్రవీమి తథా కురు॥5॥

పాండవా ధృతరాష్ట్రేణ ప్రేషితా వారణావతం
ఉత్సవే విహరిష్యంతి ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥6॥

స త్వం రాసభయుక్తేన స్యందనేనాశుగామినా
వారణావతమద్యైవ యథా యాసి తథా కురు॥7॥

తత్ర గత్వా చతుఃశాలం గృహం పరమసంవృతం
ఆయుధాగారమాశ్రిత్య కారయేథా మహాధనం॥8॥

శణసర్జరసాదీని యాని ద్రవ్యాణి కానిచిత్
ఆగ్నేయాన్యుత సంతీహ తాని సర్వాణి దాపయ॥9॥

సర్పిషా చ సతైలేన లాక్షయా చాప్యనల్పయా
మృత్తికాం మిశ్రయిత్వా త్వం లేపం కుడ్యేషు దాపయేః॥10॥

శణాన్వంశం ఘృతం దారు యంత్రాణి వివిధాని చ
తస్మిన్వేశ్మని సర్వాణి నిక్షిపేథాః సమంతతః॥11॥

యథా చ త్వాం న శంకేరన్పరీక్షంతోఽపి పాండవాః
ఆగ్నేయమితి తత్కార్యమితి చాన్యే చ మానవాః॥12॥

వేశ్మన్యేవం కృతే తత్ర కృత్వా తాన్పరమార్చితాన్
వాసయేః పాండవేయాంశ్చ కుంతీం చ ససుహృజ్జనాం॥13॥

తత్రాసనాని ముఖ్యాని యానాని శయనాని చ
విధాతవ్యాని పాండూనాం యథా తుష్యేత మే పితా॥14॥

యథా రమేరన్విశ్రబ్ధా నగరే వారణావతే
తథా సర్వం విధాతవ్యం యావత్కాలస్య పర్యయః||15||

జ్ఞాత్వా తు తాన్సువిశ్వస్తాఞ్శయానానకుతోభయాన్
అగ్నిస్తతస్త్వయా దేయో ద్వారతస్తస్య వేశ్మనః||16||

దగ్ధానేవం స్వకే గేహే దగ్ధా ఇతి తతో జనాః
జ్ఞాతయో వా వదిష్యంతి పాండవార్థాయ కర్హిచిత్||17||

తత్తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ కౌరవాయ పురోచనః
ప్రాయాద్రాసభయుక్తేన నగరం వారణావతం||18||

స గత్వా త్వరితో రాజందుర్యోధనమతే స్థితః
యథోక్తం రాజపుత్రేణ సర్వం చక్రే పురోచనః||19||

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పాండవాస్తు రథాన్యుక్త్వా సదశ్వైరనిలోపమైః
ఆరోహమాణా భీష్మస్య పాదౌ జగృహురార్తవత్||1||

రాజ్ఞశ్చ ధృతరాష్ట్రస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
అన్యేషాం చైవ వృద్ధానాం విదురస్య కృపస్య చ||2||

ఏవం సర్వాన్కురూన్వృద్ధానభివాద్య యతవ్రతాః
సమాలింగ్య సమానాంశ్చ బాలైశ్చాప్యభివాదితాః||3||

సర్వా మాతౄస్తథాపృష్ట్వా కృత్వా చైవ ప్రదక్షిణం
సర్వాః ప్రకృతయశ్చైవ ప్రయయుర్వారణావతం||4||

విదురశ్చ మహాప్రాజ్ఞస్తథాన్యే కురుపుంగవాః
పౌరాశ్చ పురుషవ్యాఘ్రానన్వయుః శోకకర్శితాః||5||

తత్ర కేచిద్బ్రువంతి స్మ బ్రాహ్మణా నిర్భయాస్తదా
శోచమానాః పాండుపుత్రానతీవ భరతర్షభ||6||

విషమం పశ్యతే రాజా సర్వథా తమసావృతః
ధృతరాష్ట్రః సుదుర్బుద్ధిర్న చ ధర్మం ప్రపశ్యతి||7||

న హి పాపమపాపాత్మా రోచయిష్యతి పాండవః
భీమో వా బలినాం శ్రేష్ఠః కౌంతేయో వా ధనంజయః
కుత ఏవ మహాప్రాజ్ఞౌ మాద్రీపుత్రౌ కరిష్యతః||8||

తద్రాజ్యం పితృతః ప్రాప్తం ధృతరాష్ట్రో న మృష్యతే
అధర్మమఖిలం కిం ను భీష్మోఽయమనుమన్యతే
వివాస్యమానానస్థానే కౌంతేయాన్భరతర్షభాన్||9||

పితేవ హి నృపోఽస్మాకమభూచ్ఛాంతనవః పురా
విచిత్రవీర్యో రాజర్షిః పాండుశ్చ కురునందనః||10||

స తస్మిన్పురుషవ్యాఘ్రే దిష్టభావం గతే సతి
రాజపుత్రానిమాన్బాలాంధృతరాష్ట్రో న మృష్యతే||11||

వయమేతదమృష్యంతః సర్వ ఏవ పురోత్తమాత్
గృహాన్విహాయ గచ్ఛామో యత్ర యాతి యుధిష్ఠిరః||12||

తాంస్తథావాదినః పౌరాందుఃఖితాందుఃఖకర్శితః
ఉవాచ పరమప్రీతో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః||13||

పితా మాన్యో గురుః శ్రేష్ఠో యదాహ పృథివీపతిః
అశంకమానైస్తత్కార్యమస్మాభిరితి నో వ్రతం॥14॥

భవంతః సుహృదోఽస్మాకమస్మాన్కృత్వా ప్రదక్షిణం
ఆశీర్భిరభినంద్యాస్మాన్నివర్తధ్వం యథాగృహం॥15॥

యదా తు కార్యమస్మాకం భవద్భిరుపపత్స్యతే
తదా కరిష్యథ మమ ప్రియాణి చ హితాని చ॥16॥

తే తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ కృత్వా చైతాన్ప్రదక్షిణం
ఆశీర్భిరభినంద్యైనాంజగ్మూర్నగరమేవ హి॥17॥

పౌరేషు తు నివృత్తేషు విదురః సర్వధర్మవిత్
బోధయన్పాండవశ్రేష్ఠమిదం వచనమబ్రవీత్
ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞం ప్రలాపజ్ఞః సమ్యగ్ధర్మార్థదర్శివాన్॥18॥

విజ్ఞాయేదం తథా కుర్యాదాపదం నిస్తరేద్యథా
అలోహం నిశితం శస్త్రం శరీరపరికర్తనం
యో వేత్తి న తమాఘ్నంతి ప్రతిఘాతవిదం ద్విషః॥19॥

కక్షఘ్నః శిశిరఘ్నశ్చ మహాకక్షే బిలౌకసః
న దహేదితి చాత్మానం యో రక్షతి స జీవతి॥20॥

నాచక్షుర్వేత్తి పంథానం నాచక్షుర్విందతే దిశః
నాధృతిర్భూతిమాప్నోతి బుధ్యస్వైవం ప్రబోధితః॥21॥

అనాప్తైర్దత్తమాదత్తే నరః శస్త్రమలోహజం
శ్వావిచ్ఛరణమాసాద్య ప్రముచ్యేత హుతాశనాత్॥22॥

చరన్మార్గాన్విజానాతి నక్షత్రైర్విందతే దిశః
ఆత్మనా చాత్మనః పంచ పీడయన్నానుపీడ్యతే॥23॥

అనుశిష్ట్వానుగత్వా చ కృత్వా చైనాన్ప్రదక్షిణం
పాండవానభ్యనుజ్ఞాయ విదురః ప్రయయౌ గృహాన్॥24॥

నివృత్తే విదురే చైవ భీష్మే పౌరజనే తథా
అజాతశత్రుమామంత్ర్య కుంతీ వచనమబ్రవీత్॥25॥

క్షత్తా యదబ్రవీద్వాక్యం జనమధ్యేఽబ్రువన్నివ
త్వయా చ తత్తథేత్యుక్తో జానీమో న చ తద్వయం॥26॥

యది తచ్ఛక్యమస్మాభిః శ్రోతుం న చ సదోషవత్
శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్సర్వం సంవాదం తవ తస్య చ॥27॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విషాదగ్నేశ్చ బోద్ధవ్యమితి మాం విదురోఽబ్రవీత్
పంథాశ్చ వో నావిదితః కశ్చిత్స్యాదితి చాబ్రవీత్॥28॥

జితేంద్రియశ్చ వసుధాం ప్రాప్స్యసీతి చ మాబ్రవీత్
విజ్ఞాతమితి తత్సర్వమిత్యుక్తో విదురో మయా॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అష్టమేఽహని రోహిణ్యాం ప్రయాతాః ఫల్గునస్య తే
వారణావతమాసాద్య దదృశుర్నాగరం జనం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సర్వాః ప్రకృతయో నగరాద్వారణావతాత్
సర్వమంగలసంయుక్తా యథాశాస్త్రమతంద్రితాః॥1॥

శ్రుత్వాగతాన్పాండుపుత్రాన్నానాయానైః సహస్రశః
అభిజగ్ముర్నరశ్రేష్ఠాఇశ్శ్రుత్వైవ పరయా ముదా॥2॥

తే సమాసాద్య కౌంతేయాన్వారణావతకా జనాః
కృత్వా జయాశిషః సర్వే పరివార్యోపతస్థిరే॥3॥

తైర్వృతః పురుషవ్యాఘ్రో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
విబభౌ దేవసంకాశో వజ్రపాణిరివామరైః॥4॥

సత్కృతాస్తే తు పౌరైశ్చ పౌరాన్సత్కృత్య చానఘాః
అలంకృతం జనాకీర్ణం వివిశుర్వారణావతం॥5॥

తే ప్రవిశ్య పురం వీరాస్తూర్ణం జగ్మురథో గృహాన్
బ్రాహ్మణానాం మహీపాల రతానాం స్వేషు కర్మసు॥6॥

నగరాధికృతానాం చ గృహాణి రథినాం తథా
ఉపతస్థుర్నరశ్రేష్ఠా వైశ్యశూద్రగృహానపి॥7॥

అర్చితాశ్చ నరైః పౌరైః పాండవా భరతర్షభాః
జగ్మురావసథం పశ్చాత్పురోచనపురస్కృతాః॥8॥

తేభ్యో భక్ష్యాన్నపానాని శయనాని శుభాని చ
ఆసనాని చ ముఖ్యాని ప్రదదౌ స పురోచనః॥9॥

తత్ర తే సత్కృతాస్తేన సుమహార్హపరిచ్ఛదాః
ఉపాస్యమానాః పురుషైరూషుః పురనివాసిభిః॥10॥

దశరాత్రోషితానాం తు తత్ర తేషాం పురోచనః
నివేదయామాస గృహం శివాఖ్యమశివం తదా॥11॥

తత్ర తే పురుషవ్యాఘ్రా వివిశుః సపరిచ్ఛదాః
పురోచనస్య వచనాత్కైలాసమివ గుహ్యకాః॥12॥

తత్త్వగారమభిప్రేక్ష్య సర్వధర్మవిశారదః
ఉవాచాగ్నేయమిత్యేవం భీమసేనం యుధిష్ఠిరః
జిఘ్రన్సోమ్య వసాగంధం సర్పిర్జతువిమిశ్రితం॥13॥

కృతం హి వ్యక్తమాగ్నేయమిదం వేశ్మ పరంతప
శణసర్జరసం వ్యక్తమానీతం గృహకర్మణి
ముంజబల్వజవంశాది ద్రవ్యం సర్వం ఘృతోక్షితం॥14॥

శిల్పిభిః సుకృతం హ్యాప్తైర్వినీతైర్వేశ్మకర్మణి
విశ్వస్తం మామయం పాపో దగ్ధుకామః పురోచనః॥15॥

ఇమాం తు తాం మహాబుద్ధిర్విదురో దృష్టవాంస్తదా
ఆపదం తేన మాం పార్థ స సంబోధితవాన్పురా॥16॥

తే వయం బోధితాస్తేన బుద్ధవంతోఽశివం గృహం
ఆచార్యైః సుకృతం గూఢైర్దుర్యోధనవశానుగైః॥17॥

భీమ ఉవాచ

యదిదం గృహమాగ్నేయం విహితం మన్యతే భవాన్
తత్రైవ సాధు గచ్ఛామో యత్ర పూర్వోషితా వయం॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇహ యత్తైర్నిరాకారైర్వస్తవ్యమితి రోచయే
నష్టైరివ విచిన్వద్భిర్గతిమిష్టాం ధ్రువామితః॥19॥

యది విందేత చాకారమస్మాకం హి పురోచనః
శీఘ్రకారీ తతో భూత్వా ప్రసహ్యాపి దహేత నః॥20॥

నాయం బిభేత్యుపక్రోశాదధర్మాద్వా పురోచనః
తథా హి వర్తతే మందః సుయోధనమతే స్థితః॥21॥

అపి చేహ ప్రదగ్ధేషు భీష్మోఽస్మాసు పితామహః
కోపం కుర్యాత్కిమర్థం వా కౌరవాన్కోపయేత సః
ధర్మ ఇత్యేవ కుప్యేత తథాన్యే కురుపుంగవాః॥22॥

వయం తు యది దాహస్య బిభ్యతః ప్రద్రవేమ హి
స్పశైర్నో ఘాతయేత్సర్వాన్రాజ్యలుబ్ధః సుయోధనః॥23॥

అపదస్థాన్పదే తిష్ఠన్నపక్షాన్పక్షసంస్థితః
హీనకోశాన్మహాకోశః ప్రయోగైర్ఘాతయేద్ధ్రువం॥24॥

తదస్మాభిరిమం పాపం తం చ పాపం సుయోధనం
వంచయద్భిర్నివస్తవ్యం ఛన్నవాసం క్వచిత్క్వచిత్॥25॥

తే వయం మృగయాశీలాశ్చరామ వసుధామిమాం
తథా నో విదితా మార్గా భవిష్యంతి పలాయతాం॥26॥

భౌమం చ బిలమద్యైవ కరవామ సుసంవృతం
గూఢోచ్ఛ్వసాన్న నస్తత్ర హుతాశః సంప్రధక్ష్యతి॥27॥

వసతోఽత్ర యథా చాస్మాన్న బుధ్యేత పురోచనః
పౌరో వాపి జనః కశ్చిత్తథా కార్యమతంద్రితైః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 135 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురస్య సుహృత్కశ్చిత్ఖనకః కుశలః క్వచిత్
వివిక్తే పాండవాన్రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

ప్రహితో విదురేణాస్మి ఖనకః కుశలో భృశం
పాండవానాం ప్రియం కార్యమితి కిం కరవాణి వః॥2॥

ప్రచ్ఛన్నం విదురేణోక్తః శ్రేయస్త్వమిహ పాండవాన్
ప్రతిపాదయ విశ్వాసాదితి కిం కరవాణి వః॥3॥

కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం రాత్రావస్య పురోచనః
భవనస్య తవ ద్వారి ప్రదాస్యతి హుతాశనం॥4॥

మాత్రా సహ ప్రదగ్ధవ్యాః పాండవాః పురుషర్షభాః
ఇతి వ్యవసితం పార్థ ధార్తరాష్ట్రస్య మే శ్రుతం॥5॥

కించిచ్చ విదురేణోక్తో మ్లేచ్ఛవాచాసి పాండవ
త్వయా చ తత్తథేత్యుక్తమేతద్విశ్వాసకారణం ॥6॥

ఉవాచ తం సత్యధృతిః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అభిజానామి సౌమ్య త్వాం సుహృదం విదురస్య వై ॥7॥

శుచిమాప్తం ప్రియం చైవ సదా చ దృఢభక్తికం
న విద్యతే కవేః కించిదభిజ్ఞానప్రయోజనం ॥8॥

యథా నః స తథా నస్త్వం నిర్విశేషా వయం త్వయి
భవతః స్మ యథా తస్య పాలయాస్మాన్యథా కవిః ॥9॥

ఇదం శరణమాగ్నేయం మదర్థమితి మే మతిః
పురోచనేన విహితం ధార్తరాష్ట్రస్య శాసనాత్ ॥10॥

స పాపః కోశవాంశ్చైవ ససహాయశ్చ దుర్మతిః
అస్మానపి చ దుష్టాత్మా నిత్యకాలం ప్రబాధతే ॥11॥

స భవాన్మోక్షయత్వస్మాన్యత్నేనాస్మాద్ధుతాశనాత్
అస్మాస్విహ హి దగ్ధేషు సకామః స్యాత్సుయోధనః ॥12॥

సమృద్ధమాయుధాగారమిదం తస్య దురాత్మనః
వప్రాంతే నిష్ప్రతీకారమాశ్లిష్యేదం కృతం మహత్ ॥13॥

ఇదం తదశుభం నూనం తస్య కర్మ చికీర్షితం
ప్రాగేవ విదురో వేద తేనాస్మానన్వబోధయత్ ॥14॥

సేయమాపదనుప్రాప్తా క్షత్తా యాం దృష్టవాన్పురా
పురోచనస్యావిదితానస్మాంస్త్వం విప్రమోచయ ॥15॥

స తథేతి ప్రతిశ్రుత్య ఖనకో యత్నమాస్థితః
పరిఖాముత్కిరన్నామ చకార సుమహద్బిలం ॥16॥

చక్రే చ వేశ్మనస్తస్య మధ్యే నాతిమహన్ముఖం
కపాటయుక్తమజ్ఞాతం సమం భూమ్యా చ భారత ॥17॥

పురోచనభయాచ్చైవ వ్యదధాత్సంవృతం ముఖం
స తత్ర చ గృహద్వారి వసత్యశుభధీః సదా ॥18॥

తత్ర తే సాయుధాః సర్వే వసంతి స్మ క్షపాం నృప
దివా చరంతి మృగయాం పాండవేయా వనాద్వనం ॥19॥

విశ్వస్తవదవిశ్వస్తా వంచయంతః పురోచనం
అతుష్టాస్తుష్టవద్రాజన్నూషుః పరమదుఃఖితాః ॥20॥

న చైనానన్వబుధ్యంత నరా నగరవాసినః
అన్యత్ర విదురామాత్యాత్తస్మాత్ఖనకసత్తమాత్ ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తాంస్తు దృష్ట్వా సుమనసః పరిసంవత్సరోషితాన్
విశ్వస్తానివ సంలక్ష్య హర్షం చక్రే పురోచనః ॥1॥

పురోచనే తథా హృష్టే కౌంతేయోఽథ యుధిష్ఠిరః
భీమసేనార్జునౌ చైవ యమౌ చోవాచ ధర్మవిత్ ॥2॥

అస్మానయం సువిశ్వస్తాన్వేత్తి పాపః పురోచనః
వంచితోఽయం నృశంసాత్మా కాలం మన్యే పలాయనే ॥3॥

ఆయుధాగారమాదీప్య దగ్ధ్వా చైవ పురోచనం
షట్ప్రాణినో నిధాయేహ ద్రవామోఽనభిలక్షితాః ॥4॥

అథ దానాపదేశేన కుంతీ బ్రాహ్మణభోజనం
చక్రే నిశి మహద్రాజన్నాజగ్ముస్తత్ర యోషితః ॥5॥

తా విహృత్య యథాకామం భుక్త్వా పీత్వా చ భారత
జగ్ముర్నిశి గృహానేవ సమనుజ్ఞాప్య మాధవీం ॥6॥

నిషాదీ పంచపుత్రా తు తస్మిన్భోజ్యే యదృచ్ఛయా
అన్నార్థినీ సమభ్యాగాత్సపుత్రా కాలచోదితా ॥7॥

సా పీత్వా మదిరాం మత్తా సపుత్రా మదవిహ్వలా
సహ సర్వైః సుతై రాజంస్తస్మిన్నేవ నివేశనే
సుష్వాప విగతజ్ఞానా మృతకల్పా నరాధిప ॥8॥

అథ ప్రవాతే తుములే నిశి సుప్తే జనే విభో
తదుపాదీపయద్భీమః శేతే యత్ర పురోచనః ॥9॥

తతః ప్రతాపః సుమహాఞ్శబ్దశ్చైవ విభావసోః
ప్రాదురాసీత్తదా తేన బుబుధే స జనవ్రజః ॥10॥

పౌరా ఊచుః

దుర్యోధనప్రయుక్తేన పాపేనాకృతబుద్ధినా
గృహమాత్మవినాశాయ కారితం దాహితం చ యత్ ॥11॥

అహో ధిగ్ధృతరాష్ట్రస్య బుద్ధిర్నాతిసమంజసీ
యః శుచీన్పాండవాన్బాలాందాహయామాస మంత్రిణా ॥12॥

దిష్ట్యా త్విదానీం పాపాత్మా దగ్ధోఽయమతిదుర్మతిః
అనాగసః సువిశ్వస్తాన్యో దదాహ నరోత్తమాన్ ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తే విలపంతి స్మ వారణావతకా జనాః
పరివార్య గృహం తచ్చ తస్థూ రాత్రౌ సమంతతః ॥14॥

పాండవాశ్చాపి తే రాజన్మాత్రా సహ సుదుఃఖితాః
బిలేన తేన నిర్గత్య జగ్ముర్గూఢమలక్షితాః ॥15॥

తేన నిద్రోపరోధేన సాధ్వసేన చ పాండవాః
న శేకుః సహసా గంతుం సహ మాత్రా పరంతపాః ॥16॥

భీమసేనస్తు రాజేంద్ర భీమవేగపరాక్రమః
జగామ భ్రాతౄనాదాయ సర్వాన్మాతరమేవ చ ॥17॥

స్కంధమారోప్య జననీం యమావంకేన వీర్యవాన్
పార్థౌ గృహీత్వా పాణిభ్యాం భ్రాతరౌ సుమహాబలౌ ॥18॥

తరసా పాదపాన్భంజన్మహీం పద్భ్యాం విదారయన్
స జగామాశు తేజస్వీ వాతరంహా వృకోదరః ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామశేషో నాగరో జనః
తత్రాజగామ త్వరితో దిదృక్షుః పాండునందనాన్‌॥1॥

నిర్వాపయంతో జ్వలనం తే జనా దదృశుస్తతః
జాతుషం తద్గృహం దగ్ధమమాత్యం చ పురోచనం॥2॥

నూనం దుర్యోధనేనేదం విహితం పాపకర్మణా
పాండవానాం వినాశాయ ఇత్యేవం చుక్రుశుర్జనాః॥3॥

విదితే ధృతరాష్ట్రస్య ధార్తరాష్ట్రో న సంశయః
దగ్ధవాన్పాండుదాయాదాన్న హ్యేనం ప్రతిషిద్ధవాన్‌॥4॥

నూనం శాంతనవో భీష్మో న ధర్మమనువర్తతే
ద్రోణశ్చ విదురశ్చైవ కృపశ్చాన్యే చ కౌరవాః॥5॥

తే వయం ధృతరాష్ట్రస్య ప్రేషయామో దురాత్మనః
సంవృత్తస్తే పరః కామః పాండవాందగ్ధవానసి॥6॥

తతో వ్యపోహమానాస్తే పాండవార్థే హుతాశనం
నిషాదీం దదృశుర్దగ్ధాం పంచపుత్రామనాగసం॥7॥

ఖనకేన తు తేనైవ వేశ్మ శోధయతా బిలం
పాంసుభిః ప్రత్యపిహితం పురుషైస్తైరలక్షితం॥8॥

తతస్తే ప్రేషయామాసుర్ధృతరాష్ట్రస్య నాగరాః
పాండవానగ్నినా దగ్ధానమాత్యం చ పురోచనం॥9॥

శ్రుత్వా తు ధృతరాష్ట్రస్తద్రాజా సుమహదప్రియం
వినాశం పాండుపుత్రాణాం విలలాప సుదుఃఖితః॥10॥

అద్య పాండుర్మృతో రాజా భ్రాతా మమ సుదుర్లభః
తేషు వీరేషు దగ్ధేషు మాత్రా సహ విశేషతః॥11॥

గచ్ఛంతు పురుషాః శీఘ్రం నగరం వారణావతం
సత్కారయంతు తాన్వీరాన్కుంతిరాజసుతాం చ తాం॥12॥

కారయంతు చ కుల్యాని శుభ్రాణి చ మహాంతి చ
యే చ తత్ర మృతాస్తేషాం సుహృదోఽర్చంతు తానపి॥13॥

ఏవంగతే మయా శక్యం యద్యత్కారయితుం హితం
పాండవానాం చ కుంత్యాశ్చ తత్సర్వం క్రియతాం ధనైః॥14॥

ఏవముక్త్వా తతశ్చక్రే జ్ఞాతిభిః పరివారితః
ఉదకం పాండుపుత్రాణాం ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః॥15॥

చుక్రుశుః కౌరవాః సర్వే భృశం శోకపరాయణాః
విదురస్త్వల్పశశ్చక్రే శోకం వేద పరం హి సః॥16॥

పాండవాశ్చాపి నిర్గత్య నగరాద్వారణావతాత్
జవేన ప్రయయూ రాజందక్షిణాం దిశమాశ్రితాః॥17॥

విజ్ఞాయ నిశి పంథానం నక్షత్రైర్దక్షిణాముఖాః
యతమానా వనం రాజన్గహనం ప్రతిపేదిరే॥18॥

తతః శ్రాంతాః పిపాసార్తా నిద్రాంధాః పాండునందనాః
పునరూచుర్మహావీర్యం భీమసేనమిదం వచః॥19॥

ఇతః కష్టతరం కిం ను యద్వయం గహనే వనే
దిశశ్చ న ప్రజానీమో గంతుం చైవ న శక్నుమః॥20॥

తం చ పాపం న జానీమో యది దగ్ధః పురోచనః
కథం ను విప్రముచ్యేమ భయాదస్మాదలక్షితాః॥21॥

పునరస్మానుపాదాయ తథైవ వ్రజ భారత
త్వం హి నో బలవానేకో యథా సతతగస్తథా॥22॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన భీమసేనో మహాబలః
ఆదాయ కుంతీం భ్రాతౄంశ్చ జగామాశు మహాబలః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తేన విక్రమతా తూర్ణమూరువేగసమీరితం
ప్రవవావనిలో రాజఞ్శుచిశుక్రాగమే యథా॥1॥

స మృద్నన్పుష్పితాంశ్చైవ ఫలితాంశ్చ వనస్పతీన్
ఆరుజందారుగుల్మాంశ్చ పథస్తస్య సమీపజాన్॥2॥

తథా వృక్షాన్భంజమానో జగామామితవిక్రమః
తస్య వేగేన పాండూనాం మూర్ఛేవ సమజాయత॥3॥

అసకృచ్చాపి సంతీర్య దూరపారం భుజప్లవైః
పథి ప్రచ్ఛన్నమాసేదుర్ధార్తరాష్ట్రభయాత్తదా॥4॥

కృచ్ఛ్రేణ మాతరం త్వేకాం సుకుమారీం యశస్వినీం
అవహత్తత్ర పృష్ఠేన రోధఃసు విషమేషు చ॥5॥

ఆగమంస్తే వనోద్దేశమల్పమూలఫలోదకం
క్రూరపక్షిమృగం ఘోరం సాయాహ్నే భరతర్షభాః॥6॥

ఘోరా సమభవత్సంధ్యా దారుణా మృగపక్షిణః
అప్రకాశా దిశః సర్వా వాతైరాసన్ననార్తవైః॥7॥

తే శ్రమేణ చ కౌరవ్యాస్తృష్ణయా చ ప్రపీడితాః
నాశక్నువంస్తదా గంతుం నిద్రయా చ ప్రవృద్ధయా॥8॥

తతో భీమో వనం ఘోరం ప్రవిశ్య విజనం మహత్
న్యగ్రోధం విపులచ్ఛాయం రమణీయముపాద్రవత్॥9॥

తత్ర నిక్షిప్య తాన్సర్వానువాచ భరతర్షభః
పానీయం మృగయామీహ విశ్రమధ్వమితి ప్రభో॥10॥

ఏతే రువంతి మధురం సారసా జలచారిణః
ధ్రువమత్ర జలస్థాయో మహానితి మతిర్మమ॥11॥

అనుజ్ఞాతః స గచ్ఛేతి భ్రాత్రా జ్యేష్ఠేన భారత
జగామ తత్ర యత్ర స్మ రువంతి జలచారిణః॥12॥

స తత్ర పీత్వా పానీయం స్నాత్వా చ భరతర్షభ
ఉత్తరీయేణ పానీయమాజహార తదా నృప॥13॥

గవ్యూతిమాత్రాదాగత్య త్వరితో మాతరం ప్రతి
స సుప్తాం మాతరం దృష్ట్వా భ్రాతౄంశ్చ వసుధాతలే
భృశం దుఃఖపరీతాత్మా విలలాప వృకోదరః॥14॥

శయనేషు పరార్ధ్యేషు యే పురా వారణావతే
నాధిజగ్ముస్తదా నిద్రాం తేఽద్య సుప్తా మహీతలే॥15॥

స్వసారం వసుదేవస్య శత్రుసంఘావమర్దినః
కుంతిభోజసుతాం కుంతీం సర్వలక్షణపూజితాం॥16॥

స్నుషాం విచిత్రవీర్యస్య భార్యాం పాండోర్మహాత్మనః
ప్రాసాదశయనాం నిత్యం పుండరీకాంతరప్రభాం॥17॥

సుకుమారతరాం స్త్రీణాం మహార్హశయనోచితాం
శయానాం పశ్యతాద్యేహ పృథివ్యామతథోచితాం॥18॥

ధర్మాదింద్రాచ్చ వాయోశ్చ సుషువే యా సుతానిమాన్
సేయం భూమౌ పరిశ్రాంతా శేతే హ్యద్యాతథోచితా॥19॥

కిం ను దుఃఖతరం శక్యం మయా ద్రష్టుమతః పరం
యోఽహమద్య నరవ్యాఘ్రాన్సుప్తాన్పశ్యామి భూతలే॥20॥

త్రిషు లోకేషు యద్రాజ్యం ధర్మవిద్యోఽర్హతే నృపః
సోఽయం భూమౌ పరిశ్రాంతః శేతే ప్రాకృతవత్కథం॥21॥

అయం నీలాంబుదశ్యామో నరేష్వప్రతిమో భువి
శేతే ప్రాకృతవద్భూమావతో దుఃఖతరం ను కిం॥22॥

అశ్వినావివ దేవానాం యావిమౌ రూపసంపదా
తౌ ప్రాకృతవదద్యేమౌ ప్రసుప్తౌ ధరణీతలే॥23॥

జ్ఞాతయో యస్య నైవ స్యుర్విషమాః కులపాంసనాః
స జీవేత్సుసుఖం లోకే గ్రామే ద్రుమ ఇవైకజః॥24॥

ఏకో వృక్షో హి యో గ్రామే భవేత్పర్ణఫలాన్వితః
చైత్యో భవతి నిర్జ్ఞాతిరర్చనీయః సుపూజితః॥25॥

యేషాం చ బహవః శూరా జ్ఞాతయో ధర్మసంశ్రితాః
తే జీవంతి సుఖం లోకే భవంతి చ నిరామయాః॥26॥

బలవంతః సమృద్ధార్థా మిత్రబాంధవనందనాః
జీవంత్యన్యోన్యమాశ్రిత్య ద్రుమాః కాననజా ఇవ॥27॥

వయం తు ధృతరాష్ట్రేణ సపుత్రేణ దురాత్మనా
వివాసితా న దగ్ధాశ్చ కథంచిత్తస్య శాసనాత్॥28॥

తస్మాన్ముక్తా వయం దాహాదిమం వృక్షముపాశ్రితాః
కాం దిశం ప్రతిపత్స్యామః ప్రాప్తాః క్లేశమనుత్తమం॥29॥

నాతిదూరే చ నగరం వనాదస్మాద్ధి లక్షయే
జాగర్తవ్యే స్వపంతీమే హంత జాగర్మ్యహం స్వయం॥30॥

పాస్యంతీమే జలం పశ్చాత్ప్రతిబుద్ధా జితక్లమాః
ఇతి భీమో వ్యవస్యైవ జజాగార స్వయం తదా॥31॥

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్ర తేషు శయానేషు హిడింబో నామ రాక్షసః
అవిదూరే వనాత్తస్మాచ్ఛాలవృక్షముపాశ్రితః॥1॥

క్రూరో మానుషమాంసాదో మహావీర్యో మహాబలః
విరూపరూపః పింగాక్షః కరాలో ఘోరదర్శనః

పిశితేప్సుః క్షుధార్తస్తానపశ్యత యదృచ్ఛయా॥2॥

ఊర్ధ్వాంగులిః స కండూయంధున్వన్రూక్షాఞ్శిరోరుహాన్
జృంభమాణో మహావక్త్రః పునః పునరవేక్ష్య చ॥3॥

దుష్టో మానుషమాంసాదో మహాకాయో మహాబలః
ఆఘ్రాయ మానుషం గంధం భగినీమిదమబ్రవీత్॥4॥

ఉపపన్నశ్చిరస్యాద్య భక్షో మమ మనఃప్రియః
స్నేహస్రవాన్ప్రస్రవతి జిహ్వా పర్యేతి మే ముఖం॥5॥

అష్టౌ దంష్ట్రాః సుతీక్ష్ణాగ్రాశ్చిరస్యాపాతదుఃసహాః
దేహేషు మజ్జయిష్యామి స్నిగ్ధేషు పిశితేషు చ॥6॥

ఆక్రమ్య మానుషం కంఠమాచ్ఛిద్య ధమనీమపి
ఉష్ణం నవం ప్రపాస్యామి ఫేనిలం రుధిరం బహు॥7॥

గచ్ఛ జానీహి కే త్వేతే శేరతే వనమాశ్రితాః
మానుషో బలవాన్గంధో ఘ్రాణం తర్పయతీవ మే॥8॥

హత్వైతాన్మానుషాన్సర్వానానయస్వ మమాంతికం
అస్మద్విషయసుప్తేభ్యో నైతేభ్యో భయమస్తి తే॥9॥

ఏషాం మాంసాని సంస్కృత్య మానుషాణాం యథేష్టతః
భక్షయిష్యావ సహితౌ కురు తూర్ణం వచో మమ॥10॥

భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ త్వరమాణేవ రాక్షసీ
జగామ తత్ర యత్ర స్మ పాండవా భరతర్షభ॥11॥

దదర్శ తత్ర గత్వా సా పాండవాన్పృథయా సహ
శయానాన్భీమసేనం చ జాగ్రతం త్వపరాజితం॥12॥

దృష్ట్వైవ భీమసేనం సా శాలస్కంధమివోద్గతం
రాక్షసీ కామయామాస రూపేణాప్రతిమం భువి॥13॥

అయం శ్యామో మహాబాహుః సింహస్కంధో మహాద్యుతిః
కంబుగ్రీవః పుష్కరాక్షో భర్తా యుక్తో భవేన్మమ॥14॥

నాహం భ్రాతృవచో జాతు కుర్యాం క్రూరోపసంహితం
పతిస్నేహోఽతిబలవాన్న తథా భ్రాతృసౌహృదం॥15॥

ముహూర్తమివ తృప్తిశ్చ భవేద్భ్రాతుర్మమైవ చ
హతైరేతైరహత్వా తు మోదిష్యే శాశ్వతీః సమాః॥16॥

సా కామరూపిణీ రూపం కృత్వా మానుషముత్తమం
ఉపతస్థే మహాబాహుం భీమసేనం శనైః శనైః॥17॥

విలజ్జమానేవ లతా దివ్యాభరణభూషితా
స్మితపూర్వమిదం వాక్యం భీమసేనమథాబ్రవీత్॥18॥

కుతస్త్వమసి సంప్రాప్తః కశ్చాసి పురుషర్షభ
క ఇమే శేరతే చేహ పురుషా దేవరూపిణః॥19॥

కేయం చ బృహతీ శ్యామా సుకుమారీ తవానఘ
శేతే వనమిదం ప్రాప్య విశ్వస్తా స్వగృహే యథా॥20॥

నేదం జానాతి గహనం వనం రాక్షససేవితం
వసతి హ్యత్ర పాపాత్మా హిడింబో నామ రాక్షసః॥21॥

తేనాహం ప్రేషితా భ్రాత్రా దుష్టభావేన రక్షసా
బిభక్షయిషతా మాంసం యుష్మాకమమరోపమ॥22॥

సాహం త్వామభిసంప్రేక్ష్య దేవగర్భసమప్రభం
నాన్యం భర్తారమిచ్ఛామి సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥23॥

ఏతద్విజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞ యుక్తం మయి సమాచర
కామోపహతచిత్తాంగీం భజమానాం భజస్వ మాం॥24॥

త్రాస్యేఽహం త్వాం మహాబాహో రాక్షసాత్పురుషాదకాత్
వత్స్యావో గిరిదుర్గేషు భర్తా భవ మమానఘ॥25॥

అంతరిక్షచరా హ్యస్మి కామతో విచరామి చ
అతులామాప్నుహి ప్రీతిం తత్ర తత్ర మయా సహ॥26॥

భీమ ఉవాచ

మాతరం భ్రాతరం జ్యేష్ఠం కనిష్ఠానపరానిమాన్
పరిత్యజేత కో న్వద్య ప్రభవన్నివ రాక్షసి॥27॥

కో హి సుప్తానిమాన్భ్రాతౄందత్త్వా రాక్షసభోజనం
మాతరం చ నరో గచ్ఛేత్కామార్త ఇవ మద్విధః॥28॥

రాక్షస్యువాచ

యత్తే ప్రియం తత్కరిష్యే సర్వానేతాన్ప్రబోధయ
మోక్షయిష్యామి వః కామం రాక్షసాత్పురుషాదకాత్॥29॥

భీమ ఉవాచ

సుఖసుప్తాన్వనే భ్రాతౄన్మాతరం చైవ రాక్షసి
న భయాద్బోధయిష్యామి భ్రాతుస్తవ దురాత్మనః॥30॥

న హి మే రాక్షసా భీరు సోఢుం శక్తాః పరాక్రమం
న మనుష్యా న గంధర్వా న యక్షాశ్చారులోచనే॥31॥

గచ్ఛ వా తిష్ఠ వా భద్రే యద్వాపీచ్ఛసి తత్కురు
తం వా ప్రేషయ తన్వంగి భ్రాతరం పురుషాదకం॥32॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తాం విదిత్వా చిరగతాం హిడింబో రాక్షసేశ్వరః
అవతీర్య ద్రుమాత్తస్మాదాజగామాథ పాండవాన్॥1॥

లోహితాక్షో మహాబాహురూర్ధ్వకేశో మహాబలః
మేఘసంఘాతవర్ష్మా చ తీక్ష్ణదంష్ట్రోజ్జ్వలాననః॥2॥

తమాపతంతం దృష్ట్వైవ తథా వికృతదర్శనం
హిడింబోవాచ విత్రస్తా భీమసేనమిదం వచః॥3॥

ఆపతత్యేష దుష్టాత్మా సంక్రుద్ధః పురుషాదకః
త్వామహం భ్రాతృభిః సార్ధం యద్బ్రవీమి తథా కురు॥4॥

అహం కామగమా వీర రక్షోబలసమన్వితా
ఆరుహేమాం మమ శ్రోణీం నేష్యామి త్వాం విహాయసా॥5॥

ప్రబోధయైనాన్సంసుప్తాన్మాతరం చ పరంతప
సర్వానేవ గమిష్యామి గృహీత్వా వో విహాయసా॥6॥

భీమ ఉవాచ

మా భైస్త్వం విపులశ్రోణి నైష కశ్చిన్మయి స్థితే
అహమేనం హనిష్యామి ప్రేక్షంత్యాస్తే సుమధ్యమే॥7॥

నాయం ప్రతిబలో భీరు రాక్షసాపసదో మమ
సోఢుం యుధి పరిస్పందమథ వా సర్వరాక్షసాః॥8॥

పశ్య బాహూ సువృత్తౌ మే హస్తిహస్తనిభావిమౌ
ఊరూ పరిఘసంకాశౌ సంహతం చాప్యురో మమ॥9॥

విక్రమం మే యథేంద్రస్య సాద్య ద్రక్ష్యసి శోభనే
మావమంస్థాః పృథుశ్రోణి మత్వా మామిహ మానుషం॥10॥

హిడింబోవాచ

నావమన్యే నరవ్యాఘ్ర త్వామహం దేవరూపిణం
దృష్టాపదానస్తు మయా మానుషేష్వేవ రాక్షసః॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా సంజల్పతస్తస్య భీమసేనస్య భారత
వాచః శుశ్రావ తాః క్రుద్ధో రాక్షసః పురుషాదకః॥12॥

అవేక్షమాణస్తస్యాశ్చ హిడింబో మానుషం వపుః
స్రగ్దామపూరితశిఖం సమగ్రేందునిభాననం॥13॥

సుభ్రూనాసాక్షికేశాంతం సుకుమారనఖత్వచం
సర్వాభరణసంయుక్తం సుసూక్ష్మాంబరవాససం॥14॥

తాం తథా మానుషం రూపం బిభ్రతీం సుమనోహరం
పుంస్కామాం శంకమానశ్చ చుక్రోధ పురుషాదకః॥15॥

సంక్రుద్ధో రాక్షసస్తస్యా భగిన్యాః కురుసత్తమ
ఉత్ఫాల్య విపులే నేత్రే తతస్తామిదమబ్రవీత్॥16॥

కో హి మే భోక్తుకామస్య విఘ్నం చరతి దుర్మతిః
న బిభేషి హిడింబే కిం మత్కోపాద్విప్రమోహితా॥17॥

ధిక్త్వామసతి పుంస్కామే మమ విప్రియకారిణి
పూర్వేషాం రాక్షసేంద్రాణాం సర్వేషామయశస్కరి॥18॥

యానిమానాశ్రితాకార్షీరప్రియం సుమహన్మమ
ఏష తానద్య వై సర్వాన్హనిష్యామి త్వయా సహ॥19॥

ఏవముక్త్వా హిడింబాం స హిడింబో లోహితేక్షణః
వధాయాభిపపాతైనాం దంతైర్దంతానుపస్పృశన్॥20॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య భీమః ప్రహరతాం వరః
భర్త్సయామాస తేజస్వీ తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

భీమసేనస్తు తం దృష్ట్వా రాక్షసం ప్రహసన్నివ
భగినీం ప్రతి సంక్రుద్ధమిదం వచనమబ్రవీత్||1||

కిం తే హిడింబ ఏతైర్వా సుఖసుప్తైః ప్రబోధితైః
మామాసాదయ దుర్బుద్ధే తరసా త్వం నరాశన||2||

మయ్యేవ ప్రహరైహి త్వం న స్త్రియం హంతుమర్హసి
విశేషతోఽనపకృతే పరేణాపకృతే సతి||3||

న హీయం స్వవశా బాలా కామయత్యద్య మామిహ
చోదితైషా హ్యనంగేన శరీరాంతరచారిణా
భగినీ తవ దుర్బుద్ధే రాక్షసానాం యశోహర||4||

త్వన్నియోగేన చైవేయం రూపం మమ సమీక్ష్య చ
కామయత్యద్య మాం భీరుర్నైషా దూషయతే కులం||5||

అనంగేన కృతే దోషే నేమాం త్వమిహ రాక్షస
మయి తిష్ఠతి దుష్టాత్మన్న స్త్రియం హంతుమర్హసి||6||

సమాగచ్ఛ మయా సార్ధమేకేనైకో నరాశన
అహమేవ నయిష్యామి త్వామద్య యమసాదనం||7||

అద్య తే తలనిష్పిష్టం శిరో రాక్షస దీర్యతాం
కుంజరస్యేవ పాదేన వినిష్పిష్టం బలీయసః||8||

అద్య గాత్రాణి క్రవ్యాదాః శ్యేనా గోమాయవశ్చ తే
కర్షంతు భువి సంహృష్టా నిహతస్య మయా మృధే||9||

క్షణేనాద్య కరిష్యేఽహమిదం వనమకంటకం
పురస్తాద్దూషితం నిత్యం త్వయా భక్షయతా నరాన్||10||

అద్య త్వాం భగినీ పాప కృష్యమాణం మయా భువి
ద్రక్షత్యద్రిప్రతీకాశం సింహేనేవ మహాద్విపం||11||

నిరాబాధాస్త్వయి హతే మయా రాక్షసపాంసన
వనమేతచ్చరిష్యంతి పురుషా వనచారిణః||12||

హిడింబ ఉవాచ

గర్జితేన వృథా కిం తే కత్థితేన చ మానుష
కృత్వైతత్కర్మణా సర్వం కత్థేథా మా చిరం కృథాః||13||

బలినం మన్యసే యచ్చ ఆత్మానమపరాక్రమం
జ్ఞాస్యస్యద్య సమాగమ్య మయాత్మానం బలాధికం||14||

న తావదేతాన్హింసిష్యే స్వపంత్వేతే యథాసుఖం
ఏష త్వామేవ దుర్బుద్ధే నిహన్మ్యద్యాప్రియంవదం||15||

పీత్వా తవాసృగ్గాత్రేభ్యస్తతః పశ్చాదిమానపి
హనిష్యామి తతః పశ్చాదిమాం విప్రియకారిణీం||16||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో బాహుం ప్రగృహ్య పురుషాదకః
అభ్యధావత సంక్రుద్ధో భీమసేనమరిందమం ॥17॥

తస్యాభిపతతస్తూర్ణం భీమో భీమపరాక్రమః
వేగేన ప్రహృతం బాహుం నిజగ్రాహ హసన్నివ ॥18॥

నిగృహ్య తం బలాద్భీమో విస్ఫురంతం చకర్ష హ
తస్మాద్దేశాద్ధనూంష్యష్టౌ సింహః క్షుద్రమృగం యథా ॥19॥

తతః స రాక్షసః క్రుద్ధః పాండవేన బలాద్ధృతః
భీమసేనం సమాలింగ్య వ్యనదద్భైరవం రవం ॥20॥

పునర్భీమో బలాదేనం విచకర్ష మహాబలః
మా శబ్దః సుఖసుప్తానాం భ్రాతౄణాం మే భవేదితి ॥21॥

అన్యోన్యం తౌ సమాసాద్య విచకర్షతురోజసా
రాక్షసో భీమసేనశ్చ విక్రమం చక్రతుః పరం ॥22॥

బభంజతుర్మహావృక్షాల్లతాశ్చాకర్షతుస్తతః
మత్తావివ సుసంరబ్ధౌ వారణౌ షష్టిహాయనౌ ॥23॥

తయోః శబ్దేన మహతా విబుద్ధాస్తే నరర్షభాః
సహ మాత్రా తు దదృశుర్హిడింబామగ్రతః స్థితాం ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 142 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రబుద్ధాస్తే హిడింబాయా రూపం దృష్ట్వాతిమానుషం
విస్మితాః పురుషవ్యాఘ్రా బభూవుః పృథయా సహ ॥1॥

తతః కుంతీ సమీక్ష్యైనాం విస్మితా రూపసంపదా
ఉవాచ మధురం వాక్యం సాంత్వపూర్వమిదం శనైః ॥2॥

కస్య త్వం సురగర్భాభే కా చాసి వరవర్ణిని
కేన కార్యేణ సుశ్రోణి కుతశ్చాగమనం తవ ॥3॥

యది వాస్య వనస్యాసి దేవతా యది వాప్సరాః
ఆచక్ష్వ మమ తత్సర్వం కిమర్థం చేహ తిష్ఠసి ॥4॥

హిడింబోవాచ

యదేతత్పశ్యసి వనం నీలమేఘనిభం మహత్
నివాసో రాక్షసస్యైతద్ధిడింబస్య మమైవ చ ॥5॥

తస్య మాం రాక్షసేంద్రస్య భగినీం విద్ధి భామిని
భ్రాత్రా సంప్రేషితామార్యే త్వాం సపుత్రాం జిఘాంసతా ॥6॥

క్రూరబుద్ధేరహం తస్య వచనాదాగతా ఇహ
అద్రాక్షం హేమవర్ణాభం తవ పుత్రం మహౌజసం ॥7॥

తతోఽహం సర్వభూతానాం భావే విచరతా శుభే
చోదితా తవ పుత్రస్య మన్మథేన వశానుగా ॥8॥

తతో వృతో మయా భర్తా తవ పుత్రో మహాబలః
అపనేతుం చ యతితో న చైవ శకితో మయా॥9॥

చిరాయమాణాం మాం జ్ఞాత్వా తతః స పురుషాదకః
స్వయమేవాగతో హంతుమిమాన్సర్వాంస్తవాత్మజాన్॥10॥

స తేన మమ కాంతేన తవ పుత్రేణ ధీమతా
బలాదితో వినిష్పిష్య వ్యపకృష్టో మహాత్మనా॥11॥

వికర్షంతౌ మహావేగౌ గర్జమానౌ పరస్పరం
పశ్యధ్వం యుధి విక్రాంతావేతౌ తౌ నరరాక్షసౌ॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్యాః శ్రుత్వైవ వచనముత్పపాత యుధిష్ఠిరః
అర్జునో నకులశ్చైవ సహదేవశ్చ వీర్యవాన్॥13॥

తౌ తే దదృశురాసక్తౌ వికర్షంతౌ పరస్పరం
కాంక్షమాణౌ జయం చైవ సింహావివ రణోత్కటౌ॥14॥

తావన్యోన్యం సమాశ్లిష్య వికర్షంతౌ పరస్పరం
దావాగ్నిధూమసదృశం చక్రతుః పార్థివం రజః॥15॥

వసుధారేణుసంవీతౌ వసుధాధరసంనిభౌ
విభ్రాజేతాం యథా శైలౌ నీహారేణాభిసంవృతౌ॥16॥

రాక్షసేన తథా భీమం క్లిశ్యమానం నిరీక్ష్య తు
ఉవాచేదం వచః పార్థః ప్రహసఞ్శనకైరివ॥17॥

భీమ మా భైర్మహాబాహో న త్వాం బుధ్యామహే వయం
సమేతం భీమరూపేణ ప్రసుప్తాః శ్రమకర్శితాః॥18॥

సాహాయ్యేఽస్మి స్థితః పార్థ యోధయిష్యామి రాక్షసం
నకులః సహదేవశ్చ మాతరం గోపయిష్యతః॥19॥

భీమ ఉవాచ

ఉదాసీనో నిరీక్షస్వ న కార్యః సంభ్రమస్త్వయా
న జాత్వయం పునర్జీవేన్మద్బాహ్వంతరమాగతః॥20॥

అర్జున ఉవాచ

కిమనేన చిరం భీమ జీవతా పాపరక్షసా
గంతవ్యం న చిరం స్థాతుమిహ శక్యమరిందమ॥21॥

పురా సంరజ్యతే ప్రాచీ పురా సంధ్యా ప్రవర్తతే
రౌద్రే ముహూర్తే రక్షాంసి ప్రబలాని భవంతి చ॥22॥

త్వరస్వ భీమ మా క్రీడ జహి రక్షో విభీషణం
పురా వికురుతే మాయాం భుజయోః సారమర్పయ॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునేనైవముక్తస్తు భీమో భీమస్య రక్షసః
ఉత్క్షిప్యాభ్రామయద్దేహం తూర్ణం గుణశతాధికం॥24॥

భీమ ఉవాచ

వృథామాంసైర్వృథా పుష్టో వృథా వృద్ధో వృథామతిః
వృథామరణమర్హస్త్వం వృథాద్య న భవిష్యసి ॥25॥

అర్జున ఉవాచ

అథ వా మన్యసే భారం త్వమిమం రాక్షసం యుధి
కరోమి తవ సాహాయ్యం శీఘ్రమేవ నిహన్యతాం ॥26॥

అథ వాప్యహమేవైనం హనిష్యామి వృకోదర
కృతకర్మా పరిశ్రాంతః సాధు తావదుపారమ ॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భీమసేనోఽత్యమర్షణః
నిష్పిష్యైనం బలాద్భూమౌ పశుమారమమారయత్ ॥28॥

స మార్యమాణో భీమేన ననాద విపులం స్వనం
పూరయంస్తద్వనం సర్వం జలార్ద్ర ఇవ దుందుభిః ॥29॥

భుజాభ్యాం యోక్త్రయిత్వా తం బలవాన్పాండునందనః
మధ్యే భంక్త్వా స బలవాన్హర్షయామాస పాండవాన్ ॥30॥

హిడింబం నిహతం దృష్ట్వా సంహృష్టాస్తే తరస్వినః
అపూజయన్నరవ్యాఘ్రం భీమసేనమరిందమం ॥31॥

అభిపూజ్య మహాత్మానం భీమం భీమపరాక్రమం
పునరేవార్జునో వాక్యమువాచేదం వృకోదరం ॥32॥

నదూరే నగరం మన్యే వనాదస్మాదహం ప్రభో
శీఘ్రం గచ్ఛామ భద్రం తే న నో విద్యాత్సుయోధనః ॥33॥

తతః సర్వే తథేత్యుక్త్వా సహ మాత్రా పరంతపాః
ప్రయయుః పురుషవ్యాఘ్రా హిడింబా చైవ రాక్షసీ ॥34॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

భీమ ఉవాచ

స్మరంతి వైరం రక్షాంసి మాయామాశ్రిత్య మోహినీం
హిడింబే వ్రజ పంథానం త్వం వై భ్రాతృనిషేవితం ॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్రుద్ధోఽపి పురుషవ్యాఘ్ర భీమ మా స్మ స్త్రియం వధీః
శరీరగుప్త్యాభ్యధికం ధర్మం గోపయ పాండవ ॥2॥

వధాభిప్రాయమాయాంతమవధీస్త్వం మహాబలం
రక్షసస్తస్య భగినీ కిం నః క్రుద్ధా కరిష్యతి ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హిడింబా తు తతః కుంతీమభివాద్య కృతాంజలిః
యుధిష్ఠిరం చ కౌంతేయమిదం వచనమబ్రవీత్॥4॥

ఆర్యే జానాసి యద్దుఃఖమిహ స్త్రీణామనంగజం
తదిదం మామనుప్రాప్తం భీమసేనకృతం శుభే॥5॥

సోఢం తత్పరమం దుఃఖం మయా కాలప్రతీక్షయా
సోఽయమభ్యాగతః కాలో భవితా మే సుఖాయ వై॥6॥

మయా హ్యుత్సృజ్య సుహృదః స్వధర్మం స్వజనం తథా
వృతోఽయం పురుషవ్యాఘ్రస్తవ పుత్రః పతిః శుభే॥7॥

వరేణాపి తథానేన త్వయా చాపి యశస్విని
తథా బ్రువంతీ హి తదా ప్రత్యాఖ్యాతా క్రియాం ప్రతి॥8॥

త్వం మాం మూఢేతి వా మత్వా భక్తా వానుగతేతి వా
భర్త్రానేన మహాభాగే సంయోజయ సుతేన తే॥9॥

తముపాదాయ గచ్ఛేయం యథేష్టం దేవరూపిణం
పునశ్చైవాగమిష్యామి విశ్రంభం కురు మే శుభే॥10॥

అహం హి మనసా ధ్యాతా సర్వాన్నేష్యామి వః సదా
వృజినే తారయిష్యామి దుర్గేషు చ నరర్షభాన్॥11॥

పృష్ఠేన వో వహిష్యామి శీఘ్రాం గతిమభీప్సతః
యూయం ప్రసాదం కురుత భీమసేనో భజేత మాం॥12॥

ఆపదస్తరణే ప్రాణాంధారయేద్యేన యేన హి
సర్వమాదృత్య కర్తవ్యం తద్ధర్మమనువర్తతా॥13॥

ఆపత్సు యో ధారయతి ధర్మం ధర్మవిదుత్తమః
వ్యసనం హ్యేవ ధర్మస్య ధర్మిణామాపదుచ్యతే॥14॥

పుణ్యం ప్రాణాంధారయతి పుణ్యం ప్రాణదముచ్యతే
యేన యేనాచరేద్ధర్మం తస్మిన్గర్హా న విద్యతే॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వం హిడింబే నాత్ర సంశయః
స్థాతవ్యం తు త్వయా ధర్మే యథా బ్రూయాం సుమధ్యమే॥16॥

స్నాతం కృతాహ్నికం భద్రే కృతకౌతుకమంగలం
భీమసేనం భజేథాస్త్వం ప్రాగస్తగమనాద్రవేః॥17॥

అహఃసు విహరానేన యథాకామం మనోజవా
అయం త్వానయితవ్యస్తే భీమసేనః సదా నిశి॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథేతి తత్ప్రతిజ్ఞాయ హిడింబా రాక్షసీ తదా
భీమసేనముపాదాయ ఊర్ధ్వమాచక్రమే తతః॥19॥

శైలశృంగేషు రమ్యేషు దేవతాయతనేషు చ
మృగపక్షివిఘుష్టేషు రమణీయేషు సర్వదా॥20॥

కృత్వా చ పరమం రూపం సర్వాభరణభూషితా
సంజల్పంతీ సుమధురం రమయామాస పాండవం॥21॥

తథైవ వనదుర్గేషు పుష్పితద్రుమసానుషు
సరఃసు రమణీయేషు పద్మోత్పలయుతేషు చ॥22॥

నదీద్వీపప్రదేశేషు వైడూర్యసికతాసు చ
సుతీర్థవనతోయాసు తథా గిరినదీషు చ॥23॥

సగరస్య ప్రదేశేషు మణిహేమచితేషు చ
పత్తనేషు చ రమ్యేషు మహాశాలవనేషు చ॥24॥

దేవారణ్యేషు పుణ్యేషు తథా పర్వతసానుషు
గుహ్యకానాం నివాసేషు తాపసాయతనేషు చ॥25॥

సర్వర్తుఫలపుష్పేషు మానసేషు సరఃసు చ
బిభ్రతీ పరమం రూపం రమయామాస పాండవం॥26॥

రమయంతీ తథా భీమం తత్ర తత్ర మనోజవా
ప్రజజ్ఞే రాక్షసీ పుత్రం భీమసేనాన్మహాబలం॥27॥

విరూపాక్షం మహావక్త్రం శంకుకర్ణం విభీషణం
భీమరూపం సుతామ్రోష్ఠం తీక్ష్ణదంష్ట్రం మహాబలం॥28॥

మహేష్వాసం మహావీర్యం మహాసత్త్వం మహాభుజం
మహాజవం మహాకాయం మహామాయమరిందమం॥29॥

అమానుషం మానుషజం భీమవేగం మహాబలం
యః పిశాచానతీవాన్యాన్బభూవాతి స మానుషాన్॥30॥

బాలోఽపి యౌవనం ప్రాప్తో మానుషేషు విశాం పతే
సర్వాస్త్రేషు పరం వీరః ప్రకర్షమగమద్బలీ॥31॥

సద్యో హి గర్భం రాక్షస్యో లభంతే ప్రసవంతి చ
కామరూపధరాశ్చైవ భవంతి బహురూపిణః॥32॥

ప్రణమ్య వికచః పాదావగృహ్ణాత్స పితుస్తదా
మాతుశ్చ పరమేష్వాసస్తౌ చ నామాస్య చక్రతుః॥33॥

ఘటభాసోత్కచ ఇతి మాతరం సోఽభ్యభాషత
అభవత్తేన నామాస్య ఘటోత్కచ ఇతి స్మ హ॥34॥

అనురక్తశ్చ తానాసీత్పాండవాన్స ఘటోత్కచః
తేషాం చ దయితో నిత్యమాత్మభూతో బభూవ సః॥35॥

సంవాససమయో జీర్ణ ఇత్యభాషత తం తతః
హిడింబా సమయం కృత్వా స్వాం గతిం ప్రత్యపద్యత॥36॥

కృత్యకాల ఉపస్థాస్యే పితౄనితి ఘటోత్కచః
ఆమంత్ర్య రాక్షసశ్రేష్ఠః ప్రతస్థే చోత్తరాం దిశం॥37॥

స హి సృష్టో మఘవతా శక్తిహేతోర్మహాత్మనా
కర్ణస్యాప్రతివీర్యస్య వినాశాయ మహాత్మనః॥38॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే వనేన వనం వీరా ఘ్నంతో మృగగణాన్బహూన్
అపక్రమ్య యయూ రాజంస్త్వరమాణా మహారథాః॥1॥

మత్స్యాంస్త్రిగర్తాన్పాంచాలాన్కీచకానంతరేణ చ
రమణీయాన్వనోద్దేశాన్ప్రేక్షమాణాః సరాంసి చ॥2॥

జటాః కృత్వాత్మనః సర్వే వల్కలాజినవాససః
సహ కుంత్యా మహాత్మానో బిభ్రతస్తాపసం వపుః॥3॥

క్వచిద్వహంతో జననీం త్వరమాణా మహారథాః
క్వచిచ్ఛందేన గచ్ఛంతస్తే జగ్ముః ప్రసభం పునః॥4॥

బ్రాహ్మం వేదమధీయానా వేదాంగాని చ సర్వశః
నీతిశాస్త్రం చ ధర్మజ్ఞా దదృశుస్తే పితామహం॥5॥

తేఽభివాద్య మహాత్మానం కృష్ణద్వైపాయనం తదా
తస్థుః ప్రాంజలయః సర్వే సహ మాత్రా పరంతపాః॥6॥

వ్యాస ఉవాచ

మయేదం మనసా పూర్వం విదితం భరతర్షభాః
యథా స్థితైరధర్మేణ ధార్తరాష్ట్రైర్వివాసితాః॥7॥

తద్విదిత్వాస్మి సంప్రాప్తశ్చికీర్షుః పరమం హితం
న విషాదోఽత్ర కర్తవ్యః సర్వమేతత్సుఖాయ వః॥8॥

సమాస్తే చైవ మే సర్వే యూయం చైవ న సంశయః
దీనతో బాలతశ్చైవ స్నేహం కుర్వంతి బాంధవాః॥9॥

తస్మాదభ్యధికః స్నేహో యుష్మాసు మమ సాంప్రతం
స్నేహపూర్వం చికీర్షామి హితం వస్తన్నిబోధత॥10॥

ఇదం నగరమభ్యాశే రమణీయం నిరామయం
వసతేహ ప్రతిచ్ఛన్నా మమాగమనకాంక్షిణః॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స తాన్సమాశ్వాస్య వ్యాసః పార్థానరిందమాన్
ఏకచక్రామభిగతః కుంతీమాశ్వాసయత్ప్రభుః॥12॥

జీవపుత్రి సుతస్తేఽయం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
పృథివ్యాం పార్థివాన్సర్వాన్ప్రశాసిష్యతి ధర్మరాట్॥13॥

ధర్మేణ జిత్వా పృథివీమఖిలాం ధర్మవిద్వశీ
భీమసేనార్జునబలాద్భోక్ష్యత్యయమసంశయః॥14॥

పుత్రాస్తవ చ మాద్ర్యాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః
స్వరాష్ట్రే విహరిష్యంతి సుఖం సుమనసస్తదా॥15॥

యక్ష్యంతి చ నరవ్యాఘ్రా విజిత్య పృథివీమిమాం
రాజసూయాశ్వమేధాద్యైః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః॥16॥

అనుగృహ్య సుహృద్వర్గం ధనేన చ సుఖేన చ
పితృపైతామహం రాజ్యమిహ భోక్ష్యంతి తే సుతాః॥17॥

ఏవముక్త్వా నివేశ్యైనాన్బ్రాహ్మణస్య నివేశనే
అబ్రవీత్పార్థివశ్రేష్ఠమృషిర్ద్వైపాయనస్తదా॥18॥

ఇహ మాం సంప్రతీక్షధ్వమాగమిష్యామ్యహం పునః
దేశకాలౌ విదిత్వైవ వేత్స్యధ్వం పరమాం ముదం॥19॥

స తైః ప్రాంజలిభిః సర్వైస్తథేత్యుక్తో నరాధిప
జగామ భగవాన్వ్యాసో యథాకామమృషిః ప్రభుః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏకచక్రాం గతాస్తే తు కుంతీపుత్రా మహారథాః
అతః పరం ద్విజశ్రేష్ఠ కిమకుర్వత పాండవాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏకచక్రాం గతాస్తే తు కుంతీపుత్రా మహారథాః
ఊషుర్నాతిచిరం కాలం బ్రాహ్మణస్య నివేశనే॥2॥

రమణీయాని పశ్యంతో వనాని వివిధాని చ
పార్థివానపి చోద్దేశాన్సరితశ్చ సరాంసి చ॥3॥

చేరుర్భైక్షం తదా తే తు సర్వ ఏవ విశాం పతే
బభూవుర్నాగరాణాం చ స్వైర్గుణైః ప్రియదర్శనాః॥4॥

నివేదయంతి స్మ చ తే భైక్షం కుంత్యాః సదా నిశి
తయా విభక్తాన్భాగాంస్తే భుంజతే స్మ పృథక్పృథక్॥5॥

అర్ధం తే భుంజతే వీరాః సహ మాత్రా పరంతపాః
అర్ధం భైక్షస్య సర్వస్య భీమో భుంక్తే మహాబలః॥6॥

తథా తు తేషాం వసతాం తత్ర రాజన్మహాత్మనాం
అతిచక్రామ సుమహాన్కాలోఽథ భరతర్షభ॥7॥

తతః కదాచిద్భైక్షాయ గతాస్తే భరతర్షభాః
సంగత్యా భీమసేనస్తు తత్రాస్తే పృథయా సహ॥8॥

అథార్తిజం మహాశబ్దం బ్రాహ్మణస్య నివేశనే
భృశముత్పతితం ఘోరం కుంతీ శుశ్రావ భారత॥9॥

రోరూయమాణాంస్తాన్సర్వాన్పరిదేవయతశ్చ సా
కారుణ్యాత్సాధుభావాచ్చ దేవీ రాజన్న చక్షమే॥10॥

మథ్యమానేవ దుఃఖేన హృదయేన పృథా తతః
ఉవాచ భీమం కల్యాణీ కృపాన్వితమిదం వచః॥11॥

వసామః సుసుఖం పుత్ర బ్రాహ్మణస్య నివేశనే
అజ్ఞాతా ధార్తరాష్ట్రాణాం సత్కృతా వీతమన్యవః॥12॥

సా చింతయే సదా పుత్ర బ్రాహ్మణస్యాస్య కిం న్వహం
ప్రియం కుర్యామితి గృహే యత్కుర్యురుషితాః సుఖం॥13॥

ఏతావాన్పురుషస్తాత కృతం యస్మిన్న నశ్యతి
యావచ్చ కుర్యాదన్యోఽస్య కుర్యాదభ్యధికం తతః॥14॥

తదిదం బ్రాహ్మణస్యాస్య దుఃఖమాపతితం ధ్రువం
తత్రాస్య యది సాహాయ్యం కుర్యామ సుకృతం భవేత్॥15॥

భీమ ఉవాచ

జ్ఞాయతామస్య యద్దుఃఖం యతశ్చైవ సముత్థితం
విదితే వ్యవసిష్యామి యద్యపి స్యాత్సుదుష్కరం॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా హి కథయంతౌ తౌ భూయః శుశ్రువతుః స్వనం
ఆర్తిజం తస్య విప్రస్య సభార్యస్య విశాం పతే॥17॥

అంతఃపురం తతస్తస్య బ్రాహ్మణస్య మహాత్మనః
వివేశ కుంతీ త్వరితా బద్ధవత్సేవ సౌరభీ॥18॥

తతస్తం బ్రాహ్మణం తత్ర భార్యయా చ సుతేన చ
దుహిత్రా చైవ సహితం దదర్శ వికృతాననం॥19॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ధిగిదం జీవితం లోకేఽనలసారమనర్థకం
దుఃఖమూలం పరాధీనం భృశమప్రియభాగి చ॥20॥

జీవితే పరమం దుఃఖం జీవితే పరమో జ్వరః
జీవితే వర్తమానస్య ద్వంద్వానామాగమో ధ్రువః॥21॥

ఏకాత్మాపి హి ధర్మార్థౌ కామం చ న నిషేవతే
ఏతైశ్చ విప్రయోగోఽపి దుఃఖం పరమకం మతం॥22॥

ఆహుః కేచిత్పరం మోక్షం స చ నాస్తి కథంచన
అర్థప్రాప్తౌ చ నరకః కృత్స్న ఏవోపపద్యతే॥23॥

అర్థేప్సుతా పరం దుఃఖమర్థప్రాప్తౌ తతోఽధికం
జాతస్నేహస్య చార్థేషు విప్రయోగే మహత్తరం॥24॥

న హి యోగం ప్రపశ్యామి యేన ముచ్యేయమాపదః
పుత్రదారేణ వా సార్ధం ప్రాద్రవేయామనామయం॥25॥

యతితం వై మయా పూర్వం యథా త్వం వేత్థ బ్రాహ్మణి
యతః క్షేమం తతో గంతుం త్వయా తు మమ న శ్రుతం॥26॥

ఇహ జాతా వివృద్ధాస్మి పితా చేహ మమేతి చ
ఉక్తవత్యసి దుర్మేధే యాచ్యమానా మయాసకృత్॥27॥

స్వర్గతో హి పితా వృద్ధస్తథా మాతా చిరం తవ
బాంధవా భూతపూర్వాశ్చ తత్ర వాసే తు కా రతిః॥28॥

సోఽయం తే బంధుకామాయా అశృణ్వంత్యా వచో మమ
బంధుప్రణాశః సంప్రాప్తో భృశం దుఃఖకరో మమ॥29॥

అథ వా మద్వినాశోఽయం న హి శక్ష్యామి కంచన
పరిత్యక్తుమహం బంధుం స్వయం జీవన్నృశంసవత్॥30॥

సహధర్మచరీం దాంతాం నిత్యం మాతృసమాం మమ
సఖాయం విహితాం దేవైర్నిత్యం పరమికాం గతిం॥31॥

మాత్రా పిత్రా చ విహితాం సదా గార్హస్థ్యభాగినీం
వరయిత్వా యథాన్యాయం మంత్రవత్పరిణీయ చ॥32॥

కులీనాం శీలసంపన్నామపత్యజననీం మమ
త్వామహం జీవితస్యార్థే సాధ్వీమనపకారిణీం
పరిత్యక్తుం న శక్ష్యామి భార్యాం నిత్యమనువ్రతాం॥33॥

కుత ఏవ పరిత్యక్తుం సుతాం శక్ష్యామ్యహం స్వయం
బాలామప్రాప్తవయసమజాతవ్యంజనాకృతిం॥34॥

భర్తురర్థాయ నిక్షిప్తాం న్యాసం ధాత్రా మహాత్మనా
యస్యాం దౌహిత్రజాల్లోకానాశంసే పితృభిః సహ
స్వయముత్పాద్య తాం బాలాం కథముత్స్రష్టుముత్సహే॥35॥

మన్యంతే కేచిదధికం స్నేహం పుత్రే పితుర్నరాః
కన్యాయాం నైవ తు పునర్మమ తుల్యావుభౌ మతౌ॥36॥

యస్మిఁల్లోకాః ప్రసూతిశ్చ స్థితా నిత్యమథో సుఖం
అపాపాం తామహం బాలాం కథముత్స్రష్టుముత్సహే॥37॥

ఆత్మానమపి చోత్సృజ్య తప్స్యే ప్రేతవశం గతః
త్యక్తా హ్యేతే మయా వ్యక్తం నేహ శక్ష్యంతి జీవితుం॥38॥

ఏషాం చాన్యతమత్యాగో నృశంసో గర్హితో బుధైః
ఆత్మత్యాగే కృతే చేమే మరిష్యంతి మయా వినా॥39॥

స కృచ్ఛ్రామహమాపన్నో న శక్తస్తర్తుమాపదం
అహో ధిక్కాం గతిం త్వద్య గమిష్యామి సబాంధవః
సర్వైః సహ మృతం శ్రేయో న తు మే జీవితం క్షమం॥40॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

బ్రాహ్మణ్యువాచ

న సంతాపస్త్వయా కార్యః ప్రాకృతేనేవ కర్హిచిత్
న హి సంతాపకాలోఽయం వైద్యస్య తవ విద్యతే॥1॥

అవశ్యం నిధనం సర్వైర్గంతవ్యమిహ మానవైః
అవశ్యభావిన్యర్థే వై సంతాపో నేహ విద్యతే॥2॥

భార్యా పుత్రోఽథ దుహితా సర్వమాత్మార్థమిష్యతే
వ్యథాం జహి సుబుద్ధ్యా త్వం స్వయం యాస్యామి తత్ర వై॥3॥

ఏతద్ధి పరమం నార్యాః కార్యం లోకే సనాతనం
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య యద్భర్తృహితమాచరేత్॥4॥

తచ్చ తత్ర కృతం కర్మ తవాపీహ సుఖావహం
భవత్యముత్ర చాక్షయ్యం లోకేఽస్మింశ్చ యశస్కరం॥5॥

ఏష చైవ గురుర్ధర్మో యం ప్రవక్ష్యామ్యహం తవ
అర్థశ్చ తవ ధర్మశ్చ భూయానత్ర ప్రదృశ్యతే॥6॥

యదర్థమిష్యతే భార్యా ప్రాప్తః సోఽర్థస్త్వయా మయి
కన్యా చైవ కుమారశ్చ కృతాహమనృణా త్వయా॥7॥

సమర్థః పోషణే చాసి సుతయో రక్షణే తథా
న త్వహం సుతయోః శక్తా తథా రక్షణపోషణే॥8॥

మమ హి త్వద్విహీనాయాః సర్వకామా న ఆపదః
కథం స్యాతాం సుతౌ బాలౌ భవేయం చ కథం త్వహం॥9॥

కథం హి విధవానాథా బాలపుత్రా వినా త్వయా
మిథునం జీవయిష్యామి స్థితా సాధుగతే పథి॥10॥

అహంకృతావలిప్తైశ్చ ప్రార్థ్యమానామిమాం సుతాం
అయుక్తైస్తవ సంబంధే కథం శక్ష్యామి రక్షితుం॥11॥

ఉత్సృష్టమామిషం భూమౌ ప్రార్థయంతి యథా ఖగాః
ప్రార్థయంతి జనాః సర్వే వీరహీనాం తథా స్త్రియం॥12॥

సాహం విచాల్యమానా వై ప్రార్థ్యమానా దురాత్మభిః
స్థాతుం పథి న శక్ష్యామి సజ్జనేష్టే ద్విజోత్తమ॥13॥

కథం తవ కులస్యైకామిమాం బాలామసంస్కృతాం
పితృపైతామహే మార్గే నియోక్తుమహముత్సహే॥14॥

కథం శక్ష్యామి బాలేఽస్మిన్గుణానాధాతుమీప్సితాన్
అనాథే సర్వతో లుప్తే యథా త్వం ధర్మదర్శివాన్॥15॥

ఇమామపి చ తే బాలామనాథాం పరిభూయ మాం
అనర్హాః ప్రార్థయిష్యంతి శూద్రా వేదశ్రుతిం యథా॥16॥

తాం చేదహం న దిత్సేయం త్వద్గుణైరుపబృంహితాం
ప్రమథ్యైనాం హరేయుస్తే హవిర్ధ్వాంక్షా ఇవాధ్వరాత్॥17॥

సంప్రేక్షమాణా పుత్రం తే నానురూపమివాత్మనః
అనర్హవశమాపన్నామిమాం చాపి సుతాం తవ॥18॥

అవజ్ఞాతా చ లోకస్య తథాత్మానమజానతీ
అవలిప్తైర్నరైర్బ్రహ్మన్మరిష్యామి న సంశయః॥19॥

తౌ విహీనౌ మయా బాలౌ త్వయా చైవ మమాత్మజౌ
వినశ్యేతాం న సందేహో మత్స్యావివ జలక్షయే॥20॥

త్రితయం సర్వథాప్యేవం వినశిష్యత్యసంశయం
త్వయా విహీనం తస్మాత్త్వం మాం పరిత్యక్తుమర్హసి॥21॥

వ్యుష్టిరేషా పరా స్త్రీణాం పూర్వం భర్తుః పరా గతిః
న తు బ్రాహ్మణ పుత్రాణాం విషయే పరివర్తితుం॥22॥

పరిత్యక్తః సుతశ్చాయం దుహితేయం తథా మయా
బాంధవాశ్చ పరిత్యక్తాస్త్వదర్థం జీవితం చ మే॥23॥

యజ్ఞైస్తపోభిర్నియమైర్దానైశ్చ వివిధైస్తథా
విశిష్యతే స్త్రియా భర్తుర్నిత్యం ప్రియహితే స్థితిః॥24॥

తదిదం యచ్చికీర్షామి ధర్మ్యం పరమసంమతం
ఇష్టం చైవ హితం చైవ తవ చైవ కులస్య చ॥25॥

ఇష్టాని చాప్యపత్యాని ద్రవ్యాణి సుహృదః ప్రియాః
ఆపద్ధర్మవిమోక్షాయ భార్యా చాపి సతాం మతం॥26॥

ఏకతో వా కులం కృత్స్నమాత్మా వా కులవర్ధన
న సమం సర్వమేవేతి బుధానామేష నిశ్చయః॥27॥

స కురుష్వ మయా కార్యం తారయాత్మానమాత్మనా
అనుజానీహి మామార్య సుతౌ మే పరిరక్ష చ॥28॥

అవధ్యాః స్త్రియ ఇత్యాహుర్ధర్మజ్ఞా ధర్మనిశ్చయే
ధర్మజ్ఞాన్రాక్షసానాహుర్న హన్యాత్స చ మామపి॥29॥

నిఃసంశయో వధః పుంసాం స్త్రీణాం సంశయితో వధః
అతో మామేవ ధర్మజ్ఞ ప్రస్థాపయితుమర్హసి॥30॥

భుక్తం ప్రియాణ్యవాప్తాని ధర్మశ్చ చరితో మయా
త్వత్ప్రసూతిః ప్రియా ప్రాప్తా న మాం తప్స్యత్యజీవితం ||31||

జాతపుత్రా చ వృద్ధా చ ప్రియకామా చ తే సదా
సమీక్ష్యైతదహం సర్వం వ్యవసాయం కరోమ్యతః ||32||

ఉత్సృజ్యాపి చ మామార్య వేత్స్యస్యన్యామపి స్త్రియం
తతః ప్రతిష్ఠితో ధర్మో భవిష్యతి పునస్తవ ||33||

న చాప్యధర్మః కల్యాణ బహుపత్నీకతా నృణాం
స్త్రీణామధర్మః సుమహాన్భర్తుః పూర్వస్య లంఘనే ||34||

ఏతత్సర్వం సమీక్ష్య త్వమాత్మత్యాగం చ గర్హితం
ఆత్మానం తారయ మయా కులం చేమౌ చ దారకౌ ||35||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తయా భర్తా తాం సమాలింగ్య భారత
ముమోచ బాష్పం శనకైః సభార్యో భృశదుఃఖితః ||36||

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తయోర్దుఃఖితయోర్వాక్యమతిమాత్రం నిశమ్య తత్
భృశం దుఃఖపరీతాంగీ కన్యా తావభ్యభాషత ||1||

కిమిదం భృశదుఃఖార్తౌ రోరవీథో అనాథవత్
మమాపి శ్రూయతాం కించిచ్ఛ్రుత్వా చ క్రియతాం క్షమం ||2||

ధర్మతోఽహం పరిత్యాజ్యా యువయోర్నాత్ర సంశయః
త్యక్తవ్యాం మాం పరిత్యజ్య త్రాతం సర్వం మయైకయా ||3||

ఇత్యర్థమిష్యతేఽపత్యం తారయిష్యతి మామితి
తస్మిన్నుపస్థితే కాలే తరతం ప్లవవన్మయా ||4||

ఇహ వా తారయేద్దుర్గాదుత వా ప్రేత్య తారయేత్
సర్వథా తారయేత్పుత్రః పుత్ర ఇత్యుచ్యతే బుధైః ||5||

ఆకాంక్షంతే చ దౌహిత్రానపి నిత్యం పితామహాః
తాన్స్వయం వై పరిత్రాస్యే రక్షంతీ జీవితం పితుః ||6||

భ్రాతా చ మమ బాలోఽయం గతే లోకమముం త్వయి
అచిరేణైవ కాలేన వినశ్యేత న సంశయః ||7||

తాతేఽపి హి గతే స్వర్గం వినష్టే చ మమానుజే
పిండః పితౄణాం వ్యుచ్ఛిద్యేత్తత్తేషామప్రియం భవేత్ ||8||

పిత్రా త్యక్తా తథా మాత్రా భ్రాత్రా చాహమసంశయం
దుఃఖాద్దుఃఖతరం ప్రాప్య మ్రియేయమతథోచితా ||9||

త్వయి త్వరోగే నిర్ముక్తే మాతా భ్రాతా చ మే శిశుః
సంతానశ్చైవ పిండశ్చ ప్రతిష్ఠాస్యత్యసంశయం ||10||

ఆత్మా పుత్రః సఖా భార్యా కృచ్ఛ్రం తు దుహితా కిల
స కృచ్ఛ్రాన్మోచయాత్మానం మాం చ ధర్మేణ యోజయ ||11||

అనాథా కృపణా బాలా యత్రక్వచనగామినీ
భవిష్యామి త్వయా తాత విహీనా కృపణా బత ॥12॥

అథ వాహం కరిష్యామి కులస్యాస్య విమోక్షణం
ఫలసంస్థా భవిష్యామి కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం ॥13॥

అథ వా యాస్యసే తత్ర త్యక్త్వా మాం ద్విజసత్తమ
పీడితాహం భవిష్యామి తదవేక్షస్వ మామపి ॥14॥

తదస్మదర్థం ధర్మార్థం ప్రసవార్థం చ సత్తమ
ఆత్మానం పరిరక్షస్వ త్యక్తవ్యాం మాం చ సంత్యజ ॥15॥

అవశ్యకరణీయేఽర్థే మా త్వాం కాలోఽత్యగాదయం
త్వయా దత్తేన తోయేన భవిష్యతి హితం చ మే ॥16॥

కిం న్వతః పరమం దుఃఖం యద్వయం స్వర్గతే త్వయి
యాచమానాః పరాదన్నం పరిధావేమహి శ్వవత్ ॥17॥

త్వయి త్వరోగే నిర్ముక్తే క్లేశాదస్మాత్సబాంధవే
అమృతే వసతీ లోకే భవిష్యామి సుఖాన్వితా ॥18॥

ఏవం బహువిధం తస్యా నిశమ్య పరిదేవితం
పితా మాతా చ సా చైవ కన్యా ప్రరురుదుస్త్రయః ॥19॥

తతః ప్రరుదితాన్సర్వాన్నిశమ్యాథ సుతస్తయోః
ఉత్ఫుల్లనయనో బాలః కలమవ్యక్తమబ్రవీత్ ॥20॥

మా రోదీస్తాత మా మాతర్మా స్వసస్త్వమితి బ్రువన్
ప్రహసన్నివ సర్వాంస్తానేకైకం సోఽపసర్పతి ॥21॥

తతః స తృణమాదాయ ప్రహృష్టః పునరబ్రవీత్
అనేన తం హనిష్యామి రాక్షసం పురుషాదకం ॥22॥

తథాపి తేషాం దుఃఖేన పరీతానాం నిశమ్య తత్
బాలస్య వాక్యమవ్యక్తం హర్షః సమభవన్మహాన్ ॥23॥

అయం కాల ఇతి జ్ఞాత్వా కుంతీ సముపసృత్య తాన్
గతాసూనమృతేనేవ జీవయంతీదమబ్రవీత్ ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

కుంత్యువాచ

కుతోమూలమిదం దుఃఖం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః
విదిత్వా అపకర్షేయం శక్యం చేదపకర్షితుం ॥1॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఉపపన్నం సతామేతద్యద్బ్రవీషి తపోధనే
న తు దుఃఖమిదం శక్యం మానుషేణ వ్యపోహితుం ॥2॥

సమీపే నగరస్యాస్య బకో వసతి రాక్షసః
ఈశో జనపదస్యాస్య పురస్య చ మహాబలః ॥3॥

పుష్టో మానుషమాంసేన దుర్బుద్ధిః పురుషాదకః
రక్షత్యసురరాణ్నిత్యమిమం జనపదం బలీ ॥4॥

నగరం చైవ దేశం చ రక్షోబలసమన్వితః
తత్కృతే పరచక్రాచ్చ భూతేభ్యశ్చ న నో భయం॥5॥

వేతనం తస్య విహితం శాలివాహస్య భోజనం
మహిషౌ పురుషశ్చైకో యస్తదాదాయ గచ్ఛతి॥6॥

ఏకైకశ్చైవ పురుషస్తత్ప్రయచ్ఛతి భోజనం
స వారో బహుభిర్వర్షైర్భవత్యసుతరో నరైః॥7॥

తద్విమోక్షాయ యే చాపి యతంతే పురుషాః క్వచిత్
సపుత్రదారాంస్తాన్హత్వా తద్రక్షో భక్షయత్యుత॥8॥

వేత్రకీయగృహే రాజా నాయం నయమిహాస్థితః
అనామయం జనస్యాస్య యేన స్యాదద్య శాశ్వతం॥9॥

ఏతదర్హా వయం నూనం వసామో దుర్బలస్య యే
విషయే నిత్యముద్విగ్నాః కురాజానముపాశ్రితాః॥10॥

బ్రాహ్మణాః కస్య వక్తవ్యాః కస్య వా ఛందచారిణః
గుణైరేతే హి వాస్యంతే కామగాః పక్షిణో యథా॥11॥

రాజానం ప్రథమం విందేత్తతో భార్యాం తతో ధనం
త్రయస్య సంచయే చాస్య జ్ఞాతీన్పుత్రాంశ్చ ధారయేత్॥12॥

విపరీతం మయా చేదం త్రయం సర్వముపార్జితం
త ఇమామాపదం ప్రాప్య భృశం తప్స్యామహే వయం॥13॥

సోఽయమస్మాననుప్రాప్తో వారః కులవినాశనః
భోజనం పురుషశ్చైకః ప్రదేయం వేతనం మయా॥14॥

న చ మే విద్యతే విత్తం సంక్రేతుం పురుషం క్వచిత్
సుహృజ్జనం ప్రదాతుం చ న శక్ష్యామి కథంచన
గతిం చాపి న పశ్యామి తస్మాన్మోక్షాయ రక్షసః॥15॥

సోఽహం దుఃఖార్ణవే మగ్నో మహత్యసుతరే భృశం
సహైవైతైర్గమిష్యామి బాంధవైరద్య రాక్షసం
తతో నః సహితన్క్షుద్రః సర్వానేవోపభోక్ష్యతి॥16॥

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

కుంత్యువాచ

న విషాదస్త్వయా కార్యో భయాదస్మాత్కథంచన
ఉపాయః పరిదృష్టోఽత్ర తస్మాన్మోక్షాయ రక్షసః॥1॥

ఏకస్తవ సుతో బాలః కన్యా చైకా తపస్వినీ
న తే తయోస్తథా పత్న్యా గమనం తత్ర రోచయే॥2॥

మమ పంచ సుతా బ్రహ్మంస్తేషామేకో గమిష్యతి
త్వదర్థం బలిమాదాయ తస్య పాపస్య రక్షసః॥3॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

నాహమేతత్కరిష్యామి జీవితార్థీ కథంచన
బ్రాహ్మణస్యాతిథేశ్చైవ స్వార్థే ప్రాణైర్వియోజనం॥4॥

న త్వేతదకులీనాసు నాధర్మిష్ఠాసు విద్యతే
యద్బ్రాహ్మణార్థే విసృజేదాత్మానమపి చాత్మజం॥5॥

ఆత్మనస్తు మయా శ్రేయో బోద్ధవ్యమితి రోచయే
బ్రహ్మవధ్యాత్మవధ్యా వా శ్రేయ ఆత్మవధో మమ॥6॥

బ్రహ్మవధ్యా పరం పాపం నిష్కృతిర్నాత్ర విద్యతే
అబుద్ధిపూర్వం కృత్వాపి శ్రేయ ఆత్మవధో మమ॥7॥

న త్వహం వధమాకాంక్షే స్వయమేవాత్మనః శుభే
పరైః కృతే వధే పాపం న కించిన్మయి విద్యతే॥8॥

అభిసంధికృతే తస్మిన్బ్రాహ్మణస్య వధే మయా
నిష్కృతిం న ప్రపశ్యామి నృశంసం క్షుద్రమేవ చ॥9॥

ఆగతస్య గృహే త్యాగస్తథైవ శరణార్థినః
యాచమానస్య చ వధో నృశంసం పరమం మతం॥10॥

కుర్యాన్న నిందితం కర్మ న నృశంసం కదాచన
ఇతి పూర్వే మహాత్మాన ఆపద్ధర్మవిదో విదుః॥11॥

శ్రేయాంస్తు సహదారస్య వినాశోఽద్య మమ స్వయం
బ్రాహ్మణస్య వధం నాహమనుమంస్యే కథంచన॥12॥

కుంత్యువాచ

మమాప్యేషా మతిర్బ్రహ్మన్విప్రా రక్ష్యా ఇతి స్థిరా
న చాప్యనిష్టః పుత్రో మే యది పుత్రశతం భవేత్॥13॥

న చాసౌ రాక్షసః శక్తో మమ పుత్రవినాశనే
వీర్యవాన్మంత్రసిద్ధశ్చ తేజస్వీ చ సుతో మమ॥14॥

రాక్షసాయ చ తత్సర్వం ప్రాపయిష్యతి భోజనం
మోక్షయిష్యతి చాత్మానమితి మే నిశ్చితా మతిః॥15॥

సమాగతాశ్చ వీరేణ దృష్టపూర్వాశ్చ రాక్షసాః
బలవంతో మహాకాయా నిహతాశ్చాప్యనేకశః॥16॥

న త్విదం కేషుచిద్బ్రహ్మన్వ్యాహర్తవ్యం కథంచన
విద్యార్థినో హి మే పుత్రాన్విప్రకుర్యుః కుతూహలాత్॥17॥

గురుణా చాననుజ్ఞాతో గ్రాహయేద్యం సుతో మమ
న స కుర్యాత్తయా కార్యం విద్యయేతి సతాం మతం॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు పృథయా స విప్రో భార్యయా సహ
హృష్టః సంపూజయామాస తద్వాక్యమమృతోపమం॥19॥

తతః కుంతీ చ విప్రశ్చ సహితావనిలాత్మజం
తమబ్రూతాం కురుష్వేతి స తథేత్యబ్రవీచ్చ తౌ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కరిష్య ఇతి భీమేన ప్రతిజ్ఞాతే తు భారత
ఆజగ్ముస్తే తతః సర్వే భైక్షమాదాయ పాండవాః॥1॥

ఆకారేణైవ తం జ్ఞాత్వా పాండుపుత్రో యుధిష్ఠిరః
రహః సముపవిశ్యైకస్తతః పప్రచ్ఛ మాతరం॥2॥

కిం చికీర్షత్యయం కర్మ భీమో భీమపరాక్రమః
భవత్యనుమతే కచ్చిదయం కర్తుమిహేచ్ఛతి॥3॥

కుంత్యువాచ

మమైవ వచనాదేష కరిష్యతి పరంతపః
బ్రాహ్మణార్థే మహత్కృత్యం మోక్షాయ నగరస్య చ॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమిదం సాహసం తీక్ష్ణం భవత్యా దుష్కృతం కృతం
పరిత్యాగం హి పుత్రస్య న ప్రశంసంతి సాధవః॥5॥

కథం పరసుతస్యార్థే స్వసుతం త్యక్తుమిచ్ఛసి
లోకవృత్తివిరుద్ధం వై పుత్రత్యాగాత్కృతం త్వయా॥6॥

యస్య బాహూ సమాశ్రిత్య సుఖం సర్వే స్వపామహే
రాజ్యం చాపహృతం క్షుద్రైరాజిహీర్షామహే పునః॥7॥

యస్య దుర్యోధనో వీర్యం చింతయన్నమితౌజసః
న శేతే వసతీః సర్వా దుఃఖాచ్ఛకునినా సహ॥8॥

యస్య వీరస్య వీర్యేణ ముక్తా జతుగృహాద్వయం
అన్యేభ్యశ్చైవ పాపేభ్యో నిహతశ్చ పురోచనః॥9॥

యస్య వీర్యం సమాశ్రిత్య వసుపూర్ణాం వసుంధరాం
ఇమాం మన్యామహే ప్రాప్తాం నిహత్య ధృతరాష్ట్రజాన్॥10॥

తస్య వ్యవసితస్త్యాగో బుద్ధిమాస్థాయ కాం త్వయా
కచ్చిన్న దుఃఖైర్బుద్ధిస్తే విప్లుతా గతచేతసః॥11॥

కుంత్యువాచ

యుధిష్ఠిర న సంతాపః కార్యః ప్రతి వృకోదరం
న చాయం బుద్ధిదౌర్బల్యాద్వ్యవసాయః కృతో మయా॥12॥

ఇహ విప్రస్య భవనే వయం పుత్ర సుఖోషితాః
తస్య ప్రతిక్రియా తాత మయేయం ప్రసమీక్షితా
ఏతావానేవ పురుషః కృతం యస్మిన్న నశ్యతి॥13॥

దృష్ట్వా భీమస్య విక్రాంతం తదా జతుగృహే మహత్
హిడింబస్య వధాచ్చైవ విశ్వాసో మే వృకోదరే॥14॥

బాహ్వోర్బలం హి భీమస్య నాగాయుతసమం మహత్
యేన యూయం గజప్రఖ్యా నిర్వ్యూఢా వారణావతాత్॥15॥

వృకోదరబలో నాన్యో న భూతో న భవిష్యతి
యోఽభ్యుదీయాద్యుధి శ్రేష్ఠమపి వజ్రధరం స్వయం॥16॥

జాతమాత్రః పురా చైష మమాంకాత్పతితో గిరౌ
శరీరగౌరవాత్తస్య శిలా గాత్రైర్విచూర్ణితా॥17॥

తదహం ప్రజ్ఞయా స్మృత్వా బలం భీమస్య పాండవ
ప్రతీకారం చ విప్రస్య తతః కృతవతీ మతిం॥18॥

నేదం లోభాన్న చాజ్ఞానాన్న చ మోహాద్వినిశ్చితం
బుద్ధిపూర్వం తు ధర్మస్య వ్యవసాయః కృతో మయా॥19॥

అర్థౌ ద్వావపి నిష్పన్నౌ యుధిష్ఠిర భవిష్యతః
ప్రతీకారశ్చ వాసస్య ధర్మశ్చ చరితో మహాన్॥20॥

యో బ్రాహ్మణస్య సాహాయ్యం కుర్యాదర్థేషు కర్హిచిత్
క్షత్రియః స శుభాల్లోకాన్ప్రాప్నుయాదితి మే శ్రుతం॥21॥

క్షత్రియః క్షత్రియస్యైవ కుర్వాణో వధమోక్షణం
విపులాం కీర్తిమాప్నోతి లోకేఽస్మింశ్చ పరత్ర చ॥22॥

వైశ్యస్యైవ తు సాహాయ్యం కుర్వాణః క్షత్రియో యుధి
స సర్వేష్వపి లోకేషు ప్రజా రంజయతే ధ్రువం॥23॥

శూద్రం తు మోక్షయన్రాజా శరణార్థినమాగతం
ప్రాప్నోతీహ కులే జన్మ సద్రవ్యే రాజసత్కృతే॥24॥

ఏవం స భగవాన్వ్యాసః పురా కౌరవనందన
ప్రోవాచ సుతరాం ప్రాజ్ఞస్తస్మాదేతచ్చికీర్షితం॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉపపన్నమిదం మాతస్త్వయా యద్బుద్ధిపూర్వకం
ఆర్తస్య బ్రాహ్మణస్యైవమనుక్రోశాదిదం కృతం
ధ్రువమేష్యతి భీమోఽయం నిహత్య పురుషాదకం॥26॥

యథా త్విదం న విందేయుర్నరా నగరవాసినః
తథాయం బ్రాహ్మణో వాచ్యః పరిగ్రాహ్యశ్చ యత్నతః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 151 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామన్నమాదాయ పాండవః
భీమసేనో యయౌ తత్ర యత్రాసౌ పురుషాదకః॥1॥

ఆసాద్య తు వనం తస్య రక్షసః పాండవో బలీ
ఆజుహావ తతో నామ్నా తదన్నముపయోజయన్॥2॥

తతః స రాక్షసః శ్రుత్వా భీమసేనస్య తద్వచః
ఆజగామ సుసంక్రుద్ధో యత్ర భీమో వ్యవస్థితః॥3॥

మహాకాయో మహావేగో దారయన్నివ మేదినీం
త్రిశిఖాం భృకుటిం కృత్వా సందశ్య దశనచ్ఛదం॥4॥

భుంజానమన్నం తం దృష్ట్వా భీమసేనం స రాక్షసః
వివృత్య నయనే క్రుద్ధ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥5॥

కోఽయమన్నమిదం భుంక్తే మదర్థముపకల్పితం
పశ్యతో మమ దుర్బుద్ధిర్యియాసుర్యమసాదనం॥6॥

భీమసేనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహసన్నివ భారత
రాక్షసం తమనాదృత్య భుంక్త ఏవ పరాఙ్ముఖః॥7॥

తతః స భైరవం కృత్వా సముద్యమ్య కరావుభౌ
అభ్యద్రవద్భీమసేనం జిఘాంసుః పురుషాదకః॥8॥

తథాపి పరిభూయైనం నేక్షమాణో వృకోదరః
రాక్షసం భుంక్త ఏవాన్నం పాండవః పరవీరహా॥9॥

అమర్షేణ తు సంపూర్ణః కుంతీపుత్రస్య రాక్షసః
జఘాన పృష్ఠం పాణిభ్యాముభాభ్యాం పృష్ఠతః స్థితః॥10॥

తథా బలవతా భీమః పాణిభ్యాం భృశమాహతః
నైవావలోకయామాస రాక్షసం భుంక్త ఏవ సః॥11॥

తతః స భూయః సంక్రుద్ధో వృక్షమాదాయ రాక్షసః
తాడయిష్యంస్తదా భీమం పునరభ్యద్రవద్బలీ॥12॥

తతో భీమః శనైర్భుక్త్వా తదన్నం పురుషర్షభః
వార్యుపస్పృశ్య సంహృష్టస్తస్థౌ యుధి మహాబలః॥13॥

క్షిప్తం క్రుద్ధేన తం వృక్షం ప్రతిజగ్రాహ వీర్యవాన్
సవ్యేన పాణినా భీమః ప్రహసన్నివ భారత॥14॥

తతః స పునరుద్యమ్య వృక్షాన్బహువిధాన్బలీ
ప్రాహిణోద్భీమసేనాయ తస్మై భీమశ్చ పాండవః॥15॥

తద్వృక్షయుద్ధమభవన్మహీరుహవినాశనం
ఘోరరూపం మహారాజ బకపాండవయోర్మహత్॥16॥

నామ విశ్రావ్య తు బకః సమభిద్రుత్య పాండవం
భుజాభ్యాం పరిజగ్రాహ భీమసేనం మహాబలం॥17॥

భీమసేనోఽపి తద్రక్షః పరిరభ్య మహాభుజః
విస్ఫురంతం మహావేగం విచకర్ష బలాద్బలీ॥18॥

స కృష్యమాణో భీమేన కర్షమాణశ్చ పాండవం
సమయుజ్యత తీవ్రేణ శ్రమేణ పురుషాదకః॥19॥

తయోర్వేగేన మహతా పృథివీ సమకంపత
పాదపాంశ్చ మహాకాయాంశ్చూర్ణయామాసతుస్తదా॥20॥

హీయమానం తు తద్రక్షః సమీక్ష్య భరతర్షభ
నిష్పిష్య భూమౌ పాణిభ్యాం సమాజఘ్నే వృకోదరః॥21॥

తతోఽస్య జానునా పృష్ఠమవపీడ్య బలాదివ
బాహునా పరిజగ్రాహ దక్షిణేన శిరోధరాం॥22॥

సవ్యేన చ కటీదేశే గృహ్య వాససి పాండవః
తద్రక్షో ద్విగుణం చక్రే నదంతం భైరవాన్రవాన్॥23॥

తతోఽస్య రుధిరం వక్త్రాత్ప్రాదురాసీద్విశాం పతే
భజ్యమానస్య భీమేన తస్య ఘోరస్య రక్షసః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తేన శబ్దేన విత్రస్తో జనస్తస్యాథ రక్షసః
నిష్పపాత గృహాద్రాజన్సహైవ పరిచారిభిః॥1॥

తాన్భీతాన్విగతజ్ఞానాన్భీమః ప్రహరతాం వరః
సాంత్వయామాస బలవాన్సమయే చ న్యవేశయత్॥2॥

న హింస్యా మానుషా భూయో యుష్మాభిరిహ కర్హిచిత్
హింసతాం హి వధః శీఘ్రమేవమేవ భవేదితి॥3॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా తాని రక్షాంసి భారత
ఏవమస్త్వితి తం ప్రాహుర్జగృహుః సమయం చ తం॥4॥

తతః ప్రభృతి రక్షాంసి తత్ర సౌమ్యాని భారత
నగరే ప్రత్యదృశ్యంత నరైర్నగరవాసిభిః॥5॥

తతో భీమస్తమాదాయ గతాసుం పురుషాదకం
ద్వారదేశే వినిక్షిప్య జగామానుపలక్షితః॥6॥

తతః స భీమస్తం హత్వా గత్వా బ్రాహ్మణవేశ్మ తత్
ఆచచక్షే యథావృత్తం రాజ్ఞః సర్వమశేషతః॥7॥

తతో నరా వినిష్క్రాంతా నగరాత్కాల్యమేవ తు
దదృశుర్నిహతం భూమౌ రాక్షసం రుధిరోక్షితం॥8॥

తమద్రికూటసదృశం వినికీర్ణం భయావహం
ఏకచక్రాం తతో గత్వా ప్రవృత్తిం ప్రదదుః పరే॥9॥

తతః సహస్రశో రాజన్నరా నగరవాసినః
తత్రాజగ్ముర్బకం ద్రష్టుం సస్త్రీవృద్ధకుమారకాః॥10॥

తతస్తే విస్మితాః సర్వే కర్మ దృష్ట్వాతిమానుషం
దైవతాన్యర్చయాం చక్రుః సర్వ ఏవ విశాం పతే॥11॥

తతః ప్రగణయామాసుః కస్య వారోఽద్య భోజనే
జ్ఞాత్వా చాగమ్య తం విప్రం పప్రచ్ఛుః సర్వ ఏవ తత్॥12॥

ఏవం పృష్టస్తు బహుశో రక్షమాణశ్చ పాండవాన్
ఉవాచ నాగరాన్సర్వానిదం విప్రర్షభస్తదా॥13॥

ఆజ్ఞాపితం మామశనే రుదంతం సహ బంధుభిః
దదర్శ బ్రాహ్మణః కశ్చిన్మంత్రసిద్ధో మహాబలః॥14॥

పరిపృచ్ఛ్య స మాం పూర్వం పరిక్లేశం పురస్య చ
అబ్రవీద్బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠ ఆశ్వాస్య ప్రహసన్నివ॥15॥

ప్రాపయిష్యామ్యహం తస్మై ఇదమన్నం దురాత్మనే
మన్నిమిత్తం భయం చాపి న కార్యమితి వీర్యవాన్॥16॥

స తదన్నముపాదాయ గతో బకవనం ప్రతి
తేన నూనం భవేదేతత్కర్మ లోకహితం కృతం॥17॥

తతస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వే క్షత్రియాశ్చ సువిస్మితాః
వైశ్యాః శూద్రాశ్చ ముదితాశ్చక్రుర్బ్రహ్మమహం తదా॥18॥

తతో జానపదాః సర్వే ఆజగ్ముర్నగరం ప్రతి
తదద్భుతతమం ద్రష్టుం పార్థాస్తత్రైవ చావసన్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

తే తథా పురుషవ్యాఘ్రా నిహత్య బకరాక్షసం
అత ఊర్ధ్వం తతో బ్రహ్మన్కిమకుర్వత పాండవాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్రైవ న్యవసన్రాజన్నిహత్య బకరాక్షసం
అధీయానాః పరం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణస్య నివేశనే॥2॥

తతః కతిపయాహస్య బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః
ప్రతిశ్రయార్థం తద్వేశ్మ బ్రాహ్మణస్యాజగామ హ॥3॥

స సమ్యక్పూజయిత్వా తం విద్వాన్విప్రర్షభస్తదా
దదౌ ప్రతిశ్రయం తస్మై సదా సర్వాతిథివ్రతీ॥4॥

తతస్తే పాండవాః సర్వే సహ కుంత్యా నరర్షభాః
ఉపాసాం చక్రిరే విప్రం కథయానం కథాస్తదా॥5॥

కథయామాస దేశాన్స తీర్థాని వివిధాని చ
రాజ్ఞాం చ వివిధాశ్చర్యాః పురాణి వివిధాని చ॥6॥

స తత్రాకథయద్విప్రః కథాంతే జనమేజయ
పాంచాలేష్వద్భుతాకారం యాజ్ఞసేన్యాః స్వయంవరం॥7॥

ధృష్టద్యుమ్నస్య చోత్పత్తిముత్పత్తిం చ శిఖండినః
అయోనిజత్వం కృష్ణాయా ద్రుపదస్య మహామఖే॥8॥

తదద్భుతతమం శ్రుత్వా లోకే తస్య మహాత్మనః
విస్తరేణైవ పప్రచ్ఛుః కథాం తాం పురుషర్షభాః॥9॥

కథం ద్రుపదపుత్రస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య పావకాత్
వేదిమధ్యాచ్చ కృష్ణాయాః సంభవః కథమద్భుతః॥10॥

కథం ద్రోణాన్మహేష్వాసాత్సర్వాణ్యస్త్రాణ్యశిక్షత
కథం ప్రియసఖాయౌ తౌ భిన్నౌ కస్య కృతేన చ॥11॥

ఏవం తైశ్చోదితో రాజన్స విప్రః పురుషర్షభైః
కథయామాస తత్సర్వం ద్రౌపదీసంభవం తదా॥12॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

గంగాద్వారం ప్రతి మహాన్బభూవర్షిర్మహాతపాః
భరద్వాజో మహాప్రాజ్ఞః సతతం సంశితవ్రతః॥1॥

సోఽభిషేక్తుం గతో గంగాం పూర్వమేవాగతాం సతీం
దదర్శాప్సరసం తత్ర ఘృతాచీమాప్లుతామృషిః॥2॥

తస్యా వాయుర్నదీతీరే వసనం వ్యహరత్తదా
అపకృష్టాంబరాం దృష్ట్వా తామృషిశ్చకమే తతః॥3॥

తస్యాం సంసక్తమనసః కౌమారబ్రహ్మచారిణః
హృష్టస్య రేతశ్చస్కంద తదృషిర్ద్రోణ ఆదధే॥4॥

తతః సమభవద్ద్రోణః కుమారస్తస్య ధీమతః
అధ్యగీష్ట స వేదాంశ్చ వేదాంగాని చ సర్వశః॥5॥

భరద్వాజస్య తు సఖా పృషతో నామ పార్థివః
తస్యాపి ద్రుపదో నామ తదా సమభవత్సుతః॥6॥

స నిత్యమాశ్రమం గత్వా ద్రోణేన సహ పార్షతః
చిక్రీడాధ్యయనం చైవ చకార క్షత్రియర్షభః॥7॥

తతస్తు పృషతేఽతీతే స రాజా ద్రుపదోఽభవత్
ద్రోణోఽపి రామం శుశ్రావ దిత్సంతం వసు సర్వశః॥8॥

వనం తు ప్రస్థితం రామం భరద్వాజసుతోఽబ్రవీత్
ఆగతం విత్తకామం మాం విద్ధి ద్రోణం ద్విజర్షభ॥9॥

రామ ఉవాచ

శరీరమాత్రమేవాద్య మయేదమవశేషితం
అస్త్రాణి వా శరీరం వా బ్రహ్మన్నన్యతరం వృణు॥10॥

ద్రోణ ఉవాచ

అస్త్రాణి చైవ సర్వాణి తేషాం సంహారమేవ చ
ప్రయోగం చైవ సర్వేషాం దాతుమర్హతి మే భవాన్॥11॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తతస్తస్మై ప్రదదౌ భృగునందనః
ప్రతిగృహ్య తతో ద్రోణః కృతకృత్యోఽభవత్తదా॥12॥

సంప్రహృష్టమనాశ్చాపి రామాత్పరమసంమతం
బ్రహ్మాస్త్రం సమనుప్రాప్య నరేష్వభ్యధికోఽభవత్॥13॥

తతో ద్రుపదమాసాద్య భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
అబ్రవీత్పురుషవ్యాఘ్రః సఖాయం విద్ధి మామితి॥14॥

ద్రుపద ఉవాచ

నాశ్రోత్రియః శ్రోత్రియస్య నారథీ రథినః సఖా
నారాజా పార్థివస్యాపి సఖిపూర్వం కిమిష్యతే॥15॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

స వినిశ్చిత్య మనసా పాంచాల్యం ప్రతి బుద్ధిమాన్
జగామ కురుముఖ్యానాం నగరం నాగసాహ్వయం॥16॥

తస్మై పౌత్రాన్సమాదాయ వసూని వివిధాని చ
ప్రాప్తాయ ప్రదదౌ భీష్మః శిష్యాంద్రోణాయ ధీమతే॥17॥

ద్రోణః శిష్యాంస్తతః సర్వానిదం వచనమబ్రవీత్
సమానీయ తదా విద్వాంద్రుపదస్యాసుఖాయ వై॥18॥

ఆచార్యవేతనం కించిద్ధృది సంపరివర్తతే
కృతాస్త్రైస్తత్ప్రదేయం స్యాత్తదృతం వదతానఘాః॥19॥

యదా చ పాండవాః సర్వే కృతాస్త్రాః కృతనిశ్రమాః
తతో ద్రోణోఽబ్రవీద్భూయో వేతనార్థమిదం వచః॥20॥

పార్షతో ద్రుపదో నామ ఛత్రవత్యాం నరేశ్వరః
తస్యాపకృష్య తద్రాజ్యం మమ శీఘ్రం ప్రదీయతాం॥21॥

తతః పాండుసుతాః పంచ నిర్జిత్య ద్రుపదం యుధి
ద్రోణాయ దర్శయామాసుర్బద్ధ్వా ససచివం తదా॥22॥

ద్రోణ ఉవాచ

ప్రార్థయామి త్వయా సఖ్యం పునరేవ నరాధిప
అరాజా కిల నో రాజ్ఞః సఖా భవితుమర్హతి॥23॥

అతః ప్రయతితం రాజ్యే యజ్ఞసేన మయా తవ
రాజాసి దక్షిణే కూలే భాగీరథ్యాహముత్తరే॥24॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అసత్కారః స సుమహాన్ముహూర్తమపి తస్య తు
న వ్యేతి హృదయాద్రాజ్ఞో దుర్మనాః స కృశోఽభవత్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 155 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అమర్షీ ద్రుపదో రాజా కర్మసిద్ధాంద్విజర్షభాన్
అన్విచ్ఛన్పరిచక్రామ బ్రాహ్మణావసథాన్బహూన్॥1॥

పుత్రజన్మ పరీప్సన్వై శోకోపహతచేతనః
నాస్తి శ్రేష్ఠం మమాపత్యమితి నిత్యమచింతయత్॥2॥

జాతాన్పుత్రాన్స నిర్వేదాద్ధిగ్బంధూనితి చాబ్రవీత్
నిఃశ్వాసపరమశ్చాసీద్ద్రోణం ప్రతిచికీర్షయా॥3॥

ప్రభావం వినయం శిక్షాం ద్రోణస్య చరితాని చ
క్షాత్రేణ చ బలేనాస్య చింతయన్నాన్వపద్యత
ప్రతికర్తుం నృపశ్రేష్ఠో యతమానోఽపి భారత॥4॥

అభితః సోఽథ కల్మాషీం గంగాకూలే పరిభ్రమన్
బ్రాహ్మణావసథం పుణ్యమాససాద మహీపతిః॥5॥

తత్ర నాస్నాతకః కశ్చిన్న చాసీదవ్రతీ ద్విజః
తథైవ నామహాభాగః సోఽపశ్యత్సంశితవ్రతౌ॥6॥

యాజోపయాజౌ బ్రహ్మర్షీ శామ్యంతౌ పృషతాత్మజః
సంహితాధ్యయనే యుక్తౌ గోత్రతశ్చాపి కాశ్యపౌ॥7॥

తారణే యుక్తరూపౌ తౌ బ్రాహ్మణావృషిసత్తమౌ
స తావామంత్రయామాస సర్వకామైరతంద్రితః॥8॥

బుద్ధ్వా తయోర్బలం బుద్ధిం కనీయాంసముపహ్వరే
ప్రపేదే ఛందయన్కామైరుపయాజం ధృతవ్రతం॥9॥

పాదశుశ్రూషణే యుక్తః ప్రియవాక్సర్వకామదః
అర్హయిత్వా యథాన్యాయముపయాజమువాచ సః॥10॥

యేన మే కర్మణా బ్రహ్మన్పుత్రః స్యాద్ద్రోణమృత్యవే
ఉపయాజ కృతే తస్మిన్గవాం దాతాస్మి తేఽర్బుదం॥11॥

యద్వా తేఽన్యద్ద్విజశ్రేష్ఠ మనసః సుప్రియం భవేత్
సర్వం తత్తే ప్రదాతాహం న హి మేఽస్త్యత్ర సంశయః॥12॥

ఇత్యుక్తో నాహమిత్యేవం తమృషిః ప్రత్యువాచ హ
ఆరాధయిష్యంద్రుపదః స తం పర్యచరత్పునః॥13॥

తతః సంవత్సరస్యాంతే ద్రుపదం స ద్విజోత్తమః
ఉపయాజోఽబ్రవీద్రాజన్కాలే మధురయా గిరా॥14॥

జ్యేష్ఠో భ్రాతా మమాగృహ్ణాద్విచరన్వననిర్ఝరే
అపరిజ్ఞాతశౌచాయాం భూమౌ నిపతితం ఫలం॥15॥

తదపశ్యమహం భ్రాతురసాంప్రతమనువ్రజన్
విమర్శం సంకరాదానే నాయం కుర్యాత్కథంచన॥16॥

దృష్ట్వా ఫలస్య నాపశ్యద్దోషా యేఽస్యానుబంధికాః
వివినక్తి న శౌచం యః సోఽన్యత్రాపి కథం భవేత్॥17॥

సంహితాధ్యయనం కుర్వన్వసన్గురుకులే చ యః
భైక్షముచ్ఛిష్టమన్యేషాం భుంక్తే చాపి సదా సదా
కీర్తయన్గుణమన్నానామఘృణీ చ పునః పునః॥18॥

తమహం ఫలార్థినం మన్యే భ్రాతరం తర్కచక్షుషా
తం వై గచ్ఛస్వ నృపతే స త్వాం సంయాజయిష్యతి॥19॥

జుగుప్సమానో నృపతిర్మనసేదం విచింతయన్
ఉపయాజవచః శ్రుత్వా నృపతిః సర్వధర్మవిత్
అభిసంపూజ్య పూజార్హమృషిం యాజమువాచ హ॥20॥

అయుతాని దదాన్యష్టౌ గవాం యాజయ మాం విభో
ద్రోణవైరాభిసంతప్తం త్వం హ్లాదయితుమర్హసి॥21॥

స హి బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠో బ్రహ్మాస్త్రే చాప్యనుత్తమః
తస్మాద్ద్రోణః పరాజైషీన్మాం వై స సఖివిగ్రహే॥22॥

క్షత్రియో నాస్తి తుల్యోఽస్య పృథివ్యాం కశ్చిదగ్రణీః
కౌరవాచార్యముఖ్యస్య భారద్వాజస్య ధీమతః॥23॥

ద్రోణస్య శరజాలాని ప్రాణిదేహహరాణి చ
షడరత్ని ధనుశ్చాస్య దృశ్యతేఽప్రతిమం మహత్॥24॥

స హి బ్రాహ్మణవేగేన క్షాత్రం వేగమసంశయం
ప్రతిహంతి మహేష్వాసో భారద్వాజో మహామనాః॥25॥

క్షత్రోచ్ఛేదాయ విహితో జామదగ్న్య ఇవాస్థితః
తస్య హ్యస్త్రబలం ఘోరమప్రసహ్యం నరైర్భువి॥26॥

బ్రాహ్మముచ్చారయంస్తేజో హుతాహుతిరివానలః
సమేత్య స దహత్యాజౌ క్షత్రం బ్రహ్మపురఃసరః
బ్రహ్మక్షత్రే చ విహితే బ్రహ్మతేజో విశిష్యతే॥27॥

సోఽహం క్షత్రబలాద్ధీనో బ్రహ్మతేజః ప్రపేదివాన్
ద్రోణాద్విశిష్టమాసాద్య భవంతం బ్రహ్మవిత్తమం॥28॥

ద్రోణాంతకమహం పుత్రం లభేయం యుధి దుర్జయం
తత్కర్మ కురు మే యాజ నిర్వపామ్యర్బుదం గవాం॥29॥

తథేత్యుక్త్వా తు తం యాజో యాజ్యార్థముపకల్పయత్
గుర్వర్థ ఇతి చాకామముపయాజమచోదయత్
యాజో ద్రోణవినాశాయ ప్రతిజజ్ఞే తథా చ సః॥30॥

తతస్తస్య నరేంద్రస్య ఉపయాజో మహాతపాః
ఆచఖ్యౌ కర్మ వైతానం తదా పుత్రఫలాయ వై॥31॥

స చ పుత్రో మహావీర్యో మహాతేజా మహాబలః
ఇష్యతే యద్విధో రాజన్భవితా తే తథావిధః॥32॥

భారద్వాజస్య హంతారం సోఽభిసంధాయ భూమిపః
ఆజహ్రే తత్తథా సర్వం ద్రుపదః కర్మసిద్ధయే॥33॥

యాజస్తు హవనస్యాంతే దేవీమాహ్వాపయత్తదా
ప్రైహి మాం రాజ్ఞి పృషతి మిథునం త్వాముపస్థితం॥34॥

దేవ్యువాచ

అవలిప్తం మే ముఖం బ్రహ్మన్పుణ్యాన్గంధాన్బిభర్మి చ
సుతార్థేనోపరుద్ధాస్మి తిష్ఠ యాజ మమ ప్రియే॥35॥

యాజ ఉవాచ

యాజేన శ్రపితం హవ్యముపయాజేన మంత్రితం
కథం కామం న సందధ్యాత్సా త్వం విప్రైహి తిష్ఠ వా॥36॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఏవముక్తే తు యాజేన హుతే హవిషి సంస్కృతే
ఉత్తస్థౌ పావకాత్తస్మాత్కుమారో దేవసంనిభః॥37॥

జ్వాలావర్ణో ఘోరరూపః కిరీటీ వర్మ చోత్తమం
బిభ్రత్సఖడ్గః సశరో ధనుష్మాన్వినదన్ముహుః॥38॥

సోఽధ్యారోహద్రథవరం తేన చ ప్రయయౌ తదా
తతః ప్రణేదుః పాంచాలాః ప్రహృష్టాః సాధు సాధ్వితి॥39॥

భయాపహో రాజపుత్రః పాంచాలానాం యశస్కరః
రాజ్ఞః శోకాపహో జాత ఏష ద్రోణవధాయ వై
ఇత్యువాచ మహద్భూతమదృశ్యం ఖేచరం తదా ॥40॥

కుమారీ చాపి పాంచాలీ వేదిమధ్యాత్సముత్థితా
సుభగా దర్శనీయాంగీ వేదిమధ్యా మనోరమా ॥41॥

శ్యామా పద్మపలాశాక్షీ నీలకుంచితమూర్ధజా
మానుషం విగ్రహం కృత్వా సాక్షాదమరవర్ణినీ ॥42॥

నీలోత్పలసమో గంధో యస్యాః క్రోశాత్ప్రవాయతి
యా బిభర్తి పరం రూపం యస్యా నాస్త్యుపమా భువి ॥43॥

తాం చాపి జాతాం సుశ్రోణీం వాగువాచాశరీరిణీ
సర్వయోషిద్వరా కృష్ణా క్షయం క్షత్రం నినీషతి ॥44॥

సురకార్యమియం కాలే కరిష్యతి సుమధ్యమా
అస్యా హేతోః క్షత్రియాణాం మహదుత్పత్స్యతే భయం ॥45॥

తచ్ఛ్రుత్వా సర్వపాంచాలాః ప్రణేదుః సింహసంఘవత్
న చైతాన్హర్షసంపూర్ణానియం సేహే వసుంధరా ॥46॥

తౌ దృష్ట్వా పృషతీ యాజం ప్రపేదే వై సుతార్థినీ
న వై మదన్యాం జననీం జానీయాతామిమావితి ॥47॥

తథేత్యువాచ తాం యాజో రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షయా
తయోశ్చ నామనీ చక్రుర్ద్విజాః సంపూర్ణమానసాః ॥48॥

ధృష్టత్వాదతిధృష్ణుత్వాద్ధర్మాద్ద్యుత్సంభవాదపి
ధృష్టద్యుమ్నః కుమారోఽయం ద్రుపదస్య భవత్వితి ॥49॥

కృష్ణేత్యేవాబ్రువన్కృష్ణాం కృష్ణాభూత్సా హి వర్ణతః
తథా తన్మిథునం జజ్ఞే ద్రుపదస్య మహామఖే ॥50॥

ధృష్టద్యుమ్నం తు పాంచాల్యమానీయ స్వం నివేశనం
ఉపాకరోదస్త్రహేతోర్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్ ॥51॥

అమోక్షణీయం దైవం హి భావి మత్వా మహామతిః
తథా తత్కృతవాంద్రోణ ఆత్మకీర్త్యనురక్షణాత్ ॥52॥

—♦ అధ్యాయము 156 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కౌంతేయాః శల్యవిద్ధా ఇవాభవన్
సర్వే చాస్వస్థమనసో బభూవుస్తే మహారథాః ॥1॥

తతః కుంతీ సుతాందృష్ట్వా విభ్రాంతాన్గతచేతసః
యుధిష్ఠిరమువాచేదం వచనం సత్యవాదినీ ॥2॥

చిరరాత్రోషితాః స్మేహ బ్రాహ్మణస్య నివేశనే
రమమాణాః పురే రమ్యే లబ్ధభైక్షా యుధిష్ఠిర ॥3॥

యానీహ రమణీయాని వనాన్యుపవనాని చ
సర్వాణి తాని దృష్టాని పునః పునరరిందమ ॥4॥

పునర్దృష్టాని తాన్యేవ ప్రీణయంతి న నస్తథా
భైక్షం చ న తథా వీర లభ్యతే కురునందన ॥5॥

తే వయం సాధు పాంచాలాన్గచ్ఛామ యది మన్యసే
అపూర్వదర్శనం తాత రమణీయం భవిష్యతి||6||

సుభిక్షాశ్చైవ పాంచాలాః శ్రూయంతే శత్రుకర్శన
యజ్ఞసేనశ్చ రాజాసౌ బ్రహ్మణ్య ఇతి శుశ్రుమః||7||

ఏకత్ర చిరవాసో హి క్షమో న చ మతో మమ
తే తత్ర సాధు గచ్ఛామో యది త్వం పుత్ర మన్యసే||8||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భవత్యా యన్మతం కార్యం తదస్మాకం పరం హితం
అనుజాంస్తు న జానామి గచ్ఛేయుర్నేతి వా పునః||9||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కుంతీ భీమసేనమర్జునం యమజౌ తథా
ఉవాచ గమనం తే చ తథేత్యేవాబ్రువంస్తదా||10||

తత ఆమంత్ర్య తం విప్రం కుంతీ రాజన్సుతైః సహ
ప్రతస్థే నగరీం రమ్యాం ద్రుపదస్య మహాత్మనః||11||

—♦ అధ్యాయము 157 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వసత్సు తేషు ప్రచ్ఛన్నం పాండవేషు మహాత్మసు
ఆజగామాథ తాంద్రష్టుం వ్యాసః సత్యవతీసుతః||1||

తమాగతమభిప్రేక్ష్య ప్రత్యుద్గమ్య పరంతపాః
ప్రణిపత్యాభివాద్యైనం తస్థుః ప్రాంజలయస్తదా||2||

సమనుజ్ఞాప్య తాన్సర్వానాసీనాన్మునిరబ్రవీత్
ప్రసన్నః పూజితః పార్థైః ప్రీతిపూర్వమిదం వచః||3||

అపి ధర్మేణ వర్తధ్వం శాస్త్రేణ చ పరంతపాః
అపి విప్రేషు వః పూజా పూజార్హేషు న హీయతే||4||

అథ ధర్మార్థవద్వాక్యముక్త్వా స భగవానృషిః
విచిత్రాశ్చ కథాస్తాస్తాః పునరేవేదమబ్రవీత్||5||

ఆసీత్తపోవనే కాచిదృషేః కన్యా మహాత్మనః
విలగ్నమధ్యా సుశ్రోణీ సుభ్రూః సర్వగుణాన్వితా||6||

కర్మభిః స్వకృతైః సా తు దుర్భగా సమపద్యత
నాధ్యగచ్ఛత్పతిం సా తు కన్యా రూపవతీ సతీ||7||

తపస్తప్తుమథారేభే పత్యర్థమసుఖా తతః
తోషయామాస తపసా సా కిలోగ్రేణ శంకరం||8||

తస్యాః స భగవాంస్తుష్టస్తామువాచ తపస్వినీం
వరం వరయ భద్రం తే వరదోఽస్మీతి భామిని||9||

అథేశ్వరమువాచేదమాత్మనః సా వచో హితం
పతిం సర్వగుణోపేతమిచ్ఛామీతి పునః పునః||10||

తామథ ప్రత్యువాచేదమీశానో వదతాం వరః
పంచ తే పతయో భద్రే భవిష్యంతీతి శంకరః॥11॥

ప్రతిబ్రువంతీమేకం మే పతిం దేహీతి శంకరం
పునరేవాబ్రవీద్దేవ ఇదం వచనముత్తమం॥12॥

పంచకృత్వస్త్వయా ఉక్తః పతిం దేహీత్యహం పునః
దేహమన్యం గతాయాస్తే యథోక్తం తద్భవిష్యతి॥13॥

ద్రుపదస్య కులే జాతా కన్యా సా దేవరూపిణీ
నిర్దిష్టా భవతాం పత్నీ కృష్ణా పార్షత్యనిందితా॥14॥

పాంచాలనగరం తస్మాత్ప్రవిశధ్వం మహాబలాః
సుఖినస్తామనుప్రాప్య భవిష్యథ న సంశయః॥15॥

ఏవముక్త్వా మహాభాగః పాండవానాం పితామహః
పార్థానామంత్ర్య కుంతీం చ ప్రాతిష్ఠత మహాతపాః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 158 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే ప్రతస్థుః పురస్కృత్య మాతరం పురుషర్షభాః
సమైరుదఙ్ముఖైర్మార్గైర్యథోద్దిష్టం పరంతపాః॥1॥

తే గచ్ఛంతస్త్వహోరాత్రం తీర్థం సోమశ్రవాయణం
ఆసేదుః పురుషవ్యాఘ్రా గంగాయాం పాండునందనాః॥2॥

ఉల్ముకం తు సముద్యమ్య తేషామగ్రే ధనంజయః
ప్రకాశార్థం యయౌ తత్ర రక్షార్థం చ మహాయశాః॥3॥

తత్ర గంగాజలే రమ్యే వివిక్తే క్రీడయన్స్త్రియః
ఈర్ష్యుర్గంధర్వరాజః స్మ జలక్రీడాముపాగతః॥4॥

శబ్దం తేషాం స శుశ్రావ నదీం సముపసర్పతాం
తేన శబ్దేన చావిష్టశ్చుక్రోధ బలవద్బలీ॥5॥

స దృష్ట్వా పాండవాంస్తత్ర సహ మాత్రా పరంతపాన్
విస్ఫారయంధనుర్ఘోరమిదం వచనమబ్రవీత్॥6॥

సంధ్యా సంరజ్యతే ఘోరా పూర్వరాత్రాగమేషు యా
అశీతిభిస్త్రుటైర్హీనం తం ముహూర్తం ప్రచక్షతే॥7॥

విహితం కామచారాణాం యక్షగంధర్వరక్షసాం
శేషమన్యన్మనుష్యాణాం కామచారమిహ స్మృతం॥8॥

లోభాత్ప్రచారం చరతస్తాసు వేలాసు వై నరాన్
ఉపక్రాంతా నిగృహ్ణీమో రాక్షసైః సహ బాలిశాన్॥9॥

తతో రాత్రౌ ప్రాప్నువతో జలం బ్రహ్మవిదో జనాః
గర్హయంతి నరాన్సర్వాన్బలస్థాన్నృపతీనపి॥10॥

ఆరాత్తిష్ఠత మా మహ్యం సమీపముపసర్పత
కస్మాన్మాం నాభిజానీత ప్రాప్తం భాగీరథీజలం॥11॥

అంగారపర్ణం గంధర్వం విత్త మాం స్వబలాశ్రయం
అహం హి మానీ చేర్ష్యుశ్చ కుబేరస్య ప్రియః సఖా॥12॥

అంగారపర్ణమితి చ ఖ్యాతం వనమిదం మమ
అను గంగాం చ వాకాం చ చిత్రం యత్ర వసామ్యహం॥13॥

న కుణపాః శృంగిణో వా న దేవా న చ మానుషాః
ఇదం సముపసర్పంతి తత్కిం సముపసర్పథ॥14॥

అర్జున ఉవాచ

సముద్రే హిమవత్పార్శ్వే నద్యామస్యాం చ దుర్మతే
రాత్రావహని సంధౌ చ కస్య క్లృప్తః పరిగ్రహః॥15॥

వయం చ శక్తిసంపన్నా అకాలే త్వామధృష్ణుమః
అశక్తా హి క్షణే క్రూరే యుష్మానర్చంతి మానవాః॥16॥

పురా హిమవతశ్చైషా హేమశృంగాద్వినిఃసృతా
గంగా గత్వా సముద్రాంభః సప్తధా ప్రతిపద్యతే॥17॥

ఇయం భూత్వా చైకవప్రా శుచిరాకాశగా పునః
దేవేషు గంగా గంధర్వ ప్రాప్నోత్యలకనందతాం॥18॥

తథా పితౄన్వైతరణీ దుస్తరా పాపకర్మభిః
గంగా భవతి గంధర్వ యథా ద్వైపాయనోఽబ్రవీత్॥19॥

అసంబాధా దేవనదీ స్వర్గసంపాదనీ శుభా
కథమిచ్ఛసి తాం రోద్ధుం నైష ధర్మః సనాతనః॥20॥

అనివార్యమసంబాధం తవ వాచా కథం వయం
న స్పృశేమ యథాకామం పుణ్యం భాగీరథీజలం॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అంగారపర్ణస్తచ్ఛ్రుత్వా క్రుద్ధ ఆనమ్య కార్ముకం
ముమోచ సాయకాందీప్తానహీనాశీవిషానివ॥22॥

ఉల్ముకం భ్రామయంస్తూర్ణం పాండవశ్చర్మ చోత్తమం
వ్యపోవాహ శరాంస్తస్య సర్వానేవ ధనంజయః॥23॥

అర్జున ఉవాచ

బిభీషికైషా గంధర్వ నాస్త్రజ్ఞేషు ప్రయుజ్యతే
అస్త్రజ్ఞేషు ప్రయుక్తైషా ఫేనవత్ప్రవిలీయతే॥24॥

మానుషానతి గంధర్వాన్సర్వాన్గంధర్వ లక్షయే
తస్మాదస్త్రేణ దివ్యేన యోత్స్యేఽహం న తు మాయయా॥25॥

పురాస్త్రమిదమాగ్నేయం ప్రాదాత్కిల బృహస్పతిః
భరద్వాజస్య గంధర్వ గురుపుత్రః శతక్రతోః॥26॥

భరద్వాజాదగ్నివేశ్యో అగ్నివేశ్యాద్గురుర్మమ
స త్విదం మహ్యమదదాద్ద్రోణో బ్రాహ్మణసత్తమః॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా పాండవః క్రుద్ధో గంధర్వాయ ముమోచ హ
ప్రదీప్తమస్త్రమాగ్నేయం దదాహాస్య రథం తు తత్॥28॥

విరథం విప్లుతం తం తు స గంధర్వం మహాబలం
అస్త్రతేజఃప్రమూఢం చ ప్రపతంతమవాఙ్ముఖం॥29॥

శిరోరుహేషు జగ్రాహ మాల్యవత్సు ధనంజయః
భ్రాతౄన్ప్రతి చకర్షాథ సోఽస్త్రపాతాదచేతసం॥30॥

యుధిష్ఠిరం తస్య భార్యా ప్రపేదే శరణార్థినీ
నామ్నా కుంభీనసీ నామ పతిత్రాణమభీప్సతీ॥31॥

గంధర్వ్యువాచ

త్రాహి త్వం మాం మహారాజ పతిం చేమం విముంచ మే
గంధర్వీం శరణం ప్రాప్తాం నామ్నా కుంభీనసీం ప్రభో॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యుద్ధే జితం యశోహీనం స్త్రీనాథమపరాక్రమం
కో ను హన్యాద్రిపుం త్వాదృఙ్ముంచేమం రిపుసూదన॥33॥

అర్జున ఉవాచ

అంగేమం ప్రతిపద్యస్వ గచ్ఛ గంధర్వ మా శుచః
ప్రదిశత్యభయం తేఽద్య కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥34॥

గంధర్వ ఉవాచ

జితోఽహం పూర్వకం నామ ముంచామ్యంగారపర్ణతాం
న చ శ్లాఘే బలేనాద్య న నామ్నా జనసంసది॥35॥

సాధ్విమం లబ్ధవాఁల్లాభం యోఽహం దివ్యాస్త్రధారిణం
గాంధర్వ్యా మాయయా యోద్ధుమిచ్ఛామి వయసా వరం॥36॥

అస్త్రాగ్నినా విచిత్రోఽయం దగ్ధో మే రథ ఉత్తమః
సోఽహం చిత్రరథో భూత్వా నామ్నా దగ్ధరథోఽభవం॥37॥

సంభృతా చైవ విద్యేయం తపసేహ పురా మయా
నివేదయిష్యే తామద్య ప్రాణదాయా మహాత్మనే॥38॥

సంస్తంభితం హి తరసా జితం శరణమాగతం
యోఽరిం సంయోజయేత్ప్రాణైః కల్యాణం కిం న సోఽర్హతి॥39॥

చక్షుషీ నామ విద్యేయం యాం సోమాయ దదౌ మనుః
దదౌ స విశ్వావసవే మహ్యం విశ్వావసుర్దదౌ॥40॥

సేయం కాపురుషం ప్రాప్తా గురుదత్తా ప్రణశ్యతి
ఆగమోఽస్యా మయా ప్రోక్తో వీర్యం ప్రతినిబోధ మే॥41॥

యచ్చక్షుషా ద్రష్టుమిచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు కించన
తత్పశ్యేద్యాదృశం చేచ్ఛేత్తాదృషం ద్రష్టుమర్హతి॥42॥

సమానపద్యే షణ్మాసాన్స్థితో విద్యాం లభేదిమాం
అనునేష్యామ్యహం విద్యాం స్వయం తుభ్యం వ్రతే కృతే॥43॥

విద్యయా హ్యనయా రాజన్వయం నృభ్యో విశేషితాః
అవిశిష్టాశ్చ దేవానామనుభావప్రవర్తితాః॥44॥

గంధర్వజానామశ్వానామహం పురుషసత్తమ
భ్రాతృభ్యస్తవ పంచభ్యః పృథగ్దాతా శతం శతం॥45॥

దేవగంధర్వవాహాస్తే దివ్యగంధా మనోగమాః
క్షీణాః క్షీణా భవంత్యేతే న హీయంతే చ రంహసః॥46॥

పురా కృతం మహేంద్రస్య వజ్రం వృత్రనిబర్హణే
దశధా శతధా చైవ తచ్చీర్ణం వృత్రమూర్ధని॥47॥

తతో భాగీకృతో దేవైర్వజ్రభాగ ఉపాస్యతే
లోకే యత్సాధనం కించిత్సా వై వజ్రతనుః స్మృతా॥48॥

వజ్రపాణిర్బ్రాహ్మణః స్యాత్క్షత్రం వజ్రరథం స్మృతం
వైశ్యా వై దానవజ్రాశ్చ కర్మవజ్రా యవీయసః॥49॥

వజ్రం క్షత్రస్య వాజినో అవధ్యా వాజినః స్మృతాః
రథాంగం వడవా సూతే సూతాశ్చాశ్వేషు యే మతాః॥50॥

కామవర్ణాః కామజవాః కామతః సముపస్థితాః
ఇమే గంధర్వజాః కామం పూరయిష్యంతి తే హయాః॥51॥

అర్జున ఉవాచ

యది ప్రీతేన వా దత్తం సంశయే జీవితస్య వా
విద్యా విత్తం శ్రుతం వాపి న తద్గంధర్వ కామయే॥52॥

గంధర్వ ఉవాచ

సంయోగో వై ప్రీతికరః సంసత్సు ప్రతిదృశ్యతే
జీవితస్య ప్రదానేన ప్రీతో విద్యాం దదామి తే॥53॥

త్వత్తో హ్యహం గ్రహీష్యామి అస్త్రమాగ్నేయముత్తమం
తథైవ సఖ్యం బీభత్సో చిరాయ భరతర్షభ॥54॥

అర్జున ఉవాచ

త్వత్తోఽస్త్రేణ వృణోమ్యశ్వాన్సంయోగః శాశ్వతోఽస్తు నౌ
సఖే తద్బ్రూహి గంధర్వ యుష్మభ్యో యద్భయం త్యజేత్॥55॥

—♦ అధ్యాయము 159 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కారణం బ్రూహి గంధర్వ కిం తద్యేన స్మ ధర్షితాః
యాంతో బ్రహ్మవిదః సంతః సర్వే రాత్రావరిందమ॥1॥

గంధర్వ ఉవాచ

అనగ్నయోఽనాహుతయో న చ విప్రపురస్కృతాః
యూయం తతో ధర్షితాః స్థ మయా పాండవనందన॥2॥

యక్షరాక్షసగంధర్వాః పిశాచోరగమానవాః
విస్తరం కురువంశస్య శ్రీమతః కథయంతి తే॥3॥

నారదప్రభృతీనాం చ దేవర్షీణాం మయా శ్రుతం
గుణాన్కథయతాం వీర పూర్వేషాం తవ ధీమతాం॥4॥

స్వయం చాపి మయా దృష్టశ్చరతా సాగరాంబరాం
ఇమాం వసుమతీం కృత్స్నాం ప్రభావః స్వకులస్య తే॥5॥

వేదే ధనుషి చాచార్యమభిజానామి తేఽర్జున
విశ్రుతం త్రిషు లోకేషు భారద్వాజం యశస్వినం॥6॥

ధర్మం వాయుం చ శక్రం చ విజానామ్యశ్వినౌ తథా
పాండుం చ కురుశార్దూల షడేతాన్కులవర్ధనాన్
పితౄనేతానహం పార్థ దేవమానుషసత్తమాన్॥7॥

దివ్యాత్మానో మహాత్మానః సర్వశస్త్రభృతాం వరాః
భవంతో భ్రాతరః శూరాః సర్వే సుచరితవ్రతాః॥8॥

ఉత్తమాం తు మనోబుద్ధిం భవతాం భావితాత్మనాం
జానన్నపి చ వః పార్థ కృతవానిహ ధర్షణాం॥9॥

స్త్రీసకాశే చ కౌరవ్య న పుమాన్క్షంతుమర్హతి
ధర్షణామాత్మనః పశ్యన్బాహుద్రవిణమాశ్రితః॥10॥

నక్తం చ బలమస్మాకం భూయ ఏవాభివర్ధతే
యతస్తతో మాం కౌంతేయ సదారం మన్యురావిశత్॥11॥

సోఽహం త్వయేహ విజితః సంఖ్యే తాపత్యవర్ధన
యేన తేనేహ విధినా కీర్త్యమానం నిబోధ మే॥12॥

బ్రహ్మచర్యం పరో ధర్మః స చాపి నియతస్త్వయి
యస్మాత్తస్మాదహం పార్థ రణేఽస్మిన్విజితస్త్వయా॥13॥

యస్తు స్యాత్క్షత్రియః కశ్చిత్కామవృత్తః పరంతప
నక్తం చ యుధి యుధ్యేత న స జీవేత్కథంచన॥14॥

యస్తు స్యాత్కామవృత్తోఽపి రాజా తాపత్య సంగరే
జయేన్నక్తంచరాన్సర్వాన్స పురోహితధూర్గతః॥15॥

తస్మాత్తాపత్య యత్కించిన్నృణాం శ్రేయ ఇహేప్సితం
తస్మిన్కర్మణి యోక్తవ్యా దాంతాత్మానః పురోహితాః॥16॥

వేదే షడంగే నిరతాః శుచయః సత్యవాదినః
ధర్మాత్మానః కృతాత్మానః స్యుర్నృపాణాం పురోహితాః॥17॥

జయశ్చ నియతో రాజ్ఞః స్వర్గశ్చ స్యాదనంతరం
యస్య స్యాద్ధర్మవిద్వాగ్మీ పురోధాః శీలవాఞ్శుచిః॥18॥

లాభం లబ్ధుమలబ్ధం హి లబ్ధం చ పరిరక్షితుం
పురోహితం ప్రకుర్వీత రాజా గుణసమన్వితం॥19॥

పురోహితమతే తిష్ఠేద్య ఇచ్ఛేత్పృథివీం నృపః
ప్రాప్తుం మేరువరోత్తంసాం సర్వశః సాగరాంబరాం॥20॥

న హి కేవలశౌర్యేణ తాపత్యాభిజనేన చ
జయేదబ్రాహ్మణః కశ్చిద్భూమిం భూమిపతిః క్వచిత్॥21॥

తస్మాదేవం విజానీహి కురూణాం వంశవర్ధన
బ్రాహ్మణప్రముఖం రాజ్యం శక్యం పాలయితుం చిరం॥22॥

అర్జున ఉవాచ

తాపత్య ఇతి యద్వాక్యముక్తవానసి మామిహ
తదహం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తాపత్యార్థవినిశ్చయం॥1॥

తపతీ నామ కా చైషా తాపత్యా యత్కృతే వయం
కౌంతేయా హి వయం సాధో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుం॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స గంధర్వః కుంతీపుత్రం ధనంజయం
విశ్రుతాం త్రిషు లోకేషు శ్రావయామాస వై కథాం॥3॥

గంధర్వ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి కథామేతాం మనోరమాం
యథావదఖిలాం పార్థ ధర్మ్యాం ధర్మభృతాం వర॥4॥

ఉక్తవానస్మి యేన త్వాం తాపత్య ఇతి యద్వచః
తత్తేఽహం కథయిష్యామి శృణుష్వైకమనా మమ॥5॥

య ఏష దివి ధిష్ణ్యేన నాకం వ్యాప్నోతి తేజసా
ఏతస్య తపతీ నామ బభూవాసదృశీ సుతా॥6॥

వివస్వతో వై కౌంతేయ సావిత్ర్యవరజా విభో
విశ్రుతా త్రిషు లోకేషు తపతీ తపసా యుతా॥7॥

న దేవీ నాసురీ చైవ న యక్షీ న చ రాక్షసీ
నాప్సరా న చ గంధర్వీ తథారూపేణ కాచన॥8॥

సువిభక్తానవద్యాంగీ స్వసితాయతలోచనా
స్వాచారా చైవ సాధ్వీ చ సువేషా చైవ భామినీ॥9॥

న తస్యాః సదృశం కంచిత్త్రిషు లోకేషు భారత
భర్తారం సవితా మేనే రూపశీలకులశ్రుతైః॥10॥

సంప్రాప్తయౌవనాం పశ్యందేయాం దుహితరం తు తాం
నోపలేభే తతః శాంతిం సంప్రదానం విచింతయన్॥11॥

అర్థర్క్షపుత్రః కౌంతేయ కురూణామృషభో బలీ
సూర్యమారాధయామాస నృపః సంవరణః సదా॥12॥

అర్ఘ్యమాల్యోపహారైశ్చ శశ్వచ్చ నృపతిర్యతః
నియమైరుపవాసైశ్చ తపోభిర్వివిధైరపి॥13॥

శుశ్రూషురనహంవాదీ శుచిః పౌరవనందనః
అంశుమంతం సముద్యంతం పూజయామాస భక్తిమాన్॥14॥

తతః కృతజ్ఞం ధర్మజ్ఞం రూపేణాసదృశం భువి
తపత్యాః సదృశం మేనే సూర్యః సంవరణం పతిం॥15॥

దాతుమైచ్ఛత్తతః కన్యాం తస్మై సంవరణాయ తాం
నృపోత్తమాయ కౌరవ్య విశ్రుతాభిజనాయ వై॥16॥

యథా హి దివి దీప్తాంశుః ప్రభాసయతి తేజసా
తథా భువి మహీపాలో దీప్త్యా సంవరణోఽభవత్॥17॥

యథార్చయంతి చాదిత్యముద్యంతం బ్రహ్మవాదినః
తథా సంవరణం పార్థ బ్రాహ్మణావరజాః ప్రజాః॥18॥

స సోమమతి కాంతత్వాదాదిత్యమతి తేజసా
బభూవ నృపతిః శ్రీమాన్సుహృదాం దుర్హృదామపి॥19॥

ఏవంగుణస్య నృపతేస్తథావృత్తస్య కౌరవ
తస్మై దాతుం మనశ్చక్రే తపతీం తపనః స్వయం॥20॥

స కదాచిదథో రాజా శ్రీమానురుయశా భువి
చచార మృగయాం పార్థ పర్వతోపవనే కిల॥21॥

చరతో మృగయాం తస్య క్షుత్పిపాసాశ్రమాన్వితః
మమార రాజ్ఞః కౌంతేయ గిరావప్రతిమో హయః॥22॥

స మృతాశ్వశ్చరన్పార్థ పద్భ్యామేవ గిరౌ నృపః
దదర్శాసదృశీం లోకే కన్యామాయతలోచనాం॥23॥

స ఏక ఏకామాసాద్య కన్యాం తామరిమర్దనః
తస్థౌ నృపతిశార్దూలః పశ్యన్నవిచలేక్షణః॥24॥

స హి తాం తర్కయామాస రూపతో నృపతిః శ్రియం
పునః సంతర్కయామాస రవేర్భ్రష్టామివ ప్రభాం॥25॥

గిరిప్రస్థే తు సా యస్మిన్స్థితా స్వసితలోచనా
స సవృక్షక్షుపలతో హిరణ్మయ ఇవాభవత్॥26॥

అవమేనే చ తాం దృష్ట్వా సర్వప్రాణభృతాం వపుః
అవాప్తం చాత్మనో మేనే స రాజా చక్షుషః ఫలం॥27॥

జన్మప్రభృతి యత్కించిద్దృష్టవాన్స మహీపతిః
రూపం న సదృశం తస్యాస్తర్కయామాస కించన॥28॥

తయా బద్ధమనశ్చక్షుః పాశైర్గుణమయైస్తదా
న చచాల తతో దేశాద్బుబుధే న చ కించన॥29॥

అస్యా నూనం విశాలాక్ష్యాః సదేవాసురమానుషం
లోకం నిర్మథ్య ధాత్రేదం రూపమావిష్కృతం కృతం॥30॥

ఏవం స తర్కయామాస రూపద్రవిణసంపదా
కన్యామసదృశీం లోకే నృపః సంవరణస్తదా॥31॥

తాం చ దృష్ట్వైవ కల్యాణీం కల్యాణాభిజనో నృపః
జగామ మనసా చింతాం కామమార్గణపీడితః॥32॥

దహ్యమానః స తీవ్రేణ నృపతిర్మన్మథాగ్నినా
అప్రగల్భాం ప్రగల్భః స తామువాచ యశస్వినీం॥33॥

కాసి కస్యాసి రంభోరు కిమర్థం చేహ తిష్ఠసి
కథం చ నిర్జనేఽరణ్యే చరస్యేకా శుచిస్మితే॥34॥

త్వం హి సర్వానవద్యాంగీ సర్వాభరణభూషితా
విభూషణమివైతేషాం భూషణానామభీప్సితం॥35॥

న దేవీం నాసురీం చైవ న యక్షీం న చ రాక్షసీం
న చ భోగవతీం మన్యే న గంధర్వీం న మానుషీం॥36॥

యా హి దృష్టా మయా కాశ్చిచ్ఛ్రుతా వాపి వరాంగనాః
న తాసాం సదృశీం మన్యే త్వామహం మత్తకాశిని॥37॥

ఏవం తాం స మహీపాలో బభాషే న తు సా తదా
కామార్తం నిర్జనేఽరణ్యే ప్రత్యభాషత కించన॥38॥

తతో లాలప్యమానస్య పార్థివస్యాయతేక్షణా
సౌదామినీవ సాభ్రేషు తత్రైవాంతరధీయత॥39॥

తామన్విచ్ఛన్స నృపతిః పరిచక్రామ తత్తదా
వనం వనజపత్రాక్షీం భ్రమన్నున్మత్తవత్తదా॥40॥

అపశ్యమానః స తు తాం బహు తత్ర విలప్య చ
నిశ్చేష్టః కౌరవశ్రేష్ఠో ముహూర్తం స వ్యతిష్ఠత॥41॥

—♦ అధ్యాయము 161 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

అథ తస్యామదృశ్యాయాం నృపతిః కామమోహితః
పాతనః శత్రుసంఘానాం పపాత ధరణీతలే॥1॥

తస్మిన్నిపతితే భూమావథ సా చారుహాసినీ
పునః పీనాయతశ్రోణీ దర్శయామాస తం నృపం॥2॥

అథాబభాషే కల్యాణీ వాచా మధురయా నృపం
తం కురూణాం కులకరం కామాభిహతచేతసం॥3॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే న త్వమర్హస్యరిందమ
మోహం నృపతిశార్దూల గంతుమావిష్కృతః క్షితౌ॥4॥

ఏవముక్తోఽథ నృపతిర్వాచా మధురయా తదా
దదర్శ విపులశ్రోణీం తామేవాభిముఖే స్థితాం॥5॥

అథ తామసితాపాంగీమాబభాషే నరాధిపః
మన్మథాగ్నిపరీతాత్మా సందిగ్ధాక్షరయా గిరా॥6॥

సాధు మామసితాపాంగే కామార్తం మత్తకాశిని
భజస్వ భజమానం మాం ప్రాణా హి ప్రజహంతి మాం॥7॥

త్వదర్థం హి విశాలాక్షి మామయం నిశితైః శరైః
కామః కమలగర్భాభే ప్రతివిధ్యన్న శామ్యతి॥8॥

గ్రస్తమేవమనాక్రందే భద్రే కామమహాహినా
సా త్వం పీనాయతశ్రోణి పర్యాప్నుహి శుభాననే॥9॥

త్వయ్యధీనా హి మే ప్రాణాః కింనరోద్గీతభాషిణి
చారుసర్వానవద్యాంగి పద్మేందుసదృశాననే॥10॥

న హ్యహం త్వదృతే భీరు శక్ష్యే జీవితుమాత్మనా
తస్మాత్కురు విశాలాక్షి మయ్యనుక్రోశమంగనే॥11॥

భక్తం మామసితాపాంగే న పరిత్యక్తుమర్హసి
త్వం హి మాం ప్రీతియోగేన త్రాతుమర్హసి భామిని॥12॥

గాంధర్వేణ చ మాం భీరు వివాహేనైహి సుందరి
వివాహానాం హి రంభోరు గాంధర్వః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే॥13॥

తపత్యువాచ

నాహమీశాత్మనో రాజన్కన్యా పితృమతీ హ్యహం
మయి చేదస్తి తే ప్రీతిర్యాచస్వ పితరం మమ॥14॥

యథా హి తే మయా ప్రాణాః సంగృహీతా నరేశ్వర
దర్శనాదేవ భూయస్త్వం తథా ప్రాణాన్మమాహరః॥15॥

న చాహమీశా దేహస్య తస్మాన్నృపతిసత్తమ
సమీపం నోపగచ్ఛామి న స్వతంత్రా హి యోషితః॥16॥

కా హి సర్వేషు లోకేషు విశ్రుతాభిజనం నృపం
కన్యా నాభిలషేన్నాథం భర్తారం భక్తవత్సలం॥17॥

తస్మాదేవంగతే కాలే యాచస్వ పితరం మమ
ఆదిత్యం ప్రణిపాతేన తపసా నియమేన చ॥18॥

స చేత్కామయతే దాతుం తవ మామరిమర్దన
భవిష్యామ్యథ తే రాజన్సతతం వశవర్తినీ॥19॥

అహం హి తపతీ నామ సావిత్ర్యవరజా సుతా
అస్య లోకప్రదీపస్య సవితుః క్షత్రియర్షభ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 162 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతస్తూర్ణం జగామోర్ధ్వమనిందితా
స తు రాజా పునర్భూమౌ తత్రైవ నిపపాత హ॥1॥

అమాత్యః సానుయాత్రస్తు తం దదర్శ మహావనే
క్షితౌ నిపతితం కాలే శక్రధ్వజమివోచ్ఛ్రితం॥2॥

తం హి దృష్ట్వా మహేష్వాసం నిరశ్వం పతితం క్షితౌ
బభూవ సోఽస్య సచివః సంప్రదీప్త ఇవాగ్నినా॥3॥

త్వరయా చోపసంగమ్య స్నేహాదాగతసంభ్రమః
తం సముత్థాపయామాస నృపతిం కామమోహితం॥4॥

భూతలాద్భూమిపాలేశం పితేవ పతితం సుతం
ప్రజ్ఞయా వయసా చైవ వృద్ధః కీర్త్యా దమేన చ॥5॥

అమాత్యస్తం సముత్థాప్య బభూవ విగతజ్వరః
ఉవాచ చైనం కల్యాణ్యా వాచా మధురయోత్థితం
మా భైర్మనుజశార్దూల భద్రం చాస్తు తవానఘ॥6॥

క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతం తర్కయామాస తం నృపం
పతితం పాతనం సంఖ్యే శాత్రవాణాం మహీతలే॥7॥

వారిణాథ సుశీతేన శిరస్తస్యాభ్యషేచయత్
అస్పృశన్ముకుటం రాజ్ఞః పుండరీకసుగంధినా॥8॥

తతః ప్రత్యాగతప్రాణస్తద్బలం బలవాన్నృపః
సర్వం విసర్జయామాస తమేకం సచివం వినా॥9॥

తతస్తస్యాజ్ఞయా రాజ్ఞో విప్రతస్థే మహద్బలం
స తు రాజా గిరిప్రస్థే తస్మిన్పునరుపావిశత్॥10॥

తతస్తస్మిన్గిరివరే శుచిర్భూత్వా కృతాంజలిః
ఆరిరాధయిషుః సూర్యం తస్థావూర్ధ్వభుజః క్షితౌ ॥11॥

జగామ మనసా చైవ వసిష్ఠమృషిసత్తమం
పురోహితమమిత్రఘ్నస్తదా సంవరణో నృపః ॥12॥

నక్తందినమథైకస్థే స్థితే తస్మింజనాధిపే
అథాజగామ విప్రర్షిస్తదా ద్వాదశమేఽహని ॥13॥

స విదిత్వైవ నృపతిం తపత్యా హృతమానసం
దివ్యేన విధినా జ్ఞాత్వా భావితాత్మా మహానృషిః ॥14॥

తథా తు నియతాత్మానం స తం నృపతిసత్తమం
ఆబభాషే స ధర్మాత్మా తస్యైవార్థచికీర్షయా ॥15॥

స తస్య మనుజేంద్రస్య పశ్యతో భగవానృషిః
ఊర్ధ్వమాచక్రమే ద్రష్టుం భాస్కరం భాస్కరద్యుతిః ॥16॥

సహస్రాంశుం తతో విప్రః కృతాంజలిరుపస్థితః
వసిష్ఠోఽహమితి ప్రీత్యా స చాత్మానం న్యవేదయత్ ॥17॥

తమువాచ మహాతేజా వివస్వాన్మునిసత్తమం
మహర్షే స్వాగతం తేఽస్తు కథయస్వ యథేచ్ఛసి ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 163 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

యైషా తే తపతీ నామ సావిత్ర్యవరజా సుతా
తాం త్వాం సంవరణస్యార్థే వరయామి విభావసో ॥1॥

స హి రాజా బృహత్కీర్తిర్ధర్మార్థవిదుదారధీః
యుక్తః సంవరణో భర్తా దుహితుస్తే విహంగమ ॥2॥

గంధర్వ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః సవితా తేన దదానీత్యేవ నిశ్చితః
ప్రత్యభాషత తం విప్రం ప్రతినంద్య దివాకరః ॥3॥

వరః సంవరణో రాజ్ఞాం త్వమృషీణాం వరో మునే
తపతీ యోషితాం శ్రేష్ఠా కిమన్యత్రాపవర్జనాత్ ॥4॥

తతః సర్వానవద్యాంగీం తపతీం తపనః స్వయం
దదౌ సంవరణస్యార్థే వసిష్ఠాయ మహాత్మనే
ప్రతిజగ్రాహ తాం కన్యాం మహర్షిస్తపతీం తదా ॥5॥

వసిష్ఠోఽథ విసృష్టశ్చ పునరేవాజగామ హ
యత్ర విఖ్యాతకీర్తిః స కురూణామృషభోఽభవత్ ॥6॥

స రాజా మన్మథావిష్టస్తద్గతేనాంతరాత్మనా
దృష్ట్వా చ దేవకన్యాం తాం తపతీం చారుహాసినీం
వసిష్ఠేన సహాయాంతీం సంహృష్టోఽభ్యధికం బభౌ ॥7॥

కృచ్ఛ్రే ద్వాదశరాత్రే తు తస్య రాజ్ఞః సమాపితే
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా వసిష్ఠో భగవానృషిః ॥8॥

తపసారాధ్య వరదం దేవం గోపతిమీశ్వరం
లేభే సంవరణో భార్యాం వసిష్ఠస్యైవ తేజసా॥9॥

తతస్తస్మిన్గిరిశ్రేష్ఠే దేవగంధర్వసేవితే
జగ్రాహ విధివత్పాణిం తపత్యాః స నరర్షభః॥10॥

వసిష్ఠేనాభ్యనుజ్ఞాతస్తస్మిన్నేవ ధరాధరే
సోఽకామయత రాజర్షిర్విహర్తుం సహ భార్యయా॥11॥

తతః పురే చ రాష్ట్రే చ వాహనేషు బలేషు చ
ఆదిదేశ మహీపాలస్తమేవ సచివం తదా॥12॥

నృపతిం త్వభ్యనుజ్ఞాయ వసిష్ఠోఽథాపచక్రమే
సోఽపి రాజా గిరౌ తస్మిన్విజహారామరోపమః॥13॥

తతో ద్వాదశ వర్షాణి కాననేషు జలేషు చ
రేమే తస్మిన్గిరౌ రాజా తయైవ సహ భార్యయా॥14॥

తస్య రాజ్ఞః పురే తస్మిన్సమా ద్వాదశ సర్వశః
న వవర్ష సహస్రాక్షో రాష్ట్రే చైవాస్య సర్వశః॥15॥

తతక్షుధార్తైర్నిరానందైః శవభూతైస్తదా నరైః
అభవత్ప్రేతరాజస్య పురం ప్రేతైరివావృతం॥16॥

తతస్తత్తాదృశం దృష్ట్వా స ఏవ భగవానృషిః
అభ్యపద్యత ధర్మాత్మా వసిష్ఠో రాజసత్తమం॥17॥

తం చ పార్థివశార్దూలమానయామాస తత్పురం
తపత్యా సహితం రాజన్నుషితం ద్వాదశీః సమాః॥18॥

తతః ప్రవృష్టస్తత్రాసీద్యథాపూర్వం సురారిహా
తస్మిన్నృపతిశార్దూలే ప్రవిష్టే నగరం పునః॥19॥

తతః సరాష్ట్రం ముముదే తత్పురం పరయా ముదా
తేన పార్థివముఖ్యేన భావితం భావితాత్మనా॥20॥

తతో ద్వాదశ వర్షాణి పునరీజే నరాధిపః
పత్న్యా తపత్యా సహితో యథా శక్రో మరుత్పతిః॥21॥

ఏవమాసీన్మహాభాగా తపతీ నామ పౌర్వికీ
తవ వైవస్వతీ పార్థ తాపత్యస్త్వం యయా మతః॥22॥

తస్యాం సంజనయామాస కురుం సంవరణో నృపః
తపత్యాం తపతాం శ్రేష్ఠ తాపత్యస్త్వం తతోఽర్జున॥23॥

—♦ అధ్యాయము 164 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స గంధర్వవచః శ్రుత్వా తత్తదా భరతర్షభ
అర్జునః పరయా ప్రీత్యా పూర్ణచంద్ర ఇవాబభౌ॥1॥

ఉవాచ చ మహేష్వాసో గంధర్వం కురుసత్తమః
జాతకౌతూహలోఽతీవ వసిష్ఠస్య తపోబలాత్॥2॥

వసిష్ఠ ఇతి యస్యైతదృషేర్నామ త్వయేరితం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం యథావత్తద్వదస్వ మే॥3॥

య ఏష గంధర్వపతే పూర్వేషాం నః పురోహితః
ఆసీదేతన్మమాచక్ష్వ క ఏష భగవానృషిః॥4॥

గంధర్వ ఉవాచ

తపసా నిర్జితౌ శశ్వదజేయావమరైరపి
కామక్రోధావుభౌ యస్య చరణౌ సంవవాహతుః॥5॥

యస్తు నోచ్ఛేదనం చక్రే కుశికానాముదారధీః
విశ్వామిత్రాపరాధేన ధారయన్మన్యుముత్తమం॥6॥

పుత్రవ్యసనసంతప్తః శక్తిమానపి యః ప్రభుః
విశ్వామిత్రవినాశాయ న మేనే కర్మ దారుణం॥7॥

మృతాంశ్చ పునరాహర్తుం యః స పుత్రాన్యమక్షయాత్
కృతాంతం నాతిచక్రామ వేలామివ మహోదధిః॥8॥

యం ప్రాప్య విజితాత్మానం మహాత్మానం నరాధిపాః
ఇక్ష్వాకవో మహీపాలా లేభిరే పృథివీమిమాం॥9॥

పురోహితవరం ప్రాప్య వసిష్ఠమృషిసత్తమం
ఈజిరే క్రతుభిశ్చాపి నృపాస్తే కురునందన॥10॥

స హి తాన్యాజయామాస సర్వాన్నృపతిసత్తమాన్
బ్రహ్మర్షిః పాండవశ్రేష్ఠ బృహస్పతిరివామరాన్॥11॥

తస్మాద్ధర్మప్రధానాత్మా వేదధర్మవిదీప్సితః
బ్రాహ్మణో గుణవాన్కశ్చిత్పురోధాః ప్రవిమృశ్యతాం॥12॥

క్షత్రియేణ హి జాతేన పృథివీం జేతుమిచ్ఛతా
పూర్వం పురోహితః కార్యః పార్థ రాజ్యాభివృద్ధయే॥13॥

మహీం జిగీషతా రాజ్ఞా బ్రహ్మ కార్యం పురఃసరం
తస్మాత్పురోహితః కశ్చిద్గుణవానస్తు వో ద్విజః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 165 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కింనిమిత్తమభూద్వైరం విశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః
వసతోరాశ్రమే పుణ్యే శంస నః సర్వమేవ తత్॥1॥

గంధర్వ ఉవాచ

ఇదం వాసిష్ఠమాఖ్యానం పురాణం పరిచక్షతే
పార్థ సర్వేషు లోకేషు యథావత్తన్నిబోధ మే॥2॥

కన్యకుబ్జే మహానాసీత్పార్థివో భరతర్షభ
గాధీతి విశ్రుతో లోకే సత్యధర్మపరాయణః॥3॥

తస్య ధర్మాత్మనః పుత్రః సమృద్ధబలవాహనః
విశ్వామిత్ర ఇతి ఖ్యాతో బభూవ రిపుమర్దనః॥4॥

స చచార సహామాత్యో మృగయాం గహనే వనే
మృగాన్విధ్యన్వరాహాంశ్చ రమ్యేషు మరుధన్వసు॥5॥

వ్యాయామకర్శితః సోఽథ మృగలిప్సుః పిపాసితః
ఆజగామ నరశ్రేష్ఠ వసిష్ఠస్యాశ్రమం ప్రతి॥6॥

తమాగతమభిప్రేక్ష్య వసిష్ఠః శ్రేష్ఠభాగృషిః
విశ్వామిత్రం నరశ్రేష్ఠం ప్రతిజగ్రాహ పూజయా ॥7॥

పాద్యార్ఘ్యాచమనీయేన స్వాగతేన చ భారత
తథైవ ప్రతిజగ్రాహ వన్యేన హవిషా తథా ॥8॥

తస్యాథ కామధుగ్ధేనుర్వసిష్ఠస్య మహాత్మనః
ఉక్తా కామాన్ప్రయచ్ఛేతి సా కామాందుదుహే తతః ॥9॥

గ్రామ్యారణ్యా ఓషధీశ్చ దుదుహే పయ ఏవ చ
షడ్రసం చామృతరసం రసాయనమనుత్తమం ॥10॥

భోజనీయాని పేయాని భక్ష్యాణి వివిధాని చ
లేహ్యాన్యమృతకల్పాని చోష్యాణి చ తథార్జున ॥11॥

తైః కామైః సర్వసంపూర్ణైః పూజితః స మహీపతిః
సామాత్యః సబలశ్చైవ తుతోష స భృశం నృపః ॥12॥

షడాయతాం సుపార్శ్వోరుం త్రిపృథుం పంచ సంవృతాం
మండూకనేత్రాం స్వాకారాం పీనోధసమనిందితాం ॥13॥

సువాలధిం శంకుకర్ణాం చారుశృంగాం మనోరమాం
పుష్టాయతశిరోగ్రీవాం విస్మితః సోఽభివీక్ష్య తాం ॥14॥

అభినందతి తాం నందీం వసిష్ఠస్య పయస్వినీం
అబ్రవీచ్చ భృశం తుష్టో విశ్వామిత్రో మునిం తదా ॥15॥

అర్బుదేన గవాం బ్రహ్మన్మమ రాజ్యేన వా పునః
నందినీం సంప్రయచ్ఛస్వ భుంక్ష్వ రాజ్యం మహామునే ॥16॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

దేవతాతిథిపిత్రర్థమాజ్యార్థం చ పయస్వినీ
అదేయా నందినీయం మే రాజ్యేనాపి తవానఘ ॥17॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

క్షత్రియోఽహం భవాన్విప్రస్తపఃస్వాధ్యాయసాధనః
బ్రాహ్మణేషు కుతో వీర్యం ప్రశాంతేషు ధృతాత్మసు ॥18॥

అర్బుదేన గవాం యస్త్వం న దదాసి మమేప్సితాం
స్వధర్మం న ప్రహాస్యామి నయిష్యే తే బలేన గాం ॥19॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

బలస్థశ్చాసి రాజా చ బాహువీర్యశ్చ క్షత్రియః
యథేచ్ఛసి తథా క్షిప్రం కురు త్వం మా విచారయ ॥20॥

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా పార్థ విశ్వామిత్రో బలాదివ
హంసచంద్రప్రతీకాశాం నందినీం తాం జహార గాం ॥21॥

కశాదండప్రతిహతా కాల్యమానా తతస్తతః
హంభాయమానా కల్యాణీ వసిష్ఠస్యాథ నందినీ ॥22॥

ఆగమ్యాభిముఖీ పార్థ తస్థౌ భగవదున్ముఖీ
భృశం చ తాడ్యమానాపి న జగామాశ్రమాత్తతః||23||

వసిష్ఠ ఉవాచ

శృణోమి తే రవం భద్రే వినదంత్యాః పునః పునః
బలాద్ధ్రియసి మే నంది క్షమావాన్బ్రాహ్మణో హ్యహం||24||

గంధర్వ ఉవాచ

సా తు తేషాం బలాన్నందీ బలానాం భరతర్షభ
విశ్వామిత్రభయోద్విగ్నా వసిష్ఠం సముపాగమత్||25||

గౌరువాచ

పాషాణదండాభిహతాం క్రందంతీం మామనాథవత్
విశ్వామిత్రబలైర్ఘోరైర్భగవన్కిముపేక్షసే||26||

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవం తస్యాం తదా పర్థ ధర్షితాయాం మహామునిః
న చుక్షుభే న ధైర్యాచ్చ విచచాల ధృతవ్రతః||27||

వసిష్ఠ ఉవాచ

క్షత్రియాణాం బలం తేజో బ్రాహ్మణానాం క్షమా బలం
క్షమా మాం భజతే తస్మాద్గమ్యతాం యది రోచతే||28||

గౌరువాచ

కిం ను త్యక్తాస్మి భగవన్యదేవం మాం ప్రభాషసే
అత్యక్తాహం త్వయా బ్రహ్మన్న శక్యా నయితుం బలాత్||29||

వసిష్ఠ ఉవాచ

న త్వాం త్యజామి కల్యాణి స్థీయతాం యది శక్యతే
దృఢేన దామ్నా బద్ధ్వైష వత్సస్తే హ్రియతే బలాత్||30||

గంధర్వ ఉవాచ

స్థీయతామితి తచ్ఛ్రుత్వా వసిష్ఠస్య పయస్వినీ
ఊర్ధ్వాంచితశిరోగ్రీవా ప్రబభౌ ఘోరదర్శనా||31||

క్రోధరక్తేక్షణా సా గౌర్హంభారవఘనస్వనా
విశ్వామిత్రస్య తత్సైన్యం వ్యద్రావయత సర్వశః||32||

కశాగ్రదండాభిహతా కాల్యమానా తతస్తతః
క్రోధదీప్తేక్షణా క్రోధం భూయ ఏవ సమాదధే||33||

ఆదిత్య ఇవ మధ్యాహ్నే క్రోధదీప్తవపుర్బభౌ
అంగారవర్షం ముంచంతీ ముహుర్వాలధితో మహత్॥34॥

అసృజత్పహ్లవాన్పుచ్ఛాచ్ఛకృతః శబరాఞ్శకాన్
మూత్రతశ్చాసృజచ్చాపి యవనాన్క్రోధమూర్ఛితా॥35॥

పుండ్రాన్కిరాతాంద్రమిడాన్సింహలాన్బర్బరాంస్తథా
తథైవ దరదాన్మ్లేచ్ఛాన్ఫేనతః సా ససర్జ హ॥36॥

తైర్విసృష్టైర్మహత్సైన్యం నానామ్లేచ్ఛగణైస్తదా
నానావరణసంఛన్నైర్నానాయుధధరైస్తథా
అవాకీర్యత సంరబ్ధైర్విశ్వామిత్రస్య పశ్యతః॥37॥

ఏకైకశ్చ తదా యోధః పంచభిః సప్తభిర్వృతః
అస్త్రవర్షేణ మహతా కాల్యమానం బలం తతః
ప్రభగ్నం సర్వతస్త్రస్తం విశ్వామిత్రస్య పశ్యతః॥38॥

న చ ప్రాణైర్వియుజ్యంత కేచిత్తే సైనికాస్తదా
విశ్వామిత్రస్య సంక్రుద్ధైర్వాసిష్ఠై ర్భరతర్షభ॥39॥

విశ్వామిత్రస్య సైన్యం తు కాల్యమానం త్రియోజనం
క్రోశమానం భయోద్విగ్నం త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛత॥40॥

దృష్ట్వా తన్మహదాశ్చర్యం బ్రహ్మతేజోభవం తదా
విశ్వామిత్రః క్షత్రభావాన్నిర్విణ్ణో వాక్యమబ్రవీత్॥41॥

ధిగ్బలం క్షత్రియబలం బ్రహ్మతేజోబలం బలం
బలాబలం వినిశ్చిత్య తప ఏవ పరం బలం॥42॥

స రాజ్యం స్ఫీతముత్సృజ్య తాం చ దీప్తాం నృపశ్రియం
భోగాంశ్చ పృష్ఠతః కృత్వా తపస్యేవ మనో దధే॥43॥

స గత్వా తపసా సిద్ధిం లోకాన్విష్టభ్య తేజసా
తతాప సర్వాందీప్తౌజా బ్రాహ్మణత్వమవాప చ
అపిబచ్చ సుతం సోమమింద్రేణ సహ కౌశికః॥44॥

—♦ అధ్యాయము 166 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

కల్మాషపాద ఇత్యస్మిఁల్లోకే రాజా బభూవ హ
ఇక్ష్వాకువంశజః పార్థ తేజసాసదృశో భువి॥1॥

స కదాచిద్వనం రాజా మృగయాం నిర్యయౌ పురాత్
మృగాన్విధ్యన్వరాహాంశ్చ చచార రిపుమర్దనః॥2॥

స తు రాజా మహాత్మానం వాసిష్ఠమృషిసత్తమం
తృషార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ ఏకాయనగతః పథి॥3॥

అపశ్యదజితః సంఖ్యే మునిం ప్రతిముఖాగతం
శక్తిం నామ మహాభాగం వసిష్ఠకులనందనం
జ్యేష్ఠం పుత్రశతాత్పుత్రం వసిష్ఠస్య మహాత్మనః॥4॥

అపగచ్ఛ పథోఽస్మాకమిత్యేవం పార్థివోఽబ్రవీత్
తథా ఋషిరువాచైనం సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా గిరా॥5॥

ఋషిస్తు నాపచక్రామ తస్మింధర్మపథే స్థితః
నాపి రాజా మునేర్మానాత్క్రోధాచ్చాపి జగామ హ॥6॥

అముంచంతం తు పంథానం తమృషిం నృపసత్తమః
జఘాన కశయా మోహాత్తదా రాక్షసవన్మునిం॥7॥

కశాప్రహారాభిహతస్తతః స మునిసత్తమః
తం శశాప నృపశ్రేష్ఠం వాసిష్ఠః క్రోధమూర్ఛితః॥8॥

హంసి రాక్షసవద్యస్మాద్రాజాపసద తాపసం
తస్మాత్త్వమద్య ప్రభృతి పురుషాదో భవిష్యసి॥9॥

మనుష్యపిశితే సక్తశ్చరిష్యసి మహీమిమాం
గచ్ఛ రాజాధమేత్యుక్తః శక్తినా వీర్యశక్తినా॥10॥

తతో యాజ్యనిమిత్తం తు విశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః
వైరమాసీత్తదా తం తు విశ్వామిత్రోఽన్వపద్యత॥11॥

తయోర్వివదతోరేవం సమీపముపచక్రమే
ఋషిరుగ్రతపాః పార్థ విశ్వామిత్రః ప్రతాపవాన్॥12॥

తతః స బుబుధే పశ్చాత్తమృషిం నృపసత్తమః
ఋషేః పుత్రం వసిష్ఠస్య వసిష్ఠమివ తేజసా॥13॥

అంతర్ధాయ తదాత్మానం విశ్వామిత్రోఽపి భారత
తావుభావుపచక్రామ చికీర్షన్నాత్మనః ప్రియం॥14॥

స తు శప్తస్తదా తేన శక్తినా వై నృపోత్తమః
జగామ శరణం శక్తిం ప్రసాదయితుమర్హయన్॥15॥

తస్య భావం విదిత్వా స నృపతేః కురునందన
విశ్వామిత్రస్తతో రక్ష ఆదిదేశ నృపం ప్రతి॥16॥

స శాపాత్తస్య విప్రర్షేర్విశ్వామిత్రస్య చాజ్ఞయా
రాక్షసః కింకరో నామ వివేశ నృపతిం తదా॥17॥

రక్షసా తు గృహీతం తం విదిత్వా స మునిస్తదా
విశ్వామిత్రోఽప్యపక్రామత్తస్మాద్దేశాదరిందమ॥18॥

తతః స నృపతిర్విద్వాన్రక్షన్నాత్మానమాత్మనా
బలవత్పీడ్యమానోఽపి రక్షసాంతర్గతేన హ॥19॥

దదర్శ తం ద్విజః కశ్చిద్రాజానం ప్రస్థితం పునః
యయాచే క్షుధితశ్చైనం సమాంసం భోజనం తదా॥20॥

తమువాచాథ రాజర్షిర్ద్విజం మిత్రసహస్తదా
ఆస్స్వ బ్రహ్మంస్త్వమత్రైవ ముహూర్తమితి సాంత్వయన్॥21॥

నివృత్తః ప్రతిదాస్యామి భోజనం తే యథేప్సితం
ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ రాజా తస్థౌ చ ద్విజసత్తమః॥22॥

అంతర్గతం తు తద్రాజ్ఞస్తదా బ్రాహ్మణభాషితం
సోఽన్తఃపురం ప్రవిశ్యాథ సంవివేశ నరాధిపః॥23॥

తతోఽర్ధరాత్ర ఉత్థాయ సూదమానాయ్య సత్వరం
ఉవాచ రాజా సంస్మృత్య బ్రాహ్మణస్య ప్రతిశ్రుతం॥24॥

గచ్ఛాముష్మిన్నసౌ దేశే బ్రాహ్మణో మాం ప్రతీక్షతే
అన్నార్థీ త్వం తమన్నేన సమాంసేనోపపాదయ॥25॥

ఏవముక్తస్తదా సూదః సోఽనాసాద్యామిషం క్వచిత్
నివేదయామాస తదా తస్మై రాజ్ఞే వ్యథాన్వితః॥26॥

రాజా తు రక్షసావిష్టః సూదమాహ గతవ్యథః
అప్యేనం నరమాంసేన భోజయేతి పునః పునః॥27॥

తథేత్యుక్త్వా తతః సూదః సంస్థానం వధ్యఘాతినాం
గత్వా జహార త్వరితో నరమాంసమపేతభీః॥28॥

స తత్సంస్కృత్య విధివదన్నోపహితమాశు వై
తస్మై ప్రాదాద్బ్రాహ్మణాయ క్షుధితాయ తపస్వినే॥29॥

స సిద్ధచక్షుషా దృష్ట్వా తదన్నం ద్విజసత్తమః
అభోజ్యమిదమిత్యాహ క్రోధపర్యాకులేక్షణః॥30॥

యస్మాదభోజ్యమన్నం మే దదాతి స నరాధిపః
తస్మాత్తస్యైవ మూఢస్య భవిష్యత్యత్ర లోలుపా॥31॥

సక్తో మానుషమాంసేషు యథోక్తః శక్తినా పురా
ఉద్వేజనీయో భూతానాం చరిష్యతి మహీమిమాం॥32॥

ద్విరనువ్యాహృతే రాజ్ఞః స శాపో బలవానభూత్
రక్షోబలసమావిష్టో విసంజ్ఞశ్చాభవత్తదా॥33॥

తతః స నృపతిశ్రేష్ఠో రాక్షసోపహతేంద్రియః
ఉవాచ శక్తిం తం దృష్ట్వా నచిరాదివ భారత॥34॥

యస్మాదసదృశః శాపః ప్రయుక్తోఽయం త్వయా మయి
తస్మాత్త్వత్తః ప్రవర్తిష్యే ఖాదితుం మానుషానహం॥35॥

ఏవముక్త్వా తతః సద్యస్తం ప్రాణైర్విప్రయుజ్య సః
శక్తినం భక్షయామాస వ్యాఘ్రః పశుమివేప్సితం॥36॥

శక్తినం తు హతం దృష్ట్వా విశ్వామిత్రస్తతః పునః
వసిష్ఠస్యైవ పుత్రేషు తద్రక్షః సందిదేశ హ॥37॥

స తాఞ్శతావరాన్పుత్రాన్వసిష్ఠస్య మహాత్మనః
భక్షయామాస సంక్రుద్ధః సింహః క్షుద్రమృగానివ॥38॥

వసిష్ఠో ఘాతితాఞ్శ్రుత్వా విశ్వామిత్రేణ తాన్సుతాన్
ధారయామాస తం శోకం మహాద్రిరివ మేదినీం॥39॥

చక్రే చాత్మవినాశాయ బుద్ధిం స మునిసత్తమః
న త్వేవ కుశికోచ్ఛేదం మేనే మతిమతాం వరః॥40॥

స మేరుకూటాదాత్మానం ముమోచ భగవానృషిః
శిరస్తస్య శిలాయాం చ తూలరాశావివాపతత్॥41॥

న మమార చ పాతేన స యదా తేన పాండవ
తదాగ్నిమిద్ధ్వా భగవాన్సంవివేశ మహావనే॥42॥

తం తదా సుసమిద్ధోఽపి న దదాహ హుతాశనః
దీప్యమానోఽప్యమిత్రఘ్న శీతోఽగ్నిరభవత్తతః॥43॥

స సముద్రమభిప్రేత్య శోకావిష్టో మహామునిః
బద్ధ్వా కంఠే శిలాం గుర్వీం నిపపాత తదంభసి॥44॥

స సముద్రోర్మివేగేన స్థలే న్యస్తో మహామునిః
జగామ స తతః ఖిన్నః పునరేవాశ్రమం ప్రతి॥45॥

—♦ అధ్యాయము 167 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

తతో దృష్ట్వాశ్రమపదం రహితం తైః సుతైర్మునిః
నిర్జగామ సుదుఃఖార్తః పునరేవాశ్రమాత్తతః॥1॥

సోఽపశ్యత్సరితం పూర్ణాం ప్రావృట్కాలే నవాంభసా
వృక్షాన్బహువిధాన్పార్థ వహంతీం తీరజాన్బహూన్॥2॥

అథ చింతాం సమాపేదే పునః పౌరవనందన
అంభస్యస్యా నిమజ్జేయమితి దుఃఖసమన్వితః॥3॥

తతః పాశైస్తదాత్మానం గాఢం బద్ధ్వా మహామునిః
తస్యా జలే మహానద్యా నిమమజ్జ సుదుఃఖితః॥4॥

అథ ఛిత్త్వా నదీ పాశాంస్తస్యారిబలమర్దన
సమస్థం తమృషిం కృత్వా విపాశం సమవాసృజత్॥5॥

ఉత్తతార తతః పాశైర్విముక్తః స మహానృషిః
విపాశేతి చ నామాస్యా నద్యాశ్చక్రే మహానృషిః॥6॥

శోకే బుద్ధిం తతశ్చక్రే న చైకత్ర వ్యతిష్ఠత
సోఽగచ్ఛత్పర్వతాంశ్చైవ సరితశ్చ సరాంసి చ॥7॥

తతః స పునరేవర్షిర్నదీం హైమవతీం తదా
చండగ్రాహవతీం దృష్ట్వా తస్యాః స్రోతస్యవాపతత్॥8॥

సా తమగ్నిసమం విప్రమనుచింత్య సరిద్వరా
శతధా విద్రుతా యస్మాచ్ఛతద్రురితి విశ్రుతా॥9॥

తతః స్థలగతం దృష్ట్వా తత్రాప్యాత్మానమాత్మనా
మర్తుం న శక్యమిత్యుక్త్వా పునరేవాశ్రమం యయౌ॥10॥

వధ్వాదృశ్యంత్యానుగత ఆశ్రమాభిముఖో వ్రజన్
అథ శుశ్రావ సంగత్యా వేదాధ్యయననిఃస్వనం
పృష్ఠతః పరిపూర్ణార్థైః షడ్భిరంగైరలంకృతం॥11॥

అనువ్రజతి కో న్వేష మామిత్యేవ చ సోఽబ్రవీత్
అహం త్వదృశ్యతీ నామ్నా తం స్నుషా ప్రత్యభాషత
శక్తేర్భార్యా మహాభాగ తపోయుక్తా తపస్వినీ॥12॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

పుత్రి కస్యైష సాంగస్య వేదస్యాధ్యయనస్వనః
పురా సాంగస్య వేదస్య శక్తేరివ మయా శ్రుతః॥13॥

అదృశ్యంత్యువాచ

అయం కుక్షౌ సముత్పన్నః శక్తేర్గర్భః సుతస్య తే
సమా ద్వాదశ తస్యేహ వేదానభ్యసతో మునే॥14॥

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తతో హృష్టో వసిష్ఠః శ్రేష్ఠభాగృషిః
అస్తి సంతానమిత్యుక్త్వా మృత్యోః పార్థ న్యవర్తత॥15॥

తతః ప్రతినివృత్తః స తయా వధ్వా సహానఘ
కల్మాషపాదమాసీనం దదర్శ విజనే వనే॥16॥

స తు దృష్ట్వైవ తం రాజా క్రుద్ధ ఉత్థాయ భారత
ఆవిష్టో రక్షసోగ్రేణ ఇయేషాత్తుం తతః స్మ తం॥17॥

అదృశ్యంతీ తు తం దృష్ట్వా క్రూరకర్మాణమగ్రతః
భయసంవిగ్నయా వాచా వసిష్ఠమిదమబ్రవీత్॥18॥

అసౌ మృత్యురివోగ్రేణ దండేన భగవన్నితః
ప్రగృహీతేన కాష్ఠేన రాక్షసోఽభ్యేతి భీషణః॥19॥

తం నివారయితుం శక్తో నాన్యోఽస్తి భువి కశ్చన
త్వదృతేఽద్య మహాభాగ సర్వవేదవిదాం వర॥20॥

త్రాహి మాం భగవన్పాపాదస్మాద్దారుణదర్శనాత్
రక్షో అత్తుమిహ హ్యేవాం నూనమేతచ్చికీర్షతి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 168 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

మా భైః పుత్రి న భేతవ్యం రక్షసస్తే కథంచన
నైతద్రక్షో భయం యస్మాత్పశ్యసి త్వముపస్థితం॥1॥

రాజా కల్మాషపాదోఽయం వీర్యవాన్ప్రథితో భువి
స ఏషోఽస్మిన్వనోద్దేశే నివసత్యతిభీషణః॥2॥

గంధర్వ ఉవాచ

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య వసిష్ఠో భగవానృషిః
వారయామాస తేజస్వీ హుంకరేణైవ భారత॥3॥

మంత్రపూతేన చ పునః స తమభ్యుక్ష్య వారిణా
మోక్షయామాస వై ఘోరాద్రాక్షసాద్రాజసత్తమం॥4॥

స హి ద్వాదశ వర్షాణి వసిష్ఠస్యైవ తేజసా
గ్రస్త ఆసీద్గృహేణేవ పర్వకాలే దివాకరః॥5॥

రక్షసా విప్రముక్తోఽథ స నృపస్తద్వనం మహత్
తేజసా రంజయామాస సంధ్యాభ్రమివ భాస్కరః॥6॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞామభివాద్య కృతాంజలిః
ఉవాచ నృపతిః కాలే వసిష్ఠమృషిసత్తమం॥7॥

సౌదాసోఽహం మహాభాగ యాజ్యస్తే ద్విజసత్తమ
అస్మిన్కాలే యదిష్టం తే బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥8॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

వృత్తమేతద్యథాకాలం గచ్ఛ రాజ్యం ప్రశాధి తత్
బ్రాహ్మణాంశ్చ మనుష్యేంద్ర మావమంస్థాః కదాచన॥9॥

రాజోవాచ

నావమంస్యామ్యహం బ్రహ్మన్కదాచిద్బ్రాహ్మణర్షభాన్
త్వన్నిదేశే స్థితః శశ్వత్పూజయిష్యామ్యహం ద్విజాన్॥10॥

ఇక్ష్వాకూణాం తు యేనాహమనృణః స్యాం ద్విజోత్తమ
తత్త్వత్తః ప్రాప్తుమిచ్ఛామి వరం వేదవిదాం వర॥11॥

అపత్యాయేప్సితాం మహ్యం మహిషీం గంతుమర్హసి
శీలరూపగుణోపేతామిక్ష్వాకుకులవృద్ధయే॥12॥

గంధర్వ ఉవాచ

దదానీత్యేవ తం తత్ర రాజానం ప్రత్యువాచ హ
వసిష్ఠః పరమేష్వాసం సత్యసంధో ద్విజోత్తమః॥13॥

తతః ప్రతియయౌ కాలే వసిష్ఠసహితోఽనఘ
ఖ్యాతం పురవరం లోకేష్వయోధ్యాం మనుజేశ్వరః॥14॥

తం ప్రజాః ప్రతిమోదంత్యః సర్వాః ప్రత్యుద్యయుస్తదా
విపాప్మానం మహాత్మానం దివౌకస ఇవేశ్వరం॥15॥

అచిరాత్స మనుష్యేంద్రో నగరీం పుణ్యకర్మణాం
వివేశ సహితస్తేన వసిష్ఠేన మహాత్మనా॥16॥

దదృశుస్తం తతో రాజన్నయోధ్యావాసినో జనాః
పుష్యేణ సహితం కాలే దివాకరమివోదితం॥17॥

స హి తాం పూరయామాస లక్ష్మ్యా లక్ష్మీవతాం వరః
అయోధ్యాం వ్యోమ శీతాంశుః శరత్కాల ఇవోదితః॥18॥

సంసిక్తమృష్టపంథానం పతాకోచ్ఛ్రయభూషితం
మనః ప్రహ్లాదయామాసా తస్య తత్పురముత్తమం॥19॥

తుష్టపుష్టజనాకీర్ణా సా పురీ కురునందన
అశోభత తదా తేన శక్రేణేవామరావతీ॥20॥

తతః ప్రవిష్టే రాజేంద్రే తస్మిన్రాజని తాం పురీం
తస్య రాజ్ఞోఽఽజ్ఞయా దేవీ వసిష్ఠముపచక్రమే॥21॥

ఋతావథ మహర్షిః స సంబభూవ తయా సహ
దేవ్యా దివ్యేన విధినా వసిష్ఠః శ్రేష్ఠభాగృషిః॥22॥

అథ తస్యాం సముత్పన్నే గర్భే స మునిసత్తమః
రాజ్ఞాభివాదితస్తేన జగామ పునరాశ్రమం॥23॥

దీర్ఘకాలధృతం గర్భం సుషావ న తు తం యదా
సాథ దేవ్యశ్మనా కుక్షిం నిర్బిభేద తదా స్వకం॥24॥

ద్వాదశేఽథ తతో వర్షే స జజ్ఞే మనుజర్షభ
అశ్మకో నామ రాజర్షిః పోతనం యో న్యవేశయత్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 169 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

ఆశ్రమస్థా తతః పుత్రమదృశ్యంతీ వ్యజాయత
శక్తేః కులకరం రాజంద్వితీయమివ శక్తినం॥1॥

జాతకర్మాదికాస్తస్య క్రియాః స మునిపుంగవః
పౌత్రస్య భరతశ్రేష్ఠ చకార భగవాన్స్వయం॥2॥

పరాసుశ్చ యతస్తేన వసిష్ఠః స్థాపితస్తదా
గర్భస్థేన తతో లోకే పరాశర ఇతి స్మృతః॥3॥

అమన్యత స ధర్మాత్మా వసిష్ఠం పితరం తదా
జన్మప్రభృతి తస్మింశ్చ పితరీవ వ్యవర్తత॥4॥

స తాత ఇతి విప్రర్షిం వసిష్ఠం ప్రత్యభాషత
మాతుః సమక్షం కౌంతేయ అదృశ్యంత్యాః పరంతప॥5॥

తాతేతి పరిపూర్ణార్థం తస్య తన్మధురం వచః
అదృశ్యంత్యశ్రుపూర్ణాక్షీ శృణ్వంతీ తమువాచ హ॥6॥

మా తాత తాత తాతేతి న తే తాతో మహామునిః
రక్షసా భక్షితస్తాత తవ తాతో వనాంతరే॥7॥

మన్యసే యం తు తాతేతి నైష తాతస్తవానఘ
ఆర్యస్త్వేష పితా తస్య పితుస్తవ మహాత్మనః॥8॥

స ఏవముక్తో దుఃఖార్తః సత్యవాగృషిసత్తమః
సర్వలోకవినాశాయ మతిం చక్రే మహామనాః॥9॥

తం తథా నిశ్చితాత్మానం మహాత్మానం మహాతపాః
వసిష్ఠో వారయామాస హేతునా యేన తచ్ఛృణు॥10॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

కృతవీర్య ఇతి ఖ్యాతో బభూవ నృపతిః క్షితౌ
యాజ్యో వేదవిదాం లోకే భృగూణాం పార్థివర్షభః॥11॥

స తానగ్రభుజస్తాత ధాన్యేన చ ధనేన చ
సోమాంతే తర్పయామాస విపులేన విశాం పతిః॥12॥

తస్మిన్నృపతిశార్దూలే స్వర్యాతేఽథ కదాచన
బభూవ తత్కులేయానాం ద్రవ్యకార్యముపస్థితం॥13॥

తే భృగూణాం ధనం జ్ఞాత్వా రాజానః సర్వ ఏవ హ
యాచిష్ణవోఽభిజగ్ముస్తాంస్తాత భార్గవసత్తమాన్॥14॥

భూమౌ తు నిదధుః కేచిద్భృగవో ధనమక్షయం
దదుః కేచిద్ద్విజాతిభ్యో జ్ఞాత్వా క్షత్రియతో భయం॥15॥

భృగవస్తు దదుః కేచిత్తేషాం విత్తం యథేప్సితం
క్షత్రియాణాం తదా తాత కారణాంతరదర్శనాత్॥16॥

తతో మహీతలం తాత క్షత్రియేణ యదృచ్ఛయా
ఖనతాధిగతం విత్తం కేనచిద్భృగువేశ్మని
తద్విత్తం దదృశుః సర్వే సమేతాః క్షత్రియర్షభాః॥17॥

అవమన్య తతః కోపాద్భృగూంస్తాఞ్శరణాగతాన్
నిజఘ్నుస్తే మహేష్వాసాః సర్వాంస్తాన్నిశితైః శరైః
ఆ గర్భాదనుకృంతంతశ్చేరుశ్చైవ వసుంధరాం॥18॥

తత ఉచ్ఛిద్యమానేషు భృగుష్వేవం భయాత్తదా
భృగుపత్న్యో గిరిం తాత హిమవంతం ప్రపేదిరే॥19॥

తాసామన్యతమా గర్భం భయాద్దాధార తైజసం
ఊరుణైకేన వామోరూర్భర్తుః కులవివృద్ధయే
దదృశుర్బ్రాహ్మణీం తాం తే దీప్యమానాం స్వతేజసా॥20॥

అథ గర్భః స భిత్త్వోరుం బ్రాహ్మణ్యా నిర్జగామ హ
ముష్ణందృష్టీః క్షత్రియాణాం మధ్యాహ్న ఇవ భాస్కరః
తతశ్చక్షుర్వియుక్తాస్తే గిరిదుర్గేషు బభ్రముః॥21॥

తతస్తే మోఘసంకల్పా భయార్తాః క్షత్రియర్షభాః
బ్రహ్మణీం శరణం జగ్ముర్దృష్ట్యర్థం తామనిందితాం ||22||

ఊచుశ్చైనాం మహాభాగాం క్షత్రియాస్తే విచేతసః
జ్యోతిఃప్రహీణా దుఃఖార్తాః శాంతార్చిష ఇవాగ్నయః ||23||

భగవత్యాః ప్రసాదేన గచ్ఛేత్క్షత్రం సచక్షుషం
ఉపారమ్య చ గచ్ఛేమ సహితాః పాపకర్మణః ||24||

సపుత్రా త్వం ప్రసాదం నః సర్వేషాం కర్తుమర్హసి
పునర్దృష్టిప్రదానేన రాజ్ఞః సంత్రాతుమర్హసి ||25||

—♦ అధ్యాయము 170 ♦—

బ్రాహ్మణ్యువాచ

నాహం గృహ్ణామి వస్తాత దృష్టీర్నాస్తి రుషాన్వితా
అయం తు భార్గవో నూనమూరుజః కుపితోఽద్య వః ||1||

తేన చక్షూంషి వస్తాత నూనం కోపాన్మహాత్మనా
స్మరతా నిహతాన్బంధూనాదత్తాని న సంశయః ||2||

గర్భానపి యదా యూయం భృగూణాం ఘ్నత పుత్రకాః
తదాయమూరుణా గర్భో మయా వర్షశతం ధృతః ||3||

షడంగశ్చాఖిలో వేద ఇమం గర్భస్థమేవ హి
వివేశ భృగువంశస్య భూయః ప్రియచికీర్షయా ||4||

సోఽయం పితృవధాన్నూనం క్రోధాద్వో హంతుమిచ్ఛతి
తేజసా యస్య దివ్యేన చక్షూంషి ముషితాని వః ||5||

తమిమం తాత యాచధ్వమౌర్వం మమ సుతోత్తమం
అయం వః ప్రణిపాతేన తుష్టో దృష్టీర్విమోక్ష్యతి ||6||

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తతః సర్వే రాజానస్తే తమూరుజం
ఊచుః ప్రసీదేతి తదా ప్రసాదం చ చకార సః ||7||

అనేనైవ చ విఖ్యాతో నామ్నా లోకేషు సత్తమః
స ఔర్వ ఇతి విప్రర్షిరూరుం భిత్త్వా వ్యజాయత ||8||

చక్షూంషి ప్రతిలభ్యాథ ప్రతిజగ్ముస్తతో నృపాః
భార్గవస్తు మునిర్మేనే సర్వలోకపరాభవం ||9||

స చక్రే తాత లోకానాం వినాశాయ మహామనాః
సర్వేషామేవ కార్త్స్న్యేన మనః ప్రవణమాత్మనః ||10||

ఇచ్ఛన్నపచితిం కర్తుం భృగూణాం భృగుసత్తమః
సర్వలోకవినాశాయ తపసా మహతైధితః ||11||

తాపయామాస లోకాన్స సదేవాసురమానుషాన్
తపసోగ్రేణ మహతా నందయిష్యన్పితామహాన్ ||12||

తతస్తం పితరస్తాత విజ్ఞాయ భృగుసత్తమం
పితృలోకాదుపాగమ్య సర్వ ఊచురిదం వచః ||13||

ఔర్వ దృష్టః ప్రభావస్తే తపసోగ్రస్య పుత్రక
ప్రసాదం కురు లోకానాం నియచ్ఛ క్రోధమాత్మనః॥14॥

నానీశైర్హి తదా తాత భృగుభిర్భావితాత్మభిః
వధోఽభ్యుపేక్షితః సర్వైః క్షత్రియాణాం విహింసతాం॥15॥

ఆయుషా హి ప్రకృష్టేన యదా నః ఖేద ఆవిశత్
తదాస్మాభిర్వధస్తాత క్షత్రియైరీప్సితః స్వయం॥16॥

నిఖాతం తద్ధి వై విత్తం కేనచిద్భృగువేశ్మని
వైరాయైవ తదా న్యస్తం క్షత్రియాన్కోపయిష్ణుభిః
కిం హి విత్తేన నః కార్యం స్వర్గేప్సూనాం ద్విజర్షభ॥17॥

యదా తు మృత్యురాదాతుం న నః శక్నోతి సర్వశః
తదాస్మాభిరయం దృష్ట ఉపాయస్తాత సంమతః॥18॥

ఆత్మహా చ పుమాంస్తాత న లోకాల్లభతే శుభాన్
తతోఽస్మాభిః సమీక్ష్యైవం నాత్మనాత్మా వినాశితః॥19॥

న చైతన్నః ప్రియం తాత యదిదం కర్తుమిచ్ఛసి
నియచ్ఛేదం మనః పాపాత్సర్వలోకపరాభవాత్॥20॥

న హి నః క్షత్రియాః కేచిన్న లోకాః సప్త పుత్రక
దూషయంతి తపస్తేజః క్రోధముత్పతితం జహి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 171 ♦—

ఔర్వ ఉవాచ

ఉక్తవానస్మి యాం క్రోధాత్ప్రతిజ్ఞాం పితరస్తదా
సర్వలోకవినాశాయ న సా మే వితథా భవేత్॥1॥

వృథారోషప్రతిజ్ఞో హి నాహం జీవితుముత్సహే
అనిస్తీర్ణో హి మాం రోషో దహేదగ్నిరివారణిం॥2॥

యో హి కారణతః క్రోధం సంజాతం క్షంతుమర్హతి
నాలం స మనుజః సమ్యక్త్రివర్గం పరిరక్షితుం॥3॥

అశిష్టానాం నియంతా హి శిష్టానాం పరిరక్షితా
స్థానే రోషః ప్రయుక్తః స్యాన్నృపైః స్వర్గజిగీషుభిః॥4॥

అశ్రౌషమహమూరుస్థో గర్భశయ్యాగతస్తదా
ఆరావం మాతృవర్గస్య భృగూణాం క్షత్రియైర్వధే॥5॥

సామరైర్హి యదా లోకైర్భృగూణాం క్షత్రియాధమైః
ఆగర్భోత్సాదనం క్షాంతం తదా మాం మన్యురావిషత్॥6॥

ఆపూర్ణకోశాః కిల మే మాతరః పితరస్తథా
భయాత్సర్వేషు లోకేషు నాధిజగ్ముః పరాయణం॥7॥

తాన్భృగూణాం తదా దారాన్కశ్చిన్నాభ్యవపద్యత
యదా తదా దధారేయమూరుణైకేన మాం శుభా॥8॥

ప్రతిషేద్ధా హి పాపస్య యదా లోకేషు విద్యతే
తదా సర్వేషు లోకేషు పాపకృన్నోపపద్యతే॥9॥

యదా తు ప్రతిషేద్ధారం పాపో న లభతే క్వచిత్
తిష్ఠంతి బహవో లోకే తదా పాపేషు కర్మసు॥10॥

జానన్నపి చ యః పాపం శక్తిమాన్న నియచ్ఛతి
ఈశః సన్సోఽపి తేనైవ కర్మణా సంప్రయుజ్యతే॥11॥

రాజభిశ్చేశ్వరైశ్చైవ యది వై పితరో మమ
శక్తైర్న శకితా త్రాతుమిష్టం మత్వేహ జీవితం॥12॥

అత ఏషామహం క్రుద్ధో లోకానామీశ్వరోఽద్య సన్
భవతాం తు వచో నాహమలం సమతివర్తితుం॥13॥

మమ చాపి భవేదేతదీశ్వరస్య సతో మహత్
ఉపేక్షమాణస్య పునర్లోకానాం కిల్బిషాద్భయం॥14॥

యశ్చాయం మన్యుజో మేఽగ్నిర్లోకానాదాతుమిచ్ఛతి
దహేదేష చ మామేవ నిగృహీతః స్వతేజసా॥15॥

భవతాం చ విజానామి సర్వలోకహితేప్సుతాం
తస్మాద్విదధ్వం యచ్ఛ్రేయో లోకానాం మమ చేశ్వరాః॥16॥

పితర ఊచుః

య ఏష మన్యుజస్తేఽగ్నిర్లోకానాదాతుమిచ్ఛతి
అప్సు తం ముంచ భద్రం తే లోకా హ్యప్సు ప్రతిష్ఠితాః॥17॥

ఆపోమయాః సర్వరసాః సర్వమాపోమయం జగత్
తస్మాదప్సు విముంచేమం క్రోధాగ్నిం ద్విజసత్తమ॥18॥

అయం తిష్ఠతు తే విప్ర యదీచ్ఛసి మహోదధౌ
మన్యుజోఽగ్నిర్దహన్నాపో లోకా హ్యాపోమయాః స్మృతాః॥19॥

ఏవం ప్రతిజ్ఞా సత్యేయం తవానఘ భవిష్యతి
న చైవ సామరా లోకా గమిష్యంతి పరాభవం॥20॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

తతస్తం క్రోధజం తాత ఔర్వోఽగ్నిం వరుణాలయే
ఉత్ససర్జ స చైవాప ఉపయుంక్తే మహోదధౌ॥21॥

మహద్ధయశిరో భూత్వా యత్తద్వేదవిదో విదుః
తమగ్నిముద్గిరన్వక్త్రాత్పిబత్యాపో మహోదధౌ॥22॥

తస్మాత్త్వమపి భద్రం తే న లోకాన్హంతుమర్హసి
పరాశర పరాంధర్మాంజానంజ్ఞానవతాం వర॥23॥

—♦ అధ్యాయము 172 ♦—

గంధర్వ ఉవాచ

ఏవముక్తః స విప్రర్షిర్వసిష్ఠేన మహాత్మనా
న్యయచ్ఛదాత్మనః కోపం సర్వలోకపరాభవాత్॥1॥

ఈజే చ స మహాతేజాః సర్వవేదవిదాం వరః
ఋషీ రాక్షససత్రేణ శాక్తేయోఽథ పరాశరః॥2॥

తతో వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ రాక్షసాన్స మహామునిః
దదాహ వితతే యజ్ఞే శక్తేర్వధమనుస్మరన్॥3॥

న హి తం వారయామాస వసిష్ఠో రక్షసాం వధాత్
ద్వితీయామస్య మా భాంక్షం ప్రతిజ్ఞామితి నిశ్చయాత్॥4॥

త్రయాణాం పావకానాం స సత్రే తస్మిన్మహామునిః
ఆసీత్పురస్తాద్దీప్తానాం చతుర్థ ఇవ పావకః॥5॥

తేన యజ్ఞేన శుభ్రేణ హూయమానేన యుక్తితః
తద్విదీపితమాకాశం సూర్యేణేవ ఘనాత్యయే॥6॥

తం వసిష్ఠాదయః సర్వే మునయస్తత్ర మేనిరే
తేజసా దివి దీప్యంతం ద్వితీయమివ భాస్కరం॥7॥

తతః పరమదుష్ప్రాపమన్యైర్ఋషిరుదారధీః
సమాపిపయిషుః సత్రం తమత్రిః సముపాగమత్॥8॥

తథా పులస్త్యః పులహః క్రతుశ్చైవ మహాక్రతుం
ఉపాజగ్మురమిత్రఘ్న రక్షసాం జీవితేప్సయా॥9॥

పులస్త్యస్తు వధాత్తేషాం రక్షసాం భరతర్షభ
ఉవాచేదం వచః పార్థ పరాశరమరిందమం॥10॥

కచ్చిత్తాతాపవిఘ్నం తే కచ్చిన్నందసి పుత్రక
అజానతామదోషాణాం సర్వేషాం రక్షసాం వధాత్॥11॥

ప్రజోచ్ఛేదమిమం మహ్యం సర్వం సోమపసత్తమ
అధర్మిష్ఠం వరిష్ఠః సన్కురుషే త్వం పరాశర
రాజా కల్మాషపాదశ్చ దివమారోఢుమిచ్ఛతి॥12॥

యే చ శక్త్యవరాః పుత్రా వసిష్ఠస్య మహామునేః
తే చ సర్వే ముదా యుక్తా మోదంతే సహితాః సురైః
సర్వమేతద్వసిష్ఠస్య విదితం వై మహామునే॥13॥

రక్షసాం చ సముచ్ఛేద ఏష తాత తపస్వినాం
నిమిత్తభూతస్త్వం చాత్ర క్రతౌ వాసిష్ఠనందన
స సత్రం ముంచ భద్రం తే సమాప్తమిదమస్తు తే॥14॥

ఏవముక్తః పులస్త్యేన వసిష్ఠేన చ ధీమతా
తదా సమాపయామాస సత్రం శాక్తిః పరాశరః॥15॥

సర్వరాక్షససత్రాయ సంభృతం పావకం మునిః
ఉత్తరే హిమవత్పార్శ్వే ఉత్ససర్జ మహావనే॥16॥

స తత్రాద్యాపి రక్షాంసి వృక్షానశ్మాన ఏవ చ
భక్షయందృశ్యతే వహ్నిః సదా పర్వణి పర్వణి॥17॥

—♦ అధ్యాయము 173 ♦—

అర్జున ఉవాచ

రాజ్ఞా కల్మాషపాదేన గురౌ బ్రహ్మవిదాం వరే
కారణం కిం పురస్కృత్య భార్యా వై సంనియోజితా॥1॥

జానతా చ పరం ధర్మం లోక్యం తేన మహాత్మనా
అగమ్యాగమనం కస్మాద్వసిష్ఠేన మహాత్మనా
కృతం తేన పురా సర్వం వక్తుమర్హసి పృచ్ఛతః॥2॥

గంధర్వ ఉవాచ

ధనంజయ నిబోధేదం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
వసిష్ఠం ప్రతి దుర్ధర్షం తథామిత్రసహం నృపం॥3॥

కథితం తే మయా పూర్వం యథా శప్తః స పార్థివః
శక్తినా భరతశ్రేష్ఠ వాసిష్ఠేన మహాత్మనా॥4॥

స తు శాపవశం ప్రాప్తః క్రోధపర్యాకులేక్షణః
నిర్జగామ పురాద్రాజా సహదారః పరంతపః॥5॥

అరణ్యం నిర్జనం గత్వా సదారః పరిచక్రమే
నానామృగగణాకీర్ణం నానాసత్త్వసమాకులం॥6॥

నానాగుల్మలతాచ్ఛన్నం నానాద్రుమసమావృతం
అరణ్యం ఘోరసంనాదం శాపగ్రస్తః పరిభ్రమన్॥7॥

స కదాచిత్క్షుధావిష్టో మృగయన్భక్షమాత్మనః
దదర్శ సుపరిక్లిష్టః కస్మింశ్చిద్వననిర్ఝరే
బ్రాహ్మణీం బ్రాహ్మణం చైవ మైథునాయోపసంగతౌ॥8॥

తౌ సమీక్ష్య తు విత్రస్తావకృతార్థౌ ప్రధావితౌ
తయోశ్చ ద్రవతోర్విప్రం జగృహే నృపతిర్బలాత్॥9॥

దృష్ట్వా గృహీతం భర్తారమథ బ్రాహ్మణ్యభాషత
శృణు రాజన్వచో మహ్యం యత్త్వాం వక్ష్యామి సువ్రత॥10॥

ఆదిత్యవంశప్రభవస్త్వం హి లోకపరిశ్రుతః
అప్రమత్తః స్థితో ధర్మే గురుశుశ్రూషణే రతః॥11॥

శాపం ప్రాప్తోఽసి దుర్ధర్ష న పాపం కర్తుమర్హసి
ఋతుకాలే తు సంప్రాప్తే భర్త్రాస్మ్యద్య సమాగతా॥12॥

అకృతార్థా హ్యహం భర్త్రా ప్రసవార్థశ్చ మే మహాన్
ప్రసీద నృపతిశ్రేష్ఠ భర్తా మేఽయం విసృజ్యతాం॥13॥

ఏవం విక్రోశమానాయాస్తస్యాః స సునృశంసకృత్
భర్తారం భక్షయామాస వ్యాఘ్రో మృగమివేప్సితం॥14॥

తస్యాః క్రోధాభిభూతాయా యదశ్రు న్యపతద్భువి
సోఽగ్నిః సమభవద్దీప్తస్తం చ దేశం వ్యదీపయత్॥15॥

తతః సా శోకసంతప్తా భర్తృవ్యసనదుఃఖితా
కల్మాషపాదం రాజర్షిమశపద్బ్రాహ్మణీ రుషా॥16॥

యస్మాన్మమాకృతార్థాయాస్త్వయా క్షుద్ర నృశంసవత్
ప్రేక్షంత్యా భక్షితో మేఽద్య ప్రభుర్భర్తా మహాయశాః॥17॥

తస్మాత్త్వమపి దుర్బుద్ధే మచ్ఛాపపరివిక్షతః
పత్నీమృతావనుప్రాప్య సద్యస్త్యక్ష్యసి జీవితం॥18॥

యస్య చర్షేర్వసిష్ఠస్య త్వయా పుత్రా వినాశితాః
తేన సంగమ్య తే భార్యా తనయం జనయిష్యతి
స తే వంశకరః పుత్రో భవిష్యతి నృపాధమ॥19॥

ఏవం శప్త్వా తు రాజానం సా తమాంగిరసీ శుభా
తస్యైవ సంనిధౌ దీప్తం ప్రవివేశ హుతాశనం॥20॥

వసిష్ఠశ్చ మహాభాగః సర్వమేతదపశ్యత
జ్ఞానయోగేన మహతా తపసా చ పరంతప॥21॥

ముక్తశాపశ్చ రాజర్షిః కాలేన మహతా తతః
ఋతుకాలేఽభిపతితో మదయంత్యా నివారితః॥22॥

న హి సస్మార నృపతిస్తం శాపం శాపమోహితః
దేవ్యాః సోఽథ వచః శ్రుత్వా స తస్యా నృపసత్తమః
తం చ శాపమనుస్మృత్య పర్యతప్యద్భృశం తదా॥23॥

ఏతస్మాత్కారణాద్రాజా వసిష్ఠం సంన్యయోజయత్
స్వదారే భరతశ్రేష్ఠ శాపదోషసమన్వితః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 174 ♦—

అర్జున ఉవాచ

అస్మాకమనురూపో వై యః స్యాద్గంధర్వ వేదవిత్
పురోహితస్తమాచక్ష్వ సర్వం హి విదితం తవ॥1॥

గంధర్వ ఉవాచ

యవీయాందేవలస్యైష వనే భ్రాతా తపస్యతి
ధౌమ్య ఉత్కోచకే తీర్థే తం వృణుధ్వం యదీచ్ఛథ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽర్జునోఽస్త్రమాగ్నేయం ప్రదదౌ తద్యథావిధి
గంధర్వాయ తదా ప్రీతో వచనం చేదమబ్రవీత్॥3॥

త్వయ్యేవ తావత్తిష్ఠంతు హయా గంధర్వసత్తమ
కర్మకాలే గ్రహీష్యామి స్వస్తి తేఽస్త్వితి చాబ్రవీత్॥4॥

తేఽన్యోన్యమభిసంపూజ్య గంధర్వః పాండవాశ్చ హ
రమ్యాద్భాగీరథీకచ్ఛాద్యథాకామం ప్రతస్థిరే॥5॥

తత ఉత్కోచకం తీర్థం గత్వా ధౌమ్యాశ్రమం తు తే
తం వవ్రుః పాండవా ధౌమ్యం పౌరోహిత్యాయ భారత॥6॥

తాంధౌమ్యః ప్రతిజగ్రాహ సర్వవేదవిదాం వరః
పాద్యేన ఫలమూలేన పౌరోహిత్యేన చైవ హ॥7॥

తే తదాశంసిరే లబ్ధాం శ్రియం రాజ్యం చ పాండవాః
తం బ్రాహ్మణం పురస్కృత్య పాంచాల్యాశ్చ స్వయంవరం॥8॥

మాతృషష్ఠాస్తు తే తేన గురుణా సంగతాస్తదా
నాథవంతమివాత్మానం మేనిరే భరతర్షభాః॥9॥

స హి వేదార్థతత్త్వజ్ఞస్తేషాం గురురుదారధీః
తేన ధర్మవిదా పార్థా యాజ్యాః సర్వవిదా కృతాః॥10॥

వీరాంస్తు స హి తాన్మేనే ప్రాప్తరాజ్యాన్స్వధర్మతః
బుద్ధివీర్యబలోత్సాహైర్యుక్తాందేవానివాపరాన్॥11॥

కృతస్వస్త్యయనాస్తేన తతస్తే మనుజాధిపాః
మేనిరే సహితా గంతుం పాంచాల్యాస్తం స్వయంవరం॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే నరశార్దూలా భ్రాతరః పంచ పాండవాః
ప్రయయుర్ద్రౌపదీం ద్రష్టుం తం చ దేవమహోత్సవం ॥1॥

తే ప్రయాతా నరవ్యాఘ్రా మాత్రా సహ పరంతపాః
బ్రాహ్మణాందదృశుర్మార్గే గచ్ఛతః సగణాన్బహూన్ ॥2॥

తానూచుర్బ్రాహ్మణా రాజన్పాండవాన్బ్రహ్మచారిణః
క్వ భవంతో గమిష్యంతి కుతో వాగచ్ఛతేతి హ ॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆగతానేకచక్రాయాః సోదర్యాందేవదర్శినః
భవంతో హి విజానంతు సహితాన్మాతృచారిణః ॥4॥

బ్రాహ్మణా ఊచుః

గచ్ఛతాద్యైవ పాంచాలాంద్రుపదస్య నివేశనం
స్వయంవరో మహాంస్తత్ర భవితా సుమహాధనః ॥5॥

ఏకసార్థం ప్రయాతాః స్మో వయమప్యత్ర గామినః
తత్ర హ్యద్భుతసంకాశో భవితా సుమహోత్సవః ॥6॥

యజ్ఞసేనస్య దుహితా ద్రుపదస్య మహాత్మనః
వేదీమధ్యాత్సముత్పన్నా పద్మపత్రనిభేక్షణా ॥7॥

దర్శనీయానవద్యాంగీ సుకుమారీ మనస్వినీ
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ ద్రోణశత్రోః ప్రతాపినః ॥8॥

యో జాతః కవచీ ఖడ్గీ సశరః సశరాసనః
సుసమిద్ధే మహాబాహుః పావకే పావకప్రభః ॥9॥

స్వసా తస్యానవద్యాంగీ ద్రౌపదీ తనుమధ్యమా
నీలోత్పలసమో గంధో యస్యాః క్రోశాత్ప్రవాయతి ॥10॥

తాం యజ్ఞసేనస్య సుతాం స్వయంవరకృతక్షణాం
గచ్ఛామహే వయం ద్రష్టుం తం చ దేవమహోత్సవం ॥11॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ యజ్వానో భూరిదక్షిణాః
స్వాధ్యాయవంతః శుచయో మహాత్మానో యతవ్రతాః ॥12॥

తరుణా దర్శనీయాశ్చ నానాదేశసమాగతాః
మహారథాః కృతాస్త్రాశ్చ సముపైష్యంతి భూమిపాః ॥13॥

తే తత్ర వివిధాందాయాన్విజయార్థం నరేశ్వరాః
ప్రదాస్యంతి ధనం గాశ్చ భక్ష్యం భోజ్యం చ సర్వశః ॥14॥

ప్రతిగృహ్య చ తత్సర్వం దృష్ట్వా చైవ స్వయంవరం
అనుభూయోత్సవం చైవ గమిష్యామో యథేప్సితం ॥15॥

నటా వైతాలికాశ్చైవ నర్తకాః సూతమాగధాః
నియోధకాశ్చ దేశేభ్యః సమేష్యంతి మహాబలాః ॥16॥

ఏవం కౌతూహలం కృత్వా దృష్ట్వా చ ప్రతిగృహ్య చ
సహాస్మాభిర్మహాత్మానః పునః ప్రతినివర్త్స్యథ॥17॥

దర్శనీయాంశ్చ వః సర్వాందేవరూపానవస్థితాన్
సమీక్ష్య కృష్ణా వరయేత్సంగత్యాన్యతమం వరం॥18॥

అయం భ్రాతా తవ శ్రీమాందర్శనీయో మహాభుజః
నియుధ్యమానో విజయేత్సంగత్యా ద్రవిణం బహు॥19॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పరమం భో గమిష్యామో ద్రష్టుం దేవమహోత్సవం
భవద్భిః సహితాః సర్వే కన్యాయాస్తం స్వయంవరం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 176 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తాః ప్రయాతాస్తే పాండవా జనమేజయ
రాజ్ఞా దక్షిణపాంచాలాంద్రుపదేనాభిరక్షితాన్॥1॥

తతస్తే తం మహాత్మానం శుద్ధాత్మానమకల్మషం
దదృశుః పాండవా రాజన్పథి ద్వైపాయనం తదా॥2॥

తస్మై యథావత్సత్కారం కృత్వా తేన చ సాంత్వితాః
కథాంతే చాభ్యనుజ్ఞాతాః ప్రయయుర్ద్రుపదక్షయం॥3॥

పశ్యంతో రమణీయాని వనాని చ సరాంసి చ
తత్ర తత్ర వసంతశ్చ శనైర్జగ్ముర్మహారథాః॥4॥

స్వాధ్యాయవంతః శుచయో మధురాః ప్రియవాదినః
ఆనుపూర్వ్యేణ సంప్రాప్తాః పాంచాలాన్కురునందనాః॥5॥

తే తు దృష్ట్వా పురం తచ్చ స్కంధావారం చ పాండవాః
కుంభకారస్య శాలాయాం నివేశం చక్రిరే తదా॥6॥

తత్ర భైక్షం సమాజహ్రుర్బ్రాహ్మీం వృత్తిం సమాశ్రితాః
తాంశ్చ ప్రాప్తాంస్తదా వీరాంజజ్ఞిరే న నరాః క్వచిత్॥7॥

యజ్ఞసేనస్య కామస్తు పాండవాయ కిరీటినే
కృష్ణాం దద్యామితి సదా న చైతద్వివృణోతి సః॥8॥

సోఽన్వేషమాణః కౌంతేయాన్పాంచాల్యో జనమేజయ
దృఢం ధనురనాయమ్యం కారయామాస భారత॥9॥

యంత్రం వైహాయసం చాపి కారయామాస కృత్రిమం
తేన యంత్రేణ సహితం రాజా లక్ష్యం చ కాంచనం॥10॥

ద్రుపద ఉవాచ

ఇదం సజ్యం ధనుః కృత్వా సజ్యేనానేన సాయకైః
అతీత్య లక్ష్యం యో వేద్ధా స లబ్ధా మత్సుతామితి॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి స ద్రుపదో రాజా సర్వతః సమఘోషయత్
తచ్ఛ్రుత్వా పార్థివాః సర్వే సమీయుస్తత్ర భారత॥12॥

ఋషయశ్చ మహాత్మానః స్వయంవరదిదృక్షయా
దుర్యోధనపురోగాశ్చ సకర్ణాః కురవో నృప॥13॥

బ్రాహ్మణాశ్చ మహాభాగా దేశేభ్యః సముపాగమన్
తేఽభ్యర్చితా రాజగణా ద్రుపదేన మహాత్మనా॥14॥

తతః పౌరజనాః సర్వే సాగరోద్ధూతనిఃస్వనాః
శిశుమారపురం ప్రాప్య న్యవిశంస్తే చ పార్థివాః॥15॥

ప్రాగుత్తరేణ నగరాద్భూమిభాగే సమే శుభే
సమాజవాటః శుశుభే భవనైః సర్వతో వృతః॥16॥

ప్రాకారపరిఖోపేతో ద్వారతోరణమండితః
వితానేన విచిత్రేణ సర్వతః సమవస్తృతః॥17॥

తూర్యౌఘశతసంకీర్ణః పరార్ధ్యాగురుధూపితః
చందనోదకసిక్తశ్చ మాల్యదామైశ్చ శోభితః॥18॥

కైలాసశిఖరప్రఖ్యైర్నభస్తలవిలేఖిభిః
సర్వతః సంవృతైర్నద్ధః ప్రాసాదైః సుకృతోచ్ఛ్రితైః॥19॥

సువర్ణజాలసంవీతైర్మణికుట్టిమభూషితైః
సుఖారోహణసోపానైర్మహాసనపరిచ్ఛదైః॥20॥

అగ్రామ్యసమవచ్ఛన్నైరగురూత్తమవాసితైః
హంసాచ్ఛవర్ణైర్బహుభిరాయోజనసుగంధిభిః॥21॥

అసంబాధశతద్వారైః శయనాసనశోభితైః
బహుధాతుపినద్ధాంగైర్హిమవచ్ఛిఖరైరివ॥22॥

తత్ర నానాప్రకారేషు విమానేషు స్వలంకృతాః
స్పర్ధమానాస్తదాన్యోన్యం నిషేదుః సర్వపార్థివాః॥23॥

తత్రోపవిష్టాందదృశుర్మహాసత్త్వపరాక్రమాన్
రాజసింహాన్మహాభాగాన్కృష్ణాగురువిభూషితాన్॥24॥

మహాప్రసాదాన్బ్రహ్మణ్యాన్స్వరాష్ట్రపరిరక్షిణః
ప్రియాన్సర్వస్య లోకస్య సుకృతైః కర్మభిః శుభైః॥25॥

మంచేషు చ పరార్ధ్యేషు పౌరజానపదా జనాః
కృష్ణాదర్శనతుష్ట్యర్థం సర్వతః సముపావిశన్॥26॥

బ్రాహ్మణైస్తే చ సహితాః పాండవాః సముపావిశన్
ఋద్ధిం పాంచాలరాజస్య పశ్యంతస్తామనుత్తమాం॥27॥

తతః సమాజో వవృధే స రాజందివసాన్బహూన్
రత్నప్రదానబహులః శోభితో నటనర్తకైః॥28॥

వర్తమానే సమాజే తు రమణీయేఽహ్ని షోడశే
ఆప్లుతాంగీ సువసనా సర్వాభరణభూషితా॥29॥

వీరకాంస్యముపాదాయ కాంచనం సమలంకృతం
అవతీర్ణా తతో రంగం ద్రౌపదీ భరతర్షభ॥30॥

పురోహితః సోమకానాం మంత్రవిద్బ్రాహ్మణః శుచిః
పరిస్తీర్య జుహావాగ్నిమాజ్యేన విధినా తదా॥31॥

స తర్పయిత్వా జ్వలనం బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ
వారయామాస సర్వాణి వాదిత్రాణి సమంతతః॥32॥

నిఃశబ్దే తు కృతే తస్మింధృష్టద్యుమ్నో విశాం పతే
రంగమధ్యగతస్తత్ర మేఘగంభీరయా గిరా
వాక్యముచ్చైర్జగాదేదం శ్లక్ష్ణమర్థవదుత్తమం॥33॥

ఇదం ధనుర్లక్ష్యమిమే చ బాణాః; శృణ్వంతు మే పార్థివాః సర్వ ఏవ
యంత్రచ్ఛిద్రేణాభ్యతిక్రమ్య లక్ష్యం; సమర్పయధ్వం ఖగమైర్దశార్ధైః॥34॥

ఏతత్కర్తా కర్మ సుదుష్కరం యః; కులేన రూపేణ బలేన యుక్తః
తస్యాద్య భార్యా భగినీ మమేయం; కృష్ణా భవిత్రీ న మృషా బ్రవీమి॥35॥

తానేవముక్త్వా ద్రుపదస్య పుత్రః; పశ్చాదిదం ద్రౌపదీమభ్యువాచ
నామ్నా చ గోత్రేణ చ కర్మణా చ; సంకీర్తయంస్తాన్నృపతీన్సమేతాన్॥36॥

—♦ అధ్యాయము 177 ♦—

ధృష్టద్యుమ్న ఉవాచ

దుర్యోధనో దుర్విషహో దుర్ముఖో దుష్ప్రధర్షణః
వివింశతిర్వికర్ణశ్చ సహో దుఃశాసనః సమః॥1॥

యుయుత్సుర్వాతవేగశ్చ భీమవేగధరస్తథా
ఉగ్రాయుధో బలాకీ చ కనకాయుర్విరోచనః॥2॥

సుకుండలశ్చిత్రసేనః సువర్చాః కనకధ్వజః
నందకో బాహుశాలీ చ కుండజో వికటస్తథా॥3॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో ధార్తరాష్ట్రా మహాబలాః
కర్ణేన సహితా వీరాస్త్వదర్థం సముపాగతాః
శతసంఖ్యా మహాత్మానః ప్రథితాః క్షత్రియర్షభాః॥4॥

శకునిశ్చ బలశ్చైవ వృషకోఽథ బృహద్బలః
ఏతే గాంధారరాజస్య సుతాః సర్వే సమాగతాః॥5॥

అశ్వత్థామా చ భోజశ్చ సర్వశస్త్రభృతాం వరౌ
సమవేతౌ మహాత్మానౌ త్వదర్థే సమలంకృతౌ॥6॥

బృహంతో మణిమాంశ్చైవ దండధారశ్చ వీర్యవాన్
సహదేవో జయత్సేనో మేఘసంధిశ్చ మాగధః॥7॥

విరాటః సహ పుత్రాభ్యాం శంఖేనైవోత్తరేణ చ
వార్ధక్షేమిః సువర్చాశ్చ సేనాబిందుశ్చ పార్థివః॥8॥

అభిభూః సహ పుత్రేణ సుదామ్నా చ సువర్చసా
సుమిత్రః సుకుమారశ్చ వృకః సత్యధృతిస్తథా॥9॥

సూర్యధ్వజో రోచమానో నీలశ్చిత్రాయుధస్తథా
అంశుమాంశ్చేకితానశ్చ శ్రేణిమాంశ్చ మహాబలః॥10॥

సముద్రసేనపుత్రశ్చ చంద్రసేనః ప్రతాపవాన్
జలసంధః పితాపుత్రౌ సుదండో దండ ఏవ చ॥11॥

పౌండ్రకో వాసుదేవశ్చ భగదత్తశ్చ వీర్యవాన్
కలింగస్తామ్రలిప్తశ్చ పత్తనాధిపతిస్తథా॥12॥

మద్రరాజస్తథా శల్యః సహపుత్రో మహారథః
రుక్మాంగదేన వీరేణ తథా రుక్మరథేన చ॥13॥

కౌరవ్యః సోమదత్తశ్చ పుత్రాశ్చాస్య మహారథాః
సమవేతాస్త్రయః శూరా భూరిర్భూరిశ్రవాః శలః॥14॥

సుదక్షిణశ్చ కాంబోజో దృఢధన్వా చ కౌరవః
బృహద్బలః సుషేణశ్చ శిబిరౌశీనరస్తథా॥15॥

సంకర్షణో వాసుదేవో రౌక్మిణేయశ్చ వీర్యవాన్
సాంబశ్చ చారుదేష్ణశ్చ సారణోఽథ గదస్తథా॥16॥

అక్రూరః సాత్యకిశ్చైవ ఉద్ధవశ్చ మహాబలః
కృతవర్మా చ హార్దిక్యః పృథుర్విపృథురేవ చ॥17॥

విడూరథశ్చ కంకశ్చ సమీకః సారమేజయః
వీరో వాతపతిశ్చైవ ఝిల్లీ పిండారకస్తథా
ఉశీనరశ్చ విక్రాంతో వృష్ణయస్తే ప్రకీర్తితాః॥18॥

భగీరథో బృహత్క్షత్రః సైంధవశ్చ జయద్రథః
బృహద్రథో బాహ్లీకశ్చ శ్రుతాయుశ్చ మహారథః॥19॥

ఉలూకః కైతవో రాజా చిత్రాంగదశుభాంగదౌ
వత్సరాజశ్చ ధృతిమాన్కోసలాధిపతిస్తథా॥20॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో నానాజనపదేశ్వరాః
త్వదర్థమాగతా భద్రే క్షత్రియాః ప్రథితా భువి॥21॥

ఏతే వేత్స్యంతి విక్రాంతాస్త్వదర్థం లక్ష్యముత్తమం
విధ్యేత య ఇమం లక్ష్యం వరయేథాః శుభేఽద్య తం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 178 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తేఽలంకృతాః కుండలినో యువానః; పరస్పరం స్పర్ధమానాః సమేతాః
అస్త్రం బలం చాత్మని మన్యమానాః; సర్వే సముత్పేతురహంకృతేన॥1॥

రూపేణ వీర్యేణ కులేన చైవ; ధర్మేణ చైవాపి చ యౌవనేన
సమృద్ధదర్పా మదవేగభిన్నా; మత్తా యథా హైమవతా గజేంద్రాః॥2॥

పరస్పరం స్పర్ధయా ప్రేక్షమాణాః; సంకల్పజేనాపి పరిప్లుతాంగాః
కృష్ణా మమైషేత్యభిభాషమాణా; నృపాసనేభ్యః సహసోపతస్థుః॥3॥

తే క్షత్రియా రంగగతాః సమేతా; జిగీషమాణా ద్రుపదాత్మజాం తాం
చకాశిరే పర్వతరాజకన్యా;ముమాం యథా దేవగణాః సమేతాః॥4॥

కందర్పబాణాభినిపీడితాంగాః; కృష్ణాగతైస్తే హృదయైర్నరేంద్రాః
రంగావతీర్ణా ద్రుపదాత్మజార్థం; ద్వేష్యాన్హి చక్రుః సుహృదోఽపి తత్ర॥5॥

అథాయయుర్దేవగణా విమానై; రుద్రాదిత్యా వసవోఽథాశ్వినౌ చ
సాధ్యాశ్చ సర్వే మరుతస్తథైవ; యమం పురస్కృత్య ధనేశ్వరం చ॥6॥

దైత్యాః సుపర్ణాశ్చ మహోరగాశ్చ; దేవర్షయో గుహ్యకాశ్చారణాశ్చ
విశ్వావసుర్నారదపర్వతౌ చ; గంధర్వముఖ్యాశ్చ సహాప్సరోభిః॥7॥

హలాయుధస్తత్ర చ కేశవశ్చ; వృష్ణ్యంధకాశ్చైవ యథా ప్రధానాః
ప్రేక్షాం స్మ చక్రుర్యదుపుంగవాస్తే; స్థితాశ్చ కృష్ణస్య మతే బభూవుః॥8॥

దృష్ట్వా హి తాన్మత్తగజేంద్రరూపా;న్పంచాభిపద్మానివ వారణేంద్రాన్
భస్మావృతాంగానివ హవ్యవాహా;న్పార్థాన్ప్రదధ్యౌ స యదుప్రవీరః॥9॥

శశంస రామాయ యుధిష్ఠిరం చ; భీమం చ జిష్ణుం చ యమౌ చ వీరౌ
శనైః శనైస్తాంశ్చ నిరీక్ష్య రామో; జనార్దనం ప్రీతమనా దదర్శ॥10॥

అన్యే తు నానానృపపుత్రపౌత్రాః; కృష్ణాగతైర్నేత్రమనఃస్వభావైః
వ్యాయచ్ఛమానా దదృశుర్భ్రమంతీం; సందష్టదంతచ్ఛదతామ్రవక్త్రాః॥11॥

తథైవ పార్థాః పృథుబాహవస్తే; వీరౌ యమౌ చైవ మహానుభావౌ
తాం ద్రౌపదీం ప్రేక్ష్య తదా స్మ సర్వే; కందర్పబాణాభిహతా బభూవుః॥12॥

దేవర్షిగంధర్వసమాకులం త;త్సుపర్ణనాగాసురసిద్ధజుష్టం
దివ్యేన గంధేన సమాకులం చ; దివ్యైశ్చ మాల్యైరవకీర్యమాణం॥13॥

మహాస్వనైర్దుందుభినాదితైశ్చ; బభూవ తత్సంకులమంతరిక్షం
విమానసంబాధమభూత్సమంతా;త్సవేణువీణాపణవానునాదం॥14॥

తతస్తు తే రాజగణాః క్రమేణ; కృష్ణానిమిత్తం నృప విక్రమంతః
తత్కార్ముకం సంహననోపపన్నం; సజ్యం న శేకుస్తరసాపి కర్తుం॥15॥

తే విక్రమంతః స్ఫురతా దృఢేన; నిష్కృష్యమాణా ధనుషా నరేంద్రాః
విచేష్టమానా ధరణీతలస్థా; దీనా అదృశ్యంత విభగ్నచిత్తాః॥16॥

హాహాకృతం తద్ధనుషా దృఢేన; నిష్పిష్టభగ్నాంగదకుండలం చ
కృష్ణానిమిత్తం వినివృత్తభావం; రాజ్ఞాం తదా మండలమార్తమాసీత్॥17॥

తస్మింస్తు సంభ్రాంతజనే సమాజే; నిక్షిప్తవాదేషు నరాధిపేషు
కుంతీసుతో జిష్ణురియేష కర్తుం; సజ్యం ధనుస్తత్సశరం స వీరః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 179 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యదా నివృత్తా రాజానో ధనుషః సజ్యకర్మణి
అథోదతిష్ఠద్విప్రాణాం మధ్యాజ్జిష్ణురుదారధీః॥1॥

ఉదక్రోశన్విప్రముఖ్యా విధున్వంతోఽజినాని చ
దృష్ట్వా సంప్రస్థితం పార్థమింద్రకేతుసమప్రభం॥2॥

కేచిదాసన్విమనసః కేచిదాసన్ముదా యుతాః
ఆహుః పరస్పరం కేచిన్నిపుణా బుద్ధిజీవినః॥3॥

యత్కర్ణశల్యప్రముఖైః పార్థివైర్లోకవిశ్రుతైః
నానతం బలవద్భిర్హి ధనుర్వేదపరాయణైః॥4॥

తత్కథం త్వకృతాస్త్రేణ ప్రాణతో దుర్బలీయసా
బటుమాత్రేణ శక్యం హి సజ్యం కర్తుం ధనుర్ద్విజాః॥5॥

అవహాస్యా భవిష్యంతి బ్రాహ్మణాః సర్వరాజసు
కర్మణ్యస్మిన్నసంసిద్ధే చాపలాదపరీక్షితే॥6॥

యద్యేష దర్పాద్ధర్షాద్వా యది వా బ్రహ్మచాపలాత్
ప్రస్థితో ధనురాయంతుం వార్యతాం సాధు మా గమత్॥7॥

నావహాస్యా భవిష్యామో న చ లాఘవమాస్థితాః
న చ విద్విష్టతాం లోకే గమిష్యామో మహీక్షితాం॥8॥

కేచిదాహుర్యువా శ్రీమాన్నాగరాజకరోపమః
పీనస్కంధోరుబాహుశ్చ ధైర్యేణ హిమవానివ॥9॥

సంభావ్యమస్మిన్కర్మేదముత్సాహచ్చానుమీయతే
శక్తిరస్య మహోత్సాహ న హ్యశక్తః స్వయం వ్రజేత్॥10॥

న చ తద్విద్యతే కించిత్కర్మ లోకేషు యద్భవేత్
బ్రాహ్మణానామసాధ్యం చ త్రిషు సంస్థానచారిషు॥11॥

అబ్భక్షా వాయుభక్షాశ్చ ఫలాహారా దృఢవ్రతాః
దుర్బలా హి బలీయాంసో విప్రా హి బ్రహ్మతేజసా॥12॥

బ్రాహ్మణో నావమంతవ్యః సద్వాసద్వా సమాచరన్
సుఖం దుఃఖం మహద్ధ్రస్వం కర్మ యత్సముపాగతం॥13॥

ఏవం తేషాం విలపతాం విప్రాణాం వివిధా గిరః
అర్జునో ధనుషోఽభ్యాశే తస్థౌ గిరిరివాచలః॥14॥

స తద్ధనుః పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణమథాకరోత్
ప్రణమ్య శిరసా హృష్టో జగృహే చ పరంతపః॥15॥

సజ్యం చ చక్రే నిమిషాంతరేణ; శరాంశ్చ జగ్రాహ దశార్ధసంఖ్యాన్
వివ్యాధ లక్ష్యం నిపపాత తచ్చ; ఛిద్రేణ భూమౌ సహసాతివిద్ధం॥16॥

తతోఽన్తరిక్షే చ బభూవ నాదః; సమాజమధ్యే చ మహాన్నినాదః
పుష్పాణి దివ్యాని వవర్ష దేవః; పార్థస్య మూర్ధ్ని ద్విషతాం నిహంతుః॥17॥

చేలావేధాంస్తతశ్చక్రుర్హాహాకారాంశ్చ సర్వశః
న్యపతంశ్చాత్ర నభసః సమంతాత్పుష్పవృష్టయః॥18॥

శతాంగాని చ తూర్యాణి వాదకాశ్చాప్యవాదయన్
సూతమాగధసంఘాశ్చ అస్తువంస్తత్ర సుస్వనాః॥19॥

తం దృష్ట్వా ద్రుపదః ప్రీతో బభూవారినిషూదనః
సహసైన్యశ్చ పార్థస్య సాహాయ్యార్థమియేష సః॥20॥

తస్మింస్తు శబ్దే మహతి ప్రవృత్తే; యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః
ఆవాసమేవోపజగామ శీఘ్రం; సార్ధం యమాభ్యాం పురుషోత్తమాభ్యాం॥21॥

విద్ధం తు లక్ష్యం ప్రసమీక్ష్య కృష్ణా; పార్థం చ శక్రప్రతిమం నిరీక్ష్య
ఆదాయ శుక్లం వరమాల్యదామ; జగామ కుంతీసుతముత్స్మయంతీ॥22॥

స తాముపాదాయ విజిత్య రంగే; ద్విజాతిభిస్తైరభిపూజ్యమానః
రంగాన్నిరక్రామదచింత్యకర్మా; పత్న్యా తయా చాప్యనుగమ్యమానః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 180 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మై దిత్సతి కన్యాం తు బ్రాహ్మణాయ మహాత్మనే
కోప ఆసీన్మహీపానామాలోక్యాన్యోన్యమంతికాత్॥1॥

అస్మానయమతిక్రమ్య తృణీకృత్య చ సంగతాన్
దాతుమిచ్ఛతి విప్రాయ ద్రౌపదీం యోషితాం వరాం॥2॥

నిహన్మైనం దురాత్మానం యోఽయమస్మాన్న మన్యతే
న హ్యర్హత్యేష సత్కారం నాపి వృద్ధక్రమం గుణైః॥3॥

హన్మైనం సహ పుత్రేణ దురాచారం నృపద్విషం
అయం హి సర్వానాహూయ సత్కృత్య చ నరాధిపాన్
గుణవద్భోజయిత్వా చ తతః పశ్చాద్వినిందతి॥4॥

అస్మిన్రాజసమావాయే దేవానామివ సంనయే
కిమయం సదృశం కంచిన్నృపతిం నైవ దృష్టవాన్॥5॥

న చ విప్రేష్వధీకారో విద్యతే వరణం ప్రతి
స్వయంవరః క్షత్రియాణామితీయం ప్రథితా శ్రుతిః॥6॥

అథ వా యది కన్యేయం నేహ కంచిద్బుభూషతి
అగ్నావేనాం పరిక్షిప్య యామ రాష్ట్రాణి పార్థివాః॥7॥

బ్రాహ్మణో యది వా బాల్యాల్లోభాద్వా కృతవానిదం
విప్రియం పార్థివేంద్రాణాం నైష వధ్యః కథంచన॥8॥

బ్రాహ్మణార్థం హి నో రాజ్యం జీవితం చ వసూని చ
పుత్రపౌత్రం చ యచ్చాన్యదస్మాకం విద్యతే ధనం॥9॥

అవమానభయాదేతత్స్వధర్మస్య చ రక్షణాత్
స్వయంవరాణాం చాన్యేషాం మా భూదేవంవిధా గతిః॥10॥

ఇత్యుక్త్వా రాజశార్దూలా హృష్టాః పరిఘబాహవః
ద్రుపదం సంజిఘృక్షంతః సాయుధాః సముపాద్రవన్॥11॥

తాన్గృహీతశరావాపాన్క్రుద్ధానాపతతో నృపాన్
ద్రుపదో వీక్ష్య సంత్రాసాద్బ్రాహ్మణాఞ్శరణం గతః॥12॥

వేగేనాపతతస్తాంస్తు ప్రభిన్నానివ వారణాన్
పాండుపుత్రౌ మహావీర్యౌ ప్రతీయతురరిందమౌ॥13॥

తతః సముత్పేతురుదాయుధాస్తే; మహీక్షితో బద్ధతలాంగులిత్రాః
జిఘాంసమానాః కురురాజపుత్రా;వమర్షయంతోఽర్జునభీమసేనౌ॥14॥

తతస్తు భీమోఽద్భుతవీర్యకర్మా; మహాబలో వజ్రసమానవీర్యః
ఉత్పాట్య దోర్భ్యాం ద్రుమమేకవీరో; నిష్పత్రయామాస యథా గజేంద్రః॥15॥

తం వృక్షమాదాయ రిపుప్రమాథీ; దండీవ దండం పితృరాజ ఉగ్రం
తస్థౌ సమీపే పురుషర్షభస్య; పార్థస్య పార్థః పృథుదీర్ఘబాహుః॥16॥

తత్ప్రేక్ష్య కర్మాతిమనుష్యబుద్ధే;ర్జిష్ణోః సహభ్రాతురచింత్యకర్మా
దామోదరో భ్రాతరముగ్రవీర్యం; హలాయుధం వాక్యమిదం బభాషే॥17॥

య ఏష మత్తర్షభతుల్యగామీ; మహద్ధనుః కర్షతి తాలమాత్రం
ఏషోఽర్జునో నాత్ర విచార్యమస్తి; యద్యస్మి సంకర్షణ వాసుదేవః॥18॥

య ఏష వృక్షం తరసావరుజ్య; రాజ్ఞాం వికారే సహసా నివృత్తః
వృకోదరో నాన్య ఇహైతదద్య; కర్తుం సమర్థో భువి మర్త్యధర్మా॥19॥

యోఽసౌ పురస్తాత్కమలాయతాక్ష;స్తనుర్మహాసింహగతిర్వినీతః
గౌరః ప్రలంబోజ్జ్వలచారుఘోణో; వినిఃసృతః సోఽచ్యుత ధర్మరాజః॥20॥

యౌ తౌ కుమారావివ కార్తికేయౌ; ద్వావశ్వినేయావితి మే ప్రతర్కః
ముక్తా హి తస్మాజ్జతువేశ్మదాహా;న్మయా శ్రుతాః పాండుసుతాః పృథా చ॥21॥

తమబ్రవీన్నిర్మలతోయదాభో; హలాయుధోఽనంతరజం ప్రతీతః
ప్రీతోఽస్మి దిష్ట్యా హి పితృష్వసా నః; పృథా విముక్తా సహ కౌరవాగ్ర్యైః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 181 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అజినాని విధున్వంతః కరకాంశ్చ ద్విజర్షభాః
ఊచుస్తం భీర్న కర్తవ్యా వయం యోత్స్యామహే పరాన్॥1॥

తానేవం వదతో విప్రానర్జునః ప్రహసన్నివ
ఉవాచ ప్రేక్షకా భూత్వా యూయం తిష్ఠత పార్శ్వతః॥2॥

అహమేనానజిహ్మాగ్రైః శతశో వికిరఞ్శరైః
వారయిష్యామి సంక్రుద్ధాన్మంత్రైరాశీవిషానివ॥3॥

ఇతి తద్ధనురాదాయ శుల్కావాప్తం మహారథః
భ్రాత్రా భీమేన సహితస్తస్థౌ గిరిరివాచలః॥4॥

తతః కర్ణముఖాన్క్రుద్ధాన్క్షత్రియాంస్తాన్రుషోత్థితాన్
సంపేతతురభీతౌ తౌ గజౌ ప్రతిగజానివ॥5॥

ఊచుశ్చ వాచః పరుషాస్తే రాజానో జిఘాంసవః
ఆహవే హి ద్విజస్యాపి వధో దృష్టో యుయుత్సతః॥6॥

తతో వైకర్తనః కర్ణో జగామార్జునమోజసా
యుద్ధార్థీ వాశితాహేతోర్గజః ప్రతిగజం యథా॥7॥

భీమసేనం యయౌ శల్యో మద్రాణామీశ్వరో బలీ
దుర్యోధనాదయస్త్వన్యే బ్రాహ్మణైః సహ సంగతాః

మృదుపూర్వమయత్నేన ప్రత్యయుధ్యంస్తదాహవే॥8॥

తతోఽర్జునః ప్రత్యవిధ్యదాపతంతం త్రిభిః శరైః
కర్ణం వైకర్తనం ధీమాన్వికృష్య బలవద్ధనుః॥9॥

తేషాం శరాణాం వేగేన శితానాం తిగ్మతేజసాం
విముహ్యమానో రాధేయో యత్నాత్తమనుధావతి॥10॥

తావుభావప్యనిర్దేశ్యౌ లాఘవాజ్జయతాం వరౌ
అయుధ్యేతాం సుసంరబ్ధావన్యోన్యవిజయైషిణౌ॥11॥

కృతే ప్రతికృతం పశ్య పశ్య బాహుబలం చ మే
ఇతి శూరార్థవచనైరాభాషేతాం పరస్పరం॥12॥

తతోఽర్జునస్య భుజయోర్వీర్యమప్రతిమం భువి
జ్ఞాత్వా వైకర్తనః కర్ణః సంరబ్ధః సమయోధయత్॥13॥

అర్జునేన ప్రయుక్తాంస్తాన్బాణాన్వేగవతస్తదా
ప్రతిహత్య ననాదోచ్చైః సైన్యాస్తమభిపూజయన్॥14॥

కర్ణ ఉవాచ

తుష్యామి తే విప్రముఖ్య భుజవీర్యస్య సంయుగే
అవిషాదస్య చైవాస్య శస్త్రాస్త్రవినయస్య చ॥15॥

కిం త్వం సాక్షాద్ధనుర్వేదో రామో వా విప్రసత్తమ
అథ సాక్షాద్ధరిహయః సాక్షాద్వా విష్ణురచ్యుతః॥16॥

ఆత్మప్రచ్ఛాదనార్థం వై బాహువీర్యముపాశ్రితః
విప్రరూపం విధాయేదం తతో మాం ప్రతియుధ్యసే॥17॥

న హి మామాహవే క్రుద్ధమన్యః సాక్షాచ్ఛచీపతేః
పుమాన్యోధయితుం శక్తః పాండవాద్వా కిరీటినః॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమేవంవాదినం తత్ర ఫల్గునః ప్రత్యభాషత
నాస్మి కర్ణ ధనుర్వేదో నాస్మి రామః ప్రతాపవాన్
బ్రాహ్మణోఽస్మి యుధాం శ్రేష్ఠః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥19॥

బ్రాహ్మే పౌరందరే చాస్త్రే నిష్ఠితో గురుశాసనాత్
స్థితోఽస్మ్యద్య రణే జేతుం త్వాం వీరావిచలో భవ॥20॥

ఏవముక్తస్తు రాధేయో యుద్ధాత్కర్ణో న్యవర్తత
బ్రాహ్మం తేజస్తదాజయ్యం మన్యమానో మహారథః॥21॥

యుద్ధం తూపేయతుస్తత్ర రాజఞ్శల్యవృకోదరౌ
బలినౌ యుగపన్మత్తౌ స్పర్ధయా చ బలేన చ॥22॥

అన్యోన్యమాహ్వయంతౌ తౌ మత్తావివ మహాగజౌ
ముష్టిభిర్జానుభిశ్చైవ నిఘ్నంతావితరేతరం
ముహూర్తం తౌ తథాన్యోన్యం సమరే పర్యకర్షతాం॥23॥

తతో భీమః సముత్క్షిప్య బాహుభ్యాం శల్యమాహవే
న్యవధీద్బలినాం శ్రేష్ఠో జహసుర్బ్రాహ్మణాస్తతః॥24॥

తత్రాశ్చర్యం భీమసేనశ్చకార పురుషర్షభః
యచ్ఛల్యం పతితం భూమౌ నాహనద్బలినం బలీ॥25॥

పాతితే భీమసేనేన శల్యే కర్ణే చ శంకితే
శంకితాః సర్వరాజానః పరివవ్రుర్వృకోదరం॥26॥

ఊచుశ్చ సహితాస్తత్ర సాధ్విమే బ్రాహ్మణర్షభాః
విజ్ఞాయంతాం క్వజన్మానః క్వనివాసాస్తథైవ చ॥27॥

కో హి రాధాసుతం కర్ణం శక్తో యోధయితుం రణే
అన్యత్ర రామాద్ద్రోణాద్వా కృపాద్వాపి శరద్వతః॥28॥

కృష్ణాద్వా దేవకీపుత్రాత్ఫల్గునాద్వా పరంతపాత్
కో వా దుర్యోధనం శక్తః ప్రతియోధయితుం రణే॥29॥

తథైవ మద్రరాజానం శల్యం బలవతాం వరం
బలదేవాదృతే వీరాత్పాండవాద్వా వృకోదరాత్॥30॥

క్రియతామవహారోఽస్మాద్యుద్ధాద్బ్రాహ్మణసంయుతాత్
అథైనానుపలభ్యేహ పునర్యోత్స్యామహే వయం॥31॥

తత్కర్మ భీమస్య సమీక్ష్య కృష్ణః; కుంతీసుతౌ తౌ పరిశంకమానః
నివారయామాస మహీపతీంస్తా;న్ధర్మేణ లబ్ధేత్యనునీయ సర్వాన్॥32॥

త ఏవం సంనివృత్తాస్తు యుద్ధాద్యుద్ధవిశారదాః
యథావాసం యయుః సర్వే విస్మితా రాజసత్తమాః॥33॥

వృత్తో బ్రహ్మోత్తరో రంగః పాంచాలీ బ్రాహ్మణైర్వృతా
ఇతి బ్రువంతః ప్రయయుర్యే తత్రాసన్సమాగతాః॥34॥

బ్రాహ్మణైస్తు ప్రతిచ్ఛన్నౌ రౌరవాజినవాసిభిః
కృచ్ఛ్రేణ జగ్మతుస్తత్ర భీమసేనధనంజయౌ॥35॥

విముక్తౌ జనసంబాధాచ్ఛత్రుభిః పరివిక్షతౌ
కృష్ణయానుగతౌ తత్ర నృవీరౌ తౌ విరేజతుః॥36॥

తేషాం మాతా బహువిధం వినాశం పర్యచింతయత్
అనాగచ్ఛత్సు పుత్రేషు భైక్షకాలేఽతిగచ్ఛతి॥37॥

ధార్తరాష్ట్రైర్హతా న స్యుర్విజ్ఞాయ కురుపుంగవాః
మాయాన్వితైర్వా రక్షోభిః సుఘోరైర్దృఢవైరిభిః॥38॥

విపరీతం మతం జాతం వ్యాసస్యాపి మహాత్మనః
ఇత్యేవం చింతయామాస సుతస్నేహాన్వితా పృథా॥39॥

మహత్యథాపరాహ్ణే తు ఘనైః సూర్య ఇవావృతః
బ్రాహ్మణైః ప్రావిశత్తత్ర జిష్ణుర్బ్రహ్మపురస్కృతః॥40॥

—♦ అధ్యాయము 182 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గత్వా తు తాం భార్గవకర్మశాలాం; పార్థౌ పృథాం ప్రాప్య మహానుభావౌ
తాం యాజ్ఞసేనీం పరమప్రతీతౌ; భిక్షేత్యథావేదయతాం నరాగ్ర్యౌ॥1॥

కుటీగతా సా త్వనవేక్ష్య పుత్రా;నువాచ భుంక్తేతి సమేత్య సర్వే
పశ్చాత్తు కుంతీ ప్రసమీక్ష్య కన్యాం; కష్టం మయా భాషితమిత్యువాచ॥2॥

సాధర్మభీతా హి విలజ్జమానా; తాం యాజ్ఞసేనీం పరమప్రతీతాం
పాణౌ గృహీత్వోపజగామ కుంతీ; యుధిష్ఠిరం వాక్యమువాచ చేదం॥3॥

ఇయం హి కన్యా ద్రుపదస్య రాజ్ఞ;స్తవానుజాభ్యాం మయి సంనిసృష్టా
యథోచితం పుత్ర మయాపి చోక్తం; సమేత్య భుంక్తేతి నృప ప్రమాదాత్॥4॥

కథం మయా నానృతముక్తమద్య; భవేత్కురూణామృషభ బ్రవీహి
పాంచాలరాజస్య సుతామధర్మో; న చోపవర్తేత నభూతపూర్వః॥5॥

ముహూర్తమాత్రం త్వనుచింత్య రాజా; యుధిష్ఠిరో మాతరముత్తమౌజాః
కుంతీం సమాశ్వాస్య కురుప్రవీరో; ధనంజయం వాక్యమిదం బభాషే॥6॥

త్వయా జితా పాండవ యాజ్ఞసేనీ; త్వయా చ తోషిష్యతి రాజపుత్రీ
ప్రజ్వాల్యతాం హూయతాం చాపి వహ్ని;ర్గృహాణ పాణిం విధివత్త్వమస్యాః॥7॥

అర్జున ఉవాచ

మా మాం నరేంద్ర త్వమధర్మభాజం; కృథా న ధర్మో హ్యయమీప్సితోఽన్యైః
భవాన్నివేశ్యః ప్రథమం తతోఽయం; భీమో మహాబాహురచింత్యకర్మా॥8॥

అహం తతో నకులోఽనంతరం మే; మాద్రీసుతః సహదేవో జఘన్యః
వృకోదరోఽహం చ యమౌ చ రాజ;న్నియం చ కన్యా భవతః స్మ సర్వే॥9॥

ఏవంగతే యత్కరణీయమత్ర; ధర్మ్యం యశస్యం కురు తత్ప్రచింత్య
పాంచాలరాజస్య చ యత్ప్రియం స్యా;త్తద్బ్రూహి సర్వే స్మ వశే స్థితాస్తే॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తే దృష్ట్వా తత్ర తిష్ఠంతీం సర్వే కృష్ణాం యశస్వినీం
సంప్రేక్ష్యాన్యోన్యమాసీనా హృదయైస్తామధారయన్॥11॥

తేషాం హి ద్రౌపదీం దృష్ట్వా సర్వేషామమితౌజసాం
సంప్రమథ్యేంద్రియగ్రామం ప్రాదురాసీన్మనోభవః॥12॥

కామ్యం రూపం హి పాంచాల్యా విధాత్రా విహితం స్వయం
బభూవాధికమన్యాభ్యః సర్వభూతమనోహరం॥13॥

తేషామాకారభావజ్ఞః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ద్వైపాయనవచః కృత్స్నం సంస్మరన్వై నరర్షభ॥14॥

అబ్రవీత్స హి తాన్భ్రాతౄన్మిథోభేదభయాన్నృపః
సర్వేషాం ద్రౌపదీ భార్యా భవిష్యతి హి నః శుభా॥15॥

—♦ అధ్యాయము 183 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భ్రాతుర్వచస్తత్ప్రసమీక్ష్య సర్వే; జ్యేష్ఠస్య పాండోస్తనయాస్తదానీం
తమేవార్థం ధ్యాయమానా మనోభి;రాసాం చక్రురథ తత్రామితౌజాః॥1॥

వృష్ణిప్రవీరస్తు కురుప్రవీరా;నాశంకమానః సహరౌహిణేయః
జగామ తాం భార్గవకర్మశాలాం; యత్రాసతే తే పురుషప్రవీరాః॥2॥

తత్రోపవిష్టం పృథుదీర్ఘబాహుం; దదర్శ కృష్ణః సహరౌహిణేయః
అజాతశత్రుం పరివార్య తాంశ్చ; ఉపోపవిష్టాంజ్వలనప్రకాశాన్॥3॥

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవోఽభిగమ్య; కుంతీసుతం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం
కృష్ణోఽహమస్మీతి నిపీడ్య పాదౌ; యుధిష్ఠిరస్యాజమీఢస్య రాజ్ఞః॥4॥

తథైవ తస్యాప్యను రౌహిణేయ;స్తౌ చాపి హృష్టాః కురవోఽభ్యనందన్
పితృష్వసుశ్చాపి యదుప్రవీరా;వగృహ్ణతాం భారతముఖ్య పాదౌ॥5॥

అజాతశత్రుశ్చ కురుప్రవీరః; పప్రచ్ఛ కృష్ణం కుశలం నివేద్య
కథం వయం వాసుదేవ త్వయేహ; గూఢా వసంతో విదితాః స్మ సర్వే॥6॥

తమబ్రవీద్వాసుదేవః ప్రహస్య; గూఢోఽప్యగ్నిర్జ్ఞాయత ఏవ రాజన్
తం విక్రమం పాండవేయానతీత్య; కోఽన్యః కర్తా విద్యతే మానుషేషు॥7॥

దిష్ట్యా తస్మాత్పావకాత్సంప్రముక్తా; యూయం సర్వే పాండవాః శత్రుసాహాః
దిష్ట్యా పాపో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః; సహామాత్యో న సకామోఽభవిష్యత్॥8॥

భద్రం వోఽస్తు నిహితం యద్గుహాయాం; వివర్ధధ్వం జ్వలన ఇవేధ్యమానాః
మా వో విద్యుః పార్థివాః కేచనేహ; యాస్యావహే శిబిరాయైవ తావత్
సోఽనుజ్ఞాతః పాండవేనావ్యయశ్రీః; ప్రాయాచ్ఛీఘ్రం బలదేవేన సార్ధం॥9॥

—♦ అధ్యాయము 184 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృష్టద్యుమ్నస్తు పాంచాల్యః పృష్ఠతః కురునందనౌ
అన్వగచ్ఛత్తదా యాంతౌ భార్గవస్య నివేశనం॥1॥

సోఽజ్ఞాయమానః పురుషానవధాయ సమంతతః
స్వయమారాన్నివిష్టోఽభూద్భార్గవస్య నివేశనే॥2॥

సాయేఽథ భీమస్తు రిపుప్రమాథీ; జిష్ణుర్యమౌ చాపి మహానుభావౌ
భైక్షం చరిత్వా తు యుధిష్ఠిరాయ; నివేదయాం చక్రురదీనసత్త్వాః॥3॥

తతస్తు కుంతీ ద్రుపదాత్మజాం తా;మువాచ కాలే వచనం వదాన్యా
అతోఽగ్రమాదాయ కురుష్వ భద్రే; బలిం చ విప్రాయ చ దేహి భిక్షాం॥4॥

యే చాన్నమిచ్ఛంతి దదస్వ తేభ్యః; పరిశ్రితా యే పరితో మనుష్యాః
తతశ్చ శేషం ప్రవిభజ్య శీఘ్ర;మర్ధం చతుర్ణాం మమ చాత్మనశ్చ॥5॥

అర్ధం చ భీమాయ దదాహి భద్రే; య ఏష మత్తర్షభతుల్యరూపః
శ్యామో యువా సంహననోపపన్న; ఏషో హి వీరో బహుభుక్సదైవ॥6॥

సా హృష్టరూపైవ తు రాజపుత్రీ; తస్యా వచః సాధ్వవిశంకమానా
యథావదుక్తం ప్రచకార సాధ్వీ; తే చాపి సర్వేఽభ్యవజహ్రురన్నం॥7॥

కుశైస్తు భూమౌ శయనం చకార; మాద్రీసుతః సహదేవస్తరస్వీ
యథాత్మీయాన్యజినాని సర్వే; సంస్తీర్య వీరాః సుషుపుర్ధరణ్యాం॥8॥

అగస్త్యశాస్తామభితో దిశం తు; శిరాంసి తేషాం కురుసత్తమానాం
కుంతీ పురస్తాత్తు బభూవ తేషాం; కృష్ణా తిరశ్చైవ బభూవ పత్తః॥9॥

అశేత భూమౌ సహ పాండుపుత్రైః; పాదోపధానేవ కృతా కుశేషు
న తత్ర దుఃఖం చ బభూవ తస్యా; న చావమేనే కురుపుంగవాంస్తాన్॥10॥

తే తత్ర శూరాః కథయాం బభూవుః; కథా విచిత్రాః పృతనాధికారాః
అస్త్రాణి దివ్యాని రథాంశ్చ నాగా;న్ఖడ్గాన్గదాశ్చాపి పరశ్వధాంశ్చ॥11॥

తేషాం కథాస్తాః పరికీర్త్యమానాః; పాంచాలరాజస్య సుతస్తదానీం
శుశ్రావ కృష్ణాం చ తథా నిషణ్ణాం; తే చాపి సర్వే దదృశుర్మనుష్యాః॥12॥

ధృష్టద్యుమ్నో రాజపుత్రస్తు సర్వం; వృత్తం తేషాం కథితం చైవ రాత్రౌ
సర్వం రాజ్ఞే ద్రుపదాయాఖిలేన; నివేదయిష్యంస్త్వరితో జగామ॥13॥

పాంచాలరాజస్తు విషణ్ణరూప;స్తాన్పాండవానప్రతివిందమానః
ధృష్టద్యుమ్నం పర్యపృచ్ఛన్మహాత్మా; క్వ సా గతా కేన నీతా చ కృష్ణా॥14॥

కచ్చిన్న శూద్రేణ న హీనజేన; వైశ్యేన వా కరదేనోపపన్నా
కచ్చిత్పదం మూర్ధ్ని న మే నిదిగ్ధం; కచ్చిన్మాలా పతితా న శ్మశానే॥15॥

కచ్చిత్సవర్ణప్రవరో మనుష్య; ఉద్రిక్తవర్ణోఽప్యుత వేహ కచ్చిత్
కచ్చిన్న వామో మమ మూర్ధ్ని పాదః; కృష్ణాభిమర్శేన కృతోఽద్య పుత్ర॥16॥

కచ్చిచ్చ యక్ష్యే పరమప్రతీతః; సంయుజ్య పార్థేన నరర్షభేణ
బ్రవీహి తత్త్వేన మహానుభావః; కోఽసౌ విజేతా దుహితుర్మమాద్య॥17॥

విచిత్రవీర్యస్య తు కచ్చిదద్య; కురుప్రవీరస్య ధరంతి పుత్రాః
కచ్చిత్తు పార్థేన యవీయసాద్య; ధనుర్గృహీతం నిహతం చ లక్ష్యం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 185 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తథోక్తః పరిహృష్టరూపః; పిత్రే శశంసాథ స రాజపుత్రః
ధృష్టద్యుమ్నః సోమకానాం ప్రబర్హో; వృత్తం యథా యేన హృతా చ కృష్ణా॥1॥

యోఽసౌ యువా స్వాయతలోహితాక్షః; కృష్ణాజినీ దేవసమానరూపః
యః కార్ముకాగ్ర్యం కృతవానధిజ్యం; లక్ష్యం చ తత్పాతితవాన్పృథివ్యాం॥2॥

అసజ్జమానశ్చ గతస్తరస్వీ; వృతో ద్విజాగ్ర్యైరభిపూజ్యమానః
చక్రామ వజ్రీవ దితేః సుతేషు; సర్వైశ్చ దేవైరృషిభిశ్చ జుష్టః॥3॥

కృష్ణా చ గృహ్యాజినమన్వయాత్తం; నాగం యథా నాగవధూః ప్రహృష్టా
అమృష్యమాణేషు నరాధిపేషు; క్రుద్ధేషు తం తత్ర సమాపతత్సు॥4॥

తతోఽపరః పార్థివరాజమధ్యే; ప్రవృద్ధమారుజ్య మహీప్రరోహం
ప్రకాలయన్నేవ స పార్థివౌఘా;న్క్రుద్ధోఽన్తకః ప్రాణభృతో యథైవ॥5॥

తౌ పార్థివానాం మిషతాం నరేంద్ర; కృష్ణాముపాదాయ గతౌ నరాగ్ర్యౌ
విభ్రాజమానావివ చంద్రసూర్యౌ; బాహ్యాం పురాద్భార్గవకర్మశాలాం॥6॥

తత్రోపవిష్టార్చిరివానలస్య; తేషాం జనిత్రీతి మమ ప్రతర్కః
తథావిధైరేవ నరప్రవీరై;రుపోపవిష్టైస్త్రిభిరగ్నికల్పైః॥7॥

తస్యాస్తతస్తావభివాద్య పాదా;వుక్త్వా చ కృష్ణామభివాదయేతి
స్థితౌ చ తత్రైవ నివేద్య కృష్ణాం; భైక్షప్రచారాయ గతా నరాగ్ర్యాః॥8॥

తేషాం తు భైక్షం ప్రతిగృహ్య కృష్ణా; కృత్వా బలిం బ్రాహ్మణసాచ్చ కృత్వా
తాం చైవ వృద్ధాం పరివిష్య తాంశ్చ; నరప్రవీరాన్స్వయమప్యభుంక్త॥9॥

సుప్తాస్తు తే పార్థివ సర్వ ఏవ; కృష్ణా తు తేషాం చరణోపధానం
ఆసీత్పృథివ్యాం శయనం చ తేషాం; దర్భాజినాగ్ర్యాస్తరణోపపన్నం॥10॥

తే నర్దమానా ఇవ కాలమేఘాః; కథా విచిత్రాః కథయాం బభూవుః
న వైశ్యశూద్రౌపయికీః కథాస్తా; న చ ద్విజాతేః కథయంతి వీరాః॥11॥

నిఃసంశయం క్షత్రియపుంగవాస్తే; యథా హి యుద్ధం కథయంతి రాజన్
ఆశా హి నో వ్యక్తమియం సమృద్ధా; ముక్తాన్హి పార్థాఙ్శృణుమోఽగ్నిదాహాత్॥12॥

యథా హి లక్ష్యం నిహతం ధనుశ్చ; సజ్యం కృతం తేన తథా ప్రసహ్య
యథా చ భాషంతి పరస్పరం తే; ఛన్నా ధ్రువం తే ప్రచరంతి పార్థాః॥13॥

తతః స రాజా ద్రుపదః ప్రహృష్టః; పురోహితం ప్రేషయాం తత్ర చక్రే
విద్యామ యుష్మానితి భాషమాణో; మహాత్మనః పాండుసుతాః స్థ కచ్చిత్॥14॥

గృహీతవాక్యో నృపతేః పురోధా; గత్వా ప్రశంసామభిధాయ తేషాం
వాక్యం యథావన్నృపతేః సమగ్ర;మువాచ తాన్స క్రమవిత్క్రమేణ॥15॥

విజ్ఞాతుమిచ్ఛత్యవనీశ్వరో వః; పాంచాలరాజో ద్రుపదో వరార్హాః
లక్ష్యస్య వేద్ధారమిమం హి దృష్ట్వా; హర్షస్య నాంతం పరిపశ్యతే సః॥16॥

తదాచడ్ఢ్వం జ్ఞాతికులానుపూర్వీం; పదం శిరఃసు ద్విషతాం కురుధ్వం
ప్రహ్లాదయధ్వం హృదయం మమేదం; పాంచాలరాజస్య సహానుగస్య॥17॥

పాండుర్హి రాజా ద్రుపదస్య రాజ్ఞః; ప్రియః సఖా చాత్మసమో బభూవ
తస్యైష కామో దుహితా మమేయం; స్నుషా యది స్యాదితి కౌరవస్య॥18॥

అయం చ కామో ద్రుపదస్య రాజ్ఞో; హృది స్థితో నిత్యమనిందితాంగాః
యదర్జునో వై పృథుదీర్ఘబాహు;ర్ధర్మేణ విందేత సుతాం మమేతి॥19॥

తథోక్తవాక్యం తు పురోహితం తం; స్థితం వినీతం సముదీక్ష్య రాజా
సమీపస్థం భీమమిదం శశాస; ప్రదీయతాం పాద్యమర్ఘ్యం తథాస్మై॥20॥

మాన్యః పురోధా ద్రుపదస్య రాజ్ఞ;స్తస్మై ప్రయోజ్యాభ్యధికైవ పూజా
భీమస్తథా తత్కృతవాన్నరేంద్ర; తాం చైవ పూజాం ప్రతిసంగృహీత్వా॥21॥

సుఖోపవిష్టం తు పురోహితం తం; యుధిష్ఠిరో బ్రాహ్మణమిత్యువాచ
పాంచాలరాజేన సుతా నిసృష్టా; స్వధర్మదృష్టేన యథానుకామం॥22॥

ప్రదిష్టశుల్కా ద్రుపదేన రాజ్ఞా; సానేన వీరేణ తథానువృత్తా
న తత్ర వర్ణేషు కృతా వివక్షా; న జీవశిల్పే న కులే న గోత్రే॥23॥

కృతేన సజ్యేన హి కార్ముకేణ; విద్ధేన లక్ష్యేణ చ సంనిసృష్టా
సేయం తథానేన మహాత్మనేహ; కృష్ణా జితా పార్థివసంఘమధ్యే॥24॥

నైవంగతే సౌమకిరద్య రాజా; సంతాపమర్హత్యసుఖాయ కర్తుం
కామశ్చ యోఽసౌ ద్రుపదస్య రాజ్ఞః; స చాపి సంపత్స్యతి పార్థివస్య॥25॥

అప్రాప్యరూపాం హి నరేంద్రకన్యా;మిమామహం బ్రాహ్మణ సాధు మన్యే
న తద్ధనుర్మందబలేన శక్యం; మౌర్వ్యా సమాయోజయితుం తథా హి
న చాకృతాస్త్రేణ న హీనజేన; లక్ష్యం తథా పాతయితుం హి శక్యం॥26॥

తస్మాన్న తాపం దుహితుర్నిమిత్తం; పాంచాలరాజోఽర్హతి కర్తుమద్య
న చాపి తత్పాతనమన్యథేహ; కర్తుం విషహ్యం భువి మానవేన॥27॥

ఏవం బ్రువత్యేవ యుధిష్ఠిరే తు; పాంచాలరాజస్య సమీపతోఽన్యః
తత్రాజగామాశు నరో ద్వితీయో; నివేదయిష్యన్నిహ సిద్ధమన్నం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 186 ♦—

దూత ఉవాచ

జన్యార్థమన్నం ద్రుపదేన రాజ్ఞా; వివాహహేతోరుపసంస్కృతం చ
తదాప్నువధ్వం కృతసర్వకార్యాః; కృష్ణా చ తత్రైవ చిరం న కార్యం॥1॥

ఇమే రథాః కాంచనపద్మచిత్రాః; సదశ్వయుక్తా వసుధాధిపార్హాః
ఏతాన్సమారుహ్య పరైత సర్వే; పాంచాలరాజస్య నివేశనం తత్॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రయాతాః కురుపుంగవాస్తే; పురోహితం తం ప్రథమం ప్రయాప్య
ఆస్థాయ యానాని మహాంతి తాని; కుంతీ చ కృష్ణా చ సహైవ యాతే॥3॥

శ్రుత్వా తు వాక్యాని పురోహితస్య; యాన్యుక్తవాన్భారత ధర్మరాజః
జిజ్ఞాసయైవాథ కురూత్తమానాం; ద్రవ్యాణ్యనేకాన్యుపసంజహార॥4॥

ఫలాని మాల్యాని సుసంస్కృతాని; చర్మాణి వర్మాణి తథాసనాని
గాశ్చైవ రాజన్నథ చైవ రజ్జూః;ర్ద్రవ్యాణి చాన్యాని కృషీనిమిత్తం॥5॥

అన్యేషు శిల్పేషు చ యాన్యపి స్యుః; సర్వాణి క్లృప్తాన్యఖిలేన తత్ర
క్రీడానిమిత్తాని చ యాని తాని; సర్వాణి తత్రోపజహార రాజా॥6॥

రథాశ్వవర్మాణి చ భానుమంతి; ఖడ్గా మహాంతోఽశ్వరథాశ్చ చిత్రాః
ధనూంషి చాగ్ర్యాణి శరాశ్చ ముఖ్యాః; శక్త్యృష్టయః కాంచనభూషితాశ్చ॥7॥

ప్రాసా భుశుండ్యశ్చ పరశ్వధాశ్చ; సాంగ్రామికం చైవ తథైవ సర్వం
శయ్యాసనాన్యుత్తమసంస్కృతాని; తథైవ చాసన్వివిధాని తత్ర॥8॥

కుంతీ తు కృష్ణాం పరిగృహ్య సాధ్వీ;మంతఃపురం ద్రుపదస్యావివేష
స్త్రియశ్చ తాం కౌరవరాజపత్నీం; ప్రత్యర్చయాం చక్రురదీనసత్త్వాః॥9॥

తాన్సింహవిక్రాంతగతీనవేక్ష్య; మహర్షభాక్షానజినోత్తరీయాన్
గూఢోత్తరాంసాన్భుజగేంద్రభోగ;ప్రలంబబాహూన్పురుషప్రవీరాన్॥10॥

రాజా చ రాజ్ఞః సచివాశ్చ సర్వే; పుత్రాశ్చ రాజ్ఞః సుహృదస్తథైవ
ప్రేష్యాశ్చ సర్వే నిఖిలేన రాజ;న్హర్షం సమాపేతురతీవ తత్ర॥11॥

తే తత్ర వీరాః పరమాసనేషు; సపాదపీఠేష్వవిశంకమానాః
యథానుపూర్వ్యా వివిశుర్నరాగ్ర్యా;స్తదా మహార్హేషు న విస్మయంతః॥12॥

ఉచ్చావచం పార్థివభోజనీయం; పాత్రీషు జాంబూనదరాజతీషు
దాసాశ్చ దాస్యశ్చ సుమృష్టవేషాః; భోజాపకాశ్చాప్యుపజహ్రురన్నం॥13॥

తే తత్ర భుక్త్వా పురుషప్రవీరా; యథానుకామం సుభృశం ప్రతీతాః
ఉత్క్రమ్య సర్వాణి వసూని తత్ర; సాంగ్రామికాన్యావివిశుర్నృవీరాః॥14॥

తల్లక్షయిత్వా ద్రుపదస్య పుత్రో; రాజా చ సర్వైః సహ మంత్రిముఖ్యైః
సమర్చయామాసురుపేత్య హృష్టాః; కుంతీసుతాన్పార్థివపుత్రపౌత్రాన్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 187 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత ఆహూయ పాంచాల్యో రాజపుత్రం యుధిష్ఠిరం
పరిగ్రహేణ బ్రాహ్మేణ పరిగృహ్య మహాద్యుతిః॥1॥

పర్యపృచ్ఛదదీనాత్మా కుంతీపుత్రం సువర్చసం
కథం జానీమ భవతః క్షత్రియాన్బ్రాహ్మణానుత॥2॥

వైశ్యాన్వా గుణసంపన్నానుత వా శూద్రయోనిజాన్
మాయామాస్థాయ వా సిద్ధాంశ్చరతః సర్వతోదిశం॥3॥

కృష్ణాహేతోరనుప్రాప్తాందివః సందర్శనార్థినః
బ్రవీతు నో భవాన్సత్యం సందేహో హ్యత్ర నో మహాన్॥4॥

అపి నః సంశయస్యాంతే మనస్తుష్టిరిహావిశేత్
అపి నో భాగధేయాని శుభాని స్యుః పరంతప॥5॥

కామయా బ్రూహి సత్యం త్వం సత్యం రాజసు శోభతే
ఇష్టాపూర్తేన చ తథా వక్తవ్యమనృతం న తు॥6॥

శ్రుత్వా హ్యమరసంకాశ తవ వాక్యమరిందమ
ధ్రువం వివాహకరణమాస్థాస్యామి విధానతః॥7॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మా రాజన్విమనా భూస్త్వం పాంచాల్య ప్రీతిరస్తు తే
ఈప్సితస్తే ధ్రువః కామః సంవృత్తోఽయమసంశయం॥8॥

వయం హి క్షత్రియా రాజన్పాండోః పుత్రా మహాత్మనః
జ్యేష్ఠం మాం విద్ధి కౌంతేయం భీమసేనార్జునావిమౌ
యాభ్యాం తవ సుతా రాజన్నిర్జితా రాజసంసది॥9॥

యమౌ తు తత్ర రాజేంద్ర యత్ర కృష్ణా ప్రతిష్ఠితా
వ్యేతు తే మానసం దుఃఖం క్షత్రియాః స్మో నరర్షభ
పద్మినీవ సుతేయం తే హ్రదాదన్యం హ్రదం గతా॥10॥

ఇతి తథ్యం మహారాజ సర్వమేతద్బ్రవీమి తే
భవాన్హి గురురస్మాకం పరమం చ పరాయణం॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స ద్రుపదో రాజా హర్షవ్యాకులలోచనః
ప్రతివక్తుం తదా యుక్తం నాశకత్తం యుధిష్ఠిరం॥12॥

యత్నేన తు స తం హర్షం సంనిగృహ్య పరంతపః
అనురూపం తతో రాజా ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరం॥13॥

పప్రచ్ఛ చైనం ధర్మాత్మా యథా తే ప్రద్రుతాః పురా
స తస్మై సర్వమాచఖ్యావానుపూర్వ్యేణ పాండవః॥14॥

తచ్ఛ్రుత్వా ద్రుపదో రాజా కుంతీపుత్రస్య భాషితం
విగర్హయామాస తదా ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం॥15॥

ఆశ్వాసయామాస చ తం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
ప్రతిజజ్ఞే చ రాజ్యాయ ద్రుపదో వదతాం వరః॥16॥

తతః కుంతీ చ కృష్ణా చ భీమసేనార్జునావపి
యమౌ చ రాజ్ఞా సందిష్టౌ వివిశుర్భవనం మహత్॥17॥

తత్ర తే న్యవసన్రాజన్యజ్ఞసేనేన పూజితాః
ప్రత్యాశ్వస్తాంస్తతో రాజా సహ పుత్రైరువాచ తాన్॥18॥

గృహ్ణాతు విధివత్పాణిమద్యైవ కురునందనః
పుణ్యేఽహని మహాబాహురర్జునః కురుతాం క్షణం॥19॥

తతస్తమబ్రవీద్రాజా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
మమాపి దారసంబంధః కార్యస్తావద్విశాం పతే॥20॥

ద్రుపద ఉవాచ

భవాన్వా విధివత్పాణిం గృహ్ణాతు దుహితుర్మమ
యస్య వా మన్యసే వీర తస్య కృష్ణాముపాదిశ॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సర్వేషాం ద్రౌపదీ రాజన్మహిషీ నో భవిష్యతి
ఏవం హి వ్యాహృతం పూర్వం మమ మాత్రా విశాం పతే॥22॥

అహం చాప్యనివిష్టో వై భీమసేనశ్చ పాండవః
పార్థేన విజితా చైషా రత్నభూతా చ తే సుతా||23||

ఏష నః సమయో రాజన్రత్నస్య సహభోజనం
న చ తం హాతుమిచ్ఛామః సమయం రాజసత్తమ||24||

సర్వేషాం ధర్మతః కృష్ణా మహిషీ నో భవిష్యతి
ఆనుపూర్వ్యేణ సర్వేషాం గృహ్ణాతు జ్వలనే కరం||25||

ద్రుపద ఉవాచ

ఏకస్య బహ్వ్యో విహితా మహిష్యః కురునందన
నైకస్యా బహవః పుంసో విధీయంతే కదాచన||26||

లోకవేదవిరుద్ధం త్వం నాధర్మం ధార్మికః శుచిః
కర్తుమర్హసి కౌంతేయ కస్మాత్తే బుద్ధిరీదృశీ||27||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సూక్ష్మో ధర్మో మహారాజ నాస్య విద్మో వయం గతిం
పూర్వేషామానుపూర్వ్యేణ యాతం వర్త్మానుయామహే||28||

న మే వాగనృతం ప్రాహ నాధర్మే ధీయతే మతిః
ఏవం చైవ వదత్యంబా మమ చైవ మనోగతం||29||

ఏష ధర్మో ధ్రువో రాజంశ్చరైనమవిచారయన్
మా చ తేఽత్ర విశంకా భూత్కథంచిదపి పార్థివ||30||

ద్రుపద ఉవాచ

త్వం చ కుంతీ చ కౌంతేయ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ మే సుతః
కథయంత్వితికర్తవ్యం శ్వః కాలే కరవామహే||31||

వైశంపాయన ఉవాచ

తే సమేత్య తతః సర్వే కథయంతి స్మ భారత
అథ ద్వైపాయనో రాజన్నభ్యాగచ్ఛద్యదృచ్ఛయా||32||

—♦ అధ్యాయము 188 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే పాండవాః సర్వే పాంచాల్యశ్చ మహాయశాః
ప్రత్యుత్థాయ మహాత్మానం కృష్ణం దృష్ట్వాభ్యపూజయన్||1||

ప్రతినంద్య స తాన్సర్వాన్పృష్ట్వా కుశలమంతతః
ఆసనే కాంచనే శుభ్రే నిషసాద మహామనాః||2||

అనుజ్ఞాతాస్తు తే సర్వే కృష్ణేనామితతేజసా
ఆసనేషు మహార్హేషు నిషేదుర్ద్విపదాం వరాః||3||

తతో ముహూర్తాన్మధురాం వాణీముచ్చార్య పార్షతః
పప్రచ్ఛ తం మహాత్మానం ద్రౌపద్యర్థే విశాం పతిః||4||

కథమేకా బహూనాం స్యాన్న చ స్యాద్ధర్మసంకరః
ఏతన్నో భగవాన్సర్వం ప్రబ్రవీతు యథాతథం॥5॥

వ్యాస ఉవాచ

అస్మింధర్మే విప్రలంభే లోకవేదవిరోధకే
యస్య యస్య మతం యద్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి తస్య తత్॥6॥

ద్రుపద ఉవాచ

అధర్మోఽయం మమ మతో విరుద్ధో లోకవేదయోః
న హ్యేకా విద్యతే పత్నీ బహూనాం ద్విజసత్తమ॥7॥

న చాప్యాచరితః పూర్వైరయం ధర్మో మహాత్మభిః
న చ ధర్మోఽప్యనేకస్థశ్చరితవ్యః సనాతనః॥8॥

అతో నాహం కరోమ్యేవం వ్యవసాయం క్రియాం ప్రతి
ధర్మసందేహసందిగ్ధం ప్రతిభాతి హి మామిదం॥9॥

ధృష్టద్యుమ్న ఉవాచ

యవీయసః కథం భార్యాం జ్యేష్ఠో భ్రాతా ద్విజర్షభ
బ్రహ్మన్సమభివర్తేత సద్వృత్తః సంస్తపోధన॥10॥

న తు ధర్మస్య సూక్ష్మత్వాద్గతిం విద్మః కథంచన
అధర్మో ధర్మ ఇతి వా వ్యవసాయో న శక్యతే॥11॥

కర్తుమస్మద్విధైర్బ్రహ్మంస్తతో న వ్యవసామ్యహం
పంచానాం మహిషీ కృష్ణా భవత్వితి కథంచన॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న మే వాగనృతం ప్రాహ నాధర్మే ధీయతే మతిః
వర్తతే హి మనో మేఽత్ర నైషోఽధర్మః కథంచన॥13॥

శ్రూయతే హి పురాణేఽపి జటిలా నామ గౌతమీ
ఋషీనధ్యాసితవతీ సప్త ధర్మభృతాం వర॥14॥

గురోశ్చ వచనం ప్రాహుర్ధర్మం ధర్మజ్ఞసత్తమ
గురూణాం చైవ సర్వేషాం జనిత్రీ పరమో గురుః॥15॥

సా చాప్యుక్తవతీ వాచం భైక్షవద్భుజ్యతామితి
తస్మాదేతదహం మన్యే ధర్మం ద్విజవరోత్తమ॥16॥

కుంత్యువాచ

ఏవమేతద్యథాహాయం ధర్మచారీ యుధిష్ఠిరః
అనృతాన్మే భయం తీవ్రం ముచ్యేయమనృతాత్కథం॥17॥

వ్యాస ఉవాచ

అనృతాన్మోక్ష్యసే భద్రే ధర్మశ్చైష సనాతనః
న తు వక్ష్యామి సర్వేషాం పాంచాల శృణు మే స్వయం॥18॥

యథాయం విహితో ధర్మో యతశ్చాయం సనాతనః
యథా చ ప్రాహ కౌంతేయస్తథా ధర్మో న సంశయః॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత ఉత్థాయ భగవాన్వ్యాసో ద్వైపాయనః ప్రభుః
కరే గృహీత్వా రాజానం రాజవేశ్మ సమావిశత్॥20॥

పాండవాశ్చాపి కుంతీ చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
విచేతసస్తే తత్రైవ ప్రతీక్షంతే స్మ తావుభౌ॥21॥

తతో ద్వైపాయనస్తస్మై నరేంద్రాయ మహాత్మనే
ఆచఖ్యౌ తద్యథా ధర్మో బహూనామేకపత్నితా॥22॥

—♦ అధ్యాయము 189 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

పురా వై నైమిషారణ్యే దేవాః సత్రముపాసతే
తత్ర వైవస్వతో రాజఞ్శామిత్రమకరోత్తదా॥1॥

తతో యమో దీక్షితస్తత్ర రాజ;న్నామారయత్కించిదపి ప్రజాభ్యః
తతః ప్రజాస్తా బహులా బభూవుః; కాలాతిపాతాన్మరణాత్ప్రహీణాః॥2॥

తతస్తు శక్రో వరుణః కుబేరః; సాధ్యా రుద్రా వసవశ్చాశ్వినౌ చ
ప్రణేతారం భువనస్య ప్రజాపతిం; సమాజగ్ముస్తత్ర దేవాస్తథాన్యే॥3॥

తతోఽబ్రువఁల్లోకగురుం సమేతా; భయం నస్తీవ్రం మానుషాణాం వివృద్ధ్యా
తస్మాద్భయాదుద్విజంతః సుఖేప్సవః; ప్రయామ సర్వే శరణం భవంతం॥4॥

బ్రహ్మోవాచ

కిం వో భయం మానుషేభ్యో యూయం సర్వే యదామరాః
మా వో మర్త్యసకాశాద్వై భయం భవతు కర్హిచిత్॥5॥

దేవా ఊచుః

మర్త్యా హ్యమర్త్యాః సంవృత్తా న విశేషోఽస్తి కశ్చన
అవిశేషాదుద్విజంతో విశేషార్థమిహాగతాః॥6॥

బ్రహ్మోవాచ

వైవస్వతో వ్యాపృతః సత్రహేతో;స్తేన త్విమే న మ్రియంతే మనుష్యాః
తస్మిన్నేకాగ్రే కృతసర్వకార్యే; తత ఏషాం భవితైవాంతకాలః॥7॥

వైవస్వతస్యాపి తనుర్విభూతా; వీర్యేణ యుష్మాకముత ప్రయుక్తా
సైషామంతో భవితా హ్యంతకాలే; తనుర్హి వీర్యం భవితా నరేషు॥8॥

వ్యాస ఉవాచ

తతస్తు తే పూర్వజదేవవాక్యం; శ్రుత్వా దేవా యత్ర దేవా యజంతే
సమాసీనాస్తే సమేతా మహాబలా; భాగీరథ్యాం దదృశుః పుండరీకం॥9॥

దృష్ట్వా చ తద్విస్మితాస్తే బభూవు;స్తేషామింద్రస్తత్ర శూరో జగామ
సోఽపశ్యద్యోషామథ పావకప్రభాం; యత్ర గంగా సతతం సంప్రసూతా॥10॥

సా తత్ర యోషా రుదతీ జలార్థినీ; గంగాం దేవీం వ్యవగాహ్యావతిష్ఠత్
తస్యాశ్రుబిందుః పతితో జలే వై; తత్పద్మమాసీదథ తత్ర కాంచనం॥11॥

తదద్భుతం ప్రేక్ష్య వజ్రీ తదానీ;మపృచ్ఛత్తాం యోషితమంతికాద్వై
కా త్వం కథం రోదిషి కస్య హేతో;ర్వాక్యం తథ్యం కామయేహ బ్రవీహి॥12॥

స్త్ర్యువాచ

త్వం వేత్స్యసే మామిహ యాస్మి శక్ర; యదర్థం చాహం రోదిమి మందభాగ్యా
ఆగచ్ఛ రాజన్పురతోఽహం గమిష్యే; ద్రష్టాసి తద్రోదిమి యత్కృతేఽహం॥13॥

వ్యాస ఉవాచ

తాం గచ్ఛంతీమన్వగచ్ఛత్తదానీం; సోఽపశ్యదారాత్తరుణం దర్శనీయం
సింహాసనస్థం యువతీసహాయం; క్రీడంతమక్షైర్గిరిరాజమూర్ధ్ని॥14॥

తమబ్రవీద్దేవరాజో మమేదం; త్వం విద్ధి విశ్వం భువనం వశే స్థితం
ఈశోఽహమస్మీతి సమన్యురబ్రవీ;ద్దృష్ట్వా తమక్షైః సుభృశం ప్రమత్తం॥15॥

క్రుద్ధం తు శక్రం ప్రసమీక్ష్య దేవో; జహాస శక్రం చ శనైరుదైక్షత
సంస్తంభితోఽభూదథ దేవరాజ;స్తేనేక్షితః స్థాణురివావతస్థే॥16॥

యదా తు పర్యాప్తమిహాస్య క్రీడయా; తదా దేవీం రుదతీం తామువాచ
ఆనీయతామేష యతోఽహమారా;న్మైనం దర్పః పునరప్యావిశేత॥17॥

తతః శక్రః స్పృష్టమాత్రస్తయా తు; స్రస్తైరంగైః పతితోఽభూద్ధరణ్యాం
తమబ్రవీద్భగవానుగ్రతేజా; మైవం పునః శక్ర కృథాః కథంచిత్॥18॥

వివర్తయైనం చ మహాద్రిరాజం; బలం చ వీర్యం చ తవాప్రమేయం
వివృత్య చైవావిశ మధ్యమస్య; యత్రాసతే త్వద్విధాః సూర్యభాసః॥19॥

స తద్వివృత్య శిఖరం మహాగిరే;స్తుల్యద్యుతీంశ్చతురోఽన్యాందదర్శ
స తానభిప్రేక్ష్య బభూవ దుఃఖితః; కచ్చిన్నాహం భవితా వై యథేమే॥20॥

తతో దేవో గిరిశో వజ్రపాణిం; వివృత్య నేత్రే కుపితోఽభ్యువాచ
దరీమేతాం ప్రవిశ త్వం శతక్రతో; యన్మాం బాల్యాదవమంస్థాః పురస్తాత్॥21॥

ఉక్తస్త్వేవం విభునా దేవరాజః; ప్రవేపమానో భృశమేవాభిషంగాత్
స్రస్తైరంగైరనిలేనేవ నున్న;మశ్వత్థపత్రం గిరిరాజమూర్ధ్ని॥22॥

స ప్రాంజలిర్వినతేనాననేన; ప్రవేపమానః సహసైవముక్తః
ఉవాచ చేదం బహురూపముగ్రం; ద్రష్టా శేషస్య భగవంస్త్వం భవాద్య॥23॥

తమబ్రవీదుగ్రధన్వా ప్రహస్య; నైవంశీలాః శేషమిహాప్నువంతి
ఏతేఽప్యేవం భవితారః పురస్తా;త్తస్మాదేతాం దరిమావిశ్య శేధ్వం॥24॥

శేషోఽప్యేవం భవితా వో న సంశయో; యోనిం సర్వే మానుషీమావిశధ్వం
తత్ర యూయం కర్మ కృత్వావిషహ్యం; బహూనన్యాన్నిధనం ప్రాపయిత్వా॥25॥

ఆగంతారః పునరేవేంద్రలోకం; స్వకర్మణా పూర్వజితం మహార్హం
సర్వం మయా భాషితమేతదేవం; కర్తవ్యమన్యద్ద్వివిధార్థవచ్చ॥26॥

పూర్వేంద్రా ఊచుః

గమిష్యామో మానుషం దేవలోకా;ద్దురాధరో విహితో యత్ర మోక్షః
దేవాస్త్వస్మానాదధీరంజనన్యాం; ధర్మో వాయుర్మఘవానశ్వినౌ చ॥27॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వజ్రపాణిర్వచస్తు; దేవశ్రేష్ఠం పునరేవేదమాహ
వీర్యేణాహం పురుషం కార్యహేతో;ర్దద్యామేషాం పంచమం మత్ప్రసూతం॥28॥

తేషాం కామం భగవానుగ్రధన్వా; ప్రాదాదిష్టం సన్నిసర్గాద్యథోక్తం
తాం చాప్యేషాం యోషితం లోకకాంతాం; శ్రియం భార్యాం వ్యదధాన్మానుషేషు॥29॥

తైరేవ సార్ధం తు తతః స దేవో; జగామ నారాయణమప్రమేయం
స చాపి తద్వ్యదధాత్సర్వమేవ; తతః సర్వే సంబభూవుర్ధరణ్యాం॥30॥

స చాపి కేశౌ హరిరుద్బబర్హ; శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణం
తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం; కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ
తయోరేకో బలదేవో బభూవ; కృష్ణో ద్వితీయః కేశవః సంబభూవ॥31॥

యే తే పూర్వం శక్రరూపా నిరుద్ధా;స్తస్యాం దర్యాం పర్వతస్యోత్తరస్య
ఇహైవ తే పాండవా వీర్యవంతః; శక్రస్యాంశః పాండవః సవ్యసాచీ॥32॥

ఏవమేతే పాండవాః సంబభూవు;ర్యే తే రాజన్పూర్వమింద్రా బభూవుః
లక్ష్మీశ్చైషాం పూర్వమేవోపదిష్టా; భార్యా యైషా ద్రౌపదీ దివ్యరూపా॥33॥

కథం హి స్త్రీ కర్మణోఽన్తే మహీతలా;త్సముత్తిష్ఠేదన్యతో దైవయోగాత్
యస్యా రూపం సోమసూర్యప్రకాశం; గంధశ్చాగ్ర్యః క్రోశమాత్రాత్ప్రవాతి॥34॥

ఇదం చాన్యత్ప్రీతిపూర్వం నరేంద్ర; దదామి తే వరమత్యద్భుతం చ
దివ్యం చక్షుః పశ్య కుంతీసుతాంస్త్వం; పుణ్యైర్దివ్యైః పూర్వదేహైరుపేతాన్॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్యాసః పరమోదారకర్మా; శుచిర్విప్రస్తపసా తస్య రాజ్ఞః
చక్షుర్దివ్యం ప్రదదౌ తాన్స సర్వా;న్రాజాపశ్యత్పూర్వదేహైర్యథావత్॥36॥

తతో దివ్యాన్హేమకిరీటమాలినః; శక్రప్రఖ్యాన్పావకాదిత్యవర్ణాన్
బద్ధాపీడాంశ్చారురూపాంశ్చ యూనో; వ్యూఢోరస్కాంస్తాలమాత్రాందదర్శ॥37॥

దివ్యైర్వస్త్రైరరజోభిః సువర్ణై;ర్మాల్యైశ్చాగ్ర్యైః శోభమానానతీవ
సాక్షాత్త్ర్యక్షాన్వసవో వాథ దివ్యా;నాదిత్యాన్వా సర్వగుణోపపన్నాన్
తాన్పూర్వేంద్రానేవమీక్ష్యాభిరూపా;న్ప్రీతో రాజా ద్రుపదో విస్మితశ్చ॥38॥

దివ్యాం మాయాం తామవాప్యాప్రమేయాం; తాం చైవాగ్ర్యాం శ్రియమివ రూపిణీం చ
యోగ్యాం తేషాం రూపతేజోయశోభిః; పత్నీమృద్ధాం దృష్టవాన్పార్థివేంద్రః॥39॥

స తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యరూపం; జగ్రాహ పాదౌ సత్యవత్యాః సుతస్య
నైతచ్చిత్రం పరమర్షే త్వయీతి; ప్రసన్నచేతాః స ఉవాచ చైనం॥40॥

వ్యాస ఉవాచ

ఆసీత్తపోవనే కాచిదృషేః కన్యా మహాత్మనః
నాధ్యగచ్ఛత్పతిం సా తు కన్యా రూపవతీ సతీ॥41॥

తోషయామాస తపసా సా కిలోగ్రేణ శంకరం
తామువాచేశ్వరః ప్రీతో వృణు కామమితి స్వయం॥42॥

సైవముక్తాబ్రవీత్కన్యా దేవం వరదమీశ్వరం
పతిం సర్వగుణోపేతమిచ్ఛామీతి పునః పునః॥43॥

దదౌ తస్యై స దేవేశస్తం వరం ప్రీతిమాంస్తదా
పంచ తే పతయః శ్రేష్ఠా భవిష్యంతీతి శంకరః॥44॥

సా ప్రసాదయతీ దేవమిదం భూయోఽభ్యభాషత
ఏకం పతిం గుణోపేతం త్వత్తోఽర్హామీతి వై తదా
తాం దేవదేవః ప్రీతాత్మా పునః ప్రాహ శుభం వచః॥45॥

పంచకృత్వస్త్వయా ఉక్తః పతిం దేహీత్యహం పునః
తత్తథా భవితా భద్రే తవ తద్భద్రమస్తు తే
దేహమన్యం గతాయాస్తే యథోక్తం తద్భవిష్యతి॥46॥

ద్రుపదైషా హి సా జజ్ఞే సుతా తే దేవరూపిణీ
పంచానాం విహితా పత్నీ కృష్ణా పార్షత్యనిందితా॥47॥

స్వర్గశ్రీః పాండవార్థాయ సముత్పన్నా మహామఖే
సేహ తప్త్వా తపో ఘోరం దుహితృత్వం తవాగతా॥48॥

సైషా దేవీ రుచిరా దేవజుష్టా; పంచానామేకా స్వకృతేన కర్మణా
సృష్టా స్వయం దేవపత్నీ స్వయంభువా; శ్రుత్వా రాజంద్రుపదేష్టం కురుష్వ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 190 ♦—

ద్రుపద ఉవాచ

అశ్రుత్వైవం వచనం తే మహర్షే; మయా పూర్వం యతితం కార్యమేతత్
న వై శక్యం విహితస్యాపయాతుం; తదేవేదముపపన్నం విధానం॥1॥

దిష్టస్య గ్రంథిరనివర్తనీయః; స్వకర్మణా విహితం నేహ కించిత్
కృతం నిమిత్తం హి వరైకహేతోః;స్తదేవేదముపపన్నం బహూనాం॥2॥

యథైవ కృష్ణోక్తవతీ పురస్తా;న్నైకాన్పతీన్మే భగవాందదాతు
స చాప్యేవం వరమిత్యబ్రవీత్తాం; దేవో హి వేద పరమం యదత్ర॥3॥

యది వాయం విహితః శంకరేణ; ధర్మోఽధర్మో వా నాత్ర మమాపరాధః
గృహ్ణంత్విమే విధివత్పాణిమస్యా; యథోపజోషం విహితైషాం హి కృష్ణా॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽబ్రవీద్భగవాంధర్మరాజ;మద్య పుణ్యాహముత పాండవేయ
అద్య పౌష్యం యోగముపైతి చంద్రమాః; పాణిం కృష్ణాయాస్త్వం గృహాణాద్య పూర్వం॥5॥

తతో రాజా యజ్ఞసేనః సపుత్రో; జన్యార్థ యుక్తం బహు తత్తదగ్ర్యం
సమానయామాస సుతాం చ కృష్ణా;మాప్లావ్య రత్నైర్బహుభిర్విభూష్య॥6॥

తతః సర్వే సుహృదస్తత్ర తస్య; సమాజగ్ముః సచివా మంత్రిణశ్చ
ద్రష్టుం వివాహం పరమప్రతీతా; ద్విజాశ్చ పౌరాశ్చ యథాప్రధానాః॥7॥

తత్తస్య వేశ్మార్థిజనోపశోభితం; వికీర్ణపద్మోత్పలభూషితాజిరం
మహార్హరత్నౌఘవిచిత్రమాబభౌ; దివం యథా నిర్మలతారకాచితం॥8॥

తతస్తు తే కౌరవరాజపుత్రా; విభూషితాః కుండలినో యువానః
మహార్హవస్త్రా వరచందనోక్షితాః; కృతాభిషేకాః కృతమంగలక్రియాః॥9॥

పురోహితేనాగ్నిసమానవర్చసా; సహైవ ధౌమ్యేన యథావిధి ప్రభో
క్రమేణ సర్వే వివిశుశ్చ తత్సదో; మహర్షభా గోష్ఠమివాభినందినః॥10॥

తతః సమాధాయ స వేదపారగో; జుహావ మంత్రైర్జ్వలితం హుతాశనం
యుధిష్ఠిరం చాప్యుపనీయ మంత్రవి;న్నియోజయామాస సహైవ కృష్ణయా॥11॥

ప్రదక్షిణం తౌ ప్రగృహీతపాణీ; సమానయామాస స వేదపారగః
తతోఽభ్యనుజ్ఞాయ తమాజిశోభినం; పురోహితో రాజగృహాద్వినిర్యయౌ॥12॥

క్రమేణ చానేన నరాధిపాత్మజా; వరస్త్రియాస్తే జగృహుస్తదా కరం
అహన్యహన్యుత్తమరూపధారిణో; మహారథాః కౌరవవంశవర్ధనాః॥13॥

ఇదం చ తత్రాద్భుతరూపముత్తమం; జగాద విప్రర్షిరతీతమానుషం
మహానుభావా కిల సా సుమధ్యమా; బభూవ కన్యైవ గతే గతేఽహని॥14॥

కృతే వివాహే ద్రుపదో ధనం దదౌ; మహారథేభ్యో బహురూపముత్తమం
శతం రథానాం వరహేమభూషిణాం; చతుర్యుజాం హేమఖలీనమాలినాం॥15॥

శతం గజానామభిపద్మినాం తథా; శతం గిరీణామివ హేమశృంగిణాం
తథైవ దాసీశతమగ్ర్యయౌవనం; మహార్హవేషాభరణాంబరస్రజం॥16॥

పృథక్పృథక్చైవ దశాయుతాన్వితం; ధనం దదౌ సౌమకిరగ్నిసాక్షికం
తథైవ వస్త్రాణి చ భూషణాని; ప్రభావయుక్తాని మహాధనాని॥17॥

కృతే వివాహే చ తతః స్మ పాండవాః; ప్రభూతరత్నాముపలభ్య తాం శ్రియం
విజహ్రురింద్రప్రతిమా మహాబలాః; పురే తు పాంచాలనృపస్య తస్య హ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 191 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పాండవైః సహ సంయోగం గతస్య ద్రుపదస్య తు
న బభూవ భయం కించిద్దేవేభ్యోఽపి కథంచన॥1॥

కుంతీమాసాద్య తా నార్యో ద్రుపదస్య మహాత్మనః
నామ సంకీర్తయంత్యస్తాః పాదౌ జగ్ముః స్వమూర్ధభిః॥2॥

కృష్ణా చ క్షౌమసంవీతా కృతకౌతుకమంగలా
కృతాభివాదనా శ్వశ్ర్వాస్తస్థౌ ప్రహ్వా కృతాంజలిః॥3॥

రూపలక్షణసంపన్నాం శీలాచారసమన్వితాం
ద్రౌపదీమవదత్ప్రేమ్ణా పృథాశీర్వచనం స్నుషాం॥4॥

యథేంద్రాణీ హరిహయే స్వాహా చైవ విభావసౌ
రోహిణీ చ యథా సోమే దమయంతీ యథా నలే॥5॥

యథా వైశ్రవణే భద్రా వసిష్ఠే చాప్యరుంధతీ
యథా నారాయణే లక్ష్మీస్తథా త్వం భవ భర్తృషు॥6॥

జీవసూర్వీరసూర్భద్రే బహుసౌఖ్యసమన్వితా
సుభగా భోగసంపన్నా యజ్ఞపత్నీ స్వనువ్రతా॥7॥

అతిథీనాగతాన్సాధూన్బాలాన్వృద్ధాన్గురూంస్తథా
పూజయంత్యా యథాన్యాయం శశ్వద్గచ్ఛంతు తే సమాః॥8॥

కురుజాంగలముఖ్యేషు రాష్ట్రేషు నగరేషు చ
అను త్వమభిషిచ్యస్వ నృపతిం ధర్మవత్సలం॥9॥

పతిభిర్నిర్జితాముర్వీం విక్రమేణ మహాబలైః
కురు బ్రాహ్మణసాత్సర్వామశ్వమేధే మహాక్రతౌ॥10॥

పృథివ్యాం యాని రత్నాని గుణవంతి గునాన్వితే
తాన్యాప్నుహి త్వం కల్యాణి సుఖినీ శరదాం శతం॥11॥

యథా చ త్వాభినందామి వధ్వద్య క్షౌమసంవృతాం
తథా భూయోఽభినందిష్యే సూతపుత్రాం గుణాన్వితాం॥12॥

తతస్తు కృతదారేభ్యః పాండుభ్యః ప్రాహిణోద్ధరిః
ముక్తావైడూర్యచిత్రాణి హైమాన్యాభరణాని చ॥13॥

వాసాంసి చ మహార్హాణి నానాదేశ్యాని మాధవః
కంబలాజినరత్నాని స్పర్శవంతి శుభాని చ॥14॥

శయనాసనయానాని వివిధాని మహాంతి చ
వైడూర్యవజ్రచిత్రాణి శతశో భాజనాని చ॥15॥

రూపయౌవనదాక్షిణ్యైరుపేతాశ్చ స్వలంకృతాః
ప్రేష్యాః సంప్రదదౌ కృష్ణో నానాదేశ్యాః సహస్రశః॥16॥

గజాన్వినీతాన్భద్రాంశ్చ సదశ్వాంశ్చ స్వలంకృతాన్
రథాంశ్చ దాంతాన్సౌవర్ణైః శుభ్రైః పట్టైరలంకృతాన్॥17॥

కోటిశశ్చ సువర్ణం స తేషామకృతకం తథా
వీతీకృతమమేయాత్మా ప్రాహిణోన్మధుసూదనః॥18॥

తత్సర్వం ప్రతిజగ్రాహ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ముదా పరమయా యుక్తో గోవిందప్రియకామ్యయా॥19॥

—♦ అధ్యాయము 192 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజ్ఞాం చరైరాప్తైశ్చారః సముపనీయత
పాండవైరుపసంపన్నా ద్రౌపదీ పతిభిః శుభా॥1॥

యేన తద్ధనురాయమ్య లక్ష్యం విద్ధం మహాత్మనా
సోఽర్జునో జయతాం శ్రేష్ఠో మహాబాణధనుర్ధరః॥2॥

యః శల్యం మద్రరాజానముత్క్షిప్యాభ్రామయద్బలీ
త్రాసయంశ్చాపి సంక్రుద్ధో వృక్షేణ పురుషాన్రణే॥3॥

న చాపి సంభ్రమః కశ్చిదాసీత్తత్ర మహాత్మనః
స భీమో భీమసంస్పర్శః శత్రుసేనాంగపాతనః॥4॥

బ్రహ్మరూపధరాఞ్శ్రుత్వా పాండురాజసుతాంస్తదా
కౌంతేయాన్మనుజేంద్రాణాం విస్మయః సమజాయత॥5॥

సపుత్రా హి పురా కుంతీ దగ్ధా జతుగృహే శ్రుతా
పునర్జాతానితి స్మైతాన్మన్యంతే సర్వపార్థివాః॥6॥

ధిక్కుర్వంతస్తదా భీష్మం ధృతరాష్ట్రం చ కౌరవం
కర్మణా సునృశంసేన పురోచనకృతేన వై॥7॥

వృత్తే స్వయంవరే చైవ రాజానః సర్వ ఏవ తే
యథాగతం విప్రజగ్ముర్విదిత్వా పాండవాన్వృతాన్॥8॥

అథ దుర్యోధనో రాజా విమనా భ్రాతృభిః సహ
అశ్వత్థామ్నా మాతులేన కర్ణేన చ కృపేణ చ॥9॥

వినివృత్తో వృతం దృష్ట్వా ద్రౌపద్యా శ్వేతవాహనం
తం తు దుఃశాసనో వ్రీడన్మందం మందమివాబ్రవీత్॥10॥

యద్యసౌ బ్రాహ్మణో న స్యాద్విందేత ద్రౌపదీం న సః
న హి తం తత్త్వతో రాజన్వేద కశ్చిద్ధనంజయం॥11॥

దైవం తు పరమం మన్యే పౌరుషం తు నిరర్థకం
ధిగస్మత్పౌరుషం తాత యద్ధరంతీహ పాండవాః॥12॥

ఏవం సంభాషమాణాస్తే నిందంతశ్చ పురోచనం
వివిశుర్హాస్తినపురం దీనా విగతచేతసః॥13॥

త్రస్తా విగతసంకల్పా దృష్ట్వా పార్థాన్మహౌజసః
ముక్తాన్హవ్యవహాచ్చైనాన్సంయుక్తాంద్రుపదేన చ॥14॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ సంచింత్య తథైవ చ శిఖండినం
ద్రుపదస్యాత్మజాంశ్చాన్యాన్సర్వయుద్ధవిశారదాన్॥15॥

విదురస్త్వథ తాఞ్శ్రుత్వా ద్రౌపద్యా పాండవాన్వృతాన్
వ్రీడితాంధార్తరాష్ట్రాంశ్చ భగ్నదర్పానుపాగతాన్॥16॥

తతః ప్రీతమనాః క్షత్తా ధృతరాష్ట్రం విశాం పతే
ఉవాచ దిష్ట్యా కురవో వర్ధంత ఇతి విస్మితః॥17॥

వైచిత్రవీర్యస్తు నృపో నిశమ్య విదురస్య తత్
అబ్రవీత్పరమప్రీతో దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి భారత॥18॥

మన్యతే హి వృతం పుత్రం జ్యేష్ఠం ద్రుపదకన్యయా
దుర్యోధనమవిజ్ఞానాత్ప్రజ్ఞాచక్షుర్నరేశ్వరః॥19॥

అథ త్వాజ్ఞాపయామాస ద్రౌపద్యా భూషణం బహు
ఆనీయతాం వై కృష్ణేతి పుత్రం దుర్యోధనం తదా॥20॥

అథాస్య పశ్చాద్విదుర ఆచఖ్యౌ పాండవాన్వృతాన్
సర్వాన్కుశలినో వీరాన్పూజితాంద్రుపదేన చ
తేషాం సంబంధినశ్చాన్యాన్బహూన్బలసమన్వితాన్॥21॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యథైవ పాండోః పుత్రాస్తే తథైవాభ్యధికా మమ
సేయమభ్యధికా ప్రీతిర్వృద్ధిర్విదుర మే మతా
యత్తే కుశలినో వీరా మిత్రవంతశ్చ పాండవాః॥22॥

కో హి ద్రుపదమాసాద్య మిత్రం క్షత్తః సబాంధవం
న బుభూషేద్భవేనార్థీ గతశ్రీరపి పార్థివః॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తం తథా భాషమాణం తు విదురః ప్రత్యభాషత
నిత్యం భవతు తే బుద్ధిరేషా రాజఞ్శతం సమాః॥24॥

తతో దుర్యోధనశ్చైవ రాధేయశ్చ విశాం పతే
ధృతరాష్ట్రముపాగమ్య వచోఽబ్రూతామిదం తదా॥25॥

సంనిధౌ విదురస్య త్వాం వక్తుం నృప న శక్నువః
వివిక్తమితి వక్ష్యావః కిం తవేదం చికీర్షితం॥26॥

సపత్నవృద్ధిం యత్తాత మన్యసే వృద్ధిమాత్మనః
అభిష్టౌషి చ యత్క్షత్తుః సమీపే ద్విపదాం వర॥27॥

అన్యస్మిన్నృప కర్తవ్యే త్వమన్యత్కురుషేఽనఘ
తేషాం బలవిఘాతో హి కర్తవ్యస్తాత నిత్యశః॥28॥

తే వయం ప్రాప్తకాలస్య చికీర్షాం మంత్రయామహే
యథా నో న గ్రసేయుస్తే సపుత్రబలబాంధవాన్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 193 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అహమప్యేవమేవైతచ్చింతయామి యథా యువాం
వివేక్తుం నాహమిచ్ఛామి త్వాకారం విదురం ప్రతి॥1॥

అతస్తేషాం గుణానేవ కీర్తయామి విశేషతః
నావబుధ్యేత విదురో మమాభిప్రాయమింగితైః॥2॥

యచ్చ త్వం మన్యసే ప్రాప్తం తద్బ్రూహి త్వం సుయోధన
రాధేయ మన్యసే త్వం చ యత్ప్రాప్తం తద్బ్రవీహి మే॥3॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అద్య తాన్కుశలైర్విప్రైః సుకృతైరాప్తకారిభిః
కుంతీపుత్రాన్భేదయామో మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥4॥

అథ వా ద్రుపదో రాజా మహద్భిర్విత్తసంచయైః
పుత్రాశ్చాస్య ప్రలోభ్యంతామమాత్యాశ్చైవ సర్వశః॥5॥

పరిత్యజధ్వం రాజానం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
అథ తత్రైవ వా తేషాం నివాసం రోచయంతు తే॥6॥

ఇహైషాం దోషవద్వాసం వర్ణయంతు పృథక్పృథక్
తే భిద్యమానాస్తత్రైవ మనః కుర్వంతు పాండవాః॥7॥

అథ వా కుశలాః కేచిదుపాయనిపుణా నరాః
ఇతరేతరతః పార్థాన్భేదయంత్వనురాగతః॥8॥

వ్యుత్థాపయంతు వా కృష్ణాం బహుత్వాత్సుకరం హి తత్
అథ వా పాండవాంస్తస్యాం భేదయంతు తతశ్చ తాం॥9॥

భీమసేనస్య వా రాజన్నుపాయకుశలైర్నరైః
మృత్యుర్విధీయతాం ఛన్నైః స హి తేషాం బలాధికః॥10॥

తస్మింస్తు నిహతే రాజన్హతోత్సాహా హతౌజసః
యతిష్యంతే న రాజ్యాయ స హి తేషాం వ్యపాశ్రయః॥11॥

అజేయో హ్యర్జునః సంఖ్యే పృష్ఠగోపే వృకోదరే
తమృతే ఫల్గునో యుద్ధే రాధేయస్య న పాదభాక్॥12॥

తే జానమానా దౌర్బల్యం భీమసేనమృతే మహత్
అస్మాన్బలవతో జ్ఞాత్వా నశిష్యంత్యబలీయసః॥13॥

ఇహాగతేషు పార్థేషు నిదేశవశవర్తిషు
ప్రవర్తిష్యామహే రాజన్యథాశ్రద్ధం నిబర్హణే॥14॥

అథ వా దర్శనీయాభిః ప్రమదాభిర్విలోభ్యతాం
ఏకైకస్తత్ర కౌంతేయస్తతః కృష్ణా విరజ్యతాం॥15॥

ప్రేష్యతాం వాపి రాధేయస్తేషామాగమనాయ వై
తే లోప్త్రహార్యైః సంధాయ వధ్యంతామాప్తకారిభిః॥16॥

ఏతేషామభ్యుపాయానాం యస్తే నిర్దోషవాన్మతః
తస్య ప్రయోగమాతిష్ఠ పురా కాలోఽతివర్తతే॥17॥

యావచ్చాకృతవిశ్వాసా ద్రుపదే పార్థివర్షభే
తావదేవాద్య తే శక్యా న శక్యాస్తు తతః పరం॥18॥

ఏషా మమ మతిస్తాత నిగ్రహాయ ప్రవర్తతే
సాధు వా యది వాసాధు కిం వా రాధేయ మన్యసే॥19॥

—♦ అధ్యాయము 194 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

దుర్యోధన తవ ప్రజ్ఞా న సమ్యగితి మే మతిః
న హ్యుపాయేన తే శక్యాః పాండవాః కురునందన॥1॥

పూర్వమేవ హి తే సూక్ష్మైరుపాయైర్యతితాస్త్వయా
నిగ్రహీతుం యదా వీర శకితా న తదా త్వయా॥2॥

ఇహైవ వర్తమానాస్తే సమీపే తవ పార్థివ
అజాతపక్షాః శిశవః శకితా నైవ బాధితుం॥3॥

జాతపక్షా విదేశస్థా వివృద్ధాః సర్వశోఽద్య తే
నోపాయసాధ్యాః కౌంతేయా మమైషా మతిరచ్యుత॥4॥

న చ తే వ్యసనైర్యోక్తుం శక్యా దిష్టకృతా హి తే
శంకితాశ్చేప్సవశ్చైవ పితృపైతామహం పదం॥5॥

పరస్పరేణ భేదశ్చ నాధాతుం తేషు శక్యతే
ఏకస్యాం యే రతాః పత్న్యాం న భిద్యంతే పరస్పరం॥6॥

న చాపి కృష్ణా శక్యేత తేభ్యో భేదయితుం పరైః
పరిద్యూనాన్వృతవతీ కిముతాద్య మృజావతః॥7॥

ఈప్సితశ్చ గుణః స్త్రీణామేకస్యా బహుభర్తృతా
తం చ ప్రాప్తవతీ కృష్ణా న సా భేదయితుం సుఖం॥8॥

ఆర్యవృత్తశ్చ పాంచాల్యో న స రాజా ధనప్రియః
న సంత్యక్ష్యతి కౌంతేయాన్రాజ్యదానైరపి ధ్రువం॥9॥

తథాస్య పుత్రో గుణవాననురక్తశ్చ పాండవాన్
తస్మాన్నోపాయసాధ్యాంస్తానహం మన్యే కథంచన॥10॥

ఇదం త్వద్య క్షమం కర్తుమస్మాకం పురుషర్షభ
యావన్న కృతమూలాస్తే పాండవేయా విశాం పతే
తావత్ప్రహరణీయాస్తే రోచతాం తవ విక్రమః॥11॥

అస్మత్పక్షో మహాన్యావద్యావత్పాంచాలకో లఘుః
తావత్ప్రహరణం తేషాం క్రియతాం మా విచారయ॥12॥

వాహనాని ప్రభూతాని మిత్రాణి బహులాని చ
యావన్న తేషాం గాంధారే తావదేవాశు విక్రమ॥13॥

యావచ్చ రాజా పాంచాల్యో నోద్యమే కురుతే మనః
సహ పుత్రైర్మహావీర్యైస్తావదేవాశు విక్రమ॥14॥

యావన్నాయాతి వార్ష్ణేయః కర్షన్యాదవవాహినీం
రాజ్యార్థే పాండవేయానాం తావదేవాశు విక్రమ॥15॥

వసూని వివిధాన్భోగాన్రాజ్యమేవ చ కేవలం
నాత్యాజ్యమస్తి కృష్ణస్య పాండవార్థే మహీపతే॥16॥

విక్రమేణ మహీ ప్రాప్తా భరతేన మహాత్మనా
విక్రమేణ చ లోకాంస్త్రీంజితవాన్పాకశాసనః॥17॥

విక్రమం చ ప్రశంసంతి క్షత్రియస్య విశాం పతే
స్వకో హి ధర్మః శూరాణాం విక్రమః పార్థివర్షభ॥18॥

తే బలేన వయం రాజన్మహతా చతురంగిణా
ప్రమథ్య ద్రుపదం శీఘ్రమానయామేహ పాండవాన్॥19॥

న హి సామ్నా న దానేన న భేదేన చ పాండవాః
శక్యాః సాధయితుం తస్మాద్విక్రమేణైవ తాంజహి॥20॥

తాన్విక్రమేణ జిత్వేమామఖిలాం భుంక్ష్వ మేదినీం
నాన్యమత్ర ప్రపశ్యామి కార్యోపాయం జనాధిప॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తు రాధేయవచో ధృతరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్
అభిపూజ్య తతః పశ్చాదిదం వచనమబ్రవీత్॥22॥

ఉపపన్నం మహాప్రాజ్ఞే కృతాస్త్రే సూతనందనే
త్వయి విక్రమసంపన్నమిదం వచనమీదృశం॥23॥

భూయ ఏవ తు భీష్మశ్చ ద్రోణో విదుర ఏవ చ
యువాం చ కురుతాం బుద్ధిం భవేద్యా నః సుఖోదయా॥24॥

తత ఆనాయ్య తాన్సర్వాన్మంత్రిణః సుమహాయశాః
ధృతరాష్ట్రో మహారాజ మంత్రయామాస వై తదా॥25॥

—♦ అధ్యాయము 195 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

న రోచతే విగ్రహో మే పాండుపుత్రైః కథంచన
యథైవ ధృతరాష్ట్రో మే తథా పాండురసంశయం॥1॥

గాంధార్యాశ్చ యథా పుత్రాస్తథా కుంతీసుతా మతాః
యథా చ మమ తే రక్ష్యా ధృతరాష్ట్ర తథా తవ॥2॥

యథా చ మమ రాజ్ఞశ్చ తథా దుర్యోధనస్య తే
తథా కురూణాం సర్వేషామన్యేషామపి భారత॥3॥

ఏవం గతే విగ్రహం తైర్న రోచయే; సంధాయ వీరైర్దీయతామద్య భూమిః
తేషామపీదం ప్రపితామహానాం; రాజ్యం పితుశ్చైవ కురూత్తమానాం॥4॥

దుర్యోధన యథా రాజ్యం త్వమిదం తాత పశ్యసి
మమ పైతృకమిత్యేవం తేఽపి పశ్యంతి పాండవాః॥5॥

యది రాజ్యం న తే ప్రాప్తాః పాండవేయాస్తపస్వినః
కుత ఏవ తవాపీదం భారతస్య చ కస్యచిత్॥6॥

అథ ధర్మేణ రాజ్యం త్వం ప్రాప్తవాన్భరతర్షభ
తేఽపి రాజ్యమనుప్రాప్తాః పూర్వమేవేతి మే మతిః॥7॥

మధురేణైవ రాజ్యస్య తేషామర్ధం ప్రదీయతాం
ఏతద్ధి పురుషవ్యాఘ్ర హితం సర్వజనస్య చ॥8॥

అతోఽన్యథా చేత్క్రియతే న హితం నో భవిష్యతి
తవాప్యకీర్తిః సకలా భవిష్యతి న సంశయః॥9॥

కీర్తిరక్షణమాతిష్ఠ కీర్తిర్హి పరమం బలం
నష్టకీర్తేర్మనుష్యస్య జీవితం హ్యఫలం స్మృతం॥10॥

యావత్కీర్తిర్మనుష్యస్య న ప్రణశ్యతి కౌరవ
తావజ్జీవతి గాంధారే నష్టకీర్తిస్తు నశ్యతి॥11॥

తమిమం సముపాతిష్ఠ ధర్మం కురుకులోచితం
అనురూపం మహాబాహో పూర్వేషామాత్మనః కురు॥12॥

దిష్ట్యా ధరంతి తే వీరా దిష్ట్యా జీవతి సా పృథా
దిష్ట్యా పురోచనః పాపో నసకామోఽత్యయం గతః॥13॥

తదా ప్రభృతి గాంధారే న శక్నోమ్యభివీక్షితుం
లోకే ప్రాణభృతాం కంచిచ్ఛ్రుత్వా కుంతీం తథాగతాం॥14॥

న చాపి దోషేణ తథా లోకో వైతి పురోచనం
యథా త్వాం పురుషవ్యాఘ్ర లోకో దోషేణ గచ్ఛతి॥15॥

తదిదం జీవితం తేషాం తవ కల్మషనాశనం
సంమంతవ్యం మహారాజ పాండవానాం చ దర్శనం॥16॥

న చాపి తేషాం వీరాణాం జీవతాం కురునందన
పిత్ర్యోంఽశః శక్య ఆదాతుమపి వజ్రభృతా స్వయం॥17॥

తే హి సర్వే స్థితా ధర్మే సర్వే చైవైకచేతసః
అధర్మేణ నిరస్తాశ్చ తుల్యే రాజ్యే విశేషతః॥18॥

యది ధర్మస్త్వయా కార్యో యది కార్యం ప్రియం చ మే
క్షేమం చ యది కర్తవ్యం తేషామర్ధం ప్రదీయతాం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 196 ♦—

ద్రోణ ఉవాచ

మంత్రాయ సముపానీతైర్ధృతరాష్ట్రహితైర్నృప
ధర్మ్యం పథ్యం యశస్యం చ వాచ్యమిత్యనుశుశ్రుమః॥1॥

మమాప్యేషా మతిస్తాత యా భీష్మస్య మహాత్మనః
సంవిభజ్యాస్తు కౌంతేయా ధర్మ ఏష సనాతనః॥2॥

ప్రేష్యతాం ద్రుపదాయాశు నరః కశ్చిత్ప్రియంవదః
బహులం రత్నమాదాయ తేషామర్థాయ భారత॥3॥

మిథః కృత్యం చ తస్మై స ఆదాయ బహు గచ్ఛతు
వృద్ధిం చ పరమాం బ్రూయాత్తత్సంయోగోద్భవాం తథా॥4॥

సంప్రీయమాణం త్వాం బ్రూయాద్రాజందుర్యోధనం తథా
అసకృద్ద్రుపదే చైవ ధృష్టద్యుమ్నే చ భారత॥5॥

ఉచితత్వం ప్రియత్వం చ యోగస్యాపి చ వర్ణయేత్
పునః పునశ్చ కౌంతేయాన్మాద్రీపుత్రౌ చ సాంత్వయన్॥6॥

హిరణ్మయాని శుభ్రాణి బహూన్యాభరణాని చ
వచనాత్తవ రాజేంద్ర ద్రౌపద్యాః సంప్రయచ్ఛతు॥7॥

తథా ద్రుపదపుత్రాణాం సర్వేషాం భరతర్షభ
పాండవానాం చ సర్వేషాం కుంత్యా యుక్తాని యాని చ॥8॥

ఏవం సాంత్వసమాయుక్తం ద్రుపదం పాండవైః సహ
ఉక్త్వాథానంతరం బ్రూయాత్తేషామాగమనం ప్రతి॥9॥

అనుజ్ఞాతేషు వీరేషు బలం గచ్ఛతు శోభనం
దుఃశాసనో వికర్ణశ్చ పాండవానానయంత్విహ॥10॥

తతస్తే పార్థివశ్రేష్ఠ పూజ్యమానాః సదా త్వయా
ప్రకృతీనామనుమతే పదే స్థాస్యంతి పైతృకే॥11॥

ఏవం తవ మహారాజ తేషు పుత్రేషు చైవ హ
వృత్తమౌపయికం మన్యే భీష్మేణ సహ భారత॥12॥

కర్ణ ఉవాచ

యోజితావర్థమానాభ్యాం సర్వకార్యేష్వనంతరౌ
న మంత్రయేతాం త్వచ్ఛ్రేయః కిమద్భుతతరం తతః॥13॥

దుష్టేన మనసా యో వై ప్రచ్ఛన్నేనాంతరాత్మనా
బ్రూయాన్నిఃశ్రేయసం నామ కథం కుర్యాత్సతాం మతం॥14॥

న మిత్రాణ్యర్థకృచ్ఛ్రేషు శ్రేయసే వేతరాయ వా
విధిపూర్వం హి సర్వస్య దుఃఖం వా యది వా సుఖం॥15॥

కృతప్రజ్ఞోఽకృతప్రజ్ఞో బాలో వృద్ధశ్చ మానవః
ససహాయోఽసహాయశ్చ సర్వం సర్వత్ర విందతి॥16॥

శ్రూయతే హి పురా కశ్చిదంబువీచ ఇతి శ్రుతః
ఆసీద్రాజగృహే రాజా మాగధానాం మహీక్షితాం॥17॥

స హీనః కరణైః సర్వైరుచ్ఛ్వాసపరమో నృపః
అమాత్యసంస్థః కార్యేషు సర్వేష్వేవాభవత్తదా॥18॥

తస్యామాత్యో మహాకర్ణిర్బభూవైకేశ్వరః పురా
స లబ్ధబలమాత్మానం మన్యమానోఽవమన్యతే॥19॥

స రాజ్ఞ ఉపభోగ్యాని స్త్రియో రత్నధనాని చ
ఆదదే సర్వశో మూఢ ఐశ్వర్యం చ స్వయం తదా॥20॥

తదాదాయ చ లుబ్ధస్య లాభాల్లోభో వ్యవర్ధత
తథా హి సర్వమాదాయ రాజ్యమస్య జిహీర్షతి॥21॥

హీనస్య కరణైః సర్వైరుచ్ఛ్వాసపరమస్య చ
యతమానోఽపి తద్రాజ్యం న శశాకేతి నః శ్రుతం॥22॥

కిమన్యద్విహితాన్నూనం తస్య సా పురుషేంద్రతా
యది తే విహితం రాజ్యం భవిష్యతి విశాం పతే॥23॥

మిషతః సర్వలోకస్య స్థాస్యతే త్వయి తద్ధ్రువం
అతోఽన్యథా చేద్విహితం యతమానో న లప్స్యసే||24||

ఏవం విద్వన్నుపాదత్స్వ మంత్రిణాం సాధ్వసాధుతాం
దుష్టానాం చైవ బోద్ధవ్యమదుష్టానాం చ భాషితం||25||

ద్రోణ ఉవాచ

విద్మ తే భావదోషేణ యదర్థమిదముచ్యతే
దుష్టః పాండవహేతోస్త్వం దోషం ఖ్యాపయసే హి నః||26||

హితం తు పరమం కర్ణ బ్రవీమి కురువర్ధనం
అథ త్వం మన్యసే దుష్టం బ్రూహి యత్పరమం హితం||27||

అతోఽన్యథా చేత్క్రియతే యద్బ్రవీమి పరం హితం
కురవో వినశిష్యంతి నచిరేణేతి మే మతిః||28||

—♦ అధ్యాయము 197 ♦—

విదుర ఉవాచ

రాజన్నిఃసంశయం శ్రేయో వాచ్యస్త్వమసి బాంధవైః
న త్వశుశ్రూషమాణేషు వాక్యం సంప్రతితిష్ఠతి||1||

హితం హి తవ తద్వాక్యముక్తవాన్కురుసత్తమః
భీష్మః శాంతనవో రాజన్ప్రతిగృహ్ణాసి తన్న చ||2||

తథా ద్రోణేన బహుధా భాషితం హితముత్తమం
తచ్చ రాధాసుతః కర్ణో మన్యతే న హితం తవ||3||

చింతయంశ్చ న పశ్యామి రాజంస్తవ సుహృత్తమం
ఆభ్యాం పురుషసింహాభ్యాం యో వా స్యాత్ప్రజ్ఞయాధికః||4||

ఇమౌ హి వృద్ధౌ వయసా ప్రజ్ఞయా చ శ్రుతేన చ
సమౌ చ త్వయి రాజేంద్ర తేషు పాండుసుతేషు చ||5||

ధర్మే చానవమౌ రాజన్సత్యతాయాం చ భారత
రామాద్దాశరథేశ్చైవ గయాచ్చైవ న సంశయః||6||

న చోక్తవంతావశ్రేయః పురస్తాదపి కించన
న చాప్యపకృతం కించిదనయోర్లక్ష్యతే త్వయి||7||

తావిమౌ పురుషవ్యాఘ్రావనాగసి నృప త్వయి
న మంత్రయేతాం త్వచ్ఛ్రేయః కథం సత్యపరాక్రమౌ||8||

ప్రజ్ఞావంతౌ నరశ్రేష్ఠావస్మిల్లోకే నరాధిప
త్వన్నిమిత్తమతో నేమౌ కించిజ్జిహ్మం వదిష్యతః
ఇతి మే నైష్ఠికీ బుద్ధిర్వర్తతే కురునందన||9||

న చార్థహేతోర్ధర్మజ్ఞౌ వక్ష్యతః పక్షసంశ్రితం
ఏతద్ధి పరమం శ్రేయో మేనాతే తవ భారత||10||

దుర్యోధనప్రభృతయః పుత్రా రాజన్యథా తవ
తథైవ పాండవేయాస్తే పుత్రా రాజన్న సంశయః||11||

తేషు చేదహితం కించిన్మంత్రయేయురబుద్ధితః
మంత్రిణస్తే న తే శ్రేయః ప్రపశ్యంతి విశేషతః||12||

అథ తే హృదయే రాజన్విశేషస్తేషు వర్తతే
అంతరస్థం వివృణ్వానాః శ్రేయః కుర్యుర్న తే ధ్రువం॥13॥

ఏతదర్థమిమౌ రాజన్మహాత్మానౌ మహాద్యుతీ
నోచతుర్వివృతం కించిన్న హ్యేష తవ నిశ్చయః॥14॥

యచ్చాప్యశక్యతాం తేషామాహతుః పురుషర్షభౌ
తత్తథా పురుషవ్యాఘ్ర తవ తద్భద్రమస్తు తే॥15॥

కథం హి పాండవః శ్రీమాన్సవ్యసాచీ పరంతపః
శక్యో విజేతుం సంగ్రామే రాజన్మఘవతా అపి॥16॥

భీమసేనో మహాబాహుర్నాగాయుతబలో మహాన్
కథం హి యుధి శక్యేత విజేతుమమరైరపి॥17॥

తథైవ కృతినౌ యుద్ధే యమౌ యమసుతావివ
కథం విషహితుం శక్యౌ రణే జీవితుమిచ్ఛతా॥18॥

యస్మింధృతిరనుక్రోశః క్షమా సత్యం పరాక్రమః
నిత్యాని పాండవశ్రేష్ఠే స జీయేత కథం రణే॥19॥

యేషాం పక్షధరో రామో యేషాం మంత్రీ జనార్దనః
కిం ను తైరజితం సంఖ్యే యేషాం పక్షే చ సాత్యకిః॥20॥

ద్రుపదః శ్వశురో యేషాం యేషాం శ్యాలాశ్చ పార్షతాః
ధృష్టద్యుమ్నముఖా వీరా భ్రాతరో ద్రుపదాత్మజాః॥21॥

సోఽశక్యతాం చ విజ్ఞాయ తేషామగ్రేణ భారత
దాయాద్యతాం చ ధర్మేణ సమ్యక్తేషు సమాచర॥22॥

ఇదం నిర్దిగ్ధమయశః పురోచనకృతం మహత్
తేషామనుగ్రహేణాద్య రాజన్ప్రక్షాలయాత్మనః॥23॥

ద్రుపదోఽపి మహాన్రాజా కృతవైరశ్చ నః పురా
తస్య సంగ్రహణం రాజన్స్వపక్షస్య వివర్ధనం॥24॥

బలవంతశ్చ దాశార్హా బహవశ్చ విశాం పతే
యతః కృష్ణస్తతస్తే స్యుర్యతః కృష్ణస్తతో జయః॥25॥

యచ్చ సామ్నైవ శక్యేత కార్యం సాధయితుం నృప
కో దైవశప్తస్తత్కార్తుం విగ్రహేణ సమాచరేత్॥26॥

శ్రుత్వా చ జీవతః పార్థాన్పౌరజానపదో జనః
బలవద్దర్శనే గృధ్నుస్తేషాం రాజన్కురు ప్రియం॥27॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
అధర్మయుక్తా దుష్ప్రజ్ఞా బాలా మైషాం వచః కృథాః॥28॥

ఉక్తమేతన్మయా రాజన్పురా గుణవతస్తవ
దుర్యోధనాపరాధేన ప్రజేయం వినశిష్యతి॥29॥

—♦ అధ్యాయము 198 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భీష్మః శాంతనవో విద్వాంద్రోణశ్చ భగవానృషిః
హితం పరమకం వాక్యం త్వం చ సత్యం బ్రవీషి మాం॥1॥

యథైవ పాండోస్తే వీరాః కుంతీపుత్రా మహారథాః
తథైవ ధర్మతః సర్వే మమ పుత్రా న సంశయః॥2॥

యథైవ మమ పుత్రాణామిదం రాజ్యం విధీయతే
తథైవ పాండుపుత్రాణామిదం రాజ్యం న సంశయః॥3॥

క్షత్తరానయ గచ్ఛైతాన్సహ మాత్రా సుసత్కృతాన్
తయా చ దేవరూపిణ్యా కృష్ణయా సహ భారత॥4॥

దిష్ట్యా జీవంతి తే పార్థా దిష్ట్యా జీవతి సా పృథా
దిష్ట్యా ద్రుపదకన్యాం చ లబ్ధవంతో మహారథాః॥5॥

దిష్ట్యా వర్ధామహే సర్వే దిష్ట్యా శాంతః పురోచనః
దిష్ట్యా మమ పరం దుఃఖమపనీతం మహాద్యుతే॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో జగామ విదురో ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్
సకాశం యజ్ఞసేనస్య పాండవానాం చ భారత॥7॥

తత్ర గత్వా స ధర్మజ్ఞః సర్వశాస్త్రవిశారదః
ద్రుపదం న్యాయతో రాజన్సంయుక్తముపతస్థివాన్॥8॥

స చాపి ప్రతిజగ్రాహ ధర్మేణ విదురం తతః
చక్రతుశ్చ యథాన్యాయం కుశలప్రశ్నసంవిదం॥9॥

దదర్శ పాండవాంస్తత్ర వాసుదేవం చ భారత
స్నేహాత్పరిష్వజ్య స తాన్పప్రచ్ఛానామయం తతః॥10॥

తైశ్చాప్యమితబుద్ధిః స పూజితోఽథ యథాక్రమం
వచనాద్ధృతరాష్ట్రస్య స్నేహయుక్తం పునః పునః॥11॥

పప్రచ్ఛానామయం రాజంస్తతస్తాన్పాండునందనాన్
ప్రదదౌ చాపి రత్నాని వివిధాని వసూని చ॥12॥

పాండవానాం చ కుంత్యాశ్చ ద్రౌపద్యాశ్చ విశాం పతే
ద్రుపదస్య చ పుత్రాణాం యథా దత్తాని కౌరవైః॥13॥

ప్రోవాచ చామితమతిః ప్రశ్రితం వినయాన్వితః
ద్రుపదం పాండుపుత్రాణాం సంనిధౌ కేశవస్య చ॥14॥

రాజఞ్శృణు సహామాత్యః సపుత్రశ్చ వచో మమ
ధృతరాష్ట్రః సపుత్రస్త్వాం సహామాత్యః సబాంధవః॥15॥

అబ్రవీత్కుశలం రాజన్ప్రీయమాణః పునః పునః
ప్రీతిమాంస్తే దృఢం చాపి సంబంధేన నరాధిప॥16॥

తథా భీష్మః శాంతనవః కౌరవైః సహ సర్వశః
కుశలం త్వాం మహాప్రాజ్ఞః సర్వతః పరిపృచ్ఛతి॥17॥

భారద్వాజో మహేష్వాసో ద్రోణః ప్రియసఖస్తవ
సమాశ్లేషముపేత్య త్వాం కుశలం పరిపృచ్ఛతి॥18॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ పాంచాల్య త్వయా సంబంధమీయివాన్
కృతార్థం మన్యతేఽఽత్మానం తథా సర్వేఽపి కౌరవాః॥19॥

న తథా రాజ్యసంప్రాప్తిస్తేషాం ప్రీతికరీ మతా
యథా సంబంధకం ప్రాప్య యజ్ఞసేన త్వయా సహ॥20॥

ఏతద్విదిత్వా తు భవాన్ప్రస్థాపయతు పాండవాన్
ద్రష్టుం హి పాండుదాయాదాంస్త్వరంతే కురవో భృశం॥21॥

విప్రోషితా దీర్ఘకాలమిమే చాపి నరర్షభాః
ఉత్సుకా నగరం ద్రష్టుం భవిష్యంతి పృథా తథా॥22॥

కృష్ణామపి చ పాంచాలీం సర్వాః కురువరస్త్రియః
ద్రష్టుకామాః ప్రతీక్షంతే పురం చ విషయం చ నః॥23॥

స భవాన్పాండుపుత్రాణామాజ్ఞాపయతు మాచిరం
గమనం సహదారాణామేతదాగమనం మమ॥24॥

విసృష్టేషు త్వయా రాజన్పాండవేషు మహాత్మసు
తతోఽహం ప్రేషయిష్యామి ధృతరాష్ట్రస్య శీఘ్రగాన్
ఆగమిష్యంతి కౌంతేయాః కుంతీ చ సహ కృష్ణయా॥25॥

—♦ అధ్యాయము 199 ♦—

ద్రుపద ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ యథాత్థ విదురాద్య మాం
మమాపి పరమో హర్షః సంబంధేఽస్మిన్కృతే విభో॥1॥

గమనం చాపి యుక్తం స్యాద్గృహమేషాం మహాత్మనాం
న తు తావన్మయా యుక్తమేతద్వక్తుం స్వయం గిరా॥2॥

యదా తు మన్యతే వీరః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనార్జునౌ చైవ యమౌ చ పురుషర్షభౌ॥3॥

రామకృష్ణౌ చ ధర్మజ్ఞౌ తదా గచ్ఛంతు పాండవాః
ఏతౌ హి పురుషవ్యాఘ్రావేషాం ప్రియహితే రతౌ॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పరవంతో వయం రాజంస్త్వయి సర్వే సహానుగాః
యథా వక్ష్యసి నః ప్రీత్యా కరిష్యామస్తథా వయం॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవో గమనం మమ రోచతే
యథా వా మన్యతే రాజా ద్రుపదః సర్వధర్మవిత్॥6॥

ద్రుపద ఉవాచ

యథైవ మన్యతే వీరో దాశార్హః పురుషోత్తమః
ప్రాప్తకాలం మహాబాహుః సా బుద్ధిర్నిశ్చితా మమ॥7॥

యథైవ హి మహాభాగాః కౌంతేయా మమ సాంప్రతం
తథైవ వాసుదేవస్య పాండుపుత్రా న సంశయః॥8॥

న తద్ధ్యాయతి కౌంతేయో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
యదేషాం పురుషవ్యాఘ్రః శ్రేయో ధ్యాయతి కేశవః॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే సమనుజ్ఞాతా ద్రుపదేన మహాత్మనా
పాండవాశ్చైవ కృష్ణశ్చ విదురశ్చ మహామతిః॥10॥

ఆదాయ ద్రౌపదీం కృష్ణాం కుంతీం చైవ యశస్వినీం
సవిహారం సుఖం జగ్ముర్నగరం నాగసాహ్వయం॥11॥

శ్రుత్వా చోపస్థితాన్వీరాంధృతరాష్ట్రోఽపి కౌరవః
ప్రతిగ్రహాయ పాండూనాం ప్రేషయామాస కౌరవాన్॥12॥

వికర్ణం చ మహేష్వాసం చిత్రసేనం చ భారత
ద్రోణం చ పరమేష్వాసం గౌతమం కృపమేవ చ॥13॥

తైస్తే పరివృతా వీరాః శోభమానా మహారథాః
నగరం హాస్తినపురం శనైః ప్రవివిశుస్తదా॥14॥

కౌతూహలేన నగరం దీర్యమాణమివాభవత్
యత్ర తే పురుషవ్యాఘ్రాః శోకదుఃఖవినాశనాః॥15॥

తత ఉచ్చావచా వాచః ప్రియాః ప్రియచికీర్షుభిః
ఉదీరితా అశృణ్వంస్తే పాండవా హృదయంగమాః॥16॥

అయం స పురుషవ్యాఘ్రః పునరాయాతి ధర్మవిత్
యో నః స్వానివ దాయాదాంధర్మేణ పరిరక్షతి॥17॥

అద్య పాండుర్మహారాజో వనాదివ వనప్రియః
ఆగతః ప్రియమస్మాకం చికీర్షుర్నాత్ర సంశయః॥18॥

కిం ను నాద్య కృతం తావత్సర్వేషాం నః పరం ప్రియం
యన్నః కుంతీసుతా వీరా భర్తారః పునరాగతాః॥19॥

యది దత్తం యది హుతం విద్యతే యది నస్తపః
తేన తిష్ఠంతు నగరే పాండవాః శరదాం శతం॥20॥

తతస్తే ధృతరాష్ట్రస్య భీష్మస్య చ మహాత్మనః
అన్యేషాం చ తదర్హాణాం చక్రుః పాదాభివందనం॥21॥

కృత్వా తు కుశలప్రశ్నం సర్వేణ నగరేణ తే
సమావిశంత వేశ్మాని ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥22॥

విశ్రాంతాస్తే మహాత్మానః కంచిత్కాలం మహాబలాః
ఆహూతా ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా శాంతనవేన చ॥23॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భ్రాతృభిః సహ కౌంతేయ నిబోధేదం వచో మమ
పునర్వో విగ్రహో మా భూత్ఖాండవప్రస్థమావిశ॥24॥

న చ వో వసతస్తత్ర కశ్చిచ్ఛక్తః ప్రబాధితుం
సంరక్ష్యమాణాన్పార్థేన త్రిదశానివ వజ్రిణా
అర్ధం రాజ్యస్య సంప్రాప్య ఖాండవప్రస్థమావిశ॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రతిగృహ్య తు తద్వాక్యం నృపం సర్వే ప్రణమ్య చ
ప్రతస్థిరే తతో ఘోరం వనం తన్మనుజర్షభాః
అర్ధం రాజ్యస్య సంప్రాప్య ఖాండవప్రస్థమావిశన్॥26॥

తతస్తే పాండవాస్తత్ర గత్వా కృష్ణపురోగమాః
మండయాం చక్రిరే తద్వై పురం స్వర్గవదచ్యుతాః॥27॥

తతః పుణ్యే శివే దేశే శాంతిం కృత్వా మహారథాః
నగరం మాపయామాసుర్ద్వైపాయనపురోగమాః॥28॥

సాగరప్రతిరూపాభిః పరిఖాభిరలంకృతం
ప్రాకారేణ చ సంపన్నం దివమావృత్య తిష్ఠతా॥29॥

పాండురాభ్రప్రకాశేన హిమరాశినిభేన చ
శుశుభే తత్పురశ్రేష్ఠం నాగైర్భోగవతీ యథా॥30॥

ద్విపక్షగరుడప్రఖ్యైర్ద్వారైర్ఘోరప్రదర్శనైః
గుప్తమభ్రచయప్రఖ్యైర్గోపురైర్మందరోపమైః॥31॥

వివిధైరతినిర్విద్ధైః శస్త్రోపేతైః సుసంవృతైః
శక్తిభిశ్చావృతం తద్ధి ద్విజిహ్వైరివ పన్నగైః
తల్పైశ్చాభ్యాసికైర్యుక్తం శుశుభే యోధరక్షితం॥32॥

తీక్ష్ణాంకుశశతఘ్నీభిర్యంత్రజాలైశ్చ శోభితం
ఆయసైశ్చ మహాచక్రైః శుశుభే తత్పురోత్తమం॥33॥

సువిభక్తమహారథ్యం దేవతాబాధవర్జితం
విరోచమానం వివిధైః పాండురైర్భవనోత్తమైః॥34॥

తత్త్రివిష్టపసంకాశమింద్రప్రస్థం వ్యరోచత
మేఘవృందమివాకాశే వృద్ధం విద్యుత్సమావృతం॥35॥

తత్ర రమ్యే శుభే దేశే కౌరవ్యస్య నివేశనం
శుశుభే ధనసంపూర్ణం ధనాధ్యక్షక్షయోపమం॥36॥

తత్రాగచ్ఛంద్విజా రాజన్సర్వవేదవిదాం వరాః
నివాసం రోచయంతి స్మ సర్వభాషావిదస్తథా॥37॥

వణిజశ్చాభ్యయుస్తత్ర దేశే దిగ్భ్యో ధనార్థినః
సర్వశిల్పవిదశ్చైవ వాసాయాభ్యాగమంస్తదా॥38॥

ఉద్యానాని చ రమ్యాణి నగరస్య సమంతతః
ఆమ్రైరామ్రాతకైర్నీపైరశోకైశ్చంపకైస్తథా॥39॥

పుంనాగైర్నాగపుష్పైశ్చ లకుచైః పనసైస్తథా
శాలతాలకదంబైశ్చ బకులైశ్చ సకేతకైః॥40॥

మనోహరైః పుష్పితైశ్చ ఫలభారావనామితైః
ప్రాచీనామలకైర్లోధ్రైరంకోలైశ్చ సుపుష్పితైః॥41॥

జంబూభిః పాటలాభిశ్చ కుబ్జకైరతిముక్తకైః
కరవీరైః పారిజాతైరన్యైశ్చ వివిధైర్ద్రుమైః॥42॥

నిత్యపుష్పఫలోపేతైర్నానాద్విజగణాయుతం
మత్తబర్హిణసంఘుష్టం కోకిలైశ్చ సదామదైః॥43॥

గృహైరాదర్శవిమలైర్వివిధైశ్చ లతాగృహైః
మనోహరైశ్చిత్రగృహైస్తథా జగతిపర్వతైః
వాపీభిర్వివిధాభిశ్చ పూర్ణాభిః పరమాంభసా॥44॥

సరోభిరతిరమ్యైశ్చ పద్మోత్పలసుగంధిభిః
హంసకారండవయుతైశ్చక్రవాకోపశోభితైః॥45॥

రమ్యాశ్చ వివిధాస్తత్ర పుష్కరిణ్యో వనావృతాః
తడాగాని చ రమ్యాణి బృహంతి చ మహాంతి చ॥46॥

తేషాం పుణ్యజనోపేతం రాష్ట్రమావసతాం మహత్
పాండవానాం మహారాజ శశ్వత్ప్రీతిరవర్ధత॥47॥

తత్ర భీష్మేణ రాజ్ఞా చ ధర్మప్రణయనే కృతే
పాండవాః సమపద్యంత ఖాండవప్రస్థవాసినః॥48॥

పంచభిస్తైర్మహేష్వాసైరింద్రకల్పైః సమన్వితం
శుశుభే తత్పురశ్రేష్ఠం నాగైర్భోగవతీ యథా॥49॥

తాన్నివేశ్య తతో వీరో రామేణ సహ కేశవః
యయౌ ద్వారవతీం రాజన్పాండవానుమతే తదా॥50॥

—♦ అధ్యాయము 200 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం సంప్రాప్య రాజ్యం తదింద్రప్రస్థే తపోధన
అత ఊర్ధ్వం మహాత్మానః కిమకుర్వంత పాండవాః॥1॥

సర్వ ఏవ మహాత్మానః పూర్వే మమ పితామహాః
ద్రౌపదీ ధర్మపత్నీ చ కథం తానన్వవర్తత॥2॥

కథం వా పంచ కృష్ణాయామేకస్యాం తే నరాధిపాః
వర్తమానా మహాభాగా నాభిద్యంత పరస్పరం॥3॥

శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం సర్వం విస్తరేణ తపోధన
తేషాం చేష్టితమన్యోన్యం యుక్తానాం కృష్ణయా తయా॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతాః కృష్ణయా సహ పాండవాః
రేమిరే పురుషవ్యాఘ్రాః ప్రాప్తరాజ్యాః పరంతపాః॥5॥

ప్రాప్య రాజ్యం మహాతేజాః సత్యసంధో యుధిష్ఠిరః
పాలయామాస ధర్మేణ పృథివీం భ్రాతృభిః సహ॥6॥

జితారయో మహాప్రాజ్ఞాః సత్యధర్మపరాయణాః
ముదం పరమికాం ప్రాప్తాస్తత్రోషుః పాండునందనాః॥7॥

కుర్వాణాః పౌరకార్యాణి సర్వాణి పురుషర్షభాః
ఆసాం చక్రుర్మహార్హేషు పార్థివేష్వాసనేషు చ॥8॥

అథ తేషూపవిష్టేషు సర్వేష్వేవ మహాత్మసు
నారదస్త్వథ దేవర్షిరాజగామ యదృచ్ఛయా
ఆసనం రుచిరం తస్మై ప్రదదౌ స్వం యుధిష్ఠిరః॥9॥

దేవర్షేరుపవిష్టస్య స్వయమర్ఘ్యం యథావిధి
ప్రాదాద్యుధిష్ఠిరో ధీమాన్రాజ్యం చాస్మై న్యవేదయత్॥10॥

ప్రతిగృహ్య తు తాం పూజామృషిః ప్రీతమనాభవత్
ఆశీర్భిర్వర్ధయిత్వా తు తమువాచాస్యతామితి॥11॥

నిషసాదాభ్యనుజ్ఞాతస్తతో రాజా యుధిష్ఠిరః
ప్రేషయామాస కృష్ణాయై భగవంతముపస్థితం॥12॥

శ్రుత్వైవ ద్రౌపదీ చాపి శుచిర్భూత్వా సమాహితా
జగామ తత్ర యత్రాస్తే నారదః పాండవైః సహ॥13॥

తస్యాభివాద్య చరణౌ దేవర్షేర్ధర్మచారిణీ
కృతాంజలిః సుసంవీతా స్థితాథ ద్రుపదాత్మజా॥14॥

తస్యాశ్చాపి స ధర్మాత్మా సత్యవాగృషిసత్తమః
ఆశిషో వివిధాః ప్రోచ్య రాజపుత్ర్యాస్తు నారదః
గమ్యతామితి హోవాచ భగవాంస్తామనిందితాం॥15॥

గతాయామథ కృష్ణాయాం యుధిష్ఠిరపురోగమాన్
వివిక్తే పాండవాన్సర్వానువాచ భగవానృషిః॥16॥

పాంచాలీ భవతామేకా ధర్మపత్నీ యశస్వినీ
యథా వో నాత్ర భేదః స్యాత్తథా నీతిర్విధీయతాం॥17॥

సుందోపసుందావసురౌ భ్రాతరౌ సహితావుభౌ
ఆస్తామవధ్యావన్యేషాం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతౌ॥18॥

ఏకరాజ్యావేకగృహావేకశయ్యాసనాశనౌ
తిలోత్తమాయాస్తౌ హేతోరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥19॥

రక్ష్యతాం సౌహృదం తస్మాదన్యోన్యప్రతిభావికం
యథా వో నాత్ర భేదః స్యాత్తత్కురుష్వ యుధిష్ఠిర॥20॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సుందోపసుందావసురౌ కస్య పుత్రౌ మహామునే
ఉత్పన్నశ్చ కథం భేదః కథం చాన్యోన్యమఘ్నతాం॥21॥

అప్సరా దేవకన్యా వా కస్య చైషా తిలోత్తమా
యస్యాః కామేన సంమత్తౌ జఘ్నతుస్తౌ పరస్పరం॥22॥

ఏతత్సర్వం యథావృత్తం విస్తరేణ తపోధన
శ్రోతుమిచ్ఛామహే విప్ర పరం కౌతూహలం హి నః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 201 ♦—

నారద ఉవాచ

శృణు మే విస్తరేణేమమితిహాసం పురాతనం
భ్రాతృభిః సహితః పార్థ యథావృత్తం యుధిష్ఠిర॥1॥

మహాసురస్యాన్వవాయే హిరణ్యకశిపోః పురా
నికుంభో నామ దైత్యేంద్రస్తేజస్వీ బలవానభూత్॥2॥

తస్య పుత్రౌ మహావీర్యౌ జాతౌ భీమపరాక్రమౌ
సహాన్యోన్యేన భుంజాతే వినాన్యోన్యం న గచ్ఛతః॥3॥

అన్యోన్యస్య ప్రియకరావన్యోన్యస్య ప్రియంవదౌ
ఏకశీలసమాచారౌ ద్విధైవైకం యథా కృతౌ॥4॥

తౌ వివృద్ధౌ మహావీర్యౌ కార్యేష్వప్యేకనిశ్చయౌ
త్రైలోక్యవిజయార్థాయ సమాస్థాయైకనిశ్చయం॥5॥

కృత్వా దీక్షాం గతౌ వింధ్యం తత్రోగ్రం తేపతుస్తపః
తౌ తు దీర్ఘేణ కాలేన తపోయుక్తౌ బభూవతుః॥6॥

క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతౌ జటావల్కలధారిణౌ
మలోపచితసర్వాంగౌ వాయుభక్షౌ బభూవతుః॥7॥

ఆత్మమాంసాని జుహ్వంతౌ పాదాంగుష్ఠాగ్రధిష్ఠితౌ
ఊర్ధ్వబాహూ చానిమిషౌ దీర్ఘకాలం ధృతవ్రతౌ॥8॥

తయోస్తపఃప్రభావేణ దీర్ఘకాలం ప్రతాపితః
ధూమం ప్రముముచే వింధ్యస్తదద్భుతమివాభవత్॥9॥

తతో దేవాభవన్భీతా ఉగ్రం దృష్ట్వా తయోస్తపః
తపోవిఘాతార్థమథో దేవా విఘ్నాని చక్రిరే॥10॥

రత్నైః ప్రలోభయామాసుః స్త్రీభిశ్చోభౌ పునః పునః
న చ తౌ చక్రతుర్భంగం వ్రతస్య సుమహావ్రతౌ॥11॥

అథ మాయాం పునర్దేవాస్తయోశ్చక్రుర్మహాత్మనోః
భగిన్యో మాతరో భార్యాస్తయోః పరిజనస్తథా॥12॥

పరిపాత్యమానా విత్రస్తాః శూలహస్తేన రక్షసా
స్రస్తాభరణకేశాంతా ఏకాంతభ్రష్టవాససః॥13॥

అభిధావ్య తతః సర్వాస్తౌ త్రాహీతి విచుక్రుశుః
న చ తౌ చక్రతుర్భంగం వ్రతస్య సుమహావ్రతౌ॥14॥

యదా క్షోభం నోపయాతి నార్తిమన్యతరస్తయోః
తతః స్త్రియస్తా భూతం చ సర్వమంతరధీయత॥15॥

తతః పితామహః సాక్షాదభిగమ్య మహాసురౌ
వరేణ ఛందయామాస సర్వలోకపితామహః॥16॥

తతః సుందోపసుందౌ తౌ భ్రాతరౌ దృఢవిక్రమౌ
దృష్ట్వా పితామహం దేవం తస్థతుః ప్రాంజలీ తదా॥17॥

ఊచతుశ్చ ప్రభుం దేవం తతస్తౌ సహితౌ తదా
ఆవయోస్తపసానేన యది ప్రీతః పితామహః॥18॥

మాయావిదావస్త్రవిదౌ బలినౌ కామరూపిణౌ
ఉభావప్యమరౌ స్యావః ప్రసన్నో యది నౌ ప్రభుః॥19॥

పితామహ ఉవాచ

ఋతేఽమరత్వమన్యద్వాం సర్వముక్తం భవిష్యతి
అన్యద్వృణీతాం మృత్యోశ్చ విధానమమరైః సమం॥20॥

కరిష్యావేదమితి యన్మహదభ్యుత్థితం తపః
యువయోర్హేతునానేన నామరత్వం విధీయతే॥21॥

త్రైలోక్యవిజయార్థాయ భవద్భ్యామాస్థితం తపః
హేతునానేన దైత్యేంద్రౌ న వాం కామం కరోమ్యహం॥22॥

సుందోపసుందావూచతుః

త్రిషు లోకేషు యద్భూతం కించిత్స్థావరజంగమం
సర్వస్మాన్నౌ భయం న స్యాదృతేఽన్యోన్యం పితామహ॥23॥

పితామహ ఉవాచ

యత్ప్రార్థితం యథోక్తం చ కామమేతద్దదాని వాం
మృత్యోర్విధానమేతచ్చ యథావద్వాం భవిష్యతి॥24॥

నారద ఉవాచ

తతః పితామహో దత్త్వా వరమేతత్తదా తయోః
నివర్త్య తపసస్తౌ చ బ్రహ్మలోకం జగామ హ॥25॥

లబ్ధ్వా వరాణి సర్వాణి దైత్యేంద్రావపి తావుభౌ
అవధ్యౌ సర్వలోకస్య స్వమేవ భవనం గతౌ॥26॥

తౌ తు లబ్ధవరౌ దృష్ట్వా కృతకామౌ మహాసురౌ
సర్వః సుహృజ్జనస్తాభ్యాం ప్రమోదముపజగ్మివాన్॥27॥

తతస్తౌ తు జటా హిత్వా మౌలినౌ సంబభూవతుః
మహార్హాభరణోపేతౌ విరజోంబరధారిణౌ॥28॥

అకాలకౌముదీం చైవ చక్రతుః సార్వకామికీం
దైత్యేంద్రౌ పరమప్రీతౌ తయోశ్చైవ సుహృజ్జనః॥29॥

భక్ష్యతాం భుజ్యతాం నిత్యం రమ్యతాం గీయతామితి
పీయతాం దీయతాం చేతి వాచ ఆసన్గృహే గృహే॥30॥

తత్ర తత్ర మహాపానైరుత్కృష్టతలనాదితైః
హృష్టం ప్రముదితం సర్వం దైత్యానామభవత్పురం॥31॥

తైస్తైర్విహారైర్బహుభిర్దైత్యానాం కామరూపిణాం
సమాః సంక్రీడతాం తేషామహరేకమివాభవత్॥32॥

—♦ అధ్యాయము 202 ♦—

నారద ఉవాచ

ఉత్సవే వృత్తమాత్రే తు త్రైలోక్యాకాంక్షిణావుభౌ
మంత్రయిత్వా తతః సేనాం తావాజ్ఞాపయతాం తదా॥1॥

సుహృద్భిరభ్యనుజ్ఞాతౌ దైత్యవృద్ధైశ్చ మంత్రిభిః
కృత్వా ప్రాస్థానికం రాత్రౌ మఘాసు యయతుస్తదా॥2॥

గదాపట్టిశధారిణ్యా శూలముద్గరహస్తయా
ప్రస్థితౌ సహధర్మిణ్యా మహత్యా దైత్యసేనయా॥3॥

మంగలైః స్తుతిభిశ్చాపి విజయప్రతిసంహితైః
చారణైః స్తూయమానౌ తు జగ్మతుః పరయా ముదా॥4॥

తావంతరిక్షముత్పత్య దైత్యౌ కామగమావుభౌ
దేవానామేవ భవనం జగ్మతుర్యుద్ధదుర్మదౌ॥5॥

తయోరాగమనం జ్ఞాత్వా వరదానం చ తత్ప్రభోః
హిత్వా త్రివిష్టపం జగ్ముర్బ్రహ్మలోకం తతః సురాః॥6॥

తావింద్రలోకం నిర్జిత్య యక్షరక్షోగణాంస్తథా
ఖేచరాణ్యపి భూతాని జిగ్యతుస్తీవ్రవిక్రమౌ॥7॥

అంతర్భూమిగతాన్నాగాంజిత్వా తౌ చ మహాసురౌ
సముద్రవాసినః సర్వాన్మ్లేచ్ఛజాతీన్విజిగ్యతుః॥8॥

తతః సర్వాం మహీం జేతుమారబ్ధావుగ్రశాసనౌ
సైనికాంశ్చ సమాహూయ సుతీక్ష్ణాం వాచమూచతుః॥9॥

రాజర్షయో మహాయజ్ఞైర్హవ్యకవ్యైర్ద్విజాతయః
తేజో బలం చ దేవానాం వర్ధయంతి శ్రియం తథా॥10॥

తేషామేవం ప్రవృద్ధానాం సర్వేషామసురద్విషాం
సంభూయ సర్వైరస్మాభిః కార్యః సర్వాత్మనా వధః॥11॥

ఏవం సర్వాన్సమాదిశ్య పూర్వతీరే మహోదధేః
క్రూరాం మతిం సమాస్థాయ జగ్మతుః సర్వతోముఖం॥12॥

యజ్ఞైర్యజంతే యే కేచిద్యాజయంతి చ యే ద్విజాః
తాన్సర్వాన్ప్రసభం దృష్ట్వా బలినౌ జఘ్నతుస్తదా॥13॥

ఆశ్రమేష్వగ్నిహోత్రాణి ఋషీణాం భావితాత్మనాం
గృహీత్వా ప్రక్షిపంత్యప్సు విశ్రబ్ధాః సైనికాస్తయోః॥14॥

తపోధనైశ్చ యే శాపాః క్రుద్ధైరుక్తా మహాత్మభిః
నాక్రామంతి తయోస్తేఽపి వరదానేన జృంభతోః॥15॥

నాక్రామంతి యదా శాపా బాణా ముక్తాః శిలాస్వివ
నియమాంస్తదా పరిత్యజ్య వ్యద్రవంత ద్విజాతయః॥16॥

పృథివ్యాం యే తపఃసిద్ధా దాంతాః శమపరాయణాః
తయోర్భయాద్దుద్రువుస్తే వైనతేయాదివోరగాః॥17॥

మథితైరాశ్రమైర్భగ్నైర్వికీర్ణకలశస్రువైః
శూన్యమాసీజ్జగత్సర్వం కాలేనేవ హతం యథా॥18॥

రాజర్షిభిరదృశ్యద్భిరృషిభిశ్చ మహాసురౌ
ఉభౌ వినిశ్చయం కృత్వా వికుర్వాతే వధైషిణౌ॥19॥

ప్రభిన్నకరటౌ మత్తౌ భూత్వా కుంజరరూపిణౌ
సంలీనానపి దుర్గేషు నిన్యతుర్యమసాదనం॥20॥

సింహౌ భూత్వా పునర్వ్యాఘ్రౌ పునశ్చాంతర్హితావుభౌ
తైస్తైరుపాయైస్తౌ క్రూరావృషీందృష్ట్వా నిజఘ్నతుః॥21॥

నివృత్తయజ్ఞస్వాధ్యాయా ప్రణష్టనృపతిద్విజా
ఉత్సన్నోత్సవయజ్ఞా చ బభూవ వసుధా తదా॥22॥

హాహాభూతా భయార్తా చ నివృత్తవిపణాపణా
నివృత్తదేవకార్యా చ పుణ్యోద్వాహవివర్జితా॥23॥

నివృత్తకృషిగోరక్షా విధ్వస్తనగరాశ్రమా
అస్థికంకాలసంకీర్ణా భూర్బభూవోగ్రదర్శనా॥24॥

నివృత్తపితృకార్యం చ నిర్వషట్కారమంగలం
జగత్ప్రతిభయాకారం దుష్ప్రేక్ష్యమభవత్తదా॥25॥

చంద్రాదిత్యౌ గ్రహాస్తారా నక్షత్రాణి దివౌకసః
జగ్ముర్విషాదం తత్కర్మ దృష్ట్వా సుందోపసుందయోః॥26॥

ఏవం సర్వా దిశో దైత్యౌ జిత్వా క్రూరేణ కర్మణా
నిఃసపత్నౌ కురుక్షేత్రే నివేశమభిచక్రతుః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 203 ♦—

నారద ఉవాచ

తతో దేవర్షయః సర్వే సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
జగ్ముస్తదా పరామార్తిం దృష్ట్వా తత్కదనం మహత్॥1॥

తేఽభిజగ్ముర్జితక్రోధా జితాత్మానో జితేంద్రియాః
పితామహస్య భవనం జగతః కృపయా తదా॥2॥

తతో దదృశురాసీనం సహ దేవైః పితామహం
సిద్ధైర్బ్రహ్మర్షిభిశ్చైవ సమంతాత్పరివారితం॥3॥

తత్ర దేవో మహాదేవస్తత్రాగ్నిర్వాయునా సహ
చంద్రాదిత్యౌ చ ధర్మశ్చ పరమేష్ఠీ తథా బుధః॥4॥

వైఖానసా వాలఖిల్యా వానప్రస్థా మరీచిపాః
అజాశ్చైవావిమూఢాశ్చ తేజోగర్భాస్తపస్వినః
ఋషయః సర్వ ఏవైతే పితామహముపాసతే॥5॥

తతోఽభిగమ్య సహితాః సర్వ ఏవ మహర్షయః
సుందోపసుందయోః కర్మ సర్వమేవ శశంసిరే॥6॥

యథాకృతం యథా చైవ కృతం యేన క్రమేణ చ
న్యవేదయంస్తతః సర్వమఖిలేన పితామహే॥7॥

తతో దేవగణాః సర్వే తే చైవ పరమర్షయః
తమేవార్థం పురస్కృత్య పితామహమచోదయన్॥8॥

తతః పితామహః శ్రుత్వా సర్వేషాం తద్వచస్తదా
ముహూర్తమివ సంచింత్య కర్తవ్యస్య వినిశ్చయం॥9॥

తయోర్వధం సముద్దిశ్య విశ్వకర్మాణమాహ్వయత్
దృష్ట్వా చ విశ్వకర్మాణం వ్యాదిదేశ పితామహః
సృజ్యతాం ప్రార్థనీయేహ ప్రమదేతి మహాతపాః॥10॥

పితామహం నమస్కృత్య తద్వాక్యమభినంద్య చ
నిర్మమే యోషితం దివ్యాం చింతయిత్వా ప్రయత్నతః॥11॥

త్రిషు లోకేషు యత్కించిద్భూతం స్థావరజంగమం
సమానయద్దర్శనీయం తత్తద్యత్నాత్తతస్తతః॥12॥

కోటిశశ్చాపి రత్నాని తస్యా గాత్రే న్యవేశయత్
తాం రత్నసంఘాతమయీమసృజద్దేవరూపిణీం॥13॥

సా ప్రయత్నేన మహతా నిర్మితా విశ్వకర్మణా
త్రిషు లోకేషు నారీణాం రూపేణాప్రతిమాభవత్॥14॥

న తస్యాః సూక్ష్మమప్యస్తి యద్గాత్రే రూపసంపదా
న యుక్తం యత్ర వా దృష్టిర్న సజ్జతి నిరీక్షతాం॥15॥

సా విగ్రహవతీవ శ్రీః కాంతరూపా వపుష్మతీ
జహార సర్వభూతానాం చక్షూంషి చ మనాంసి చ॥16॥

తిలం తిలం సమానీయ రత్నానాం యద్వినిర్మితా
తిలోత్తమేత్యతస్తస్యా నామ చక్రే పితామహః॥17॥

పితామహ ఉవాచ

గచ్ఛ సుందోపసుందాభ్యామసురాభ్యాం తిలోత్తమే
ప్రార్థనీయేన రూపేణ కురు భద్రే ప్రలోభనం॥18॥

త్వత్కృతే దర్శనాదేవ రూపసంపత్కృతేన వై
విరోధః స్యాద్యథా తాభ్యామన్యోన్యేన తథా కురు॥19॥

నారద ఉవాచ

సా తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ నమస్కృత్య పితామహం
చకార మండలం తత్ర విబుధానాం ప్రదక్షిణం॥20॥

ప్రాఙ్ముఖో భగవానాస్తే దక్షిణేన మహేశ్వరః
దేవాశ్చైవోత్తరేణాసన్సర్వతస్త్వృషయోఽభవన్॥21॥

కుర్వంత్యా తు తయా తత్ర మండలం తత్ప్రదక్షిణం
ఇంద్రః స్థాణుశ్చ భగవాంధైర్యేణ ప్రత్యవస్థితౌ॥22॥

ద్రష్టుకామస్య చాత్యర్థం గతాయాః పార్శ్వతస్తదా
అన్యదంచితపక్ష్మాంతం దక్షిణం నిఃసృతం ముఖం॥23॥

పృష్ఠతః పరివర్తంత్యాః పశ్చిమం నిఃసృతం ముఖం
గతాయాశ్చోత్తరం పార్శ్వముత్తరం నిఃసృతం ముఖం॥24॥

మహేంద్రస్యాపి నేత్రాణాం పార్శ్వతః పృష్ఠతోఽగ్రతః
రక్తాంతానాం విశాలానాం సహస్రం సర్వతోఽభవత్॥25॥

ఏవం చతుర్ముఖః స్థాణుర్మహాదేవోఽభవత్పురా
తథా సహస్రనేత్రశ్చ బభూవ బలసూదనః॥26॥

తథా దేవనికాయానామృషీణాం చైవ సర్వశః
ముఖాన్యభిప్రవర్తంతే యేన యాతి తిలోత్తమా॥27॥

తస్యా గాత్రే నిపతితా తేషాం దృష్టిర్మహాత్మనాం
సర్వేషామేవ భూయిష్ఠమృతే దేవం పితామహం॥28॥

గచ్ఛంత్యాస్తు తదా దేవాః సర్వే చ పరమర్షయః
కృతమిత్యేవ తత్కార్యం మేనిరే రూపసంపదా॥29॥

తిలోత్తమాయాం తు తదా గతాయాం లోకభావనః
సర్వాన్విసర్జయామాస దేవానృషిగణాంశ్చ తాన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 204 ♦—

నారద ఉవాచ

జిత్వా తు పృథివీం దైత్యౌ నిఃసపత్నౌ గతవ్యథౌ
కృత్వా త్రైలోక్యమవ్యగ్రం కృతకృత్యౌ బభూవతుః॥1॥

దేవగంధర్వయక్షాణాం నాగపార్థివరక్షసాం
ఆదాయ సర్వరత్నాని పరాం తుష్టిముపాగతౌ॥2॥

యదా న ప్రతిషేద్ధారస్తయోః సంతీహ కేచన
నిరుద్యోగౌ తదా భూత్వా విజహ్రాతేఽమరావివ॥3॥

స్త్రీభిర్మాల్యైశ్చ గంధైశ్చ భక్ష్యైర్భోజ్యైశ్చ పుష్కలైః
పానైశ్చ వివిధైర్హృద్యైః పరాం ప్రీతిమవాపతుః॥4॥

అంతఃపురే వనోద్యానే పర్వతోపవనేషు చ
యథేప్సితేషు దేశేషు విజహ్రాతేఽమరావివ॥5॥

తతః కదాచిద్వింధ్యస్య పృష్ఠే సమశిలాతలే
పుష్పితాగ్రేషు శాలేషు విహారమభిజగ్మతుః॥6॥

దివ్యేషు సర్వకామేషు సమానీతేషు తత్ర తౌ
వరాసనేషు సంహృష్టౌ సహ స్త్రీభిర్నిషేదతుః॥7॥

తతో వాదిత్రనృత్తాభ్యాముపాతిష్ఠంత తౌ స్త్రియః
గీతైశ్చ స్తుతిసంయుక్తైః ప్రీత్యర్థముపజగ్మిరే॥8॥

తతస్తిలోత్తమా తత్ర వనే పుష్పాణి చిన్వతీ
వేషమాక్షిప్తమాధాయ రక్తేనైకేన వాససా॥9॥

నదీతీరేషు జాతాన్సా కర్ణికారాన్విచిన్వతీ
శనైర్జగామ తం దేశం యత్రాస్తాం తౌ మహాసురౌ॥10॥

తౌ తు పీత్వా వరం పానం మదరక్తాంతలోచనౌ
దృష్ట్వైవ తాం వరారోహాం వ్యథితౌ సంబభూవతుః॥11॥

తావుత్పత్యాసనం హిత్వా జగ్మతుర్యత్ర సా స్థితా
ఉభౌ చ కామసంమత్తావుభౌ ప్రార్థయతశ్చ తాం॥12॥

దక్షిణే తాం కరే సుభ్రూం సుందో జగ్రాహ పాణినా
ఉపసుందోఽపి జగ్రాహ వామే పాణౌ తిలోత్తమాం॥13॥

వరప్రదానమత్తౌ తావౌరసేన బలేన చ
ధనరత్నమదాభ్యాం చ సురాపానమదేన చ॥14॥

సర్వైరేతైర్మదైర్మత్తావన్యోన్యం భ్రుకుటీకృతౌ
మదకామసమావిష్టౌ పరస్పరమథోచతుః॥15॥

మమ భార్యా తవ గురురితి సుందోఽభ్యభాషత
మమ భార్యా తవ వధూరుపసుందోఽభ్యభాషత॥16॥

నైషా తవ మమైషేతి తత్ర తౌ మన్యురావిశత్
తస్యా హేతోర్గదే భీమే తావుభావప్యగృహ్ణతాం॥17॥

తౌ ప్రగృహ్య గదే భీమే తస్యాః కామేన మోహితౌ
అహం పూర్వమహం పూర్వమిత్యన్యోన్యం నిజఘ్నతుః ॥18॥

తౌ గదాభిహతౌ భీమౌ పేతతుర్ధరణీతలే
రుధిరేణావలిప్తాంగౌ ద్వావివార్కౌ నభశ్చ్యుతౌ ॥19॥

తతస్తా విద్రుతా నార్యః స చ దైత్యగణస్తదా
పాతాలమగమత్సర్వో విషాదభయకంపితః ॥20॥

తతః పితామహస్తత్ర సహ దేవైర్మహర్షిభిః
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా పూజయిష్యంస్తిలోత్తమాం ॥21॥

వరేణ ఛందితా సా తు బ్రహ్మణా ప్రీతిమేవ హ
వరయామాస తత్రైనాం ప్రీతః ప్రాహ పితామహః ॥22॥

ఆదిత్యచరితాఁల్లోకాన్విచరిష్యసి భామిని
తేజసా చ సుదృష్టాం త్వాం న కరిష్యతి కశ్చన ॥23॥

ఏవం తస్యై వరం దత్త్వా సర్వలోకపితామహః
ఇంద్రే త్రైలోక్యమాధాయ బ్రహ్మలోకం గతః ప్రభుః ॥24॥

ఏవం తౌ సహితౌ భూత్వా సర్వార్థేష్వేకనిశ్చయౌ
తిలోత్తమార్థే సంక్రుద్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥25॥

తస్మాద్బ్రవీమి వః స్నేహాత్సర్వాన్భరతసత్తమాన్
యథా వో నాత్ర భేదః స్యాత్సర్వేషాం ద్రౌపదీకృతే
తథా కురుత భద్రం వో మమ చేత్ప్రియమిచ్ఛథ ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తా మహాత్మానో నారదేన మహర్షిణా
సమయం చక్రిరే రాజంస్తేఽన్యోన్యేన సమాగతాః
సమక్షం తస్య దేవర్షేర్నారదస్యామితౌజసః ॥27॥

ద్రౌపద్యా నః సహాసీనమన్యోఽన్యం యోఽభిదర్శయేత్
స నో ద్వాదశ వర్షాణి బ్రహ్మచారీ వనే వసేత్ ॥28॥

కృతే తు సమయే తస్మిన్పాండవైర్ధర్మచారిభిః
నారదోఽప్యగమత్ప్రీత ఇష్టం దేశం మహామునిః ॥29॥

ఏవం తైః సమయః పూర్వం కృతో నారదచోదితైః
న చాభిద్యంత తే సార్వే తదాన్యోన్యేన భారత ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 205 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తే సమయం కృత్వా న్యవసంస్తత్ర పాండవాః
వశే శస్త్రప్రతాపేన కుర్వంతోఽన్యాన్మహీక్షితః ॥1॥

తేషాం మనుజసింహానాం పంచానామమితౌజసాం
బభూవ కృష్ణా సర్వేషాం పార్థానాం వశవర్తినీ ॥2॥

తే తయా తైశ్చ సా వీరైః పతిభిః సహ పంచభిః
బభూవ పరమప్రీతా నాగైరివ సరస్వతీ ॥3॥

వర్తమానేషు ధర్మేణ పాండవేషు మహాత్మసు
వ్యవర్ధన్కురవః సర్వే హీనదోషాః సుఖాన్వితాః॥4॥

అథ దీర్ఘేణ కాలేన బ్రాహ్మణస్య విశాం పతే
కస్యచిత్తస్కరాః కేచిజ్జహ్రుర్గా నృపసత్తమ॥5॥

హ్రియమాణే ధనే తస్మిన్బ్రాహ్మణః క్రోధమూర్ఛితః
ఆగమ్య ఖాండవప్రస్థముదక్రోశత పాండవాన్॥6॥

హ్రియతే గోధనం క్షుద్రైర్నృశంసైరకృతాత్మభిః
ప్రసహ్య వోఽస్మాద్విషయాదభిధావత పాండవాః॥7॥

బ్రాహ్మణస్య ప్రమత్తస్య హవిర్ధ్వాంక్షైర్విలుప్యతే
శార్దూలస్య గుహాం శూన్యాం నీచః క్రోష్టాభిమర్శతి॥8॥

బ్రాహ్మణస్వే హృతే చోరైర్ధర్మార్థే చ విలోపితే
రోరూయమాణే చ మయి క్రియతామస్త్రధారణం॥9॥

రోరూయమాణస్యాభ్యాశే తస్య విప్రస్య పాండవః
తాని వాక్యాని శుశ్రావ కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥10॥

శ్రుత్వా చైవ మహాబాహుర్మా భైరిత్యాహ తం ద్విజం
ఆయుధాని చ యత్రాసన్పాండవానాం మహాత్మనాం
కృష్ణయా సహ తత్రాసీద్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥11॥

స ప్రవేశాయ చాశక్తో గమనాయ చ పాండవః
తస్య చార్తస్య తైర్వాక్యైశ్చోద్యమానః పునః పునః
ఆక్రందే తత్ర కౌంతేయశ్చింతయామాస దుఃఖితః॥12॥

హ్రియమాణే ధనే తస్మిన్బ్రాహ్మణస్య తపస్వినః
అశ్రుప్రమార్జనం తస్య కర్తవ్యమితి నిశ్చితః॥13॥

ఉపప్రేక్షణజోఽధర్మః సుమహాన్స్యాన్మహీపతేః
యద్యస్య రుదతో ద్వారి న కరోమ్యద్య రక్షణం॥14॥

అనాస్తిక్యం చ సర్వేషామస్మాకమపి రక్షణే
ప్రతితిష్ఠేత లోకేఽస్మిన్నధర్మశ్చైవ నో భవేత్॥15॥

అనాపృచ్ఛ్య చ రాజానం గతే మయి న సంశయః
అజాతశత్రోర్నృపతేర్మమ చైవాప్రియం భవేత్॥16॥

అనుప్రవేశే రాజ్ఞస్తు వనవాసో భవేన్మమ
అధర్మో వా మహానస్తు వనే వా మరణం మమ
శరీరస్యాపి నాశేన ధర్మ ఏవ విశిష్యతే॥17॥

ఏవం వినిశ్చిత్య తతః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అనుప్రవిశ్య రాజానమాపృచ్ఛ్య చ విశాం పతే॥18॥

ధనురాదాయ సంహృష్టో బ్రాహ్మణం ప్రత్యభాషత
బ్రాహ్మణాగమ్యతాం శీఘ్రం యావత్పరధనైషిణః॥19॥

న దూరే తే గతాః క్షుద్రాస్తావద్గచ్ఛామహే సహ
యావదావర్తయామ్యద్య చోరహస్తాద్ధనం తవ॥20॥

సోఽనుసృత్య మహాబాహుర్ధన్వీ వర్మీ రథీ ధ్వజీ
శరైర్విధ్వంసితాంశ్చోరానవజిత్య చ తద్ధనం॥21॥

బ్రాహ్మణస్య ఉపాహృత్య యశః పీత్వా చ పాండవః
ఆజగామ పురం వీరః సవ్యసాచీ పరంతపః॥22॥

సోఽభివాద్య గురూన్సర్వాంస్తైశ్చాపి ప్రతినందితః
ధర్మరాజమువాచేదం వ్రతమాదిశ్యతాం మమ॥23॥

సమయః సమతిక్రాంతో భవత్సందర్శనాన్మయా
వనవాసం గమిష్యామి సమయో హ్యేష నః కృతః॥24॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజస్తు సహసా వాక్యమప్రియం
కథమిత్యబ్రవీద్వాచా శోకార్తః సజ్జమానయా
యుధిష్ఠిరో గుడాకేశం భ్రాతా భ్రాతరమచ్యుతం॥25॥

ప్రమాణమస్మి యది తే మత్తః శృణు వచోఽనఘ
అనుప్రవేశే యద్వీర కృతవాంస్త్వం మమాప్రియం
సర్వం తదనుజానామి వ్యలీకం న చ మే హృది॥26॥

గురోరనుప్రవేశో హి నోపఘాతో యవీయసః
యవీయసోఽనుప్రవేశో జ్యేష్ఠస్య విధిలోపకః॥27॥

నివర్తస్వ మహాబాహో కురుష్వ వచనం మమ
న హి తే ధర్మలోపోఽస్తి న చ మే ధర్షణా కృతా॥28॥

అర్జున ఉవాచ

న వ్యాజేన చరేద్ధర్మమితి మే భవతః శ్రుతం
న సత్యాద్విచలిష్యామి సత్యేనాయుధమాలభే॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సోఽభ్యనుజ్ఞాప్య రాజానం బ్రహ్మచర్యాయ దీక్షితః
వనే ద్వాదశ వర్షాణి వాసాయోపజగామ హ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 206 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం ప్రయాంతం మహాబాహుం కౌరవాణాం యశస్కరం
అనుజగ్ముర్మహాత్మానో బ్రాహ్మణా వేదపారగాః॥1॥

వేదవేదాంగవిద్వాంసస్తథైవాధ్యాత్మచింతకాః
చౌక్షాశ్చ భగవద్భక్తాః సూతాః పౌరాణికాశ్చ యే॥2॥

కథకాశ్చాపరే రాజఞ్శ్రమణాశ్చ వనౌకసః
దివ్యాఖ్యానాని యే చాపి పఠంతి మధురం ద్విజాః॥3॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిః సహాయైః పాండునందనః
వృతః శ్లక్ష్ణకథైః ప్రాయాన్మరుద్భిరివ వాసవః॥4॥

రమణీయాని చిత్రాణి వనాని చ సరాంసి చ
సరితః సాగరాంశ్చైవ దేశానపి చ భారత॥5॥

పుణ్యాని చైవ తీర్థాని దదర్శ భరతర్షభ
స గంగాద్వారమాసాద్య నివేశమకరోత్ప్రభుః॥6॥

తత్ర తస్యాద్భుతం కర్మ శృణు మే జనమేజయ
కృతవాన్యద్విశుద్ధాత్మా పాండూనాం ప్రవరో రథీ॥7॥

నివిష్టే తత్ర కౌంతేయే బ్రాహ్మణేషు చ భారత
అగ్నిహోత్రాణి విప్రాస్తే ప్రాదుశ్చక్రురనేకశః॥8॥

తేషు ప్రబోధ్యమానేషు జ్వలితేషు హుతేషు చ
కృతపుష్పోపహారేషు తీరాంతరగతేషు చ ॥9॥

కృతాభిషేకైర్విద్వద్భిర్నియతైః సత్పథి స్థితైః
శుశుభేఽతీవ తద్రాజన్గంగాద్వారం మహాత్మభిః ॥10॥

తథా పర్యాకులే తస్మిన్నివేశే పాండునందనః
అభిషేకాయ కౌంతేయో గంగామవతతార హ ॥11॥

తత్రాభిషేకం కృత్వా స తర్పయిత్వా పితామహాన్
ఉత్తితీర్షుర్జలాద్రాజన్నగ్నికార్యచికీర్షయా ॥12॥

అపకృష్టో మహాబాహుర్నాగరాజస్య కన్యయా
అంతర్జలే మహారాజ ఉలూప్యా కామయానయా ॥13॥

దదర్శ పాండవస్తత్ర పావకం సుసమాహితం
కౌరవ్యస్యాథ నాగస్య భవనే పరమార్చితే ॥14॥

తత్రాగ్నికార్యం కృతవాన్కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అశంకమానేన హుతస్తేనాతుష్యద్ధుతాశనః ॥15॥

అగ్నికార్యం స కృత్వా తు నాగరాజసుతాం తదా
ప్రహసన్నివ కౌంతేయ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥16॥

కిమిదం సాహసం భీరు కృతవత్యసి భామిని
కశ్చాయం సుభగో దేశః కా చ త్వం కస్య చాత్మజా ॥17॥

ఉలూప్యువాచ

ఐరావతకులే జాతః కౌరవ్యో నామ పన్నగః
తస్యాస్మి దుహితా పార్థ ఉలూపీ నామ పన్నగీ ॥18॥

సాహం త్వామభిషేకార్థమవతీర్ణం సముద్రగాం
దృష్టవత్యేవ కౌంతేయ కందర్పేణాస్మి మూర్చ్ఛితా ॥19॥

తాం మామనంగమథితాం త్వత్కృతే కురునందన
అనన్యాం నందయస్వాద్య ప్రదానేనాత్మనో రహః ॥20॥

అర్జున ఉవాచ

బ్రహ్మచర్యమిదం భద్రే మమ ద్వాదశవార్షికం
ధర్మరాజేన చాదిష్టం నాహమస్మి స్వయంవశః ॥21॥

తవ చాపి ప్రియం కర్తుమిచ్ఛామి జలచారిణి
అనృతం నోక్తపూర్వం చ మయా కించన కర్హిచిత్ ॥22॥

కథం చ నానృతం తత్స్యాత్తవ చాపి ప్రియం భవేత్
న చ పీడ్యేత మే ధర్మస్తథా కుర్యాం భుజంగమే ॥23॥

ఉలూప్యువాచ

జానామ్యహం పాండవేయ యథా చరసి మేదినీం
యథా చ తే బ్రహ్మచర్యమిదమాదిష్టవాన్గురుః ॥24॥

పరస్పరం వర్తమానాంద్రుపదస్యాత్మజాం ప్రతి
యో నోఽనుప్రవిశేన్మోహాత్స నో ద్వాదశవార్షికం
వనే చరేద్బ్రహ్మచర్యమితి వః సమయః కృతః ॥25॥

తదిదం ద్రౌపదీహేతోరన్యోన్యస్య ప్రవాసనం
కృతం వస్తత్ర ధర్మార్థమత్ర ధర్మో న దుష్యతి॥26॥

పరిత్రాణం చ కర్తవ్యమార్తానాం పృథులోచన
కృత్వా మమ పరిత్రాణం తవ ధర్మో న లుప్యతే॥27॥

యది వాప్యస్య ధర్మస్య సూక్ష్మోఽపి స్యాద్వ్యతిక్రమః
స చ తే ధర్మ ఏవ స్యాద్దత్త్వా ప్రాణాన్మమార్జున॥28॥

భక్తాం భజస్వ మాం పార్థ సతామేతన్మతం ప్రభో
న కరిష్యసి చేదేవం మృతాం మాముపధారయ॥29॥

ప్రాణదానాన్మహాబాహో చర ధర్మమనుత్తమం
శరణం చ ప్రపన్నాస్మి త్వామద్య పురుషోత్తమ॥30॥

దీనాననాథాన్కౌంతేయ పరిరక్షసి నిత్యశః
సాహం శరణమభ్యేమి రోరవీమి చ దుఃఖితా॥31॥

యాచే త్వామభికామాహం తస్మాత్కురు మమ ప్రియం
స త్వమాత్మప్రదానేన సకామాం కర్తుమర్హసి॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కౌంతేయః పన్నగేశ్వరకన్యయా
కృతవాంస్తత్తథా సర్వం ధర్మముద్దిశ్య కారణం॥33॥

స నాగభవనే రాత్రిం తాముషిత్వా ప్రతాపవాన్
ఉదితేఽభ్యుత్థితః సూర్యే కౌరవ్యస్య నివేశనాత్॥34॥

—♦ అధ్యాయము 207 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కథయిత్వా తు తత్సర్వం బ్రాహ్మణేభ్యః స భారత
ప్రయయౌ హిమవత్పార్శ్వం తతో వజ్రధరాత్మజః॥1॥

అగస్త్యవటమాసాద్య వసిష్ఠస్య చ పర్వతం
భృగుతుంగే చ కౌంతేయః కృతవాఞ్శౌచమాత్మనః॥2॥

ప్రదదౌ గోసహస్రాణి తీర్థేష్వాయతనేషు చ
నివేశాంశ్చ ద్విజాతిభ్యః సోఽదదత్కురుసత్తమః॥3॥

హిరణ్యబిందోస్తీర్థే చ స్నాత్వా పురుషసత్తమః
దృష్టవాన్పర్వతశ్రేష్ఠం పుణ్యాన్యాయతనాని చ॥4॥

అవతీర్య నరశ్రేష్ఠో బ్రాహ్మణైః సహ భారత
ప్రాచీం దిశమభిప్రేప్సుర్జగామ భరతర్షభః॥5॥

ఆనుపూర్వ్యేణ తీర్థాని దృష్టవాన్కురుసత్తమః
నదీం చోత్పలినీం రమ్యామరణ్యం నైమిషం ప్రతి॥6॥

నందామపరనందాం చ కౌశికీం చ యశస్వినీం
మహానదీం గయాం చైవ గంగామపి చ భారత॥7॥

ఏవం సర్వాణి తీర్థాని పశ్యమానస్తథాశ్రమాన్
ఆత్మనః పావనం కుర్వన్బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ వసు॥8॥

అంగవంగకలింగేషు యాని పుణ్యాని కానిచిత్
జగామ తాని సర్వాణి తీర్థాన్యాయతనాని చ
దృష్ట్వా చ విధివత్తాని ధనం చాపి దదౌ తతః||9||

కలింగరాష్ట్రద్వారేషు బ్రాహ్మణాః పాండవానుగాః
అభ్యనుజ్ఞాయ కౌంతేయముపావర్తంత భారత||10||

స తు తైరభ్యనుజ్ఞాతః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
సహాయైరల్పకైః శూరః ప్రయయౌ యేన సాగరం||11||

స కలింగానతిక్రమ్య దేశానాయతనాని చ
ధర్మ్యాణి రమణీయాని ప్రేక్షమాణో యయౌ ప్రభుః||12||

మహేంద్రపర్వతం దృష్ట్వా తాపసైరుపశోభితం
సముద్రతీరేణ శనైర్మణలూరం జగామ హ||13||

తత్ర సర్వాణి తీర్థాని పుణ్యాన్యాయతనాని చ
అభిగమ్య మహాబాహురభ్యగచ్ఛన్మహీపతిం
మణలూరేశ్వరం రాజంధర్మజ్ఞం చిత్రవాహనం||14||

తస్య చిత్రాంగదా నామ దుహితా చారుదర్శనా
తాం దదర్శ పురే తస్మిన్విచరంతీం యదృచ్ఛయా||15||

దృష్ట్వా చ తాం వరారోహాం చకమే చైత్రవాహినీం
అభిగమ్య చ రాజానం జ్ఞాపయత్స్వం ప్రయోజనం
తమువాచాథ రాజా స సాంత్వపూర్వమిదం వచః||16||

రాజా ప్రభంకరో నామ కులే అస్మిన్బభూవ హ
అపుత్రః ప్రసవేనార్థీ తపస్తేపే స ఉత్తమం||17||

ఉగ్రేణ తపసా తేన ప్రణిపాతేన శంకరః
ఈశ్వరస్తోషితస్తేన మహాదేవ ఉమాపతిః||18||

స తస్మై భగవాన్ప్రాదాదేకైకం ప్రసవం కులే
ఏకైకః ప్రసవస్తస్మాద్భవత్యస్మిన్కులే సదా||19||

తేషాం కుమారాః సర్వేషాం పూర్వేషాం మమ జజ్ఞిరే
కన్యా తు మమ జాతేయం కులస్యోత్పాదనీ ధ్రువం||20||

పుత్రో మమేయమితి మే భావనా పురుషోత్తమ
పుత్రికా హేతువిధినా సంజ్ఞితా భరతర్షభ||21||

ఏతచ్ఛుల్కం భవత్వస్యాః కులకృజ్జాయతామిహ
ఏతేన సమయేనేమాం ప్రతిగృహ్ణీష్వ పాండవ||22||

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ కన్యాం తాం ప్రతిగృహ్య చ
ఉవాస నగరే తస్మిన్కౌంతేయస్త్రిహిమాః సమాః||23||

—♦ అధ్యాయము 208 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సముద్రే తీర్థాని దక్షిణే భరతర్షభః
అభ్యగచ్ఛత్సుపుణ్యాని శోభితాని తపస్విభిః||1||

వర్జయంతి స్మ తీర్థాని పంచ తత్ర తు తాపసాః
ఆచీర్ణాని తు యాన్యాసన్పురస్తాత్తు తపస్విభిః||2||

అగస్త్యతీర్థం సౌభద్రం పౌలోమం చ సుపావనం
కారంధమం ప్రసన్నం చ హయమేధఫలం చ యత్
భారద్వాజస్య తీర్థం చ పాపప్రశమనం మహత్||3||

వివిక్తాన్యుపలక్ష్యాథ తాని తీర్థాని పాండవః
దృష్ట్వా చ వర్జ్యమానాని మునిభిర్ధర్మబుద్ధిభిః||4||

తపస్వినస్తతోఽపృచ్ఛత్ప్రాఞ్జలిః కురునందనః
తీర్థానీమాని వర్జ్యంతే కిమర్థం బ్రహ్మవాదిభిః||5||

తాపసా ఊచుః

గ్రాహాః పంచ వసంత్యేషు హరంతి చ తపోధనాన్
అత ఏతాని వర్జ్యంతే తీర్థాని కురునందన||6||

వైశంపాయన ఉవాచ

తేషాం శ్రుత్వా మహాబాహుర్వార్యమాణస్తపోధనైః
జగామ తాని తీర్థాని ద్రష్టుం పురుషసత్తమః||7||

తతః సౌభద్రమాసాద్య మహర్షేస్తీర్థముత్తమం
విగాహ్య తరసా శూరః స్నానం చక్రే పరంతపః||8||

అథ తం పురుషవ్యాఘ్రమంతర్జలచరో మహాన్
నిజగ్రాహ జలే గ్రాహః కుంతీపుత్రం ధనంజయం||9||

స తమాదాయ కౌంతేయో విస్ఫురంతం జలేచరం
ఉదతిష్ఠన్మహాబాహుర్బలేన బలినాం వరః||10||

ఉత్కృష్ట ఏవ తు గ్రాహః సోఽర్జునేన యశస్వినా
బభూవ నారీ కల్యాణీ సర్వాభరణభూషితా
దీప్యమానా శ్రియా రాజందివ్యరూపా మనోరమా||11||

తదద్భుతం మహద్దృష్ట్వా కుంతీపుత్రో ధనంజయః
తాం స్త్రియం పరమప్రీత ఇదం వచనమబ్రవీత్||12||

కా వై త్వమసి కల్యాణి కుతో వాసి జలేచరీ
కిమర్థం చ మహత్పాపమిదం కృతవతీ పురా||13||

నార్యువాచ

అప్సరాస్మి మహాబాహో దేవారణ్యవిచారిణీ
ఇష్టా ధనపతేర్నిత్యం వర్గా నామ మహాబల||14||

మమ సఖ్యశ్చతస్రోఽన్యాః సర్వాః కామగమాః శుభాః
తాభిః సార్ధం ప్రయాతాస్మి లోకపాలనివేశనం||15||

తతః పశ్యామహే సర్వా బ్రాహ్మణం సంశితవ్రతం
రూపవంతమధీయానమేకమేకాంతచారిణం||16||

తస్య వై తపసా రాజంస్తద్వనం తేజసావృతం
ఆదిత్య ఇవ తం దేశం కృత్స్నం స వ్యవభాసయత్||17||

తస్య దృష్ట్వా తపస్తాదృగ్రూపం చాద్భుతదర్శనం
అవతీర్ణాః స్మ తం దేశం తపోవిఘ్నచికీర్షయా||18||

అహం చ సౌరభేయీ చ సమీచీ బుద్బుదా లతా
యౌగపద్యేన తం విప్రమభ్యగచ్ఛామ భారత॥19॥

గాయంత్యో వై హసంత్యశ్చ లోభయంత్యశ్చ తం ద్విజం
స చ నాస్మాసు కృతవాన్మనో వీర కథంచన
నాకంపత మహాతేజాః స్థితస్తపసి నిర్మలే॥20॥

సోఽశపత్కుపితోఽస్మాంస్తు బ్రాహ్మణః క్షత్రియర్షభ
గ్రాహభూతా జలే యూయం చరిష్యధ్వం శతం సమాః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 209 ♦—

వర్గోవాచ

తతో వయం ప్రవ్యథితాః సర్వా భరతసత్తమ
ఆయామ శరణం విప్రం తం తపోధనమచ్యుతం॥1॥

రూపేణ వయసా చైవ కందర్పేణ చ దర్పితాః
అయుక్తం కృతవత్యః స్మ క్షంతుమర్హసి నో ద్విజ॥2॥

ఏష ఏవ వధోఽస్మాకం సుపర్యాప్తస్తపోధన
యద్వయం సంశితాత్మానం ప్రలోబ్ధుం త్వామిహాగతాః॥3॥

అవధ్యాస్తు స్త్రియః సృష్టా మన్యంతే ధర్మచింతకాః
తస్మాద్ధర్మేణ ధర్మజ్ఞ నాస్మాన్హింసితుమర్హసి॥4॥

సర్వభూతేషు ధర్మజ్ఞ మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే
సత్యో భవతు కల్యాణ ఏష వాదో మనీషిణాం॥5॥

శరణం చ ప్రపన్నానాం శిష్టాః కుర్వంతి పాలనం
శరణం త్వాం ప్రపన్నాః స్మ తస్మాత్త్వం క్షంతుమర్హసి॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా బ్రాహ్మణః శుభకర్మకృత్
ప్రసాదం కృతవాన్వీర రవిసోమసమప్రభః॥7॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

శతం సహస్రం విశ్వం చ సర్వమక్షయవాచకం
పరిమాణం శతం త్వేతన్నైతదక్షయవాచకం॥8॥

యదా చ వో గ్రాహభూతా గృహ్ణంతీః పురుషాంజలే
ఉత్కర్షతి జలాత్కశ్చిత్స్థలం పురుషసత్తమః॥9॥

తదా యూయం పునః సర్వాః స్వరూపం ప్రతిపత్స్యథ
అనృతం నోక్తపూర్వం మే హసతాపి కదాచన॥10॥

తాని సర్వాణి తీర్థాని ఇతః ప్రభృతి చైవ హ
నారీతీర్థాని నామ్నేహ ఖ్యాతిం యాస్యంతి సర్వశః
పుణ్యాని చ భవిష్యంతి పావనాని మనీషిణాం॥11॥

వర్గోవాచ

తతోఽభివాద్య తం విప్రం కృత్వా చైవ ప్రదక్షిణం
అచింతయామోపసృత్య తస్మాద్దేశాత్సుదుఃఖితాః॥12॥

క్వ ను నామ వయం సర్వాః కాలేనాల్పేన తం నరం
సమాగచ్ఛేమ యో నస్తద్రూపమాపాదయేత్పునః॥13॥

తా వయం చింతయిత్వైవం ముహూర్తాదివ భారత
దృష్టవత్యో మహాభాగం దేవర్షిముత నారదం॥14॥

సర్వా హృష్టాః స్మ తం దృష్ట్వా దేవర్షిమమితద్యుతిం
అభివాద్య చ తం పార్థ స్థితాః స్మ వ్యథితాననాః॥15॥

స నోఽపృచ్ఛద్దుఃఖమూలముక్తవత్యో వయం చ తత్
శ్రుత్వా తచ్చ యథావృత్తమిదం వచనమబ్రవీత్॥16॥

దక్షిణే సాగరానూపే పంచ తీర్థాని సంతి వై
పుణ్యాని రమణీయాని తాని గచ్ఛత మాచిరం॥17॥

తత్రాశు పురుషవ్యాఘ్రః పాండవో వో ధనంజయః
మోక్షయిష్యతి శుద్ధాత్మా దుఃఖాదస్మాన్న సంశయః॥18॥

తస్య సర్వా వయం వీర శ్రుత్వా వాక్యమిహాగతాః
తదిదం సత్యమేవాద్య మోక్షితాహం త్వయానఘ॥19॥

ఏతాస్తు మమ వై సఖ్యశ్చతస్రోఽన్యా జలే స్థితాః
కురు కర్మ శుభం వీర ఏతాః సర్వా విమోక్షయ॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తాః పాండవశ్రేష్ఠః సర్వా ఏవ విశాం పతే
తస్మాచ్ఛాపాదదీనాత్మా మోక్షయామాస వీర్యవాన్॥21॥

ఉత్థాయ చ జలాత్తస్మాత్ప్రతిలభ్య వపుః స్వకం
తాస్తదాప్సరసో రాజన్నదృశ్యంత యథా పురా॥22॥

తీర్థాని శోధయిత్వా తు తథానుజ్ఞాయ తాః ప్రభుః
చిత్రాంగదాం పునర్ద్రష్టుం మణలూరపురం యయౌ॥23॥

తస్యామజనయత్పుత్రం రాజానం బభ్రువాహనం
తం దృష్ట్వా పాండవో రాజన్గోకర్ణమభితోఽగమత్॥24॥

—♦ అధ్యాయము 210 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సోఽపరాంతేషు తీర్థాని పుణ్యాన్యాయతనాని చ
సర్వాణ్యేవానుపూర్వ్యేణ జగామామితవిక్రమః॥1॥

సముద్రే పశ్చిమే యాని తీర్థాన్యాయతనాని చ
తాని సర్వాణి గత్వా స ప్రభాసముపజగ్మివాన్॥2॥

ప్రభాసదేశం సంప్రాప్తం బీభత్సుమపరాజితం
తీర్థాన్యనుచరంతం చ శుశ్రావ మధుసూదనః॥3॥

తతోఽభ్యగచ్ఛత్కౌంతేయమజ్ఞాతో నామ మాధవః
దదృశాతే తదాన్యోన్యం ప్రభాసే కృష్ణపాండవౌ॥4॥

తావన్యోన్యం సమాశ్లిష్య పృష్ట్వా చ కుశలం వనే
ఆస్తాం ప్రియసఖాయౌ తౌ నరనారాయణావృషీ॥5॥

తతోఽర్జునం వాసుదేవస్తాం చర్యాం పర్యపృచ్ఛత
కిమర్థం పాండవేమాని తీర్థాన్యనుచరస్యుత॥6॥

తతోఽర్జునో యథావృత్తం సర్వమాఖ్యాతవాంస్తదా
శ్రుత్వోవాచ చ వార్ష్ణేయ ఏవమేతదితి ప్రభుః॥7॥

తౌ విహృత్య యథాకామం ప్రభాసే కృష్ణపాండవౌ
మహీధరం రైవతకం వాసాయైవాభిజగ్మతుః॥8॥

పూర్వమేవ తు కృష్ణస్య వచనాత్తం మహీధరం
పురుషాః సమలంచక్రురుపజహ్రుశ్చ భోజనం॥9॥

ప్రతిగృహ్యార్జునః సర్వముపభుజ్య చ పాండవః
సహైవ వాసుదేవేన దృష్టవాన్నటనర్తకాన్॥10॥

అభ్యనుజ్ఞాప్య తాన్సర్వానర్చయిత్వా చ పాండవః
సత్కృతం శయనం దివ్యమభ్యగచ్ఛన్మహాద్యుతిః॥11॥

తీర్థానాం దర్శనం చైవ పర్వతానాం చ భారత
ఆపగానాం వనానాం చ కథయామాస సాత్వతే॥12॥

స కథాః కథయన్నేవ నిద్రయా జనమేజయ
కౌంతేయోఽపహృతస్తస్మిఞ్శయనే స్వర్గసంమితే॥13॥

మధురేణ స గీతేన వీణాశబ్దేన చానఘ
ప్రబోధ్యమానో బుబుధే స్తుతిభిర్మంగలైస్తథా॥14॥

స కృత్వావశ్యకార్యాణి వార్ష్ణేయేనాభినందితః
రథేన కాంచనాంగేన ద్వారకామభిజగ్మివాన్॥15॥

అలంకృతా ద్వారకా తు బభూవ జనమేజయ
కుంతీసుతస్య పూజార్థమపి నిష్కుటకేష్వపి॥16॥

దిదృక్షవశ్చ కౌంతేయం ద్వారకావాసినో జనాః
నరేంద్రమార్గమాజగ్ముస్తూర్ణం శతసహస్రశః॥17॥

అవలోకేషు నారీణాం సహస్రాణి శతాని చ
భోజవృష్ణ్యంధకానాం చ సమవాయో మహానభూత్॥18॥

స తథా సత్కృతః సర్వైర్భోజవృష్ణ్యంధకాత్మజైః
అభివాద్యాభివాద్యాంశ్చ సర్వైశ్చ ప్రతినందితః॥19॥

కుమారైః సర్వశో వీరః సత్కారేణాభివాదితః
సమానవయసః సర్వానాశ్లిష్య స పునః పునః॥20॥

కృష్ణస్య భవనే రమ్యే రత్నభోజ్యసమావృతే
ఉవాస సహ కృష్ణేన బహులాస్తత్ర శర్వరీః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 211 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కతిపయాహస్య తస్మిన్రైవతకే గిరౌ
వృష్ణ్యంధకానామభవత్సుమహానుత్సవో నృప॥1॥

తత్ర దానం దదుర్వీరా బ్రాహ్మణానాం సహస్రశః
భోజవృష్ణ్యంధకాశ్చైవ మహే తస్య గిరేస్తదా॥2॥

ప్రాసాదై రత్నచిత్రైశ్చ గిరేస్తస్య సమంతతః
స దేశః శోభితో రాజందీపవృక్షైశ్చ సర్వశః॥3॥

వాదిత్రాణి చ తత్ర స్మ వాదకాః సమవాదయన్
ననృతుర్నర్తకాశ్చైవ జగుర్గానాని గాయనాః॥4॥

అలంకృతాః కుమారాశ్చ వృష్ణీనాం సుమహౌజసః
యానైర్హాటకచిత్రాంగైశ్చంచూర్యంతే స్మ సర్వశః॥5॥

పౌరాశ్చ పాదచారేణ యానైరుచ్చావచైస్తథా
సదారాః సానుయాత్రాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః॥6॥

తతో హలధరః క్షీబో రేవతీసహితః ప్రభుః
అనుగమ్యమానో గంధర్వైరచరత్తత్ర భారత॥7॥

తథైవ రాజా వృష్ణీనాముగ్రసేనః ప్రతాపవాన్
ఉపగీయమానో గంధర్వైః స్త్రీసహస్రసహాయవాన్॥8॥

రౌక్మిణేయశ్చ సాంబశ్చ క్షీబౌ సమరదుర్మదౌ
దివ్యమాల్యాంబరధరౌ విజహ్రాతేఽమరావివ॥9॥

అక్రూరః సారణశ్చైవ గదో భానుర్విడూరథః
నిశఠశ్చారుదేష్ణశ్చ పృథుర్విపృథురేవ చ॥10॥

సత్యకః సాత్యకిశ్చైవ భంగకారసహాచరౌ
హార్దిక్యః కృతవర్మా చ యే చాన్యే నానుకీర్తితాః॥11॥

ఏతే పరివృతాః స్త్రీభిర్గంధర్వైశ్చ పృథక్పృథక్
తముత్సవం రైవతకే శోభయాం చక్రిరే తదా॥12॥

తదా కోలాహలే తస్మిన్వర్తమానే మహాశుభే
వాసుదేవశ్చ పార్థశ్చ సహితౌ పరిజగ్మతుః॥13॥

తత్ర చంక్రమ్యమాణౌ తౌ వసుదేవసుతాం శుభాం
అలంకృతాం సఖీమధ్యే భద్రాం దదృశతుస్తదా॥14॥

దృష్ట్వైవ తామర్జునస్య కందర్పః సమజాయత
తం తథైకాగ్రమనసం కృష్ణః పార్థమలక్షయత్॥15॥

అథాబ్రవీత్పుష్కరాక్షః ప్రహసన్నివ భారత
వనేచరస్య కిమిదం కామేనాలోడ్యతే మనః॥16॥

మమైషా భగినీ పార్థ సారణస్య సహోదరా
యది తే వర్తతే బుద్ధిర్వక్ష్యామి పితరం స్వయం॥17॥

అర్జున ఉవాచ

దుహితా వసుదేవస్య వాసుదేవస్య చ స్వసా
రూపేణ చైవ సంపన్నా కమివైషా న మోహయేత్॥18॥

కృతమేవ తు కల్యాణం సర్వం మమ భవేద్ధ్రువం
యది స్యాన్మమ వార్ష్ణేయీ మహిషీయం స్వసా తవ॥19॥

ప్రాప్తౌ తు క ఉపాయః స్యాత్తద్బ్రవీహి జనార్దన
ఆస్థాస్యామి తథా సర్వం యది శక్యం నరేణ తత్॥20॥

వాసుదేవ ఉవాచ

స్వయంవరః క్షత్రియాణాం వివాహః పురుషర్షభ
స చ సంశయితః పార్థ స్వభావస్యానిమిత్తతః ॥21॥

ప్రసహ్య హరణం చాపి క్షత్రియాణాం ప్రశస్యతే
వివాహహేతోః శూరాణామితి ధర్మవిదో విదుః ॥22॥

స త్వమర్జున కల్యాణీం ప్రసహ్య భగినీం మమ
హర స్వయంవరే హ్యస్యాః కో వై వేద చికీర్షితం ॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽర్జునశ్చ కృష్ణశ్చ వినిశ్చిత్యేతికృత్యతాం
శీఘ్రగాన్పురుషాన్రాజన్ప్రేషయామాసతుస్తదా ॥24॥

ధర్మరాజాయ తత్సర్వమింద్రప్రస్థగతాయ వై
శ్రుత్వైవ చ మహాబాహురనుజజ్ఞే స పాండవః ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 212 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంవాదితే తస్మిన్ననుజ్ఞాతో ధనంజయః
గతాం రైవతకే కన్యాం విదిత్వా జనమేజయ ॥1॥

వాసుదేవాభ్యనుజ్ఞాతః కథయిత్వేతికృత్యతాం
కృష్ణస్య మతమాజ్ఞాయ ప్రయయౌ భరతర్షభః ॥2॥

రథేన కాంచనాంగేన కల్పితేన యథావిధి
సైన్యసుగ్రీవయుక్తేన కింకిణీజాలమాలినా ॥3॥

సర్వశస్త్రోపపన్నేన జీమూతరవనాదినా
జ్వలితాగ్నిప్రకాశేన ద్విషతాం హర్షఘాతినా ॥4॥

సంనద్ధః కవచీ ఖడ్గీ బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
మృగయావ్యపదేశేన యౌగపద్యేన భారత ॥5॥

సుభద్రా త్వథ శైలేంద్రమభ్యర్చ్య సహ రైవతం
దైవతాని చ సర్వాణి బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ ॥6॥

ప్రదక్షిణం గిరిం కృత్వా ప్రయయౌ ద్వారకాం ప్రతి
తామభిద్రుత్య కౌంతేయః ప్రసహ్యారోపయద్రథం ॥7॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రస్తామాదాయ శుచిస్మితాం
రథేనాకాశగేనైవ ప్రయయౌ స్వపురం ప్రతి ॥8॥

హ్రియమాణాం తు తాం దృష్ట్వా సుభద్రాం సైనికో జనః
విక్రోశన్ప్రాద్రవత్సర్వో ద్వారకామభితః పురీం ॥9॥

తే సమాసాద్య సహితాః సుధర్మామభితః సభాం
సభాపాలస్య తత్సర్వమాచఖ్యుః పార్థవిక్రమం ॥10॥

తేషాం శ్రుత్వా సభాపాలో భేరీం సాంనాహికీం తతః
సమాజఘ్నే మహాఘోషాం జాంబూనదపరిష్కృతాం ॥11॥

క్షుబ్ధాస్తేనాథ శబ్దేన భోజవృష్ణ్యంధకాస్తదా
అన్నపానమపాస్యాథ సమాపేతుః సభాం తతః॥12॥

తతో జాంబూనదాంగాని స్పర్ధ్యాస్తరణవంతి చ
మణివిద్రుమచిత్రాణి జ్వలితాగ్నిప్రభాణి చ॥13॥

భేజిరే పురుషవ్యాఘ్రా వృష్ణ్యంధకమహారథాః
సింహాసనాని శతశో ధిష్ణ్యానీవ హుతాశనాః॥14॥

తేషాం సముపవిష్టానాం దేవానామివ సంనయే
ఆచఖ్యౌ చేష్టితం జిష్ణోః సభాపాలః సహానుగః॥15॥

తచ్ఛ్రుత్వా వృష్ణివీరాస్తే మదరక్తాంతలోచనాః
అమృష్యమాణాః పార్థస్య సముత్పేతురహంకృతాః॥16॥

యోజయధ్వం రథానాశు ప్రాసానాహరతేతి చ
ధనూంషి చ మహార్హాణి కవచాని బృహంతి చ॥17॥

సూతానుచ్చుక్రుశుః కేచిద్రథాన్యోజయతేతి చ
స్వయం చ తురగాన్కేచిన్నిన్యుర్హేమవిభూషితాన్॥18॥

రథేష్వానీయమానేషు కవచేషు ధ్వజేషు చ
అభిక్రందే నృవీరాణాం తదాసీత్సంకులం మహత్॥19॥

వనమాలీ తతః క్షీబః కైలాసశిఖరోపమః
నీలవాసా మదోత్సిక్త ఇదం వచనమబ్రవీత్॥20॥

కిమిదం కురుథాప్రజ్ఞాస్తూష్ణీం భూతే జనార్దనే
అస్య భావమవిజ్ఞాయ సంక్రుద్ధా మోఘగర్జితాః॥21॥

ఏష తావదభిప్రాయమాఖ్యాతు స్వం మహామతిః
యదస్య రుచితం కర్తుం తత్కురుధ్వమతంద్రితాః॥22॥

తతస్తే తద్వచః శ్రుత్వా గ్రాహ్యరూపం హలాయుధాత్
తూష్ణీం భూతాస్తతః సర్వే సాధు సాధ్వితి చాబ్రువన్॥23॥

సమం వచో నిశమ్యేతి బలదేవస్య ధీమతః
పునరేవ సభామధ్యే సర్వే తు సముపావిశన్॥24॥

తతోఽబ్రవీత్కామపాలో వాసుదేవం పరంతపం
కిమవాగుపవిష్టోఽసి ప్రేక్షమాణో జనార్దన॥25॥

సత్కృతస్త్వత్కృతే పార్థః సర్వైరస్మాభిరచ్యుత
న చ సోఽర్హతి తాం పూజాం దుర్బుద్ధిః కులపాంసనః॥26॥

కో హి తత్రైవ భుక్త్వాన్నం భాజనం భేత్తుమర్హతి
మన్యమానః కులే జాతమాత్మానం పురుషః క్వచిత్॥27॥

ఈప్సమానశ్చ సంబంధం కృతపూర్వం చ మానయన్
కో హి నామ భవేనార్థీ సాహసేన సమాచరేత్॥28॥

సోఽవమన్య చ నామాస్మాననాదృత్య చ కేశవం
ప్రసహ్య హృతవానద్య సుభద్రాం మృత్యుమాత్మనః॥29॥

కథం హి శిరసో మధ్యే పదం తేన కృతం మమ
మర్షయిష్యామి గోవింద పాదస్పర్శమివోరగః॥30॥

అద్య నిష్కౌరవామేకః కరిష్యామి వసుంధరాం
న హి మే మర్షణీయోఽయమర్జునస్య వ్యతిక్రమః॥31॥

తం తథా గర్జమానం తు మేఘదుందుభినిఃస్వనం
అన్వపద్యంత తే సర్వే భోజవృష్ణ్యంధకాస్తదా॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉక్తవంతో యదా వాక్యమసకృత్సర్వవృష్ణయః
తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవో వాక్యం ధర్మార్థసంహితం॥1॥

నావమానం కులస్యాస్య గుడాకేశః ప్రయుక్తవాన్
సంమానోఽభ్యధికస్తేన ప్రయుక్తోఽయమసంశయం॥2॥

అర్థలుబ్ధాన్న వః పార్థో మన్యతే సాత్వతాన్సదా
స్వయంవరమనాధృష్యం మన్యతే చాపి పాండవః॥3॥

ప్రదానమపి కన్యాయాః పశువత్కోఽనుమంస్యతే
విక్రయం చాప్యపత్యస్య కః కుర్యాత్పురుషో భువి॥4॥

ఏతాందోషాంశ్చ కౌంతేయో దృష్టవానితి మే మతిః
అతః ప్రసహ్య హృతవాన్కన్యాం ధర్మేణ పాండవః॥5॥

ఉచితశ్చైవ సంబంధః సుభద్రా చ యశస్వినీ
ఏష చాపీదృశః పార్థః ప్రసహ్య హృతవానితి॥6॥

భరతస్యాన్వయే జాతం శంతనోశ్చ మహాత్మనః
కుంతిభోజాత్మజాపుత్రం కో బుభూషేత నార్జునం॥7॥

న చ పశ్యామి యః పార్థం విక్రమేణ పరాజయేత్
అపి సర్వేషు లోకేషు సేంద్రరుద్రేషు మారిష॥8॥

స చ నామ రథస్తాదృఙ్మదీయాస్తే చ వాజినః
యోద్ధా పార్థశ్చ శీఘ్రాస్త్రః కో ను తేన సమో భవేత్॥9॥

తమనుద్రుత్య సాంత్వేన పరమేణ ధనంజయం
నివర్తయధ్వం సంహృష్టా మమైషా పరమా మతిః॥10॥

యది నిర్జిత్య వః పార్థో బలాద్గచ్ఛేత్స్వకం పురం
ప్రణశ్యేద్వో యశః సద్యో న తు సాంత్వే పరాజయః॥11॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవస్య తథా చక్రుర్జనాధిప
నివృత్తశ్చార్జునస్తత్ర వివాహం కృతవాంస్తతః॥12॥

ఉషిత్వా తత్ర కౌంతేయః సంవత్సరపరాః క్షపాః
పుష్కరేషు తతః శిష్టం కాలం వర్తితవాన్ప్రభుః
పూర్ణే తు ద్వాదశే వర్షే ఖాండవప్రస్థమావిశత్॥13॥

అభిగమ్య స రాజానం వినయేన సమాహితః
అభ్యర్చ్య బ్రాహ్మణాన్పార్థో ద్రౌపదీమభిజగ్మివాన్॥14॥

తం ద్రౌపదీ ప్రత్యువాచ ప్రణయాత్కురునందనం
తత్రైవ గచ్ఛ కౌంతేయ యత్ర సా సాత్వతాత్మజా
సుబద్ధస్యాపి భారస్య పూర్వబంధః శ్లథాయతే॥15॥

తథా బహువిధం కృష్ణాం విలపంతీం ధనంజయః
సాంత్వయామాస భూయశ్చ క్షమయామాస చాసకృత్॥16॥

సుభద్రాం త్వరమాణశ్చ రక్తకౌశేయవాససం
పార్థః ప్రస్థాపయామాస కృత్వా గోపాలికావపుః॥17॥

సాధికం తేన రూపేణ శోభమానా యశస్వినీ
భవనం శ్రేష్ఠమాసాద్య వీరపత్నీ వరాంగనా
వవందే పృథుతామ్రాక్షీ పృథాం భద్రా యశస్వినీ॥18॥

తతోఽభిగమ్య త్వరితా పూర్ణేందుసదృశాననా
వవందే ద్రౌపదీం భద్రా ప్రేష్యాహమితి చాబ్రవీత్॥19॥

ప్రత్యుత్థాయ చ తాం కృష్ణా స్వసారం మాధవస్య తాం
సస్వజే చావదత్ప్రీతా నిఃసపత్నోఽస్తు తే పతిః
తథైవ ముదితా భద్రా తామువాచైవమస్త్వితి॥20॥

తతస్తే హృష్టమనసః పాండవేయా మహారథాః
కుంతీ చ పరమప్రీతా బభూవ జనమేజయ॥21॥

శ్రుత్వా తు పుండరీకాక్షః సంప్రాప్తం స్వపురోత్తమం
అర్జునం పాండవశ్రేష్ఠమింద్రప్రస్థగతం తదా॥22॥

ఆజగామ విశుద్ధాత్మా సహ రామేణ కేశవః
వృష్ణ్యంధకమహామాత్రైః సహ వీరైర్మహారథైః॥23॥

భ్రాతృభిశ్చ కుమారైశ్చ యోధైశ్చ శతశో వృతః
సైన్యేన మహతా శౌరిరభిగుప్తః పరంతపః॥24॥

తత్ర దానపతిర్ధీమానాజగామ మహాయశాః
అక్రూరో వృష్ణివీరాణాం సేనాపతిరరిందమః॥25॥

అనాధృష్టిర్మహాతేజా ఉద్ధవశ్చ మహాయశాః
సాక్షాద్బృహస్పతేః శిష్యో మహాబుద్ధిర్మహాయశాః॥26॥

సత్యకః సాత్యకిశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
ప్రద్యుమ్నశ్చైవ సాంబశ్చ నిశఠః శంకురేవ చ॥27॥

చారుదేష్ణశ్చ విక్రాంతో ఝిల్లీ విపృథురేవ చ
సారణశ్చ మహాబాహుర్గదశ్చ విదుషాం వరః॥28॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో వృష్ణిభోజాంధకాస్తథా
ఆజగ్ముః ఖాండవప్రస్థమాదాయ హరణం బహు॥29॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా శ్రుత్వా మాధవమాగతం
ప్రతిగ్రహార్థం కృష్ణస్య యమౌ ప్రాస్థాపయత్తదా॥30॥

తాభ్యాం ప్రతిగృహీతం తద్వృష్ణిచక్రం సమృద్ధిమత్
వివేశ ఖాండవప్రస్థం పతాకాధ్వజశోభితం॥31॥

సిక్తసంమృష్టపంథానం పుష్పప్రకరశోభితం
చందనస్య రసైః శీతైః పుణ్యగంధైర్నిషేవితం॥32॥

దహ్యతాగురుణా చైవ దేశే దేశే సుగంధినా
సుసంమృష్టజనాకీర్ణం వణిగ్భిరుపశోభితం॥33॥

ప్రతిపేదే మహాబాహుః సహ రామేణ కేశవః
వృష్ణ్యంధకమహాభోజైః సంవృతః పురుషోత్తమః॥34॥

సంపూజ్యమానః పౌరైశ్చ బ్రాహ్మణైశ్చ సహస్రశః
వివేశ భవనం రాజ్ఞః పురందరగృహోపమం॥35॥

యుధిష్ఠిరస్తు రామేణ సమాగచ్ఛద్యథావిధి
మూర్ధ్ని కేశవమాఘ్రాయ పర్యష్వజత బాహునా॥36॥

తం ప్రీయమాణం కృష్ణస్తు వినయేనాభ్యపూజయత్
భీమం చ పురుషవ్యాఘ్రం విధివత్ప్రత్యపూజయత్॥37॥

తాంశ్చ వృష్ణ్యంధకశ్రేష్ఠాంధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ప్రతిజగ్రాహ సత్కారైర్యథావిధి యథోపగం॥38॥

గురువత్పూజయామాస కాంశ్చిత్కాంశ్చిద్వయస్యవత్
కాంశ్చిదభ్యవదత్ప్రేమ్ణా కైశ్చిదప్యభివాదితః॥39॥

తతో దదౌ వాసుదేవో జన్యార్థే ధనముత్తమం
హరణం వై సుభద్రాయా జ్ఞాతిదేయం మహాయశాః॥40॥

రథానాం కాంచనాంగానాం కింకిణీజాలమాలినాం
చతుర్యుజాముపేతానాం సూతైః కుశలసంమతైః
సహస్రం ప్రదదౌ కృష్ణో గవామయుతమేవ చ॥41॥

శ్రీమాన్మాథురదేశ్యానాం దోగ్ధ్రీణాం పుణ్యవర్చసాం
వడవానాం చ శుభ్రాణాం చంద్రాంశుసమవర్చసాం
దదౌ జనార్దనః ప్రీత్యా సహస్రం హేమభూషణం॥42॥

తథైవాశ్వతరీణాం చ దాంతానాం వాతరంహసాం
శతాన్యంజనకేశీనాం శ్వేతానాం పంచ పంచ చ॥43॥

స్నాపనోత్సాదనే చైవ సుయుక్తం వయసాన్వితం
స్త్రీణాం సహస్రం గౌరీణాం సువేషాణాం సువర్చసాం॥44॥

సువర్ణశతకంఠీనామరోగాణాం సువాససాం
పరిచర్యాసు దక్షాణాం ప్రదదౌ పుష్కరేక్షణః॥45॥

కృతాకృతస్య ముఖ్యస్య కనకస్యాగ్నివర్చసః
మనుష్యభారాందాశార్హో దదౌ దశ జనార్దనః॥46॥

గజానాం తు ప్రభిన్నానాం త్రిధా ప్రస్రవతాం మదం
గిరికూటనికాశానాం సమరేష్వనివర్తినాం॥47॥

క్లృప్తానాం పటుఘంటానాం వరాణాం హేమమాలినాం
హస్త్యారోహైరుపేతానాం సహస్రం సాహసప్రియః॥48॥

రామః పాదగ్రాహణికం దదౌ పార్థాయ లాంగలీ
ప్రీయమాణో హలధరః సంబంధప్రీతిమావహన్॥49॥

స మహాధనరత్నౌఘో వస్త్రకంబలఫేనవాన్
మహాగజమహాగ్రాహః పతాకాశైవలాకులః॥50॥

పాండుసాగరమావిద్ధః ప్రవివేశ మహానదః
పూర్ణమాపూరయంస్తేషాం ద్విషచ్ఛోకావహోఽభవత్॥51॥

ప్రతిజగ్రాహ తత్సర్వం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
పూజయామాస తాంశ్చైవ వృష్ణ్యంధకమహారథాన్॥52॥

తే సమేతా మహాత్మానః కురువృష్ణ్యంధకోత్తమాః
విజహ్రురమరావాసే నరాః సుకృతినో యథా॥53॥

తత్ర తత్ర మహాపానైరుత్కృష్టతలనాదితైః
యథాయోగం యథాప్రీతి విజహ్రుః కురువృష్ణయః॥54॥

ఏవముత్తమవీర్యాస్తే విహృత్య దివసాన్బహూన్
పూజితాః కురుభిర్జగ్ముః పునర్ద్వారవతీం పురీం॥55॥

రామం పురస్కృత్య యయుర్వృష్ణ్యంధకమహారథాః
రత్నాన్యాదాయ శుభ్రాణి దత్తాని కురుసత్తమైః॥56॥

వాసుదేవస్తు పార్థేన తత్రైవ సహ భారత
ఉవాస నగరే రమ్యే శక్రప్రస్థే మహామనాః
వ్యచరద్యమునాకూలే పార్థేన సహ భారత॥57॥

తతః సుభద్రా సౌభద్రం కేశవస్య ప్రియా స్వసా
జయంతమివ పౌలోమీ ద్యుతిమంతమజీజనత్॥58॥

దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వమృషభాక్షమరిందమం
సుభద్రా సుషువే వీరమభిమన్యుం నరర్షభం॥59॥

అభీశ్చ మన్యుమాంశ్చైవ తతస్తమరిమర్దనం
అభిమన్యుమితి ప్రాహురార్జునిం పురుషర్షభం॥60॥

స సాత్వత్యామతిరథః సంబభూవ ధనంజయాత్
మఖే నిర్మథ్యమానాద్వా శమీగర్భాద్ధుతాశనః॥61॥

యస్మింజాతే మహాబాహుః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అయుతం గా ద్విజాతిభ్యః ప్రాదాన్నిష్కాంశ్చ తావతః॥62॥

దయితో వాసుదేవస్య బాల్యాత్ప్రభృతి చాభవత్
పితౄణాం చైవ సర్వేషాం ప్రజానామివ చంద్రమాః॥63॥

జన్మప్రభృతి కృష్ణశ్చ చక్రే తస్య క్రియాః శుభాః
స చాపి వవృధే బాలః శుక్లపక్షే యథా శశీ॥64॥

చతుష్పాదం దశవిధం ధనుర్వేదమరిందమః
అర్జునాద్వేద వేదజ్ఞాత్సకలం దివ్యమానుషం॥65॥

విజ్ఞానేష్వపి చాస్త్రాణాం సౌష్ఠవే చ మహాబలః
క్రియాస్వపి చ సర్వాసు విశేషానభ్యశిక్షయత్॥66॥

ఆగమే చ ప్రయోగే చ చక్రే తుల్యమివాత్మనః
తుతోష పుత్రం సౌభద్రం ప్రేక్షమాణో ధనంజయః॥67॥

సర్వసంహననోపేతం సర్వలక్షణలక్షితం
దుర్ధర్షమృషభస్కంధం వ్యాత్తాననమివోరగం॥68॥

సింహదర్పం మహేష్వాసం మత్తమాతంగవిక్రమం
మేఘదుందుభినిర్ఘోషం పూర్ణచంద్రనిభాననం॥69॥

కృష్ణస్య సదృశం శౌర్యే వీర్యే రూపే తథాకృతౌ
దదర్శ పుత్రం బీభత్సుర్మఘవానివ తం యథా॥70॥

పాంచాల్యపి చ పంచభ్యః పతిభ్యః శుభలక్షణా
లేభే పంచ సుతాన్వీరాఞ్శుభాన్పంచాచలానివ॥71॥

యుధిష్ఠిరాత్ప్రతివింధ్యం సుతసోమం వృకోదరాత్
అర్జునాచ్ఛ్రుతకర్మాణం శతానీకం చ నాకులిం॥72॥

సహదేవాచ్ఛ్రుతసేనమేతాన్పంచ మహారథాన్
పాంచాలీ సుషువే వీరానాదిత్యానదితిర్యథా॥73॥

శాస్త్రతః ప్రతివింధ్యం తమూచుర్విప్రా యుధిష్ఠిరం
పరప్రహరణజ్ఞానే ప్రతివింధ్యో భవత్వయం॥74॥

సుతే సోమసహస్రే తు సోమార్కసమతేజసం
సుతసోమం మహేష్వాసం సుషువే భీమసేనతః॥75॥

శ్రుతం కర్మ మహత్కృత్వా నివృత్తేన కిరీటినా
జాతః పుత్రస్తవేత్యేవం శ్రుతకర్మా తతోఽభవత్॥76॥

శతానీకస్య రాజర్షేః కౌరవ్యః కురునందనః
చక్రే పుత్రం సనామానం నకులః కీర్తివర్ధనం॥77॥

తతస్త్వజీజనత్కృష్ణా నక్షత్రే వహ్నిదైవతే
సహదేవాత్సుతం తస్మాచ్ఛ్రుతసేనేతి తం విదుః॥78॥

ఏకవర్షాంతరాస్త్వేవ ద్రౌపదేయా యశస్వినః
అన్వజాయంత రాజేంద్ర పరస్పరహితే రతాః॥79॥

జాతకర్మాణ్యానుపూర్వ్యాచ్చూడోపనయనాని చ
చకార విధివద్ధౌమ్యస్తేషాం భరతసత్తమ॥80॥

కృత్వా చ వేదాధ్యయనం తతః సుచరితవ్రతాః
జగృహుః సర్వమిష్వస్త్రమర్జునాద్దివ్యమానుషం॥81॥

దేవగర్భోపమైః పుత్రైర్వ్యూఢోరస్కైర్మహాబలైః
అన్వితా రాజశార్దూల పాండవా ముదమాప్నువన్॥82॥

—♦ అధ్యాయము 214 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇంద్రప్రస్థే వసంతస్తే జఘ్నురన్యాన్నరాధిపాన్
శాసనాద్ధృతరాష్ట్రస్య రాజ్ఞః శాంతనవస్య చ॥1॥

ఆశ్రిత్య ధర్మరాజానం సర్వలోకోఽవసత్సుఖం
పుణ్యలక్షణకర్మాణం స్వదేహమివ దేహినః॥2॥

స సమం ధర్మకామార్థాన్సిషేవే భరతర్షభః
త్రీనివాత్మసమాన్బంధూన్బంధుమానివ మానయన్॥3॥

తేషాం సమవిభక్తానాం క్షితౌ దేహవతామివ
బభౌ ధర్మార్థకామానాం చతుర్థ ఇవ పార్థివః॥4॥

అధ్యేతారం పరం వేదాః ప్రయోక్తారం మహాధ్వరాః
రక్షితారం శుభం వర్ణా లేభిరే తం జనాధిపం॥5॥

అధిష్ఠానవతీ లక్ష్మీః పరాయణవతీ మతిః
బంధుమానఖిలో ధర్మస్తేనాసీత్పృథివీక్షితా॥6॥

భ్రాతృభిః సహితో రాజా చతుర్భిరధికం బభౌ
ప్రయుజ్యమానైర్వితతో వేదైరివ మహాధ్వరః॥7॥

తం తు ధౌమ్యాదయో విప్రాః పరివార్యోపతస్థిరే
బృహస్పతిసమా ముఖ్యాః ప్రజాపతిమివామరాః॥8॥

ధర్మరాజే అతిప్రీత్యా పూర్ణచంద్ర ఇవామలే
ప్రజానాం రేమిరే తుల్యం నేత్రాణి హృదయాని చ॥9॥

న తు కేవలదైవేన ప్రజా భావేన రేమిరే
యద్బభూవ మనఃకాంతం కర్మణా స చకార తత్॥10॥

న హ్యయుక్తం న చాసత్యం నానృతం న చ విప్రియం
భాషితం చారుభాషస్య జజ్ఞే పార్థస్య ధీమతః॥11॥

స హి సర్వస్య లోకస్య హితమాత్మన ఏవ చ
చికీర్షుః సుమహాతేజా రేమే భరతసత్తమః॥12॥

తథా తు ముదితాః సర్వే పాండవా విగతజ్వరాః
అవసన్పృథివీపాలాంస్త్రాసయంతః స్వతేజసా॥13॥

తతః కతిపయాహస్య బీభత్సుః కృష్ణమబ్రవీత్
ఉష్ణాని కృష్ణ వర్తంతే గచ్ఛామో యమునాం ప్రతి॥14॥

సుహృజ్జనవృతాస్తత్ర విహృత్య మధుసూదన
సాయాహ్నే పునరేష్యామో రోచతాం తే జనార్దన॥15॥

వాసుదేవ ఉవాచ

కుంతీమాతర్మమాప్యేతద్రోచతే యద్వయం జలే
సుహృజ్జనవృతాః పార్థ విహరేమ యథాసుఖం॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆమంత్ర్య ధర్మరాజానమనుజ్ఞాప్య చ భారత
జగ్మతుః పార్థగోవిందౌ సుహృజ్జనవృతౌ తతః॥17॥

విహారదేశం సంప్రాప్య నానాద్రుమవదుత్తమం
గృహైరుచ్చావచైర్యుక్తం పురందరగృహోపమం॥18॥

భక్ష్యైర్భోజ్యైశ్చ పేయైశ్చ రసవద్భిర్మహాధనైః
మాల్యైశ్చ వివిధైర్యుక్తం యుక్తం వార్ష్ణేయపార్థయోః॥19॥

ఆవివేశతురాపూర్ణం రత్నైరుచ్చావచైః శుభైః
యథోపజోషం సర్వశ్చ జనశ్చిక్రీడ భారత॥20॥

వనే కాశ్చిజ్జలే కాశ్చిత్కాశ్చిద్వేశ్మసు చాంగనాః
యథాదేశం యథాప్రీతి చిక్రీడుః కృష్ణపార్థయోః॥21॥

ద్రౌపదీ చ సుభద్రా చ వాసాంస్యాభరణాని చ
ప్రయచ్ఛేతాం మహార్హాణి స్త్రీణాం తే స్మ మదోత్కటే॥22॥

కాశ్చిత్ప్రహృష్టా ననృతుశ్చుక్రుశుశ్చ తథాపరాః
జహసుశ్చాపరా నార్యః పపుశ్చాన్యా వరాసవం॥23॥

రురుదుశ్చాపరాస్తత్ర ప్రజఘ్నుశ్చ పరస్పరం
మంత్రయామాసురన్యాశ్చ రహస్యాని పరస్పరం॥24॥

వేణువీణామృదంగానాం మనోజ్ఞానాం చ సర్వశః
శబ్దేనాపూర్యతే హ స్మ తద్వనం సుసమృద్ధిమత్॥25॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే కురుదాశార్హనందనౌ
సమీపే జగ్మతుః కంచిదుద్దేశం సుమనోహరం॥26॥

తత్ర గత్వా మహాత్మానౌ కృష్ణౌ పరపురంజయౌ
మహార్హాసనయో రాజంస్తతస్తౌ సంనిషీదతుః॥27॥

తత్ర పూర్వవ్యతీతాని విక్రాంతాని రతాని చ
బహూని కథయిత్వా తౌ రేమాతే పార్థమాధవౌ॥28॥

తత్రోపవిష్టౌ ముదితౌ నాకపృష్ఠేఽశ్వినావివ
అభ్యగచ్ఛత్తదా విప్రో వాసుదేవధనంజయౌ॥29॥

బృహచ్ఛాలప్రతీకాశః ప్రతప్తకనకప్రభః
హరిపింగో హరిశ్మశ్రుః ప్రమాణాయామతః సమః॥30॥

తరుణాదిత్యసంకాశః కృష్ణవాసా జటాధరః
పద్మపత్రాననః పింగస్తేజసా ప్రజ్వలన్నివ॥31॥

ఉపసృష్టం తు తం కృష్ణౌ భ్రాజమానం ద్విజోత్తమం
అర్జునో వాసుదేవశ్చ తూర్ణముత్పత్య తస్థతుః॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సోఽబ్రవీదర్జునం చైవ వాసుదేవం చ సాత్వతం
లోకప్రవీరౌ తిష్ఠంతౌ ఖాండవస్య సమీపతః॥1॥

బ్రాహ్మణో బహుభోక్తాస్మి భుంజేఽపరిమితం సదా
భిక్షే వార్ష్ణేయపార్థౌ వామేకాం తృప్తిం ప్రయచ్ఛతాం॥2॥

ఏవముక్తౌ తమబ్రూతాం తతస్తౌ కృష్ణపాండవౌ
కేనాన్నేన భవాంస్తృప్యేత్తస్యాన్నస్య యతావహే॥3॥

ఏవముక్తః స భగవానబ్రవీత్తావుభౌ తతః
భాషమాణౌ తదా వీరౌ కిమన్నం క్రియతామితి॥4॥

నాహమన్నం బుభుక్షే వై పావకం మాం నిబోధతం
యదన్నమనురూపం మే తద్యువాం సంప్రయచ్ఛతం॥5॥

ఇదమింద్రః సదా దావం ఖాండవం పరిరక్షతి
తం న శక్నోమ్యహం దగ్ధుం రక్ష్యమాణం మహాత్మనా॥6॥

వసత్యత్ర సఖా తస్య తక్షకః పన్నగః సదా
సగణస్తత్కృతే దావం పరిరక్షతి వజ్రభృత్॥7॥

తత్ర భూతాన్యనేకాని రక్ష్యంతే స్మ ప్రసంగతః
తం దిధక్షుర్న శక్నోమి దగ్ధుం శక్రస్య తేజసా॥8॥

స మాం ప్రజ్వలితం దృష్ట్వా మేఘాంభోభిః ప్రవర్షతి
తతో దగ్ధుం న శక్నోమి దిధక్షుర్దావమీప్సితం॥9॥

స యువాభ్యాం సహాయాభ్యామస్త్రవిద్భ్యాం సమాగతః
దహేయం ఖాండవం దావమేతదన్నం వృతం మయా॥10॥

యువాం హ్యుదకధారాస్తా భూతాని చ సమంతతః
ఉత్తమాస్త్రవిదౌ సమ్యక్సర్వతో వారయిష్యథః॥11॥

ఏవముక్తే ప్రత్యువాచ బీభత్సుర్జాతవేదసం
దిధక్షుం ఖాండవం దావమకామస్య శతక్రతోః॥12॥

ఉత్తమాస్త్రాణి మే సంతి దివ్యాని చ బహూని చ
యైరహం శక్నుయాం యోద్ధుమపి వజ్రధరాన్బహూన్॥13॥

ధనుర్మే నాస్తి భగవన్బాహువీర్యేణ సంమితం
కుర్వతః సమరే యత్నం వేగం యద్విషహేత మే॥14॥

శరైశ్చ మేఽర్థో బహుభిరక్షయైః క్షిప్రమస్యతః
న హి వోఢుం రథః శక్తః శరాన్మమ యథేప్సితాన్॥15॥

అశ్వాంశ్చ దివ్యానిచ్ఛేయం పాండురాన్వాతరంహసః
రథం చ మేఘనిర్ఘోషం సూర్యప్రతిమతేజసం॥16॥

తథా కృష్ణస్య వీర్యేణ నాయుధం విద్యతే సమం
యేన నాగాన్పిశాచాంశ్చ నిహన్యాన్మాధవో రణే॥17॥

ఉపాయం కర్మణః సిద్ధౌ భగవన్వక్తుమర్హసి
నివారయేయం యేనేంద్రం వర్షమాణం మహావనే॥18॥

పౌరుషేణ తు యత్కార్యం తత్కర్తారౌ స్వ పావక
కరణాని సమర్థాని భగవందాతుమర్హసి॥19॥

—♦ అధ్యాయము 216 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు భగవాంధూమకేతుర్హుతాశనః
చింతయామాస వరుణం లోకపాలం దిదృక్షయా
ఆదిత్యముదకే దేవం నివసంతం జలేశ్వరం ॥1॥

స చ తచ్చింతితం జ్ఞాత్వా దర్శయామాస పావకం
తమబ్రవీద్ధూమకేతుః ప్రతిపూజ్య జలేశ్వరం
చతుర్థం లోకపాలానాం రక్షితారం మహేశ్వరం ॥2॥

సోమేన రాజ్ఞా యద్దత్తం ధనుశ్చైవేషుధీ చ తే
తత్ప్రయచ్ఛోభయం శీఘ్రం రథం చ కపిలక్షణం ॥3॥

కార్యం హి సుమహత్పార్థో గాండీవేన కరిష్యతి
చక్రేణ వాసుదేవశ్చ తన్మదర్థే ప్రదీయతాం
దదానీత్యేవ వరుణః పావకం ప్రత్యభాషత ॥4॥

తతోఽద్భుతం మహావీర్యం యశఃకీర్తివివర్ధనం
సర్వశస్త్రైరనాధృష్యం సర్వశస్త్రప్రమాథి చ
సర్వాయుధమహామాత్రం పరసేనాప్రధర్షణం ॥5॥

ఏకం శతసహస్రేణ సంమితం రాష్ట్రవర్ధనం
చిత్రముచ్చావచైర్వర్ణైః శోభితం శ్లక్ష్ణమవ్రణం ॥6॥

దేవదానవగంధర్వైః పూజితం శాశ్వతీః సమాః
ప్రాదాద్వై ధనురత్నం తదక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ ॥7॥

రథం చ దివ్యాశ్వయుజం కపిప్రవరకేతనం
ఉపేతం రాజతైరశ్వైర్గాంధర్వైర్హేమమాలిభిః
పాండురాభ్రప్రతీకాశైర్మనోవాయుసమైర్జవే ॥8॥

సర్వోపకరణైర్యుక్తమజయ్యం దేవదానవైః
భానుమంతం మహాఘోషం సర్వభూతమనోహరం ॥9॥

ససర్జ యత్స్వతపసా భౌవనో భువనప్రభుః
ప్రజాపతిరనిర్దేశ్యం యస్య రూపం రవేరివ ॥10॥

యం స్మ సోమః సమారుహ్య దానవానజయత్ప్రభుః
నగమేఘప్రతీకాశం జ్వలంతమివ చ శ్రియా ॥11॥

ఆశ్రితా తం రథశ్రేష్ఠం శక్రాయుధసమా శుభా
తాపనీయా సురుచిరా ధ్వజయష్టిరనుత్తమా ॥12॥

తస్యాం తు వానరో దివ్యః సింహశార్దూలలక్షణః
వినర్దన్నివ తత్రస్థః సంస్థితో మూర్ధ్న్యశోభత ॥13॥

ధ్వజే భూతాని తత్రాసన్వివిధాని మహాంతి చ
నాదేన రిపుసైన్యానాం యేషాం సంజ్ఞా ప్రణశ్యతి ॥14॥

స తం నానాపతాకాభిః శోభితం రథముత్తమం
ప్రదక్షిణముపావృత్య దైవతేభ్యః ప్రణమ్య చ ॥15॥

సంనద్ధః కవచీ ఖడ్గీ బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
ఆరురోహ రథం పార్థో విమానం సుకృతీ యథా ॥16॥

తచ్చ దివ్యం ధనుఃశ్రేష్ఠం బ్రహ్మణా నిర్మితం పురా
గాండీవముపసంగృహ్య బభూవ ముదితోఽర్జునః ॥17॥

హుతాశనం నమస్కృత్య తతస్తదపి వీర్యవాన్
జగ్రాహ బలమాస్థాయ జ్యయా చ యుయుజే ధనుః॥18॥

మౌర్వ్యాం తు యుజ్యమానాయాం బలినా పాండవేన హ
యేఽశృణ్వన్కూజితం తత్ర తేషాం వై వ్యథితం మనః॥19॥

లబ్ధ్వా రథం ధనుశ్చైవ తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ
బభూవ కల్యః కౌంతేయః ప్రహృష్టః సాహ్యకర్మణి॥20॥

వజ్రనాభం తతశ్చక్రం దదౌ కృష్ణాయ పావకః
ఆగ్నేయమస్త్రం దయితం స చ కల్యోఽభవత్తదా॥21॥

అబ్రవీత్పావకశ్చైనమేతేన మధుసూదన
అమానుషానపి రణే విజేష్యసి న సంశయః॥22॥

అనేన త్వం మనుష్యాణాం దేవానామపి చాహవే
రక్షఃపిశాచదైత్యానాం నాగానాం చాధికః సదా
భవిష్యసి న సందేహః ప్రవరారినిబర్హణే॥23॥

క్షిప్తం క్షిప్తం రణే చైతత్త్వయా మాధవ శత్రుషు
హత్వాప్రతిహతం సంఖ్యే పాణిమేష్యతి తే పునః॥24॥

వరుణశ్చ దదౌ తస్మై గదామశనినిఃస్వనాం
దైత్యాంతకరణీం ఘోరాం నామ్నా కౌమోదకీం హరేః॥25॥

తతః పావకమబ్రూతాం ప్రహృష్టౌ కృష్ణపాండవౌ
కృతాస్త్రౌ శస్త్రసంపన్నౌ రథినౌ ధ్వజినావపి॥26॥

కల్యౌ స్వో భగవన్యోద్ధుమపి సర్వైః సురాసురైః
కిం పునర్వజ్రిణైకేన పన్నగార్థే యుయుత్సునా॥27॥

అర్జున ఉవాచ

చక్రమస్త్రం చ వార్ష్ణేయో విసృజన్యుధి వీర్యవాన్
త్రిషు లోకేషు తన్నాస్తి యన్న జీయాజ్జనార్దనః॥28॥

గాండీవం ధనురాదాయ తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ
అహమప్యుత్సహే లోకాన్విజేతుం యుధి పావక॥29॥

సర్వతః పరివార్యైనం దావేన మహతా ప్రభో
కామం సంప్రజ్వలాద్యైవ కల్యౌ స్వః సాహ్యకర్మణి॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స భగవాందాశార్హేణార్జునేన చ
తైజసం రూపమాస్థాయ దావం దగ్ధుం ప్రచక్రమే॥31॥

సర్వతః పరివార్యాథ సప్తార్చిర్జ్వలనస్తదా
దదాహ ఖాండవం క్రుద్ధో యుగాంతమివ దర్శయన్॥32॥

పరిగృహ్య సమావిష్టస్తద్వనం భరతర్షభ
మేఘస్తనితనిర్ఘోషం సర్వభూతాని నిర్దహన్॥33॥

దహ్యతస్తస్య విబభౌ రూపం దావస్య భారత
మేరోరివ నగేంద్రస్య కాంచనస్య మహాద్యుతేః॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తౌ రథాభ్యాం నరవ్యాఘ్రౌ దావస్యోభయతః స్థితౌ
దిక్షు సర్వాసు భూతానాం చక్రాతే కదనం మహత్॥1॥

యత్ర యత్ర హి దృశ్యంతే ప్రాణినః ఖాండవాలయాః
పలాయంతస్తత్ర తత్ర తౌ వీరౌ పర్యధావతాం॥2॥

ఛిద్రం హి న ప్రపశ్యంతి రథయోరాశువిక్రమాత్
ఆవిద్ధావివ దృశ్యేతే రథినౌ తౌ రథోత్తమౌ॥3॥

ఖాండవే దహ్యమానే తు భూతాన్యథ సహస్రశః
ఉత్పేతుర్భైరవాన్నాదాన్వినదంతో దిశో దశ॥4॥

దగ్ధైకదేశా బహవో నిష్టప్తాశ్చ తథాపరే
స్ఫుటితాక్షా విశీర్ణాశ్చ విప్లుతాశ్చ విచేతసః॥5॥

సమాలింగ్య సుతానన్యే పితౄన్మాతౄంస్తథాపరే
త్యక్తుం న శేకుః స్నేహేన తథైవ నిధనం గతాః॥6॥

వికృతైర్దర్శనైరన్యే సముత్పేతుః సహస్రశః
తత్ర తత్ర విఘూర్ణంతః పునరగ్నౌ ప్రపేదిరే॥7॥

దగ్ధపక్షాక్షిచరణా విచేష్టంతో మహీతలే
తత్ర తత్ర స్మ దృశ్యంతే వినశ్యంతః శరీరిణః॥8॥

జలస్థానేషు సర్వేషు క్వాథ్యమానేషు భారత
గతసత్త్వాః స్మ దృశ్యంతే కూర్మమత్స్యాః సహస్రశః॥9॥

శరీరైః సంప్రదీప్తైశ్చ దేహవంత ఇవాగ్నయః
అదృశ్యంత వనే తస్మిన్ప్రాణినః ప్రాణసంక్షయే॥10॥

తాంస్తథోత్పతతః పార్థః శరైః సంఛిద్య ఖండశః
దీప్యమానే తతః ప్రాస్యత్ప్రహసన్కృష్ణవర్త్మని॥11॥

తే శరాచితసర్వాంగా వినదంతో మహారవాన్
ఊర్ధ్వముత్పత్య వేగేన నిపేతుః పావకే పునః॥12॥

శరైరభ్యాహతానాం చ దహ్యతాం చ వనౌకసాం
విరావః శ్రూయతే హ స్మ సముద్రస్యేవ మథ్యతః॥13॥

వహ్నేశ్చాపి ప్రహృష్టస్య ఖముత్పేతుర్మహార్చిషః
జనయామాసురుద్వేగం సుమహాంతం దివౌకసాం॥14॥

తతో జగ్ముర్మహాత్మానః సర్వ ఏవ దివౌకసః
శరణం దేవరాజానం సహస్రాక్షం పురందరం॥15॥

దేవా ఊచుః

కిం న్విమే మానవాః సర్వే దహ్యంతే కృష్ణవర్త్మనా
కచ్చిన్న సంక్షయః ప్రాప్తో లోకానామమరేశ్వర॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వృత్రహా తేభ్యః స్వయమేవాన్వవేక్ష్య చ
ఖాండవస్య విమోక్షార్థం ప్రయయౌ హరివాహనః॥17॥

మహతా మేఘజాలేన నానారూపేణ వజ్రభృత్
ఆకాశం సమవస్తీర్య ప్రవవర్ష సురేశ్వరః॥18॥

తతోఽక్షమాత్రా విసృజంధారాః శతసహస్రశః
అభ్యవర్షత్సహస్రాక్షః పావకం ఖాండవం ప్రతి॥19॥

అసంప్రాప్తాస్తు తా ధారాస్తేజసా జాతవేదసః
ఖ ఏవ సమశుష్యంత న కాశ్చిత్పావకం గతాః॥20॥

తతో నముచిహా క్రుద్ధో భృశమర్చిష్మతస్తదా
పునరేవాభ్యవర్షత్తమంభః ప్రవిసృజన్బహు॥21॥

అర్చిర్ధారాభిసంబద్ధం ధూమవిద్యుత్సమాకులం
బభూవ తద్వనం ఘోరం స్తనయిత్నుసఘోషవత్॥22॥

—♦ అధ్యాయము 218 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్యాభివర్షతో వారి పాండవః ప్రత్యవారయత్
శరవర్షేణ బీభత్సురుత్తమాస్త్రాణి దర్శయన్॥1॥

శరైః సమంతతః సర్వం ఖాండవం చాపి పాండవః
ఛాదయామాస తద్వర్షమపకృష్య తతో వనాత్॥2॥

న చ స్మ కించిచ్ఛక్నోతి భూతం నిశ్చరితుం తతః
సంఛాద్యమానే ఖగమైరస్యతా సవ్యసాచినా॥3॥

తక్షకస్తు న తత్రాసీత్సర్పరాజో మహాబలః
దహ్యమానే వనే తస్మిన్కురుక్షేత్రేఽభవత్తదా॥4॥

అశ్వసేనస్తు తత్రాసీత్తక్షకస్య సుతో బలీ
స యత్నమకరోత్తీవ్రం మోక్షార్థం హవ్యవాహనాత్॥5॥

న శశాక వినిర్గంతుం కౌంతేయశరపీడితః
మోక్షయామాస తం మాతా నిగీర్య భుజగాత్మజా॥6॥

తస్య పూర్వం శిరో గ్రస్తం పుచ్ఛమస్య నిగీర్యతే
ఊర్ధ్వమాచక్రమే సా తు పన్నగీ పుత్రగృద్ధినీ॥7॥

తస్యాస్తీక్ష్ణేన భల్లేన పృథుధారేణ పాండవః
శిరశ్చిచ్ఛేద గచ్ఛంత్యాస్తామపశ్యత్సురేశ్వరః॥8॥

తం ముమోచయిషుర్వజ్రీ వాతవర్షేణ పాండవం
మోహయామాస తత్కాలమశ్వసేనస్త్వముచ్యత॥9॥

తాం చ మాయాం తదా దృష్ట్వా ఘోరాం నాగేన వంచితః
ద్విధా త్రిధా చ చిచ్ఛేద ఖగతానేవ భారత॥10॥

శశాప తం చ సంక్రుద్ధో బీభత్సుర్జిహ్మగామినం
పావకో వాసుదేవశ్చ అప్రతిష్ఠో భవేదితి॥11॥

తతో జిష్ణుః సహస్రాక్షం ఖం వితత్యేషుభిః శితైః
యోధయామాస సంక్రుద్ధో వంచనాం తామనుస్మరన్॥12॥

దేవరాడపి తం దృష్ట్వా సంరబ్ధమివ ఫల్గునం
స్వమస్త్రమసృజద్దీప్తం యత్తతానాఖిలం నభః॥13॥

తతో వాయుర్మహాఘోషః క్షోభయన్సర్వసాగరాన్
వియత్స్థోఽజనయన్మేఘాంజలధారాముచోఽకులాన్॥14॥

తద్విఘాతార్థమసృజదర్జునోఽప్యస్త్రముత్తమం
వాయవ్యమేవాభిమంత్ర్య ప్రతిపత్తివిశారదః॥15॥

తేనేంద్రాశనిమేఘానాం వీర్యౌజస్తద్వినాశితం
జలధారాశ్చ తాః శోషం జగ్ముర్నేశుశ్చ విద్యుతః॥16॥

క్షణేన చాభవద్వ్యోమ సంప్రశాంతరజస్తమః
సుఖశీతానిలగుణం ప్రకృతిస్థార్కమండలం॥17॥

నిష్ప్రతీకారహృష్టశ్చ హుతభుగ్వివిధాకృతిః
ప్రజజ్వాలాతులార్చిష్మాన్స్వనాదైః పూరయంజగత్॥18॥

కృష్ణాభ్యాం రక్షితం దృష్ట్వా తం చ దావమహంకృతాః
సముత్పేతురథాకాశం సుపర్ణాద్యాః పతత్రిణః॥19॥

గరుడా వజ్రసదృశైః పక్షతుండనఖైస్తథా
ప్రహర్తుకామాః సంపేతురాకాశాత్కృష్ణపాండవౌ॥20॥

తథైవోరగసంఘాతాః పాండవస్య సమీపతః
ఉత్సృజంతో విషం ఘోరం నిశ్చేరుర్జ్వలితాననాః॥21॥

తాంశ్చకర్త శరైః పార్థః సరోషాందృశ్య ఖేచరాన్
వివశాశ్చాపతందీప్తం దేహాభావాయ పావకం॥22॥

తతః సురాః సగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః
ఉత్పేతుర్నాదమతులముత్సృజంతో రణార్థినః॥23॥

అయఃకణపచక్రాశ్మభుశుండ్యుద్యతబాహవః
కృష్ణపార్థౌ జిఘాంసంతః క్రోధసంమూర్చ్ఛితౌజసః॥24॥

తేషామభివ్యాహరతాం శస్త్రవర్షం చ ముంచతాం
ప్రమమాథోత్తమాంగాని బీభత్సుర్నిశితైః శరైః॥25॥

కృష్ణశ్చ సుమహాతేజాశ్చక్రేణారినిహా తదా
దైత్యదానవసంఘానాం చకార కదనం మహత్॥26॥

అథాపరే శరైర్విద్ధాశ్చక్రవేగేరితాస్తదా
వేలామివ సమాసాద్య వ్యాతిష్ఠంత మహౌజసః॥27॥

తతః శక్రోఽభిసంక్రుద్ధస్త్రిదశానాం మహేశ్వరః
పాండురం గజమాస్థాయ తావుభౌ సమభిద్రవత్॥28॥

అశనిం గృహ్య తరసా వజ్రమస్త్రమవాసృజత్
హతావేతావితి ప్రాహ సురానసురసూదనః॥29॥

తతః సముద్యతాం దృష్ట్వా దేవేంద్రేణ మహాశనిం
జగృహుః సర్వశస్త్రాణి స్వాని స్వాని సురాస్తదా॥30॥

కాలదండం యమో రాజా శిబికాం చ ధనేశ్వరః
పాశం చ వరుణస్తత్ర విచక్రం చ తథా శివః॥31॥

ఓషధీర్దీప్యమానాశ్చ జగృహాతేఽశ్వినావపి
జగృహే చ ధనుర్ధాతా ముసలం చ జయస్తథా॥32॥

పర్వతం చాపి జగ్రాహ క్రుద్ధస్త్వష్టా మహాబలః
అంశస్తు శక్తిం జగ్రాహ మృత్యుర్దేవః పరశ్వధం॥33॥

ప్రగృహ్యా పరిఘం ఘోరం విచచారార్యమా అపి
మిత్రశ్చ క్షురపర్యంతం చక్రం గృహ్యా వ్యతిష్ఠత||34||

పూషా భగశ్చ సంక్రుద్ధః సవితా చ విశాం పతే
ఆత్తకార్ముకనిస్త్రింశాః కృష్ణపార్థావభిద్రుతాః||35||

రుద్రాశ్చ వసవశ్చైవ మరుతశ్చ మహాబలాః
విశ్వేదేవాస్తథా సాధ్యా దీప్యమానాః స్వతేజసా||36||

ఏతే చాన్యే చ బహవో దేవాస్తౌ పురుషోత్తమౌ
కృష్ణపార్థౌ జిఘాంసంతః ప్రతీయుర్వివిధాయుధాః||37||

తత్రాద్భుతాన్యదృశ్యంత నిమిత్తాని మహాహవే
యుగాంతసమరూపాణి భూతోత్సాదాయ భారత||38||

తథా తు దృష్ట్వా సంరబ్ధం శక్రం దేవైః సహాచ్యుతౌ
అభీతౌ యుధి దుర్ధర్షౌ తస్థతుః సజ్జకార్ముకౌ||39||

ఆగతాంశ్చైవ తాందృష్ట్వా దేవానేకైకశస్తతః
న్యవారయేతాం సంక్రుద్ధౌ బాణైర్వజ్రోపమైస్తదా||40||

అసకృద్భగ్నసంకల్పాః సురాశ్చ బహుశః కృతాః
భయాద్రణం పరిత్యజ్య శక్రమేవాభిశిశ్రియుః||41||

దృష్ట్వా నివారితాందేవాన్మాధవేనార్జునేన చ
ఆశ్చర్యమగమంస్తత్ర మునయో దివి విష్ఠితాః||42||

శక్రశ్చాపి తయోర్వీర్యముపలభ్యాసకృద్రణే
బభూవ పరమప్రీతో భూయశ్చైతావయోధయత్||43||

తతోఽశ్మవర్షం సుమహద్వ్యసృజత్పాకశాసనః
భూయ ఏవ తదా వీర్యం జిజ్ఞాసుః సవ్యసాచినః
తచ్ఛరైరర్జునో వర్షం ప్రతిజఘ్నేఽత్యమర్షణః||44||

విఫలం క్రియమాణం తత్సంప్రేక్ష్య చ శతక్రతుః
భూయః సంవర్ధయామాస తద్వర్షం దేవరాడథ||45||

సోఽశ్మవర్షం మహావేగైరిషుభిః పాకశాసనిః
విలయం గమయామాస హర్షయన్పితరం తదా||46||

సముత్పాట్య తు పాణిభ్యాం మందరాచ్ఛిఖరం మహత్
సద్రుమం వ్యసృజచ్ఛక్రో జిఘాంసుః పాండునందనం||47||

తతోఽర్జునో వేగవద్భిర్జ్వలితాగ్రైరజిహ్మగైః
బాణైర్విధ్వంసయామాస గిరేః శృంగం సహస్రధా||48||

గిరేర్విశీర్యమాణస్య తస్య రూపం తదా బభౌ
సార్కచంద్రగ్రహస్యేవ నభసః ప్రవిశీర్యతః||49||

తేనావాక్పతతా దావే శైలేన మహతా భృశం
భూయ ఏవ హతాస్తత్ర ప్రాణినః ఖాండవాలయాః||50||

—♦ అధ్యాయము 219 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా శైలనిపాతేన భీషితాః ఖాండవాలయాః
దానవా రాక్షసా నాగాస్తరక్ష్వృక్షవనౌకసః
ద్విపాః ప్రభిన్నాః శార్దూలాః సింహాః కేసరిణస్తథా||1||

మృగాశ్చ మహిషాశ్చైవ శతశః పక్షిణస్తథా
సముద్విగ్నా విససృపుస్తథాన్యా భూతజాతయః ॥2॥

తం దావం సముదీక్షంతః కృష్ణౌ చాభ్యుద్యతాయుధౌ
ఉత్పాతనాదశబ్దేన సంత్రాసిత ఇవాభవన్ ॥3॥

స్వతేజోభాస్వరం చక్రముత్ససర్జ జనార్దనః
తేన తా జాతయః క్షుద్రాః సదానవనిశాచరాః
నికృత్తాః శతశః సర్వా నిపేతురనలం క్షణాత్ ॥4॥

అదృశ్యన్రాక్షసాస్తత్ర కృష్ణచక్రవిదారితాః
వసారుధిరసంపృక్తాః సంధ్యాయామివ తోయదాః ॥5॥

పిశాచాన్పక్షిణో నాగాన్పశూంశ్చాపి సహస్రశః
నిఘ్నంశ్చరతి వార్ష్ణేయః కాలవత్తత్ర భారత ॥6॥

క్షిప్తం క్షిప్తం హి తచ్చక్రం కృష్ణస్యామిత్రఘాతినః
హత్వానేకాని సత్త్వాని పాణిమేతి పునః పునః ॥7॥

తథా తు నిఘ్నతస్తస్య సర్వసత్త్వాని భారత
బభూవ రూపమత్యుగ్రం సర్వభూతాత్మనస్తదా ॥8॥

సమేతానాం చ దేవానాం దానవానాం చ సర్వశః
విజేతా నాభవత్కశ్చిత్కృష్ణపాండవయోర్మృధే ॥9॥

తయోర్బలాత్పరిత్రాతుం తం దావం తు యదా సురాః
నాశక్నువఞ్శమయితుం తదాభూవన్పరాఙ్ముఖాః ॥10॥

శతక్రతుశ్చ సంప్రేక్ష్య విముఖాందేవతాగణాన్
బభూవావస్థితః ప్రీతః ప్రశంసన్కృష్ణపాండవౌ ॥11॥

నివృత్తేషు తు దేవేషు వాగువాచాశరీరిణీ
శతక్రతుమభిప్రేక్ష్య మహాగంభీరనిఃస్వనా ॥12॥

న తే సఖా సంనిహితస్తక్షకః పన్నగోత్తమః
దాహకాలే ఖాండవస్య కురుక్షేత్రం గతో హ్యసౌ ॥13॥

న చ శక్యౌ త్వయా జేతుం యుద్ధేఽస్మిన్సమవస్థితౌ
వాసుదేవార్జునౌ శక్ర నిబోధేదం వచో మమ ॥14॥

నరనారాయణౌ దేవౌ తావేతౌ విశ్రుతౌ దివి
భవానప్యభిజానాతి యద్వీర్యౌ యత్పరాక్రమౌ ॥15॥

నైతౌ శక్యౌ దురాధర్షౌ విజేతుమజితౌ యుధి
అపి సర్వేషు లోకేషు పురాణావృషిసత్తమౌ ॥16॥

పూజనీయతమావేతావపి సర్వైః సురాసురైః
సయక్షరక్షోగంధర్వనరకింనరపన్నగైః ॥17॥

తస్మాదితః సురైః సార్ధం గంతుమర్హసి వాసవ
దిష్టం చాప్యనుపశ్యైతత్ఖాండవస్య వినాశనం ॥18॥

ఇతి వాచమభిశ్రుత్య తథ్యమిత్యమరేశ్వరః
కోపామర్షౌ సముత్సృజ్య సంప్రతస్థే దివం తదా ॥19॥

తం ప్రస్థితం మహాత్మానం సమవేక్ష్య దివౌకసః
త్వరితాః సహితా రాజన్ననుజగ్ముః శతక్రతుం ॥20॥

దేవరాజం తదా యాంతం సహ దేవైరుదీక్ష్య తు
వాసుదేవార్జునౌ వీరౌ సింహనాదం వినేదతుః ॥21॥

దేవరాజే గతే రాజన్ప్రహృష్టౌ కృష్ణపాండవౌ
నిర్విశంకం పునర్దావం దాహయామాసతుస్తదా॥22॥

స మారుత ఇవాభ్రాణి నాశయిత్వార్జునః సురాన్
వ్యధమచ్ఛరసంపాతైః ప్రాణినః ఖాండవాలయాన్॥23॥

న చ స్మ కించిచ్ఛక్నోతి భూతం నిశ్చరితుం తతః
సంఛిద్యమానమిషుభిరస్యతా సవ్యసాచినా॥24॥

నాశకంస్తత్ర భూతాని మహాంత్యపి రణేఽర్జునం
నిరీక్షితుమమోఘేషుం కరిష్యంతి కుతో రణం॥25॥

శతేనైకం చ వివ్యాధ శతం చైకేన పత్రిణా
వ్యసవస్తేఽపతన్నగ్నౌ సాక్షాత్కాలహతా ఇవ॥26॥

న చాలభంత తే శర్మ రోధఃసు విషమేషు చ
పితృదేవనివాసేషు సంతాపశ్చాప్యజాయత॥27॥

భూతసంఘసహస్రాశ్చ దీనాశ్చక్రుర్మహాస్వనం
రురువుర్వారణాశ్చైవ తథైవ మృగపక్షిణః
తేన శబ్దేన విత్రేసుర్గంగోదధిచరా ఝషాః॥28॥

న హ్యర్జునం మహాబాహుం నాపి కృష్ణం మహాబలం
నిరీక్షితుం వై శక్నోతి కశ్చిద్యోద్ధుం కుతః పునః॥29॥

ఏకాయనగతా యేఽపి నిష్పతంత్యత్ర కేచన
రాక్షసాందానవాన్నాగాంజఘ్నే చక్రేణ తాన్హరిః॥30॥

తే విభిన్నశిరోదేహాశ్చక్రవేగాద్గతాసవః
పేతురాస్యే మహాకాయా దీప్తస్య వసురేతసః॥31॥

స మాంసరుధిరౌఘైశ్చ మేదౌఘైశ్చ సమీరితః
ఉపర్యాకాశగో వహ్నిర్విధూమః సమదృశ్యత॥32॥

దీప్తాక్షో దీప్తజిహ్వశ్చ దీప్తవ్యాత్తమహాననః
దీప్తోర్ధ్వకేశః పింగాక్షః పిబన్ప్రాణభృతాం వసాం॥33॥

తాం స కృష్ణార్జునకృతాం సుధాం ప్రాప్య హుతాశనః
బభూవ ముదితస్తృప్తః పరాం నిర్వృతిమాగతః॥34॥

అథాసురం మయం నామ తక్షకస్య నివేశనాత్
విప్రద్రవంతం సహసా దదర్శ మధుసూదనః॥35॥

తమగ్నిః ప్రార్థయామాస దిధక్షుర్వాతసారథిః
దేహవాన్వై జటీ భూత్వా నదంశ్చ జలదో యథా
జిఘాంసుర్వాసుదేవశ్చ చక్రముద్యమ్య విష్ఠితః॥36॥

స చక్రముద్యతం దృష్ట్వా దిధక్షుం చ హుతాశనం
అభిధావార్జునేత్యేవం మయశ్చుక్రోశ భారత॥37॥

తస్య భీతస్వనం శ్రుత్వా మా భైరితి ధనంజయః
ప్రత్యువాచ మయం పార్థో జీవయన్నివ భారత॥38॥

తం పార్థేనాభయే దత్తే నముచేర్భ్రాతరం మయం
న హంతుమైచ్ఛద్దాశార్హః పావకో న దదాహ చ॥39॥

తస్మిన్వనే దహ్యమానే షడగ్నిర్న దదాహ చ
అశ్వసేనం మయం చాపి చతురః శార్ఙ్గకానితి॥40॥

—♦ అధ్యాయము 220 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం శార్ఙ్గకానగ్నిర్న దదాహ తథాగతే
తస్మిన్వనే దహ్యమానే బ్రహ్మన్నేతద్వదాశు మే ||1||

అదాహే హ్యశ్వసేనస్య దానవస్య మయస్య చ
కారణం కీర్తితం బ్రహ్మఞ్శార్ఙ్గకానాం న కీర్తితం ||2||

తదేతదద్భుతం బ్రహ్మఞ్శార్ఙ్గానామవినాశనం
కీర్తయస్వాగ్నిసంమర్దే కథం తే న వినాశితాః ||3||

వైశంపాయన ఉవాచ

యదర్థం శార్ఙ్గకానగ్నిర్న దదాహ తథాగతే
తత్తే సర్వం యథావృత్తం కథయిష్యామి భారత ||4||

ధర్మజ్ఞానాం ముఖ్యతమస్తపస్వీ సంశితవ్రతః
ఆసీన్మహర్షిః శ్రుతవాన్మందపాల ఇతి శ్రుతః ||5||

స మార్గమాస్థితో రాజన్నృషీణామూర్ధ్వరేతసాం
స్వాధ్యాయవాంధర్మరతస్తపస్వీ విజితేంద్రియః ||6||

స గత్వా తపసః పారం దేహముత్సృజ్య భారత
జగామ పితృలోకాయ న లేభే తత్ర తత్ఫలం ||7||

స లోకానఫలాంద్దృష్ట్వా తపసా నిర్జితానపి
పప్రచ్ఛ ధర్మరాజస్య సమీపస్థాందివౌకసః ||8||

కిమర్థమావృతా లోకా మమైతే తపసార్జితాః
కిం మయా న కృతం తత్ర యస్యేదం కర్మణః ఫలం ||9||

తత్రాహం తత్కరిష్యామి యదర్థమిదమావృతం
ఫలమేతస్య తపసః కథయధ్వం దివౌకసః ||10||

దేవా ఊచుః

ఋణినో మానవా బ్రహ్మంజాయంతే యేన తచ్ఛృణు
క్రియాభిర్బ్రహ్మచర్యేణ ప్రజయా చ న సంశయః ||11||

తదపాక్రియతే సర్వం యజ్ఞేన తపసా సుతైః
తపస్వీ యజ్ఞకృచ్చాసి న తు తే విద్యతే ప్రజా ||12||

త ఇమే ప్రసవస్యార్థే తవ లోకాః సమావృతాః
ప్రజాయస్వ తతో లోకానుపభోక్తాసి శాశ్వతాన్ ||13||

పున్నామ్నో నరకాత్పుత్రస్త్రాతీతి పితరం మునే
తస్మాదపత్యసంతానే యతస్వ ద్విజసత్తమ ||14||

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా మందపాలస్తు తేషాం వాక్యం దివౌకసాం
క్వ ను శీఘ్రమపత్యం స్యాద్బహులం చేత్యచింతయత్ ||15||

స చింతయన్నభ్యగచ్ఛద్బహులప్రసవాన్ఖగాన్
శార్ఙ్గికాం శార్ఙ్గకో భూత్వా జరితాం సముపేయివాన్॥16॥

తస్యాం పుత్రానజనయచ్చతురో బ్రహ్మవాదినః
తానపాస్య స తత్రైవ జగామ లపితాం ప్రతి
బాలాన్సుతానండగతాన్మాత్రా సహ మునిర్వనే॥17॥

తస్మిన్గతే మహాభాగే లపితాం ప్రతి భారత
అపత్యస్నేహసంవిగ్నా జరితా బహ్వచింతయత్॥18॥

తేన త్యక్తానసంత్యాజ్యానృషీనండగతాన్వనే
నాజహత్పుత్రకానార్తా జరితా ఖాండవే నృప
బభార చైతాన్సంజాతాన్స్వవృత్త్యా స్నేహవిక్లవా॥19॥

తతోఽగ్నిం ఖాండవం దగ్ధుమాయాంతం దృష్ట్వానృషిః
మందపాలశ్చరంస్తస్మిన్వనే లపితయా సహ॥20॥

తం సంకల్పం విదిత్వాస్య జ్ఞాత్వా పుత్రాంశ్చ బాలకాన్
సోఽభితుష్టావ విప్రర్షిర్బ్రాహ్మణో జాతవేదసం
పుత్రాన్పరిదదద్భీతో లోకపాలం మహౌజసం॥21॥

మందపాల ఉవాచ

త్వమగ్నే సర్వదేవానాం ముఖం త్వమసి హవ్యవాట్
త్వమంతః సర్వభూతానాం గూఢశ్చరసి పావక॥22॥

త్వామేకమాహుః కవయస్త్వామాహుస్త్రివిధం పునః
త్వామష్టధా కల్పయిత్వా యజ్ఞవాహమకల్పయన్॥23॥

త్వయా సృష్టమిదం విశ్వం వదంతి పరమర్షయః
త్వదృతే హి జగత్కృత్స్నం సద్యో న స్యాద్ధుతాశన॥24॥

తుభ్యం కృత్వా నమో విప్రాః స్వకర్మవిజితాం గతిం
గచ్ఛంతి సహ పత్నీభిః సుతైరపి చ శాశ్వతీం॥25॥

త్వామగ్నే జలదానాహుః ఖే విషక్తాన్సవిద్యుతః
దహంతి సర్వభూతాని త్వత్తో నిష్క్రమ్య హాయనాః॥26॥

జాతవేదస్తవైవేయం విశ్వసృష్టిర్మహాద్యుతే
తవైవ కర్మ విహితం భూతం సర్వం చరాచరం॥27॥

త్వయాపో విహితాః పూర్వం త్వయి సర్వమిదం జగత్
త్వయి హవ్యం చ కవ్యం చ యథావత్సంప్రతిష్ఠితం॥28॥

అగ్నే త్వమేవ జ్వలనస్త్వం ధాతా త్వం బృహస్పతిః
త్వమశ్వినౌ యమౌ మిత్రః సోమస్త్వమసి చానిలః॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స్తుతస్తతస్తేన మందపాలేన పావకః
తుతోష తస్య నృపతే మునేరమితతేజసః
ఉవాచ చైనం ప్రీతాత్మా కిమిష్టం కరవాణి తే॥30॥

తమబ్రవీన్మందపాలః ప్రాంజలిర్హవ్యవాహనం
ప్రదహన్ఖాండవం దావం మమ పుత్రాన్విసర్జయ॥31॥

తథేతి తత్ప్రతిశ్రుత్య భగవాన్హవ్యవాహనః
ఖాండవే తేన కాలేన ప్రజజ్వాల దిధక్షయా॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రజ్వలితే శుక్రే శార్ఙ్గకాస్తే సుదుఃఖితాః
వ్యథితాః పరమోద్విగ్నా నాధిజగ్ముః పరాయణం॥1॥

నిశామ్య పుత్రకాన్బాలాన్మాతా తేషాం తపస్వినీ
జరితా దుఃఖసంతప్తా విలలాప నరేశ్వర॥2॥

అయమగ్నిర్దహన్కక్షమిత ఆయాతి భీషణః
జగత్సందీపయన్భీమో మమ దుఃఖవివర్ధనః॥3॥

ఇమే చ మాం కర్షయంతి శిశవో మందచేతసః
అబర్హాశ్చరణైర్హీనాః పూర్వేషాం నః పరాయణం
త్రాసయంశ్చాయమాయాతి లేలిహానో మహీరుహాన్॥4॥

అశక్తిమత్త్వాచ్చ సుతా న శక్తాః సరణే మమ
ఆదాయ చ న శక్తాస్మి పుత్రాన్సరితుమన్యతః॥5॥

న చ త్యక్తుమహం శక్తా హృదయం దూయతీవ మే
కం ను జహ్యామహం పుత్రం కమాదాయ వ్రజామ్యహం॥6॥

కిం ను మే స్యాత్కృతం కృత్వా మన్యధ్వం పుత్రకాః కథం
చింతయానా విమోక్షం వో నాధిగచ్ఛామి కించన
ఛాదయిత్వా చ వో గాత్రైః కరిష్యే మరణం సహ॥7॥

జరితారౌ కులం హీదం జ్యేష్ఠత్వేన ప్రతిష్ఠితం
సారిసృక్వః ప్రజాయేత పితౄణాం కులవర్ధనః॥8॥

స్తంబమిత్రస్తపః కుర్యాద్ద్రోణో బ్రహ్మవిదుత్తమః
ఇత్యేవముక్త్వా ప్రయయౌ పితా వో నిర్ఘృణః పురా॥9॥

కముపాదాయ శక్యేత గంతుం కస్యాపదుత్తమా
కిం ను కృత్వా కృతం కార్యం భవేదితి చ విహ్వలా॥10॥

నాపశ్యత్స్వధియా మోక్షం స్వసుతానాం తదానలాత్
ఏవం బ్రువంతీం శార్ఙ్గాస్తే ప్రత్యూచురథ మాతరం॥11॥

స్నేహముత్సృజ్య మాతస్త్వం పత యత్ర న హవ్యవాట్
అస్మాసు హి వినష్టేషు భవితారః సుతాస్తవ
త్వయి మాతర్వినష్టాయాం న నః స్యాత్కులసంతతిః॥12॥

అన్వవేక్ష్యైతదుభయం క్షమం స్యాద్యత్కులస్య నః
తద్వై కర్తుం పరః కాలో మాతరేష భవేత్తవ॥13॥

మా వై కులవినాశాయ స్నేహం కార్షీః సుతేషు నః
న హీదం కర్మ మోఘం స్యాల్లోకకామస్య నః పితుః॥14॥

జరితోవాచ

ఇదమాఖోర్బిలం భూమౌ వృక్షస్యాస్య సమీపతః
తదావిశధ్వం త్వరితా వహ్నేరత్ర న వో భయం॥15॥

తతోఽహం పాంసునా ఛిద్రమపిధాస్యామి పుత్రకాః
ఏవం ప్రతికృతం మన్యే జ్వలతః కృష్ణవర్త్మనః॥16॥

తత ఏష్యామ్యతీతేఽగ్నౌ విహర్తుం పాంసుసంచయం
రోచతామేష వోపాయో విమోక్షాయ హుతాశనాత్॥17॥

శార్ఙ్గకా ఊచుః

అబర్హాన్మాంసభూతాన్నః క్రవ్యాదాఖుర్వినాశయేత్
పశ్యమానా భయమిదం న శక్ష్యామో నిషేవితుం॥18॥

కథమగ్నిర్న నో దహ్యాత్కథమాఖుర్న భక్షయేత్
కథం న స్యాత్పితా మోఘః కథం మాతా ధ్రియేత నః॥19॥

బిల ఆఖోర్వినాశః స్యాదగ్నేరాకాశచారిణాం
అన్వవేక్ష్యైతదుభయం శ్రేయాందాహో న భక్షణం॥20॥

గర్హితం మరణం నః స్యాదాఖునా ఖాదతా బిలే
శిష్టాదిష్టః పరిత్యాగః శరీరస్య హుతాశనాత్॥21॥

—♦ అధ్యాయము 222 ♦—

జరితోవాచ

అస్మాద్బిలాన్నిష్పతితం శ్యేన ఆఖుం జహార తం
క్షుద్రం గృహీత్వా పాదాభ్యాం భయం న భవితా తతః॥1॥

శార్ఙ్గకా ఊచుః

న హృతం తం వయం విద్మః శ్యేనేనాఖుం కథంచన
అన్యేఽపి భవితారోఽత్ర తేభ్యోఽపి భయమేవ నః॥2॥

సంశయో హ్యగ్నిరాగచ్ఛేద్దృష్టం వాయోర్నివర్తనం
మృత్యుర్నో బిలవాసిభ్యో భవేన్మాతరసంశయం॥3॥

నిఃసంశయాత్సంశయితో మృత్యుర్మాతర్విశిష్యతే
చర ఖే త్వం యథాన్యాయం పుత్రాన్వేత్స్యసి శోభనాన్॥4॥

జరితోవాచ

అహం వై శ్యేనమాయాంతమద్రాక్షం బిలమంతికాత్
సంచరంతం సమాదాయ జహారాఖుం బిలాద్బలీ॥5॥

తం పతంతమహం శ్యేనం త్వరితా పృష్ఠతోఽన్వగాం
ఆశిషోఽస్య ప్రయుంజానా హరతో మూషకం బిలాత్॥6॥

యో నో ద్వేష్టారమాదాయ శ్యేనరాజ ప్రధావసి
భవ త్వం దివమాస్థాయ నిరమిత్రో హిరణ్మయః॥7॥

యదా స భక్షితస్తేన క్షుధితేన పతత్రిణా
తదాహం తమనుజ్ఞాప్య ప్రత్యుపాయాం గృహాన్ప్రతి॥8॥

ప్రవిశధ్వం బిలం పుత్రా విశ్రబ్ధా నాస్తి వో భయం
శ్యేనేన మమ పశ్యంత్యా హృత ఆఖుర్న సంశయః॥9॥

శార్ఙ్గకా ఊచుః

న విద్మ వై వయం మాతర్హృతమాఖుమితః పురా
అవిజ్ఞాయ న శక్ష్యామో బిలమావిశతుం వయం॥10॥

జరితోవాచ

అహం హి తం ప్రజానామి హృతం శ్యేనేన మూషకం
అత ఏవ భయం నాస్తి క్రియతాం వచనం మమ॥11॥

శార్ఙ్గకా ఊచుః

న త్వం మిథ్యోపచారేణ మోక్షయేథా భయం మహత్
సమాకులేషు జ్ఞానేషు న బుద్ధికృతమేవ తత్॥12॥

న చోపకృతమస్మాభిర్న చాస్మాన్వేత్థ యే వయం
పీడ్యమానా భరస్యస్మాన్కా సతీ కే వయం తవ॥13॥

తరుణీ దర్శనీయాసి సమర్థా భర్తురేషణే
అనుగచ్ఛ స్వభర్తారం పుత్రానాప్స్యసి శోభనాన్॥14॥

వయమప్యగ్నిమావిశ్య లోకాన్ప్రాప్స్యామహే శుభాన్
అథాస్మాన్న దహేదగ్నిరాయాస్త్వం పునరేవ నః॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తా తతః శార్ఙ్గీ పుత్రానుత్సృజ్య ఖాండవే
జగామ త్వరితా దేశం క్షేమమగ్నేరనాశ్రయం॥16॥

తతస్తీక్ష్ణార్చిరభ్యాగాజ్జ్వలితో హవ్యవాహనః
యత్ర శార్ఙ్గా బభూవుస్తే మందపాలస్య పుత్రకాః॥17॥

తే శార్ఙ్గా జ్వలనం దృష్ట్వా జ్వలితం స్వేన తేజసా
జరితారిస్తతో వాచం శ్రావయామాస పావకం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 223 ♦—

జరితారిరువాచ

పురతః కృచ్ఛ్రకాలస్య ధీమాంజాగర్తి పూరుషః
స కృచ్ఛ్రకాలం సంప్రాప్య వ్యథాం నైవైతి కర్హిచిత్॥1॥

యస్తు కృచ్ఛ్రమసంప్రాప్తం విచేతా నావబుధ్యతే
స కృచ్ఛ్రకాలే వ్యథితో న ప్రజానాతి కించన॥2॥

సారిసృక్వ ఉవాచ

ధీరస్త్వమసి మేధావీ ప్రాణకృచ్ఛ్రమిదం చ నః
శూరః ప్రాజ్ఞో బహూనాం హి భవత్యేకో న సంశయః॥3॥

స్తంబమిత్ర ఉవాచ

జ్యేష్ఠస్త్రాతా భవతి వై జ్యేష్ఠో ముంచతి కృచ్ఛ్రతః
జ్యేష్ఠశ్చేన్న ప్రజానాతి కనీయాన్కిం కరిష్యతి॥4॥

ద్రోణ ఉవాచ

హిరణ్యరేతాస్త్వరితో జ్వలన్నాయాతి నః క్షయం
సప్తజిహ్వోఽనలః క్షామో లేలిహానోపసర్పతి॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో భ్రాతృభిస్తు జరితారిర్విభావసుం
తుష్టావ ప్రాంజలిర్భూత్వా యథా తచ్ఛృణు పార్థివ॥6॥

జరితారిరువాచ

ఆత్మాసి వాయోః పవనః శరీరముత వీరుధాం
యోనిరాపశ్చ తే శుక్ర యోనిస్త్వమసి చాంభసః॥7॥

ఊర్ధ్వం చాధశ్చ గచ్ఛంతి విసర్పంతి చ పార్శ్వతః
అర్చిషస్తే మహావీర్య రశ్మయః సవితుర్యథా॥8॥

సారిసృక్వ ఉవాచ

మాతా ప్రపన్నా పితరం న విద్మః; పక్షాశ్చ నో న ప్రజాతాబ్జకేతో
న నస్త్రాతా విద్యతేఽగ్నే త్వదన్యః;స్తస్మాద్ధి నః పరిరక్షైకవీర॥9॥

యదగ్నే తే శివం రూపం యే చ తే సప్త హేతయః
తేన నః పరిరక్షాద్య ఈడితః శరణైషిణః॥10॥

త్వమేవైకస్తపసే జాతవేదో; నాన్యస్తప్తా విద్యతే గోషు దేవ
ఋషీనస్మాన్బాలకాన్పాలయస్వ; పరేణాస్మాన్ప్రైహి వై హవ్యవాహ॥11॥

స్తంబమిత్ర ఉవాచ

సర్వమగ్నే త్వమేవైకస్త్వయి సర్వమిదం జగత్
త్వం ధారయసి భూతాని భువనం త్వం బిభర్షి చ॥12॥

త్వమగ్నిర్హవ్యవాహస్త్వం త్వమేవ పరమం హవిః
మనీషిణస్త్వాం యజంతే బహుధా చైకధైవ చ॥13॥

సృష్ట్వా లోకాంస్త్రీనిమాన్హవ్యవాహ; ప్రాప్తే కాలే పచసి పునః సమిద్ధః
సర్వస్యాస్య భువనస్య ప్రసూతి;స్త్వమేవాగ్నే భవసి పునః ప్రతిష్ఠా॥14॥

త్వమన్నం ప్రాణినాం భుక్తమంతర్భూతో జగత్పతే
నిత్యం ప్రవృద్ధః పచసి త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥15॥

ద్రోణ ఉవాచ

సూర్యో భూత్వా రశ్మిభిర్జాతవేదో; భూమేరంభో భూమిజాతాన్రసాంశ్చ
విశ్వానాదాయ పునరుత్సర్గకాలే; సృష్ట్వా వృష్ట్యా భావయసీహ శుక్ర॥16॥

త్వత్త ఏతాః పునః శుక్ర వీరుధో హరితచ్ఛదాః
జాయంతే పుష్కరిణ్యశ్చ సముద్రశ్చ మహోదధిః॥17॥

ఇదం వై సద్మ తిగ్మాంశో వరుణస్య పరాయణం
శివస్త్రాతా భవాస్మాకం మాస్మానద్య వినాశయ॥18॥

పింగాక్ష లోహితగ్రీవ కృష్ణవర్త్మన్హుతాశన
పరేణ ప్రైహి ముంచాస్మాన్సాగరస్య గృహానివ॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో జాతవేదా ద్రోణేనాక్లిష్టకర్మణా
ద్రోణమాహ ప్రతీతాత్మా మందపాలప్రతిజ్ఞయా॥20॥

ఋషిర్ద్రోణస్త్వమసి వై బ్రహ్మైతద్వ్యాహృతం త్వయా
ఈప్సితం తే కరిష్యామి న చ తే విద్యతే భయం॥21॥

మందపాలేన యూయం హి మమ పూర్వం నివేదితాః
వర్జయేః పుత్రకాన్మహ్యం దహందావమితి స్మ హ॥22॥

యచ్చ తద్వచనం తస్య త్వయా యచ్చేహ భాషితం
ఉభయం మే గరీయస్తద్బ్రూహి కిం కరవాణి తే
భృశం ప్రీతోఽస్మి భద్రం తే బ్రహ్మన్స్తోత్రేణ తే విభో॥23॥

ద్రోణ ఉవాచ

ఇమే మార్జారకాః శుక్ర నిత్యముద్వేజయంతి నః
ఏతాన్కురుష్వ దంష్ట్రాసు హవ్యవాహ సబాంధవాన్॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తత్కృతవాన్వహ్నిరభ్యనుజ్ఞాయ శార్ఙ్గకాన్
దదాహ ఖాండవం చైవ సమిద్ధో జనమేజయ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 224 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మందపాలోఽపి కౌరవ్య చింతయానః సుతాంస్తదా
ఉక్తవానప్యశీతాంశుం నైవ స స్మ న తప్యతే॥1॥

స తప్యమానః పుత్రార్థే లపితామిదమబ్రవీత్
కథం న్వశక్తాః ప్లవనే లపితే మమ పుత్రకాః॥2॥

వర్ధమానే హుతవహే వాతే శీఘ్రం ప్రవాయతి
అసమర్థా విమోక్షాయ భవిష్యంతి మమాత్మజాః॥3॥

కథం న్వశక్తా త్రాణాయ మాతా తేషాం తపస్వినీ
భవిష్యత్యసుఖావిష్టా పుత్రత్రాణమపశ్యతీ॥4॥

కథం ను సరణేఽశక్తాన్పతనే చ మమాత్మజాన్
సంతప్యమానా అభితో వాశమానాభిధావతీ॥5॥

జరితారిః కథం పుత్రః సారిసృక్వః కథం చ మే
స్తంబమిత్రః కథం ద్రోణః కథం సా చ తపస్వినీ॥6॥

లాలప్యమానం తమృషిం మందపాలం తథా వనే
లపితా ప్రత్యువాచేదం సాసూయమివ భారత॥7॥

న తే సుతేష్వవేక్షాస్తి తానృషీనుక్తవానసి
తేజస్వినో వీర్యవంతో న తేషాం జ్వలనాద్భయం॥8॥

తథాగ్నౌ తే పరీత్తాశ్చ త్వయా హి మమ సంనిధౌ
ప్రతిశ్రుతం తథా చేతి జ్వలనేన మహాత్మనా॥9॥

లోకపాలోఽనృతాం వాచం న తు వక్తా కథంచన
సమర్థాస్తే చ వక్తారో న తే తేష్వస్తి మానసం॥10॥

తామేవ తు మమామిత్రీం చింతయన్పరితప్యసే
ధ్రువం మయి న తే స్నేహో యథా తస్యాం పురాభవత్॥11॥

న హి పక్షవతా న్యాయ్యం నిఃస్నేహేన సుహృజ్జనే
పీడ్యమాన ఉపద్రష్టుం శక్తేనాత్మా కథంచన॥12॥

గచ్ఛ త్వం జరితామేవ యదర్థం పరితప్యసే
చరిష్యామ్యహమప్యేకా యథా కాపురుషే తథా॥13॥

మందపాల ఉవాచ

నాహమేవం చరే లోకే యథా త్వమభిమన్యసే
అపత్యహేతోర్విచరే తచ్చ కృచ్ఛ్రగతం మమ॥14॥

భూతం హిత్వా భవిష్యేఽర్థే యోఽవలంబేత మందధీః
అవమన్యేత తం లోకో యథేచ్ఛసి తథా కురు॥15॥

ఏష హి జ్వలమానోఽగ్నిర్లేలిహానో మహీరుహాన్
ద్వేష్యం హి హృది సంతాపం జనయత్యశివం మమ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మాద్దేశాదతిక్రాంతే జ్వలనే జరితా తతః
జగామ పుత్రకానేవ త్వరితా పుత్రగృద్ధినీ॥17॥

సా తాన్కుశలినః సర్వాన్నిర్ముక్తాంజాతవేదసః
రోరూయమాణా కృపణా సుతాంద్రృష్టవతీ వనే॥18॥

అశ్రద్ధేయతమం తేషాం దర్శనం సా పునః పునః
ఏకైకశశ్చ తాన్పుత్రాన్క్రోశమానాన్వపద్యత॥19॥

తతోఽభ్యగచ్ఛత్సహసా మందపాలోఽపి భారత
అథ తే సర్వ ఏవైనం నాభ్యనందంత వై సుతాః॥20॥

లాలప్యమానమేకైకం జరితాం చ పునః పునః
నోచుస్తే వచనం కించిత్తమృషిం సాధ్వసాధు వా॥21॥

మందపాల ఉవాచ

జ్యేష్ఠః సుతస్తే కతమః కతమస్తదనంతరః
మధ్యమః కతమః పుత్రః కనిష్ఠః కతమశ్చ తే॥22॥

ఏవం బ్రువంతం దుఃఖార్తం కిం మాం న ప్రతిభాషసే
కృతవానస్మి హవ్యాశే నైవ శాంతిమితో లభే॥23॥

జరితోవాచ

కిం తే జ్యేష్ఠే సుతే కార్యం కిమనంతరజేన వా
కిం చ తే మధ్యమే కార్యం కిం కనిష్ఠే తపస్విని॥24॥

యస్త్వం మాం సర్వశో హీనాముత్సృజ్యాసి గతః పురా
తామేవ లపితాం గచ్ఛ తరుణీం చారుహాసినీం॥25॥

మందపాల ఉవాచ

న స్త్రీణాం విద్యతే కించిదన్యత్ర పురుషాంతరాత్
సాపత్నకమృతే లోకే భవితవ్యం హి తత్తథా॥26॥

సువ్రతాపి హి కల్యాణీ సర్వలోకపరిశ్రుతా
అరుంధతీ పర్యశంకద్వసిష్ఠమృషిసత్తమం॥27॥

విశుద్ధభావమత్యంతం సదా ప్రియహితే రతం
సప్తర్షిమధ్యగం వీరమవమేనే చ తం మునిం॥28॥

అపధ్యానేన సా తేన ధూమారుణసమప్రభా
లక్ష్యాలక్ష్యా నాభిరూపా నిమిత్తమివ లక్ష్యతే॥29॥

అపత్యహేతోః సంప్రాప్తం తథా త్వమపి మామిహ
ఇష్టమేవంగతే హిత్వా సా తథైవ చ వర్తసే॥30॥

నైవ భార్యేతి విశ్వాసః కార్యః పుంసా కథంచన
న హి కార్యమనుధ్యాతి భార్యా పుత్రవతీ సతీ॥31॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే సర్వ ఏవైనం పుత్రాః సమ్యగుపాసిరే
స చ తానాత్మజాన్రాజన్నాశ్వాసయితుమారభత్॥32॥

—♦ అధ్యాయము 225 ♦—

మందపాల ఉవాచ

యుష్మాకం పరిరక్షార్థం విజ్ఞప్తో జ్వలనో మయా
అగ్నినా చ తథేత్యేవం పూర్వమేవ ప్రతిశ్రుతం॥1॥

అగ్నేర్వచనమాజ్ఞాయ మాతుర్ధర్మజ్ఞతాం చ వః
యుష్మాకం చ పరం వీర్యం నాహం పూర్వమిహాగతః॥2॥

న సంతాపో హి వః కార్యః పుత్రకా మరణం ప్రతి
ఋషీన్వేద హుతాశోఽపి బ్రహ్మ తద్విదితం చ వః॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాశ్వాస్య పుత్రాన్స భార్యాం చాదాయ భారత
మందపాలస్తతో దేశాదన్యం దేశం జగామ హ॥4॥

భగవానపి తిగ్మాంశుః సమిద్ధం ఖాండవం వనం
దదాహ సహ కృష్ణాభ్యాం జనయంజగతోఽభయం॥5॥

వసామేదోవహాః కుల్యాస్తత్ర పీత్వా చ పావకః
అగచ్ఛత్పరమాం తృప్తిం దర్శయామాస చార్జునం॥6॥

తతోఽన్తరిక్షాద్భగవానవతీర్య సురేశ్వరః
మరుద్గణవృతః పార్థం మాధవం చాబ్రవీదిదం॥7॥

కృతం యువాభ్యాం కర్మేదమమరైరపి దుష్కరం
వరాన్వృణీతం తుష్టోఽస్మి దుర్లభానప్యమానుషాన్॥8॥

పార్థస్తు వరయామాస శక్రాదస్త్రాణి సర్వశః
గ్రహీతుం తచ్చ శక్రోఽస్య తదా కాలం చకార హ॥9॥

యదా ప్రసన్నో భగవాన్మహాదేవో భవిష్యతి
తుభ్యం తదా ప్రదాస్యామి పాండవాస్త్రాణి సర్వశః॥10॥

అహమేవ చ తం కాలం వేత్స్యామి కురునందన
తపసా మహతా చాపి దాస్యామి తవ తాన్యహం॥11॥

ఆగ్నేయాని చ సర్వాణి వాయవ్యాని తథైవ చ
మదీయాని చ సర్వాణి గ్రహీష్యసి ధనంజయ॥12॥

వాసుదేవోఽపి జగ్రాహ ప్రీతిం పార్థేన శాశ్వతీం
దదౌ చ తస్మై దేవేంద్రస్తం వరం ప్రీతిమాంస్తదా॥13॥

దత్త్వా తాభ్యాం వరం ప్రీతః సహ దేవైర్మరుత్పతిః
హుతాశనమనుజ్ఞాప్య జగామ త్రిదివం పునః॥14॥

పావకశ్చాపి తం దావం దగ్ధ్వా సమృగపక్షిణం
అహాని పంచ చైకం చ విరరామ సుతర్పితః॥15॥

జగ్ధ్వా మాంసాని పీత్వా చ మేదాంసి రుధిరాణి చ
యుక్తః పరమయా ప్రీత్యా తావువాచ విశాం పతే॥16॥

యువాభ్యాం పురుషాగ్ర్యాభ్యాం తర్పితోఽస్మి యథాసుఖం
అనుజానామి వాం వీరౌ చరతం యత్ర వాంఛితం॥17॥

ఏవం తౌ సమనుజ్ఞాతౌ పావకేన మహాత్మనా
అర్జునో వాసుదేవశ్చ దానవశ్చ మయస్తథా॥18॥

పరిక్రమ్య తతః సర్వే త్రయోఽపి భరతర్షభ
రమణీయే నదీకూలే సహితాః సముపావిశన్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽబ్రవీన్మయః పార్థం వాసుదేవస్య సంనిధౌ
ప్రాంజలిః శ్లక్ష్ణయా వాచా పూజయిత్వా పునః పునః॥1॥

అస్మాచ్చ కృష్ణాత్సంక్రుద్ధాత్పావకాచ్చ దిధక్షతః
త్వయా త్రాతోఽస్మి కౌంతేయ బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥2॥

అర్జున ఉవాచ

కృతమేవ త్వయా సర్వం స్వస్తి గచ్ఛ మహాసుర
ప్రీతిమాన్భవ మే నిత్యం ప్రీతిమంతో వయం చ తే॥3॥

మయ ఉవాచ

యుక్తమేతత్త్వయి విభో యథాత్థ పురుషర్షభ
ప్రీతిపూర్వమహం కించిత్కర్తుమిచ్ఛామి భారత॥4॥

అహం హి విశ్వకర్మా వై దానవానాం మహాకవిః
సోఽహం వై త్వత్కృతే కించిత్కర్తుమిచ్ఛామి పాండవ॥5॥

అర్జున ఉవాచ

ప్రాణకృచ్ఛ్రాద్విముక్తం త్వమాత్మానం మన్యసే మయా
ఏవం గతే న శక్ష్యామి కించిత్కారయితుం త్వయా॥6॥

న చాపి తవ సంకల్పం మోఘమిచ్ఛామి దానవ
కృష్ణస్య క్రియతాం కించిత్తథా ప్రతికృతం మయి॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

చోదితో వాసుదేవస్తు మయేన భరతర్షభ
ముహూర్తమివ సందధ్యౌ కిమయం చోద్యతామితి॥8॥

చోదయామాస తం కృష్ణః సభా వై క్రియతామితి
ధర్మరాజస్య దైతేయ యాదృశీమిహ మన్యసే॥9॥

యాం కృతాం నానుకుర్యుస్తే మానవాః ప్రేక్ష్య విస్మితాః
మనుష్యలోకే కృత్స్నేఽస్మింస్తాదృశీం కురు వై సభాం॥10॥

యత్ర దివ్యానభిప్రాయాన్పశ్యేమ విహితాంస్త్వయా
ఆసురాన్మానుషాంశ్చైవ తాం సభాం కురు వై మయ॥11॥

ప్రతిగృహ్య తు తద్వాక్యం సంప్రహృష్టో మయస్తదా
విమానప్రతిమాం చక్రే పాండవస్య సభాం ముదా ॥12॥

తతః కృష్ణశ్చ పార్థశ్చ ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
సర్వమేతద్యథావేద్య దర్శయామాసతుర్మయం ॥13॥

తస్మై యుధిష్ఠిరః పూజాం యథార్హమకరోత్తదా
స తు తాం ప్రతిజగ్రాహ మయః సత్కృత్య సత్కృతః ॥14॥

స పూర్వదేవచరితం తత్ర తత్ర విశాం పతే
కథయామాస దైతేయః పాండుపుత్రేషు భారత ॥15॥

స కాలం కంచిదాశ్వస్య విశ్వకర్మా ప్రచింత్య చ
సభాం ప్రచక్రమే కర్తుం పాండవానాం మహాత్మనాం ॥16॥

అభిప్రాయేణ పార్థానాం కృష్ణస్య చ మహాత్మనః
పుణ్యేఽహని మహాతేజాః కృతకౌతుకమంగలః ॥17॥

తర్పయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాన్పాయసేన సహస్రశః
ధనం బహువిధం దత్త్వా తేభ్య ఏవ చ వీర్యవాన్ ॥18॥

సర్వర్తుగుణసంపన్నాం దివ్యరూపాం మనోరమాం
దశకిష్కుసహస్రాం తాం మాపయామాస సర్వతః ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉషిత్వా ఖాండవప్రస్థే సుఖవాసం జనార్దనః
పార్థైః ప్రీతిసమాయుక్తైః పూజనార్హోఽభిపూజితః ॥1॥

గమనాయ మతిం చక్రే పితుర్దర్శనలాలసః
ధర్మరాజమథామంత్ర్య పృథాం చ పృథులోచనః ॥2॥

వవందే చరణౌ మూర్ధ్నా జగద్వంద్యః పితృష్వసుః
స తయా మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాతః పరిష్వక్తశ్చ కేశవః ॥3॥

దదర్శానంతరం కృష్ణో భగినీం స్వాం మహాయశాః
తాముపేత్య హృషీకేశః ప్రీత్యా బాష్పసమన్వితః ॥4॥

అర్థ్యం తథ్యం హితం వాక్యం లఘు యుక్తమనుత్తమం
ఉవాచ భగవాన్భద్రాం సుభద్రాం భద్రభాషిణీం ॥5॥

తయా స్వజనగామీని శ్రావితో వచనాని సః
సంపూజితశ్చాప్యసకృచ్ఛిరసా చాభివాదితః ॥6॥

తామనుజ్ఞాప్య వార్ష్ణేయః ప్రతినంద్య చ భామినీం
దదర్శానంతరం కృష్ణాం ధౌమ్యం చాపి జనార్దనః ॥7॥

వవందే చ యథాన్యాయం ధౌమ్యం పురుషసత్తమః
ద్రౌపదీం సాంత్వయిత్వా చ ఆమంత్ర్య చ జనార్దనః ॥8॥

భ్రాతౄనభ్యగమద్ధీమాన్పార్థేన సహితో బలీ
భ్రాతృభిః పంచభిః కృష్ణో వృతః శక్ర ఇవామరైః ॥9॥

అర్చయామాస దేవాంశ్చ ద్విజాంశ్చ యదుపుంగవః
మాల్యజప్యనమస్కారైర్గంధైరుచ్చావచైరపి
స కృత్వా సర్వకార్యాణి ప్రతస్థే తస్థుషాం వరః ॥10॥

స్వస్తి వాచ్యార్హతో విప్రాందధిపాత్రఫలాక్షతైః
వసు ప్రదాయ చ తతః ప్రదక్షిణమవర్తత॥11॥

కాంచనం రథమాస్థాయ తార్క్ష్యకేతనమాశుగం
గదాచక్రాసిశార్ఙ్గాద్యైరాయుధైశ్చ సమన్వితం॥12॥

తిథావథ చ నక్షత్రే ముహూర్తే చ గుణాన్వితే
ప్రయయౌ పుండరీకాక్షః సైన్యసుగ్రీవవాహనః॥13॥

అన్వారురోహ చాప్యేనం ప్రేమ్ణా రాజా యుధిష్ఠిరః
అపాస్య చాస్య యంతారం దారుకం యంతృసత్తమం
అభీషూన్సంప్రజగ్రాహ స్వయం కురుపతిస్తదా॥14॥

ఉపారుహ్యార్జునశ్చాపి చామరవ్యజనం సితం
రుక్మదండం బృహన్మూర్ధ్ని దుధావాభిప్రదక్షిణం॥15॥

తథైవ భీమసేనోఽపి యమాభ్యాం సహితో వశీ
పృష్ఠతోఽనుయయౌ కృష్ణమృత్విక్పౌరజనైర్వృతః॥16॥

స తథా భ్రాతృభిః సార్ధం కేశవః పరవీరహా
అనుగమ్యమానః శుశుభే శిష్యైరివ గురుః ప్రియైః॥17॥

పార్థమామంత్ర్య గోవిందః పరిష్వజ్య చ పీడితం
యుధిష్ఠిరం పూజయిత్వా భీమసేనం యమౌ తథా॥18॥

పరిష్వక్తో భృశం తాభ్యాం యమాభ్యామభివాదితః
తతస్తైః సంవిదం కృత్వా యథావన్మధుసూదనః॥19॥

నివర్తయిత్వా చ తదా పాండవాన్సపదానుగాన్
స్వాం పురీం ప్రయయౌ కృష్ణః పురందర ఇవాపరః॥20॥

లోచనైరనుజగ్ముస్తే తమా దృష్టిపథాత్తదా
మనోభిరనుజగ్ముస్తే కృష్ణం ప్రీతిసమన్వయాత్॥21॥

అతృప్తమనసామేవ తేషాం కేశవదర్శనే
క్షిప్రమంతర్దధే శౌరిశ్చక్షుషాం ప్రియదర్శనః॥22॥

అకామా ఇవ పార్థాస్తే గోవిందగతమానసాః
నివృత్యోపయయుః సర్వే స్వపురం పురుషర్షభాః
స్యందనేనాథ కృష్ణోఽపి సమయే ద్వారకామగాత్॥23॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాబ్రవీన్మయః పార్థమర్జునం జయతాం వరం
ఆపృచ్ఛే త్వాం గమిష్యామి క్షిప్రమేష్యామి చాప్యహం॥1॥

ఉత్తరేణ తు కైలాసం మైనాకం పర్వతం ప్రతి
యక్ష్యమాణేషు సర్వేషు దానవేషు తదా మయా
కృతం మణిమయం భాండం రమ్యం బిందుసరః ప్రతి॥2॥

సభాయాం సత్యసంధస్య యదాసీద్వృషపర్వణః
ఆగమిష్యామి తద్గృహ్య యది తిష్ఠతి భారత॥3॥

తతః సభాం కరిష్యామి పాండవాయ యశస్వినే
మనఃప్రహ్లాదినీం చిత్రాం సర్వరత్నవిభూషితాం॥4॥

అస్తి బిందుసరస్యేవ గదా శ్రేష్ఠా కురూద్వహ
నిహితా యౌవనాశ్వేన రాజ్ఞా హత్వా రణే రిపూన్
సువర్ణబిందుభిశ్చిత్రా గుర్వీ భారసహా దృఢా ॥5॥

సా వై శతసహస్రస్య సంమితా సర్వఘాతినీ
అనురూపా చ భీమస్య గాండీవం భవతో యథా ॥6॥

వారుణశ్చ మహాశంఖో దేవదత్తః సుఘోషవాన్
సర్వమేతత్ప్రదాస్యామి భవతే నాత్ర సంశయః
ఇత్యుక్త్వా సోఽసురః పార్థం ప్రాగుదీచీమగాద్దిశం ॥7॥

ఉత్తరేణ తు కైలాసం మైనాకం పర్వతం ప్రతి
హిరణ్యశృంగో భగవాన్మహామణిమయో గిరిః ॥8॥

రమ్యం బిందుసరో నామ యత్ర రాజా భగీరథః
దృష్ట్వా భాగీరథీం గంగాముువాస బహులాః సమాః ॥9॥

యత్రేష్ట్వా సర్వభూతానామీశ్వరేణ మహాత్మనా
ఆహృతాః క్రతవో ముఖ్యాః శతం భరతసత్తమ ॥10॥

యత్ర యూపా మణిమయాశ్చిత్యాశ్చాపి హిరణ్మయాః
శోభార్థం విహితాస్తత్ర న తు దృష్టాంతతః కృతాః ॥11॥

యత్రేష్ట్వా స గతః సిద్ధిం సహస్రాక్షః శచీపతిః
యత్ర భూతపతిః సృష్ట్వా సర్వలోకాన్సనాతనః
ఉపాస్యతే తిగ్మతేజా వృతో భూతైః సహస్రశః ॥12॥

నరనారాయణౌ బ్రహ్మా యమః స్థాణుశ్చ పంచమః
ఉపాసతే యత్ర సత్రం సహస్రయుగపర్యయే ॥13॥

యత్రేష్టం వాసుదేవేన సత్రైర్వర్షసహస్రకైః
శ్రద్దధానేన సతతం శిష్టసంప్రతిపత్తయే ॥14॥

సువర్ణమాలినో యూపాశ్చిత్యాశ్చాప్యతిభాస్వరాః
దదౌ యత్ర సహస్రాణి ప్రయుతాని చ కేశవః ॥15॥

తత్ర గత్వా స జగ్రాహ గదాం శంఖం చ భారత
స్ఫాటికం చ సభాద్రవ్యం యదాసీద్వృషపర్వణః
కింకరైః సహ రక్షోభిరగృహ్ణాత్సర్వమేవ తత్ ॥16॥

తదాహృత్య తు తాం చక్రే సోఽసురోఽప్రతిమాం సభాం
విశ్రుతాం త్రిషు లోకేషు దివ్యాం మణిమయీం శుభాం ॥17॥

గదాం చ భీమసేనాయ ప్రవరాం ప్రదదౌ తదా
దేవదత్తం చ పార్థాయ దదౌ శంఖమనుత్తమం ॥18॥

సభా తు సా మహారాజ శాతకుంభమయద్రుమా
దశ కిష్కుసహస్రాణి సమంతాదాయతాభవత్ ॥19॥

యథా వహ్నేర్యథార్కస్య సోమస్య చ యథైవ సా
భ్రాజమానా తథా దివ్యా బభార పరమం వపుః ॥20॥

ప్రతిఘ్నతీవ ప్రభయా ప్రభామర్కస్య భాస్వరాం
ప్రబభౌ జ్వలమానేవ దివ్యా దివ్యేన వర్చసా ॥21॥

నగమేఘప్రతీకాశా దివమావృత్య విష్ఠితా
ఆయతా విపులా శ్లక్ష్ణా విపాప్మా విగతక్లమా ॥22॥

ఉత్తమద్రవ్యసంపన్నా మణిప్రాకారమాలినీ
బహురత్నా బహుధనా సుకృతా విశ్వకర్మణా ॥23॥

న దాశార్హీ సుధర్మా వా బ్రహ్మణో వాపి తాదృశీ
ఆసీద్రూపేణ సంపన్నా యాం చక్రేఽప్రతిమాం మయః ॥24॥

తాం స్మ తత్ర మయేనోక్తా రక్షంతి చ వహంతి చ
సభామష్టౌ సహస్రాణి కింకరా నామ రాక్షసాః ॥25॥

అంతరిక్షచరా ఘోరా మహాకాయా మహాబలాః
రక్తాక్షాః పింగలాక్షాశ్చ శుక్తికర్ణాః ప్రహారిణః ॥26॥

తస్యాం సభాయాం నలినీం చకారాప్రతిమాం మయః
వైడూర్యపత్రవితతాం మణినాలమయాంబుజాం ॥27॥

పద్మసౌగంధికవతీం నానాద్విజగణాయుతాం
పుష్పితైః పంకజైశ్చిత్రాం కూర్మమత్స్యైశ్చ శోభితాం ॥28॥

సూపతీర్థామకలుషాం సర్వర్తుసలిలాం శుభాం
మారుతేనైవ చోద్ధూతైర్ముక్తాబిందుభిరాచితాం ॥29॥

మణిరత్నచితాం తాం తు కేచిదభ్యేత్య పార్థివాః
దృష్ట్వాపి నాభ్యజానంత తేఽజ్ఞానాత్ప్రపతంత్యుత ॥30॥

తాం సభామభితో నిత్యం పుష్పవంతో మహాద్రుమాః
ఆసన్నానావిధా నీలాః శీతచ్ఛాయా మనోరమాః ॥31॥

కాననాని సుగంధీని పుష్కరిణ్యశ్చ సర్వశః
హంసకారండవయుతాశ్చక్రవాకోపశోభితాః ॥32॥

జలజానాం చ మాల్యానాం స్థలజానాం చ సర్వశః
మారుతో గంధమాదాయ పాండవాన్స్మ నిషేవతే ॥33॥

ఈదృశీం తాం సభాం కృత్వా మాసైః పరిచతుర్దశైః
నిష్ఠితాం ధర్మరాజాయ మయో రాజ్ఞే న్యవేదయత్ ॥34॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రవేశనం చక్రే తస్యాం రాజా యుధిష్ఠిరః
అయుతం భోజయామాస బ్రాహ్మణానాం నరాధిపః ॥1॥

ఘృతపాయసేన మధునా భక్ష్యైర్మూలఫలైస్తథా
అహతైశ్చైవ వాసోభిర్మాల్యైరుచ్చావచైరపి ॥2॥

దదౌ తేభ్యః సహస్రాణి గవాం ప్రత్యేకశః ప్రభుః
పుణ్యాహఘోషస్తత్రాసీద్దివస్పృగివ భారత ॥3॥

వాదిత్రైర్వివిధైర్గీతైర్గంధైరుచ్చావచైరపి
పూజయిత్వా కురుశ్రేష్ఠో దైవతాని నివేశ్య చ ॥4॥

తత్ర మల్లా నటా ఝల్లాః సూతా వైతాలికాస్తథా
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం సప్తరాత్రం యుధిష్ఠిరం ॥5॥

తథా స కృత్వా పూజాం తాం భ్రాతృభిః సహ పాండవః
తస్యాం సభాయాం రమ్యాయాం రేమే శక్రో యథా దివి ॥6॥

సభాయామృషయస్తస్యాం పాండవైః సహ ఆసతే
ఆసాం చక్రుర్నరేంద్రాశ్చ నానాదేశసమాగతాః ॥7॥

అసితో దేవలః సత్యః సర్పమాలీ మహాశిరాః
అర్వావసుః సుమిత్రశ్చ మైత్రేయః శునకో బలిః ॥8॥

బకో దాల్భ్యః స్థూలశిరాః కృష్ణద్వైపాయనః శుకః
సుమంతుర్జైమినిః పైలో వ్యాసశిష్యాస్తథా వయం ॥9॥

తిత్తిరిర్యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ససుతో లోమహర్షణః
అప్సుహోమ్యశ్చ ధౌమ్యశ్చ ఆణీమాండవ్యకౌశికౌ ॥10॥

దామోష్ణీషస్త్రైవణిశ్చ పర్ణాదో ఘటజానుకః
మౌంజాయనో వాయుభక్షః పారాశర్యశ్చ సారికౌ ॥11॥

బలవాకః శినీవాకః సుత్యపాలః కృతశ్రమః
జాతూకర్ణః శిఖావాంశ్చ సుబలః పారిజాతకః ॥12॥

పర్వతశ్చ మహాభాగో మార్కండేయస్తథా మునిః
పవిత్రపాణిః సావర్ణిర్భాలుకిర్గాలవస్తథా ॥13॥

జంఘాబంధుశ్చ రైభ్యశ్చ కోపవేగశ్రవా భృగుః
హరిబభ్రుశ్చ కౌండిన్యో బభ్రుమాలీ సనాతనః ॥14॥

కక్షీవానౌశిజశ్చైవ నాచికేతోఽథ గౌతమః
పైంగో వరాహః శునకః శాండిల్యశ్చ మహాతపాః
కర్కరో వేణుజంఘశ్చ కలాపః కఠ ఏవ చ ॥15॥

మునయో ధర్మసహితా ధృతాత్మానో జితేంద్రియాః
ఏతే చాన్యే చ బహవో వేదవేదాంగపారగాః ॥16॥

ఉపాసతే మహాత్మానం సభాయామృషిసత్తమాః
కథయంతః కథాః పుణ్యా ధర్మజ్ఞాః శుచయోఽమలాః ॥17॥

తథైవ క్షత్రియశ్రేష్ఠా ధర్మరాజముపాసతే
శ్రీమాన్మహాత్మా ధర్మాత్మా ముంజకేతుర్వివర్ధనః ॥18॥

సంగ్రామజిద్దుర్ముఖశ్చ ఉగ్రసేనశ్చ వీర్యవాన్
కక్షసేనః క్షితిపతిః క్షేమకశ్చాపరాజితః
కాంబోజరాజః కమలః కంపనశ్చ మహాబలః ॥19॥

సతతం కంపయామాస యవనానేక ఏవ యః
యథాసురాన్కాలకేయాందేవో వజ్రధరస్తథా ॥20॥

జటాసురో మద్రకాంతశ్చ రాజా; కుంతిః కుణిందశ్చ కిరాతరాజః
తథాంగవంగౌ సహ పుండ్రకేణ; పాండ్యోడ్రరాజౌ సహ చాంధ్రకేణ ॥21॥

కిరాతరాజః సుమనా యవనాధిపతిస్తథా
చాణూరో దేవరాతశ్చ భోజో భీమరథశ్చ యః ॥22॥

శ్రుతాయుధశ్చ కాలింగో జయత్సేనశ్చ మాగధః
సుశర్మా చేకితానశ్చ సురథోఽమిత్రకర్షణః ॥23॥

కేతుమాన్వసుదానశ్చ వైదేహోఽథ కృతక్షణః
సుధర్మా చానిరుద్ధశ్చ శ్రుతాయుశ్చ మహాబలః ॥24॥

అనూపరాజో దుర్ధర్షః క్షేమజిచ్చ సుదక్షిణః
శిశుపాలః సహసుతః కరూషాధిపతిస్తథా ॥25॥

వృష్ణీనాం చైవ దుర్ధర్షాః కుమారా దేవరూపిణః
ఆహుకో విపృథుశ్చైవ గదః సారణ ఏవ చ ॥26॥

అక్రూరః కృతవర్మా చ సాత్యకిశ్చ శినేః సుతః
భీష్మకోఽథాహృతిశ్చైవ ద్యుమత్సేనశ్చ వీర్యవాన్
కేకయాశ్చ మహేష్వాసా యజ్ఞసేనశ్చ సోమకిః ॥27॥

అర్జునం చాపి సంశ్రిత్య రాజపుత్రా మహాబలాః
అశిక్షంత ధనుర్వేదం రౌరవాజినవాససః ॥28॥

తత్రైవ శిక్షితా రాజన్కుమారా వృష్ణినందనాః
రౌక్మిణేయశ్చ సాంబశ్చ యుయుధానశ్చ సాత్యకిః॥29॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో రాజానః పృథివీపతే
ధనంజయసఖా చాత్ర నిత్యమాస్తే స్మ తుంబురుః॥30॥

చిత్రసేనః సహామాత్యో గంధర్వాప్సరసస్తథా
గీతవాదిత్రకుశలాః శమ్యాతాలవిశారదాః॥31॥

ప్రమాణేఽథ లయస్థానే కింనరాః కృతనిశ్రమాః
సంచోదితాస్తుంబురుణా గంధర్వాః సహితా జగుః॥32॥

గాయంతి దివ్యతానైస్తే యథాన్యాయం మనస్వినః
పాండుపుత్రాన్ఋషీంశ్చైవ రమయంత ఉపాసతే॥33॥

తస్యాం సభాయామాసీనాః సువ్రతాః సత్యసంగరాః
దివీవ దేవా బ్రహ్మాణం యుధిష్ఠిరముపాసతే॥34॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తత్రోపవిష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు
మహత్సు చోపవిష్టేషు గంధర్వేషు చ భారత॥1॥

లోకాననుచరన్సర్వానాగమత్తాం సభామృషిః
నారదః సుమహాతేజా ఋషిభిః సహితస్తదా॥2॥

పారిజాతేన రాజేంద్ర రైవతేన చ ధీమతా
సుముఖేన చ సౌమ్యేన దేవర్షిరమితద్యుతిః
సభాస్థాన్పాండవాంద్రష్టుం ప్రీయమాణో మనోజవః॥3॥

తమాగతమృషిం దృష్ట్వా నారదం సర్వధర్మవిత్
సహసా పాండవశ్రేష్ఠః ప్రత్యుత్థాయానుజైః సహ
అభ్యవాదయత ప్రీత్యా వినయావనతస్తదా॥4॥

తదర్హమాసనం తస్మై సంప్రదాయ యథావిధి
అర్చయామాస రత్నైశ్చ సర్వకామైశ్చ ధర్మవిత్॥5॥

సోఽర్చితః పాండవైః సర్వైర్మహర్షిర్వేదపారగః
ధర్మకామార్థసంయుక్తం పప్రచ్ఛేదం యుధిష్ఠిరం॥6॥

నారద ఉవాచ

కచ్చిదర్థాశ్చ కల్పంతే ధర్మే చ రమతే మనః
సుఖాని చానుభూయంతే మనశ్చ న విహన్యతే॥7॥

కచ్చిదాచరితాం పూర్వైర్నరదేవ పితామహైః
వర్తసే వృత్తిమక్షీణాం ధర్మార్థసహితాం నృషు॥8॥

కచ్చిదర్థేన వా ధర్మం ధర్మేణార్థమథాపి వా
ఉభౌ వా ప్రీతిసారేణ న కామేన ప్రబాధసే॥9॥

కచ్చిదర్థం చ ధర్మం చ కామం చ జయతాం వర
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞ సదా వరద సేవసే॥10॥

కచ్చిద్రాజగుణైః షడ్భిః సప్తోపాయాంస్తథానఘ
బలాబలం తథా సమ్యక్చతుర్దశ పరీక్షసే॥11॥

కచ్చిదాత్మానమన్వీక్ష్య పరాంశ్చ జయతాం వర
తథా సంధాయ కర్మాణి అష్టౌ భారత సేవసే॥12॥

కచ్చిత్ప్రకృతయః షట్తే న లుప్తా భరతర్షభ
ఆఢ్యాస్తథావ్యసనినః స్వనురక్తాశ్చ సర్వశః॥13॥

కచ్చిన్న తర్కైర్దూతైర్వా యే చాప్యపరిశంకితాః
త్వత్తో వా తవ వామాత్యైర్భిద్యతే జాతు మంత్రితం॥14॥

కచ్చిత్సంధిం యథాకాలం విగ్రహం చోపసేవసే
కచ్చిద్వృత్తిముదాసీనే మధ్యమే చానువర్తసే॥15॥

కచ్చిదాత్మసమా బుద్ధ్యా శుచయో జీవితక్షమాః
కులీనాశ్చానురక్తాశ్చ కృతాస్తే వీర మంత్రిణః॥16॥

విజయో మంత్రమూలో హి రాజ్ఞాం భవతి భారత
సుసంవృతో మంత్రధనైరమాత్యైః శాస్త్రకోవిదైః॥17॥

కచ్చిన్నిద్రావశం నైషి కచ్చిత్కాలే విబుధ్యసే
కచ్చిచ్చాపరరాత్రేషు చింతయస్యర్థమర్థవిత్॥18॥

కచ్చిన్మంత్రయసే నైకః కచ్చిన్న బహుభిః సహ
కచ్చిత్తే మంత్రితో మంత్రో న రాష్ట్రమనుధావతి॥19॥

కచ్చిదర్థాన్వినిశ్చిత్య లఘుమూలాన్మహోదయాన్
క్షిప్రమారభసే కర్తుం న విఘ్నయసి తాదృశాన్॥20॥

కచ్చిన్న సర్వే కర్మాంతాః పరోక్షాస్తే విశంకితాః
సర్వే వా పునరుత్సృష్టాః సంసృష్టం హ్యత్ర కారణం॥21॥

కచ్చిద్రాజన్కృతాన్యేవ కృతప్రాయాణి వా పునః
విదుస్తే వీర కర్మాణి నానవాప్తాని కానిచిత్॥22॥

కచ్చిత్కారణికాః సర్వే సర్వశాస్త్రేషు కోవిదాః
కారయంతి కుమారాంశ్చ యోధముఖ్యాంశ్చ సర్వశః॥23॥

కచ్చిత్సహస్రైర్మూర్ఖాణామేకం క్రీణాసి పండితం
పండితో హ్యర్థకృచ్ఛ్రేషు కుర్యాన్నిఃశ్రేయసం పరం॥24॥

కచ్చిద్దుర్గాణి సర్వాణి ధనధాన్యాయుధోదకైః
యంత్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పిధనుర్ధరైః॥25॥

ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దాంతో విచక్షణః
రాజానం రాజపుత్రం వా ప్రాపయేన్మహతీం శ్రియం॥26॥

కచ్చిదష్టాదశాన్యేషు స్వపక్షే దశ పంచ చ
త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైర్వేత్సి తీర్థాని చారకైః॥27॥

కచ్చిద్ద్విషామవిదితః ప్రతియత్తశ్చ సర్వదా
నిత్యయుక్తో రిపూన్సర్వాన్వీక్షసే రిపుసూదన॥28॥

కచ్చిద్వినయసంపన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః
అనసూయురనుప్రష్టా సత్కృతస్తే పురోహితః॥29॥

కచ్చిదగ్నిషు తే యుక్తో విధిజ్ఞో మతిమానృజుః
హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలే వేదయతే సదా॥30॥

కచ్చిదంగేషు నిష్ణాతో జ్యోతిషాం ప్రతిపాదకః
ఉత్పాతేషు చ సర్వేషు దైవజ్ఞః కుశలస్తవ॥31॥

కచ్చిన్ముఖ్యా మహత్స్వేవ మధ్యమేషు చ మధ్యమాః
జఘన్యాశ్చ జఘన్యేషు భృత్యాః కర్మసు యోజితాః॥32॥

అమాత్యానుపధాతీతాన్పితృపైతామహాఞ్శుచీన్
శ్రేష్ఠాఞ్శ్రేష్ఠేషు కచ్చిత్త్వం నియోజయసి కర్మసు॥33॥

కచ్చిన్నోగ్రేణ దండేన భృశముద్వేజితప్రజాః
రాష్ట్రం తవానుశాసంతి మంత్రిణో భరతర్షభ॥34॥

కచ్చిత్త్వాం నావజానంతి యాజకాః పతితం యథా
ఉగ్రప్రతిగ్రహీతారం కామయానమివ స్త్రియః॥35॥

కచ్చిద్ధృష్టశ్చ శూరశ్చ మతిమాంధృతిమాఞ్శుచిః
కులీనశ్చానురక్తశ్చ దక్షః సేనాపతిస్తవ॥36॥

కచ్చిద్బలస్య తే ముఖ్యాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః
దృష్టాపదానా విక్రాంతాస్త్వయా సత్కృత్య మానితాః॥37॥

కచ్చిద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితం
సంప్రాప్తకాలం దాతవ్యం దదాసి న వికర్షసి॥38॥

కాలాతిక్రమణాద్ధ్యేతే భక్తవేతనయోర్భృతాః
భర్తుః కుప్యంతి దౌర్గత్యాత్సోఽనర్థః సుమహాన్స్మృతః॥39॥

కచ్చిత్సర్వేఽనురక్తాస్త్వాం కులపుత్రాః ప్రధానతః
కచ్చిత్ప్రాణాంస్తవార్థేషు సంత్యజంతి సదా యుధి॥40॥

కచ్చిన్నైకో బహూనర్థాన్సర్వశః సాంపరాయికాన్
అనుశాస్సి యథాకామం కామాత్మా శాసనాతిగః॥41॥

కచ్చిత్పురుషకారేణ పురుషః కర్మ శోభయన్
లభతే మానమధికం భూయో వా భక్తవేతనం॥42॥

కచ్చిద్విద్యావినీతాంశ్చ నరాంజ్ఞానవిశారదాన్
యథార్హం గుణతశ్చైవ దానేనాభ్యవపద్యసే॥43॥

కచ్చిద్దారాన్మనుష్యాణాం తవార్థే మృత్యుమేయుషాం
వ్యసనం చాభ్యుపేతానాం బిభర్షి భరతర్షభ॥44॥

కచ్చిద్భయాదుపనతం క్లీబం వా రిపుమాగతం
యుద్ధే వా విజితం పార్థ పుత్రవత్పరిరక్షసి॥45॥

కచ్చిత్త్వమేవ సర్వస్యాః పృథివ్యాః పృథివీపతే
సమశ్చ నాభిశంక్యశ్చ యథా మాతా యథా పితా॥46॥

కచ్చిద్వ్యసనినం శత్రుం నిశమ్య భరతర్షభ
అభియాసి జవేనైవ సమీక్ష్య త్రివిధం బలం॥47॥

పార్ష్ణిమూలం చ విజ్ఞాయ వ్యవసాయం పరాజయం
బలస్య చ మహారాజ దత్త్వా వేతనమగ్రతః॥48॥

కచ్చిచ్చ బలముఖ్యేభ్యః పరరాష్ట్రే పరంతప
ఉపచ్ఛన్నాని రత్నాని ప్రయచ్ఛసి యథార్హతః॥49॥

కచ్చిదాత్మానమేవాగ్రే విజిత్య విజితేంద్రియః
పరాంజిగీషసే పార్థ ప్రమత్తానజితేంద్రియాన్॥50॥

కచ్చిత్తే యాస్యతః శత్రూన్పూర్వం యాంతి స్వనుష్ఠితాః
సామ దానం చ భేదశ్చ దండశ్చ విధివద్గుణాః॥51॥

కచ్చిన్మూలం దృఢం కృత్వా యాత్రాం యాసి విశాం పతే
తాంశ్చ విక్రమసే జేతుం జిత్వా చ పరిరక్షసి॥52॥

కచ్చిదష్టాంగసంయుక్తా చతుర్విధబలా చమూః
బలముఖ్యైః సునీతా తే ద్విషతాం ప్రతిబాధనీ॥53॥

కచ్చిల్లవం చ ముష్టిం చ పరరాష్ట్రే పరంతప
అవిహాయ మహారాజ విహంసి సమరే రిపూన్॥54॥

కచ్చిత్స్వపరరాష్ట్రేషు బహవోఽధికృతాస్తవ
అర్థాన్సమనుతిష్ఠంతి రక్షంతి చ పరస్పరం॥55॥

కచ్చిదభ్యవహార్యాణి గాత్రసంస్పర్శకాని చ
ఘ్రేయాణి చ మహారాజ రక్షంత్యనుమతాస్తవ॥56॥

కచ్చిత్కోశం చ కోష్ఠం చ వాహనం ద్వారమాయుధం
ఆయశ్చ కృతకల్యాణైస్తవ భక్తైరనుష్ఠితః॥57॥

కచ్చిదాభ్యంతరేభ్యశ్చ బాహ్యేభ్యశ్చ విశాం పతే
రక్షస్యాత్మానమేవాగ్రే తాంశ్చ స్వేభ్యో మిథశ్చ తాన్॥58॥

కచ్చిన్న పానే ద్యూతే వా క్రీడాసు ప్రమదాసు చ
ప్రతిజానంతి పూర్వాహ్ణే వ్యయం వ్యసనజం తవ॥59॥

కచ్చిదాయస్య చార్ధేన చతుర్భాగేన వా పునః
పాదభాగైస్త్రిభిర్వాపి వ్యయః సంశోధ్యతే తవ॥60॥

కచ్చిజ్జ్ఞాతీన్గురూన్వృద్ధాన్వణిజః శిల్పినః శ్రితాన్
అభీక్ష్ణమనుగృహ్ణాసి ధనధాన్యేన దుర్గతాన్॥61॥

కచ్చిదాయవ్యయే యుక్తాః సర్వే గణకలేఖకాః
అనుతిష్ఠంతి పూర్వాహ్ణే నిత్యమాయవ్యయం తవ॥62॥

కచ్చిదర్థేషు సంప్రౌఢాన్హితకామాననుప్రియాన్
నాపకర్షసి కర్మభ్యః పూర్వమప్రాప్య కిల్బిషం॥63॥

కచ్చిద్విదిత్వా పురుషానుత్తమాధమమధ్యమాన్
త్వం కర్మస్వనురూపేషు నియోజయసి భారత॥64॥

కచ్చిన్న లుబ్ధాశ్చౌరా వా వైరిణో వా విశాం పతే
అప్రాప్తవ్యవహారా వా తవ కర్మస్వనుష్ఠితాః॥65॥

కచ్చిన్న లుబ్ధైశ్చౌరైర్వా కుమారైః స్త్రీబలేన వా
త్వయా వా పీడ్యతే రాష్ట్రం కచ్చిత్పుష్టాః కృషీవలాః॥66॥

కచ్చిద్రాష్ట్రే తడాగాని పూర్ణాని చ మహాంతి చ
భాగశో వినివిష్టాని న కృషిర్దేవమాతృకా॥67॥

కచ్చిద్బీజం చ భక్తం చ కర్షకాయావసీదతే
ప్రతికం చ శతం వృద్ధ్యా దదాస్యృణమనుగ్రహం॥68॥

కచ్చిత్స్వనుష్ఠితా తాత వార్తా తే సాధుభిర్జనైః
వార్తాయాం సంశ్రితస్తాత లోకోఽయం సుఖమేధతే॥69॥

కచ్చిచ్ఛుచికృతః ప్రాజ్ఞాః పంచ పంచ స్వనుష్ఠితాః
క్షేమం కుర్వంతి సంహత్య రాజంజనపదే తవ॥70॥

కచ్చిన్నగరగుప్త్యర్థం గ్రామా నగరవత్కృతాః
గ్రామవచ్చ కృతా రక్షా తే చ సర్వే తదర్పణాః॥71॥

కచ్చిద్బలేనానుగతాః సమాని విషమాణి చ
పురాణచౌరాః సాధ్యక్షాశ్చరంతి విషయే తవ॥72॥

కచ్చిత్స్త్రియః సాంత్వయసి కచ్చిత్తాశ్చ సురక్షితాః
కచ్చిన్న శ్రద్దధాస్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యం న భాషసే॥73॥

కచ్చిచ్చారాన్నిశి శ్రుత్వా తత్కార్యమనుచింత్య చ
ప్రియాణ్యనుభవఞ్శేషే విదిత్వాభ్యంతరం జనం॥74॥

కచ్చిద్ద్వౌ ప్రథమౌ యామౌ రాత్ర్యాం సుప్త్వా విశాం పతే
సంచింతయసి ధర్మార్థౌ యామ ఉత్థాయ పశ్చిమే॥75॥

కచ్చిద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాన్సమలంకృతాన్
ఉత్థాయ కాలే కాలజ్ఞః సహ పాండవ మంత్రిభిః॥76॥

కచ్చిద్రక్తాంబరధరాః ఖడ్గహస్తాః స్వలంకృతాః
అభితస్త్వాముపాసంతే రక్షణార్థమరిందమ॥77॥

కచ్చిద్దండ్యేషు యమవత్పూజ్యేషు చ విశాం పతే
పరీక్ష్య వర్తసే సమ్యగప్రియేషు ప్రియేషు చ॥78॥

కచ్చిచ్ఛారీరమాబాధమౌషధైర్నియమేన వా
మానసం వృద్ధసేవాభిః సదా పార్థాపకర్షసి॥79॥

కచ్చిద్వైద్యాశ్చికిత్సాయామష్టాంగాయాం విశారదాః
సుహృదశ్చానురక్తాశ్చ శరీరే తే హితాః సదా॥80॥

కచ్చిన్న మానాన్మోహాద్వా కామాద్వాపి విశాం పతే
అర్థిప్రత్యర్థినః ప్రాప్తానపాస్యసి కథంచన॥81॥

కచ్చిన్న లోభాన్మోహాద్వా విశ్రంభాత్ప్రణయేన వా
ఆశ్రితానాం మనుష్యాణాం వృత్తిం త్వం సంరుణత్సి చ॥82॥

కచ్చిత్పౌరా న సహితా యే చ తే రాష్ట్రవాసినః
త్వయా సహ విరుధ్యంతే పరైః క్రీతాః కథంచన॥83॥

కచ్చిత్తే దుర్బలః శత్రుర్బలేనోపనిపీడితః
మంత్రేణ బలవాన్కశ్చిదుభాభ్యాం వా యుధిష్ఠిర॥84॥

కచ్చిత్సర్వేఽనురక్తాస్త్వాం భూమిపాలాః ప్రధానతః
కచ్చిత్ప్రాణాంస్త్వదర్థేషు సంత్యజంతి త్వయా హృతాః॥85॥

కచ్చిత్తే సర్వవిద్యాసు గుణతోఽర్చా ప్రవర్తతే
బ్రాహ్మణానాం చ సాధూనాం తవ నిఃశ్రేయసే శుభా॥86॥

కచ్చిద్ధర్మే త్రయీమూలే పూర్వైరాచరితే జనైః
వర్తమానస్తథా కర్తుం తస్మిన్కర్మణి వర్తసే॥87॥

కచ్చిత్తవ గృహేఽన్నాని స్వాదూన్యశ్నంతి వై ద్విజాః
గుణవంతి గుణోపేతాస్తవాధ్యక్షం సదక్షిణం॥88॥

కచ్చిత్క్రతూనేకచిత్తో వాజపేయాంశ్చ సర్వశః
పుండరీకాంశ్చ కార్త్స్న్యేన యతసే కర్తుమాత్మవాన్॥89॥

కచ్చిజ్జ్ఞాతీన్గురూన్వృద్ధాందైవతాంస్తాపసానపి
చైత్యాంశ్చ వృక్షాన్కల్యాణాన్బ్రాహ్మణాంశ్చ నమస్యసి॥90॥

కచ్చిదేషా చ తే బుద్ధిర్వృత్తిరేషా చ తేఽనఘ
ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మకామార్థదర్శినీ॥91॥

ఏతయా వర్తమానస్య బుద్ధ్యా రాష్ట్రం న సీదతి
విజిత్య చ మహీం రాజా సోఽత్యంతం సుఖమేధతే॥92॥

కచ్చిదార్యో విశుద్ధాత్మా క్షారితశ్చౌరకర్మణి
అదృష్టశాస్త్రకుశలైర్న లోభాద్వధ్యతే శుచిః॥93॥

పృష్టో గృహీతస్తత్కారీ తజ్జ్ఞైర్దృష్టః సకారణః
కచ్చిన్న ముచ్యతే స్తేనో ద్రవ్యలోభాన్నరర్షభ॥94॥

వృత్త్యన్నే కచ్చిదాఢ్యస్య దరిద్రస్య చ భారత
అర్థాన్న మిథ్యా పశ్యంతి తవామాత్యా హృతా ధనైః॥95॥

నాస్తిక్యమనృతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతాం
అదర్శనం జ్ఞానవతామాలస్యం క్షిప్తచిత్తతాం॥96॥

ఏకచింతనమర్థానామనర్థజ్ఞైశ్చ చింతనం
నిశ్చితానామనారంభం మంత్రస్యాపరిరక్షణం॥97॥

మంగల్యస్యాప్రయోగం చ ప్రసంగం విషయేషు చ
కచ్చిత్త్వం వర్జయస్యేతాన్రాజదోషాంశ్చతుర్దశ॥98॥

కచ్చిత్తే సఫలా వేదాః కచ్చిత్తే సఫలం ధనం
కచ్చిత్తే సఫలా దారాః కచ్చిత్తే సఫలం శ్రుతం॥99॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం వై సఫలా వేదాః కథం వై సఫలం ధనం
కథం వై సఫలా దారాః కథం వై సఫలం శ్రుతం॥100॥

నారద ఉవాచ

అగ్నిహోత్రఫలా వేదా దత్తభుక్తఫలం ధనం
రతిపుత్రఫలా దారాః శీలవృత్తఫలం శ్రుతం॥101॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతదాఖ్యాయ స మునిర్నారదః సుమహాతపాః
పప్రచ్ఛానంతరమిదం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం॥102॥

నారద ఉవాచ

కచ్చిదభ్యాగతా దూరాద్వణిజో లాభకారణాత్
యథోక్తమవహార్యంతే శుల్కం శుల్కోపజీవిభిః॥103॥

కచ్చిత్తే పురుషా రాజన్పురే రాష్ట్రే చ మానితాః
ఉపానయంతి పణ్యాని ఉపధాభిరవంచితాః॥104॥

కచ్చిచ్ఛృణోషి వృద్ధానాం ధర్మార్థసహితా గిరః
నిత్యమర్థవిదాం తాత తథా ధర్మానుదర్శినాం॥105॥

కచ్చిత్తే కృషితంత్రేషు గోషు పుష్పఫలేషు చ
ధర్మార్థం చ ద్విజాతిభ్యో దీయతే మధుసర్పిషీ॥106॥

ద్రవ్యోపకరణం కచ్చిత్సర్వదా సర్వశిల్పినాం
చాతుర్మాస్యావరం సమ్యఙ్నియతం సంప్రయచ్ఛసి॥107॥

కచ్చిత్కృతం విజానీషే కర్తారం చ ప్రశంససి
సతాం మధ్యే మహారాజ సత్కరోషి చ పూజయన్॥108॥

కచ్చిత్సూత్రాణి సర్వాణి గృహ్ణాసి భరతర్షభ
హస్తిసూత్రాశ్వసూత్రాణి రథసూత్రాణి చాభిభో॥109॥

కచ్చిదభ్యస్యతే శశ్వద్గృహే తే భరతర్షభ
ధనుర్వేదస్య సూత్రం చ యంత్రసూత్రం చ నాగరం॥110॥

కచ్చిదస్త్రాణి సర్వాణి బ్రహ్మదండశ్చ తేఽనఘ
విషయోగాశ్చ తే సర్వే విదితాః శత్రునాశనాః॥111॥

కచ్చిదగ్నిభయాచ్చైవ సర్పవ్యాలభయాత్తథా
రోగరక్షోభయాచ్చైవ రాష్ట్రం స్వం పరిరక్షసి॥112॥

కచ్చిదంధాంశ్చ మూకాంశ్చ పంగూన్వ్యంగానబాంధవాన్
పితేవ పాసి ధర్మజ్ఞ తథా ప్రవ్రజితానపి॥113॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతాః కురూణామృషభో మహాత్మా; శ్రుత్వా గిరో బ్రాహ్మణసత్తమస్య
ప్రణమ్య పాదావభివాద్య హృష్టో; రాజాబ్రవీన్నారదం దేవరూపం॥114॥

ఏవం కరిష్యామి యథా త్వయోక్తం; ప్రజ్ఞా హి మే భూయ ఏవాభివృద్ధా
ఉక్త్వా తథా చైవ చకార రాజా; లేభే మహీం సాగరమేఖలాం చ॥115॥

నారద ఉవాచ

ఏవం యో వర్తతే రాజా చాతుర్వర్ణ్యస్య రక్షణే
స విహృత్యేహ సుసుఖీ శక్రస్యైతి సలోకతాం॥116॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సంపూజ్యాథాభ్యనుజ్ఞాతో మహర్షేర్వచనాత్పరం
ప్రత్యువాచానుపూర్వ్యేణ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥1॥

భగవన్న్యాయ్యమాహైతం యథావద్ధర్మనిశ్చయం
యథాశక్తి యథాన్యాయం క్రియతేఽయం విధిర్మయా॥2॥

రాజభిర్యద్యథా కార్యం పురా తత్తన్న సంశయః
యథాన్యాయోపనీతార్థం కృతం హేతుమదర్థవత్॥3॥

వయం తు సత్పథం తేషాం యాతుమిచ్ఛామహే ప్రభో
న తు శక్యం తథా గంతుం యథా తైర్నియతాత్మభిః॥4॥

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా వాక్యం తదభిపూజ్య చ
ముహూర్తాత్ప్రాప్తకాలం చ దృష్ట్వా లోకచరం మునిం॥5॥

నారదం స్వస్థమాసీనముపాసీనో యుధిష్ఠిరః
అపృచ్ఛత్పాండవస్తత్ర రాజమధ్యే మహామతిః॥6॥

భవాన్సంచరతే లోకాన్సదా నానావిధాన్బహూన్
బ్రహ్మణా నిర్మితాన్పూర్వం ప్రేక్షమాణో మనోజవః॥7॥

ఈదృశీ భవతా కాచిద్దృష్టపూర్వా సభా క్వచిత్
ఇతో వా శ్రేయసీ బ్రహ్మంస్తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః॥8॥

తచ్ఛ్రుత్వా నారదస్తస్య ధర్మరాజస్య భాషితం
పాండవం ప్రత్యువాచేదం స్మయన్మధురయా గిరా॥9॥

మానుషేషు న మే తాత దృష్టపూర్వా న చ శ్రుతా
సభా మణిమయీ రాజన్యథేయం తవ భారత॥10॥

సభాం తు పిత్రురాజస్య వరుణస్య చ ధీమతః
కథయిష్యే తథేంద్రస్య కైలాసనిలయస్య చ||11||

బ్రహ్మణశ్చ సభాం దివ్యాం కథయిష్యే గతక్లమాం
యది తే శ్రవణే బుద్ధిర్వర్తతే భరతర్షభ||12||

నారదేనైవముక్తస్తు ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ప్రాంజలిర్భ్రాతృభిః సార్ధం తైశ్చ సర్వైర్నృపైర్వృతః||13||

నారదం ప్రత్యువాచేదం ధర్మరాజో మహామనాః
సభాః కథయ తాః సర్వాః శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం||14||

కింద్రవ్యాస్తాః సభా బ్రహ్మన్కింవిస్తారాః కిమాయతాః
పితామహం చ కే తస్యాం సభాయాం పర్యుపాసతే||15||

వాసవం దేవరాజం చ యమం వైవస్వతం చ కే
వరుణం చ కుబేరం చ సభాయాం పర్యుపాసతే||16||

ఏతత్సర్వం యథాతత్త్వం దేవర్షే వదతస్తవ
శ్రోతుమిచ్ఛామ సహితాః పరం కౌతూహలం హి నః||17||

ఏవముక్తః పాండవేన నారదః ప్రత్యువాచ తం
క్రమేణ రాజందివ్యాస్తాః శ్రూయంతామిహ నః సభాః||18||

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

నారద ఉవాచ

శక్రస్య తు సభా దివ్యా భాస్వరా కర్మభిర్జితా
స్వయం శక్రేణ కౌరవ్య నిర్మితార్కసమప్రభా||1||

విస్తీర్ణా యోజనశతం శతమధ్యర్ధమాయతా
వైహాయసీ కామగమా పంచయోజనముచ్ఛ్రితా||2||

జరాశోకక్లమాపేతా నిరాతంకా శివా శుభా
వేశ్మాసనవతీ రమ్యా దివ్యపాదపశోభితా||3||

తస్యాం దేవేశ్వరః పార్థ సభాయాం పరమాసనే
ఆస్తే శచ్యా మహేంద్రాణ్యా శ్రియా లక్ష్మ్యా చ భారత||4||

బిభ్రద్వపురనిర్దేశ్యం కిరీటీ లోహితాంగదః
విరజోంబరశ్చిత్రమాల్యో హ్రీకీర్తిద్యుతిభిః సహ||5||

తస్యాముపాసతే నిత్యం మహాత్మానం శతక్రతుం
మరుతః సర్వతో రాజన్సర్వే చ గృహమేధినః
సిద్ధా దేవర్షయశ్చైవ సాధ్యా దేవగణాస్తథా||6||

ఏతే సానుచరాః సర్వే దివ్యరూపాః స్వలంకృతాః
ఉపాసతే మహాత్మానం దేవరాజమరిందమం||7||

తథా దేవర్షయః సర్వే పార్థ శక్రముపాసతే
అమలా ధూతపాప్మానో దీప్యమానా ఇవాగ్నయః
తేజస్వినః సోమయుజో విపాపా విగతక్లమాః||8||

పరాశరః పర్వతశ్చ తథా సావర్ణిగాలవౌ
శంఖశ్చ లిఖితశ్చైవ తథా గౌరశిరా మునిః||9||

దుర్వాసాశ్చ దీర్ఘతపా యాజ్ఞవల్క్యోఽథ భాలుకిః
ఉద్దాలకః శ్వేతకేతుస్తథా శాట్యాయనః ప్రభుః||10||

హవిష్మాంశ్చ గవిష్ఠశ్చ హరిశ్చంద్రశ్చ పార్థివః
హృద్యశ్చోదరశాండిల్యః పారాశర్యః కృషీవలః॥11॥

వాతస్కంధో విశాఖశ్చ విధాతా కాల ఏవ చ
అనంతదంతస్త్వష్టా చ విశ్వకర్మా చ తుంబురుః॥12॥

అయోనిజా యోనిజాశ్చ వాయుభక్షా హుతాశినః
ఈశానం సర్వలోకస్య వజ్రిణం సముపాసతే॥13॥

సహదేవః సునీథశ్చ వాల్మీకిశ్చ మహాతపాః
సమీకః సత్యవాంశ్చైవ ప్రచేతాః సత్యసంగరః॥14॥

మేధాతిథిర్వామదేవః పులస్త్యః పులహః క్రతుః
మరుత్తశ్చ మరీచిశ్చ స్థాణుశ్చాత్రిర్మహాతపాః॥15॥

కక్షీవాన్గౌతమస్తార్క్ష్యస్తథా వైశ్వానరో మునిః
మునిః కాలకవృక్షీయ ఆశ్రావ్యోఽథ హిరణ్యదః
సంవర్తో దేవహవ్యశ్చ విష్వక్సేనశ్చ వీర్యవాన్॥16॥

దివ్యా ఆపస్తథౌషధ్యః శ్రద్ధా మేధా సరస్వతీ
అర్థో ధర్మశ్చ కామశ్చ విద్యుతశ్చాపి పాండవ॥17॥

జలవాహాస్తథా మేఘా వాయవః స్తనయిత్నవః
ప్రాచీ దిగ్యజ్ఞవాహాశ్చ పావకాః సప్తవింశతిః॥18॥

అగ్నీషోమౌ తథేంద్రాగ్నీ మిత్రోఽథ సవితార్యమా
భగో విశ్వే చ సాధ్యాశ్చ శుక్రో మంథీ చ భారత॥19॥

యజ్ఞాశ్చ దక్షిణాశ్చైవ గ్రహాః స్తోభాశ్చ సర్వశః
యజ్ఞవాహాశ్చ యే మంత్రాః సర్వే తత్ర సమాసతే॥20॥

తథైవాప్సరసో రాజన్గంధర్వాశ్చ మనోరమాః
నృత్యవాదిత్రగీతైశ్చ హాస్యైశ్చ వివిధైరపి
రమయంతి స్మ నృపతే దేవరాజం శతక్రతుం॥21॥

స్తుతిభిర్మంగలైశ్చైవ స్తువంతః కర్మభిస్తథా
విక్రమైశ్చ మహాత్మానం బలవృత్రనిషూదనం॥22॥

బ్రహ్మరాజర్షయః సర్వే సర్వే దేవర్షయస్తథా
విమానైర్వివిధైర్దివ్యైర్భ్రాజమానైరివాగ్నిభిః॥23॥

స్రగ్విణో భూషితాశ్చాన్యే యాంతి చాయాంతి చాపరే
బృహస్పతిశ్చ శుక్రశ్చ తస్యామాయయతుః సహ॥24॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో యతాత్మానో యతవ్రతాః
విమానైశ్చంద్రసంకాశైః సోమవత్ప్రియదర్శనాః
బ్రహ్మణో వచనాద్రాజన్భృగుః సప్తర్షయస్తథా॥25॥

ఏషా సభా మయా రాజందృష్టా పుష్కరమాలినీ
శతక్రతోర్మహారాజ యామ్యాం శృణు మమానఘ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

నారద ఉవాచ

కథయిష్యే సభాం దివ్యాం యుధిష్ఠిర నిబోధ తాం
వైవస్వతస్య యామర్థే విశ్వకర్మా చకార హ॥1॥

తైజసీ సా సభా రాజన్బభూవ శతయోజనా
విస్తారాయామసంపన్నా భూయసీ చాపి పాండవ ॥2॥

అర్కప్రకాశా భ్రాజిష్ణుః సర్వతః కామచారిణీ
నైవాతిశీతా నాత్యుష్ణా మనసశ్చ ప్రహర్షిణీ ॥3॥

న శోకో న జరా తస్యాం క్షుత్పిపాసే న చాప్రియం
న చ దైన్యం క్లమో వాపి ప్రతికూలం న చాప్యుత ॥4॥

సర్వే కామాః స్థితాస్తస్యాం యే దివ్యా యే చ మానుషాః
రసవచ్చ ప్రభూతం చ భక్ష్యభోజ్యమరిందమ ॥5॥

పుణ్యగంధాః స్రజస్తత్ర నిత్యపుష్పఫలద్రుమాః
రసవంతి చ తోయాని శీతాన్యుష్ణాని చైవ హ ॥6॥

తస్యాం రాజర్షయః పుణ్యాస్తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః
యమం వైవస్వతం తాత ప్రహృష్టాః పర్యుపాసతే ॥7॥

యయాతిర్నహుషః పూరుర్మాంధాతా సోమకో నృగః
త్రసదస్యుశ్చ తురయః కృతవీర్యః శ్రుతశ్రవాః ॥8॥

అరిప్రణుత్సుసింహశ్చ కృతవేగః కృతిర్నిమిః
ప్రతర్దనః శిబిర్మత్స్యః పృథ్వక్షోఽథ బృహద్రథః ॥9॥

ఐడో మరుత్తః కుశికః సాంకాశ్యః సాంకృతిర్భవః
చతురశ్వః సదశ్వోర్మిః కార్తవీర్యశ్చ పార్థివః ॥10॥

భరతస్తథా సురథః సునీథో నైషధో నలః
దివోదాసోఽథ సుమనా అంబరీషో భగీరథః ॥11॥

వ్యశ్వః సదశ్వో వధ్ర్యశ్వః పంచహస్తః పృథుశ్రవాః
రుషద్గుర్వృషసేనశ్చ క్షుపశ్చ సుమహాబలః ॥12॥

రుషదశ్వో వసుమనాః పురుకుత్సో ధ్వజీ రథీ
ఆర్ష్టిషేణో దిలీపశ్చ మహాత్మా చాప్యుశీనరః ॥13॥

ఔశీనరః పుండరీకః శర్యాతిః శరభః శుచిః
అంగోఽరిష్టశ్చ వేనశ్చ దుఃషంతః సంజయో జయః ॥14॥

భాంగాస్వరిః సునీథశ్చ నిషధోఽథ త్విషీరథః
కరంధమో బాహ్లికశ్చ సుద్యుమ్నో బలవాన్మధుః ॥15॥

కపోతరోమా తృణకః సహదేవార్జునౌ తథా
రామో దాశరథిశ్చైవ లక్ష్మణోఽథ ప్రతర్దనః ॥16॥

అలర్కః కక్షసేనశ్చ గయో గౌరాశ్వ ఏవ చ
జామదగ్న్యోఽథ రామోఽత్ర నాభాగసగరౌ తథా ॥17॥

భూరిద్యుమ్నో మహాశ్వశ్చ పృథ్వాశ్వో జనకస్తథా
వైన్యో రాజా వారిషేణః పురుజో జనమేజయః ॥18॥

బ్రహ్మదత్తస్త్రిగర్తశ్చ రాజోపరిచరస్తథా
ఇంద్రద్యుమ్నో భీమజానుర్గయః పృష్ఠో నయోఽనఘః ॥19॥

పద్మోఽథ ముచుకుందశ్చ భూరిద్యుమ్నః ప్రసేనజిత్
అరిష్టనేమిః ప్రద్యుమ్నః పృథగశ్వోఽజకస్తథా ॥20॥

శతం మత్స్యా నృపతయః శతం నీపాః శతం హయాః
ధృతరాష్ట్రాశ్చైకశతమశీతిర్జనమేజయాః ॥21॥

శతం చ బ్రహ్మదత్తానామీరిణాం వైరిణాం శతం
శంతనుశ్చైవ రాజర్షిః పాండుశ్చైవ పితా తవ ॥22॥

ఉశద్గవః శతరథో దేవరాజో జయద్రథః
వృషాదర్భిశ్చ రాజర్షిర్ధీమాన్సహ సమంత్రిణా॥23॥

అథాపరే సహస్రాణి యే గతాః శశబిందవః
ఇష్ట్వాశ్వమేధైర్బహుభిర్మహద్భిర్భూరిదక్షిణైః॥24॥

ఏతే రాజర్షయః పుణ్యాః కీర్తిమంతో బహుశ్రుతాః
తస్యాం సభాయాం రాజర్షే వైవస్వతముపాసతే॥25॥

అగస్త్యోఽథ మతంగశ్చ కాలో మృత్యుస్తథైవ చ
యజ్వానశ్చైవ సిద్ధాశ్చ యే చ యోగశరీరిణః॥26॥

అగ్నిష్వాత్తాశ్చ పితరః ఫేనపాశ్చోష్మపాశ్చ యే
స్వధావంతో బర్హిషదో మూర్తిమంతస్తథాపరే॥27॥

కాలచక్రం చ సాక్షాచ్చ భగవాన్హవ్యవాహనః
నరా దుష్కృతకర్మాణో దక్షిణాయనమృత్యవః॥28॥

కాలస్య నయనే యుక్తా యమస్య పురుషాశ్చ యే
తస్యాం శింశపపాలాశాస్తథా కాశకుశాదయః
ఉపాసతే ధర్మరాజం మూర్తిమంతో నిరామయాః॥29॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః పితృరాజసభాసదః
అశక్యాః పరిసంఖ్యాతుం నామభిః కర్మభిస్తథా॥30॥

అసంబాధా హి సా పార్థ రమ్యా కామగమా సభా
దీర్ఘకాలం తపస్తప్త్వా నిర్మితా విశ్వకర్మణా॥31॥

ప్రభాసంతీ జ్వలంతీవ తేజసా స్వేన భారత
తాముగ్రతపసో యాంతి సువ్రతాః సత్యవాదినః॥32॥

శాంతాః సంన్యాసినః సిద్ధాః పూతాః పుణ్యేన కర్మణా
సర్వే భాస్వరదేహాశ్చ సర్వే చ విరజోంబరాః॥33॥

చిత్రాంగదాశ్చిత్రమాల్యాః సర్వే జ్వలితకుండలాః
సుకృతైః కర్మభిః పుణ్యైః పరిబర్హైర్విభూషితాః॥34॥

గంధర్వాశ్చ మహాత్మానః శతశశ్చాప్సరోగణాః
వాదిత్రం నృత్తగీతం చ హాస్యం లాస్యం చ సర్వశః॥35॥

పుణ్యాశ్చ గంధాః శబ్దాశ్చ తస్యాం పార్థ సమంతతః
దివ్యాని మాల్యాని చ తాముపతిష్ఠంతి సర్వశః॥36॥

శతం శతసహస్రాణి ధర్మిణాం తం ప్రజేశ్వరం
ఉపాసతే మహాత్మానం రూపయుక్తా మనస్వినః॥37॥

ఈదృశీ సా సభా రాజన్పితృరాజ్ఞో మహాత్మనః
వరుణస్యాపి వక్ష్యామి సభాం పుష్కరమాలినీం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

నారద ఉవాచ

యుధిష్ఠిర సభా దివ్యా వరుణస్య సితప్రభా
ప్రమాణేన యథా యామ్యా శుభప్రాకారతోరణా॥1॥

అంతఃసలిలమాస్థాయ విహితా విశ్వకర్మణా
దివ్యరత్నమయైర్వృక్షైః ఫలపుష్పప్రదైర్యుతా॥2॥

నీలపీతాసితశ్యామైః సితైర్లోహితకైరపి
అవతానైస్తథా గుల్మైః పుష్పమంజరిధారిభిః॥3॥

తథా శకునయస్తస్యాం నానారూపా మృదుస్వరాః
అనిర్దేశ్యా వపుష్మంతః శతశోఽథ సహస్రశః॥4॥

సా సభా సుఖసంస్పర్శా న శీతా న చ ఘర్మదా
వేశ్మాసనవతీ రమ్యా సితా వరుణపాలితా॥5॥

యస్యామాస్తే స వరుణో వారుణ్యా సహ భారత
దివ్యరత్నాంబరధరో భూషణైరుపశోభితః॥6॥

స్రగ్విణో భూషితాశ్చాపి దివ్యమాల్యానుకర్షిణః
ఆదిత్యాస్తత్ర వరుణం జలేశ్వరముపాసతే॥7॥

వాసుకిస్తక్షకశ్చైవ నాగశ్చైరావతస్తథా
కృష్ణశ్చ లోహితశ్చైవ పద్మశ్చిత్రశ్చ వీర్యవాన్॥8॥

కంబలాశ్వతరౌ నాగౌ ధృతరాష్ట్రబలాహకౌ
మణిమాన్కుండలధరః కర్కోటకధనంజయౌ॥9॥

ప్రహ్లాదో మూషికాదశ్చ తథైవ జనమేజయః
పతాకినో మండలినః ఫణవంతశ్చ సర్వశః॥10॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః సర్పాస్తస్యాం యుధిష్ఠిర
ఉపాసతే మహాత్మానం వరుణం విగతక్లమాః॥11॥

బలిర్వైరోచనో రాజా నరకః పృథివీంజయః
ప్రహ్లాదో విప్రచిత్తిశ్చ కాలఖంజాశ్చ సర్వశః॥12॥

సుహనుర్దుర్ముఖః శంఖః సుమనాః సుమతిః స్వనః
ఘటోదరో మహాపార్శ్వః క్రథనః పిఠరస్తథా॥13॥

విశ్వరూపః సురూపశ్చ విరూపోఽథ మహాశిరాః
దశగ్రీవశ్చ వాలీ చ మేఘవాసా దశావరః॥14॥

కైటభో విటటూతశ్చ సంహ్రాదశ్చేంద్రతాపనః
దైత్యదానవసంఘాశ్చ సర్వే రుచిరకుండలాః॥15॥

స్రగ్విణో మౌలినః సర్వే తథా దివ్యపరిచ్ఛదాః
సర్వే లబ్ధవరాః శూరాః సర్వే విగతమృత్యవః॥16॥

తే తస్యాం వరుణం దేవం ధర్మపాశస్థితాః సదా
ఉపాసతే మహాత్మానం సర్వే సుచరితవ్రతాః॥17॥

తథా సముద్రాశ్చత్వారో నదీ భాగీరథీ చ యా
కాలిందీ విదిశా వేణ్ణా నర్మదా వేగవాహినీ॥18॥

విపాశా చ శతద్రుశ్చ చంద్రభాగా సరస్వతీ
ఇరావతీ వితస్తా చ సింధుర్దేవనదస్తథా॥19॥

గోదావరీ కృష్ణవేణ్ణా కావేరీ చ సరిద్వరా
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సరితస్తీర్థాని చ సరాంసి చ॥20॥

కూపాశ్చ సప్రస్రవణా దేహవంతో యుధిష్ఠిర
పల్వలాని తడాగాని దేహవంత్యథ భారత॥21॥

దిశస్తథా మహీ చైవ తథా సర్వే మహీధరాః
ఉపాసతే మహాత్మానం సర్వే జలచరాస్తథా॥22॥

గీతవాదిత్రవంతశ్చ గంధర్వాప్సరసాం గణాః
స్తువంతో వరుణం తస్యాం సర్వ ఏవ సమాసతే॥23॥

మహీధరా రత్నవంతో రసా యేషు ప్రతిష్ఠితాః
సర్వే విగ్రహవంతస్తే తమీశ్వరముపాసతే॥24॥

ఏషా మయా సంపతతా వారుణీ భరతర్షభ
దృష్టపూర్వా సభా రమ్యా కుబేరస్య సభాం శృణు॥25॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

నారద ఉవాచ

సభా వైశ్రవణీ రాజఞ్శతయోజనమాయతా
విస్తీర్ణా సప్తతిశ్చైవ యోజనాని సితప్రభా॥1॥

తపసా నిర్మితా రాజన్స్వయం వైశ్రవణేన సా
శశిప్రభా ఖేచరీణాం కైలాసశిఖరోపమా॥2॥

గుహ్యకైరుహ్యమానా సా ఖే విషక్తేవ దృశ్యతే
దివ్యా హేమమయైరుచ్చైః పాదపైరుపశోభితా॥3॥

రశ్మివతీ భాస్వరా చ దివ్యగంధా మనోరమా
సితాభ్రశిఖరాకారా ప్లవమానేవ దృశ్యతే॥4॥

తస్యాం వైశ్రవణో రాజా విచిత్రాభరణాంబరః
స్త్రీసహస్రావృతః శ్రీమానాస్తే జ్వలితకుండలః॥5॥

దివాకరనిభే పుణ్యే దివ్యాస్తరణసంవృతే
దివ్యపాదోపధానే చ నిషణ్ణః పరమాసనే॥6॥

మందారాణాముదారాణాం వనాని సురభీణి చ
సౌగంధికానాం చాదాయ గంధాన్గంధవహః శుచిః॥7॥

నలిన్యాశ్చాలకాఖ్యాయాశ్చందనానాం వనస్య చ
మనోహృదయసంహ్లాదీ వాయుస్తముపసేవతే॥8॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వా గణైరప్సరసాం వృతాః
దివ్యతానేన గీతాని గాంతి దివ్యాని భారత॥9॥

మిశ్రకేశీ చ రంభా చ చిత్రసేనా శుచిస్మితా
చారునేత్రా ఘృతాచీ చ మేనకా పుంజికస్థలా॥10॥

విశ్వాచీ సహజన్యా చ ప్రమ్లోచా ఉర్వశీ ఇరా
వర్గా చ సౌరభేయీ చ సమీచీ బుద్బుదా లతా॥11॥

ఏతాః సహస్రశశ్చాన్యా నృత్తగీతవిశారదాః
ఉపతిష్ఠంతి ధనదం పాండవాప్సరసాం గణాః॥12॥

అనిశం దివ్యవాదిత్రైర్నృత్తైర్గీతైశ్చ సా సభా
అశూన్యా రుచిరా భాతి గంధర్వాప్సరసాం గణైః॥13॥

కింనరా నామ గంధర్వా నరా నామ తథాపరే
మణిభద్రోఽథ ధనదః శ్వేతభద్రశ్చ గుహ్యకః॥14॥

కశేరకో గండకండుః ప్రద్యోతశ్చ మహాబలః
కుస్తుంబురుః పిశాచశ్చ గజకర్ణో విశాలకః॥15॥

వరాహకర్ణః సాంద్రోష్ఠః ఫలభక్షః ఫలోదకః
అంగచూడః శిఖావర్తో హేమనేత్రో విభీషణః॥16॥

పుష్పాననః పింగలకః శోణితోదః ప్రవాలకః
వృక్షవాస్యనికేతశ్చ చీరవాసాశ్చ భారత॥17॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో యక్షాః శతసహస్రశః
సదా భగవతీ చ శ్రీస్తథైవ నలకూబరః॥18॥

అహం చ బహుశస్తస్యాం భవంత్యన్యే చ మద్విధాః
ఆచార్యాశ్చాభవంస్తత్ర తథా దేవర్షయోఽపరే॥19॥

భగవాన్భూతసంఘైశ్చ వృతః శతసహస్రశః
ఉమాపతిః పశుపతిః శూలధృగ్భగనేత్రహా॥20॥

త్ర్యంబకో రాజశార్దూల దేవీ చ విగతక్లమా
వామనైర్వికటైః కుబ్జైః క్షతజాక్షైర్మనోజవైః॥21॥

మాంసమేదోవసాహారైరుగ్రశ్రవణదర్శనైః
నానాప్రహరణైర్ఘోరైర్వాతైరివ మహాజవైః
వృతః సఖాయమన్వాస్తే సదైవ ధనదం నృప॥22॥

సా సభా తాదృశీ రాజన్మయా దృష్టాంతరిక్షగా
పితామహసభాం రాజన్కథయిష్యే గతక్లమాం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

నారద ఉవాచ

పురా దేవయుగే రాజన్నాదిత్యో భగవాందివః
ఆగచ్ఛన్మానుషం లోకం దిదృక్షుర్విగతక్లమః॥1॥

చరన్మానుషరూపేణ సభాం దృష్ట్వా స్వయంభువః
సభామకథయన్మహ్యం బ్రాహ్మీం తత్త్వేన పాండవ॥2॥

అప్రమేయప్రభాం దివ్యాం మానసీం భరతర్షభ
అనిర్దేశ్యాం ప్రభావేన సర్వభూతమనోరమాం॥3॥

శ్రుత్వా గుణానహం తస్యాః సభాయాః పాండునందన
దర్శనేప్సుస్తథా రాజన్నాదిత్యమహమబ్రువం॥4॥

భగవంద్రష్టుమిచ్ఛామి పితామహసభామహం
యేన సా తపసా శక్యా కర్మణా వాపి గోపతే॥5॥

ఔషధైర్వా తథా యుక్తైరుత వా మాయయా యయా
తన్మమాచక్ష్వ భగవన్పశ్యేయం తాం సభాం కథం॥6॥

తతః స భగవాన్సూర్యో మాముపాదాయ వీర్యవాన్
అగచ్ఛత్తాం సభాం బ్రాహ్మీం విపాపాం విగతక్లమాం॥7॥

ఏవంరూపేతి సా శక్యా న నిర్దేష్టుం జనాధిప
క్షణేన హి బిభర్త్యన్యదనిర్దేశ్యం వపుస్తథా॥8॥

న వేద పరిమాణం వా సంస్థానం వాపి భారత
న చ రూపం మయా తాదృగ్దృష్టపూర్వం కదాచన॥9॥

సుసుఖా సా సభా రాజన్న శీతా న చ ఘర్మదా
న క్షుత్పిపాసే న గ్లానిం ప్రాప్య తాం ప్రాప్నువంత్యుత॥10॥

నానారూపైరివ కృతా సువిచిత్రైః సుభాస్వరైః
స్తంభైర్న చ ధృతా సా తు శాశ్వతీ న చ సా క్షరా॥11॥

అతి చంద్రం చ సూర్యం చ శిఖినం చ స్వయంప్రభా
దీప్యతే నాకపృష్ఠస్థా భాసయంతీవ భాస్కరం॥12॥

తస్యాం స భగవానాస్తే విదధద్దేవమాయయా
స్వయమేకోఽనిశం రాజల్లోకాల్లోకపితామహః॥13॥

ఉపతిష్ఠంతి చాప్యేనం ప్రజానాం పతయః ప్రభుం
దక్షః ప్రచేతాః పులహో మరీచిః కశ్యపస్తథా॥14॥

భృగురత్రిర్వసిష్ఠశ్చ గౌతమశ్చ తథాంగిరాః
మనోఽన్తరిక్షం విద్యాశ్చ వాయుస్తేజో జలం మహీ॥15॥

శబ్దః స్పర్శస్తథా రూపం రసో గంధశ్చ భారత
ప్రకృతిశ్చ వికారశ్చ యచ్చాన్యత్కారణం భువః॥16॥

చంద్రమాః సహ నక్షత్రైరాదిత్యశ్చ గభస్తిమాన్
వాయవః క్రతవశ్చైవ సంకల్పః ప్రాణ ఏవ చ॥17॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః స్వయంభువముపస్థితాః
అర్థో ధర్మశ్చ కామశ్చ హర్షో ద్వేషస్తపో దమః॥18॥

ఆయాంతి తస్యాం సహితా గంధర్వాప్సరసస్తథా
వింశతిః సప్త చైవాన్యే లోకపాలాశ్చ సర్వశః॥19॥

శుక్రో బృహస్పతిశ్చైవ బుధోఽఙ్గారక ఏవ చ
శనైశ్చరశ్చ రాహుశ్చ గ్రహాః సర్వే తథైవ చ॥20॥

మంత్రో రథంతరశ్చైవ హరిమాన్వసుమానపి
ఆదిత్యాః సాధిరాజానో నానాద్వంద్వైరుదాహృతాః॥21॥

మరుతో విశ్వకర్మా చ వసవశ్చైవ భారత
తథా పితృగణాః సర్వే సర్వాణి చ హవీంష్యథ॥22॥

ఋగ్వేదః సామవేదశ్చ యజుర్వేదశ్చ పాండవ
అథర్వవేదశ్చ తథా పర్వాణి చ విశాం పతే॥23॥

ఇతిహాసోపవేదాశ్చ వేదాంగాని చ సర్వశః
గ్రహా యజ్ఞాశ్చ సోమశ్చ దైవతాని చ సర్వశః॥24॥

సావిత్రీ దుర్గతరణీ వాణీ సప్తవిధా తథా
మేధా ధృతిః శ్రుతిశ్చైవ ప్రజ్ఞా బుద్ధిర్యశః క్షమా॥25॥

సామాని స్తుతిశస్త్రాణి గాథాశ్చ వివిధాస్తథా
భాష్యాణి తర్కయుక్తాని దేహవంతి విశాం పతే॥26॥

క్షణా లవా ముహూర్తాశ్చ దివా రాత్రిస్తథైవ చ
అర్ధమాసాశ్చ మాసాశ్చ ఋతవః షట్చ భారత॥27॥

సంవత్సరాః పంచయుగమహోరాత్రాశ్చతుర్విధాః
కాలచక్రం చ యద్దివ్యం నిత్యమక్షయమవ్యయం॥28॥

అదితిర్దితిర్దనుశ్చైవ సురసా వినతా ఇరా
కాలకా సురభిర్దేవీ సరమా చాథ గౌతమీ॥29॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రా మరుతశ్చాశ్వినావపి
విశ్వేదేవాశ్చ సాధ్యాశ్చ పితరశ్చ మనోజవాః॥30॥

రాక్షసాశ్చ పిశాచాశ్చ దానవా గుహ్యకాస్తథా
సుపర్ణనాగపశవః పితామహముపాసతే॥31॥

దేవో నారాయణస్తస్యాం తథా దేవర్షయశ్చ యే
ఋషయో వాలఖిల్యాశ్చ యోనిజాయోనిజాస్తథా॥32॥

యచ్చ కించిత్త్రిలోకేఽస్మిందృశ్యతే స్థాణుజంగమం
సర్వం తస్యాం మయా దృష్టం తద్విద్ధి మనుజాధిప॥33॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి యతీనామూర్ధ్వరేతసాం
ప్రజావతాం చ పంచాశదృషీణామపి పాండవ॥34॥

తే స్మ తత్ర యథాకామం దృష్ట్వా సర్వే దివౌకసః
ప్రణమ్య శిరసా తస్మై ప్రతియాంతి యథాగతం॥35॥

అతిథీనాగతాందేవాందైత్యాన్నాగాన్మునీంస్తథా
యక్షాన్సుపర్ణాన్కాలేయాన్గంధర్వాప్సరసస్తథా॥36॥

మహాభాగానమితధీర్బ్రహ్మా లోకపితామహః
దయావాన్సర్వభూతేషు యథార్హం ప్రతిపద్యతే॥37॥

ప్రతిగృహ్య చ విశ్వాత్మా స్వయంభూరమితప్రభః
సాంత్వమానార్థసంభోగైర్యునక్తి మనుజాధిప॥38॥

తథా తైరుపయాతైశ్చ ప్రతియాతైశ్చ భారత
ఆకులా సా సభా తాత భవతి స్మ సుఖప్రదా॥39॥

సర్వతేజోమయీ దివ్యా బ్రహ్మర్షిగణసేవితా
బ్రాహ్మ్యా శ్రియా దీప్యమానా శుశుభే విగతక్లమా॥40॥

సా సభా తాదృశీ దృష్టా సర్వలోకేషు దుర్లభా
సభేయం రాజశార్దూల మనుష్యేషు యథా తవ॥41॥

ఏతా మయా దృష్టపూర్వాః సభా దేవేషు పాండవ
తవేయం మానుషే లోకే సర్వశ్రేష్ఠతమా సభా॥42॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రాయశో రాజలోకస్తే కథితో వదతాం వర
వైవస్వతసభాయాం తు యథా వదసి వై ప్రభో॥43॥

వరుణస్య సభాయాం తు నాగాస్తే కథితా విభో
దైత్యేంద్రాశ్చైవ భూయిష్ఠాః సరితః సాగరాస్తథా॥44॥

తథా ధనపతేర్యక్షా గుహ్యకా రాక్షసాస్తథా
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ భగవాంశ్చ వృషధ్వజః॥45॥

పితామహసభాయాం తు కథితాస్తే మహర్షయః
సర్వదేవనికాయాశ్చ సర్వశాస్త్రాణి చైవ హి॥46॥

శతక్రతుసభాయాం తు దేవాః సంకీర్తితా మునే
ఉద్దేశతశ్చ గంధర్వా వివిధాశ్చ మహర్షయః॥47॥

ఏక ఏవ తు రాజర్షిర్హరిశ్చంద్రో మహామునే
కథితస్తే సభానిత్యో దేవేంద్రస్య మహాత్మనః॥48॥

కిం కర్మ తేనాచరితం తపో వా నియతవ్రతం
యేనాసౌ సహ శక్రేణ స్పర్ధతే స్మ మహాయశాః॥49॥

పితృలోకగతశ్చాపి త్వయా విప్ర పితా మమ
దృష్టః పాండుర్మహాభాగః కథం చాసి సమాగతః॥50॥

కిముక్తవాంశ్చ భగవన్నేతదిచ్ఛామి వేదితుం
త్వత్తః శ్రోతుమహం సర్వం పరం కౌతూహలం హి మే॥51॥

నారద ఉవాచ

యన్మాం పృచ్ఛసి రాజేంద్ర హరిశ్చంద్రం ప్రతి ప్రభో
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి మాహాత్మ్యం తస్య ధీమతః॥52॥

స రాజా బలవానాసీత్సమ్రాట్సర్వమహీక్షితాం
తస్య సర్వే మహీపాలాః శాసనావనతాః స్థితాః॥53॥

తేనైకం రథమాస్థాయ జైత్రం హేమవిభూషితం
శస్త్రప్రతాపేన జితా ద్వీపాః సప్త నరేశ్వర॥54॥

స విజిత్య మహీం సర్వాం సశైలవనకాననాం
ఆజహార మహారాజ రాజసూయం మహాక్రతుం॥55॥

తస్య సర్వే మహీపాలా ధనాన్యాజహ్రురాజ్ఞయా
ద్విజానాం పరివేష్టారస్తస్మిన్యజ్ఞే చ తేఽభవన్॥56॥

ప్రాదాచ్చ ద్రవిణం ప్రీత్యా యాజకానాం నరేశ్వరః
యథోక్తం తత్ర తైస్తస్మింస్తతః పంచగుణాధికం॥57॥

అతర్పయచ్చ వివిధైర్వసుభిర్బ్రాహ్మణాంస్తథా
ప్రాసర్పకాలే సంప్రాప్తే నానాదిగ్భ్యః సమాగతాన్॥58॥

భక్ష్యైర్భోజ్యైశ్చ వివిధైర్యథాకామపురస్కృతైః
రత్నౌఘతర్పితైస్తుష్టైర్ద్విజైశ్చ సముదాహృతం
తేజస్వీ చ యశస్వీ చ నృపేభ్యోఽభ్యధికోఽభవత్॥59॥

ఏతస్మాత్కారణాత్పార్థ హరిశ్చంద్రో విరాజతే
తేభ్యో రాజసహస్రేభ్యస్తద్విద్ధి భరతర్షభ॥60॥

సమాప్య చ హరిశ్చంద్రో మహాయజ్ఞం ప్రతాపవాన్
అభిషిక్తః స శుశుభే సామ్రాజ్యేన నరాధిప॥61॥

యే చాన్యేఽపి మహీపాలా రాజసూయం మహాక్రతుం
యజంతే తే మహేంద్రేణ మోదంతే సహ భారత॥62॥

యే చాపి నిధనం ప్రాప్తాః సంగ్రామేష్వపలాయినః
తే తత్సదః సమాసాద్య మోదంతే భరతర్షభ॥63॥

తపసా యే చ తీవ్రేణ త్యజంతీహ కలేవరం
తేఽపి తత్స్థానమాసాద్య శ్రీమంతో భాంతి నిత్యశః॥64॥

పితా చ త్వాహ కౌంతేయ పాండుః కౌరవనందనః
హరిశ్చంద్రే శ్రియం దృష్ట్వా నృపతౌ జాతవిస్మయః॥65॥

సమర్థోఽసి మహీం జేతుం భ్రాతరస్తే వశే స్థితాః
రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠమాహరస్వేతి భారత॥66॥

తస్య త్వం పురుషవ్యాఘ్ర సంకల్పం కురు పాండవ
గంతారస్తే మహేంద్రస్య పూర్వైః సహ సలోకతాం॥67॥

బహువిఘ్నశ్చ నృపతే క్రతురేష స్మృతో మహాన్
ఛిద్రాణ్యత్ర హి వాంఛంతి యజ్ఞఘ్నా బ్రహ్మరాక్షసాః॥68॥

యుద్ధం చ పృష్ఠగమనం పృథివీక్షయకారకం
కించిదేవ నిమిత్తం చ భవత్యత్ర క్షయావహం॥69॥

ఏతత్సంచింత్య రాజేంద్ర యత్క్షమం తత్సమాచర
అప్రమత్తోత్థితో నిత్యం చాతుర్వర్ణ్యస్య రక్షణే
భవ ఏధస్వ మోదస్వ దానైస్తర్పయ చ ద్విజాన్॥70॥

ఏతత్తే విస్తరేణోక్తం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ఆపృచ్ఛే త్వాం గమిష్యామి దాశార్హనగరీం ప్రతి॥71॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాఖ్యాయ పార్థేభ్యో నారదో జనమేజయ
జగామ తైర్వృతో రాజన్నృషిభిర్యైః సమాగతః॥72॥

గతే తు నారదే పార్థో భ్రాతృభిః సహ కౌరవ
రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠం చింతయామాస భారత॥73॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఋషేస్తద్వచనం శ్రుత్వా నిశశ్వాస యుధిష్ఠిరః
చింతయన్రాజసూయాప్తిం న లేభే శర్మ భారత॥1॥

రాజర్షీణాం హి తం శ్రుత్వా మహిమానం మహాత్మనాం
యజ్వనాం కర్మభిః పుణ్యైర్లోకప్రాప్తిం సమీక్ష్య చ॥2॥

హరిశ్చంద్రం చ రాజర్షిం రోచమానం విశేషతః
యజ్వానం యజ్ఞమాహర్తుం రాజసూయమియేష సః॥3॥

యుధిష్ఠిరస్తతః సర్వానర్చయిత్వా సభాసదః
ప్రత్యర్చితశ్చ తైః సర్వైర్యజ్ఞాయైవ మనో దధే॥4॥

స రాజసూయం రాజేంద్ర కురూణామృషభః క్రతుం
ఆహర్తుం ప్రవణం చక్రే మనః సంచింత్య సోఽసకృత్॥5॥

భూయశ్చాద్భుతవీర్యౌజా ధర్మమేవానుపాలయన్
కిం హితం సర్వలోకానాం భవేదితి మనో దధే॥6॥

అనుగృహ్ణన్ప్రజాః సర్వాః సర్వధర్మవిదాం వరః
అవిశేషేణ సర్వేషాం హితం చక్రే యుధిష్ఠిరః॥7॥

ఏవం గతే తతస్తస్మిన్పితరీవాశ్వసంజనాః
న తస్య విద్యతే ద్వేష్టా తతోఽస్యాజాతశత్రుతా॥8॥

స మంత్రిణః సమానాయ్య భ్రాతౄంశ్చ వదతాం వరః
రాజసూయం ప్రతి తదా పునః పునరపృచ్ఛత॥9॥

తే పృచ్ఛ్యమానాః సహితా వచోఽర్థ్యం మంత్రిణస్తదా
యుధిష్ఠిరం మహాప్రాజ్ఞం యియక్షుమిదమబ్రువన్॥10॥

యేనాభిషిక్తో నృపతిర్వారుణం గుణమృచ్ఛతి
తేన రాజాపి సన్కృత్స్నం సమ్రాడ్గుణమభీప్సతి॥11॥

తస్య సమ్రాడ్గుణార్హస్య భవతః కురునందన
రాజసూయస్య సమయం మన్యంతే సుహృదస్తవ॥12॥

తస్య యజ్ఞస్య సమయః స్వాధీనః క్షత్రసంపదా
సామ్నా షడగ్నయో యస్మింశ్చీయంతే సంశితవ్రతైః॥13॥

దర్వీహోమానుపాదాయ సర్వాన్యః ప్రాప్నుతే క్రతూన్
అభిషేకం చ యజ్ఞాంతే సర్వజిత్తేన చోచ్యతే॥14॥

సమర్థోఽసి మహాబాహో సర్వే తే వశగా వయం
అవిచార్య మహారాజ రాజసూయే మనః కురు॥15॥

ఇత్యేవం సుహృదః సర్వే పృథక్చ సహ చాబ్రువన్
స ధర్మ్యం పాండవస్తేషాం వచః శ్రుత్వా విశాం పతే
ధృష్టమిష్టం వరిష్ఠం చ జగ్రాహ మనసారిహా॥16॥

శ్రుత్వా సుహృద్వచస్తచ్చ జానంశ్చాప్యాత్మనః క్షమం
పునః పునర్మనో దధ్రే రాజసూయాయ భారత॥17॥

స భ్రాతృభిః పునర్ధీమానృత్విగ్భిశ్చ మహాత్మభిః
ధౌమ్యద్వైపాయనాద్యైశ్చ మంత్రయామాస మంత్రిభిః॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇయం యా రాజసూయస్య సమ్రాడర్హస్య సుక్రతోః
శ్రద్దధానస్య వదతః స్పృహా మే సా కథం భవేత్॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తు తే తేన రాజ్ఞా రాజీవలోచన
ఇదమూచుర్వచః కాలే ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
అర్హస్త్వమసి ధర్మజ్ఞ రాజసూయం మహాక్రతుం॥20॥

అథైవముక్తే నృపతావృత్విగ్భిరృషిభిస్తథా
మంత్రిణో భ్రాతరశ్చాస్య తద్వచః ప్రత్యపూజయన్॥21॥

స తు రాజా మహాప్రాజ్ఞః పునరేవాత్మనాత్మవాన్
భూయో విమమృశే పార్థో లోకానాం హితకామ్యయా॥22॥

సామర్థ్యయోగం సంప్రేక్ష్య దేశకాలౌ వ్యయాగమౌ
విమృశ్య సమ్యక్చ ధియా కుర్వన్ప్రాజ్ఞో న సీదతి॥23॥

న హి యజ్ఞసమారంభః కేవలాత్మవిపత్తయే
భవతీతి సమాజ్ఞాయ యత్నతః కార్యముద్వహన్॥24॥

స నిశ్చయార్థం కార్యస్య కృష్ణమేవ జనార్దనం
సర్వలోకాత్పరం మత్వా జగామ మనసా హరిం॥25॥

అప్రమేయం మహాబాహుం కామాజ్జాతమజం నృషు
పాండవస్తర్కయామాస కర్మభిర్దేవసంమితైః॥26॥

నాస్య కించిదవిజ్ఞాతం నాస్య కించిదకర్మజం
న స కించిన్న విషహేదితి కృష్ణమమన్యత॥27॥

స తు తాం నైష్ఠికీం బుద్ధిం కృత్వా పార్థో యుధిష్ఠిరః
గురువద్భూతగురవే ప్రాహిణోద్దూతమంజసా॥28॥

శీఘ్రగేన రథేనాశు స దూతః ప్రాప్య యాదవాన్
ద్వారకావాసినం కృష్ణం ద్వారవత్యాం సమాసదత్॥29॥

దర్శనాకాంక్షిణం పార్థం దర్శనాకాంక్షయాచ్యుతః
ఇంద్రసేనేన సహిత ఇంద్రప్రస్థం యయౌ తదా॥30॥

వ్యతీత్య వివిధాందేశాంస్త్వరావాన్క్షిప్రవాహనః
ఇంద్రప్రస్థగతం పార్థమభ్యగచ్ఛజ్జనార్దనః॥31॥

స గృహే భ్రాతృవద్భ్రాత్రా ధర్మరాజేన పూజితః
భీమేన చ తతోఽపశ్యత్స్వసారం ప్రీతిమాన్పితుః॥32॥

ప్రీతః ప్రియేణ సుహృదా రేమే స సహితస్తదా
అర్జునేన యమాభ్యాం చ గురువత్పర్యుపస్థితః॥33॥

తం విశ్రాంతం శుభే దేశే క్షణినం కల్యమచ్యుతం
ధర్మరాజః సమాగమ్య జ్ఞాపయత్స్వం ప్రయోజనం॥34॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రార్థితో రాజసూయో మే న చాసౌ కేవలేప్సయా
ప్రాప్యతే యేన తత్తే హ విదితం కృష్ణ సర్వశః॥35॥

యస్మిన్సర్వం సంభవతి యశ్చ సర్వత్ర పూజ్యతే
యశ్చ సర్వేశ్వరో రాజా రాజసూయం స విందతి॥36॥

తం రాజసూయం సుహృదః కార్యమాహుః సమేత్య మే
తత్ర మే నిశ్చితతమం తవ కృష్ణ గిరా భవేత్॥37॥

కేచిద్ధి సౌహృదాదేవ దోషం న పరిచక్షతే
అర్థహేతోస్తథైవాన్యే ప్రియమేవ వదంత్యుత॥38॥

ప్రియమేవ పరీప్సంతే కేచిదాత్మని యద్ధితం
ఏవంప్రాయాశ్చ దృశ్యంతే జనవాదాః ప్రయోజనే॥39॥

త్వం తు హేతూనతీత్యైతాన్కామక్రోధౌ వ్యతీత్య చ
పరమం నః క్షమం లోకే యథావద్వక్తుమర్హసి॥40॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ

సర్వైర్గుణైర్మహారాజ రాజసూయం త్వమర్హసి
జానతస్త్వేవ తే సర్వం కించిద్వక్ష్యామి భారత॥1॥

జామదగ్న్యేన రామేణ క్షత్రం యదవశేషితం
తస్మాదవరజం లోకే యదిదం క్షత్రసంజ్ఞితం॥2॥

కృతోఽయం కులసంకల్పః క్షత్రియైర్వసుధాధిప
నిదేశవాగ్భిస్తత్తే హ విదితం భరతర్షభ॥3॥

ఐలస్యేక్ష్వాకువంశస్య ప్రకృతిం పరిచక్షతే
రాజానః శ్రేణిబద్ధాశ్చ తతోఽన్యే క్షత్రియా భువి॥4॥

ఐలవంశ్యాస్తు యే రాజంస్తథైవేక్ష్వాకవో నృపాః
తాని చైకశతం విద్ధి కులాని భరతర్షభ॥5॥

యయాతేస్త్వేవ భోజానాం విస్తరోఽతిగుణో మహాన్
భజతే చ మహారాజ విస్తరః స చతుర్దిశం॥6॥

తేషాం తథైవ తాం లక్ష్మీం సర్వక్షత్రముపాసతే
సోఽవనీం మధ్యమాం భుక్త్వా మిథోభేదేష్వమన్యత॥7॥

చతుర్యుస్త్వపరో రాజా యస్మిన్నేకశతోఽభవత్
స సామ్రాజ్యం జరాసంధః ప్రాప్తో భవతి యోనితః॥8॥

తం స రాజా మహాప్రాజ్ఞ సంశ్రిత్య కిల సర్వశః
రాజన్సేనాపతిర్జాతః శిశుపాలః ప్రతాపవాన్॥9॥

తమేవ చ మహారాజ శిష్యవత్సముపస్థితః
వక్త్రః కరూషాధిపతిర్మాయాయోధీ మహాబలః॥10॥

అపరౌ చ మహావీర్యౌ మహాత్మానౌ సమాశ్రితౌ
జరాసంధం మహావీర్యం తౌ హంసడిభకావుభౌ॥11॥

దంతవక్త్రః కరూషశ్చ కలభో మేఘవాహనః
మూర్ధ్నా దివ్యం మణిం బిభ్రద్యం తం భూతమణిం విదుః॥12॥

మురం చ నరకం చైవ శాస్తి యో యవనాధిపౌ
అపర్యంతబలో రాజా ప్రతీచ్యాం వరుణో యథా॥13॥

భగదత్తో మహారాజ వృద్ధస్తవ పితుః సఖా
స వాచా ప్రణతస్తస్య కర్మణా చైవ భారత॥14॥

స్నేహబద్ధస్తు పితృవన్మనసా భక్తిమాంస్త్వయి
ప్రతీచ్యాం దక్షిణం చాంతం పృథివ్యాః పాతి యో నృపః॥15॥

మాతులో భవతః శూరః పురుజిత్కుంతివర్ధనః
స తే సంనతిమానేకః స్నేహతః శత్రుతాపనః॥16॥

జరాసంధం గతస్త్వేవం పురా యో న మయా హతః
పురుషోత్తమవిజ్ఞాతో యోఽసౌ చేదిషు దుర్మతిః॥17॥

ఆత్మానం ప్రతిజానాతి లోకేఽస్మిన్పురుషోత్తమం
ఆదత్తే సతతం మోహాద్యః స చిహ్నం చ మామకం॥18॥

వంగపుండ్రకిరాతేషు రాజా బలసమన్వితః
పౌండ్రకో వాసుదేవేతి యోఽసౌ లోకేషు విశ్రుతః॥19॥

చతుర్యుః స మహారాజ భోజ ఇంద్రసఖో బలీ
విద్యాబలాద్యో వ్యజయత్పాండ్యక్రథకకైశికాన్॥20॥

భ్రాతా యస్యాహృతిః శూరో జామదగ్న్యసమో యుధి
స భక్తో మాగధం రాజా భీష్మకః పరవీరహా॥21॥

ప్రియాణ్యాచరతః ప్రహ్వాన్సదా సంబంధినః సతః
భజతో న భజత్యస్మానప్రియేషు వ్యవస్థితః॥22॥

న కులం న బలం రాజన్నభిజానంస్తథాత్మనః
పశ్యమానో యశో దీప్తం జరాసంధముపాశ్రితః॥23॥

ఉదీచ్యభోజాశ్చ తథా కులాన్యష్టాదశాభిభో
జరాసంధభయాదేవ ప్రతీచీం దిశమాశ్రితాః॥24॥

శూరసేనా భద్రకారా బోధాః శాల్వాః పటచ్చరాః
సుస్థరాశ్చ సుకుట్టాశ్చ కుణిందాః కుంతిభిః సహ॥25॥

శాల్వేయానాం చ రాజానః సోదర్యానుచరైః సహ
దక్షిణా యే చ పాంచాలాః పూర్వాః కుంతిషు కోశలాః॥26॥

తథోత్తరాం దిశం చాపి పరిత్యజ్య భయార్దితాః
మత్స్యాః సంన్యస్తపాదాశ్చ దక్షిణాం దిశమాశ్రితాః॥27॥

తథైవ సర్వపాంచాలా జరాసంధభయార్దితాః
స్వరాష్ట్రం సంపరిత్యజ్య విద్రుతాః సర్వతోదిశం॥28॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య కంసో నిర్మథ్య బాంధవాన్
బార్హద్రథసుతే దేవ్యావుపాగచ్ఛద్వృథామతిః॥29॥

అస్తిః ప్రాప్తిశ్చ నామ్నా తే సహదేవానుజేఽబలే
బలేన తేన స జ్ఞాతీనభిభూయ వృథామతిః॥30॥

శ్రైష్ఠ్యం ప్రాప్తః స తస్యాసీదతీవాపనయో మహాన్
భోజరాజన్యవృద్ధైస్తు పీడ్యమానైర్దురాత్మనా॥31॥

జ్ఞాతిత్రాణమభీప్సద్భిరస్మత్సంభావనా కృతా
దత్త్వాక్రూరాయ సుతనుం తామాహుకసుతాం తదా॥32॥

సంకర్షణద్వితీయేన జ్ఞాతికార్యం మయా కృతం
హతౌ కంససునామానౌ మయా రామేణ చాప్యుత॥33॥

భయే తు సముపక్రాంతే జరాసంధే సముద్యతే
మంత్రోఽయం మంత్రితో రాజన్కులైరష్టాదశావరైః॥34॥

అనారమంతో నిఘ్నంతో మహాస్త్రైః శతఘాతిభిః
న హన్యామ వయం తస్య త్రిభిర్వర్షశతైర్బలం॥35॥

తస్య హ్యమరసంకాశౌ బలేన బలినాం వరౌ
నామభ్యాం హంసడిభకావిత్యాస్తాం యోధసత్తమౌ॥36॥

తావుభౌ సహితౌ వీరౌ జరాసంధశ్చ వీర్యవాన్
త్రయస్త్రయాణాం లోకానాం పర్యాప్తా ఇతి మే మతిః॥37॥

న హి కేవలమస్మాకం యావంతోఽన్యే చ పార్థివాః
తథైవ తేషామాసీచ్చ బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం వర॥38॥

అథ హంస ఇతి ఖ్యాతః కశ్చిదాసీన్మహాన్నృపః
స చాన్యైః సహితో రాజన్సంగ్రామేఽష్టాదశావరైః॥39॥

హతో హంస ఇతి ప్రోక్తమథ కేనాపి భారత
తచ్ఛ్రుత్వా డిభకో రాజన్యమునాంభస్యమజ్జత॥40॥

వినా హంసేన లోకేఽస్మిన్నాహం జీవితుముత్సహే
ఇత్యేతాం మతిమాస్థాయ డిభకో నిధనం గతః॥41॥

తథా తు డిభకం శ్రుత్వా హంసః పరపురంజయః
ప్రపేదే యమునామేవ సోఽపి తస్యాం న్యమజ్జత॥42॥

తౌ స రాజా జరాసంధః శ్రుత్వాప్సు నిధనం గతౌ
స్వపురం శూరసేనానాం ప్రయయౌ భరతర్షభ॥43॥

తతో వయమమిత్రఘ్న తస్మిన్ప్రతిగతే నృపే
పునరానందితాః సర్వే మథురాయాం వసామహే॥44॥

యదా త్వభ్యేత్య పితరం సా వై రాజీవలోచనా
కంసభార్యా జరాసంధం దుహితా మాగధం నృపం॥45॥

చోదయత్యేవ రాజేంద్ర పతివ్యసనదుఃఖితా
పతిఘ్నం మే జహీత్యేవం పునః పునరరిందమ॥46॥

తతో వయం మహారాజ తం మంత్రం పూర్వమంత్రితం
సంస్మరంతో విమనసో వ్యపయాతా నరాధిప॥47॥

పృథక్త్వేన ద్రుతా రాజన్సంక్షిప్య మహతీం శ్రియం
ప్రపతామో భయాత్తస్య సధనజ్ఞాతిబాంధవాః॥48॥

ఇతి సంచింత్య సర్వే స్మ ప్రతీచీం దిశమాశ్రితాః
కుశస్థలీం పురీం రమ్యాం రైవతేనోపశోభితాం॥49॥

పునర్నివేశనం తస్యాం కృతవంతో వయం నృప
తథైవ దుర్గసంస్కారం దేవైరపి దురాసదం॥50॥

స్త్రియోఽపి యస్యాం యుధ్యేయుః కిం పునర్వృష్ణిపుంగవాః
తస్యాం వయమమిత్రఘ్న నివసామోఽకుతోభయాః॥51॥

ఆలోక్య గిరిముఖ్యం తం మాధవీతీర్థమేవ చ
మాధవాః కురుశార్దూల పరాం ముదమవాప్నువన్॥52॥

ఏవం వయం జరాసంధాదాదితః కృతకిల్బిషాః
సామర్థ్యవంతః సంబంధాద్భవంతం సముపాశ్రితాః॥53॥

త్రియోజనాయతం సద్మ త్రిస్కంధం యోజనాదధి
యోజనాంతే శతద్వారం విక్రమక్రమతోరణం
అష్టాదశావరైర్నద్ధం క్షత్రియైర్యుద్ధదుర్మదైః॥54॥

అష్టాదశ సహస్రాణి వ్రాతానాం సంతి నః కులే
ఆహుకస్య శతం పుత్రా ఏకైకస్త్రిశతావరః॥55॥

చారుదేష్ణః సహ భ్రాత్రా చక్రదేవోఽథ సాత్యకిః
అహం చ రౌహిణేయశ్చ సాంబః శౌరిసమో యుధి॥56॥

ఏవమేతే రథాః సప్త రాజన్నన్యాన్నిబోధ మే
కృతవర్మా అనాధృష్టిః సమీకః సమితింజయః॥57॥

కహ్వః శంకుర్నిదాంతశ్చ సప్తైవైతే మహారథాః
పుత్రౌ చాంధకభోజస్య వృద్ధో రాజా చ తే దశ॥58॥

లోకసంహననా వీరా వీర్యవంతో మహాబలాః
స్మరంతో మధ్యమం దేశం వృష్ణిమధ్యే గతవ్యథాః॥59॥

స త్వం సమ్రాడ్గుణైర్యుక్తః సదా భరతసత్తమ
క్షత్రే సమ్రాజమాత్మానం కర్తుమర్హసి భారత॥60॥

న తు శక్యం జరాసంధే జీవమానే మహాబలే
రాజసూయస్త్వయా ప్రాప్తుమేషా రాజన్మతిర్మమ॥61॥

తేన రుద్ధా హి రాజానః సర్వే జిత్వా గిరివ్రజే
కందరాయాం గిరీంద్రస్య సింహేనేవ మహాద్విపాః॥62॥

సోఽపి రాజా జరాసంధో యియక్షుర్వసుధాధిపైః
ఆరాధ్య హి మహాదేవం నిర్జితాస్తేన పార్థివాః॥63॥

స హి నిర్జిత్య నిర్జిత్య పార్థివాన్పృతనాగతాన్
పురమానీయ బద్ధ్వా చ చకార పురుషవ్రజం॥64॥

వయం చైవ మహారాజ జరాసంధభయాత్తదా
మథురాం సంపరిత్యజ్య గతా ద్వారవతీం పురీం॥65॥

యది త్వేనం మహారాజ యజ్ఞం ప్రాప్తుమిహేచ్ఛసి
యతస్వ తేషాం మోక్షాయ జరాసంధవధాయ చ॥66॥

సమారంభో హి శక్యోఽయం నాన్యథా కురునందన
రాజసూయస్య కార్త్స్న్యేన కర్తుం మతిమతాం వర॥67॥

ఇత్యేషా మే మతీ రాజన్యథా వా మన్యసేఽనఘ
ఏవం గతే మమాచక్ష్వ స్వయం నిశ్చిత్య హేతుభిః॥68॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తం త్వయా బుద్ధిమతా యన్నాన్యో వక్తుమర్హతి
సంశయానాం హి నిర్మోక్తా త్వన్నాన్యో విద్యతే భువి॥1॥

గృహే గృహే హి రాజానః స్వస్య స్వస్య ప్రియంకరాః
న చ సామ్రాజ్యమాప్తాస్తే సమ్రాట్శబ్దో హి కృత్స్నభాక్॥2॥

కథం పరానుభావజ్ఞః స్వం ప్రశంసితుమర్హతి
పరేణ సమవేతస్తు యః ప్రశస్తః స పూజ్యతే॥3॥

విశాలా బహులా భూమిర్బహురత్నసమాచితా
దూరం గత్వా విజానాతి శ్రేయో వృష్ణికులోద్వహ॥4॥

శమమేవ పరం మన్యే న తు మోక్షాద్భవేచ్ఛమః
ఆరంభే పారమేష్ఠ్యం తు న ప్రాప్యమితి మే మతిః॥5॥

ఏవమేవాభిజానంతి కులే జాతా మనస్వినః
కశ్చిత్కదాచిదేతేషాం భవేచ్ఛ్రేష్ఠో జనార్దన॥6॥

భీమ ఉవాచ

అనారంభపరో రాజా వల్మీక ఇవ సీదతి
దుర్బలశ్చానుపాయేన బలినం యోఽధితిష్ఠతి॥7॥

అతంద్రితస్తు ప్రాయేణ దుర్బలో బలినం రిపుం
జయేత్సమ్యఙ్నయో రాజన్నీత్యార్థానాత్మనో హితాన్॥8॥

కృష్ణే నయో మయి బలం జయః పార్థే ధనంజయే
మాగధం సాధయిష్యామో వయం త్రయ ఇవాగ్నయః॥9॥

కృష్ణ ఉవాచ

ఆదత్తేఽర్థపరో బాలో నానుబంధమవేక్షతే
తస్మాదరిం న మృష్యంతి బాలమర్థపరాయణం॥10॥

హిత్వా కరాన్యౌవనాశ్వః పాలనాచ్చ భగీరథః
కార్తవీర్యస్తపోయోగాద్బలాత్తు భరతో విభుః
బుద్ధ్యా మరుత్తస్తాన్పంచ సమ్రాజ ఇతి శుశ్రుమః॥11॥

నిగ్రాహ్యలక్షణం ప్రాప్తో ధర్మార్థనయలక్షణైః
బార్హద్రథో జరాసంధస్తద్విద్ధి భరతర్షభ॥12॥

న చైనమనురుధ్యంతే కులాన్యేకశతం నృపాః
తస్మాదేతద్బలాదేవ సామ్రాజ్యం కురుతేఽద్య సః॥13॥

రత్నభాజో హి రాజానో జరాసంధముపాసతే
న చ తుష్యతి తేనాపి బాల్యాదనయమాస్థితః॥14॥

మూర్ధాభిషిక్తం నృపతిం ప్రధానపురుషం బలాత్
ఆదత్తే న చ నో దృష్టోఽభాగః పురుషతః క్వచిత్॥15॥

ఏవం సర్వాన్వశే చక్రే జరాసంధః శతావరాన్
తం దుర్బలతరో రాజా కథం పార్థ ఉపైష్యతి॥16॥

ప్రోక్షితానాం ప్రమృష్టానాం రాజ్ఞాం పశుపతేర్గృహే
పశూనామివ కా ప్రీతిర్జీవితే భరతర్షభ ॥17॥

క్షత్రియః శస్త్రమరణో యదా భవతి సత్కృతః
నను స్మ మాగధం సర్వే ప్రతిబాధేమ యద్వయం ॥18॥

షడశీతిః సమానీతాః శేషా రాజంశ్చతుర్దశ
జరాసంధేన రాజానస్తతః క్రూరం ప్రపత్స్యతే ॥19॥

ప్రాప్నుయాత్స యశో దీప్తం తత్ర యో విఘ్నమాచరేత్
జయేద్యశ్చ జరాసంధం స సమ్రాణ్నియతం భవేత్ ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సమ్రాడ్గుణమభీప్సన్వై యుష్మాన్స్వార్థపరాయణః
కథం ప్రహిణుయాం భీమం బలాత్కేవలసాహసాత్ ॥1॥

భీమార్జునావుభౌ నేత్రే మనో మన్యే జనార్దనం
మనశ్చక్షుర్విహీనస్య కీదృశం జీవితం భవేత్ ॥2॥

జరాసంధబలం ప్రాప్య దుష్పారం భీమవిక్రమం
శ్రమో హి వః పరాజయ్యాత్కిము తత్ర విచేష్టితం ॥3॥

అస్మిన్నర్థాంతరే యుక్తమనర్థః ప్రతిపద్యతే
యథాహం విమృశామ్యేకస్తత్తావచ్ఛ్రూయతాం మమ ॥4॥

సంన్యాసం రోచయే సాధు కార్యస్యాస్య జనార్దన
ప్రతిహంతి మనో మేఽద్య రాజసూయో దురాసదః ॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పార్థః ప్రాప్య ధనుఃశ్రేష్ఠమక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ
రథం ధ్వజం సభాం చైవ యుధిష్ఠిరమభాషత ॥6॥

ధనురస్త్రం శరా వీర్యం పక్షో భూమిర్యశో బలం
ప్రాప్తమేతన్మయా రాజందుష్ప్రాపం యదభీప్సితం ॥7॥

కులే జన్మ ప్రశంసంతి వైద్యాః సాధు సునిష్ఠితాః
బలేన సదృశం నాస్తి వీర్యం తు మమ రోచతే ॥8॥

కృతవీర్యకులే జాతో నిర్వీర్యః కిం కరిష్యతి
క్షత్రియః సర్వశో రాజన్యస్య వృత్తిః పరాజయే ॥9॥

సర్వైరపి గుణైర్హీనో వీర్యవాన్హి తరేద్రిపూన్
సర్వైరపి గుణైర్యుక్తో నిర్వీర్యః కిం కరిష్యతి ॥10॥

ద్రవ్యభూతా గుణాః సర్వే తిష్ఠంతి హి పరాక్రమే
జయస్య హేతుః సిద్ధిర్హి కర్మ దైవం చ సంశ్రితం ॥11॥

సంయుక్తో హి బలైః కశ్చిత్ప్రమాదాన్నోపయుజ్యతే
తేన ద్వారేణ శత్రుభ్యః క్షీయతే సబలో రిపుః ॥12॥

దైన్యం యథాబలవతి తథా మోహో బలాన్వితే
తావుభౌ నాశకౌ హేతూ రాజ్ఞా త్యాజ్యౌ జయార్థినా ॥13॥

జరాసంధవినాశం చ రాజ్ఞాం చ పరిమోక్షణం
యది కుర్యామ యజ్ఞార్థం కిం తతః పరమం భవేత్॥14॥

అనారంభే తు నియతో భవేదగుణనిశ్చయః
గుణాన్నిఃసంశయాద్రాజన్నైర్గుణ్యం మన్యసే కథం॥15॥

కాషాయం సులభం పశ్చాన్మునీనాం శమమిచ్ఛతాం
సామ్రాజ్యం తు తవేచ్ఛంతో వయం యోత్స్యామహే పరైః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

జాతస్య భారతే వంశే తథా కుంత్యాః సుతస్య చ
యా వై యుక్తా మతిః సేయమర్జునేన ప్రదర్శితా॥1॥

న మృత్యోః సమయం విద్మ రాత్రౌ వా యది వా దివా
న చాపి కంచిదమరమయుద్ధేనాపి శుశ్రుమః॥2॥

ఏతావదేవ పురుషైః కార్యం హృదయతోషణం
నయేన విధిదృష్టేన యదుపక్రమతే పరాన్॥3॥

సునయస్యానపాయస్య సంయుగే పరమః క్రమః
సంశయో జాయతే సామ్యే సామ్యం చ న భవేద్ద్వయోః॥4॥

తే వయం నయమాస్థాయ శత్రుదేహసమీపగాః
కథమంతం న గచ్ఛేమ వృక్షస్యేవ నదీరయాః
పరరంధ్రే పరాక్రాంతాః స్వరంధ్రావరణే స్థితాః॥5॥

వ్యూఢానీకైరనుబలైర్నోపేయాద్బలవత్తరం
ఇతి బుద్ధిమతాం నీతిస్తన్మమాపీహ రోచతే॥6॥

అనవద్యా హ్యసంబుద్ధాః ప్రవిష్టాః శత్రుసద్మ తత్
శత్రుదేహముపాక్రమ్య తం కామం ప్రాప్నుయామహే॥7॥

ఏకో హ్యేవ శ్రియం నిత్యం బిభర్తి పురుషర్షభ
అంతరాత్మేవ భూతానాం తత్క్షయే వై బలక్షయః॥8॥

అథ చేత్తం నిహత్యాజౌ శేషేణాభిసమాగతాః
ప్రాప్నుయామ తతః స్వర్గం జ్ఞాతిత్రాణపరాయణాః॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కృష్ణ కోఽయం జరాసంధః కింవీర్యః కింపరాక్రమః
యస్త్వాం స్పృష్ట్వాగ్నిసదృశం న దగ్ధః శలభో యథా॥10॥

కృష్ణ ఉవాచ

శృణు రాజంజరాసంధో యద్వీర్యో యత్పరాక్రమః
యథా చోపేక్షితోఽస్మాభిర్బహుశః కృతవిప్రియః॥11॥

అక్షౌహిణీనాం తిసృణామాసీత్సమరదర్పితః
రాజా బృహద్రథో నామ మగధాధిపతిః పతిః॥12॥

రూపవాన్వీర్యసంపన్నః శ్రీమానతులవిక్రమః
నిత్యం దీక్షాకృశతనుః శతక్రతురివాపరః॥13॥

తేజసా సూర్యసదృశః క్షమయా పృథివీసమః
యమాంతకసమః కోపే శ్రియా వైశ్రవణోపమః॥14॥

తస్యాభిజనసంయుక్తైర్గుణైర్భరతసత్తమ
వ్యాప్తేయం పృథివీ సర్వా సూర్యస్యేవ గభస్తిభిః॥15॥

స కాశిరాజస్య సుతే యమజే భరతర్షభ
ఉపయేమే మహావీర్యో రూపద్రవిణసంమతే॥16॥

తయోశ్చకార సమయం మిథః స పురుషర్షభః
నాతివర్తిష్య ఇత్యేవం పత్నీభ్యాం సంనిధౌ తదా॥17॥

స తాభ్యాం శుశుభే రాజా పత్నీభ్యాం మనుజాధిప
ప్రియాభ్యామనురూపాభ్యాం కరేణుభ్యామివ ద్విపః॥18॥

తయోర్మధ్యగతశ్చాపి రరాజ వసుధాధిపః
గంగాయమునయోర్మధ్యే మూర్తిమానివ సాగరః॥19॥

విషయేషు నిమగ్నస్య తస్య యౌవనమత్యగాత్
న చ వంశకరః పుత్రస్తస్యాజాయత కశ్చన॥20॥

మంగలైర్బహుభిర్హోమైః పుత్రకామాభిరిష్టిభిః
నాససాద నృపశ్రేష్ఠః పుత్రం కులవివర్ధనం॥21॥

అథ కాక్షీవతః పుత్రం గౌతమస్య మహాత్మనః
శుశ్రావ తపసి శ్రాంతముదారం చండకౌశికం॥22॥

యదృచ్ఛయాగతం తం తు వృక్షమూలముపాశ్రితం
పత్నీభ్యాం సహితో రాజా సర్వరత్నైరతోషయత్॥23॥

తమబ్రవీత్సత్యధృతిః సత్యవాగృషిసత్తమః
పరితుష్టోఽస్మి తే రాజన్వరం వరయ సువ్రత॥24॥

తతః సభార్యః ప్రణతస్తమువాచ బృహద్రథః
పుత్రదర్శననైరాశ్యాద్బాష్పగద్గదయా గిరా॥25॥

బృహద్రథ ఉవాచ

భగవన్రాజ్యముత్సృజ్య ప్రస్థితస్య తపోవనం
కిం వరేణాల్పభాగ్యస్య కిం రాజ్యేనాప్రజస్య మే॥26॥

కృష్ణ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మునిర్ధ్యానమగమత్క్షుభితేంద్రియః
తస్యైవ చామ్రవృక్షస్య ఛాయాయాం సముపావిశత్॥27॥

తస్యోపవిష్టస్య మునేరుత్సంగే నిపపాత హ
అవాతమశుకాదష్టమేకమామ్రఫలం కిల॥28॥

తత్ప్రగృహ్య మునిశ్రేష్ఠో హృదయేనాభిమంత్ర్య చ
రాజ్ఞే దదావప్రతిమం పుత్రసంప్రాప్తికారకం॥29॥

ఉవాచ చ మహాప్రాజ్ఞస్తం రాజానం మహామునిః
గచ్ఛ రాజన్కృతార్థోఽసి నివర్త మనుజాధిప॥30॥

యథాసమయమాజ్ఞాయ తదా స నృపసత్తమః
ద్వాభ్యామేకం ఫలం ప్రాదాత్పత్నీభ్యాం భరతర్షభ॥31॥

తే తదామ్రం ద్విధా కృత్వా భక్షయామాసతుః శుభే
భావిత్వాదపి చార్థస్య సత్యవాక్యాత్తథా మునేః॥32॥

తయోః సమభవద్గర్భః ఫలప్రాశనసంభవః
తే చ దృష్ట్వా నరపతిః పరాం ముదమవాప హ॥33॥

అథ కాలే మహాప్రాజ్ఞ యథాసమయమాగతే
ప్రజాయేతాముభే రాజఞ్శరీరశకలే తదా॥34॥

ఏకాక్షిబాహుచరణే అర్ధోదరముఖస్ఫిజే
దృష్ట్వా శరీరశకలే ప్రవేపాతే ఉభే భృశం॥35॥

ఉద్విగ్నే సహ సంమంత్ర్య తే భగిన్యౌ తదాబలే
సజీవే ప్రాణిశకలే తత్యజాతే సుదుఃఖితే॥36॥

తయోర్ధాత్ర్యౌ సుసంవీతే కృత్వా తే గర్భసంప్లవే
నిర్గమ్యాంతఃపురద్వారాత్సముత్సృజ్యాశు జగ్మతుః॥37॥

తే చతుష్పథనిక్షిప్తే జరా నామాథ రాక్షసీ
జగ్రాహ మనుజవ్యాఘ్ర మాంసశోణితభోజనా॥38॥

కర్తుకామా సుఖవహే శకలే సా తు రాక్షసీ
సంఘట్టయామాస తదా విధానబలచోదితా॥39॥

తే సమానీతమాత్రే తు శకలే పురుషర్షభ
ఏకమూర్తికృతే వీరః కుమారః సమపద్యత॥40॥

తతః సా రాక్షసీ రాజన్విస్మయోత్ఫుల్లలోచనా
న శశాక సముద్వోఢుం వజ్రసారమయం శిశుం॥41॥

బాలస్తామ్రతలం ముష్టిం కృత్వా చాస్యే నిధాయ సః
ప్రాక్రోశదతిసంరంభాత్సతోయ ఇవ తోయదః॥42॥

తేన శబ్దేన సంభ్రాంతః సహసాంతఃపురే జనః
నిర్జగామ నరవ్యాఘ్ర రాజ్ఞా సహ పరంతప॥43॥

తే చాబలే పరిగ్లానే పయఃపూర్ణపయోధరే
నిరాశే పుత్రలాభాయ సహసైవాభ్యగచ్ఛతాం॥44॥

అథ దృష్ట్వా తథాభూతే రాజానం చేష్టసంతతిం
తం చ బాలం సుబలినం చింతయామాస రాక్షసీ॥45॥

నార్హామి విషయే రాజ్ఞో వసంతీ పుత్రగృద్ధినః
బాలం పుత్రముపాదాతుం మేఘలేఖేవ భాస్కరం॥46॥

సా కృత్వా మానుషం రూపమువాచ మనుజాధిపం
బృహద్రథ సుతస్తేఽయం మద్దత్తః ప్రతిగృహ్యతాం॥47॥

తవ పత్నీద్వయే జాతో ద్విజాతివరశాసనాత్
ధాత్రీజనపరిత్యక్తో మయాయం పరిరక్షితః॥48॥

తతస్తే భరతశ్రేష్ఠ కాశిరాజసుతే శుభే
తం బాలమభిపత్యాశు ప్రస్నవైరభిషించతాం॥49॥

తతః స రాజా సంహృష్టః సర్వం తదుపలభ్య చ
అపృచ్ఛన్నవహేమాభాం రాక్షసీం తామరాక్షసీం॥50॥

కా త్వం కమలగర్భాభే మమ పుత్రప్రదాయినీ
కామయా బ్రూహి కల్యాణి దేవతా ప్రతిభాసి మే॥51॥

రాక్షస్యువాచ

జరా నామాస్మి భద్రం తే రాక్షసీ కామరూపిణీ
తవ వేశ్మని రాజేంద్ర పూజితా న్యవసం సుఖం॥1॥

సాహం ప్రత్యుపకారార్థం చింతయంత్యనిశం నృప
తవేమే పుత్రశకలే దృష్టవత్యస్మి ధార్మిక॥2॥

సంశ్లేషితే మయా దైవాత్కుమారః సమపద్యత
తవ భాగ్యైర్మహారాజ హేతుమాత్రమహం త్విహ॥3॥

కృష్ణ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు సా రాజంస్తత్రైవాంతరధీయత
స గృహ్య చ కుమారం తం ప్రావిశత్స్వగృహం నృపః॥4॥

తస్య బాలస్య యత్కృత్యం తచ్చకార నృపస్తదా
ఆజ్ఞాపయచ్చ రాక్షస్యా మాగధేషు మహోత్సవం॥5॥

తస్య నామాకరోత్తత్ర ప్రజాపతిసమః పితా
జరయా సంధితో యస్మాజ్జరాసంధస్తతోఽభవత్॥6॥

సోఽవర్ధత మహాతేజా మగధాధిపతేః సుతః
ప్రమాణబలసంపన్నో హుతాహుతిరివానలః॥7॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య పునరేవ మహాతపాః
మగధానుపచక్రామ భగవాంశ్చండకౌశికః॥8॥

తస్యాగమనసంహృష్టః సామాత్యః సపురఃసరః
సభార్యః సహ పుత్రేణ నిర్జగామ బృహద్రథః॥9॥

పాద్యార్ఘ్యాచమనీయైస్తమర్చయామాస భారత
స నృపో రాజ్యసహితం పుత్రం చాస్మై న్యవేదయత్॥10॥

ప్రతిగృహ్య తు తాం పూజాం పార్థివాద్భగవానృషిః
ఉవాచ మాగధం రాజన్ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా॥11॥

సర్వమేతన్మయా రాజన్విజ్ఞాతం జ్ఞానచక్షుషా
పుత్రస్తు శృణు రాజేంద్ర యాదృశోఽయం భవిష్యతి॥12॥

అస్య వీర్యవతో వీర్యం నానుయాస్యంతి పార్థివాః
దేవైరపి విసృష్టాని శస్త్రాణ్యస్య మహీపతే
న రుజం జనయిష్యంతి గిరేరివ నదీరయాః॥13॥

సర్వమూర్ధాభిషిక్తానామేష మూర్ధ్ని జ్వలిష్యతి
సర్వేషాం నిష్ప్రభకరో జ్యోతిషామివ భాస్కరః॥14॥

ఏనమాసాద్య రాజానః సమృద్ధబలవాహనాః
వినాశముపయాస్యంతి శలభా ఇవ పావకం॥15॥

ఏష శ్రియం సముదితాం సర్వరాజ్ఞాం గ్రహీష్యతి
వర్షాస్వివోద్ధతజలా నదీర్నదనదీపతిః॥16॥

ఏష ధారయితా సమ్యక్చాతుర్వర్ణ్యం మహాబలః
శుభాశుభమివ స్ఫీతా సర్వసస్యధరా ధరా॥17॥

అస్యాజ్ఞావశగాః సర్వే భవిష్యంతి నరాధిపాః
సర్వభూతాత్మభూతస్య వాయోరివ శరీరిణః॥18॥

ఏష రుద్రం మహాదేవం త్రిపురాంతకరం హరం
సర్వలోకేష్వతిబలః స్వయం ద్రక్ష్యతి మాగధః॥19॥

ఏవం బ్రువన్నేవ మునిః స్వకార్యార్థం విచింతయన్
విసర్జయామాస నృపం బృహద్రథమథారిహన్॥20॥

ప్రవిశ్య నగరం చైవ జ్ఞాతిసంబంధిభిర్వృతః
అభిషిచ్య జరాసంధం మగధాధిపతిస్తదా
బృహద్రథో నరపతిః పరాం నిర్వృతిమాయయౌ॥21॥

అభిషిక్తే జరాసంధే తదా రాజా బృహద్రథః
పత్నీద్వయేనానుగతస్తపోవనరతోఽభవత్॥22॥

తపోవనస్థే పితరి మాతృభ్యాం సహ భారత
జరాసంధః స్వవీర్యేణ పార్థివానకరోద్వశే॥23॥

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య తపోవనగతో నృపః
సభార్యః స్వర్గమగమత్తపస్తప్త్వా బృహద్రథః॥24॥

తస్యాస్తాం హంసడిభకావశస్త్రనిధనావుభౌ
మంత్రే మతిమతాం శ్రేష్ఠౌ యుద్ధశాస్త్రవిశారదౌ॥25॥

యౌ తౌ మయా తే కథితౌ పూర్వమేవ మహాబలౌ
త్రయస్త్రయాణాం లోకానాం పర్యాప్తా ఇతి మే మతిః॥26॥

ఏవమేష తదా వీర బలిభిః కుకురాంధకైః
వృష్ణిభిశ్చ మహారాజ నీతిహేతోరుపేక్షితః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

పతితౌ హంసడిభకౌ కంసామాత్యౌ నిపాతితౌ
జరాసంధస్య నిధనే కాలోఽయం సముపాగతః॥1॥

న స శక్యో రణే జేతుం సర్వైరపి సురాసురైః
ప్రాణయుద్ధేన జేతవ్యః స ఇత్యుపలభామహే॥2॥

మయి నీతిర్బలం భీమే రక్షితా చావయోర్జునః
సాధయిష్యామ తం రాజన్వయం త్రయ ఇవాగ్నయః॥3॥

త్రిభిరాసాదితోఽస్మాభిర్విజనే స నరాధిపః
న సందేహో యథా యుద్ధమేకేనాభ్యుపయాస్యతి॥4॥

అవమానాచ్చ లోకస్య వ్యాయతత్వాచ్చ ధర్షితః
భీమసేనేన యుద్ధాయ ధ్రువమభ్యుపయాస్యతి॥5॥

అలం తస్య మహాబాహుర్భీమసేనో మహాబలః
లోకస్య సముదీర్ణస్య నిధనాయాంతకో యథా॥6॥

యది తే హృదయం వేత్తి యది తే ప్రత్యయో మయి
భీమసేనార్జునౌ శీఘ్రం న్యాసభూతౌ ప్రయచ్ఛ మే॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో భగవతా ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరః
భీమపార్థౌ సమాలోక్య సంప్రహృష్టముఖౌ స్థితౌ॥8॥

అచ్యుతాచ్యుత మా మైవం వ్యాహరామిత్రకర్షణ
పాండవానాం భవాన్నాథో భవంతం చాశ్రితా వయం॥9॥

యథా వదసి గోవింద సర్వం తదుపపద్యతే
న హి త్వమగ్రతస్తేషాం యేషాం లక్ష్మీః పరాఙ్ముఖీ॥10॥

నిహతశ్చ జరాసంధో మోక్షితాశ్చ మహీక్షితః
రాజసూయశ్చ మే లబ్ధో నిదేశే తవ తిష్ఠతః॥11॥

క్షిప్రకారిన్యథా త్వేతత్కార్యం సముపపద్యతే
మమ కార్యం జగత్కార్యం తథా కురు నరోత్తమ॥12॥

త్రిభిర్భవద్భిర్హి వినా నాహం జీవితుముత్సహే
ధర్మకామార్థరహితో రోగార్త ఇవ దుర్గతః॥13॥

న శౌరిణా వినా పార్థో న శౌరిః పాండవం వినా
నాజేయోఽస్త్యనయోర్లోకే కృష్ణయోరితి మే మతిః॥14॥

అయం చ బలినాం శ్రేష్ఠః శ్రీమానపి వృకోదరః
యువాభ్యాం సహితో వీరః కిం న కుర్యాన్మహాయశాః॥15॥

సుప్రణీతో బలౌఘో హి కురుతే కార్యముత్తమం
అంధం జడం బలం ప్రాహుః ప్రణేతవ్యం విచక్షణైః॥16॥

యతో హి నిమ్నం భవతి నయంతీహ తతో జలం
యతశ్ఛిద్రం తతశ్చాపి నయంతే ధీధనా బలం॥17॥

తస్మాన్నయవిధానజ్ఞం పురుషం లోకవిశ్రుతం
వయమాశ్రిత్య గోవిందం యతామః కార్యసిద్ధయే॥18॥

ఏవం ప్రజ్ఞానయబలం క్రియోపాయసమన్వితం
పురస్కుర్వీత కార్యేషు కృష్ణ కార్యార్థసిద్ధయే॥19॥

ఏవమేవ యదుశ్రేష్ఠం పార్థః కార్యార్థసిద్ధయే
అర్జునః కృష్ణమన్వేతు భీమోఽన్వేతు ధనంజయం
నయో జయో బలం చైవ విక్రమే సిద్ధిమేష్యతి॥20॥

ఏవముక్తాస్తతః సర్వే భ్రాతరో విపులౌజసః
వార్ష్ణేయః పాండవేయౌ చ ప్రతస్థుర్మాగధం ప్రతి॥21॥

వర్చస్వినాం బ్రాహ్మణానాం స్నాతకానాం పరిచ్ఛదాన్
ఆచ్ఛాద్య సుహృదాం వాక్యైర్మనోజ్ఞైరభినందితాః॥22॥

అమర్షాదభితప్తానాం జ్ఞాత్యర్థం ముఖ్యవాససాం
రవిసోమాగ్నివపుషాం భీమమాసీత్తదా వపుః॥23॥

హతం మేనే జరాసంధం దృష్ట్వా భీమపురోగమౌ
ఏకకార్యసముద్యుక్తౌ కృష్ణౌ యుద్ధేఽపరాజితౌ॥24॥

ఈశౌ హి తౌ మహాత్మానౌ సర్వకార్యప్రవర్తనే
ధర్మార్థకామకార్యాణాం కార్యాణామివ నిగ్రహే॥25॥

కురుభ్యః ప్రస్థితాస్తే తు మధ్యేన కురుజాంగలం
రమ్యం పద్మసరో గత్వా కాలకూటమతీత్య చ॥26॥

గండకీయాం తథా శోణం సదానీరాం తథైవ చ
ఏకపర్వతకే నద్యః క్రమేణైత్య వ్రజంతి తే॥27॥

సంతీర్య సరయూం రమ్యాం దృష్ట్వా పూర్వాంశ్చ కోసలాన్
అతీత్య జగ్ముర్మిథిలాం మాలాం చర్మణ్వతీం నదీం॥28॥

ఉత్తీర్య గంగాం శోణం చ సర్వే తే ప్రాఙ్ముఖాస్త్రయః
కురవోరశ్ఛదం జగ్ముర్మాగధం క్షేత్రమచ్యుతాః॥29॥

తే శశ్వద్గోధనాకీర్ణమంబుమంతం శుభద్రుమం
గోరథం గిరిమాసాద్య దదృశుర్మాగధం పురం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏష పార్థ మహాన్స్వాదుః పశుమాన్నిత్యమంబుమాన్
నిరామయః సువేశ్మాఢ్యో నివేశో మాగధః శుభః॥1॥

వైహారో విపులః శైలో వరాహో వృషభస్తథా
తథైవర్షిగిరిస్తాత శుభాశ్చైత్యకపంచమాః॥2॥

ఏతే పంచ మహాశృంగాః పర్వతాః శీతలద్రుమాః
రక్షంతీవాభిసంహత్య సంహతాంగా గిరివ్రజం॥3॥

పుష్పవేష్టితశాఖాగ్రైర్గంధవద్భిర్మనోరమైః
నిగూఢా ఇవ లోధ్రాణాం వనైః కామిజనప్రియైః॥4॥

శూద్రాయాం గౌతమో యత్ర మహాత్మా సంశితవ్రతః
ఔశీనర్యామజనయత్కాక్షీవాదీన్సుతానృషిః॥5॥

గౌతమః క్షయణాదస్మాదథాసౌ తత్ర వేశ్మని
భజతే మాగధం వంశం స నృపాణామనుగ్రహాత్॥6॥

అంగవంగాదయశ్చైవ రాజానః సుమహాబలాః
గౌతమక్షయమభ్యేత్య రమంతే స్మ పురార్జున॥7॥

వనరాజీస్తు పశ్యేమాః ప్రియాలానాం మనోరమాః
లోధ్రాణాం చ శుభాః పార్థ గౌతమౌకఃసమీపజాః॥8॥

అర్బుదః శక్రవాపీ చ పన్నగౌ శత్రుతాపనౌ
స్వస్తికస్యాలయశ్చాత్ర మణినాగస్య చోత్తమః॥9॥

అపరిహార్యా మేఘానాం మాగధేయం మణేః కృతే
కౌశికో మణిమాంశ్చైవ వవృధాతే హ్యనుగ్రహం॥10॥

అర్థసిద్ధిం త్వనపగాం జరాసంధోఽభిమన్యతే
వయమాసాదనే తస్య దర్పమద్య నిహన్మ హి॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతః సర్వే భ్రాతరో విపులౌజసః
వార్ష్ణేయః పాండవేయౌ చ ప్రతస్థుర్మాగధం పురం॥12॥

తుష్టపుష్టజనోపేతం చాతుర్వర్ణ్యజనాకులం
స్ఫీతోత్సవమనాధృష్యమాసేదుశ్చ గిరివ్రజం॥13॥

తేఽథ ద్వారమనాసాద్య పురస్య గిరిముచ్ఛ్రితం
బార్హద్రథైః పూజ్యమానం తథా నగరవాసిభిః॥14॥

యత్ర మాషాదమృషభమాససాద బృహద్రథః
తం హత్వా మాషనాలాశ్చ తిస్రో భేరీరకారయత్॥15॥

ఆనహ్య చర్మణా తేన స్థాపయామాస స్వే పురే
యత్ర తాః ప్రాణదన్భేర్యో దివ్యపుష్పావచూర్ణితాః॥16॥

మాగధానాం సురుచిరం చైత్యకాంతం సమాద్రవన్
శిరసీవ జిఘాంసంతో జరాసంధజిఘాంసవః॥17॥

స్థిరం సువిపులం శృంగం సుమహాంతం పురాతనం
అర్చితం మాల్యదామైశ్చ సతతం సుప్రతిష్ఠితం॥18॥

విపులైర్బాహుభిర్వీరాస్తేఽభిహత్యాభ్యపాతయన్
తతస్తే మాగధం దృష్ట్వా పురం ప్రవివిశుస్తదా॥19॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు జరాసంధం సమర్చయన్
పర్యగ్ని కుర్వంశ్చ నృపం ద్విరదస్థం పురోహితాః॥20॥

స్నాతకవ్రతినస్తే తు బాహుశస్త్రా నిరాయుధాః
యుయుత్సవః ప్రవివిశుర్జరాసంధేన భారత॥21॥

భక్ష్యమాల్యాపణానాం చ దదృశుః శ్రియముత్తమాం
స్ఫీతాం సర్వగుణోపేతాం సర్వకామసమృద్ధినీం॥22॥

తాం తు దృష్ట్వా సమృద్ధిం తే వీథ్యాం తస్యాం నరోత్తమాః
రాజమార్గేణ గచ్ఛంతః కృష్ణభీమధనంజయాః॥23॥

బలాద్గృహీత్వా మాల్యాని మాలాకారాన్మహాబలాః
విరాగవసనాః సర్వే స్రగ్విణో మృష్టకుండలాః॥24॥

నివేశనమథాజగ్ముర్జరాసంధస్య ధీమతః
గోవాసమివ వీక్షంతః సింహా హైమవతా యథా॥25॥

శైలస్తంభనిభాస్తేషాం చందనాగురుభూషితాః
అశోభంత మహారాజ బాహవో బాహుశాలినాం॥26॥

తాంద్దృష్ట్వా ద్విరదప్రఖ్యాఞ్శాలస్కంధానివోద్గతాన్
వ్యూఢోరస్కాన్మాగధానాం విస్మయః సమజాయత॥27॥

తే త్వతీత్య జనాకీర్ణాస్తిస్రః కక్ష్యా నరర్షభాః
అహంకారేణ రాజానముపతస్థుర్మహాబలాః॥28॥

తాన్పాద్యమధుపర్కార్హాన్మానార్హాన్సత్కృతిం గతాన్
ప్రత్యుత్థాయ జరాసంధ ఉపతస్థే యథావిధి॥29॥

ఉవాచ చైతాన్రాజాసౌ స్వాగతం వోఽస్త్వితి ప్రభుః
తస్య హ్యేతద్వ్రతం రాజన్బభూవ భువి విశ్రుతం॥30॥

స్నాతకాన్బ్రాహ్మణాన్ప్రాప్తాఞ్శ్రుత్వా స సమితింజయః
అప్యర్ధరాత్రే నృపతిః ప్రత్యుద్గచ్ఛతి భారత॥31॥

తాంస్త్వపూర్వేణ వేషేణ దృష్ట్వా నృపతిసత్తమః
ఉపతస్థే జరాసంధో విస్మితశ్చాభవత్తదా॥32॥

తే తు దృష్ట్వైవ రాజానం జరాసంధం నరర్షభాః
ఇదమూచురమిత్రఘ్నాః సర్వే భరతసత్తమ॥33॥

స్వస్త్యస్తు కుశలం రాజన్నితి సర్వే వ్యవస్థితాః
తం నృపం నృపశార్దూల విప్రైక్షంత పరస్పరం॥34॥

తానబ్రవీజ్జరాసంధస్తదా యాదవపాండవాన్
ఆస్యతామితి రాజేంద్ర బ్రాహ్మణచ్ఛద్మసంవృతాన్॥35॥

అథోపవివిశుః సర్వే త్రయస్తే పురుషర్షభాః
సంప్రదీప్తాస్త్రయో లక్ష్మ్యా మహాధ్వర ఇవాగ్నయః॥36॥

తానువాచ జరాసంధః సత్యసంధో నరాధిపః
విగర్హమాణః కౌరవ్య వేషగ్రహణకారణాత్॥37॥

న స్నాతకవ్రతా విప్రా బహిర్మాల్యానులేపనాః
భవంతీతి నృలోకేఽస్మిన్విదితం మమ సర్వశః॥38॥

తే యూయం పుష్పవంతశ్చ భుజైర్జ్యాఘాతలక్షణైః
బిభ్రతః క్షాత్రమోజశ్చ బ్రాహ్మణ్యం ప్రతిజానథ॥39॥

ఏవం విరాగవసనా బహిర్మాల్యానులేపనాః
సత్యం వదత కే యూయం సత్యం రాజసు శోభతే॥40॥

చైత్యకం చ గిరేః శృంగం భిత్త్వా కిమివ సద్మ నః
అద్వారేణ ప్రవిష్టాః స్థ నిర్భయా రాజకిల్బిషాత్॥41॥

కర్మ చైతద్విలింగస్య కిం వాద్య ప్రసమీక్షితం
వదధ్వం వాచి వీర్యం చ బ్రాహ్మణస్య విశేషతః॥42॥

ఏవం చ మాముపస్థాయ కస్మాచ్చ విధినార్హణాం
ప్రణీతాం నో న గృహ్ణీత కార్యం కిం చాస్మదాగమే॥43॥

ఏవముక్తస్తతః కృష్ణః ప్రత్యువాచ మహామనాః
స్నిగ్ధగంభీరయా వాచా వాక్యం వాక్యవిశారదః॥44॥

స్నాతకవ్రతినో రాజన్బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా విశః
విశేషనియమాశ్చైషామవిశేషాశ్చ సంత్యుత॥45॥

విశేషవాంశ్చ సతతం క్షత్రియః శ్రియమర్ఛతి
పుష్పవత్సు ధ్రువా శ్రీశ్చ పుష్పవంతస్తతో వయం॥46॥

క్షత్రియో బాహువీర్యస్తు న తథా వాక్యవీర్యవాన్
అప్రగల్భం వచస్తస్య తస్మాద్బార్హద్రథే స్మృతం॥47॥

స్వవీర్యం క్షత్రియాణాం చ బాహ్వోర్ధాతా న్యవేశయత్
తద్దిదృక్షసి చేద్రాజంద్రష్టాస్యద్య న సంశయః॥48॥

అద్వారేణ రిపోర్గేహం ద్వారేణ సుహృదో గృహం
ప్రవిశంతి సదా సంతో ద్వారం నో వర్జితం తతః॥49॥

కార్యవంతో గృహానేత్య శత్రుతో నార్హణాం వయం
ప్రతిగృహ్ణీమ తద్విద్ధి ఏతన్నః శాశ్వతం వ్రతం॥50॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

జరాసంధ ఉవాచ

న స్మరేయం కదా వైరం కృతం యుష్మాభిరిత్యుత
చింతయంశ్చ న పశ్యామి భవతాం ప్రతి వైకృతం॥1॥

వైకృతే చాసతి కథం మన్యధ్వం మామనాగసం
అరిం విబ్రూత తద్విప్రాః సతాం సమయ ఏష హి॥2॥

అథ ధర్మోపఘాతాద్ధి మనః సముపతప్యతే
యోఽనాగసి ప్రసృజతి క్షత్రియోఽపి న సంశయః॥3॥

అతోఽన్యథాచరల్లోకే ధర్మజ్ఞః సన్మహావ్రతః
వృజినాం గతిమాప్నోతి శ్రేయసోఽప్యుపహంతి చ॥4॥

త్రైలోక్యే క్షత్రధర్మాద్ధి శ్రేయాంసం సాధుచారిణాం
అనాగసం ప్రజానానాః ప్రమాదాదివ జల్పథ॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

కులకార్యం మహారాజ కశ్చిదేకః కులోద్వహః
వహతే తన్నియోగాద్వై వయమభ్యుత్థితాస్త్రయః॥6॥

త్వయా చోపహృతా రాజన్క్షత్రియా లోకవాసినః
తదాగః క్రూరముత్పాద్య మన్యసే కిం త్వనాగసం॥7॥

రాజా రాజ్ఞః కథం సాధూన్హింస్యాన్నృపతిసత్తమ
తద్రాజ్ఞః సంనిగృహ్య త్వం రుద్రాయోపజిహీర్షసి॥8॥

అస్మాంస్తదేనో గచ్ఛేత త్వయా బార్హద్రథే కృతం
వయం హి శక్తా ధర్మస్య రక్షణే ధర్మచారిణః॥9॥

మనుష్యాణాం సమాలంభో న చ దృష్టః కదాచన
స కథం మానుషైర్దేవం యష్టుమిచ్ఛసి శంకరం॥10॥

సవర్ణో హి సవర్ణానాం పశుసంజ్ఞాం కరిష్యతి
కోఽన్య ఏవం యథా హి త్వం జరాసంధ వృథామతిః॥11॥

తే త్వాం జ్ఞాతిక్షయకరం వయమార్తానుసారిణః
జ్ఞాతివృద్ధినిమిత్తార్థం వినియంతుమిహాగతాః॥12॥

నాస్తి లోకే పుమానన్యః క్షత్రియేష్వితి చైవ యత్
మన్యసే స చ తే రాజన్సుమహాన్బుద్ధివిప్లవః॥13॥

కో హి జానన్నభిజనమాత్మనః క్షత్రియో నృప
నావిశేత్స్వర్గమతులం రణానంతరమవ్యయం॥14॥

స్వర్గం హ్యేవ సమాస్థాయ రణయజ్ఞేషు దీక్షితాః
యజంతే క్షత్రియా లోకాంస్తద్విద్ధి మగధాధిప॥15॥

స్వర్గయోనిర్జయో రాజన్స్వర్గయోనిర్మహద్యశః
స్వర్గయోనిస్తపో యుద్ధే మార్గః సోఽవ్యభిచారవాన్॥16॥

ఏష హ్యైంద్రో వైజయంతో గుణో నిత్యం సమాహితః
యేనాసురాన్పరాజిత్య జగత్పాతి శతక్రతుః॥17॥

స్వర్గమాస్థాయ కస్య స్యాద్విగ్రహిత్వం యథా తవ
మాగధైర్విపులైః సైన్యైర్బాహుల్యబలదర్పితైః॥18॥

మావమంస్థాః పరాన్రాజన్నాస్తి వీర్యం నరే నరే
సమం తేజస్త్వయా చైవ కేవలం మనుజేశ్వర॥19॥

యావదేవ న సంబుద్ధం తావదేవ భవేత్తవ
విషహ్యమేతదస్మాకమతో రాజన్బ్రవీమి తే॥20॥

జహి త్వం సదృశేష్వేవ మానం దర్పం చ మాగధ
మా గమః ససుతామాత్యః సబలశ్చ యమక్షయం॥21॥

దంభోద్భవః కార్తవీర్య ఉత్తరశ్చ బృహద్రథః
శ్రేయసో హ్యవమన్యేహ వినేశుః సబలా నృపాః॥22॥

ముముక్షమాణాస్త్వత్తశ్చ న వయం బ్రాహ్మణబ్రువాః
శౌరిరస్మి హృషీకేశో నృవీరౌ పాండవావిమౌ॥23॥

త్వామాహ్వయామహే రాజన్స్థిరో యుధ్యస్వ మాగధ
ముంచ వా నృపతీన్సర్వాన్మా గమస్త్వం యమక్షయం॥24॥

జరాసంధ ఉవాచ

నాజితాన్వై నరపతీనహమాదద్మి కాంశ్చన
జితః కః పర్యవస్థాతా కోఽత్ర యో న మయా జితః॥25॥

క్షత్రియస్యైతదేవాహుర్ధర్మ్యం కృష్ణోపజీవనం
విక్రమ్య వశమానీయ కామతో యత్సమాచరేత్॥26॥

దేవతార్థముపాకృత్య రాజ్ఞః కృష్ణ కథం భయాత్
అహమద్య విముంచేయం క్షాత్రం వ్రతమనుస్మరన్॥27॥

సైన్యం సైన్యేన వ్యూఢేన ఏక ఏకేన వా పునః
ద్వాభ్యాం త్రిభిర్వా యోత్స్యేఽహం యుగపత్పృథగేవ వా॥28॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా జరాసంధః సహదేవాభిషేచనం
ఆజ్ఞాపయత్తదా రాజా యుయుత్సుర్భీమకర్మభిః॥29॥

స తు సేనాపతీ రాజా సస్మార భరతర్షభ
కౌశికం చిత్రసేనం చ తస్మిన్యుద్ధ ఉపస్థితే॥30॥

యయోస్తే నామనీ లోకే హంసేతి డిభకేతి చ
పూర్వం సంకథితే పుంభిర్నృలోకే లోకసత్కృతే॥31॥

తం తు రాజన్విభుః శౌరీ రాజానం బలినాం వరం
స్మృత్వా పురుషశార్దూల శార్దూలసమవిక్రమం॥32॥

సత్యసంధో జరాసంధం భువి భీమపరాక్రమం
భాగమన్యస్య నిర్దిష్టం వధ్యం భూమిభృదచ్యుతః॥33॥

నాత్మనాత్మవతాం ముఖ్య ఇయేష మధుసూదనః
బ్రహ్మణోఽఽజ్ఞాం పురస్కృత్య హంతుం హలధరానుజః॥34॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తం నిశ్చితాత్మానం యుద్ధాయ యదునందనః
ఉవాచ వాగ్మీ రాజానం జరాసంధమధోక్షజః॥1॥

త్రయాణాం కేన తే రాజన్యోద్ధుం వితరతే మనః
అస్మదన్యతమేనేహ సజ్జీభవతు కో యుధి॥2॥

ఏవముక్తః స కృష్ణేన యుద్ధం వవ్రే మహాద్యుతిః
జరాసంధస్తతో రాజన్భీమసేనేన మాగధః॥3॥

ధారయన్నగదాన్ముఖ్యాన్నిర్వృతీర్వేదనాని చ
ఉపతస్థే జరాసంధం యుయుత్సుం వై పురోహితః॥4॥

కృతస్వస్త్యయనో విద్వాన్బ్రాహ్మణేన యశస్వినా
సమనహ్యజ్జరాసంధః క్షత్రధర్మమనువ్రతః॥5॥

అవముచ్య కిరీటం స కేశాన్సమనుమృజ్య చ
ఉదతిష్ఠజ్జరాసంధో వేలాతిగ ఇవార్ణవః॥6॥

ఉవాచ మతిమాన్రాజా భీమం భీమపరాక్రమం
భీమ యోత్స్యే త్వయా సార్ధం శ్రేయసా నిర్జితం వరం॥7॥

ఏవముక్త్వా జరాసంధో భీమసేనమరిందమః
ప్రత్యుద్యయౌ మహాతేజాః శక్రం బలిరివాసురః॥8॥

తతః సంమంత్ర్య కృష్ణేన కృతస్వస్త్యయనో బలీ
భీమసేనో జరాసంధమాససాద యుయుత్సయా॥9॥

తతస్తౌ నరశార్దూలౌ బాహుశస్త్రౌ సమీయతుః
వీరౌ పరమసంహృష్టావన్యోన్యజయకాంక్షిణౌ॥10॥

తయోరథ భుజాఘాతాన్నిగ్రహప్రగ్రహాత్తథా
ఆసీత్సుభీమసంప్రాదో వజ్రపర్వతయోరివ॥11॥

ఉభౌ పరమసంహృష్టౌ బలేనాతిబలావుభౌ
అన్యోన్యస్యాంతరం ప్రేప్సూ పరస్పరజయైషిణౌ॥12॥

తద్భీమముత్సార్య జనం యుద్ధమాసీదుపహ్వరే
బలినోః సంయుగే రాజన్వృత్రవాసవయోరివ॥13॥

ప్రకర్షణాకర్షణాభ్యామభ్యాకర్షవికర్షణైః
ఆకర్షేతాం తథాన్యోన్యం జానుభిశ్చాభిజఘ్నతుః॥14॥

తతః శబ్దేన మహతా భర్త్సయంతౌ పరస్పరం
పాషాణసంఘాతనిభైః ప్రహారైరభిజఘ్నతుః॥15॥

వ్యూఢోరస్కౌ దీర్ఘభుజౌ నియుద్ధకుశలావుభౌ
బాహుభిః సమసజ్జేతామాయసైః పరిఘైరివ॥16॥

కార్తికస్య తు మాసస్య ప్రవృత్తం ప్రథమేఽహని
అనారతం దివారాత్రమవిశ్రాంతమవర్తత॥17॥

తద్వృత్తం తు త్రయోదశ్యాం సమవేతం మహాత్మనోః
చతుర్దశ్యాం నిశాయాం తు నివృత్తో మాగధః క్లమాత్॥18॥

తం రాజానం తథా క్లాంతం దృష్ట్వా రాజంజనార్దనః
ఉవాచ భీమకర్మాణం భీమం సంబోధయన్నివ॥19॥

క్లాంతః శత్రుర్న కౌంతేయ లభ్యః పీడయితుం రణే
పీడ్యమానో హి కార్త్స్న్యేన జహ్యాజ్జీవితమాత్మనః॥20॥

తస్మాత్తే నైవ కౌంతేయ పీడనీయో నరాధిపః
సమమేతేన యుధ్యస్వ బాహుభ్యాం భరతర్షభ॥21॥

ఏవముక్తః స కృష్ణేన పాండవః పరవీరహా
జరాసంధస్య తద్రంధ్రం జ్ఞాత్వా చక్రే మతిం వధే॥22॥

తతస్తమజితం జేతుం జరాసంధం వృకోదరః
సంరభ్య బలినాం ముఖ్యో జగ్రాహ కురునందనః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భీమసేనస్తతః కృష్ణమువాచ యదునందనం
బుద్ధిమాస్థాయ విపులాం జరాసంధజిఘాంసయా॥1॥

నాయం పాపో మయా కృష్ణ యుక్తః స్యాదనురోధితుం
ప్రాణేన యదుశార్దూల బద్ధవంక్షణవాససా॥2॥

ఏవముక్తస్తతః కృష్ణః ప్రత్యువాచ వృకోదరం
త్వరయన్పురుషవ్యాఘ్రో జరాసంధవధేప్సయా॥3॥

యత్తే దైవం పరం సత్త్వం యచ్చ తే మాతరిశ్వనః
బలం భీమ జరాసంధే దర్శయాశు తదద్య నః॥4॥

ఏవముక్తస్తదా భీమో జరాసంధమరిందమః
ఉత్క్షిప్య భ్రామయద్రాజన్బలవంతం మహాబలః॥5॥

భ్రామయిత్వా శతగుణం భుజాభ్యాం భరతర్షభ
బభంజ పృష్ఠే సంక్షిప్య నిష్పిష్య విననాద చ॥6॥

తస్య నిష్పిష్యమాణస్య పాండవస్య చ గర్జతః
అభవత్తుములో నాదః సర్వప్రాణిభయంకరః॥7॥

విత్రేసుర్మాగధాః సర్వే స్త్రీణాం గర్భాశ్చ సుస్రువుః
భీమసేనస్య నాదేన జరాసంధస్య చైవ హ॥8॥

కిం ను స్విద్ధిమవాన్భిన్నః కిం ను స్విద్దీర్యతే మహీ
ఇతి స్మ మాగధా జజ్ఞుర్భీమసేనస్య నిస్వనాత్॥9॥

తతో రాజకులద్వారి ప్రసుప్తమివ తం నృపం
రాత్రౌ పరాసుముత్సృజ్య నిశ్చక్రమురరిందమాః॥10॥

జరాసంధరథం కృష్ణో యోజయిత్వా పతాకినం
ఆరోప్య భ్రాతరౌ చైవ మోక్షయామాస బాంధవాన్॥11॥

తే వై రత్నభుజం కృష్ణం రత్నార్హం పృథివీశ్వరాః
రాజానశ్చక్రురాసాద్య మోక్షితా మహతో భయాత్॥12॥

అక్షతః శస్త్రసంపన్నో జితారిః సహ రాజభిః
రథమాస్థాయ తం దివ్యం నిర్జగామ గిరివ్రజాత్॥13॥

యః స సోదర్యవాన్నామ ద్వియోధః కృష్ణసారథిః
అభ్యాసఘాతీ సందృశ్యో దుర్జయః సర్వరాజభిః॥14॥

భీమార్జునాభ్యాం యోధాభ్యామాస్థితః కృష్ణసారథిః
శుశుభే రథవర్యోఽసౌ దుర్జయః సర్వధన్విభిః॥15॥

శక్రవిష్ణూ హి సంగ్రామే చేరతుస్తారకామయే
రథేన తేన తం కృష్ణ ఉపారుహ్య యయౌ తదా॥16॥

తప్తచామీకరాభేణ కింకిణీజాలమాలినా
మేఘనిర్ఘోషనాదేన జైత్రేణామిత్రఘాతినా॥17॥

యేన శక్రో దానవానాం జఘాన నవతీర్నవ
తం ప్రాప్య సమహృష్యంత రథం తే పురుషర్షభాః॥18॥

తతః కృష్ణం మహాబాహుం భ్రాతృభ్యాం సహితం తదా
రథస్థం మాగధా దృష్ట్వా సమపద్యంత విస్మితాః॥19॥

హయైర్దివ్యైః సమాయుక్తో రథో వాయుసమో జవే
అధిష్ఠితః స శుశుభే కృష్ణేనాతీవ భారత॥20॥

అసంగీ దేవవిహితస్తస్మిన్రథవరే ధ్వజః
యోజనాద్దదృశే శ్రీమానింద్రాయుధసమప్రభః॥21॥

చింతయామాస కృష్ణోఽథ గరుత్మంతం స చాభ్యయాత్
క్షణే తస్మిన్స తేనాసీచ్చైత్యయూప ఇవోచ్ఛ్రితః॥22॥

వ్యాదితాస్యైర్మహానాదైః సహ భూతైర్ధ్వజాలయైః
తస్థౌ రథవరే తస్మిన్గరుత్మాన్పన్నగాశనః॥23॥

దుర్నిరీక్ష్యో హి భూతానాం తేజసాభ్యధికం బభౌ
ఆదిత్య ఇవ మధ్యాహ్నే సహస్రకిరణావృతః॥24॥

న స సజ్జతి వృక్షేషు శస్త్రైశ్చాపి న రిష్యతే
దివ్యో ధ్వజవరో రాజందృశ్యతే దేవమానుషైః॥25॥

తమాస్థాయ రథం దివ్యం పర్జన్యసమనిస్వనం
నిర్యయౌ పురుషవ్యాఘ్రః పాండవాభ్యాం సహాచ్యుతః॥26॥

యం లేభే వాసవాద్రాజా వసుస్తస్మాద్బృహద్రథః
బృహద్రథాత్క్రమేణైవ ప్రాప్తో బార్హద్రథం నృపం॥27॥

స నిర్యయౌ మహాబాహుః పుండరీకేక్షణస్తతః
గిరివ్రజాద్బహిస్తస్థౌ సమే దేశే మహాయశాః॥28॥

తత్రైనం నాగరాః సర్వే సత్కారేణాభ్యయుస్తదా
బ్రాహ్మణప్రముఖా రాజన్విధిదృష్టేన కర్మణా॥29॥

బంధనాద్విప్రముక్తాశ్చ రాజానో మధుసూదనం
పూజయామాసురూచుశ్చ సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥30॥

నైతచ్చిత్రం మహాబాహో త్వయి దేవకినందన
భీమార్జునబలోపేతే ధర్మస్య పరిపాలనం॥31॥

జరాసంధహ్రదే ఘోరే దుఃఖపంకే నిమజ్జతాం
రాజ్ఞాం సమభ్యుద్ధరణం యదిదం కృతమద్య తే॥32॥

విష్ణో సమవసన్నానాం గిరిదుర్గే సుదారుణే
దిష్ట్యా మోక్షాద్యశో దీప్తమాప్తం తే పురుషోత్తమ॥33॥

కిం కుర్మః పురుషవ్యాఘ్ర బ్రవీహి పురుషర్షభ
కృతమిత్యేవ తజ్జ్ఞేయం నృపైర్యద్యపి దుష్కరం॥34॥

తానువాచ హృషీకేశః సమాశ్వాస్య మహామనాః
యుధిష్ఠిరో రాజసూయం క్రతుమాహర్తుమిచ్ఛతి॥35॥

తస్య ధర్మప్రవృత్తస్య పార్థివత్వం చికీర్షతః
సర్వైర్భవద్భిర్యజ్ఞార్థే సాహాయ్యం దీయతామితి॥36॥

తతః ప్రతీతమనసస్తే నృపా భరతర్షభ
తథేత్యేవాబ్రువన్సర్వే ప్రతిజగ్జుశ్చ తాం గిరం॥37॥

రత్నభాజం చ దాశార్హం చక్రుస్తే పృథివీశ్వరాః
కృచ్ఛ్రాజ్జగ్రాహ గోవిందస్తేషాం తదనుకంపయా॥38॥

జరాసంధాత్మజశ్చైవ సహదేవో మహారథః
నిర్యయౌ సజనామాత్యః పురస్కృత్య పురోహితం॥39॥

స నీచైః ప్రశ్రితో భూత్వా బహురత్నపురోగమః
సహదేవో నృణాం దేవం వాసుదేవముపస్థితః॥40॥

భయార్తాయ తతస్తస్మై కృష్ణో దత్త్వాభయం తదా
అభ్యషించత తత్రైవ జరాసంధాత్మజం తదా॥41॥

గత్వైకత్వం చ కృష్ణేన పార్థాభ్యాం చైవ సత్కృతః
వివేశ రాజా మతిమాన్పునర్బార్హద్రథం పురం॥42॥

కృష్ణస్తు సహ పార్థాభ్యాం శ్రియా పరమయా జ్వలన్
రత్నాన్యాదాయ భూరీణి ప్రయయౌ పుష్కరేక్షణః॥43॥

ఇంద్రప్రస్థముపాగమ్య పాండవాభ్యాం సహాచ్యుతః
సమేత్య ధర్మరాజానం ప్రీయమాణోఽభ్యభాషత ||44||

దిష్ట్యా భీమేన బలవాంజరాసంధో నిపాతితః
రాజానో మోక్షితాశ్చేమే బంధనాన్నృపసత్తమ ||45||

దిష్ట్యా కుశలినౌ చేమౌ భీమసేనధనంజయౌ
పునః స్వనగరం ప్రాప్తావక్షతావితి భారత ||46||

తతో యుధిష్ఠిరః కృష్ణం పూజయిత్వా యథార్హతః
భీమసేనార్జునౌ చైవ ప్రహృష్టః పరిషస్వజే ||47||

తతః క్షీణే జరాసంధే భ్రాతృభ్యాం విహితం జయం
అజాతశత్రురాసాద్య ముముదే భ్రాతృభిః సహ ||48||

యథావయః సమాగమ్య రాజభిస్తైశ్చ పాండవః
సత్కృత్య పూజయిత్వా చ విససర్జ నరాధిపాన్ ||49||

యుధిష్ఠిరాభ్యనుజ్ఞాతాస్తే నృపా హృష్టమానసాః
జగ్ముః స్వదేశాంస్త్వరితా యానైరుచ్చావచైస్తతః ||50||

ఏవం పురుషశార్దూలో మహాబుద్ధిర్జనార్దనః
పాండవైర్ఘాతయామాస జరాసంధమరిం తదా ||51||

ఘాతయిత్వా జరాసంధం బుద్ధిపూర్వమరిందమః
ధర్మరాజమనుజ్ఞాప్య పృథాం కృష్ణాం చ భారత ||52||

సుభద్రాం భీమసేనం చ ఫల్గునం యమజౌ తథా
ధౌమ్యమామంత్రయిత్వా చ ప్రయయౌ స్వాం పురీం ప్రతి ||53||

తేనైవ రథముఖ్యేన తరుణాదిత్యవర్చసా
ధర్మరాజవిసృష్టేన దివ్యేనానాదయందిశః ||54||

తతో యుధిష్ఠిరముఖాః పాండవా భరతర్షభ
ప్రదక్షిణమకుర్వంత కృష్ణమక్లిష్టకారిణం ||55||

తతో గతే భగవతి కృష్ణే దేవకినందనే
జయం లబ్ధ్వా సువిపులం రాజ్ఞామభయదాస్తదా ||56||

సంవర్ధితౌజసో భూయః కర్మణా తేన భారత
ద్రౌపద్యాః పాండవా రాజన్పరాం ప్రీతిమవర్ధయన్ ||57||

తస్మిన్కాలే తు యద్యుక్తం ధర్మకామార్థసంహితం
తద్రాజా ధర్మతశ్చక్రే రాజ్యపాలనకీర్తిమాన్ ||58||

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పార్థః ప్రాప్య ధనుఃశ్రేష్ఠమక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ
రథం ధ్వజం సభాం చైవ యుధిష్ఠిరమభాషత ||1||

ధనురస్త్రం శరా వీర్యం పక్షో భూమిర్యశో బలం
ప్రాప్తమేతన్మయా రాజందుష్ప్రాపం యదభీప్సితం ||2||

తత్ర కృత్యమహం మన్యే కోశస్యాస్య వివర్ధనం
కరమాహారయిష్యామి రాజ్ఞః సర్వాన్నృపోత్తమ ||3||

విజయాయ ప్రయాస్యామి దిశం ధనదరక్షితాం
తిథావథ ముహూర్తే చ నక్షత్రే చ తథా శివే ||4||

ధనంజయవచః శ్రుత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
స్నిగ్ధగంభీరనాదిన్యా తం గిరా ప్రత్యభాషత॥5॥

స్వస్తి వాచ్యార్హతో విప్రాన్ప్రయాహి భరతర్షభ
దుర్హృదామప్రహర్షాయ సుహృదాం నందనాయ చ
విజయస్తే ధ్రువం పార్థ ప్రియం కామమవాప్నుహి॥6॥

ఇత్యుక్తః ప్రయయౌ పార్థః సైన్యేన మహతా వృతః
అగ్నిదత్తేన దివ్యేన రథేనాద్భుతకర్మణా॥7॥

తథైవ భీమసేనోఽపి యమౌ చ పురుషర్షభౌ
ససైన్యాః ప్రయయుః సర్వే ధర్మరాజాభిపూజితాః॥8॥

దిశం ధనపతేరిష్టామజయత్పాకశాసనిః
భీమసేనస్తథా ప్రాచీం సహదేవస్తు దక్షిణాం॥9॥

ప్రతీచీం నకులో రాజందిశం వ్యజయదస్త్రవిత్
ఖాండవప్రస్థమధ్యాస్తే ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥10॥

జనమేజయ ఉవాచ

దిశామభిజయం బ్రహ్మన్విస్తరేణానుకీర్తయ
న హి తృప్యామి పూర్వేషాం శృణ్వానశ్చరితం మహత్॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధనంజయస్య వక్ష్యామి విజయం పూర్వమేవ తే
యౌగపద్యేన పార్థైర్హి విజితేయం వసుంధరా॥12॥

పూర్వం కుణిందవిషయే వశే చక్రే మహీపతీన్
ధనంజయో మహాబాహుర్నాతితీవ్రేణ కర్మణా॥13॥

ఆనర్తాన్కాలకూటాంశ్చ కుణిందాంశ్చ విజిత్య సః
సుమండలం పాపజితం కృతవాననుసైనికం॥14॥

స తేన సహితో రాజన్సవ్యసాచీ పరంతపః
విజిగ్యే సకలం ద్వీపం ప్రతివింధ్యం చ పార్థివం॥15॥

సకలద్వీపవాసాంశ్చ సప్తద్వీపే చ యే నృపాః
అర్జునస్య చ సైన్యానాం విగ్రహస్తుములోఽభవత్॥16॥

స తానపి మహేష్వాసో విజిత్య భరతర్షభ
తైరేవ సహితః సర్వైః ప్రాగ్జ్యోతిషముపాద్రవత్॥17॥

తత్ర రాజా మహానాసీద్భగదత్తో విశాం పతే
తేనాసీత్సుమహద్యుద్ధం పాండవస్య మహాత్మనః॥18॥

స కిరాతైశ్చ చీనైశ్చ వృతః ప్రాగ్జ్యోతిషోఽభవత్
అన్యైశ్చ బహుభిర్యోధైః సాగరానూపవాసిభిః॥19॥

తతః స దివసానష్టౌ యోధయిత్వా ధనంజయం
ప్రహసన్నబ్రవీద్రాజా సంగ్రామే విగతక్లమః॥20॥

ఉపపన్నం మహాబాహో త్వయి పాండవనందన
పాకశాసనదాయాదే వీర్యమాహవశోభిని॥21॥

అహం సఖా సురేంద్రస్య శక్రాదనవమో రణే
న చ శక్నోమి తే తాత స్థాతుం ప్రముఖతో యుధి॥22॥

కిమీప్సితం పాండవేయ బ్రూహి కిం కరవాణి తే
యద్వక్ష్యసి మహాబాహో తత్కరిష్యామి పుత్రక॥23॥

అర్జున ఉవాచ

కురూణామృషభో రాజా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
తస్య పార్థివతామీప్సే కరస్తస్మై ప్రదీయతాం॥24॥

భవాన్పితృసఖా చైవ ప్రీయమాణో మయాపి చ
తతో నాజ్ఞాపయామి త్వాం ప్రీతిపూర్వం ప్రదీయతాం॥25॥

భగదత్త ఉవాచ

కుంతీమాతర్యథా మే త్వం తథా రాజా యుధిష్ఠిరః
సర్వమేతత్కరిష్యామి కిం చాన్యత్కరవాణి తే॥26॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం విజిత్య మహాబాహుః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
ప్రయయావుత్తరాం తస్మాద్దిశం ధనదపాలితాం॥1॥

అంతర్గిరిం చ కౌంతేయస్తథైవ చ బహిర్గిరిం
తథోపరిగిరిం చైవ విజిగ్యే పురుషర్షభః॥2॥

విజిత్య పర్వతాన్సర్వాన్యే చ తత్ర నరాధిపాః
తాన్వశే స్థాపయిత్వా స రత్నాన్యాదాయ సర్వశః॥3॥

తైరేవ సహితః సర్వైరనురజ్య చ తాన్నృపాన్
కులూతవాసినం రాజన్బృహంతముపజగ్మివాన్॥4॥

మృదంగవరనాదేన రథనేమిస్వనేన చ
హస్తినాం చ నినాదేన కంపయన్వసుధామిమాం॥5॥

తతో బృహంతస్తరుణో బలేన చతురంగిణా
నిష్క్రమ్య నగరాత్తస్మాద్యోధయామాస పాండవం॥6॥

సుమహాన్సంనిపాతోఽభూద్ధనంజయబృహంతయోః
న శశాక బృహంతస్తు సోఢుం పాండవవిక్రమం॥7॥

సోఽవిషహ్యతమం జ్ఞాత్వా కౌంతేయం పర్వతేశ్వరః
ఉపావర్తత దుర్మేధా రత్నాన్యాదాయ సర్వశః॥8॥

స తద్రాజ్యమవస్థాప్య కులూతసహితో యయౌ
సేనాబిందుమథో రాజన్రాజ్యాదాశు సమాక్షిపత్॥9॥

మోదాపురం వామదేవం సుదామానం సుసంకులం
కులూతానుత్తరాంశ్చైవ తాంశ్చ రాజ్ఞః సమానయత్॥10॥

తత్రస్థః పురుషైరేవ ధర్మరాజస్య శాసనాత్
వ్యజయద్ధనంజయో రాజందేశాన్పంచ ప్రమాణతః॥11॥

స దివఃప్రస్థమాసాద్య సేనాబిందోః పురం మహత్
బలేన చతురంగేణ నివేశమకరోత్ప్రభుః॥12॥

స తైః పరివృతః సర్వైర్విష్వగశ్వం నరాధిపం
అభ్యగచ్ఛన్మహాతేజాః పౌరవం పురుషర్షభః॥13॥

విజిత్య చాహవే శూరాన్పార్వతీయాన్మహారథాన్
ధ్వజిన్యా వ్యజయద్రాజన్పురం పౌరవరక్షితం॥14॥

పౌరవం తు వినిర్జిత్య దస్యూన్పర్వతవాసినః
గణానుత్సవసంకేతానజయత్సప్త పాండవః॥15॥

తతః కాశ్మీరకాన్వీరాన్క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభః
వ్యజయల్లోహితం చైవ మండలైర్దశభిః సహ॥16॥

తతస్త్రిగర్తాన్కౌంతేయో దార్వాన్కోకనదాశ్చ యే
క్షత్రియా బహవో రాజన్నుపావర్తంత సర్వశః॥17॥

అభిసారీం తతో రమ్యాం విజిగ్యే కురునందనః
ఉరశావాసినం చైవ రోచమానం రణేఽజయత్॥18॥

తతః సింహపురం రమ్యం చిత్రాయుధసురక్షితం
ప్రామథద్బలమాస్థాయ పాకశాసనిరాహవే॥19॥

తతః సుహ్మాంశ్చ చోలాంశ్చ కిరీటీ పాండవర్షభః
సహితః సర్వసైన్యేన ప్రామథత్కురునందనః॥20॥

తతః పరమవిక్రాంతో బాహ్లీకాన్కురునందనః
మహతా పరిమర్దేన వశే చక్రే దురాసదాన్॥21॥

గృహీత్వా తు బలం సారం ఫల్గు చోత్సృజ్య పాండవః
దరదాన్సహ కాంబోజైరజయత్పాకశాసనిః॥22॥

ప్రాగుత్తరాం దిశం యే చ వసంత్యాశ్రిత్య దస్యవః
నివసంతి వనే యే చ తాన్సర్వానజయత్ప్రభుః॥23॥

లోహాన్పరమకాంబోజానృషికానుత్తరానపి
సహితాంస్తాన్మహారాజ వ్యజయత్పాకశాసనిః॥24॥

ఋషికేషు తు సంగ్రామో బభూవాతిభయంకరః
తారకామయసంకాశః పరమర్షికపార్థయోః॥25॥

స విజిత్య తతో రాజన్నృషికాన్రణమూర్ధని
శుకోదరసమప్రఖ్యాన్హయానష్టౌ సమానయత్
మయూరసదృశానన్యానుభయానేవ చాపరాన్॥26॥

స వినిర్జిత్య సంగ్రామే హిమవంతం సనిష్కుటం
శ్వేతపర్వతమాసాద్య న్యవసత్పురుషర్షభః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స శ్వేతపర్వతం వీరః సమతిక్రమ్య భారత
దేశం కింపురుషావాసం ద్రుమపుత్రేణ రక్షితం॥1॥

మహతా సంనిపాతేన క్షత్రియాంతకరేణ హ
వ్యజయత్పాండవశ్రేష్ఠః కరే చైవ న్యవేశయత్॥2॥

తం జిత్వా హాటకం నామ దేశం గుహ్యకరక్షితం
పాకశాసనిరవ్యగ్రః సహసైన్యః సమాసదత్॥3॥

తాంస్తు సాంత్వేన నిర్జిత్య మానసం సర ఉత్తమం
ఋషికుల్యాశ్చ తాః సర్వా దదర్శ కురునందనః॥4॥

సరో మానసమాసాద్య హాటకానభితః ప్రభుః
గంధర్వరక్షితం దేశం వ్యజయత్పాండవస్తతః॥5॥

తత్ర తిత్తిరికల్మాషాన్మండూకాక్షాన్హయోత్తమాన్
లేభే స కరమత్యంతం గంధర్వనగరాత్తదా॥6॥

ఉత్తరం హరివర్షం తు సమాసాద్య స పాండవః
ఇయేష జేతుం తం దేశం పాకశాసననందనః॥7॥

తత ఏనం మహాకాయా మహావీర్యా మహాబలాః
ద్వారపాలాః సమాసాద్య హృష్టా వచనమబ్రువన్॥8॥

పార్థ నేదం త్వయా శక్యం పురం జేతుం కథంచన
ఉపావర్తస్వ కల్యాణ పర్యాప్తమిదమచ్యుత॥9॥

ఇదం పురం యః ప్రవిశేద్ధ్రువం స న భవేన్నరః
ప్రీయామహే త్వయా వీర పర్యాప్తో విజయస్తవ॥10॥

న చాపి కించిజ్జేతవ్యమర్జునాత్ర ప్రదృశ్యతే
ఉత్తరాః కురవో హ్యేతే నాత్ర యుద్ధం ప్రవర్తతే॥11॥

ప్రవిష్టశ్చాపి కౌంతేయ నేహ ద్రక్ష్యసి కించన
న హి మానుషదేహేన శక్యమత్రాభివీక్షితుం॥12॥

అథేహ పురుషవ్యాఘ్ర కించిదన్యచ్చికీర్షసి
తద్బ్రవీహి కరిష్యామో వచనాత్తవ భారత॥13॥

తతస్తానబ్రవీద్రాజన్నర్జునః పాకశాసనిః
పార్థివత్వం చికీర్షామి ధర్మరాజస్య ధీమతః॥14॥

న ప్రవేక్ష్యామి వో దేశం బాధ్యత్వం యది మానుషైః
యుధిష్ఠిరాయ యత్కించిత్కరవన్నః ప్రదీయతాం॥15॥

తతో దివ్యాని వస్త్రాణి దివ్యాన్యాభరణాని చ
మోకాజినాని దివ్యాని తస్మై తే ప్రదదుః కరం॥16॥

ఏవం స పురుషవ్యాఘ్రో విజిగ్యే దిశముత్తరాం
సంగ్రామాన్సుబహూన్కృత్వా క్షత్రియైర్దస్యుభిస్తథా॥17॥

స వినిర్జిత్య రాజ్ఞస్తాన్కరే చ వినివేశ్య హ
ధనాన్యాదాయ సర్వేభ్యో రత్నాని వివిధాని చ॥18॥

హయాంస్తిత్తిరికల్మాషాఞ్శుకపత్రనిభానపి
మయూరసదృశాంశ్చాన్యాన్సర్వాననిలరంహసః॥19॥

వృతః సుమహతా రాజన్బలేన చతురంగిణా
ఆజగామ పునర్వీరః శక్రప్రస్థం పురోత్తమం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భీమసేనోఽపి వీర్యవాన్
ధర్మరాజమనుజ్ఞాప్య యయౌ ప్రాచీం దిశం ప్రతి ॥1॥

మహతా బలచక్రేణ పరరాష్ట్రావమర్దినా
వృతో భరతశార్దూలో ద్విషచ్ఛోకవివర్ధనః ॥2॥

స గత్వా రాజశార్దూలః పాంచాలానాం పురం మహత్
పాంచాలాన్వివిధోపాయైః సాంత్వయామాస పాండవః ॥3॥

తతః స గండకీం శూరో విదేహాంశ్చ నరర్షభః
విజిత్యాల్పేన కాలేన దశార్ణానగమత్ప్రభుః ॥4॥

తత్ర దాశార్ణకో రాజా సుధర్మా లోమహర్షణం
కృతవాన్కర్మ భీమేన మహద్యుద్ధం నిరాయుధం ॥5॥

భీమసేనస్తు తద్దృష్ట్వా తస్య కర్మ పరంతపః
అధిసేనాపతిం చక్రే సుధర్మాణం మహాబలం ॥6॥

తతః ప్రాచీం దిశం భీమో యయౌ భీమపరాక్రమః
సైన్యేన మహతా రాజన్కంపయన్నివ మేదినీం ॥7॥

సోఽశ్వమేధేశ్వరం రాజన్రోచమానం సహానుజం
జిగాయ సమరే వీరో బలేన బలినాం వరః ॥8॥

స తం నిర్జిత్య కౌంతేయో నాతితీవ్రేణ కర్మణా
పూర్వదేశం మహావీర్యో విజిగ్యే కురునందనః ॥9॥

తతో దక్షిణమాగమ్య పులిందనగరం మహత్
సుకుమారం వశే చక్రే సుమిత్రం చ నరాధిపం ॥10॥

తతస్తు ధర్మరాజస్య శాసనాద్భరతర్షభః
శిశుపాలం మహావీర్యమభ్యయాజ్జనమేజయ ॥11॥

చేదిరాజోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా పాండవస్య చికీర్షితం
ఉపనిష్క్రమ్య నగరాత్ప్రత్యగృహ్ణాత్పరంతపః ॥12॥

తౌ సమేత్య మహారాజ కురుచేదివృషౌ తదా
ఉభయోరాత్మకులయోః కౌశల్యం పర్యపృచ్ఛతాం ॥13॥

తతో నివేద్య తద్రాష్ట్రం చేదిరాజో విశాం పతే
ఉవాచ భీమం ప్రహసన్కిమిదం కురుషేఽనఘ ॥14॥

తస్య భీమస్తదాచఖ్యౌ ధర్మరాజచికీర్షితం
స చ తత్ప్రతిగృహ్యైవ తథా చక్రే నరాధిపః ॥15॥

తతో భీమస్తత్ర రాజన్నుషిత్వా త్రిదశాః క్షపాః
సత్కృతః శిశుపాలేన యయౌ సబలవాహనః ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కుమారవిషయే శ్రేణిమంతమథాజయత్
కోసలాధిపతిం చైవ బృహద్బలమరిందమః॥1॥

అయోధ్యాయాం తు ధర్మజ్ఞం దీర్ఘప్రజ్ఞం మహాబలం
అజయత్పాండవశ్రేష్ఠో నాతితీవ్రేణ కర్మణా॥2॥

తతో గోపాలకచ్ఛం చ సోత్తమానపి చోత్తరాన్
మల్లానామధిపం చైవ పార్థివం వ్యజయత్ప్రభుః॥3॥

తతో హిమవతః పార్శ్వే సమభ్యేత్య జరద్గవం
సర్వమల్పేన కాలేన దేశం చక్రే వశే బలీ॥4॥

ఏవం బహువిధాందేశాన్విజిత్య పురుషర్షభః
ఉన్నాటమభితో జిగ్యే కుక్షిమంతం చ పర్వతం
పాండవః సుమహావీర్యో బలేన బలినాం వరః॥5॥

స కాశిరాజం సమరే సుబంధుమనివర్తినం
వశే చక్రే మహాబాహుర్భీమో భీమపరాక్రమః॥6॥

తతః సుపార్శ్వమభితస్తథా రాజపతిం క్రథం
యుధ్యమానం బలాత్సంఖ్యే విజిగ్యే పాండవర్షభః॥7॥

తతో మత్స్యాన్మహాతేజా మలయాంశ్చ మహాబలాన్
అనవద్యాన్గయాంశ్చైవ పశుభూమిం చ సర్వశః॥8॥

నివృత్య చ మహాబాహుర్మదర్వీకం మహీధరం
సోపదేశం వినిర్జిత్య ప్రయయావుత్తరాముఖః
వత్సభూమిం చ కౌంతేయో విజిగ్యే బలవాన్బలాత్॥9॥

భర్గాణామధిపం చైవ నిషాదాధిపతిం తథా
విజిగ్యే భూమిపాలాంశ్చ మణిమత్ప్రముఖాన్బహూన్॥10॥

తతో దక్షిణమల్లాంశ్చ భోగవంతం చ పాండవః
తరసైవాజయద్భీమో నాతితీవ్రేణ కర్మణా॥11॥

శర్మకాన్వర్మకాంశ్చైవ సాంత్వేనైవాజయత్ప్రభుః
వైదేహకం చ రాజానం జనకం జగతీపతిం
విజిగ్యే పురుషవ్యాఘ్రో నాతితీవ్రేణ కర్మణా॥12॥

వైదేహస్థస్తు కౌంతేయ ఇంద్రపర్వతమంతికాత్
కిరాతానామధిపతీన్వ్యజయత్సప్త పాండవః॥13॥

తతః సుహ్మాన్ప్రాచ్యసుహ్మాన్సమక్షాంశ్చైవ వీర్యవాన్
విజిత్య యుధి కౌంతేయో మాగధానుపయాద్బలీ॥14॥

దండం చ దండధారం చ విజిత్య పృథివీపతీన్
తైరేవ సహితః సర్వైర్గిరివ్రజముపాద్రవత్॥15॥

జారాసంధిం సాంత్వయిత్వా కరే చ వినివేశ్య హ
తైరేవ సహితో రాజన్కర్ణమభ్యద్రవద్బలీ॥16॥

స కంపయన్నివ మహీం బలేన చతురంగిణా
యుయుధే పాండవశ్రేష్ఠః కర్ణేనామిత్రఘాతినా॥17॥

స కర్ణం యుధి నిర్జిత్య వశే కృత్వా చ భారత
తతో విజిగ్యే బలవాన్రాజ్ఞః పర్వతవాసినః॥18॥

అథ మోదాగిరిం చైవ రాజానం బలవత్తరం
పాండవో బాహువీర్యేణ నిజఘాన మహామృధే॥19॥

తతః పౌండ్రాధిపం వీరం వాసుదేవం మహాబలం
కౌశికీకచ్ఛనిలయం రాజానం చ మహౌజసం॥20॥

ఉభౌ బలవృతౌ వీరావుభౌ తీవ్రపరాక్రమౌ
నిర్జిత్యాజౌ మహారాజ వంగరాజముపాద్రవత్॥21॥

సముద్రసేనం నిర్జిత్య చంద్రసేనం చ పార్థివం
తామ్రలిప్తం చ రాజానం కాచం వంగాధిపం తథా॥22॥

సుహ్మానామధిపం చైవ యే చ సాగరవాసినః
సర్వాన్మ్లేచ్ఛగణాంశ్చైవ విజిగ్యే భరతర్షభః॥23॥

ఏవం బహువిధాందేశాన్విజిత్య పవనాత్మజః
వసు తేభ్య ఉపాదాయ లౌహిత్యమగమద్బలీ॥24॥

స సర్వాన్మ్లేచ్ఛనృపతీన్సాగరద్వీపవాసినః
కరమాహారయామాస రత్నాని వివిధాని చ॥25॥

చందనాగురువస్త్రాణి మణిముక్తమనుత్తమం
కాంచనం రజతం వజ్రం విద్రుమం చ మహాధనం॥26॥

స కోటిశతసంఖ్యేన ధనేన మహతా తదా
అభ్యవర్షదమేయాత్మా ధనవర్షేణ పాండవం॥27॥

ఇంద్రప్రస్థమథాగమ్య భీమో భీమపరాక్రమః
నివేదయామాస తదా ధర్మరాజాయ తద్ధనం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథైవ సహదేవోఽపి ధర్మరాజేన పూజితః
మహత్యా సేనయా సార్ధం ప్రయయౌ దక్షిణాం దిశం॥1॥

స శూరసేనాన్కార్త్స్న్యేన పూర్వమేవాజయత్ప్రభుః
మత్స్యరాజం చ కౌరవ్యో వశే చక్రే బలాద్బలీ॥2॥

అధిరాజాధిపం చైవ దంతవక్రం మహాహవే
జిగాయ కరదం చైవ స్వరాజ్యే సంన్యవేశయత్॥3॥

సుకుమారం వశే చక్రే సుమిత్రం చ నరాధిపం
తథైవాపరమత్స్యాంశ్చ వ్యజయత్స పటచ్చరాన్॥4॥

నిషాదభూమిం గోశృంగం పర్వతప్రవరం తథా
తరసా వ్యజయద్ధీమాఞ్శ్రేణిమంతం చ పార్థివం॥5॥

నవరాష్ట్రం వినిర్జిత్య కుంతిభోజముపాద్రవత్
ప్రీతిపూర్వం చ తస్యాసౌ ప్రతిజగ్రాహ శాసనం॥6॥

తతశ్చర్మణ్వతీకూలే జంభకస్యాత్మజం నృపం
దదర్శ వాసుదేవేన శేషితం పూర్వవైరిణా॥7॥

చక్రే తత్ర స సంగ్రామం సహ భోజేన భారత
స తమాజౌ వినిర్జిత్య దక్షిణాభిముఖో యయౌ॥8॥

కరాంస్తేభ్య ఉపాదాయ రత్నాని వివిధాని చ
తతస్తైరేవ సహితో నర్మదామభితో యయౌ॥9॥

విందానువిందావావంత్యౌ సైన్యేన మహతా వృతౌ
జిగాయ సమరే వీరావాశ్వినేయః ప్రతాపవాన్॥10॥

తతో రత్నాన్యుపాదాయ పురీం మాహిష్మతీం యయౌ
తత్ర నీలేన రాజ్ఞా స చక్రే యుద్ధం నరర్షభః॥11॥

పాండవః పరవీరఘ్నః సహదేవః ప్రతాపవాన్
తతోఽస్య సుమహద్యుద్ధమాసీద్భీరుభయంకరం॥12॥

సైన్యక్షయకరం చైవ ప్రాణానాం సంశయాయ చ
చక్రే తస్య హి సాహాయ్యం భగవాన్హవ్యవాహనః॥13॥

తతో హయా రథా నాగాః పురుషాః కవచాని చ
ప్రదీప్తాని వ్యదృశ్యంత సహదేవబలే తదా॥14॥

తతః సుసంభ్రాంతమనా బభూవ కురునందనః
నోత్తరం ప్రతివక్తుం చ శక్తోఽభూజ్జనమేజయ॥15॥

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం భగవానగ్నిః ప్రత్యమిత్రోఽభవద్యుధి
సహదేవస్య యజ్ఞార్థం ఘటమానస్య వై ద్విజ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్ర మాహిష్మతీవాసీ భగవాన్హవ్యవాహనః
శ్రూయతే నిగృహీతో వై పురస్తాత్పారదారికః॥17॥

నీలస్య రాజ్ఞః పూర్వేషాముపనీతశ్చ సోఽభవత్
తదా బ్రాహ్మణరూపేణ చరమాణో యదృచ్ఛయా॥18॥

తం తు రాజా యథాశాస్త్రమన్వశాద్ధార్మికస్తదా
ప్రజజ్వాల తతః కోపాద్భగవాన్హవ్యవాహనః॥19॥

తం దృష్ట్వా విస్మితో రాజా జగామ శిరసా కవిం
చక్రే ప్రసాదం చ తదా తస్య రాజ్ఞో విభావసుః॥20॥

వరేణ ఛందయామాస తం నృపం స్విష్టకృత్తమః
అభయం చ స జగ్రాహ స్వసైన్యే వై మహీపతిః॥21॥

తతః ప్రభృతి యే కేచిదజ్ఞానాత్తాం పురీం నృపాః
జిగీషంతి బలాద్రాజంస్తే దహ్యంతీహ వహ్నినా॥22॥

తస్యాం పుర్యాం తదా చైవ మాహిష్మత్యాం కురూద్వహ
బభూవురనభిగ్రాహ్యా యోషితశ్ఛందతః కిల॥23॥

ఏవమగ్నిర్వరం ప్రాదాత్స్త్రీణామప్రతివారణే
స్వైరిణ్యస్తత్ర నార్యో హి యథేష్టం ప్రచరంత్యుత॥24॥

వర్జయంతి చ రాజానస్తద్రాష్ట్రం పురుషోత్తమ
భయాదగ్నేర్మహారాజ తదా ప్రభృతి సర్వదా॥25॥

సహదేవస్తు ధర్మాత్మా సైన్యం దృష్ట్వా భయార్దితం
పరీతమగ్నినా రాజన్నాకంపత యథా గిరిః॥26॥

ఉపస్పృశ్య శుచిర్భూత్వా సోఽబ్రవీత్పావకం తతః
త్వదర్థోఽయం సమారంభః కృష్ణవర్త్మన్నమోఽస్తు తే॥27॥

ముఖం త్వమసి దేవానాం యజ్ఞస్త్వమసి పావక
పావనాత్పావకశ్చాసి వహనాద్ధవ్యవాహనః॥28॥

వేదాస్త్వదర్థం జాతాశ్చ జాతవేదాస్తతో హ్యసి
యజ్ఞవిఘ్నమిమం కర్తుం నార్హస్త్వం హవ్యవాహన॥29॥

ఏవముక్త్వా తు మాద్రేయః కుశైరాస్తీర్య మేదినీం
విధివత్పురుషవ్యాఘ్రః పావకం ప్రత్యుపావిశత్॥30॥

ప్రముఖే సర్వసైన్యస్య భీతోద్విగ్నస్య భారత
న చైనమత్యగాద్వహ్నిర్వేలామివ మహోదధిః॥31॥

తమభ్యేత్య శనైర్వహ్నిరువాచ కురునందనం
సహదేవం నృణాం దేవం సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥32॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కౌరవ్య జిజ్ఞాసేయం కృతా మయా
వేద్మి సర్వమభిప్రాయం తవ ధర్మసుతస్య చ॥33॥

మయా తు రక్షితవ్యేయం పురీ భరతసత్తమ
యావద్రాజ్ఞోఽస్య నీలస్య కులవంశధరా ఇతి
ఈప్సితం తు కరిష్యామి మనసస్తవ పాండవ॥34॥

తత ఉత్థాయ హృష్టాత్మా ప్రాంజలిః శిరసానతః
పూజయామాస మాద్రేయః పావకం పురుషర్షభః॥35॥

పావకే వినివృత్తే తు నీలో రాజాభ్యయాత్తదా
సత్కారేణ నరవ్యాఘ్రం సహదేవం యుధాం పతిం॥36॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం కరే చ వినివేశ్య తం
మాద్రీసుతస్తతః ప్రాయాద్విజయీ దక్షిణాం దిశం॥37॥

త్రైపురం స వశే కృత్వా రాజానమమితౌజసం
నిజగ్రాహ మహాబాహుస్తరసా పోతనేశ్వరం॥38॥

ఆహృతిం కౌశికాచార్యం యత్నేన మహతా తతః
వశే చక్రే మహాబాహుః సురాష్ట్రాధిపతిం తథా॥39॥

సురాష్ట్రవిషయస్థశ్చ ప్రేషయామాస రుక్మిణే
రాజ్ఞే భోజకటస్థాయ మహామాత్రాయ ధీమతే॥40॥

భీష్మకాయ స ధర్మాత్మా సాక్షాదింద్రసఖాయ వై
స చాస్య ససుతో రాజన్ప్రతిజగ్రాహ శాసనం॥41॥

ప్రీతిపూర్వం మహాబాహుర్వాసుదేవమవేక్ష్య చ
తతః స రత్నాన్యాదాయ పునః ప్రాయాద్యుధాం పతిః॥42॥

తతః శూర్పారకం చైవ గణం చోపకృతాహ్వయం
వశే చక్రే మహాతేజా దండకాంశ్చ మహాబలః॥43॥

సాగరద్వీపవాసాంశ్చ నృపతీన్మ్లేచ్ఛయోనిజాన్
నిషాదాన్పురుషాదాంశ్చ కర్ణప్రావరణానపి॥44॥

యే చ కాలముఖా నామ నరా రాక్షసయోనయః
కృత్స్నం కోల్లగిరిం చైవ మురచీపత్తనం తథా॥45॥

ద్వీపం తామ్రాహ్వయం చైవ పర్వతం రామకం తథా
తిమింగిలం చ నృపతిం వశే చక్రే మహామతిః॥46॥

ఏకపాదాంశ్చ పురుషాన్కేవలాన్వనవాసినః
నగరీం సంజయంతీం చ పిచ్ఛండం కరహాటకం
దూతైరేవ వశే చక్రే కరం చైనానదాపయత్॥47॥

పాండ్యాంశ్చ ద్రవిడాంశ్చైవ సహితాంశ్చోడ్రకేరలైః
అంధ్రాంస్తలవనాంశ్చైవ కలింగానోష్ట్రకర్ణికాన్ ||48||

అంతాఖీం చైవ రోమాం చ యవనానాం పురం తథా
దూతైరేవ వశే చక్రే కరం చైనానదాపయత్ ||49||

భరుకచ్ఛం గతో ధీమాందూతాన్మాద్రవతీసుతః
ప్రేషయామాస రాజేంద్ర పౌలస్త్యాయ మహాత్మనే
విభీషణాయ ధర్మాత్మా ప్రీతిపూర్వమరిందమః ||50||

స చాస్య ప్రతిజగ్రాహ శాసనం ప్రీతిపూర్వకం
తచ్చ కాలకృతం ధీమానన్వమన్యత స ప్రభుః ||51||

తతః సంప్రేషయామాస రత్నాని వివిధాని చ
చందనాగురుముఖ్యాని దివ్యాన్యాభరణాని చ ||52||

వాసాంసి చ మహార్హాణి మణీంశ్చైవ మహాధనాన్
న్యవర్తత తతో ధీమాన్సహదేవః ప్రతాపవాన్ ||53||

ఏవం నిర్జిత్య తరసా సాంత్వేన విజయేన చ
కరదాన్పార్థివాన్కృత్వా ప్రత్యాగచ్ఛదరిందమః ||54||

ధర్మరాజాయ తత్సర్వం నివేద్య భరతర్షభ
కృతకర్మా సుఖం రాజన్నువాస జనమేజయ ||55||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నకులస్య తు వక్ష్యామి కర్మాణి విజయం తథా
వాసుదేవజితామాశాం యథాసౌ వ్యజయత్ప్రభుః ||1||

నిర్యాయ ఖాండవప్రస్థాత్ప్రతీచీమభితో దిశం
ఉద్దిశ్య మతిమాన్ప్రాయాన్మహత్యా సేనయా సహ ||2||

సింహనాదేన మహతా యోధానాం గర్జితేన చ
రథనేమినినాదైశ్చ కంపయన్వసుధామిమాం ||3||

తతో బహుధనం రమ్యం గవాశ్వధనధాన్యవత్
కార్త్తికేయస్య దయితం రోహీతకముపాద్రవత్ ||4||

తత్ర యుద్ధం మహద్వృత్తం శూరైర్మత్తమయూరకైః
మరుభూమిం చ కార్త్స్న్యేన తథైవ బహుధాన్యకం ||5||

శైరీషకం మహేచ్ఛం చ వశే చక్రే మహాద్యుతిః
శిబీంస్త్రిగర్తానంబష్ఠాన్మాలవాన్పంచకర్పటాన్ ||6||

తథా మధ్యమికాయాంశ్చ వాటధానాంద్విజానథ
పునశ్చ పరివృత్యాథ పుష్కరారణ్యవాసినః ||7||

గణానుత్సవసంకేతాన్వ్యజయత్పురుషర్షభః
సింధుకూలాశ్రితా యే చ గ్రామణేయా మహాబలాః ||8||

శూద్రాభీరగణాశ్చైవ యే చాశ్రిత్య సరస్వతీం
వర్తయంతి చ యే మత్స్యైర్యే చ పర్వతవాసినః ||9||

కృత్స్నం పంచనదం చైవ తథైవాపరపర్యటం
ఉత్తరజ్యోతికం చైవ తథా వృందాటకం పురం
ద్వారపాలం చ తరసా వశే చక్రే మహాద్యుతిః ||10||

రమఠాన్హారహూణాంశ్చ ప్రతీచ్యాశ్చైవ యే నృపాః
తాన్సర్వాన్స వశే చక్రే శాసనాదేవ పాండవః||11||

తత్రస్థః ప్రేషయామాస వాసుదేవాయ చాభిభుః
స చాస్య దశభీ రాజ్యైః ప్రతిజగ్రాహ శాసనం||12||

తతః శాకలమభ్యేత్య మద్రాణాం పుటభేదనం
మాతులం ప్రీతిపూర్వేణ శల్యం చక్రే వశే బలీ||13||

స తస్మిన్సత్కృతో రాజ్ఞా సత్కారార్హో విశాం పతే
రత్నాని భూరీణ్యాదాయ సంప్రతస్థే యుధాం పతిః||14||

తతః సాగరకుక్షిస్థాన్మ్లేచ్ఛాన్పరమదారుణాన్
పహ్లవాన్బర్బరాంశ్చైవ తాన్సర్వాననయద్వశం||15||

తతో రత్నాన్యుపాదాయ వశే కృత్వా చ పార్థివాన్
న్యవర్తత నరశ్రేష్ఠో నకులశ్చిత్రమార్గవిత్||16||

కరభాణాం సహస్రాణి కోశం తస్య మహాత్మనః
ఊహుర్దశ మహారాజ కృచ్ఛ్రాదివ మహాధనం||17||

ఇంద్రప్రస్థగతం వీరమభ్యేత్య స యుధిష్ఠిరం
తతో మాద్రీసుతః శ్రీమాంధనం తస్మై న్యవేదయత్||18||

ఏవం ప్రతీచీం నకులో దిశం వరుణపాలితాం
విజిగ్యే వాసుదేవేన నిర్జితాం భరతర్షభః||19||

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

రక్షణాద్ధర్మరాజస్య సత్యస్య పరిపాలనాత్
శత్రూణాం క్షపణాచ్చైవ స్వకర్మనిరతాః ప్రజాః||1||

బలీనాం సమ్యగాదానాద్ధర్మతశ్చానుశాసనాత్
నికామవర్షీ పర్జన్యః స్ఫీతో జనపదోఽభవత్||2||

సర్వారంభాః సుప్రవృత్తా గోరక్షం కర్షణం వణిక్
విశేషాత్సర్వమేవైతత్సంజజ్ఞే రాజకర్మణః||3||

దస్యుభ్యో వంచకేభ్యో వా రాజన్ప్రతి పరస్పరం
రాజవల్లభతశ్చైవ నాశ్రూయంత మృషా గిరః||4||

అవర్షం చాతివర్షం చ వ్యాధిపావకమూర్ఛనం
సర్వమేతత్తదా నాసీద్ధర్మనిత్యే యుధిష్ఠిరే||5||

ప్రియం కర్తుముపస్థాతుం బలికర్మ స్వభావజం
అభిహర్తుం నృపా జగ్ముర్నాన్యైః కార్యైః పృథక్పృథక్||6||

ధర్మ్యైర్ధనాగమైస్తస్య వవృధే నిచయో మహాన్
కర్తుం యస్య న శక్యేత క్షయో వర్షశతైరపి||7||

స్వకోశస్య పరీమాణం కోష్ఠస్య చ మహీపతిః
విజ్ఞాయ రాజా కౌంతేయో యజ్ఞాయైవ మనో దధే||8||

సుహృదశ్చైవ తం సర్వే పృథక్చ సహ చాబ్రువన్
యజ్ఞకాలస్తవ విభో క్రియతామత్ర సాంప్రతం||9||

అథైవం బ్రువతామేవ తేషామభ్యాయయౌ హరిః
ఋషిః పురాణో వేదాత్మా దృశ్యశ్చాపి విజానతాం||10||

జగతస్తస్థుషాం శ్రేష్ఠః ప్రభవశ్చాప్యయశ్చ హ
భూతభవ్యభవన్నాథః కేశవః కేశిసూదనః ॥11॥

ప్రాకారః సర్వవృష్ణీనామాపత్స్వభయదోఽరిహా
బలాధికారే నిక్షిప్య సంహత్యానకదుందుభిం ॥12॥

ఉచ్చావచముపాదాయ ధర్మరాజాయ మాధవః
ధనౌఘం పురుషవ్యాఘ్రో బలేన మహతా వృతః ॥13॥

తం ధనౌఘమపర్యంతం రత్నసాగరమక్షయం
నాదయన్రథఘోషేణ ప్రవివేశ పురోత్తమం ॥14॥

అసూర్యమివ సూర్యేణ నివాతమివ వాయునా
కృష్ణేన సముపేతేన జహృషే భారతం పురం ॥15॥

తం ముదాభిసమాగమ్య సత్కృత్య చ యథావిధి
సంపృష్ట్వా కుశలం చైవ సుఖాసీనం యుధిష్ఠిరః ॥16॥

ధౌమ్యద్వైపాయనముఖైరృత్విగ్భిః పురుషర్షభః
భీమార్జునయమైశ్చాపి సహితః కృష్ణమబ్రవీత్ ॥17॥

త్వత్కృతే పృథివీ సర్వా మద్వశే కృష్ణ వర్తతే
ధనం చ బహు వార్ష్ణేయ త్వత్ప్రసాదాదుపార్జితం ॥18॥

సోఽహమిచ్ఛామి తత్సర్వం విధివద్దేవకీసుత
ఉపయోక్తుం ద్విజాగ్ర్యేషు హవ్యవాహే చ మాధవ ॥19॥

తదహం యష్టుమిచ్ఛామి దాశార్హ సహితస్త్వయా
అనుజైశ్చ మహాబాహో తన్మానుజ్ఞాతుమర్హసి ॥20॥

స దీక్షాపయ గోవింద త్వమాత్మానం మహాభుజ
త్వయీష్టవతి దాశార్హ విపాప్మా భవితా హ్యహం ॥21॥

మాం వాప్యభ్యనుజానీహి సహైభిరనుజైర్విభో
అనుజ్ఞాతస్త్వయా కృష్ణ ప్రాప్నుయాం క్రతుముత్తమం ॥22॥

తం కృష్ణః ప్రత్యువాచేదం బహూక్త్వా గుణవిస్తరం
త్వమేవ రాజశార్దూల సమ్రాడర్హో మహాక్రతుం
సంప్రాప్నుహి త్వయా ప్రాప్తే కృతకృత్యాస్తతో వయం ॥23॥

యజస్వాభీప్సితం యజ్ఞం మయి శ్రేయస్యవస్థితే
నియుంక్ష్వ చాపి మాం కృత్యే సర్వం కర్తాస్మి తే వచః ॥24॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సఫలః కృష్ణ సంకల్పః సిద్ధిశ్చ నియతా మమ
యస్య మే త్వం హృషీకేశ యథేప్సితముపస్థితః ॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అనుజ్ఞాతస్తు కృష్ణేన పాండవో భ్రాతృభిః సహ
ఈహితుం రాజసూయాయ సాధనాన్యుపచక్రమే ॥26॥

తత ఆజ్ఞాపయామాస పాండవోఽరినిబర్హణః
సహదేవం యుధాం శ్రేష్ఠం మంత్రిణశ్చైవ సర్వశః ॥27॥

అస్మిన్క్రతౌ యథోక్తాని యజ్ఞాంగాని ద్విజాతిభిః
తథోపకరణం సర్వం మంగలాని చ సర్వశః ॥28॥

అధియజ్ఞాంశ్చ సంభారాంధౌమ్యోక్తాన్క్షిప్రమేవ హి
సమానయంతు పురుషా యథాయోగం యథాక్రమం॥29॥

ఇంద్రసేనో విశోకశ్చ పూరుశ్చార్జునసారథిః
అన్నాద్యాహరణే యుక్తాః సంతు మత్ప్రియకామ్యయా॥30॥

సర్వకామాశ్చ కార్యంతాం రసగంధసమన్వితాః
మనోహరాః ప్రీతికరా ద్విజానాం కురుసత్తమ॥31॥

తద్వాక్యసమకాలం తు కృతం సర్వమవేదయత్
సహదేవో యుధాం శ్రేష్ఠో ధర్మరాజే మహాత్మని॥32॥

తతో ద్వైపాయనో రాజన్నృత్విజః సముపానయత్
వేదానివ మహాభాగాన్సాక్షాన్మూర్తిమతో ద్విజాన్॥33॥

స్వయం బ్రహ్మత్వమకరోత్తస్య సత్యవతీసుతః
ధనంజయానామృషభః సుసామా సామగోఽభవత్॥34॥

యాజ్ఞవల్క్యో బభూవాథ బ్రహ్మిష్ఠోఽధ్వర్యుసత్తమః
పైలో హోతా వసోః పుత్రో ధౌమ్యేన సహితోఽభవత్॥35॥

ఏతేషాం శిష్యవర్గాశ్చ పుత్రాశ్చ భరతర్షభ
బభూవుర్హోత్రగాః సర్వే వేదవేదాంగపారగాః॥36॥

తే వాచయిత్వా పుణ్యాహమీహయిత్వా చ తం విధిం
శాస్త్రోక్తం యోజయామాసుస్తద్దేవయజనం మహత్॥37॥

తత్ర చక్రురనుజ్ఞాతాః శరణాన్యుత శిల్పినః
రత్నవంతి విశాలాని వేశ్మానీవ దివౌకసాం॥38॥

తత ఆజ్ఞాపయామాస స రాజా రాజసత్తమః
సహదేవం తదా సద్యో మంత్రిణం కురుసత్తమః॥39॥

ఆమంత్రణార్థం దూతాంస్త్వం ప్రేషయస్వాశుగాంద్రుతం
ఉపశ్రుత్య వచో రాజ్ఞః స దూతాన్ప్రాహిణోత్తదా॥40॥

ఆమంత్రయధ్వం రాష్ట్రేషు బ్రాహ్మణాన్భూమిపానపి
విశశ్చ మాన్యాఞ్శూద్రాంశ్చ సర్వానానయతేతి చ॥41॥

తే సర్వాన్పృథివీపాలాన్పాండవేయస్య శాసనాత్
ఆమంత్రయాం బభూవుశ్చ ప్రేషయామాస చాపరాన్॥42॥

తతస్తే తు యథాకాలం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
దీక్షయాం చక్రిరే విప్రా రాజసూయాయ భారత॥43॥

దీక్షితః స తు ధర్మాత్మా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
జగామ యజ్ఞాయతనం వృతో విప్రైః సహస్రశః॥44॥

భ్రాతృభిర్జ్ఞాతిభిశ్చైవ సుహృద్భిః సచివైస్తథా
క్షత్రియైశ్చ మనుష్యేంద్ర నానాదేశసమాగతైః
అమాత్యైశ్చ నృపశ్రేష్ఠో ధర్మో విగ్రహవానివ॥45॥

ఆజగ్ముర్బ్రాహ్మణాస్తత్ర విషయేభ్యస్తతస్తతః
సర్వవిద్యాసు నిష్ణాతా వేదవేదాంగపారగాః॥46॥

తేషామావసథాంశ్చక్రుర్ధర్మరాజస్య శాసనాత్
బహ్వన్నాఞ్శయనైర్యుక్తాన్సగణానాం పృథక్పృథక్
సర్వర్తుగుణసంపన్నాఞ్శిల్పినోఽథ సహస్రశః॥47॥

తేషు తే న్యవసన్రాజన్బ్రాహ్మణా భృశసత్కృతాః
కథయంతః కథా బహ్వీః పశ్యంతో నటనర్తకాన్॥48॥

భుంజతాం చైవ విప్రాణాం వదతాం చ మహాస్వనః
అనిశం శ్రూయతే స్మాత్ర ముదితానాం మహాత్మనాం॥49॥

దీయతాం దీయతామేషాం భుజ్యతాం భుజ్యతామితి
ఏవంప్రకారాః సంజల్పాః శ్రూయంతే స్మాత్ర నిత్యశః॥50॥

గవాం శతసహస్రాణి శయనానాం చ భారత
రుక్మస్య యోషితాం చైవ ధర్మరాజః పృథగ్దదౌ॥51॥

ప్రావర్తతైవం యజ్ఞః స పాండవస్య మహాత్మనః
పృథివ్యామేకవీరస్య శక్రస్యేవ త్రివిష్టపే॥52॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా ప్రేషయామాస పాండవం
నకులం హాస్తినపురం భీష్మాయ భరతర్షభ॥53॥

ద్రోణాయ ధృతరాష్ట్రాయ విదురాయ కృపాయ చ
భ్రాతౄణాం చైవ సర్వేషాం యేఽనురక్తా యుధిష్ఠిరే॥54॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స గత్వా హాస్తినపురం నకులః సమితింజయః
భీష్మమామంత్రయామాస ధృతరాష్ట్రం చ పాండవః॥1॥

ప్రయయుః ప్రీతమనసో యజ్ఞం బ్రహ్మపురఃసరాః
సంశ్రుత్య ధర్మరాజస్య యజ్ఞం యజ్ఞవిదస్తదా॥2॥

అన్యే చ శతశస్తుష్టైర్మనోభిర్మనుజర్షభ
ద్రష్టుకామాః సభాం చైవ ధర్మరాజం చ పాండవం॥3॥

దిగ్భ్యః సర్వే సమాపేతుః పార్థివాస్తత్ర భారత
సముపాదాయ రత్నాని వివిధాని మహాంతి చ॥4॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ భీష్మశ్చ విదురశ్చ మహామతిః
దుర్యోధనపురోగాశ్చ భ్రాతరః సర్వ ఏవ తే॥5॥

సత్కృత్యామంత్రితాః సర్వే ఆచార్యప్రముఖా నృపాః
గాంధారరాజః సుబలః శకునిశ్చ మహాబలః॥6॥

అచలో వృషకశ్చైవ కర్ణశ్చ రథినాం వరః
ఋతః శల్యో మద్రరాజో బాహ్లికశ్చ మహారథః॥7॥

సోమదత్తోఽథ కౌరవ్యో భూరిర్భూరిశ్రవాః శలః
అశ్వత్థామా కృపో ద్రోణః సైంధవశ్చ జయద్రథః॥8॥

యజ్ఞసేనః సపుత్రశ్చ శాల్వశ్చ వసుధాధిపః
ప్రాగ్జ్యోతిషశ్చ నృపతిర్భగదత్తో మహాయశాః॥9॥

సహ సర్వైస్తథా మ్లేచ్ఛైః సాగరానూపవాసిభిః
పార్వతీయాశ్చ రాజానో రాజా చైవ బృహద్బలః॥10॥

పౌండ్రకో వాసుదేవశ్చ వంగః కాలింగకస్తథా
ఆకర్షః కుంతలశ్చైవ వానవాస్యాంధ్రకాస్తథా॥11॥

ద్రవిడాః సింహలాశ్చైవ రాజా కాశ్మీరకస్తథా
కుంతిభోజో మహాతేజాః సుహ్మశ్చ సుమహాబలః॥12॥

బాహ్లికాశ్చాపరే శూరా రాజానః సర్వ ఏవ తే
విరాటః సహ పుత్రైశ్చ మాచేల్లశ్చ మహారథః

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ నానాజనపదేశ్వరాః ॥13॥

శిశుపాలో మహావీర్యః సహ పుత్రేణ భారత
ఆగచ్ఛత్పాండవేయస్య యజ్ఞం సంగ్రామదుర్మదః ॥14॥

రామశ్చైవానిరుద్ధశ్చ బభ్రుశ్చ సహసారణః
గదప్రద్యుమ్నసాంబాశ్చ చారుదేష్ణశ్చ వీర్యవాన్ ॥15॥

ఉల్ముకో నిశఠశ్చైవ వీరః ప్రాద్యుమ్నిరేవ చ
వృష్ణయో నిఖిలేనాన్యే సమాజగ్ముర్మహారథాః ॥16॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో రాజానో మధ్యదేశజాః
ఆజగ్ముః పాండుపుత్రస్య రాజసూయం మహాక్రతుం ॥17॥

దదుస్తేషామావసథాంధర్మరాజస్య శాసనాత్
బహుకక్ష్యాన్వితాన్రాజందీర్ఘికావృక్షశోభితాన్ ॥18॥

తథా ధర్మాత్మజస్తేషాం చక్రే పూజామనుత్తమాం
సత్కృతాశ్చ యథోద్దిష్టాంజగ్మురావసథాన్నృపాః ॥19॥

కైలాసశిఖరప్రఖ్యాన్మనోజ్ఞాంద్రవ్యభూషితాన్
సర్వతః సంవృతానుచ్చైః ప్రాకారైః సుకృతైః సితైః ॥20॥

సువర్ణజాలసంవీతాన్మణికుట్టిమశోభితాన్
సుఖారోహణసోపానాన్మహాసనపరిచ్ఛదాన్ ॥21॥

స్రగ్దామసమవచ్ఛన్నానుత్తమాగురుగంధినః
హంసాంశువర్ణసదృశానాయోజనసుదర్శనాన్ ॥22॥

అసంబాధాన్సమద్వారాన్యుతానుచ్చావచైర్గుణైః
బహుధాతుపినద్ధాంగాన్హిమవచ్ఛిఖరానివ ॥23॥

విశ్రాంతాస్తే తతోఽపశ్యన్భూమిపా భూరిదక్షిణం
వృతం సదస్యైర్బహుభిర్ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం ॥24॥

తత్సదః పార్థివైః కీర్ణం బ్రాహ్మణైశ్చ మహాత్మభిః
భ్రాజతే స్మ తదా రాజన్నాకపృష్ఠమివామరైః ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పితామహం గురుం చైవ ప్రత్యుద్గమ్య యుధిష్ఠిరః
అభివాద్య తతో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్
భీష్మం ద్రోణం కృపం ద్రౌణిం దుర్యోధనవివింశతీ ॥1॥

అస్మిన్యజ్ఞే భవంతో మామనుగృహ్ణంతు సర్వశః
ఇదం వః స్వమహం చైవ యదిహాస్తి ధనం మమ
ప్రీణయంతు భవంతో మాం యథేష్టమనియంత్రితాః ॥2॥

ఏవముక్త్వా స తాన్సర్వాందీక్షితః పాండవాగ్రజః
యుయోజ హ యథాయోగమధికారేష్వనంతరం ॥3॥

భక్ష్యభోజ్యాధికారేషు దుఃశాసనమయోజయత్
పరిగ్రహే బ్రాహ్మణానామశ్వత్థామానముక్తవాన్ ॥4॥

రాజ్ఞాం తు ప్రతిపూజార్థం సంజయం సంన్యయోజయత్
కృతాకృతపరిజ్ఞానే భీష్మద్రోణౌ మహామతీ ॥5॥

హిరణ్యస్య సువర్ణస్య రత్నానాం చాన్వవేక్షణే
దక్షిణానాం చ వై దానే కృపం రాజా న్యయోజయత్
తథాన్యాన్పురుషవ్యాఘ్రాంస్తస్మింస్తస్మిన్న్యయోజయత్||6||

బాహ్లికో ధృతరాష్ట్రశ్చ సోమదత్తో జయద్రథః
నకులేన సమానీతాః స్వామివత్తత్ర రేమిరే||7||

క్షత్తా వ్యయకరస్త్వాసీద్విదురః సర్వధర్మవిత్
దుర్యోధనస్త్వర్హణాని ప్రతిజగ్రాహ సర్వశః||8||

సర్వలోకః సమావృత్తః పిప్రీషుః ఫలముత్తమం
ద్రష్టుకామః సభాం చైవ ధర్మరాజం చ పాండవం||9||

న కశ్చిదాహరత్తత్ర సహస్రావరమర్హణం
రత్నైశ్చ బహుభిస్తత్ర ధర్మరాజమవర్ధయన్||10||

కథం ను మమ కౌరవ్యో రత్నదానైః సమాప్నుయాత్
యజ్ఞమిత్యేవ రాజానః స్పర్ధమానా దదుర్ధనం||11||

భవనైః సవిమానాగ్రైః సోదర్కైర్బలసంవృతైః
లోకరాజవిమానైశ్చ బ్రాహ్మణావసథైః సహ||12||

కృతైరావసథైర్దివ్యైర్విమానప్రతిమైస్తథా
విచిత్రై రత్నవద్భిశ్చ ఋద్ధ్యా పరమయా యుతైః||13||

రాజభిశ్చ సమావృత్తైరతీవశ్రీసమృద్ధిభిః
అశోభత సదో రాజన్కౌంతేయస్య మహాత్మనః||14||

ఋద్ధ్యా చ వరుణం దేవం స్పర్ధమానో యుధిష్ఠిరః
షడగ్నినాథ యజ్ఞేన సోఽయజద్దక్షిణావతా
సర్వాంజనాన్సర్వకామైః సమృద్ధైః సమతర్పయత్||15||

అన్నవాన్బహుభక్ష్యశ్చ భుక్తవజ్జనసంవృతః
రత్నోపహారకర్మణ్యో బభూవ స సమాగమః||16||

ఇడాజ్యహోమాహుతిభిర్మంత్రశిక్షాసమన్వితైః
తస్మిన్హి తతృపుర్దేవాస్తతే యజ్ఞే మహర్షిభిః||17||

యథా దేవాస్తథా విప్రా దక్షిణాన్నమహాధనైః
తతృపుః సర్వవర్ణాశ్చ తస్మిన్యజ్ఞే ముదాన్వితాః||18||

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽభిషేచనీయేఽహ్ని బ్రాహ్మణా రాజభిః సహ
అంతర్వేదీం ప్రవివిశుః సత్కారార్థం మహర్షయః||1||

నారదప్రముఖాస్తస్యామంతర్వేద్యాం మహాత్మనః
సమాసీనాః శుశుభిరే సహ రాజర్షిభిస్తదా||2||

సమేతా బ్రహ్మభవనే దేవా దేవర్షయో యథా
కర్మాంతరముపాసంతో జజల్పురమితౌజసః||3||

ఇదమేవం న చాప్యేవమేవమేతన్న చాన్యథా
ఇత్యూచుర్బహవస్తత్ర వితండానాః పరస్పరం||4||

కృశానర్థాంస్తథా కేచిదకృశాంస్తత్ర కుర్వతే
అకృశాంశ్చ కృశాంశ్చక్రుర్హేతుభిః శాస్త్రనిశ్చితైః||5||

తత్ర మేధావినః కేచిదర్థమన్యైః ప్రపూరితం
విచిక్షిపుర్యథా శ్యేనా నభోగతమివామిషం॥6॥

కేచిద్ధర్మార్థసంయుక్తాః కథాస్తత్ర మహావ్రతాః
రేమిరే కథయంతశ్చ సర్వవేదవిదాం వరాః॥7॥

సా వేదిర్వేదసంపన్నైర్దేవద్విజమహర్షిభిః
ఆబభాసే సమాకీర్ణా నక్షత్రైర్ద్యౌరివామలా॥8॥

న తస్యాం సంనిధౌ శూద్రః కశ్చిదాసీన్న చావ్రతః
అంతర్వేద్యాం తదా రాజన్యుధిష్ఠిరనివేశనే॥9॥

తాం తు లక్ష్మీవతో లక్ష్మీం తదా యజ్ఞవిధానజాం
తుతోష నారదః పశ్యంధర్మరాజస్య ధీమతః॥10॥

అథ చింతాం సమాపేదే స మునిర్మనుజాధిప
నారదస్తం తదా పశ్యన్సర్వక్షత్రసమాగమం॥11॥

సస్మార చ పురావృత్తాం కథాం తాం భరతర్షభ
అంశావతరణే యాసౌ బ్రహ్మణో భవనేఽభవత్॥12॥

దేవానాం సంగమం తం తు విజ్ఞాయ కురునందన
నారదః పుండరీకాక్షం సస్మార మనసా హరిం॥13॥

సాక్షాత్స విబుధారిఘ్నః క్షత్రే నారాయణో విభుః
ప్రతిజ్ఞాం పాలయంధీమాంజాతః పరపురంజయః॥14॥

సందిదేశ పురా యోఽసౌ విబుధాన్భూతకృత్స్వయం
అన్యోన్యమభినిఘ్నంతః పునర్లోకానవాప్స్యథ॥15॥

ఇతి నారాయణః శంభుర్భగవాంజగతః ప్రభుః
ఆదిశ్య విబుధాన్సర్వానజాయత యదుక్షయే॥16॥

క్షితావంధకవృష్ణీనాం వంశే వంశభృతాం వరః
పరయా శుశుభే లక్ష్మ్యా నక్షత్రాణామివోడురాట్॥17॥

యస్య బాహుబలం సేంద్రాః సురాః సర్వ ఉపాసతే
సోఽయం మానుషవన్నామ హరిరాస్తేఽరిమర్దనః॥18॥

అహో బత మహద్భూతం స్వయంభూర్యదిదం స్వయం
ఆదాస్యతి పునః క్షత్రమేవం బలసమన్వితం॥19॥

ఇత్యేతాం నారదశ్చింతాం చింతయామాస ధర్మవిత్
హరిం నారాయణం జ్ఞాత్వా యజ్ఞైరీడ్యం తమీశ్వరం॥20॥

తస్మింధర్మవిదాం శ్రేష్ఠో ధర్మరాజస్య ధీమతః
మహాధ్వరే మహాబుద్ధిస్తస్థౌ స బహుమానతః॥21॥

తతో భీష్మోఽబ్రవీద్రాజంధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
క్రియతామర్హణం రాజ్ఞాం యథార్హమితి భారత॥22॥

ఆచార్యమృత్విజం చైవ సంయుక్తం చ యుధిష్ఠిర
స్నాతకం చ ప్రియం చాహుః షడర్ఘ్యార్హాన్నృపం తథా॥23॥

ఏతానర్హానభిగతానాహుః సంవత్సరోషితాన్
త ఇమే కాలపూగస్య మహతోఽస్మానుపాగతాః॥24॥

ఏషామేకైకశో రాజన్నర్ఘ్యమానీయతామితి
అథ చైషాం వరిష్ఠాయ సమర్థాయోపనీయతాం॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కస్మై భవాన్మన్యతేఽర్ఘమేకస్మై కురునందన
ఉపనీయమానం యుక్తం చ తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో భీష్మః శాంతనవో బుద్ధ్యా నిశ్చిత్య భారత
వార్ష్ణేయం మన్యతే కృష్ణమర్హణీయతమం భువి ॥27॥

ఏష హ్యేషాం సమేతానాం తేజోబలపరాక్రమైః
మధ్యే తపన్నివాభాతి జ్యోతిషామివ భాస్కరః ॥28॥

అసూర్యమివ సూర్యేణ నివాతమివ వాయునా
భాసితం హ్లాదితం చైవ కృష్ణేనేదం సదో హి నః ॥29॥

తస్మై భీష్మాభ్యనుజ్ఞాతః సహదేవః ప్రతాపవాన్
ఉపజహ్రేఽథ విధివద్వార్ష్ణేయాయార్ఘ్యముత్తమం ॥30॥

ప్రతిజగ్రాహ తత్కృష్ణః శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా
శిశుపాలస్తు తాం పూజాం వాసుదేవే న చక్షమే ॥31॥

స ఉపాలభ్య భీష్మం చ ధర్మరాజం చ సంసది
అపాక్షిపద్వాసుదేవం చేదిరాజో మహాబలః ॥32॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

శిశుపాల ఉవాచ

నాయమర్హతి వార్ష్ణేయస్తిష్ఠత్స్విహ మహాత్మసు
మహీపతిషు కౌరవ్య రాజవత్పార్థివార్హణం ॥1॥

నాయం యుక్తః సమాచారః పాండవేషు మహాత్మసు
యత్కామాత్పుండరీకాక్షం పాండవార్చితవానసి ॥2॥

బాలా యూయం న జానీధ్వం ధర్మః సూక్ష్మో హి పాండవాః
అయం తత్రాభ్యతిక్రాంత ఆపగేయోఽల్పదర్శనః ॥3॥

త్వాదృశో ధర్మయుక్తో హి కుర్వాణః ప్రియకామ్యయా
భవత్యభ్యధికం భీష్మో లోకేష్వవమతః సతాం ॥4॥

కథం హ్యరాజా దాశార్హో మధ్యే సర్వమహీక్షితాం
అర్హణామర్హతి తథా యథా యుష్మాభిరర్చితః ॥5॥

అథ వా మన్యసే కృష్ణం స్థవిరం భరతర్షభ
వసుదేవే స్థితే వృద్ధే కథమర్హతి తత్సుతః ॥6॥

అథ వా వాసుదేవోఽపి ప్రియకామోఽనువృత్తవాన్
ద్రుపదే తిష్ఠతి కథం మాధవోఽర్హతి పూజనం ॥7॥

ఆచార్యం మన్యసే కృష్ణమథ వా కురుపుంగవ
ద్రోణే తిష్ఠతి వార్ష్ణేయం కస్మాదర్చితవానసి ॥8॥

ఋత్విజం మన్యసే కృష్ణమథ వా కురునందన
ద్వైపాయనే స్థితే విప్రే కథం కృష్ణోఽర్చితస్త్వయా ॥9॥

నైవ ఋత్విఙ్న చాచార్యో న రాజా మధుసూదనః
అర్చితశ్చ కురుశ్రేష్ఠ కిమన్యత్ప్రియకామ్యయా॥10॥

అథ వాప్యర్చనీయోఽయం యుష్మాకం మధుసూదనః
కిం రాజభిరిహానీతైరవమానాయ భారత॥11॥

వయం తు న భయాదస్య కౌంతేయస్య మహాత్మనః
ప్రయచ్ఛామః కరాన్సర్వే న లోభాన్న చ సాంత్వనాత్॥12॥

అస్య ధర్మప్రవృత్తస్య పార్థివత్వం చికీర్షతః
కరానస్మై ప్రయచ్ఛామః సోఽయమస్మాన్న మన్యతే॥13॥

కిమన్యదవమానాద్ధి యదిమం రాజసంసది
అప్రాప్తలక్షణం కృష్ణమర్ఘ్యేణార్చితవానసి॥14॥

అకస్మాద్ధర్మపుత్రస్య ధర్మాత్మేతి యశో గతం
కో హి ధర్మచ్యుతే పూజామేవం యుక్తాం ప్రయోజయేత్
యోఽయం వృష్ణికులే జాతో రాజానం హతవాన్పురా॥15॥

అద్య ధర్మాత్మతా చైవ వ్యపకృష్టా యుధిష్ఠిరాత్
కృపణత్వం నివిష్టం చ కృష్ణేఽర్ఘ్యస్య నివేదనాత్॥16॥

యది భీతాశ్చ కౌంతేయాః కృపణాశ్చ తపస్వినః
నను త్వయాపి బోద్ధవ్యం యాం పూజాం మాధవోఽర్హతి॥17॥

అథ వా కృపణైరేతాముపనీతాం జనార్దన
పూజామనర్హః కస్మాత్త్వమభ్యనుజ్ఞాతవానసి॥18॥

అయుక్తామాత్మనః పూజాం త్వం పునర్బహు మన్యసే
హవిషః ప్రాప్య నిష్యందం ప్రాశితుం శ్వేవ నిర్జనే॥19॥

న త్వయం పార్థివేంద్రాణామవమానః ప్రయుజ్యతే
త్వామేవ కురవో వ్యక్తం ప్రలంభంతే జనార్దన॥20॥

క్లీబే దారక్రియా యాదృగంధే వా రూపదర్శనం
అరాజ్ఞో రాజవత్పూజా తథా తే మధుసూదన॥21॥

దృష్టో యుధిష్ఠిరో రాజా దృష్టో భీష్మశ్చ యాదృశః
వాసుదేవోఽప్యయం దృష్టః సర్వమేతద్యథాతథం॥22॥

ఇత్యుక్త్వా శిశుపాలస్తానుత్థాయ పరమాసనాత్
నిర్యయౌ సదసస్తస్మాత్సహితో రాజభిస్తదా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా శిశుపాలముపాద్రవత్
ఉవాచ చైనం మధురం సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥1॥

నేదం యుక్తం మహీపాల యాదృశం వై త్వముక్తవాన్
అధర్మశ్చ పరో రాజన్పారుష్యం చ నిరర్థకం॥2॥

న హి ధర్మం పరం జాతు నావబుధ్యేత పార్థివ
భీష్మః శాంతనవస్త్వేనం మావమంస్థా అతోఽన్యథా॥3॥

పశ్య చేమాన్మహీపాలాంస్త్వత్తో వృద్ధతమాన్బహూన్
మృష్యంతే చార్హణాం కృష్ణే తద్వత్త్వం క్షంతుమర్హసి॥4॥

వేద తత్త్వేన కృష్ణం హి భీష్మశ్చేదిపతే భృశం
న హ్యేనం త్వం తథా వేత్థ యథైనం వేద కౌరవః॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

నాస్మై అనునయో దేయో నాయమర్హతి సాంత్వనం
లోకవృద్ధతమే కృష్ణే యోఽర్హణాం నానుమన్యతే॥6॥

క్షత్రియః క్షత్రియం జిత్వా రణే రణకృతాం వరః
యో ముంచతి వశే కృత్వా గురుర్భవతి తస్య సః॥7॥

అస్యాం చ సమితౌ రాజ్ఞామేకమప్యజితం యుధి
న పశ్యామి మహీపాలం సాత్వతీపుత్రతేజసా॥8॥

న హి కేవలమస్మాకమయమర్చ్యతమోఽచ్యుతః
త్రయాణామపి లోకానామర్చనీయో జనార్దనః॥9॥

కృష్ణేన హి జితా యుద్ధే బహవః క్షత్రియర్షభాః
జగత్సర్వం చ వార్ష్ణేయే నిఖిలేన ప్రతిష్ఠితం॥10॥

తస్మాత్సత్స్వపి వృద్ధేషు కృష్ణమర్చామ నేతరాన్
ఏవం వక్తుం న చార్హస్త్వం మా భూత్తే బుద్ధిరీదృశీ॥11॥

జ్ఞానవృద్ధా మయా రాజన్బహవః పర్యుపాసితాః
తేషాం కథయతాం శౌరేరహం గుణవతో గుణాన్
సమాగతానామశ్రౌషం బహూన్బహుమతాన్సతాం॥12॥

కర్మాణ్యపి చ యాన్యస్య జన్మప్రభృతి ధీమతః
బహుశః కథ్యమానాని నరైర్భూయః శ్రుతాని మే॥13॥

న కేవలం వయం కామాచ్చేదిరాజ జనార్దనం
న సంబంధం పురస్కృత్య కృతార్థం వా కథంచన॥14॥

అర్చామహేఽర్చితం సద్భిర్భువి భౌమసుఖావహం
యశః శౌర్యం జయం చాస్య విజ్ఞాయార్చాం ప్రయుజ్మహే॥15॥

న హి కశ్చిదిహాస్మాభిః సుబాలోఽప్యపరీక్షితః
గుణైర్వృద్ధానతిక్రమ్య హరిరర్చ్యతమో మతః॥16॥

జ్ఞానవృద్ధో ద్విజాతీనాం క్షత్రియాణాం బలాధికః
పూజ్యే తావిహ గోవిందే హేతూ ద్వావపి సంస్థితౌ॥17॥

వేదవేదాంగవిజ్ఞానం బలం చాప్యమితం తథా
నృణాం హి లోకే కస్యాస్తి విశిష్టం కేశవాదృతే॥18॥

దానం దాక్ష్యం శ్రుతం శౌర్యం హ్రీః కీర్తిర్బుద్ధిరుత్తమా
సంనతిః శ్రీర్ధృతిస్తుష్టిః పుష్టిశ్చ నియతాచ్యుతే॥19॥

తమిమం సర్వసంపన్నమాచార్యం పితరం గురుం
అర్చ్యమర్చితమర్చార్హం సర్వే సంమంతుమర్హథ॥20॥

ఋత్విగ్గురుర్వివాహ్యశ్చ స్నాతకో నృపతిః ప్రియః
సర్వమేతద్ధృషీకేశే తస్మాదభ్యర్చితోఽచ్యుతః॥21॥

కృష్ణ ఏవ హి లోకానాముత్పత్తిరపి చాప్యయః
కృష్ణస్య హి కృతే భూతమిదం విశ్వం సమర్పితం॥22॥

ఏష ప్రకృతిరవ్యక్తా కర్తా చైవ సనాతనః
పరశ్చ సర్వభూతేభ్యస్తస్మాద్వృద్ధతమోఽచ్యుతః॥23॥

బుద్ధిర్మనో మహాన్వాయుస్తేజోఽమ్భః ఖం మహీ చ యా
చతుర్విధం చ యద్భూతం సర్వం కృష్ణే ప్రతిష్ఠితం॥24॥

ఆదిత్యశ్చంద్రమాశ్చైవ నక్షత్రాణి గ్రహాశ్చ యే
దిశశ్చోపదిశశ్చైవ సర్వం కృష్ణే ప్రతిష్ఠితం॥25॥

అయం తు పురుషో బాలః శిశుపాలో న బుధ్యతే
సర్వత్ర సర్వదా కృష్ణం తస్మాదేవం ప్రభాషతే॥26॥

యో హి ధర్మం విచినుయాదుత్కృష్టం మతిమాన్నరః
స వై పశ్యేద్యథాధర్మం న తథా చేదిరాడయం॥27॥

సవృద్ధబాలేష్వథ వా పార్థివేషు మహాత్మసు
కో నార్హం మన్యతే కృష్ణం కో వాప్యేనం న పూజయేత్॥28॥

అథేమాం దుష్కృతాం పూజాం శిశుపాలో వ్యవస్యతి
దుష్కృతాయాం యథాన్యాయం తథాయం కర్తుమర్హతి॥29॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో భీష్మో విరరామ మహాయశాః
వ్యాజహారోత్తరం తత్ర సహదేవోఽర్థవద్వచః॥1॥

కేశవం కేశిహంతారమప్రమేయపరాక్రమం
పూజ్యమానం మయా యో వః కృష్ణం న సహతే నృపాః॥2॥

సర్వేషాం బలినాం మూర్ధ్ని మయేదం నిహితం పదం
ఏవముక్తే మయా సమ్యగుత్తరం ప్రబ్రవీతు సః॥3॥

మతిమంతస్తు యే కేచిదాచార్యం పితరం గురుం
అర్చ్యమర్చితమర్చార్హమనుజానంతు తే నృపాః॥4॥

తతో న వ్యాజహారైషాం కశ్చిద్బుద్ధిమతాం సతాం
మానినాం బలినాం రాజ్ఞాం మధ్యే సందర్శితే పదే॥5॥

తతోఽపతత్పుష్పవృష్టిః సహదేవస్య మూర్ధని
అదృశ్యరూపా వాచశ్చాప్యబ్రువన్సాధు సాధ్వితి॥6॥

ఆవిధ్యదజినం కృష్ణం భవిష్యద్భూతజల్పకః
సర్వసంశయనిర్మోక్తా నారదః సర్వలోకవిత్॥7॥

తత్రాహూతాగతాః సర్వే సునీథప్రముఖా గణాః
సంప్రాదృశ్యంత సంక్రుద్ధా వివర్ణవదనాస్తథా॥8॥

యుధిష్ఠిరాభిషేకం చ వాసుదేవస్య చార్హణం
అబ్రువంస్తత్ర రాజానో నిర్వేదాదాత్మనిశ్చయాత్॥9॥

సుహృద్భిర్వార్యమాణానాం తేషాం హి వపురాబభౌ
ఆమిషాదపకృష్టానాం సింహానామివ గర్జతాం॥10॥

తం బలౌఘమపర్యంతం రాజసాగరమక్షయం
కుర్వాణం సమయం కృష్ణో యుద్ధాయ బుబుధే తదా॥11॥

పూజయిత్వా తు పూజార్హం బ్రహ్మక్షత్రం విశేషతః
సహదేవో నృణాం దేవః సమాపయత కర్మ తత్॥12॥

తస్మిన్నభ్యర్చితే కృష్ణే సునీథః శత్రుకర్షణః
అతితామ్రేక్షణః కోపాదువాచ మనుజాధిపాన్॥13॥

స్థితః సేనాపతిర్వోఽహం మన్యధ్వం కిం ను సాంప్రతం
యుధి తిష్ఠామ సంనహ్య సమేతాన్వృష్ణిపాండవాన్॥14॥

ఇతి సర్వాన్సముత్సాహ్య రాజ్ఞస్తాంశ్చేదిపుంగవః
యజ్ఞోపఘాతాయ తతః సోఽమంత్రయత రాజభిః॥15॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సాగరసంకాశం దృష్ట్వా నృపతిసాగరం
రోషాత్ప్రచలితం సర్వమిదమాహ యుధిష్ఠిరః॥1॥

భీష్మం మతిమతాం శ్రేష్ఠం వృద్ధం కురుపితామహం
బృహస్పతిం బృహత్తేజాః పురుహూత ఇవారిహా॥2॥

అసౌ రోషాత్ప్రచలితో మహాన్నృపతిసాగరః
అత్ర యత్ప్రతిపత్తవ్యం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥3॥

యజ్ఞస్య చ న విఘ్నః స్యాత్ప్రజానాం చ శివం భవేత్
యథా సర్వత్ర తత్సర్వం బ్రూహి మేఽద్య పితామహ॥4॥

ఇత్యుక్తవతి ధర్మజ్ఞే ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
ఉవాచేదం వచో భీష్మస్తతః కురుపితామహః॥5॥

మా భైస్త్వం కురుశార్దూల శ్వా సింహం హంతుమర్హతి
శివః పంథాః సునీతోఽత్ర మయా పూర్వతరం వృతః॥6॥

ప్రసుప్తే హి యథా సింహే శ్వానస్తత్ర సమాగతాః
భషేయుః సహితాః సర్వే తథేమే వసుధాధిపాః॥7॥

వృష్ణిసింహస్య సుప్తస్య తథేమే ప్రముఖే స్థితాః
భషంతే తాత సంక్రుద్ధాః శ్వానః సింహస్య సంనిధౌ॥8॥

న హి సంబుధ్యతే తావత్సుప్తః సింహ ఇవాచ్యుతః
తేన సింహీకరోత్యేతాన్నృసింహశ్చేదిపుంగవః॥9॥

పార్థివాన్పార్థివశ్రేష్ఠ శిశుపాలోఽల్పచేతనః
సర్వాన్సర్వాత్మనా తాత నేతుకామో యమక్షయం॥10॥

నూనమేతత్సమాదాతుం పునరిచ్ఛత్యధోక్షజః
యదస్య శిశుపాలస్థం తేజస్తిష్ఠతి భారత॥11॥

విప్లుతా చాస్య భద్రం తే బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం వర
చేదిరాజస్య కౌంతేయ సర్వేషాం చ మహీక్షితాం॥12॥

ఆదాతుం హి నరవ్యాఘ్రో యం యమిచ్ఛత్యయం యదా
తస్య విప్లవతే బుద్ధిరేవం చేదిపతేర్యథా॥13॥

చతుర్విధానాం భూతానాం త్రిషు లోకేషు మాధవః
ప్రభవశ్చైవ సర్వేషాం నిధనం చ యుధిష్ఠిర॥14॥

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా తతశ్చేదిపతిర్నృపః
భీష్మం రూక్షాక్షరా వాచః శ్రావయామాస భారత॥15॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

శిశుపాల ఉవాచ

విభీషికాభిర్బహ్వీభిర్భీషయన్సర్వపార్థివాన్
న వ్యపత్రపసే కస్మాద్వృద్ధః సన్కులపాంసనః||1||

యుక్తమేతత్తృతీయాయాం ప్రకృతౌ వర్తతా త్వయా
వక్తుం ధర్మాదపేతార్థం త్వం హి సర్వకురూత్తమః||2||

నావి నౌరివ సంబద్ధా యథాంధో వాంధమన్వియాత్
తథాభూతా హి కౌరవ్యా భీష్మ యేషాం త్వమగ్రణీః||3||

పూతనాఘాతపూర్వాణి కర్మాణ్యస్య విశేషతః
త్వయా కీర్తయతాస్మాకం భూయః ప్రచ్యావితం మనః||4||

అవలిప్తస్య మూర్ఖస్య కేశవం స్తోతుమిచ్ఛతః
కథం భీష్మ న తే జిహ్వా శతధేయం విదీర్యతే||5||

యత్ర కుత్సా ప్రయోక్తవ్యా భీష్మ బాలతరైర్నరైః
తమిమం జ్ఞానవృద్ధః సన్గోపం సంస్తోతుమిచ్ఛసి||6||

యద్యనేన హతా బాల్యే శకునిశ్చిత్రమత్ర కిం
తౌ వాశ్వవృషభౌ భీష్మ యౌ న యుద్ధవిశారదౌ||7||

చేతనారహితం కాష్ఠం యద్యనేన నిపాతితం
పాదేన శకటం భీష్మ తత్ర కిం కృతమద్భుతం||8||

వల్మీకమాత్రః సప్తాహం యద్యనేన ధృతోఽచలః
తదా గోవర్ధనో భీష్మ న తచ్చిత్రం మతం మమ||9||

భుక్తమేతేన బహ్వన్నం క్రీడతా నగమూర్ధని
ఇతి తే భీష్మ శృణ్వానాః పరం విస్మయమాగతాః||10||

యస్య చానేన ధర్మజ్ఞ భుక్తమన్నం బలీయసః
స చానేన హతః కంస ఇత్యేతన్న మహాద్భుతం||11||

న తే శ్రుతమిదం భీష్మ నూనం కథయతాం సతాం
యద్వక్ష్యే త్వామధర్మజ్ఞ వాక్యం కురుకులాధమ||12||

స్త్రీషు గోషు న శస్త్రాణి పాతయేద్బ్రాహ్మణేషు చ
యస్య చాన్నాని భుంజీత యశ్చ స్యాచ్ఛరణాగతః||13||

ఇతి సంతోఽనుశాసంతి సజ్జనా ధర్మిణః సదా
భీష్మ లోకే హి తత్సర్వం వితథం త్వయి దృశ్యతే||14||

జ్ఞానవృద్ధం చ వృద్ధం చ భూయాంసం కేశవం మమ
అజానత ఇవాఖ్యాసి సంస్తువన్కురుసత్తమ
గోఘ్నః స్త్రీఘ్నశ్చ సన్భీష్మ కథం సంస్తవమర్హతి||15||

అసౌ మతిమతాం శ్రేష్ఠో య ఏష జగతః ప్రభుః
సంభావయతి యద్యేవం త్వద్వాక్యాచ్చ జనార్దనః
ఏవమేతత్సర్వమితి సర్వం తద్వితథం ధ్రువం||16||

న గాథా గాథినం శాస్తి బహు చేదపి గాయతి
ప్రకృతిం యాంతి భూతాని భూలింగశకునిర్యథా||17||

నూనం ప్రకృతిరేషా తే జఘన్యా నాత్ర సంశయః
అతః పాపీయసీ చైషాం పాండవానామపీష్యతే||18||

యేషామర్చ్యతమః కృష్ణస్త్వం చ యేషాం ప్రదర్శకః
ధర్మవాక్త్వమధర్మజ్ఞః సతాం మార్గాదవప్లుతః॥19॥

కో హి ధర్మిణమాత్మానం జానంజ్ఞానవతాం వరః
కుర్యాద్యథా త్వయా భీష్మ కృతం ధర్మమవేక్షతా॥20॥

అన్యకామా హి ధర్మజ్ఞ కన్యకా ప్రాజ్ఞమానినా
అంబా నామేతి భద్రం తే కథం సాపహృతా త్వయా॥21॥

యాం త్వయాపహృతాం భీష్మ కన్యాం నైషితవాన్నృపః
భ్రాతా విచిత్రవీర్యస్తే సతాం వృత్తమనుష్ఠితః॥22॥

దారయోర్యస్య చాన్యేన మిషతః ప్రాజ్ఞమానినః
తవ జాతాన్యపత్యాని సజ్జనాచరితే పథి॥23॥

న హి ధర్మోఽస్తి తే భీష్మ బ్రహ్మచర్యమిదం వృథా
యద్ధారయసి మోహాద్వా క్లీబత్వాద్వా న సంశయః॥24॥

న త్వహం తవ ధర్మజ్ఞ పశ్యామ్యుపచయం క్వచిత్
న హి తే సేవితా వృద్ధా య ఏవం ధర్మమబ్రువన్॥25॥

ఇష్టం దత్తమధీతం చ యజ్ఞాశ్చ బహుదక్షిణాః
సర్వమేతదపత్యస్య కలాం నార్హతి షోడశీం॥26॥

వ్రతోపవాసైర్బహుభిః కృతం భవతి భీష్మ యత్
సర్వం తదనపత్యస్య మోఘం భవతి నిశ్చయాత్॥27॥

సోఽనపత్యశ్చ వృద్ధశ్చ మిథ్యాధర్మానుశాసనాత్
హంసవత్త్వమపీదానీం జ్ఞాతిభ్యః ప్రాప్నుయా వధం॥28॥

ఏవం హి కథయంత్యన్యే నరా జ్ఞానవిదః పురా
భీష్మ యత్తదహం సమ్యగ్వక్ష్యామి తవ శృణ్వతః॥29॥

వృద్ధః కిల సముద్రాంతే కశ్చిద్ధంసోఽభవత్పురా
ధర్మవాగన్యథావృత్తః పక్షిణః సోఽనుశాస్తి హ॥30॥

ధర్మం చరత మాధర్మమితి తస్య వచః కిల
పక్షిణః శుశ్రువుర్భీష్మ సతతం ధర్మవాదినః॥31॥

అథాస్య భక్ష్యమాజహ్రుః సముద్రజలచారిణః
అండజా భీష్మ తస్యాన్యే ధర్మార్థమితి శుశ్రుమ॥32॥

తస్య చైవ సమభ్యాశే నిక్షిప్యాండాని సర్వశః
సముద్రాంభస్యమోదంత చరంతో భీష్మ పక్షిణః॥33॥

తేషామండాని సర్వేషాం భక్షయామాస పాపకృత్
స హంసః సంప్రమత్తానామప్రమత్తః స్వకర్మణి॥34॥

తతః ప్రక్షీయమాణేషు తేష్వండేష్వండజోఽపరః
అశంకత మహాప్రాజ్ఞస్తం కదాచిద్దదర్శ హ॥35॥

తతః స కథయామాస దృష్ట్వా హంసస్య కిల్బిషం
తేషాం పరమదుఃఖార్తః స పక్షీ సర్వపక్షిణాం॥36॥

తతః ప్రత్యక్షతో దృష్ట్వా పక్షిణస్తే సమాగతాః
నిజఘ్నుస్తం తదా హంసం మిథ్యావృత్తం కురూద్వహ॥37॥

తే త్వాం హంససధర్మాణమపీమే వసుధాధిపాః
నిహన్యుర్భీష్మ సంక్రుద్ధాః పక్షిణస్తమివాండజం॥38॥

గాథామప్యత్ర గాయంతి యే పురాణవిదో జనాః
భీష్మ యాం తాం చ తే సమ్యక్కథయిష్యామి భారత॥39॥

అంతరాత్మని వినిహితే; రౌషి పత్రరథ వితథం
అండభక్షణమశుచి తే; కర్మ వాచమతిశయతే॥40॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

శిశుపాల ఉవాచ

స మే బహుమతో రాజా జరాసంధో మహాబలః
యోఽనేన యుద్ధం నేయేష దాసోఽయమితి సంయుగే॥1॥

కేశవేన కృతం యత్తు జరాసంధవధే తదా
భీమసేనార్జునాభ్యాం చ కస్తత్సాధ్వితి మన్యతే॥2॥

అద్వారేణ ప్రవిష్టేన ఛద్మనా బ్రహ్మవాదినా
దృష్టః ప్రభావః కృష్ణేన జరాసంధస్య ధీమతః॥3॥

యేన ధర్మాత్మనాత్మానం బ్రహ్మణ్యమభిజానతా
నైషితం పాద్యమస్మై తద్దాతుమగ్రే దురాత్మనే॥4॥

భుజ్యతామితి తేనోక్తాః కృష్ణభీమధనంజయాః
జరాసంధేన కౌరవ్య కృష్ణేన వికృతం కృతం॥5॥

యద్యయం జగతః కర్తా యథైనం మూర్ఖ మన్యసే
కస్మాన్న బ్రాహ్మణం సమ్యగాత్మానమవగచ్ఛతి॥6॥

ఇదం త్వాశ్చర్యభూతం మే యదిమే పాండవాస్త్వయా
అపకృష్టాః సతాం మార్గాన్మన్యంతే తచ్చ సాధ్వితి॥7॥

అథ వా నైతదాశ్చర్యం యేషాం త్వమసి భారత
స్త్రీసధర్మా చ వృద్ధశ్చ సర్వార్థానాం ప్రదర్శకః॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రూక్షం రూక్షాక్షరం బహు
చుకోప బలినాం శ్రేష్ఠో భీమసేనః ప్రతాపవాన్॥9॥

తస్య పద్మప్రతీకాశే స్వభావాయతవిస్తృతే
భూయః క్రోధాభితామ్రాంతే రక్తే నేత్రే బభూవతుః॥10॥

త్రిశిఖాం భ్రుకుటీం చాస్య దదృశుః సర్వపార్థివాః
లలాటస్థాం త్రికూటస్థాం గంగాం త్రిపథగామివ॥11॥

దంతాన్సందశతస్తస్య కోపాద్దదృశురాననం
యుగాంతే సర్వభూతాని కాలస్యేవ దిధక్షతః॥12॥

ఉత్పతంతం తు వేగేన జగ్రాహైనం మనస్వినం
భీష్మ ఏవ మహాబాహుర్మహాసేనమివేశ్వరః॥13॥

తస్య భీమస్య భీష్మేణ వార్యమాణస్య భారత
గురుణా వివిధైర్వాక్యైః క్రోధః ప్రశమమాగతః॥14॥

నాతిచక్రామ భీష్మస్య స హి వాక్యమరిందమః
సముద్ధూతో ఘనాపాయే వేలామివ మహోదధిః॥15॥

శిశుపాలస్తు సంక్రుద్ధే భీమసేనే నరాధిప
నాకంపత తదా వీరః పౌరుషే స్వే వ్యవస్థితః॥16॥

ఉత్పతంతం తు వేగేన పునః పునరరిందమః
న స తం చింతయామాస సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥17॥

ప్రహసంశ్చాబ్రవీద్వాక్యం చేదిరాజః ప్రతాపవాన్
భీమసేనమతిక్రుద్ధం దృష్ట్వా భీమపరాక్రమం॥18॥

ముంచైనం భీష్మ పశ్యంతు యావదేనం నరాధిపాః
మత్ప్రతాపాగ్నినిర్దగ్ధం పతంగమివ వహ్నినా॥19॥

తతశ్చేదిపతేర్వాక్యం తచ్ఛ్రుత్వా కురుసత్తమః
భీమసేనమువాచేదం భీష్మో మతిమతాం వరః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

చేదిరాజకులే జాతస్త్ర్యక్ష ఏష చతుర్భుజః
రాసభారావసదృశం రురావ చ ననాద చ॥1॥

తేనాస్య మాతాపితరౌ త్రేసతుస్తౌ సబాంధవౌ
వైకృతం తచ్చ తౌ దృష్ట్వా త్యాగాయ కురుతాం మతిం॥2॥

తతః సభార్యం నృపతిం సామాత్యం సపురోహితం
చింతాసంమూఢహృదయం వాగువాచాశరీరిణీ॥3॥

ఏష తే నృపతే పుత్రః శ్రీమాంజాతో మహాబలః
తస్మాదస్మాన్న భేతవ్యమవ్యగ్రః పాహి వై శిశుం॥4॥

న చైవైతస్య మృత్యుస్త్వం న కాలః ప్రత్యుపస్థితః
మృత్యుర్హంతాస్య శస్త్రేణ స చోత్పన్నో నరాధిప॥5॥

సంశ్రుత్యోదాహృతం వాక్యం భూతమంతర్హితం తతః
పుత్రస్నేహాభిసంతప్తా జననీ వాక్యమబ్రవీత్॥6॥

యేనేదమీరితం వాక్యం మమైవ తనయం ప్రతి
ప్రాంజలిస్తం నమస్యామి బ్రవీతు స పునర్వచః॥7॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి పుత్రస్య కోఽస్య మృత్యుర్భవిష్యతి
అంతర్హితం తతో భూతమువాచేదం పునర్వచః॥8॥

యేనోత్సంగే గృహీతస్య భుజావభ్యధికావుభౌ
పతిష్యతః క్షితితలే పంచశీర్షావివోరగౌ॥9॥

తృతీయమేతద్బాలస్య లలాటస్థం చ లోచనం
నిమజ్జిష్యతి యం దృష్ట్వా సోఽస్య మృత్యుర్భవిష్యతి॥10॥

త్ర్యక్షం చతుర్భుజం శ్రుత్వా తథా చ సముదాహృతం
ధరణ్యాం పార్థివాః సర్వే అభ్యగచ్ఛందిదృక్షవః॥11॥

తాన్పూజయిత్వా సంప్రాప్తాన్యథార్హం స మహీపతిః
ఏకైకస్య నృపస్యాంకే పుత్రమారోపయత్తదా॥12॥

ఏవం రాజసహస్రాణాం పృథక్త్వేన యథాక్రమం
శిశురంకే సమారూఢో న తత్ప్రాప నిదర్శనం॥13॥

తతశ్చేదిపురం ప్రాప్తౌ సంకర్షణజనార్దనౌ
యాదవౌ యాదవీం ద్రష్టుం స్వసారం తాం పితుస్తదా॥14॥

అభివాద్య యథాన్యాయం యథాజ్యేష్ఠం నృపాంశ్చ తాన్
కుశలానామయం పృష్ట్వా నిషణ్ణౌ రామకేశవౌ॥15॥

అభ్యర్చితౌ తదా వీరౌ ప్రీత్యా చాభ్యధికం తతః
పుత్రం దామోదరోత్సంగే దేవీ సంన్యదధాత్స్వయం॥16॥

న్యస్తమాత్రస్య తస్యాంకే భుజావభ్యధికావుభౌ
పేతతుస్తచ్చ నయనం నిమమజ్జ లలాటజం॥17॥

తద్దృష్ట్వా వ్యథితా త్రస్తా వరం కృష్ణమయాచత
దదస్వ మే వరం కృష్ణ భయార్తాయా మహాభుజ॥18॥

త్వం హ్యార్తానాం సమాశ్వాసో భీతానామభయంకరః
పితృష్వసారం మా భైషీరిత్యువాచ జనార్దనః॥19॥

దదాని కం వరం కిం వా కరవాణి పితృష్వసః
శక్యం వా యది వాశక్యం కరిష్యామి వచస్తవ॥20॥

ఏవముక్తా తతః కృష్ణమబ్రవీద్యదునందనం
శిశుపాలస్యాపరాధాన్క్షమేథాస్త్వం మహాబల॥21॥

కృష్ణ ఉవాచ

అపరాధశతం క్షామ్యం మయా హ్యస్య పితృష్వసః
పుత్రస్య తే వధార్హాణాం మా త్వం శోకే మనః కృథాః॥22॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేష నృపః పాపః శిశుపాలః సుమందధీః
త్వాం సమాహ్వయతే వీర గోవిందవరదర్పితః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

నైషా చేదిపతేర్బుద్ధిర్యయా త్వాహ్వయతేఽచ్యుతం
నూనమేష జగద్భర్తుః కృష్ణస్యైవ వినిశ్చయః॥1॥

కో హి మాం భీమసేనాద్య క్షితావర్హతి పార్థివః
క్షేప్తుం దైవపరీతాత్మా యథైష కులపాంసనః॥2॥

ఏష హ్యస్య మహాబాహో తేజోంశశ్చ హరేర్ధ్రువం
తమేవ పునరాదాతుమిచ్ఛత్పృథుయశా హరిః॥3॥

యేనైష కురుశార్దూల శార్దూల ఇవ చేదిరాట్
గర్జత్యతీవ దుర్బుద్ధిః సర్వానస్మానచింతయన్॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో న మమృషే చైద్యస్తద్భీష్మవచనం తదా
ఉవాచ చైనం సంక్రుద్ధః పునర్భీష్మమథోత్తరం॥5॥

శిశుపాల ఉవాచ

ద్విషతాం నోఽస్తు భీష్మైష ప్రభావః కేశవస్య యః
యస్య సంస్తవవక్తా త్వం బందివత్సతతోత్థితః॥6॥

సంస్తవాయ మనో భీష్మ పరేషాం రమతే సదా
యది సంస్తౌషి రాజ్ఞస్త్వమిమం హిత్వా జనార్దనం||7||

దరదం స్తుహి బాహ్లీకమిమం పార్థివసత్తమం
జాయమానేన యేనేయమభవద్దారితా మహీ||8||

వంగాంగవిషయాధ్యక్షం సహస్రాక్షసమం బలే
స్తుహి కర్ణమిమం భీష్మ మహాచాపవికర్షణం||9||

ద్రోణం ద్రౌణిం చ సాధు త్వం పితాపుత్రౌ మహారథౌ
స్తుహి స్తుత్యావిమౌ భీష్మ సతతం ద్విజసత్తమౌ||10||

యయోరన్యతరో భీష్మ సంక్రుద్ధః సచరాచరాం
ఇమాం వసుమతీం కుర్యాదశేషామితి మే మతిః||11||

ద్రోణస్య హి సమం యుద్ధే న పశ్యామి నరాధిపం
అశ్వత్థామ్నస్తథా భీష్మ న చైతౌ స్తోతుమిచ్ఛసి||12||

శల్యాదీనపి కస్మాత్త్వం న స్తౌషి వసుధాధిపాన్
స్తవాయ యది తే బుద్ధిర్వర్తతే భీష్మ సర్వదా||13||

కిం హి శక్యం మయా కర్తుం యద్వృద్ధానాం త్వయా నృప
పురా కథయతాం నూనం న శ్రుతం ధర్మవాదినాం||14||

ఆత్మనిందాత్మపూజా చ పరనిందా పరస్తవః
అనాచరితమార్యాణాం వృత్తమేతచ్చతుర్విధం||15||

యదస్తవ్యమిమం శశ్వన్మోహాత్సంస్తౌషి భక్తితః
కేశవం తచ్చ తే భీష్మ న కశ్చిదనుమన్యతే||16||

కథం భోజస్య పురుషే వర్గపాలే దురాత్మని
సమావేశయసే సర్వం జగత్కేవలకామ్యయా||17||

అథ వైషా న తే భక్తిః ప్రకృతిం యాతి భారత
మయైవ కథితం పూర్వం భూలింగశకునిర్యథా||18||

భూలింగశకునిర్నామ పార్శ్వే హిమవతః పరే
భీష్మ తస్యాః సదా వాచః శ్రూయంతేఽర్థవిగర్హితాః||19||

మా సాహసమితీదం సా సతతం వాశతే కిల
సాహసం చాత్మనాతీవ చరంతీ నావబుధ్యతే||20||

సా హి మాంసార్గలం భీష్మ ముఖాత్సింహస్య ఖాదతః
దంతాంతరవిలగ్నం యత్తదాదత్తేఽల్పచేతనా||21||

ఇచ్ఛతః సా హి సింహస్య భీష్మ జీవత్యసంశయం
తద్వత్త్వమప్యధర్మజ్ఞ సదా వాచః ప్రభాషసే||22||

ఇచ్ఛతాం పార్థివేంద్రాణాం భీష్మ జీవస్యసంశయం
లోకవిద్విష్టకర్మా హి నాన్యోఽస్తి భవతా సమః||23||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతశ్చేదిపతేః శ్రుత్వా భీష్మః స కటుకం వచః
ఉవాచేదం వచో రాజంశ్చేదిరాజస్య శృణ్వతః||24||

ఇచ్ఛతాం కిల నామాహం జీవామ్యేషాం మహీక్షితాం
యోఽహం న గణయామ్యేతాంస్తృణానీవ నరాధిపాన్||25||

ఏవముక్తే తు భీష్మేణ తతః సంచుక్రుధుర్నృపాః
కేచిజ్జహృషిరే తత్ర కేచిద్భీష్మం జగర్హిరే||26||

కేచిదూచుర్మహేష్వాసాః శ్రుత్వా భీష్మస్య తద్వచః
పాపోఽవలిప్తో వృద్ధశ్చ నాయం భీష్మోఽర్హతి క్షమాం॥27॥

హన్యతాం దుర్మతిర్భీష్మః పశువత్సాధ్వయం నృపైః
సర్వైః సమేత్య సంరబ్ధైర్దహ్యతాం వా కటాగ్నినా॥28॥

ఇతి తేషాం వచః శ్రుత్వా తతః కురుపితామహః
ఉవాచ మతిమాన్భీష్మస్తానేవ వసుధాధిపాన్॥29॥

ఉక్తస్యోక్తస్య నేహాంతమహం సముపలక్షయే
యత్తు వక్ష్యామి తత్సర్వం శృణుధ్వం వసుధాధిపాః॥30॥

పశువద్ఘాతనం వా మే దహనం వా కటాగ్నినా
క్రియతాం మూర్ధ్ని వో న్యస్తం మయేదం సకలం పదం॥31॥

ఏష తిష్ఠతి గోవిందః పూజితోఽస్మాభిరచ్యుతః
యస్య వస్త్వరతే బుద్ధిర్మరణాయ స మాధవం॥32॥

కృష్ణమాహ్వయతామద్య యుద్ధే శార్ఙ్గగదాధరం
యావదస్యైవ దేవస్య దేహం విశతు పాతితః॥33॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శ్రుత్వైవ భీష్మస్య చేదిరాడురువిక్రమః
యుయుత్సుర్వాసుదేవేన వాసుదేవమువాచ హ॥1॥

ఆహ్వయే త్వాం రణం గచ్ఛ మయా సార్ధం జనార్దన
యావదద్య నిహన్మి త్వాం సహితం సర్వపాండవైః॥2॥

సహ త్వయా హి మే వధ్యాః పాండవాః కృష్ణ సర్వథా
నృపతీన్సమతిక్రమ్య యైరరాజా త్వమర్చితః॥3॥

యే త్వాం దాసమరాజానం బాల్యాదర్చంతి దుర్మతిం
అనర్హమర్హవత్కృష్ణ వధ్యాస్త ఇతి మే మతిః
ఇత్యుక్త్వా రాజశార్దూలస్తస్థౌ గర్జన్నమర్షణః॥4॥

ఏవముక్తే తతః కృష్ణో మృదుపూర్వమిదం వచః
ఉవాచ పార్థివాన్సర్వాంస్తత్సమక్షం చ పాండవాన్॥5॥

ఏష నః శత్రురత్యంతం పార్థివాః సాత్వతీసుతః
సాత్వతానాం నృశంసాత్మా న హితోఽనపకారిణాం॥6॥

ప్రాగ్జ్యోతిషపురం యాతానస్మాంజ్ఞాత్వా నృశంసకృత్
అదహద్ద్వారకామేష స్వస్రీయః సన్నరాధిపాః॥7॥

క్రీడతో భోజరాజన్యానేష రైవతకే గిరౌ
హత్వా బద్ధ్వా చ తాన్సర్వానుపాయాత్స్వపురం పురా॥8॥

అశ్వమేధే హయం మేధ్యముత్సృష్టం రక్షిభిర్వృతం
పితుర్మే యజ్ఞవిఘ్నార్థమహరత్పాపనిశ్చయః॥9॥

సౌవీరాన్ప్రతిపత్తౌ చ బభ్రోరేష యశస్వినః
భార్యామభ్యహరన్మోహాదకామాం తామితో గతాం॥10॥

ఏష మాయాప్రతిచ్ఛన్నః కరూషార్థే తపస్వినీం
జహార భద్రాం వైశాలీం మాతులస్య నృశంసకృత్॥11॥

పితృష్వసుః కృతే దుఃఖం సుమహన్మర్షయామ్యహం
దిష్ట్యా త్విదం సర్వరాజ్ఞాం సంనిధావద్య వర్తతే॥12॥

పశ్యంతి హి భవంతోఽద్య మయ్యతీవ వ్యతిక్రమం
కృతాని తు పరోక్షం మే యాని తాని నిబోధత॥13॥

ఇమం త్వస్య న శక్ష్యామి క్షంతుమద్య వ్యతిక్రమం
అవలేపాద్వధార్హస్య సమగ్రే రాజమండలే॥14॥

రుక్మిణ్యామస్య మూఢస్య ప్రార్థనాసీన్ముమూర్షతః
న చ తాం ప్రాప్తవాన్మూఢః శూద్రో వేదశ్రుతిం యథా॥15॥

ఏవమాది తతః సర్వే సహితాస్తే నరాధిపాః
వాసుదేవవచః శ్రుత్వా చేదిరాజం వ్యగర్హయన్॥16॥

తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా శిశుపాలః ప్రతాపవాన్
జహాస స్వనవద్ధాసం ప్రహస్యేదమువాచ హ॥17॥

మత్పూర్వాం రుక్మిణీం కృష్ణ సంసత్సు పరికీర్తయన్
విశేషతః పార్థివేషు వ్రీడాం న కురుషే కథం॥18॥

మన్యమానో హి కః సత్సు పురుషః పరికీర్తయేత్
అన్యపూర్వాం స్త్రియం జాతు త్వదన్యో మధుసూదన॥19॥

క్షమ వా యది తే శ్రద్ధా మా వా కృష్ణ మమ క్షమ
క్రుద్ధాద్వాపి ప్రసన్నాద్వా కిం మే త్వత్తో భవిష్యతి॥20॥

తథా బ్రువత ఏవాస్య భగవాన్మధుసూదనః
వ్యపాహరచ్ఛిరః క్రుద్ధశ్చక్రేణామిత్రకర్షణః
స పపాత మహాబాహుర్వజ్రాహత ఇవాచలః॥21॥

తతశ్చేదిపతేర్దేహాత్తేజోఽగ్ర్యం దదృశుర్నృపాః
ఉత్పతంతం మహారాజ గగనాదివ భాస్కరం॥22॥

తతః కమలపత్రాక్షం కృష్ణం లోకనమస్కృతం
వవందే తత్తదా తేజో వివేశ చ నరాధిప॥23॥

తదద్భుతమమన్యంత దృష్ట్వా సర్వే మహీక్షితః
యద్వివేశ మహాబాహుం తత్తేజః పురుషోత్తమం॥24॥

అనభ్రే ప్రవవర్ష ద్యౌః పపాత జ్వలితాశనిః
కృష్ణేన నిహతే చైద్యే చచాల చ వసుంధరా॥25॥

తతః కేచిన్మహీపాలా నాబ్రువంస్తత్ర కించన
అతీతవాక్పథే కాలే ప్రేక్షమాణా జనార్దనం॥26॥

హస్తైర్హస్తాగ్రమపరే ప్రత్యపీషన్నమర్షితాః
అపరే దశనైరోష్ఠానదశన్క్రోధమూర్ఛితాః॥27॥

రహస్తు కేచిద్వార్ష్ణేయం ప్రశశంసుర్నరాధిపాః
కేచిదేవ తు సంరబ్ధా మధ్యస్థాస్త్వపరేఽభవన్॥28॥

ప్రహృష్టాః కేశవం జగ్ముః సంస్తువంతో మహర్షయః
బ్రాహ్మణాశ్చ మహాత్మానః పార్థివాశ్చ మహాబలాః॥29॥

పాండవస్త్వబ్రవీద్భ్రాతౄన్సత్కారేణ మహీపతిం
దమఘోషాత్మజం వీరం సంసాధయత మా చిరం
తథా చ కృతవంతస్తే భ్రాతుర్వై శాసనం తదా॥30॥

చేదీనామాధిపత్యే చ పుత్రమస్య మహీపతిం
అభ్యషించత్తదా పార్థః సహ తైర్వసుధాధిపైః॥31॥

తతః స కురురాజస్య క్రతుః సర్వసమృద్ధిమాన్
యూనాం ప్రీతికరో రాజన్సంబభౌ విపులౌజసః ||32||

శాంతవిఘ్నః సుఖారంభః ప్రభూతధనధాన్యవాన్
అన్నవాన్బహుభక్ష్యశ్చ కేశవేన సురక్షితః ||33||

సమాపయామాస చ తం రాజసూయం మహాక్రతుం
తం తు యజ్ఞం మహాబాహురా సమాప్తేర్జనార్దనః
రరక్ష భగవాఞ్శౌరిః శార్ఙ్గచక్రగదాధరః ||34||

తతస్త్వవభృథస్నాతం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
సమస్తం పార్థివం క్షత్రమభిగమ్యేదమబ్రవీత్ ||35||

దిష్ట్యా వర్ధసి ధర్మజ్ఞ సామ్రాజ్యం ప్రాప్తవాన్విభో
ఆజమీఢాజమీఢానాం యశః సంవర్ధితం త్వయా
కర్మణైతేన రాజేంద్ర ధర్మశ్చ సుమహాన్కృతః ||36||

ఆపృచ్ఛామో నరవ్యాఘ్ర సర్వకామైః సుపూజితాః
స్వరాష్ట్రాణి గమిష్యామస్తదనుజ్ఞాతుమర్హసి ||37||

శ్రుత్వా తు వచనం రాజ్ఞాం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
యథార్హం పూజ్య నృపతీన్భ్రాతౄన్సర్వానువాచ హ ||38||

రాజానః సర్వ ఏవైతే ప్రీత్యాస్మాన్సముపాగతాః
ప్రస్థితాః స్వాని రాష్ట్రాణి మామాపృచ్ఛ్య పరంతపాః
తేఽనువ్రజత భద్రం వో విషయాంతం నృపోత్తమాన్ ||39||

భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ పాండవా ధర్మచారిణః
యథార్హం నృపముఖ్యాంస్తానేకైకం సమనువ్రజన్ ||40||

విరాటమన్వయాత్తూర్ణం ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
ధనంజయో యజ్ఞసేనం మహాత్మానం మహారథః ||41||

భీష్మం చ ధృతరాష్ట్రం చ భీమసేనో మహాబలః
ద్రోణం చ ససుతం వీరం సహదేవో మహారథః ||42||

నకులః సుబలం రాజన్సహపుత్రం సమన్వయాత్
ద్రౌపదేయాః ససౌభద్రాః పార్వతీయాన్మహీపతీన్ ||43||

అన్వగచ్ఛంస్తథైవాన్యాన్క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభాః
ఏవం సంపూజితాస్తే వై జగ్ముర్విప్రాశ్చ సర్వశః ||44||

గతేషు పార్థివేంద్రేషు సర్వేషు భరతర్షభ
యుధిష్ఠిరమువాచేదం వాసుదేవః ప్రతాపవాన్ ||45||

ఆపృచ్ఛే త్వాం గమిష్యామి ద్వారకాం కురునందన
రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠం దిష్ట్యా త్వం ప్రాప్తవానసి ||46||

తమువాచైవముక్తస్తు ధర్మరాణ్మధుసూదనం
తవ ప్రసాదాద్గోవింద ప్రాప్తవానస్మి వై క్రతుం ||47||

సమస్తం పార్థివం క్షత్రం త్వత్ప్రసాదాద్వశానుగం
ఉపాదాయ బలిం ముఖ్యం మామేవ సముపస్థితం ||48||

న వయం త్వామృతే వీర రంస్యామేహ కథంచన
అవశ్యం చాపి గంతవ్యా త్వయా ద్వారవతీ పురీ ||49||

ఏవముక్తః స ధర్మాత్మా యుధిష్ఠిరసహాయవాన్
అభిగమ్యాబ్రవీత్ప్రీతః పృథాం పృథుయశా హరిః ||50||

సామ్రాజ్యం సమనుప్రాప్తాః పుత్రాస్తేఽద్య పితృష్వసః
సిద్ధార్థా వసుమంతశ్చ సా త్వం ప్రీతిమవాప్నుహి ||51||

అనుజ్ఞాతస్త్వయా చాహం ద్వారకాం గంతుముత్సహే
సుభద్రాం ద్రౌపదీం చైవ సభాజయత కేశవః॥52॥

నిష్క్రమ్యాంతఃపురాచ్చైవ యుధిష్ఠిరసహాయవాన్
స్నాతశ్చ కృతజప్యశ్చ బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ॥53॥

తతో మేఘవరప్రఖ్యం స్యందనం వై సుకల్పితం
యోజయిత్వా మహారాజ దారుకః ప్రత్యుపస్థితః॥54॥

ఉపస్థితం రథం దృష్ట్వా తార్క్ష్యప్రవరకేతనం
ప్రదక్షిణముపావృత్య సమారుహ్య మహామనాః
ప్రయయౌ పుండరీకాక్షస్తతో ద్వారవతీం పురీం॥55॥

తం పద్భ్యామనువవ్రాజ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహితః శ్రీమాన్వాసుదేవం మహాబలం॥56॥

తతో ముహూర్తం సంగృహ్య స్యందనప్రవరం హరిః
అబ్రవీత్పుండరీకాక్షః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥57॥

అప్రమత్తః స్థితో నిత్యం ప్రజాః పాహి విశాం పతే
పర్జన్యమివ భూతాని మహాద్రుమమివాండజాః
బాంధవాస్త్వోపజీవంతు సహస్రాక్షమివామరాః॥58॥

కృత్వా పరస్పరేణైవం సంవిదం కృష్ణపాండవౌ
అన్యోన్యం సమనుజ్ఞాప్య జగ్మతుః స్వగృహాన్ప్రతి॥59॥

గతే ద్వారవతీం కృష్ణే సాత్వతప్రవరే నృప
ఏకో దుర్యోధనో రాజా శకునిశ్చాపి సౌబలః
తస్యాం సభాయాం దివ్యాయామూషతుస్తౌ నరర్షభౌ॥60॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వసందుర్యోధనస్తస్యాం సభాయాం భరతర్షభ
శనైర్దదర్శ తాం సర్వాం సభాం శకునినా సహ॥1॥

తస్యాం దివ్యానభిప్రాయాందదర్శ కురునందనః
న దృష్టపూర్వా యే తేన నగరే నాగసాహ్వయే॥2॥

స కదాచిత్సభామధ్యే ధార్తరాష్ట్రో మహీపతిః
స్ఫాటికం తలమాసాద్య జలమిత్యభిశంకయా॥3॥

స్వవస్త్రోత్కర్షణం రాజా కృతవాన్బుద్ధిమోహితః
దుర్మనా విముఖశ్చైవ పరిచక్రామ తాం సభాం॥4॥

తతః స్ఫాటికతోయాం వై స్ఫాటికాంబుజశోభితాం
వాపీం మత్వా స్థలమితి సవాసాః ప్రాపతజ్జలే॥5॥

జలే నిపతితం దృష్ట్వా కింకరా జహసుర్భృశం
వాసాంసి చ శుభాన్యస్మై ప్రదదూ రాజశాసనాత్॥6॥

తథాగతం తు తం దృష్ట్వా భీమసేనో మహాబలః
అర్జునశ్చ యమౌ చోభౌ సర్వే తే ప్రాహసంస్తదా॥7॥

నామర్షయత్తతస్తేషామవహాసమమర్షణః
ఆకారం రక్షమాణస్తు న స తాన్సముదైక్షత॥8॥

పునర్వసనముత్క్షిప్య ప్రతరిష్యన్నివ స్థలం
ఆరురోహ తతః సర్వే జహసుస్తే పునర్జనాః॥9॥

ద్వారం చ వివృతాకారం లలాటేన సమాహనత్
సంవృతం చేతి మన్వానో ద్వారదేశాదుపారమత్॥10॥

ఏవం ప్రలంభాన్వివిధాన్ప్రాప్య తత్ర విశాం పతే
పాండవేయాభ్యనుజ్ఞాతస్తతో దుర్యోధనో నృపః॥11॥

అప్రహృష్టేన మనసా రాజసూయే మహాక్రతౌ
ప్రేక్ష్య తామద్భుతామృద్ధిం జగామ గజసాహ్వయం॥12॥

పాండవశ్రీప్రతప్తస్య ధ్యానగ్లానస్య గచ్ఛతః
దుర్యోధనస్య నృపతేః పాపా మతిరజాయత॥13॥

పార్థాన్సుమనసో దృష్ట్వా పార్థివాంశ్చ వశానుగాన్
కృత్స్నం చాపి హితం లోకమాకుమారం కురూద్వహ॥14॥

మహిమానం పరం చాపి పాండవానాం మహాత్మనాం
దుర్యోధనో ధార్తరాష్ట్రో వివర్ణః సమపద్యత॥15॥

స తు గచ్ఛన్ననేకాగ్రః సభామేవానుచింతయన్
శ్రియం చ తామనుపమాం ధర్మరాజస్య ధీమతః॥16॥

ప్రమత్తో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో దుర్యోధనస్తదా
నాభ్యభాషత్సుబలజం భాషమాణం పునః పునః॥17॥

అనేకాగ్రం తు తం దృష్ట్వా శకునిః ప్రత్యభాషత
దుర్యోధన కుతోమూలం నిఃశ్వసన్నివ గచ్ఛసి॥18॥

దుర్యోధన ఉవాచ

దృష్ట్వేమాం పృథివీం కృత్స్నాం యుధిష్ఠిరవశానుగాం
జితామస్త్రప్రతాపేన శ్వేతాశ్వస్య మహాత్మనః॥19॥

తం చ యజ్ఞం తథాభూతం దృష్ట్వా పార్థస్య మాతుల
యథా శక్రస్య దేవేషు తథాభూతం మహాద్యుతే॥20॥

అమర్షేణ సుసంపూర్ణో దహ్యమానో దివానిశం
శుచిశుక్రాగమే కాలే శుష్యే తోయమివాల్పకం॥21॥

పశ్య సాత్వతముఖ్యేన శిశుపాలం నిపాతితం
న చ తత్ర పుమానాసీత్కశ్చిత్తస్య పదానుగః॥22॥

దహ్యమానా హి రాజానః పాండవోత్థేన వహ్నినా
క్షాంతవంతోఽపరాధం తం కో హి తం క్షంతుమర్హతి॥23॥

వాసుదేవేన తత్కర్మ తథాయుక్తం మహత్కృతం
సిద్ధం చ పాండవేయానాం ప్రతాపేన మహాత్మనాం॥24॥

తథా హి రత్నాన్యాదాయ వివిధాని నృపా నృపం
ఉపతిష్ఠంతి కౌంతేయం వైశ్యా ఇవ కరప్రదాః॥25॥

శ్రియం తథావిధాం దృష్ట్వా జ్వలంతీమివ పాండవే
అమర్షవశమాపన్నో దహ్యేఽహమతథోచితః॥26॥

వహ్నిమేవ ప్రవేక్ష్యామి భక్షయిష్యామి వా విషం
అపో వాపి ప్రవేక్ష్యామి న హి శక్ష్యామి జీవితుం॥27॥

కో హి నామ పుమాఁల్లోకే మర్షయిష్యతి సత్త్వవాన్
సపత్నానృధ్యతో దృష్ట్వా హానిమాత్మన ఏవ చ॥28॥

సోఽహం న స్త్రీ న చాప్యస్త్రీ న పుమాన్నాపుమానపి
యోఽహం తాం మర్షయామ్యద్య తాదృశీం శ్రియమాగతాం॥29॥

ఈశ్వరత్వం పృథివ్యాశ్చ వసుమత్తాం చ తాదృశీం
యజ్ఞం చ తాదృశం దృష్ట్వా మాదృశః కో న సంజ్వరేత్॥30॥

అశక్తశ్చైక ఏవాహం తామాహర్తుం నృపశ్రియం
సహాయాంశ్చ న పశ్యామి తేన మృత్యుం విచింతయే॥31॥

దైవమేవ పరం మన్యే పౌరుషం తు నిరర్థకం
దృష్ట్వా కుంతీసుతే శుభ్రాం శ్రియం తామాహృతాం తథా॥32॥

కృతో యత్నో మయా పూర్వం వినాశే తస్య సౌబల
తచ్చ సర్వమతిక్రమ్య స వృద్ధోఽప్స్వివ పంకజం॥33॥

తేన దైవం పరం మన్యే పౌరుషం తు నిరర్థకం
ధార్తరాష్ట్రా హి హీయంతే పార్థా వర్ధంతి నిత్యశః॥34॥

సోఽహం శ్రియం చ తాం దృష్ట్వా సభాం తాం చ తథావిధాం
రక్షిభిశ్చావహాసం తం పరితప్యే యథాగ్నినా॥35॥

స మామభ్యనుజానీహి మాతులాద్య సుదుఃఖితం
అమర్షం చ సమావిష్టం ధృతరాష్ట్రే నివేదయ॥36॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

శకునిరువాచ

దుర్యోధన న తేఽమర్షః కార్యః ప్రతి యుధిష్ఠిరం
భాగధేయాని హి స్వాని పాండవా భుంజతే సదా॥1॥

అనేకైరభ్యుపాయైశ్చ త్వయారబ్ధాః పురాసకృత్
విముక్తాశ్చ నరవ్యాఘ్రా భాగధేయపురస్కృతాః॥2॥

తైర్లబ్ధా ద్రౌపదీ భార్యా ద్రుపదశ్చ సుతైః సహ
సహాయః పృథివీలాభే వాసుదేవశ్చ వీర్యవాన్॥3॥

లబ్ధశ్చ నాభిభూతోఽర్థః పిత్ర్యోంఽశః పృథివీపతే
వివృద్ధస్తేజసా తేషాం తత్ర కా పరిదేవనా॥4॥

ధనంజయేన గాండీవమక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ
లబ్ధాన్యస్త్రాణి దివ్యాని తర్పయిత్వా హుతాశనం॥5॥

తేన కార్ముకముఖ్యేన బాహువీర్యేణ చాత్మనః
కృతా వశే మహీపాలాస్తత్ర కా పరిదేవనా॥6॥

అగ్నిదాహాన్మయం చాపి మోక్షయిత్వా స దానవం
సభాం తాం కారయామాస సవ్యసాచీ పరంతపః॥7॥

తేన చైవ మయేనోక్తాః కింకరా నామ రాక్షసాః
వహంతి తాం సభాం భీమాస్తత్ర కా పరిదేవనా॥8॥

యచ్చాసహాయతాం రాజన్నుక్తవానసి భారత
తన్మిథ్యా భ్రాతరో హీమే సహాయాస్తే మహారథాః॥9॥

ద్రోణస్తవ మహేష్వాసః సహ పుత్రేణ ధీమతా
సూతపుత్రశ్చ రాధేయో గౌతమశ్చ మహారథః॥10॥

అహం చ సహ సోదర్యైః సౌమదత్తిశ్చ వీర్యవాన్
ఏతైస్త్వం సహితః సర్వైర్జయ కృత్స్నాం వసుంధరాం॥11॥

దుర్యోధన ఉవాచ

త్వయా చ సహితో రాజన్నేతైశ్చాన్యైర్మహారథైః
ఏతానేవ విజేష్యామి యది త్వమనుమన్యసే॥12॥

ఏతేషు విజితేష్వద్య భవిష్యతి మహీ మమ
సర్వే చ పృథివీపాలాః సభా సా చ మహాధనా॥13॥

శకునిరువాచ

ధనంజయో వాసుదేవో భీమసేనో యుధిష్ఠిరః
నకులః సహదేవశ్చ ద్రుపదశ్చ సహాత్మజైః॥14॥

నైతే యుధి బలాజ్జేతుం శక్యాః సురగణైరపి
మహారథా మహేష్వాసాః కృతాస్త్రా యుద్ధదుర్మదాః॥15॥

అహం తు తద్విజానామి విజేతుం యేన శక్యతే
యుధిష్ఠిరం స్వయం రాజంస్తన్నిబోధ జుషస్వ చ॥16॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అప్రమాదేన సుహృదామన్యేషాం చ మహాత్మనాం
యది శక్యా విజేతుం తే తన్మమాచక్ష్వ మాతుల॥17॥

శకునిరువాచ

ద్యూతప్రియశ్చ కౌంతేయో న చ జానాతి దేవితుం
సమాహూతశ్చ రాజేంద్రో న శక్ష్యతి నివర్తితుం॥18॥

దేవనే కుశలశ్చాహం న మేఽస్తి సదృశో భువి
త్రిషు లోకేషు కౌంతేయం తం త్వం ద్యూతే సమాహ్వయ॥19॥

తస్యాక్షకుశలో రాజన్నాదాస్యేఽహమసంశయం
రాజ్యం శ్రియం చ తాం దీప్తాం త్వదర్థం పురుషర్షభ॥20॥

ఇదం తు సర్వం త్వం రాజ్ఞే దుర్యోధన నివేదయ
అనుజ్ఞాతస్తు తే పిత్రా విజేష్యే తం న సంశయః॥21॥

దుర్యోధన ఉవాచ

త్వమేవ కురుముఖ్యాయ ధృతరాష్ట్రాయ సౌబల
నివేదయ యథాన్యాయం నాహం శక్ష్యే నిశంసితుం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అనుభూయ తు రాజ్ఞస్తం రాజసూయం మహాక్రతుం
యుధిష్ఠిరస్య నృపతేర్గాంధారీపుత్రసంయుతః॥1॥

ప్రియకృన్మతమాజ్ఞాయ పూర్వం దుర్యోధనస్య తత్
ప్రజ్ఞాచక్షుషమాసీనం శకునిః సౌబలస్తదా॥2॥

దుర్యోధనవచః శ్రుత్వా ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం
ఉపగమ్య మహాప్రాజ్ఞం శకునిర్వాక్యమబ్రవీత్||3||

దుర్యోధనో మహారాజ వివర్ణో హరిణః కృశః
దీనశ్చింతాపరశ్చైవ తద్విద్ధి భరతర్షభ||4||

న వై పరీక్షసే సమ్యగసహ్యం శత్రుసంభవం
జ్యేష్ఠపుత్రస్య శోకం త్వం కిమర్థం నావబుధ్యసే||5||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దుర్యోధన కుతోమూలం భృశమార్తోఽసి పుత్రక
శ్రోతవ్యశ్చేన్మయా సోఽర్థో బ్రూహి మే కురునందన||6||

అయం త్వాం శకునిః ప్రాహ వివర్ణం హరిణం కృశం
చింతయంశ్చ న పశ్యామి శోకస్య తవ సంభవం||7||

ఐశ్వర్యం హి మహత్పుత్ర త్వయి సర్వం సమర్పితం
భ్రాతరః సుహృదశ్చైవ నాచరంతి తవాప్రియం||8||

ఆచ్ఛాదయసి ప్రావారానశ్నాసి పిశితౌదనం
ఆజానేయా వహంతి త్వాం కేనాసి హరిణః కృశః||9||

శయనాని మహార్హాణి యోషితశ్చ మనోరమాః
గుణవంతి చ వేశ్మాని విహారాశ్చ యథాసుఖం||10||

దేవానామివ తే సర్వం వాచి బద్ధం న సంశయః
స దీన ఇవ దుర్ధర్షః కస్మాచ్ఛోచసి పుత్రక||11||

దుర్యోధన ఉవాచ

అశ్నామ్యాచ్ఛాదయే చాహం యథా కుపురుషస్తథా
అమర్షం ధారయే చోగ్రం తితిక్షన్కాలపర్యయం||12||

అమర్షణః స్వాః ప్రకృతీరభిభూయ పరే స్థితాః
క్లేశాన్ముముక్షుః పరజాన్స వై పురుష ఉచ్యతే||13||

సంతోషో వై శ్రియం హంతి అభిమానశ్చ భారత
అనుక్రోశభయే చోభే యైర్వృతో నాశ్నుతే మహత్||14||

న మామవతి తద్భుక్తం శ్రియం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరే
జ్వలంతీమివ కౌంతేయే వివర్ణకరణీం మమ||15||

సపత్నానృధ్యతోఽఽత్మానం హీయమానం నిశామ్య చ
అదృశ్యామపి కౌంతేయే స్థితాం పశ్యన్నివోద్యతాం
తస్మాదహం వివర్ణశ్చ దీనశ్చ హరిణః కృశః||16||

అష్టాశీతిసహస్రాణి స్నాతకా గృహమేధినః
త్రింశద్దాసీక ఏకైకో యాన్బిభర్తి యుధిష్ఠిరః||17||

దశాన్యాని సహస్రాణి నిత్యం తత్రాన్నముత్తమం
భుంజతే రుక్మపాత్రీభిర్యుధిష్ఠిరనివేశనే||18||

కదలీమృగమోకాని కృష్ణశ్యామారుణాని చ
కాంబోజః ప్రాహిణోత్తస్మై పరార్ధ్యానపి కంబలాన్||19||

రథయోషిద్గవాశ్వస్య శతశోఽథ సహస్రశః
త్రింశతం చోష్ట్రవామీనాం శతాని విచరంత్యుత||20||

పృథగ్విధాని రత్నాని పార్థివాః పృథివీపతే
ఆహరన్క్రతుముఖ్యేఽస్మిన్కుంతీపుత్రాయ భూరిశః॥21॥

న క్వచిద్ధి మయా దృష్టస్తాదృశో నైవ చ శ్రుతః
యాదృగ్ధనాగమో యజ్ఞే పాండుపుత్రస్య ధీమతః॥22॥

అపర్యంతం ధనౌఘం తం దృష్ట్వా శత్రోరహం నృప
శర్మ నైవాధిగచ్ఛామి చింతయానోఽనిశం విభో॥23॥

బ్రాహ్మణా వాటధానాశ్చ గోమంతః శతసంఘశః
త్రైఖర్వం బలిమాదాయ ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥24॥

కమండలూనుపాదాయ జాతరూపమయాఞ్శుభాన్
ఏవం బలిం సమాదాయ ప్రవేశం లేభిరే తతః॥25॥

యన్నైవ మధు శక్రాయ ధారయంత్యమరస్త్రియః
తదస్మై కాంస్యమాహార్షీద్వారుణం కలశోదధిః॥26॥

శైక్యం రుక్మసహస్రస్య బహురత్నవిభూషితం
దృష్ట్వా చ మమ తత్సర్వం జ్వరరూపమివాభవత్॥27॥

గృహీత్వా తత్తు గచ్ఛంతి సముద్రౌ పూర్వదక్షిణౌ
తథైవ పశ్చిమం యాంతి గృహీత్వా భరతర్షభ॥28॥

ఉత్తరం తు న గచ్ఛంతి వినా తాత పతత్రిభిః
ఇదం చాద్భుతమత్రాసీత్తన్మే నిగదతః శృణు॥29॥

పూర్ణే శతసహస్రే తు విప్రాణాం పరివిష్యతాం
స్థాపితా తత్ర సంజ్ఞాభూచ్ఛంఖో ధ్మాయతి నిత్యశః॥30॥

ముహుర్ముహుః ప్రణదతస్తస్య శంఖస్య భారత
ఉత్తమం శబ్దమశ్రౌషం తతో రోమాణి మేఽహృషన్॥31॥

పార్థివైర్బహుభిః కీర్ణముపస్థానం దిదృక్షుభిః
సర్వరత్నాన్యుపాదాయ పార్థివా వై జనేశ్వర॥32॥

యజ్ఞే తస్య మహారాజ పాండుపుత్రస్య ధీమతః
వైశ్యా ఇవ మహీపాలా ద్విజాతిపరివేషకాః॥33॥

న సా శ్రీర్దేవరాజస్య యమస్య వరుణస్య వా
గుహ్యకాధిపతేర్వాపి యా శ్రీ రాజన్యుధిష్ఠిరే॥34॥

తాం దృష్ట్వా పాండుపుత్రస్య శ్రియం పరమికామహం
శాంతిం న పరిగచ్ఛామి దహ్యమానేన చేతసా॥35॥

శకునిరువాచ

యామేతాముత్తమాం లక్ష్మీం దృష్టవానసి పాండవే
తస్యాః ప్రాప్తావుపాయం మే శృణు సత్యపరాక్రమ॥36॥

అహమక్షేష్వభిజ్ఞాతః పృథివ్యామపి భారత
హృదయజ్ఞః పణజ్ఞశ్చ విశేషజ్ఞశ్చ దేవనే॥37॥

ద్యూతప్రియశ్చ కౌంతేయో న చ జానాతి దేవితుం
ఆహూతశ్చైష్యతి వ్యక్తం దీవ్యావేత్యాహ్వయస్వ తం॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః శకునినా రాజా దుర్యోధనస్తదా
ధృతరాష్ట్రమిదం వాక్యమపదాంతరమబ్రవీత్॥39॥

అయముత్సహతే రాజఞ్శ్రియమాహర్తుమక్షవిత్
ద్యూతేన పాండుపుత్రస్య తదనుజ్ఞాతుమర్హసి॥40॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

క్షత్తా మంత్రీ మహాప్రాజ్ఞః స్థితో యస్యాస్మి శాసనే
తేన సంగమ్య వేత్స్యామి కార్యస్యాస్య వినిశ్చయం॥41॥

స హి ధర్మం పురస్కృత్య దీర్ఘదర్శీ పరం హితం
ఉభయోః పక్షయోర్యుక్తం వక్ష్యత్యర్థవినిశ్చయం॥42॥

దుర్యోధన ఉవాచ

నివర్తయిష్యతి త్వాసౌ యది క్షత్తా సమేష్యతి
నివృత్తే త్వయి రాజేంద్ర మరిష్యేఽహమసంశయం॥43॥

స మయి త్వం మృతే రాజన్విదురేణ సుఖీ భవ
భోక్ష్యసే పృథివీం కృత్స్నాం కిం మయా త్వం కరిష్యసి॥44॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆర్తవాక్యం తు తత్తస్య ప్రణయోక్తం నిశమ్య సః
ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీత్ప్రేష్యాందుర్యోధనమతే స్థితః॥45॥

స్థూణాసహస్రైర్బృహతీం శతద్వారాం సభాం మమ
మనోరమాం దర్శనీయామాశు కుర్వంతు శిల్పినః॥46॥

తతః సంస్తీర్య రత్నైస్తామక్షానావాప్య సర్వశః
సుకృతాం సుప్రవేశాం చ నివేదయత మే శనైః॥47॥

దుర్యోధనస్య శాంత్యర్థమితి నిశ్చిత్య భూమిపః
ధృతరాష్ట్రో మహారాజ ప్రాహిణోద్విదురాయ వై॥48॥

అపృష్ట్వా విదురం హ్యస్య నాసీత్కశ్చిద్వినిశ్చయః
ద్యూతదోషాంశ్చ జానన్స పుత్రస్నేహాదకృష్యత॥49॥

తచ్ఛ్రుత్వా విదురో ధీమాన్కలిద్వారముపస్థితం
వినాశముఖముత్పన్నం ధృతరాష్ట్రముపాద్రవత్॥50॥

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం భ్రాతా భ్రాతరమగ్రజం
మూర్ధ్నా ప్రణమ్య చరణావిదం వచనమబ్రవీత్॥51॥

నాభినందామి తే రాజన్వ్యవసాయమిమం ప్రభో
పుత్రైర్భేదో యథా న స్యాద్ద్యూతహేతోస్తథా కురు॥52॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

క్షత్తః పుత్రేషు పుత్రైర్మే కలహో న భవిష్యతి
దివి దేవాః ప్రసాదం నః కరిష్యంతి న సంశయః॥53॥

అశుభం వా శుభం వాపి హితం వా యది వాహితం
ప్రవర్తతాం సుహృద్ద్యూతం దిష్టమేతన్న సంశయః॥54॥

మయి సంనిహితే చైవ భీష్మే చ భరతర్షభే
అనయో దైవవిహితో న కథంచిద్భవిష్యతి॥55॥

గచ్ఛ త్వం రథమాస్థాయ హయైర్వాతసమైర్జవే
ఖాండవప్రస్థమద్యైవ సమానయ యుధిష్ఠిరం॥56॥

న వార్యో వ్యవసాయో మే విదురైతద్బ్రవీమి తే
దైవమేవ పరం మన్యే యేనైతదుపపద్యతే॥57॥

ఇత్యుక్తో విదురో ధీమాన్నైతదస్తీతి చింతయన్
ఆపగేయం మహాప్రాజ్ఞమభ్యగచ్ఛత్సుదుఃఖితః॥58॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం సమభవద్ద్యూతం భ్రాతృణాం తన్మహాత్యయం
యత్ర తద్వ్యసనం ప్రాప్తం పాండవైర్మే పితామహైః॥1॥

కే చ తత్ర సభాస్తారా రాజానో బ్రహ్మవిత్తమ
కే చైనమన్వమోదంత కే చైనం ప్రత్యషేధయన్॥2॥

విస్తరేణైతదిచ్ఛామి కథ్యమానం త్వయా ద్విజ
మూలం హ్యేతద్వినాశస్య పృథివ్యా ద్విజసత్తమ॥3॥

సూత ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా రాజ్ఞా వ్యాసశిష్యః ప్రతాపవాన్
ఆచచక్షే యథావృత్తం తత్సర్వం సర్వవేదవిత్॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు మే విస్తరేణేమాం కథాం భరతసత్తమ
భూయ ఏవ మహారాజ యది తే శ్రవణే మతిః॥5॥

విదురస్య మతం జ్ఞాత్వా ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
దుర్యోధనమిదం వాక్యమువాచ విజనే పునః॥6॥

అలం ద్యూతేన గాంధారే విదురో న ప్రశంసతి
న హ్యసౌ సుమహాబుద్ధిరహితం నో వదిష్యతి॥7॥

హితం హి పరమం మన్యే విదురో యత్ప్రభాషతే
క్రియతాం పుత్ర తత్సర్వమేతన్మన్యే హితం తవ॥8॥

దేవర్షిర్వాసవగురుర్దేవరాజాయ ధీమతే
యత్ప్రాహ శాస్త్రం భగవాన్బృహస్పతిరుదారధీః॥9॥

తద్వేద విదురః సర్వం సరహస్యం మహాకవిః
స్థితశ్చ వచనే తస్య సదాహమపి పుత్రక॥10॥

విదురో వాపి మేధావీ కురూణాం ప్రవరో మతః
ఉద్ధవో వా మహాబుద్ధిర్వృష్ణీనామర్చితో నృప॥11॥

ద్యూతేన తదలం పుత్ర ద్యూతే భేదో హి దృశ్యతే
భేదే వినాశో రాజ్యస్య తత్పుత్ర పరివర్జయ॥12॥

పిత్రా మాత్రా చ పుత్రస్య యద్వై కార్యం పరం స్మృతం
ప్రాప్తస్త్వమసి తత్తాత పితృపైతామహం పదం॥13॥

అధీతవాన్కృతీ శాస్త్రే లాలితః సతతం గృహే
భ్రాతృజ్యేష్ఠః స్థితో రాజ్యే విందసే కిం న శోభనం॥14॥

పృథగ్జనైరలభ్యం యద్భోజనాచ్ఛాదనం పరం
తత్ప్రాప్తోఽసి మహాబాహో కస్మాచ్ఛోచసి పుత్రక॥15॥

స్ఫీతం రాష్ట్రం మహాబాహో పితృపైతామహం మహత్
నిత్యమాజ్ఞాపయన్భాసి దివి దేవేశ్వరో యథా॥16॥

తస్య తే విదితప్రజ్ఞ శోకమూలమిదం కథం
సముత్థితం దుఃఖతరం తన్మే శంసితుమర్హసి॥17॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అశ్నామ్యాచ్ఛాదయామీతి ప్రపశ్యన్పాపపూరుషః
నామర్షం కురుతే యస్తు పురుషః సోఽధమః స్మృతః॥18॥

న మాం ప్రీణాతి రాజేంద్ర లక్ష్మీః సాధారణా విభో
జ్వలితామివ కౌంతేయే శ్రియం దృష్ట్వా చ వివ్యథే॥19॥

సర్వాం హి పృథివీం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరవశానుగాం
స్థిరోఽస్మి యోఽహం జీవామి దుఃఖాదేతద్బ్రవీమి తే॥20॥

ఆవర్జితా ఇవాభాంతి నిఘ్నాశ్చైత్రకికౌకురాః
కారస్కరా లోహజంఘా యుధిష్ఠిరనివేశనే॥21॥

హిమవత్సాగరానూపాః సర్వరత్నాకరాస్తథా
అంత్యాః సర్వే పర్యుదస్తా యుధిష్ఠిరనివేశనే॥22॥

జ్యేష్ఠోఽయమితి మాం మత్వా శ్రేష్ఠశ్చేతి విశాం పతే
యుధిష్ఠిరేణ సత్కృత్య యుక్తో రత్నపరిగ్రహే॥23॥

ఉపస్థితానాం రత్నానాం శ్రేష్ఠానామర్ఘహారిణాం
నాదృశ్యత పరః ప్రాంతో నాపరస్తత్ర భారత॥24॥

న మే హస్తః సమభవద్వసు తత్ప్రతిగృహ్ణతః
ప్రాతిష్ఠంత మయి శ్రాంతే గృహ్య దూరాహృతం వసు॥25॥

కృతాం బిందుసరోరత్నైర్మయేన స్ఫాటికచ్ఛదాం
అపశ్యం నలినీం పూర్ణాముదకస్యేవ భారత॥26॥

వస్త్రముత్కర్షతి మయి ప్రాహసత్స వృకోదరః
శత్రోర్‌ఋద్ధివిశేషేణ విమూఢం రత్నవర్జితం॥27॥

తత్ర స్మ యది శక్తః స్యాం పాతయేయం వృకోదరం
సపత్నేనావహాసో హి స మాం దహతి భారత॥28॥

పునశ్చ తాదృశీమేవ వాపీం జలజశాలినీం
మత్వా శిలాసమాం తోయే పతితోఽస్మి నరాధిప॥29॥

తత్ర మాం ప్రాహసత్కృష్ణః పార్థేన సహ సస్వనం
ద్రౌపదీ చ సహ స్త్రీభిర్వ్యథయంతీ మనో మమ॥30॥

క్లిన్నవస్త్రస్య చ జలే కింకరా రాజచోదితాః
దదుర్వాసాంసి మేఽన్యాని తచ్చ దుఃఖతరం మమ॥31॥

ప్రలంభం చ శృణుష్వాన్యం గదతో మే నరాధిప
అద్వారేణ వినిర్గచ్ఛంద్వారసంస్థానరూపిణా
అభిహత్య శిలాం భూయో లలాటేనాస్మి విక్షతః॥32॥

తత్ర మాం యమజౌ దూరాదాలోక్య లలితౌ కిల
బాహుభిః పరిగృహ్ణీతాం శోచంతౌ సహితావుభౌ॥33॥

ఉవాచ సహదేవస్తు తత్ర మాం విస్మయన్నివ
ఇదం ద్వారమితో గచ్ఛ రాజన్నితి పునః పునః॥34॥

నామధేయాని రత్నానాం పురస్తాన్న శ్రుతాని మే
యాని దృష్టాని మే తస్యాం మనస్తపతి తచ్చ మే॥35॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

యన్మయా పాండవానాం తు దృష్టం తచ్ఛృణు భారత
ఆహృతం భూమిపాలైర్హి వసు ముఖ్యం తతస్తతః॥1॥

న విందే దృఢమాత్మానం దృష్ట్వాహం తదరేర్ధనం
ఫలతో భూమితో వాపి ప్రతిపద్యస్వ భారత॥2॥

ఐడాంశ్చైలాన్వార్షదంశాంజాతరూపపరిష్కృతాన్
ప్రావారాజినముఖ్యాంశ్చ కాంబోజః ప్రదదౌ వసు॥3॥

అశ్వాంస్తిత్తిరికల్మాషాంస్త్రిశతం శుకనాసికాన్
ఉష్ట్రవామీస్త్రిశతం చ పుష్టాః పీలుశమీంగుదైః॥4॥

గోవాసనా బ్రాహ్మణాశ్చ దాసమీయాశ్చ సర్వశః
ప్రీత్యర్థం తే మహాభాగా ధర్మరాజ్ఞో మహాత్మనః
త్రిఖర్వం బలిమాదాయ ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥5॥

కమండలూనుపాదాయ జాతరూపమయాఞ్శుభాన్
ఏవం బలిం ప్రదాయాథ ప్రవేశం లేభిరే తతః॥6॥

శతం దాసీసహస్రాణాం కార్పాసికనివాసినాం
శ్యామాస్తన్వ్యో దీర్ఘకేశ్యో హేమాభరణభూషితాః
శూద్రా విప్రోత్తమార్హాణి రాంకవాన్యజినాని చ॥7॥

బలిం చ కృత్స్నమాదాయ భరుకచ్ఛనివాసినః
ఉపనిన్యుర్మహారాజ హయాన్గాంధారదేశజాన్॥8॥

ఇంద్రకృష్టైర్వర్తయంతి ధాన్యైర్నదీముఖైశ్చ యే
సముద్రనిష్కుటే జాతాః పరిసింధు చ మానవాః॥9॥

తే వైరామాః పారదాశ్చ వంగాశ్చ కితవైః సహ
వివిధం బలిమాదాయ రత్నాని వివిధాని చ॥10॥

అజావికం గోహిరణ్యం ఖరోష్ట్రం ఫలజం మధు
కంబలాన్వివిధాంశ్చైవ ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥11॥

ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపః శూరో మ్లేచ్ఛానామధిపో బలీ
యవనైః సహితో రాజా భగదత్తో మహారథః॥12॥

ఆజానేయాన్హయాఞ్శీఘ్రానాదాయానిలరంహసః
బలిం చ కృత్స్నమాదాయ ద్వారి తిష్ఠతి వారితః॥13॥

అశ్మసారమయం భాండం శుద్ధదంతత్సరూనసీన్
ప్రాగ్జ్యోతిషోఽథ తద్దత్త్వా భగదత్తోఽవ్రజత్తదా॥14॥

ద్వ్యక్షాంస్త్ర్యక్షాల్లలాటాక్షాన్నానాదిగ్భ్యః సమాగతాన్
ఔష్ణీషాననివాసాంశ్చ బాహుకాన్పురుషాదకాన్॥15॥

ఏకపాదాంశ్చ తత్రాహమపశ్యం ద్వారి వారితాన్
బల్యర్థం దదతస్తస్మై హిరణ్యం రజతం బహు॥16॥

ఇంద్రగోపకవర్ణాభాఞ్శుకవర్ణాన్మనోజవాన్
తథైవేంద్రాయుధనిభాన్సంధ్యాభ్రసదృశానపి॥17॥

అనేకవర్ణానారణ్యాన్గృహీత్వాశ్వాన్మనోజవాన్
జాతరూపమనర్ఘ్యం చ దదుస్తస్యైకపాదకాః॥18॥

చీనాన్హూణాఞ్శకానోడ్రాన్పర్వతాంతరవాసినః
వార్ష్ణేయాన్హారహూణాంశ్చ కృష్ణాన్హైమవతాంస్తథా॥19॥

న పారయామ్యభిగతాన్వివిధాంద్వారి వారితాన్
బల్యర్థం దదతస్తస్య నానారూపాననేకశః॥20॥

కృష్ణగ్రీవాన్మహాకాయాన్రాసభాఞ్శతపాతినః
ఆహార్షుర్దశసాహస్రాన్వినీతాందిక్షు విశ్రుతాన్॥21॥

ప్రమాణరాగస్పర్శాఢ్యం బాహ్లీచీనసముద్భవం
ఔర్ణం చ రాంకవం చైవ కీటజం పట్టజం తథా॥22॥

కుట్టీకృతం తథైవాన్యత్కమలాభం సహస్రశః
శ్లక్ష్ణం వస్త్రమకార్పాసమావికం మృదు చాజినం॥23॥

నిశితాంశ్చైవ దీర్ఘాసీనృష్టిశక్తిపరశ్వధాన్
అపరాంతసముద్భూతాంస్తథైవ పరశూఞ్శితాన్॥24॥

రసాన్గంధాంశ్చ వివిధాన్రత్నాని చ సహస్రశః
బలిం చ కృత్స్నమాదాయ ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥25॥

శకాస్తుఖారాః కంకాశ్చ రోమశాః శృంగిణో నరాః
మహాగమాందూరగమాన్గణితానర్బుదం హయాన్॥26॥

కోటిశశ్చైవ బహుశః సువర్ణం పద్మసంమితం
బలిమాదాయ వివిధం ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥27॥

ఆసనాని మహార్హాణి యానాని శయనాని చ
మణికాంచనచిత్రాణి గజదంతమయాని చ॥28॥

రథాంశ్చ వివిధాకారాంజాతరూపపరిష్కృతాన్
హయైర్వినీతైః సంపన్నాన్వైయాఘ్రపరివారణాన్॥29॥

విచిత్రాంశ్చ పరిస్తోమాన్రత్నాని చ సహస్రశః
నారాచానర్ధనారాచాఞ్శస్త్రాణి వివిధాని చ॥30॥

ఏతద్దత్త్వా మహద్ద్రవ్యం పూర్వదేశాధిపో నృపః
ప్రవిష్టో యజ్ఞసదనం పాండవస్య మహాత్మనః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

దాయం తు తస్మై వివిధం శృణు మే గదతోఽనఘ
యజ్ఞార్థం రాజభిర్దత్తం మహాంతం ధనసంచయం॥1॥

మేరుమందరయోర్మధ్యే శైలోదామభితో నదీం
యే తే కీచకవేణూనాం ఛాయాం రమ్యాముపాసతే॥2॥

ఖశా ఏకాశనాజ్యోహాః ప్రదరా దీర్ఘవేణవః
పశుపాశ్చ కుణిందాశ్చ తంగణాః పరతంగణాః॥3॥

తే వై పిపీలికం నామ వరదత్తం పిపీలికైః
జాతరూపం ద్రోణమేయమహార్షుః పుంజశో నృపాః॥4॥

కృష్ణాఁల్లలామాంశ్చమరాఞ్శుక్లాంశ్చాన్యాఞ్శశిప్రభాన్
హిమవత్పుష్పజం చైవ స్వాదు క్షౌద్రం తథా బహు॥5॥

ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చాప్యపోఢం మాల్యమంబుభిః
ఉత్తరాదపి కైలాసాదోషధీః సుమహాబలాః॥6॥

పార్వతీయా బలిం చాన్యమాహృత్య ప్రణతాః స్థితాః
అజాతశత్రోర్నృపతేర్ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥7॥

యే పరార్ధే హిమవతః సూర్యోదయగిరౌ నృపాః
వారిషేణసముద్రాంతే లోహిత్యమభితశ్చ యే
ఫలమూలాశనా యే చ కిరాతాశ్చర్మవాససః॥8॥

చందనాగురుకాష్ఠానాం భారాన్కాలీయకస్య చ
చర్మరత్నసువర్ణానాం గంధానాం చైవ రాశయః॥9॥

కైరాతికానామయుతం దాసీనాం చ విశాం పతే
ఆహృత్య రమణీయార్థాందూరజాన్మృగపక్షిణః॥10॥

నిచితం పర్వతేభ్యశ్చ హిరణ్యం భూరివర్చసం
బలిం చ కృత్స్నమాదాయ ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥11॥

కాయవ్యా దరదా దార్వాః శూరా వైయమకాస్తథా
ఔదుంబరా దుర్విభాగాః పారదా బాహ్లికైః సహ॥12॥

కాశ్మీరాః కుందమానాశ్చ పౌరకా హంసకాయనాః
శిబిత్రిగర్తయౌధేయా రాజన్యా మద్రకేకయాః॥13॥

అంబష్ఠాః కౌకురాస్తార్క్ష్యా వస్త్రపాః పహ్లవైః సహ
వసాతయః సమౌలేయాః సహ క్షుద్రకమాలవైః॥14॥

శౌండికాః కుక్కురాశ్చైవ శకాశ్చైవ విశాం పతే
అంగా వంగాశ్చ పుండ్రాశ్చ శానవత్యా గయాస్తథా॥15॥

సుజాతయః శ్రేణిమంతః శ్రేయాంసః శస్త్రపాణయః
ఆహార్షుః క్షత్రియా విత్తం శతశోఽజాతశత్రవే॥16॥

వంగాః కలింగపతయస్తామ్రలిప్తాః సపుండ్రకాః
దుకూలం కౌశికం చైవ పత్రోర్ణం ప్రావరానపి॥17॥

తత్ర స్మ ద్వారపాలైస్తే ప్రోచ్యంతే రాజశాసనాత్
కృతకారాః సుబలయస్తతో ద్వారమవాప్స్యథ॥18॥

ఈషాదంతాన్హేమకక్షాన్పద్మవర్ణాన్కుథావృతాన్
శైలాభాన్నిత్యమత్తాంశ్చ అభితః కామ్యకం సరః॥19॥

దత్త్వైకైకో దశశతాన్కుంజరాన్కవచావృతాన్
క్షమావతః కులీనాంశ్చ ద్వారేణ ప్రావిశంస్తతః॥20॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో గణా దిగ్భ్యః సమాగతాః
అన్యైశ్చోపాహృతాన్యత్ర రత్నానీహ మహాత్మభిః॥21॥

రాజా చిత్రరథో నామ గంధర్వో వాసవానుగః
శతాని చత్వార్యదదద్ధయానాం వాతరంహసాం॥22॥

తుంబురుస్తు ప్రముదితో గంధర్వో వాజినాం శతం
ఆమ్రపత్రసవర్ణానామదదద్ధేమమాలినాం॥23॥

కృతీ తు రాజా కౌరవ్య శూకరాణాం విశాం పతే
అదదద్గజరత్నానాం శతాని సుబహూన్యపి॥24॥

విరాటేన తు మత్స్యేన బల్యర్థం హేమమాలినాం
కుంజరాణాం సహస్రే ద్వే మత్తానాం సముపాహృతే॥25॥

పాంశురాష్ట్రాద్వసుదానో రాజా షడ్వింశతిం గజాన్
అశ్వానాం చ సహస్రే ద్వే రాజన్కాంచనమాలినాం॥26॥

జవసత్త్వోపపన్నానాం వయఃస్థానాం నరాధిప
బలిం చ కృత్స్నమాదాయ పాండవేభ్యో న్యవేదయత్॥27॥

యజ్ఞసేనేన దాసీనాం సహస్రాణి చతుర్దశ
దాసానామయుతం చైవ సదారాణాం విశాం పతే॥28॥

గజయుక్తా మహారాజ రథాః షడ్వింశతిస్తథా
రాజ్యం చ కృత్స్నం పార్థేభ్యో యజ్ఞార్థం వై నివేదితం॥29॥

సముద్రసారం వైడూర్యం ముక్తాః శంఖాంస్తథైవ చ
శతశశ్చ కుథాంస్తత్ర సింహలాః సముపాహరన్॥30॥

సంవృతా మణిచీరైస్తు శ్యామాస్తామ్రాంతలోచనాః
తాన్గృహీత్వా నరాస్తత్ర ద్వారి తిష్ఠంతి వారితాః॥31॥

ప్రీత్యర్థం బ్రాహ్మణాశ్చైవ క్షత్రియాశ్చ వినిర్జితాః
ఉపాజహ్రుర్విశశ్చైవ శూద్రాః శుశ్రూషవోఽపి చ
ప్రీత్యా చ బహుమానాచ్చ అభ్యగచ్ఛన్యుధిష్ఠిరం॥32॥

సర్వే మ్లేచ్ఛాః సర్వవర్ణా ఆదిమధ్యాంతజాస్తథా
నానాదేశసముత్థైశ్చ నానాజాతిభిరాగతైః
పర్యస్త ఇవ లోకోఽయం యుధిష్ఠిరనివేశనే॥33॥

ఉచ్చావచానుపగ్రాహాన్రాజభిః ప్రహితాన్బహూన్
శత్రూణాం పశ్యతో దుఃఖాన్ముమూర్షా మేఽద్య జాయతే॥34॥

భృత్యాస్తు యే పాండవానాం తాంస్తే వక్ష్యామి భారత
యేషామామం చ పక్వం చ సంవిధత్తే యుధిష్ఠిరః॥35॥

అయుతం త్రీణి పద్మాని గజారోహాః ససాదినః
రథానామర్బుదం చాపి పాదాతా బహవస్తథా॥36॥

ప్రమీయమాణమారబ్ధం పచ్యమానం తథైవ చ
విసృజ్యమానం చాన్యత్ర పుణ్యాహస్వన ఏవ చ॥37॥

నాభుక్తవంతం నాహృష్టం నాసుభిక్షం కథంచన
అపశ్యం సర్వవర్ణానాం యుధిష్ఠిరనివేశనే॥38॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి స్నాతకా గృహమేధినః
త్రింశద్దాసీక ఏకైకో యాన్బిభర్తి యుధిష్ఠిరః
సుప్రీతాః పరితుష్టాశ్చ తేఽప్యాశంసంత్యరిక్షయం॥39॥

దశాన్యాని సహస్రాణి యతీనామూర్ధ్వరేతసాం
భుంజతే రుక్మపాత్రీషు యుధిష్ఠిరనివేశనే॥40॥

భుక్తాభుక్తం కృతాకృతం సర్వమాకుబ్జవామనం
అభుంజానా యాజ్ఞసేనీ ప్రత్యవైక్షద్విశాం పతే॥41॥

ద్వౌ కరం న ప్రయచ్ఛేతాం కుంతీపుత్రాయ భారత
వైవాహికేన పాంచాలాః సఖ్యేనాంధకవృష్ణయః॥42॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

ఆర్యాస్తు యే వై రాజానః సత్యసంధా మహావ్రతాః
పర్యాప్తవిద్యా వక్తారో వేదాంతావభృథాప్లుతాః॥1॥

ధృతిమంతో హ్రీనిషేధా ధర్మాత్మానో యశస్వినః
మూర్ధాభిషిక్తాస్తే చైనం రాజానః పర్యుపాసతే॥2॥

దక్షిణార్థం సమానీతా రాజభిః కాంస్యదోహనాః
ఆరణ్యా బహుసాహస్రా అపశ్యం తత్ర తత్ర గాః॥3॥

ఆజహ్రుస్తత్ర సత్కృత్య స్వయముద్యమ్య భారత
అభిషేకార్థమవ్యగ్రా భాండముచ్చావచం నృపాః॥4॥

బాహ్లీకో రథమాహార్షీజ్జాంబూనదపరిష్కృతం
సుదక్షిణస్తం యుయుజే శ్వేతైః కాంబోజజైర్హయైః॥5॥

సునీథోఽప్రతిమం తస్య అనుకర్షం మహాయశాః
ధ్వజం చేదిపతిః క్షిప్రమహార్షీత్స్వయముద్యతం॥6॥

దాక్షిణాత్యః సంనహనం స్రగుష్ణీషే చ మాగధః
వసుదానో మహేష్వాసో గజేంద్రం షష్టిహాయనం॥7॥

మత్స్యస్త్వక్షానవాబధ్నాదేకలవ్య ఉపానహౌ
ఆవంత్యస్త్వభిషేకార్థమాపో బహువిధాస్తథా॥8॥

చేకితాన ఉపాసంగం ధనుః కాశ్య ఉపాహరత్
అసిం రుక్మత్సరుం శల్యః శైక్యం కాంచనభూషణం॥9॥

అభ్యషించత్తతో ధౌమ్యో వ్యాసశ్చ సుమహాతపాః
నారదం వై పురస్కృత్య దేవలం చాసితం మునిం॥10॥

ప్రీతిమంత ఉపాతిష్ఠన్నభిషేకం మహర్షయః
జామదగ్న్యేన సహితాస్తథాన్యే వేదపారగాః॥11॥

అభిజగ్ముర్మహాత్మానం మంత్రవద్భూరిదక్షిణం
మహేంద్రమివ దేవేంద్రం దివి సప్తర్షయో యథా॥12॥

అధారయచ్ఛత్రమస్య సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
ధనంజయశ్చ వ్యజనే భీమసేనశ్చ పాండవః॥13॥

ఉపాగృహ్ణాద్యమింద్రాయ పురాకల్పే ప్రజాపతిః
తమస్మై శంఖమాహార్షీద్వారుణం కలశోదధిః॥14॥

సిక్తం నిష్కసహస్రేణ సుకృతం విశ్వకర్మణా
తేనాభిషిక్తః కృష్ణేన తత్ర మే కశ్మలోఽభవత్॥15॥

గచ్ఛంతి పూర్వాదపరం సముద్రం చాపి దక్షిణం
ఉత్తరం తు న గచ్ఛంతి వినా తాత పతత్రిభిః॥16॥

తత్ర స్మ దధ్ముః శతశః శంఖాన్మంగల్యకారణాత్
ప్రాణదంస్తే సమాధ్మాతాస్తత్ర రోమాణి మేఽహృషన్॥17॥

ప్రణతా భూమిపాశ్చాపి పేతుర్హీనాః స్వతేజసా
ధృష్టద్యుమ్నః పాండవాశ్చ సాత్యకిః కేశవోఽష్టమః॥18॥

సత్త్వస్థాః శౌర్యసంపన్నా అన్యోన్యప్రియకారిణః
విసంజ్ఞాన్భూమిపాందృష్ట్వా మాం చ తే ప్రాహసంస్తదా॥19॥

తతః ప్రహృష్టో బీభత్సుః ప్రాదాద్ధేమవిషాణినాం
శతాన్యనడుహాం పంచ ద్విజముఖ్యేషు భారత॥20॥

నైవం శంబరహంతాభూద్యౌవనాశ్వో మనుర్న చ
న చ రాజా పృథుర్వైన్యో న చాప్యాసీద్భగీరథః॥21॥

యథాతిమాత్రం కౌంతేయః శ్రియా పరమయా యుతః
రాజసూయమవాప్యైవం హరిశ్చంద్ర ఇవ ప్రభుః॥22॥

ఏతాం దృష్ట్వా శ్రియం పార్థే హరిశ్చంద్రే యథా విభో
కథం ను జీవితం శ్రేయో మమ పశ్యసి భారత॥23॥

అంధేనేవ యుగం నద్ధం విపర్యస్తం నరాధిప
కనీయాంసో వివర్ధంతే జ్యేష్ఠా హీయంతి భారత॥24॥

ఏవం దృష్ట్వా నాభివిందామి శర్మ; పరీక్షమాణోఽపి కురుప్రవీర
తేనాహమేవం కృశతాం గతశ్చ; వివర్ణతాం చైవ సశోకతాం చ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

త్వం వై జ్యేష్ఠో జ్యైష్ఠినేయః పుత్ర మా పాండవాంద్విషః
ద్వేష్టా హ్యసుఖమాదత్తే యథైవ నిధనం తథా॥1॥

అవ్యుత్పన్నం సమానార్థం తుల్యమిత్రం యుధిష్ఠిరం
అద్విషంతం కథం ద్విష్యాత్త్వాదృశో భరతర్షభ॥2॥

తుల్యాభిజనవీర్యశ్చ కథం భ్రాతుః శ్రియం నృప
పుత్ర కామయసే మోహాన్మైవం భూః శామ్య సాధ్వీహ॥3॥

అథ యజ్ఞవిభూతిం తాం కాంక్షసే భరతర్షభ
ఋత్విజస్తవ తన్వంతు సప్తతంతుం మహాధ్వరం॥4॥

ఆహరిష్యంతి రాజానస్తవాపి విపులం ధనం
ప్రీత్యా చ బహుమానాచ్చ రత్నాన్యాభరణాని చ॥5॥

అనర్థాచరితం తాత పరస్వస్పృహణం భృశం
స్వసంతుష్టః స్వధర్మస్థో యః స వై సుఖమేధతే॥6॥

అవ్యాపారః పరార్థేషు నిత్యోద్యోగః స్వకర్మసు
ఉద్యమో రక్షణే స్వేషామేతద్వైభవలక్షణం॥7॥

విపత్తిష్వవ్యథో దక్షో నిత్యముత్థానవాన్నరః
అప్రమత్తో వినీతాత్మా నిత్యం భద్రాణి పశ్యతి॥8॥

అంతర్వేద్యాం దదద్విత్తం కామాననుభవన్ప్రియాన్
క్రీడన్స్త్రీభిర్నిరాతంకః ప్రశామ్య భరతర్షభ॥9॥

దుర్యోధన ఉవాచ

జానన్వై మోహయసి మాం నావి నౌరివ సంయతా
స్వార్థే కిం నావధానం తే ఉతాహో ద్వేష్టి మాం భవాన్॥10॥

న సంతీమే ధార్తరాష్ట్రా యేషాం త్వమనుశాసితా
భవిష్యమర్థమాఖ్యాసి సదా త్వం కృత్యమాత్మనః॥11॥

పరప్రణేయోఽగ్రణీర్హి యశ్చ మార్గాత్ప్రముహ్యతి
పంథానమనుగచ్ఛేయుః కథం తస్య పదానుగాః॥12॥

రాజన్పరిగతప్రజ్ఞో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః
ప్రతిపన్నాన్స్వకార్యేషు సంమోహయసి నో భృశం॥13॥

లోకవృత్తాద్రాజవృత్తమన్యదాహ బృహస్పతిః
తస్మాద్రాజ్ఞా ప్రయత్నేన స్వార్థశ్చింత్యః సదైవ హి॥14॥

క్షత్రియస్య మహారాజ జయే వృత్తిః సమాహితా
స వై ధర్మోఽస్త్వధర్మో వా స్వవృత్తౌ భరతర్షభ॥15॥

ప్రకాలయేద్దిశః సర్వాః ప్రతోదేనేవ సారథిః
ప్రత్యమిత్రశ్రియం దీప్తాం బుభూషుర్భరతర్షభ॥16॥

ప్రచ్ఛన్నో వా ప్రకాశో వా యో యోగో రిపుబాధనః
తద్వై శస్త్రం శస్త్రవిదాం న శస్త్రం ఛేదనం స్మృతం॥17॥

అసంతోషః శ్రియో మూలం తస్మాత్తం కామయామ్యహం
సముచ్ఛ్రయే యో యతతే స రాజన్పరమో నయీ॥18॥

మమత్వం హి న కర్తవ్యమైశ్వర్యే వా ధనేఽపి వా
పూర్వావాప్తం హరంత్యన్యే రాజధర్మం హి తం విదుః॥19॥

అద్రోహే సమయం కృత్వా చిచ్ఛేద నముచేః శిరః
శక్రః సా హి మతా తస్య రిపౌ వృత్తిః సనాతనీ॥20॥

ద్వావేతౌ గ్రసతే భూమిః సర్పో బిలశయానివ
రాజానం చావిరోద్ధారం బ్రాహ్మణం చాప్రవాసినం॥21॥

నాస్తి వై జాతితః శత్రుః పురుషస్య విశాం పతే
యేన సాధారణీ వృత్తిః స శత్రుర్నేతరో జనః॥22॥

శత్రుపక్షం సమృధ్యంతం యో మోహాత్సముపేక్షతే
వ్యాధిరాప్యాయిత ఇవ తస్య మూలం ఛినత్తి సః॥23॥

అల్పోఽపి హ్యరిరత్యంతం వర్ధమానపరాక్రమః
వల్మీకో మూలజ ఇవ గ్రసతే వృక్షమంతికాత్॥24॥

ఆజమీఢ రిపోర్లక్ష్మీర్మా తే రోచిష్ట భారత
ఏష భారః సత్త్వవతాం నయః శిరసి ధిష్ఠితః॥25॥

జన్మవృద్ధిమివార్థానాం యో వృద్ధిమభికాంక్షతే
ఏధతే జ్ఞాతిషు స వై సద్యోవృద్ధిర్హి విక్రమః॥26॥

నాప్రాప్య పాండవైశ్వర్యం సంశయో మే భవిష్యతి
అవాప్స్యే వా శ్రియం తాం హి శేష్యే వా నిహతో యుధి॥27॥

అతాదృశస్య కిం మేఽద్య జీవితేన విశాం పతే
వర్ధంతే పాండవా నిత్యం వయం తు స్థిరవృద్ధయః॥28॥

శకునిరువాచ

యాం త్వమేతాం శ్రియం దృష్ట్వా పాండుపుత్రే యుధిష్ఠిరే
తప్యసే తాం హరిష్యామి ద్యూతేనాహూయతాం పరః ||1||

అగత్వా సంశయమహమయుద్ధ్వా చ చమూముఖే
అక్షాన్క్షిపన్నక్షతః సన్విద్వానవిదుషో జయే ||2||

గ్లహాంధనూంషి మే విద్ధి శరానక్షాంశ్చ భారత
అక్షాణాం హృదయం మే జ్యాం రథం విద్ధి మమాస్తరం ||3||

దుర్యోధన ఉవాచ

అయముత్సహతే రాజఞ్శ్రియమాహర్తుమక్షవిత్
ద్యూతేన పాండుపుత్రేభ్యస్తత్తుభ్యం తాత రోచతాం ||4||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

స్థితోఽస్మి శాసనే భ్రాతుర్విదురస్య మహాత్మనః
తేన సంగమ్య వేత్స్యామి కార్యస్యాస్య వినిశ్చయం ||5||

దుర్యోధన ఉవాచ

విహనిష్యతి తే బుద్ధిం విదురో ముక్తసంశయః
పాండవానాం హితే యుక్తో న తథా మమ కౌరవ ||6||

నారభేత్పరసామర్థ్యాత్పురుషః కార్యమాత్మనః
మతిసామ్యం ద్వయోర్నాస్తి కార్యేషు కురునందన ||7||

భయం పరిహరన్మంద ఆత్మానం పరిపాలయన్
వర్షాసు క్లిన్నకటవత్తిష్ఠన్నేవావసీదతి ||8||

న వ్యాధయో నాపి యమః శ్రేయఃప్రాప్తిం ప్రతీక్షతే
యావదేవ భవేత్కల్పస్తావచ్ఛ్రేయః సమాచరేత్ ||9||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సర్వథా పుత్ర బలిభిర్విగ్రహం తే న రోచయే
వైరం వికారం సృజతి తద్వై శస్త్రమనాయసం ||10||

అనర్థమర్థం మన్యసే రాజపుత్ర; సంగ్రంథనం కలహస్యాతిఘోరం
తద్వై ప్రవృత్తం తు యథా కథంచి;ద్విమోక్షయేచ్చాప్యసిసాయకాంశ్చ ||11||

దుర్యోధన ఉవాచ

ద్యూతే పురాణైర్వ్యవహారః ప్రణీత;స్తత్రాత్యయో నాస్తి న సంప్రహారః
తద్రోచతాం శకునేర్వాక్యమద్య; సభాం క్షిప్రం త్వమిహాజ్ఞాపయస్వ ||12||

స్వర్గద్వారం దీవ్యతాం నో విశిష్టం; తద్వర్తినాం చాపి తథైవ యుక్తం
భవేదేవం హ్యాత్మనా తుల్యమేవ; దురోదరం పాండవైస్త్వం కురుష్వ॥13॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వాక్యం న మే రోచతే యత్త్వయోక్తం; యత్తే ప్రియం తత్క్రియతాం నరేంద్ర
పశ్చాత్తప్స్యసే తదుపాక్రమ్య వాక్యం; న హీదృశం భావి వచో హి ధర్మ్యం॥14॥

దృష్టం హ్యేతద్విదురేణైవమేవ; సర్వం పూర్వం బుద్ధివిద్యానుగేన
తదేవైతదవశస్యాభ్యుపైతి; మహద్భయం క్షత్రియబీజఘాతి॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా ధృతరాష్ట్రో మనీషీ; దైవం మత్వా పరమం దుస్తరం చ
శశాసోచ్చైః పురుషాన్పుత్రవాక్యే; స్థితో రాజా దైవసంమూఢచేతాః॥16॥

సహస్రస్తంభాం హేమవైడూర్యచిత్రాం; శతద్వారాం తోరణస్ఫాటిశృంగాం
సభామగ్ర్యాం క్రోశమాత్రాయతాం మే; తద్విస్తారామాశు కుర్వంతు యుక్తాః॥17॥

శ్రుత్వా తస్య త్వరితా నిర్విశంకాః; ప్రాజ్ఞా దక్షాస్తాం తథా చక్రురాశు
సర్వద్రవ్యాణ్యుపజహ్రుః సభాయాం; సహస్రశః శిల్పినశ్చాపి యుక్తాః॥18॥

కాలేనాల్పేనాథ నిష్ఠాం గతాం తాం; సభాం రమ్యాం బహురత్నాం విచిత్రాం
చిత్రైర్హైమైరాసనైరభ్యుపేతా;మాచఖ్యుస్తే తస్య రాజ్ఞః ప్రతీతాః॥19॥

తతో విద్వాన్విదురం మంత్రిముఖ్య;మువాచేదం ధృతరాష్ట్రో నరేంద్రః
యుధిష్ఠిరం రాజపుత్రం హి గత్వా; మద్వాక్యేన క్షిప్రమిహానయస్వ॥20॥

సభేయం మే బహురత్నా విచిత్రా; శయ్యాసనైరుపపన్నా మహార్హైః
సా దృశ్యతాం భ్రాతృభిః సార్ధమేత్య; సుహృద్ద్యూతం వర్తతామత్ర చేతి॥21॥

మతమాజ్ఞాయ పుత్రస్య ధృతరాష్ట్రో నరాధిపః
మత్వా చ దుస్తరం దైవమేతద్రాజా చకార హ॥22॥

అన్యాయేన తథోక్తస్తు విదురో విదుషాం వరః
నాభ్యనందద్వచో భ్రాతుర్వచనం చేదమబ్రవీత్॥23॥

నాభినందామి నృపతే ప్రైషమేతం; మైవం కృథాః కులనాశాద్బిభేమి
పుత్రైర్భిన్నైః కలహస్తే ధ్రువం స్యా;దేతచ్ఛంకే ద్యూతకృతే నరేంద్ర॥24॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నేహ క్షత్తః కలహస్తప్స్యతే మాం; న చేద్దైవం ప్రతిలోమం భవిష్యత్
ధాత్రా తు దిష్టస్య వశే కిలేదం; సర్వం జగచ్చేష్టతి న స్వతంత్రం॥25॥

తదద్య విదుర ప్రాప్య రాజానం మమ శాసనాత్
క్షిప్రమానయ దుర్ధర్షం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రాయాద్విదురోఽశ్వైరుదారై;ర్మహాజవైర్బలిభిః సాధుదాంతైః
బలాన్నియుక్తో ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా; మనీషిణాం పాండవానాం సకాశం॥1॥

సోఽభిపత్య తదధ్వానమాసాద్య నృపతేః పురం
ప్రవివేశ మహాబుద్ధిః పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః॥2॥

స రాజగృహమాసాద్య కుబేరభవనోపమం
అభ్యగచ్ఛత ధర్మాత్మా ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥3॥

తం వై రాజా సత్యధృతిర్మహాత్మా; అజాతశత్రుర్విదురం యథావత్
పూజాపూర్వం ప్రతిగృహ్యాజమీఢ;స్తతోఽపృచ్ఛద్ధృతరాష్ట్రం సపుత్రం॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విజ్ఞాయతే తే మనసో న ప్రహర్షః; కచ్చిత్క్షత్తః కుశలేనాగతోఽసి
కచ్చిత్పుత్రాః స్థవిరస్యానులోమా; వశానుగాశ్చాపి విశోఽపి కచ్చిత్॥5॥

విదుర ఉవాచ

రాజా మహాత్మా కుశలీ సపుత్ర; ఆస్తే వృతో జ్ఞాతిభిరింద్రకల్పైః
ప్రీతో రాజన్పుత్రగణైర్వినీతై;ర్విశోక ఏవాత్మరతిర్దృఢాత్మా॥6॥

ఇదం తు త్వాం కురురాజోఽభ్యువాచ; పూర్వం పృష్ట్వా కుశలం చావ్యయం చ
ఇయం సభా త్వత్సభాతుల్యరూపా; భ్రాతౄణాం తే పశ్య తామేత్య పుత్ర॥7॥

సమాగమ్య భ్రాతృభిః పార్థ తస్యాం; సుహృద్ద్యూతం క్రియతాం రమ్యతాం చ
ప్రీయామహే భవతః సంగమేన; సమాగతాః కురవశ్చైవ సర్వే॥8॥

దురోదరా విహితా యే తు తత్ర; మహాత్మనా ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా
తాంద్రక్ష్యసే కితవాన్సంనివిష్టా;నిత్యాగతోఽహం నృపతే తజ్జుషస్వ॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ద్యూతే క్షత్తః కలహో విద్యతే నః; కో వై ద్యూతం రోచయేద్బుధ్యమానః
కిం వా భవాన్మన్యతే యుక్తరూపం; భవద్వాక్యే సర్వ ఏవ స్థితాః స్మ॥10॥

విదుర ఉవాచ

జానామ్యహం ద్యూతమనర్థమూలం; కృతశ్చ యత్నోఽస్య మయా నివారణే
రాజా తు మాం ప్రాహిణోత్త్వత్సకాశం; శ్రుత్వా విద్వఞ్శ్రేయ ఇహాచరస్వ॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే తత్రాన్యే కితవా దీవ్యమానా; వినా రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రైః
పృచ్ఛామి త్వాం విదుర బ్రూహి నస్తా;న్యైర్దీవ్యామః శతశః సంనిపత్య॥12॥

విదుర ఉవాచ

గాంధారరాజః శకునిర్విశాం పతే; రాజాతిదేవీ కృతహస్తో మతాక్షః
వివింశతిశ్చిత్రసేనశ్చ రాజా; సత్యవ్రతః పురుమిత్రో జయశ్చ॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మహాభయాః కితవాః సంనివిష్టా; మాయోపధా దేవితారోఽత్ర సంతి
ధాత్రా తు దిష్టస్య వశే కిలేదం; నాదేవనం కితవైరద్య తైర్మే॥14॥

నాహం రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య శాసనా;న్న గంతుమిచ్ఛామి కవే దురోదరం
ఇష్టో హి పుత్రస్య పితా సదైవ; తదస్మి కర్తా విదురాత్థ మాం యథా॥15॥

న చాకామః శకునినా దేవితాహం; న చేన్మాం ధృష్ణురాహ్వాయితా సభాయాం
ఆహూతోఽహం న నివర్తే కదాచి;త్తదాహితం శాశ్వతం వై వ్రతం మే॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా విదురం ధర్మరాజః; ప్రాయాత్రికం సర్వమాజ్ఞాప్య తూర్ణం
ప్రాయాచ్ఛ్వోభూతే సగణః సానుయాత్రః; సహ స్త్రీభిర్ద్రౌపదీమాదికృత్వా॥17॥

దైవం ప్రజ్ఞాం తు ముష్ణాతి తేజశ్చక్షురివాపతత్
ధాతుశ్చ వశమన్వేతి పాశైరివ నరః సితః॥18॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ రాజా సహ క్షత్త్రా యుధిష్ఠిరః
అమృష్యమాణస్తత్పార్థః సమాహ్వానమరిందమః॥19॥

బాహ్లికేన రథం దత్తమాస్థాయ పరవీరహా
పరిచ్ఛన్నో యయౌ పార్థో భ్రాతృభిః సహ పాండవః॥20॥

రాజశ్రియా దీప్యమానో యయౌ బ్రహ్మపురఃసరః
ధృతరాష్ట్రేణ చాహూతః కాలస్య సమయేన చ॥21॥

స హాస్తినపురం గత్వా ధృతరాష్ట్రగృహం యయౌ
సమియాయ చ ధర్మాత్మా ధృతరాష్ట్రేణ పాండవః॥22॥

తథా ద్రోణేన భీష్మేణ కర్ణేన చ కృపేణ చ
సమియాయ యథాన్యాయం ద్రౌణినా చ విభుః సహ॥23॥

సమేత్య చ మహాబాహుః సోమదత్తేన చైవ హ
దుర్యోధనేన శల్యేన సౌబలేన చ వీర్యవాన్॥24॥

యే చాన్యే తత్ర రాజానః పూర్వమేవ సమాగతాః
జయద్రథేన చ తథా కురుభిశ్చాపి సర్వశః॥25॥

తతః సర్వైర్మహాబాహుర్భ్రాతృభిః పరివారితః
ప్రవివేశ గృహం రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః॥26॥

దదర్శ తత్ర గాంధారీం దేవీం పతిమనువ్రతాం
స్నుషాభిః సంవృతాం శశ్వత్తారాభిరివ రోహిణీం॥27॥

అభివాద్య స గాంధారీం తయా చ ప్రతినందితః
దదర్శ పితరం వృద్ధం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం॥28॥

రాజ్ఞా మూర్ధన్యుపాఘ్రాతాస్తే చ కౌరవనందనాః
చత్వారః పాండవా రాజన్భీమసేనపురోగమాః॥29॥

తతో హర్షః సమభవత్కౌరవాణాం విశాం పతే
తాందృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రాన్పాండవాన్ప్రియదర్శనాన్॥30॥

వివిశుస్తేఽభ్యనుజ్ఞాతా రత్నవంతి గృహాణ్యథ
దదృశుశ్చోపయాతాస్తాంద్రౌపదీప్రముఖాః స్త్రియః॥31॥

యాజ్ఞసేన్యాః పరామృద్ధిం దృష్ట్వా ప్రజ్వలితామివ
స్నుషాస్తా ధృతరాష్ట్రస్య నాతిప్రమనసోఽభవన్॥32॥

తతస్తే పురుషవ్యాఘ్రా గత్వా స్త్రీభిస్తు సంవిదం
కృత్వా వ్యాయామపూర్వాణి కృత్యాని ప్రతికర్మ చ॥33॥

తతః కృతాహ్నికాః సర్వే దివ్యచందనరూషితాః
కల్యాణమనసశ్చైవ బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ॥34॥

మనోజ్ఞమశనం భుక్త్వా వివిశుః శరణాన్యథ
ఉపగీయమానా నారీభిరస్వపన్కురునందనాః॥35॥

జగామ తేషాం సా రాత్రిః పుణ్యా రతివిహారిణాం
స్తూయమానాశ్చ విశ్రాంతాః కాలే నిద్రామథాత్యజన్॥36॥

సుఖోషితాస్తాం రజనీం ప్రాతః సర్వే కృతాహ్నికాః
సభాం రమ్యాం ప్రవివిశుః కితవైరభిసంవృతాం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

శకునిరువాచ

ఉపస్తీర్ణా సభా రాజన్రంతుం చైతే కృతక్షణాః
అక్షానుప్త్వా దేవనస్య సమయోఽస్తు యుధిష్ఠిర॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నికృతిర్దేవనం పాపం న క్షాత్రోఽత్ర పరాక్రమః
న చ నీతిర్ధ్రువా రాజన్కిం త్వం ద్యూతం ప్రశంససి॥2॥

న హి మానం ప్రశంసంతి నికృతౌ కితవస్య హ
శకునే మైవ నో జైషీరమార్గేణ నృశంసవత్॥3॥

శకునిరువాచ

యోఽన్వేతి సంఖ్యాం నికృతౌ విధిజ్ఞః;శ్చేష్టాస్వఖిన్నః కితవోఽక్షజాసు
మహామతిర్యశ్చ జానాతి ద్యూతం; స వై సర్వం సహతే ప్రక్రియాసు॥4॥

అక్షగ్లహః సోఽభిభవేత్పరం న;స్తేనైవ కాలో భవతీదమాత్థ
దీవ్యామహే పార్థివ మా విశంకాం; కురుష్వ పాణం చ చిరం చ మా కృథాః॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమాహాయమసితో దేవలో మునిసత్తమః
ఇమాని లోకద్వారాణి యో వై సంచరతే సదా॥6॥

ఇదం వై దేవనం పాపం మాయయా కితవైః సహ
ధర్మేణ తు జయో యుద్ధే తత్పరం సాధు దేవనం॥7॥

నార్యా మ్లేచ్ఛంతి భాషాభిర్మాయయా న చరంత్యుత
అజిహ్మమశఠం యుద్ధమేతత్సత్పురుషవ్రతం॥8॥

శక్తితో బ్రాహ్మణాన్వంద్యాఞ్శిక్షితుం ప్రయతామహే
తద్వై విత్తం మాతిదేవీర్మా జైషీః శకునే పరం॥9॥

నాహం నికృత్యా కామయే సుఖాన్యుత ధనాని వా
కితవస్యాప్యనికృతేర్వృత్తమేతన్న పూజ్యతే॥10॥

శకునిరువాచ

శ్రోత్రియోఽశ్రోత్రియముత నికృత్యైవ యుధిష్ఠిర
విద్వానవిదుషోఽభ్యేతి నాహుస్తాం నికృతిం జనాః॥11॥

ఏవం త్వం మామిహాభ్యేత్య నికృతిం యది మన్యసే
దేవనాద్వినివర్తస్వ యది తే విద్యతే భయం॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆహూతో న నివర్తేయమితి మే వ్రతమాహితం
విధిశ్చ బలవాన్రాజందిష్టస్యాస్మి వశే స్థితః॥13॥

అస్మిన్సమాగమే కేన దేవనం మే భవిష్యతి
ప్రతిపాణశ్చ కోఽన్యోఽస్తి తతో ద్యూతం ప్రవర్తతాం॥14॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అహం దాతాస్మి రత్నానాం ధనానాం చ విశాం పతే
మదర్థే దేవితా చాయం శకునిర్మాతులో మమ॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అన్యేనాన్యస్య విషమం దేవనం ప్రతిభాతి మే
ఏతద్విద్వన్నుపాదత్స్వ కామమేవం ప్రవర్తతాం॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉపోహ్యమానే ద్యూతే తు రాజానః సర్వ ఏవ తే
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య వివిశుస్తాం సభాం తతః॥17॥

భీష్మో ద్రోణః కృపశ్చైవ విదురశ్చ మహామతిః
నాతీవప్రీతమనసస్తేఽన్వవర్తంత భారత॥18॥

తే ద్వంద్వశః పృథక్చైవ సింహగ్రీవా మహౌజసః
సింహాసనాని భూరీణి విచిత్రాణి చ భేజిరే॥19॥

శుశుభే సా సభా రాజన్రాజభిస్తైః సమాగతైః
దేవైరివ మహాభాగైః సమవేతైస్త్రివిష్టపం॥20॥

సర్వే వేదవిదః శూరాః సర్వే భాస్వరమూర్తయః
ప్రావర్తత మహారాజ సుహృద్ద్యూతమనంతరం॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం బహుధనో రాజన్సాగరావర్తసంభవః
మణిర్హారోత్తరః శ్రీమాన్కనకోత్తమభూషణః॥22॥

ఏతద్రాజంధనం మహ్యం ప్రతిపాణస్తు కస్తవ
భవత్వేష క్రమస్తాత జయామ్యేనం దురోదరం॥23॥

దుర్యోధన ఉవాచ

సంతి మే మణయశ్చైవ ధనాని వివిధాని చ
మత్సరశ్చ న మేఽర్థేషు జయామ్యేనం దురోదరం ॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో జగ్రాహ శకునిస్తానక్షానక్షతత్త్వవిత్
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మత్తః కైతవకేనైవ యజ్జితోఽస్మి దురోదరం
శకునే హంత దీవ్యామో గ్లహమానాః సహస్రశః ॥1॥

ఇమే నిష్కసహస్రస్య కుండినో భరితాః శతం
కోశో హిరణ్యమక్షయ్యం జాతరూపమనేకశః
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః శకునిః ప్రాహ జితమిత్యేవ తం నృపం ॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం సహస్రసమితో వైయాఘ్రః సుప్రవర్తితః
సుచక్రోపస్కరః శ్రీమాన్కింకిణీజాలమండితః ॥4॥

సంహ్రాదనో రాజరథో య ఇహాస్మానుపావహత్
జైత్రో రథవరః పుణ్యో మేఘసాగరనిఃస్వనః ॥5॥

అష్టౌ యం కురరచ్ఛాయాః సదశ్వా రాష్ట్రసంమతాః
వహంతి నైషాముచ్యేత పదా భూమిముపస్పృశన్
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥7॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సహస్రసంఖ్యా నాగా మే మత్తాస్తిష్ఠంతి సౌబల
హేమకక్షాః కృతాపీడాః పద్మినో హేమమాలినః ॥8॥

సుదాంతా రాజవహనాః సర్వశబ్దక్షమా యుధి
ఈషాదంతా మహాకాయాః సర్వే చాష్టకరేణవః ॥9॥

సర్వే చ పురభేత్తారో నగమేఘనిభా గజాః
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమేవంవాదినం పార్థం ప్రహసన్నివ సౌబలః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శతం దాసీసహస్రాణి తరుణ్యో మే ప్రభద్రికాః
కంబుకేయూరధారిణ్యో నిష్కకంఠ్యః స్వలంకృతాః॥12॥

మహార్హమాల్యాభరణాః సువస్త్రాశ్చందనోక్షితాః
మణీన్హేమ చ బిభ్రత్యః సర్వా వై సూక్ష్మవాససః॥13॥

అనుసేవాం చరంతీమాః కుశలా నృత్యసామసు
స్నాతకానామమాత్యానాం రాజ్ఞాం చ మమ శాసనాత్
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏతావంత్యేవ దాసానాం సహస్రాణ్యుత సంతి మే
ప్రదక్షిణానులోమాశ్చ ప్రావారవసనాః సదా॥16॥

ప్రాజ్ఞా మేధావినో దక్షా యువానో మృష్టకుండలాః
పాత్రీహస్తా దివారాత్రమతిథీన్భోజయంత్యుత
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రథాస్తావంత ఏవేమే హేమభాండాః పతాకినః
హయైర్వినీతైః సంపన్నా రథిభిశ్చిత్రయోధిభిః॥19॥

ఏకైకో యత్ర లభతే సహస్రపరమాం భృతిం
యుధ్యతోఽయుధ్యతో వాపి వేతనం మాసకాలికం
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవముక్తే పార్థేన కృతవైరో దురాత్మవాన్
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అశ్వాంస్తిత్తిరికల్మాషాన్గాంధర్వాన్హేమమాలినః
దదౌ చిత్రరథస్తుష్టో యాంస్తాన్గాండీవధన్వనే
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥23॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రథానాం శకటానాం చ హయానాం చాయుతాని మే
యుక్తానామేవ తిష్ఠంతి వాహైరుచ్చావచైర్వృతాః ॥24॥

ఏవం వర్ణస్య వర్ణస్య సముచ్చీయ సహస్రశః
క్షీరం పిబంతస్తిష్ఠంతి భుంజానాః శాలితండులాన్ ॥25॥

షష్టిస్తాని సహస్రాణి సర్వే పృథులవక్షసః
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥27॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తామ్రలోహైః పరివృతా నిధయో మే చతుఃశతాః
పంచద్రోణిక ఏకైకః సువర్ణస్యాహతస్య వై
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥28॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

విదుర ఉవాచ

మహారాజ విజానీహి యత్త్వాం వక్ష్యామి తచ్ఛృణు
ముమూర్షోరౌషధమివ న రోచేతాపి తే శ్రుతం॥1॥

యద్వై పురా జాతమాత్రో రురావ; గోమాయువద్విస్వరం పాపచేతాః
దుర్యోధనో భారతానాం కులఘ్నః; సోఽయం యుక్తో భవితా కాలహేతుః॥2॥

గృహే వసంతం గోమాయుం త్వం వై మత్వా న బుధ్యసే
దుర్యోధనస్య రూపేణ శృణు కావ్యాం గిరం మమ॥3॥

మధు వై మాధ్వికో లబ్ధ్వా ప్రపాతం నావబుధ్యతే
ఆరుహ్య తం మజ్జతి వా పతనం వాధిగచ్ఛతి॥4॥

సోఽయం మత్తోఽక్షదేవేన మధువన్న పరీక్షతే
ప్రపాతం బుధ్యతే నైవ వైరం కృత్వా మహారథైః॥5॥

విదితం తే మహారాజ రాజస్వేవాసమంజసం
అంధకా యాదవా భోజాః సమేతాః కంసమత్యజన్॥6॥

నియోగాచ్చ హతే తస్మిన్కృష్ణేనామిత్రఘాతినా
ఏవం తే జ్ఞాతయః సర్వే మోదమానాః శతం సమాః॥7॥

త్వన్నియుక్తః సవ్యసాచీ నిగృహ్ణాతు సుయోధనం
నిగ్రహాదస్య పాపస్య మోదంతాం కురవః సుఖం॥8॥

కాకేనేమాంశ్చిత్రబర్హాఞ్శార్దూలాన్క్రోష్టుకేన చ
క్రీణీష్వ పాండవాన్రాజన్మా మజ్జీః శోకసాగరే॥9॥

త్యజేత్కులార్థే పురుషం గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్॥10॥

సర్వజ్ఞః సర్వభావజ్ఞః సర్వశత్రుభయంకరః
ఇతి స్మ భాషతే కావ్యో జంభత్యాగే మహాసురాన్॥11॥

హిరణ్యష్ఠీవినః కశ్చిత్పక్షిణో వనగోచరాన్
గృహే కిల కృతావాసాల్లోభాద్రాజన్నపీడయత్॥12॥

సదోపభోజ్యాల్లోభాంధో హిరణ్యార్థే పరంతప
ఆయతిం చ తదాత్వం చ ఉభే సద్యో వ్యనాశయత్॥13॥

తదాత్వకామః పాండూంస్త్వం మా ద్రుహో భరతర్షభ
మోహాత్మా తప్యసే పశ్చాత్పక్షిహా పురుషో యథా॥14॥

జాతం జాతం పాండవేభ్యః పుష్పమాదత్స్వ భారత
మాలాకార ఇవారామే స్నేహం కుర్వన్పునః పునః॥15॥

వృక్షానంగారకారీవ మైనాంధాక్షీః సమూలకాన్
మా గమః ససుతామాత్యః సబలశ్చ పరాభవం॥16॥

సమవేతాన్హి కః పార్థాన్ప్రతియుధ్యేత భారత
మరుద్భిః సహితో రాజన్నపి సాక్షాన్మరుత్పతిః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

విదుర ఉవాచ

ద్యూతం మూలం కలహస్యానుపాతి; మిథోభేదాయ మహతే వా రణాయ
యదాస్థితోఽయం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో; దుర్యోధనః సృజతే వైరముగ్రం॥1॥

ప్రాతిపీయాః శాంతనవా భైమసేనాః సబాహ్లికాః
దుర్యోధనాపరాధేన కృచ్ఛ్రం ప్రాప్స్యంతి సర్వశః॥2॥

దుర్యోధనో మదేనైవ క్షేమం రాష్ట్రాదపోహతి
విషాణం గౌరివ మదాత్స్వయమారుజతే బలాత్॥3॥

యశ్చిత్తమన్వేతి పరస్య రాజ;న్వీరః కవిః స్వామతిపత్య దృష్టిం
నావం సముద్ర ఇవ బాలనేత్రా;మారుహ్య ఘోరే వ్యసనే నిమజ్జేత్॥4॥

దుర్యోధనో గ్లహతే పాండవేన; ప్రియాయసే త్వం జయతీతి తచ్చ
అతినర్మాజ్జాయతే సంప్రహారో; యతో వినాశః సముపైతి పుంసాం॥5॥

ఆకర్షస్తేఽవాక్ఫలః కుప్రణీతో; హృది ప్రౌఢో మంత్రపదః సమాధిః
యుధిష్ఠిరేణ సఫలః సంస్తవోఽస్తు; సామ్నః సురిక్తోఽరిమతేః సుధన్వా॥6॥

ప్రాతిపీయాః శాంతనవాశ్చ రాజ;న్కావ్యాం వాచం శృణుత మాత్యగాద్వః
వైశ్వానరం ప్రజ్వలితం సుఘోరం;మయుద్ధేన ప్రశమయతోత్పతంతం॥7॥

యదా మన్యుం పాండవోఽజాతశత్రు;ర్న సంయచ్ఛేదక్షమయాభిభూతః
వృకోదరః సవ్యసాచీ యమౌ చ; కోఽత్ర ద్వీపః స్యాత్తుములే వస్తదానీం॥8॥

మహారాజ ప్రభవస్త్వం ధనానాం; పురా ద్యూతాన్మనసా యావదిచ్ఛేః
బహు విత్తం పాండవాంశ్చేజ్జయేస్త్వం; కిం తేన స్యాద్వసు విందేహ పార్థాన్॥9॥

జానీమహే దేవితం సౌబలస్య; వేద ద్యూతే నికృతిం పార్వతీయః
యతః ప్రాప్తః శకునిస్తత్ర యాతు; మాయాయోధీ భారత పార్వతీయః॥10॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

పరేషామేవ యశసా శ్లాఘసే త్వం; సదా ఛన్నః కుత్సయంధార్తరాష్ట్రాన్
జానీమస్త్వాం విదుర యత్ప్రియస్త్వం; బాలానివాస్మానవమన్యసే త్వం॥1॥

సువిజ్ఞేయః పురుషోఽన్యత్రకామో; నిందాప్రశంసే హి తథా యునక్తి
జిహ్వా మనస్తే హృదయం నిర్వ్యనక్తి; జ్యాయో నిరాహ మనసః ప్రాతికూల్యం॥2॥

ఉత్సంగేన వ్యాల ఇవాహృతోఽసి; మార్జారవత్పోషకం చోపహంసి
భర్తృఘ్నత్వాన్న హి పాపీయ ఆహు;స్తస్మాత్క్షత్తః కిం న బిభేషి పాపాత్॥3॥

జిత్వా శత్రూన్ఫలమాప్తం మహన్నో; మాస్మాన్క్షత్తః పరుషాణీహ వోచః
ద్విషద్భిస్త్వం సంప్రయోగాభినందీ; ముహుర్ద్వేషం యాసి నః సంప్రమోహాత్॥4॥

అమిత్రతాం యాతి నరోఽక్షమం బ్రువ;న్నిగూహతే గుహ్యమమిత్రసంస్తవే
తదాశ్రితాపత్రపా కిం న బాధతే; యదిచ్ఛసి త్వం తదిహాద్య భాషసే॥5॥

మా నోఽవమంస్థా విద్మ మనస్తవేదం; శిక్షస్వ బుద్ధిం స్థవిరాణాం సకాశాత్
యశో రక్షస్వ విదుర సంప్రణీతం; మా వ్యాపృతః పరకార్యేషు భూస్త్వం॥6॥

అహం కర్తేతి విదుర మావమంస్థా; మా నో నిత్యం పరుషాణీహ వోచః
న త్వాం పృచ్ఛామి విదుర యద్ధితం మే; స్వస్తి క్షత్తర్మా తితిక్షూన్క్షిణు త్వం॥7॥

ఏకః శాస్తా న ద్వితీయోఽస్తి శాస్తా; గర్భే శయానం పురుషం శాస్తి శాస్తా
తేనానుశిష్టః ప్రవణాదివాంభో; యథా నియుక్తోఽస్మి తథా వహామి॥8॥

భినత్తి శిరసా శైలమహిం భోజయతే చ యః
స ఏవ తస్య కురుతే కార్యాణామనుశాసనం॥9॥

యో బలాదనుశాస్తీహ సోఽమిత్రం తేన విందతి
మిత్రతామనువృత్తం తు సముపేక్షేత పండితః॥10॥

ప్రదీప్య యః ప్రదీప్తాగ్నిం ప్రాక్త్వరన్నాభిధావతి
భస్మాపి న స విందేత శిష్టం క్వచన భారత॥11॥

న వాసయేత్పారవర్గ్యం ద్విషంతం; విశేషతః క్షత్తరహితం మనుష్యం
స యత్రేచ్ఛసి విదుర తత్ర గచ్ఛ; సుసాంత్వితాపి హ్యసతీ స్త్రీ జహాతి॥12॥

విదుర ఉవాచ

ఏతావతా యే పురుషం త్యజంతి; తేషాం సఖ్యమంతవద్బ్రూహి రాజన్
రాజ్ఞాం హి చిత్తాని పరిప్లుతాని; సాంత్వం దత్త్వా ముసలైర్ఘాతయంతి॥13॥

అబాలస్త్వం మన్యసే రాజపుత్ర; బాలోఽహమిత్యేవ సుమందబుద్ధే
యః సౌహృదే పురుషం స్థాపయిత్వా; పశ్చాదేనం దూషయతే స బాలః॥14॥

న శ్రేయసే నీయతే మందబుద్ధిః; స్త్రీ శ్రోత్రియస్యేవ గృహే ప్రదుష్టా
ధ్రువం న రోచేద్భరతర్షభస్య; పతిః కుమార్యా ఇవ షష్టివర్షః॥15॥

అనుప్రియం చేదనుకాంక్షసే త్వం; సర్వేషు కార్యేషు హితాహితేషు
స్త్రియశ్చ రాజంజడపంగుకాంశ్చ; పృచ్ఛ త్వం వై తాదృశాంశ్చైవ మూఢాన్॥16॥

లభ్యః ఖలు ప్రాతిపీయ నరోఽనుప్రియవాగిహ
అప్రియస్య తు పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః॥17॥

యస్తు ధర్మే పరాశ్వస్య హిత్వా భర్తుః ప్రియాప్రియే
అప్రియాణ్యాహ పథ్యాని తేన రాజా సహాయవాన్॥18॥

అవ్యాధిజం కటుకం తీక్ష్ణముష్ణం; యశోముషం పరుషం పూతిగంధి
సతాం పేయం యన్న పిబంత్యసంతో; మన్యుం మహారాజ పిబ ప్రశామ్య॥19॥

వైచిత్రవీర్యస్య యశో ధనం చ; వాంఛామ్యహం సహపుత్రస్య శశ్వత్
యథా తథా వోఽస్తు నమశ్చ వోఽస్తు; మమాపి చ స్వస్తి దిశంతు విప్రాః॥20॥

ఆశీవిషాన్నేత్రవిషాన్కోపయేన్న తు పండితః
ఏవం తేఽహం వదామీదం ప్రయతః కురునందన॥21॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

శకునిరువాచ

బహు విత్తం పరాజైషీః పాండవానాం యుధిష్ఠిర
ఆచక్ష్వ విత్తం కౌంతేయ యది తేఽస్త్యపరాజితం॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మమ విత్తమసంఖ్యేయం యదహం వేద సౌబల
అథ త్వం శకునే కస్మాద్విత్తం సమనుపృచ్ఛసి॥2॥

అయుతం ప్రయుతం చైవ ఖర్వం పద్మం తథార్బుదం
శంఖం చైవ నిఖర్వం చ సముద్రం చాత్ర పణ్యతాం
ఏతన్మమ ధనం రాజంస్తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గవాశ్వం బహుధేనూకమసంఖ్యేయమజావికం
యత్కించిదనువర్ణానాం ప్రాక్సింధోరపి సౌబల
ఏతన్మమ ధనం రాజంస్తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పురం జనపదో భూమిరబ్రాహ్మణధనైః సహ
అబ్రాహ్మణాశ్చ పురుషా రాజఞ్శిష్టం ధనం మమ
ఏతద్రాజంధనం మహ్యం తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రాజపుత్రా ఇమే రాజఞ్శోభంతే యేన భూషితాః
కుండలాని చ నిష్కాశ్చ సర్వం చాంగవిభూషణం
ఏతన్మమ ధనం రాజంస్తేన దీవ్యామ్యహం త్వయా॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్యామో యువా లోహితాక్షః సింహస్కంధో మహాభుజః
నకులో గ్లహ ఏకో మే యచ్చైతత్స్వగతం ధనం॥11॥

శకునిరువాచ

ప్రియస్తే నకులో రాజన్రాజపుత్రో యుధిష్ఠిర
అస్మాకం ధనతాం ప్రాప్తో భూయస్త్వం కేన దీవ్యసి ॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు శకునిస్తానక్షాన్ప్రత్యపద్యత
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం ధర్మాన్సహదేవోఽనుశాస్తి; లోకే హ్యస్మిన్పండితాఖ్యాం గతశ్చ
అనర్హతా రాజపుత్రేణ తేన; త్వయా దీవ్యామ్యప్రియవత్ప్రియేణ ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥15॥

శకునిరువాచ

మాద్రీపుత్రౌ ప్రియౌ రాజంస్తవేమౌ విజితౌ మయా
గరీయాంసౌ తు తే మన్యే భీమసేనధనంజయౌ ॥16॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అధర్మం చరసే నూనం యో నావేక్షసి వై నయం
యో నః సుమనసాం మూఢ విభేదం కర్తుమిచ్ఛసి ॥17॥

శకునిరువాచ

గర్తే మత్తః ప్రపతతి ప్రమత్తః స్థాణుమృచ్ఛతి
జ్యేష్ఠో రాజన్వరిష్ఠోఽసి నమస్తే భరతర్షభ ॥18॥

స్వప్నే న తాని పశ్యంతి జాగ్రతో వా యుధిష్ఠిర
కితవా యాని దీవ్యంతః ప్రలపంత్యుత్కటా ఇవ ॥19॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యో నః సంఖ్యే నౌరివ పారనేతా; జేతా రిపూణాం రాజపుత్రస్తరస్వీ
అనర్హతా లోకవీరేణ తేన; దీవ్యామ్యహం శకునే ఫల్గునేన ॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥21॥

శకునిరువాచ

అయం మయా పాండవానాం ధనుర్ధరః; పరాజితః పాండవః సవ్యసాచీ
భీమేన రాజందయితేన దీవ్య; యత్కైతవ్యం పాండవ తేఽవశిష్టం॥22॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యో నో నేతా యో యుధాం నః ప్రణేతా; యథా వజ్రీ దానవశత్రురేకః
తిర్యక్ప్రేక్షీ సంహతభ్రూర్మహాత్మా; సింహస్కంధో యశ్చ సదాత్యమర్షీ॥23॥

బలేన తుల్యో యస్య పుమాన్న విద్యతే; గదాభృతామగ్ర్య ఇహారిమర్దనః
అనర్హతా రాజపుత్రేణ తేన; దీవ్యామ్యహం భీమసేనేన రాజన్॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥25॥

శకునిరువాచ

బహు విత్తం పరాజైషీర్భ్రాతౄంశ్చ సహయద్విపాన్
ఆచక్ష్వ విత్తం కౌంతేయ యది తేఽస్త్యపరాజితం॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అహం విశిష్టః సర్వేషాం భ్రాతౄణాం దయితస్తథా
కుర్యామస్తే జితాః కర్మ స్వయమాత్మన్యుపప్లవే॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వ్యవసితో నికృతిం సముపాశ్రితః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥28॥

శకునిరువాచ

ఏతత్పాపిష్ఠమకరోర్యదాత్మానం పరాజితః
శిష్టే సతి ధనే రాజన్పాప ఆత్మపరాజయః॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మతాక్షస్తాన్గ్లహే సర్వానవస్థితాన్
పరాజయల్లోకవీరానాక్షేపేణ పృథక్పృథక్॥30॥

శకునిరువాచ

అస్తి వై తే ప్రియా దేవీ గ్లహ ఏకోఽపరాజితః
పణస్వ కృష్ణాం పాంచాలీం తయాత్మానం పునర్జయ॥31॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నైవ హ్రస్వా న మహతీ నాతికృష్ణా న రోహిణీ
సరాగరక్తనేత్రా చ తయా దీవ్యామ్యహం త్వయా ॥32॥

శారదోత్పలపత్రాక్ష్యా శారదోత్పలగంధయా
శారదోత్పలసేవిన్యా రూపేణ శ్రీసమానయా ॥33॥

తథైవ స్యాదానృశంస్యాత్తథా స్యాద్రూపసంపదా
తథా స్యాచ్ఛీలసంపత్త్యా యామిచ్ఛేత్పురుషః స్త్రియం ॥34॥

చరమం సంవిశతి యా ప్రథమం ప్రతిబుధ్యతే
ఆ గోపాలావిపాలేభ్యః సర్వం వేద కృతాకృతం ॥35॥

ఆభాతి పద్మవద్వక్త్రం సస్వేదం మల్లికేవ చ
వేదీమధ్యా దీర్ఘకేశీ తామ్రాక్షీ నాతిరోమశా ॥36॥

తయైవంవిధయా రాజన్పాంచాల్యాహం సుమధ్యయా
గ్లహం దీవ్యామి చార్వంగ్యా ద్రౌపద్యా హంత సౌబల ॥37॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తే తు వచనే ధర్మరాజేన భారత
ధిగ్ధిగిత్యేవ వృద్ధానాం సభ్యానాం నిఃసృతా గిరః ॥38॥

చుక్షుభే సా సభా రాజన్రాజ్ఞాం సంజజ్ఞిరే కథాః
భీష్మద్రోణకృపాదీనాం స్వేదశ్చ సమజాయత ॥39॥

శిరో గృహీత్వా విదురో గతసత్త్వ ఇవాభవత్
ఆస్తే ధ్యాయన్నధోవక్త్రో నిఃశ్వసన్పన్నగో యథా ॥40॥

ధృతరాష్ట్రస్తు సంహృష్టః పర్యపృచ్ఛత్పునః పునః
కిం జితం కిం జితమితి హ్యాకారం నాభ్యరక్షత ॥41॥

జహర్ష కర్ణోఽతిభృశం సహ దుఃశాసనాదిభిః
ఇతరేషాం తు సభ్యానాం నేత్రేభ్యః ప్రాపతజ్జలం ॥42॥

సౌబలస్త్వవిచార్యైవ జితకాశీ మదోత్కటః
జితమిత్యేవ తానక్షాన్పునరేవాన్వపద్యత ॥43॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏహి క్షత్తర్ద్రౌపదీమానయస్వ; ప్రియాం భార్యాం సంమతాం పాండవానాం
సంమార్జతాం వేశ్మ పరైతు శీఘ్రం;మానందో నః సహ దాసీభిరస్తు ॥1॥

విదుర ఉవాచ

దుర్విభావ్యం భవతి త్వాదృశేన; న మంద సంబుధ్యసి పాశబద్ధః
ప్రపాతే త్వం లంబమానో న వేత్సి; వ్యాఘ్రాన్మృగః కోపయసేఽతిబాల్యాత్ ॥2॥

ఆశీవిషాః శిరసి తే పూర్ణకోశా మహావిషాః
మా కోపిష్ఠాః సుమందాత్మన్మా గమస్త్వం యమక్షయం ॥3॥

న హి దాసీత్వమాపన్నా కృష్ణా భవతి భారత
అనీశేన హి రాజ్ఞైషా పణే న్యస్తేతి మే మతిః॥4॥

అయం ధత్తే వేణురివాత్మఘాతీ; ఫలం రాజా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః
ద్యూతం హి వైరాయ మహాభయాయ; పక్వో న బుధ్యత్యయమంతకాలే॥5॥

నారుంతుదః స్యాన్న నృశంసవాదీ; న హీనతః పరమభ్యాదదీత
యయాస్య వాచా పర ఉద్విజేత; న తాం వదేద్రుశతీం పాపలోక్యాం॥6॥

సముచ్చరంత్యతివాదా హి వక్త్రా;ద్యైరాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని
పరస్య నామర్మసు తే పతంతి; తాన్పండితో నావసృజేత్పరేషు॥7॥

అజో హి శస్త్రమఖనత్కిలైకః; శస్త్రే విపన్నే పద్భిరపాస్య భూమిం
నికృంతనం స్వస్య కంఠస్య ఘోరం; తద్వద్వైరం మా ఖనీః పాండుపుత్రైః॥8॥

న కించిదీడ్యం ప్రవదంతి పాపం; వనేచరం వా గృహమేధినం వా
తపస్వినం సంపరిపూర్ణవిద్యం; భషంతి హైవం శ్వనరాః సదైవ॥9॥

ద్వారం సుఘోరం నరకస్య జిహ్మం; న బుధ్యసే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్ర
త్వామన్వేతారో బహవః కురూణాం; ద్యూతోదయే సహ దుఃశాసనేన॥10॥

మజ్జంత్యలాబూని శిలాః ప్లవంతే; ముహ్యంతి నావోఽమ్భసి శశ్వదేవ
మూఢో రాజా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో; న మే వాచః పథ్యరూపాః శృణోతి॥11॥

అంతో నూనం భవితాయం కురూణాం; సుదారుణః సర్వహరో వినాశః
వాచః కావ్యాః సుహృదాం పథ్యరూపా; న శ్రూయంతే వర్ధతే లోభ ఏవ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధిగస్తు క్షత్తారమితి బ్రువాణో; దర్పేణ మత్తో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః
అవైక్షత ప్రాతికామీం సభాయా;మువాచ చైనం పరమార్యమధ్యే॥1॥

త్వం ప్రాతికామింద్రౌపదీమానయస్వ; న తే భయం విద్యతే పాండవేభ్యః
క్షత్తా హ్యయం వివదత్యేవ భీరు;ర్న చాస్మాకం వృద్ధికామః సదైవ॥2॥

ఏవముక్తః ప్రాతికామీ స సూతః; ప్రాయాచ్ఛీఘ్రం రాజవచో నిశమ్య
ప్రవిశ్య చ శ్వేవ స సింహగోష్ఠం; సమాసదన్మహిషీం పాండవానాం॥3॥

ప్రాతికామ్యువాచ

యుధిష్ఠిరే ద్యూతమదేన మత్తే; దుర్యోధనో ద్రౌపది త్వామజైషీత్
సా ప్రపద్య త్వం ధృతరాష్ట్రస్య వేశ్మ; నయామి త్వాం కర్మణే యాజ్ఞసేని॥4॥

ద్రౌపద్యువాచ

కథం త్వేవం వదసి ప్రాతికామి;న్కో వై దీవ్యేద్భార్యయా రాజపుత్రః
మూఢో రాజా ద్యూతమదేన మత్త; ఆహో నాన్యత్కైతవమస్య కించిత్॥5॥

ప్రాతికామ్యువాచ

యదా నాభూత్కైతవమన్యదస్య; తదాదేవీత్పాండవోఽజాతశత్రుః
న్యస్తాః పూర్వం భ్రాతరస్తేన రాజ్ఞా; స్వయం చాత్మా త్వమథో రాజపుత్రి॥6॥

ద్రౌపద్యువాచ

గచ్ఛ త్వం కితవం గత్వా సభాయాం పృచ్ఛ సూతజ
కిం ను పూర్వం పరాజైషీరాత్మానం మాం ను భారత
ఏతజ్జ్ఞాత్వా త్వమాగచ్ఛ తతో మాం నయ సూతజ ॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సభాం గత్వా స చోవాచ ద్రౌపద్యాస్తద్వచస్తదా
కస్యేశో నః పరాజైషీరితి త్వామాహ ద్రౌపదీ
కిం ను పూర్వం పరాజైషీరాత్మానమథ వాపి మాం ॥8॥

యుధిష్ఠిరస్తు నిశ్చేష్టో గతసత్త్వ ఇవాభవత్
న తం సూతం ప్రత్యువాచ వచనం సాధ్వసాధు వా ॥9॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఇహైత్య కృష్ణా పాంచాలీ ప్రశ్నమేతం ప్రభాషతాం
ఇహైవ సర్వే శృణ్వంతు తస్యా అస్య చ యద్వచః ॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స గత్వా రాజభవనం దుర్యోధనవశానుగః
ఉవాచ ద్రౌపదీం సూతః ప్రాతికామీ వ్యథన్నివ ॥11॥

సభ్యాస్త్వమీ రాజపుత్ర్యాహ్వయంతి; మన్యే ప్రాప్తః సంక్షయః కౌరవాణాం
న వై సమృద్ధిం పాలయతే లఘీయా;న్యత్త్వం సభామేష్యసి రాజపుత్రి ॥12॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఏవం నూనం వ్యదధాత్సంవిధాతా; స్పర్శావుభౌ స్పృశతో ధీరబాలౌ
ధర్మం త్వేకం పరమం ప్రాహ లోకే; స నః శమం ధాస్యతి గోప్యమానః ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్తు తచ్ఛ్రుత్వా దుర్యోధనచికీర్షితం
ద్రౌపద్యాః సంమతం దూతం ప్రాహిణోద్భరతర్షభ ॥14॥

ఏకవస్త్రా అధోనీవీ రోదమానా రజస్వలా
సభామాగమ్య పాంచాలీ శ్వశురస్యాగ్రతోఽభవత్ ॥15॥

తతస్తేషాం ముఖమాలోక్య రాజా; దుర్యోధనః సూతమువాచ హృష్టః
ఇహైవైతామానయ ప్రాతికామి;న్ప్రత్యక్షమస్యాః కురవో బ్రువంతు ॥16॥

తతః సూతస్తస్య వశానుగామీ; భీతశ్చ కోపాద్ద్రుపదాత్మజాయాః
విహాయ మానం పునరేవ సభ్యా;నువాచ కృష్ణాం కిమహం బ్రవీమి ॥17॥

దుర్యోధన ఉవాచ

దుఃశాసనైష మమ సూతపుత్రో; వృకోదరాదుద్విజతేఽల్పచేతాః
స్వయం ప్రగృహ్యానయ యాజ్ఞసేనీం; కిం తే కరిష్యంత్యవశాః సపత్నాః॥18॥

తతః సముత్థాయ స రాజపుత్రః; శ్రుత్వా భ్రాతుః కోపవిరక్తదృష్టిః
ప్రవిశ్య తద్వేశ్మ మహారథానా;మిత్యబ్రవీద్ద్రౌపదీం రాజపుత్రీం॥19॥

ఏహ్యేహి పాంచాలి జితాసి కృష్ణే; దుర్యోధనం పశ్య విముక్తలజ్జా
కురూన్భజస్వాయతపద్మనేత్రే; ధర్మేణ లబ్ధాసి సభాం పరైహి॥20॥

తతః సముత్థాయ సుదుర్మనాః సా; వివర్ణమామృజ్య ముఖం కరేణ
ఆర్తా ప్రదుద్రావ యతః స్త్రియస్తా; వృద్ధస్య రాజ్ఞః కురుపుంగవస్య॥21॥

తతో జవేనాభిససార రోషా;ద్దుఃశాసనస్తామభిగర్జమానః
దీర్ఘేషు నీలేష్వథ చోర్మిమత్సు; జగ్రాహ కేశేషు నరేంద్రపత్నీం॥22॥

యే రాజసూయావభృథే జలేన; మహాక్రతౌ మంత్రపూతేన సిక్తాః
తే పాండవానాం పరిభూయ వీర్యం; బలాత్ప్రమృష్టా ధృతరాష్ట్రజేన॥23॥

స తాం పరామృశ్య సభాసమీప;మానీయ కృష్ణామతికృష్ణకేశీం
దుఃశాసనో నాథవతీమనాథవ;చ్చకర్ష వాయుః కదలీమివార్తాం॥24॥

సా కృష్యమాణా నమితాంగయష్టిః; శనైరువాచాద్య రజస్వలాస్మి
ఏకం చ వాసో మమ మందబుద్ధే; సభాం నేతుం నార్హసి మామనార్య॥25॥

తతోఽబ్రవీత్తాం ప్రసభం నిగృహ్య; కేశేషు కృష్ణేషు తదా స కృష్ణాం
కృష్ణం చ జిష్ణుం చ హరిం నరం చ; త్రాణాయ విక్రోశ నయామి హి త్వాం॥26॥

రజస్వలా వా భవ యాజ్ఞసేని; ఏకాంబరా వాప్యథ వా వివస్త్రా
ద్యూతే జితా చాసి కృతాసి దాసీ; దాసీషు కామశ్చ యథోపజోషం॥27॥

ప్రకీర్ణకేశీ పతితార్ధవస్త్రా; దుఃశాసనేన వ్యవధూయమానా
హ్రీమత్యమర్షేణ చ దహ్యమానా; శనైరిదం వాక్యమువాచ కృష్ణా॥28॥

ఇమే సభాయాముపదిష్టశాస్త్రాః; క్రియావంతః సర్వ ఏవేంద్రకల్పాః
గురుస్థానా గురవశ్చైవ సర్వే; తేషామగ్రే నోత్సహే స్థాతుమేవం॥29॥

నృశంసకర్మంస్త్వమనార్యవృత్త; మా మాం వివస్త్రాం కృధి మా వికార్షీః
న మర్షయేయుస్తవ రాజపుత్రాః; సేంద్రాపి దేవా యది తే సహాయాః॥30॥

ధర్మే స్థితో ధర్మసుతశ్చ రాజా; ధర్మశ్చ సూక్ష్మో నిపుణోపలభ్యః
వాచాపి భర్తుః పరమాణుమాత్రం; నేచ్ఛామి దోషం స్వగుణాన్విసృజ్య॥31॥

ఇదం త్వనార్యం కురువీరమధ్యే; రజస్వలాం యత్పరికర్షసే మాం
న చాపి కశ్చిత్కురుతేఽత్ర పూజాం; ధ్రువం తవేదం మతమన్వపద్యన్॥32॥

ధిగస్తు నష్టః ఖలు భారతానాం; ధర్మస్తథా క్షత్రవిదాం చ వృత్తం
యత్రాభ్యతీతాం కురుధర్మవేలాం; ప్రేక్షంతి సర్వే కురవః సభాయాం॥33॥

ద్రోణస్య భీష్మస్య చ నాస్తి సత్త్వం; ధ్రువం తథైవాస్య మహాత్మనోఽపి
రాజ్ఞస్తథా హీమమధర్మముగ్రం; న లక్షయంతే కురువృద్ధముఖ్యాః॥34॥

తథా బ్రువంతీ కరుణం సుమధ్యమా; కాక్షేణ భర్తౄన్కుపితానపశ్యత్
సా పాండవాన్కోపపరీతదేహా;న్సందీపయామాస కటాక్షపాతైః॥35॥

హృతేన రాజ్యేన తథా ధనేన; రత్నైశ్చ ముఖ్యైర్న తథా బభూవ
యథార్తయా కోపసమీరితేన; కృష్ణాకటాక్షేణ బభూవ దుఃఖం॥36॥

దుఃశాసనశ్చాపి సమీక్ష్య కృష్ణా;మవేక్షమాణాం కృపణాన్పతీంస్తాన్
ఆధూయ వేగేన విసంజ్ఞకల్పా;మువాచ దాసీతి హసన్నివోగ్రః॥37॥

కర్ణస్తు తద్వాక్యమతీవ హృష్టః; సంపూజయామాస హసన్సశబ్దం
గాంధారరాజః సుబలస్య పుత్ర;స్తథైవ దుఃశాసనమభ్యనందత్॥38॥

సభ్యాస్తు యే తత్ర బభూవురన్యే; తాభ్యామృతే ధార్తరాష్ట్రేణ చైవ
తేషామభూద్దుఃఖమతీవ కృష్ణాం; దృష్ట్వా సభాయాం పరికృష్యమాణాం॥39॥

భీష్మ ఉవాచ

న ధర్మసౌక్ష్మ్యాత్సుభగే వివక్తుం; శక్నోమి తే ప్రశ్నమిమం యథావత్
అస్వో హ్యశక్తః పణితుం పరస్వం; స్త్రియశ్చ భర్తుర్వశతాం సమీక్ష్య॥40॥

త్యజేత సర్వాం పృథివీం సమృద్ధాం; యుధిష్ఠిరః సత్యమథో న జహ్యాత్
ఉక్తం జితోఽస్మీతి చ పాండవేన; తస్మాన్న శక్నోమి వివేక్తుమేతత్॥41॥

ద్యూతేఽద్వితీయః శకునిర్నరేషు; కుంతీసుతస్తేన నిసృష్టకామః
న మన్యతే తాం నికృతిం మహాత్మా; తస్మాన్న తే ప్రశ్నమిమం బ్రవీమి॥42॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఆహూయ రాజా కుశలైః సభాయాం; దుష్టాత్మభిర్నైకృతికైరనార్యైః
ద్యూతప్రియైర్నాతికృతప్రయత్నః; కస్మాదయం నామ నిసృష్టకామః॥43॥

స శుద్ధభావో నికృతిప్రవృత్తి;మబుధ్యమానః కురుపాండవాగ్ర్యః
సంభూయ సర్వైశ్చ జితోఽపి యస్మా;త్పశ్చాచ్చ యత్కైతవమభ్యుపేతః॥44॥

తిష్ఠంతి చేమే కురవః సభాయా;మీశాః సుతానాం చ తథా స్నుషాణాం
సమీక్ష్య సర్వే మమ చాపి వాక్యం; విబ్రూత మే ప్రశ్నమిమం యథావత్॥45॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా బ్రువంతీం కరుణం రుదంతీ;మవేక్షమాణామసకృత్పతీంస్తాన్
దుఃశాసనః పరుషాణ్యప్రియాణి; వాక్యాన్యువాచామధురాణి చైవ॥46॥

తాం కృష్యమాణాం చ రజస్వలాం చ; స్రస్తోత్తరీయామతదర్హమాణాం
వృకోదరః ప్రేక్ష్య యుధిష్ఠిరం చ; చకార కోపం పరమార్తరూపః॥47॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

భీమ ఉవాచ

భవంతి దేశే బంధక్యః కితవానాం యుధిష్ఠిర
న తాభిరుత దీవ్యంతి దయా చైవాస్తి తాస్వపి॥1॥

కాశ్యో యద్బలిమాహార్షీద్ద్రవ్యం యచ్చాన్యదుత్తమం
తథాన్యే పృథివీపాలా యాని రత్నాన్యుపాహరన్॥2॥

వాహనాని ధనం చైవ కవచాన్యాయుధాని చ
రాజ్యమాత్మా వయం చైవ కైతవేన హృతం పరైః॥3॥

న చ మే తత్ర కోపోఽభూత్సర్వస్యేశో హి నో భవాన్
ఇదం త్వతికృతం మన్యే ద్రౌపదీ యత్ర పణ్యతే॥4॥

ఏషా హ్యనర్హతీ బాలా పాండవాన్ప్రాప్య కౌరవైః
త్వత్కృతే క్లిశ్యతే క్షుద్రైర్నృశంసైర్నికృతిప్రియైః॥5॥

అస్యాః కృతే మన్యురయం త్వయి రాజన్నిపాత్యతే
బాహూ తే సంప్రధక్ష్యామి సహదేవాగ్నిమానయ॥6॥

అర్జున ఉవాచ

న పురా భీమసేన త్వమీదృశీర్వదితా గిరః
పరైస్తే నాశితం నూనం నృశంసైర్ధర్మగౌరవం॥7॥

న సకామాః పరే కార్యా ధర్మమేవాచరోత్తమం
భ్రాతరం ధార్మికం జ్యేష్ఠం నాతిక్రమితుమర్హతి॥8॥

ఆహూతో హి పరై రాజా క్షాత్రధర్మమనుస్మరన్
దీవ్యతే పరకామేన తన్నః కీర్తికరం మహత్॥9॥

భీమసేన ఉవాచ

ఏవమస్మికృతం విద్యాం యద్యస్యాహం ధనంజయ
దీప్తేఽగ్నౌ సహితౌ బాహూ నిర్దహేయం బలాదివ॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తాందుఃఖితాందృష్ట్వా పాండవాంధృతరాష్ట్రజః
క్లిశ్యమానాం చ పాంచాలీం వికర్ణ ఇదమబ్రవీత్॥11॥

యాజ్ఞసేన్యా యదుక్తం తద్వాక్యం విబ్రూత పార్థివాః
అవివేకేన వాక్యస్య నరకః సద్య ఏవ నః॥12॥

భీష్మశ్చ ధృతరాష్ట్రశ్చ కురువృద్ధతమావుభౌ
సమేత్య నాహతుః కించిద్విదురశ్చ మహామతిః॥13॥

భారద్వాజోఽపి సర్వేషామాచార్యః కృప ఏవ చ
అత ఏతావపి ప్రశ్నం నాహతుర్ద్విజసత్తమౌ॥14॥

యే త్వన్యే పృథివీపాలాః సమేతాః సర్వతో దిశః
కామక్రోధౌ సముత్సృజ్య తే బ్రువంతు యథామతి॥15॥

యదిదం ద్రౌపదీ వాక్యముక్తవత్యసకృచ్ఛుభా
విమృశ్య కస్య కః పక్షః పార్థివా వదతోత్తరం॥16॥

ఏవం స బహుశః సర్వానుక్తవాంస్తాన్సభాసదః
న చ తే పృథివీపాలాస్తమూచుః సాధ్వసాధు వా॥17॥

ఉక్త్వా తథాసకృత్సర్వాన్వికర్ణః పృథివీపతీన్
పాణిం పాణౌ వినిష్పిష్య నిఃశ్వసన్నిదమబ్రవీత్॥18॥

విబ్రూత పృథివీపాలా వాక్యం మా వా కథంచన
మన్యే న్యాయ్యం యదత్రాహం తద్ధి వక్ష్యామి కౌరవాః॥19॥

చత్వార్యాహుర్నరశ్రేష్ఠా వ్యసనాని మహీక్షితాం
మృగయాం పానమక్షాంశ్చ గ్రామ్యే చైవాతిసక్తతాం॥20॥

ఏతేషు హి నరః సక్తో ధర్మముత్సృజ్య వర్తతే
తథాయుక్తేన చ కృతాం క్రియాం లోకో న మన్యతే॥21॥

తదయం పాండుపుత్రేణ వ్యసనే వర్తతా భృశం
సమాహూతేన కితవైరాస్థితో ద్రౌపదీపణః॥22॥

సాధారణీ చ సర్వేషాం పాండవానామనిందితా
జితేన పూర్వం చానేన పాండవేన కృతః పణః॥23॥

ఇయం చ కీర్తితా కృష్ణా సౌబలేన పణార్థినా
ఏతత్సర్వం విచార్యాహం మన్యే న విజితామిమాం॥24॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాన్నాదః సభ్యానాముదతిష్ఠత
వికర్ణం శంసమానానాం సౌబలం చ వినిందతాం॥25॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే రాధేయః క్రోధమూర్ఛితః
ప్రగృహ్య రుచిరం బాహుమిదం వచనమబ్రవీత్॥26॥

దృశ్యంతే వై వికర్ణే హి వైకృతాని బహూన్యపి
తజ్జస్తస్య వినాశాయ యథాగ్నిరరణిప్రజః॥27॥

ఏతే న కించిదప్యాహుశ్చోద్యమానాపి కృష్ణయా
ధర్మేణ విజితాం మన్యే మన్యంతే ద్రుపదాత్మజాం॥28॥

త్వం తు కేవలబాల్యేన ధార్తరాష్ట్ర విదీర్యసే
యద్బ్రవీషి సభామధ్యే బాలః స్థవిరభాషితం॥29॥

న చ ధర్మం యథాతత్త్వం వేత్సి దుర్యోధనావర
యద్బ్రవీషి జితాం కృష్ణామజితేతి సుమందధీః॥30॥

కథం హ్యవిజితాం కృష్ణాం మన్యసే ధృతరాష్ట్రజ
యదా సభాయాం సర్వస్వం న్యస్తవాన్పాండవాగ్రజః॥31॥

అభ్యంతరా చ సర్వస్వే ద్రౌపదీ భరతర్షభ
ఏవం ధర్మజితాం కృష్ణాం మన్యసే న జితాం కథం॥32॥

కీర్తితా ద్రౌపదీ వాచా అనుజ్ఞాతా చ పాండవైః
భవత్యవిజితా కేన హేతునైషా మతా తవ॥33॥

మన్యసే వా సభామేతామానీతామేకవాససం
అధర్మేణేతి తత్రాపి శృణు మే వాక్యముత్తరం॥34॥

ఏకో భర్తా స్త్రియా దేవైర్విహితః కురునందన
ఇయం త్వనేకవశగా బంధకీతి వినిశ్చితా॥35॥

అస్యాః సభామానయనం న చిత్రమితి మే మతిః
ఏకాంబరధరత్వం వాప్యథ వాపి వివస్త్రతా॥36॥

యచ్చైషాం ద్రవిణం కించిద్యా చైషా యే చ పాండవాః
సౌబలేనేహ తత్సర్వం ధర్మేణ విజితం వసు॥37॥

దుఃశాసన సుబాలోఽయం వికర్ణః ప్రాజ్ఞవాదికః
పాండవానాం చ వాసాంసి ద్రౌపద్యాశ్చాప్యుపాహర॥38॥

తచ్ఛ్రుత్వా పాండవాః సర్వే స్వాని వాసాంసి భారత
అవకీర్యోత్తరీయాణి సభాయాం సముపావిశన్॥39॥

తతో దుఃశాసనో రాజంద్రౌపద్యా వసనం బలాత్
సభామధ్యే సమాక్షిప్య వ్యపక్రష్టుం ప్రచక్రమే॥40॥

ఆకృష్యమాణే వసనే ద్రౌపద్యాస్తు విశాం పతే
తద్రూపమపరం వస్త్రం ప్రాదురాసీదనేకశః॥41॥

తతో హలహలాశబ్దస్తత్రాసీద్ఘోరనిస్వనః
తదద్భుతతమం లోకే వీక్ష్య సర్వమహీక్షితాం॥42॥

శశాప తత్ర భీమస్తు రాజమధ్యే మహాస్వనః
క్రోధాద్విస్ఫురమాణోష్ఠో వినిష్పిష్య కరే కరం॥43॥

ఇదం మే వాక్యమాదద్ధ్వం క్షత్రియా లోకవాసినః
నోక్తపూర్వం నరైరన్యైర్న చాన్యో యద్వదిష్యతి||44||

యద్యేతదేవముక్త్వా తు న కుర్యాం పృథివీశ్వరాః
పితామహానాం సర్వేషాం నాహం గతిమవాప్నుయాం||45||

అస్య పాపస్య దుర్జాతేర్భారతాపసదస్య చ
న పిబేయం బలాద్వక్షో భిత్త్వా చేద్రుధిరం యుధి||46||

తస్య తే వచనం శ్రుత్వా సర్వలోకప్రహర్షణం
ప్రచక్రుర్బహులాం పూజాం కుత్సంతో ధృతరాష్ట్రజం||47||

యదా తు వాససాం రాశిః సభామధ్యే సమాచితః
తతో దుఃశాసనః శ్రాంతో వ్రీడితః సముపావిశత్||48||

ధిక్శబ్దస్తు తతస్తత్ర సమభూల్లోమహర్షణః
సభ్యానాం నరదేవానాం దృష్ట్వా కుంతీసుతాంస్తదా||49||

న విబ్రువంతి కౌరవ్యాః ప్రశ్నమేతమితి స్మ హ
స జనః క్రోశతి స్మాత్ర ధృతరాష్ట్రం విగర్హయన్||50||

తతో బాహూ సముచ్ఛ్రిత్య నివార్య చ సభాసదః
విదురః సర్వధర్మజ్ఞ ఇదం వచనమబ్రవీత్||51||

విదుర ఉవాచ

ద్రౌపదీ ప్రశ్నముక్త్వైవం రోరవీతి హ్యనాథవత్
న చ విబ్రూత తం ప్రశ్నం సభ్యా ధర్మోఽత్ర పీడ్యతే||52||

సభాం ప్రపద్యతే హ్యార్తః ప్రజ్వలన్నివ హవ్యవాట్
తం వై సత్యేన ధర్మేణ సభ్యాః ప్రశమయంత్యుత||53||

ధర్మప్రశ్నమథో బ్రూయాదార్తః సభ్యేషు మానవః
విబ్రూయుస్తత్ర తే ప్రశ్నం కామక్రోధవశాతిగాః||54||

వికర్ణేన యథాప్రజ్ఞముక్తః ప్రశ్నో నరాధిపాః
భవంతోఽపి హి తం ప్రశ్నం విబ్రువంతు యథామతి||55||

యో హి ప్రశ్నం న విబ్రూయాద్ధర్మదర్శీ సభాం గతః
అనృతే యా ఫలావాప్తిస్తస్యాః సోఽర్ధం సమశ్నుతే||56||

యః పునర్వితథం బ్రూయాద్ధర్మదర్శీ సభాం గతః
అనృతస్య ఫలం కృత్స్నం సంప్రాప్నోతీతి నిశ్చయః||57||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రహ్లాదస్య చ సంవాదం మునేరాంగిరసస్య చ||58||

ప్రహ్లాదో నామ దైత్యేంద్రస్తస్య పుత్రో విరోచనః
కన్యాహేతోరాంగిరసం సుధన్వానముపాద్రవత్||59||

అహం జ్యాయానహం జ్యాయానితి కన్యేప్సయా తదా
తయోర్దేవనమత్రాసీత్ప్రాణయోరితి నః శ్రుతం||60||

తయోః ప్రశ్నవివాదోఽభూత్ప్రహ్లాదం తావపృచ్ఛతాం
జ్యాయాన్క ఆవయోరేకః ప్రశ్నం ప్రబ్రూహి మా మృషా||61||

స వై వివదనాద్భీతః సుధన్వానం వ్యలోకయత్
తం సుధన్వాబ్రవీత్క్రుద్ధో బ్రహ్మదండ ఇవ జ్వలన్||62||

యది వై వక్ష్యసి మృషా ప్రహ్లాదాథ న వక్ష్యసి
శతధా తే శిరో వజ్రీ వజ్రేణ ప్రహరిష్యతి||63||

సుధన్వనా తథోక్తః సన్వ్యథితోఽశ్వత్థపర్ణవత్
జగామ కశ్యపం దైత్యః పరిప్రష్టుం మహౌజసం॥64॥

ప్రహ్లాద ఉవాచ

త్వం వై ధర్మస్య విజ్ఞాతా దైవస్యేహాసురస్య చ
బ్రాహ్మణస్య మహాప్రాజ్ఞ ధర్మకృచ్ఛ్రమిదం శృణు॥65॥

యో వై ప్రశ్నం న విబ్రూయాద్వితథం వాపి నిర్దిశేత్
కే వై తస్య పరే లోకాస్తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః॥66॥

కశ్యప ఉవాచ

జానన్న విబ్రువన్ప్రశ్నం కామాత్క్రోధాత్తథా భయాత్
సహస్రం వారుణాన్పాశానాత్మని ప్రతిముంచతి॥67॥

తస్య సంవత్సరే పూర్ణే పాశ ఏకః ప్రముచ్యతే
తస్మాత్సత్యం తు వక్తవ్యం జానతా సత్యమంజసా॥68॥

విద్ధో ధర్మో హ్యధర్మేణ సభాం యత్ర ప్రపద్యతే
న చాస్య శల్యం కృంతంతి విద్ధాస్తత్ర సభాసదః॥69॥

అర్ధం హరతి వై శ్రేష్ఠః పాదో భవతి కర్తృషు
పాదశ్చైవ సభాసత్సు యే న నిందంతి నిందితం॥70॥

అనేనా భవతి శ్రేష్ఠో ముచ్యంతే చ సభాసదః
ఏనో గచ్ఛతి కర్తారం నిందార్హో యత్ర నింద్యతే॥71॥

వితథం తు వదేయుర్యే ధర్మం ప్రహ్లాద పృచ్ఛతే
ఇష్టాపూర్తం చ తే ఘ్నంతి సప్త చైవ పరావరాన్॥72॥

హృతస్వస్య హి యద్దుఃఖం హతపుత్రస్య చాపి యత్
ఋణినం ప్రతి యచ్చైవ రాజ్ఞా గ్రస్తస్య చాపి యత్॥73॥

స్త్రియాః పత్యా విహీనాయాః సార్థాద్భ్రష్టస్య చైవ యత్
అధ్యూఢాయాశ్చ యద్దుఃఖం సాక్షిభిర్విహతస్య చ॥74॥

ఏతాని వై సమాన్యాహుర్దుఃఖాని త్రిదశేశ్వరాః
తాని సర్వాణి దుఃఖాని ప్రాప్నోతి వితథం బ్రువన్॥75॥

సమక్షదర్శనాత్సాక్ష్యం శ్రవణాచ్చేతి ధారణాత్
తస్మాత్సత్యం బ్రువన్సాక్షీ ధర్మార్థాభ్యాం న హీయతే॥76॥

విదుర ఉవాచ

కశ్యపస్య వచః శ్రుత్వా ప్రహ్లాదః పుత్రమబ్రవీత్
శ్రేయాన్సుధన్వా త్వత్తో వై మత్తః శ్రేయాంస్తథాంగిరాః॥77॥

మాతా సుధన్వనశ్చాపి శ్రేయసీ మాతృతస్తవ
విరోచన సుధన్వాయం ప్రాణానామీశ్వరస్తవ॥78॥

సుధన్వోవాచ

పుత్రస్నేహం పరిత్యజ్య యస్త్వం ధర్మే ప్రతిష్ఠితః
అనుజానామి తే పుత్రం జీవత్వేష శతం సమాః॥79॥

విదుర ఉవాచ

ఏవం వై పరమం ధర్మం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః
యథాప్రశ్నం తు కృష్ణాయా మన్యధ్వం తత్ర కిం పరం||80||

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురస్య వచః శ్రుత్వా నోచుః కించన పార్థివాః
కర్ణో దుఃశాసనం త్వాహ కృష్ణాం దాసీం గృహాన్నయ||81||

తాం వేపమానాం సవ్రీడాం ప్రలపంతీం స్మ పాండవాన్
దుఃశాసనః సభామధ్యే విచకర్ష తపస్వినీం||82||

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

పురస్తాత్కరణీయం మే న కృతం కార్యముత్తరం
విహ్వలాస్మి కృతానేన కర్షతా బలినా బలాత్||1||

అభివాదం కరోమ్యేషాం గురూణాం కురుసంసది
న మే స్యాదపరాధోఽయం యదిదం న కృతం మయా||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తేన చ సముద్ధూతా దుఃఖేన చ తపస్వినీ
పతితా విలలాపేదం సభాయామతథోచితా||3||

ద్రౌపద్యువాచ

స్వయంవరే యాస్మి నృపైర్దృష్టా రంగే సమాగతైః
న దృష్టపూర్వా చాన్యత్ర సాహమద్య సభాం గతా||4||

యాం న వాయుర్న చాదిత్యో దృష్టవంతౌ పురా గృహే
సాహమద్య సభామధ్యే దృశ్యామి కురుసంసది||5||

యాం న మృష్యంతి వాతేన స్పృశ్యమానాం పురా గృహే
స్పృశ్యమానాం సహంతేఽద్య పాండవాస్తాం దురాత్మనా||6||

మృష్యంతే కురవశ్చేమే మన్యే కాలస్య పర్యయం
స్నుషాం దుహితరం చైవ క్లిశ్యమానామనర్హతీం||7||

కిం త్వతః కృపణం భూయో యదహం స్త్రీ సతీ శుభా
సభామధ్యం విగాహేఽద్య క్వ ను ధర్మో మహీక్షితాం||8||

ధర్మ్యాః స్త్రియః సభాం పూర్వం న నయంతీతి నః శ్రుతం
స నష్టః కౌరవేయేషు పూర్వో ధర్మః సనాతనః||9||

కథం హి భార్యా పాండూనాం పార్షతస్య స్వసా సతీ
వాసుదేవస్య చ సఖీ పార్థివానాం సభామియాం||10||

తామిమాం ధర్మరాజస్య భార్యాం సదృశవర్ణజాం
బ్రూత దాసీమదాసీం వా తత్కరిష్యామి కౌరవాః||11||

అయం హి మాం దృఢం క్షుద్రః కౌరవాణాం యశోహరః
క్లిశ్నాతి నాహం తత్సోఢుం చిరం శక్ష్యామి కౌరవాః॥12॥

జితాం వాప్యజితాం వాపి మన్యధ్వం వా యథా నృపాః
తథా ప్రత్యుక్తమిచ్ఛామి తత్కరిష్యామి కౌరవాః॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

ఉక్తవానస్మి కల్యాణి ధర్మస్య తు పరాం గతిం
లోకే న శక్యతే గంతుమపి విప్రైర్మహాత్మభిః॥14॥

బలవాంస్తు యథా ధర్మం లోకే పశ్యతి పూరుషః
స ధర్మో ధర్మవేలాయాం భవత్యభిహితః పరైః॥15॥

న వివేక్తుం చ తే ప్రశ్నమేతం శక్నోమి నిశ్చయాత్
సూక్ష్మత్వాద్గహనత్వాచ్చ కార్యస్యాస్య చ గౌరవాత్॥16॥

నూనమంతః కులస్యాస్య భవితా నచిరాదివ
తథా హి కురవః సర్వే లోభమోహపరాయణాః॥17॥

కులేషు జాతాః కల్యాణి వ్యసనాభ్యాహతా భృశం
ధర్మ్యాన్మార్గాన్న చ్యవంతే యథా నస్త్వం వధూః స్థితా॥18॥

ఉపపన్నం చ పాంచాలి తవేదం వృత్తమీదృశం
యత్కృచ్ఛ్రమపి సంప్రాప్తా ధర్మమేవాన్వవేక్షసే॥19॥

ఏతే ద్రోణాదయశ్చైవ వృద్ధా ధర్మవిదో జనాః
శూన్యైః శరీరైస్తిష్ఠంతి గతాసవ ఇవానతాః॥20॥

యుధిష్ఠిరస్తు ప్రశ్నేఽస్మిన్ప్రమాణమితి మే మతిః
అజితాం వా జితాం వాపి స్వయం వ్యాహర్తుమర్హతి॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తు దృష్ట్వా బహు తత్తదేవం; రోరూయమాణాం కురరీమివార్తాం
నోచుర్వచః సాధ్వథ వాప్యసాధు; మహీక్షితో ధార్తరాష్ట్రస్య భీతాః॥22॥

దృష్ట్వా తు తాన్పార్థివపుత్రపౌత్రాం;స్తూష్ణీంభూతాంధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః
స్మయన్నిదం వచనం బభాషే; పాంచాలరాజస్య సుతాం తదానీం॥23॥

తిష్ఠత్వయం ప్రశ్న ఉదారసత్త్వే; భీమేఽర్జునే సహదేవే తథైవ
పత్యౌ చ తే నకులే యాజ్ఞసేని; వదంత్వేతే వచనం త్వత్ప్రసూతం॥24॥

అనీశ్వరం విబ్రువంత్వార్యమధ్యే; యుధిష్ఠిరం తవ పాంచాలి హేతోః
కుర్వంతు సర్వే చానృతం ధర్మరాజం; పాంచాలి త్వం మోక్ష్యసే దాసభావాత్॥25॥

ధర్మే స్థితో ధర్మరాజో మహాత్మా; స్వయం చేదం కథయత్వింద్రకల్పః
ఈశో వా తే యద్యనీశోఽథ వైష; వాక్యాదస్య క్షిప్రమేకం భజస్వ॥26॥

సర్వే హీమే కౌరవేయాః సభాయాం; దుఃఖాంతరే వర్తమానాస్తవైవ
న విబ్రువంత్యార్యసత్త్వా యథావ;త్పతీంశ్చ తే సమవేక్ష్యాల్పభాగ్యాన్॥27॥

తతః సభ్యాః కురురాజస్య తత్ర; వాక్యం సర్వే ప్రశశంసుస్తదోచ్చైః
చేలావేధాంశ్చాపి చక్రుర్నదంతో; హా హేత్యాసీదపి చైవాత్ర నాదః
సర్వే చాసన్పార్థివాః ప్రీతిమంతః; కురుశ్రేష్ఠం ధార్మికం పూజయంతః॥28॥

యుధిష్ఠిరం చ తే సర్వే సముదైక్షంత పార్థివాః
కిం ను వక్ష్యతి ధర్మజ్ఞ ఇతి సాచీకృతాననాః॥29॥

కిం ను వక్ష్యతి బీభత్సురజితో యుధి పాండవః
భీమసేనో యమౌ చేతి భృశం కౌతూహలాన్వితాః॥30॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే భీమసేనోఽబ్రవీదిదం
ప్రగృహ్య విపులం వృత్తం భుజం చందనరూషితం॥31॥

యద్యేష గురురస్మాకం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
న ప్రభుః స్యాత్కులస్యాస్య న వయం మర్షయేమహి॥32॥

ఈశో నః పుణ్యతపసాం ప్రాణానామపి చేశ్వరః
మన్యతే జితమాత్మానం యద్యేష విజితా వయం॥33॥

న హి ముచ్యేత జీవన్మే పదా భూమిముపస్పృశన్
మర్త్యధర్మా పరామృశ్య పాంచాల్యా మూర్ధజానిమాన్॥34॥

పశ్యధ్వమాయతౌ వృత్తౌ భుజౌ మే పరిఘావివ
నైతయోరంతరం ప్రాప్య ముచ్యేతాపి శతక్రతుః॥35॥

ధర్మపాశసితస్త్వేవం నాధిగచ్ఛామి సంకటం
గౌరవేణ నిరుద్ధశ్చ నిగ్రహాదర్జునస్య చ॥36॥

ధర్మరాజనిసృష్టస్తు సింహః క్షుద్రమృగానివ
ధార్తరాష్ట్రానిమాన్పాపాన్నిష్పిషేయం తలాసిభిః॥37॥

తమువాచ తదా భీష్మో ద్రోణో విదుర ఏవ చ
క్షమ్యతామేవమిత్యేవం సర్వం సంభవతి త్వయి॥38॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

త్రయః కిలేమే అధనా భవంతి; దాసః శిష్యశ్చాస్వతంత్రా చ నారీ
దాసస్య పత్నీ త్వం ధనమస్య భద్రే; హీనేశ్వరా దాసధనం చ దాసీ॥1॥

ప్రవిశ్య సా నః పరిచారైర్భజస్వ; తత్తే కార్యం శిష్టమావేశ్య వేశ్మ
ఈశాః స్మ సర్వే తవ రాజపుత్రి; భవంతి తే ధార్తరాష్ట్రా న పార్థాః॥2॥

అన్యం వృణీష్వ పతిమాశు భామిని; యస్మాద్దాస్యం న లభసే దేవనేన
అనవద్యా వై పతిషు కామవృత్తి;ర్నిత్యం దాస్యే విదితం వై తవాస్తు॥3॥

పరాజితో నకులో భీమసేనో; యుధిష్ఠిరః సహదేవోఽర్జునశ్చ
దాసీభూతా ప్రవిశ యాజ్ఞసేని; పరాజితాస్తే పతయో న సంతి॥4॥

ప్రయోజనం చాత్మని కిం ను మన్యతే; పరాక్రమం పౌరుషం చేహ పార్థః
పాంచాల్యస్య ద్రుపదస్యాత్మజామిమాం; సభామధ్యే యోఽతిదేవీద్గ్లహేషు॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తద్వై శ్రుత్వా భీమసేనోఽత్యమర్షీ; భృశం నిశశ్వాస తదార్తరూపః
రాజానుగో ధర్మపాశానుబద్ధో; దహన్నివైనం కోపవిరక్తదృష్టిః॥6॥

భీమ ఉవాచ

నాహం కుప్యే సూతపుత్రస్య రాజ;న్నేష సత్యం దాసధర్మః ప్రవిష్టః
కిం విద్విషో వాద్య మాం ధారయేయు;ర్నాదేవీస్త్వం యద్యనయా నరేంద్ర॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

రాధేయస్య వచః శ్రుత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
యుధిష్ఠిరమువాచేదం తూష్ణీంభూతమచేతసం॥8॥

భీమార్జునౌ యమౌ చైవ స్థితౌ తే నృప శాసనే
ప్రశ్నం ప్రబ్రూహి కృష్ణాం త్వమజితాం యది మన్యసే॥9॥

ఏవముక్త్వా స కౌంతేయమపోహ్య వసనం స్వకం
స్మయన్నివైక్షత్పాంచాలీమైశ్వర్యమదమోహితః॥10॥

కదలీదండసదృశం సర్వలక్షణపూజితం
గజహస్తప్రతీకాశం వజ్రప్రతిమగౌరవం॥11॥

అభ్యుత్స్మయిత్వా రాధేయం భీమమాధర్షయన్నివ
ద్రౌపద్యాః ప్రేక్షమాణాయాః సవ్యమూరుమదర్శయత్॥12॥

వృకోదరస్తదాలోక్య నేత్రే ఉత్ఫాల్య లోహితే
ప్రోవాచ రాజమధ్యే తం సభాం విశ్రావయన్నివ॥13॥

పితృభిః సహ సాలోక్యం మా స్మ గచ్ఛేద్వృకోదరః
యద్యేతమూరుం గదయా న భింద్యాం తే మహాహవే॥14॥

క్రుద్ధస్య తస్య స్రోతోభ్యః సర్వేభ్యః పావకార్చిషః
వృక్షస్యేవ వినిశ్చేరుః కోటరేభ్యః ప్రదహ్యతః॥15॥

విదుర ఉవాచ

పరం భయం పశ్యత భీమసేనా;ద్బుధ్యధ్వం రాజ్ఞో వరుణస్యేవ పాశాత్
దైవేరితో నూనమయం పురస్తా;త్పరోఽనయో భరతేషూదపాది॥16॥

అతిద్యూతం కృతమిదం ధార్తరాష్ట్రా; యేఽస్యాం స్త్రియం వివదధ్వం సభాయాం
యోగక్షేమో దృశ్యతే వో మహాభయః; పాపాన్మంత్రాన్కురవో మంత్రయంతి॥17॥

ఇమం ధర్మం కురవో జానతాశు; దుర్దృష్టేఽస్మిన్పరిషత్సంప్రదుష్యేత్
ఇమాం చేత్పూర్వం కితవోఽగ్లహీష్య;దీశోఽభవిష్యదపరాజితాత్మా॥18॥

స్వప్నే యథైతద్ధి ధనం జితం స్యా;త్తదేవం మన్యే యస్య దీవ్యత్యనీశః
గాంధారిపుత్రస్య వచో నిశమ్య; ధర్మాదస్మాత్కురవో మాపయాత॥19॥

దుర్యోధన ఉవాచ

భీమస్య వాక్యే తద్వదేవార్జునస్య; స్థితోఽహం వై యమయోశ్చైవమేవ
యుధిష్ఠిరం చేత్ప్రవదంత్యనీశ;మథో దాస్యాన్మోక్ష్యసే యాజ్ఞసేని॥20॥

అర్జున ఉవాచ

ఈశో రాజా పూర్వమాసీద్గ్లహే నః; కుంతీపుత్రో ధర్మరాజో మహాత్మా
ఈశస్త్వయం కస్య పరాజితాత్మా; తజ్జానీధ్వం కురవః సర్వ ఏవ॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య గేహే; గోమాయురుచ్చైర్వ్యాహరదగ్నిహోత్రే
తం రాసభాః ప్రత్యభాషంత రాజ;న్సమంతతః పక్షిణశ్చైవ రౌద్రాః॥22॥

తం చ శబ్దం విదురస్తత్త్వవేదీ; శుశ్రావ ఘోరం సుబలాత్మజా చ
భీష్మద్రోణౌ గౌతమశ్చాపి విద్వాం;స్స్వస్తి స్వస్తీత్యపి చైవాహురుచ్చైః॥23॥

తతో గాంధారీ విదురశ్చైవ విద్వాం;స్తముత్పాతం ఘోరమాలక్ష్య రాజ్ఞే
నివేదయామాసతురార్తవత్తదా; తతో రాజా వాక్యమిదం బభాషే॥24॥

హతోఽసి దుర్యోధన మందబుద్ధే; యస్త్వం సభాయాం కురుపుంగవానాం
స్త్రియం సమాభాషసి దుర్వినీత; విశేషతో ద్రౌపదీం ధర్మపత్నీం॥25॥

ఏవముక్త్వా ధృతరాష్ట్రో మనీషీ; హితాన్వేషీ బాంధవానామపాయాత్
కృష్ణాం పాంచాలీమబ్రవీత్సాంత్వపూర్వం; విమృశ్యైతత్ప్రజ్ఞయా తత్త్వబుద్ధిః॥26॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వరం వృణీష్వ పాంచాలి మత్తో యదభికాంక్షసి
వధూనాం హి విశిష్టా మే త్వం ధర్మపరమా సతీ॥27॥

ద్రౌపద్యువాచ

దదాసి చేద్వరం మహ్యం వృణోమి భరతర్షభ
సర్వధర్మానుగః శ్రీమానదాసోఽస్తు యుధిష్ఠిరః॥28॥

మనస్వినమజానంతో మా వై బ్రూయుః కుమారకాః
ఏష వై దాసపుత్రేతి ప్రతివింధ్యం తమాగతం॥29॥

రాజపుత్రః పురా భూత్వా యథా నాన్యః పుమాన్క్వచిత్
లాలితో దాసపుత్రత్వం పశ్యన్నశ్యేద్ధి భారత॥30॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ద్వితీయం తే వరం భద్రే దదామి వరయస్వ మాం
మనో హి మే వితరతి నైకం త్వం వరమర్హసి॥31॥

ద్రౌపద్యువాచ

సరథౌ సధనుష్కౌ చ భీమసేనధనంజయౌ
నకులం సహదేవం చ ద్వితీయం వరయే వరం॥32॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తృతీయం వరయాస్మత్తో నాసి ద్వాభ్యాం సుసత్కృతా
త్వం హి సర్వస్నుషాణాం మే శ్రేయసీ ధర్మచారిణీ॥33॥

ద్రౌపద్యువాచ

లోభో ధర్మస్య నాశాయ భగవన్నాహముత్సహే
అనర్హా వరమాదాతుం తృతీయం రాజసత్తమ॥34॥

ఏకమాహుర్వైశ్యవరం ద్వౌ తు క్షత్రస్త్రియా వరౌ
త్రయస్తు రాజ్ఞో రాజేంద్ర బ్రాహ్మణస్య శతం వరాః॥35॥

పాపీయాంస ఇమే భూత్వా సంతీర్ణాః పతయో మమ
వేత్స్యంతి చైవ భద్రాణి రాజన్పుణ్యేన కర్మణా॥36॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

యా నః శ్రుతా మనుష్యేషు స్త్రియో రూపేణ సంమతాః
తాసామేతాదృశం కర్మ న కస్యాంచన శుశ్రుమః॥1॥

క్రోధావిష్టేషు పార్థేషు ధార్తరాష్ట్రేషు చాప్యతి
ద్రౌపదీ పాండుపుత్రాణాం కృష్ణా శాంతిరిహాభవత్॥2॥

అప్లవేఽమ్భసి మగ్నానామప్రతిష్ఠే నిమజ్జతాం
పాంచాలీ పాండుపుత్రాణాం నౌరేషా పారగాభవత్॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తద్వై శ్రుత్వా భీమసేనః కురుమధ్యేఽత్యమర్షణః
స్త్రీ గతిః పాండుపుత్రాణామిత్యువాచ సుదుర్మనాః॥4॥

త్రీణి జ్యోతీంషి పురుష ఇతి వై దేవలోఽబ్రవీత్
అపత్యం కర్మ విద్యా చ యతః సృష్టాః ప్రజాస్తతః॥5॥

అమేధ్యే వై గతప్రాణే శూన్యే జ్ఞాతిభిరుజ్ఝితే
దేహే త్రితయమేవైతత్పురుషస్యోపజాయతే॥6॥

తన్నో జ్యోతిరభిహతం దారాణామభిమర్శనాత్
ధనంజయ కథం స్విత్స్యాదపత్యమభిమృష్టజం॥7॥

అర్జున ఉవాచ

న చైవోక్తా న చానుక్తా హీనతః పరుషా గిరః
భారతాః ప్రతిజల్పంతి సదా తూత్తమపూరుషాః॥8॥

స్మరంతి సుకృతాన్యేవ న వైరాణి కృతాని చ
సంతః ప్రతివిజానంతో లబ్ధ్వా ప్రత్యయమాత్మనః॥9॥

భీమ ఉవాచ

ఇహైవైతాంస్తురా సర్వాన్హన్మి శత్రూన్సమాగతాన్
అథ నిష్క్రమ్య రాజేంద్ర సమూలాన్కృంధి భారత॥10॥

కిం నో వివదితేనేహ కిం నః క్లేశేన భారత
అద్యైవైతాన్నిహన్మీహ ప్రశాధి వసుధామిమాం॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా భీమసేనస్తు కనిష్ఠైర్భ్రాతృభిర్వృతః
మృగమధ్యే యథా సింహో ముహుః పరిఘమైక్షత॥12॥

సాంత్వ్యమానో వీజ్యమానః పార్థేనాక్లిష్టకర్మణా
స్విద్యతే చ మహాబాహురంతర్దాహేన వీర్యవాన్॥13॥

క్రుద్ధస్య తస్య స్రోతోభ్యః కర్ణాదిభ్యో నరాధిప
సధూమః సస్ఫులింగార్చిః పావకః సమజాయత॥14॥

భ్రుకుటీపుటదుష్ప్రేక్ష్యమభవత్తస్య తన్ముఖం
యుగాంతకాలే సంప్రాప్తే కృతాంతస్యేవ రూపిణః॥15॥

యుధిష్ఠిరస్తమావార్య బాహునా బాహుశాలినం
మైవమిత్యబ్రవీచ్చైనం జోషమాస్స్వేతి భారత॥16॥

నివార్య తం మహాబాహుం కోపసంరక్తలోచనం
పితరం సముపాతిష్ఠద్ధృతరాష్ట్రం కృతాంజలిః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రాజన్కిం కరవామస్తే ప్రశాధ్యస్మాంస్త్వమీశ్వరః
నిత్యం హి స్థాతుమిచ్ఛామస్తవ భారత శాసనే॥1॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అజాతశత్రో భద్రం తే అరిష్టం స్వస్తి గచ్ఛత
అనుజ్ఞాతాః సహధనాః స్వరాజ్యమనుశాసత॥2॥

ఇదం త్వేవావబోద్ధవ్యం వృద్ధస్య మమ శాసనం
ధియా నిగదితం కృత్స్నం పథ్యం నిఃశ్రేయసం పరం॥3॥

వేత్థ త్వం తాత ధర్మాణాం గతిం సూక్ష్మాం యుధిష్ఠిర
వినీతోఽసి మహాప్రాజ్ఞ వృద్ధానాం పర్యుపాసితా॥4॥

యతో బుద్ధిస్తతః శాంతిః ప్రశమం గచ్ఛ భారత
నాదారౌ క్రమతే శస్త్రం దారౌ శస్త్రం నిపాత్యతే॥5॥

న వైరాణ్యభిజానంతి గుణాన్పశ్యంతి నాగుణాన్
విరోధం నాధిగచ్ఛంతి యే త ఉత్తమపూరుషాః॥6॥

సంవాదే పరుషాణ్యాహుర్యుధిష్ఠిర నరాధమాః
ప్రత్యాహుర్మధ్యమాస్త్వేతానుక్తాః పరుషముత్తరం॥7॥

నైవోక్తా నైవ చానుక్తా అహితాః పరుషా గిరః
ప్రతిజల్పంతి వై ధీరాః సదా ఉత్తమపూరుషాః॥8॥

స్మరంతి సుకృతాన్యేవ న వైరాణి కృతాన్యపి
సంతః ప్రతివిజానంతో లబ్ధ్వా ప్రత్యయమాత్మనః॥9॥

తథాచరితమార్యేణ త్వయాస్మిన్సత్సమాగమే
దుర్యోధనస్య పారుష్యం తత్తాత హృది మా కృథాః॥10॥

మాతరం చైవ గాంధారీం మాం చ త్వద్గుణకాంక్షిణం
ఉపస్థితం వృద్ధమంధం పితరం పశ్య భారత॥11॥

ప్రేక్షాపూర్వం మయా ద్యూతమిదమాసీదుపేక్షితం
మిత్రాణి ద్రష్టుకామేన పుత్రాణాం చ బలాబలం॥12॥

అశోచ్యాః కురవో రాజన్యేషాం త్వమనుశాసితా
మంత్రీ చ విదురో ధీమాన్సర్వశాస్త్రవిశారదః॥13॥

త్వయి ధర్మోఽర్జునే వీర్యం భీమసేనే పరాక్రమః
శ్రద్ధా చ గురుశుశ్రూషా యమయోః పురుషాగ్ర్యయోః॥14॥

అజాతశత్రో భద్రం తే ఖాండవప్రస్థమావిశ
భ్రాతృభిస్తేఽస్తు సౌభ్రాత్రం ధర్మే తే ధీయతాం మనః॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తో భరతశ్రేష్ఠో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
కృత్వార్యసమయం సర్వం ప్రతస్థే భ్రాతృభిః సహ॥16॥

తే రథాన్మేఘసంకాశానాస్థాయ సహ కృష్ణయా
ప్రయయుర్హృష్టమనస ఇంద్రప్రస్థం పురోత్తమం॥17॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అనుజ్ఞాతాంస్తాన్విదిత్వా సరత్నధనసంచయాన్
పాండవాంధార్తరాష్ట్రాణాం కథమాసీన్మనస్తదా॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అనుజ్ఞాతాంస్తాన్విదిత్వా ధృతరాష్ట్రేణ ధీమతా
రాజందుఃశాసనః క్షిప్రం జగామ భ్రాతరం ప్రతి॥2॥

దుర్యోధనం సమాసాద్య సామాత్యం భరతర్షభ
దుఃఖార్తో భరతశ్రేష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥3॥

దుఃఖేనైతత్సమానీతం స్థవిరో నాశయత్యసౌ
శత్రుసాద్గమయద్ద్రవ్యం తద్బుధ్యధ్వం మహారథాః॥4॥

అథ దుర్యోధనః కర్ణః శకునిశ్చాపి సౌబలః
మిథః సంగమ్య సహితాః పాండవాన్ప్రతి మానినః॥5॥

వైచిత్రవీర్యం రాజానం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
అభిగమ్య త్వరాయుక్తాః శ్లక్ష్ణం వచనమబ్రువన్॥6॥

దుర్యోధన ఉవాచ

న త్వయేదం శ్రుతం రాజన్యజ్జగాద బృహస్పతిః
శక్రస్య నీతిం ప్రవదన్విద్వాందేవపురోహితః॥7॥

సర్వోపాయైర్నిహంతవ్యాః శత్రవః శత్రుకర్షణ
పురా యుద్ధాద్బలాద్వాపి ప్రకుర్వంతి తవాహితం॥8॥

తే వయం పాండవధనైః సర్వాన్సంపూజ్య పార్థివాన్
యది తాన్యోధయిష్యామః కిం వా నః పరిహాస్యతి॥9॥

అహీనాశీవిషాన్క్రుద్ధాందంశాయ సముపస్థితాన్
కృత్వా కంఠే చ పృష్ఠే చ కః సముత్స్రష్టుమర్హతి॥10॥

ఆత్తశస్త్రా రథగతాః కుపితాస్తాత పాండవాః
నిఃశేషం నః కరిష్యంతి క్రుద్ధా హ్యాశీవిషా యథా॥11॥

సంనద్ధో హ్యర్జునో యాతి వివృత్య పరమేషుధీ
గాండీవం ముహురాదత్తే నిఃశ్వసంశ్చ నిరీక్షతే॥12॥

గదాం గుర్వీం సముద్యమ్య త్వరితశ్చ వృకోదరః
స్వరథం యోజయిత్వాశు నిర్యాత ఇతి నః శ్రుతం॥13॥

నకులః ఖడ్గమాదాయ చర్మ చాప్యష్టచంద్రకం
సహదేవశ్చ రాజా చ చక్రురాకారమింగితైః॥14॥

తే త్వాస్థాయ రథాన్సర్వే బహుశస్త్రపరిచ్ఛదాన్
అభిఘ్నంతో రథవ్రాతాన్సేనాయోగాయ నిర్యయుః॥15॥

న క్షంస్యంతే తథాస్మాభిర్జాతు విప్రకృతా హి తే
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం కస్తేషాం క్షంతుమర్హతి॥16॥

పునర్దీవ్యామ భద్రం తే వనవాసాయ పాండవైః
ఏవమేతాన్వశే కర్తుం శక్ష్యామో భరతర్షభ॥17॥

తే వా ద్వాదశ వర్షాణి వయం వా ద్యూతనిర్జితాః
ప్రవిశేమ మహారణ్యమజినైః ప్రతివాసితాః॥18॥

త్రయోదశం చ సజనే అజ్ఞాతాః పరివత్సరం
జ్ఞాతాశ్చ పునరన్యాని వనే వర్షాణి ద్వాదశ॥19॥

నివసేమ వయం తే వా తథా ద్యూతం ప్రవర్తతాం
అక్షానుప్త్వా పునర్ద్యూతమిదం దీవ్యంతు పాండవాః॥20॥

ఏతత్కృత్యతమం రాజన్నస్మాకం భరతర్షభ
అయం హి శకునిర్వేద సవిద్యామక్షసంపదం॥21॥

దృఢమూలా వయం రాజ్యే మిత్రాణి పరిగృహ్య చ
సారవద్విపులం సైన్యం సత్కృత్య చ దురాసదం॥22॥

తే చ త్రయోదశే వర్షే పారయిష్యంతి చేద్వ్రతం
జేష్యామస్తాన్వయం రాజన్రోచతాం తే పరంతప॥23॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తూర్ణం ప్రత్యానయస్వైతాన్కామం వ్యధ్వగతానపి
ఆగచ్ఛంతు పునర్ద్యూతమిదం కుర్వంతు పాండవాః॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ద్రోణః సోమదత్తో బాహ్లీకశ్చ మహారథః
విదురో ద్రోణపుత్రశ్చ వైశ్యాపుత్రశ్చ వీర్యవాన్॥25॥

భూరిశ్రవాః శాంతనవో వికర్ణశ్చ మహారథః
మా ద్యూతమిత్యభాషంత శమోఽస్త్వితి చ సర్వశః॥26॥

అకామానాం చ సర్వేషాం సుహృదామర్థదర్శినాం
అకరోత్పాండవాహ్వానం ధృతరాష్ట్రః సుతప్రియః॥27॥

అథాబ్రవీన్మహారాజ ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
పుత్రహార్దాద్ధర్మయుక్తం గాంధారీ శోకకర్శితా॥28॥

జాతే దుర్యోధనే క్షత్తా మహామతిరభాషత
నీయతాం పరలోకాయ సాధ్వయం కులపాంసనః॥29॥

వ్యసదజ్ఞాతమాత్రో హి గోమాయురివ భారత
అంతో నూనం కులస్యాస్య కురవస్తన్నిబోధత॥30॥

మా బాలానామశిష్టానామభిమంస్థా మతిం ప్రభో
మా కులస్య క్షయే ఘోరే కారణం త్వం భవిష్యసి॥31॥

బద్ధం సేతుం కో ను భింద్యాద్ధమేచ్ఛాంతం చ పావకం
శమే ధృతాన్పునః పార్థాన్కోపయేత్కో ను భారత॥32॥

స్మరంతం త్వామాజమీఢ స్మారయిష్యామ్యహం పునః
శాస్త్రం న శాస్తి దుర్బుద్ధిం శ్రేయసే వేతరాయ వా॥33॥

న వై వృద్ధో బాలమతిర్భవేద్రాజన్కథంచన
త్వన్నేత్రాః సంతు తే పుత్రా మా త్వాం దీర్ణాః ప్రహాసిషుః॥34॥

శమేన ధర్మేణ పరస్య బుద్ధ్యా; జాతా బుద్ధిః సాస్తు తే మా ప్రతీపా
ప్రధ్వంసినీ క్రూరసమాహితా శ్రీ;ర్మృదుప్రౌఢా గచ్ఛతి పుత్రపౌత్రాన్॥35॥

అథాబ్రవీన్మహారాజో గాంధారీం ధర్మదర్శినీం
అంతః కామం కులస్యాస్తు న శక్ష్యామి నివారితుం॥36॥

యథేచ్ఛంతి తథైవాస్తు ప్రత్యాగచ్ఛంతు పాండవాః
పునర్ద్యూతం ప్రకుర్వంతు మామకాః పాండవైః సహ॥37॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్యధ్వగతం పార్థం ప్రాతికామీ యుధిష్ఠిరం
ఉవాచ వచనాద్రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః॥1॥

ఉపస్తీర్ణా సభా రాజన్నక్షానుప్త్వా యుధిష్ఠిర
ఏహి పాండవ దీవ్యేతి పితా త్వామాహ భారత॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధాతుర్నియోగాద్భూతాని ప్రాప్నువంతి శుభాశుభం
న నివృత్తిస్తయోరస్తి దేవితవ్యం పునర్యది॥3॥

అక్షద్యూతే సమాహ్వానం నియోగాత్స్థవిరస్య చ
జానన్నపి క్షయకరం నాతిక్రమితుముత్సహే॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి బ్రువన్నివవృతే భ్రాతృభిః సహ పాండవః
జానంశ్చ శకునేర్మాయాం పార్థో ద్యూతమియాత్పునః॥5॥

వివిశుస్తే సభాం తాం తు పునరేవ మహారథాః
వ్యథయంతి స్మ చేతాంసి సుహృదాం భరతర్షభాః॥6॥

యథోపజోషమాసీనాః పునర్ద్యూతప్రవృత్తయే
సర్వలోకవినాశాయ దైవేనోపనిపీడితాః॥7॥

శకునిరువాచ

అముంచత్స్థవిరో యద్వో ధనం పూజితమేవ తత్
మహాధనం గ్లహం త్వేకం శృణు మే భరతర్షభ॥8॥

వయం ద్వాదశ వర్షాణి యుష్మాభిర్ద్యూతనిర్జితాః
ప్రవిశేమ మహారణ్యం రౌరవాజినవాససః॥9॥

త్రయోదశం చ సజనే అజ్ఞాతాః పరివత్సరం
జ్ఞాతాశ్చ పునరన్యాని వనే వర్షాణి ద్వాదశ॥10॥

అస్మాభిర్వా జితా యూయం వనే వర్షాణి ద్వాదశ
వసధ్వం కృష్ణయా సార్ధమజినైః ప్రతివాసితాః॥11॥

త్రయోదశే చ నిర్వృత్తే పునరేవ యథోచితం
స్వరాజ్యం ప్రతిపత్తవ్యమితరైరథ వేతరైః॥12॥

అనేన వ్యవసాయేన సహాస్మాభిర్యుధిష్ఠిర
అక్షానుప్త్వా పునర్ద్యూతమేహి దీవ్యస్వ భారత॥13॥

సభాసద ఊచుః

అహో ధిగ్బాంధవా నైనం బోధయంతి మహద్భయం
బుద్ధ్యా బోధ్యం న బుధ్యంతే స్వయం చ భరతర్షభాః॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

జనప్రవాదాన్సుబహూనితి శృణ్వన్నరాధిపః
హ్రియా చ ధర్మసంగాచ్చ పార్థో ద్యూతమియాత్పునః॥15॥

జానన్నపి మహాబుద్ధిః పునర్ద్యూతమవర్తయత్
అప్యయం న వినాశః స్యాత్కురూణామితి చింతయన్॥16॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం వై మద్విధో రాజా స్వధర్మమనుపాలయన్
ఆహూతో వినివర్తేత దీవ్యామి శకునే త్వయా॥17॥

శకునిరువాచ

గవాశ్వం బహుధేనూకమపర్యంతమజావికం
గజాః కోశో హిరణ్యం చ దాసీదాసం చ సర్వశః॥18॥

ఏష నో గ్లహ ఏవైకో వనవాసాయ పాండవాః
యూయం వయం వా విజితా వసేమ వనమాశ్రితాః॥19॥

అనేన వ్యవసాయేన దీవ్యామ భరతర్షభ
సముత్క్షేపేణ చైకేన వనవాసాయ భారత॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రతిజగ్రాహ తం పార్థో గ్లహం జగ్రాహ సౌబలః
జితమిత్యేవ శకునిర్యుధిష్ఠిరమభాషత॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

వనవాసాయ చక్రుస్తే మతిం పార్థాః పరాజితాః
అజినాన్యుత్తరీయాణి జగృహుశ్చ యథాక్రమం॥1॥

అజినైః సంవృతాందృష్ట్వా హృతరాజ్యానరిందమాన్
ప్రస్థితాన్వనవాసాయ తతో దుఃశాసనోఽబ్రవీత్॥2॥

ప్రవృత్తం ధార్తరాష్ట్రస్య చక్రం రాజ్ఞో మహాత్మనః
పరాభూతాః పాండుపుత్రా విపత్తిం పరమాం గతాః॥3॥

అద్య దేవాః సంప్రయాతాః సమైర్వర్త్మభిరస్థలైః
గుణజ్యేష్ఠాస్తథా జ్యేష్ఠా భూయాంసో యద్వయం పరైః॥4॥

నరకం పాతితాః పార్థా దీర్ఘకాలమనంతకం
సుఖాచ్చ హీనా రాజ్యాచ్చ వినష్టాః శాశ్వతీః సమాః॥5॥

బలేన మత్తా యే తే స్మ ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రహాసిషుః
తే నిర్జితా హృతధనా వనమేష్యంతి పాండవాః॥6॥

చిత్రాన్సంనాహానవముంచంతు చైషాం; వాసాంసి దివ్యాని చ భానుమంతి
నివాస్యంతాం రురుచర్మాణి సర్వే; యథా గ్లహం సౌబలస్యాభ్యుపేతాః॥7॥

న సంతి లోకేషు పుమాంస ఈదృశా; ఇత్యేవ యే భావితబుద్ధయః సదా
జ్ఞాస్యంతి తేఽఽత్మానమిమేఽద్య పాండవా; విపర్యయే షండతిలా ఇవాఫలాః॥8॥

అయం హి వాసోదయ ఈదృశానాం; మనస్వినాం కౌరవ మా భవేద్వః
అదీక్షితానామజినాని యద్వ;ద్బలీయసాం పశ్యత పాండవానాం॥9॥

మహాప్రాజ్ఞః సోమకో యజ్ఞసేనః; కన్యాం పాంచాలీం పాండవేభ్యః ప్రదాయ
అకార్షీద్వై దుష్కృతం నేహ సంతి; క్లీబాః పార్థాః పతయో యాజ్ఞసేన్యాః॥10॥

సూక్ష్మాన్ప్రావారానజినాని చోదితా;న్దృష్ట్వారణ్యే నిర్ధనానప్రతిష్ఠాన్
కాం త్వం ప్రీతిం లప్స్యసే యాజ్ఞసేని; పతిం వృణీష్వ యమిహాన్యమిచ్ఛసి॥11॥

ఏతే హి సర్వే కురవః సమేతాః; క్షాంతా దాంతాః సుద్రవిణోపపన్నాః
ఏషాం వృణీష్వైకతమం పతిత్వే; న త్వాం తపేత్కాలవిపర్యయోఽయం॥12॥

యథాఫలాః షండతిలా యథా చర్మమయా మృగాః
తథైవ పాండవాః సర్వే యథా కాకయవా అపి॥13॥

కిం పాండవాంస్త్వం పతితానుపాస్సే; మోఘః శ్రమః షండతిలానుపాస్య
ఏవం నృశంసః పరుషాణి పార్థా;నశ్రావయద్ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః॥14॥

తద్వై శ్రుత్వా భీమసేనోఽత్యమర్షీ; నిర్భర్త్స్యోచ్చైస్తం నిగృహ్యైవ రోషాత్
ఉవాచేదం సహసైవోపగమ్య; సింహో యథా హైమవతః శృగాలం॥15॥

భీమసేన ఉవాచ

క్రూర పాపజనైర్జుష్టమకృతార్థం ప్రభాషసే
గాంధారవిద్యయా హి త్వం రాజమధ్యే వికత్థసే॥16॥

యథా తుదసి మర్మాణి వాక్శరైరిహ నో భృశం
తథా స్మారయితా తేఽహం కృంతన్మర్మాణి సంయుగే॥17॥

యే చ త్వామనువర్తంతే కామలోభవశానుగాః
గోప్తారః సానుబంధాంస్తాన్నేష్యామి యమసాదనం॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువాణమజినైర్వివాసితం; దుఃఖాభిభూతం పరినృత్యతి స్మ
మధ్యే కురూణాం ధర్మనిబద్ధమార్గం; గౌర్గౌరితి స్మాహ్వయన్ముక్తలజ్జః॥19॥

భీమసేన ఉవాచ

నృశంసం పరుషం క్రూరం శక్యం దుఃశాసన త్వయా
నికృత్యా హి ధనం లబ్ధ్వా కో వికత్థితుమర్హతి॥20॥

మా హ స్మ సుకృతాఁల్లోకాన్గచ్ఛేత్పార్థో వృకోదరః
యది వక్షసి భిత్త్వా తే న పిబేచ్ఛోణితం రణే॥21॥

ధార్తరాష్ట్రాన్రణే హత్వా మిషతాం సర్వధన్వినాం
శమం గంతాస్మి నచిరాత్సత్యమేతద్బ్రవీమి వః॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య రాజా సింహగతేః సఖేలం; దుర్యోధనో భీమసేనస్య హర్షాత్
గతిం స్వగత్యానుచకార మందో; నిర్గచ్ఛతాం పాండవానాం సభాయాః॥23॥

నైతావతా కృతమిత్యబ్రవీత్తం; వృకోదరః సంనివృత్తార్ధకాయః
శీఘ్రం హి త్వా నిహతం సానుబంధం; సంస్మార్యాహం ప్రతివక్ష్యామి మూఢ॥24॥

ఏతత్సమీక్ష్యాత్మని చావమానం; నియమ్య మన్యుం బలవాన్స మానీ
రాజానుగః సంసది కౌరవాణాం; వినిష్క్రమన్వాక్యమువాచ భీమః॥25॥

అహం దుర్యోధనం హంతా కర్ణం హంతా ధనంజయః
శకునిం చాక్షకితవం సహదేవో హనిష్యతి॥26॥

ఇదం చ భూయో వక్ష్యామి సభామధ్యే బృహద్వచః
సత్యం దేవాః కరిష్యంతి యన్నో యుద్ధం భవిష్యతి॥27॥

సుయోధనమిమం పాపం హంతాస్మి గదయా యుధి
శిరః పాదేన చాస్యాహమధిష్ఠాస్యామి భూతలే॥28॥

వాక్యశూరస్య చైవాస్య పరుషస్య దురాత్మనః
దుఃశాసనస్య రుధిరం పాతాస్మి మృగరాడివ॥29॥

అర్జున ఉవాచ

నైవ వాచా వ్యవసితం భీమ విజ్ఞాయతే సతాం
ఇతశ్చతుర్దశే వర్షే ద్రష్టారో యద్భవిష్యతి॥30॥

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేశ్చ దురాత్మనః
దుఃశాసనచతుర్థానాం భూమిః పాస్యతి శోణితం॥31॥

అసూయితారం వక్తారం ప్రస్రష్టారం దురాత్మనాం
భీమసేన నియోగాత్తే హంతాహం కర్ణమాహవే॥32॥

అర్జునః ప్రతిజానీతే భీమస్య ప్రియకామ్యయా
కర్ణం కర్ణానుగాంశ్చైవ రణే హంతాస్మి పత్రిభిః॥33॥

యే చాన్యే ప్రతియోత్స్యంతి బుద్ధిమోహేన మాం నృపాః
తాంశ్చ సర్వాఞ్శితైర్బాణైర్నేతాస్మి యమసాదనం॥34॥

చలేద్ధి హిమవాన్స్థానాన్నిష్ప్రభః స్యాద్దివాకరః
శైత్యం సోమాత్ప్రణశ్యేత మత్సత్యం విచలేద్యది॥35॥

న ప్రదాస్యతి చేద్రాజ్యమితో వర్షే చతుర్దశే
దుర్యోధనో హి సత్కృత్య సత్యమేతద్భవిష్యతి॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తవతి పార్థే తు శ్రీమాన్మాద్రవతీసుతః
ప్రగృహ్య విపులం బాహుం సహదేవః ప్రతాపవాన్॥37॥

సౌబలస్య వధం ప్రేప్సురిదం వచనమబ్రవీత్
క్రోధసంరక్తనయనో నిఃశ్వసన్నివ పన్నగః॥38॥

అక్షాన్యాన్మన్యసే మూఢ గాంధారాణాం యశోహర
నైతేఽక్షా నిశితా బాణాస్త్వయైతే సమరే వృతాః॥39॥

యథా చైవోక్తవాన్భీమస్త్వాముద్దిశ్య సబాంధవం
కర్తాహం కర్మణస్తస్య కురు కార్యాణి సర్వశః॥40॥

హంతాస్మి తరసా యుద్ధే త్వాం విక్రమ్య సబాంధవం
యది స్థాస్యసి సంగ్రామే క్షత్రధర్మేణ సౌబల॥41॥

సహదేవవచః శ్రుత్వా నకులోఽపి విశాం పతే
దర్శనీయతమో నృణామిదం వచనమబ్రవీత్॥42॥

సుతేయం యజ్ఞసేనస్య ద్యూతేఽస్మింధృతరాష్ట్రజైః
యైర్వాచః శ్రావితా రూక్షాః స్థితైర్దుర్యోధనప్రియే॥43॥

తాంధార్తరాష్ట్రాందుర్వృత్తాన్ముమూర్షూన్కాలచోదితాన్
దర్శయిష్యామి భూయిష్ఠమహం వైవస్వతక్షయం॥44॥

నిదేశాద్ధర్మరాజస్య ద్రౌపద్యాః పదవీం చరన్
నిర్ధార్తరాష్ట్రాం పృథివీం కర్తాస్మి నచిరాదివ॥45॥

ఏవం తే పురుషవ్యాఘ్రాః సర్వే వ్యాయతబాహవః
ప్రతిజ్ఞా బహులాః కృత్వా ధృతరాష్ట్రముపాగమన్॥46॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆమంత్రయామి భరతాంస్తథా వృద్ధం పితామహం
రాజానం సోమదత్తం చ మహారాజం చ బాహ్లికం॥1॥

ద్రోణం కృపం నృపాంశ్చాన్యానశ్వత్థామానమేవ చ
విదురం ధృతరాష్ట్రం చ ధార్తరాష్ట్రాంశ్చ సర్వశః॥2॥

యుయుత్సుం సంజయం చైవ తథైవాన్యాన్సభాసదః
సర్వానామంత్ర్య గచ్ఛామి ద్రష్టాస్మి పునరేత్య వః॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

న చ కించిత్తదోచుస్తే హ్రియా సంతో యుధిష్ఠిరం
మనోభిరేవ కల్యాణం దధ్యుస్తే తస్య ధీమతః॥4॥

విదుర ఉవాచ

ఆర్యా పృథా రాజపుత్రీ నారణ్యం గంతుమర్హతి
సుకుమారీ చ వృద్ధా చ నిత్యం చైవ సుఖోచితా॥5॥

ఇహ వత్స్యతి కల్యాణీ సత్కృతా మమ వేశ్మని
ఇతి పార్థా విజానీధ్వమగదం వోఽస్తు సర్వశః॥6॥

యుధిష్ఠిర విజానీహి మమేదం భరతర్షభ
నాధర్మేణ జితః కశ్చిద్వ్యథతే వై పరాజయాత్॥7॥

త్వం వై ధర్మాన్విజానీషే యుధాం వేత్తా ధనంజయః
హంతారీణాం భీమసేనో నకులస్త్వర్థసంగ్రహీ॥8॥

సంయంతా సహదేవస్తు ధౌమ్యో బ్రహ్మవిదుత్తమః
ధర్మార్థకుశలా చైవ ద్రౌపదీ ధర్మచారిణీ॥9॥

అన్యోన్యస్య ప్రియాః సర్వే తథైవ ప్రియవాదినః
పరైరభేద్యాః సంతుష్టాః కో వో న స్పృహయేదిహ॥10॥

ఏష వై సర్వకల్యాణః సమాధిస్తవ భారత
నైనం శత్రుర్విషహతే శక్రేణాపి సమోఽచ్యుత॥11॥

హిమవత్యనుశిష్టోఽసి మేరుసావర్ణినా పురా
ద్వైపాయనేన కృష్ణేన నగరే వారణావతే॥12॥

భృగుతుంగే చ రామేణ దృషద్వత్యాం చ శంభునా
అశ్రౌషీరసితస్యాపి మహర్షేరంజనం ప్రతి॥13॥

ద్రష్టా సదా నారదస్య ధౌమ్యస్తేఽయం పురోహితః
మా హార్షీః సాంపరాయే త్వం బుద్ధిం తామృషిపూజితాం॥14॥

పురూరవసమైలం త్వం బుద్ధ్యా జయసి పాండవ
శక్త్యా జయసి రాజ్ఞోఽన్యానృషీంధర్మోపసేవయా॥15॥

ఐంద్రే జయే ధృతమనా యామ్యే కోపవిధారణే
విసర్గే చైవ కౌబేరే వారుణే చైవ సంయమే॥16॥

ఆత్మప్రదానం సౌమ్యత్వమద్భ్యశ్చైవోపజీవనం
భూమేః క్షమా చ తేజశ్చ సమగ్రం సూర్యమండలాత్॥17॥

వాయోర్బలం విద్ధి స త్వం భూతేభ్యశ్చాత్మసంభవం
అగదం వోఽస్తు భద్రం వో ద్రక్ష్యామి పునరాగతాన్॥18॥

ఆపద్ధర్మార్థకృచ్ఛ్రేషు సర్వకార్యేషు వా పునః
యథావత్ప్రతిపద్యేథాః కాలే కాలే యుధిష్ఠిర॥19॥

ఆపృష్టోఽసీహ కౌంతేయ స్వస్తి ప్రాప్నుహి భారత
కృతార్థం స్వస్తిమంతం త్వాం ద్రక్ష్యామః పునరాగతం॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తథేత్యుక్త్వా పాండవః సత్యవిక్రమః
భీష్మద్రోణౌ నమస్కృత్య ప్రాతిష్ఠత యుధిష్ఠిరః॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్సంప్రస్థితే కృష్ణా పృథాం ప్రాప్య యశస్వినీం
ఆపృచ్ఛద్భృశదుఃఖార్తా యాశ్చాన్యాస్తత్ర యోషితః॥1॥

యథార్హం వందనాశ్లేషాన్కృత్వా గంతుమియేష సా
తతో నినాదః సుమహాన్పాండవాంతఃపురేఽభవత్॥2॥

కుంతీ చ భృశసంతప్తా ద్రౌపదీం ప్రేక్ష్య గచ్ఛతీం
శోకవిహ్వలయా వాచా కృచ్ఛ్రాద్వచనమబ్రవీత్॥3॥

వత్సే శోకో న తే కార్యః ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్
స్త్రీధర్మాణామభిజ్ఞాసి శీలాచారవతీ తథా॥4॥

న త్వాం సందేష్టుమర్హామి భర్తౄన్ప్రతి శుచిస్మితే
సాధ్వీగుణసమాధానైర్భూషితం తే కులద్వయం॥5॥

సభాగ్యాః కురవశ్చేమే యే న దగ్ధాస్త్వయానఘే
అరిష్టం వ్రజ పంథానం మదనుధ్యానబృంహితా॥6॥

భావిన్యర్థే హి సత్స్త్రీణాం వైక్లవ్యం నోపజాయతే
గురుధర్మాభిగుప్తా చ శ్రేయః క్షిప్రమవాప్స్యసి॥7॥

సహదేవశ్చ మే పుత్రః సదావేక్ష్యో వనే వసన్
యథేదం వ్యసనం ప్రాప్య నాస్య సీదేన్మహన్మనః॥8॥

తథేత్యుక్త్వా తు సా దేవీ స్రవన్నేత్రజలావిలా
శోణితాక్తైకవసనా ముక్తకేశ్యభినిర్యయౌ॥9॥

తాం క్రోశంతీం పృథా దుఃఖాదనువవ్రాజ గచ్ఛతీం
అథాపశ్యత్సుతాన్సర్వాన్హృతాభరణవాససః॥10॥

రురుచర్మావృతతనూన్హ్రియా కించిదవాఙ్ముఖాన్
పరైః పరీతాన్సంహృష్టైః సుహృద్భిశ్చానుశోచితాన్॥11॥

తదవస్థాన్సుతాన్సర్వానుపసృత్యాతివత్సలా
సస్వజానావదచ్ఛోకాత్తత్తద్విలపతీ బహు॥12॥

కథం సద్ధర్మచారిత్రవృత్తస్థితివిభూషితాన్
అక్షుద్రాందృఢభక్తాంశ్చ దైవతేజ్యాపరాన్సదా॥13॥

వ్యసనం వః సమభ్యాగాత్కోఽయం విధివిపర్యయః
కస్యాపధ్యానజం చేదమాగః పశ్యామి వో ధియా॥14॥

స్యాత్తు మద్భాగ్యదోషోఽయం యాహం యుష్మానజీజనం
దుఃఖాయాసభుజోఽత్యర్థం యుక్తానప్యుత్తమైర్గుణైః॥15॥

కథం వత్స్యథ దుర్గేషు వనేష్వృద్ధివినాకృతాః
వీర్యసత్త్వబలోత్సాహతేజోభిరకృశాః కృశాః॥16॥

యద్యేతదహమజ్ఞాస్యం వనవాసో హి వో ధ్రువం
శతశృంగాన్మృతే పాండౌ నాగమిష్యం గజాహ్వయం॥17॥

ధన్యం వః పితరం మన్యే తపోమేధాన్వితం తథా
యః పుత్రాధిమసంప్రాప్య స్వర్గేచ్ఛామకరోత్ప్రియాం॥18॥

ధన్యాం చాతీంద్రియజ్ఞానామిమాం ప్రాప్తాం పరాం గతిం
మన్యేఽద్య మాద్రీం ధర్మజ్ఞాం కల్యాణీం సర్వథైవ హి॥19॥

రత్యా మత్యా చ గత్యా చ యయాహమభిసంధితా
జీవితప్రియతాం మహ్యం ధిగిమాం క్లేశభాగినీం॥20॥

ఏవం విలపతీం కుంతీమభిసాంత్వ్య ప్రణమ్య చ
పాండవా విగతానందా వనాయైవ ప్రవవ్రజుః॥21॥

విదురాదయశ్చ తామార్తాం కుంతీమాశ్వాస్య హేతుభిః
ప్రావేశయన్గృహం క్షత్తుః స్వయమార్తతరాః శనైః॥22॥

రాజా చ ధృతరాష్ట్రః స శోకాకులితచేతనః
క్షత్తుః సంప్రేషయామాస శీఘ్రమాగమ్యతామితి॥23॥

తతో జగామ విదురో ధృతరాష్ట్రనివేశనం
తం పర్యపృచ్ఛత్సంవిగ్నో ధృతరాష్ట్రో నరాధిపః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం గచ్ఛతి కౌంతేయో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనః సవ్యసాచీ మాద్రీపుత్రౌ చ తావుభౌ॥1॥

ధౌమ్యశ్చైవ కథం క్షత్తర్ద్రౌపదీ వా తపస్వినీ
శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం సర్వం తేషామంగవిచేష్టితం॥2॥

విదుర ఉవాచ

వస్త్రేణ సంవృత్య ముఖం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
బాహూ విశాలౌ కృత్వా తు భీమో గచ్ఛతి పాండవః॥3॥

సికతా వపన్సవ్యసాచీ రాజానమనుగచ్ఛతి
మాద్రీపుత్రః సహదేవో ముఖమాలిప్య గచ్ఛతి॥4॥

పాంసూపలిప్తసర్వాంగో నకులశ్చిత్తవిహ్వలః
దర్శనీయతమో లోకే రాజానమనుగచ్ఛతి॥5॥

కృష్ణా కేశైః ప్రతిచ్ఛాద్య ముఖమాయతలోచనా
దర్శనీయా ప్రరుదతీ రాజానమనుగచ్ఛతి॥6॥

ధౌమ్యో యామ్యాని సామాని రౌద్రాణి చ విశాం పతే
గాయన్గచ్ఛతి మార్గేషు కుశానాదాయ పాణినా॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వివిధానీహ రూపాణి కృత్వా గచ్ఛంతి పాండవాః
తన్మమాచక్ష్వ విదుర కస్మాదేవం వ్రజంతి తే॥8॥

విదుర ఉవాచ

నికృతస్యాపి తే పుత్రైర్హృతే రాజ్యే ధనేషు చ
న ధర్మాచ్చలతే బుద్ధిర్ధర్మరాజస్య ధీమతః॥9॥

యోఽసౌ రాజా ఘృణీ నిత్యం ధార్తరాష్ట్రేషు భారత
నికృత్యా క్రోధసంతప్తో నోన్మీలయతి లోచనే॥10॥

నాహం జనం నిర్దహేయం దృష్ట్వా ఘోరేణ చక్షుషా
స పిధాయ ముఖం రాజా తస్మాద్గచ్ఛతి పాండవః॥11॥

యథా చ భీమో వ్రజతి తన్మే నిగదతః శృణు
బాహ్వోర్బలే నాస్తి సమో మమేతి భరతర్షభ॥12॥

బాహూ విశాలౌ కృత్వా తు తేన భీమోఽపి గచ్ఛతి
బాహూ దర్శయమానో హి బాహుద్రవిణదర్పితః
చికీర్షన్కర్మ శత్రుభ్యో బాహుద్రవ్యానురూపతః॥13॥

ప్రదిశఞ్శరసంపాతాన్కుంతీపుత్రోఽర్జునస్తదా
సికతా వపన్సవ్యసాచీ రాజానమనుగచ్ఛతి॥14॥

అసక్తాః సికతాస్తస్య యథా సంప్రతి భారత
అసక్తం శరవర్షాణి తథా మోక్ష్యతి శత్రుషు॥15॥

న మే కశ్చిద్విజానీయాన్ముఖమద్యేతి భారత
ముఖమాలిప్య తేనాసౌ సహదేవోఽపి గచ్ఛతి॥16॥

నాహం మనాంస్యాదదేయం మార్గే స్త్రీణామితి ప్రభో
పాంసూపచితసర్వాంగో నకులస్తేన గచ్ఛతి॥17॥

ఏకవస్త్రా తు రుదతీ ముక్తకేశీ రజస్వలా
శోణితాక్తార్ద్రవసనా ద్రౌపదీ వాక్యమబ్రవీత్॥18॥

యత్కృతేఽహమిమాం ప్రాప్తా తేషాం వర్షే చతుర్దశే
హతపత్యో హతసుతా హతబంధుజనప్రియాః॥19॥

బంధుశోణితదిగ్ధాంగ్యో ముక్తకేశ్యో రజస్వలాః
ఏవం కృతోదకా నార్యః ప్రవేక్ష్యంతి గజాహ్వయం॥20॥

కృత్వా తు నైరృతాందర్భాంధీరో ధౌమ్యః పురోహితః
సామాని గాయన్యామ్యాని పురతో యాతి భారత॥21॥

హతేషు భారతేష్వాజౌ కురూణాం గురవస్తదా
ఏవం సామాని గాస్యంతీత్యుక్త్వా ధౌమ్యోఽపి గచ్ఛతి॥22॥

హా హా గచ్ఛంతి నో నాథాః సమవేక్షధ్వమీదృశం
ఇతి పౌరాః సుదుఃఖార్తాః క్రోశంతి స్మ సమంతతః॥23॥

ఏవమాకారలింగైస్తే వ్యవసాయం మనోగతం
కథయంతః స్మ కౌంతేయా వనం జగ్ముర్మనస్వినః॥24॥

ఏవం తేషు నరాగ్ర్యేషు నిర్యత్సు గజసాహ్వయాత్
అనభ్రే విద్యుతశ్చాసన్భూమిశ్చ సమకంపత॥25॥

రాహురగ్రసదాదిత్యమపర్వణి విశాం పతే
ఉల్కా చాప్యపసవ్యం తు పురం కృత్వా వ్యశీర్యత॥26॥

ప్రవ్యాహరంతి క్రవ్యాదా గృధ్రగోమాయువాయసాః
దేవాయతనచైత్యేషు ప్రాకారాట్టాలకేషు చ॥27॥

ఏవమేతే మహోత్పాతా వనం గచ్ఛతి పాండవే
భారతానామభావాయ రాజందుర్మంత్రితే తవ॥28॥

నారదశ్చ సభామధ్యే కురూణామగ్రతః స్థితః
మహర్షిభిః పరివృతో రౌద్రం వాక్యమువాచ హ॥29॥

ఇతశ్చతుర్దశే వర్షే వినంక్ష్యంతీహ కౌరవాః
దుర్యోధనాపరాధేన భీమార్జునబలేన చ॥30॥

ఇత్యుక్త్వా దివమాక్రమ్య క్షిప్రమంతరధీయత
బ్రాహ్మీం శ్రియం సువిపులాం బిభ్రద్దేవర్షిసత్తమః॥31॥

తతో దుర్యోధనః కర్ణః శకునిశ్చాపి సౌబలః
ద్రోణం ద్వీపమమన్యంత రాజ్యం చాస్మై న్యవేదయన్॥32॥

అథాబ్రవీత్తతో ద్రోణో దుర్యోధనమమర్షణం
దుఃశాసనం చ కర్ణం చ సర్వానేవ చ భారతాన్॥33॥

అవధ్యాన్పాండవానాహుర్దేవపుత్రాంద్విజాతయః
అహం తు శరణం ప్రాప్తాన్వర్తమానో యథాబలం॥34॥

గతాన్సర్వాత్మనా భక్త్యా ధార్తరాష్ట్రాన్సరాజకాన్
నోత్సహే సమభిత్యక్తుం దైవమూలమతః పరం॥35॥

ధర్మతః పాండుపుత్రా వై వనం గచ్ఛంతి నిర్జితాః
తే చ ద్వాదశ వర్షాణి వనే వత్స్యంతి కౌరవాః॥36॥

చరితబ్రహ్మచర్యాశ్చ క్రోధామర్షవశానుగాః
వైరం ప్రత్యానయిష్యంతి మమ దుఃఖాయ పాండవాః॥37॥

మయా తు భ్రంశితో రాజ్యాద్ద్రుపదః సఖివిగ్రహే
పుత్రార్థమయజత్క్రోధాద్వధాయ మమ భారత॥38॥

యాజోపయాజతపసా పుత్రం లేభే స పావకాత్
ధృష్టద్యుమ్నం ద్రౌపదీం చ వేదీమధ్యాత్సుమధ్యమాం॥39॥

జ్వాలావర్ణో దేవదత్తో ధనుష్మాన్కవచీ శరీ
మర్త్యధర్మతయా తస్మాదితి మాం భయమావిశత్॥40॥

గతో హి పక్షతాం తేషాం పార్షతః పురుషర్షభః
సృష్టప్రాణో భృశతరం తస్మాద్యోత్స్యే తవారిభిః॥41॥

మద్వధాయ శ్రుతో హ్యేష లోకే చాప్యతివిశ్రుతః
నూనం సోఽయమనుప్రాప్తస్త్వత్కృతే కాలపర్యయః॥42॥

త్వరితాః కురుత శ్రేయో నైతదేతావతా కృతం
ముహూర్తం సుఖమేవైతత్తాలచ్ఛాయేవ హైమనీ॥43॥

యజధ్వం చ మహాయజ్ఞైర్భోగానశ్నీత దత్త చ
ఇతశ్చతుర్దశే వర్షే మహత్ప్రాప్స్యథ వైశసం॥44॥

దుర్యోధన నిశమ్యైతత్ప్రతిపద్య యథేచ్ఛసి
సామ వా పాండవేయేషు ప్రయుంక్ష్వ యది మన్యసే॥45॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ద్రోణస్య వచనం శ్రుత్వా ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం
సమ్యగాహ గురుః క్షత్తరుపావర్తయ పాండవాన్॥46॥

యది వా న నివర్తంతే సత్కృతా యాంతు పాండవాః
సశస్త్రరథపాదాతా భోగవంతశ్చ పుత్రకాః॥47॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వనం గతేషు పార్థేషు నిర్జితేషు దురోదరే
ధృతరాష్ట్రం మహారాజ తదా చింతా సమావిశత్॥1॥

తం చింతయానమాసీనం ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
నిఃశ్వసంతమనేకాగ్రమితి హోవాచ సంజయః॥2॥

అవాప్య వసుసంపూర్ణాం వసుధాం వసుధాధిప
ప్రవ్రాజ్య పాండవాన్రాజ్యాద్రాజన్కిమనుశోచసి॥3॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అశోచ్యం తు కుతస్తేషాం యేషాం వైరం భవిష్యతి
పాండవైర్యుద్ధశౌండైర్హి మిత్రవద్భిర్మహారథైః॥4॥

సంజయ ఉవాచ

తవేదం సుకృతం రాజన్మహద్వైరం భవిష్యతి
వినాశః సర్వలోకస్య సానుబంధో భవిష్యతి॥5॥

వార్యమాణోఽపి భీష్మేణ ద్రోణేన విదురేణ చ
పాండవానాం ప్రియాం భార్యాం ద్రౌపదీం ధర్మచారిణీం॥6॥

ప్రాహిణోదానయేహేతి పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
సూతపుత్రం సుమందాత్మా నిర్లజ్జః ప్రాతికామినం॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యస్మై దేవాః ప్రయచ్ఛంతి పురుషాయ పరాభవం
బుద్ధిం తస్యాపకర్షంతి సోఽపాచీనాని పశ్యతి॥8॥

బుద్ధౌ కలుషభూతాయాం వినాశే ప్రత్యుపస్థితే
అనయో నయసంకాశో హృదయాన్నాపసర్పతి॥9॥

అనర్థాశ్చార్థరూపేణ అర్థాశ్చానర్థరూపిణః
ఉత్తిష్ఠంతి వినాశాంతే నరం తచ్చాస్య రోచతే॥10॥

న కాలో దండముద్యమ్య శిరః కృంతతి కస్యచిత్
కాలస్య బలమేతావద్విపరీతార్థదర్శనం॥11॥

ఆసాదితమిదం ఘోరం తుములం లోమహర్షణం
పాంచాలీమపకర్షద్భిః సభామధ్యే తపస్వినీం॥12॥

అయోనిజాం రూపవతీం కులే జాతాం విభావరీం
కో ను తాం సర్వధర్మజ్ఞాం పరిభూయ యశస్వినీం॥13॥

పర్యానయేత్సభామధ్యమృతే దుర్ద్యూతదేవినం
స్త్రీధర్మిణీం వరారోహాం శోణితేన సముక్షితాం॥14॥

ఏకవస్త్రాం చ పాంచాలీం పాండవానభ్యవేక్షతీం
హృతస్వాన్భ్రష్టచిత్తాంస్తాన్హృతదారాన్హృతశ్రియః॥15॥

విహీనాన్సర్వకామేభ్యో దాసభావవశం గతాన్
ధర్మపాశపరిక్షిప్తానశక్తానివ విక్రమే॥16॥

క్రుద్ధామమర్షితాం కృష్ణాం దుఃఖితాం కురుసంసది
దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ కటుకాన్యభ్యభాషతాం॥17॥

తస్యాః కృపణచక్షుర్భ్యాం ప్రదహ్యేతాపి మేదినీ
అపి శేషం భవేదద్య పుత్రాణాం మమ సంజయ॥18॥

భారతానాం స్త్రియః సర్వా గాంధార్యా సహ సంగతాః
ప్రాక్రోశన్భైరవం తత్ర దృష్ట్వా కృష్ణాం సభాగతాం॥19॥

అగ్నిహోత్రాణి సాయాహ్నే న చాహూయంత సర్వశః
బ్రాహ్మణాః కుపితాశ్చాసంద్రౌపద్యాః పరికర్షణే॥20॥

ఆసీన్నిష్టానకో ఘోరో నిర్ఘాతశ్చ మహానభూత్
దివోల్కాశ్చాపతన్ఘోరా రాహుశ్చార్కముపాగ్రసత్
అపర్వణి మహాఘోరం ప్రజానాం జనయన్భయం॥21॥

తథైవ రథశాలాసు ప్రాదురాసీద్ధుతాశనః
ధ్వజాశ్చ వ్యవశీర్యంత భరతానామభూతయే॥22॥

దుర్యోధనస్యాగ్నిహోత్రే ప్రాక్రోశన్భైరవం శివాః
తాస్తదా ప్రత్యభాషంత రాసభాః సర్వతోదిశం॥23॥

ప్రాతిష్ఠత తతో భీష్మో ద్రోణేన సహ సంజయ
కృపశ్చ సోమదత్తశ్చ బాహ్లీకశ్చ మహారథః॥24॥

తతోఽహమబ్రువం తత్ర విదురేణ ప్రచోదితః
వరం దదాని కృష్ణాయై కాంక్షితం యద్యదిచ్ఛతి॥25॥

అవృణోత్తత్ర పాంచాలీ పాండవానమితౌజసః
సరథాన్సధనుష్కాంశ్చాప్యనుజ్ఞాసిషమప్యహం॥26॥

అథాబ్రవీన్మహాప్రాజ్ఞో విదురః సర్వధర్మవిత్
ఏతదంతాః స్థ భరతా యద్వః కృష్ణా సభాం గతా॥27॥

ఏషా పాంచాలరాజస్య సుతైషా శ్రీరనుత్తమా
పాంచాలీ పాండవానేతాందైవసృష్టోపసర్పతి॥28॥

తస్యాః పార్థాః పరిక్లేశం న క్షంస్యంతేఽత్యమర్షణాః
వృష్ణయో వా మహేష్వాసాః పాంచాలా వా మహౌజసః॥29॥

తేన సత్యాభిసంధేన వాసుదేవేన రక్షితాః
ఆగమిష్యతి బీభత్సుః పాంచాలైరభిరక్షితః॥30॥

తేషాం మధ్యే మహేష్వాసో భీమసేనో మహాబలః
ఆగమిష్యతి ధున్వానో గదాం దండమివాంతకః॥31॥

తతో గాండీవనిర్ఘోషం శ్రుత్వా పార్థస్య ధీమతః
గదావేగం చ భీమస్య నాలం సోఢుం నరాధిపాః॥32॥

తత్ర మే రోచతే నిత్యం పార్థైః సార్ధం న విగ్రహః
కురుభ్యో హి సదా మన్యే పాండవాఞ్శక్తిమత్తరాన్॥33॥

తథా హి బలవాన్రాజా జరాసంధో మహాద్యుతిః
బాహుప్రహరణేనైవ భీమేన నిహతో యుధి॥34॥

తస్య తే శమ ఏవాస్తు పాండవైర్భరతర్షభ
ఉభయోః పక్షయోర్యుక్తం క్రియతామవిశంకయా॥35॥

ఏవం గావల్గణే క్షత్తా ధర్మార్థసహితం వచః
ఉక్తవాన్న గృహీతం చ మయా పుత్రహితేప్సయా ॥36॥

వన పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం ద్యూతజితాః పార్థాః కోపితాశ్చ దురాత్మభిః
ధార్తరాష్ట్రైః సహామాత్యైర్నికృత్యా ద్విజసత్తమ ||1||

శ్రావితాః పరుషా వాచః సృజద్భిర్వైరముత్తమం
కిమకుర్వంత కౌరవ్యా మమ పూర్వపితామహాః ||2||

కథం చైశ్వర్యవిభ్రష్టాః సహసా దుఃఖమేయుషః
వనే విజహ్రిరే పార్థాః శక్రప్రతిమతేజసః ||3||

కే చైనానన్వవర్తంత ప్రాప్తాన్వ్యసనముత్తమం
కిమాహారాః కిమాచారాః క్వ చ వాసో మహాత్మనాం ||4||

కథం ద్వాదశ వర్షాణి వనే తేషాం మహాత్మనాం
వ్యతీయుర్బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠ శూరాణామరిఘాతినాం ||5||

కథం చ రాజపుత్రీ సా ప్రవరా సర్వయోషితాం
పతివ్రతా మహాభాగా సతతం సత్యవాదినీ
వనవాసమదుఃఖార్హా దారుణం ప్రత్యపద్యత ||6||

ఏతదాచక్ష్వ మే సర్వం విస్తరేణ తపోధన
శ్రోతుమిచ్ఛామి చరితం భూరిద్రవిణతేజసాం
కథ్యమానం త్వయా విప్ర పరం కౌతూహలం హి మే ||7||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం ద్యూతజితాః పార్థాః కోపితాశ్చ దురాత్మభిః
ధార్తరాష్ట్రైః సహామాత్యైర్నిర్యయుర్గజసాహ్వయాత్ ||8||

వర్ధమానపురద్వారేణాభినిష్క్రమ్య తే తదా
ఉదఙ్ముఖాః శస్త్రభృతః ప్రయయుః సహ కృష్ణయా ||9||

ఇంద్రసేనాదయశ్చైనాన్భృత్యాః పరిచతుర్దశ
రథైరనుయయుః శీఘ్రైః స్త్రియ ఆదాయ సర్వశః ||10||

వ్రజతస్తాన్విదిత్వా తు పౌరాః శోకాభిపీడితాః
గర్హయంతోఽసకృద్భీష్మవిదురద్రోణగౌతమాన్
ఊచుర్విగతసంత్రాసాః సమాగమ్య పరస్పరం ||11||

నేదమస్తి కులం సర్వం న వయం న చ నో గృహాః
యత్ర దుర్యోధనః పాపః సౌబలేయేన పాలితః
కర్ణదుఃశాసనాభ్యాం చ రాజ్యమేతచ్చికీర్షతి ||12||

నో చేత్కులం న చాచారో న ధర్మోఽర్థః కుతః సుఖం
యత్ర పాపసహాయోఽయం పాపో రాజ్యం బుభూషతే ||13||

దుర్యోధనో గురుద్వేషీ త్యక్తాచారసుహృజ్జనః
అర్థలుబ్ధోఽభిమానీ చ నీచః ప్రకృతినిర్ఘృణః॥14॥

నేయమస్తి మహీ కృత్స్నా యత్ర దుర్యోధనో నృపః
సాధు గచ్ఛామహే సర్వే యత్ర గచ్ఛంతి పాండవాః॥15॥

సానుక్రోశా మహాత్మానో విజితేంద్రియశత్రవః
హ్రీమంతః కీర్తిమంతశ్చ ధర్మాచారపరాయణాః॥16॥

ఏవముక్త్వానుజగ్ముస్తాన్పాండవాంస్తే సమేత్య చ
ఊచుః ప్రాంజలయః సర్వే తాన్కుంతీమాద్రినందనాన్॥17॥

క్వ గమిష్యథ భద్రం వస్త్యక్త్వాస్మాందుఃఖభాగినః
వయమప్యనుయాస్యామో యత్ర యూయం గమిష్యథ॥18॥

అధర్మేణ జితాఞ్శ్రుత్వా యుష్మాంస్త్యక్తఘృణైః పరైః
ఉద్విగ్నాః స్మ భృశం సర్వే నాస్మాన్హాతుమిహార్హథ॥19॥

భక్తానురక్తాః సుహృదః సదా ప్రియహితే రతాన్
కురాజాధిష్ఠితే రాజ్యే న వినశ్యేమ సర్వశః॥20॥

శ్రూయతాం చాభిధాస్యామో గుణదోషాన్నరర్షభాః
శుభాశుభాధివాసేన సంసర్గం కురుతే యథా॥21॥

వస్త్రమాపస్తిలాన్భూమిం గంధో వాసయతే యథా
పుష్పాణామధివాసేన తథా సంసర్గజా గుణాః॥22॥

మోహజాలస్య యోనిర్హి మూఢైరేవ సమాగమః
అహన్యహని ధర్మస్య యోనిః సాధుసమాగమః॥23॥

తస్మాత్ప్రాజ్ఞైశ్చ వృద్ధైశ్చ సుస్వభావైస్తపస్విభిః
సద్భిశ్చ సహ సంసర్గః కార్యః శమపరాయణైః॥24॥

యేషాం త్రీణ్యవదాతాని యోనిర్విద్యా చ కర్మ చ
తాన్సేవేత్తైః సమాస్యా హి శాస్త్రేభ్యోఽపి గరీయసీ॥25॥

నిరారంభా హ్యపి వయం పుణ్యశీలేషు సాధుషు
పుణ్యమేవాప్నుయామేహ పాపం పాపోపసేవనాత్॥26॥

అసతాం దర్శనాత్స్పర్శాత్సంజల్పనసహాసనాత్
ధర్మాచారాః ప్రహీయంతే న చ సిధ్యంతి మానవాః॥27॥

బుద్ధిశ్చ హీయతే పుంసాం నీచైః సహ సమాగమాత్
మధ్యమైర్మధ్యతాం యాతి శ్రేష్ఠతాం యాతి చోత్తమైః॥28॥

యే గుణాః కీర్తితా లోకే ధర్మకామార్థసంభవాః
లోకాచారాత్మసంభూతా వేదోక్తాః శిష్టసంమతాః॥29॥

తే యుష్మాసు సమస్తాశ్చ వ్యస్తాశ్చైవేహ సద్గుణాః
ఇచ్ఛామో గుణవన్మధ్యే వస్తుం శ్రేయోఽభికాంక్షిణః॥30॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధన్యా వయం యదస్మాకం స్నేహకారుణ్యయంత్రితాః
అసతోఽపి గుణానాహుర్బ్రాహ్మణప్రముఖాః ప్రజాః॥31॥

తదహం భ్రాతృసహితః సర్వాన్విజ్ఞాపయామి వః
నాన్యథా తద్ధి కర్తవ్యమస్మత్స్నేహానుకంపయా॥32॥

భీష్మః పితామహో రాజా విదురో జననీ చ మే
సుహృజ్జనశ్చ ప్రాయో మే నగరే నాగసాహ్వయే॥33॥

తే త్వస్మద్ధితకామార్థం పాలనీయాః ప్రయత్నతః
యుష్మాభిః సహితైః సర్వైః శోకసంతాపవిహ్వలాః||34||

నివర్తతాగతా దూరం సమాగమనశాపితాః
స్వజనే న్యాసభూతే మే కార్యా స్నేహాన్వితా మతిః||35||

ఏతద్ధి మమ కార్యాణాం పరమం హృది సంస్థితం
సుకృతానేన మే తుష్టిః సత్కారశ్చ భవిష్యతి||36||

వైశంపాయన ఉవాచ

తథానుమంత్రితాస్తేన ధర్మరాజేన తాః ప్రజాః
చక్రురార్తస్వరం ఘోరం హా రాజన్నితి దుఃఖితాః||37||

గుణాన్పార్థస్య సంస్మృత్య దుఃఖార్తాః పరమాతురాః
అకామాః సంన్యవర్తంత సమాగమ్యాథ పాండవాన్||38||

నివృత్తేషు తు పౌరేషు రథానాస్థాయ పాండవాః
ప్రజగ్ముర్జాహ్నవీతీరే ప్రమాణాఖ్యం మహావటం||39||

తం తే దివసశేషేణ వటం గత్వా తు పాండవాః
ఊషుస్తాం రజనీం వీరాః సంస్పృశ్య సలిలం శుచి
ఉదకేనైవ తాం రాత్రిమూషుస్తే దుఃఖకర్శితాః||40||

అనుజగ్ముశ్చ తత్రైతాన్స్నేహాత్కేచిద్ద్విజాతయః
సాగ్నయోఽనగ్నయశ్చైవ సశిష్యగణబాంధవాః
స తైః పరివృతో రాజా శుశుభే బ్రహ్మవాదిభిః||41||

తేషాం ప్రాదుష్కృతాగ్నీనాం ముహూర్తే రమ్యదారుణే
బ్రహ్మఘోషపురస్కారః సంజల్పః సమజాయత||42||

రాజానం తు కురుశ్రేష్ఠం తే హంసమధురస్వరాః
ఆశ్వాసయంతో విప్రాగ్ర్యాః క్షపాం సర్వాం వ్యనోదయన్||43||

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం తేషామక్లిష్టకర్మణాం
వనం యియాసతాం విప్రాస్తస్థుర్భిక్షాభుజోఽగ్రతః
తానువాచ తతో రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః||1||

వయం హి హృతసర్వస్వా హృతరాజ్యా హృతశ్రియః
ఫలమూలామిషాహారా వనం యాస్యామ దుఃఖితాః||2||

వనం చ దోషబహులం బహువ్యాలసరీసృపం
పరిక్లేశశ్చ వో మన్యే ధ్రువం తత్ర భవిష్యతి||3||

బ్రాహ్మణానాం పరిక్లేశో దైవతాన్యపి సాదయేత్
కిం పునర్మామితో విప్రా నివర్తధ్వం యథేష్టతః||4||

బ్రాహ్మణా ఊచుః

గతిర్యా భవతాం రాజంస్తాం వయం గంతుముద్యతాః
నార్హథాస్మాన్పరిత్యక్తుం భక్తాన్సద్ధర్మదర్శినః||5||

అనుకంపాం హి భక్తేషు దైవతాన్యపి కుర్వతే
విశేషతో బ్రాహ్మణేషు సదాచారావలంబిషు||6||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మమాపి పరమా భక్తిర్బ్రాహ్మణేషు సదా ద్విజాః
సహాయవిపరిభ్రంశస్త్వయం సాదయతీవ మాం||7||

ఆహరేయుర్హి మే యేఽపి ఫలమూలమృగాంస్తథా
త ఇమే శోకజైర్దుఃఖైర్భ్రాతరో మే విమోహితాః||8||

ద్రౌపద్యా విప్రకర్షేణ రాజ్యాపహరణేన చ
దుఃఖాన్వితానిమాన్క్లేశైర్నాహం యోక్తుమిహోత్సహే||9||

బ్రాహ్మణా ఊచుః

అస్మత్పోషణజా చింతా మా భూత్తే హృది పార్థివ
స్వయమాహృత్య వన్యాని అనుయాస్యామహే వయం||10||

అనుధ్యానేన జప్యేన విధాస్యామః శివం తవ
కథాభిశ్చానుకూలాభిః సహ రంస్యామహే వనే||11||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతన్న సందేహో రమేయం బ్రాహ్మణైః సహ
న్యూనభావాత్తు పశ్యామి ప్రత్యాదేశమివాత్మనః||12||

కథం ద్రక్ష్యామి వః సర్వాన్స్వయమాహృతభోజనాన్
మద్భక్త్యా క్లిశ్యతోఽనర్హాంధిక్పాపాంధృతరాష్ట్రజాన్||13||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా స నృపః శోచన్నిషసాద మహీతలే
తమధ్యాత్మరతిర్విద్వాఞ్శౌనకో నామ వై ద్విజః
యోగే సాంఖ్యే చ కుశలో రాజానమిదమబ్రవీత్||14||

శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం||15||

న హి జ్ఞానవిరుద్ధేషు బహుదోషేషు కర్మసు
శ్రేయోఘాతిషు సజ్జంతే బుద్ధిమంతో భవద్విధాః||16||

అష్టాంగాం బుద్ధిమాహుర్యాం సర్వాశ్రేయోవిఘాతినీం
శ్రుతిస్మృతిసమాయుక్తాం సా రాజంస్త్వయ్యవస్థితా||17||

అర్థకృచ్ఛ్రేషు దుర్గేషు వ్యాపత్సు స్వజనస్య చ
శారీరమానసైర్దుఃఖైర్న సీదంతి భవద్విధాః||18||

శ్రూయతాం చాభిధాస్యామి జనకేన యథా పురా
ఆత్మవ్యవస్థానకరా గీతాః శ్లోకా మహాత్మనా||19||

మనోదేహసముత్థాభ్యాం దుఃఖాభ్యామర్దితం జగత్
తయోర్వ్యాససమాసాభ్యాం శమోపాయమిమం శృణు||20||

వ్యాధేరనిష్టసంస్పర్శాచ్ఛ్రమాదిష్టవివర్జనాత్
దుఃఖం చతుర్భిః శారీరం కారణైః సంప్రవర్తతే॥21॥

తదాశుప్రతికారాచ్చ సతతం చావిచింతనాత్
ఆధివ్యాధిప్రశమనం క్రియాయోగద్వయేన తు॥22॥

మతిమంతో హ్యతో వైద్యాః శమం ప్రాగేవ కుర్వతే
మానసస్య ప్రియాఖ్యానైః సంభోగోపనయైర్నృణాం॥23॥

మానసేన హి దుఃఖేన శరీరముపతప్యతే
అయఃపిండేన తప్తేన కుంభసంస్థమివోదకం॥24॥

మానసం శమయేత్తస్మాజ్జ్ఞానేనాగ్నిమివాంబునా
ప్రశాంతే మానసే దుఃఖే శారీరముపశామ్యతి॥25॥

మనసో దుఃఖమూలం తు స్నేహ ఇత్యుపలభ్యతే
స్నేహాత్తు సజ్జతే జంతుర్దుఃఖయోగముపైతి చ॥26॥

స్నేహమూలాని దుఃఖాని స్నేహజాని భయాని చ
శోకహర్షౌ తథాయాసః సర్వం స్నేహాత్ప్రవర్తతే॥27॥

స్నేహాత్కరణరాగశ్చ ప్రజజ్ఞే వైషయస్తథా
అశ్రేయస్కావుభావేతౌ పూర్వస్తత్ర గురుః స్మృతః॥28॥

కోటరాగ్నిర్యథాశేషం సమూలం పాదపం దహేత్
ధర్మార్థినం తథాల్పోఽపి రాగదోషో వినాశయేత్॥29॥

విప్రయోగే న తు త్యాగీ దోషదర్శీ సమాగమాత్
విరాగం భజతే జంతుర్నిర్వైరో నిష్పరిగ్రహః॥30॥

తస్మాత్స్నేహం స్వపక్షేభ్యో మిత్రేభ్యో ధనసంచయాత్
స్వశరీరసముత్థం తు జ్ఞానేన వినివర్తయేత్॥31॥

జ్ఞానాన్వితేషు ముఖ్యేషు శాస్త్రజ్ఞేషు కృతాత్మసు
న తేషు సజ్జతే స్నేహః పద్మపత్రేష్వివోదకం॥32॥

రాగాభిభూతః పురుషః కామేన పరికృష్యతే
ఇచ్ఛా సంజాయతే తస్య తతస్తృష్ణా ప్రవర్తతే॥33॥

తృష్ణా హి సర్వపాపిష్ఠా నిత్యోద్వేగకరీ నృణాం
అధర్మబహులా చైవ ఘోరా పాపానుబంధినీ॥34॥

యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః
యోఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖం॥35॥

అనాద్యంతా తు సా తృష్ణా అంతర్దేహగతా నృణాం
వినాశయతి సంభూతా అయోనిజ ఇవానలః॥36॥

యథైధః స్వసముత్థేన వహ్నినా నాశమృచ్ఛతి
తథాకృతాత్మా లోభేన సహజేన వినశ్యతి॥37॥

రాజతః సలిలాదగ్నేశ్చోరతః స్వజనాదపి
భయమర్థవతాం నిత్యం మృత్యోః ప్రాణభృతామివ॥38॥

యథా హ్యామిషమాకాశే పక్షిభిః శ్వాపదైర్భువి
భక్ష్యతే సలిలే మత్స్యైస్తథా సర్వేణ విత్తవాన్॥39॥

అర్థ ఏవ హి కేషాంచిదనర్థో భవితా నృణాం
అర్థశ్రేయసి చాసక్తో న శ్రేయో విందతే నరః
తస్మాదర్థాగమాః సర్వే మనోమోహవివర్ధనాః॥40॥

కార్పణ్యం దర్పమానౌ చ భయముద్వేగ ఏవ చ
అర్థజాని విదుః ప్రాజ్ఞా దుఃఖాన్యేతాని దేహినాం॥41॥

అర్థస్యోపార్జనే దుఃఖం పాలనే చ క్షయే తథా
నాశే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ఘ్నంతి చైవార్థకారణాత్॥42॥

అర్థా దుఃఖం పరిత్యక్తుం పాలితాశ్చాపి తేఽసుఖాః
దుఃఖేన చాధిగమ్యంతే తేషాం నాశం న చింతయేత్॥43॥

అసంతోషపరా మూఢాః సంతోషం యాంతి పండితాః
అంతో నాస్తి పిపాసాయాః సంతోషః పరమం సుఖం॥44॥

తస్మాత్సంతోషమేవేహ ధనం పశ్యంతి పండితాః
అనిత్యం యౌవనం రూపం జీవితం ద్రవ్యసంచయః
ఐశ్వర్యం ప్రియసంవాసో గృధ్యేదేషు న పండితః॥45॥

త్యజేత సంచయాంస్తస్మాత్తజ్జం క్లేశం సహేత కః
న హి సంచయవాన్కశ్చిద్దృశ్యతే నిరుపద్రవః॥46॥

అతశ్చ ధర్మిభిః పుంభిరనీహార్థః ప్రశస్యతే
ప్రక్షాలనాద్ధి పంకస్య దూరాదస్పర్శనం వరం॥47॥

యుధిష్ఠిరైవమర్థేషు న స్పృహాం కర్తుమర్హసి
ధర్మేణ యది తే కార్యం విముక్తేచ్ఛో భవార్థతః॥48॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నార్థోపభోగలిప్సార్థమియమర్థేప్సుతా మమ
భరణార్థం తు విప్రాణాం బ్రహ్మన్కాంక్షే న లోభతః॥49॥

కథం హ్యస్మద్విధో బ్రహ్మన్వర్తమానో గృహాశ్రమే
భరణం పాలనం చాపి న కుర్యాదనుయాయినాం॥50॥

సంవిభాగో హి భూతానాం సర్వేషామేవ శిష్యతే
తథైవాపచమానేభ్యః ప్రదేయం గృహమేధినా॥51॥

తృణాని భూమిరుదకం వాక్చతుర్థీ చ సూనృతా
సతామేతాని గేహేషు నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన॥52॥

దేయమార్తస్య శయనం స్థితశ్రాంతస్య చాసనం
తృషితస్య చ పానీయం క్షుధితస్య చ భోజనం॥53॥

చక్షుర్దద్యాన్మనో దద్యాద్వాచం దద్యాచ్చ సూనృతాం
ప్రత్యుద్గమ్యాభిగమనం కుర్యాన్న్యాయేన చార్చనం॥54॥

అగ్నిహోత్రమనడ్వాంశ్చ జ్ఞాతయోఽతిథిబాంధవాః
పుత్రదారభృతాశ్చైవ నిర్దహేయురపూజితాః॥55॥

నాత్మార్థం పాచయేదన్నం న వృథా ఘాతయేత్పశూన్
న చ తత్స్వయమశ్నీయాద్విధివద్యన్న నిర్వపేత్॥56॥

శ్వభ్యశ్చ శ్వపచేభ్యశ్చ వయోభ్యశ్చావపేద్భువి
వైశ్వదేవం హి నామైతత్సాయంప్రాతర్విధీయతే॥57॥

విఘసాశీ భవేత్తస్మాన్నిత్యం చామృతభోజనః
విఘసం భృత్యశేషం తు యజ్ఞశేషం తథామృతం॥58॥

ఏతాం యో వర్తతే వృత్తిం వర్తమానో గృహాశ్రమే
తస్య ధర్మం పరం ప్రాహుః కథం వా విప్ర మన్యసే॥59॥

శౌనక ఉవాచ

అహో బత మహత్కృష్టం విపరీతమిదం జగత్
యేనాపత్రపతే సాధురసాధుస్తేన తుష్యతి॥60॥

శిశ్నోదరకృతేఽప్రాజ్ఞః కరోతి విఘసం బహు
మోహరాగసమాక్రాంత ఇంద్రియార్థవశానుగః॥61॥

హ్రియతే బుధ్యమానోఽపి నరో హారిభిరింద్రియైః
విమూఢసంజ్ఞో దుష్టాశ్వైరుద్భ్రాంతైరివ సారథిః॥62॥

షడింద్రియాణి విషయం సమాగచ్ఛంతి వై యదా
తదా ప్రాదుర్భవత్యేషాం పూర్వసంకల్పజం మనః॥63॥

మనో యస్యేంద్రియగ్రామవిషయం ప్రతి చోదితం
తస్యౌత్సుక్యం సంభవతి ప్రవృత్తిశ్చోపజాయతే॥64॥

తతః సంకల్పవీర్యేణ కామేన విషయేషుభిః
విద్ధః పతతి లోభాగ్నౌ జ్యోతిర్లోభాత్పతంగవత్॥65॥

తతో విహారైరాహారైర్మోహితశ్చ విశాం పతే
మహామోహముఖే మగ్నో నాత్మానమవబుధ్యతే॥66॥

ఏవం పతతి సంసారే తాసు తాస్విహ యోనిషు
అవిద్యాకర్మతృష్ణాభిర్భ్రామ్యమాణోఽథ చక్రవత్॥67॥

బ్రహ్మాదిషు తృణాంతేషు హూతేషు పరివర్తతే
జలే భువి తథాకాశే జాయమానః పునః పునః॥68॥

అబుధానాం గతిస్త్వేషా బుధానామపి మే శృణు
యే ధర్మే శ్రేయసి రతా విమోక్షరతయో జనాః॥69॥

యదిదం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ
తస్మాద్ధర్మానిమాన్సర్వాన్నాభిమానాత్సమాచరేత్॥70॥

ఇజ్యాధ్యయనదానాని తపః సత్యం క్షమా దమః
అలోభ ఇతి మార్గోఽయం ధర్మస్యాష్టవిధః స్మృతః॥71॥

తత్ర పూర్వశ్చతుర్వర్గః పితృయానపథే స్థితః
కర్తవ్యమితి యత్కార్యం నాభిమానాత్సమాచరేత్॥72॥

ఉత్తరో దేవయానస్తు సద్భిరాచరితః సదా
అష్టాంగేనైవ మార్గేణ విశుద్ధాత్మా సమాచరేత్॥73॥

సమ్యక్సంకల్పసంబంధాత్సమ్యక్చేంద్రియనిగ్రహాత్
సమ్యగ్వ్రతవిశేషాచ్చ సమ్యక్చ గురుసేవనాత్॥74॥

సమ్యగాహారయోగాచ్చ సమ్యక్చాధ్యయనాగమాత్
సమ్యక్కర్మోపసంన్యాసాత్సమ్యక్చిత్తనిరోధనాత్
ఏవం కర్మాణి కుర్వంతి సంసారవిజిగీషవః॥75॥

రాగద్వేషవినిర్ముక్తా ఐశ్వర్యం దేవతా గతాః
రుద్రాః సాధ్యాస్తథాదిత్యా వసవోఽథాశ్వినావపి
యోగైశ్వర్యేణ సంయుక్తా ధారయంతి ప్రజా ఇమాః॥76॥

తథా త్వమపి కౌంతేయ శమమాస్థాయ పుష్కలం
తపసా సిద్ధిమన్విచ్ఛ యోగసిద్ధిం చ భారత॥77॥

పితృమాతృమయీ సిద్ధిః ప్రాప్తా కర్మమయీ చ తే
తపసా సిద్ధిమన్విచ్ఛ ద్విజానాం భరణాయ వై॥78॥

సిద్ధా హి యద్యదిచ్ఛంతి కుర్వతే తదనుగ్రహాత్
తస్మాత్తపః సమాస్థాయ కురుష్వాత్మమనోరథం॥79॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శౌనకేనైవముక్తస్తు కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
పురోహితముపాగమ్య భ్రాతృమధ్యేఽబ్రవీదిదం॥1॥

ప్రస్థితం మానుయాంతీమే బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
న చాస్మి పాలనే శక్తో బహుదుఃఖసమన్వితః॥2॥

పరిత్యక్తుం న శక్నోమి దానశక్తిశ్చ నాస్తి మే
కథమత్ర మయా కార్యం భగవాంస్తద్బ్రవీతు మే॥3॥

ముహూర్తమివ స ధ్యాత్వా ధర్మేణాన్విష్య తాం గతిం
యుధిష్ఠిరమువాచేదం ధౌమ్యో ధర్మభృతాం వరః॥4॥

పురా సృష్టాని భూతాని పీడ్యంతే క్షుధయా భృశం
తతోఽనుకంపయా తేషాం సవితా స్వపితా ఇవ॥5॥

గత్వోత్తరాయణం తేజోరసానుద్ధృత్య రశ్మిభిః
దక్షిణాయనమావృత్తో మహీం నివిశతే రవిః॥6॥

క్షేత్రభూతే తతస్తస్మిన్నోషధీరోషధీపతిః
దివస్తేజః సముద్ధృత్య జనయామాస వారిణా॥7॥

నిషిక్తశ్చంద్రతేజోభిః సూయతే భూగతో రవిః
ఓషధ్యః షడ్రసా మేధ్యాస్తదన్నం ప్రాణినాం భువి॥8॥

ఏవం భానుమయం హ్యన్నం భూతానాం ప్రాణధారణం
పితైష సర్వభూతానాం తస్మాత్తం శరణం వ్రజ॥9॥

రాజానో హి మహాత్మానో యోనికర్మవిశోధితాః
ఉద్ధరంతి ప్రజాః సర్వాస్తప ఆస్థాయ పుష్కలం॥10॥

భీమేన కార్తవీర్యేణ వైన్యేన నహుషేణ చ
తపోయోగసమాధిస్థైరుద్ధృతా హ్యాపదః ప్రజాః॥11॥

తథా త్వమపి ధర్మాత్మన్కర్మణా చ విశోధితః
తప ఆస్థాయ ధర్మేణ ద్విజాతీన్భర భారత॥12॥

ఏవముక్తస్తు ధౌమ్యేన తత్కాలసదృశం వచః
ధర్మరాజో విశుద్ధాత్మా తప ఆతిష్ఠదుత్తమం॥13॥

పుష్పోపహారైర్బలిభిరర్చయిత్వా దివాకరం
యోగమాస్థాయ ధర్మాత్మా వాయుభక్షో జితేంద్రియః
గాంగేయం వార్యుపస్పృశ్య ప్రాణాయామేన తస్థివాన్॥14॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం కురూణామృషభః స తు రాజా యుధిష్ఠిరః
విప్రార్థమారాధితవాన్సూర్యమద్భుతవిక్రమం॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజఞ్శుచిర్భూత్వా సమాహితః
క్షణం చ కురు రాజేంద్ర సర్వం వక్ష్యామ్యశేషతః॥16॥

ధౌమ్యేన తు యథ ప్రోక్తం పార్థాయ సుమహాత్మనే
నామ్నామష్టశతం పుణ్యం తచ్ఛృణుష్వ మహామతే॥17॥

సూర్యోఽర్యమా భగస్త్వష్టా పూషార్కః సవితా రవిః
గభస్తిమానజః కాలో మృత్యుర్ధాతా ప్రభాకరః॥18॥

పృథివ్యాపశ్చ తేజశ్చ ఖం వాయుశ్చ పరాయణం
సోమో బృహస్పతిః శుక్రో బుధోఽఙ్గారక ఏవ చ॥19॥

ఇంద్రో వివస్వాందీప్తాంశుః శుచిః శౌరిః శనైశ్చరః
బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ స్కందో వైశ్రవణో యమః॥20॥

వైద్యుతో జాఠరశ్చాగ్నిరైంధనస్తేజసాం పతిః
ధర్మధ్వజో వేదకర్తా వేదాంగో వేదవాహనః॥21॥

కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిః సర్వామరాశ్రయః
కలా కాష్ఠా ముహూర్తాశ్చ పక్షా మాసా ఋతుస్తథా॥22॥

సంవత్సరకరోఽశ్వత్థః కాలచక్రో విభావసుః
పురుషః శాశ్వతో యోగీ వ్యక్తావ్యక్తః సనాతనః॥23॥

లోకాధ్యక్షః ప్రజాధ్యక్షో విశ్వకర్మా తమోనుదః
వరుణః సాగరోంఽశుశ్చ జీమూతో జీవనోఽరిహా॥24॥

భూతాశ్రయో భూతపతిః సర్వభూతనిషేవితః
మణిః సువర్ణో భూతాదిః కామదః సర్వతోముఖః॥25॥

జయో విశాలో వరదః శీఘ్రగః ప్రాణధారణః
ధన్వంతరిర్ధూమకేతురాదిదేవోఽదితేః సుతః॥26॥

ద్వాదశాత్మారవిందాక్షః పితా మాతా పితామహః
స్వర్గద్వారం ప్రజాద్వారం మోక్షద్వారం త్రివిష్టపం॥27॥

దేహకర్తా ప్రశాంతాత్మా విశ్వాత్మా విశ్వతోముఖః
చరాచరాత్మా సూక్ష్మాత్మా మైత్రేణ వపుషాన్వితః॥28॥

ఏతద్వై కీర్తనీయస్య సూర్యస్యైవ మహాత్మనః
నామ్నామష్టశతం పుణ్యం శక్రేణోక్తం మహాత్మనా॥29॥

శక్రాచ్చ నారదః ప్రాప్తో ధౌమ్యశ్చ తదనంతరం
ధౌమ్యాద్యుధిష్ఠిరః ప్రాప్య సర్వాన్కామానవాప్తవాన్॥30॥

సురపితృగణయక్షసేవితం; హ్యసురనిశాచరసిద్ధవందితం
వరకనకహుతాశనప్రభం; త్వమపి మనస్యభిధేహి భాస్కరం॥31॥

సూర్యోదయే యస్తు సమాహితః పఠేత్స పుత్రలాభం ధనరత్నసంచయాన్
లభేత జాతిస్మరతాం సదా నరః; స్మృతిం చ మేధాం చ స విందతే పరాం॥32॥

ఇమం స్తవం దేవవరస్య యో నరః; ప్రకీర్తయేచ్ఛుచిసుమనాః సమాహితః
స ముచ్యతే శోకదవాగ్నిసాగరా;ల్లభేత కామాన్మనసా యథేప్సితాన్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దివాకరః ప్రీతో దర్శయామాస పాండవం
దీప్యమానః స్వవపుషా జ్వలన్నివ హుతాశనః||1||

యత్తేఽభిలషితం రాజన్సర్వమేతదవాప్స్యసి
అహమన్నం ప్రదాస్యామి సప్త పంచ చ తే సమాః||2||

ఫలమూలామిషం శాకం సంస్కృతం యన్మహానసే
చతుర్విధం తదన్నాద్యమక్షయ్యం తే భవిష్యతి
ధనం చ వివిధం తుభ్యమిత్యుక్త్వాంతరధీయత||3||

లబ్ధ్వా వరం తు కౌంతేయో జలాదుత్తీర్య ధర్మవిత్
జగ్రాహ పాదౌ ధౌమ్యస్య భ్రాతౄంశ్చాస్వజతాచ్యుతః||4||

ద్రౌపద్యా సహ సంగమ్య పశ్యమానోఽభ్యయాత్ప్రభుః
మహానసే తదాన్నం తు సాధయామాస పాండవః||5||

సంస్కృతం ప్రసవం యాతి వన్యమన్నం చతుర్విధం
అక్షయ్యం వర్ధతే చాన్నం తేన భోజయతే ద్విజాన్||6||

భుక్తవత్సు చ విప్రేషు భోజయిత్వానుజానపి
శేషం విఘససంజ్ఞం తు పశ్చాద్భుంక్తే యుధిష్ఠిరః
యుధిష్ఠిరం భోజయిత్వా శేషమశ్నాతి పార్షతీ||7||

ఏవం దివాకరాత్ప్రాప్య దివాకరసమద్యుతిః
కామాన్మనోఽభిలషితాన్బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ ప్రభుః||8||

పురోహితపురోగాశ్చ తిథినక్షత్రపర్వసు
యజ్ఞియార్థాః ప్రవర్తంతే విధిమంత్రప్రమాణతః||9||

తతః కృతస్వస్త్యయనా ధౌమ్యేన సహ పాండవాః
ద్విజసంఘైః పరివృతాః ప్రయయుః కామ్యకం వనం||10||

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వనం ప్రవిష్టేష్వథ పాండవేషు; ప్రజ్ఞాచక్షుస్తప్యమానోఽమ్బికేయః
ధర్మాత్మానం విదురమగాధబుద్ధిం; సుఖాసీనో వాక్యమువాచ రాజా||1||

ప్రజ్ఞా చ తే భార్గవస్యేవ శుద్ధా; ధర్మం చ త్వం పరమం వేత్థ సూక్ష్మం
సమశ్చ త్వం సంమతః కౌరవాణాం; పథ్యం చైషాం మమ చైవ బ్రవీహి||2||

ఏవం గతే విదుర యదద్య కార్యం; పౌరాశ్చేమే కథమస్మాన్భజేరన్
తే చాప్యస్మాన్నోద్ధరేయుః సమూలా;న్న కామయే తాంశ్చ వినశ్యమానాన్||3||

విదుర ఉవాచ

త్రివర్గోఽయం ధర్మమూలో నరేంద్ర; రాజ్యం చేదం ధర్మమూలం వదంతి
ధర్మే రాజన్వర్తమానః స్వశక్త్యా; పుత్రాన్సర్వాన్పాహి కుంతీసుతాంశ్చ||4||

స వై ధర్మో విప్రలుప్తః సభాయాం; పాపాత్మభిః సౌబలేయప్రధానైః
ఆహూయ కుంతీసుతమక్షవత్యాం; పరాజైషీత్సత్యసంధం సుతస్తే॥5॥

ఏతస్య తే దుష్ప్రణీతస్య రాజ;ఞ్శేషస్యాహం పరిపశ్యామ్యుపాయం
యథా పుత్రస్తవ కౌరవ్య పాపా;న్ముక్తో లోకే ప్రతితిష్ఠేత సాధు॥6॥

తద్వై సర్వం పాండుపుత్రా లభంతాం; యత్తద్రాజన్నతిసృష్టం త్వయాసీత్
ఏష ధర్మః పరమో యత్స్వకేన; రాజా తుష్యేన్న పరస్వేషు గృధ్యేత్॥7॥

ఏతత్కార్యం తవ సర్వప్రధానం; తేషాం తుష్టిః శకునేశ్చావమానః
ఏవం శేషం యది పుత్రేషు తే స్యా;దేతద్రాజంస్త్వరమాణః కురుష్వ॥8॥

అథైతదేవం న కరోషి రాజ;న్ధ్రువం కురూణాం భవితా వినాశః
న హి క్రుద్ధో భీమసేనోఽర్జునో వా; శేషం కుర్యాచ్ఛాత్రవాణామనీకే॥9॥

యేషాం యోద్ధా సవ్యసాచీ కృతాస్త్రో; ధనుర్యేషాం గాండివం లోకసారం
యేషాం భీమో బాహుశాలీ చ యోద్ధా; తేషాం లోకే కిం ను న ప్రాప్యమస్తి॥10॥

ఉక్తం పూర్వం జాతమాత్రే సుతే తే; మయా యత్తే హితమాసీత్తదానీం
పుత్రం త్యజేమమహితం కులస్యే;త్యేతద్రాజన్న చ తత్త్వం చకర్థ
ఇదానీం తే హితముక్తం న చేత్త్వం; కర్తాసి రాజన్పరితప్తాసి పశ్చాత్॥11॥

యద్యేతదేవమనుమంతా సుతస్తే; సంప్రీయమాణః పాండవైరేకరాజ్యం
తాపో న తే వై భవితా ప్రీతియోగా;త్త్వం చేన్న గృహ్ణాసి సుతం సహాయైః
అథాపరో భవతి హి తం నిగృహ్యా; పాండోః పుత్రం ప్రకురుష్వాధిపత్యే॥12॥

అజాతశత్రుర్హి విముక్తరాగో; ధర్మేణేమాం పృథివీం శాస్తు రాజన్
తతో రాజన్పార్థివాః సర్వ ఏవ; వైశ్యా ఇవాస్మానుపతిష్ఠంతు సద్యః॥13॥

దుర్యోధనః శకునిః సూతపుత్రః; ప్రీత్యా రాజన్పాండుపుత్రాన్భజంతాం
దుఃశాసనో యాచతు భీమసేనం; సభామధ్యే ద్రుపదస్యాత్మజాం చ॥14॥

యుధిష్ఠిరం త్వం పరిసాంత్వయస్వ; రాజ్యే చైనం స్థాపయస్వాభిపూజ్య
త్వయా పృష్టః కిమహమన్యద్వదేయ;మేతత్కృత్వా కృతకృత్యోఽసి రాజన్॥15॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏతద్వాక్యం విదుర యత్తే సభాయా;మిహ ప్రోక్తం పాండవాన్ప్రాప్య మాం చ
హితం తేషామహితం మామకానా;మేతత్సర్వం మమ నోపైతి చేతః॥16॥

ఇదం త్విదానీం కుత ఏవ నిశ్చితం; తేషామర్థే పాండవానాం యదాత్థ
తేనాద్య మన్యే నాసి హితో మమేతి; కథం హి పుత్రం పాండవార్థే త్యజేయం॥17॥

అసంశయం తేఽపి మమైవ పుత్రా; దుర్యోధనస్తు మమ దేహాత్ప్రసూతః
స్వం వై దేహం పరహేతోస్త్యజేతి; కో ను బ్రూయాత్సమతామన్వవేక్షన్॥18॥

స మా జిహ్మం విదుర సర్వం బ్రవీషి; మానం చ తేఽహమధికం ధారయామి
యథేచ్ఛకం గచ్ఛ వా తిష్ఠ వా త్వం; సుసాంత్వ్యమానాప్యసతీ స్త్రీ జహాతి॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా ధృతరాష్ట్రోఽన్వపద్య;దంతర్వేశ్మ సహసోత్థాయ రాజన్
నేదమస్తీత్యథ విదురో భాషమాణః; సంప్రాద్రవద్యత్ర పార్థా బభూవుః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పాండవాస్తు వనే వాసముద్దిశ్య భరతర్షభాః
ప్రయయుర్జాహ్నవీకూలాత్కురుక్షేత్రం సహానుగాః ॥1॥

సరస్వతీదృషద్వత్యౌ యమునాం చ నిషేవ్య తే
యయుర్వనేనైవ వనం సతతం పశ్చిమాం దిశం ॥2॥

తతః సరస్వతీకూలే సమేషు మరుధన్వసు
కామ్యకం నామ దదృశుర్వనం మునిజనప్రియం ॥3॥

తత్ర తే న్యవసన్వీరా వనే బహుమృగద్విజే
అన్వాస్యమానా మునిభిః సాంత్వ్యమానాశ్చ భారత ॥4॥

విదురస్త్వపి పాండూనాం తదా దర్శనలాలసః
జగామైకరథేనైవ కామ్యకం వనమృద్ధిమత్ ॥5॥

తతో యాత్వా విదురః కాననం త;చ్ఛీఘ్రైరశ్వైర్వాహినా స్యందనేన
దదర్శాసీనం ధర్మరాజం వివిక్తే; సార్ధం ద్రౌపద్యా భ్రాతృభిర్బ్రాహ్మణైశ్చ ॥6॥

తతోఽపశ్యద్విదురం తూర్ణమారా;దభ్యాయాంతం సత్యసంధః స రాజా
అథాబ్రవీద్భ్రాతరం భీమసేనం; కిం ను క్షత్తా వక్ష్యతి నః సమేత్య ॥7॥

కచ్చిన్నాయం వచనాత్సౌబలస్య; సమాహ్వాతా దేవనాయోపయాతి
కచ్చిత్క్షుద్రః శకునిర్నాయుధాని; జేష్యత్యస్మాన్పునరేవాక్షవత్యాం ॥8॥

సమాహూతః కేనచిదాద్రవేతి; నాహం శక్తో భీమసేనాపయాతుం
గాండీవే వా సంశయితే కథంచి;ద్రాజ్యప్రాప్తిః సంశయితా భవేన్నః ॥9॥

తత ఉత్థాయ విదురం పాండవేయాః; ప్రత్యగృహ్ణన్నృపతే సర్వ ఏవ
తైః సత్కృతః స చ తానాజమీఢో; యథోచితం పాండుపుత్రాన్సమేయాత్ ॥10॥

సమాశ్వస్తం విదురం తే నరర్షభా;స్తతోఽపృచ్ఛన్నాగమనాయ హేతుం
స చాపి తేభ్యో విస్తరతః శశంస; యథావృత్తో ధృతరాష్ట్రోఽఽమ్బికేయః ॥11॥

విదుర ఉవాచ

అవోచన్మాం ధృతరాష్ట్రోఽనుగుప్త;మజాతశత్రో పరిగృహ్యాభిపూజ్య
ఏవం గతే సమతామభ్యుపేత్య; పథ్యం తేషాం మమ చైవ బ్రవీహి ॥12॥

మయాప్యుక్తం యత్క్షమం కౌరవాణాం; హితం పథ్యం ధృతరాష్ట్రస్య చైవ
తద్వై పథ్యం తన్మనో నాభ్యుపైతి; తతశ్చాహం క్షమమన్యన్న మన్యే ॥13॥

పరం శ్రేయః పాండవేయా మయోక్తం; న మే తచ్చ శ్రుతవానాంబికేయః
యథాతురస్యేవ హి పథ్యమన్నం; న రోచతే స్మాస్య తదుచ్యమానం ॥14॥

న శ్రేయసే నీయతేఽజాతశత్రో; స్త్రీ శ్రోత్రియస్యేవ గృహే ప్రదుష్టా
బ్రువన్న రుచ్యై భరతర్షభస్య; పతిః కుమార్యా ఇవ షష్టివర్షః ॥15॥

ధ్రువం వినాశో నృప కౌరవాణాం; న వై శ్రేయో ధృతరాష్ట్రః పరైతి
యథా పర్ణే పుష్కరస్యేవ సిక్తం; జలం న తిష్ఠేత్పథ్యముక్తం తథాస్మిన్ ॥16॥

తతః క్రుద్ధో ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీన్మాం; యత్ర శ్రద్ధా భారత తత్ర యాహి
నాహం భూయః కామయే త్వాం సహాయం; మహీమిమాం పాలయితుం పురం వా ॥17॥

సోఽహం త్యక్తో ధృతరాష్ట్రేణ రాజం;స్త్వాం శాసితుముపయాతస్త్వరావాన్
తద్వై సర్వం యన్మయోక్తం సభాయాం; తద్ధార్యతాం యత్ప్రవక్ష్యామి భూయః ॥18॥

క్లేశైస్తీవ్రైర్యుజ్యమానః సపత్నైః; క్షమాం కుర్వన్కాలముపాసతే యః
సం వర్ధయన్స్తోకమివాగ్నిమాత్మవాన్; స వై భుంక్తే పృథివీమేక ఏవ||19||

యస్యావిభక్తం వసు రాజన్సహాయైః;తస్య దుఃఖేఽప్యంశభాజః సహాయాః
సహాయానామేష సంగ్రహణేఽభ్యుపాయః; సహాయాప్తౌ పృథివీప్రాప్తిమాహుః||20||

సత్యం శ్రేష్ఠం పాండవ నిష్ప్రలాపం; తుల్యం చాన్నం సహ భోజ్యం సహాయైః
ఆత్మా చైషామగ్రతో నాతివర్తే;దేవంవృత్తిర్వర్ధతే భూమిపాలః||21||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవం కరిష్యామి యథా బ్రవీషి; పరాం బుద్ధిముపగమ్యాప్రమత్తః
యచ్చాప్యన్యద్దేశకాలోపపన్నం; తద్వై వాచ్యం తత్కరిష్యామి కృత్స్నం||22||

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గతే తు విదురే రాజన్నాశ్రమం పాండవాన్ప్రతి
ధృతరాష్ట్రో మహాప్రాజ్ఞః పర్యతప్యత భారత||1||

స సభాద్వారమాగమ్య విదురస్మారమోహితః
సమక్షం పార్థివేంద్రాణాం పపాతావిష్టచేతనః||2||

స తు లబ్ధ్వా పునః సంజ్ఞాం సముత్థాయ మహీతలాత్
సమీపోపస్థితం రాజా సంజయం వాక్యమబ్రవీత్||3||

భ్రాతా మమ సుహృచ్చైవ సాక్షాద్ధర్మ ఇవాపరః
తస్య స్మృత్వాద్య సుభృశం హృదయం దీర్యతీవ మే||4||

తమానయస్వ ధర్మజ్ఞం మమ భ్రాతరమాశు వై
ఇతి బ్రువన్స నృపతిః కరుణం పర్యదేవయత్||5||

పశ్చాత్తాపాభిసంతప్తో విదురస్మారకర్శితః
భ్రాతృస్నేహాదిదం రాజన్సంజయం వాక్యమబ్రవీత్||6||

గచ్ఛ సంజయ జానీహి భ్రాతరం విదురం మమ
యది జీవతి రోషేణ మయా పాపేన నిర్ధుతః||7||

న హి తేన మమ భ్రాత్రా సుసూక్ష్మమపి కించన
వ్యలీకం కృతపూర్వం మే ప్రాజ్ఞేనామితబుద్ధినా||8||

స వ్యలీకం కథం ప్రాప్తో మత్తః పరమబుద్ధిమాన్
న జహ్యాజ్జీవితం ప్రాజ్ఞస్తం గచ్ఛానయ సంజయ||9||

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజ్ఞస్తమనుమాన్య చ
సంజయో బాఢమిత్యుక్త్వా ప్రాద్రవత్కామ్యకం వనం||10||

సోఽచిరేణ సమాసాద్య తద్వనం యత్ర పాండవాః
రౌరవాజినసంవీతం దదర్శాథ యుధిష్ఠిరం||11||

విదురేణ సహాసీనం బ్రాహ్మణైశ్చ సహస్రశః
భ్రాతృభిశ్చాభిసంగుప్తం దేవైరివ శతక్రతుం||12||

యుధిష్ఠిరమథాభ్యేత్య పూజయామాస సంజయః
భీమార్జునయమాంశ్చాపి తదర్హం ప్రత్యపద్యత||13||

రాజ్ఞా పృష్టః స కుశలం సుఖాసీనశ్చ సంజయః
శశంసాగమనే హేతుమిదం చైవాబ్రవీద్వచః॥14॥

రాజా స్మరతి తే క్షత్తర్ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
తం పశ్య గత్వా త్వం క్షిప్రం సంజీవయ చ పార్థివం॥15॥

సోఽనుమాన్య నరశ్రేష్ఠాన్పాండవాన్కురునందనాన్
నియోగాద్రాజసింహస్య గంతుమర్హసి మానద॥16॥

ఏవముక్తస్తు విదురో ధీమాన్స్వజనవత్సలః
యుధిష్ఠిరస్యానుమతే పునరాయాద్గజాహ్వయం॥17॥

తమబ్రవీన్మహాప్రాజ్ఞం ధృతరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్
దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి ధర్మజ్ఞ దిష్ట్యా స్మరసి మేఽనఘ॥18॥

అద్య రాత్రౌ దివా చాహం త్వత్కృతే భరతర్షభ
ప్రజాగరే ప్రపశ్యామి విచిత్రం దేహమాత్మనః॥19॥

సోఽఙ్కమాదాయ విదురం మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ చైవ హ
క్షమ్యతామితి చోవాచ యదుక్తోఽసి మయా రుషా॥20॥

విదుర ఉవాచ

క్షాంతమేవ మయా రాజన్గురుర్నః పరమో భవాన్
తథా హ్యస్మ్యాగతః క్షిప్రం త్వద్దర్శనపరాయణః॥21॥

భవంతి హి నరవ్యాఘ్ర పురుషా ధర్మచేతసః
దీనాభిపాతినో రాజన్నాత్ర కార్యా విచారణా॥22॥

పాండోః సుతా యాదృశా మే తాదృశా మే సుతాస్తవ
దీనా ఇతి హి మే బుద్ధిరభిపన్నాద్య తాన్ప్రతి॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అన్యోన్యమనునీయైవం భ్రాతరౌ తౌ మహాద్యుతీ
విదురో ధృతరాష్ట్రశ్చ లేభాతే పరమాం ముదం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా చ విదురం ప్రాప్తం రాజ్ఞా చ పరిసాంత్వితం
ధృతరాష్ట్రాత్మజో రాజా పర్యతప్యత దుర్మతిః॥1॥

స సౌబలం సమానాయ్య కర్ణదుఃశాసనావపి
అబ్రవీద్వచనం రాజా ప్రవిశ్యాబుద్ధిజం తమః॥2॥

ఏష ప్రత్యాగతో మంత్రీ ధృతరాష్ట్రస్య సంమతః
విదురః పాండుపుత్రాణాం సుహృద్విద్వాన్హితే రతః॥3॥

యావదస్య పునర్బుద్ధిం విదురో నాపకర్షతి
పాండవానయనే తావన్మంత్రయధ్వం హితం మమ॥4॥

అథ పశ్యామ్యహం పార్థాన్ప్రాప్తానిహ కథంచన
పునః శోషం గమిష్యామి నిరాసుర్నిరవగ్రహః॥5॥

విషముద్బంధనం వాపి శస్త్రమగ్నిప్రవేశనం
కరిష్యే న హి తాన్నృద్ధాన్పునర్ద్రష్టుమిహోత్సహే॥6॥

శకునిరువాచ

కిం బాలిషాం మతిం రాజన్నాస్థితోఽసి విశాం పతే
గతాస్తే సమయం కృత్వా నైతదేవం భవిష్యతి॥7॥

సత్యవాక్యే స్థితాః సర్వే పాండవా భరతర్షభ
పితుస్తే వచనం తాత న గ్రహీష్యంతి కర్హిచిత్॥8॥

అథ వా తే గ్రహీష్యంతి పునరేష్యంతి వా పురం
నిరస్య సమయం భూయః పణోఽస్మాకం భవిష్యతి॥9॥

సర్వే భవామో మధ్యస్థా రాజ్ఞశ్ఛందానువర్తినః
ఛిద్రం బహు ప్రపశ్యంతః పాండవానాం సుసంవృతాః॥10॥

దుఃశాసన ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ యథా వదసి మాతుల
నిత్యం హి మే కథయతస్తవ బుద్ధిర్హి రోచతే॥11॥

కర్ణ ఉవాచ

కామమీక్షామహే సర్వే దుర్యోధన తవేప్సితం
ఐకమత్యం హి నో రాజన్సర్వేషామేవ లక్ష్యతే॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన రాజా దుర్యోధనస్తదా
నాతిహృష్టమనాః క్షిప్రమభవత్స పరాఙ్ముఖః॥13॥

ఉపలభ్య తతః కర్ణో వివృత్య నయనే శుభే
రోషాద్దుఃశాసనం చైవ సౌబలేయం చ తావుభౌ॥14॥

ఉవాచ పరమక్రుద్ధ ఉద్యమ్యాత్మానమాత్మనా
అహో మమ మతం యత్తన్నిబోధత నరాధిపాః॥15॥

ప్రియం సర్వే చికీర్షామో రాజ్ఞః కింకరపాణయః
న చాస్య శక్నుమః సర్వే ప్రియే స్థాతుమతంద్రితాః॥16॥

వయం తు శస్త్రాణ్యాదాయ రథానాస్థాయ దంశితాః
గచ్ఛామః సహితా హంతుం పాండవాన్వనగోచరాన్॥17॥

తేషు సర్వేషు శాంతేషు గతేష్వవిదితాం గతిం
నిర్వివాదా భవిష్యంతి ధార్తరాష్ట్రాస్తథా వయం॥18॥

యావదేవ పరిద్యూనా యావచ్ఛోకపరాయణాః
యావన్మిత్రవిహీనాశ్చ తావచ్ఛక్యా మతం మమ॥19॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా పూజయంతః పునః పునః
బాఢమిత్యేవ తే సర్వే ప్రత్యూచుః సూతజం తదా॥20॥

ఏవముక్త్వా తు సంక్రుద్ధా రథైః సర్వే పృథక్పృథక్
నిర్యయుః పాండవాన్హంతుం సంఘశః కృతనిశ్చయాః॥21॥

తాన్ప్రస్థితాన్పరిజ్ఞాయ కృష్ణద్వైపాయనస్తదా
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా దృష్ట్వా దివ్యేన చక్షుషా॥22॥

ప్రతిషిధ్యాథ తాన్సర్వాన్భగవాల్లోకపూజితః
ప్రజ్ఞాచక్షుషమాసీనమువాచాభ్యేత్య సత్వరః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ధృతరాష్ట్ర మహాప్రాజ్ఞ నిబోధ వచనం మమ
వక్ష్యామి త్వా కౌరవాణాం సర్వేషాం హితముత్తమం॥1॥

న మే ప్రియం మహాబాహో యద్గతాః పాండవా వనం
నికృత్యా నిర్జితాశ్చైవ దుర్యోధనవశానుగైః॥2॥

తే స్మరంతః పరిక్లేశాన్వర్షే పూర్ణే త్రయోదశే
విమోక్ష్యంతి విషం క్రుద్ధాః కౌరవేయేషు భారత॥3॥

తదయం కిం ను పాపాత్మా తవ పుత్రః సుమందధీః
పాండవాన్నిత్యసంక్రుద్ధో రాజ్యహేతోర్జిఘాంసతి॥4॥

వార్యతాం సాధ్వయం మూఢః శమం గచ్ఛతు తే సుతః
వనస్థాంస్తానయం హంతుమిచ్ఛన్ప్రాణైర్విమోక్ష్యతే॥5॥

యథాహ విదురః ప్రాజ్ఞో యథా భీష్మో యథా వయం
యథా కృపశ్చ ద్రోణశ్చ తథా సాధు విధీయతాం॥6॥

విగ్రహో హి మహాప్రాజ్ఞ స్వజనేన విగర్హితః
అధర్మ్యమయశస్యం చ మా రాజన్ప్రతిపద్యథాః॥7॥

సమీక్షా యాదృశీ హ్యస్య పాండవాన్ప్రతి భారత
ఉపేక్ష్యమాణా సా రాజన్మహాంతమనయం స్పృశేత్॥8॥

అథ వాయం సుమందాత్మా వనం గచ్ఛతు తే సుతః
పాండవైః సహితో రాజన్నేక ఏవాసహాయవాన్॥9॥

తతః సంసర్గజః స్నేహః పుత్రస్య తవ పాండవైః
యది స్యాత్కృతకార్యోఽద్య భవేస్త్వం మనుజేశ్వర॥10॥

అథ వా జాయమానస్య యచ్ఛీలమనుజాయతే
శ్రూయతే తన్మహారాజ నామృతస్యాపసర్పతి॥11॥

కథం వా మన్యతే భీష్మో ద్రోణో వా విదురోఽపి వా
భవాన్వాత్ర క్షమం కార్యం పురా చార్థోఽతివర్తతే॥12॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భగవన్నాహమప్యేతద్రోచయే ద్యూతసంస్తవం
మన్యే తద్విధినాక్రమ్య కారితోఽస్మీతి వై మునే॥1॥

నైతద్రోచయతే భీష్మో న ద్రోణో విదురో న చ
గాంధారీ నేచ్ఛతి ద్యూతం తచ్చ మోహాత్ప్రవర్తితం॥2॥

పరిత్యక్తుం న శక్నోమి దుర్యోధనమచేతనం
పుత్రస్నేహేన భగవంజానన్నపి యతవ్రత॥3॥

వ్యాస ఉవాచ

వైచిత్రవీర్య నృపతే సత్యమాహ యథా భవాన్
దృఢం వేద్మి పరం పుత్రం పరం పుత్రాన్న విద్యతే॥4॥

ఇంద్రోఽప్యశ్రునిపాతేన సురభ్యా ప్రతిబోధితః
అన్యైః సమృద్ధైరప్యర్థైర్న సుతాద్విద్యతే పరం॥5॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి మహదాఖ్యానముత్తమం
సురభ్యాశ్చైవ సంవాదమింద్రస్య చ విశాం పతే॥6॥

త్రివిష్టపగతా రాజన్సురభిః ప్రారుదత్కిల
గవాం మాత పురా తాత తామింద్రోఽన్వకృపాయత॥7॥

ఇంద్ర ఉవాచ

కిమిదం రోదిషి శుభే కచ్చిత్క్షేమం దివౌకసాం
మానుషేష్వథ వా గోషు నైతదల్పం భవిష్యతి॥8॥

సురభిరువాచ

వినిపాతో న వః కశ్చిద్దృశ్యతే త్రిదశాధిప
అహం తు పుత్రం శోచామి తేన రోదిమి కౌశిక॥9॥

పశ్యైనం కర్షకం రౌద్రం దుర్బలం మమ పుత్రకం
ప్రతోదేనాభినిఘ్నంతం లాంగలేన నిపీడితం॥10॥

ఏతం దృష్ట్వా భృశం శ్రాంతం వధ్యమానం సురాధిప
కృపావిష్టాస్మి దేవేంద్ర మనశ్చోద్విజతే మమ॥11॥

ఏకస్తత్ర బలోపేతో ధురముద్వహతేఽధికాం
అపరోఽల్పబలప్రాణః కృశో ధమనిసంతతః
కృచ్ఛ్రాదుద్వహతే భారం తం వై శోచామి వాసవ॥12॥

వధ్యమానః ప్రతోదేన తుద్యమానః పునః పునః
నైవ శక్నోతి తం భారముద్వోఢుం పశ్య వాసవ॥13॥

తతోఽహం తస్య దుఃఖార్తా విరౌమి భృశదుఃఖితా
అశ్రూణ్యావర్తయంతీ చ నేత్రాభ్యాం కరుణాయతీ॥14॥

ఇంద్ర ఉవాచ

తవ పుత్రసహస్రేషు పీడ్యమానేషు శోభనే
కిం కృపాయితమస్త్యత్ర పుత్ర ఏకోఽత్ర పీడ్యతే॥15॥

సురభిరువాచ

యది పుత్రసహస్రం మే సర్వత్ర సమమేవ మే
దీనస్య తు సతః శక్ర పుత్రస్యాభ్యధికా కృపా॥16॥

వ్యాస ఉవాచ

తదింద్రః సురభీవాక్యం నిశమ్య భృశవిస్మితః
జీవితేనాపి కౌరవ్య మేనేఽభ్యధికమాత్మజం||17||

ప్రవవర్ష చ తత్రైవ సహసా తోయముల్బణం
కర్షకస్యాచరన్విఘ్నం భగవాన్పాకశాసనః||18||

తద్యథా సురభిః ప్రాహ సమమేవాస్తు తే తథా
సుతేషు రాజన్సర్వేషు దీనేష్వభ్యధికా కృపా||19||

యాదృశో మే సుతః పండుస్తాదృశో మేఽసి పుత్రక
విదురశ్చ మహాప్రాజ్ఞః స్నేహాదేతద్బ్రవీమ్యహం||20||

చిరాయ తవ పుత్రాణాం శతమేకశ్చ పార్థివ
పాండోః పంచైవ లక్ష్యంతే తేఽపి మందాః సుదుఃఖితాః||21||

కథం జీవేయురత్యంతం కథం వర్ధేయురిత్యపి
ఇతి దీనేషు పార్థేషు మనో మే పరితప్యతే||22||

యది పార్థివ కౌరవ్యాంజీవమానానిహేచ్ఛసి
దుర్యోధనస్తవ సుతః శమం గచ్ఛతు పాండవైః||23||

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ యథా వదసి నో మునే
అహం చైవ విజానామి సర్వే చేమే నరాధిపాః||1||

భవాంస్తు మన్యతే సాధు యత్కురూణాం సుఖోదయం
తదేవ విదురోఽప్యాహ భీష్మో ద్రోణశ్చ మాం మునే||2||

యది త్వహమనుగ్రాహ్యః కౌరవేషు దయా యది
అనుశాధి దురాత్మానం పుత్రం దుర్యోధనం మమ||3||

వ్యాస ఉవాచ

అయమాయాతి వై రాజన్మైత్రేయో భగవానృషిః
అన్వీయ పాండవాన్భ్రాతౄనిహైవాస్మద్దిదృక్షయా||4||

ఏష దుర్యోధనం పుత్రం తవ రాజన్మహానృషిః
అనుశాస్తా యథాన్యాయం శమాయాస్య కులస్య తే||5||

బ్రూయాద్యదేష రాజేంద్ర తత్కార్యమవిశంకయా
అక్రియాయాం హి కార్యస్య పుత్రం తే శప్స్యతే రుషా||6||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా యయౌ వ్యాసో మైత్రేయః ప్రత్యదృశ్యత
పూజయా ప్రతిజగ్రాహ సపుత్రస్తం నరాధిపః||7||

దత్త్వార్ఘ్యాద్యాః క్రియాః సర్వా విశ్రాంతం మునిపుంగవం
ప్రశ్రయేణాబ్రవీద్రాజా ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః||8||

సుఖేనాగమనం కచ్చిద్భగవన్కురుజాంగలే
కచ్చిత్కుశలినో వీరా భ్రాతరః పంచ పాండవాః॥9॥

సమయే స్థాతుమిచ్ఛంతి కచ్చిచ్చ పురుషర్షభాః
కచ్చిత్కురూణాం సౌభ్రాత్రమవ్యుచ్ఛిన్నం భవిష్యతి॥10॥

మైత్రేయ ఉవాచ

తీర్థయాత్రామనుక్రామన్ప్రాప్తోఽస్మి కురుజాంగలం
యదృచ్ఛయా ధర్మరాజం దృష్టవాన్కామ్యకే వనే॥11॥

తం జటాజినసంవీతం తపోవననివాసినం
సమాజగ్ముర్మహాత్మానం ద్రష్టుం మునిగణాః ప్రభో॥12॥

తత్రాశ్రౌషం మహారాజ పుత్రాణాం తవ విభ్రమం
అనయం ద్యూతరూపేణ మహాపాయముపస్థితం॥13॥

తతోఽహం త్వామనుప్రాప్తః కౌరవాణామవేక్షయా
సదా హ్యభ్యధికః స్నేహః ప్రీతిశ్చ త్వయి మే ప్రభో॥14॥

నైతదౌపయికం రాజంస్త్వయి భీష్మే చ జీవతి
యదన్యోన్యేన తే పుత్రా విరుధ్యంతే నరాధిప॥15॥

మేఢీభూతః స్వయం రాజన్నిగ్రహే ప్రగ్రహే భవాన్
కిమర్థమనయం ఘోరముత్పతంతముపేక్షసే॥16॥

దస్యూనామివ యద్వృత్తం సభాయాం కురునందన
తేన న భ్రాజసే రాజంస్తాపసానాం సమాగమే॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్యావృత్య రాజానం దుర్యోధనమమర్షణం
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా మైత్రేయో భగవానృషిః॥18॥

దుర్యోధన మహాబాహో నిబోధ వదతాం వర
వచనం మే మహాప్రాజ్ఞ బ్రువతో యద్ధితం తవ॥19॥

మా ద్రుహః పాండవాన్రాజన్కురుష్వ హితమాత్మనః
పాండవానాం కురూణాం చ లోకస్య చ నరర్షభ॥20॥

తే హి సర్వే నరవ్యాఘ్రాః శూరా విక్రాంతయోధినః
సర్వే నాగాయుతప్రాణా వజ్రసంహననా దృఢాః॥21॥

సత్యవ్రతపరాః సర్వే సర్వే పురుషమానినః
హంతారో దేవశత్రూణాం రక్షసాం కామరూపిణాం
హిడింబబకముఖ్యానాం కిర్మీరస్య చ రక్షసః॥22॥

ఇతః ప్రచ్యవతాం రాత్రౌ యః స తేషాం మహాత్మనాం
ఆవృత్య మార్గం రౌద్రాత్మా తస్థౌ గిరిరివాచలః॥23॥

తం భీమః సమరశ్లాఘీ బలేన బలినాం వరః
జఘాన పశుమారేణ వ్యాఘ్రః క్షుద్రమృగం యథా॥24॥

పశ్య దిగ్విజయే రాజన్యథా భీమేన పాతితః
జరాసంధో మహేష్వాసో నాగాయుతబలో యుధి॥25॥

సంబంధీ వాసుదేవశ్చ యేషాం శ్యాలశ్చ పార్షతః
కస్తాన్యుధి సమాసీత జరామరణవాన్నరః॥26॥

తస్య తే శమ ఏవాస్తు పాండవైర్భరతర్షభ
కురు మే వచనం రాజన్మా మృత్యువశమన్వగాః॥27॥

ఏవం తు బ్రువతస్తస్య మైత్రేయస్య విశాం పతే
ఊరుం గజకరాకారం కరేణాభిజఘాన సః॥28॥

దుర్యోధనః స్మితం కృత్వా చరణేనాలిఖన్మహీం
న కించిదుక్త్వా దుర్మేధాస్తస్థౌ కించిదవాఙ్ముఖః॥29॥

తమశుశ్రూషమాణం తు విలిఖంతం వసుంధరాం
దృష్ట్వా దుర్యోధనం రాజన్మైత్రేయం కోప ఆవిశత్॥30॥

స కోపవశమాపన్నో మైత్రేయో మునిసత్తమః
విధినా సంప్రయుక్తశ్చ శాపాయాస్య మనో దధే॥31॥

తతః స వార్యుపస్పృశ్య కోపసంరక్తలోచనః
మైత్రేయో ధార్తరాష్ట్రం తమశపద్దుష్టచేతసం॥32॥

యస్మాత్త్వం మామనాదృత్య నేమాం వాచం చికీర్షసి
తస్మాదస్యాభిమానస్య సద్యః ఫలమవాప్నుహి॥33॥

త్వదభిద్రోహసంయుక్తం యుద్ధముత్పత్స్యతే మహత్
యత్ర భీమో గదాపాతైస్తవోరుం భేత్స్యతే బలీ॥34॥

ఇత్యేవముక్తే వచనే ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
ప్రసాదయామాస మునిం నైతదేవం భవేదితి॥35॥

మైత్రేయ ఉవాచ

శమం యాస్యతి చేత్పుత్రస్తవ రాజన్యథా తథా
శాపో న భవితా తాత విపరీతే భవిష్యతి॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స విలక్షస్తు రాజేంద్ర దుర్యోధనపితా తదా
మైత్రేయం ప్రాహ కిర్మీరః కథం భీమేన పాతితః॥37॥

మైత్రేయ ఉవాచ

నాహం వక్ష్యామ్యసూయా తే న తే శుశ్రూషతే సుతః
ఏష తే విదురః సర్వమాఖ్యాస్యతి గతే మయి॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవముక్త్వా మైత్రేయః ప్రాతిష్ఠత యథాగతం
కిర్మీరవధసంవిగ్నో బహిర్దుర్యోధనోఽగమత్॥39॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిర్మీరస్య వధం క్షత్తః శ్రోతుమిచ్ఛామి కథ్యతాం
రక్షసా భీమసేనస్య కథమాసీత్సమాగమః॥1॥

విదుర ఉవాచ

శృణు భీమస్య కర్మేదమతిమానుషకర్మణః
శ్రుతపూర్వం మయా తేషాం కథాంతేషు పునః పునః ||2||

ఇతః ప్రయాతా రాజేంద్ర పాండవా ద్యూతనిర్జితాః
జగ్ముస్త్రిభిరహోరాత్రైః కామ్యకం నామ తద్వనం ||3||

రాత్రౌ నిశీథే స్వాభీలే గతేఽర్ధసమయే నృప
ప్రచారే పురుషాదానాం రక్షసాం భీమకర్మణాం ||4||

తద్వనం తాపసా నిత్యం శేషాశ్చ వనచారిణః
దూరాత్పరిహరంతి స్మ పురుషాదభయాత్కిల ||5||

తేషాం ప్రవిశతాం తత్ర మార్గమావృత్య భారత
దీప్తాక్షం భీషణం రక్షః సోల్ముకం ప్రత్యదృశ్యత ||6||

బాహూ మహాంతౌ కృత్వా తు తథాస్యం చ భయానకం
స్థితమావృత్య పంథానం యేన యాంతి కురూద్వహాః ||7||

దష్టోష్ఠదంష్ట్రం తామ్రాక్షం ప్రదీప్తోర్ధ్వశిరోరుహం
సార్కరశ్మితడిచ్చక్రం సబలాకమివాంబుదం ||8||

సృజంతం రాక్షసీం మాయాం మహారావవిరావిణం
ముంచంతం విపులం నాదం సతోయమివ తోయదం ||9||

తస్య నాదేన సంత్రస్తాః పక్షిణః సర్వతోదిశం
విముక్తనాదాః సంపేతుః స్థలజా జలజైః సహ ||10||

సంప్రద్రుతమృగద్వీపిమహిషర్క్షసమాకులం
తద్వనం తస్య నాదేన సంప్రస్థితమివాభవత్ ||11||

తస్యోరువాతాభిహతా తామ్రపల్లవబాహవః
విదూరజాతాశ్చ లతాః సమాశ్లిష్యంత పాదపాన్ ||12||

తస్మిన్క్షణేఽథ ప్రవవౌ మారుతో భృశదారుణః
రజసా సంవృతం తేన నష్టర్క్షమభవన్నభః ||13||

పంచానాం పాండుపుత్రాణామవిజ్ఞాతో మహారిపుః
పంచానామింద్రియాణాం తు శోకవేగ ఇవాతులః ||14||

స దృష్ట్వా పాండవాందూరాత్కృష్ణాజినసమావృతాన్
ఆవృణోత్తద్వనద్వారం మైనాక ఇవ పర్వతః ||15||

తం సమాసాద్య విత్రస్తా కృష్ణా కమలలోచనా
అదృష్టపూర్వం సంత్రాసాన్న్యమీలయత లోచనే ||16||

దుఃశాసనకరోత్సృష్టవిప్రకీర్ణశిరోరుహా
పంచపర్వతమధ్యస్థా నదీవాకులతాం గతా ||17||

మోముహ్యమానాం తాం తత్ర జగృహుః పంచ పాండవాః
ఇంద్రియాణి ప్రసక్తాని విషయేషు యథా రతిం ||18||

అథ తాం రాక్షసీం మాయాముత్థితాం ఘోరదర్శనాం
రక్షోఘ్నైర్వివిధైర్మంత్రైర్ధౌమ్యః సమ్యక్ప్రయోజితైః
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం నాశయామాస వీర్యవాన్ ||19||

స నష్టమాయోఽతిబలః క్రోధవిస్ఫారితేక్షణః
కామమూర్తిధరః క్షుద్రః కాలకల్పో వ్యదృశ్యత ||20||

తమువాచ తతో రాజా దీర్ఘప్రజ్ఞో యుధిష్ఠిరః
కో భవాన్కస్య వా కిం తే క్రియతాం కార్యముచ్యతాం॥21॥

ప్రత్యువాచాథ తద్రక్షో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
అహం బకస్య వై భ్రాతా కిర్మీర ఇతి విశ్రుతః॥22॥

వనేఽస్మిన్కామ్యకే శూన్యే నివసామి గతజ్వరః
యుధి నిర్జిత్య పురుషానాహారం నిత్యమాచరన్॥23॥

కే యూయమిహ సంప్రాప్తా భక్ష్యభూతా మమాంతికం
యుధి నిర్జిత్య వః సర్వాన్భక్షయిష్యే గతజ్వరః॥24॥

యుధిష్ఠిరస్తు తచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య దురాత్మనః
ఆచచక్షే తతః సర్వం గోత్రనామాది భారత॥25॥

పాండవో ధర్మరాజోఽహం యది తే శ్రోత్రమాగతః
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైర్భీమసేనార్జునాదిభిః॥26॥

హృతరాజ్యో వనే వాసం వస్తుం కృతమతిస్తతః
వనమభ్యాగతో ఘోరమిదం తవ పరిగ్రహం॥27॥

కిర్మీరస్త్వబ్రవీదేనం దిష్ట్యా దేవైరిదం మమ
ఉపపాదితమద్యేహ చిరకాలాన్మనోగతం॥28॥

భీమసేనవధార్థం హి నిత్యమభ్యుద్యతాయుధః
చరామి పృథివీం కృత్స్నాం నైనమాసాదయామ్యహం॥29॥

సోఽయమాసాదితో దిష్ట్యా భ్రాతృహా కాంక్షితశ్చిరం
అనేన హి మమ భ్రాతా బకో వినిహతః ప్రియః॥30॥

వేత్రకీయగృహే రాజన్బ్రాహ్మణచ్ఛద్మరూపిణా
విద్యాబలముపాశ్రిత్య న హ్యస్త్యస్యౌరసం బలం॥31॥

హిడింబశ్చ సఖా మహ్యం దయితో వనగోచరః
హతో దురాత్మనానేన స్వసా చాస్య హృతా పురా॥32॥

సోఽయమభ్యాగతో మూఢో మమేదం గహనం వనం
ప్రచారసమయేఽస్మాకమర్ధరాత్రే సమాస్థితే॥33॥

అద్యాస్య యాతయిష్యామి తద్వైరం చిరసంభృతం
తర్పయిష్యామి చ బకం రుధిరేణాస్య భూరిణా॥34॥

అద్యాహమనృణో భూత్వా భ్రాతుః సఖ్యుస్తథైవ చ
శాంతిం లబ్ధాస్మి పరమాం హత్వ రాక్షసకంటకం॥35॥

యది తేన పురా ముక్తో భీమసేనో బకేన వై
అద్యైనం భక్షయిష్యామి పశ్యతస్తే యుధిష్ఠిర॥36॥

ఏనం హి విపులప్రాణమద్య హత్వా వృకోదరం
సంభక్ష్య జరయిష్యామి యథాగస్త్యో మహాసురం॥37॥

ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా సత్యసంధో యుధిష్ఠిరః
నైతదస్తీతి సక్రోధో భర్త్సయామాస రాక్షసం॥38॥

తతో భీమో మహాబాహురారుజ్య తరసా ద్రుమం
దశవ్యామమివోద్విద్ధం నిష్పత్రమకరోత్తదా॥39॥

చకార సజ్యం గాండీవం వజ్రనిష్పేషగౌరవం
నిమేషాంతరమాత్రేణ తథైవ విజయోఽర్జునః॥40॥

నివార్య భీమో జిష్ణుం తు తద్రక్షో ఘోరదర్శనం
అభిద్రుత్యాబ్రవీద్వాక్యం తిష్ఠ తిష్ఠేతి భారత॥41॥

ఇత్యుక్త్వైనమభిక్రుద్ధః కక్ష్యాముత్పీడ్య పాండవః
నిష్పిష్య పాణినా పాణిం సందష్టోష్ఠపుటో బలీ
తమభ్యధావద్వేగేన భీమో వృక్షాయుధస్తదా॥42॥

యమదండప్రతీకాశం తతస్తం తస్య మూర్ధని
పాతయామాస వేగేన కులిశం మఘవానివ॥43॥

అసంభ్రాంతం తు తద్రక్షః సమరే ప్రత్యదృశ్యత
చిక్షేప చోల్ముకం దీప్తమశనిం జ్వలితామివ॥44॥

తదుదస్తమలాతం తు భీమః ప్రహరతాం వరః
పదా సవ్యేన చిక్షేప తద్రక్షః పునరావ్రజత్॥45॥

కిర్మీరశ్చాపి సహసా వృక్షముత్పాట్య పాండవం
దండపాణిరివ క్రుద్ధః సమరే ప్రత్యయుధ్యత॥46॥

తద్వృక్షయుద్ధమభవన్మహీరుహవినాశనం
వాలిసుగ్రీవయోర్భ్రాత్రోర్యథా శ్రీకాంక్షిణోః పురా॥47॥

శీర్షయోః పతితా వృక్షా బిభిదుర్నైకధా తయోః
యథైవోత్పలపద్మాని మత్తయోర్ద్విపయోస్తథా॥48॥

ముంజవజ్జర్జరీభూతా బహవస్తత్ర పాదపాః
చీరాణీవ వ్యుదస్తాని రేజుస్తత్ర మహావనే॥49॥

తద్వృక్షయుద్ధమభవత్సుముహూర్తం విశాం పతే
రాక్షసానాం చ ముఖ్యస్య నరాణాముత్తమస్య చ॥50॥

తతః శిలాం సముత్క్షిప్య భీమస్య యుధి తిష్ఠతః
ప్రాహిణోద్రాక్షసః క్రుద్ధో భీమసేనశ్చచాల హ॥51॥

తం శిలాతాడనజడం పర్యధావత్స రాక్షసః
బాహువిక్షిప్తకిరణః స్వర్భానురివ భాస్కరం॥52॥

తావన్యోన్యం సమాశ్లిష్య ప్రకర్షంతౌ పరస్పరం
ఉభావపి చకాశేతే ప్రయుద్ధౌ వృషభావివ॥53॥

తయోరాసీత్సుతుములః సంప్రహారః సుదారుణః
నఖదంష్ట్రాయుధవతోర్వ్యాఘ్రయోరివ దృప్తయోః॥54॥

దుర్యోధననికారాచ్చ బాహువీర్యాచ్చ దర్పితః
కృష్ణానయనదృష్టశ్చ వ్యవర్ధత వృకోదరః॥55॥

అభిపత్యాథ బాహుభ్యాం ప్రత్యగృహ్ణాదమర్షితః
మాతంగ ఇవ మాతంగం ప్రభిన్నకరటాముఖః॥56॥

తం చాప్యాథ తతో రక్షః ప్రతిజగ్రాహ వీర్యవాన్
తమాక్షిపద్భీమసేనో బలేన బలినాం వరః॥57॥

తయోర్భుజవినిష్పేషాదుభయోర్బలినోస్తదా
శబ్దః సమభవద్ఘోరో వేణుస్ఫోటసమో యుధి॥58॥

అథైనమాక్షిప్య బలాద్గృహ్య మధ్యే వృకోదరః
ధూనయామాస వేగేన వాయుశ్చండ ఇవ ద్రుమం॥59॥

స భీమేన పరామృష్టో దుర్బలో బలినా రణే
వ్యస్పందత యథాప్రాణం విచకర్ష చ పాండవం॥60॥

తత ఏనం పరిశ్రాంతముపలభ్య వృకోదరః
యోక్త్రయామాస బాహుభ్యాం పశుం రశనయా యథా॥61॥

వినదంతం మహానాదం భిన్నభేరీసమస్వనం
భ్రామయామాస సుచిరం విస్ఫురంతమచేతసం॥62॥

తం విషీదంతమాజ్ఞాయ రాక్షసం పాండునందనః
ప్రగృహ్య తరసా దోర్భ్యాం పశుమారమమారయత్॥63॥

ఆక్రమ్య స కటీదేశే జానునా రాక్షసాధమం
అపీడయత బాహుభ్యాం కంఠం తస్య వృకోదరః॥64॥

అథ తం జడసర్వాంగం వ్యావృత్తనయనోల్బణం
భూతలే పాతయామాస వాక్యం చేదమువాచ హ॥65॥

హిడింబబకయోః పాప న త్వమశ్రుప్రమార్జనం
కరిష్యసి గతశ్చాసి యమస్య సదనం ప్రతి॥66॥

ఇత్యేవముక్త్వా పురుషప్రవీర;స్తం రాక్షసం క్రోధవివృత్తనేత్రః
ప్రస్రస్తవస్త్రాభరణం స్ఫురంత;ముద్భ్రాంతచిత్తం వ్యసుముత్ససర్జ॥67॥

తస్మిన్హతే తోయదతుల్యరూపే; కృష్ణాం పురస్కృత్య నరేంద్రపుత్రాః
భీమం ప్రశస్యాథ గుణైరనేకై;ర్హృష్టాస్తతో ద్వైతవనాయ జగ్ముః॥68॥

ఏవం వినిహతః సంఖ్యే కిర్మీరో మనుజాధిప
భీమేన వచనాత్తస్య ధర్మరాజస్య కౌరవ॥69॥

తతో నిష్కంటకం కృత్వా వనం తదపరాజితః
ద్రౌపద్యా సహ ధర్మజ్ఞో వసతిం తామువాస హ॥70॥

సమాశ్వాస్య చ తే సర్వే ద్రౌపదీం భరతర్షభాః
ప్రహృష్టమనసః ప్రీత్యా ప్రశశంసుర్వృకోదరం॥71॥

భీమబాహుబలోత్పిష్టే వినష్టే రాక్షసే తతః
వివిశుస్తద్వనం వీరాః క్షేమం నిహతకంటకం॥72॥

స మయా గచ్ఛతా మార్గే వినికీర్ణో భయావహః
వనే మహతి దుష్టాత్మా దృష్టో భీమబలాద్ధతః॥73॥

తత్రాశ్రౌషమహం చైతత్కర్మ భీమస్య భారత
బ్రాహ్మణానాం కథయతాం యే తత్రాసన్సమాగతాః॥74॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం వినిహతం సంఖ్యే కిర్మీరం రాక్షసోత్తమం
శ్రుత్వా ధ్యానపరో రాజా నిశశ్వాసార్తవత్తదా॥75॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భోజాః ప్రవ్రజితాఞ్శ్రుత్వా వృష్ణయశ్చాంధకైః సహ
పాండవాందుఃఖసంతప్తాన్సమాజగ్ముర్మహావనే॥1॥

పాంచాలస్య చ దాయాదా ధృష్టకేతుశ్చ చేదిపః
కేకయాశ్చ మహావీర్యా భ్రాతరో లోకవిశ్రుతాః॥2॥

వనే తేఽభియయుః పార్థాన్క్రోధామర్షసమన్వితాః
గర్హయంతో ధార్తరాష్ట్రాన్కిం కుర్మ ఇతి చాబ్రువన్॥3॥

వాసుదేవం పురస్కృత్య సర్వే తే క్షత్రియర్షభాః
పరివార్యోపవివిశుర్ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం॥4॥

వాసుదేవ ఉవాచ

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేశ్చ దురాత్మనః
దుఃశాసనచతుర్థానాం భూమిః పాస్యతి శోణితం॥5॥

తతః సర్వేఽభిషించామో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
నికృత్యోపచరన్వధ్య ఏష ధర్మః సనాతనః॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పార్థానామభిషంగేణ తథా క్రుద్ధం జనార్దనం
అర్జునః శమయామాసా దిధక్షంతమివ ప్రజాః॥7॥

సంక్రుద్ధం కేశవం దృష్ట్వా పూర్వదేహేషు ఫల్గునః
కీర్తయామాస కర్మాణి సత్యకీర్తేర్మహాత్మనః॥8॥

పురుషస్యాప్రమేయస్య సత్యస్యామితతేజసః
ప్రజాపతిపతేర్విష్ణోర్లోకనాథస్య ధీమతః॥9॥

అర్జున ఉవాచ

దశ వర్షసహస్రాణి యత్రసాయంగృహో మునిః
వ్యచరస్త్వం పురా కృష్ణ పర్వతే గంధమాదనే॥10॥

దశ వర్షసహస్రాణి దశ వర్షశతాని చ
పుష్కరేష్వవసః కృష్ణ త్వమపో భక్షయన్పురా॥11॥

ఊర్ధ్వబాహుర్విశాలాయాం బదర్యాం మధుసూదన
అతిష్ఠ ఏకపాదేన వాయుభక్షః శతం సమాః॥12॥

అపకృష్టోత్తరాసంగః కృశో ధమనిసంతతః
ఆసీః కృష్ణ సరస్వత్యాం సత్రే ద్వాదశవార్షికే॥13॥

ప్రభాసం చాప్యథాసాద్య తీర్థం పుణ్యాజనోచితం
తథా కృష్ణ మహాతేజా దివ్యం వర్షసహస్రకం
ఆతిష్ఠస్తప ఏకేన పాదేన నియమే స్థితః॥14॥

క్షేత్రజ్ఞః సర్వభూతానామాదిరంతశ్చ కేశవ
నిధానం తపసాం కృష్ణ యజ్ఞస్త్వం చ సనాతనః॥15॥

నిహత్య నరకం భౌమమాహృత్య మణికుండలే
ప్రథమోత్పాదితం కృష్ణ మేధ్యమశ్వమవాసృజః॥16॥

కృత్వా తత్కర్మ లోకానామృషభః సర్వలోకజిత్
అవధీస్త్వం రణే సర్వాన్సమేతాందైత్యదానవాన్॥17॥

తతః సర్వేశ్వరత్వం చ సంప్రదాయ శచీపతేః
మానుషేషు మహాబాహో ప్రాదుర్భూతోఽసి కేశవ॥18॥

స త్వం నారాయణో భూత్వా హరిరాసీః పరంతప
బ్రహ్మా సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధర్మో ధాతా యమోఽనలః॥19॥

వాయుర్వైశ్రవణో రుద్రః కాలః ఖం పృథివీ దిశః
అజశ్చరాచరగురుః స్రష్టా త్వం పురుషోత్తమ॥20॥

తురాయణాదిభిర్దేవ క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః
అయజో భూరితేజా వై కృష్ణ చైత్రరథే వనే॥21॥

శతం శతసహస్రాణి సువర్ణస్య జనార్దన
ఏకైకస్మింస్తదా యజ్ఞే పరిపూర్ణాని భాగశః॥22॥

అదితేరపి పుత్రత్వమేత్య యాదవనందన
త్వం విష్ణురితి విఖ్యాత ఇంద్రాదవరజో భువి॥23॥

శిశుర్భూత్వా దివం ఖం చ పృథివీం చ పరంతప
త్రిభిర్విక్రమణైః కృష్ణ క్రాంతవానసి తేజసా॥24॥

సంప్రాప్య దివమాకాశమాదిత్యసదనే స్థితః
అత్యరోచశ్చ భూతాత్మన్భాస్కరం స్వేన తేజసా॥25॥

సాదితా మౌరవాః పాశా నిసుందనరకౌ హతౌ
కృతః క్షేమః పునః పంథాః పురం ప్రాగ్జ్యోతిషం ప్రతి॥26॥

జారూథ్యామాహుతిః క్రాథః శిశుపాలో జనైః సహ
భీమసేనశ్చ శైబ్యశ్చ శతధన్వా చ నిర్జితః॥27॥

తథా పర్జన్యఘోషేణ రథేనాదిత్యవర్చసా
అవాక్షీర్మహిషీం భోజ్యాం రణే నిర్జిత్య రుక్మిణం॥28॥

ఇంద్రద్యుమ్నో హతః కోపాద్యవనశ్చ కశేరుమాన్
హతః సౌభపతిః శాల్వస్త్వయా సౌభం చ పాతితం॥29॥

ఇరావత్యాం తథా భోజః కార్తవీర్యసమో యుధి
గోపతిస్తాలకేతుశ్చ త్వయా వినిహతావుభౌ॥30॥

తాం చ భోగవతీం పుణ్యామృషికాంతాం జనార్దన
ద్వారకామాత్మసాత్కృత్వా సముద్రం గమయిష్యసి॥31॥

న క్రోధో న చ మాత్సర్యం నానృతం మధుసూదన
త్వయి తిష్ఠతి దాశార్హ న నృశంస్యం కుతోఽనృజు॥32॥

ఆసీనం చిత్తమధ్యే త్వాం దీప్యమానం స్వతేజసా
ఆగమ్య ఋషయః సర్వేఽయాచంతాభయమచ్యుత॥33॥

యుగాంతే సర్వభూతాని సంక్షిప్య మధుసూదన
ఆత్మన్యేవాత్మసాత్కృత్వా జగదాస్సే పరంతప॥34॥

నైవం పూర్వే నాపరే వా కరిష్యంతి కృతాని తే
కర్మాణి యాని దేవ త్వం బాల ఏవ మహాద్యుతే॥35॥

కృతవాన్పుండరీకాక్ష బలదేవసహాయవాన్
వైరాజభవనే చాపి బ్రహ్మణా న్యవసః సహ॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తదాత్మానమాత్మా కృష్ణస్య పాండవః
తూష్ణీమాసీత్తతః పార్థమిత్యువాచ జనార్దనః॥37॥

మమైవ త్వం తవైవాహం యే మదీయాస్తవైవ తే
యస్త్వాం ద్వేష్టి స మాం ద్వేష్టి యస్త్వామను స మామను॥38॥

నరస్త్వమసి దుర్ధర్ష హరిర్నారాయణో హ్యహం
లోకాల్లోకమిమం ప్రాప్తౌ నరనారాయణావృషీ॥39॥

అనన్యః పార్థ మత్తస్త్వమహం త్వత్తశ్చ భారత
నావయోరంతరం శక్యం వేదితుం భరతర్షభ॥40॥

తస్మిన్వీరసమావాయే సంరబ్ధేష్వథ రాజసు
ధృష్టద్యుమ్నముఖైర్వీరైర్భ్రాతృభిః పరివారితా॥41॥

పాంచాలీ పుండరీకాక్షమాసీనం యాదవైః సహ
అభిగమ్యాబ్రవీత్కృష్ణా శరణ్యం శరణైషిణీ॥42॥

పూర్వే ప్రజానిసర్గే త్వామాహురేకం ప్రజాపతిం
స్రష్టారం సర్వభూతానామసితో దేవలోఽబ్రవీత్॥43॥

విష్ణుస్త్వమసి దుర్ధర్ష త్వం యజ్ఞో మధుసూదన
యష్టా త్వమసి యష్టవ్యో జామదగ్న్యో యథాబ్రవీత్॥44॥

ఋషయస్త్వాం క్షమామాహుః సత్యం చ పురుషోత్తమ
సత్యాద్యజ్ఞోఽసి సంభూతః కశ్యపస్త్వాం యథాబ్రవీత్॥45॥

సాధ్యానామపి దేవానాం వసూనామీశ్వరేశ్వరః
లోకభావన లోకేశ యథా త్వాం నారదోఽబ్రవీత్॥46॥

దివం తే శిరసా వ్యాప్తం పద్భ్యాం చ పృథివీ విభో
జఠరం తే ఇమే లోకాః పురుషోఽసి సనాతనః॥47॥

విద్యాతపోఽభితప్తానాం తపసా భావితాత్మనాం
ఆత్మదర్శనసిద్ధానామృషీణామృషిసత్తమ॥48॥

రాజర్షీణాం పుణ్యకృతామాహవేష్వనివర్తినాం
సర్వధర్మోపపన్నానాం త్వం గతిః పురుషోత్తమ॥49॥

త్వం ప్రభుస్త్వం విభుస్త్వం భూరాత్మభూస్త్వం సనాతనః
లోకపాలాశ్చ లోకాశ్చ నక్షత్రాణి దిశో దశ
నభశ్చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥50॥

మర్త్యతా చైవ భూతానామమరత్వం దివౌకసాం
త్వయి సర్వం మహాబాహో లోకకార్యం ప్రతిష్ఠితం॥51॥

సా తేఽహం దుఃఖమాఖ్యాస్యే ప్రణయాన్మధుసూదన
ఈశస్త్వం సర్వభూతానాం యే దివ్యా యే చ మానుషాః॥52॥

కథం ను భార్యా పార్థానాం తవ కృష్ణ సఖీ విభో
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ సభాం కృష్యేత మాదృశీ॥53॥

స్త్రీధర్మిణీ వేపమానా రుధిరేణ సముక్షితా
ఏకవస్త్రా వికృష్టాస్మి దుఃఖితా కురుసంసది॥54॥

రాజమధ్యే సభాయాం తు రజసాభిసమీరితాం
దృష్ట్వా చ మాం ధార్తరాష్ట్రాః ప్రాహసన్పాపచేతసః॥55॥

దాసీభావేన భోక్తుం మామీషుస్తే మధుసూదన
జీవత్సు పాండుపుత్రేషు పాంచాలేష్వథ వృష్ణిషు॥56॥

నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతా బలాత్॥57॥

గర్హయే పాండవాంస్త్వేవ యుధి శ్రేష్ఠాన్మహాబలాన్
యే క్లిశ్యమానాం ప్రేక్షంతే ధర్మపత్నీం యశస్వినీం॥58॥

ధిగ్బలం భీమసేనస్య ధిక్పార్థస్య ధనుష్మతాం
యౌ మాం విప్రకృతాం క్షుద్రైర్మర్షయేతాం జనార్దన॥59॥

శాశ్వతోఽయం ధర్మపథః సద్భిరాచరితః సదా
యద్భార్యాం పరిరక్షంతి భర్తారోఽల్పబలా అపి॥60॥

భార్యాయాం రక్ష్యమాణాయాం ప్రజా భవతి రక్షితా
ప్రజాయాం రక్ష్యమాణాయామాత్మా భవతి రక్షితః॥61॥

ఆత్మా హి జాయతే తస్యాం తస్మాజ్జాయా భవత్యుత
భర్తా చ భార్యయా రక్ష్యః కథం జాయాన్మమోదరే॥62॥

నన్విమే శరణం ప్రాప్తాన్న త్యజంతి కదాచన
తే మాం శరణమాపన్నాం నాన్వపద్యంత పాండవాః॥63॥

పంచేమే పంచభిర్జాతాః కుమారాశ్చామితౌజసః
ఏతేషామప్యవేక్షార్థం త్రాతవ్యాస్మి జనార్దన॥64॥

ప్రతివింధ్యో యుధిష్ఠిరాత్సుతసోమో వృకోదరాత్
అర్జునాచ్ఛ్రుతకీర్తిస్తు శతానీకస్తు నాకులిః॥65॥

కనిష్ఠాచ్ఛ్రుతకర్మా తు సర్వే సత్యపరాక్రమాః
ప్రద్యుమ్నో యాదృశః కృష్ణ తాదృశాస్తే మహారథాః॥66॥

నన్విమే ధనుషి శ్రేష్ఠా అజేయా యుధి శాత్రవైః
కిమర్థం ధార్తరాష్ట్రాణాం సహంతే దుర్బలీయసాం॥67॥

అధర్మేణ హృతం రాజ్యం సర్వే దాసాః కృతాస్తథా
సభాయాం పరికృష్టాహమేకవస్త్రా రజస్వలా॥68॥

నాధిజ్యమపి యచ్ఛక్యం కర్తుమన్యేన గాండివం
అన్యత్రార్జునభీమాభ్యాం త్వయా వా మధుసూదన॥69॥

ధిగ్భీమసేనస్య బలం ధిక్పార్థస్య చ గాండివం
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్తమపి జీవతి॥70॥

య ఏతానాక్షిపద్రాష్ట్రాత్సహ మాత్రావిహింసకాన్
అధీయానాన్పురా బాలాన్వ్రతస్థాన్మధుసూదన॥71॥

భోజనే భీమసేనస్య పాపః ప్రాక్షేపయద్విషం
కాలకూటం నవం తీక్ష్ణం సంభృతం లోమహర్షణం॥72॥

తజ్జీర్ణమవికారేణ సహాన్నేన జనార్దన
సశేషత్వాన్మహాబాహో భీమస్య పురుషోత్తమ॥73॥

ప్రమాణకోట్యాం విశ్వస్తం తథా సుప్తం వృకోదరం
బద్ధ్వైనం కృష్ణ గంగాయాం ప్రక్షిప్య పునరావ్రజత్॥74॥

యదా విబుద్ధః కౌంతేయస్తదా సంఛిద్య బంధనం
ఉదతిష్ఠన్మహాబాహుర్భీమసేనో మహాబలః॥75॥

ఆశీవిషైః కృష్ణసర్పైః సుప్తం చైనమదంశయత్
సర్వేష్వేవాంగదేశేషు న మమార చ శత్రుహా॥76॥

ప్రతిబుద్ధస్తు కౌంతేయః సర్వాన్సర్పానపోథయత్
సారథిం చాస్య దయితమపహస్తేన జఘ్నివాన్॥77॥

పునః సుప్తానుపాధాక్షీద్బాలకాన్వారణావతే
శయానానార్యయా సార్ధం కో ను తత్కర్తుమర్హతి॥78॥

యత్రార్యా రుదతీ భీతా పాండవానిదమబ్రవీత్
మహద్వ్యసనమాపన్నా శిఖినా పరివారితా॥79॥

హా హతాస్మి కుతో న్వద్య భవేచ్ఛాంతిరిహానలాత్
అనాథా వినశిష్యామి బాలకైః పుత్రకైః సహ॥80॥

తత్ర భీమో మహాబాహుర్వాయువేగపరాక్రమః
ఆర్యామాశ్వాసయామాస భ్రాతౄంశ్చాపి వృకోదరః॥81॥

వైనతేయో యథా పక్షీ గరుడః పతతాం వరః
తథైవాభిపతిష్యామి భయం వో నేహ విద్యతే॥82॥

ఆర్యామంకేన వామేన రాజానం దక్షిణేన చ
అంసయోశ్చ యమౌ కృత్వా పృష్ఠే బీభత్సుమేవ చ॥83॥

సహసోత్పత్య వేగేన సర్వానాదాయ వీర్యవాన్
భ్రాతౄనార్యాం చ బలవాన్మోక్షయామాస పావకాత్॥84॥

తే రాత్రౌ ప్రస్థితాః సర్వే మాత్రా సహ యశస్వినః
అభ్యగచ్ఛన్మహారణ్యం హిడింబవనమంతికాత్॥85॥

శ్రాంతాః ప్రసుప్తాస్తత్రేమే మాత్రా సహ సుదుఃఖితాః
సుప్తాంశ్చైనానభ్యగచ్ఛద్ధిడింబా నామ రాక్షసీ॥86॥

భీమస్య పాదౌ కృత్వా తు స్వ ఉత్సంగే తతో బలాత్
పర్యమర్దత సంహృష్టా కల్యాణీ మృదుపాణినా॥87॥

తామబుధ్యదమేయాత్మా బలవాన్సత్యవిక్రమః
పర్యపృచ్ఛచ్చ తాం భీమః కిమిహేచ్ఛస్యనిందితే॥88॥

తయోః శ్రుత్వా తు కథితమాగచ్ఛద్రాక్షసాధమః
భీమరూపో మహానాదాన్విసృజన్భీమదర్శనః॥89॥

కేన సార్ధం కథయసి ఆనయైనం మమాంతికం
హిడింబే భక్షయిష్యావో న చిరం కర్తుమర్హసి॥90॥

సా కృపాసంగృహీతేన హృదయేన మనస్వినీ
నైనమైచ్ఛత్తదాఖ్యాతుమనుక్రోశాదనిందితా॥91॥

స నాదాన్వినదన్ఘోరాన్రాక్షసః పురుషాదకః
అభ్యద్రవత వేగేన భీమసేనం తదా కిల॥92॥

తమభిద్రుత్య సంక్రుద్ధో వేగేన మహతా బలీ
అగృహ్ణాత్పాణినా పాణిం భీమసేనస్య రాక్షసః॥93॥

ఇంద్రాశనిసమస్పర్శం వజ్రసంహననం దృఢం
సంహత్య భీమసేనాయ వ్యాక్షిపత్సహసా కరం॥94॥

గృహీతం పాణినా పాణిం భీమసేనోఽథ రక్షసా
నామృష్యత మహాబాహుస్తత్రాక్రుధ్యద్వృకోదరః॥95॥

తత్రాసీత్తుములం యుద్ధం భీమసేనహిడింబయోః
సర్వాస్త్రవిదుషోర్ఘోరం వృత్రవాసవయోరివ॥96॥

హత్వా హిడింబం భీమోఽథ ప్రస్థితో భ్రాతృభిః సహ
హిడింబామగ్రతః కృత్వా యస్యాం జాతో ఘటోత్కచః॥97॥

తతశ్చ ప్రాద్రవన్సర్వే సహ మాత్రా యశస్వినః
ఏకచక్రామభిముఖాః సంవృతా బ్రాహ్మణవ్రజైః॥98॥

ప్రస్థానే వ్యాస ఏషాం చ మంత్రీ ప్రియహితోఽభవత్
తతోఽగచ్ఛన్నేకచక్రాం పాండవాః సంశితవ్రతాః॥99॥

తత్రాప్యాసాదయామాసుర్బకం నామ మహాబలం
పురుషాదం ప్రతిభయం హిడింబేనైవ సంమితం॥100॥

తం చాపి వినిహత్యోగ్రం భీమః ప్రహరతాం వరః
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైర్ద్రుపదస్య పురం యయౌ॥101॥

లబ్ధాహమపి తత్రైవ వసతా సవ్యసాచినా
యథా త్వయా జితా కృష్ణ రుక్మిణీ భీష్మకాత్మజా॥102॥

ఏవం సుయుద్ధే పార్థేన జితాహం మధుసూదన
స్వయంవరే మహత్కర్మ కృత్వా నసుకరం పరైః॥103॥

ఏవం క్లేశైః సుబహుభిః క్లిశ్యమానాః సుదుఃఖితాః
నివసామార్యయా హీనాః కృష్ణ ధౌమ్యపురఃసరాః॥104॥

త ఇమే సింహవిక్రాంతా వీర్యేణాభ్యధికాః పరైః
విహీనైః పరిక్లిశ్యంతీం సముపేక్షంత మాం కథం॥105॥

ఏతాదృశాని దుఃఖాని సహంతే దుర్బలీయసాం
దీర్ఘకాలం ప్రదీప్తాని పాపానాం క్షుద్రకర్మణాం॥106॥

కులే మహతి జాతాస్మి దివ్యేన విధినా కిల
పాండవానాం ప్రియా భార్యా స్నుషా పాండోర్మహాత్మనః॥107॥

కచగ్రహమనుప్రాప్తా సాస్మి కృష్ణ వరా సతీ
పంచానామింద్రకల్పానాం ప్రేక్షతాం మధుసూదన॥108॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రారుదత్కృష్ణా ముఖం ప్రచ్ఛాద్య పాణినా
పద్మకోశప్రకాశేన మృదునా మృదుభాషిణీ॥109॥

స్తనావపతితౌ పీనౌ సుజాతౌ శుభలక్షణౌ
అభ్యవర్షత పాంచాలీ దుఃఖజైరశ్రుబిందుభిః॥110॥

చక్షుషీ పరిమార్జంతీ నిఃశ్వసంతీ పునః పునః
బాష్పపూర్ణేన కంఠేన క్రుద్ధా వచనమబ్రవీత్॥111॥

నైవ మే పతయః సంతి న పుత్రా మధుసూదన
న భ్రాతరో న చ పితా నైవ త్వం న చ బాంధవాః॥112॥

యే మాం విప్రకృతాం క్షుద్రైరుపేక్షధ్వం విశోకవత్
న హి మే శామ్యతే దుఃఖం కర్ణో యత్ప్రాహసత్తదా॥113॥

అథైనామబ్రవీత్కృష్ణస్తస్మిన్వీరసమాగమే
రోదిష్యంతి స్త్రియో హ్యేవం యేషాం క్రుద్ధాసి భామిని॥114॥

బీభత్సుశరసంఛన్నాఞ్శోణితౌఘపరిప్లుతాన్
నిహతాంజీవితం త్యక్త్వా శయానాన్వసుధాతలే॥115॥

యత్సమర్థం పాండవానాం తత్కరిష్యామి మా శుచః
సత్యం తే ప్రతిజానామి రాజ్ఞాం రాజ్ఞీ భవిష్యసి॥116॥

పతేద్ద్యౌర్హిమవాఞ్శీర్యేత్పృథివీ శకలీభవేత్
శుష్యేత్తోయనిధిః కృష్ణే న మే మోఘం వచో భవేత్॥117॥

ధృష్టద్యుమ్న ఉవాచ

అహం ద్రోణం హనిష్యామి శిఖండీ తు పితామహం
దుర్యోధనం భీమసేనః కర్ణం హంతా ధనంజయః॥118॥

రామకృష్ణౌ వ్యపాశ్రిత్య అజేయాః స్మ శుచిస్మితే
అపి వృత్రహణా యుద్ధే కిం పునర్ధృతరాష్ట్రజైః॥119॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తేఽభిముఖా వీరా వాసుదేవముపస్థితా
తేషాం మధ్యే మహాబాహుః కేశవో వాక్యమబ్రవీత్॥120॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

నేదం కృచ్ఛ్రమనుప్రాప్తో భవాన్స్యాద్వసుధాధిప
యద్యహం ద్వారకాయాం స్యాం రాజన్సంనిహితః పురా॥1॥

ఆగచ్ఛేయమహం ద్యూతమనాహూతోఽపి కౌరవైః
ఆంబికేయేన దుర్ధర్ష రాజ్ఞా దుర్యోధనేన చ॥2॥

వారయేయమహం ద్యూతం బహూందోషాన్ప్రదర్శయన్
భీష్మద్రోణౌ సమానాయ్య కృపం బాహ్లీకమేవ చ॥3॥

వైచిత్రవీర్యం రాజానమలం ద్యూతేన కౌరవ
పుత్రాణాం తవ రాజేంద్ర త్వన్నిమిత్తమితి ప్రభో॥4॥

తత్ర వక్ష్యామ్యహం దోషాన్యైర్భవానవరోపితః
వీరసేనసుతో యైశ్చ రాజ్యాత్ప్రభ్రంశితః పురా॥5॥

అభక్షితవినాశం చ దేవనేన విశాం పతే
సాతత్యం చ ప్రసంగస్య వర్ణయేయం యథాతథం॥6॥

స్త్రియోఽక్షా మృగయా పానమేతత్కామసముత్థితం
వ్యసనం చతుష్టయం ప్రోక్తం యై రాజన్భ్రశ్యతే శ్రియః॥7॥

తత్ర సర్వత్ర వక్తవ్యం మన్యంతే శాస్త్రకోవిదాః
విశేషతశ్చ వక్తవ్యం ద్యూతే పశ్యంతి తద్విదః॥8॥

ఏకాహ్నా ద్రవ్యనాశోఽత్ర ధ్రువం వ్యసనమేవ చ
అభుక్తనాశశ్చార్థానాం వాక్పారుష్యం చ కేవలం॥9॥

ఏతచ్చాన్యచ్చ కౌరవ్య ప్రసంగి కటుకోదయం
ద్యూతే బ్రూయాం మహాబాహో సమాసాద్యాంబికాసుతం॥10॥

ఏవముక్తో యది మయా గృహ్ణీయాద్వచనం మమ
అనామయం స్యాద్ధర్మస్య కురూణాం కురునందన॥11॥

న చేత్స మమ రాజేంద్ర గృహ్ణీయాన్మధురం వచః
పథ్యం చ భరతశ్రేష్ఠ నిగృహ్ణీయాం బలేన తం॥12॥

అథైనానభినీయైవం సుహృదో నామ దుర్హృదః
సభాసదశ్చ తాన్సర్వాన్భేదయేయం దురోదరాన్॥13॥

అసాంనిధ్యం తు కౌరవ్య మమానర్తేష్వభూత్తదా
యేనేదం వ్యసనం ప్రాప్తా భవంతో ద్యూతకారితం॥14॥

సోఽహమేత్య కురుశ్రేష్ఠ ద్వారకాం పాండునందన
అశ్రౌషం త్వాం వ్యసనినం యుయుధానాద్యథాతథం॥15॥

శ్రుత్వైవ చాహం రాజేంద్ర పరమోద్విగ్నమానసః
తూర్ణమభ్యాగతోఽస్మి త్వాం ద్రష్టుకామో విశాం పతే॥16॥

అహో కృచ్ఛ్రమనుప్రాప్తాః సర్వే స్మ భరతర్షభ
యే వయం త్వాం వ్యసనినం పశ్యామః సహ సోదరైః॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసాంనిధ్యం కథం కృష్ణ తవాసీద్వృష్ణినందన
క్వ చాసీద్విప్రవాసస్తే కిం వాకార్షీః ప్రవాసకః॥1॥

కృష్ణ ఉవాచ

శాల్వస్య నగరం సౌభం గతోఽహం భరతర్షభ
వినిహంతుం నరశ్రేష్ఠ తత్ర మే శృణు కారణం॥2॥

మహాతేజా మహాబాహుర్యః స రాజా మహాయశాః
దమఘోషాత్మజో వీరః శిశుపాలో మయా హతః॥3॥

యజ్ఞే తే భరతశ్రేష్ఠ రాజసూయేఽర్హణాం ప్రతి
స రోషవశసంప్రాప్తో నామృష్యత దురాత్మవాన్॥4॥

శ్రుత్వా తం నిహతం శాల్వస్తీవ్రరోషసమన్వితః
ఉపాయాద్ద్వారకాం శూన్యామిహస్థే మయి భారత॥5॥

స తత్ర యోధితో రాజన్బాలకైర్వృష్ణిపుంగవైః
ఆగతః కామగం సౌభమారుహ్యైవ నృశంసకృత్॥6॥

తతో వృష్ణిప్రవీరాంస్తాన్బాలాన్హత్వా బహూంస్తదా
పురోద్యానాని సర్వాణి భేదయామాస దుర్మతిః॥7॥

ఉక్తవాంశ్చ మహాబాహో క్వాసౌ వృష్ణికులాధమః
వాసుదేవః సుమందాత్మా వసుదేవసుతో గతః॥8॥

తస్య యుద్ధార్థినో దర్పం యుద్ధే నాశయితాస్మ్యహం
ఆనర్తాః సత్యమాఖ్యాత తత్ర గంతాస్మి యత్ర సః॥9॥

తం హత్వా వినివర్తిష్యే కంసకేశినిషూదనం
అహత్వా న నివర్తిష్యే సత్యేనాయుధమాలభే॥10॥

క్వాసౌ క్వాసావితి పునస్తత్ర తత్ర విధావతి
మయా కిల రణే యుద్ధం కాంక్షమాణః స సౌభరాట్॥11॥

అద్య తం పాపకర్మాణం క్షుద్రం విశ్వాసఘాతినం
శిశుపాలవధామర్షాద్గమయిష్యే యమక్షయం॥12॥

మమ పాపస్వభావేన భ్రాతా యేన నిపాతితః
శిశుపాలో మహీపాలస్తం వధిష్యే మహీతలే॥13॥

భ్రాతా బాలశ్చ రాజా చ న చ సంగ్రామమూర్ధని
ప్రమత్తశ్చ హతో వీరస్తం హనిష్యే జనార్దనం॥14॥

ఏవమాది మహారాజ విలప్య దివమాస్థితః
కామగేన స సౌభేన క్షిప్త్వా మాం కురునందన॥15॥

తమశ్రౌషమహం గత్వా యథా వృత్తః సుదుర్మతిః
మయి కౌరవ్య దుష్టాత్మా మార్తికావతకో నృపః॥16॥

తతోఽహమపి కౌరవ్య రోషవ్యాకులలోచనః
నిశ్చిత్య మనసా రాజన్వధాయాస్య మనో దధే॥17॥

ఆనర్తేషు విమర్దం చ క్షేపం చాత్మని కౌరవ
ప్రవృద్ధమవలేపం చ తస్య దుష్కృతకర్మణః॥18॥

తతః సౌభవధాయాహం ప్రతస్థే పృథివీపతే
స మయా సాగరావర్తే దృష్ట ఆసీత్పరీప్సతా॥19॥

తతః ప్రధ్మాప్య జలజం పాంచజన్యమహం నృప
ఆహూయ శాల్వం సమరే యుద్ధాయ సమవస్థితః॥20॥

సుముహూర్తమభూద్యుద్ధం తత్ర మే దానవైః సహ
వశీభూతాశ్చ మే సర్వే భూతలే చ నిపాతితాః॥21॥

ఏతత్కార్యం మహాబాహో యేనాహం నాగమం తదా
శ్రుత్వైవ హాస్తినపురం ద్యూతం చావినయోత్థితం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వాసుదేవ మహాబాహో విస్తరేణ మహామతే
సౌభస్య వధమాచక్ష్వ న హి తృప్యామి కథ్యతః॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

హతం శ్రుత్వా మహాబాహో మయా శ్రౌతశ్రవం నృపం
ఉపాయాద్భరతశ్రేష్ఠ శాల్వో ద్వారవతీం పురీం॥2॥

అరుంధత్తాం సుదుష్టాత్మా సర్వతః పాండునందన
శాల్వో వైహాయసం చాపి తత్పురం వ్యూహ్య విష్ఠితః॥3॥

తత్రస్థోఽథ మహీపాలో యోధయామాస తాం పురీం
అభిసారేణ సర్వేణ తత్ర యుద్ధమవర్తత॥4॥

పురీ సమంతాద్విహితా సపతాకా సతోరణా
సచక్రా సహుడా చైవ సయంత్రఖనకా తథా॥5॥

సోపతల్పప్రతోలీకా సాట్టాట్టాలకగోపురా
సకచగ్రహణీ చైవ సోల్కాలాతావపోథికా॥6॥

సోష్ట్రికా భరతశ్రేష్ఠ సభేరీపణవానకా
సమిత్తృణకుశా రాజన్సశతఘ్నీకలాంగలా॥7॥

సభుశుండ్యశ్మలగుడా సాయుధా సపరశ్వధా
లోహచర్మవతీ చాపి సాగ్నిః సహుడశృంగికా॥8॥

శాస్త్రదృష్టేన విధినా సంయుక్తా భరతర్షభ
ద్రవ్యైరనేకైర్వివిధైర్గదసాంబోద్ధవాదిభిః॥9॥

పురుషైః కురుశార్దూల సమర్థైః ప్రతిబాధనే
అభిఖ్యాతకులైర్వీరైర్దృష్టవీర్యైశ్చ సంయుగే॥10॥

మధ్యమేన చ గుల్మేన రక్షితా సారసంజ్ఞితా
ఉత్క్షిప్తగుల్మైశ్చ తథా హయైశ్చైవ పదాతిభిః॥11॥

ఆఘోషితం చ నగరే న పాతవ్యా సురేతి హ
ప్రమాదం పరిరక్షద్భిరుగ్రసేనోద్ధవాదిభిః॥12॥

ప్రమత్తేష్వభిఘాతం హి కుర్యాచ్ఛాల్వో నరాధిపః
ఇతి కృత్వాప్రమత్తాస్తే సర్వే వృష్ణ్యంధకాః స్థితాః॥13॥

ఆనర్తాశ్చ తథా సర్వే నటనర్తకగాయనాః
బహిర్వివాసితాః సర్వే రక్షద్భిర్విత్తసంచయాన్||14||

సంక్రమా భేదితాః సర్వే నావశ్చ ప్రతిషేధితాః
పరిఖాశ్చాపి కౌరవ్య కీలైః సునిచితాః కృతాః||15||

ఉదపానాః కురుశ్రేష్ఠ తథైవాప్యంబరీషకాః
సమంతాత్క్రోశమాత్రం చ కారితా విషమా చ భూః||16||

ప్రకృత్యా విషమం దుర్గం ప్రకృత్యా చ సురక్షితం
ప్రకృత్యా చాయుధోపేతం విశేషేణ తదానఘ||17||

సురక్షితం సుగుప్తం చ సర్వాయుధసమన్వితం
తత్పురం భరతశ్రేష్ఠ యథేంద్రభవనం తథా||18||

న చాముద్రోఽభినిర్యాతి న చాముద్రః ప్రవేశ్యతే
వృష్ణ్యంధకపురే రాజంస్తదా సౌభసమాగమే||19||

అను రథ్యాసు సర్వాసు చత్వరేషు చ కౌరవ
బలం బభూవ రాజేంద్ర ప్రభూతగజవాజిమత్||20||

దత్తవేతనభక్తం చ దత్తాయుధపరిచ్ఛదం
కృతాపదానం చ తదా బలమాసీన్మహాభుజ||21||

న కుప్యవేతనీ కశ్చిన్న చాతిక్రాంతవేతనీ
నానుగ్రహభృతః కశ్చిన్న చాదృష్టపరాక్రమః||22||

ఏవం సువిహితా రాజంద్వారకా భూరిదక్షిణైః
ఆహుకేన సుగుప్తా చ రాజ్ఞా రాజీవలోచన||23||

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

తాం తూపయాత్వా రాజేంద్ర శాల్వః సౌభపతిస్తదా
ప్రభూతనరనాగేన బలేనోపవివేశ హ||1||

సమే నివిష్టా సా సేనా ప్రభూతసలిలాశయే
చతురంగబలోపేతా శాల్వరాజాభిపాలితా||2||

వర్జయిత్వా శ్మశానాని దేవతాయతనాని చ
వల్మీకాంశ్చైవ చైత్యాంశ్చ తన్నివిష్టమభూద్బలం||3||

అనీకానాం విభాగేన పంథానః షట్కృతాభవన్
ప్రవణా నవ చైవాసఞ్శాల్వస్య శిబిరే నృప||4||

సర్వాయుధసమోపేతం సర్వశస్త్రవిశారదం
రథనాగాశ్వకలిలం పదాతిధ్వజసంకులం||5||

తుష్టపుష్టజనోపేతం వీరలక్షణలక్షితం
విచిత్రధ్వజసంనాహం విచిత్రరథకార్ముకం||6||

సంనివేశ్య చ కౌరవ్య ద్వారకాయాం నరర్షభ
అభిసారయామాస తదా వేగేన పతగేంద్రవత్||7||

తదాపతంతం సంద్రృశ్య బలం శాల్వపతేస్తదా
నిర్యాయ యోధయామాసుః కుమారా వృష్ణినందనాః||8||

అసహంతోఽభియానం తచ్ఛాల్వరాజస్య కౌరవ
చారుదేష్ణశ్చ సాంబశ్చ ప్రద్యుమ్నశ్చ మహారథః||9||

తే రథైర్దంశితాః సర్వే విచిత్రాభరణధ్వజాః
సంసక్తాః శాల్వరాజస్య బహుభిర్యోధపుంగవైః॥10॥

గృహీత్వా తు ధనుః సాంబః శాల్వస్య సచివం రణే
యోధయామాస సంహృష్టః క్షేమవృద్ధిం చమూపతిం॥11॥

తస్య బాణమయం వర్షం జాంబవత్యాః సుతో మహత్
ముమోచ భరతశ్రేష్ఠ యథా వర్షం సహస్రదృక్॥12॥

తద్బాణవర్షం తుములం విషేహే స చమూపతిః
క్షేమవృద్ధిర్మహారాజ హిమవానివ నిశ్చలః॥13॥

తతః సాంబాయ రాజేంద్ర క్షేమవృద్ధిరపి స్మ హ
ముమోచ మాయావిహితం శరజాలం మహత్తరం॥14॥

తతో మాయామయం జాలం మాయయైవ విదార్య సః
సాంబః శరసహస్రేణ రథమస్యాభ్యవర్షత॥15॥

తతః స విద్ధః సాంబేన క్షేమవృద్ధిశ్చమూపతిః
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః సాంబబాణప్రపీడితః॥16॥

తస్మిన్విప్రద్రుతే క్రూరే శాల్వస్యాథ చమూపతౌ
వేగవాన్నామ దైతేయః సుతం మేఽభ్యద్రవద్బలీ॥17॥

అభిపన్నస్తు రాజేంద్ర సాంబో వృష్ణికులోద్వహః
వేగం వేగవతో రాజంస్తస్థౌ వీరో విధారయన్॥18॥

స వేగవతి కౌంతేయ సాంబో వేగవతీం గదాం
చిక్షేప తరసా వీరో వ్యావిధ్య సత్యవిక్రమః॥19॥

తయా త్వభిహతో రాజన్వేగవానపతద్భువి
వాతరుగ్ణ ఇవ క్షుణ్ణో జీర్ణమూలో వనస్పతిః॥20॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే గదానున్నే మహాసురే
ప్రవిశ్య మహతీం సేనాం యోధయామాస మే సుతః॥21॥

చారుదేష్ణేన సంసక్తో వివింధ్యో నామ దానవః
మహారథః సమాజ్ఞాతో మహారాజ మహాధనుః॥22॥

తతః సుతుములం యుద్ధం చారుదేష్ణవివింధ్యయోః
వృత్రవాసవయో రాజన్యథా పూర్వం తథాభవత్॥23॥

అన్యోన్యస్యాభిసంక్రుద్ధావన్యోన్యం జఘ్నతుః శరైః
వినదంతౌ మహారాజ సింహావివ మహాబలౌ॥24॥

రౌక్మిణేయస్తతో బాణమగ్న్యర్కోపమవర్చసం
అభిమంత్ర్య మహాస్త్రేణ సందధే శత్రునాశనం॥25॥

స వివింధ్యాయ సక్రోధః సమాహూయ మహారథః
చిక్షేప మే సుతో రాజన్స గతాసురథాపతత్॥26॥

వివింధ్యం నిహతం దృష్ట్వా తాం చ విక్షోభితాం చమూం
కామగేన స సౌభేన శాల్వః పునరుపాగమత్॥27॥

తతో వ్యాకులితం సర్వం ద్వారకావాసి తద్బలం
దృష్ట్వా శాల్వం మహాబాహో సౌభస్థం పృథివీగతం॥28॥

తతో నిర్యాయ కౌంతేయ వ్యవస్థాప్య చ తద్బలం
ఆనర్తానాం మహారాజ ప్రద్యుమ్నో వాక్యమబ్రవీత్॥29॥

సర్వే భవంతస్తిష్ఠంతు సర్వే పశ్యంతు మాం యుధి
నివారయంతం సంగ్రామే బలాత్సౌభం సరాజకం॥30॥

అహం సౌభపతేః సేనామాయసైర్భుజగైరివ
ధనుర్భుజవినిర్ముక్తైర్నాశయామ్యద్య యాదవాః॥31॥

ఆశ్వసధ్వం న భీః కార్యా సౌభరాడద్య నశ్యతి
మయాభిపన్నో దుష్టాత్మా ససౌభో వినశిష్యతి॥32॥

ఏవం బ్రువతి సంహృష్టే ప్రద్యుమ్నే పాండునందన
విష్ఠితం తద్బలం వీర యుయుధే చ యథాసుఖం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా రౌక్మిణేయో యాదవాన్భరతర్షభ
దంశితైర్హరిభిర్యుక్తం రథమాస్థాయ కాంచనం॥1॥

ఉచ్ఛ్రిత్య మకరం కేతుం వ్యాత్తాననమలంకృతం
ఉత్పతద్భిరివాకాశం తైర్హయైరన్వయాత్పరాన్॥2॥

విక్షిపన్నాదయంశ్చాపి ధనుఃశ్రేష్ఠం మహాబలః
తూణఖడ్గధరః శూరో బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్॥3॥

స విద్యుచ్చలితం చాపం విహరన్వై తలాత్తలం
మోహయామాస దైతేయాన్సర్వాన్సౌభనివాసినః॥4॥

నాస్య విక్షిపతశ్చాపం సందధానస్య చాసకృత్
అంతరం దదృశే కశ్చిన్నిఘ్నతః శాత్రవాన్రణే॥5॥

ముఖస్య వర్ణో న వికల్పతేఽస్య; చేలుశ్చ గాత్రాణి న చాపి తస్య
సింహోన్నతం చాప్యభిగర్జతోఽస్య; శుశ్రావ లోకోఽద్భుతరూపమగ్ర్యం॥6॥

జలేచరః కాంచనయష్టిసంస్థో; వ్యాత్తాననః సర్వతిమిప్రమాథీ
విత్రాసయన్రాజతి వాహముఖ్యే; శాల్వస్య సేనాప్రముఖే ధ్వజాగ్ర్యః॥7॥

తతః స తూర్ణం నిష్పత్య ప్రద్యుమ్నః శత్రుకర్శనః
శాల్వమేవాభిదుద్రావ విధాస్యన్కలహం నృప॥8॥

అభియానం తు వీరేణ ప్రద్యుమ్నేన మహాహవే
నామర్షయత సంక్రుద్ధః శాల్వః కురుకులోద్వహ॥9॥

స రోషమదమత్తో వై కామగాదవరుహ్య చ
ప్రద్యుమ్నం యోధయామాస శాల్వః పరపురంజయః॥10॥

తయోః సుతుములం యుద్ధం శాల్వవృష్ణిప్రవీరయోః
సమేతా దదృశుర్లోకా బలివాసవయోరివ॥11॥

తస్య మాయామయో వీర రథో హేమపరిష్కృతః
సధ్వజః సపతాకశ్చ సానుకర్షః సతూణవాన్॥12॥

స తం రథవరం శ్రీమాన్సమారుహ్య కిల ప్రభో
ముమోచ బాణాన్కౌరవ్య ప్రద్యుమ్నాయ మహాబలః॥13॥

తతో బాణమయం వర్షం వ్యసృజత్తరసా రణే
ప్రద్యుమ్నో భుజవేగేన శాల్వం సంమోహయన్నివ॥14॥

స తైరభిహతః సంఖ్యే నామర్షయత సౌభరాట్
శరాందీప్తాగ్నిసంకాశాన్ముమోచ తనయే మమ॥15॥

స శాల్వబాణై రాజేంద్ర విద్ధో రుక్మిణినందనః
ముమోచ బాణం త్వరితో మర్మభేదినమాహవే॥16॥

తస్య వర్మ విభిద్యాశు స బాణో మత్సుతేరితః
బిభేద హృదయం పత్రీ స పపాత ముమోహ చ॥17॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే శాల్వరాజే విచేతసి
సంప్రాద్రవందానవేంద్రా దారయంతో వసుంధరాం॥18॥

హాహాకృతమభూత్సైన్యం శాల్వస్య పృథివీపతే
నష్టసంజ్ఞే నిపతితే తదా సౌభపతౌ నృప॥19॥

తత ఉత్థాయ కౌరవ్య ప్రతిలభ్య చ చేతనాం
ముమోచ బాణం తరసా ప్రద్యుమ్నాయ మహాబలః॥20॥

తేన విద్ధో మహాబాహుః ప్రద్యుమ్నః సమరే స్థితః
జత్రుదేశే భృశం వీరో వ్యవాసీదద్రథే తదా॥21॥

తం స విద్ధ్వా మహారాజ శాల్వో రుక్మిణినందనం
ననాద సింహనాదం వై నాదేనాపూరయన్మహీం॥22॥

తతో మోహం సమాపన్నే తనయే మమ భారత
ముమోచ బాణాంస్త్వరితః పునరన్యాందురాసదాన్॥23॥

స తైరభిహతో బాణైర్బహుభిస్తేన మోహితః
నిశ్చేష్టః కౌరవశ్రేష్ఠ ప్రద్యుమ్నోఽభూద్రణాజిరే॥24॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

శాల్వబాణార్దితే తస్మిన్ప్రద్యుమ్నే బలినాం వరే
వృష్ణయో భగ్నసంకల్పా వివ్యథుః పృతనాగతాః॥1॥

హాహాకృతమభూత్సర్వం వృష్ణ్యంధకబలం తదా
ప్రద్యుమ్నే పతితే రాజన్పరే చ ముదితాభవన్॥2॥

తం తథా మోహితం దృష్ట్వా సారథిర్జవనైర్హయైః
రణాదపాహరత్తూర్ణం శిక్షితో దారుకిస్తతః॥3॥

నాతిదూరాపయాతే తు రథే రథవరప్రణుత్
ధనుర్గృహీత్వా యంతారం లబ్ధసంజ్ఞోఽబ్రవీదిదం॥4॥

సౌతే కిం తే వ్యవసితం కస్మాద్యాసి పరాఙ్ముఖః
నైష వృష్ణిప్రవీరాణామాహవే ధర్మ ఉచ్యతే॥5॥

కచ్చిత్సౌతే న తే మోహః శాల్వం దృష్ట్వా మహాహవే
విషాదో వా రణం దృష్ట్వా బ్రూహి మే త్వం యథాతథం॥6॥

సూత ఉవాచ

జానార్దనే న మే మోహో నాపి మే భయమావిశత్
అతిభారం తు తే మన్యే శాల్వం కేశవనందన॥7॥

సోఽపయామి శనైర్వీర బలవానేష పాపకృత్
మోహితశ్చ రణే శూరో రక్ష్యః సారథినా రథీ॥8॥

ఆయుష్మంస్త్వం మయా నిత్యం రక్షితవ్యస్త్వయాప్యహం
రక్షితవ్యో రథీ నిత్యమితి కృత్వాపయామ్యహం॥9॥

ఏకశ్చాసి మహాబాహో బహవశ్చాపి దానవాః
నసమం రౌక్మిణేయాహం రణం మత్వాపయామ్యహం॥10॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవం బ్రువతి సూతే తు తదా మకరకేతుమాన్
ఉవాచ సూతం కౌరవ్య నివర్తయ రథం పునః॥11॥

దారుకాత్మజ మైవం త్వం పునః కార్షీః కథంచన
వ్యపయానం రణాత్సౌతే జీవతో మమ కర్హిచిత్॥12॥

న స వృష్ణికులే జాతో యో వై త్యజతి సంగరం
యో వా నిపతితం హంతి తవాస్మీతి చ వాదినం॥13॥

తథా స్త్రియం వై యో హంతి వృద్ధం బాలం తథైవ చ
విరథం విప్రకీర్ణం చ భగ్నశస్త్రాయుధం తథా॥14॥

త్వం చ సూతకులే జాతో వినీతః సూతకర్మణి
ధర్మజ్ఞశ్చాసి వృష్ణీనామాహవేష్వపి దారుకే॥15॥

స జానంశ్చరితం కృత్స్నం వృష్ణీనాం పృతనాముఖే
అపయానం పునః సౌతే మైవం కార్షీః కథంచన॥16॥

అపయాతం హతం పృష్ఠే భీతం రణపలాయినం
గదాగ్రజో దురాధర్షః కిం మాం వక్ష్యతి మాధవః॥17॥

కేశవస్యాగ్రజో వాపి నీలవాసా మదోత్కటః
కిం వక్ష్యతి మహాబాహుర్బలదేవః సమాగతః॥18॥

కిం వక్ష్యతి శినేర్నప్తా నరసింహో మహాధనుః
అపయాతం రణాత్సౌతే సాంబశ్చ సమితింజయః॥19॥

చారుదేష్ణశ్చ దుర్ధర్షస్తథైవ గదసారణౌ
అక్రూరశ్చ మహాబాహుః కిం మాం వక్ష్యతి సారథే॥20॥

శూరం సంభావితం సంతం నిత్యం పురుషమానినం
స్త్రియశ్చ వృష్ణీవీరాణాం కిం మాం వక్ష్యంతి సంగతాః॥21॥

ప్రద్యుమ్నోఽయముపాయాతి భీతస్త్యక్త్వా మహాహవం
ధిగేనమితి వక్ష్యంతి న తు వక్ష్యంతి సాధ్వితి॥22॥

ధిగ్వాచా పరిహాసోఽపి మమ వా మద్విధస్య వా
మృత్యునాభ్యధికః సౌతే స త్వం మా వ్యపయాః పునః॥23॥

భారం హి మయి సంన్యస్య యాతో మధునిహా హరిః
యజ్ఞం భరతసింహస్య పార్థస్యామితతేజసః॥24॥

కృతవర్మా మయా వీరో నిర్యాస్యన్నేవ వారితః
శాల్వం నివారయిష్యేఽహం తిష్ఠ త్వమితి సూతజ॥25॥

స చ సంభావయన్మాం వై నివృత్తో హృదికాత్మజః
తం సమేత్య రణం త్యక్త్వా కిం వక్ష్యామి మహారథం॥26॥

ఉపయాతం దురాధర్షం శంఖచక్రగదాధరం
పురుషం పుండరీకాక్షం కిం వక్ష్యామి మహాభుజం॥27॥

సాత్యకిం బలదేవం చ యే చాన్యేఽన్ధకవృష్ణయః
మయా స్పర్ధంతి సతతం కిం ను వక్ష్యామి తానహం॥28॥

త్యక్త్వా రణమిమం సౌతే పృష్ఠతోఽభ్యాహతః శరైః
త్వయాపనీతో వివశో న జీవేయం కథంచన॥29॥

స నివర్త రథేనాశు పునర్దారుకనందన
న చైతదేవం కర్తవ్యమథాపత్సు కథంచన ||30||

న జీవితమహం సౌతే బహు మన్యే కదాచన
అపయాతో రణాద్భీతః పృష్ఠతోఽభ్యాహతః శరైః ||31||

కదా వా సూతపుత్ర త్వం జానీషే మాం భయార్దితం
అపయాతం రణం హిత్వా యథా కాపురుషం తథా ||32||

న యుక్తం భవతా త్యక్తుం సంగ్రామం దారుకాత్మజ
మయి యుద్ధార్థిని భృశం స త్వం యాహి యతో రణం ||33||

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కౌంతేయ సూతపుత్రస్తదా మృధే
ప్రద్యుమ్నమబ్రవీచ్ఛ్లక్ష్ణం మధురం వాక్యమంజసా ||1||

న మే భయం రౌక్మిణేయ సంగ్రామే యచ్ఛతో హయాన్
యుద్ధజ్ఞశ్చాస్మి వృష్ణీనాం నాత్ర కించిదతోఽన్యథా ||2||

ఆయుష్మన్నుపదేశస్తు సారథ్యే వర్తతాం స్మృతః
సర్వార్థేషు రథీ రక్ష్యస్త్వం చాపి భృశపీడితః ||3||

త్వం హి శాల్వప్రయుక్తేన పత్రిణాభిహతో భృశం
కశ్మలాభిహతో వీర తతోఽహమపయాతవాన్ ||4||

స త్వం సాత్వతముఖ్యాద్య లబ్ధసంజ్ఞో యదృచ్ఛయా
పశ్య మే హయసంయానే శిక్షాం కేశవనందన ||5||

దారుకేణాహముత్పన్నో యథావచ్చైవ శిక్షితః
వీతభీః ప్రవిశామ్యేతాం శాల్వస్య మహతీం చమూం ||6||

ఏవముక్త్వా తతో వీర హయాన్సంచోద్య సంగరే
రశ్మిభిశ్చ సముద్యమ్య జవేనాభ్యపతత్తదా ||7||

మండలాని విచిత్రాణి యమకానీతరాణి చ
సవ్యాని చ విచిత్రాణి దక్షిణాని చ సర్వశః ||8||

ప్రతోదేనాహతా రాజన్రశ్మిభిశ్చ సముద్యతాః
ఉత్పతంత ఇవాకాశం విబభుస్తే హయోత్తమాః ||9||

తే హస్తలాఘవోపేతం విజ్ఞాయ నృప దారుకిం
దహ్యమానా ఇవ తదా పస్పృశుశ్చరణైర్మహీం ||10||

సోఽపసవ్యాం చమూం తస్య శాల్వస్య భరతర్షభ
చకార నాతియత్నేన తదద్భుతమివాభవత్ ||11||

అమృష్యమాణోఽపసవ్యం ప్రద్యుమ్నేన స సౌభరాట్
యంతారమస్య సహసా త్రిభిర్బాణైః సమర్పయత్ ||12||

దారుకస్య సుతస్తం తు బాణవేగమచింతయన్
భూయ ఏవ మహాబాహో ప్రయయౌ హయసంమతః ||13||

తతో బాణాన్బహువిధాన్పునరేవ స సౌభరాట్
ముమోచ తనయే వీరే మమ రుక్మిణినందనే ||14||

తానప్రాప్తాఞ్శితైర్బాణైశ్చిచ్ఛేద పరవీరహా
రౌక్మిణేయః స్మితం కృత్వా దర్శయన్హస్తలాఘవం ||15||

ఛిన్నాందృష్ట్వా తు తాన్బాణాన్ప్రద్యుమ్నేన స సౌభరాట్
ఆసురీం దారుణీం మాయామాస్థాయ వ్యసృజచ్ఛరాన్||16||

ప్రయుజ్యమానమాజ్ఞాయ దైతేయాస్త్రం మహాబలః
బ్రహ్మాస్త్రేణాంతరా ఛిత్త్వా ముమోచాన్యాన్పతత్రిణః||17||

తే తదస్త్రం విధూయాశు వివ్యధూ రుధిరాశనాః
శిరస్యురసి వక్త్రే చ స ముమోహ పపాత చ||18||

తస్మిన్నిపతితే క్షుద్రే శాల్వే బాణప్రపీడితే
రౌక్మిణేయోఽపరం బాణం సందధే శత్రునాశనం||19||

తమర్చితం సర్వదాశార్హపూగై;రాశీర్భిరర్కజ్వలనప్రకాశం
దృష్ట్వా శరం జ్యామభినీయమానం; బభూవ హాహాకృతమంతరిక్షం||20||

తతో దేవగణాః సర్వే సేంద్రాః సహ ధనేశ్వరాః
నారదం ప్రేషయామాసుః శ్వసనం చ మహాబలం||21||

తౌ రౌక్మిణేయమాగమ్య వచోఽబ్రూతాం దివౌకసాం
నైష వధ్యస్త్వయా వీర శాల్వరాజః కథంచన||22||

సంహరస్వ పునర్బాణమవధ్యోఽయం త్వయా రణే
ఏతస్య హి శరస్యాజౌ నావధ్యోఽస్తి పుమాన్క్వచిత్||23||

మృత్యురస్య మహాబాహో రణే దేవకినందనః
కృష్ణః సంకల్పితో ధాత్రా తన్న మిథ్యా భవేదితి||24||

తతః పరమసంహృష్టః ప్రద్యుమ్నః శరముత్తమం
సంజహార ధనుఃశ్రేష్ఠాత్తూణే చైవ న్యవేశయత్||25||

తత ఉత్థాయ రాజేంద్ర శాల్వః పరమదుర్మనాః
వ్యపాయాత్సబలస్తూర్ణం ప్రద్యుమ్నశరపీడితః||26||

స ద్వారకాం పరిత్యజ్య క్రూరో వృష్ణిభిరర్దితః
సౌభమాస్థాయ రాజేంద్ర దివమాచక్రమే తదా||27||

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఆనర్తనగరం ముక్తం తతోఽహమగమం తదా
మహాక్రతౌ రాజసూయే నివృత్తే నృపతే తవ||1||

అపశ్యం ద్వారకాం చాహం మహారాజ హతత్విషం
నిఃస్వాధ్యాయవషట్కారాం నిర్భూషణవరస్త్రియం||2||

అనభిజ్ఞేయరూపాణి ద్వారకోపవనాని చ
దృష్ట్వా శంకోపపన్నోఽహమపృచ్ఛం హృదికాత్మజం||3||

అస్వస్థనరనారీకమిదం వృష్ణిపురం భృశం
కిమిదం నరశార్దూల శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం||4||

ఏవముక్తస్తు స మయా విస్తరేణేదమబ్రవీత్
రోధం మోక్షం చ శాల్వేన హార్దిక్యో రాజసత్తమ||5||

తతోఽహం కౌరవశ్రేష్ఠ శ్రుత్వా సర్వమశేషతః
వినాశే శాల్వరాజస్య తదైవాకరవం మతిం||6||

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ సమాశ్వాస్య పురే జనం
రాజానమాహుకం చైవ తథైవానకదుందుభిం

సర్వవృష్ణిప్రవీరాంశ్చ హర్షయన్నబ్రువం తదా॥7॥

అప్రమాదః సదా కార్యో నగరే యాదవర్షభాః
శాల్వరాజవినాశాయ ప్రయాతం మాం నిబోధత॥8॥

నాహత్వా తం నివర్తిష్యే పురీం ద్వారవతీం ప్రతి
సశాల్వం సౌభనగరం హత్వా ద్రష్టాస్మి వః పునః
త్రిసామా హన్యతామేషా దుందుభిః శత్రుభీషణీ॥9॥

తే మయాశ్వాసితా వీరా యథావద్భరతర్షభ
సర్వే మామబ్రువన్హృష్టాః ప్రయాహి జహి శాత్రవాన్॥10॥

తైః ప్రహృష్టాత్మభిర్వీరైరాశీర్భిరభినందితః
వాచయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాన్ప్రణమ్య శిరసాహుకం॥11॥

సైన్యసుగ్రీవయుక్తేన రథేనానాదయందిశః
ప్రధ్మాప్య శంఖప్రవరం పాంచజన్యమహం నృప॥12॥

ప్రయాతోఽస్మి నరవ్యాఘ్ర బలేన మహతా వృతః
క్లృప్తేన చతురంగేణ బలేన జితకాశినా॥13॥

సమతీత్య బహూందేశాన్గిరీంశ్చ బహుపాదపాన్
సరాంసి సరితశ్చైవ మార్తికావతమాసదం॥14॥

తత్రాశ్రౌషం నరవ్యాఘ్ర శాల్వం నగరమంతికాత్
ప్రయాతం సౌభమాస్థాయ తమహం పృష్ఠతోఽన్వయాం॥15॥

తతః సాగరమాసాద్య కుక్షౌ తస్య మహోర్మిణః
సముద్రనాభ్యాం శాల్వోఽభూత్సౌభమాస్థాయ శత్రుహన్॥16॥

స సమాలోక్య దూరాన్మాం స్మయన్నివ యుధిష్ఠిర
ఆహ్వయామాస దుష్టాత్మా యుద్ధాయైవ ముహుర్ముహుః॥17॥

తస్య శార్ఙ్గవినిర్ముక్తైర్బహుభిర్మర్మభేదిభిః
పురం నాసాద్యత శరైస్తతో మాం రోష ఆవిశత్॥18॥

స చాపి పాపప్రకృతిర్దైతేయాపసదో నృప
మయ్యవర్షత దుర్ధర్షః శరధారాః సహస్రశః॥19॥

సైనికాన్మమ సూతం చ హయాంశ్చ సమవాకిరత్
అచింతయంతస్తు శరాన్వయం యుధ్యామ భారత॥20॥

తతః శతసహస్రాణి శరాణాం నతపర్వణాం
చిక్షిపుః సమరే వీరా మయి శాల్వపదానుగాః॥21॥

తే హయాన్మే రథం చైవ తదా దారుకమేవ చ
ఛాదయామాసురసురా బాణైర్మర్మవిభేదిభిః॥22॥

న హయా న రథో వీర న యంతా మమ దారుకః
అదృశ్యంత శరైశ్ఛన్నాస్తథాహం సైనికాశ్చ మే॥23॥

తతోఽహమపి కౌరవ్య శరాణామయుతాన్బహూన్
అభిమంత్రితానాం ధనుషా దివ్యేన విధినాక్షిపం॥24॥

న తత్ర విషయస్త్వాసీన్మమ సైన్యస్య భారత
ఖే విషక్తం హి తత్సౌభం క్రోశమాత్ర ఇవాభవత్॥25॥

తతస్తే ప్రేక్షకాః సర్వే రంగవాట ఇవ స్థితాః
హర్షయామాసురుచ్చైర్మాం సింహనాదతలస్వనైః॥26॥

మత్కార్ముకవినిర్ముక్తా దానవానాం మహారణే
అంగేషు రుధిరాక్తాస్తే వివిశుః శలభా ఇవ॥27॥

తతో హలహలాశబ్దః సౌభమధ్యే వ్యవర్ధత
వధ్యతాం విశిఖైస్తీక్ష్ణైః పతతాం చ మహార్ణవే॥28॥

తే నికృత్తభుజస్కంధాః కబంధాకృతిదర్శనాః
నదంతో భైరవాన్నాదన్నిపతంతి స్మ దానవాః॥29॥

తతో గోక్షీరకుందేందుమృణాలరజతప్రభం
జలజం పాంచజన్యం వై ప్రాణేనాహమపూరయం॥30॥

తాందృష్ట్వా పతితాంస్తత్ర శాల్వః సౌభపతిస్తదా
మాయాయుద్ధేన మహతా యోధయామాస మాం యుధి॥31॥

తతో హుడహుడాః ప్రాసాః శక్తిశూలపరశ్వధాః
పట్టిశాశ్చ భుశుండ్యశ్చ ప్రాపతన్ననిశం మయి॥32॥

తానహం మాయయైవాశు ప్రతిగృహ్య వ్యనాశయం
తస్యాం హతాయాం మాయాయాం గిరిశృంగైరయోధయత్॥33॥

తతోఽభవత్తమ ఇవ ప్రభాతమివ చాభవత్
దుర్దినం సుదినం చైవ శీతముష్ణం చ భారత॥34॥

ఏవం మాయాం వికుర్వాణో యోధయామాస మాం రిపుః
విజ్ఞాయ తదహం సర్వం మాయయైవ వ్యనాశయం
యథాకాలం తు యుద్ధేన వ్యధమం సర్వతః శరైః॥35॥

తతో వ్యోమ మహారాజ శతసూర్యమివాభవత్
శతచంద్రం చ కౌంతేయ సహస్రాయుతతారకం॥36॥

తతో నాజ్ఞాయత తదా దివారాత్రం తథా దిశః
తతోఽహం మోహమాపన్నః ప్రజ్ఞాస్త్రం సమయోజయం
తతస్తదస్త్రమస్త్రేణ విధూతం శరతూలవత్॥37॥

తథా తదభవద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
లబ్ధాలోకశ్చ రాజేంద్ర పునః శత్రుమయోధయం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవం స పురుషవ్యాఘ్ర శాల్వో రాజ్ఞాం మహారిపుః
యుధ్యమానో మయా సంఖ్యే వియదభ్యాగమత్పునః॥1॥

తతః శతఘ్నీశ్చ మహాగదాశ్చ; దీప్తాంశ్చ శూలాన్ముసలానసీంశ్చ
చిక్షేప రోషాన్మయి మందబుద్ధిః; శాల్వో మహారాజ జయాభికాంక్షీ॥2॥

తానాశుగైరాపతతోఽహమాశు; నివార్య తూర్ణం ఖగమాన్ఖ ఏవ
ద్విధా త్రిధా చాచ్ఛినమాశు ముక్తైస్తతోఽన్తరిక్షే నినదో బభూవ॥3॥

తతః శతసహస్రేణ శరాణాం నతపర్వణాం
దారుకం వాజినశ్చైవ రథం చ సమవాకిరత్॥4॥

తతో మామబ్రవీద్వీర దారుకో విహ్వలన్నివ
స్థాతవ్యమితి తిష్ఠామి శాల్వబాణప్రపీడితః॥5॥

ఇతి తస్య నిశమ్యాహం సారథేః కరుణం వచః
అవేక్షమాణో యంతారమపశ్యం శరపీడితం॥6॥

న తస్యోరసి నో మూర్ధ్ని న కాయే న భుజద్వయే
అంతరం పాండవశ్రేష్ఠ పశ్యామి నహతం శరైః॥7॥

స తు బాణవరోత్పీడాద్విస్రవత్యసృగుల్బణం
అభివృష్టో యథా మేఘైర్గిరిర్గైరికధాతుమాన్॥8॥

అభీషుహస్తం తం దృష్ట్వా సీదంతం సారథిం రణే
అస్తంభయం మహాబాహో శాల్వబాణప్రపీడితం॥9॥

అథ మాం పురుషః కశ్చిద్ద్వారకానిలయోఽబ్రవీత్
త్వరితో రథమభ్యేత్య సౌహృదాదివ భారత॥10॥

ఆహుకస్య వచో వీర తస్యైవ పరిచారకః
విషణ్ణః సన్నకంఠో వై తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥11॥

ద్వారకాధిపతిర్వీర ఆహ త్వామాహుకో వచః
కేశవేహ విజానీష్వ యత్త్వాం పితృసఖోఽబ్రవీత్॥12॥

ఉపయాత్వాద్య శాల్వేన ద్వారకాం వృష్ణినందన
విషక్తే త్వయి దుర్ధర్ష హతః శూరసుతో బలాత్॥13॥

తదలం సాధు యుద్ధేన నివర్తస్వ జనార్దన
ద్వారకామేవ రక్షస్వ కార్యమేతన్మహత్తవ॥14॥

ఇత్యహం తస్య వచనం శ్రుత్వా పరమదుర్మనాః
నిశ్చయం నాధిగచ్ఛామి కర్తవ్యస్యేతరస్య వా॥15॥

సాత్యకిం బలదేవం చ ప్రద్యుమ్నం చ మహారథం
జగర్హే మనసా వీర తచ్ఛ్రుత్వా విప్రియం వచః॥16॥

అహం హి ద్వారకాయాశ్చ పితుశ్చ కురునందన
తేషు రక్షాం సమాధాయ ప్రయాతః సౌభపాతనే॥17॥

బలదేవో మహాబాహుః కచ్చిజ్జీవతి శత్రుహా
సాత్యకీ రౌక్మిణేయశ్చ చారుదేష్ణశ్చ వీర్యవాన్
సాంబప్రభృతయశ్చైవేత్యహమాసం సుదుర్మనాః॥18॥

ఏతేషు హి నరవ్యాఘ్ర జీవత్సు న కథంచన
శక్యః శూరసుతో హంతుమపి వజ్రభృతా స్వయం॥19॥

హతః శూరసుతో వ్యక్తం వ్యక్తం తే చ పరాసవః
బలదేవముఖాః సర్వే ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥20॥

సోఽహం సర్వవినాశం తం చింతయానో ముహుర్ముహుః
సువిహ్వలో మహారాజ పునః శాల్వమయోధయం॥21॥

తతోఽపశ్యం మహారాజ ప్రపతంతమహం తదా
సౌభాచ్ఛూరసుతం వీర తతో మాం మోహ ఆవిశత్॥22॥

తస్య రూపం ప్రపతతః పితుర్మమ నరాధిప
యయాతేః క్షీణపుణ్యస్య స్వర్గాదివ మహీతలం॥23॥

విశీర్ణగలితోష్ణీషః ప్రకీర్ణాంబరమూర్ధజః
ప్రపతందృశ్యతే హ స్మ క్షీణపుణ్య ఇవ గ్రహః॥24॥

తతః శార్ఙ్గం ధనుఃశ్రేష్ఠం కరాత్ప్రపతితం మమ
మోహాత్సన్నశ్చ కౌంతేయ రథోపస్థ ఉపావిశం॥25॥

తతో హాహాకృతం సర్వం సైన్యం మే గతచేతనం
మాం దృష్ట్వా రథనీడస్థం గతాసుమివ భారత॥26॥

ప్రసార్య బాహూ పతతః ప్రసార్య చరణావపి
రూపం పితురపశ్యం తచ్ఛకునేః పతతో యథా॥27॥

తం పతంతం మహాబాహో శూలపట్టిశపాణయః
అభిఘ్నంతో భృశం వీరా మమ చేతో వ్యకంపయన్॥28॥

తతో ముహూర్తాత్ప్రతిలభ్య సంజ్ఞా;మహం తదా వీర మహావిమర్దే
న తత్ర సౌభం న రిపుం న శాల్వం; పశ్యామి వృద్ధం పితరం న చాపి॥29॥

తతో మమాసీన్మనసి మాయేయమితి నిశ్చితం
ప్రబుద్ధోఽస్మి తతో భూయః శతశో వికిరఞ్శరాన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ ప్రగృహ్య రుచిరం ధనుః
శరైరపాతయం సౌభాచ్ఛిరాంసి విబుధద్విషాం॥1॥

శరాంశ్చాశీవిషాకారానూర్ధ్వగాంస్తిగ్మతేజసః
అప్రైషం శాల్వరాజాయ శార్ఙ్గముక్తాన్సువాససః॥2॥

తతో నాదృశ్యత తదా సౌభం కురుకులోద్వహ
అంతర్హితం మాయయాభూత్తతోఽహం విస్మితోఽభవం॥3॥

అథ దానవసంఘాస్తే వికృతాననమూర్ధజాః
ఉదక్రోశన్మహారాజ విష్ఠితే మయి భారత॥4॥

తతోఽస్త్రం శబ్దసాహం వై త్వరమాణో మహాహవే
అయోజయం తద్వధాయ తతః శబ్ద ఉపారమత్॥5॥

హతాస్తే దానవాః సర్వే యైః స శబ్ద ఉదీరితః
శరైరాదిత్యసంకాశైర్జ్వలితైః శబ్దసాధనైః॥6॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే పునరేవాన్యతోఽభవత్
శబ్దోఽపరో మహారాజ తత్రాపి ప్రాహరం శరాన్॥7॥

ఏవం దశ దిశః సర్వాస్తిర్యగూర్ధ్వం చ భారత
నాదయామాసురసురాస్తే చాపి నిహతా మయా॥8॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషం గత్వా పునరేవ వ్యదృశ్యత
సౌభం కామగమం వీర మోహయన్మమ చక్షుషీ॥9॥

తతో లోకాంతకరణో దానవో వానరాకృతిః
శిలావర్షేణ సహసా మహతా మాం సమావృణోత్॥10॥

సోఽహం పర్వతవర్షేణ వధ్యమానః సమంతతః
వల్మీక ఇవ రాజేంద్ర పర్వతోపచితోఽభవం॥11॥

తతోఽహం పర్వతచితః సహయః సహసారథిః
అప్రఖ్యాతిమియాం రాజన్సధ్వజః పర్వతైశ్చితః॥12॥

తతో వృష్ణిప్రవీరా యే మమాసన్సైనికాస్తదా
తే భయార్తా దిశః సర్వాః సహసా విప్రదుద్రువుః॥13॥

తతో హాహాకృతం సర్వమభూత్కిల విశాం పతే
ద్యౌశ్చ భూమిశ్చ ఖం చైవాదృశ్యమానే తథా మయి॥14॥

తతో విషణ్ణమనసో మమ రాజన్సుహృజ్జనాః
రురుదుశ్చుక్రుశుశ్చైవ దుఃఖశోకసమన్వితాః॥15॥

ద్విషతాం చ ప్రహర్షోఽభూదార్తిశ్చాద్విషతామపి
ఏవం విజితవాన్వీర పశ్చాదశ్రౌషమచ్యుత॥16॥

తతోఽహమస్త్రం దయితం సర్వపాషాణభేదనం
వజ్రముద్యమ్య తాన్సర్వాన్పర్వతాన్సమశాతయం॥17॥

తతః పర్వతభారార్తా మందప్రాణవిచేష్టితాః
హయా మమ మహారాజ వేపమానా ఇవాభవన్॥18॥

మేఘజాలమివాకాశే విదార్యాభ్యుదితం రవిం
దృష్ట్వా మాం బాంధవాః సర్వే హర్షమాహారయన్పునః॥19॥

తతో మామబ్రవీత్సూతః ప్రాంజలిః ప్రణతో నృప
సాధు సంపశ్య వార్ష్ణేయ శాల్వం సౌభపతిం స్థితం॥20॥

అలం కృష్ణావమన్యైనం సాధు యత్నం సమాచర
మార్దవం సఖితాం చైవ శాల్వాదద్య వ్యపాహర॥21॥

జహి శాల్వం మహాబాహో మైనం జీవయ కేశవ
సర్వైః పరాక్రమైర్వీర వధ్యః శత్రురమిత్రహన్॥22॥

న శత్రురవమంతవ్యో దుర్బలోఽపి బలీయసా
యోఽపి స్యాత్పీఠగః కశ్చిత్కిం పునః సమరే స్థితః॥23॥

స త్వం పురుషశార్దూల సర్వయత్నైరిమం ప్రభో
జహి వృష్ణికులశ్రేష్ఠ మా త్వాం కాలోఽత్యగాత్పునః॥24॥

నైష మార్దవసాధ్యో వై మతో నాపి సఖా తవ
యేన త్వం యోధితో వీర ద్వారకా చావమర్దితా॥25॥

ఏవమాది తు కౌంతేయ శ్రుత్వాహం సారథేర్వచః
తత్త్వమేతదితి జ్ఞాత్వా యుద్ధే మతిమధారయం॥26॥

వధాయ శాల్వరాజస్య సౌభస్య చ నిపాతనే
దారుకం చాబ్రువం వీర ముహూర్తం స్థీయతామితి॥27॥

తతోఽప్రతిహతం దివ్యమభేద్యమతివీర్యవత్
ఆగ్నేయమస్త్రం దయితం సర్వసాహం మహాప్రభం॥28॥

యక్షాణాం రాక్షసానాం చ దానవానాం చ సంయుగే
రాజ్ఞాం చ ప్రతిలోమానాం భస్మాంతకరణం మహత్॥29॥

క్షురాంతమమలం చక్రం కాలాంతకయమోపమం
అభిమంత్ర్యాహమతులం ద్విషతాం చ నిబర్హణం॥30॥

జహి సౌభం స్వవీర్యేణ యే చాత్ర రిపవో మమ
ఇత్యుక్త్వా భుజవీర్యేణ తస్మై ప్రాహిణవం రుషా॥31॥

రూపం సుదర్శనస్యాసీదాకాశే పతతస్తదా
ద్వితీయస్యేవ సూర్యస్య యుగాంతే పరివిష్యతః॥32॥

తత్సమాసాద్య నగరం సౌభం వ్యపగతత్విషం
మధ్యేన పాటయామాస క్రకచో దార్వివోచ్ఛ్రితం॥33॥

ద్విధా కృతం తతః సౌభం సుదర్శనబలాద్ధతం
మహేశ్వరశరోద్ధూతం పపాత త్రిపురం యథా॥34॥

తస్మిన్నిపతితే సౌభే చక్రమాగాత్కరం మమ
పునశ్చోద్ధూయ వేగేన శాల్వాయేత్యహమబ్రువం॥35॥

తతః శాల్వం గదాం గుర్వీమావిధ్యంతం మహాహవే
ద్విధా చకార సహసా ప్రజజ్వాల చ తేజసా॥36॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే దానవాస్త్రస్తచేతసః
హాహాభూతా దిశో జగ్మురర్దితా మమ సాయకైః॥37॥

తతోఽహం సమవస్థాప్య రథం సౌభసమీపతః
శంఖం ప్రధ్మాప్య హార్షేణ సుహృదః పర్యహర్షయం ||38||

తన్మేరుశిఖరాకారం విధ్వస్తాట్టాలగోపురం
దహ్యమానమభిప్రేక్ష్య స్త్రియస్తాః సంప్రదుద్రువుః ||39||

ఏవం నిహత్య సమరే శాల్వం సౌభం నిపాత్య చ
ఆనర్తాన్పునరాగమ్య సుహృదాం ప్రీతిమావహం ||40||

ఏతస్మాత్కారణాద్రాజన్నాగమం నాగసాహ్వయం
యద్యగాం పరవీరఘ్న న హి జీవేత్సుయోధనః ||41||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహాబాహుః కౌరవం పురుషోత్తమః
ఆమంత్ర్య ప్రయయౌ ధీమాన్పాండవాన్మధుసూదనః ||42||

అభివాద్య మహాబాహుర్ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
రాజ్ఞా మూర్ధన్యుపాఘ్రాతో భీమేన చ మహాభుజః ||43||

సుభద్రామభిమన్యుం చ రథమారోప్య కాంచనం
ఆరురోహ రథం కృష్ణః పాండవైరభిపూజితః ||44||

సైన్యసుగ్రీవయుక్తేన రథేనాదిత్యవర్చసా
ద్వారకాం ప్రయయౌ కృష్ణః సమాశ్వాస్య యుధిష్ఠిరం ||45||

తతః ప్రయాతే దాశార్హే ధృష్టద్యుమ్నోఽపి పార్షతః
ద్రౌపదేయానుపాదాయ ప్రయయౌ స్వపురం తదా ||46||

ధృష్టకేతుః స్వసారం చ సమాదాయాథ చేదిరాట్
జగామ పాండవాందృష్ట్వా రమ్యాం శుక్తిమతీం పురీం ||47||

కేకయాశ్చాప్యనుజ్ఞాతాః కౌంతేయేనామితౌజసా
ఆమంత్ర్య పాండవాన్సర్వాన్ప్రయయుస్తేఽపి భారత ||48||

బ్రాహ్మణాశ్చ విశశ్చైవ తథా విషయవాసినః
విసృజ్యమానాః సుభృశం న త్యజంతి స్మ పాండవాన్ ||49||

సమవాయః స రాజేంద్ర సుమహాద్భుతదర్శనః
ఆసీన్మహాత్మనాం తేషాం కామ్యకే భరతర్షభ ||50||

యుధిష్ఠిరస్తు విప్రాంస్తాననుమాన్య మహామనాః
శశాస పురుషాన్కాలే రథాన్యోజయతేతి హ ||51||

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిందశార్హాధిపతౌ ప్రయాతే; యుధిష్ఠిరో భీమసేనార్జునౌ చ
యమౌ చ కృష్ణా చ పురోహితశ్చ; రథాన్మహార్హాన్పరమాశ్వయుక్తాన్ ||1||

ఆస్థాయ వీరాః సహితా వనాయ; ప్రతస్థిరే భూతపతిప్రకాశాః
హిరణ్యనిష్కాన్వసనాని గాశ్చ; ప్రదాయ శిక్షాక్షరమంత్రవిద్భ్యః ||2||

ప్రేష్యాః పురో వింశతిరాత్తశస్త్రా; ధనూంషి వర్మాణి శరాంశ్చ పీతాన్
మౌర్వీశ్చ యంత్రాణి చ సాయకాంశ్చ; సర్వే సమాదాయ జఘన్యమీయుః ||3||

తతస్తు వాసాంసి చ రాజపుత్ర్యాః ధాత్ర్యశ్చ దాస్యశ్చ విభూషణం చ
తదింద్రసేనస్త్వరితం ప్రగృహ్య; జఘన్యమేవోపయయౌ రథేన॥4॥

తతః కురుశ్రేష్ఠముపేత్య పౌరాః; ప్రదక్షిణం చక్రురదీనసత్త్వాః
తం బ్రాహ్మణాశ్చాభ్యవదన్ప్రసన్నా; ముఖ్యాశ్చ సర్వే కురుజాంగలానాం॥5॥

స చాపి తానభ్యవదత్ప్రసన్నః; సహైవ తైర్భ్రాతృభిర్ధర్మరాజః
తస్థౌ చ తత్రాధిపతిర్మహాత్మా; దృష్ట్వా జనౌఘం కురుజాంగలానాం॥6॥

పితేవ పుత్రేషు స తేషు భావం; చక్రే కురూణామృషభో మహాత్మా
తే చాపి తస్మిన్భరతప్రబర్హే; తదా బభూవుః పితరీవ పుత్రాః॥7॥

తతః సమాసాద్య మహాజనౌఘాః; కురుప్రవీరం పరివార్య తస్థుః
హా నాథ హా ధర్మ ఇతి బ్రువంతో; హ్రియా చ సర్వేఽశ్రుముఖా బభూవుః॥8॥

వరః కురూణామధిపః ప్రజానాం; పితేవ పుత్రానపహాయ చాస్మాన్
పౌరానిమాంజానపదాంశ్చ సర్వా;న్హిత్వా ప్రయాతః క్వ ను ధర్మరాజః॥9॥

ధిగ్ధార్తరాష్ట్రం సునృశంసబుద్ధిం; ససౌబలం పాపమతిం చ కర్ణం
అనర్థమిచ్ఛంతి నరేంద్ర పాపా; యే ధర్మనిత్యస్య సతస్తవోగ్రాః॥10॥

స్వయం నివేశ్యాప్రతిమం మహాత్మా; పురం మహద్దేవపురప్రకాశం
శతక్రతుప్రస్థమమోఘకర్మా; హిత్వా ప్రయాతః క్వ ను ధర్మరాజః॥11॥

చకార యామప్రతిమాం మహాత్మా; సభాం మయో దేవసభాప్రకాశాం
తాం దేవగుప్తామివ దేవమాయాం; హిత్వా ప్రయాతః క్వ ను ధర్మరాజః॥12॥

తాంధర్మకామార్థవిదుత్తమౌజా; బీభత్సురుచ్చైః సహితానువాచ
ఆదాస్యతే వాసమిమం నిరుష్య; వనేషు రాజా ద్విషతాం యశాంసి॥13॥

ద్విజాతిముఖ్యాః సహితాః పృథక్చ; భవద్భిరాసాద్య తపస్వినశ్చ
ప్రసాద్య ధర్మార్థవిదశ్చ వాచ్యా; యథార్థసిద్ధిః పరమా భవేన్నః॥14॥

ఇత్యేవముక్తే వచనేఽర్జునేన; తే బ్రాహ్మణాః సర్వవర్ణాశ్చ రాజన్
ముదాభ్యనందన్సహితాశ్చ చక్రుః; ప్రదక్షిణం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం॥15॥

ఆమంత్ర్య పార్థం చ వృకోదరం చ; ధనంజయం యాజ్ఞసేనీం యమౌ చ
ప్రతస్థిరే రాష్ట్రమపేతహర్షా; యుధిష్ఠిరేణానుమతా యథాస్వం॥16॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తేషు ప్రయాతేషు కౌంతేయః సత్యసంగరః
అభ్యభాషత ధర్మాత్మా భ్రాతౄన్సర్వాన్యుధిష్ఠిరః॥1॥

ద్వాదశేమాః సమాస్మాభిర్వస్తవ్యం నిర్జనే వనే
సమీక్షధ్వం మహారణ్యే దేశం బహుమృగద్విజం॥2॥

బహుపుష్పఫలం రమ్యం శివం పుణ్యజనోచితం
యత్రేమాః శరదః సర్వాః సుఖం ప్రతివసేమహి॥3॥

ఏవముక్తే ప్రత్యువాచ ధర్మరాజం ధనంజయః
గురువన్మానవగురుం మానయిత్వా మనస్వినం॥4॥

అర్జున ఉవాచ

భవానేవ మహర్షీణాం వృద్ధానాం పర్యుపాసితా
అజ్ఞాతం మానుషే లోకే భవతో నాస్తి కించన ||5 ||

త్వయా హ్యుపాసితా నిత్యం బ్రాహ్మణా భరతర్షభ
ద్వైపాయనప్రభృతయో నారదశ్చ మహాతపాః ||6 ||

యః సర్వలోకద్వారాణి నిత్యం సంచరతే వశీ
దేవలోకాద్బ్రహ్మలోకం గంధర్వాప్సరసామపి ||7 ||

సర్వా గతీర్విజానాసి బ్రాహ్మణానాం న సంశయః
ప్రభావాంశ్చైవ వేత్థ త్వం సర్వేషామేవ పార్థివ ||8 ||

త్వమేవ రాజంజానాసి శ్రేయఃకారణమేవ చ
యత్రేచ్ఛసి మహారాజ నివాసం తత్ర కుర్మహే ||9 ||

ఇదం ద్వైతవనం నామ సరః పుణ్యజనోచితం
బహుపుష్పఫలం రమ్యం నానాద్విజనిషేవితం ||10 ||

అత్రేమా ద్వాదశ సమా విహరేమేతి రోచయే
యది తేఽనుమతం రాజన్కిం వాన్యన్మన్యతే భవాన్ ||11 ||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మమాప్యేతన్మతం పార్థ త్వయా యత్సముదాహృతం
గచ్ఛామ పుణ్యం విఖ్యాతం మహద్ద్వైతవనం సరః ||12 ||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే ప్రయయుః సర్వే పాండవా ధర్మచారిణః
బ్రాహ్మణైర్బహుభిః సార్ధం పుణ్యం ద్వైతవనం సరః ||13 ||

బ్రాహ్మణాః సాగ్నిహోత్రాశ్చ తథైవ చ నిరగ్నయః
స్వాధ్యాయినో భిక్షవశ్చ సజపా వనవాసినః ||14 ||

బహవో బ్రాహ్మణాస్తత్ర పరివవ్రుర్యుధిష్ఠిరం
తపస్వినః సత్యశీలాః శతశః సంశితవ్రతాః ||15 ||

తే యాత్వా పాండవాస్తత్ర బహుభిర్బ్రాహ్మణైః సహ
పుణ్యం ద్వైతవనం రమ్యం వివిశుర్భరతర్షభాః ||16 ||

తచ్ఛాలతాలామ్రమధూకనీప; కదంబసర్జార్జునకర్ణికారైః
తపాత్యయే పుష్పధరైరుపేతం; మహావనం రాష్ట్రపతిర్దదర్శ ||17 ||

మహాద్రుమాణాం శిఖరేషు తస్థు;ర్మనోరమాం వాచముదీరయంతః
మయూరదాత్యూహచకోరసంఘా;స్తస్మిన్వనే కాననకోకిలాశ్చ ||18 ||

కరేణుయూథైః సహ యూథపానాం; మదోత్కటానామచలప్రభాణాం
మహాంతి యూథాని మహాద్విపానాం; తస్మిన్వనే రాష్ట్రపతిర్దదర్శ ||19 ||

మనోరమాం భోగవతీముపేత్య; ధృతాత్మనాం చీరజటాధరాణాం
తస్మిన్వనే ధర్మభృతాం నివాసే; దదర్శ సిద్ధర్షిగణాననేకాన్ ||20 ||

తతః స యానాదవరుహ్య రాజా; సభ్రాతృకః సజనః కాననం తత్
వివేశ ధర్మాత్మవతాం వరిష్ఠ;స్త్రివిష్టపం శక్ర ఇవామితౌజాః ||21 ||

తం సత్యసంధం సహితాభిపేతు;ర్దిదృక్షవశ్చారణసిద్ధసంఘాః
వనౌకసశ్చాపి నరేంద్రసింహం; మనస్వినం సంపరివార్య తస్థుః॥22॥

స తత్ర సిద్ధానభివాద్య సర్వా;న్ప్రత్యర్చితో రాజవద్దేవవచ్చ
వివేశ సర్వైః సహితో ద్విజాగ్ర్యైః; కృతాంజలిర్ధర్మభృతాం వరిష్ఠః॥23॥

స పుణ్యశీలః పితృవన్మహాత్మా; తపస్విభిర్ధర్మపరైరుపేత్య
ప్రత్యర్చితః పుష్పధరస్య మూలే; మహాద్రుమస్యోపవివేశ రాజా॥24॥

భీమశ్చ కృష్ణా చ ధనంజయశ్చ; యమౌ చ తే చానుచరా నరేంద్రం
విముచ్య వాహానవరుహ్య సర్వే; తత్రోపతస్థుర్భరతప్రబర్హాః॥25॥

లతావతానావనతః స పాండవై;ర్మహాద్రుమః పంచభిరుగ్రధన్విభిః
బభౌ నివాసోపగతైర్మహాత్మభి;ర్మహాగిరిర్వారణయూథపైరివ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్కాననం ప్రాప్య నరేంద్రపుత్రాః; సుఖోచితా వాసముపేత్య కృచ్ఛ్రం
విజహ్రురింద్రప్రతిమాః శివేషు; సరస్వతీశాలవనేషు తేషు॥1॥

యతీంశ్చ సర్వాన్స మునీంశ్చ రాజా; తస్మిన్వనే మూలఫలైరుదగ్రైః
ద్విజాతిముఖ్యానృషభః కురూణాం; సంతర్పయామాస మహానుభావః॥2॥

ఇష్టీశ్చ పిత్ర్యాణి తథాగ్రియాణి; మహావనే వసతాం పాండవానాం
పురోహితః సర్వసమృద్ధతేజాః;శ్చకార ధౌమ్యః పితృవత్కురూణాం॥3॥

అపేత్య రాష్ట్రాద్వసతాం తు తేషా;మృషిః పురాణోఽతిథిరాజగామ
తమాశ్రమం తీవ్రసమృద్ధతేజాః; మార్కండేయః శ్రీమతాం పాండవానాం॥4॥

స సర్వవిద్ద్రౌపదీం ప్రేక్ష్య కృష్ణాం; యుధిష్ఠిరం భీమసేనార్జునౌ చ
సంస్మృత్య రామం మనసా మహాత్మా; తపస్విమధ్యేఽస్మయతామితౌజాః॥5॥

తం ధర్మరాజో విమనా ఇవాబ్రవీ;త్సర్వే హ్రియా సంతి తపస్వినోఽమీ
భవానిదం కిం స్మయతీవ హృష్ట;స్తపస్వినాం పశ్యతాం మాముదీక్ష్య॥6॥

మార్కండేయ ఉవాచ

న తాత హృష్యామి న చ స్మయామి; ప్రహర్షజో మాం భజతే న దర్పః
తవాపదం త్వద్య సమీక్ష్య రామం; సత్యవ్రతం దాశరథిం స్మరామి॥7॥

స చాపి రాజా సహ లక్ష్మణేన; వనే నివాసం పితురేవ శాసనాత్
ధన్వీ చరన్పార్థ పురా మయైవ; దృష్టో గిరేరృష్యమూకస్య సానౌ॥8॥

సహస్రనేత్రప్రతిమో మహాత్మా; మయస్య జేత నముచేశ్చ హంతా
పితుర్నిదేశాదనఘః స్వధర్మం; వనే వాసం దాశరథిశ్చకార॥9॥

స చాపి శక్రస్య సమప్రభావో; మహానుభావః సమరేష్వజేయః
విహాయ భోగానచరద్వనేషు; నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥10॥

నృపాశ్చ నాభాగభగీరథాదయో; మహీమిమాం సాగరాంతాం విజిత్య
సత్యేన తేఽప్యజయంస్తాత లోకా;న్నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥11॥

అలర్కమాహుర్నరవర్య సంతం; సత్యవ్రతం కాశికరూషరాజం
విహాయ రాష్ట్రాణి వసూని చైవ; నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥12॥

ధాత్రా విధిర్యో విహితః పురాణ;స్తం పూజయంతో నరవర్య సంతః
సప్తర్షయః పార్థ దివి ప్రభాంతి; నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥13॥

మహాబలాన్పర్వతకూటమాత్రా;న్విషాణినః పశ్య గజాన్నరేంద్ర
స్థితాన్నిదేశే నరవర్య ధాతు;ర్నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥14॥

సర్వాణి భూతాని నరేంద్ర పశ్య; యథా యథావద్విహితం విధాత్రా
స్వయోనితస్తత్కురుతే ప్రభావా;న్నేశే బలస్యేతి చరేదధర్మం॥15॥

సత్యేన ధర్మేణ యథార్హవృత్త్యా; హ్రియా తథా సర్వభూతాన్యతీత్య
యశశ్చ తేజశ్చ తవాపి దీప్తం; విభావసోర్భాస్కరస్యేవ పార్థ॥16॥

యథాప్రతిజ్ఞం చ మహానుభావ; కృచ్ఛ్రం వనే వాసమిమం నిరుష్య
తతః శ్రియం తేజసా స్వేన దీప్తా;మాదాస్యసే పార్థివ కౌరవేభ్యః॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమేవముక్త్వా వచనం మహర్షి;స్తపస్విమధ్యే సహితం సుహృద్భిః
ఆమంత్ర్య ధౌమ్యం సహితాంశ్చ పార్థాం;స్తతః ప్రతస్థే దిశముత్తరాం సః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వసత్స్వథ ద్వైతవనే పాండవేషు మహాత్మసు
అనుకీర్ణం మహారణ్యం బ్రాహ్మణైః సమపద్యత॥1॥

ఈర్యమాణేన సతతం బ్రహ్మఘోషేణ సర్వతః
బ్రహ్మలోకసమం పుణ్యమాసీద్ద్వైతవనం సరః॥2॥

యజుషామృచాం చ సామ్నాం చ గద్యానాం చైవ సర్వశః
ఆసీదుచ్చార్యమాణానాం నిస్వనో హృదయంగమః॥3॥

జ్యాఘోషః పాండవేయానాం బ్రహ్మఘోషశ్చ ధీమతాం
సంసృష్టం బ్రహ్మణా క్షత్రం భూయ ఏవ వ్యరోచత॥4॥

అథాబ్రవీద్బకో దాల్భ్యో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
సంధ్యాం కౌంతేయమాసీనమృషిభిః పరివారితం॥5॥

పశ్య ద్వైతవనే పార్థ బ్రాహ్మణానాం తపస్వినాం
హోమవేలాం కురుశ్రేష్ఠ సంప్రజ్వలితపావకాం॥6॥

చరంతి ధర్మం పుణ్యేఽస్మింస్త్వయా గుప్తా ధృతవ్రతాః
భృగవోఽఙ్గిరసశ్చైవ వాసిష్ఠాః కాశ్యపైః సహ॥7॥

ఆగస్త్యాశ్చ మహాభాగా ఆత్రేయాశ్చోత్తమవ్రతాః
సర్వస్య జగతః శ్రేష్ఠా బ్రాహ్మణాః సంగతాస్త్వయా॥8॥

ఇదం తు వచనం పార్థ శృణ్వేకాగ్రమనా మమ
భ్రాతృభిః సహ కౌంతేయ యత్త్వాం వక్ష్యామి కౌరవ॥9॥

బ్రహ్మ క్షత్రేణ సంసృష్టం క్షత్రం చ బ్రహ్మణా సహ
ఉదీర్ణౌ దహతః శత్రూన్వనానీవాగ్నిమారుతౌ॥10॥

నాబ్రాహ్మణస్తాత చిరం బుభూషే;దిచ్ఛన్నిమం లోకమముం చ జేతుం
వినీతధర్మార్థమపేతమోహం; లబ్ధ్వా ద్విజం నుదతి నృపః సపత్నాన్॥11॥

చరన్నైఃశ్రేయసం ధర్మం ప్రజాపాలనకారితం
నాధ్యగచ్ఛద్బలిర్లోకే తీర్థమన్యత్ర వై ద్విజాత్॥12॥

అనూనమాసీదసురస్య కామై;ర్వైరోచనేః శ్రీరపి చాక్షయాసీత్
లబ్ధ్వా మహీం బ్రాహ్మణసంప్రయోగా;త్తేష్వాచరందుష్టమతో వ్యనశ్యత్॥13॥

నాబ్రాహ్మణం భూమిరియం సభూతి;ర్వర్ణం ద్వితీయం భజతే చిరాయ
సముద్రనేమిర్నమతే తు తస్మై; యం బ్రాహ్మణః శాస్తి నయైర్వినీతః॥14॥

కుంజరస్యేవ సంగ్రామేఽపరిగృహ్యాంకుశగ్రహం
బ్రాహ్మణైర్విప్రహీణస్య క్షత్రస్య క్షీయతే బలం॥15॥

బ్రహ్మణ్యనుపమా దృష్టిః క్షాత్రమప్రతిమం బలం
తౌ యదా చరతః సార్ధమథ లోకః ప్రసీదతి॥16॥

యథా హి సుమహానగ్నిః కక్షం దహతి సానిలః
తథా దహతి రాజన్యో బ్రాహ్మణేన సమం రిపూన్॥17॥

బ్రాహ్మణేభ్యోఽథ మేధావీ బుద్ధిపర్యేషణం చరేత్
అలబ్ధస్య చ లాభాయ లబ్ధస్య చ వివృద్ధయే॥18॥

అలబ్ధలాభాయ చ లబ్ధవృద్ధయే; యథార్హతీర్థప్రతిపాదనాయ
యశస్వినం వేదవిదం విపశ్చితం; బహుశ్రుతం బ్రాహ్మణమేవ వాసయ॥19॥

బ్రాహ్మణేషూత్తమా వృత్తిస్తవ నిత్యం యుధిష్ఠిర
తేన తే సర్వలోకేషు దీప్యతే ప్రథితం యశః॥20॥

తతస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వే బకం దాల్భ్యమపూజయన్
యుధిష్ఠిరే స్తూయమానే భూయః సుమనసోఽభవన్॥21॥

ద్వైపాయనో నారదశ్చ జామదగ్న్యః పృథుశ్రవాః
ఇంద్రద్యుమ్నో భాలుకిశ్చ కృతచేతాః సహస్రపాత్॥22॥

కర్ణశ్రవాశ్చ ముంజశ్చ లవణాశ్వశ్చ కాశ్యపః
హారీతః స్థూణకర్ణశ్చ అగ్నివేశ్యోఽథ శౌనకః॥23॥

ఋతవాక్చ సువాక్చైవ బృహదశ్వ ఋతావసుః
ఊర్ధ్వరేతా వృషామిత్రః సుహోత్రో హోత్రవాహనః॥24॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో బ్రాహ్మణాః సంశితవ్రతాః
అజాతశత్రుమానర్చుః పురందరమివర్షయః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వనగతాః పార్థాః సాయాహ్నే సహ కృష్ణయా
ఉపవిష్టాః కథాశ్చక్రుర్దుఃఖశోకపరాయణాః॥1॥

ప్రియా చ దర్శనీయా చ పండితా చ పతివ్రతా
తతః కృష్ణా ధర్మరాజమిదం వచనమబ్రవీత్॥2॥

న నూనం తస్య పాపస్య దుఃఖమస్మాసు కించన
విద్యతే ధార్తరాష్ట్రస్య నృశంసస్య దురాత్మనః॥3॥

యస్త్వాం రాజన్మయా సార్ధమజినైః ప్రతివాసితం
భ్రాతృభిశ్చ తథా సర్వైర్నాభ్యభాషత కించన
వనం ప్రస్థాప్య దుష్టాత్మా నాన్వతప్యత దుర్మతిః॥4॥

ఆయసం హృదయం నూనం తస్య దుష్కృతకర్మణః
యస్త్వాం ధర్మపరం శ్రేష్ఠం రూక్షాణ్యశ్రావయత్తదా॥5॥

సుఖోచితమదుఃఖార్హం దురాత్మా ససుహృద్గణః
ఈదృశం దుఃఖమానీయ మోదతే పాపపూరుషః॥6॥

చతుర్ణామేవ పాపానామశ్రు వై నాపతత్తదా
త్వయి భారత నిష్క్రాంతే వనాయాజినవాససి॥7॥

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేశ్చ దురాత్మనః
దుర్భ్రాతుస్తస్య చోగ్రస్య తథా దుఃశాసనస్య చ॥8॥

ఇతరేషాం తు సర్వేషాం కురూణాం కురుసత్తమ
దుఃఖేనాభిపరీతానాం నేత్రేభ్యః ప్రాపతజ్జలం॥9॥

ఇదం చ శయనం దృష్ట్వా యచ్చాసీత్తే పురాతనం
శోచామి త్వాం మహారాజ దుఃఖానర్హం సుఖోచితం॥10॥

దాంతం యచ్చ సభామధ్యే ఆసనం రత్నభూషితం
దృష్ట్వా కుశబృసీం చేమాం శోకో మాం రుంధయత్యయం॥11॥

యదపశ్యం సభాయాం త్వాం రాజభిః పరివారితం
తచ్చ రాజన్నపశ్యంత్యాః కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥12॥

యా త్వాహం చందనాదిగ్ధమపశ్యం సూర్యవర్చసం
సా త్వా పంకమలాదిగ్ధం దృష్ట్వా ముహ్యామి భారత॥13॥

యా వై త్వా కౌశికైర్వస్త్రైః శుభ్రైర్బహుధనైః పురా
దృష్టవత్యస్మి రాజేంద్ర సా త్వాం పశ్యామి చీరిణం॥14॥

యచ్చ తద్రుక్మపాత్రీభిర్బ్రాహ్మణేభ్యః సహస్రశః
హ్రియతే తే గృహాదన్నం సంస్కృతం సార్వకామికం॥15॥

యతీనామగృహాణాం తే తథైవ గృహమేధినాం
దీయతే భోజనం రాజన్నతీవ గుణవత్ప్రభో
తచ్చ రాజన్నపశ్యంత్యాః కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥16॥

యాంస్తే భ్రాతౄన్మహారాజ యువానో మృష్టకుండలాః
అభోజయంత మృష్టాన్నైః సూదాః పరమసంస్కృతైః॥17॥

సర్వాంస్తానద్య పశ్యామి వనే వన్యేన జీవతః
అదుఃఖార్హాన్మనుష్యేంద్ర నోపశామ్యతి మే మనః॥18॥

భీమసేనమిమం చాపి దుఃఖితం వనవాసినం
ధ్యాయంతం కిం న మన్యుస్తే ప్రాప్తే కాలే వివర్ధతే॥19॥

భీమసేనం హి కర్మాణి స్వయం కుర్వాణమచ్యుత
సుఖార్హం దుఃఖితం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥20॥

సత్కృతం వివిధైర్యానైర్వస్త్రైరుచ్చావచైస్తథా
తం తే వనగతం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥21॥

కురూనపి హి యః సర్వాన్హంతుముత్సహతే ప్రభుః
త్వత్ప్రసాదం ప్రతీక్షంస్తు సహతేఽయం వృకోదరః॥22॥

యోఽర్జునేనార్జునస్తుల్యో ద్విబాహుర్బహుబాహునా
శరాతిసర్గే శీఘ్రత్వాత్కాలాంతకయమోపమః॥23॥

యస్య శస్త్రప్రతాపేన ప్రణతాః సర్వపార్థివాః
యజ్ఞే తవ మహారాజ బ్రాహ్మణానుపతస్థిరే॥24॥

తమిమం పురుషవ్యాఘ్రం పూజితం దేవదానవైః
ధ్యాయంతమర్జునం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥25॥

దృష్ట్వా వనగతం పార్థమదుఃఖార్హం సుఖోచితం
న చ తే వర్ధతే మన్యుస్తేన ముహ్యామి భారత॥26॥

యో దేవాంశ్చ మనుష్యాంశ్చ సర్పాంశ్చైకరథోఽజయత్
తం తే వనగతం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥27॥

యో యానైరద్భుతాకారైర్హయైర్నాగైశ్చ సంవృతః
ప్రసహ్య విత్తాన్యాదత్త పార్థివేభ్యః పరంతపః॥28॥

క్షిపత్యేకేన వేగేన పంచ బాణశతాని యః
తం తే వనగతం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥29॥

శ్యామం బృహంతం తరుణం చర్మిణాముత్తమం రణే
నకులం తే వనే దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే॥30॥

దర్శనీయం చ శూరం చ మాద్రీపుత్రం యుధిష్ఠిర
సహదేవం వనే దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే||31||

ద్రుపదస్య కులే జాతాం స్నుషాం పాండోర్మహాత్మనః
మాం తే వనగతాం దృష్ట్వా కస్మాన్మన్యుర్న వర్ధతే||32||

నూనం చ తవ నైవాస్తి మన్యుర్భరతసత్తమ
యత్తే భ్రాతౄంశ్చ మాం చైవ దృష్ట్వా న వ్యథతే మనః||33||

న నిర్మన్యుః క్షత్రియోఽస్తి లోకే నిర్వచనం స్మృతం
తదద్య త్వయి పశ్యామి క్షత్రియే విపరీతవత్||34||

యో న దర్శయతే తేజః క్షత్రియః కాల ఆగతే
సర్వభూతాని తం పార్థ సదా పరిభవంత్యుత||35||

తత్త్వయా న క్షమా కార్యా శత్రూన్ప్రతి కథంచన
తేజసైవ హి తే శక్యా నిహంతుం నాత్ర సంశయః||36||

తథైవ యః క్షమాకాలే క్షత్రియో నోపశామ్యతి
అప్రియః సర్వభూతానాం సోఽముత్రేహ చ నశ్యతి||37||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రహ్లాదస్య చ సంవాదం బలేర్వైరోచనస్య చ||1||

అసురేంద్రం మహాప్రాజ్ఞం ధర్మాణామాగతాగమం
బలిః పప్రచ్ఛ దైత్యేంద్రం ప్రహ్లాదం పితరం పితుః||2||

క్షమా స్విచ్ఛ్రేయసీ తాత ఉతాహో తేజ ఇత్యుత
ఏతన్మే సంశయం తాత యథావద్బ్రూహి పృచ్ఛతే||3||

శ్రేయో యదత్ర ధర్మజ్ఞ బ్రూహి మే తదసంశయం
కరిష్యామి హి తత్సర్వం యథావదనుశాసనం||4||

తస్మై ప్రోవాచ తత్సర్వమేవం పృష్టః పితామహః
సర్వనిశ్చయవిత్ప్రాజ్ఞః సంశయం పరిపృచ్ఛతే||5||

ప్రహ్లాద ఉవాచ

న శ్రేయః సతతం తేజో న నిత్యం శ్రేయసీ క్షమా
ఇతి తాత విజానీహి ద్వయమేతదసంశయం||6||

యో నిత్యం క్షమతే తాత బహూందోషాన్స విందతి
భృత్యాః పరిభవంత్యేనముదాసీనాస్తథైవ చ||7||

సర్వభూతాని చాప్యస్య న నమంతే కదాచన
తస్మాన్నిత్యం క్షమా తాత పండితైరపవాదితా||8||

అవజ్ఞాయ హి తం భృత్యా భజంతే బహుదోషతాం
ఆదాతుం చాస్య విత్తాని ప్రార్థయంతేఽల్పచేతసః||9||

యానం వస్త్రాణ్యలంకారాఞ్శయనాన్యాసనాని చ
భోజనాన్యథ పానాని సర్వోపకరణాని చ||10||

ఆదదీరన్నధికృతా యథాకామమచేతసః
ప్రదిష్టాని చ దేయాని న దద్యుర్భర్తృశాసనాత్॥11॥

న చైనం భర్తృపూజాభిః పూజయంతి కదాచన
అవజ్ఞానం హి లోకేఽస్మిన్మరణాదపి గర్హితం॥12॥

క్షమిణం తాదృశం తాత బ్రువంతి కటుకాన్యపి
ప్రేష్యాః పుత్రాశ్చ భృత్యాశ్చ తథోదాసీనవృత్తయః॥13॥

అప్యస్య దారానిచ్ఛంతి పరిభూయ క్షమావతః
దారాశ్చాస్య ప్రవర్తంతే యథాకామమచేతసః॥14॥

తథా చ నిత్యముదితా యది స్వల్పమపీశ్వరాత్
దండమర్హంతి దుష్యంతి దుష్టాశ్చాప్యపకుర్వతే॥15॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో నిత్యం దోషాః క్షమావతాం
అథ వైరోచనే దోషానిమాన్విద్ధ్యక్షమావతాం॥16॥

అస్థానే యది వా స్థానే సతతం రజసావృతః
క్రుద్ధో దండాన్ప్రణయతి వివిధాన్స్వేన తేజసా॥17॥

మిత్రైః సహ విరోధం చ ప్రాప్నుతే తేజసావృతః
ప్రాప్నోతి ద్వేష్యతాం చైవ లోకాత్స్వజనతస్తథా॥18॥

సోఽవమానాదర్థహానిముపాలంభమనాదరం
సంతాపద్వేషలోభాంశ్చ శత్రూంశ్చ లభతే నరః॥19॥

క్రోధాద్దండాన్మనుష్యేషు వివిధాన్పురుషో నయన్
భ్రశ్యతే శీఘ్రమైశ్వర్యాత్ప్రాణేభ్యః స్వజనాదపి॥20॥

యోఽపకర్తౄంశ్చ కర్తౄంశ్చ తేజసైవోపగచ్ఛతి
తస్మాదుద్విజతే లోకః సర్పాద్వేశ్మగతాదివ॥21॥

యస్మాదుద్విజతే లోకః కథం తస్య భవో భవేత్
అంతరం హ్యస్య దృష్ట్వైవ లోకో వికురుతే ధ్రువం
తస్మాన్నాత్యుత్సృజేత్తేజో న చ నిత్యం మృదుర్భవేత్॥22॥

కాలే మృదుర్యో భవతి కాలే భవతి దారుణః
స వై సుఖమవాప్నోతి లోకేఽముష్మిన్నిహైవ చ॥23॥

క్షమాకాలాంస్తు వక్ష్యామి శృణు మే విస్తరేణ తాన్
యే తే నిత్యమసంత్యాజ్యా యథా ప్రాహుర్మనీషిణః॥24॥

పూర్వోపకారీ యస్తు స్యాదపరాధేఽగరీయసి
ఉపకారేణ తత్తస్య క్షంతవ్యమపరాధినః॥25॥

అబుద్ధిమాశ్రితానాం చ క్షంతవ్యమపరాధినాం
న హి సర్వత్ర పాండిత్యం సులభం పురుషేణ వై॥26॥

అథ చేద్బుద్ధిజం కృత్వా బ్రూయుస్తే తదబుద్ధిజం
పాపాన్స్వల్పేఽపి తాన్హన్యాదపరాధే తథానృజూన్॥27॥

సర్వస్యైకోఽపరాధస్తే క్షంతవ్యః ప్రాణినో భవేత్
ద్వితీయే సతి వధ్యస్తు స్వల్పేఽప్యపకృతే భవేత్॥28॥

అజానతా భవేత్కశ్చిదపరాధః కృతో యది
క్షంతవ్యమేవ తస్యాహుః సుపరీక్ష్య పరీక్షయా॥29॥

మృదునా మార్దవం హంతి మృదునా హంతి దారుణం
నాసాధ్యం మృదునా కించిత్తస్మాత్తీక్ష్ణతరో మృదుః॥30॥

దేశకాలౌ తు సంప్రేక్ష్య బలాబలమథాత్మనః
నాదేశకాలే కించిత్స్యాద్దేశః కాలః ప్రతీక్ష్యతే
తథా లోకభయాచ్చైవ క్షంతవ్యమపరాధినః ||31 ||

ఏత ఏవంవిధాః కాలాః క్షమాయాః పరికీర్తితాః
అతోఽన్యథానువర్తత్సు తేజసః కాల ఉచ్యతే ||32 ||

ద్రౌపద్యువాచ

తదహం తేజసః కాలం తవ మన్యే నరాధిప
ధార్తరాష్ట్రేషు లుబ్ధేషు సతతం చాపకారిషు ||33 ||

న హి కశ్చిత్క్షమాకాలో విద్యతేఽద్య కురూన్ప్రతి
తేజసశ్చాగతే కాలే తేజ ఉత్స్రష్టుమర్హసి ||34 ||

మృదుర్భవత్యవజ్ఞాతస్తీక్ష్ణాదుద్విజతే జనః
కాలే ప్రాప్తే ద్వయం హ్యేతద్యో వేద స మహీపతిః ||35 ||

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్రోధో హంతా మనుష్యాణాం క్రోధో భావయితా పునః
ఇతి విద్ధి మహాప్రాజ్ఞే క్రోధమూలౌ భవాభవౌ ||1 ||

యో హి సంహరతే క్రోధం భావస్తస్య సుశోభనే
యః పునః పురుషః క్రోధం నిత్యం న సహతే శుభే
తస్యాభావాయ భవతి క్రోధః పరమదారుణః ||2 ||

క్రోధమూలో వినాశో హి ప్రజానామిహ దృశ్యతే
తత్కథం మాదృశః క్రోధముత్సృజేల్లోకనాశనం ||3 ||

క్రుద్ధః పాపం నరః కుర్యాత్క్రుద్ధో హన్యాద్గురూనపి
క్రుద్ధః పరుషయా వాచా శ్రేయసోఽప్యవమన్యతే ||4 ||

వాచ్యావాచ్యే హి కుపితో న ప్రజానాతి కర్హిచిత్
నాకార్యమస్తి క్రుద్ధస్య నావాచ్యం విద్యతే తథా ||5 ||

హింస్యాత్క్రోధాదవధ్యాంశ్చ వధ్యాన్సంపూజయేదపి
ఆత్మానమపి చ క్రుద్ధః ప్రేషయేద్యమసాదనం ||6 ||

ఏతాందోషాన్ప్రపశ్యద్భిర్జితః క్రోధో మనీషిభిః
ఇచ్ఛద్భిః పరమం శ్రేయ ఇహ చాముత్ర చోత్తమం ||7 ||

తం క్రోధం వర్జితం ధీరైః కథమస్మద్విధశ్చరేత్
ఏతద్ద్రౌపది సంధాయ న మే మన్యుః ప్రవర్ధతే ||8 ||

ఆత్మానం చ పరం చైవ త్రాయతే మహతో భయాత్
క్రుధ్యంతమప్రతిక్రుధ్యంద్వయోరేష చికిత్సకః ||9 ||

మూఢో యది క్లిశ్యమానః క్రుధ్యతేఽశక్తిమాన్నరః
బలీయసాం మనుష్యాణాం త్యజత్యాత్మానమంతతః ||10 ||

తస్యాత్మానం సంత్యజతో లోకా నశ్యంత్యనాత్మనః
తస్మాద్ద్రౌపద్యశక్తస్య మన్యోర్నియమనం స్మృతం ||11 ||

విద్వాంస్తథైవ యః శక్తః క్లిశ్యమానో న కుప్యతి
స నాశయిత్వా క్లేష్టారం పరలోకే చ నందతి॥12॥

తస్మాద్బలవతా చైవ దుర్బలేన చ నిత్యదా
క్షంతవ్యం పురుషేణాహురాపత్స్వపి విజానతా॥13॥

మన్యోర్హి విజయం కృష్ణే ప్రశంసంతీహ సాధవః
క్షమావతో జయో నిత్యం సాధోరిహ సతాం మతం॥14॥

సత్యం చానృతతః శ్రేయో నృశంసాచ్చానృశంసతా
తమేవం బహుదోషం తు క్రోధం సాధువివర్జితం
మాదృశః ప్రసృజేత్కస్మాత్సుయోధనవధాదపి॥15॥

తేజస్వీతి యమాహుర్వై పండితా దీర్ఘదర్శినః
న క్రోధోఽభ్యంతరస్తస్య భవతీతి వినిశ్చితం॥16॥

యస్తు క్రోధం సముత్పన్నం ప్రజ్ఞయా ప్రతిబాధతే
తేజస్వినం తం విద్వాంసో మన్యంతే తత్త్వదర్శినః॥17॥

క్రుద్ధో హి కార్యం సుశ్రోణి న యథావత్ప్రపశ్యతి
న కార్యం న చ మర్యాదాం నరః క్రుద్ధోఽనుపశ్యతి॥18॥

హంత్యవధ్యానపి క్రుద్ధో గురూన్రూక్షైస్తుదత్యపి
తస్మాత్తేజసి కర్తవ్యే క్రోధో దూరాత్ప్రతిష్ఠితః॥19॥

దాక్ష్యం హ్యమర్షః శౌర్యం చ శీఘ్రత్వమితి తేజసః
గుణాః క్రోధాభిభూతేన న శక్యాః ప్రాప్తుమంజసా॥20॥

క్రోధం త్యక్త్వా తు పురుషః సమ్యక్తేజోఽభిపద్యతే
కాలయుక్తం మహాప్రాజ్ఞే క్రుద్ధైస్తేజః సుదుఃసహం॥21॥

క్రోధస్త్వపండితైః శశ్వత్తేజ ఇత్యభిధీయతే
రజస్తల్లోకనాశాయ విహితం మానుషాన్ప్రతి॥22॥

తస్మాచ్ఛశ్వత్త్యజేత్క్రోధం పురుషః సమ్యగాచరన్
శ్రేయాన్స్వధర్మానపగో న క్రుద్ధ ఇతి నిశ్చితం॥23॥

యది సర్వమబుద్ధీనామతిక్రాంతమమేధసాం
అతిక్రమో మద్విధస్య కథం స్విత్స్యాదనిందితే॥24॥

యది న స్యుర్మనుష్యేషు క్షమిణః పృథివీసమాః
న స్యాత్సంధిర్మనుష్యాణాం క్రోధమూలో హి విగ్రహః॥25॥

అభిషక్తో హ్యభిషజేదాహన్యాద్గురుణా హతః
ఏవం వినాశో భూతానామధర్మః ప్రథితో భవేత్॥26॥

ఆక్రుష్టః పురుషః సర్వః ప్రత్యాక్రోశేదనంతరం
ప్రతిహన్యాద్ధతశ్చైవ తథా హింస్యాచ్చ హింసితః॥27॥

హన్యుర్హి పితరః పుత్రాన్పుత్రాశ్చాపి తథా పితౄన్
హన్యుశ్చ పతయో భార్యాః పతీన్భార్యాస్తథైవ చ॥28॥

ఏవం సంకుపితే లోకే జన్మ కృష్ణే న విద్యతే
ప్రజానాం సంధిమూలం హి జన్మ విద్ధి శుభాననే॥29॥

తాః క్షీయేరన్ప్రజాః సర్వాః క్షిప్రం ద్రౌపది తాదృశే
తస్మాన్మన్యుర్వినాశాయ ప్రజానామభవాయ చ॥30॥

యస్మాత్తు లోకే దృశ్యంతే క్షమిణః పృథివీసమాః
తస్మాజ్జన్మ చ భూతానాం భవశ్చ ప్రతిపద్యతే॥31॥

క్షంతవ్యం పురుషేణేహ సర్వాస్వాపత్సు శోభనే
క్షమా భవో హి భూతానాం జన్మ చైవ ప్రకీర్తితం॥32॥

ఆక్రుష్టస్తాడితః క్రుద్ధః క్షమతే యో బలీయసా
యశ్చ నిత్యం జితక్రోధో విద్వానుత్తమపూరుషః॥33॥

ప్రభావవానపి నరస్తస్య లోకాః సనాతనాః
క్రోధనస్త్వల్పవిజ్ఞానః ప్రేత్య చేహ చ నశ్యతి॥34॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమా గాథా నిత్యం క్షమావతాం
గీతాః క్షమావతా కృష్ణే కాశ్యపేన మహాత్మనా॥35॥

క్షమా ధర్మః క్షమా యజ్ఞః క్షమా వేదాః క్షమా శ్రుతం
యస్తామేవం విజానాతి స సర్వం క్షంతుమర్హతి॥36॥

క్షమా బ్రహ్మ క్షమా సత్యం క్షమా భూతం చ భావి చ
క్షమా తపః క్షమా శౌచం క్షమయా చోద్ధృతం జగత్॥37॥

అతి బ్రహ్మవిదాం లోకానతి చాపి తపస్వినాం
అతి యజ్ఞవిదాం చైవ క్షమిణః ప్రాప్నువంతి తాన్॥38॥

క్షమా తేజస్వినాం తేజః క్షమా బ్రహ్మ తపస్వినాం
క్షమా సత్యం సత్యవతాం క్షమా దానం క్షమా యశః॥39॥

తాం క్షమామీదృశీం కృష్ణే కథమస్మద్విధస్త్యజేత్
యస్యాం బ్రహ్మ చ సత్యం చ యజ్ఞా లోకాశ్చ విష్ఠితాః
భుజ్యంతే యజ్వనాం లోకాః క్షమిణామపరే తథా॥40॥

క్షంతవ్యమేవ సతతం పురుషేణ విజానతా
యదా హి క్షమతే సర్వం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥41॥

క్షమావతామయం లోకః పరశ్చైవ క్షమావతాం
ఇహ సంమానమృచ్ఛంతి పరత్ర చ శుభాం గతిం॥42॥

యేషాం మన్యుర్మనుష్యాణాం క్షమయా నిహతః సదా
తేషాం పరతరే లోకాస్తస్మాత్క్షాంతిః పరా మతా॥43॥

ఇతి గీతాః కాశ్యపేన గాథా నిత్యం క్షమావతాం
శ్రుత్వా గాథాః క్షమాయాస్త్వం తుష్య ద్రౌపది మా క్రుధః॥44॥

పితామహః శాంతనవః శమం సంపూజయిష్యతి
ఆచార్యో విదురః క్షత్తా శమమేవ వదిష్యతః
కృపశ్చ సంజయశ్చైవ శమమేవ వదిష్యతః॥45॥

సోమదత్తో యుయుత్సుశ్చ ద్రోణపుత్రస్తథైవ చ
పితామహశ్చ నో వ్యాసః శమం వదతి నిత్యశః॥46॥

ఏతైర్హి రాజా నియతం చోద్యమానః శమం ప్రతి
రాజ్యం దాతేతి మే బుద్ధిర్న చేల్లోభాన్నశిష్యతి॥47॥

కాలోఽయం దారుణః ప్రాప్తో భరతానామభూతయే
నిశ్చితం మే సదైవైతత్పురస్తాదపి భామిని॥48॥

సుయోధనో నార్హతీతి క్షమామేవం న విందతి
అర్హస్తస్యాహమిత్యేవ తస్మాన్మాం విందతే క్షమా॥49॥

ఏతదాత్మవతాం వృత్తమేష ధర్మః సనాతనః
క్షమా చైవానృశంస్యం చ తత్కర్తాస్మ్యహమంజసా॥50॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

నమో ధాత్రే విధాత్రే చ యౌ మోహం చక్రతుస్తవ
పితృపైతామహే వృత్తే వోఢవ్యే తేఽన్యథా మతిః ॥1॥

నేహ ధర్మానృశంస్యాభ్యాం న క్షాంత్యా నార్జవేన చ
పురుషః శ్రియమాప్నోతి న ఘృణిత్వేన కర్హిచిత్ ॥2॥

త్వాం చేద్వ్యసనమభ్యాగాదిదం భారత దుఃసహం
యత్త్వం నార్హసి నాపీమే భ్రాతరస్తే మహౌజసః ॥3॥

న హి తేఽధ్యగమంజాతు తదానీం నాద్య భారత
ధర్మాత్ప్రియతరం కించిదపి చేజ్జీవితాదిహ ॥4॥

ధర్మార్థమేవ తే రాజ్యం ధర్మార్థం జీవితం చ తే
బ్రాహ్మణా గురవశ్చైవ జానంత్యపి చ దేవతాః ॥5॥

భీమసేనార్జునౌ చైవ మాద్రేయౌ చ మయా సహ
త్యజేస్త్వమితి మే బుద్ధిర్న తు ధర్మం పరిత్యజేః ॥6॥

రాజానం ధర్మగోప్తారం ధర్మో రక్షతి రక్షితః
ఇతి మే శ్రుతమార్యాణాం త్వాం తు మన్యే న రక్షతి ॥7॥

అనన్యా హి నరవ్యాఘ్ర నిత్యదా ధర్మమేవ తే
బుద్ధిః సతతమన్వేతి ఛాయేవ పురుషం నిజా ॥8॥

నావమంస్థా హి సదృశాన్నావరాఞ్శ్రేయసః కుతః
అవాప్య పృథివీం కృత్స్నాం న తే శృంగమవర్ధత ॥9॥

స్వాహాకారైః స్వధాభిశ్చ పూజాభిరపి చ ద్విజాన్
దైవతాని పితౄంశ్చైవ సతతం పార్థ సేవసే ॥10॥

బ్రాహ్మణాః సర్వకామైస్తే సతతం పార్థ తర్పితాః
యతయో మోక్షిణశ్చైవ గృహస్థాశ్చైవ భారత ॥11॥

ఆరణ్యకేభ్యో లౌహాని భాజనాని ప్రయచ్ఛసి
నాదేయం బ్రాహ్మణేభ్యస్తే గృహే కించన విద్యతే ॥12॥

యదిదం వైశ్వదేవాంతే సాయంప్రాతః ప్రదీయతే
తద్దత్త్వాతిథిభృత్యేభ్యో రాజఞ్శేషేణ జీవసి ॥13॥

ఇష్టయః పశుబంధాశ్చ కామ్యనైమిత్తికాశ్చ యే
వర్తంతే పాకయజ్ఞాశ్చ యజ్ఞకర్మ చ నిత్యదా ॥14॥

అస్మిన్నపి మహారణ్యే విజనే దస్యుసేవితే
రాష్ట్రాదపేత్య వసతో ధర్మస్తే నావసీదతి ॥15॥

అశ్వమేధో రాజసూయః పుండరీకోఽథ గోసవః
ఏతైరపి మహాయజ్ఞైరిష్టం తే భూరిదక్షిణైః ॥16॥

రాజన్పరీతయా బుద్ధ్యా విషమేఽక్షపరాజయే
రాజ్యం వసూన్యాయుధాని భ్రాతౄన్మాం చాసి నిర్జితః ॥17॥

ఋజోర్మృదోర్వదాన్యస్య హ్రీమతః సత్యవాదినః
కథమక్షవ్యసనజా బుద్ధిరాపతితా తవ ॥18॥

అతీవ మోహమాయాతి మనశ్చ పరిదూయతే
నిశామ్య తే దుఃఖమిదమిమాం చాపదమీదృశీం ॥19॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఈశ్వరస్య వశే లోకస్తిష్ఠతే నాత్మనో యథా॥20॥

ధాతైవ ఖలు భూతానాం సుఖదుఃఖే ప్రియాప్రియే
దధాతి సర్వమీశానః పురస్తాచ్ఛుక్రముచ్చరన్॥21॥

యథా దారుమయీ యోషా నరవీర సమాహితా
ఈరయత్యంగమంగాని తథా రాజన్నిమాః ప్రజాః॥22॥

ఆకాశ ఇవ భూతాని వ్యాప్య సర్వాణి భారత
ఈశ్వరో విదధాతీహ కల్యాణం యచ్చ పాపకం॥23॥

శకునిస్తంతుబద్ధో వా నియతోఽయమనీశ్వరః
ఈశ్వరస్య వశే తిష్ఠన్నాన్యేషాం నాత్మనః ప్రభుః॥24॥

మణిః సూత్ర ఇవ ప్రోతో నస్యోత ఇవ గోవృషః
ధాతురాదేశమన్వేతి తన్మయో హి తదర్పణః॥25॥

నాత్మాధీనో మనుష్యోఽయం కాలం భవతి కంచన
స్రోతసో మధ్యమాపన్నః కూలాద్వృక్ష ఇవ చ్యుతః॥26॥

అజ్ఞో జంతురనీశోఽయమాత్మనః సుఖదుఃఖయోః
ఈశ్వరప్రేరితో గచ్ఛేత్స్వర్గం నరకమేవ చ॥27॥

యథా వాయోస్తృణాగ్రాణి వశం యాంతి బలీయసః
ధాతురేవం వశం యాంతి సర్వభూతాని భారత॥28॥

ఆర్యకర్మణి యుంజానః పాపే వా పునరీశ్వరః
వ్యాప్య భూతాని చరతే న చాయమితి లక్ష్యతే॥29॥

హేతుమాత్రమిదం ధాతుః శరీరం క్షేత్రసంజ్ఞితం
యేన కారయతే కర్మ శుభాశుభఫలం విభుః॥30॥

పశ్య మాయాప్రభావోఽయమీశ్వరేణ యథా కృతః
యో హంతి భూతైర్భూతాని మోహయిత్వాత్మమాయయా॥31॥

అన్యథా పరిదృష్టాని మునిభిర్వేదదర్శిభిః
అన్యథా పరివర్తంతే వేగా ఇవ నభస్వతః॥32॥

అన్యథైవ హి మన్యంతే పురుషాస్తాని తాని చ
అన్యథైవ ప్రభుస్తాని కరోతి వికరోతి చ॥33॥

యథా కాష్ఠేన వా కాష్ఠమశ్మానం చాశ్మనా పునః
అయసా చాప్యయశ్ఛింద్యాన్నిర్విచేష్టమచేతనం॥34॥

ఏవం స భగవాందేవః స్వయంభూః ప్రపితామహః
హినస్తి భూతైర్భూతాని ఛద్మ కృత్వా యుధిష్ఠిర॥35॥

సంప్రయోజ్య వియోజ్యాయం కామకారకరః ప్రభుః
క్రీడతే భగవాన్భూతైర్బాలః క్రీడనకైరివ॥36॥

న మాతృపితృవద్రాజంధాతా భూతేషు వర్తతే
రోషాదివ ప్రవృత్తోఽయం యథాయమితరో జనః॥37॥

ఆర్యాఞ్శీలవతో దృష్ట్వా హ్రీమతో వృత్తికర్శితాన్
అనార్యాన్సుఖినశ్చైవ విహ్వలామీవ చింతయా॥38॥

తవేమామాపదం దృష్ట్వా సమృద్ధిం చ సుయోధనే
ధాతారం గర్హయే పార్థ విషమం యోఽనుపశ్యతి॥39॥

ఆర్యశాస్త్రాతిగే క్రూరే లుబ్ధే ధర్మాపచాయిని
ధార్తరాష్ట్రే శ్రియం దత్త్వా ధాతా కిం ఫలమశ్నుతే॥40॥

కర్మ చేత్కృతమన్వేతి కర్తారం నాన్యమృచ్ఛతి
కర్మణా తేన పాపేన లిప్యతే నూనమీశ్వరః॥41॥

అథ కర్మ కృతం పాపం న చేత్కర్తారమృచ్ఛతి
కారణం బలమేవేహ జనాఞ్శోచామి దుర్బలాన్॥42॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వల్గు చిత్రపదం శ్లక్ష్ణం యాజ్ఞసేని త్వయా వచః
ఉక్తం తచ్ఛ్రుతమస్మాభిర్నాస్తిక్యం తు ప్రభాషసే॥1॥

నాహం ధర్మఫలాన్వేషీ రాజపుత్రి చరామ్యుత
దదామి దేయమిత్యేవ యజే యష్టవ్యమిత్యుత॥2॥

అస్తు వాత్ర ఫలం మా వా కర్తవ్యం పురుషేణ యత్
గృహానావసతా కృష్ణే యథాశక్తి కరోమి తత్॥3॥

ధర్మం చరామి సుశ్రోణి న ధర్మఫలకారణాత్
ఆగమాననతిక్రమ్య సతాం వృత్తమవేక్ష్య చ
ధర్మ ఏవ మనః కృష్ణే స్వభావాచ్చైవ మే ధృతం॥4॥

న ధర్మఫలమాప్నోతి యో ధర్మం దోగ్ధుమిచ్ఛతి
యశ్చైనం శంకతే కృత్వా నాస్తిక్యాత్పాపచేతనః॥5॥

అతివాదాన్మదాచ్చైవ మా ధర్మమతిశంకిథాః
ధర్మాతిశంకీ పురుషస్తిర్యగ్గతిపరాయణః॥6॥

ధర్మో యస్యాతిశంక్యః స్యాదార్షం వా దుర్బలాత్మనః
వేదాచ్ఛూద్ర ఇవాపేయాత్స లోకాదజరామరాత్॥7॥

వేదాధ్యాయీ ధర్మపరః కులే జాతో యశస్విని
స్థవిరేషు స యోక్తవ్యో రాజభిర్ధర్మచారిభిః॥8॥

పాపీయాన్హి స శూద్రేభ్యస్తస్కరేభ్యో విశేషతః
శాస్త్రాతిగో మందబుద్ధిర్యో ధర్మమతిశంకతే॥9॥

ప్రత్యక్షం హి త్వయా దృష్ట ఋషిర్గచ్ఛన్మహాతపాః
మార్కండేయోఽప్రమేయాత్మా ధర్మేణ చిరజీవితాం॥10॥

వ్యాసో వసిష్ఠో మైత్రేయో నారదో లోమశః శుకః
అన్యే చ ఋషయః సిద్ధా ధర్మేణైవ సుచేతసః॥11॥

ప్రత్యక్షం పశ్యసి హ్యేతాందివ్యయోగసమన్వితాన్
శాపానుగ్రహణే శక్తాందేవైరపి గరీయసః॥12॥

ఏతే హి ధర్మమేవాదౌ వర్ణయంతి సదా మమ
కర్తవ్యమమరప్రఖ్యాః ప్రత్యక్షాగమబుద్ధయః॥13॥

అతో నార్హసి కల్యాణి ధాతారం ధర్మమేవ చ
రజోమూఢేన మనసా క్షేప్తుం శంకితుమేవ చ॥14॥

ధర్మాతిశంకీ నాన్యస్మిన్ప్రమాణమధిగచ్ఛతి
ఆత్మప్రమాణ ఉన్నద్ధః శ్రేయసో హ్యవమన్యకః॥15॥

ఇంద్రియప్రీతిసంబద్ధం యదిదం లోకసాక్షికం
ఏతావాన్మన్యతే బాలో మోహమన్యత్ర గచ్ఛతి॥16॥

ప్రాయశ్చిత్తం న తస్యాస్తి యో ధర్మమతిశంకతే
ధ్యాయన్స కృపణః పాపో న లోకాన్ప్రతిపద్యతే॥17॥

ప్రమాణాన్యతివృత్తో హి వేదశాస్త్రార్థనిందకః
కామలోభానుగో మూఢో నరకం ప్రతిపద్యతే॥18॥

యస్తు నిత్యం కృతమతిర్ధర్మమేవాభిపద్యతే
అశంకమానః కల్యాణి సోఽముత్రానంత్యమశ్నుతే॥19॥

ఆర్షం ప్రమాణముత్క్రమ్య ధర్మానపరిపాలయన్
సర్వశాస్త్రాతిగో మూఢః శం జన్మసు న విందతి॥20॥

శిష్టైరాచరితం ధర్మం కృష్ణే మా స్మాతిశంకిథాః
పురాణమృషిభిః ప్రోక్తం సర్వజ్ఞైః సర్వదర్శిభిః॥21॥

ధర్మ ఏవ ప్లవో నాన్యః స్వర్గం ద్రౌపది గచ్ఛతాం
సైవ నౌః సాగరస్యేవ వణిజః పారమృచ్ఛతః॥22॥

అఫాలో యది ధర్మః స్యాచ్చరితో ధర్మచారిభిః
అప్రతిష్ఠే తమస్యేతజ్జగన్మజ్జేదనిందితే॥23॥

నిర్వాణం నాధిగచ్ఛేయుర్జీవేయుః పశుజీవికాం
విఘాతేనైవ యుజ్యేయుర్న చార్థం కించిదాప్నుయుః॥24॥

తపశ్చ బ్రహ్మచర్యం చ యజ్ఞః స్వాధ్యాయ ఏవ చ
దానమార్జవమేతాని యది స్యురఫలాని వై॥25॥

నాచరిష్యన్పరే ధర్మం పరే పరతరే చ యే
విప్రలంభోఽయమత్యంతం యది స్యురఫలాః క్రియాః॥26॥

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ గంధర్వాసురరాక్షసాః
ఈశ్వరాః కస్య హేతోస్తే చరేయుర్ధర్మమాదృతాః॥27॥

ఫలదం త్విహ విజ్ఞాయ ధాతారం శ్రేయసి ధ్రువే
ధర్మం తే హ్యాచరన్కృష్ణే తద్ధి ధర్మసనాతనం॥28॥

స చాయం సఫలో ధర్మో న ధర్మోఽఫల ఉచ్యతే
దృశ్యంతేఽపి హి విద్యానాం ఫలాని తపసాం తథా॥29॥

త్వయ్యేతద్వై విజానీహి జన్మ కృష్ణే యథా శ్రుతం
వేత్థ చాపి యథా జాతో ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్॥30॥

ఏతావదేవ పర్యాప్తముపమానం శుచిస్మితే
కర్మణాం ఫలమస్తీతి ధీరోఽల్పేనాపి తుష్యతి॥31॥

బహునాపి హ్యవిద్వాంసో నైవ తుష్యంత్యబుద్ధయః
తేషాం న ధర్మజం కించిత్ప్రేత్య శర్మాస్తి కర్మ వా॥32॥

కర్మణాముత పుణ్యానాం పాపానాం చ ఫలోదయః
ప్రభవశ్చాప్యయశ్చైవ దేవగుహ్యాని భామిని॥33॥

నైతాని వేద యః కశ్చిన్ముహ్యంత్యత్ర ప్రజా ఇమాః
రక్ష్యాణ్యేతాని దేవానాం గూఢమాయా హి దేవతాః॥34॥

కృశాంగాః సువ్రతాశ్చైవ తపసా దగ్ధకిల్బిషాః
ప్రసన్నైర్మానసైర్యుక్తాః పశ్యంత్యేతాని వై ద్విజాః॥35॥

న ఫలాదర్శనాద్ధర్మః శంకితవ్యో న దేవతాః
యష్టవ్యం చాప్రమత్తేన దాతవ్యం చానసూయతా॥36॥

కర్మణాం ఫలమస్తీతి తథైతద్ధర్మ శాశ్వతం
బ్రహ్మా ప్రోవాచ పుత్రాణాం యదృషిర్వేద కశ్యపః॥37॥

తస్మాత్తే సంశయః కృష్ణే నీహార ఇవ నశ్యతు
వ్యవస్య సర్వమస్తీతి నాస్తిక్యం భావముత్సృజ ॥38॥

ఈశ్వరం చాపి భూతానాం ధాతారం మా విచిక్షిపః
శిక్షస్వైనం నమస్వైనం మా తే భూద్బుద్ధిరీదృశీ ॥39॥

యస్య ప్రసాదాత్తద్భక్తో మర్త్యో గచ్ఛత్యమర్త్యతాం
ఉత్తమం దైవతం కృష్ణే మాతివోచః కథంచన ॥40॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

నావమన్యే న గర్హే చ ధర్మం పార్థ కథంచన
ఈశ్వరం కుత ఏవాహమవమంస్యే ప్రజాపతిం ॥1॥

ఆర్తాహం ప్రలపామీదమితి మాం విద్ధి భారత
భూయశ్చ విలపిష్యామి సుమనాస్తన్నిబోధ మే ॥2॥

కర్మ ఖల్విహ కర్తవ్యం జాతేనామిత్రకర్శన
అకర్మాణో హి జీవంతి స్థావరా నేతరే జనాః ॥3॥

ఆ మాతృస్తనపానాచ్చ యావచ్ఛయ్యోపసర్పణం
జంగమాః కర్మణా వృత్తిమాప్నువంతి యుధిష్ఠిర ॥4॥

జంగమేషు విశేషేణ మనుష్యా భరతర్షభ
ఇచ్ఛంతి కర్మణా వృత్తిమవాప్తుం ప్రేత్య చేహ చ ॥5॥

ఉత్థానమభిజానంతి సర్వభూతాని భారత
ప్రత్యక్షం ఫలమశ్నంతి కర్మణాం లోకసాక్షికం ॥6॥

పశ్యామి స్వం సముత్థానముపజీవంతి జంతవః
అపి ధాతా విధాతా చ యథాయముదకే బకః ॥7॥

స్వకర్మ కురు మా గ్లాసీః కర్మణా భవ దంశితః
కృత్యం హి యోఽభిజానాతి సహస్రే నాస్తి సోఽస్తి వా ॥8॥

తస్య చాపి భవేత్కార్యం వివృద్ధౌ రక్షణే తథా
భక్ష్యమాణో హ్యనావాపః క్షీయతే హిమవానపి ॥9॥

ఉత్సీదేరన్ప్రజాః సర్వా న కుర్యుః కర్మ చేద్యది
అపి చాప్యఫలం కర్మ పశ్యామః కుర్వతో జనాన్
నాన్యథా హ్యభిజానంతి వృత్తిం లోకే కథంచన ॥10॥

యశ్చ దిష్టపరో లోకే యశ్చాయం హఠవాదకః
ఉభావపసదావేతౌ కర్మబుద్ధిః ప్రశస్యతే ॥11॥

యో హి దిష్టముపాసీనో నిర్విచేష్టః సుఖం స్వపేత్
అవసీదేత్సుదుర్బుద్ధిరామో ఘట ఇవాంభసి ॥12॥

తథైవ హఠబుద్ధిర్యః శక్తః కర్మణ్యకర్మకృత్
ఆసీత న చిరం జీవేదనాథ ఇవ దుర్బలః ॥13॥

అకస్మాదపి యః కశ్చిదర్థం ప్రాప్నోతి పూరుషః
తం హఠేనేతి మన్యంతే స హి యత్నో న కస్యచిత్ ॥14॥

యచ్చాపి కించిత్పురుషో దిష్టం నామ లభత్యుత
దైవేన విధినా పార్థ తద్దైవమితి నిశ్చితం ॥15॥

యత్స్వయం కర్మణా కించిత్ఫలమాప్నోతి పూరుషః
ప్రత్యక్షం చక్షుషా దృష్టం తత్పౌరుషమితి స్మృతం॥16॥

స్వభావతః ప్రవృత్తోఽన్యః ప్రాప్నోత్యర్థానకారణాత్
తత్స్వభావాత్మకం విద్ధి ఫలం పురుషసత్తమ॥17॥

ఏవం హఠాచ్చ దైవాచ్చ స్వభావాత్కర్మణస్తథా
యాని ప్రాప్నోతి పురుషస్తత్ఫలం పూర్వకర్మణః॥18॥

ధాతాపి హి స్వకర్మైవ తైస్తైర్హేతుభిరీశ్వరః
విదధాతి విభజ్యేహ ఫలం పూర్వకృతం నృణాం॥19॥

యద్ధ్యయం పురుషః కించిత్కురుతే వై శుభాశుభం
తద్ధాతృవిహితం విద్ధి పూర్వకర్మఫలోదయం॥20॥

కారణం తస్య దేహోఽయం ధాతుః కర్మణి కర్మణి
స యథా ప్రేరయత్యేనం తథాయం కురుతేఽవశః॥21॥

తేషు తేషు హి కృత్యేషు వినియోక్తా మహేశ్వరః
సర్వభూతాని కౌంతేయ కారయత్యవశాన్యపి॥22॥

మనసార్థాన్వినిశ్చిత్య పశ్చాత్ప్రాప్నోతి కర్మణా
బుద్ధిపూర్వం స్వయం ధీరః పురుషస్తత్ర కారణం॥23॥

సంఖ్యాతుం నైవ శక్యాని కర్మాణి పురుషర్షభ
అగారనగరాణాం హి సిద్ధిః పురుషహైతుకీ॥24॥

తిలే తైలం గవి క్షీరం కాష్ఠే పావకమంతతః
ధియా ధీరో విజానీయాదుపాయం చాస్య సిద్ధయే॥25॥

తతః ప్రవర్తతే పశ్చాత్కరణేష్వస్య సిద్ధయే
తాం సిద్ధిముపజీవంతి కర్మణామిహ జంతవః॥26॥

కుశలేన కృతం కర్మ కర్త్రా సాధు వినిశ్చితం
ఇదం త్వకుశలేనేతి విశేషాదుపలభ్యతే॥27॥

ఇష్టాపూర్తఫలం న స్యాన్న శిష్యో న గురుర్భవేత్
పురుషః కర్మసాధ్యేషు స్యాచ్చేదయమకారణం॥28॥

కర్తృత్వాదేవ పురుషః కర్మసిద్ధౌ ప్రశస్యతే
అసిద్ధౌ నింద్యతే చాపి కర్మనాశః కథం త్విహ॥29॥

సర్వమేవ హఠేనైకే దిష్టేనైకే వదంత్యుత
పురుషప్రయత్నజం కేచిత్త్రైధమేతన్నిరుచ్యతే॥30॥

న చైవైతావతా కార్యం మన్యంత ఇతి చాపరే
అస్తి సర్వమదృశ్యం తు దిష్టం చైవ తథా హఠః
దృశ్యతే హి హఠాచ్చైవ దిష్టాచ్చార్థస్య సంతతిః॥31॥

కించిద్దైవాద్ధఠాత్కించిత్కించిదేవ స్వకర్మతః
పురుషః ఫలమాప్నోతి చతుర్థం నాత్ర కారణం
కుశలాః ప్రతిజానంతి యే తత్త్వవిదుషో జనాః॥32॥

తథైవ ధాతా భూతానామిష్టానిష్టఫలప్రదః
యది న స్యాన్న భూతానాం కృపణో నామ కశ్చన॥33॥

యం యమర్థమభిప్రేప్సుః కురుతే కర్మ పూరుషః
తత్తత్సఫలమేవ స్యాద్యది న స్యాత్పురాకృతం॥34॥

త్రిద్వారామర్థసిద్ధిం తు నానుపశ్యంతి యే నరాః
తథైవానర్థసిద్ధిం చ యథా లోకాస్తథైవ తే॥35॥

కర్తవ్యం త్వేవ కర్మేతి మనోరేష వినిశ్చయః
ఏకాంతేన హ్యనీహోఽయం పరాభవతి పూరుషః॥36॥

కుర్వతో హి భవత్యేవ ప్రాయేణేహ యుధిష్ఠిర
ఏకాంతఫలసిద్ధిం తు న విందత్యలసః క్వచిత్॥37॥

అసంభవే త్వస్య హేతుః ప్రాయశ్చిత్తం తు లక్ష్యతే
కృతే కర్మణి రాజేంద్ర తథానృణ్యమవాప్యతే॥38॥

అలక్ష్మీరావిశత్యేనం శయానమలసం నరం
నిఃసంశయం ఫలం లబ్ధ్వా దక్షో భూతిముపాశ్నుతే॥39॥

అనర్థం సంశయావస్థం వృణ్వతే ముక్తసంశయాః
ధీరా నరాః కర్మరతా న తు నిఃసంశయం క్వచిత్॥40॥

ఏకాంతేన హ్యనర్థోఽయం వర్తతేఽస్మాసు సాంప్రతం
న తు నిఃసంశయం న స్యాత్త్వయి కర్మణ్యవస్థితే॥41॥

అథ వా సిద్ధిరేవ స్యాన్మహిమా తు తథైవ తే
వృకోదరస్య బీభత్సోర్భ్రాత్రోశ్చ యమయోరపి॥42॥

అన్యేషాం కర్మ సఫలమస్మాకమపి వా పునః
విప్రకర్షేణ బుధ్యేత కృతకర్మా యథా ఫలం॥43॥

పృథివీం లాంగలేనైవ భిత్త్వా బీజం వపత్యుత
ఆస్తేఽథ కర్షకస్తూష్ణీం పర్జన్యస్తత్ర కారణం॥44॥

వృష్టిశ్చేన్నానుగృహ్ణీయాదనేనాస్తత్ర కర్షకః
యదన్యః పురుషః కుర్యాత్కృతం తత్సకలం మయా॥45॥

తచ్చేదఫలమస్మాకం నాపరాధోఽస్తి నః క్వచిత్
ఇతి ధీరోఽన్వవేక్ష్యైవ నాత్మానం తత్ర గర్హయేత్॥46॥

కుర్వతో నార్థసిద్ధిర్మే భవతీతి హ భారత
నిర్వేదో నాత్ర గంతవ్యో ద్వావేతౌ హ్యస్య కర్మణః
సిద్ధిర్వాప్యథ వాసిద్ధిరప్రవృత్తిరతోఽన్యథా॥47॥

బహూనాం సమవాయే హి భావానాం కర్మ సిధ్యతి
గుణాభావే ఫలం న్యూనం భవత్యఫలమేవ వా
అనారంభే తు న ఫలం న గుణో దృశ్యతేఽచ్యుత॥48॥

దేశకాలావుపాయాంశ్చ మంగలం స్వస్తి వృద్ధయే
యునక్తి మేధయా ధీరో యథాశక్తి యథాబలం॥49॥

అప్రమత్తేన తత్కార్యముపదేష్టా పరాక్రమః
భూయిష్ఠం కర్మయోగేషు సర్వ ఏవ పరాక్రమః॥50॥

యం తు ధీరోఽన్వవేక్షేత శ్రేయాంసం బహుభిర్గుణైః
సామ్నైవార్థం తతో లిప్సేత్కర్మ చాస్మై ప్రయోజయేత్॥51॥

వ్యసనం వాస్య కాంక్షేత వినాశం వా యుధిష్ఠిర
అపి సింధోర్గిరేర్వాపి కిం పునర్మర్త్యధర్మిణః॥52॥

ఉత్థానయుక్తః సతతం పరేషామంతరైషణే
ఆనృణ్యమాప్నోతి నరః పరస్యాత్మన ఏవ చ॥53॥

న చైవాత్మావమంతవ్యః పురుషేణ కదాచన
న హ్యాత్మపరిభూతస్య భూతిర్భవతి భారత॥54॥

ఏవం సంస్థితికా సిద్ధిరియం లోకస్య భారత
చిత్రా సిద్ధిగతిః ప్రోక్తా కాలావస్థావిభాగతః॥55॥

బ్రాహ్మణం మే పితా పూర్వం వాసయామాస పండితం
సోఽస్మా అర్థమిమం ప్రాహ పిత్రే మే భరతర్షభ॥56॥

నీతిం బృహస్పతిప్రోక్తాం భ్రాతౄన్మేఽగ్రాహయత్పురా
తేషాం సాంకథ్యమశ్రౌషమహమేతత్తదా గృహే॥57॥

స మాం రాజన్కర్మవతీమాగతామాహ సాంత్వయన్
శుశ్రూషమాణామాసీనాం పితురంకే యుధిష్ఠిర॥58॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యాజ్ఞసేన్యా వచః శ్రుత్వా భీమసేనోఽత్యమర్షణః
నిఃశ్వసన్నుపసంగమ్య క్రుద్ధో రాజానమబ్రవీత్॥1॥

రాజ్యస్య పదవీం ధర్మ్యాం వ్రజ సత్పురుషోచితాం
ధర్మకామార్థహీనానాం కిం నో వస్తుం తపోవనే॥2॥

నైవ ధర్మేణ తద్రాజ్యం నార్జవేన న చౌజసా
అక్షకూటమధిష్ఠాయ హృతం దుర్యోధనేన నః॥3॥

గోమాయునేవ సింహానాం దుర్బలేన బలీయసాం
ఆమిషం విఘసాశేన తద్వద్రాజ్యం హి నో హృతం॥4॥

ధర్మలేశప్రతిచ్ఛన్నః ప్రభవం ధర్మకామయోః
అర్థముత్సృజ్య కిం రాజందుర్గేషు పరితప్యసే॥5॥

భవతోఽనువిధానేన రాజ్యం నః పశ్యతాం హృతం
అహార్యమపి శక్రేణ గుప్తం గాండీవధన్వనా॥6॥

కుణీనామివ బిల్వాని పంగూనామివ ధేనవః
హృతమైశ్వర్యమస్మాకం జీవతాం భవతః కృతే॥7॥

భవతః ప్రియమిత్యేవం మహద్వ్యసనమీదృశం
ధర్మకామే ప్రతీతస్య ప్రతిపన్నాః స్మ భారత॥8॥

కర్శయామః స్వమిత్రాణి నందయామశ్చ శాత్రవాన్
ఆత్మానం భవతః శాస్త్రే నియమ్య భరతర్షభ॥9॥

యద్వయం న తదైవైతాంధార్తరాష్ట్రాన్నిహన్మహి
భవతః శాస్త్రమాదాయ తన్నస్తపతి దుష్కృతం॥10॥

అథైనామన్వవేక్షస్వ మృగచర్యామివాత్మనః
అవీరాచరితాం రాజన్న బలస్థైర్నిషేవితాం॥11॥

యాం న కృష్ణో న బీభత్సుర్నాభిమన్యుర్న సృంజయః
న చాహమభినందామి న చ మాద్రీసుతావుభౌ॥12॥

భవాంధర్మో ధర్మ ఇతి సతతం వ్రతకర్శితః
కచ్చిద్రాజన్న నిర్వేదాదాపన్నః క్లీబజీవికాం॥13॥

దుర్మనుష్యా హి నిర్వేదమఫలం సర్వఘాతినం
అశక్తాః శ్రియమాహర్తుమాత్మనః కుర్వతే ప్రియం॥14॥

స భవాందృష్టిమాఞ్శక్తః పశ్యన్నాత్మని పౌరుషం
ఆనృశంస్యపరో రాజన్నానర్థమవబుధ్యసే॥15॥

అస్మానమీ ధార్తరాష్ట్రాః క్షమమాణానలం సతః
అశక్తానేవ మన్యంతే తద్దుఃఖం నాహవే వధః॥16॥

తత్ర చేద్యుధ్యమానానామజిహ్మమనివర్తినాం
సర్వశో హి వధః శ్రేయాన్ప్రేత్య లోకాల్లభేమహి॥17॥

అథ వా వయమేవైతాన్నిహత్య భరతర్షభ
ఆదదీమహి గాం సర్వాం తథాపి శ్రేయ ఏవ నః॥18॥

సర్వథా కార్యమేతన్నః స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం
కాంక్షతాం విపులాం కీర్తిం వైరం ప్రతిచికీర్షతాం॥19॥

ఆత్మార్థం యుధ్యమానానాం విదితే కృత్యలక్షణే
అన్యైరపహృతే రాజ్యే ప్రశంసైవ న గర్హణా॥20॥

కర్శనార్థో హి యో ధర్మో మిత్రాణామాత్మనస్తథా
వ్యసనం నామ తద్రాజన్న స ధర్మః కుధర్మ తత్॥21॥

సర్వథా ధర్మనిత్యం తు పురుషం ధర్మదుర్బలం
జహతస్తాత ధర్మార్థౌ ప్రేతం దుఃఖసుఖే యథా॥22॥

యస్య ధర్మో హి ధర్మార్థం క్లేశభాఙ్న స పండితః
న స ధర్మస్య వేదార్థం సూర్యస్యాంధః ప్రభామివ॥23॥

యస్య చార్థార్థమేవార్థః స చ నార్థస్య కోవిదః
రక్షతే భృతకోఽరణ్యం యథా స్యాత్తాదృగేవ సః॥24॥

అతివేలం హి యోఽర్థార్థీ నేతరావనుతిష్ఠతి
స వధ్యః సర్వభూతానాం బ్రహ్మహేవ జుగుప్సితః॥25॥

సతతం యశ్చ కామార్థీ నేతరావనుతిష్ఠతి
మిత్రాణి తస్య నశ్యంతి ధర్మార్థాభ్యాం చ హీయతే॥26॥

తస్య ధర్మార్థహీనస్య కామాంతే నిధనం ధ్రువం
కామతో రమమాణస్య మీనస్యేవాంభసః క్షయే॥27॥

తస్మాద్ధర్మార్థయోర్నిత్యం న ప్రమాద్యంతి పండితాః
ప్రకృతిః సా హి కామస్య పావకస్యారణిర్యథా॥28॥

సర్వథా ధర్మమూలోఽర్థో ధర్మశ్చార్థపరిగ్రహః
ఇతరేతరయోనీ తౌ విద్ధి మేఘోదధీ యథా॥29॥

ద్రవ్యార్థస్పర్శసంయోగే యా ప్రీతిరుపజాయతే
స కామశ్చిత్తసంకల్పః శరీరం నాస్య విద్యతే॥30॥

అర్థార్థీ పురుషో రాజన్బృహంతం ధర్మమృచ్ఛతి
అర్థమృచ్ఛతి కామార్థీ న కామాదన్యమృచ్ఛతి॥31॥

న హి కామేన కామోఽన్యః సాధ్యతే ఫలమేవ తత్
ఉపయోగాత్ఫలస్యేవ కాష్ఠాద్భస్మేవ పండితః॥32॥

ఇమాఞ్శకునికాన్రాజన్హంతి వైతంసికో యథా
ఏతద్రూపమధర్మస్య భూతేషు చ విహింసతాం॥33॥

కామాల్లోభాచ్చ ధర్మస్య ప్రవృత్తిం యో న పశ్యతి
స వధ్యః సర్వభూతానాం ప్రేత్య చేహ చ దుర్మతిః॥34॥

వ్యక్తం తే విదితో రాజన్నర్థో ద్రవ్యపరిగ్రహః
ప్రకృతిం చాపి వేత్థాస్య వికృతిం చాపి భూయసీం॥35॥

తస్య నాశం వినాశం వా జరయా మరణేన వా
అనర్థమితి మన్యంతే సోఽయమస్మాసు వర్తతే॥36॥

ఇంద్రియాణాం చ పంచానాం మనసో హృదయస్య చ
విషయే వర్తమానానాం యా ప్రీతిరుపజాయతే

స కామ ఇతి మే బుద్ధిః కర్మణాం ఫలముత్తమం॥37॥

ఏవమేవ పృథగ్దృష్ట్వా ధర్మార్థౌ కామమేవ చ
న ధర్మపర ఏవ స్యాన్న చార్థపరమో నరః
న కామపరమో వా స్యాత్సర్వాన్సేవేత సర్వదా॥38॥

ధర్మం పూర్వం ధనం మధ్యే జఘన్యే కామమాచరేత్
అహన్యనుచరేదేవమేష శాస్త్రకృతో విధిః॥39॥

కామం పూర్వం ధనం మధ్యే జఘన్యే ధర్మమాచరేత్
వయస్యనుచరేదేవమేష శాస్త్రకృతో విధిః॥40॥

ధర్మం చార్థం చ కామం చ యథావద్వదతాం వర
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞః సర్వాన్సేవేత పండితః॥41॥

మోక్షో వా పరమం శ్రేయ ఏష రాజన్సుఖార్థినాం
ప్రాప్తిర్వా బుద్ధిమాస్థాయ సోపాయం కురునందన॥42॥

తద్వాశు క్రియతాం రాజన్ప్రాప్తిర్వాప్యధిగమ్యతాం
జీవితం హ్యాతురస్యేవ దుఃఖమంతరవర్తినః॥43॥

విదితశ్చైవ తే ధర్మః సతతం చరితశ్చ తే
జానతే త్వయి శంసంతి సుహృదః కర్మచోదనాం॥44॥

దానం యజ్ఞః సతాం పూజా వేదధారణమార్జవం
ఏష ధర్మః పరో రాజన్ఫలవాన్ప్రేత్య చేహ చ॥45॥

ఏష నార్థవిహీనేన శక్యో రాజన్నిషేవితుం
అఖిలాః పురుషవ్యాఘ్ర గుణాః స్యుర్యద్యపీతరే॥46॥

ధర్మమూలం జగద్రాజన్నాన్యద్ధర్మాద్విశిష్యతే
ధర్మశ్చార్థేన మహతా శక్యో రాజన్నిషేవితుం॥47॥

న చార్థో భైక్షచర్యేణ నాపి క్లైబ్యేన కర్హిచిత్
వేత్తుం శక్యః సదా రాజన్కేవలం ధర్మబుద్ధినా॥48॥

ప్రతిషిద్ధా హి తే యాచ్ఞా యయా సిధ్యతి వై ద్విజః
తేజసైవార్థలిప్సాయాం యతస్వ పురుషర్షభ॥49॥

భైక్షచర్యా న విహితా న చ విట్శూద్రజీవికా
క్షత్రియస్య విశేషేణ ధర్మస్తు బలమౌరసం॥50॥

ఉదారమేవ విద్వాంసో ధర్మం ప్రాహుర్మనీషిణః
ఉదారం ప్రతిపద్యస్వ నావరే స్థాతుమర్హసి॥51॥

అనుబుధ్యస్వ రాజేంద్ర వేత్థ ధర్మాన్సనాతనాన్
క్రూరకర్మాభిజాతోఽసి యస్మాదుద్విజతే జనః॥52॥

ప్రజాపాలనసంభూతం ఫలం తవ న గర్హితం
ఏష తే విహితో రాజంధాత్రా ధర్మః సనాతనః॥53॥

తస్మాద్విచలితః పార్థ లోకే హాస్యం గమిష్యసి
స్వధర్మాద్ధి మనుష్యాణాం చలనం న ప్రశస్యతే॥54॥

స క్షాత్రం హృదయం కృత్వా త్యక్త్వేదం శిథిలం మనః
వీర్యమాస్థాయ కౌంతేయ ధురముద్వహ ధుర్యవత్॥55॥

న హి కేవలధర్మాత్మా పృథివీం జాతు కశ్చన
పార్థివో వ్యజయద్రాజన్న భూతిం న పునః శ్రియం॥56॥

జిహ్వాం దత్త్వా బహూనాం హి క్షుద్రాణాం లుబ్ధచేతసాం
నికృత్యా లభతే రాజ్యమాహారమివ శల్యకః॥57॥

భ్రాతరః పూర్వజాతాశ్చ సుసమృద్ధాశ్చ సర్వశః
నికృత్యా నిర్జితా దేవైరసురాః పాండవర్షభ॥58॥

ఏవం బలవతః సర్వమితి బుద్ధ్వా మహీపతే
జహి శత్రూన్మహాబాహో పరాం నికృతిమాస్థితః॥59॥

న హ్యర్జునసమః కశ్చిద్యుధి యోద్ధా ధనుర్ధరః
భవితా వా పుమాన్కశ్చిన్మత్సమో వా గదాధరః॥60॥

సత్త్వేన కురుతే యుద్ధం రాజన్సుబలవానపి
న ప్రమాణేన నోత్సాహాత్సత్త్వస్థో భవ పాండవ॥61॥

సత్త్వం హి మూలమర్థస్య వితథం యదతోఽన్యథా
న తు ప్రసక్తం భవతి వృక్షచ్ఛాయేవ హైమనీ॥62॥

అర్థత్యాగో హి కార్యః స్యాదర్థం శ్రేయాంసమిచ్ఛతా
బీజౌపమ్యేన కౌంతేయ మా తే భూదత్ర సంశయః॥63॥

అర్థేన తు సమోఽనర్థో యత్ర లభ్యేత నోదయః
న తత్ర విపణః కార్యః ఖరకండూయితం హి తత్॥64॥

ఏవమేవ మనుష్యేంద్ర ధర్మం త్యక్త్వాల్పకం నరః
బృహంతం ధర్మమాప్నోతి స బుద్ధ ఇతి నిశ్చితః॥65॥

అమిత్రం మిత్రసంపన్నం మిత్రైర్భిందంతి పండితాః
భిన్నైర్మిత్రైః పరిత్యక్తం దుర్బలం కురుతే వశే॥66॥

సత్త్వేన కురుతే యుద్ధం రాజన్సుబలవానపి
నోద్యమేన న హోత్రాభిః సర్వాః స్వీకురుతే ప్రజాః॥67॥

సర్వథా సంహతైరేవ దుర్బలైర్బలవానపి
అమిత్రః శక్యతే హంతుం మధుహా భ్రమరైరివ॥68॥

యథా రాజన్ప్రజాః సర్వాః సూర్యః పాతి గభస్తిభిః
అత్తి చైవ తథైవ త్వం సవితుః సదృశో భవ॥69॥

ఏతద్ధ్యపి తపో రాజన్పురాణమితి నః శ్రుతం
విధినా పాలనం భూమేర్యత్కృతం నః పితామహైః॥70॥

అపేయాత్కిల భాః సూర్యాల్లక్ష్మీశ్చంద్రమసస్తథా
ఇతి లోకో వ్యవసితో దృష్ట్వేమాం భవతో వ్యథాం॥71॥

భవతశ్చ ప్రశంసాభిర్నిందాభిరితరస్య చ
కథాయుక్తాః పరిషదః పృథగ్రాజన్సమాగతాః॥72॥

ఇదమభ్యధికం రాజన్బ్రాహ్మణా గురవశ్చ తే
సమేతాః కథయంతీహ ముదితాః సత్యసంధతాం॥73॥

యన్న మోహాన్న కార్పణ్యాన్న లోభాన్న భయాదపి
అనృతం కించిదుక్తం తే న కామాన్నార్థకారణాత్॥74॥

యదేనః కురుతే కించిద్రాజా భూమిమవాప్నువన్
సర్వం తన్నుదతే పశ్చాద్యజ్ఞైర్విపులదక్షిణైః॥75॥

బ్రాహ్మణేభ్యో దదద్గ్రామాన్గాశ్చ రాజన్సహస్రశః
ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యస్తమోభ్య ఇవ చంద్రమాః॥76॥

పౌరజానపదాః సర్వే ప్రాయశః కురునందన
సవృద్ధబాలాః సహితాః శంసంతి త్వాం యుధిష్ఠిర॥77॥

శ్వదృతౌ క్షీరమాసక్తం బ్రహ్మ వా వృషలే యథా
సత్యం స్తేనే బలం నార్యాం రాజ్యం దుర్యోధనే తథా॥78॥

ఇతి నిర్వచనం లోకే చిరం చరతి భారత
అపి చైతత్స్త్రియో బాలాః స్వాధ్యాయమివ కుర్వతే॥79॥

స భవాన్రథమాస్థాయ సర్వోపకరణాన్వితం
త్వరమాణోఽభినిర్యాతు చిరమర్థోపపాదకం॥80॥

వాచయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠానద్యైవ గజసాహ్వయం
అస్త్రవిద్భిః పరివృతో భ్రాతృభిర్దృఢధన్విభిః
ఆశీవిషసమైర్వీరైర్మరుద్భిరివ వృత్రహా॥81॥

అమిత్రాంస్తేజసా మృద్నన్నసురేభ్య ఇవారిహా
శ్రియమాదత్స్వ కౌంతేయ ధార్తరాష్ట్రాన్మహాబల॥82॥

న హి గాండీవముక్తానాం శరాణాం గార్ధ్రవాససాం
స్పర్శమాశీవిషాభానాం మర్త్యః కశ్చన సంసహేత్॥83॥

న స వీరో న మాతంగో న సదశ్వోఽస్తి భారత
యః సహేత గదావేగం మమ క్రుద్ధస్య సంయుగే॥84॥

సృంజయైః సహ కైకేయైర్వృష్ణీనామృషభేణ చ
కథం స్విద్యుధి కౌంతేయ రాజ్యం న ప్రాప్నుయామహే॥85॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసంశయం భారత సత్యమేత;ద్యన్మా తుదన్వాక్యశల్యైః క్షిణోషి
న త్వా విగర్హే ప్రతికూలమేత;న్మమానయాద్ధి వ్యసనం వ ఆగాత్॥1॥

అహం హ్యక్షానన్వపద్యం జిహీర్ష;న్రాజ్యం సరాష్ట్రం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాత్
తన్మా శఠః కితవః ప్రత్యదేవీ;త్సుయోధనార్థం సుబలస్య పుత్రః॥2॥

మహామాయః శకునిః పార్వతీయః; సదా సభాయాం ప్రవపన్నక్షపూగాన్
అమాయినం మాయయా ప్రత్యదేవీ;త్తతోఽపశ్యం వృజినం భీమసేన॥3॥

అక్షాన్హి దృష్ట్వా శకునేర్యథావ;త్కామానులోమానయుజో యుజశ్చ
శక్యం నియంతుమభవిష్యదాత్మా; మన్యుస్తు హంతి పురుషస్య ధైర్యం॥4॥

యంతుం నాత్మా శక్యతే పౌరుషేణ; మానేన వీర్యేణ చ తాత నద్ధః
న తే వాచం భీమసేనాభ్యసూయే; మన్యే తథా తద్భవితవ్యమాసీత్॥5॥

స నో రాజా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో; న్యపాతయద్వ్యసనే రాజ్యమిచ్ఛన్
దాస్యం చ నోఽగమయద్భీమసేన; యత్రాభవచ్ఛరణం ద్రౌపదీ నః॥6॥

త్వం చాపి తద్వేత్థ ధనంజయశ్చ; పునర్ద్యూతాయాగతానాం సభాం నః
యన్మాబ్రవీద్ధృతరాష్ట్రస్య పుత్ర; ఏకగ్లహార్థం భరతానాం సమక్షం॥7॥

వనే సమా ద్వాదశ రాజపుత్ర; యథాకామం విదితమజాతశత్రో
అథాపరం చావిదితం చరేథాః; సర్వైః సహ భ్రాతృభిశ్ఛద్మగూఢః॥8॥

త్వాం చేచ్ఛ్రుత్వా తాత తథా చరంత;మవభోత్స్యంతే భారతానాం చరాః స్మ
అన్యాంశ్చరేథాస్తావతోఽబ్దాంస్తతస్త్వం; నిశ్చిత్య తత్ప్రతిజానీహి పార్థ॥9॥

చరైశ్చేన్నోఽవిదితః కాలమేతం; యుక్తో రాజన్మోహయిత్వా మదీయాన్
బ్రవీమి సత్యం కురుసంసదీహ; తవైవ తా భారత పంచ నద్యః॥10॥

వయం చైవం భ్రాతరః సర్వ ఏవ; త్వయా జితాః కాలమపాస్య భోగాన్
వసేమ ఇత్యాహ పురా స రాజా; మధ్యే కురూణాం స మయోక్తస్తథేతి॥11॥

తత్ర ద్యూతమభవన్నో జఘన్యం; తస్మింజితాః ప్రవ్రజితాశ్చ సర్వే
ఇత్థం చ దేశాననుసంచరామో; వనాని కృచ్ఛ్రాణి చ కృచ్ఛ్రరూపాః॥12॥

సుయోధనశ్చాపి న శాంతిమిచ్ఛ;న్భూయః స మన్యోర్వశమన్వగచ్ఛత్
ఉద్యోజయామాస కురూంశ్చ సర్వా;న్యే చాస్య కేచిద్వశమన్వగచ్ఛన్॥13॥

తం సంధిమాస్థాయ సతాం సకాశే; కో నామ జహ్యాదిహ రాజ్యహేతోః
ఆర్యస్య మన్యే మరణాద్గరీయో; యద్ధర్మముత్క్రమ్య మహీం ప్రశిష్యాత్॥14॥

తదైవ చేద్వీరకర్మాకరిష్యో; యదా ద్యూతే పరిఘం పర్యమృక్షః
బాహూ దిధక్షన్వారితః ఫల్గునేన; కిం దుష్కృతం భీమ తదాభవిష్యత్॥15॥

ప్రాగేవ చైవం సమయక్రియాయాః; కిం నాబ్రవీః పౌరుషమావిదానః
ప్రాప్తం తు కాలం త్వభిపద్య పశ్చా;త్కిం మామిదానీమతివేలమాత్థ॥16॥

భూయోఽపి దుఃఖం మమ భీమసేన; దూయే విషస్యేవ రసం విదిత్వా
యద్యాజ్ఞసేనీం పరికృష్యమాణాం; సందృశ్య తత్క్షాంతమితి స్మ భీమ॥17॥

న త్వద్య శక్యం భరతప్రవీర; కృత్వా యదుక్తం కురువీరమధ్యే
కాలం ప్రతీక్షస్వ సుఖోదయస్య; పక్తిం ఫలానామివ బీజవాపః॥18॥

యదా హి పూర్వం నికృతో నికృత్యా; వైరం సపుష్పం సఫలం విదిత్వా
మహాగుణం హరతి హి పౌరుషేణ; తదా వీరో జీవతి జీవలోకే॥19॥

శ్రియం చ లోకే లభతే సమగ్రాం; మన్యే చాస్మై శత్రవః సంనమంతే
మిత్రాణి చైనమతిరాగాద్భజంతే; దేవా ఇవేంద్రమనుజీవంతి చైనం॥20॥

మమ ప్రతిజ్ఞాం చ నిబోధ సత్యాం; వృణే ధర్మమమృతాజ్జీవితాచ్చ
రాజ్యం చ పుత్రాశ్చ యశో ధనం చ; సర్వం న సత్యస్య కలాముపైతి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

భీమసేన ఉవాచ

సంధిం కృత్వైవ కాలేన అంతకేన పతత్రిణా
అనంతేనాప్రమేయేన స్రోతసా సర్వహారిణా॥1॥

ప్రత్యక్షం మన్యసే కాలం మర్త్యః సన్కాలబంధనః
ఫేనధర్మా మహారాజ ఫలధర్మా తథైవ చ॥2॥

నిమేషాదపి కౌంతేయ యస్యాయురపచీయతే
సూచ్యేవాంజనచూర్ణస్య కిమితి ప్రతిపాలయేత్॥3॥

యో నూనమమితాయుః స్యాదథ వాపి ప్రమాణవిత్
స కాలం వై ప్రతీక్షేత సర్వప్రత్యక్షదర్శివాన్॥4॥

ప్రతీక్షమాణాన్కాలో నః సమా రాజంస్త్రయోదశ
ఆయుషోఽపచయం కృత్వా మరణాయోపనేష్యతి॥5॥

శరీరిణాం హి మరణం శరీరే నిత్యమాశ్రితం
ప్రాగేవ మరణాత్తస్మాద్రాజ్యాయైవ ఘటామహే॥6॥

యో న యాతి ప్రసంఖ్యానమస్పష్టో భూమివర్ధనః
అయాతయిత్వా వైరాణి సోఽవసీదతి గౌరివ॥7॥

యో న యాతయతే వైరమల్పసత్త్వోద్యమః పుమాన్
అఫలం తస్య జన్మాహం మన్యే దుర్జాతజాయినః॥8॥

హైరణ్యౌ భవతో బాహూ శ్రుతిర్భవతి పార్థివ
హత్వా ద్విషంతం సంగ్రామే భుక్త్వా బాహ్వర్జితం వసు॥9॥

హత్వా చేత్పురుషో రాజన్నికర్తారమరిందమ
అహ్నాయ నరకం గచ్ఛేత్స్వర్గేణాస్య స సంమితః॥10॥

అమర్షజో హి సంతాపః పావకాద్దీప్తిమత్తరః
యేనాహమభిసంతప్తో న నక్తం న దివా శయే॥11॥

అయం చ పార్థో బీభత్సుర్వరిష్ఠో జ్యావికర్షణే
ఆస్తే పరమసంతప్తో నూనం సింహ ఇవాశయే॥12॥

యోఽయమేకోఽభిమనుతే సర్వాँల్లోకే ధనుర్భృతః
సోఽయమాత్మజమూష్మాణం మహాహస్తీవ యచ్ఛతి॥13॥

నకులః సహదేవశ్చ వృద్ధా మాతా చ వీరసూః
తవైవ ప్రియమిచ్ఛంత ఆసతే జడమూకవత్॥14॥

సర్వే తే ప్రియమిచ్ఛంతి బాంధవాః సహ సృంజయైః
అహమేకోఽభిసంతప్తో మాతా చ ప్రతివింధ్యతః॥15॥

ప్రియమేవ తు సర్వేషాం యద్బ్రవీమ్యుత కించన
సర్వే హి వ్యసనం ప్రాప్తాః సర్వే యుద్ధాభినందినః॥16॥

నేతః పాపీయసీ కాచిదాపద్రాజన్భవిష్యతి
యన్నో నీచైరల్పబలై రాజ్యమాచ్ఛిద్య భుజ్యతే॥17॥

శీలదోషాద్ఘృణావిష్ట ఆనృశంస్యాత్పరంతప
క్లేశాంస్తితిక్షసే రాజన్నాన్యః కశ్చిత్ప్రశంసతి॥18॥

ఘృణీ బ్రాహ్మణరూపోఽసి కథం క్షత్రే అజాయథాః
అస్యాం హి యోనౌ జాయంతే ప్రాయశః క్రూరబుద్ధయః॥19॥

అశ్రౌషీస్త్వం రాజధర్మాన్యథా వై మనురబ్రవీత్
క్రూరాన్నికృతిసంయుక్తాన్విహితానశమాత్మకాన్॥20॥

కర్తవ్యే పురుషవ్యాఘ్ర కిమాస్సే పీఠసర్పవత్
బుద్ధ్యా వీర్యేణ సంయుక్తః శ్రుతేనాభిజనేన చ॥21॥

తృణానాం ముష్టినైకేన హిమవంతం తు పర్వతం
ఛన్నమిచ్ఛసి కౌంతేయ యోఽస్మాన్సంవర్తుమిచ్ఛసి॥22॥

అజ్ఞాతచర్యా గూఢేన పృథివ్యాం విశ్రుతేన చ
దివీవ పార్థ సూర్యేణ న శక్యా చరితుం త్వయా॥23॥

బృహచ్ఛాల ఇవానూపే శాఖాపుష్పపలాశవాన్
హస్తీ శ్వేత ఇవాజ్ఞాతః కథం జిష్ణుశ్చరిష్యతి॥24॥

ఇమౌ చ సింహసంకాశౌ భ్రాతరౌ సహితౌ శిశూ
నకులః సహదేవశ్చ కథం పార్థ చరిష్యతః॥25॥

పుణ్యకీర్తీ రాజపుత్రీ ద్రౌపదీ వీరసూరియం
విశ్రుతా కథమజ్ఞాతా కృష్ణా పార్థ చరిష్యతి॥26॥

మాం చాపి రాజంజానంతి ఆకుమారమిమాః ప్రజాః
అజ్ఞాతచర్యాం పశ్యామి మేరోరివ నిగూహనం॥27॥

తథైవ బహవోఽస్మాభీ రాష్ట్రేభ్యో విప్రవాసితాః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ ధృతరాష్ట్రమనువ్రతాః॥28॥

న హి తేఽప్యుపశామ్యంతి నికృతానాం నిరాకృతాః
అవశ్యం తైర్నికర్తవ్యమస్మాకం తత్ప్రియైషిభిః॥29॥

తేఽప్యస్మాసు ప్రయుంజీరన్ప్రచ్ఛన్నాన్సుబహూంజనాన్
ఆచక్షీరంశ్చ నో జ్ఞాత్వా తన్నః స్యాత్సుమహద్భయం॥30॥

అస్మాభిరుషితాః సమ్యగ్వనే మాసాస్త్రయోదశ
పరిమాణేన తాన్పశ్య తావతః పరివత్సరాన్॥31॥

అస్తి మాసః ప్రతినిధిర్యథా ప్రాహుర్మనీషిణః
పూతికానివ సోమస్య తథేదం క్రియతామితి॥32॥

అథ వానడుహే రాజన్సాధవే సాధువాహినే
సౌహిత్యదానాదేకస్మాదేనసః ప్రతిముచ్యతే॥33॥

తస్మాచ్ఛత్రువధే రాజన్క్రియతాం నిశ్చయస్త్వయా
క్షత్రియస్య తు సర్వస్య నాన్యో ధర్మోఽస్తి సంయుగాత్॥34॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భీమసేనవచః శ్రుత్వా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నిఃశ్వస్య పురుషవ్యాఘ్రః సంప్రదధ్యౌ పరంతపః॥1॥

స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా వినిశ్చిత్యేతికృత్యతాం
భీమసేనమిదం వాక్యముపదాంతరమబ్రవీత్॥2॥

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
ఇదమన్యత్సమాధత్స్వ వాక్యం మే వాక్యకోవిద॥3॥

మహాపాపాని కర్మాణి యాని కేవలసాహసాత్
ఆరభ్యంతే భీమసేన వ్యథంతే తాని భారత॥4॥

సుమంత్రితే సువిక్రాంతే సుకృతే సువిచారితే
సిధ్యంత్యర్థా మహాబాహో దైవం చాత్ర ప్రదక్షిణం॥5॥

త్వం తు కేవలచాపల్యాద్బలదర్పోచ్ఛ్రితః స్వయం
ఆరబ్ధవ్యమిదం కర్మ మన్యసే శృణు తత్ర మే॥6॥

భూరిశ్రవాః శలశ్చైవ జలసంధశ్చ వీర్యవాన్
భీష్మో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ ద్రోణపుత్రశ్చ వీర్యవాన్॥7॥

ధార్తరాష్ట్రా దురాధర్షా దుర్యోధనపురోగమాః
సర్వ ఏవ కృతాస్త్రాశ్చ సతతం చాతతాయినః॥8॥

రాజానః పార్థివాశ్చైవ యేఽస్మాభిరుపతాపితాః
సంశ్రితాః కౌరవం పక్షం జాతస్నేహాశ్చ సాంప్రతం॥9॥

దుర్యోధనహితే యుక్తా న తథాస్మాసు భారత
పూర్ణకోశా బలోపేతాః ప్రయతిష్యంతి రక్షణే॥10॥

సర్వే కౌరవసైన్యస్య సపుత్రామాత్యసైనికాః
సంవిభక్తా హి మాత్రాభిర్భోగైరపి చ సర్వశః॥11॥

దుర్యోధనేన తే వీరా మానితాశ్చ విశేషతః
ప్రాణాంస్త్యక్ష్యంతి సంగ్రామే ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥12॥

సమా యద్యపి భీష్మస్య వృత్తిరస్మాసు తేషు చ
ద్రోణస్య చ మహాబాహో కృపస్య చ మహాత్మనః॥13॥

అవశ్యం రాజపిండస్తైర్నిర్వేశ్య ఇతి మే మతిః
తస్మాత్త్యక్ష్యంతి సంగ్రామే ప్రాణానపి సుదుస్త్యజాన్॥14॥

సర్వే దివ్యాస్త్రవిద్వాంసః సర్వే ధర్మపరాయణాః
అజేయాశ్చేతి మే బుద్ధిరపి దేవైః సవాసవైః॥15॥

అమర్షీ నిత్యసంహృష్టస్తత్ర కర్ణో మహారథః
సర్వాస్త్రవిదనాధృష్య అభేద్యకవచావృతః॥16॥

అనిర్జిత్య రణే సర్వానేతాన్పురుషసత్తమాన్
అశక్యో హ్యసహాయేన హంతుం దుర్యోధనస్త్వయా॥17॥

న నిద్రామధిగచ్ఛామి చింతయానో వృకోదర
అతి సర్వాంధనుర్గ్రాహాన్సూతపుత్రస్య లాఘవం॥18॥

ఏతద్వచనమాజ్ఞాయ భీమసేనోఽత్యమర్షణః
బభూవ విమనాస్త్రస్తో న చైవోవాచ కించన॥19॥

తయోః సంవదతోరేవం తదా పాండవయోర్ద్వయోః
ఆజగామ మహాయోగీ వ్యాసః సత్యవతీసుతః॥20॥

సోఽభిగమ్య యథాన్యాయం పాండవైః ప్రతిపూజితః
యుధిష్ఠిరమిదం వాక్యమువాచ వదతాం వరః॥21॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో వేద్మి తే హృది మానసం
మనీషయా తతః క్షిప్రమాగతోఽస్మి నరర్షభ॥22॥

భీష్మాద్ద్రోణాత్కృపాత్కర్ణాద్ద్రోణపుత్రాచ్చ భారత
యత్తే భయమమిత్రఘ్న హృది సంపరివర్తతే॥23॥

తత్తేఽహం నాశయిష్యామి విధిదృష్టేన హేతునా
తచ్ఛ్రుత్వా ధృతిమాస్థాయ కర్మణా ప్రతిపాదయ॥24॥

తత ఏకాంతమున్నీయ పారాశర్యో యుధిష్ఠిరం
అబ్రవీదుపపన్నార్థమిదం వాక్యవిశారదః॥25॥

శ్రేయసస్తే పరః కాలః ప్రాప్తో భరతసత్తమ
యేనాభిభవితా శత్రూన్రణే పార్థో ధనంజయః॥26॥

గృహాణేమాం మయా ప్రోక్తాం సిద్ధిం మూర్తిమతీమివ
విద్యాం ప్రతిస్మృతిం నామ ప్రపన్నాయ బ్రవీమి తే
యామవాప్య మహాబాహురర్జునః సాధయిష్యతి॥27॥

అస్త్రహేతోర్మహేంద్రం చ రుద్రం చైవాభిగచ్ఛతు
వరుణం చ ధనేశం చ ధర్మరాజం చ పాండవ
శక్తో హ్యేష సురాంద్రష్టుం తపసా విక్రమేణ చ॥28॥

ఋషిరేష మహాతేజా నారాయణసహాయవాన్
పురాణః శాశ్వతో దేవో విష్ణోరంశః సనాతనః॥29॥

అస్త్రాణీంద్రాచ్చ రుద్రాచ్చ లోకపాలేభ్య ఏవ చ
సమాదాయ మహాబాహుర్మహత్కర్మ కరిష్యతి॥30॥

వనాదస్మాచ్చ కౌంతేయ వనమన్యద్విచింత్యతాం
నివాసార్థాయ యద్యుక్తం భవేద్వః పృథివీపతే॥31॥

ఏకత్ర చిరవాసో హి న ప్రీతిజననో భవేత్
తాపసానాం చ శాంతానాం భవేదుద్వేగకారకః॥32॥

మృగాణాముపయోగశ్చ వీరుదోషధిసంక్షయః
బిభర్షి హి బహూన్విప్రాన్వేదవేదాంగపారగాన్॥33॥

ఏవముక్త్వా ప్రపన్నాయ శుచయే భగవాన్ప్రభుః
ప్రోవాచ యోగతత్త్వజ్ఞో యోగవిద్యామనుత్తమాం॥34॥

ధర్మరాజ్ఞే తదా ధీమాన్వ్యాసః సత్యవతీసుతః
అనుజ్ఞాయ చ కౌంతేయం తత్రైవాంతరధీయత॥35॥

యుధిష్ఠిరస్తు ధర్మాత్మా తద్బ్రహ్మ మనసా యతః
ధారయామాస మేధావీ కాలే కాలే సమభ్యసన్॥36॥

స వ్యాసవాక్యముదితో వనాద్ద్వైతవనాత్తతః
యయౌ సరస్వతీతీరే కామ్యకం నామ కాననం॥37॥

తమన్వయుర్మహారాజ శిక్షాక్షరవిదస్తథా
బ్రాహ్మణాస్తపసా యుక్తా దేవేంద్రమృషయో యథా॥38॥

తతః కామ్యకమాసాద్య పునస్తే భరతర్షభాః
న్యవిశంత మహాత్మానః సామాత్యాః సపదానుగాః॥39॥

తత్ర తే న్యవసన్రాజన్కంచిత్కాలం మనస్వినః
ధనుర్వేదపరా వీరాః శృణ్వానా వేదముత్తమం॥40॥

చరంతో మృగయాం నిత్యం శుద్ధైర్బాణైర్మృగార్థినః
పితృదైవతవిప్రేభ్యో నిర్వపంతో యథావిధి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
సంస్మృత్య మునిసందేశమిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

వివిక్తే విదితప్రజ్ఞమర్జునం భరతర్షభం
సాంత్వపూర్వం స్మితం కృత్వా పాణినా పరిసంస్పృశన్॥2॥

స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా వనవాసమరిందమః
ధనంజయం ధర్మరాజో రహసీదమువాచ హ॥3॥

భీష్మే ద్రోణే కృపే కర్ణే ద్రోణపుత్రే చ భారత
ధనుర్వేదశ్చతుష్పాద ఏతేష్వద్య ప్రతిష్ఠితః॥4॥

బ్రాహ్మం దైవమాసురం చ సప్రయోగచికిత్సితం
సర్వాస్త్రాణాం ప్రయోగం చ తేఽభిజానంతి కృత్స్నశః॥5॥

తే సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ పరిసాంత్వితాః
సంవిభక్తాశ్చ తుష్టాశ్చ గురువత్తేషు వర్తతే॥6॥

సర్వయోధేషు చైవాస్య సదా వృత్తిరనుత్తమా
శక్తిం న హాపయిష్యంతి తే కాలే ప్రతిపూజితాః॥7॥

అద్య చేయం మహీ కృత్స్నా దుర్యోధనవశానుగా
త్వయి వ్యపాశ్రయోఽస్మాకం త్వయి భారః సమాహితః
తత్ర కృత్యం ప్రపశ్యామి ప్రాప్తకాలమరిందమ॥8॥

కృష్ణద్వైపాయనాత్తాత గృహీతోపనిషన్మయా
తయా ప్రయుక్తయా సమ్యగ్జగత్సర్వం ప్రకాశతే
తేన త్వం బ్రహ్మణా తాత సంయుక్తః సుసమాహితః॥9॥

దేవతానాం యథాకాలం ప్రసాదం ప్రతిపాలయ
తపసా యోజయాత్మానముగ్రేణ భరతర్షభ॥10॥

ధనుష్మాన్కవచీ ఖడ్గీ మునిః సారసమన్వితః
న కస్యచిద్దదన్మార్గం గచ్ఛ తాతోత్తరాం దిశం
ఇంద్రే హ్యస్త్రాణి దివ్యాని సమస్తాని ధనంజయ॥11॥

వృత్రాద్భీతైస్తదా దేవైర్బలమింద్రే సమర్పితం
తాన్యేకస్థాని సర్వాణి తతస్త్వం ప్రతిపత్స్యసే॥12॥

శక్రమేవ ప్రపద్యస్వ స తేఽస్త్రాణి ప్రదాస్యతి
దీక్షితోఽద్యైవ గచ్ఛ త్వం ద్రష్టుం దేవం పురందరం॥13॥

ఏవముక్త్వా ధర్మరాజస్తమధ్యాపయత ప్రభుః
దీక్షితం విధినా తేన యతవాక్కాయమానసం
అనుజజ్ఞే తతో వీరం భ్రాతా భ్రాతరమగ్రజః॥14॥

నిదేశాద్ధర్మరాజస్య ద్రష్టుం దేవం పురందరం
ధనుర్గాండీవమాదాయ తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ॥15॥

కవచీ సతలత్రాణో బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
హుత్వాగ్నిం బ్రాహ్మణాన్నిష్కైః స్వస్తి వాచ్య మహాభుజః॥16॥

ప్రాతిష్ఠత మహాబాహుః ప్రగృహీతశరాసనః
వధాయ ధార్తరాష్ట్రాణాం నిఃశ్వస్యోర్ధ్వముదీక్ష్య చ॥17॥

తం దృష్ట్వా తత్ర కౌంతేయం ప్రగృహీతశరాసనం
అబ్రువన్బ్రాహ్మణాః సిద్ధా భూతాన్యంతర్హితాని చ
క్షిప్రం ప్రాప్నుహి కౌంతేయ మనసా యద్యదిచ్ఛసి॥18॥

తం సింహమివ గచ్ఛంతం శాలస్కంధోరుమర్జునం
మనాంస్యాదాయ సర్వేషాం కృష్ణా వచనమబ్రవీత్॥19॥

యత్తే కుంతీ మహాబాహో జాతస్యైచ్ఛద్ధనంజయ
తత్తేఽస్తు సర్వం కౌంతేయ యథా చ స్వయమిచ్ఛసి॥20॥

మాస్మాకం క్షత్రియకులే జన్మ కశ్చిదవాప్నుయాత్
బ్రాహ్మణేభ్యో నమో నిత్యం యేషాం యుద్ధే న జీవికా॥21॥

నూనం తే భ్రాతరః సర్వే త్వత్కథాభిః ప్రజాగరే
రంస్యంతే వీరకర్మాణి కీర్తయంతః పునః పునః॥22॥

నైవ నః పార్థ భోగేషు న ధనే నోత జీవితే
తుష్టిర్బుద్ధిర్భవిత్రీ వా త్వయి దీర్ఘప్రవాసిని॥23॥

త్వయి నః పార్థ సర్వేషాం సుఖదుఃఖే సమాహితే
జీవితం మరణం చైవ రాజ్యమైశ్వర్యమేవ చ
ఆపృష్టో మేఽసి కౌంతేయ స్వస్తి ప్రాప్నుహి పాండవ॥24॥

నమో ధాత్రే విధాత్రే చ స్వస్తి గచ్ఛ హ్యనామయం
స్వస్తి తేఽస్త్వాంతరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యశ్చ భారత
దివ్యేభ్యశ్చైవ భూతేభ్యో యే చాన్యే పరిపంథినః॥25॥

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భ్రాతౄంధౌమ్యం చ పాండవః
ప్రాతిష్ఠత మహాబాహుః ప్రగృహ్య రుచిరం ధనుః॥26॥

తస్య మార్గాదపాక్రామన్సర్వభూతాని గచ్ఛతః
యుక్తస్యైంద్రేణ యోగేన పరాక్రాంతస్య శుష్మిణః॥27॥

సోఽగచ్ఛత్పర్వతం పుణ్యమేకాహ్నైవ మహామనాః
మనోజవగతిర్భూత్వా యోగయుక్తో యథానిలః॥28॥

హిమవంతమతిక్రమ్య గంధమాదనమేవ చ
అత్యక్రామత్స దుర్గాణి దివారాత్రమతంద్రితః॥29॥

ఇంద్రకీలం సమాసాద్య తతోఽతిష్ఠద్ధనంజయః
అంతరిక్షే హి శుశ్రావ తిష్ఠేతి స వచస్తదా॥30॥

తతోఽపశ్యత్సవ్యసాచీ వృక్షమూలే తపస్వినం
బ్రాహ్మ్యా శ్రియా దీప్యమానం పింగలం జటిలం కృశం ||31||

సోఽబ్రవీదర్జునం తత్ర స్థితం దృష్ట్వా మహాతపాః
కస్త్వం తాతేహ సంప్రాప్తో ధనుష్మాన్కవచీ శరీ
నిబద్ధాసితలత్రాణః క్షత్రధర్మమనువ్రతః ||32||

నేహ శస్త్రేణ కర్తవ్యం శాంతానామయమాలయః
వినీతక్రోధహర్షాణాం బ్రాహ్మణానాం తపస్వినాం ||33||

నేహాస్తి ధనుషా కార్యం న సంగ్రామేణ కర్హిచిత్
నిక్షిపైతద్ధనుస్తాత ప్రాప్తోఽసి పరమాం గతిం ||34||

ఇత్యనంతౌజసం వీరం యథా చాన్యం పృథగ్జనం
తథా వాచమథాభీక్ష్ణం బ్రాహ్మణోఽర్జునమబ్రవీత్
న చైనం చాలయామాస ధైర్యాత్సుదృఢనిశ్చయం ||35||

తమువాచ తతః ప్రీతః స ద్విజః ప్రహసన్నివ
వరం వృణీష్వ భద్రం తే శక్రోఽహమరిసూదన ||36||

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ సహస్రాక్షం ధనంజయః
ప్రాంజలిః ప్రణతో భూత్వా శూరః కురుకులోద్వహః ||37||

ఈప్సితో హ్యేష మే కామో వరం చైనం ప్రయచ్ఛ మే
త్వత్తోఽద్య భగవన్నస్త్రం కృత్స్నమిచ్ఛామి వేదితుం ||38||

ప్రత్యువాచ మహేంద్రస్తం ప్రీతాత్మా ప్రహసన్నివ
ఇహ ప్రాప్తస్య కిం కార్యమస్త్రైస్తవ ధనంజయ
కామాన్వృణీష్వ లోకాంశ్చ ప్రాప్తోఽసి పరమాం గతిం ||39||

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ సహస్రాక్షం ధనంజయః
న లోకాన్న పునః కామాన్న దేవత్వం కుతః సుఖం ||40||

న చ సర్వామరైశ్వర్యం కామయే త్రిదశాధిప
భ్రాతౄంస్తాన్విపినే త్యక్త్వా వైరమప్రతియాత్య చ
అకీర్తిం సర్వలోకేషు గచ్ఛేయం శాశ్వతీః సమాః ||41||

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ వృత్రహా పాండునందనం
సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా సర్వలోకనమస్కృతః ||42||

యదా ద్రక్ష్యసి భూతేశం త్ర్యక్షం శూలధరం శివం
తదా దాతాస్మి తే తాత దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వశః ||43||

క్రియతాం దర్శనే యత్నో దేవస్య పరమేష్ఠినః
దర్శనాత్తస్య కౌంతేయ సంసిద్ధః స్వర్గమేష్యసి ||44||

ఇత్యుక్త్వా ఫల్గునం శక్రో జగామాదర్శనం తతః
అర్జునోఽప్యథ తత్రైవ తస్థౌ యోగసమన్వితః ||45||

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి పార్థస్యాక్లిష్టకర్మణః
విస్తరేణ కథామేతాం యథాస్త్రాణ్యుపలబ్ధవాన్ ||1||

కథం స పురుషవ్యాఘ్రో దీర్ఘబాహుర్ధనంజయః
వనం ప్రవిష్టస్తేజస్వీ నిర్మనుష్యమభీతవత్ ||2||

కిం చ తేన కృతం తత్ర వసతా బ్రహ్మవిత్తమ
కథం చ భగవాన్స్థాణుర్దేవరాజశ్చ తోషితః॥3॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం త్వత్ప్రసాదాద్ద్విజోత్తమ
త్వం హి సర్వజ్ఞ దివ్యం చ మానుషం చైవ వేత్థ హ॥4॥

అత్యద్భుతం మహాప్రాజ్ఞ రోమహర్షణమర్జునః
భవేన సహ సంగ్రామం చకారాప్రతిమం కిల
పురా ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః సంగ్రామేష్వపరాజితః॥5॥

యచ్ఛ్రుత్వా నరసింహానాం దైన్యహర్షాతివిస్మయాత్
శూరాణామపి పార్థానాం హృదయాని చకంపిరే॥6॥

యద్యచ్చ కృతవానన్యత్పార్థస్తదఖిలం వద
న హ్యస్య నిందితం జిష్ణోః సుసూక్ష్మమపి లక్షయే
చరితం తస్య శూరస్య తన్మే సర్వం ప్రకీర్తయ॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కథయిష్యామి తే తాత కథామేతాం మహాత్మనః
దివ్యాం కౌరవశార్దూల మహతీమద్భుతోపమాం॥8॥

గాత్రసంస్పర్శసంబంధం త్ర్యంబకేణ సహానఘ
పార్థస్య దేవదేవేన శృణు సమ్యక్సమాగమం॥9॥

యుధిష్ఠిరనియోగాత్స జగామామితవిక్రమః
శక్రం సురేశ్వరం ద్రష్టుం దేవదేవం చ శంకరం॥10॥

దివ్యం తద్ధనురాదాయ ఖడ్గం చ పురుషర్షభః
మహాబలో మహాబాహురర్జునః కార్యసిద్ధయే
దిశం హ్యుదీచీం కౌరవ్యో హిమవచ్ఛిఖరం ప్రతి॥11॥

ఐంద్రిః స్థిరమనా రాజన్సర్వలోకమహారథః
త్వరయా పరయా యుక్తస్తపసే ధృతనిశ్చయః
వనం కంటకితం ఘోరమేక ఏవాన్వపద్యత॥12॥

నానాపుష్పఫలోపేతం నానాపక్షినిషేవితం
నానామృగగణాకీర్ణం సిద్ధచారణసేవితం॥13॥

తతః ప్రయాతే కౌంతేయే వనం మానుషవర్జితం
శంఖానాం పటహానాం చ శబ్దః సమభవద్దివి॥14॥

పుష్పవర్షం చ సుమహన్నిపపాత మహీతలే
మేఘజాలం చ వితతం ఛాదయామాస సర్వతః॥15॥

అతీత్య వనదుర్గాణి సంనికర్షే మహాగిరేః
శుశుభే హిమవత్పృష్ఠే వసమానోఽర్జునస్తదా॥16॥

తత్రాపశ్యద్ద్రుమాన్ఫుల్లాన్విహగైర్వల్గు నాదితాన్
నదీశ్చ బహులావర్తా నీలవైడూర్యసంనిభాః॥17॥

హంసకారండవోద్గీతాః సారసాభిరుతాస్తథా
పుంస్కోకిలరుతాశ్చైవ క్రౌంచబర్హిణనాదితాః॥18॥

మనోహరవనోపేతాస్తస్మిన్నతిరథోఽర్జునః
పుణ్యాశీతామలజలాః పశ్యన్ప్రీతమనాభవత్॥19॥

రమణీయే వనోద్దేశే రమమాణోఽర్జునస్తదా
తపస్యుగ్రే వర్తమాన ఉగ్రతేజా మహామనాః॥20॥

దర్భచీరం నివస్యాథ దండాజినవిభూషితః
పూర్ణే పూర్ణే త్రిరాత్రే తు మాసమేకం ఫలాశనః
ద్విగుణేనైవ కాలేన ద్వితీయం మాసమత్యగాత్‌॥21॥

తృతీయమపి మాసం స పక్షేణాహారమాచరన్‌
శీర్ణం చ పతితం భూమౌ పర్ణం సముపయుక్తవాన్‌॥22॥

చతుర్థే త్వథ సంప్రాప్తే మాసి పూర్ణే తతః పరం
వాయుభక్షో మహాబాహురభవత్పాండునందనః
ఊర్ధ్వబాహుర్నిరాలంబః పాదాంగుష్ఠాగ్రవిష్ఠితః॥23॥

సదోపస్పర్శనాచ్చాస్య బభూవురమితౌజసః
విద్యుదంభోరుహనిభా జటాస్తస్య మహాత్మనః॥24॥

తతో మహర్షయః సర్వే జగ్ముర్దేవం పినాకినం
శితికంఠం మహాభాగం ప్రణిపత్య ప్రసాద్య చ
సర్వే నివేదయామాసుః కర్మ తత్ఫల్గునస్య హ॥25॥

ఏష పార్థో మహాతేజా హిమవత్పృష్ఠమాశ్రితః
ఉగ్రే తపసి దుష్పారే స్థితో ధూమాయయందిశః॥26॥

తస్య దేవేశ న వయం విద్మః సర్వే చికీర్షితం
సంతాపయతి నః సర్వానసౌ సాధు నివార్యతాం॥27॥

మహేశ్వర ఉవాచ

శీఘ్రం గచ్ఛత సంహృష్టా యథాగతమతంద్రితాః
అహమస్య విజానామి సంకల్పం మనసి స్థితం॥28॥

నాస్య స్వర్గస్పృహా కాచిన్నైశ్వర్యస్య న చాయుషః
యత్త్వస్య కాంక్షితం సర్వం తత్కరిష్యేఽహమద్య వై॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తే శ్రుత్వా శర్వవచనమృషయః సత్యవాదినః
ప్రహృష్టమనసో జగ్ముర్యథాస్వం పునరాశ్రమాన్‌॥30॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గతేషు తేషు సర్వేషు తపస్విషు మహాత్మసు
పినాకపాణిర్భగవాన్సర్వపాపహరో హరః॥1॥

కైరాతం వేషమాస్థాయ కాంచనద్రుమసంనిభం
విభ్రాజమానో వపుషా గిరిర్మేరురివాపరః॥2॥

శ్రీమద్ధనురుపాదాయ శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్‌
నిష్పపాత మహార్చిష్మాందహన్కక్షమివానలః॥3॥

దేవ్యా సహోమయా శ్రీమాన్సమానవ్రతవేషయా
నానావేషధరైర్హృష్టైర్భూతైరనుగతస్తదా॥4॥

కిరాతవేషప్రచ్ఛన్నః స్త్రీభిశ్చాను సహస్రశః
అశోభత తదా రాజన్స దేవోఽతీవ భారత॥5॥

క్షణేన తద్వనం సర్వం నిఃశబ్దమభవత్తదా
నాదః ప్రస్రవణానాం చ పక్షిణాం చాప్యుపారమత్‌॥6॥

స సంనికర్షమాగమ్య పార్థస్యాక్లిష్టకర్మణః
మూకం నామ దితేః పుత్రం దదర్శాద్భుతదర్శనం॥7॥

వారాహం రూపమాస్థాయ తర్కయంతమివార్జునం
హంతుం పరమదుష్టాత్మా తమువాచాథ ఫల్గునః॥8॥

గాండీవం ధనురాదాయ శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్‌
సజ్యం ధనుర్వరం కృత్వా జ్యాఘోషేణ నినాదయన్‌॥9॥

యన్మాం ప్రార్థయసే హంతుమనాగసమిహాగతం
తస్మాత్త్వాం పూర్వమేవాహం నేష్యామి యమసాదనం॥10॥

తం దృష్ట్వా ప్రహరిష్యంతం ఫల్గునం దృఢధన్వినం
కిరాతరూపీ సహసా వారయామాస శంకరః॥11॥

మయైష ప్రార్థితః పూర్వం నీలమేఘసమప్రభః
అనాదృత్యైవ తద్వాక్యం ప్రజహారాథ ఫల్గునః॥12॥

కిరాతశ్చ సమం తస్మిన్నేకలక్ష్యే మహాద్యుతిః
ప్రముమోచాశనిప్రఖ్యం శరమగ్నిశిఖోపమం॥13॥

తౌ ముక్తౌ సాయకౌ తాభ్యాం సమం తత్ర నిపేతతుః
మూకస్య గాత్రే విస్తీర్ణే శైలసంహననే తదా॥14॥

యథాశనివినిష్పేషో వజ్రస్యేవ చ పర్వతే
తథా తయోః సంనిపాతః శరయోరభవత్తదా॥15॥

స విద్ధో బహుభిర్బాణైర్దీప్తాస్యైః పన్నగైరివ
మమార రాక్షసం రూపం భూయః కృత్వా విభీషణం॥16॥

దదర్శాథ తతో జిష్ణుః పురుషం కాంచనప్రభం
కిరాతవేషప్రచ్ఛన్నం స్త్రీసహాయమమిత్రహా
తమబ్రవీత్ప్రీతమనాః కౌంతేయః ప్రహసన్నివ॥17॥

కో భవానటతే శూన్యే వనే స్త్రీగణసంవృతః
న త్వమస్మిన్వనే ఘోరే బిభేషి కనకప్రభ॥18॥

కిమర్థం చ త్వయా విద్ధో మృగోఽయం మత్పరిగ్రహః
మయాభిపన్నః పూర్వం హి రాక్షసోఽయమిహాగతః॥19॥

కామాత్పరిభవాద్వాపి న మే జీవన్విమోక్ష్యసే
న హ్యేష మృగయాధర్మో యస్త్వయాద్య కృతో మయి
తేన త్వాం భ్రంశయిష్యామి జీవితాత్పర్వతాశ్రయ॥20॥

ఇత్యుక్తః పాండవేయేన కిరాతః ప్రహసన్నివ
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా పాండవం సవ్యసాచినం॥21॥

మమైవాయం లక్ష్యభూతః పూర్వమేవ పరిగ్రహః
మమైవ చ ప్రహారేణ జీవితాద్వ్యవరోపితః॥22॥

దోషాన్స్వాన్నార్హసేఽన్యస్మై వక్తుం స్వబలదర్పితః
అభిషక్తోఽస్మి మందాత్మన్న మే జీవన్విమోక్ష్యసే॥23॥

స్థిరో భవస్వ మోక్ష్యామి సాయకానశనీనివ
ఘటస్వ పరయా శక్త్యా ముంచ త్వమపి సాయకాన్‌॥24॥

తతస్తౌ తత్ర సంరబ్ధౌ గర్జమానౌ ముహుర్ముహుః
శరైరాశీవిషాకారైస్తతక్షాతే పరస్పరం॥25॥

తతోఽర్జునః శరవర్షం కిరాతే సమవాసృజత్
తత్ప్రసన్నేన మనసా ప్రతిజగ్రాహ శంకరః ॥26॥

ముహూర్తం శరవర్షం తత్ప్రతిగృహ్య పినాకధృక్
అక్షతేన శరీరేణ తస్థౌ గిరిరివాచలః ॥27॥

స దృష్ట్వా బాణవర్షం తన్మోఘీభూతం ధనంజయః
పరమం విస్మయం చక్రే సాధు సాధ్వితి చాబ్రవీత్ ॥28॥

అహోఽయం సుకుమారాంగో హిమవచ్ఛిఖరాలయః
గాండీవముక్తాన్నారాచాన్ప్రతిగృహ్ణాత్యవిహ్వలః ॥29॥

కోఽయం దేవో భవేత్సాక్షాద్రుద్రో యక్షః సురేశ్వరః
విద్యతే హి గిరిశ్రేష్ఠే త్రిదశానాం సమాగమః ॥30॥

న హి మద్బాణజాలానాముత్సృష్టానాం సహస్రశః
శక్తోఽన్యః సహితుం వేగమృతే దేవం పినాకినం ॥31॥

దేవో వా యది వా యక్షో రుద్రాదన్యో వ్యవస్థితః
అహమేనం శరైస్తీక్ష్ణైర్నయామి యమసాదనం ॥32॥

తతో హృష్టమనా జిష్ణుర్నారాచాన్మర్మభేదినః
వ్యసృజచ్ఛతధా రాజన్మయూఖానివ భాస్కరః ॥33॥

తాన్ప్రసన్నేన మనసా భగవాఁల్లోకభావనః
శూలపాణిః ప్రత్యగృహ్ణాచ్ఛిలావర్షమివాచలః ॥34॥

క్షణేన క్షీణబాణోఽథ సంవృత్తః ఫల్గునస్తదా
విత్రాసం చ జగామాథ తం దృష్ట్వా శరసంక్షయం ॥35॥

చింతయామాస జిష్ణుస్తు భగవంతం హుతాశనం
పురస్తాదక్షయౌ దత్తౌ తూణౌ యేనాస్య ఖాండవే ॥36॥

కిం ను మోక్ష్యామి ధనుషా యన్మే బాణాః క్షయం గతాః
అయం చ పురుషః కోఽపి బాణాన్గ్రసతి సర్వశః ॥37॥

అహమేనం ధనుష్కోట్యా శూలాగ్రేణేవ కుంజరం
నయామి దండధారస్య యమస్య సదనం ప్రతి ॥38॥

సంప్రాయుధ్యద్ధనుష్కోట్యా కౌంతేయః పరవీరహా
తదప్యస్య ధనుర్దివ్యం జగ్రాస గిరిగోచరః ॥39॥

తతోఽర్జునో గ్రస్తధనుః ఖడ్గపాణిరతిష్ఠత
యుద్ధస్యాంతమభీప్సన్వై వేగేనాభిజగామ తం ॥40॥

తస్య మూర్ధ్ని శితం ఖడ్గమసక్తం పర్వతేష్వపి
ముమోచ భుజవీర్యేణ విక్రమ్య కురునందనః
తస్య మూర్ధానమాసాద్య పఫాలాసివరో హి సః ॥41॥

తతో వృక్షైః శిలాభిశ్చ యోధయామాస ఫల్గునః
యథా వృక్షాన్మహాకాయః ప్రత్యగృహ్ణాదథో శిలాః ॥42॥

కిరాతరూపీ భగవాంస్తతః పార్థో మహాబలః
ముష్టిభిర్వజ్రసంస్పర్శైర్ధూమముత్పాదయన్ముఖే
ప్రజహార దురాధర్షే కిరాతసమరూపిణి ॥43॥

తతః శక్రాశనిసమైర్ముష్టిభిర్భృశదారుణైః
కిరాతరూపీ భగవానర్దయామాస ఫల్గునం ॥44॥

తతశ్చటచటాశబ్దః సుఘోరః సమజాయత
పాండవస్య చ ముష్టీనాం కిరాతస్య చ యుధ్యతః ॥45॥

సుముహూర్తం మహద్యుద్ధమాసీత్తల్లోమహర్షణం
భుజప్రహారసంయుక్తం వృత్రవాసవయోరివ ॥46॥

జహారాథ తతో జిష్ణుః కిరాతమురసా బలీ
పాండవం చ విచేష్టంతం కిరాతోఽప్యహనద్బలాత్ ॥47॥

తయోర్భుజవినిష్పేషాత్సంఘర్షేణోరసోస్తథా
సమజాయత గాత్రేషు పావకోఽఙ్గారధూమవాన్ ॥48॥

తత ఏనం మహాదేవః పీడ్య గాత్రైః సుపీడితం
తేజసా వ్యాక్రమద్రోషాచ్చేతస్తస్య విమోహయన్ ॥49॥

తతో నిపీడితైర్గాత్రైః పిండీకృత ఇవాబభౌ
ఫల్గునో గాత్రసంరుద్ధో దేవదేవేన భారత ॥50॥

నిరుచ్ఛ్వాసోఽభవచ్చైవ సంనిరుద్ధో మహాత్మనా
తతః పపాత సంమూఢస్తతః ప్రీతోఽభవద్భవః ॥51॥

భగవానువాచ

భో భో ఫల్గున తుష్టోఽస్మి కర్మణాప్రతిమేన తే
శౌర్యేణానేన ధృత్యా చ క్షత్రియో నాస్తి తే సమః ॥52॥

సమం తేజశ్చ వీర్యం చ మమాద్య తవ చానఘ
ప్రీతస్తేఽహం మహాబాహో పశ్య మాం పురుషర్షభ ॥53॥

దదాని తే విశాలాక్ష చక్షుః పూర్వఋషిర్భవాన్
విజేష్యసి రణే శత్రూనపి సర్వాందివౌకసః ॥54॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దేవం మహాదేవం గిరిశం శూలపాణినం
దదర్శ ఫల్గునస్తత్ర సహ దేవ్యా మహాద్యుతిం ॥55॥

స జానుభ్యాం మహీం గత్వా శిరసా ప్రణిపత్య చ
ప్రసాదయామాస హరం పార్థః పరపురంజయః ॥56॥

అర్జున ఉవాచ

కపర్దిన్సర్వభూతేశ భగనేత్రనిపాతన
వ్యతిక్రమం మే భగవన్క్షంతుమర్హసి శంకర ॥57॥

భవగద్దర్శనాకాంక్షీ ప్రాప్తోఽస్మీమం మహాగిరిం
దయితం తవ దేవేశ తాపసాలయముత్తమం ॥58॥

ప్రసాదయే త్వాం భగవన్సర్వభూతనమస్కృత
న మే స్యాదపరాధోఽయం మహాదేవాతిసాహసాత్ ॥59॥

కృతో మయా యదజ్ఞానాద్విమర్దోఽయం త్వయా సహ
శరణం సంప్రపన్నాయ తత్క్షమస్వాద్య శంకర ॥60॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమువాచ మహాతేజాః ప్రహస్య వృషభధ్వజః
ప్రగృహ్య రుచిరం బాహుం క్షాంతమిత్యేవ ఫల్గునం ॥61॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

భగవానువాచ

నరస్త్వం పూర్వదేహే వై నారాయణసహాయవాన్
బదర్యాం తప్తవానుగ్రం తపో వర్షాయుతాన్బహూన్॥1॥

త్వయి వా పరమం తేజో విష్ణౌ వా పురుషోత్తమే
యువాభ్యాం పురుషాగ్ర్యాభ్యాం తేజసా ధార్యతే జగత్॥2॥

శక్రాభిషేకే సుమహద్ధనుర్జలదనిస్వనం
ప్రగృహ్య దానవాః శస్తాస్త్వయా కృష్ణేన చ ప్రభో॥3॥

ఏతత్తదేవ గాండీవం తవ పార్థ కరోచితం
మాయామాస్థాయ యద్గ్రస్తం మయా పురుషసత్తమ
తూణౌ చాప్యక్షయౌ భూయస్తవ పార్థ యథోచితౌ॥4॥

ప్రీతిమానస్మి వై పార్థ తవ సత్యపరాక్రమ
గృహాణ వరమస్మత్తః కాంక్షితం యన్నరర్షభ॥5॥

న త్వయా సదృశః కశ్చిత్పుమాన్మర్త్యేషు మానద
దివి వా విద్యతే క్షత్రం త్వత్ప్రధానమరిందమ॥6॥

అర్జున ఉవాచ

భగవందదాసి చేన్మహ్యం కామం ప్రీత్యా వృషధ్వజ
కామయే దివ్యమస్త్రం తద్ఘోరం పాశుపతం ప్రభో॥7॥

యత్తద్బ్రహ్మశిరో నామ రౌద్రం భీమపరాక్రమం
యుగాంతే దారుణే ప్రాప్తే కృత్స్నం సంహరతే జగత్॥8॥

దహేయం యేన సంగ్రామే దానవాన్రాక్షసాంస్తథా
భూతాని చ పిశాచాంశ్చ గంధర్వానథ పన్నగాన్॥9॥

యతః శూలసహస్రాణి గదాశ్చోగ్రప్రదర్శనాః
శరాశ్చాశీవిషాకారాః సంభవంత్యనుమంత్రితాః॥10॥

యుధ్యేయం యేన భీష్మేణ ద్రోణేన చ కృపేణ చ
సూతపుత్రేణ చ రణే నిత్యం కటుకభాషిణా॥11॥

ఏష మే ప్రథమః కామో భగవన్భగనేత్రహన్
త్వత్ప్రసాదాద్వినిర్వృత్తః సమర్థః స్యామహం యథా॥12॥

భగవానువాచ

దదాని తేఽస్త్రం దయితమహం పాశుపతం మహత్
సమర్థో ధారణే మోక్షే సంహారే చాపి పాండవ॥13॥

నైతద్వేద మహేంద్రోఽపి న యమో న చ యక్షరాట్
వరుణో వాథ వా వాయుః కుతో వేత్స్యంతి మానవాః॥14॥

న త్వేతత్సహసా పార్థ మోక్తవ్యం పురుషే క్వచిత్
జగద్వినిర్దహేత్సర్వమల్పతేజసి పాతితం॥15॥

అవధ్యో నామ నాస్త్యస్య త్రైలోక్యే సచరాచరే
మనసా చక్షుషా వాచా ధనుషా చ నిపాత్యతే॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా త్వరితః పార్థః శుచిర్భూత్వా సమాహితః
ఉపసంగృహ్య విశ్వేశమధీష్వేతి చ సోఽబ్రవీత్॥17॥

తతస్త్వధ్యాపయామాస సరహస్య నివర్తనం
తదస్త్రం పాండవశ్రేష్ఠం మూర్తిమంతమివాంతకం॥18॥

ఉపతస్థే మహాత్మానం యథా త్ర్యక్షముమాపతిం
ప్రతిజగ్రాహ తచ్చాపి ప్రీతిమానర్జునస్తదా॥19॥

తతశ్చచాల పృథివీ సపర్వతవనద్రుమా
ససాగరవనోద్దేశా సగ్రామనగరాకరా॥20॥

శంఖదుందుభిఘోషాశ్చ భేరీణాం చ సహస్రశః
తస్మిన్ముహూర్తే సంప్రాప్తే నిర్ఘాతశ్చ మహానభూత్॥21॥

అథాస్త్రం జాజ్వలద్ఘోరం పాండవస్యామితౌజసః
మూర్తిమద్విష్ఠితం పార్శ్వే దదృశుర్దేవదానవాః॥22॥

స్పృష్టస్య చ త్ర్యంబకేన ఫల్గునస్యామితౌజసః
యత్కించిదశుభం దేహే తత్సర్వం నాశమేయివత్॥23॥

స్వర్గం గచ్ఛేత్యనుజ్ఞాతస్త్ర్యంబకేన తదార్జునః
ప్రణమ్య శిరసా పార్థః ప్రాంజలిర్దేవమైక్షత॥24॥

తతః ప్రభుస్త్రిదివనివాసినాం వశీ; మహామతిర్గిరిశ ఉమాపతిః శివః
ధనుర్మహద్దితిజపిశాచసూదనం; దదౌ భవః పురుషవరాయ గాండివం॥25॥

తతః శుభం గిరివరమీశ్వరస్తదా; సహోమయా సితతటసానుకందరం
విహాయ తం పతగమహర్షిసేవితం; జగామ ఖం పురుషవరస్య పశ్యతః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య సంపశ్యతస్త్వేవ పినాకీ వృషభధ్వజః
జగామాదర్శనం భానుర్లోకస్యేవాస్తమేయివాన్॥1॥

తతోఽర్జునః పరం చక్రే విస్మయం పరవీరహా
మయా సాక్షాన్మహాదేవో దృష్ట ఇత్యేవ భారత॥2॥

ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి యన్మయా త్ర్యంబకో హరః
పినాకీ వరదో రూపీ దృష్టః స్పృష్టశ్చ పాణినా॥3॥

కృతార్థం చావగచ్ఛామి పరమాత్మానమాత్మనా
శత్రూంశ్చ విజితాన్సర్వాన్నిర్వృత్తం చ ప్రయోజనం॥4॥

తతో వైడూర్యవర్ణాభో భాసయన్సర్వతో దిశః
యాదోగణవృతః శ్రీమానాజగామ జలేశ్వరః॥5॥

నాగైర్నదైర్నదీభిశ్చ దైత్యైః సాధ్యైశ్చ దైవతైః
వరుణో యాదసాం భర్తా వశీ తం దేశమాగమత్॥6॥

అథ జాంబూనదవపుర్విమానేన మహార్చిషా
కుబేరః సమనుప్రాప్తో యక్షైరనుగతః ప్రభుః॥7॥

విద్యోతయన్నివాకాశమద్భుతోపమదర్శనః
ధనానామీశ్వరః శ్రీమానర్జునం ద్రష్టుమాగతః॥8॥

తథా లోకాంతకృచ్ఛ్రీమాన్యమః సాక్షాత్ప్రతాపవాన్
మూర్త్యమూర్తిధరైః సార్ధం పితృభిర్లోకభావనైః॥9॥

దండపాణిరచింత్యాత్మా సర్వభూతవినాశకృత్
వైవస్వతో ధర్మరాజో విమానేనావభాసయన్॥10॥

త్రీఁల్లోకాన్గుహ్యకాంశ్చైవ గంధర్వాంశ్చ సపన్నగాన్
ద్వితీయ ఇవ మార్తండో యుగాంతే సముపస్థితే॥11॥

భానుమంతి విచిత్రాణి శిఖరాణి మహాగిరేః
సమాస్థాయార్జునం తత్ర దదృశుస్తపసాన్వితం॥12॥

తతో ముహూర్తాద్భగవానైరావతశిరోగతః
ఆజగామ సహేంద్రాణ్యా శక్రః సురగణైర్వృతః॥13॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
శుశుభే తారకారాజః సితమభ్రమివాస్థితః॥14॥

సంస్తూయమానో గంధర్వైర్ఋషిభిశ్చ తపోధనైః
శృంగం గిరేః సమాసాద్య తస్థౌ సూర్య ఇవోదితః॥15॥

అథ మేఘస్వనో ధీమాన్వ్యాజహార శుభాం గిరం
యమః పరమధర్మజ్ఞో దక్షిణాం దిశమాస్థితః॥16॥

అర్జునార్జున పశ్యాస్మాఁల్లోకపాలాన్సమాగతాన్
దృష్టిం తే వితరామోఽద్య భవానర్హో హి దర్శనం॥17॥

పూర్వర్షిరమితాత్మా త్వం నరో నామ మహాబలః
నియోగాద్బ్రహ్మణస్తాత మర్త్యతాం సముపాగతః
త్వం వాసవసముద్భూతో మహావీర్యపరాక్రమః॥18॥

క్షత్రం చాగ్నిసమస్పర్శం భారద్వాజేన రక్షితం
దానవాశ్చ మహావీర్యా యే మనుష్యత్వమాగతాః
నివాతకవచాశ్చైవ సంసాధ్యాః కురునందన॥19॥

పితుర్మమాంశో దేవస్య సర్వలోకప్రతాపినః
కర్ణః స సుమహావీర్యస్త్వయా వధ్యో ధనంజయ॥20॥

అంశాశ్చ క్షితిసంప్రాప్తా దేవగంధర్వరక్షసాం
తయా నిపాతితా యుద్ధే స్వకర్మఫలనిర్జితాం
గతిం ప్రాప్స్యంతి కౌంతేయ యథాస్వమరికర్శన॥21॥

అక్షయా తవ కీర్తిశ్చ లోకే స్థాస్యతి ఫల్గున
త్వయా సాక్షాన్మహాదేవస్తోషితో హి మహామృధే
లఘ్వీ వసుమతీ చాపి కర్తవ్యా విష్ణునా సహ॥22॥

గృహాణాస్త్రం మహాబాహో దండమప్రతివారణం
అనేనాస్త్రేణ సుమహత్త్వం హి కర్మ కరిష్యసి॥23॥

ప్రతిజగ్రాహ తత్పార్థో విధివత్కురునందనః
సమంత్రం సోపచారం చ సమోక్షం సనివర్తనం॥24॥

తతో జలధరశ్యామో వరుణో యాదసాం పతిః
పశ్చిమాం దిశమాస్థాయ గిరముచ్చారయన్ప్రభుః॥25॥

పార్థ క్షత్రియముఖ్యస్త్వం క్షత్రధర్మే వ్యవస్థితః
పశ్య మాం పృథుతామ్రాక్ష వరుణోఽస్మి జలేశ్వరః॥26॥

మయా సముద్యతాన్పాశాన్వారుణాననివారణాన్
ప్రతిగృహ్ణీష్వ కౌంతేయ సరహస్యనివర్తనాన్॥27॥

ఏభిస్తదా మయా వీర సంగ్రామే తారకామయే
దైతేయానాం సహస్రాణి సంయతాని మహాత్మనాం ॥28॥

తస్మాదిమాన్మహాసత్త్వ మత్ప్రసాదాత్సముత్థితాన్
గృహాణ న హి తే ముచ్యేదంతకోఽప్యాతతాయినః ॥29॥

అనేన త్వం యదాస్త్రేణ సంగ్రామే విచరిష్యసి
తదా నిఃక్షత్రియా భూమిర్భవిష్యతి న సంశయః ॥30॥

తతః కైలాసనిలయో ధనాధ్యక్షోఽభ్యభాషత
దత్తేష్వస్త్రేషు దివ్యేషు వరుణేన యమేన చ ॥31॥

సవ్యసాచిన్మహాబాహో పూర్వదేవ సనాతన
సహాస్మాభిర్భవాఞ్శ్రాంతః పురాకల్పేషు నిత్యశః ॥32॥

మత్తోఽపి త్వం గృహాణాస్త్రమంతర్ధానం ప్రియం మమ
ఓజస్తేజోద్యుతిహరం ప్రస్వాపనమరాతిహన్ ॥33॥

తతోఽర్జునో మహాబాహుర్విధివత్కురునందనః
కౌబేరమపి జగ్రాహ దివ్యమస్త్రం మహాబలః ॥34॥

తతోఽబ్రవీద్దేవరాజః పార్థమక్లిష్టకారిణం
సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా మేఘదుందుభినిస్వనః ॥35॥

కుంతీమాతర్మహాబాహో త్వమీశానః పురాతనః
పరాం సిద్ధిమనుప్రాప్తః సాక్షాద్దేవగతిం గతః ॥36॥

దేవకార్యం హి సుమహత్త్వయా కార్యమరిందమ
ఆరోఢవ్యస్త్వయా స్వర్గః సజ్జీభవ మహాద్యుతే ॥37॥

రథో మాతలిసంయుక్త ఆగంతా త్వత్కృతే మహీం
తత్ర తేఽహం ప్రదాస్యామి దివ్యాన్యస్త్రాణి కౌరవ ॥38॥

తాందృష్ట్వా లోకపాలాంస్తు సమేతాన్గిరిమూర్ధని
జగామ విస్మయం ధీమాన్కుంతీపుత్రో ధనంజయః ॥39॥

తతోఽర్జునో మహాతేజా లోకపాలాన్సమాగతాన్
పూజయామాస విధివద్వాగ్భిరద్భిః ఫలైరపి ॥40॥

తతః ప్రతియయుర్దేవాః ప్రతిపూజ్య ధనంజయం
యథాగతేన విబుధాః సర్వే కామమనోజవాః ॥41॥

తతోఽర్జునో ముదం లేభే లబ్ధాస్త్రః పురుషర్షభః
కృతార్థమివ చాత్మానం స మేనే పూర్ణమానసః ॥42॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గతేషు లోకపాలేషు పార్థః శత్రునిబర్హణః
చింతయామాస రాజేంద్ర దేవరాజరథాగమం ॥1॥

తతశ్చింతయమానస్య గుడాకేశస్య ధీమతః
రథో మాతలిసంయుక్త ఆజగామ మహాప్రభః ॥2॥

నభో వితిమిరం కుర్వంజలదాన్పాటయన్నివ
దిశః సంపూరయన్నాదైర్మహామేఘరవోపమైః ॥3॥

అసయః శక్తయో భీమా గదాశ్చోగ్రప్రదర్శనాః
దివ్యప్రభావాః ప్రాసాశ్చ విద్యుతశ్చ మహాప్రభాః ॥4॥

తథైవాశనయస్తత్ర చక్రయుక్తా హుడాగుడాః
వాయుస్ఫోటాః సనిర్ఘాతా బర్హిమేఘనిభస్వనాః॥5॥

తత్ర నాగా మహాకాయా జ్వలితాస్యాః సుదారుణాః
సితాభ్రకూటప్రతిమాః సంహతాశ్చ యథోపలాః॥6॥

దశ వాజిసహస్రాణి హరీణాం వాతరంహసాం
వహంతి యం నేత్రముషం దివ్యం మాయామయం రథం॥7॥

తత్రాపశ్యన్మహానీలం వైజయంతం మహాప్రభం
ధ్వజమిందీవరశ్యామం వంశం కనకభూషణం॥8॥

తస్మిన్రథే స్థితం సూతం తప్తహేమవిభూషితం
దృష్ట్వా పార్థో మహాబాహుర్దేవమేవాన్వతర్కయత్॥9॥

తథా తర్కయతస్తస్య ఫల్గునస్యాథ మాతలిః
సంనతః ప్రశ్రితో భూత్వా వాక్యమర్జునమబ్రవీత్॥10॥

భో భో శక్రాత్మజ శ్రీమాఞ్శక్రస్త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి
ఆరోహతు భవాఞ్శీఘ్రం రథమింద్రస్య సంమతం॥11॥

ఆహ మామమరశ్రేష్ఠః పితా తవ శతక్రతుః
కుంతీసుతమిహ ప్రాప్తం పశ్యంతు త్రిదశాలయాః॥12॥

ఏష శక్రః పరివృతో దేవైరృషిగణైస్తథా
గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ త్వాం దిదృక్షుః ప్రతీక్షతే॥13॥

అస్మాల్లోకాద్దేవలోకం పాకశాసనశాసనాత్
ఆరోహ త్వం మయా సార్ధం లబ్ధాస్త్రః పునరేష్యసి॥14॥

అర్జున ఉవాచ

మాతలే గచ్ఛ శీఘ్రం త్వమారోహస్వ రథోత్తమం
రాజసూయాశ్వమేధానాం శతైరపి సుదుర్లభం॥15॥

పార్థివైః సుమహాభాగైర్యజ్వభిర్భూరిదక్షిణైః
దైవతైర్వా సమారోఢుం దానవైర్వా రథోత్తమం॥16॥

నాతప్తతపసా శక్య ఏష దివ్యో మహారథః
ద్రష్టుం వాప్యథ వా స్ప్రష్టుమారోఢుం కుత ఏవ తు॥17॥

త్వయి ప్రతిష్ఠితే సాధో రథస్థే స్థిరవాజిని
పశ్చాదహమథారోక్ష్యే సుకృతీ సత్పథం యథా॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా మాతలిః శక్రసారథిః
ఆరురోహ రథం శీఘ్రం హయాన్యేమే చ రశ్మిభిః॥19॥

తతోఽర్జునో హృష్టమనా గంగాయామాప్లుతః శుచిః
జజాప జప్యం కౌంతేయో విధివత్కురునందనః॥20॥

తతః పితౄన్యథాన్యాయం తర్పయిత్వా యథావిధి
మందరం శైలరాజం తమాప్రష్టుముపచక్రమే॥21॥

సాధూనాం ధర్మశీలానాం మునీనాం పుణ్యకర్మణాం
త్వం సదా సంశ్రయః శైల స్వర్గమార్గాభికాంక్షిణాం॥22॥

త్వత్ప్రసాదాత్సదా శైల బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా విశః
స్వర్గం ప్రాప్తాశ్చరంతి స్మ దేవైః సహ గతవ్యథాః॥23॥

అద్రిరాజ మహాశైల మునిసంశ్రయ తీర్థవన్
గచ్ఛామ్యామంత్రయామి త్వాం సుఖమస్మ్యుషితస్త్వయి॥24॥

తవ సానూని కుంజాశ్చ నద్యః ప్రస్రవణాని చ
తీర్థాని చ సుపుణ్యాని మయా దృష్టాన్యనేకశః॥25॥

ఏవముక్త్వార్జునః శైలమామంత్ర్య పరవీరహా
ఆరురోహ రథం దివ్యం ద్యోతయన్నివ భాస్కరః॥26॥

స తేనాదిత్యరూపేణ దివ్యేనాద్భుతకర్మణా
ఊర్ధ్వమాచక్రమే ధీమాన్ప్రహృష్టః కురునందనః॥27॥

సోఽదర్శనపథం యాత్వా మర్త్యానాం భూమిచారిణాం
దదర్శాద్భుతరూపాణి విమానాని సహస్రశః॥28॥

న తత్ర సూర్యః సోమో వా ద్యోతతే న చ పావకః
స్వయైవ ప్రభయా తత్ర ద్యోతంతే పుణ్యలబ్ధయా॥29॥

తారారూపాణి యానీహ దృశ్యంతే ద్యుతిమంతి వై
దీపవద్విప్రకృష్టత్వాదణూని సుమహాంత్యపి॥30॥

తాని తత్ర ప్రభాస్వంతి రూపవంతి చ పాండవః
దదర్శ స్వేషు ధిష్ణ్యేషు దీప్తిమంతి స్వయార్చిషా॥31॥

తత్ర రాజర్షయః సిద్ధా వీరాశ్చ నిహతా యుధి
తపసా చ జితస్వర్గాః సంపేతుః శతసంఘశః॥32॥

గంధర్వాణాం సహస్రాణి సూర్యజ్వలనతేజసాం
గుహ్యకానామృషీణాం చ తథైవాప్సరసాం గణాః॥33॥

లోకానాత్మప్రభాన్పశ్యన్ఫల్గునో విస్మయాన్వితః
పప్రచ్ఛ మాతలిం ప్రీత్యా స చాప్యేనమువాచ హ॥34॥

ఏతే సుకృతినః పార్థ స్వేషు ధిష్ణ్యేష్వవస్థితాః
యాందృష్టవానసి విభో తారారూపాణి భూతలే॥35॥

తతోఽపశ్యత్స్థితం ద్వారి సితం వైజయినం గజం
ఐరావతం చతుర్దంతం కైలాసమివ శృంగిణం॥36॥

స సిద్ధమార్గమాక్రమ్య కురుపాండవసత్తమః
వ్యరోచత యథా పూర్వం మాంధాతా పార్థివోత్తమః॥37॥

అతిచక్రామ లోకాన్స రాజ్ఞాం రాజీవలోచనః
తతో దదర్శ శక్రస్య పురీం తామమరావతీం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స దదర్శ పురీం రమ్యాం సిద్ధచారణసేవితాం
సర్వర్తుకుసుమైః పుణ్యైః పాదపైరుపశోభితాం॥1॥

తత్ర సౌగంధికానాం స ద్రుమాణాం పుణ్యగంధినాం
ఉపవీజ్యమానో మిశ్రేణ వాయునా పుణ్యగంధినా॥2॥

నందనం చ వనం దివ్యమప్సరోగణసేవితం
దదర్శ దివ్యకుసుమైరాహ్వయద్భిరివ ద్రుమైః॥3॥

నాతప్తతపసా శక్యో ద్రష్టుం నానాహితాగ్నినా
స లోకః పుణ్యకర్తౄణాం నాపి యుద్ధపరాఙ్ముఖైః॥4॥

నాయజ్వభిర్నానృతకైర్న వేదశ్రుతివర్జితైః
నానాప్లుతాంగైస్తీర్థేషు యజ్ఞదానబహిష్కృతైః॥5॥

నాపి యజ్ఞహనైః క్షుద్రైర్ద్రష్టుం శక్యః కథంచన
పానపైర్గురుతల్పైశ్చ మాంసాదైర్వా దురాత్మభిః॥6॥

స తద్దివ్యం వనం పశ్యందివ్యగీతనినాదితం
ప్రవివేశ మహాబాహుః శక్రస్య దయితాం పురీం॥7॥

తత్ర దేవవిమానాని కామగాని సహస్రశః
సంస్థితాన్యభియాతాని దదర్శాయుతశస్తదా॥8॥

సంస్తూయమానో గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ పాండవః
పుష్పగంధవహైః పుణ్యైర్వాయుభిశ్చానువీజితః॥9॥

తతో దేవాః సగంధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
హృష్టాః సంపూజయామాసుః పార్థమక్లిష్టకారిణం॥10॥

ఆశీర్వాదైః స్తూయమానో దివ్యవాదిత్రనిస్వనైః
ప్రతిపేదే మహాబాహుః శంఖదుందుభినాదితం॥11॥

నక్షత్రమార్గం విపులం సురవీథీతి విశ్రుతం
ఇంద్రాజ్ఞయా యయౌ పార్థః స్తూయమానః సమంతతః॥12॥

తత్ర సాధ్యాస్తథా విశ్వే మరుతోఽథాశ్వినావపి
ఆదిత్యా వసవో రుద్రాస్తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః॥13॥

రాజర్షయశ్చ బహవో దిలీపప్రముఖా నృపాః
తుంబురుర్నారదశ్చైవ గంధర్వౌ చ హహాహుహూ॥14॥

తాన్సర్వాన్స సమాగమ్య విధివత్కురునందనః
తతోఽపశ్యద్దేవరాజం శతక్రతుమరిందమం॥15॥

తతః పార్థో మహాబాహురవతీర్య రథోత్తమాత్
దదర్శ సాక్షాద్దేవేంద్రం పితరం పాకశాసనం॥16॥

పాండురేణాతపత్రేణ హేమదండేన చారుణా
దివ్యగంధాధివాసేన వ్యజనేన విధూయతా॥17॥

విశ్వావసుప్రభృతిభిర్గంధర్వైః స్తుతివందనైః
స్తూయమానం ద్విజాగ్ర్యైశ్చ ఋగ్యజుఃసామసంస్తవైః॥18॥

తతోఽభిగమ్య కౌంతేయః శిరసాభ్యనమద్బలీ
స చైనమనువృత్తాభ్యాం భుజాభ్యాం ప్రత్యగృహ్ణత॥19॥

తతః శక్రాసనే పుణ్యే దేవరాజర్షిపూజితే
శక్రః పాణౌ గృహీత్వైనముపావేశయదంతికే॥20॥

మూర్ధ్ని చైనముపాఘ్రాయ దేవేంద్రః పరవీరహా
అంకమారోపయామాస ప్రశ్రయావనతం తదా॥21॥

సహస్రాక్షనియోగాత్స పార్థః శక్రాసనం తదా
అధ్యక్రామదమేయాత్మా ద్వితీయ ఇవ వాసవః॥22॥

తతః ప్రేమ్ణా వృత్రశత్రురర్జునస్య శుభం ముఖం
పస్పర్శ పుణ్యగంధేన కరేణ పరిసాంత్వయన్॥23॥

పరిమార్జమానః శనకైర్బాహూ చాస్యాయతౌ శుభౌ
జ్యాశరక్షేపకఠినౌ స్తంభావివ హిరణ్మయౌ॥24॥

వజ్రగ్రహణచిహ్నేన కరేణ బలసూదనః
ముహుర్ముహుర్వజ్రధరో బాహూ సంస్ఫాలయఞ్ఛనైః॥25॥

స్మయన్నివ గుడాకేశం ప్రేక్షమాణః సహస్రదృక్
హర్షేణోత్ఫుల్లనయనో న చాతృప్యత వృత్రహా॥26॥

ఏకాసనోపవిష్టౌ తౌ శోభయాం చక్రతుః సభాం
సూర్యాచంద్రమసౌ వ్యోమ్ని చతుర్దశ్యామివోదితౌ॥27॥

తత్ర స్మ గాథా గాయంతి సామ్నా పరమవల్గునా
గంధర్వాస్తుంబురుశ్రేష్ఠాః కుశలా గీతసామసు॥28॥

ఘృతాచీ మేనకా రంభా పూర్వచిత్తిః స్వయంప్రభా
ఉర్వశీ మిశ్రకేశీ చ డుండుర్గౌరీ వరూథినీ॥29॥

గోపాలీ సహజన్యా చ కుంభయోనిః ప్రజాగరా
చిత్రసేనా చిత్రలేఖా సహా చ మధురస్వరా॥30॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ ననృతుస్తత్ర తత్ర వరాంగనాః
చిత్తప్రమథనే యుక్తాః సిద్ధానాం పద్మలోచనాః॥31॥

మహాకటితటశ్రోణ్యః కంపమానైః పయోధరైః
కటాక్షహావమాధుర్యైశ్చేతోబుద్ధిమనోహరాః॥32॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దేవాః సగంధర్వాః సమాదాయార్ఘ్యముత్తమం
శక్రస్య మతమాజ్ఞాయ పార్థమానర్చురంజసా॥1॥

పాద్యమాచమనీయం చ ప్రతిగ్రాహ్య నృపాత్మజం
ప్రవేశయామాసురథో పురందరనివేశనం॥2॥

ఏవం సంపూజితో జిష్ణురువాస భవనే పితుః
ఉపశిక్షన్మహాస్త్రాణి ససంహారాణి పాండవః॥3॥

శక్రస్య హస్తాద్దయితం వజ్రమస్త్రం దురుత్సహం
అశనీశ్చ మహానాదా మేఘబర్హిణలక్షణాః॥4॥

గృహీతాస్త్రస్తు కౌంతేయో భ్రాతౄన్సస్మార పాండవః
పురందరనియోగాచ్చ పంచాబ్దమవసత్సుఖీ॥5॥

తతః శక్రోఽబ్రవీత్పార్థం కృతాస్త్రం కాల ఆగతే
నృత్తం గీతం చ కౌంతేయ చిత్రసేనాదవాప్నుహి॥6॥

వాదిత్రం దేవవిహితం నృలోకే యన్న విద్యతే
తదర్జయస్వ కౌంతేయ శ్రేయో వై తే భవిష్యతి॥7॥

సఖాయం ప్రదదౌ చాస్య చిత్రసేనం పురందరః
స తేన సహ సంగమ్య రేమే పార్థో నిరామయః॥8॥

కదాచిదటమానస్తు మహర్షిరుత లోమశః
జగామ శక్రభవనం పురందరదిదృక్షయా॥9॥

స సమేత్య నమస్కృత్య దేవరాజం మహామునిః
దదర్శార్ధాసనగతం పాండవం వాసవస్య హ॥10॥

తతః శక్రాభ్యనుజ్ఞాత ఆసనే విష్టరోత్తరే
నిషసాద ద్విజశ్రేష్ఠః పూజ్యమానో మహర్షిభిః॥11॥

తస్య దృష్ట్వాభవద్బుద్ధిః పార్థమింద్రాసనే స్థితం
కథం ను క్షత్రియః పార్థః శక్రాసనమవాప్తవాన్॥12॥

కిం త్వస్య సుకృతం కర్మ లోకా వా కే వినిర్జితాః
య ఏవముపసంప్రాప్తః స్థానం దేవనమస్కృతం॥13॥

తస్య విజ్ఞాయ సంకల్పం శక్రో వృత్రనిషూదనః
లోమశం ప్రహసన్వాక్యమిదమాహ శచీపతిః॥14॥

బ్రహ్మర్షే శ్రూయతాం యత్తే మనసైతద్వివక్షితం
నాయం కేవలమర్త్యో వై క్షత్రియత్వముపాగతః॥15॥

మహర్షే మమ పుత్రోఽయం కుంత్యాం జాతో మహాభుజః
అస్త్రహేతోరిహ ప్రాప్తః కస్మాచ్చిత్కారణాంతరాత్॥16॥

అహో నైనం భవాన్వేత్తి పురాణమృషిసత్తమం
శృణు మే వదతో బ్రహ్మన్యోఽయం యచ్చాస్య కారణం॥17॥

నరనారాయణౌ యౌ తౌ పురాణావృషిసత్తమౌ
తావిమావభిజానీహి హృషీకేశధనంజయౌ॥18॥

యన్న శక్యం సురైర్ద్రష్టుమృషిభిర్వా మహాత్మభిః
తదాశ్రమపదం పుణ్యం బదరీ నామ విశ్రుతం॥19॥

స నివాసోఽభవద్విప్ర విష్ణోర్జిష్ణోస్తథైవ చ
యతః ప్రవవృతే గంగా సిద్ధచారణసేవితా॥20॥

తౌ మన్నియోగాద్బ్రహ్మర్షే క్షితౌ జాతౌ మహాద్యుతీ
భూమేర్భారావతరణం మహావీర్యౌ కరిష్యతః॥21॥

ఉద్వృత్తా హ్యసురాః కేచిన్నివాతకవచా ఇతి
విప్రియేషు స్థితాస్మాకం వరదానేన మోహితాః॥22॥

తర్కయంతే సురాన్హంతుం బలదర్పసమన్వితాః
దేవాన్న గణయంతే చ తథా దత్తవరా హి తే॥23॥

పాతాలవాసినో రౌద్రా దనోః పుత్రా మహాబలాః
సర్వే దేవనికాయా హి నాలం యోధయితుం స్మ తాన్॥24॥

యోఽసౌ భూమిగతః శ్రీమాన్విష్ణుర్మధునిషూదనః
కపిలో నామ దేవోఽసౌ భగవానజితో హరిః॥25॥

యేన పూర్వం మహాత్మానః ఖనమానా రసాతలం
దర్శనాదేవ నిహతాః సగరస్యాత్మజా విభో॥26॥

తేన కార్యం మహత్కార్యమస్మాకం ద్విజసత్తమ
పార్థేన చ మహాయుద్ధే సమేతాభ్యామసంశయం॥27॥

అయం తేషాం సమస్తానాం శక్తః ప్రతిసమాసనే
తాన్నిహత్య రణే శూరః పునర్యాస్యతి మానుషాన్॥28॥

భవాంశ్చాస్మన్నియోగేన యాతు తావన్మహీతలం
కామ్యకే ద్రక్ష్యసే వీరం నివసంతం యుధిష్ఠిరం॥29॥

స వాచ్యో మమ సందేశాద్ధర్మాత్మా సత్యసంగరః
నోత్కంఠా ఫల్గునే కార్యా కృతాస్త్రః శీఘ్రమేష్యతి॥30॥

నాశుద్ధబాహువీర్యేణ నాకృతాస్త్రేణ వా రణే
భీష్మద్రోణాదయో యుద్ధే శక్యాః ప్రతిసమాసితుం॥31॥

గృహీతాస్త్రో గుడాకేశో మహాబాహుర్మహామనాః
నృత్తవాదిత్రగీతానాం దివ్యానాం పారమేయివాన్॥32॥

భవానపి వివిక్తాని తీర్థాని మనుజేశ్వర
భ్రాతృభిః సహితః సర్వైర్ద్రష్టుమర్హత్యరిందమ॥33॥

తీర్థేష్వాప్లుత్య పుణ్యేషు విపాప్మా విగతజ్వరః
రాజ్యం భోక్ష్యసి రాజేంద్ర సుఖీ విగతకల్మషః॥34॥

భవాంశ్చైనం ద్విజశ్రేష్ఠ పర్యటంతం మహీతలే
త్రాతుమర్హతి విప్రాగ్ర్య తపోబలసమన్వితః॥35॥

గిరిదుర్గేషు హి సదా దేశేషు విషమేషు చ
వసంతి రాక్షసా రౌద్రాస్తేభ్యో రక్షేత్సదా భవాన్॥36॥

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ లోమశః సుమహాతపాః
కామ్యకం వనముద్దిశ్య సముపాయాన్మహీతలం॥37॥

దదర్శ తత్ర కౌంతేయం ధర్మరాజమరిందమం
తాపసైర్భ్రాతృభిశ్చైవ సర్వతః పరివారితం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అత్యద్భుతమిదం కర్మ పార్థస్యామితతేజసః
ధృతరాష్ట్రో మహాతేజాః శ్రుత్వా విప్ర కిమబ్రవీత్॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శక్రలోకగతం పార్థం శ్రుత్వా రాజాంబికాసుతః
ద్వైపాయనాదృషిశ్రేష్ఠాత్సంజయం వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

శ్రుతం మే సూత కార్త్స్న్యేన కర్మ పార్థస్య ధీమతః
కచ్చిత్తవాపి విదితం యథాతథ్యేన సారథే॥3॥

ప్రమత్తో గ్రామ్యధర్మేషు మందాత్మా పాపనిశ్చయః
మమ పుత్రః సుదుర్బుద్ధిః పృథివీం ఘాతయిష్యతి॥4॥

యస్య నిత్యమృతా వాచః స్వైరేష్వపి మహాత్మనః
త్రైలోక్యమపి తస్య స్యాద్యోద్ధా యస్య ధనంజయః॥5॥

అస్యతః కర్ణినారాచాంస్తీక్ష్ణాగ్రాంశ్చ శిలాశితాన్
కోఽర్జునస్యాగ్రతస్తిష్ఠేదపి మృత్యుర్జరాతిగః॥6॥

మమ పుత్రా దురాత్మానః సర్వే మృత్యువశం గతాః
యేషాం యుద్ధం దురాధర్షైః పాండవైః ప్రత్యుపస్థితం॥7॥

తస్యైవ చ న పశ్యామి యుధి గాండీవధన్వనః
అనిశం చింతయానోఽపి య ఏనముదియాద్రథీ॥8॥

ద్రోణకర్ణౌ ప్రతీయాతాం యది భీష్మోఽపి వా రణే
మహాన్స్యాత్సంశయో లోకే న తు పశ్యామి నో జయం॥9॥

ఘృణీ కర్ణః ప్రమాదీ చ ఆచార్యః స్థవిరో గురుః
అమర్షీ బలవాన్పార్థః సంరంభీ దృఢవిక్రమః॥10॥

భవేత్సుతుములం యుద్ధం సర్వశోఽప్యపరాజితం
సర్వే హ్యస్త్రవిదః శూరాః సర్వే ప్రాప్తా మహద్యశః॥11॥

అపి సర్వేశ్వరత్వం హి న వాంఛేరన్పరాజితాః
వధే నూనం భవేచ్ఛాంతిస్తేషాం వా ఫల్గునస్య వా॥12॥

న తు హంతార్జునస్యాస్తి జేతా వాస్య న విద్యతే
మన్యుస్తస్య కథం శామ్యేన్మందాన్ప్రతి సముత్థితః॥13॥

త్రిదశేశసమో వీరః ఖాండవేఽగ్నిమతర్పయత్
జిగాయ పార్థివాన్సర్వాన్రాజసూయే మహాక్రతౌ॥14॥

శేషం కుర్యాద్గిరేర్వజ్రం నిపతన్మూర్ధ్ని సంజయ
న తు కుర్యుః శరాః శేషమస్తాస్తాత కిరీటినా॥15॥

యథా హి కిరణా భానోస్తపంతీహ చరాచరం
తథా పార్థభుజోత్సృష్టాః శరాస్తప్స్యంతి మే సుతాన్॥16॥

అపి వా రథఘోషేణ భయార్తా సవ్యసాచినః
ప్రతిభాతి విదీర్ణేవ సర్వతో భారతీ చమూః॥17॥

యదుద్వపన్ప్రవపంశ్చైవ బాణా;న్స్థాతాతతాయీ సమరే కిరీటీ
సృష్టోఽన్తకః సర్వహరో విధాత్రా; భవేద్యథా తద్వదపారణీయః॥18॥

సంజయ ఉవాచ

యదేతత్కథితం రాజంస్త్వయా దుర్యోధనం ప్రతి
సర్వమేతద్యథాత్థ త్వం నైతన్మిథ్యా మహీపతే॥19॥

మన్యునా హి సమావిష్టాః పాండవాస్తేఽమితౌజసః
దృష్ట్వా కృష్ణాం సభాం నీతాం ధర్మపత్నీం యశస్వినీం॥20॥

దుఃశాసనస్య తా వాచః శ్రుత్వా తే దారుణోదయాః
కర్ణస్య చ మహారాజ న స్వప్స్యంతీతి మే మతిః॥21॥

శ్రుతం హి తే మహారాజ యథా పార్థేన సంయుగే
ఏకాదశతనుః స్థాణుర్ధనుషా పరితోషితః॥22॥

కైరాతం వేషమాస్థాయ యోధయామాస ఫల్గునం
జిజ్ఞాసుః సర్వదేవేశః కపర్దీ భగవాన్స్వయం॥23॥

తత్రైనం లోకపాలాస్తే దర్శయామాసురర్జునం
అస్త్రహేతోః పరాక్రాంతం తపసా కౌరవర్షభం॥24॥

నైతదుత్సహతేఽన్యో హి లబ్ధుమన్యత్ర ఫల్గునాత్
సాక్షాద్దర్శనమేతేషామీశ్వరాణాం నరో భువి॥25॥

మహేశ్వరేణ యో రాజన్న జీర్ణో గ్రస్తమూర్తిమాన్
కస్తముత్సహతే వీరం యుద్ధే జరయితుం పుమాన్॥26॥

ఆసాదితమిదం ఘోరం తుములం లోమహర్షణం
ద్రౌపదీం పరికర్షద్భిః కోపయద్భిశ్చ పాండవాన్॥27॥

యత్ర విస్ఫురమాణోష్ఠో భీమః ప్రాహ వచో మహత్
దృష్ట్వా దుర్యోధనేనోరూ ద్రౌపద్యా దర్శితావుభౌ॥28॥

ఊరూ భేత్స్యామి తే పాప గదయా వజ్రకల్పయా
త్రయోదశానాం వర్షాణామంతే దుర్ద్యూతదేవినః॥29॥

సర్వే ప్రహరతాం శ్రేష్ఠాః సర్వే చామితతేజసః
సర్వే సర్వాస్త్రవిద్వాంసో దేవైరపి సుదుర్జయాః॥30॥

మన్యే మన్యుసముద్ధూతాః పుత్రాణాం తవ సంయుగే
అంతం పార్థాః కరిష్యంతి వీర్యామర్షసమన్వితాః॥31॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిం కృతం సూత కర్ణేన వదతా పరుషం వచః
పర్యాప్తం వైరమేతావద్యత్కృష్ణా సా సభాం గతా ||32||

అపీదానీం మమ సుతాస్తిష్ఠేరన్మందచేతసః
యేషాం భ్రాతా గురుర్జ్యేష్ఠో వినయే నావతిష్ఠతే ||33||

మమాపి వచనం సూత న శుశ్రూషతి మందభాక్
దృష్ట్వా మాం చక్షుషా హీనం నిర్విచేష్టమచేతనం ||34||

యే చాస్య సచివా మందాః కర్ణసౌబలకాదయః
తేఽప్యస్య భూయసో దోషాన్వర్ధయంతి విచేతసః ||35||

స్వైరముక్తా అపి శరాః పార్థేనామితతేజసా
నిర్దహేయుర్మమ సుతాన్కిం పునర్మన్యునేరితాః ||36||

పార్థబాహుబలోత్సృష్టా మహాచాపవినిఃసృతాః
దివ్యాస్త్రమంత్రముదితాః సాదయేయుః సురానపి ||37||

యస్య మంత్రీ చ గోప్తా చ సుహృచ్చైవ జనార్దనః
హరిస్త్రైలోక్యనాథః స కిం ను తస్య న నిర్జితం ||38||

ఇదం చ సుమహచ్చిత్రమర్జునస్యేహ సంజయ
మహాదేవేన బాహుభ్యాం యత్సమేత ఇతి శ్రుతిః ||39||

ప్రత్యక్షం సర్వలోకస్య ఖాండవే యత్కృతం పురా
ఫల్గునేన సహాయార్థే వహ్నేర్దామోదరేణ చ ||40||

సర్వథా నాస్తి మే పుత్రః సామాత్యః సహబాంధవః
క్రుద్ధే పార్థే చ భీమే చ వాసుదేవే చ సాత్వతే ||41||

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

యదిదం శోచితం రాజ్ఞా ధృతరాష్ట్రేణ వై మునే
ప్రవ్రాజ్య పాండవాన్వీరాన్సర్వమేతన్నిరర్థకం ||1||

కథం హి రాజా పుత్రం స్వముపేక్షేతాల్పచేతసం
దుర్యోధనం పాండుపుత్రాన్కోపయానం మహారథాన్ ||2||

కిమాసీత్పాండుపుత్రాణాం వనే భోజనముచ్యతాం
వానేయమథ వా కృష్టమేతదాఖ్యాతు మే భవాన్ ||3||

వైశంపాయన ఉవాచ

వానేయం చ మృగాంశ్చైవ శుద్ధైర్బాణైర్నిపాతితాన్
బ్రాహ్మణానాం నివేద్యాగ్రమభుంజన్పురుషర్షభాః ||4||

తాంస్తు శూరాన్మహేష్వాసాంస్తదా నివసతో వనే
అన్వయుర్బ్రాహ్మణా రాజన్సాగ్నయోఽనగ్నయస్తథా ||5||

బ్రాహ్మణానాం సహస్రాణి స్నాతకానాం మహాత్మనాం
దశ మోక్షవిదాం తద్వద్యాన్బిభర్తి యుధిష్ఠిరః ||6||

రురూన్కృష్ణమృగాంశ్చైవ మేధ్యాంశ్చాన్యాన్వనేచరాన్
బాణైరున్మథ్య విధివద్బ్రాహ్మణేభ్యో న్యవేదయత్॥7॥

న తత్ర కశ్చిద్దుర్వర్ణో వ్యాధితో వాప్యదృశ్యత
కృశో వా దుర్బలో వాపి దీనో భీతోఽపి వా నరః॥8॥

పుత్రానివ ప్రియాంజ్ఞాతీన్భ్రాతౄనివ సహోదరాన్
పుపోష కౌరవశ్రేష్ఠో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥9॥

పతీంశ్చ ద్రౌపదీ సర్వాంద్విజాంశ్చైవ యశస్వినీ
మాతేవ భోజయిత్వాగ్రే శిష్టమాహారయత్తదా॥10॥

ప్రాచీం రాజా దక్షిణాం భీమసేనో; యమౌ ప్రతీచీమథ వాప్యుదీచీం
ధనుర్ధరా మాంసహేతోర్మృగాణాం; క్షయం చక్రుర్నిత్యమేవోపగమ్య॥11॥

తథా తేషాం వసతాం కామ్యకే వై; విహీనానామర్జునేనోత్సుకానాం
పంచైవ వర్షాణి తదా వ్యతీయు;రధీయతాం జపతాం జుహ్వతాం చ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సుదీర్ఘముష్ణం నిఃశ్వస్య ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
అబ్రవీత్సంజయం సూతమామంత్ర్య భరతర్షభ॥1॥

దేవపుత్రౌ మహాభాగౌ దేవరాజసమద్యుతీ
నకులః సహదేవశ్చ పాండవౌ యుద్ధదుర్మదౌ॥2॥

దృఢాయుధౌ దూరపాతౌ యుద్ధే చ కృతనిశ్చయౌ
శీఘ్రహస్తౌ దృఢక్రోధౌ నిత్యయుక్తౌ తరస్వినౌ॥3॥

భీమార్జునౌ పురోధాయ యదా తౌ రణమూర్ధని
స్థాస్యేతే సింహవిక్రాంతావశ్వినావివ దుఃసహౌ
న శేషమిహ పశ్యామి తదా సైన్యస్య సంజయ॥4॥

తౌ హ్యప్రతిరథౌ యుద్ధే దేవపుత్రౌ మహారథౌ
ద్రౌపద్యాస్తం పరిక్లేశం న క్షంస్యేతే త్వమర్షిణౌ॥5॥

వృష్ణయో వా మహేష్వాసా పాంచాలా వా మహౌజసః
యుధి సత్యాభిసంధేన వాసుదేవేన రక్షితాః
ప్రధక్ష్యంతి రణే పార్థాః పుత్రాణాం మమ వాహినీం॥6॥

రామకృష్ణప్రణీతానాం వృష్ణీనాం సూతనందన
న శక్యః సహితుం వేగః పర్వతైరపి సంయుగే॥7॥

తేషాం మధ్యే మహేష్వాసో భీమో భీమపరాక్రమః
శైక్యయా వీరఘాతిన్యా గదయా విచరిష్యతి॥8॥

తథా గాండీవనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
గదావేగం చ భీమస్య నాలం సోఢుం నరాధిపాః॥9॥

తతోఽహం సుహృదాం వాచో దుర్యోధనవశానుగః
స్మరణీయాః స్మరిష్యామి మయా యా న కృతాః పురా॥10॥

సంజయ ఉవాచ

వ్యతిక్రమోఽయం సుమహాంస్త్వయా రాజన్నుపేక్షితః
సమర్థేనాపి యన్మోహాత్పుత్రస్తే న నివారితః॥11॥

శ్రుత్వా హి నిర్జితాంద్యూతే పాండవాన్మధుసూదనః
త్వరితః కామ్యకే పార్థాన్సమభావయదచ్యుతః॥12॥

ద్రుపదస్య తథా పుత్రా ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
విరాటో ధృష్టకేతుశ్చ కేకయాశ్చ మహారథాః॥13॥

తైశ్చ యత్కథితం తత్ర దృష్ట్వా పార్థాన్పరాజితాన్
చారేణ విదితం సర్వం తన్మయా వేదితం చ తే॥14॥

సమాగమ్య వృతస్తత్ర పాండవైర్మధుసూదనః
సారథ్యే ఫల్గునస్యాజౌ తథేత్యాహ చ తాన్హరిః॥15॥

అమర్షితో హి కృష్ణోఽపి దృష్ట్వా పార్థాంస్తథాగతాన్
కృష్ణాజినోత్తరాసంగానబ్రవీచ్చ యుధిష్ఠిరం॥16॥

యా సా సమృద్ధిః పార్థానామింద్రప్రస్థే బభూవ హ
రాజసూయే మయా దృష్టా నృపైరన్యైః సుదుర్లభా॥17॥

యత్ర సర్వాన్మహీపాలాఞ్శస్త్రతేజోభయార్దితాన్
సవంగాంగాన్సపౌండ్రోడ్రాన్సచోలద్రవిడాంధకాన్॥18॥

సాగరానూపగాంశ్చైవ యే చ పత్తనవాసినః
సింహలాన్బర్బరాన్మ్లేచ్ఛాన్యే చ జాంగలవాసినః॥19॥

పశ్చిమాని చ రాజ్యాని శతశః సాగరాంతికాన్
పహ్లవాందరదాన్సర్వాన్కిరాతాన్యవనాఞ్శకాన్॥20॥

హారహూణాంశ్చ చీనాంశ్చ తుఖారాన్సైంధవాంస్తథా
జాగుడాన్రమఠాన్ముండాన్స్త్రీరాజ్యానథ తంగణాన్॥21॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో యే చ తే భరతర్షభ
ఆగతానహమద్రాక్షం యజ్ఞే తే పరివేషకాన్॥22॥

సా తే సమృద్ధిర్యైరాత్తా చపలా ప్రతిసారిణీ
ఆదాయ జీవితం తేషామాహరిష్యామి తామహం॥23॥

రామేణ సహ కౌరవ్య భీమార్జునయమైస్తథా
అక్రూరగదసాంబైశ్చ ప్రద్యుమ్నేనాహుకేన చ
ధృష్టద్యుమ్నేన వీరేణ శిశుపాలాత్మజేన చ॥24॥

దుర్యోధనం రణే హత్వా సద్యః కర్ణం చ భారత
దుఃశాసనం సౌబలేయం యశ్చాన్యః ప్రతియోత్స్యతే॥25॥

తతస్త్వం హాస్తినపురే భ్రాతృభిః సహితో వసన్
ధార్తరాష్ట్రీం శ్రియం ప్రాప్య ప్రశాధి పృథివీమిమాం॥26॥

అథైనమబ్రవీద్రాజా తస్మిన్వీరసమాగమే
శృణ్వత్సు తేషు సర్వేషు ధృష్టద్యుమ్నముఖేషు చ॥27॥

ప్రతిగృహ్ణామి తే వాచం సత్యామేతాం జనార్దన
అమిత్రాన్మే మహాబాహో సానుబంధాన్హనిష్యసి॥28॥

వర్షాత్త్రయోదశాదూర్ధ్వం సత్యం మాం కురు కేశవ
ప్రతిజ్ఞాతో వనే వాసో రాజమధ్యే మయా హ్యయం॥29॥

తద్ధర్మరాజవచనం ప్రతిశ్రుత్య సభాసదః
ధృష్టద్యుమ్నపురోగాస్తే శమయామాసురంజసా
కేశవం మధురైర్వాక్యైః కాలయుక్తైరమర్షితం||30||

పాంచాలీం చాహురక్లిష్టాం వాసుదేవస్య శృణ్వతః
దుర్యోధనస్తవ క్రోధాద్దేవి త్యక్ష్యతి జీవితం
ప్రతిజానీమ తే సత్యం మా శుచో వరవర్ణిని||31||

యే స్మ తే కుపితాం కృష్ణే దృష్ట్వా త్వాం ప్రాహసంస్తదా
మాంసాని తేషాం ఖాదంతో హసిష్యంతి మృగద్విజాః||32||

పాస్యంతి రుధిరం తేషాం గృధ్రా గోమాయవస్తథా
ఉత్తమాంగాని కర్షంతో యైస్త్వం కృష్టా సభాతలే||33||

తేషాం ద్రక్ష్యసి పాంచాలి గాత్రాణి పృథివీతలే
క్రవ్యాదైః కృష్యమాణాని భక్ష్యమాణాని చాసకృత్||34||

పరిక్లిష్టాసి యైస్తత్ర యైశ్చాపి సముపేక్షితా
తేషాముత్కృత్తశిరసాం భూమిః పాస్యతి శోణితం||35||

ఏవం బహువిధా వాచస్తదోచుః పురుషర్షభాః
సర్వే తేజస్వినః శూరాః సర్వే చాహతలక్షణాః||36||

తే ధర్మరాజేన వృతా వర్షాదూర్ధ్వం త్రయోదశాత్
పురస్కృత్యోపయాస్యంతి వాసుదేవం మహారథాః||37||

రామశ్చ కృష్ణశ్చ ధనంజయశ్చ; ప్రద్యుమ్నసాంబౌ యుయుధానభీమౌ
మాద్రీసుతౌ కేకయరాజపుత్రాః; పాంచాలపుత్రాః సహ ధర్మరాజ్ఞా||38||

ఏతాన్సర్వాఁల్లోకవీరానజేయా;న్మహాత్మనః సానుబంధాన్ససైన్యాన్
కో జీవితార్థీ సమరే ప్రత్యుదీయా;త్క్రుద్ధాన్సింహాన్కేసరిణో యథైవ||39||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యన్మాబ్రవీద్విదురో ద్యూతకాలే; త్వం పాండవాంజేష్యసి చేన్నరేంద్ర
ధ్రువం కురూణామయమంతకాలో; మహాభయో భవితా శోణితౌఘః||40||

మన్యే తథా తద్భవితేతి సూత; యథా క్షత్తా ప్రాహ వచః పురా మాం
అసంశయం భవితా యుద్ధమేత;ద్గతే కాలే పాండవానాం యథోక్తం||41||

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అస్త్రహేతోర్గతే పార్థే శక్రలోకం మహాత్మని
యుధిష్ఠిరప్రభృతయః కిమకుర్వంత పాండవాః||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

అస్త్రహేతోర్గతే పార్థే శక్రలోకం మహాత్మని
న్యవసన్కృష్ణయా సార్ధం కామ్యకే పురుషర్షభాః||2||

తతః కదాచిదేకాంతే వివిక్త ఇవ శాద్వలే
దుఃఖార్తా భరతశ్రేష్ఠా నిషేదుః సహ కృష్ణయా
ధనంజయం శోచమానాః సాశ్రుకంఠాః సుదుఃఖితాః||3||

తద్వియోగాద్ధి తాన్సర్వాఞ్శోకః సమభిప్లుప్లవే
ధనంజయవియోగాచ్చ రాజ్యనాశాచ్చ దుఃఖితాః॥4॥

అథ భీమో మహాబాహుర్యుధిష్ఠిరమభాషత
నిదేశాత్తే మహారాజ గతోఽసౌ పురుషర్షభః
అర్జునః పాండుపుత్రాణాం యస్మిన్ప్రాణాః ప్రతిష్ఠితాః॥5॥

యస్మిన్వినష్టే పాంచాలాః సహ పుత్రైస్తథా వయం
సాత్యకిర్వాసుదేవశ్చ వినశ్యేయురసంశయం॥6॥

యోఽసౌ గచ్ఛతి తేజస్వీ బహూన్క్లేశానచింతయన్
భవన్నియోగాద్బీభత్సుస్తతో దుఃఖతరం ను కిం॥7॥

యస్య బాహూ సమాశ్రిత్య వయం సర్వే మహాత్మనః
మన్యామహే జితానాజౌ పరాన్ప్రాప్తాం చ మేదినీం॥8॥

యస్య ప్రభావాన్న మయా సభామధ్యే ధనుష్మతః
నీతా లోకమముం సర్వే ధార్తరాష్ట్రాః ససౌబలాః॥9॥

తే వయం బాహుబలినః క్రోధముత్థితమాత్మనః
సహామహే భవన్మూలం వాసుదేవేన పాలితాః॥10॥

వయం హి సహ కృష్ణేన హత్వా కర్ణముఖాన్పరాన్
స్వబాహువిజితాం కృత్స్నాం ప్రశాసేమ వసుంధరాం॥11॥

భవతో ద్యూతదోషేణ సర్వే వయముపప్లుతాః
అహీనపౌరుషా రాజన్బలిభిర్బలవత్తమాః॥12॥

క్షాత్రం ధర్మం మహారాజ సమవేక్షితుమర్హసి
న హి ధర్మో మహారాజ క్షత్రియస్య వనాశ్రయః
రాజ్యమేవ పరం ధర్మం క్షత్రియస్య విదుర్బుధాః॥13॥

స క్షత్రధర్మవిద్రాజన్మా ధర్మ్యాన్నీనశః పథః
ప్రాగ్ద్వాదశ సమా రాజంధార్తరాష్ట్రాన్నిహన్మహి॥14॥

నివర్త్య చ వనాత్పార్థమానాయ్య చ జనార్దనం
వ్యూఢానీకాన్మహారాజ జవేనైవ మహాహవే
ధార్తరాష్ట్రానముం లోకం గమయామి విశాం పతే॥15॥

సర్వానహం హనిష్యామి ధార్తరాష్ట్రాన్ససౌబలాన్
దుర్యోధనం చ కర్ణం చ యో వాన్యః ప్రతియోత్స్యతే॥16॥

మయా ప్రశమితే పశ్చాత్త్వమేష్యసి వనాత్పునః
ఏవం కృతే న తే దోషో భవిష్యతి విశాం పతే॥17॥

యజ్ఞైశ్చ వివిధైస్తాత కృతం పాపమరిందమ
అవధూయ మహారాజ గచ్ఛేమ స్వర్గముత్తమం॥18॥

ఏవమేతద్భవేద్రాజన్యది రాజా న బాలిశః
అస్మాకం దీర్ఘసూత్రః స్యాద్భవాంధర్మపరాయణః॥19॥

నికృత్యా నికృతిప్రజ్ఞా హంతవ్యా ఇతి నిశ్చయః
న హి నైకృతికం హత్వా నికృత్యా పాపముచ్యతే॥20॥

తథా భారత ధర్మేషు ధర్మజ్ఞైరిహ దృశ్యతే
అహోరాత్రం మహారాజ తుల్యం సంవత్సరేణ హి॥21॥

తథైవ వేదవచనం శ్రూయతే నిత్యదా విభో
సంవత్సరో మహారాజ పూర్ణో భవతి కృచ్ఛ్రతః॥22॥

యది వేదాః ప్రమాణం తే దివసాదూర్ధ్వమచ్యుత
త్రయోదశ సమాః కాలో జ్ఞాయతాం పరినిష్ఠితః॥23॥

కాలో దుర్యోధనం హంతుం సానుబంధమరిందమ
ఏకాగ్రాం పృథివీం సర్వాం పురా రాజన్కరోతి సః॥24॥

ఏవం బ్రువాణం భీమం తు ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ సాంత్వయన్రాజా మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పాండవం॥25॥

అసంశయం మహాబాహో హనిష్యసి సుయోధనం
వర్షాత్త్రయోదశాదూర్ధ్వం సహ గాండీవధన్వనా॥26॥

యచ్చ మా భాషసే పార్థ ప్రాప్తః కాల ఇతి ప్రభో
అనృతం నోత్సహే వక్తుం న హ్యేతన్మయి విద్యతే॥27॥

అంతరేణాపి కౌంతేయ నికృతిం పాపనిశ్చయం
హంతా త్వమసి దుర్ధర్ష సానుబంధం సుయోధనం॥28॥

ఏవం బ్రువతి భీమం తు ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
ఆజగామ మహాభాగో బృహదశ్వో మహానృషిః॥29॥

తమభిప్రేక్ష్య ధర్మాత్మా సంప్రాప్తం ధర్మచారిణం
శాస్త్రవన్మధుపర్కేణ పూజయామాస ధర్మరాట్॥30॥

ఆశ్వస్తం చైనమాసీనముపాసీనో యుధిష్ఠిరః
అభిప్రేక్ష్య మహాబాహుః కృపణం బహ్వభాషత॥31॥

అక్షద్యూతేన భగవంధనం రాజ్యం చ మే హృతం
ఆహూయ నికృతిప్రజ్ఞైః కితవైరక్షకోవిదైః॥32॥

అనక్షజ్ఞస్య హి సతో నికృత్యా పాపనిశ్చయైః
భార్యా చ మే సభాం నీతా ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ॥33॥

అస్తి రాజా మయా కశ్చిదల్పభాగ్యతరో భువి
భవతా దృష్టపూర్వో వా శ్రుతపూర్వోఽపి వా భవేత్
న మత్తో దుఃఖితతరః పుమానస్తీతి మే మతిః॥34॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

యద్బ్రవీషి మహారాజ న మత్తో విద్యతే క్వచిత్
అల్పభాగ్యతరః కశ్చిత్పుమానస్తీతి పాండవ॥35॥

అత్ర తే కథయిష్యామి యది శుశ్రూషసేఽనఘ
యస్త్వత్తో దుఃఖితతరో రాజాసీత్పృథివీపతే॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అథైనమబ్రవీద్రాజా బ్రవీతు భగవానితి
ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తం శ్రోతుమిచ్ఛామి పార్థివం॥37॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితః సహ భ్రాతృభిరచ్యుత
యస్త్వత్తో దుఃఖితతరో రాజాసీత్పృథివీపతే॥38॥

నిషధేషు మహీపాలో వీరసేన ఇతి స్మ హ
తస్య పుత్రోఽభవన్నామ్నా నలో ధర్మార్థదర్శివాన్॥39॥

స నికృత్యా జితో రాజా పుష్కరేణేతి నః శ్రుతం
వనవాసమదుఃఖార్హో భార్యయా న్యవసత్సహ॥40॥

న తస్యాశ్వో న చ రథో న భ్రాతా న చ బాంధవాః
వనే నివసతో రాజఞ్శిష్యంతే స్మ కదాచన॥41॥

భవాన్హి సంవృతో వీరైర్భ్రాతృభిర్దేవసంమితైః
బ్రహ్మకల్పైర్ద్విజాగ్ర్యైశ్చ తస్మాన్నార్హసి శోచితుం॥42॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విస్తరేణాహమిచ్ఛామి నలస్య సుమహాత్మనః
చరితం వదతాం శ్రేష్ఠ తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥43॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఆసీద్రాజా నలో నామ వీరసేనసుతో బలీ
ఉపపన్నో గుణైరిష్టై రూపవానశ్వకోవిదః॥1॥

అతిష్ఠన్మనుజేంద్రాణాం మూర్ధ్ని దేవపతిర్యథా
ఉపర్యుపరి సర్వేషామాదిత్య ఇవ తేజసా॥2॥

బ్రహ్మణ్యో వేదవిచ్ఛూరో నిషధేషు మహీపతిః
అక్షప్రియః సత్యవాదీ మహానక్షౌహిణీపతిః॥3॥

ఈప్సితో వరనారీణాముదారః సంయతేంద్రియః
రక్షితా ధన్వినాం శ్రేష్ఠః సాక్షాదివ మనుః స్వయం॥4॥

తథైవాసీద్విదర్భేషు భీమో భీమపరాక్రమః
శూరః సర్వగుణైర్యుక్తః ప్రజాకామః స చాప్రజః॥5॥

స ప్రజార్థే పరం యత్నమకరోత్సుసమాహితః
తమభ్యగచ్ఛద్బ్రహ్మర్షిర్దమనో నామ భారత॥6॥

తం స భీమః ప్రజాకామస్తోషయామాస ధర్మవిత్
మహిష్యా సహ రాజేంద్ర సత్కారేణ సువర్చసం॥7॥

తస్మై ప్రసన్నో దమనః సభార్యాయ వరం దదౌ
కన్యారత్నం కుమారాంశ్చ త్రీనుదారాన్మహాయశాః॥8॥

దమయంతీం దమం దాంతం దమనం చ సువర్చసం
ఉపపన్నాన్గుణైః సర్వైర్భీమాన్భీమపరాక్రమాన్॥9॥

దమయంతీ తు రూపేణ తేజసా యశసా శ్రియా
సౌభాగ్యేన చ లోకేషు యశః ప్రాప సుమధ్యమా॥10॥

అథ తాం వయసి ప్రాప్తే దాసీనాం సమలంకృతం
శతం సఖీనాం చ తథా పర్యుపాస్తే శచీమివ॥11॥

తత్ర స్మ భ్రాజతే భైమీ సర్వాభరణభూషితా
సఖీమధ్యేఽనవద్యాంగీ విద్యుత్సౌదామినీ యథా
అతీవ రూపసంపన్నా శ్రీరివాయతలోచనా॥12॥

న దేవేషు న యక్షేషు తాదృగ్రూపవతీ క్వచిత్
మానుషేష్వపి చాన్యేషు దృష్టపూర్వా న చ శ్రుతా
చిత్తప్రమాథినీ బాలా దేవానామపి సుందరీ॥13॥

నలశ్చ నరశార్దూలో రూపేణాప్రతిమో భువి
కందర్ప ఇవ రూపేణ మూర్తిమానభవత్స్వయం॥14॥

తస్యాః సమీపే తు నలం ప్రశశంసుః కుతూహలాత్
నైషధస్య సమీపే తు దమయంతీం పునః పునః॥15॥

తయోరదృష్టకామోఽభూచ్ఛృణ్వతోః సతతం గుణాన్
అన్యోన్యం ప్రతి కౌంతేయ స వ్యవర్ధత హృచ్ఛయః॥16॥

అశక్నువన్నలః కామం తదా ధారయితుం హృదా
అంతఃపురసమీపస్థే వన ఆస్తే రహోగతః॥17॥

స దదర్శ తదా హంసాంజాతరూపపరిచ్ఛదాన్
వనే విచరతాం తేషామేకం జగ్రాహ పక్షిణం॥18॥

తతోఽన్తరిక్షగో వాచం వ్యాజహార తదా నలం
న హంతవ్యోఽస్మి తే రాజన్కరిష్యామి హి తే ప్రియం॥19॥

దమయంతీసకాశే త్వాం కథయిష్యామి నైషధ
యథా త్వదన్యం పురుషం న సా మంస్యతి కర్హిచిత్॥20॥

ఏవముక్తస్తతో హంసముత్ససర్జ మహీపతిః
తే తు హంసాః సముత్పత్య విదర్భానగమంస్తతః॥21॥

విదర్భనగరీం గత్వా దమయంత్యాస్తదాంతికే
నిపేతుస్తే గరుత్మంతః సా దదర్శాథ తాన్ఖగాన్॥22॥

సా తానద్భుతరూపాన్వై దృష్ట్వా సఖిగణావృతా
హృష్టా గ్రహీతుం ఖగమాంస్త్వరమాణోపచక్రమే॥23॥

అథ హంసా విసస్పృపుః సర్వతః ప్రమదావనే
ఏకైకశస్తతః కన్యాస్తాన్హంసాన్సముపాద్రవన్॥24॥

దమయంతీ తు యం హంసం సముపాధావదంతికే
స మానుషీం గిరం కృత్వా దమయంతీమథాబ్రవీత్॥25॥

దమయంతి నలో నామ నిషధేషు మహీపతిః
అశ్వినోః సదృశో రూపే న సమాస్తస్య మానుషాః॥26॥

తస్య వై యది భార్యా త్వం భవేథా వరవర్ణిని
సఫలం తే భవేజ్జన్మ రూపం చేదం సుమధ్యమే॥27॥

వయం హి దేవగంధర్వమనుష్యోరగరాక్షసాన్
దృష్టవంతో న చాస్మాభిర్దృష్టపూర్వస్తథావిధః॥28॥

త్వం చాపి రత్నం నారీణాం నరేషు చ నలో వరః
విశిష్టాయా విశిష్టేన సంగమో గుణవాన్భవేత్॥29॥

ఏవముక్తా తు హంసేన దమయంతీ విశాం పతే
అబ్రవీత్తత్ర తం హంసం తమప్యేవం నలం వద॥30॥

తథేత్యుక్త్వాండజః కన్యాం వైదర్భస్య విశాం పతే
పునరాగమ్య నిషధాన్నలే సర్వం న్యవేదయత్॥31॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

దమయంతీ తు తచ్ఛ్రుత్వా వచో హంసస్య భారత
తదా ప్రభృతి నస్వస్థా నలం ప్రతి బభూవ సా॥1॥

తతశ్చింతాపరా దీనా వివర్ణవదనా కృశా
బభూవ దమయంతీ తు నిఃశ్వాసపరమా తదా॥2॥

ఊర్ధ్వదృష్టిర్ధ్యానపరా బభూవోన్మత్తదర్శనా
న శయ్యాసనభోగేషు రతిం విందతి కర్హిచిత్॥3॥

న నక్తం న దివా శేతే హా హేతి వదతీ ముహుః
తామస్వస్థాం తదాకారాం సఖ్యస్తా జజ్ఞురింగితైః॥4॥

తతో విదర్భపతయే దమయంత్యాః సఖీగణః
న్యవేదయత నస్వస్థాం దమయంతీం నరేశ్వర॥5॥

తచ్ఛ్రుత్వా నృపతిర్భీమో దమయంతీసఖీగణాత్
చింతయామాస తత్కార్యం సుమహత్స్వాం సుతాం ప్రతి॥6॥

స సమీక్ష్య మహీపాలః స్వాం సుతాం ప్రాప్తయౌవనాం
అపశ్యదాత్మనః కార్యం దమయంత్యాః స్వయంవరం॥7॥

స సంనిపాతయామాస మహీపాలాన్విశాం పతే
అనుభూయతామయం వీరాః స్వయంవర ఇతి ప్రభో॥8॥

శ్రుత్వా తు పార్థివాః సర్వే దమయంత్యాః స్వయంవరం
అభిజగ్ముస్తదా భీమం రాజానో భీమశాసనాత్॥9॥

హస్త్యశ్వరథఘోషేణ నాదయంతో వసుంధరాం
విచిత్రమాల్యాభరణైర్బలైర్దృశ్యైః స్వలంకృతైః॥10॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు పురాణావృషిసత్తమౌ
అటమానౌ మహాత్మానావింద్రలోకమితో గతౌ॥11॥

నారదః పర్వతశ్చైవ మహాత్మానౌ మహావ్రతౌ
దేవరాజస్య భవనం వివిశాతే సుపూజితౌ॥12॥

తావర్చిత్వా సహస్రాక్షస్తతః కుశలమవ్యయం
పప్రచ్ఛానామయం చాపి తయోః సర్వగతం విభుః॥13॥

నారద ఉవాచ

ఆవయోః కుశలం దేవ సర్వత్రగతమీశ్వర
లోకే చ మఘవన్కృత్స్నే నృపాః కుశలినో విభో॥14॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

నారదస్య వచః శ్రుత్వా పప్రచ్ఛ బలవృత్రహా
ధర్మజ్ఞాః పృథివీపాలాస్త్యక్తజీవితయోధినః॥15॥

శస్త్రేణ నిధనం కాలే యే గచ్ఛంత్యపరాఙ్ముఖాః
అయం లోకోఽక్షయస్తేషాం యథైవ మమ కామధుక్॥16॥

క్వ ను తే క్షత్రియాః శూరా న హి పశ్యామి తానహం
ఆగచ్ఛతో మహీపాలానతిథీందయితాన్మమ ॥17॥

ఏవముక్తస్తు శక్రేణ నారదః ప్రత్యభాషత
శృణు మే భగవన్యేన న దృశ్యంతే మహీక్షితః ॥18॥

విదర్భరాజదుహితా దమయంతీతి విశ్రుతా
రూపేణ సమతిక్రాంతా పృథివ్యాం సర్వయోషితః ॥19॥

తస్యాః స్వయంవరః శక్ర భవితా నచిరాదివ
తత్ర గచ్ఛంతి రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సర్వశః ॥20॥

తాం రత్నభూతాం లోకస్య ప్రార్థయంతో మహీక్షితః
కాంక్షంతి స్మ విశేషేణ బలవృత్రనిషూదన ॥21॥

ఏతస్మిన్కథ్యమానే తు లోకపాలాశ్చ సాగ్నికాః
ఆజగ్ముర్దేవరాజస్య సమీపమమరోత్తమాః ॥22॥

తతస్తచ్ఛుశ్రువుః సర్వే నారదస్య వచో మహత్
శ్రుత్వా చైవాబ్రువన్హృష్టా గచ్ఛామో వయమప్యుత ॥23॥

తతః సర్వే మహారాజ సగణాః సహవాహనాః
విదర్భానభితో జగ్ముర్యత్ర సర్వే మహీక్షితః ॥24॥

నలోఽపి రాజా కౌంతేయ శ్రుత్వా రాజ్ఞాం సమాగమం
అభ్యగచ్ఛదదీనాత్మా దమయంతీమనువ్రతః ॥25॥

అథ దేవాః పథి నలం దదృశుర్భూతలే స్థితం
సాక్షాదివ స్థితం మూర్త్యా మన్మథం రూపసంపదా ॥26॥

తం దృష్ట్వా లోకపాలాస్తే భ్రాజమానం యథా రవిం
తస్థుర్విగతసంకల్పా విస్మితా రూపసంపదా ॥27॥

తతోఽన్తరిక్షే విష్టభ్య విమానాని దివౌకసః
అబ్రువన్నైషధం రాజన్నవతీర్య నభస్తలాత్ ॥28॥

భో భో నైషధ రాజేంద్ర నల సత్యవ్రతో భవాన్
అస్మాకం కురు సాహాయ్యం దూతో భవ నరోత్తమ ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

తేభ్యః ప్రతిజ్ఞాయ నలః కరిష్య ఇతి భారత
అథైనాన్పరిపప్రచ్ఛ కృతాంజలిరవస్థితః ॥1॥

కే వై భవంతః కశ్చాసౌ యస్యాహం దూత ఈప్సితః
కిం చ తత్ర మయా కార్యం కథయధ్వం యథాతథం ॥2॥

ఏవముక్తే నైషధేన మఘవాన్ప్రత్యభాషత
అమరాన్వై నిబోధాస్మాందమయంత్యర్థమాగతాన్ ॥3॥

అహమింద్రోఽయమగ్నిశ్చ తథైవాయమపాంపతిః
శరీరాంతకరో నృణాం యమోఽయమపి పార్థివ ॥4॥

స వై త్వమాగతానస్మాందమయంత్యై నివేదయ
లోకపాలాః సహేంద్రాస్త్వాం సమాయాంతి దిదృక్షవః ॥5॥

ప్రాప్తుమిచ్ఛంతి దేవాస్త్వాం శక్రోఽగ్నిర్వరుణో యమః
తేషామన్యతమం దేవం పతిత్వే వరయస్వ హ ॥6॥

ఏవముక్తః స శక్రేణ నలః ప్రాంజలిరబ్రవీత్
ఏకార్థసమవేతం మాం న ప్రేషయితుమర్హథ॥7॥

దేవా ఊచుః

కరిష్య ఇతి సంశ్రుత్య పూర్వమస్మాసు నైషధ
న కరిష్యసి కస్మాత్త్వం వ్రజ నైషధ మాచిరం॥8॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవముక్తః స దేవైస్తైర్నైషధః పునరబ్రవీత్
సురక్షితాని వేశ్మాని ప్రవేష్టుం కథముత్సహే॥9॥

ప్రవేక్ష్యసీతి తం శక్రః పునరేవాభ్యభాషత
జగామ స తథేత్యుక్త్వా దమయంత్యా నివేశనం॥10॥

దదర్శ తత్ర వైదర్భీం సఖీగణసమావృతాం
దేదీప్యమానాం వపుషా శ్రియా చ వరవర్ణినీం॥11॥

అతీవ సుకుమారాంగీం తనుమధ్యాం సులోచనాం
ఆక్షిపంతీమివ చ భాః శశినః స్వేన తేజసా॥12॥

తస్య దృష్ట్వైవ వవృధే కామస్తాం చారుహాసినీం
సత్యం చికీర్షమాణస్తు ధారయామాస హృచ్ఛయం॥13॥

తతస్తా నైషధం దృష్ట్వా సంభ్రాంతాః పరమాంగనాః
ఆసనేభ్యః సముత్పేతుస్తేజసా తస్య ధర్షితాః॥14॥

ప్రశశంసుశ్చ సుప్రీతా నలం తా విస్మయాన్వితాః
న చైనమభ్యభాషంత మనోభిస్త్వభ్యచింతయన్॥15॥

అహో రూపమహో కాంతిరహో ధైర్యం మహాత్మనః
కోఽయం దేవో ను యక్షో ను గంధర్వో ను భవిష్యతి॥16॥

న త్వేనం శక్నువంతి స్మ వ్యాహర్తుమపి కించన
తేజసా ధర్షితాః సర్వా లజ్జావత్యో వరాంగనాః॥17॥

అథైనం స్మయమానేవ స్మితపూర్వాభిభాషిణీ
దమయంతీ నలం వీరమభ్యభాషత విస్మితా॥18॥

కస్త్వం సర్వానవద్యాంగ మమ హృచ్ఛయవర్ధన
ప్రాప్తోఽస్యమరవద్వీర జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తేఽనఘ॥19॥

కథమాగమనం చేహ కథం చాసి న లక్షితః
సురక్షితం హి మే వేశ్మ రాజా చైవోగ్రశాసనః॥20॥

ఏవముక్తస్తు వైదర్భ్యా నలస్తాం ప్రత్యువాచ హ
నలం మాం విద్ధి కల్యాణి దేవదూతమిహాగతం॥21॥

దేవాస్త్వాం ప్రాప్తుమిచ్ఛంతి శక్రోఽగ్నిర్వరుణో యమః
తేషామన్యతమం దేవం పతిం వరయ శోభనే॥22॥

తేషామేవ ప్రభావేన ప్రవిష్టోఽహమలక్షితః
ప్రవిశంతం హి మాం కశ్చిన్నాపశ్యన్నాప్యవారయత్॥23॥

ఏతదర్థమహం భద్రే ప్రేషితః సురసత్తమైః
ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభే బుద్ధిం ప్రకురుష్వ యథేచ్ఛసి॥24॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

సా నమస్కృత్య దేవేభ్యః ప్రహస్య నలమబ్రవీత్
ప్రణయస్వ యథాశ్రద్ధం రాజన్కిం కరవాణి తే॥1॥

అహం చైవ హి యచ్చాన్యన్మమాస్తి వసు కించన
సర్వం తత్తవ విశ్రబ్ధం కురు ప్రణయమీశ్వర॥2॥

హంసానాం వచనం యత్తత్తన్మాం దహతి పార్థివ
త్వత్కృతే హి మయా వీర రాజానః సంనిపాతితాః॥3॥

యది చేద్భజమానాం మాం ప్రత్యాఖ్యాస్యసి మానద
విషమగ్నిం జలం రజ్జుమాస్థాస్యే తవ కారణాత్॥4॥

ఏవముక్తస్తు వైదర్భ్యా నలస్తాం ప్రత్యువాచ హ
తిష్ఠత్సు లోకపాలేషు కథం మానుషమిచ్ఛసి॥5॥

యేషామహం లోకకృతామీశ్వరాణాం మహాత్మనాం
న పాదరజసా తుల్యో మనస్తే తేషు వర్తతాం॥6॥

విప్రియం హ్యాచరన్మర్త్యో దేవానాం మృత్యుమృచ్ఛతి
త్రాహి మామనవద్యాంగి వరయస్వ సురోత్తమాన్॥7॥

తతో బాష్పకలాం వాచం దమయంతీ శుచిస్మితా
ప్రవ్యాహరంతీ శనకైర్నలం రాజానమబ్రవీత్॥8॥

అస్త్యుపాయో మయా దృష్టో నిరపాయో నరేశ్వర
యేన దోషో న భవితా తవ రాజన్కథంచన॥9॥

త్వం చైవ హి నరశ్రేష్ఠ దేవాశ్చాగ్నిపురోగమాః
ఆయాంతు సహితాః సర్వే మమ యత్ర స్వయంవరః॥10॥

తతోఽహం లోకపాలానాం సంనిధౌ త్వాం నరేశ్వర
వరయిష్యే నరవ్యాఘ్ర నైవం దోషో భవిష్యతి॥11॥

ఏవముక్తస్తు వైదర్భ్యా నలో రాజా విశాం పతే
ఆజగామ పునస్తత్ర యత్ర దేవాః సమాగతాః॥12॥

తమపశ్యంస్తథాయాంతం లోకపాలాః సహేశ్వరాః
దృష్ట్వా చైనం తతోఽపృచ్ఛన్వృత్తాంతం సర్వమేవ తత్॥13॥

దేవా ఊచుః

కచ్చిద్దృష్టా త్వయా రాజందమయంతీ శుచిస్మితా
కిమబ్రవీచ్చ నః సర్వాన్వద భూమిపతేఽనఘ॥14॥

నల ఉవాచ

భవద్భిరహమాదిష్టో దమయంత్యా నివేశనం
ప్రవిష్టః సుమహాకక్ష్యం దండిభిః స్థవిరైర్వృతం॥15॥

ప్రవిశంతం చ మాం తత్ర న కశ్చిద్దృష్టవాన్నరః
ఋతే తాం పార్థివసుతాం భవతామేవ తేజసా॥16॥

సఖ్యశ్చాస్యా మయా దృష్టాస్తాభిశ్చాప్యుపలక్షితః
విస్మితాశ్చాభవందృష్ట్వా సర్వా మాం విబుధేశ్వరాః||17||

వర్ణ్యమానేషు చ మయా భవత్సు రుచిరాననా
మామేవ గతసంకల్పా వృణీతే సురసత్తమాః||18||

అబ్రవీచ్చైవ మాం బాలా ఆయాంతు సహితాః సురాః
త్వయా సహ నరశ్రేష్ఠ మమ యత్ర స్వయంవరః||19||

తేషామహం సంనిధౌ త్వాం వరయిష్యే నరోత్తమ
ఏవం తవ మహాబాహో దోషో న భవితేతి హ||20||

ఏతావదేవ విబుధా యథావృత్తముదాహృతం
మయాశేషం ప్రమాణం తు భవంతస్త్రిదశేశ్వరాః||21||

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

అథ కాలే శుభే ప్రాప్తే తిథౌ పుణ్యే క్షణే తథా
ఆజుహావ మహీపాలాన్భీమో రాజా స్వయంవరే||1||

తచ్ఛ్రుత్వా పృథివీపాలాః సర్వే హృచ్ఛయపీడితాః
త్వరితాః సముపాజగ్ముర్దమయంతీమభీప్సవః||2||

కనకస్తంభరుచిరం తోరణేన విరాజితం
వివిశుస్తే మహారంగం నృపాః సింహా ఇవాచలం||3||

తత్రాసనేషు వివిధేష్వాసీనాః పృథివీక్షితః
సురభిస్రగ్ధరాః సర్వే సుమృష్టమణికుండలాః||4||

తాం రాజసమితిం పూర్ణాం నాగైర్భోగవతీమివ
సంపూర్ణాం పురుషవ్యాఘ్రైర్వ్యాఘ్రైర్గిరిగుహామివ||5||

తత్ర స్మ పీనా దృశ్యంతే బాహవః పరిఘోపమాః
ఆకారవంతః సుశ్లక్ష్ణాః పంచశీర్షా ఇవోరగాః||6||

సుకేశాంతాని చారూణి సునాసాని శుభాని చ
ముఖాని రాజ్ఞాం శోభంతే నక్షత్రాణి యథా దివి||7||

దమయంతీ తతో రంగం ప్రవివేశ శుభాననా
ముష్ణంతీ ప్రభయా రాజ్ఞాం చక్షూంషి చ మనాంసి చ||8||

తస్యా గాత్రేషు పతితా తేషాం దృష్టిర్మహాత్మనాం
తత్ర తత్రైవ సక్తాభూన్న చచాల చ పశ్యతాం||9||

తతః సంకీర్త్యమానేషు రాజ్ఞాం నామసు భారత
దదర్శ భైమీ పురుషాన్పంచ తుల్యాకృతీనివ||10||

తాన్సమీక్ష్య తతః సర్వాన్నిర్విశేషాకృతీన్స్థితాన్
సందేహాదథ వైదర్భీ నాభ్యజానాన్నలం నృపం
యం యం హి దదృశే తేషాం తం తం మేనే నలం నృపం||11||

సా చింతయంతీ బుద్ధ్యాథ తర్కయామాస భామినీ
కథం ను దేవాంజానీయాం కథం విద్యాం నలం నృపం||12||

ఏవం సంచింతయంతీ సా వైదర్భీ భృశదుఃఖితా
శ్రుతాని దేవలింగాని చింతయామాస భారత||13||

దేవానాం యాని లింగాని స్థవిరేభ్యః శ్రుతాని మే
తానీహ తిష్ఠతాం భూమావేకస్యాపి న లక్షయే॥14॥

సా వినిశ్చిత్య బహుధా విచార్య చ పునః పునః
శరణం ప్రతి దేవానాం ప్రాప్తకాలమమన్యత॥15॥

వాచా చ మనసా చైవ నమస్కారం ప్రయుజ్య సా
దేవేభ్యః ప్రాంజలిర్భూత్వా వేపమానేదమబ్రవీత్॥16॥

హంసానాం వచనం శ్రుత్వా యథా మే నైషధో వృతః
పతిత్వే తేన సత్యేన దేవాస్తం ప్రదిశంతు మే॥17॥

వాచా చ మనసా చైవ యథా నాభిచరామ్యహం
తేన సత్యేన విబుధాస్తమేవ ప్రదిశంతు మే॥18॥

యథా దేవైః స మే భర్తా విహితో నిషధాధిపః
తేన సత్యేన మే దేవాస్తమేవ ప్రదిశంతు మే॥19॥

స్వం చైవ రూపం పుష్యంతు లోకపాలాః సహేశ్వరాః
యథాహమభిజానీయాం పుణ్యశ్లోకం నరాధిపం॥20॥

నిశమ్య దమయంత్యాస్తత్కరుణం పరిదేవితం
నిశ్చయం పరమం తథ్యమనురాగం చ నైషధే॥21॥

మనోవిశుద్ధిం బుద్ధిం చ భక్తిం రాగం చ భారత
యథోక్తం చక్రిరే దేవాః సామర్థ్యం లింగధారణే॥22॥

సాపశ్యద్విబుధాన్సర్వానస్వేదాన్స్తబ్ధలోచనాన్
హృషితస్రగ్రజోహీనాన్స్థితానస్పృశతః క్షితిం॥23॥

ఛాయాద్వితీయో మ్లానస్రగ్రజఃస్వేదసమన్వితః
భూమిష్ఠో నైషధశ్చైవ నిమేషేణ చ సూచితః॥24॥

సా సమీక్ష్య తతో దేవాన్పుణ్యశ్లోకం చ భారత
నైషధం వరయామాస భైమీ ధర్మేణ భారత॥25॥

విలజ్జమానా వస్త్రాంతే జగ్రాహాయతలోచనా
స్కంధదేశేఽసృజచ్చాస్య స్రజం పరమశోభనాం
వరయామాస చైవైనం పతిత్వే వరవర్ణినీ॥26॥

తతో హా హేతి సహసా శబ్దో ముక్తో నరాధిపైః
దేవైర్మహర్షిభిశ్చైవ సాధు సాధ్వితి భారత
విస్మితైరీరితః శబ్దః ప్రశంసద్భిర్నలం నృపం॥27॥

వృతే తు నైషధే భైమ్యా లోకపాలా మహౌజసః
ప్రహృష్టమనసః సర్వే నలాయాష్టౌ వరాందదుః॥28॥

ప్రత్యక్షదర్శనం యజ్ఞే గతిం చానుత్తమాం శుభాం
నైషధాయ దదౌ శక్రః ప్రీయమాణః శచీపతిః॥29॥

అగ్నిరాత్మభవం ప్రాదాద్యత్ర వాంఛతి నైషధః
లోకానాత్మప్రభాంశ్చైవ దదౌ తస్మై హుతాశనః॥30॥

యమస్త్వన్నరసం ప్రాదాద్ధర్మే చ పరమాం స్థితిం
అపాంపతిరపాం భావం యత్ర వాంఛతి నైషధః॥31॥

స్రజం చోత్తమగంధాఢ్యాం సర్వే చ మిథునం దదుః
వరానేవం ప్రదాయాస్య దేవాస్తే త్రిదివం గతాః॥32॥

పార్థివాశ్చానుభూయాస్యా వివాహం విస్మయాన్వితాః
దమయంత్యాః ప్రముదితాః ప్రతిజగ్ముర్యథాగతం॥33॥

అవాప్య నారీరత్నం తత్పుణ్యశ్లోకోఽపి పార్థివః
రేమే సహ తయా రాజా శచ్యేవ బలవృత్రహా॥34॥

అతీవ ముదితో రాజా భ్రాజమానోంఽశుమానివ
అరంజయత్ప్రజా వీరో ధర్మేణ పరిపాలయన్॥35॥

ఈజే చాప్యశ్వమేధేన యయాతిరివ నాహుషః
అన్యైశ్చ క్రతుభిర్ధీమాన్బహుభిశ్చాప్తదక్షిణైః॥36॥

పునశ్చ రమణీయేషు వనేషూపవనేషు చ
దమయంత్యా సహ నలో విజహారామరోపమః॥37॥

ఏవం స యజమానశ్చ విహరంశ్చ నరాధిపః
రరక్ష వసుసంపూర్ణాం వసుధాం వసుధాధిపః॥38॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

వృతే తు నైషధే భైమ్యా లోకపాలా మహౌజసః
యాంతో దదృశురాయాంతం ద్వాపరం కలినా సహ॥1॥

అథాబ్రవీత్కలిం శక్రః సంప్రేక్ష్య బలవృత్రహా
ద్వాపరేణ సహాయేన కలే బ్రూహి క్వ యాస్యసి॥2॥

తతోఽబ్రవీత్కలిః శక్రం దమయంత్యాః స్వయంవరం
గత్వాహం వరయిష్యే తాం మనో హి మమ తద్గతం॥3॥

తమబ్రవీత్ప్రహస్యేంద్రో నిర్వృత్తః స స్వయంవరః
వృతస్తయా నలో రాజా పతిరస్మత్సమీపతః॥4॥

ఏవముక్తస్తు శక్రేణ కలిః కోపసమన్వితః
దేవానామంత్ర్య తాన్సర్వానువాచేదం వచస్తదా॥5॥

దేవానాం మానుషం మధ్యే యత్సా పతిమవిందత
నను తస్యా భవేన్న్యాయ్యం విపులం దండధారణం॥6॥

ఏవముక్తే తు కలినా ప్రత్యూచుస్తే దివౌకసః
అస్మాభిః సమనుజ్ఞాతో దమయంత్యా నలో వృతః॥7॥

కశ్చ సర్వగుణోపేతం నాశ్రయేత నలం నృపం
యో వేద ధర్మానఖిలాన్యథావచ్చరితవ్రతః॥8॥

యస్మిన్సత్యం ధృతిర్దానం తపః శౌచం దమః శమః
ధ్రువాణి పురుషవ్యాఘ్రే లోకపాలసమే నృపే॥9॥

ఆత్మానం స శపేన్మూఢో హన్యాచ్చాత్మానమాత్మనా
ఏవంగుణం నలం యో వై కామయేచ్ఛపితుం కలే॥10॥

కృచ్ఛ్రే స నరకే మజ్జేదగాధే విపులేఽప్లవే
ఏవముక్త్వా కలిం దేవా ద్వాపరం చ దివం యయుః॥11॥

తతో గతేషు దేవేషు కలిర్ద్వాపరమబ్రవీత్
సంహర్తుం నోత్సహే కోపం నలే వత్స్యామి ద్వాపర॥12॥

భ్రంశయిష్యామి తం రాజ్యాన్న భైమ్యా సహ రంస్యతే
త్వమప్యక్షాన్సమావిశ్య కర్తుం సాహాయ్యమర్హసి॥13॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవం స సమయం కృత్వా ద్వాపరేణ కలిః సహ
ఆజగామ తతస్తత్ర యత్ర రాజా స నైషధః॥1॥

స నిత్యమంతరప్రేక్షీ నిషధేష్వవసచ్చిరం
అథాస్య ద్వాదశే వర్షే దదర్శ కలిరంతరం॥2॥

కృత్వా మూత్రముపస్పృశ్య సంధ్యామాస్తే స్మ నైషధః
అకృత్వా పాదయోః శౌచం తత్రైనం కలిరావిశత్॥3॥

స సమావిశ్య తు నలం సమీపం పుష్కరస్య హ
గత్వా పుష్కరమాహేదమేహి దీవ్య నలేన వై॥4॥

అక్షద్యూతే నలం జేతా భవాన్హి సహితో మయా
నిషధాన్ప్రతిపద్యస్వ జిత్వా రాజన్నలం నృపం॥5॥

ఏవముక్తస్తు కలినా పుష్కరో నలమభ్యయాత్
కలిశ్చైవ వృషో భూత్వా గవాం పుష్కరమభ్యయాత్॥6॥

ఆసాద్య తు నలం వీరం పుష్కరః పరవీరహా
దీవ్యావేత్యబ్రవీద్భ్రాతా వృషేణేతి ముహుర్ముహుః॥7॥

న చక్షమే తతో రాజా సమాహ్వానం మహామనాః
వైదర్భ్యాః ప్రేక్షమాణాయాః పణకాలమమన్యత॥8॥

హిరణ్యస్య సువర్ణస్య యానయుగ్యస్య వాససాం
ఆవిష్టః కలినా ద్యూతే జీయతే స్మ నలస్తదా॥9॥

తమక్షమదసంమత్తం సుహృదాం న తు కశ్చన
నివారణేఽభవచ్ఛక్తో దీవ్యమానమచేతసం॥10॥

తతః పౌరజనః సర్వో మంత్రిభిః సహ భారత
రాజానం ద్రష్టుమాగచ్ఛన్నివారయితుమాతురం॥11॥

తతః సూత ఉపాగమ్య దమయంత్యై న్యవేదయత్
ఏష పౌరజనః సర్వో ద్వారి తిష్ఠతి కార్యవాన్॥12॥

నివేద్యతాం నైషధాయ సర్వాః ప్రకృతయః స్థితాః
అమృష్యమాణా వ్యసనం రాజ్ఞో ధర్మార్థదర్శినః॥13॥

తతః సా బాష్పకలయా వాచా దుఃఖేన కర్శితా
ఉవాచ నైషధం భైమీ శోకోపహతచేతనా॥14॥

రాజన్పౌరజనో ద్వారి త్వాం దిదృక్షురవస్థితః
మంత్రిభిః సహితః సర్వై రాజభక్తిపురస్కృతః
తం ద్రష్టుమర్హసీత్యేవం పునః పునరభాషత॥15॥

తాం తథా రుచిరాపాంగీం విలపంతీం సుమధ్యమాం
ఆవిష్టః కలినా రాజా నాభ్యభాషత కించన॥16॥

తతస్తే మంత్రిణః సర్వే తే చైవ పురవాసినః
నాయమస్తీతి దుఃఖార్తా వ్రీడితా జగ్మురాలయాన్॥17॥

తథా తదభవద్ద్యూతం పుష్కరస్య నలస్య చ
యుధిష్ఠిర బహూన్మాసాన్పుణ్యశ్లోకస్త్వజీయత॥18॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

దమయంతీ తతో దృష్ట్వా పుణ్యశ్లోకం నరాధిపం
ఉన్మత్తవదనున్మత్తా దేవనే గతచేతసం॥1॥

భయశోకసమావిష్టా రాజన్భీమసుతా తతః
చింతయామాస తత్కార్యం సుమహత్పార్థివం ప్రతి॥2॥

సా శంకమానా తత్పాపం చికీర్షంతీ చ తత్ప్రియం
నలం చ హృతసర్వస్వముపలభ్యేదమబ్రవీత్॥3॥

బృహత్సేనే వ్రజామాత్యానానాయ్య నలశాసనాత్
ఆచక్ష్వ యద్ధృతం ద్రవ్యమవశిష్టం చ యద్వసు॥4॥

తతస్తే మంత్రిణః సర్వే విజ్ఞాయ నలశాసనం
అపి నో భాగధేయం స్యాదిత్యుక్త్వా పునరావ్రజన్॥5॥

తాస్తు సర్వాః ప్రకృతయో ద్వితీయం సముపస్థితాః
న్యవేదయద్భీమసుతా న చ తత్ప్రత్యనందత॥6॥

వాక్యమప్రతినందంతం భర్తారమభివీక్ష్య సా
దమయంతీ పునర్వేశ్మ వ్రీడితా ప్రవివేశ హ॥7॥

నిశమ్య సతతం చాక్షాన్పుణ్యశ్లోకపరాఙ్ముఖాన్
నలం చ హృతసర్వస్వం ధాత్రీం పునరువాచ హ॥8॥

బృహత్సేనే పునర్గచ్ఛ వార్ష్ణేయం నలశాసనాత్
సూతమానయ కల్యాణి మహత్కార్యముపస్థితం॥9॥

బృహత్సేనా తు తచ్ఛ్రుత్వా దమయంత్యాః ప్రభాషితం
వార్ష్ణేయమానయామాస పురుషైరాప్తకారిభిః॥10॥

వార్ష్ణేయం తు తతో భైమీ సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా గిరా
ఉవాచ దేశకాలజ్ఞా ప్రాప్తకాలమనిందితా॥11॥

జానీషే త్వం యథా రాజా సమ్యగ్వృత్తః సదా త్వయి
తస్య త్వం విషమస్థస్య సాహాయ్యం కర్తుమర్హసి॥12॥

యథా యథా హి నృపతిః పుష్కరేణేహ జీయతే
తథా తథాస్య ద్యూతే వై రాగో భూయోఽభివర్ధతే॥13॥

యథా చ పుష్కరస్యాక్షా వర్తంతే వశవర్తినః
తథా విపర్యయశ్చాపి నలస్యాక్షేషు దృశ్యతే॥14॥

సుహృత్స్వజనవాక్యాని యథావన్న శృణోతి చ
నూనం మన్యే న శేషోఽస్తి నైషధస్య మహాత్మనః॥15॥

యత్ర మే వచనం రాజా నాభినందతి మోహితః
శరణం త్వాం ప్రపన్నాస్మి సారథే కురు మద్వచః
న హి మే శుధ్యతే భావః కదాచిద్వినశేదితి॥16॥

నలస్య దయితానశ్వాన్యోజయిత్వా మహాజవాన్
ఇదమారోప్య మిథునం కుండినం యాతుమర్హసి॥17॥

మమ జ్ఞాతిషు నిక్షిప్య దారకౌ స్యందనం తథా
అశ్వాంశ్చైతాన్యథాకామం వస వాన్యత్ర గచ్ఛ వా॥18॥

దమయంత్యాస్తు తద్వాక్యం వార్ష్ణేయో నలసారథిః
న్యవేదయదశేషేణ నలామాత్యేషు ముఖ్యశః॥19॥

తైః సమేత్య వినిశ్చిత్య సోఽనుజ్ఞాతో మహీపతే
యయౌ మిథునమారోప్య విదర్భాంస్తేన వాహినా॥20॥

హయాంస్తత్ర వినిక్షిప్య సూతో రథవరం చ తం
ఇంద్రసేనాం చ తాం కన్యామింద్రసేనం చ బాలకం॥21॥

ఆమంత్ర్య భీమం రాజానమార్తః శోచన్నలం నృపం
అటమానస్తతోఽయోధ్యాం జగామ నగరీం తదా॥22॥

ఋతుపర్ణం స రాజానముపతస్థే సుదుఃఖితః
భృతిం చోపయయౌ తస్య సారథ్యేన మహీపతే॥23॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

తతస్తు యాతే వార్ష్ణేయే పుణ్యశ్లోకస్య దీవ్యతః
పుష్కరేణ హృతం రాజ్యం యచ్చాన్యద్వసు కించన॥1॥

హృతరాజ్యం నలం రాజన్ప్రహసన్పుష్కరోఽబ్రవీత్
ద్యూతం ప్రవర్తతాం భూయః ప్రతిపాణోఽస్తి కస్తవ॥2॥

శిష్టా తే దమయంత్యేకా సర్వమన్యద్ధృతం మయా
దమయంత్యాః పణః సాధు వర్తతాం యది మన్యసే॥3॥

పుష్కరేణైవముక్తస్య పుణ్యశ్లోకస్య మన్యునా
వ్యదీర్యతేవ హృదయం న చైనం కించిదబ్రవీత్॥4॥

తతః పుష్కరమాలోక్య నలః పరమమన్యుమాన్
ఉత్సృజ్య సర్వగాత్రేభ్యో భూషణాని మహాయశాః॥5॥

ఏకవాసా అసంవీతః సుహృచ్ఛోకవివర్ధనః
నిశ్చక్రామ తదా రాజా త్యక్త్వా సువిపులాం శ్రియం॥6॥

దమయంత్యేకవస్త్రా తం గచ్ఛంతం పృష్ఠతోఽన్వియాత్
స తయా బాహ్యతః సార్ధం త్రిరాత్రం నైషధోఽవసత్॥7॥

పుష్కరస్తు మహారాజ ఘోషయామాస వై పురే
నలే యః సమ్యగాతిష్ఠేత్స గచ్ఛేద్వధ్యతాం మమ॥8॥

పుష్కరస్య తు వాక్యేన తస్య విద్వేషణేన చ
పౌరా న తస్మిన్సత్కారం కృతవంతో యుధిష్ఠిర॥9॥

స తథా నగరాభ్యాశే సత్కారార్హో న సత్కృతః
త్రిరాత్రముషితో రాజా జలమాత్రేణ వర్తయన్॥10॥

క్షుధా సంపీడ్యమానస్తు నలో బహుతిథేఽహని
అపశ్యచ్ఛకునాన్కాంశ్చిద్ధిరణ్యసదృశచ్ఛదాన్॥11॥

స చింతయామాస తదా నిషధాధిపతిర్బలీ
అస్తి భక్షో మమాద్యాయం వసు చేదం భవిష్యతి॥12॥

తతస్తానంతరీయేణ వాససా సమవాస్తృణోత్
తస్యాంతరీయమాదాయ జగ్ముః సర్వే విహాయసా॥13॥

ఉత్పతంతః ఖగాస్తే తు వాక్యమాహుస్తదా నలం
దృష్ట్వా దిగ్వాససం భూమౌ స్థితం దీనమధోముఖం॥14॥

వయమక్షాః సుదుర్బుద్ధే తవ వాసో జిహీర్షవః
ఆగతా న హి నః ప్రీతిః సవాససి గతే త్వయి॥15॥

తాన్సమీక్ష్య గతానక్షానాత్మానం చ వివాససం
పుణ్యశ్లోకస్తతో రాజా దమయంతీమథాబ్రవీత్॥16॥

యేషాం ప్రకోపాదైశ్వర్యాత్ప్రచ్యుతోఽహమనిందితే
ప్రాణయాత్రాం న విందే చ దుఃఖితః క్షుధయార్దితః॥17॥

యేషాం కృతే న సత్కారమకుర్వన్మయి నైషధాః
త ఇమే శకునా భూత్వా వాసోఽప్యపహరంతి మే॥18॥

వైషమ్యం పరమం ప్రాప్తో దుఃఖితో గతచేతనః
భర్తా తేఽహం నిబోధేదం వచనం హితమాత్మనః॥19॥

ఏతే గచ్ఛంతి బహవః పంథానో దక్షిణాపథం
అవంతీమృక్షవంతం చ సమతిక్రమ్య పర్వతం॥20॥

ఏష వింధ్యో మహాశైలః పయోష్ణీ చ సముద్రగా
ఆశ్రమాశ్చ మహర్షీణామమీ పుష్పఫలాన్వితాః॥21॥

ఏష పంథా విదర్భాణామయం గచ్ఛతి కోసలాన్
అతః పరం చ దేశోఽయం దక్షిణే దక్షిణాపథః॥22॥

తతః సా బాష్పకలయా వాచా దుఃఖేన కర్శితా
ఉవాచ దమయంతీ తం నైషధం కరుణం వచః॥23॥

ఉద్వేపతే మే హృదయం సీదంత్యంగాని సర్వశః
తవ పార్థివ సంకల్పం చింతయంత్యాః పునః పునః॥24॥

హృతరాజ్యం హృతధనం వివస్త్రం క్షుచ్ఛ్రమాన్వితం
కథముత్సృజ్య గచ్ఛేయమహం త్వాం విజనే వనే॥25॥

శ్రాంతస్య తే క్షుధార్తస్య చింతయానస్య తత్సుఖం
వనే ఘోరే మహారాజ నాశయిష్యామి తే క్లమం॥26॥

న చ భార్యాసమం కించిద్విద్యతే భిషజాం మతం
ఔషధం సర్వదుఃఖేషు సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥27॥

నల ఉవాచ

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వం దమయంతి సుమధ్యమే
నాస్తి భార్యాసమం మిత్రం నరస్యార్తస్య భేషజం॥28॥

న చాహం త్యక్తుకామస్త్వాం కిమర్థం భీరు శంకసే
త్యజేయమహమాత్మానం న త్వేవ త్వామనిందితే॥29॥

దమయంత్యువాచ

యది మాం త్వం మహారాజ న విహాతుమిహేచ్ఛసి
తత్కిమర్థం విదర్భాణాం పంథాః సముపదిశ్యతే॥30॥

అవైమి చాహం నృపతే న త్వం మాం త్యక్తుమర్హసి
చేతసా త్వపకృష్టేన మాం త్యజేథా మహాపతే॥31॥

పంథానం హి మమాభీక్ష్ణమాఖ్యాసి నరసత్తమ
అతోనిమిత్తం శోకం మే వర్ధయస్యమరప్రభ॥32॥

యది చాయమభిప్రాయస్తవ రాజన్వ్రజేదితి
సహితావేవ గచ్ఛావో విదర్భాన్యది మన్యసే॥33॥

విదర్భరాజస్తత్ర త్వాం పూజయిష్యతి మానద
తేన త్వం పూజితో రాజన్సుఖం వత్స్యసి నో గృహే॥34॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

నల ఉవాచ

యథా రాజ్యం పితుస్తే తత్తథా మమ న సంశయః
న తు తత్ర గమిష్యామి విషమస్థః కథంచన॥1॥

కథం సమృద్ధో గత్వాహం తవ హర్షవివర్ధనః
పరిద్యూనో గమిష్యామి తవ శోకవివర్ధనః॥2॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఇతి బ్రువన్నలో రాజా దమయంతీం పునః పునః
సాంత్వయామాస కల్యాణీం వాససోఽర్ధేన సంవృతాం॥3॥

తావేకవస్త్రసంవీతావటమానావితస్తతః
క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతౌ సభాం కాంచిదుపేయతుః॥4॥

తాం సభాముపసంప్రాప్య తదా స నిషధాధిపః
వైదర్భ్యా సహితో రాజా నిషసాద మహీతలే॥5॥

స వై వివస్త్రో మలినో వికచః పాంసుగుంఠితః
దమయంత్యా సహ శ్రాంతః సుష్వాప ధరణీతలే॥6॥

దమయంత్యపి కల్యాణీ నిద్రయాపహృతా తతః
సహసా దుఃఖమాసాద్య సుకుమారీ తపస్వినీ॥7॥

సుప్తాయాం దమయంత్యాం తు నలో రాజా విశాం పతే
శోకోన్మథితచిత్తాత్మా న స్మ శేతే యథా పురా॥8॥

స తద్రాజ్యాపహరణం సుహృత్త్యాగం చ సర్వశః
వనే చ తం పరిధ్వంసం ప్రేక్ష్య చింతాముపేయివాన్॥9॥

కిం ను మే స్యాదిదం కృత్వా కిం ను మే స్యాదకుర్వతః
కిం ను మే మరణం శ్రేయః పరిత్యాగో జనస్య వా॥10॥

మామియం హ్యనురక్తేదం దుఃఖమాప్నోతి మత్కృతే
మద్విహీనా త్వియం గచ్ఛేత్కదాచిత్స్వజనం ప్రతి॥11॥

మయా నిఃసంశయం దుఃఖమియం ప్రాప్స్యత్యనుత్తమా
ఉత్సర్గే సంశయః స్యాత్తు విందేతాపి సుఖం క్వచిత్॥12॥

స వినిశ్చిత్య బహుధా విచార్య చ పునః పునః
ఉత్సర్గేఽమన్యత శ్రేయో దమయంత్యా నరాధిపః॥13॥

సోఽవస్త్రతామాత్మనశ్చ తస్యాశ్చాప్యేకవస్త్రతాం
చింతయిత్వాధ్యగాద్రాజా వస్త్రార్ధస్యావకర్తనం॥14॥

కథం వాసో వికర్తేయం న చ బుధ్యేత మే ప్రియా
చింత్యైవం నైషధో రాజా సభాం పర్యచరత్తదా॥15॥

పరిధావన్నథ నల ఇతశ్చేతశ్చ భారత
ఆససాద సభోద్దేశే వికోశం ఖడ్గముత్తమం॥16॥

తేనార్ధం వాససశ్ఛిత్త్వా నివస్య చ పరంతపః
సుప్తాముత్సృజ్య వైదర్భీం ప్రాద్రవద్గతచేతనః॥17॥

తతో నిబద్ధహృదయః పునరాగమ్య తాం సభాం
దమయంతీం తథా దృష్ట్వా రురోద నిషధాధిపః॥18॥

యాం న వాయుర్న చాదిత్యః పురా పశ్యతి మే ప్రియాం
సేయమద్య సభామధ్యే శేతే భూమావనాథవత్॥19॥

ఇయం వస్త్రావకర్తేన సంవీతా చారుహాసినీ
ఉన్మత్తేవ వరారోహా కథం బుద్ధ్వా భవిష్యతి॥20॥

కథమేకా సతీ భైమీ మయా విరహితా శుభా
చరిష్యతి వనే ఘోరే మృగవ్యాలనిషేవితే॥21॥

గత్వా గత్వా నలో రాజా పునరేతి సభాం ముహుః
ఆకృష్యమాణః కలినా సౌహృదేనాపకృష్యతే॥22॥

ద్విధేవ హృదయం తస్య దుఃఖితస్యాభవత్తదా
దోలేవ ముహురాయాతి యాతి చైవ సభాం ముహుః॥23॥

సోఽపకృష్టస్తు కలినా మోహితః ప్రాద్రవన్నలః
సుప్తాముత్సృజ్య తాం భార్యాం విలప్య కరుణం బహు॥24॥

నష్టాత్మా కలినా స్పృష్టస్తత్తద్విగణయన్నృపః
జగామైవ వనే శూన్యే భార్యాముత్సృజ్య దుఃఖితః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

అపక్రాంతే నలే రాజందమయంతీ గతక్లమా
అబుధ్యత వరారోహా సంత్రస్తా విజనే వనే॥1॥

సాపశ్యమానా భర్తారం దుఃఖశోకసమన్వితా
ప్రాక్రోశదుచ్చైః సంత్రస్తా మహారాజేతి నైషధం॥2॥

హా నాథ హా మహారాజ హా స్వామిన్కిం జహాసి మాం
హా హతాస్మి వినష్టాస్మి భీతాస్మి విజనే వనే॥3॥

నను నామ మహారాజ ధర్మజ్ఞః సత్యవాగసి
కథముక్త్వా తథాసత్యం సుప్తాముత్సృజ్య మాం గతః॥4॥

కథముత్సృజ్య గంతాసి వశ్యాం భార్యామనువ్రతాం
విశేషతోఽనపకృతే పరేణాపకృతే సతి॥5॥

శక్ష్యసే తా గిరః సత్యాః కర్తుం మయి నరేశ్వర
యాస్త్వయా లోకపాలానాం సంనిధౌ కథితాః పురా॥6॥

పర్యాప్తః పరిహాసోఽయమేతావాన్పురుషర్షభ
భీతాహమస్మి దుర్ధర్ష దర్శయాత్మానమీశ్వర॥7॥

దృశ్యసే దృశ్యసే రాజన్నేష తిష్ఠసి నైషధ
ఆవార్య గుల్మైరాత్మానం కిం మాం న ప్రతిభాషసే॥8॥

నృశంసం బత రాజేంద్ర యన్మామేవంగతామిహ
విలపంతీం సమాలింగ్య నాశ్వాసయసి పార్థివ॥9॥

న శోచామ్యహమాత్మానం న చాన్యదపి కించన
కథం ను భవితాస్యేక ఇతి త్వాం నృప శోచిమి॥10॥

కథం ను రాజంస్తృషితః క్షుధితః శ్రమకర్శితః
సాయాహ్నే వృక్షమూలేషు మామపశ్యన్భవిష్యసి॥11॥

తతః సా తీవ్రశోకార్తా ప్రదీప్తేవ చ మన్యునా
ఇతశ్చేతశ్చ రుదతీ పర్యధావత దుఃఖితా॥12॥

ముహురుత్పతతే బాలా ముహుః పతతి విహ్వలా
ముహురాలీయతే భీతా ముహుః క్రోశతి రోదితి॥13॥

సా తీవ్రశోకసంతప్తా ముహుర్నిఃశ్వస్య విహ్వలా
ఉవాచ భైమీ నిష్క్రమ్య రోదమానా పతివ్రతా॥14॥

యస్యాభిశాపాద్దుఃఖార్తో దుఃఖం విందతి నైషధః
తస్య భూతస్య తద్దుఃఖాద్దుఃఖమభ్యధికం భవేత్॥15॥

అపాపచేతసం పాపో య ఏవం కృతవాన్నలం
తస్మాద్దుఃఖతరం ప్రాప్య జీవత్వసుఖజీవికాం॥16॥

ఏవం తు విలపంతీ సా రాజ్ఞో భార్యా మహాత్మనః
అన్వేషతి స్మ భర్తారం వనే శ్వాపదసేవితే॥17॥

ఉన్మత్తవద్భీమసుతా విలపంతీ తతస్తతః
హా హా రాజన్నితి ముహురితశ్చేతశ్చ ధావతి॥18॥

తాం శుష్యమాణామత్యర్థం కురరీమివ వాశతీం
కరుణం బహు శోచంతీం విలపంతీం ముహుర్ముహుః॥19॥

సహసాభ్యాగతాం భైమీమభ్యాశపరివర్తినీం
జగ్రాహాజగరో గ్రాహో మహాకాయః క్షుధాన్వితః॥20॥

సా గ్రస్యమానా గ్రాహేణ శోకేన చ పరాజితా
నాత్మానం శోచతి తథా యథా శోచతి నైషధం॥21॥

హా నాథ మామిహ వనే గ్రస్యమానామనాథవత్
గ్రాహేణానేన విపినే కిమర్థం నాభిధావసి॥22॥

కథం భవిష్యసి పునర్మామనుస్మృత్య నైషధ
పాపాన్ముక్తః పునర్లబ్ధ్వా బుద్ధిం చేతో ధనాని చ॥23॥

శ్రాంతస్య తే క్షుధార్తస్య పరిగ్లానస్య నైషధ
కః శ్రమం రాజశార్దూల నాశయిష్యతి మానద॥24॥

తామకస్మాన్మృగవ్యాధో విచరన్గహనే వనే
ఆక్రందతీముపశ్రుత్య జవేనాభిససార హ॥25॥

తాం స దృష్ట్వా తథా గ్రస్తామురగేణాయతేక్షణాం
త్వరమాణో మృగవ్యాధః సమభిక్రమ్య వేగితః॥26॥

ముఖతః పాతయామాస శస్త్రేణ నిశితేన హ
నిర్విచేష్టం భుజంగం తం విశస్య మృగజీవనః॥27॥

మోక్షయిత్వా చ తాం వ్యాధః ప్రక్షాల్య సలిలేన చ
సమాశ్వాస్య కృతాహారామథ పప్రచ్ఛ భారత॥28॥

కస్య త్వం మృగశావాక్షి కథం చాభ్యాగతా వనం
కథం చేదం మహత్కృచ్ఛ్రం ప్రాప్తవత్యసి భామిని॥29॥

దమయంతీ తథా తేన పృచ్ఛ్యమానా విశాం పతే
సర్వమేతద్యథావృత్తమాచచక్షేఽస్య భారత॥30॥

తామర్ధవస్త్రసంవీతాం పీనశ్రోణిపయోధరాం
సుకుమారానవద్యాంగీం పూర్ణచంద్రనిభాననాం ॥31॥

అరాలపక్ష్మనయనాం తథా మధురభాషిణీం
లక్షయిత్వా మృగవ్యాధః కామస్య వశమేయివాన్ ॥32॥

తామథ శ్లక్ష్ణయా వాచా లుబ్ధకో మృదుపూర్వయా
సాంత్వయామాస కామార్తస్తదబుధ్యత భామినీ ॥33॥

దమయంతీ తు తం దుష్టముపలభ్య పతివ్రతా
తీవ్రరోషసమావిష్టా ప్రజజ్వాలేవ మన్యునా ॥34॥

స తు పాపమతిః క్షుద్రః ప్రధర్షయితుమాతురః
దుర్ధర్షాం తర్కయామాస దీప్తామగ్నిశిఖామివ ॥35॥

దమయంతీ తు దుఃఖార్తా పతిరాజ్యవినాకృతా
అతీతవాక్పథే కాలే శశాపైనం రుషా కిల ॥36॥

యథాహం నైషధాదన్యం మనసాపి న చింతయే
తథాయం పతతాం క్షుద్రః పరాసుర్మృగజీవనః ॥37॥

ఉక్తమాత్రే తు వచనే తయా స మృగజీవనః
వ్యసుః పపాత మేదిన్యామగ్నిదగ్ధ ఇవ ద్రుమః ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

సా నిహత్య మృగవ్యాధం ప్రతస్థే కమలేక్షణా
వనం ప్రతిభయం శూన్యం ఝిల్లికాగణనాదితం ॥1॥

సింహవ్యాఘ్రవరాహర్క్షరురుద్వీపినిషేవితం
నానాపక్షిగణాకీర్ణం మ్లేచ్ఛతస్కరసేవితం ॥2॥

శాలవేణుధవాశ్వత్థతిందుకేంగుదకింశుకైః
అర్జునారిష్టసంఛన్నం చందనైశ్చ సశాల్మలైః ॥3॥

జంబ్వామ్రలోధ్రఖదిరశాకవేత్రసమాకులం
కాశ్మర్యామలకప్లక్షకదంబోదుంబరావృతం ॥4॥

బదరీబిల్వసంఛన్నం న్యగ్రోధైశ్చ సమాకులం
ప్రియాలతాలఖర్జూరహరీతకబిభీతకైః ॥5॥

నానాధాతుశతైర్నద్ధాన్వివిధానపి చాచలాన్
నికుంజాన్పక్షిసంఘుష్టాందరీశ్చాద్భుతదర్శనాః
నదీః సరాంసి వాపీశ్చ వివిధాంశ్చ మృగద్విజాన్ ॥6॥

సా బహూన్భీమరూపాంశ్చ పిశాచోరగరాక్షసాన్
పల్వలాని తడాగాని గిరికూటాని సర్వశః
సరితః సాగరాంశ్చైవ దదర్శాద్భుతదర్శనాన్ ॥7॥

యూథశో దదృశే చాత్ర విదర్భాధిపనందినీ
మహిషాన్వరాహాన్గోమాయూనృక్షవానరపన్నగాన్ ॥8॥

తేజసా యశసా స్థిత్యా శ్రియా చ పరయా యుతా
వైదర్భీ విచరత్యేకా నలమన్వేషతీ తదా ॥9॥

నాబిభ్యత్సా నృపసుతా భైమీ తత్రాథ కస్యచిత్
దారుణామటవీం ప్రాప్య భర్తృవ్యసనకర్శితా ॥10॥

విదర్భతనయా రాజన్విలలాప సుదుఃఖితా
భర్తృశోకపరీతాంగీ శిలాతలసమాశ్రితా॥11॥

దమయంత్యువాచ

సింహోరస్క మహాబాహో నిషధానాం జనాధిప
క్వ ను రాజన్గతోఽసీహ త్యక్త్వా మాం నిర్జనే వనే॥12॥

అశ్వమేధాదిభిర్వీర క్రతుభిః స్వాప్తదక్షిణైః
కథమిష్ట్వా నరవ్యాఘ్ర మయి మిథ్యా ప్రవర్తసే॥13॥

యత్త్వయోక్తం నరవ్యాఘ్ర మత్సమక్షం మహాద్యుతే
కర్తుమర్హసి కల్యాణ తదృతం పార్థివర్షభ॥14॥

యథోక్తం విహగైర్హంసైః సమీపే తవ భూమిప
మత్సకాశే చ తైరుక్తం తదవేక్షితుమర్హసి॥15॥

చత్వార ఏకతో వేదాః సాంగోపాంగాః సవిస్తరాః
స్వధీతా మానవశ్రేష్ఠ సత్యమేకం కిలైకతః॥16॥

తస్మాదర్హసి శత్రుఘ్న సత్యం కర్తుం నరేశ్వర
ఉక్తవానసి యద్వీర మత్సకాశే పురా వచః॥17॥

హా వీర నను నామాహమిష్టా కిల తవానఘ
అస్యామటవ్యాం ఘోరాయాం కిం మాం న ప్రతిభాషసే॥18॥

భర్త్సయత్యేష మాం రౌద్రో వ్యాత్తాస్యో దారుణాకృతిః
అరణ్యరాట్క్షుధావిష్టః కిం మాం న త్రాతుమర్హసి॥19॥

న మే త్వదన్యా సుభగే ప్రియా ఇత్యబ్రవీస్తదా
తామృతాం కురు కల్యాణ పురోక్తాం భారతీం నృప॥20॥

ఉన్మత్తాం విలపంతీం మాం భార్యామిష్టాం నరాధిప
ఈప్సితామీప్సితో నాథ కిం మాం న ప్రతిభాషసే॥21॥

కృశాం దీనాం వివర్ణాం చ మలినాం వసుధాధిప
వస్త్రార్ధప్రావృతామేకాం విలపంతీమనాథవత్॥22॥

యూథభ్రష్టామివైకాం మాం హరిణీం పృథులోచన
న మానయసి మానార్హ రుదతీమరికర్శన॥23॥

మహారాజ మహారణ్యే మామిహైకాకినీం సతీం
ఆభాషమాణాం స్వాం పత్నీం కిం మాం న ప్రతిభాషసే॥24॥

కులశీలోపసంపన్నం చారుసర్వాంగశోభనం
నాద్య త్వామనుపశ్యామి గిరావస్మిన్నరోత్తమ
వనే చాస్మిన్మహాఘోరే సింహవ్యాఘ్రనిషేవితే॥25॥

శయానముపవిష్టం వా స్థితం వా నిషధాధిప
ప్రస్థితం వా నరశ్రేష్ఠ మమ శోకవివర్ధన॥26॥

కం ను పృచ్ఛామి దుఃఖార్తా త్వదర్థే శోకకర్శితా
కచ్చిద్దృష్టస్త్వయారణ్యే సంగత్యేహ నలో నృపః॥27॥

కో ను మే కథయేదద్య వనేఽస్మిన్విష్ఠితం నలం
అభిరూపం మహాత్మానం పరవ్యూహవినాశనం॥28॥

యమన్వేషసి రాజానం నలం పద్మనిభేక్షణం
అయం స ఇతి కస్యాద్య శ్రోష్యామి మధురాం గిరం॥29॥

అరణ్యరాడయం శ్రీమాంశ్చతుర్దంష్ట్రో మహాహనుః
శార్దూలోఽభిముఖః ప్రైతి పృచ్ఛామ్యేనమశంకితా ||30||

భవాన్మృగాణామధిపస్త్వమస్మిన్కాననే ప్రభుః
విదర్భరాజతనయాం దమయంతీతి విద్ధి మాం ||31||

నిషధాధిపతేర్భార్యాం నలస్యామిత్రఘాతినః
పతిమన్వేషతీమేకాం కృపణాం శోకకర్శితాం
ఆశ్వాసయ మృగేంద్రేహ యది దృష్టస్త్వయా నలః ||32||

అథ వారణ్యనృపతే నలం యది న శంససి
మామదస్వ మృగశ్రేష్ఠ విశోకాం కురు దుఃఖితాం ||33||

శ్రుత్వారణ్యే విలపితం మమైష మృగరాట్స్వయం
యాత్యేతాం మృష్టసలిలామాపగాం సాగరంగమాం ||34||

ఇమం శిలోచ్చయం పుణ్యం శృంగైర్బహుభిరుచ్ఛ్రితైః
విరాజద్భిర్దివస్పృగ్భిర్నైకవర్ణైర్మనోరమైః ||35||

నానాధాతుసమాకీర్ణం వివిధోపలభూషితం
అస్యారణ్యస్య మహతః కేతుభూతమివోచ్ఛ్రితం ||36||

సింహశార్దూలమాతంగవరాహర్క్షమృగాయుతం
పతత్రిభిర్బహువిధైః సమంతాదనునాదితం ||37||

కింశుకాశోకబకులపుంనాగైరుపశోభితం
సరిద్భిః సవిహంగాభిః శిఖరైశ్చోపశోభితం
గిరిరాజమిమం తావత్పృచ్ఛామి నృపతిం ప్రతి ||38||

భగవన్నచలశ్రేష్ఠ దివ్యదర్శన విశ్రుత
శరణ్య బహుకల్యాణ నమస్తేఽస్తు మహీధర ||39||

ప్రణమే త్వాభిగమ్యాహం రాజపుత్రీం నిబోధ మాం
రాజ్ఞః స్నుషాం రాజభార్యాం దమయంతీతి విశ్రుతాం ||40||

రాజా విదర్భాధిపతిః పితా మమ మహారథః
భీమో నామ క్షితిపతిశ్చాతుర్వర్ణ్యస్య రక్షితా ||41||

రాజసూయాశ్వమేధానాం క్రతూనాం దక్షిణావతాం
ఆహర్తా పార్థివశ్రేష్ఠః పృథుచార్వంచితేక్షణః ||42||

బ్రహ్మణ్యః సాధువృత్తశ్చ సత్యవాగనసూయకః
శీలవాన్సుసమాచారః పృథుశ్రీర్ధర్మవిచ్ఛుచిః ||43||

సమ్యగ్గోప్తా విదర్భాణాం నిర్జితారిగణః ప్రభుః
తస్య మాం విద్ధి తనయాం భగవంస్త్వాముపస్థితాం ||44||

నిషధేషు మహాశైల శ్వశురో మే నృపోత్తమః
సుగృహీతనామా విఖ్యాతో వీరసేన ఇతి స్మ హ ||45||

తస్య రాజ్ఞః సుతో వీరః శ్రీమాన్సత్యపరాక్రమః
క్రమప్రాప్తం పితుః స్వం యో రాజ్యం సమనుశాస్తి హ ||46||

నలో నామారిదమనః పుణ్యశ్లోక ఇతి శ్రుతః
బ్రహ్మణ్యో వేదవిద్వాగ్మీ పుణ్యకృత్సోమపోఽగ్నిచిత్ ||47||

యష్టా దాతా చ యోద్ధా చ సమ్యక్చైవ ప్రశాసితా
తస్య మామచలశ్రేష్ఠ విద్ధి భార్యామిహాగతాం ||48||

త్యక్తశ్రియం భర్తృహీనామనాథాం వ్యసనాన్వితాం
అన్వేషమాణాం భర్తారం తం వై నరవరోత్తమం ||49||

ఖముల్లిఖద్భిరేతైర్హి త్వయా శృంగశతైర్నృపః
కచ్చిద్దృష్టోఽచలశ్రేష్ఠ వనేఽస్మిందారుణే నలః॥50॥

గజేంద్రవిక్రమో ధీమాందీర్ఘబాహురమర్షణః
విక్రాంతః సత్యవాగ్ధీరో భర్తా మమ మహాయశాః
నిషధానామధిపతిః కచ్చిద్దృష్టస్త్వయా నలః॥51॥

కిం మాం విలపతీమేకాం పర్వతశ్రేష్ఠ దుఃఖితాం
గిరా నాశ్వాసయస్యద్య స్వాం సుతామివ దుఃఖితాం॥52॥

వీర విక్రాంత ధర్మజ్ఞ సత్యసంధ మహీపతే
యద్యస్యస్మిన్వనే రాజందర్శయాత్మానమాత్మనా॥53॥

కదా ను స్నిగ్ధగంభీరాం జీమూతస్వనసంనిభాం
శ్రోష్యామి నైషధస్యాహం వాచం తామమృతోపమాం॥54॥

వైదర్భీత్యేవ కథితాం శుభాం రాజ్ఞో మహాత్మనః
ఆమ్నాయసారిణీమృద్ధాం మమ శోకనిబర్హిణీం॥55॥

ఇతి సా తం గిరిశ్రేష్ఠముక్త్వా పార్థివనందినీ
దమయంతీ తతో భూయో జగామ దిశముత్తరాం॥56॥

సా గత్వా త్రీనహోరాత్రాందదర్శ పరమాంగనా
తాపసారణ్యమతులం దివ్యకాననదర్శనం॥57॥

వసిష్ఠభృగ్వత్రిసమైస్తాపసైరుపశోభితం
నియతైః సంయతాహారైర్దమశౌచసమన్వితైః॥58॥

అబ్భక్షైర్వాయుభక్షైశ్చ పత్రాహారైస్తథైవ చ
జితేంద్రియైర్మహాభాగైః స్వర్గమార్గదిదృక్షుభిః॥59॥

వల్కలాజినసంవీతైర్మునిభిః సంయతేంద్రియైః
తాపసాధ్యుషితం రమ్యం దదర్శాశ్రమమండలం॥60॥

సా దృష్ట్వైవాశ్రమపదం నానామృగనిషేవితం
శాఖామృగగణైశ్చైవ తాపసైశ్చ సమన్వితం॥61॥

సుభ్రూః సుకేశీ సుశ్రోణీ సుకుచా సుద్విజాననా
వర్చస్వినీ సుప్రతిష్ఠా స్వంచితోద్యతగామినీ॥62॥

సా వివేశాశ్రమపదం వీరసేనసుతప్రియా
యోషిద్రత్నం మహాభాగా దమయంతీ మనస్వినీ॥63॥

సాభివాద్య తపోవృద్ధాన్వినయావనతా స్థితా
స్వాగతం త ఇతి ప్రోక్తా తైః సర్వైస్తాపసైశ్చ సా॥64॥

పూజాం చాస్యా యథాన్యాయం కృత్వా తత్ర తపోధనాః
ఆస్యతామిత్యథోచుస్తే బ్రూహి కిం కరవామహే॥65॥

తానువాచ వరారోహా కచ్చిద్భగవతామిహ
తపస్యగ్నిషు ధర్మేషు మృగపక్షిషు చానఘాః
కుశలం వో మహాభాగాః స్వధర్మచరణేషు చ॥66॥

తైరుక్తా కుశలం భద్రే సర్వత్రేతి యశస్వినీ
బ్రూహి సర్వానవద్యాంగి కా త్వం కిం చ చికీర్షసి॥67॥

దృష్ట్వైవ తే పరం రూపం ద్యుతిం చ పరమామిహ
విస్మయో నః సముత్పన్నః సమాశ్వసిహి మా శుచః॥68॥

అస్యారణ్యస్య మహతీ దేవతా వా మహీభృతః
అస్యా ను నద్యాః కల్యాణి వద సత్యమనిందితే॥69॥

సాబ్రవీత్తానృషీన్సాహమరణ్యస్యాస్య దేవతా
న చాప్యస్య గిరేర్విప్రా న నద్యా దేవతాప్యహం||70||

మానుషీం మాం విజానీత యూయం సర్వే తపోధనాః
విస్తరేణాభిధాస్యామి తన్మే శృణుత సర్వశః||71||

విదర్భేషు మహీపాలో భీమో నామ మహాద్యుతిః
తస్య మాం తనయాం సర్వే జానీత ద్విజసత్తమాః||72||

నిషధాధిపతిర్ధీమాన్నలో నామ మహాయశాః
వీరః సంగ్రామజిద్విద్వాన్మమ భర్తా విశాం పతిః||73||

దేవతాభ్యర్చనపరో ద్విజాతిజనవత్సలః
గోప్తా నిషధవంశస్య మహాభాగో మహాద్యుతిః||74||

సత్యవాగ్ధర్మవిత్ప్రాజ్ఞః సత్యసంధోఽరిమర్దనః
బ్రహ్మణ్యో దైవతపరః శ్రీమాన్పరపురంజయః||75||

నలో నామ నృపశ్రేష్ఠో దేవరాజసమద్యుతిః
మమ భర్తా విశాలాక్షః పూర్ణేందువదనోఽరిహా||76||

ఆహర్తా క్రతుముఖ్యానాం వేదవేదాంగపారగః
సపత్నానాం మృధే హంతా రవిసోమసమప్రభః||77||

స కైశ్చిన్నికృతిప్రజ్ఞైరకల్యాణైర్నరాధమైః
ఆహూయ పృథివీపాలః సత్యధర్మపరాయణః
దేవనే కుశలైర్జిహ్మైర్జితో రాజ్యం వసూని చ||78||

తస్య మామవగచ్ఛధ్వం భార్యాం రాజర్షభస్య వై
దమయంతీతి విఖ్యాతాం భర్తృదర్శనలాలసాం||79||

సా వనాని గిరీంశ్చైవ సరాంసి సరితస్తథా
పల్వలాని చ రమ్యాణి తథారణ్యాని సర్వశః||80||

అన్వేషమాణా భర్తారం నలం రణవిశారదం
మహాత్మానం కృతాస్త్రం చ విచరామీహ దుఃఖితా||81||

కచ్చిద్భగవతాం పుణ్యం తపోవనమిదం నృపః
భవేత్ప్రాప్తో నలో నామ నిషధానాం జనాధిపః||82||

యత్కృతేఽహమిదం విప్రాః ప్రపన్నా భృశదారుణం
వనం ప్రతిభయం ఘోరం శార్దూలమృగసేవితం||83||

యది కైశ్చిదహోరాత్రైర్న ద్రక్ష్యామి నలం నృపం
ఆత్మానం శ్రేయసా యోక్ష్యే దేహస్యాస్య విమోచనాత్||84||

కో ను మే జీవితేనార్థస్తమృతే పురుషర్షభం
కథం భవిష్యామ్యద్యాహం భర్తృశోకాభిపీడితా||85||

ఏవం విలపతీమేకామరణ్యే భీమనందినీం
దమయంతీమథోచుస్తే తాపసాః సత్యవాదినః||86||

ఉదర్కస్తవ కల్యాణి కల్యాణో భవితా శుభే
వయం పశ్యామ తపసా క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి నైషధం||87||

నిషధానామధిపతిం నలం రిపునిఘాతినం
భైమి ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠం ద్రక్ష్యసే విగతజ్వరం||88||

విముక్తం సర్వపాపేభ్యః సర్వరత్నసమన్వితం
తదేవ నగరశ్రేష్ఠం ప్రశాసంతమరిందమం||89||

ద్విషతాం భయకర్తారం సుహృదాం శోకనాశనం
పతిం ద్రక్ష్యసి కల్యాణి కల్యాణాభిజనం నృపం||90||

ఏవముక్త్వా నలస్యేష్టాం మహిషీం పార్థివాత్మజాం
అంతర్హితాస్తాపసాస్తే సాగ్నిహోత్రాశ్రమాస్తదా||91||

సా దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం విస్మితా అభవత్తదా
దమయంత్యనవద్యాంగీ వీరసేననృపస్నుషా||92||

కిం ను స్వప్నో మయా దృష్టః కోఽయం విధిరిహాభవత్
క్వ ను తే తాపసాః సర్వే క్వ తదాశ్రమమండలం||93||

క్వ సా పుణ్యజలా రమ్యా నానాద్విజనిషేవితా
నదీ తే చ నగా హృద్యాః ఫలపుష్పోపశోభితాః||94||

ధ్యాత్వా చిరం భీమసుతా దమయంతీ శుచిస్మితా
భర్తృశోకపరా దీనా వివర్ణవదనాభవత్||95||

సా గత్వాథాపరాం భూమిం బాష్పసందిగ్ధయా గిరా
విలలాపాశ్రుపూర్ణాక్షీ దృష్ట్వాశోకతరుం తతః||96||

ఉపగమ్య తరుశ్రేష్ఠమశోకం పుష్పితం తదా
పల్లవాపీడితం హృద్యం విహంగైరనునాదితం||97||

అహో బతాయమగమః శ్రీమానస్మిన్వనాంతరే
ఆపీడైర్బహుభిర్భాతి శ్రీమాంద్రమిడరాడివ||98||

విశోకాం కురు మాం క్షిప్రమశోక ప్రియదర్శన
వీతశోకభయాబాధం కచ్చిత్త్వం దృష్టవాన్నృపం||99||

నలం నామారిదమనం దమయంత్యాః ప్రియం పతిం
నిషధానామధిపతిం దృష్టవానసి మే ప్రియం||100||

ఏకవస్త్రార్ధసంవీతం సుకుమారతనుత్వచం
వ్యసనేనార్దితం వీరమరణ్యమిదమాగతం||101||

యథా విశోకా గచ్ఛేయమశోకనగ తత్కురు
సత్యనామా భవాశోక మమ శోకవినాశనాత్||102||

ఏవం సాశోకవృక్షం తమార్తా త్రిః పరిగమ్య హ
జగామ దారుణతరం దేశం భైమీ వరాంగనా||103||

సా దదర్శ నగాన్నైకాన్నైకాశ్చ సరితస్తథా
నైకాంశ్చ పర్వతాన్రమ్యాన్నైకాంశ్చ మృగపక్షిణః||104||

కందరాంశ్చ నితంబాంశ్చ నదాంశ్చాద్భుతదర్శనాన్
దదర్శ సా భీమసుతా పతిమన్వేషతీ తదా||105||

గత్వా ప్రకృష్టమధ్వానం దమయంతీ శుచిస్మితా
దదర్శాథ మహాసార్థం హస్త్యశ్వరథసంకులం||106||

ఉత్తరంతం నదీం రమ్యాం ప్రసన్నసలిలాం శుభాం
సుశీతతోయాం విస్తీర్ణాం హ్రదినీం వేతసైర్వృతాం||107||

ప్రోద్ఘుష్టాం క్రౌంచకురరైశ్చక్రవాకోపకూజితాం
కూర్మగ్రాహఝషాకీర్ణాం పులినద్వీపశోభితాం||108||

సా దృష్ట్వైవ మహాసార్థం నలపత్నీ యశస్వినీ
ఉపసర్ప్య వరారోహా జనమధ్యం వివేశ హ||109||

ఉన్మత్తరూపా శోకార్తా తథా వస్త్రార్ధసంవృతా
కృశా వివర్ణా మలినా పాంసుధ్వస్తశిరోరుహా||110||

తాం దృష్ట్వా తత్ర మనుజాః కేచిద్భీతాః ప్రదుద్రువుః
కేచిచ్చింతాపరాస్తస్థుః కేచిత్తత్ర విచుక్రుశుః||111||

ప్రహసంతి స్మ తాం కేచిదభ్యసూయంత చాపరే
చక్రుస్తస్యాం దయాం కేచిత్పప్రచ్ఛుశ్చాపి భారత||112||

కాసి కస్యాసి కల్యాణి కిం వా మృగయసే వనే
త్వాం దృష్ట్వా వ్యథితాః స్మేహ కచ్చిత్త్వమసి మానుషీ||113||

వద సత్యం వనస్యాస్య పర్వతస్యాథ వా దిశః
దేవతా త్వం హి కల్యాణి త్వాం వయం శరణం గతాః||114||

యక్షీ వా రాక్షసీ వా త్వముతాహోఽసి వరాంగనా
సర్వథా కురు నః స్వస్తి రక్షస్వాస్మాననిందితే||115||

యథాయం సర్వథా సార్థః క్షేమీ శీఘ్రమితో వ్రజేత్
తథా విధత్స్వ కల్యాణి త్వాం వయం శరణం గతాః||116||

తథోక్తా తేన సార్థేన దమయంతీ నృపాత్మజా
ప్రత్యువాచ తతః సాధ్వీ భర్తృవ్యసనదుఃఖితా
సార్థవాహం చ సార్థం చ జనా యే చాత్ర కేచన||117||

యూనః స్థవిరబాలాశ్చ సార్థస్య చ పురోగమాః
మానుషీం మాం విజానీత మనుజాధిపతేః సుతాం
నృపస్నుషాం రాజభార్యాం భర్తృదర్శనలాలసాం||118||

విదర్భరాణ్మమ పితా భర్తా రాజా చ నైషధః
నలో నామ మహాభాగస్తం మార్గామ్యపరాజితం||119||

యది జానీత నృపతిం క్షిప్రం శంసత మే ప్రియం
నలం పార్థివశార్దూలమమిత్రగణసూదనం||120||

తామువాచానవద్యాంగీం సార్థస్య మహతః ప్రభుః
సార్థవాహః శుచిర్నామ శృణు కల్యాణి మద్వచః||121||

అహం సార్థస్య నేతా వై సార్థవాహః శుచిస్మితే
మనుష్యం నలనామానం న పశ్యామి యశస్విని||122||

కుంజరద్వీపిమహిషశార్దూలర్క్షమృగానపి
పశ్యామ్యస్మిన్వనే కష్టే అమనుష్యనిషేవితే
తథా నో యక్షరాడద్య మణిభద్రః ప్రసీదతు||123||

సాబ్రవీద్వణిజః సర్వాన్సార్థవాహం చ తం తతః
క్వ ను యాస్యసి సార్థోఽయమేతదాఖ్యాతుమర్హథ||124||

సార్థవాహ ఉవాచ

సార్థోఽయం చేదిరాజస్య సుబాహోః సత్యవాదినః
క్షిప్రం జనపదం గంతా లాభాయ మనుజాత్మజే||125||

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

సా తచ్ఛ్రుత్వానవద్యాంగీ సార్థవాహవచస్తదా
అగచ్ఛత్తేన వై సార్థం భర్తృదర్శనలాలసా||1||

అథ కాలే బహుతిథే వనే మహతి దారుణే
తడాగం సర్వతోభద్రం పద్మసౌగంధికం మహత్||2||

దదృశుర్వణిజో రమ్యం ప్రభూతయవసేంధనం
బహుమూలఫలోపేతం నానాపక్షిగణైర్వృతం||3||

తం దృష్ట్వా మృష్టసలిలం మనోహరసుఖావహం
సుపరిశ్రాంతవాహాస్తే నివేశాయ మనో దధుః||4||

సంమతే సార్థవాహస్య వివిశుర్వనముత్తమం
ఉవాస సార్థః సుమహాన్వేలామాసాద్య పశ్చిమాం||5||

అథార్ధరాత్రసమయే నిఃశబ్దస్తిమితే తదా
సుప్తే సార్థే పరిశ్రాంతే హస్తియూథముపాగమత్
పానీయార్థం గిరినదీం మదప్రస్రవణావిలాం||6||

మార్గం సంరుధ్య సంసుప్తం పద్మిన్యాః సార్థముత్తమం
సుప్తం మమర్ద సహసా చేష్టమానం మహీతలే||7||

హాహారవం ప్రముంచంతః సార్థికాః శరణార్థినః
వనగుల్మాంశ్చ ధావంతో నిద్రాంధా మహతో భయాత్
కేచిద్దంతైః కరైః కేచిత్కేచిత్పద్భ్యాం హతా నరాః||8||

గోఖరోష్ట్రాశ్వబహులం పదాతిజనసంకులం
భయార్తం ధావమానం తత్పరస్పరహతం తదా||9||

ఘోరాన్నాదాన్విముంచంతో నిపేతుర్ధరణీతలే
వృక్షేష్వాసజ్య సంభగ్నాః పతితా విషమేషు చ
తథా తన్నిహతం సర్వం సమృద్ధం సార్థమండలం||10||

అథాపరేద్యుః సంప్రాప్తే హతశిష్టా జనాస్తదా
వనగుల్మాద్వినిష్క్రమ్య శోచంతో వైశసం కృతం
భ్రాతరం పితరం పుత్రం సఖాయం చ జనాధిప||11||

అశోచత్తత్ర వైదర్భీ కిం ను మే దుష్కృతం కృతం
యోఽపి మే నిర్జనేఽరణ్యే సంప్రాప్తోఽయం జనార్ణవః
హతోఽయం హస్తియూథేన మందభాగ్యాన్మమైవ తు||12||

ప్రాప్తవ్యం సుచిరం దుఃఖం మయా నూనమసంశయం
నాప్రాప్తకాలో మ్రియతే శ్రుతం వృద్ధానుశాసనం||13||

యన్నాహమద్య మృదితా హస్తియూథేన దుఃఖితా
న హ్యదైవకృతం కించిన్నరాణామిహ విద్యతే||14||

న చ మే బాలభావేఽపి కించిద్వ్యపకృతం కృతం
కర్మణా మనసా వాచా యదిదం దుఃఖమాగతం||15||

మన్యే స్వయంవరకృతే లోకపాలాః సమాగతాః
ప్రత్యాఖ్యాతా మయా తత్ర నలస్యార్థాయ దేవతాః
నూనం తేషాం ప్రభావేన వియోగం ప్రాప్తవత్యహం||16||

ఏవమాదీని దుఃఖాని సా విలప్య వరాంగనా
హతశిష్టైః సహ తదా బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః
అగచ్ఛద్రాజశార్దూల దుఃఖశోకపరాయణా||17||

గచ్ఛంతీ సా చిరాత్కాలాత్పురమాసాదయన్మహత్
సాయాహ్నే చేదిరాజస్య సుబాహోః సత్యవాదినః
వస్త్రార్ధకర్తసంవీతా ప్రవివేశ పురోత్తమం||18||

తాం వివర్ణాం కృశాం దీనాం ముక్తకేశీమమార్జనాం
ఉన్మత్తామివ గచ్ఛంతీం దదృశుః పురవాసినః॥19॥

ప్రవిశంతీం తు తాం దృష్ట్వా చేదిరాజపురీం తదా
అనుజగ్ముస్తతో బాలా గ్రామిపుత్రాః కుతూహలాత్॥20॥

సా తైః పరివృతాగచ్ఛత్సమీపం రాజవేశ్మనః
తాం ప్రాసాదగతాపశ్యద్రాజమాతా జనైర్వృతాం॥21॥

సా జనం వారయిత్వా తం ప్రాసాదతలముత్తమం
ఆరోప్య విస్మితా రాజందమయంతీమపృచ్ఛత॥22॥

ఏవమప్యసుఖావిష్టా బిభర్షి పరమం వపుః
భాసి విద్యుదివాభ్రేషు శంస మే కాసి కస్య వా॥23॥

న హి తే మానుషం రూపం భూషణైరపి వర్జితం
అసహాయా నరేభ్యశ్చ నోద్విజస్యమరప్రభే॥24॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్యా భైమీ వచనమబ్రవీత్
మానుషీం మాం విజానీహి భర్తారం సమనువ్రతాం॥25॥

సైరంధ్రీం జాతిసంపన్నాం భుజిష్యాం కామవాసినీం
ఫలమూలాశనామేకాం యత్రసాయంప్రతిశ్రయాం॥26॥

అసంఖ్యేయగుణో భర్తా మాం చ నిత్యమనువ్రతః
భర్తారమపి తం వీరం ఛాయేవానపగా సదా॥27॥

తస్య దైవాత్ప్రసంగోఽభూదతిమాత్రం స్మ దేవనే
ద్యూతే స నిర్జితశ్చైవ వనమేకోఽభ్యుపేయివాన్॥28॥

తమేకవసనం వీరమున్మత్తమివ విహ్వలం
ఆశ్వాసయంతీ భర్తారమహమన్వగమం వనం॥29॥

స కదాచిద్వనే వీరః కస్మింశ్చిత్కారణాంతరే
క్షుత్పరీతః సువిమనాస్తదప్యేకం వ్యసర్జయత్॥30॥

తమేకవసనం నగ్నమున్మత్తం గతచేతసం
అనువ్రజంతీ బహులా న స్వపామి నిశాః సదా॥31॥

తతో బహుతిథే కాలే సుప్తాముత్సృజ్య మాం క్వచిత్
వాససోఽర్ధం పరిచ్ఛిద్య త్యక్తవాన్మామనాగసం॥32॥

తం మార్గమాణా భర్తారం దహ్యమానా దినక్షపాః
న విందామ్యమరప్రఖ్యం ప్రియం ప్రాణధనేశ్వరం॥33॥

తామశ్రుపరిపూర్ణాక్షీం విలపంతీం తథా బహు
రాజమాతాబ్రవీదార్తాం భైమీమార్తతరా స్వయం॥34॥

వసస్వ మయి కల్యాణి ప్రీతిర్మే త్వయి వర్తతే
మృగయిష్యంతి తే భద్రే భర్తారం పురుషా మమ॥35॥

అథ వా స్వయమాగచ్ఛేత్పరిధావన్నితస్తతః
ఇహైవ వసతీ భద్రే భర్తారముపలప్స్యసే॥36॥

రాజమాతుర్వచః శ్రుత్వా దమయంతీ వచోఽబ్రవీత్
సమయేనోత్సహే వస్తుం త్వయి వీరప్రజాయిని॥37॥

ఉచ్ఛిష్టం నైవ భుంజీయాం న కుర్యాం పాదధావనం
న చాహం పురుషానన్యాన్సంభాషేయం కథంచన॥38॥

ప్రార్థయేద్యది మాం కశ్చిద్దండ్యస్తే స పుమాన్భవేత్
భర్తురన్వేషణార్థం తు పశ్యేయం బ్రాహ్మణానహం॥39॥

యద్యేవమిహ కర్తవ్యం వసామ్యహమసంశయం
అతోఽన్యథా న మే వాసో వర్తతే హృదయే క్వచిత్॥40॥

తాం ప్రహృష్టేన మనసా రాజమాతేదమబ్రవీత్
సర్వమేతత్కరిష్యామి దిష్ట్యా తే వ్రతమీదృశం॥41॥

ఏవముక్త్వా తతో భైమీం రాజమాతా విశాం పతే
ఉవాచేదం దుహితరం సునందాం నామ భారత॥42॥

సైరంధ్రీమభిజానీష్వ సునందే దేవరూపిణీం
ఏతయా సహ మోదస్వ నిరుద్విగ్నమనాః స్వయం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఉత్సృజ్య దమయంతీం తు నలో రాజా విశాం పతే
దదర్శ దావం దహ్యంతం మహాంతం గహనే వనే॥1॥

తత్ర శుశ్రావ మధ్యేఽగ్నౌ శబ్దం భూతస్య కస్యచిత్
అభిధావ నలేత్యుచ్చైః పుణ్యశ్లోకేతి చాసకృత్॥2॥

మా భైరితి నలశ్చోక్త్వా మధ్యమగ్నేః ప్రవిశ్య తం
దదర్శ నాగరాజానం శయానం కుండలీకృతం॥3॥

స నాగః ప్రాంజలిర్భూత్వా వేపమానో నలం తదా
ఉవాచ విద్ధి మాం రాజన్నాగం కర్కోటకం నృప॥4॥

మయా ప్రలబ్ధో బ్రహ్మర్షిరనాగాః సుమహాతపాః
తేన మన్యుపరీతేన శప్తోఽస్మి మనుజాధిప॥5॥

తస్య శాపాన్న శక్నోమి పదాద్విచలితుం పదం
ఉపదేక్ష్యామి తే శ్రేయస్త్రాతుమర్హతి మాం భవాన్॥6॥

సఖా చ తే భవిష్యామి మత్సమో నాస్తి పన్నగః
లఘుశ్చ తే భవిష్యామి శీఘ్రమాదాయ గచ్ఛ మాం॥7॥

ఏవముక్త్వా స నాగేంద్రో బభూవాంగుష్ఠమాత్రకః
తం గృహీత్వా నలః ప్రాయాదుద్దేశం దావవర్జితం॥8॥

ఆకాశదేశమాసాద్య విముక్తం కృష్ణవర్త్మనా
ఉత్స్రష్టుకామం తం నాగః పునః కర్కోటకోఽబ్రవీత్॥9॥

పదాని గణయన్గచ్ఛ స్వాని నైషధ కానిచిత్
తత్ర తేఽహం మహారాజ శ్రేయో ధాస్యామి యత్పరం॥10॥

తతః సంఖ్యాతుమారబ్ధమదశద్దశమే పదే
తస్య దష్టస్య తద్రూపం క్షిప్రమంతరధీయత॥11॥

స దృష్ట్వా విస్మితస్తస్థావాత్మానం వికృతం నలః
స్వరూపధారిణం నాగం దదర్శ చ మహీపతిః॥12॥

తతః కర్కోటకో నాగః సాంత్వయన్నలమబ్రవీత్
మయా తేఽన్తర్హితం రూపం న త్వా విద్యుర్జనా ఇతి॥13॥

యత్కృతే చాసి వికృతో దుఃఖేన మహతా నల
విషేణ స మదీయేన త్వయి దుఃఖం నివత్స్యతి॥14॥

విషేణ సంవృతైర్గాత్రైర్యావత్త్వాం న విమోక్ష్యతి
తావత్త్వయి మహారాజ దుఃఖం వై స నివత్స్యతి॥15॥

అనాగా యేన నికృతస్త్వమనర్హో జనాధిప
క్రోధాదసూయయిత్వా తం రక్షా మే భవతః కృతా॥16॥

న తే భయం నరవ్యాఘ్ర దంష్ట్రిభ్యః శత్రుతోఽపి వా
బ్రహ్మవిద్భ్యశ్చ భవితా మత్ప్రసాదాన్నరాధిప॥17॥

రాజన్విషనిమిత్తా చ న తే పీడా భవిష్యతి
సంగ్రామేషు చ రాజేంద్ర శశ్వజ్జయమవాప్స్యసి॥18॥

గచ్ఛ రాజన్నితః సూతో బాహుకోఽహమితి బ్రువన్
సమీపమృతుపర్ణస్య స హి వేదాక్షనైపుణం
అయోధ్యాం నగరీం రమ్యామద్యైవ నిషధేశ్వర॥19॥

స తేఽక్షహృదయం దాతా రాజాశ్వహృదయేన వై
ఇక్ష్వాకుకులజః శ్రీమాన్మిత్రం చైవ భవిష్యతి॥20॥

భవిష్యసి యదాక్షజ్ఞః శ్రేయసా యోక్ష్యసే తదా
సమేష్యసి చ దారైస్త్వం మా స్మ శోకే మనః కృథాః
రాజ్యేన తనయాభ్యాం చ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥21॥

స్వరూపం చ యదా ద్రష్టుమిచ్ఛేథాస్త్వం నరాధిప
సంస్మర్తవ్యస్తదా తేఽహం వాసశ్చేదం నివాసయేః॥22॥

అనేన వాససాచ్ఛన్నః స్వరూపం ప్రతిపత్స్యసే
ఇత్యుక్త్వా ప్రదదావస్మై దివ్యం వాసోయుగం తదా॥23॥

ఏవం నలం సమాదిశ్య వాసో దత్త్వా చ కౌరవ
నాగరాజస్తతో రాజంస్తత్రైవాంతరధీయత॥24॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

తస్మిన్నంతర్హితే నాగే ప్రయయౌ నైషధో నలః
ఋతుపర్ణస్య నగరం ప్రావిశద్దశమేఽహని॥1॥

స రాజానముపాతిష్ఠద్బాహుకోఽహమితి బ్రువన్
అశ్వానాం వాహనే యుక్తః పృథివ్యాం నాస్తి మత్సమః॥2॥

అర్థకృచ్ఛ్రేషు చైవాహం ప్రష్టవ్యో నైపుణేషు చ
అన్నసంస్కారమపి చ జానామ్యన్యైర్విశేషతః॥3॥

యాని శిల్పాని లోకేఽస్మిన్యచ్చాప్యన్యత్సుదుష్కరం
సర్వం యతిష్యే తత్కర్తుమృతుపర్ణ భరస్వ మాం॥4॥

ఋతుపర్ణ ఉవాచ

వస బాహుక భద్రం తే సర్వమేతత్కరిష్యసి
శీఘ్రయానే సదా బుద్ధిర్ధీయతే మే విశేషతః॥5॥

స త్వమాతిష్ఠ యోగం తం యేన శీఘ్రా హయా మమ
భవేయురశ్వాధ్యక్షోఽసి వేతనం తే శతం శతాః॥6॥

త్వాముపస్థాస్యతశ్చేమౌ నిత్యం వార్ష్ణేయజీవలౌ
ఏతాభ్యాం రంస్యసే సార్ధం వస వై మయి బాహుక॥7॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవముక్తో నలస్తేన న్యవసత్తత్ర పూజితః
ఋతుపర్ణస్య నగరే సహవార్ష్ణేయజీవలః॥8॥

స తత్ర నివసన్రాజా వైదర్భీమనుచింతయన్
సాయం సాయం సదా చేమం శ్లోకమేకం జగాద హ॥9॥

క్వ ను సా క్షుత్పిపాసార్తా శ్రాంతా శేతే తపస్వినీ
స్మరంతీ తస్య మందస్య కం వా సాద్యోపతిష్ఠతి॥10॥

ఏవం బ్రువంతం రాజానం నిశాయాం జీవలోఽబ్రవీత్
కామేనాం శోచసే నిత్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి బాహుక॥11॥

తమువాచ నలో రాజా మందప్రజ్ఞస్య కస్యచిత్
ఆసీద్బహుమతా నారీ తస్యా దృఢతరం చ సః॥12॥

స వై కేనచిదర్థేన తయా మందో వ్యయుజ్యత
విప్రయుక్తశ్చ మందాత్మా భ్రమత్యసుఖపీడితః॥13॥

దహ్యమానః స శోకేన దివారాత్రమతంద్రితః
నిశాకాలే స్మరంస్తస్యాః శ్లోకమేకం స్మ గాయతి॥14॥

స వై భ్రమన్మహీం సర్వాం క్వచిదాసాద్య కించన
వసత్యనర్హస్తద్దుఃఖం భూయ ఏవానుసంస్మరన్॥15॥

సా తు తం పురుషం నారీ కృచ్ఛ్రేఽప్యనుగతా వనే
త్యక్తా తేనాల్పపుణ్యేన దుష్కరం యది జీవతి॥16॥

ఏకా బాలానభిజ్ఞా చ మార్గాణామతథోచితా
క్షుత్పిపాసాపరీతా చ దుష్కరం యది జీవతి॥17॥

శ్వాపదాచరితే నిత్యం వనే మహతి దారుణే
త్యక్తా తేనాల్పపుణ్యేన మందప్రజ్ఞేన మారిష॥18॥

ఇత్యేవం నైషధో రాజా దమయంతీమనుస్మరన్
అజ్ఞాతవాసమవసద్రాజ్ఞస్తస్య నివేశనే॥19॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

హృతరాజ్యే నలే భీమః సభార్యే ప్రేష్యతాం గతే
ద్విజాన్ప్రస్థాపయామాస నలదర్శనకాంక్షయా॥1॥

సందిదేశ చ తాన్భీమో వసు దత్త్వా చ పుష్కలం
మృగయధ్వం నలం చైవ దమయంతీం చ మే సుతాం॥2॥

అస్మిన్కర్మణి నిష్పన్నే విజ్ఞాతే నిషధాధిపే
గవాం సహస్రం దాస్యామి యో వస్తావానయిష్యతి
అగ్రహారం చ దాస్యామి గ్రామం నగరసంమితం॥3॥

న చేచ్ఛక్యావిహానేతుం దమయంతీ నలోఽపి వా
జ్ఞాతమాత్రేఽపి దాస్యామి గవాం దశశతం ధనం॥4॥

ఇత్యుక్తాస్తే యయుర్హృష్టా బ్రాహ్మణాః సర్వతోదిశం
పురరాష్ట్రాణి చిన్వంతో నైషధం సహ భార్యయా॥5॥

తతశ్చేదిపురీం రమ్యాం సుదేవో నామ వై ద్విజః
విచిన్వానోఽథ వైదర్భీమపశ్యద్రాజవేశ్మని
పుణ్యాహవాచనే రాజ్ఞః సునందాసహితాం స్థితాం॥6॥

మందప్రఖ్యాయమానేన రూపేణాప్రతిమేన తాం
పినద్ధాం ధూమజాలేన ప్రభామివ విభావసోః॥7॥

తాం సమీక్ష్య విశాలాక్షీమధికం మలినాం కృశాం
తర్కయామాస భైమీతి కారణైరుపపాదయన్॥8॥

సుదేవ ఉవాచ

యథేయం మే పురా దృష్టా తథారూపేయమంగనా
కృతార్థోఽస్మ్యద్య దృష్ట్వేమాం లోకకాంతామివ శ్రియం॥9॥

పూర్ణచంద్రాననాం శ్యామాం చారువృత్తపయోధరాం
కుర్వంతీం ప్రభయా దేవీం సర్వా వితిమిరా దిశః॥10॥

చారుపద్మపలాశాక్షీం మన్మథస్య రతీమివ
ఇష్టాం సర్వస్య జగతః పూర్ణచంద్రప్రభామివ॥11॥

విదర్భసరసస్తస్మాద్దైవదోషాదివోద్ధృతాం
మలపంకానులిప్తాంగీం మృణాలీమివ తాం భృశం॥12॥

పౌర్ణమాసీమివ నిశాం రాహుగ్రస్తనిశాకరాం
పతిశోకాకులాం దీనాం శుష్కస్రోతాం నదీమివ॥13॥

విధ్వస్తపర్ణకమలాం విత్రాసితవిహంగమాం
హస్తిహస్తపరిక్లిష్టాం వ్యాకులామివ పద్మినీం॥14॥

సుకుమారీం సుజాతాంగీం రత్నగర్భగృహోచితాం
దహ్యమానామివోష్ణేన మృణాలీమచిరోద్ధృతాం॥15॥

రూపౌదార్యగుణోపేతాం మండనార్హామమండితాం
చంద్రలేఖామివ నవాం వ్యోమ్ని నీలాభ్రసంవృతాం॥16॥

కామభోగైః ప్రియైర్హీనాం హీనాం బంధుజనేన చ
దేహం ధారయతీం దీనాం భర్తృదర్శనకాంక్షయా॥17॥

భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణైర్వినా
ఏషా విరహితా తేన శోభనాపి న శోభతే॥18॥

దుష్కరం కురుతేఽత్యర్థం హీనో యదనయా నలః
ధారయత్యాత్మనో దేహం న శోకేనావసీదతి॥19॥

ఇమామసితకేశాంతాం శతపత్రాయతేక్షణాం
సుఖార్హాం దుఃఖితాం దృష్ట్వా మమాపి వ్యథతే మనః॥20॥

కదా ను ఖలు దుఃఖస్య పారం యాస్యతి వై శుభా
భర్తుః సమాగమాత్సాధ్వీ రోహిణీ శశినో యథా॥21॥

అస్యా నూనం పునర్లాభాన్నైషధః ప్రీతిమేష్యతి
రాజా రాజ్యపరిభ్రష్టః పునర్లబ్ధ్వేవ మేదినీం॥22॥

తుల్యశీలవయోయుక్తాం తుల్యాభిజనసంయుతాం
నైషధోఽర్హతి వైదర్భీం తం చేయమసితేక్షణా॥23॥

యుక్తం తస్యాప్రమేయస్య వీర్యసత్త్వవతో మయా
సమాశ్వాసయితుం భార్యాం పతిదర్శనలాలసాం॥24॥

అయమాశ్వాసయామ్యేనాం పూర్ణచంద్రనిభాననాం
అదృష్టపూర్వాం దుఃఖస్య దుఃఖార్తాం ధ్యానతత్పరాం॥25॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవం విమృశ్య వివిధైః కారణైర్లక్షణైశ్చ తాం
ఉపగమ్య తతో భైమీం సుదేవో బ్రాహ్మణోఽబ్రవీత్॥26॥

అహం సుదేవో వైదర్భి భ్రాతుస్తే దయితః సఖా
భీమస్య వచనాద్రాజ్ఞస్త్వామన్వేష్టుమిహాగతః॥27॥

కుశలీ తే పితా రాజ్ఞి జనిత్రీ భ్రాతరశ్చ తే
ఆయుష్మంతౌ కుశలినౌ తత్రస్థౌ దారకౌ చ తే
త్వత్కృతే బంధువర్గాశ్చ గతసత్త్వా ఇవాసతే॥28॥

అభిజ్ఞాయ సుదేవం తు దమయంతీ యుధిష్ఠిర
పర్యపృచ్ఛత్తతః సర్వాన్క్రమేణ సుహృదః స్వకాన్॥29॥

రురోద చ భృశం రాజన్వైదర్భీ శోకకర్శితా
దృష్ట్వా సుదేవం సహసా భ్రాతురిష్టం ద్విజోత్తమం॥30॥

తతో రుదంతీం తాం దృష్ట్వా సునందా శోకకర్శితాం
సుదేవేన సహైకాంతే కథయంతీం చ భారత॥31॥

జనిత్ర్యై ప్రేషయామాస సైరంధ్రీ రుదతే భృశం
బ్రాహ్మణేన సమాగమ్య తాం వేద యది మన్యసే॥32॥

అథ చేదిపతేర్మాతా రాజ్ఞశ్చాంతఃపురాత్తదా
జగామ యత్ర సా బాలా బ్రాహ్మణేన సహాభవత్॥33॥

తతః సుదేవమానాయ్య రాజమాతా విశాం పతే
పప్రచ్ఛ భార్యా కస్యేయం సుతా వా కస్య భామినీ॥34॥

కథం చ నష్టా జ్ఞాతిభ్యో భర్తుర్వా వామలోచనా
త్వయా చ విదితా విప్ర కథమేవంగతా సతీ॥35॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం త్వత్తో జ్ఞాతుం సర్వమశేషతః
తత్త్వేన హి మమాచక్ష్వ పృచ్ఛంత్యా దేవరూపిణీం॥36॥

ఏవముక్తస్తయా రాజన్సుదేవో ద్విజసత్తమః
సుఖోపవిష్ట ఆచష్ట దమయంత్యా యథాతథం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

సుదేవ ఉవాచ

విదర్భరాజో ధర్మాత్మా భీమో భీమపరాక్రమః
సుతేయం తస్య కల్యాణీ దమయంతీతి విశ్రుతా॥1॥

రాజా తు నైషధో నామ వీరసేనసుతో నలః
భార్యేయం తస్య కల్యాణీ పుణ్యశ్లోకస్య ధీమతః॥2॥

స వై ద్యూతే జితో భ్రాత్రా హృతరాజ్యో మహీపతిః
దమయంత్యా గతః సార్ధం న ప్రజ్ఞాయత కర్హిచిత్॥3॥

తే వయం దమయంత్యర్థే చరామః పృథివీమిమాం
సేయమాసాదితా బాలా తవ పుత్రనివేశనే॥4॥

అస్యా రూపేణ సదృశీ మానుషీ నేహ విద్యతే
అస్యాశ్చైవ భ్రువోర్మధ్యే సహజః పిప్లురుత్తమః
శ్యామాయాః పద్మసంకాశో లక్షితోఽన్తర్హితో మయా ॥5॥

మలేన సంవృతో హ్యస్యాస్తన్వభ్రేణేవ చంద్రమాః
చిహ్నభూతో విభూత్యర్థమయం ధాత్రా వినిర్మితః ॥6॥

ప్రతిపత్కలుషేవేందోర్లేఖా నాతి విరాజతే
న చాస్యా నశ్యతే రూపం వపుర్మలసమాచితం
అసంస్కృతమపి వ్యక్తం భాతి కాంచనసంనిభం ॥7॥

అనేన వపుషా బాలా పిప్లునానేన చైవ హ
లక్షితేయం మయా దేవీ పిహితోఽగ్నిరివోష్మణా ॥8॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య సుదేవస్య విశాం పతే
సునందా శోధయామాస పిప్లుప్రచ్ఛాదనం మలం ॥9॥

స మలేనాపకృష్టేన పిప్లుస్తస్యా వ్యరోచత
దమయంత్యాస్తదా వ్యభ్రే నభసీవ నిశాకరః ॥10॥

పిప్లుం దృష్ట్వా సునందా చ రాజమాతా చ భారత
రుదంత్యౌ తాం పరిష్వజ్య ముహూర్తమివ తస్థతుః
ఉత్సృజ్య బాష్పం శనకై రాజమాతేదమబ్రవీత్ ॥11॥

భగిన్యా దుహితా మేఽసి పిప్లునానేన సూచితా
అహం చ తవ మాతా చ రాజన్యస్య మహాత్మనః
సుతే దశార్ణాధిపతేః సుదామ్నశ్చారుదర్శనే ॥12॥

భీమస్య రాజ్ఞః సా దత్తా వీరబాహోరహం పునః
త్వం తు జాతా మయా దృష్టా దశార్ణేషు పితుర్గృహే ॥13॥

యథైవ తే పితుర్గేహం తథేదమపి భామిని
యథైవ హి మమైశ్వర్యం దమయంతి తథా తవ ॥14॥

తాం ప్రహృష్టేన మనసా దమయంతీ విశాం పతే
అభివాద్య మాతుర్భగినీమిదం వచనమబ్రవీత్ ॥15॥

అజ్ఞాయమానాపి సతీ సుఖమస్మ్యుషితేహ వై
సర్వకామైః సువిహితా రక్ష్యమాణా సదా త్వయా ॥16॥

సుఖాత్సుఖతరో వాసో భవిష్యతి న సంశయః
చిరవిప్రోషితాం మాతర్మామనుజ్ఞాతుమర్హసి ॥17॥

దారకౌ చ హి మే నీతౌ వసతస్తత్ర బాలకౌ
పిత్రా విహీనౌ శోకార్తౌ మయా చైవ కథం ను తౌ ॥18॥

యది చాపి ప్రియం కించిన్మయి కర్తుమిహేచ్ఛసి
విదర్భాన్యాతుమిచ్ఛామి శీఘ్రం మే యానమాదిశ ॥19॥

బాఢమిత్యేవ తాముక్త్వా హృష్టా మాతృష్వసా నృప
గుప్తాం బలేన మహతా పుత్రస్యానుమతే తతః ॥20॥

ప్రస్థాపయద్రాజమాతా శ్రీమతా నరవాహినా
యానేన భరతశ్రేష్ఠ స్వన్నపానపరిచ్ఛదాం ॥21॥

తతః సా నచిరాదేవ విదర్భానగమచ్ఛుభా
తాం తు బంధుజనః సర్వః ప్రహృష్టః ప్రత్యపూజయత్ ॥22॥

సర్వాన్కుశలినో దృష్ట్వా బాంధవాందారకౌ చ తౌ
మాతరం పితరం చైవ సర్వం చైవ సఖీజనం॥23॥

దేవతాః పూజయామాస బ్రాహ్మణాంశ్చ యశస్వినీ
విధినా పరేణ కల్యాణీ దమయంతీ విశాం పతే॥24॥

అతర్పయత్సుదేవం చ గోసహస్రేణ పార్థివః
ప్రీతో దృష్ట్వైవ తనయాం గ్రామేణ ద్రవిణేన చ॥25॥

సా వ్యుష్టా రజనీం తత్ర పితుర్వేశ్మని భామినీ
విశ్రాంతా మాతరం రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥26॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

దమయంత్యువాచ

మాం చేదిచ్ఛసి జీవంతీం మాతః సత్యం బ్రవీమి తే
నరవీరస్య వై తస్య నలస్యానయనే యత॥1॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

దమయంత్యా తథోక్తా తు సా దేవీ భృశదుఃఖితా
బాష్పేణ పిహితా రాజన్నోత్తరం కించిదబ్రవీత్॥2॥

తదవస్థాం తు తాం దృష్ట్వా సర్వమంతఃపురం తదా
హాహాభూతమతీవాసీద్భృశం చ ప్రరురోద హ॥3॥

తతో భీమం మహారాజ భార్యా వచనమబ్రవీత్
దమయంతీ తవ సుతా భర్తారమనుశోచతి॥4॥

అపకృష్య చ లజ్జాం మాం స్వయముక్తవతీ నృప
ప్రయతంతు తవ ప్రేష్యాః పుణ్యశ్లోకస్య దర్శనే॥5॥

తయా ప్రచోదితో రాజా బ్రాహ్మణాన్వశవర్తినః
ప్రాస్థాపయద్దిశః సర్వా యతధ్వం నలదర్శనే॥6॥

తతో విదర్భాధిపతేర్నియోగాద్బ్రాహ్మణర్షభాః
దమయంతీమథో దృష్ట్వా ప్రస్థితాః స్మేత్యథాబ్రువన్॥7॥

అథ తానబ్రవీద్భైమీ సర్వరాష్ట్రేష్విదం వచః
బ్రువధ్వం జనసంసత్సు తత్ర తత్ర పునః పునః॥8॥

క్వ ను త్వం కితవ ఛిత్త్వా వస్త్రార్ధం ప్రస్థితో మమ
ఉత్సృజ్య విపినే సుప్తామనురక్తాం ప్రియాం ప్రియ॥9॥

సా వై యథా సమాదిష్టా తత్రాస్తే త్వత్ప్రతీక్షిణీ
దహ్యమానా భృశం బాలా వస్త్రార్ధేనాభిసంవృతా॥10॥

తస్యా రుదంత్యాః సతతం తేన శోకేన పార్థివ
ప్రసాదం కురు వై వీర ప్రతివాక్యం దదస్వ చ॥11॥

ఏతదన్యచ్చ వక్తవ్యం కృపాం కుర్యాద్యథా మయి
వాయునా ధూయమానో హి వనం దహతి పావకః॥12॥

భర్తవ్యా రక్షణీయా చ పత్నీ హి పతినా సదా
తన్నష్టముభయం కస్మాద్ధర్మజ్ఞస్య సతస్తవ॥13॥

ఖ్యాతః ప్రాజ్ఞః కులీనశ్చ సానుక్రోశశ్చ త్వం సదా
సంవృత్తో నిరనుక్రోశః శంకే మద్భాగ్యసంక్షయాత్॥14॥

స కురుష్వ మహేష్వాస దయాం మయి నరర్షభ
ఆనృశంస్యం పరో ధర్మస్త్వత్త ఏవ హి మే శ్రుతం॥15॥

ఏవం బ్రువాణాన్యది వః ప్రతిబ్రూయాద్ధి కశ్చన
స నరః సర్వథా జ్ఞేయః కశ్చాసౌ క్వ చ వర్తతే॥16॥

యచ్చ వో వచనం శ్రుత్వా బ్రూయాత్ప్రతివచో నరః
తదాదాయ వచః క్షిప్రం మమావేద్యం ద్విజోత్తమాః॥17॥

యథా చ వో న జానీయాచ్చరతో భీమశాసనాత్
పునరాగమనం చైవ తథా కార్యమతంద్రితైః॥18॥

యది వాసౌ సమృద్ధః స్యాద్యది వాప్యధనో భవేత్
యది వాప్యర్థకామః స్యాజ్జ్ఞేయమస్య చికీర్షితం॥19॥

ఏవముక్తాస్త్వగచ్ఛంస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వతోదిశం
నలం మృగయితుం రాజంస్తథా వ్యసనినం తదా॥20॥

తే పురాణి సరాష్ట్రాణి గ్రామాన్ఘోషాంస్తథాశ్రమాన్
అన్వేషంతో నలం రాజన్నాధిజగ్ముర్ద్విజాతయః॥21॥

తచ్చ వాక్యం తథా సర్వే తత్ర తత్ర విశాం పతే
శ్రావయాం చక్రిరే విప్రా దమయంత్యా యథేరితం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య పర్ణాదో నామ వై ద్విజః
ప్రత్యేత్య నగరం భైమీమిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

నైషధం మృగయానేన దమయంతి దివానిశం
అయోధ్యాం నగరీం గత్వా భాంగస్వరిరుపస్థితః॥2॥

శ్రావితశ్చ మయా వాక్యం త్వదీయం స మహాజనే
ఋతుపర్ణో మహాభాగో యథోక్తం వరవర్ణిని॥3॥

తచ్ఛ్రుత్వా నాబ్రవీత్కించిదృతుపర్ణో నరాధిపః
న చ పారిషదః కశ్చిద్భాష్యమాణో మయాసకృత్॥4॥

అనుజ్ఞాతం తు మాం రాజ్ఞా విజనే కశ్చిదబ్రవీత్
ఋతుపర్ణస్య పురుషో బాహుకో నామ నామతః॥5॥

సూతస్తస్య నరేంద్రస్య విరూపో హ్రస్వబాహుకః
శీఘ్రయానే సుకుశలో మృష్టకర్తా చ భోజనే॥6॥

స వినిఃశ్వస్య బహుశో రుదిత్వా చ ముహుర్ముహుః
కుశలం చైవ మాం పృష్ట్వా పశ్చాదిదమభాషత॥7॥

వైషమ్యమపి సంప్రాప్తా గోపాయంతి కులస్త్రియః
ఆత్మానమాత్మనా సత్యో జితస్వర్గా న సంశయః
రహితా భర్తృభిశ్చైవ న క్రుధ్యంతి కదాచన॥8॥

విషమస్థేన మూఢేన పరిభ్రష్టసుఖేన చ
యత్సా తేన పరిత్యక్తా తత్ర న క్రోద్ధుమర్హతి॥9॥

ప్రాణయాత్రాం పరిప్రేప్సోః శకునైర్హృతవాససః
ఆధిభిర్దహ్యమానస్య శ్యామా న క్రోద్ధుమర్హతి॥10॥

సత్కృతాసత్కృతా వాపి పతిం దృష్ట్వా తథాగతం
భ్రష్టరాజ్యం శ్రియా హీనం శ్యామా న క్రోద్ధుమర్హతి॥11॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా త్వరితోఽహమిహాగతః
శ్రుత్వా ప్రమాణం భవతీ రాజ్ఞశ్చైవ నివేదయ॥12॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వాశ్రుపూర్ణాక్షీ పర్ణాదస్య విశాం పతే
దమయంతీ రహోఽభ్యేత్య మాతరం ప్రత్యభాషత॥13॥

అయమర్థో న సంవేద్యో భీమే మాతః కథంచన
త్వత్సంనిధౌ సమాదేక్ష్యే సుదేవం ద్విజసత్తమం॥14॥

యథా న నృపతిర్భీమః ప్రతిపద్యేత మే మతం
తథా త్వయా ప్రయత్తవ్యం మమ చేత్ప్రియమిచ్ఛసి॥15॥

యథా చాహం సమానీతా సుదేవేనాశు బాంధవాన్
తేనైవ మంగలేనాశు సుదేవో యాతు మాచిరం
సమానేతుం నలం మాతరయోధ్యాం నగరీమితః॥16॥

విశ్రాంతం చ తతః పశ్చాత్పర్ణాదం ద్విజసత్తమం
అర్చయామాస వైదర్భీ ధనేనాతీవ భామినీ॥17॥

నలే చేహాగతే విప్ర భూయో దాస్యామి తే వసు
త్వయా హి మే బహు కృతం యథా నాన్యః కరిష్యతి
యద్భర్త్రాహం సమేష్యామి శీఘ్రమేవ ద్విజోత్తమ॥18॥

ఏవముక్తోఽర్చయిత్వా తామాశీర్వాదైః సుమంగలైః
గృహానుపయయౌ చాపి కృతార్థః స మహామనాః॥19॥

తతశ్చానాయ్య తం విప్రం దమయంతీ యుధిష్ఠిర
అబ్రవీత్సంనిధౌ మాతుర్దుఃఖశోకసమన్వితా॥20॥

గత్వా సుదేవ నగరీమయోధ్యావాసినం నృపం
ఋతుపర్ణం వచో బ్రూహి పతిమన్యం చికీర్షతీ
ఆస్థాస్యతి పునర్భైమీ దమయంతీ స్వయంవరం॥21॥

తత్ర గచ్ఛంతి రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సర్వశః
యథా చ గణితః కాలః శ్వోభూతే స భవిష్యతి॥22॥

యది సంభావనీయం తే గచ్ఛ శీఘ్రమరిందమ
సూర్యోదయే ద్వితీయం సా భర్తారం వరయిష్యతి
న హి స జ్ఞాయతే వీరో నలో జీవన్మృతోఽపి వా॥23॥

ఏవం తయా యథోక్తం వై గత్వా రాజానమబ్రవీత్
ఋతుపర్ణం మహారాజ సుదేవో బ్రాహ్మణస్తదా॥24॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

శ్రుత్వా వచః సుదేవస్య ఋతుపర్ణో నరాధిపః
సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా బాహుకం ప్రత్యభాషత॥1॥

విదర్భాన్యాతుమిచ్ఛామి దమదంత్యాః స్వయంవరం
ఏకాహ్నా హయతత్త్వజ్ఞ మన్యసే యది బాహుక॥2॥

ఏవముక్తస్య కౌంతేయ తేన రాజ్ఞా నలస్య హ
వ్యదీర్యత మనో దుఃఖాత్ప్రదధ్యౌ చ మహామనాః||3||

దమయంతీ భవేదేతత్కుర్యాద్దుఃఖేన మోహితా
అస్మదర్థే భవేద్వాయముపాయశ్చింతితో మహాన్||4||

నృశంసం బత వైదర్భీ కర్తుకామా తపస్వినీ
మయా క్షుద్రేణ నికృతా పాపేనాకృతబుద్ధినా||5||

స్త్రీస్వభావశ్చలో లోకే మమ దోషశ్చ దారుణః
స్యాదేవమపి కుర్యాత్సా వివశా గతసౌహృదా
మమ శోకేన సంవిగ్నా నైరాశ్యాత్తనుమధ్యమా||6||

న చైవం కర్హిచిత్కుర్యాత్సాపత్యా చ విశేషతః
యదత్ర తథ్యం పథ్యం చ గత్వా వేత్స్యామి నిశ్చయం
ఋతుపర్ణస్య వై కామమాత్మార్థం చ కరోమ్యహం||7||

ఇతి నిశ్చిత్య మనసా బాహుకో దీనమానసః
కృతాంజలిరువాచేదమృతుపర్ణం నరాధిపం||8||

ప్రతిజానామి తే సత్యం గమిష్యసి నరాధిప
ఏకాహ్నా పురుషవ్యాఘ్ర విదర్భనగరీం నృప||9||

తతః పరీక్షామశ్వానాం చక్రే రాజన్స బాహుకః
అశ్వశాలాముపాగమ్య భాంగస్వరినృపాజ్ఞయా||10||

స త్వర్యమాణో బహుశ ఋతుపర్ణేన బాహుకః
అధ్యగచ్ఛత్కృశానశ్వాన్సమర్థానధ్వని క్షమాన్||11||

తేజోబలసమాయుక్తాన్కులశీలసమన్వితాన్
వర్జితాల్లక్షణైర్హీనైః పృథుప్రోథాన్మహాహనూన్
శుద్ధాందశభిరావర్తైః సింధుజాన్వాతరంహసః||12||

దృష్ట్వా తానబ్రవీద్రాజా కించిత్కోపసమన్వితః
కిమిదం ప్రార్థితం కర్తుం ప్రలబ్ధవ్యా హి తే వయం||13||

కథమల్పబలప్రాణా వక్ష్యంతీమే హయా మమ
మహానధ్వా చ తురగైర్గంతవ్యః కథమీదృశైః||14||

బాహుక ఉవాచ

ఏతే హయా గమిష్యంతి విదర్భాన్నాత్ర సంశయః
అథాన్యాన్మన్యసే రాజన్బ్రూహి కాన్యోజయామి తే||15||

ఋతుపర్ణ ఉవాచ

త్వమేవ హయతత్త్వజ్ఞః కుశలశ్చాసి బాహుక
యాన్మన్యసే సమర్థాంస్త్వం క్షిప్రం తానేవ యోజయ||16||

బృహదశ్వ ఉవాచ

తతః సదశ్వాంశ్చతురః కులశీలసమన్వితాన్
యోజయామాస కుశలో జవయుక్తాన్రథే నరః||17||

తతో యుక్తం రథం రాజా సమారోహత్త్వరాన్వితః
అథ పర్యపతన్భూమౌ జానుభిస్తే హయోత్తమాః||18||

తతో నరవరః శ్రీమాన్నలో రాజా విశాం పతే
సాంత్వయామాస తానశ్వాంస్తేజోబలసమన్వితాన్ ||19||

రశ్మిభిశ్చ సముద్యమ్య నలో యాతుమియేష సః
సూతమారోప్య వార్ష్ణేయం జవమాస్థాయ వై పరం ||20||

తే చోద్యమానా విధినా బాహుకేన హయోత్తమాః
సముత్పేతురివాకాశం రథినం మోహయన్నివ ||21||

తథా తు దృష్ట్వా తానశ్వాన్వహతో వాతరంహసః
అయోధ్యాధిపతిర్ధీమాన్విస్మయం పరమం యయౌ ||22||

రథఘోషం తు తం శ్రుత్వా హయసంగ్రహణం చ తత్
వార్ష్ణేయశ్చింతయామాస బాహుకస్య హయజ్ఞతాం ||23||

కిం ను స్యాన్మాతలిరయం దేవరాజస్య సారథిః
తథా హి లక్షణం వీరే బాహుకే దృశ్యతే మహత్ ||24||

శాలిహోత్రోఽథ కిం ను స్యాద్ధయానాం కులతత్త్వవిత్
మానుషం సమనుప్రాప్తో వపుః పరమశోభనం ||25||

ఉతాహోస్విద్భవేద్రాజా నలః పరపురంజయః
సోఽయం నృపతిరాయాత ఇత్యేవం సమచింతయత్ ||26||

అథ వా యాం నలో వేద విద్యాం తామేవ బాహుకః
తుల్యం హి లక్షయే జ్ఞానం బాహుకస్య నలస్య చ ||27||

అపి చేదం వయస్తుల్యమస్య మన్యే నలస్య చ
నాయం నలో మహావీర్యస్తద్విద్యస్తు భవిష్యతి ||28||

ప్రచ్ఛన్నా హి మహాత్మానశ్చరంతి పృథివీమిమాం
దైవేన విధినా యుక్తాః శాస్త్రోక్తైశ్చ విరూపణైః ||29||

భవేత్తు మతిభేదో మే గాత్రవైరూప్యతాం ప్రతి
ప్రమాణాత్పరిహీనస్తు భవేదితి హి మే మతిః ||30||

వయఃప్రమాణం తత్తుల్యం రూపేణ తు విపర్యయః
నలం సర్వగుణైర్యుక్తం మన్యే బాహుకమంతతః ||31||

ఏవం విచార్య బహుశో వార్ష్ణేయః పర్యచింతయత్
హృదయేన మహారాజ పుణ్యశ్లోకస్య సారథిః ||32||

ఋతుపర్ణస్తు రాజేంద్ర బాహుకస్య హయజ్ఞతాం
చింతయన్ముముదే రాజా సహవార్ష్ణేయసారథిః ||33||

బలం వీర్యం తథోత్సాహం హయసంగ్రహణం చ తత్
పరం యత్నం చ సంప్రేక్ష్య పరాం ముదమవాప హ ||34||

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

స నదీః పర్వతాంశ్చైవ వనాని చ సరాంసి చ
అచిరేణాతిచక్రామ ఖేచరః ఖే చరన్నివ ||1||

తథా ప్రయాతే తు రథే తదా భాంగస్వరిర్నృపః
ఉత్తరీయమథాపశ్యద్భ్రష్టం పరపురంజయః ||2||

తతః స త్వరమాణస్తు పటే నిపతితే తదా
గ్రహీష్యామీతి తం రాజా నలమాహ మహామనాః ||3||

నిగృహ్ణీష్వ మహాబుద్ధే హయానేతాన్మహాజవాన్
వార్ష్ణేయో యావదేతం మే పటమానయతామితి ॥4॥

నలస్తం ప్రత్యువాచాథ దూరే భ్రష్టః పటస్తవ
యోజనం సమతిక్రాంతో న స శక్యస్త్వయా పునః ॥5॥

ఏవముక్తే నలేనాథ తదా భాంగస్వరిర్నృపః
ఆససాద వనే రాజన్ఫలవంతం బిభీతకం ॥6॥

తం దృష్ట్వా బాహుకం రాజా త్వరమాణోఽభ్యభాషత
మమాపి సూత పశ్య త్వం సంఖ్యానే పరమం బలం ॥7॥

సర్వః సర్వం న జానాతి సర్వజ్ఞో నాస్తి కశ్చన
నైకత్ర పరినిష్ఠాస్తి జ్ఞానస్య పురుషే క్వచిత్ ॥8॥

వృక్షేఽస్మిన్యాని పర్ణాని ఫలాన్యపి చ బాహుక
పతితాని చ యాన్యత్ర తత్రైకమధికం శతం
ఏకపత్రాధికం పత్రం ఫలమేకం చ బాహుక ॥9॥

పంచ కోట్యోఽథ పత్రాణాం ద్వయోరపి చ శాఖయోః
ప్రచినుహ్యస్య శాఖే ద్వే యాశ్చాప్యన్యాః ప్రశాఖికాః
ఆభ్యాం ఫలసహస్రే ద్వే పంచోనం శతమేవ చ ॥10॥

తతో రథాదవప్లుత్య రాజానం బాహుకోఽబ్రవీత్
పరోక్షమివ మే రాజన్కత్థసే శత్రుకర్శన ॥11॥

అథ తే గణితే రాజన్విద్యతే న పరోక్షతా
ప్రత్యక్షం తే మహారాజ గణయిష్యే బిభీతకం ॥12॥

అహం హి నాభిజానామి భవేదేవం న వేతి చ
సంఖ్యాస్యామి ఫలాన్యస్య పశ్యతస్తే జనాధిప
ముహూర్తమివ వార్ష్ణేయో రశ్మీన్యచ్ఛతు వాజినాం ॥13॥

తమబ్రవీన్నృపః సూతం నాయం కాలో విలంబితుం
బాహుకస్త్వబ్రవీదేనం పరం యత్నం సమాస్థితః ॥14॥

ప్రతీక్షస్వ ముహూర్తం త్వమథ వా త్వరతే భవాన్
ఏష యాతి శివః పంథా యాహి వార్ష్ణేయసారథిః ॥15॥

అబ్రవీదృతుపర్ణస్తం సాంత్వయన్కురునందన
త్వమేవ యంతా నాన్యోఽస్తి పృథివ్యామపి బాహుక ॥16॥

త్వత్కృతే యాతుమిచ్ఛామి విదర్భాన్హయకోవిద
శరణం త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి న విఘ్నం కర్తుమర్హసి ॥17॥

కామం చ తే కరిష్యామి యన్మాం వక్ష్యసి బాహుక
విదర్భాన్యది యాత్వాద్య సూర్యం దర్శయితాసి మే ॥18॥

అథాబ్రవీద్బాహుకస్తం సంఖ్యాయేమం బిభీతకం
తతో విదర్భాన్యాస్యామి కురుష్వేదం వచో మమ ॥19॥

అకామ ఇవ తం రాజా గణయస్వేత్యువాచ హ
సోఽవతీర్య రథాత్తూర్ణం శాతయామాస తం ద్రుమం ॥20॥

తతః స విస్మయావిష్టో రాజానమిదమబ్రవీత్
గణయిత్వా యథోక్తాని తావంత్యేవ ఫలాని చ ॥21॥

అత్యద్భుతమిదం రాజందృష్టవానస్మి తే బలం
శ్రోతుమిచ్ఛామి తాం విద్యాం యథైతజ్జ్ఞాయతే నృప ॥22॥

తమువాచ తతో రాజా త్వరితో గమనే తదా
విద్ధ్యక్షహృదయజ్ఞం మాం సంఖ్యానే చ విశారదం ॥23॥

బాహుకస్తమువాచాథ దేహి విద్యామిమాం మమ
మత్తోఽపి చాశ్వహృదయం గృహాణ పురుషర్షభ॥24॥

ఋతుపర్ణస్తతో రాజా బాహుకం కార్యగౌరవాత్
హయజ్ఞానస్య లోభాచ్చ తథేత్యేవాబ్రవీద్వచః॥25॥

యథేష్టం త్వం గృహాణేదమక్షాణాం హృదయం పరం
నిక్షేపో మేఽశ్వహృదయం త్వయి తిష్ఠతు బాహుక
ఏవముక్త్వా దదౌ విద్యామృతుపర్ణో నలాయ వై॥26॥

తస్యాక్షహృదయజ్ఞస్య శరీరాన్నిఃసృతః కలిః
కర్కోటకవిషం తీక్ష్ణం ముఖాత్సతతముద్వమన్॥27॥

కలేస్తస్య తదార్తస్య శాపాగ్నిః స వినిఃసృతః
స తేన కర్శితో రాజా దీర్ఘకాలమనాత్మవాన్॥28॥

తతో విషవిముక్తాత్మా స్వరూపమకరోత్కలిః
తం శప్తుమైచ్ఛత్కుపితో నిషధాధిపతిర్నలః॥29॥

తమువాచ కలిర్భీతో వేపమానః కృతాంజలిః
కోపం సంయచ్ఛ నృపతే కీర్తిం దాస్యామి తే పరాం॥30॥

ఇంద్రసేనస్య జననీ కుపితా మాశపత్పురా
యదా త్వయా పరిత్యక్తా తతోఽహం భృశపీడితః॥31॥

అవసం త్వయి రాజేంద్ర సుదుఃఖమపరాజిత
విషేణ నాగరాజస్య దహ్యమానో దివానిశం॥32॥

యే చ త్వాం మనుజా లోకే కీర్తయిష్యంత్యతంద్రితాః
మత్ప్రసూతం భయం తేషాం న కదాచిద్భవిష్యతి॥33॥

ఏవముక్తో నలో రాజా న్యయచ్ఛత్కోపమాత్మనః
తతో భీతః కలిః క్షిప్రం ప్రవివేశ బిభీతకం
కలిస్త్వన్యేన నాదృశ్యత్కథయన్నైషధేన వై॥34॥

తతో గతజ్వరో రాజా నైషధః పరవీరహా
సంప్రనష్టే కలౌ రాజన్సంఖ్యాయాథ ఫలాన్యుత॥35॥

ముదా పరమయా యుక్తస్తేజసా చ పరేణ హ
రథమారుహ్య తేజస్వీ ప్రయయౌ జవనైర్హయైః
బిభీతకశ్చాప్రశస్తః సంవృత్తః కలిసంశ్రయాత్॥36॥

హయోత్తమానుత్పతతో ద్విజానివ పునః పునః
నలః సంచోదయామాస ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా॥37॥

విదర్భాభిముఖో రాజా ప్రయయౌ స మహామనాః
నలే తు సమతిక్రాంతే కలిరప్యగమద్గృహాన్॥38॥

తతో గతజ్వరో రాజా నలోఽభూత్పృథివీపతే
విముక్తః కలినా రాజన్రూపమాత్రవియోజితః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

తతో విదర్భాన్సంప్రాప్తం సాయాహ్నే సత్యవిక్రమం
ఋతుపర్ణం జనా రాజ్ఞే భీమాయ ప్రత్యవేదయన్॥1॥

స భీమవచనాద్రాజా కుండినం ప్రావిశత్పురం
నాదయన్రథఘోషేణ సర్వాః సోపదిశో దశ॥2॥

తతస్తం రథనిర్ఘోషం నలాశ్వాస్తత్ర శుశ్రువుః
శ్రుత్వా చ సమహృష్యంత పురేవ నలసంనిధౌ॥3॥

దమయంతీ చ శుశ్రావ రథఘోషం నలస్య తం
యథా మేఘస్య నదతో గంభీరం జలదాగమే॥4॥

నలేన సంగృహీతేషు పురేవ నలవాజిషు
సదృశం రథనిర్ఘోషం మేనే భైమీ తథా హయాః॥5॥

ప్రాసాదస్థాశ్చ శిఖినః శాలాస్థాశ్చైవ వారణాః
హయాశ్చ శుశ్రువుస్తత్ర రథఘోషం మహీపతేః॥6॥

తే శ్రుత్వా రథనిర్ఘోషం వారణాః శిఖినస్తథా
ప్రణేదురున్ముఖా రాజన్మేఘోదయమివేక్ష్య హ॥7॥

దమయంత్యువాచ

యథాసౌ రథనిర్ఘోషః పూరయన్నివ మేదినీం
మమ హ్లాదయతే చేతో నల ఏష మహీపతిః॥8॥

అద్య చంద్రాభవక్త్రం తం న పశ్యామి నలం యది
అసంఖ్యేయగుణం వీరం వినశిష్యామ్యసంశయం॥9॥

యది వై తస్య వీరస్య బాహ్వోర్నాద్యాహమంతరం
ప్రవిశామి సుఖస్పర్శం వినశిష్యామ్యసంశయం॥10॥

యది మాం మేఘనిర్ఘోషో నోపగచ్ఛతి నైషధః
అద్య చామీకరప్రఖ్యో వినశిష్యామ్యసంశయం॥11॥

యది మాం సింహవిక్రాంతో మత్తవారణవారణః
నాభిగచ్ఛతి రాజేంద్రో వినశిష్యామ్యసంశయం॥12॥

న స్మరామ్యనృతం కించిన్న స్మరామ్యనుపాకృతం
న చ పర్యుషితం వాక్యం స్వైరేష్వపి మహాత్మనః॥13॥

ప్రభుః క్షమావాన్వీరశ్చ మృదుర్దాంతో జితేంద్రియః
రహోఽనీచానువర్తీ చ క్లీబవన్మమ నైషధః॥14॥

గుణాంస్తస్య స్మరంత్యా మే తత్పరాయా దివానిశం
హృదయం దీర్యత ఇదం శోకాత్ప్రియవినాకృతం॥15॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవం విలపమానా సా నష్టసంజ్ఞేవ భారత
ఆరురోహ మహద్వేశ్మ పుణ్యశ్లోకదిదృక్షయా॥16॥

తతో మధ్యమకక్షాయాం దదర్శ రథమాస్థితం
ఋతుపర్ణం మహీపాలం సహవార్ష్ణేయబాహుకం॥17॥

తతోఽవతీర్య వార్ష్ణేయో బాహుకశ్చ రథోత్తమాత్
హయాంస్తానవముచ్యాథ స్థాపయామాసతూ రథం॥18॥

సోఽవతీర్య రథోపస్థాదృతుపర్ణో నరాధిపః
ఉపతస్థే మహారాజ భీమం భీమపరాక్రమం॥19॥

తం భీమః ప్రతిజగ్రాహ పూజయా పరయా తతః
అకస్మాత్సహసా ప్రాప్తం స్త్రీమంత్రం న స్మ విందతి ||20||

కిం కార్యం స్వాగతం తేఽస్తు రాజ్ఞా పృష్టశ్చ భారత
నాభిజజ్ఞే స నృపతిర్దుహిత్రర్థే సమాగతం ||21||

ఋతుపర్ణోఽపి రాజా స ధీమాన్సత్యపరాక్రమః
రాజానం రాజపుత్రం వా న స్మ పశ్యతి కంచన
నైవ స్వయంవరకథాం న చ విప్రసమాగమం ||22||

తతో విగణయన్రాజా మనసా కోసలాధిపః
ఆగతోఽస్మీత్యువాచైనం భవంతమభివాదకః ||23||

రాజాపి చ స్మయన్భీమో మనసాభివిచింతయత్
అధికం యోజనశతం తస్యాగమనకారణం ||24||

గ్రామాన్బహూనతిక్రమ్య నాధ్యగచ్ఛద్యథాతథం
అల్పకార్యం వినిర్దిష్టం తస్యాగమనకారణం ||25||

నైతదేవం స నృపతిస్తం సత్కృత్య వ్యసర్జయత్
విశ్రామ్యతామితి వదన్క్లాంతోఽసీతి పునః పునః ||26||

స సత్కృతః ప్రహృష్టాత్మా ప్రీతః ప్రీతేన పార్థివః
రాజప్రేష్యైరనుగతో దిష్టం వేశ్మ సమావిశత్ ||27||

ఋతుపర్ణే గతే రాజన్వార్ష్ణేయసహితే నృపే
బాహుకో రథమాస్థాయ రథశాలాముపాగమత్ ||28||

స మోచయిత్వా తానశ్వాన్పరిచార్య చ శాస్త్రతః
స్వయం చైతాన్సమాశ్వాస్య రథోపస్థ ఉపావిశత్ ||29||

దమయంతీ తు శోకార్తా దృష్ట్వా భాంగస్వరిం నృపం
సూతపుత్రం చ వార్ష్ణేయం బాహుకం చ తథావిధం ||30||

చింతయామాస వైదర్భీ కస్యైష రథనిస్వనః
నలస్యేవ మహానాసీన్న చ పశ్యామి నైషధం ||31||

వార్ష్ణేయేన భవేన్నూనం విద్యా సైవోపశిక్షితా
తేనాస్య రథనిర్ఘోషో నలస్యేవ మహానభూత్ ||32||

ఆహోస్విదృతుపర్ణోఽపి యథా రాజా నలస్తథా
తతోఽయం రథనిర్ఘోషో నైషధస్యేవ లక్ష్యతే ||33||

ఏవం వితర్కయిత్వా తు దమయంతీ విశాం పతే
దూతీం ప్రస్థాపయామాస నైషధాన్వేషణే నృప ||34||

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

దమయంత్యువాచ

గచ్ఛ కేశిని జానీహి క ఏష రథవాహకః
ఉపవిష్టో రథోపస్థే వికృతో హ్రస్వబాహుకః ||1||

అభ్యేత్య కుశలం భద్రే మృదుపూర్వం సమాహితా
పృచ్ఛేథాః పురుషం హ్యేనం యథాతత్త్వమనిందితే ||2||

అత్ర మే మహతీ శంకా భవేదేష నలో నృపః
తథా చ మే మనస్తుష్టిర్హృదయస్య చ నిర్వృతిః ||3||

బ్రూయాశ్చైనం కథాంతే త్వం పర్ణాదవచనం యథా
ప్రతివాక్యం చ సుశ్రోణి బుధ్యేథాస్త్వమనిందితే ||4||

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవం సమాహితా గత్వా దూతీ బాహుకమబ్రవీత్
దమయంత్యపి కల్యాణీ ప్రాసాదస్థాన్వవైక్షత ||5||

కేశిన్యువాచ

స్వాగతం తే మనుష్యేంద్ర కుశలం తే బ్రవీమ్యహం
దమయంత్యా వచః సాధు నిబోధ పురుషర్షభ ||6||

కదా వై ప్రస్థితా యూయం కిమర్థమిహ చాగతాః
తత్త్వం బ్రూహి యథాన్యాయం వైదర్భీ శ్రోతుమిచ్ఛతి ||7||

బాహుక ఉవాచ

శ్రుతః స్వయంవరో రాజ్ఞా కౌసల్యేన యశస్వినా
ద్వితీయో దమయంత్యా వై శ్వోభూత ఇతి భామిని ||8||

శ్రుత్వా తం ప్రస్థితో రాజా శతయోజనయాయిభిః
హయైర్వాతజవైర్ముఖ్యైరహమస్య చ సారథిః ||9||

కేశిన్యువాచ

అథ యోఽసౌ తృతీయో వః స కుతః కస్య వా పునః
త్వం చ కస్య కథం చేదం త్వయి కర్మ సమాహితం ||10||

బాహుక ఉవాచ

పుణ్యశ్లోకస్య వై సూతో వార్ష్ణేయ ఇతి విశ్రుతః
స నలే విద్రుతే భద్రే భాంగస్వరిముపస్థితః ||11||

అహమప్యశ్వకుశలః సూదత్వే చ సునిష్ఠితః
ఋతుపర్ణేన సారథ్యే భోజనే చ వృతః స్వయం ||12||

కేశిన్యువాచ

అథ జానాతి వార్ష్ణేయః క్వ ను రాజా నలో గతః
కథంచిత్త్వయి వైతేన కథితం స్యాత్తు బాహుక ||13||

బాహుక ఉవాచ

ఇహైవ పుత్రౌ నిక్షిప్య నలస్యాశుభకర్మణః
గతస్తతో యథాకామం నైష జానాతి నైషధం ||14||

న చాన్యః పురుషః కశ్చిన్నలం వేత్తి యశస్విని
గూఢశ్చరతి లోకేఽస్మిన్నష్టరూపో మహీపతిః ||15||

ఆత్మైవ హి నలం వేత్తి యా చాస్య తదనంతరా
న హి వై తాని లింగాని నలం శంసంతి కర్హిచిత్॥16॥

కేశిన్యువాచ

యోఽసావయోధ్యాం ప్రథమం గతవాన్బ్రాహ్మణస్తదా
ఇమాని నారీవాక్యాని కథయానః పునః పునః॥17॥

క్వ ను త్వం కితవ ఛిత్త్వా వస్త్రార్ధం ప్రస్థితో మమ
ఉత్సృజ్య విపినే సుప్తామనురక్తాం ప్రియాం ప్రియ॥18॥

సా వై యథా సమాదిష్టా తత్రాస్తే త్వత్ప్రతీక్షిణీ
దహ్యమానా దివారాత్రం వస్త్రార్ధేనాభిసంవృతా॥19॥

తస్యా రుదంత్యాః సతతం తేన దుఃఖేన పార్థివ
ప్రసాదం కురు వై వీర ప్రతివాక్యం ప్రయచ్ఛ చ॥20॥

తస్యాస్తత్ప్రియమాఖ్యానం ప్రబ్రవీహి మహామతే
తదేవ వాక్యం వైదర్భీ శ్రోతుమిచ్ఛత్యనిందితా॥21॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రతివచస్తస్య దత్తం త్వయా కిల
యత్పురా తత్పునస్త్వత్తో వైదర్భీ శ్రోతుమిచ్ఛతి॥22॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవముక్తస్య కేశిన్యా నలస్య కురునందన
హృదయం వ్యథితం చాసీదశ్రుపూర్ణే చ లోచనే॥23॥

స నిగృహ్యాత్మనో దుఃఖం దహ్యమానో మహీపతిః
బాష్పసందిగ్ధయా వాచా పునరేవేదమబ్రవీత్॥24॥

వైషమ్యమపి సంప్రాప్తా గోపాయంతి కులస్త్రియః
ఆత్మానమాత్మనా సత్యో జితస్వర్గా న సంశయః॥25॥

రహితా భర్తృభిశ్చైవ న క్రుధ్యంతి కదాచన
ప్రాణాంశ్చారిత్రకవచా ధారయంతీహ సత్స్త్రియః॥26॥

ప్రాణయాత్రాం పరిప్రేప్సోః శకునైర్హృతవాససః
ఆధిభిర్దహ్యమానస్య శ్యామా న క్రోద్ధుమర్హతి॥27॥

సత్కృతాసత్కృతా వాపి పతిం దృష్ట్వా తథాగతం
భ్రష్టరాజ్యం శ్రియా హీనం క్షుధితం వ్యసనాప్లుతం॥28॥

ఏవం బ్రువాణస్తద్వాక్యం నలః పరమదుఃఖితః
న బాష్పమశకత్సోఢుం ప్రరురోద చ భారత॥29॥

తతః సా కేశినీ గత్వా దమయంత్యై న్యవేదయత్
తత్సర్వం కథితం చైవ వికారం చైవ తస్య తం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

దమయంతీ తు తచ్ఛ్రుత్వా భృశం శోకపరాయణా
శంకమానా నలం తం వై కేశినీమిదమబ్రవీత్॥1॥

గచ్ఛ కేశిని భూయస్త్వం పరీక్షాం కురు బాహుకే
అబ్రువాణా సమీపస్థా చరితాన్యస్య లక్షయ||2||

యదా చ కించిత్కుర్యాత్స కారణం తత్ర భామిని
తత్ర సంచేష్టమానస్య సంలక్ష్యం తే విచేష్టితం||3||

న చాస్య ప్రతిబంధేన దేయోఽగ్నిరపి భామిని
యాచతే న జలం దేయం సమ్యగత్వరమాణయా||4||

ఏతత్సర్వం సమీక్ష్య త్వం చరితం మే నివేదయ
యచ్చాన్యదపి పశ్యేథాస్తచ్చాఖ్యేయం త్వయా మమ||5||

దమయంత్యైవముక్తా సా జగామాథాశు కేశినీ
నిశామ్య చ హయజ్ఞస్య లింగాని పునరాగమత్||6||

సా తత్సర్వం యథావృత్తం దమయంత్యై న్యవేదయత్
నిమిత్తం యత్తదా దృష్టం బాహుకే దివ్యమానుషం||7||

కేశిన్యువాచ

దృఢం శుచ్యుపచారోఽసౌ న మయా మానుషః క్వచిత్
దృష్టపూర్వః శ్రుతో వాపి దమయంతి తథావిధః||8||

హ్రస్వమాసాద్య సంచారం నాసౌ వినమతే క్వచిత్
తం తు దృష్ట్వా యథాసంగముత్సర్పతి యథాసుఖం
సంకటేఽప్యస్య సుమహద్వివరం జాయతేఽధికం||9||

ఋతుపర్ణస్య చార్థాయ భోజనీయమనేకశః
ప్రేషితం తత్ర రాజ్ఞా చ మాంసం సుబహు పాశవం||10||

తస్య ప్రక్షాలనార్థాయ కుంభస్తత్రోపకల్పితః
స తేనావేక్షితః కుంభః పూర్ణ ఏవాభవత్తదా||11||

తతః ప్రక్షాలనం కృత్వా సమధిశ్రిత్య బాహుకః
తృణముష్టిం సమాదాయ ఆవిధ్యైనం సమాదధత్||12||

అథ ప్రజ్వలితస్తత్ర సహసా హవ్యవాహనః
తదద్భుతతమం దృష్ట్వా విస్మితాహమిహాగతా||13||

అన్యచ్చ తస్మిన్సుమహదాశ్చర్యం లక్షితం మయా
యదగ్నిమపి సంస్పృశ్య నైవ దహ్యత్యసౌ శుభే||14||

ఛందేన చోదకం తస్య వహత్యావర్జితం ద్రుతం
అతీవ చాన్యత్సుమహదాశ్చర్యం దృష్టవత్యహం||15||

యత్స పుష్పాణ్యుపాదాయ హస్తాభ్యాం మమృదే శనైః
మృద్యమానాని పాణిభ్యాం తేన పుష్పాణి తాన్యథ||16||

భూయ ఏవ సుగంధీని హృషితాని భవంతి చ
ఏతాన్యద్భుతకల్పాని దృష్ట్వాహం ద్రుతమాగతా||17||

బృహదశ్వ ఉవాచ

దమయంతీ తు తచ్ఛ్రుత్వా పుణ్యశ్లోకస్య చేష్టితం
అమన్యత నలం ప్రాప్తం కర్మచేష్టాభిసూచితం||18||

సా శంకమానా భర్తారం నలం బాహుకరూపిణం
కేశినీం శ్లక్ష్ణయా వాచా రుదతీ పునరబ్రవీత్||19||

పునర్గచ్ఛ ప్రమత్తస్య బాహుకస్యోపసంస్కృతం
మహానసాచ్ఛృతం మాంసం సమాదాయైహి భామిని ॥20॥

సా గత్వా బాహుకే వ్యగ్రే తన్మాంసమపకృష్య చ
అత్యుష్ణమేవ త్వరితా తత్క్షణం ప్రియకారిణీ
దమయంత్యై తతః ప్రాదాత్కేశినీ కురునందన ॥21॥

సోచితా నలసిద్ధస్య మాంసస్య బహుశః పురా
ప్రాశ్య మత్వా నలం సూదం ప్రాక్రోశద్భృశదుఃఖితా ॥22॥

వైక్లవ్యం చ పరం గత్వా ప్రక్షాల్య చ ముఖం తతః
మిథునం ప్రేషయామాస కేశిన్యా సహ భారత ॥23॥

ఇంద్రసేనాం సహ భ్రాత్రా సమభిజ్ఞాయ బాహుకః
అభిద్రుత్య తతో రాజా పరిష్వజ్యాంకమానయత్ ॥24॥

బాహుకస్తు సమాసాద్య సుతౌ సురసుతోపమౌ
భృశం దుఃఖపరీతాత్మా సస్వరం ప్రరురోద హ ॥25॥

నైషధో దర్శయిత్వా తు వికారమసకృత్తదా
ఉత్సృజ్య సహసా పుత్రౌ కేశినీమిదమబ్రవీత్ ॥26॥

ఇదం సుసదృశం భద్రే మిథునం మమ పుత్రయోః
తతో దృష్ట్వైవ సహసా బాష్పముత్సృష్టవానహం ॥27॥

బహుశః సంపతంతీం త్వాం జనః శంకేత దోషతః
వయం చ దేశాతిథయో గచ్ఛ భద్రే నమోఽస్తు తే ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

సర్వం వికారం దృష్ట్వా తు పుణ్యశ్లోకస్య ధీమతః
ఆగత్య కేశినీ క్షిప్రం దమయంత్యై న్యవేదయత్ ॥1॥

దమయంతీ తతో భూయః ప్రేషయామాస కేశినీం
మాతుః సకాశం దుఃఖార్తా నలశంకాసముత్సుకా ॥2॥

పరీక్షితో మే బహుశో బాహుకో నలశంకయా
రూపే మే సంశయస్త్వేకః స్వయమిచ్ఛామి వేదితుం ॥3॥

స వా ప్రవేశ్యతాం మాతర్మాం వానుజ్ఞాతుమర్హసి
విదితం వాథ వాజ్ఞాతం పితుర్మే సంవిధీయతాం ॥4॥

ఏవముక్తా తు వైదర్భ్యా సా దేవీ భీమమబ్రవీత్
దుహితుస్తమభిప్రాయమన్వజానాచ్చ పార్థివః ॥5॥

సా వై పిత్రాభ్యనుజ్ఞాతా మాత్రా చ భరతర్షభ
నలం ప్రవేశయామాస యత్ర తస్యాః ప్రతిశ్రయః ॥6॥

తం తు దృష్ట్వా తథాయుక్తం దమయంతీ నలం తదా
తీవ్రశోకసమావిష్టా బభూవ వరవర్ణినీ ॥7॥

తతః కాషాయవసనా జటిలా మలపంకినీ
దమయంతీ మహారాజ బాహుకం వాక్యమబ్రవీత్ ॥8॥

దృష్టపూర్వస్త్వయా కశ్చిద్ధర్మజ్ఞో నామ బాహుక
సుప్తాముత్సృజ్య విపినే గతో యః పురుషః స్త్రియం ॥9॥

అనాగసం ప్రియాం భార్యాం విజనే శ్రమమోహితాం
అపహాయ తు కో గచ్ఛేత్పుణ్యశ్లోకమృతే నలం||10||

కిం ను తస్య మయా కార్యమపరాద్ధం మహీపతేః
యో మాముత్సృజ్య విపినే గతవాన్నిద్రయా హృతాం||11||

సాక్షాద్దేవానపాహాయ వృతో యః స మయా పురా
అనువ్రతాం సాభికామాం పుత్రిణీం త్యక్తవాన్కథం||12||

అగ్నౌ పాణిగృహీతాం చ హంసానాం వచనే స్థితాం
భరిష్యామీతి సత్యం చ ప్రతిశ్రుత్య క్వ తద్గతం||13||

దమయంత్యా బ్రువంత్యాస్తు సర్వమేతదరిందమ
శోకజం వారి నేత్రాభ్యామసుఖం ప్రాస్రవద్బహు||14||

అతీవ కృష్ణతారాభ్యాం రక్తాంతాభ్యాం జలం తు తత్
పరిస్రవన్నలో దృష్ట్వా శోకార్త ఇదమబ్రవీత్||15||

మమ రాజ్యం ప్రనష్టం యన్నాహం తత్కృతవాన్స్వయం
కలినా తత్కృతం భీరు యచ్చ త్వామహమత్యజం||16||

త్వయా తు ధర్మభృచ్ఛ్రేష్ఠే శాపేనాభిహతః పురా
వనస్థయా దుఃఖితయా శోచంత్యా మాం వివాససం||17||

స మచ్ఛరీరే త్వచ్ఛాపాద్దహ్యమానోఽవసత్కలిః
త్వచ్ఛాపదగ్ధః సతతం సోఽగ్నావివ సమాహితః||18||

మమ చ వ్యవసాయేన తపసా చైవ నిర్జితః
దుఃఖస్యాంతేన చానేన భవితవ్యం హి నౌ శుభే||19||

విముచ్య మాం గతః పాపః స తతోఽహమిహాగతః
త్వదర్థం విపులశ్రోణి న హి మేఽన్యత్ప్రయోజనం||20||

కథం ను నారీ భర్తారమనురక్తమనువ్రతం
ఉత్సృజ్య వరయేదన్యం యథా త్వం భీరు కర్హిచిత్||21||

దూతాశ్చరంతి పృథివీం కృత్స్నాం నృపతిశాసనాత్
భైమీ కిల స్మ భర్తారం ద్వితీయం వరయిష్యతి||22||

స్వైరవృత్తా యథాకామమనురూపమివాత్మనః
శ్రుత్వైవ చైవం త్వరితో భాంగస్వరిరుపస్థితః||23||

దమయంతీ తు తచ్ఛ్రుత్వా నలస్య పరిదేవితం
ప్రాంజలిర్వేపమానా చ భీతా వచనమబ్రవీత్||24||

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

దమయంత్యువాచ

న మామర్హసి కల్యాణ పాపేన పరిశంకితుం
మయా హి దేవానుత్సృజ్య వృతస్త్వం నిషధాధిప||1||

తవాభిగమనార్థం తు సర్వతో బ్రాహ్మణా గతాః
వాక్యాని మమ గాథాభిర్గాయమానా దిశో దశ||2||

తతస్త్వాం బ్రాహ్మణో విద్వాన్పర్ణాదో నామ పార్థివ
అభ్యగచ్ఛత్కోసలాయామృతుపర్ణనివేశనే||3||

తేన వాక్యే హృతే సమ్యక్ప్రతివాక్యే తథాహృతే
ఉపాయోఽయం మయా దృష్టో నైషధానయనే తవ||4||

త్వామృతే న హి లోకేఽన్య ఏకాహ్నా పృథివీపతే
సమర్థో యోజనశతం గంతుమశ్వైర్నరాధిప॥5॥

తథా చేమౌ మహీపాల భజేఽహం చరణౌ తవ
యథా నాసత్కృతం కించిన్మనసాపి చరామ్యహం॥6॥

అయం చరతి లోకేఽస్మిన్భూతసాక్షీ సదాగతిః
ఏష ముంచతు మే ప్రాణాన్యది పాపం చరామ్యహం॥7॥

తథా చరతి తిగ్మాంశుః పరేణ భువనం సదా
స విముంచతు మే ప్రాణాన్యది పాపం చరామ్యహం॥8॥

చంద్రమాః సర్వభూతానామంతశ్చరతి సాక్షివత్
స విముంచతు మే ప్రాణాన్యది పాపం చరామ్యహం॥9॥

ఏతే దేవాస్త్రయః కృత్స్నం త్రైలోక్యం ధారయంతి వై
విబ్రువంతు యథాసత్యమేతే వాద్య త్యజంతు మాం॥10॥

ఏవముక్తే తతో వాయురంతరిక్షాదభాషత
నైషా కృతవతీ పాపం నల సత్యం బ్రవీమి తే॥11॥

రాజఞ్శీలనిధిః స్ఫీతో దమయంత్యా సురక్షితః
సాక్షిణో రక్షిణశ్చాస్యా వయం త్రీన్పరివత్సరాన్॥12॥

ఉపాయో విహితశ్చాయం త్వదర్థమతులోఽనయా
న హ్యేకాహ్నా శతం గంతా త్వదృతేఽన్యః పుమానిహ॥13॥

ఉపపన్నా త్వయా భైమీ త్వం చ భైమ్యా మహీపతే
నాత్ర శంకా త్వయా కార్యా సంగచ్ఛ సహ భార్యయా॥14॥

తథా బ్రువతి వాయౌ తు పుష్పవృష్టిః పపాత హ
దేవదుందుభయో నేదుర్వవౌ చ పవనః శివః॥15॥

తదద్భుతతమం దృష్ట్వా నలో రాజాథ భారత
దమయంత్యాం విశంకాం తాం వ్యపాకర్షదరిందమః॥16॥

తతస్తద్వస్త్రమరజః ప్రావృణోద్వసుధాధిపః
సంస్మృత్య నాగరాజానం తతో లేభే వపుః స్వకం॥17॥

స్వరూపిణం తు భర్తారం దృష్ట్వా భీమసుతా తదా
ప్రాక్రోశదుచ్చైరాలింగ్య పుణ్యశ్లోకమనిందితా॥18॥

భైమీమపి నలో రాజా భ్రాజమానో యథా పురా
సస్వజే స్వసుతౌ చాపి యథావత్ప్రత్యనందత॥19॥

తతః స్వోరసి విన్యస్య వక్త్రం తస్య శుభాననా
పరీతా తేన దుఃఖేన నిశశ్వాసాయతేక్షణా॥20॥

తథైవ మలదిగ్ధాంగీ పరిష్వజ్య శుచిస్మితా
సుచిరం పురుషవ్యాఘ్రం తస్థౌ సాశ్రుపరిప్లుతా॥21॥

తతః సర్వం యథావృత్తం దమయంత్యా నలస్య చ
భీమాయాకథయత్ప్రీత్యా వైదర్భ్యా జననీ నృప॥22॥

తతోఽబ్రవీన్మహారాజః కృతశౌచమహం నలం
దమయంత్యా సహోపేతం కాల్యం ద్రష్టా సుఖోషితం॥23॥

తతస్తౌ సహితౌ రాత్రిం కథయంతౌ పురాతనం
వనే విచరితం సర్వమూషతుర్ముదితౌ నృప॥24॥

స చతుర్థే తతో వర్షే సంగమ్య సహ భార్యయా
సర్వకామైః సుసిద్ధార్థో లబ్ధవాన్పరమాం ముదం॥25॥

దమయంత్యపి భర్తారమవాప్యాప్యాయితా భృశం
అర్ధసంజాతసస్యేవ తోయం ప్రాప్య వసుంధరా॥26॥

సైవం సమేత్య వ్యపనీతతంద్రీ; శాంతజ్వరా హర్షవివృద్ధసత్త్వా
రరాజ భైమీ సమవాప్తకామా; శీతాంశునా రాత్రిరివోదితేన॥27॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

అథ తాం వ్యుషితో రాత్రిం నలో రాజా స్వలంకృతః
వైదర్భ్యా సహితః కాల్యం దదర్శ వసుధాధిపం॥1॥

తతోఽభివాదయామాస ప్రయతః శ్వశురం నలః
తస్యాను దమయంతీ చ వవందే పితరం శుభా॥2॥

తం భీమః ప్రతిజగ్రాహ పుత్రవత్పరయా ముదా
యథార్హం పూజయిత్వా తు సమాశ్వాసయత ప్రభుః
నలేన సహితాం తత్ర దమయంతీం పతివ్రతాం॥3॥

తామర్హణాం నలో రాజా ప్రతిగృహ్య యథావిధి
పరిచర్యాం స్వకాం తస్మై యథావత్ప్రత్యవేదయత్॥4॥

తతో బభూవ నగరే సుమహాన్హర్షనిస్వనః
జనస్య సంప్రహృష్టస్య నలం దృష్ట్వా తథాగతం॥5॥

అశోభయచ్చ నగరం పతాకాధ్వజమాలినం
సిక్తసంమృష్టపుష్పాఢ్యా రాజమార్గాః కృతాస్తదా॥6॥

ద్వారి ద్వారి చ పౌరాణాం పుష్పభంగః ప్రకల్పితః
అర్చితాని చ సర్వాణి దేవతాయతనాని చ॥7॥

ఋతుపర్ణోఽపి శుశ్రావ బాహుకచ్ఛద్మినం నలం
దమయంత్యా సమాయుక్తం జహృషే చ నరాధిపః॥8॥

తమానాయ్య నలో రాజా క్షమయామాస పార్థివం
స చ తం క్షమయామాస హేతుభిర్బుద్ధిసంమతః॥9॥

స సత్కృతో మహీపాలో నైషధం విస్మయాన్వితః
దిష్ట్యా సమేతో దారైః స్వైర్భవానిత్యభ్యనందత॥10॥

కచ్చిత్తు నాపరాధం తే కృతవానస్మి నైషధ
అజ్ఞాతవాసం వసతో మద్గృహే నిషధాధిప॥11॥

యది వా బుద్ధిపూర్వాణి యద్యబుద్ధాని కానిచిత్
మయా కృతాన్యకార్యాణి తాని మే క్షంతుమర్హసి॥12॥

నల ఉవాచ

న మేఽపరాధం కృతవాంస్త్వం స్వల్పమపి పార్థివ
కృతేఽపి చ న మే కోపః క్షంతవ్యం హి మయా తవ॥13॥

పూర్వం హ్యాసి సఖా మేఽసి సంబంధీ చ నరాధిప
అత ఊర్ధ్వం తు భూయస్త్వం ప్రీతిమాహర్తుమర్హసి॥14॥

సర్వకామైః సువిహితః సుఖమస్మ్యుషితస్త్వయి
న తథా స్వగృహే రాజన్యథా తవ గృహే సదా॥15॥

ఇదం చైవ హయజ్ఞానం త్వదీయం మయి తిష్ఠతి
తదుపాకర్తుమిచ్ఛామి మన్యసే యది పార్థివ॥16॥

బృహదశ్వ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా దదౌ విద్యామృతుపర్ణాయ నైషధః
స చ తాం ప్రతిజగ్రాహ విధిదృష్టేన కర్మణా॥17॥

తతో గృహ్యాశ్వహృదయం తదా భాంగస్వరిర్నృపః
సూతమన్యముపాదాయ యయౌ స్వపురమేవ హి॥18॥

ఋతుపర్ణే ప్రతిగతే నలో రాజా విశాం పతే
నగరే కుండినే కాలం నాతిదీర్ఘమివావసత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

స మాసముష్య కౌంతేయ భీమమామంత్ర్య నైషధః
పురాదల్పపరీవారో జగామ నిషధాన్ప్రతి॥1॥

రథేనైకేన శుభ్రేణ దంతిభిః పరిషోడశైః
పంచాశద్భిర్హయైశ్చైవ షట్శతైశ్చ పదాతిభిః॥2॥

స కంపయన్నివ మహీం త్వరమాణో మహీపతిః
ప్రవివేశాతిసంరబ్ధస్తరసైవ మహామనాః॥3॥

తతః పుష్కరమాసాద్య వీరసేనసుతో నలః
ఉవాచ దీవ్యావ పునర్బహు విత్తం మయార్జితం॥4॥

దమయంతీ చ యచ్చాన్యన్మయా వసు సమర్జితం
ఏష వై మమ సంన్యాసస్తవ రాజ్యం తు పుష్కర॥5॥

పునః ప్రవర్తతాం ద్యూతమితి మే నిశ్చితా మతిః
ఏకపాణేన భద్రం తే ప్రాణయోశ్చ పణావహే॥6॥

జిత్వా పరస్వమాహృత్య రాజ్యం వా యది వా వసు
ప్రతిపాణః ప్రదాతవ్యః పరం హి ధనముచ్యతే॥7॥

న చేద్వాంఛసి తద్ద్యూతం యుద్ధద్యూతం ప్రవర్తతాం
ద్వైరథేనాస్తు వై శాంతిస్తవ వా మమ వా నృప॥8॥

వంశభోజ్యమిదం రాజ్యం మార్గితవ్యం యథా తథా
యేన తేనాప్యుపాయేన వృద్ధానామితి శాసనం॥9॥

ద్వయోరేకతరే బుద్ధిః క్రియతామద్య పుష్కర
కైతవేనాక్షవత్యాం వా యుద్ధే వా నమ్యతాం ధనుః॥10॥

నైషధేనైవముక్తస్తు పుష్కరః ప్రహసన్నివ
ధ్రువమాత్మజయం మత్వా ప్రత్యాహ పృథివీపతిం॥11॥

దిష్ట్యా త్వయార్జితం విత్తం ప్రతిపాణాయ నైషధ
దిష్ట్యా చ దుష్కృతం కర్మ దమయంత్యాః క్షయం గతం
దిష్ట్యా చ ధ్రియసే రాజన్సదారోఽరినిబర్హణ॥12॥

ధనేనానేన వైదర్భీ జితేన సమలంకృతా
మాముపస్థాస్యతి వ్యక్తం దివి శక్రమివాప్సరాః॥13॥

నిత్యశో హి స్మరామి త్వాం ప్రతీక్షామి చ నైషధ
దేవనే చ మమ ప్రీతిర్న భవత్యసుహృద్గణైః॥14॥

జిత్వా త్వద్య వరారోహాం దమయంతీమనిందితాం
కృతకృత్యో భవిష్యామి సా హి మే నిత్యశో హృది॥15॥

శ్రుత్వా తు తస్య తా వాచో బహ్వాబద్ధప్రలాపినః
ఇయేష స శిరశ్ఛేత్తుం ఖడ్గేన కుపితో నలః॥16॥

స్మయంస్తు రోషతామ్రాక్షస్తమువాచ తతో నృపః
పణావః కిం వ్యాహరసే జిత్వా వై వ్యాహరిష్యసి॥17॥

తతః ప్రావర్తత ద్యూతం పుష్కరస్య నలస్య చ
ఏకపాణేన భద్రం తే నలేన స పరాజితః
సరత్నకోశనిచయః ప్రాణేన పణితోఽపి చ॥18॥

జిత్వా చ పుష్కరం రాజా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
మమ సర్వమిదం రాజ్యమవ్యగ్రం హతకంటకం॥19॥

వైదర్భీ న త్వయా శక్యా రాజాపసద వీక్షితుం
తస్యాస్త్వం సపరీవారో మూఢ దాసత్వమాగతః॥20॥

న తత్త్వయా కృతం కర్మ యేనాహం నిర్జితః పురా
కలినా తత్కృతం కర్మ త్వం తు మూఢ న బుధ్యసే
నాహం పరకృతం దోషం త్వయ్యాధాస్యే కథంచన॥21॥

యథాసుఖం త్వం జీవస్వ ప్రాణానభ్యుత్సృజామి తే
తథైవ చ మమ ప్రీతిస్త్వయి వీర న సంశయః॥22॥

సౌభ్రాత్రం చైవ మే త్వత్తో న కదాచిత్ప్రహాస్యతి
పుష్కర త్వం హి మే భ్రాతా సంజీవస్వ శతం సమాః॥23॥

ఏవం నలః సాంత్వయిత్వా భ్రాతరం సత్యవిక్రమః
స్వపురం ప్రేషయామాస పరిష్వజ్య పునః పునః॥24॥

సాంత్వితో నైషధేనైవం పుష్కరః ప్రత్యువాచ తం
పుణ్యశ్లోకం తదా రాజన్నభివాద్య కృతాంజలిః॥25॥

కీర్తిరస్తు తవాక్షయ్యా జీవ వర్షాయుతం సుఖీ
యో మే వితరసి ప్రాణానధిష్ఠానం చ పార్థివ॥26॥

స తథా సత్కృతో రాజ్ఞా మాసముష్య తదా నృపః
ప్రయయౌ స్వపురం హృష్టః పుష్కరః స్వజనావృతః॥27॥

మహత్యా సేనయా రాజన్వినీతైః పరిచారకైః
భ్రాజమాన ఇవాదిత్యో వపుషా పురుషర్షభ॥28॥

ప్రస్థాప్య పుష్కరం రాజా విత్తవంతమనామయం
ప్రవివేశ పురం శ్రీమానత్యర్థముపశోభితం
ప్రవిశ్య సాంత్వయామాస పౌరాంశ్చ నిషధాధిపః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

బృహదశ్వ ఉవాచ

ప్రశాంతే తు పురే హృష్టే సంప్రవృత్తే మహోత్సవే
మహత్యా సేనయా రాజా దమయంతీముపానయత్॥1॥

దమయంతీమపి పితా సత్కృత్య పరవీరహా
ప్రస్థాపయదమేయాత్మా భీమో భీమపరాక్రమః॥2॥

ఆగతాయాం తు వైదర్భ్యాం సపుత్రాయాం నలో నృపః
వర్తయామాస ముదితో దేవరాడివ నందనే॥3॥

తథా ప్రకాశతాం యాతో జంబూద్వీపేఽథ రాజసు
పునః స్వే చావసద్రాజ్యే ప్రత్యాహృత్య మహాయశాః॥4॥

ఈజే చ వివిధైర్యజ్ఞై ర్విధివత్స్వాప్తదక్షిణైః
తథా త్వమపి రాజేంద్ర ససుహృద్వక్ష్యసేఽచిరాత్॥5॥

దుఃఖమేతాదృశం ప్రాప్తో నలః పరపురంజయః
దేవనేన నరశ్రేష్ఠ సభార్యో భరతర్షభ॥6॥

ఏకాకినైవ సుమహన్నలేన పృథివీపతే
దుఃఖమాసాదితం ఘోరం ప్రాప్తశ్చాభ్యుదయః పునః॥7॥

త్వం పునర్భ్రాతృసహితః కృష్ణయా చైవ పాండవ
రమసేఽస్మిన్మహారణ్యే ధర్మమేవానుచింతయన్॥8॥

బ్రాహ్మణైశ్చ మహాభాగైర్వేదవేదాంగపారగైః
నిత్యమన్వాస్యసే రాజంస్తత్ర కా పరిదేవనా॥9॥

ఇతిహాసమిమం చాపి కలినాశనముచ్యతే
శక్యమాశ్వాసితుం శ్రుత్వా త్వద్విధేన విశాం పతే॥10॥

అస్థిరత్వం చ సంచింత్య పురుషార్థస్య నిత్యదా
తస్యాయే చ వ్యయే చైవ సమాశ్వసిహి మా శుచః॥11॥

యే చేదం కథయిష్యంతి నలస్య చరితం మహత్
శ్రోష్యంతి చాప్యభీక్ష్ణం వై నాలక్ష్మీస్తాన్భజిష్యతి
అర్థాస్తస్యోపపత్స్యంతే ధన్యతాం చ గమిష్యతి॥12॥

ఇతిహాసమిమం శ్రుత్వా పురాణం శశ్వదుత్తమం
పుత్రాన్పౌత్రాన్పశూంశ్చైవ వేత్స్యతే నృషు చాగ్ర్యతాం
అరోగః ప్రీతిమాంశ్చైవ భవిష్యతి న సంశయః॥13॥

భయం పశ్యసి యచ్చ త్వమాహ్వాయిష్యతి మాం పునః
అక్షజ్ఞ ఇతి తత్తేఽహం నాశయిష్యామి పార్థివ॥14॥

వేదాక్షహృదయం కృత్స్నమహం సత్యపరాక్రమ
ఉపపద్యస్వ కౌంతేయ ప్రసన్నోఽహం బ్రవీమి తే॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో హృష్టమనా రాజా బృహదశ్వమువాచ హ
భగవన్నక్షహృదయం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥16॥

తతోఽక్షహృదయం ప్రాదాత్పాండవాయ మహాత్మనే
దత్త్వా చాశ్వశిరోఽగచ్ఛదుపస్ప్రష్టుం మహాతపాః॥17॥

బృహదశ్వే గతే పార్థమశ్రౌషీత్సవ్యసాచినం
వర్తమానం తపస్యుగ్రే వాయుభక్షం మనీషిణం॥18॥

బ్రాహ్మణేభ్యస్తపస్విభ్యః సంపతద్భ్యస్తతస్తతః
తీర్థశైలవరేభ్యశ్చ సమేతేభ్యో దృఢవ్రతః॥19॥

ఇతి పార్థో మహాబాహుర్దురాపం తప ఆస్థితః
న తథా దృష్టపూర్వోఽన్యః కశ్చిదుగ్రతపా ఇతి॥20॥

యథా ధనంజయః పార్థస్తపస్వీ నియతవ్రతః
మునిరేకచరః శ్రీమాంధర్మో విగ్రహవానివ॥21॥

తం శ్రుత్వా పాండవో రాజంస్తప్యమానం మహావనే
అన్వశోచత కౌంతేయః ప్రియం వై భ్రాతరం జయం॥22॥

దహ్యమానేన తు హృదా శరణార్థీ మహావనే
బ్రాహ్మణాన్వివిధజ్ఞానాన్పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

భగవన్కామ్యకాత్పార్థే గతే మే ప్రపితామహే
పాండవాః కిమకుర్వంత తమృతే సవ్యసాచినం॥1॥

స హి తేషాం మహేష్వాసో గతిరాసీదనీకజిత్
ఆదిత్యానాం యథా విష్ణుస్తథైవ ప్రతిభాతి మే॥2॥

తేనేంద్రసమవీర్యేణ సంగ్రామేష్వనివర్తినా
వినాభూతా వనే వీరాః కథమాసన్పితామహాః॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

గతే తు కామ్యకాత్తాత పాండవే సవ్యసాచిని
బభూవుః కౌరవేయాస్తే దుఃఖశోకపరాయణాః॥4॥

ఆక్షిప్తసూత్రా మణయశ్ఛిన్నపక్షా ఇవ ద్విజాః
అప్రీతమనసః సర్వే బభూవురథ పాండవాః॥5॥

వనం చ తదభూత్తేన హీనమక్లిష్టకర్మణా
కుబేరేణ యథా హీనం వనం చైత్రరథం తథా॥6॥

తమృతే పురుషవ్యాఘ్రం పాండవా జనమేజయ
ముదమప్రాప్నువంతో వై కామ్యకే న్యవసంస్తదా॥7॥

బ్రాహ్మణార్థే పరాక్రాంతాః శుద్ధైర్బాణైర్మహారథాః
నిఘ్నంతో భరతశ్రేష్ఠ మేధ్యాన్బహువిధాన్మృగాన్॥8॥

నిత్యం హి పురుషవ్యాఘ్రా వన్యాహారమరిందమాః
విప్రసృత్య సమాహృత్య బ్రాహ్మణేభ్యో న్యవేదయన్॥9॥

ఏవం తే న్యవసంస్తత్ర సోత్కంఠాః పురుషర్షభాః
అహృష్టమనసః సర్వే గతే రాజంధనంజయే॥10॥

అథ విప్రోషితం వీరం పాంచాలీ మధ్యమం పతిం
స్మరంతీ పాండవశ్రేష్ఠమిదం వచనమబ్రవీత్॥11॥

యోఽర్జునేనార్జునస్తుల్యో ద్విబాహుర్బహుబాహునా
తమృతే పాండవశ్రేష్ఠం వనం న ప్రతిభాతి మే
శూన్యామివ చ పశ్యామి తత్ర తత్ర మహీమిమాం॥12॥

బహ్వాశ్చర్యమిదం చాపి వనం కుసుమితద్రుమం
న తథా రమణీయం మే తమృతే సవ్యసాచినం॥13॥

నీలాంబుదసమప్రఖ్యం మత్తమాతంగవిక్రమం
తమృతే పుండరీకాక్షం కామ్యకం నాతిభాతి మే॥14॥

యస్య స్మ ధనుషో ఘోషః శ్రూయతేఽశనినిస్వనః
న లభే శర్మ తం రాజన్స్మరంతీ సవ్యసాచినం॥15॥

తథా లాలప్యమానాం తాం నిశమ్య పరవీరహా
భీమసేనో మహారాజ ద్రౌపదీమిదమబ్రవీత్||16||

మనఃప్రీతికరం భద్రే యద్బ్రవీషి సుమధ్యమే
తన్మే ప్రీణాతి హృదయమమృతప్రాశనోపమం||17||

యస్య దీర్ఘౌ సమౌ పీనౌ భుజౌ పరిఘసంనిభౌ
మౌర్వీకృతకిణౌ వృత్తౌ ఖడ్గాయుధగదాధరౌ||18||

నిష్కాంగదకృతాపీడౌ పంచశీర్షావివోరగౌ
తమృతే పురుషవ్యాఘ్రం నష్టసూర్యమిదం వనం||19||

యమాశ్రిత్య మహాబాహుం పాంచాలాః కురవస్తథా
సురాణామపి యత్తానాం పృతనాసు న బిభ్యతి||20||

యస్య బాహూ సమాశ్రిత్య వయం సర్వే మహాత్మనః
మన్యామహే జితానాజౌ పరాన్ప్రాప్తాం చ మేదినీం||21||

తమృతే ఫల్గునం వీరం న లభే కామ్యకే ధృతిం
శూన్యామివ చ పశ్యామి తత్ర తత్ర మహీమిమాం||22||

నకుల ఉవాచ

య ఉదీచీం దిశం గత్వా జిత్వా యుధి మహాబలాన్
గంధర్వముఖ్యాఞ్శతశో హయాల్లేభే స వాసవిః||23||

రాజంస్తిత్తిరికల్మాషాఞ్శ్రీమాననిలరంహసః
ప్రాదాద్భ్రాత్రే ప్రియః ప్రేమ్ణా రాజసూయే మహాక్రతౌ||24||

తమృతే భీమధన్వానం భీమాదవరజం వనే
కామయే కామ్యకే వాసం నేదానీమమరోపమం||25||

సహదేవ ఉవాచ

యో ధనాని చ కన్యాశ్చ యుధి జిత్వా మహారథాన్
ఆజహార పురా రాజ్ఞే రాజసూయే మహాక్రతౌ||26||

యః సమేతాన్మృధే జిత్వా యాదవానమితద్యుతిః
సుభద్రామాజహారైకో వాసుదేవస్య సంమతే||27||

తస్య జిష్ణోర్బృసీం దృష్ట్వా శూన్యాముపనివేశనే
హృదయం మే మహారాజ న శామ్యతి కదాచన||28||

వనాదస్మాద్వివాసం తు రోచయేఽహమరిందమ
న హి నస్తమృతే వీరం రమణీయమిదం వనం||29||

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధనంజయోత్సుకాస్తే తు వనే తస్మిన్మహారథాః
న్యవసంత మహాభాగా ద్రౌపద్యా సహ పాండవాః||1||

అథాపశ్యన్మహాత్మానం దేవర్షిం తత్ర నారదం
దీప్యమానం శ్రియా బ్రాహ్మ్యా దీప్తాగ్నిసమతేజసం||2||

స తైః పరివృతః శ్రీమాన్భ్రాతృభిః కురుసత్తమః
విబభావతిదీప్తౌజా దేవైరివ శతక్రతుః॥3॥

యథా చ వేదాన్సావిత్రీ యాజ్ఞసేనీ తథా సతీ
న జహౌ ధర్మతః పార్థాన్మేరుమర్కప్రభా యథా॥4॥

ప్రతిగృహ్య తు తాం పూజాం నారదో భగవానృషిః
ఆశ్వాసయద్ధర్మసుతం యుక్తరూపమివానఘ॥5॥

ఉవాచ చ మహాత్మానం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
బ్రూహి ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ కేనార్థః కిం దదామి తే॥6॥

అథ ధర్మసుతో రాజా ప్రణమ్య భ్రాతృభిః సహ
ఉవాచ ప్రాంజలిర్వాక్యం నారదం దేవసంమితం॥7॥

త్వయి తుష్టే మహాభాగ సర్వలోకాభిపూజితే
కృతమిత్యేవ మన్యేఽహం ప్రసాదాత్తవ సువ్రత॥8॥

యది త్వహమనుగ్రాహ్యో భ్రాతృభిః సహితోఽనఘ
సందేహం మే మునిశ్రేష్ఠ హృదిస్థం ఛేత్తుమర్హసి॥9॥

ప్రదక్షిణం యః కురుతే పృథివీం తీర్థతత్పరః
కిం ఫలం తస్య కార్త్స్న్యేన తద్బ్రహ్మన్వక్తుమర్హసి॥10॥

నారద ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితో యథా భీష్మేణ భారత
పులస్త్యస్య సకాశాద్వై సర్వమేతదుపశ్రుతం॥11॥

పురా భాగీరథీతీరే భీష్మో ధర్మభృతాం వరః
పిత్ర్యం వ్రతం సమాస్థాయ న్యవసన్మునివత్తదా॥12॥

శుభే దేశే మహారాజ పుణ్యే దేవర్షిసేవితే
గంగాద్వారే మహాతేజా దేవగంధర్వసేవితే॥13॥

స పితౄంస్తర్పయామాస దేవాంశ్చ పరమద్యుతిః
ఋషీంశ్చ తోషయామాస విధిదృష్టేన కర్మణా॥14॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య జపన్నేవ మహాతపాః
దదర్శాద్భుతసంకాశం పులస్త్యమృషిసత్తమం॥15॥

స తం దృష్ట్వోగ్రతపసం దీప్యమానమివ శ్రియా
ప్రహర్షమతులం లేభే విస్మయం చ పరం యయౌ॥16॥

ఉపస్థితం మహారాజ పూజయామాస భారత
భీష్మో ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో విధిదృష్టేన కర్మణా॥17॥

శిరసా చార్ఘ్యమాదాయ శుచిః ప్రయతమానసః
నామ సంకీర్తయామాస తస్మిన్బ్రహ్మర్షిసత్తమే॥18॥

భీష్మోఽహమస్మి భద్రం తే దాసోఽస్మి తవ సువ్రత
తవ సందర్శనాదేవ ముక్తోఽహం సర్వకిల్బిషైః॥19॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ భీష్మో ధర్మభృతాం వరః
వాగ్యతః ప్రాంజలిర్భూత్వా తూష్ణీమాసీద్యుధిష్ఠిర॥20॥

తం దృష్ట్వా నియమేనాథ స్వాధ్యాయామ్నాయకర్శితం
భీష్మం కురుకులశ్రేష్ఠం మునిః ప్రీతమనాభవత్॥21॥

పులస్త్య ఉవాచ

అనేన తవ ధర్మజ్ఞ ప్రశ్రయేణ దమేన చ
సత్యేన చ మహాభాగ తుష్టోఽస్మి తవ సర్వశః॥22॥

యస్యేదృశస్తే ధర్మోఽయం పితృభక్త్యాశ్రితోఽనఘ
తేన పశ్యసి మాం పుత్ర ప్రీతిశ్చాపి మమ త్వయి॥23॥

అమోఘదర్శీ భీష్మాహం బ్రూహి కిం కరవాణి తే
యద్వక్ష్యసి కురుశ్రేష్ఠ తస్య దాతాస్మి తేఽనఘ॥24॥

భీష్మ ఉవాచ

ప్రీతే త్వయి మహాభాగ సర్వలోకాభిపూజితే
కృతమిత్యేవ మన్యేఽహం యదహం దృష్టవాన్ప్రభుం॥25॥

యది త్వహమనుగ్రాహ్యస్తవ ధర్మభృతాం వర
వక్ష్యామి హృత్స్థం సందేహం తన్మే త్వం వక్తుమర్హసి॥26॥

అస్తి మే భగవన్కశ్చిత్తీర్థేభ్యో ధర్మసంశయః
తమహం శ్రోతుమిచ్ఛామి పృథక్సంకీర్తితం త్వయా॥27॥

ప్రదక్షిణం యః పృథివీం కరోత్యమితవిక్రమ
కిం ఫలం తస్య విప్రర్షే తన్మే బ్రూహి తపోధన॥28॥

పులస్త్య ఉవాచ

హంత తేఽహం ప్రవక్ష్యామి యదృషీణాం పరాయణం
తదేకాగ్రమనాస్తాత శృణు తీర్థేషు యత్ఫలం॥29॥

యస్య హస్తౌ చ పాదౌ చ మనశ్చైవ సుసంయతం
విద్యా తపశ్చ కీర్తిశ్చ స తీర్థఫలమశ్నుతే॥30॥

ప్రతిగ్రహాదుపావృత్తః సంతుష్టో నియతః శుచిః
అహంకారనివృత్తశ్చ స తీర్థఫలమశ్నుతే॥31॥

అకల్కకో నిరారంభో లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
విముక్తః సర్వదోషైర్యః స తీర్థఫలమశ్నుతే॥32॥

అక్రోధనశ్చ రాజేంద్ర సత్యశీలో దృఢవ్రతః
ఆత్మోపమశ్చ భూతేషు స తీర్థఫలమశ్నుతే॥33॥

ఋషిభిః క్రతవః ప్రోక్తా వేదేష్విహ యథాక్రమం
ఫలం చైవ యథాతత్త్వం ప్రేత్య చేహ చ సర్వశః॥34॥

న తే శక్యా దరిద్రేణ యజ్ఞాః ప్రాప్తుం మహీపతే
బహూపకరణా యజ్ఞా నానాసంభారవిస్తరాః॥35॥

ప్రాప్యంతే పార్థివైరేతే సమృద్ధైర్వా నరైః క్వచిత్
నార్థన్యూనోపకరణైరేకాత్మభిరసంహతైః॥36॥

యో దరిద్రైరపి విధిః శక్యః ప్రాప్తుం నరేశ్వర
తుల్యో యజ్ఞఫలైః పుణ్యైస్తం నిబోధ యుధాం వర॥37॥

ఋషీణాం పరమం గుహ్యమిదం భరతసత్తమ
తీర్థాభిగమనం పుణ్యం యజ్ఞైరపి విశిష్యతే॥38॥

అనుపోష్య త్రిరాత్రాణి తీర్థాన్యనభిగమ్య చ
అదత్త్వా కాంచనం గాశ్చ దరిద్రో నామ జాయతే॥39॥

అగ్నిష్టోమాదిభిర్యజ్ఞై రిష్ట్వా విపులదక్షిణైః
న తత్ఫలమవాప్నోతి తీర్థాభిగమనేన యత్॥40॥

నృలోకే దేవదేవస్య తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
పుష్కరం నామ విఖ్యాతం మహాభాగః సమావిశేత్॥41॥

దశ కోటిసహస్రాణి తీర్థానాం వై మహీపతే
సాంనిధ్యం పుష్కరే యేషాం త్రిసంధ్యం కురునందన॥42॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః సాధ్యాశ్చ సమరుద్గణాః
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ నిత్యం సంనిహితా విభో॥43॥

యత్ర దేవాస్తపస్తప్త్వా దైత్యా బ్రహ్మర్షయస్తథా
దివ్యయోగా మహారాజ పుణ్యేన మహతాన్వితాః॥44॥

మనసాప్యభికామస్య పుష్కరాణి మనస్వినః
పూయంతే సర్వపాపాని నాకపృష్ఠే చ పూజ్యతే॥45॥

తస్మింస్తీర్థే మహాభాగ నిత్యమేవ పితామహః
ఉవాస పరమప్రీతో దేవదానవసంమతః॥46॥

పుష్కరేషు మహాభాగ దేవాః సర్షిపురోగమాః
సిద్ధిం సమభిసంప్రాప్తాః పుణ్యేన మహతాన్వితాః॥47॥

తత్రాభిషేకం యః కుర్యాత్పితృదేవార్చనే రతః
అశ్వమేధం దశగుణం ప్రవదంతి మనీషిణః॥48॥

అప్యేకం భోజయేద్విప్రం పుష్కరారణ్యమాశ్రితః
తేనాసౌ కర్మణా భీష్మ ప్రేత్య చేహ చ మోదతే॥49॥

శాకమూలఫలైర్వాపి యేన వర్తయతే స్వయం
తద్వై దద్యాద్బ్రాహ్మణాయ శ్రద్ధావాననసూయకః
తేనైవ ప్రాప్నుయాత్ప్రాజ్ఞో హయమేధఫలం నరః॥50॥

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రో వా రాజసత్తమ
న వియోనిం వ్రజంత్యేతే స్నాతాస్తీర్థే మహాత్మనః॥51॥

కార్తిక్యాం తు విశేషేణ యోఽభిగచ్ఛేత పుష్కరం
ఫలం తత్రాక్షయం తస్య వర్ధతే భరతర్షభ॥52॥

సాయం ప్రాతః స్మరేద్యస్తు పుష్కరాణి కృతాంజలిః
ఉపస్పృష్టం భవేత్తేన సర్వతీర్థేషు భారత
ప్రాప్నుయాచ్చ నరో లోకాన్బ్రాహ్మణః సదనేఽక్షయాన్॥53॥

జన్మప్రభృతి యత్పాపం స్త్రియో వా పురుషస్య వా
పుష్కరే స్నాతమాత్రస్య సర్వమేవ ప్రణశ్యతి॥54॥

యథా సురాణాం సర్వేషామాదిస్తు మధుసూదనః
తథైవ పుష్కరం రాజంస్తీర్థానామాదిరుచ్యతే॥55॥

ఉష్య ద్వాదశ వర్షాణి పుష్కరే నియతః శుచిః
క్రతూన్సర్వానవాప్నోతి బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥56॥

యస్తు వర్షశతం పూర్ణమగ్నిహోత్రముపాసతే
కార్తికీం వా వసేదేకాం పుష్కరే సమమేవ తత్॥57॥

దుష్కరం పుష్కరం గంతుం దుష్కరం పుష్కరే తపః
దుష్కరం పుష్కరే దానం వస్తుం చైవ సుదుష్కరం॥58॥

ఉష్య ద్వాదశరాత్రం తు నియతో నియతాశనః
ప్రదక్షిణముపావృత్తో జంబూమార్గం సమావిశేత్॥59॥

జంబూమార్గం సమావిశ్య దేవర్షిపితృసేవితం
అశ్వమేధమవాప్నోతి విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥60॥

తత్రోష్య రజనీః పంచ షష్ఠకాలక్షమీ నరః
న దుర్గతిమవాప్నోతి సిద్ధిం ప్రాప్నోతి చోత్తమాం॥61॥

జంబూమార్గాదుపావృత్తో గచ్ఛేత్తండులికాశ్రమం
న దుర్గతిమవాప్నోతి స్వర్గలోకే చ పూజ్యతే॥62॥

అగస్త్యసర ఆసాద్య పితృదేవార్చనే రతః
త్రిరాత్రోపోషితో రాజన్నగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥63॥

శాకవృత్తిః ఫలైర్వాపి కౌమారం విందతే పదం
కణ్వాశ్రమం సమాసాద్య శ్రీజుష్టం లోకపూజితం॥64॥

ధర్మారణ్యం హి తత్పుణ్యమాద్యం చ భరతర్షభ
యత్ర ప్రవిష్టమాత్రో వై పాపేభ్యో విప్రముచ్యతే॥65॥

అర్చయిత్వా పితౄందేవాన్నియతో నియతాశనః
సర్వకామసమృద్ధస్య యజ్ఞస్య ఫలమశ్నుతే॥66॥

ప్రదక్షిణం తతః కృత్వా యయాతిపతనం వ్రజేత్
హయమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి తత్ర వై॥67॥

మహాకాలం తతో గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
కోటితీర్థముపస్పృశ్య హయమేధఫలం లభేత్॥68॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ పుణ్యస్థానముమాపతేః
నామ్నా భద్రవటం నామ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం॥69॥

తత్రాభిగమ్య చేశానం గోసహస్రఫలం లభేత్
మహాదేవప్రసాదాచ్చ గాణపత్యమవాప్నుయాత్॥70॥

నర్మదామథ చాసాద్య నదీం త్రైలోక్యవిశ్రుతాం
తర్పయిత్వా పితౄందేవానగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥71॥

దక్షిణం సింధుమాసాద్య బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి విమానం చాధిరోహతి॥72॥

చర్మణ్వతీం సమాసాద్య నియతో నియతాశనః
రంతిదేవాభ్యనుజ్ఞాతో అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥73॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ హిమవత్సుతమర్బుదం
పృథివ్యాం యత్ర వై ఛిద్రం పూర్వమాసీద్యుధిష్ఠిర॥74॥

తత్రాశ్రమో వసిష్ఠస్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
తత్రోష్య రజనీమేకాం గోసహస్రఫలం లభేత్॥75॥

పింగాతీర్థముపస్పృశ్య బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
కపిలానాం నరవ్యాఘ్ర శతస్య ఫలమశ్నుతే॥76॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ ప్రభాసం లోకవిశ్రుతం
యత్ర సంనిహితో నిత్యం స్వయమేవ హుతాశనః
దేవతానాం ముఖం వీర అనలోఽనిలసారథిః॥77॥

తస్మింస్తీర్థవరే స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥78॥

తతో గత్వా సరస్వత్యాః సాగరస్య చ సంగమే
గోసహస్రఫలం ప్రాప్య స్వర్గలోకే మహీయతే
దీప్యమానోఽగ్నివన్నిత్యం ప్రభయా భరతర్షభ॥79॥

త్రిరాత్రముషితస్తత్ర తర్పయేత్పితృదేవతాః
ప్రభాసతే యథా సోమో అశ్వమేధం చ విందతి॥80॥

వరదానం తతో గచ్ఛేత్తీర్థం భరతసత్తమ
విష్ణోర్దుర్వాససా యత్ర వరో దత్తో యుధిష్ఠిర॥81॥

వరదానే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
తతో ద్వారవతీం గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
పిండారకే నరః స్నాత్వా లభేద్బహు సువర్ణకం॥82॥

తస్మింస్తీర్థే మహాభాగ పద్మలక్షణలక్షితాః
అద్యాపి ముద్రా దృశ్యంతే తదద్భుతమరిందమ॥83॥

త్రిశూలాంకాని పద్మాని దృశ్యంతే కురునందన
మహాదేవస్య సాంనిధ్యం తత్రైవ భరతర్షభ॥84॥

సాగరస్య చ సింధోశ్చ సంగమం ప్రాప్య భారత
తీర్థే సలిలరాజస్య స్నాత్వా ప్రయతమానసః॥85॥

తర్పయిత్వా పితౄందేవానృషీంశ్చ భరతర్షభ
ప్రాప్నోతి వారుణం లోకం దీప్యమానః స్వతేజసా॥86॥

శంకుకర్ణేశ్వరం దేవమర్చయిత్వా యుధిష్ఠిర
అశ్వమేధం దశగుణం ప్రవదంతి మనీషిణః॥87॥

ప్రదక్షిణముపావృత్య గచ్ఛేత భరతర్షభ
తీర్థం కురువరశ్రేష్ఠ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
దృమీతి నామ్నా విఖ్యాతం సర్వపాపప్రమోచనం॥88॥

యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఉపాసంతే మహేశ్వరం
తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ రుద్రం దేవగణైర్వృతం
జన్మప్రభృతి పాపాని కృతాని నుదతే నరః॥89॥

దృమీ చాత్ర నరశ్రేష్ఠ సర్వదేవైరభిష్టుతా
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర హయమేధమవాప్నుయాత్॥90॥

జిత్వా యత్ర మహాప్రాజ్ఞ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా
పురా శౌచం కృతం రాజన్హత్వా దైవతకంటకాన్॥91॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ వసోర్ధారామభిష్టుతాం
గమనాదేవ తస్యాం హి హయమేధమవాప్నుయాత్॥92॥

స్నాత్వా కురువరశ్రేష్ఠ ప్రయతాత్మా తు మానవః
తర్ప్య దేవాన్పితౄంశ్చైవ విష్ణులోకే మహీయతే॥93॥

తీర్థం చాత్ర పరం పుణ్యం వసూనాం భరతర్షభ
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ వసూనాం సంమతో భవేత్॥94॥

సింధూత్తమమితి ఖ్యాతం సర్వపాపప్రణాశనం
తత్ర స్నాత్వా నరశ్రేష్ఠ లభేద్బహు సువర్ణకం॥95॥

బ్రహ్మతుంగం సమాసాద్య శుచిః ప్రయతమానసః
బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి సుకృతీ విరజా నరః॥96॥

కుమారికాణాం శక్రస్య తీర్థం సిద్ధనిషేవితం
తత్ర స్నాత్వా నరః క్షిప్రం శక్రలోకమవాప్నుయాత్॥97॥

రేణుకాయాశ్చ తత్రైవ తీర్థం దేవనిషేవితం
తత్ర స్నాత్వా భవేద్విప్రో విమలశ్చంద్రమా యథా॥98॥

అథ పంచనదం గత్వా నియతో నియతాశనః
పంచ యజ్ఞానవాప్నోతి క్రమశో యేఽనుకీర్తితాః॥99॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ భీమాయాః స్థానముత్తమం
తత్ర స్నాత్వా తు యోన్యాం వై నరో భరతసత్తమ॥100॥

దేవ్యాః పుత్రో భవేద్రాజంస్తప్తకుండలవిగ్రహః
గవాం శతసహస్రస్య ఫలం చైవాప్నుయాన్మహత్॥101॥

గిరిముంజం సమాసాద్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
పితామహం నమస్కృత్య గోసహస్రఫలం లభేత్॥102॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ విమలం తీర్థముత్తమం
అద్యాపి యత్ర దృశ్యంతే మత్స్యాః సౌవర్ణరాజతాః॥103॥

తత్ర స్నాత్వా నరశ్రేష్ఠ వాజపేయమవాప్నుయాత్
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా గచ్ఛేచ్చ పరమాం గతిం॥104॥

తతో గచ్ఛేత మలదాం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతాం
పశ్చిమాయాం తు సంధ్యాయాముపస్పృశ్య యథావిధి॥105॥

చరుం నరేంద్ర సప్తార్చేర్యథాశక్తి నివేదయేత్
పితౄణామక్షయం దానం ప్రవదంతి మనీషిణః॥106॥

గవాం శతసహస్రేణ రాజసూయశతేన చ
అశ్వమేధసహస్రేణ శ్రేయాన్సప్తార్చిషశ్చరుః॥107॥

తతో నివృత్తో రాజేంద్ర వస్త్రాపదమథావిశేత్
అభిగమ్య మహాదేవమశ్వమేధఫలం లభేత్॥108॥

మణిమంతం సమాసాద్య బ్రహ్మచారీ సమాహితః
ఏకరాత్రోషితో రాజన్నగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥109॥

అథ గచ్ఛేత రాజేంద్ర దేవికాం లోకవిశ్రుతాం
ప్రసూతిర్యత్ర విప్రాణాం శ్రూయతే భరతర్షభ॥110॥

త్రిశూలపాణేః స్థానం చ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
దేవికాయాం నరః స్నాత్వా సమభ్యర్చ్య మహేశ్వరం॥111॥

యథాశక్తి చరుం తత్ర నివేద్య భరతర్షభ
సర్వకామసమృద్ధస్య యజ్ఞస్య లభతే ఫలం॥112॥

కామాఖ్యం తత్ర రుద్రస్య తీర్థం దేవర్షిసేవితం
తత్ర స్నాత్వా నరః క్షిప్రం సిద్ధిమాప్నోతి భారత॥113॥

యజనం యాజనం గత్వా తథైవ బ్రహ్మవాలుకాం
పుష్పన్యాస ఉపస్పృశ్య న శోచేన్మరణం తతః॥114॥

అర్ధయోజనవిస్తారాం పంచయోజనమాయతాం
ఏతావద్దేవికామాహుః పుణ్యాం దేవర్షిసేవితాం॥115॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ దీర్ఘసత్రం యథాక్రమం
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
దీర్ఘసత్రముపాసంతే దక్షిణాభిర్యతవ్రతాః॥116॥

గమనాదేవ రాజేంద్ర దీర్ఘసత్రమరిందమ
రాజసూయాశ్వమేధాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥117॥

తతో వినశనం గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
గచ్ఛత్యంతర్హితా యత్ర మరుపృష్ఠే సరస్వతీ
చమసే చ శివోద్భేదే నాగోద్భేదే చ దృశ్యతే||118||

స్నాత్వా చ చమసోద్భేదే అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్
శివోద్భేదే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్||119||

నాగోద్భేదే నరః స్నాత్వా నాగలోకమవాప్నుయాత్
శశయానం చ రాజేంద్ర తీర్థమాసాద్య దుర్లభం
శశరూపప్రతిచ్ఛన్నాః పుష్కరా యత్ర భారత||120||

సరస్వత్యాం మహారాజ అను సంవత్సరం హి తే
స్నాయంతే భరతశ్రేష్ఠ వృత్తాం వై కార్తి కీం సదా||121||

తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర ద్యోతతే శశివత్సదా
గోసహస్రఫలం చైవ ప్రాప్నుయాద్భరతర్షభ||122||

కుమారకోటిమాసాద్య నియతః కురునందన
తత్రాభిషేకం కుర్వీత పితృదేవార్చనే రతః
గవామయమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్||123||

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ రుద్రకోటిం సమాహితః
పురా యత్ర మహారాజ ఋషికోటిః సమాహితా
ప్రహర్షేణ చ సంవిష్టా దేవదర్శనకాంక్షయా||124||

అహం పూర్వమహం పూర్వం ద్రక్ష్యామి వృషభధ్వజం
ఏవం సంప్రస్థితా రాజన్నృషయః కిల భారత||125||

తతో యోగేశ్వరేణాపి యోగమాస్థాయ భూపతే
తేషాం మన్యుప్రణాశార్థమృషీణాం భావితాత్మనాం||126||

సృష్టా కోటిస్తు రుద్రాణామృషీణామగ్రతః స్థితా
మయా పూర్వతరం దృష్ట ఇతి తే మేనిరే పృథక్||127||

తేషాం తుష్టో మహాదేవ ఋషీణాముగ్రతేజసాం
భక్త్యా పరమయా రాజన్వరం తేషాం ప్రదిష్టవాన్
అద్య ప్రభృతి యుష్మాకం ధర్మవృద్ధిర్భవిష్యతి||128||

తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర రుద్రకోట్యాం నరః శుచిః
అశ్వమేధమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్||129||

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర సంగమం లోకవిశ్రుతం
సరస్వత్యా మహాపుణ్యముపాసంతే జనార్దనం||130||

యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయః సిద్ధచారణాః
అభిగచ్ఛంతి రాజేంద్ర చైత్రశుక్లచతుర్దశీం||131||

తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర విందేద్బహు సువర్ణకం
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి||132||

ఋషీణాం యత్ర సత్రాణి సమాప్తాని నరాధిప
సత్రావసానమాసాద్య గోసహస్రఫలం లభేత్||133||

పులస్త్య ఉవాచ

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర కురుక్షేత్రమభిష్టుతం
పాపేభ్యో విప్రముచ్యంతే తద్గతాః సర్వజంతవః॥1॥

కురుక్షేత్రం గమిష్యామి కురుక్షేత్రే వసామ్యహం
య ఏవం సతతం బ్రూయాత్సోఽపి పాపైః ప్రముచ్యతే॥2॥

తత్ర మాసం వసేద్వీర సరస్వత్యాం యుధిష్ఠిర
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయః సిద్ధచారణాః॥3॥

గంధర్వాప్సరసో యక్షాః పన్నగాశ్చ మహీపతే
బ్రహ్మక్షేత్రం మహాపుణ్యమభిగచ్ఛంతి భారత॥4॥

మనసాప్యభికామస్య కురుక్షేత్రం యుధిష్ఠిర
పాపాని విప్రణశ్యంతి బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥5॥

గత్వా హి శ్రద్ధయా యుక్తః కురుక్షేత్రం కురూద్వహ
రాజసూయాశ్వమేధాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥6॥

తతో మచక్రుకం రాజంద్వారపాలం మహాబలం
యక్షం సమభివాద్యైవ గోసహస్రఫలం లభేత్॥7॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ విష్ణోః స్థానమనుత్తమం
సతతం నామ రాజేంద్ర యత్ర సంనిహితో హరిః॥8॥

తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ త్రిలోకప్రభవం హరిం
అశ్వమేధమవాప్నోతి విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥9॥

తతః పారిప్లవం గచ్ఛేత్తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥10॥

పృథివ్యాస్తీర్థమాసాద్య గోసహస్రఫలం లభేత్
తతః శాలూకినీం గత్వా తీర్థసేవీ నరాధిప
దశాశ్వమేధికే స్నాత్వా తదేవ లభతే ఫలం॥11॥

సర్పదర్వీం సమాసాద్య నాగానాం తీర్థముత్తమం
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి నాగలోకం చ విందతి॥12॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ ద్వారపాలం తరంతుకం
తత్రోష్య రజనీమేకాం గోసహస్రఫలం లభేత్॥13॥

తతః పంచనదం గత్వా నియతో నియతాశనః
కోటితీర్థముపస్పృశ్య హయమేధఫలం లభేత్
అశ్వినోస్తీర్థమాసాద్య రూపవానభిజాయతే॥14॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ వారాహం తీర్థముత్తమం
విష్ణుర్వారాహరూపేణ పూర్వం యత్ర స్థితోఽభవత్
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥15॥

తతో జయంత్యా రాజేంద్ర సోమతీర్థం సమావిశేత్
స్నాత్వా ఫలమవాప్నోతి రాజసూయస్య మానవః॥16॥

ఏకహంసే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
కృతశౌచం సమాసాద్య తీర్థసేవీ కురూద్వహ
పుండరీకమవాప్నోతి కృతశౌచో భవేన్నరః॥17॥

తతో ముంజవటం నామ మహాదేవస్య ధీమతః
తత్రోష్య రజనీమేకాం గాణపత్యమవాప్నుయాత్॥18॥

తత్రైవ చ మహారాజ యక్షీ ల్లోకపరిశ్రుతా
తాం చాభిగమ్య రాజేంద్ర పుణ్యాల్లోకానవాప్నుయాత్॥19॥

కురుక్షేత్రస్య తద్ద్వారం విశ్రుతం భరతర్షభ
ప్రదక్షిణముపావృత్య తీర్థసేవీ సమాహితః॥20॥

సంమితే పుష్కరాణాం చ స్నాత్వార్చ్య పితృదేవతాః
జామదగ్న్యేన రామేణ ఆహృతే వై మహాత్మనా
కృతకృత్యో భవేద్రాజన్నశ్వమేధం చ విందతి॥21॥

తతో రామహ్రదాన్గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ నరాధిప
యత్ర రామేణ రాజేంద్ర తరసా దీప్తతేజసా
క్షత్రముత్సాద్య వీర్యేణ హ్రదాః పంచ నివేశితాః॥22॥

పూరయిత్వా నరవ్యాఘ్ర రుధిరేణేతి నః శ్రుతం
పితరస్తర్పితాః సర్వే తథైవ చ పితామహాః
తతస్తే పితరః ప్రీతా రామమూచుర్మహీపతే॥23॥

రామ రామ మహాభాగ ప్రీతాః స్మ తవ భార్గవ
అనయా పితృభక్త్యా చ విక్రమేణ చ తే విభో
వరం వృణీష్వ భద్రం తే కిమిచ్ఛసి మహాద్యుతే॥24॥

ఏవముక్తః స రాజేంద్ర రామః ప్రహరతాం వరః
అబ్రవీత్ప్రాంజలిర్వాక్యం పితౄన్స గగనే స్థితాన్॥25॥

భవంతో యది మే ప్రీతా యద్యనుగ్రాహ్యతా మయి
పితృప్రసాదాదిచ్ఛేయం తపసాప్యాయనం పునః॥26॥

యచ్చ రోషాభిభూతేన క్షత్రముత్సాదితం మయా
తతశ్చ పాపాన్ముచ్యేయం యుష్మాకం తేజసా హ్యహం
హ్రదాశ్చ తీర్థభూతా మే భవేయుర్భువి విశ్రుతాః॥27॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం రామస్య పితరస్తదా
ప్రత్యూచుః పరమప్రీతా రామం హర్షసమన్వితాః॥28॥

తపస్తే వర్ధతాం భూయః పితృభక్త్యా విశేషతః
యచ్చ రోషాభిభూతేన క్షత్రముత్సాదితం త్వయా॥29॥

తతశ్చ పాపాన్ముక్తస్త్వం కర్మభిస్తే చ పాతితాః
హ్రదాశ్చ తవ తీర్థత్వం గమిష్యంతి న సంశయః॥30॥

హ్రదేష్వేతేషు యః స్నాత్వా పితౄన్సంతర్పయిష్యతి
పితరస్తస్య వై ప్రీతా దాస్యంతి భువి దుర్లభం
ఈప్సితం మనసః కామం స్వర్గలోకం చ శాశ్వతం॥31॥

ఏవం దత్త్వా వరాన్రాజన్రామస్య పితరస్తదా
ఆమంత్ర్య భార్గవం ప్రీతాస్తత్రైవాంతర్దధుస్తదా॥32॥

ఏవం రామహ్రదాః పుణ్యా భార్గవస్య మహాత్మనః
స్నాత్వా హ్రదేషు రామస్య బ్రహ్మచారీ శుభవ్రతః
రామమభ్యర్చ్య రాజేంద్ర లభేద్బహు సువర్ణకం॥33॥

వంశమూలకమాసాద్య తీర్థసేవీ కురూద్వహ
స్వవంశముద్ధరేద్రాజన్స్నాత్వా వై వంశమూలకే॥34॥

కాయశోధనమాసాద్య తీర్థం భరతసత్తమ
శరీరశుద్ధిః స్నాతస్య తస్మింస్తీర్థే న సంశయః

శుద్ధదేహశ్చ సంయాతి శుభాల్లోకాననుత్తమాన్॥35॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
లోకా యత్రోద్ధృతాః పూర్వం విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా॥36॥

లోకోద్ధారం సమాసాద్య తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
స్నాత్వా తీర్థవరే రాజల్లోకానుద్ధరతే స్వకాన్
శ్రీతీర్థం చ సమాసాద్య విందతే శ్రియముత్తమాం॥37॥

కపిలాతీర్థమాసాద్య బ్రహ్మచారీ సమాహితః
తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ దైవతాని పితౄంస్తథా
కపిలానాం సహస్రస్య ఫలం విందతి మానవః॥38॥

సూర్యతీర్థం సమాసాద్య స్నాత్వా నియతమానసః
అర్చయిత్వా పితౄందేవానుపవాసపరాయణః
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి సూర్యలోకం చ గచ్ఛతి॥39॥

గవాంభవనమాసాద్య తీర్థసేవీ యథాక్రమం
తత్రాభిషేకం కుర్వాణో గోసహస్రఫలం లభేత్॥40॥

శంఖినీం తత్ర ఆసాద్య తీర్థసేవీ కురూద్వహ
దేవ్యాస్తీర్థే నరః స్నాత్వా లభతే రూపముత్తమం॥41॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర ద్వారపాలమరంతుకం
తస్య తీర్థం సరస్వత్యాం యక్షేంద్రస్య మహాత్మనః
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్నగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥42॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ బ్రహ్మావర్తం నరాధిప
బ్రహ్మావర్తే నరః స్నాత్వా బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాత్॥43॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ సుతీర్థకమనుత్తమం
యత్ర సంనిహితా నిత్యం పితరో దైవతైః సహ॥44॥

తత్రాభిషేకం కుర్వీత పితృదేవార్చనే రతః
అశ్వమేధమవాప్నోతి పితృలోకం చ గచ్ఛతి॥45॥

తతోఽమ్బువశ్యం ధర్మజ్ఞ సమాసాద్య యథాక్రమం
కోశేశ్వరస్య తీర్థేషు స్నాత్వా భరతసత్తమ
సర్వవ్యాధివినిర్ముక్తో బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥46॥

మాతృతీర్థం చ తత్రైవ యత్ర స్నాతస్య భారత
ప్రజా వివర్ధతే రాజన్ననంతాం చాశ్నుతే శ్రియం॥47॥

తతః శీతవనం గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
తీర్థం తత్ర మహారాజ మహదన్యత్ర దుర్లభం॥48॥

పునాతి దర్శనాదేవ దండేనైకం నరాధిప
కేశానభ్యుక్ష్య వై తస్మిన్పూతో భవతి భారత॥49॥

తీర్థం తత్ర మహారాజ శ్వానలోమాపహం స్మృతం
యత్ర విప్రా నరవ్యాఘ్ర విద్వాంసస్తీర్థతత్పరాః॥50॥

శ్వానలోమాపనయనే తీర్థే భరతసత్తమ
ప్రాణాయామైర్నిర్హరంతి శ్వలోమాని ద్విజోత్తమాః॥51॥

పూతాత్మానశ్చ రాజేంద్ర ప్రయాంతి పరమాం గతిం
దశాశ్వమేధికం చైవ తస్మింస్తీర్థే మహీపతే
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర గచ్ఛేత పరమాం గతిం॥52॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర మానుషం లోకవిశ్రుతం
యత్ర కృష్ణమృగా రాజన్వ్యాధేన పరిపీడితాః

అవగాహ్య తస్మిన్సరసి మానుషత్వముపాగతాః ॥53॥

తస్మింస్తీర్థే నరః స్నాత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా స్వర్గలోకే మహీయతే ॥54॥

మానుషస్య తు పూర్వేణ క్రోశమాత్రే మహీపతే
ఆపగా నామ విఖ్యాతా నదీ సిద్ధనిషేవితా ॥55॥

శ్యామాకభోజనం తత్ర యః ప్రయచ్ఛతి మానవః
దేవాన్పితౄంశ్చ ఉద్దిశ్య తస్య ధర్మఫలం మహత్
ఏకస్మిన్భోజితే విప్రే కోటిర్భవతి భోజితా ॥56॥

తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ దైవతాని పితౄంస్తథా
ఉషిత్వా రజనీమేకామగ్నిష్టోమఫలం లభేత్ ॥57॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర బ్రహ్మణః స్థానముత్తమం
బ్రహ్మోదుంబరమిత్యేవ ప్రకాశం భువి భారత ॥58॥

తత్ర సప్తర్షికుండేషు స్నాతస్య కురుపుంగవ
కేదారే చైవ రాజేంద్ర కపిష్ఠలమహాత్మనః ॥59॥

బ్రహ్మాణమభిగమ్యాథ శుచిః ప్రయతమానసః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా బ్రహ్మలోకం ప్రపద్యతే ॥60॥

కపిష్ఠలస్య కేదారం సమాసాద్య సుదుర్లభం
అంతర్ధానమవాప్నోతి తపసా దగ్ధకిల్బిషః ॥61॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర సరకం లోకవిశ్రుతం
కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యామభిగమ్య వృషధ్వజం
లభతే సర్వకామాన్హి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి ॥62॥

తిస్రః కోట్యస్తు తీర్థానాం సరకే కురునందన
రుద్రకోటిస్తథా కూపే హ్రదేషు చ మహీపతే
ఇలాస్పదం చ తత్రైవ తీర్థం భరతసత్తమ ॥63॥

తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ పితౄందేవాంశ్చ భారత
న దుర్గతిమవాప్నోతి వాజపేయం చ విందతి ॥64॥

కిందానే చ నరః స్నాత్వా కింజప్యే చ మహీపతే
అప్రమేయమవాప్నోతి దానం జప్యం చ భారత ॥65॥

కలశ్యాం చాప్యుపస్పృశ్య శ్రద్దధానో జితేంద్రియః
అగ్నిష్టోమస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥66॥

సరకస్య తు పూర్వేణ నారదస్య మహాత్మనః
తీర్థం కురువరశ్రేష్ఠ అనాజన్మేతి విశ్రుతం ॥67॥

తత్ర తీర్థే నరః స్నాత్వా ప్రాణాంశ్చోత్సృజ్య భారత
నారదేనాభ్యనుజ్ఞాతో లోకాన్ప్రాప్నోతి దుర్లభాన్ ॥68॥

శుక్లపక్షే దశమ్యాం తు పుండరీకం సమావిశేత్
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్పుండరీకఫలం లభేత్ ॥69॥

తతస్త్రివిష్టపం గచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
తత్ర వైతరణీ పుణ్యా నదీ పాపప్రమోచనీ ॥70॥

తత్ర స్నాత్వార్చయిత్వా చ శూలపాణిం వృషధ్వజం
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా గచ్ఛేత పరమాం గతిం ॥71॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర ఫలకీవనముత్తమం
యత్ర దేవాః సదా రాజన్ఫలకీవనమాశ్రితాః
తపశ్చరంతి విపులం బహువర్షసహస్రకం ॥72॥

దృషద్వత్యాం నరః స్నాత్వా తర్పయిత్వా చ దేవతాః
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం ఫలం విందతి భారత॥73॥

తీర్థే చ సర్వదేవానాం స్నాత్వా భరతసత్తమ
గోసహస్రస్య రాజేంద్ర ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥74॥

పాణిఖాతే నరః స్నాత్వా తర్పయిత్వా చ దేవతాః
రాజసూయమవాప్నోతి ఋషిలోకం చ గచ్ఛతి॥75॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర మిశ్రకం తీర్థముత్తమం
తత్ర తీర్థాని రాజేంద్ర మిశ్రితాని మహాత్మనా॥76॥

వ్యాసేన నృపశార్దూల ద్విజార్థమితి నః శ్రుతం
సర్వతీర్థేషు స స్నాతి మిశ్రకే స్నాతి యో నరః॥77॥

తతో వ్యాసవనం గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
మనోజవే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్॥78॥

గత్వా మధువటీం చాపి దేవ్యాస్తీర్థం నరః శుచిః
తత్ర స్నాత్వార్చయేద్దేవాన్పితౄంశ్చ ప్రయతః శుచిః
స దేవ్యా సమనుజ్ఞాతో గోసహస్రఫలం లభేత్॥79॥

కౌశిక్యాః సంగమే యస్తు దృషద్వత్యాశ్చ భారత
స్నాతి వై నియతాహారః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥80॥

తతో వ్యాసస్థలీ నామ యత్ర వ్యాసేన ధీమతా
పుత్రశోకాభితప్తేన దేహత్యాగార్థనిశ్చయః॥81॥

కృతో దేవైశ్చ రాజేంద్ర పునరుత్థాపితస్తదా
అభిగమ్య స్థలీం తస్య గోసహస్రఫలం లభేత్॥82॥

కిందత్తం కూపమాసాద్య తిలప్రస్థం ప్రదాయ చ
గచ్ఛేత పరమాం సిద్ధిమృణైర్ముక్తః కురూద్వహ॥83॥

అహశ్చ సుదినం చైవ ద్వే తీర్థే చ సుదుర్లభే
తయోః స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర సూర్యలోకమవాప్నుయాత్॥84॥

మృగధూమం తతో గచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
తత్ర గంగాహ్రదే స్నాత్వా సమభ్యర్చ్య చ మానవః
శూలపాణిం మహాదేవమశ్వమేధఫలం లభేత్॥85॥

దేవతీర్థే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
అథ వామనకం గచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం॥86॥

తత్ర విష్ణుపదే స్నాత్వా అర్చయిత్వా చ వామనం
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా విష్ణులోకమవాప్నుయాత్॥87॥

కులంపునే నరః స్నాత్వా పునాతి స్వకులం నరః
పవనస్య హ్రదం గత్వా మరుతాం తీర్థముత్తమం
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర వాయులోకే మహీయతే॥88॥

అమరాణాం హ్రదే స్నాత్వా అమరేషు నరాధిప
అమరాణాం ప్రభావేన స్వర్గలోకే మహీయతే॥89॥

శాలిహోత్రస్య రాజేంద్ర శాలిశూర్పే యథావిధి
స్నాత్వా నరవరశ్రేష్ఠ గోసహస్రఫలం లభేత్॥90॥

శ్రీకుంజం చ సరస్వత్యాం తీర్థం భరతసత్తమ
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్నగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥91॥

తతో నైమిషకుంజం చ సమాసాద్య కురూద్వహ
ఋషయః కిల రాజేంద్ర నైమిషేయాస్తపోధనాః

తీర్థయాత్రాం పురస్కృత్య కురుక్షేత్రం గతాః పురా॥92॥

తతః కుంజః సరస్వత్యాం కృతో భరతసత్తమ
ఋషీణామవకాశః స్యాద్యథా తుష్టికరో మహాన్॥93॥

తస్మిన్కుంజే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
కన్యాతీర్థే నరః స్నాత్వా అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥94॥

తతో గచ్ఛేన్నరవ్యాఘ్ర బ్రహ్మణః స్థానముత్తమం
తత్ర వర్ణావరః స్నాత్వా బ్రాహ్మణ్యం లభతే నరః
బ్రాహ్మణశ్చ విశుద్ధాత్మా గచ్ఛేత పరమాం గతిం॥95॥

తతో గచ్ఛేన్నరశ్రేష్ఠ సోమతీర్థమనుత్తమం
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్సోమలోకమవాప్నుయాత్॥96॥

సప్తసారస్వతం తీర్థం తతో గచ్ఛేన్నరాధిప
యత్ర మంకణకః సిద్ధో మహర్షిర్లోకవిశ్రుతః॥97॥

పురా మంకణకో రాజన్కుశాగ్రేణేతి నః శ్రుతం
క్షతః కిల కరే రాజంస్తస్య శాకరసోఽస్రవత్॥98॥

స వై శాకరసం దృష్ట్వా హర్షావిష్టో మహాతపాః
ప్రనృత్తః కిల విప్రర్షిర్విస్మయోత్ఫుల్లలోచనః॥99॥

తతస్తస్మిన్ప్రనృత్తే వై స్థావరం జంగమం చ యత్
ప్రనృత్తముభయం వీర తేజసా తస్య మోహితం॥100॥

బ్రహ్మాదిభిః సురై రాజన్నృషిభిశ్చ తపోధనైః
విజ్ఞప్తో వై మహాదేవ ఋషేరర్థే నరాధిప
నాయం నృత్యేద్యథా దేవ తథా త్వం కర్తుమర్హసి॥101॥

తతః ప్రనృత్తమాసాద్య హర్షావిష్టేన చేతసా
సురాణాం హితకామార్థమృషిం దేవోఽభ్యభాషత॥102॥

అహో మహర్షే ధర్మజ్ఞ కిమర్థం నృత్యతే భవాన్
హర్షస్థానం కిమర్థం వా తవాద్య మునిపుంగవ॥103॥

ఋషిరువాచ

కిం న పశ్యసి మే దేవ కరాచ్ఛాకరసం స్రుతం
యం దృష్ట్వాహం ప్రనృత్తో వై హర్షేణ మహతాన్వితః॥104॥

పులస్త్య ఉవాచ

తం ప్రహస్యాబ్రవీద్దేవో మునిం రాగేణ మోహితం
అహం వై విస్మయం విప్ర న గచ్ఛామీతి పశ్య మాం॥105॥

ఏవముక్త్వా నరశ్రేష్ఠ మహాదేవేన ధీమతా
అంగుల్యగ్రేణ రాజేంద్ర స్వాంగుష్ఠస్తాడితోఽనఘ॥106॥

తతో భస్మ క్షతాద్రాజన్నిర్గతం హిమసంనిభం
తద్దృష్ట్వా వ్రీడితో రాజన్స మునిః పాదయోర్గతః॥107॥

నాన్యం దేవమహం మన్యే రుద్రాత్పరతరం మహత్
సురాసురస్య జగతో గతిస్త్వమసి శూలధృక్॥108॥

త్వయా సృష్టమిదం విశ్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం
త్వామేవ భగవన్సర్వే ప్రవిశంతి యుగక్షయే॥109॥

దేవైరపి న శక్యస్త్వం పరిజ్ఞాతుం కుతో మయా
త్వయి సర్వే చ దృశ్యంతే సురా బ్రహ్మాదయోఽనఘ॥110॥

సర్వస్త్వమసి లోకానాం కర్తా కారయితా చ హ
త్వత్ప్రసాదాత్సురాః సర్వే మోదంతీహాకుతోభయాః
ఏవం స్తుత్వా మహాదేవం స ఋషిః ప్రణతోఽభవత్॥111॥

ఋషిరువాచ

త్వత్ప్రసాదాన్మహాదేవ తపో మే న క్షరేత వై॥112॥

పులస్త్య ఉవాచ

తతో దేవః ప్రహృష్టాత్మా బ్రహ్మర్షిమిదమబ్రవీత్
తపస్తే వర్ధతాం విప్ర మత్ప్రసాదాత్సహస్రధా॥113॥

ఆశ్రమే చేహ వత్స్యామి త్వయా సార్ధం మహామునే
సప్తసారస్వతే స్నాత్వా అర్చయిష్యంతి యే తు మాం॥114॥

న తేషాం దుర్లభం కించిదిహ లోకే పరత్ర చ
సారస్వతం చ తే లోకం గమిష్యంతి న సంశయః॥115॥

తతస్త్వౌశనసం గచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః॥116॥

కార్తి కేయశ్చ భగవాంస్త్రిసంధ్యం కిల భారత
సాంనిధ్యమకరోత్తత్ర భార్గవప్రియకామ్యయా॥117॥

కపాలమోచనం తీర్థం సర్వపాపప్రమోచనం
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥118॥

అగ్నితీర్థం తతో గచ్ఛేత్తత్ర స్నాత్వా నరర్షభ
అగ్నిలోకమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥119॥

విశ్వామిత్రస్య తత్రైవ తీర్థం భరతసత్తమ
తత్ర స్నాత్వా మహారాజ బ్రాహ్మణ్యమభిజాయతే॥120॥

బ్రహ్మయోనిం సమాసాద్య శుచిః ప్రయతమానసః
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర బ్రహ్మలోకం ప్రపద్యతే
పునాత్యాసప్తమం చైవ కులం నాస్త్యత్ర సంశయః॥121॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
పృథూదకమితి ఖ్యాతం కార్తి కేయస్య వై నృప
తత్రాభిషేకం కుర్వీత పితృదేవార్చనే రతః॥122॥

అజ్ఞానాజ్జ్ఞానతో వాపి స్త్రియా వా పురుషేణ వా
యత్కించిదశుభం కర్మ కృతం మానుషబుద్ధినా॥123॥

తత్సర్వం నశ్యతే తస్య స్నాతమాత్రస్య భారత
అశ్వమేధఫలం చాపి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥124॥

పుణ్యమాహుః కురుక్షేత్రం కురుక్షేత్రాత్సరస్వతీం
సరస్వత్యాశ్చ తీర్థాని తీర్థేభ్యశ్చ పృథూదకం॥125॥

ఉత్తమే సర్వతీర్థానాం యస్త్యజేదాత్మనస్తనుం
పృథూదకే జప్యపరో నైనం శ్వోమరణం తపేత్॥126॥

గీతం సనత్కుమారేణ వ్యాసేన చ మహాత్మనా
వేదే చ నియతం రాజనభిగచ్ఛేత్పృథూదకం॥127॥

పృథూదకాత్పుణ్యతమం నాన్యత్తీర్థం నరోత్తమ
ఏతన్మేధ్యం పవిత్రం చ పావనం చ న సంశయః॥128॥

తత్ర స్నాత్వా దివం యాంతి అపి పాపకృతో జనాః
పృథూదకే నరశ్రేష్ఠ ప్రాహురేవం మనీషిణః॥129॥

మధుస్రవం చ తత్రైవ తీర్థం భరతసత్తమ
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్గోసహస్రఫలం లభేత్॥130॥

తతో గచ్ఛేన్నరశ్రేష్ఠ తీర్థం దేవ్యా యథాక్రమం
సరస్వత్యారుణాయాశ్చ సంగమం లోకవిశ్రుతం॥131॥

త్రిరాత్రోపోషితః స్నాత్వా ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం ఫలం విందతి మానవః॥132॥

ఆసప్తమం కులం చైవ పునాతి భరతర్షభ
అవతీర్ణం చ తత్రైవ తీర్థం కురుకులోద్వహ
విప్రాణామనుకంపార్థం దర్భిణా నిర్మితం పురా॥133॥

వ్రతోపనయనాభ్యాం వా ఉపవాసేన వా ద్విజః
క్రియామంత్రైశ్చ సంయుక్తో బ్రాహ్మణః స్యాన్న సంశయః॥134॥

క్రియామంత్రవిహీనోఽపి తత్ర స్నాత్వా నరర్షభ
చీర్ణవ్రతో భవేద్విప్రో దృష్టమేతత్పురాతనే॥135॥

సముద్రాశ్చాపి చత్వారః సమానీతాశ్చ దర్భిణా
యేషు స్నాతో నరవ్యాఘ్ర న దుర్గతిమవాప్నుయాత్
ఫలాని గోసహస్రాణాం చతుర్ణాం విందతే చ సః॥136॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర తీర్థం శతసహస్రకం
సాహస్రకం చ తత్రైవ ద్వే తీర్థే లోకవిశ్రుతే॥137॥

ఉభయోర్హి నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
దానం వాప్యుపవాసో వా సహస్రగుణితం భవేత్॥138॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర రేణుకాతీర్థముత్తమం
తత్రాభిషేకం కుర్వీత పితృదేవార్చనే రతః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥139॥

విమోచనముపస్పృశ్య జితమన్యుర్జితేంద్రియః
ప్రతిగ్రహకృతైర్దోషైః సర్వైః స పరిముచ్యతే॥140॥

తతః పంచవటం గత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
పుణ్యేన మహతా యుక్తః సతాం లోకే మహీయతే॥141॥

యత్ర యోగేశ్వరః స్థాణుః స్వయమేవ వృషధ్వజః
తమర్చయిత్వా దేవేశం గమనాదేవ సిధ్యతి॥142॥

ఔజసం వరుణం తీర్థం దీప్యతే స్వేన తేజసా
యత్ర బ్రహ్మాదిభిర్దేవైరృషిభిశ్చ తపోధనైః
సేనాపత్యేన దేవానామభిషిక్తో గుహస్తదా॥143॥

ఔజసస్య తు పూర్వేణ కురుతీర్థం కురూద్వహ
కురుతీర్థే నరః స్నాత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా కురులోకం ప్రపద్యతే॥144॥

స్వర్గద్వారం తతో గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
స్వర్గలోకమవాప్నోతి బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥145॥

తతో గచ్ఛేదనరకం తీర్థసేవీ నరాధిప
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్న దుర్గతిమవాప్నుయాత్॥146॥

తత్ర బ్రహ్మా స్వయం నిత్యం దేవైః సహ మహీపతే
అన్వాస్యతే నరశ్రేష్ఠ నారాయణపురోగమైః॥147॥

సాంనిధ్యం చైవ రాజేంద్ర రుద్రపత్న్యాః కురూద్వహ
అభిగమ్య చ తాం దేవీం న దుర్గతిమవాప్నుయాత్॥148॥

తత్రైవ చ మహారాజ విశ్వేశ్వరముమాపతిం
అభిగమ్య మహాదేవం ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః॥149॥

నారాయణం చాభిగమ్య పద్మనాభమరిందమం
శోభమానో మహారాజ విష్ణులోకం ప్రపద్యతే॥150॥

తీర్థే తు సర్వదేవానాం స్నాతః స పురుషర్షభ
సర్వదుఃఖైః పరిత్యక్తో ద్యోతతే శశివత్సదా॥151॥

తతః స్వస్తిపురం గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ నరాధిప
పావనం తీర్థమాసాద్య తర్పయేత్పితృదేవతాః
అగ్నిష్టోమస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥152॥

గంగాహ్రదశ్చ తత్రైవ కూపశ్చ భరతర్షభ
తిస్రః కోట్యస్తు తీర్థానాం తస్మిన్కూపే మహీపతే
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్స్వర్గలోకం ప్రపద్యతే॥153॥

ఆపగాయాం నరః స్నాత్వా అర్చయిత్వా మహేశ్వరం
గాణపత్యమవాప్నోతి కులం చోద్ధరతే స్వకం॥154॥

తతః స్థాణువటం గచ్ఛేత్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
తత్ర స్నాత్వా స్థితో రాత్రిం రుద్రలోకమవాప్నుయాత్॥155॥

బదరీపాచనం గచ్ఛేద్వసిష్ఠస్యాశ్రమం తతః
బదరం భక్షయేత్తత్ర త్రిరాత్రోపోషితో నరః॥156॥

సమ్యగ్ద్వాదశ వర్షాణి బదరాన్భక్షయేత్తు యః
త్రిరాత్రోపోషితశ్చైవ భవేత్తుల్యో నరాధిప॥157॥

ఇంద్రమార్గం సమాసాద్య తీర్థసేవీ నరాధిప
అహోరాత్రోపవాసేన శక్రలోకే మహీయతే॥158॥

ఏకరాత్రం సమాసాద్య ఏకరాత్రోషితో నరః
నియతః సత్యవాదీ చ బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥159॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
ఆదిత్యస్యాశ్రమో యత్ర తేజోరాశేర్మహాత్మనః॥160॥

తస్మింస్తీర్థే నరః స్నాత్వా పూజయిత్వా విభావసుం
ఆదిత్యలోకం వ్రజతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥161॥

సోమతీర్థే నరః స్నాత్వా తీర్థసేవీ కురూద్వహ
సోమలోకమవాప్నోతి నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥162॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ దధీచస్య మహాత్మనః
తీర్థం పుణ్యతమం రాజన్పావనం లోకవిశ్రుతం॥163॥

యత్ర సారస్వతో రాజన్సోఽఙ్గిరాస్తపసో నిధిః
తస్మింస్తీర్థే నరః స్నాత్వా వాజపేయఫలం లభేత్
సారస్వతీం గతిం చైవ లభతే నాత్ర సంశయః॥164॥

తతః కన్యాశ్రమం గచ్ఛేన్నియతో బ్రహ్మచర్యవాన్
త్రిరాత్రోపోషితో రాజన్నుపవాసపరాయణః

లభేత్కన్యాశతం దివ్యం బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥165॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ తీర్థం సంనిహితీమపి
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః
మాసి మాసి సమాయాంతి పుణ్యేన మహతాన్వితాః॥166॥

సంనిహిత్యాముపస్పృశ్య రాహుగ్రస్తే దివాకరే
అశ్వమేధశతం తేన ఇష్టం భవతి శాశ్వతం॥167॥

పృథివ్యాం యాని తీర్థాని అంతరిక్షచరాణి చ
నద్యో నదాస్తడాగాశ్చ సర్వప్రస్రవణాని చ॥168॥

ఉదపానాశ్చ వప్రాశ్చ పుణ్యాన్యాయతనాని చ
మాసి మాసి సమాయాంతి సంనిహిత్యాం న సంశయః॥169॥

యత్కించిద్దుష్కృతం కర్మ స్త్రియా వా పురుషస్య వా
స్నాతమాత్రస్య తత్సర్వం నశ్యతే నాత్ర సంశయః
పద్మవర్ణేన యానేన బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి॥170॥

అభివాద్య తతో యక్షం ద్వారపాలమరంతుకం
కోటిరూపముపస్పృశ్య లభేద్బహు సువర్ణకం॥171॥

గంగాహ్రదశ్చ తత్రైవ తీర్థం భరతసత్తమ
తత్ర స్నాతస్తు ధర్మజ్ఞ బ్రహ్మచారీ సమాహితః
రాజసూయాశ్వమేధాభ్యాం ఫలం విందతి శాశ్వతం॥172॥

పృథివ్యాం నైమిషం పుణ్యమంతరిక్షే చ పుష్కరం
త్రయాణామపి లోకానాం కురుక్షేత్రం విశిష్యతే॥173॥

పాంసవోఽపి కురుక్షేత్రే వాయునా సముదీరితాః
అపి దుష్కృతకర్మాణం నయంతి పరమాం గతిం॥174॥

దక్షిణేన సరస్వత్యా ఉత్తరేణ దృషద్వతీం
యే వసంతి కురుక్షేత్రే తే వసంతి త్రివిష్టపే॥175॥

కురుక్షేత్రం గమిష్యామి కురుక్షేత్రే వసామ్యహం
అప్యేకాం వాచముత్సృజ్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥176॥

బ్రహ్మవేదీ కురుక్షేత్రం పుణ్యం బ్రహ్మర్షిసేవితం
తదావసంతి యే రాజన్న తే శోచ్యాః కథంచన॥177॥

తరంతుకారంతుకయోర్యదంతరం; రామహ్రదానాం చ మచక్రుకస్య
ఏతత్కురుక్షేత్రసమంతపంచకం; పితామహస్యోత్తరవేదిరుచ్యతే॥178॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

పులస్త్య ఉవాచ

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ ధర్మతీర్థం పురాతనం
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజంధర్మశీలః సమాహితః
ఆసప్తమం కులం రాజన్పునీతే నాత్ర సంశయః॥1॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ కారాపతనముత్తమం
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి మునిలోకం చ గచ్ఛతి॥2॥

సౌగంధికం వనం రాజంస్తతో గచ్ఛేత మానవః
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః॥3॥

సిద్ధచారణగంధర్వాః కింనరాః సమహోరగాః
తద్వనం ప్రవిశన్నేవ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥4॥

తతో హి సా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా నదీనాముత్తమా నదీ
ప్లక్షాద్దేవీ స్రుతా రాజన్మహాపుణ్యా సరస్వతీ॥5॥

తత్రాభిషేకం కుర్వీత వల్మీకాన్నిఃసృతే జలే
అర్చయిత్వా పితౄందేవానశ్వమేధఫలం లభేత్॥6॥

ఈశానాధ్యుషితం నామ తత్ర తీర్థం సుదుర్లభం
షట్సు శమ్యానిపాతేషు వల్మీకాదితి నిశ్చయః॥7॥

కపిలానాం సహస్రం చ వాజిమేధం చ విందతి
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర దృష్టమేతత్పురాతనే॥8॥

సుగంధాం శతకుంభాం చ పంచయజ్ఞాం చ భారత
అభిగమ్య నరశ్రేష్ఠ స్వర్గలోకే మహీయతే॥9॥

త్రిశూలఖాతం తత్రైవ తీర్థమాసాద్య భారత
తత్రాభిషేకం కుర్వీత పితృదేవార్చనే రతః
గాణపత్యం స లభతే దేహం త్యక్త్వా న సంశయః॥10॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర దేవ్యాః స్థానం సుదుర్లభం
శాకంభరీతి విఖ్యాతా త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥11॥

దివ్యం వర్షసహస్రం హి శాకేన కిల సువ్రత
ఆహారం సా కృతవతీ మాసి మాసి నరాధిప॥12॥

ఋషయోఽభ్యాగతాస్తత్ర దేవ్యా భక్త్యా తపోధనాః
ఆతిథ్యం చ కృతం తేషాం శాకేన కిల భారత
తతః శాకంభరీత్యేవ నామ తస్యాః ప్రతిష్ఠితం॥13॥

శాకంభరీం సమాసాద్య బ్రహ్మచారీ సమాహితః
త్రిరాత్రముషితః శాకం భక్షయేన్నియతః శుచిః॥14॥

శాకాహారస్య యత్సమ్యగ్వర్షైర్ద్వాదశభిః ఫలం
తత్ఫలం తస్య భవతి దేవ్యాశ్ఛందేన భారత॥15॥

తతో గచ్ఛేత్సువర్ణాక్షం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
యత్ర విష్ణుః ప్రసాదార్థం రుద్రమారాధయత్పురా॥16॥

వరాంశ్చ సుబహూఁల్లేభే దైవతేషు సుదుర్లభాన్
ఉక్తశ్చ త్రిపురఘ్నేన పరితుష్టేన భారత॥17॥

అపి చాస్మత్ప్రియతరో లోకే కృష్ణ భవిష్యసి
త్వన్ముఖం చ జగత్కృత్స్నం భవిష్యతి న సంశయః॥18॥

తత్రాభిగమ్య రాజేంద్ర పూజయిత్వా వృషధ్వజం
అశ్వమేధమవాప్నోతి గాణపత్యం చ విందతి॥19॥

ధూమావతీం తతో గచ్ఛేత్త్రిరాత్రోపోషితో నరః
మనసా ప్రార్థితాన్కామాల్లభతే నాత్ర సంశయః॥20॥

దేవ్యాస్తు దక్షిణార్ధేన రథావర్తో నరాధిప
తత్రారోహేత ధర్మజ్ఞ శ్రద్దధానో జితేంద్రియః
మహాదేవప్రసాదాద్ధి గచ్ఛేత పరమాం గతిం॥21॥

ప్రదక్షిణముపావృత్య గచ్ఛేత భరతర్షభ
ధారాం నామ మహాప్రాజ్ఞ సర్వపాపప్రణాశినీం
తత్ర స్నాత్వా నరవ్యాఘ్ర న శోచతి నరాధిప॥22॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ నమస్కృత్య మహాగిరిం
స్వర్గద్వారేణ యత్తుల్యం గంగాద్వారం న సంశయః॥23॥

తత్రాభిషేకం కుర్వీత కోటితీర్థే సమాహితః
పుండరీకమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥24॥

సప్తగంగే త్రిగంగే చ శక్రావర్తే చ తర్పయన్
దేవాన్పితౄంశ్చ విధివత్పుణ్యేలోకే మహీయతే॥25॥

తతః కనఖలే స్నాత్వా త్రిరాత్రోపోషితో నరః
అశ్వమేధమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥26॥

కపిలావటం చ గచ్ఛేత తీర్థసేవీ నరాధిప
ఉష్యైకాం రజనీం తత్ర గోసహస్రఫలం లభేత్॥27॥

నాగరాజస్య రాజేంద్ర కపిలస్య మహాత్మనః
తీర్థం కురువరశ్రేష్ఠ సర్వలోకేషు విశ్రుతం॥28॥

తత్రాభిషేకం కుర్వీత నాగతీర్థే నరాధిప
కపిలానాం సహస్రస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥29॥

తతో లలితికాం గచ్ఛేచ్ఛంతనోస్తీర్థముత్తమం
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్న దుర్గతిమవాప్నుయాత్॥30॥

గంగాసంగమయోశ్చైవ స్నాతి యః సంగమే నరః
దశాశ్వమేధానాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥31॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర సుగంధాం లోకవిశ్రుతాం
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥32॥

రుద్రావర్తం తతో గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ నరాధిప
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్స్వర్గలోకే మహీయతే॥33॥

గంగాయాశ్చ నరశ్రేష్ఠ సరస్వత్యాశ్చ సంగమే
స్నాతోఽశ్వమేధమాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥34॥

భద్రకర్ణేశ్వరం గత్వా దేవమర్చ్య యథావిధి
న దుర్గతిమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥35॥

తతః కుబ్జామ్రకం గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ యథాక్రమం
గోసహస్రమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥36॥

అరుంధతీవటం గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ నరాధిప
సాముద్రకముపస్పృశ్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
గోసహస్రఫలం విందేత్కులం చైవ సముద్ధరేత్॥37॥

బ్రహ్మావర్తం తతో గచ్ఛేద్బ్రహ్మచారీ సమాహితః
అశ్వమేధమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥38॥

యమునాప్రభవం గత్వా ఉపస్పృశ్య చ యామునే
అశ్వమేధఫలం లబ్ధ్వా స్వర్గలోకే మహీయతే॥39॥

దర్వీసంక్రమణం ప్రాప్య తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
అశ్వమేధమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥40॥

సింధోశ్చ ప్రభవం గత్వా సిద్ధగంధర్వసేవితం
తత్రోష్య రజనీః పంచ వింద్యాద్బహు సువర్ణకం॥41॥

అథ వేదీం సమాసాద్య నరః పరమదుర్గమాం
అశ్వమేధమవాప్నోతి గచ్ఛేచ్చౌశనసీం గతిం॥42॥

ఋషికుల్యాం సమాసాద్య వాసిష్ఠం చైవ భారత
వాసిష్ఠం సమతిక్రమ్య సర్వే వర్ణా ద్విజాతయః॥43॥

ఋషికుల్యాం నరః స్నాత్వా ఋషిలోకం ప్రపద్యతే
యది తత్ర వసేన్మాసం శాకాహారో నరాధిప॥44॥

భృగుతుంగం సమాసాద్య వాజిమేధఫలం లభేత్
గత్వా వీరప్రమోక్షం చ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥45॥

కృత్తికామఘయోశ్చైవ తీర్థమాసాద్య భారత
అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి పుణ్యకృత్॥46॥

తతః సంధ్యాం సమాసాద్య విద్యాతీర్థమనుత్తమం
ఉపస్పృశ్య చ విద్యానాం సర్వాసాం పారగో భవేత్॥47॥

మహాశ్రమే వసేద్రాత్రిం సర్వపాపప్రమోచనే
ఏకకాలం నిరాహారో లోకానావసతే శుభాన్॥48॥

షష్ఠకాలోపవాసేన మాసముష్య మహాలయే
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా వింద్యాద్బహు సువర్ణకం॥49॥

అథ వేతసికాం గత్వా పితామహనిషేవితాం
అశ్వమేధమవాప్నోతి గచ్ఛేచ్చౌశనసీం గతిం॥50॥

అథ సుందరికాతీర్థం ప్రాప్య సిద్ధనిషేవితం
రూపస్య భాగీ భవతి దృష్టమేతత్పురాతనే॥51॥

తతో వై బ్రాహ్మణీం గత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
పద్మవర్ణేన యానేన బ్రహ్మలోకం ప్రపద్యతే॥52॥

తతశ్చ నైమిషం గచ్ఛేత్పుణ్యం సిద్ధనిషేవితం
తత్ర నిత్యం నివసతి బ్రహ్మా దేవగణైర్వృతః॥53॥

నైమిషం ప్రార్థయానస్య పాపస్యార్ధం ప్రణశ్యతి
ప్రవిష్టమాత్రస్తు నరః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥54॥

తత్ర మాసం వసేద్ధీరో నైమిషే తీర్థతత్పరః
పృథివ్యాం యాని తీర్థాని నైమిషే తాని భారత॥55॥

అభిషేకకృతస్తత్ర నియతో నియతాశనః
గవామయస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి భారత
పునాత్యాసప్తమం చైవ కులం భరతసత్తమ॥56॥

యస్త్యజేన్నైమిషే ప్రాణానుపవాసపరాయణః
స మోదేత్స్వర్గలోకస్థ ఏవమాహుర్మనీషిణః
నిత్యం పుణ్యం చ మేధ్యం చ నైమిషం నృపసత్తమ॥57॥

గంగోద్భేదం సమాసాద్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
వాజపేయమవాప్నోతి బ్రహ్మభూతశ్చ జాయతే॥58॥

సరస్వతీం సమాసాద్య తర్పయేత్పితృదేవతాః
సారస్వతేషు లోకేషు మోదతే నాత్ర సంశయః॥59॥

తతశ్చ బాహుదాం గచ్ఛేద్బ్రహ్మచారీ సమాహితః
దేవసత్రస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥60॥

తతశ్చీరవతీం గచ్ఛేత్పుణ్యాం పుణ్యతమైర్వృతాం
పితృదేవార్చనరతో వాజపేయమవాప్నుయాత్॥61॥

విమలాశోకమాసాద్య విరాజతి యథా శశీ
తత్రోష్య రజనీమేకాం స్వర్గలోకే మహీయతే॥62॥

గోప్రతారం తతో గచ్ఛేత్సరయ్వాస్తీర్థముత్తమం
యత్ర రామో గతః స్వర్గం సభృత్యబలవాహనః॥63॥

దేహం త్యక్త్వా దివం యాతస్తస్య తీర్థస్య తేజసా
రామస్య చ ప్రసాదేన వ్యవసాయాచ్చ భారత॥64॥

తస్మింస్తీర్థే నరః స్నాత్వా గోప్రతారే నరాధిప
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా స్వర్గలోకే మహీయతే॥65॥

రామతీర్థే నరః స్నాత్వా గోమత్యాం కురునందన
అశ్వమేధమవాప్నోతి పునాతి చ కులం నరః॥66॥

శతసాహస్రికం తత్ర తీర్థం భరతసత్తమ
తత్రోపస్పర్శనం కృత్వా నియతో నియతాశనః
గోసహస్రఫలం పుణ్యం ప్రాప్నోతి భరతర్షభ॥67॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర భర్తృస్థానమనుత్తమం
కోటితీర్థే నరః స్నాత్వా అర్చయిత్వా గుహం నృప
గోసహస్రఫలం విందేత్తేజస్వీ చ భవేన్నరః॥68॥

తతో వారాణసీం గత్వా అర్చయిత్వా వృషధ్వజం
కపిలాహ్రదే నరః స్నాత్వా రాజసూయఫలం లభేత్॥69॥

మార్కండేయస్య రాజేంద్ర తీర్థమాసాద్య దుర్లభం
గోమతీగంగయోశ్చైవ సంగమే లోకవిశ్రుతే
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥70॥

తతో గయాం సమాసాద్య బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
అశ్వమేధమవాప్నోతి గమనాదేవ భారత॥71॥

తత్రాక్షయవటో నామ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
పితౄణాం తత్ర వై దత్తమక్షయం భవతి ప్రభో॥72॥

మహానద్యాముపస్పృశ్య తర్పయేత్పితృదేవతాః
అక్షయాన్ప్రాప్నుయాల్లోకాన్కులం చైవ సముద్ధరేత్॥73॥

తతో బ్రహ్మసరో గచ్ఛేద్ధర్మారణ్యోపశోభితం
పౌండరీకమవాప్నోతి ప్రభాతామేవ శర్వరీం॥74॥

తస్మిన్సరసి రాజేంద్ర బ్రహ్మణో యూప ఉచ్ఛ్రితః
యూపం ప్రదక్షిణం కృత్వా వాజపేయఫలం లభేత్॥75॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర ధేనుకాం లోకవిశ్రుతాం
ఏకరాత్రోషితో రాజన్ప్రయచ్ఛేత్తిలధేనుకాం
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా సోమలోకం వ్రజేద్ధ్రువం॥76॥

తత్ర చిహ్నం మహారాజ అద్యాపి హి న సంశయః
కపిలా సహ వత్సేన పర్వతే విచరత్యుత
సవత్సాయాః పదాని స్మ దృశ్యంతేఽద్యాపి భారత॥77॥

తేషూపస్పృశ్య రాజేంద్ర పదేషు నృపసత్తమ
యత్కించిదశుభం కర్మ తత్ప్రణశ్యతి భారత॥78॥

తతో గృధ్రవటం గచ్ఛేత్స్థానం దేవస్య ధీమతః
స్నాయీత భస్మనా తత్ర అభిగమ్య వృషధ్వజం॥79॥

బ్రాహ్మణేన భవేచ్చీర్ణం వ్రతం ద్వాదశవార్షికం
ఇతరేషాం తు వర్ణానాం సర్వపాపం ప్రణశ్యతి॥80॥

గచ్ఛేత తత ఉద్యంతం పర్వతం గీతనాదితం
సావిత్రం తు పదం తత్ర దృశ్యతే భరతర్షభ॥81॥

తత్ర సంధ్యాముపాసీత బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః
ఉపాస్తా చ భవేత్సంధ్యా తేన ద్వాదశవార్షికీ॥82॥

యోనిద్వారం చ తత్రైవ విశ్రుతం భరతర్షభ
తత్రాభిగమ్య ముచ్యేత పురుషో యోనిసంకరాత్॥83॥

కృష్ణశుక్లావుభౌ పక్షౌ గయాయాం యో వసేన్నరః
పునాత్యాసప్తమం రాజన్కులం నాస్త్యత్ర సంశయః॥84॥

ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రా యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్
యజేత వాశ్వమేధేన నీలం వా వృషముత్సృజేత్॥85॥

తతః ఫల్గుం వ్రజేద్రాజంస్తీర్థసేవీ నరాధిప
అశ్వమేధమవాప్నోతి సిద్ధిం చ మహతీం వ్రజేత్॥86॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర ధర్మపృష్ఠం సమాహితః
యత్ర ధర్మో మహారాజ నిత్యమాస్తే యుధిష్ఠిర
అభిగమ్య తతస్తత్ర వాజిమేధఫలం లభేత్॥87॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర బ్రహ్మణస్తీర్థముత్తమం
తత్రార్చయిత్వా రాజేంద్ర బ్రహ్మాణమమితౌజసం
రాజసూయాశ్వమేధాభ్యాం ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥88॥

తతో రాజగృహం గచ్ఛేత్తీర్థసేవీ నరాధిప
ఉపస్పృశ్య తపోదేషు కాక్షీవానివ మోదతే॥89॥

యక్షిణ్యా నైత్యకం తత్ర ప్రాశ్నీత పురుషః శుచిః
యక్షిణ్యాస్తు ప్రసాదేన ముచ్యతే భ్రూణహత్యయా॥90॥

మణినాగం తతో గత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
నైత్యకం భుంజతే యస్తు మణినాగస్య మానవః॥91॥

దష్టస్యాశీవిషేణాపి న తస్య క్రమతే విషం
తత్రోష్య రజనీమేకాం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥92॥

తతో గచ్ఛేత బ్రహ్మర్షేర్గౌతమస్య వనం నృప
అహల్యాయా హ్రదే స్నాత్వా వ్రజేత పరమాం గతిం
అభిగమ్య శ్రియం రాజన్విందతే శ్రియముత్తమాం॥93॥

తత్రోదపానో ధర్మజ్ఞ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
తత్రాభిషేకం కృత్వా తు వాజిమేధమవాప్నుయాత్॥94॥

జనకస్య తు రాజర్షేః కూపస్త్రిదశపూజితః
తత్రాభిషేకం కృత్వా తు విష్ణులోకమవాప్నుయాత్॥95॥

తతో వినశనం గచ్ఛేత్సర్వపాపప్రమోచనం
వాజపేయమవాప్నోతి సోమలోకం చ గచ్ఛతి॥96॥

గండకీం తు సమాసాద్య సర్వతీర్థజలోద్భవాం
వాజపేయమవాప్నోతి సూర్యలోకం చ గచ్ఛతి॥97॥

తతోఽధివంశ్యం ధర్మజ్ఞ సమావిశ్య తపోవనం
గుహ్యకేషు మహారాజ మోదతే నాత్ర సంశయః॥98॥

కంపనాం తు సమాసాద్య నదీం సిద్ధనిషేవితాం
పుండరీకమవాప్నోతి సూర్యలోకం చ గచ్ఛతి॥99॥

తతో విశాలామాసాద్య నదీం త్రైలోక్యవిశ్రుతాం
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥100॥

అథ మాహేశ్వరీం ధారాం సమాసాద్య నరాధిప
అశ్వమేధమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥101॥

దివౌకసాం పుష్కరిణీం సమాసాద్య నరః శుచిః
న దుర్గతిమవాప్నోతి వాజపేయం చ విందతి॥102॥

మహేశ్వరపదం గచ్ఛేద్బ్రహ్మచారీ సమాహితః
మహేశ్వరపదే స్నాత్వా వాజిమేధఫలం లభేత్॥103॥

తత్ర కోటిస్తు తీర్థానాం విశ్రుతా భరతర్షభ
కూర్మరూపేణ రాజేంద్ర అసురేణ దురాత్మనా
హ్రియమాణాహృతా రాజన్విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా॥104॥

తత్రాభిషేకం కుర్వాణస్తీర్థకోట్యాం యుధిష్ఠిర
పుండరీకమవాప్నోతి విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥105॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర స్థానం నారాయణస్య తు
సదా సంనిహితో యత్ర హరిర్వసతి భారత
శాలగ్రామ ఇతి ఖ్యాతో విష్ణోరద్భుతకర్మణః॥106॥

అభిగమ్య త్రిలోకేశం వరదం విష్ణుమవ్యయం
అశ్వమేధమవాప్నోతి విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥107॥

తత్రోదపానో ధర్మజ్ఞ సర్వపాపప్రమోచనః
సముద్రాస్తత్ర చత్వారః కూపే సంనిహితాః సదా
తత్రోపస్పృశ్య రాజేంద్ర న దుర్గతిమవాప్నుయాత్॥108॥

అభిగమ్య మహాదేవం వరదం విష్ణుమవ్యయం
విరాజతి యథా సోమ ఋణైర్ముక్తో యుధిష్ఠిర॥109॥

జాతిస్మర ఉపస్పృశ్య శుచిః ప్రయతమానసః
జాతిస్మరత్వం ప్రాప్నోతి స్నాత్వా తత్ర న సంశయః॥110॥

వటేశ్వరపురం గత్వా అర్చయిత్వా తు కేశవం
ఈప్సితాల్లభతే కామానుపవాసాన్న సంశయః॥111॥

తతస్తు వామనం గత్వా సర్వపాపప్రమోచనం
అభివాద్య హరిం దేవం న దుర్గతిమవాప్నుయాత్॥112॥

భరతస్యాశ్రమం గత్వా సర్వపాపప్రమోచనం
కౌశికీం తత్ర సేవేత మహాపాతకనాశినీం
రాజసూయస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥113॥

తతో గచ్ఛేత ధర్మజ్ఞ చంపకారణ్యముత్తమం
తత్రోష్య రజనీమేకాం గోసహస్రఫలం లభేత్॥114॥

అథ జ్యేష్ఠిలమాసాద్య తీర్థం పరమసంమతం
ఉపోష్య రజనీమేకామగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥115॥

తత్ర విశ్వేశ్వరం దృష్ట్వా దేవ్యా సహ మహాద్యుతిం
మిత్రావరుణయోర్లోకానాప్నోతి పురుషర్షభ॥116॥

కన్యాసంవేద్యమాసాద్య నియతో నియతాశనః
మనోః ప్రజాపతేర్లోకానాప్నోతి భరతర్షభ॥117॥

కన్యాయాం యే ప్రయచ్ఛంతి పానమన్నం చ భారత
తదక్షయమితి ప్రాహురృషయః సంశితవ్రతాః॥118॥

నిశ్చీరాం చ సమాసాద్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతాం
అశ్వమేధమవాప్నోతి విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥119॥

యే తు దానం ప్రయచ్ఛంతి నిశ్చీరాసంగమే నరాః
తే యాంతి నరశార్దూల బ్రహ్మలోకం న సంశయః॥120॥

తత్రాశ్రమో వసిష్ఠస్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
తత్రాభిషేకం కుర్వాణో వాజపేయమవాప్నుయాత్॥121॥

దేవకూటం సమాసాద్య బ్రహ్మర్షిగణసేవితం
అశ్వమేధమవాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్॥122॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర కౌశికస్య మునేర్హ్రదం
యత్ర సిద్ధిం పరాం ప్రాప్తో విశ్వామిత్రోఽథ కౌశికః॥123॥

తత్ర మాసం వసేద్వీర కౌశిక్యాం భరతర్షభ
అశ్వమేధస్య యత్పుణ్యం తన్మాసేనాధిగచ్ఛతి॥124॥

సర్వతీర్థవరే చైవ యో వసేత మహాహ్రదే
న దుర్గతిమవాప్నోతి విందేద్బహు సువర్ణకం॥125॥

కుమారమభిగత్వా చ వీరాశ్రమనివాసినం
అశ్వమేధమవాప్నోతి నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥126॥

అగ్నిధారాం సమాసాద్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతాం
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి న చ స్వర్గాన్నివర్తతే॥127॥

పితామహసరో గత్వా శైలరాజప్రతిష్ఠితం
తత్రాభిషేకం కుర్వాణో అగ్నిష్టోమఫలం లభేత్॥128॥

పితామహస్య సరసః ప్రస్రుతా లోకపావనీ
కుమారధారా తత్రైవ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥129॥

యత్ర స్నాత్వా కృతార్థోఽస్మీత్యాత్మానమవగచ్ఛతి
షష్ఠకాలోపవాసేన ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా॥130॥

శిఖరం వై మహాదేవ్యా గౌర్యాస్త్రిలోక్యవిశ్రుతం
సమారుహ్య నరః శ్రాద్ధః స్తనకుండేషు సంవిశేత్॥131॥

తత్రాభిషేకం కుర్వాణః పితృదేవార్చనే రతః
హయమేధమవాప్నోతి శక్రలోకం చ గచ్ఛతి॥132॥

తామ్రారుణం సమాసాద్య బ్రహ్మచారీ సమాహితః
అశ్వమేధమవాప్నోతి శక్రలోకం చ గచ్ఛతి॥133॥

నందిన్యాం చ సమాసాద్య కూపం త్రిదశసేవితం
నరమేధస్య యత్పుణ్యం తత్ప్రాప్నోతి కురూద్వహ॥134॥

కాలికాసంగమే స్నాత్వా కౌశిక్యారుణయోర్యతః
త్రిరాత్రోపోషితో విద్వాన్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥135॥

ఉర్వశీతీర్థమాసాద్య తతః సోమాశ్రమం బుధః
కుంభకర్ణాశ్రమే స్నాత్వా పూజ్యతే భువి మానవః॥136॥

స్నాత్వా కోకాముఖే పుణ్యే బ్రహ్మచారీ యతవ్రతః
జాతిస్మరత్వం ప్రాప్నోతి దృష్టమేతత్పురాతనే॥137॥

సకృన్నందాం సమాసాద్య కృతాత్మా భవతి ద్విజః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా శక్రలోకం చ గచ్ఛతి॥138॥

ఋషభద్వీపమాసాద్య సేవ్యం క్రౌంచనిషూదనం
సరస్వత్యాముపస్పృశ్య విమానస్థో విరాజతే॥139॥

ఔద్దాలకం మహారాజ తీర్థం మునినిషేవితం
తత్రాభిషేకం కుర్వీత సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥140॥

ధర్మతీర్థం సమాసాద్య పుణ్యం బ్రహ్మర్షిసేవితం
వాజపేయమవాప్నోతి నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥141॥

తథా చంపాం సమాసాద్య భాగీరథ్యాం కృతోదకః
దండార్కమభిగమ్యైవ గోసహస్రఫలం లభేత్||142||

లవేడికాం తతో గచ్ఛేత్పుణ్యాం పుణ్యోపసేవితాం
వాజపేయమవాప్నోతి విమానస్థశ్చ పూజ్యతే||143||

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

పులస్త్య ఉవాచ

అథ సంధ్యాం సమాసాద్య సంవేద్యం తీర్థముత్తమం
ఉపస్పృశ్య నరో విద్వాన్భవేన్నాస్త్యత్ర సంశయః||1||

రామస్య చ ప్రసాదేన తీర్థం రాజన్కృతం పురా
తల్లోహిత్యం సమాసాద్య వింద్యాద్బహు సువర్ణకం||2||

కరతోయాం సమాసాద్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
అశ్వమేధమవాప్నోతి కృతే పైతామహే విధౌ||3||

గంగాయాస్త్వథ రాజేంద్ర సాగరస్య చ సంగమే
అశ్వమేధం దశగుణం ప్రవదంతి మనీషిణః||4||

గంగాయాస్త్వపరం ద్వీపం ప్రాప్య యః స్నాతి భారత
త్రిరాత్రోపోషితో రాజన్సర్వకామానవాప్నుయాత్||5||

తతో వైతరణీం గత్వా నదీం పాపప్రమోచనీం
విరజం తీర్థమాసాద్య విరాజతి యథా శశీ||6||

ప్రభవేచ్చ కులే పుణ్యే సర్వపాపం వ్యపోహతి
గోసహస్రఫలం లబ్ధ్వా పునాతి చ కులం నరః||7||

శోణస్య జ్యోతిరథ్యాశ్చ సంగమే నివసఞ్ఛుచిః
తర్పయిత్వా పితౄందేవానగ్నిష్టోమఫలం లభేత్||8||

శోణస్య నర్మదాయాశ్చ ప్రభవే కురునందన
వంశగుల్మ ఉపస్పృశ్య వాజిమేధఫలం లభేత్||9||

ఋషభం తీర్థమాసాద్య కోశలాయాం నరాధిప
వాజపేయమవాప్నోతి త్రిరాత్రోపోషితో నరః||10||

కోశలాయాం సమాసాద్య కాలతీర్థ ఉపస్పృశేత్
వృషభైకాదశఫలం లభతే నాత్ర సంశయః||11||

పుష్పవత్యాముపస్పృశ్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
గోసహస్రఫలం వింద్యాత్కులం చైవ సముద్ధరేత్||12||

తతో బదరికాతీర్థే స్నాత్వా ప్రయతమానసః
దీర్ఘమాయురవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి||13||

తతో మహేంద్రమాసాద్య జామదగ్న్యనిషేవితం
రామతీర్థే నరః స్నాత్వా వాజిమేధఫలం లభేత్||14||

మతంగస్య తు కేదారస్తత్రైవ కురునందన
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్గోసహస్రఫలం లభేత్||15||

శ్రీపర్వతం సమాసాద్య నదీతీర ఉపస్పృశేత్
అశ్వమేధమవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి||16||

శ్రీపర్వతే మహాదేవో దేవ్యా సహ మహాద్యుతిః
న్యవసత్పరమప్రీతో బ్రహ్మా చ త్రిదశైర్వృతః||17||

తత్ర దేవహ్రదే స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః
అశ్వమేధమవాప్నోతి పరాం సిద్ధిం చ గచ్ఛతి॥18॥

ఋషభం పర్వతం గత్వా పాండ్యేషు సురపూజితం
వాజపేయమవాప్నోతి నాకపృష్ఠే చ మోదతే॥19॥

తతో గచ్ఛేత కావేరీం వృతామప్సరసాం గణైః
తత్ర స్నాత్వా నరో రాజన్గోసహస్రఫలం లభేత్॥20॥

తతస్తీరే సముద్రస్య కన్యాతీర్థ ఉపస్పృశేత్
తత్రోపస్పృశ్య రాజేంద్ర సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥21॥

అథ గోకర్ణమాసాద్య త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం
సముద్రమధ్యే రాజేంద్ర సర్వలోకనమస్కృతం॥22॥

యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః
భూతయక్షపిశాచాశ్చ కింనరాః సమహోరగాః॥23॥

సిద్ధచారణగంధర్వా మానుషాః పన్నగాస్తథా
సరితః సాగరాః శైలా ఉపాసంత ఉమాపతిం॥24॥

తత్రేశానం సమభ్యర్చ్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
దశాశ్వమేధమాప్నోతి గాణపత్యం చ విందతి
ఉష్య ద్వాదశరాత్రం తు కృతాత్మా భవతే నరః॥25॥

తత ఏవ తు గాయత్ర్యాః స్థానం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
త్రిరాత్రముషితస్తత్ర గోసహస్రఫలం లభేత్॥26॥

నిదర్శనం చ ప్రత్యక్షం బ్రాహ్మణానాం నరాధిప
గాయత్రీం పఠతే యస్తు యోనిసంకరజస్తథా
గాథా వా గీతికా వాపి తస్య సంపద్యతే నృప॥27॥

సంవర్తస్య తు విప్రర్షేర్వాపీమాసాద్య దుర్లభాం
రూపస్య భాగీ భవతి సుభగశ్చైవ జాయతే॥28॥

తతో వేణ్ణాం సమాసాద్య తర్పయేత్పితృదేవతాః
మయూరహంససంయుక్తం విమానం లభతే నరః॥29॥

తతో గోదావరీం ప్రాప్య నిత్యం సిద్ధనిషేవితాం
గవామయమవాప్నోతి వాసుకేర్లోకమాప్నుయాత్॥30॥

వేణ్ణాయాః సంగమే స్నాత్వా వాజపేయఫలం లభేత్
వరదాసంగమే స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్॥31॥

బ్రహ్మస్థానం సమాసాద్య త్రిరాత్రముషితో నరః
గోసహస్రఫలం విందేత్స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥32॥

కుశప్లవనమాసాద్య బ్రహ్మచారీ సమాహితః
త్రిరాత్రముషితః స్నాత్వా అశ్వమేధఫలం లభేత్॥33॥

తతో దేవహ్రదే రమ్యే కృష్ణవేణ్ణాజలోద్భవే
జాతిమాత్రహ్రదే చైవ తథా కన్యాశ్రమే నృప॥34॥

యత్ర క్రతుశతైరిష్ట్వా దేవరాజో దివం గతః
అగ్నిష్టోమశతం విందేద్గమనాదేవ భారత॥35॥

సర్వదేవహ్రదే స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్
జాతిమాత్రహ్రదే స్నాత్వా భవేజ్జాతిస్మరో నరః॥36॥

తతోఽవాప్య మహాపుణ్యాం పయోష్ణీం సరితాం వరాం
పితృదేవార్చనరతో గోసహస్రఫలం లభేత్॥37॥

దండకారణ్యమాసాద్య మహారాజ ఉపస్పృశేత్
గోసహస్రఫలం తత్ర స్నాతమాత్రస్య భారత॥38॥

శరభంగాశ్రమం గత్వా శుకస్య చ మహాత్మనః
న దుర్గతిమవాప్నోతి పునాతి చ కులం నరః॥39॥

తతః శూర్పారకం గచ్ఛేజ్జామదగ్న్యనిషేవితం
రామతీర్థే నరః స్నాత్వా వింద్యాద్బహు సువర్ణకం॥40॥

సప్తగోదావరే స్నాత్వా నియతో నియతాశనః
మహత్పుణ్యమవాప్నోతి దేవలోకం చ గచ్ఛతి॥41॥

తతో దేవపథం గచ్ఛేన్నియతో నియతాశనః
దేవసత్రస్య యత్పుణ్యం తదవాప్నోతి మానవః॥42॥

తుంగకారణ్యమాసాద్య బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
వేదానధ్యాపయత్తత్ర ఋషిః సారస్వతః పురా॥43॥

తత్ర వేదాన్ప్రనష్టాంస్తు మునేరంగిరసః సుతః
ఉపవిష్టో మహర్షీణాముత్తరీయేషు భారత॥44॥

ఓంకారేణ యథాన్యాయం సమ్యగుచ్చారితేన చ
యేన యత్పూర్వమభ్యస్తం తత్తస్య సముపస్థితం॥45॥

ఋషయస్తత్ర దేవాశ్చ వరుణోఽగ్నిః ప్రజాపతిః
హరిర్నారాయణో దేవో మహాదేవస్తథైవ చ॥46॥

పితామహశ్చ భగవాందేవైః సహ మహాద్యుతిః
భృగుం నియోజయామాస యాజనార్థే మహాద్యుతిం॥47॥

తతః స చక్రే భగవానృషీణాం విధివత్తదా
సర్వేషాం పునరాధానం విధిదృష్టేన కర్మణా॥48॥

ఆజ్యభాగేన వై తత్ర తర్పితాస్తు యథావిధి
దేవాస్త్రిభువణం యాతా ఋషయశ్చ యథాసుఖం॥49॥

తదరణ్యం ప్రవిష్టస్య తుంగకం రాజసత్తమ
పాపం ప్రణశ్యతే సర్వం స్త్రియో వా పురుషస్య వా॥50॥

తత్ర మాసం వసేద్ధీరో నియతో నియతాశనః
బ్రహ్మలోకం వ్రజేద్రాజన్పునీతే చ కులం నరః॥51॥

మేధావికం సమాసాద్య పితౄందేవాంశ్చ తర్పయేత్
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి స్మృతిం మేధాం చ విందతి॥52॥

తతః కాలంజరం గత్వా పర్వతం లోకవిశ్రుతం
తత్ర దేవహ్రదే స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్॥53॥

ఆత్మానం సాధయేత్తత్ర గిరౌ కాలంజరే నృప
స్వర్గలోకే మహీయేత నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥54॥

తతో గిరివరశ్రేష్ఠే చిత్రకూటే విశాం పతే
మందాకినీం సమాసాద్య నదీం పాపప్రమోచనీం॥55॥

తత్రాభిషేకం కుర్వాణః పితృదేవార్చనే రతః
అశ్వమేధమవాప్నోతి గతిం చ పరమాం వ్రజేత్॥56॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర భర్తృస్థానమనుత్తమం
యత్ర దేవో మహాసేనో నిత్యం సంనిహితో నృపః॥57॥

పుమాంస్తత్ర నరశ్రేష్ఠ గమనాదేవ సిధ్యతి
కోటితీర్థే నరః స్నాత్వా గోసహస్రఫలం లభేత్॥58॥

ప్రదక్షిణముపావృత్య జ్యేష్ఠస్థానం వ్రజేన్నరః
అభిగమ్య మహాదేవం విరాజతి యథా శశీ॥59॥

తత్ర కూపో మహారాజ విశ్రుతో భరతర్షభ
సముద్రాస్తత్ర చత్వారో నివసంతి యుధిష్ఠిర॥60॥

తత్రోపస్పృశ్య రాజేంద్ర కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం
నియతాత్మా నరః పూతో గచ్ఛేత పరమాం గతిం॥61॥

తతో గచ్ఛేత్కురుశ్రేష్ఠ శృంగవేరపురం మహత్
యత్ర తీర్ణో మహారాజ రామో దాశరథిః పురా॥62॥

గంగాయాం తు నరః స్నాత్వా బ్రహ్మచారీ సమాహితః
విధూతపాప్మా భవతి వాజపేయం చ విందతి॥63॥

అభిగమ్య మహాదేవమభ్యర్చ్య చ నరాధిప
ప్రదక్షిణముపావృత్య గాణపత్యమవాప్నుయాత్॥64॥

తతో గచ్ఛేత రాజేంద్ర ప్రయాగమృషిసంస్తుతం
యత్ర బ్రహ్మాదయో దేవా దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః॥65॥

లోకపాలాశ్చ సాధ్యాశ్చ నైరృతాః పితరస్తథా
సనత్కుమారప్రముఖాస్తథైవ పరమర్షయః॥66॥

అంగిరఃప్రముఖాశ్చైవ తథా బ్రహ్మర్షయోఽపరే
తథా నాగాః సుపర్ణాశ్చ సిద్ధాశ్చక్రచరాస్తథా॥67॥

సరితః సాగరాశ్చైవ గంధర్వాప్సరసస్తథా
హరిశ్చ భగవానాస్తే ప్రజాపతిపురస్కృతః॥68॥

తత్ర త్రీణ్యగ్నికుండాని యేషాం మధ్యే చ జాహ్నవీ
ప్రయాగాదభినిష్క్రాంతా సర్వతీర్థపురస్కృతా॥69॥

తపనస్య సుతా తత్ర త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా
యమునా గంగయా సార్ధం సంగతా లోకపావనీ॥70॥

గంగాయమునయోర్మధ్యం పృథివ్యా జఘనం స్మృతం
ప్రయాగం జఘనస్యాంతముపస్థమృషయో విదుః॥71॥

ప్రయాగం సప్రతిష్ఠానం కంబలాశ్వతరౌ తథా
తీర్థం భోగవతీ చైవ వేదీ ప్రోక్తా ప్రజాపతేః॥72॥

తత్ర వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ మూర్తిమంతో యుధిష్ఠిర
ప్రజాపతిముపాసంతే ఋషయశ్చ మహావ్రతాః
యజంతే క్రతుభిర్దేవాస్తథా చక్రచరా నృప॥73॥

తతః పుణ్యతమం నాస్తి త్రిషు లోకేషు భారత
ప్రయాగః సర్వతీర్థేభ్యః ప్రభవత్యధికం విభో॥74॥

శ్రవణాత్తస్య తీర్థస్య నామసంకీర్తనాదపి
మృత్తికాలంభనాద్వాపి నరః పాపాత్ప్రముచ్యతే॥75॥

తత్రాభిషేకం యః కుర్యాత్సంగమే సంశితవ్రతః
పుణ్యం స ఫలమాప్నోతి రాజసూయాశ్వమేధయోః॥76॥

ఏషా యజనభూమిర్హి దేవానామపి సత్కృతా
తత్ర దత్తం సూక్ష్మమపి మహద్భవతి భారత॥77॥

న వేదవచనాత్తాత న లోకవచనాదపి
మతిరుత్క్రమణీయా తే ప్రయాగమరణం ప్రతి॥78॥

దశ తీర్థసహస్రాణి షష్టికోట్యస్తథాపరాః
యేషాం సాంనిధ్యమత్రైవ కీర్తితం కురునందన॥79॥

చాతుర్వేదే చ యత్పుణ్యం సత్యవాదిషు చైవ యత్
స్నాత ఏవ తదాప్నోతి గంగాయమునసంగమే॥80॥

తత్ర భోగవతీ నామ వాసుకేస్తీర్థముత్తమం
తత్రాభిషేకం యః కుర్యాత్సోఽశ్వమేధమవాప్నుయాత్॥81॥

తత్ర హంసప్రపతనం తీర్థం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
దశాశ్వమేధికం చైవ గంగాయాం కురునందన॥82॥

యత్ర గంగా మహారాజ స దేశస్తత్తపోవనం
సిద్ధక్షేత్రం తు తజ్జ్ఞేయం గంగాతీరసమాశ్రితం॥83॥

ఇదం సత్యం ద్విజాతీనాం సాధూనామాత్మజస్య చ
సుహృదాం చ జపేత్కర్ణే శిష్యస్యానుగతస్య చ॥84॥

ఇదం ధర్మ్యమిదం పుణ్యమిదం మేధ్యమిదం సుఖం
ఇదం స్వర్గ్యమిదం రమ్యమిదం పావనముత్తమం॥85॥

మహర్షీణామిదం గుహ్యం సర్వపాపప్రమోచనం
అధీత్య ద్విజమధ్యే చ నిర్మలత్వమవాప్నుయాత్॥86॥

యశ్చేదం శృణుయాన్నిత్యం తీర్థపుణ్యం సదా శుచిః
జాతీః స స్మరతే బహ్వీర్నాకపృష్ఠే చ మోదతే॥87॥

గమ్యాన్యపి చ తీర్థాని కీర్తితాన్యగమాని చ
మనసా తాని గచ్ఛేత సర్వతీర్థసమీక్షయా॥88॥

ఏతాని వసుభిః సాధ్యైరాదిత్యైర్మరుదశ్విభిః
ఋషిభిర్దేవకల్పైశ్చ శ్రితాని సుకృతైషిభిః॥89॥

ఏవం త్వమపి కౌరవ్య విధినానేన సువ్రత
వ్రజ తీర్థాని నియతః పుణ్యం పుణ్యేన వర్ధతే॥90॥

భావితైః కారణైః పూర్వమాస్తిక్యాచ్ఛ్రుతిదర్శనాత్
ప్రాప్యంతే తాని తీర్థాని సద్భిః శిష్టానుదర్శిభిః॥91॥

నావ్రతో నాకృతాత్మా చ నాశుచిర్న చ తస్కరః
స్నాతి తీర్థేషు కౌరవ్య న చ వక్రమతిర్నరః॥92॥

త్వయా తు సమ్యగ్వృత్తేన నిత్యం ధర్మార్థదర్శినా
పితరస్తారితాస్తాత సర్వే చ ప్రపితామహాః॥93॥

పితామహపురోగాశ్చ దేవాః సర్షిగణా నృప
తవ ధర్మేణ ధర్మజ్ఞ నిత్యమేవాభితోషితాః॥94॥

అవాప్స్యసి చ లోకాన్వై వసూనాం వాసవోపమ
కీర్తిం చ మహతీం భీష్మ ప్రాప్స్యసే భువి శాశ్వతీం॥95॥

నారద ఉవాచ

ఏవముక్త్వాభ్యనుజ్ఞాప్య పులస్త్యో భగవానృషిః
ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తత్రైవాంతరధీయత॥96॥

భీష్మశ్చ కురుశార్దూల శాస్త్రతత్త్వార్థదర్శివాన్
పులస్త్యవచనాచ్చైవ పృథివీమనుచక్రమే॥97॥

అనేన విధినా యస్తు పృథివీం సంచరిష్యతి
అశ్వమేధశతస్యాగ్ర్యం ఫలం ప్రేత్య స భోక్ష్యతే॥98॥

అతశ్చాష్టగుణం పార్థ ప్రాప్స్యసే ధర్మముత్తమం
నేతా చ త్వమృషీన్యస్మాత్తేన తేఽష్టగుణం ఫలం॥99॥

రక్షోగణావకీర్ణాని తీర్థాన్యేతాని భారత
న గతిర్విద్యతేఽన్యస్య త్వామృతే కురునందన॥100॥

ఇదం దేవర్షిచరితం సర్వతీర్థార్థసంశ్రితం
యః పఠేత్కల్యముత్థాయ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥101॥

ఋషిముఖ్యాః సదా యత్ర వాల్మీకిస్త్వథ కాశ్యపః
ఆత్రేయస్త్వథ కౌండిన్యో విశ్వామిత్రోఽథ గౌతమః॥102॥

అసితో దేవలశ్చైవ మార్కండేయోఽథ గాలవః
భరద్వాజో వసిష్ఠశ్చ మునిరుద్దాలకస్తథా॥103॥

శౌనకః సహ పుత్రేణ వ్యాసశ్చ జపతాం వరః
దుర్వాసాశ్చ మునిశ్రేష్ఠో గాలవశ్చ మహాతపాః॥104॥

ఏతే ఋషివరాః సర్వే త్వత్ప్రతీక్షాస్తపోధనాః
ఏభిః సహ మహారాజ తీర్థాన్యేతాన్యనువ్రజ॥105॥

ఏష వై లోమశో నామ దేవర్షిరమితద్యుతిః
సమేష్యతి త్వయా చైవ తేన సార్ధమనువ్రజ॥106॥

మయా చ సహ ధర్మజ్ఞ తీర్థాన్యేతాన్యనువ్రజ
ప్రాప్స్యసే మహతీం కీర్తిం యథా రాజా మహాభిషః॥107॥

యథా యయాతిర్ధర్మాత్మా యథా రాజా పురూరవాః
తథా త్వం కురుశార్దూల స్వేన ధర్మేణ శోభసే॥108॥

యథా భగీరథో రాజా యథా రామశ్చ విశ్రుతః
తథా త్వం సర్వరాజభ్యో భ్రాజసే రశ్మివానివ॥109॥

యథా మనుర్యథేక్ష్వాకుర్యథా పూరుర్మహాయశాః
యథా వైన్యో మహాతేజాస్తథా త్వమపి విశ్రుతః॥110॥

యథా చ వృత్రహా సర్వాన్సపత్నాన్నిర్దహత్పురా
తథా శత్రుక్షయం కృత్వా ప్రజాస్త్వం పాలయిష్యసి॥111॥

స్వధర్మవిజితాముర్వీం ప్రాప్య రాజీవలోచన
ఖ్యాతిం యాస్యసి ధర్మేణ కార్తవీర్యార్జునో యథా॥112॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాశ్వాస్య రాజానం నారదో భగవానృషిః
అనుజ్ఞాప్య మహాత్మానం తత్రైవాంతరధీయత॥113॥

యుధిష్ఠిరోఽపి ధర్మాత్మా తమేవార్థం విచింతయన్
తీర్థయాత్రాశ్రయం పుణ్యమృషీణాం ప్రత్యవేదయత్॥114॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భ్రాతౄణాం మతమాజ్ఞాయ నారదస్య చ ధీమతః
పితామహసమం ధౌమ్యం ప్రాహ రాజా యుధిష్ఠిరః॥1॥

మయా స పురుషవ్యాఘ్రో జిష్ణుః సత్యపరాక్రమః
అస్త్రహేతోర్మహాబాహురమితాత్మా వివాసితః॥2॥

స హి వీరోఽనురక్తశ్చ సమర్థశ్చ తపోధన
కృతీ చ భృశమప్యస్త్రే వాసుదేవ ఇవ ప్రభుః॥3॥

అహం హ్యేతావుభౌ బ్రహ్మన్కృష్ణావరినిఘాతినౌ
అభిజానామి విక్రాంతౌ తథా వ్యాసః ప్రతాపవాన్
త్రియుగౌ పుండరీకాక్షౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥4॥

నారదోఽపి తథా వేద సోఽప్యశంసత్సదా మమ
తథాహమపి జానామి నరనారాయణావృషీ॥5॥

శక్తోఽయమిత్యతో మత్వా మయా సంప్రేషితోఽర్జునః
ఇంద్రాదనవరః శక్తః సురసూనుః సురాధిపం
ద్రష్టుమస్త్రాణి చాదాతుమింద్రాదితి వివాసితః॥6॥

భీష్మద్రోణావతిరథౌ కృపో ద్రౌణిశ్చ దుర్జయః
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ వృతా యుధి మహాబలాః
సర్వే వేదవిదః శూరాః సర్వేఽస్త్రకుశలాస్తథా॥7॥

యోద్ధుకామశ్చ పార్థేన సతతం యో మహాబలః
స చ దివ్యాస్త్రవిత్కర్ణః సూతపుత్రో మహారథః॥8॥

సోఽశ్వవేగానిలబలః శరార్చిస్తలనిస్వనః
రజోధూమోఽస్త్రసంతాపో ధార్తరాష్ట్రానిలోద్ధతః॥9॥

నిసృష్ట ఇవ కాలేన యుగాంతజ్వలనో యథా
మమ సైన్యమయం కక్షం ప్రధక్ష్యతి న సంశయః॥10॥

తం స కృష్ణానిలోద్ధూతో దివ్యాస్త్రజలదో మహాన్
శ్వేతవాజిబలాకాభృద్గాండీవేంద్రాయుధోజ్జ్వలః॥11॥

సతతం శరధారాభిః ప్రదీప్తం కర్ణపావకం
ఉదీర్ణోఽర్జునమేఘోఽయం శమయిష్యతి సంయుగే॥12॥

స సాక్షాదేవ సర్వాణి శక్రాత్పరపురంజయః
దివ్యాన్యస్త్రాణి బీభత్సుస్తత్త్వతః ప్రతిపత్స్యతే॥13॥

అలం స తేషాం సర్వేషామితి మే ధీయతే మతిః
నాస్తి త్వతిక్రియా తస్య రణేఽరీణాం ప్రతిక్రియా॥14॥

తం వయం పాండవం సర్వే గృహీతాస్త్రం ధనంజయం
ద్రష్టారో న హి బీభత్సుర్భారముద్యమ్య సీదతి॥15॥

వయం తు తమృతే వీరం వనేఽస్మింద్విపదాం వర
అవధానం న గచ్ఛామః కామ్యకే సహ కృష్ణయా॥16॥

భవానన్యద్వనం సాధు బహ్వన్నం ఫలవచ్ఛుచి
ఆఖ్యాతు రమణీయం చ సేవితం పుణ్యకర్మభిః॥17॥

యత్ర కంచిద్వయం కాలం వసంతః సత్యవిక్రమం
ప్రతీక్షామోఽర్జునం వీరం వర్షకామా ఇవాంబుదం॥18॥

వివిధానాశ్రమాన్కాంశ్చిద్ద్విజాతిభ్యః పరిశ్రుతాన్
సరాంసి సరితశ్చైవ రమణీయాంశ్చ పర్వతాన్॥19॥

ఆచక్ష్వ న హి నో బ్రహ్మన్రోచతే తమృతేఽర్జునం
వనేఽస్మిన్కామ్యకే వాసో గచ్ఛామోఽన్యాం దిశం ప్రతి॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తాన్సర్వానుత్సుకాందృష్ట్వా పాండవాందీనచేతసః
ఆశ్వాసయంస్తదా ధౌమ్యో బృహస్పతిసమోఽబ్రవీత్॥1॥

బ్రాహ్మణానుమతాన్పుణ్యానాశ్రమాన్భరతర్షభ
దిశస్తీర్థాని శైలాంశ్చ శృణు మే గదతో నృప॥2॥

పూర్వం ప్రాచీం దిశం రాజన్రాజర్షిగణసేవితాం
రమ్యాం తే కీర్తయిష్యామి యుధిష్ఠిర యథాస్మృతి॥3॥

తస్యాం దేవర్షిజుష్టాయాం నైమిషం నామ భారత
యత్ర తీర్థాని దేవానాం సుపుణ్యాని పృథక్పృథక్॥4॥

యత్ర సా గోమతీ పుణ్యా రమ్యా దేవర్షిసేవితా
యజ్ఞభూమిశ్చ దేవానాం శామిత్రం చ వివస్వతః॥5॥

తస్యాం గిరివరః పుణ్యో గయో రాజర్షిసత్కృతః
శివం బ్రహ్మసరో యత్ర సేవితం త్రిదశర్షిభిః॥6॥

యదర్థం పురుషవ్యాఘ్ర కీర్తయంతి పురాతనాః
ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రా యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్॥7॥

మహానదీ చ తత్రైవ తథా గయశిరోఽనఘ
యత్రాసౌ కీర్త్యతే విప్రైరక్షయ్యకరణో వటః
యత్ర దత్తం పితృభ్యోఽన్నమక్షయ్యం భవతి ప్రభో॥8॥

సా చ పుణ్యజలా యత్ర ఫల్గునామా మహానదీ
బహుమూలఫలా చాపి కౌశికీ భరతర్షభ
విశ్వామిత్రోఽభ్యగాద్యత్ర బ్రాహ్మణత్వం తపోధనః॥9॥

గంగా యత్ర నదీ పుణ్యా యస్యాస్తీరే భగీరథః
అయజత్తాత బహుభిః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః॥10॥

పాంచాలేషు చ కౌరవ్య కథయంత్యుత్పలావతం
విశ్వామిత్రోఽయజద్యత్ర శక్రేణ సహ కౌశికః
యత్రానువంశం భగవాంజామదగ్న్యస్తథా జగౌ॥11॥

విశ్వామిత్రస్య తాం దృష్ట్వా విభూతిమతిమానుషీం
కన్యకుబ్జేఽపిబత్సోమమింద్రేణ సహ కౌశికః
తతః క్షత్రాదపాక్రామద్బ్రాహ్మణోఽస్మీతి చాబ్రవీత్॥12॥

పవిత్రమృషిభిర్జుష్టం పుణ్యం పావనముత్తమం
గంగాయమునయోర్వీర సంగమం లోకవిశ్రుతం॥13॥

యత్రాయజత భూతాత్మా పూర్వమేవ పితామహః
ప్రయాగమితి విఖ్యాతం తస్మాద్భరతసత్తమ॥14॥

అగస్త్యస్య చ రాజేంద్ర తత్రాశ్రమవరో మహాన్
హిరణ్యబిందుః కథితో గిరౌ కాలంజరే నృప॥15॥

అత్యన్యాన్పర్వతాన్రాజన్పుణ్యో గిరివరః శివః
మహేంద్రో నామ కౌరవ్య భార్గవస్య మహాత్మనః॥16॥

అయజద్యత్ర కౌంతేయ పూర్వమేవ పితామహః
యత్ర భాగీరథీ పుణ్యా సదస్యాసీద్యుధిష్ఠిర॥17॥

యత్రాసౌ బ్రహ్మశాలేతి పుణ్యా ఖ్యాతా విశాం పతే
ధూతపాప్మభిరాకీర్ణా పుణ్యం తస్యాశ్చ దర్శనం॥18॥

పవిత్రో మంగలీయశ్చ ఖ్యాతో లోకే సనాతనః
కేదారశ్చ మతంగస్య మహానాశ్రమ ఉత్తమః॥19॥

కుండోదః పర్వతో రమ్యో బహుమూలఫలోదకః
నైషధస్తృషితో యత్ర జలం శర్మ చ లబ్ధవాన్॥20॥

యత్ర దేవవనం రమ్యం తాపసైరుపశోభితం
బాహుదా చ నదీ యత్ర నందా చ గిరిమూర్ధని॥21॥

తీర్థాని సరితః శైలాః పుణ్యాన్యాయతనాని చ
ప్రాచ్యాం దిశి మహారాజ కీర్తితాని మయా తవ॥22॥

తిసృష్వన్యాసు పుణ్యాని దిక్షు తీర్థాని మే శృణు
సరితః పర్వతాంశ్చైవ పుణ్యాన్యాయతనాని చ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

ధౌమ్య ఉవాచ

దక్షిణస్యాం తు పుణ్యాని శృణు తీర్థాని భారత
విస్తరేణ యథాబుద్ధి కీర్త్యమానాని భారత॥1॥

యస్యామాఖ్యాయతే పుణ్యా దిశి గోదావరీ నదీ
బహ్వారామా బహుజలా తాపసాచరితా శుభా॥2॥

వేణ్ణా భీమరథీ చోభే నద్యౌ పాపభయాపహే
మృగద్విజసమాకీర్ణే తాపసాలయభూషితే॥3॥

రాజర్షేస్తత్ర చ సరిన్నృగస్య భరతర్షభ
రమ్యతీర్థా బహుజలా పయోష్ణీ ద్విజసేవితా॥4॥

అపి చాత్ర మహాయోగీ మార్కండేయో మహాతపాః
అనువంశ్యాం జగౌ గాథాం నృగస్య ధరణీపతేః॥5॥

నృగస్య యజమానస్య ప్రత్యక్షమితి నః శ్రుతం
అమాద్యదింద్రః సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః॥6॥

మాఠరస్య వనం పుణ్యం బహుమూలఫలం శివం
యూపశ్చ భరతశ్రేష్ఠ వరుణస్రోతసే గిరౌ॥7॥

ప్రవేణ్యుత్తరపార్శ్వే తు పుణ్యే కణ్వాశ్రమే తథా
తాపసానామరణ్యాని కీర్తితాని యథాశ్రుతి॥8॥

వేదీ శూర్పారకే తాత జమదగ్నేర్మహాత్మనః
రమ్యా పాషాణతీర్థా చ పురశ్చంద్రా చ భారత॥9॥

అశోకతీర్థం మర్త్యేషు కౌంతేయ బహులాశ్రమం
అగస్త్యతీర్థం పాండ్యేషు వారుణం చ యుధిష్ఠిర॥10॥

కుమార్యః కథితాః పుణ్యాః పాండ్యేష్వేవ నరర్షభ
తామ్రపర్ణీం తు కౌంతేయ కీర్తయిష్యామి తాం శృణు॥11॥

యత్ర దేవైస్తపస్తప్తం మహదిచ్ఛద్భిరాశ్రమే
గోకర్ణమితి విఖ్యాతం త్రిషు లోకేషు భారత॥12॥

శీతతోయో బహుజలః పుణ్యస్తాత శివశ్చ సః
హ్రదః పరమదుష్ప్రాపో మానుషైరకృతాత్మభిః॥13॥

తత్రైవ తృణసోమాగ్నేః సంపన్నఫలమూలవాన్
ఆశ్రమోఽగస్త్యశిష్యస్య పుణ్యో దేవసభే గిరౌ||14||

వైడూర్యపర్వతస్తత్ర శ్రీమాన్మణిమయః శివః
అగస్త్యస్యాశ్రమశ్చైవ బహుమూలఫలోదకః||15||

సురాష్ట్రేష్వపి వక్ష్యామి పుణ్యాన్యాయతనాని చ
ఆశ్రమాన్సరితః శైలాన్సరాంసి చ నరాధిప||16||

చమసోన్మజ్జనం విప్రాస్తత్రాపి కథయంత్యుత
ప్రభాసం చోదధౌ తీర్థం త్రిదశానాం యుధిష్ఠిర||17||

తత్ర పిండారకం నామ తాపసాచరితం శుభం
ఉజ్జయంతశ్చ శిఖరీ క్షిప్రం సిద్ధికరో మహాన్||18||

తత్ర దేవర్షివర్యేణ నారదేనానుకీర్తితః
పురాణః శ్రూయతే శ్లోకస్తం నిబోధ యుధిష్ఠిర||19||

పుణ్యే గిరౌ సురాష్ట్రేషు మృగపక్షినిషేవితే
ఉజ్జయంతే స్మ తప్తాంగో నాకపృష్ఠే మహీయతే||20||

పుణ్యా ద్వారవతీ తత్ర యత్రాస్తే మధుసూదనః
సాక్షాద్దేవః పురాణోఽసౌ స హి ధర్మః సనాతనః||21||

యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః
తే వదంతి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనం||22||

పవిత్రాణాం హి గోవిందః పవిత్రం పరముచ్యతే
పుణ్యానామపి పుణ్యోఽసౌ మంగలానాం చ మంగలం||23||

త్రైలోక్యం పుండరీకాక్షో దేవదేవః సనాతనః
ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా తత్రైవ మధుసూదనః||24||

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

ధౌమ్య ఉవాచ

అవంతిషు ప్రతీచ్యాం వై కీర్తయిష్యామి తే దిశి
యాని తత్ర పవిత్రాణి పుణ్యాన్యాయతనాని చ||1||

ప్రియంగ్వామ్రవనోపేతా వానీరవనమాలినీ
ప్రత్యక్స్రోతా నదీ పుణ్యా నర్మదా తత్ర భారత||2||

నికేతః ఖ్యాయతే పుణ్యో యత్ర విశ్రవసో మునేః
జజ్ఞే ధనపతిర్యత్ర కుబేరో నరవాహనః||3||

వైడూర్యశిఖరో నామ పుణ్యో గిరివరః శుభః
దివ్యపుష్పఫలాస్తత్ర పాదపా హరితచ్ఛదాః||4||

తస్య శైలస్య శిఖరే సరస్తత్ర చ ధీమతః
ప్రఫుల్లనలినం రాజందేవగంధర్వసేవితం||5||

బహ్వాశ్చర్యం మహారాజ దృశ్యతే తత్ర పర్వతే
పుణ్యే స్వర్గోపమే దివ్యే నిత్యం దేవర్షిసేవితే||6||

హ్రదినీ పుణ్యతీర్థా చ రాజర్షేస్తత్ర వై సరిత్
విశ్వామిత్రనదీ పారా పుణ్యా పరపురంజయ||7||

యస్యాస్తీరే సతాం మధ్యే యయాతిర్నహుషాత్మజః
పపాత స పునర్లోకాల్లేభే ధర్మాన్సనాతనాన్||8||

తత్ర పుణ్యహ్రదస్తాత మైనాకశ్చైవ పర్వతః
బహుమూలఫలో వీర అసితో నామ పర్వతః||9||

ఆశ్రమః కక్షసేనస్య పుణ్యస్తత్ర యుధిష్ఠిర
చ్యవనస్యాశ్రమశ్చైవ ఖ్యాతః సర్వత్ర పాండవ
తత్రాల్పేనైవ సిధ్యంతి మానవాస్తపసా విభో||10||

జంబూమార్గో మహారాజ ఋషీణాం భావితాత్మనాం
ఆశ్రమః శామ్యతాం శ్రేష్ఠ మృగద్విజగణాయుతః||11||

తతః పుణ్యతమా రాజన్సతతం తాపసాయుతా
కేతుమాలా చ మేధ్యా చ గంగారణ్యం చ భూమిప
ఖ్యాతం చ సైంధవారణ్యం పుణ్యం ద్విజనిషేవితం||12||

పితామహసరః పుణ్యం పుష్కరం నామ భారత
వైఖానసానాం సిద్ధానామృషీణామాశ్రమః ప్రియః||13||

అప్యత్ర సంస్తవార్థాయ ప్రజాపతిరథో జగౌ
పుష్కరేషు కురుశ్రేష్ఠ గాథాం సుకృతినాం వర||14||

మనసాప్యభికామస్య పుష్కరాణి మనస్వినః
పాపాణి విప్రణశ్యంతి నాకపృష్ఠే చ మోదతే||15||

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

ధౌమ్య ఉవాచ

ఉదీచ్యాం రాజశార్దూల దిశి పుణ్యాని యాని వై
తాని తే కీర్తయిష్యామి పుణ్యాన్యాయతనాని చ||1||

సరస్వతీ పుణ్యవహా హ్రదినీ వనమాలినీ
సముద్రగా మహావేగా యమునా యత్ర పాండవ||2||

తత్ర పుణ్యతమం తీర్థం ప్లక్షావతరణం శివం
యత్ర సారస్వతైరిష్ట్వా గచ్ఛంత్యవభృథం ద్విజాః||3||

పుణ్యం చాఖ్యాయతే దివ్యం శివమగ్నిశిరోఽనఘ
సహదేవోఽయజద్యత్ర శమ్యాక్షేపేణ భారత||4||

ఏతస్మిన్నేవ చార్థేయమింద్రగీతా యుధిష్ఠిర
గాథా చరతి లోకేఽస్మిన్గీయమానా ద్విజాతిభిః||5||

అగ్నయః సహదేవేన యే చితా యమునామను
శతం శతసహస్రాణి సహస్రశతదక్షిణాః||6||

తత్రైవ భరతో రాజా చక్రవర్తీ మహాయశాః
వింశతిం సప్త చాష్టౌ చ హయమేధానుపాహరత్||7||

కామకృద్యో ద్విజాతీనాం శ్రుతస్తాత మయా పురా
అత్యంతమాశ్రమః పుణ్యః సరకస్తస్య విశ్రుతః||8||

సరస్వతీ నదీ సద్భిః సతతం పార్థ పూజితా
వాలఖిల్యైర్మహారాజ యత్రేష్టమృషిభిః పురా||9||

దృషద్వతీ పుణ్యతమా తత్ర ఖ్యాతా యుధిష్ఠిర
తత్ర వైవర్ణ్యవర్ణౌ చ సుపుణ్యౌ మనుజాధిప||10||

వేదజ్ఞౌ వేదవిదితౌ విద్యావేదవిదావుభౌ
యజంతౌ క్రతుభిర్నిత్యం పుణ్యైర్భరతసత్తమ||11||

సమేత్య బహుశో దేవాః సేంద్రాః సవరుణాః పురా
విశాఖయూపేఽతప్యంత తస్మాత్పుణ్యతమః స వై॥12॥

ఋషిర్మహాన్మహాభాగో జమదగ్నిర్మహాయశాః
పలాశకేషు పుణ్యేషు రమ్యేష్వయజతాభిభూః॥13॥

యత్ర సర్వాః సరిచ్ఛ్రేష్ఠాః సాక్షాత్తమృషిసత్తమం
స్వం స్వం తోయముపాదాయ పరివార్యోపతస్థిరే॥14॥

అపి చాత్ర మహారాజ స్వయం విశ్వావసుర్జగౌ
ఇమం శ్లోకం తదా వీర ప్రేక్ష్య వీర్యం మహాత్మనః॥15॥

యజమానస్య వై దేవాంజమదగ్నేర్మహాత్మనః
ఆగమ్య సరితః సర్వా మధునా సమతర్పయన్॥16॥

గంధర్వయక్షరక్షోభిరప్సరోభిశ్చ శోభితం
కిరాతకింనరావాసం శైలం శిఖరిణాం వరం॥17॥

బిభేద తరసా గంగా గంగాద్వారే యుధిష్ఠిర
పుణ్యం తత్ఖ్యాయతే రాజన్బ్రహ్మర్షిగణసేవితం॥18॥

సనత్కుమారః కౌరవ్య పుణ్యం కనఖలం తథా
పర్వతశ్చ పురుర్నామ యత్ర జాతః పురూరవాః॥19॥

భృగుర్యత్ర తపస్తేపే మహర్షిగణసేవితః
స రాజన్నాశ్రమః ఖ్యాతో భృగుతుంగో మహాగిరిః॥20॥

యచ్చ భూతం భవిష్యచ్చ భవచ్చ పురుషర్షభ
నారాయణః ప్రభుర్విష్ణుః శాశ్వతః పురుషోత్తమః॥21॥

తస్యాతియశసః పుణ్యాం విశాలాం బదరీమను
ఆశ్రమః ఖ్యాయతే పుణ్యస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః॥22॥

ఉష్ణతోయవహా గంగా శీతతోయవహాపరా
సువర్ణసికతా రాజన్విశాలాం బదరీమను॥23॥

ఋషయో యత్ర దేవాశ్చ మహాభాగా మహౌజసః
ప్రాప్య నిత్యం నమస్యంతి దేవం నారాయణం విభుం॥24॥

యత్ర నారాయణో దేవః పరమాత్మా సనాతనః
తత్ర కృత్స్నం జగత్పార్థ తీర్థాన్యాయతనాని చ॥25॥

తత్పుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ తత్తీర్థం తత్తపోవనం
తత్ర దేవర్షయః సిద్ధాః సర్వే చైవ తపోధనాః॥26॥

ఆదిదేవో మహాయోగీ యత్రాస్తే మధుసూదనః
పుణ్యానామపి తత్పుణ్యం తత్ర తే సంశయోఽస్తు మా॥27॥

ఏతాని రాజన్పుణ్యాని పృథివ్యాం పృథివీపతే
కీర్తితాని నరశ్రేష్ఠ తీర్థాన్యాయతనాని చ॥28॥

ఏతాని వసుభిః సాధ్యైరాదిత్యైర్మరుదశ్విభిః
ఋషిభిర్బ్రహ్మకల్పైశ్చ సేవితాని మహాత్మభిః॥29॥

చరనేతాని కౌంతేయ సహితో బ్రాహ్మణర్షభైః
భ్రాతృభిశ్చ మహాభాగైరుత్కంఠాం విజహిష్యసి॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సంభాషమాణే తు ధౌమ్యే కౌరవనందన
లోమశః సుమహాతేజా ఋషిస్తత్రాజగామ హ॥1॥

తం పాండవాగ్రజో రాజా సగణో బ్రాహ్మణాశ్చ తే
ఉదతిష్ఠన్మహాభాగం దివి శక్రమివామరాః॥2॥

తమభ్యర్చ్య యథాన్యాయం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
పప్రచ్ఛాగమనే హేతుమటనే చ ప్రయోజనం॥3॥

స పృష్టః పాండుపుత్రేణ ప్రీయమాణో మహామనాః
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా హర్షయన్నివ పాండవాన్॥4॥

సంచరన్నస్మి కౌంతేయ సర్వలోకాన్యదృచ్ఛయా
గతః శక్రస్య సదనం తత్రాపశ్యం సురేశ్వరం॥5॥

తవ చ భ్రాతరం వీరమపశ్యం సవ్యసాచినం
శక్రస్యార్ధాసనగతం తత్ర మే విస్మయో మహాన్
ఆసీత్పురుషశార్దూల దృష్ట్వా పార్థం తథాగతం॥6॥

ఆహ మాం తత్ర దేవేశో గచ్ఛ పాండుసుతానితి
సోఽహమభ్యాగతః క్షిప్రం దిదృక్షుస్త్వాం సహానుజం॥7॥

వచనాత్పురుహూతస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః
ఆఖ్యాస్యే తే ప్రియం తాత మహత్పాండవనందన॥8॥

భ్రాతృభిః సహితో రాజన్కృష్ణయా చైవ తచ్ఛృణు
యత్త్వయోక్తో మహాబాహురస్త్రార్థం పాండవర్షభ॥9॥

తదస్త్రమాప్తం పార్థేన రుద్రాదప్రతిమం మహత్
యత్తద్బ్రహ్మశిరో నామ తపసా రుద్రమాగతం॥10॥

అమృతాదుత్థితం రౌద్రం తల్లబ్ధం సవ్యసాచినా
తత్సమంత్రం ససంహారం సప్రాయశ్చిత్తమంగలం॥11॥

వజ్రం చాన్యాని చాస్త్రాణి దండాదీని యుధిష్ఠిర
యమాత్కుబేరాద్వరుణాదింద్రాచ్చ కురునందన
అస్త్రాణ్యధీతవాన్పార్థో దివ్యాన్యమితవిక్రమః॥12॥

విశ్వావసోశ్చ తనయాద్గీతం నృత్తం చ సామ చ
వాదిత్రం చ యథాన్యాయం ప్రత్యవిందద్యథావిధి॥13॥

ఏవం కృతాస్త్రః కౌంతేయో గాంధర్వం వేదమాప్తవాన్
సుఖం వసతి బీభత్సురనుజస్యానుజస్తవ॥14॥

యదర్థం మాం సురశ్రేష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్
తచ్చ తే కథయిష్యామి యుధిష్ఠిర నిబోధ మే॥15॥

భవాన్మనుష్యలోకాయ గమిష్యతి న సంశయః
బ్రూయాద్యుధిష్ఠిరం తత్ర వచనాన్మే ద్విజోత్తమ॥16॥

ఆగమిష్యతి తే భ్రాతా కృతాస్త్రః క్షిప్రమర్జునః
సురకార్యం మహత్కృత్వా యదాశక్యం దివౌకసైః॥17॥

తపసా తు త్వమాత్మానం భ్రాతృభిః సహ యోజయ
తపసో హి పరం నాస్తి తపసా విందతే మహత్॥18॥

అహం చ కర్ణం జానామి యథావద్భరతర్షభ
న స పార్థస్య సంగ్రామే కలామర్హతి షోడశీం॥19॥

యచ్చాపి తే భయం తస్మాన్మనసిస్థమరిందమ
తచ్చాప్యపహరిష్యామి సవ్యసాచావిహాగతే॥20॥

యచ్చ తే మానసం వీర తీర్థయాత్రామిమాం ప్రతి
తచ్చ తే లోమశః సర్వం కథయిష్యత్యసంశయం॥21॥

యచ్చ కించిత్తపోయుక్తం ఫలం తీర్థేషు భారత
మహర్షిరేష యద్బ్రూయాత్తచ్ఛ్రద్ధేయమనన్యథా॥22॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ధనంజయేన చాప్యుక్తం యత్తచ్ఛృణు యుధిష్ఠిర
యుధిష్ఠిరం భ్రాతరం మే యోజయేర్ధర్మ్యయా శ్రియా॥1॥

త్వం హి ధర్మాన్పరాన్వేత్థ తపాంసి చ తపోధన
శ్రీమతాం చాపి జానాసి రాజ్ఞాం ధర్మం సనాతనం॥2॥

స భవాన్యత్పరం వేద పావనం పురుషాన్ప్రతి
తేన సంయోజయేథాస్త్వం తీర్థపుణ్యేన పాండవం॥3॥

యథా తీర్థాని గచ్ఛేత గాశ్చ దద్యాత్స పార్థివః
తథా సర్వాత్మనా కార్యమితి మాం విజయోఽబ్రవీత్॥4॥

భవతా చానుగుప్తోఽసౌ చరేత్తీర్థాని సర్వశః
రక్షోభ్యో రక్షితవ్యశ్చ దుర్గేషు విషమేషు చ॥5॥

దధీచ ఇవ దేవేంద్రం యథా చాప్యంగిరా రవిం
తథా రక్షస్వ కౌంతేయం రాక్షసేభ్యో ద్విజోత్తమ॥6॥

యాతుధానా హి బహవో రాక్షసాః పర్వతోపమాః
త్వయాభిగుప్తాన్కౌంతేయాన్నాతివర్తేయురంతికాత్॥7॥

సోఽహమింద్రస్య వచనాన్నియోగాదర్జునస్య చ
రక్షమాణో భయేభ్యస్త్వాం చరిష్యామి త్వయా సహ॥8॥

ద్విస్తీర్థాని మయా పూర్వం దృష్టాని కురునందన
ఇదం తృతీయం ద్రక్ష్యామి తాన్యేవ భవతా సహ॥9॥

ఇయం రాజర్షిభిర్యాతా పుణ్యకృద్భిర్యుధిష్ఠిర
మన్వాదిభిర్మహారాజ తీర్థయాత్రా భయాపహా॥10॥

నానృజుర్నాకృతాత్మా చ నావైద్యో న చ పాపకృత్
స్నాతి తీర్థేషు కౌరవ్య న చ వక్రమతిర్నరః॥11॥

త్వం తు ధర్మమతిర్నిత్యం ధర్మజ్ఞః సత్యసంగరః
విముక్తః సర్వపాపేభ్యో భూయ ఏవ భవిష్యసి॥12॥

యథా భగీరథో రాజా రాజానశ్చ గయాదయః
యథా యయాతిః కౌంతేయ తథా త్వమపి పాండవ॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న హర్షాత్సంప్రపశ్యామి వాక్యస్యాస్యోత్తరం క్వచిత్
స్మరేద్ధి దేవరాజో యం కిం నామాభ్యధికం తతః||14||

భవతా సంగమో యస్య భ్రాతా యస్య ధనంజయః
వాసవః స్మరతే యస్య కో నామాభ్యధికస్తతః||15||

యచ్చ మాం భగవానాహ తీర్థానాం దర్శనం ప్రతి
ధౌమ్యస్య వచనాదేషా బుద్ధిః పూర్వం కృతైవ మే||16||

తద్యదా మన్యసే బ్రహ్మన్గమనం తీర్థదర్శనే
తదైవ గంతాస్మి దృఢమేష మే నిశ్చయః పరః||17||

వైశంపాయన ఉవాచ

గమనే కృతబుద్ధిం తం పాండవం లోమశోఽబ్రవీత్
లఘుర్భవ మహారాజ లఘుః స్వైరం గమిష్యసి||18||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బిక్షాభుజో నివర్తంతాం బ్రాహ్మణా యతయశ్చ యే
యే చాప్యనుగతాః పౌరా రాజభక్తిపురస్కృతాః||19||

ధృతరాష్ట్రం మహారాజమభిగచ్ఛంతు చైవ తే
స దాస్యతి యథాకాలముచితా యస్య యా భృతిః||20||

స చేద్యథోచితాం వృత్తిం న దద్యాన్మనుజేశ్వరః
అస్మత్ప్రియహితార్థాయ పాంచాల్యో వః ప్రదాస్యతి||21||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో భూయిష్ఠశః పౌరా గురుభారసమాహితాః
విప్రాశ్చ యతయో యుక్తా జగ్ముర్నాగపురం ప్రతి||22||

తాన్సర్వాంధర్మరాజస్య ప్రేమ్ణా రాజాంబికాసుతః
ప్రతిజగ్రాహ విధివద్ధనైశ్చ సమతర్పయత్||23||

తతః కుంతీసుతో రాజా లఘుభిర్బ్రాహ్మణైః సహ
లోమశేన చ సుప్రీతస్త్రిరాత్రం కామ్యకేఽవసత్||24||

—♦ అధ్యాయము 91 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రయాంతం కౌంతేయం బ్రాహ్మణా వనవాసినః
అభిగమ్య తదా రాజన్నిదం వచనమబ్రువన్||1||

రాజంస్తీర్థాని గంతాసి పుణ్యాని భ్రాతృభిః సహ
దేవర్షిణా చ సహితో లోమశేన మహాత్మనా||2||

అస్మానపి మహారాజ నేతుమర్హసి పాండవ
అస్మాభిర్హి న శక్యాని త్వదృతే తాని కౌరవ||3||

శ్వాపదైరుపసృష్టాని దుర్గాణి విషమాణి చ
అగమ్యాని నరైరల్పైస్తీర్థాని మనుజేశ్వర॥4॥

భవంతో భ్రాతరః శూరా ధనుర్ధరవరాః సదా
భవద్భిః పాలితాః శూరైర్గచ్ఛేమ వయమప్యుత॥5॥

భవత్ప్రసాదాద్ధి వయం ప్రాప్నుయామ ఫలం శుభం
తీర్థానాం పృథివీపాల వ్రతానాం చ విశాం పతే॥6॥

తవ వీర్యపరిత్రాతాః శుద్ధాస్తీర్థపరిప్లుతాః
భవేమ ధూతపాప్మానస్తీర్థసందర్శనాన్నృప॥7॥

భవానపి నరేంద్రస్య కార్తవీర్యస్య భారత
అష్టకస్య చ రాజర్షేర్లోమపాదస్య చైవ హ॥8॥

భరతస్య చ వీరస్య సార్వభౌమస్య పార్థివ
ధ్రువం ప్రాప్స్యసి దుష్ప్రాపాల్లోకాంస్తీర్థపరిప్లుతః॥9॥

ప్రభాసాదీని తీర్థాని మహేంద్రాదీంశ్చ పర్వతాన్
గంగాద్యాః సరితశ్చైవ ప్లక్షాదీంశ్చ వనస్పతీన్
త్వయా సహ మహీపాల ద్రష్టుమిచ్ఛామహే వయం॥10॥

యది తే బ్రాహ్మణేష్వస్తి కాచిత్ప్రీతిర్జనాధిప
కురు క్షిప్రం వచోఽస్మాకం తతః శ్రేయోఽభిపత్స్యసే॥11॥

తీర్థాని హి మహాబాహో తపోవిఘ్నకరైః సదా
అనుకీర్ణాని రక్షోభిస్తేభ్యో నస్త్రాతుమర్హసి॥12॥

తీర్థాన్యుక్తాని ధౌమ్యేన నారదేన చ ధీమతా
యాన్యువాచ చ దేవర్షిర్లోమశః సుమహాతపాః॥13॥

విధివత్తాని సర్వాణి పర్యటస్వ నరాధిప
ధూతపాప్మా సహాస్మాభిర్లోమశేన చ పాలితః॥14॥

స తథా పూజ్యమానస్తైర్హర్షాదశ్రుపరిప్లుతః
భీమసేనాదిభిర్వీరైర్భ్రాతృభిః పరివారితః
బాఢమిత్యబ్రవీత్సర్వాంస్తానృషీన్పాండవర్షభః॥15॥

లోమశం సమనుజ్ఞాప్య ధౌమ్యం చైవ పురోహితం
తతః స పాండవశ్రేష్ఠో భ్రాతృభిః సహితో వశీ
ద్రౌపద్యా చానవద్యాంగ్యా గమనాయ మనో దధే॥16॥

అథ వ్యాసో మహాభాగస్తథా నారదపర్వతౌ
కామ్యకే పాండవం ద్రష్టుం సమాజగ్ముర్మనీషిణః॥17॥

తేషాం యుధిష్ఠిరో రాజా పూజాం చక్రే యథావిధి
సత్కృతాస్తే మహాభాగా యుధిష్ఠిరమథాబ్రువన్॥18॥

యుధిష్ఠిర యమౌ భీమ మనసా కురుతార్జవం
మనసా కృతశౌచా వై శుద్ధాస్తీర్థాని గచ్ఛత॥19॥

శరీరనియమం హ్యాహుర్బ్రాహ్మణా మానుషం వ్రతం
మనోవిశుద్ధాం బుద్ధిం చ దైవమాహుర్వ్రతం ద్విజాః॥20॥

మనో హ్యదుష్టం శూరాణాం పర్యాప్తం వై నరాధిప
మైత్రీం బుద్ధిం సమాస్థాయ శుద్ధాస్తీర్థాని గచ్ఛత॥21॥

తే యూయం మానసైః శుద్ధాః శరీరనియమవ్రతైః
దైవం వ్రతం సమాస్థాయ యథోక్తం ఫలమాప్స్యథ॥22॥

తే తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ కృష్ణయా సహ పాండవాః
కృతస్వస్త్యయనాః సర్వే మునిభిర్దివ్యమానుషైః॥23॥

లోమశస్యోపసంగృహ్య పాదౌ ద్వైపాయనస్య చ
నారదస్య చ రాజేంద్ర దేవర్షేః పర్వతస్య చ ||24 ||

ధౌమ్యేన సహితా వీరాస్తథాన్యైర్వనవాసిభిః
మార్గశీర్ష్యామతీతాయాం పుష్యేణ ప్రయయుస్తతః ||25 ||

కఠినాని సమాదాయ చీరాజినజటాధరాః
అభేద్యైః కవచైర్యుక్తాస్తీర్థాన్యన్వచరంస్తదా ||26 ||

ఇంద్రసేనాదిభిర్భృత్యై రథైః పరిచతుర్దశైః
మహానసవ్యాపృతైశ్చ తథాన్యైః పరిచారకైః ||27 ||

సాయుధా బద్ధనిస్త్రింశాస్తూణవంతః సమార్గణాః
ప్రాఙ్ముఖాః ప్రయయుర్వీరాః పాండవా జనమేజయ ||28 ||

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న వై నిర్గుణమాత్మానం మన్యే దేవర్షిసత్తమ
తథాస్మి దుఃఖసంతప్తో యథా నాన్యో మహీపతిః ||1 ||

పరాంశ్చ నిర్గుణాన్మన్యే న చ ధర్మరతానపి
తే చ లోమశ లోకేఽస్మిన్నృధ్యంతే కేన కేతునా ||2 ||

లోమశ ఉవాచ

నాత్ర దుఃఖం త్వయా రాజన్కార్యం పార్థ కథంచన
యదధర్మేణ వర్ధేరన్నధర్మరుచయో జనాః ||3 ||

వర్ధత్యధర్మేణ నరస్తతో భద్రాణి పశ్యతి
తతః సపత్నాంజయతి సమూలస్తు వినశ్యతి ||4 ||

మయా హి దృష్టా దైతేయా దానవాశ్చ మహీపతే
వర్ధమానా హ్యధర్మేణ క్షయం చోపగతాః పునః ||5 ||

పురా దేవయుగే చైవ దృష్టం సర్వం మయా విభో
అరోచయన్సురా ధర్మం ధర్మం తత్యజిరేఽసురాః ||6 ||

తీర్థాని దేవా వివిశుర్నావిశన్భారతాసురాః
తానధర్మకృతో దర్పః పూర్వమేవ సమావిశత్ ||7 ||

దర్పాన్మానః సమభవన్మానాత్క్రోధో వ్యజాయత
క్రోధాదహ్రీస్తతోఽలజ్జా వృత్తం తేషాం తతోఽనశత్ ||8 ||

తానలజ్జాన్గతహ్రీకాన్హీనవృత్తాన్వృథావ్రతాన్
క్షమా లక్ష్మీశ్చ ధర్మశ్చ నచిరాత్ప్రజహుస్తతః
లక్ష్మీస్తు దేవానగమదలక్ష్మీరసురాన్నృప ||9 ||

తానలక్ష్మీసమావిష్టాందర్పోపహతచేతసః
దైతేయాందానవాంశ్చైవ కలిరప్యావిశత్తతః ||10 ||

తానలక్ష్మీసమావిష్టాందానవాన్కలినా తథా
దర్పాభిభూతాన్కౌంతేయ క్రియాహీనానచేతసః ||11 ||

మానాభిభూతానచిరాద్వినాశః ప్రత్యపద్యత
నిర్యశస్యాస్తతో దైత్యాః కృత్స్నశో విలయం గతాః ||12 ||

దేవాస్తు సాగరాంశ్చైవ సరితశ్చ సరాంసి చ
అభ్యగచ్ఛంధర్మశీలాః పుణ్యాన్యాయతనాని చ||13||

తపోభిః క్రతుభిర్దానైరాశీర్వాదైశ్చ పాండవ
ప్రజహుః సర్వపాపాని శ్రేయశ్చ ప్రతిపేదిరే||14||

ఏవం హి దానవంతశ్చ క్రియావంతశ్చ సర్వశః
తీర్థాన్యగచ్ఛన్విబుధాస్తేనాపుర్భూతిముత్తమాం||15||

తథా త్వమపి రాజేంద్ర స్నాత్వా తీర్థేషు సానుజః
పునర్వేత్స్యసి తాం లక్ష్మీమేష పంథాః సనాతనః||16||

యథైవ హి నృగో రాజా శిబిరౌశీనరో యథా
భగీరథో వసుమనా గయః పూరుః పురూరవాః||17||

చరమాణాస్తపో నిత్యం స్పర్శనాదంభసశ్చ తే
తీర్థాభిగమనాత్పూతా దర్శనాచ్చ మహాత్మనాం||18||

అలభంత యశః పుణ్యం ధనాని చ విశాం పతే
తథా త్వమపి రాజేంద్ర లబ్ధాసి విపులాం శ్రియం||19||

యథా చేక్ష్వాకురచరత్సపుత్రజనబాంధవః
ముచుకుందోఽథ మాంధాతా మరుత్తశ్చ మహీపతిః||20||

కీర్తిం పుణ్యామవిందంత యథా దేవాస్తపోబలాత్
దేవర్షయశ్చ కార్త్స్న్యేన తథా త్వమపి వేత్స్యసే||21||

ధార్తరాష్ట్రాస్తు దర్పేణ మోహేన చ వశీకృతాః
నచిరాద్వినశిష్యంతి దైత్యా ఇవ న సంశయః||22||

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే తథా సహితా వీరా వసంతస్తత్ర తత్ర హ
క్రమేణ పృథివీపాల నైమిషారణ్యమాగతాః||1||

తతస్తీర్థేషు పుణ్యేషు గోమత్యాః పాండవా నృప
కృతాభిషేకాః ప్రదదుర్గాశ్చ విత్తం చ భారత||2||

తత్ర దేవాన్పితౄన్విప్రాంస్తర్పయిత్వా పునః పునః
కన్యాతీర్థేఽశ్వతీర్థే చ గవాం తీర్థే చ కౌరవాః||3||

వాలకోట్యాం వృషప్రస్థే గిరావుష్య చ పాండవాః
బాహుదాయాం మహీపాల చక్రుః సర్వేఽభిషేచనం||4||

ప్రయాగే దేవయజనే దేవానాం పృథివీపతే
ఊషురాప్లుత్య గాత్రాణి తపశ్చాతస్థురుత్తమం||5||

గంగాయమునయోశ్చైవ సంగమే సత్యసంగరాః
విపాప్మానో మహాత్మానో విప్రేభ్యః ప్రదదుర్వసు||6||

తపస్విజనజుష్టాం చ తతో వేదీం ప్రజాపతేః
జగ్ముః పాండుసుతా రాజన్బ్రాహ్మణైః సహ భారత||7||

తత్ర తే న్యవసన్వీరాస్తపశ్చాతస్థురుత్తమం
సంతర్పయంతః సతతం వన్యేన హవిషా ద్విజాన్||8||

తతో మహీధరం జగ్ముర్ధర్మజ్ఞేనాభిసత్కృతం
రాజర్షిణా పుణ్యకృతా గయేనానుపమద్యుతే||9||

సరో గయశిరో యత్ర పుణ్యా చైవ మహానదీ
ఋషిజుష్టం సుపుణ్యం తత్తీర్థం బ్రహ్మసరోత్తమం॥10॥

అగస్త్యో భగవాన్యత్ర గతో వైవస్వతం ప్రతి
ఉవాస చ స్వయం యత్ర ధర్మో రాజన్సనాతనః॥11॥

సర్వాసాం సరితాం చైవ సముద్భేదో విశాం పతే
యత్ర సంనిహితో నిత్యం మహాదేవః పినాకధృక్॥12॥

తత్ర తే పాండవా వీరాశ్చాతుర్మాస్యైస్తదేజిరే
ఋషియజ్ఞేన మహతా యత్రాక్షయవటో మహాన్॥13॥

బ్రాహ్మణాస్తత్ర శతశః సమాజగ్ముస్తపోధనాః
చాతుర్మాస్యేనాయజంత ఆర్షేణ విధినా తదా॥14॥

తత్ర విద్యాతపోనిత్యా బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
కథాః ప్రచక్రిరే పుణ్యాః సదసిస్థా మహాత్మనాం॥15॥

తత్ర విద్యావ్రతస్నాతః కౌమారం వ్రతమాస్థితః
శమఠోఽకథయద్రాజన్నామూర్తరయసం గయం॥16॥

అమూర్తరయసః పుత్రో గయో రాజర్షిసత్తమః
పుణ్యాని యస్య కర్మాణి తాని మే శృణు భారత॥17॥

యస్య యజ్ఞో బభూవేహ బహ్వన్నో బహుదక్షిణః
యత్రాన్నపర్వతా రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥18॥

ఘృతకుల్యాశ్చ దధ్నశ్చ నద్యో బహుశతాస్తథా
వ్యంజనానాం ప్రవాహాశ్చ మహార్హాణాం సహస్రశః॥19॥

అహన్యహని చాప్యేతద్యాచతాం సంప్రదీయతే
అన్యత్తు బ్రాహ్మణా రాజన్భుంజతేఽన్నం సుసంస్కృతం॥20॥

తత్ర వై దక్షిణాకాలే బ్రహ్మఘోషో దివం గతః
న స్మ ప్రజ్ఞాయతే కించిద్బ్రహ్మశబ్దేన భారత॥21॥

పుణ్యేన చరతా రాజన్భూర్దిశః ఖం నభస్తథా
ఆపూర్ణమాసీచ్ఛబ్దేన తదప్యాసీన్మహాద్భుతం॥22॥

తత్ర స్మ గాథా గాయంతి మనుష్యా భరతర్షభ
అన్నపానైః శుభైస్తృప్తా దేశే దేశే సువర్చసః॥23॥

గయస్య యజ్ఞే కే త్వద్య ప్రాణినో భోక్తుమీప్సవః
యత్ర భోజనశిష్టస్య పర్వతాః పంచవింశతిః॥24॥

న స్మ పూర్వే జనాశ్చక్రుర్న కరిష్యంతి చాపరే
గయో యదకరోద్యజ్ఞే రాజర్షిరమితద్యుతిః॥25॥

కథం ను దేవా హవిషా గయేన పరితర్పితాః
పునః శక్ష్యంత్యుపాదాతుమన్యైర్దత్తాని కానిచిత్॥26॥

ఏవంవిధాః సుబహవస్తస్య యజ్ఞే మహాత్మనః
బభూవురస్య సరసః సమీపే కురునందన॥27॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంప్రస్థితో రాజా కౌంతేయో భూరిదక్షిణః
అగస్త్యాశ్రమమాసాద్య దుర్జయాయాముపాస హ॥1॥

తత్ర వై లోమశం రాజా పప్రచ్ఛ వదతాం వరః
అగస్త్యేనేహ వాతాపిః కిమర్థముపశామితః॥2॥

ఆసీద్వా కింప్రభావశ్చ స దైత్యో మానవాంతకః
కిమర్థం చోద్గతో మన్యురగస్త్యస్య మహాత్మనః॥3॥

లోమశ ఉవాచ

ఇల్వలో నామ దైతేయ ఆసీత్కౌరవనందన
మణిమత్యాం పురి పురా వాతాపిస్తస్య చానుజః॥4॥

స బ్రాహ్మణం తపోయుక్తమువాచ దితినందనః
పుత్రం మే భగవానేకమింద్రతుల్యం ప్రయచ్ఛతు॥5॥

తస్మై స బ్రాహ్మణో నాదాత్పుత్రం వాసవసంమితం
చుక్రోధ సోఽసురస్తస్య బ్రాహ్మణస్య తతో భృశం॥6॥

సమాహ్వయతి యం వాచా గతం వైవస్వతక్షయం
స పునర్దేహమాస్థాయ జీవన్స్మ ప్రతిదృశ్యతే॥7॥

తతో వాతాపిమసురం ఛాగం కృత్వా సుసంస్కృతం
తం బ్రాహ్మణం భోజయిత్వా పునరేవ సమాహ్వయత్॥8॥

తస్య పార్శ్వం వినిర్భిద్య బ్రాహ్మణస్య మహాసురః
వాతాపిః ప్రహసన్రాజన్నిశ్చక్రామ విశాం పతే॥9॥

ఏవం స బ్రాహ్మణాన్రాజన్భోజయిత్వా పునః పునః
హింసయామాస దైతేయ ఇల్వలో దుష్టచేతనః॥10॥

అగస్త్యశ్చాపి భగవానేతస్మిన్కాల ఏవ తు
పితౄందదర్శ గర్తే వై లంబమానానధోముఖాన్॥11॥

సోఽపృచ్ఛల్లంబమానాంస్తాన్భవంత ఇహ కింపరాః
సంతానహేతోరితి తే తమూచుర్బ్రహ్మవాదినః॥12॥

తే తస్మై కథయామాసుర్వయం తే పితరః స్వకాః
గర్తమేతమనుప్రాప్తా లంబామః ప్రసవార్థినః॥13॥

యది నో జనయేథాస్త్వమగస్త్యాపత్యముత్తమం
స్యాన్నోఽస్మాన్నిరయాన్మోక్షస్త్వం చ పుత్రాప్నుయా గతిం॥14॥

స తానువాచ తేజస్వీ సత్యధర్మపరాయణః
కరిష్యే పితరః కామం వ్యేతు వో మానసో జ్వరః॥15॥

తతః ప్రసవసంతానం చింతయన్భగవానృషిః
ఆత్మనః ప్రసవస్యార్థే నాపశ్యత్సదృశీం స్త్రియం॥16॥

స తస్య తస్య సత్త్వస్య తత్తదంగమనుత్తమం
సంభృత్య తత్సమైరంగైర్నిర్మమే స్త్రియముత్తమాం॥17॥

స తాం విదర్భరాజాయ పుత్రకామాయ తామ్యతే
నిర్మితామాత్మనోఽర్థాయ మునిః ప్రాదాన్మహాతపాః॥18॥

సా తత్ర జజ్ఞే సుభగా విద్యుత్సౌదామినీ యథా
విభ్రాజమానా వపుసా వ్యవర్ధత శుభాననా॥19॥

జాతమాత్రాం చ తాం దృష్ట్వా వైదర్భః పృథివీపతిః
ప్రహర్షేణ ద్విజాతిభ్యో న్యవేదయత భారత॥20॥

అభ్యనందంత తాం సర్వే బ్రాహ్మణా వసుధాధిప
లోపాముద్రేతి తస్యాశ్చ చక్రిరే నామ తే ద్విజాః॥21॥

వవృధే సా మహారాజ బిభ్రతీ రూపముత్తమం
అప్స్వివోత్పలినీ శీఘ్రమగ్నేరివ శిఖా శుభా॥22॥

తాం యౌవనస్థాం రాజేంద్ర శతం కన్యాః స్వలంకృతాః
దాశీశతం చ కల్యాణీముపతస్థుర్వశానుగాః॥23॥

సా స్మ దాసీశతవృతా మధ్యే కన్యాశతస్య చ
ఆస్తే తేజస్వినీ కన్యా రోహిణీవ దివి ప్రభో॥24॥

యౌవనస్థామపి చ తాం శీలాచారసమన్వితాం
న వవ్రే పురుషః కశ్చిద్భయాత్తస్య మహాత్మనః॥25॥

సా తు సత్యవతీ కన్యా రూపేణాప్సరసోఽప్యతి
తోషయామాస పితరం శీలేన స్వజనం తథా॥26॥

వైదర్భీం తు తథాయుక్తాం యువతీం ప్రేక్ష్య వై పితా
మనసా చింతయామాస కస్మై దద్యాం సుతామితి॥27॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

లోమశ ఉవాచ

యదా త్వమన్యతాగస్త్యో గార్హస్థ్యే తాం క్షమామితి
తదాభిగమ్య ప్రోవాచ వైదర్భం పృథివీపతిం॥1॥

రాజన్నివేశే బుద్ధిర్మే వర్తతే పుత్రకారణాత్
వరయే త్వాం మహీపాల లోపాముద్రాం ప్రయచ్ఛ మే॥2॥

ఏవముక్తః స మునినా మహీపాలో విచేతనః
ప్రత్యాఖ్యానాయ చాశక్తః ప్రదాతుమపి నైచ్ఛత॥3॥

తతః స భార్యామభ్యేత్య ప్రోవాచ పృథివీపతిః
మహర్షిర్వీర్యవానేష క్రుద్ధః శాపాగ్నినా దహేత్॥4॥

తం తథా దుఃఖితం దృష్ట్వా సభార్యం పృథివీపతిం
లోపాముద్రాభిగమ్యేదం కాలే వచనమబ్రవీత్॥5॥

న మత్కృతే మహీపాల పీడామభ్యేతుమర్హసి
ప్రయచ్ఛ మామగస్త్యాయ త్రాహ్యాత్మానం మయా పితః॥6॥

దుహితుర్వచనాద్రాజా సోఽగస్త్యాయ మహాత్మనే
లోపాముద్రాం తతః ప్రాదాద్విధిపూర్వం విశాం పతే॥7॥

ప్రాప్య భార్యామగస్త్యస్తు లోపాముద్రామభాషత
మహార్హాణ్యుత్సృజైతాని వాసాంస్యాభరణాని చ॥8॥

తతః సా దర్శనీయాని మహార్హాణి తనూని చ
సముత్ససర్జ రంభోరూర్వసనాన్యాయతేక్షణా॥9॥

తతశ్చీరాణి జగ్రాహ వల్కలాన్యజినాని చ
సమానవ్రతచర్యా చ బభూవాయతలోచనా॥10॥

గంగాద్వారమథాగమ్య భగవానృషిసత్తమః
ఉగ్రమాతిష్ఠత తపః సహ పత్న్యానుకూలయా॥11॥

సా ప్రీత్యా బహుమానాచ్చ పతిం పర్యచరత్తదా
అగస్త్యశ్చ పరాం ప్రీతిం భార్యాయామకరోత్ప్రభుః॥12॥

తతో బహుతిథే కాలే లోపాముద్రాం విశాం పతే
తపసా ద్యోతితాం స్నాతాం దదర్శ భగవానృషిః॥13॥

స తస్యాః పరిచారేణ శౌచేన చ దమేన చ
శ్రియా రూపేణ చ ప్రీతో మైథునాయాజుహావ తాం॥14॥

తతః సా ప్రాంజలిర్భూత్వా లజ్జమానేవ భామినీ
తదా సప్రణయం వాక్యం భగవంతమథాబ్రవీత్॥15॥

అసంశయం ప్రజాహేతోర్భార్యాం పతిరవిందత
యా తు త్వయి మమ ప్రీతిస్తామృషే కర్తుమర్హసి॥16॥

యథా పితుర్గృహే విప్ర ప్రాసాదే శయనం మమ
తథావిధే త్వం శయనే మాముపైతుమిహార్హసి॥17॥

ఇచ్ఛామి త్వాం స్రగ్విణం చ భూషణైశ్చ విభూషితం
ఉపసర్తుం యథాకామం దివ్యాభరణభూషితా॥18॥

అగస్త్య ఉవాచ

న వై ధనాని విద్యంతే లోపాముద్రే తథా మమ
యథావిధాని కల్యాణి పితుస్తవ సుమధ్యమే॥19॥

లోపాముద్రోవాచ

ఈశోఽసి తపసా సర్వం సమాహర్తుమిహేశ్వర
క్షణేన జీవలోకే యద్వసు కించన విద్యతే॥20॥

అగస్త్య ఉవాచ

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వం తపోవ్యయకరం తు మే
యథా తు మే న నశ్యేత తపస్తన్మాం ప్రచోదయ॥21॥

లోపాముద్రోవాచ

అల్పావశిష్టః కాలోఽయమృతౌ మమ తపోధన
న చాన్యథాహమిచ్ఛామి త్వాముపైతుం కథంచన॥22॥

న చాపి ధర్మమిచ్ఛామి విలోప్తుం తే తపోధన
ఏతత్తు మే యథాకామం సంపాదయితుమర్హసి॥23॥

అగస్త్య ఉవాచ

యద్యేష కామః సుభగే తవ బుద్ధ్యా వినిశ్చితః
హంత గచ్ఛామ్యహం భద్రే చర కామమిహ స్థితా॥24॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తతో జగామ కౌరవ్య సోఽగస్త్యో భిక్షితుం వసు
శ్రుతర్వాణం మహీపాలం యం వేదాభ్యధికం నృపైః॥1॥

స విదిత్వా తు నృపతిః కుంభయోనిముపాగమత్
విషయాంతే సహామాత్యః ప్రత్యగృహ్ణాత్సుసత్కృతం ॥2॥

తస్మై చార్ఘ్యం యథాన్యాయమానీయ పృథివీపతిః
ప్రాంజలిః ప్రయతో భూత్వా పప్రచ్ఛాగమనేఽర్థితాం ॥3॥

అగస్త్య ఉవాచ

విత్తార్థినమనుప్రాప్తం విద్ధి మాం పృథివీపతే
యథాశక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛ మే ॥4॥

లోమశ ఉవాచ

తత ఆయవ్యయౌ పూర్ణౌ తస్మై రాజా న్యవేదయత్
అతో విద్వన్నుపాదత్స్వ యదత్ర వసు మన్యసే ॥5॥

తత ఆయవ్యయౌ దృష్ట్వా సమౌ సమమతిర్ద్విజః
సర్వథా ప్రాణినాం పీడాముపాదానాదమన్యత ॥6॥

స శ్రుతర్వాణమాదాయ వధ్ర్యశ్వమగమత్తతః
స చ తౌ విషయస్యాంతే ప్రత్యగృహ్ణాద్యథావిధి ॥7॥

తయోరర్ఘ్యం చ పాద్యం చ వధ్ర్యశ్వః ప్రత్యవేదయత్
అనుజ్ఞాప్య చ పప్రచ్ఛ ప్రయోజనముపక్రమే ॥8॥

అగస్త్య ఉవాచ

విత్తకామావిహ ప్రాప్తౌ విద్ధ్యావాం పృథివీపతే
యథాశక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛ నౌ ॥9॥

లోమశ ఉవాచ

తత ఆయవ్యయౌ పూర్ణౌ తాభ్యాం రాజా న్యవేదయత్
తతో జ్ఞాత్వా సమాదత్తాం యదత్ర వ్యతిరిచ్యతే ॥10॥

తత ఆయవ్యయౌ దృష్ట్వా సమౌ సమమతిర్ద్విజః
సర్వథా ప్రాణినాం పీడాముపాదానాదమన్యత ॥11॥

పౌరుకుత్సం తతో జగ్ముస్త్రసదస్యుం మహాధనం
అగస్త్యశ్చ శ్రుతర్వా చ వధ్ర్యశ్వశ్చ మహీపతిః ॥12॥

త్రసదస్యుశ్చ తాన్సర్వాన్ప్రత్యగృహ్ణాద్యథావిధి
అభిగమ్య మహారాజ విషయాంతే సవాహనః ॥13॥

అర్చయిత్వా యథాన్యాయమిక్ష్వాకూ రాజసత్తమః
సమాశ్వస్తాంస్తతోఽపృచ్ఛత్ప్రయోజనముపక్రమే ॥14॥

అగస్త్య ఉవాచ

విత్తకామానిహ ప్రాప్తాన్విద్ధి నః పృథివీపతే
యథాశక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛ నః ॥15॥

లోమశ ఉవాచ

తత ఆయవ్యయౌ పూర్ణౌ తేషాం రాజా న్యవేదయత్
అతో జ్ఞాత్వా సమాదద్ధ్వం యదత్ర వ్యతిరిచ్యతే॥16॥

తత ఆయవ్యయౌ దృష్ట్వా సమౌ సమమతిర్ద్విజః
సర్వథా ప్రాణినాం పీడాముపాదానాదమన్యత॥17॥

తతః సర్వే సమేత్యాథ తే నృపాస్తం మహామునిం
ఇదమూచుర్మహారాజ సమవేక్ష్య పరస్పరం॥18॥

అయం వై దానవో బ్రహ్మన్నిల్వలో వసుమాన్భువి
తమభిక్రమ్య సర్వేఽద్య వయం యాచామహే వసు॥19॥

తేషాం తదాసీద్రుచితమిల్వలస్యోపభిక్షణం
తతస్తే సహితా రాజన్నిల్వలం సముపాద్రవన్॥20॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఇల్వలస్తాన్విదిత్వా తు మహర్షిసహితాన్నృపాన్
ఉపస్థితాన్సహామాత్యో విషయాంతేఽభ్యపూజయత్॥1॥

తేషాం తతోఽసురశ్రేష్ఠ ఆతిథ్యమకరోత్తదా
స సంస్కృతేన కౌరవ్య భ్రాత్రా వాతాపినా కిల॥2॥

తతో రాజర్షయః సర్వే విషణ్ణా గతచేతసః
వాతాపిం సంస్కృతం దృష్ట్వా మేషభూతం మహాసురం॥3॥

అథాబ్రవీదగస్త్యస్తాన్రాజర్షీనృషిసత్తమః
విషాదో వో న కర్తవ్యో అహం భోక్ష్యే మహాసురం॥4॥

ధుర్యాసనమథాసాద్య నిషసాద మహామునిః
తం పర్యవేషద్దైత్యేంద్ర ఇల్వలః ప్రహసన్నివ॥5॥

అగస్త్య ఏవ కృత్స్నం తు వాతాపిం బుభుజే తతః
భుక్తవత్యసురోఽఽహ్వానమకరోత్తస్య ఇల్వలః॥6॥

తతో వాయుః ప్రాదురభూదగస్త్యస్య మహాత్మనః
ఇల్వలశ్చ విషణ్ణోఽభూద్దృష్ట్వా జీర్ణం మహాసురం॥7॥

ప్రాంజలిశ్చ సహామాత్యైరిదం వచనమబ్రవీత్
కిమర్థముపయాతాః స్థ బ్రూత కిం కరవాణి వః॥8॥

ప్రత్యువాచ తతోఽగస్త్యః ప్రహసన్నిల్వలం తదా
ఈశం హ్యసుర విద్మస్త్వాం వయం సర్వే ధనేశ్వరం॥9॥

ఇమే చ నాతిధనినో ధనార్థశ్చ మహాన్మమ
యథాశక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛ నః॥10॥

తతోఽభివాద్య తమృషిమిల్వలో వాక్యమబ్రవీత్
దిత్సితం యది వేత్సి త్వం తతో దాస్యామి తే వసు॥11॥

అగస్త్య ఉవాచ

గవాం దశ సహస్రాణి రాజ్ఞామేకైకశోఽసుర
తావదేవ సువర్ణస్య దిత్సితం తే మహాసుర ||12||

మహ్యం తతో వై ద్విగుణం రథశ్చైవ హిరణ్మయః
మనోజవౌ వాజినౌ చ దిత్సితం తే మహాసుర
జిజ్ఞాస్యతాం రథః సద్యో వ్యక్తమేష హిరణ్మయః ||13||

లోమశ ఉవాచ

జిజ్ఞాస్యమానః స రథః కౌంతేయాసీద్ధిరణ్మయః
తతః ప్రవ్యథితో దైత్యో దదావభ్యధికం వసు ||14||

వివాజశ్చ సువాజశ్చ తస్మిన్యుక్తౌ రథే హయౌ
ఊహతుస్తౌ వసూన్యాశు తాన్యగస్త్యాశ్రమం ప్రతి
సర్వాన్రాజ్ఞః సహాగస్త్యాన్నిమేషాదివ భారత ||15||

అగస్త్యేనాభ్యనుజ్ఞాతా జగ్మూ రాజర్షయస్తదా
కృతవాంశ్చ మునిః సర్వం లోపాముద్రాచికీర్షితం ||16||

లోపాముద్రోవాచ

కృతవానసి తత్సర్వం భగవన్మమ కాంక్షితం
ఉత్పాదయ సకృన్మహ్యమపత్యం వీర్యవత్తరం ||17||

అగస్త్య ఉవాచ

తుష్టోఽహమస్మి కల్యాణి తవ వృత్తేన శోభనే
విచారణామపత్యే తు తవ వక్ష్యామి తాం శృణు ||18||

సహస్రం తేఽస్తు పుత్రాణాం శతం వా దశసంమితం
దశ వా శతతుల్యాః స్యురేకో వాపి సహస్రవత్ ||19||

లోపాముద్రోవాచ

సహస్రసంమితః పుత్ర ఏకో మేఽస్తు తపోధన
ఏకో హి బహుభిః శ్రేయాన్విద్వాన్సాధురసాధుభిః ||20||

లోమశ ఉవాచ

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ తయా సమభవన్మునిః
సమయే సమశీలిన్యా శ్రద్ధావాఞ్శ్రద్దధానయా ||21||

తత ఆధాయ గర్భం తమగమద్వనమేవ సః
తస్మిన్వనగతే గర్భో వవృధే సప్త శారదాన్ ||22||

సప్తమేఽబ్దే గతే చాపి ప్రాచ్యవత్స మహాకవిః
జ్వలన్నివ ప్రభావేన దృఢస్యుర్నామ భారత
సాంగోపనిషదాన్వేదాంజపన్నేవ మహాయశాః ||23||

తస్య పుత్రోఽభవదృషేః స తేజస్వీ మహానృషిః
స బాల ఏవ తేజస్వీ పితుస్తస్య నివేశనే
ఇధ్మానాం భారమాజహ్రే ఇధ్మవాహస్తతోఽభవత్॥24॥

తథాయుక్తం చ తం దృష్ట్వా ముముదే స మునిస్తదా
లేభిరే పితరశ్చాస్య లోకాన్రాజన్యథేప్సితాన్॥25॥

అగస్త్యస్యాశ్రమః ఖ్యాతః సర్వర్తుకుసుమాన్వితః
ప్రాహ్రాదిరేవం వాతాపిరగస్త్యేన వినాశితః॥26॥

తస్యాయమాశ్రమో రాజన్రమణీయో గుణైర్యుతః
ఏషా భాగీరథీ పుణ్యా యథేష్టమవగాహ్యతాం॥27॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భూయ ఏవాహమిచ్ఛామి మహర్షేస్తస్య ధీమతః
కర్మణాం విస్తరం శ్రోతుమగస్త్యస్య ద్విజోత్తమ॥1॥

లోమశ ఉవాచ

శృణు రాజన్కథాం దివ్యామద్భుతామతిమానుషీం
అగస్త్యస్య మహారాజ ప్రభావమమితాత్మనః॥2॥

ఆసన్కృతయుగే ఘోరా దానవా యుద్ధదుర్మదాః
కాలేయా ఇతి విఖ్యాతా గణాః పరమదారుణాః॥3॥

తే తు వృత్రం సమాశ్రిత్య నానాప్రహరణోద్యతాః
సమంతాత్పర్యధావంత మహేంద్రప్రముఖాన్సురాన్॥4॥

తతో వృత్రవధే యత్నమకుర్వంస్త్రిదశాః పురా
పురందరం పురస్కృత్య బ్రహ్మాణముపతస్థిరే॥5॥

కృతాంజలీంస్తు తాన్సర్వాన్పరమేష్ఠీ ఉవాచ హ
విదితం మే సురాః సర్వం యద్వః కార్యం చికీర్షితం॥6॥

తముపాయం ప్రవక్ష్యామి యథా వృత్రం వధిష్యథ
దధీచ ఇతి విఖ్యాతో మహానృషిరుదారధీః॥7॥

తం గత్వా సహితాః సర్వే వరం వై సంప్రయాచత
స వో దాస్యతి ధర్మాత్మా సుప్రీతేనాంతరాత్మనా॥8॥

స వాచ్యః సహితైః సర్వైర్భవద్భిర్జయకాంక్షిభిః
స్వాన్యస్థీని ప్రయచ్ఛేతి త్రైలోక్యస్య హితాయ వై
స శరీరం సముత్సృజ్య స్వాన్యస్థీని ప్రదాస్యతి॥9॥

తస్యాస్థిభిర్మహాఘోరం వజ్రం సంభ్రియతాం దృఢం
మహచ్ఛత్రుహణం తీక్ష్ణం షడశ్రం భీమనిస్వనం॥10॥

తేన వజ్రేణ వై వృత్రం వధిష్యతి శతక్రతుః
ఏతద్వః సర్వమాఖ్యాతం తస్మాచ్ఛీఘ్రం విధీయతాం॥11॥

ఏవముక్తాస్తతో దేవా అనుజ్ఞాప్య పితామహం
నారాయణం పురస్కృత్య దధీచస్యాశ్రమం యయుః॥12॥

సరస్వత్యాః పరే పారే నానాద్రుమలతావృతం
షట్పదోద్గీతనినదైర్విఘుష్టం సామగైరివ
పుంస్కోకిలరవోన్మిశ్రం జీవంజీవకనాదితం ॥13॥

మహిషైశ్చ వరాహైశ్చ సృమరైశ్చమరైరపి
తత్ర తత్రానుచరితం శార్దూలభయవర్జితైః ॥14॥

కరేణుభిర్వారణైశ్చ ప్రభిన్నకరటాముఖైః
సరోఽవగాఢైః క్రీడద్భిః సమంతాదనునాదితం ॥15॥

సింహవ్యాఘ్రైర్మహానాదాన్నదద్భిరనునాదితం
అపరైశ్చాపి సంలీనైర్గుహాకందరవాసిభిః ॥16॥

తేషు తేష్వవకాశేషు శోభితం సుమనోరమం
త్రివిష్టపసమప్రఖ్యం దధీచాశ్రమమాగమన్ ॥17॥

తత్రాపశ్యందధీచం తే దివాకరసమద్యుతిం
జాజ్వల్యమానం వపుషా యథా లక్ష్మ్యా పితామహం ॥18॥

తస్య పాదౌ సురా రాజన్నభివాద్య ప్రణమ్య చ
అయాచంత వరం సర్వే యథోక్తం పరమేష్ఠినా ॥19॥

తతో దధీచః పరమప్రతీతః; సురోత్తమాంస్తానిదమభ్యువాచ
కరోమి యద్వో హితమద్య దేవాః; స్వం చాపి దేహం త్వహముత్సృజామి ॥20॥

స ఏవముక్త్వా ద్విపదాం వరిష్ఠః; ప్రాణాన్వశీ స్వాన్సహసోత్ససర్జ
తతః సురాస్తే జగృహుః పరాసోః;రస్థీని తస్యాథ యథోపదేశం ॥21॥

ప్రహృష్టరూపాశ్చ జయాయ దేవా;స్త్వష్టారమాగమ్య తమర్థమూచుః
త్వష్టా తు తేషాం వచనం నిశమ్య; ప్రహృష్టరూపః ప్రయతః ప్రయత్నాత్ ॥22॥

చకార వజ్రం భృశముగ్రరూపం; కృత్వా చ శక్రం స ఉవాచ హృష్టః
అనేన వజ్రప్రవరేణ దేవ; భస్మీకురుష్వాద్య సురారిముగ్రం ॥23॥

తతో హతారిః సగణః సుఖం వై; ప్రశాధి కృత్స్నం త్రిదివం దివిష్ఠః
త్వష్ట్రా తథోక్తః స పురందరస్తు; వజ్రం ప్రహృష్టః ప్రయతోఽభ్యగృహ్ణాత్ ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తతః స వజ్రీ బలిభిర్దైవతైరభిరక్షితః
ఆససాద తతో వృత్రం స్థితమావృత్య రోదసీ ॥1॥

కాలకేయైర్మహాకాయైః సమంతాదభిరక్షితం
సముద్యతప్రహరణైః సశృంగైరివ పర్వతైః ॥2॥

తతో యుద్ధం సమభవద్దేవానాం సహ దానవైః
ముహూర్తం భరతశ్రేష్ఠ లోకత్రాసకరం మహత్ ॥3॥

ఉద్యతప్రతిపిష్టానాం ఖడ్గానాం వీరబాహుభిః
ఆసీత్సుతుములః శబ్దః శరీరేష్వభిపాత్యతాం ॥4॥

శిరోభిః ప్రపతద్భిశ్చ అంతరిక్షాన్మహీతలం
తాలైరివ మహీపాల వృంతాద్భ్రష్టైరదృశ్యత ॥5॥

తే హేమకవచా భూత్వా కాలేయాః పరిఘాయుధాః
త్రిదశానభ్యవర్తంత దావదగ్ధా ఇవాద్రయః ॥6॥

తేషాం వేగవతాం వేగం సహితానాం ప్రధావతాం
న శేకుస్త్రిదశాః సోఢుం తే భగ్నాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥7॥

తాందృష్ట్వా ద్రవతో భీతాన్సహస్రాక్షః పురందరః
వృత్రే వివర్ధమానే చ కశ్మలం మహదావిశత్॥8॥

తం శక్రం కశ్మలావిష్టం దృష్ట్వా విష్ణుః సనాతనః
స్వతేజో వ్యదధాచ్ఛక్రే బలమస్య వివర్ధయన్॥9॥

విష్ణునాప్యాయితం శక్రం దృష్ట్వా దేవగణాస్తతః
స్వం స్వం తేజః సమాదధ్యుస్తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః॥10॥

స సమాప్యాయితః శక్రో విష్ణునా దైవతైః సహ
ఋషిభిశ్చ మహాభాగైర్బలవాన్సమపద్యత॥11॥

జ్ఞాత్వా బలస్థం త్రిదశాధిపం తు; ననాద వృత్రో మహతో నినాదాన్
తస్య ప్రణాదేన ధరా దిశశ్చ; ఖం ద్యౌర్నగాశ్చాపి చచాల సర్వం॥12॥

తతో మహేంద్రః పరమాభితప్తః; శ్రుత్వా రవం ఘోరరూపం మహాంతం
భయే నిమగ్నస్త్వరితం ముమోచ; వజ్రం మహత్తస్య వధాయ రాజన్॥13॥

స శక్రవజ్రాభిహతః పపాత; మహాసురః కాంచనమాల్యధారీ
యథా మహాశ్శైలవరః పురస్తా;త్స మందరో విష్ణుకరాత్ప్రముక్తః॥14॥

తస్మిన్హతే దైత్యవరే భయార్తః; శక్రః ప్రదుద్రావ సరః ప్రవేష్టుం
వజ్రం న మేనే స్వకరాత్ప్రముక్తం; వృత్రం హతం చాపి భయాన్న మేనే॥15॥

సర్వే చ దేవా ముదితాః ప్రహృష్టా; మహర్షయశ్చేంద్రమభిష్టువంతః
సర్వాంశ్చ దైత్యాంస్త్వరితాః సమేత్య; జఘ్నుః సురా వృత్రవధాభితప్తాన్॥16॥

తే వధ్యమానాస్త్రిదశైస్తదానీం; సముద్రమేవావివిశుర్భయార్తాః
ప్రవిశ్య చైవోదధిమప్రమేయం; ఝషాకులం రత్నసమాకులం చ॥17॥

తదా స్మ మంత్రం సహితాః ప్రచక్రు;స్త్రైలోక్యనాశార్థమభిస్మయంతః
తత్ర స్మ కేచిన్మతినిశ్చయజ్ఞా;స్తాంస్తానుపాయాననువర్ణయంతి॥18॥

తేషాం తు తత్ర క్రమకాలయోగా;ద్ఘోరా మతిశ్చింతయతాం బభూవ
యే సంతి విద్యాతపసోపపన్నా;స్తేషాం వినాశః ప్రథమం తు కార్యః॥19॥

లోకా హి సర్వే తపసా ధ్రియంతే; తస్మాత్త్వరధ్వం తపసః క్షయాయ
యే సంతి కేచిద్ధి వసుంధరాయాం; తపస్వినో ధర్మవిదశ్చ తజ్జ్ఞాః
తేషాం వధః క్రియతాం క్షిప్రమేవ; తేషు ప్రనష్టేషు జగత్ప్రనష్టం॥20॥

ఏవం హి సర్వే గతబుద్ధిభావా; జగద్వినాశే పరమప్రహృష్టాః
దుర్గం సమాశ్రిత్య మహోర్మిమంతం; రత్నాకరం వరుణస్యాలయం స్మ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

లోమశ ఉవాచ

సముద్రం తే సమాశ్రిత్య వారుణం నిధిమంభసాం
కాలేయాః సంప్రవర్తంత త్రైలోక్యస్య వినాశనే॥1॥

తే రాత్రౌ సమభిక్రుద్ధా భక్షయంతి సదా మునీన్
ఆశ్రమేషు చ యే సంతి పున్యేష్వాయతనేషు చ॥2॥

వసిష్ఠస్యాశ్రమే విప్రా భక్షితాస్తైర్దురాత్మభిః
అశీతిశతమష్టౌ చ నవ చాన్యే తపస్వినః॥3॥

చ్యవనస్యాశ్రమం గత్వా పుణ్యం ద్విజనిషేవితం
ఫలమూలాశనానాం హి మునీనాం భక్షితం శతం॥4॥

ఏవం రాత్రౌ స్మ కుర్వంతి వివిశుశ్చార్ణవం దివా
భరద్వాజాశ్రమే చైవ నియతా బ్రహ్మచారిణః
వాయ్వాహారాంబుభక్షాశ్చ వింశతిః సంనిపాతితాః॥5॥

ఏవం క్రమేణ సర్వాంస్తానాశ్రమాందానవాస్తదా
నిశాయాం పరిధావంతి మత్తా భుజబలాశ్రయాత్
కాలోపసృష్టాః కాలేయా ఘ్నంతో ద్విజగణాన్బహూన్॥6॥

న చైనానన్వబుధ్యంత మనుజా మనుజోత్తమ
ఏవం ప్రవృత్తాందైత్యాంస్తాంస్తాపసేషు తపస్విషు॥7॥

ప్రభాతే సమదృశ్యంత నియతాహారకర్శితాః
మహీతలస్థా మునయః శరీరైర్గతజీవితైః॥8॥

క్షీణమాంసైర్విరుధిరైర్విమజ్జాంత్రైర్విసంధిభిః
ఆకీర్ణైరాచితా భూమిః శంఖానామివ రాశిభిః॥9॥

కలశైర్విప్రవిద్ధైశ్చ స్రువైర్భగ్నైస్తథైవ చ
వికీర్ణైరగ్నిహోత్రైశ్చ భూర్బభూవ సమావృతా॥10॥

నిఃస్వాధ్యాయవషట్కారం నష్టయజ్ఞోత్సవక్రియం
జగదాసీన్నిరుత్సాహం కాలేయభయపీడితం॥11॥

ఏవం ప్రక్షీయమాణాశ్చ మానవా మనుజేశ్వర
ఆత్మత్రాణపరా భీతాః ప్రాద్రవంత దిశో భయాత్॥12॥

కేచిద్గుహాః ప్రవివిశుర్నిర్ఝరాంశ్చాపరే శ్రితాః
అపరే మరణోద్విగ్నా భయాత్ప్రాణాన్సముత్సృజన్॥13॥

కేచిదత్ర మహేష్వాసాః శూరాః పరమదర్పితాః
మార్గమాణాః పరం యత్నం దానవానాం ప్రచక్రిరే॥14॥

న చైతానధిజగ్ముస్తే సముద్రం సముపాశ్రితాన్
శ్రమం జగ్ముశ్చ పరమమాజగ్ముః క్షయమేవ చ॥15॥

జగత్యుపశమం యాతే నష్టయజ్ఞోత్సవక్రియే
ఆజగ్ముః పరమామార్తిం త్రిదశా మనుజేశ్వర॥16॥

సమేత్య సమహేంద్రాశ్చ భయాన్మంత్రం ప్రచక్రిరే
నారాయణం పురస్కృత్య వైకుంఠమపరాజితం॥17॥

తతో దేవాః సమేతాస్తే తదోచుర్మధుసూదనం
త్వం నః స్రష్టా చ పాతా చ భర్తా చ జగతః ప్రభో
త్వయా సృష్టమిదం సర్వం యచ్చేంగం యచ్చ నేంగతి॥18॥

త్వయా భూమిః పురా నష్టా సముద్రాత్పుష్కరేక్షణ
వారాహం రూపమాస్థాయ జగదర్థే సముద్ధృతా॥19॥

ఆదిదైత్యో మహావీర్యో హిరణ్యకశిపుస్త్వయా
నారసింహం వపుః కృత్వా సూదితః పురుషోత్తమ॥20॥

అవధ్యః సర్వభూతానాం బలిశ్చాపి మహాసురః
వామనం వపురాశ్రిత్య త్రైలోక్యాద్భ్రంశితస్త్వయా॥21॥

అసురశ్చ మహేష్వాసో జంభ ఇత్యభివిశ్రుతః
యజ్ఞక్షోభకరః క్రూరస్త్వయైవ వినిపాతితః॥22॥

ఏవమాదీని కర్మాణి యేషాం సంఖ్యా న విద్యతే
అస్మాకం భయభీతానాం త్వం గతిర్మధుసూదన॥23॥

తస్మాత్త్వాం దేవ దేవేశ లోకార్థం జ్ఞాపయామహే
రక్ష లోకాంశ్చ దేవాంశ్చ శక్రం చ మహతో భయాత్॥24॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

దేవా ఊచుః

ఇతః ప్రదానాద్వర్తంతే ప్రజాః సర్వాశ్చతుర్విధాః
తా భావితా భావయంతి హవ్యకవ్యైర్దివౌకసః॥1॥

లోకా హ్యేవం వర్తయంతి అన్యోన్యం సముపాశ్రితాః
త్వత్ప్రసాదాన్నిరుద్విగ్నాస్త్వయైవ పరిరక్షితాః॥2॥

ఇదం చ సమనుప్రాప్తం లోకానాం భయముత్తమం
న చ జానీమ కేనేమే రాత్రౌ వధ్యంతి బ్రాహ్మణాః॥3॥

క్షీణేషు చ బ్రాహ్మణేషు పృథివీ క్షయమేష్యతి
తతః పృథివ్యాం క్షీణాయాం త్రిదివం క్షయమేష్యతి॥4॥

త్వత్ప్రసాదాన్మహాబాహో లోకాః సర్వే జగత్పతే
వినాశం నాధిగచ్ఛేయుస్త్వయా వై పరిరక్షితాః॥5॥

విష్ణురువాచ

విదితం మే సురాః సర్వం ప్రజానాం క్షయకారణం
భవతాం చాపి వక్ష్యామి శృణుధ్వం విగతజ్వరాః॥6॥

కాలేయ ఇతి విఖ్యాతో గణః పరమదారుణః
తైశ్చ వృత్రం సమాశ్రిత్య జగత్సర్వం ప్రబాధితం॥7॥

తే వృత్రం నిహతం దృష్ట్వా సహస్రాక్షేణ ధీమతా
జీవితం పరిరక్షంతః ప్రవిష్టా వరుణాలయం॥8॥

తే ప్రవిశ్యోదధిం ఘోరం నక్రగ్రాహసమాకులం
ఉత్సాదనార్థం లోకానాం రాత్రౌ ఘ్నంతి మునీనిహ॥9॥

న తు శక్యాః క్షయం నేతుం సముద్రాశ్రయగా హి తే
సముద్రస్య క్షయే బుద్ధిర్భవద్భిః సంప్రధార్యతాం
అగస్త్యేన వినా కో హి శక్తోఽన్యోఽర్ణవశోషణే॥10॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో దేవా విష్ణునా సముదాహృతం
పరమేష్ఠినమాజ్ఞాప్య అగస్త్యస్యాశ్రమం యయుః॥11॥

తత్రాపశ్యన్మహాత్మానం వారుణిం దీప్తతేజసం
ఉపాస్యమానమృషిభిర్దేవైరివ పితామహం॥12॥

తేఽభిగమ్య మహాత్మానం మైత్రావరుణిమచ్యుతం
ఆశ్రమస్థం తపోరాశిం కర్మభిః స్వైరభిష్టువన్॥13॥

దేవా ఊచుః

నహుషేణాభితప్తానాం త్వం లోకానాం గతిః పురా
భ్రంశితశ్చ సురైశ్వర్యాల్లోకార్థం లోకకంటకః॥14॥

క్రోధాత్ప్రవృద్ధః సహసా భాస్కరస్య నగోత్తమః
వచస్తవానతిక్రామన్వింధ్యః శైలో న వర్ధతే॥15॥

తమసా చావృతే లోకే మృత్యునాభ్యర్దితాః ప్రజాః
త్వామేవ నాథమాసాద్య నిర్వృతిం పరమాం గతాః॥16॥

అస్మాకం భయభీతానాం నిత్యశో భగవాన్గతిః
తతస్త్వార్తాః ప్రయాచామస్త్వాం వరం వరదో హ్యసి॥17॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమర్థం సహసా వింధ్యః ప్రవృద్ధః క్రోధమూర్ఛితః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ మహామునే॥1॥

లోమశ ఉవాచ

అద్రిరాజం మహాశైలం మరుం కనకపర్వతం
ఉదయాస్తమయే భానుః ప్రదక్షిణమవర్తత॥2॥

తం తు దృష్ట్వా తథా వింధ్యః శైలః సూర్యమథాబ్రవీత్
యథా హి మేరుర్భవతా నిత్యశః పరిగమ్యతే
ప్రదక్షిణం చ క్రియతే మామేవం కురు భాస్కర॥3॥

ఏవముక్తస్తతః సూర్యః శైలేంద్రం ప్రత్యభాషత
నాహమాత్మేచ్ఛయా శైల కరోమ్యేనం ప్రదక్షిణం
ఏష మార్గః ప్రదిష్టో మే యేనేదం నిర్మితం జగత్॥4॥

ఏవముక్తస్తతః క్రోధాత్ప్రవృద్ధః సహసాచలః
సూర్యాచంద్రమసోర్మార్గం రోద్ధుమిచ్ఛన్పరంతప॥5॥

తతో దేవాః సహితాః సర్వ ఏవ; సేంద్రాః సమాగమ్య మహాద్రిరాజం
నివారయామాసురుపాయతస్తం; న చ స్మ తేషాం వచనం చకార॥6॥

అథాభిజగ్ముర్మునిమాశ్రమస్థం; తపస్వినం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం
అగస్త్యమత్యద్భుతవీర్యదీప్తం; తం చార్థమూచుః సహితాః సురాస్తే॥7॥

దేవా ఊచుః

సూర్యాచంద్రమసోర్మార్గం నక్షత్రాణాం గతిం తథా
శైలరాజో వృణోత్యేష వింధ్యః క్రోధవశానుగః॥8॥

తం నివారయితుం శక్తో నాన్యః కశ్చిద్ద్విజోత్తమ
ఋతే త్వాం హి మహాభాగ తస్మాదేనం నివారయ॥9॥

లోమశ ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం విప్రః సురాణాం శైలమభ్యగాత్
సోఽభిగమ్యాబ్రవీద్వింధ్యం సదారః సముపస్థితః॥10॥

మార్గమిచ్ఛామ్యహం దత్తం భవతా పర్వతోత్తమ
దక్షిణామభిగంతాస్మి దిశం కార్యేణ కేనచిత్॥11॥

యావదాగమనం మహ్యం తావత్త్వం ప్రతిపాలయ
నివృత్తే మయి శైలేంద్ర తతో వర్ధస్వ కామతః॥12॥

ఏవం స సమయం కృత్వా వింధ్యేనామిత్రకర్శన
అద్యాపి దక్షిణాద్దేశాద్వారుణిర్న నివర్తతే॥13॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా వింధ్యో న వర్ధతే
అగస్త్యస్య ప్రభావేన యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥14॥

కాలేయాస్తు యథా రాజన్సురైః సర్వైర్నిషూదితాః
అగస్త్యాద్వరమాసాద్య తన్మే నిగదతః శృణు॥15॥

త్రిదశానాం వచః శ్రుత్వా మైత్రావరుణిరబ్రవీత్
కిమర్థమభియాతాః స్థ వరం మత్తః కిమిచ్ఛథ
ఏవముక్తాస్తతస్తేన దేవాస్తం మునిమబ్రువన్॥16॥

ఏవం త్వయేచ్ఛామ కృతం మహర్షే; మహార్ణవం పీయమానం మహాత్మన్
తతో వధిష్యామ సహానుబంధా;న్కాలేయసంజ్ఞాన్సురవిద్విషస్తాన్॥17॥

త్రిదశానాం వచః శ్రుత్వా తథేతి మునిరబ్రవీత్
కరిష్యే భవతాం కామం లోకానాం చ మహత్సుఖం॥18॥

ఏవముక్త్వా తతోఽగచ్ఛత్సముద్రం సరితాం పతిం
ఋషిభిశ్చ తపఃసిద్ధైః సార్ధం దేవైశ్చ సువ్రతః॥19॥

మనుష్యోరగగంధర్వయక్షకింపురుషాస్తథా
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం ద్రష్టుకామాస్తదద్భుతం॥20॥

తతోఽభ్యగచ్ఛన్సహితాః సముద్రం భీమనిస్వనం
నృత్యంతమివ చోర్మీభిర్వల్గంతమివ వాయునా॥21॥

హసంతమివ ఫేనౌఘైః స్ఖలంతం కందరేషు చ
నానాగ్రాహసమాకీర్ణం నానాద్విజగణాయుతం॥22॥

అగస్త్యసహితా దేవాః సగంధర్వమహోరగాః
ఋషయశ్చ మహాభాగాః సమాసేదుర్మహోదధిం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

లోమశ ఉవాచ

సముద్రం స సమాసాద్య వారుణిర్భగవానృషిః
ఉవాచ సహితాందేవానృషీంశ్చైవ సమాగతాన్॥1॥

ఏష లోకహితార్థం వై పిబామి వరుణాలయం
భవద్భిర్యదనుష్ఠేయం తచ్ఛీఘ్రం సంవిధీయతాం॥2॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం మైత్రావరుణిరచ్యుతః
సముద్రమపిబత్క్రుద్ధః సర్వలోకస్య పశ్యతః॥3॥

పీయమానం సముద్రం తు దృష్ట్వా దేవాః సవాసవాః
విస్మయం పరమం జగ్ముః స్తుతిభిశ్చాప్యపూజయన్॥4॥

త్వం నస్త్రాతా విధాతా చ లోకానాం లోకభావనః
త్వత్ప్రసాదాత్సముచ్ఛేదం న గచ్ఛేత్సామరం జగత్॥5॥

సంపూజ్యమానస్త్రిదశైర్మహాత్మా; గంధర్వతూర్యేషు నదత్సు సర్వశః
దివ్యైశ్చ పుష్పైరవకీర్యమాణో; మహార్ణవం నిఃసలిలం చకార॥6॥

దృష్ట్వా కృతం నిఃసలిలం మహార్ణవం; సురాః సమస్తాః పరమప్రహృష్టాః
ప్రగృహ్య దివ్యాని వరాయుధాని; తాందానవాంజఘ్నురదీనసత్త్వాః॥7॥

తే వధ్యమానాస్త్రిదశైర్మహాత్మభి;ర్మహాబలైర్వేగిభిరున్నదద్భిః
న సేహిరే వేగవతాం మహాత్మనాం; వేగం తదా ధారయితుం దివౌకసాం॥8॥

తే వధ్యమానాస్త్రిదశైర్దానవా భీమనిస్వనాః
చక్రుః సుతుములం యుద్ధం ముహూర్తమివ భారత॥9॥

తే పూర్వం తపసా దగ్ధా మునిభిర్భావితాత్మభిః
యతమానాః పరం శక్త్యా త్రిదశైర్వినిషూదితాః॥10॥

తే హేమనిష్కాభరణాః కుండలాంగదధారిణః
నిహత్య బహ్వశోభంత పుష్పితా ఇవ కింశుకాః॥11॥

హతశేషాస్తతః కేచిత్కాలేయా మనుజోత్తమ
విదార్య వసుధాం దేవీం పాతాలతలమాశ్రితాః॥12॥

నిహతాందానవాందృష్ట్వా త్రిదశా మునిపుంగవం
తుష్టువుర్వివిధైర్వాక్యైరిదం చైవాబ్రువన్వచః॥13॥

త్వత్ప్రసాదాన్మహాభాగ లోకైః ప్రాప్తం మహత్సుఖం
త్వత్తేజసా చ నిహతాః కాలేయాః క్రూరవిక్రమాః॥14॥

పూరయస్వ మహాబాహో సముద్రం లోకభావన
యత్త్వయా సలిలం పీతం తదస్మిన్పునరుత్సృజ॥15॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ భగవాన్మునిపుంగవః
జీర్ణం తద్ధి మయా తోయముపాయోఽన్యః ప్రచింత్యతాం
పూరణార్థం సముద్రస్య భవద్భిర్యత్నమాస్థితైః॥16॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం మహర్షేర్భావితాత్మనః
విస్మితాశ్చ విషణ్ణాశ్చ బభూవుః సహితాః సురాః॥17॥

పరస్పరమనుజ్ఞాప్య ప్రణమ్య మునిపుంగవం
ప్రజాః సర్వా మహారాజ విప్రజగ్ముర్యథాగతం॥18॥

త్రిదశా విష్ణునా సార్ధముపజగ్ముః పితామహం
పూరణార్థం సముద్రస్య మంత్రయిత్వా పునః పునః
ఊచుః ప్రాంజలయః సర్వే సాగరస్యాభిపూరణం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తానువాచ సమేతాంస్తు బ్రహ్మా లోకపితామహః
గచ్ఛధ్వం విబుధాః సర్వే యథాకామం యథేప్సితం॥1॥

మహతా కాలయోగేన ప్రకృతిం యాస్యతేఽర్ణవః
జ్ఞాతీన్వై కారణం కృత్వా మహారాజ్ఞో భగీరథాత్॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం వై జ్ఞాతయో బ్రహ్మన్కారణం చాత్ర కిం మునే
కథం సముద్రః పూర్ణశ్చ భగీరథపరిశ్రమాత్॥3॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ తపోధన
కథ్యమానం త్వయా విప్ర రాజ్ఞాం చరితముత్తమం॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు విప్రేంద్రో ధర్మరాజ్ఞా మహాత్మనా
కథయామాస మాహాత్మ్యం సగరస్య మహాత్మనః॥5॥

లోమశ ఉవాచ

ఇక్ష్వాకూణాం కులే జాతః సగరో నామ పార్థివః
రూపసత్త్వబలోపేతః స చాపుత్రః ప్రతాపవాన్॥6॥

స హైహయాన్సముత్సాద్య తాలజంఘాంశ్చ భారత
వశే చ కృత్వా రాజ్ఞోఽన్యాన్స్వరాజ్యమన్వశాసత॥7॥

తస్య భార్యే త్వభవతాం రూపయౌవనదర్పితే
వైదర్భీ భరతశ్రేష్ఠ శైబ్యా చ భరతర్షభ॥8॥

స పుత్రకామో నృపతిస్తతాప సుమహత్తపః
పత్నీభ్యాం సహ రాజేంద్ర కైలాసం గిరిమాశ్రితః॥9॥

స తప్యమానః సుమహత్తపో యోగసమన్వితః
ఆససాద మహాత్మానం త్ర్యక్షం త్రిపురమర్దనం॥10॥

శంకరం భవమీశానం శూలపానిం పినాకినం
త్ర్యంబకం శివముగ్రేశం బహురూపముమాపతిం॥11॥

స తం దృష్ట్వైవ వరదం పత్నీభ్యాం సహితో నృపః
ప్రణిపత్య మహాబాహుః పుత్రార్థం సమయాచత॥12॥

తం ప్రీతిమాన్హరః ప్రాహ సభార్యం నృపసత్తమం
యస్మిన్వృతో ముహూర్తేఽహం త్వయేహ నృపతే వరం॥13॥

షష్టిః పుత్రసహస్రాణి శూరాః సమరదర్పితాః
ఏకస్యాం సంభవిష్యంతి పత్న్యాం తవ నరోత్తమ॥14॥

తే చైవ సర్వే సహితాః క్షయం యాస్యంతి పార్థివ
ఏకో వంశధరః శూర ఏకస్యాం సంభవిష్యతి
ఏవముక్త్వా తు తం రుద్రస్తత్రైవాంతరధీయత॥15॥

స చాపి సగరో రాజా జగామ స్వం నివేశనం
పత్నీభ్యాం సహితస్తాత సోఽతిహృష్టమనాస్తదా॥16॥

తస్యాథ మనుజశ్రేష్ఠ తే భార్యే కమలేక్షణే
వైదర్భీ చైవ శైబ్యా చ గర్భిణ్యౌ సంబభూవతుః॥17॥

తతః కాలేన వైదర్భీ గర్భాలాబుం వ్యజాయత
శైబ్యా చ సుషువే పుత్రం కుమారం దేవరూపిణం॥18॥

తదాలాబుం సముత్స్రష్టుం మనశ్చక్రే స పార్థివః
అథాంతరిక్షాచ్ఛుశ్రావ వాచం గంభీరనిస్వనాం॥19॥

రాజన్మా సాహసం కార్షీః పుత్రాన్న త్యక్తుమర్హసి
అలాబుమధ్యాన్నిష్కృష్య బీజం యత్నేన గోప్యతాం॥20॥

సోపస్వేదేషు పాత్రేషు ఘృతపూర్ణేషు భాగశః
తతః పుత్రసహస్రాణి షష్టిం ప్రాప్స్యసి పార్థివ॥21॥

మహాదేవేన దిష్టం తే పుత్రజన్మ నరాధిప
అనేన క్రమయోగేన మా తే బుద్ధిరతోఽన్యథా॥22॥

లోమశ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వాంతరిక్షాచ్చ స రాజా రాజసత్తమ
యథోక్తం తచ్చకారాథ శ్రద్దధద్భరతర్షభ॥1॥

షష్టిః పుత్రసహస్రాణి తస్యాప్రతిమతేజసః
రుద్రప్రసాదాద్రాజర్షేః సమజాయంత పార్థివ॥2॥

తే ఘోరాః క్రూరకర్మాణ ఆకాశపరిసర్పిణః
బహుత్వాచ్చావజానంతః సర్వాల్లోకాన్సహామరాన్॥3॥

త్రిదశాంశ్చాప్యబాధంత తథా గంధర్వరాక్షసాన్
సర్వాణి చైవ భూతాని శూరాః సమరశాలినః॥4॥

వధ్యమానాస్తతో లోకాః సాగరైర్మందబుద్ధిభిః
బ్రహ్మాణం శరణం జగ్ముః సహితాః సర్వదైవతైః॥5॥

తానువాచ మహాభాగః సర్వలోకపితామహః
గచ్ఛధ్వం త్రిదశాః సర్వే లోకైః సార్ధం యథాగతం॥6॥

నాతిదీర్ఘేణ కాలేన సాగరాణాం క్షయో మహాన్
భవిష్యతి మహాఘోరః స్వకృతైః కర్మభిః సురాః॥7॥

ఏవముక్తాస్తతో దేవా లోకాశ్చ మనుజేశ్వర
పితామహమనుజ్ఞాప్య విప్రజగ్ముర్యథాగతం॥8॥

తతః కాలే బహుతిథే వ్యతీతే భరతర్షభ
దీక్షితః సగరో రాజా హయమేధేన వీర్యవాన్
తస్యాశ్వో వ్యచరద్భూమిం పుత్రైః సుపరిరక్షితః॥9॥

సముద్రం స సమాసాద్య నిస్తోయం భీమదర్శనం
రక్ష్యమాణః ప్రయత్నేన తత్రైవాంతరధీయత॥10॥

తతస్తే సాగరాస్తాత హృతం మత్వా హయోత్తమం
ఆగమ్య పితురాచఖ్యురదృశ్యం తురగం హృతం
తేనోక్తా దిక్షు సర్వాసు సర్వే మార్గత వాజినం॥11॥

తతస్తే పితురాజ్ఞాయ దిక్షు సర్వాసు తం హయం
అమార్గంత మహారాజ సర్వం చ పృథివీతలం॥12॥

తతస్తే సాగరాః సర్వే సముపేత్య పరస్పరం
నాధ్యగచ్ఛంత తురగమశ్వహర్తారమేవ చ॥13॥

ఆగమ్య పితరం చోచుస్తతః ప్రాంజలయోఽగ్రతః
ససముద్రవనద్వీపా సనదీనదకందరా
సపర్వతవనోద్దేశా నిఖిలేన మహీ నృప॥14॥

అస్మాభిర్విచితా రాజఞ్శాసనాత్తవ పార్థివ
న చాశ్వమధిగచ్ఛామో నాశ్వహర్తారమేవ చ॥15॥

శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం స రాజా క్రోధమూర్ఛితః
ఉవాచ వచనం సర్వాంస్తదా దైవవశాన్నృప॥16॥

అనాగమాయ గచ్ఛధ్వం భూయో మార్గత వాజినం
యజ్ఞియం తం వినా హ్యశ్వం నాగంతవ్యం హి పుత్రకాః॥17॥

ప్రతిగృహ్య తు సందేశం తతస్తే సగరాత్మజాః
భూయ ఏవ మహీం కృత్స్నాం విచేతుముపచక్రముః॥18॥

అథాపశ్యంత తే వీరాః పృథివీమవదారితాం
సమాసాద్య బిలం తచ్చ ఖనంతః సగరాత్మజాః
కుద్దాలైర్హ్రేషుకైశ్చైవ సముద్రమఖనంస్తదా॥19॥

స ఖన్యమానః సహితైః సాగరైర్వరుణాలయః
అగచ్ఛత్పరమామార్తిం దార్యమాణః సమంతతః॥20॥

అసురోరగరక్షాంసి సత్త్వాని వివిధాని చ
ఆర్తనాదమకుర్వంత వధ్యమానాని సాగరైః॥21॥

ఛిన్నశీర్షా విదేహాశ్చ భిన్నజాన్వస్థిమస్తకాః
ప్రాణినః సమదృశ్యంత శతశోఽథ సహస్రశః॥22॥

ఏవం హి ఖనతాం తేషాం సముద్రం మకరాలయం
వ్యతీతః సుమహాన్కాలో న చాశ్వః సమదృశ్యత॥23॥

తతః పూర్వోత్తరే దేశే సముద్రస్య మహీపతే
విదార్య పాతాలమథ సంక్రుద్ధాః సగరాత్మజాః
అపశ్యంత హయం తత్ర విచరంతం మహీతలే॥24॥

కపిలం చ మహాత్మానం తేజోరాశిమనుత్తమం
తపసా దీప్యమానం తం జ్వాలాభిరివ పావకం॥25॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తే తం దృష్ట్వా హయం రాజన్సంప్రహృష్టతనూరుహాః
అనాదృత్య మహాత్మానం కపిలం కాలచోదితాః
సంక్రుద్ధాః సమధావంత అశ్వగ్రహణకాంక్షిణః॥1॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ కపిలో మునిసత్తమః
వాసుదేవేతి యం ప్రాహుః కపిలం మునిసత్తమం॥2॥

స చక్షుర్వివృతం కృత్వా తేజస్తేషు సముత్సృజన్
దదాహ సుమహాతేజా మందబుద్ధీన్స సాగరాన్॥3॥

తాందృష్ట్వా భస్మసాద్భూతాన్నారదః సుమహాతపాః
సగరాంతికమాగచ్ఛత్తచ్చ తస్మై న్యవేదయత్॥4॥

స తచ్ఛ్రుత్వా వచో ఘోరం రాజా మునిముఖోద్గతం
ముహూర్తం విమనా భూత్వా స్థాణోర్వాక్యమచింతయత్
ఆత్మానమాత్మనాశ్వాస్య హయమేవాన్వచింతయత్॥5॥

అంశుమంతం సమాహూయ అసమంజఃసుతం తదా
పౌత్రం భరతశార్దూల ఇదం వచనమబ్రవీత్॥6॥

షష్టిస్తాని సహస్రాణి పుత్రాణామమితౌజసాం
కాపిలం తేజ ఆసాద్య మత్కృతే నిధనం గతాః॥7॥

తవ చాపి పితా తాత పరిత్యక్తో మయానఘ
ధర్మం సంరక్షమాణేన పౌరాణాం హితమిచ్ఛతా॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమర్థం రాజశార్దూలః సగరః పుత్రమాత్మజం
త్యక్తవాందుస్త్యజం వీరం తన్మే బ్రూహి తపోధన॥9॥

లోమశ ఉవాచ

అసమంజా ఇతి ఖ్యాతః సగరస్య సుతో హ్యభూత్
యం శైబ్యా జనయామాస పౌరాణాం స హి దారకాన్
ఖురేషు క్రోశతో గృహ్య నద్యాం చిక్షేప దుర్బలాన్॥10॥

తతః పౌరాః సమాజగ్ముర్భయశోకపరిప్లుతాః
సగరం చాభ్యయాచంత సర్వే ప్రాంజలయః స్థితాః॥11॥

త్వం నస్త్రాతా మహారాజ పరచక్రాదిభిర్భయైః
అసమంజోభయాద్ఘోరాత్తతో నస్త్రాతుమర్హసి॥12॥

పౌరాణాం వచనం శ్రుత్వా ఘోరం నృపతిసత్తమః
ముహూర్తం విమనా భూత్వా సచివానిదమబ్రవీత్॥13॥

అసమంజాః పురాదద్య సుతో మే విప్రవాస్యతాం
యది వో మత్ప్రియం కార్యమేతచ్ఛీఘ్రం విధీయతాం॥14॥

ఏవముక్తా నరేంద్రేణ సచివాస్తే నరాధిప
యథోక్తం త్వరితాశ్చక్రుర్యథాజ్ఞాపితవాన్నృపః॥15॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా పుత్రో మహాత్మనా
పౌరాణాం హితకామేన సగరేణ వివాసితః॥16॥

అంశుమాంస్తు మహేష్వాసో యదుక్తః సగరేణ హ
తత్తే సర్వం ప్రవక్ష్యామి కీర్త్యమానం నిబోధ మే॥17॥

సగర ఉవాచ

పితుశ్చ తేఽహం త్యాగేన పుత్రాణాం నిధనేన చ
అలాభేన తథాశ్వస్య పరితప్యామి పుత్రక॥18॥

తస్మాద్దుఃఖాభిసంతప్తం యజ్ఞవిఘ్నాచ్చ మోహితం
హయస్యానయనాత్పౌత్ర నరకాన్మాం సముద్ధర॥19॥

లోమశ ఉవాచ

అంశుమానేవముక్తస్తు సగరేణ మహాత్మనా
జగామ దుఃఖాత్తం దేశం యత్ర వై దారితా మహీ॥20॥

స తు తేనైవ మార్గేణ సముద్రం ప్రవివేశ హ
అపశ్యచ్చ మహాత్మానం కపిలం తురగం చ తం॥21॥

స దృష్ట్వా తేజసో రాశిం పురాణమృషిసత్తమం
ప్రణమ్య శిరసా భూమౌ కార్యమస్మై న్యవేదయత్॥22॥

తతః ప్రీతో మహాతేజాః కపిలోంఽశుమతోఽభవత్
ఉవాచ చైనం ధర్మాత్మా వరదోఽస్మీతి భారత॥23॥

స వవ్రే తురగం తత్ర ప్రథమం యజ్ఞకారణాత్
ద్వితీయముదకం వవ్రే పితౄణాం పావనేప్సయా॥24॥

తమువాచ మహాతేజాః కపిలో మునిపుంగవః
దదాని తవ భద్రం తే యద్యత్ప్రార్థయసేఽనఘ॥25॥

త్వయి క్షమా చ ధర్మశ్చ సత్యం చాపి ప్రతిష్ఠితం
త్వయా కృతార్థః సగరః పుత్రవాంశ్చ త్వయా పితా॥26॥

తవ చైవ ప్రభావేన స్వర్గం యాస్యంతి సాగరాః
పౌత్రశ్చ తే త్రిపథగాం త్రిదివాదానయిష్యతి
పావనార్థం సాగరాణాం తోషయిత్వా మహేశ్వరం ||27||

హయం నయస్వ భద్రం తే యజ్ఞియం నరపుంగవ
యజ్ఞః సమాప్యతాం తాత సగరస్య మహాత్మనః ||28||

అంశుమానేవముక్తస్తు కపిలేన మహాత్మనా
ఆజగామ హయం గృహ్య యజ్ఞవాటం మహాత్మనః ||29||

సోఽభివాద్య తతః పాదౌ సగరస్య మహాత్మనః
మూర్ధ్ని తేనాప్యుపాఘ్రాతస్తస్మై సర్వం న్యవేదయత్ ||30||

యథా దృష్టం శ్రుతం చాపి సాగరాణాం క్షయం తథా
తం చాస్మై హయమాచష్ట యజ్ఞవాటముపాగతం ||31||

తచ్ఛ్రుత్వా సగరో రాజా పుత్రజం దుఃఖమత్యజత్
అంశుమంతం చ సంపూజ్య సమాపయత తం క్రతుం ||32||

సమాప్తయజ్ఞః సగరో దేవైః సర్వైః సభాజితః
పుత్రత్వే కల్పయామాస సముద్రం వరుణాలయం ||33||

ప్రశాస్య సుచిరం కాలం రాజ్యం రాజీవలోచనః
పౌత్రే భారం సమావేశ్య జగామ త్రిదివం తదా ||34||

అంశుమానపి ధర్మాత్మా మహీం సాగరమేఖలాం
ప్రశశాస మహారాజ యథైవాస్య పితామహః ||35||

తస్య పుత్రః సమభవద్దిలీపో నామ ధర్మవిత్
తస్మై రాజ్యం సమాధాయ అంశుమానపి సంస్థితః ||36||

దిలీపస్తు తతః శ్రుత్వా పితౄణాం నిధనం మహత్
పర్యతప్యత దుఃఖేన తేషాం గతిమచింతయత్ ||37||

గంగావతరణే యత్నం సుమహచ్చాకరోన్నృపః
న చావతారయామాస చేష్టమానో యథాబలం ||38||

తస్య పుత్రః సమభవచ్ఛ్రీమాంధర్మపరాయణః
భగీరథ ఇతి ఖ్యాతః సత్యవాగనసూయకః ||39||

అభిషిచ్య తు తం రాజ్యే దిలీపో వనమాశ్రితః
తపఃసిద్ధిసమాయోగాత్స రాజా భరతర్షభ
వనాజ్జగామ త్రిదివం కాలయోగేన భారత ||40||

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

లోమశ ఉవాచ

స తు రాజా మహేష్వాసశ్చక్రవర్తీ మహారథః
బభూవ సర్వలోకస్య మనోనయననందనః ||1||

స శుశ్రావ మహాబాహుః కపిలేన మహాత్మనా
పితౄణాం నిధనం ఘోరమప్రాప్తిం త్రిదివస్య చ ||2||

స రాజ్యం సచివే న్యస్య హృదయేన విదూయతా
జగామ హిమవత్పార్శ్వం తపస్తప్తుం నరేశ్వరః ||3||

ఆరిరాధయిషుర్గంగాం తపసా దగ్ధకిల్బిషః
సోఽపశ్యత నరశ్రేష్ఠ హిమవంతం నగోత్తమం ||4||

శృంగైర్బహువిధాకారైర్ధాతుమద్భిరలంకృతం
పవనాలంబిభిర్మేఘైః పరిష్వక్తం సమంతతః॥5॥

నదీకుంజనితంబైశ్చ సోదకైరుపశోభితం
గుహాకందరసంలీనైః సింహవ్యాఘ్రైర్నిషేవితం॥6॥

శకునైశ్చ విచిత్రాంగైః కూజద్భిర్వివిధా గిరః
భృంగరాజైస్తథా హంసైర్దాత్యూహైర్జలకుక్కుటైః॥7॥

మయూరైః శతపత్రైశ్చ కోకిలైర్జీవజీవకైః
చకోరైరసితాపాంగైస్తథా పుత్రప్రియైరపి॥8॥

జలస్థానేషు రమ్యేషు పద్మినీభిశ్చ సంకులం
సారసానాం చ మధురైర్వ్యాహృతైః సమలంకృతం॥9॥

కింనరైరప్సరోభిశ్చ నిషేవితశిలాతలం
దిశాగజవిషాణాగ్రైః సమంతాద్ఘృష్టపాదపం॥10॥

విద్యాధరానుచరితం నానారత్నసమాకులం
విషోల్బణైర్భుజంగైశ్చ దీప్తజిహ్వైర్నిషేవితం॥11॥

క్వచిత్కనకసంకాశం క్వచిద్రజతసంనిభం
క్వచిదంజనపుంజాభం హిమవంతముపాగమత్॥12॥

స తు తత్ర నరశ్రేష్ఠస్తపో ఘోరం సమాశ్రితః
ఫలమూలాంబుభక్షోఽభూత్సహస్రం పరివత్సరాన్॥13॥

సంవత్సరసహస్రే తు గతే దివ్యే మహానదీ
దర్శయామాస తం గంగా తదా మూర్తిమతీ స్వయం॥14॥

గంగోవాచ

కిమిచ్ఛసి మహారాజ మత్తః కిం చ దదాని తే
తద్బ్రవీహి నరశ్రేష్ఠ కరిష్యామి వచస్తవ॥15॥

లోమశ ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ రాజా హైమవతీం తదా
పితామహా మే వరదే కపిలేన మహానది
అన్వేషమాణాస్తురగం నీతా వైవస్వతక్షయం॥16॥

షష్టిస్తాని సహస్రాణి సాగరాణాం మహాత్మనాం
కాపిలం తేజ ఆసాద్య క్షణేన నిధనం గతాః॥17॥

తేషామేవం వినష్టానాం స్వర్గే వాసో న విద్యతే
యావత్తాని శరీరాణి త్వం జలైర్నాభిషించసి॥18॥

స్వర్గం నయ మహాభాగే మత్పితౄన్సగరాత్మజాన్
తేషామర్థేఽభియాచామి త్వామహం వై మహానది॥19॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజ్ఞో గంగా లోకనమస్కృతా
భగీరథమిదం వాక్యం సుప్రీతా సమభాషత॥20॥

కరిష్యామి మహారాజ వచస్తే నాత్ర సంశయః
వేగం తు మమ దుర్ధార్యం పతంత్యా గగనాచ్చ్యుతం॥21॥

న శక్తస్త్రిషు లోకేషు కశ్చిద్ధారయితుం నృప
అన్యత్ర విబుధశ్రేష్ఠాన్నీలకంఠాన్మహేశ్వరాత్॥22॥

తం తోషయ మహాబాహో తపసా వరదం హరం
స తు మాం ప్రచ్యుతాం దేవః శిరసా ధారయిష్యతి
కరిష్యతి చ తే కామం పితౄణాం హితకామ్యయా ||23||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజన్మహారాజో భగీరథః
కైలాసం పర్వతం గత్వా తోషయామాస శంకరం ||24||

తతస్తేన సమాగమ్య కాలయోగేన కేనచిత్
అగృహ్ణాచ్చ వరం తస్మాద్గంగాయా ధారణం నృప
స్వర్గవాసం సముద్దిశ్య పితౄణాం స నరోత్తమః ||25||

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

లోమశ ఉవాచ

భగీరథవచః శ్రుత్వా ప్రియార్థం చ దివౌకసాం
ఏవమస్త్వితి రాజానం భగవాన్ప్రత్యభాషత ||1||

ధారయిష్యే మహాబాహో గగనాత్ప్రచ్యుతాం శివాం
దివ్యాం దేవనదీం పుణ్యాం త్వత్కృతే నృపసత్తమ ||2||

ఏవముక్త్వా మహాబాహో హిమవంతముపాగమత్
సంవృతః పార్షదైర్ఘోరైర్నానాప్రహరణోద్యతైః ||3||

తతః స్థిత్వా నరశ్రేష్ఠం భగీరథమువాచ హ
ప్రయాచస్వ మహాబాహో శైలరాజసుతాం నదీం
పతమానాం సరిచ్ఛ్రేష్ఠాం ధారయిష్యే త్రివిష్టపాత్ ||4||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజా శర్వేణ సముదాహృతం
ప్రయతః ప్రణతో భూత్వా గంగాం సమనుచింతయత్ ||5||

తతః పుణ్యజలా రమ్యా రాజ్ఞా సమనుచింతితా
ఈశానం చ స్థితం దృష్ట్వా గగనాత్సహసా చ్యుతా ||6||

తాం ప్రచ్యుతాం తతో దృష్ట్వా దేవాః సార్థం మహర్షిభిః
గంధర్వోరగరక్షాంసి సమాజగ్ముర్దిదృక్షయా ||7||

తతః పపాత గగనాద్గంగా హిమవతః సుతా
సముద్భ్రాంతమహావర్తా మీనగ్రాహసమాకులా ||8||

తాం దధార హరో రాజన్గంగాం గగనమేఖలాం
లలాటదేశే పతితాం మాలాం ముక్తామయీమివ ||9||

సా బభూవ విసర్పంతీ త్రిధా రాజన్సముద్రగా
ఫేనపుంజాకులజలా హంసానామివ పంక్తయః ||10||

క్వచిదాభోగకుటిలా ప్రస్ఖలంతీ క్వచిత్క్వచిత్
స్వఫేనపటసంవీతా మత్తేవ ప్రమదావ్రజత్
క్వచిత్సా తోయనినదైర్నదంతీ నాదముత్తమం ||11||

ఏవం ప్రకారాన్సుబహూన్కుర్వంతీ గగనాచ్చ్యుతా
పృథివీతలమాసాద్య భగీరథమథాబ్రవీత్ ||12||

దర్శయస్వ మహారాజ మార్గం కేన వ్రజామ్యహం
త్వదర్థమవతీర్ణాస్మి పృథివీం పృథివీపతే ||13||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజా ప్రాతిష్ఠత భగీరథః
యత్ర తాని శరీరాణి సాగరాణాం మహాత్మనాం

పావనార్థం నరశ్రేష్ఠ పుణ్యేన సలిలేన హ॥14॥

గంగాయా ధారణం కృత్వా హరో లోకనమస్కృతః
కైలాసం పర్వతశ్రేష్ఠం జగామ త్రిదశైః సహ॥15॥

సముద్రం చ సమాసాద్య గంగయా సహితో నృపః
పూరయామాస వేగేన సముద్రం వరుణాలయం॥16॥

దుహితృత్వే చ నృపతిర్గంగాం సమనుకల్పయత్
పితౄణాం చోదకం తత్ర దదౌ పూర్ణమనోరథః॥17॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం గంగా త్రిపథగా యథా
పూరణార్థం సముద్రస్య పృథివీమవతారితా॥18॥

సముద్రశ్చ యథా పీతః కారణార్థే మహాత్మనా
వాతాపిశ్చ యథా నీతః క్షయం స బ్రహ్మహా ప్రభో
అగస్త్యేన మహారాజ యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥19॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రయాతః కౌంతేయః క్రమేణ భరతర్షభ
నందామపరనందాం చ నద్యౌ పాపభయాపహే॥1॥

స పర్వతం సమాసాద్య హేమకూటమనామయం
అచింత్యానద్భుతాన్భావాందదర్శ సుబహూన్నృపః॥2॥

వాచో యత్రాభవన్మేఘా ఉపలాశ్చ సహస్రశః
నాశక్నువంస్తమారోఢుం విషణ్ణమనసో జనాః॥3॥

వాయుర్నిత్యం వవౌ యత్ర నిత్యం దేవశ్చ వర్షతి
సాయం ప్రాతశ్చ భగవాందృశ్యతే హవ్యవాహనః॥4॥

ఏవం బహువిధాన్భావానద్భుతాన్వీక్ష్య పాండవః
లోమశం పునరేవ స్మ పర్యపృచ్ఛత్తదద్భుతం॥5॥

లోమశ ఉవాచ

యథాశ్రుతమిదం పూర్వమస్మాభిరరికర్శన
తదేకాగ్రమనా రాజన్నిబోధ గదతో మమ॥6॥

అస్మిన్నృషభకూటేఽభూదృషభో నామ తాపసః
అనేకశతవర్షాయుస్తపస్వీ కోపనో భృశం॥7॥

స వై సంభాష్యమాణోఽన్యైః కోపాద్గిరిమువాచ హ
య ఇహ వ్యాహరేత్కశ్చిదుపలానుత్సృజేస్తదా॥8॥

వాతం చాహూయ మా శబ్దమిత్యువాచ స తాపసః
వ్యాహరంశ్చైవ పురుషో మేఘేన వినివార్యతే॥9॥

ఏవమేతాని కర్మాణి రాజంస్తేన మహర్షిణా
కృతాని కానిచిత్కోపాత్ప్రతిషిద్ధాని కానిచిత్॥10॥

నందామభిగతాందేవాన్పురా రాజన్నితి శ్రుతిః
అన్వపద్యంత సహసా పురుషా దేవదర్శినః॥11॥

తే దర్శనమనిచ్ఛంతో దేవాః శక్రపురోగమాః
దుర్గం చక్రురిమం దేశం గిరిప్రత్యూహరూపకం॥12॥

తదా ప్రభృతి కౌంతేయ నరా గిరిమిమం సదా
నాశక్నువనభిద్రష్టుం కుత ఏవాధిరోహితుం॥13॥

నాతప్తతపసా శక్యో ద్రష్టుమేష మహాగిరిః
ఆరోఢుం వాపి కౌంతేయ తస్మాన్నియతవాగ్భవ॥14॥

ఇహ దేవాః సదా సర్వే యజ్ఞానాజహ్రురుత్తమాన్
తేషామేతాని లింగాని దృశ్యంతేఽద్యాపి భారత॥15॥

కుశాకారేవ దూర్వేయం సంస్తీర్ణేవ చ భూరియం
యూపప్రకారా బహవో వృక్షాశ్చేమే విశాం పతే॥16॥

దేవాశ్చ ఋషయశ్చైవ వసంత్యద్యాపి భారత
తేషాం సాయం తథా ప్రాతర్దృశ్యతే హవ్యవాహనః॥17॥

ఇహాప్లుతానాం కౌంతేయ సద్యః పాప్మా విహన్యతే
కురుశ్రేష్ఠాభిషేకం వై తస్మాత్కురు సహానుజః॥18॥

తతో నందాప్లుతాంగస్త్వం కౌశికీమభియాస్యసి
విశ్వామిత్రేణ యత్రోగ్రం తపస్తప్తమనుత్తమం॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తత్ర సమాప్లుత్య గాత్రాణి సగణో నృపః
జగామ కౌశికీం పుణ్యాం రమ్యాం శివజలాం నదీం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఏషా దేవనదీ పుణ్యా కౌశికీ భరతర్షభ
విశ్వామిత్రాశ్రమో రమ్య ఏష చాత్ర ప్రకాశతే॥1॥

ఆశ్రమశ్చైవ పుణ్యాఖ్యః కాశ్యపస్య మహాత్మనః
ఋశ్యశృంగః సుతో యస్య తపస్వీ సంయతేంద్రియః॥2॥

తపసో యః ప్రభావేన వర్షయామాస వాసవం
అనావృష్ట్యాం భయాద్యస్య వవర్ష బలవృత్రహా॥3॥

మృగ్యాం జాతః స తేజస్వీ కాశ్యపస్య సుతః ప్రభుః
విషయే లోమపాదస్య యశ్చకారాద్భుతం మహత్॥4॥

నివర్తితేషు సస్యేషు యస్మై శాంతాం దదౌ నృపః
లోమపాదో దుహితరం సావిత్రీం సవితా యథా॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఋశ్యశృంగః కథం మృగ్యాముత్పన్నః కాశ్యపాత్మజః
విరుద్ధే యోనిసంసర్గే కథం చ తపసా యుతః॥6॥

కిమర్థం చ భయాచ్ఛక్రస్తస్య బాలస్య ధీమతః
అనావృష్ట్యాం ప్రవృత్తాయాం వవర్ష బలవృత్రహా॥7॥

కథంరూపా చ శాంతాభూద్రాజపుత్రీ యతవ్రతా
లోభయామాస యా చేతో మృగభూతస్య తస్య వై॥8॥

లోమపాదశ్చ రాజర్షిర్యదాశ్రూయత ధార్మికః
కథం వై విషయే తస్య నావర్షత్పాకశాసనః॥9॥

ఏతన్మే భగవన్సర్వం విస్తరేణ యథాతథం
వక్తుమర్హసి శుశ్రూషోరృశ్యశృంగస్య చేష్టితం॥10॥

లోమశ ఉవాచ

విభాండకస్య బ్రహ్మర్షేస్తపసా భావితాత్మనః
అమోఘవీర్యస్య సతః ప్రజాపతిసమద్యుతేః॥11॥

శృణు పుత్రో యథా జాత ఋశ్యశృంగః ప్రతాపవాన్
మహాహ్రదే మహాతేజా బాలః స్థవిరసంమతః॥12॥

మహాహ్రదం సమాసాద్య కాశ్యపస్తపసి స్థితః
దీర్ఘకాలం పరిశ్రాంత ఋషిర్దేవర్షిసంమతః॥13॥

తస్య రేతః ప్రచస్కంద దృష్ట్వాప్సరసముర్వశీం
అప్సూపస్పృశతో రాజన్మృగీ తచ్చాపిబత్తదా॥14॥

సహ తోయేన తృషితా సా గర్భిణ్యభవన్నృప
అమోఘత్వాద్విధేశ్చైవ భావిత్వాద్దైవనిర్మితాత్॥15॥

తస్యాం మృగ్యాం సమభవత్తస్య పుత్రో మహానృషిః
ఋశ్యశృంగస్తపోనిత్యో వన ఏవ వ్యవర్ధత॥16॥

తస్యర్శ్యశృంగం శిరసి రాజన్నాసీన్మహాత్మనః
తేనర్శ్యశృంగ ఇత్యేవం తదా స ప్రథితోఽభవత్॥17॥

న తేన దృష్టపూర్వోఽన్యః పితురన్యత్ర మానుషః
తస్మాత్తస్య మనో నిత్యం బ్రహ్మచర్యేఽభవన్నృప॥18॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సఖా దశరథస్య వై
లోమపాద ఇతి ఖ్యాతో అంగానామీశ్వరోఽభవత్॥19॥

తేన కామః కృతో మిథ్యా బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి శ్రుతిః
స బ్రాహ్మణైః పరిత్యక్తస్తదా వై జగతీపతిః॥20॥

పురోహితాపచారాచ్చ తస్య రాజ్ఞో యదృచ్ఛయా
న వవర్ష సహస్రాక్షస్తతోఽపీడ్యంత వై ప్రజాః॥21॥

స బ్రాహ్మణాన్పర్యపృచ్ఛత్తపోయుక్తాన్మనీషిణః
ప్రవర్షణే సురేంద్రస్య సమర్థాన్పృథివీపతిః॥22॥

కథం ప్రవర్షేత్పర్జన్య ఉపాయః పరిదృశ్యతాం
తమూచుశ్చోదితాస్తేన స్వమతాని మనీషిణః॥23॥

తత్ర త్వేకో మునివరస్తం రాజానమువాచ హ
కుపితాస్తవ రాజేంద్ర బ్రాహ్మణా నిష్కృతిం చర॥24॥

ఋశ్యశృంగం మునిసుతమానయస్వ చ పార్థివ
వానేయమనభిజ్ఞం చ నారీణామార్జవే రతం॥25॥

స చేదవతరేద్రాజన్విషయం తే మహాతపాః
సద్యః ప్రవర్షేత్పర్జన్య ఇతి మే నాత్ర సంశయః॥26॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజన్కృత్వా నిష్కృతిమాత్మనః
స గత్వా పునరాగచ్ఛత్ప్రసన్నేషు ద్విజాతిషు

రాజానమాగతం దృష్ట్వా ప్రతిసంజగృహుః ప్రజాః॥27॥

తతోఽఙ్గపతిరాహూయ సచివాన్మంత్రకోవిదాన్
ఋశ్యశృంగాగమే యత్నమకరోన్మంత్రనిశ్చయే॥28॥

సోఽధ్యగచ్ఛదుపాయం తు తైరమాత్యైః సహాచ్యుతః
శాస్త్రజ్ఞైరలమర్థజ్ఞైర్నీత్యాం చ పరినిష్ఠితైః॥29॥

తత ఆనాయయామాస వారముఖ్యా మహీపతిః
వేశ్యాః సర్వత్ర నిష్ణాతాస్తా ఉవాచ స పార్థివః॥30॥

ఋశ్యశృంగమృషేః పుత్రమానయధ్వముపాయతః
లోభయిత్వాభివిశ్వాస్య విషయం మమ శోభనాః॥31॥

తా రాజభయభీతాశ్చ శాపభీతాశ్చ యోషితః
అశక్యమూచుస్తత్కార్యం వివర్ణా గతచేతసః॥32॥

తత్ర త్వేకా జరద్యోషా రాజానమిదమబ్రవీత్
ప్రయతిష్యే మహారాజ తమానేతుం తపోధనం॥33॥

అభిప్రేతాంస్తు మే కామాన్సమనుజ్ఞాతుమర్హసి
తతః శక్ష్యే లోభయితుమృశ్యశృంగమృషేః సుతం॥34॥

తస్యాః సర్వమభిప్రాయమన్వజానాత్స పార్థివః
ధనం చ ప్రదదౌ భూరి రత్నాని వివిధాని చ॥35॥

తతో రూపేణ సంపన్నా వయసా చ మహీపతే
స్త్రియ ఆదాయ కాశ్చిత్సా జగామ వనమంజసా॥36॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

లోమశ ఉవాచ

సా తు నావ్యాశ్రమం చక్రే రాజకార్యార్థసిద్ధయే
సందేశాచ్చైవ నృపతేః స్వబుద్ధ్యా చైవ భారత॥1॥

నానాపుష్పఫలైర్వృక్షైః కృత్రిమైరుపశోభితం
నానాగుల్మలతోపేతైః స్వాదుకామఫలప్రదైః॥2॥

అతీవ రమణీయం తదతీవ చ మనోహరం
చక్రే నావ్యాశ్రమం రమ్యమద్భుతోపమదర్శనం॥3॥

తతో నిబధ్య తాం నావమదూరే కాశ్యపాశ్రమాత్
చారయామాస పురుషైర్విహారం తస్య వై మునేః॥4॥

తతో దుహితరం వేశ్యా సమాధాయేతికృత్యతాం
దృష్ట్వాంతరం కాశ్యపస్య ప్రాహిణోద్బుద్ధిసంమతాం॥5॥

సా తత్ర గత్వా కుశలా తపోనిత్యస్య సంనిధౌ
ఆశ్రమం తం సమాసాద్య దదర్శ తమృషేః సుతం॥6॥

వేశ్యోవాచ

కచ్చిన్మునే కుశలం తాపసానాం; కచ్చిచ్చ వో మూలఫలం ప్రభూతం
కచ్చిద్భవాన్రమతే చాశ్రమేఽస్మిం;స్త్వాం వై ద్రష్టుం సాంప్రతమాగతోఽస్మి॥7॥

కచ్చిత్తపో వర్ధతే తాపసానాం; పితా చ తే కచ్చిదహీనతేజాః
కచ్చిత్త్వయా ప్రీయతే చైవ విప్ర; కచ్చిత్స్వాధ్యాయః క్రియతే ఋశ్యశృంగ॥8॥

ఋశ్యశృంగ ఉవాచ

బుద్ధో భవాంజ్యోతిరివ ప్రకాశతే; మన్యే చాహం త్వామభివాదనీయం
పాద్యం వై తే సంప్రదాస్యామి కామా;ద్యథాధర్మం ఫలమూలాని చైవ॥9॥

కౌశ్యాం బృస్యామాస్స్వ యథోపజోషం; కృష్ణాజినేనావృతాయాం సుఖాయాం
క్వ చాశ్రమస్తవ కిం నామ చేదం; వ్రతం బ్రహ్మంశ్చరసి హి దేవవత్త్వం॥10॥

వేశ్యోవాచ

మమాశ్రమః కాశ్యపపుత్ర రమ్య;స్త్రియోజనం శైలమిమం పరేణ
తత్ర స్వధర్మోఽనభివాదనం నో; న చోదకం పాద్యముపస్పృశామః॥11॥

ఋశ్యశృంగ ఉవాచ

ఫలాని పక్వాని దదాని తేఽహం; భల్లాతకాన్యామలకాని చైవ
పరూషకానీంగుదధన్వనాని; ప్రియాలానాం కామకారం కురుష్వ॥12॥

లోమశ ఉవాచ

సా తాని సర్వాణి విసర్జయిత్వా; భక్షాన్మహార్హాన్ప్రదదౌ తతోఽస్మై
తాన్యృశ్యశృంగస్య మహారసాని; భృశం సురూపాణి రుచిం దదుర్హి॥13॥

దదౌ చ మాల్యాని సుగంధవంతి; చిత్రాణి వాసాంసి చ భానుమంతి
పానాని చాగ్ర్యాణి తతో ముమోద; చిక్రీడ చైవ ప్రజహాస చైవ॥14॥

సా కందుకేనారమతాస్య మూలే; విభజ్యమానా ఫలితా లతేవ
గాత్రైశ్చ గాత్రాణి నిషేవమాణా; సమాశ్లిషచ్చాసకృదృశ్యశృంగం॥15॥

సర్జానశోకాంస్తిలకాంశ్చ వృక్షా;న్ప్రపుష్పితానవనామ్యావభజ్య
విలజ్జమానేవ మదాభిభూతా; ప్రలోభయామాస సుతం మహర్షేః॥16॥

అథర్శ్యశృంగం వికృతం సమీక్ష్య; పునః పునః పీడ్య చ కాయమస్య
అవేక్షమాణా శనకైర్జగామ; కృత్వాగ్నిహోత్రస్య తదాపదేశం॥17॥

తస్యాం గతాయాం మదనేన మత్తో; విచేతనశ్చాభవదృశ్యశృంగః
తామేవ భావేన గతేన శూన్యో; వినిఃశ్వసన్నార్తరూపో బభూవ॥18॥

తతో ముహూర్తాద్ధరిపింగలాక్షః; ప్రవేష్టితో రోమభిరా నఖాగ్రాత్
స్వాధ్యాయవాన్వృత్తసమాధియుక్తో; విభాండకః కాశ్యపః ప్రాదురాసీత్॥19॥

సోఽపశ్యదాసీనముపేత్య పుత్రం; ధ్యాయంతమేకం విపరీతచిత్తం
వినిఃశ్వసంతం ముహురూర్ధ్వదృష్టిం; విభాండకః పుత్రమువాచ దీనం॥20॥

న కల్ప్యంతే సమిధః కిం ను తాత; కచ్చిద్ధుతం చాగ్నిహోత్రం త్వయాద్య
సునిర్ణిక్తం స్రుక్స్రువం హోమధేనుః; కచ్చిత్సవత్సా చ కృతా త్వయాద్య॥21॥

న వై యథాపూర్వమివాసి పుత్ర; చింతాపరశ్చాసి విచేతనశ్చ
దీనోఽతిమాత్రం త్వమిహాద్య కిం ను; పృచ్ఛామి త్వాం క ఇహాద్యాగతోఽభూత్॥22॥

ఋశ్యశృంగ ఉవాచ

ఇహాగతో జటిలో బ్రహ్మచారీ; న వై హ్రస్వో నాతిదీర్ఘో మనస్వీ
సువర్ణవర్ణః కమలాయతాక్షః; సుతః సురాణామివ శోభమానః॥1॥

సమృద్ధరూపః సవితేవ దీప్తః; సుశుక్లకృష్ణాక్షతరశ్చకోరైః
నీలాః ప్రసన్నాశ్చ జటాః సుగంధా; హిరణ్యరజ్జుగ్రథితాః సుదీర్ఘాః॥2॥

ఆధారరూపా పునరస్య కంఠే; విభ్రాజతే విద్యుదివాంతరిక్షే
ద్వౌ చాస్య పిండావధరేణ కంఠ;మజాతరోమౌ సుమనోహరౌ చ॥3॥

విలగ్నమధ్యశ్చ స నాభిదేశే; కటిశ్చ తస్యాతికృతప్రమాణా
తథాస్య చీరాంతరితా ప్రభాతి; హిరణ్మయీ మేఖలా మే యథేయం॥4॥

అన్యచ్చ తస్యాద్భుతదర్శనీయం; వికూజితం పాదయోః సంప్రభాతి
పాణ్యోశ్చ తద్వత్స్వనవన్నిబద్ధౌ; కలాపకావక్షమాలా యథేయం॥5॥

విచేష్టమానస్య చ తస్య తాని; కూజంతి హంసా సరసీవ మత్తాః
చీరాణి తస్యాద్భుతదర్శనాని; నేమాని తద్వన్మమ రూపవంతి॥6॥

వక్త్రం చ తస్యాద్భుతదర్శనీయం; ప్రవ్యాహృతం హ్లాదయతీవ చేతః
పుంస్కోకిలస్యేవ చ తస్య వాణీ; తాం శృణ్వతో మే వ్యథితోఽన్తరాత్మా॥7॥

యథా వనం మాధవమాసి మధ్యే; సమీరితం శ్వసనేనాభివాతి
తథా స వాత్యుత్తమపుణ్యగంధీ; నిషేవ్యమాణః పవనేన తాత॥8॥

సుసంయతాశ్చాపి జటా విభక్తా; ద్వైధీకృతా భాంతి సమా లలాటే
కర్ణౌ చ చిత్రైరివ చక్రవాలైః; సమావృతౌ తస్య సురూపవద్భిః॥9॥

తథా ఫలం వృత్తమథో విచిత్రం; సమాహనత్పాణినా దక్షిణేన
తద్భూమిమాసాద్య పునః పునశ్చ; సముత్పతత్యద్భుతరూపముచ్చైః॥10॥

తచ్చాపి హత్వా పరివర్తతేఽసౌ; వాతేరితో వృక్ష ఇవావఘూర్ణః
తం ప్రేక్ష్య మే పుత్రమివామరాణాం; ప్రీతిః పరా తాత రతిశ్చ జాతా॥11॥

స మే సమాశ్లిష్య పునః శరీరం; జటాసు గృహ్యాభ్యవనామ్య వక్త్రం
వక్త్రేణ వక్త్రం ప్రణిధాయ శబ్దం; చకార తన్మేఽజనయత్ప్రహర్షం॥12॥

న చాపి పాద్యం బహు మన్యతేఽసౌ; ఫలాని చేమాని మయాహృతాని
ఏవంవ్రతోఽస్మీతి చ మామవోచ;త్ఫలాని చాన్యాని నవాన్యదాన్మే॥13॥

మయోపయుక్తాని ఫలాని తాని; నేమాని తుల్యాని రసేన తేషాం
న చాపి తేషాం త్వగియం యథైషాం; సారాణి నైషామివ సంతి తేషాం॥14॥

తోయాని చైవాతిరసాని మహ్యం; ప్రాదాత్స వై పాతుముదారరూపః
పీత్వైవ యాన్యభ్యధికః ప్రహర్షో; మమాభవద్భూశ్చలితేవ చాసీత్॥15॥

ఇమాని చిత్రాణి చ గంధవంతి; మాల్యాని తస్యోద్గ్రథితాని పట్టైః
యాని ప్రకీర్యేహ గతః స్వమేవ; స ఆశ్రమం తపసా ద్యోతమానః॥16॥

గతేన తేనాస్మి కృతో విచేతా; గాత్రం చ మే సంపరితప్యతీవ
ఇచ్ఛామి తస్యాంతికమాశు గంతుం; తం చేహ నిత్యం పరివర్తమానం॥17॥

గచ్ఛామి తస్యాంతికమేవ తాత; కా నామ సా వ్రతచర్యా చ తస్య
ఇచ్ఛామ్యహం చరితుం తేన సార్ధం; యథా తపః స చరత్యుగ్రకర్మా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

విభాండక ఉవాచ

రక్షాంసి చైతాని చరంతి పుత్ర; రూపేణ తేనాద్భుతదర్శనేన
అతుల్యరూపాణ్యతిఘోరవంతి; విఘ్నం సదా తపసశ్చింతయంతి ||1||

సురూపరూపాణి చ తాని తాత; ప్రలోభయంతే వివిధైరుపాయైః
సుఖాచ్చ లోకాచ్చ నిపాతయంతి; తాన్యుగ్రకర్మాణి మునీన్వనేషు ||2||

న తాని సేవేత మునిర్యతాత్మా; సతాం లోకాన్ప్రార్థయానః కథంచిత్
కృత్వా విఘ్నం తాపసానాం రమంతే; పాపాచారాస్తపసస్తాన్యపాప ||3||

అసజ్జనేనాచరితాని పుత్ర; పాపాన్యపేయాని మధూని తాని
మాల్యాని చైతాని న వై మునీనాం; స్మృతాని చిత్రోజ్జ్వలగంధవంతి ||4||

లోమశ ఉవాచ

రక్షాంసి తానీతి నివార్య పుత్రం; విభాండకస్తాం మృగయాం బభూవ
నాసాదయామాస యదా త్ర్యహేణ; తదా స పర్యావవృతేఽఽశ్రమాయ ||5||

యదా పునః కాశ్యపో వై జగామ; ఫలాన్యాహర్తుం విధినా శ్రామణేన
తదా పునర్లోభయితుం జగామ; సా వేశయోషా మునిమృశ్యశృంగం ||6||

దృష్ట్వైవ తామృశ్యశృంగః ప్రహృష్టః; సంభ్రాంతరూపోఽభ్యపతత్తదానీం
ప్రోవాచ చైనాం భవతోఽఽశ్రమాయ; గచ్ఛావ యావన్న పితా మమైతి ||7||

తతో రాజన్కాశ్యపస్యైకపుత్రం; ప్రవేశ్య యోగేన విముచ్య నావం
ప్రలోభయంత్యో వివిధైరుపాయై;రాజగ్మురంగాధిపతేః సమీపం ||8||

సంస్థాప్య తామాశ్రమదర్శనే తు; సంతారితాం నావమతీవ శుభ్రాం
తీరాదుపాదాయ తథైవ చక్రే; రాజాశ్రమం నామ వనం విచిత్రం ||9||

అంతఃపురే తం తు నివేశ్య రాజా; విభాండకస్యాత్మజమేకపుత్రం
దదర్శ దేవం సహసా ప్రవృష్ట;మాపూర్యమాణం చ జగజ్జలేన ||10||

స లోమపాదః పరిపూర్ణకామః; సుతాం దదావృశ్యశృంగాయ శాంతాం
క్రోధప్రతీకారకరం చ చక్రే; గోభిశ్చ మార్గేష్వభికర్షణం చ ||11||

విభాండకస్యావ్రజతః స రాజా; పశూన్ప్రభూతాన్పశుపాంశ్చ వీరాన్
సమాదిశత్పుత్రగృద్ధీ మహర్షి;ర్విభాండకః పరిపృచ్ఛేద్యదా వః ||12||

స వక్తవ్యః ప్రాంజలిభిర్భవద్భిః; పుత్రస్య తే పశవః కర్షణం చ
కిం తే ప్రియం వై క్రియతాం మహర్షే; దాసాః స్మ సర్వే తవ వాచి బద్ధాః ||13||

అథోపాయాత్స మునిశ్చండకోపః; స్వమాశ్రమం మూలఫలాని గృహ్య
అన్వేషమాణశ్చ న తత్ర పుత్రం; దదర్శ చుక్రోధ తతో భృశం సః ||14||

తతః స కోపేన విదీర్యమాణ; ఆశంకమానో నృపతేర్విధానం
జగామ చంపాం ప్రదిధక్షమాణ;స్తమంగరాజం విషయం చ తస్య ||15||

స వై శ్రాంతః క్షుధితః కాశ్యపస్తా;న్ఘోషాన్సమాసాదితవాన్సమృద్ధాన్
గోపైశ్చ తైర్విధివత్పూజ్యమానో; రాజేవ తాం రాత్రిమువాస తత్ర ||16||

సంప్రాప్య సత్కారమతీవ తేభ్యః; ప్రోవాచ కస్య ప్రథితాః స్థ సౌమ్యాః
ఊచుస్తతస్తేఽభ్యుపగమ్య సర్వే; ధనం తవేదం విహితం సుతస్య ||17||

దేశే తు దేశే తు స పూజ్యమాన;స్తాంశ్చైవ శృణ్వన్మధురాన్ప్రలాపాన్
ప్రశాంతభూయిష్ఠరజాః ప్రహృష్టః; సమాససాదాంగపతిం పురస్థం ||18||

సంపూజితస్తేన నరర్షభేణ; దదర్శ పుత్రం దివి దేవం యథేంద్రం
శాంతాం స్నుషాం చైవ దదర్శ తత్ర; సౌదామినీముచ్చరంతీం యథైవ॥19॥

గ్రామాంశ్చ ఘోషాంశ్చ సుతం చ దృష్ట్వా; శాంతాం చ శాంతోఽస్య పరః స కోపః
చకార తస్మై పరమం ప్రసాదం; విభాండకో భూమిపతేర్నరేంద్ర॥20॥

స తత్ర నిక్షిప్య సుతం మహర్షి;రువాచ సూర్యాగ్నిసమప్రభావం
జాతే పుత్రే వనమేవావ్రజేథా; రాజ్ఞః ప్రియాణ్యస్య సర్వాణి కృత్వా॥21॥

స తద్వచః కృతవానృశ్యశృంగో; యయౌ చ యత్రాస్య పితా బభూవ
శాంతా చైనం పర్యచరద్యథావ;త్ఖే రోహిణీ సోమమివానుకూలా॥22॥

అరుంధతీ వా సుభగా వసిష్ఠం; లోపాముద్రా వాపి యథా హ్యగస్త్యం
నలస్య వా దమయంతీ యథాభూ;ద్యథా శచీ వజ్రధరస్య చైవ॥23॥

నాడాయనీ చేంద్రసేనా యథైవ; వశ్యా నిత్యం ముద్గలస్యాజమీఢ
తథా శాంతా ఋశ్యశృంగం వనస్థం; ప్రీత్యా యుక్తా పర్యచరన్నరేంద్ర॥24॥

తస్యాశ్రమః పుణ్య ఏషో విభాతి; మహాహ్రదం శోభయన్పుణ్యకీర్తేః
అత్ర స్నాతః కృతకృత్యో విశుద్ధ;స్తీర్థాన్యన్యాన్యనుసంయాహి రాజన్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రయాతః కౌశిక్యాః పాండవో జనమేజయ
ఆనుపూర్వ్యేణ సర్వాణి జగామాయతనాన్యుత॥1॥

స సాగరం సమాసాద్య గంగాయాః సంగమే నృప
నదీశతానాం పంచానాం మధ్యే చక్రే సమాప్లవం॥2॥

తతః సముద్రతీరేణ జగామ వసుధాధిపః
భ్రాతృభిః సహితో వీరః కలింగాన్ప్రతి భారత॥3॥

లోమశ ఉవాచ

ఏతే కలింగాః కౌంతేయ యత్ర వైతరణీ నదీ
యత్రాయజత ధర్మోఽపి దేవాఞ్శరణమేత్య వై॥4॥

ఋషిభిః సముపాయుక్తం యజ్ఞియం గిరిశోభితం
ఉత్తరం తీరమేతద్ధి సతతం ద్విజసేవితం॥5॥

సమేన దేవయానేన పథా స్వర్గముపేయుషః
అత్ర వై ఋషయోఽన్యేఽపి పురా క్రతుభిరీజిరే॥6॥

అత్రైవ రుద్రో రాజేంద్ర పశుమాదత్తవాన్మఖే
రుద్రః పశుం మానవేంద్ర భాగోఽయమితి చాబ్రవీత్॥7॥

హృతే పశౌ తదా దేవాస్తమూచుర్భరతర్షభ
మా పరస్వమభిద్రోగ్ధా మా ధర్మాన్సకలాన్నశీః॥8॥

తతః కల్యాణరూపాభిర్వాగ్భిస్తే రుద్రమస్తువన్
ఇష్ట్యా చైనం తర్పయిత్వా మానయాం చక్రిరే తదా॥9॥

తతః స పశుముత్సృజ్య దేవయానేన జగ్మివాన్
అత్రానువంశో రుద్రస్య తం నిబోధ యుధిష్ఠిర॥10॥

అయాతయామం సర్వేభ్యో భాగేభ్యో భాగముత్తమం
దేవాః సంకల్పయామాసుర్భయాద్రుద్రస్య శాశ్వతం॥11॥

ఇమాం గాథామత్ర గాయన్నపః స్పృశతి యో నరః
దేవయానస్తస్య పంథాశ్చక్షుశ్చైవ ప్రకాశతే॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వైతరణీం సర్వే పాండవా ద్రౌపదీ తథా
అవతీర్య మహాభాగా తర్పయాం చక్రిరే పితౄన్॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉపస్పృశ్యైవ భగవన్నస్యాం నద్యాం తపోధన
మానుషాదస్మి విషయాదపేతః పశ్య లోమశ॥14॥

సర్వాఁల్లోకాన్ప్రపశ్యామి ప్రసాదాత్తవ సువ్రత
వైఖానసానాం జపతామేష శబ్దో మహాత్మనాం॥15॥

లోమశ ఉవాచ

త్రిశతం వై సహస్రాణి యోజనానాం యుధిష్ఠిర
యత్ర ధ్వనిం శృణోష్యేనం తూష్ణీమాస్స్వ విశాం పతే॥16॥

ఏతత్స్వయంభువో రాజన్వనం రమ్యం ప్రకాశతే
యత్రాయజత కౌంతేయ విశ్వకర్మా ప్రతాపవాన్॥17॥

యస్మిన్యజ్ఞే హి భూర్దత్తా కశ్యపాయ మహాత్మనే
సపర్వతవనోద్దేశా దక్షిణా వై స్వయంభువా॥18॥

అవాసీదచ్చ కౌంతేయ దత్తమాత్రా మహీ తదా
ఉవాచ చాపి కుపితా లోకేశ్వరమిదం ప్రభుం॥19॥

న మాం మర్త్యాయ భగవన్కస్మైచిద్దాతుమర్హసి
ప్రదానం మోఘమేతత్తే యాస్యామ్యేషా రసాతలం॥20॥

విషీదంతీం తు తాం దృష్ట్వా కశ్యపో భగవానృషిః
ప్రసాదయాం బభూవాథ తతో భూమిం విశాం పతే॥21॥

తతః ప్రసన్నా పృథివీ తపసా తస్య పాండవ
పునరున్మజ్జ్య సలిలాద్వేదీరూపా స్థితా బభౌ॥22॥

సైషా ప్రకాశతే రాజన్వేదీ సంస్థానలక్షణా
ఆరుహ్యాత్ర మహారాజ వీర్యవాన్వై భవిష్యసి॥23॥

అహం చ తే స్వస్త్యయనం ప్రయోక్ష్యే; యథా త్వమేనామధిరోక్ష్యసేఽద్య
స్పృష్టా హి మర్త్యేన తతః సముద్ర;మేషా వేదీ ప్రవిశత్యాజమీఢ॥24॥

అగ్నిర్మిత్రో యోనిరాపోఽథ దేవ్యో; విష్ణో రేతస్త్వమమృతస్య నాభిః
ఏవం బ్రువన్పాండవ సత్యవాక్యం; వేదీమిమాం త్వం తరసాధిరోహ॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కృతస్వస్త్యయనో మహాత్మా; యుధిష్ఠిరః సాగరగామగచ్ఛత్
కృత్వా చ తచ్ఛాసనమస్య సర్వం; మహేంద్రమాసాద్య నిశామువాస॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స తత్ర తాముషిత్వైకాం రజనీం పృథివీపతిః
తాపసానాం పరం చక్రే సత్కారం భ్రాతృభిః సహ॥1॥

లోమశశ్చాస్య తాన్సర్వానాచఖ్యౌ తత్ర తాపసాన్
భృగూనంగిరసశ్చైవ వాసిష్ఠానథ కాశ్యపాన్॥2॥

తాన్సమేత్య స రాజర్షిరభివాద్య కృతాంజలిః
రామస్యానుచరం వీరమపృచ్ఛదకృతవ్రణం॥3॥

కదా ను రామో భగవాంస్తాపసాందర్శయిష్యతి
తేనైవాహం ప్రసంగేన ద్రష్టుమిచ్ఛామి భార్గవం॥4॥

అకృతవ్రణ ఉవాచ

ఆయానేవాసి విదితో రామస్య విదితాత్మనః
ప్రీతిస్త్వయి చ రామస్య క్షిప్రం త్వాం దర్శయిష్యతి॥5॥

చతుర్దశీమష్టమీం చ రామం పశ్యంతి తాపసాః
అస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం భవిత్రీ చ చతుర్దశీ॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భవాననుగతో వీరం జామదగ్న్యం మహాబలం
ప్రత్యక్షదర్శీ సర్వస్య పూర్వవృత్తస్య కర్మణః॥7॥

స భవాన్కథయత్వేతద్యథా రామేణ నిర్జితాః
ఆహవే క్షత్రియాః సర్వే కథం కేన చ హేతునా॥8॥

అకృతవ్రణ ఉవాచ

కన్యకుబ్జే మహానాసీత్పార్థివః సుమహాబలః
గాధీతి విశ్రుతో లోకే వనవాసం జగామ సః॥9॥

వనే తు తస్య వసతః కన్యా జజ్ఞేఽప్సరఃసమా
ఋచీకో భార్గవస్తాం చ వరయామాస భారత॥10॥

తమువాచ తతో రాజా బ్రాహ్మణం సంశితవ్రతం
ఉచితం నః కులే కించిత్పూర్వైర్యత్సంప్రవర్తితం॥11॥

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం పాండురాణాం తరస్వినాం
సహస్రం వాజినాం శుల్కమితి విద్ధి ద్విజోత్తమ॥12॥

న చాపి భగవాన్వాచ్యో దీయతామితి భార్గవ
దేయా మే దుహితా చేయం త్వద్విధాయ మహాత్మనే॥13॥

ఋచీక ఉవాచ

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం పాండురాణాం తరస్వినాం
దాస్యామ్యశ్వసహస్రం తే మమ భార్యా సుతాస్తు తే॥14॥

అకృతవ్రణ ఉవాచ

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ రాజన్వరుణమబ్రవీత్
ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం పాండురాణాం తరస్వినాం
సహస్రం వాజినామేకం శుల్కార్థం మే ప్రదీయతాం॥15॥

తస్మై ప్రాదాత్సహస్రం వై వాజినాం వరుణస్తదా
తదశ్వతీర్థం విఖ్యాతముత్థితా యత్ర తే హయాః॥16॥

గంగాయాం కన్యకుబ్జే వై దదౌ సత్యవతీం తదా
తతో గాధిః సుతాం తస్మై జన్యాశ్చాసన్సురాస్తదా
లబ్ధ్వా హయసహస్రం తు తాంశ్చ దృష్ట్వా దివౌకసః॥17॥

ధర్మేణ లబ్ధ్వా తాం భార్యామృచీకో ద్విజసత్తమః
యథాకామం యథాజోషం తయా రేమే సుమధ్యయా॥18॥

తం వివాహే కృతే రాజన్సభార్యమవలోకకః
ఆజగామ భృగుశ్రేష్ఠః పుత్రం దృష్ట్వా ననంద చ॥19॥

భార్యాపతీ తమాసీనం గురుం సురగణార్చితం
అర్చిత్వా పర్యుపాసీనౌ ప్రాంజలీ తస్థతుస్తదా॥20॥

తతః స్నుషాం స భగవాన్ప్రహృష్టో భృగురబ్రవీత్
వరం వృణీష్వ సుభగే దాతా హ్యస్మి తవేప్సితం॥21॥

సా వై ప్రసాదయామాస తం గురుం పుత్రకారణాత్
ఆత్మనశ్చైవ మాతుశ్చ ప్రసాదం చ చకార సః॥22॥

భృగురువాచ

ఋతౌ త్వం చైవ మాతా చ స్నాతే పుంసవనాయ వై
ఆలింగేతాం పృథగ్వృక్షౌ సాశ్వత్థం త్వముదుంబరం॥23॥

ఆలింగనే తు తే రాజంశ్చక్రతుః స్మ విపర్యయం
కదాచిద్భృగురాగచ్ఛత్తం చ వేద విపర్యయం॥24॥

అథోవాచ మహాతేజా భృగుః సత్యవతీం స్నుషాం
బ్రాహ్మణః క్షత్రవృత్తిర్వై తవ పుత్రో భవిష్యతి॥25॥

క్షత్రియో బ్రాహ్మణాచారో మాతుస్తవ సుతో మహాన్
భవిష్యతి మహావీర్యః సాధూనాం మార్గమాస్థితః॥26॥

తతః ప్రసాదయామాస శ్వశురం సా పునః పునః
న మే పుత్రో భవేదీదృక్కామం పౌత్రో భవేదితి॥27॥

ఏవమస్త్వితి సా తేన పాండవ ప్రతినందితా
జమదగ్నిం తతః పుత్రం సా జజ్ఞే కాల ఆగతే
తేజసా వర్చసా చైవ యుక్తం భార్గవనందనం॥28॥

స వర్ధమానస్తేజస్వీ వేదస్యాధ్యయనేన వై
బహూనృషీన్మహాతేజాః పాండవేయాత్యవర్తత॥29॥

తం తు కృత్స్నో ధనుర్వేదః ప్రత్యభాద్భరతర్షభ
చతుర్విధాని చాస్త్రాణి భాస్కరోపమవర్చసం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

అకృతవ్రణ ఉవాచ

స వేదాధ్యయనే యుక్తో జమదగ్నిర్మహాతపాః
తపస్తేపే తతో దేవాన్నియమాద్వశమానయత్||1||

స ప్రసేనజితం రాజన్నధిగమ్య నరాధిపం
రేణుకాం వరయామాస స చ తస్మై దదౌ నృపః||2||

రేణుకాం త్వథ సంప్రాప్య భార్యాం భార్గవనందనః
ఆశ్రమస్థస్తయా సార్ధం తపస్తేపేఽనుకూలయా||3||

తస్యాః కుమారాశ్చత్వారో జజ్ఞిరే రామపంచమాః
సర్వేషామజఘన్యస్తు రామ ఆసీజ్జఘన్యజః||4||

ఫలాహారేషు సర్వేషు గతేష్వథ సుతేషు వై
రేణుకా స్నాతుమగమత్కదాచిన్నియతవ్రతా||5||

సా తు చిత్రరథం నామ మార్తి కావతకం నృపం
దదర్శ రేణుకా రాజన్నాగచ్ఛంతీ యదృచ్ఛయా||6||

క్రీడంతం సలిలే దృష్ట్వా సభార్యం పద్మమాలినం
ఋద్ధిమంతం తతస్తస్య స్పృహయామాస రేణుకా||7||

వ్యభిచారాత్తు సా తస్మాత్క్లిన్నాంభసి విచేతనా
ప్రవివేశాశ్రమం త్రస్తా తాం వై భర్తాన్వబుధ్యత||8||

స తాం దృష్ట్వా చ్యుతాం ధైర్యాద్బ్రాహ్మ్యా లక్ష్మ్యా వివర్జితాం
ధిక్శబ్దేన మహాతేజా గర్హయామాస వీర్యవాన్||9||

తతో జ్యేష్ఠో జామదగ్న్యో రుమణ్వాన్నామ నామతః
ఆజగామ సుషేణశ్చ వసుర్విశ్వావసుస్తథా||10||

తానానుపూర్వ్యాద్భగవాన్వధే మాతురచోదయత్
న చ తే జాతసంమోహాః కించిదూచుర్విచేతసః||11||

తతః శశాప తాన్కోపాత్తే శప్తాశ్చేతనాం జహుః
మృగపక్షిసధర్మాణః క్షిప్రమాసంజడోపమాః||12||

తతో రామోఽభ్యగాత్పశ్చాదాశ్రమం పరవీరహా
తమువాచ మహామన్యుర్జమదగ్నిర్మహాతపాః||13||

జహీమాం మాతరం పాపాం మా చ పుత్ర వ్యథాం కృథాః
తత ఆదాయ పరశుం రామో మాతుః శిరోఽహరత్||14||

తతస్తస్య మహారాజ జమదగ్నేర్మహాత్మనః
కోపో అగచ్ఛత్సహసా ప్రసన్నశ్చాబ్రవీదిదం||15||

మమేదం వచనాత్తాత కృతం తే కర్మ దుష్కరం
వృణీష్వ కామాంధర్మజ్ఞ యావతో వాంఛసే హృదా||16||

స వవ్రే మాతురుత్థానమస్మృతిం చ వధస్య వై
పాపేన తేన చాస్పర్శం భ్రాతౄణాం ప్రకృతిం తథా||17||

అప్రతిద్వంద్వతాం యుద్ధే దీర్ఘమాయుశ్చ భారత
దదౌ చ సర్వాన్కామాంస్తాంజమదగ్నిర్మహాతపాః||18||

కదాచిత్తు తథైవాస్య వినిష్క్రాంతాః సుతాః ప్రభో
అథానూపపతిర్వీరః కార్తవీర్యోఽభ్యవర్తత||19||

తమాశ్రమపదం ప్రాప్తమృషేర్భార్యా సమర్చయత్
స యుద్ధమదసంమత్తో నాభ్యనందత్తథార్చనం॥20॥

ప్రమథ్య చాశ్రమాత్తస్మాద్ధోమధేన్వాస్తదా బలాత్
జహార వత్సం క్రోశంత్యా బభంజ చ మహాద్రుమాన్॥21॥

ఆగతాయ చ రామాయ తదాచష్ట పితా స్వయం
గాం చ రోరూయతీం దృష్ట్వా కోపో రామం సమావిశత్॥22॥

స మన్యువశమాపన్నః కార్తవీర్యముపాద్రవత్
తస్యాథ యుధి విక్రమ్య భార్గవః పరవీరహా॥23॥

చిచ్ఛేద నిశితైర్భల్లైర్బాహూన్పరిఘసంనిభాన్
సహస్రసంమితాన్రాజన్ప్రగృహ్య రుచిరం ధనుః॥24॥

అర్జునస్యాథ దాయాదా రామేణ కృతమన్యవః
ఆశ్రమస్థం వినా రామం జమదగ్నిముపాద్రవన్॥25॥

తే తం జఘ్నుర్మహావీర్యమయుధ్యంతం తపస్వినం
అసకృద్రామ రామేతి విక్రోశంతమనాథవత్॥26॥

కార్తవీర్యస్య పుత్రాస్తు జమదగ్నిం యుధిష్ఠిర
ఘాతయిత్వా శరైర్జగ్ముర్యథాగతమరిందమాః॥27॥

అపక్రాంతేషు చైతేషు జమదగ్నౌ తథాగతే
సమిత్పాణిరుపాగచ్ఛదాశ్రమం భృగునందనః॥28॥

స దృష్ట్వా పితరం వీరస్తథా మృత్యువశం గతం
అనర్హంతం తథాభూతం విలలాప సుదుఃఖితః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

రామ ఉవాచ

మమాపరాధాత్తైః క్షుద్రైర్హతస్త్వం తాత బాలిశైః
కార్తవీర్యస్య దాయాదైర్వనే మృగ ఇవేషుభిః॥1॥

ధర్మజ్ఞస్య కథం తాత వర్తమానస్య సత్పథే
మృత్యురేవంవిధో యుక్తః సర్వభూతేష్వనాగసః॥2॥

కిం ను తైర్న కృతం పాపం యైర్భవాంస్తపసి స్థితః
అయుధ్యమానో వృద్ధః సన్హతః శరశతైః శితైః॥3॥

కిం ను తే తత్ర వక్ష్యంతి సచివేషు సుహృత్సు చ
అయుధ్యమానం ధర్మజ్ఞమేకం హత్వానపత్రపాః॥4॥

అకృతవ్రణ ఉవాచ

విలప్యైవం స కరుణం బహు నానావిధం నృప
ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి పితుశ్చక్రే మహాతపాః॥5॥

దదాహ పితరం చాగ్నౌ రామః పరపురంజయః
ప్రతిజజ్ఞే వధం చాపి సర్వక్షత్రస్య భారత॥6॥

సంక్రుద్ధోఽతిబలః శూరః శస్త్రమాదాయ వీర్యవాన్
జఘ్నివాన్కార్తవీర్యస్య సుతానేకోఽన్తకోపమః॥7॥

తేషాం చానుగతా యే చ క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ
తాంశ్చ సర్వానవామృద్నాద్రామః ప్రహరతాం వరః॥8॥

త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం ప్రభుః
సమంతపంచకే పంచ చకార రుధిరహ్రదాన్॥9॥

స తేషు తర్పయామాస పితౄన్భృగుకులోద్వహః
సాక్షాద్దదర్శ చర్చీకం స చ రామం న్యవారయత్॥10॥

తతో యజ్ఞేన మహతా జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
తర్పయామాస దేవేంద్రమృత్విగ్భ్యశ్చ మహీం దదౌ॥11॥

వేదీం చాప్యదదద్ధైమీం కశ్యపాయ మహాత్మనే
దశవ్యామాయతాం కృత్వా నవోత్సేధాం విశాం పతే॥12॥

తాం కశ్యపస్యానుమతే బ్రాహ్మణాః ఖండశస్తదా
వ్యభజంస్తేన తే రాజన్ప్రఖ్యాతాః ఖాండవాయనాః॥13॥

స ప్రదాయ మహీం తస్మై కశ్యపాయ మహాత్మనే
అస్మిన్మహేంద్రే శైలేంద్రే వసత్యమితవిక్రమః॥14॥

ఏవం వైరమభూత్తస్య క్షత్రియైర్లోకవాసిభిః
పృథివీ చాపి విజితా రామేణామితతేజసా॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతశ్చతుర్దశీం రామః సమయేన మహామనాః
దర్శయామాస తాన్విప్రాంధర్మరాజం చ సానుజం॥16॥

స తమానర్చ రాజేంద్రో భ్రాతృభిః సహితః ప్రభుః
ద్విజానాం చ పరాం పూజాం చక్రే నృపతిసత్తమః॥17॥

అర్చయిత్వా జామదగ్న్యం పూజితస్తేన చాభిభూః
మహేంద్ర ఉష్య తాం రాత్రిం ప్రయయౌ దక్షిణాముఖః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గచ్ఛన్స తీర్థాని మహానుభావః; పుణ్యాని రమ్యాణి దదర్శ రాజా
సర్వాణి విప్రైరుపశోభితాని; క్వచిత్క్వచిద్భారత సాగరస్య॥1॥

స వృత్తవాంస్తేషు కృతాభిషేకః; సహానుజః పార్థివపుత్రపౌత్రః
సముద్రగాం పుణ్యతమాం ప్రశస్తాం; జగామ పారిక్షిత పాండుపుత్రః॥2॥

తత్రాపి చాప్లుత్య మహానుభావః; సంతర్పయామాస పితౄన్సురాంశ్చ
ద్విజాతిముఖ్యేషు ధనం విసృజ్య; గోదావరీం సాగరగామగచ్ఛత్॥3॥

తతో విపాప్మా ద్రవిడేషు రాజ;న్సముద్రమాసాద్య చ లోకపుణ్యం
అగస్త్యతీర్థం చ పవిత్రపుణ్యం; నారీతీర్థాన్యథ వీరో దదర్శ॥4॥

తత్రార్జునస్యాగ్ర్యధనుర్ధరస్య; నిశమ్య తత్కర్మ పరైరసహ్యం
సంపూజ్యమానః పరమర్షిసంఘైః; పరాం ముదం పాండుసుతః స లేభే॥5॥

స తేషు తీర్థేష్వభిషిక్తగాత్రః; కృష్ణాసహాయః సహితోఽనుజైశ్చ
సంపూజయన్విక్రమమర్జునస్య; రేమే మహీపాలపతిః పృథివ్యాం॥6॥

తతః సహస్రాణి గవాం ప్రదాయ; తీర్థేషు తేష్వంబుధరోత్తమస్య
హృష్టః సహ భ్రాతృభిరర్జునస్య; సంకీర్తయామాస గవాం ప్రదానం॥7॥

స తాని తీర్థాని చ సాగరస్య; పుణ్యాని చాన్యాని బహూని రాజన్
క్రమేణ గచ్ఛన్పరిపూర్ణకామః; శూర్పారకం పుణ్యతమం దదర్శ॥8॥

తత్రోదధేః కంచిదతీత్య దేశం; ఖ్యాతం పృథివ్యాం వనమాససాద
తప్తం సురైర్యత్ర తపః పురస్తా;దిష్టం తథా పుణ్యతమైర్నరేంద్రైః॥9॥

స తత్ర తామగ్ర్యధనుర్ధరస్య; వేదీం దదర్శాయతపీనబాహుః
ఋచీకపుత్రస్య తపస్విసంఘైః; సమావృతాం పుణ్యకృదర్చనీయాం॥10॥

తతో వసూనాం వసుధాధిపః స; మరుద్గణానాం చ తథాశ్వినోశ్చ
వైవస్వతాదిత్యధనేశ్వరాణా;మింద్రస్య విష్ణోః సవితుర్విభోశ్చ॥11॥

భగస్య చంద్రస్య దివాకరస్య; పతేరపాం సాధ్యగణస్య చైవ
ధాతుః పితౄణాం చ తథా మహాత్మా; రుద్రస్య రాజన్సగణస్య చైవ॥12॥

సరస్వత్యాః సిద్ధగణస్య చైవ; పూష్ణశ్చ యే చాప్యమరాస్తథాన్యే
పుణ్యాని చాప్యాయతనాని తేషాం; దదర్శ రాజా సుమనోహరాణి॥13॥

తేషూపవాసాన్వివిధానుపోష్య; దత్త్వా చ రత్నాని మహాధనాని
తీర్థేషు సర్వేషు పరిప్లుతాంగః; పునః స శూర్పారకమాజగామ॥14॥

స తేన తీర్థేన తు సాగరస్య; పునః ప్రయాతః సహ సోదరీయైః
ద్విజైః పృథివ్యాం ప్రథితం మహద్భి;స్తీర్థం ప్రభాసం సముపాజగామ॥15॥

తత్రాభిషిక్తః పృథులోహితాక్షః; సహానుజైర్దేవగణాన్పితౄంశ్చ
సంతర్పయామాస తథైవ కృష్ణా; తే చాపి విప్రాః సహ లోమశేన॥16॥

స ద్వాదశాహం జలవాయుభక్షః; కుర్వన్క్షపాహఃసు తదాభిషేకం
సమంతతోఽగ్నీనుపదీపయిత్వా; తేపే తపో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః॥17॥

తముగ్రమాస్థాయ తపశ్చరంతం; శుశ్రావ రామశ్చ జనార్దనశ్చ
తౌ సర్వవృష్ణిప్రవరౌ ససైన్యౌ; యుధిష్ఠిరం జగ్మతురాజమీఢం॥18॥

తే వృష్ణయః పాండుసుతాన్సమీక్ష్య; భూమౌ శయానాన్మలదిగ్ధగాత్రాన్
అనర్హతీం ద్రౌపదీం చాపి దృష్ట్వా; సుదుఃఖితాశ్చుక్రుశురార్తనాదం॥19॥

తతః స రామం చ జనార్దనం చ; కార్ష్ణిం చ సాంబం చ శినేశ్చ పౌత్రం
అన్యాంశ్చ వృష్ణీనుపగమ్య పూజాం; చక్రే యథాధర్మమదీనసత్త్వః॥20॥

తే చాపి సర్వాన్ప్రతిపూజ్య పార్థాం;స్తైః సత్కృతాః పాండుసుతైస్తథైవ
యుధిష్ఠిరం సంపరివార్య రాజ;న్నుపావిశందేవగణా యథేంద్రం॥21॥

తేషాం స సర్వం చరితం పరేషాం; వనే చ వాసం పరమప్రతీతః
అస్త్రార్థమింద్రస్య గతం చ పార్థం; కృష్ణే శశంసామరరాజపుత్రం॥22॥

శ్రుత్వా తు తే తస్య వచః ప్రతీతా;స్తాంశ్చాపి దృష్ట్వా సుకృశానతీవ
నేత్రోద్భవం సంముముచుర్దశార్హా; దుఃఖార్తిజం వారి మహానుభావాః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 119 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ప్రభాసతీర్థం సంప్రాప్య వృష్ణయః పాండవాస్తథా
కిమకుర్వన్కథాశ్చైషాం కాస్తత్రాసంస్తపోధన॥1॥

తే హి సర్వే మహాత్మానః సర్వశాస్త్రవిశారదాః
వృష్ణయః పాండవాశ్చైవ సుహృదశ్చ పరస్పరం॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రభాసతీర్థం సంప్రాప్య పుణ్యం తీర్థం మహోదధేః
వృష్ణయః పాండవాన్వీరాన్పరివార్యోపతస్థిరే॥3॥

తతో గోక్షీరకుందేందుమృణాలరజతప్రభః
వనమాలీ హలీ రామో బభాషే పుష్కరేక్షణం॥4॥

న కృష్ణ ధర్మశ్చరితో భవాయ; జంతోరధర్మశ్చ పరాభవాయ
యుధిష్ఠిరో యత్ర జటీ మహాత్మా; వనాశ్రయః క్లిశ్యతి చీరవాసాః॥5॥

దుర్యోధనశ్చాపి మహీం ప్రశాస్తి; న చాస్య భూమిర్వ్వివరం దదాతి
ధర్మాదధర్మశ్చరితో గరీయా;నితీవ మన్యేత నరోఽల్పబుద్ధిః॥6॥

దుర్యోధనే చాపి వివర్ధమానే; యుధిష్ఠిరే చాసుఖ ఆత్తరాజ్యే
కిం న్వద్య కర్తవ్యమితి ప్రజాభిః; శంకా మిథః సంజనితా నరాణాం॥7॥

అయం హి ధర్మప్రభవో నరేంద్రో; ధర్మే రతః సత్యధృతిః ప్రదాతా
చలేద్ధి రాజ్యాచ్చ సుఖాచ్చ పార్థో; ధర్మాదపేతశ్చ కథం వివర్ధేత్॥8॥

కథం ను భీష్మశ్చ కృపశ్చ విప్రో; ద్రోణశ్చ రాజా చ కులస్య వృద్ధః
ప్రవ్రాజ్య పార్థాన్సుఖమాప్నువంతి; ధిక్పాపబుద్ధీన్భరతప్రధానాన్॥9॥

కిం నామ వక్ష్యత్యవనిప్రధానః; పితౄన్సమాగమ్య పరత్ర పాపః
పుత్రేషు సమ్యక్చరితం మయేతి; పుత్రానపాపానవరోప్య రాజ్యాత్॥10॥

నాసౌ ధియా సంప్రతిపశ్యతి స్మ; కిం నామ కృత్వాహమచక్షురేవం
జాతః పృథివ్యామితి పార్థివేషు; ప్రవ్రాజ్య కౌంతేయమథాపి రాజ్యాత్॥11॥

నూనం సమృద్ధాన్పితృలోకభూమౌ; చామీకరాభాన్క్షితిజాన్ప్రఫుల్లాన్
విచిత్రవీర్యస్య సుతః సపుత్రః; కృత్వా నృశంసం బత పశ్యతి స్మ॥12॥

వ్యూఢోత్తరాంసాన్పృథులోహితాక్షా;న్నేమాన్స్మ పృచ్ఛన్స శృణోతి నూనం
ప్రస్థాపయద్యత్స వనం హ్యశంకో; యుధిష్ఠిరం సానుజమాత్తశస్త్రం॥13॥

యోఽయం పరేషాం పృతనాం సమృద్ధాం; నిరాయుధో దీర్ఘభుజో నిహన్యాత్
శ్రుత్వైవ శబ్దం హి వృకోదరస్య; ముంచంతి సైన్యాని శకృత్సమూత్రం॥14॥

స క్షుత్పిపాసాధ్వకృశస్తరస్వీ; సమేత్య నానాయుధబాణపాణిః
వనే స్మరన్వాసమిమం సుఘోరం; శేషం న కుర్యాదితి నిశ్చితం మే॥15॥

న హ్యస్య వీర్యేణ బలేన కశ్చి;త్సమః పృథివ్యాం భవితా నరేషు
శీతోష్ణవాతాతపకర్శితాంగో; న శేషమాజావసుహృత్సు కుర్యాత్॥16॥

ప్రాచ్యాం నృపానేకరథేన జిత్వా; వృకోదరః సానుచరాన్రణేషు
స్వస్త్యాగమద్యోఽతిరథస్తరస్వీ; సోఽయం వనే క్లిశ్యతి చీరవాసాః॥17॥

యో దంతకూరే వ్యజయన్నృదేవా;న్సమాగతాందాక్షిణాత్యాన్మహీపాన్
తం పశ్యతేమం సహదేవమద్య; తపస్వినం తాపసవేషరూపం॥18॥

యః పార్థివానేకరథేన వీరో; దిశం ప్రతీచీం ప్రతి యుద్ధశౌండః
సోఽయం వనే మూలఫలేన జీవ;ఞ్జటీ చరత్యద్య మలాచితాంగః॥19॥

సత్రే సమృద్ధేఽతి రథస్య రాజ్ఞో; వేదీతలాదుత్పతితా సుతా యా
సేయం వనే వాసమిమం సుదుఃఖం; కథం సహత్యద్య సతీ సుఖార్హా॥20॥

త్రివర్గముఖ్యస్య సమీరణస్య; దేవేశ్వరస్యాప్యథ వాశ్వినోశ్చ
ఏషాం సురాణాం తనయాః కథం ను; వనే చరంత్యల్పసుఖాః సుఖార్హాః॥21॥

జితే హి ధర్మస్య సుతే సభార్యే; సభ్రాతృకే సానుచరే నిరస్తే
దుర్యోధనే చాపి వివర్ధమానే; కథం న సీదత్యవనిః సశైలా॥22॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

సాత్యకిరువాచ

న రామ కాలః పరిదేవనాయ; యదుత్తరం తత్ర తదేవ సర్వే
సమాచరామో హ్యనతీతకాలం; యుధిష్ఠిరో యద్యపి నాహ కించిత్‌॥1॥

యే నాథవంతో హి భవంతి లోకే; తే నాత్మనా కర్మ సమారభంతే
తేషాం తు కార్యేషు భవంతి నాథాః; శైబ్యాదయో రామ యథా యయాతేః॥2॥

యేషాం తథా రామ సమారభంతే; కార్యాణి నాథాః స్వమతేన లోకే
తే నాథవంతః పురుషప్రవీరా; నానాథవత్కృచ్ఛ్రమవాప్నువంతి॥3॥

కస్మాదయం రామజనార్దనౌ చ; ప్రద్యుమ్నసాంబౌ చ మయా సమేతౌ
వసత్యరణ్యే సహ సోదరీయై;స్త్రిలోక్యనాథానధిగమ్య నాథాన్‌॥4॥

నిర్యాతు సాధ్వద్య దశార్హసేనా; ప్రభూతనానాయుధచిత్రవర్మా
యమక్షయం గచ్ఛతు ధార్తరాష్ట్రః; సబాంధవో వృష్ణిబలాభిభూతః॥5॥

త్వం హ్యేవ కోపాత్పృథివీమపీమాం; సంవేష్టయేస్తిష్ఠతు శార్ఙ్గధన్వా
స ధార్తరాష్ట్రం జహి సానుబంధం; వృత్రం యథా దేవపతిర్మహేంద్రః॥6॥

భ్రాతా చ మే యశ్చ సఖా గురుశ్చ; జనార్దనస్యాత్మసమశ్చ పార్థః
యదర్థమభ్యుద్యతముత్తమం త;త్కరోతి కర్మాగ్ర్యమపారణీయం॥7॥

తస్యాస్త్రవర్షాణ్యహముత్తమాస్త్రై;ర్విహత్య సర్వాణి రణేఽభిభూయ
కాయాచ్ఛిరః సర్పవిషాగ్నికల్పైః; శరోత్తమైరున్మథితాస్మి రామ॥8॥

ఖడ్గేన చాహం నిశితేన సంఖ్యే; కాయాచ్ఛిరస్తస్య బలాత్ప్రమథ్య
తతోఽస్య సర్వాననుగాన్హనిష్యే; దుర్యోధనం చాపి కురూంశ్చ సర్వాన్‌॥9॥

ఆత్తాయుధం మామిహ రౌహిణేయ; పశ్యంతు భౌమా యుధి జాతహర్షాః
నిఘ్నంతమేకం కురుయోధముఖ్యా;న్కాలే మహాకక్షమివాంతకాగ్నిః॥10॥

ప్రద్యుమ్నముక్తాన్నిశితాన్న శక్తాః; సోఢుం కృపద్రోణవికర్ణకర్ణాః
జానామి వీర్యం చ తవాత్మజస్య; కార్ష్ణిర్భవత్యేష యథా రణస్థః॥11॥

సాంబః ససూతం సరథం భుజాభ్యాం; దుఃశాసనం శాస్తు బలాత్ప్రమథ్య
న విద్యతే జాంబవతీసుతస్య; రణేఽవిషహ్యాం హి రణోత్కటస్య॥12॥

ఏతేన బాలేన హి శంబరస్య; దైత్యస్య సైన్యం సహసా ప్రణున్నం
వృత్తోరురత్యాయతపీనబాహు;రేతేన సంఖ్యే నిహతోఽశ్వచక్రః
కో నామ సాంబస్య రణే మనుష్యో; గత్వాంతరం వై భుజయోర్ధరేత॥13॥

యథా ప్రవిశ్యాంతరమంతకస్య; కాలే మనుష్యో న వినిష్క్రమేత
తథా ప్రవిశ్యాంతరమస్య సంఖ్యే; కో నామ జీవన్పునరావ్రజేత॥14॥

ద్రోణం చ భీష్మం చ మహారథౌ తౌ; సుతైర్వృతం చాప్యథ సోమదత్తం
సర్వాణి సైన్యాని చ వాసుదేవః; ప్రధక్ష్యతే సాయకవహ్నిజాలైః॥15॥

కిం నామ లోకేష్వవిషహ్యమస్తి; కృష్ణస్య సర్వేషు సదైవతేషు
ఆత్తాయుధస్యోత్తమబాణపాణే;శ్చక్రాయుధస్యాప్రతిమస్య యుద్ధే॥16॥

తతోఽనిరుద్ధోఽప్యసిచర్మపాణి;ర్మహీమిమాం ధార్తరాష్ట్రైర్విసంజ్ఞైః
హృతోత్తమాంగైర్నిహతైః కరోతు; కీర్ణాం కుశైర్వేదిమివాధ్వరేషు॥17॥

గదోల్ముకౌ బాహుకభానునీథాః; శూరశ్చ సంఖ్యే నిశఠః కుమారః
రణోత్కటౌ సారణచారుదేష్ణౌ; కులోచితం విప్రథయంతు కర్మ॥18॥

సవృష్ణిభోజాంధకయోధముఖ్యా; సమాగతా క్షత్రియశూరసేనా
హత్వా రణే తాంధృతరాష్ట్రపుత్రా;ల్లోకే యశః స్ఫీతముపాకరోతు ॥19॥

తతోఽభిమన్యుః పృథివీం ప్రశాస్తు; యావద్వ్రతం ధర్మభృతాం వరిష్ఠః
యుధిష్ఠిరః పారయతే మహాత్మా; ద్యూతే యథోక్తం కురుసత్తమేన ॥20॥

అస్మత్ప్రముక్తైర్విశిఖైర్జితారి;స్తతో మహీం భోక్ష్యతి ధర్మరాజః
నిర్ధార్తరాష్ట్రాం హతసూతపుత్రా;మేతద్ధి నః కృత్యతమం యశస్యం ॥21॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అసంశయం మాధవ సత్యమేత;ద్గృహ్ణీమ తే వాక్యమదీనసత్త్వ
స్వాభ్యాం భుజాభ్యామజితాం తు భూమిం; నేచ్ఛేత్కురూణామృషభః కథంచిత్ ॥22॥

న హ్యేష కామాన్న భయాన్న లోభా;ద్యుధిష్ఠిరో జాతు జహ్యాత్స్వధర్మం
భీమార్జునౌ చాతిరథౌ యమౌ వా; తథైవ కృష్ణా ద్రుపదాత్మజేయం ॥23॥

ఉభౌ హి యుద్ధేఽప్రతిమౌ పృథివ్యాం; వృకోదరశ్చైవ ధనంజయశ్చ
కస్మాన్న కృత్స్నాం పృథివీం ప్రశాసే;న్మాద్రీసుతాభ్యాం చ పురస్కృతోఽయం ॥24॥

యదా తు పాంచాలపతిర్మహాత్మా; సకేకయశ్చేదిపతిర్వయం చ
యోత్స్యామ విక్రమ్య పరాంస్తదా వై; సుయోధనస్త్యక్ష్యతి జీవలోకం ॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నైతచ్చిత్రం మాధవ యద్బ్రవీషి; సత్యం తు మే రక్ష్యతమం న రాజ్యం
కృష్ణస్తు మాం వేద యథావదేకః; కృష్ణం చ వేదాహమథో యథావత్ ॥26॥

యదైవ కాలం పురుషప్రవీరో; వేత్స్యత్యయం మాధవ విక్రమస్య
తదా రణే త్వం చ శినిప్రవీర; సుయోధనం జేష్యసి కేశవశ్చ ॥27॥

ప్రతిప్రయాంత్వద్య దశార్హవీరా; దృఢోఽస్మి నాథైర్నరలోకనాథైః
ధర్మేఽప్రమాదం కురుతాప్రమేయా; ద్రష్టాస్మి భూయః సుఖినః సమేతాన్ ॥28॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తేఽన్యోన్యమామంత్ర్య తథాభివాద్య; వృద్ధాన్పరిష్వజ్య శిశూంశ్చ సర్వాన్
యదుప్రవీరాః స్వగృహాణి జగ్ముః; రాజాపి తీర్థాన్యనుసంచచార ॥29॥

విసృజ్య కృష్ణం త్వథ ధర్మరాజో; విదర్భరాజోపచితాం సుతీర్థాం
సుతేన సోమేన విమిశ్రితోదాం; తతః పయోష్ణీం ప్రతి స హ్యువాస ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 121 ♦—

లోమశ ఉవాచ

నృగేణ యజమానేన సోమేనేహ పురందరః
తర్పితః శ్రూయతే రాజన్స తృప్తో మదమభ్యగాత్ ॥1॥

ఇహ దేవైః సహేంద్రైర్హి ప్రజాపతిభిరేవ చ
ఇష్టం బహువిధైర్యజ్ఞైర్మహద్భిర్భూరిదక్షిణైః ॥2॥

ఆమూర్తరయసశ్చేహ రాజా వజ్రధరం ప్రభుం
తర్పయామాస సోమేన హయమేధేషు సప్తసు ॥3॥

తస్య సప్తసు యజ్ఞేషు సర్వమాసీద్ధిరణ్మయం
వానస్పత్యం చ భౌమం చ యద్ద్రవ్యం నియతం మఖే॥4॥

తేష్వేవ చాస్య యజ్ఞేషు ప్రయోగాః సప్త విశ్రుతాః
సప్తైకైకస్య యూపస్య చషాలాశ్చోపరి స్థితాః॥5॥

తస్య స్మ యూపాన్యజ్ఞేషు భ్రాజమానాన్హిరణ్మయాన్
స్వయముత్థాపయామాసుర్దేవాః సేంద్రా యుధిష్ఠిర॥6॥

తేషు తస్య మఖాగ్ర్యేషు గయస్య పృథివీపతేః
అమాద్యదింద్రః సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః॥7॥

సికతా వా యథా లోకే యథా వా దివి తారకాః
యథా వా వర్షతో ధారా అసంఖ్యేయాశ్చ కేనచిత్॥8॥

తథైవ తదసంఖ్యేయం ధనం యత్ప్రాదదౌ గయః
సదస్యేభ్యో మహారాజ తేషు యజ్ఞేషు సప్తసు॥9॥

భవేత్సంఖ్యేయమేతద్వై యదేతత్పరికీర్తితం
న సా శక్యా తు సంఖ్యాతుం దక్షిణా దక్షిణావతః॥10॥

హిరణ్మయీభిర్గోభిశ్చ కృతాభిర్విశ్వకర్మణా
బ్రాహ్మణాంస్తర్పయామాస నానాదిగ్భ్యః సమాగతాన్॥11॥

అల్పావశేషా పృథివీ చైత్యైరాసీన్మహాత్మనః
గయస్య యజమానస్య తత్ర తత్ర విశాం పతే॥12॥

స లోకాన్ప్రాప్తవానైంద్రాన్కర్మణా తేన భారత
సలోకతాం తస్య గచ్ఛేత్పయోష్ణ్యాం య ఉపస్పృశేత్॥13॥

తస్మాత్త్వమత్ర రాజేంద్ర భ్రాతృభిః సహితోఽనఘ
ఉపస్పృశ్య మహీపాల ధూతపాప్మా భవిష్యసి॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స పయోష్ణ్యాం నరశ్రేష్ఠః స్నాత్వా వై భ్రాతృభిః సహ
వైడూర్యపర్వతం చైవ నర్మదాం చ మహానదీం
సమాజగామ తేజస్వీ భ్రాతృభిః సహితోఽనఘః॥15॥

తతోఽస్య సర్వాణ్యాచఖ్యౌ లోమశో భగవానృషిః
తీర్థాని రమణీయాని తత్ర తత్ర విశాం పతే॥16॥

యథాయోగం యథాప్రీతి ప్రయయౌ భ్రాతృభిః సహ
దదమానోఽసకృద్విత్తం బ్రాహ్మణేభ్యః సహస్రశః॥17॥

లోమశ ఉవాచ

దేవానామేతి కౌంతేయ తథా రాజ్ఞాం సలోకతాం
వైడూర్యపర్వతం దృష్ట్వా నర్మదామవతీర్య చ॥18॥

సంధిరేష నరశ్రేష్ఠ త్రేతాయా ద్వాపరస్య చ
ఏతమాసాద్య కౌంతేయ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥19॥

ఏష శర్యాతియజ్ఞస్య దేశస్తాత ప్రకాశతే
సాక్షాద్యత్రాపిబత్సోమమశ్విభ్యాం సహ కౌశికః॥20॥

చుకోప భార్గవశ్చాపి మహేంద్రస్య మహాతపాః
సంస్తంభయామాస చ తం వాసవం చ్యవనః ప్రభుః

సుకన్యాం చాపి భార్యాం స రాజపుత్రీమివాప్తవాన్॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం విష్టంభితస్తేన భగవాన్పాకశాసనః
కిమర్థం భార్గవశ్చాపి కోపం చక్రే మహాతపాః॥22॥

నాసత్యౌ చ కథం బ్రహ్మన్కృతవాన్సోమపీథినౌ
ఏతత్సర్వం యథావృత్తమాఖ్యాతు భగవాన్మమ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 122 ♦—

లోమశ ఉవాచ

భృగోర్మహర్షేః పుత్రోఽభూచ్చ్యవనో నామ భార్గవః
సమీపే సరసః సోఽస్య తపస్తేపే మహాద్యుతిః॥1॥

స్థాణుభూతో మహాతేజా వీరస్థానేన పాండవ
అతిష్ఠత్సుబహూన్కాలానేకదేశే విశాం పతే॥2॥

స వల్మీకోఽభవదృషిర్లతాభిరభిసంవృతః
కాలేన మహతా రాజన్సమాకీర్ణః పిపీలికైః॥3॥

తథా స సంవృతో ధీమాన్మృత్పిండ ఇవ సర్వశః
తప్యతి స్మ తపో రాజన్వల్మీకేన సమావృతః॥4॥

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య శర్యాతిర్నామ పార్థివః
ఆజగామ సరో రమ్యం విహర్తుమిదముత్తమం॥5॥

తస్య స్త్రీణాం సహస్రాణి చత్వార్యాసన్పరిగ్రహః
ఏకైవ చ సుతా శుభ్రా సుకన్యా నామ భారత॥6॥

సా సఖీభిః పరివృతా సర్వాభరణభూషితా
చంక్రమ్యమాణా వల్మీకం భార్గవస్య సమాసదత్॥7॥

సా చైవ సుదతీ తత్ర పశ్యమానా మనోరమాన్
వనస్పతీన్విచిన్వంతీ విజహార సఖీవృతా॥8॥

రూపేణ వయసా చైవ మదనేన మదేన చ
బభంజ వనవృక్షాణాం శాఖాః పరమపుష్పితాః॥9॥

తాం సఖీరహితామేకామేకవస్త్రామలంకృతాం
దదర్శ భార్గవో ధీమాంశ్చరంతీమివ విద్యుతం॥10॥

తాం పశ్యమానో విజనే స రేమే పరమద్యుతిః
క్షామకంఠశ్చ బ్రహ్మర్షిస్తపోబలసమన్వితః
తామాబభాషే కల్యాణీం సా చాస్య న శృణోతి వై॥11॥

తతః సుకన్యా వల్మీకే దృష్ట్వా భార్గవచక్షుషీ
కౌతూహలాత్కంటకేన బుద్ధిమోహబలాత్కృతా॥12॥

కిం ను ఖల్విదమిత్యుక్త్వా నిర్బిభేదాస్య లోచనే
అక్రుధ్యత్స తయా విద్ధే నేత్రే పరమమన్యుమాన్
తతః శర్యాతిసైన్యస్య శకృన్మూత్రం సమావృణోత్॥13॥

తతో రుద్ధే శకృన్మూత్రే సైన్యమానాహదుఃఖితం
తథాగతమభిప్రేక్ష్య పర్యపృచ్ఛత్స పార్థివః॥14॥

తపోనిత్యస్య వృద్ధస్య రోషణస్య విశేషతః
కేనాపకృతమద్యేహ భార్గవస్య మహాత్మనః
జ్ఞాతం వా యది వాజ్ఞాతం తదృతం బ్రూత మాచిరం ||15 ||

తమూచుః సైనికాః సర్వే న విద్మోఽపకృతం వయం
సర్వోపాయైర్యథాకామం భవాంస్తదధిగచ్ఛతు ||16 ||

తతః స పృథివీపాలః సామ్నా చోగ్రేణ చ స్వయం
పర్యపృచ్ఛత్సుహృద్వర్గం ప్రత్యజానన్న చైవ తే ||17 ||

ఆనాహార్తం తతో దృష్ట్వా తత్సైన్యమసుఖార్దితం
పితరం దుఃఖితం చాపి సుకన్యేదమథాబ్రవీత్ ||18 ||

మయాటంత్యేహ వల్మీకే దృష్టం సత్త్వమభిజ్వలత్
ఖద్యోతవదభిజ్ఞాతం తన్మయా విద్ధమంతికాత్ ||19 ||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు శర్యాతిర్వల్మీకం తూర్ణమాద్రవత్
తత్రాపశ్యత్తపోవృద్ధం వయోవృద్ధం చ భార్గవం ||20 ||

అయాచదథ సైన్యార్థం ప్రాంజలిః పృథివీపతిః
అజ్ఞానాద్బాలయా యత్తే కృతం తత్క్షంతుమర్హసి ||21 ||

తతోఽబ్రవీన్మహీపాలం చ్యవనో భార్గవస్తదా
రూపౌదార్యసమాయుక్తాం లోభమోహబలాత్కృతాం ||22 ||

తామేవ ప్రతిగృహ్యాహం రాజందుహితరం తవ
క్షమిష్యామి మహీపాల సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ||23 ||

ఋషేర్వచనమాజ్ఞాయ శర్యాతిరవిచారయన్
దదౌ దుహితరం తస్మై చ్యవనాయ మహాత్మనే ||24 ||

ప్రతిగృహ్య చ తాం కన్యాం చ్యవనః ప్రససాద హ
ప్రాప్తప్రసాదో రాజా స ససైన్యః పునరావ్రజత్ ||25 ||

సుకన్యాపి పతిం లబ్ధ్వా తపస్వినమనిందితా
నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా తపసా నియమేన చ ||26 ||

అగ్నీనామతిథీనాం చ శుశ్రూషురనసూయికా
సమారాధయత క్షిప్రం చ్యవనం సా శుభాననా ||27 ||

—♦ అధ్యాయము 123 ♦—

లోమశ ఉవాచ

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య సురాణామశ్వినౌ నృప
కృతాభిషేకాం వివృతాం సుకన్యాం తామపశ్యతాం ||1 ||

తాం దృష్ట్వా దర్శనీయాంగీం దేవరాజసుతామివ
ఊచతుః సమభిద్రుత్య నాసత్యావశ్వినావిదం ||2 ||

కస్య త్వమసి వామోరు కిం వనే వై కరోషి చ
ఇచ్ఛావ భద్రే జ్ఞాతుం త్వాం తత్త్వమాఖ్యాహి శోభనే ||3 ||

తతః సుకన్యా సంవీతా తావువాచ సురోత్తమౌ
శర్యాతితనయాం విత్తం భార్యాం చ చ్యవనస్య మాం ||4 ||

అథాశ్వినౌ ప్రహస్యైతామబ్రూతాం పునరేవ తు
కథం త్వమసి కల్యాణి పిత్రా దత్తా గతాధ్వనే ||5 ||

భ్రాజసే వనమధ్యే త్వం విద్యుత్సౌదామినీ యథా
న దేవేష్వపి తుల్యాం హి త్వయా పశ్యావ భామిని ॥6॥

సర్వాభరణసంపన్నా పరమాంబరధారిణీ
శోభేథాస్త్వనవద్యాంగి న త్వేవం మలపంకినీ ॥7॥

కస్మాదేవంవిధా భూత్వా జరాజర్జరితం పతిం
త్వముపాస్సే హ కల్యాణి కామభోగబహిష్కృతం ॥8॥

అసమర్థం పరిత్రాణే పోషణే చ శుచిస్మితే
సాధు చ్యవనముత్సృజ్య వరయస్వైకమావయోః
పత్యర్థం దేవగర్భాభే మా వృథా యౌవనం కృథాః ॥9॥

ఏవముక్తా సుకన్యా తు సురౌ తావిదమబ్రవీత్
రతాహం చ్యవనే పత్యౌ మైవం మా పర్యశంకిథాః ॥10॥

తావబ్రూతాం పునస్త్వేనామావాం దేవభిషగ్వరౌ
యువానం రూపసంపన్నం కరిష్యావః పతిం తవ ॥11॥

తతస్తస్యావయోశ్చైవ పతిమేకతమం వృణు
ఏతేన సమయేనైనమామంత్రయ వరాననే ॥12॥

సా తయోర్వచనాద్రాజన్నుపసంగమ్య భార్గవం
ఉవాచ వాక్యం యత్తాభ్యాముక్తం భృగుసుతం ప్రతి ॥13॥

తచ్ఛ్రుత్వా చ్యవనో భార్యామువాచ క్రియతామితి
భర్త్రా సా సమనుజ్ఞాతా క్రియతామిత్యథాబ్రవీత్ ॥14॥

శ్రుత్వా తదశ్వినౌ వాక్యం తత్తస్యాః క్రియతామితి
ఊచతూ రాజపుత్రీం తాం పతిస్తవ విశత్వపః ॥15॥

తతోఽమ్భశ్చ్యవనః శీఘ్రం రూపార్థీ ప్రవివేశ హ
అశ్వినావపి తద్రాజన్సరః ప్రవిశతాం ప్రభో ॥16॥

తతో ముహూర్తాదుత్తీర్ణాః సర్వే తే సరసస్తతః
దివ్యరూపధరాః సర్వే యువానో మృష్టకుండలాః
తుల్యరూపధరాశ్చైవ మనసః ప్రీతివర్ధనాః ॥17॥

తేఽబ్రువన్సహితాః సర్వే వృణీష్వాన్యతమం శుభే
అస్మాకమీప్సితం భద్రే పతిత్వే వరవర్ణిని
యత్ర వాప్యభికామాసి తం వృణీష్వ సుశోభనే ॥18॥

సా సమీక్ష్య తు తాన్సర్వాంస్తుల్యరూపధరాన్స్థితాన్
నిశ్చిత్య మనసా బుద్ధ్యా దేవీ వవ్రే స్వకం పతిం ॥19॥

లబ్ధ్వా తు చ్యవనో భార్యాం వయోరూపం చ వాంఛితం
హృష్టోఽబ్రవీన్మహాతేజాస్తౌ నాసత్యావిదం వచః ॥20॥

యథాహం రూపసంపన్నో వయసా చ సమన్వితః
కృతో భవద్భ్యాం వృద్ధః సన్భార్యాం చ ప్రాప్తవానిమాం ॥21॥

తస్మాద్యువాం కరిష్యామి ప్రీత్యాహం సోమపీథినౌ
మిషతో దేవరాజస్య సత్యమేతద్బ్రవీమి వాం ॥22॥

తచ్ఛ్రుత్వా హృష్టమనసౌ దివం తౌ ప్రతిజగ్మతుః
చ్యవనోఽపి సుకన్యా చ సురావివ విజహ్రతుః ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 124 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తతః శ్రుత్వా తు శర్యాతిర్వయఃస్థం చ్యవనం కృతం
సంప్రహృష్టః సేనయా సార్ధముపాయాద్భార్గవాశ్రమం॥1॥

చ్యవనం చ సుకన్యాం చ దృష్ట్వా దేవసుతావివ
రేమే మహీపః శర్యాతిః కృత్స్నాం ప్రాప్య మహీమివ॥2॥

ఋషిణా సత్కృతస్తేన సభార్యః పృథివీపతిః
ఉపోపవిష్టః కల్యాణీః కథాశ్చక్రే మహామనాః॥3॥

అథైనం భార్గవో రాజన్నువాచ పరిసాంత్వయన్
యాజయిష్యామి రాజంస్త్వాం సంభారానుపకల్పయ॥4॥

తతః పరమసంహృష్టః శర్యాతిః పృథివీపతిః
చ్యవనస్య మహారాజ తద్వాక్యం ప్రత్యపూజయత్॥5॥

ప్రశస్తేఽహని యజ్ఞీయే సర్వకామసమృద్ధిమత్
కారయామాస శర్యాతిర్యజ్ఞాయతనముత్తమం॥6॥

తత్రైనం చ్యవనో రాజన్యాజయామాస భార్గవః
అద్భుతాని చ తత్రాసన్యాని తాని నిబోధ మే॥7॥

అగృహ్ణాచ్చ్యవనః సోమమశ్వినోర్దేవయోస్తదా
తమింద్రో వారయామాస గృహ్యమాణం తయోర్గ్రహం॥8॥

ఇంద్ర ఉవాచ

ఉభావేతౌ న సోమార్హౌ నాసత్యావితి మే మతిః
భిషజౌ దేవపుత్రాణాం కర్మణా నైవమర్హతః॥9॥

చ్యవన ఉవాచ

మావమంస్థా మహాత్మానౌ రూపద్రవిణవత్తరౌ
యౌ చక్రతుర్మాం మఘవన్వృందారకమివాజరం॥10॥

ఋతే త్వాం విబుధాంశ్చాన్యాన్కథం వై నార్హతః సవం
అశ్వినావపి దేవేంద్ర దేవౌ విద్ధి పురందర॥11॥

ఇంద్ర ఉవాచ

చికిత్సకౌ కర్మకరౌ కామరూపసమన్వితౌ
లోకే చరంతౌ మర్త్యానాం కథం సోమమిహార్హతః॥12॥

లోమశ ఉవాచ

ఏతదేవ యదా వాక్యమామ్రేడయతి వాసవః
అనాదృత్య తతః శక్రం గ్రహం జగ్రాహ భార్గవః॥13॥

గ్రహీష్యంతం తు తం సోమమశ్వినోరుత్తమం తదా
సమీక్ష్య బలభిద్దేవ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥14॥

ఆభ్యామర్థాయ సోమం త్వం గ్రహీష్యసి యది స్వయం
వజ్రం తే ప్రహరిష్యామి ఘోరరూపమనుత్తమం॥15॥

ఏవముక్తః స్మయన్నింద్రమభివీక్ష్య స భార్గవః
జగ్రాహ విధివత్సోమమశ్విభ్యాముత్తమం గ్రహం॥16॥

తతోఽస్మై ప్రాహరద్వజ్రం ఘోరరూపం శచీపతిః
తస్య ప్రహరతో బాహుం స్తంభయామాస భార్గవః॥17॥

సంస్తంభయిత్వా చ్యవనో జుహువే మంత్రతోఽనలం
కృత్యార్థీ సుమహాతేజా దేవం హింసితుముద్యతః॥18॥

తతః కృత్యా సమభవదృషేస్తస్య తపోబలాత్
మదో నామ మహావీర్యో బృహత్కాయో మహాసురః
శరీరం యస్య నిర్దేష్టుమశక్యం తు సురాసురైః॥19॥

తస్యాస్యమభవద్ఘోరం తీక్ష్ణాగ్రదశనం మహత్
హనురేకా స్థితా తస్య భూమావేకా దివం గతా॥20॥

చతస్ర ఆయతా దంష్ట్రా యోజనానాం శతం శతం
ఇతరే త్వస్య దశనా బభూవుర్దశయోజనాః
ప్రాకారసదృశాకారాః శూలాగ్రసమదర్శనాః॥21॥

బాహూ పర్వతసంకాశావాయతావయుతం సమౌ
నేత్రే రవిశశిప్రఖ్యే వక్త్రమంతకసంనిభం॥22॥

లేలిహంజిహ్వయా వక్త్రం విద్యుచ్చపలలోలయా
వ్యాత్తాననో ఘోరదృష్టిర్గ్రసన్నివ జగద్బలాత్॥23॥

స భక్షయిష్యన్సంక్రుద్ధః శతక్రతుముపాద్రవత్
మహతా ఘోరరూపేణ లోకాఞ్శబ్దేన నాదయన్॥24॥

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

లోమశ ఉవాచ

తం దృష్ట్వా ఘోరవదనం మదం దేవః శతక్రతుః
ఆయాంతం భక్షయిష్యంతం వ్యాత్తాననమివాంతకం॥1॥

భయాత్సంస్తంభితభుజః సృక్కిణీ లేలిహన్ముహుః
తతోఽబ్రవీద్దేవరాజశ్చ్యవనం భయపీడితః॥2॥

సోమార్హావశ్వినావేతావద్య ప్రభృతి భార్గవ
భవిష్యతః సత్యమేతద్వచో బ్రహ్మన్బ్రవీమి తే॥3॥

న తే మిథ్యా సమారంభో భవత్వేష పరో విధిః
జానామి చాహం విప్రర్షే న మిథ్యా త్వం కరిష్యసి॥4॥

సోమార్హావశ్వినావేతౌ యథైవాద్య కృతౌ త్వయా
భూయ ఏవ తు తే వీర్యం ప్రకాశేదితి భార్గవ॥5॥

సుకన్యాయాః పితుశ్చాస్య లోకే కీర్తిః ప్రథేదితి
అతో మయైతద్విహితం తవ వీర్యప్రకాశనం
తస్మాత్ప్రసాదం కురు మే భవత్వేతద్యథేచ్ఛసి॥6॥

ఏవముక్తస్య శక్రేణ చ్యవనస్య మహాత్మనః
స మన్యుర్వ్యగమచ్ఛీఘ్రం ముమోచ చ పురందరం॥7॥

మదం చ వ్యభజద్రాజన్పానే స్త్రీషు చ వీర్యవాన్
అక్షేషు మృగయాయాం చ పూర్వసృష్టం పునః పునః॥8॥

తథా మదం వినిక్షిప్య శక్రం సంతర్ప్య చేందునా
అశ్విభ్యాం సహితాందేవాన్యాజయిత్వా చ తం నృపం॥9॥

విఖ్యాప్య వీర్యం సర్వేషు లోకేషు వదతాం వరః
సుకన్యయా సహారణ్యే విజహారానురక్తయా॥10॥

తస్యైతద్ద్విజసంఘుష్టం సరో రాజన్ప్రకాశతే
అత్ర త్వం సహ సోదర్యైః పితౄందేవాంశ్చ తర్పయ॥11॥

ఏతద్దృష్ట్వా మహీపాల సికతాక్షం చ భారత
సైంధవారణ్యమాసాద్య కుల్యానాం కురు దర్శనం
పుష్కరేషు మహారాజ సర్వేషు చ జలం స్పృశ॥12॥

ఆర్చీకపర్వతశ్చైవ నివాసో వై మనీషిణాం
సదాఫలః సదాస్రోతో మరుతాం స్థానముత్తమం
చైత్యాశ్చైతే బహుశతాస్త్రిదశానాం యుధిష్ఠిర॥13॥

ఏతచ్చంద్రమసస్తీర్థమృషయః పర్యుపాసతే
వైఖానసాశ్చ ఋషయో వాలఖిల్యాస్తథైవ చ॥14॥

శృంగాణి త్రీణి పుణ్యాణి త్రీణి ప్రస్రవణాని చ
సర్వాణ్యనుపరిక్రమ్య యథాకామముపస్పృశ॥15॥

శంతనుశ్చాత్ర కౌంతేయ శునకశ్చ నరాధిప
నరనారాయణౌ చోభౌ స్థానం ప్రాప్తాః సనాతనం॥16॥

ఇహ నిత్యశయా దేవాః పితరశ్చ మహర్షిభిః
ఆర్చీకపర్వతే తేపుస్తాన్యజస్వ యుధిష్ఠిర॥17॥

ఇహ తే వై చరూన్ప్రాశ్నన్నృషయశ్చ విశాం పతే
యమునా చాక్షయస్రోతాః కృష్ణశ్చేహ తపోరతః॥18॥

యమౌ చ భీమసేనశ్చ కృష్ణా చామిత్రకర్శన
సర్వే చాత్ర గమిష్యామః సుకృశాః సుతపస్వినః॥19॥

ఏతత్ప్రస్రవణం పుణ్యమింద్రస్య మనుజాధిప
యత్ర ధాతా విధాతా చ వరుణశ్చోర్ధ్వమాగతాః॥20॥

ఇహ తే న్యవసన్రాజన్క్షాంతాః పరమధర్మిణః
మైత్రాణామృజుబుద్ధీనామయం గిరివరః శుభః॥21॥

ఏషా సా యమునా రాజన్రాజర్షిగణసేవితా
నానాయజ్ఞచితా రాజన్పుణ్యా పాపభయాపహా॥22॥

అత్ర రాజా మహేష్వాసో మాంధాతాయజత స్వయం
సహదేవశ్చ కౌంతేయ సోమకో దదతాం వరః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 126 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మాంధాతా రాజశార్దూలస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
కథం జాతో మహాబ్రహ్మన్యౌవనాశ్వో నృపోత్తమః
కథం చైతాం పరాం కాష్ఠాం ప్రాప్తవానమితద్యుతిః||1||

యస్య లోకాస్త్రయో వశ్యా విష్ణోరివ మహాత్మనః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం చరితం తస్య ధీమతః||2||

యథా మాంధాతృశబ్దశ్చ తస్య శక్రసమద్యుతేః
జన్మ చాప్రతివీర్యస్య కుశలో హ్యసి భాషితుం||3||

లోమశ ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజన్రాజ్ఞస్తస్య మహాత్మనః
యథా మాంధాతృశబ్దో వై లోకేషు పరిగీయతే||4||

ఇక్ష్వాకువంశప్రభవో యువనాశ్వో మహీపతిః
సోఽయజత్పృథివీపాల క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః||5||

అశ్వమేధసహస్రం చ ప్రాప్య ధర్మభృతాం వరః
అన్యైశ్చ క్రతుభిర్ముఖ్యైర్వివిధైరాప్తదక్షిణైః||6||

అనపత్యస్తు రాజర్షిః స మహాత్మా దృఢవ్రతః
మంత్రిష్వాధాయ తద్రాజ్యం వననిత్యో బభూవ హ||7||

శాస్త్రదృష్టేన విధినా సంయోజ్యాత్మానమాత్మనా
పిపాసాశుష్కహృదయః ప్రవివేశాశ్రమం భృగోః||8||

తామేవ రాత్రిం రాజేంద్ర మహాత్మా భృగునందనః
ఇష్టిం చకార సౌద్యుమ్నేర్మహర్షిః పుత్రకారణాత్||9||

సంభృతో మంత్రపూతేన వారిణా కలశో మహాన్
తత్రాతిష్ఠత రాజేంద్ర పూర్వమేవ సమాహితః
యత్ప్రాశ్య ప్రసవేత్తస్య పత్నీ శక్రసమం సుతం||10||

తం న్యస్య వేద్యాం కలశం సుషుపుస్తే మహర్షయః
రాత్రిజాగరణశ్రాంతాః సౌద్యుమ్నిః సమతీత్య తాన్||11||

శుష్కకంఠః పిపాసార్తః పానీయార్థీ భృశం నృపః
తం ప్రవిశ్యాశ్రమం శ్రాంతః పానీయం సోఽభ్యయాచత||12||

తస్య శ్రాంతస్య శుష్కేణ కంఠేన క్రోశతస్తదా
నాశ్రౌషీత్కశ్చన తదా శకునేరివ వాశితం||13||

తతస్తం కలశం దృష్ట్వా జలపూర్ణం స పార్థివః
అభ్యద్రవత వేగేన పీత్వా చాంభో వ్యవాసృజత్||14||

స పీత్వా శీతలం తోయం పిపాసార్తో మహీపతిః
నిర్వాణమగమద్ధీమాన్సుసుఖీ చాభవత్తదా||15||

తతస్తే ప్రత్యబుధ్యంత ఋషయః సనరాధిపాః
నిస్తోయం తం చ కలశం దదృశుః సర్వ ఏవ తే||16||

కస్య కర్మేదమితి చ పర్యపృచ్ఛన్సమాగతాః
యువనాశ్వో మయేత్యేవ సత్యం సమభిపద్యత॥17॥

న యుక్తమితి తం ప్రాహ భగవాన్భార్గవస్తదా
సుతార్థం స్థాపితా హ్యాపస్తపసా చైవ సంభృతాః॥18॥

మయా హ్యత్రాహితం బ్రహ్మ తప ఆస్థాయ దారుణం
పుత్రార్థం తవ రాజర్షే మహాబలపరాక్రమ॥19॥

మహాబలో మహావీర్యస్తపోబలసమన్వితః
యః శక్రమపి వీర్యేణ గమయేద్యమసాదనం॥20॥

అనేన విధినా రాజన్మయైతదుపపాదితం
అబ్భక్షణం త్వయా రాజన్నయుక్తం కృతమద్య వై॥21॥

న త్వద్య శక్యమస్మాభిరేతత్కర్తుమతోఽన్యథా
నూనం దైవకృతం హ్యేతద్యదేవం కృతవానసి॥22॥

పిపాసితేన యాః పీతా విధిమంత్రపురస్కృతాః
ఆపస్త్వయా మహారాజ మత్తపోవీర్యసంభృతాః
తాభ్యస్త్వమాత్మనా పుత్రమేవంవీర్యం జనిష్యసి॥23॥

విధాస్యామో వయం తత్ర తవేష్టిం పరమాద్భుతాం
యథా శక్రసమం పుత్రం జనయిష్యసి వీర్యవాన్॥24॥

తతో వర్షశతే పూర్ణే తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః
వామం పార్శ్వం వినిర్భిద్య సుతః సూర్య ఇవాపరః॥25॥

నిశ్చక్రామ మహాతేజా న చ తం మృత్యురావిశత్
యువనాశ్వం నరపతిం తదద్భుతమివాభవత్॥26॥

తతః శక్రో మహాతేజాస్తం దిదృక్షురుపాగమత్
ప్రదేశినీం తతోఽస్యాస్యే శక్రః సమభిసందధే॥27॥

మామయం ధాస్యతీత్యేవం పరిభాష్టః స వజ్రిణా
మాంధాతేతి చ నామాస్య చక్రుః సేంద్రా దివౌకసః॥28॥

ప్రదేశినీం శక్రదత్తామాస్వాద్య స శిశుస్తదా
అవర్ధత మహీపాల కిష్కూణాం చ త్రయోదశ॥29॥

వేదాస్తం సధనుర్వేదా దివ్యాన్యస్త్రాణి చేశ్వరం
ఉపతస్థుర్మహారాజ ధ్యాతమాత్రాణి సర్వశః॥30॥

ధనురాజగవం నామ శరాః శృంగోద్భవాశ్చ యే
అభేద్యం కవచం చైవ సద్యస్తముపసంశ్రయన్॥31॥

సోఽభిషిక్తో మఘవతా స్వయం శక్రేణ భారత
ధర్మేణ వ్యజయల్లోకాంస్త్రీన్విష్ణురివ విక్రమైః॥32॥

తస్యాప్రతిహతం చక్రం ప్రావర్తత మహాత్మనః
రత్నాని చైవ రాజర్షిం స్వయమేవోపతస్థిరే॥33॥

తస్యేయం వసుసంపూర్ణా వసుధా వసుధాధిప
తేనేష్టం వివిధైర్యజ్ఞైర్బహుభిః స్వాప్తదక్షిణైః॥34॥

చితచైత్యో మహాతేజా ధర్మం ప్రాప్య చ పుష్కలం
శక్రస్యార్ధాసనం రాజల్లబ్ధవానమితద్యుతిః॥35॥

ఏకాహ్నా పృథివీ తేన ధర్మనిత్యేన ధీమతా
నిర్జితా శాసనాదేవ సరత్నాకరపత్తనా॥36॥

తస్య చిత్రైర్మహారాజ క్రతూనాం దక్షిణావతాం
చతురంతా మహీ వ్యాప్తా నాసీత్కించిదనావృతం॥37॥

తేన పద్మసహస్రాణి గవాం దశ మహాత్మనా
బ్రాహ్మణేభ్యో మహారాజ దత్తానీతి ప్రచక్షతే॥38॥

తేన ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం మహాత్మనా
వృష్టం సస్యవివృద్ధ్యర్థం మిషతో వజ్రపాణినః॥39॥

తేన సోమకులోత్పన్నో గాంధారాధిపతిర్మహాన్
గర్జన్నివ మహామేఘః ప్రమథ్య నిహతః శరైః॥40॥

ప్రజాశ్చతుర్విధాస్తేన జితా రాజన్మహాత్మనా
తేనాత్మతపసా లోకాః స్థాపితాశ్చాపి తేజసా॥41॥

తస్యైతద్దేవయజనం స్థానమాదిత్యవర్చసః
పశ్య పుణ్యతమే దేశే కురుక్షేత్రస్య మధ్యతః॥42॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మాంధాతుశ్చరితం మహత్
జన్మ చాగ్ర్యం మహీపాల యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥43॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథంవీర్యః స రాజాభూత్సోమకో వదతాం వర
కర్మాణ్యస్య ప్రభావం చ శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥1॥

లోమశ ఉవాచ

యుధిష్ఠిరాసీన్నృపతిః సోమకో నామ ధార్మికః
తస్య భార్యాశతం రాజన్సదృశీనామభూత్తదా॥2॥

స వై యత్నేన మహతా తాసు పుత్రం మహీపతిః
కంచిన్నాసాదయామాస కాలేన మహతా అపి॥3॥

కదాచిత్తస్య వృద్ధస్య యతమానస్య యత్నతః
జంతుర్నామ సుతస్తస్మిన్స్త్రీశతే సమజాయత॥4॥

తం జాతం మాతరః సర్వాః పరివార్య సమాసతే
సతతం పృష్ఠతః కృత్వా కామభోగాన్విశాం పతే॥5॥

తతః పిపీలికా జంతుం కదాచిదదశత్స్ఫిజి
స దష్టో వ్యనదద్రాజంస్తేన దుఃఖేన బాలకః॥6॥

తతస్తా మాతరః సర్వాః ప్రాక్రోశన్భృశదుఃఖితాః
పరివార్య జంతుం సహితాః స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥7॥

తమార్తనాదం సహసా శుశ్రావ స మహీపతిః
అమాత్యపరిషన్మధ్యే ఉపవిష్టః సహర్త్విజైః॥8॥

తతః ప్రస్థాపయామాస కిమేతదితి పార్థివః
తస్మై క్షత్తా యథావృత్తమాచచక్షే సుతం ప్రతి॥9॥

త్వరమాణః స చోత్థాయ సోమకః సహ మంత్రిభిః
ప్రవిశ్యాంతఃపురం పుత్రమాశ్వాసయదరిందమః॥10॥

సాంత్వయిత్వా తు తం పుత్రం నిష్క్రమ్యాంతఃపురాన్నృపః
ఋత్విజైః సహితో రాజన్సహామాత్య ఉపావిశత్॥11॥

సోమక ఉవాచ

ధిగస్త్విహైకపుత్రత్వమపుత్రత్వం వరం భవేత్
నిత్యాతురత్వాద్భూతానాం శోక ఏవైకపుత్రతా॥12॥

ఇదం భార్యాశతం బ్రహ్మన్పరీక్ష్యోపచితం ప్రభో
పుత్రార్థినా మయా వోఢం న చాసాం విద్యతే ప్రజా॥13॥

ఏకః కథంచిదుత్పన్నః పుత్రో జంతురయం మమ
యతమానస్య సర్వాసు కిం ను దుఃఖమతః పరం॥14॥

వయశ్చ సమతీతం మే సభార్యస్య ద్విజోత్తమ
ఆసాం ప్రాణాః సమాయత్తా మమ చాత్రైకపుత్రకే॥15॥

స్యాన్ను కర్మ తథా యుక్తం యేన పుత్రశతం భవేత్
మహతా లఘునా వాపి కర్మణా దుష్కరేణ వా॥16॥

ఋత్విగువాచ

అస్తి వై తాదృశం కర్మ యేన పుత్రశతం భవేత్
యది శక్నోషి తత్కర్తుమథ వక్ష్యామి సోమక॥17॥

సోమక ఉవాచ

కార్యం వా యది వాకార్యం యేన పుత్రశతం భవేత్
కృతమేవ హి తద్విద్ధి భగవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥18॥

ఋత్విగువాచ

యజస్వ జంతునా రాజంస్త్వం మయా వితతే క్రతౌ
తతః పుత్రశతం శ్రీమద్భవిష్యత్యచిరేణ తే॥19॥

వపాయాం హూయమానాయాం ధూమమాఘ్రాయ మాతరః
తతస్తాః సుమహావీర్యాంజనయిష్యంతి తే సుతాన్॥20॥

తస్యామేవ తు తే జంతుర్భవితా పునరాత్మజః
ఉత్తరే చాస్య సౌవర్ణం లక్ష్మ పార్శ్వే భవిష్యతి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 128 ♦—

సోమక ఉవాచ

బ్రహ్మన్యద్యద్యథా కార్యం తత్తత్కురు తథా తథా
పుత్రకామతయా సర్వం కరిష్యామి వచస్తవ॥1॥

లోమశ ఉవాచ

తతః స యాజయామాస సోమకం తేన జంతునా
మాతరస్తు బలాత్పుత్రమపాకర్షుః కృపాన్వితాః॥2॥

హా హతాః స్మేతి వాశంత్యస్తీవ్రశోకసమన్వితాః
తం మాతరః ప్రత్యకర్షన్గృహీత్వా దక్షిణే కరే
సవ్యే పాణౌ గృహీత్వా తు యాజకోఽపి స్మ కర్షతి॥3॥

కురరీణామివార్తానామపాకృష్య తు తం సుతం
విశస్య చైనం విధినా వపామస్య జుహావ సః॥4॥

వపాయాం హూయమానాయాం గంధమాఘ్రాయ మాతరః
ఆర్తా నిపేతుః సహసా పృథివ్యాం కురునందన
సర్వాశ్చ గర్భానలభంస్తతస్తాః పార్థివాంగనాః॥5॥

తతో దశసు మాసేషు సోమకస్య విశాం పతే
జజ్ఞే పుత్రశతం పూర్ణం తాసు సర్వాసు భారత॥6॥

జంతుర్జ్యేష్ఠః సమభవజ్జనిత్ర్యామేవ భారత
స తాసామిష్ట ఏవాసీన్న తథాన్యే నిజాః సుతాః॥7॥

తచ్చ లక్షణమస్యాసీత్సౌవర్ణం పార్శ్వ ఉత్తరే
తస్మిన్పుత్రశతే చాగ్ర్యః స బభూవ గుణైర్యుతః॥8॥

తతః స లోకమగమత్సోమకస్య గురుః పరం
అథ కాలే వ్యతీతే తు సోమకోఽప్యగమత్పరం॥9॥

అథ తం నరకే ఘోరే పచ్యమానం దదర్శ సః
తమపృచ్ఛత్కిమర్థం త్వం నరకే పచ్యసే ద్విజ॥10॥

తమబ్రవీద్గురుః సోఽథ పచ్యమానోఽగ్నినా భృశం
త్వం మయా యాజితో రాజంస్తస్యేదం కర్మణః ఫలం॥11॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా స రాజర్షిర్ధర్మరాజానమబ్రవీత్
అహమత్ర ప్రవేక్ష్యామి ముచ్యతాం మమ యాజకః
మత్కృతే హి మహాభాగః పచ్యతే నరకాగ్నినా॥12॥

ధర్మ ఉవాచ

నాన్యః కర్తుః ఫలం రాజన్నుపభుంక్తే కదాచన
ఇమాని తవ దృశ్యంతే ఫలాని దదతాం వర॥13॥

సోమక ఉవాచ

పుణ్యాన్న కామయే లోకానృతేఽహం బ్రహ్మవాదినం
ఇచ్ఛామ్యహమనేనైవ సహ వస్తుం సురాలయే॥14॥

నరకే వా ధర్మరాజ కర్మణాస్య సమో హ్యహం
పుణ్యాపుణ్యఫలం దేవ సమమస్త్వావయోరిదం॥15॥

ధర్మ ఉవాచ

యద్యేవమీప్సితం రాజన్భుంక్ష్వాస్య సహితః ఫలం
తుల్యకాలం సహానేన పశ్చాత్ప్రాప్స్యసి సద్గతిం॥16॥

లోమశ ఉవాచ

స చకార తథా సర్వం రాజా రాజీవలోచనః
పునశ్చ లేభే లోకాన్స్వాన్కర్మణా నిర్జితాఞ్శుభాన్
సహ తేనైవ విప్రేణ గురుణా స గురుప్రియః ||17||

ఏష తస్యాశ్రమః పుణ్యో య ఏషోఽగ్రే విరాజతే
క్షాంత ఉష్యాత్ర షడ్రాత్రం ప్రాప్నోతి సుగతిం నరః ||18||

ఏతస్మిన్నపి రాజేంద్ర వత్స్యామో విగతజ్వరాః
షడ్రాత్రం నియతాత్మానః సజ్జీభవ కురూద్వహ ||19||

—♦ అధ్యాయము 129 ♦—

లోమశ ఉవాచ

అస్మిన్కిల స్వయం రాజన్నిష్టవాన్వై ప్రజాపతిః
సత్రమిష్టీకృతం నామ పురా వర్షసహస్రికం ||1||

అంబరీషశ్చ నాభాగ ఇష్టవాన్యమునామను
యజ్ఞైశ్చ తపసా చైవ పరాం సిద్ధిమవాప సః ||2||

దేశో నాహుషయజ్ఞానామయం పుణ్యతమో నృప
యత్రేష్ట్వా దశ పద్మాని సదస్యేభ్యో నిసృష్టవాన్ ||3||

సార్వభౌమస్య కౌంతేయ యయాతేరమితౌజసః
స్పర్ధమానస్య శక్రేణ పశ్యేదం యజ్ఞవాస్త్విహ ||4||

పశ్య నానావిధాకారైరగ్నిభిర్నిచితాం మహీం
మజ్జంతీమివ చాక్రాంతాం యయాతేర్యజ్ఞకర్మభిః ||5||

ఏషా శమ్యేకపత్రా సా శరకం చైతదుత్తమం
పశ్య రామహ్రదానేతాన్పశ్య నారాయణాశ్రమం ||6||

ఏతదార్చీకపుత్రస్య యోగైర్విచరతో మహీం
అపసర్పణం మహీపాల రౌప్యాయామమితౌజసః ||7||

అత్రానువంశం పఠతః శృణు మే కురునందన
ఉలూఖలైరాభరణైః పిశాచీ యదభాషత ||8||

యుగంధరే దధి ప్రాశ్య ఉషిత్వా చాచ్యుతస్థలే
తద్వద్భూతిలయే స్నాత్వా సపుత్రా వస్తుమిచ్ఛసి ||9||

ఏకరాత్రముషిత్వేహ ద్వితీయం యది వత్స్యసి
ఏతద్వై తే దివా వృత్తం రాత్రౌ వృత్తమతోఽన్యథా ||10||

అత్రాద్యాహో నివత్స్యామః క్షపాం భరతసత్తమ
ద్వారమేతద్ధి కౌంతేయ కురుక్షేత్రస్య భారత ||11||

అత్రైవ నాహుషో రాజా రాజన్క్రతుభిరిష్టవాన్
యయాతిర్బహురత్నాడ్యైర్యత్రేంద్రో ముదమభ్యగాత్ ||12||

ఏతత్ప్లక్షావతరణం యమునాతీర్థముచ్యతే
ఏతద్వై నాకపృష్ఠస్య ద్వారమాహుర్మనీషిణః ||13||

అత్ర సారస్వతైర్యజ్ఞైరీజానాః పరమర్షయః
యూపోలూఖలినస్తాత గచ్ఛంత్యవభృథాప్లవం ||14||

అత్రైవ భరతో రాజా మేధ్యమశ్వమవాసృజత్
అసకృత్కృష్ణసారంగం ధర్మేణావాప్య మేదినీం॥15॥

అత్రైవ పురుషవ్యాఘ్ర మరుత్తః సత్రముత్తమం
ఆస్తే దేవర్షిముఖ్యేన సంవర్తేనాభిపాలితః॥16॥

అత్రోపస్పృశ్య రాజేంద్ర సర్వాఁల్లోకాన్ప్రపశ్యతి
పూయతే దుష్కృతాచ్చైవ సముపస్పృశ్య భారత॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్ర సభ్రాతృకః స్నాత్వా స్తూయమానో మహర్షిభిః
లోమశం పాండవశ్రేష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥18॥

సర్వాఁల్లోకాన్ప్రపశ్యామి తపసా సత్యవిక్రమ
ఇహస్థః పాండవశ్రేష్ఠం పశ్యామి శ్వేతవాహనం॥19॥

లోమశ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో పశ్యంతి పరమర్షయః
సరస్వతీమిమాం పుణ్యాం పశ్యైకశరణావృతాం॥20॥

యత్ర స్నాత్వా నరశ్రేష్ఠ ధూతపాప్మా భవిష్యతి
ఇహ సారస్వతైర్యజ్ఞైరిష్టవంతః సురర్షయః
ఋషయశ్చైవ కౌంతేయ తథా రాజర్షయోఽపి చ॥21॥

వేదీ ప్రజాపతేరేషా సమంతాత్పంచయోజనా
కురోర్వై యజ్ఞశీలస్య క్షేత్రమేతన్మహాత్మనః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఇహ మర్త్యాస్తపస్తప్త్వా స్వర్గం గచ్ఛంతి భారత
మర్తుకామా నరా రాజన్నిహాయాంతి సహస్రశః॥1॥

ఏవమాశీః ప్రయుక్తా హి దక్షేణ యజతా పురా
ఇహ యే వై మరిష్యంతి తే వై స్వర్గజితో నరాః॥2॥

ఏషా సరస్వతీ పుణ్యా దివ్యా చోఘవతీ నదీ
ఏతద్వినశనం నామ సరస్వత్యా విశాం పతే॥3॥

ద్వారం నిషాదరాష్ట్రస్య యేషాం ద్వేషాత్సరస్వతీ
ప్రవిష్టా పృథివీం వీర మా నిషాదా హి మాం విదుః॥4॥

ఏష వై చమసోద్భేదో యత్ర దృశ్యా సరస్వతీ
యత్రైనామభ్యవర్తంత దివ్యాః పుణ్యాః సముద్రగాః॥5॥

ఏతత్సింధోర్మహత్తీర్థం యత్రాగస్త్యమరిందమ
లోపాముద్రా సమాగమ్య భర్తారమవృణీత వై॥6॥

ఏతత్ప్రభాసతే తీర్థం ప్రభాసం భాస్కరద్యుతే
ఇంద్రస్య దయితం పుణ్యం పవిత్రం పాపనాశనం॥7॥

ఏతద్విష్ణుపదం నామ దృశ్యతే తీర్థముత్తమం
ఏషా రమ్యా విపాశా చ నదీ పరమపావనీ॥8॥

అత్రైవ పుత్రశోకేన వసిష్ఠో భగవానృషిః
బద్ధ్వాత్మానం నిపతితో విపాశః పునరుత్థితః||9||

కాశ్మీరమండలం చైతత్సర్వపుణ్యమరిందమ
మహర్షిభిశ్చాధ్యుషితం పశ్యేదం భ్రాతృభిః సహ||10||

అత్రోత్తరాణాం సర్వేషామృషీణాం నాహుషస్య చ
అగ్నేశ్చాత్రైవ సంవాదః కాశ్యపస్య చ భారత||11||

ఏతద్ద్వారం మహారాజ మానసస్య ప్రకాశతే
వర్షమస్య గిరేర్మధ్యే రామేణ శ్రీమతా కృతం||12||

ఏష వాతికషండో వై ప్రఖ్యాతః సత్యవిక్రమః
నాభ్యవర్తత యద్ద్వారం విదేహానుత్తరం చ యః||13||

ఏష ఉజ్జానకో నామ యవక్రీర్యత్ర శాంతవాన్
అరుంధతీసహాయశ్చ వసిష్ఠో భగవానృషిః||14||

హ్రదశ్చ కుశవానేష యత్ర పద్మం కుశేశయం
ఆశ్రమశ్చైవ రుక్మిణ్యా యత్రాశామ్యదకోపనా||15||

సమాధీనాం సమాసస్తు పాండవేయ శ్రుతస్త్వయా
తం ద్రక్ష్యసి మహారాజ భృగుతుంగం మహాగిరిం||16||

జలాం చోపజలాం చైవ యమునామభితో నదీం
ఉశీనరో వై యత్రేష్ట్వా వాసవాదత్యరిచ్యత||17||

తాం దేవసమితిం తస్య వాసవశ్చ విశాం పతే
అభ్యగచ్ఛత రాజానం జ్ఞాతుమగ్నిశ్చ భారత||18||

జిజ్ఞాసమానౌ వరదౌ మహాత్మానముశీనరం
ఇంద్రః శ్యేనః కపోతోఽగ్నిర్భూత్వా యజ్ఞేఽభిజగ్మతుః||19||

ఊరుం రాజ్ఞః సమాసాద్య కపోతః శ్యేనజాద్భయాత్
శరణార్థీ తదా రాజన్నిలిల్యే భయపీడితః||20||

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

శ్యేన ఉవాచ

ధర్మాత్మానం త్వాహురేకం సర్వే రాజన్మహీక్షితః
స వై ధర్మవిరుద్ధం త్వం కస్మాత్కర్మ చికీర్షసి||1||

విహితం భక్షణం రాజన్పీడ్యమానస్య మే క్షుధా
మా భాంక్షీర్ధర్మలోభేన ధర్మముత్సృష్టవానసి||2||

రాజోవాచ

సంత్రస్తరూపస్త్రాణార్థీ త్వత్తో భీతో మహాద్విజ
మత్సకాశమనుప్రాప్తః ప్రాణగృధ్నురయం ద్విజః||3||

ఏవమభ్యాగతస్యేహ కపోతస్యాభయార్థినః
అప్రదానే పరోఽధర్మః కిం త్వం శ్యేన ప్రపశ్యసి||4||

ప్రస్పందమానః సంభ్రాంతః కపోతః శ్యేన లక్ష్యతే
మత్సకాశం జీవితార్థీ తస్య త్యాగో విగర్హితః||5||

శ్యేన ఉవాచ

ఆహారాత్సర్వభూతాని సంభవంతి మహీపతే
ఆహారేణ వివర్ధంతే తేన జీవంతి జంతవః॥6॥

శక్యతే దుస్త్యజేఽప్యర్థే చిరరాత్రాయ జీవితుం
న తు భోజనముత్సృజ్య శక్యం వర్తయితుం చిరం॥7॥

భక్ష్యాద్విలోపితస్యాద్య మమ ప్రాణా విశాం పతే
విసృజ్య కాయమేష్యంతి పంథానమపునర్భవం॥8॥

ప్రమృతే మయి ధర్మాత్మన్పుత్రదారం నశిష్యతి
రక్షమాణః కపోతం త్వం బహూన్ప్రాణాన్నశిష్యసి॥9॥

ధర్మం యో బాధతే ధర్మో న స ధర్మః కుధర్మ తత్
అవిరోధీ తు యో ధర్మః స ధర్మః సత్యవిక్రమ॥10॥

విరోధిషు మహీపాల నిశ్చిత్య గురులాఘవం
న బాధా విద్యతే యత్ర తం ధర్మం సముదాచరేత్॥11॥

గురులాఘవమాజ్ఞాయ ధర్మాధర్మవినిశ్చయే
యతో భూయాంస్తతో రాజన్కురు ధర్మవినిశ్చయం॥12॥

రాజోవాచ

బహుకల్యాణసంయుక్తం భాషసే విహగోత్తమ
సుపర్ణః పక్షిరాట్కిం త్వం ధర్మజ్ఞశ్చాస్యసంశయం
తథా హి ధర్మసంయుక్తం బహు చిత్రం ప్రభాషసే॥13॥

న తేఽస్త్యవిదితం కించిదితి త్వా లక్షయామ్యహం
శరణైషిణః పరిత్యాగం కథం సాధ్వితి మన్యసే॥14॥

ఆహారార్థం సమారంభస్తవ చాయం విహంగమ
శక్యశ్చాప్యన్యథా కర్తుమాహారోఽప్యధికస్త్వయా॥15॥

గోవృషో వా వరాహో వా మృగో వా మహిషోఽపి వా
త్వదర్థమద్య క్రియతాం యద్వాన్యదభికాంక్షసే॥16॥

శ్యేన ఉవాచ

న వరాహం న చోక్షాణం న మృగాన్వివిధాంస్తథా
భక్షయామి మహారాజ కిమన్నాద్యేన తేన మే॥17॥

యస్తు మే దైవవిహితో భక్షః క్షత్రియపుంగవ
తముత్సృజ మహీపాల కపోతమిమమేవ మే॥18॥

శ్యేనాః కపోతాన్ఖాదంతి స్థితిరేషా సనాతనీ
మా రాజన్మార్గమాజ్ఞాయ కదలీస్కంధమారుహ॥19॥

రాజోవాచ

రాజ్యం శిబీనామృద్ధం వై శాధి పక్షిగణార్చిత
యద్వా కామయసే కించిచ్ఛ్యేన సర్వం దదాని తే
వినేమం పక్షిణం శ్యేన శరణార్థినమాగతం॥20॥

యేనేమం వర్జయేథాస్త్వం కర్మణా పక్షిసత్తమ
తదాచక్ష్వ కరిష్యామి న హి దాస్యే కపోతకం॥21॥

శ్యేన ఉవాచ

ఉశీనర కపోతే తే యది స్నేహో నరాధిప
ఆత్మనో మాంసముత్కృత్య కపోతతులయా ధృతం॥22॥

యదా సమం కపోతేన తవ మాంసం భవేన్నృప
తదా ప్రదేయం తన్మహ్యం సా మే తుష్టిర్భవిష్యతి॥23॥

రాజోవాచ

అనుగ్రహమిమం మన్యే శ్యేన యన్మాభియాచసే
తస్మాత్తేఽద్య ప్రదాస్యామి స్వమాంసం తులయా ధృతం॥24॥

లోమశ ఉవాచ

అథోత్కృత్య స్వమాంసం తు రాజా పరమధర్మవిత్
తులయామాస కౌంతేయ కపోతేన సహాభిభో॥25॥

ధ్రియమాణస్తు తులయా కపోతో వ్యతిరిచ్యతే
పునశ్చోత్కృత్య మాంసాని రాజా ప్రాదాదుశీనరః॥26॥

న విద్యతే యదా మాంసం కపోతేన సమం ధృతం
తత ఉత్కృత్తమాంసోఽసావారురోహ స్వయం తులాం॥27॥

శ్యేన ఉవాచ

ఇంద్రోఽహమస్మి ధర్మజ్ఞ కపోతో హవ్యవాడయం
జిజ్ఞాసమానౌ ధర్మే త్వాం యజ్ఞవాటముపాగతౌ॥28॥

యత్తే మాంసాని గాత్రేభ్య ఉత్కృత్తాని విశాం పతే
ఏషా తే భాస్వరీ కీర్తిర్లోకానభిభవిష్యతి॥29॥

యావల్లోకే మనుష్యాస్త్వాం కథయిష్యంతి పార్థివ
తావత్కీర్తిశ్చ లోకాశ్చ స్థాస్యంతి తవ శాశ్వతాః॥30॥

లోమశ ఉవాచ

తత్పాండవేయ సదనం రాజ్ఞస్తస్య మహాత్మనః
పశ్యస్వైతన్మయా సార్ధం పుణ్యం పాపప్రమోచనం॥31॥

అత్ర వై సతతం దేవా మునయశ్చ సనాతనాః
దృశ్యంతే బ్రాహ్మణై రాజన్పుణ్యవద్భిర్మహాత్మభిః॥32॥

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

లోమశ ఉవాచ

యః కథ్యతే మంత్రవిదగ్ర్యబుద్ధి;రౌద్దాలకిః శ్వేతకేతుః పృథివ్యాం
తస్యాశ్రమం పశ్య నరేంద్ర పుణ్యం; సదాఫలైరుపపన్నం మహీజైః॥1॥

సాక్షాదత్ర శ్వేతకేతుర్దదర్శ; సరస్వతీం మానుషదేహరూపాం
వేత్స్యామి వాణీమితి సంప్రవృత్తాం; సరస్వతీం శ్వేతకేతుర్బభాషే॥2॥

తస్మిన్కాలే బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠా;వాస్తాం తదా మాతులభాగినేయౌ
అష్టావక్రశ్చైవ కహోడసూను;రౌద్దాలకిః శ్వేతకేతుశ్చ రాజన్॥3॥

విదేహరాజస్య మహీపతేస్తౌ; విప్రావుభౌ మాతులభాగినేయౌ
ప్రవిశ్య యజ్ఞాయతనం వివాదే; బందిం నిజగ్రాహతురప్రమేయం॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథంప్రభావః స బభూవ విప్ర;స్తథాయుక్తం యో నిజగ్రాహ బందిం
అష్టావక్రః కేన చాసౌ బభూవ; తత్సర్వం మే లోమశ శంస తత్త్వం॥5॥

లోమశ ఉవాచ

ఉద్దాలకస్య నియతః శిష్య ఏకో; నామ్నా కహోడేతి బభూవ రాజన్
శుశ్రూషురాచార్యవశానువర్తీ; దీర్ఘం కాలం సోఽధ్యయనం చకార॥6॥

తం వై విప్రాః పర్యభవంశ్చ శిష్యా;స్తం చ జ్ఞాత్వా విప్రకారం గురుః సః
తస్మై ప్రాదాత్సద్య ఏవ శ్రుతం చ; భార్యాం చ వై దుహితరం స్వాం సుజాతాం॥7॥

తస్యా గర్భః సమభవదగ్నికల్పః; సోఽధీయానం పితరమథాభ్యువాచ
సర్వాం రాత్రిమధ్యయనం కరోషి; నేదం పితః సమ్యగివోపవర్తతే॥8॥

ఉపాలబ్ధః శిష్యమధ్యే మహర్షిః; స తం కోపాదుదరస్థం శశాప
యస్మాత్కుక్షౌ వర్తమానో బ్రవీషి; తస్మాద్వక్రో భవితాస్యష్టకృత్వః॥9॥

స వై తథా వక్ర ఏవాభ్యజాయ;దష్టావక్రః ప్రథితో వై మహర్షిః
తస్యాసీద్వై మాతులః శ్వేతకేతుః; స తేన తుల్యో వయసా బభూవ॥10॥

సంపీడ్యమానా తు తదా సుజాతా; వివర్ధమానేన సుతేన కుక్షౌ
ఉవాచ భర్తారమిదం రహోగతా; ప్రసాద్య హీనం వసునా ధనార్థినీ॥11॥

కథం కరిష్యామ్యధనా మహర్షే; మాసశ్చాయం దశమో వర్తతే మే
న చాస్తి తే వసు కించిత్ప్రజాతా; యేనాహమేతామాపదం నిస్తరేయం॥12॥

ఉక్తస్త్వేవం భార్యయా వై కహోడో; విత్తస్యార్థే జనకమథాభ్యగచ్ఛత్
స వై తదా వాదవిదా నిగృహ్య; నిమజ్జితో బందినేహాప్సు విప్రః॥13॥

ఉద్దాలకస్తం తు తదా నిశమ్య; సూతేన వాదేఽప్సు తథా నిమజ్జితం
ఉవాచ తాం తత్ర తతః సుజాతా;మష్టావక్రే గూహితవ్యోఽయమర్థః॥14॥

రరక్ష సా చాప్యతి తం సుమంత్రం; జాతోఽప్యేవం న స శుశ్రావ విప్రః
ఉద్దాలకం పితృవచ్చాపి మేనే; అష్టావక్రో భ్రాతృవచ్ఛ్వేతకేతుం॥15॥

తతో వర్షే ద్వాదశే శ్వేతకేతు;రష్టావక్రం పితురంకే నిషణ్ణం
అపాకర్షద్గృహ్య పాణౌ రుదంతం; నాయం తవాంకః పితురిత్యుక్తవాంశ్చ॥16॥

యత్తేనోక్తం దురుక్తం తత్తదానీం; హృది స్థితం తస్య సుదుఃఖమాసీత్
గృహం గత్వా మాతరం రోదమానః; పప్రచ్ఛేదం క్వ ను తాతో మమేతి॥17॥

తతః సుజాతా పరమార్తరూపా; శాపాద్భీతా సర్వమేవాచచక్షే
తద్వై తత్త్వం సర్వమాజ్ఞాయ మాతు;రిత్యబ్రవీచ్ఛ్వేతకేతుం స విప్రః॥18॥

గచ్ఛావ యజ్ఞం జనకస్య రాజ్ఞో; బహ్వాశ్చర్యః శ్రూయతే తస్య యజ్ఞః
శ్రోష్యావోఽత్ర బ్రాహ్మణానాం వివాద;మన్నం చాగ్ర్యం తత్ర భోక్ష్యావహే చ
విచక్షణత్వం చ భవిష్యతే నౌ; శివశ్చ సౌమ్యశ్చ హి బ్రహ్మఘోషః॥19॥

తౌ జగ్మతుర్మాతులభాగినేయౌ; యజ్ఞం సమృద్ధం జనకస్య రాజ్ఞః
అష్టావక్రః పథి రాజ్ఞా సమేత్య; ఉత్సార్యమాణో వాక్యమిదం జగాద॥20॥

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

అష్టావక్ర ఉవాచ

అంధస్య పంథా బధిరస్య పంథాః; స్త్రియః పంథా వైవధికస్య పంథాః
రాజ్ఞః పంథా బ్రాహ్మణేనాసమేత్య; సమేత్య తు బ్రాహ్మణస్యైవ పంథాః॥1॥

రాజోవాచ

పంథా అయం తేఽద్య మయా నిసృష్టో; యేనేచ్ఛసే తేన కామం వ్రజస్వ
న పావకో విద్యతే వై లఘీయా;నింద్రోఽపి నిత్యం నమతే బ్రాహ్మణానాం॥2॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

యజ్ఞం ద్రష్టుం ప్రాప్తవంతౌ స్వ తాత; కౌతూహలం నౌ బలవద్వై వివృద్ధం
ఆవాం ప్రాప్తావతిథీ సంప్రవేశం; కాంక్షావహే ద్వారపతే తవాజ్ఞాం॥3॥

ఐంద్రద్యుమ్నేర్యజ్ఞదృశావిహావాం; వివక్షూ వై జనకేంద్రం దిదృక్షూ
న వై క్రోధాద్వ్యాధినైవోత్తమేన; సంయోజయ ద్వారపాల క్షణేన॥4॥

ద్వారపాల ఉవాచ

బందేః సమాదేశకరా వయం స్మ; నిబోధ వాక్యం చ మయేర్యమాణం
న వై బాలాః ప్రవిశంత్యత్ర విప్రా; వృద్ధా విద్వాంసః ప్రవిశంతి ద్విజాగ్ర్యాః॥5॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

యద్యత్ర వృద్ధేషు కృతః ప్రవేశో; యుక్తం మమ ద్వారపాల ప్రవేష్టుం
వయం హి వృద్ధాశ్చరితవ్రతాశ్చ; వేదప్రభావేన ప్రవేశనార్హాః॥6॥

శుశ్రూషవశ్చాపి జితేంద్రియాశ్చ; జ్ఞానాగమే చాపి గతాః స్మ నిష్ఠాం
న బాల ఇత్యవమంతవ్యమాహు;ర్బాలోఽప్యగ్నిర్దహతి స్పృశ్యమానః॥7॥

ద్వారపాల ఉవాచ

సరస్వతీమీరయ వేదజుష్టా;మేకాక్షరాం బహురూపాం విరాజం
అంగాత్మానం సమవేక్షస్వ బాలం; కిం శ్లాఘసే దుర్లభా వాదసిద్ధిః॥8॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

న జ్ఞాయతే కాయవృద్ధ్యా వివృద్ధి;ర్యథాష్ఠీలా శాల్మలేః సంప్రవృద్ధా
హ్రస్వోఽల్పకాయః ఫలితో వివృద్ధో; యశ్చాఫలస్తస్య న వృద్ధభావః॥9॥

ద్వారపాల ఉవాచ

వృద్ధేభ్య ఏవేహ మతిం స్మ బాలా; గృహ్ణంతి కాలేన భవంతి వృద్ధాః
న హి జ్ఞానమల్పకాలేన శక్యం; కస్మాద్బాలో వృద్ధ ఇవావభాషసే॥10॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

న తేన స్థవిరో భవతి యేనాస్య పలితం శిరః
బాలోఽపి యః ప్రజానాతి తం దేవాః స్థవిరం విదుః॥11॥

న హాయనైర్న పలితైర్న విత్తేన న బంధుభిః
ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోఽనూచానః స నో మహాన్॥12॥

దిదృక్షురస్మి సంప్రాప్తో బందినం రాజసంసది
నివేదయస్వ మాం ద్వాఃస్థ రాజ్ఞే పుష్కరమాలినే॥13॥

ద్రష్టాస్యద్య వదతో ద్వారపాల; మనీషిభిః సహ వాదే వివృద్ధే
ఉతాహో వాప్యుచ్చతాం నీచతాం వా; తూష్ణీం భూతేష్వథ సర్వేషు చాద్య॥14॥

ద్వారపాల ఉవాచ

కథం యజ్ఞం దశవర్షో విశేస్త్వం; వినీతానాం విదుషాం సంప్రవేశ్యం
ఉపాయతః ప్రయతిష్యే తవాహం; ప్రవేశనే కురు యత్నం యథావత్॥15॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

భో భో రాజంజనకానాం వరిష్ఠ; సభాజ్యస్త్వం త్వయి సర్వం సమృద్ధం
త్వం వా కర్తా కర్మణాం యజ్ఞియానాం; యయాతిరేకో నృపతిర్వా పురస్తాత్॥16॥

విద్వాన్బందీ వేదవిదో నిగృహ్య; వాదే భగ్నానప్రతిశంకమానః
త్వయా నిసృష్టైః పురుషైరాప్తకృద్భి;ర్జలే సర్వాన్మజ్జయతీతి నః శ్రుతం॥17॥

స తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణానాం సకాశా;ద్బ్రహ్మోద్యం వై కథయితుమాగతోఽస్మి
క్వాసౌ బందీ యావదేనం సమేత్య; నక్షత్రాణీవ సవితా నాశయామి॥18॥

రాజోవాచ

ఆశంససే బందినం త్వం విజేతు;మవిజ్ఞాత్వా వాక్యబలం పరస్య
విజ్ఞాతవీర్యైః శక్యమేవం ప్రవక్తుం; దృష్టశ్చాసౌ బ్రాహ్మణైర్వాదశీలైః॥19॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

వివాదితోఽసౌ న హి మాదృశైర్హి; సింహీకృతస్తేన వదత్యభీతః
సమేత్య మాం నిహతః శేష్యతేఽద్య; మార్గే భగ్నం శకటమివాబలాక్షం॥20॥

రాజోవాచ

షణ్ణాభేర్ద్వాదశాక్షస్య చతుర్వింశతిపర్వణః
యస్త్రిషష్టిశతారస్య వేదార్థం స పరః కవిః॥21॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

చతుర్వింశతిపర్వ త్వాం షణ్ణాభి ద్వాదశప్రధి
తత్త్రిషష్టిశతారం వై చక్రం పాతు సదాగతి॥22॥

రాజోవాచ

వడవే ఇవ సంయుక్తే శ్యేనపాతే దివౌకసాం
కస్తయోర్గర్భమాధత్తే గర్భం సుషువతుశ్చ కం॥23॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

మా స్మ తే తే గృహే రాజఞ్శాత్రవాణామపి ధ్రువం
వాతసారథిరాధత్తే గర్భం సుషువతుశ్చ తం॥24॥

రాజోవాచ

కిం స్విత్సుప్తం న నిమిషతి కిం స్విజ్జాతం న చోపతి
కస్య స్విద్ధృదయం నాస్తి కిం స్విద్వేగేన వర్ధతే॥25॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

మత్స్యః సుప్తో న నిమిషత్యండం జాతం న చోపతి
అశ్మనో హృదయం నాస్తి నదీ వేగేన వర్ధతే॥26॥

రాజోవాచ

న త్వా మన్యే మానుషం దేవసత్త్వం; న త్వం బాలః స్థవిరస్త్వం మతో మే
న తే తుల్యో విద్యతే వాక్ప్రలాపే; తస్మాద్ద్వారం వితరామ్యేష బందీ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

అష్టావక్ర ఉవాచ

అత్రోగ్రసేనసమితేషు రాజ;న్సమాగతేష్వప్రతిమేషు రాజసు
న వై వివిత్సాంతరమస్తి వాదినాం; మహాజలే హంసనినాదినామివ॥1॥

న మేఽద్య వక్ష్యస్యతివాదిమాని;న్గ్లహం ప్రపన్నః సరితామివాగమః
హుతాశనస్యేవ సమిద్ధతేజసః; స్థిరో భవస్వేహ మమాద్య బందిన్॥2॥

బంద్యువాచ

వ్యాఘ్రం శయానం ప్రతి మా ప్రబోధయ; ఆశీవిషం సృక్కిణీ లేలిహానం
పదాహతస్యేవ శిరోఽభిహత్య; నాదష్టో వై మోక్ష్యసే తన్నిబోధ॥3॥

యో వై దర్పాత్సంహననోపపన్నః; సుదుర్బలః పర్వతమావిహంతి
తస్యైవ పాణిః సనఖో విశీర్యతే; న చైవ శైలస్య హి దృశ్యతే వ్రణః॥4॥

సర్వే రాజ్ఞో మైథిలస్య మైనాకస్యేవ పర్వతాః
నికృష్టభూతా రాజానో వత్సా అనడుహో యథా॥5॥

లోమశ ఉవాచ

అష్టావక్రః సమితౌ గర్జమానో; జాతక్రోధో బందినమాహ రాజన్
ఉక్తే వాక్యే చోత్తరం మే బ్రవీహి; వాక్యస్య చాప్యుత్తరం తే బ్రవీమి॥6॥

బంద్యువాచ

ఏక ఏవాగ్నిర్బహుధా సమిధ్యతే; ఏకః సూర్యః సర్వమిదం ప్రభాసతే
ఏకో వీరో దేవరాజో నిహంతా; యమః పితౄణామీశ్వరశ్చైక ఏవ॥7॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

ద్వావింద్రాగ్నీ చరతో వై సఖాయౌ; ద్వౌ దేవర్షీ నారదః పర్వతశ్చ
ద్వావశ్వినౌ ద్వే చ రథస్య చక్రే; భార్యాపతీ ద్వౌ విహితౌ విధాత్రా॥8॥

బంద్యువాచ

త్రిః సూయతే కర్మణా వై ప్రజేయం; త్రయో యుక్తా వాజపేయం వహంతి
అధ్వర్యవస్త్రిషవణాని తన్వతే; త్రయో లోకాస్త్రీణి జ్యోతీంషి చాహుః॥9॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

చతుష్టయం బ్రాహ్మణానాం నికేతం; చత్వారో యుక్తా యజ్ఞమిమం వహంతి
దిశశ్చతస్రశ్చతురశ్చ వర్ణా;శ్చతుష్పదా గౌరపి శశ్వదుక్తా॥10॥

బంద్యువాచ

పంచాగ్నయః పంచపదా చ పంక్తి;ర్యజ్ఞాః పంచైవాప్యథ పంచేంద్రియాణి
దృష్టా వేదే పంచచూడాశ్చ పంచ; లోకే ఖ్యాతం పంచనదం చ పుణ్యం॥11॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

షడాధానే దక్షిణామాహురేకే; షడేవేమే ఋతవః కాలచక్రం
షడింద్రియాణ్యుత షట్కృత్తికాశ్చ; షట్సాద్యస్కాః సర్వవేదేషు దృష్టాః॥12॥

బంద్యువాచ

సప్త గ్రామ్యాః పశవః సప్త వన్యాః; సప్త ఛందాంసి క్రతుమేకం వహంతి
సప్తర్షయః సప్త చాప్యర్హణాని; సప్తతంత్రీ ప్రథితా చైవ వీణా॥13॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

అష్టౌ శాణాః శతమానం వహంతి; తథాష్టపాదః శరభః సింహఘాతీ
అష్టౌ వసూఞ్శుశ్రుమ దేవతాసు; యూపశ్చాష్టాస్రిర్విహితః సర్వయజ్ఞః॥14॥

బంద్యువాచ

నవైవోక్తాః సామిధేన్యః పితౄణాం; తథా ప్రాహుర్నవయోగం విసర్గం
నవాక్షరా బృహతీ సంప్రదిష్టా; నవయోగో గణనామేతి శశ్వత్॥15॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

దశా దశోక్తాః పురుషస్య లోకే; సహస్రమాహుర్దశ పూర్ణం శతాని
దశైవ మాసాన్బిభ్రతి గర్భవత్యో; దశేరకా దశ దాశా దశార్ణాః॥16॥

బంద్యువాచ

ఏకాదశైకాదశినః పశూనా;మేకాదశైవాత్ర భవంతి యూపాః
ఏకాదశ ప్రాణభృతాం వికారా; ఏకాదశోక్తా దివి దేవేషు రుద్రాః॥17॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

సంవత్సరం ద్వాదశ మాసమాహు;ర్జగత్యాః పాదో ద్వాదశైవాక్షరాణి
ద్వాదశాహః ప్రాకృతో యజ్ఞ ఉక్తో; ద్వాదశాదిత్యాన్కథయంతీహ విప్రాః॥18॥

బంద్యువాచ

త్రయోదశీ తిథిరుక్తా మహోగ్రా; త్రయోదశద్వీపవతీ మహీ చ॥19॥

లోమశ ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా విరరామ బందీ; శ్లోకస్యార్ధం వ్యాజహారాష్టవక్రః
త్రయోదశాహాని ససార కేశీ; త్రయోదశాదీన్యతిచ్ఛందాంసి చాహుః॥20॥

తతో మహానుదతిష్ఠన్నినాద;స్తూష్ణీంభూతం సూతపుత్రం నిశమ్య
అధోముఖం ధ్యానపరం తదానీ;మష్టావక్రం చాప్యుదీర్యంతమేవ॥21॥

తస్మింస్తథా సంకులే వర్తమానే; స్ఫీతే యజ్ఞే జనకస్యాథ రాజ్ఞః
అష్టావక్రం పూజయంతోఽభ్యుపేయు;ర్విప్రాః సర్వే ప్రాంజలయః ప్రతీతాః॥22॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

అనేన వై బ్రాహ్మణాః శుశ్రువాంసో; వాదే జిత్వా సలిలే మజ్జితాః కిల
తానేవ ధర్మానయమద్య బందీ; ప్రాప్నోతు గృహ్యాప్సు నిమజ్జయైనం॥23॥

బంద్యువాచ

అహం పుత్రో వరుణస్యోత రాజ్ఞ;స్తత్రాస సత్రం ద్వాదశవార్షికం వై
సత్రేణ తే జనక తుల్యకాలం; తదర్థం తే ప్రహితా మే ద్విజాగ్ర్యాః॥24॥

ఏతే సర్వే వరుణస్యోత యజ్ఞం; ద్రష్టుం గతా ఇహ ఆయాంతి భూయః
అష్టావక్రం పూజయే పూజనీయం; యస్య హేతోర్జనితారం సమేష్యే॥25॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

విప్రాః సముద్రాంభసి మజ్జితాస్తే; వాచా జితా మేధయా ఆవిదానాః
తాం మేధయా వాచమథోజ్జహార; యథా వాచమవచిన్వంతి సంతః॥26॥

అగ్నిర్దహంజాతవేదాః సతాం గృహా;న్విసర్జయంస్తేజసా న స్మ ధాక్షీత్
బాలేషు పుత్రేషు కృపణం వదత్సు; తథా వాచమవచిన్వంతి సంతః॥27॥

శ్లేష్మాతకీ క్షీణవర్చాః శృణోషి; ఉతాహో త్వాం స్తుతయో మాదయంతి
హస్తీవ త్వం జనక వితుద్యమానో; న మామికాం వాచమిమాం శృణోషి॥28॥

జనక ఉవాచ

శృణోమి వాచం తవ దివ్యరూపా;మమానుషీం దివ్యరూపోఽసి సాక్షాత్
అజైషీర్యద్బందినం త్వం వివాదే; నిసృష్ట ఏష తవ కామోఽద్య బందీ॥29॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

నానేన జీవతా కశ్చిదర్థో మే బందినా నృప
పితా యద్యస్య వరుణో మజ్జయైనం జలాశయే॥30॥

బంద్యువాచ

అహం పుత్రో వరుణస్యోత రాజ్ఞో; న మే భయం సలిలే మజ్జితస్య
ఇమం ముహూర్తం పితరం ద్రక్ష్యతేఽయ;మష్టావక్రశ్చిరనష్టం కహోడం॥31॥

లోమశ ఉవాచ

తతస్తే పూజితా విప్రా వరుణేన మహాత్మనా
ఉదతిష్ఠంత తే సర్వే జనకస్య సమీపతః॥32॥

కహోడ ఉవాచ

ఇత్యర్థమిచ్ఛంతి సుతాంజనా జనక కర్మణా
యదహం నాశకం కర్తుం తత్పుత్రః కృతవాన్మమ॥33॥

ఉతాబలస్య బలవానుత బాలస్య పండితః
ఉత వావిదుషో విద్వాన్పుత్రో జనక జాయతే॥34॥

బంద్యువాచ

శితేన తే పరశునా స్వయమేవాంతకో నృప
శిరాంస్యపాహరత్వాజౌ రిపూణాం భద్రమస్తు తే॥35॥

మహదుక్థ్యం గీయతే సామ చాగ్ర్యం; సమ్యక్సోమః పీయతే చాత్ర సత్రే
శుచీన్భాగాన్ప్రతిజగృహుశ్చ హృష్టాః; సాక్షాద్దేవా జనకస్యేహ యజ్ఞే॥36॥

లోమశ ఉవాచ

సముత్థితేష్వథ సర్వేషు రాజ;న్విప్రేషు తేష్వధికం సుప్రభేషు
అనుజ్ఞాతో జనకేనాథ రాజ్ఞా; వివేశ తోయం సాగరస్యోత బందీ॥37॥

అష్టావక్రః పితరం పూజయిత్వా; సంపూజితో బ్రాహ్మణైస్తైర్యథావత్
ప్రత్యాజగామాశ్రమమేవ చాగ్ర్యం; జిత్వా బందిం సహితో మాతులేన॥38॥

అత్ర కౌంతేయ సహితో భ్రాతృభిస్త్వం; సుఖోషితః సహ విప్రైః ప్రతీతః
పుణ్యాన్యన్యాని శుచికర్మైకభక్తి;ర్మయా సార్ధం చరితాస్యాజమీఢ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 135 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఏషా మధువిలా రాజన్సమంగా సంప్రకాశతే
ఏతత్కర్దమిలం నామ భరతస్యాభిషేచనం॥1॥

అలక్ష్మ్యా కిల సంయుక్తో వృత్రం హత్వా శచీపతిః
ఆప్లుతః సర్వపాపేభ్యః సమంగాయాం వ్యముచ్యత॥2॥

ఏతద్వినశనం కుక్షౌ మైనాకస్య నరర్షభ
అదితిర్యత్ర పుత్రార్థం తదన్నమపచత్పురా॥3॥

ఏనం పర్వతరాజానమారుహ్య పురుషర్షభ
అయశస్యామసంశబ్ద్యామలక్ష్మీం వ్యపనోత్స్యథ॥4॥

ఏతే కనఖలా రాజన్నృషీణాం దయితా నగాః
ఏషా ప్రకాశతే గంగా యుధిష్ఠిర మహానదీ॥5॥

సనత్కుమారో భగవానత్ర సిద్ధిమగాత్పరాం
ఆజమీఢావగాహ్యైనాం సర్వపాపైః ప్రమోక్ష్యసే॥6॥

అపాం హ్రదం చ పుణ్యాఖ్యం భృగుతుంగం చ పర్వతం
తూష్ణీం గంగాం చ కౌంతేయ సామాత్యః సముపస్పృశ॥7॥

ఆశ్రమః స్థూలశిరసో రమణీయః ప్రకాశతే
అత్ర మానం చ కౌంతేయ క్రోధం చైవ వివర్జయ॥8॥

ఏష రైభ్యాశ్రమః శ్రీమాన్పాండవేయ ప్రకాశతే
భారద్వాజో యత్ర కవిర్యవక్రీతో వ్యనశ్యత॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథంయుక్తోఽభవదృషిర్భరద్వాజః ప్రతాపవాన్
కిమర్థం చ యవక్రీత ఋషిపుత్రో వ్యనశ్యత ॥10॥

ఏతత్సర్వం యథావృత్తం శ్రోతుమిచ్ఛామి లోమశ
కర్మభిర్దేవకల్పానాం కీర్త్యమానైర్భృశం రమే ॥11॥

లోమశ ఉవాచ

భరద్వాజశ్చ రైభ్యశ్చ సఖాయౌ సంబభూవతుః
తావూషతురిహాత్యంతం ప్రీయమాణౌ వనాంతరే ॥12॥

రైభ్యస్య తు సుతావాస్తామర్వావసుపరావసూ
ఆసీద్యవక్రీః పుత్రస్తు భరద్వాజస్య భారత ॥13॥

రైభ్యో విద్వాన్సహాపత్యస్తపస్వీ చేతరోఽభవత్
తయోశ్చాప్యతులా ప్రీతిర్బాల్యాత్ప్రభృతి భారత ॥14॥

యవక్రీః పితరం దృష్ట్వా తపస్వినమసత్కృతం
దృష్ట్వా చ సత్కృతం విప్రై రైభ్యం పుత్రైః సహానఘ ॥15॥

పర్యతప్యత తేజస్వీ మన్యునాభిపరిప్లుతః
తపస్తేపే తతో ఘోరం వేదజ్ఞానాయ పాండవ ॥16॥

సుసమిద్ధే మహత్యగ్నౌ శరీరముపతాపయన్
జనయామాస సంతాపమింద్రస్య సుమహాతపాః ॥17॥

తత ఇంద్రో యవక్రీతముపగమ్య యుధిష్ఠిర
అబ్రవీత్కస్య హేతోస్త్వమాస్థితస్తప ఉత్తమం ॥18॥

యవక్రీరువాచ

ద్విజానామనధీతా వై వేదాః సురగణార్చిత
ప్రతిభాంత్వితి తప్యేఽహమిదం పరమకం తపః ॥19॥

స్వాధ్యాయార్థే సమారంభో మమాయం పాకశాసన
తపసా జ్ఞాతుమిచ్ఛామి సర్వజ్ఞానాని కౌశిక ॥20॥

కాలేన మహతా వేదాః శక్యా గురుముఖాద్విభో
ప్రాప్తుం తస్మాదయం యత్నః పరమో మే సమాస్థితః ॥21॥

ఇంద్ర ఉవాచ

అమార్గ ఏష విప్రర్షే యేన త్వం యాతుమిచ్ఛసి
కిం విఘాతేన తే విప్ర గచ్ఛాధీహి గురోర్ముఖాత్ ॥22॥

లోమశ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా గతః శక్రో యవక్రీరపి భారత
భూయ ఏవాకరోద్యత్నం తపస్యమితవిక్రమ ॥23॥

ఘోరేణ తపసా రాజంస్తప్యమానో మహాతపాః
సంతాపయామాస భృశం దేవేంద్రమితి నః శ్రుతం ॥24॥

తం తథా తప్యమానం తు తపస్తీవ్రం మహామునిం
ఉపేత్య బలభిద్దేవో వారయామాస వై పునః॥25॥

అశక్యోఽర్థః సమారబ్ధో నైతద్బుద్ధికృతం తవ
ప్రతిభాస్యంతి వై వేదాస్తవ చైవ పితుశ్చ తే॥26॥

యవక్రీరువాచ

న చైతదేవం క్రియతే దేవరాజ మమేప్సితం
మహతా నియమేనాహం తప్స్యే ఘోరతరం తపః॥27॥

సమిద్ధేఽగ్నావుపకృత్యాంగమంగం; హోష్యామి వా మఘవంస్తన్నిబోధ
యద్యేతదేవం న కరోషి కామం; మమేప్సితం దేవరాజేహ సర్వం॥28॥

లోమశ ఉవాచ

నిశ్చయం తమభిజ్ఞాయ మునేస్తస్య మహాత్మనః
ప్రతివారణహేత్వర్థం బుద్ధ్యా సంచింత్య బుద్ధిమాన్॥29॥

తత ఇంద్రోఽకరోద్రూపం బ్రాహ్మణస్య తపస్వినః
అనేకశతవర్షస్య దుర్బలస్య సయక్ష్మణః॥30॥

యవక్రీతస్య యత్తీర్థముచితం శౌచకర్మణి
భాగీరథ్యాం తత్ర సేతుం వాలుకాభిశ్చకార సః॥31॥

యదాస్య వదతో వాక్యం న స చక్రే ద్విజోత్తమః
వాలుకాభిస్తతః శక్రో గంగాం సమభిపూరయన్॥32॥

వాలుకాముష్టిమనిశం భాగీరథ్యాం వ్యసర్జయత్
సేతుమభ్యారభచ్ఛక్రో యవక్రీతం నిదర్శయన్॥33॥

తం దదర్శ యవక్రీస్తు యత్నవంతం నిబంధనే
ప్రహసంశ్చాబ్రవీద్వాక్యమిదం స మునిపుంగవః॥34॥

కిమిదం వర్తతే బ్రహ్మన్కిం చ తే హ చికీర్షితం
అతీవ హి మహాన్యత్నః క్రియతేఽయం నిరర్థకః॥35॥

ఇంద్ర ఉవాచ

బంధిష్యే సేతునా గంగాం సుఖః పంథా భవిష్యతి
క్లిశ్యతే హి జనస్తాత తరమాణః పునః పునః॥36॥

యవక్రీరువాచ

నాయం శక్యస్త్వయా బద్ధుం మహానోఘః కథంచన
అశక్యాద్వినివర్తస్వ శక్యమర్థం సమారభ॥37॥

ఇంద్ర ఉవాచ

యథైవ భవతా చేదం తపో వేదార్థముద్యతం
అశక్యం తద్వదస్మాభిరయం భారః సముద్యతః॥38॥

యవక్రీరువాచ

యథా తవ నిరర్థోఽయమారంభస్త్రిదశేశ్వర
తథా యది మమాపీదం మన్యసే పాకశాసన॥39॥

క్రియతాం యద్భవేచ్ఛక్యం మయా సురగణేశ్వర
వరాంశ్చ మే ప్రయచ్ఛాన్యాన్యైరన్యాన్భవితాస్మ్యతి॥40॥

లోమశ ఉవాచ

తస్మై ప్రాదాద్వరానింద్ర ఉక్తవాన్యాన్మహాతపాః
ప్రతిభాస్యంతి తే వేదాః పిత్రా సహ యథేప్సితాః॥41॥

యచ్చాన్యత్కాంక్షసే కామం యవక్రీర్గమ్యతామితి
స లబ్ధకామః పితరముపేత్యాథ తతోఽబ్రవీత్॥42॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

యవక్రీరువాచ

ప్రతిభాస్యంతి వై వేదా మమ తాతస్య చోభయోః
అతి చాన్యాన్భవిష్యావో వరా లబ్ధాస్తథా మయా॥1॥

భరద్వాజ ఉవాచ

దర్పస్తే భవితా తాత వరాఁల్లబ్ధ్వా యథేప్సితాన్
స దర్పపూర్ణః కృపణః క్షిప్రమేవ వినశ్యసి॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమా గాథా దేవైరుదాహృతాః
ఋషిరాసీత్పురా పుత్ర బాలధిర్నామ వీర్యవాన్॥3॥

స పుత్రశోకాదుద్విగ్నస్తపస్తేపే సుదుశ్చరం
భవేన్మమ సుతోఽమర్త్య ఇతి తం లబ్ధవాంశ్చ సః॥4॥

తస్య ప్రసాదో దేవైశ్చ కృతో న త్వమరైః సమః
నామర్త్యో విద్యతే మర్త్యో నిమిత్తాయుర్భవిష్యతి॥5॥

బాలధిరువాచ

యథేమే పర్వతాః శశ్వత్తిష్ఠంతి సురసత్తమాః
అక్షయాస్తన్నిమిత్తం మే సుతస్యాయుర్భవేదితి॥6॥

భరద్వాజ ఉవాచ

తస్య పుత్రస్తదా జజ్ఞే మేధావీ క్రోధనః సదా
స తచ్ఛ్రుత్వాకరోద్దర్పమృషీంశ్చైవావమన్యత॥7॥

వికుర్వాణో మునీనాం తు చరమాణో మహీమిమాం
ఆససాద మహావీర్యం ధనుషాక్షం మనీషిణం॥8॥

తస్యాపచక్రే మేధావీ తం శశాప స వీర్యవాన్
భవ భస్మేతి చోక్తః స న భస్మ సమపద్యత॥9॥

ధనుషాక్షస్తు తం దృష్ట్వా మేధావినమనామయం
నిమిత్తమస్య మహిషైర్భేదయామాస వీర్యవాన్||10||

స నిమిత్తే వినష్టే తు మమార సహసా శిశుః
తం మృతం పుత్రమాదాయ విలలాప తతః పితా||11||

లాలప్యమానం తం దృష్ట్వా మునయః పునరార్తవత్
ఊచుర్వేదోక్తయా పూర్వం గాథయా తన్నిబోధ మే||12||

న దిష్టమర్థమత్యేతుమీశో మర్త్యః కథంచన
మహిషైర్భేదయామాస ధనుషాక్షో మహీధరాన్||13||

ఏవం లబ్ధ్వా వరాన్బాలా దర్పపూర్ణాస్తరస్వినః
క్షిప్రమేవ వినశ్యంతి యథా న స్యాత్తథా భవాన్||14||

ఏష రైభ్యో మహావీర్యః పుత్రౌ చాస్య తథావిధౌ
తం యథా పుత్ర నాభ్యేషి తథా కుర్యాస్త్వతంద్రితః||15||

స హి క్రుద్ధః సమర్థస్త్వాం పుత్ర పీడయితుం రుషా
వైద్యశ్చాపి తపస్వీ చ కోపనశ్చ మహానృషిః||16||

యవక్రీరువాచ

ఏవం కరిష్యే మా తాపం తాత కార్షీః కథంచన
యథా హి మే భవాన్మాన్యస్తథా రైభ్యః పితా మమ||17||

లోమశ ఉవాచ

ఉక్త్వా స పితరం శ్లక్ష్ణం యవక్రీరకుతోభయః
విప్రకుర్వన్నృషీనన్యానతుష్యత్పరయా ముదా||18||

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

లోమశ ఉవాచ

చంక్రమ్యమాణః స తదా యవక్రీరకుతోభయః
జగామ మాధవే మాసి రైభ్యాశ్రమపదం ప్రతి||1||

స దదర్శాశ్రమే పుణ్యే పుష్పితద్రుమభూషితే
విచరంతీం స్నుషాం తస్య కింనరీమివ భారత||2||

యవక్రీస్తామువాచేదముపతిష్ఠస్వ మామితి
నిర్లజ్జో లజ్జయా యుక్తాం కామేన హృతచేతనః||3||

సా తస్య శీలమాజ్ఞాయ తస్మాచ్ఛాపాచ్చ బిభ్యతీ
తేజస్వితాం చ రైభ్యస్య తథేత్యుక్త్వా జగామ సా||4||

తత ఏకాంతమున్నీయ మజ్జయామాస భారత
ఆజగామ తదా రైభ్యః స్వమాశ్రమమరిందమ||5||

రుదంతీం చ స్నుషాం దృష్ట్వా భార్యామార్తాం పరావసోః
సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిర||6||

సా తస్మై సర్వమాచష్ట యవక్రీభాషితం శుభా
ప్రత్యుక్తం చ యవక్రీతం ప్రేక్షాపూర్వం తదాత్మనా||7||

శృణ్వానస్యైవ రైభ్యస్య యవక్రీతవిచేష్టితం
దహన్నివ తదా చేతః క్రోధః సమభవన్మహాన్||8||

స తదా మన్యునావిష్టస్తపస్వీ భృశకోపనః
అవలుప్య జటామేకాం జుహావాగ్నౌ సుసంస్కృతే||9||

తతః సమభవన్నారీ తస్యా రూపేణ సంమితా
అవలుప్యాపరాం చాథ జుహావాగ్నౌ జటాం పునః||10||

తతః సమభవద్రక్షో ఘోరాక్షం భీమదర్శనం
అబ్రూతాం తౌ తదా రైభ్యం కిం కార్యం కరవామహే||11||

తావబ్రవీదృషిః క్రుద్ధో యవక్రీర్వధ్యతామితి
జగ్మతుస్తౌ తథేత్యుక్త్వా యవక్రీతజిఘాంసయా||12||

తతస్తం సముపాస్థాయ కృత్యా సృష్టా మహాత్మనా
కమండలుం జహారాస్య మోహయిత్వా తు భారత||13||

ఉచ్ఛిష్టం తు యవక్రీతమపకృష్టకమండలుం
తత ఉద్యతశూలః స రాక్షసః సముపాద్రవత్||14||

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య శూలహస్తం జిఘాంసయా
యవక్రీః సహసోత్థాయ ప్రాద్రవద్యేన వై సరః||15||

జలహీనం సరో దృష్ట్వా యవక్రీస్త్వరితః పునః
జగామ సరితః సర్వాస్తాశ్చాప్యాసన్విశోషితాః||16||

స కాల్యమానో ఘోరేణ శూలహస్తేన రక్షసా
అగ్నిహోత్రం పితుర్భీతః సహసా సముపాద్రవత్||17||

స వై ప్రవిశమానస్తు శూద్రేణాంధేన రక్షిణా
నిగృహీతో బలాద్ద్వారి సోఽవాతిష్ఠత పార్థివ||18||

నిగృహీతం తు శూద్రేణ యవక్రీతం స రాక్షసః
తాడయామాస శూలేన స భిన్నహృదయోఽపతత్||19||

యవక్రీతం స హత్వా తు రాక్షసో రైభ్యమాగమత్
అనుజ్ఞాతస్తు రైభ్యేణ తయా నార్యా సహాచరత్||20||

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

లోమశ ఉవాచ

భరద్వాజస్తు కౌంతేయ కృత్వా స్వాధ్యాయమాహ్నికం
సమిత్కలాపమాదాయ ప్రవివేశ స్వమాశ్రమం||1||

తం స్మ దృష్ట్వా పురా సర్వే ప్రత్యుత్తిష్ఠంతి పావకాః
న త్వేనముపతిష్ఠంతి హతపుత్రం తదాగ్నయః||2||

వైకృతం త్వగ్నిహోత్రే స లక్షయిత్వా మహాతపాః
తమంధం శూద్రమాసీనం గృహపాలమథాబ్రవీత్||3||

కిం ను మే నాగ్నయః శూద్ర ప్రతినందంతి దర్శనం
త్వం చాపి న యథాపూర్వం కచ్చిత్క్షేమమిహాశ్రమే||4||

కచ్చిన్న రైభ్యం పుత్రో మే గతవానల్పచేతనః
ఏతదాచక్ష్వ మే శీఘ్రం న హి మే శుధ్యతే మనః||5||

శూద్ర ఉవాచ

రైభ్యం గతో నూనమసౌ సుతస్తే మందచేతనః
తథా హి నిహతః శేతే రాక్షసేన బలీయసా॥6॥

ప్రకాల్యమానస్తేనాయం శూలహస్తేన రక్షసా
అగ్న్యాగారం ప్రతి ద్వారి మయా దోర్భ్యాం నివారితః॥7॥

తతః స నిహతో హ్యత్ర జలకామోఽశుచిర్ధ్రువం
సంభావితో హి తూర్ణేన శూలహస్తేన రక్షసా॥8॥

లోమశ ఉవాచ

భరద్వాజస్తు శూద్రస్య తచ్ఛ్రుత్వా విప్రియం వచః
గతాసుం పుత్రమాదాయ విలలాప సుదుఃఖితః॥9॥

బ్రాహ్మణానాం కిలార్థాయ నను త్వం తప్తవాంస్తపః
ద్విజానామనధీతా వై వేదాః సంప్రతిభాంత్వితి॥10॥

తథా కల్యాణశీలస్త్వం బ్రాహ్మణేషు మహాత్మసు
అనాగాః సర్వభూతేషు కర్కశత్వముపేయివాన్॥11॥

ప్రతిషిద్ధో మయా తాత రైభ్యావసథదర్శనాత్
గతవానేవ తం క్షుద్రం కాలాంతకయమోపమం॥12॥

యః స జానన్మహాతేజా వృద్ధస్యైకం మమాత్మజం
గతవానేవ కోపస్య వశం పరమదుర్మతిః॥13॥

పుత్రశోకమనుప్రాప్య ఏష రైభ్యస్య కర్మణా
త్యక్ష్యామి త్వామృతే పుత్ర ప్రాణానిష్టతమాన్భువి॥14॥

యథాహం పుత్రశోకేన దేహం త్యక్ష్యామి కిల్బిషీ
తథా జ్యేష్ఠః సుతో రైభ్యం హింస్యాచ్ఛీఘ్రమనాగసం॥15॥

సుఖినో వై నరా యేషాం జాత్యా పుత్రో న విద్యతే
తే పుత్రశోకమప్రాప్య విచరంతి యథాసుఖం॥16॥

యే తు పుత్రకృతాచ్ఛోకాద్భృశం వ్యాకులచేతసః
శపంతీష్టాన్సఖీనార్తాస్తేభ్యః పాపతరో ను కః॥17॥

పరాసుశ్చ సుతో దృష్టః శప్తశ్చేష్టః సఖా మయా
ఈదృశీమాపదం కో ను ద్వితీయోఽనుభవిష్యతి॥18॥

విలప్యైవం బహువిధం భరద్వాజోఽదహత్సుతం
సుసమిద్ధం తతః పశ్చాత్ప్రవివేశ హుతాశనం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు బృహద్ద్యుమ్నో మహీపతిః
సత్రమాస్తే మహాభాగో రైభ్యయాజ్యః ప్రతాపవాన్॥1॥

తేన రైభ్యస్య వై పుత్రావర్వావసుపరావసూ
వృతౌ సహాయౌ సత్రార్థే బృహద్ద్యుమ్నేన ధీమతా॥2॥

తత్ర తౌ సమనుజ్ఞాతౌ పిత్రా కౌంతేయ జగ్మతుః
ఆశ్రమే త్వభవద్రైభ్యో భార్యా చైవ పరావసోః॥3॥

అథావలోకకోఽగచ్ఛద్గృహానేకః పరావసుః
కృష్ణాజినేన సంవీతం దదర్శ పితరం వనే॥4॥

జఘన్యరాత్రే నిద్రాంధః సావశేషే తమస్యపి
చరంతం గహనేఽరణ్యే మేనే స పితరం మృగం॥5॥

మృగం తు మన్యమానేన పితా వై తేన హింసితః
అకామయానేన తదా శరీరత్రాణమిచ్ఛతా॥6॥

స తస్య ప్రేతకార్యాణి కృత్వా సర్వాణి భారత
పునరాగమ్య తత్సత్రమబ్రవీద్భ్రాతరం వచః॥7॥

ఇదం కర్మ న శక్తస్త్వం వోఢుమేకః కథంచన
మయా తు హింసితస్తాతో మన్యమానేన తం మృగం॥8॥

సోఽస్మదర్థే వ్రతం సాధు చర త్వం బ్రహ్మహింసనం
సమర్థో హ్యహమేకాకీ కర్మ కర్తుమిదం మునే॥9॥

అర్వావసురువాచ

కరోతు వై భవాన్సత్రం బృహద్ద్యుమ్నస్య ధీమతః
బ్రహ్మహత్యాం చరిష్యేఽహం త్వదర్థం నియతేంద్రియః॥10॥

లోమశ ఉవాచ

స తస్యా బ్రహ్మహత్యాయాః పారం గత్వా యుధిష్ఠిర
అర్వావసుస్తదా సత్రమాజగామ పునర్మునిః॥11॥

తతః పరావసుర్దృష్ట్వా భ్రాతరం సముపస్థితం
బృహద్ద్యుమ్నమువాచేదం వచనం పరిషద్గతం॥12॥

ఏష తే బ్రహ్మహా యజ్ఞం మా ద్రష్టుం ప్రవిశేదితి
బ్రహ్మహా ప్రేక్షితేనాపి పీడయేత్త్వాం న సంశయః॥13॥

ప్రేష్యైరుత్సార్యమాణస్తు రాజన్నర్వావసుస్తదా
న మయా బ్రహ్మహత్యేయం కృతేత్యాహ పునః పునః॥14॥

ఉచ్యమానోఽసకృత్ప్రేష్యైర్బ్రహ్మహన్నితి భారత
నైవ స ప్రతిజానాతి బ్రహ్మహత్యాం స్వయం కృతాం
మమ భ్రాత్రా కృతమిదం మయా తు పరిరక్షితం॥15॥

ప్రీతాస్తస్యాభవందేవాః కర్మణార్వావసోర్నృప
తం తే ప్రవరయామాసుర్నిరాసుశ్చ పరావసుం॥16॥

తతో దేవా వరం తస్మై దదురగ్నిపురోగమాః
స చాపి వరయామాస పితురుత్థానమాత్మనః॥17॥

అనాగస్త్వం తథా భ్రాతుః పితుశ్చాస్మరణం వధే
భరద్వాజస్య చోత్థానం యవక్రీతస్య చోభయోః॥18॥

తతః ప్రాదుర్బభూవుస్తే సర్వ ఏవ యుధిష్ఠిర
అథాబ్రవీద్యవక్రీతో దేవానగ్నిపురోగమాన్॥19॥

సమధీతం మయా బ్రహ్మ వ్రతాని చరితాని చ
కథం ను రైభ్యః శక్తో మామధీయానం తపస్వినం

తథాయుక్తేన విధినా నిహంతుమమరోత్తమాః॥20॥

దేవా ఊచుః

మైవం కృథా యవక్రీత యథా వదసి వై మునే
ఋతే గురుమధీతా హి సుఖం వేదాస్త్వయా పురా॥21॥

అనేన తు గురూందుఃఖాత్తోషయిత్వా స్వకర్మణా
కాలేన మహతా క్లేశాద్బ్రహ్మాధిగతముత్తమం॥22॥

లోమశ ఉవాచ

యవక్రీతమథోక్త్వైవం దేవాః సాగ్నిపురోగమాః
సంజీవయిత్వా తాన్సర్వాన్పునర్జగ్ముస్త్రివిష్టపం॥23॥

ఆశ్రమస్తస్య పుణ్యోఽయం సదాపుష్పఫలద్రుమః
అత్రోష్య రాజశార్దూల సర్వపాపైః ప్రమోక్ష్యసే॥24॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

లోమశ ఉవాచ

ఉశీరబీజం మైనాకం గిరిం శ్వేతం చ భారత
సమతీతోఽసి కౌంతేయ కాలశైలం చ పార్థివ॥1॥

ఏషా గంగా సప్తవిధా రాజతే భరతర్షభ
స్థానం విరజసం రమ్యం యత్రాగ్నిర్నిత్యమిధ్యతే॥2॥

ఏతద్వై మానుషేణాద్య న శక్యం ద్రష్టుమప్యుత
సమాధిం కురుతావ్యగ్రాస్తీర్థాన్యేతాని ద్రక్ష్యథ॥3॥

శ్వేతం గిరిం ప్రవేక్ష్యామో మందరం చైవ పర్వతం
యత్ర మాణిచరో యక్షః కుబేరశ్చాపి యక్షరాట్॥4॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి గంధర్వాః శీఘ్రచారిణః
తథా కింపురుషా రాజన్యక్షాశ్చైవ చతుర్గుణాః॥5॥

అనేకరూపసంస్థానా నానాప్రహరణాశ్చ తే
యక్షేంద్రం మనుజశ్రేష్ఠ మాణిభద్రముపాసతే॥6॥

తేషామృద్ధిరతీవాగ్ర్యా గతౌ వాయుసమాశ్చ తే
స్థానాత్ప్రచ్యావయేయుర్యే దేవరాజమపి ధ్రువం॥7॥

తైస్తాత బలిభిర్గుప్తా యాతుధానైశ్చ రక్షితాః
దుర్గమాః పర్వతాః పార్థ సమాధిం పరమం కురు॥8॥

కుబేరసచివాశ్చాన్యే రౌద్రా మైత్రాశ్చ రాక్షసాః
తైః సమేష్యామ కౌంతేయ యత్తో విక్రమణే భవ॥9॥

కైలాసః పర్వతో రాజన్షడ్యోజనశతాన్యుత
యత్ర దేవాః సమాయాంతి విశాలా యత్ర భారత॥10॥

అసంఖ్యేయాస్తు కౌంతేయ యక్షరాక్షసకింనరాః
నాగాః సుపర్ణా గంధర్వాః కుబేరసదనం ప్రతి॥11॥

తాన్విగాహస్వ పార్థాద్య తపసా చ దమేన చ
రక్ష్యమాణో మయా రాజన్భీమసేనబలేన చ॥12॥

స్వస్తి తే వరుణో రాజా యమశ్చ సమితింజయః
గంగా చ యమునా చైవ పర్వతశ్చ దధాతు తే॥13॥

ఇంద్రస్య జాంబూనదపర్వతాగ్రే; శృణోమి ఘోషం తవ దేవి గంగే
గోపాయయేమం సుభగే గిరిభ్యః; సర్వాజమీఢాపచితం నరేంద్రం
భవస్వ శర్మ ప్రవివిక్షతోఽస్య; శైలానిమాఞ్శైలసుతే నృపస్య॥14॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అపూర్వోఽయం సంభ్రమో లోమశస్య; కృష్ణాం సర్వే రక్షత మా ప్రమాదం
దేశో హ్యయం దుర్గతమో మతోఽస్య; తస్మాత్పరం శౌచమిహాచరధ్వం॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽబ్రవీద్భీమముదారవీర్యం; కృష్ణాం యత్తః పాలయ భీమసేన
శూన్యేఽర్జునేఽసంనిహితే చ తాత; త్వమేవ కృష్ణాం భజసేఽసుఖేషు॥16॥

తతో మహాత్మా యమజౌ సమేత్య; మూర్ధన్యుపాఘ్రాయ విమృజ్య గాత్రే
ఉవాచ తౌ బాష్పకలం స రాజా; మా భైష్టమాగచ్ఛతమప్రమత్తౌ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 141 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అంతర్హితాని భూతాని రక్షాంసి బలవంతి చ
అగ్నినా తపసా చైవ శక్యం గంతుం వృకోదర॥1॥

సంనివర్తయ కౌంతేయ క్షుత్పిపాసే బలాన్వయాత్
తతో బలం చ దాక్ష్యం చ సంశ్రయస్వ కురూద్వహ॥2॥

ఋషేస్త్వయా శ్రుతం వాక్యం కైలాసం పర్వతం ప్రతి
బుద్ధ్యా ప్రపశ్య కౌంతేయ కథం కృష్ణా గమిష్యతి॥3॥

అథ వా సహదేవేన ధౌమ్యేన చ సహాభిభో
సూదైః పౌరోగవైశ్చైవ సర్వైశ్చ పరిచారకైః॥4॥

రథైరశ్వైశ్చ యే చాన్యే విప్రాః క్లేశాసహాః పథి
సర్వైస్త్వం సహితో భీమ నివర్తస్వాయతేక్షణ॥5॥

త్రయో వయం గమిష్యామో లఘ్వాహారా యతవ్రతాః
అహం చ నకులశ్చైవ లోమశశ్చ మహాతపాః॥6॥

మమాగమనమాకాంక్షన్గంగాద్వారే సమాహితః
వసేహ ద్రౌపదీం రక్షన్యావదాగమనం మమ॥7॥

భీమ ఉవాచ

రాజపుత్రీ శ్రమేణార్తా దుఃఖార్తా చైవ భారత
వ్రజత్యేవ హి కల్యాణీ శ్వేతవాహదిదృక్షయా॥8॥

తవ చాప్యరతిస్తీవ్రా వర్ధతే తమపశ్యతః
కిం పునః సహదేవం చ మాం చ కృష్ణాం చ భారత॥9॥

రథాః కామం నివర్తంతాం సర్వే చ పరిచారకాః
సూదాః పౌరోగవాశ్చైవ మన్యతే యత్ర నో భవాన్॥10॥

న హ్యహం హాతుమిచ్ఛామి భవంతమిహ కర్హిచిత్
శైలేఽస్మిన్రాక్షసాకీర్ణే దుర్గేషు విషమేషు చ॥11॥

ఇయం చాపి మహాభాగా రాజపుత్రీ యతవ్రతా
త్వామృతే పురుషవ్యాఘ్ర నోత్సహేద్వినివర్తితుం॥12॥

తథైవ సహదేవోఽయం సతతం త్వామనువ్రతః
న జాతు వినివర్తేత మతజ్ఞో హ్యహమస్య వై॥13॥

అపి చాత్ర మహారాజ సవ్యసాచిదిదృక్షయా
సర్వే లాలసభూతాః స్మ తస్మాద్యాస్యామహే సహ॥14॥

యద్యశక్యో రథైర్గంతుం శైలోఽయం బహుకందరః
పద్భిరేవ గమిష్యామో మా రాజన్విమనా భవ॥15॥

అహం వహిష్యే పాంచాలీం యత్ర యత్ర న శక్ష్యతి
ఇతి మే వర్తతే బుద్ధిర్మా రాజన్విమనా భవ॥16॥

సుకుమారౌ తథా వీరౌ మాద్రీనందికరావుభౌ
దుర్గే సంతారయిష్యామి యద్యశక్తౌ భవిష్యతః॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవం తే భాషమాణస్య బలం భీమాభివర్ధతాం
యస్త్వముత్సహసే వోఢుం ద్రౌపదీం విపులేఽధ్వని॥18॥

యమజౌ చాపి భద్రం తే నైతదన్యత్ర విద్యతే
బలం చ తే యశశ్చైవ ధర్మః కీర్తిశ్చ వర్ధతాం॥19॥

యస్త్వముత్సహసే నేతుం భ్రాతరౌ సహ కృష్ణయా
మా తే గ్లానిర్మహాబాహో మా చ తేఽస్తు పరాభవః॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కృష్ణాబ్రవీద్వాక్యం ప్రహసంతీ మనోరమా
గమిష్యామి న సంతాపః కార్యో మాం ప్రతి భారత॥21॥

లోమశ ఉవాచ

తపసా శక్యతే గంతుం పర్వతో గంధమాదనః
తపసా చైవ కౌంతేయ సర్వే యోక్ష్యామహే వయం॥22॥

నకులః సహదేవశ్చ భీమసేనశ్చ పార్థివ
అహం చ త్వం చ కౌంతేయ ద్రక్ష్యామః శ్వేతవాహనం॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సంభాషమాణాస్తే సుబాహోర్విషయం మహత్
దదృశుర్ముదితా రాజన్ప్రభూతగజవాజిమత్॥24॥

కిరాతతంగణాకీర్ణం కుణిందశతసంకులం
హిమవత్యమరైర్జుష్టం బహ్వాశ్చర్యసమాకులం॥25॥

సుబాహుశ్చాపి తాందృష్ట్వా పూజయా ప్రత్యగృహ్ణాత
విషయాంతే కుణిందానామీశ్వరః ప్రీతిపూర్వకం॥26॥

తత్ర తే పూజితాస్తేన సర్వ ఏవ సుఖోషితాః
ప్రతస్థుర్విమలే సూర్యే హిమవంతం గిరిం ప్రతి॥27॥

ఇంద్రసేనముఖాంశ్చైవ భృత్యాన్పౌరోగవాంస్తథా
సూదాంశ్చ పరిబర్హం చ ద్రౌపద్యాః సర్వశో నృప॥28॥

రాజ్ఞః కుణిందాధిపతేః పరిదాయ మహారథాః
పద్భిరేవ మహావీర్యా యయుః కౌరవనందనాః॥29॥

తే శనైః ప్రాద్రవన్సర్వే కృష్ణయా సహ పాండవాః
తస్మాద్దేశాత్సుసంహృష్టా ద్రష్టుకామా ధనంజయం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 142 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భీమసేన యమౌ చోభౌ పాంచాలి చ నిబోధత
నాస్తి భూతస్య నాశో వై పశ్యతాస్మాన్వనేచరాన్॥1॥

దుర్బలాః క్లేశితాః స్మేతి యద్బ్రవీథేతరేతరం
అశక్యేఽపి వ్రజామేతి ధనంజయదిదృక్షయా॥2॥

తన్మే దహతి గాత్రాణి తూలరాశిమివానలః
యచ్చ వీరం న పశ్యామి ధనంజయముపాంతికే॥3॥

తస్య దర్శనతృష్ణం మాం సానుజం వనమాస్థితం
యాజ్ఞసేన్యాః పరామర్శః స చ వీర దహత్యుత॥4॥

నకులాత్పూర్వజం పార్థం న పశ్యామ్యమితౌజసం
అజేయముగ్రధన్వానం తేన తప్యే వృకోదర॥5॥

తీర్థాని చైవ రమ్యాణి వనాని చ సరాంసి చ
చరామి సహ యుష్మాభిస్తస్య దర్శనకాంక్షయా॥6॥

పంచ వర్షాణ్యహం వీరం సత్యసంధం ధనంజయం
యన్న పశ్యామి బీభత్సుం తేన తప్యే వృకోదర॥7॥

తం వై శ్యామం గుడాకేశం సింహవిక్రాంతగామినం
న పశ్యామి మహాబాహుం తేన తప్యే వృకోదర॥8॥

కృతాస్త్రం నిపుణం యుద్ధే ప్రతిమానం ధనుష్మతాం
న పశ్యామి నరశ్రేష్ఠం తేన తప్యే వృకోదర॥9॥

చరంతమరిసంఘేషు కాలం క్రుద్ధమివాంతకం
ప్రభిన్నమివ మాతంగం సింహస్కంధం ధనంజయం॥10॥

యః స శక్రాదనవరో వీర్యేణ ద్రవిణేన చ
యమయోః పూర్వజః పార్థః శ్వేతాశ్వోఽమితవిక్రమః॥11॥

దుఃఖేన మహతావిష్టః స్వకృతేనానివర్తినా
అజేయముగ్రధన్వానం తం న పశ్యామి ఫల్గునం॥12॥

సతతం యః క్షమాశీలః క్షిప్యమాణోఽప్యణీయసా
ఋజుమార్గప్రపన్నస్య శర్మదాతాభయస్య చ॥13॥

స తు జిహ్మప్రవృత్తస్య మాయయాభిజిఘాంసతః
అపి వజ్రధరస్యాపి భవేత్కాలవిషోపమః॥14॥

శత్రోరపి ప్రపన్నస్య సోఽనృశంసః ప్రతాపవాన్
దాతాభయస్య బీభత్సురమితాత్మా మహాబలః॥15॥

సర్వేషామాశ్రయోఽస్మాకం రణేఽరీణాం ప్రమర్దితా
ఆహర్తా సర్వరత్నానాం సర్వేషాం నః సుఖావహః॥16॥

రత్నాని యస్య వీర్యేణ దివ్యాన్యాసన్పురా మమ
బహూని బహుజాతాని యాని ప్రాప్తః సుయోధనః॥17॥

యస్య బాహుబలాద్వీర సభా చాసీత్పురా మమ
సర్వరత్నమయీ ఖ్యాతా త్రిషు లోకేషు పాండవ॥18॥

వాసుదేవసమం వీర్యే కార్తవీర్యసమం యుధి
అజేయమజితం యుద్ధే తం న పశ్యామి ఫల్గునం॥19॥

సంకర్షణం మహావీర్యం త్వాం చ భీమాపరాజితం
అనుజాతః స వీర్యేణ వాసుదేవం చ శత్రుహా॥20॥

యస్య బాహుబలే తుల్యః ప్రభావే చ పురందరః
జవే వాయుర్ముఖే సోమః క్రోధే మృత్యుః సనాతనః॥21॥

తే వయం తం నరవ్యాఘ్రం సర్వే వీర దిదృక్షవః
ప్రవేక్ష్యామో మహాబాహో పర్వతం గంధమాదనం॥22॥

విశాలా బదరీ యత్ర నరనారాయణాశ్రమః
తం సదాధ్యుషితం యక్షైర్ద్రక్ష్యామో గిరిముత్తమం॥23॥

కుబేరనలినీం రమ్యాం రాక్షసైరభిరక్షితాం
పద్భిరేవ గమిష్యామస్తప్యమానా మహత్తపః॥24॥

నాతప్తతపసా శక్యో దేశో గంతుం వృకోదర
న నృశంసేన లుబ్ధేన నాప్రశాంతేన భారత॥25॥

తత్ర సర్వే గమిష్యామో భీమార్జునపదైషిణః
సాయుధా బద్ధనిస్త్రింశాః సహ విప్రైర్మహావ్రతైః॥26॥

మక్షికామశకాందంశాన్వ్యాఘ్రాన్సింహాన్సరీసృపాన్
ప్రాప్నోత్యనియతః పార్థ నియతస్తాన్న పశ్యతి॥27॥

తే వయం నియతాత్మానః పర్వతం గంధమాదనం
ప్రవేక్ష్యామో మితాహారా ధనంజయదిదృక్షవః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే శూరాస్తతధన్వానస్తూణవంతః సమార్గణాః
బద్ధగోధాంగులిత్రాణాః ఖడ్గవంతోఽమితౌజసః॥1॥

పరిగృహ్య ద్విజశ్రేష్ఠాఞ్శ్రేష్ఠాః సర్వధనుష్మతాం
పాంచాలీసహితా రాజన్ప్రయయుర్గంధమాదనం॥2॥

సరాంసి సరితశ్చైవ పర్వతాంశ్చ వనాని చ
వృక్షాంశ్చ బహులచ్ఛాయాందదృశుర్గిరిమూర్ధని
నిత్యపుష్పఫలాందేశాందేవర్షిగణసేవితాన్॥3॥

ఆత్మన్యాత్మానమాధాయ వీరా మూలఫలాశనాః
చేరురుచ్చావచాకారాందేశాన్విషమసంకటాన్
పశ్యంతో మృగజాతాని బహూని వివిధాని చ॥4॥

ఋషిసిద్ధామరయుతం గంధర్వాప్సరసాం ప్రియం
వివిశుస్తే మహాత్మానః కింనరాచరితం గిరిం॥5॥

ప్రవిశత్స్వథ వీరేషు పర్వతం గంధమాదనం
చండవాతం మహద్వర్షం ప్రాదురాసీద్విశాం పతే॥6॥

తతో రేణుః సముద్భూతః సపత్రబహులో మహాన్
పృథివీం చాంతరిక్షం చ ద్యాం చైవ తమసావృణోత్॥7॥

న స్మ ప్రజ్ఞాయతే కించిదావృతే వ్యోమ్ని రేణునా
న చాపి శేకుస్తే కర్తుమన్యోన్యస్యాభిభాషణం॥8॥

న చాపశ్యంత తేఽన్యోన్యం తమసా హతచక్షుషః
ఆకృష్యమాణా వాతేన సాశ్మచూర్ణేన భారత॥9॥

ద్రుమాణాం వాతభగ్నానాం పతతాం భూతలే భృశం
అన్యేషాం చ మహీజానాం శబ్దః సమభవన్మహాన్॥10॥

ద్యౌః స్విత్పతతి కిం భూమౌ దీర్యంతే పర్వతా ను కిం
ఇతి తే మేనిరే సర్వే పవనేన విమోహితాః॥11॥

తే యథానంతరాన్వృక్షాన్వల్మీకాన్విషమాణి చ
పాణిభిః పరిమార్గంతో భీతా వాయోర్నిలిల్యిరే॥12॥

తతః కార్ముకముద్యమ్య భీమసేనో మహాబలః
కృష్ణామాదాయ సంగత్యా తస్థావాశ్రిత్య పాదపం॥13॥

ధర్మరాజశ్చ ధౌమ్యశ్చ నిలిల్యాతే మహావనే
అగ్నిహోత్రాణ్యుపాదాయ సహదేవస్తు పర్వతే॥14॥

నకులో బ్రాహ్మణాశ్చాన్యే లోమశశ్చ మహాతపాః
వృక్షానాసాద్య సంత్రస్తాస్తత్ర తత్ర నిలిల్యిరే॥15॥

మందీభూతే చ పవనే తస్మిన్రజసి శామ్యతి
మహద్భిః పృషతైస్తూర్ణం వర్షమభ్యాజగామ హ॥16॥

తతోఽశ్మసహితా ధారాః సంవృణ్వంత్యః సమంతతః
ప్రపేతురనిశం తత్ర శీఘ్రవాతసమీరితాః॥17॥

తతః సాగరగా ఆపః కీర్యమాణాః సమంతతః
ప్రాదురాసన్సకలుషాః ఫేనవత్యో విశాం పతే॥18॥

వహంత్యో వారి బహులం ఫేనోడుపపరిప్లుతం
పరిసస్రుర్మహాశబ్దాః ప్రకర్షంత్యో మహీరుహాన్॥19॥

తస్మిన్నుపరతే వర్షే వాతే చ సమతాం గతే
గతే హ్యంభసి నిమ్నాని ప్రాదుర్భూతే దివాకరే॥20॥

నిర్జగ్ముస్తే శనైః సర్వే సమాజగ్ముశ్చ భారత
ప్రతస్థుశ్చ పునర్వీరాః పర్వతం గంధమాదనం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రయాతమాత్రేషు పాండవేషు మహాత్మసు
పద్భ్యామనుచితా గంతుం ద్రౌపదీ సముపావిశత్॥1॥

శ్రాంతా దుఃఖపరీతా చ వాతవర్షేణ తేన చ
సౌకుమార్యాచ్చ పాంచాలీ సంముమోహ యశస్వినీ॥2॥

సా పాత్యమానా మోహేన బాహుభ్యామసితేక్షణా
వృత్తాభ్యామనురూపాభ్యామూరూ సమవలంబత॥3॥

ఆలంబమానా సహితావూరూ గజకరోపమౌ
పపాత సహసా భూమౌ వేపంతీ కదలీ యథా॥4॥

తాం పతంతీం వరారోహాం సజ్జమానాం లతామివ
నకులః సమభిద్రుత్య పరిజగ్రాహ వీర్యవాన్॥5॥

నకుల ఉవాచ

రాజన్పాంచాలరాజస్య సుతేయమసితేక్షణా
శ్రాంతా నిపతితా భూమౌ తామవేక్షస్వ భారత॥6॥

అదుఃఖార్హా పరం దుఃఖం ప్రాప్తేయం మృదుగామినీ
ఆశ్వాసయ మహారాజ తామిమాం శ్రమకర్శితాం॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజా తు వచనాత్తస్య భృశం దుఃఖసమన్వితః
భీమశ్చ సహదేవశ్చ సహసా సముపాద్రవన్॥8॥

తామవేక్ష్య తు కౌంతేయో వివర్ణవదనాం కృశాం
అంకమానీయ ధర్మాత్మా పర్యదేవయదాతురః॥9॥

కథం వేశ్మసు గుప్తేషు స్వాస్తీర్ణశయనోచితా
శేతే నిపతితా భూమౌ సుఖార్హా వరవర్ణినీ॥10॥

సుకుమారౌ కథం పాదౌ ముఖం చ కమలప్రభం
మత్కృతేఽద్య వరార్హాయాః శ్యామతాం సముపాగతం॥11॥

కిమిదం ద్యూతకామేన మయా కృతమబుద్ధినా
ఆదాయ కృష్ణాం చరతా వనే మృగగణాయుతే॥12॥

సుఖం ప్రాప్స్యతి పాంచాలీ పాండవాన్ప్రాప్య వై పతీన్
ఇతి ద్రుపదరాజేన పిత్రా దత్తాయతేక్షణా॥13॥

తత్సర్వమనవాప్యైవ శ్రమశోకాద్ధి కర్శితా
శేతే నిపతితా భూమౌ పాపస్య మమ కర్మభిః॥14॥

తథా లాలప్యమానే తు ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
ధౌమ్యప్రభృతయః సర్వే తత్రాజగ్ముర్ద్విజోత్తమాః॥15॥

తే సమాశ్వాసయామాసురాశీర్భిశ్చాప్యపూజయన్
రక్షోఘ్నాంశ్చ తథా మంత్రాంజేపుశ్చక్రుశ్చ తే క్రియాః॥16॥

పత్యమానేషు మంత్రేషు శాంత్యర్థం పరమర్షిభిః
స్పృశ్యమానా కరైః శీతైః పాండవైశ్చ ముహుర్ముహుః॥17॥

సేవ్యమానా చ శీతేన జలమిశ్రేణ వాయునా
పాంచాలీ సుఖమాసాద్య లేభే చేతః శనైః శనైః॥18॥

పరిగృహ్య చ తాం దీనాం కృష్ణామజినసంస్తరే
తదా విశ్రామయామాసుర్లబ్ధసంజ్ఞాం తపస్వినీం॥19॥

తస్యా యమౌ రక్తతలౌ పాదౌ పూజితలక్షణౌ
కరాభ్యాం కిణజాతాభ్యాం శనకైః సంవవాహతుః॥20॥

పర్యాశ్వాసయదప్యేనాం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ చ కురుశ్రేష్ఠో భీమసేనమిదం వచః॥21॥

బహవః పర్వతా భీమ విషమా హిమదుర్గమాః
తేషు కృష్ణా మహాబాహో కథం ను విచరిష్యతి॥22॥

భీమసేన ఉవాచ

త్వాం రాజన్రాజపుత్రీం చ యమౌ చ పురుషర్షభౌ
స్వయం నేష్యామి రాజేంద్ర మా విషాదే మనః కృథాః॥23॥

అథ వాసౌ మయా జాతో విహగో మద్బలోపమః
వహేదనఘ సర్వాన్నో వచనాత్తే ఘటోత్కచః॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అనుజ్ఞాతో ధర్మరాజ్ఞా పుత్రం సస్మార రాక్షసం
ఘటోత్కచశ్చ ధర్మాత్మా స్మృతమాత్రః పితుస్తదా
కృతాంజలిరుపాతిష్ఠదభివాద్యాథ పాండవాన్॥25॥

బ్రాహ్మణాంశ్చ మహాబాహుః స చ తైరభినందితః
ఉవాచ భీమసేనం స పితరం సత్యవిక్రమః॥26॥

స్మృతోఽస్మి భవతా శీఘ్రం శుశ్రూషురహమాగతః
ఆజ్ఞాపయ మహాబాహో సర్వం కర్తాస్మ్యసంశయం
తచ్ఛ్రుత్వా భీమసేనస్తు రాక్షసం పరిషస్వజే॥27॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధర్మజ్ఞో బలవాఞ్శూరః సద్యో రాక్షసపుంగవః
భక్తోఽస్మానౌరసః పుత్రో భీమ గృహ్ణాతు మాతరం॥1॥

తవ భీమ బలేనాహమతిభీమపరాక్రమ
అక్షతః సహ పాంచాల్యా గచ్ఛేయం గంధమాదనం॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ భీమసేనో ఘటోత్కచం
ఆదిదేశ నరవ్యాఘ్రస్తనయం శత్రుకర్శనం॥3॥

హైడింబేయ పరిశ్రాంతా తవ మాతాపరాజితా
త్వం చ కామగమస్తాత బలవాన్వహ తాం ఖగ॥4॥

స్కంధమారోప్య భద్రం తే మధ్యేఽస్మాకం విహాయసా
గచ్ఛ నీచికయా గత్యా యథా చైనాం న పీడయేః॥5॥

ఘటోత్కచ ఉవాచ

ధర్మరాజం చ ధౌమ్యం చ రాజపుత్రీం యమౌ తథా
ఏకోఽప్యహమలం వోఢుం కిముతాద్య సహాయవాన్॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతః కృష్ణాముువాహ స ఘటోత్కచః
పాండూనాం మధ్యగో వీరః పాండవానపి చాపరే॥7॥

లోమశః సిద్ధమార్గేణ జగామానుపమద్యుతిః
స్వేనైవాత్మప్రభావేన ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః॥8॥

బ్రాహ్మణాంశ్చాపి తాన్సర్వాన్సముపాదాయ రాక్షసాః
నియోగాద్రాక్షసేంద్రస్య జగ్ముర్భీమపరాక్రమాః॥9॥

ఏవం సురమణీయాని వనాన్యుపవనాని చ
ఆలోకయంతస్తే జగ్ముర్విశాలాం బదరీం ప్రతి॥10॥

తే త్వాశుగతిభిర్వీరా రాక్షసైస్తైర్మహాబలైః
ఉహ్యమానా యయుః శీఘ్రం మహదధ్వానమల్పవత్॥11॥

దేశాన్మ్లేచ్ఛగణాకీర్ణాన్నానారత్నాకరాయుతాన్
దదృశుర్గిరిపాదాంశ్చ నానాధాతుసమాచితాన్॥12॥

విద్యాధరగణాకీర్ణాన్యుతాన్వానరకింనరైః
తథా కింపురుషైశ్చైవ గంధర్వైశ్చ సమంతతః॥13॥

నదీజాలసమాకీర్ణాన్నానాపక్షిరుతాకులాన్
నానావిధైర్మృగైర్జుష్టాన్వానరైశ్చోపశోభితాన్॥14॥

తే వ్యతీత్య బహూందేశానుత్తరాంశ్చ కురూనపి
దదృశుర్వివిధాశ్చర్యం కైలాసం పర్వతోత్తమం॥15॥

తస్యాభ్యాశే తు దదృశుర్నరనారాయణాశ్రమం
ఉపేతం పాదపైర్దివ్యైః సదాపుష్పఫలోపగైః॥16॥

దదృశుస్తాం చ బదరీం వృత్తస్కంధాం మనోరమాం
స్నిగ్ధామవిరలచ్ఛాయాం శ్రియా పరమయా యుతాం॥17॥

పత్రైః స్నిగ్ధైరవిరలైరుపేతాం మృదుభిః శుభాం
విశాలశాఖాం విస్తీర్ణామతిద్యుతిసమన్వితాం॥18॥

ఫలైరుపచితైర్దివ్యైరాచితాం స్వాదుభిర్భృశం
మధుస్రవైః సదా దివ్యాం మహర్షిగణసేవితాం
మదప్రముదితైర్నిత్యం నానాద్విజగణైర్యుతాం॥19॥

అదంశమశకే దేశే బహుమూలఫలోదకే
నీలశాద్వలసంఛన్నే దేవగంధర్వసేవితే॥20॥

సుసమీకృతభూభాగే స్వభావవిహితే శుభే
జాతాం హిమమృదుస్పర్శే దేశేఽపహతకంటకే॥21॥

తాముపేత్య మహాత్మానః సహ తైర్బ్రాహ్మణర్షభైః
అవతేరుస్తతః సర్వే రాక్షసస్కంధతః శనైః ॥22॥

తతస్తమాశ్రమం పుణ్యం నరనారాయణాశ్రితం
దదృశుః పాండవా రాజన్సహితా ద్విజపుంగవైః ॥23॥

తమసా రహితం పుణ్యమనామృష్టం రవేః కరైః
క్షుత్తృట్శీతోష్ణదోషైశ్చ వర్జితం శోకనాశనం ॥24॥

మహర్షిగణసంబాధం బ్రాహ్మ్యా లక్ష్మ్యా సమన్వితం
దుష్ప్రవేశం మహారాజ నరైర్ధర్మబహిష్కృతైః ॥25॥

బలిహోమార్చితం దివ్యం సుసంమృష్టానులేపనం
దివ్యపుష్పోపహారైశ్చ సర్వతోఽభివిరాజితం ॥26॥

విశాలైరగ్నిశరణైః స్రుగ్భాండైరాచితం శుభైః
మహద్భిస్తోయకలశైః కఠినైశ్చోపశోభితం
శరణ్యం సర్వభూతానాం బ్రహ్మఘోషనినాదితం ॥27॥

దివ్యమాశ్రయణీయం తమాశ్రమం శ్రమనాశనం
శ్రియా యుతమనిర్దేశ్యం దేవచర్యోపశోభితం ॥28॥

ఫలమూలాశనైర్దాంతైశ్చీరకృష్ణాజినాంబరైః
సూర్యవైశ్వానరసమైస్తపసా భావితాత్మభిః ॥29॥

మహర్షిభిర్మోక్షపరైర్యతిభిర్నియతేంద్రియైః
బ్రహ్మభూతైర్మహాభాగైరుపేతం బ్రహ్మవాదిభిః ॥30॥

సోఽభ్యగచ్ఛన్మహాతేజాస్తానృషీన్నియతః శుచిః
భ్రాతృభిః సహితో ధీమాంధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః ॥31॥

దివ్యజ్ఞానోపపన్నాస్తే దృష్ట్వా ప్రాప్తం యుధిష్ఠిరం
అభ్యగచ్ఛంత సుప్రీతాః సర్వ ఏవ మహర్షయః
ఆశీర్వాదాన్ప్రయుంజానాః స్వాధ్యాయనిరతా భృశం ॥32॥

ప్రీతాస్తే తస్య సత్కారం విధినా పావకోపమాః
ఉపాజహ్రుశ్చ సలిలం పుష్పమూలఫలం శుచి ॥33॥

స తైః ప్రీత్యాథ సత్కారముపనీతం మహర్షిభిః
ప్రయతః ప్రతిగృహ్యాథ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః ॥34॥

తం శక్రసదనప్రఖ్యం దివ్యగంధం మనోరమం
ప్రీతః స్వర్గోపమం పుణ్యం పాండవః సహ కృష్ణయా ॥35॥

వివేశ శోభయా యుక్తం భ్రాతృభిశ్చ సహానఘ
బ్రాహ్మణైర్వేదవేదాంగపారగైశ్చ సహాచ్యుతః ॥36॥

తత్రాపశ్యత్స ధర్మాత్మా దేవదేవర్షిపూజితం
నరనారాయణస్థానం భాగీరథ్యోపశోభితం ॥37॥

మధుస్రవఫలాం దివ్యాం మహర్షిగణసేవితాం
తాముపేత్య మహాత్మానస్తేఽవసన్బ్రాహ్మణైః సహ ॥38॥

ఆలోకయంతో మైనాకం నానాద్విజగణాయుతం
హిరణ్యశిఖరం చైవ తచ్చ బిందుసరః శివం ॥39॥

భాగీరథీం సుతీర్థాం చ శీతామలజలాం శివాం
మణిప్రవాలప్రస్తారాం పాదపైరుపశోభితాం ॥40॥

దివ్యపుష్పసమాకీర్ణాం మనసః ప్రీతివర్ధనీం
వీక్షమాణా మహాత్మానో విజహ్రుస్తత్ర పాండవాః ॥41॥

తత్ర దేవాన్పితౄంశ్చైవ తర్పయంతః పునః పునః
బ్రాహ్మణైః సహితా వీరా న్యవసన్పురుషర్షభాః॥42॥

కృష్ణాయాస్తత్ర పశ్యంతః క్రీడితాన్యమరప్రభాః
విచిత్రాణి నరవ్యాఘ్రా రేమిరే తత్ర పాండవాః॥43॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్ర తే పురుషవ్యాఘ్రాః పరమం శౌచమాస్థితాః
షడ్రాత్రమవసన్వీరా ధనంజయదిదృక్షయా
తస్మిన్విహరమాణాశ్చ రమమాణాశ్చ పాండవాః॥1॥

మనోజ్ఞే కాననవరే సర్వభూతమనోరమే
పాదపైః పుష్పవికచైః ఫలభారావనామితైః॥2॥

శోభితం సర్వతోరమ్యైః పుంస్కోకిలకులాకులైః
స్నిగ్ధపత్రైరవిరలైః శీతచ్ఛాయైర్మనోరమైః॥3॥

సరాంసి చ విచిత్రాణి ప్రసన్నసలిలాని చ
కమలైః సోత్పలైస్తత్ర భ్రాజమానాని సర్వశః
పశ్యంతశ్చారురూపాణి రేమిరే తత్ర పాండవాః॥4॥

పుణ్యగంధః సుఖస్పర్శో వవౌ తత్ర సమీరణః
హ్లాదయన్పాండవాన్సర్వాన్సకృష్ణాన్సద్విజర్షభాన్॥5॥

తతః పూర్వోత్తరో వాయుః పవమానో యదృచ్ఛయా
సహస్రపత్రమర్కాభం దివ్యం పద్మముదావహత్॥6॥

తదపశ్యత పాంచాలీ దివ్యగంధం మనోరమం
అనిలేనాహృతం భూమౌ పతితం జలజం శుచి॥7॥

తచ్ఛుభా శుభమాసాద్య సౌగంధికమనుత్తమం
అతీవ ముదితా రాజన్భీమసేనమథాబ్రవీత్॥8॥

పశ్య దివ్యం సురుచిరం భీమ పుష్పమనుత్తమం
గంధసంస్థానసంపన్నం మనసో మమ నందనం॥9॥

ఏతత్తు ధర్మరాజాయ ప్రదాస్యామి పరంతప
హరేరిదం మే కామాయ కామ్యకే పునరాశ్రమే॥10॥

యది తేఽహం ప్రియా పార్థ బహూనీమాన్యుపాహర
తాన్యహం నేతుమిచ్ఛామి కామ్యకం పునరాశ్రమం॥11॥

ఏవముక్త్వా తు పాంచాలీ భీమసేనమనిందితా
జగామ ధర్మరాజాయ పుష్పమాదాయ తత్తదా॥12॥

అభిప్రాయం తు విజ్ఞాయ మహిష్యాః పురుషర్షభః
ప్రియాయాః ప్రియకామః స భీమో భీమపరాక్రమః॥13॥

వాతం తమేవాభిముఖో యతస్తత్పుష్పమాగతం
ఆజిహీర్షుర్జగామాశు స పుష్పాణ్యపరాణ్యపి॥14॥

రుక్మపృష్ఠం ధనుర్గృహ్య శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్
మృగరాడివ సంక్రుద్ధః ప్రభిన్న ఇవ కుంజరః॥15॥

ద్రౌపద్యాః ప్రియమన్విచ్ఛన్స్వబాహుబలమాశ్రితః
వ్యపేతభయసంమోహః శైలమభ్యపతద్బలీ॥16॥

స తం ద్రుమలతాగుల్మచ్ఛన్నం నీలశిలాతలం
గిరిం చచారారిహరః కింనరాచరితం శుభం||17||

నానావర్ణధరైశ్చిత్రం ధాతుద్రుమమృగాండజైః
సర్వభూషణసంపూర్ణం భూమేర్భుజమివోచ్ఛ్రితం||18||

సర్వర్తురమణీయేషు గంధమాదనసానుషు
సక్తచక్షురభిప్రాయం హృదయేనానుచింతయన్||19||

పుంస్కోకిలనినాదేషు షట్పదాభిరుతేషు చ
బద్ధశ్రోత్రమనశ్చక్షుర్జగామామితవిక్రమః||20||

జిఘ్రమాణో మహాతేజాః సర్వర్తుకుసుమోద్భవం
గంధముద్దామముద్దామో వనే మత్త ఇవ ద్విపః||21||

హ్రియమాణశ్రమః పిత్రా సంప్రహృష్టతనూరుహః
పితుః సంస్పర్శశీతేన గంధమాదనవాయునా||22||

స యక్షగంధర్వసురబ్రహ్మర్షిగణసేవితం
విలోడయామాస తదా పుష్పహేతోరరిందమః||23||

విషమచ్ఛేదరచితైరనులిప్తమివాంగులైః
విమలైర్ధాతువిచ్ఛేదైః కాంచనాంజనరాజతైః||24||

సపక్షమివ నృత్యంతం పార్శ్వలగ్నైః పయోధరైః
ముక్తాహారైరివ చితం చ్యుతైః ప్రస్రవణోదకైః||25||

అభిరామనదీకుంజనిర్ఝరోదరకందరం
అప్సరోనూపురరవైః ప్రనృత్తబహుబర్హిణం||26||

దిగ్వారణవిషాణాగ్రైర్ఘృష్టోపలశిలాతలం
స్రస్తాంశుకమివాక్షోభ్యైర్నిమ్నగానిఃసృతైర్జలైః||27||

సశష్పకవలైః స్వస్థైరదూరపరివర్తిభిః
భయస్యాజ్ఞైశ్చ హరిణైః కౌతూహలనిరీక్షితః||28||

చాలయన్నూరువేగేన లతాజాలాన్యనేకశః
ఆక్రీడమానః కౌంతేయః శ్రీమాన్వాయుసుతో యయౌ||29||

ప్రియామనోరథం కర్తుముద్యతశ్చారులోచనః
ప్రాంశుః కనకతాలాభః సింహసంహననో యువా||30||

మత్తవారణవిక్రాంతో మత్తవారణవేగవాన్
మత్తవారణతామ్రాక్షో మత్తవారణవారణః||31||

ప్రియపార్శ్వోపవిష్టాభిర్వ్యావృత్తాభిర్విచేష్టితైః
యక్షగంధర్వయోషాభిరదృశ్యాభిర్నిరీక్షితః||32||

నవావతారం రూపస్య విక్రీణన్నివ పాండవః
చచార రమణీయేషు గంధమాదనసానుషు||33||

సంస్మరన్వివిధాన్క్లేశాందుర్యోధనకృతాన్బహూన్
ద్రౌపద్యా వనవాసిన్యాః ప్రియం కర్తుం సముద్యతః||34||

సోఽచింతయద్గతే స్వర్గమర్జునే మయి చాగతే
పుష్పహేతోః కథం న్వార్యః కరిష్యతి యుధిష్ఠిరః||35||

స్నేహాన్నరవరో నూనమవిశ్వాసాద్వనస్య చ
నకులం సహదేవం చ న మోక్ష్యతి యుధిష్ఠిరః||36||

కథం ను కుసుమావాప్తిః స్యాచ్ఛీఘ్రమితి చింతయన్
ప్రతస్థే నరశార్దూలః పక్షిరాడివ వేగితః||37||

కంపయన్మేదినీం పద్భ్యాం నిర్ఘాత ఇవ పర్వసు
త్రాసయన్గజయూథాని వాతరంహా వృకోదరః ॥38॥

సింహవ్యాఘ్రగణాంశ్చైవ మర్దమానో మహాబలః
ఉన్మూలయన్మహావృక్షాన్పోథయంశ్చోరసా బలీ ॥39॥

లతావల్లీశ్చ వేగేన వికర్షన్పాండునందనః
ఉపర్యుపరి శైలాగ్రమారురుక్షురివ ద్విపః
వినర్దమానోఽతిభృశం సవిద్యుదివ తోయదః ॥40॥

తస్య శబ్దేన ఘోరేణ ధనుర్ఘోషేణ చాభిభో
త్రస్తాని మృగయూథాని సమంతాద్విప్రదుద్రువుః ॥41॥

అథాపశ్యన్మహాబాహుర్గంధమాదనసానుషు
సురమ్యం కదలీషండం బహుయోజనవిస్తృతం ॥42॥

తమభ్యగచ్ఛద్వేగేన క్షోభయిష్యన్మహాబలః
మహాగజ ఇవాస్రావీ ప్రభంజన్వివిధాంద్రుమాన్ ॥43॥

ఉత్పాట్య కదలీస్కంధాన్బహుతాలసముచ్ఛ్రయాన్
చిక్షేప తరసా భీమః సమంతాద్బలినాం వరః ॥44॥

తతః సత్త్వాన్యుపాక్రామన్బహూని చ మహాంతి చ
రురువారణసంఘాశ్చ మహిషాశ్చ జలాశ్రయాః ॥45॥

సింహవ్యాఘ్రాశ్చ సంక్రుద్ధా భీమసేనమభిద్రవన్
వ్యాదితాస్యా మహారౌద్రా వినదంతోఽతిభీషణాః ॥46॥

తతో వాయుసుతః క్రోధాత్స్వబాహుబలమాశ్రితః
గజేనాఘ్నన్గజం భీమః సింహం సింహేన చాభిభూః
తలప్రహారైరన్యాంశ్చ వ్యహనత్పాండవో బలీ ॥47॥

తే హన్యమానా భీమేన సింహవ్యాఘ్రతరక్షవః
భయాద్విససృపుః సర్వే శకృన్మూత్రం చ సుస్రువుః ॥48॥

ప్రవివేశ తతః క్షిప్రం తానపాస్య మహాబలః
వనం పాండుసుతః శ్రీమాఞ్శబ్దేనాపూరయందిశః ॥49॥

తేన శబ్దేన చోగ్రేణ భీమసేనరవేణ చ
వనాంతరగతాః సర్వే విత్రేసుర్మృగపక్షిణః ॥50॥

తం శబ్దం సహసా శ్రుత్వా మృగపక్షిసమీరితం
జలార్ద్రపక్షా విహగాః సముత్పేతుః సహస్రశః ॥51॥

తానౌదకాన్పక్షిగణాన్నిరీక్ష్య భరతర్షభః
తానేవానుసరన్రమ్యం దదర్శ సుమహత్సరః ॥52॥

కాంచనైః కదలీషండైర్మందమారుతకంపితైః
వీజ్యమానమివాక్షోభ్యం తీరాంతరవిసర్పిభిః ॥53॥

తత్సరోఽథావతీర్యాశు ప్రభూతకమలోత్పలం
మహాగజ ఇవోద్దామశ్చిక్రీడ బలవద్బలీ
విక్రీడ్య తస్మిన్సుచిరముత్తతారామితద్యుతిః ॥54॥

తతోఽవగాహ్య వేగేన తద్వనం బహుపాదపం
దధ్మౌ చ శంఖం స్వనవత్సర్వప్రాణేన పాండవః ॥55॥

తస్య శంఖస్య శబ్దేన భీమసేనరవేణ చ
బాహుశబ్దేన చోగ్రేణ నర్దంతీవ గిరేర్గుహాః ॥56॥

తం వజ్రనిష్పేషసమమాస్ఫోటితరవం భృశం
శ్రుత్వా శైలగుహాసుప్తైః సింహైర్ముక్తో మహాస్వనః ॥57॥

సింహనాదభయత్రస్తైః కుంజరైరపి భారత
ముక్తో విరావః సుమహాన్పర్వతో యేన పూరితః॥58॥

తం తు నాదం తతః శ్రుత్వా సుప్తో వానరపుంగవః
ప్రాజృంభత మహాకాయో హనూమాన్నామ వానరః॥59॥

కదలీషండమధ్యస్థో నిద్రావశగతస్తదా
జృంభమాణః సువిపులం శక్రధ్వజమివోచ్ఛ్రితం
ఆస్ఫోటయత లాంగూలమింద్రాశనిసమస్వనం॥60॥

తస్య లాంగూలనినదం పర్వతః స గుహాముఖైః
ఉద్గారమివ గౌర్నర్దముత్ససర్జ సమంతతః॥61॥

స లాంగూలరవస్తస్య మత్తవారణనిస్వనం
అంతర్ధాయ విచిత్రేషు చచార గిరిసానుషు॥62॥

స భీమసేనస్తం శ్రుత్వా సంప్రహృష్టతనూరుహః
శబ్దప్రభవమన్విచ్ఛంశ్చచార కదలీవనం॥63॥

కదలీవనమధ్యస్థమథ పీనే శిలాతలే
స దదర్శ మహాబాహుర్వానరాధిపతిం స్థితం॥64॥

విద్యుత్సంఘాతదుష్ప్రేక్ష్యం విద్యుత్సంఘాతపింగలం
విద్యుత్సంఘాతసదృశం విద్యుత్సంఘాతచంచలం॥65॥

బాహుస్వస్తికవిన్యస్తపీనహ్రస్వశిరోధరం
స్కంధభూయిష్ఠకాయత్వాత్తనుమధ్యకటీతటం॥66॥

కించిచ్చాభుగ్నశీర్షేణ దీర్ఘరోమాంచితేన చ
లాంగూలేనోర్ధ్వగతినా ధ్వజేనేవ విరాజితం॥67॥

రక్తోష్ఠం తామ్రజిహ్వాస్యం రక్తకర్ణం చలద్భ్రువం
వదనం వృత్తదంష్ట్రాగ్రం రశ్మివంతమివోడుపం॥68॥

వదనాభ్యంతరగతైః శుక్లభాసైరలంకృతం
కేసరోత్కరసంమిశ్రమశోకానామివోత్కరం॥69॥

హిరణ్మయీనాం మధ్యస్థం కదలీనాం మహాద్యుతిం
దీప్యమానం స్వవపుషా అర్చిష్మంతమివానలం॥70॥

నిరీక్షంతమవిత్రస్తం లోచనైర్మధుపింగలైః
తం వానరవరం వీరమతికాయం మహాబలం॥71॥

అథోపసృత్య తరసా భీమో భీమపరాక్రమః
సింహనాదం సమకరోద్బోధయిష్యన్కపిం తదా॥72॥

తేన శబ్దేన భీమస్య విత్రేసుర్మృగపక్షిణః
హనూమాంశ్చ మహాసత్త్వ ఈషదున్మీల్య లోచనే
అవైక్షదథ సావజ్ఞం లోచనైర్మధుపింగలైః॥73॥

స్మితేనాభాష్య కౌంతేయం వానరో నరమబ్రవీత్
కిమర్థం సరుజస్తేఽహం సుఖసుప్తః ప్రబోధితః॥74॥

నను నామ త్వయా కార్యా దయా భూతేషు జానతా
వయం ధర్మం న జానీమస్తిర్యగ్యోనిం సమాశ్రితాః॥75॥

మనుష్యా బుద్ధిసంపన్నా దయాం కుర్వంతి జంతుషు
క్రూరేషు కర్మసు కథం దేహవాక్చిత్తదూషిషు
ధర్మఘాతిషు సజ్జంతే బుద్ధిమంతో భవద్విధాః॥76॥

న త్వం ధర్మం విజానాసి వృద్ధా నోపాసితాస్త్వయా
అల్పబుద్ధితయా వన్యానుత్సాదయసి యన్మృగాన్॥77॥

బ్రూహి కస్త్వం కిమర్థం వా వనం త్వమిదమాగతః
వర్జితం మానుషైర్భావైస్తథైవ పురుషైరపి ॥78॥

అతః పరమగమ్యోఽయం పర్వతః సుదురారుహః
వినా సిద్ధగతిం వీర గతిరత్ర న విద్యతే ॥79॥

కారుణ్యాత్సౌహృదాచ్చైవ వారయే త్వాం మహాబల
నాతః పరం త్వయా శక్యం గంతుమాశ్వసిహి ప్రభో ॥80॥

ఇమాన్యమృతకల్పాని మూలాని చ ఫలాని చ
భక్షయిత్వా నివర్తస్వ గ్రాహ్యం యది వచో మమ ॥81॥

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య వానరేంద్రస్య ధీమతః
భీమసేనస్తదా వీరః ప్రోవాచామిత్రకర్శనః ॥1॥

కో భవాన్కింనిమిత్తం వా వానరం వపురాశ్రితః
బ్రాహ్మణానంతరో వర్ణః క్షత్రియస్త్వానుపృచ్ఛతి ॥2॥

కౌరవః సోమవంశీయః కుంత్యా గర్భేణ ధారితః
పాండవో వాయుతనయో భీమసేన ఇతి శ్రుతః ॥3॥

స వాక్యం భీమసేనస్య స్మితేన ప్రతిగృహ్య తత్
హనూమాన్వాయుతనయో వాయుపుత్రమభాషత ॥4॥

వానరోఽహం న తే మార్గం ప్రదాస్యామి యథేప్సితం
సాధు గచ్ఛ నివర్తస్వ మా త్వం ప్రాప్స్యసి వైశసం ॥5॥

భీమ ఉవాచ

వైశసం వాస్తు యద్వాన్యన్న త్వా పృచ్ఛామి వానర
ప్రయచ్ఛోత్తిష్ఠ మార్గం మే మా త్వం ప్రాప్స్యసి వైశసం ॥6॥

హనూమానువాచ

నాస్తి శక్తిర్మమోత్థాతుం వ్యాధినా క్లేశితో హ్యహం
యద్యవశ్యం ప్రయాతవ్యం లంఘయిత్వా ప్రయాహి మాం ॥7॥

భీమ ఉవాచ

నిర్గుణః పరమాత్మేతి దేహం తే వ్యాప్య తిష్ఠతి
తమహం జ్ఞానవిజ్ఞేయం నావమన్యే న లంఘయే ॥8॥

యద్యాగమైర్న విందేయం తమహం భూతభావనం
క్రమేయం త్వాం గిరిం చేమం హనూమానివ సాగరం ॥9॥

హనూమానువాచ

క ఏష హనుమాన్నామ సాగరో యేన లంఘితః
పృచ్ఛామి త్వా కురుశ్రేష్ఠ కథ్యతాం యది శక్యతే ॥10॥

భీమ ఉవాచ

భ్రాతా మమ గుణశ్లాఘ్యో బుద్ధిసత్త్వబలాన్వితః
రామాయణేఽతివిఖ్యాతః శూరో వానరపుంగవః॥11॥

రామపత్నీకృతే యేన శతయోజనమాయతః
సాగరః ప్లవగేంద్రేణ క్రమేణైకేన లంఘితః॥12॥

స మే భ్రాతా మహావీర్యస్తుల్యోఽహం తస్య తేజసా
బలే పరాక్రమే యుద్ధే శక్తోఽహం తవ నిగ్రహే॥13॥

ఉత్తిష్ఠ దేహి మే మార్గం పశ్య వా మేఽద్య పౌరుషం
మచ్ఛాసనమకుర్వాణం మా త్వా నేష్యే యమక్షయం॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

విజ్ఞాయ తం బలోన్మత్తం బాహువీర్యేణ గర్వితం
హృదయేనావహస్యైనం హనూమాన్వాక్యమబ్రవీత్॥15॥

ప్రసీద నాస్తి మే శక్తిరుత్థాతుం జరయానఘ
మమానుకంపయా త్వేతత్పుచ్ఛముత్సార్య గమ్యతాం॥16॥

సావజ్ఞమథ వామేన స్మయంజగ్రాహ పాణినా
న చాశకచ్చాలయితుం భీమః పుచ్ఛం మహాకపేః॥17॥

ఉచ్చిక్షేప పునర్దోర్భ్యామింద్రాయుధమివోచ్ఛ్రితం
నోద్ధర్తుమశకద్భీమో దోర్భ్యామపి మహాబలః॥18॥

ఉత్క్షిప్తభ్రూర్వివృత్తాక్షః సంహతభ్రుకుటీముఖః
స్విన్నగాత్రోఽభవద్భీమో న చోద్ధర్తుం శశాక హ॥19॥

యత్నవానపి తు శ్రీమాఁల్లాంగూలోద్ధరణోద్ధుతః
కపేః పార్శ్వగతో భీమస్తస్థౌ వ్రీడాదధోముఖః॥20॥

ప్రణిపత్య చ కౌంతేయః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్
ప్రసీద కపిశార్దూల దురుక్తం క్షమ్యతాం మమ॥21॥

సిద్ధో వా యది వా దేవో గంధర్వో వాథ గుహ్యకః
పృష్టః సన్కామయా బ్రూహి కస్త్వం వానరరూపధృక్॥22॥

హనూమానువాచ

యత్తే మమ పరిజ్ఞానే కౌతూహలమరిందమ
తత్సర్వమఖిలేన త్వం శృణు పాండవనందన॥23॥

అహం కేసరిణః క్షేత్రే వాయునా జగదాయుషా
జాతః కమలపత్రాక్ష హనూమాన్నామ వానరః॥24॥

సూర్యపుత్రం చ సుగ్రీవం శక్రపుత్రం చ వాలినం
సర్వవానరరాజానౌ సర్వవానరయూథపాః॥25॥

ఉపతస్థుర్మహావీర్యా మమ చామిత్రకర్శన
సుగ్రీవేణాభవత్ప్రీతిరనిలస్యాగ్నినా యథా॥26॥

నికృతః స తతో భ్రాత్రా కస్మింశ్చిత్కారణాంతరే
ఋశ్యమూకే మయా సార్ధం సుగ్రీవో న్యవసచ్చిరం॥27॥

అథ దాశరథిర్వీరో రామో నామ మహాబలః
విష్ణుర్మానుషరూపేణ చచార వసుధామిమాం||28||

స పితుః ప్రియమన్విచ్ఛన్సహభార్యః సహానుజః
సధనుర్ధన్వినాం శ్రేష్ఠో దండకారణ్యమాశ్రితః||29||

తస్య భార్యా జనస్థానాద్రావణేన హృతా బలాత్
వంచయిత్వా మహాబుద్ధిం మృగరూపేణ రాఘవం||30||

హృతదారః సహ భ్రాత్రా పత్నీం మార్గన్స రాఘవః
దృష్టవాఞ్శైలశిఖరే సుగ్రీవం వానరర్షభం||31||

తేన తస్యాభవత్సఖ్యం రాఘవస్య మహాత్మనః
స హత్వా వాలినం రాజ్యే సుగ్రీవం ప్రత్యపాదయత్
స హరీన్ప్రేషయామాస సీతాయాః పరిమార్గణే||32||

తతో వానరకోటీభిర్యాం వయం ప్రస్థితా దిశం
తత్ర ప్రవృత్తిః సీతాయా గృధ్రేణ ప్రతిపాదితా||33||

తతోఽహం కార్యసిద్ధ్యర్థం రామస్యాక్లిష్టకర్మణః
శతయోజనవిస్తీర్ణమర్ణవం సహసాప్లుతః||34||

దృష్టా సా చ మయా దేవీ రావణస్య నివేశనే
ప్రత్యాగతశ్చాపి పునర్నామ తత్ర ప్రకాశ్య వై||35||

తతో రామేణ వీరేణ హత్వా తాన్సర్వరాక్షసాన్
పునః ప్రత్యాహృతా భార్యా నష్టా వేదశ్రుతిర్యథా||36||

తతః ప్రతిష్ఠితే రామే వీరోఽయం యాచితో మయా
యావద్రామకథా వీర భవేల్లోకేషు శత్రుహన్
తావజ్జీవేయమిత్యేవం తథాస్త్వితి చ సోఽబ్రవీత్||37||

దశ వర్షసహస్రాణి దశ వర్షశతాని చ
రాజ్యం కారితవాన్రామస్తతస్తు త్రిదివం గతః||38||

తదిహాప్సరసస్తాత గంధర్వాశ్చ సదానఘ
తస్య వీరస్య చరితం గాయంత్యో రమయంతి మాం||39||

అయం చ మార్గో మర్త్యానామగమ్యః కురునందన
తతోఽహం రుద్ధవాన్మార్గం తవేమం దేవసేవితం
ధర్షయేద్వా శపేద్వాపి మా కశ్చిదితి భారత||40||

దివ్యో దేవపథో హ్యేష నాత్ర గచ్ఛంతి మానుషాః
యదర్థమాగతశ్చాసి తత్సరోఽభ్యర్ణ ఏవ హి||41||

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో మహాబాహుర్భీమసేనః ప్రతాపవాన్
ప్రణిపత్య తతః ప్రీత్యా భ్రాతరం హృష్టమానసః
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా హనూమంతం కపీశ్వరం||1||

మయా ధన్యతరో నాస్తి యదార్యం దృష్టవానహం
అనుగ్రహో మే సుమహాంస్తృప్తిశ్చ తవ దర్శనాత్||2||

ఏవం తు కృతమిచ్ఛామి త్వయార్యాద్య ప్రియం మమ
యత్తే తదాసీత్ప్లవతః సాగరం మకరాలయం

రూపమప్రతిమం వీర తదిచ్ఛామి నిరీక్షితుం॥3॥

ఏవం తుష్టో భవిష్యామి శ్రద్ధాస్యామి చ తే వచః
ఏవముక్తః స తేజస్వీ ప్రహస్య హరిరబ్రవీత్॥4॥

న తచ్ఛక్యం త్వయా ద్రష్టుం రూపం నాన్యేన కేనచిత్
కాలావస్థా తదా హ్యన్యా వర్తతే సా న సాంప్రతం॥5॥

అన్యః కృతయుగే కాలస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽపరః
అయం ప్రధ్వంసనః కాలో నాద్య తద్రూపమస్తి మే॥6॥

భూమిర్నద్యో నగాః శైలాః సిద్ధా దేవా మహర్షయః
కాలం సమనువర్తంతే యథా భావా యుగే యుగే
బలవర్ష్మప్రభావా హి ప్రహీయంత్యుద్భవంతి చ॥7॥

తదలం తవ తద్రూపం ద్రష్టుం కురుకులోద్వహ
యుగం సమనువర్తామి కాలో హి దురతిక్రమః॥8॥

భీమ ఉవాచ

యుగసంఖ్యాం సమాచక్ష్వ ఆచారం చ యుగే యుగే
ధర్మకామార్థభావాంశ్చ వర్ష్మ వీర్యం భవాభవౌ॥9॥

హనూమానువాచ

కృతం నామ యుగం తాత యత్ర ధర్మః సనాతనః
కృతమేవ న కర్తవ్యం తస్మిన్కాలే యుగోత్తమే॥10॥

న తత్ర ధర్మాః సీదంతి న క్షీయంతే చ వై ప్రజాః
తతః కృతయుగం నామ కాలేన గుణతాం గతం॥11॥

దేవదానవగంధర్వయక్షరాక్షసపన్నగాః
నాసన్కృతయుగే తాత తదా న క్రయవిక్రయాః॥12॥

న సామయజుఋగ్వర్ణాః క్రియా నాసీచ్చ మానవీ
అభిధ్యాయ ఫలం తత్ర ధర్మః సంన్యాస ఏవ చ॥13॥

న తస్మిన్యుగసంసర్గే వ్యాధయో నేంద్రియక్షయః
నాసూయా నాపి రుదితం న దర్పో నాపి పైశునం॥14॥

న విగ్రహః కుతస్తంద్రీ న ద్వేషో నాపి వైకృతం
న భయం న చ సంతాపో న చేర్ష్యా న చ మత్సరః॥15॥

తతః పరమకం బ్రహ్మ యా గతిర్యోగినాం పరా
ఆత్మా చ సర్వభూతానాం శుక్లో నారాయణస్తదా॥16॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చ కృతలక్షణాః
కృతే యుగే సమభవన్స్వకర్మనిరతాః ప్రజాః॥17॥

సమాశ్రమం సమాచారం సమజ్ఞానమతీబలం
తదా హి సమకర్మాణో వర్ణా ధర్మానవాప్నువన్॥18॥

ఏకవేదసమాయుక్తా ఏకమంత్రవిధిక్రియాః
పృథగ్ధర్మాస్త్వేకవేదా ధర్మమేకమనువ్రతాః॥19॥

చాతురాశ్రమ్యయుక్తేన కర్మణా కాలయోగినా
అకామఫలసంయోగాత్ప్రాప్నువంతి పరాం గతిం॥20॥

ఆత్మయోగసమాయుక్తో ధర్మోఽయం కృతలక్షణః
కృతే యుగే చతుష్పాదశ్చాతుర్వర్ణ్యస్య శాశ్వతః॥21॥

ఏతత్కృతయుగం నామ త్రైగుణ్యపరివర్జితం
త్రేతామపి నిబోధ త్వం యస్మిన్సత్రం ప్రవర్తతే॥22॥

పాదేన హ్రసతే ధర్మో రక్తతాం యాతి చాచ్యుతః
సత్యప్రవృత్తాశ్చ నరాః క్రియాధర్మపరాయణాః॥23॥

తతో యజ్ఞాః ప్రవర్తంతే ధర్మాశ్చ వివిధాః క్రియాః
త్రేతాయాం భావసంకల్పాః క్రియాదానఫలోదయాః॥24॥

ప్రచలంతి న వై ధర్మాత్తపోదానపరాయణాః
స్వధర్మస్థాః క్రియావంతో జనాస్త్రేతాయుగేఽభవన్॥25॥

ద్వాపరేఽపి యుగే ధర్మో ద్విభాగోనః ప్రవర్తతే
విష్ణుర్వై పీతతాం యాతి చతుర్ధా వేద ఏవ చ॥26॥

తతోఽన్యే చ చతుర్వేదాస్త్రివేదాశ్చ తథాపరే
ద్వివేదాశ్చైకవేదాశ్చాప్యనృచశ్చ తథాపరే॥27॥

ఏవం శాస్త్రేషు భిన్నేషు బహుధా నీయతే క్రియా
తపోదానప్రవృత్తా చ రాజసీ భవతి ప్రజా॥28॥

ఏకవేదస్య చాజ్ఞానాద్వేదాస్తే బహవః కృతాః
సత్యస్య చేహ విభ్రంశాత్సత్యే కశ్చిదవస్థితః॥29॥

సత్యాత్ప్రచ్యవమానానాం వ్యాధయో బహవోఽభవన్
కామాశ్చోపద్రవాశ్చైవ తదా దైవతకారితాః॥30॥

యైరర్ద్యమానాః సుభృశం తపస్తప్యంతి మానవాః
కామకామాః స్వర్గకామా యజ్ఞాంస్తన్వంతి చాపరే॥31॥

ఏవం ద్వాపరమాసాద్య ప్రజాః క్షీయంత్యధర్మతః
పాదేనైకేన కౌంతేయ ధర్మః కలియుగే స్థితః॥32॥

తామసం యుగమాసాద్య కృష్ణో భవతి కేశవః
వేదాచారాః ప్రశామ్యంతి ధర్మయజ్ఞక్రియాస్తథా॥33॥

ఈతయో వ్యాధయస్తంద్రీ దోషాః క్రోధాదయస్తథా
ఉపద్రవాశ్చ వర్తంతే ఆధయో వ్యాధయస్తథా॥34॥

యుగేష్వావర్తమానేషు ధర్మో వ్యావర్తతే పునః
ధర్మే వ్యావర్తమానే తు లోకో వ్యావర్తతే పునః॥35॥

లోకే క్షీణే క్షయం యాంతి భావా లోకప్రవర్తకాః
యుగక్షయకృతా ధర్మాః ప్రార్థనాని వికుర్వతే॥36॥

ఏతత్కలియుగం నామ అచిరాద్యత్ప్రవర్తతే
యుగానువర్తనం త్వేతత్కుర్వంతి చిరజీవినః॥37॥

యచ్చ తే మత్పరిజ్ఞానే కౌతూహలమరిందమ
అనర్థకేషు కో భావః పురుషస్య విజానతః॥38॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
యుగసంఖ్యాం మహాబాహో స్వస్తి ప్రాప్నుహి గమ్యతాం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

భీమ ఉవాచ

పూర్వరూపమదృష్ట్వా తే న యాస్యామి కథంచన
యది తేఽహమనుగ్రాహ్యో దర్శయాత్మానమాత్మనా||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు భీమేన స్మితం కృత్వా ప్లవంగమః
తద్రూపం దర్శయామాస యద్వై సాగరలంఘనే||2||

భ్రాతుః ప్రియమభీప్సన్వై చకార సుమహద్వపుః
దేహస్తస్య తతోఽతీవ వర్ధత్యాయామవిస్తరైః||3||

తద్రూపం కదలీషండం ఛాదయన్నమితద్యుతిః
గిరేశ్చోచ్ఛ్రయమాగమ్య తస్థౌ తత్ర స వానరః||4||

సముచ్ఛ్రితమహాకాయో ద్వితీయ ఇవ పర్వతః
తామ్రేక్షణస్తీక్ష్ణదంష్ట్రో భృకుటీకృతలోచనః
దీర్ఘలాంగూలమావిధ్య దిశో వ్యాప్య స్థితః కపిః||5||

తద్రూపం మహదాలక్ష్య భ్రాతుః కౌరవనందనః
విసిస్మియే తదా భీమో జహృషే చ పునః పునః||6||

తమర్కమివ తేజోభిః సౌవర్ణమివ పర్వతం
ప్రదీప్తమివ చాకాశం దృష్ట్వా భీమో న్యమీలయత్||7||

ఆబభాషే చ హనుమాన్భీమసేనం స్మయన్నివ
ఏతావదిహ శక్తస్త్వం రూపం ద్రష్టుం మమానఘ||8||

వర్ధేఽహం చాప్యతో భూయో యావన్మే మనసేప్సితం
భీమ శత్రుషు చాత్యర్థం వర్ధతే మూర్తిరోజసా||9||

తదద్భుతం మహారౌద్రం వింధ్యమందరసంనిభం
దృష్ట్వా హనూమతో వర్ష్మ సంభ్రాంతః పవనాత్మజః||10||

ప్రత్యువాచ తతో భీమః సంప్రహృష్టతనూరుహః
కృతాంజలిరదీనాత్మా హనూమంతమవస్థితం||11||

దృష్టం ప్రమాణం విపులం శరీరస్యాస్య తే విభో
సంహరస్వ మహావీర్య స్వయమాత్మానమాత్మనా||12||

న హి శక్నోమి త్వాం ద్రష్టుం దివాకరమివోదితం
అప్రమేయమనాధృష్యం మైనాకమివ పర్వతం||13||

విస్మయశ్చైవ మే వీర సుమహాన్మనసోఽద్య వై
యద్రామస్త్వయి పార్శ్వస్థే స్వయం రావణమభ్యగాత్||14||

త్వమేవ శక్తస్తాం లంకాం సయోధాం సహవాహనాం
స్వబాహుబలమాశ్రిత్య వినాశయితుమోజసా||15||

న హి తే కించిదప్రాప్యం మారుతాత్మజ విద్యతే
తవ నైకస్య పర్యాప్తో రావణః సగణో యుధి||16||

ఏవముక్తస్తు భీమేన హనూమాన్ప్లవగర్షభః
ప్రత్యువాచ తతో వాక్యం స్నిగ్ధగంభీరయా గిరా||17||

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
భీమసేన న పర్యాప్తో మమాసౌ రాక్షసాధమః॥18॥

మయా తు తస్మిన్నిహతే రావణే లోకకంటకే
కీర్తిర్నశ్యేద్రాఘవస్య తత ఏతదుపేక్షితం॥19॥

తేన వీరేణ హత్వా తు సగణం రాక్షసాధిపం
ఆనీతా స్వపురం సీతా లోకే కీర్తిశ్చ స్థాపితా॥20॥

తద్గచ్ఛ విపులప్రజ్ఞ భ్రాతుః ప్రియహితే రతః
అరిష్టం క్షేమమధ్వానం వాయునా పరిరక్షితః॥21॥

ఏష పంథాః కురుశ్రేష్ఠ సౌగంధికవనాయ తే
ద్రక్ష్యసే ధనదోద్యానం రక్షితం యక్షరాక్షసైః॥22॥

న చ తే తరసా కార్యః కుసుమావచయః స్వయం
దైవతాని హి మాన్యాని పురుషేణ విశేషతః॥23॥

బలిహోమనమస్కారైర్మంత్రైశ్చ భరతర్షభ
దైవతాని ప్రసాదం హి భక్త్యా కుర్వంతి భారత॥24॥

మా తాత సాహసం కార్షీః స్వధర్మమనుపాలయ
స్వధర్మస్థః పరం ధర్మం బుధ్యస్వాగమయస్వ చ॥25॥

న హి ధర్మమవిజ్ఞాయ వృద్ధాననుపసేవ్య చ
ధర్మో వై వేదితుం శక్యో బృహస్పతిసమైరపి॥26॥

అధర్మో యత్ర ధర్మాఖ్యో ధర్మశ్చాధర్మసంజ్ఞితః
విజ్ఞాతవ్యో విభాగేన యత్ర ముహ్యంత్యబుద్ధయః॥27॥

ఆచారసంభవో ధర్మో ధర్మాద్వేదాః సముత్థితాః
వేదైర్యజ్ఞాః సముత్పన్నా యజ్ఞైర్దేవాః ప్రతిష్ఠితాః॥28॥

వేదాచారవిధానోక్తైర్యజ్ఞైర్ధార్యంతి దేవతాః
బృహస్పత్యుశనోక్తైశ్చ నయైర్ధార్యంతి మానవాః॥29॥

పణ్యాకరవణిజ్యాభిః కృష్యాథో యోనిపోషణైః
వార్తయా ధార్యతే సర్వం ధర్మైరేతైర్ద్విజాతిభిః॥30॥

త్రయీ వార్తా దండనీతిస్తిస్రో విద్యా విజానతాం
తాభిః సమ్యక్ప్రయుక్తాభిర్లోకయాత్రా విధీయతే॥31॥

సా చేద్ధర్మక్రియా న స్యాత్త్రయీధర్మమృతే భువి
దండనీతిమృతే చాపి నిర్మర్యాదమిదం భవేత్॥32॥

వార్తాధర్మే హ్యవర్తంత్యో వినశ్యేయురిమాః ప్రజాః
సుప్రవృత్తైస్త్రిభిర్హ్యేతైర్ధర్మైః సూయంతి వై ప్రజాః॥33॥

ద్విజానామమృతం ధర్మో హ్యేకశ్చైవైకవర్ణికః
యజ్ఞాధ్యయనదానాని త్రయః సాధారణాః స్మృతాః॥34॥

యాజనాధ్యాపనే చోభే బ్రాహ్మణానాం ప్రతిగ్రహః
పాలనం క్షత్రియాణాం వై వైశ్యధర్మశ్చ పోషణం॥35॥

శుశ్రూషా తు ద్విజాతీనాం శూద్రాణాం ధర్మ ఉచ్యతే
భైక్షహోమవ్రతైర్హీనాస్తథైవ గురువాసినాం॥36॥

క్షత్రధర్మోఽత్ర కౌంతేయ తవ ధర్మాభిరక్షణం
స్వధర్మం ప్రతిపద్యస్వ వినీతో నియతేంద్రియః॥37॥

వృద్ధైః సంమంత్ర్య సద్భిశ్చ బుద్ధిమద్భిః శ్రుతాన్వితైః
సుస్థితః శాస్తి దండేన వ్యసనీ పరిభూయతే॥38॥

నిగ్రహానుగ్రహైః సమ్యగ్యదా రాజా ప్రవర్తతే
తదా భవతి లోకస్య మర్యాదా సువ్యవస్థితా ॥39॥

తస్మాద్దేశే చ దుర్గే చ శత్రుమిత్రబలేషు చ
నిత్యం చారేణ బోద్ధవ్యం స్థానం వృద్ధిః క్షయస్తథా ॥40॥

రాజ్ఞాముపాయాశ్చత్వారో బుద్ధిమంత్రః పరాక్రమః
నిగ్రహానుగ్రహౌ చైవ దాక్ష్యం తత్కార్యసాధనం ॥41॥

సామ్నా దానేన భేదేన దండేనోపేక్షణేన చ
సాధనీయాని కార్యాణి సమాసవ్యాసయోగతః ॥42॥

మంత్రమూలా నయాః సర్వే చారాశ్చ భరతర్షభ
సుమంత్రితైర్నయైః సిద్ధిస్తద్విద్భిః సహ మంత్రయేత్ ॥43॥

స్త్రియా మూఢేన లుబ్ధేన బాలేన లఘునా తథా
న మంత్రయేత గుహ్యాని యేషు చోన్మాదలక్షణం ॥44॥

మంత్రయేత్సహ విద్వద్భిః శక్తైః కర్మాణి కారయేత్
స్నిగ్ధైశ్చ నీతివిన్యాసాన్మూర్ఖాన్సర్వత్ర వర్జయేత్ ॥45॥

ధార్మికాంధర్మకార్యేషు అర్థకార్యేషు పండితాన్
స్త్రీషు క్లీబాన్నియుంజీత క్రూరాన్క్రూరేషు కర్మసు ॥46॥

స్వేభ్యశ్చైవ పరేభ్యశ్చ కార్యాకార్యసముద్భవా
బుద్ధిః కర్మసు విజ్ఞేయా రిపూణాం చ బలాబలం ॥47॥

బుద్ధ్యా సుప్రతిపన్నేషు కుర్యాత్సాధుపరిగ్రహం
నిగ్రహం చాప్యశిష్టేషు నిర్మర్యాదేషు కారయేత్ ॥48॥

నిగ్రహే ప్రగ్రహే సమ్యగ్యదా రాజా ప్రవర్తతే
తదా భవతి లోకస్య మర్యాదా సువ్యవస్థితా ॥49॥

ఏష తే విహితః పార్థ ఘోరో ధర్మో దురన్వయః
తం స్వధర్మవిభాగేన వినయస్థోఽనుపాలయ ॥50॥

తపోధర్మదమేజ్యాభిర్విప్రా యాంతి యథా దివం
దానాతిథ్యక్రియాధర్మైర్యాంతి వైశ్యాశ్చ సద్గతిం ॥51॥

క్షత్రం యాతి తథా స్వర్గం భువి నిగ్రహపాలనైః
సమ్యక్ప్రణీయ దండం హి కామద్వేషవివర్జితాః
అలుబ్ధా విగతక్రోధాః సతాం యాంతి సలోకతాం ॥52॥

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంహృత్య విపులం తద్వపుః కామవర్ధితం
భీమసేనం పునర్దోర్భ్యాం పర్యష్వజత వానరః ॥1॥

పరిష్వక్తస్య తస్యాశు భ్రాత్రా భీమస్య భారత
శ్రమో నాశముపాగచ్ఛత్సర్వం చాసీత్ప్రదక్షిణం ॥2॥

తతః పునరథోవాచ పర్యశ్రునయనో హరిః
భీమమాభాష్య సౌహార్దాద్బాష్పగద్గదయా గిరా ॥3॥

గచ్ఛ వీర స్వమావాసం స్మర్తవ్యోఽస్మి కథాంతరే
ఇహస్థశ్చ కురుశ్రేష్ఠ న నివేద్యోఽస్మి కస్యచిత్ ॥4॥

ధనదస్యాలయాచ్చాపి విసృష్టానాం మహాబల
దేశకాల ఇహాయాతుం దేవగంధర్వయోషితాం ॥5॥

మమాపి సఫలం చక్షుః స్మారితశ్చాస్మి రాఘవం
మానుషం గాత్రసంస్పర్శం గత్వా భీమ త్వయా సహ ॥6॥

తదస్మద్దర్శనం వీర కౌంతేయామోఘమస్తు తే
భ్రాతృత్వం త్వం పురస్కృత్య వరం వరయ భారత ॥7॥

యది తావన్మయా క్షుద్రా గత్వా వారణసాహ్వయం
ధార్తరాష్ట్రా నిహంతవ్యా యావదేతత్కరోమ్యహం ॥8॥

శిలయా నగరం వా తన్మర్దితవ్యం మయా యది
యావదద్య కరోమ్యేతత్కామం తవ మహాబల ॥9॥

భీమసేనస్తు తద్వాక్యం శ్రుత్వా తస్య మహాత్మనః
ప్రత్యువాచ హనూమంతం ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా ॥10॥

కృతమేవ త్వయా సర్వం మమ వానరపుంగవ
స్వస్తి తేఽస్తు మహాబాహో క్షామయే త్వాం ప్రసీద మే ॥11॥

సనాథాః పాండవాః సర్వే త్వయా నాథేన వీర్యవన్
తవైవ తేజసా సర్వాన్విజేష్యామో వయం రిపూన్ ॥12॥

ఏవముక్తస్తు హనుమాన్భీమసేనమభాషత
భ్రాతృత్వాత్సౌహృదాచ్చాపి కరిష్యామి తవ ప్రియం ॥13॥

చమూం విగాహ్య శత్రూణాం శరశక్తిసమాకులాం
యదా సింహరవం వీర కరిష్యసి మహాబల
తదాహం బృంహయిష్యామి స్వరవేణ రవం తవ ॥14॥

విజయస్య ధ్వజస్థశ్చ నాదాన్మోక్ష్యామి దారుణాన్
శత్రూణాం తే ప్రాణహరానిత్యుక్త్వాంతరధీయత ॥15॥

గతే తస్మిన్హరివరే భీమోఽపి బలినాం వరః
తేన మార్గేణ విపులం వ్యచరద్గంధమాదనం ॥16॥

అనుస్మరన్వపుస్తస్య శ్రియం చాప్రతిమాం భువి
మాహాత్మ్యమనుభావం చ స్మరందాశరథేర్యయౌ ॥17॥

స తాని రమణీయాని వనాన్యుపవనాని చ
విలోడయామాస తదా సౌగంధికవనేప్సయా ॥18॥

ఫుల్లపద్మవిచిత్రాణి పుష్పితాని వనాని చ
మత్తవారణయూథాని పంకక్లిన్నాని భారత
వర్షతామివ మేఘానాం వృందాని దదృశే తదా ॥19॥

హరిణైశ్చంచలాపాంగైర్హరిణీసహితైర్వనే
సశష్పకవలైః శ్రీమాన్పథి దృష్టో ద్రుతం యయౌ ॥20॥

మహిషైశ్చ వరాహైశ్చ శార్దూలైశ్చ నిషేవితం
వ్యపేతభీర్గిరిం శౌర్యాద్భీమసేనో వ్యగాహత ॥21॥

కుసుమానతశాఖైశ్చ తామ్రపల్లవకోమలైః
యాచ్యమాన ఇవారణ్యే ద్రుమైర్మారుతకంపితైః ॥22॥

కృతపద్మాంజలిపుటా మత్తషట్పదసేవితాః
ప్రియతీర్థవనా మార్గే పద్మినీః సమతిక్రమన్ ॥23॥

సజ్జమానమనోదృష్టిః ఫుల్లేషు గిరిసానుషు
ద్రౌపదీవాక్యపాథేయో భీమః శీఘ్రతరం యయౌ ॥24॥

పరివృత్తేఽహని తతః ప్రకీర్ణహరిణే వనే
కాంచనైర్విమలైః పద్మైర్దదర్శ విపులాం నదీం ॥25॥

మత్తకారండవయుతాం చక్రవాకోపశోభితాం
రచితామివ తస్యాద్రేర్మాలాం విమలపంకజాం ॥26॥

తస్యాం నద్యాం మహాసత్త్వః సౌగంధికవనం మహత్
అపశ్యత్ప్రీతిజననం బాలార్కసదృశద్యుతి ॥27॥

తద్దృష్ట్వా లబ్ధకామః స మనసా పాండునందనః
వనవాసపరిక్లిష్టాం జగామ మనసా ప్రియాం ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 151 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స గత్వా నలినీం రమ్యాం రాక్షసైరభిరక్షితాం
కైలాసశిఖరే రమ్యే దదర్శ శుభకాననే ॥1॥

కుబేరభవనాభ్యాశే జాతాం పర్వతనిర్ఝరే
సురమ్యాం విపులచ్ఛాయాం నానాద్రుమలతావృతాం ॥2॥

హరితాంబుజసంఛన్నాం దివ్యాం కనకపుష్కరాం
పవిత్రభూతాం లోకస్య శుభామద్భుతదర్శనాం ॥3॥

తత్రామృతరసం శీతం లఘు కుంతీసుతః శుభం
దదర్శ విమలం తోయం శివం బహు చ పాండవః ॥4॥

తాం తు పుష్కరిణీం రమ్యాం పద్మసౌగంధికాయుతాం
జాతరూపమయైః పద్మైశ్ఛన్నాం పరమగంధిభిః ॥5॥

వైడూర్యవరనాలైశ్చ బహుచిత్రైర్మనోహరైః
హంసకారండవోద్ధూతైః సృజద్భిరమలం రజః ॥6॥

ఆక్రీడం యక్షరాజస్య కుబేరస్య మహాత్మనః
గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ దేవైశ్చ పరమార్చితాం ॥7॥

సేవితామృషిభిర్దివ్యాం యక్షైః కింపురుషైస్తథా
రాక్షసైః కింనరైశ్చైవ గుప్తాం వైశ్రవణేన చ ॥8॥

తాం చ దృష్ట్వైవ కౌంతేయో భీమసేనో మహాబలః
బభూవ పరమప్రీతో దివ్యం సంప్రేక్ష్య తత్సరః ॥9॥

తచ్చ క్రోధవశా నామ రాక్షసా రాజశాసనాత్
రక్షంతి శతసాహస్రాశ్చిత్రాయుధపరిచ్ఛదాః ॥10॥

తే తు దృష్ట్వైవ కౌంతేయమజినైః పరివారితం
రుక్మాంగదధరం వీరం భీమం భీమపరాక్రమం ॥11॥

సాయుధం బద్ధనిస్త్రింశమశంకితమరిందమం
పుష్కరేప్సుముపాయాంతమన్యోన్యమభిచుక్రుశుః ॥12॥

అయం పురుషశార్దూలః సాయుధోఽజినసంవృతః
యచ్చికీర్షురిహ ప్రాప్తస్తత్సంప్రష్టుమిహార్హథ ॥13॥

తతః సర్వే మహాబాహుం సమాసాద్య వృకోదరం
తేజోయుక్తమపృచ్ఛంత కస్త్వమాఖ్యాతుమర్హసి ॥14॥

మునివేషధరశ్చాసి చీరవాసాశ్చ లక్ష్యసే
యదర్థమసి సంప్రాప్తస్తదాచక్ష్వ మహాద్యుతే ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

భీమ ఉవాచ

పాండవో భీమసేనోఽహం ధర్మపుత్రాదనంతరః
విశాలాం బదరీం ప్రాప్తో భ్రాతృభిః సహ రాక్షసాః ॥1॥

అపశ్యత్తత్ర పాంచాలీ సౌగంధికమనుత్తమం
అనిలోఢమితో నూనం సా బహూని పరీప్సతి॥2॥

తస్యా మామనవద్యాంగ్యా ధర్మపత్న్యాః ప్రియే స్థితం
పుష్పాహారమిహ ప్రాప్తం నిబోధత నిశాచరాః॥3॥

రాక్షసా ఊచుః

ఆక్రీడోఽయం కుబేరస్య దయితః పురుషర్షభ
నేహ శక్యం మనుష్యేణ విహర్తుం మర్త్యధర్మిణా॥4॥

దేవర్షయస్తథా యక్షా దేవాశ్చాత్ర వృకోదర
ఆమంత్ర్య యక్షప్రవరం పిబంతి విహరంతి చ
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ విహరంత్యత్ర పాండవ॥5॥

అన్యాయేనేహ యః కశ్చిదవమన్య ధనేశ్వరం
విహర్తుమిచ్ఛేద్దుర్వృత్తః స వినశ్యేదసంశయం॥6॥

తమనాదృత్య పద్మాని జిహీర్షసి బలాదితః
ధర్మరాజస్య చాత్మానం బ్రవీషి భ్రాతరం కథం॥7॥

భీమ ఉవాచ

రాక్షసాస్తం న పశ్యామి ధనేశ్వరమిహాంతికే
దృష్ట్వాపి చ మహారాజం నాహం యాచితుముత్సహే॥8॥

న హి యాచంతి రాజాన ఏష ధర్మః సనాతనః
న చాహం హాతుమిచ్ఛామి క్షాత్రధర్మం కథంచన॥9॥

ఇయం చ నలినీ రమ్యా జాతా పర్వతనిర్ఝరే
నేయం భవనమాసాద్య కుబేరస్య మహాత్మనః॥10॥

తుల్యా హి సర్వభూతానామియం వైశ్రవణస్య చ
ఏవంగతేషు ద్రవ్యేషు కః కం యాచితుమర్హతి॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా రాక్షసాన్సర్వాన్భీమసేనో వ్యగాహత
తతః స రాక్షసైర్వాచా ప్రతిషిద్ధః ప్రతాపవాన్
మా మైవమితి సక్రోధైర్భర్త్సయద్భిః సమంతతః॥12॥

కదర్థీకృత్య తు స తాన్రాక్షసాన్భీమవిక్రమః
వ్యగాహత మహాతేజాస్తే తం సర్వే న్యవారయన్॥13॥

గృహ్ణీత బధ్నీత నికృంతతేమం; పచామ ఖాదామ చ భీమసేనం
క్రుద్ధా బ్రువంతోఽనుయయుర్ద్రుతం తే; శస్త్రాణి చోద్యమ్య వివృత్తనేత్రాః॥14॥

తతః స గుర్వీం యమదండకల్పాం; మహాగదాం కాంచనపట్టనద్ధాం
ప్రగృహ్య తానభ్యపతత్తరస్వీ; తతోఽబ్రవీత్తిష్ఠత తిష్ఠతేతి॥15॥

తే తం తదా తోమరపట్టిశాద్యై;ర్వ్యావిధ్య శస్త్రైః సహసాభిపేతుః
జిఘాంసవః క్రోధవశాః సుభీమా; భీమం సమంతాత్పరివవ్రురుగ్రాః॥16॥

వాతేన కుంత్యాం బలవాన్స జాతః; శూరస్తరస్వీ ద్విషతాం నిహంతా
సత్యే చ ధర్మే చ రతః సదైవ; పరాక్రమే శత్రుభిరప్రధృష్యః॥17॥

తేషాం స మార్గాన్వివిధాన్మహాత్మా; నిహత్య శస్త్రాణి చ శాత్రవాణాం
యథాప్రవీరాన్నిజఘాన వీరః; పరఃశతాన్పుష్కరిణీసమీపే||18||

తే తస్య వీర్యం చ బలం చ దృష్ట్వా; విద్యాబలం బాహుబలం తథైవ
అశక్నువంతః సహితాః సమంతా;ద్ధతప్రవీరాః సహసా నివృత్తాః||19||

విదీర్యమాణాస్తత ఏవ తూర్ణ;మాకాశమాస్థాయ విమూఢసంజ్ఞాః
కైలాసశృంగాణ్యభిదుద్రువుస్తే; భీమార్దితాః క్రోధవశాః ప్రభగ్నాః||20||

స శక్రవద్దానవదైత్యసంఘా;న్విక్రమ్య జిత్వా చ రణేఽరిసంఘాన్
విగాహ్య తాం పుష్కరిణీం జితారిః; కామాయ జగ్రాహ తతోఽమ్బుజాని||21||

తతః స పీత్వామృతకల్పమంభో; భూయో బభూవోత్తమవీర్యతేజాః
ఉత్పాట్య జగ్రాహ తతోఽమ్బుజాని; సౌగంధికాన్యుత్తమగంధవంతి||22||

తతస్తు తే క్రోధవశాః సమేత్య; ధనేశ్వరం భీమబలప్రణున్నాః
భీమస్య వీర్యం చ బలం చ సంఖ్యే; యథావదాచఖ్యురతీవ దీనాః||23||

తేషాం వచస్తత్తు నిశమ్య దేవః; ప్రహస్య రక్షాంశి తతోఽభ్యువాచ
గృహ్ణాతు భీమో జలజాని కామం; కృష్ణానిమిత్తం విదితం మమైతత్||24||

తతోఽభ్యనుజ్ఞాయ ధనేశ్వరం తే; జగ్ముః కురూణాం ప్రవరం విరోషాః
భీమం చ తస్యాం దదృశుర్నలిన్యాం; యథోపజోషం విహరంతమేకం||25||

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తాని మహార్హాణి దివ్యాని భరతర్షభ
బహూని బహురూపాణి విరజాంసి సమాదదే||1||

తతో వాయుర్మహాఞ్శీఘ్రో నీచైః శర్కరకర్షణః
ప్రాదురాసీత్ఖరస్పర్శః సంగ్రామమభిచోదయన్||2||

పపాత మహతీ చోల్కా సనిర్ఘాతా మహాప్రభా
నిష్ప్రభశ్చాభవత్సూర్యశ్ఛన్నరశ్మిస్తమోవృతః||3||

నిర్ఘాతశ్చాభవద్భీమో భీమే విక్రమమాస్థితే
చచాల పృథివీ చాపి పాంసువర్షం పపాత చ||4||

సలోహితా దిశశ్చాసన్ఖరవాచో మృగద్విజాః
తమోవృతమభూత్సర్వం న ప్రజ్ఞాయత కించన||5||

తదద్భుతమభిప్రేక్ష్య ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠః కోఽస్మానభిభవిష్యతి||6||

సజ్జీభవత భద్రం వః పాండవా యుద్ధదుర్మదాః
యథారూపాణి పశ్యామి స్వభ్యగ్రో నః పరాక్రమః||7||

ఏవముక్త్వా తతో రాజా వీక్షాం చక్రే సమంతతః
అపశ్యమానో భీమం చ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః||8||

తత్ర కృష్ణాం యమౌ చైవ సమీపస్థానరిందమః
పప్రచ్ఛ భ్రాతరం భీమం భీమకర్మాణమాహవే||9||

కచ్చిన్న భీమః పాంచాలి కించిత్కృత్యం చికీర్షతి
కృతవానపి వా వీరః సాహసం సాహసప్రియః||10||

ఇమే హ్యకస్మాదుత్పాతా మహాసమరదర్శినః
దర్శయంతో భయం తీవ్రం ప్రాదుర్భూతాః సమంతతః||11||

తం తథా వాదినం కృష్ణా ప్రత్యువాచ మనస్వినీ
ప్రియా ప్రియం చికీర్షంతీ మహిషీ చారుహాసినీ ॥12॥

యత్తత్సౌగంధికం రాజన్నాహృతం మాతరిశ్వనా
తన్మయా భీమసేనస్య ప్రీతయాద్యోపపాదితం ॥13॥

అపి చోక్తో మయా వీరో యది పశ్యేద్బహూన్యపి
తాని సర్వాణ్యుపాదాయ శీఘ్రమాగమ్యతామితి ॥14॥

స తు నూనం మహాబాహుః ప్రియార్థం మమ పాండవః
ప్రాగుదీచీం దిశం రాజంస్తాన్యాహర్తుమితో గతః ॥15॥

ఉక్తస్త్వేవం తయా రాజా యమావిదమథాబ్రవీత్
గచ్ఛామ సహితాస్తూర్ణం యేన యాతో వృకోదరః ॥16॥

వహంతు రాక్షసా విప్రాన్యథాశ్రాంతాన్యథాకృశాన్
త్వమప్యమరసంకాశ వహ కృష్ణాం ఘటోత్కచ ॥17॥

వ్యక్తం దూరమితో భీమః ప్రవిష్ట ఇతి మే మతిః
చిరం చ తస్య కాలోఽయం స చ వాయుసమో జవే ॥18॥

తరస్వీ వైనతేయస్య సదృశో భువి లంఘనే
ఉత్పతేదపి చాకాశం నిపతేచ్చ యథేచ్ఛకం ॥19॥

తమన్వియామ భవతాం ప్రభావాద్రజనీచరాః
పురా స నాపరాధ్నోతి సిద్ధానాం బ్రహ్మవాదినాం ॥20॥

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే హైడింబప్రముఖాస్తదా
ఉద్దేశజ్ఞాః కుబేరస్య నలిన్యా భరతర్షభ ॥21॥

ఆదాయ పాండవాంశ్చైవ తాంశ్చ విప్రాననేకశః
లోమశేనైవ సహితాః ప్రయయుః ప్రీతమానసాః ॥22॥

తే గత్వా సహితాః సర్వే దదృశుస్తత్ర కాననే
ప్రఫుల్లపంకజవతీం నలినీం సుమనోహరాం ॥23॥

తం చ భీమం మహాత్మానం తస్యాస్తీరే వ్యవస్థితం
దదృశుర్నిహతాంశ్చైవ యక్షాన్సువిపులేక్షణాన్ ॥24॥

ఉద్యమ్య చ గదాం దోర్భ్యాం నదీతీరే వ్యవస్థితం
ప్రజాసంక్షేపసమయే దండహస్తమివాంతకం ॥25॥

తం దృష్ట్వా ధర్మరాజస్తు పరిష్వజ్య పునః పునః
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా కౌంతేయ కిమిదం కృతం ॥26॥

సాహసం బత భద్రం తే దేవానామపి చాప్రియం
పునరేవం న కర్తవ్యం మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం ॥27॥

అనుశాస్య చ కౌంతేయం పద్మాని ప్రతిగృహ్య చ
తస్యామేవ నలిన్యాం తే విజహ్రురమరోపమాః ॥28॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ప్రగృహీతశిలాయుధాః
ప్రాదురాసన్మహాకాయాస్తస్యోద్యానస్య రక్షిణః ॥29॥

తే దృష్ట్వా ధర్మరాజానం దేవర్షిం చాపి లోమశం
నకులం సహదేవం చ తథాన్యాన్బ్రాహ్మణర్షభాన్
వినయేనానతాః సర్వే ప్రణిపేతుశ్చ భారత ॥30॥

సాంత్వితా ధర్మరాజేన ప్రసేదుః క్షణదాచరాః
విదితాశ్చ కుబేరస్య తతస్తే నరపుంగవాః
ఊషుర్నాతిచిరం కాలం రమమాణాః కురూద్వహాః ॥31॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తాన్పరివిశ్వస్తాన్వసతస్తత్ర పాండవాన్
గతేషు తేషు రక్షఃసు భీమసేనాత్మజేఽపి చ॥1॥

రహితాన్భీమసేనేన కదాచిత్తాన్యదృచ్ఛయా
జహార ధర్మరాజానం యమౌ కృష్ణాం చ రాక్షసః॥2॥

బ్రాహ్మణో మంత్రకుశలః సర్వాస్త్రేష్వస్త్రవిత్తమః
ఇతి బ్రువన్పాండవేయాన్పర్యుపాస్తే స్మ నిత్యదా॥3॥

పరీక్షమాణః పార్థానాం కలాపాని ధనూంషి చ
అంతరం సమభిప్రేప్సుర్నామ్నా ఖ్యాతో జటాసురః॥4॥

స భీమసేనే నిష్క్రాంతే మృగయార్థమరిందమే
అన్యద్రూపం సమాస్థాయ వికృతం భైరవం మహత్॥5॥

గృహీత్వా సర్వశస్త్రాణి ద్రౌపదీం పరిగృహ్య చ
ప్రాతిష్ఠత స దుష్టాత్మా త్రీన్గృహీత్వా చ పాండవాన్॥6॥

సహదేవస్తు యత్నేన తతోఽపక్రమ్య పాండవః
ఆక్రందద్భీమసేనం వై యేన యాతో మహాబలః॥7॥

తమబ్రవీద్ధర్మరాజో హ్రియమాణో యుధిష్ఠిరః
ధర్మస్తే హీయతే మూఢ న చైనం సమవేక్షసే॥8॥

యేఽన్యే కేచిన్మనుష్యేషు తిర్యగ్యోనిగతా అపి
గంధర్వయక్షరక్షాంసి వయాంసి పశవస్తథా
మనుష్యానుపజీవంతి తతస్త్వముపజీవసి॥9॥

సమృద్ధ్యా హ్యస్య లోకస్య లోకో యుష్మాకమృధ్యతే
ఇమం చ లోకం శోచంతమనుశోచంతి దేవతాః
పూజ్యమానాశ్చ వర్ధంతే హవ్యకవ్యైర్యథావిధి॥10॥

వయం రాష్ట్రస్య గోప్తారో రక్షితారశ్చ రాక్షస
రాష్ట్రస్యారక్ష్యమాణస్య కుతో భూతిః కుతః సుఖం॥11॥

న చ రాజావమంతవ్యో రక్షసా జాత్వనాగసి
అణురప్యపచారశ్చ నాస్త్యస్మాకం నరాశన॥12॥

ద్రోగ్ధవ్యం న చ మిత్రేషు న విశ్వస్తేషు కర్హిచిత్
యేషాం చాన్నాని భుంజీత యత్ర చ స్యాత్ప్రతిశ్రయః॥13॥

స త్వం ప్రతిశ్రయేఽస్మాకం పూజ్యమానః సుఖోషితః
భుక్త్వా చాన్నాని దుష్ప్రజ్ఞ కథమస్మాంజిహీర్షసి॥14॥

ఏవమేవ వృథాచారో వృథావృద్ధో వృథామతిః
వృథామరణమర్హస్త్వం వృథాద్య న భవిష్యసి॥15॥

అథ చేద్దుష్టబుద్ధిస్త్వం సర్వైర్ధర్మైర్వివర్జితః
ప్రదాయ శస్త్రాణ్యస్మాకం యుద్ధేన ద్రౌపదీం హర॥16॥

అథ చేత్త్వమవిజ్ఞాయ ఇదం కర్మ కరిష్యసి
అధర్మం చాప్యకీర్తిం చ లోకే ప్రాప్స్యసి కేవలం॥17॥

ఏతామద్య పరామృశ్య స్త్రియం రాక్షస మానుషీం
విషమేతత్సమాలోడ్య కుంభేన ప్రాశితం త్వయా॥18॥

తతో యుధిష్ఠిరస్తస్య భారికః సమపద్యత
స తు భారాభిభూతాత్మా న తథా శీఘ్రగోఽభవత్॥19॥

అథాబ్రవీద్ద్రౌపదీం చ నకులం చ యుధిష్ఠిరః
మా భైష్ట రాక్షసాన్మూఢాద్గతిరస్య మయా హృతా॥20॥

నాతిదూరే మహాబాహుర్భవితా పవనాత్మజః
అస్మిన్ముహూర్తే సంప్రాప్తే న భవిష్యతి రాక్షసః॥21॥

సహదేవస్తు తం దృష్ట్వా రాక్షసం మూఢచేతసం
ఉవాచ వచనం రాజన్కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥22॥

రాజన్కిం నామ తత్కృత్యం క్షత్రియస్యాస్త్యతోఽధికం
యద్యుద్ధేఽభిముఖః ప్రాణాంస్త్యజేచ్ఛత్రూంజయేత వా॥23॥

ఏష చాస్మాన్వయం చైనం యుధ్యమానాః పరంతప
సూదయేమ మహాబాహో దేశకాలో హ్యయం నృప॥24॥

క్షత్రధర్మస్య సంప్రాప్తః కాలః సత్యపరాక్రమ
జయంతః పాత్యమానా వా ప్రాప్తుమర్హామ సద్గతిం॥25॥

రాక్షసే జీవమానేఽద్య రవిరస్తమియాద్యది
నాహం బ్రూయాం పునర్జాతు క్షత్రియోఽస్మీతి భారత॥26॥

భో భో రాక్షస తిష్ఠస్వ సహదేవోఽస్మి పాండవః
హత్వా వా మాం నయస్వైనాన్హతో వాద్యేహ స్వప్స్యసి॥27॥

తథైవ తస్మిన్బ్రువతి భీమసేనో యదృచ్ఛయా
ప్రాదృశ్యత మహాబాహుః సవజ్ర ఇవ వాసవః॥28॥

సోఽపశ్యద్భ్రాతరౌ తత్ర ద్రౌపదీం చ యశస్వినీం
క్షితిస్థం సహదేవం చ క్షిపంతం రాక్షసం తదా॥29॥

మార్గాచ్చ రాక్షసం మూఢం కాలోపహతచేతసం
భ్రమంతం తత్ర తత్రైవ దైవేన వినివారితం॥30॥

భ్రాతౄంస్తాన్హ్రియతో దృష్ట్వా ద్రౌపదీం చ మహాబలః
క్రోధమాహారయద్భీమో రాక్షసం చేదమబ్రవీత్॥31॥

విజ్ఞాతోఽసి మయా పూర్వం చేష్టన్శస్త్రపరీక్షణే
ఆస్థా తు త్వయి మే నాస్తి యతోఽసి న హతస్తదా
బ్రహ్మరూపప్రతిచ్ఛన్నో న నో వదసి చాప్రియం॥32॥

ప్రియేషు చరమాణం త్వాం న చైవాప్రియకారిణం
అతిథిం బ్రహ్మరూపం చ కథం హన్యామనాగసం
రాక్షసం మన్యమానోఽపి యో హన్యాన్నరకం వ్రజేత్॥33॥

అపక్వస్య చ కాలేన వధస్తవ న విద్యతే
నూనమద్యాసి సంపక్వో యథా తే మతిరీదృశీ
దత్తా కృష్ణాపహరణే కాలేనాద్భుతకర్మణా॥34॥

బడిశోఽయం త్వయా గ్రస్తః కాలసూత్రేణ లంబితః
మత్స్యోఽమ్భసీవ స్యూతాస్యః కథం మేఽద్య గమిష్యసి॥35॥

యం చాసి ప్రస్థితో దేశం మనః పూర్వం గతం చ తే
న తం గంతాసి గంతాసి మార్గం బకహిడింబయోః॥36॥

ఏవముక్తస్తు భీమేన రాక్షసః కాలచోదితః
భీత ఉత్సృజ్య తాన్సర్వాన్యుద్ధాయ సముపస్థితః॥37॥

అబ్రవీచ్చ పునర్భీమం రోషాత్ప్రస్ఫురితాధరః
న మే మూఢా దిశః పాప త్వదర్థం మే విలంబనం॥38॥

శ్రుతా మే రాక్షసా యే యే త్వయా వినిహతా రణే
తేషామద్య కరిష్యామి తవాస్రేణోదకక్రియాం॥39॥

ఏవముక్తస్తతో భీమః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
స్మయమాన ఇవ క్రోధాత్సాక్షాత్కాలాంతకోపమః
బాహుసంరంభమేవేచ్ఛన్నభిదుద్రావ రాక్షసం॥40॥

రాక్షసోఽపి తదా భీమం యుద్ధార్థినమవస్థితం
అభిదుద్రావ సంరబ్ధో బలో వజ్రధరం యథా॥41॥

వర్తమానే తదా తాభ్యాం బాహుయుద్ధే సుదారుణే
మాద్రీపుత్రావభిక్రుద్ధావుభావప్యభ్యధావతాం॥42॥

న్యవారయత్తౌ ప్రహసన్కుంతీపుత్రో వృకోదరః
శక్తోఽహం రాక్షసస్యేతి ప్రేక్షధ్వమితి చాబ్రవీత్॥43॥

ఆత్మనా భ్రాతృభిశ్చాహం ధర్మేణ సుకృతేన చ
ఇష్టేన చ శపే రాజన్సూదయిష్యామి రాక్షసం॥44॥

ఇత్యేవముక్త్వా తౌ వీరౌ స్పర్ధమానౌ పరస్పరం
బాహుభిః సమసజ్జేతాముభౌ రక్షోవృకోదరౌ॥45॥

తయోరాసీత్సంప్రహారః క్రుద్ధయోర్భీమరక్షసోః
అమృష్యమాణయోః సంఖ్యే దేవదానవయోరివ॥46॥

ఆరుజ్యారుజ్య తౌ వృక్షానన్యోన్యమభిజఘ్నతుః
జీమూతావివ ఘర్మాంతే వినదంతౌ మహాబలౌ॥47॥

బభంజతుర్మహావృక్షానూరుభిర్బలినాం వరౌ
అన్యోన్యేనాభిసంరబ్ధౌ పరస్పరజయైషిణౌ॥48॥

తద్వృక్షయుద్ధమభవన్మహీరుహవినాశనం
వాలిసుగ్రీవయోర్భ్రాత్రోః పురేవ కపిసింహయోః॥49॥

ఆవిధ్యావిధ్య తౌ వృక్షాన్ముహూర్తమితరేతరం
తాడయామాసతురుభౌ వినదంతౌ ముహుర్ముహుః॥50॥

తస్మిందేశే యదా వృక్షాః సర్వ ఏవ నిపాతితాః
పుంజీకృతాశ్చ శతశః పరస్పరవధేప్సయా॥51॥

తదా శిలాః సమాదాయ ముహూర్తమివ భారత
మహాభ్రైరివ శైలేంద్రౌ యుయుధాతే మహాబలౌ॥52॥

ఉగ్రాభిరుగ్రరూపాభిర్బృహతీభిః పరస్పరం
వజ్రైరివ మహావేగైరాజఘ్నతురమర్షణౌ॥53॥

అభిహత్య చ భూయస్తావన్యోన్యం బలదర్పితౌ
భుజాభ్యాం పరిగృహ్యాథ చకర్షాతే గజావివ॥54॥

ముష్టిభిశ్చ మహాఘోరైరన్యోన్యమభిపేతతుః
తయోశ్చటచటాశబ్దో బభూవ సుమహాత్మనోః॥55॥

తతః సంహృత్య ముష్టిం తు పంచశీర్షమివోరగం
వేగేనాభ్యహనద్భీమో రాక్షసస్య శిరోధరాం॥56॥

తతః శ్రాంతం తు తద్రక్షో భీమసేనభుజాహతం
సుపరిశ్రాంతమాలక్ష్య భీమసేనోఽభ్యవర్తత॥57॥

తత ఏనం మహాబాహుర్బాహుభ్యామమరోపమః
సముత్క్షిప్య బలాద్భీమో నిష్పిపేష మహీతలే॥58॥

తస్య గాత్రాణి సర్వాణి చూర్ణయామాస పాండవః
అరత్నినా చాభిహత్య శిరః కాయాదపాహరత్||59||

సందష్టోష్ఠం వివృత్తాక్షం ఫలం వృంతాదివ చ్యుతం
జటాసురస్య తు శిరో భీమసేనబలాద్ధృతం
పపాత రుధిరాదిగ్ధం సందష్టదశనచ్ఛదం||60||

తం నిహత్య మహేష్వాసో యుధిష్ఠిరముపాగమత్
స్తూయమానో ద్విజాగ్ర్యైస్తైర్మరుద్భిరివ వాసవః||61||

—♦ అధ్యాయము 155 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నిహతే రాక్షసే తస్మిన్పునర్నారాయణాశ్రమం
అభ్యేత్య రాజా కౌంతేయో నివాసమకరోత్ప్రభుః||1||

స సమానీయ తాన్సర్వాన్భ్రాతౄనిత్యబ్రవీద్వచః
ద్రౌపద్యా సహితాన్కాలే సంస్మరన్భ్రాతరం జయం||2||

సమాశ్చతస్రోఽభిగతాః శివేన చరతాం వనే
కృతోద్దేశశ్చ బీభత్సుః పంచమీమభితః సమాం||3||

ప్రాప్య పర్వతరాజానం శ్వేతం శిఖరిణాం వరం
తత్రాపి చ కృతోద్దేశః సమాగమదిదృక్షుభిః||4||

కృతశ్చ సమయస్తేన పార్థేనామితతేజసా
పంచ వర్షాణి వత్స్యామి విద్యార్థీతి పురా మయి||5||

తత్ర గాండీవధన్వానమవాప్తాస్త్రమరిందమం
దేవలోకాదిమం లోకం ద్రక్ష్యామః పునరాగతం||6||

ఇత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణాన్సర్వానామంత్రయత పాండవః
కారణం చైవ తత్తేషామాచచక్షే తపస్వినాం||7||

తముగ్రతపసః ప్రీతాః కృత్వా పార్థం ప్రదక్షిణం
బ్రాహ్మణాస్తేఽన్వమోదంత శివేన కుశలేన చ||8||

సుఖోదర్కమిమం క్లేశమచిరాద్భరతర్షభ
క్షత్రధర్మేణ ధర్మజ్ఞ తీర్త్వా గాం పాలయిష్యసి||9||

తత్తు రాజా వచస్తేషాం ప్రతిగృహ్య తపస్వినాం
ప్రతస్థే సహ విప్రైస్తైర్భ్రాతృభిశ్చ పరంతపః||10||

ద్రౌపద్యా సహితః శ్రీమాన్హైడింబేయాదిభిస్తథా
రాక్షసైరనుయాతశ్చ లోమశేనాభిరక్షితః||11||

క్వచిజ్జగామ పద్భ్యాం తు రాక్షసైరుహ్యతే క్వచిత్
తత్ర తత్ర మహాతేజా భ్రాతృభిః సహ సువ్రతః||12||

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా బహూన్క్లేశాన్విచింతయన్
సింహవ్యాఘ్రగజాకీర్ణాముదీచీం ప్రయయౌ దిశం||13||

అవేక్షమాణః కైలాసం మైనాకం చైవ పర్వతం
గంధమాదనపాదాంశ్చ మేరుం చాపి శిలోచ్చయం||14||

ఉపర్యుపరి శైలస్య బహ్వీశ్చ సరితః శివాః
ప్రస్థం హిమవతః పుణ్యం యయౌ సప్తదశేఽహని||15||

దదృశుః పాండవా రాజన్గంధమాదనమంతికాత్
పృష్ఠే హిమవతః పుణ్యే నానాద్రుమలతాయుతే॥16॥

సలిలావర్తసంజాతైః పుష్పితైశ్చ మహీరుహైః
సమావృతం పుణ్యతమమాశ్రమం వృషపర్వణః॥17॥

తముపక్రమ్య రాజర్షిం ధర్మాత్మానమరిందమాః
పాండవా వృషపర్వాణమవందంత గతక్లమాః॥18॥

అభ్యనందత్స రాజర్షిః పుత్రవద్భరతర్షభాన్
పూజితాశ్చావసంస్తత్ర సప్తరాత్రమరిందమాః॥19॥

అష్టమేఽహని సంప్రాప్తే తమృషిం లోకవిశ్రుతం
ఆమంత్ర్య వృషపర్వాణం ప్రస్థానం సమరోచయన్॥20॥

ఏకైకశశ్చ తాన్విప్రాన్నివేద్య వృషపర్వణే
న్యాసభూతాన్యథాకాలం బంధూనివ సుసత్కృతాన్॥21॥

తతస్తే వరవస్త్రాణి శుభాన్యాభరణాని చ
న్యదధుః పాండవాస్తస్మిన్నాశ్రమే వృషపర్వణః॥22॥

అతీతానాగతే విద్వాన్కుశలః సర్వధర్మవిత్
అన్వశాసత్స ధర్మజ్ఞః పుత్రవద్భరతర్షభాన్॥23॥

తేఽనుజ్ఞాతా మహాత్మానః ప్రయయుర్దిశముత్తరాం
కృష్ణయా సహితా వీరా బ్రాహ్మణైశ్చ మహాత్మభిః
తాన్ప్రస్థితానన్వగచ్ఛద్వృషపర్వా మహీపతిః॥24॥

ఉపన్యస్య మహాతేజా విప్రేభ్యః పాండవాంస్తదా
అనుసంసాధ్య కౌంతేయానాశీర్భిరభినంద్య చ
వృషపర్వా నివవృతే పంథానముపదిశ్య చ॥25॥

నానామృగగణైర్జుష్టం కౌంతేయః సత్యవిక్రమః
పదాతిర్భ్రాతృభిః సార్ధం ప్రాతిష్ఠత యుధిష్ఠిరః॥26॥

నానాద్రుమనిరోధేషు వసంతః శైలసానుషు
పర్వతం వివిశుః శ్వేతం చతుర్థేఽహని పాండవాః॥27॥

మహాభ్రఘనసంకాశం సలిలోపహితం శుభం
మణికాంచనరమ్యం చ శైలం నానాసముచ్ఛ్రయం॥28॥

తే సమాసాద్య పంథానం యథోక్తం వృషపర్వణా
అనుసస్రుర్యథోద్దేశం పశ్యంతో వివిధాన్నగాన్॥29॥

ఉపర్యుపరి శైలస్య గుహాః పరమదుర్గమాః
సుదుర్గమాంస్తే సుబహూన్సుఖేనైవాభిచక్రముః॥30॥

ధౌమ్యః కృష్ణా చ పార్థాశ్చ లోమశశ్చ మహానృషిః
అగమన్సహితాస్తత్ర న కశ్చిదవహీయతే॥31॥

తే మృగద్విజసంఘుష్టం నానాద్విజసమాకులం
శాఖామృగగణైశ్చైవ సేవితం సుమనోహరం॥32॥

పుణ్యం పద్మసరోపేతం సపల్వలమహావనం
ఉపతస్థుర్మహావీర్యా మాల్యవంతం మహాగిరిం॥33॥

తతః కింపురుషావాసం సిద్ధచారణసేవితం
దదృశుర్హృష్టరోమాణః పర్వతం గంధమాదనం॥34॥

విద్యాధరానుచరితం కింనరీభిస్తథైవ చ
గజసింహసమాకీర్ణముదీర్ణశరభాయుతం॥35॥

ఉపేతమన్యైశ్చ తదా మృగైర్మృదునినాదిభిః
తే గంధమాదనవనం తన్నందనవనోపమం ॥36॥

ముదితాః పాండుతనయా మనోహృదయనందనం
వివిశుః క్రమశో వీరా అరణ్యం శుభకాననం ॥37॥

ద్రౌపదీసహితా వీరాస్తైశ్చ విప్రైర్మహాత్మభిః
శృణ్వంతః ప్రీతిజననాన్వల్గూన్మదకలాఞ్శుభాన్
శ్రోత్రరమ్యాన్సుమధురాఞ్శబ్దాన్ఖగముఖేరితాన్ ॥38॥

సర్వర్తుఫలభారాఢ్యాన్సర్వర్తుకుసుమోజ్జ్వలాన్
పశ్యంతః పాదపాంశ్చాపి ఫలభారావనామితాన్ ॥39॥

ఆమ్రానామ్రాతకాన్ఫుల్లాన్నారికేలాన్సతిందుకాన్
అజాతకాంస్తథా జీరాందాడిమాన్బీజపూరకాన్ ॥40॥

పనసాఁల్లికుచాన్మోచాన్ఖర్జూరానామ్రవేతసాన్
పారావతాంస్తథా క్షౌద్రాన్నీపాంశ్చాపి మనోరమాన్ ॥41॥

బిల్వాన్కపిత్థాంజంబూంశ్చ కాశ్మరీర్బదరీస్తథా
ప్లక్షానుదుంబరవటానశ్వత్థాన్క్షీరిణస్తథా
భల్లాతకానామలకాన్హరీతకబిభీతకాన్ ॥42॥

ఇంగుదాన్కరవీరాంశ్చ తిందుకాంశ్చ మహాఫలాన్
ఏతానన్యాంశ్చ వివిధాన్గంధమాదనసానుషు ॥43॥

ఫలైరమృతకల్పైస్తానాచితాన్స్వాదుభిస్తరూన్
తథైవ చంపకాశోకాన్కేతకాన్బకులాంస్తథా ॥44॥

పుంనాగాన్సప్తపర్ణాంశ్చ కర్ణికారాన్సకేతకాన్
పాటలాన్కుటజాన్రమ్యాన్మందారేందీవరాంస్తథా ॥45॥

పారిజాతాన్కోవిదారాందేవదారుతరూంస్తథా
శాలాంస్తాలాంస్తమాలాంశ్చ ప్రియాలాన్బకులాంస్తథా
శాల్మలీః కింశుకాశోకాఞ్శింశపాంస్తరలాంస్తథా ॥46॥

చకోరైః శతపత్రైశ్చ భృంగరాజైస్తథా శుకైః
కోకిలైః కలవింకైశ్చ హారీతైర్జీవజీవకైః ॥47॥

ప్రియవ్రతైశ్చాతకైశ్చ తథాన్యైర్వివిధైః ఖగైః
శ్రోత్రరమ్యం సుమధురం కూజద్భిశ్చాప్యధిష్ఠితాన్ ॥48॥

సరాంసి చ విచిత్రాణి ప్రసన్నసలిలాని చ
కుముదైః పుండరీకైశ్చ తథా కోకనదోత్పలైః
కహ్లారైః కమలైశ్చైవ ఆచితాని సమంతతః ॥49॥

కదంబైశ్చక్రవాకైశ్చ కురరైర్జలకుక్కుటైః
కారండవైః ప్లవైర్హంసైర్బకైర్మద్గుభిరేవ చ
ఏతైశ్చాన్యైశ్చ కీర్ణాని సమంతాజ్జలచారిభిః ॥50॥

హృష్టైస్తథా తామరసరసాసవమదాలసైః
పద్మోదరచ్యుతరజఃకింజల్కారుణరంజితైః ॥51॥

మధురస్వరైర్మధుకరైర్విరుతాన్కమలాకరాన్
పశ్యంతస్తే మనోరమ్యాన్గంధమాదనసానుషు ॥52॥

తథైవ పద్మషండైశ్చ మండితేషు సమంతతః
శిఖండినీభిః సహితాల్లతామండపకేషు చ
మేఘతూర్యరవోద్దామమదనాకులితాన్భృశం ॥53॥

కృత్వైవ కేకామధురం సంగీతమధురస్వరం
చిత్రాన్కలాపాన్విస్తీర్య సవిలాసాన్మదాలసాన్
మయూరాందదృశుశ్చిత్రాన్నృత్యతో వనలాసకాన్॥54॥

కాంతాభిః సహితానన్యానపశ్యన్రమతః సుఖం
వల్లీలతాసంకటేషు కటకేషు స్థితాంస్తథా॥55॥

కాంశ్చిచ్ఛుకునజాతాంశ్చ విటపేషూత్కటానపి
కలాపరచితాటోపాన్విచిత్రముకుటానివ
వివరేషు తరూణాం చ ముదితాందదృశుశ్చ తే॥56॥

సింధువారానథోద్దామాన్మన్మథస్యేవ తోమరాన్
సువర్ణకుసుమాకీర్ణాన్గిరీణాం శిఖరేషు చ॥57॥

కర్ణికారాన్విరచితాన్కర్ణపూరానివోత్తమాన్
అథాపశ్యన్కురబకాన్వనరాజిషు పుష్పితాన్
కామవశ్యోత్సుకకరాన్కామస్యేవ శరోత్కరాన్॥58॥

తథైవ వనరాజీనాముదారాన్రచితానివ
విరాజమానాంస్తేఽపశ్యంస్తిలకాంస్తిలకానివ॥59॥

తథానంగశరాకారాన్సహకారాన్మనోరమాన్
అపశ్యన్భ్రమరారావాన్మంజరీభిర్విరాజితాన్॥60॥

హిరణ్యసదృశైః పుష్పైర్దావాగ్నిసదృశైరపి
లోహితైరంజనాభైశ్చ వైడూర్యసదృశైరపి॥61॥

తథా శాలాంస్తమాలాంశ్చ పాటల్యో బకులాని చ
మాలా ఇవ సమాసక్తాః శైలానాం శిఖరేషు చ॥62॥

ఏవం క్రమేణ తే వీరా వీక్షమాణాః సమంతతః
గజసంఘసమాబాధం సింహవ్యాఘ్రసమాయుతం॥63॥

శరభోన్నాదసంఘుష్టం నానారావనినాదితం
సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం గంధమాదనసానుషు॥64॥

పీతా భాస్వరవర్ణాభా బభూవుర్వనరాజయః
నాత్ర కంటకినః కేచిన్నాత్ర కేచిదపుష్పితాః
స్నిగ్ధపత్రఫలా వృక్షా గంధమాదనసానుషు॥65॥

విమలస్ఫటికాభాని పాండురచ్ఛదనైర్ద్విజైః
రాజహంసైరుపేతాని సారసాభిరుతాని చ
సరాంసి సరితః పార్థాః పశ్యంతః శైలసానుషు॥66॥

పద్మోత్పలవిచిత్రాణి సుఖస్పర్శజలాని చ
గంధవంతి చ మాల్యాని రసవంతి ఫలాని చ
అతీవ వృక్షా రాజంతే పుష్పితాః శైలసానుషు॥67॥

ఏతే చాన్యే చ బహవస్తత్ర కాననజా ద్రుమాః
లతాశ్చ వివిధాకారాః పత్రపుష్పఫలోచ్ఛ్రయాః॥68॥

యుధిష్ఠిరస్తు తాన్వృక్షాన్పశ్యమానో నగోత్తమే
భీమసేనమిదం వాక్యమబ్రవీన్మధురాక్షరం॥69॥

పశ్య భీమ శుభాందేశాందేవాక్రీడాన్సమంతతః
అమానుషగతిం ప్రాప్తాః సంసిద్ధాః స్మ వృకోదర॥70॥

లతాభిశ్చైవ బహ్వీభిః పుష్పితాః పాదపోత్తమాః
సంశ్లిష్టాః పార్థ శోభంతే గంధమాదనసానుషు॥71॥

శిఖండినీభిశ్చరతాం సహితానాం శిఖండినాం
నర్దతాం శృణు నిర్ఘోషం భీమ పర్వతసానుషు ॥72॥

చకోరాః శతపత్రాశ్చ మత్తకోకిలశారికాః
పత్రిణః పుష్పితానేతాన్సంశ్లిష్యంతి మహాద్రుమాన్ ॥73॥

రక్తపీతారుణాః పార్థ పాదపాగ్రగతా ద్విజాః
పరస్పరముదీక్షంతే బహవో జీవజీవకాః ॥74॥

హరితారుణవర్ణానాం శాద్వలానాం సమంతతః
సారసాః ప్రతిదృశ్యంతే శైలప్రస్రవణేష్వపి ॥75॥

వదంతి మధురా వాచః సర్వభూతమనోనుగాః
భృంగరాజోపచక్రాశ్చ లోహపృష్ఠాశ్చ పత్రిణః ॥76॥

చతుర్విషాణాః పద్మాభాః కుంజరాః సకరేణవః
ఏతే వైడూర్యవర్ణాభం క్షోభయంతి మహత్సరః ॥77॥

బహుతాలసముత్సేధాః శైలశృంగాత్పరిచ్యుతాః
నానాప్రస్రవణేభ్యశ్చ వారిధారాః పతంత్యమూః ॥78॥

భాస్కరాభప్రభా భీమ శారదాభ్రఘనోపమాః
శోభయంతి మహాశైలం నానారజతధాతవః ॥79॥

క్వచిదంజనవర్ణాభాః క్వచిత్కాంచనసంనిభాః
ధాతవో హరితాలస్య క్వచిద్ధింగులకస్య చ ॥80॥

మనఃశిలాగుహాశ్చైవ సంధ్యాభ్రనికరోపమాః
శశలోహితవర్ణాభాః క్వచిద్గైరికధాతవః ॥81॥

సితాసితాభ్రప్రతిమా బాలసూర్యసమప్రభాః
ఏతే బహువిధాః శైలం శోభయంతి మహాప్రభాః ॥82॥

గంధర్వాః సహ కాంతాభిర్యథోక్తం వృషపర్వణా
దృశ్యంతే శైలశృంగేషు పార్థ కింపురుషైః సహ ॥83॥

గీతానాం తలతాలానాం యథా సామ్నాం చ నిస్వనః
శ్రూయతే బహుధా భీమ సర్వభూతమనోహరః ॥84॥

మహాగంగాముదీక్షస్వ పుణ్యాం దేవనదీం శుభాం
కలహంసగణైర్జుష్టామృషికింనరసేవితాం ॥85॥

ధాతుభిశ్చ సరిద్భిశ్చ కింనరైర్మృగపక్షిభిః
గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ కాననైశ్చ మనోరమైః ॥86॥

వ్యాలైశ్చ వివిధాకారైః శతశీర్షైః సమంతతః
ఉపేతం పశ్య కౌంతేయ శైలరాజమరిందమ ॥87॥

తే ప్రీతమనసః శూరాః ప్రాప్తా గతిమనుత్తమాం
నాతృప్యన్పర్వతేంద్రస్య దర్శనేన పరంతపాః ॥88॥

ఉపేతమథ మాల్యైశ్చ ఫలవద్భిశ్చ పాదపైః
ఆర్ష్టిషేణస్య రాజర్షేరాశ్రమం దదృశుస్తదా ॥89॥

తతస్తం తీవ్రతపసం కృశం ధమనిసంతతం
పారగం సర్వధర్మాణామార్ష్టిషేణముపాగమన్ ॥90॥

—♦ అధ్యాయము 156 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్తమాసాద్య తపసా దగ్ధకిల్బిషం
అభ్యవాదయత ప్రీతః శిరసా నామ కీర్తయన్॥1॥

తతః కృష్ణా చ భీమశ్చ యమౌ చాపి యశస్వినౌ
శిరోభిః ప్రాప్య రాజర్షిం పరివార్యోపతస్థిరే॥2॥

తథైవ ధౌమ్యో ధర్మజ్ఞః పాండవానాం పురోహితః
యథాన్యాయముపాక్రాంతస్తమృషిం సంశితవ్రతం॥3॥

అన్వజానాత్స ధర్మజ్ఞో మునిర్దివ్యేన చక్షుషా
పాండోః పుత్రాన్కురుశ్రేష్ఠానాస్యతామితి చాబ్రవీత్॥4॥

కురూణామృషభం ప్రాజ్ఞం పూజయిత్వా మహాతపాః
సహ భ్రాతృభిరాసీనం పర్యపృచ్ఛదనామయం॥5॥

నానృతే కురుషే భావం కచ్చిద్ధర్మే చ వర్తసే
మతాపిత్రోశ్చ తే వృత్తిః కచ్చిత్పార్థ న సీదతి॥6॥

కచ్చిత్తే గురవః సర్వే వృద్ధా వైద్యాశ్చ పూజితాః
కచ్చిన్న కురుషే భావం పార్థ పాపేషు కర్మసు॥7॥

సుకృతం ప్రతికర్తుం చ కచ్చిద్ధాతుం చ దుష్కృతం
యథాన్యాయం కురుశ్రేష్ఠ జానాసి న చ కత్థసే॥8॥

యథార్హం మానితాః కచ్చిత్త్వయా నందంతి సాధవః
వనేష్వపి వసన్కచ్చిద్ధర్మమేవానువర్తసే॥9॥

కచ్చిద్ధౌమ్యస్త్వదాచారైర్న పార్థ పరితప్యతే
దానధర్మతపఃశౌచైరార్జవేన తితిక్షయా॥10॥

పితృపైతామహం వృత్తం కచ్చిత్పార్థానువర్తసే
కచ్చిద్రాజర్షియాతేన పథా గచ్ఛసి పాండవ॥11॥

స్వే స్వే కిల కులే జాతే పుత్రే నప్తరి వా పునః
పితరః పితృలోకస్థాః శోచంతి చ హసంతి చ॥12॥

కిం న్వస్య దుష్కృతేఽస్మాభిః సంప్రాప్తవ్యం భవిష్యతి
కిం చాస్య సుకృతేఽస్మాభిః ప్రాప్తవ్యమితి శోభనం॥13॥

పితా మాతా తథైవాగ్నిర్గురురాత్మా చ పంచమః
యస్యైతే పూజితాః పార్థ తస్య లోకావుభౌ జితౌ॥14॥

అబ్భక్షా వాయుభక్షాశ్చ ప్లవమానా విహాయసా
జుషంతే పర్వతశ్రేష్ఠమృషయః పర్వసంధిషు॥15॥

కామినః సహ కాంతాభిః పరస్పరమనువ్రతాః
దృశ్యంతే శైలశృంగస్థాస్తథా కింపురుషా నృప॥16॥

అరజాంసి చ వాసాంసి వసానాః కౌశికాని చ
దృశ్యంతే బహవః పార్థ గంధర్వాప్సరసాం గణాః॥17॥

విద్యాధరగణాశ్చైవ స్రగ్విణః ప్రియదర్శనాః
మహోరగగణాశ్చైవ సుపర్ణాశ్చోరగాదయః॥18॥

అస్య చోపరి శైలస్య శ్రూయతే పర్వసంధిషు
భేరీపణవశంఖానాం మృదంగానాం చ నిస్వనః॥19॥

ఇహస్థైరేవ తత్సర్వం శ్రోతవ్యం భరతర్షభాః
న కార్యా వః కథంచిత్స్యాత్తత్రాభిసరణే మతిః॥20॥

న చాప్యతః పరం శక్యం గంతుం భరతసత్తమాః
విహారో హ్యత్ర దేవానామమానుషగతిస్తు సా॥21॥

ఈషచ్చపలకర్మాణం మనుష్యమిహ భారత
ద్విషంతి సర్వభూతాని తాడయంతి చ రాక్షసాః॥22॥

అభ్యతిక్రమ్య శిఖరం శైలస్యాస్య యుధిష్ఠిర
గతిః పరమసిద్ధానాం దేవర్షీణాం ప్రకాశతే॥23॥

చాపలాదిహ గచ్ఛంతం పార్థ యానమతః పరం
అయఃశూలాదిభిర్ఘ్నంతి రాక్షసాః శత్రుసూదన॥24॥

అప్సరోభిః పరివృతః సమృద్ధ్యా నరవాహనః
ఇహ వైశ్రవణస్తాత పర్వసంధిషు దృశ్యతే॥25॥

శిఖరే తం సమాసీనమధిపం సర్వరక్షసాం
ప్రేక్షంతే సర్వభూతాని భానుమంతమివోదితం॥26॥

దేవదానవసిద్ధానాం తథా వైశ్రవణస్య చ
గిరేః శిఖరముద్యానమిదం భరతసత్తమ॥27॥

ఉపాసీనస్య ధనదం తుంబురోః పర్వసంధిషు
గీతసామస్వనస్తాత శ్రూయతే గంధమాదనే॥28॥

ఏతదేవంవిధం చిత్రమిహ తాత యుధిష్ఠిర
ప్రేక్షంతే సర్వభూతాని బహుశః పర్వసంధిషు॥29॥

భుంజానాః సర్వభోజ్యాని రసవంతి ఫలాని చ
వసధ్వం పాండవశ్రేష్ఠా యావదర్జునదర్శనం॥30॥

న తాత చపలైర్భావ్యమిహ ప్రాప్తైః కథంచన
ఉషిత్వేహ యథాకామం యథాశ్రద్ధం విహృత్య చ
తతః శస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠ పృథివీం పాలయిష్యసి॥31॥

—♦ అధ్యాయము 157 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

పాండోః పుత్రా మహాత్మానః సర్వే దివ్యపరాక్రమాః
కియంతం కాలమవసన్పర్వతే గంధమాదనే॥1॥

కాని చాభ్యవహార్యాణి తత్ర తేషాం మహాత్మనాం
వసతాం లోకవీరాణామాసంస్తద్బ్రూహి సత్తమ॥2॥

విస్తరేణ చ మే శంస భీమసేనపరాక్రమం
యద్యచ్చక్రే మహాబాహుస్తస్మిన్హైమవతే గిరౌ
న ఖల్వాసీత్పునర్యుద్ధం తస్య యక్షైర్ద్విజోత్తమ॥3॥

కచ్చిత్సమాగమస్తేషామాసీద్వైశ్రవణేన చ
తత్ర హ్యాయాతి ధనద ఆర్ష్టిషేణో యథాబ్రవీత్॥4॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ తపోధన
న హి మే శృణ్వతస్తృప్తిరస్తి తేషాం విచేష్టితం॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతదాత్మహితం శ్రుత్వా తస్యాప్రతిమతేజసః
శాసనం సతతం చక్రుస్తథైవ భరతర్షభాః॥6॥

భుంజానా మునిభోజ్యాని రసవంతి ఫలాని చ
శుద్ధబాణహతానాం చ మృగాణాం పిశితాన్యపి॥7॥

మేధ్యాని హిమవత్పృష్ఠే మధూని వివిధాని చ
ఏవం తే న్యవసంస్తత్ర పాండవా భరతర్షభాః॥8॥

తథా నివసతాం తేషాం పంచమం వర్షమభ్యగాత్
శృణ్వతాం లోమశోక్తాని వాక్యాని వివిధాని చ॥9॥

కృత్యకాల ఉపస్థాస్య ఇతి చోక్త్వా ఘటోత్కచః
రాక్షసైః సహితః సర్వైః పూర్వమేవ గతః ప్రభో॥10॥

ఆర్ష్టిషేణాశ్రమే తేషాం వసతాం వై మహాత్మనాం
అగచ్ఛన్బహవో మాసాః పశ్యతాం మహదద్భుతం॥11॥

తైస్తత్ర రమమాణైశ్చ విహరద్భిశ్చ పాండవైః
ప్రీతిమంతో మహాభాగా మునయశ్చారణాస్తథా॥12॥

ఆజగ్ముః పాండవాంద్రష్టుం సిద్ధాత్మానో యతవ్రతాః
తైస్తైః సహ కథాశ్చక్రుర్దివ్యా భరతసత్తమాః॥13॥

తతః కతిపయాహస్య మహాహ్రదనివాసినం
బుద్ధిమంతం మహానాగం సుపర్ణః సహసాహరత్॥14॥

ప్రాకంపత మహాశైలః ప్రామృద్యంత మహాద్రుమాః
దదృశుః సర్వభూతాని పాండవాశ్చ తదద్భుతం॥15॥

తతః శైలోత్తమస్యాగ్రాత్పాండవాన్ప్రతి మారుతః
అవహత్సర్వమాల్యాని గంధవంతి శుభాని చ॥16॥

తత్ర పుష్పాణి దివ్యాని సుహృద్భిః సహ పాండవాః
దదృశుః పంచ వర్ణాని ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ॥17॥

భీమసేనం తతః కృష్ణా కాలే వచనమబ్రవీత్
వివిక్తే పర్వతోద్దేశే సుఖాసీనం మహాభుజం॥18॥

సుపర్ణానిలవేగేన శ్వసనేన మహాబలాత్
పంచవర్ణాని పాత్యంతే పుష్పాణి భరతర్షభ
ప్రత్యక్షం సర్వభూతానాం నదీమశ్వరథాం ప్రతి॥19॥

ఖాండవే సత్యసంధేన భ్రాత్రా తవ నరేశ్వర
గంధర్వోరగరక్షాంసి వాసవశ్చ నివారితః
హతా మాయావినశ్చోగ్రా ధనుః ప్రాప్తం చ గాండివం॥20॥

తవాపి సుమహత్తేజో మహద్బాహుబలం చ తే
అవిషహ్యమనాధృష్యం శతక్రతుబలోపమం॥21॥

త్వద్బాహుబలవేగేన త్రాసితాః సర్వరాక్షసాః
హిత్వా శైలం ప్రపద్యంతాం భీమసేన దిశో దశ॥22॥

తతః శైలోత్తమస్యాగ్రం చిత్రమాల్యధరం శివం
వ్యపేతభయసంమోహాః పశ్యంతు సుహృదస్తవ॥23॥

ఏవం ప్రణిహితం భీమ చిరాత్ప్రభృతి మే మనః
ద్రష్టుమిచ్ఛామి శైలాగ్రం త్వద్బాహుబలమాశ్రితా॥24॥

తతః క్షిప్తమివాత్మానం ద్రౌపద్యా స పరంతపః
నామృష్యత మహాబాహుః ప్రహారమివ సద్గవః ॥25॥

సింహర్షభగతిః శ్రీమానుదారః కనకప్రభః
మనస్వీ బలవాంద్రుప్తో మానీ శూరశ్చ పాండవః ॥26॥

లోహితాక్షః పృథువ్యంసో మత్తవారణవిక్రమః
సింహదంష్ట్రో బృహత్స్కంధః శాలపోత ఇవోద్గతః ॥27॥

మహాత్మా చారుసర్వాంగః కంబుగ్రీవో మహాభుజః
రుక్మపృష్ఠం ధనుః ఖడ్గం తూణాంశ్చాపి పరామృశత్ ॥28॥

కేసరీవ యథోత్సిక్తః ప్రభిన్న ఇవ వారణః
వ్యపేతభయసంమోహః శైలమభ్యపతద్బలీ ॥29॥

తం మృగేంద్రమివాయాంతం ప్రభిన్నమివ వారణం
దదృశుః సర్వభూతాని బాణఖడ్గధనుర్ధరం ॥30॥

ద్రౌపద్యా వర్ధయన్హర్షం గదామాదాయ పాండవః
వ్యపేతభయసంమోహః శైలరాజం సమావిశత్ ॥31॥

న గ్లానిర్న చ కాతర్యం న వైక్లవ్యం న మత్సరః
కదాచిజ్జుషతే పార్థమాత్మజం మాతరిశ్వనః ॥32॥

తదేకాయనమాసాద్య విషమం భీమదర్శనం
బహుతాలోచ్ఛ్రయం శృంగమారురోహ మహాబలః ॥33॥

స కింనరమహానాగమునిగంధర్వరాక్షసాన్
హర్షయన్పర్వతస్యాగ్రమాససాద మహాబలః ॥34॥

తత్ర వైశ్రవణావాసం దదర్శ భరతర్షభః
కాంచనైః స్ఫాటికాకారైర్వేశ్మభిః సమలంకృతం ॥35॥

మోదయన్సర్వభూతాని గంధమాదనసంభవః
సర్వగంధవహస్తత్ర మారుతః సుసుఖో వవౌ ॥36॥

చిత్రా వివిధవర్ణాభాశ్చిత్రమంజరిధారిణః
అచింత్యా వివిధాస్తత్ర ద్రుమాః పరమశోభనాః ॥37॥

రత్నజాలపరిక్షిప్తం చిత్రమాల్యధరం శివం
రాక్షసాధిపతేః స్థానం దదర్శ భరతర్షభః ॥38॥

గదాఖడ్గధనుష్పాణిః సమభిత్యక్తజీవితః
భీమసేనో మహాబాహుస్తస్థౌ గిరిరివాచలః ॥39॥

తతః శంఖముపాధ్మాసీద్ద్విషతాం లోమహర్షణం
జ్యాఘోషతలఘోషం చ కృత్వా భూతాన్యమోహయత్ ॥40॥

తతః సంప్రహృష్టరోమాణః శబ్దం తమభిదుద్రువుః
యక్షరాక్షసగంధర్వాః పాండవస్య సమీపతః ॥41॥

గదాపరిఘనిస్త్రింశశక్తిశూలపరశ్వధాః
ప్రగృహీతా వ్యరోచంత యక్షరాక్షసబాహుభిః ॥42॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తేషాం తస్య చ భారత
తైః ప్రయుక్తాన్మహాకాయైః శక్తిశూలపరశ్వధాన్
భల్లైర్భీమః ప్రచిచ్ఛేద భీమవేగతరైస్తతః ॥43॥

అంతరిక్షచరాణాం చ భూమిష్ఠానాం చ గర్జతాం
శరైర్వివ్యాధ గాత్రాణి రాక్షసానాం మహాబలః ॥44॥

సా లోహితమహావృష్టిరభ్యవర్షన్మహాబలం
కాయేభ్యః ప్రచ్యుతా ధారా రాక్షసానాం సమంతతః॥45॥

భీమబాహుబలోత్సృష్టైర్బహుధా యక్షరక్షసాం
వినికృత్తాన్యదృశ్యంత శరీరాణి శిరాంసి చ॥46॥

ప్రచ్ఛాద్యమానం రక్షోభిః పాండవం ప్రియదర్శనం
దదృశుః సర్వభూతాని సూర్యమభ్రగణైరివ॥47॥

స రశ్మిభిరివాదిత్యః శరైరరినిఘాతిభిః
సర్వానార్ఛన్మహాబాహుర్బలవాన్సత్యవిక్రమః॥48॥

అభితర్జయమానాశ్చ రువంతశ్చ మహారవాన్
న మోహం భీమసేనస్య దదృశుః సర్వరాక్షసాః॥49॥

తే శరైః క్షతసర్వాంగా భీమసేనభయార్దితాః
భీమమార్తస్వరం చక్రుర్విప్రకీర్ణమహాయుధాః॥50॥

ఉత్సృజ్య తే గదాశూలానసిశక్తిపరశ్వధాన్
దక్షిణాం దిశమాజగ్ముస్త్రాసితా దృఢధన్వనా॥51॥

తత్ర శూలగదాపాణిర్వ్యూఢోరస్కో మహాభుజః
సఖా వైశ్రవణస్యాసీన్మణిమాన్నామ రాక్షసః॥52॥

అదర్శయదధీకారం పౌరుషం చ మహాబలః
స తాందృష్ట్వా పరావృత్తాన్స్మయమాన ఇవాబ్రవీత్॥53॥

ఏకేన బహవః సంఖ్యే మానుషేణ పరాజితాః
ప్రాప్య వైశ్రవణావాసం కిం వక్ష్యథ ధనేశ్వరం॥54॥

ఏవమాభాష్య తాన్సర్వాన్న్యవర్తత స రాక్షసః
శక్తిశూలగదాపాణిరభ్యధావచ్చ పాండవం॥55॥

తమాపతంతం వేగేన ప్రభిన్నమివ వారణం
వత్సదంతైస్త్రిభిః పార్శ్వే భీమసేనః సమర్పయత్॥56॥

మణిమానపి సంక్రుద్ధః ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
ప్రాహిణోద్భీమసేనాయ పరిక్షిప్య మహాబలః॥57॥

విద్యుద్రూపాం మహాఘోరామాకాశే మహతీం గదాం
శరైర్బహుభిరభ్యర్ఛద్భీమసేనః శిలాశితైః॥58॥

ప్రత్యహన్యంత తే సర్వే గదామాసాద్య సాయకాః
న వేగం ధారయామాసుర్గదావేగస్య వేగితాః॥59॥

గదాయుద్ధసమాచారం బుధ్యమానః స వీర్యవాన్
వ్యంసయామాస తం తస్య ప్రహారం భీమవిక్రమః॥60॥

తతః శక్తిం మహాఘోరాం రుక్మదండామయస్మయీం
తస్మిన్నేవాంతరే ధీమాన్ప్రజహారాథ రాక్షసః॥61॥

సా భుజం భీమనిర్హ్రాదా భిత్త్వా భీమస్య దక్షిణం
సాగ్నిజ్వాలా మహారౌద్రా పపాత సహసా భువి॥62॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః శక్త్యామితపరాక్రమః
గదాం జగ్రాహ కౌరవ్యో గదాయుద్ధవిశారదః॥63॥

తాం ప్రగృహ్యోన్నదన్భీమః సర్వశైక్యాయసీం గదాం
తరసా సోఽభిదుద్రావ మణిమంతం మహాబలం॥64॥

దీప్యమానం మహాశూలం ప్రగృహ్య మణిమానపి
ప్రాహిణోద్భీమసేనాయ వేగేన మహతా నదన్॥65॥

భంక్త్వా శూలం గదాగ్రేణ గదాయుద్ధవిశారదః
అభిదుద్రావ తం తూర్ణం గరుత్మానివ పన్నగం||66||

సోఽన్తరిక్షమభిప్లుత్య విధూయ సహసా గదాం
ప్రచిక్షేప మహాబాహుర్వినద్య రణమూర్ధని||67||

సేంద్రాశనిరివేంద్రేణ విసృష్టా వాతరంహసా
హత్వా రక్షః క్షితిం ప్రాప్య కృత్యేవ నిపపాత హ||68||

తం రాక్షసం భీమబలం భీమసేనేన పాతితం
దదృశుః సర్వభూతాని సింహేనేవ గవాం పతిం||69||

తం ప్రేక్ష్య నిహతం భూమౌ హతశేషా నిశాచరాః
భీమమార్తస్వరం కృత్వా జగ్ముః ప్రాచీం దిశం ప్రతి||70||

—♦ అధ్యాయము 158 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా బహువిధైః శబ్దైర్నాద్యమానా గిరేర్గుహాః
అజాతశత్రుః కౌంతేయో మాద్రీపుత్రావుభావపి||1||

ధౌమ్యః కృష్ణా చ విప్రాశ్చ సర్వే చ సుహృదస్తథా
భీమసేనమపశ్యంతః సర్వే విమనసోఽభవన్||2||

ద్రౌపదీమార్ష్టిషేణాయ ప్రదాయ తు మహారథాః
సహితాః సాయుధాః శూరాః శైలమారురుహుస్తదా||3||

తతః సంప్రాప్య శైలాగ్రం వీక్షమాణా మహారథాః
దదృశుస్తే మహేష్వాసా భీమసేనమరిందమం||4||

స్ఫురతశ్చ మహాకాయాన్గతసత్త్వాంశ్చ రాక్షసాన్
మహాబలాన్మహాఘోరాన్భీమసేనేన పాతితాన్||5||

శుశుభే స మహాబాహుర్గదాఖడ్గధనుర్ధరః
నిహత్య సమరే సర్వాందానవాన్మఘవానివ||6||

తతస్తే సమతిక్రమ్య పరిష్వజ్య వృకోదరం
తత్రోపవివిశుః పార్థాః ప్రాప్తా గతిమనుత్తమాం||7||

తైశ్చతుర్భిర్మహేష్వాసైర్గిరిశృంగమశోభత
లోకపాలైర్మహాభాగైర్దివం దేవవరైరివ||8||

కుబేరసదనం దృష్ట్వా రాక్షసాంశ్చ నిపాతితాన్
భ్రాతా భ్రాతరమాసీనమభ్యభాషత పాండవం||9||

సాహసాద్యది వా మోహాద్భీమ పాపమిదం కృతం
నైతత్తే సదృశం వీర మునేరివ మృషావచః||10||

రాజద్విష్టం న కర్తవ్యమితి ధర్మవిదో విదుః
త్రిదశానామిదం ద్విష్టం భీమసేన త్వయా కృతం||11||

అర్థధర్మావనాదృత్య యః పాపే కురుతే మనః
కర్మణాం పార్థ పాపానాం స ఫలం విందతే ధ్రువం
పునరేవం న కర్తవ్యం మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం||12||

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా భ్రాతా భ్రాతరమచ్యుతం
అర్థతత్త్వవిభాగజ్ఞః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
విరరామ మహాతేజాస్తమేవార్థం విచింతయన్||13||

తతస్తు హతశిష్టా యే భీమసేనేన రాక్షసాః
సహితాః ప్రత్యపద్యంత కుబేరసదనం ప్రతి ॥14॥

తే జవేన మహావేగాః ప్రాప్య వైశ్రవణాలయం
భీమమార్తస్వరం చక్రుర్భీమసేనభయార్దితాః ॥15॥

న్యస్తశస్త్రాయుధాః శ్రాంతాః శోణితాక్తపరిచ్ఛదాః
ప్రకీర్ణమూర్ధజా రాజన్యక్షాధిపతిమబ్రువన్ ॥16॥

గదాపరిఘనిస్త్రింశతోమరప్రాసయోధినః
రాక్షసా నిహతాః సర్వే తవ దేవ పురఃసరాః ॥17॥

ప్రమృద్య తరసా శైలం మానుషేణ ధనేశ్వర
ఏకేన సహితాః సంఖ్యే హతాః క్రోధవశా గణాః ॥18॥

ప్రవరా రక్షసేంద్రాణాం యక్షాణాం చ ధనాధిప
శేరతే నిహతా దేవ గతసత్త్వాః పరాసవః ॥19॥

లబ్ధః శైలో వయం ముక్తా మణిమాంస్తే సఖా హతః
మానుషేణ కృతం కర్మ విధత్స్వ యదనంతరం ॥20॥

స తచ్ఛ్రుత్వా తు సంక్రుద్ధః సర్వయక్షగణాధిపః
కోపసంరక్తనయనః కథమిత్యబ్రవీద్వచః ॥21॥

ద్వితీయమపరాధ్యంతం భీమం శ్రుత్వా ధనేశ్వరః
చుక్రోధ యక్షాధిపతిర్యుజ్యతామితి చాబ్రవీత్ ॥22॥

అథాభ్రఘనసంకాశం గిరికూటమివోచ్ఛ్రితం
హయైః సంయోజయామాసుర్గాంధర్వైరుత్తమం రథం ॥23॥

తస్య సర్వగుణోపేతా విమలాక్షా హయోత్తమాః
తేజోబలజవోపేతా నానారత్నవిభూషితాః ॥24॥

శోభమానా రథే యుక్తాస్తరిష్యంత ఇవాశుగాః
హర్షయామాసురన్యోన్యమింగితైర్విజయావహైః ॥25॥

స తమాస్థాయ భగవాన్రాజరాజో మహారథం
ప్రయయౌ దేవగంధర్వైః స్తూయమానో మహాద్యుతిః ॥26॥

తం ప్రయాంతం మహాత్మానం సర్వయక్షధనాధిపం
రక్తాక్షా హేమసంకాశా మహాకాయా మహాబలాః ॥27॥

సాయుధా బద్ధనిస్త్రింశా యక్షా దశశతాయుతాః
జవేన మహతా వీరాః పరివార్యోపతస్థిరే ॥28॥

తం మహాంతముపాయాంతం ధనేశ్వరముపాంతికే
దదృశుర్హృష్టరోమాణః పాండవాః ప్రియదర్శనం ॥29॥

కుబేరస్తు మహాసత్త్వాన్పాండోః పుత్రాన్మహారథాన్
ఆత్తకార్ముకనిస్త్రింశాందృష్ట్వా ప్రీతోఽభవత్తదా ॥30॥

తే పక్షిణ ఇవోత్పత్య గిరేః శృంగం మహాజవాః
తస్థుస్తేషాం సమభ్యాశే ధనేశ్వరపురఃసరాః ॥31॥

తతస్తం హృష్టమనసం పాండవాన్ప్రతి భారత
సమీక్ష్య యక్షగంధర్వా నిర్వికారా వ్యవస్థితాః ॥32॥

పాండవాశ్చ మహాత్మానః ప్రణమ్య ధనదం ప్రభుం
నకులః సహదేవశ్చ ధర్మపుత్రశ్చ ధర్మవిత్ ॥33॥

అపరాద్ధమివాత్మానం మన్యమానా మహారథాః
తస్థుః ప్రాంజలయః సర్వే పరివార్య ధనేశ్వరం ॥34॥

శయ్యాసనవరం శ్రీమత్పుష్పకం విశ్వకర్మణా
విహితం చిత్రపర్యంతమాతిష్ఠత ధనాధిపః॥35॥

తమాసీనం మహాకాయాః శంకుకర్ణా మహాజవాః
ఉపోపవివిశుర్యక్షా రాక్షసాశ్చ సహస్రశః॥36॥

శతశశ్చాపి గంధర్వాస్తథైవాప్సరసాం గణాః
పరివార్యోపతిష్ఠంత యథా దేవాః శతక్రతుం॥37॥

కాంచనీం శిరసా బిభ్రద్భీమసేనః స్రజం శుభాం
బాణఖడ్గధనుష్పాణిరుదైక్షత ధనాధిపం॥38॥

న భీర్భీమస్య న గ్లానిర్విక్షతస్యాపి రాక్షసైః
ఆసీత్తస్యామవస్థాయాం కుబేరమపి పశ్యతః॥39॥

ఆదదానం శితాన్బాణాన్యోద్ధుకామమవస్థితం
దృష్ట్వా భీమం ధర్మసుతమబ్రవీన్నరవాహనః॥40॥

విదుస్త్వాం సర్వభూతాని పార్థ భూతహితే రతం
నిర్భయశ్చాపి శైలాగ్రే వస త్వం సహ బంధుభిః॥41॥

న చ మన్యుస్త్వయా కార్యో భీమసేనస్య పాండవ
కాలేనైతే హతాః పూర్వం నిమిత్తమనుజస్తవ॥42॥

వ్రీడా చాత్ర న కర్తవ్యా సాహసం యదిదం కృతం
దృష్టశ్చాపి సురైః పూర్వం వినాశో యక్షరక్షసాం॥43॥

న భీమసేనే కోపో మే ప్రీతోఽస్మి భరతర్షభ
కర్మణానేన భీమస్య మమ తుష్టిరభూత్పురా॥44॥

ఏవముక్త్వా తు రాజానం భీమసేనమభాషత
నైతన్మనసి మే తాత వర్తతే కురుసత్తమ
యదిదం సాహసం భీమ కృష్ణార్థే కృతవానసి॥45॥

మామనాదృత్య దేవాంశ్చ వినాశం యక్షరక్షసాం
స్వబాహుబలమాశ్రిత్య తేనాహం ప్రీతిమాంస్త్వయి
శాపాదస్మి వినిర్ముక్తో ఘోరాదద్య వృకోదర॥46॥

అహం పూర్వమగస్త్యేన క్రుద్ధేన పరమర్షిణా
శప్తోఽపరాధే కస్మింశ్చిత్తస్యైషా నిష్కృతిః కృతా॥47॥

దృష్టో హి మమ సంక్లేశః పురా పాండవనందన
న తవాత్రాపరాధోఽస్తి కథంచిదపి శత్రుహన్॥48॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం శప్తోఽసి భగవన్నగస్త్యేన మహాత్మనా
శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం దేవ తవైతచ్ఛాపకారణం॥49॥

ఇదం చాశ్చర్యభూతం మే యత్క్రోధాత్తస్య ధీమతః
తదైవ త్వం న నిర్దగ్ధః సబలః సపదానుగః॥50॥

వైశ్రవణ ఉవాచ

దేవతానామభూన్మంత్రః కుశవత్యాం నరేశ్వర
వృతస్తత్రాహమగమం మహాపద్మశతైస్త్రిభిః
యక్షాణాం ఘోరరూపాణాం వివిధాయుధధారిణాం॥51॥

అధ్వన్యహమథాపశ్యమగస్త్యమృషిసత్తమం
ఉగ్రం తపస్తపస్యంతం యమునాతీరమాశ్రితం
నానాపక్షిగణాకీర్ణం పుష్పితద్రుమశోభితం॥52॥

తమూర్ధ్వబాహుం దృష్ట్వా తు సూర్యస్యాభిముఖం స్థితం
తేజోరాశిం దీప్యమానం హుతాశనమివైధితం॥53॥

రాక్షసాధిపతిః శ్రీమాన్మణిమాన్నామ మే సఖా
మౌర్ఖ్యాదజ్ఞానభావాచ్చ దర్పాన్మోహాచ్చ భారత
న్యష్ఠీవదాకాశగతో మహర్షేస్తస్య మూర్ధని॥54॥

స కోపాన్మామువాచేదం దిశః సర్వా దహన్నివ
మామవజ్ఞాయ దుష్టాత్మా యస్మాదేష సఖా తవ॥55॥

ధర్షణాం కృతవానేతాం పశ్యతస్తే ధనేశ్వర
తస్మాత్సహైభిః సైన్యైస్తే వధం ప్రాప్స్యతి మానుషాత్॥56॥

త్వం చాప్యేభిర్హతైః సైన్యైః క్లేశం ప్రాప్స్యసి దుర్మతే
తమేవ మానుషం దృష్ట్వా కిల్బిషాద్విప్రమోక్ష్యసే॥57॥

సైన్యానాం తు తవైతేషాం పుత్రపౌత్రబలాన్వితం
న శాపం ప్రాప్స్యతే ఘోరం గచ్ఛ తేఽఽజ్ఞాం కరిష్యతి॥58॥

ఏష శాపో మయా ప్రాప్తః ప్రాక్తస్మాదృషిసత్తమాత్
స భీమేన మహారాజ భ్రాత్రా తవ విమోక్షితః॥59॥

—♦ అధ్యాయము 159 ♦—

వైశ్రవణ ఉవాచ

యుధిష్ఠిర ధృతిర్దాక్ష్యం దేశకాలౌ పరాక్రమః
లోకతంత్రవిధానానామేష పంచవిధో విధిః॥1॥

ధృతిమంతశ్చ దక్షాశ్చ స్వే స్వే కర్మణి భారత
పరాక్రమవిధానజ్ఞా నరాః కృతయుగేఽభవన్॥2॥

ధృతిమాందేశకాలజ్ఞః సర్వధర్మవిధానవిత్
క్షత్రియః క్షత్రియశ్రేష్ఠ పృథివీమనుశాస్తి వై॥3॥

య ఏవం వర్తతే పార్థ పురుషః సర్వకర్మసు
స లోకే లభతే వీర యశః ప్రేత్య చ సద్గతిం॥4॥

దేశకాలాంతరప్రేప్సుః కృత్వా శక్రః పరాక్రమం
సంప్రాప్తస్త్రిదివే రాజ్యం వృత్రహా వసుభిః సహ॥5॥

పాపాత్మా పాపబుద్ధిర్యః పాపమేవానువర్తతే
కర్మణామవిభాగజ్ఞః ప్రేత్య చేహ చ నశ్యతి॥6॥

అకాలజ్ఞః సుదుర్మేధాః కార్యాణామవిశేషవిత్
వృథాచారసమారంభః ప్రేత్య చేహ చ నశ్యతి॥7॥

సాహసే వర్తమానానాం నికృతీనాం దురాత్మనాం
సర్వసామర్థ్యలిప్సూనాం పాపో భవతి నిశ్చయః॥8॥

అధర్మజ్ఞోఽవలిప్తశ్చ బాలబుద్ధిరమర్షణః
నిర్భయో భీమసేనోఽయం తం శాధి పురుషర్షభ॥9॥

ఆర్ష్టిషేణస్య రాజర్షేః ప్రాప్య భూయస్త్వమాశ్రమం
తామిస్రం ప్రథమం పక్షం వీతశోకభయో వస॥10॥

అలకాః సహ గంధర్వైర్యక్షైశ్చ సహ రాక్షసైః
మన్నియుక్తా మనుష్యేంద్ర సర్వే చ గిరివాసినః
రక్షంతు త్వా మహాబాహో సహితం ద్విజసత్తమైః॥11॥

సాహసేషు చ సంతిష్ఠన్నిహ శైలే వృకోదరః
వార్యతాం సాధ్వయం రాజంస్త్వయా ధర్మభృతాం వర॥12॥

ఇతః పరం చ రాజేంద్ర ద్రక్ష్యంతి వనగోచరాః
ఉపస్థాస్యంతి చ సదా రక్షిష్యంతి చ సర్వశః॥13॥

తథైవ చాన్నపానాని స్వాదూని చ బహూని చ
ఉపస్థాస్యంతి వో గృహ్య మత్ప్రేష్యాః పురుషర్షభ॥14॥

యథా జిష్ణుర్మహేంద్రస్య యథా వాయోర్వృకోదరః
ధర్మస్య త్వం యథా తాత యోగోత్పన్నో నిజః సుతః॥15॥

ఆత్మజావాత్మసంపన్నౌ యమౌ చోభౌ యథాశ్వినోః
రక్ష్యాస్తద్వన్మమాపీహ యూయం సర్వే యుధిష్ఠిర॥16॥

అర్థతత్త్వవిభాగజ్ఞః సర్వధర్మవిశేషవిత్
భీమసేనాదవరజః ఫల్గునః కుశలీ దివి॥17॥

యాః కాశ్చన మతా లోకేష్వగ్ర్యాః పరమసంపదః
జన్మప్రభృతి తాః సర్వాః స్థితాస్తాత ధనంజయే॥18॥

దమో దానం బలం బుద్ధిర్హ్రీర్ధృతిస్తేజ ఉత్తమం
ఏతాన్యపి మహాసత్త్వే స్థితాన్యమితతేజసి॥19॥

న మోహాత్కురుతే జిష్ణుః కర్మ పాండవ గర్హితం
న పార్థస్య మృషోక్తాని కథయంతి నరా నృషు॥20॥

స దేవపితృగంధర్వైః కురూణాం కీర్తివర్ధనః
మానితః కురుతేఽస్త్రాణి శక్రసద్మని భారత॥21॥

యోఽసౌ సర్వాన్మహీపాలాంధర్మేణ వశమానయత్
స శంతనుర్మహాతేజాః పితుస్తవ పితామహః
ప్రీయతే పార్థ పార్థేన దివి గాండీవధన్వనా॥22॥

సమ్యక్చాసౌ మహావీర్యః కులధుర్య ఇవ స్థితః
పితౄందేవాంస్తథా విప్రాన్పూజయిత్వా మహాయశాః
సప్త ముఖ్యాన్మహామేధానాహరద్యమునాం ప్రతి॥23॥

అధిరాజః స రాజంస్త్వాం శంతనుః ప్రపితామహః
స్వర్గజిచ్ఛక్రలోకస్థః కుశలం పరిపృచ్ఛతి॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శక్తిం గదాం ఖడ్గం ధనుశ్చ భరతర్షభ
ప్రాధ్వం కృత్వా నమశ్చక్రే కుబేరాయ వృకోదరః॥25॥

తతోఽబ్రవీద్ధనాధ్యక్షః శరణ్యః శరణాగతం
మానహా భవ శత్రూణాం సుహృదాం నందివర్ధనః॥26॥

స్వేషు వేశ్మసు రమ్యేషు వసతామిత్రతాపనాః
కామానుపహరిష్యంతి యక్షా వో భరతర్షభాః॥27॥

శీఘ్రమేవ గుడాకేశః కృతాస్త్రః పురుషర్షభః
సాక్షాన్మఘవతా సృష్టః సంప్రాప్స్యతి ధనంజయః॥28॥

ఏవముత్తమకర్మాణమనుశిష్య యుధిష్ఠిరం
అస్తం గిరివరశ్రేష్ఠం ప్రయయౌ గుహ్యకాధిపః॥29॥

తం పరిస్తోమసంకీర్ణైర్నానారత్నవిభూషితైః
యానైరనుయయుర్యక్షా రాక్షసాశ్చ సహస్రశః॥30॥

పక్షిణామివ నిర్ఘోషః కుబేరసదనం ప్రతి
బభూవ పరమాశ్వానామైరావతపథే యతాం॥31॥

తే జగ్ముస్తూర్ణమాకాశం ధనాధిపతివాజినః
ప్రకర్షంత ఇవాభ్రాణి పిబంత ఇవ మారుతం॥32॥

తతస్తాని శరీరాణి గతసత్త్వాని రక్షసాం
అపాకృష్యంత శైలాగ్రాద్ధనాధిపతిశాసనాత్॥33॥

తేషాం హి శాపకాలోఽసౌ కృతోఽగస్త్యేన ధీమతా
సమరే నిహతాస్తస్మాత్సర్వే మణిమతా సహ॥34॥

పాండవాస్తు మహాత్మానస్తేషు వేశ్మసు తాం క్షపాం
సుఖమూషుర్గతోద్వేగాః పూజితాః సర్వరాక్షసైః॥35॥

—♦ అధ్యాయము 160 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సూర్యోదయే ధౌమ్యః కృత్వాహ్నికమరిందమ
ఆర్ష్టిషేణేన సహితః పాండవానభ్యవర్తత॥1॥

తేఽభివాద్యార్ష్టిషేణస్య పాదౌ ధౌమ్యస్య చైవ హ
తతః ప్రాంజలయః సర్వే బ్రాహ్మణాంస్తానపూజయన్॥2॥

తతో యుధిష్ఠిరం ధౌమ్యో గృహీత్వా దక్షిణే కరే
ప్రాచీం దిశమభిప్రేక్ష్య మహర్షిరిదమబ్రవీత్॥3॥

అసౌ సాగరపర్యంతాం భూమిమావృత్య తిష్ఠతి
శైలరాజో మహారాజ మందరోఽభివిరాజతే॥4॥

ఇంద్రవైశ్రవణావేతాం దిశం పాండవ రక్షతః
పర్వతైశ్చ వనాంతైశ్చ కాననైశ్చోపశోభితాం॥5॥

ఏతదాహుర్మహేంద్రస్య రాజ్ఞో వైశ్రవణస్య చ
ఋషయః సర్వధర్మజ్ఞాః సద్మ తాత మనీషిణః॥6॥

అతశ్చోద్యంతమాదిత్యముపతిష్ఠంతి వై ప్రజాః
ఋషయశ్చాపి ధర్మజ్ఞాః సిద్ధాః సాధ్యాశ్చ దేవతాః॥7॥

యమస్తు రాజా ధర్మాత్మా సర్వప్రాణభృతాం ప్రభుః
ప్రేతసత్త్వగతీమేతాం దక్షిణామాశ్రితో దిశం॥8॥

ఏతత్సంయమనం పుణ్యమతీవాద్భుతదర్శనం
ప్రేతరాజస్య భవనమృద్ధ్యా పరమయా యుతం॥9॥

యం ప్రాప్య సవితా రాజన్సత్యేన ప్రతితిష్ఠతి
అస్తం పర్వతరాజానమేతమాహుర్మనీషిణః॥10॥

ఏతం పర్వతరాజానం సముద్రం చ మహోదధిం
ఆవసన్వరుణో రాజా భూతాని పరిరక్షతి॥11॥

ఉదీచీం దీపయన్నేష దిశం తిష్ఠతి కీర్తిమాన్
మహామేరుర్మహాభాగ శివో బ్రహ్మవిదాం గతిః॥12॥

యస్మిన్బ్రహ్మసదశ్చైవ తిష్ఠతే చ ప్రజాపతిః
భూతాత్మా విసృజన్సర్వం యత్కించిజ్జంగమాగమం॥13॥

యానాహుర్బ్రహ్మణః పుత్రాన్మానసాందక్షసప్తమాన్
తేషామపి మహామేరుః స్థానం శివమనామయం॥14॥

అత్రైవ ప్రతితిష్ఠంతి పునరత్రోదయంతి చ
సప్త దేవర్షయస్తాత వసిష్ఠప్రముఖాః సదా॥15॥

దేశం విరజసం పశ్య మేరోః శిఖరముత్తమం
యత్రాత్మతృప్తైరధ్యాస్తే దేవైః సహ పితామహః॥16॥

యమాహుః సర్వభూతానాం ప్రకృతేః ప్రకృతిం ధ్రువం
అనాదినిధనం దేవం ప్రభుం నారాయణం పరం॥17॥

బ్రహ్మణః సదనాత్తస్య పరం స్థానం ప్రకాశతే
దేవాశ్చ యత్నాత్పశ్యంతి దివ్యం తేజోమయం శివం॥18॥

అత్యర్కానలదీప్తం తత్స్థానం విష్ణోర్మహాత్మనః
స్వయైవ ప్రభయా రాజందుష్ప్రేక్ష్యం దేవదానవైః॥19॥

తద్వై జ్యోతీంషి సర్వాణి ప్రాప్య భాసంతి నోఽపి చ
స్వయం విభురదీనాత్మా తత్ర హ్యభివిరాజతే॥20॥

యతయస్తత్ర గచ్ఛంతి భక్త్యా నారాయణం హరిం
పరేణ తపసా యుక్తా భావితాః కర్మభిః శుభైః॥21॥

యోగసిద్ధా మహాత్మానస్తమోమోహవివర్జితాః
తత్ర గత్వా పునర్నేమం లోకమాయాంతి భారత॥22॥

స్థానమేతన్మహాభాగ ధ్రువమక్షయమవ్యయం
ఈశ్వరస్య సదా హ్యేతత్ప్రణమాత్ర యుధిష్ఠిర॥23॥

ఏతం జ్యోతీంషి సర్వాణి ప్రకర్షన్భగవానపి
కురుతే వితమస్కర్మా ఆదిత్యోఽభిప్రదక్షిణం॥24॥

అస్తం ప్రాప్య తతః సంధ్యామతిక్రమ్య దివాకరః
ఉదీచీం భజతే కాష్ఠాం దిశమేష విభావసుః॥25॥

స మేరుమనువృత్తః సన్పునర్గచ్ఛతి పాండవ
ప్రాఙ్ముఖః సవితా దేవః సర్వభూతహితే రతః॥26॥

స మాసం విభజన్కాలం బహుధా పర్వసంధిషు
తథైవ భగవాన్సోమో నక్షత్రైః సహ గచ్ఛతి॥27॥

ఏవమేష పరిక్రమ్య మహామేరుమతంద్రితః
భావయన్సర్వభూతాని పునర్గచ్ఛతి మందరం॥28॥

తథా తమిస్రహా దేవో మయూఖైర్భావయంజగత్
మార్గమేతదసంబాధమాదిత్యః పరివర్తతే॥29॥

సిసృక్షుః శిశిరాణ్యేష దక్షిణాం భజతే దిశం
తతః సర్వాణి భూతాని కాలః శిశిరమృచ్ఛతి॥30॥

స్థావరాణాం చ భూతానాం జంగమానాం చ తేజసా
తేజాంసి సముపాదత్తే నివృత్తః సన్విభావసుః॥31॥

తతః స్వేదః క్లమస్తంద్రీ గ్లానిశ్చ భజతే నరాన్
ప్రాణిభిః సతతం స్వప్నో హ్యభీక్ష్ణం చ నిషేవ్యతే॥32॥

ఏవమేతదనిర్దేశ్యం మార్గమావృత్య భానుమాన్
పునః సృజతి వర్షాణి భగవాన్భావయన్ప్రజాః॥33॥

వృష్టిమారుతసంతాపైః సుఖైః స్థావరజంగమాన్
వర్ధయన్సుమహాతేజాః పునః ప్రతినివర్తతే॥34॥

ఏవమేష చరన్పార్థ కాలచక్రమతంద్రితః
ప్రకర్షన్సర్వభూతాని సవితా పరివర్తతే॥35॥

సంతతా గతిరేతస్య నైష తిష్ఠతి పాండవ
ఆదాయైవ తు భూతానాం తేజో విసృజతే పునః॥36॥

విభజన్సర్వభూతానామాయుః కర్మ చ భారత
అహోరాత్రాన్కలాః కాష్ఠాః సృజత్యేష సదా విభుః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 161 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్నగేంద్రే వసతాం తు తేషాం; మహాత్మనాం సద్వ్రతమాస్థితానాం
రతిః ప్రమోదశ్చ బభూవ తేషా;మాకాంక్షతాం దర్శనమర్జునస్య॥1॥

తాన్వీర్యయుక్తాన్సువిశుద్ధసత్త్వాం;స్తేజస్వినః సత్యధృతిప్రధానాన్
సంప్రీయమాణా బహవోఽభిజగ్ము;ర్గంధర్వసంఘాశ్చ మహర్షయశ్చ॥2॥

తం పాదపైః పుష్పధరైరుపేతం; నగోత్తమం ప్రాప్య మహారథానాం
మనఃప్రసాదః పరమో బభూవ; యథా దివం ప్రాప్య మరుద్గణానాం॥3॥

మయూరహంసస్వననాదితాని; పుష్పోపకీర్ణాని మహాచలస్య
శృంగాణి సానూని చ పశ్యమానా; గిరేః పరం హర్షమవాప్య తస్థుః॥4॥

సాక్షాత్కుబేరేణ కృతాశ్చ తస్మి;న్నగోత్తమే సంవృతకూలరోధసః
కాదంబకారండవహంసజుష్టాః; పద్మాకులాః పుష్కరిణీరపశ్యన్॥5॥

క్రీడాప్రదేశాంశ్చ సమృద్ధరూపా;న్సుచిత్రమాల్యావృతజాతశోభాన్
మణిప్రవేకాన్సుమనోహరాంశ్చ; యథా భవేయుర్ధనదస్య రాజ్ఞః॥6॥

అనేకవర్ణైశ్చ సుగంధిభిశ్చ; మహాద్రుమైః సంతతమభ్రమాలిభిః
తపఃప్రధానాః సతతం చరంతః; శృంగం గిరేశ్చింతయితుం న శేకుః॥7॥

స్వతేజసా తస్య నగోత్తమస్య; మహౌషధీనాం చ తథా ప్రభావాత్
విభక్తభావో న బభూవ కశ్చి;దహర్నిశానాం పురుషప్రవీర॥8॥

యమాస్థితః స్థావరజంగమాని; విభావసుర్భావయతేఽమితౌజాః
తస్యోదయం చాస్తమయం చ వీరా;స్తత్ర స్థితాస్తే దదృశుర్నృసింహాః॥9॥

రవేస్తమిస్రాగమనిర్గమాంస్తే; తథోదయం చాస్తమయం చ వీరాః
సమావృతాః ప్రేక్ష్య తమోనుదస్య; గభస్తిజాలైః ప్రదిశో దిశశ్చ॥10॥

స్వాధ్యాయవంతః సతతక్రియాశ్చ; ధర్మప్రధానాశ్చ శుచివ్రతాశ్చ
సత్యే స్థితాస్తస్య మహారథస్య; సత్యవ్రతస్యాగమనప్రతీక్షాః॥11॥

ఇహైవ హర్షోఽస్తు సమాగతానాం; క్షిప్రం కృతాస్త్రేణ ధనంజయేన
ఇతి బ్రువంతః పరమాశిషస్తే; పార్థాస్తపోయోగపరా బభూవుః॥12॥

దృష్ట్వా విచిత్రాణి గిరౌ వనాని; కిరీటినం చింతయతామభీక్ష్ణం
బభూవ రాత్రిర్దివసశ్చ తేషాం; సంవత్సరేణైవ సమానరూపః॥13॥

యదైవ ధౌమ్యానుమతే మహాత్మా; కృత్వా జటాః ప్రవ్రజితః స జిష్ణుః
తదైవ తేషాం న బభూవ హర్షః; కుతో రతిస్తద్గతమానసానాం॥14॥

భ్రాతుర్నియోగాత్తు యుధిష్ఠిరస్య; వనాదసౌ వారణమత్తగామీ
యత్కామ్యకాత్ప్రవ్రజితః స జిష్ణు;స్తదైవ తే శోకహతా బభూవుః॥15॥

తథా తు తం చింతయతాం సితాశ్వ;మస్త్రార్థినం వాసవమభ్యుపేతం
మాసోఽథ కృచ్ఛ్రేణ తదా వ్యతీత;స్తస్మిన్నగే భారత భారతానాం॥16॥

తతః కదాచిద్ధరిసంప్రయుక్తం; మహేంద్రవాహం సహసోపయాతం
విద్యుత్ప్రభం ప్రేక్ష్య మహారథానాం; హర్షోఽర్జునం చింతయతాం బభూవ॥17॥

స దీప్యమానః సహసాంతరిక్షం; ప్రకాశయన్మాతలిసంగృహీతః
బభౌ మహోల్కేవ ఘనాంతరస్థా; శిఖేవ చాగ్నేర్జ్వలితా విధూమా॥18॥

తమాస్థితః సందదృశే కిరీటీ; స్రగ్వీ వరాణ్యాభరణాని బిభ్రత్
ధనంజయో వజ్రధరప్రభావః; శ్రియా జ్వలన్పర్వతమాజగామ॥19॥

స శైలమాసాద్య కిరీటమాలీ; మహేంద్రవాహాదవరుహ్య తస్మాత్
ధౌమ్యస్య పాదావభివాద్య పూర్వ;మజాతశత్రోస్తదనంతరం చ॥20॥

వృకోదరస్యాపి వవంద పాదౌ; మాద్రీసుతాభ్యామభివాదితశ్చ
సమేత్య కృష్ణాం పరిసాంత్వ్య చైనాం; ప్రహ్వోఽభవద్భ్రాతురుపహ్వరే సః॥21॥

బభూవ తేషాం పరమః ప్రహర్ష;స్తేనాప్రమేయేణ సమాగతానాం
స చాపి తాన్ప్రేక్ష్య కిరీటమాలీ; ననంద రాజానమభిప్రశంసన్॥22॥

యమాస్థితః సప్త జఘాన పూగా;న్దితేః సుతానాం నముచేర్నిహంతా
తమింద్రవాహం సముపేత్య పార్థాః; ప్రదక్షిణం చక్రురదీనసత్త్వాః॥23॥

తే మాతలేశ్చక్రురతీవ హృష్టాః; సత్కారమగ్ర్యం సురరాజతుల్యం
సర్వం యథావచ్చ దివౌకసస్తా;న్పప్రచ్ఛురేనం కురురాజపుత్రాః॥24॥

తానప్యసౌ మాతలిరభ్యనంద;త్పితేవ పుత్రాననుశిష్య చైనాన్
యయౌ రథేనాప్రతిమప్రభేణ; పునః సకాశం త్రిదివేశ్వరస్య॥25॥

గతే తు తస్మిన్వరదేవవాహే; శక్రాత్మజః సర్వరిపుప్రమాథీ
శక్రేణ దత్తాని దదౌ మహాత్మా; మహాధనాన్యుత్తమరూపవంతి
దివాకరాభాణి విభూషణాని; ప్రీతః ప్రియాయై సుతసోమమాత్రే॥26॥

తతః స తేషాం కురుపుంగవానాం; తేషాం చ సూర్యాగ్నిసమప్రభాణాం
విప్రర్షభాణాముపవిశ్య మధ్యే; సర్వం యథావత్కథయాం బభూవ॥27॥

ఏవం మయాస్త్రాణ్యుపశిక్షితాని; శక్రాచ్చ వాతాచ్చ శివాచ్చ సాక్షాత్
తథైవ శీలేన సమాధినా చ; ప్రీతాః సురా మే సహితాః సహేంద్రాః॥28॥

సంక్షేపతో వై స విశుద్ధకర్మా; తేభ్యః సమాఖ్యాయ దివి ప్రవేశం
మాద్రీసుతాభ్యాం సహితః కిరీటీ; సుష్వాప తామావసతిం ప్రతీతః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 162 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సర్వవాదిత్రనిస్వనః
బభూవ తుములః శబ్దస్త్వంతరిక్షే దివౌకసాం॥1॥

రథనేమిస్వనశ్చైవ ఘంటాశబ్దశ్చ భారత
పృథగ్వ్యాలమృగాణాం చ పక్షిణాం చైవ సర్వశః॥2॥

తం సమంతాదనుయయుర్గంధర్వాప్సరసస్తథా
విమానైః సూర్యసంకాశైర్దేవరాజమరిందమం॥3॥

తతః స హరిభిర్యుక్తం జాంబూనదపరిష్కృతం
మేఘనాదినమారుహ్య శ్రియా పరమయా జ్వలన్॥4॥

పార్థానభ్యాజగామాశు దేవరాజః పురందరః
ఆగత్య చ సహస్రాక్షో రథాదవరురోహ వై॥5॥

తం దృష్ట్వైవ మహాత్మానం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహితః శ్రీమాందేవరాజముపాగమత్॥6॥

పూజయామాస చైవాథ విధివద్భూరిదక్షిణః
యథార్హమమితాత్మానం విధిదృష్టేన కర్మణా॥7॥

ధనంజయశ్చ తేజస్వీ ప్రణిపత్య పురందరం
భృత్యవత్ప్రణతస్తస్థౌ దేవరాజసమీపతః॥8॥

ఆప్యాయత మహాతేజాః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ధనంజయమభిప్రేక్ష్య వినీతం స్థితమంతికే॥9॥

జటిలం దేవరాజస్య తపోయుక్తమకల్మషం
హర్షేణ మహతావిష్టః ఫల్గునస్యాథ దర్శనాత్॥10॥

తం తథాదీనమనసం రాజానం హర్షసంప్లుతం
ఉవాచ వచనం ధీమాందేవరాజః పురందరః॥11॥

త్వమిమాం పృథివీం రాజన్ప్రశాసిష్యసి పాండవ
స్వస్తి ప్రాప్నుహి కౌంతేయ కామ్యకం పునరాశ్రమం॥12॥

అస్త్రాణి లబ్ధాని చ పాండవేన; సర్వాణి మత్తః ప్రయతేన రాజన్
కృతప్రియశ్చాస్మి ధనంజయేన; జేతుం న శక్యస్త్రిభిరేష లోకైః॥13॥

ఏవముక్త్వా సహస్రాక్షః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
జగామ త్రిదివం హృష్టః స్తూయమానో మహర్షిభిః॥14॥

ధనేశ్వరగృహస్థానాం పాండవానాం సమాగమం
శక్రేణ య ఇమం విద్వానధీయీత సమాహితః॥15॥

సంవత్సరం బ్రహ్మచారీ నియతః సంశితవ్రతః
స జీవేత నిరాబాధః సుసుఖీ శరదాం శతం॥16॥

—♦ అధ్యాయము 163 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యథాగతం గతే శక్రే భ్రాతృభిః సహ సంగతః
కృష్ణయా చైవ బీభత్సుర్ధర్మపుత్రమపూజయత్॥1॥

అభివాదయమానం తు మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పాండవం
హర్షగద్గదయా వాచా ప్రహృష్టోఽర్జునమబ్రవీత్॥2॥

కథమర్జున కాలోఽయం స్వర్గే వ్యతిగతస్తవ
కథం చాస్త్రాణ్యవాప్తాని దేవరాజశ్చ తోషితః॥3॥

సమ్యగ్వా తే గృహీతాని కచ్చిదస్త్రాణి భారత
కచ్చిత్సురాధిపః ప్రీతో రుద్రశ్చాస్త్రాణ్యదాత్తవ॥4॥

యథా దృష్టశ్చ తే శక్రో భగవాన్వా పినాకధృక్
యథా చాస్త్రాణ్యవాప్తాని యథా చారాధితశ్చ తే॥5॥

యథోక్తవాంస్త్వాం భగవాఞ్శతక్రతురరిందమ
కృతప్రియస్త్వయాస్మీతి తచ్చ తే కిం ప్రియం కృతం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ మహాద్యుతే॥6॥

యథా తుష్టో మహాదేవో దేవరాజశ్చ తేఽనఘ
యచ్చాపి వజ్రపాణేస్తే ప్రియం కృతమరిందమ
ఏతదాఖ్యాహి మే సర్వమఖిలేన ధనంజయ॥7॥

అర్జున ఉవాచ

శృణు హంత మహారాజ విధినా యేన దృష్టవాన్
శతక్రతుమహం దేవం భగవంతం చ శంకరం॥8॥

విద్యామధీత్య తాం రాజంస్త్వయోక్తామరిమర్దన
భవతా చ సమాదిష్టస్తపసే ప్రస్థితో వనం॥9॥

భృగుతుంగమథో గత్వా కామ్యకాదాస్థితస్తపః
ఏకరాత్రోషితః కంచిదపశ్యం బ్రాహ్మణం పథి॥10॥

స మామపృచ్ఛత్కౌంతేయ క్వాసి గంతా బ్రవీహి మే
తస్మా అవితథం సర్వమబ్రువం కురునందన॥11॥

స తథ్యం మమ తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణో రాజసత్తమ
అపూజయత మాం రాజన్ప్రీతిమాంశ్చాభవన్మయి॥12॥

తతో మామబ్రవీత్ప్రీతస్తప ఆతిష్ఠ భారత
తపస్వీ నచిరేణ త్వం ద్రక్ష్యసే విబుధాధిపం॥13॥

తతోఽహం వచనాత్తస్య గిరిమారుహ్య శైశిరం
తపోఽతప్యం మహారాజ మాసం మూలఫలాశనః॥14॥

ద్వితీయశ్చాపి మే మాసో జలం భక్షయతో గతః
నిరాహారస్తృతీయేఽథ మాసే పాండవనందన॥15॥

ఊర్ధ్వబాహుశ్చతుర్థం తు మాసమస్మి స్థితస్తదా
న చ మే హీయతే ప్రాణస్తదద్భుతమివాభవత్॥16॥

చతుర్థే సమభిక్రాంతే ప్రథమే దివసే గతే
వరాహసంస్థితం భూతం మత్సమీపముపాగమత్॥17॥

నిఘ్నన్ప్రోథేన పృథివీం విలిఖంశ్చరణైరపి
సంమార్జంజఠరేణోర్వీం వివర్తంశ్చ ముహుర్ముహుః॥18॥

అను తస్యాపరం భూతం మహత్కైరాతసంస్థితం
ధనుర్బాణాసిమత్ప్రాప్తం స్త్రీగణానుగతం తదా॥19॥

తతోఽహం ధనురాదాయ తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ
అతాడయం శరేణాథ తదద్భుతం లోమహర్షణం॥20॥

యుగపత్తత్కిరాతశ్చ వికృష్య బలవద్ధనుః
అభ్యాజఘ్నే దృఢతరం కంపయన్నివ మే మనః॥21॥

స తు మామబ్రవీద్రాజన్మమ పూర్వపరిగ్రహః
మృగయాధర్మముత్సృజ్య కిమర్థం తాడితస్త్వయా॥22॥

ఏష తే నిశితైర్బాణైర్దర్పం హన్మి స్థిరో భవ
స వర్ష్మవాన్మహాకాయస్తతో మామభ్యధావత॥23॥

తతో గిరిమివాత్యర్థమావృణోన్మాం మహాశరైః
తం చాహం శరవర్షేణ మహతా సమవాకిరం॥24॥

తతః శరైర్దీప్తముఖైః పత్రితైరనుమంత్రితైః
ప్రత్యవిధ్యమహం తం తు వజ్రైరివ శిలోచ్చయం॥25॥

తస్య తచ్చతథా రూపమభవచ్చ సహస్రధా
తాని చాస్య శరీరాణి శరైరహమతాడయం॥26॥

పునస్తాని శరీరాణి ఏకీభూతాని భారత
అదృశ్యంత మహారాజ తాన్యహం వ్యధమం పునః॥27॥

అణుర్బృహచ్ఛిరా భూత్వా బృహచ్చాణుశిరాః పునః
ఏకీభూతస్తదా రాజన్సోఽభ్యవర్తత మాం యుధి॥28॥

యదాభిభవితుం బాణైర్నైవ శక్నోమి తం రణే
తతోఽహమస్త్రమాతిష్ఠం వాయవ్యం భరతర్షభ॥29॥

న చైనమశకం హంతుం తదద్భుతమివాభవత్
తస్మిన్ప్రతిహతే చాస్త్రే విస్మయో మే మహానభూత్॥30॥

భూయశ్చైవ మహారాజ సవిశేషమహం తతః
అస్త్రపూగేన మహతా రణే భూతమవాకిరం॥31॥

స్థూణాకర్ణమయోజాలం శరవర్షం శరోల్బణం
శైలాస్త్రమశ్మవర్షం చ సమాస్థాయాహమభ్యయాం
జగ్రాస ప్రహసంస్తాని సర్వాణ్యస్త్రాణి మేఽనఘ॥32॥

తేషు సర్వేషు శాంతేషు బ్రహ్మాస్త్రమహమాదిశం
తతః ప్రజ్వలితైర్బాణైః సర్వతః సోపచీయత
ఉపచీయమానశ్చ మయా మహాస్త్రేణ వ్యవర్ధత॥33॥

తతః సంతాపితో లోకో మత్ప్రసూతేన తేజసా
క్షణేన హి దిశః ఖం చ సర్వతోఽభివిదీపితం॥34॥

తదప్యస్త్రం మహాతేజాః క్షణేనైవ వ్యశాతయత్
బ్రహ్మాస్త్రే తు హతే రాజన్భయం మాం మహదావిశత్॥35॥

తతోఽహం ధనురాదాయ తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ
సహసాభ్యహనం భూతం తాన్యప్యస్త్రాణ్యభక్షయత్॥36॥

హతేష్వస్త్రేషు సర్వేషు భక్షితేష్వాయుధేషు చ
మమ తస్య చ భూతస్య బాహుయుద్ధమవర్తత॥37॥

వ్యాయామం ముష్టిభిః కృత్వా తలైరపి సమాహతౌ
అపాతయచ్చ తద్భూతం నిశ్చేష్టో హ్యగమం మహీం॥38॥

తతః ప్రహస్య తద్భూతం తత్రైవాంతరధీయత
సహ స్త్రీభిర్మహారాజ పశ్యతో మేఽద్భుతోపమం॥39॥

ఏవం కృత్వా స భగవాంస్తతోఽన్యద్రూపమాత్మనః
దివ్యమేవ మహారాజ వసానోఽద్భుతమంబరం॥40॥

హిత్వా కిరాతరూపం చ భగవాంస్త్రిదశేశ్వరః
స్వరూపం దివ్యమాస్థాయ తస్థౌ తత్ర మహేశ్వరః॥41॥

అదృశ్యత తతః సాక్షాద్భగవాన్గోవృషధ్వజః
ఉమాసహాయో హరిదృగ్బహురూపః పినాకధృక్॥42॥

స మామభ్యేత్య సమరే తథైవాభిముఖం స్థితం
శూలపాణిరథోవాచ తుష్టోఽస్మీతి పరంతప॥43॥

తతస్తద్ధనురాదాయ తూణౌ చాక్షయ్యసాయకౌ
ప్రాదాన్మమైవ భగవాన్వరయస్వేతి చాబ్రవీత్॥44॥

తుష్టోఽస్మి తవ కౌంతేయ బ్రూహి కిం కరవాణి తే
యత్తే మనోగతం వీర తద్బ్రూహి వితరామ్యహం
అమరత్వమపాహాయ బ్రూహి యత్తే మనోగతం॥45॥

తతః ప్రాంజలిరేవాహమస్త్రేషు గతమానసః
ప్రణమ్య శిరసా శర్వం తతో వచనమాదదే॥46॥

భగవాన్మే ప్రసన్నశ్చేదీప్సితోఽయం వరో మమ
అస్త్రాణీచ్ఛామ్యహం జ్ఞాతుం యాని దేవేషు కానిచిత్
దదానీత్యేవ భగవానబ్రవీత్త్ర్యంబకశ్చ మాం॥47॥

రౌద్రమస్త్రం మదీయం త్వాముపస్థాస్యతి పాండవ
ప్రదదౌ చ మమ ప్రీతః సోఽస్త్రం పాశుపతం ప్రభుః॥48॥

ఉవాచ చ మహాదేవో దత్త్వా మేఽస్త్రం సనాతనం
న ప్రయోజ్యం భవేదేతన్మానుషేషు కథంచన॥49॥

పీడ్యమానేన బలవత్ప్రయోజ్యం తే ధనంజయ
అస్త్రాణాం ప్రతిఘాతే చ సర్వథైవ ప్రయోజయేః॥50॥

తదప్రతిహతం దివ్యం సర్వాస్త్రప్రతిషేధనం
మూర్తిమన్మే స్థితం పార్శ్వే ప్రసన్నే గోవృషధ్వజే॥51॥

ఉత్సాదనమమిత్రాణాం పరసేనానికర్తనం
దురాసదం దుష్ప్రహసం సురదానవరాక్షసైః॥52॥

అనుజ్ఞాతస్త్వహం తేన తత్రైవ సముపావిశం
ప్రేక్షతశ్చైవ మే దేవస్తత్రైవాంతరధీయత॥53॥

—♦ అధ్యాయము 164 ♦—

అర్జున ఉవాచ

తతస్తామవసం ప్రీతో రజనీం తత్ర భారత
ప్రసాదాద్దేవదేవస్య త్ర్యంబకస్య మహాత్మనః॥1॥

వ్యుషితో రజనీం చాహం కృత్వా పూర్వాహ్ణికక్రియాం
అపశ్యం తం ద్విజశ్రేష్ఠం దృష్టవానస్మి యం పురా॥2॥

తస్మై చాహం యథావృత్తం సర్వమేవ న్యవేదయం
భగవంతం మహాదేవం సమేతోఽస్మీతి భారత॥3॥

స మామువాచ రాజేంద్ర ప్రీయమాణో ద్విజోత్తమః
దృష్టస్త్వయా మహాదేవో యథా నాన్యేన కేనచిత్॥4॥

సమేత్య లోకపాలైస్తు సర్వైర్వైవస్వతాదిభిః
ద్రష్టాస్యనఘ దేవేంద్రం స చ తేఽస్త్రాణి దాస్యతి॥5॥

ఏవముక్త్వా స మాం రాజన్నాశ్లిష్య చ పునః పునః
అగచ్ఛత్స యథాకామం బ్రాహ్మణః సూర్యసంనిభః॥6॥

అథాపరాహ్ణే తస్యాహ్నః ప్రావాత్పుణ్యః సమీరణః
పునర్నవమిమం లోకం కుర్వన్నివ సపత్నహన్॥7॥

దివ్యాని చైవ మాల్యాని సుగంధీని నవాని చ
శైశిరస్య గిరేః పాదే ప్రాదురాసన్సమీపతః॥8॥

వాదిత్రాణి చ దివ్యాని సుఘోషాణి సమంతతః
స్తుతయశ్చేంద్రసంయుక్తా అశ్రూయంత మనోహరాః॥9॥

గణాశ్చాప్సరసాం తత్ర గంధర్వాణాం తథైవ చ
పురస్తాద్దేవదేవస్య జగుర్గీతాని సర్వశః॥10॥

మరుతాం చ గణాస్తత్ర దేవయానైరుపాగమన్
మహేంద్రానుచరా యే చ దేవసద్మనివాసినః॥11॥

తతో మరుత్వాన్హరిభిర్యుక్తైర్వాహైః స్వలంకృతైః
శచీసహాయస్తత్రాయాత్సహ సర్వైస్తదామరైః॥12॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు కుబేరో నరవాహనః
దర్శయామాస మాం రాజల్లక్ష్మ్యా పరమయా యుతః॥13॥

దక్షిణస్యాం దిశి యమం ప్రత్యపశ్యం వ్యవస్థితం
వరుణం దేవరాజం చ యథాస్థానమవస్థితం॥14॥

తే మామూచుర్మహారాజ సాంత్వయిత్వా సురర్షభాః
సవ్యసాచిన్సమీక్షస్వ లోకపాలానవస్థితాన్॥15॥

సురకార్యార్థసిద్ధ్యర్థం దృష్టవానసి శంకరం
అస్మత్తోఽపి గృహాణ త్వమస్త్రాణీతి సమంతతః॥16॥

తతోఽహం ప్రయతో భూత్వా ప్రణిపత్య సురర్షభాన్
ప్రత్యగృహ్ణం తదాస్త్రాణి మహాంతి విధివత్ప్రభో॥17॥

గృహీతాస్త్రస్తతో దేవైరనుజ్ఞాతోఽస్మి భారత
అథ దేవా యయుః సర్వే యథాగతమరిందమ॥18॥

మఘవానపి దేవేశో రథమారుహ్య సుప్రభం
ఉవాచ భగవాన్వాక్యం స్మయన్నివ సురారిహా॥19॥

పురైవాగమనాదస్మాద్వేదాహం త్వాం ధనంజయ
అతః పరం త్వహం వై త్వాం దర్శయే భరతర్షభ॥20॥

త్వయా హి తీర్థేషు పురా సమాప్లావః కృతోఽసకృత్
తపశ్చేదం పురా తప్తం స్వర్గం గంతాసి పాండవ॥21॥

భూయశ్చైవ తు తప్తవ్యం తపః పరమదారుణం
ఉవాచ భగవాన్సర్వం తపసశ్చోపపాదనం॥22॥

మాతలిర్మన్నియోగాత్త్వాం త్రిదివం ప్రాపయిష్యతి
విదితస్త్వం హి దేవానామృషీణాం చ మహాత్మనాం॥23॥

తతోఽహమబ్రువం శక్రం ప్రసీద భగవన్మమ
ఆచార్యం వరయే త్వాహమస్త్రార్థం త్రిదశేశ్వర॥24॥

ఇంద్ర ఉవాచ

క్రూరం కర్మాస్త్రవిత్తాత కరిష్యసి పరంతప
యదర్థమస్త్రాణీప్సుస్త్వం తం కామం పాండవాప్నుహి॥25॥

అర్జున ఉవాచ

తతోఽహమబ్రువం నాహం దివ్యాన్యస్త్రాణి శత్రుహన్
మానుషేషు ప్రయోక్ష్యామి వినాస్త్రప్రతిఘాతనం॥26॥

తాని దివ్యాని మేఽస్త్రాణి ప్రయచ్ఛ విబుధాధిప
లోకాంశ్చాస్త్రజితాన్పశ్చాల్లభేయం సురపుంగవ॥27॥

ఇంద్ర ఉవాచ

పరీక్షార్థం మయైతత్తే వాక్యముక్తం ధనంజయ
మమాత్మజస్య వచనం సూపపన్నమిదం తవ ॥28॥

శిక్ష మే భవనం గత్వా సర్వాణ్యస్త్రాణి భారత
వాయోరగ్నేర్వసుభ్యోఽథ వరుణాత్సమరుద్గణాత్ ॥29॥

సాధ్యం పైతామహం చైవ గంధర్వోరగరక్షసాం
వైష్ణవాని చ సర్వాణి నైరృతాని తథైవ చ
మద్గతాని చ యానీహ సర్వాస్త్రాణి కురూద్వహ ॥30॥

అర్జున ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు మాం శక్రస్తత్రైవాంతరధీయత
అథాపశ్యం హరియుజం రథమైంద్రముపస్థితం
దివ్యం మాయామయం పుణ్యం యత్తం మాతలినా నృప ॥31॥

లోకపాలేషు యాతేషు మామువాచాథ మాతలిః
ద్రష్టుమిచ్ఛతి శక్రస్త్వాం దేవరాజో మహాద్యుతే ॥32॥

సంసిద్ధస్త్వం మహాబాహో కురు కార్యమనుత్తమం
పశ్య పుణ్యకృతాం లోకాన్సశరీరో దివం వ్రజ ॥33॥

ఇత్యుక్తోఽహం మాతలినా గిరిమామంత్ర్య శైశిరం
ప్రదక్షిణముపావృత్య సమారోహం రథోత్తమం ॥34॥

చోదయామాస స హయాన్మనోమారుతరంహసః
మాతలిర్హయశాస్త్రజ్ఞో యథావద్భూరిదక్షిణః ॥35॥

అవైక్షత చ మే వక్త్రం స్థితస్యాథ స సారథిః
తథా భ్రాంతే రథే రాజన్విస్మితశ్చేదమబ్రవీత్ ॥36॥

అత్యద్భుతమిదం మేఽద్య విచిత్రం ప్రతిభాతి మాం
యదాస్థితో రథం దివ్యం పదా న చలితో భవాన్ ॥37॥

దేవరాజోఽపి హి మయా నిత్యమత్రోపలక్షితః
విచలన్ప్రథమోత్పాతే హయానాం భరతర్షభ ॥38॥

త్వం పునః స్థిత ఏవాత్ర రథే భ్రాంతే కురూద్వహ
అతిశక్రమిదం సత్త్వం తవేతి ప్రతిభాతి మే ॥39॥

ఇత్యుక్త్వాకాశమావిశ్య మాతలిర్విబుధాలయాన్
దర్శయామాస మే రాజన్విమానాని చ భారత ॥40॥

నందనాదీని దేవానాం వనాని బహులాన్యుత
దర్శయామాస మే ప్రీత్యా మాతలిః శక్రసారథిః ॥41॥

తతః శక్రస్య భవనమపశ్యమమరావతీం
దివ్యైః కామఫలైర్వృక్షై రత్నైశ్చ సమలంకృతాం ॥42॥

న తాం భాసయతే సూర్యో న శీతోష్ణే న చ క్లమః
రజః పంకో న చ తమస్తత్రాస్తి న జరా నృప ॥43॥

న తత్ర శోకో దైన్యం వా వైవర్ణ్యం చోపలక్ష్యతే
దివౌకసాం మహారాజ న చ గ్లానిరరిందమ ॥44॥

న క్రోధలోభౌ తత్రాస్తామశుభం చ విశాం పతే
నిత్యతుష్టాశ్చ హృష్టాశ్చ ప్రాణినః సురవేశ్మని ॥45॥

నిత్యపుష్పఫలాస్తత్ర పాదపా హరితచ్ఛదాః
పుష్కరిణ్యశ్చ వివిధాః పద్మసౌగంధికాయుతాః॥46॥

శీతస్తత్ర వవౌ వాయుః సుగంధో జీవనః శుచిః
సర్వరత్నవిచిత్రా చ భూమిః పుష్పవిభూషితా॥47॥

మృగద్విజాశ్చ బహవో రుచిరా మధురస్వరాః
విమానయాయినశ్చాత్ర దృశ్యంతే బహవోఽమరాః॥48॥

తతోఽపశ్యం వసూన్రుద్రాన్సాధ్యాంశ్చ సమరుద్గణాన్
ఆదిత్యానశ్వినౌ చైవ తాన్సర్వాన్ప్రత్యపూజయం॥49॥

తే మాం వీర్యేణ యశసా తేజసా చ బలేన చ
అస్త్రైశ్చాప్యన్వజానంత సంగ్రామవిజయేన చ॥50॥

ప్రవిశ్య తాం పురీం రమ్యాం దేవగంధర్వసేవితాం
దేవరాజం సహస్రాక్షముపాతిష్ఠం కృతాంజలిః॥51॥

దదావర్ధాసనం ప్రీతః శక్రో మే దదతాం వరః
బహుమానాచ్చ గాత్రాణి పస్పర్శ మమ వాసవః॥52॥

తత్రాహం దేవగంధర్వైః సహితో భూరిదక్షిణ
అస్త్రార్థమవసం స్వర్గే కుర్వాణోఽస్త్రాణి భారత॥53॥

విశ్వావసోశ్చ మే పుత్రశ్చిత్రసేనోఽభవత్సఖా
స చ గాంధర్వమఖిలం గ్రాహయామాస మాం నృప॥54॥

తతోఽహమవసం రాజన్గృహీతాస్త్రః సుపూజితః
సుఖం శక్రస్య భవనే సర్వకామసమన్వితః॥55॥

శృణ్వానైర్వ గీతశబ్దం చ తూర్యశబ్దం చ పుష్కలం
పశ్యంశ్చాప్సరసః శ్రేష్ఠా నృత్యమానాః పరంతప॥56॥

తత్సర్వమనవజ్ఞాయ తథ్యం విజ్ఞాయ భారత
అత్యర్థం ప్రతిగృహ్యాహమస్త్రేష్వేవ వ్యవస్థితః॥57॥

తతోఽతుష్యత్సహస్రాక్షస్తేన కామేన మే విభుః
ఏవం మే వసతో రాజన్నేష కాలోఽత్యగాద్దివి॥58॥

—♦ అధ్యాయము 165 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కృతాస్త్రమభివిశ్వస్తమథ మాం హరివాహనః
సంస్పృశ్య మూర్ధ్ని పాణిభ్యామిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

న త్వమద్య యుధా జేతుం శక్యః సురగణైరపి
కిం పునర్మానుషే లోకే మానుషైరకృతాత్మభిః
అప్రమేయోఽప్రధృష్యశ్చ యుద్ధేష్వప్రతిమస్తథా॥2॥

అథాబ్రవీత్పునర్దేవః సంప్రహృష్టతనూరుహః
అస్త్రయుద్ధే సమో వీర న తే కశ్చిద్భవిష్యతి॥3॥

అప్రమత్తః సదా దక్షః సత్యవాదీ జితేంద్రియః
బ్రహ్మణ్యశ్చాస్త్రవిచ్చాసి శూరశ్చాసి కురూద్వహ॥4॥

అస్త్రాణి సమవాప్తాని త్వయా దశ చ పంచ చ
పంచభిర్విధిభిః పార్థ న త్వయా విద్యతే సమః॥5॥

ప్రయోగముపసంహారమావృత్తిం చ ధనంజయ
ప్రాయశ్చిత్తం చ వేత్థ త్వం ప్రతిఘాతం చ సర్వశః॥6॥

తవ గుర్వర్థకాలోఽయముపపన్నః పరంతప
ప్రతిజానీష్వ తం కర్తుమతో వేత్స్యామ్యహం పరం॥7॥

తతోఽహమబ్రువం రాజందేవరాజమిదం వచః
విషహ్యం చేన్మయా కర్తుం కృతమేవ నిబోధ తత్॥8॥

తతో మామబ్రవీద్రాజన్ప్రహస్య బలవృత్రహా
నావిషహ్యం తవాద్యాస్తి త్రిషు లోకేషు కించన॥9॥

నివాతకవచా నామ దానవా మమ శత్రవః
సముద్రకుక్షిమాశ్రిత్య దుర్గే ప్రతివసంత్యుత॥10॥

తిస్రః కోట్యః సమాఖ్యాతాస్తుల్యరూపబలప్రభాః
తాంస్తత్ర జహి కౌంతేయ గుర్వర్థస్తే భవిష్యతి॥11॥

తతో మాతలిసంయుక్తం మయూరసమరోమభిః
హయైరుపేతం ప్రాదాన్మే రథం దివ్యం మహాప్రభం॥12॥

బబంధ చైవ మే మూర్ధ్ని కిరీటమిదముత్తమం
స్వరూపసదృశం చైవ ప్రాదాదంగవిభూషణం॥13॥

అభేద్యం కవచం చేదం స్పర్శరూపవదుత్తమం
అజరాం జ్యామిమాం చాపి గాండీవే సమయోజయత్॥14॥

తతః ప్రాయామహం తేన స్యందనేన విరాజతా
యేనాజయద్దేవపతిర్బలిం వైరోచనిం పురా॥15॥

తతో దేవాః సర్వ ఏవ తేన ఘోషేణ బోధితః
మన్వానా దేవరాజం మాం సమాజగ్ముర్విశాం పతే
దృష్ట్వా చ మామపృచ్ఛంత కిం కరిష్యసి ఫల్గున॥16॥

తానబ్రువం యథాభూతమిదం కర్తాస్మి సంయుగే
నివాతకవచానాం తు ప్రస్థితం మాం వధైషిణం
నిబోధత మహాభాగాః శివం చాశాస్త మేఽనఘాః॥17॥

తుష్టువుర్మాం ప్రసన్నాస్తే యథా దేవం పురందరం
రథేనానేన మఘవా జితవాఞ్శంబరం యుధి
నముచిం బలవృత్రౌ చ ప్రహ్లాదనరకావపి॥18॥

బహూని చ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
రథేనానేన దైత్యానాం జితవాన్మఘవాన్యుధి॥19॥

త్వమప్యేతేన కౌంతేయ నివాతకవచాన్రణే
విజేతా యుధి విక్రమ్య పురేవ మఘవాన్వశీ॥20॥

అయం చ శంఖప్రవరో యేన జేతాసి దానవాన్
అనేన విజితా లోకాః శక్రేణాపి మహాత్మనా॥21॥

ప్రదీయమానం దేవైస్తు దేవదత్తం జలోద్భవం
ప్రత్యగృహ్ణాం జయాయైనం స్తూయమానస్తదామరైః॥22॥

స శంఖీ కవచీ బాణీ ప్రగృహీతశరాసనః
దానవాలయమత్యుగ్రం ప్రయాతోఽస్మి యుయుత్సయా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 166 ♦—

అర్జున ఉవాచ

తతోఽహం స్తూయమానస్తు తత్ర తత్ర మహర్షిభిః
అపశ్యముదధిం భీమమపాంపతిమథావ్యయం॥1॥

ఫేనవత్యః ప్రకీర్ణాశ్చ సంహతాశ్చ సముచ్ఛ్రితాః
ఊర్మయశ్చాత్ర దృశ్యంతే చలంత ఇవ పర్వతాః
నావః సహస్రశస్తత్ర రత్నపూర్ణాః సమంతతః॥2॥

తిమింగిలాః కచ్ఛపాశ్చ తథా తిమితిమింగిలాః
మకరాశ్చాత్ర దృశ్యంతే జలే మగ్నా ఇవాద్రయః॥3॥

శంఖానాం చ సహస్రాణి మగ్నాన్యప్సు సమంతతః
దృశ్యంతే స్మ యథా రాత్రౌ తారాస్తన్వభ్రసంవృతాః॥4॥

తథా సహస్రశస్తత్ర రత్నసంఘాః ప్లవంత్యుత
వాయుశ్చ ఘూర్ణతే భీమస్తదద్భుతమివాభవత్॥5॥

తమతీత్య మహావేగం సర్వాంభోనిధిముత్తమం
అపశ్యం దానవాకీర్ణం తద్దైత్యపురమంతికాత్॥6॥

తత్రైవ మాతలిస్తూర్ణం నిపత్య పృథివీతలే
నాదయన్రథఘోషేణ తత్పురం సముపాద్రవత్॥7॥

రథఘోషం తు తం శ్రుత్వా స్తనయిత్నోరివాంబరే
మన్వానా దేవరాజం మాం సంవిగ్నా దానవాభవన్॥8॥

సర్వే సంభ్రాంతమనసః శరచాపధరాః స్థితాః
తథా శూలాసిపరశుగదాముసలపాణయః॥9॥

తతో ద్వారాణి పిదధుర్దానవాస్త్రస్తచేతసః
సంవిధాయ పురే రక్షాం న స్మ కశ్చన దృశ్యతే॥10॥

తతః శంఖముపాదాయ దేవదత్తం మహాస్వనం
పురమాసురమాశ్లిష్య ప్రాధమం తం శనైరహం॥11॥

స తు శబ్దో దివం స్తబ్ధ్వా ప్రతిశబ్దమజీజనత్
విత్రేసుశ్చ నిలిల్యుశ్చ భూతాని సుమహాంత్యపి॥12॥

తతో నివాతకవచాః సర్వ ఏవ సమంతతః
దంశితా వివిధైస్త్రాణైర్వివిధాయుధపాణయః॥13॥

ఆయసైశ్చ మహాశూలైర్గదాభిర్ముసలైరపి
పట్టిశైః కరవాలైశ్చ రథచక్రైశ్చ భారత॥14॥

శతఘ్నీభిర్భుశుండీభిః ఖడ్గైశ్చిత్రైః స్వలంకృతైః
ప్రగృహీతైర్దితేః పుత్రాః ప్రాదురాసన్సహస్రశః॥15॥

తతో విచార్య బహుధా రథమార్గేషు తాన్హయాన్
ప్రాచోదయత్సమే దేశే మాతలిర్భరతర్షభ॥16॥

తేన తేషాం ప్రణున్నానామాశుత్వాచ్ఛీఘ్రగామినాం
నాన్వపశ్యం తదా కించిత్తన్మేఽద్భుతమివాభవత్॥17॥

తతస్తే దానవాస్తత్ర యోధవ్రాతాన్యనేకశః
వికృతస్వరరూపాణి భృశం సర్వాణ్యచోదయన్॥18॥

తేన శబ్దేన మహతా సముద్రే పర్వతోపమాః
ఆప్లవంత గతైః సత్త్వైర్మత్స్యాః శతసహస్రశః॥19॥

తతో వేగేన మహతా దానవా మాముపాద్రవన్
విముంచంతః శితాన్బాణానిష్కతశోఽథ సహస్రశః॥20॥

స సంప్రహారస్తుములస్తేషాం మమ చ భారత
అవర్తత మహాఘోరో నివాతకవచాంతకః॥21॥

తతో దేవర్షయశ్చైవ దానవర్షిగణాశ్చ యే
బ్రహ్మర్షయశ్చ సిద్ధాశ్చ సమాజగ్ముర్మహామృధే॥22॥

తే వై మామనురూపాభిర్మధురాభిర్జయైషిణః
అస్తువన్మునయో వాగ్భిర్యథేంద్రం తారకామయే॥23॥

—♦ అధ్యాయము 167 ♦—

అర్జున ఉవాచ

తతో నివాతకవచాః సర్వే వేగేన భారత
అభ్యద్రవన్మాం సహితాః ప్రగృహీతాయుధా రణే॥1॥

ఆచ్ఛిద్య రథపంథానముత్క్రోశంతో మహారథాః
ఆవృత్య సర్వతస్తే మాం శరవర్షైరవాకిరన్॥2॥

తతోఽపరే మహావీర్యాః శూలపట్టిశపాణయః
శూలాని చ భుశుండీశ్చ ముముచుర్దానవా మయి॥3॥

తచ్ఛూలవర్షం సుమహద్గదాశక్తిసమాకులం
అనిశం సృజ్యమానం తైరపతన్మద్రథోపరి॥4॥

అన్యే మామభ్యధావంత నివాతకవచా యుధి
శితశస్త్రాయుధా రౌద్రాః కాలరూపాః ప్రహారిణః॥5॥

తానహం వివిధైర్బాణైర్వేగవద్భిరజిహ్మగైః
గాండీవముక్తైరభ్యఘ్నమేకైకం దశభిర్మృధే
తే కృతా విముఖాః సర్వే మత్ప్రయుక్తైః శిలాశితైః॥6॥

తతో మాతలినా తూర్ణం హయాస్తే సంప్రచోదితాః
రథమార్గాద్బహూంస్తత్ర విచేరుర్వాతరంహసః
సుసంయతా మాతలినా ప్రామథ్నంత దితేః సుతాన్॥7॥

శతం శతాస్తే హరయస్తస్మిన్యుక్తా మహారథే
తదా మాతలినా యత్తా వ్యచరన్నల్పకా ఇవ॥8॥

తేషాం చరణపాతేన రథనేమిస్వనేన చ
మమ బాణనిపాతైశ్చ హతాస్తే శతశోఽసురాః॥9॥

గతాసవస్తథా చాన్యే ప్రగృహీతశరాసనాః
హతసారథయస్తత్ర వ్యకృష్యంత తురంగమైః॥10॥

తే దిశో విదిశః సర్వాః ప్రతిరుధ్య ప్రహారిణః
నిఘ్నంతి వివిధైః శస్త్రైస్తతో మే వ్యథితం మనః॥11॥

తతోఽహం మాతలేర్వీర్యమపశ్యం పరమాద్భుతం
అశ్వాంస్తథా వేగవతో యదయత్నాదధారయత్॥12॥

తతోఽహం లఘుభిశ్చిత్రైరస్త్రైస్తానసురాన్రణే
సాయుధానచ్ఛినం రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥13॥

ఏవం మే చరతస్తత్ర సర్వయత్నేన శత్రుహన్
ప్రీతిమానభవద్వీరో మాతలిః శక్రసారథిః॥14॥

వధ్యమానాస్తతస్తే తు హయైస్తేన రథేన చ
అగమన్ప్రక్షయం కేచిన్న్యవర్తంత తథాపరే॥15॥

స్పర్ధమానా ఇవాస్మాభిర్నివాతకవచా రణే
శరవర్షైర్మహద్భిర్మాం సమంతాత్ప్రత్యవారయన్॥16॥

తతోఽహం లఘుభిశ్చిత్రైర్బ్రహ్మాస్త్రపరిమంత్రితైః
వ్యధమం సాయకైరాశు శతశోఽథ సహస్రశః॥17॥

తతః సంపీడ్యమానాస్తే క్రోధావిష్టా మహాసురాః
అపీడయన్మాం సహితాః శరశూలాసివృష్టిభిః॥18॥

తతోఽహమస్త్రమాతిష్ఠం పరమం తిగ్మతేజసం
దయితం దేవరాజస్య మాధవం నామ భారత॥19॥

తతః ఖడ్గాంస్త్రిశూలాంశ్చ తోమరాంశ్చ సహస్రశః
అస్త్రవీర్యేణ శతధా తైర్ముక్తానహమచ్ఛినం॥20॥

ఛిత్త్వా ప్రహరణాన్యేషాం తతస్తానపి సర్వశః
ప్రత్యవిధ్యమహం రోషాద్దశభిర్దశభిః శరైః॥21॥

గాండీవాద్ధి తదా సంఖ్యే యథా భ్రమరపంక్తయః
నిష్పతంతి తథా బాణాస్తన్మాతలిరపూజయత్॥22॥

తేషామపి తు బాణాస్తే బహుత్వాచ్ఛలభా ఇవ
అవాకిరన్మాం బలవత్తానహం వ్యధమం శరైః॥23॥

వధ్యమానాస్తతస్తే తు నివాతకవచాః పునః
శరవర్షైర్మహద్భిర్మాం సమంతాత్పర్యవారయన్॥24॥

శరవేగాన్నిహత్యాహమస్త్రైః శరవిఘాతిభిః
జ్వలద్భిః పరమైః శీఘ్రైస్తానవిధ్యం సహస్రశః॥25॥

తేషాం ఛిన్నాని గాత్రాణి విస్సృజంతి స్మ శోణితం
ప్రావృషీవాతివృష్టాని శృంగాణీవ ధరాభృతాం॥26॥

ఇంద్రాశనిసమస్పర్శైర్వేగవద్భిరజిహ్మగైః
మద్బాణైర్వధ్యమానాస్తే సముద్విగ్నాః స్మ దానవాః॥27॥

శతధా భిన్నదేహాంత్రాః క్షీణప్రహరణౌజసః
తతో నివాతకవచా మామయుధ్యంత మాయయా॥28॥

—♦ అధ్యాయము 168 ♦—

అర్జున ఉవాచ

తతోఽశ్మవర్షం సుమహత్ప్రాదురాసీత్సమంతతః
నగమాత్రైర్మహాఘోరైస్తన్మాం దృఢమపీడయత్॥1॥

తదహం వజ్రసంకాశైః శరైరింద్రాస్త్రచోదితైః
అచూర్ణయం వేగవద్భిః శతధైకైకమాహవే॥2॥

చూర్ణ్యమానేఽశ్మవర్షే తు పావకః సమజాయత
తత్రాశ్మచూర్ణమపతత్పావకప్రకరా ఇవ॥3॥

తతోఽశ్మవర్షే నిహతే జలవర్షం మహత్తరం
ధారాభిరక్షమాత్రాభిః ప్రాదురాసీన్మమాంతికే॥4॥

నభసః ప్రచ్యుతా ధారాస్తిగ్మవీర్యాః సహస్రశః
ఆవృణ్వన్సర్వతో వ్యోమ దిశశ్చోపదిశస్తథా॥5॥

ధారాణాం చ నిపాతేన వాయోర్విస్ఫూర్జితేన చ
గర్జితేన చ దైత్యానాం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥6॥

ధారా దివి చ సంబద్ధా వసుధాయాం చ సర్వశః
వ్యామోహయంత మాం తత్ర నిపతంత్యోఽనిశం భువి॥7॥

తత్రోపదిష్టమింద్రేణ దివ్యమస్త్రం విశోషణం
దీప్తం ప్రాహిణవం ఘోరమశుష్యత్తేన తజ్జలం॥8॥

హతేఽశ్మవర్షే తు మయా జలవర్షే చ శోషితే
ముముచుర్దానవా మాయామగ్నిం వాయుం చ మానద॥9॥

తతోఽహమగ్నిం వ్యధమం సలిలాస్త్రేణ సర్వశః
శైలేన చ మహాస్త్రేణ వాయోర్వేగమధారయం॥10॥

తస్యాం ప్రతిహతాయాం తు దానవా యుద్ధదుర్మదాః
ప్రాకుర్వన్వివిధా మాయా యౌగపద్యేన భారత॥11॥

తతో వర్షం ప్రాదురభూత్సుమహల్లోమహర్షణం
అస్త్రాణాం ఘోరరూపాణామగ్నేర్వాయోస్తథాశ్మనాం॥12॥

సా తు మాయామయీ వృష్టిః పీడయామాస మాం యుధి
అథ ఘోరం తమస్తీవ్రం ప్రాదురాసీత్సమంతతః॥13॥

తమసా సంవృతే లోకే ఘోరేణ పరుషేణ చ
తురగా విముఖాశ్చాసన్ప్రాస్ఖలచ్చాపి మాతలిః॥14॥

హస్తాద్ధిరణ్మయశ్చాస్య ప్రతోదః ప్రాపతద్భువి
అసకృచ్చాహ మాం భీతః క్వాసీతి భరతర్షభ॥15॥

మాం చ భీరావిశత్తీవ్రా తస్మిన్విగతచేతసి
స చ మాం విగతజ్ఞానః సంత్రస్త ఇదమబ్రవీత్॥16॥

సురాణామసురాణాం చ సంగ్రామః సుమహానభూత్
అమృతార్థే పురా పార్థ స చ దృష్టో మయానఘ॥17॥

శంబరస్య వధే చాపి సంగ్రామః సుమహానభూత్
సారథ్యం దేవరాజస్య తత్రాపి కృతవానహం॥18॥

తథైవ వృత్రస్య వధే సంగృహీతా హయా మయా
వైరోచనేర్మయా యుద్ధం దృష్టం చాపి సుదారుణం॥19॥

ఏతే మయా మహాఘోరాః సంగ్రామాః పర్యుపాసితాః
న చాపి విగతజ్ఞానో భూతపూర్వోఽస్మి పాండవ॥20॥

పితామహేన సంహారః ప్రజానాం విహితో ధ్రువం
న హి యుద్ధమిదం యుక్తమన్యత్ర జగతః క్షయాత్॥21॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా
మోహయిష్యందానవానామహం మాయామయం బలం॥22॥

అబ్రువం మాతలిం భీతం పశ్య మే భుజయోర్బలం
అస్త్రాణాం చ ప్రభావం మే ధనుషో గాండివస్య చ॥23॥

అద్యాస్త్రమాయయైతేషాం మాయామేతాం సుదారుణాం
వినిహన్మి తమశ్చోగ్రం మా భైః సూత స్థిరో భవ॥24॥

ఏవముక్త్వాహమసృజమస్త్రమాయాం నరాధిప
మోహనీం సర్వశత్రూణాం హితాయ త్రిదివౌకసాం॥25॥

పీడ్యమానాసు మాయాసు తాసు తాస్వసురేశ్వరాః
పునర్బహువిధా మాయాః ప్రాకుర్వన్నమితౌజసః॥26॥

పునః ప్రకాశమభవత్తమసా గ్రస్యతే పునః
ప్రజత్యదర్శనం లోకః పునరప్సు నిమజ్జతి॥27॥

సుసంగృహీతైర్హరిభిః ప్రకాశే సతి మాతలిః
వ్యచరత్స్యందనాగ్ర్యేణ సంగ్రామే లోమహర్షణే॥28॥

తతః పర్యపతన్నుగ్రా నివాతకవచా మయి
తానహం వివరం దృష్ట్వా ప్రాహిణ్వం యమసాదనం॥29॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే నివాతకవచాంతకే
నాపశ్యం సహసా సర్వాందానవాన్మాయయావృతాన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 169 ♦—

అర్జున ఉవాచ

అదృశ్యమానాస్తే దైత్యా యోధయంతి స్మ మాయయా
అదృశ్యానస్త్రవీర్యేణ తానప్యహమయోధయం॥1॥

గాండీవముక్తా విశిఖాః సమ్యగస్త్రప్రచోదితాః
అచ్ఛిందన్నుత్తమాంగాని యత్ర యత్ర స్మ తేఽభవన్॥2॥

తతో నివాతకవచా వధ్యమానా మయా యుధి
సంహృత్య మాయాం సహసా ప్రావిశన్పురమాత్మనః॥3॥

వ్యపయాతేషు దైత్యేషు ప్రాదుర్భూతే చ దర్శనే
అపశ్యం దానవాంస్తత్ర హతాఞ్శతసహస్రశః॥4॥

వినిష్పిష్టాని తత్రైషాం శస్త్రాణ్యాభరణాని చ
కూటశః స్మ ప్రదృశ్యంతే గాత్రాణి కవచాని చ॥5॥

హయానాం నాంతరం హ్యాసీత్పదాద్విచలితుం పదం
ఉత్పత్య సహసా తస్థురంతరిక్షగమాస్తతః॥6॥

తతో నివాతకవచా వ్యోమ సంఛాద్య కేవలం
అదృశ్యా హ్యభ్యవర్తంత విసృజంతః శిలోచ్చయాన్॥7॥

అంతర్భూమిగతాశ్చాన్యే హయానాం చరణాన్యథ
న్యగృహ్ణందానవా ఘోరా రథచక్రే చ భారత॥8॥

వినిగృహ్య హరీనశ్వాన్రథం చ మమ యుధ్యతః
సర్వతో మామచిన్వంత సరథం ధరణీధరైః॥9॥

పర్వతైరుపచీయద్భిః పతమానైస్తథాపరైః
స దేశో యత్ర వర్తామ గుహేవ సమపద్యత॥10॥

పర్వతైశ్ఛాద్యమానోఽహం నిగృహీతైశ్చ వాజిభిః
అగచ్ఛం పరమామార్తిం మాతలిస్తదలక్షయత్॥11॥

లక్షయిత్వా తు మాం భీతమిదం వచనమబ్రవీత్
అర్జునార్జున మా భైస్త్వం వజ్రమస్త్రముదీరయ॥12॥

తతోఽహం తస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా వజ్రముదీరయం
దేవరాజస్య దయితం వజ్రమస్త్రం నరాధిప॥13॥

అచలం స్థానమాసాద్య గాండీవమనుమంత్ర్య చ
అముంచం వజ్రసంస్పర్శానాయసాన్నిశితాఞ్శరాన్॥14॥

తతో మాయాశ్చ తాః సర్వా నివాతకవచాంశ్చ తాన్
తే వజ్రచోదితా బాణా వజ్రభూతాః సమావిశన్॥15॥

తే వజ్రవేగాభిహతా దానవాః పర్వతోపమాః
ఇతరేతరమాశ్లిష్య న్యపతన్పృథివీతలే॥16॥

అంతర్భూమౌ తు యేఽగృహ్ణందానవా రథవాజినః
అనుప్రవిశ్య తాన్బాణాః ప్రాహిణ్వన్యమసాదనం॥17॥

హతైర్నివాతకవచైర్నిరస్తైః పర్వతోపమైః
సమాచ్ఛాద్యత దేశః స వికీర్ణైరివ పర్వతైః॥18॥

న హయానాం క్షతిః కాచిన్న రథస్య న మాతలేః
మమ చాదృశ్యత తదా తదద్భుతమివాభవత్॥19॥

తతో మాం ప్రహసన్రాజన్మాతలిః ప్రత్యభాషత
నైతదర్జున దేవేషు త్వయి వీర్యం యదీక్ష్యతే॥20॥

హతేష్వసురసంఘేషు దారాస్తేషాం తు సర్వశః
ప్రాక్రోశన్నగరే తస్మిన్యథా శరది లక్ష్మణాః॥21॥

తతో మాతలినా సార్ధమహం తత్పురమభ్యయాం
త్రాసయన్రథఘోషేణ నివాతకవచస్త్రియః॥22॥

తాందృష్ట్వా దశసాహస్రాన్మయూరసదృశాన్హయాన్
రథం చ రవిసంకాశం ప్రాద్రవన్గణశః స్త్రియః॥23॥

తాభిరాభరణైః శబ్దస్త్రాసితాభిః సమీరితః
శిలానామివ శైలేషు పతంతీనామభూత్తదా॥24॥

విత్రస్తా దైత్యనార్యస్తాః స్వాని వేశ్మాన్యథావిశన్
బహురత్నవిచిత్రాణి శాతకుంభమయాని చ॥25॥

తదద్భుతాకారమహం దృష్ట్వా నగరముత్తమం
విశిష్టం దేవనగరాదపృచ్ఛం మాతలిం తతః॥26॥

ఇదమేవంవిధం కస్మాద్దేవతా నావిశంత్యుత
పురందరపురాద్ధీదం విశిష్టమితి లక్షయే॥27॥

మాతలిరువాచ

ఆసీదిదం పురా పార్థ దేవరాజస్య నః పురం
తతో నివాతకవచైరితః ప్రచ్యావితాః సురాః॥28॥

తపస్తప్త్వా మహత్తీవ్రం ప్రసాద్య చ పితామహం
ఇదం వృతం నివాసాయ దేవేభ్యశ్చాభయం యుధి॥29॥

తతః శక్రేణ భగవాన్స్వయంభూరభిచోదితః
విధత్తాం భగవానత్రేత్యాత్మనో హితకామ్యయా॥30॥

తత ఉక్తో భగవతా దిష్టమత్రేతి వాసవః
భవితాంతస్త్వమేవైషాం దేహేనాన్యేన వృత్రహన్॥31॥

తత ఏషాం వధార్థాయ శక్రోఽస్త్రాణి దదౌ తవ
న హి శక్యాః సురైర్హంతుం య ఏతే నిహతాస్త్వయా॥32॥

కాలస్య పరిణామేన తతస్త్వమిహ భారత
ఏషామంతకరః ప్రాప్తస్తత్త్వయా చ కృతం తథా॥33॥

దానవానాం వినాశార్థం మహాస్త్రాణాం మహద్బలం
గ్రాహితస్త్వం మహేంద్రేణ పురుషేంద్ర తదుత్తమం॥34॥

అర్జున ఉవాచ

తతః ప్రవిశ్య నగరం దానవాంశ్చ నిహత్య తాన్
పునర్మాతలినా సార్ధమగచ్ఛం దేవసద్మ తత్॥35॥

—♦ అధ్యాయము 170 ♦—

అర్జున ఉవాచ

నివర్తమానేన మయా మహద్దృష్టం తతోఽపరం
పురం కామచరం దివ్యం పావకార్కసమప్రభం॥1॥

ద్రుమై రత్నమయైశ్చిత్రైర్భాస్వరైశ్చ పతత్రిభిః
పౌలోమైః కాలకేయైశ్చ నిత్యహృష్టైరధిష్ఠితం॥2॥

గోపురాట్టాలకోపేతం చతుర్ద్వారం దురాసదం
సర్వరత్నమయం దివ్యమద్భుతోపమదర్శనం
ద్రుమైః పుష్పఫలోపేతైర్దివ్యరత్నమయైర్వృతం॥3॥

తథా పతత్రిభిర్దివ్యైరుపేతం సుమనోహరైః
అసురైర్నిత్యముదితైః శూలర్ష్టి ముసలాయుధైః
చాపముద్గరహస్తైశ్చ స్రగ్విభిః సర్వతో వృతం॥4॥

తదహం ప్రేక్ష్య దైత్యానాం పురమద్భుతదర్శనం
అపృచ్ఛం మాతలిం రాజన్కిమిదం దృశ్యతేతి వై॥5॥

మాతలిరువాచ

పులోమా నామ దైతేయీ కాలకా చ మహాసురీ
దివ్యం వర్షసహస్రం తే చేరతుః పరమం తపః
తపసోఽన్తే తతస్తాభ్యాం స్వయంభూరదదాద్వరం॥6॥

అగృహ్ణీతాం వరం తే తు సుతానామల్పదుఃఖతాం
అవధ్యతాం చ రాజేంద్ర సురరాక్షసపన్నగైః॥7॥

రమణీయం పురం చేదం ఖచరం సుకృతప్రభం
సర్వరత్నైః సముదితం దుర్ధర్షమమరైరపి
సయక్షగంధర్వగణైః పన్నగాసురరాక్షసైః॥8॥

సర్వకామగుణోపేతం వీతశోకమనామయం
బ్రహ్మణా భరతశ్రేష్ఠ కాలకేయకృతే కృతం॥9॥

తదేతత్ఖచరం దివ్యం చరత్యమరవర్జితం
పౌలోమాధ్యుషితం వీర కాలకేయైశ్చ దానవైః॥10॥

హిరణ్యపురమిత్యేతత్ఖ్యాయతే నగరం మహత్
రక్షితం కాలకేయైశ్చ పౌలోమైశ్చ మహాసురైః॥11॥

త ఏతే ముదితా నిత్యమవధ్యాః సర్వదైవతైః
నివసంత్యత్ర రాజేంద్ర గతోద్వేగా నిరుత్సుకాః
మానుషో మృత్యురేతేషాం నిర్దిష్టో బ్రహ్మణా పురా॥12॥

అర్జున ఉవాచ

సురాసురైరవధ్యాంస్తానహం జ్ఞాత్వా తతః ప్రభో
అబ్రువం మాతలిం హృష్టో యాహ్యేతత్పురమంజసా॥13॥

త్రిదశేశద్విషో యావత్క్షయమస్త్రైర్నయామ్యహం
న కథంచిద్ధి మే పాపా న వధ్యా యే సురద్విషః॥14॥

ఉవాహ మాం తతః శీఘ్రం హిరణ్యపురమంతికాత్
రథేన తేన దివ్యేన హరియుక్తేన మాతలిః॥15॥

తే మామాలక్ష్య దైతేయా విచిత్రాభరణాంబరాః
సముత్పేతుర్మహావేగా రథానాస్థాయ దంశితాః॥16॥

తతో నాలీకనారాచైర్భల్లశక్త్యృష్టితోమరైః
అభ్యఘ్నందానవేంద్రా మాం క్రుద్ధాస్తీవ్రపరాక్రమాః॥17॥

తదహం చాస్త్రవర్షేణ మహతా ప్రత్యవారయం
శస్త్రవర్షం మహద్రాజన్విద్యాబలముపాశ్రితః॥18॥

వ్యామోహయం చ తాన్సర్వాన్రథమార్గైశ్చరన్రణే
తేఽన్యోన్యమభిసంమూఢాః పాతయంతి స్మ దానవాః॥19॥

తేషామహం విమూఢానామన్యోన్యమభిధావతాం
శిరాంసి విశిఖైర్దీప్తైర్వ్యహరం శతసంఘశః॥20॥

తే వధ్యమానా దైతేయాః పురమాస్థాయ తత్పునః
ఖముత్పేతుః సనగరా మాయామాస్థాయ దానవీం॥21॥

తతోఽహం శరవర్షేణ మహతా ప్రత్యవారయం
మార్గమావృత్య దైత్యానాం గతిం చైషామవారయం॥22॥

తత్పురం ఖచరం దివ్యం కామగం దివ్యవర్చసం
దైతేయైర్వరదానేన ధార్యతే స్మ యథాసుఖం॥23॥

అంతర్భూమౌ నిపతితం పునరూర్ధ్వం ప్రతిష్ఠతే
పునస్తిర్యక్ప్రయాత్యాశు పునరప్సు నిమజ్జతి॥24॥

అమరావతిసంకాశం పురం కామగమం తు తత్
అహమస్త్రైర్బహువిధైః ప్రత్యగృహ్ణాం నరాధిప॥25॥

తతోఽహం శరజాలేన దివ్యాస్త్రముదితేన చ
న్యగృహ్ణాం సహ దైతేయైస్తత్పురం భరతర్షభ॥26॥

విక్షతం చాయసైర్బాణైర్మత్ప్రయుక్తైరజిహ్మగైః
మహీమభ్యపతద్రాజన్ప్రభగ్నం పురమాసురం॥27॥

తే వధ్యమానా మద్బాణైర్వజ్రవేగైరయస్మయైః
పర్యభ్రమంత వై రాజన్నసురాః కాలచోదితాః॥28॥

తతో మాతలిరప్యాశు పురస్తాన్నిపతన్నివ
మహీమవాతరత్క్షిప్రం రథేనాదిత్యవర్చసా॥29॥

తతో రథసహస్రాణి షష్టిస్తేషామమర్షిణాం
యుయుత్సూనాం మయా సార్ధం పర్యవర్తంత భారత॥30॥

తానహం నిశితైర్బాణైర్వ్యధమం గార్ధ్రవాజితైః
తే యుద్ధే సంన్యవర్తంత సముద్రస్య యథోర్మయః॥31॥

నేమే శక్యా మానుషేణ యుద్ధేనేతి ప్రచింత్య వై
తతోఽహమానుపూర్వ్యేణ సర్వాణ్యస్త్రాణ్యయోజయం॥32॥

తతస్తాని సహస్రాణి రథానాం చిత్రయోధినాం
అస్త్రాణి మమ దివ్యాని ప్రత్యఘ్నుఝ్ఝనకైరివ॥33॥

రథమార్గాన్విచిత్రాంస్తే విచరంతో మహారథాః
ప్రత్యదృశ్యంత సంగ్రామే శతశోఽథ సహస్రశః॥34॥

విచిత్రముకుటాపీడా విచిత్రకవచధ్వజాః
విచిత్రాభరణాశ్చైవ నందయంతీవ మే మనః॥35॥

అహం తు శరవర్షైస్తానస్త్రప్రముదితై రణే
నాశక్నువం పీడయితుం తే తు మాం పర్యపీడయన్॥36॥

తైః పీడ్యమానో బహుభిః కృతాస్త్రైః కుశలైర్యుధి
వ్యథితోఽస్మి మహాయుద్ధే భయం చాగాన్మహన్మమ॥37॥

తతోఽహం దేవదేవాయ రుద్రాయ ప్రణతో రణే
స్వస్తి భూతేభ్య ఇత్యుక్త్వా మహాస్త్రం సమయోజయం
యత్తద్రౌద్రమితి ఖ్యాతం సర్వామిత్రవినాశనం॥38॥

తతోఽపశ్యం త్రిశిరసం పురుషం నవలోచనం
త్రిముఖం షడ్భుజం దీప్తమర్కజ్వలనమూర్ధజం
లేలిహానైర్మహానాగైః కృతశీర్షమమిత్రహన్॥39॥

విభీస్తతస్తదస్త్రం తు ఘోరం రౌద్రం సనాతనం
దృష్ట్వా గాండీవసంయోగమానీయ భరతర్షభ॥40॥

నమస్కృత్వా త్రినేత్రాయ శర్వాయామితతేజసే
ముక్తవాందానవేంద్రాణాం పరాభావాయ భారత॥41॥

ముక్తమాత్రే తతస్తస్మిన్రూపాణ్యాసన్సహస్రశః
మృగాణామథ సింహానాం వ్యాఘ్రాణాం చ విశాం పతే
ఋక్షాణాం మహిషాణాం చ పన్నగానాం తథా గవాం॥42॥

గజానాం సృమరాణాం చ శరభాణాం చ సర్వశః
ఋషభాణాం వరాహాణాం మార్జారాణాం తథైవ చ
శాలావృకాణాం ప్రేతానాం భురుండానాం చ సర్వశః॥43॥

గృధ్రాణాం గరుడానాం చ మకరాణాం తథైవ చ
పిశాచానాం సయక్షాణాం తథైవ చ సురద్విషాం॥44॥

గుహ్యకానాం చ సంగ్రామే నైరృతానాం తథైవ చ
ఝషాణాం గజవక్త్రాణాములూకానాం తథైవ చ॥45॥

మీనకూర్మసమూహానాం నానాశస్త్రాసిపాణినాం
తథైవ యాతు ధానానాం గదాముద్గరధారిణాం॥46॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిర్నానారూపధరైస్తథా
సర్వమాసీజ్జగద్వ్యాప్తం తస్మిన్నస్త్రే విసర్జితే॥47॥

త్రిశిరోభిశ్చతుర్దంష్ట్రైశ్చతురాస్యైశ్చతుర్భుజైః
అనేకరూపసంయుక్తైర్మాంసమేదోవసాశిభిః
అభీక్ష్ణం వధ్యమానాస్తే దానవా యే సమాగతాః॥48॥

అర్కజ్వలనతేజోభిర్వజ్రాశనిసమప్రభైః
అద్రిసారమయైశ్చాన్యైర్బాణైరరివిదారణైః
న్యహనం దానవాన్సర్వాన్ముహూర్తేనైవ భారత॥49॥

గాండీవాస్త్రప్రణున్నాంస్తాన్గతాసూన్నభసశ్చ్యుతాన్
దృష్ట్వాహం ప్రాణమం భూయస్త్రిపురఘ్నాయ వేధసే॥50॥

తథా రౌద్రాస్త్రనిష్పిష్టాందివ్యాభరణభూషితాన్
నిశామ్య పరమం హర్షమగమద్దేవసారథిః॥51॥

తదసహ్యం కృతం కర్మ దేవైరపి దురాసదం
దృష్ట్వా మాం పూజయామాస మాతలిః శక్రసారథిః॥52॥

ఉవాచ చేదం వచనం ప్రీయమాణః కృతాంజలిః
సురాసురైరసహ్యం హి కర్మ యత్సాధితం త్వయా
న హ్యేతత్సంయుగే కర్తుమపి శక్తః సురేశ్వరః॥53॥

సురాసురైరవధ్యం హి పురమేతత్ఖగం మహత్
త్వయా విమథితం వీర స్వవీర్యాస్త్రతపోబలాత్॥54॥

విధ్వస్తేఽథ పురే తస్మిందానవేషు హతేషు చ
వినదంత్యః స్త్రియః సర్వా నిష్పేతుర్నగరాద్బహిః॥55॥

ప్రకీర్ణకేశ్యో వ్యథితాః కురర్య ఇవ దుఃఖితాః
పేతుః పుత్రాన్పితౄన్భ్రాతౄఞ్శోచమానా మహీతలే॥56॥

రుదంత్యో దీనకంఠ్యస్తా వినదంత్యో హతేశ్వరాః
ఉరాంసి పాణిభిర్ఘ్నంత్యః ప్రస్రస్తస్రగ్విభూషణాః॥57॥

తచ్ఛోకయుక్తమశ్రీకం దుఃఖదైన్యసమాహతం
న బభౌ దానవపురం హతత్విట్కం హతేశ్వరం॥58॥

గంధర్వనగరాకారం హతనాగమివ హ్రదం
శుష్కవృక్షమివారణ్యమదృశ్యమభవత్పురం॥59॥

మాం తు సంహృష్టమనసం క్షిప్రం మాతలిరానయత్
దేవరాజస్య భవనం కృతకర్మాణమాహవాత్॥60॥

హిరణ్యపురమారుజ్య నిహత్య చ మహాసురాన్
నివాతకవచాంశ్చైవ తతోఽహం శక్రమాగమం॥61॥

మమ కర్మ చ దేవేంద్రం మాతలిర్విస్తరేణ తత్
సర్వం విశ్రావయామాస యథా భూతం మహాద్యుతే॥62॥

హిరణ్యపురఘాతం చ మాయానాం చ నివారణం
నివాతకవచానాం చ వధం సంఖ్యే మహౌజసాం॥63॥

తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ప్రీతః సహస్రాక్షః పురందరః
మరుద్భిః సహితః శ్రీమాన్సాధు సాధ్విత్యథాబ్రవీత్॥64॥

తతో మాం దేవరాజో వై సమాశ్వాస్య పునః పునః
అబ్రవీద్విబుధైః సార్ధమిదం సుమధురం వచః॥65॥

అతిదేవాసురం కర్మ కృతమేతత్త్వయా రణే
గుర్వర్థశ్చ మహాన్పార్థ కృతః శత్రూన్ఘ్నతా మమ॥66॥

ఏవమేవ సదా భావ్యం స్థిరేణాజౌ ధనంజయ
అసంమూఢేన చాస్త్రాణాం కర్తవ్యం ప్రతిపాదనం॥67॥

అవిషహ్యో రణే హి త్వం దేవదానవరాక్షసైః
సయక్షాసురగంధర్వైః సపక్షిగణపన్నగైః॥68॥

వసుధాం చాపి కౌంతేయ త్వద్బాహుబలనిర్జితాం
పాలయిష్యతి ధర్మాత్మా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥69॥

అర్జున ఉవాచ

తతో మామభివిశ్వస్తం సంరూఢశరవిక్షతం
దేవరాజోఽనుగృహ్యేదం కాలే వచనమబ్రవీత్॥1॥

దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వాణి త్వయి తిష్ఠంతి భారత
న త్వాభిభవితుం శక్తో మానుషో భువి కశ్చన॥2॥

భీష్మో ద్రోణః కృపః కర్ణః శకునిః సహ రాజభిః
సంగ్రామస్థస్య తే పుత్ర కలాం నార్హంతి షోడశీం॥3॥

ఇదం చ మే తనుత్రాణం ప్రాయచ్ఛన్మఘవాన్ప్రభుః
అభేద్యం కవచం దివ్యం స్రజం చైవ హిరణ్మయీం॥4॥

దేవదత్తం చ మే శంఖం దేవః ప్రాదాన్మహారవం
దివ్యం చేదం కిరీటం మే స్వయమింద్రో యుయోజ హ॥5॥

తతో దివ్యాని వస్త్రాణి దివ్యాన్యాభరణాని చ
ప్రాదాచ్ఛక్రో మమైతాని రుచిరాణి బృహంతి చ॥6॥

ఏవం సంపూజితస్తత్ర సుఖమస్మ్యుషితో నృప
ఇంద్రస్య భవనే పుణ్యే గంధర్వశిశుభిః సహ॥7॥

తతో మామబ్రవీచ్ఛక్రః ప్రీతిమానమరైః సహ
సమయోఽర్జున గంతుం తే భ్రాతరో హి స్మరంతి తే॥8॥

ఏవమింద్రస్య భవనే పంచ వర్షాణి భారత
ఉషితాని మయా రాజన్స్మరతా ద్యూతజం కలిం॥9॥

తతో భవంతమద్రాక్షం భ్రాతృభిః పరివారితం
గంధమాదనమాసాద్య పర్వతస్యాస్య మూర్ధని॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దిష్ట్యా ధనంజయాస్త్రాణి త్వయా ప్రాప్తాని భారత
దిష్ట్యా చారాధితో రాజా దేవానామీశ్వరః ప్రభుః॥11॥

దిష్ట్యా చ భగవాన్స్థాణుర్దేవ్యా సహ పరంతప
సాక్షాద్దృష్టః సుయుద్ధేన తోషితశ్చ త్వయానఘ॥12॥

దిష్ట్యా చ లోకపాలైస్త్వం సమేతో భరతర్షభ
దిష్ట్యా వర్ధామహే సర్వే దిష్ట్యాసి పునరాగతః॥13॥

అద్య కృత్స్నామిమాం దేవీం విజితాం పురమాలినీం
మన్యే చ ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రానపి వశీకృతాన్॥14॥

తాని త్విచ్ఛామి తే ద్రష్టుం దివ్యాన్యస్త్రాణి భారత
యైస్తథా వీర్యవంతస్తే నివాతకవచా హతా॥15॥

అర్జున ఉవాచ

శ్వః ప్రభాతే భవాంద్రష్టా దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వశః
నివాతకవచా ఘోరా యైర్మయా వినిపాతితాః॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాగమనం తత్ర కథయిత్వా ధనంజయః
భ్రాతృభిః సహితః సర్వై రజనీం తామువాస హ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 172 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్యాం రజన్యాం వ్యుష్టాయాం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ఉత్థాయావశ్యకార్యాణి కృతవాన్భ్రాతృభిః సహ॥1॥

తతః సంచోదయామాస సోఽర్జునం భ్రాతృనందనం
దర్శయాస్త్రాణి కౌంతేయ యైర్జితా దానవాస్త్వయా॥2॥

తతో ధనంజయో రాజందేవైర్దత్తాని పాండవః
అస్త్రాణి తాని దివ్యాని దర్శయామాస భారత॥3॥

యథాన్యాయం మహాతేజాః శౌచం పరమమాస్థితః
గిరికూబరం పాదపాంగం శుభవేణు త్రివేణుకం
పార్థివం రథమాస్థాయ శోభమానో ధనంజయః॥4॥

తతః సుదంశితస్తేన కవచేన సువర్చసా
ధనురాదాయ గాండీవం దేవదత్తం చ వారిజం॥5॥

శోశుభ్యమానః కౌంతేయ ఆనుపూర్వ్యాన్మహాభుజః
అస్త్రాణి తాని దివ్యాని దర్శనాయోపచక్రమే॥6॥

అథ ప్రయోక్ష్యమాణేన దివ్యాన్యస్త్రాణి తేన వై
సమాక్రాంతా మహీ పద్భ్యాం సమకంపత సద్రుమా॥7॥

క్షుభితాః సరితశ్చైవ తథైవ చ మహోదధిః
శైలాశ్చాపి వ్యశీర్యంత న వవౌ చ సమీరణః॥8॥

న బభాసే సహస్రాంశుర్న జజ్వాల చ పావకః
న వేదాః ప్రతిభాంతి స్మ ద్విజాతీనాం కథంచన॥9॥

అంతర్భూమిగతా యే చ ప్రాణినో జనమేజయ
పీడ్యమానాః సముత్థాయ పాండవం పర్యవారయన్॥10॥

వేపమానాః ప్రాంజలయస్తే సర్వే పిహితాననాః
దహ్యమానాస్తదాస్త్రైస్తైర్యాచంతి స్మ ధనంజయం॥11॥

తతో బ్రహ్మర్షయశ్చైవ సిద్ధాశ్చైవ సురర్షయః
జంగమాని చ భూతాని సర్వాణ్యేవావతస్థిరే॥12॥

రాజర్షయశ్చ ప్రవరాస్తథైవ చ దివౌకసః
యక్షరాక్షసగంధర్వాస్తథైవ చ పతత్రిణః॥13॥

తతః పితామహశ్చైవ లోకపాలాశ్చ సర్వశః
భగవాంశ్చ మహాదేవః సగణోఽభ్యాయయౌ తదా॥14॥

తతో వాయుర్మహారాజ దివ్యైర్మాల్యైః సుగంధిభిః
అభితః పాండవాంశ్చిత్రైరవచక్రే సమంతతః॥15॥

జగుశ్చ గాథా వివిధా గంధర్వాః సురచోదితాః
ననృతుః సంఘశశ్చైవ రాజన్నప్సరసాం గణాః॥16॥

తస్మింస్తు తుములే కాలే నారదః సురచోదితః
ఆగమ్యాహ వచః పార్థం శ్రవణీయమిదం నృప॥17॥

అర్జునార్జున మా యుంక్ష్వ దివ్యాన్యస్త్రాణి భారత
నైతాని నిరధిష్ఠానే ప్రయుజ్యంతే కదాచన॥18॥

అధిష్ఠానే న వానార్తః ప్రయుంజీత కదాచన
ప్రయోగే సుమహాందోషో హ్యస్త్రాణాం కురునందన॥19॥

ఏతాని రక్ష్యమాణాని ధనంజయ యథాగమం
బలవంతి సుఖార్హాణి భవిష్యంతి న సంశయః॥20॥

అరక్ష్యమాణాన్యేతాని త్రైలోక్యస్యాపి పాండవ
భవంతి స్మ వినాశాయ మైవం భూయః కృథాః క్వచిత్॥21॥

అజాతశత్రో త్వం చైవ ద్రక్ష్యసే తాని సంయుగే
యోజ్యమానాని పార్థేన ద్విషతామవమర్దనే॥22॥

నివార్యాథ తతః పార్థం సర్వే దేవా యథాగతం
జగ్మురన్యే చ యే తత్ర సమాజగ్ముర్నరర్షభ॥23॥

తేషు సర్వేషు కౌరవ్య ప్రతియాతేషు పాండవాః
తస్మిన్నేవ వనే హృష్టాస్త ఊషుః సహ కృష్ణయా॥24॥

—♦ అధ్యాయము 173 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

తస్మిన్కృతాస్త్రే రథినాం ప్రధానే; ప్రత్యాగతే భవనాద్వృత్రహంతుః
అతః పరం కిమకుర్వంత పార్థాః; సమేత్య శూరేణ ధనంజయేన॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

వనేషు తేష్వేవ తు తే నరేంద్రాః; సహార్జునేనేంద్రసమేన వీరాః
తస్మింశ్చ శైలప్రవరే సురమ్యే; ధనేశ్వరాక్రీడగతా విజహ్రుః॥2॥

వేశ్మాని తాన్యప్రతిమాని పశ్య;న్క్రీడాశ్చ నానాద్రుమసంనికర్షాః
చచార ధన్వీ బహుధా నరేంద్రః; సోఽస్త్రేషు యత్తః సతతం కిరీటీ॥3॥

అవాప్య వాసం నరదేవపుత్రాః; ప్రసాదజం వైశ్రవణస్య రాజ్ఞః
న ప్రాణినాం తే స్పృహయంతి రాజ;ఞ్శివశ్చ కాలః స బభూవ తేషాం॥4॥

సమేత్య పార్థేన యథైకరాత్ర;మూషుః సమాస్తత్ర తదా చతస్రః
పూర్వాశ్చ షట్తా దశ పాండవానాం; శివా బభూవుర్వసతాం వనేషు॥5॥

తతోఽబ్రవీద్వాయుసుతస్తరస్వీ; జిష్ణుశ్చ రాజానముపోపవిశ్య
యమౌ చ వీరౌ సురరాజకల్పా;వేకాంతమాస్థాయ హితం ప్రియం చ॥6॥

తవ ప్రతిజ్ఞాం కురురాజ సత్యాం; చికీర్షమాణాస్త్వదను ప్రియం చ
తతోఽనుగచ్ఛామ వనాన్యపాస్య; సుయోధనం సానుచరం నిహంతుం॥7॥

ఏకాదశం వర్షమిదం వసామః; సుయోధనేనాత్తసుఖాః సుఖార్హాః
తం వంచయిత్వాధమబుద్ధిశీల;మజ్ఞాతవాసం సుఖమాప్నుయామః॥8॥

తవాజ్ఞయా పార్థివ నిర్విశంకా; విహాయ మానం విచరన్వనాని
సమీపవాసేన విలోభితాస్తే; జ్ఞాస్యంతి నాస్మానపకృష్టదేశాన్॥9॥

సంవత్సరం తం తు విహృత్య గూఢం; నరాధమం తం సుఖముద్ధరేమ
నిర్యాత్య వైరం సఫలం సపుష్పం; తస్మై నరేంద్రాధమపూరుషాయ॥10॥

సుయోధనాయానుచరైర్వృతాయ; తతో మహీమాహర ధర్మరాజ
స్వర్గోపమం శైలమిమం చరద్భిః; శక్యో విహంతుం నరదేవ శోకః॥11॥

కీర్తిశ్చ తే భారత పుణ్యగంధా; నశ్యేత లోకేషు చరాచరేషు
తత్ప్రాప్య రాజ్యం కురుపుంగవానాం; శక్యం మహత్ప్రాప్తమథ క్రియాశ్చ॥12॥

ఇదం తు శక్యం సతతం నరేంద్ర; ప్రాప్తుం త్వయా యల్లభసే కుబేరాత్
కురుష్వ బుద్ధిం ద్విషతాం వధాయ; కృతాగసాం భారత నిగ్రహే చ॥13॥

తేజస్తవోగ్రం న సహేత రాజ;న్సమేత్య సాక్షాదపి వజ్రపాణిః
న హి వ్యథాం జాతు కరిష్యతస్తౌ; సమేత్య దేవైరపి ధర్మరాజ॥14॥

త్వదర్థసిద్ధ్యర్థమభిప్రవృత్తౌ; సుపర్ణకేతుశ్చ శినేశ్చ నప్తా
యథైవ కృష్ణోఽప్రతిమో బలేన; తథైవ రాజన్స శినిప్రవీరః॥15॥

తవార్థసిద్ధ్యర్థమభిప్రవృత్తౌ; యథైవ కృష్ణః సహ యాదవైస్తైః
తథైవ చావాం నరదేవవర్య; యమౌ చ వీరౌ కృతినౌ ప్రయోగే
త్వదర్థయోగప్రభవప్రధానాః; సమం కరిష్యామ పరాన్సమేత్య॥16॥

తతస్తదాజ్ఞాయ మతం మహాత్మా; తేషాం స ధర్మస్య సుతో వరిష్ఠః
ప్రదక్షిణం వైశ్రవణాధివాసం; చకార ధర్మార్థవిదుత్తమౌజః॥17॥

ఆమంత్ర్య వేశ్మాని నదీః సరాంసి; సర్వాణి రక్షాంసి చ ధర్మరాజః
యథాగతం మార్గమవేక్షమాణః; పునర్గిరిం చైవ నిరీక్షమాణః॥18॥

సమాప్తకర్మా సహితః సుహృద్భి;ర్జిత్వా సపత్నాన్ప్రతిలభ్య రాజ్యం
శైలేంద్ర భూయస్తపసే ధృతాత్మా; ద్రష్టా తవాస్మీతి మతిం చకార॥19॥

వృతః స సర్వైరనుజైర్ద్విజైశ్చ; తేనైవ మార్గేణ పతిః కురూణాం
ఉవాహ చైనాన్సగణాంస్తథైవ; ఘటోత్కచః పర్వతనిర్ఝరేషు॥20॥

తాన్ప్రస్థితాన్ప్రీతిమనా మహర్షిః; పితేవ పుత్రాననుశిష్య సర్వాన్
స లోమశః ప్రీతమనా జగామ; దివౌకసాం పుణ్యతమం నివాసం॥21॥

తేనానుశిష్టార్ష్టి షేణేన చైవ; తీర్థాని రమ్యాణి తపోవనాని
మహాంతి చాన్యాని సరాంసి పార్థాః; సంపశ్యమానాః ప్రయయుర్నరాగ్ర్యాః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 174 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నగోత్తమం ప్రస్రవణైరుపేతం; దిశాం గజైః కింనరపక్షిభిశ్చ
సుఖం నివాసం జహతాం హి తేషాం; న ప్రీతిరాసీద్భరతర్షభాణాం॥1॥

తతస్తు తేషాం పునరేవ హర్షః; కైలాసమాలోక్య మహాన్బభూవ
కుబేరకాంతం భరతర్షభాణాం; మహీధరం వారిధరప్రకాశం॥2॥

సముచ్ఛ్రయాన్పర్వతసంనిరోధా;న్గోష్ఠాన్గిరీణాం గిరిసేతుమాలాః
బహూన్ప్రపాతాంశ్చ సమీక్ష్య వీరాః; స్థలాని నిమ్నాని చ తత్ర తత్ర॥3॥

తథైవ చాన్యాని మహావనాని; మృగద్విజానేకపసేవితాని
ఆలోకయంతోఽభియయుః ప్రతీతా;స్తే ధన్వినః ఖడ్గధరా నరాగ్ర్యాః॥4॥

వనాని రమ్యాణి సరాంసి నద్యో; గుహా గిరీణాం గిరిగహ్వరాణి
ఏతే నివాసాః సతతం బభూవు;ర్నిశానిశం ప్రాప్య నరర్షభాణాం॥5॥

తే దుర్గవాసం బహుధా నిరుష్య; వ్యతీత్య కైలాసమచింత్యరూపం
ఆసేదురత్యర్థమనోరమం వై; తమాశ్రమాగ్ర్యం వృషపర్వణస్తే ॥6॥

సమేత్య రాజ్ఞా వృషపర్వణస్తే; ప్రత్యర్చితాస్తేన చ వీతమోహాః
శశంసిరే విస్తరశః ప్రవాసం; శివం యథావద్వృషపర్వణస్తే ॥7॥

సుఖోషితాస్తత్ర త ఏకరాత్రం; పుణ్యాశ్రమే దేవమహర్షిజుష్టే
అభ్యాయయుస్తే బదరీం విశాలాం; సుఖేన వీరాః పునరేవ వాసం ॥8॥

ఊషుస్తతస్తత్ర మహానుభావా; నారాయణస్థానగతా నరాగ్ర్యాః
కుబేరకాంతాం నలినీం విశోకాః; సంపశ్యమానాః సురసిద్ధజుష్టాం ॥9॥

తాం చాథ దృష్ట్వా నలినీం విశోకాః; పాండోః సుతాః సర్వనరప్రవీరాః
తే రేమిరే నందనవాసమేత్య; ద్విజర్షయో వీతభయా యథైవ ॥10॥

తతః క్రమేణోపయయుర్నృవీరా; యథాగతేనైవ పథా సమగ్రాః
విహృత్య మాసం సుఖినో బదర్యాం; కిరాతరాజ్ఞో విషయం సుబాహోః ॥11॥

చీనాంస్తుఖారాందరదాన్సదార్వా;న్దేశాన్కుణిందస్య చ భూరిరత్నాన్
అతీత్య దుర్గం హిమవత్ప్రదేశం; పురం సుబాహోర్దదృశుర్నృవీరాః ॥12॥

శ్రుత్వా చ తాన్పార్థివపుత్రపౌత్రా;న్ప్రాప్తాన్సుబాహుర్విషయే సమగ్రాన్
ప్రత్యుద్యయౌ ప్రీతియుతః స రాజా; తం చాభ్యనందన్వృషభాః కురూణాం ॥13॥

సమేత్య రాజ్ఞా తు సుబాహునా తే; సూతైర్విశోకప్రముఖైశ్చ సర్వైః
సహేంద్రసేనైః పరిచారకైశ్చ; పౌరోగవైర్యే చ మహానసస్థాః ॥14॥

సుఖోషితాస్తత్ర త ఏకరాత్రం; సూతానుపాదాయ రథాంశ్చ సర్వాన్
ఘటోత్కచం సానుచరం విసృజ్య; తతోఽభ్యయుర్యామునమద్రిరాజం ॥15॥

తస్మిన్గిరౌ ప్రస్రవణోపపన్నే; హిమోత్తరీయారుణపాండుసానౌ
విశాఖయూపం సముపేత్య చక్రు;స్తదా నివాసం పురుషప్రవీరాః ॥16॥

వరాహనానామృగపక్షిజుష్టం; మహద్వనం చైత్రరథప్రకాశం
శివేన యాత్వా మృగయాప్రధానాః; సంవత్సరం తత్ర వనే విజహ్రుః ॥17॥

తత్రాససాదాతిబలం భుజంగం; క్షుధార్దితం మృత్యుమివోగ్రరూపం
వృకోదరః పర్వతకందరాయాం; విషాదమోహవ్యథితాంతరాత్మా ॥18॥

ద్వీపోఽభవద్యత్ర వృకోదరస్య; యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః
అమోక్షయద్యస్తమనంతతేజా; గ్రాహేణ సంవేష్టితసర్వగాత్రం ॥19॥

తే ద్వాదశం వర్షమథోపయాంతం; వనే విహర్తుం కురవః ప్రతీతాః
తస్మాద్వనాచ్చైత్రరథప్రకాశా;చ్ఛ్రియా జ్వలంతస్తపసా చ యుక్తాః ॥20॥

తతశ్చ యాత్వా మరుధన్వపార్శ్వం; సదా ధనుర్వేదరతిప్రధానాః
సరస్వతీమేత్య నివాసకామాః; సరస్తతో ద్వైతవనం ప్రతీయుః ॥21॥

సమీక్ష్య తాంద్వైతవనే నివిష్టా;న్నివాసినస్తత్ర తతోఽభిజగ్ముః
తపోదమాచారసమాధియుక్తా;స్తృణోదపాత్రాహరణాశ్మకుట్టాః ॥22॥

ప్లక్షాక్షరౌహీతకవేతసాశ్చ; స్నుహా బదర్యః ఖదిరాః శిరీషాః
బిల్వేంగుదాః పీలుశమీకరీరాః; సరస్వతీతీరరుహా బభూవుః ॥23॥

తాం యక్షగంధర్వమహర్షికాంతా;మాయాగభూతామివ దేవతానాం
సరస్వతీం ప్రీతియుతాశ్చరంతః; సుఖం విజహ్రుర్నరదేవపుత్రాః ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 175 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం నాగాయుతప్రాణో భీమసేనో మహాబలః
భయమాహారయత్తీవ్రం తస్మాదజగరాన్మునే ॥1॥

పౌలస్త్యం యోఽఽహ్వయద్యుద్ధే ధనదం బలదర్పితః
నలిన్యాం కదనం కృత్వా వరాణాం యక్షరక్షసాం ॥2॥

తం శంససి భయావిష్టమాపన్నమరికర్షణం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం పరం కౌతూహలం హి మే ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

బహ్వాశ్చర్యే వనే తేషాం వసతాముగ్రధన్వినాం
ప్రాప్తానామాశ్రమాద్రాజన్రాజర్షేర్వృషపర్వణః ॥4॥

యదృచ్ఛయా ధనుష్పాణిర్బద్ధఖడ్గో వృకోదరః
దదర్శ తద్వనం రమ్యం దేవగంధర్వసేవితం ॥5॥

స దదర్శ శుభాందేశాన్గిరేర్హిమవతస్తదా
దేవర్షిసిద్ధచరితానప్సరోగణసేవితాన్ ॥6॥

చకోరైశ్చక్రవాకైశ్చ పక్షిభిర్జీవజీవకైః
కోకిలైర్భృంగరాజైశ్చ తత్ర తత్ర వినాదితాన్ ॥7॥

నిత్యపుష్పఫలైర్వృక్షైర్హిమసంస్పర్శకోమలైః
ఉపేతాన్బహులచ్ఛాయైర్మనోనయననందనైః ॥8॥

స సంపశ్యన్గిరినదీర్వైడూర్యమణిసంనిభైః
సలిలైర్హిమసంస్పర్శైర్హంసకారండవాయుతైః ॥9॥

వనాని దేవదారూణాం మేఘానామివ వాగురాః
హరిచందనమిశ్రాణి తుంగకాలీయకాన్యపి ॥10॥

మృగయాం పరిధావన్స సమేషు మరుధన్వసు
విధ్యన్మృగాఞ్శరైః శుద్ధైశ్చచార సుమహాబలః ॥11॥

స దదర్శ మహాకాయం భుజంగం లోమహర్షణం
గిరిదుర్గే సమాపన్నం కాయేనావృత్య కందరం ॥12॥

పర్వతాభోగవర్ష్మాణం భోగైశ్చంద్రార్కమండలైః
చిత్రాంగమజినైశ్చిత్రైర్హరిద్రాసదృశచ్ఛవిం ॥13॥

గుహాకారేణ వక్త్రేణ చతుర్దంష్ట్రేణ రాజతా
దీప్తాక్షేణాతితామ్రేణ లిహంతం సృక్కిణీ ముహుః ॥14॥

త్రాసనం సర్వభూతానాం కాలాంతకయమోపమం
నిఃశ్వాసక్ష్వేడనాదేన భర్త్సయంతమివ స్థితం ॥15॥

స భీమం సహసాభ్యేత్య పృదాకుః క్షుధితో భృశం
జగ్రాహాజగరో గ్రాహో భుజయోరుభయోర్బలాత్ ॥16॥

తేన సంస్పృష్టమాత్రస్య భీమసేనస్య వై తదా
సంజ్ఞా ముమోహ సహసా వరదానేన తస్య హ ॥17॥

దశ నాగసహస్రాణి ధారయంతి హి యద్బలం
తద్బలం భీమసేనస్య భుజయోరసమం పరైః ॥18॥

స తేజస్వీ తథా తేన భుజగేన వశీకృతః
విస్ఫురఞ్ఘనకైర్భీమో న శశాక విచేష్టితుం॥19॥

నాగాయుతసమప్రాణః సింహస్కంధో మహాభుజః
గృహీతో వ్యజహాత్సత్త్వం వరదానేన మోహితః॥20॥

స హి ప్రయత్నమకరోత్తీవ్రమాత్మవిమోక్షణే
న చైనమశకద్వీరః కథంచిత్ప్రతిబాధితుం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 176 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స భీమసేనస్తేజస్వీ తథా సర్పవశం గతః
చింతయామాస సర్పస్య వీర్యమత్యద్భుతం మహత్||1||

ఉవాచ చ మహాసర్పం కామయా బ్రూహి పన్నగ
కస్త్వం భో భుజగశ్రేష్ఠ కిం మయా చ కరిష్యసి||2||

పాండవో భీమసేనోఽహం ధర్మరాజాదనంతరః
నాగాయుతసమప్రాణస్త్వయా నీతః కథం వశం||3||

సింహాః కేసరిణో వ్యాఘ్రా మహిషా వారణాస్తథా
సమాగతాశ్చ బహుశో నిహతాశ్చ మయా మృధే||4||

దానవాశ్చ పిశాచాశ్చ రాక్షసాశ్చ మహాబలాః
భుజవేగమశక్తా మే సోఢుం పన్నగసత్తమ||5||

కిం ను విద్యాబలం కిం వా వరదానమథో తవ
ఉద్యోగమపి కుర్వాణో వశగోఽస్మి కృతస్త్వయా||6||

అసత్యో విక్రమో నృణామితి మే నిశ్చితా మతిః
యథేదం మే త్వయా నాగ బలం ప్రతిహతం మహత్||7||

ఇత్యేవంవాదినం వీరం భీమమక్లిష్టకారిణం
భోగేన మహతా సర్పః సమంతాత్పర్యవేష్టయత్||8||

నిగృహ్య తం మహాబాహుం తతః స భుజగస్తదా
విముచ్యాస్య భుజౌ పీనావిదం వచనమబ్రవీత్||9||

దిష్ట్యా త్వం క్షుధితస్యాద్య దేవైర్భక్షో మహాభుజ
దిష్ట్యా కాలస్య మహతః ప్రియాః ప్రాణా హి దేహినాం||10||

యథా త్విదం మయా ప్రాప్తం భుజంగత్వమరిందమ
తదవశ్యం మయా ఖ్యాప్యం తవాద్య శృణు సత్తమ||11||

ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తో హ్యహం కోపాన్మనీషిణాం
శాపస్యాంతం పరిప్రేప్సుః సర్పస్య కథయామి తత్||12||

నహుషో నామ రాజర్షిర్వ్యక్తం తే శ్రోత్రమాగతః
తవైవ పూర్వః పూర్వేషామాయోర్వంశకరః సుతః||13||

సోఽహం శాపాదగస్త్యస్య బ్రాహ్మణానవమన్య చ
ఇమామవస్థామాపన్నః పశ్య దైవమిదం మమ||14||

త్వాం చేదవధ్యమాయాంతమతీవ ప్రియదర్శనం
అహమద్యోపయోక్ష్యామి విధానం పశ్య యాదృశం||15||

న హి మే ముచ్యతే కశ్చిత్కథంచిద్గ్రహణం గతః
గజో వా మహిషో వాపి షష్ఠే కాలే నరోత్తమ||16||

నాసి కేవలసర్పేణ తిర్యగ్యోనిషు వర్తతా
గృహీతః కౌరవశ్రేష్ఠ వరదానమిదం మమ||17||

పతతా హి విమానాగ్రాన్మయా శక్రాసనాద్ధ్రుతం
కురు శాపాంతమిత్యుక్తో భగవాన్మునిసత్తమః||18||

స మాముువాచ తేజస్వీ కృపయాభిపరిప్లుతః
మోక్షస్తే భవితా రాజన్కస్మాచ్చిత్కాలపర్యయాత్॥19॥

తతోఽస్మి పతితో భూమౌ న చ మామజహాత్స్మృతిః
స్మార్తమస్తి పురాణం మే యథైవాధిగతం తథా॥20॥

యస్తు తే వ్యాహృతాన్ప్రశ్నాన్ప్రతిబ్రూయాద్విశేషవిత్
స త్వాం మోక్షయితా శాపాదితి మామబ్రవీదృషిః॥21॥

గృహీతస్య త్వయా రాజన్ప్రాణినోఽపి బలీయసః
సత్త్వభ్రంశోఽధికస్యాపి సర్వస్యాశు భవిష్యతి॥22॥

ఇతి చాప్యహమశ్రౌషం వచస్తేషాం దయావతాం
మయి సంజాతహార్దానామథ తేఽన్తర్హితా ద్విజాః॥23॥

సోఽహం పరమదుష్కర్మా వసామి నిరయేఽశుచౌ
సర్పయోనిమిమాం ప్రాప్య కాలాకాంక్షీ మహాద్యుతే॥24॥

తమువాచ మహాబాహుర్భీమసేనో భుజంగమం
న తే కుప్యే మహాసర్ప న చాత్మానం విగర్హయే॥25॥

యస్మాదభావీ భావీ వా మనుష్యః సుఖదుఃఖయోః
ఆగమే యది వాపాయే న తత్ర గ్లపయేన్మనః॥26॥

దైవం పురుషకారేణ కో నివర్తితుమర్హతి
దైవమేవ పరం మన్యే పురుషార్థో నిరర్థకః॥27॥

పశ్య దైవోపఘాతాద్ధి భుజవీర్యవ్యపాశ్రయం
ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తమనిమిత్తమిహాద్య మాం॥28॥

కిం తు నాద్యానుశోచామి తథాత్మానం వినాశితం
యథా తు విపినే న్యస్తాన్భ్రాతౄన్రాజ్యపరిచ్యుతాన్॥29॥

హిమవాంశ్చ సుదుర్గోఽయం యక్షరాక్షససంకులః
మాం చ తే సముదీక్షంతః ప్రపతిష్యంతి విహ్వలాః॥30॥

వినష్టమథ వా శ్రుత్వా భవిష్యంతి నిరుద్యమాః
ధర్మశీలా మయా తే హి బాధ్యంతే రాజ్యగృద్ధినా॥31॥

అథ వా నార్జునో ధీమాన్విషాదముపయాస్యతి
సర్వాస్త్రవిదనాధృష్యో దేవగంధర్వరాక్షసైః॥32॥

సమర్థః స మహాబాహురేకాహ్నా సుమహాబలః
దేవరాజమపి స్థానాత్ప్రచ్యావయితుమోజసా॥33॥

కిం పునర్ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రం దుర్ద్యూతదేవినం
విద్విష్టం సర్వలోకస్య దంభలోభపరాయణం॥34॥

మాతరం చైవ శోచామి కృపణాం పుత్రగృద్ధినీం
యాస్మాకం నిత్యమాశాస్తే మహత్త్వమధికం పరైః॥35॥

కథం ను తస్యానాథాయా మద్వినాశాద్భుజంగమ
అఫలాస్తే భవిష్యంతి మయి సర్వే మనోరథాః॥36॥

నకులః సహదేవశ్చ యమజౌ గురువర్తినౌ
మద్బాహుబలసంస్తబ్ధౌ నిత్యం పురుషమానినౌ॥37॥

నిరుత్సాహౌ భవిష్యేతే భ్రష్టవీర్యపరాక్రమౌ
మద్వినాశాత్పరిద్యూనావితి మే వర్తతే మతిః॥38॥

ఏవంవిధం బహు తదా విలలాప వృకోదరః
భుజంగభోగసంరుద్ధో నాశకచ్చ విచేష్టితుం॥39॥

యుధిష్ఠిరస్తు కౌంతేయ బభూవాస్వస్థచేతనః
అనిష్టదర్శనాన్ఘోరానుత్పాతాన్పరిచింతయన్॥40॥

దారుణం హ్యశివం నాదం శివా దక్షిణతః స్థితా
దీప్తాయాం దిశి విత్రస్తా రౌతి తస్యాశ్రమస్య హ॥41॥

ఏకపక్షాక్షిచరణా వర్తికా ఘోరదర్శనా
రుధిరం వమంతీ దదృశే ప్రత్యాదిత్యమపస్వరా॥42॥

ప్రవవావనిలో రూక్షశ్చండః శర్కరకర్షణః
అపసవ్యాని సర్వాణి మృగపక్షిరుతాని చ॥43॥

పృష్ఠతో వాయసః కృష్ణో యాహి యాహీతి వాశతి
ముహుర్ముహుః ప్రస్ఫురతి దక్షిణోఽస్య భుజస్తథా॥44॥

హృదయం చరణశ్చాపి వామోఽస్య పరివర్తతే
సవ్యస్యాక్ష్ణో వికారశ్చాప్యనిష్టః సముపద్యత॥45॥

స ధర్మరాజో మేధావీ శంకమానో మహద్భయం
ద్రౌపదీం పరిపప్రచ్ఛ క్వ భీమ ఇతి భారత॥46॥

శశంస తస్మై పాంచాలీ చిరయాతం వృకోదరం
స ప్రతస్థే మహాబాహుర్ధౌమ్యేన సహితో నృపః॥47॥

ద్రౌపద్యా రక్షణం కార్యమిత్యువాచ ధనంజయం
నకులం సహదేవం చ వ్యాదిదేశ ద్విజాన్ప్రతి॥48॥

స తస్య పదమున్నీయ తస్మాదేవాశ్రమాత్ప్రభుః
దదర్శ పృథివీం చిహ్నైర్భీమస్య పరిచిహ్నితాం॥49॥

ధావతస్తస్య వీరస్య మృగార్థే వాతరంహసః
ఊరువాతవినిర్భగ్నాంద్రుమాన్వ్యావర్జితాన్పథి॥50॥

స గత్వా తైస్తదా చిహ్నైర్దదర్శ గిరిగహ్వరే
గృహీతం భుజగేంద్రేణ నిశ్చేష్టమనుజం తథా॥51॥

—♦ అధ్యాయము 177 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్తమాసాద్య సర్పభోగాభివేష్టితం
దయితం భ్రాతరం వీరమిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

కుంతీమాతః కథమిమామాపదం త్వమవాప్తవాన్
కశ్చాయం పర్వతాభోగప్రతిమః పన్నగోత్తమః॥2॥

స ధర్మరాజమాలక్ష్య భ్రాతా భ్రాతరమగ్రజం
కథయామాస తత్సర్వం గ్రహణాది విచేష్టితం॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దేవో వా యది వా దైత్య ఉరగో వా భవాన్యది
సత్యం సర్ప వచో బ్రూహి పృచ్ఛతి త్వాం యుధిష్ఠిరః॥4॥

కిమాహృత్య విదిత్వా వా ప్రీతిస్తే స్యాద్భుజంగమ
కిమాహారం ప్రయచ్ఛామి కథం ముంచేద్భవానిమం॥5॥

సర్ప ఉవాచ

నహుషో నామ రాజాహమాసం పూర్వస్తవానఘ
ప్రథితః పంచమః సోమాదాయోః పుత్రో నరాధిప॥6॥

క్రతుభిస్తపసా చైవ స్వాధ్యాయేన దమేన చ
త్రైలోక్యైశ్వర్యమవ్యగ్రం ప్రాప్తో విక్రమణేన చ॥7॥

తదైశ్వర్యం సమాసాద్య దర్పో మామగమత్తదా
సహస్రం హి ద్విజాతీనాముువాహ శిబికాం మమ॥8॥

ఐశ్వర్యమదమత్తోఽహమవమన్య తతో ద్విజాన్
ఇమామగస్త్యేన దశామానీతః పృథివీపతే॥9॥

న తు మామజహాత్ప్రజ్ఞా యావదద్యేతి పాండవ
తస్యైవానుగ్రహాద్రాజన్నగస్త్యస్య మహాత్మనః॥10॥

షష్ఠే కాలే మమాహారః ప్రాప్తోఽయమనుజస్తవ
నాహమేనం విమోక్ష్యామి న చాన్యమభికామయే॥11॥

ప్రశ్నానుచ్చారితాంస్తు త్వం వ్యాహరిష్యసి చేన్మమ
అథ పశ్చాద్విమోక్ష్యామి భ్రాతరం తే వృకోదరం॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రూహి సర్ప యథాకామం ప్రతివక్ష్యామి తే వచః
అపి చేచ్ఛక్నుయాం ప్రీతిమాహర్తుం తే భుజంగమ॥13॥

వేద్యం యద్బ్రాహ్మణేనేహ తద్భవాన్వేత్తి కేవలం
సర్పరాజ తతః శ్రుత్వా ప్రతివక్ష్యామి తే వచః॥14॥

సర్ప ఉవాచ

బ్రాహ్మణః కో భవేద్రాజన్వేద్యం కిం చ యుధిష్ఠిర
బ్రవీహ్యతిమతిం త్వాం హి వాక్యైరనుమిమీమహే॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సత్యం దానం క్షమా శీలమానృశంస్యం దమో ఘృణా
దృశ్యంతే యత్ర నాగేంద్ర స బ్రాహ్మణ ఇతి స్మృతః॥16॥

వేద్యం సర్ప పరం బ్రహ్మ నిర్దుఃఖమసుఖం చ యత్
యత్ర గత్వా న శోచంతి భవతః కిం వివక్షితం॥17॥

సర్ప ఉవాచ

చాతుర్వర్ణ్యం ప్రమాణం చ సత్యం చ బ్రహ్మ చైవ హ
శూద్రేష్వపి చ సత్యం చ దానమక్రోధ ఏవ చ
ఆనృశంస్యమహింసా చ ఘృణా చైవ యుధిష్ఠిర॥18॥

వేద్యం యచ్చాత్థ నిర్దుఃఖమసుఖం చ నరాధిప
తాభ్యాం హీనం పదం చాన్యన్న తదస్తీతి లక్షయే॥19॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శూద్రే చైతద్భవేల్లక్ష్యం ద్విజే తచ్చ న విద్యతే
న వై శూద్రో భవేచ్ఛూద్రో బ్రాహ్మణో న చ బ్రాహ్మణః॥20॥

యత్రైతల్లక్ష్యతే సర్ప వృత్తం స బ్రాహ్మణః స్మృతః
యత్రైతన్న భవేత్సర్ప తం శూద్రమితి నిర్దిశేత్॥21॥

యత్పునర్భవతా ప్రోక్తం న వేద్యం విద్యతేతి హ
తాభ్యాం హీనమతీత్యాత్ర పదం నాస్తీతి చేదపి॥22॥

ఏవమేతన్మతం సర్ప తాభ్యాం హీనం న విద్యతే
యథా శీతోష్ణయోర్మధ్యే భవేన్నోష్ణం న శీతతా॥23॥

ఏవం వై సుఖదుఃఖాభ్యాం హీనమస్తి పదం క్వచిత్
ఏషా మమ మతిః సర్ప యథా వా మన్యతే భవాన్॥24॥

సర్ప ఉవాచ

యది తే వృత్తతో రాజన్బ్రాహ్మణః ప్రసమీక్షితః
వ్యర్థా జాతిస్తదాయుష్మన్కృతిర్యావన్న దృశ్యతే॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

జాతిరత్ర మహాసర్ప మనుష్యత్వే మహామతే
సంకరాత్సర్వవర్ణానాం దుష్పరీక్ష్యేతి మే మతిః॥26॥

సర్వే సర్వాస్వపత్యాని జనయంతి యదా నరాః
వాఙ్మైథునమథో జన్మ మరణం చ సమం నృణాం॥27॥

ఇదమార్షం ప్రమాణం చ యే యజామహ ఇత్యపి
తస్మాచ్ఛీలం ప్రధానేష్టం విదుర్యే తత్త్వదర్శినః॥28॥

ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసో జాతకర్మ విధీయతే
తత్రాస్య మాతా సావిత్రీ పితా త్వాచార్య ఉచ్యతే॥29॥

వృత్త్యా శూద్రసమో హ్యేష యావద్వేదే న జాయతే
అస్మిన్నేవం మతిద్వైధే మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్॥30॥

కృతకృత్యాః పునర్వర్ణా యది వృత్తం న విద్యతే
సంకరస్తత్ర నాగేంద్ర బలవాన్ప్రసమీక్షితః॥31॥

యత్రేదానీం మహాసర్ప సంస్కృతం వృత్తమిష్యతే
తం బ్రాహ్మణమహం పూర్వముక్తవాన్భుజగోత్తమ॥32॥

సర్ప ఉవాచ

శ్రుతం విదితవేద్యస్య తవ వాక్యం యుధిష్ఠిర
భక్షయేయమహం కస్మాద్భ్రాతరం తే వృకోదరం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 178 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భవానేతాదృశో లోకే వేదవేదాంగపారగః
బ్రూహి కిం కుర్వతః కర్మ భవేద్గతిరనుత్తమా ||1||

సర్ప ఉవాచ

పాత్రే దత్త్వా ప్రియాణ్యుక్త్వా సత్యముక్త్వా చ భారత
అహింసానిరతః స్వర్గం గచ్ఛేదితి మతిర్మమ ||2||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దానాద్వా సర్ప సత్యాద్వా కిమతో గురు దృశ్యతే
అహింసాప్రియయోశ్చైవ గురులాఘవముచ్యతాం ||3||

సర్ప ఉవాచ

దానే రతత్వం సత్యం చ అహింసా ప్రియమేవ చ
ఏషాం కార్యగరీయస్త్వాద్దృశ్యతే గురులాఘవం ||4||

కస్మాచ్చిద్దానయోగాద్ధి సత్యమేవ విశిష్యతే
సత్యవాక్యాచ్చ రాజేంద్ర కించిద్దానం విశిష్యతే ||5||

ఏవమేవ మహేష్వాస ప్రియవాక్యాన్మహీపతే
అహింసా దృశ్యతే గుర్వీ తతశ్చ ప్రియమిష్యతే ||6||

ఏవమేతద్భవేద్రాజన్కార్యాపేక్షమనంతరం
యదభిప్రేతమన్యత్తే బ్రూహి యావద్బ్రవీమ్యహం ||7||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం స్వర్గే గతిః సర్ప కర్మణాం చ ఫలం ధ్రువం
అశరీరస్య దృశ్యేత విషయాంశ్చ బ్రవీహి మే ||8||

సర్ప ఉవాచ

తిస్రో వై గతయో రాజన్పరిదృష్టాః స్వకర్మభిః
మానుష్యం స్వర్గవాసశ్చ తిర్యగ్యోనిశ్చ తత్త్రిధా ||9||

తత్ర వై మానుషాల్లోకాద్దానాదిభిరతంద్రితః
అహింసార్థసమాయుక్తైః కారణైః స్వర్గమశ్నుతే ||10||

విపరీతైశ్చ రాజేంద్ర కారణైర్మానుషో భవేత్
తిర్యగ్యోనిస్తథా తాత విశేషశ్చాత్ర వక్ష్యతే ||11||

కామక్రోధసమాయుక్తో హింసాలోభసమన్వితః
మనుష్యత్వాత్పరిభ్రష్టస్తిర్యగ్యోనౌ ప్రసూయతే ||12||

తిర్యగ్యోన్యాం పృథగ్భావో మనుష్యత్వే విధీయతే
గవాదిభ్యస్తథాశ్వేభ్యో దేవత్వమపి దృశ్యతే ||13||

సోఽయమేతా గతీః సర్వా జంతుశ్చరతి కార్యవాన్
నిత్యే మహతి చాత్మానమవస్థాపయతే నృప॥14॥

జాతో జాతశ్చ బలవాన్భుంక్తే చాత్మా స దేహవాన్
ఫలార్థస్తాత నిష్పృక్తః ప్రజాలక్షణభావనః॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శబ్దే స్పర్శే చ రూపే చ తథైవ రసగంధయోః
తస్యాధిష్ఠానమవ్యగ్రం బ్రూహి సర్ప యథాతథం॥16॥

కిం న గృహ్ణాసి విషయాన్యుగపత్త్వం మహామతే
ఏతావదుచ్యతాం చోక్తం సర్వం పన్నగసత్తమ॥17॥

సర్ప ఉవాచ

యదాత్మద్రవ్యమాయుష్మందేహసంశ్రయణాన్వితం
కరణాధిష్ఠితం భోగానుపభుంక్తే యథావిధి॥18॥

జ్ఞానం చైవాత్ర బుద్ధిశ్చ మనశ్చ భరతర్షభ
తస్య భోగాధికరణే కరణాని నిబోధ మే॥19॥

మనసా తాత పర్యేతి క్రమశో విషయానిమాన్
విషయాయతనస్థేన భూతాత్మా క్షేత్రనిఃసృతః॥20॥

అత్ర చాపి నరవ్యాఘ్ర మనో జంతోర్విధీయతే
తస్మాద్యుగపదస్యాత్ర గ్రహణం నోపపద్యతే॥21॥

స ఆత్మా పురుషవ్యాఘ్ర భ్రువోరంతరమాశ్రితః
ద్రవ్యేషు సృజతే బుద్ధిం వివిధేషు పరావరాం॥22॥

బుద్ధేరుత్తరకాలం చ వేదనా దృశ్యతే బుధైః
ఏష వై రాజశార్దూల విధిః క్షేత్రజ్ఞభావనః॥23॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మనసశ్చాపి బుద్ధేశ్చ బ్రూహి మే లక్షణం పరం
ఏతదధ్యాత్మవిదుషాం పరం కార్యం విధీయతే॥24॥

సర్ప ఉవాచ

బుద్ధిరాత్మానుగా తాత ఉత్పాతేన విధీయతే
తదాశ్రితా హి సంజ్ఞైషా విధిస్తస్యైషణే భవేత్॥25॥

బుద్ధేర్గుణవిధిర్నాస్తి మనస్తు గుణవద్భవేత్
బుద్ధిరుత్పద్యతే కార్యే మనస్తూత్పన్నమేవ హి॥26॥

ఏతద్విశేషణం తాత మనోబుద్ధ్యోర్మయేరితం
త్వమప్యత్రాభిసంబుద్ధః కథం వా మన్యతే భవాన్॥27॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అహో బుద్ధిమతాం శ్రేష్ఠ శుభా బుద్ధిరియం తవ
విదితం వేదితవ్యం తే కస్మాన్మామనుపృచ్ఛసి॥28॥

సర్వజ్ఞం త్వాం కథం మోహ ఆవిశత్స్వర్గవాసినం
ఏవమద్భుతకర్మాణమితి మే సంశయో మహాన్॥29॥

సర్ప ఉవాచ

సుప్రజ్ఞమపి చేచ్ఛూరమృద్ధిర్మోహయతే నరం
వర్తమానః సుఖే సర్వో నావైతీతి మతిర్మమ॥30॥

సోఽహమైశ్వర్యమోహేన మదావిష్టో యుధిష్ఠిర
పతితః ప్రతిసంబుద్ధస్త్వాం తు సంబోధయామ్యహం॥31॥

కృతం కార్యం మహారాజ త్వయా మమ పరంతప
క్షీణః శాపః సుకృచ్ఛ్రో మే త్వయా సంభాష్య సాధునా॥32॥

అహం హి దివి దివ్యేన విమానేన చరన్పురా
అభిమానేన మత్తః సన్కంచిన్నాన్యమచింతయం॥33॥

బ్రహ్మర్షిదేవగంధర్వయక్షరాక్షసకింనరాః
కరాన్మమ ప్రయచ్ఛంతి సర్వే త్రైలోక్యవాసినః॥34॥

చక్షుషా యం ప్రపశ్యామి ప్రాణినం పృథివీపతే
తస్య తేజో హరామ్యాశు తద్ధి దృష్టిబలం మమ॥35॥

బ్రహ్మర్షీణాం సహస్రం హి ఉవాహ శిబికాం మమ
స మామపనయో రాజన్భ్రంశయామాస వై శ్రియః॥36॥

తత్ర హ్యగస్త్యః పాదేన వహన్స్పృష్టో మయా మునిః
అదృష్టేన తతోఽస్మ్యుక్తో ధ్వంస సర్పేతి వై రుషా॥37॥

తతస్తస్మాద్విమానాగ్రాత్ప్రచ్యుతశ్చ్యుతభూషణః
ప్రపతన్బుబుధేఽఽత్మానం వ్యాలీభూతమధోముఖం॥38॥

అయాచం తమహం విప్రం శాపస్యాంతో భవేదితి
అజ్ఞానాత్సంప్రవృత్తస్య భగవన్క్షంతుమర్హసి॥39॥

తతః స మామువాచేదం ప్రపతంతం కృపాన్వితః
యుధిష్ఠిరో ధర్మరాజః శాపాత్త్వాం మోక్షయిష్యతి॥40॥

అభిమానస్య ఘోరస్య బలస్య చ నరాధిప
ఫలే క్షీణే మహారాజ ఫలం పుణ్యమవాప్స్యసి॥41॥

తతో మే విస్మయో జాతస్తద్దృష్ట్వా తపసో బలం
బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణత్వం చ యేన త్వాహమచూచుదం॥42॥

సత్యం దమస్తపో యోగమహింసా దాననిత్యతా
సాధకాని సదా పుంసాం న జాతిర్న కులం నృప॥43॥

అరిష్ట ఏష తే భ్రాతా భీమో ముక్తో మహాభుజః
స్వస్తి తేఽస్తు మహారాజ గమిష్యామి దివం పునః॥44॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వాజగరం దేహం త్యక్త్వా స నహుషో నృపః
దివ్యం వపుః సమాస్థాయ గతస్త్రిదివమేవ హ ॥45॥

యుధిష్ఠిరోఽపి ధర్మాత్మా భ్రాత్రా భీమేన సంగతః
ధౌమ్యేన సహితః శ్రీమానాశ్రమం పునరభ్యగాత్ ॥46॥

తతో ద్విజేభ్యః సర్వేభ్యః సమేతేభ్యో యథాతథం
కథయామాస తత్సర్వం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః ॥47॥

తచ్ఛ్రుత్వా తే ద్విజాః సర్వే భ్రాతరశ్చాస్య తే త్రయః
ఆసన్సువ్రీడితా రాజంద్రౌపదీ చ యశస్విని ॥48॥

తే తు సర్వే ద్విజశ్రేష్ఠాః పాండవానాం హితేప్సయా
మైవమిత్యబ్రువన్భీమం గర్హయంతోఽస్య సాహసం ॥49॥

పాండవాస్తు భయాన్ముక్తం ప్రేక్ష్య భీమం మహాబలం
హర్షమాహారయాం చక్రుర్విజప్రుశ్చ ముదా యుతాః ॥50॥

—♦ అధ్యాయము 179 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నిదాఘాంతకరః కాలః సర్వభూతసుఖావహః
తత్రైవ వసతాం తేషాం ప్రావృట్సమభిపద్యత ॥1॥

ఛాదయంతో మహాఘోషాః ఖం దిశశ్చ బలాహకాః
ప్రవవర్షుర్దివారాత్రమసితాః సతతం తదా ॥2॥

తపాత్యయనికేతాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః
అపేతార్కప్రభాజాలాః సవిద్యుద్విమలప్రభాః ॥3॥

విరూఢశష్పా పృథివీ మత్తదంశసరీసృపా
బభూవ పయసా సిక్తా శాంతధూమరజోఽరుణా ॥4॥

న స్మ ప్రజ్ఞాయతే కించిదంభసా సమవస్తృతే
సమం వా విషమం వాపి నద్యో వా స్థావరాణి వా ॥5॥

క్షుబ్ధతోయా మహాఘోషాః శ్వసమానా ఇవాశుగాః
సింధవః శోభయాం చక్రుః కాననాని తపాత్యయే ॥6॥

నదతాం కాననాంతేషు శ్రూయంతే వివిధాః స్వనాః
వృష్టిభిస్తాడ్యమానానాం వరాహమృగపక్షిణాం ॥7॥

స్తోకకాః శిఖినశ్చైవ పుంస్కోకిలగణైః సహ
మత్తాః పరిపతంతి స్మ దర్దురాశ్చైవ దర్పితాః ॥8॥

తథా బహువిధాకారా ప్రావృణ్మేఘానునాదితా
అభ్యతీతా శివా తేషాం చరతాం మరుధన్వసు ॥9॥

క్రౌంచహంసగణాకీర్ణా శరత్ప్రణిహితాభవత్
రూఢకక్షవనప్రస్థా ప్రసన్నజలనిమ్నగా ॥10॥

విమలాకాశనక్షత్రా శరత్తేషాం శివాభవత్
మృగద్విజసమాకీర్ణా పాండవానాం మహాత్మనాం ॥11॥

పశ్యంతః శాంతరజసః క్షపా జలదశీతలాః
గ్రహనక్షత్రసంఘైశ్చ సోమేన చ విరాజితాః ॥12॥

కుముద్ైః పుండరీకైశ్చ శీతవారిధరాః శివాః
నదీః పుష్కరిణీశ్చైవ దదృశుః సమలంకృతాః॥13॥

ఆకాశనీకాశతటాం నీపనీవారసంకులాం
బభూవ చరతాం హర్షః పుణ్యతీర్థాం సరస్వతీం॥14॥

తే వై ముముదిరే వీరాః ప్రసన్నసలిలాం శివాం
పశ్యంతో దృఢధన్వానః పరిపూర్ణాం సరస్వతీం॥15॥

తేషాం పుణ్యతమా రాత్రిః పర్వసంధౌ స్మ శారదీ
తత్రైవ వసతామాసీత్కార్తి కీ జనమేజయ॥16॥

పుణ్యకృద్భిర్మహాసత్త్వైస్తాపసైః సహ పాండవాః
తత్సర్వం భరతశ్రేష్ఠాః సమూహుర్యోగముత్తమం॥17॥

తమిస్రాభ్యుదయే తస్మింధౌమ్యేన సహ పాండవాః
సూతైః పౌరోగవైశ్చైవ కామ్యకం ప్రయయుర్వనం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 180 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కామ్యకం ప్రాప్య కౌంతేయా యుధిష్ఠిరపురోగమాః
కృతాతిథ్యా మునిగణైర్నిషేదుః సహ కృష్ణయా॥1॥

తతస్తాన్పరివిశ్వస్తాన్వసతః పాండునందనాన్
బ్రాహ్మణా బహవస్తత్ర సమంతాత్పర్యవారయన్॥2॥

అథాబ్రవీద్ద్విజః కశ్చిదర్జునస్య ప్రియః సఖా
ఏష్యతీహ మహాబాహుర్వశీ శౌరిరుదారధీః॥3॥

విదితా హి హరేర్యూయమిహాయాతాః కురూద్వహాః
సదా హి దర్శనాకాంక్షీ శ్రేయోఽన్వేషీ చ వో హరిః॥4॥

బహువత్సరజీవీ చ మార్కండేయో మహాతపాః
స్వాధ్యాయతపసా యుక్తః క్షిప్రం యుష్మాన్సమేష్యతి॥5॥

తథైవ తస్య బ్రువతః ప్రత్యదృశ్యత కేశవః
సైన్యసుగ్రీవయుక్తేన రథేన రథినాం వరః॥6॥

మఘవానివ పౌలోమ్యా సహితః సత్యభామయా
ఉపాయాద్దేవకీపుత్రో దిదృక్షుః కురుసత్తమాన్॥7॥

అవతీర్య రథాత్కృష్ణో ధర్మరాజం యథావిధి
వవందే ముదితో ధీమాన్భీమం చ బలినాం వరం॥8॥

పూజయామాస ధౌమ్యం చ యమాభ్యామభివాదితః
పరిష్వజ్య గుడాకేశం ద్రౌపదీం పర్యసాంత్వయత్॥9॥

స దృష్ట్వా ఫల్గునం వీరం చిరస్య ప్రియమాగతం
పర్యష్వజత దాశార్హః పునః పునరరిందమం॥10॥

తథైవ సత్యభామాపి ద్రౌపదీం పరిషస్వజే
పాండవానాం ప్రియాం భార్యాం కృష్ణస్య మహిషీ ప్రియా॥11॥

తతస్తే పాండవాః సర్వే సభార్యాః సపురోహితాః
ఆనర్చుః పుండరీకాక్షం పరివవ్రుశ్చ సర్వశః॥12॥

కృష్ణస్తు పార్థేన సమేత్య విద్వాం;స్ధనంజయేనాసురతర్జనేన
బభౌ యథా భూతపతిర్మహాత్మా; సమేత్య సాక్షాద్భగవాన్గుహేన॥13॥

తతః సమస్తాని కిరీటమాలీ; వనేషు వృత్తాని గదాగ్రజాయ
ఉక్త్వా యథావత్పునరవ్యపృచ్ఛ;త్కథం సుభద్రా చ తథాభిమన్యుః॥14॥

స పూజయిత్వా మధుహా యథావ;త్పార్థాంశ్చ కృష్ణాం చ పురోహితం చ
ఉవాచ రాజానమభిప్రశంస;న్యుధిష్ఠిరం తత్ర సహోపవిశ్య॥15॥

ధర్మః పరః పాండవ రాజ్యలాభా;త్తస్యార్థమాహుస్తప ఏవ రాజన్
సత్యార్జవాభ్యాం చరతా స్వధర్మం; జితస్తవాయం చ పరశ్చ లోకః॥16॥

అధీతమగ్రే చరతా వ్రతాని; సమ్యగ్ధనుర్వేదమవాప్య కృత్స్నం
క్షాత్రేణ ధర్మేణ వసూని లబ్ధ్వా; సర్వే హ్యవాప్తాః క్రతవః పురాణాః॥17॥

న గ్రామ్యధర్మేషు రతిస్తవాస్తి; కామాన్న కించిత్కురుషే నరేంద్ర
న చార్థలోభాత్ప్రజహాసి ధర్మం; తస్మాత్ప్రభావాదసి ధర్మరాజః॥18॥

దానం చ సత్యం చ తపశ్చ రాజ;ఞ్శ్రద్ధా చ శాంతిశ్చ ధృతిః క్షమా చ
అవాప్య రాష్ట్రాణి వసూని భోగా;నేషా పరా పార్థ సదా రతిస్తే॥19॥

యదా జనౌఘః కురుజాంగలానాం; కృష్ణాం సభాయామవశామపశ్యత్
అపేతధర్మవ్యవహారవృత్తం; సహేత తత్పాండవ కస్త్వదన్యః॥20॥

అసంశయం సర్వసమృద్ధకామః; క్షిప్రం ప్రజాః పాలయితాసి సమ్యక్
ఇమే వయం నిగ్రహణే కురూణాం; యది ప్రతిజ్ఞా భవతః సమాప్తా॥21॥

ధౌమ్యం చ కృష్ణాం చ యుధిష్ఠిరం చ; యమౌ చ భీమం చ దశార్హసింహః
ఉవాచ దిష్ట్యా భవతాం శివేన; ప్రాప్తః కిరీటీ ముదితః కృతాస్త్రః॥22॥

ప్రోవాచ కృష్ణామపి యాజ్ఞసేనీం; దశార్హభర్తా సహితః సుహృద్భిః
కృష్ణే ధనుర్వేదరతిప్రధానాః; సత్యవ్రతాస్తే శిశవః సుశీలాః
సద్భిః సదైవాచరితం సమాధిం; చరంతి పుత్రాస్తవ యాజ్ఞసేని॥23॥

రాజ్యేన రాష్ట్రైశ్చ నిమంత్ర్యమాణాః; పిత్రా చ కృష్ణే తవ సోదరైశ్చ
న యజ్ఞసేనస్య న మాతులానాం; గృహేషు బాలా రతిమాప్నువంతి॥24॥

ఆనర్తమేవాభిముఖాః శివేన; గత్వా ధనుర్వేదరతిప్రధానాః
తవాత్మజా వృష్ణిపురం ప్రవిశ్య; న దైవతేభ్యః స్పృహయంతి కృష్ణే॥25॥

యథా త్వమేవార్హసి తేషు వృత్తిం; ప్రయోక్తుమార్యా చ యథైవ కుంతీ
తేష్వప్రమాదేన సదా కరోతి; తథా చ భూయశ్చ తథా సుభద్రా॥26॥

యథానిరుద్ధస్య యథాభిమన్యో;ర్యథా సునీథస్య యథైవ భానోః
తథా వినేతా చ గతిశ్చ కృష్ణే; తవాత్మజానామపి రౌక్మిణేయః॥27॥

గదాసిచర్మగ్రహణేషు శూరా;నస్త్రేషు శిక్షాసు రథాశ్వయానే
సమ్యగ్వినేతా వినయత్యతంద్రీ;స్తాంశ్చాభిమన్యుః సతతం కుమారః॥28॥

స చాపి సమ్యక్ప్రణిధాయ శిక్షా;మస్త్రాణి చైషాం గురువత్ప్రదాయ
తవాత్మజానాం చ తథాభిమన్యోః; పరాక్రమైస్తుష్యతి రౌక్మిణేయః॥29॥

యదా విహారం ప్రసమీక్షమాణాః; ప్రయాంతి పుత్రాస్తవ యాజ్ఞసేని
ఏకైకమేషామనుయాంతి తత్ర; రథాశ్చ యానాని చ దంతినశ్చ॥30॥

అథాబ్రవీద్ధర్మరాజం తు కృష్ణో; దశార్హయోధాః కుకురాంధకాశ్చ
ఏతే నిదేశం తవ పాలయంతి; తిష్ఠంతి యత్రేచ్ఛసి తత్ర రాజన్॥31॥

ఆవర్తతాం కార్ముకవేగవాతా; హలాయుధప్రగ్రహణా మధూనాం
సేనా తవార్థేషు నరేంద్ర యత్తా; ససాదిపత్త్యశ్వరథా సనాగా॥32॥

ప్రస్థాప్యతాం పాండవ ధార్తరాష్ట్రః; సుయోధనః పాపకృతాం వరిష్ఠః
స సానుబంధః ససుహృద్గణశ్చ; సౌభస్య సౌభాధిపతేశ్చ మార్గం॥33॥

కామం తథా తిష్ఠ నరేంద్ర తస్మిం;న్యథా కృతస్తే సమయః సభాయాం
దాశార్హయోధైస్తు ససాదియోధం; ప్రతీక్షతాం నాగపురం భవంతం॥34॥

వ్యపేతమన్యుర్వ్యపనీతపాప్మా; విహృత్య యత్రేచ్ఛసి తత్ర కామం
తతః సమృద్ధం ప్రథమం విశోకః; ప్రపత్స్యసే నాగపురం సరాష్ట్రం॥35॥

తతస్తదాజ్ఞాయ మతం మహాత్మా; యథావదుక్తం పురుషోత్తమేన
ప్రశస్య విప్రేక్ష్య చ ధర్మరాజః; కృతాంజలిః కేశవమిత్యువాచ॥36॥

అసంశయం కేశవ పాండవానాం; భవాన్గతిస్త్వచ్ఛరణా హి పార్థాః
కాలోదయే తచ్చ తతశ్చ భూయః; కర్తా భవాన్కర్మ న సంశయోఽస్తి॥37॥

యథాప్రతిజ్ఞం విహృతశ్చ కాలః; సర్వాః సమా ద్వాదశ నిర్జనేషు
అజ్ఞాతచర్యాం విధివత్సమాప్య; భవద్గతాః కేశవ పాండవేయాః॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా వదతి వార్ష్ణేయే ధర్మరాజే చ భారత
అథ పశ్చాత్తపోవృద్ధో బహువర్షసహస్రధృక్
ప్రత్యదృశ్యత ధర్మాత్మా మార్కండేయో మహాతపాః॥39॥

తమాగతమృషిం వృద్ధం బహువర్షసహస్రిణం
ఆనర్చుర్బ్రాహ్మణాః సర్వే కృష్ణశ్చ సహ పాండవైః॥40॥

తమర్చితం సువిశ్వస్తమాసీనమృషిసత్తమం
బ్రాహ్మణానాం మతేనాహ పాండవానాం చ కేశవః॥41॥

శుశ్రూషవః పాండవాస్తే బ్రాహ్మణాశ్చ సమాగతాః
ద్రౌపదీ సత్యభామా చ తథాహం పరమం వచః॥42॥

పురావృత్తాః కథాః పుణ్యాః సదాచారాః సనాతనాః
రాజ్ఞాం స్త్రీణామృషీణాం చ మార్కండేయ విచక్ష్వ నః॥43॥

తేషు తత్రోపవిష్టేషు దేవర్షిరపి నారదః
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా పాండవానవలోకకః॥44॥

తమప్యథ మహాత్మానం సర్వే తు పురుషర్షభాః
పాద్యార్ఘ్యాభ్యాం యథాన్యాయముపతస్థుర్మనీషిణం॥45॥

నారదస్త్వథ దేవర్షిర్జ్ఞాత్వా తాంస్తు కృతక్షణాన్
మార్కండేయస్య వదతస్తాం కథామన్వమోదత॥46॥

ఉవాచ చైనం కాలజ్ఞః స్మయన్నివ స నారదః
బ్రహ్మర్షే కథ్యతాం యత్తే పాండవేషు వివక్షితం॥47॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ మార్కండేయో మహాతపాః
క్షణం కురుధ్వం విపులమాఖ్యాతవ్యం భవిష్యతి॥48॥

ఏవముక్తాః క్షణం చక్రుః పాండవాః సహ తైర్ద్విజైః
మధ్యందినే యథాదిత్యం ప్రేక్షంతస్తం మహామునిం॥49॥

—♦ అధ్యాయము 181 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం వివక్షంతమాలక్ష్య కురురాజో మహామునిం
కథాసంజననార్థాయ చోదయామాస పాండవః॥1॥

భవాందైవతదైత్యానామృషీణాం చ మహాత్మనాం
రాజర్షీణాం చ సర్వేషాం చరితజ్ఞః సనాతనః ॥2॥

సేవ్యశ్చోపాసితవ్యశ్చ మతో నః కాంక్షితశ్చిరం
అయం చ దేవకీపుత్రః ప్రాప్తోఽస్మానవలోకకః ॥3॥

భవత్యేవ హి మే బుద్ధిర్దృష్ట్వాత్మానం సుఖాచ్చ్యుతం
ధార్తరాష్ట్రాంశ్చ దుర్వృత్తాన్‌ృధ్యతః ప్రేక్ష్య సర్వశః ॥4॥

కర్మణః పురుషః కర్తా శుభస్యాప్యశుభస్య చ
స్వఫలం తదుపాశ్నాతి కథం కర్తా స్విదీశ్వరః ॥5॥

అథ వా సుఖదుఃఖేషు నృణాం బ్రహ్మవిదాం వర
ఇహ వా కృతమన్వేతి పరదేహేఽథ వా పునః ॥6॥

దేహీ చ దేహం సంత్యజ్య మృగ్యమాణః శుభాశుభైః
కథం సంయుజ్యతే ప్రేత్య ఇహ వా ద్విజసత్తమ ॥7॥

ఐహలౌకికమేవైతదుతాహో పారలౌకికం
క్వ చ కర్మాణి తిష్ఠంతి జంతోః ప్రేతస్య భార్గవ ॥8॥

మార్కండేయ ఉవాచ

త్వద్యుక్తోఽయమనుప్రశ్నో యథావద్వదతాం వర
విదితం వేదితవ్యం తే స్థిత్యర్థమనుపృచ్ఛసి ॥9॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి తదిహైకమనాః శృణు
యథేహాముత్ర చ నరః సుఖదుఃఖముపాశ్నుతే ॥10॥

నిర్మలాని శరీరాణి విశుద్ధాని శరీరిణాం
ససర్జ ధర్మతంత్రాణి పూర్వోత్పన్నః ప్రజాపతిః ॥11॥

అమోఘబలసంకల్పాః సువ్రతాః సత్యవాదినః
బ్రహ్మభూతా నరాః పుణ్యాః పురాణాః కురునందన ॥12॥

సర్వే దేవైః సమాయాంతి స్వచ్ఛందేన నభస్తలం
తతశ్చ పునరాయాంతి సర్వే స్వచ్ఛందచారిణః ॥13॥

స్వచ్ఛందమరణాశ్చాసన్నరాః స్వచ్ఛందజీవినః
అల్పబాధా నిరాతంకా సిద్ధార్థా నిరుపద్రవాః ॥14॥

ద్రష్టారో దేవసంఘానామృషీణాం చ మహాత్మనాం
ప్రత్యక్షాః సర్వధర్మాణాం దాంతా విగతమత్సరాః ॥15॥

ఆసన్వర్షసహస్రాణి తథా పుత్రసహస్రిణః
తతః కాలాంతరేఽన్యస్మిన్పృథివీతలచారిణః ॥16॥

కామక్రోధాభిభూతాస్తే మాయావ్యాజోపజీవినః
లోభమోహాభిభూతాశ్చ త్యక్తా దేవైస్తతో నరాః ॥17॥

అశుభైః కర్మభిః పాపాస్తిర్యఙ్నరకగామినః
సంసారేషు విచిత్రేషు పచ్యమానాః పునః పునః ॥18॥

మోఘేష్టా మోఘసంకల్పా మోఘజ్ఞానా విచేతసః
సర్వాతిశంకినశ్చైవ సంవృత్తాః క్లేశభాగినః
అశుభైః కర్మభిశ్చాపి ప్రాయశః పరిచిహ్నితాః ॥19॥

దౌష్కుల్యా వ్యాధిబహులా దురాత్మానోఽప్రతాపినః
భవంత్యల్పాయుషః పాపా రౌద్రకర్మఫలోదయాః
నాథంతః సర్వకామానాం నాస్తికా భిన్నసేతవః ॥20॥

జంతోః ప్రేతస్య కౌంతేయ గతిః స్వైరిహ కర్మభిః
ప్రాజ్ఞస్య హీనబుద్ధేశ్చ కర్మకోశః క్వ తిష్ఠతి ॥21॥

క్వస్థస్తత్సముపాశ్నాతి సుకృతం యది వేతరత్
ఇతి తే దర్శనం యచ్చ తత్రాప్యనునయం శృణు ॥22॥

అయమాదిశరీరేణ దేవసృష్టేన మానవః
శుభానామశుభానాం చ కురుతే సంచయం మహత్ ॥23॥

ఆయుషోఽన్తే ప్రహాయేదం క్షీణప్రాయం కలేవరం
సంభవత్యేవ యుగపద్యోనౌ నాస్త్యంతరాభవః ॥24॥

తత్రాస్య స్వకృతం కర్మ ఛాయేవానుగతం సదా
ఫలత్యథ సుఖార్హో వా దుఃఖార్హో వాపి జాయతే ॥25॥

కృతాంతవిధిసంయుక్తః స జంతుర్లక్షణైః శుభైః
అశుభైర్వా నిరాదానో లక్ష్యతే జ్ఞానదృష్టిభిః ॥26॥

ఏషా తావదబుద్ధీనాం గతిరుక్తా యుధిష్ఠిర
అతః పరం జ్ఞానవతాం నిబోధ గతిముత్తమాం ॥27॥

మనుష్యాస్తప్తతపసః సర్వాగమపరాయణాః
స్థిరవ్రతాః సత్యపరా గురుశుశ్రూషణే రతాః ॥28॥

సుశీలాః శుక్లజాతీయాః క్షాంతా దాంతాః సుతేజసః
శుభయోన్యంతరగతాః ప్రాయశః శుభలక్షణాః ॥29॥

జితేంద్రియత్వాద్వశినః శుక్లత్వాన్మందరోగిణః
అల్పబాధపరిత్రాసాద్భవంతి నిరుపద్రవాః ॥30॥

చ్యవంతం జాయమానం చ గర్భస్థం చైవ సర్వశః
స్వమాత్మానం పరం చైవ బుధ్యంతే జ్ఞానచక్షుషః
కర్మభూమిమిమాం ప్రాప్య పునర్యాంతి సురాలయం ॥31॥

కించిద్దైవాద్ధఠాత్కించిత్కించిదేవ స్వకర్మభిః
ప్రాప్నువంతి నరా రాజన్మా తేఽస్త్వన్యా విచారణా ॥32॥

ఇమామత్రోపమాం చాపి నిబోధ వదతాం వర
మనుష్యలోకే యచ్ఛ్రేయః పరం మన్యే యుధిష్ఠిర ॥33॥

ఇహ వైకస్య నాముత్ర అముత్రైకస్య నో ఇహ
ఇహ చాముత్ర చైకస్య నాముత్రైకస్య నో ఇహ ॥34॥

ధనాని యేషాం విపులాని సంతి; నిత్యం రమంతే సువిభూషితాంగాః
తేషామయం శత్రువరఘ్న లోకో; నాసౌ సదా దేహసుఖే రతానాం ॥35॥

యే యోగయుక్తాస్తపసి ప్రసక్తాః; స్వాధ్యాయశీలా జరయంతి దేహాన్
జితేంద్రియా భూతహితే నివిష్టాః;స్తేషామసౌ నాయమరిఘ్న లోకః ॥36॥

యే ధర్మమేవ ప్రథమం చరంతి; ధర్మేణ లబ్ధ్వా చ ధనాని కాలే
దారానవాప్య క్రతుభిర్యజంతే; తేషామయం చైవ పరశ్చ లోకః ॥37॥

యే నైవ విద్యాం న తపో న దానం; న చాపి మూఢాః ప్రజనే యతంతే
న చాధిగచ్ఛంతి సుఖాన్యభాగ్యాః;స్తేషామయం చైవ పరశ్చ నాస్తి ॥38॥

సర్వే భవంతస్త్వతివీర్యసత్త్వాః; దివ్యౌజసః సంహననోపపన్నాః
లోకాదముష్మాదవనిం ప్రపన్నాః; స్వధీతవిద్యాః సురకార్యహేతోః ॥39॥

కృత్వైవ కర్మాణి మహాంతి శూరాః;స్తపోదమాచారవిహారశీలాః
దేవానృషీన్ప్రేతగణాంశ్చ సర్వాన్;సంతర్పయిత్వా విధినా పరేణ ॥40॥

స్వర్గం పరం పుణ్యకృతాం నివాసం; క్రమేణ సంప్రాప్స్యథ కర్మభిః స్వైః
మా భూద్విశంకా తవ కౌరవేంద్ర; దృష్ట్వాత్మనః క్లేశమిమం సుఖార్హ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 182 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మార్కండేయం మహాత్మానమూచుః పాండుసుతాస్తదా
మాహాత్మ్యం ద్విజముఖ్యానాం శ్రోతుమిచ్ఛామ కథ్యతాం॥1॥

ఏవముక్తః స భగవాన్మార్కండేయో మహాతపాః
ఉవాచ సుమహాతేజాః సర్వశాస్త్రవిశారదః॥2॥

హైహయానాం కులకరో రాజా పరపురంజయః
కుమారో రూపసంపన్నో మృగయామచరద్బలీ॥3॥

చరమాణస్తు సోఽరణ్యే తృణవీరుత్సమావృతే
కృష్ణాజినోత్తరాసంగం దదర్శ మునిమంతికే
స తేన నిహతోఽరణ్యే మన్యమానేన వై మృగం॥4॥

వ్యథితః కర్మ తత్కృత్వా శోకోపహతచేతనః
జగామ హైహయానాం వై సకాశం ప్రథితాత్మనాం॥5॥

రాజ్ఞాం రాజీవనేత్రోసౌ కుమారః పృథివీపతే
తేషాం చ తద్యథావృత్తం కథయామాస వై తదా॥6॥

తం చాపి హింసితం తాత మునిం మూలఫలాశినం
శ్రుత్వా దృష్ట్వా చ తే తత్ర బభూవుర్దీనమానసాః॥7॥

కస్యాయమితి తే సర్వే మార్గమాణాస్తతస్తతః
జగ్ముశ్చారిష్టనేమేస్తే తార్క్ష్యస్యాశ్రమమంజసా॥8॥

తేఽభివాద్య మహాత్మానం తం మునిం సంశితవ్రతం
తస్థుః సర్వే స తు మునిస్తేషాం పూజామథాహరత్॥9॥

తే తమూచుర్మహాత్మానం న వయం సత్క్రియాం మునే
త్వత్తోఽర్హాః కర్మదోషేణ బ్రాహ్మణో హింసితో హి నః॥10॥

తానబ్రవీత్స విప్రర్షిః కథం వో బ్రాహ్మణో హతః
క్వ చాసౌ బ్రూత సహితాః పశ్యధ్వం మే తపోబలం॥11॥

తే తు తత్సర్వమఖిలమాఖ్యాయాస్మై యథాతథం
నాపశ్యంస్తమృషిం తత్ర గతాసుం తే సమాగతాః
అన్వేషమాణాః సవ్రీడాః స్వప్నవద్గతమానసాః॥12॥

తానబ్రవీత్తత్ర మునిస్తార్క్ష్యః పరపురంజయః
స్యాదయం బ్రాహ్మణః సోఽథ యో యుష్మాభిర్వినాశితః
పుత్రో హ్యయం మమ నృపాస్తపోబలసమన్వితః॥13॥

తే తు దృష్ట్వైవ తమృషిం విస్మయం పరమం గతాః
మహదాశ్చర్యమితి వై విబ్రువాణా మహీపతే॥14॥

మృతో హ్యయమతో దృష్టః కథం జీవితమాప్తవాన్
కిమేతత్తపసో వీర్యం యేనాయం జీవితః పునః
శ్రోతుమిచ్ఛామ విప్రర్షే యది శ్రోతవ్యమిత్యుత॥15॥

స తానువాచ నాస్మాకం మృత్యుః ప్రభవతే నృపాః
కారణం వః ప్రవక్ష్యామి హేతుయోగం సమాసతః॥16॥

సత్యమేవాభిజానీమో నాన్నృతే కుర్మహే మనః
స్వధర్మమనుతిష్ఠామస్తస్మాన్మృత్యుభయం న నః॥17॥

యద్బ్రాహ్మణానాం కుశలం తదేషాం కథయామహే
నైషాం దుశ్చరితం బ్రూమస్తస్మాన్మృత్యుభయం న నః॥18॥

అతిథీనన్నపానేన భృత్యానత్యశనేన చ
తేజస్విదేశవాసాచ్చ తస్మాన్మృత్యుభయం న నః॥19॥

ఏతద్వై లేశమాత్రం వః సమాఖ్యాతం విమత్సరాః
గచ్ఛధ్వం సహితాః సర్వే న పాపాద్భయమస్తి వః॥20॥

ఏవమస్త్వితి తే సర్వే ప్రతిపూజ్య మహామునిం
స్వదేశమగమన్హృష్టా రాజానో భరతర్షభ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 183 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

భూయ ఏవ తు మాహాత్మ్యం బ్రాహ్మణానాం నిబోధ మే
వైన్యో నామేహ రాజర్షిరశ్వమేధాయ దీక్షితః
తమత్రిర్గంతుమారేభే విత్తార్థమితి నః శ్రుతం॥1॥

భూయోఽథ నానురుధ్యత్స ధర్మవ్యక్తినిదర్శనాత్
సంచింత్య స మహాతేజా వనమేవాన్వరోచయత్
ధర్మపత్నీం సమాహూయ పుత్రాంశ్చేదమువాచ హ॥2॥

ప్రాప్స్యామః ఫలమత్యంతం బహులం నిరుపద్రవం
అరణ్యగమనం క్షిప్రం రోచతాం వో గుణాధికం॥3॥

తం భార్యా ప్రత్యువాచేదం ధర్మమేవానురుధ్యతీ
వైన్యం గత్వా మహాత్మానమర్థయస్వ ధనం బహు
స తే దాస్యతి రాజర్షిర్యజమానోఽర్థినే ధనం॥4॥

తత ఆదాయ విప్రర్షే ప్రతిగృహ్య ధనం బహు
భృత్యాన్సుతాన్సంవిభజ్య తతో వ్రజ యథేప్సితం
ఏష వై పరమో ధర్మో ధర్మవిద్భిరుదాహృతః॥5॥

అత్రిరువాచ

కథితో మే మహాభాగే గౌతమేన మహాత్మనా
వైన్యో ధర్మార్థసంయుక్తః సత్యవ్రతసమన్వితః॥6॥

కిం త్వస్తి తత్ర ద్వేష్టారో నివసంతి హి మే ద్విజాః
యథా మే గౌతమః ప్రాహ తతో న వ్యవసామ్యహం॥7॥

తత్ర స్మ వాచం కల్యాణీం ధర్మకామార్థసంహితాం
మయోక్తామన్యథా బ్రూయుస్తతస్తే వై నిరర్థకాం॥8॥

గమిష్యామి మహాప్రాజ్ఞే రోచతే మే వచస్తవ
గాశ్చ మే దాస్యతే వైన్యః ప్రభూతం చార్థసంచయం॥9॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా జగామాశు వైన్యయజ్ఞం మహాతపాః
గత్వా చ యజ్ఞాయతనమత్రిస్తుష్టావ తం నృపం॥10॥

రాజన్వైన్య త్వమీశశ్చ భువి త్వం ప్రథమో నృపః
స్తువంతి త్వాం మునిగణాస్త్వదన్యో నాస్తి ధర్మవిత్॥11॥

తమబ్రవీదృషిస్తత్ర వచః క్రుద్ధో మహాతపాః
మైవమత్రే పునర్బ్రూయా న తే ప్రజ్ఞా సమాహితా
అత్ర నః ప్రథమం స్థాతా మహేంద్రో వై ప్రజాపతిః॥12॥

అథాత్రిరపి రాజేంద్ర గౌతమం ప్రత్యభాషత
అయమేవ విధాతా చ యథైవేంద్రః ప్రజాపతిః
త్వమేవ ముహ్యసే మోహాన్న ప్రజ్ఞానం తవాస్తి హ॥13॥

గౌతమ ఉవాచ

జానామి నాహం ముహ్యామి త్వం వివక్షుర్విముహ్యసే
స్తోష్యసేఽభ్యుదయప్రేప్సుస్తస్య దర్శనసంశ్రయాత్॥14॥

న వేత్థ పరమం ధర్మం న చావైషి ప్రయోజనం
బాలస్త్వమసి మూఢశ్చ వృద్ధః కేనాపి హేతునా॥15॥

మార్కండేయ ఉవాచ

వివదంతౌ తథా తౌ తు మునీనాం దర్శనే స్థితౌ
యే తస్య యజ్ఞే సంవృత్తాస్తేఽపృచ్ఛంత కథం త్వివమౌ॥16॥

ప్రవేశః కేన దత్తోఽయమనయోర్వైన్యసంసది
ఉచ్చైః సమభిభాషంతౌ కేన కార్యేణ విష్ఠితౌ॥17॥

తతః పరమధర్మాత్మా కాశ్యపః సర్వధర్మవిత్
వివాదినావనుప్రాప్తౌ తావుభౌ ప్రత్యవేదయత్॥18॥

అథాబ్రవీత్సదస్యాంస్తు గౌతమో మునిసత్తమాన్
ఆవయోర్వ్యాహృతం ప్రశ్నం శృణుత ద్విజపుంగవాః
వైన్యో విధాతేత్యాహాత్రిరత్ర నః సంశయో మహాన్॥19॥

శ్రుత్వైవ తు మహాత్మానో మునయోఽభ్యద్రవంద్రుతం
సనత్కుమారం ధర్మజ్ఞం సంశయచ్ఛేదనాయ వై॥20॥

స చ తేషాం వచః శ్రుత్వా యథాతత్త్వం మహాతపాః
ప్రత్యువాచాథ తానేవం ధర్మార్థసహితం వచః॥21॥

సనత్కుమార ఉవాచ

బ్రహ్మ క్షత్రేణ సహితం క్షత్రం చ బ్రహ్మణా సహ
రాజా వై ప్రథమో ధర్మః ప్రజానాం పతిరేవ చ
స ఏవ శక్రః శుక్రశ్చ స ధాతా స బృహస్పతిః॥22॥

ప్రజాపతిర్విరాట్సమ్రాట్క్షత్రియో భూపతిర్నృపః
య ఏభిః స్తూయతే శబ్దైః కస్తం నార్చితుమర్హతి॥23॥

పురాయోనిర్యుధాజిచ్చ అభియా ముదితో భవః
స్వర్ణేతా సహజిద్బభ్రురితి రాజాభిధీయతే॥24॥

సత్యమన్యుర్యుధాజీవః సత్యధర్మప్రవర్తకః
అధర్మాదృషయో భీతా బలం క్షత్రే సమాదధన్॥25॥

ఆదిత్యో దివి దేవేషు తమో నుదతి తేజసా
తథైవ నృపతిర్భూమావధర్మం నుదతే భృశం॥26॥

అతో రాజ్ఞః ప్రధానత్వం శాస్త్రప్రామాణ్యదర్శనాత్
ఉత్తరః సిధ్యతే పక్షో యేన రాజేతి భాషితం॥27॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః స రాజా సంప్రహృష్టః సిద్ధే పక్షే మహామనాః
తమత్రిమబ్రవీత్ప్రీతః పూర్వం యేనాభిసంస్తుతః॥28॥

యస్మాత్సర్వమనుష్యేషు జ్యాయాంసం మామిహాబ్రవీః
సర్వదేవైశ్చ విప్రర్షే సంమితం శ్రేష్ఠమేవ చ
తస్మాత్తేఽహం ప్రదాస్యామి వివిధం వసు భూరి చ॥29॥

దాసీసహస్రం శ్యామానాం సువస్త్రాణామలంకృతం
దశ కోట్యో హిరణ్యస్య రుక్మభారాంస్తథా దశ
ఏతద్దదాని తే విప్ర సర్వజ్ఞస్త్వం హి మే మతః॥30॥

తదత్రిర్న్యాయతః సర్వం ప్రతిగృహ్య మహామనాః
ప్రత్యాజగామ తేజస్వీ గృహానేవ మహాతపాః॥31॥

ప్రదాయ చ ధనం ప్రీతః పుత్రేభ్యః ప్రయతాత్మవాన్
తపః సమభిసంధాయ వనమేవాన్వపద్యత॥32॥

—♦ అధ్యాయము 184 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

అత్రైవ చ సరస్వత్యా గీతం పరపురంజయ
పృష్టయా మునినా వీర శృణు తార్క్ష్యేణ ధీమతా॥1॥

తార్క్ష్య ఉవాచ

కిం ను శ్రేయః పురుషస్యేహ భద్రే; కథం కుర్వన్న చ్యవతే స్వధర్మాత్
ఆచక్ష్వ మే చారుసర్వాంగి సర్వం; త్వయానుశిష్టో న చ్యవేయం స్వధర్మాత్॥2॥

కథం చాగ్నిం జుహుయాం పూజయే వా; కస్మిన్కాలే కేన ధర్మో న నశ్యేత్
ఏతత్సర్వం సుభగే ప్రబ్రవీహి; యథా లోకాన్విరజాః సంచరేయం॥3॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవం పృష్టా ప్రీతియుక్తేన తేన; శుశ్రూషుమీక్ష్యోత్తమబుద్ధియుక్తం
తార్క్ష్యం విప్రం ధర్మయుక్తం హితం చ; సరస్వతీ వాక్యమిదం బభాషే॥4॥

సరస్వత్యువాచ

యో బ్రహ్మ జానాతి యథాప్రదేశం; స్వాధ్యాయనిత్యః శుచిరప్రమత్తః
స వై పురో దేవపురస్య గంతా; సహామరైః ప్రాప్నుయాత్ప్రీతియోగం॥5॥

తత్ర స్మ రమ్యా విపులా విశోకాః; సుపుష్పితాః పుష్కరిణ్యః సుపుణ్యాః
అకర్దమా మీనవత్యః సుతీర్థా; హిరణ్మయైరావృతాః పుండరీకైః॥6॥

తాసాం తీరేష్వాసతే పుణ్యకర్మా; మహీయమానః పృథగప్సరోభిః
సుపుణ్యగంధాభిరలంకృతాభి;ర్హిరణ్యవర్ణాభిరతీవ హృష్టః॥7॥

పరం లోకం గోప్రదాస్త్వాప్నువంతి; దత్త్వానడ్వాహం సూర్యలోకం వ్రజంతి
వాసో దత్త్వా చంద్రమసః స లోకం; దత్త్వా హిరణ్యమమృతత్వమేతి॥8॥

ధేనుం దత్త్వా సువ్రతాం సాధుదోహాం; కల్యాణవత్సామపలాయినీం చ
యావంతి రోమాణి భవంతి తస్యా;స్తావద్వర్షాణ్యశ్నుతే స్వర్గలోకం॥9॥

అనడ్వాహం సువ్రతం యో దదాతి; హలస్య వోఢారమనంతవీర్యం
ధురంధరం బలవంతం యువానం; ప్రాప్నోతి లోకాందశ ధేనుదస్య॥10॥

యః సప్త వర్షాణి జుహోతి తార్క్ష్య; హవ్యం త్వగ్నౌ సువ్రతః సాధుశీలః
సప్తావరాన్సప్త పూర్వాన్పునాతి; పితామహానాత్మనః కర్మభిః స్వైః॥11॥

తార్క్ష్య ఉవాచ

కిమగ్నిహోత్రస్య వ్రతం పురాణ;మాచక్ష్వ మే పృచ్ఛతశ్చారురూపే
త్వయానుశిష్టోఽహమిహాద్య విద్యాం; యదగ్నిహోత్రస్య వ్రతం పురాణం॥12॥

సరస్వత్యువాచ

న చాశుచిర్నాప్యనిర్ణిక్తపాణి;ర్నాబ్రహ్మవిజ్జుహుయాన్నావిపశ్చిత్
బుభుక్షవః శుచికామా హి దేవా; నాశ్రద్దధానాద్ధి హవిర్జుషంతి॥13॥

నాశ్రోత్రియం దేవహవ్యే నియుంజ్యా;న్మోఘం పరా సించతి తాదృశో హి
అపూర్ణమశ్రోత్రియమాహ తార్క్ష్య; న వై తాదృగ్జుహుయాదగ్నిహోత్రం॥14॥

కృశానుం యే జుహ్వతి శ్రద్దధానాః; సత్యవ్రతా హుతశిష్టాశినశ్చ
గవాం లోకం ప్రాప్య తే పుణ్యగంధం; పశ్యంతి దేవం పరమం చాపి సత్యం॥15॥

తార్క్ష్య ఉవాచ

క్షేత్రజ్ఞభూతాం పరలోకభావే; కర్మోదయే బుద్ధిమతిప్రవిష్టాం
ప్రజ్ఞాం చ దేవీం సుభగే విమృశ్య; పృచ్ఛామి త్వాం కా హ్యసి చారురూపే॥16॥

సరస్వత్యువాచ

అగ్నిహోత్రాదహమభ్యాగతాస్మి; విప్రర్షభాణాం సంశయచ్ఛేదనాయ
త్వత్సంయోగాదహమేతదబ్రువం; భావే స్థితా తథ్యమర్థం యథావత్॥17॥

తార్క్ష్య ఉవాచ

న హి త్వయా సదృశీ కాచిదస్తి; విభ్రాజసే హ్యతిమాత్రం యథా శ్రీః
రూపం చ తే దివ్యమత్యంతకాంతం; ప్రజ్ఞాం చ దేవీం సుభగే బిభర్షి॥18॥

సరస్వత్యువాచ

శ్రేష్ఠాని యాని ద్విపదాం వరిష్ఠ; యజ్ఞేషు విద్వన్నుపపాదయంతి
తైరేవాహం సంప్రవృద్ధా భవామి; ఆప్యాయితా రూపవతీ చ విప్ర॥19॥

యచ్చాపి ద్రవ్యముపయుజ్యతే హ; వానస్పత్యమాయసం పార్థివం వా
దివ్యేన రూపేణ చ ప్రజ్ఞయా చ; తేనైవ సిద్ధిరితి విద్ధి విద్వన్॥20॥

తార్క్ష్య ఉవాచ

ఇదం శ్రేయః పరమం మన్యమానా; వ్యాయచ్ఛంతే మునయః సంప్రతీతాః
ఆచక్ష్వ మే తం పరమం విశోకం; మోక్షం పరం యం ప్రవిశంతి ధీరాః॥21॥

సరస్వత్యువాచ

తం వై పరం వేదవిదః ప్రపన్నాః; పరం పరేభ్యః ప్రథితం పురాణం
స్వాధ్యాయదానవ్రతపుణ్యయోగై;స్తపోధనా వీతశోకా విముక్తాః॥22॥

తస్యాథ మధ్యే వేతసః పుణ్యగంధః; సహస్రశాఖో విమలో విభాతి
తస్య మూలాత్సరితః ప్రస్రవంతి; మధూదకప్రస్రవణా రమణ్యః॥23॥

శాఖాం శాఖాం మహానద్యః సంయాంతి సికతాసమాః
ధానాపూపా మాంసశాకాః సదా పాయసకర్దమాః॥24॥

యస్మిన్నగ్నిముఖా దేవాః సేంద్రాః సహ మరుద్గణైః
ఈజిరే క్రతుభిః శ్రేష్ఠైస్తత్పదం పరమం మునే॥25॥

—♦ అధ్యాయము 185 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స పాండవో భూయో మార్కండేయమువాచ హ
కథయస్వేహ చరితం మనోర్వైవస్వతస్య మే॥1॥

మార్కండేయ ఉవాచ

వివస్వతః సుతో రాజన్పరమర్షిః ప్రతాపవాన్
బభూవ నరశార్దూల ప్రజాపతిసమద్యుతిః॥2॥

ఓజసా తేజసా లక్ష్మ్యా తపసా చ విశేషతః
అతిచక్రామ పితరం మనుః స్వం చ పితామహం॥3॥

ఊర్ధ్వబాహుర్విశాలాయాం బదర్యాం స నరాధిపః
ఏకపాదస్థితస్తీవ్రం చచార సుమహత్తపః॥4॥

అవాక్శిరాస్తథా చాపి నేత్రైరనిమిషైర్దృఢం
సోఽతప్యత తపో ఘోరం వర్షాణామయుతం తదా॥5॥

తం కదాచిత్తపస్యంతమార్ద్రచీరజటాధరం
వీరిణీతీరమాగమ్య మత్స్యో వచనమబ్రవీత్॥6॥

భగవన్క్షుద్రమత్స్యోఽస్మి బలవద్భ్యో భయం మమ
మత్స్యేభ్యో హి తతో మాం త్వం త్రాతుమర్హసి సువ్రత॥7॥

దుర్బలం బలవంతో హి మత్స్యం మత్స్యా విశేషతః
భక్షయంతి యథా వృత్తిర్విహితా నః సనాతనీ॥8॥

తస్మాద్భయౌఘాన్మహతో మజ్జంతం మాం విశేషతః
త్రాతుమర్హసి కర్తాస్మి కృతే ప్రతికృతం తవ॥9॥

స మత్స్యవచనం శ్రుత్వా కృపయాభిపరిప్లుతః
మనుర్వైవస్వతోఽగృహ్ణాత్తం మత్స్యం పాణినా స్వయం॥10॥

ఉదకాంతముపానీయ మత్స్యం వైవస్వతో మనుః
అలింజరే ప్రాక్షిపత్స చంద్రాంశుసదృశప్రభం॥11॥

స తత్ర వవృధే రాజన్మత్స్యః పరమసత్కృతః
పుత్రవచ్చాకరోత్తస్మిన్మనుర్భావం విశేషతః॥12॥

అథ కాలేన మహతా స మత్స్యః సుమహానభూత్
అలింజరే జలే చైవ నాసౌ సమభవత్కిల॥13॥

అథ మత్స్యో మనుం దృష్ట్వా పునరేవాభ్యభాషత
భగవన్సాధు మేఽద్యాన్యత్స్థానం సంప్రతిపాదయ॥14॥

ఉద్ధృత్యాలింజరాత్తస్మాత్తతః స భగవాన్మునిః
తం మత్స్యమనయద్వాపీం మహతీం స మనుస్తదా॥15॥

తత్ర తం ప్రాక్షిపచ్చాపి మనుః పరపురంజయ
అథావర్ధత మత్స్యః స పునర్వర్షగణాన్బహూన్॥16॥

ద్వియోజనాయతా వాపీ విస్తృతా చాపి యోజనం
తస్యాం నాసౌ సమభవన్మత్స్యో రాజీవలోచన
విచేష్టితుం వా కౌంతేయ మత్స్యో వాప్యాం విశాం పతే॥17॥

మనుం మత్స్యస్తతో దృష్ట్వా పునరేవాభ్యభాషత
నయ మాం భగవన్సాధో సముద్రమహిషీం ప్రభో
గంగాం తత్ర నివత్స్యామి యథా వా తాత మన్యసే॥18॥

ఏవముక్తో మనుర్మత్స్యమనయద్భగవాన్వశీ
నదీం గంగాం తత్ర చైనం స్వయం ప్రాక్షిపదచ్యుతః॥19॥

స తత్ర వవృధే మత్స్యః కించిత్కాలమరిందమ
తతః పునర్మనుం దృష్ట్వా మత్స్యో వచనమబ్రవీత్॥20॥

గంగాయాం హి న శక్నోమి బృహత్త్వాచ్చేష్టితుం ప్రభో
సముద్రం నయ మామాశు ప్రసీద భగవన్నితి॥21॥

ఉద్ధృత్య గంగాసలిలాత్తతో మత్స్యం మనుః స్వయం
సముద్రమనయత్పార్థ తత్ర చైనమవాసృజత్॥22॥

సుమహానపి మత్స్యః సన్స మనోర్మనసస్తదా
ఆసీద్యథేష్టహార్యశ్చ స్పర్శగంధసుఖశ్చ వై॥23॥

యదా సముద్రే ప్రక్షిప్తః స మత్స్యో మనునా తదా
తత ఏనమిదం వాక్యం స్మయమాన ఇవాబ్రవీత్॥24॥

భగవన్కృతా హి మే రక్షా త్వయా సర్వా విశేషతః
ప్రాప్తకాలం తు యత్కార్యం త్వయా తచ్ఛ్రూయతాం మమ॥25॥

అచిరాద్భగవన్భౌమమిదం స్థావరజంగమం
సర్వమేవ మహాభాగ ప్రలయం వై గమిష్యతి॥26॥

సంప్రక్షాలనకాలోఽయం లోకానాం సముపస్థితః
తస్మాత్త్వాం బోధయామ్యద్య యత్తే హితమనుత్తమం॥27॥

త్రసానాం స్థావరాణాం చ యచ్చేంగం యచ్చ నేంగతి
తస్య సర్వస్య సంప్రాప్తః కాలః పరమదారుణః॥28॥

నౌశ్చ కారయితవ్యా తే దృఢా యుక్తవటాకరా
తత్ర సప్తర్షిభిః సార్ధమారుహేథా మహామునే॥29॥

బీజాని చైవ సర్వాణి యథోక్తాని మయా పురా
తస్యామారోహయేర్నావి సుసంగుప్తాని భాగశః॥30॥

నౌస్థశ్చ మాం ప్రతీక్షేథాస్తదా మునిజనప్రియ
ఆగమిష్యామ్యహం శృంగీ విజ్ఞేయస్తేన తాపస॥31॥

ఏవమేతత్త్వయా కార్యమాపృష్టోఽసి వ్రజామ్యహం
నాతిశంక్యమిదం చాపి వచనం తే మమాభిభో॥32॥

ఏవం కరిష్య ఇతి తం స మత్స్యం ప్రత్యభాషత
జగ్మతుశ్చ యథాకామమనుజ్ఞాప్య పరస్పరం॥33॥

తతో మనుర్మహారాజ యథోక్తం మత్స్యకేన హ
బీజాన్యాదాయ సర్వాణి సాగరం పుప్లువే తదా
నావా తు శుభయా వీర మహోర్మిణమరిందమ॥34॥

చింతయామాస చ మనుస్తం మత్స్యం పృథివీపతే
స చ తచ్చింతితం జ్ఞాత్వా మత్స్యః పరపురంజయ
శృంగీ తత్రాజగామాశు తదా భరతసత్తమ॥35॥

తం దృష్ట్వా మనుజేంద్రేంద్ర మనుర్మత్స్యం జలార్ణవే
శృంగిణం తం యథోక్తేన రూపేణాద్రిమివోచ్ఛ్రితం॥36॥

వటాకరమయం పాశమథ మత్స్యస్య మూర్ధని
మనుర్మనుజశార్దూల తస్మిఞ్శృంగే న్యవేశయత్॥37॥

సంయతస్తేన పాశేన మత్స్యః పరపురంజయ
వేగేన మహతా నావం ప్రాకర్షల్లవణాంభసి॥38॥

స తతార తయా నావా సముద్రం మనుజేశ్వర
నృత్యమానమివోర్మీభిర్గర్జమానమివాంభసా॥39॥

క్షోభ్యమాణా మహావాతైః సా నౌస్తస్మిన్మహోదధౌ
ఘూర్ణతే చపలేవ స్త్రీ మత్తా పరపురంజయ॥40॥

నైవ భూమిర్న చ దిశః ప్రదిశో వా చకాశిరే
సర్వమాంభసమేవాసీత్ఖం ద్యౌశ్చ నరపుంగవ॥41॥

ఏవంభూతే తదా లోకే సంకులే భరతర్షభ
అదృశ్యంత సప్తర్షయో మనుర్మత్స్యః సహైవ హ॥42॥

ఏవం బహూన్వర్షగణాంస్తాం నావం సోఽథ మత్స్యకః
చకర్షాతంద్రితో రాజంస్తస్మిన్సలిలసంచయే॥43॥

తతో హిమవతః శృంగం యత్పరం పురుషర్షభ
తత్రాకర్షత్తతో నావం స మత్స్యః కురునందన॥44॥

తతోఽబ్రవీత్తదా మత్స్యస్తానృషీన్ప్రహసఞ్శనైః
అస్మిన్హిమవతః శృంగే నావం బధ్నీత మాచిరం॥45॥

సా బద్ధా తత్ర తైస్తూర్ణమృషిభిర్భరతర్షభ
నౌర్మత్స్యస్య వచః శ్రుత్వా శృంగే హిమవతస్తదా॥46॥

తచ్చ నౌబంధనం నామ శృంగం హిమవతః పరం
ఖ్యాతమద్యాపి కౌంతేయ తద్విద్ధి భరతర్షభ॥47॥

అథాబ్రవీదనిమిషస్తానృషీన్సహితాంస్తదా
అహం ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా మత్పరం నాధిగమ్యతే
మత్స్యరూపేణ యూయం చ మయాస్మాన్మోక్షితా భయాత్॥48॥

మనునా చ ప్రజాః సర్వాః సదేవాసురమానవాః
స్రష్టవ్యాః సర్వలోకాశ్చ యచ్చేంగం యచ్చ నేంగతి॥49॥

తపసా చాతితీవ్రేణ ప్రతిభాస్య భవిష్యతి
మత్ప్రసాదాత్ప్రజాసర్గే న చ మోహం గమిష్యతి॥50॥

ఇత్యుక్త్వా వచనం మత్స్యః క్షణేనాదర్శనం గతః
స్రష్టుకామః ప్రజాశ్చాపి మనుర్వైవస్వతః స్వయం
ప్రమూఢోఽభూత్ప్రజాసర్గే తపస్తేపే మహత్తతః॥51॥

తపసా మహతా యుక్తః సోఽథ స్రష్టుం ప్రచక్రమే
సర్వాః ప్రజా మనుః సాక్షాద్యథావద్భరతర్షభ॥52॥

ఇత్యేతన్మాత్స్యకం నామ పురాణం పరికీర్తితం
ఆఖ్యానమిదమాఖ్యాతం సర్వపాపహరం మయా॥53॥

య ఇదం శృణుయాన్నిత్యం మనోశ్చరితమాదితః
స సుఖీ సర్వసిద్ధార్థః స్వర్గలోకమియాన్నరః॥54॥

—♦ అధ్యాయము 186 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స పునరేవాథ మార్కండేయం యశస్వినం
పప్రచ్ఛ వినయోపేతో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥1॥

నైకే యుగసహస్రాంతాస్త్వయా దృష్టా మహామునే
న చాపీహ సమః కశ్చిదాయుషా తవ విద్యతే
వర్జయిత్వా మహాత్మానం బ్రాహ్మణం పరమేష్ఠినం॥2॥

అనంతరిక్షే లోకేఽస్మిందేవదానవవర్జితే
త్వమేవ ప్రలయే విప్ర బ్రహ్మాణముపతిష్ఠసి॥3॥

ప్రలయే చాపి నిర్వృత్తే ప్రబుద్ధే చ పితామహే
త్వమేవ సృజ్యమానాని భూతానీహ ప్రపశ్యసి॥4॥

చతుర్విధాని విప్రర్షే యథావత్పరమేష్ఠినా
వాయుభూతా దిశః కృత్వా విక్షిప్యాపస్తతస్తతః॥5॥

త్వయా లోకగురుః సాక్షాత్సర్వలోకపితామహః
ఆరాధితో ద్విజశ్రేష్ఠ తత్పరేణ సమాధినా॥6॥

తస్మాత్సర్వాంతకో మృత్యుర్జరా వా దేహనాశినీ
న త్వా విశతి విప్రర్షే ప్రసాదాత్పరమేష్ఠినః॥7॥

యదా నైవ రవిర్నాగ్నిర్న వాయుర్న చ చంద్రమాః
నైవాంతరిక్షం నైవోర్వీ శేషం భవతి కించన॥8॥

తస్మిన్నేకార్ణవే లోకే నష్టే స్థావరజంగమే
నష్టే దేవాసురగణే సముత్సన్నమహోరగే॥9॥

శయానమమితాత్మానం పద్మే పద్మనికేతనం
త్వమేకః సర్వభూతేశం బ్రహ్మాణముపతిష్ఠసి॥10॥

ఏతత్ప్రత్యక్షతః సర్వం పూర్వవృత్తం ద్విజోత్తమ
తస్మాదిచ్ఛామహే శ్రోతుం సర్వహేత్వాత్మికాం కథాం॥11॥

అనుభూతం హి బహుశస్త్వయైకేన ద్విజోత్తమ
న తేఽస్త్యవిదితం కించిత్సర్వలోకేషు నిత్యదా॥12॥

మార్కండేయ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి నమస్కృత్వా స్వయంభువే
పురుషాయ పురాణాయ శాశ్వతాయావ్యయాయ చ॥13॥

య ఏష పృథుదీర్ఘాక్షః పీతవాసా జనార్దనః
ఏష కర్తా వికర్తా చ సర్వభావనభూతకృత్॥14॥

అచింత్యం మహదాశ్చర్యం పవిత్రమపి చోత్తమం
అనాదినిధనం భూతం విశ్వమక్షయమవ్యయం॥15॥

ఏష కర్తా న క్రియతే కారణం చాపి పౌరుషే
యో హ్యేనం పురుషం వేత్తి దేవా అపి న తం విదుః॥16॥

సర్వమాశ్చర్యమేవైతన్నిర్వృత్తం రాజసత్తమ
ఆదితో మనుజవ్యాఘ్ర కృత్స్నస్య జగతః క్షయే॥17॥

చత్వార్యాహుః సహస్రాణి వర్షాణాం తత్కృతం యుగం
తస్య తావచ్ఛతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తతః పరం॥18॥

త్రీణి వర్షసహస్రాణి త్రేతాయుగమిహోచ్యతే
తస్య తావచ్ఛతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తతః పరం॥19॥

తథా వర్షసహస్రే ద్వే ద్వాపరం పరిమాణతః
తస్యాపి ద్విశతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తతః పరం॥20॥

సహస్రమేకం వర్షాణాం తతః కలియుగం స్మృతం
తస్య వర్షశతం సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తతః పరం
సంధ్యాసంధ్యాంశయోస్తుల్యం ప్రమాణముపధారయ॥21॥

క్షీణే కలియుగే చైవ ప్రవర్తతి కృతం యుగం
ఏషా ద్వాదశసాహస్రీ యుగాఖ్యా పరికీర్తితా॥22॥

ఏతత్సహస్రపర్యంతమహో బ్రాహ్మముదాహృతం
విశ్వం హి బ్రహ్మభవనే సర్వశః పరివర్తతే
లోకానాం మనుజవ్యాఘ్ర ప్రలయం తం విదుర్బుధాః॥23॥

అల్పావశిష్టే తు తదా యుగాంతే భరతర్షభ
సహస్రాంతే నరాః సర్వే ప్రాయశోఽనృతవాదినః॥24॥

యజ్ఞప్రతినిధిః పార్థ దానప్రతినిధిస్తథా
వ్రతప్రతినిధిశ్చైవ తస్మిన్కాలే ప్రవర్తతే॥25॥

బ్రాహ్మణాః శూద్రకర్మాణస్తథా శూద్రా ధనార్జకాః
క్షత్రధర్మేణ వాప్యత్ర వర్తయంతి గతే యుగే॥26॥

నివృత్తయజ్ఞస్వాధ్యాయాః పిండోదకవివర్జితాః
బ్రాహ్మణాః సర్వభక్షాశ్చ భవిష్యంతి కలౌ యుగే॥27॥

అజపా బ్రాహ్మణాస్తాత శూద్రా జపపరాయణాః
విపరీతే తదా లోకే పూర్వరూపం క్షయస్య తత్॥28॥

బహవో మ్లేచ్ఛరాజానః పృథివ్యాం మనుజాధిప
మిథ్యానుశాసినః పాపా మృషావాదపరాయణాః॥29॥

ఆంధ్రాః శకాః పులిందాశ్చ యవనాశ్చ నరాధిపాః
కాంబోజా ఔర్ణికాః శూద్రాస్తథాభీరా నరోత్తమ ॥30॥

న తదా బ్రాహ్మణః కశ్చిత్స్వధర్మముపజీవతి
క్షత్రియా అపి వైశ్యాశ్చ వికర్మస్థా నరాధిప ॥31॥

అల్పాయుషః స్వల్పబలా అల్పతేజఃపరాక్రమాః
అల్పదేహాల్పసారాశ్చ తథా సత్యాల్పభాషిణః ॥32॥

బహుశూన్యా జనపదా మృగవ్యాలావృతా దిశః
యుగాంతే సమనుప్రాప్తే వృథా చ బ్రహ్మచారిణః
భోవాదినస్తథా శూద్రా బ్రాహ్మణాశ్చార్యవాదినః ॥33॥

యుగాంతే మనుజవ్యాఘ్ర భవంతి బహుజంతవః
న తథా ఘ్రాణయుక్తాశ్చ సర్వగంధా విశాం పతే
రసాశ్చ మనుజవ్యాఘ్ర న తథా స్వాదుయోగినః ॥34॥

బహుప్రజా హ్రస్వదేహాః శీలాచారవివర్జితాః
ముఖేభగాః స్త్రియో రాజన్భవిష్యంతి యుగక్షయే ॥35॥

అట్టశూలా జనపదాః శివశూలాశ్చతుష్పథాః
కేశశూలాః స్త్రియో రాజన్భవిష్యంతి యుగక్షయే ॥36॥

అల్పక్షీరాస్తథా గావో భవిష్యంతి జనాధిప
అల్పపుష్పఫలాశ్చాపి పాదపా బహువాయసాః ॥37॥

బ్రహ్మవధ్యావలిప్తానాం తథా మిథ్యాభిశంసినాం
నృపాణాం పృథివీపాల ప్రతిగృహ్ణంతి వై ద్విజాః ॥38॥

లోభమోహపరీతాశ్చ మిథ్యాధర్మధ్వజావృతాః
భిక్షార్థం పృథివీపాల చంచూర్యంతే ద్విజైర్దిశః ॥39॥

కరభారభయాత్పుంసో గృహస్థాః పరిమోషకాః
మునిచ్ఛద్మాకృతిచ్ఛన్నా వాణిజ్యముపజీవతే ॥40॥

మిథ్యా చ నఖరోమాణి ధారయంతి నరాస్తదా
అర్థలోభాన్నరవ్యాఘ్ర వృథా చ బ్రహ్మచారిణః ॥41॥

ఆశ్రమేషు వృథాచారాః పానపా గురుతల్పగాః
ఐహలౌకికమీహంతే మాంసశోణితవర్ధనం ॥42॥

బహుపాషండసంకీర్ణాః పరాన్నగుణవాదినః
ఆశ్రమా మనుజవ్యాఘ్ర న భవంతి యుగక్షయే ॥43॥

యథర్తువర్షీ భగవాన్న తథా పాకశాసనః
న తదా సర్వబీజాని సమ్యగ్రోహంతి భారత
అధర్మఫలమత్యర్థం తదా భవతి చానఘ ॥44॥

తథా చ పృథివీపాల యో భవేద్ధర్మసంయుతః
అల్పాయుః స హి మంతవ్యో న హి ధర్మోఽస్తి కశ్చన ॥45॥

భూయిష్ఠం కూటమానైశ్చ పణ్యం విక్రీణతే జనాః
వణిజశ్చ నరవ్యాఘ్ర బహుమాయా భవంత్యుత ॥46॥

ధర్మిష్ఠాః పరిహీయంతే పాపీయాన్వర్ధతే జనః
ధర్మస్య బలహానిః స్యాదధర్మశ్చ బలీ తథా ॥47॥

అల్పాయుషో దరిద్రాశ్చ ధర్మిష్ఠా మానవాస్తదా
దీర్ఘాయుషః సమృద్ధాశ్చ విధర్మాణో యుగక్షయే ॥48॥

అధర్మిష్ఠైరుపాయైశ్చ ప్రజా వ్యవహరంత్యుత
సంచయేనాపి చాల్పేన భవంత్యాఢ్యా మదాన్వితాః ॥49॥

ధనం విశ్వాసతో న్యస్తం మిథో భూయిష్ఠశో నరాః
హర్తుం వ్యవసితా రాజన్మాయాచారసమన్వితాః॥50॥

పురుషాదాని సత్త్వాని పక్షిణోఽథ మృగాస్తథా
నగరాణాం విహారేషు చైత్యేష్వపి చ శేరతే॥51॥

సప్తవర్షాష్టవర్షాశ్చ స్త్రియో గర్భధరా నృప
దశద్వాదశవర్షాణాం పుంసాం పుత్రః ప్రజాయతే॥52॥

భవంతి షోడశే వర్షే నరాః పలితినస్తథా
ఆయుఃక్షయో మనుష్యాణాం క్షిప్రమేవ ప్రపద్యతే॥53॥

క్షీణే యుగే మహారాజ తరుణా వృద్ధశీలినః
తరుణానాం చ యచ్ఛీలం తద్వృద్ధేషు ప్రజాయతే॥54॥

విపరీతాస్తదా నార్యో వంచయిత్వా రహః పతీన్
వ్యుచ్చరంత్యపి దుఃశీలా దాసైః పశుభిరేవ చ॥55॥

తస్మిన్యుగసహస్రాంతే సంప్రాప్తే చాయుషః క్షయే
అనావృష్టిర్మహారాజ జాయతే బహువార్షికీ॥56॥

తతస్తాన్యల్పసారాణి సత్త్వాని క్షుధితాని చ
ప్రలయం యాంతి భూయిష్ఠం పృథివ్యాం పృథివీపతే॥57॥

తతో దినకరైర్దీప్తైః సప్తభిర్మనుజాధిప
పీయతే సలిలం సర్వం సముద్రేషు సరిత్సు చ॥58॥

యచ్చ కాష్ఠం తృణం చాపి శుష్కం చార్ద్రం చ భారత
సర్వం తద్భస్మసాద్భూతం దృశ్యతే భరతర్షభ॥59॥

తతః సంవర్తకో వహ్నిర్వాయునా సహ భారత
లోకమావిశతే పూర్వమాదిత్యైరుపశోషితం॥60॥

తతః స పృథివీం భిత్త్వా సమావిశ్య రసాతలం
దేవదానవయక్షాణాం భయం జనయతే మహత్॥61॥

నిర్దహన్నాగలోకం చ యచ్చ కించిత్క్షితావిహ
అధస్తాత్పృథివీపాల సర్వం నాశయతే క్షణాత్॥62॥

తతో యోజనవింశానాం సహస్రాణి శతాని చ
నిర్దహత్యశివో వాయుః స చ సంవర్తకోఽనలః॥63॥

సదేవాసురగంధర్వం సయక్షోరగరాక్షసం
తతో దహతి దీప్తః స సర్వమేవ జగద్విభుః॥64॥

తతో గజకులప్రఖ్యాస్తడిన్మాలావిభూషితాః
ఉత్తిష్ఠంతి మహామేఘా నభస్యద్భుతదర్శనాః॥65॥

కేచిన్నీలోత్పలశ్యామాః కేచిత్కుముదసంనిభాః
కేచిత్కింజల్కసంకాశాః కేచిత్పీతాః పయోధరాః॥66॥

కేచిద్ధారిద్రసంకాశాః కాకాండకనిభాస్తథా
కేచిత్కమలపత్రాభాః కేచిద్ధింగులకప్రభాః॥67॥

కేచిత్పురవరాకారాః కేచిద్గజకులోపమాః
కేచిదంజనసంకాశాః కేచిన్మకరసంస్థితాః
విద్యున్మాలాపినద్ధాంగాః సముత్తిష్ఠంతి వై ఘనాః॥68॥

ఘోరరూపా మహారాజ ఘోరస్వననినాదితాః
తతో జలధరాః సర్వే వ్యాప్నువంతి నభస్తలం॥69॥

తైరియం పృథివీ సర్వా సపర్వతవనాకరా
ఆపూర్యతే మహారాజ సలిలౌఘపరిప్లుతా॥70॥

తతస్తే జలదా ఘోరా రావిణః పురుషర్షభ
సర్వతః ప్లావయంత్యాశు చోదితాః పరమేష్ఠినా॥71॥

వర్షమాణా మహత్తోయం పూరయంతో వసుంధరాం
సుఘోరమశివం రౌద్రం నాశయంతి చ పావకం॥72॥

తతో ద్వాదశ వర్షాణి పయోదాస్త ఉపప్లవే
ధారాభిః పూరయంతో వై చోద్యమానా మహాత్మనా॥73॥

తతః సముద్రః స్వాం వేలామతిక్రామతి భారత
పర్వతాశ్చ విశీర్యంతే మహీ చాపి విశీర్యతే॥74॥

సర్వతః సహసా భ్రాంతాస్తే పయోదా నభస్తలం
సంవేష్టయిత్వా నశ్యంతి వాయువేగపరాహతాః॥75॥

తతస్తం మారుతం ఘోరం స్వయంభూర్మనుజాధిప
ఆదిపద్మాలయో దేవః పీత్వా స్వపితి భారత॥76॥

తస్మిన్నేకార్ణవే ఘోరే నష్టే స్థావరజంగమే
నష్టే దేవాసురగణే యక్షరాక్షసవర్జితే॥77॥

నిర్మనుష్యే మహీపాల నిఃశ్వాపదమహీరుహే
అనంతరిక్షే లోకేఽస్మిన్భ్రమామ్యేకోఽహమాదృతః॥78॥

ఏకార్ణవే జలే ఘోరే విచరన్పార్థివోత్తమ
అపశ్యన్సర్వభూతాని వైక్లవ్యమగమం పరం॥79॥

తతః సుదీర్ఘం గత్వా తు ప్లవమానో నరాధిప
శ్రాంతః క్వచిన్న శరణం లభామ్యహమతంద్రితః॥80॥

తతః కదాచిత్పశ్యామి తస్మిన్సలిలసంప్లవే
న్యగ్రోధం సుమహాంతం వై విశాలం పృథివీపతే॥81॥

శాఖాయాం తస్య వృక్షస్య విస్తీర్ణాయాం నరాధిప
పర్యంకే పృథివీపాల దివ్యాస్తరణసంస్తృతే॥82॥

ఉపవిష్టం మహారాజ పూర్ణేందుసదృశాననం
ఫుల్లపద్మవిశాలాక్షం బాలం పశ్యామి భారత॥83॥

తతో మే పృథివీపాల విస్మయః సుమహానభూత్
కథం త్వయం శిశుః శేతే లోకే నాశముపాగతే॥84॥

తపసా చింతయంశ్చాపి తం శిశుం నోపలక్షయే
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ జానన్నపి నరాధిప॥85॥

అతసీపుష్పవర్ణాభః శ్రీవత్సకృతలక్షణః
సాక్షాల్లక్ష్మ్యా ఇవావాసః స తదా ప్రతిభాతి మే॥86॥

తతో మామబ్రవీద్బాలః స పద్మనిభలోచనః
శ్రీవత్సధారీ ద్యుతిమాన్వాక్యం శ్రుతిసుఖావహం॥87॥

జానామి త్వా పరిశ్రాంతం తాత విశ్రామకాంక్షిణం
మార్కండేయ ఇహాస్స్వ త్వం యావదిచ్ఛసి భార్గవ॥88॥

అభ్యంతరం శరీరం మే ప్రవిశ్య మునిసత్తమ
ఆస్స్వ భో విహితో వాసః ప్రసాదస్తే కృతో మయా॥89॥

తతో బాలేన తేనైవముక్తస్యాసీత్తదా మమ
నిర్వేదో జీవితే దీర్ఘే మనుష్యత్వే చ భారత॥90॥

తతో బాలేన తేనాస్యం సహసా వివృతం కృతం
తస్యాహమవశో వక్త్రం దైవయోగాత్ప్రవేశితః||91||

తతః ప్రవిష్టస్తత్కుక్షిం సహసా మనుజాధిప
సరాష్ట్రనగరాకీర్ణాం కృత్స్నాం పశ్యామి మేదినీం||92||

గంగాం శతద్రుం సీతాం చ యమునామథ కౌశికీం
చర్మణ్వతీం వేత్రవతీం చంద్రభాగాం సరస్వతీం||93||

సింధుం చైవ విపాశాం చ నదీం గోదావరీమపి
వస్వోకసారాం నలినీం నర్మదాం చైవ భారత||94||

నదీం తామ్రాం చ వేణ్ణాం చ పుణ్యతోయాం శుభావహాం
సువేణాం కృష్ణవేణాం చ ఇరామాం చ మహానదీం
శోణం చ పురుషవ్యాఘ్ర విశల్యాం కంపునామపి||95||

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ నద్యోఽహం పృథివ్యాం యా నరోత్తమ
పరిక్రామన్ప్రపశ్యామి తస్య కుక్షౌ మహాత్మనః||96||

తతః సముద్రం పశ్యామి యాదోగణనిషేవితం
రత్నాకరమమిత్రఘ్న నిధానం పయసో మహత్||97||

తతః పశ్యామి గగనం చంద్రసూర్యవిరాజితం
జాజ్వల్యమానం తేజోభిః పావకార్కసమప్రభైః
పశ్యామి చ మహీం రాజన్కాననైరుపశోభితాం||98||

యజంతే హి తదా రాజన్బ్రాహ్మణా బహుభిః సవైః
క్షత్రియాశ్చ ప్రవర్తంతే సర్వవర్ణానురంజనే||99||

వైశ్యాః కృషిం యథాన్యాయం కారయంతి నరాధిప
శుశ్రూషాయాం చ నిరతా ద్విజానాం వృషలాస్తథా||100||

తతః పరిపతన్రాజంస్తస్య కుక్షౌ మహాత్మనః
హిమవంతం చ పశ్యామి హేమకూటం చ పర్వతం||101||

నిషధం చాపి పశ్యామి శ్వేతం చ రజతాచితం
పశ్యామి చ మహీపాల పర్వతం గంధమాదనం||102||

మందరం మనుజవ్యాఘ్ర నీలం చాపి మహాగిరిం
పశ్యామి చ మహారాజ మేరుం కనకపర్వతం||103||

మహేంద్రం చైవ పశ్యామి వింధ్యం చ గిరిముత్తమం
మలయం చాపి పశ్యామి పారియాత్రం చ పర్వతం||104||

ఏతే చాన్యే చ బహవో యావంతః పృథివీధరాః
తస్యోదరే మయా దృష్టాః సర్వరత్నవిభూషితాః||105||

సింహాన్వ్యాఘ్రాన్వరాహాంశ్చ నాగాంశ్చ మనుజాధిప
పృథివ్యాం యాని చాన్యాని సత్త్వాని జగతీపతే
తాని సర్వాణ్యహం తత్ర పశ్యన్పర్యచరం తదా||106||

కుక్షౌ తస్య నరవ్యాఘ్ర ప్రవిష్టః సంచరందిశః
శక్రాదీంశ్చాపి పశ్యామి కృత్స్నాందేవగణాంస్తథా||107||

గంధర్వాప్సరసో యక్షానృషీంశ్చైవ మహీపతే
దైత్యదానవసంఘాంశ్చ కాలేయాంశ్చ నరాధిప
సింహికాతనయాంశ్చాపి యే చాన్యే సురశత్రవః||108||

యచ్చ కించిన్మయా లోకే దృష్టం స్థావరజంగమం
తదపశ్యమహం సర్వం తస్య కుక్షౌ మహాత్మనః
ఫలాహారః ప్రవిచరన్కృత్స్నం జగదిదం తదా||109||

అంతః శరీరే తస్యాహం వర్షాణామధికం శతం
న చ పశ్యామి తస్యాహమంతం దేహస్య కుత్రచిత్॥110॥

సతతం ధావమానశ్చ చింతయానో విశాం పతే
ఆసాదయామి నైవాంతం తస్య రాజన్మహాత్మనః॥111॥

తతస్తమేవ శరణం గతోఽస్మి విధివత్తదా
వరేణ్యం వరదం దేవం మనసా కర్మణైవ చ॥112॥

తతోఽహం సహసా రాజన్వాయువేగేన నిఃసృతః
మహాత్మనో ముఖాత్తస్య వివృతాత్పురుషోత్తమ॥113॥

తతస్తస్యైవ శాఖాయాం న్యగ్రోధస్య విశాం పతే
ఆస్తే మనుజశార్దూల కృత్స్నమాదాయ వై జగత్॥114॥

తేనైవ బాలవేషేణ శ్రీవత్సకృతలక్షణం
ఆసీనం తం నరవ్యాఘ్ర పశ్యామ్యమితతేజసం॥115॥

తతో మామబ్రవీద్వీర స బాలః ప్రహసన్నివ
శ్రీవత్సధారీ ద్యుతిమాన్పీతవాసా మహాద్యుతిః॥116॥

అపీదానీం శరీరేఽస్మిన్మామకే మునిసత్తమ
ఉషితస్త్వం సువిశ్రాంతో మార్కండేయ బ్రవీహి మే॥117॥

ముహూర్తాదథ మే దృష్టిః ప్రాదుర్భూతా పునర్నవా
యయా నిర్ముక్తమాత్మానమపశ్యం లబ్ధచేతసం॥118॥

తస్య తామ్రతలౌ తాత చరణౌ సుప్రతిష్ఠితౌ
సుజాతౌ మృదురక్తాభిరంగులీభిరలంకృతౌ॥119॥

ప్రయతేన మయా మూర్ధ్నా గృహీత్వా హ్యభివందితౌ
దృష్ట్వాపరిమితం తస్య ప్రభావమమితౌజసః॥120॥

వినయేనాంజలిం కృత్వా ప్రయత్నేనోపగమ్య చ
దృష్టో మయా స భూతాత్మా దేవః కమలలోచనః॥121॥

తమహం ప్రాంజలిర్భూత్వా నమస్కృత్యేదమబ్రువం
జ్ఞాతుమిచ్ఛామి దేవ త్వాం మాయాం చేమాం తవోత్తమాం॥122॥

ఆస్యేనానుప్రవిష్టోఽహం శరీరం భగవంస్తవ
దృష్టవానఖిలాల్లోకాన్సమస్తాంజఠరే తవ॥123॥

తవ దేవ శరీరస్థా దేవదానవరాక్షసాః
యక్షగంధర్వనాగాశ్చ జగత్స్థావరజంగమం॥124॥

త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే దేవ స్మృతిర్న పరిహీయతే
ద్రుతమంతః శరీరే తే సతతం పరిధావతః॥125॥

ఇచ్ఛామి పుండరీకాక్ష జ్ఞాతుం త్వాహమనిందిత
ఇహ భూత్వా శిశుః సాక్షాత్కిం భవానవతిష్ఠతే
పీత్వా జగదిదం విశ్వమేతదాఖ్యాతుమర్హసి॥126॥

కిమర్థం చ జగత్సర్వం శరీరస్థం తవానఘ
కియంతం చ త్వయా కాలమిహ స్థేయమరిందమ॥127॥

ఏతదిచ్ఛామి దేవేశ శ్రోతుం బ్రాహ్మణకామ్యయా
త్వత్తః కమలపత్రాక్ష విస్తరేణ యథాతథం
మహద్ధ్యేతదచింత్యం చ యదహం దృష్టవాన్ప్రభో॥128॥

ఇత్యుక్తః స మయా శ్రీమాందేవదేవో మహాద్యుతిః
సాంత్వయన్మామిదం వాక్యమువాచ వదతాం వరః॥129॥

దేవ ఉవాచ

కామం దేవాపి మాం విప్ర న విజానంతి తత్త్వతః
త్వత్ప్రీత్యా తు ప్రవక్ష్యామి యథేదం విసృజామ్యహం॥1॥

పితృభక్తోఽసి విప్రర్షే మాం చైవ శరణం గతః
అతో దృష్టోఽస్మి తే సాక్షాద్బ్రహ్మచర్యం చ తే మహత్॥2॥

ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః సంజ్ఞానామ కృతం మయా
తేన నారాయణోఽస్మ్యుక్తో మమ తద్ధ్యయనం సదా॥3॥

అహం నారాయణో నామ ప్రభవః శాశ్వతోఽవ్యయః
విధాతా సర్వభూతానాం సంహర్తా చ ద్విజోత్తమ॥4॥

అహం విష్ణురహం బ్రహ్మా శక్రశ్చాహం సురాధిపః
అహం వైశ్రవణో రాజా యమః ప్రేతాధిపస్తథా॥5॥

అహం శివశ్చ సోమశ్చ కశ్యపశ్చ ప్రజాపతిః
అహం ధాతా విధాతా చ యజ్ఞశ్చాహం ద్విజోత్తమ॥6॥

అగ్నిరాస్యం క్షితిః పాదౌ చంద్రాదిత్యౌ చ లోచనే
సదిశం చ నభః కాయో వాయుర్మనసి మే స్థితః॥7॥

మయా క్రతుశతైరిష్టం బహుభిః స్వాప్తదక్షిణైః
యజంతే వేదవిదుషో మాం దేవయజనే స్థితం॥8॥

పృథివ్యాం క్షత్రియేంద్రాశ్చ పార్థివాః స్వర్గకాంక్షిణః
యజంతే మాం తథా వైశ్యాః స్వర్గలోకజిగీషవః॥9॥

చతుఃసముద్రపర్యంతాం మేరుమందరభూషణాం
శేషో భూత్వాహమేవైతాం ధారయామి వసుంధరాం॥10॥

వారాహం రూపమాస్థాయ మయేయం జగతీ పురా
మజ్జమానా జలే విప్ర వీర్యేణాసీత్సముద్ధృతా॥11॥

అగ్నిశ్చ వడవావక్త్రో భూత్వాహం ద్విజసత్తమ
పిబామ్యపః సమావిద్ధాస్తాశ్చైవ విసృజామ్యహం॥12॥

బ్రహ్మ వక్త్రం భుజౌ క్షత్రమూరూ మే సంశ్రితా విశః
పాదౌ శూద్రా భజంతే మే విక్రమేణ క్రమేణ చ॥13॥

ఋగ్వేదః సామవేదశ్చ యజుర్వేదోఽప్యథర్వణః
మత్తః ప్రాదుర్భవంత్యేతే మామేవ ప్రవిశంతి చ॥14॥

యతయః శాంతిపరమా యతాత్మానో ముముక్షవః
కామక్రోధద్వేషముక్తా నిఃసంగా వీతకల్మషాః॥15॥

సత్త్వస్థా నిరహంకారా నిత్యమధ్యాత్మకోవిదాః
మామేవ సతతం విప్రాశ్చింతయంత ఉపాసతే॥16॥

అహం సంవర్తకో జ్యోతిరహం సంవర్తకో యమః
అహం సంవర్తకః సూర్యో అహం సంవర్తకోఽనిలః॥17॥

తారారూపాణి దృశ్యంతే యాన్యేతాని నభస్తలే
మమ రూపాణ్యథైతాని విద్ధి త్వం ద్విజసత్తమ॥18॥

రత్నాకరాః సముద్రాశ్చ సర్వ ఏవ చతుర్దిశం
వసనం శయనం చైవ నిలయం చైవ విద్ధి మే॥19॥

కామం క్రోధం చ హర్షం చ భయం మోహం తథైవ చ
మమైవ విద్ధి రూపాణి సర్వాణ్యేతాని సత్తమ ॥20॥

ప్రాప్నువంతి నరా విప్ర యత్కృత్వా కర్మశోభనం
సత్యం దానం తపశ్చోగ్రమహింసా చైవ జంతుషు ॥21॥

మద్విధానేన విహితా మమ దేహవిహారిణః
మయాభిభూతవిజ్ఞానా విచేష్టంతే న కామతః ॥22॥

సమ్యగ్వేదమధీయానా యజంతో వివిధైర్మఖైః
శాంతాత్మానో జితక్రోధాః ప్రాప్నువంతి ద్విజాతయః ॥23॥

ప్రాప్తుం న శక్యో యో విద్వన్నరైర్దుష్కృతకర్మభిః
లోభాభిభూతైః కృపణైరనార్యైరకృతాత్మభిః ॥24॥

తం మాం మహాఫలం విద్ధి పదం సుకృతకర్మణః
దుష్ప్రాపం విప్రమూఢానాం మార్గం యోగైర్నిషేవితం ॥25॥

యదా యదా చ ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి సత్తమ
అభ్యుత్థానమధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహం ॥26॥

దైత్యా హింసానురక్తాశ్చ అవధ్యాః సురసత్తమైః
రాక్షసాశ్చాపి లోకేఽస్మిన్యదోత్పత్స్యంతి దారుణాః ॥27॥

తదాహం సంప్రసూయామి గృహేషు శుభకర్మణాం
ప్రవిష్టో మానుషం దేహం సర్వం ప్రశమయామ్యహం ॥28॥

సృష్ట్వా దేవమనుష్యాంశ్చ గంధర్వోరగరాక్షసాన్
స్థావరాణి చ భూతాని సంహరామ్యాత్మమాయయా ॥29॥

కర్మకాలే పునర్దేహమనుచింత్య సృజామ్యహం
ప్రవిశ్య మానుషం దేహం మర్యాదాబంధకారణాత్ ॥30॥

శ్వేతః కృతయుగే వర్ణః పీతస్త్రేతాయుగే మమ
రక్తో ద్వాపరమాసాద్య కృష్ణః కలియుగే తథా ॥31॥

త్రయో భాగా హ్యధర్మస్య తస్మిన్కాలే భవంత్యుత
అంతకాలే చ సంప్రాప్తే కాలో భూత్వాతిదారుణః
త్రైలోక్యం నాశయామ్యేకః కృత్స్నం స్థావరజంగమం ॥32॥

అహం త్రివర్త్మా సర్వాత్మా సర్వలోకసుఖావహః
అభిభూః సర్వగోఽనంతో హృషీకేశ ఉరుక్రమః ॥33॥

కాలచక్రం నయామ్యేకో బ్రహ్మన్నహమరూపి వై
శమనం సర్వభూతానాం సర్వలోకకృతోద్యమం ॥34॥

ఏవం ప్రణిహితః సమ్యఙ్మయాత్మా మునిసత్తమ
సర్వభూతేషు విప్రేంద్ర న చ మాం వేత్తి కశ్చన ॥35॥

యచ్చ కించిత్త్వయా ప్రాప్తం మయి క్లేశాత్మకం ద్విజ
సుఖోదయాయ తత్సర్వం శ్రేయసే చ తవానఘ ॥36॥

యచ్చ కించిత్త్వయా లోకే దృష్టం స్థావరజంగమం
విహితః సర్వథైవాసౌ మమాత్మా మునిసత్తమ ॥37॥

అర్ధం మమ శరీరస్య సర్వలోకపితామహః
అహం నారాయణో నామ శంఖచక్రగదాధరః ॥38॥

యావద్యుగానాం విప్రర్షే సహస్రపరివర్తనం
తావత్స్వపిమి విశ్వాత్మా సర్వలోకపితామహః ॥39॥

ఏవం సర్వమహం కాలమిహాసే మునిసత్తమ
అశిశుః శిశురూపేణ యావద్బ్రహ్మా న బుధ్యతే॥40॥

మయా చ విప్ర దత్తోఽయం వరస్తే బ్రహ్మరూపిణా
అసకృత్పరితుష్టేన విప్రర్షిగణపూజిత॥41॥

సర్వమేకార్ణవం దృష్ట్వా నష్టం స్థావరజంగమం
విక్లవోఽసి మయా జ్ఞాతస్తతస్తే దర్శితం జగత్॥42॥

అభ్యంతరం శరీరస్య ప్రవిష్టోఽసి యదా మమ
దృష్ట్వా లోకం సమస్తం చ విస్మితో నావబుధ్యసే॥43॥

తతోఽసి వక్త్రాద్విప్రర్షే ద్రుతం నిఃసారితో మయా
ఆఖ్యాతస్తే మయా చాత్మా దుర్జ్ఞేయోఽపి సురాసురైః॥44॥

యావత్స భగవాన్బ్రహ్మా న బుధ్యతి మహాతపాః
తావత్త్వమిహ విప్రర్షే విశ్రబ్ధశ్చర వై సుఖం॥45॥

తతో విబుద్ధే తస్మింస్తు సర్వలోకపితామహే
ఏకీభూతో హి స్రక్ష్యామి శరీరాద్ద్విజసత్తమ॥46॥

ఆకాశం పృథివీం జ్యోతిర్వాయుం సలిలమేవ చ
లోకే యచ్చ భవేచ్ఛేషమిహ స్థావరజంగమం॥47॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వాంతర్హితస్తాత స దేవః పరమాద్భుతః
ప్రజాశ్చేమాః ప్రపశ్యామి విచిత్రా బహుధాకృతాః॥48॥

ఏతద్దృష్టం మయా రాజంస్తస్మిన్ప్రాప్తే యుగక్షయే
ఆశ్చర్యం భరతశ్రేష్ఠ సర్వధర్మభృతాం వర॥49॥

యః స దేవో మయా దృష్టః పురా పద్మనిభేక్షణః
స ఏష పురుషవ్యాఘ్ర సంబంధీ తే జనార్దనః॥50॥

అస్యైవ వరదానాద్ధి స్మృతిర్న ప్రజహాతి మాం
దీర్ఘమాయుశ్చ కౌంతేయ స్వచ్ఛందమరణం తథా॥51॥

స ఏష కృష్ణో వార్ష్ణేయః పురాణపురుషో విభుః
ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా క్రీడన్నివ మహాభుజః॥52॥

ఏష ధాతా విధాతా చ సంహర్తా చైవ సాత్వతః
శ్రీవత్సవక్షా గోవిందః ప్రజాపతిపతిః ప్రభుః॥53॥

దృష్ట్వేమం వృష్ణిశార్దూలం స్మృతిర్మామియమాగతా
ఆదిదేవమజం విష్ణుం పురుషం పీతవాససం॥54॥

సర్వేషామేవ భూతానాం పితా మాతా చ మాధవః
గచ్ఛధ్వమేనం శరణం శరణ్యం కౌరవర్షభాః॥55॥

—♦ అధ్యాయము 188 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తు తే పార్థా యమౌ చ పురుషర్షభౌ
ద్రౌపద్యా కృష్ణయా సార్ధం నమశ్చక్రుర్జనార్దనం॥1॥

స చైతాన్పురుషవ్యాఘ్ర సామ్నా పరమవల్గునా
సాంత్వయామాస మానార్థాన్మన్యమానో యథావిధి ॥2॥

యుధిష్ఠిరస్తు కౌంతేయో మార్కండేయం మహామునిం
పునః పప్రచ్ఛ సామ్రాజ్యే భవిష్యాం జగతో గతిం ॥3॥

ఆశ్చర్యభూతం భవతః శ్రుతం నో వదతాం వర
మునే భార్గవ యద్వృత్తం యుగాదౌ ప్రభవాప్యయౌ ॥4॥

అస్మిన్కలియుగేఽప్యస్తి పునః కౌతూహలం మమ
సమాకులేషు ధర్మేషు కిం ను శేషం భవిష్యతి ॥5॥

కింవీర్యా మానవాస్తత్ర కిమాహారవిహారిణః
కిమాయుషః కింవసనా భవిష్యంతి యుగక్షయే ॥6॥

కాం చ కాష్ఠాం సమాసాద్య పునః సంపత్స్యతే కృతం
విస్తరేణ మునే బ్రూహి విచిత్రాణీహ భాషసే ॥7॥

ఇత్యుక్తః స మునిశ్రేష్ఠః పునరేవాభ్యభాషత
రమయన్వృష్ణిశార్దూలం పాండవాంశ్చ మహామునిః ॥8॥

మార్కండేయ ఉవాచ

భవిష్యం సర్వలోకస్య వృత్తాంతం భరతర్షభ
కలుషం కాలమాసాద్య కథ్యమానం నిబోధ మే ॥9॥

కృతే చతుష్పాత్సకలో నిర్వ్యాజోపాధివర్జితః
వృషః ప్రతిష్ఠితో ధర్మో మనుష్యేష్వభవత్పురా ॥10॥

అధర్మపాదవిద్ధస్తు త్రిభిరంశైః ప్రతిష్ఠితః
త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్ధేన వ్యామిశ్రో ధర్మ ఉచ్యతే ॥11॥

త్రిభిరంశైరధర్మస్తు లోకానాక్రమ్య తిష్ఠతి
చతుర్థాంశేన ధర్మస్తు మనుష్యానుపతిష్ఠతి ॥12॥

ఆయుర్వీర్యమథో బుద్ధిర్బలం తేజశ్చ పాండవ
మనుష్యాణామనుయుగం హ్రసతీతి నిబోధ మే ॥13॥

రాజానో బ్రాహ్మణా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ యుధిష్ఠిర
వ్యాజైర్ధర్మం చరిష్యంతి ధర్మవైతంసికా నరాః ॥14॥

సత్యం సంక్షేప్స్యతే లోకే నరైః పండితమానిభిః
సత్యహాన్యా తతస్తేషామాయురల్పం భవిష్యతి ॥15॥

ఆయుషః ప్రక్షయాద్విద్యాం న శక్ష్యంత్యుపశిక్షితుం
విద్యాహీనానవిజ్ఞానాల్లోభోఽప్యభిభవిష్యతి ॥16॥

లోభక్రోధపరా మూఢాః కామసక్తాశ్చ మానవాః
వైరబద్ధా భవిష్యంతి పరస్పరవధేప్సవః ॥17॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః సంకీర్యంతః పరస్పరం
శూద్రతుల్యా భవిష్యంతి తపఃసత్యవివర్జితాః ॥18॥

అంత్యా మధ్యా భవిష్యంతి మధ్యాశ్చాంతావసాయినః
ఈదృశో భవితా లోకో యుగాంతే పర్యుపస్థితే ॥19॥

వస్త్రాణాం ప్రవరా శాణీ ధాన్యానాం కోరదూషకాః
భార్యామిత్రాశ్చ పురుషా భవిష్యంతి యుగక్షయే ॥20॥

మత్స్యామిషేణ జీవంతో దుహంతశ్చాప్యజైడకం
గోషు నష్టాసు పురుషా భవిష్యంతి యుగక్షయే ॥21॥

అన్యోన్యం పరిముష్ణంతో హింసయంతశ్చ మానవాః
అజపా నాస్తికాః స్తేనా భవిష్యంతి యుగక్షయే॥22॥

సరిత్తీరేషు కుద్దాలైర్వాపయిష్యంతి చౌషధీః
తాశ్చాప్యల్పఫలాస్తేషాం భవిష్యంతి యుగక్షయే॥23॥

శ్రాద్ధే దైవే చ పురుషా యే చ నిత్యం ధృతవ్రతాః
తేఽపి లోభసమాయుక్తా భోక్ష్యంతీహ పరస్పరం॥24॥

పితా పుత్రస్య భోక్తా చ పితుః పుత్రస్తథైవ చ
అతిక్రాంతాని భోజ్యాని భవిష్యంతి యుగక్షయే॥25॥

న వ్రతాని చరిష్యంతి బ్రాహ్మణా వేదనిందకాః
న యక్ష్యంతి న హోష్యంతి హేతువాదవిలోభితాః॥26॥

నిమ్నే కృషిం కరిష్యంతి యోక్ష్యంతి ధురి ధేనుకాః
ఏకహాయనవత్సాంశ్చ వాహయిష్యంతి మానవాః॥27॥

పుత్రః పితృవధం కృత్వా పితా పుత్రవధం తథా
నిరుద్వేగో బృహద్వాదీ న నిందాముపలప్స్యతే॥28॥

మ్లేచ్ఛభూతం జగత్సర్వం నిష్క్రియం యజ్ఞవర్జితం
భవిష్యతి నిరానందమనుత్సవమథో తథా॥29॥

ప్రాయశః కృపణానాం హి తథా బంధుమతామపి
విధవానాం చ విత్తాని హరిష్యంతీహ మానవాః॥30॥

అల్పవీర్యబలాః స్తబ్ధా లోభమోహపరాయణాః
తత్కథాదానసంతుష్టా దుష్టానామపి మానవాః
పరిగ్రహం కరిష్యంతి పాపాచారపరిగ్రహాః॥31॥

సంఘాతయంతః కౌంతేయ రాజానః పాపబుద్ధయః
పరస్పరవధోద్యుక్తా మూర్ఖాః పండితమానినః
భవిష్యంతి యుగస్యాంతే క్షత్రియా లోకకంటకాః॥32॥

అరక్షితారో లుబ్ధాశ్చ మానాహంకారదర్పితాః
కేవలం దండరుచయో భవిష్యంతి యుగక్షయే॥33॥

ఆక్రమ్యాక్రమ్య సాధూనాం దారాంశ్చైవ ధనాని చ
భోక్ష్యంతే నిరనుక్రోశా రుదతామపి భారత॥34॥

న కన్యాం యాచతే కశ్చిన్నాపి కన్యా ప్రదీయతే
స్వయంగ్రాహా భవిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥35॥

రాజానశ్చాప్యసంతుష్టాః పరార్థాన్మూఢచేతసః
సర్వోపాయైర్హరిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥36॥

మ్లేచ్ఛీభూతం జగత్సర్వం భవిష్యతి చ భారత
హస్తో హస్తం పరిముషేద్యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥37॥

సత్యం సంక్షిప్యతే లోకే నరైః పండితమానిభిః
స్థవిరా బాలమతయో బాలాః స్థవిరబుద్ధయః॥38॥

భీరవః శూరమానినః శూరా భీరువిషాదినః
న విశ్వసంతి చాన్యోన్యం యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥39॥

ఏకాహార్యం జగత్సర్వం లోభమోహవ్యవస్థితం
అధర్మో వర్ధతి మహాన్న చ ధర్మః ప్రవర్తతే॥40॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా న శిష్యంతి జనాధిప
ఏకవర్ణస్తదా లోకో భవిష్యతి యుగక్షయే॥41॥

న క్షంస్యతి పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం తథా
భార్యా చ పతిశుశ్రూషాం న కరిష్యతి కాచన॥42॥

యే యవాన్నా జనపదా గోధూమాన్నాస్తథైవ చ
తాందేశాన్సంశ్రయిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥43॥

స్వైరాహారాశ్చ పురుషా యోషితశ్చ విశాం పతే
అన్యోన్యం న సహిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥44॥

మ్లేచ్ఛభూతం జగత్సర్వం భవిష్యతి యుధిష్ఠిర
న శ్రాద్ధైర్హి పితౄంశ్చాపి తర్పయిష్యంతి మానవాః॥45॥

న కశ్చిత్కస్యచిచ్ఛ్రోతా న కశ్చిత్కస్యచిద్గురుః
తమోగ్రస్తస్తదా లోకో భవిష్యతి నరాధిప॥46॥

పరమాయుశ్చ భవితా తదా వర్షాణి షోడశ
తతః ప్రాణాన్విమోక్ష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥47॥

పంచమే వాథ షష్ఠే వా వర్షే కన్యా ప్రసూయతే
సప్తవర్షాష్టవర్షాశ్చ ప్రజాస్యంతి నరాస్తదా॥48॥

పత్యౌ స్త్రీ తు తదా రాజన్పురుషో వా స్త్రియం ప్రతి
యుగాంతే రాజశార్దూల న తోషముపయాస్యతి॥49॥

అల్పద్రవ్యా వృథాలింగా హింసా చ ప్రభవిష్యతి
న కశ్చిత్కస్యచిద్దాతా భవిష్యతి యుగక్షయే॥50॥

అట్టశూలా జనపదాః శివశూలాశ్చతుష్పథాః
కేశశూలాః స్త్రియశ్చాపి భవిష్యంతి యుగక్షయే॥51॥

మ్లేచ్ఛాః క్రూరాః సర్వభక్షా దారుణాః సర్వకర్మసు
భావినః పశ్చిమే కాలే మనుష్యా నాత్ర సంశయః॥52॥

క్రయవిక్రయకాలే చ సర్వః సర్వస్య వంచనం
యుగాంతే భరతశ్రేష్ఠ వృత్తిలోభాత్కరిష్యతి॥53॥

జ్ఞానాని చాప్యవిజ్ఞాయ కరిష్యంతి క్రియాస్తథా
ఆత్మచ్ఛందేన వర్తంతే యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥54॥

స్వభావాత్క్రూరకర్మాణశ్చాన్యోన్యమభిశంకినః
భవితారో జనాః సర్వే సంప్రాప్తే యుగసంక్షయే॥55॥

ఆరామాంశ్చైవ వృక్షాంశ్చ నాశయిష్యంతి నిర్వ్యథాః
భవితా సంక్షయో లోకే జీవితస్య చ దేహినాం॥56॥

తథా లోభాభిభూతాశ్చ చరిష్యంతి మహీమిమాం
బ్రాహ్మణాశ్చ భవిష్యంతి బ్రహ్మస్వాని చ భుంజతే॥57॥

హాహాకృతా ద్విజాశ్చైవ భయార్తా వృషలార్దితాః
త్రాతారమలభంతో వై భ్రమిష్యంతి మహీమిమాం॥58॥

జీవితాంతకరా రౌద్రాః క్రూరాః ప్రాణివిహింసకాః
యదా భవిష్యంతి నరాస్తదా సంక్షేప్స్యతే యుగం॥59॥

ఆశ్రయిష్యంతి చ నదీః పర్వతాన్విషమాణి చ
ప్రధావమానా విత్రస్తా ద్విజాః కురుకులోద్వహ॥60॥

దస్యుప్రపీడితా రాజన్కాకా ఇవ ద్విజోత్తమాః
కురాజభిశ్చ సతతం కరభారప్రపీడితాః॥61॥

ధైర్యం త్యక్త్వా మహీపాల దారుణే యుగసంక్షయే
వికర్మాణి కరిష్యంతి శూద్రాణాం పరిచారకాః॥62॥

శూద్రా ధర్మం ప్రవక్ష్యంతి బ్రాహ్మణాః పర్యుపాసకాః
శ్రోతారశ్చ భవిష్యంతి ప్రామాణ్యేన వ్యవస్థితాః॥63॥

విపరీతశ్చ లోకోఽయం భవిష్యత్యధరోత్తరః
ఏడూకాన్పూజయిష్యంతి వర్జయిష్యంతి దేవతాః
శూద్రాః పరిచరిష్యంతి న ద్విజాన్యుగసంక్షయే॥64॥

ఆశ్రమేషు మహర్షీణాం బ్రాహ్మణావసథేషు చ
దేవస్థానేషు చైత్యేషు నాగానామాలయేషు చ॥65॥

ఏడూకచిహ్నా పృథివీ న దేవగృహభూషితా
భవిష్యతి యుగే క్షీణే తద్యుగాంతస్య లక్షణం॥66॥

యదా రౌద్రా ధర్మహీనా మాంసాదాః పానపాస్తథా
భవిష్యంతి నరా నిత్యం తదా సంక్షేప్స్యతే యుగం॥67॥

పుష్పే పుష్పం యదా రాజన్ఫలే ఫలముపాశ్రితం
ప్రజాస్యతి మహారాజ తదా సంక్షేప్స్యతే యుగం॥68॥

అకాలవర్షీ పర్జన్యో భవిష్యతి గతే యుగే
అక్రమేణ మనుష్యాణాం భవిష్యతి తదా క్రియా
విరోధమథ యాస్యంతి వృషలా బ్రాహ్మణైః సహ॥69॥

మహీ మ్లేచ్ఛసమాకీర్ణా భవిష్యతి తతోఽచిరాత్
కరభారభయాద్విప్రా భజిష్యంతి దిశో దశ॥70॥

నిర్విశేషా జనపదా నరావృష్టిభిరర్దితాః
ఆశ్రమానభిపత్స్యంతి ఫలమూలోపజీవినః॥71॥

ఏవం పర్యాకులే లోకే మర్యాదా న భవిష్యతి
న స్థాస్యంత్యుపదేశే చ శిష్యా విప్రియకారిణః॥72॥

ఆచార్యోపనిధిశ్చైవ వత్స్యతే తదనంతరం
అర్థయుక్త్యా ప్రవత్స్యంతి మిత్రసంబంధిబాంధవాః
అభావః సర్వభూతానాం యుగాంతే చ భవిష్యతి॥73॥

దిశః ప్రజ్వలితాః సర్వా నక్షత్రాణి చలాని చ
జ్యోతీంషి ప్రతికూలాని వాతాః పర్యాకులాస్తథా
ఉల్కాపాతాశ్చ బహవో మహాభయనిదర్శకాః॥74॥

షడ్భిరన్యైశ్చ సహితో భాస్కరః ప్రతపిష్యతి
తుములాశ్చాపి నిర్హ్రాదా దిగ్దాహాశ్చాపి సర్వశః
కబంధాంతర్హితో భానురుదయాస్తమయే తదా॥75॥

అకాలవర్షీ చ తదా భవిష్యతి సహస్రదృక్
సస్యాని చ న రోక్ష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥76॥

అభీక్ష్ణం క్రూరవాదిన్యః పరుషా రుదితప్రియాః
భర్తృణాం వచనే చైవ న స్థాస్యంతి తదా స్త్రియః॥77॥

పుత్రాశ్చ మాతాపితరౌ హనిష్యంతి యుగక్షయే
సూదయిష్యంతి చ పతీన్స్త్రియః పుత్రానపాశ్రితాః॥78॥

అపర్వణి మహారాజ సూర్యం రాహురుపైష్యతి
యుగాంతే హుతభుక్చాపి సర్వతః ప్రజ్వలిష్యతి॥79॥

పానీయం భోజనం చైవ యాచమానాస్తదాధ్వగాః
న లప్స్యంతే నివాసం చ నిరస్తాః పథి శేరతే॥80॥

నిర్ఘాతవాయసా నాగాః శకునాః సమృగద్విజాః
రూక్షా వాచో విమోక్ష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥81॥

మిత్రసంబంధినశ్చాపి సంత్యక్ష్యంతి నరాస్తదా
జనం పరిజనం చాపి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥82॥

అథ దేశాందిశశ్చాపి పత్తనాని పురాణి చ
క్రమశః సంశ్రయిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥83॥

హా తాత హా సుతేత్యేవం తదా వాచః సుదారుణాః
విక్రోశమానశ్చాన్యోన్యం జనో గాం పర్యటిష్యతి॥84॥

తతస్తుములసంఘాతే వర్తమానే యుగక్షయే
ద్విజాతిపూర్వకో లోకః క్రమేణ ప్రభవిష్యతి॥85॥

తతః కాలాంతరేఽన్యస్మిన్పునర్లోకవివృద్ధయే
భవిష్యతి పునర్దైవమనుకూలం యదృచ్ఛయా॥86॥

యదా చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ తథా తిష్యబృహస్పతీ
ఏకరాశౌ సమేష్యంతి ప్రపత్స్యతి తదా కృతం॥87॥

కాలవర్షీ చ పర్జన్యో నక్షత్రాణి శుభాని చ
ప్రదక్షిణా గ్రహాశ్చాపి భవిష్యంత్యనులోమగాః
క్షేమం సుభిక్షమారోగ్యం భవిష్యతి నిరామయం॥88॥

కల్కిర్విష్ణుయశా నామ ద్విజః కాలప్రచోదితః
ఉత్పత్స్యతే మహావీర్యో మహాబుద్ధిపరాక్రమః॥89॥

సంభూతః సంభలగ్రామే బ్రాహ్మణావసథే శుభే
మనసా తస్య సర్వాణి వాహనాన్యాయుధాని చ
ఉపస్థాస్యంతి యోధాశ్చ శస్త్రాణి కవచాని చ॥90॥

స ధర్మవిజయీ రాజా చక్రవర్తీ భవిష్యతి
స చేమం సంకులం లోకం ప్రసాదముపనేష్యతి॥91॥

ఉత్థితో బ్రాహ్మణో దీప్తః క్షయాంతకృదుదారధీః
స సంక్షేపో హి సర్వస్య యుగస్య పరివర్తకః॥92॥

స సర్వత్ర గతాన్క్షుద్రాన్బ్రాహ్మణైః పరివారితః
ఉత్సాదయిష్యతి తదా సర్వాన్మ్లేచ్ఛగణాంద్విజః॥93॥

—♦ అధ్యాయము 189 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతశ్చోరక్షయం కృత్వా ద్విజేభ్యః పృథివీమిమాం
వాజిమేధే మహాయజ్ఞే విధివత్కల్పయిష్యతి॥1॥

స్థాపయిత్వా స మర్యాదాః స్వయంభువిహితాః శుభాః
వనం పుణ్యయశఃకర్మా జరావాన్సంశ్రయిష్యతి॥2॥

తచ్ఛీలమనువర్త్స్యంతే మనుష్యా లోకవాసినః
విప్రైశ్చోరక్షయే చైవ కృతే క్షేమం భవిష్యతి॥3॥

కృష్ణాజినాని శక్తీశ్చ త్రిశూలాన్యాయుధాని చ
స్థాపయన్విప్రశార్దూలో దేశేషు విజితేషు చ॥4॥

సంస్తూయమానో విప్రేంద్రైర్మానయానో ద్విజోత్తమాన్
కల్కిశ్చరిష్యతి మహీం సదా దస్యువధే రతః॥5॥

హా తాత హా సుతేత్యేవం తాస్తా వాచః సుదారుణాః
విక్రోశమానాన్సుభృశం దస్యూన్నేష్యతి సంక్షయం॥6॥

తతోఽధర్మవినాశో వై ధర్మవృద్ధిశ్చ భారత
భవిష్యతి కృతే ప్రాప్తే క్రియావాంశ్చ జనస్తథా॥7॥

ఆరామాశ్చైవ చైత్యాశ్చ తటాకాన్యవటాస్తథా
యజ్ఞక్రియాశ్చ వివిధా భవిష్యంతి కృతే యుగే॥8॥

బ్రాహ్మణాః సాధవశ్చైవ మునయశ్చ తపస్వినః
ఆశ్రమాః సహపాషండాః స్థితాః సత్యే జనాః ప్రజాః॥9॥

జాస్యంతి సర్వబీజాని ఉప్యమానాని చైవ హ
సర్వేష్వృతుషు రాజేంద్ర సర్వం సస్యం భవిష్యతి॥10॥

నరా దానేషు నిరతా వ్రతేషు నియమేషు చ
జపయజ్ఞపరా విప్రా ధర్మకామా ముదా యుతాః
పాలయిష్యంతి రాజానో ధర్మేణేమాం వసుంధరాం॥11॥

వ్యవహారరతా వైశ్యా భవిష్యంతి కృతే యుగే
షట్కర్మనిరతా విప్రాః క్షత్రియా రక్షణే రతాః॥12॥

శుశ్రూషాయాం రతాః శూద్రాస్తథా వర్ణత్రయస్య చ
ఏష ధర్మః కృతయుగే త్రేతాయాం ద్వాపరే తథా
పశ్చిమే యుగకాలే చ యః స తే సంప్రకీర్తితః॥13॥

సర్వలోకస్య విదితా యుగసంఖ్యా చ పాండవ
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతమతీతానాగతం మయా
వాయుప్రోక్తమనుస్మృత్య పురాణమృషిసంస్తుతం॥14॥

ఏవం సంసారమార్గా మే బహుశశ్చిరజీవినా
దృష్టాశ్చైవానుభూతాశ్చ తాంస్తే కథితవానహం॥15॥

ఇదం చైవాపరం భూయః సహ భ్రాతృభిరచ్యుత
ధర్మసంశయమోక్షార్థం నిబోధ వచనం మమ॥16॥

ధర్మే త్వయాత్మా సంయోజ్యో నిత్యం ధర్మభృతాం వర
ధర్మాత్మా హి సుఖం రాజా ప్రేత్య చేహ చ నందతి॥17॥

నిబోధ చ శుభాం వాణీం యాం ప్రవక్ష్యామి తేఽనఘ
న బ్రాహ్మణే పరిభవః కర్తవ్యస్తే కదాచన
బ్రాహ్మణో రుషితో హన్యాదపి లోకాన్ప్రతిజ్ఞయా॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

మార్కండేయవచః శ్రుత్వా కురూణాం ప్రవరో నృపః
ఉవాచ వచనం ధీమాన్పరమం పరమద్యుతిః॥19॥

కస్మింధర్మే మయా స్థేయం ప్రజాః సంరక్షతా మునే
కథం చ వర్తమానో వై న చ్యవేయం స్వధర్మతః॥20॥

మార్కండేయ ఉవాచ

దయావాన్సర్వభూతేషు హితో రక్తోఽనసూయకః
అపత్యానామివ స్వేషాం ప్రజానాం రక్షణే రతః
చర ధర్మం త్యజాధర్మం పితౄందేవాంశ్చ పూజయ॥21॥

ప్రమాదాద్యత్కృతం తేఽభూత్సంయగ్దానేన తజ్జయ
అలం తే మానమాశ్రిత్య సతతం పరవాన్భవ॥22॥

విజిత్య పృథివీం సర్వాం మోదమానః సుఖీ భవ
ఏష భూతో భవిష్యశ్చ ధర్మస్తే సముదీరితః||23||

న తేఽస్త్యవిదితం కించిదతీతానాగతం భువి
తస్మాదిమం పరిక్లేశం త్వం తాత హృది మా కృథాః||24||

ఏష కాలో మహాబాహో అపి సర్వదివౌకసాం
ముహ్యంతి హి ప్రజాస్తాత కాలేనాభిప్రచోదితాః||25||

మా చ తేఽత్ర విచారో భూద్యన్మయోక్తం తవానఘ
అతిశంక్య వచో హ్యేతద్ధర్మలోపో భవేత్తవ||26||

జాతోఽసి ప్రథితే వంశే కురూణాం భరతర్షభ
కర్మణా మనసా వాచా సర్వమేతత్సమాచర||27||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యత్త్వయోక్తం ద్విజశ్రేష్ఠ వాక్యం శ్రుతిమనోహరం
తథా కరిష్యే యత్నేన భవతః శాసనం విభో||28||

న మే లోభోఽస్తి విప్రేంద్ర న భయం న చ మత్సరః
కరిష్యామి హి తత్సర్వముక్తం యత్తే మయి ప్రభో||29||

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తు వచనం తస్య పాండవస్య మహాత్మనః
ప్రహృష్టాః పాండవా రాజన్సహితాః శార్ఙ్గధన్వనా||30||

తథా కథాం శుభాం శ్రుత్వా మార్కండేయస్య ధీమతః
విస్మితాః సమపద్యంత పురాణస్య నివేదనాత్||31||

—♦ అధ్యాయము 190 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భూయ ఏవ బ్రాహ్మణమహాభాగ్యం వక్తుమర్హసీత్యబ్రవీత్పాండవేయో మార్కండేయం||1||

అథాచష్ట మార్కండేయః||2||

అయోధ్యాయామిక్ష్వాకుకులోత్పన్నః పార్థివః పరిక్షిన్నామ మృగయామగమత్||3||

తమేకాశ్వేన మృగమనుసరంతం మృగో దూరమపాహరత్||4||

అథాధ్వని జాతశ్రమః క్షుత్తృష్ణాభిభూతశ్చ కస్మింశ్చిదుద్దేశే నీలం వనషండమపశ్యత్
తచ్చ వివేశ||5||

తతస్తస్య వనషండస్య మధ్యేఽతీవ రమణీయం సరో దృష్ట్వా సాశ్వ ఏవ వ్యగాహత||6||

అథాశ్వస్తః స బిసమృణాలమశ్వస్యాగ్రే నిక్షిప్య పుష్కరిణీతీరే సమావిశత్||7||

తతః శయానో మధురం గీతశబ్దమశృణోత్||8||

స శ్రుత్వాచింతయత్
నేహ మనుష్యగతిం పశ్యామి
కస్య ఖల్వయం గీతశబ్ద ఇతి||9||

అథాపశ్యత్కన్యాం పరమరూపదర్శనీయాం పుష్పాణ్యవచిన్వతీం గాయంతీం చ||10||

అథ సా రాజ్ఞః సమీపే పర్యక్రామత్॥11॥

తామబ్రవీద్రాజా
కస్యాసి సుభగే త్వమితి॥12॥

సా ప్రత్యువాచ
కన్యాస్మీతి॥13॥

తాం రాజోవాచ
అర్థీ త్వయాహమితి॥14॥

అథోవాచ కన్యా
సమయేనాహం శక్యా త్వయా లబ్ధుం
నాన్యథేతి॥15॥

తాం రాజా సమయమపృచ్ఛత్॥16॥

తతః కన్యేదమువాచ
ఉదకం మే న దర్శయితవ్యమితి॥17॥

స రాజా బాఢమిత్యుక్త్వా తాం సమాగమ్య తయా సహాస్తే॥18॥

తత్రైవాసీనే రాజని సేనాన్వగచ్ఛత్
పదేనానుపదం దృష్ట్వా రాజానం పరివార్యాతిష్ఠత్॥19॥

పర్యాశ్వస్తశ్చ రాజా తయైవ సహ శిబికయా ప్రాయాదవిఘాటితయా
స్వనగరమనుప్రాప్య రహసి తయా సహ రమన్నాస్తే
నాన్యత్కించనాపశ్యత్॥20॥

అథ ప్రధానామాత్యస్తస్యాభ్యాశచరాః స్త్రియోఽపృచ్ఛత్
కిమత్ర ప్రయోజనం వర్తత ఇతి॥21॥

అథాబ్రువంస్తాః స్త్రియః
అపూర్వమివ పశ్యామ ఉదకం నాత్ర నీయతేతి॥22॥

అథామాత్యోఽనుదకం వనం కారయిత్వోదారవృక్షం బహుమూలపుష్పఫలం రహస్యుపగమ్య రాజానమబ్రవీత్
వనమిదముదారమనుదకం
సాధ్వత్ర రమ్యతామితి॥23॥

స తస్య వచనాత్తయైవ సహ దేవ్యా తద్వనం ప్రావిశత్
స కదాచిత్తస్మిన్వనే రమ్యే తయైవ సహ వ్యవహరత్
అథ క్షుత్తృష్ణార్దితః శ్రాంతోఽతిమాత్రమతిముక్తాగారమపశ్యత్॥24॥

తత్ప్రవిశ్య రాజా సహ ప్రియయా సుధాతలసుకృతాం విమలసలిలపూర్ణాం వాపీమపశ్యత్॥25॥

దృష్ట్వైవ చ తాం తస్యా ఏవ తీరే సహైవ తయా దేవ్యా వ్యతిష్ఠత్॥26॥

అథ తాం దేవీం స రాజాబ్రవీత్
సాధ్వవతర వాపీసలిలమితి॥27॥

సా తద్వచః శ్రుత్వావతీర్య వాపీం న్యమజ్జత్
న పునరుదమజ్జత్॥28॥

తాం మృగయమాణో రాజా నాపశ్యత్॥29॥

వాపీమపి నిఃస్రావ్య మండూకం శ్వభ్రముఖే దృష్ట్వా క్రుద్ధ ఆజ్ఞాపయామాస
సర్వమండూకవధః క్రియతామితి
యో మయార్థీ స మృతకైర్మండూకైరుపాయనైర్మాముపతిష్ఠేదితి॥30॥

అథ మండూకవధే ఘోరే క్రియమాణే దిక్షు సర్వాసు మండూకాన్భయమావిశత్
తే భీతా మండూకరాజ్ఞే యథావృత్తం న్యవేదయన్॥31॥

తతో మండూకరాట్తాపసవేషధారీ రాజానమభ్యగచ్ఛత్॥32॥

ఉపేత్య చైనమువాచ
మా రాజన్క్రోధవశం గమః
ప్రసాదం కురు
నార్హసి మండూకానామనపరాధినాం వధం కర్తుమితి॥33॥

శ్లోకౌ చాత్ర భవతః
మా మండూకాంజిఘాంస త్వం కోపం సంధారయాచ్యుత
ప్రక్షీయతే ధనోద్రేకో జనానామవిజానతాం॥34॥

ప్రతిజానీహి నైతాంస్త్వం ప్రాప్య క్రోధం విమోక్ష్యసే
అలం కృత్వా తవాధర్మం మండూకైః కిం హతైర్హి తే॥35॥

తమేవంవాదినమిష్టజనశోకపరీతాత్మా రాజా ప్రోవాచ
న హి క్షమ్యతే తన్మయా
హనిష్యామ్యేతాన్
ఏతైర్దురాత్మభిః ప్రియా మే భక్షితా
సర్వథైవ మే వధ్యా మండూకాః
నార్హసి విద్వన్మాముపరోద్ధుమితి॥36॥

స తద్వాక్యముపలభ్య వ్యథితేంద్రియమనాః ప్రోవాచ
ప్రసీద రాజన్
అహమాయుర్నామ మండూకరాజః
మమ సా దుహితా సుశోభనా నామ
తస్యా దౌఃశీల్యమేతత్
బహవో హి రాజానస్తయా విప్రలబ్ధపూర్వా ఇతి॥37॥

తమబ్రవీద్రాజా
తయాస్మ్యర్థీ
సా మే దీయతామితి॥38॥

అథైనాం రాజ్ఞే పితాదాత్
అబ్రవీచ్చైనాం
ఏనం రాజానం శుశ్రూషస్వేతి॥39॥

స ఉవాచ దుహితరం
యస్మాత్త్వయా రాజానో విప్రలబ్ధాస్తస్మాదబ్రహ్మణ్యాని తవాపత్యాని భవిష్యంత్యనృతకత్వాత్తవేతి॥40॥

స చ రాజా తాముపలభ్య తస్యాం సురతగుణనిబద్ధహృదయో లోకత్రయైశ్వర్యమివోపలభ్య హర్షబాష్పకలయా వాచా ప్రణిపత్యాభిపూజ్య మండూకరాజానమబ్రవీత్
అనుగృహీతోఽస్మీతి॥41॥

స చ మండూకరాజో జామాతరమనుజ్ఞాప్య యథాగతమగచ్ఛత్॥42॥

అథ కస్యచిత్కాలస్య తస్యాం కుమారాస్త్రయస్తస్య రాజ్ఞః సంబభూవుః శలో దలో బలశ్చేతి
తతస్తేషాం జ్యేష్ఠం శలం సమయే పితా రాజ్యేఽభిషిచ్య తపసి ధృతాత్మా వనం జగామ॥43॥

అథ కదాచిచ్ఛలో మృగయామచరత్
మృగం చాసాద్య రథేనాన్వధావత్॥44॥

సూతం చోవాచ
శీఘ్రం మాం వహస్వేతి॥45॥

స తథోక్తః సూతో రాజానమబ్రవీత్
మా క్రియతామనుబంధః
నైష శక్యస్త్వయా మృగో గ్రహీతుం యద్యపి తే రథే యుక్తౌ వామ్యౌ స్యాతామితి॥46॥

తతోఽబ్రవీద్రాజా సూతం
ఆచక్ష్వ మే వామ్యౌ
హన్మి వా త్వామితి॥47॥

స ఏవముక్తో రాజభయభీతో వామదేవశాపభీతశ్చ సన్నాచఖ్యౌ రాజ్ఞే
వామదేవస్యాశ్వౌ వామ్యౌ మనోజవావితి॥48॥

అథైనమేవం బ్రువాణమబ్రవీద్రాజా
వామదేవాశ్రమం యాహీతి॥49॥

స గత్వా వామదేవాశ్రమం తమృషిమబ్రవీత్
భగవన్మృగో మయా విద్ధః పలాయతే
తం సంభావయేయం
అర్హసి మే వామ్యౌ దాతుమితి॥50॥

తమబ్రవీదృషిః
దదాని తే వామ్యౌ
కృతకార్యేణ భవతా మమైవ నిర్యాత్యౌ క్షిప్రమితి॥51॥

స చ తావశ్వౌ ప్రతిగృహ్యానుజ్ఞాప్య చర్షిం ప్రాయాద్వామ్యసంయుక్తేన రథేన మృగం ప్రతి
గచ్ఛంశ్చాబ్రవీత్సూతం
అశ్వరత్నావిమావయోగ్యౌ బ్రాహ్మణానాం
నైతౌ ప్రతిదేయౌ వామదేవాయేతి॥52॥

ఏవముక్త్వా మృగమవాప్య స్వనగరమేత్యాశ్వావంతఃపురేఽస్థాపయత్॥53॥

అథర్షిశ్చింతయామాస
తరుణో రాజపుత్రః కల్యాణం పత్రమాసాద్య రమతే
న మే ప్రతినిర్యాతయతి
అహో కష్టమితి॥54॥

మనసా నిశ్చిత్య మాసి పూర్ణే శిష్యమబ్రవీత్
గచ్ఛాత్రేయ
రాజానం బ్రూహి
యది పర్యాప్తం నిర్యాతయోపాధ్యాయవామ్యావితి॥55॥

స గత్వైవం తం రాజానమబ్రవీత్॥56॥

తం రాజా ప్రత్యువాచ
రాజ్ఞామేతద్వాహనం
అనర్హా బ్రాహ్మణా రత్నానామేవంవిధానాం
కిం చ బ్రాహ్మణానామశ్వైః కార్యం
సాధు ప్రతిగమ్యతామితి॥57॥

స గత్వైవముపాధ్యాయాయాచష్ట॥58॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనమప్రియం వామదేవః క్రోధపరీతాత్మా స్వయమేవ రాజానమభిగమ్యాశ్వార్థమభ్యచోదయత్
న చాదాద్రాజా॥59॥

వామదేవ ఉవాచ

ప్రయచ్ఛ వామ్యౌ మమ పార్థివ త్వం; కృతం హి తే కార్యమన్యైరశక్యం
మా త్వా వధీద్వరుణో ఘోరపాశై;ర్బ్రహ్మక్షత్రస్యాంతరే వర్తమానః॥60॥

రాజోవాచ

అనడ్వాహౌ సువ్రతౌ సాధు దాంతౌ;వేతద్విప్రాణాం వాహనం వామదేవ
తాభ్యాం యాహి త్వం యత్ర కామో మహర్షే; ఛందాంసి వై త్వాదృశం సంవహంతి॥61॥

వామదేవ ఉవాచ

ఛందాంసి వై మాదృశం సంవహంతి; లోకేఽముష్మిన్పార్థివ యాని సంతి
అస్మింస్తు లోకే మమ యానమేత;దస్మద్విధానామపరేషాం చ రాజన్॥62॥

రాజోవాచ

చత్వారో వా గర్దభాస్త్వాం వహంతు; శ్రేష్ఠాశ్వతర్యో హరయో వా తురంగాః
తైస్త్వం యాహి క్షత్రియస్యైష వాహో; మమ వామ్యౌ న తవైతౌ హి విద్ధి॥63॥

వామదేవ ఉవాచ

ఘోరం వ్రతం బ్రాహ్మణస్యైతదాహు;రేతద్రాజన్యదిహాజీవమానః
అయస్మయా ఘోరరూపా మహాంతో; వహంతు త్వాం శితశూలాశ్చతుర్ధా॥64॥

రాజోవాచ

యే త్వా విదుర్బ్రాహ్మణం వామదేవ; వాచా హంతుం మనసా కర్మణా వా
తే త్వాం సశిష్యమిహ పాతయంతు; మద్వాక్యనున్నాః శితశూలాసిహస్తాః॥65॥

వామదేవ ఉవాచ

నానుయోగా బ్రాహ్మణానాం భవంతి; వాచా రాజన్మనసా కర్మణా వా
యస్త్వేవం బ్రహ్మ తపసాన్వేతి విద్వాం;స్తేన శ్రేష్ఠో భవతి హి జీవమానః॥66॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తే వామదేవేన రాజ;న్సముత్తస్థూ రాక్షసా ఘోరరూపాః
తైః శూలహస్తైర్వధ్యమానః స రాజా; ప్రోవాచేదం వాక్యముచ్చైస్తదానీం॥67॥

ఇక్ష్వాకవో యది బ్రహ్మందలో వా; విధేయా మే యది వాన్యే విశోఽపి
నోత్సృక్ష్యేఽహం వామదేవస్య వామ్యౌ; నైవంవిధా ధర్మశీలా భవంతి॥68॥

ఏవం బ్రువన్నేవ స యాతుధానై;ర్హతో జగామాశు మహీం క్షితీశః
తతో విదిత్వా నృపతిం నిపాతిత;మిక్ష్వాకవో వై దలమభ్యషించన్॥69॥

రాజ్యే తదా తత్ర గత్వా స విప్రః; ప్రోవాచేదం వచనం వామదేవః
దలం రాజానం బ్రాహ్మణానాం హి దేయ;మేవం రాజన్సర్వధర్మేషు దృష్టం॥70॥

బిభేషి చేత్త్వమధర్మాన్నరేంద్ర; ప్రయచ్ఛ మే శీఘ్రమేవాద్య వామ్యౌ
ఏతచ్ఛ్రుత్వా వామదేవస్య వాక్యం; స పార్థివః సూతమువాచ రోషాత్॥71॥

ఏకం హి మే సాయకం చిత్రరూపం; దిగ్ధం విషేణాహర సంగృహీతం
యేన విద్ధో వామదేవః శయీత; సందశ్యమానః శ్వభిరార్తరూపః॥72॥

వామదేవ ఉవాచ

జానామి పుత్రం దశవర్షం తవాహం; జాతం మహిష్యాం శ్యేనజితం నరేంద్ర
తం జహి త్వం మద్వచనాత్ప్రణున్న;స్తూర్ణం ప్రియం సాయకైర్ఘోరరూపైః॥73॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తో వామదేవేన రాజ;న్నంతఃపురే రాజపుత్రం జఘాన
స సాయకస్తిగ్మతేజా విసృష్టః; శ్రుత్వా దలస్తచ్చ వాక్యం బభాషే॥74॥

ఇక్ష్వాకవో హంత చరామి వః ప్రియం; నిహన్మీమం విప్రమద్య ప్రమథ్య
ఆనీయతామపరస్తిగ్మతేజాః; పశ్యధ్వం మే వీర్యమద్య క్షితీశాః॥75॥

వామదేవ ఉవాచ

యం త్వమేనం సాయకం ఘోరరూపం; విషేణ దిగ్ధం మమ సందధాసి
న త్వమేనం శరవర్యం విమోక్తుం; సంధాతుం వా శక్ష్యసి మానవేంద్ర॥76॥

రాజోవాచ

ఇక్ష్వాకవః పశ్యత మాం గృహీతం; న వై శక్నోమ్యేష శరం విమోక్తుం
న చాస్య కర్తుం నాశమభ్యుత్సహామి; ఆయుష్మాన్వై జీవతు వామదేవః॥77॥

వామదేవ ఉవాచ

సంస్పృశైనాం మహిషీం సాయకేన; తతస్తస్మాదేనసో మోక్ష్యసే త్వం॥78॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతస్తథా కృతవాన్పార్థివస్తు; తతో మునిం రాజపుత్రీ బభాషే
యథా యుక్తం వామదేవాహమేనం; దినే దినే సంవిశంతీ వ్యశంసం
బ్రాహ్మణేభ్యో మృగయంతీ సూనృతాని; తథా బ్రహ్మన్పుణ్యలోకం లభేయం॥79॥

వామదేవ ఉవాచ

త్వయా త్రాతం రాజకులం శుభేక్షణే; వరం వృణీష్వాప్రతిమం దదాని తే
ప్రశాధీమం స్వజనం రాజపుత్రి; ఇక్ష్వాకురాజ్యం సుమహచ్చాప్యనింద్యే॥80॥

రాజపుత్ర్యువాచ

వరం వృణే భగవన్నేకమేవ; విముచ్యతాం కిల్బిషాదద్య భర్తా
శివేన చాధ్యాహి సపుత్రబాంధవం; వరో వృతో హ్యేష మయా ద్విజాగ్ర్య॥81॥

మార్కండేయ ఉవాచ

శ్రుత్వా వచః స మునీ రాజపుత్ర్యా;స్తథాస్త్వితి ప్రాహ కురుప్రవీర
తతః స రాజా ముదితో బభూవ; వామ్యౌ చాస్మై సంప్రదదౌ ప్రణమ్య॥82॥

—♦ అధ్యాయము 191 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మార్కండేయమృషయః పాండవాశ్చ పర్యపృచ్ఛన్
అస్తి కశ్చిద్భవతశ్చిరజాతతర ఇతి॥1॥

స తానువాచ
అస్తి ఖలు రాజర్షిరింద్రద్యుమ్నో నామ క్షీణపుణ్యస్త్రిదివాత్ప్రచ్యుతః
కీర్తిస్తే వ్యుచ్ఛిన్నేతి
స మాముపాతిష్ఠత్
అథ ప్రత్యభిజానాతి మాం భవానితి॥2॥

తమహమబ్రువం
న వయం రాసాయనికాః శరీరోపతాపేనాత్మనః సమారభామహేఽర్థానామనుష్ఠానం॥3॥

అస్తి ఖలు హిమవతి ప్రాకారకర్ణో నామోలూకః
స భవంతం యది జానీయాత్
ప్రకృష్టే చాధ్వని హిమవాన్
తత్రాసౌ ప్రతివసతీతి॥4॥

స మామశ్వో భూత్వా తత్రావహద్యత్ర బభూవోలూకః॥5॥

అథైనం స రాజర్షిః పర్యపృచ్ఛత్
ప్రత్యభిజానాతి మాం భవానితి॥6॥

స ముహూర్తం ధ్యాత్వాబ్రవీదేనం
నాభిజానే భవంతమితి॥7॥

స ఏవముక్తో రాజర్షిరింద్రద్యుమ్నః పునస్తములూకమబ్రవీత్
అస్తి కశ్చిద్భవతశ్చిరజాతతర ఇతి॥8॥

స ఏవముక్తోఽబ్రవీదేనం
అస్తి ఖల్వింద్రద్యుమ్నసరో నామ
తస్మిన్నాడీజంఘో నామ బకః ప్రతివసతి
సోఽస్మత్తశ్చిరజాతతరః
తం పృచ్ఛేతి॥9॥

తత ఇంద్రద్యుమ్నో మాం చోలూకం చాదాయ తత్సరోఽగచ్ఛద్యత్రాసౌ నాడీజంఘో నామ బకో బభూవ॥10॥

సోఽస్మాభిః పృష్టః
భవానింద్రద్యుమ్నం రాజానం ప్రత్యభిజానాతీతి॥11॥

స ఏవముక్తోఽబ్రవీన్ముహూర్తం ధ్యాత్వా
నాభిజానామ్యహమింద్రద్యుమ్నం రాజానమితి॥12॥

తతః సోఽస్మాభిః పృష్టః
అస్తి కశ్చిదన్యో భవతశ్చిరజాతతర ఇతి॥13॥

స నోఽబ్రవీదస్తి ఖల్విహైవ సరస్యకూపారో నామ కచ్ఛపః ప్రతివసతి
స మత్తశ్చిరజాతతర ఇతి
స యది కథంచిదభిజానీయాదిమం రాజానం తమకూపారం పృచ్ఛామ ఇతి॥14॥

తతః స బకస్తమకూపారం కచ్ఛపం విజ్ఞాపయామాస
అస్త్యస్మాకమభిప్రేతం భవంతం కంచిదర్థమభిప్రష్టుం
సాధ్వాగమ్యతాం తావదితి॥15॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా స కచ్ఛపస్తస్మాత్సరస ఉత్థాయాభ్యగచ్ఛద్యత్ర తిష్ఠామో వయం తస్య సరసస్తీరే॥16॥

ఆగతం చైనం వయమపృచ్ఛామ
భవానింద్రద్యుమ్నం రాజానమభిజానాతీతి॥17॥

స ముహూర్తం ధ్యాత్వా బాష్పపూర్ణనయన ఉద్విగ్నహృదయో వేపమానో విసంజ్ఞకల్పః ప్రాంజలిరబ్రవీత్
కిమహమేనం న ప్రత్యభిజానామి
అహం హ్యానేన సహస్రకృత్వః పూర్వమగ్నిచితిషూపహితపూర్వః
సరశ్చేదమస్య దక్షిణాదత్తాభిర్గోభిరతిక్రమమాణాభిః కృతం
అత్ర చాహం ప్రతివసామీతి॥18॥

అథైతత్కచ్ఛపేనోదాహృతం శ్రుత్వా సమనంతరం దేవలోకాద్దేవరథః ప్రాదురాసీత్॥19॥

వాచశ్చాశ్రూయంతేంద్రద్యుమ్నం ప్రతి
ప్రస్తుతస్తే స్వర్గః
యథోచితం స్థానమభిపద్యస్వ
కీర్తిమానసి
అవ్యగ్రో యాహీతి॥20॥

దివం స్పృశతి భూమిం చ శబ్దః పుణ్యస్య కర్మణః
యావత్స శబ్దో భవతి తావత్పురుష ఉచ్యతే॥21॥

అకీర్తిః కీర్త్యతే యస్య లోకే భూతస్య కస్యచిత్
పతత్యేవాధమాల్లోకాన్యావచ్ఛబ్దః స కీర్త్యతే॥22॥

తస్మాత్కల్యాణవృత్తః స్యాదత్యంతాయ నరో భువి
విహాయ వృత్తం పాపిష్ఠం ధర్మమేవాభిసంశ్రయేత్॥23॥

ఇత్యేతచ్ఛ్రుత్వా స రాజాబ్రవీత్
తిష్ఠ తావద్యావదిదానీమిమౌ వృద్ధౌ యథాస్థానం ప్రతిపాదయామీతి॥24॥

స మాం ప్రాకారకర్ణం చోలూకం యథోచితే స్థానే ప్రతిపాద్య తేనైవ యానేన సంసిద్ధో యథోచితం స్థానం ప్రతిపన్నః॥25॥

ఏతన్మయానుభూతం చిరజీవినా దృష్టమితి పాండవానువాచ మార్కండేయః॥26॥

పాండవాశ్చోచుః ప్రీతాః
సాధు
శోభనం కృతం భవతా రాజానమింద్రద్యుమ్నం స్వర్గలోకాచ్చ్యుతం స్వే స్థానే స్వర్గే పునః ప్రతిపాదయతేతి॥27॥

అథైనానబ్రవీదసౌ
నను దేవకీపుత్రేణాపి కృష్ణేన నరకే మజ్జమానో రాజర్షిర్నృగస్తస్మాత్కృచ్ఛ్రాత్సముద్ధృత్య పునః స్వర్గం ప్రతిపాదిత ఇతి॥28॥

—♦ అధ్యాయము 192 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరో ధర్మరాజః పప్రచ్ఛ భరతర్షభ
మార్కండేయం తపోవృద్ధం దీర్ఘాయుషమకల్మషం॥1॥

విదితాస్తవ ధర్మజ్ఞ దేవదానవరాక్షసాః
రాజవంశాశ్చ వివిధా ఋషివంశాశ్చ శాశ్వతాః
న తేఽస్త్యవిదితం కించిదస్మిల్లోకే ద్విజోత్తమ॥2॥

కథాం వేత్సి మునే దివ్యాం మనుష్యోరగరక్షసాం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తత్త్వేన కథితం ద్విజ॥3॥

కువలాశ్వ ఇతి ఖ్యాత ఇక్ష్వాకురపరాజితః
కథం నామ విపర్యాసాద్ధుంధుమారత్వమాగతః॥4॥

ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన జ్ఞాతుం భార్గవసత్తమ
విపర్యస్తం యథా నామ కువలాశ్వస్య ధీమతః॥5॥

మార్కండేయ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి శృణు రాజన్యుధిష్ఠిర
ధర్మిష్ఠమిదమాఖ్యానం ధుంధుమారస్య తచ్ఛృణు॥6॥

యథా స రాజా ఇక్ష్వాకుః కువలాశ్వో మహీపతిః
ధుంధుమారత్వమగమత్తచ్ఛృణుష్వ మహీపతే॥7॥

మహర్షిర్విశ్రుతస్తాత ఉత్తంక ఇతి భారత
మరుధన్వసు రమ్యేషు ఆశ్రమస్తస్య కౌరవ॥8॥

ఉత్తంకస్తు మహారాజ తపోఽతప్యత్సుదుశ్చరం
ఆరిరాధయిషుర్విష్ణుం బహూన్వర్షగణాన్విభో॥9॥

తస్య ప్రీతః స భగవాన్సాక్షాద్దర్శనమేయివాన్
దృష్ట్వైవ చర్షిః ప్రహ్వాస్తం తుష్టావ వివిధైః స్తవైః॥10॥

త్వయా దేవ ప్రజాః సర్వాః సదేవాసురమానవాః
స్థావరాణి చ భూతాని జంగమాని తథైవ చ
బ్రహ్మ వేదాశ్చ వేద్యం చ త్వయా సృష్టం మహాద్యుతే॥11॥

శిరస్తే గగనం దేవ నేత్రే శశిదివాకరౌ
నిఃశ్వాసః పవనశ్చాపి తేజోఽగ్నిశ్చ తవాచ్యుత
బాహవస్తే దిశః సర్వాః కుక్షిశ్చాపి మహార్ణవః॥12॥

ఊరూ తే పర్వతా దేవ ఖం నాభిర్మధుసూదన
పాదౌ తే పృథివీ దేవీ రోమాణ్యోషధయస్తథా॥13॥

ఇంద్రసోమాగ్నివరుణా దేవాసురమహోరగాః
ప్రహ్వాస్త్వాముపతిష్ఠంతి స్తువంతో వివిధైః స్తవైః॥14॥

త్వయా వ్యాప్తాని సర్వాణి భూతాని భువనేశ్వర
యోగినః సుమహావీర్యాః స్తువంతి త్వాం మహర్షయః॥15॥

త్వయి తుష్టే జగత్స్వస్థం త్వయి క్రుద్ధే మహద్భయం
భయానామపనేతాసి త్వమేకః పురుషోత్తమ॥16॥

దేవానాం మానుషాణాం చ సర్వభూతసుఖావహః
త్రిభిర్విక్రమణైర్దేవ త్రయో లోకాస్త్వయాహృతాః
అసురాణాం సమృద్ధానాం వినాశశ్చ త్వయా కృతః॥17॥

తవ విక్రమణైర్దేవా నిర్వాణమగమన్పరం
పరాభవం చ దైత్యేంద్రాస్త్వయి క్రుద్ధే మహాద్యుతే॥18॥

త్వం హి కర్తా వికర్తా చ భూతానామిహ సర్వశః
ఆరాధయిత్వా త్వాం దేవాః సుఖమేధంతి సర్వశః॥19॥

ఏవం స్తుతో హృషీకేశ ఉత్తంకేన మహాత్మనా
ఉత్తంకమబ్రవీద్విష్ణుః ప్రీతస్తేఽహం వరం వృణు॥20॥

ఉత్తంక ఉవాచ

పర్యాప్తో మే వరో హ్యేష యదహం దృష్టవాన్హరిం
పురుషం శాశ్వతం దివ్యం స్రష్టారం జగతః ప్రభుం॥21॥

విష్ణురువాచ

ప్రీతస్తేఽహమలౌల్యేన భక్త్యా చ ద్విజసత్తమ
అవశ్యం హి త్వయా బ్రహ్మన్మత్తో గ్రాహ్యో వరో ద్విజ॥22॥

ఏవం సంఛంద్యమానస్తు వరేణ హరిణా తదా
ఉత్తంకః ప్రాంజలిర్వవ్రే వరం భరతసత్తమ॥23॥

యది మే భగవాన్ప్రీతః పుండరీకనిభేక్షణః
ధర్మే సత్యే దమే చైవ బుద్ధిర్భవతు మే సదా
అభ్యాసశ్చ భవేద్భక్త్యా త్వయి నిత్యం మహేశ్వర॥24॥

విష్ణురువాచ

సర్వమేతద్ధి భవితా మత్ప్రసాదాత్తవ ద్విజ
ప్రతిభాస్యతి యోగశ్చ యేన యుక్తో దివౌకసాం
త్రయాణామపి లోకానాం మహత్కార్యం కరిష్యసి॥25॥

ఉత్సాదనార్థం లోకానాం ధుంధుర్నామ మహాసురః
తపస్యతి తపో ఘోరం శృణు యస్తం హనిష్యతి॥26॥

బృహదశ్వ ఇతి ఖ్యాతో భవిష్యతి మహీపతిః
తస్య పుత్రః శుచిర్దాంతః కువలాశ్వ ఇతి శ్రుతః॥27॥

స యోగబలమాస్థాయ మామకం పార్థివోత్తమః
శాసనాత్తవ విప్రర్షే ధుంధుమారో భవిష్యతి॥28॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఉత్తంకమేవముక్త్వా తు విష్ణురంతరధీయత॥29॥

—♦ అధ్యాయము 193 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇక్ష్వాకౌ సంస్థితే రాజఞ్శశాదః పృథివీమిమాం
ప్రాప్తః పరమధర్మాత్మా సోఽయోధ్యాయాం నృపోఽభవత్॥1॥

శశాదస్య తు దాయాదః కకుత్స్థో నామ వీర్యవాన్
అనేనాశ్చాపి కాకుత్స్థః పృథుశ్చానేనసః సుతః॥2॥

విష్వగశ్వః పృథోః పుత్రస్తస్మాదార్ద్రస్తు జజ్ఞివాన్
ఆర్ద్రస్య యువనాశ్వస్తు శ్రావస్తస్తస్య చాత్మజః॥3॥

జజ్ఞే శ్రావస్తకో రాజా శ్రావస్తీ యేన నిర్మితా
శ్రావస్తస్య తు దాయాదో బృహదశ్వో మహాబలః
బృహదశ్వసుతశ్చాపి కువలాశ్వ ఇతి స్మృతః॥4॥

కువలాశ్వస్య పుత్రాణాం సహస్రాణ్యేకవింశతిః
సర్వే విద్యాసు నిష్ణాతా బలవంతో దురాసదాః||5||

కువలాశ్వస్తు పితృతో గుణైరభ్యధికోఽభవత్
సమయే తం తతో రాజ్యే బృహదశ్వోఽభ్యషేచయత్
కువలాశ్వం మహారాజ శూరముత్తమధార్మికం||6||

పుత్రసంక్రామితశ్రీస్తు బృహదశ్వో మహీపతిః
జగామ తపసే ధీమాంస్తపోవనమమిత్రహా||7||

అథ శుశ్రావ రాజర్షిం తముత్తంకో యుధిష్ఠిర
వనం సంప్రస్థితం రాజన్బృహదశ్వం ద్విజోత్తమః||8||

తముత్తంకో మహాతేజాః సర్వాస్త్రవిదుషాం వరం
న్యవారయదమేయాత్మా సమాసాద్య నరోత్తమం||9||

ఉత్తంక ఉవాచ

భవతా రక్షణం కార్యం తత్తావత్కర్తుమర్హసి
నిరుద్విగ్నా వయం రాజంస్త్వత్ప్రసాదాద్వసేమహి||10||

త్వయా హి పృథివీ రాజన్రక్ష్యమాణా మహాత్మనా
భవిష్యతి నిరుద్విగ్నా నారణ్యం గంతుమర్హసి||11||

పాలనే హి మహాంధర్మః ప్రజానామిహ దృశ్యతే
న తథా దృశ్యతేఽరణ్యే మా తే భూద్బుద్ధిరీదృశీ||12||

ఈదృశో న హి రాజేంద్ర ధర్మః క్వచన దృశ్యతే
ప్రజానాం పాలనే యో వై పురా రాజర్షిభిః కృతః
రక్షితవ్యాః ప్రజా రాజ్ఞా తాస్త్వం రక్షితుమర్హసి||13||

నిరుద్విగ్నస్తపశ్చర్తుం న హి శక్నోమి పార్థివ
మమాశ్రమసమీపే వై సమేషు మరుధన్వసు||14||

సముద్రో వాలుకాపూర్ణ ఉజ్జానక ఇతి స్మృతః
బహుయోజనవిస్తీర్ణో బహుయోజనమాయతః||15||

తత్ర రౌద్రో దానవేంద్రో మహావీర్యపరాక్రమః
మధుకైటభయోః పుత్రో ధుంధుర్నామ సుదారుణః||16||

అంతర్భూమిగతో రాజన్వసత్యమితవిక్రమః
తం నిహత్య మహారాజ వనం త్వం గంతుమర్హసి||17||

శేతే లోకవినాశాయ తప ఆస్థాయ దారుణం
త్రిదశానాం వినాశాయ లోకానాం చాపి పార్థివ||18||

అవధ్యో దేవతానాం స దైత్యానామథ రక్షసాం
నాగానామథ యక్షాణాం గంధర్వాణాం చ సర్వశః
అవాప్య స వరం రాజన్సర్వలోకపితామహాత్||19||

తం వినాశయ భద్రం తే మా తే బుద్ధిరతోఽన్యథా
ప్రాప్స్యసే మహతీం కీర్తిం శాశ్వతీమవ్యయాం ధ్రువాం||20||

క్రూరస్య స్వపతస్తస్య వాలుకాంతర్హితస్య వై
సంవత్సరస్య పర్యంతే నిఃశ్వాసః సంప్రవర్తతే
యదా తదా భూశ్చలతి సశైలవనకాననా||21||

తస్య నిఃశ్వాసవాతేన రజ ఉద్ధూయతే మహత్
ఆదిత్యపథమావృత్య సప్తాహం భూమికంపనం

సవిస్ఫులింగం సజ్వాలం సధూమం హ్యతిదారుణం||22||

తేన రాజన్న శక్నోమి తస్మిన్స్థాతుం స్వ ఆశ్రమే
తం వినాశయ రాజేంద్ర లోకానాం హితకామ్యయా
లోకాః స్వస్థా భవంత్వద్య తస్మిన్వినిహతేఽసురే||23||

త్వం హి తస్య వినాశాయ పర్యాప్త ఇతి మే మతిః
తేజసా తవ తేజశ్చ విష్ణురాప్యాయయిష్యతి||24||

విష్ణునా చ వరో దత్తో మమ పూర్వం తతో వధే
యస్తం మహాసురం రౌద్రం వధిష్యతి మహీపతిః
తేజస్తం వైష్ణవమితి ప్రవేక్ష్యతి దురాసదం||25||

తత్తేజస్త్వం సమాధాయ రాజేంద్ర భువి దుఃసహం
తం నిషూదయ సందుష్టం దైత్యం రౌద్రపరాక్రమం||26||

న హి ధుంధుర్మహాతేజాస్తేజసాల్పేన శక్యతే
నిర్దగ్ధుం పృథివీపాల స హి వర్షశతైరపి||27||

—♦ అధ్యాయము 194 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

స ఏవముక్తో రాజర్షిరుత్తంకేనాపరాజితః
ఉత్తంకం కౌరవశ్రేష్ఠ కృతాంజలిరథాబ్రవీత్||1||

న తేఽభిగమనం బ్రహ్మన్మోఘమేతద్భవిష్యతి
పుత్రో మమాయం భగవన్కువలాశ్వ ఇతి స్మృతః||2||

ధృతిమాన్క్షిప్రకారీ చ వీర్యేణాప్రతిమో భువి
ప్రియం వై సర్వమేతత్తే కరిష్యతి న సంశయః||3||

పుత్రైః పరివృతః సర్వైః శూరైః పరిఘబాహుభిః
విసర్జయస్వ మాం బ్రహ్మన్న్యస్తశస్త్రోఽస్మి సాంప్రతం||4||

తథాస్త్వితి చ తేనోక్తో మునినామితతేజసా
స తమాదిశ్య తనయముత్తంకాయ మహాత్మనే
క్రియతామితి రాజర్షిర్జగామ వనముత్తమం||5||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క ఏష భగవందైత్యో మహావీర్యస్తపోధన
కస్య పుత్రోఽథ నప్తా వా ఏతదిచ్ఛామి వేదితుం||6||

ఏవం మహాబలో దైత్యో న శ్రుతో మే తపోధన
ఏతదిచ్ఛామి భగవన్యాథాతథ్యేన వేదితుం
సర్వమేవ మహాప్రాజ్ఞ విస్తరేణ తపోధన||7||

మార్కండేయ ఉవాచ

శృణు రాజన్నిదం సర్వం యథావృత్తం నరాధిప
ఏకార్ణవే తదా ఘోరే నష్టే స్థావరజంగమే
ప్రనష్టేషు చ భూతేషు సర్వేషు భరతర్షభ||8||

ప్రభవః సర్వభూతానాం శాశ్వతః పురుషోఽవ్యయః
సుష్వాప భగవాన్విష్ణురప్సుయ్యామేక ఏవ హ
నాగస్య భోగే మహతి శేషస్యామితతేజసః॥9॥

లోకకర్తా మహాభాగ భగవానచ్యుతో హరిః
నాగభోగేన మహతా పరిరభ్య మహీమిమాం॥10॥

స్వపతస్తస్య దేవస్య పద్మం సూర్యసమప్రభం
నాభ్యాం వినిఃసృతం తత్ర యత్రోత్పన్నః పితామహః
సాక్షాల్లోకగురుర్బ్రహ్మా పద్మే సూర్యేందుసప్రభే॥11॥

చతుర్వేదశ్చతుర్మూర్తిస్తథైవ చ చతుర్ముఖః
స్వప్రభావాద్దురాధర్షో మహాబలపరాక్రమః॥12॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య దానవౌ వీర్యవత్తరౌ
మధుశ్చ కైటభశ్చైవ దృష్టవంతౌ హరిం ప్రభుం॥13॥

శయానం శయనే దివ్యే నాగభోగే మహాద్యుతిం
బహుయోజనవిస్తీర్ణే బహుయోజనమాయతే॥14॥

కిరీటకౌస్తుభధరం పీతకౌశేయవాససం
దీప్యమానం శ్రియా రాజంస్తేజసా వపుషా తథా
సహస్రసూర్యప్రతిమమద్భుతోపమదర్శనం॥15॥

విస్మయః సుమహానాసీన్మధుకైటభయోస్తదా
దృష్ట్వా పితామహం చైవ పద్మే పద్మనిభేక్షణం॥16॥

విత్రాసయేతామథ తౌ బ్రహ్మాణమమితౌజసం
విత్రాస్యమానో బహుశో బ్రహ్మా తాభ్యాం మహాయశాః
అకంపయత్పద్మనాలం తతోఽబుధ్యత కేశవః॥17॥

అథాపశ్యత గోవిందో దానవౌ వీర్యవత్తరౌ
దృష్ట్వా తావబ్రవీద్దేవః స్వాగతం వాం మహాబలౌ
దదాని వాం వరం శ్రేష్ఠం ప్రీతిర్హి మమ జాయతే॥18॥

తౌ ప్రహస్య హృషీకేశం మహావీర్యౌ మహాసురౌ
ప్రత్యబ్రూతాం మహారాజ సహితౌ మధుసూదనం॥19॥

ఆవాం వరయ దేవ త్వం వరదౌ స్వః సురోత్తమ
దాతారౌ స్వో వరం తుభ్యం తద్బ్రవీహ్యవిచారయన్॥20॥

భగవానువాచ

ప్రతిగృహ్ణే వరం వీరావీప్సితశ్చ వరో మమ
యువాం హి వీర్యసంపన్నౌ న వామస్తి సమః పుమాన్॥21॥

వధ్యత్వముపగచ్ఛేతాం మమ సత్యపరాక్రమౌ
ఏతదిచ్ఛామ్యహం కామం ప్రాప్తుం లోకహితాయ వై॥22॥

మధుకైటభావూచతుః

అనృతం నోక్తపూర్వం నౌ స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా
సత్యే ధర్మే చ నిరతౌ విద్ధ్యావాం పురుషోత్తమ॥23॥

బలే రూపే చ వీర్యే చ శమే చ న సమోఽస్తి నౌ
ధర్మే తపసి దానే చ శీలసత్త్వదమేషు చ॥24॥

ఉపప్లవో మహానస్మానుపావర్తత కేశవ
ఉక్తం ప్రతికురుష్వ త్వం కాలో హి దురతిక్రమః॥25॥

ఆవామిచ్ఛావహే దేవ కృతమేకం త్వయా విభో
అనావృతేఽస్మిన్నాకాశే వధం సురవరోత్తమ॥26॥

పుత్రత్వమభిగచ్ఛావ తవ చైవ సులోచన
వర ఏష వృతో దేవ తద్విద్ధి సురసత్తమ॥27॥

భగవానువాచ

బాఢమేవం కరిష్యామి సర్వమేతద్భవిష్యతి॥28॥

మార్కండేయ ఉవాచ

విచింత్య త్వథ గోవిందో నాపశ్యద్యదనావృతం
అవకాశం పృథివ్యాం వా దివి వా మధుసూదనః॥29॥

స్వకావనావృతావూరూ దృష్ట్వా దేవవరస్తదా
మధుకైటభయో రాజఞ్శిరసీ మధుసూదనః
చక్రేణ శితధారేణ న్యకృంతత మహాయశాః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 195 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ధుంధుర్నామ మహాతేజాస్తయోః పుత్రో మహాద్యుతిః
స తపోఽతప్యత మహన్మహావీర్యపరాక్రమః॥1॥

అతిష్ఠదేకపాదేన కృశో ధమనిసంతతః
తస్మై బ్రహ్మా దదౌ ప్రీతో వరం వవ్రే స చ ప్రభో॥2॥

దేవదానవయక్షాణాం సర్పగంధర్వరక్షసాం
అవధ్యోఽహం భవేయం వై వర ఏష వృతో మయా॥3॥

ఏవం భవతు గచ్ఛేతి తమువాచ పితామహః
స ఏవముక్తస్తత్పాదౌ మూర్ధ్నా స్పృశ్య జగామ హ॥4॥

స తు ధుంధుర్వరం లబ్ధ్వా మహావీర్యపరాక్రమః
అనుస్మరన్పితృవధం తతో విష్ణుముపాద్రవత్॥5॥

స తు దేవాన్సగంధర్వాంజిత్వా ధుంధురమర్షణః
బబాధ సర్వానసకృద్దేవాన్విష్ణుం చ వై భృశం॥6॥

సముద్రో వాలుకాపూర్ణ ఉజ్జానక ఇతి స్మృతః
ఆగమ్య చ స దుష్టాత్మా తం దేశం భరతర్షభ
బాధతే స్మ పరం శక్త్యా తముత్తంకాశ్రమం ప్రభో॥7॥

అంతర్భూమిగతస్తత్ర వాలుకాంతర్హితస్తదా
మధుకైటభయోః పుత్రో ధుంధుర్భీమపరాక్రమః॥8॥

శేతే లోకవినాశాయ తపోబలసమాశ్రితః
ఉత్తంకస్యాశ్రమాభ్యాశే నిఃశ్వసన్పావకార్చిషః॥9॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సభృత్యబలవాహనః
కువలాశ్వో నరపతిరన్వితో బలశాలినాం॥10॥

సహస్రైరేకవింశత్యా పుత్రాణామరిమర్దనః
ప్రాయాదుత్తంకసహితో ధుంధోస్తస్య నివేశనం॥11॥

తమావిశత్తతో విష్ణుర్భగవాంస్తేజసా ప్రభుః
ఉత్తంకస్య నియోగేన లోకానాం హితకామ్యయా॥12॥

తస్మిన్ప్రయాతే దుర్ధర్షే దివి శబ్దో మహానభూత్
ఏష శ్రీమాన్నృపసుతో ధుంధుమారో భవిష్యతి॥13॥

దివ్యైశ్చ పుష్పైస్తం దేవాః సమంతాత్పర్యవాకిరన్
దేవదుందుభయశ్చైవ నేదుః స్వయముదీరితాః॥14॥

శీతశ్చ వాయుః ప్రవవౌ ప్రయాణే తస్య ధీమతః
విపాంసులాం మహీం కుర్వన్వవర్ష చ సురేశ్వరః॥15॥

అంతరిక్షే విమానాని దేవతానాం యుధిష్ఠిర
తత్రైవ సమదృశ్యంత ధుంధుర్యత్ర మహాసురః॥16॥

కువలాశ్వస్య ధుంధోశ్చ యుద్ధకౌతూహలాన్వితాః
దేవగంధర్వసహితాః సమవైక్షన్మహర్షయః॥17॥

నారాయణేన కౌరవ్య తేజసాప్యాయితస్తదా
స గతో నృపతిః క్షిప్రం పుత్రైస్తైః సర్వతోదిశం॥18॥

అర్ణవం ఖానయామాస కువలాశ్వో మహీపతిః
కువలాశ్వస్య పుత్రైస్తు తస్మిన్వై వాలుకార్ణవే॥19॥

సప్తభిర్దివసైః ఖాత్వా దృష్టో ధుంధుర్మహాబలః
ఆసీద్ఘోరం వపుస్తస్య వాలుకాంతర్హితం మహత్
దీప్యమానం యథా సూర్యస్తేజసా భరతర్షభ॥20॥

తతో ధుంధుర్మహారాజ దిశమాశ్రిత్య పశ్చిమాం
సుప్తోఽభూద్రాజశార్దూల కాలానలసమద్యుతిః॥21॥

కువలాశ్వస్య పుత్రైస్తు సర్వతః పరివారితః
అభిద్రుతః శరైస్తీక్ష్ణైర్గదాభిర్ముసలైరపి
పట్టిశైః పరిఘైః ప్రాసైః ఖడ్గైశ్చ విమలైః శితైః॥22॥

స వధ్యమానః సంక్రుద్ధః సముత్తస్థౌ మహాబలః
క్రుద్ధశ్చాభక్షయత్తేషాం శస్త్రాణి వివిధాని చ॥23॥

ఆస్యాద్వమన్పావకం స సంవర్తకసమం తదా
తాన్సర్వాన్నృపతేః పుత్రానదహత్స్వేన తేజసా॥24॥

ముఖజేనాగ్నినా క్రుద్ధో లోకానుద్వర్తయన్నివ
క్షణేన రాజశార్దూల పురేవ కపిలః ప్రభుః
సగరస్యాత్మజాన్క్రుద్ధస్తదద్భుతమివాభవత్॥25॥

తేషు క్రోధాగ్నిదగ్ధేషు తదా భరతసత్తమ
తం ప్రబుద్ధం మహాత్మానం కుంభకర్ణమివాపరం
ఆససాద మహాతేజాః కువలాశ్వో మహీపతిః॥26॥

తస్య వారి మహారాజ సుస్రావ బహు దేహతః
తదాపీయత తత్తేజో రాజా వారిమయం నృప
యోగీ యోగేన వహ్నిం చ శమయామాస వారిణా॥27॥

బ్రహ్మాస్త్రేణ తదా రాజా దైత్యం క్రూరపరాక్రమం
దదాహ భరతశ్రేష్ఠ సర్వలోకాభయాయ వై॥28॥

సోఽస్త్రేణ దగ్ధ్వా రాజర్షిః కువలాశ్వో మహాసురం
సురశత్రుమమిత్రఘ్నస్త్రిలోకేశ ఇవాపరః

ధుంధుమార ఇతి ఖ్యాతో నామ్నా సమభవత్తతః॥29॥

ప్రీతైశ్చ త్రిదశైః సర్వైర్మహర్షిసహితైస్తదా
వరం వృణీష్వేత్యుక్తః స ప్రాంజలిః ప్రణతస్తదా
అతీవ ముదితో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥30॥

దద్యాం విత్తం ద్విజాగ్ర్యేభ్యః శత్రూణాం చాపి దుర్జయః
సఖ్యం చ విష్ణునా మే స్యాద్భూతేష్వద్రోహ ఏవ చ
ధర్మే రతిశ్చ సతతం స్వర్గే వాసస్తథాక్షయః॥31॥

తథాస్త్వితి తతో దేవైః ప్రీతైరుక్తః స పార్థివః
ఋషిభిశ్చ సగంధర్వైరుత్తంకేన చ ధీమతా॥32॥

సభాజ్య చైనం వివిధైరాశీర్వాదైస్తతో నృపం
దేవా మహర్షయశ్చైవ స్వాని స్థానాని భేజిరే॥33॥

తస్య పుత్రాస్త్రయః శిష్టా యుధిష్ఠిర తదాభవన్
దృఢాశ్వః కపిలాశ్వశ్చ చంద్రాశ్వశ్చైవ భారత
తేభ్యః పరంపరా రాజన్నిక్ష్వాకూణాం మహాత్మనాం॥34॥

ఏవం స నిహతస్తేన కువలాశ్వేన సత్తమ
ధుంధుర్దైత్యో మహావీర్యో మధుకైటభయోః సుతః॥35॥

కువలాశ్వస్తు నృపతిర్ధుంధుమార ఇతి స్మృతః
నామ్నా చ గుణసంయుక్తస్తదా ప్రభృతి సోఽభవత్॥36॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ధౌంధుమారముపాఖ్యానం ప్రథితం యస్య కర్మణా॥37॥

ఇదం తు పుణ్యమాఖ్యానం విష్ణోః సమనుకీర్తనం
శృణుయాద్యః స ధర్మాత్మా పుత్రవాంశ్చ భవేన్నరః॥38॥

ఆయుష్మాంధృతిమాంశ్చైవ శ్రుత్వా భవతి పర్వసు
న చ వ్యాధిభయం కించిత్ప్రాప్నోతి విగతజ్వరః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 196 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మార్కండేయం మహాద్యుతిం
పప్రచ్ఛ భరతశ్రేష్ఠో ధర్మప్రశ్నం సుదుర్వచం॥1॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి భగవన్స్త్రీణాం మాహాత్మ్యముత్తమం
కథ్యమానం త్వయా విప్ర సూక్ష్మం ధర్మం చ తత్త్వతః॥2॥

ప్రత్యక్షేణ హి విప్రర్షే దేవా దృశ్యంతి సత్తమ
సూర్యాచంద్రమసౌ వాయుః పృథివీ వహ్నిరేవ చ॥3॥

పితా మాతా చ భగవన్గావ ఏవ చ సత్తమ
యచ్చాన్యదేవ విహితం తచ్చాపి భృగునందన॥4॥

మన్యేఽహం గురువత్సర్వమేకపత్న్యస్తథా స్త్రియః
పతివ్రతానాం శుశ్రూషా దుష్కరా ప్రతిభాతి మే॥5॥

పతివ్రతానాం మాహాత్మ్యం వక్తుమర్హసి నః ప్రభో
నిరుధ్య చేంద్రియగ్రామం మనః సంరుధ్య చానఘ
పతిం దైవతవచ్చాపి చింతయంత్యః స్థితా హి యాః॥6॥

భగవందుష్కరం హ్యేతత్ప్రతిభాతి మమ ప్రభో
మాతాపితృషు శుశ్రూషా స్త్రీణాం భర్తృషు చ ద్విజ॥7॥

స్త్రీణాం ధర్మాత్సుఘోరాద్ధి నాన్యం పశ్యామి దుష్కరం
సాధ్వాచారాః స్త్రియో బ్రహ్మన్యత్కుర్వంతి సదాదృతాః
దుష్కరం బత కుర్వంతి పితరో మాతరశ్చ వై॥8॥

ఏకపత్న్యశ్చ యా నార్యో యాశ్చ సత్యం వదంత్యుత
కుక్షిణా దశ మాసాంశ్చ గర్భం సంధారయంతి యాః
నార్యః కాలేన సంభూయ కిమద్భుతతరం తతః॥9॥

సంశయం పరమం ప్రాప్య వేదనామతులామపి
ప్రజాయంతే సుతాన్నార్యో దుఃఖేన మహతా విభో
పుష్ణంతి చాపి మహతా స్నేహేన ద్విజసత్తమ॥10॥

యే చ క్రూరేషు సర్వేషు వర్తమానా జుగుప్సితాః
స్వకర్మ కుర్వంతి సదా దుష్కరం తచ్చ మే మతం॥11॥

క్షత్రధర్మసమాచారం తథ్యం చాఖ్యాహి మే ద్విజ
ధర్మః సుదుర్లభో విప్ర నృశంసేన దురాత్మనా॥12॥

ఏతదిచ్ఛామి భగవన్ప్రశ్నం ప్రశ్నవిదాం వర
శ్రోతుం భృగుకులశ్రేష్ఠ శుశ్రూషే తవ సువ్రత॥13॥

మార్కండేయ ఉవాచ

హంత తే సర్వమాఖ్యాస్యే ప్రశ్నమేతం సుదుర్వచం
తత్త్వేన భరతశ్రేష్ఠ గదతస్తన్నిబోధ మే॥14॥

మాతరం సదృశీం తాత పితౄనన్యే చ మన్యతే
దుష్కరం కురుతే మాతా వివర్ధయతి యా ప్రజాః॥15॥

తపసా దేవతేజ్యాభిర్వందనేన తితిక్షయా
అభిచారైరుపాయైశ్చ ఈహంతే పితరః సుతాన్॥16॥

ఏవం కృచ్ఛ్రేణ మహతా పుత్రం ప్రాప్య సుదుర్లభం
చింతయంతి సదా వీర కీదృశోఽయం భవిష్యతి॥17॥

ఆశంసతే చ పుత్రేషు పితా మాతా చ భారత
యశః కీర్తిమథైశ్వర్యం ప్రజా ధర్మం తథైవ చ॥18॥

తయోరాశాం తు సఫలాం యః కరోతి స ధర్మవిత్
పితా మాతా చ రాజేంద్ర తుష్యతో యస్య నిత్యదా
ఇహ ప్రేత్య చ తస్యాథ కీర్తిర్ధర్మశ్చ శాశ్వతః॥19॥

నైవ యజ్ఞః స్త్రియః కశ్చిన్న శ్రాద్ధం నోపవాసకం
యా తు భర్తరి శుశ్రూషా తయా స్వర్గముపాశ్నుతే॥20॥

ఏతత్ప్రకరణం రాజన్నధికృత్య యుధిష్ఠిర
పతివ్రతానాం నియతం ధర్మం చావహితః శృణు॥21॥

—♦ అధ్యాయము 197 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

కశ్చిద్ద్విజాతిప్రవరో వేదాధ్యాయీ తపోధనః
తపస్వీ ధర్మశీలశ్చ కౌశికో నామ భారత॥1॥

సాంగోపనిషదాన్వేదానధీతే ద్విజసత్తమః
స వృక్షమూలే కస్మింశ్చిద్వేదానుచ్చారయన్స్థితః॥2॥

ఉపరిష్టాచ్చ వృక్షస్య బలాకా సంన్యలీయత
తయా పురీషముత్సృష్టం బ్రాహ్మణస్య తదోపరి॥3॥

తామవేక్ష్య తతః క్రుద్ధః సమపధ్యాయత ద్విజః
భృశం క్రోధాభిభూతేన బలాకా సా నిరీక్షితా॥4॥

అపధ్యాతా చ విప్రేణ న్యపతద్వసుధాతలే
బలాకాం పతితాం దృష్ట్వా గతసత్త్వామచేతనాం
కారుణ్యాదభిసంతప్తః పర్యశోచత తాం ద్విజః॥5॥

అకార్యం కృతవానస్మి రాగద్వేషబలాత్కృతః
ఇత్యుక్త్వా బహుశో విద్వాన్గ్రామం భైక్షాయ సంశ్రితః॥6॥

గ్రామే శుచీని ప్రచరన్కులాని భరతర్షభ
ప్రవిష్టస్తత్కులం యత్ర పూర్వం చరితవాంస్తు సః॥7॥

దేహీతి యాచమానో వై తిష్ఠేత్యుక్తః స్త్రియా తతః
శౌచం తు యావత్కురుతే భాజనస్య కుటుంబినీ॥8॥

ఏతస్మిన్నంతరే రాజన్క్షుధాసంపీడితో భృశం
భర్తా ప్రవిష్టః సహసా తస్యా భరతసత్తమ॥9॥

సా తు దృష్ట్వా పతిం సాధ్వీ బ్రాహ్మణం వ్యపహాయ తం
పాద్యమాచమనీయం చ దదౌ భర్త్రే తథాసనం॥10॥

ప్రహ్వా పర్యచరచ్చాపి భర్తారమసితేక్షణా
ఆహారేణాథ భక్ష్యైశ్చ వాక్యైః సుమధురైస్తథా॥11॥

ఉచ్ఛిష్టం భుంజతే భర్తుః సా తు నిత్యం యుధిష్ఠిర
దైవతం చ పతిం మేనే భర్తుశ్చిత్తానుసారిణీ॥12॥

న కర్మణా న మనసా నాత్యశ్నాన్నాపి చాపిబత్
తం సర్వభావోపగతా పతిశుశ్రూషణే రతా॥13॥

సాధ్వాచారా శుచిర్దక్షా కుటుంబస్య హితైషిణీ
భర్తుశ్చాపి హితం యత్తత్సతతం సానువర్తతే॥14॥

దేవతాతిథిభృత్యానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్తథా
శుశ్రూషణపరా నిత్యం సతతం సంయతేంద్రియా॥15॥

సా బ్రాహ్మణం తదా దృష్ట్వా సంస్థితం భైక్షకాంక్షిణం
కుర్వతీ పతిశుశ్రూషాం సస్మారాథ శుభేక్షణా॥16॥

వ్రీడితా సాభవత్సాధ్వీ తదా భరతసత్తమ
భిక్షామాదాయ విప్రాయ నిర్జగామ యశస్వినీ॥17॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కిమిదం భవతి త్వం మాం తిష్ఠేత్యుక్త్వా వరాంగనే
ఉపరోధం కృతవతీ న విసర్జితవత్యసి॥18॥

మార్కండేయ ఉవాచ

బ్రాహ్మణం క్రోధసంతప్తం జ్వలంతమివ తేజసా
దృష్ట్వా సాధ్వీ మనుష్యేంద్ర సాంత్వపూర్వం వచోఽబ్రవీత్॥19॥

క్షంతుమర్హసి మే విప్ర భర్తా మే దైవతం మహత్
స చాపి క్షుధితః శ్రాంతః ప్రాప్తః శుశ్రూషితో మయా॥20॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

బ్రాహ్మణా న గరీయాంసో గరీయాంస్తే పతిః కృతః
గృహస్థధర్మే వర్తంతీ బ్రాహ్మణానవమన్యసే॥21॥

ఇంద్రోఽప్యేషాం ప్రణమతే కిం పునర్మానుషా భువి
అవలిప్తే న జానీషే వృద్ధానాం న శ్రుతం త్వయా
బ్రాహ్మణా హ్యగ్నిసదృశా దహేయుః పృథివీమపి॥22॥

స్త్ర్యువాచ

నావజానామ్యహం విప్రాందేవైస్తుల్యాన్మనస్వినః
అపరాధమిమం విప్ర క్షంతుమర్హసి మేఽనఘ॥23॥

జానామి తేజో విప్రాణాం మహాభాగ్యం చ ధీమతాం
అపేయః సాగరః క్రోధాత్కృతో హి లవణోదకః॥24॥

తథైవ దీప్తతపసాం మునీనాం భావితాత్మనాం
యేషాం క్రోధాగ్నిరద్యాపి దండకే నోపశామ్యతి॥25॥

బ్రాహ్మణానాం పరిభవాద్వాతాపిశ్చ దురాత్మవాన్
అగస్త్యమృషిమాసాద్య జీర్ణః క్రూరో మహాసురః॥26॥

ప్రభావా బహవశ్చాపి శ్రూయంతే బ్రహ్మవాదినాం
క్రోధః సువిపులో బ్రహ్మన్ప్రసాదశ్చ మహాత్మనాం॥27॥

అస్మింస్త్వతిక్రమే బ్రహ్మన్క్షంతుమర్హసి మేఽనఘ
పతిశుశ్రూషయా ధర్మో యః స మే రోచతే ద్విజ॥28॥

దైవతేష్వపి సర్వేషు భర్తా మే దైవతం పరం
అవిశేషేణ తస్యాహం కుర్యాం ధర్మం ద్విజోత్తమ॥29॥

శుశ్రూషాయాః ఫలం పశ్య పత్యుర్బ్రాహ్మణ యాదృశం
బలాకా హి త్వయా దగ్ధా రోషాత్తద్విదితం మమ॥30॥

క్రోధః శత్రుః శరీరస్థో మనుష్యాణాం ద్విజోత్తమ
యః క్రోధమోహౌ త్యజతి తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥31॥

యో వదేదిహ సత్యాని గురుం సంతోషయేత చ
హింసితశ్చ న హింసేత తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥32॥

జితేంద్రియో ధర్మపరః స్వాధ్యాయనిరతః శుచిః
కామక్రోధౌ వశే యస్య తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥33॥

యస్య చాత్మసమో లోకో ధర్మజ్ఞస్య మనస్వినః
సర్వధర్మేషు చ రతస్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥34॥

యోఽధ్యాపయేదధీయీత యజేద్వా యాజయీత వా
దద్యాద్వాపి యథాశక్తి తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥35॥

బ్రహ్మచారీ చ వేదాన్యో అధీయీత ద్విజోత్తమః
స్వాధ్యాయే చాప్రమత్తో వై తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥36॥

యద్బ్రాహ్మణానాం కుశలం తదేషాం పరికీర్తయేత్
సత్యం తథా వ్యాహరతాం నానృతే రమతే మనః॥37॥

ధనం తు బ్రాహ్మణస్యాహుః స్వాధ్యాయం దమమార్జవం
ఇంద్రియాణాం నిగ్రహం చ శాశ్వతం ద్విజసత్తమ
సత్యార్జవే ధర్మమాహుః పరం ధర్మవిదో జనాః||38||

దుర్జ్ఞేయః శాశ్వతో ధర్మః స తు సత్యే ప్రతిష్ఠితః
శ్రుతిప్రమాణో ధర్మః స్యాదితి వృద్ధానుశాసనం||39||

బహుధా దృశ్యతే ధర్మః సూక్ష్మ ఏవ ద్విజోత్తమ
భవానపి చ ధర్మజ్ఞః స్వాధ్యాయనిరతః శుచిః
న తు తత్త్వేన భగవంధర్మాన్వేత్సీతి మే మతిః||40||

మాతాపితృభ్యాం శుశ్రూషుః సత్యవాదీ జితేంద్రియః
మిథిలాయాం వసన్వ్యాధః స తే ధర్మాన్ప్రవక్ష్యతి
తత్ర గచ్ఛస్వ భద్రం తే యథాకామం ద్విజోత్తమ||41||

అత్యుక్తమపి మే సర్వం క్షంతుమర్హస్యనిందిత
స్త్రియో హ్యవధ్యాః సర్వేషాం యే ధర్మవిదుషో జనాః||42||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ప్రీతోఽస్మి తవ భద్రం తే గతః క్రోధశ్చ శోభనే
ఉపాలంభస్త్వయా హ్యుక్తో మమ నిఃశ్రేయసం పరం
స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి సాధయిష్యామి శోభనే||43||

మార్కండేయ ఉవాచ

తయా విసృష్టో నిర్గమ్య స్వమేవ భవనం యయౌ
వినిందన్స ద్విజోఽఽత్మానం కౌశికో నరసత్తమ||44||

—♦ అధ్యాయము 198 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

చింతయిత్వా తదాశ్చర్యం స్త్రియా ప్రోక్తమశేషతః
వినిందన్స ద్విజోఽఽత్మానమాగస్కృత ఇవాబభౌ||1||

చింతయానః స ధర్మస్య సూక్ష్మాం గతిమథాబ్రవీత్
శ్రద్దధానేన భావ్యం వై గచ్ఛామి మిథిలామహం||2||

కృతాత్మా ధర్మవిత్తస్యాం వ్యాధో నివసతే కిల
తం గచ్ఛామ్యహమద్యైవ ధర్మం ప్రష్టుం తపోధనం||3||

ఇతి సంచింత్య మనసా శ్రద్దధానః స్త్రియా వచః
బలాకాప్రత్యయేనాసౌ ధర్మ్యైశ్చ వచనైః శుభైః
సంప్రతస్థే స మిథిలాం కౌతూహలసమన్వితః||4||

అతిక్రామన్నరణ్యాని గ్రామాంశ్చ నగరాణి చ
తతో జగామ మిథిలాం జనకేన సురక్షితాం||5||

ధర్మసేతుసమాకీర్ణాం యజ్ఞోత్సవవతీం శుభాం
గోపురాట్టాలకవతీం గృహప్రాకారశోభితాం||6||

ప్రవిశ్య స పురీం రమ్యాం విమానైర్బహుభిర్వృతాం
పణ్యైశ్చ బహుభిర్యుక్తాం సువిభక్తమహాపథాం||7||

అశ్వై రథైస్తథా నాగైర్యానైశ్చ బహుభిర్వృతాం
హృష్టపుష్టజనాకీర్ణాం నిత్యోత్సవసమాకులాం||8||

సోఽపశ్యద్బహువృత్తాంతాం బ్రాహ్మణః సమతిక్రమన్
ధర్మవ్యాధమపృచ్ఛచ్చ స చాస్య కథితో ద్విజైః||9||

అపశ్యత్తత్ర గత్వా తం సూనామధ్యే వ్యవస్థితం
మార్గమాహిషమాంసాని విక్రీణంతం తపస్వినం
ఆకులత్వాత్తు క్రేతౄణామేకాంతే సంస్థితో ద్విజః||10||

స తు జ్ఞాత్వా ద్విజం ప్రాప్తం సహసా సంభ్రమోత్థితః
ఆజగామ యతో విప్రః స్థిత ఏకాంత ఆసనే||11||

వ్యాధ ఉవాచ

అభివాదయే త్వా భగవన్స్వాగతం తే ద్విజోత్తమ
అహం వ్యాధస్తు భద్రం తే కిం కరోమి ప్రశాధి మాం||12||

ఏకపత్న్యా యదుక్తోఽసి గచ్ఛ త్వం మిథిలామితి
జానామ్యేతదహం సర్వం యదర్థం త్వమిహాగతః||13||

మార్కండేయ ఉవాచ

శ్రుత్వా తు తస్య తద్వాక్యం స విప్రో భృశహర్షితః
ద్వితీయమిదమాశ్చర్యమిత్యచింతయత ద్విజః||14||

అదేశస్థం హి తే స్థానమితి వ్యాధోఽబ్రవీద్ద్విజం
గృహం గచ్ఛావ భగవన్యది రోచయసేఽనఘ||15||

బాఢమిత్యేవ సంహృష్టో విప్రో వచనమబ్రవీత్
అగ్రతస్తు ద్విజం కృత్వా స జగామ గృహాన్ప్రతి||16||

ప్రవిశ్య చ గృహం రమ్యమాసనేనాభిపూజితః
పాద్యమాచమనీయం చ ప్రతిగృహ్య ద్విజోత్తమః||17||

తతః సుఖోపవిష్టస్తం వ్యాధం వచనమబ్రవీత్
కర్మైతద్వై న సదృశం భవతః ప్రతిభాతి మే
అనుతప్యే భృశం తాత తవ ఘోరేణ కర్మణా||18||

వ్యాధ ఉవాచ

కులోచితమిదం కర్మ పితృపైతామహం మమ
వర్తమానస్య మే ధర్మే స్వే మన్యుం మా కృథా ద్విజ||19||

ధాత్రా తు విహితం పూర్వం కర్మ స్వం పాలయామ్యహం
ప్రయత్నాచ్చ గురూ వృద్ధౌ శుశ్రూషేఽహం ద్విజోత్తమ||20||

సత్యం వదే నాభ్యసూయే యథాశక్తి దదామి చ
దేవతాతిథిభృత్యానామవశిష్టేన వర్తయే||21||

న కుత్సయామ్యహం కించిన్న గర్హే బలవత్తరం
కృతమన్వేతి కర్తారం పురా కర్మ ద్విజోత్తమ||22||

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యమిహ లోకస్య జీవనం
దండనీతిస్త్రయీ విద్యా తేన లోకా భవంత్యుత||23||

కర్మ శూద్రే కృషిర్వైశ్యే సంగ్రామః క్షత్రియే స్మృతః
బ్రహ్మచర్యం తపో మంత్రాః సత్యం చ బ్రాహ్మణే సదా॥24॥

రాజా ప్రశాస్తి ధర్మేణ స్వకర్మనిరతాః ప్రజాః
వికర్మాణశ్చ యే కేచిత్తాన్యునక్తి స్వకర్మసు॥25॥

భేతవ్యం హి సదా రాజ్ఞాం ప్రజానామధిపా హి తే
మారయంతి వికర్మస్థం లుబ్ధా మృగమివేషుభిః॥26॥

జనకస్యేహ విప్రర్షే వికర్మస్థో న విద్యతే
స్వకర్మనిరతా వర్ణాశ్చత్వారోఽపి ద్విజోత్తమ॥27॥

స ఏష జనకో రాజా దుర్వృత్తమపి చేత్సుతం
దండ్యం దండే నిక్షిపతి తథా న గ్లాతి ధార్మికం॥28॥

సుయుక్తచారో నృపతిః సర్వం ధర్మేణ పశ్యతి
శ్రీశ్చ రాజ్యం చ దండశ్చ క్షత్రియాణాం ద్విజోత్తమ॥29॥

రాజానో హి స్వధర్మేణ శ్రియమిచ్ఛంతి భూయసీం
సర్వేషామేవ వర్ణానాం త్రాతా రాజా భవత్యుత॥30॥

పరేణ హి హతాన్బ్రహ్మన్వరాహమహిషానహం
న స్వయం హన్మి విప్రర్షే విక్రీణామి సదా త్వహం॥31॥

న భక్షయామి మాంసాని ఋతుగామీ తథా హ్యహం
సదోపవాసీ చ తథా నక్తభోజీ తథా ద్విజ॥32॥

అశీలశ్చాపి పురుషో భూత్వా భవతి శీలవాన్
ప్రాణిహింసారతశ్చాపి భవతే ధార్మికః పునః॥33॥

వ్యభిచారాన్నరేంద్రాణాం ధర్మః సంకీర్యతే మహాన్
అధర్మో వర్ధతే చాపి సంకీర్యంతే తథా ప్రజాః॥34॥

ఉరుండా వామనాః కుబ్జాః స్థూలశీర్షాస్తథైవ చ
క్లీబాశ్చాంధాశ్చ జాయంతే బధిరా లంబచూచుకాః
పార్థివానామధర్మత్వాత్ప్రజానామభవః సదా॥35॥

స ఏష రాజా జనకః సర్వం ధర్మేణ పశ్యతి
అనుగృహ్ణన్ప్రజాః సర్వాః స్వధర్మనిరతాః సదా॥36॥

యే చైవ మాం ప్రశంసంతి యే చ నిందంతి మానవాః
సర్వాన్సుపరిణీతేన కర్మణా తోషయామ్యహం॥37॥

యే జీవంతి స్వధర్మేణ సంభుంజంతే చ పార్థివాః
న కించిదుపజీవంతి దక్షా ఉత్థానశీలినః॥38॥

శక్త్యాన్నదానం సతతం తితిక్షా ధర్మనిత్యతా
యథార్హం ప్రతిపూజా చ సర్వభూతేషు వై దయా
త్యాగాన్నాన్యత్ర మర్త్యానాం గుణాస్తిష్ఠంతి పూరుషే॥39॥

మృషావాదం పరిహరేత్కుర్యాత్ప్రియమయాచితః
న చ కామాన్న సంరంభాన్న ద్వేషాద్ధర్మముత్సృజేత్॥40॥

ప్రియే నాతిభృశం హృష్యేదప్రియే న చ సంజ్వరేత్
న ముహ్యేదర్థకృచ్ఛ్రేషు న చ ధర్మం పరిత్యజేత్॥41॥

కర్మ చేత్కించిదన్యత్స్యాదితరన్న సమాచరేత్
యత్కల్యాణమభిధ్యాయేత్తత్రాత్మానం నియోజయేత్॥42॥

న పాపం ప్రతి పాపః స్యాత్సాధురేవ సదా భవేత్
ఆత్మనైవ హతః పాపో యః పాపం కర్తుమిచ్ఛతి॥43॥

కర్మ చైతదసాధూనాం వృజినానామసాధువత్
న ధర్మోఽస్తీతి మన్వానాః శుచీనవహసంతి యే
అశ్రద్దధానా ధర్మస్య తే నశ్యంతి న సంశయః||44||

మహాదృతిరివాధ్మాతః పాపో భవతి నిత్యదా
మూఢానామవలిప్తానామసారం భాషితం భవేత్
దర్శయత్యంతరాత్మానం దివా రూపమివాంశుమాన్||45||

న లోకే రాజతే మూర్ఖః కేవలాత్మప్రశంసయా
అపి చేహ మృజా హీనః కృతవిద్యః ప్రకాశతే||46||

అబ్రువన్కస్యచిన్నిందామాత్మపూజామవర్ణయన్
న కశ్చిద్గుణసంపన్నః ప్రకాశో భువి దృశ్యతే||47||

వికర్మణా తప్యమానః పాపాద్విపరిముచ్యతే
నైతత్కుర్యాం పునరితి ద్వితీయాత్పరిముచ్యతే||48||

కర్మణా యేన తేనేహ పాపాద్ద్విజవరోత్తమ
ఏవం శ్రుతిరియం బ్రహ్మంధర్మేషు పరిదృశ్యతే||49||

పాపాన్యబుద్ధ్వేహ పురా కృతాని; ప్రాగ్ధర్మశీలో వినిహంతి పశ్చాత్
ధర్మో బ్రహ్మన్నుదతే పూరుషాణాం; యత్కుర్వతే పాపమిహ ప్రమాదాత్||50||

పాపం కృత్వా హి మన్యేత నాహమస్మీతి పూరుషః
చికీర్షేదేవ కల్యాణం శ్రద్దధానోఽనసూయకః||51||

వసనస్యేవ ఛిద్రాణి సాధూనాం వివృణోతి యః
పాపం చేత్పురుషః కృత్వా కల్యాణమభిపద్యతే
ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యో మహాభ్రైరివ చంద్రమాః||52||

యథాదిత్యః సముద్యన్వై తమః సర్వం వ్యపోహతి
ఏవం కల్యాణమాతిష్ఠన్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే||53||

పాపానాం విద్ధ్యధిష్ఠానం లోభమేవ ద్విజోత్తమ
లుబ్ధాః పాపం వ్యవస్యంతి నరా నాతిబహుశ్రుతాః
అధర్మా ధర్మరూపేణ తృణైః కూపా ఇవావృతాః||54||

తేషాం దమః పవిత్రాణి ప్రలాపా ధర్మసంశ్రితాః
సర్వం హి విద్యతే తేషు శిష్టాచారః సుదుర్లభః||55||

మార్కండేయ ఉవాచ

స తు విప్రో మహాప్రాజ్ఞో ధర్మవ్యాధమపృచ్ఛత
శిష్టాచారం కథమహం విద్యామితి నరోత్తమ
ఏతన్మహామతే వ్యాధ ప్రబ్రవీహి యథాతథం||56||

వ్యాధ ఉవాచ

యజ్ఞో దానం తపో వేదాః సత్యం చ ద్విజసత్తమ
పంచైతాని పవిత్రాణి శిష్టాచారేషు నిత్యదా||57||

కామక్రోధౌ వశే కృత్వా దంభం లోభమనార్జవం
ధర్మ ఇత్యేవ సంతుష్టాస్తే శిష్టాః శిష్టసంమతాః||58||

న తేషాం విద్యతేఽవృత్తం యజ్ఞస్వాధ్యాయశీలినాం
ఆచారపాలనం చైవ ద్వితీయం శిష్టలక్షణం||59||

గురుశుశ్రూషణం సత్యమక్రోధో దానమేవ చ
ఏతచ్చతుష్టయం బ్రహ్మఇశ్శిష్టాచారేషు నిత్యదా||60||

శిష్టాచారే మనః కృత్వా ప్రతిష్ఠాప్య చ సర్వశః
యామయం లభతే తుష్టిం సా న శక్యా హ్యతోఽన్యథా||61||

వేదస్యోపనిషత్సత్యం సత్యస్యోపనిషద్దమః
దమస్యోపనిషత్త్యాగః శిష్టాచారేషు నిత్యదా||62||

యే తు ధర్మమసూయంతే బుద్ధిమోహాన్వితా నరాః
అపథా గచ్ఛతాం తేషామనుయాతాపి పీడ్యతే||63||

యే తు శిష్టాః సునియతాః శ్రుతిత్యాగపరాయణాః
ధర్మ్యం పంథానమారూఢాః సత్యధర్మపరాయణాః||64||

నియచ్ఛంతి పరాం బుద్ధిం శిష్టాచారాన్వితా నరాః
ఉపాధ్యాయమతే యుక్తాః స్థిత్యా ధర్మార్థదర్శినః||65||

నాస్తికాన్భిన్నమర్యాదాన్క్రూరాన్పాపమతౌ స్థితాన్
త్యజ తాంజ్ఞానమాశ్రిత్య ధార్మికానుపసేవ్య చ||66||

కామలోభగ్రహాకీర్ణాం పంచేంద్రియజలాం నదీం
నావం ధృతిమయీం కృత్వా జన్మదుర్గాణి సంతర||67||

క్రమేణ సంచితో ధర్మో బుద్ధియోగమయో మహాన్
శిష్టాచారే భవేత్సాధూ రాగః శుక్లేవ వాససి||68||

అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతహితం పరం
అహింసా పరమో ధర్మః స చ సత్యే ప్రతిష్ఠితః
సత్యే కృత్వా ప్రతిష్ఠాం తు ప్రవర్తంతే ప్రవృత్తయః||69||

సత్యమేవ గరీయస్తు శిష్టాచారనిషేవితం
ఆచారశ్చ సతాం ధర్మః సంతశ్చాచారలక్షణాః||70||

యో యథాప్రకృతిర్జంతుః స్వాం స్వాం ప్రకృతిమశ్నుతే
పాపాత్మా క్రోధకామాదీందోషానాప్నోత్యనాత్మవాన్||71||

ఆరంభో న్యాయయుక్తో యః స హి ధర్మ ఇతి స్మృతః
అనాచారస్త్వధర్మేతి ఏతచ్ఛిష్టానుశాసనం||72||

అక్రుధ్యంతోఽనసూయంతో నిరహంకారమత్సరాః
ఋజవః శమసంపన్నాః శిష్టాచారా భవంతి తే||73||

త్రైవిద్యవృద్ధాః శుచయో వృత్తవంతో మనస్వినః
గురుశుశ్రూషవో దాంతాః శిష్టాచారా భవంత్యుత||74||

తేషామదీనసత్త్వానాం దుష్కరాచారకర్మణాం
స్వైః కర్మభిః సత్కృతానాం ఘోరత్వం సంప్రణశ్యతి||75||

తం సదాచారమాశ్చర్యం పురాణం శాశ్వతం ధ్రువం
ధర్మం ధర్మేణ పశ్యంతః స్వర్గం యాంతి మనీషిణః||76||

ఆస్తికా మానహీనాశ్చ ద్విజాతిజనపూజకాః
శ్రుతవృత్తోపసంపన్నాః తే సంతః స్వర్గగామినః||77||

వేదోక్తః పరమో ధర్మో ధర్మశాస్త్రేషు చాపరః
శిష్టాచీర్ణశ్చ శిష్టానాం త్రివిధం ధర్మలక్షణం||78||

పారణం చాపి విద్యానాం తీర్థానామవగాహనం
క్షమా సత్యార్జవం శౌచం శిష్టాచారనిదర్శనం||79||

సర్వభూతదయావంతో అహింసానిరతాః సదా
పరుషం న ప్రభాషంతే సదా సంతో ద్విజప్రియాః॥80॥

శుభానామశుభానాం చ కర్మణాం ఫలసంచయే
విపాకమభిజానంతి తే శిష్టాః శిష్టసంమతాః॥81॥

న్యాయోపేతా గుణోపేతాః సర్వలోకహితైషిణః
సంతః స్వర్గజితః శుక్లాః సంనివిష్టాశ్చ సత్పథే॥82॥

దాతారః సంవిభక్తారో దీనానుగ్రహకారిణః
సర్వభూతదయావంతస్తే శిష్టాః శిష్టసంమతాః॥83॥

సర్వపూజ్యాః శ్రుతధనాస్తథైవ చ తపస్వినః
దాననిత్యాః సుఖాల్లోకానాప్నువంతీహ చ శ్రియం॥84॥

పీడయా చ కలత్రస్య భృత్యానాం చ సమాహితాః
అతిశక్త్యా ప్రయచ్ఛంతి సంతః సద్భిః సమాగతాః॥85॥

లోకయాత్రాం చ పశ్యంతో ధర్మమాత్మహితాని చ
ఏవం సంతో వర్తమానా ఏధంతే శాశ్వతీః సమాః॥86॥

అహింసా సత్యవచనమానృశంస్యమథార్జవం
అద్రోహో నాతిమానశ్చ హ్రీస్తితిక్షా దమః శమః॥87॥

ధీమంతో ధృతిమంతశ్చ భూతానామనుకంపకాః
అకామద్వేషసంయుక్తాస్తే సంతో లోకసత్కృతాః॥88॥

త్రీణ్యేవ తు పదాన్యాహుః సతాం వృత్తమనుత్తమం
న ద్రుహ్యేచ్చైవ దద్యాచ్చ సత్యం చైవ సదా వదేత్॥89॥

సర్వత్ర చ దయావంతః సంతః కరుణవేదినః
గచ్ఛంతీహ సుసంతుష్టా ధర్మ్యం పంథానముత్తమం
శిష్టాచారా మహాత్మానో యేషాం ధర్మః సునిశ్చితః॥90॥

అనసూయా క్షమా శాంతిః సంతోషః ప్రియవాదితా
కామక్రోధపరిత్యాగః శిష్టాచారనిషేవణం॥91॥

కర్మణా శ్రుతసంపన్నం సతాం మార్గమనుత్తమం
శిష్టాచారం నిషేవంతే నిత్యం ధర్మేష్వతంద్రితాః॥92॥

ప్రజ్ఞాప్రాసాదమారుహ్య ముహ్యతో మహతో జనాన్
ప్రేక్షంతో లోకవృత్తాని వివిధాని ద్విజోత్తమ
అతిపుణ్యాని పాపాని తాని ద్విజవరోత్తమ॥93॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథాప్రజ్ఞం యథాశ్రుతం
శిష్టాచారగుణాన్బ్రహ్మన్పురస్కృత్య ద్విజర్షభ॥94॥

—♦ అధ్యాయము 199 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

స తు విప్రమథోవాచ ధర్మవ్యాధో యుధిష్ఠిర
యదహం హ్యాచరే కర్మ ఘోరమేతదసంశయం॥1॥

విధిస్తు బలవాన్బ్రహ్మందుస్తరం హి పురాకృతం
పురాకృతస్య పాపస్య కర్మదోషో భవత్యయం
దోషస్యైతస్య వై బ్రహ్మన్విఘాతే యత్నవానహం॥2॥

విధినా విహితే పూర్వం నిమిత్తం ఘాతకో భవేత్
నిమిత్తభూతా హి వయం కర్మణోఽస్య ద్విజోత్తమ||3||

యేషాం హతానాం మాంసాని విక్రీణామో వయం ద్విజ
తేషామపి భవేద్ధర్మ ఉపభోగేన భక్షణాత్
దేవతాతిథిభృత్యానాం పితౄణాం ప్రతిపూజనాత్||4||

ఓషధ్యో వీరుధశ్చాపి పశవో మృగపక్షిణః
అన్నాద్యభూతా లోకస్య ఇత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః||5||

ఆత్మమాంసప్రదానేన శిబిరౌశీనరో నృపః
స్వర్గం సుదుర్లభం ప్రాప్తః క్షమావాంద్విజసత్తమ||6||

రాజ్ఞో మహానసే పూర్వం రంతిదేవస్య వై ద్విజ
ద్వే సహస్రే తు వధ్యేతే పశూనామన్వహం తదా||7||

సమాంసం దదతో హ్యన్నం రంతిదేవస్య నిత్యశః
అతులా కీర్తిరభవన్నృపస్య ద్విజసత్తమ
చాతుర్మాస్యేషు పశవో వధ్యంత ఇతి నిత్యశః||8||

అగ్నయో మాంసకామాశ్చ ఇత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః
యజ్ఞేషు పశవో బ్రహ్మన్వధ్యంతే సతతం ద్విజైః
సంస్కృతాః కిల మంత్రైశ్చ తేఽపి స్వర్గమవాప్నువన్||9||

యది నైవాగ్నయో బ్రహ్మన్మాంసకామాభవన్పురా
భక్ష్యం నైవ భవేన్మాంసం కస్యచిద్ద్విజసత్తమ||10||

అత్రాపి విధిరుక్తశ్చ మునిభిర్మాంసభక్షణే
దేవతానాం పితౄణాం చ భుంక్తే దత్త్వా తు యః సదా
యథావిధి యథాశ్రద్ధం న స దుష్యతి భక్షణాత్||11||

అమాంసాశీ భవత్యేవమిత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః
భార్యాం గచ్ఛన్బ్రహ్మచారీ ఋతౌ భవతి బ్రాహ్మణః||12||

సత్యానృతే వినిశ్చిత్య అత్రాపి విధిరుచ్యతే
సౌదాసేన పురా రాజ్ఞా మానుషా భక్షితా ద్విజ
శాపాభిభూతేన భృశమత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||13||

స్వధర్మ ఇతి కృత్వా తు న త్యజామి ద్విజోత్తమ
పురాకృతమితి జ్ఞాత్వా జీవామ్యేతేన కర్మణా||14||

స్వకర్మ త్యజతో బ్రహ్మన్నధర్మ ఇహ దృశ్యతే
స్వకర్మనిరతో యస్తు స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః||15||

పూర్వం హి విహితం కర్మ దేహినం న విముంచతి
ధాత్రా విధిరయం దృష్టో బహుధా కర్మనిర్ణయే||16||

ద్రష్టవ్యం తు భవేత్ప్రాజ్ఞ క్రూరే కర్మణి వర్తతా
కథం కర్మ శుభం కుర్యాం కథం ముచ్యే పరాభవాత్
కర్మణస్తస్య ఘోరస్య బహుధా నిర్ణయో భవేత్||17||

దానే చ సత్యవాక్యే చ గురుశుశ్రూషణే తథా
ద్విజాతిపూజనే చాహం ధర్మే చ నిరతః సదా
అతివాదాతిమానాభ్యాం నివృత్తోఽస్మి ద్విజోత్తమ||18||

కృషిం సాధ్వితి మన్యంతే తత్ర హింసా పరా స్మృతా
కర్షంతో లాంగలైః పుంసో ఘ్నంతి భూమిశయాన్బహూన్
జీవానన్యాంశ్చ బహుశస్తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||19||

ధాన్యబీజాని యాన్యాహుర్వ్రీహ్యాదీని ద్విజోత్తమ
సర్వాణ్యేతాని జీవాని తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||20||

అధ్యాక్రమ్య పశూంశ్చాపి ఘ్నంతి వై భక్షయంతి చ
వృక్షానథౌషధీశ్చైవ ఛిందంతి పురుషా ద్విజ||21||

జీవా హి బహవో బ్రహ్మన్వృక్షేషు చ ఫలేషు చ
ఉదకే బహవశ్చాపి తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||22||

సర్వం వ్యాప్తమిదం బ్రహ్మన్ప్రాణిభిః ప్రాణిజీవనైః
మత్స్యా గ్రసంతే మత్స్యాంశ్చ తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||23||

సత్త్వైః సత్త్వాని జీవంతి బహుధా ద్విజసత్తమ
ప్రాణినోఽన్యోన్యభక్షాశ్చ తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||24||

చంక్రమ్యమాణా జీవాంశ్చ ధరణీసంశ్రితాన్బహూన్
పద్భ్యాం ఘ్నంతి నరా విప్ర తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||25||

ఉపవిష్టాః శయానాశ్చ ఘ్నంతి జీవాననేకశః
జ్ఞానవిజ్ఞానవంతశ్చ తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||26||

జీవైర్గ్రస్తమిదం సర్వమాకాశం పృథివీ తథా
అవిజ్ఞానాచ్చ హింసంతి తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||27||

అహింసేతి యదుక్తం హి పురుషైర్విస్మితైః పురా
కే న హింసంతి జీవాన్వై లోకేఽస్మింద్విజసత్తమ
బహు సంచింత్య ఇహ వై నాస్తి కశ్చిదహింసకః||28||

అహింసాయాం తు నిరతా యతయో ద్విజసత్తమ
కుర్వంత్యేవ హి హింసాం తే యత్నాదల్పతరా భవేత్||29||

ఆలక్ష్యాశ్చైవ పురుషాః కులే జాతా మహాగుణాః
మహాఘోరాణి కర్మాణి కృత్వా లజ్జంతి వై న చ||30||

సుహృదః సుహృదోఽన్యాంశ్చ దుర్హృదశ్చాపి దుర్హృదః
సమ్యక్ప్రవృత్తాన్పురుషాన్న సమ్యగనుపశ్యతః||31||

సమృద్ధైశ్చ న నందంతి బాంధవా బాంధవైరపి
గురూంశ్చైవ వినిందంతి మూఢాః పండితమానినః||32||

బహు లోకే విపర్యస్తం దృశ్యతే ద్విజసత్తమ
ధర్మయుక్తమధర్మం చ తత్ర కిం ప్రతిభాతి తే||33||

వక్తుం బహువిధం శక్యం ధర్మాధర్మేషు కర్మసు
స్వకర్మనిరతో యో హి స యశః ప్రాప్నుయాన్మహత్||34||

—♦ అధ్యాయము 200 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ధర్మవ్యాధస్తు నిపుణం పునరేవ యుధిష్ఠిర
విప్రర్షభమువాచేదం సర్వధర్మభృతాం వరః||1||

శ్రుతిప్రమాణో ధర్మో హి వృద్ధానామితి భాషితం
సూక్ష్మా గతిర్హి ధర్మస్య బహుశాఖా హ్యనంతికా||2||

ప్రాణాత్యయే వివాహే చ వక్తవ్యమనృతం భవేత్
అనృతం చ భవేత్సత్యం సత్యం చైవానృతం భవేత్||3||

యద్భూతహితమత్యంతం తత్సత్యమితి ధారణా
విపర్యయకృతోఽధర్మః పశ్య ధర్మస్య సూక్ష్మతాం॥4॥

యత్కరోత్యశుభం కర్మ శుభం వా ద్విజసత్తమ
అవశ్యం తత్సమాప్నోతి పురుషో నాత్ర సంశయః॥5॥

విషమాం చ దశాం ప్రాప్య దేవాన్గర్హతి వై భృశం
ఆత్మనః కర్మదోషాణి న విజానాత్యపండితః॥6॥

మూఢో నైకృతికశ్చాపి చపలశ్చ ద్విజోత్తమ
సుఖదుఃఖవిపర్యాసో యదా సముపపద్యతే
నైనం ప్రజ్ఞా సునీతం వా త్రాయతే నైవ పౌరుషం॥7॥

యో యమిచ్ఛేద్యథా కామం తం తం కామం సమశ్నుయాత్
యది స్యాదపరాధీనం పురుషస్య క్రియాఫలం॥8॥

సంయతాశ్చాపి దక్షాశ్చ మతిమంతశ్చ మానవాః
దృశ్యంతే నిష్ఫలాః సంతః ప్రహీణాః సర్వకర్మభిః॥9॥

భూతానామపరః కశ్చిద్ధింసాయాం సతతోత్థితః
వంచనాయాం చ లోకస్య స సుఖేనేహ జీవతి॥10॥

అచేష్టమానమాసీనం శ్రీః కంచిదుపతిష్ఠతి
కశ్చిత్కర్మాణి కుర్వన్హి న ప్రాప్యమధిగచ్ఛతి॥11॥

దేవానిష్ట్వా తపస్తప్త్వా కృపణైః పుత్రగృద్ధిభిః
దశమాసధృతా గర్భే జాయంతే కులపాంసనాః॥12॥

అపరే ధనధాన్యైశ్చ భోగైశ్చ పితృసంచితైః
విపులైరభిజాయంతే లబ్ధాస్తైరేవ మంగలైః॥13॥

కర్మజా హి మనుష్యాణాం రోగా నాస్త్యత్ర సంశయః
ఆధిభిశ్చైవ బాధ్యంతే వ్యాధైః క్షుద్రమృగా ఇవ॥14॥

తే చాపి కుశలైర్వైద్యైర్నిపుణైః సంభృతౌషధైః
వ్యాధయో వినివార్యంతే మృగా వ్యాధైరివ ద్విజ॥15॥

యేషామస్తి చ భోక్తవ్యం గ్రహణీదోషపీడితాః
న శక్నువంతి తే భోక్తుం పశ్య ధర్మభృతాం వర॥16॥

అపరే బాహుబలినః క్లిశ్యంతే బహవో జనాః
దుఃఖేన చాధిగచ్ఛంతి భోజనం ద్విజసత్తమ॥17॥

ఇతి లోకమనాక్రందం మోహశోకపరిప్లుతం
స్రోతసాసకృదాక్షిప్తం హ్రియమాణం బలీయసా॥18॥

న మ్రియేయుర్న జీర్యేయుః సర్వే స్యుః సార్వకామికాః
నాప్రియం ప్రతిపశ్యేయుర్వశిత్వం యది వై భవేత్॥19॥

ఉపర్యుపరి లోకస్య సర్వో గంతుం సమీహతే
యతతే చ యథాశక్తి న చ తద్వర్తతే తథా॥20॥

బహవః సంప్రదృశ్యంతే తుల్యనక్షత్రమంగలాః
మహచ్చ ఫలవైషమ్యం దృశ్యతే కర్మసంధిషు॥21॥

న కశ్చిదీశతే బ్రహ్మన్స్వయంగ్రాహస్య సత్తమ
కర్మణాం ప్రాకృతానాం వై ఇహ సిద్ధిః ప్రదృశ్యతే॥22॥

యథా శ్రుతిరియం బ్రహ్మంజీవః కిల సనాతనః
శరీరమధ్రువం లోకే సర్వేషాం ప్రాణినామిహ॥23॥

వధ్యమానే శరీరే తు దేహనాశో భవత్యుత
జీవః సంక్రమతేఽన్యత్ర కర్మబంధనిబంధనః॥24॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కథం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జీవో భవతి శాశ్వతః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం జ్ఞాతుం తత్త్వేన వదతాం వర॥25॥

వ్యాధ ఉవాచ

న జీవనాశోఽస్తి హి దేహభేదే; మిథ్యైతదాహుర్మ్రియతేతి మూఢాః
జీవస్తు దేహాంతరితః ప్రయాతి; దశార్ధతైవాస్య శరీరభేదః॥26॥

అన్యో హి నాశ్నాతి కృతం హి కర్మ; స ఏవ కర్తా సుఖదుఃఖభాగీ
యత్తేన కించిద్ధి కృతం హి కర్మ; తదశ్నుతే నాస్తి కృతస్య నాశః॥27॥

అపుణ్యశీలాశ్చ భవంతి పుణ్యా; నరోత్తమాః పాపకృతో భవంతి
నరోఽనుయాతస్త్విహ కర్మభిః స్వైః;స్తతః సముత్పద్యతి భావితస్తైః॥28॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కథం సంభవతే యోనౌ కథం వా పుణ్యపాపయోః
జాతీః పుణ్యా హ్యపుణ్యాశ్చ కథం గచ్ఛతి సత్తమ॥29॥

వ్యాధ ఉవాచ

గర్భాధానసమాయుక్తం కర్మేదం సంప్రదృశ్యతే
సమాసేన తు తే క్షిప్రం ప్రవక్ష్యామి ద్విజోత్తమ॥30॥

యథా సంభృతసంభారః పునరేవ ప్రజాయతే
శుభకృచ్ఛుభయోనీషు పాపకృత్పాపయోనిషు॥31॥

శుభైః ప్రయోగైర్దేవత్వం వ్యామిశ్రైర్మానుషో భవేత్
మోహనీయైర్వియోనీషు త్వధోగామీ చ కిల్బిషైః॥32॥

జాతిమృత్యుజరాదుఃఖైః సతతం సమభిద్రుతః
సంసారే పచ్యమానశ్చ దోషైరాత్మకృతైర్నరః॥33॥

తిర్యగ్యోనిసహస్రాణి గత్వా నరకమేవ చ
జీవాః సంపరివర్తంతే కర్మబంధనిబంధనాః॥34॥

జంతుస్తు కర్మభిస్తైస్తైః స్వకృతైః ప్రేత్య దుఃఖితః
తద్దుఃఖప్రతిఘాతార్థమపుణ్యాం యోనిమశ్నుతే॥35॥

తతః కర్మ సమాదత్తే పునరన్యన్నవం బహు
పచ్యతే తు పునస్తేన భుక్త్వాపథ్యమివాతురః॥36॥

అజస్రమేవ దుఃఖార్తోఽదుఃఖితః సుఖసంజ్ఞితః
తతోఽనివృత్తబంధత్వాత్కర్మణాముదయాదపి
పరిక్రామతి సంసారే చక్రవద్బహువేదనః॥37॥

స చేన్నివృత్తబంధస్తు విశుద్ధశ్చాపి కర్మభిః
ప్రాప్నోతి సుకృతాల్లోకాన్యత్ర గత్వా న శోచతి॥38॥

పాపం కుర్వన్పాపవృత్తః పాపస్యాంతం న గచ్ఛతి
తస్మాత్పుణ్యం యతేత్కర్తుం వర్జయేత చ పాతకం॥39॥

అనసూయుః కృతజ్ఞశ్చ కల్యాణాన్యేవ సేవతే
సుఖాని ధర్మమర్థం చ స్వర్గం చ లభతే నరః॥40॥

సంస్కృతస్య హి దాంతస్య నియతస్య యతాత్మనః
ప్రాజ్ఞస్యానంతరా వృత్తిరిహ లోకే పరత్ర చ॥41॥

సతాం ధర్మేణ వర్తేత క్రియాం శిష్టవదాచరేత్
అసంక్లేశేన లోకస్య వృత్తిం లిప్సేత వై ద్విజ॥42॥

సంతి హ్యాగతవిజ్ఞానాః శిష్టాః శాస్త్రవిచక్షణాః
స్వధర్మేణ క్రియా లోకే కర్మణః సోఽప్యసంకరః॥43॥

ప్రాజ్ఞో ధర్మేణ రమతే ధర్మం చైవోపజీవతి
తస్య ధర్మాదవాప్తేషు ధనేషు ద్విజసత్తమ
తస్యైవ సించతే మూలం గుణాన్పశ్యతి యత్ర వై॥44॥

ధర్మాత్మా భవతి హ్యేవం చిత్తం చాస్య ప్రసీదతి
స మైత్రజనసంతుష్ట ఇహ ప్రేత్య చ నందతి॥45॥

శబ్దం స్పర్శం తథా రూపం గంధానిష్టాంశ్చ సత్తమ
ప్రభుత్వం లభతే చాపి ధర్మస్యైతత్ఫలం విదుః॥46॥

ధర్మస్య చ ఫలం లబ్ధ్వా న తృప్యతి మహాద్విజ
అతృప్యమాణో నిర్వేదమాదత్తే జ్ఞానచక్షుషా॥47॥

ప్రజ్ఞాచక్షుర్నర ఇహ దోషం నైవానురుధ్యతే
విరజ్యతి యథాకామం న చ ధర్మం విముంచతి॥48॥

సర్వత్యాగే చ యతతే దృష్ట్వా లోకం క్షయాత్మకం
తతో మోక్షే ప్రయతతే నానుపాయాదుపాయతః॥49॥

ఏవం నిర్వేదమాదత్తే పాపం కర్మ జహాతి చ
ధార్మికశ్చాపి భవతి మోక్షం చ లభతే పరం॥50॥

తపో నిఃశ్రేయసం జంతోస్తస్య మూలం శమో దమః
తేన సర్వానవాప్నోతి కామాన్యాన్మనసేచ్ఛతి॥51॥

ఇంద్రియాణాం నిరోధేన సత్యేన చ దమేన చ
బ్రహ్మణః పదమాప్నోతి యత్పరం ద్విజసత్తమ॥52॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఇంద్రియాణి తు యాన్యాహుః కాని తాని యతవ్రత
నిగ్రహశ్చ కథం కార్యో నిగ్రహస్య చ కిం ఫలం॥53॥

కథం చ ఫలమాప్నోతి తేషాం ధర్మభృతాం వర
ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన ధర్మం జ్ఞాతుం సుధార్మిక॥54॥

—♦ అధ్యాయము 201 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు విప్రేణ ధర్మవ్యాధో యుధిష్ఠిర
ప్రత్యువాచ యథా విప్రం తచ్ఛృణుష్వ నరాధిప ॥1॥

వ్యాధ ఉవాచ

విజ్ఞానార్థం మనుష్యాణాం మనః పూర్వం ప్రవర్తతే
తత్ప్రాప్య కామం భజతే క్రోధం చ ద్విజసత్తమ ॥2॥

తతస్తదర్థం యతతే కర్మ చారభతే మహత్
ఇష్టానాం రూపగంధానామభ్యాసం చ నిషేవతే ॥3॥

తతో రాగః ప్రభవతి ద్వేషశ్చ తదనంతరం
తతో లోభః ప్రభవతి మోహశ్చ తదనంతరం ॥4॥

తస్య లోభాభిభూతస్య రాగద్వేషహతస్య చ
న ధర్మే జాయతే బుద్ధిర్వ్యాజాద్ధర్మం కరోతి చ ॥5॥

వ్యాజేన చరతే ధర్మమర్థం వ్యాజేన రోచతే
వ్యాజేన సిధ్యమానేషు ధనేషు ద్విజసత్తమ
తత్రైవ రమతే బుద్ధిస్తతః పాపం చికీర్షతి ॥6॥

సుహృద్భిర్వార్యమాణశ్చ పండితైశ్చ ద్విజోత్తమ
ఉత్తరం శ్రుతిసంబద్ధం బ్రవీతి శ్రుతియోజితం ॥7॥

అధర్మస్త్రివిధస్తస్య వర్ధతే రాగదోషతః
పాపం చింతయతే చాపి బ్రవీతి చ కరోతి చ ॥8॥

తస్యాధర్మప్రవృత్తస్య గుణా నశ్యంతి సాధవః
ఏకశీలాశ్చ మిత్రత్వం భజంతే పాపకర్మిణః ॥9॥

స తేనాసుఖమాప్నోతి పరత్ర చ విహన్యతే
పాపాత్మా భవతి హ్యేవం ధర్మలాభం తు మే శృణు ॥10॥

యస్త్వేతాన్ప్రజ్ఞయా దోషాన్పూర్వమేవానుపశ్యతి
కుశలః సుఖదుఃఖేషు సాధూంశ్చాప్యుపసేవతే
తస్య సాధుసమారంభాద్బుద్ధిర్ధర్మేషు జాయతే ॥11॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

బ్రవీషి సూనృతం ధర్మం యస్య వక్తా న విద్యతే
దివ్యప్రభావః సుమహాన్ఋషిరేవ మతోఽసి మే ॥12॥

వ్యాధ ఉవాచ

బ్రాహ్మణా వై మహాభాగాః పితరోఽగ్రభుజః సదా
తేషాం సర్వాత్మనా కార్యం ప్రియం లోకే మనీషిణా ॥13॥

యత్తేషాం చ ప్రియం తత్తే వక్ష్యామి ద్విజసత్తమ
నమస్కృత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో బ్రాహ్మీం విద్యాం నిబోధ మే ॥14॥

ఇదం విశ్వం జగత్సర్వమజయ్యం చాపి సర్వశః
మహాభూతాత్మకం బ్రహ్మన్నాతః పరతరం భవేత్‌॥15॥

మహాభూతాని ఖం వాయురగ్నిరాపస్తథా చ భూః
శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ తద్గుణాః॥16॥

తేషామపి గుణాః సర్వే గుణవృత్తిః పరస్పరం
పూర్వపూర్వగుణాః సర్వే క్రమశో గుణిషు త్రిషు॥17॥

షష్ఠస్తు చేతనా నామ మన ఇత్యభిధీయతే
సప్తమీ తు భవేద్బుద్ధిరహంకారస్తతః పరం॥18॥

ఇంద్రియాణి చ పంచైవ రజః సత్త్వం తమస్తథా
ఇత్యేష సప్తదశకో రాశిరవ్యక్తసంజ్ఞకః॥19॥

సర్వైరిహేంద్రియార్థైస్తు వ్యక్తావ్యక్తైః సుసంవృతః
చతుర్వింశక ఇత్యేష వ్యక్తావ్యక్తమయో గుణః
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయో శ్రోతుమిచ్ఛసి॥20॥

—♦ అధ్యాయము 202 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తః స విప్రస్తు ధర్మవ్యాధేన భారత
కథామకథయద్భూయో మనసః ప్రీతివర్ధనీం॥1॥

బ్రాహ్మణ

మహాభూతాని యాన్యాహుః పంచ ధర్మవిదాం వర
ఏకైకస్య గుణాన్సమ్యక్పంచానామపి మే వద॥2॥

వ్యాధ ఉవాచ

భూమిరాపస్తథా జ్యోతిర్వాయురాకాశమేవ చ
గుణోత్తరాణి సర్వాణి తేషాం వక్ష్యామి తే గుణాన్‌॥3॥

భూమిః పంచగుణా బ్రహ్మన్నుదకం చ చతుర్గుణం
గుణాస్త్రయస్తేజసి చ త్రయశ్చాకాశవాతయోః॥4॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ పంచమః
ఏతే గుణాః పంచ భూమేః సర్వేభ్యో గుణవత్తరాః॥5॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసశ్చాపి ద్విజోత్తమ
అపామేతే గుణా బ్రహ్మన్కీర్తితాస్తవ సువ్రత॥6॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ తేజసోఽథ గుణాస్త్రయః
శబ్దః స్పర్శశ్చ వాయౌ తు శబ్ద ఆకాశ ఏవ చ॥7॥

ఏతే పంచదశ బ్రహ్మన్గుణా భూతేషు పంచసు
వర్తంతే సర్వభూతేషు యేషు లోకాః ప్రతిష్ఠితాః
అన్యోన్యం నాతివర్తంతే సంపచ్చ భవతి ద్విజ॥8॥

యదా తు విషమీభావమాచరంతి చరాచరాః
తదా దేహీ దేహమన్యం వ్యతిరోహతి కాలతః॥9॥

ఆనుపూర్వ్యా వినశ్యంతి జాయంతే చానుపూర్వశః
తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతే ధాతవః పాంచభౌతికాః
యైరావృతమిదం సర్వం జగత్స్థావరజంగమం॥10॥

ఇంద్రియైః సృజ్యతే యద్యత్తత్తద్వ్యక్తమితి స్మృతం
అవ్యక్తమితి విజ్ఞేయం లింగగ్రాహ్యమతీంద్రియం॥11॥

యథాస్వం గ్రాహకాన్యేషాం శబ్దాదీనామిమాని తు
ఇంద్రియాణి యదా దేహీ ధారయన్నిహ తప్యతే॥12॥

లోకే విততమాత్మానం లోకం చాత్మని పశ్యతి
పరావరజ్ఞః సక్తః సన్సర్వభూతాని పశ్యతి॥13॥

పశ్యతః సర్వభూతాని సర్వావస్థాసు సర్వదా
బ్రహ్మభూతస్య సంయోగో నాశుభేనోపపద్యతే॥14॥

జ్ఞానమూలాత్మకం క్లేశమతివృత్తస్య మోహజం
లోకో బుద్ధిప్రకాశేన జ్ఞేయమార్గేణ దృశ్యతే॥15॥

అనాదినిధనం జంతుమాత్మయోనిం సదావ్యయం
అనౌపమ్యమమూర్తం చ భగవానాహ బుద్ధిమాన్
తపోమూలమిదం సర్వం యన్మాం విప్రానుపృచ్ఛసి॥16॥

ఇంద్రియాణ్యేవ తత్సర్వం యత్స్వర్గనరకావుభౌ
నిగృహీతవిసృష్టాని స్వర్గాయ నరకాయ చ॥17॥

ఏష యోగవిధిః కృత్స్నో యావదింద్రియధారణం
ఏతన్మూలం హి తపసః కృత్స్నస్య నరకస్య చ॥18॥

ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయం
సంనియమ్య తు తాన్యేవ తతః సిద్ధిమవాప్నుతే॥19॥

షణ్ణామాత్మని నిత్యానామైశ్వర్యం యోఽధిగచ్ఛతి
న స పాపైః కుతోఽనర్థైర్యుజ్యతే విజితేంద్రియః॥20॥

రథః శరీరం పురుషస్య దృష్ట;మాత్మా నియంతేంద్రియాణ్యాహురశ్వాన్
తైరప్రమత్తః కుశలీ సదశ్వైః;ర్దాంతైః సుఖం యాతి రథీవ ధీరః॥21॥

షణ్ణామాత్మని నిత్యానామింద్రియాణాం ప్రమాథినాం
యో ధీరో ధారయేద్రశ్మీన్స స్యాత్పరమసారథిః॥22॥

ఇంద్రియాణాం ప్రసృష్టానాం హయానామివ వర్త్మసు
ధృతిం కుర్వీత సారథ్యే ధృత్యా తాని జయేద్ధ్రువం॥23॥

ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే
తదస్య హరతే బుద్ధిం నావం వాయురివాంభసి॥24॥

యేషు విప్రతిపద్యంతే షట్సు మోహాత్ఫలాగమే
తేష్వధ్యవసితాధ్యాయీ విందతే ధ్యానజం ఫలం॥25॥

—♦ అధ్యాయము 203 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవం తు సూక్ష్మే కథితే ధర్మవ్యాధేన భారత
బ్రాహ్మణః స పునః సూక్ష్మం పప్రచ్ఛ సుసమాహితః॥1॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

సత్త్వస్య రజసశ్చైవ తమసశ్చ యథాతథం
గుణాంస్తత్త్వేన మే బ్రూహి యథావదిహ పృచ్ఛతః॥2॥

వ్యాధ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ఏషాం గుణాన్పృథక్త్వేన నిబోధ గదతో మమ॥3॥

మోహాత్మకం తమస్తేషాం రజ ఏషాం ప్రవర్తకం
ప్రకాశబహులత్వాచ్చ సత్త్వం జ్యాయ ఇహోచ్యతే॥4॥

అవిద్యాబహులో మూఢః స్వప్నశీలో విచేతనః
దుర్దృశీకస్తమోధ్వస్తః సక్రోధస్తామసోఽలసః॥5॥

ప్రవృత్తవాక్యో మంత్రీ చ యోఽనురాగ్యభ్యసూయకః
వివిత్సమానో విప్రర్షే స్తబ్ధో మానీ స రాజసః॥6॥

ప్రకాశబహులో ధీరో నిర్వివిత్సోఽనసూయకః
అక్రోధనో నరో ధీమాందాంతశ్చైవ స సాత్త్వికః॥7॥

సాత్త్వికస్త్వథ సంబుద్ధో లోకవృత్తేన క్లిశ్యతే
యదా బుధ్యతి బోద్ధవ్యం లోకవృత్తం జుగుప్సతే॥8॥

వైరాగ్యస్య హి రూపం తు పూర్వమేవ ప్రవర్తతే
మృదుర్భవత్యహంకారః ప్రసీదత్యార్జవం చ యత్॥9॥

తతోఽస్య సర్వద్వంద్వాని ప్రశామ్యంతి పరస్పరం
న చాస్య సంయమో నామ క్వచిద్భవతి కశ్చన॥10॥

శూద్రయోనౌ హి జాతస్య సద్గుణానుపతిష్ఠతః
వైశ్యత్వం భవతి బ్రహ్మన్క్షత్రియత్వం తథైవ చ॥11॥

ఆర్జవే వర్తమానస్య బ్రాహ్మణ్యమభిజాయతే
గుణాస్తే కీర్తితాః సర్వే కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥12॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

పార్థివం ధాతుమాసాద్య శారీరోఽగ్నిః కథం భవేత్
అవకాశవిశేషేణ కథం వర్తయతేఽనిలః॥13॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ప్రశ్నమేతం సముద్దిష్టం బ్రాహ్మణేన యుధిష్ఠిర
వ్యాధః స కథయామాస బ్రాహ్మణాయ మహాత్మనే॥14॥

వ్యాధ ఉవాచ

మూర్ధానమాశ్రితో వహ్నిః శరీరం పరిపాలయన్
ప్రాణో మూర్ధని చాగ్నౌ చ వర్తమానో విచేష్టతే
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ సర్వం ప్రాణే ప్రతిష్ఠితం॥15॥

శ్రేష్ఠం తదేవ భూతానాం బ్రహ్మజ్యోతిరుపాస్మహే
స జంతుః సర్వభూతాత్మా పురుషః స సనాతనః
మనో బుద్ధిరహంకారో భూతానాం విషయశ్చ సః॥16॥

ఏవం త్విహ స సర్వత్ర ప్రాణేన పరిపాల్యతే
పృష్ఠతస్తు సమానేన స్వాం స్వాం గతిముపాశ్రితః॥17॥

బస్తిమూలే గుదే చైవ పావకః సముపాశ్రితః
వహన్మూత్రం పురీషం చాప్యపానః పరివర్తతే॥18॥

ప్రయత్నే కర్మణి బలే య ఏకస్త్రిషు వర్తతే
ఉదాన ఇతి తం ప్రాహురధ్యాత్మవిదుషో జనాః॥19॥

సంధౌ సంధౌ సంనివిష్టః సర్వేష్వపి తథానిలః
శరీరేషు మనుష్యాణాం వ్యాన ఇత్యుపదిష్యతే॥20॥

ధాతుష్వగ్నిస్తు వితతః స తు వాయుసమీరితః
రసాంధాతూంశ్చ దోషాంశ్చ వర్తయన్పరిధావతి॥21॥

ప్రాణానాం సంనిపాతాత్తు సంనిపాతః ప్రజాయతే
ఊష్మా చాగ్నిరితి జ్ఞేయో యోఽన్నం పచతి దేహినాం॥22॥

అపానోదానయోర్మధ్యే ప్రాణవ్యానౌ సమాహితౌ
సమన్వితస్త్వధిష్ఠానం సమ్యక్పచతి పావకః॥23॥

తస్యాపి పాయుపర్యంతస్తథా స్యాద్గుదసంజ్ఞితః
స్రోతాంసి తస్మాజ్జాయంతే సర్వప్రాణేషు దేహినాం॥24॥

అగ్నివేగవహః ప్రాణో గుదాంతే ప్రతిహన్యతే
స ఊర్ధ్వమాగమ్య పునః సముత్క్షిపతి పావకం॥25॥

పక్వాశయస్త్వధో నాభ్యా ఊర్ధ్వమామాశయః స్థితః
నాభిమధ్యే శరీరస్య ప్రాణాః సర్వే ప్రతిష్ఠితాః॥26॥

ప్రవృత్తా హృదయాత్సర్వాస్తిర్యగూర్ధ్వమధస్తథా
వహంత్యన్నరసాన్నాడ్యో దశ ప్రాణప్రచోదితాః॥27॥

యోగినామేష మార్గస్తు యేన గచ్ఛంతి తత్పరం
జితక్లమాసనా ధీరా మూర్ధన్యాత్మానమాదధుః
ఏవం సర్వేషు వితతౌ ప్రాణాపానౌ హి దేహిషు॥28॥

ఏకాదశవికారాత్మా కలాసంభారసంభృతః
మూర్తిమంతం హి తం విద్ధి నిత్యం కర్మజితాత్మకం॥29॥

తస్మిన్యః సంస్థితో హ్యగ్నిర్నిత్యం స్థాల్యామివాహితః
ఆత్మానం తం విజానీహి నిత్యం యోగజితాత్మకం॥30॥

దేవో యః సంస్థితస్తస్మిన్నబ్బిందురివ పుష్కరే
క్షేత్రజ్ఞం తం విజానీహి నిత్యం త్యాగజితాత్మకం॥31॥

జీవాత్మకాని జానీహి రజః సత్త్వం తమస్తథా
జీవమాత్మగుణం విద్ధి తథాత్మానం పరాత్మకం॥32॥

సచేతనం జీవగుణం వదంతి; స చేష్టతే చేష్టయతే చ సర్వం
తతః పరం క్షేత్రవిదో వదంతి; ప్రాకల్పయద్యో భువనాని సప్త॥33॥

ఏవం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మా న ప్రకాశతే
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా జ్ఞానవేదిభిః॥34॥

చిత్తస్య హి ప్రసాదేన హంతి కర్మ శుభాశుభం
ప్రసన్నాత్మాత్మని స్థిత్వా సుఖమానంత్యమశ్నుతే॥35॥

లక్షణం తు ప్రసాదస్య యథా తృప్తః సుఖం స్వపేత్
నివాతే వా యథా దీపో దీప్యేత్కుశలదీపితః ||36||

పూర్వరాత్రే పరే చైవ యుంజానః సతతం మనః
లఘ్వాహారో విశుద్ధాత్మా పశ్యన్నాత్మానమాత్మని ||37||

ప్రదీప్తేనేవ దీపేన మనోదీపేన పశ్యతి
దృష్ట్వాత్మానం నిరాత్మానం తదా స తు విముచ్యతే ||38||

సర్వోపాయైస్తు లోభస్య క్రోధస్య చ వినిగ్రహః
ఏతత్పవిత్రం యజ్ఞానాం తపో వై సంక్రమో మతః ||39||

నిత్యం క్రోధాత్తపో రక్షేచ్ఛ్రియం రక్షేత మత్సరాత్
విద్యాం మానాపమానాభ్యామాత్మానం తు ప్రమాదతః ||40||

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మః క్షమా చ పరమం బలం
ఆత్మజ్ఞానం పరం జ్ఞానం పరం సత్యవ్రతం వ్రతం ||41||

సత్యస్య వచనం శ్రేయః సత్యం జ్ఞానం హితం భవేత్
యద్భూతహితమత్యంతం తద్వై సత్యం పరం మతం ||42||

యస్య సర్వే సమారంభాః నిరాశీర్బంధనాః సదా
త్యాగే యస్య హుతం సర్వం స త్యాగీ స చ బుద్ధిమాన్ ||43||

యతో న గురురప్యేనం చ్యావయేదుపపాదయన్
తం విద్యాద్బ్రహ్మణో యోగం వియోగం యోగసంజ్ఞితం ||44||

న హింస్యాత్సర్వభూతాని మైత్రాయణగతశ్చరేత్
నేదం జీవితమాసాద్య వైరం కుర్వీత కేనచిత్ ||45||

ఆకించన్యం సుసంతోషో నిరాశిత్వమచాపలం
ఏతదేవ పరం జ్ఞానం సదాత్మజ్ఞానముత్తమం ||46||

పరిగ్రహం పరిత్యజ్య భవ బుద్ధ్యా యతవ్రతః
అశోకం స్థానమాతిష్ఠేన్నిశ్చలం ప్రేత్య చేహ చ ||47||

తపోనిత్యేన దాంతేన మునినా సంయతాత్మనా
అజితం జేతుకామేన భావ్యం సంగేష్వసంగినా ||48||

గుణాగుణమనాసంగమేకకార్యమనంతరం
ఏతద్బ్రాహ్మణ తే వృత్తమాహురేకపదం సుఖం ||49||

పరిత్యజతి యో దుఃఖం సుఖం చాప్యుభయం నరః
బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి సోఽత్యంతమసంగేన చ గచ్ఛతి ||50||

యథాశ్రుతమిదం సర్వం సమాసేన ద్విజోత్తమ
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి ||51||

—♦ అధ్యాయము 204 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవం సంకథితే కృత్స్నే మోక్షధర్మే యుధిష్ఠిర
దృఢం ప్రీతమనా విప్రో ధర్మవ్యాధమువాచ హ ||1||

న్యాయయుక్తమిదం సర్వం భవతా పరికీర్తితం
న తేఽస్త్యవిదితం కించిద్ధర్మేష్విహ హి దృశ్యతే ||2||

వ్యాధ ఉవాచ

ప్రత్యక్షం మమ యో ధర్మస్తం పశ్య ద్విజసత్తమ
యేన సిద్ధిరియం ప్రాప్తా మయా బ్రాహ్మణపుంగవ ॥3॥

ఉత్తిష్ఠ భగవన్క్షిప్రం ప్రవిశ్యాభ్యంతరం గృహం
ద్రష్టుమర్హసి ధర్మజ్ఞ మాతరం పితరం చ మే ॥4॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స ప్రవిశ్యాథ దదర్శ పరమార్చితం
సౌధం హృద్యం చతుఃశాలమతీవ చ మనోహరం ॥5॥

దేవతాగృహసంకాశం దైవతైశ్చ సుపూజితం
శయనాసనసంబాధం గంధైశ్చ పరమైర్యుతం ॥6॥

తత్ర శుక్లాంబరధరౌ పితరావస్య పూజితౌ
కృతాహారౌ సుతుష్టౌ తావుపవిష్టౌ వరాసనే
ధర్మవ్యాధస్తు తౌ దృష్ట్వా పాదేషు శిరసాపతత్ ॥7॥

వృద్ధావూచతుః

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ ధర్మజ్ఞ ధర్మస్త్వామభిరక్షతు
ప్రీతౌ స్వస్తవ శౌచేన దీర్ఘమాయురవాప్నుహి
సత్పుత్రేణ త్వయా పుత్ర నిత్యకాలం సుపూజితౌ ॥8॥

న తేఽన్యద్దైవతం కించిద్దైవతేష్వపి వర్తతే
ప్రయతత్వాద్ద్విజాతీనాం దమేనాసి సమన్వితః ॥9॥

పితుః పితామహా యే చ తథైవ ప్రపితామహాః
ప్రీతాస్తే సతతం పుత్ర దమేనావాం చ పూజయా ॥10॥

మనసా కర్మణా వాచా శుశ్రూషా నైవ హీయతే
న చాన్యా వితథా బుద్ధిర్దృశ్యతే సాంప్రతం తవ ॥11॥

జామదగ్న్యేన రామేణ యథా వృద్ధౌ సుపూజితౌ
తథా త్వయా కృతం సర్వం తద్విశిష్టం చ పుత్రక ॥12॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతస్తం బ్రాహ్మణం తాభ్యాం ధర్మవ్యాధో న్యవేదయత్
తౌ స్వాగతేన తం విప్రమర్చయామాసతుస్తదా ॥13॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం ద్విజః పప్రచ్ఛ తావుభౌ
సపుత్రాభ్యాం సభృత్యాభ్యాం కచ్చిద్వాం కుశలం గృహే
అనామయం చ వాం కచ్చిత్సదైవేహ శరీరయోః ॥14॥

వృద్ధావూచతుః

కుశలం నో గృహే విప్ర భృత్యవర్గే చ సర్వశః
కచ్చిత్త్వమప్యవిఘ్నేన సంప్రాప్తో భగవన్నిహ ॥15॥

మార్కండేయ ఉవాచ

బాఢమిత్యేవ తౌ విప్రః ప్రత్యువాచ ముదాన్వితః
ధర్మవ్యాధస్తు తం విప్రమర్థవద్వాక్యమబ్రవీత్॥16॥

పితా మాతా చ భగవన్నేతౌ మే దైవతం పరం
యద్దైవతేభ్యః కర్తవ్యం తదేతాభ్యాం కరోమ్యహం॥17॥

త్రయస్త్రింశద్యథా దేవాః సర్వే శక్రపురోగమాః
సంపూజ్యాః సర్వలోకస్య తథా వృద్ధావిమౌ మమ॥18॥

ఉపహారానాహరంతో దేవతానాం యథా ద్విజాః
కుర్వతే తద్వదేతాభ్యాం కరోమ్యహమతంద్రితః॥19॥

ఏతౌ మే పరమం బ్రహ్మన్పితా మాతా చ దైవతం
ఏతౌ పుష్పైః ఫలై రత్నైస్తోషయామి సదా ద్విజ॥20॥

ఏతావేవాగ్నయో మహ్యం యాన్వదంతి మనీషిణః
యజ్ఞా వేదాశ్చ చత్వారః సర్వమేతౌ మమ ద్విజ॥21॥

ఏతదర్థం మమ ప్రాణా భార్యా పుత్రాః సుహృజ్జనాః
సపుత్రదారః శుశ్రూషాం నిత్యమేవ కరోమ్యహం॥22॥

స్వయం చ స్నాపయామ్యేతౌ తథా పాదౌ ప్రధావయే
ఆహారం సంప్రయచ్ఛామి స్వయం చ ద్విజసత్తమ॥23॥

అనుకూలాః కథా వచ్మి విప్రియం పరివర్జయన్
అధర్మేణాపి సంయుక్తం ప్రియమాభ్యాం కరోమ్యహం॥24॥

ధర్మమేవ గురుం జ్ఞాత్వా కరోమి ద్విజసత్తమ
అతంద్రితః సదా విప్ర శుశ్రూషాం వై కరోమ్యహం॥25॥

పంచైవ గురవో బ్రహ్మన్పురుషస్య బుభూషతః
పితా మాతాగ్నిరాత్మా చ గురుశ్చ ద్విజసత్తమ॥26॥

ఏతేషు యస్తు వర్తేత సమ్యగేవ ద్విజోత్తమ
భవేయురగ్నయస్తస్య పరిచీర్ణాస్తు నిత్యశః
గార్హస్థ్యే వర్తమానస్య ధర్మ ఏష సనాతనః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 205 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

గురూ నివేద్య విప్రాయ తౌ మాతాపితరావుభౌ
పునరేవ స ధర్మాత్మా వ్యాధో బ్రాహ్మణమబ్రవీత్॥1॥

ప్రవృత్తచక్షుర్జాతోఽస్మి సంపశ్య తపసో బలం
యదర్థముక్తోఽసి తయా గచ్ఛస్వ మిథిలామితి॥2॥

పతిశుశ్రూషపరయా దాంతయా సత్యశీలయా
మిథిలాయాం వసన్వ్యాధః స తే ధర్మాన్ప్రవక్ష్యతి॥3॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

పతివ్రతాయాః సత్యాయాః శీలాఢ్యాయా యతవ్రత
సంస్మృత్య వాక్యం ధర్మజ్ఞ గుణవానసి మే మతః॥4॥

వ్యాధ ఉవాచ

యత్తదా త్వం ద్విజశ్రేష్ఠ తయోక్తో మాం ప్రతి ప్రభో
దృష్టమేతత్తయా సమ్యగేకపత్న్యా న సంశయః॥5॥

త్వదనుగ్రహబుద్ధ్యా తు విప్రైతద్దర్శితం మయా
వాక్యం చ శృణు మే తాత యత్తే వక్ష్యే హితం ద్విజ॥6॥

త్వయా వినికృతా మాతా పితా చ ద్విజసత్తమ
అనిసృష్టోఽసి నిష్క్రాంతో గృహాత్తాభ్యామనిందిత
వేదోచ్చారణకార్యార్థమయుక్తం తత్త్వయా కృతం॥7॥

తవ శోకేన వృద్ధౌ తావంధౌ జాతౌ తపస్వినౌ
తౌ ప్రసాదయితుం గచ్ఛ మా త్వా ధర్మోఽత్యగాన్మహాన్॥8॥

తపస్వీ త్వం మహాత్మా చ ధర్మే చ నిరతః సదా
సర్వమేతదపార్థం తే క్షిప్రం తౌ సంప్రసాదయ॥9॥

శ్రద్దధస్వ మమ బ్రహ్మన్నాన్యథా కర్తుమర్హసి
గమ్యతామద్య విప్రర్షే శ్రేయస్తే కథయామ్యహం॥10॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యదేతదుక్తం భవతా సర్వం సత్యమసంశయం
ప్రీతోఽస్మి తవ ధర్మజ్ఞ సాధ్వాచార గుణాన్విత॥11॥

వ్యాధ ఉవాచ

దైవతప్రతిమో హి త్వం యస్త్వం ధర్మమనువ్రతః
పురాణం శాశ్వతం దివ్యం దుష్ప్రాపమకృతాత్మభిః॥12॥

అతంద్రితః కురు క్షిప్రం మాతాపిత్రోర్హి పూజనం
అతః పరమహం ధర్మం నాన్యం పశ్యామి కంచన॥13॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఇహాహమాగతో దిష్ట్యా దిష్ట్యా మే సంగతం త్వయా
ఈదృశా దుర్లభా లోకే నరా ధర్మప్రదర్శకాః॥14॥

ఏకో నరసహస్రేషు ధర్మవిద్విద్యతే న వా
ప్రీతోఽస్మి తవ సత్యేన భద్రం తే పురుషోత్తమ॥15॥

పతమానో హి నరకే భవతాస్మి సముద్ధృతః
భవితవ్యమథైవం చ యద్దృష్టోఽసి మయానఘ॥16॥

రాజా యయాతిర్దౌహిత్రైః పతితస్తారితో యథా
సద్భిః పురుషశార్దూల తథాహం భవతా త్విహ॥17॥

మాతాపితృభ్యాం శుశ్రూషాం కరిష్యే వచనాత్తవ
నాకృతాత్మా వేదయతి ధర్మాధర్మవినిశ్చయం॥18॥

దుర్జ్ఞేయః శాశ్వతో ధర్మః శూద్రయోనౌ హి వర్తతా
న త్వాం శూద్రమహం మన్యే భవితవ్యం హి కారణం
యేన కర్మవిపాకేన ప్రాప్తేయం శూద్రతా త్వయా॥19॥

ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం తత్త్వేన హి మహామతే
కామయా బ్రూహి మే తథ్యం సర్వం త్వం ప్రయతాత్మవాన్॥20॥

వ్యాధ ఉవాచ

అనతిక్రమణీయా హి బ్రాహ్మణా వై ద్విజోత్తమ
శృణు సర్వమిదం వృత్తం పూర్వదేహే మమానఘ॥21॥

అహం హి బ్రాహ్మణః పూర్వమాసం ద్విజవరాత్మజ
వేదాధ్యాయీ సుకుశలో వేదాంగానాం చ పారగః
ఆత్మదోషకృతైర్బ్రహ్మన్నవస్థాం ప్రాప్తవానిమాం॥22॥

కశ్చిద్రాజా మమ సఖా ధనుర్వేదపరాయణః
సంసర్గాద్ధనుషి శ్రేష్ఠస్తతోఽహమభవం ద్విజ॥23॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు మృగయాం నిర్గతో నృపః
సహితో యోధముఖ్యైశ్చ మంత్రిభిశ్చ సుసంవృతః
తతోఽభ్యహన్మృగాంస్తత్ర సుబహూనాశ్రమం ప్రతి॥24॥

అథ క్షిప్తః శరో ఘోరో మయాపి ద్విజసత్తమ
తాడితశ్చ మునిస్తేన శరేణానతపర్వణా॥25॥

భూమౌ నిపతితో బ్రహ్మన్నువాచ ప్రతినాదయన్
నాపరాధ్యామ్యహం కించిత్కేన పాపమిదం కృతం॥26॥

మన్వానస్తం మృగం చాహం సంప్రాప్తః సహసా మునిం
అపశ్యం తమృషిం విద్ధం శరేణానతపర్వణా
తముగ్రతపసం విప్రం నిష్టనంతం మహీతలే॥27॥

అకార్యకరణాచ్చాపి భృశం మే వ్యథితం మనః
అజానతా కృతమిదం మయేత్యథ తమబ్రువం
క్షంతుమర్హసి మే బ్రహ్మన్నితి చోక్తో మయా మునిః॥28॥

తతః ప్రత్యబ్రవీద్వాక్యమృషిర్మాం క్రోధమూర్ఛితః
వ్యాధస్త్వం భవితా క్రూర శూద్రయోనావితి ద్విజ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 206 ♦—

వ్యాధ ఉవాచ

ఏవం శప్తోఽహమృషిణా తదా ద్విజవరోత్తమ
అభిప్రసాదయమృషిం గిరా వాక్యవిశారదం॥1॥

అజానతా మయాకార్యమిదమద్య కృతం మునే
క్షంతుమర్హసి తత్సర్వం ప్రసీద భగవన్నితి॥2॥

ఋషిరువాచ

నాన్యథా భవితా శాప ఏవమేతదసంశయం
ఆనృశంస్యాదహం కించిత్కర్తానుగ్రహమద్య తే॥3॥

శూద్రయోనౌ వర్తమానో ధర్మజ్ఞో భవితా హ్యసి
మాతాపిత్రోశ్చ శుశ్రూషాం కరిష్యసి న సంశయః॥4॥

తయా శుశ్రూషయా సిద్ధిం మహతీం సమవాప్స్యసి
జాతిస్మరశ్చ భవితా స్వర్గం చైవ గమిష్యసి
శాపక్షయాంతే నిర్వృత్తే భవితాసి పునర్ద్విజః॥5॥

వ్యాధ ఉవాచ

ఏవం శప్తః పురా తేన ఋషిణాస్మ్యుగ్రతేజసా
ప్రసాదశ్చ కృతస్తేన మమైవం ద్విపదాం వర॥6॥

శరం చోద్ధృతవానస్మి తస్య వై ద్విజసత్తమ
ఆశ్రమం చ మయా నీతో న చ ప్రాణైర్వ్యయుజ్యత॥7॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా మమ పురాభవత్
అభితశ్చాపి గంతవ్యం మయా స్వర్గం ద్విజోత్తమ॥8॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఏవమేతాని పురుషా దుఃఖాని చ సుఖాని చ
ప్రాప్నువంతి మహాబుద్ధే నోత్కంఠాం కర్తుమర్హసి
దుష్కరం హి కృతం తాత జానతా జాతిమాత్మనః॥9॥

కర్మదోషశ్చ వై విద్వన్నాత్మజాతికృతేన వై
కంచిత్కాలం మృష్యతాం వై తతోఽసి భవితా ద్విజః
సాంప్రతం చ మతో మేఽసి బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః॥10॥

బ్రాహ్మణః పతనీయేషు వర్తమానో వికర్మసు
దాంభికో దుష్కృతప్రాయః శూద్రేణ సదృశో భవేత్॥11॥

యస్తు శూద్రో దమే సత్యే ధర్మే చ సతతోత్థితః
తం బ్రాహ్మణమహం మన్యే వృత్తేన హి భవేద్ద్విజః॥12॥

కర్మదోషేణ విషమాం గతిమాప్నోతి దారుణాం
క్షీణదోషమహం మన్యే చాభితస్త్వాం నరోత్తమ॥13॥

కర్తుమర్హసి నోత్కంఠాం త్వద్విధా హ్యవిషాదినః
లోకవృత్తాంతవృత్తజ్ఞా నిత్యం ధర్మపరాయణాః॥14॥

వ్యాధ ఉవాచ

ప్రజ్ఞయా మానసం దుఃఖం హన్యాచ్ఛారీరమౌషధైః
ఏతద్విజ్ఞానసామర్థ్యం న బాలైః సమతాం వ్రజేత్॥15॥

అనిష్టసంప్రయోగాచ్చ విప్రయోగాత్ప్రియస్య చ
మానుషా మానసైర్దుఃఖైర్యుజ్యంతే అల్పబుద్ధయః॥16॥

గుణైర్భూతాని యుజ్యంతే వియుజ్యంతే తథైవ చ
సర్వాణి నైతదేకస్య శోకస్థానం హి విద్యతే॥17॥

అనిష్టేనాన్వితం పశ్యంస్తథా క్షిప్రం విరజ్యతే
తతశ్చ ప్రతికుర్వంతి యది పశ్యంత్యుపక్రమం
శోచతో న భవేత్కించిత్కేవలం పరితప్యతే॥18॥

పరిత్యజంతి యే దుఃఖం సుఖం వాప్యుభయం నరాః
త ఏవ సుఖమేధంతే జ్ఞానతృప్తా మనీషిణః॥19॥

అసంతోషపరా మూఢాః సంతోషం యాంతి పండితాః
అసంతోషస్య నాస్త్యంతస్తుష్టిస్తు పరమం సుఖం
న శోచంతి గతాధ్వానః పశ్యంతః పరమాం గతిం॥20॥

న విషాదే మనః కార్యం విషాదో విషముత్తమం
మారయత్యకృతప్రజ్ఞం బాలం క్రుద్ధ ఇవోరగః॥21॥

యం విషాదోఽభిభవతి విషమే సముపస్థితే
తేజసా తస్య హీనస్య పురుషార్థో న విద్యతే॥22॥

అవశ్యం క్రియమాణస్య కర్మణో దృశ్యతే ఫలం
న హి నిర్వేదమాగమ్య కించిత్ప్రాప్నోతి శోభనం॥23॥

అథాప్యుపాయం పశ్యేత దుఃఖస్య పరిమోక్షణే
అశోచన్నారభేతైవ యుక్తశ్చావ్యసనీ భవేత్॥24॥

భూతేష్వభావం సంచింత్య యే తు బుద్ధేః పరం గతాః
న శోచంతి కృతప్రజ్ఞాః పశ్యంతః పరమాం గతిం॥25॥

న శోచామి చ వై విద్వాన్కాలాకాంక్షీ స్థితోఽస్మ్యహం
ఏతైర్నిదర్శనైర్బ్రహ్మన్నావసీదామి సత్తమ॥26॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కృతప్రజ్ఞోఽసి మేధావీ బుద్ధిశ్చ విపులా తవ
నాహం భవంతం శోచామి జ్ఞానతృప్తోఽసి ధర్మవిత్॥27॥

ఆపృచ్ఛే త్వాం స్వస్తి తేఽస్తు ధర్మస్త్వా పరిరక్షతు
అప్రమాదస్తు కర్తవ్యో ధర్మే ధర్మభృతాం వర॥28॥

మార్కండేయ ఉవాచ

బాఢమిత్యేవ తం వ్యాధః కృతాంజలిరువాచ హ
ప్రదక్షిణమథో కృత్వా ప్రస్థితో ద్విజసత్తమః॥29॥

స తు గత్వా ద్విజః సర్వాం శుశ్రూషాం కృతవాంస్తదా
మాతాపితృభ్యాం వృద్ధాభ్యాం యథాన్యాయం సుసంశితః॥30॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం నిఖిలేన యుధిష్ఠిర
పృష్టవానసి యం తాత ధర్మం ధర్మభృతాం వర॥31॥

పతివ్రతాయా మాహాత్మ్యం బ్రాహ్మణస్య చ సత్తమ
మాతాపిత్రోశ్చ శుశ్రూషా వ్యాధే ధర్మశ్చ కీర్తితః॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అత్యద్భుతమిదం బ్రహ్మంధర్మాఖ్యానమనుత్తమం
సర్వధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ కథితం ద్విజసత్తమ॥33॥

సుఖశ్రవ్యతయా విద్వన్ముహూర్తమివ మే గతం
న హి తృప్తోఽస్మి భగవఞ్శృణ్వానో ధర్మముత్తమం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 207 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వేమాం ధర్మసంయుక్తాం ధర్మరాజః కథాం శుభాం
పునః పప్రచ్ఛ తమృషిం మార్కండేయం తపస్వినం ॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథమగ్నిర్వనం యాతః కథం చాప్యంగిరాః పురా
నష్టేఽగ్నౌ హవ్యమవహదగ్నిర్భూత్వా మహానృషిః ॥2॥

అగ్నిర్యదా త్వేక ఏవ బహుత్వం చాస్య కర్మసు
దృశ్యతే భగవన్సర్వమేతదిచ్ఛామి వేదితుం ॥3॥

కుమారశ్చ యథోత్పన్నో యథా చాగ్నేః సుతోఽభవత్
యథా రుద్రాచ్చ సంభూతో గంగాయాం కృత్తికాసు చ ॥4॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం త్వత్తః శ్రోతుం భార్గవనందన
కౌతూహలసమావిష్టో యథాతథ్యం మహామునే ॥5॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథా క్రుద్ధో హుతవహస్తపస్తప్తుం వనం గతః ॥6॥

యథా చ భగవానగ్నిః స్వయమేవాంగిరాభవత్
సంతాపయన్స్వప్రభయా నాశయంస్తిమిరాణి చ ॥7॥

ఆశ్రమస్థో మహాభాగో హవ్యవాహం విశేషయన్
తథా స భూత్వా తు తదా జగత్సర్వం ప్రకాశయన్ ॥8॥

తపశ్చరంశ్చ హుతభుక్సంతప్తస్తస్య తేజసా
భృశం గ్లానశ్చ తేజస్వీ న స కించిత్ప్రజజ్ఞివాన్ ॥9॥

అథ సంచింతయామాస భగవాన్హవ్యవాహనః
అన్యోఽగ్నిరిహ లోకానాం బ్రహ్మణా సంప్రవర్తితః
అగ్నిత్వం విప్రనష్టం హి తప్యమానస్య మే తపః ॥10॥

కథమగ్నిః పునరహం భవేయమితి చింత్య సః
అపశ్యదగ్నివల్లోకాంస్తాపయంతం మహామునిం ॥11॥

సోపాసర్పచ్ఛనైర్భీతస్తమువాచ తదాంగిరాః
శీఘ్రమేవ భవస్వాగ్నిస్త్వం పునర్లోకభావనః
విజ్ఞాతశ్చాసి లోకేషు త్రిషు సంస్థానచారిషు ॥12॥

త్వమగ్నే ప్రథమః సృష్టో బ్రహ్మణా తిమిరాపహః
స్వస్థానం ప్రతిపద్యస్వ శీఘ్రమేవ తమోనుద ॥13॥

అగ్నిరువాచ

నష్టకీర్తిరహం లోకే భవాంజాతో హుతాశనః
భవంతమేవ జ్ఞాస్యంతి పావకం న తు మాం జనాః ॥14॥

నిక్షిపామ్యహమగ్నిత్వం త్వమగ్నిః ప్రథమో భవ
భవిష్యామి ద్వితీయోఽహం ప్రాజాపత్యక ఏవ చ॥15॥

అంగిరా ఉవాచ

కురు పుణ్యం ప్రజాస్వర్గ్యం భవాగ్నిస్తిమిరాపహః
మాం చ దేవ కురుష్వాగ్నే ప్రథమం పుత్రమంజసా॥16॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వాంగిరసో వాక్యం జాతవేదాస్తథాకరోత్
రాజన్బృహస్పతిర్నామ తస్యాప్యంగిరసః సుతః॥17॥

జ్ఞాత్వా ప్రథమజం తం తు వహ్నేరాంగిరసం సుతం
ఉపేత్య దేవాః పప్రచ్ఛుః కారణం తత్ర భారత॥18॥

స తు పృష్టస్తదా దేవైస్తతః కారణమబ్రవీత్
ప్రత్యగృహ్ణంస్తు దేవాశ్చ తద్వచోఽఙ్గిరసస్తదా॥19॥

అత్ర నానావిధానగ్నీన్ప్రవక్ష్యామి మహాప్రభాన్
కర్మభిర్బహుభిః ఖ్యాతాన్నానాత్వం బ్రాహ్మణేష్విహ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 208 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

బ్రహ్మణో యస్తృతీయస్తు పుత్రః కురుకులోద్వహ
తస్యాపవసుతా భార్యా ప్రజాస్తస్యాపి మే శృణు॥1॥

బృహజ్జ్యోతిర్బృహత్కీర్తిర్బృహద్బ్రహ్మా బృహన్మనాః
బృహన్మంత్రో బృహద్భాసస్తథా రాజన్బృహస్పతిః॥2॥

ప్రజాసు తాసు సర్వాసు రూపేణాప్రతిమాభవత్
దేవీ భానుమతీ నామ ప్రథమాంగిరసః సుతా॥3॥

భూతానామేవ సర్వేషాం యస్యాం రాగస్తదాభవత్
రాగాద్రాగేతి యామాహుర్ద్వితీయాంగిరసః సుతా॥4॥

యాం కపర్దిసుతామాహుర్దృశ్యాదృశ్యేతి దేహినః
తనుత్వాత్సా సినీవాలీ తృతీయాంగిరసః సుతా॥5॥

పశ్యత్యర్చిష్మతీ భాభిర్హవిర్భిశ్చ హవిష్మతీ
షష్ఠీమంగిరసః కన్యాం పుణ్యామాహుర్హవిష్మతీం॥6॥

మహామఖేష్వాంగిరసీ దీప్తిమత్సు మహామతీ
మహామతీతి విఖ్యాతా సప్తమీ కథ్యతే సుతా॥7॥

యాం తు దృష్ట్వా భగవతీం జనః కుహుకుహాయతే
ఏకానంశేతి యామాహుః కుహూమంగిరసః సుతాం॥8॥

మార్కండేయ ఉవాచ

బృహస్పతేశ్చాంద్రమసీ భార్యాభూద్యా యశస్వినీ
అగ్నీన్సాజనయత్పుణ్యాన్షడేకాం చాపి పుత్రికాం॥1॥

ఆహుతిష్వేవ యస్యాగ్నేర్హవిషాజ్యం విధీయతే
సోఽగ్నిర్బృహస్పతేః పుత్రః శంయుర్నామ మహాప్రభః॥2॥

చాతుర్మాస్యేషు యస్యేష్ట్యామశ్వమేధేఽగ్రజః పశుః
దీప్తో జ్వాలైరనేకాభైరగ్నిరేకోఽథ వీర్యవాన్॥3॥

శంయోరప్రతిమా భార్యా సత్యా సత్యా చ ధర్మజా
అగ్నిస్తస్య సుతో దీప్తస్తిస్రః కన్యాశ్చ సువ్రతాః॥4॥

ప్రథమేనాజ్యభాగేన పూజ్యతే యోఽగ్నిరధ్వరే
అగ్నిస్తస్య భరద్వాజః ప్రథమః పుత్ర ఉచ్యతే॥5॥

పౌర్ణమాస్యేషు సర్వేషు హవిషాజ్యం స్రువోద్యతం
భరతో నామతః సోఽగ్నిర్ద్వితీయః శంయుతః సుతః॥6॥

తిస్రః కన్యా భవంత్యన్యా యాసాం స భరతః పతిః
భరతస్తు సుతస్తస్య భరత్యేకా చ పుత్రికా॥7॥

భరతో భరతస్యాగ్నేః పావకస్తు ప్రజాపతేః
మహానత్యర్థమహితస్తథా భరతసత్తమ॥8॥

భరద్వాజస్య భార్యా తు వీరా వీరశ్చ పిండదః
ప్రాహురాజ్యేన తస్యేజ్యాం సోమస్యేవ ద్విజాః శనైః॥9॥

హవిషా యో ద్వితీయేన సోమేన సహ యుజ్యతే
రథప్రభూ రథధ్వానః కుంభరేతాః స ఉచ్యతే॥10॥

సరయ్వాం జనయత్సిద్ధిం భానుం భాభిః సమావృణోత్
ఆగ్నేయమానయన్నిత్యమాహ్వానేష్వేష కథ్యతే॥11॥

యస్తు న చ్యవతే నిత్యం యశసా వర్చసా శ్రియా
అగ్నిర్నిశ్చ్యవనో నామ పృథివీం స్తౌతి కేవలం॥12॥

విపాప్మా కలుషైర్ముక్తో విశుద్ధశ్చార్చిషా జ్వలన్
విపాపోఽగ్నిః సుతస్తస్య సత్యః సమయకర్మసు॥13॥

ఆక్రోశతాం హి భూతానాం యః కరోతి హి నిష్కృతిం
అగ్నిః స నిష్కృతిర్నామ శోభయత్యభిసేవితః॥14॥

అనుకూజంతి యేనేహ వేదనార్తాః స్వయం జనాః
తస్య పుత్రః స్వనో నామ పావకః స రుజస్కరః॥15॥

యస్తు విశ్వస్య జగతో బుద్ధిమాక్రమ్య తిష్ఠతి
తం ప్రాహురధ్యాత్మవిదో విశ్వజిన్నామ పావకం॥16॥

అంతరాగ్నిః శ్రితో యో హి భుక్తం పచతి దేహినాం
స యజ్ఞే విశ్వభుఙ్నామ సర్వలోకేషు భారత॥17॥

బ్రహ్మచారీ యతాత్మా చ సతతం విపులవ్రతః
బ్రాహ్మణాః పూజయంత్యేనం పాకయజ్ఞేషు పావకం॥18॥

ప్రథితో గోపతిర్నామ నదీ యస్యాభవత్ప్రియా
తస్మిన్సర్వాణి కర్మాణి క్రియంతే కర్మకర్తృభిః॥19॥

వడవాముఖః పిబత్యంభో యోऽసౌ పరమదారుణః
ఊర్ధ్వభాగూర్ధ్వభాఙ్నామ కవిః ప్రాణాశ్రితస్తు సః॥20॥

ఉదగ్ద్వారం హవిర్యస్య గృహే నిత్యం ప్రదీయతే
తతః స్విష్టం భవేదాజ్యం స్విష్టకృత్పరమః స్మృతః॥21॥

యః ప్రశాంతేషు భూతేషు మన్యుర్భవతి పావకః
క్రోధస్య తు రసో జజ్ఞే మన్యతీ చాథ పుత్రికా
స్వాహేతి దారుణా క్రూరా సర్వభూతేషు తిష్ఠతి॥22॥

త్రిదివే యస్య సదృశో నాస్తి రూపేణ కశ్చన
అతుల్యత్వాత్కృతో దేవైర్నామ్నా కామస్తు పావకః॥23॥

సంహర్షాద్ధారయన్క్రోధం ధన్వీ స్రగ్వీ రథే స్థితః
సమరే నాశయేచ్ఛత్రూనమోఘో నామ పావకః॥24॥

ఉక్థో నామ మహాభాగ త్రిభిరుక్థైరభిష్టుతః
మహావాచం త్వజనయత్సకామాశ్వం హి యం విదుః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 210 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

కాశ్యపో హ్యథ వాసిష్ఠః ప్రాణశ్చ ప్రాణపుత్రకః
అగ్నిరాంగిరసశ్చైవ చ్యవనస్త్రిషువర్చకః॥1॥

అచరంత తపస్తీవ్రం పుత్రార్థే బహువార్షికం
పుత్రం లభేమ ధర్మిష్ఠం యశసా బ్రహ్మణా సమం॥2॥

మహావ్యాహృతిభిర్ధ్యాతః పంచభిస్తైస్తదా త్వథ
జజ్ఞే తేజోమయోऽర్చిష్మాన్పంచవర్ణః ప్రభావనః॥3॥

సమిద్ధోऽగ్నిః శిరస్తస్య బాహూ సూర్యనిభౌ తథా
త్వఙ్నేత్రే చ సువర్ణాభే కృష్ణే జంఘే చ భారత॥4॥

పంచవర్ణః స తపసా కృతస్తైః పంచభిర్జనైః
పాంచజన్యః శ్రుతో వేదే పంచవంశకరస్తు సః॥5॥

దశ వర్షసహస్రాణి తపస్తప్త్వా మహాతపాః
జనయత్పావకం ఘోరం పితౄణాం స ప్రజాః సృజన్॥6॥

బృహద్రథంతరం మూర్ధ్నో వక్త్రాచ్చ తరసాహరౌ
శివం నాభ్యాం బలాదింద్రం వాయ్వగ్నీ ప్రాణతోऽసృజత్॥7॥

బాహుభ్యామనుదాత్తౌ చ విశ్వే భూతాని చైవ హ
ఏతాన్సృష్ట్వా తతః పంచ పితౄణామసృజత్సుతాన్॥8॥

బృహదూర్జస్య ప్రణిధిః కాశ్యపస్య బృహత్తరః
భానురంగిరసో వీరః పుత్రో వర్చస్య సౌభరః॥9॥

ప్రాణస్య చానుదాత్తశ్చ వ్యాఖ్యాతాః పంచ వంశజాః
దేవాన్యజ్ఞముషశ్చాన్యాన్సృజన్పంచదశోత్తరాన్॥10॥

అభీమమతిభీమం చ భీమం భీమబలాబలం
ఏతాన్యజ్ఞముషః పంచ దేవానభ్యసృజత్తపః॥11॥

సుమిత్రం మిత్రవంతం చ మిత్రజ్ఞం మిత్రవర్ధనం
మిత్రధర్మాణమిత్యేతాందేవానభ్యసృజత్తపః॥12॥

సురప్రవీరం వీరం చ సుకేశం చ సువర్చసం
సురాణామపి హంతారం పంచైతానసృజత్తపః॥13॥

త్రివిధం సంస్థితా హ్యేతే పంచ పంచ పృథక్పృథక్
ముష్ణంత్యత్ర స్థితా హ్యేతే స్వర్గతో యజ్ఞయాజినః॥14॥

తేషామిష్టం హరంత్యేతే నిఘ్నంతి చ మహద్భువి
స్పర్ధయా హవ్యవాహానాం నిఘ్నంత్యేతే హరంతి చ॥15॥

హవిర్వేద్యాం తదాదానం కుశలైః సంప్రవర్తితం
తదేతే నోపసర్పంతి యత్ర చాగ్నిః స్థితో భవేత్॥16॥

చితోఽగ్నిరుద్వహన్యజ్ఞం పక్షాభ్యాం తాన్ప్రబాధతే
మంత్రైః ప్రశమితా హ్యేతే నేష్టం ముష్ణంతి యజ్ఞియం॥17॥

బృహదుక్థతపస్యైవ పుత్రో భూమిముపాశ్రితః
అగ్నిహోత్రే హూయమానే పృథివ్యాం సద్భిరిజ్యతే॥18॥

రథంతరశ్చ తపసః పుత్రోఽగ్నిః పరిపఠ్యతే
మిత్రవిందాయ వై తస్య హవిరధ్వర్యవో విదుః
ముముదే పరమప్రీతః సహ పుత్రైర్మహాయశాః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 211 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

గురుభిర్నియమైర్యుక్తో భరతో నామ పావకః
అగ్నిః పుష్టిమతిర్నామ తుష్టః పుష్టిం ప్రయచ్ఛతి
భరత్యేష ప్రజాః సర్వాస్తతో భరత ఉచ్యతే॥1॥

అగ్నిర్యస్తు శివో నామ శక్తిపూజాపరశ్చ సః
దుఃఖార్తానాం స సర్వేషాం శివకృత్సతతం శివః॥2॥

తపసస్తు ఫలం దృష్ట్వా సంప్రవృద్ధం తపో మహత్
ఉద్ధర్తుకామో మతిమాన్పుత్రో జజ్ఞే పురందరః॥3॥

ఊష్మా చైవోష్మణో జజ్ఞే సోఽగ్నిర్భూతేషు లక్ష్యతే
అగ్నిశ్చాపి మనుర్నామ ప్రాజాపత్యమకారయత్॥4॥

శంభుమగ్నిమథ ప్రాహుర్బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
ఆవసథ్యం ద్విజాః ప్రాహుర్దీప్తమగ్నిం మహాప్రభం॥5॥

ఊర్జస్కరాన్హవ్యవాహాన్సువర్ణసదృశప్రభాన్
అగ్నిస్తపో హ్యజనయత్పంచ యజ్ఞసుతానిహ॥6॥

ప్రశాంతేఽగ్నిర్మహాభాగ పరిశ్రాంతో గవాంపతిః
అసురాంజనయన్ఘోరాన్మర్త్యాంశ్చైవ పృథగ్విధాన్॥7॥

తపసశ్చ మనుం పుత్రం భానుం చాప్యంగిరాసృజత్
బృహద్భానుం తు తం ప్రాహుర్బ్రాహ్మణా వేదపారగాః॥8॥

భానోర్భార్యా సుప్రజా తు బృహద్భాసా తు సోమజా
అసృజేతాం తు షట్పుత్రాఞ్శృణు తాసాం ప్రజావిధిం॥9॥

దుర్బలానాం తు భూతానాం తనుం యః సంప్రయచ్ఛతి
తమగ్నిం బలదం ప్రాహుః ప్రథమం భానుతః సుతం॥10॥

యః ప్రశాంతేషు భూతేషు మన్యుర్భవతి దారుణః
అగ్నిః స మన్యుమాన్నామ ద్వితీయో భానుతః సుతః॥11॥

దర్శే చ పౌర్ణమాసే చ యస్యేహ హవిరుచ్యతే
విష్ణుర్నామేహ యోఽగ్నిస్తు ధృతిమాన్నామ సోఽఙ్గిరాః॥12॥

ఇంద్రేణ సహితం యస్య హవిరాగ్రయణం స్మృతం
అగ్నిరాగ్రయణో నామ భానోరేవాన్వయస్తు సః॥13॥

చాతుర్మాస్యేషు నిత్యానాం హవిషాం యో నిరగ్రహః
చతుర్భిః సహితః పుత్రైర్భానోరేవాన్వయస్తు సః॥14॥

నిశాం త్వజనయత్కన్యామగ్నీషోమావుభౌ తథా
మనోరేవాభవద్భార్యా సుషువే పంచ పావకాన్॥15॥

పూజ్యతే హవిషాగ్ర్యేణ చాతుర్మాస్యేషు పావకః
పర్జన్యసహితః శ్రీమానగ్నిర్వైశ్వానరస్తు సః॥16॥

అస్య లోకస్య సర్వస్య యః పతిః పరిపఠ్యతే
సోఽగ్నిర్విశ్వపతిర్నామ ద్వితీయో వై మనోః సుతః
తతః స్విష్టం భవేదాజ్యం స్విష్టకృత్పరమః స్మృతః॥17॥

కన్యా సా రోహిణీ నామ హిరణ్యకశిపోః సుతా
కర్మణాసౌ బభౌ భార్యా స వహ్నిః స ప్రజాపతిః॥18॥

ప్రాణమాశ్రిత్య యో దేహం ప్రవర్తయతి దేహినాం
తస్య సంనిహితో నామ శబ్దరూపస్య సాధనః॥19॥

శుక్లకృష్ణగతిర్దేవో యో బిభర్తి హుతాశనం
అకల్మషః కల్మషాణాం కర్తా క్రోధాశ్రితస్తు సః॥20॥

కపిలం పరమర్షిం చ యం ప్రాహుర్యతయః సదా
అగ్నిః స కపిలో నామ సాంఖ్యయోగప్రవర్తకః॥21॥

అగ్నిర్యచ్ఛతి భూతాని యేన భూతాని నిత్యదా
కర్మస్విహ విచిత్రేషు సోఽగ్రణీర్వహ్నిరుచ్యతే॥22॥

ఇమానన్యాన్సమసృజత్పావకాన్ప్రథితాన్భువి
అగ్నిహోత్రస్య దుష్టస్య ప్రాయశ్చిత్తార్థముల్బణాన్॥23॥

సంస్పృశేయుర్యదాన్యోన్యం కథంచిద్వాయునాగ్నయః
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా వై శుచయేఽగ్నయే॥24॥

దక్షిణాగ్నిర్యదా ద్వాభ్యాం సంసృజేత తదా కిల
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా వై వీతయేఽగ్నయే॥25॥

యద్యగ్నయో హి స్పృశ్యేయుర్నివేశస్థా దవాగ్నినా
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా తు శుచయేఽగ్నయే॥26॥

అగ్నిం రజస్వలా చేత్స్త్రీ సంస్పృశేదగ్నిహోత్రికం
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా దస్యుమతేఽగ్నయే॥27॥

మృతః శ్రూయేత యో జీవన్పరేయుః పశవో యథా
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కర్తవ్యాభిమతేఽగ్నయే॥28॥

ఆర్తో న జుహుయాదగ్నిం త్రిరాత్రం యస్తు బ్రాహ్మణః
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా స్యాదుత్తరాగ్నయే॥29॥

దర్శం చ పౌర్ణమాసం చ యస్య తిష్ఠేత్ప్రతిష్ఠితం
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా పథికృతేఽగ్నయే॥30॥

సూతికాగ్నిర్యదా చాగ్నిం సంస్పృశేదగ్నిహోత్రికం
ఇష్టిరష్టాకపాలేన కార్యా చాగ్నిమతేఽగ్నయే॥31॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఆపస్య ముదితా భార్యా సహస్య పరమా ప్రియా
భూపతిర్భువభర్తా చ జనయత్పావకం పరం॥1॥

భూతానాం చాపి సర్వేషాం యం ప్రాహుః పావకం పతిం
ఆత్మా భువనభర్తేతి సాన్వయేషు ద్విజాతిషు॥2॥

మహతాం చైవ భూతానాం సర్వేషామిహ యః పతిః
భగవాన్స మహాతేజా నిత్యం చరతి పావకః॥3॥

అగ్నిర్గృహపతిర్నామ నిత్యం యజ్ఞేషు పూజ్యతే
హుతం వహతి యో హవ్యమస్య లోకస్య పావకః॥4॥

అపాం గర్భో మహాభాగః సహపుత్రో మహాద్భుతః
భూపతిర్భువభర్తా చ మహతః పతిరుచ్యతే॥5॥

దహన్మృతాని భూతాని తస్యాగ్నిర్భరతోఽభవత్
అగ్నిష్టోమే చ నియతః క్రతుశ్రేష్ఠో భరస్య తు॥6॥

ఆయాంతం నియతం దృష్ట్వా ప్రవివేశార్ణవం భయాత్
దేవాస్తం నాధిగచ్ఛంతి మార్గమాణా యథాదిశం॥7॥

దృష్ట్వా త్వగ్నిరథర్వాణం తతో వచనమబ్రవీత్
దేవానాం వహ హవ్యం త్వమహం వీర సుదుర్బలః
అథర్వన్గచ్ఛ మధ్వక్షం ప్రియమేతత్కురుష్వ మే॥8॥

ప్రేష్య చాగ్నిరథర్వాణమన్యం దేశం తతోఽగమత్
మత్స్యాస్తస్య సమాచఖ్యుః క్రుద్ధస్తానగ్నిరబ్రవీత్॥9॥

భక్ష్యా వై వివిధైర్భావైర్భవిష్యథ శరీరిణాం
అథర్వాణం తథా చాపి హవ్యవాహోఽబ్రవీద్వచః॥10॥

అనునీయమానోఽపి భృశం దేవవాక్యాద్ధి తేన సః
నైచ్ఛద్వోఢుం హవిః సర్వం శరీరం చ సమత్యజత్॥11॥

స తచ్ఛరీరం సంత్యజ్య ప్రవివేశ ధరాం తదా
భూమిం స్పృష్ట్వాసృజద్ధాతూన్పృథక్పృథగతీవ హి॥12॥

ఆస్యాత్సుగంధి తేజశ్చ అస్థిభ్యో దేవదారు చ
శ్లేష్మణః స్ఫటికం తస్య పిత్తాన్మరకతం తథా॥13॥

యకృత్కృష్ణాయసం తస్య త్రిభిరేవ బభుః ప్రజాః
నఖాస్తస్యాభ్రపటలం శిరాజాలాని విద్రుమం
శరీరాద్వివిధాశ్చాన్యే ధాతవోఽస్యాభవన్నృప॥14॥

ఏవం త్యక్త్వా శరీరం తు పరమే తపసి స్థితః
భృగ్వంగిరాదిభిర్భూయస్తపసోత్థాపితస్తదా॥15॥

భృశం జజ్వాల తేజస్వీ తపసాప్యాయితః శిఖీ
దృష్ట్వా ఋషీన్భయాచ్చాపి ప్రవివేశ మహార్ణవం॥16॥

తస్మిన్నష్టే జగద్భీతమథర్వాణమథాశ్రితం
అర్చయామాసురేవైనమథర్వాణం సురర్షయః॥17॥

అథర్వా త్వసృజల్లోకానాత్మనాలోక్య పావకం
మిషతాం సర్వభూతానామున్మమాథ మహార్ణవం॥18॥

ఏవమగ్నిర్భగవతా నష్టః పూర్వమథర్వణా
ఆహూతః సర్వభూతానాం హవ్యం వహతి సర్వదా॥19॥

ఏవం త్వజనయద్ధిష్ణ్యాన్వేదోక్తాన్విబుధాన్బహూన్
విచరన్వివిధాందేశాన్భ్రమమాణస్తు తత్ర వై॥20॥

సింధువర్జం పంచ నద్యో దేవికాథ సరస్వతీ
గంగా చ శతకుంభా చ శరయూర్గండసాహ్వయా॥21॥

చర్మణ్వతీ మహీ చైవ మేధ్యా మేధాతిథిస్తథా
తామ్రావతీ వేత్రవతీ నద్యస్తిస్రోఽథ కౌశికీ॥22॥

తమసా నర్మదా చైవ నదీ గోదావరీ తథా
వేణ్ణా ప్రవేణీ భీమా చ మేద్రథా చైవ భారత॥23॥

భారతీ సుప్రయోగా చ కావేరీ ముర్మురా తథా
కృష్ణా చ కృష్ణవేణ్ణా చ కపిలా శోణ ఏవ చ
ఏతా నద్యస్తు ధిష్ణ్యానాం మాతరో యాః ప్రకీర్తితాః॥24॥

అద్భుతస్య ప్రియా భార్యా తస్యాః పుత్రో విడూరథః
యావంతః పావకాః ప్రోక్తాః సోమాస్తావంత ఏవ చ॥25॥

అత్రేశ్చాప్యన్వయే జాతా బ్రహ్మణో మానసాః ప్రజాః
అత్రిః పుత్రాన్స్రష్టుకామస్తానేవాత్మన్యధారయత్
తస్య తద్బ్రహ్మణః కాయాన్నిర్హరంతి హుతాశనాః॥26॥

ఏవమేతే మహాత్మానః కీర్తితాస్తేఽగ్నయో మయా
అప్రమేయా యథోత్పన్నాః శ్రీమంతస్తిమిరాపహాః॥27॥

అద్భుతస్య తు మాహాత్మ్యం యథా వేదేషు కీర్తితం
తాదృశం విద్ధి సర్వేషామేకో హ్యేష హుతాశనః॥28॥

ఏక ఏవైష భగవాన్విజ్ఞేయః ప్రథమోఽఙ్గిరాః
బహుధా నిఃసృతః కాయాజ్జ్యోతిష్టోమః క్రతుర్యథా॥29॥

ఇత్యేష వంశః సుమహానగ్నీనాం కీర్తితో మయా
పావితో వివిధైర్మంత్రైర్హవ్యం వహతి దేహినాం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 213 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

అగ్నీనాం వివిధో వంశః కీర్తితస్తే మయానఘ
శృణు జన్మ తు కౌరవ్య కార్తికేయస్య ధీమతః॥1॥

అద్భుతస్యాద్భుతం పుత్రం ప్రవక్ష్యామ్యమితౌజసం
జాతం సప్తర్షిభార్యాభిర్బ్రహ్మణ్యం కీర్తివర్ధనం॥2॥

దేవాసురాః పురా యత్తా వినిఘ్నంతః పరస్పరం
తత్రాజయన్సదా దేవాందానవా ఘోరరూపిణః॥3॥

వధ్యమానం బలం దృష్ట్వా బహుశస్తైః పురందరః
స్వసైన్యనాయకార్థాయ చింతామాప భృశం తదా॥4॥

దేవసేనాం దానవైర్యో భగ్నాం దృష్ట్వా మహాబలః
పాలయేద్వీర్యమాశ్రిత్య స జ్ఞేయః పురుషో మయా॥5॥

స శైలం మానసం గత్వా ధ్యాయన్నర్థమిమం భృశం
శుశ్రావార్తస్వరం ఘోరమథ ముక్తం స్త్రియా తదా॥6॥

అభిధావతు మా కశ్చిత్పురుషస్త్రాతు చైవ హ
పతిం చ మే ప్రదిశతు స్వయం వా పతిరస్తు మే॥7॥

పురందరస్తు తామాహ మా భైర్నాస్తి భయం తవ
ఏవముక్త్వా తతోఽపశ్యత్కేశినం స్థితమగ్రతః॥8॥

కిరీటినం గదాపాణిం ధాతుమంతమివాచలం
హస్తే గృహీత్వా తాం కన్యామథైనం వాసవోఽబ్రవీత్॥9॥

అనార్యకర్మన్కస్మాత్త్వమిమాం కన్యాం జిహీర్షసి
వజ్రిణం మాం విజానీహి విరమాస్యాః ప్రబాధనాత్॥10॥

కేశ్యువాచ

విసృజస్వ త్వమేవైనాం శక్రైషా ప్రార్థితా మయా
క్షమం తే జీవతో గంతుం స్వపురం పాకశాసన॥11॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా గదాం కేశీ చిక్షేపేంద్రవధాయ వై
తామాపతంతీం చిచ్ఛేద మధ్యే వజ్రేణ వాసవః॥12॥

అథాస్య శైలశిఖరం కేశీ క్రుద్ధో వ్యవాసృజత్
తదాపతంతం సంప్రేక్ష్య శైలశృంగం శతక్రతుః
బిభేద రాజన్వజ్రేణ భువి తన్నిపపాత హ॥13॥

పతతా తు తదా కేశీ తేన శృంగేణ తాడితః
హిత్వా కన్యాం మహాభాగాం ప్రాద్రవద్భృశపీడితః॥14॥

అపయాతేఽసురే తస్మింస్తాం కన్యాం వాసవోఽబ్రవీత్
కాసి కస్యాసి కిం చేహ కురుషే త్వం శుభాననే॥15॥

కన్యోవాచ

అహం ప్రజాపతేః కన్యా దేవసేనేతి విశ్రుతా
భగినీ దైత్యసేనా మే సా పూర్వం కేశినా హృతా॥16॥

సహైవావాం భగిన్యౌ తు సఖీభిః సహ మానసం
ఆగచ్ఛావేహ రత్యర్థమనుజ్ఞాప్య ప్రజాపతిం॥17॥

నిత్యం చావాం ప్రార్థయతే హర్తుం కేశీ మహాసురః
ఇచ్ఛత్యేనం దైత్యసేనా న త్వహం పాకశాసన॥18॥

సా హృతా తేన భగవన్ముక్తాహం త్వద్బలేన తు
త్వయా దేవేంద్ర నిర్దిష్టం పతిమిచ్ఛామి దుర్జయం॥19॥

ఇంద్ర ఉవాచ

మమ మాతృష్వసేయా త్వం మాతా దాక్షాయణీ మమ
ఆఖ్యాతం త్వహమిచ్ఛామి స్వయమాత్మబలం త్వయా॥20॥

కన్యోవాచ

అబలాహం మహాబాహో పతిస్తు బలవాన్మమ
వరదానాత్పితుర్భావీ సురాసురనమస్కృతః॥21॥

ఇంద్ర ఉవాచ

కీదృశం వై బలం దేవి పత్యుస్తవ భవిష్యతి
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తవ వాక్యమనిందితే॥22॥

కన్యోవాచ

దేవదానవయక్షాణాం కింనరోరగరక్షసాం
జేతా స దృష్టో దుష్టానాం మహావీర్యో మహాబలః॥23॥

యస్తు సర్వాణి భూతాని త్వయా సహ విజేష్యతి
స హి మే భవితా భర్తా బ్రహ్మణ్యః కీర్తివర్ధనః॥24॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇంద్రస్తస్యా వచః శ్రుత్వా దుఃఖితోఽచింతయద్భృశం
అస్యా దేవ్యాః పతిర్నాస్తి యాదృశం సంప్రభాషతే॥25॥

అథాపశ్యత్స ఉదయే భాస్కరం భాస్కరద్యుతిః
సోమం చైవ మహాభాగం విశమానం దివాకరం॥26॥

అమావాస్యాం సంప్రవృత్తం ముహూర్తం రౌద్రమేవ చ
దేవాసురం చ సంగ్రామం సోఽపశ్యదుదయే గిరౌ॥27॥

లోహితైశ్చ ఘనైర్యుక్తాం పూర్వాం సంధ్యాం శతక్రతుః
అపశ్యల్లోహితోదం చ భగవాన్వరుణాలయం॥28॥

భృగుభిశ్చాంగిరోభిశ్చ హుతం మంత్రైః పృథగ్విధైః
హవ్యం గృహీత్వా వహ్నిం చ ప్రవిశంతం దివాకరం॥29॥

పర్వ చైవ చతుర్వింశం తదా సూర్యముపస్థితం
తథా ధర్మగతం రౌద్రం సోమం సూర్యగతం చ తం॥30॥

సమాలోక్యైకతామేవ శశినో భాస్కరస్య చ
సమవాయం తు తం రౌద్రం దృష్ట్వా శక్రో వ్యచింతయత్॥31॥

ఏష రౌద్రశ్చ సంఘాతో మహాన్యుక్తశ్చ తేజసా
సోమస్య వహ్నిసూర్యాభ్యామద్భుతోఽయం సమాగమః
జనయేద్యం సుతం సోమః సోఽస్యా దేవ్యాః పతిర్భవేత్॥32॥

అగ్నిశ్చైతైర్గుణైర్యుక్తః సర్వైరగ్నిశ్చ దేవతా
ఏష చేజ్జనయేద్గర్భం సోఽస్యా దేవ్యాః పతిర్భవేత్॥33॥

ఏవం సంచింత్య భగవాన్బ్రహ్మలోకం తదా గతః
గృహీత్వా దేవసేనాం తామవందత్స పితామహం
ఉవాచ చాస్యా దేవ్యాస్త్వం సాధు శూరం పతిం దిశ॥34॥

బ్రహ్మోవాచ

యథైతచ్చింతితం కార్యం త్వయా దానవసూదన
తథా స భవితా గర్భో బలవానురువిక్రమః||35||

స భవిష్యతి సేనానీస్త్వయా సహ శతక్రతో
అస్యా దేవ్యాః పతిశ్చైవ స భవిష్యతి వీర్యవాన్||36||

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా నమస్తస్మై కృత్వాసౌ సహ కన్యయా
తత్రాభ్యగచ్ఛద్దేవేంద్రో యత్ర దేవర్షయోఽభవన్
వసిష్ఠప్రముఖా ముఖ్యా విప్రేంద్రాః సుమహావ్రతాః||37||

భాగార్థం తపసోపాత్తం తేషాం సోమం తథాధ్వరే
పిపాసవో యయుర్దేవాః శతక్రతుపురోగమాః||38||

ఇష్టిం కృత్వా యథాన్యాయం సుసమిద్ధే హుతాశనే
జుహువుస్తే మహాత్మానో హవ్యం సర్వదివౌకసాం||39||

సమాహూతో హుతవహః సోఽద్భుతః సూర్యమండలాత్
వినిఃసృత్యాయయౌ వహ్నిర్వాగ్యతో విధివత్ప్రభుః
ఆగమ్యాహవనీయం వై తైర్ద్విజైర్మంత్రతో హుతం||40||

స తత్ర వివిధం హవ్యం ప్రతిగృహ్య హుతాశనః
ఋషిభ్యో భరతశ్రేష్ఠ ప్రాయచ్ఛత దివౌకసాం||41||

నిష్క్రామంశ్చాప్యపశ్యత్స పత్నీస్తేషాం మహాత్మనాం
స్వేష్వాశ్రమేషూపవిష్టాః స్నాయంతీశ్చ యథాసుఖం||42||

రుక్మవేదినిభాస్తాస్తు చంద్రలేఖా ఇవామలాః
హుతాశనార్చిప్రతిమాః సర్వాస్తారా ఇవాద్భుతాః||43||

స తద్గతేన మనసా బభూవ క్షుభితేంద్రియః
పత్నీర్దృష్ట్వా ద్విజేంద్రాణాం వహ్నిః కామవశం యయౌ||44||

స భూయశ్చింతయామాస న న్యాయ్యం క్షుభితోఽస్మి యత్
సాధ్వీః పత్నీర్ద్విజేంద్రాణామకామాః కామయామ్యహం||45||

నైతాః శక్యా మయా ద్రష్టుం స్ప్రష్టుం వాప్యనిమిత్తతః
గార్హపత్యం సమావిశ్య తస్మాత్పశ్యామ్యభీక్ష్ణశః||46||

సంస్పృశన్నివ సర్వాస్తాః శిఖాభిః కాంచనప్రభాః
పశ్యమానశ్చ ముముదే గార్హపత్యం సమాశ్రితః||47||

నిరుష్య తత్ర సుచిరమేవం వహ్నిర్వశం గతః
మనస్తాసు వినిక్షిప్య కామయానో వరాంగనాః||48||

కామసంతప్తహృదయో దేహత్యాగే సునిశ్చితః
అలాభే బ్రాహ్మణస్త్రీణామగ్నిర్వనముపాగతః||49||

స్వాహా తం దక్షదుహితా ప్రథమం కామయత్తదా
సా తస్య ఛిద్రమన్వైచ్ఛచ్చిరాత్ప్రభృతి భామినీ
అప్రమత్తస్య దేవస్య న చాపశ్యదనిందితా||50||

సా తం జ్ఞాత్వా యథావత్తు వహ్నిం వనముపాగతం
తత్త్వతః కామసంతప్తం చింతయామాస భామినీ||51||

అహం సప్తర్షిపత్నీనాం కృత్వా రూపాణి పావకం
కామయిష్యామి కామార్తం తాసాం రూపేణ మోహితం
ఏవం కృతే ప్రీతిరస్య కామావాప్తిశ్చ మే భవేత్॥52॥

—♦ అధ్యాయము 214 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

శివా భార్యా త్వంగిరసః శీలరూపగుణాన్వితా
తస్యాః సా ప్రథమం రూపం కృత్వా దేవీ జనాధిప
జగామ పావకాభ్యాశం తం చోవాచ వరాంగనా॥1॥

మామగ్నే కామసంతప్తాం త్వం కామయితుమర్హసి
కరిష్యసి న చేదేవం మృతాం మాముపధారయ॥2॥

అహమంగిరసో భార్యా శివా నామ హుతాశన
సఖీభిః సహితా ప్రాప్తా మంత్రయిత్వా వినిశ్చయం॥3॥

అగ్నిరువాచ

కథం మాం త్వం విజానీషే కామార్తమితరాః కథం
యాస్త్వయా కీర్తితాః సర్వాః సప్తర్షీణాం ప్రియాః స్త్రియః॥4॥

శివోవాచ

అస్మాకం త్వం ప్రియో నిత్యం బిభీమస్తు వయం తవ
త్వచ్చిత్తమింగితైర్జ్ఞాత్వా ప్రేషితాస్మి తవాంతికం॥5॥

మైథునాయేహ సంప్రాప్తా కామం ప్రాప్తం ద్రుతం చర
మాతరో మాం ప్రతీక్షంతే గమిష్యామి హుతాశన॥6॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతోఽగ్నిరుపయేమే తాం శివాం ప్రీతిముదాయుతః
ప్రీత్యా దేవీ చ సంయుక్తా శుక్రం జగ్రాహ పాణినా॥7॥

అచింతయన్మమేదం యే రూపం ద్రక్ష్యంతి కాననే
తే బ్రాహ్మణీనామనృతం దోషం వక్ష్యంతి పావకే॥8॥

తస్మాదేతద్రక్ష్యమాణా గరుడీ సంభవామ్యహం
వనాన్నిర్గమనం చైవ సుఖం మమ భవిష్యతి॥9॥

సుపర్ణీ సా తదా భూత్వా నిర్జగామ మహావనాత్
అపశ్యత్పర్వతం శ్వేతం శరస్తంబైః సుసంవృతం॥10॥

దృష్టీవిషైః సప్తశీర్షైర్గుప్తం భోగిభిరద్భుతైః
రక్షోభిశ్చ పిశాచైశ్చ రౌద్రైర్భూతగణైస్తథా
రాక్షసీభిశ్చ సంపూర్ణమనేకైశ్చ మృగద్విజైః॥11॥

సా తత్ర సహసా గత్వా శైలపృష్ఠం సుదుర్గమం
ప్రాక్షిపత్కాంచనే కుండే శుక్రం సా త్వరితా సతీ॥12॥

శిష్టానామపి సా దేవీ సప్తర్షీణాం మహాత్మనాం
పత్నీసరూపతాం కృత్వా కామయామాస పావకం॥13॥

దివ్యరూపమరుంధత్యాః కర్తుం న శకితం తయా
తస్యాస్తపఃప్రభావేణ భర్తృశుశ్రూషణేన చ॥14॥

షట్కృత్వస్తత్తు నిక్షిప్తమగ్నే రేతః కురూత్తమ
తస్మిన్స్కండే ప్రతిపది కామిన్యా స్వాహయా తదా॥15॥

తత్స్కన్నం తేజసా తత్ర సంభృతం జనయత్సుతం
ఋషిభిః పూజితం స్కన్నమనయత్స్కందతాం తతః॥16॥

షట్శిరా ద్విగుణశ్రోత్రో ద్వాదశాక్షిభుజక్రమః
ఏకగ్రీవస్త్వేకకాయః కుమారః సమపద్యత॥17॥

ద్వితీయాయామభివ్యక్తస్తృతీయాయాం శిశుర్బభౌ
అంగప్రత్యంగసంభూతశ్చతుర్థ్యామభవద్గుహః॥18॥

లోహితాభ్రేణ మహతా సంవృతః సహ విద్యుతా
లోహితాభ్రే సుమహతి భాతి సూర్య ఇవోదితః॥19॥

గృహీతం తు ధనుస్తేన విపులం లోమహర్షణం
న్యస్తం యత్త్రిపురఘ్నేన సురారివినికృంతనం॥20॥

తద్గృహీత్వా ధనుఃశ్రేష్ఠం ననాద బలవాంస్తదా
సంమోహయన్నివేమాన్స త్రీల్లోకాన్సచరాచరాన్॥21॥

తస్య తం నినదం శ్రుత్వా మహామేఘౌఘనిస్వనం
ఉత్పేతతుర్మహానాగౌ చిత్రశ్చైరావతశ్చ హ॥22॥

తావాపతంతౌ సంప్రేక్ష్య స బాలార్కసమద్యుతిః
ద్వాభ్యాం గృహీత్వా పాణిభ్యాం శక్తిం చాన్యేన పాణినా
అపరేణాగ్నిదాయాదస్తామ్రచూడం భుజేన సః॥23॥

మహాకాయముపశ్లిష్టం కుక్కుటం బలినాం వరం
గృహీత్వా వ్యనదద్భీమం చిక్రీడ చ మహాబలః॥24॥

ద్వాభ్యాం భుజాభ్యాం బలవాన్గృహీత్వా శంఖముత్తమం
ప్రాధ్మాపయత భూతానాం త్రాసనం బలినామపి॥25॥

ద్వాభ్యాం భుజాభ్యామాకాశం బహుశో నిజఘాన సః
క్రీడన్భాతి మహాసేనస్త్రీల్లోకాన్వదనైః పిబన్
పర్వతాగ్రేఽప్రమేయాత్మా రశ్మిమానుదయే యథా॥26॥

స తస్య పర్వతస్యాగ్రే నిషణ్ణోఽద్భుతవిక్రమః
వ్యలోకయదమేయాత్మా ముఖైర్నానావిధైర్దిశః
స పశ్యన్వివిధాన్భావాంశ్చకార నినదం పునః॥27॥

తస్య తం నినదం శ్రుత్వా న్యపతన్బహుధా జనాః
భీతాశ్చోద్విగ్నమనసస్తమేవ శరణం యయుః॥28॥

యే తు తం సంశ్రితా దేవం నానావర్ణాస్తదా జనాః
తానప్యాహుః పారిషదాన్బ్రాహ్మణాః సుమహాబలాన్॥29॥

స తూత్థాయ మహాబాహురుపసాంత్వ్య చ తాంజనాన్
ధనుర్వికృష్య వ్యసృజద్బాణాఞ్శ్వేతే మహాగిరౌ॥30॥

బిభేద స శరైః శైలం క్రౌంచం హిమవతః సుతం
తేన హంసాశ్చ గృధ్రాశ్చ మేరుం గచ్ఛంతి పర్వతం॥31॥

స విశీర్ణోఽపతచ్ఛైలో భృశమార్తస్వరాన్రువన్
తస్మిన్నిపతితే త్వన్యే నేదుః శైలా భృశం భయాత్॥32॥

స తం నాదం భృశార్తానాం శ్రుత్వాపి బలినాం వరః
న ప్రావ్యథదమేయాత్మా శక్తిముద్యమ్య చానదత్॥33॥

సా తదా విపులా శక్తిః క్షిప్తా తేన మహాత్మనా
బిభేద శిఖరం ఘోరం శ్వేతస్య తరసా గిరేః॥34॥

స తేనాభిహతో దీనో గిరిః శ్వేతోఽచలైః సహ
ఉత్పపాత మహీం త్యక్త్వా భీతస్తస్మాన్మహాత్మనః॥35॥

తతః ప్రవ్యథితా భూమిర్వ్యశీర్యత సమంతతః
ఆర్తా స్కందం సమాసాద్య పునర్బలవతీ బభౌ॥36॥

పర్వతాశ్చ నమస్కృత్య తమేవ పృథివీం గతాః
అథాయమభజల్లోకః స్కందం శుక్లస్య పంచమీం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 215 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఋషయస్తు మహాఘోరాందృష్ట్వోత్పాతాన్పృథగ్విధాన్
అకుర్వఞ్శాంతిముద్విగ్నా లోకానాం లోకభావనాః॥1॥

నివసంతి వనే యే తు తస్మింశ్చైత్రరథే జనాః
తేఽబ్రువన్నేష నోఽనర్థః పావకేనాహృతో మహాన్
సంగమ్య షడ్భిః పత్నీభిః సప్తర్షీణామితి స్మ హ॥2॥

అపరే గరుడీమాహుస్త్వయానర్థోఽయమాహృతః
యైర్దృష్టా సా తదా దేవీ తస్యా రూపేణ గచ్ఛతీ
న తు తత్స్వాహయా కర్మ కృతం జానాతి వై జనః॥3॥

సుపర్ణీ తు వచః శ్రుత్వా మమాయం తనయస్త్వితి
ఉపగమ్య శనైః స్కందమాహాహం జననీ తవ॥4॥

అథ సప్తర్షయః శ్రుత్వా జాతం పుత్రం మహౌజసం
తత్యజుః షట్తదా పత్నీర్వినా దేవీమరుంధతీం॥5॥

షడ్భిరేవ తదా జాతమాహుస్తద్వనవాసినః
సప్తర్షీనాహ చ స్వాహా మమ పుత్రోఽయమిత్యుత
అహం జానే నైతదేవమితి రాజన్పునః పునః॥6॥

విశ్వామిత్రస్తు కృత్వేష్టిం సప్తర్షీణాం మహామునిః
పావకం కామసంతప్తమదృష్టః పృష్ఠతోఽన్వగాత్
తత్తేన నిఖిలం సర్వమవబుద్ధం యథాతథం॥7॥

విశ్వామిత్రస్తు ప్రథమం కుమారం శరణం గతః
స్తవం దివ్యం సంప్రచక్రే మహాసేనస్య చాపి సః॥8॥

మంగలాని చ సర్వాణి కౌమారాణి త్రయోదశ
జాతకర్మాదికాస్తస్య క్రియాశ్చక్రే మహామునిః॥9॥

షడ్వక్త్రస్య తు మాహాత్మ్యం కుక్కుటస్య చ సాధనం
శక్త్యా దేవ్యాః సాధనం చ తథా పారిషదామపి॥10॥

విశ్వామిత్రశ్చకారైతత్కర్మ లోకహితాయ వై
తస్మాదృషిః కుమారస్య విశ్వామిత్రోఽభవత్ప్రియః॥11॥

అన్వజానాచ్చ స్వాహాయా రూపాన్యత్వం మహామునిః
అబ్రవీచ్చ మునీన్సర్వాన్నాపరాధ్యంతి వై స్త్రియః
శ్రుత్వా తు తత్త్వతస్తస్మాత్తే పత్నీః సర్వతోఽత్యజన్॥12॥

స్కందం శ్రుత్వా తతో దేవా వాసవం సహితాబ్రువన్
అవిషహ్యబలం స్కందం జహి శక్రాశు మాచిరం||13||

యది వా న నిహంస్యేనమద్యేంద్రోఽయం భవిష్యతి
త్రైలోక్యం సంనిగృహ్యాస్మాంస్త్వాం చ శక్ర మహాబలః||14||

స తానువాచ వ్యథితో బాలోఽయం సుమహాబలః
స్రష్టారమపి లోకానాం యుధి విక్రమ్య నాశయేత్||15||

సర్వాస్త్వద్యాభిగచ్ఛంతు స్కందం లోకస్య మాతరః
కామవీర్యా ఘ్నంతు చైనం తథేత్యుక్త్వా చ తా యయుః||16||

తమప్రతిబలం దృష్ట్వా విషణ్ణవదనాస్తు తాః
అశక్యోఽయం విచింత్యైవం తమేవ శరణం యయుః||17||

ఊచుశ్చాపి త్వమస్మాకం పుత్రోఽస్మాభిర్ధృతం జగత్
అభినందస్వ నః సర్వాః ప్రస్నుతాః స్నేహవిక్లవాః||18||

తాః సంపూజ్య మహాసేనః కామాంశ్చాసాం ప్రదాయ సః
అపశ్యదగ్నిమాయాంతం పితరం బలినాం బలీ||19||

స తు సంపూజితస్తేన సహ మాతృగణేన హ
పరివార్య మహాసేనం రక్షమాణః స్థితః స్థిరం||20||

సర్వాసాం యా తు మాతౄణాం నారీ క్రోధసముద్భవా
ధాత్రీ సా పుత్రవత్స్కందం శూలహస్తాభ్యరక్షత||21||

లోహితస్యోదధేః కన్యా క్రూరా లోహితభోజనా
పరిష్వజ్య మహాసేనం పుత్రవత్పర్యరక్షత||22||

అగ్నిర్భూత్వా నైగమేయశ్ఛాగవక్త్రో బహుప్రజః
రమయామాస శైలస్థం బాలం క్రీడనకైరివ||23||

—♦ అధ్యాయము 216 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

గ్రహాః సోపగ్రహాశ్చైవ ఋషయో మాతరస్తథా
హుతాశనముఖాశ్చాపి దీప్తాః పారిషదాం గణాః||1||

ఏతే చాన్యే చ బహవో ఘోరాస్త్రిదివవాసినః
పరివార్య మహాసేనం స్థితా మాతృగణైః సహ||2||

సందిగ్ధం విజయం దృష్ట్వా విజయేప్సుః సురేశ్వరః
ఆరుహ్యైరావతస్కంధం ప్రయయౌ దైవతైః సహ
విజిఘాంసుర్మహాసేనమింద్రస్తూర్ణతరం యయౌ||3||

ఉగ్రం తచ్చ మహావేగం దేవానీకం మహాప్రభం
విచిత్రధ్వజసంనాహం నానావాహనకార్ముకం
ప్రవరాంబరసంవీతం శ్రియా జుష్టమలంకృతం||4||

విజిఘాంసుం తదాయాంతం కుమారః శక్రమభ్యయాత్
వినదన్పథి శక్రస్తు ద్రుతం యాతి మహాబలః
సంహర్షయందేవసేనాం జిఘాంసుః పావకాత్మజం||5||

సంపూజ్యమానస్త్రిదశైస్తథైవ పరమర్షిభిః
సమీపముపసంప్రాప్తః కార్త్తి కేయస్య వాసవః||6||

సింహనాదం తతశ్చక్రే దేవేశః సహితః సురైః
గుహోఽపి శబ్దం తం శ్రుత్వా వ్యనదత్సాగరో యథా॥7॥

తస్య శబ్దేన మహతా సముద్ధూతోదధిప్రభం
బభ్రామ తత్ర తత్రైవ దేవసైన్యమచేతనం॥8॥

జిఘాంసూనుపసంప్రాప్తాందేవాందృష్ట్వా స పావకిః
విససర్జ ముఖాత్క్రుద్ధః ప్రవృద్ధాః పావకార్చిషః
తా దేవసైన్యాన్యదహన్వేష్టమానాని భూతలే॥9॥

తే ప్రదీప్తశిరోదేహాః ప్రదీప్తాయుధవాహనాః
ప్రచ్యుతాః సహసా భాంతి చిత్రాస్తారాగణా ఇవ॥10॥

దహ్యమానాః ప్రపన్నాస్తే శరణం పావకాత్మజం
దేవా వజ్రధరం త్యక్త్వా తతః శాంతిముపాగతాః॥11॥

త్యక్తో దేవైస్తతః స్కందే వజ్రం శక్రోఽభ్యవాసృజత్
తద్విసృష్టం జఘానాశు పార్శ్వం స్కందస్య దక్షిణం
బిభేద చ మహారాజ పార్శ్వం తస్య మహాత్మనః॥12॥

వజ్రప్రహారాత్స్కందస్య సంజాతః పురుషోఽపరః
యువా కాంచనసంనాహః శక్తిధృగ్దివ్యకుండలః
యద్వజ్రవిశనాజ్జాతో విశాఖస్తేన సోఽభవత్॥13॥

తం జాతమపరం దృష్ట్వా కాలానలసమద్యుతిం
భయాదింద్రస్తతః స్కందం ప్రాంజలిః శరణం గతః॥14॥

తస్యాభయం దదౌ స్కందః సహసైన్యస్య సత్తమ
తతః ప్రహృష్టాస్త్రిదశా వాదిత్రాణ్యభ్యవాదయన్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 217 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

స్కందస్య పార్షదాన్ఘోరాఞ్శృణుష్వాద్భుతదర్శనాన్
వజ్రప్రహారాత్స్కందస్య జజ్ఞుస్తత్ర కుమారకాః
యే హరంతి శిశూంజాతాన్గర్భస్థాంశ్చైవ దారుణాః॥1॥

వజ్రప్రహారాత్కన్యాశ్చ జజ్ఞిరేఽస్య మహాబలాః
కుమారాశ్చ విశాఖం తం పితృత్వే సమకల్పయన్॥2॥

స భూత్వా భగవాన్సంఖ్యే రక్షంశ్ఛాగముఖస్తదా
వృతః కన్యాగణైః సర్వైరాత్మనీనైశ్చ పుత్రకైః॥3॥

మాతౄణాం ప్రేక్షతీనాం చ భద్రశాఖశ్చ కౌశలః
తతః కుమారపితరం స్కందమాహుర్జనా భువి॥4॥

రుద్రమగ్నిముమాం స్వాహాం ప్రదేశేషు మహాబలాం
యజంతి పుత్రకామాశ్చ పుత్రిణశ్చ సదా జనాః॥5॥

యాస్తాస్త్వజనయత్కన్యాస్తపో నామ హుతాశనః
కిం కరోమీతి తాః స్కందం సంప్రాప్తాః సమభాషత॥6॥

మాతర ఊచుః

భవేమ సర్వలోకస్య వయం మాతర ఉత్తమాః
ప్రసాదాత్తవ పూజ్యాశ్చ ప్రియమేతత్కురుష్వ నః॥7॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సోఽబ్రవీద్బాఢమిత్యేవం భవిష్యధ్వం పృథగ్విధాః
అశివాశ్చ శివాశ్చైవ పునః పునరుదారధీః॥8॥

తతః సంకల్ప్య పుత్రత్వే స్కందం మాతృగణోఽగమత్
కాకీ చ హలిమా చైవ రుద్రాథ బృహలీ తథా
ఆర్యా పలాలా వై మిత్రా సప్తైతాః శిశుమాతరః॥9॥

ఏతాసాం వీర్యసంపన్నః శిశుర్నామాతిదారుణః
స్కందప్రసాదజః పుత్రో లోహితాక్షో భయంకరః॥10॥

ఏష వీరాష్టకః ప్రోక్తః స్కందమాతృగణోద్భవః
ఛాగవక్త్రేణ సహితో నవకః పరికీర్త్యతే॥11॥

షష్ఠం ఛాగమయం వక్త్రం స్కందస్యైవేతి విద్ధి తత్
షట్శిరోఽభ్యంతరం రాజన్నిత్యం మాతృగణార్చితం॥12॥

షణ్ణాం తు ప్రవరం తస్య శీర్షాణామిహ శబ్ద్యతే
శక్తిం యేనాసృజద్దివ్యాం భద్రశాఖ ఇతి స్మ హ॥13॥

ఇత్యేతద్ద్వివిధాకారం వృత్తం శుక్లస్య పంచమీం
తత్ర యుద్ధం మహాఘోరం వృత్తం షష్ఠ్యాం జనాధిప॥14॥

—♦ అధ్యాయము 218 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఉపవిష్టం తతః స్కందం హిరణ్యకవచస్రజం
హిరణ్యచూడముకుటం హిరణ్యాక్షం మహాప్రభం॥1॥

లోహితాంబరసంవీతం తీక్ష్ణదంష్ట్రం మనోరమం
సర్వలక్షణసంపన్నం త్రైలోక్యస్యాపి సుప్రియం॥2॥

తతస్తం వరదం శూరం యువానం మృష్టకుండలం
అభజత్పద్మరూపా శ్రీః స్వయమేవ శరీరిణీ॥3॥

శ్రియా జుష్టః పృథుయశాః స కుమారవరస్తదా
నిషణ్ణో దృశ్యతే భూతైః పౌర్ణమాస్యాం యథా శశీ॥4॥

అపూజయన్మహాత్మానో బ్రాహ్మణాస్తం మహాబలం
ఇదమాహుస్తదా చైవ స్కందం తత్ర మహర్షయః॥5॥

హిరణ్యవర్ణ భద్రం తే లోకానాం శంకరో భవ
త్వయా షడ్రాత్రజాతేన సర్వే లోకా వశీకృతాః॥6॥

అభయం చ పునర్దత్తం త్వయైవైషాం సురోత్తమ
తస్మాదింద్రో భవానస్తు త్రైలోక్యస్యాభయంకరః॥7॥

స్కంద ఉవాచ

కిమింద్రః సర్వలోకానాం కరోతీహ తపోధనాః
కథం దేవగణాంశ్చైవ పాతి నిత్యం సురేశ్వరః॥8॥

ఋషయ ఊచుః

ఇంద్రో దిశతి భూతానాం బలం తేజః ప్రజాః సుఖం
తుష్టః ప్రయచ్ఛతి తథా సర్వాందాయాన్సురేశ్వరః ॥9॥

దుర్వృత్తానాం సంహరతి వృత్తస్థానాం ప్రయచ్ఛతి
అనుశాస్తి చ భూతాని కార్యేషు బలసూదనః ॥10॥

అసూర్యే చ భవేత్సూర్యస్తథాచంద్రే చ చంద్రమాః
భవత్యగ్నిశ్చ వాయుశ్చ పృథివ్యాపశ్చ కారణైః ॥11॥

ఏతదింద్రేణ కర్తవ్యమింద్రే హి విపులం బలం
త్వం చ వీర బలశ్రేష్ఠస్తస్మాదింద్రో భవస్వ నః ॥12॥

శక్ర ఉవాచ

భవస్వేంద్రో మహాబాహో సర్వేషాం నః సుఖావహః
అభిషిచ్యస్వ చైవాద్య ప్రాప్తరూపోఽసి సత్తమ ॥13॥

స్కంద ఉవాచ

శాధి త్వమేవ త్రైలోక్యమవ్యగ్రో విజయే రతః
అహం తే కింకరః శక్ర న మమేంద్రత్వమీప్సితం ॥14॥

శక్ర ఉవాచ

బలం తవాద్భుతం వీర త్వం దేవానామరీంజహి
అవజ్ఞాస్యంతి మాం లోకా వీర్యేణ తవ విస్మితాః ॥15॥

ఇంద్రత్వేఽపి స్థితం వీర బలహీనం పరాజితం
ఆవయోశ్చ మిథో భేదే ప్రయతిష్యంత్యతంద్రితాః ॥16॥

భేదితే చ త్వయి విభో లోకో ద్వైధముపేష్యతి
ద్విధాభూతేషు లోకేషు నిశ్చితేష్వావయోస్తథా
విగ్రహః సంప్రవర్తేత భూతభేదాన్మహాబల ॥17॥

తత్ర త్వం మాం రణే తాత యథాశ్రద్ధం విజేష్యసి
తస్మాదింద్రో భవానద్య భవితా మా విచారయ ॥18॥

స్కంద ఉవాచ

త్వమేవ రాజా భద్రం తే త్రైలోక్యస్య మమైవ చ
కరోమి కిం చ తే శక్ర శాసనం తద్బ్రవీహి మే ॥19॥

శక్ర ఉవాచ

యది సత్యమిదం వాక్యం నిశ్చయాద్భాషితం త్వయా
యది వా శాసనం స్కంద కర్తుమిచ్ఛసి మే శృణు ॥20॥

అభిషిచ్యస్వ దేవానాం సేనాపత్యే మహాబల
అహమింద్రో భవిష్యామి తవ వాక్యాన్మహాబల ॥21॥

స్కంద ఉవాచ

దానవానాం వినాశాయ దేవానామర్థసిద్ధయే
గోబ్రాహ్మణస్య త్రాణార్థం సేనాపత్యేఽభిషించ మాం॥22॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సోఽభిషిక్తో మఘవతా సర్వైర్దేవగణైః సహ
అతీవ శుశుభే తత్ర పూజ్యమానో మహర్షిభిః॥23॥

తస్య తత్కాంచనం ఛత్రం ధ్రియమాణం వ్యరోచత
యథైవ సుసమిద్ధస్య పావకస్యాత్మమండలం॥24॥

విశ్వకర్మకృతా చాస్య దివ్యా మాలా హిరణ్మయీ
ఆబద్ధా త్రిపురఘ్నేన స్వయమేవ యశస్వినా॥25॥

ఆగమ్య మనుజవ్యాఘ్ర సహ దేవ్యా పరంతప
అర్చయామాస సుప్రీతో భగవాన్గోవృషధ్వజః॥26॥

రుద్రమగ్నిం ద్విజాః ప్రాహూ రుద్రసూనుస్తతస్తు సః
రుద్రేణ శుక్రముత్సృష్టం తచ్ఛ్వేతః పర్వతోఽభవత్
పావకస్యేంద్రియం శ్వేతే కృత్తికాభిః కృతం నగే॥27॥

పూజ్యమానం తు రుద్రేణ దృష్ట్వా సర్వే దివౌకసః
రుద్రసూనుం తతః ప్రాహుర్గుహం గుణవతాం వరం॥28॥

అనుప్రవిశ్య రుద్రేణ వహ్నిం జాతో హ్యయం శిశుః
తత్ర జాతస్తతః స్కందో రుద్రసూనుస్తతోఽభవత్॥29॥

రుద్రస్య వహ్నేః స్వాహాయాః షణ్ణాం స్త్రీణాం చ తేజసా
జాతః స్కందః సురశ్రేష్ఠో రుద్రసూనుస్తతోఽభవత్॥30॥

అరజే వాససీ రక్తే వసానః పావకాత్మజః
భాతి దీప్తవపుః శ్రీమాన్రక్తాభ్రాభ్యామివాంశుమాన్॥31॥

కుక్కుటశ్చాగ్నినా దత్తస్తస్య కేతురలంకృతః
రథే సముచ్ఛ్రితో భాతి కాలాగ్నిరివ లోహితః॥32॥

వివేశ కవచం చాస్య శరీరం సహజం తతః
యుధ్యమానస్య దేవస్య ప్రాదుర్భవతి తత్సదా॥33॥

శక్తిర్వర్మ బలం తేజః కాంతత్వం సత్యమక్షతిః
బ్రహ్మణ్యత్వమసంమోహో భక్తానాం పరిరక్షణం॥34॥

నికృంతనం చ శత్రూణాం లోకానాం చాభిరక్షణం
స్కందేన సహ జాతాని సర్వాణ్యేవ జనాధిప॥35॥

ఏవం దేవగణైః సర్వైః సోఽభిషిక్తః స్వలంకృతః
బభౌ ప్రతీతః సుమనాః పరిపూర్ణేందుదర్శనః॥36॥

ఇష్టైః స్వాధ్యాయఘోషైశ్చ దేవతూర్యరవైరపి
దేవగంధర్వగీతైశ్చ సర్వైరప్సరసాం గణైః॥37॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ వివిధైర్హృష్టతుష్టైరలంకృతైః
క్రీడన్నివ తదా దేవైరభిషిక్తః స పావకిః॥38॥

అభిషిక్తం మహాసేనమపశ్యంత దివౌకసః
వినిహత్య తమః సూర్యం యథేహాభ్యుదితం తథా॥39॥

అథైనమభ్యయుః సర్వా దేవసేనాః సహస్రశః
అస్మాకం త్వం పతిరితి బ్రువాణాః సర్వతోదిశం॥40॥

తాః సమాసాద్య భగవాన్సర్వభూతగణైర్వృతః
అర్చితశ్చ స్తుతశ్చైవ సాంత్వయామాస తా అపి॥41॥

శతక్రతుశ్చాభిషిచ్య స్కందం సేనాపతిం తదా
సస్మార తాం దేవసేనాం యా సా తేన విమోక్షితా॥42॥

అయం తస్యాః పతిర్నూనం విహితో బ్రహ్మణా స్వయం
ఇతి చింత్యానయామాస దేవసేనాం స్వలంకృతాం॥43॥

స్కందం చోవాచ బలభిదియం కన్యా సురోత్తమ
అజాతే త్వయి నిర్దిష్టా తవ పత్నీ స్వయంభువా॥44॥

తస్మాత్త్వమస్యా విధివత్పాణిం మంత్రపురస్కృతం
గృహాణ దక్షిణం దేవ్యాః పాణినా పద్మవర్చసం॥45॥

ఏవముక్తః స జగ్రాహ తస్యాః పాణిం యథావిధి
బృహస్పతిర్మంత్రవిధిం జజాప చ జుహావ చ॥46॥

ఏవం స్కందస్య మహిషీం దేవసేనాం విదుర్బుధాః
షష్ఠీం యాం బ్రాహ్మణాః ప్రాహుర్లక్ష్మీమాశాం సుఖప్రదాం
సినీవాలీం కుహూం చైవ సద్వృత్తిమపరాజితాం॥47॥

యదా స్కందః పతిర్లబ్ధః శాశ్వతో దేవసేనయా
తదా తమాశ్రయల్లక్ష్మీః స్వయం దేవీ శరీరిణీ॥48॥

శ్రీజుష్టః పంచమీం స్కందస్తస్మాచ్ఛ్రీపంచమీ స్మృతా
షష్ఠ్యాం కృతార్థోఽభూద్యస్మాత్తస్మాత్షష్ఠీ మహాతిథిః॥49॥

—♦ అధ్యాయము 219 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

శ్రియా జుష్టం మహాసేనం దేవసేనాపతిం కృతం
సప్తర్షిపత్న్యః షడ్దేవ్యస్తత్సకాశమథాగమన్॥1॥

ఋషిభిః సంపరిత్యక్తా ధర్మయుక్తా మహావ్రతాః
ద్రుతమాగమ్య చోచుస్తా దేవసేనాపతిం ప్రభుం॥2॥

వయం పుత్ర పరిత్యక్తా భర్తృభిర్దేవసంమితైః
అకారణాద్రుషా తాత పుణ్యస్థానాత్పరిచ్యుతాః॥3॥

అస్మాభిః కిల జాతస్త్వమితి కేనాప్యుదాహృతం
అసత్యమేతత్సంశ్రుత్య తస్మాన్నస్త్రాతుమర్హసి॥4॥

అక్షయశ్చ భవేత్స్వర్గస్త్వత్ప్రసాదాద్ధి నః ప్రభో
త్వాం పుత్రం చాప్యభీప్సామః కృత్వైతదనృణో భవ॥5॥

స్కంద ఉవాచ

మాతరో హి భవత్యో మే సుతో వోఽహమనిందితాః
యచ్చాభీప్సథ తత్సర్వం సంభవిష్యతి వస్తథా॥6॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తే తతః శక్రం కిం కార్యమితి సోఽబ్రవీత్
ఉక్తః స్కందేన బ్రూహీతి సోఽబ్రవీద్వాసవస్తతః॥7॥

అభిజిత్స్పర్ధమానా తు రోహిణ్యా కన్యసీ స్వసా
ఇచ్ఛంతీ జ్యేష్ఠతాం దేవీ తపస్తప్తుం వనం గతా॥8॥

తత్ర మూఢోఽస్మి భద్రం తే నక్షత్రం గగనాచ్చ్యుతం
కాలం త్విమం పరం స్కంద బ్రహ్మణా సహ చింతయ॥9॥

ధనిష్ఠాదిస్తదా కాలో బ్రహ్మణా పరినిర్మితః
రోహిణ్యాద్యోఽభవత్పూర్వమేవం సంఖ్యా సమాభవత్॥10॥

ఏవముక్తే తు శక్రేణ త్రిదివం కృత్తికా గతాః
నక్షత్రం శకటాకారం భాతి తద్వహ్నిదైవతం॥11॥

వినతా చాబ్రవీత్స్కందం మమ త్వం పిండదః సుతః
ఇచ్ఛామి నిత్యమేవాహం త్వయా పుత్ర సహాసితుం॥12॥

స్కంద ఉవాచ

ఏవమస్తు నమస్తేఽస్తు పుత్రస్నేహాత్ప్రశాధి మాం
స్నుషయా పూజ్యమానా వై దేవి వత్స్యసి నిత్యదా॥13॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అథ మాతృగణః సర్వః స్కందం వచనమబ్రవీత్
వయం సర్వస్య లోకస్య మాతరః కవిభిః స్తుతాః
ఇచ్ఛామో మాతరస్తుభ్యం భవితుం పూజయస్వ నః॥14॥

స్కంద ఉవాచ

మాతరస్తు భవత్యో మే భవతీనామహం సుతః
ఉచ్యతాం యన్మయా కార్యం భవతీనామథేప్సితం॥15॥

మాతర ఊచుః

యాస్తు తా మాతరః పూర్వం లోకస్యాస్య ప్రకల్పితాః
అస్మాకం తద్భవేత్స్థానం తాసాం చైవ న తద్భవేత్॥16॥

భవేమ పూజ్యా లోకస్య న తాః పూజ్యాః సురర్షభ
ప్రజాస్మాకం హృతాస్తాభిస్త్వత్కృతే తాః ప్రయచ్ఛ నః॥17॥

స్కంద ఉవాచ

దత్తాః ప్రజా న తాః శక్యా భవతీభిర్నిషేవితుం
అన్యాం వః కాం ప్రయచ్ఛామి ప్రజాం యాం మనసేచ్ఛథ॥18॥

మాతర ఊచుః

ఇచ్ఛామ తాసాం మాతౄణాం ప్రజా భోక్తుం ప్రయచ్ఛ నః
త్వయా సహ పృథగ్భూతా యే చ తాసామథేశ్వరాః॥19॥

స్కంద ఉవాచ

ప్రజా వో దద్మి కష్టం తు భవతీభిరుదాహృతం
పరిరక్షత భద్రం వః ప్రజాః సాధు నమస్కృతాః॥20॥

మాతర ఊచుః

పరిరక్షామ భద్రం తే ప్రజాః స్కంద యథేచ్ఛసి
త్వయా నో రోచతే స్కంద సహవాసశ్చిరం ప్రభో॥21॥

స్కంద ఉవాచ

యావత్షోడశ వర్షాణి భవంతి తరుణాః ప్రజాః
ప్రబాధత మనుష్యాణాం తావద్రూపైః పృథగ్విధైః॥22॥

అహం చ వః ప్రదాస్యామి రౌద్రమాత్మానమవ్యయం
పరమం తేన సహితా సుఖం వత్స్యథ పూజితాః॥23॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః శరీరాత్స్కందస్య పురుషః కాంచనప్రభః
భోక్తుం ప్రజాః స మర్త్యానాం నిష్పపాత మహాబలః॥24॥

అపతత్స తదా భూమౌ విసంజ్ఞోఽథ క్షుధాన్వితః
స్కందేన సోఽభ్యనుజ్ఞాతో రౌద్రరూపోఽభవద్గ్రహః
స్కందాపస్మారమిత్యాహుర్గ్రహం తం ద్విజసత్తమాః॥25॥

వినతా తు మహారౌద్రా కథ్యతే శకునిగ్రహః
పూతనాం రాక్షసీం ప్రాహుస్తం విద్యాత్పూతనాగ్రహం॥26॥

కష్టా దారుణరూపేణ ఘోరరూపా నిశాచరీ
పిశాచీ దారుణాకారా కథ్యతే శీతపూతనా
గర్భాన్సా మానుషీణాం తు హరతే ఘోరదర్శనా॥27॥

అదితిం రేవతీం ప్రాహుర్గ్రహస్తస్యాస్తు రైవతః
సోఽపి బాలాఞ్శిశూన్ఘోరో బాధతే వై మహాగ్రహః॥28॥

దైత్యానాం యా దితిర్మాతా తామాహుర్ముఖమండికాం
అత్యర్థం శిశుమాంసేన సంప్రహృష్టా దురాసదా॥29॥

కుమారాశ్చ కుమార్యశ్చ యే ప్రోక్తాః స్కందసంభవాః
తేఽపి గర్భభుజః సర్వే కౌరవ్య సుమహాగ్రహాః॥30॥

తాసామేవ కుమారీణాం పతయస్తే ప్రకీర్తితాః
అజ్ఞాయమానా గృహ్ణంతి బాలకాన్రౌద్రకర్మిణః॥31॥

గవాం మాతా తు యా ప్రాజ్ఞైః కథ్యతే సురభిర్నృప
శకునిస్తామథారుహ్య సహ భుంక్తే శిశూన్భువి॥32॥

సరమా నామ యా మాతా శునాం దేవీ జనాధిప
సాపి గర్భాన్సమాదత్తే మానుషీణాం సదైవ హి॥33॥

పాదపానాం చ యా మాతా కరంజనిలయా హి సా
కరంజే తాం నమస్యంతి తస్మాత్పుత్రార్థినో నరాః॥34॥

ఇమే త్వష్టాదశాన్యే వై గ్రహా మాంసమధుప్రియాః
ద్విపంచరాత్రం తిష్ఠంతి సతతం సూతికాగృహే॥35॥

కద్రూః సూక్ష్మవపుర్భూత్వా గర్భిణీం ప్రవిశేద్యదా
భుంక్తే సా తత్ర తం గర్భం సా తు నాగం ప్రసూయతే॥36॥

గంధర్వాణాం తు యా మాతా సా గర్భం గృహ్య గచ్ఛతి
తతో విలీనగర్భా సా మానుషీ భువి దృశ్యతే॥37॥

యా జనిత్రీ త్వప్సరసాం గర్భమాస్తే ప్రగృహ్య సా
ఉపవిష్టం తతో గర్భం కథయంతి మనీషిణః॥38॥

లోహితస్యోదధేః కన్యా ధాత్రీ స్కందస్య సా స్మృతా
లోహితాయనిరిత్యేవం కదంబే సా హి పూజ్యతే॥39॥

పురుషేషు యథా రుద్రస్తథార్యా ప్రమదాస్వపి
ఆర్యా మాతా కుమారస్య పృథక్కామార్థమిజ్యతే॥40॥

ఏవమేతే కుమారాణాం మయా ప్రోక్తా మహాగ్రహాః
యావత్షోడశ వర్షాణి అశివాస్తే శివాస్తతః॥41॥

యే చ మాతృగణాః ప్రోక్తాః పురుషాశ్చైవ యే గ్రహాః
సర్వే స్కందగ్రహా నామ జ్ఞేయా నిత్యం శరీరిభిః॥42॥

తేషాం ప్రశమనం కార్యం స్నానం ధూపమథాంజనం
బలికర్మోపహారశ్చ స్కందస్యేజ్యా విశేషతః॥43॥

ఏవమేతేఽర్చితాః సర్వే ప్రయచ్ఛంతి శుభం నృణాం
ఆయుర్వీర్యం చ రాజేంద్ర సమ్యక్పూజానమస్కృతాః॥44॥

ఊర్ధ్వం తు షోడశాద్వర్షాద్యే భవంతి గ్రహా నృణాం
తానహం సంప్రవక్ష్యామి నమస్కృత్య మహేశ్వరం॥45॥

యః పశ్యతి నరో దేవాంజాగ్రద్వా శయితోఽపి వా
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం తం తు దేవగ్రహం విదుః॥46॥

ఆసీనశ్చ శయానశ్చ యః పశ్యతి నరః పితౄన్
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం స జ్ఞేయస్తు పితృగ్రహః॥47॥

అవమన్యతి యః సిద్ధాన్క్రుద్ధాశ్చాపి శపంతి యం
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం జ్ఞేయః సిద్ధగ్రహస్తు సః॥48॥

ఉపాఘ్రాతి చ యో గంధాన్రసాంశ్చాపి పృథగ్విధాన్
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం స జ్ఞేయో రాక్షసో గ్రహః॥49॥

గంధర్వాశ్చాపి యం దివ్యాః సంస్పృశంతి నరం భువి
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం గ్రహో గాంధర్వ ఏవ సః॥50॥

ఆవిశంతి చ యం యక్షాః పురుషం కాలపర్యయే
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం జ్ఞేయో యక్షగ్రహస్తు సః॥51॥

అధిరోహంతి యం నిత్యం పిశాచాః పురుషం క్వచిత్
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం పైశాచం తం గ్రహం విదుః॥52॥

యస్య దోషైః ప్రకుపితం చిత్తం ముహ్యతి దేహినః
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం సాధనం తస్య శాస్త్రతః॥53॥

వైక్లవ్యాచ్చ భయాచ్చైవ ఘోరాణాం చాపి దర్శనాత్
ఉన్మాద్యతి స తు క్షిప్రం సత్త్వం తస్య తు సాధనం॥54॥

కశ్చిత్క్రీడితుకామో వై భోక్తుకామస్తథాపరః
అభికామస్తథైవాన్య ఇత్యేష త్రివిధో గ్రహః॥55॥

యావత్సప్తతివర్షాణి భవంత్యేతే గ్రహా నృణాం
అతః పరం దేహినాం తు గ్రహతుల్యో భవేజ్జ్వరః॥56॥

అప్రకీర్ణేంద్రియం దాంతం శుచిం నిత్యమతంద్రితం
ఆస్తికం శ్రద్దధానం చ వర్జయంతి సదా గ్రహాః॥57॥

ఇత్యేష తే గ్రహోద్దేశో మానుషాణాం ప్రకీర్తితః
న స్పృశంతి గ్రహా భక్తాన్నరాందేవం మహేశ్వరం॥58॥

—♦ అధ్యాయము 220 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

యదా స్కందేన మాతౄణామేవమేతత్ప్రియం కృతం
అథైనమబ్రవీత్స్వాహా మమ పుత్రస్త్వమౌరసః॥1॥

ఇచ్ఛామ్యహం త్వయా దత్తాం ప్రీతిం పరమదుర్లభాం
తామబ్రవీత్తతః స్కందః ప్రీతిమిచ్ఛసి కీదృశీం॥2॥

స్వాహోవాచ

దక్షస్యాహం ప్రియా కన్యా స్వాహా నామ మహాభుజ
బాల్యాత్ప్రభృతి నిత్యం చ జాతకామా హుతాశనే॥3॥

న చ మాం కామినీం పుత్ర సమ్యగ్జానాతి పావకః
ఇచ్ఛామి శాశ్వతం వాసం వస్తుం పుత్ర సహాగ్నినా॥4॥

స్కంద ఉవాచ

హవ్యం కవ్యం చ యత్కించిద్ద్విజా మంత్రపురస్కృతం
హోష్యంత్యగ్నౌ సదా దేవి స్వాహేత్యుక్త్వా సముద్యతం॥5॥

అద్య ప్రభృతి దాస్యంతి సువృత్తాః సత్పథే స్థితాః
ఏవమగ్నిస్త్వయా సార్ధం సదా వత్స్యతి శోభనే॥6॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తా తతః స్వాహా తుష్టా స్కందేన పూజితా
పావకేన సమాయుక్తా భర్త్రా స్కందమపూజయత్॥7॥

తతో బ్రహ్మా మహాసేనం ప్రజాపతిరథాబ్రవీత్
అభిగచ్ఛ మహాదేవం పితరం త్రిపురార్దనం॥8॥

రుద్రేణాగ్నిం సమావిశ్య స్వాహామావిశ్య చోమయా
హితార్థం సర్వలోకానాం జాతస్త్వమపరాజితః॥9॥

ఉమాయోన్యాం చ రుద్రేణ శుక్రం సిక్తం మహాత్మనా
ఆస్తే గిరౌ నిపతితం మింజికామింజికం యతః॥10॥

సంభూతం లోహితోదే తు శుక్రశేషమవాపతత్
సూర్యరశ్మిషు చాప్యన్యదన్యచ్చైవాపతద్భువి
ఆసక్తమన్యద్వృక్షేషు తదేవం పంచధాపతత్॥11॥

త ఏతే వివిధాకారా గణా జ్ఞేయా మనీషిభిః
తవ పారిషదా ఘోరా య ఏతే పిశితాశనాః॥12॥

ఏవమస్త్వితి చాప్యుక్త్వా మహాసేనో మహేశ్వరం
అపూజయదమేయాత్మా పితరం పితృవత్సలః॥13॥

అర్కపుష్పైస్తు తే పంచ గణాః పూజ్యా ధనార్థిభిః
వ్యాధిప్రశమనార్థం చ తేషాం పూజాం సమాచరేత్॥14॥

మింజికామింజికం చైవ మిథునం రుద్రసంభవం
నమస్కార్యం సదైవేహ బాలానాం హితమిచ్ఛతా॥15॥

స్త్రియో మానుషమాంసాదా వృద్ధికా నామ నామతః
వృక్షేషు జాతాస్తా దేవ్యో నమస్కార్యాః ప్రజార్థిభిః॥16॥

ఏవమేతే పిశాచానామసంఖ్యేయా గణాః స్మృతాః
ఘంటాయాః సపతాకాయాః శృణు మే సంభవం నృప॥17॥

ఐరావతస్య ఘంటే ద్వే వైజయంత్యావితి శ్రుతే
గుహస్య తే స్వయం దత్తే శక్రేణానాయ్య ధీమతా॥18॥

ఏకా తత్ర విశాఖస్య ఘంటా స్కందస్య చాపరా
పతాకా కార్త్తికేయస్య విశాఖస్య చ లోహితా॥19॥

యాని క్రీడనకాన్యస్య దేవైర్దత్తాని వై తదా
తైరేవ రమతే దేవో మహాసేనో మహాబలః॥20॥

స సంవృతః పిశాచానాం గణైర్దేవగణైస్తథా
శుశుభే కాంచనే శైలే దీప్యమానః శ్రియా వృతః॥21॥

తేన వీరేణ శుశుభే స శైలః శుభకాననః
ఆదిత్యేనేవాంశుమతా మందరశ్చారుకందరః॥22॥

సంతానకవనైః ఫుల్లైః కరవీరవనైరపి
పారిజాతవనైశ్చైవ జపాశోకవనైస్తథా॥23॥

కదంబతరుషండైశ్చ దివ్యైర్మృగగణైరపి
దివ్యైః పక్షిగణైశ్చైవ శుశుభే శ్వేతపర్వతః॥24॥

తత్ర దేవగణాః సర్వే సర్వే చైవ మహర్షయః
మేఘతూర్యరవాశ్చైవ క్షుబ్ధోదధిసమస్వనాః॥25॥

తత్ర దివ్యాశ్చ గంధర్వా నృత్యంత్యప్సరసస్తథా
హృష్టానాం తత్ర భూతానాం శ్రూయతే నినదో మహాన్॥26॥

ఏవం సేంద్రం జగత్సర్వం శ్వేతపర్వతసంస్థితం
ప్రహృష్టం ప్రేక్షతే స్కందం న చ గ్లాయతి దర్శనాత్॥27॥

—♦ అధ్యాయము 221 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

యదాభిషిక్తో భగవాన్సేనాపత్యేన పావకిః
తదా సంప్రస్థితః శ్రీమాన్హృష్టో భద్రవటం హరః
రథేనాదిత్యవర్ణేన పార్వత్యా సహితః ప్రభుః॥1॥

సహస్రం తస్య సింహానాం తస్మిన్యుక్తం రథోత్తమే
ఉత్పపాత దివం శుభ్రం కాలేనాభిప్రచోదితః॥2॥

తే పిబంత ఇవాకాశం త్రాసయంతశ్చరాచరాన్
సింహా నభస్యగచ్ఛంత నదంతశ్చారుకేసరాః॥3॥

తస్మిన్రథే పశుపతిః స్థితో భాత్యుమయా సహ
విద్యుతా సహితః సూర్యః సేంద్రచాపే ఘనే యథా॥4॥

అగ్రతస్తస్య భగవాంధనేశో గుహ్యకైః సహ
ఆస్థాయ రుచిరం యాతి పుష్పకం నరవాహనః॥5॥

ఐరావతం సమాస్థాయ శక్రశ్చాపి సురైః సహ
పృష్ఠతోఽనుయయౌ యాంతం వరదం వృషభధ్వజం॥6॥

జంభకైర్యక్షరక్షోభిః స్రగ్విభిః సమలంకృతః
యాత్యమోఘో మహాయక్షో దక్షిణం పక్షమాస్థితః॥7॥

తస్య దక్షిణతో దేవా మరుతశ్చిత్రయోధినః
గచ్ఛంతి వసుభిః సార్ధం రుద్రైశ్చ సహ సంగతాః॥8॥

యమశ్చ మృత్యునా సార్ధం సర్వతః పరివారితః
ఘోరైర్వ్యాధిశతైర్యాతి ఘోరరూపవపుస్తథా॥9॥

యమస్య పృష్ఠతశ్చైవ ఘోరస్త్రిశిఖరః శితః
విజయో నామ రుద్రస్య యాతి శూలః స్వలంకృతః॥10॥

తముగ్రపాశో వరుణో భగవాన్సలిలేశ్వరః
పరివార్య శనైర్యాతి యాదోభిర్వివిధైర్వృతః॥11॥

పృష్ఠతో విజయస్యాపి యాతి రుద్రస్య పట్టిశః
గదాముసలశక్త్యాద్యైర్వృతః ప్రహరణోత్తమైః॥12॥

పట్టిశం త్వన్వగాద్రాజంశ్ఛత్రం రౌద్రం మహాప్రభం
కమండలుశ్చాప్యను తం మహర్షిగణసంవృతః॥13॥

తస్య దక్షిణతో భాతి దండో గచ్ఛఞ్శ్రియా వృతః
భృగ్వంగిరోభిః సహితో దేవైశ్చాప్యభిపూజితః॥14॥

ఏషాం తు పృష్ఠతో రుద్రో విమలే స్యందనే స్థితః
యాతి సంహర్షయన్సర్వాంస్తేజసా త్రిదివౌకసః॥15॥

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ గంధర్వా భుజగాస్తథా
నద్యో నదా ద్రుమాశ్చైవ తథైవాప్సరసాం గణాః॥16॥

నక్షత్రాణి గ్రహాశ్చైవ దేవానాం శిశవశ్చ యే
స్త్రియశ్చ వివిధాకారా యాంతి రుద్రస్య పృష్ఠతః
సృజంత్యః పుష్పవర్షాణి చారురూపా వరాంగనాః॥17॥

పర్జన్యశ్చాప్యనుయయౌ నమస్కృత్య పినాకినం
ఛత్రం తు పాండురం సోమస్తస్య మూర్ధన్యధారయత్
చామరే చాపి వాయుశ్చ గృహీత్వాగ్నిశ్చ విష్ఠితౌ॥18॥

శక్రశ్చ పృష్ఠతస్తస్య యాతి రాజఞ్శ్రియా వృతః
సహ రాజర్షిభిః సర్వైః స్తువానో వృషకేతనం॥19॥

గౌరీ విద్యాథ గాంధారీ కేశినీ మిత్రసాహ్వయా
సావిత్ర్యా సహ సర్వాస్తాః పార్వత్యా యాంతి పృష్ఠతః॥20॥

తత్ర విద్యాగణాః సర్వే యే కేచిత్కవిభిః కృతాః
యస్య కుర్వంతి వచనం సేంద్రా దేవాశ్చమూముఖే॥21॥

స గృహీత్వా పతాకాం తు యాత్యగ్రే రాక్షసో గ్రహః
వ్యాపృతస్తు శ్మశానే యో నిత్యం రుద్రస్య వై సఖా
పింగలో నామ యక్షేంద్రో లోకస్యానందదాయకః ॥22॥

ఏభిః స సహితస్తత్ర యయౌ దేవో యథాసుఖం
అగ్రతః పృష్ఠతశ్చైవ న హి తస్య గతిర్ధ్రువా ॥23॥

రుద్రం సత్కర్మభిర్మర్త్యాః పూజయంతీహ దైవతం
శివమిత్యేవ యం ప్రాహురీశం రుద్రం పినాకినం
భావైస్తు వివిధాకారైః పూజయంతి మహేశ్వరం ॥24॥

దేవసేనాపతిస్త్వేవం దేవసేనాభిరావృతః
అనుగచ్ఛతి దేవేశం బ్రహ్మణ్యః కృత్తికాసుతః ॥25॥

అథాబ్రవీన్మహాసేనం మహాదేవో బృహద్వచః
సప్తమం మారుతస్కంధం రక్ష నిత్యమతంద్రితః ॥26॥

స్కంద ఉవాచ

సప్తమం మారుతస్కంధం పాలయిష్యామ్యహం ప్రభో
యదన్యదపి మే కార్యం దేవ తద్వద మాచిరం ॥27॥

రుద్ర ఉవాచ

కార్యేష్వహం త్వయా పుత్ర సంద్రష్టవ్యః సదైవ హి
దర్శనాన్మమ భక్త్యా చ శ్రేయః పరమవాప్స్యసి ॥28॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా విససర్జైనం పరిష్వజ్య మహేశ్వరః
విసర్జితే తతః స్కందే బభూవౌత్పాతికం మహత్
సహసైవ మహారాజ దేవాన్సర్వాన్ప్రమోహయత్ ॥29॥

జజ్వాల ఖం సనక్షత్రం ప్రమూఢం భువనం భృశం
చచాల వ్యనదచ్చోర్వీ తమోభూతం జగత్ప్రభో ॥30॥

తతస్తద్దారుణం దృష్ట్వా క్షుభితః శంకరస్తదా
ఉమా చైవ మహాభాగా దేవాశ్చ సమహర్షయః ॥31॥

తతస్తేషు ప్రమూఢేషు పర్వతాంబుదసంనిభం
నానాప్రహరణం ఘోరమదృశ్యత మహద్బలం ॥32॥

తద్ధి ఘోరమసంఖ్యేయం గర్జచ్చ వివిధా గిరః
అభ్యద్రవద్రణే దేవాన్భగవంతం చ శంకరం ॥33॥

తైర్విసృష్టాన్యనీకేషు బాణజాలాన్యనేకశః
పర్వతాశ్చ శతఘ్న్యశ్చ ప్రాసాశ్చ పరిఘా గదాః ॥34॥

నిపతద్భిశ్చ తైర్ఘోరైర్దేవానీకం మహాయుధైః
క్షణేన వ్యద్రవత్సర్వం విముఖం చాప్యదృశ్యత ॥35॥

నికృత్తయోధనాగాశ్వం కృత్తాయుధమహారథం
దానవైరర్దితం సైన్యం దేవానాం విముఖం బభౌ ॥36॥

అసురైర్వధ్యమానం తత్పావకైరివ కాననం
అపతద్దగ్ధభూయిష్ఠం మహాద్రుమవనం యథా ॥37॥

తే విభిన్నశిరోదేహాః ప్రచ్యవంతే దివౌకసః
న నాథమధ్యగచ్ఛంత వధ్యమానా మహారణే॥38॥

అథ తద్విద్రుతం సైన్యం దృష్ట్వా దేవః పురందరః
ఆశ్వాసయన్నువాచేదం బలవద్దానవార్దితం॥39॥

భయం త్యజత భద్రం వః శూరాః శస్త్రాణి గృహ్ణత
కురుధ్వం విక్రమే బుద్ధిం మా వః కాచిద్వ్యథా భవేత్॥40॥

జయతైనాన్సుదుర్వృత్తాందానవాన్ఘోరదర్శనాన్
అభిద్రవత భద్రం వో మయా సహ మహాసురాన్॥41॥

శక్రస్య వచనం శ్రుత్వా సమాశ్వస్తా దివౌకసః
దానవాన్ప్రత్యయుధ్యంత శక్రం కృత్వా వ్యపాశ్రయం॥42॥

తతస్తే త్రిదశాః సర్వే మరుతశ్చ మహాబలాః
ప్రత్యుద్యయుర్మహావేగాః సాధ్యాశ్చ వసుభిః సహ॥43॥

తైర్విసృష్టాన్యనీకేషు క్రుద్ధైః శస్త్రాణి సంయుగే
శరాశ్చ దైత్యకాయేషు పిబంతి స్మాసృగుల్బణం॥44॥

తేషాం దేహాన్వినిర్భిద్య శరాస్తే నిశితాస్తదా
నిష్పతంతో అదృశ్యంత నగేభ్య ఇవ పన్నగాః॥45॥

తాని దైత్యశరీరాణి నిర్భిన్నాని స్మ సాయకైః
అపతన్భూతలే రాజంశ్ఛిన్నాభ్రాణీవ సర్వశః॥46॥

తతస్తద్దానవం సైన్యం సర్వైర్దేవగణైర్యుధి
త్రాసితం వివిధైర్బాణైః కృతం చైవ పరాఙ్ముఖం॥47॥

అథోత్క్రుష్టం తదా హృష్టైః సర్వైర్దేవైరుదాయుధైః
సంహతాని చ తూర్యాణి తదా సర్వాణ్యనేకశః॥48॥

ఏవమన్యోన్యసంయుక్తం యుద్ధమాసీత్సుదారుణం
దేవానాం దానవానాం చ మాంసశోణితకర్దమం॥49॥

అనయో దేవలోకస్య సహసైవ వ్యదృశ్యత
తథా హి దానవా ఘోరా వినిఘ్నంతి దివౌకసః॥50॥

తతస్తూర్యప్రణాదాశ్చ భేరీణాం చ మహాస్వనాః
బభూవుర్దానవేంద్రాణాం సింహనాదాశ్చ దారుణాః॥51॥

అథ దైత్యబలాద్ఘోరాన్నిష్పపాత మహాబలః
దానవో మహిషో నామ ప్రగృహ్య విపులం గిరిం॥52॥

తే తం ఘనైరివాదిత్యం దృష్ట్వా సంపరివారితం
సముద్యతగిరిం రాజన్వ్యద్రవంత దివౌకసః॥53॥

అథాభిద్రుత్య మహిషో దేవాంశ్చిక్షేప తం గిరిం
పతతా తేన గిరిణా దేవసైన్యస్య పార్థివ
భీమరూపేణ నిహతమయుతం ప్రాపతద్భువి॥54॥

అథ తైర్దానవైః సార్ధం మహిషస్త్రాసయన్సురాన్
అభ్యద్రవద్రణే తూర్ణం సింహః క్షుద్రమృగానివ॥55॥

తమాపతంతం మహిషం దృష్ట్వా సేంద్రా దివౌకసః
వ్యద్రవంత రణే భీతా విశీర్ణాయుధకేతనాః॥56॥

తతః స మహిషః క్రుద్ధస్తూర్ణం రుద్రరథం యయౌ
అభిద్రుత్య చ జగ్రాహ రుద్రస్య రథకూబరం॥57॥

యదా రుద్రరథం క్రుద్ధో మహిషః సహసా గతః
రేసతూ రోదసీ గాఢం ముముహుశ్చ మహర్షయః॥58॥

వ్యనదంశ్చ మహాకాయా దైత్యా జలధరోపమాః
ఆసీచ్చ నిశ్చితం తేషాం జితమస్మాభిరిత్యుత॥59॥

తథాభూతే తు భగవాన్నావధీన్మహిషం రణే
సస్మార చ తదా స్కందం మృత్యుం తస్య దురాత్మనః॥60॥

మహిషోఽపి రథం దృష్ట్వా రౌద్రం రుద్రస్య నానదత్
దేవాన్సంత్రాసయంశ్చాపి దైత్యాంశ్చాపి ప్రహర్షయన్॥61॥

తతస్తస్మిన్భయే ఘోరే దేవానాం సముపస్థితే
ఆజగామ మహాసేనః క్రోధాత్సూర్య ఇవ జ్వలన్॥62॥

లోహితాంబరసంవీతో లోహితస్రగ్విభూషణః
లోహితాస్యో మహాబాహుర్హిరణ్యకవచః ప్రభుః॥63॥

రథమాదిత్యసంకాశమాస్థితః కనకప్రభం
తం దృష్ట్వా దైత్యసేనా సా వ్యద్రవత్సహసా రణే॥64॥

స చాపి తాం ప్రజ్వలితాం మహిషస్య విదారిణీం
ముమోచ శక్తిం రాజేంద్ర మహాసేనో మహాబలః॥65॥

సా ముక్తాభ్యహనచ్ఛక్తిర్మహిషస్య శిరో మహత్
పపాత భిన్నే శిరసి మహిషస్త్యక్తజీవితః॥66॥

క్షిప్తాక్షిప్తా తు సా శక్తిర్హత్వా శత్రూన్సహస్రశః
స్కందహస్తమనుప్రాప్తా దృశ్యతే దేవదానవైః॥67॥

ప్రాయః శరైర్వినిహతా మహాసేనేన ధీమతా
శేషా దైత్యగణా ఘోరా భీతాస్త్రస్తా దురాసదైః
స్కందస్య పార్షదైర్హత్వా భక్షితాః శతసంఘశః॥68॥

దానవాన్భక్షయంతస్తే ప్రపిబంతశ్చ శోణితం
క్షణాన్నిర్దానవం సర్వమకార్షుర్భృశహర్షితాః॥69॥

తమాంసీవ యథా సూర్యో వృక్షానగ్నిర్ఘనాన్ఖగః
తథా స్కందోఽజయచ్ఛత్రూన్స్వేన వీర్యేణ కీర్తిమాన్॥70॥

సంపూజ్యమానస్త్రిదశైరభివాద్య మహేశ్వరం
శుశుభే కృత్తికాపుత్రః ప్రకీర్ణాంశురివాంశుమాన్॥71॥

నష్టశత్రుర్యదా స్కందః ప్రయాతశ్చ మహేశ్వరం
అథాబ్రవీన్మహాసేనం పరిష్వజ్య పురందరః॥72॥

బ్రహ్మదత్తవరః స్కంద త్వయాయం మహిషో హతః
దేవాస్తృణమయా యస్య బభూవుర్జయతాం వర
సోఽయం త్వయా మహాబాహో శమితో దేవకంటకః॥73॥

శతం మహిషతుల్యానాం దానవానాం త్వయా రణే
నిహతం దేవశత్రూణాం యైర్వయం పూర్వతాపితాః॥74॥

తావకైర్భక్షితాశ్చాన్యే దానవాః శతసంఘశః
అజేయస్త్వం రణేఽరీణాముమాపతిరివ ప్రభుః॥75॥

ఏతత్తే ప్రథమం దేవ ఖ్యాతం కర్మ భవిష్యతి
త్రిషు లోకేషు కీర్తిశ్చ తవాక్షయ్యా భవిష్యతి
వశగాశ్చ భవిష్యంతి సురాస్తవ సురాత్మజ॥76॥

మహాసేనేత్యేవముక్త్వా నివృత్తః సహ దైవతైః
అనుజ్ఞాతో భగవతా త్ర్యంబకేన శచీపతిః॥77॥

గతో భద్రవటం రుద్రో నివృత్తాశ్చ దివౌకసః
ఉక్తాశ్చ దేవా రుద్రేణ స్కందం పశ్యత మామివ॥78॥

స హత్వా దానవగణాన్పూజ్యమానో మహర్షిభిః
ఏకాహ్నైవాజయత్సర్వం త్రైలోక్యం వహ్నినందనః॥79॥

స్కందస్య య ఇదం జన్మ పఠతే సుసమాహితః
స పుష్టిమిహ సంప్రాప్య స్కందసాలోక్యతామియాత్॥80॥

—♦ అధ్యాయము 222 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉపాసీనేషు విప్రేషు పాండవేషు మహాత్మసు
ద్రౌపదీ సత్యభామా చ వివిశాతే తదా సమం
జాహస్యమానే సుప్రీతే సుఖం తత్ర నిషీదతుః॥1॥

చిరస్య దృష్ట్వా రాజేంద్ర తేఽన్యోన్యస్య ప్రియంవదే
కథయామాసతుశ్చిత్రాః కథాః కురుయదుక్షితాం॥2॥

అథాబ్రవీత్సత్యభామా కృష్ణస్య మహిషీ ప్రియా
సాత్రాజితీ యాజ్ఞసేనీం రహసీదం సుమధ్యమా॥3॥

కేన ద్రౌపది వృత్తేన పాండవానుపతిష్ఠసి
లోకపాలోపమాన్వీరాన్యూనః పరమసంమతాన్
కథం చ వశగాస్తుభ్యం న కుప్యంతి చ తే శుభే॥4॥

తవ వశ్యా హి సతతం పాండవాః ప్రియదర్శనే
ముఖప్రేక్షాశ్చ తే సర్వే తత్త్వమేతద్బ్రవీహి మే॥5॥

వ్రతచర్యా తపో వాపి స్నానమంత్రౌషధాని వా
విద్యావీర్యం మూలవీర్యం జపహోమస్తథాగదాః॥6॥

మమ ఆచక్ష్వ పాంచాలి యశస్యం భగవేదనం
యేన కృష్ణే భవేన్నిత్యం మమ కృష్ణో వశానుగః॥7॥

ఏవముక్త్వా సత్యభామా విరరామ యశస్వినీ
పతివ్రతా మహాభాగా ద్రౌపదీ ప్రత్యువాచ తాం॥8॥

అసత్స్త్రీణాం సమాచారం సత్యే మామనుపృచ్ఛసి
అసదాచరితే మార్గే కథం స్యాదనుకీర్తనం॥9॥

అనుప్రశ్నః సంశయో వా నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే
తథా హ్యుపేతా బుద్ధ్యా త్వం కృష్ణస్య మహిషీ ప్రియా॥10॥

యదైవ భర్తా జానీయాన్మంత్రమూలపరాం స్త్రియం
ఉద్విజేత తదైవాస్యాః సర్పాద్వేశ్మగతాదివ॥11॥

ఉద్విగ్నస్య కుతః శాంతిరశాంతస్య కుతః సుఖం
న జాతు వశగో భర్తా స్త్రియాః స్యాన్మంత్రకారణాత్॥12॥

అమిత్రప్రహితాంశ్చాపి గదాన్పరమదారుణాన్
మూలప్రవాదైర్హి విషం ప్రయచ్ఛంతి జిఘాంసవః॥13॥

జిహ్వయా యాని పురుషస్త్వచా వాప్యుపసేవతే
తత్ర చూర్ణాని దత్తాని హన్యుః క్షిప్రమసంశయం॥14॥

జలోదరసమాయుక్తాః శ్విత్రిణః పలితాస్తథా
అపుమాంసః కృతాః స్త్రీభిర్జడాంధబధిరాస్తథా॥15॥

పాపానుగాస్తు పాపాస్తాః పతీనుపసృజంత్యుత
న జాతు విప్రియం భర్తుః స్త్రియా కార్యం కథంచన ॥16॥

వర్తామ్యహం తు యాం వృత్తిం పాండవేషు మహాత్మసు
తాం సర్వాం శృణు మే సత్యాం సత్యభామే యశస్విని ॥17॥

అహంకారం విహాయాహం కామక్రోధౌ చ సర్వదా
సదారాన్పాండవాన్నిత్యం ప్రయతోపచరామ్యహం ॥18॥

ప్రణయం ప్రతిసంగృహ్యా నిధాయాత్మానమాత్మని
శుశ్రూషుర్నిరభీమానా పతీనాం చిత్తరక్షిణీ ॥19॥

దుర్వ్యాహృతాచ్ఛంకమానా దుఃస్థితాద్దురవేక్షితాత్
దురాసితాద్దుర్వ్రజితాదింగితాధ్యాసితాదపి ॥20॥

సూర్యవైశ్వానరనిభాన్సోమకల్పాన్మహారథాన్
సేవే చక్షుర్హణః పార్థానుగ్రతేజఃప్రతాపినః ॥21॥

దేవో మనుష్యో గంధర్వో యువా చాపి స్వలంకృతః
ద్రవ్యవానభిరూపో వా న మేఽన్యః పురుషో మతః ॥22॥

నాభుక్తవతి నాస్నాతే నాసంవిష్టే చ భర్తరి
న సంవిశామి నాశ్నామి సదా కర్మకరేష్వపి ॥23॥

క్షేత్రాద్వనాద్వా గ్రామాద్వా భర్తారం గృహమాగతం
ప్రత్యుత్థాయాభినందామి ఆసనేనోదకేన చ ॥24॥

ప్రమృష్టభాండా మృష్టాన్నా కాలే భోజనదాయినీ
సంయతా గుప్తధాన్యా చ సుసంమృష్టనివేశనా ॥25॥

అతిరస్కృతసంభాషా దుఃస్త్రియో నానుసేవతీ
అనుకూలవతీ నిత్యం భవామ్యనలసా సదా ॥26॥

అనర్మే చాపి హసనం ద్వారి స్థానమభీక్ష్ణశః
అవస్కరే చిరస్థానం నిష్కుటేషు చ వర్జయే ॥27॥

అతిహాసాతిరోషౌ చ క్రోధస్థానం చ వర్జయే
నిరతాహం సదా సత్యే భర్తౄణాముపసేవనే
సర్వథా భర్తృరహితం న మమేష్టం కథంచన ॥28॥

యదా ప్రవసతే భర్తా కుటుంబార్థేన కేనచిత్
సుమనోవర్ణకాపేతా భవామి వ్రతచారిణీ ॥29॥

యచ్చ భర్తా న పిబతి యచ్చ భర్తా న ఖాదతి
యచ్చ నాశ్నాతి మే భర్తా సర్వం తద్వర్జయామ్యహం ॥30॥

యథోపదేశం నియతా వర్తమానా వరాంగనే
స్వలంకృతా సుప్రయతా భర్తుః ప్రియహితే రతా ॥31॥

యే చ ధర్మాః కుటుంబేషు శ్వశ్ర్వా మే కథితాః పురా
భిక్షాబలిశ్రాద్ధమితి స్థాలీపాకాశ్చ పర్వసు
మాన్యానాం మానసత్కారా యే చాన్యే విదితా మయా ॥32॥

తాన్సర్వాననువర్తామి దివారాత్రమతంద్రితా
వినయాన్నియమాంశ్చాపి సదా సర్వాత్మనా శ్రితా ॥33॥

మృదూన్సతః సత్యశీలాన్సత్యధర్మానుపాలినః
ఆశీవిషానివ క్రుద్ధాన్పతీన్పరిచరామ్యహం ॥34॥

పత్యాశ్రయో హి మే ధర్మో మతః స్త్రీణాం సనాతనః
స దేవః సా గతిర్నాన్యా తస్య కా విప్రియం చరేత్ ॥35॥

అహం పతీన్నాతిశయే నాత్యశ్నే నాతిభూషయే
నాపి పరివదే శ్వశ్రూం సర్వదా పరియంత్రితా॥36॥

అవధానేన సుభగే నిత్యోత్థానతయైవ చ
భర్తారో వశగా మహ్యం గురుశుశ్రూషణేన చ॥37॥

నిత్యమార్యామహం కుంతీం వీరసూం సత్యవాదినీం
స్వయం పరిచరామ్యేకా స్నానాచ్ఛాదనభోజనైః॥38॥

నైతామతిశయే జాతు వస్త్రభూషణభోజనైః
నాపి పరివదే చాహం తాం పృథాం పృథివీసమాం॥39॥

అష్టావగ్రే బ్రాహ్మణానాం సహస్రాణి స్మ నిత్యదా
భుంజతే రుక్మపాత్రీషు యుధిష్ఠిరనివేశనే॥40॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి స్నాతకా గృహమేధినః
త్రింశద్దాసీక ఏకైకో యాన్బిభర్తి యుధిష్ఠిరః॥41॥

దశాన్యాని సహస్రాణి యేషామన్నం సుసంస్కృతం
హ్రియతే రుక్మపాత్రీభిర్యతీనామూర్ధ్వరేతసాం॥42॥

తాన్సర్వానగ్రహారేణ బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మవాదినః
యథార్హం పూజయామి స్మ పానాచ్ఛాదనభోజనైః॥43॥

శతం దాసీసహస్రాణి కౌంతేయస్య మహాత్మనః
కంబుకేయూరధారిణ్యో నిష్కకంఠ్యః స్వలంకృతాః॥44॥

మహార్హమాల్యాభరణాః సువర్ణాశ్చందనోక్షితాః
మణీన్హేమ చ బిభ్రత్యో నృత్యగీతవిశారదాః॥45॥

తాసాం నామ చ రూపం చ భోజనాచ్ఛాదనాని చ
సర్వాసామేవ వేదాహం కర్మ చైవ కృతాకృతం॥46॥

శతం దాసీసహస్రాణి కుంతీపుత్రస్య ధీమతః
పాత్రీహస్తా దివారాత్రమతిథీన్భోజయంత్యుత॥47॥

శతమశ్వసహస్రాణి దశ నాగాయుతాని చ
యుధిష్ఠిరస్యానుయాత్రమింద్రప్రస్థనివాసినః॥48॥

ఏతదాసీత్తదా రాజ్ఞో యన్మహీం పర్యపాలయత్
యేషాం సంఖ్యావిధిం చైవ ప్రదిశామి శృణోమి చ॥49॥

అంతఃపురాణాం సర్వేషాం భృత్యానాం చైవ సర్వశః
ఆ గోపాలావిపాలేభ్యః సర్వం వేద కృతాకృతం॥50॥

సర్వం రాజ్ఞః సముదయమాయం చ వ్యయమేవ చ
ఏకాహం వేద్మి కల్యాణి పాండవానాం యశస్వినాం॥51॥

మయి సర్వం సమాసజ్య కుటుంబం భరతర్షభాః
ఉపాసనరతాః సర్వే ఘటంతే స్మ శుభాననే॥52॥

తమహం భారమాసక్తమనాధృష్యం దురాత్మభిః
సుఖం సర్వం పరిత్యజ్య రాత్ర్యహాని ఘటామి వై॥53॥

అధృష్యం వరుణస్యేవ నిధిపూర్ణమివోదధిం
ఏకాహం వేద్మి కోశం వై పతీనాం ధర్మచారిణాం॥54॥

అనిశాయాం నిశాయాం చ సహాయాః క్షుత్పిపాసయోః
ఆరాధయంత్యాః కౌరవ్యాంస్తుల్యా రాత్రిరహశ్చ మే॥55॥

ప్రథమం ప్రతిబుధ్యామి చరమం సంవిశామి చ
నిత్యకాలమహం సత్యే ఏతత్సంవననం మమ॥56॥

ఏతజ్జానామ్యహం కర్తుం భర్తృసంవననం మహత్
అసత్స్త్రీణాం సమాచారం నాహం కుర్యాం న కామయే॥57॥

తచ్ఛ్రుత్వా ధర్మసహితం వ్యాహృతం కృష్ణయా తదా
ఉవాచ సత్యా సత్కృత్య పాంచాలీం ధర్మచారిణీం॥58॥

అభిపన్నాస్మి పాంచాలి యాజ్ఞసేని క్షమస్వ మే
కామకారః సఖీనాం హి సోపహాసం ప్రభాషితుం॥59॥

—♦ అధ్యాయము 223 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

ఇమం తు తే మార్గమపేతదోషం; వక్ష్యామి చిత్తగ్రహణాయ భర్తుః
యస్మిన్యథావత్సఖి వర్తమానా; భర్తారమాచ్ఛేత్స్యసి కామినీభ్యః॥1॥

నైతాదృశం దైవతమస్తి సత్యే; సర్వేషు లోకేషు సదైవతేషు
యథా పతిస్తస్య హి సర్వకామా; లభ్యాః ప్రసాదే కుపితశ్చ హన్యాత్॥2॥

తస్మాదపత్యం వివిధాశ్చ భోగాః; శయ్యాసనాన్యద్భుతదర్శనాని
వస్త్రాణి మాల్యాని తథైవ గంధాః; స్వర్గశ్చ లోకో విషమా చ కీర్తిః॥3॥

సుఖం సుఖేనేహ న జాతు లభ్యం; దుఃఖేన సాధ్వీ లభతే సుఖాని
సా కృష్ణమారాధయ సౌహృదేన; ప్రేమ్ణా చ నిత్యం ప్రతికర్మణా చ॥4॥

తథాశనైశ్చారుభిరగ్ర్యమాల్యై;ర్దాక్షిణ్యయోగైర్వివిధైశ్చ గంధైః
అస్యాః ప్రియోఽస్మీతి యథా విదిత్వా; త్వామేవ సంశ్లిష్యతి సర్వభావైః॥5॥

శ్రుత్వా స్వరం ద్వారగతస్య భర్తుః; ప్రత్యుత్థితా తిష్ఠ గృహస్య మధ్యే
దృష్ట్వా ప్రవిష్టం త్వరితాసనేన; పాద్యేన చైవ ప్రతిపూజయ త్వం॥6॥

సంప్రేషితాయామథ చైవ దాస్యా;ముత్థాయ సర్వం స్వయమేవ కుర్యాః
జానాతు కృష్ణస్తవ భావమేతం; సర్వాత్మనా మాం భజతీతి సత్యే॥7॥

త్వత్సంనిధౌ యత్కథయేత్పతిస్తే; యద్యప్యగుహ్యం పరిరక్షితవ్యం
కాచిత్సపత్నీ తవ వాసుదేవం; ప్రత్యాదిశేత్తేన భవేద్విరాగః॥8॥

ప్రియాంశ్చ రక్తాంశ్చ హితాంశ్చ భర్తు;స్తాన్భోజయేథా వివిధైరుపాయైః
ద్వేష్యైరపక్షైరహితైశ్చ తస్య; భిద్యస్వ నిత్యం కుహకోద్ధతైశ్చ॥9॥

మదం ప్రమాదం పురుషేషు హిత్వా; సంయచ్ఛ భావం ప్రతిగృహ్య మౌనం
ప్రద్యుమ్నసాంబావపి తే కుమారౌ; నోపాసితవ్యౌ రహితే కదాచిత్॥10॥

మహాకులీనాభిరపాపికాభిః; స్త్రీభిః సతీభిస్తవ సఖ్యమస్తు
చండాశ్చ శౌండాశ్చ మహాశనాశ్చ; చౌరాశ్చ దుష్టాశ్చపలాశ్చ వర్జ్యాః॥11॥

ఏతద్యశస్యం భగవేదనం చ; స్వర్గ్యం తథా శత్రునిబర్హణం చ
మహార్హమాల్యాభరణాంగరాగా; భర్తారమారాధయ పుణ్యగంధా॥12॥

—♦ అధ్యాయము 224 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మార్కండేయాదిభిర్విప్రైః పాండవైశ్చ మహాత్మభిః
కథాభిరనుకూలాభిః సహాసిత్వా జనార్దనః॥1॥

తతస్తైః సంవిదం కృత్వా యథావన్మధుసూదనః
ఆరురుక్షూ రథం సత్యామాహ్వయామాస కేశవః॥2॥

సత్యభామా తతస్తత్ర స్వజిత్వా ద్రుపదాత్మజాం
ఉవాచ వచనం హృద్యం యథాభావసమాహితం॥3॥

కృష్ణే మా భూత్తవోత్కంఠా మా వ్యథా మా ప్రజాగరః
భర్తృభిర్దేవసంకాశైర్జితాం ప్రాప్స్యసి మేదినీం॥4॥

న హ్యేవం శీలసంపన్నా నైవం పూజితలక్షణాః
ప్రాప్నువంతి చిరం క్లేశం యథా త్వమసితేక్షణే॥5॥

అవశ్యం చ త్వయా భూమిరియం నిహతకంటకా
భర్తృభిః సహ భోక్తవ్యా నిర్ద్వంద్వేతి శ్రుతం మయా॥6॥

ధార్తరాష్ట్రవధం కృత్వా వైరాణి ప్రతియాత్య చ
యుధిష్ఠిరస్థాం పృథివీం ద్రష్టాసి ద్రుపదాత్మజే॥7॥

యాస్తాః ప్రవ్రాజమానాం త్వాం ప్రాహసందర్పమోహితాః
తాః క్షిప్రం హతసంకల్పా ద్రక్ష్యసి త్వం కురుస్త్రియః॥8॥

తవ దుఃఖోపపన్నాయా యైరాచరితమప్రియం
విద్ధి సంప్రస్థితాన్సర్వాంస్తాన్కృష్ణే యమసాదనం॥9॥

పుత్రస్తే ప్రతివింధ్యశ్చ సుతసోమస్తథా విభుః
శ్రుతకర్మార్జునిశ్చైవ శతానీకశ్చ నాకులిః
సహదేవాచ్చ యో జాతః శ్రుతసేనస్తవాత్మజః॥10॥

సర్వే కుశలినో వీరాః కృతాస్త్రాశ్చ సుతాస్తవ
అభిమన్యురివ ప్రీతా ద్వారవత్యాం రతా భృశం॥11॥

త్వమివైషాం సుభద్రా చ ప్రీత్యా సర్వాత్మనా స్థితా
ప్రీయతే భావనిర్ద్వంద్వా తేభ్యశ్చ విగతజ్వరా॥12॥

భేజే సర్వాత్మనా చైవ ప్రద్యుమ్నజననీ తథా
భానుప్రభృతిభిశ్చైనాన్విశినష్టి చ కేశవః॥13॥

భోజనాచ్ఛాదనే చైషాం నిత్యం మే శ్వశురః స్థితః
రామప్రభృతయః సర్వే భజంత్యంధకవృష్ణయః
తుల్యో హి ప్రణయస్తేషాం ప్రద్యుమ్నస్య చ భామిని॥14॥

ఏవమాది ప్రియం ప్రీత్యా హృద్యముక్త్వా మనోనుగం
గమనాయ మనశ్చక్రే వాసుదేవరథం ప్రతి॥15॥

తాం కృష్ణాం కృష్ణమహిషీ చకారాభిప్రదక్షిణం
ఆరురోహ రథం శౌరేః సత్యభామా చ భామినీ॥16॥

స్మయిత్వా తు యదుశ్రేష్ఠో ద్రౌపదీం పరిసాంత్వ్య చ
ఉపావర్త్య తతః శీఘ్రైర్హయైః ప్రాయాత్పరంతపః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 225 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం వనే వర్తమానా నరాగ్ర్యాః; శీతోష్ణవాతాతపకర్శితాంగాః
సరస్తదాసాద్య వనం చ పుణ్యం; తతః పరం కిమకుర్వంత పార్థాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సరస్తదాసాద్య తు పాండుపుత్రా; జనం సముత్సృజ్య విధాయ చైషాం
వనాని రమ్యాణ్యథ పర్వతాంశ్చ; నదీప్రదేశాంశ్చ తదా విచేరుః॥2॥

తథా వనే తాన్వసతః ప్రవీరా;న్స్వాధ్యాయవంతశ్చ తపోధనాశ్చ
అభ్యాయయుర్వేదవిదః పురాణా;స్తాన్పూజయామాసురథో నరాగ్ర్యాః॥3॥

తతః కదాచిత్కుశలః కథాసు; విప్రోఽభ్యగచ్ఛద్భువి కౌరవేయాన్
స తైః సమేత్యాథ యదృచ్ఛయైవ; వైచిత్రవీర్యం నృపమభ్యగచ్ఛత్॥4॥

అథోపవిష్టః ప్రతిసత్కృతశ్చ; వృద్ధేన రాజ్ఞా కురుసత్తమేన
ప్రచోదితః సన్కథయాం బభూవ; ధర్మానిలేంద్రప్రభవాన్యమౌ చ॥5॥

కృశాంశ్చ వాతాతపకర్శితాంగా;న్దుఃఖస్య చోగ్రస్య ముఖే ప్రపన్నాన్
తాం చాప్యనాథామివ వీరనాథాం; కృష్ణాం పరిక్లేశగుణేన యుక్తాం॥6॥

తతః కథాం తస్య నిశమ్య రాజా; వైచిత్రవీర్యః కృపయాభితప్తః
వనే స్థితాన్పార్థివపుత్రపౌత్రా;ఞ్శ్రుత్వా తదా దుఃఖనదీం ప్రపన్నాన్॥7॥

ప్రోవాచ దైన్యాభిహతాంతరాత్మా; నిఃశ్వాసబాష్పోపహతః స పార్థాన్
వాచం కథంచిత్స్థిరతాముపేత్య; తత్సర్వమాత్మప్రభవం విచింత్య॥8॥

కథం ను సత్యః శుచిరార్యవృత్తో; జ్యేష్ఠః సుతానాం మమ ధర్మరాజః
అజాతశత్రుః పృథివీతలస్థః; శేతే పురా రాంకవకూటశాయీ॥9॥

ప్రబోధ్యతే మాగధసూతపూగై;ర్నిత్యం స్తువద్భిః స్వయమింద్రకల్పః
పతత్రిసంఘైః స జఘన్యరాత్రే; ప్రబోధ్యతే నూనమిడాతలస్థః॥10॥

కథం ను వాతాతపకర్శితాంగో; వృకోదరః కోపపరిప్లుతాంగః
శేతే పృథివ్యామతథోచితాంగః; కృష్ణాసమక్షం వసుధాతలస్థః॥11॥

తథార్జునః సుకుమారో మనస్వీ; వశే స్థితో ధర్మసుతస్య రాజ్ఞః
విదూయమానైరివ సర్వగాత్రై;ర్ధ్రువం న శేతే వసతీరమర్షాత్॥12॥

యమౌ చ కృష్ణాం చ యుధిష్ఠిరం చ; భీమం చ దృష్ట్వా సుఖవిప్రయుక్తాన్
వినిఃశ్వసన్సర్ప ఇవోగ్రతేజా; ధ్రువం న శేతే వసతీరమర్షాత్॥13॥

తథా యమౌ చాప్యసుఖౌ సుఖార్హౌ; సమృద్ధరూపావమరౌ దివీవ
ప్రజాగరస్థౌ ధ్రువమప్రశాంతౌ; ధర్మేణ సత్యేన చ వార్యమాణౌ॥14॥

సమీరణేనాపి సమో బలేన; సమీరణస్యైవ సుతో బలీయాన్
స ధర్మపాశేన సితోగ్రతేజా; ధ్రువం వినిఃశ్వస్య సహత్యమర్షం॥15॥

స చాపి భూమౌ పరివర్తమానో; వధం సుతానాం మమ కాంక్షమాణః
సత్యేన ధర్మేణ చ వార్యమాణః; కాలం ప్రతీక్షత్యధికో రణేఽన్యైః॥16॥

అజాతశత్రౌ తు జితే నికృత్యా; దుఃశాసనో యత్పరుషాణ్యవోచత్
తాని ప్రవిష్టాని వృకోదరాంగం; దహంతి మర్మాగ్నిరివేంధనాని॥17॥

న పాపకం ధ్యాస్యతి ధర్మపుత్రో; ధనంజయశ్చాప్యనువర్తతే తం
అరణ్యవాసేన వివర్ధతే తు; భీమస్య కోపోఽగ్నిరివానిలేన॥18॥

స తేన కోపేన విదీర్యమాణః; కరం కరేణాభినిపీడ్య వీరః
వినిఃశ్వసత్యుష్ణమతీవ ఘోరం; దహన్నివేమాన్మమ పుత్రపౌత్రాన్॥19॥

గాండీవధన్వా చ వృకోదరశ్చ; సంరంభిణావంతకకాలకల్పౌ
న శేషయేతాం యుధి శత్రుసేనాం; శరాన్కిరంతావశనిప్రకాశాన్॥20॥

దుర్యోధనః శకునిః సూతపుత్రో; దుఃశాసనశ్చాపి సుమందచేతాః
మధు ప్రపశ్యంతి న తు ప్రపాతం; వృకోదరం చైవ ధనంజయం చ॥21॥

శుభాశుభం పురుషః కర్మ కృత్వా; ప్రతీక్షతే తస్య ఫలం స్మ కర్తా
స తేన యుజ్యత్యవశః ఫలేన; మోక్షః కథం స్యాత్పురుషస్య తస్మాత్॥22॥

క్షేత్రే సుకృష్టే హ్యుపితే చ బీజే; దేవే చ వర్షత్యృతుకాలయుక్తం
న స్యాత్ఫలం తస్య కుతః ప్రసిద్ధి;రన్యత్ర దైవాదితి చింతయామి॥23॥

కృతం మతాక్షేణ యథా న సాధు; సాధుప్రవృత్తేన చ పాండవేన
మయా చ దుష్పుత్రవశానుగేన; యథా కురూణామయమంతకాలః॥24॥

ధ్రువం ప్రవాస్యత్యసమీరితోఽపి; ధ్రువం ప్రజాస్యత్యుత గర్భిణీ యా
ధ్రువం దినాదౌ రజనీప్రణాశ;స్తథా క్షపాదౌ చ దినప్రణాశః॥25॥

క్రియేత కస్మాన్న పరే చ కుర్యు;ర్విత్తం న దద్యుః పురుషాః కథంచిత్
ప్రాప్యార్థకాలం చ భవేదనర్థః; కథం ను తత్స్యాదితి తత్కుతః స్యాత్॥26॥

కథం న భిద్యేత న చ స్రవేత; న చ ప్రసిచ్యేదితి రక్షితవ్యం
అరక్ష్యమాణః శతధా విశీర్యే;ద్ధ్రువం న నాశోఽస్తి కృతస్య లోకే॥27॥

గతో హ్యరణ్యాదపి శక్రలోకం; ధనంజయః పశ్యత వీర్యమస్య
అస్త్రాణి దివ్యాని చతుర్విధాని; జ్ఞాత్వా పునర్లోకమిమం ప్రపన్నః॥28॥

స్వర్గం హి గత్వా సశరీర ఏవ; కో మానుషః పునరాగంతుమిచ్ఛేత్
అన్యత్ర కాలోపహతాననేకా;న్సమీక్షమాణస్తు కురూన్ముమూర్షూన్॥29॥

ధనుర్గ్రాహశ్చార్జునః సవ్యసాచీ; ధనుశ్చ తద్గాండివం లోకసారం
అస్త్రాణి దివ్యాని చ తాని తస్య; త్రయస్య తేజః ప్రసహేత కో ను॥30॥

నిశమ్య తద్వచనం పార్థివస్య; దుర్యోధనో రహితే సౌబలశ్చ
అబోధయత్కర్ణముపేత్య సర్వం; స చాప్యహృష్టోఽభవదల్పచేతాః॥31॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రస్య తద్వాక్యం నిశమ్య సహసౌబలః
దుర్యోధనమిదం కాలే కర్ణో వచనమబ్రవీత్॥1॥

ప్రవ్రాజ్య పాండవాన్వీరాన్స్వేన వీర్యేణ భారత
భుంక్ష్వేమాం పృథివీమేకో దివం శంబరహా యథా॥2॥

ప్రాచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ ప్రతీచ్యోదీచ్యవాసినః
కృతాః కరప్రదాః సర్వే రాజానస్తే నరాధిప॥3॥

యా హి సా దీప్యమానేవ పాండవాన్భజతే పురా
సాద్య లక్ష్మీస్త్వయా రాజన్నవాప్తా భ్రాతృభిః సహ॥4॥

ఇంద్రప్రస్థగతే యాం తాం దీప్యమానాం యుధిష్ఠిరే
అపశ్యామ శ్రియం రాజన్నచిరం శోకకర్శితాః॥5॥

సా తు బుద్ధిబలేనేయం రాజ్ఞస్తస్మాద్యుధిష్ఠిరాత్
త్వయాక్షిప్తా మహాబాహో దీప్యమానేవ దృశ్యతే॥6॥

తథైవ తవ రాజేంద్ర రాజానః పరవీరహన్
శాసనేఽధిష్ఠితాః సర్వే కిం కుర్మ ఇతి వాదినః॥7॥

తవాద్య పృథివీ రాజన్నిఖిలా సాగరాంబరా
సపర్వతవనా దేవీ సగ్రామనగరాకరా
నానావనోద్దేశవతీ పత్తనైరుపశోభితా॥8॥

వంద్యమానో ద్విజై రాజన్పూజ్యమానశ్చ రాజభిః
పౌరుషాద్దివి దేవేషు భ్రాజసే రశ్మివానివ॥9॥

రుద్రైరివ యమో రాజా మరుద్భిరివ వాసవః
కురుభిస్త్వం వృతో రాజన్భాసి నక్షత్రరాడివ॥10॥

యే స్మ తే నాద్రియంతేఽఽజ్ఞా నోద్విజంతే కదా చ న
పశ్యామస్తాఞ్శ్రియా హీనాన్పాండవాన్వనవాసినః॥11॥

శ్రూయంతే హి మహారాజ సరో ద్వైతవనం ప్రతి
వసంతః పాండవాః సార్ధం బ్రాహ్మణైర్వనవాసిభిః॥12॥

స ప్రయాహి మహారాజ శ్రియా పరమయా యుతః
ప్రతపన్పాండుపుత్రాంస్త్వం రశ్మివానివ తేజసా॥13॥

స్థితో రాజ్యే చ్యుతాన్రాజ్యాచ్ఛ్రియా హీనాఞ్శ్రియా వృతః
అసమృద్ధాన్సమృద్ధార్థః పశ్య పాండుసుతాన్నృప॥14॥

మహాభిజనసంపన్నం భద్రే మహతి సంస్థితం
పాండవాస్త్వాభివీక్షంతాం యయాతిమివ నాహుషం॥15॥

యాం శ్రియం సుహృదశ్చైవ దుర్హృదశ్చ విశాం పతే
పశ్యంతి పురుషే దీప్తాం సా సమర్థా భవత్యుత॥16॥

సమస్థో విషమస్థాన్హి దుర్హృదో యోఽభివీక్షతే
జగతీస్థానివాద్రిస్థః కిం తతః పరమం సుఖం॥17॥

న పుత్రధనలాభేన న రాజ్యేనాపి విందతి
ప్రీతిం నృపతిశార్దూల యామమిత్రాఘదర్శనాత్॥18॥

కిం ను తస్య సుఖం న స్యాదాశ్రమే యో ధనంజయం
అభివీక్షేత సిద్ధార్థో వల్కలాజినవాససం॥19॥

సువాససో హి తే భార్యా వల్కలాజినవాససం
పశ్యంత్వసుఖితాం కృష్ణాం సా చ నిర్విద్యతాం పునః
వినిందతాం తథాత్మానం జీవితం చ ధనచ్యుతా॥20॥

న తథా హి సభామధ్యే తస్యా భవితుమర్హతి
వైమనస్యం యథా దృష్ట్వా తవ భార్యాః స్వలంకృతాః॥21॥

ఏవముక్త్వా తు రాజానం కర్ణః శకునినా సహ
తూష్ణీం బభూవతురుభౌ వాక్యాంతే జనమేజయ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 227 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కర్ణస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
హృష్టో భూత్వా పునర్దీన ఇదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

బ్రవీషి యదిదం కర్ణ సర్వం మే మనసి స్థితం
న త్వభ్యనుజ్ఞాం లప్స్యామి గమనే యత్ర పాండవాః॥2॥

పరిదేవతి తాన్వీరాంధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
మన్యతేఽభ్యధికాంశ్చాపి తపోయోగేన పాండవాన్॥3॥

అథ వాప్యనుబుధ్యేత నృపోఽస్మాకం చికీర్షితం
ఏవమప్యాయతిం రక్షన్నాభ్యనుజ్ఞాతుమర్హతి॥4॥

న హి ద్వైతవనే కించిద్విద్యతేఽన్యత్ప్రయోజనం
ఉత్సాదనమృతే తేషాం వనస్థానాం మమ ద్విషాం॥5॥

జానాసి హి యథా క్షత్తా ద్యూతకాల ఉపస్థితే
అబ్రవీద్యచ్చ మాం త్వాం చ సౌబలం చ వచస్తదా॥6॥

తాని పూర్వాణి వాక్యాని యచ్చాన్యత్పరిదేవితం
విచింత్య నాధిగచ్ఛామి గమనాయేతరాయ వా॥7॥

మమాపి హి మహాన్హర్షో యదహం భీమఫల్గునౌ
క్లిష్టావరణ్యే పశ్యేయం కృష్ణయా సహితావితి॥8॥

న తథా ప్రాప్నుయాం ప్రీతిమవాప్య వసుధామపి
దృష్ట్వా యథా పాండుసుతాన్వల్కలాజినవాససః॥9॥

కిం ను స్యాదధికం తస్మాద్యదహం ద్రుపదాత్మజాం
ద్రౌపదీం కర్ణ పశ్యేయం కాషాయవసనాం వనే॥10॥

యది మాం ధర్మరాజశ్చ భీమసేనశ్చ పాండవః
యుక్తం పరమయా లక్ష్మ్యా పశ్యేతాం జీవితం భవేత్॥11॥

ఉపాయం న తు పశ్యామి యేన గచ్ఛేమ తద్వనం
యథా చాభ్యనుజానీయాద్గచ్ఛంతం మాం మహీపతిః॥12॥

స సౌబలేన సహితస్తథా దుఃశాసనేన చ
ఉపాయం పశ్య నిపుణం యేన గచ్ఛేమ తద్వనం॥13॥

అహమప్యద్య నిశ్చిత్య గమనాయేతరాయ వా
కాల్యమేవ గమిష్యామి సమీపం పార్థివస్య హ॥14॥

మయి తత్రోపవిష్టే తు భీష్మే చ కురుసత్తమే
ఉపాయో యో భవేద్దృష్టస్తం బ్రూయాః సహసౌబలః॥15॥

తతో భీష్మస్య రాజ్ఞశ్చ నిశమ్య గమనం ప్రతి
వ్యవసాయం కరిష్యేఽహమనునీయ పితామహం॥16॥

తథేత్యుక్త్వా తు తే సర్వే జగ్మురావసథాన్ప్రతి
వ్యుషితాయాం రజన్యాం తు కర్ణో రాజానమభ్యయాత్॥17॥

తతో దుర్యోధనం కర్ణః ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
ఉపాయః పరిదృష్టోఽయం తం నిబోధ జనేశ్వర॥18॥

ఘోషా ద్వైతవనే సర్వే త్వత్ప్రతీక్షా నరాధిప
ఘోషయాత్రాపదేశేన గమిష్యామో న సంశయః॥19॥

ఉచితం హి సదా గంతుం ఘోషయాత్రాం విశాం పతే
ఏవం చ త్వాం పితా రాజన్సమనుజ్ఞాతుమర్హతి॥20॥

తథా కథయమానౌ తౌ ఘోషయాత్రావినిశ్చయం
గాంధారరాజః శకునిః ప్రత్యువాచ హసన్నివ॥21॥

ఉపాయోఽయం మయా దృష్టో గమనాయ నిరామయః
అనుజ్ఞాస్యతి నో రాజా చోదయిష్యతి చాప్యుత॥22॥

ఘోషా ద్వైతవనే సర్వే త్వత్ప్రతీక్షా నరాధిప
ఘోషయాత్రాపదేశేన గమిష్యామో న సంశయః॥23॥

తతః ప్రహసితాః సర్వే తేఽన్యోన్యస్య తలాందదుః
తదేవ చ వినిశ్చిత్య దదృశుః కురుసత్తమం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 228 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రం తతః సర్వే దదృశుర్జనమేజయ
పృష్ట్వా సుఖమథో రాజ్ఞః పృష్ట్వా రాజ్ఞా చ భారత॥1॥

తతస్తైర్విహితః పూర్వం సమంగో నామ బల్లవః
సమీపస్థాస్తదా గావో ధృతరాష్ట్రే న్యవేదయత్॥2॥

అనంతరం చ రాధేయః శకునిశ్చ విశాం పతే
ఆహతుః పార్థివశ్రేష్ఠం ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం॥3॥

రమణీయేషు దేశేషు ఘోషాః సంప్రతి కౌరవ
స్మారణాసమయః ప్రాప్తో వత్సానామపి చాంకనం॥4॥

మృగయా చోచితా రాజన్నస్మిన్కాలే సుతస్య తే
దుర్యోధనస్య గమనం త్వమనుజ్ఞాతుమర్హసి॥5॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

మృగయా శోభనా తాత గవాం చ సమవేక్షణం
విశ్రంభస్తు న గంతవ్యో బల్లవానామితి స్మరే॥6॥

తే తు తత్ర నరవ్యాఘ్రాః సమీప ఇతి నః శ్రుతం
అతో నాభ్యనుజానామి గమనం తత్ర వః స్వయం॥7॥

ఛద్మనా నిర్జితాస్తే హి కర్శితాశ్చ మహావనే
తపోనిత్యాశ్చ రాధేయ సమర్థాశ్చ మహారథాః॥8॥

ధర్మరాజో న సంక్రుధ్యేద్భీమసేనస్త్వమర్షణః
యజ్ఞసేనస్య దుహితా తేజ ఏవ తు కేవలం॥9॥

యూయం చాప్యపరాధ్యేయుర్దర్పమోహసమన్వితాః
తతో వినిర్దహేయుస్తే తపసా హి సమన్వితాః॥10॥

అథ వా సాయుధా వీరా మన్యునాభిపరిప్లుతాః
సహితా బద్ధనిస్త్రింశా దహేయుః శస్త్రతేజసా॥11॥

అథ యూయం బహుత్వాత్తానారభధ్వం కథంచన
అనార్యం పరమం తత్స్యాదశక్యం తచ్చ మే మతం॥12॥

ఉషితో హి మహాబాహురింద్రలోకే ధనంజయః
దివ్యాన్యస్త్రాణ్యవాప్యాథ తతః ప్రత్యాగతో వనం॥13॥

అకృతాస్త్రేణ పృథివీ జితా బీభత్సునా పురా
కిం పునః స కృతాస్త్రోఽద్య న హన్యాద్వో మహారథః॥14॥

అథ వా మద్వచః శ్రుత్వా తత్ర యత్తా భవిష్యథ
ఉద్విగ్నవాసో విశ్రంభాద్దుఃఖం తత్ర భవిష్యతి॥15॥

అథ వా సైనికాః కేచిదపకుర్యుర్యుధిష్ఠిరే
తదబుద్ధికృతం కర్మ దోషముత్పాదయేచ్చ వః॥16॥

తస్మాద్గచ్ఛంతు పురుషాః స్మారణాయాప్తకారిణః
న స్వయం తత్ర గమనం రోచయే తవ భారత॥17॥

శకునిరువాచ

ధర్మజ్ఞః పాండవో జ్యేష్ఠః ప్రతిజ్ఞాతం చ సంసది
తేన ద్వాదశ వర్షాణి వస్తవ్యానీతి భారత॥18॥

అనువృత్తాశ్చ తే సర్వే పాండవా ధర్మచారిణః
యుధిష్ఠిరశ్చ కౌంతేయో న నః కోపం కరిష్యతి॥19॥

మృగయాం చైవ నో గంతుమిచ్ఛా సంవర్ధతే భృశం
స్మారణం చ చికీర్షామో న తు పాండవదర్శనం॥20॥

న చానార్యసమాచారః కశ్చిత్తత్ర భవిష్యతి
న చ తత్ర గమిష్యామో యత్ర తేషాం ప్రతిశ్రయః॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః శకునినా ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
దుర్యోధనం సహామాత్యమనుజజ్ఞే న కామతః॥22॥

అనుజ్ఞాతస్తు గాంధారిః కర్ణేన సహితస్తదా
నిర్యయౌ భరతశ్రేష్ఠో బలేన మహతా వృతః॥23॥

దుఃశాసనేన చ తథా సౌబలేన చ దేవినా
సంవృతో భ్రాతృభిశ్చాన్యైః స్త్రీభిశ్చాపి సహస్రశః॥24॥

తం నిర్యాంతం మహాబాహుం ద్రష్టుం ద్వైతవనం సరః
పౌరాశ్చానుయయుః సర్వే సహదారా వనం చ తత్॥25॥

అష్టౌ రథసహస్రాణి త్రీణి నాగాయుతాని చ
పత్తయో బహుసాహస్రా హయాశ్చ నవతిః శతాః॥26॥

శకటాపణవేశ్యాశ్చ వణిజో బందినస్తథా
నరాశ్చ మృగయాశీలాః శతశోఽథ సహస్రశః॥27॥

తతః ప్రయాణే నృపతేః సుమహానభవత్స్వనః
ప్రావృషీవ మహావాయోరుద్ధతస్య విశాం పతే॥28॥

గవ్యూతిమాత్రే న్యవసద్రాజా దుర్యోధనస్తదా
ప్రయాతో వాహనైః సర్వైస్తతో ద్వైతవనం సరః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 229 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ దుర్యోధనో రాజా తత్ర తత్ర వనే వసన్
జగామ ఘోషానభితస్తత్ర చక్రే నివేశనం॥1॥

రమణీయే సమాజ్ఞాతే సోదకే సమహీరుహే
దేశే సర్వగుణోపేతే చక్రురావసథం నరాః॥2॥

తథైవ తత్సమీపస్థాన్పృథగావసథాన్బహూన్
కర్ణస్య శకునేశ్చైవ భ్రాతౄణాం చైవ సర్వశః॥3॥

దదర్శ స తదా గావః శతశోఽథ సహస్రశః
అంకైర్లక్షైశ్చ తాః సర్వా లక్షయామాస పార్థివః॥4॥

అంకయామాస వత్సాంశ్చ జజ్ఞే చోపసృతాస్త్వపి
బాలవత్సాశ్చ యా గావః కాలయామాస తా అపి॥5॥

అథ స స్మారణం కృత్వా లక్షయిత్వా త్రిహాయనాన్
వృతో గోపాలకైః ప్రీతో వ్యహరత్కురునందనః॥6॥

స చ పౌరజనః సర్వః సైనికాశ్చ సహస్రశః
యథోపజోషం చిక్రీడుర్వనే తస్మిన్యథామరాః॥7॥

తతో గోపాః ప్రగాతారః కుశలా నృత్తవాదితే
ధార్తరాష్ట్రముపాతిష్ఠన్కన్యాశ్చైవ స్వలంకృతాః॥8॥

స స్త్రీగణవృతో రాజా ప్రహృష్టః ప్రదదౌ వసు
తేభ్యో యథార్హమన్నాని పానాని వివిధాని చ॥9॥

తతస్తే సహితాః సర్వే తరక్షూన్మహిషాన్మృగాన్
గవయర్క్షవరాహాంశ్చ సమంతాత్పర్యకాలయన్॥10॥

స తాఞ్శరైర్వినిర్భిందన్గజాన్బధ్నన్మహావనే
రమణీయేషు దేశేషు గ్రాహయామాస వై మృగాన్॥11॥

గోరసానుపయుంజాన ఉపభోగాంశ్చ భారత
పశ్యన్సురమణీయాని పుష్పితాని వనాని చ॥12॥

మత్తభ్రమరజుష్టాని బర్హిణాభిరుతాని చ
అగచ్ఛదానుపూర్వ్యేణ పుణ్యం ద్వైతవనం సరః
ఋద్ధ్యా పరమయా యుక్తో మహేంద్ర ఇవ వజ్రభృత్॥13॥

యదృచ్ఛయా చ తదహో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఈజే రాజర్షియజ్ఞేన సద్యస్కేన విశాం పతే
దివ్యేన విధినా రాజా వన్యేన కురుసత్తమః॥14॥

కృత్వా నివేశమభితః సరసస్తస్య కౌరవః
ద్రౌపద్యా సహితో ధీమాంధర్మపత్న్యా నరాధిపః॥15॥

తతో దుర్యోధనః ప్రేష్యానాదిదేశ సహానుజః
ఆక్రీడావసథాః క్షిప్రం క్రియంతామితి భారత॥16॥

తే తథేత్యేవ కౌరవ్యముక్త్వా వచనకారిణః
చికీర్షంతస్తదాక్రీడాంజగ్ముర్ద్వైతవనం సరః॥17॥

సేనాగ్రం ధార్తరాష్ట్రస్య ప్రాప్తం ద్వైతవనం సరః
ప్రవిశంతం వనద్వారి గంధర్వాః సమవారయన్॥18॥

తత్ర గంధర్వరాజో వై పూర్వమేవ విశాం పతే
కుబేరభవనాద్రాజన్నాజగామ గణావృతః॥19॥

గణైరప్సరసాం చైవ త్రిదశానాం తథాత్మజైః
విహారశీలః క్రీడార్థం తేన తత్సంవృతం సరః॥20॥

తేన తత్సంవృతం దృష్ట్వా తే రాజపరిచారకాః
ప్రతిజగ్ముస్తతో రాజన్యత్ర దుర్యోధనో నృపః॥21॥

స తు తేషాం వచః శ్రుత్వా సైనికాన్యుద్ధదుర్మదాన్
ప్రేషయామాస కౌరవ్య ఉత్సారయత తానితి॥22॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజ్ఞః సేనాగ్రయాయినః
సరో ద్వైతవనం గత్వా గంధర్వానిదమబ్రువన్॥23॥

రాజా దుర్యోధనో నామ ధృతరాష్ట్రసుతో బలీ
విజిహీర్షురిహాయాతి తదర్థమపసర్పత॥24॥

ఏవముక్తాస్తు గంధర్వాః ప్రహసంతో విశాం పతే
ప్రత్యబ్రువంస్తాన్పురుషానిదం సుపరుషం వచః॥25॥

న చేతయతి వో రాజా మందబుద్ధిః సుయోధనః
యోఽస్మానాజ్ఞాపయత్యేవం వశ్యానివ దివౌకసః॥26॥

యూయం ముమూర్షవశ్చాపి మందప్రజ్ఞా న సంశయః
యే తస్య వచనాదేవమస్మాన్బ్రూత విచేతసః॥27॥

గచ్ఛత త్వరితాః సర్వే యత్ర రాజా స కౌరవః
ద్వేష్యం మాద్యైవ గచ్ఛధ్వం ధర్మరాజనివేశనం॥28॥

ఏవముక్తాస్తు గంధర్వై రాజ్ఞః సేనాగ్రయాయినః
సంప్రాద్రవన్యతో రాజా ధృతరాష్ట్రసుతోఽభవత్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 230 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే సహితాః సర్వే దుర్యోధనముపాగమన్
అబ్రువంశ్చ మహారాజ యదూచుః కౌరవం ప్రతి॥1॥

గంధర్వైర్వారితే సైన్యే ధార్తరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్
అమర్షపూర్ణః సైన్యాని ప్రత్యభాషత భారత॥2॥

శాసతైనానధర్మజ్ఞాన్మమ విప్రియకారిణః
యది ప్రక్రీడితో దేవైః సర్వైః సహ శతక్రతుః॥3॥

దుర్యోధనవచః శ్రుత్వా ధార్తరాష్ట్రా మహాబలాః
సర్వ ఏవాభిసంనద్ధా యోధాశ్చాపి సహస్రశః॥4॥

తతః ప్రమథ్య గంధర్వాంస్తద్వనం వివిశుర్బలాత్
సింహనాదేన మహతా పూరయంతో దిశో దశ॥5॥

తతోఽపరైరవార్యంత గంధర్వైః కురుసైనికాః
తే వార్యమాణా గంధర్వైః సామ్నైవ వసుధాధిప
తాననాదృత్య గంధర్వాంస్తద్వనం వివిశుర్మహత్॥6॥

యదా వాచా న తిష్ఠంతి ధార్తరాష్ట్రాః సరాజకాః
తతస్తే ఖేచరాః సర్వే చిత్రసేనే న్యవేదయన్॥7॥

గంధర్వరాజస్తాన్సర్వానబ్రవీత్కౌరవాన్ప్రతి
అనార్యాఞ్శాసతేత్యేవం చిత్రసేనోఽత్యమర్షణః॥8॥

అనుజ్ఞాతాస్తు గంధర్వాశ్చిత్రసేనేన భారత
ప్రగృహీతాయుధాః సర్వే ధార్తరాష్ట్రానభిద్రవన్॥9॥

తాందృష్ట్వా పతతః శీఘ్రాన్గంధర్వానుద్యతాయుధాన్
సర్వే తే ప్రాద్రవన్సంఖ్యే ధార్తరాష్ట్రస్య పశ్యతః॥10॥

తాందృష్ట్వా ద్రవతః సర్వాంధార్తరాష్ట్రాన్పరాఙ్ముఖాన్
వైకర్తనస్తదా వీరో నాసీత్తత్ర పరాఙ్ముఖః॥11॥

ఆపతంతీం తు సంప్రేక్ష్య గంధర్వాణాం మహాచమూం
మహతా శరవర్షేణ రాధేయః ప్రత్యవారయత్॥12॥

క్షురప్రైర్విశిఖైర్భల్లైర్వత్సదంతైస్తథాయసైః
గంధర్వాఞ్శతశోఽభ్యఘ్నల్లఘుత్వాత్సూతనందనః॥13॥

పాతయన్నుత్తమాంగాని గంధర్వాణాం మహారథః
క్షణేన వ్యధమత్సర్వాం చిత్రసేనస్య వాహినీం॥14॥

తే వధ్యమానా గంధర్వాః సూతపుత్రేణ ధీమతా
భూయ ఏవాభ్యవర్తంత శతశోఽథ సహస్రశః॥15॥

గంధర్వభూతా పృథివీ క్షణేన సమపద్యత
ఆపతద్భిర్మహావేగైశ్చిత్రసేనస్య సైనికైః॥16॥

అథ దుర్యోధనో రాజా శకునిశ్చాపి సౌబలః
దుఃశాసనో వికర్ణశ్చ యే చాన్యే ధృతరాష్ట్రజాః
న్యహనంస్తత్తదా సైన్యం రథైర్గరుడనిస్వనైః॥17॥

భూయశ్చ యోధయామాసుః కృత్వా కర్ణమథాగ్రతః
మహతా రథఘోషేణ హయచారేణ చాప్యుత
వైకర్తనం పరీప్సంతో గంధర్వాన్సమవారయన్॥18॥

తతః సంన్యపతన్సర్వే గంధర్వాః కౌరవైః సహ
తదా సుతుములం యుద్ధమభవల్లోమహర్షణం॥19॥

తతస్తే మృదవోఽభూవన్గంధర్వాః శరపీడితాః
ఉచ్చుక్రుశుశ్చ కౌరవ్యా గంధర్వాన్ప్రేక్ష్య పీడితాన్॥20॥

గంధర్వాంస్త్రాసితాందృష్ట్వా చిత్రసేనోఽత్యమర్షణః
ఉత్పపాతాసనాత్క్రుద్ధో వధే తేషాం సమాహితః॥21॥

తతో మాయాస్త్రమాస్థాయ యుయుధే చిత్రమార్గవిత్
తయాముహ్యంత కౌరవ్యాశ్చిత్రసేనస్య మాయయా॥22॥

ఏకైకో హి తదా యోధో ధార్తరాష్ట్రస్య భారత
పర్యవర్తత గంధర్వైర్దశభిర్దశభిః సహ॥23॥

తతః సంపీడ్యమానాస్తే బలేన మహతా తదా
ప్రాద్రవంత రణే భీతా యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥24॥

భజ్యమానేష్వనీకేషు ధార్తరాష్ట్రేషు సర్వశః
కర్ణో వైకర్తనో రాజంస్తస్థౌ గిరిరివాచలః॥25॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
గంధర్వాన్యోధయాం చక్రుః సమరే భృశవిక్షతాః॥26॥

సర్వ ఏవ తు గంధర్వాః శతశోఽథ సహస్రశః
జిఘాంసమానాః సహితాః కర్ణమభ్యద్రవన్రణే॥27॥

అసిభిః పట్టిశైః శూలైర్గదాభిశ్చ మహాబలాః
సూతపుత్రం జిఘాంసంతః సమంతాత్పర్యవారయన్॥28॥

అన్యేఽస్య యుగమచ్ఛిందంధ్వజమన్యే న్యపాతయన్
ఈషామన్యే హయానన్యే సూతమన్యే న్యపాతయన్॥29॥

అన్యే ఛత్రం వరూథం చ బంధురం చ తథాపరే
గంధర్వా బహుసాహస్రాః ఖండశోఽభ్యహనన్రథం॥30॥

తతో రథాదవప్లుత్య సూతపుత్రోఽసిచర్మభృత్
వికర్ణరథమాస్థాయ మోక్షాయాశ్వానచోదయత్॥31॥

—♦ అధ్యాయము 231 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గంధర్వైస్తు మహారాజ భగ్నే కర్ణే మహారథే
సంప్రాద్రవచ్చమూః సర్వా ధార్తరాష్ట్రస్య పశ్యతః॥1॥

తాందృష్ట్వా ద్రవతః సర్వాంధార్తరాష్ట్రాన్పరాఙ్ముఖాన్
దుర్యోధనో మహారాజ నాసీత్తత్ర పరాఙ్ముఖః॥2॥

తామాపతంతీం సంప్రేక్ష్య గంధర్వాణాం మహాచమూం
మహతా శరవర్షేణ సోఽభ్యవర్షదరిందమః॥3॥

అచింత్య శరవర్షం తు గంధర్వాస్తస్య తం రథం
దుర్యోధనం జిఘాంసంతః సమంతాత్పర్యవారయన్॥4॥

యుగమీషాం వరూథం చ తథైవ ధ్వజసారథీ
అశ్వాంస్త్రివేణుం తల్పం చ తిలశోఽభ్యహనన్రథం॥5॥

దుర్యోధనం చిత్రసేనో విరథం పతితం భువి
అభిద్రుత్య మహాబాహుర్జీవగ్రాహమథాగ్రహీత్॥6॥

తస్మిన్గృహీతే రాజేంద్ర స్థితం దుఃశాసనం రథే
పర్యగృహ్ణంత గంధర్వాః పరివార్య సమంతతః॥7॥

వివింశతిం చిత్రసేనమాదాయాన్యే ప్రదుద్రువుః
విందానువిందావపరే రాజదారాంశ్చ సర్వశః॥8॥

సైన్యాస్తు ధార్తరాష్ట్రస్య గంధర్వైః సమభిద్రుతాః
పూర్వం ప్రభగ్నైః సహితాః పాండవానభ్యయుస్తదా॥9॥

శకటాపణవేశ్యాశ్చ యానయుగ్యం చ సర్వశః
శరణం పాండవాంజగ్ముర్హ్రియమాణే మహీపతౌ॥10॥

ప్రియదర్శనో మహాబాహుర్ధార్తరాష్ట్రో మహాబలః
గంధర్వైర్హ్రియతే రాజా పార్థాస్తమనుధావత॥11॥

దుఃశాసనో దుర్విషహో దుర్ముఖో దుర్జయస్తథా
బద్ధ్వా హ్రియంతే గంధర్వై రాజదారాశ్చ సర్వశః॥12॥

ఇతి దుర్యోధనామాత్యాః క్రోశంతో రాజగృద్ధినః
ఆర్తా దీనస్వరాః సర్వే యుధిష్ఠిరముపాగమన్॥13॥

తాంస్తథా వ్యథితాందీనాన్భిక్షమాణాన్యుధిష్ఠిరం
వృద్ధాందుర్యోధనామాత్యాన్భీమసేనోఽభ్యభాషత॥14॥

అన్యథా వర్తమానానామర్థో జాతోఽయమన్యథా
అస్మాభిర్యదనుష్ఠేయం గంధర్వైస్తదనుష్ఠితం॥15॥

దుర్మంత్రితమిదం తాత రాజ్ఞో దుర్ద్యూతదేవినః
ద్వేష్టారమన్యే క్లీబస్య పాతయంతీతి నః శ్రుతం॥16॥

తదిదం కృతం నః ప్రత్యక్షం గంధర్వైరతిమానుషం
దిష్ట్యా లోకే పుమానస్తి కశ్చిదస్మత్ప్రియే స్థితః
యేనాస్మాకం హృతో భార ఆసీనానాం సుఖావహః॥17॥

శీతవాతాతపసహాంస్తపసా చైవ కర్శితాన్
సమస్థో విషమస్థాన్హి ద్రష్టుమిచ్ఛతి దుర్మతిః॥18॥

అధర్మచారిణస్తస్య కౌరవ్యస్య దురాత్మనః
యే శీలమనువర్తంతే తే పశ్యంతి పరాభవం॥19॥

అధర్మో హి కృతస్తేన యేనైతదుపశిక్షితం
అనృశంసాస్తు కౌంతేయాస్తస్యాధ్యక్షాన్బ్రవీమి వః॥20॥

ఏవం బ్రువాణం కౌంతేయం భీమసేనమమర్షణం
న కాలః పరుషస్యాయమితి రాజాభ్యభాషత॥21॥

—♦ అధ్యాయము 232 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అస్మానభిగతాంస్తాత భయార్తాఞ్శరణైషిణః
కౌరవాన్విషమప్రాప్తాన్కథం బ్రూయాస్త్వమీదృశం॥1॥

భవంతి భేదా జ్ఞాతీనాం కలహాశ్చ వృకోదర
ప్రసక్తాని చ వైరాణి జ్ఞాతిధర్మో న నశ్యతి॥2॥

యదా తు కశ్చిజ్జ్ఞాతీనాం బాహ్యః ప్రార్థయతే కులం
న మర్షయంతి తత్సంతో బాహ్యేనాభిప్రమర్షణం॥3॥

జానాతి హ్యేష దుర్బుద్ధిరస్మానిహ చిరోషితాన్
స ఏష పరిభూయాస్మానకార్షీదిదమప్రియం॥4॥

దుర్యోధనస్య గ్రహణాద్గంధర్వేణ బలాద్రణే
స్త్రీణాం బాహ్యాభిమర్శాచ్చ హతం భవతి నః కులం॥5॥

శరణం చ ప్రపన్నానాం త్రాణార్థం చ కులస్య నః
ఉత్తిష్ఠధ్వం నరవ్యాఘ్రాః సజ్జీభవత మాచిరం॥6॥

అర్జునశ్చ యమౌ చైవ త్వం చ భీమాపరాజితః
మోక్షయధ్వం ధార్తరాష్ట్రం హ్రియమాణం సుయోధనం॥7॥

ఏతే రథా నరవ్యాఘ్రాః సర్వశస్త్రసమన్వితాః
ఇంద్రసేనాదిభిః సూతైః సంయతాః కనకధ్వజాః॥8॥

ఏతానాస్థాయ వై తాత గంధర్వాన్యోద్ధుమాహవే
సుయోధనస్య మోక్షాయ ప్రయతధ్వమతంద్రితాః॥9॥

య ఏవ కశ్చిద్రాజన్యః శరణార్థమిహాగతం
పరం శక్త్యాభిరక్షేత కిం పునస్త్వం వృకోదర॥10॥

క ఇహాన్యో భవేత్త్రాణమభిధావేతి చోదితః
ప్రాంజలిం శరణాపన్నం దృష్ట్వా శత్రుమపి ధ్రువం॥11॥

వరప్రదానం రాజ్యం చ పుత్రజన్మ చ పాండవ
శత్రోశ్చ మోక్షణం క్లేశాత్త్రీణి చైకం చ తత్సమం॥12॥

కిం హ్యభ్యధికమేతస్మాద్యదాపన్నః సుయోధనః
త్వద్బాహుబలమాశ్రిత్య జీవితం పరిమార్గతి॥13॥

స్వయమేవ ప్రధావేయం యది న స్యాద్వృకోదర
వితతోఽయం క్రతుర్వీర న హి మేఽత్ర విచారణా॥14॥

సామ్నైవ తు యథా భీమ మోక్షయేథాః సుయోధనం
తథా సర్వైరుపాయైస్త్వం యతేథాః కురునందన॥15॥

న సామ్నా ప్రతిపద్యేత యది గంధర్వరాడసౌ
పరాక్రమేణ మృదునా మోక్షయేథాః సుయోధనం॥16॥

అథాసౌ మృదుయుద్ధేన న ముంచేద్భీమ కౌరవాన్
సర్వోపాయైర్విమోచ్యాస్తే నిగృహ్య పరిపంథినః॥17॥

ఏతావద్ధి మయా శక్యం సందేష్టుం వై వృకోదర
వైతానే కర్మణి తతే వర్తమానే చ భారత॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అజాతశత్రోర్వచనం తచ్ఛ్రుత్వా తు ధనంజయః
ప్రతిజజ్ఞే గురోర్వాక్యం కౌరవాణాం విమోక్షణం॥19॥

అర్జున ఉవాచ

యది సామ్నా న మోక్ష్యంతి గంధర్వా ధృతరాష్ట్రజాన్
అద్య గంధర్వరాజస్య భూమిః పాస్యతి శోణితం॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునస్య తు తాం శ్రుత్వా ప్రతిజ్ఞాం సత్యవాదినః
కౌరవాణాం తదా రాజన్పునః ప్రత్యాగతం మనః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 233 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరవచః శ్రుత్వా భీమసేనపురోగమాః
ప్రహృష్టవదనాః సర్వే సముత్తస్థుర్నరర్షభాః॥1॥

అభేద్యాని తతః సర్వే సమనహ్యంత భారత
జాంబూనదవిచిత్రాణి కవచాని మహారథాః॥2॥

తే దంశితా రథైః సర్వే ధ్వజినః సశరాసనాః
పాండవాః ప్రత్యదృశ్యంత జ్వలితా ఇవ పావకాః॥3॥

తాన్రథాన్సాధు సంపన్నాన్సంయుక్తాంజవనైర్హయైః
ఆస్థాయ రథశార్దూలాః శీఘ్రమేవ యయుస్తతః॥4॥

తతః కౌరవసైన్యానాం ప్రాదురాసీన్మహాస్వనః
ప్రయాతాన్సహితాందృష్ట్వా పాండుపుత్రాన్మహారథాన్॥5॥

జితకాశినశ్చ ఖచరాస్త్వరితాశ్చ మహారథాః
క్షణేనైవ వనే తస్మిన్సమాజగ్మురభీతవత్॥6॥

న్యవర్తంత తతః సర్వే గంధర్వా జితకాశినః
దృష్ట్వా రథగతాన్వీరాన్పాండవాంశ్చతురో రణే॥7॥

తాంస్తు విభ్రాజతో దృష్ట్వా లోకపాలానివోద్యతాన్
వ్యూఢానీకా వ్యతిష్ఠంత గంధమాదనవాసినః॥8॥

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా ధర్మరాజస్య ధీమతః
క్రమేణ మృదునా యుద్ధముపక్రామంత భారత॥9॥

న తు గంధర్వరాజస్య సైనికా మందచేతసః
శక్యంతే మృదునా శ్రేయః ప్రతిపాదయితుం తదా॥10॥

తతస్తాన్యుధి దుర్ధర్షః సవ్యసాచీ పరంతపః
సాంత్వపూర్వమిదం వాక్యమువాచ ఖచరాన్రణే॥11॥

నైతద్గంధర్వరాజస్య యుక్తం కర్మ జుగుప్సితం
పరదారాభిమర్శశ్చ మానుషైశ్చ సమాగమః॥12॥

ఉత్సృజధ్వం మహావీర్యాంధృతరాష్ట్రసుతానిమాన్
దారాంశ్చైషాం విముంచధ్వం ధర్మరాజస్య శాసనాత్॥13॥

ఏవముక్తాస్తు గంధర్వాః పాండవేన యశస్వినా
ఉత్స్మయంతస్తదా పార్థమిదం వచనమబ్రువన్॥14॥

ఏకస్యైవ వయం తాత కుర్యామ వచనం భువి
యస్య శాసనమాజ్ఞాయ చరామ విగతజ్వరాః॥15॥

తేనైకేన యథాదిష్టం తథా వర్తామ భారత
న శాస్తా విద్యతేఽస్మాకమన్యస్తస్మాత్సురేశ్వరాత్॥16॥

ఏవముక్తస్తు గంధర్వైః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
గంధర్వాన్పునరేవేదం వచనం ప్రత్యభాషత॥17॥

యది సామ్నా న మోక్షధ్వం గంధర్వా ధృతరాష్ట్రజం
మోక్షయిష్యామి విక్రమ్య స్వయమేవ సుయోధనం॥18॥

ఏవముక్త్వా తతః పార్థః సవ్యసాచీ ధనంజయః
ససర్జ నిశితాన్బాణాన్ఖచరాన్ఖచరాన్ప్రతి॥19॥

తథైవ శరవర్షేణ గంధర్వాస్తే బలోత్కటాః
పాండవానభ్యవర్తంత పాండవాశ్చ దివౌకసః॥20॥

తతః సుతుములం యుద్ధం గంధర్వాణాం తరస్వినాం
బభూవ భీమవేగానాం పాండవానాం చ భారత॥21॥

—♦ అధ్యాయము 234 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దివ్యాస్త్రసంపన్నా గంధర్వా హేమమాలినః
విసృజంతః శరాందీప్తాన్సమంతాత్పర్యవారయన్॥1॥

చత్వారః పాండవా వీరా గంధర్వాశ్చ సహస్రశః
రణే సంన్యపతన్రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥2॥

యథా కర్ణస్య చ రథో ధార్తరాష్ట్రస్య చోభయోః
గంధర్వైః శతశశ్ఛిన్నౌ తథా తేషాం ప్రచక్రిరే॥3॥

తాన్సమాపతతో రాజన్గంధర్వాఞ్శతశో రణే
ప్రత్యగృహ్ణన్నరవ్యాఘ్రాః శరవర్షైరనేకశః॥4॥

అవకీర్యమాణాః ఖగమాః శరవర్షైః సమంతతః
న శేకుః పాండుపుత్రాణాం సమీపే పరివర్తితుం॥5॥

అభిక్రుద్ధానభిప్రేక్ష్య గంధర్వానర్జునస్తదా
లక్షయిత్వాథ దివ్యాని మహాస్త్రాణ్యుపచక్రమే॥6॥

సహస్రాణాం సహస్రం స ప్రాహిణోద్యమసాదనం
ఆగ్నేయేనార్జునః సంఖ్యే గంధర్వాణాం బలోత్కటః॥7॥

తథా భీమో మహేష్వాసః సంయుగే బలినాం వరః
గంధర్వాఞ్శతశో రాజంజఘాన నిశితైః శరైః॥8॥

మాద్రీపుత్రావపి తథా యుధ్యమానౌ బలోత్కటౌ
పరిగృహ్యాగ్రతో రాజంజఘ్నతుః శతశః పరాన్॥9॥

తే వధ్యమానా గంధర్వా దివ్యైరస్త్రైర్మహాత్మభిః
ఉత్పేతుః ఖముపాదాయ ధృతరాష్ట్రసుతాంస్తతః॥10॥

తానుత్పతిష్ణూన్బుద్ధ్వా తు కుంతీపుత్రో ధనంజయః
మహతా శరజాలేన సమంతాత్పర్యవారయత్॥11॥

తే బద్ధాః శరజాలేన శకుంతా ఇవ పంజరే
వవర్షురర్జునం క్రోధాద్గదాశక్త్యృష్టివృష్టిభిః॥12॥

గదాశక్త్యసివృష్టీస్తా నిహత్య స మహాస్త్రవిత్
గాత్రాణి చాహనద్భల్లైర్గంధర్వాణాం ధనంజయః॥13॥

శిరోభిః ప్రపతద్భిశ్చ చరణైర్బాహుభిస్తథా
అశ్మవృష్టిరివాభాతి పరేషామభవద్భయం॥14॥

తే వధ్యమానా గంధర్వాః పాండవేన మహాత్మనా
భూమిష్ఠమంతరిక్షస్థాః శరవర్షైరవాకిరన్॥15॥

తేషాం తు శరవర్షాణి సవ్యసాచీ పరంతపః
అస్త్రైః సంవార్య తేజస్వీ గంధర్వాన్ప్రత్యవిధ్యత॥16॥

స్థూణాకర్ణేంద్రజాలం చ సౌరం చాపి తథార్జునః
ఆగ్నేయం చాపి సౌమ్యం చ ససర్జ కురునందనః॥17॥

తే దహ్యమానా గంధర్వాః కుంతీపుత్రస్య సాయకైః
దైతేయా ఇవ శక్రేణ విషాదమగమన్పరం॥18॥

ఊర్ధ్వమాక్రమమాణాశ్చ శరజాలేన వారితాః
విసర్పమాణా భల్లైశ్చ వార్యంతే సవ్యసాచినా॥19॥

గంధర్వాంస్త్రాసితాందృష్ట్వా కుంతీపుత్రేణ ధీమతా
చిత్రసేనో గదాం గృహ్య సవ్యసాచినమాద్రవత్॥20॥

తస్యాభిపతతస్తూర్ణం గదాహస్తస్య సంయుగే
గదాం సర్వాయసీం పార్థః శరైశ్చిచ్ఛేద సప్తధా॥21॥

స గదాం బహుధా దృష్ట్వా కృత్తాం బాణైస్తరస్వినా
సంవృత్య విద్యయాత్మానం యోధయామాస పాండవం

అస్త్రాణి తస్య దివ్యాని యోధయామాస ఖే స్థితః॥22॥

గంధర్వరాజో బలవాన్మాయయాంతర్హితస్తదా
అంతర్హితం సమాలక్ష్య ప్రహరంతమథార్జునః
తాడయామాస ఖచరైర్దివ్యాస్త్రప్రతిమంత్రితైః॥23॥

అంతర్ధానవధం చాస్య చక్రే క్రుద్ధోఽర్జునస్తదా
శబ్దవేధ్యముపాశ్రిత్య బహురూపో ధనంజయః॥24॥

స వధ్యమానస్తైరస్త్రైరర్జునేన మహాత్మనా
అథాస్య దర్శయామాస తదాత్మానం ప్రియః సఖా॥25॥

చిత్రసేనమథాలక్ష్య సఖాయం యుధి దుర్బలం
సంజహారాస్త్రమథ తత్ప్రసృష్టం పాండవర్షభః॥26॥

దృష్ట్వా తు పాండవాః సర్వే సంహృతాస్త్రం ధనంజయం
సంజహ్రుః ప్రద్రుతానశ్వాఞ్శరవేగాంధనూంషి చ॥27॥

చిత్రసేనశ్చ భీమశ్చ సవ్యసాచీ యమావపి
పృష్ట్వా కౌశలమన్యోన్యం రథేష్వేవావతస్థిరే॥28॥

—♦ అధ్యాయము 235 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽర్జునశ్చిత్రసేనం ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
మధ్యే గంధర్వసైన్యానాం మహేష్వాసో మహాద్యుతిః॥1॥

కిం తే వ్యవసితం వీర కౌరవాణాం వినిగ్రహే
కిమర్థం చ సదారోఽయం నిగృహీతః సుయోధనః॥2॥

చిత్రసేన ఉవాచ

విదితోఽయమభిప్రాయస్తత్రస్థేన మహాత్మనా
దుర్యోధనస్య పాపస్య కర్ణస్య చ ధనంజయ॥3॥

వనస్థాన్భవతో జ్ఞాత్వా క్లిశ్యమానాననర్హవత్
ఇమేఽవహసితుం ప్రాప్తా ద్రౌపదీం చ యశస్వినీం॥4॥

జ్ఞాత్వా చికీర్షితం చైషాం మామువాచ సురేశ్వరః
గచ్ఛ దుర్యోధనం బద్ధ్వా సామాత్యం త్వమిహానయ॥5॥

ధనంజయశ్చ తే రక్ష్యః సహ భ్రాతృభిరాహవే
స హి ప్రియః సఖా తుభ్యం శిష్యశ్చ తవ పాండవః॥6॥

వచనాద్దేవరాజస్య తతోఽస్మీహాగతో ద్రుతం
అయం దురాత్మా బద్ధశ్చ గమిష్యామి సురాలయం॥7॥

అర్జున ఉవాచ

ఉత్సృజ్యతాం చిత్రసేన భ్రాతాస్మాకం సుయోధనః
ధర్మరాజస్య సందేశాన్మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం॥8॥

చిత్రసేన ఉవాచ

పాపోఽయం నిత్యసందుష్టో న విమోక్షణమర్హతి
ప్రలబ్ధా ధర్మరాజస్య కృష్ణాయాశ్చ ధనంజయ॥9॥

నేదం చికీర్షితం తస్య కుంతీపుత్రో మహావ్రతః
జానాతి ధర్మరాజో హి శ్రుత్వా కురు యథేచ్ఛసి॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తే సర్వ ఏవ రాజానమభిజగ్ముర్యుధిష్ఠిరం
అభిగమ్య చ తత్సర్వం శశంసుస్తస్య దుష్కృతం॥11॥

అజాతశత్రుస్తచ్ఛ్రుత్వా గంధర్వస్య వచస్తదా
మోక్షయామాస తాన్సర్వాన్గంధర్వాన్ప్రశశంస చ॥12॥

దిష్ట్యా భవద్భిర్బలిభిః శక్తైః సర్వైర్న హింసితః
దుర్వృత్తో ధార్తరాష్ట్రోఽయం సామాత్యజ్ఞాతిబాంధవః॥13॥

ఉపకారో మహాంస్తాత కృతోఽయం మమ ఖేచరాః
కులం న పరిభూతం మే మోక్షేణాస్య దురాత్మనః॥14॥

ఆజ్ఞాపయధ్వమిష్టాని ప్రీయామో దర్శనేన వః
ప్రాప్య సర్వానభిప్రాయాంస్తతో వ్రజత మాచిరం॥15॥

అనుజ్ఞాతాస్తు గంధర్వాః పాండుపుత్రేణ ధీమతా
సహాప్సరోభిః సంహృష్టాశ్చిత్రసేనముఖా యయుః॥16॥

దేవరాడపి గంధర్వాన్మృతాంస్తాన్సమజీవయత్
దివ్యేనామృతవర్షేణ యే హతాః కౌరవైర్యుధి॥17॥

జ్ఞాతీంస్తానవముచ్యాథ రాజదారాంశ్చ సర్వశః
కృత్వా చ దుష్కరం కర్మ ప్రీతియుక్తాశ్చ పాండవాః॥18॥

సస్త్రీకుమారైః కురుభిః పూజ్యమానా మహారథాః
బభ్రాజిరే మహాత్మానః కురుమధ్యే యథాగ్నయః॥19॥

తతో దుర్యోధనం ముచ్య భ్రాతృభిః సహితం తదా
యుధిష్ఠిరః సప్రణయమిదం వచనమబ్రవీత్॥20॥

మా స్మ తాత పునః కార్షీరీదృశం సాహసం క్వచిత్
న హి సాహసకర్తారః సుఖమేధంతి భారత॥21॥

స్వస్తిమాన్సహితః సర్వైర్భ్రాతృభిః కురునందన
గృహాన్వ్రజ యథాకామం వైమనస్యం చ మా కృథాః॥22॥

పాండవేనాభ్యనుజ్ఞాతో రాజా దుర్యోధనస్తదా
విదీర్యమాణో వ్రీడేన జగామ నగరం ప్రతి॥23॥

తస్మిన్గతే కౌరవేయే కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహితో వీరః పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః॥24॥

తపోధనైశ్చ తైః సర్వైర్వృతః శక్ర ఇవామరైః
వనే ద్వైతవనే తస్మిన్విజహార ముదా యుతః॥25॥

జనమేజయ ఉవాచ

శత్రుభిర్జితబద్ధస్య పాండవైశ్చ మహాత్మభిః
మోక్షితస్య యుధా పశ్చాన్మానస్థస్య దురాత్మనః॥1॥

కత్థనస్యావలిప్తస్య గర్వితస్య చ నిత్యశః
సదా చ పౌరుషౌదార్యైః పాండవానవమన్యతః॥2॥

దుర్యోధనస్య పాపస్య నిత్యాహంకారవాదినః
ప్రవేశో హాస్తినపురే దుష్కరః ప్రతిభాతి మే॥3॥

తస్య లజ్జాన్వితస్యైవ శోకవ్యాకులచేతసః
ప్రవేశం విస్తరేణ త్వం వైశంపాయన కీర్తయ॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధర్మరాజనిసృష్టస్తు ధార్తరాష్ట్రః సుయోధనః
లజ్జయాధోముఖః సీదన్నుపాసర్పత్సుదుఃఖితః॥5॥

స్వపురం ప్రయయౌ రాజా చతురంగబలానుగః
శోకోపహతయా బుద్ధ్యా చింతయానః పరాభవం॥6॥

విముచ్య పథి యానాని దేశే సుయవసోదకే
సంనివిష్టః శుభే రమ్యే భూమిభాగే యథేప్సితం
హస్త్యశ్వరథపాదాతం యథాస్థానం న్యవేశయత్॥7॥

అథోపవిష్టం రాజానం పర్యంకే జ్వలనప్రభే
ఉపప్లుతం యథా సోమం రాహుణా రాత్రిసంక్షయే
ఉపగమ్యాబ్రవీత్కర్ణో దుర్యోధనమిదం తదా॥8॥

దిష్ట్యా జీవసి గాంధారే దిష్ట్యా నః సంగమః పునః
దిష్ట్యా త్వయా జితాశ్చైవ గంధర్వాః కామరూపిణః॥9॥

దిష్ట్యా సమగ్రాన్పశ్యామి భ్రాతౄంస్తే కురునందన
విజిగీషూన్రణాన్ముక్తాన్నిర్జితారీన్మహారథాన్॥10॥

అహం త్వభిద్రుతః సర్వైర్గంధర్వైః పశ్యతస్తవ
నాశక్నువం స్థాపయితుం దీర్యమాణాం స్వవాహినీం॥11॥

శరక్షతాంగశ్చ భృశం వ్యపయాతోఽభిపీడితః
ఇదం త్వత్యద్భుతం మన్యే యద్యుష్మానిహ భారత॥12॥

అరిష్టానక్షతాంశ్చాపి సదారధనవాహనాన్
విముక్తాన్సంప్రపశ్యామి తస్మాద్యుద్ధాదమానుషాత్॥13॥

నైతస్య కర్తా లోకేఽస్మిన్పుమాన్విద్యేత భారత
యత్కృతం తే మహారాజ సహ భ్రాతృభిరాహవే॥14॥

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన రాజా దుర్యోధనస్తదా
ఉవాచావాక్శిరా రాజన్బాష్పగద్గదయా గిరా॥15॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అజానతస్తే రాధేయ నాభ్యసూయామ్యహం వచః
జానాసి త్వం జితాఞ్శత్రూన్గంధర్వాంస్తేజసా మయా ॥1॥

ఆయోధితాస్తు గంధర్వాః సుచిరం సోదరైర్మమ
మయా సహ మహాబాహో కృతశ్చోభయతః క్షయః ॥2॥

మాయాధికాస్త్వయుధ్యంత యదా శూరా వియద్గతాః
తదా నో నసమం యుద్ధమభవత్సహ ఖేచరైః ॥3॥

పరాజయం చ ప్రాప్తాః స్మ రణే బంధనమేవ చ
సభృత్యామాత్యపుత్రాశ్చ సదారధనవాహనాః
ఉచ్చైరాకాశమార్గేణ హ్రియామస్తైః సుదుఃఖితాః ॥4॥

అథ నః సైనికాః కేచిదమాత్యాశ్చ మహారథాన్
ఉపగమ్యాబ్రువందీనాః పాండవాఞ్శరణప్రదాన్ ॥5॥

ఏష దుర్యోధనో రాజా ధార్తరాష్ట్రః సహానుజః
సామాత్యదారో హ్రియతే గంధర్వైర్దివమాస్థితైః ॥6॥

తం మోక్షయత భద్రం వః సహదారం నరాధిపం
పరామర్శో మా భవిష్యత్కురుదారేషు సర్వశః ॥7॥

ఏవముక్తే తు ధర్మాత్మా జ్యేష్ఠః పాండుసుతస్తదా
ప్రసాద్య సోదరాన్సర్వానాజ్ఞాపయత మోక్షణే ॥8॥

అథాగమ్య తముద్దేశం పాండవాః పురుషర్షభాః
సాంత్వపూర్వమయాచంత శక్తాః సంతో మహారథాః ॥9॥

యదా చాస్మాన్న ముముచుర్గంధర్వాః సాంత్వితా అపి
తతోఽర్జునశ్చ భీమశ్చ యమజౌ చ బలోత్కటౌ
ముముచుః శరవర్షాణి గంధర్వాన్ప్రత్యనేకశః ॥10॥

అథ సర్వే రణం ముక్త్వా ప్రయాతాః ఖచరా దివం
అస్మానేవాభికర్షంతో దీనాన్ముదితమానసాః ॥11॥

తతః సమంతాత్పశ్యామి శరజాలేన వేష్టితం
అమానుషాణి చాస్త్రాణి ప్రయుంజానం ధనంజయం ॥12॥

సమావృతా దిశో దృష్ట్వా పాండవేన శితైః శరైః
ధనంజయసఖాత్మానం దర్శయామాస వై తదా ॥13॥

చిత్రసేనః పాండవేన సమాశ్లిష్య పరంతపః
కుశలం పరిపప్రచ్ఛ తైః పృష్టశ్చాప్యనామయం ॥14॥

తే సమేత్య తథాన్యోన్యం సంనాహాన్విప్రముచ్య చ
ఏకీభూతాస్తతో వీరా గంధర్వాః సహ పాండవైః
అపూజయేతామన్యోన్యం చిత్రసేనధనంజయౌ ॥15॥

దుర్యోధన ఉవాచ

చిత్రసేనం సమాగమ్య ప్రహసన్నర్జునస్తదా
ఇదం వచనమక్లీబమబ్రవీత్పరవీరహా॥1॥

భ్రాతౄనర్హసి నో వీర మోక్తుం గంధర్వసత్తమ
అనర్హా ధర్షణం హీమే జీవమానేషు పాండుషు॥2॥

ఏవముక్తస్తు గంధర్వః పాండవేన మహాత్మనా
ఉవాచ యత్కర్ణ వయం మంత్రయంతో వినిర్గతాః
ద్రష్టారః స్మ సుఖాద్ధీనాన్సదారాన్పాండవానితి॥3॥

తస్మిన్నుచ్చార్యమాణే తు గంధర్వేణ వచస్యథ
భూమేర్వివరమన్వైచ్ఛం ప్రవేష్టుం వ్రీడయాన్వితః॥4॥

యుధిష్ఠిరమథాగమ్య గంధర్వాః సహ పాండవైః
అస్మద్దుర్మంత్రితం తస్మై బద్ధాంశ్చాస్మాన్న్యవేదయన్॥5॥

స్త్రీసమక్షమహం దీనో బద్ధః శత్రువశం గతః
యుధిష్ఠిరస్యోపహృతః కిం ను దుఃఖమతః పరం॥6॥

యే మే నిరాకృతా నిత్యం రిపుర్యేషామహం సదా
తైర్మోక్షితోఽహం దుర్బుద్ధిర్దత్తం తైర్జీవితం చ మే॥7॥

ప్రాప్తః స్యాం యద్యహం వీర వధం తస్మిన్మహారణే
శ్రేయస్తద్భవితా మహ్యమేవంభూతం న జీవితం॥8॥

భవేద్యశః పృథివ్యాం మే ఖ్యాతం గంధర్వతో వధాత్
ప్రాప్తాశ్చ లోకాః పుణ్యాః స్యుర్మహేంద్రసదనేఽక్షయాః॥9॥

యత్త్వద్య మే వ్యవసితం తచ్ఛృణుధ్వం నరర్షభాః
ఇహ ప్రాయముపాసిష్యే యూయం వ్రజత వై గృహాన్
భ్రాతరశ్చైవ మే సర్వే ప్రయాంత్వద్య పురం ప్రతి॥10॥

కర్ణప్రభృతయశ్చైవ సుహృదో బాంధవాశ్చ యే
దుఃశాసనం పురస్కృత్య ప్రయాంత్వద్య పురం ప్రతి॥11॥

న హ్యహం ప్రతియాస్యామి పురం శత్రునిరాకృతః
శత్రుమానాపహో భూత్వా సుహృదాం మానకృత్తథా॥12॥

స సుహృచ్ఛోకదో భూత్వా శత్రూణాం హర్షవర్ధనః
వారణాహ్వయమాసాద్య కిం వక్ష్యామి జనాధిపం॥13॥

భీష్మో ద్రోణః కృపో ద్రౌణిర్విదురః సంజయస్తథా
బాహ్లీకః సోమదత్తశ్చ యే చాన్యే వృద్ధసంమతాః॥14॥

బ్రాహ్మణాః శ్రేణిముఖ్యాశ్చ తథోదాసీనవృత్తయః
కిం మాం వక్ష్యంతి కిం చాపి ప్రతివక్ష్యామి తానహం॥15॥

రిపూణాం శిరసి స్థిత్వా తథా విక్రమ్య చోరసి
ఆత్మదోషాత్పరిభ్రష్టః కథం వక్ష్యామి తానహం॥16॥

దుర్వినీతాః శ్రియం ప్రాప్య విద్యామైశ్వర్యమేవ చ
తిష్ఠంతి న చిరం భద్రే యథాహం మదగర్వితః॥17॥

అహో బత యథేదం మే కష్టం దుశ్చరితం కృతం
స్వయం దుర్బుద్ధినా మోహాద్యేన ప్రాప్తోఽస్మి సంశయం॥18॥

తస్మాత్ప్రాయముపాసిష్యే న హి శక్ష్యామి జీవితుం
చేతయానో హి కో జీవేత్కృచ్ఛ్రాచ్ఛత్రుభిరుద్ధృతః॥19॥

శత్రుభిశ్చావహసితో మానీ పౌరుషవర్జితః
పాండవైర్విక్రమాఢ్యైశ్చ సావమానమవేక్షితః॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం చింతాపరిగతో దుఃశాసనమథాబ్రవీత్
దుఃశాసన నిబోధేదం వచనం మమ భారత॥21॥

ప్రతీచ్ఛ త్వం మయా దత్తమభిషేకం నృపో భవ
ప్రశాధి పృథివీం స్ఫీతాం కర్ణసౌబలపాలితాం॥22॥

భ్రాతౄన్పాలయ విస్రబ్ధం మరుతో వృత్రహా యథా
బాంధవాస్త్వోపజీవంతు దేవా ఇవ శతక్రతుం॥23॥

బ్రాహ్మణేషు సదా వృత్తిం కుర్వీథాశ్చాప్రమాదతః
బంధూనాం సుహృదాం చైవ భవేథాస్త్వం గతిః సదా॥24॥

జ్ఞాతీంశ్చాప్యనుపశ్యేథా విష్ణుర్దేవగణానివ
గురవః పాలనీయాస్తే గచ్ఛ పాలయ మేదినీం॥25॥

నందయన్సుహృదః సర్వాఞ్శాత్రవాంశ్చావభర్త్సయన్
కంఠే చైనం పరిష్వజ్య గమ్యతామిత్యువాచ హ॥26॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దీనో దుఃశాసనోఽబ్రవీత్
అశ్రుకంఠః సుదుఃఖార్తః ప్రాంజలిః ప్రణిపత్య చ
సగద్గదమిదం వాక్యం భ్రాతరం జ్యేష్ఠమాత్మనః॥27॥

ప్రసీదేత్యపతద్భూమౌ దూయమానేన చేతసా
దుఃఖితః పాదయోస్తస్య నేత్రజం జలముత్సృజన్॥28॥

ఉక్తవాంశ్చ నరవ్యాఘ్రో నైతదేవం భవిష్యతి
విదీర్యేత్సనగా భూమిర్ద్యౌశ్చాపి శకలీభవేత్
రవిరాత్మప్రభాం జహ్యాత్సోమః శీతాంశుతాం త్యజేత్॥29॥

వాయుః శైఘ్ర్యమథో జహ్యాద్ధిమవాంశ్చ పరివ్రజేత్
శుష్యేత్తోయం సముద్రేషు వహ్నిరప్యుష్ణతాం త్యజేత్॥30॥

న చాహం త్వదృతే రాజన్ప్రశాసేయం వసుంధరాం
పునః పునః ప్రసీదేతి వాక్యం చేదమువాచ హ
త్వమేవ నః కులే రాజా భవిష్యసి శతం సమాః॥31॥

ఏవముక్త్వా స రాజేంద్ర సస్వనం ప్రరురోద హ
పాదౌ సంగృహ్య మానార్హౌ భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య భారత॥32॥

తథా తౌ దుఃఖితౌ దృష్ట్వా దుఃశాసనసుయోధనౌ
అభిగమ్య వ్యథావిష్టః కర్ణస్తౌ ప్రత్యభాషత॥33॥

విషీదథః కిం కౌరవ్యౌ బాలిశ్యాత్ప్రాకృతావివ
న శోకః శోచమానస్య వినివర్తేత కస్యచిత్॥34॥

యదా చ శోచతః శోకో వ్యసనం నాపకర్షతి
సామర్థ్యం కిం త్వతః శోకే శోచమానౌ ప్రపశ్యథః
ధృతిం గృహ్ణీత మా శత్రూఞ్శోచంతౌ నందయిష్యథః॥35॥

కర్తవ్యం హి కృతం రాజన్పాండవైస్తవ మోక్షణం
నిత్యమేవ ప్రియం కార్యం రాజ్ఞో విషయవాసిభిః

పాల్యమానాస్త్వయా తే హి నివసంతి గతజ్వరాః॥36॥

నార్హస్యేవంగతే మన్యుం కర్తుం ప్రాకృతవద్యథా
విషణ్ణాస్తవ సోదర్యాస్త్వయి ప్రాయం సమాస్థితే
ఉత్తిష్ఠ వ్రజ భద్రం తే సమాశ్వాసయ సోదరాన్॥37॥

రాజన్నద్యావగచ్ఛామి తవేహ లఘుసత్త్వతాం
కిమత్ర చిత్రం యద్వీర మోక్షితః పాండవైరసి
సద్యో వశం సమాపన్నః శత్రూణాం శత్రుకర్శన॥38॥

సేనాజీవైశ్చ కౌరవ్య తథా విషయవాసిభిః
అజ్ఞాతైర్యది వా జ్ఞాతైః కర్తవ్యం నృపతేః ప్రియం॥39॥

ప్రాయః ప్రధానాః పురుషాః క్షోభయంత్యరివాహినీం
నిగృహ్యంతే చ యుద్ధేషు మోక్ష్యంతే చ స్వసైనికైః॥40॥

సేనాజీవాశ్చ యే రాజ్ఞాం విషయే సంతి మానవాః
తైః సంగమ్య నృపార్థాయ యతితవ్యం యథాతథం॥41॥

యద్యేవం పాండవై రాజన్భవద్విషయవాసిభిః
యదృచ్ఛయా మోక్షితోఽద్య తత్ర కా పరిదేవనా॥42॥

న చైతత్సాధు యద్రాజన్పాండవాస్త్వాం నృపోత్తమ
స్వసేనయా సంప్రయాంతం నానుయాంతి స్మ పృష్ఠతః॥43॥

శూరాశ్చ బలవంతశ్చ సంయుగేష్వపలాయినః
భవతస్తే సభాయాం వై ప్రేష్యతాం పూర్వమాగతాః॥44॥

పాండవేయాని రత్నాని త్వమద్యాప్యుపభుంజసే
సత్త్వస్థాన్పాండవాన్పశ్య న తే ప్రాయముపావిశన్
ఉత్తిష్ఠ రాజన్భద్రం తే న చింతాం కర్తుమర్హసి॥45॥

అవశ్యమేవ నృపతే రాజ్ఞో విషయవాసిభిః
ప్రియాణ్యాచరితవ్యాని తత్ర కా పరిదేవనా॥46॥

మద్వాక్యమేతద్రాజేంద్ర యద్యేవం న కరిష్యసి
స్థాస్యామీహ భవత్పాదౌ శుశ్రూషన్నరిమర్దన॥47॥

నోత్సహే జీవితుమహం త్వద్విహీనో నరర్షభ
ప్రాయోపవిష్టస్తు నృప రాజ్ఞాం హాస్యో భవిష్యసి॥48॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన రాజా దుర్యోధనస్తదా
నైవోత్థాతుం మనశ్చక్రే స్వర్గాయ కృతనిశ్చయః॥49॥

—♦ అధ్యాయము 239 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాయోపవిష్టం రాజానం దుర్యోధనమమర్షణం
ఉవాచ సాంత్వయన్రాజఞ్శకునిః సౌబలస్తదా॥1॥

సమ్యగుక్తం హి కర్ణేన తచ్ఛ్రుతం కౌరవ త్వయా
మయాహృతాం శ్రియం స్ఫీతాం మోహాత్సమపహాయ కిం
త్వమబుద్ధ్యా నృపవర ప్రాణానుత్స్రష్టుమిచ్ఛసి॥2॥

అద్య చాప్యవగచ్ఛామి న వృద్ధాః సేవితాస్త్వయా
యః సముత్పతితం హర్షం దైన్యం వా న నియచ్ఛతి
స నశ్యతి శ్రియం ప్రాప్య పాత్రమామమివాంభసి॥3॥

అతిభీరుమతిక్లీబం దీర్ఘసూత్రం ప్రమాదినం
వ్యసనాద్విషయాక్రాంతం న భజంతి నృపం శ్రియః॥4॥

సత్కృతస్య హి తే శోకో విపరీతే కథం భవేత్
మా కృతం శోభనం పార్థైః శోకమాలంబ్య నాశయ॥5॥

యత్ర హర్షస్త్వయా కార్యః సత్కర్తవ్యాశ్చ పాండవాః
తత్ర శోచసి రాజేంద్ర విపరీతమిదం తవ॥6॥

ప్రసీద మా త్యజాత్మానం తుష్టశ్చ సుకృతం స్మర
ప్రయచ్ఛ రాజ్యం పార్థానాం యశో ధర్మమవాప్నుహి॥7॥

క్రియామేతాం సమాజ్ఞాయ కృతఘ్నో న భవిష్యసి
సౌభ్రాత్రం పాండవైః కృత్వా సమవస్థాప్య చైవ తాన్
పిత్ర్యం రాజ్యం ప్రయచ్ఛైషాం తతః సుఖమవాప్నుహి॥8॥

శకునేస్తు వచః శ్రుత్వా దుఃశాసనమవేక్ష్య చ
పాదయోః పతితం వీరం విక్లవం భ్రాతృసౌహృదాత్॥9॥

బాహుభ్యాం సాధుజాతాభ్యాం దుఃశాసనమరిందమం
ఉత్థాప్య సంపరిష్వజ్య ప్రీత్యాజిఘ్రత మూర్ధని॥10॥

కర్ణసౌబలయోశ్చాపి సంస్మృత్య వచనాన్యసౌ
నిర్వేదం పరమం గత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
వ్రీడయాభిపరీతాత్మా నైరాశ్యమగమత్పరం॥11॥

సుహృదాం చైవ తచ్ఛ్రుత్వా సమన్యురిదమబ్రవీత్
న ధర్మధనసౌఖ్యేన నైశ్వర్యేణ న చాజ్ఞయా
నైవ భోగైశ్చ మే కార్యం మా విహన్యత గచ్ఛత॥12॥

నిశ్చితేయం మమ మతిః స్థితా ప్రాయోపవేశనే
గచ్ఛధ్వం నగరం సర్వే పూజ్యాశ్చ గురవో మమ॥13॥

త ఏవముక్తాః ప్రత్యూచూ రాజానమరిమర్దనం
యా గతిస్తవ రాజేంద్ర సాస్మాకమపి భారత
కథం వా సంప్రవేక్ష్యామస్త్వద్విహీనాః పురం వయం॥14॥

స సుహృద్భిరమాత్యైశ్చ భ్రాతృభిః స్వజనేన చ
బహుప్రకారమప్యుక్తో నిశ్చయాన్న వ్యచాల్యత॥15॥

దర్భప్రస్తరమాస్తీర్య నిశ్చయాద్ధృతరాష్ట్రజః
సంస్పృశ్యాపః శుచిర్భూత్వా భూతలం సముపాశ్రితః॥16॥

కుశచీరాంబరధరః పరం నియమమాస్థితః
వాగ్యతో రాజశార్దూలః స స్వర్గగతికాంక్షయా
మనసోపచితిం కృత్వా నిరస్య చ బహిష్క్రియాః॥17॥

అథ తం నిశ్చయం తస్య బుద్ధ్వా దైతేయదానవాః
పాతాలవాసినో రౌద్రాః పూర్వం దేవైర్వినిర్జితాః॥18॥

తే స్వపక్షక్షయం తం తు జ్ఞాత్వా దుర్యోధనస్య వై
ఆహ్వానాయ తదా చక్రుః కర్మ వైతానసంభవం॥19॥

బృహస్పత్యుశనోక్తైశ్చ మంత్రైర్మంత్రవిశారదాః
అథర్వవేదప్రోక్తైశ్చ యాశ్చోపనిషది క్రియాః
మంత్రజప్యసమాయుక్తాస్తాస్తదా సమవర్తయన్॥20॥

జుహ్వాత్యగ్నౌ హవిః క్షీరం మంత్రవత్సుసమాహితాః
బ్రాహ్మణా వేదవేదాంగపారగాః సుదృఢవ్రతాః॥21॥

కర్మసిద్ధౌ తదా తత్ర జృంభమాణా మహాద్భుతా
కృత్యా సముత్థితా రాజన్కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్॥22॥

ఆహుర్దైత్యాశ్చ తాం తత్ర సుప్రీతేనాంతరాత్మనా
ప్రాయోపవిష్టం రాజానం ధార్తరాష్ట్రమిహానయ॥23॥

తథేతి చ ప్రతిశ్రుత్య సా కృత్యా ప్రయయౌ తదా
నిమేషాదగమచ్చాపి యత్ర రాజా సుయోధనః॥24॥

సమాదాయ చ రాజానం ప్రవివేశ రసాతలం
దానవానాం ముహూర్తాచ్చ తమానీతం న్యవేదయత్॥25॥

తమానీతం నృపం దృష్ట్వా రాత్రౌ సంహత్య దానవాః
ప్రహృష్టమనసః సర్వే కించిదుత్ఫుల్లలోచనాః
సాభిమానమిదం వాక్యం దుర్యోధనమథాబ్రువన్॥26॥

—♦ అధ్యాయము 240 ♦—

దానవా ఊచుః

భోః సుయోధన రాజేంద్ర భరతానాం కులోద్వహ
శూరైః పరివృతో నిత్యం తథైవ చ మహాత్మభిః॥1॥

అకార్షీః సాహసమిదం కస్మాత్ప్రాయోపవేశనం
ఆత్మత్యాగీ హ్యవాగ్యాతి వాచ్యతాం చాయశస్కరీం॥2॥

న హి కార్యవిరుద్ధేషు బహ్వపాయేషు కర్మసు
మూలఘాతిషు సజ్జంతే బుద్ధిమంతో భవద్విధాః॥3॥

నియచ్ఛైతాం మతిం రాజంధర్మార్థసుఖనాశినీం
యశఃప్రతాపధైర్యఘ్నీం శత్రూణాం హర్షవర్ధనీం॥4॥

శ్రూయతాం చ ప్రభో తత్త్వం దివ్యతాం చాత్మనో నృప
నిర్మాణం చ శరీరస్య తతో ధైర్యమవాప్నుహి॥5॥

పురా త్వం తపసాస్మాభిర్లబ్ధో దేవాన్మహేశ్వరాత్
పూర్వకాయశ్చ సర్వస్తే నిర్మితో వజ్రసంచయైః॥6॥

అస్త్రైరభేద్యః శస్త్రైశ్చాప్యధఃకాయశ్చ తేఽనఘ
కృతః పుష్పమయో దేవ్యా రూపతః స్త్రీమనోహరః॥7॥

ఏవమీశ్వరసంయుక్తస్తవ దేహో నృపోత్తమ
దేవ్యా చ రాజశార్దూల దివ్యస్త్వం హి న మానుషః॥8॥

క్షత్రియాశ్చ మహావీర్యా భగదత్తపురోగమాః
దివ్యాస్త్రవిదుషః శూరాః క్షపయిష్యంతి తే రిపూన్॥9॥

తదలం తే విషాదేన భయం తవ న విద్యతే
సాహ్యార్థం చ హి తే వీరాః సంభూతా భువి దానవాః॥10॥

భీష్మద్రోణకృపాదీంశ్చ ప్రవేక్ష్యంత్యపరేఽసురాః
యైరావిష్టా ఘృణాం త్యక్త్వా యోత్స్యంతే తవ వైరిభిః॥11॥

నైవ పుత్రాన్న చ భ్రాతౄన్న పితౄన్న చ బాంధవాన్
నైవ శిష్యాన్న చ జ్ఞాతీన్న బాలాన్స్థవిరాన్న చ॥12॥

యుధి సంప్రహరిష్యంతో మోక్ష్యంతి కురుసత్తమ
నిఃస్నేహా దానవావిష్టాః సమాక్రాంతేఽన్తరాత్మని॥13॥

ప్రహరిష్యంతి బంధుభ్యః స్నేహముత్సృజ్య దూరతః
హృష్టాః పురుషశార్దూలాః కలుషీకృతమానసాః
అవిజ్ఞానవిమూఢాశ్చ దైవాచ్చ విధినిర్మితాత్॥14॥

వ్యాభాషమాణాశ్చాన్యోన్యం న మే జీవన్విమోక్ష్యసే
సర్వశస్త్రాస్త్రమోక్షేణ పౌరుషే సమవస్థితాః
శ్లాఘమానాః కురుశ్రేష్ఠ కరిష్యంతి జనక్షయం॥15॥

తేఽపి శక్త్యా మహాత్మానః ప్రతియోత్స్యంతి పాండవాః
వధం చైషాం కరిష్యంతి దైవయుక్తా మహాబలాః॥16॥

దైత్యరక్షోగణాశ్చాపి సంభూతాః క్షత్రయోనిషు
యోత్స్యంతి యుధి విక్రమ్య శత్రుభిస్తవ పార్థివ
గదాభిర్ముసలైః ఖడ్గైః శస్త్రైరుచ్చావచైస్తథా॥17॥

యచ్చ తేఽన్తర్గతం వీర భయమర్జునసంభవం
తత్రాపి విహితోఽస్మాభిర్వధోపాయోఽర్జునస్య వై॥18॥

హతస్య నరకస్యాత్మా కర్ణమూర్తిముపాశ్రితః
తద్వైరం సంస్మరన్వీర యోత్స్యతే కేశవార్జునౌ॥19॥

స తే విక్రమశౌండీరో రణే పార్థం విజేష్యతి
కర్ణః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః సర్వాంశ్చారీన్మహారథః॥20॥

జ్ఞాత్వైతచ్ఛద్మనా వజ్రీ రక్షార్థం సవ్యసాచినః
కుండలే కవచం చైవ కర్ణస్యాపహరిష్యతి॥21॥

తస్మాదస్మాభిరప్యత్ర దైత్యాః శతసహస్రశః
నియుక్తా రాక్షసాశ్చైవ యే తే సంశప్తకా ఇతి
ప్రఖ్యాతాస్తేఽర్జునం వీరం నిహనిష్యంతి మా శుచః॥22॥

అసపత్నా త్వయా హీయం భోక్తవ్యా వసుధా నృప
మా విషాదం నయస్వాస్మాన్నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే
వినష్టే త్వయి చాస్మాకం పక్షో హీయేత కౌరవ॥23॥

గచ్ఛ వీర న తే బుద్ధిరన్యా కార్యా కథంచన
త్వమస్మాకం గతిర్నిత్యం దేవతానాం చ పాండవాః॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా పరిష్వజ్య దైత్యాస్తం రాజకుంజరం
సమాశ్వాస్య చ దుర్ధర్షం పుత్రవద్దానవర్షభాః॥25॥

స్థిరాం కృత్వా బుద్ధిమస్య ప్రియాణ్యుక్త్వా చ భారత
గమ్యతామిత్యనుజ్ఞాయ జయమాప్నుహి చేత్యథ॥26॥

తైర్విసృష్టం మహాబాహుం కృత్యా సైవానయత్పునః
తమేవ దేశం యత్రాసౌ తదా ప్రాయముపావిశత్॥27॥

ప్రతినిక్షిప్య తం వీరం కృత్యా సమభిపూజ్య చ
అనుజ్ఞాతా చ రాజ్ఞా సా తత్రైవాంతరధీయత॥28॥

గతాయామథ తస్యాం తు రాజా దుర్యోధనస్తదా
స్వప్నభూతమిదం సర్వమచింతయత భారత
విజేష్యామి రణే పాండూనితి తస్యాభవన్మతిః॥29॥

కర్ణం సంశప్తకాంశ్చైవ పార్థస్యామిత్రఘాతినః
అమన్యత వధే యుక్తాన్సమర్థాంశ్చ సుయోధనః॥30॥

ఏవమాశా దృఢా తస్య ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేః
వినిర్జయే పాండవానామభవద్భరతర్షభ॥31॥

కర్ణోఽప్యావిష్టచిత్తాత్మా నరకస్యాంతరాత్మనా
అర్జునస్య వధే క్రూరామకరోత్స మతిం తదా॥32॥

సంశప్తకాశ్చ తే వీరా రాక్షసావిష్టచేతసః
రజస్తమోభ్యామాక్రాంతాః ఫల్గునస్య వధైషిణః॥33॥

భీష్మద్రోణకృపాద్యాశ్చ దానవాక్రాంతచేతసః
న తథా పాండుపుత్రాణాం స్నేహవంతో విశాం పతే
న చాచచక్షే కస్మైచిదేతద్రాజా సుయోధనః॥34॥

దుర్యోధనం నిశాంతే చ కర్ణో వైకర్తనోఽబ్రవీత్
స్మయన్నివాంజలిం కృత్వా పార్థివం హేతుమద్వచః॥35॥

న మృతో జయతే శత్రూంజీవన్భద్రాణి పశ్యతి
మృతస్య భద్రాణి కుతః కౌరవేయ కుతో జయః
న కాలోఽద్య విషాదస్య భయస్య మరణస్య వా॥36॥

పరిష్వజ్యాబ్రవీచ్చైనం భుజాభ్యాం స మహాభుజః
ఉత్తిష్ఠ రాజన్కిం శేషే కస్మాచ్ఛోచసి శత్రుహన్
శత్రూన్ప్రతాప్య వీర్యేణ స కథం మర్తుమిచ్ఛసి॥37॥

అథ వా తే భయం జాతం దృష్ట్వార్జునపరాక్రమం
సత్యం తే ప్రతిజానామి వధిష్యామి రణేఽర్జునం॥38॥

గతే త్రయోదశే వర్షే సత్యేనాయుధమాలభే
ఆనయిష్యామ్యహం పార్థాన్వశం తవ జనాధిప॥39॥

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన దైత్యానాం వచనాత్తథా
ప్రణిపాతేన చాన్యేషాముదతిష్ఠత్సుయోధనః
దైత్యానాం తద్వచః శ్రుత్వా హృది కృత్వా స్థిరాం మతిం॥40॥

తతో మనుజశార్దూలో యోజయామాస వాహినీం
రథనాగాశ్వకలిలాం పదాతిజనసంకులాం॥41॥

గంగౌఘప్రతిమా రాజన్ప్రయాతా సా మహాచమూః
శ్వేతచ్ఛత్రైః పతాకాభిశ్చామరైశ్చ సుపాండురైః॥42॥

రథైర్నాగైః పదాతైశ్చ శుశుభేఽతీవ సంకులా
వ్యపేతాభ్రఘనే కాలే ద్యౌరివావ్యక్తశారదీ॥43॥

జయాశీర్భిర్ద్విజేంద్రైస్తు స్తూయమానోఽధిరాజవత్
గృహ్ణన్నంజలిమాలాశ్చ ధార్తరాష్ట్రో జనాధిపః॥44॥

సుయోధనో యయావగ్రే శ్రియా పరమయా జ్వలన్
కర్ణేన సార్ధం రాజేంద్ర సౌబలేన చ దేవినా॥45॥

దుఃశాసనాదయశ్చాస్య భ్రాతరః సర్వ ఏవ తే
భూరిశ్రవాః సోమదత్తో మహారాజశ్చ బాహ్లికః॥46॥

రథైర్నానావిధాకారైర్హయైర్గజవరైస్తథా
ప్రయాంతం నృపసింహం తమనుజగ్ముః కురూద్వహాః
కాలేనాల్పేన రాజంస్తే వివిశుః స్వపురం తదా॥47॥

—♦ అధ్యాయము 241 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

వసమానేషు పార్థేషు వనే తస్మిన్మహాత్మసు
ధార్తరాష్ట్రా మహేష్వాసాః కిమకుర్వంత సత్తమ ॥1॥

కర్ణో వైకర్తనశ్చాపి శకునిశ్చ మహాబలః
భీష్మద్రోణకృపాశ్చైవ తన్మే శంసితుమర్హసి ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం గతేషు పార్థేషు విసృష్టే చ సుయోధనే
ఆగతే హాస్తినపురం మోక్షితే పాండునందనైః
భీష్మోఽబ్రవీన్మహారాజ ధార్తరాష్ట్రమిదం వచః ॥3॥

ఉక్తం తాత మయా పూర్వం గచ్ఛతస్తే తపోవనం
గమనం మే న రుచితం తవ తన్న కృతం చ తే ॥4॥

తతః ప్రాప్తం త్వయా వీర గ్రహణం శత్రుభిర్బలాత్
మోక్షితశ్చాసి ధర్మజ్ఞైః పాండవైర్న చ లజ్జసే ॥5॥

ప్రత్యక్షం తవ గాంధారే ససైన్యస్య విశాం పతే
సూతపుత్రోఽపయాద్భీతో గంధర్వాణాం తదా రణాత్
క్రోశతస్తవ రాజేంద్ర ససైన్యస్య నృపాత్మజ ॥6॥

దృష్టస్తే విక్రమశ్చైవ పాండవానాం మహాత్మనాం
కర్ణస్య చ మహాబాహో సూతపుత్రస్య దుర్మతేః ॥7॥

న చాపి పాదభాక్కర్ణః పాండవానాం నృపోత్తమ
ధనుర్వేదే చ శౌర్యే చ ధర్మే వా ధర్మవత్సల ॥8॥

తస్య తేఽహం క్షమం మన్యే పాండవైస్తైర్మహాత్మభిః
సంధిం సంధివిదాం శ్రేష్ఠ కులస్యాస్య వివృద్ధయే ॥9॥

ఏవముక్తస్తు భీష్మేణ ధార్తరాష్ట్రో జనేశ్వరః
ప్రహస్య సహసా రాజన్విప్రతస్థే ససౌబలః ॥10॥

తం తు ప్రస్థితమాజ్ఞాయ కర్ణదుఃశాసనాదయః
అనుజగ్ముర్మహేష్వాసా ధార్తరాష్ట్రం మహాబలం ॥11॥

తాంస్తు సంప్రస్థితాందృష్ట్వా భీష్మః కురుపితామహః
లజ్జయా వ్రీడితో రాజంజగామ స్వం నివేశనం ॥12॥

గతే భీష్మే మహారాజ ధార్తరాష్ట్రో జనాధిపః
పునరాగమ్య తం దేశమమంత్రయత మంత్రిభిః ॥13॥

కిమస్మాకం భవేచ్ఛ్రేయః కిం కార్యమవశిష్యతే
కథం ను సుకృతం చ స్యాన్మంత్రయామాస భారత ॥14॥

కర్ణ ఉవాచ

దుర్యోధన నిబోధేదం యత్త్వా వక్ష్యామి కౌరవ
శ్రుత్వా చ తత్తథా సర్వం కర్తుమర్హస్యరిందమ ॥15॥

తవాద్య పృథివీ వీర నిఃసపత్నా నృపోత్తమ
తాం పాలయ యథా శక్రో హతశత్రుర్మహామనాః॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన కర్ణం రాజాబ్రవీత్పునః
న కించిద్దుర్లభం తస్య యస్య త్వం పురుషర్షభ॥17॥

సహాయశ్చానురక్తశ్చ మదర్థం చ సముద్యతః
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చిత్తం వై శృణు యథాతథం॥18॥

రాజసూయం పాండవస్య దృష్ట్వా క్రతువరం తదా
మమ స్పృహా సముత్పన్నా తాం సంపాదయ సూతజ॥19॥

ఏవముక్తస్తతః కర్ణో రాజానమిదమబ్రవీత్
తవాద్య పృథివీపాలా వశ్యాః సర్వే నృపోత్తమ॥20॥

ఆహూయంతాం ద్విజవరాః సంభారాశ్చ యథావిధి
సంభ్రియంతాం కురుశ్రేష్ఠ యజ్ఞోపకరణాని చ॥21॥

ఋత్విజశ్చ సమాహూతా యథోక్తం వేదపారగాః
క్రియాం కుర్వంతు తే రాజన్యథాశాస్త్రమరిందమ॥22॥

బహ్వన్నపానసంయుక్తః సుసమృద్ధగుణాన్వితః
ప్రవర్తతాం మహాయజ్ఞస్తవాపి భరతర్షభ॥23॥

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన ధార్తరాష్ట్రో విశాం పతే
పురోహితం సమానాయ్య ఇదం వచనమబ్రవీత్॥24॥

రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠం సమాప్తవరదక్షిణం
ఆహర త్వం మమ కృతే యథాన్యాయం యథాక్రమం॥25॥

స ఏవముక్తో నృపతిమువాచ ద్విజపుంగవః
న స శక్యః క్రతుశ్రేష్ఠో జీవమానే యుధిష్ఠిరే
ఆహర్తుం కౌరవశ్రేష్ఠ కులే తవ నృపోత్తమ॥26॥

దీర్ఘాయుర్జీవతి చ వై ధృతరాష్ట్రః పితా తవ
అతశ్చాపి విరుద్ధస్తే క్రతురేష నృపోత్తమ॥27॥

అస్తి త్వన్యన్మహత్సత్రం రాజసూయసమం ప్రభో
తేన త్వం యజ రాజేంద్ర శృణు చేదం వచో మమ॥28॥

య ఇమే పృథివీపాలాః కరదాస్తవ పార్థివ
తే కరాన్సంప్రయచ్ఛంతు సువర్ణం చ కృతాకృతం॥29॥

తేన తే క్రియతామద్య లాంగలం నృపసత్తమ
యజ్ఞవాటస్య తే భూమిః కృష్యతాం తేన భారత॥30॥

తత్ర యజ్ఞో నృపశ్రేష్ఠ ప్రభూతాన్నః సుసంస్కృతః
ప్రవర్తతాం యథాన్యాయం సర్వతో హ్యనివారితః॥31॥

ఏష తే వైష్ణవో నామ యజ్ఞః సత్పురుషోచితః
ఏతేన నేష్టవాన్కశ్చిదృతే విష్ణుం పురాతనం॥32॥

రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠం స్పర్ధత్యేష మహాక్రతుః
అస్మాకం రోచతే చైవ శ్రేయశ్చ తవ భారత
అవిఘ్నశ్చ భవేదేష సఫలా స్యాత్స్పృహా తవ॥33॥

ఏవముక్తస్తు తైర్విప్రైర్ధార్తరాష్ట్రో మహీపతిః
కర్ణం చ సౌబలం చైవ భ్రాతౄంశ్చైవేదమబ్రవీత్॥34॥

రోచతే మే వచః కృత్స్నం బ్రాహ్మణానాం న సంశయః
రోచతే యది యుష్మాకం తన్మా ప్రబ్రూత మాచిరం॥35॥

ఏవముక్తాస్తు తే సర్వే తథేత్యూచుర్నరాధిపం
సందిదేశ తతో రాజా వ్యాపారస్థాన్యథాక్రమం॥36॥

హలస్య కరణే చాపి వ్యాదిష్టాః సర్వశిల్పినః
యథోక్తం చ నృపశ్రేష్ఠ కృతం సర్వం యథాక్రమం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 242 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తు శిల్పినః సర్వే అమాత్యప్రవరాశ్చ హ
విదురశ్చ మహాప్రాజ్ఞో ధార్తరాష్ట్రే న్యవేదయత్॥1॥

సజ్జం క్రతువరం రాజన్కాలప్రాప్తం చ భారత
సౌవర్ణం చ కృతం దివ్యం లాంగలం సుమహాధనం॥2॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా నృపశ్రేష్ఠో ధార్తరాష్ట్రో విశాం పతే
ఆజ్ఞాపయామాస నృపః క్రతురాజప్రవర్తనం॥3॥

తతః ప్రవవృతే యజ్ఞః ప్రభూతాన్నః సుసంస్కృతః
దీక్షితశ్చాపి గాంధారిర్యథాశాస్త్రం యథాక్రమం॥4॥

ప్రహృష్టో ధృతరాష్ట్రోఽభూద్విదురశ్చ మహాయశాః
భీష్మో ద్రోణః కృపః కర్ణో గాంధారీ చ యశస్వినీ॥5॥

నిమంత్రణార్థం దూతాంశ్చ ప్రేషయామాస శీఘ్రగాన్
పార్థివానాం చ రాజేంద్ర బ్రాహ్మణానాం తథైవ చ
తే ప్రయాతా యథోద్దిష్టం దూతాస్త్వరితవాహనాః॥6॥

తత్ర కంచిత్ప్రయాతం తు దూతం దుఃశాసనోఽబ్రవీత్
గచ్ఛ ద్వైతవనం శీఘ్రం పాండవాన్పాపపూరుషాన్
నిమంత్రయ యథాన్యాయం విప్రాంస్తస్మిన్మహావనే॥7॥

స గత్వా పాండవావాసమువాచాభిప్రణమ్య తాన్
దుర్యోధనో మహారాజ యజతే నృపసత్తమః॥8॥

స్వవీర్యార్జితమర్థౌఘమవాప్య కురునందనః
తత్ర గచ్ఛంతి రాజానో బ్రాహ్మణాశ్చ తతస్తతః॥9॥

అహం తు ప్రేషితో రాజన్కౌరవేణ మహాత్మనా
ఆమంత్రయతి వో రాజా ధార్తరాష్ట్రో జనేశ్వరః
మనోఽభిలషితం రాజ్ఞస్తం క్రతుం ద్రష్టుమర్హథ॥10॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా తచ్ఛ్రుత్వా దూతభాషితం
అబ్రవీన్నృపశార్దూలో దిష్ట్యా రాజా సుయోధనః
యజతే క్రతుముఖ్యేన పూర్వేషాం కీర్తివర్ధనః॥11॥

వయమప్యుపయాస్యామో న త్విదానీం కథంచన
సమయః పరిపాల్యో నో యావద్వర్షం త్రయోదశం॥12॥

శ్రుత్వైతద్ధర్మరాజస్య భీమో వచనమబ్రవీత్
తదా తు నృపతిర్గంతా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥13॥

అస్త్రశస్త్రప్రదీప్తేఽగ్నౌ యదా తం పాతయిష్యతి
వర్షాత్త్రయోదశాదూర్ధ్వం రణసత్రే నరాధిపః॥14॥

యదా క్రోధహవిర్మోక్తా ధార్తరాష్ట్రేషు పాండవః
ఆగంతారస్తదా స్మేతి వాచ్యస్తే స సుయోధనః॥15॥

శేషాస్తు పాండవా రాజన్నైవోచుః కించిదప్రియం
దూతశ్చాపి యథావృత్తం ధార్తరాష్ట్రే న్యవేదయత్॥16॥

అథాజగ్ముర్నరశ్రేష్ఠా నానాజనపదేశ్వరాః
బ్రాహ్మణాశ్చ మహాభాగా ధార్తరాష్ట్రపురం ప్రతి॥17॥

తే త్వర్చితా యథాశాస్త్రం యథావర్ణం యథాక్రమం
ముదా పరమయా యుక్తాః ప్రీత్యా చాపి నరేశ్వర॥18॥

ధృతరాష్ట్రోఽపి రాజేంద్ర సంవృతః సర్వకౌరవైః
హర్షేణ మహతా యుక్తో విదురం ప్రత్యభాషత॥19॥

యథా సుఖీ జనః సర్వః క్షత్తః స్యాదన్నసంయుతః
తుష్యేచ్చ యజ్ఞసదనే తథా క్షిప్రం విధీయతాం॥20॥

విదురస్త్వేవమాజ్ఞప్తః సర్వవర్ణానరిందమ
యథాప్రమాణతో విద్వాన్పూజయామాస ధర్మవిత్॥21॥

భక్ష్యభోజ్యాన్నపానేన మాల్యైశ్చాపి సుగంధిభిః
వాసోభిర్వివిధైశ్చైవ యోజయామాస హృష్టవత్॥22॥

కృత్వా హ్యవభృథం వీరో యథాశాస్త్రం యథాక్రమం
సాంత్వయిత్వా చ రాజేంద్రో దత్త్వా చ వివిధం వసు
విసర్జయామాస నృపాన్బ్రాహ్మణాంశ్చ సహస్రశః॥23॥

విసర్జయిత్వా స నృపాన్భ్రాతృభిః పరివారితః
వివేశ హాస్తినపురం సహితః కర్ణసౌబలైః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 243 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రవిశంతం మహారాజ సూతాస్తుష్టువురచ్యుతం
జనాశ్చాపి మహేష్వాసం తుష్టువూ రాజసత్తమం॥1॥

లాజైశ్చందనచూర్ణైశ్చాప్యవకీర్య జనాస్తదా
ఊచుర్దిష్ట్యా నృపావిఘ్నాత్సమాప్తోఽయం క్రతుస్తవ॥2॥

అపరే త్వబ్రువంస్తత్ర వాతికాస్తం మహీపతిం
యుధిష్ఠిరస్య యజ్ఞేన న సమో హ్యేష తు క్రతుః
నైవ తస్య క్రతోరేష కలామర్హతి షోడశీం॥3॥

ఏవం తత్రాబ్రువన్కేచిద్వాతికాస్తం నరేశ్వరం
సుహృదస్త్వబ్రువంస్తత్ర అతి సర్వానయం క్రతుః॥4॥

యయాతిర్నహుషశ్చాపి మాంధాతా భరతస్తథా
క్రతుమేనం సమాహృత్య పూతాః సర్వే దివం గతాః॥5॥

ఏతా వాచః శుభాః శృణ్వన్సుహృదాం భరతర్షభ
ప్రవివేశ పురం హృష్టః స్వవేశ్మ చ నరాధిపః॥6॥

అభివాద్య తతః పాదౌ మాతాపిత్రోర్విశాం పతే
భీష్మద్రోణకృపాణాం చ విదురస్య చ ధీమతః॥7॥

అభివాదితః కనీయోభిర్భ్రాతృభిర్భ్రాతృవత్సలః
నిషసాదాసనే ముఖ్యే భ్రాతృభిః పరివారితః॥8॥

తముత్థాయ మహారాజ సూతపుత్రోఽబ్రవీద్వచః
దిష్ట్యా తే భరతశ్రేష్ఠ సమాప్తోఽయం మహాక్రతుః॥9॥

హతేషు యుధి పార్థేషు రాజసూయే తథా త్వయా
ఆహృతేఽహం నరశ్రేష్ఠ త్వాం సభాజయితా పునః॥10॥

తమబ్రవీన్మహారాజో ధార్తరాష్ట్రో మహాయశాః
సత్యమేతత్త్వయా వీర పాండవేషు దురాత్మసు॥11॥

నిహతేషు నరశ్రేష్ఠ ప్రాప్తే చాపి మహాక్రతౌ
రాజసూయే పునర్వీర త్వం మాం సంవర్ధయిష్యసి॥12॥

ఏవముక్త్వా మహాప్రాజ్ఞః కర్ణమాశ్లిష్య భారత
రాజసూయం క్రతుశ్రేష్ఠం చింతయామాస కౌరవః॥13॥

సోఽబ్రవీత్సుహృదశ్చాపి పార్శ్వస్థాన్నృపసత్తమః
కదా తు తం క్రతువరం రాజసూయం మహాధనం
నిహత్య పాండవాన్సర్వానాహరిష్యామి కౌరవాః॥14॥

తమబ్రవీత్తదా కర్ణః శృణు మే రాజకుంజర
పాదౌ న ధావయే తావద్యావన్న నిహతోఽర్జునః॥15॥

అథోత్క్రుష్టం మహేష్వాసైర్ధార్తరాష్ట్రైర్మహారథైః
ప్రతిజ్ఞాతే ఫల్గునస్య వధే కర్ణేన సంయుగే
విజితాంశ్చాప్యమన్యంత పాండవాంధృతరాష్ట్రజాః॥16॥

దుర్యోధనోఽపి రాజేంద్ర విసృజ్య నరపుంగవాన్
ప్రవివేశ గృహం శ్రీమాన్యథా చైత్రరథం ప్రభుః
తేఽపి సర్వే మహేష్వాసా జగ్ముర్వేశ్మాని భారత॥17॥

పాండవాశ్చ మహేష్వాసా దూతవాక్యప్రచోదితాః
చింతయంతస్తమేవార్థం నాలభంత సుఖం క్వచిత్॥18॥

భూయశ్చ చారై రాజేంద్ర ప్రవృత్తిరుపపాదితా
ప్రతిజ్ఞా సూతపుత్రస్య విజయస్య వధం ప్రతి॥19॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ధర్మసుతః సముద్విగ్నో నరాధిప
అభేద్యకవచం మత్వా కర్ణమద్భుతవిక్రమం
అనుస్మరంశ్చ సంక్లేశాన్న శాంతిముపయాతి సః॥20॥

తస్య చింతాపరీతస్య బుద్ధిర్జజ్ఞే మహాత్మనః
బహువ్యాలమృగాకీర్ణం త్యక్తుం ద్వైతవనం వనం॥21॥

ధార్తరాష్ట్రోఽపి నృపతిః ప్రశశాస వసుంధరాం
భ్రాతృభిః సహితో వీరైర్భీష్మద్రోణకృపైస్తథా॥22॥

సంగమ్య సూతపుత్రేణ కర్ణేనాహవశోభినా
దుర్యోధనః ప్రియే నిత్యం వర్తమానో మహీపతిః
పూజయామాస విప్రేంద్రాన్క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః॥23॥

భ్రాతౄణాం చ ప్రియం రాజన్స చకార పరంతపః
నిశ్చిత్య మనసా వీరో దత్తభుక్తఫలం ధనం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 244 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

దుర్యోధనం మోచయిత్వా పాండుపుత్రా మహాబలాః
కిమకార్షుర్వనే తస్మింస్తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శయానం కౌంతేయం రాత్రౌ ద్వైతవనే మృగాః
స్వప్నాంతే దర్శయామాసుర్బాష్పకంఠా యుధిష్ఠిరం॥2॥

తానబ్రవీత్స రాజేంద్రో వేపమానాన్కృతాంజలీన్
బ్రూత యద్వక్తుకామాః స్థ కే భవంతః కిమిష్యతే॥3॥

ఏవముక్తాః పాండవేన కౌంతేయేన యశస్వినా
ప్రత్యబ్రువన్మృగాస్తత్ర హతశేషా యుధిష్ఠిరం॥4॥

వయం మృగా ద్వైతవనే హతశిష్టాః స్మ భారత
నోత్సీదేమ మహారాజ క్రియతాం వాసపర్యయః॥5॥

భవంతో భ్రాతరః శూరాః సర్వ ఏవాస్త్రకోవిదాః
కులాన్యల్పావశిష్టాని కృతవంతో వనౌకసాం॥6॥

బీజభూతా వయం కేచిదవశిష్టా మహామతే
వివర్ధేమహి రాజేంద్ర ప్రసాదాత్తే యుధిష్ఠిర॥7॥

తాన్వేపమానాన్విత్రస్తాన్బీజమాత్రావశేషితాన్
మృగాందృష్ట్వా సుదుఃఖార్తో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥8॥

తాంస్తథేత్యబ్రవీద్రాజా సర్వభూతహితే రతః
తథ్యం భవంతో బ్రువతే కరిష్యామి చ తత్తథా॥9॥

ఇత్యేవం ప్రతిబుద్ధః స రాత్ర్యంతే రాజసత్తమః
అబ్రవీత్సహితాన్భ్రాతౄందయాపన్నో మృగాన్ప్రతి॥10॥

ఉక్తో రాత్రౌ మృగైరస్మి స్వప్నాంతే హతశేషితైః
తనుభూతాః స్మ భద్రం తే దయా నః క్రియతామితి॥11॥

తే సత్యమాహుః కర్తవ్యా దయాస్మాభిర్వనౌకసాం
సాష్టమాసం హి నో వర్షం యదేనానుపయుంజ్మహే॥12॥

పునర్బహుమృగం రమ్యం కామ్యకం కాననోత్తమం
మరుభూమేః శిరః ఖ్యాతం తృణబిందుసరః ప్రతి
తత్రేమా వసతీః శిష్టా విహరంతో రమేమహి॥13॥

తతస్తే పాండవాః శీఘ్రం ప్రయయుర్ధర్మకోవిదాః
బ్రాహ్మణైః సహితా రాజన్యే చ తత్ర సహోషితాః
ఇంద్రసేనాదిభిశ్చైవ ప్రేష్యైరనుగతాస్తదా॥14॥

తే యాత్వానుసృతైర్మార్గైః స్వన్నైః శుచిజలాన్వితైః
దదృశుః కామ్యకం పుణ్యమాశ్రమం తాపసాయుతం॥15॥

వివిశుస్తే స్మ కౌరవ్యా వృతా విప్రర్షభైస్తదా
తద్వనం భరతశ్రేష్ఠాః స్వర్గం సుకృతినో యథా॥16॥

—♦ అధ్యాయము 245 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వనే నివసతాం తేషాం పాండవానాం మహాత్మనాం
వర్షాణ్యేకాదశాతీయుః కృచ్ఛ్రేణ భరతర్షభ||1||

ఫలమూలాశనాస్తే హి సుఖార్హా దుఃఖముత్తమం
ప్రాప్తకాలమనుధ్యాంతః సేహురుత్తమపూరుషాః||2||

యుధిష్ఠిరస్తు రాజర్షిరాత్మకర్మాపరాధజం
చింతయన్స మహాబాహుర్భ్రాతౄణాం దుఃఖముత్తమం||3||

న సుష్వాప సుఖం రాజా హృది శల్యైరివార్పితైః
దౌరాత్మ్యమనుపశ్యంస్తత్కాలే ద్యూతోద్భవస్య హి||4||

సంస్మరన్పరుషా వాచః సూతపుత్రస్య పాండవః
నిఃశ్వాసపరమో దీనో బిభ్రత్కోపవిషం మహత్||5||

అర్జునో యమజౌ చోభౌ ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ
స చ భీమో మహాతేజాః సర్వేషాముత్తమో బలీ
యుధిష్ఠిరముదీక్షంతః సేహుర్దుఃఖమనుత్తమం||6||

అవశిష్టమల్పకాలం మన్వానాః పురుషర్షభాః
వపురన్యదివాకార్షురుత్సాహామర్షచేష్టితైః||7||

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య వ్యాసః సత్యవతీసుతః
ఆజగామ మహాయోగీ పాండవానవలోకకః||8||

తమాగతమభిప్రేక్ష్య కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ప్రత్యుద్గమ్య మహాత్మానం ప్రత్యగృహ్ణాద్యథావిధి||9||

తమాసీనముపాసీనః శుశ్రూషుర్నియతేంద్రియః
తోషయన్ప్రణిపాతేన వ్యాసం పాండవనందనః||10||

తానవేక్ష్య కృశాన్పౌత్రాన్వనే వన్యేన జీవతః
మహర్షిరనుకంపార్థమబ్రవీద్బాష్పగద్గదం||11||

యుధిష్ఠిర మహాబాహో శృణు ధర్మభృతాం వర
నాతప్తతపసః పుత్ర ప్రాప్నువంతి మహత్సుఖం||12||

సుఖదుఃఖే హి పురుషః పర్యాయేణోపసేవతే
నాత్యంతమసుఖం కశ్చిత్ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ||13||

ప్రజ్ఞావాంస్త్వేవ పురుషః సంయుక్తః పరయా ధియా
ఉదయాస్తమయజ్ఞో హి న శోచతి న హృష్యతి||14||

సుఖమాపతితం సేవేద్దుఃఖమాపతితం సహేత్
కాలప్రాప్తముపాసీత సస్యానామివ కర్షకః||15||

తపసో హి పరం నాస్తి తపసా విందతే మహత్
నాసాధ్యం తపసః కించిదితి బుధ్యస్వ భారత||16||

సత్యమార్జవమక్రోధః సంవిభాగో దమః శమః
అనసూయావిహింసా చ శౌచమింద్రియసంయమః
సాధనాని మహారాజ నరాణాం పుణ్యకర్మణాం||17||

అధర్మరుచయో మూఢాస్తిర్యగ్గతిపరాయణాః
కృచ్ఛ్రాం యోనిమనుప్రాప్య న సుఖం విందతే జనాః||18||

ఇహ యత్క్రియతే కర్మ తత్పరత్రోపభుజ్యతే
తస్మాచ్ఛరీరం యుంజీత తపసా నియమేన చ॥19॥

యథాశక్తి ప్రయచ్ఛేచ్చ సంపూజ్యాభిప్రణమ్య చ
కాలే పాత్రే చ హృష్టాత్మా రాజన్విగతమత్సరః॥20॥

సత్యవాదీ లభేతాయురనాయాసమథార్జవీ
అక్రోధనోఽనసూయశ్చ నిర్వృతిం లభతే పరాం॥21॥

దాంతః శమపరః శశ్వత్పరిక్లేశం న విందతి
న చ తప్యతి దాంతాత్మా దృష్ట్వా పరగతాం శ్రియం॥22॥

సంవిభక్తా చ దాతా చ భోగవాన్సుఖవాన్నరః
భవత్యహింసకశ్చైవ పరమారోగ్యమశ్నుతే॥23॥

మాన్యాన్మానయితా జన్మ కులే మహతి విందతి
వ్యసనైర్న తు సంయోగం ప్రాప్నోతి విజితేంద్రియః॥24॥

శుభానుశయబుద్ధిర్హి సంయుక్తః కాలధర్మణా
ప్రాదుర్భవతి తద్యోగాత్కల్యాణమతిరేవ సః॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భగవందానధర్మాణాం తపసో వా మహామునే
కిం స్విద్బహుగుణం ప్రేత్య కిం వా దుష్కరముచ్యతే॥26॥

వ్యాస ఉవాచ

దానాన్న దుష్కరతరం పృథివ్యామస్తి కించన
అర్థే హి మహతీ తృష్ణా స చ దుఃఖేన లభ్యతే॥27॥

పరిత్యజ్య ప్రియాన్ప్రాణాంధనార్థం హి మహాహవం
ప్రవిశంతి నరా వీరాః సముద్రమటవీం తథా॥28॥

కృషిగోరక్ష్యమిత్యేకే ప్రతిపద్యంతి మానవాః
పురుషాః ప్రేష్యతామేకే నిర్గచ్ఛంతి ధనార్థినః॥29॥

తస్య దుఃఖార్జితస్యైవం పరిత్యాగః సుదుష్కరః
న దుష్కరతరం దానాత్తస్మాద్దానం మతం మమ॥30॥

విశేషస్త్వత్ర విజ్ఞేయో న్యాయేనోపార్జితం ధనం
పాత్రే దేశే చ కాలే చ సాధుభ్యః ప్రతిపాదయేత్॥31॥

అన్యాయసముపాత్తేన దానధర్మో ధనేన యః
క్రియతే న స కర్తారం త్రాయతే మహతో భయాత్॥32॥

పాత్రే దానం స్వల్పమపి కాలే దత్తం యుధిష్ఠిర
మనసా సువిశుద్ధేన ప్రేత్యానంతఫలం స్మృతం॥33॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వ్రీహిద్రోణపరిత్యాగాద్యత్ఫలం ప్రాప ముద్గలః॥34॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వ్రీహిద్రోణః పరిత్యక్తః కథం తేన మహాత్మనా
కస్మై దత్తశ్చ భగవన్విధినా కేన చాత్థ మే ||1||

ప్రత్యక్షధర్మా భగవాన్యస్య తుష్టో హి కర్మభిః
సఫలం తస్య జన్మాహం మన్యే సద్ధర్మచారిణః ||2||

వ్యాస ఉవాచ

శిలోంఛవృత్తిర్ధర్మాత్మా ముద్గలః సంశితవ్రతః
ఆసీద్రాజన్కురుక్షేత్రే సత్యవాగనసూయకః ||3||

అతిథివ్రతీ క్రియావాంశ్చ కాపోతీం వృత్తిమాస్థితః
సత్రమిష్టీకృతం నామ సముపాస్తే మహాతపాః ||4||

సపుత్రదారో హి మునిః పక్షాహారో బభూవ సః
కపోతవృత్త్యా పక్షేణ వ్రీహిద్రోణముపార్జయత్ ||5||

దర్శం చ పౌర్ణమాసం చ కుర్వన్విగతమత్సరః
దేవతాతిథిశేషేణ కురుతే దేహయాపనం ||6||

తస్యేంద్రః సహితో దేవైః సాక్షాత్త్రిభువనేశ్వరః
ప్రత్యగృహ్ణన్మహారాజ భాగం పర్వణి పర్వణి ||7||

స పర్వకాలం కృత్వా తు మునివృత్త్యా సమన్వితః
అతిథిభ్యో దదావన్నం ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా ||8||

వ్రీహిద్రోణస్య తదహో దదతోఽన్నం మహాత్మనః
శిష్టం మాత్సర్యహీనస్య వర్ధత్యతిథిదర్శనాత్ ||9||

తచ్ఛతాన్యపి భుంజంతి బ్రాహ్మణానాం మనీషిణాం
మునేస్త్యాగవిశుద్ధ్యా తు తదన్నం వృద్ధిమృచ్ఛతి ||10||

తం తు శుశ్రావ ధర్మిష్ఠం ముద్గలం సంశితవ్రతం
దుర్వాసా నృప దిగ్వాసాస్తమథాభ్యాజగామ హ ||11||

బిభ్రచ్చానియతం వేషమున్మత్త ఇవ పాండవ
వికచః పరుషా వాచో వ్యాహరన్వివిధా మునిః ||12||

అభిగమ్యాథ తం విప్రమువాచ మునిసత్తమః
అన్నార్థినమనుప్రాప్తం విద్ధి మాం మునిసత్తమ ||13||

స్వాగతం తేఽస్త్వితి మునిం ముద్గలః ప్రత్యభాషత
పాద్యమాచమనీయం చ ప్రతివేద్యాన్నముత్తమం ||14||

ప్రాదాత్స తపసోపాత్తం క్షుధితాయాతిథివ్రతీ
ఉన్మత్తాయ పరాం శ్రద్ధామాస్థాయ స ధృతవ్రతః ||15||

తతస్తదన్నం రసవత్స ఏవ క్షుధయాన్వితః
బుభుజే కృత్స్నమున్మత్తః ప్రాదాత్తస్మై చ ముద్గలః ||16||

భుక్త్వా చాన్నం తతః సర్వముచ్ఛిష్టేనాత్మనస్తతః
అథానులిలిపేఽఙ్గాని జగామ చ యథాగతం ||17||

ఏవం ద్వితీయే సంప్రాప్తే పర్వకాలే మనీషిణః
ఆగమ్య బుభుజే సర్వమన్నముంఛోపజీవినః ||18||

నిరాహారస్తు స మునిరుంఛమార్జయతే పునః
న చైనం విక్రియాం నేతుమశకన్ముద్గలం క్షుధా॥19॥

న క్రోధో న చ మాత్సర్యం నావమానో న సంభ్రమః
సపుత్రదారముంఛంతమావివేశ ద్విజోత్తమం॥20॥

తథా తముంఛధర్మాణం దుర్వాసా మునిసత్తమం
ఉపతస్థే యథాకాలం షట్కృత్వః కృతనిశ్చయః॥21॥

న చాస్య మానసం కించిద్వికారం దదృశే మునిః
శుద్ధసత్త్వస్య శుద్ధం స దదృశే నిర్మలం మనః॥22॥

తమువాచ తతః ప్రీతః స మునిర్ముద్గలం తదా
త్వత్సమో నాస్తి లోకేఽస్మిందాతా మాత్సర్యవర్జితః॥23॥

క్షుద్ధర్మసంజ్ఞాం ప్రణుదత్యాదత్తే ధైర్యమేవ చ
విషయానుసారిణీ జిహ్వా కర్షత్యేవ రసాన్ప్రతి॥24॥

ఆహారప్రభవాః ప్రాణా మనో దుర్నిగ్రహం చలం
మనసశ్చేంద్రియాణాం చాప్యైకాగ్ర్యం నిశ్చితం తపః॥25॥

శ్రమేణోపార్జితం త్యక్తుం దుఃఖం శుద్ధేన చేతసా
తత్సర్వం భవతా సాధో యథావదుపపాదితం॥26॥

ప్రీతాః స్మోఽనుగృహీతాశ్చ సమేత్య భవతా సహ
ఇంద్రియాభిజయో ధైర్యం సంవిభాగో దమః శమః॥27॥

దయా సత్యం చ ధర్మశ్చ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం
జితాస్తే కర్మభిర్లోకాః ప్రాప్తోఽసి పరమాం గతిం॥28॥

అహో దానం విఘుష్టం తే సుమహత్స్వర్గవాసిభిః
సశరీరో భవాన్గంతా స్వర్గం సుచరితవ్రత॥29॥

ఇత్యేవం వదతస్తస్య తదా దుర్వాససో మునేః
దేవదూతో విమానేన ముద్గలం ప్రత్యుపస్థితః॥30॥

హంససారసయుక్తేన కింకిణీజాలమాలినా
కామగేన విచిత్రేణ దివ్యగంధవతా తథా॥31॥

ఉవాచ చైనం విప్రర్షిం విమానం కర్మభిర్జితం
సముపారోహ సంసిద్ధిం ప్రాప్తోఽసి పరమాం మునే॥32॥

తమేవంవాదినమృషిర్దేవదూతమువాచ హ
ఇచ్ఛామి భవతా ప్రోక్తాన్గుణాన్స్వర్గనివాసినాం॥33॥

కే గుణాస్తత్ర వసతాం కిం తపః కశ్చ నిశ్చయః
స్వర్గే స్వర్గసుఖం కిం చ దోషో వా దేవదూతక॥34॥

సతాం సప్తపదం మిత్రమాహుః సంతః కులోచితాః
మిత్రతాం చ పురస్కృత్య పృచ్ఛామి త్వామహం విభో॥35॥

యదత్ర తథ్యం పథ్యం చ తద్బ్రవీహ్యవిచారయన్
శ్రుత్వా తథా కరిష్యామి వ్యవసాయం గిరా తవ॥36॥

—♦ అధ్యాయము 247 ♦—

దేవదూత ఉవాచ

మహర్షేఽకార్యబుద్ధిస్త్వం యః స్వర్గసుఖముత్తమం
సంప్రాప్తం బహు మంతవ్యం విమృశస్యబుధో యథా॥1॥

ఉపరిష్టాదసౌ లోకో యోఽయం స్వరితి సంజ్ఞితః
ఊర్ధ్వగః సత్పథః శశ్వద్దేవయానచరో మునే॥2॥

నాతప్తతపసః పుంసో నామహాయజ్ఞయాజినః
నానృతా నాస్తికాశ్చైవ తత్ర గచ్ఛంతి ముద్గల॥3॥

ధర్మాత్మానో జితాత్మానః శాంతా దాంతా విమత్సరాః
దానధర్మరతాః పుంసః శూరాశ్చాహతలక్షణాః॥4॥

తత్ర గచ్ఛంతి కర్మాగ్ర్యం కృత్వా శమదమాత్మకం
లోకాన్పుణ్యకృతాం బ్రహ్మన్సద్భిరాసేవితాన్నృభిః॥5॥

దేవాః సాధ్యాస్తథా విశ్వే మరుతశ్చ మహర్షిభిః
యామా ధామాశ్చ మౌద్గల్య గంధర్వాప్సరసస్తథా॥6॥

ఏషాం దేవనికాయానాం పృథక్పృథగనేకశః
భాస్వంతః కామసంపన్నా లోకాస్తేజోమయాః శుభాః॥7॥

త్రయస్త్రింశత్సహస్రాణి యోజనానాం హిరణ్మయః
మేరుః పర్వతరాడ్యత్ర దేవోద్యానాని ముద్గల॥8॥

నందనాదీని పుణ్యాని విహారాః పుణ్యకర్మణాం
న క్షుత్పిపాసే న గ్లానిర్న శీతోష్ణభయం తథా॥9॥

బీభత్సమశుభం వాపి రోగా వా తత్ర కేచన
మనోజ్ఞాః సర్వతో గంధాః సుఖస్పర్శాశ్చ సర్వశః॥10॥

శబ్దాః శ్రుతిమనోగ్రాహ్యాః సర్వతస్తత్ర వై మునే
న శోకో న జరా తత్ర నాయాసపరిదేవనే॥11॥

ఈదృశః స మునే లోకః స్వకర్మఫలహేతుకః
సుకృతైస్తత్ర పురుషాః సంభవంత్యాత్మకర్మభిః॥12॥

తైజసాని శరీరాణి భవంత్యత్రోపపద్యతాం
కర్మజాన్యేవ మౌద్గల్య న మాతృపితృజాన్యుత॥13॥

న చ స్వేదో న దౌర్గంధ్యం పురీషం మూత్రమేవ చ
తేషాం న చ రజో వస్త్రం బాధతే తత్ర వై మునే॥14॥

న మ్లాయంతి స్రజస్తేషాం దివ్యగంధా మనోరమాః
పర్యుహ్యంతే విమానైశ్చ బ్రహ్మన్నేవంవిధాశ్చ తే॥15॥

ఈర్ష్యాశోకక్లమాపేతా మోహమాత్సర్యవర్జితాః
సుఖం స్వర్గజితస్తత్ర వర్తయంతి మహామునే॥16॥

తేషాం తథావిధానాం తు లోకానాం మునిపుంగవ
ఉపర్యుపరి శక్రస్య లోకా దివ్యగుణాన్వితాః॥17॥

పురస్తాద్బ్రహ్మణస్తత్ర లోకాస్తేజోమయాః శుభాః
యత్ర యాంత్యృషయో బ్రహ్మన్పూతాః స్వైః కర్మభిః శుభైః॥18॥

ఋభవో నామ తత్రాన్యే దేవానామపి దేవతాః
తేషాం లోకాః పరతరే తాన్యజంతీహ దేవతాః॥19॥

స్వయంప్రభాస్తే భాస్వంతో లోకాః కామదుఘాః పరే
న తేషాం స్త్రీకృతస్తాపో న లోకైశ్వర్యమత్సరః॥20॥

న వర్తయంత్యాహుతిభిస్తే నాప్యమృతభోజనాః
తథా దివ్యశరీరాస్తే న చ విగ్రహమూర్తయః॥21॥

న సుఖే సుఖకామాశ్చ దేవదేవాః సనాతనాః
న కల్పపరివర్తేషు పరివర్తంతి తే తథా॥22॥

జరా మృత్యుః కుతస్తేషాం హర్షః ప్రీతిః సుఖం న చ
న దుఃఖం న సుఖం చాపి రాగద్వేషౌ కుతో మునే॥23॥

దేవానామపి మౌద్గల్య కాంక్షితా సా గతిః పరా
దుష్ప్రాపా పరమా సిద్ధిరగమ్యా కామగోచరైః॥24॥

త్రయస్త్రింశదిమే లోకాః శేషా లోకా మనీషిభిః
గమ్యంతే నియమైః శ్రేష్ఠైర్దానైర్వా విధిపూర్వకైః॥25॥

సేయం దానకృతా వ్యుష్టిరత్ర ప్రాప్తా సుఖావహా
తాం భుంక్ష్వ సుకృతైర్లబ్ధాం తపసా ద్యోతితప్రభః॥26॥

ఏతత్స్వర్గసుఖం విప్ర లోకా నానావిధాస్తథా
గుణాః స్వర్గస్య ప్రోక్తాస్తే దోషానపి నిబోధ మే॥27॥

కృతస్య కర్మణస్తత్ర భుజ్యతే యత్ఫలం దివి
న చాన్యత్క్రియతే కర్మ మూలచ్ఛేదేన భుజ్యతే॥28॥

సోఽత్ర దోషో మమ మతస్తస్యాంతే పతనం చ యత్
సుఖవ్యాప్తమనస్కానాం పతనం యచ్చ ముద్గల॥29॥

అసంతోషః పరీతాపో దృష్ట్వా దీప్తతరాః శ్రియః
యద్భవత్యవరే స్థానే స్థితానాం తచ్చ దుష్కరం॥30॥

సంజ్ఞామోహశ్చ పతతాం రజసా చ ప్రధర్షణం
ప్రమ్లానేషు చ మాల్యేషు తతః పిపతిషోర్భయం॥31॥

ఆ బ్రహ్మభవనాదేతే దోషా మౌద్గల్య దారుణాః
నాకలోకే సుకృతినాం గుణాస్త్వయుతశో నృణాం॥32॥

అయం త్వన్యో గుణః శ్రేష్ఠశ్చ్యుతానాం స్వర్గతో మునే
శుభానుశయయోగేన మనుష్యేషూపజాయతే॥33॥

తత్రాపి సుమహాభాగః సుఖభాగభిజాయతే
న చేత్సంబుధ్యతే తత్ర గచ్ఛత్యధమతాం తతః॥34॥

ఇహ యత్క్రియతే కర్మ తత్పరత్రోపభుజ్యతే
కర్మభూమిరియం బ్రహ్మన్ఫలభూమిరసౌ మతా॥35॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం పృచ్ఛసి ముద్గల
తవానుకంపయా సాధో సాధు గచ్ఛామ మాచిరం॥36॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు మౌద్గల్యో వాక్యం విమమృశే ధియా
విమృశ్య చ మునిశ్రేష్ఠో దేవదూతమువాచ హ॥37॥

దేవదూత నమస్తేఽస్తు గచ్ఛ తాత యథాసుఖం
మహాదోషేణ మే కార్యం న స్వర్గేణ సుఖేన వా॥38॥

పతనం తన్మహద్దుఃఖం పరితాపః సుదారుణః
స్వర్గభాజశ్చ్యవంతీహ తస్మాత్స్వర్గం న కామయే॥39॥

యత్ర గత్వా న శోచంతి న వ్యథంతి చలంతి వా
తదహం స్థానమత్యంతం మార్గయిష్యామి కేవలం॥40॥

ఇత్యుక్త్వా స మునిర్వాక్యం దేవదూతం విసృజ్య తం
శిలోంఛవృత్తిముత్సృజ్య శమమాతిష్ఠదుత్తమం॥41॥

తుల్యనిందాస్తుతిర్భూత్వా సమలోష్టాశ్మకాంచనః
జ్ఞానయోగేన శుద్ధేన ధ్యాననిత్యో బభూవ హ॥42॥

ధ్యానయోగాద్బలం లబ్ధ్వా ప్రాప్య చర్ద్ధిమనుత్తమాం
జగామ శాశ్వతీం సిద్ధిం పరాం నిర్వాణలక్షణాం ||43||

తస్మాత్త్వమపి కౌంతేయ న శోకం కర్తుమర్హసి
రాజ్యాత్స్ఫీతాత్పరిభ్రష్టస్తపసా తదవాప్స్యసి ||44||

సుఖస్యానంతరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖం
పర్యాయేణోపవర్తంతే నరం నేమిమరా ఇవ ||45||

పితృపైతామహం రాజ్యం ప్రాప్స్యస్యమితవిక్రమ
వర్షాత్త్రయోదశాదూర్ధ్వం వ్యేతు తే మానసో జ్వరః ||46||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స భగవాన్వ్యాసః పాండవనందనం
జగామ తపసే ధీమాన్పునరేవాశ్రమం ప్రతి ||47||

—♦ అధ్యాయము 248 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్బహుమృగేఽరణ్యే రమమాణా మహారథాః
కామ్యకే భరతశ్రేష్ఠా విజహ్రుస్తే యథామరాః ||1||

ప్రేక్షమాణా బహువిధాన్వనోద్దేశాన్సమంతతః
యథర్తుకాలరమ్యాశ్చ వనరాజీః సుపుష్పితాః ||2||

పాండవా మృగయాశీలాశ్చరంతస్తన్మహావనం
విజహ్రురింద్రప్రతిమాః కంచిత్కాలమరిందమాః ||3||

తతస్తే యౌగపద్యేన యయుః సర్వే చతుర్దిశం
మృగయాం పురుషవ్యాఘ్రా బ్రాహ్మణార్థే పరంతపాః ||4||

ద్రౌపదీమాశ్రమే న్యస్య తృణబిందోరనుజ్ఞయా
మహర్షేర్దీప్తతపసో ధౌమ్యస్య చ పురోధసః ||5||

తతస్తు రాజా సింధూనాం వార్ద్ధక్షత్రిర్మహాయశాః
వివాహకామః శాల్వేయాన్ప్రయాతః సోఽభవత్తదా ||6||

మహతా పరిబర్హేణ రాజయోగ్యేన సంవృతః
రాజభిర్బహుభిః సార్ధముపాయాత్కామ్యకం చ సః ||7||

తత్రాపశ్యత్ప్రియాం భార్యాం పాండవానాం యశస్వినీం
తిష్ఠంతీమాశ్రమద్వారి ద్రౌపదీం నిర్జనే వనే ||8||

విభ్రాజమానాం వపుషా బిభ్రతీం రూపముత్తమం
భ్రాజయంతీం వనోద్దేశం నీలాభ్రమివ విద్యుతం ||9||

అప్సరా దేవకన్యా వా మాయా వా దేవనిర్మితా
ఇతి కృత్వాంజలిం సర్వే దదృశుస్తామనిందితాం ||10||

తతః స రాజా సింధూనాం వార్ద్ధక్షత్రిర్జయద్రథః
విస్మితస్తామనింద్యాంగీం దృష్ట్వాసీద్ధృష్టమానసః ||11||

స కోటికాశ్యం రాజానమబ్రవీత్కామమోహితః
కస్య త్వేషానవద్యాంగీ యది వాపి న మానుషీ ||12||

వివాహార్థో న మే కశ్చిదిమాం దృష్ట్వాతిసుందరీం
ఏతామేవాహమాదాయ గమిష్యామి స్వమాలయం||13||

గచ్ఛ జానీహి సౌమ్యైనాం కస్య కా చ కుతోఽపి వా
కిమర్థమాగతా సుభ్రూరిదం కంటకితం వనం||14||

అపి నామ వరారోహా మామేషా లోకసుందరీ
భజేదద్యాయతాపాంగీ సుదతీ తనుమధ్యమా||15||

అప్యహం కృతకామః స్యామిమాం ప్రాప్య వరస్త్రియం
గచ్ఛ జానీహి కో న్వస్యా నాథ ఇత్యేవ కోటిక||16||

స కోటికాశ్యస్తచ్ఛ్రుత్వా రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ
ఉపేత్య పప్రచ్ఛ తదా క్రోష్టా వ్యాఘ్రవధూమివ||17||

—♦ అధ్యాయము 249 ♦—

కోటికాశ్య ఉవాచ

కా త్వం కదంబస్య వినమ్య శాఖా;మేకాశ్రమే తిష్ఠసి శోభమానా
దేదీప్యమానాగ్నిశిఖేవ నక్తం; దోధూయమానా పవనేన సుభ్రూః||1||

అతీవ రూపేణ సమన్వితా త్వం; న చాప్యరణ్యేషు బిభేషి కిం ను
దేవీ ను యక్షీ యది దానవీ వా; వరాప్సరా దైత్యవరాంగనా వా||2||

వపుష్మతీ వోరగరాజకన్యా; వనేచరీ వా క్షణదాచరస్త్రీ
యద్యేవ రాజ్ఞో వరుణస్య పత్నీ; యమస్య సోమస్య ధనేశ్వరస్య||3||

ధాతుర్విధాతుః సవితుర్విభోర్వా; శక్రస్య వా త్వం సదనాత్ప్రపన్నా
న హ్యేవ నః పృచ్ఛసి యే వయం స్మ; న చాపి జానీమ తవేహ నాథం||4||

వయం హి మానం తవ వర్ధయంతః; పృచ్ఛామ భద్రే ప్రభవం ప్రభుం చ
ఆచక్ష్వ బంధూంశ్చ పతిం కులం చ; తత్త్వేన యచ్చేహ కరోషి కార్యం||5||

అహం తు రాజ్ఞః సురథస్య పుత్రో; యం కోటికాశ్యేతి విదుర్మనుష్యాః
అసౌ తు యస్తిష్ఠతి కాంచనాంగే; రథే హుతోఽగ్నిశ్చయనే యథైవ
త్రిగర్తరాజః కమలాయతాక్షి; క్షేమంకరో నామ స ఏష వీరః||6||

అస్మాత్పరస్త్వేష మహాధనుష్మా;న్పుత్రః కుణిందాధిపతేర్వరిష్ఠః
నిరీక్షతే త్వాం విపులాయతాంసః; సువిస్మితః పర్వతవాసనిత్యః||7||

అసౌ తు యః పుష్కరిణీసమీపే; శ్యామో యువా తిష్ఠతి దర్శనీయః
ఇక్ష్వాకురాజ్ఞః సుబలస్య పుత్రః; స ఏష హంతా ద్విషతాం సుగాత్రి||8||

యస్యానుయాత్రం ధ్వజినః ప్రయాంతి; సౌవీరకా ద్వాదశ రాజపుత్రాః
శోణాశ్వయుక్తేషు రథేషు సర్వే; మఖేషు దీప్తా ఇవ హవ్యవాహాః||9||

అంగారకః కుంజరగుప్తకశ్చ; శత్రుంజయః సంజయసుప్రవృద్ధౌ
ప్రభంకరోఽథ భ్రమరో రవిశ్చ; శూరః ప్రతాపః కుహరశ్చ నామ||10||

యం షట్సహస్రా రథినోఽనుయాంతి; నాగా హయాశ్చైవ పదాతినశ్చ
జయద్రథో నామ యది శ్రుతస్తే; సౌవీరరాజః సుభగే స ఏషః||11||

తస్యాపరే భ్రాతరోఽదీనసత్త్వా; బలాహకానీకవిదారణాద్యాః
సౌవీరవీరాః ప్రవరా యువానో; రాజానమేతే బలినోఽనుయాంతి||12||

ఏతైః సహాయైరుపయాతి రాజా; మరుద్గణైరింద్ర ఇవాభిగుప్తః
అజానతాం ఖ్యాపయ నః సుకేశి; కస్యాసి భార్యా దుహితా చ కస్య||13||

—♦ అధ్యాయము 250 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాబ్రవీద్ద్రౌపదీ రాజపుత్రీ; పృష్టా శిబీనాం ప్రవరేణ తేన
అవేక్ష్య మందం ప్రవిముచ్య శాఖాం; సంగృహ్ణతీ కౌశికముత్తరీయం॥1॥

బుద్ధ్యాభిజానామి నరేంద్రపుత్ర; న మాదృశీ త్వామభిభాష్టుమర్హా
న త్వేహ వక్తాస్తి తవేహ వాక్య;మన్యో నరో వాప్యథ వాపి నారీ॥2॥

ఏకా హ్యహం సంప్రతి తేన వాచం; దదాని వై భద్ర నిబోధ చేదం
అహం హ్యరణ్యే కథమేకమేకా; త్వామాలపేయం నిరతా స్వధర్మే॥3॥

జానామి చ త్వాం సురథస్య పుత్రం; యం కోటికాశ్యేతి విదుర్మనుష్యాః
తస్మాదహం శైబ్య తథైవ తుభ్య;మాఖ్యామి బంధూన్ప్రతి తన్నిబోధ॥4॥

అపత్యమస్మి ద్రుపదస్య రాజ్ఞః; కృష్ణేతి మాం శైబ్య విదుర్మనుష్యాః
సాహం వృణే పంచ జనాన్పతిత్వే; యే ఖాండవప్రస్థగతాః శ్రుతాస్తే॥5॥

యుధిష్ఠిరో భీమసేనార్జునౌ చ; మాద్ర్యాశ్చ పుత్రౌ పురుషప్రవీరౌ
తే మాం నివేశ్యేహ దిశశ్చతస్రో; విభజ్య పార్థా మృగయాం ప్రయాతాః॥6॥

ప్రాచీం రాజా దక్షిణాం భీమసేనో; జయః ప్రతీచీం యమజావుదీచీం
మన్యే తు తేషాం రథసత్తమానాం; కాలోఽభితః ప్రాప్త ఇహోపయాతుం॥7॥

సంమానితా యాస్యథ తైర్యథేష్టం; విముచ్య వాహానవగాహయధ్వం
ప్రియాతిథిర్ధర్మసుతో మహాత్మా; ప్రీతో భవిష్యత్యభివీక్ష్య యుష్మాన్॥8॥

ఏతావదుక్త్వా ద్రుపదాత్మజా సా; శైబ్యాత్మజం చంద్రముఖీ ప్రతీతా
వివేశ తాం పర్ణకుటీం ప్రశస్తాం; సంచింత్య తేషామతిథిస్వధర్మం॥9॥

—♦ అధ్యాయము 251 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాసీనేషు సర్వేషు తేషు రాజసు భారత
కోటికాశ్యవచః శ్రుత్వా శైబ్యం సౌవీరకోఽబ్రవీత్॥1॥

యదా వాచం వ్యాహరంత్యామస్యాం మే రమతే మనః
సీమంతినీనాం ముఖ్యాయాం వినివృత్తః కథం భవాన్॥2॥

ఏతాం దృష్ట్వా స్త్రియో మేఽన్యా యథా శాఖామృగస్త్రియః
ప్రతిభాంతి మహాబాహో సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥3॥

దర్శనాదేవ హి మనస్తయా మేఽపహృతం భృశం
తాం సమాచక్ష్వ కల్యాణీం యది స్యాచ్ఛైబ్య మానుషీ॥4॥

కోటికాశ్య ఉవాచ

ఏషా వై ద్రౌపదీ కృష్ణా రాజపుత్రీ యశస్వినీ
పంచానాం పాండుపుత్రాణాం మహిషీ సంమతా భృశం॥5॥

సర్వేషాం చైవ పార్థానాం ప్రియా బహుమతా సతీ
తయా సమేత్య సౌవీర సువీరాన్సుసుఖీ వ్రజ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ పశ్యామో ద్రౌపదీమితి
పతిః సౌవీరసింధూనాం దుష్టభావో జయద్రథః॥7॥

స ప్రవిశ్యాశ్రమం శూన్యం సింహగోష్ఠం వృకో యథా
ఆత్మనా సప్తమః కృష్ణామిదం వచనమబ్రవీత్॥8॥

కుశలం తే వరారోహే భర్తారస్తేఽప్యనామయాః
యేషాం కుశలకామాసి తేఽపి కచ్చిదనామయాః॥9॥

ద్రౌపద్యువాచ

కౌరవ్యః కుశలీ రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అహం చ భ్రాతరశ్చాస్య యాంశ్చాన్యాన్పరిపృచ్ఛసి॥10॥

పాద్యం ప్రతిగృహాణేదమాసనం చ నృపాత్మజ
మృగాన్పంచాశతం చైవ ప్రాతరాశం దదాని తే॥11॥

ఐణేయాన్పృషతాన్న్యంకూన్హరిణాఞ్శరభాఞ్శశాన్
ఋశ్యాన్రురూఞ్శంబరాంశ్చ గవయాంశ్చ మృగాన్బహూన్॥12॥

వరాహాన్మహిషాంశ్చైవ యాశ్చాన్యా మృగజాతయః
ప్రదాస్యతి స్వయం తుభ్యం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥13॥

జయద్రథ ఉవాచ

కుశలం ప్రాతరాశస్య సర్వా మేఽపచితిః కృతా
ఏహి మే రథమారోహ సుఖమాప్నుహి కేవలం॥14॥

గతశ్రీకాంశ్చ్యుతాన్రాజ్యాత్కృపణాన్గతచేతసః
అరణ్యవాసినః పార్థాన్నానురోద్ధుం త్వమర్హసి॥15॥

న వై ప్రాజ్ఞా గతశ్రీకం భర్తారముపయుంజతే
యుంజానమనుయుంజీత న శ్రియః సంక్షయే వసేత్॥16॥

శ్రియా విహీనా రాజ్యాచ్చ వినష్టాః శాశ్వతీః సమాః
అలం తే పాండుపుత్రాణాం భక్త్యా క్లేశముపాసితుం॥17॥

భార్యా మే భవ సుశ్రోణి త్యజైనాన్సుఖమాప్నుహి
అఖిలాన్సింధుసౌవీరానవాప్నుహి మయా సహ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తా సింధురాజేన వాక్యం హృదయకంపనం
కృష్ణా తస్మాదపాక్రామద్దేశాత్సభ్రుకుటీముఖీ॥19॥

అవమత్యాస్య తద్వాక్యమాక్షిప్య చ సుమధ్యమా
మైవమిత్యబ్రవీత్కృష్ణా లజ్జస్వేతి చ సైంధవం॥20॥

సా కాంక్షమాణా భర్తౄణాముపయానమనిందితా
విలోభయామాస పరం వాక్యైర్వాక్యాని యుంజతీ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 252 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సరోషరాగోపహతేన వల్గునా; సరాగనేత్రేణ నతోన్నతభ్రువా
ముఖేన విస్ఫూర్య సువీరరాష్ట్రపం; తతోఽబ్రవీత్తం ద్రుపదాత్మజా పునః॥1॥

యశస్వినస్తీక్ష్ణవిషాన్మహారథా;నధిక్షిపన్మూఢ న లజ్జసే కథం
మహేంద్రకల్పాన్నిరతాన్స్వకర్మసు; స్థితాన్సమూహేష్వపి యక్షరక్షసాం॥2॥

న కించిదీడ్యం ప్రవదంతి పాపం; వనేచరం వా గృహమేధినం వా
తపస్వినం సంపరిపూర్ణవిద్యం; భషంతి హైవం శ్వనరాః సువీర॥3॥

అహం తు మన్యే తవ నాస్తి కశ్చి;దేతాదృశే క్షత్రియసంనివేశే
యస్త్వాద్య పాతాలముఖే పతంతం; పాణౌ గృహీత్వా ప్రతిసంహరేత॥4॥

నాగం ప్రభిన్నం గిరికూటకల్ప;ముపత్యకాం హైమవతీం చరంతం
దండీవ యూథాదపసేధసే త్వం; యో జేతుమాశంససి ధర్మరాజం॥5॥

బాల్యాత్ప్రసుప్తస్య మహాబలస్య; సింహస్య పక్ష్మాణి ముఖాల్లునాసి
పదా సమాహత్య పలాయమానః; క్రుద్ధం యదా ద్రక్ష్యసి భీమసేనం॥6॥

మహాబలం ఘోరతరం ప్రవృద్ధం; జాతం హరిం పర్వతకందరేషు
ప్రసుప్తముగ్రం ప్రపదేన హంసి; యః క్రుద్ధమాసేత్స్యసి జిష్ణుముగ్రం॥7॥

కృష్ణోరగౌ తీక్ష్ణవిషౌ ద్విజిహ్వౌ; మత్తః పదాక్రామసి పుచ్ఛదేశే
యః పాండవాభ్యాం పురుషోత్తమాభ్యాం; జఘన్యజాభ్యాం ప్రయుయుత్ససే త్వం॥8॥

యథా చ వేణుః కదలీ నలో వా; ఫలంత్యభావాయ న భూతయేఽఽత్మనః
తథైవ మాం తైః పరిరక్ష్యమాణా;మాదాస్యసే కర్కటకీవ గర్భం॥9॥

జయద్రథ ఉవాచ

జానామి కృష్ణే విదితం మమైత;ద్యథావిధాస్తే నరదేవపుత్రాః
న త్వేవమేతేన విభీషణేన; శక్యా వయం త్రాసయితుం త్వయాద్య॥10॥

వయం పునః సప్తదశేషు కృష్ణే; కులేషు సర్వేఽనవమేషు జాతాః
షడ్భ్యో గుణేభ్యోఽభ్యధికా విహీనా;న్మన్యామహే ద్రౌపది పాండుపుత్రాన్॥11॥

సా క్షిప్రమాతిష్ఠ గజం రథం వా; న వాక్యమాత్రేణ వయం హి శక్యాః
ఆశంస వా త్వం కృపణం వదంతీ; సౌవీరరాజస్య పునః ప్రసాదం॥12॥

ద్రౌపద్యువాచ

మహాబలా కిం త్విహ దుర్బలేవ; సౌవీరరాజస్య మతాహమస్మి
యాహం ప్రమాథాదిహ సంప్రతీతా; సౌవీరరాజం కృపణం వదేయం॥13॥

యస్యా హి కృష్ణౌ పదవీం చరేతాం; సమాస్థితావేకరథే సహాయౌ
ఇంద్రోఽపి తాం నాపహరేత్కథంచి;న్మనుష్యమాత్రః కృపణః కుతోఽన్యః॥14॥

యదా కిరీటీ పరవీరఘాతీ; నిఘ్నన్రథస్థో ద్విషతాం మనాంసి
మదంతరే త్వద్ధ్వజినీం ప్రవేష్టా; కక్షం దహన్నగ్నిరివోష్ణగేషు॥15॥

జనార్దనస్యానుగా వృష్ణివీరా; మహేష్వాసాః కేకయాశ్చాపి సర్వే
ఏతే హి సర్వే మమ రాజపుత్రాః; ప్రహృష్టరూపాః పదవీం చరేయుః॥16॥

మౌర్వీవిసృష్టాః స్తనయిత్నుఘోషా; గాండీవముక్తాస్త్వతివేగవంతః
హస్తం సమాహత్య ధనంజయస్య; భీమాః శబ్దం ఘోరతరం నదంతి॥17॥

గాండీవముక్తాంశ్చ మహాశరౌఘా;న్పతంగసంఘానివ శీఘ్రవేగాన్
సశంఖఘోషః సతలత్రఘోషో; గాండీవధన్వా ముహురుద్వమంశ్చ
యదా శరానర్పయితా తవోరసి; తదా మనస్తే కిమివాభవిష్యత్॥18॥

గదాహస్తం భీమమభిద్రవంతం; మాద్రీపుత్రౌ సంపతంతౌ దిశశ్చ
అమర్షజం క్రోధవిషం వమంతౌ; దృష్ట్వా చిరం తాపముపైష్యసేఽధమ॥19॥

యథా చాహం నాతిచరే కథంచి;త్పతీన్మహార్హాన్మనసాపి జాతు
తేనాద్య సత్యేన వశీకృతం త్వాం; ద్రష్టాస్మి పార్థైః పరికృష్యమాణం॥20॥

న సంభ్రమం గంతుమహం హి శక్ష్యే; త్వయా నృశంసేన వికృష్యమాణా
సమాగతాహం హి కురుప్రవీరైః; పునర్వనం కామ్యకమాగతా చ॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తాననుప్రేక్ష్య విశాలనేత్రా; జిఘృక్షమాణానవభర్త్స్యయంతీ
ప్రోవాచ మా మా స్పృశతేతి భీతా; ధౌమ్యం ప్రచుక్రోశ పురోహితం సా॥22॥

జగ్రాహ తాముత్తరవస్త్రదేశే; జయద్రథస్తం సమవాక్షిపత్సా
తయా సమాక్షిప్తతనుః స పాపః; పపాత శాఖీవ నికృత్తమూలః॥23॥

ప్రగృహ్యమాణా తు మహాజవేన; ముహుర్వినిఃశ్వస్య చ రాజపుత్రీ
సా కృష్యమాణా రథమారురోహ; ధౌమ్యస్య పాదావభివాద్య కృష్ణా॥24॥

ధౌమ్య ఉవాచ

నేయం శక్యా త్వయా నేతుమవిజిత్య మహారథాన్
ధర్మం క్షత్రస్య పౌరాణమవేక్షస్వ జయద్రథ॥25॥

క్షుద్రం కృత్వా ఫలం పాపం ప్రాప్స్యసి త్వమసంశయం
ఆసాద్య పాండవాన్వీరాంధర్మరాజపురోగమాన్॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా హ్రియమాణాం తాం రాజపుత్రీం యశస్వినీం
అన్వగచ్ఛత్తదా ధౌమ్యః పదాతిగణమధ్యగః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 253 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దిశః సంప్రవిహృత్య పార్థా; మృగాన్వరాహాన్మహిషాంశ్చ హత్వా
ధనుర్ధరాః శ్రేష్ఠతమాః పృథివ్యాం; పృథక్చరంతః సహితా బభూవుః॥1॥

తతో మృగవ్యాలగణానుకీర్ణం; మహావనం తద్విహగోపఘుష్టం
భ్రాతౄంశ్చ తానభ్యవదద్యుధిష్ఠిరః; శ్రుత్వా గిరో వ్యాహరతాం మృగాణాం॥2॥

ఆదిత్యదీప్తాం దిశమభ్యుపేత్య; మృగద్విజాః క్రూరమిమే వదంతి
ఆయాసముగ్రం ప్రతివేదయంతో; మహాహవం శత్రుభిర్వావమానం॥3॥

క్షిప్రం నివర్తధ్వమలం మృగైర్నో; మనో హి మే దూయతి దహ్యతే చ
బుద్ధిం సమాచ్ఛాద్య చ మే సమన్యు;రుద్ధూయతే ప్రాణపతిః శరీరే॥4॥

సరః సుపర్ణేన హృతోరగం యథా; రాష్ట్రం యథారాజకమాత్తలక్ష్మి
ఏవంవిధం మే ప్రతిభాతి కామ్యకం; శౌండైర్యథా పీతరసశ్చ కుంభః॥5॥

తే సైంధవైరత్యనిలౌఘవేగై;ర్మహాజవైర్వాజిభిరుహ్యమానాః
యుక్తైర్బృహద్భిః సురథైర్నృవీరా;స్తదాశ్రమాయాభిముఖా బభూవుః॥6॥

తేషాం తు గోమాయురనల్పఘోషో; నివర్తతాం వామముపేత్య పార్శ్వం
ప్రవ్యాహరత్తం ప్రవిమృశ్య రాజా; ప్రోవాచ భీమం చ ధనంజయం చ॥7॥

యథా వదత్యేష విహీనయోనిః; శాలావృకో వామముపేత్య పార్శ్వం
సువ్యక్తమస్మానవమన్య పాపైః; కృతోఽభిమర్దః కురుభిః ప్రసహ్య॥8॥

ఇత్యేవ తే తద్వనమావిశంతో; మహత్యరణ్యే మృగయాం చరిత్వా
బాలామపశ్యంత తదా రుదంతీం; ధాత్రేయికాం ప్రేష్యవధూం ప్రియాయాః॥9॥

తామింద్రసేనస్త్వరితోఽభిసృత్య; రథాదవప్లుత్య తతోఽభ్యధావత్
ప్రోవాచ చైనాం వచనం నరేంద్ర; ధాత్రేయికామార్తతరస్తదానీం॥10॥

కిం రోదిషి త్వం పతితా ధరణ్యాం; కిం తే ముఖం శుష్యతి దీనవర్ణం
కచ్చిన్న పాపైః సునృశంసకృద్భిః; ప్రమాథితా ద్రౌపదీ రాజపుత్రీ
అనింద్యరూపా సువిశాలనేత్రా; శరీరతుల్యా కురుపుంగవానాం॥11॥

యద్యేవ దేవీ పృథివీం ప్రవిష్టా; దివం ప్రపన్నాప్యథ వా సముద్రం
తస్యా గమిష్యంతి పదం హి పార్థా;స్తథా హి సంతప్యతి ధర్మరాజః॥12॥

కో హీదృశానామరిమర్దనానాం; క్లేశక్షమాణామపరాజితానాం
ప్రాణైః సమామిష్టతమాం జిహీర్షే;దనుత్తమం రత్నమివ ప్రమూఢః

న బుధ్యతే నాథవతీమిహాద్య; బహిశ్చరం హృదయం పాండవానాం॥13॥

కస్యాద్య కాయం ప్రతిభిద్య ఘోరా; మహీం ప్రవేక్ష్యంతి శితాః శరాగ్ర్యాః
మా త్వం శుచస్తాం ప్రతి భీరు విద్ధి; యథాద్య కృష్ణా పునరేష్యతీతి
నిహత్య సర్వాంద్విషతః సమగ్రా;న్పార్థాః సమేష్యంత్యథ యాజ్ఞసేన్యా॥14॥

అథాబ్రవీచ్చారుముఖం ప్రమృజ్య; ధాత్రేయికా సారథిమింద్రసేనం
జయద్రథేనాపహృతా ప్రమథ్య; పంచేంద్రకల్పాన్పరిభూయ కృష్ణా॥15॥

తిష్ఠంతి వర్త్మాని నవాన్యమూని; వృక్షాశ్చ న మ్లాంతి తథైవ భగ్నాః
ఆవర్తయధ్వం హ్యనుయాత శీఘ్రం; న దూరయాతైవ హి రాజపుత్రీ॥16॥

సంనహ్యధ్వం సర్వ ఏవేంద్రకల్పా; మహాంతి చారూణి చ దంశనాని
గృహ్ణీత చాపాని మహాధనాని; శరాంశ్చ శీఘ్రం పదవీం వ్రజధ్వం॥17॥

పురా హి నిర్భర్త్సనదండమోహితా; ప్రమూఢచిత్తా వదనేన శుష్యతా
దదాతి కస్మైచిదనర్హతే తనుం; వరాజ్యపూర్ణామివ భస్మని స్రుచం॥18॥

పురా తుషాగ్నావివ హూయతే హవిః; పురా శ్మశానే స్రగివాపవిధ్యతే
పురా చ సోమోఽధ్వరగోఽవలిహ్యతే; శునా యథా విప్రజనే ప్రమోహితే
మహత్యరణ్యే మృగయాం చరిత్వా; పురా శృగాలో నలినీం విగాహతే॥19॥

మా వః ప్రియాయాః సునసం సులోచనం; చంద్రప్రభాచ్ఛం వదనం ప్రసన్నం
స్పృశ్యాచ్ఛుభం కశ్చిదకృత్యకారీ; శ్వా వై పురోడాశమివోపయుంక్షిత్
ఏతాని వర్త్మాన్యనుయాత శీఘ్రం; మా వః కాలః క్షిప్రమిహాత్యగాద్వై॥20॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భద్రే తూష్ణీమాస్స్వ నియచ్ఛ వాచం; మాస్మత్సకాశే పరుషాణ్యవోచః
రాజానో వా యది వా రాజపుత్రా; బలేన మత్తా వంచనాం ప్రాప్నువంతి॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా ప్రయయుర్హి శీఘ్రం; తాన్యేవ వర్త్మాన్యనువర్తమానాః
ముహుర్ముహుర్వ్యాలవదుచ్ఛ్వసంతో; జ్యాం విక్షిపంతశ్చ మహాధనుర్భ్యః॥22॥

తతోఽపశ్యంస్తస్య సైన్యస్య రేణు;ముద్ధూతం వై వాజిఖురప్రణున్నం
పదాతీనాం మధ్యగతం చ ధౌమ్యం; విక్రోశంతం భీమమభిద్రవేతి॥23॥

తే సాంత్వ్య ధౌమ్యం పరిదీనసత్త్వాః; సుఖం భవానేత్విత్వితి రాజపుత్రాః
శ్యేనా యథైవామిషసంప్రయుక్తా; జవేన తత్సైన్యమథాభ్యధావన్॥24॥

తేషాం మహేంద్రోపమవిక్రమాణాం; సంరబ్ధానాం ధర్షణాద్యాజ్ఞసేన్యాః
క్రోధః ప్రజజ్వాల జయద్రథం చ; దృష్ట్వా ప్రియాం తస్య రథే స్థితాం చ॥25॥

ప్రచుక్రుశుశ్చాప్యథ సింధురాజం; వృకోదరశ్చైవ ధనంజయశ్చ
యమౌ చ రాజా చ మహాధనుర్ధరా;స్తతో దిశః సంముముహుః పరేషాం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 254 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ఘోరతరః శబ్దో వనే సమభవత్తదా
భీమసేనార్జునౌ దృష్ట్వా క్షత్రియాణామమర్షిణాం॥1॥

తేషాం ధ్వజాగ్రాణ్యభివీక్ష్య రాజా; స్వయం దురాత్మా కురుపుంగవానాం
జయద్రథో యాజ్ఞసేనీమువాచ; రథే స్థితాం భానుమతీం హతౌజాః॥2॥

ఆయాంతీమే పంచ రథా మహాంతో; మన్యే చ కృష్ణే పతయస్తవైతే
సా జానతీ ఖ్యాపయ నః సుకేశి; పరం పరం పాండవానాం రథస్థం॥3॥

ద్రౌపద్యువాచ

కిం తే జ్ఞాతైర్మూఢ మహాధనుర్ధరై;రనాయుష్యం కర్మ కృత్వాతిఘోరం
ఏతే వీరాః పతయో మే సమేతా; న వః శేషః కశ్చిదిహాస్తి యుద్ధే॥4॥

ఆఖ్యాతవ్యం త్వేవ సర్వం ముమూర్షో;ర్మయా తుభ్యం పృష్టయా ధర్మ ఏషః
న మే వ్యథా విద్యతే త్వద్భయం వా; సంపశ్యంత్యాః సానుజం ధర్మరాజం॥5॥

యస్య ధ్వజాగ్రే నదతో మృదంగౌ; నందోపనందౌ మధురౌ యుక్తరూపౌ
ఏతం స్వధర్మార్థవినిశ్చయజ్ఞం; సదా జనాః కృత్యవంతోఽనుయాంతి॥6॥

య ఏష జాంబూనదశుద్ధగౌరః; ప్రచండఘోణస్తనురాయతాక్షః
ఏతం కురుశ్రేష్ఠతమం వదంతి; యుధిష్ఠిరం ధర్మసుతం పతిం మే॥7॥

అప్యేష శత్రోః శరణాగతస్య; దద్యాత్ప్రాణాంధర్మచారీ నృవీరః
పరైహ్యేనం మూఢ జవేన భూతయే; త్వమాత్మనః ప్రాంజలిర్న్యస్తశస్త్రః॥8॥

అథాప్యేనం పశ్యసి యం రథస్థం; మహాభుజం శాలమివ ప్రవృద్ధం
సందష్టోష్ఠం భ్రుకుటీసంహతభ్రువం; వృకోదరో నామ పతిర్మమైషః॥9॥

ఆజానేయా బలినః సాధు దాంతా; మహాబలాః శూరముదావహంతి
ఏతస్య కర్మాణ్యతిమానుషాణి; భీమేతి శబ్దోఽస్య గతః పృథివ్యాం॥10॥

నాస్యాపరాద్ధాః శేషమిహాప్నువంతి; నాప్యస్య వైరం విస్మరతే కదాచిత్
వైరస్యాంతం సంవిధాయోపయాతి; పశ్చాచ్ఛాంతిం న చ గచ్ఛత్యతీవ॥11॥

మృదుర్వదాన్యో ధృతిమాన్యశస్వీ; జితేంద్రియో వృద్ధసేవీ నృవీరః
భ్రాతా చ శిష్యశ్చ యుధిష్ఠిరస్య; ధనంజయో నామ పతిర్మమైషః॥12॥

యో వై న కామాన్న భయాన్న లోభా;త్త్యజేద్ధర్మం న నృశంసం చ కుర్యాత్
స ఏష వైశ్వానరతుల్యతేజాః; కుంతీసుతః శత్రుసహః ప్రమాథీ॥13॥

యః సర్వధర్మార్థవినిశ్చయజ్ఞో; భయార్తానాం భయహర్తా మనీషీ
యస్యోత్తమం రూపమాహుః పృథివ్యాం; యం పాండవాః పరిరక్షంతి సర్వే॥14॥

ప్రాణైర్గరీయాంసమనువ్రతం వై; స ఏష వీరో నకులః పతిర్మే
యః ఖడ్గయోధీ లఘుచిత్రహస్తో; మహాంశ్చ ధీమాన్సహదేవోఽద్వితీయః॥15॥

యస్యాద్య కర్మ ద్రక్ష్యసే మూఢసత్త్వ; శతక్రతోర్వా దైత్యసేనాసు సంఖ్యే
శూరః కృతాస్త్రో మతిమాన్మనీషీ; ప్రియంకరో ధర్మసుతస్య రాజ్ఞః॥16॥

య ఏష చంద్రార్కసమానతేజా; జఘన్యజః పాండవానాం ప్రియశ్చ
బుద్ధ్యా సమో యస్య నరో న విద్యతే; వక్తా తథా సత్సు వినిశ్చయజ్ఞః॥17॥

స ఏష శూరో నిత్యమమర్షణశ్చ; ధీమాన్ప్రాజ్ఞః సహదేవః పతిర్మే
త్యజేత్ప్రాణాన్ప్రవిశేద్ధవ్యవాహం; న త్వేవైష వ్యాహరేద్ధర్మబాహ్యం
సదా మనస్వీ క్షత్రధర్మే నివిష్టః; కుంత్యాః ప్రాణైరిష్టతమో నృవీరః॥18॥

విశీర్యంతీం నావమివార్ణవాంతే; రత్నాభిపూర్ణాం మకరస్య పృష్ఠే
సేనాం తవేమాం హతసర్వయోధాం; విక్షోభితాం ద్రక్ష్యసి పాండుపుత్రైః॥19॥

ఇత్యేతే వై కథితాః పాండుపుత్రా; యాంస్త్వం మోహాదవమన్య ప్రవృత్తః
యద్యేతైస్త్వం ముచ్యసేఽరిష్టదేహః; పునర్జన్మ ప్రాప్స్యసే జీవ ఏవ॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పార్థాః పంచ పంచేంద్రకల్పాః;స్త్యక్త్వా త్రస్తాన్ప్రాంజలీంస్తాన్పదాతీన్
రథానీకం శరవర్షాంధకారం; చక్రుః క్రుద్ధాః సర్వతః సంనిగృహ్య॥21॥

—♦ అధ్యాయము 255 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సంతిష్ఠత ప్రహరత తూర్ణం విపరిధావత
ఇతి స్మ సైంధవో రాజా చోదయామాస తాన్నృపాన్॥1॥

తతో ఘోరతరః శబ్దో రణే సమభవత్తదా
భీమార్జునయమాందృష్ట్వా సైన్యానాం సయుధిష్ఠిరాన్॥2॥

శిబిసింధుత్రిగర్తానాం విషాదశ్చాప్యజాయత
తాందృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రాన్వ్యాఘ్రానివ బలోత్కటాన్॥3॥

హేమచిత్రసముత్సేధాం సర్వశైక్యాయసీం గదాం
ప్రగృహ్యాభ్యద్రవద్భీమః సైంధవం కాలచోదితం॥4॥

తదంతరమథావృత్య కోటికాశ్యోఽభ్యహారయత్
మహతా రథవంశేన పరివార్య వృకోదరం॥5॥

శక్తితోమరనారాచైర్వీరబాహుప్రచోదితైః
కీర్యమాణోఽపి బహుభిర్న స్మ భీమోఽభ్యకంపత॥6॥

గజం తు సగజారోహం పదాతీంశ్చ చతుర్దశ
జఘాన గదయా భీమః సైంధవధ్వజినీముఖే॥7॥

పార్థః పంచశతాఞ్శూరాన్పార్వతీయాన్మహారథాన్
పరీప్సమానః సౌవీరం జఘాన ధ్వజినీముఖే॥8॥

రాజా స్వయం సువీరాణాం ప్రవరాణాం ప్రహారిణాం
నిమేషమాత్రేణ శతం జఘాన సమరే తదా॥9॥

దదృశే నకులస్తత్ర రథాత్ప్రస్కంద్య ఖడ్గధృక్
శిరాంసి పాదరక్షాణాం బీజవత్ప్రవపన్ముహుః॥10॥

సహదేవస్తు సంయాయ రథేన గజయోధినః
పాతయామాస నారాచైర్ద్రుమేభ్య ఇవ బర్హిణః॥11॥

తతస్త్రిగర్తః సధనురవతీర్య మహారథాత్
గదయా చతురో వాహాన్రాజ్ఞస్తస్య తదావధీత్॥12॥

తమభ్యాశగతం రాజా పదాతిం కుంతినందనః
అర్ధచంద్రేణ బాణేన వివ్యాధోరసి ధర్మరాట్॥13॥

స భిన్నహృదయో వీరో వక్త్రాచ్ఛోణితముద్వమన్
పపాతాభిముఖః పార్థం ఛిన్నమూల ఇవ ద్రుమః॥14॥

ఇంద్రసేనద్వితీయస్తు రథాత్ప్రస్కంద్య ధర్మరాట్
హతాశ్వః సహదేవస్య ప్రతిపేదే మహారథం॥15॥

నకులం త్వభిసంధాయ క్షేమంకరమహాముఖౌ
ఉభావుభయతస్తీక్ష్ణైః శరవర్షైరవర్షతాం॥16॥

తౌ శరైరభివర్షంతౌ జీమూతావివ వార్షికౌ
ఏకైకేన విపాఠేన జఘ్నే మాద్రవతీసుతః॥17॥

త్రిగర్తరాజః సురథస్తస్యాథ రథధూర్గతః
రథమాక్షేపయామాస గజేన గజయానవిత్॥18॥

నకులస్త్వపభీస్తస్మాద్రథాచ్చర్మాసిపాణిమాన్
ఉద్భ్రాంతం స్థానమాస్థాయ తస్థౌ గిరిరివాచలః॥19॥

సురథస్తం గజవరం వధాయ నకులస్య తు
ప్రేషయామాస సక్రోధమభ్యుచ్ఛ్రితకరం తతః॥20॥

నకులస్తస్య నాగస్య సమీపపరివర్తినః
సవిషాణం భుజం మూలే ఖడ్గేన నిరకృంతత॥21॥

స వినద్య మహానాదం గజః కంకణభూషణః
పతన్నవాక్శిరా భూమౌ హస్త్యారోహానపోథయత్॥22॥

స తత్కర్మ మహత్కృత్వా శూరో మాద్రవతీసుతః
భీమసేనరథం ప్రాప్య శర్మ లేభే మహారథః॥23॥

భీమస్త్వాపతతో రాజ్ఞః కోటికాశ్యస్య సంగరే
సూతస్య నుదతో వాహాన్క్షురేణాపాహరచ్ఛిరః॥24॥

న బుబోధ హతం సూతం స రాజా బాహుశాలినా
తస్యాశ్వా వ్యద్రవన్సంఖ్యే హతసూతాస్తతస్తతః॥25॥

విముఖం హతసూతం తం భీమః ప్రహరతాం వరః
జఘాన తలయుక్తేన ప్రాసేనాభ్యేత్య పాండవః॥26॥

ద్వాదశానాం తు సర్వేషాం సౌవీరాణాం ధనంజయః
చకర్త నిశితైర్భల్లైర్ధనూంషి చ శిరాంసి చ॥27॥

శిబీనిక్ష్వాకుముఖ్యాంశ్చ త్రిగర్తాన్సైంధవానపి
జఘానాతిరథః సంఖ్యే బాణగోచరమాగతాన్॥28॥

సాదితాః ప్రత్యదృశ్యంత బహవః సవ్యసాచినా
సపతాకాశ్చ మాతంగాః సధ్వజాశ్చ మహారథాః॥29॥

ప్రచ్ఛాద్య పృథివీం తస్థుః సర్వమాయోధనం ప్రతి
శరీరాణ్యశిరస్కాని విదేహాని శిరాంసి చ॥30॥

శ్వగృధ్రకంకకాకోలభాసగోమాయువాయసాః
అతృప్యంస్తత్ర వీరాణాం హతానాం మాంసశోణితైః॥31॥

హతేషు తేషు వీరేషు సింధురాజో జయద్రథః
విముచ్య కృష్ణాం సంత్రస్తః పలాయనపరోఽభవత్॥32॥

స తస్మిన్సంకులే సైన్యే ద్రౌపదీమవతార్య వై
ప్రాణప్రేప్సురుపాధావద్వనం యేన నరాధమః॥33॥

ద్రౌపదీం ధర్మరాజస్తు దృష్ట్వా ధౌమ్యపురస్కృతాం
మాద్రీపుత్రేణ వీరేణ రథమారోపయత్తదా॥34॥

తతస్తద్విద్రుతం సైన్యమపయాతే జయద్రథే
ఆదిశ్యాదిశ్య నారాచైరాజఘాన వృకోదరః॥35॥

సవ్యసాచీ తు తం దృష్ట్వా పలాయంతం జయద్రథం
వారయామాస నిఘ్నంతం భీమం సైంధవసైనికాన్॥36॥

అర్జున ఉవాచ

యస్యాపచారాత్ప్రాప్తోఽయమస్మాన్క్లేశో దురాసదః
తమస్మిన్సమరోద్దేశే న పశ్యామి జయద్రథం॥37॥

తమేవాన్విష భద్రం తే కిం తే యోధైర్నిపాతితైః
అనామిషమిదం కర్మ కథం వా మన్యతే భవాన్॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తో భీమసేనస్తు గుడాకేశేన ధీమతా
యుధిష్ఠిరమభిప్రేక్ష్య వాగ్మీ వచనమబ్రవీత్॥39॥

హతప్రవీరా రిపవో భూయిష్ఠం విద్రుతా దిశః
గృహీత్వా ద్రౌపదీం రాజన్నివర్తతు భవానితః॥40॥

యమాభ్యాం సహ రాజేంద్ర ధౌమ్యేన చ మహాత్మనా
ప్రాప్యాశ్రమపదం రాజంద్రౌపదీం పరిసాంత్వయ॥41॥

న హి మే మోక్ష్యతే జీవన్మూఢః సైంధవకో నృపః
పాతాలతలసంస్థోఽపి యది శక్రోఽస్య సారథిః॥42॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న హంతవ్యో మహాబాహో దురాత్మాపి స సైంధవః
దుఃశలామభిసంస్మృత్య గాంధారీం చ యశస్వినీం॥43॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా ద్రౌపదీ భీమమువాచ వ్యాకులేంద్రియా
కుపితా హ్రీమతీ ప్రాజ్ఞా పతీ భీమార్జునావుభౌ॥44॥

కర్తవ్యం చేత్ప్రియం మహ్యం వధ్యః స పురుషాధమః
సైంధవాపసదః పాపో దుర్మతిః కులపాంసనః॥45॥

భార్యాభిహర్తా నిర్వైరో యశ్చ రాజ్యహరో రిపుః
యాచమానోఽపి సంగ్రామే న స జీవితుమర్హతి॥46॥

ఇత్యుక్తౌ తౌ నరవ్యాఘ్రౌ యయతుర్యత్ర సైంధవః
రాజా నివవృతే కృష్ణామాదాయ సపురోహితః॥47॥

స ప్రవిశ్యాశ్రమపదం వ్యపవిద్ధబృసీఘటం
మార్కండేయాదిభిర్విప్రైరనుకీర్ణం దదర్శ హ॥48॥

ద్రౌపదీమనుశోచద్భిర్బ్రాహ్మణైస్తైః సమాగతైః
సమియాయ మహాప్రాజ్ఞః సభార్యో భ్రాతృమధ్యగః॥49॥

తే స్మ తం ముదితా దృష్ట్వా పునరభ్యాగతం నృపం
జిత్వా తాన్సింధుసౌవీరాంద్రౌపదీం చాహృతాం పునః॥50॥

స తైః పరివృతో రాజా తత్రైవోపవివేశ హ
ప్రవివేశాశ్రమం కృష్ణా యమాభ్యాం సహ భామినీ॥51॥

భీమార్జునావపి శ్రుత్వా క్రోశమాత్రగతం రిపుం
స్వయమశ్వాంస్తుదంతౌ తౌ జవేనైవాభ్యధావతాం॥52॥

ఇదమత్యద్భుతం చాత్ర చకార పురుషోఽర్జునః
క్రోశమాత్రగతానశ్వాన్సైంధవస్య జఘాన యత్॥53॥

స హి దివ్యాస్త్రసంపన్నః కృచ్ఛ్రకాలేఽప్యసంభ్రమః
అకరోద్దుష్కరం కర్మ శరైరస్త్రానుమంత్రితైః॥54॥

తతోఽభ్యధావతాం వీరావుభౌ భీమధనంజయౌ
హతాశ్వం సైంధవం భీతమేకం వ్యాకులచేతసం॥55॥

సైంధవస్తు హతాందృష్ట్వా తథాశ్వాన్స్వాన్సుదుఃఖితః
దృష్ట్వా విక్రమకర్మాణి కుర్వాణం చ ధనంజయం
పలాయనకృతోత్సాహః ప్రాద్రవద్యేన వై వనం॥56॥

సైంధవం త్వభిసంప్రేక్ష్య పరాక్రాంతం పలాయనే
అనుయాయ మహాబాహుః ఫల్గునో వాక్యమబ్రవీత్॥57॥

అనేన వీర్యేణ కథం స్త్రియం ప్రార్థయసే బలాత్
రాజపుత్ర నివర్తస్వ న తే యుక్తం పలాయనం
కథం చానుచరాన్హిత్వా శత్రుమధ్యే పలాయసే॥58॥

ఇత్యుచ్యమానః పార్థేన సైంధవో న న్యవర్తత
తిష్ఠ తిష్ఠేతి తం భీమః సహసాభ్యద్రవద్బలీ
మా వధీరితి పార్థస్తం దయావానభ్యభాషత॥59॥

—♦ అధ్యాయము 256 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

జయద్రథస్తు సంప్రేక్ష్య భ్రాతరావుద్యతాయుధౌ
ప్రాద్రవత్తూర్ణమవ్యగ్రో జీవితేప్సుః సుదుఃఖితః॥1॥

తం భీమసేనో ధావంతమవతీర్య రథాద్బలీ
అభిద్రుత్య నిజగ్రాహ కేశపక్షేఽత్యమర్షణః॥2॥

సముద్యమ్య చ తం రోషాన్నిష్పిపేష మహీతలే
గలే గృహీత్వా రాజానం తాడయామాస చైవ హ॥3॥

పునః సంజీవమానస్య తస్యోత్పతితుమిచ్ఛతః
పదా మూర్ధ్ని మహాబాహుః ప్రాహరద్విలపిష్యతః॥4॥

తస్య జానుం దదౌ భీమో జఘ్నే చైనమరత్నినా
స మోహమగమద్రాజా ప్రహారవరపీడితః॥5॥

విరోషం భీమసేనం తు వారయామాస ఫల్గునః
దుఃశలాయాః కృతే రాజా యత్తదాహేతి కౌరవ॥6॥

భీమసేన ఉవాచ

నాయం పాపసమాచారో మత్తో జీవితుమర్హతి
ద్రౌపద్యాస్తదనర్హాయాః పరిక్లేష్టా నరాధమః॥7॥

కిం ను శక్యం మయా కర్తుం యద్రాజా సతతం ఘృణీ
త్వం చ బాలిశయా బుద్ధ్యా సదైవాస్మాన్ప్రబాధసే॥8॥

ఏవముక్త్వా సటాస్తస్య పంచ చక్రే వృకోదరః
అర్ధచంద్రేణ బాణేన కించిదబ్రువతస్తదా॥9॥

వికల్పయిత్వా రాజానం తతః ప్రాహ వృకోదరః
జీవితుం చేచ్ఛసే మూఢ హేతుం మే గదతః శృణు॥10॥

దాసోఽస్మీతి త్వయా వాచ్యం సంసత్సు చ సభాసు చ
ఏవం తే జీవితం దద్యామేష యుద్ధజితో విధిః॥11॥

ఏవమస్త్వితి తం రాజా కృచ్ఛ్రప్రాణో జయద్రథః
ప్రోవాచ పురుషవ్యాఘ్రం భీమమాహవశోభినం॥12॥

తత ఏనం విచేష్టంతం బద్ధ్వా పార్థో వృకోదరః
రథమారోపయామాస విసంజ్ఞం పాంసుగుంఠితం॥13॥

తతస్తం రథమాస్థాయ భీమః పార్థానుగస్తదా
అభ్యేత్యాశ్రమమధ్యస్థమభ్యగచ్ఛద్యుధిష్ఠిరం॥14॥

దర్శయామాస భీమస్తు తదవస్థం జయద్రథం
తం రాజా ప్రాహసద్దృష్ట్వా ముచ్యతామితి చాబ్రవీత్॥15॥

రాజానం చాబ్రవీద్భీమో ద్రౌపద్యై కథయేతి వై
దాసభావం గతో హ్యేష పాండూనాం పాపచేతనః॥16॥

తమువాచ తతో జ్యేష్ఠో భ్రాతా సప్రణయం వచః
ముంచైనమధమాచారం ప్రమాణం యది తే వయం॥17॥

ద్రౌపదీ చాబ్రవీద్భీమమభిప్రేక్ష్య యుధిష్ఠిరం
దాసోఽయం ముచ్యతాం రాజ్ఞస్త్వయా పంచసటః కృతః॥18॥

స ముక్తోఽభ్యేత్య రాజానమభివాద్య యుధిష్ఠిరం
వవందే విహ్వలో రాజా తాంశ్చ సర్వాన్మునీంస్తదా॥19॥

తమువాచ ఘృణీ రాజా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
తథా జయద్రథం దృష్ట్వా గృహీతం సవ్యసాచినా॥20॥

అదాసో గచ్ఛ ముక్తోఽసి మైవం కార్షీః పునః క్వచిత్
స్త్రీకాముక ధిగస్తు త్వాం క్షుద్రః క్షుద్రసహాయవాన్
ఏవంవిధం హి కః కుర్యాత్త్వదన్యః పురుషాధమః॥21॥

గతసత్త్వమివ జ్ఞాత్వా కర్తారమశుభస్య తం
సంప్రేక్ష్య భరతశ్రేష్ఠః కృపాం చక్రే నరాధిపః॥22॥

ధర్మే తే వర్ధతాం బుద్ధిర్మా చాధర్మే మనః కృథాః
సాశ్వః సరథపాదాతః స్వస్తి గచ్ఛ జయద్రథ॥23॥

ఏవముక్తస్తు సవ్రీడం తూష్ణీం కించిదవాఙ్ముఖః
జగామ రాజా దుఃఖార్తో గంగాద్వారాయ భారత॥24॥

స దేవం శరణం గత్వా విరూపాక్షముమాపతిం
తపశ్చచార విపులం తస్య ప్రీతో వృషధ్వజః॥25॥

బలిం స్వయం ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రీయమాణస్త్రిలోచనః
వరం చాస్మై దదౌ దేవః స చ జగ్రాహ తచ్ఛృణు॥26॥

సమస్తాన్సరథాన్పంచ జయేయం యుధి పాండవాన్
ఇతి రాజాబ్రవీద్దేవం నేతి దేవస్తమబ్రవీత్॥27॥

అజయ్యాంశ్చాప్యవధ్యాంశ్చ వారయిష్యసి తాన్యుధి
ఋతేఽర్జునం మహాబాహుం దేవైరపి దురాసదం॥28॥

యమాహురజితం దేవం శంఖచక్రగదాధరం
ప్రధానః సోఽస్త్రవిదుషాం తేన కృష్ణేన రక్ష్యతే॥29॥

ఏవముక్తస్తు నృపతిః స్వమేవ భవనం యయౌ
పాండవాశ్చ వనే తస్మిన్న్యవసన్కామ్యకే తదా॥30॥

—♦ అధ్యాయము 257 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం హృతాయాం కృష్ణాయాం ప్రాప్య క్లేశమనుత్తమం
అత ఊర్ధ్వం నరవ్యాఘ్రాః కిమకుర్వత పాండవాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం కృష్ణాం మోక్షయిత్వా వినిర్జిత్య జయద్రథం
ఆసాం చక్రే మునిగణైర్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥2॥

తేషాం మధ్యే మహర్షీణాం శృణ్వతామనుశోచతాం
మార్కండేయమిదం వాక్యమబ్రవీత్పాండునందనః॥3॥

మన్యే కాలశ్చ బలవాందైవం చ విధినిర్మితం
భవితవ్యం చ భూతానాం యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః॥4॥

కథం హి పత్నీమస్మాకం ధర్మజ్ఞాం ధర్మచారిణీం
సంస్పృశేదీదృశో భావః శుచిం స్తైన్యమివానృతం॥5॥

న హి పాపం కృతం కించిత్కర్మ వా నిందితం క్వచిత్
ద్రౌపద్యా బ్రాహ్మణేష్వేవ ధర్మః సుచరితో మహాన్॥6॥

తాం జహార బలాద్రాజా మూఢబుద్ధిర్జయద్రథః
తస్యాః సంహరణాత్ప్రాప్తః శిరసః కేశవాపనం
పరాజయం చ సంగ్రామే ససహాయః సమాప్తవాన్॥7॥

ప్రత్యాహృతా తథాస్మాభిర్హత్వా తత్సైంధవం బలం
తద్దారహరణం ప్రాప్తమస్మాభిరవితర్కితం॥8॥

దుఃఖశ్చాయం వనే వాసో మృగయాయాం చ జీవికా
హింసా చ మృగజాతీనాం వనౌకోభిర్వనౌకసాం
జ్ఞాతిభిర్విప్రవాసశ్చ మిథ్యా వ్యవసితైరయం॥9॥

అస్తి నూనం మయా కశ్చిదల్పభాగ్యతరో నరః
భవతా దృష్టపూర్వో వా శ్రుతపూర్వోఽపి వా భవేత్॥10॥

—♦ అధ్యాయము 258 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ప్రాప్తమప్రతిమం దుఃఖం రామేణ భరతర్షభ
రక్షసా జానకీ తస్య హృతా భార్యా బలీయసా॥1॥

ఆశ్రమాద్రాక్షసేంద్రేణ రావణేన విహాయసా
మాయామాస్థాయ తరసా హత్వా గృధ్రం జటాయుషం॥2॥

ప్రత్యాజహార తాం రామః సుగ్రీవబలమాశ్రితః
బద్ధ్వా సేతుం సముద్రస్య దగ్ధ్వా లంకాం శితైః శరైః॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కస్మిన్నామః కులే జాతః కింవీర్యః కింపరాక్రమః
రావణః కస్య వా పుత్రః కిం వైరం తస్య తేన హ॥4॥

ఏతన్మే భగవన్సర్వం సమ్యగాఖ్యాతుమర్హసి
శ్రోతుమిచ్ఛామి చరితం రామస్యాక్లిష్టకర్మణః॥5॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అజో నామాభవద్రాజా మహానిక్ష్వాకువంశజః
తస్య పుత్రో దశరథః శశ్వత్స్వాధ్యాయవానృచిః॥6॥

అభవంస్తస్య చత్వారః పుత్రా ధర్మార్థకోవిదాః
రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నా భరతశ్చ మహాబలః॥7॥

రామస్య మాతా కౌసల్యా కైకేయీ భరతస్య తు
సుతౌ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ సుమిత్రాయాః పరంతపౌ॥8॥

విదేహరాజో జనకః సీతా తస్యాత్మజా విభో
యాం చకార స్వయం త్వష్టా రామస్య మహిషీం ప్రియాం॥9॥

ఏతద్రామస్య తే జన్మ సీతాయాశ్చ ప్రకీర్తితం
రావణస్యాపి తే జన్మ వ్యాఖ్యాస్యామి జనేశ్వర॥10॥

పితామహో రావణస్య సాక్షాద్దేవః ప్రజాపతిః
స్వయంభూః సర్వలోకానాం ప్రభుః స్రష్టా మహాతపాః॥11॥

పులస్త్యో నామ తస్యాసీన్మానసో దయితః సుతః
తస్య వైశ్రవణో నామ గవి పుత్రోఽభవత్ప్రభుః॥12॥

పితరం స సముత్సృజ్య పితామహముపస్థితః
తస్య కోపాత్పితా రాజన్ససర్జాత్మానమాత్మనా॥13॥

స జజ్ఞే విశ్రవా నామ తస్యాత్మార్ధేన వై ద్విజః
ప్రతీకారాయ సక్రోధస్తతో వైశ్రవణస్య వై॥14॥

పితామహస్తు ప్రీతాత్మా దదౌ వైశ్రవణస్య హ
అమరత్వం ధనేశత్వం లోకపాలత్వమేవ చ॥15॥

ఈశానేన తథా సఖ్యం పుత్రం చ నలకూబరం
రాజధానీనివేశం చ లంకాం రక్షోగణాన్వితాం॥16॥

—♦ అధ్యాయము 259 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

పులస్త్యస్య తు యః క్రోధాదర్ధదేహోఽభవన్మునిః
విశ్రవా నామ సక్రోధః స వైశ్రవణమైక్షత॥1॥

బుబుధే తం తు సక్రోధం పితరం రాక్షసేశ్వరః
కుబేరస్తత్ప్రసాదార్థం యతతే స్మ సదా నృప॥2॥

స రాజరాజో లంకాయాం నివసన్నరవాహనః
రాక్షసీః ప్రదదౌ తిస్రః పితుర్వై పరిచారికాః॥3॥

తాస్తదా తం మహాత్మానం సంతోషయితుముద్యతాః
ఋషిం భరతశార్దూల నృత్తగీతవిశారదాః॥4॥

పుష్పోత్కటా చ రాకా చ మాలినీ చ విశాం పతే
అన్యోన్యస్పర్ధయా రాజఞ్శ్రేయస్కామాః సుమధ్యమాః॥5॥

తాసాం స భగవాంస్తుష్టో మహాత్మా ప్రదదౌ వరాన్
లోకపాలోపమాన్పుత్రానేకైకస్యా యథేప్సితాన్॥6॥

పుష్పోత్కటాయాం జజ్ఞాతే ద్వౌ పుత్రౌ రాక్షసేశ్వరౌ
కుంభకర్ణదశగ్రీవౌ బలేనాప్రతిమౌ భువి॥7॥

మాలినీ జనయామాస పుత్రమేకం విభీషణం
రాకాయాం మిథునం జజ్ఞే ఖరః శూర్పణఖా తథా॥8॥

విభీషణస్తు రూపేణ సర్వేభ్యోఽభ్యధికోఽభవత్
స బభూవ మహాభాగో ధర్మగోప్తా క్రియారతిః॥9॥

దశగ్రీవస్తు సర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాక్షసపుంగవః
మహోత్సాహో మహావీర్యో మహాసత్త్వపరాక్రమః॥10॥

కుంభకర్ణో బలేనాసీత్సర్వేభ్యోఽభ్యధికస్తదా
మాయావీ రణశౌండశ్చ రౌద్రశ్చ రజనీచరః॥11॥

ఖరో ధనుషి విక్రాంతో బ్రహ్మద్విట్పిశితాశనః
సిద్ధవిఘ్నకరీ చాపి రౌద్రా శూర్పణఖా తథా॥12॥

సర్వే వేదవిదః శూరాః సర్వే సుచరితవ్రతాః
ఊషుః పిత్రా సహ రతా గంధమాదనపర్వతే॥13॥

తతో వైశ్రవణం తత్ర దదృశుర్నరవాహనం
పిత్రా సార్ధం సమాసీనమృద్ధ్యా పరమయా యుతం॥14॥

జాతస్పర్ధాస్తతస్తే తు తపసే ధృతనిశ్చయాః
బ్రహ్మాణం తోషయామాసుర్ఘోరేణ తపసా తదా॥15॥

అతిష్ఠదేకపాదేన సహస్రం పరివత్సరాన్
వాయుభక్షో దశగ్రీవః పంచాగ్నిః సుసమాహితః॥16॥

అధఃశాయీ కుంభకర్ణో యతాహారో యతవ్రతః
విభీషణః శీర్ణపర్ణమేకమభ్యవహారయత్॥17॥

ఉపవాసరతిర్ధీమాన్సదా జప్యపరాయణః
తమేవ కాలమాతిష్ఠత్తీవ్రం తప ఉదారధీః॥18॥

ఖరః శూర్పణఖా చైవ తేషాం వై తప్యతాం తపః
పరిచర్యాం చ రక్షాం చ చక్రతుర్హృష్టమానసౌ॥19॥

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు శిరశ్ఛిత్త్వా దశాననః
జుహోత్యగ్నౌ దురాధర్షస్తేనాతుష్యజ్జగత్ప్రభుః॥20॥

తతో బ్రహ్మా స్వయం గత్వా తపసస్తాన్న్యవారయత్
ప్రలోభ్య వరదానేన సర్వానేవ పృథక్పృథక్॥21॥

బ్రహ్మోవాచ

ప్రీతోఽస్మి వో నివర్తధ్వం వరాన్వృణుత పుత్రకాః
యద్యదిష్టమృతే త్వేకమమరత్వం తథాస్తు తత్॥22॥

యద్యదగ్నౌ హుతం సర్వం శిరస్తే మహదీప్సయా
తథైవ తాని తే దేహే భవిష్యంతి యథేప్సితం॥23॥

వైరూప్యం చ న తే దేహే కామరూపధరస్తథా
భవిష్యసి రణేఽరీణాం విజేతాసి న సంశయః॥24॥

రావణ ఉవాచ

గంధర్వదేవాసురతో యక్షరాక్షసతస్తథా
సర్పకింనరభూతేభ్యో న మే భూయాత్పరాభవః॥25॥

బ్రహ్మోవాచ

య ఏతే కీర్తితాః సర్వే న తేభ్యోఽస్తి భయం తవ
ఋతే మనుష్యాద్భద్రం తే తథా తద్విహితం మయా॥26॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్తో దశగ్రీవస్తుష్టః సమభవత్తదా
అవమేనే హి దుర్బుద్ధిర్మనుష్యాన్పురుషాదకః॥27॥

కుంభకర్ణమథోవాచ తథైవ ప్రపితామహః
స వవ్రే మహతీం నిద్రాం తమసా గ్రస్తచేతనః॥28॥

తథా భవిష్యతీత్యుక్త్వా విభీషణమువాచ హ
వరం వృణీష్వ పుత్ర త్వం ప్రీతోఽస్మీతి పునః పునః॥29॥

విభీషణ ఉవాచ

పరమాపద్గతస్యాపి నాధర్మే మే మతిర్భవేత్
అశిక్షితం చ భగవన్బ్రహ్మాస్త్రం ప్రతిభాతు మే॥30॥

బ్రహ్మోవాచ

యస్మాద్రాక్షసయోనౌ తే జాతస్యామిత్రకర్శన
నాధర్మే రమతే బుద్ధిరమరత్వం దదామి తే॥31॥

మార్కండేయ ఉవాచ

రాక్షసస్తు వరం లబ్ధ్వా దశగ్రీవో విశాం పతే
లంకాయాశ్చ్యావయామాస యుధి జిత్వా ధనేశ్వరం॥32॥

హిత్వా స భగవాల్లంకామావిశద్గంధమాదనం
గంధర్వయక్షానుగతో రక్షఃకింపురుషైః సహ॥33॥

విమానం పుష్పకం తస్య జహారాక్రమ్య రావణః
శశాప తం వైశ్రవణో న త్వామేతద్వహిష్యతి॥34॥

యస్తు త్వాం సమరే హంతా తమేవైతద్వహిష్యతి
అవమన్య గురుం మాం చ క్షిప్రం త్వం న భవిష్యసి॥35॥

విభీషణస్తు ధర్మాత్మా సతాం ధర్మమనుస్మరన్
అన్వగచ్ఛన్మహారాజ శ్రియా పరమయా యుతః॥36॥

తస్మై స భగవాంస్తుష్టో భ్రాతా భ్రాత్రే ధనేశ్వరః
సేనాపత్యం దదౌ ధీమాన్యక్షరాక్షససేనయోః॥37॥

రాక్షసాః పురుషాదాశ్చ పిశాచాశ్చ మహాబలాః
సర్వే సమేత్య రాజానమభ్యషించద్దశాననం॥38॥

దశగ్రీవస్తు దైత్యానాం దేవానాం చ బలోత్కటః
ఆక్రమ్య రత్నాన్యహరత్కామరూపీ విహంగమః॥39॥

రావయామాస లోకాన్యత్తస్మాద్రావణ ఉచ్యతే
దశగ్రీవః కామబలో దేవానాం భయమాదధత్॥40॥

—♦ అధ్యాయము 260 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతో బ్రహ్మర్షయః సిద్ధా దేవరాజర్షయస్తథా
హవ్యవాహం పురస్కృత్య బ్రహ్మాణం శరణం గతాః॥1॥

అగ్నిరువాచ

యః స విశ్రవసః పుత్రో దశగ్రీవో మహాబలః
అవధ్యో వరదానేన కృతో భగవతా పురా॥2॥

స బాధతే ప్రజాః సర్వా విప్రకారైర్మహాబలః
తతో నస్త్రాతు భగవన్నాన్యస్త్రాతా హి విద్యతే॥3॥

బ్రహ్మోవాచ

న స దేవాసురైః శక్యో యుద్ధే జేతుం విభావసో
విహితం తత్ర యత్కార్యమభితస్తస్య నిగ్రహే॥4॥

తదర్థమవతీర్ణోఽసౌ మన్నియోగాచ్చతుర్భుజః
విష్ణుః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః స కర్మైతత్కరిష్యతి॥5॥

మార్కండేయ ఉవాచ

పితామహస్తతస్తేషాం సంనిధౌ వాక్యమబ్రవీత్
సర్వైర్దేవగణైః సార్ధం సంభవధ్వం మహీతలే॥6॥

విష్ణోః సహాయానృక్షీషు వానరీషు చ సర్వశః
జనయధ్వం సుతాన్వీరాన్కామరూపబలాన్వితాన్॥7॥

తతో భాగానుభాగేన దేవగంధర్వదానవాః
అవతర్తుం మహీం సర్వే రంజయామాసురంజసా॥8॥

తేషాం సమక్షం గంధర్వీం దుందుభీం నామ నామతః
శశాస వరదో దేవో దేవకార్యార్థసిద్ధయే॥9॥

పితామహవచః శ్రుత్వా గంధర్వీ దుందుభీ తతః
మంథరా మానుషే లోకే కుబ్జా సమభవత్తదా॥10॥

శక్రప్రభృతయశ్చైవ సర్వే తే సురసత్తమాః
వానరర్క్షవరస్త్రీషు జనయామాసురాత్మజాన్

తేఽన్వవర్తన్పితౄన్సర్వే యశసా చ బలేన చ॥11॥

భేత్తారో గిరిశృంగాణాం శాలతాలశిలాయుధాః
వజ్రసంహననాః సర్వే సర్వే చౌఘబలాస్తథా॥12॥

కామవీర్యధరాశ్చైవ సర్వే యుద్ధవిశారదాః
నాగాయుతసమప్రాణా వాయువేగసమా జవే
యత్రేచ్ఛకనివాసాశ్చ కేచిదత్ర వనౌకసః॥13॥

ఏవం విధాయ తత్సర్వం భగవాఁల్లోకభావనః
మంథరాం బోధయామాస యద్యత్కార్యం యథా యథా॥14॥

సా తద్వచనమాజ్ఞాయ తథా చక్రే మనోజవా
ఇతశ్చేతశ్చ గచ్ఛంతీ వైరసంధుక్షణే రతా॥15॥

—♦ అధ్యాయము 261 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తం భగవతా జన్మ రామాదీనాం పృథక్పృథక్
ప్రస్థానకారణం బ్రహ్మఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి కథ్యతాం॥1॥

కథం దాశరథీ వీరౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ
ప్రస్థాపితౌ వనం బ్రహ్మ మైథిలీ చ యశస్వినీ॥2॥

మార్కండేయ ఉవాచ

జాతపుత్రో దశరథః ప్రీతిమానభవన్నృపః
క్రియారతిర్ధర్మపరః సతతం వృద్ధసేవితా॥3॥

క్రమేణ చాస్య తే పుత్రా వ్యవర్ధంత మహౌజసః
వేదేషు సరహస్యేషు ధనుర్వేదే చ పారగాః॥4॥

చరితబ్రహ్మచర్యాస్తే కృతదారాశ్చ పార్థివ
యదా తదా దశరథః ప్రీతిమానభవత్సుఖీ॥5॥

జ్యేష్ఠో రామోఽభవత్తేషాం రమయామాస హి ప్రజాః
మనోహరతయా ధీమాన్పితుర్హృదయతోషణః॥6॥

తతః స రాజా మతిమాన్మత్వాత్మానం వయోఽధికం
మంత్రయామాస సచివైర్ధర్మజ్ఞైశ్చ పురోహితైః॥7॥

అభిషేకాయ రామస్య యౌవరాజ్యేన భారత
ప్రాప్తకాలం చ తే సర్వే మేనిరే మంత్రిసత్తమాః॥8॥

లోహితాక్షం మహాబాహుం మత్తమాతంగగామినం
దీర్ఘబాహుం మహోరస్కం నీలకుంచితమూర్ధజం॥9॥

దీప్యమానం శ్రియా వీరం శక్రాదనవమం బలే
పారగం సర్వధర్మాణాం బృహస్పతిసమం మతౌ॥10॥

సర్వానురక్తప్రకృతిం సర్వవిద్యావిశారదం
జితేంద్రియమమిత్రాణామపి దృష్టిమనోహరం॥11॥

నియంతారమసాధూనాం గోప్తారం ధర్మచారిణాం
ధృతిమంతమనాధృష్యం జేతారమపరాజితం॥12॥

పుత్రం రాజా దశరథః కౌసల్యానందవర్ధనం
సందృశ్య పరమాం ప్రీతిమగచ్ఛత్కురునందన॥13॥

చింతయంశ్చ మహాతేజా గుణాన్రామస్య వీర్యవాన్
అభ్యభాషత భద్రం తే ప్రీయమాణః పురోహితం॥14॥

అద్య పుష్యో నిశి బ్రహ్మన్పుణ్యం యోగముపైష్యతి
సంభారాః సంభ్రియంతాం మే రామశ్చోపనిమంత్ర్యతాం॥15॥

ఇతి తద్రాజవచనం ప్రతిశ్రుత్యాథ మంథరా
కైకేయీమభిగమ్యేదం కాలే వచనమబ్రవీత్॥16॥

అద్య కైకేయి దౌర్భాగ్యం రాజ్ఞా తే ఖ్యాపితం మహత్
ఆశీవిషస్త్వాం సంక్రుద్ధశ్చండో దశతి దుర్భగే॥17॥

సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్ష్యతే
కుతో హి తవ సౌభాగ్యం యస్యాః పుత్రో న రాజ్యభాక్॥18॥

సా తద్వచనమాజ్ఞాయ సర్వాభరణభూషితా
వేదీవిలగ్నమధ్యేవ బిభ్రతీ రూపముత్తమం॥19॥

వివిక్తే పతిమాసాద్య హసంతీవ శుచిస్మితా
ప్రణయం వ్యంజయంతీవ మధురం వాక్యమబ్రవీత్॥20॥

సత్యప్రతిజ్ఞ యన్మే త్వం కామమేకం నిసృష్టవాన్
ఉపాకురుష్వ తద్రాజంస్తస్మాన్ముచ్యస్వ సంకటాత్॥21॥

రాజోవాచ

వరం దదాని తే హంత తద్గృహాణ యదిచ్ఛసి
అవధ్యో వధ్యతాం కోఽద్య వధ్యః కోఽద్య విముచ్యతాం॥22॥

ధనం దదాని కస్యాద్య హ్రియతాం కస్య వా పునః
బ్రాహ్మణస్వాదిహాన్యత్ర యత్కించిద్విత్తమస్తి మే॥23॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సా తద్వచనమాజ్ఞాయ పరిగృహ్య నరాధిపం
ఆత్మనో బలమాజ్ఞాయ తత ఏనమువాచ హ॥24॥

ఆభిషేచనికం యత్తే రామార్థముపకల్పితం
భరతస్తదవాప్నోతు వనం గచ్ఛతు రాఘవః॥25॥

స తద్రాజా వచః శ్రుత్వా విప్రియం దారుణోదయం
దుఃఖార్తో భరతశ్రేష్ఠ న కించిద్వ్యాజహార హ॥26॥

తతస్తథోక్తం పితరం రామో విజ్ఞాయ వీర్యవాన్
వనం ప్రతస్థే ధర్మాత్మా రాజా సత్యో భవత్వితి॥27॥

తమన్వగచ్ఛల్లక్ష్మీవాంధనుష్మాँల్లక్ష్మణస్తదా
సీతా చ భార్యా భద్రం తే వైదేహీ జనకాత్మజా॥28॥

తతో వనం గతే రామే రాజా దశరథస్తదా
సమయుజ్యత దేహస్య కాలపర్యాయధర్మణా॥29॥

రామం తు గతమాజ్ఞాయ రాజానం చ తథాగతం
ఆనాయ్య భరతం దేవీ కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్॥30॥

గతో దశరథః స్వర్గం వనస్థౌ రామలక్ష్మణౌ
గృహాణ రాజ్యం విపులం క్షేమం నిహతకంటకం ॥31॥

తామువాచ స ధర్మాత్మా నృశంసం బత తే కృతం
పతిం హత్వా కులం చేదముత్సాద్య ధనలుబ్ధయా ॥32॥

అయశః పాతయిత్వా మే మూర్ధ్ని త్వం కులపాంసనే
సకామా భవ మే మాతరిత్యుక్త్వా ప్రరురోద హ ॥33॥

స చారిత్రం విశోధ్యాథ సర్వప్రకృతిసంనిధౌ
అన్వయాద్భ్రాతరం రామం వినివర్తనలాలసః ॥34॥

కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ కైకేయీం చ సుదుఃఖితః
అగ్రే ప్రస్థాప్య యానైః స శత్రుఘ్నసహితో యయౌ ॥35॥

వసిష్ఠవామదేవాభ్యాం విప్రైశ్చాన్యైః సహస్రశః
పౌరజానపదైః సార్ధం రామానయనకాంక్షయా ॥36॥

దదర్శ చిత్రకూటస్థం స రామం సహలక్ష్మణం
తాపసానామలంకారం ధారయంతం ధనుర్ధరం ॥37॥

విసర్జితః స రామేణ పితుర్వచనకారిణా
నందిగ్రామేఽకరోద్రాజ్యం పురస్కృత్యాస్య పాదుకే ॥38॥

రామస్తు పునరాశంక్య పౌరజానపదాగమం
ప్రవివేశ మహారణ్యం శరభంగాశ్రమం ప్రతి ॥39॥

సత్కృత్య శరభంగం స దండకారణ్యమాశ్రితః
నదీం గోదావరీం రమ్యామాశ్రిత్య న్యవసత్తదా ॥40॥

వసతస్తస్య రామస్య తతః శూర్పణఖాకృతం
ఖరేణాసీన్మహద్వైరం జనస్థాననివాసినా ॥41॥

రక్షార్థం తాపసానాం చ రాఘవో ధర్మవత్సలః
చతుర్దశ సహస్రాణి జఘాన భువి రక్షసాం ॥42॥

దూషణం చ ఖరం చైవ నిహత్య సుమహాబలౌ
చక్రే క్షేమం పునర్ధీమాంధర్మారణ్యం స రాఘవః ॥43॥

హతేషు తేషు రక్షఃసు తతః శూర్పణఖా పునః
యయౌ నికృత్తనాసోష్ఠీ లంకాం భ్రాతుర్నివేశనం ॥44॥

తతో రావణమభ్యేత్య రాక్షసీ దుఃఖమూర్ఛితా
పపాత పాదయోర్భ్రాతుః సంశుష్కరుధిరాననా ॥45॥

తాం తథా వికృతాం దృష్ట్వా రావణః క్రోధమూర్ఛితః
ఉత్పపాతాసనాత్క్రుద్ధో దంతైర్దంతానుపస్పృశన్ ॥46॥

స్వానమాత్యాన్విసృజ్యాథ వివిక్తే తామువాచ సః
కేనాస్యేవం కృతా భద్రే మామచింత్యావమన్య చ ॥47॥

కః శూలం తీక్ష్ణమాసాద్య సర్వగాత్రైర్నిషేవతే
కః శిరస్యగ్నిమాదాయ విశ్వస్తః స్వపతే సుఖం ॥48॥

ఆశీవిషం ఘోరతరం పాదేన స్పృశతీహ కః
సింహం కేసరిణం కశ్చ దంష్ట్రాసు స్పృశ్య తిష్ఠతి ॥49॥

ఇత్యేవం బ్రువతస్తస్య స్రోతోభ్యస్తేజసోఽర్చిషః
నిశ్చేరురుర్దహ్యతో రాత్రౌ వృక్షస్యేవ స్వరంధ్రతః ॥50॥

తస్య తత్సర్వమాచఖ్యౌ భగినీ రామవిక్రమం
ఖరదూషణసంయుక్తం రాక్షసానాం పరాభవం ॥51॥

స నిశ్చిత్య తతః కృత్యం స్వసారముపసాంత్వ్య చ
ఊర్ధ్వమాచక్రమే రాజా విధాయ నగరే విధిం॥52॥

త్రికూటం సమతిక్రమ్య కాలపర్వతమేవ చ
దదర్శ మకరావాసం గంభీరోదం మహోదధిం॥53॥

తమతీత్యాథ గోకర్ణమభ్యగచ్ఛద్దశాననః
దయితం స్థానమవ్యగ్రం శూలపాణేర్మహాత్మనః॥54॥

తత్రాభ్యగచ్ఛన్మారీచం పూర్వామాత్యం దశాననః
పురా రామభయాదేవ తాపస్యం సముపాశ్రితం॥55॥

—♦ అధ్యాయము 262 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

మారీచస్త్వథ సంభ్రాంతో దృష్ట్వా రావణమాగతం
పూజయామాస సత్కారైః ఫలమూలాదిభిస్తథా॥1॥

విశ్రాంతం చైనమాసీనమన్వాసీనః స రాక్షసః
ఉవాచ ప్రశ్రితం వాక్యం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదం॥2॥

న తే ప్రకృతిమాన్వర్ణః కచ్చిత్క్షేమం పురే తవ
కచ్చిత్ప్రకృతయః సర్వా భజంతే త్వాం యథా పురా॥3॥

కిమిహాగమనే చాపి కార్యం తే రాక్షసేశ్వర
కృతమిత్యేవ తద్విద్ధి యద్యపి స్యాత్సుదుష్కరం॥4॥

శశంస రావణస్తస్మై తత్సర్వం రామచేష్టితం
మారీచస్త్వబ్రవీచ్ఛ్రుత్వా సమాసేనైవ రావణం॥5॥

అలం తే రామమాసాద్య వీర్యజ్ఞో హ్యస్మి తస్య వై
బాణవేగం హి కస్తస్య శక్తః సోఢుం మహాత్మనః॥6॥

ప్రవ్రజ్యాయాం హి మే హేతుః స ఏవ పురుషర్షభః
వినాశముఖమేతత్తే కేనాఖ్యాతం దురాత్మనా॥7॥

తమువాచాథ సక్రోధో రావణః పరిభర్త్సయన్
అకుర్వతోఽస్మద్వచనం స్యాన్మృత్యురపి తే ధ్రువం॥8॥

మారీచశ్చింతయామాస విశిష్టాన్మరణం వరం
అవశ్యం మరణే ప్రాప్తే కరిష్యామ్యస్య యన్మతం॥9॥

తతస్తం ప్రత్యువాచాథ మారీచో రాక్షసేశ్వరం
కిం తే సాహ్యం మయా కార్యం కరిష్యామ్యవశోఽపి తత్॥10॥

తమబ్రవీద్దశగ్రీవో గచ్ఛ సీతాం ప్రలోభయ
రత్నశృంగో మృగో భూత్వా రత్నచిత్రతనూరుహః॥11॥

ధ్రువం సీతా సమాలక్ష్య త్వాం రామం చోదయిష్యతి
అపక్రాంతే చ కాకుత్స్థే సీతా వశ్యా భవిష్యతి॥12॥

తామాదాయాపనేష్యామి తతః స న భవిష్యతి
భార్యావియోగాద్దుర్బుద్ధిరేతత్సాహ్యం కురుష్వ మే॥13॥

ఇత్యేవముక్తో మారీచః కృత్వోదకమథాత్మనః
రావణం పురతో యాంతమన్వగచ్ఛత్సుదుఃఖితః॥14॥

తతస్తస్యాశ్రమం గత్వా రామస్యాక్లిష్టకర్మణః
చక్రతుస్తత్తథా సర్వముభౌ యత్పూర్వమంత్రితం॥15॥

రావణస్తు యతిర్భూత్వా ముండః కుండీ త్రిదండధృక్
మృగశ్చ భూత్వా మారీచస్తం దేశముపజగ్మతుః॥16॥

దర్శయామాస వైదేహీం మారీచో మృగరూపధృక్
చోదయామాస తస్యార్థే సా రామం విధిచోదితా॥17॥

రామస్తస్యాః ప్రియం కుర్వంధనురాదాయ సత్వరః
రక్షార్థే లక్ష్మణం న్యస్య ప్రయయౌ మృగలిప్సయా॥18॥

స ధన్వీ బద్ధతూణీరః ఖడ్గగోధాంగులిత్రవాన్
అన్వధావన్మృగం రామో రుద్రస్తారామృగం యథా॥19॥

సోఽన్తర్హితః పునస్తస్య దర్శనం రాక్షసో వ్రజన్
చకర్ష మహదధ్వానం రామస్తం బుబుధే తతః॥20॥

నిశాచరం విదిత్వా తం రాఘవః ప్రతిభానవాన్
అమోఘం శరమాదాయ జఘాన మృగరూపిణం॥21॥

స రామబాణాభిహతః కృత్వా రామస్వరం తదా
హా సీతే లక్ష్మణేత్యేవం చుక్రోశార్తస్వరేణ హ॥22॥

శుశ్రావ తస్య వైదేహీ తతస్తాం కరుణాం గిరం
సా ప్రాద్రవద్యతః శబ్దస్తామువాచాథ లక్ష్మణః॥23॥

అలం తే శంకయా భీరు కో రామం విషహిష్యతి
ముహూర్తాద్ద్రక్ష్యసే రామమాగతం తం శుచిస్మితే॥24॥

ఇత్యుక్త్వా సా ప్రరుదతీ పర్యశంకత దేవరం
హతా వై స్త్రీస్వభావేన శుద్ధచారిత్రభూషణం॥25॥

సా తం పరుషమారబ్ధా వక్తుం సాధ్వీ పతివ్రతా
నైష కాలో భవేన్మూఢ యం త్వం ప్రార్థయసే హృదా॥26॥

అప్యహం శస్త్రమాదాయ హన్యామాత్మానమాత్మనా
పతేయం గిరిశృంగాద్వా విశేయం వా హుతాశనం॥27॥

రామం భర్తారముత్సృజ్య న త్వహం త్వాం కథంచన
నిహీనముపతిష్ఠేయం శార్దూలీ క్రోష్టుకం యథా॥28॥

ఏతాదృశం వచః శ్రుత్వా లక్ష్మణః ప్రియరాఘవః
పిధాయ కర్ణౌ సద్వృత్తః ప్రస్థితో యేన రాఘవః
స రామస్య పదం గృహ్య ప్రససార ధనుర్ధరః॥29॥

ఏతస్మిన్నంతరే రక్షో రావణః ప్రత్యదృశ్యత
అభవ్యో భవ్యరూపేణ భస్మచ్ఛన్న ఇవానలః
యతివేషప్రతిచ్ఛన్నో జిహీర్షుస్తామనిందితాం॥30॥

సా తమాలక్ష్య సంప్రాప్తం ధర్మజ్ఞా జనకాత్మజా
నిమంత్రయామాస తదా ఫలమూలాశనాదిభిః॥31॥

అవమన్య స తత్సర్వం స్వరూపం ప్రతిపద్య చ
సాంత్వయామాస వైదేహీమితి రాక్షసపుంగవః॥32॥

సీతే రాక్షసరాజోఽహం రావణో నామ విశ్రుతః
మమ లంకా పురీ నామ్నా రమ్యా పారే మహోదధేః॥33॥

తత్ర త్వం వరనారీషు శోభిష్యసి మయా సహ
భార్యా మే భవ సుశ్రోణి తాపసం త్యజ రాఘవం॥34॥

ఏవమాదీని వాక్యాని శ్రుత్వా సీతాథ జానకీ
పిధాయ కర్ణౌ సుశ్రోణీ మైవమిత్యబ్రవీద్వచః॥35॥

ప్రపతేద్ద్యౌః సనక్షత్రా పృథివీ శకలీభవేత్
శైత్యమగ్నిరియాన్నాహం త్యజేయం రఘునందనం॥36॥

కథం హి భిన్నకరటం పద్మినం వనగోచరం
ఉపస్థాయ మహానాగం కరేణుః సూకరం స్పృశేత్॥37॥

కథం హి పీత్వా మాధ్వీకం పీత్వా చ మధుమాధవీం
లోభం సౌవీరకే కుర్యాన్నారీ కాచిదితి స్మరే॥38॥

ఇతి సా తం సమాభాష్య ప్రవివేశాశ్రమం పునః
తామనుద్రుత్య సుశ్రోణీం రావణః ప్రత్యషేధయత్॥39॥

భర్త్సయిత్వా తు రూక్షేణ స్వరేణ గతచేతనాం
మూర్ధజేషు నిజగ్రాహ ఖముపాచక్రమే తతః॥40॥

తాం దదర్శ తదా గృధ్రో జటాయుర్గిరిగోచరః
రుదతీం రామ రామేతి హ్రియమాణాం తపస్వినీం॥41॥

—♦ అధ్యాయము 263 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

సఖా దశరథస్యాసీజ్జటాయురరుణాత్మజః
గృధ్రరాజో మహావీర్యః సంపాతిర్యస్య సోదరః॥1॥

స దదర్శ తదా సీతాం రావణాంకగతాం స్నుషాం
క్రోధాదభ్యద్రవత్పక్షీ రావణం రాక్షసేశ్వరం॥2॥

అథైనమబ్రవీద్గృధ్రో ముంచ ముంచేతి మైథిలీం
ధ్రియమాణే మయి కథం హరిష్యసి నిశాచర
న హి మే మోక్ష్యసే జీవన్యది నోత్సృజసే వధూం॥3॥

ఉక్త్వైవం రాక్షసేంద్రం తం చకర్త నఖరైర్భృశం
పక్షతుండప్రహారైశ్చ బహుశో జర్జరీకృతః
చక్షార రుధిరం భూరి గిరిః ప్రస్రవణైరివ॥4॥

స వధ్యమానో గృధ్రేణ రామప్రియహితైషిణా
ఖడ్గమాదాయ చిచ్ఛేద భుజౌ తస్య పతత్రిణః॥5॥

నిహత్య గృధ్రరాజం స ఛిన్నాభ్రశిఖరోపమం
ఊర్ధ్వమాచక్రమే సీతాం గృహీత్వాంకేన రాక్షసః॥6॥

యత్ర యత్ర తు వైదేహీ పశ్యత్యాశ్రమమండలం
సరో వా సరితం వాపి తత్ర ముంచతి భూషణం॥7॥

సా దదర్శ గిరిప్రస్థే పంచ వానరపుంగవాన్
తత్ర వాసో మహద్దివ్యముత్ససర్జ మనస్వినీ॥8॥

తత్తేషాం వానరేంద్రాణాం పపాత పవనోద్ధుతం
మధ్యే సుపీతం పంచానాం విద్యున్మేఘాంతరే యథా॥9॥

ఏవం హృతాయాం వైదేహ్యాం రామో హత్వా మహామృగం
నివృత్తో దదృశే ధీమాన్భ్రాతరం లక్ష్మణం తదా॥10॥

కథముత్సృజ్య వైదేహీం వనే రాక్షససేవితే
ఇత్యేవం భ్రాతరం దృష్ట్వా ప్రాప్తోऽసీతి వ్యగర్హయత్॥11॥

మృగరూపధరేణాథ రక్షసా సోऽపకర్షణం
భ్రాతురాగమనం చైవ చింతయన్పర్యతప్యత॥12॥

గర్హయన్నేవ రామస్తు త్వరితస్తం సమాసదత్
అపి జీవతి వైదేహీ నేతి పశ్యామి లక్ష్మణ॥13॥

తస్య తత్సర్వమాచఖ్యౌ సీతాయా లక్ష్మణో వచః
యదుక్తవత్యసదృశం వైదేహీ పశ్చిమం వచః॥14॥

దహ్యమానేన తు హృదా రామోఽభ్యపతదాశ్రమం
స దదర్శ తదా గృధ్రం నిహతం పర్వతోపమం॥15॥

రాక్షసం శంకమానస్తు వికృష్య బలవద్ధనుః
అభ్యధావత కాకుత్స్థస్తతస్తం సహలక్ష్మణః॥16॥

స తావువాచ తేజస్వీ సహితౌ రామలక్ష్మణౌ
గృధ్రరాజోఽస్మి భద్రం వాం సఖా దశరథస్య హ॥17॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సంగృహ్య ధనుషీ శుభే
కోఽయం పితరమస్మాకం నామ్నాహేత్యూచతుశ్చ తౌ॥18॥

తతో దదృశతుస్తౌ తం ఛిన్నపక్షద్వయం తథా
తయోః శశంస గృధ్రస్తు సీతార్థే రావణాద్వధం॥19॥

అపృచ్ఛద్రాఘవో గృధ్రం రావణః కాం దిశం గతః
తస్య గృధ్రః శిరఃకంపైరాచచక్షే మమార చ॥20॥

దక్షిణామితి కాకుత్స్థో విదిత్వాస్య తదింగితం
సంస్కారం లంభయామాస సఖాయం పూజయన్పితుః॥21॥

తతో దృష్ట్వాశ్రమపదం వ్యపవిద్ధబృసీఘటం
విధ్వస్తకలశం శూన్యం గోమాయుబలసేవితం॥22॥

దుఃఖశోకసమావిష్టౌ వైదేహీహరణార్దితౌ
జగ్మతుర్దండకారణ్యం దక్షిణేన పరంతపౌ॥23॥

వనే మహతి తస్మింస్తు రామః సౌమిత్రిణా సహ
దదర్శ మృగయూథాని ద్రవమాణాని సర్వశః
శబ్దం చ ఘోరం సత్త్వానాం దావాగ్నేరివ వర్ధతః॥24॥

అపశ్యేతాం ముహూర్తాచ్చ కబంధం ఘోరదర్శనం
మేఘపర్వతసంకాశం శాలస్కంధం మహాభుజం
ఉరోగతవిశాలాక్షం మహోదరమహాముఖం॥25॥

యదృచ్ఛయాథ తద్రక్షః కరే జగ్రాహ లక్ష్మణం
విషాదమగమత్సద్యః సౌమిత్రిరథ భారత॥26॥

స రామమభిసంప్రేక్ష్య కృష్యతే యేన తన్ముఖం
విషణ్ణశ్చాబ్రవీద్రామం పశ్యావస్థామిమాం మమ॥27॥

హరణం చైవ వైదేహ్యా మమ చాయముపప్లవః
రాజ్యభ్రంశశ్చ భవతస్తాతస్య మరణం తథా॥28॥

నాహం త్వాం సహ వైదేహ్యా సమేతం కోసలాగతం
ద్రక్ష్యామి పృథివీరాజ్యే పితృపైతామహే స్థితం॥29॥

ద్రక్ష్యంత్యార్యస్య ధన్యా యే కుశలాజశమీలవైః
అభిషిక్తస్య వదనం సోమం సాభ్రలవం యథా॥30॥

ఏవం బహువిధం ధీమాన్విలలాప స లక్ష్మణః
తమువాచాథ కాకుత్స్థః సంభ్రమేష్వప్యసంభ్రమః॥31॥

మా విషీద నరవ్యాఘ్ర నైష కశ్చిన్మయి స్థితే
ఛింధ్యస్య దక్షిణం బాహుం ఛిన్నః సవ్యో మయా భుజః॥32॥

ఇత్యేవం వదతా తస్య భుజో రామేణ పాతితః
ఖడ్గేన భృశతీక్ష్ణేన నికృత్తస్తిలకాండవత్‌॥33॥

తతోఽస్య దక్షిణం బాహుం ఖడ్గేనాజఘ్నివాన్బలీ
సౌమిత్రిరపి సంప్రేక్ష్య భ్రాతరం రాఘవం స్థితం॥34॥

పునరభ్యాహనత్పార్శ్వే తద్రక్షో లక్ష్మణో భృశం
గతాసురపతద్భూమౌ కబంధః సుమహాంస్తతః॥35॥

తస్య దేహాద్వినిఃసృత్య పురుషో దివ్యదర్శనః
దదృశే దివమాస్థాయ దివి సూర్య ఇవ జ్వలన్‌॥36॥

పప్రచ్ఛ రామస్తం వాగ్మీ కస్త్వం ప్రబ్రూహి పృచ్ఛతః
కామయా కిమిదం చిత్రమాశ్చర్యం ప్రతిభాతి మే॥37॥

తస్యాచచక్షే గంధర్వో విశ్వావసురహం నృప
ప్రాప్తో బ్రహ్మానుశాపేన యోనిం రాక్షససేవితాం॥38॥

రావణేన హృతా సీతా రాజ్ఞా లంకానివాసినా
సుగ్రీవమభిగచ్ఛస్వ స తే సాహ్యం కరిష్యతి॥39॥

ఏషా పంపా శివజలా హంసకారండవాయుతా
ఋశ్యమూకస్య శైలస్య సంనికర్షే తటాకినీ॥40॥

సంవసత్యత్ర సుగ్రీవశ్చతుర్భిః సచివైః సహ
భ్రాతా వానరరాజస్య వాలినో హేమమాలినః॥41॥

ఏతావచ్ఛక్యమస్మాభిర్వక్తుం ద్రష్టాసి జానకీం
ధ్రువం వానరరాజస్య విదితో రావణాలయః॥42॥

ఇత్యుక్త్వాంతర్హితో దివ్యః పురుషః స మహాప్రభః
విస్మయం జగ్మతుశ్చోభౌ తౌ వీరౌ రామలక్ష్మణౌ॥43॥

—♦ అధ్యాయము 264 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతోఽవిదూరే నలినీం ప్రభూతకమలోత్పలాం
సీతాహరణదుఃఖార్తః పంపాం రామః సమాసదత్‌॥1॥

మారుతేన సుశీతేన సుఖేనామృతగంధినా
సేవ్యమానో వనే తస్మింజగామ మనసా ప్రియాం॥2॥

విలలాప స రాజేంద్రస్తత్ర కాంతామనుస్మరన్‌
కామబాణాభిసంతప్తః సౌమిత్రిస్తమథాబ్రవీత్‌॥3॥

న త్వామేవంవిధో భావః స్ప్రష్టుమర్హతి మానద
ఆత్మవంతమివ వ్యాధిః పురుషం వృద్ధశీలినం॥4॥

ప్రవృత్తిరుపలబ్ధా తే వైదేహ్యా రావణస్య చ
తాం త్వం పురుషకారేణ బుద్ధ్యా చైవోపపాదయ॥5॥

అభిగచ్ఛావ సుగ్రీవం శైలస్థం హరిపుంగవం
మయి శిష్యే చ భృత్యే చ సహాయే చ సమాశ్వస॥6॥

ఏవం బహువిధైర్వాక్యైర్లక్ష్మణేన స రాఘవః
ఉక్తః ప్రకృతిమాపేదే కార్యే చానంతరోఽభవత్‌॥7॥

నిషేవ్య వారి పంపాయాస్తర్పయిత్వా పితౄనపి
ప్రతస్థతురుభౌ వీరౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ॥8॥

తావృశ్యమూకమభ్యేత్య బహుమూలఫలం గిరిం
గిర్యగ్రే వానరాన్పంచ వీరౌ దదృశతుస్తదా॥9॥

సుగ్రీవః ప్రేషయామాస సచివం వానరం తయోః
బుద్ధిమంతం హనూమంతం హిమవంతమివ స్థితం॥10॥

తేన సంభాష్య పూర్వం తౌ సుగ్రీవమభిజగ్మతుః
సఖ్యం వానరరాజేన చక్రే రామస్తతో నృప॥11॥

తద్వాసో దర్శయామాసుస్తస్య కార్యే నివేదితే
వానరాణాం తు యత్సీతా హ్రియమాణాభ్యవాసృజత్॥12॥

తత్ప్రత్యయకరం లబ్ధ్వా సుగ్రీవం ప్లవగాధిపం
పృథివ్యాం వానరైశ్వర్యే స్వయం రామోఽభ్యషేచయత్॥13॥

ప్రతిజజ్ఞే చ కాకుత్స్థః సమరే వాలినో వధం
సుగ్రీవశ్చాపి వైదేహ్యాః పునరానయనం నృప॥14॥

ఇత్యుక్త్వా సమయం కృత్వా విశ్వాస్య చ పరస్పరం
అభ్యేత్య సర్వే కిష్కింధాం తస్థుర్యుద్ధాభికాంక్షిణః॥15॥

సుగ్రీవః ప్రాప్య కిష్కింధాం ననాదౌఘనిభస్వనః
నాస్య తన్మమృషే వాలీ తం తారా ప్రత్యషేధయత్॥16॥

యథా నదతి సుగ్రీవో బలవానేష వానరః
మన్యే చాశ్రయవాన్ప్రాప్తో న త్వం నిర్గంతుమర్హసి॥17॥

హేమమాలీ తతో వాలీ తారాం తారాధిపాననాం
ప్రోవాచ వచనం వాగ్మీ తాం వానరపతిః పతిః॥18॥

సర్వభూతరుతజ్ఞా త్వం పశ్య బుద్ధ్యా సమన్వితా
కేనాపాశ్రయవాన్ప్రాప్తో మమైష భ్రాతృగంధికః॥19॥

చింతయిత్వా ముహూర్తం తు తారా తారాధిపప్రభా
పతిమిత్యబ్రవీత్ప్రాజ్ఞా శృణు సర్వం కపీశ్వర॥20॥

హృతదారో మహాసత్త్వో రామో దశరథాత్మజః
తుల్యారిమిత్రతాం ప్రాప్తః సుగ్రీవేణ ధనుర్ధరః॥21॥

భ్రాతా చాస్య మహాబాహుః సౌమిత్రిరపరాజితః
లక్ష్మణో నామ మేధావీ స్థితః కార్యార్థసిద్ధయే॥22॥

మైందశ్చ ద్వివిదశ్చైవ హనూమాంశ్చానిలాత్మజః
జాంబవానృక్షరాజశ్చ సుగ్రీవసచివాః స్థితాః॥23॥

సర్వ ఏతే మహాత్మానో బుద్ధిమంతో మహాబలాః
అలం తవ వినాశాయ రామవీర్యవ్యపాశ్రయాత్॥24॥

తస్యాస్తదాక్షిప్య వచో హితముక్తం కపీశ్వరః
పర్యశంకత తామీర్షుః సుగ్రీవగతమానసాం॥25॥

తారాం పరుషముక్త్వా స నిర్జగామ గుహాముఖాత్
స్థితం మాల్యవతోఽభ్యాశే సుగ్రీవం సోఽభ్యభాషత॥26॥

అసకృత్త్వం మయా మూఢ నిర్జితో జీవితప్రియః
ముక్తో జ్ఞాతిరితి జ్ఞాత్వా కా త్వరా మరణే పునః॥27॥

ఇత్యుక్తః ప్రాహ సుగ్రీవో భ్రాతరం హేతుమద్వచః
ప్రాప్తకాలమమిత్రఘ్నో రామం సంబోధయన్నివ॥28॥

హృతదారస్య మే రాజన్హృతరాజ్యస్య చ త్వయా
కిం ను జీవితసామర్థ్యమితి విద్ధి సమాగతం॥29॥

ఏవముక్త్వా బహువిధం తతస్తౌ సంనిపేతతుః
సమరే వాలిసుగ్రీవౌ శాలతాలశిలాయుధౌ॥30॥

ఉభౌ జఘ్నతురన్యోన్యముభౌ భూమౌ నిపేతతుః
ఉభౌ వవల్గతుశ్చిత్రం ముష్టిభిశ్చ నిజఘ్నతుః॥31॥

ఉభౌ రుధిరసంసిక్తౌ నఖదంతపరిక్షతౌ
శుశుభాతే తదా వీరౌ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥32॥

న విశేషస్తయోర్యుద్ధే తదా కశ్చన దృశ్యతే
సుగ్రీవస్య తదా మాలాం హనూమాన్కంఠ ఆసజత్॥33॥

స మాలయా తదా వీరః శుశుభే కంఠసక్తయా
శ్రీమానివ మహాశైలో మలయో మేఘమాలయా॥34॥

కృతచిహ్నం తు సుగ్రీవం రామో దృష్ట్వా మహాధనుః
విచకర్ష ధనుఃశ్రేష్ఠం వాలిముద్దిశ్య లక్ష్యవత్॥35॥

విస్ఫారస్తస్య ధనుషో యంత్రస్యేవ తదా బభౌ
వితత్రాస తదా వాలీ శరేణాభిహతో హృది॥36॥

స భిన్నమర్మాభిహతో వక్త్రాచ్ఛోణితముద్వమన్
దదర్శావస్థితం రామమారాత్సౌమిత్రిణా సహ॥37॥

గర్హయిత్వా స కాకుత్స్థం పపాత భువి మూర్ఛితః
తారా దదర్శ తం భూమౌ తారాపతిమివ చ్యుతం॥38॥

హతే వాలిని సుగ్రీవః కిష్కింధాం ప్రత్యపద్యత
తాం చ తారాపతిముఖీం తారాం నిపతితేశ్వరాం॥39॥

రామస్తు చతురో మాసాన్పృష్ఠే మాల్యవతః శుభే
నివాసమకరోద్ధీమాన్సుగ్రీవేణాభ్యుపస్థితః॥40॥

రావణోఽపి పురీం గత్వా లంకాం కామబలాత్కృతః
సీతాం నివేశయామాస భవనే నందనోపమే
అశోకవనికాభ్యాశే తాపసాశ్రమసంనిభే॥41॥

భర్తృస్మరణతన్వంగీ తాపసీవేషధారిణీ
ఉపవాసతపఃశీలా తత్ర సా పృథులేక్షణా
ఉవాస దుఃఖవసతీః ఫలమూలకృతాశనా॥42॥

దిదేశ రాక్షసీస్తత్ర రక్షణే రాక్షసాధిపః
ప్రాసాసిశూలపరశుముద్గరాలాతధారిణీః॥43॥

ద్వ్యక్షీం త్ర్యక్షీం లలాటాక్షీం దీర్ఘజిహ్వామజిహ్వికాం
త్రిస్తనీమేకపాదాం చ త్రిజటామేకలోచనాం॥44॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ దీప్తాక్ష్యః కరభోత్కటమూర్ధజాః
పరివార్యాసతే సీతాం దివారాత్రమతంద్రితాః॥45॥

తాస్తు తామాయతాపాంగీం పిశాచ్యో దారుణస్వనాః
తర్జయంతి సదా రౌద్రాః పరుషవ్యంజనాక్షరాః॥46॥

ఖాదామ పాటయామైనాం తిలశః ప్రవిభజ్య తాం
యేయం భర్తారమస్మాకమవమన్యేహ జీవతి॥47॥

ఇత్యేవం పరిభర్త్సంతీస్త్రాస్యమానా పునః పునః
భర్తృశోకసమావిష్టా నిఃశ్వస్యేదమువాచ తాః॥48॥

ఆర్యాః ఖాదత మాం శీఘ్రం న మే లోభోఽస్తి జీవితే
వినా తం పుండరీకాక్షం నీలకుంచితమూర్ధజం॥49॥

అప్యేవాహం నిరాహారా జీవితప్రియవర్జితా
శోషయిష్యామి గాత్రాణి వ్యాలీ తాలగతా యథా॥50॥

న త్వన్యమభిగచ్ఛేయం పుమాంసం రాఘవాదృతే
ఇతి జానీత సత్యం మే క్రియతాం యదనంతరం॥51॥

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా రాక్షస్యస్తాః ఖరస్వనాః
ఆఖ్యాతుం రాక్షసేంద్రాయ జగ్ముస్తత్సర్వమాదితః॥52॥

గతాసు తాసు సర్వాసు త్రిజటా నామ రాక్షసీ
సాంత్వయామాస వైదేహీం ధర్మజ్ఞా ప్రియవాదినీ॥53॥

సీతే వక్ష్యామి తే కించిద్విశ్వాసం కురు మే సఖి
భయం తే వ్యేతు వామోరు శృణు చేదం వచో మమ॥54॥

అవింధ్యో నామ మేధావీ వృద్ధో రాక్షసపుంగవః
స రామస్య హితాన్వేషీ త్వదర్థే హి స మావదత్॥55॥

సీతా మద్వచనాద్వాచ్యా సమాశ్వాస్య ప్రసాద్య చ
భర్తా తే కుశలీ రామో లక్ష్మణానుగతో బలీ॥56॥

సఖ్యం వానరరాజేన శక్రప్రతిమతేజసా
కృతవాన్రాఘవః శ్రీమాంస్త్వదర్థే చ సముద్యతః॥57॥

మా చ తేఽస్తు భయం భీరు రావణాల్లోకగర్హితాత్
నలకూబరశాపేన రక్షితా హ్యస్యనిందితే॥58॥

శప్తో హ్యేష పురా పాపో వధూం రంభాం పరామృశన్
న శక్తో వివశాం నారీముపైతుమజితేంద్రియః॥59॥

క్షిప్రమేష్యతి తే భర్తా సుగ్రీవేణాభిరక్షితః
సౌమిత్రిసహితో ధీమాంస్త్వాం చేతో మోక్షయిష్యతి॥60॥

స్వప్నా హి సుమహాఘోరా దృష్టా మేఽనిష్టదర్శనాః
వినాశాయాస్య దుర్బుద్ధేః పౌలస్త్యకులఘాతినః॥61॥

దారుణో హ్యేష దుష్టాత్మా క్షుద్రకర్మా నిశాచరః
స్వభావాచ్ఛీలదోషేణ సర్వేషాం భయవర్ధనః॥62॥

స్పర్ధతే సర్వదేవైర్యః కాలోపహతచేతనః
మయా వినాశలింగాని స్వప్నే దృష్టాని తస్య వై॥63॥

తైలాభిషిక్తో వికచో మజ్జన్పంకే దశాననః
అసకృత్ఖరయుక్తే తు రథే నృత్యన్నివ స్థితః॥64॥

కుంభకర్ణాదయశ్చేమే నగ్నాః పతితమూర్ధజాః
కృష్యంతే దక్షిణామాశాం రక్తమాల్యానులేపనాః॥65॥

శ్వేతాతపత్రః సోష్ణీషః శుక్లమాల్యవిభూషణః
శ్వేతపర్వతమారూఢ ఏక ఏవ విభీషణః॥66॥

సచివాశ్చాస్య చత్వారః శుక్లమాల్యానులేపనాః
శ్వేతపర్వతమారూఢా మోక్ష్యంతేఽస్మాన్మహాభయాత్॥67॥

రామస్యాస్త్రేణ పృథివీ పరిక్షిప్తా ససాగరా
యశసా పృథివీం కృత్స్నాం పూరయిష్యతి తే పతిః॥68॥

అస్థిసంచయమారూఢో భుంజానో మధుపాయసం
లక్ష్మణశ్చ మయా దృష్టో నిరీక్షన్సర్వతో దిశః॥69॥

రుదతీ రుధిరార్ద్రాంగీ వ్యాఘ్రేణ పరిరక్షితా
అసకృత్త్వం మయా దృష్టా గచ్ఛంతీ దిశముత్తరాం॥70॥

హర్షమేష్యసి వైదేహి క్షిప్రం భర్తృసమన్వితా
రాఘవేణ సహ భ్రాత్రా సీతే త్వమచిరాదివ ॥71॥

ఇతి సా మృగశావాక్షీ తచ్ఛ్రుత్వా త్రిజటావచః
బభూవాశావతీ బాలా పునర్భర్తృసమాగమే ॥72॥

యావదభ్యాగతా రౌద్రాః పిశాచ్యస్తాః సుదారుణాః
దదృశుస్తాం త్రిజటయా సహాసీనాం యథా పురా ॥73॥

—♦ అధ్యాయము 265 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతస్తాం భర్తృశోకార్తాం దీనాం మలినవాససం
మణిశేషాభ్యలంకారాం రుదతీం చ పతివ్రతాం ॥1॥

రాక్షసీభిరుపాస్యంతీం సమాసీనాం శిలాతలే
రావణః కామబాణార్తో దదర్శోపససర్ప చ ॥2॥

దేవదానవగంధర్వయక్షకింపురుషైర్యుధి
అజితోఽశోకవనికాం యయౌ కందర్పమోహితః ॥3॥

దివ్యాంబరధరః శ్రీమాన్సుమృష్టమణికుండలః
విచిత్రమాల్యముకుటో వసంత ఇవ మూర్తిమాన్ ॥4॥

స కల్పవృక్షసదృశో యత్నాదపి విభూషితః
శ్మశానచైత్యద్రుమవద్భూషితోఽపి భయంకరః ॥5॥

స తస్యాస్తనుమధ్యాయాః సమీపే రజనీచరః
దదృశే రోహిణీమేత్య శనైశ్చర ఇవ గ్రహః ॥6॥

స తామామంత్ర్య సుశ్రోణీం పుష్పకేతుశరాహతః
ఇదమిత్యబ్రవీద్బాలాం త్రస్తాం రోహీమివాబలాం ॥7॥

సీతే పర్యాప్తమేతావత్కృతో భర్తురనుగ్రహః
ప్రసాదం కురు తన్వంగి క్రియతాం పరికర్మ తే ॥8॥

భజస్వ మాం వరారోహే మహార్హాభరణాంబరా
భవ మే సర్వనారీణాముత్తమా వరవర్ణిని ॥9॥

సంతి మే దేవకన్యాశ్చ రాజర్షీణాం తథాంగనాః
సంతి దానవకన్యాశ్చ దైత్యానాం చాపి యోషితః ॥10॥

చతుర్దశ పిశాచానాం కోట్యో మే వచనే స్థితాః
ద్విస్తావత్పురుషాదానాం రక్షసాం భీమకర్మణాం ॥11॥

తతో మే త్రిగుణా యక్షా యే మద్వచనకారిణః
కేచిదేవ ధనాధ్యక్షం భ్రాతరం మే సమాశ్రితాః ॥12॥

గంధర్వాప్సరసో భద్రే మామాపానగతం సదా
ఉపతిష్ఠంతి వామోరు యథైవ భ్రాతరం మమ ॥13॥

పుత్రోఽహమపి విప్రర్షేః సాక్షాద్విశ్రవసో మునేః
పంచమో లోకపాలానామితి మే ప్రథితం యశః ॥14॥

దివ్యాని భక్ష్యభోజ్యాని పానాని వివిధాని చ
యథైవ త్రిదశేశస్య తథైవ మమ భామిని ॥15॥

క్షీయతాం దుష్కృతం కర్మ వనవాసకృతం తవ
భార్యా మే భవ సుశ్రోణి యథా మందోదరీ తథా ॥16॥

ఇత్యుక్తా తేన వైదేహీ పరివృత్య శుభాననా
తృణమంతరతః కృత్వా తమువాచ నిశాచరం॥17॥

అశివేనాతివామోరూరజస్రం నేత్రవారిణా
స్తనావపతితౌ బాలా సహితావభివర్షతీ
ఉవాచ వాక్యం తం క్షుద్రం వైదేహీ పతిదేవతా॥18॥

అసకృద్వదతో వాక్యమీదృశం రాక్షసేశ్వర
విషాదయుక్తమేతత్తే మయా శ్రుతమభాగ్యయా॥19॥

తద్భద్రసుఖ భద్రం తే మానసం వినివర్త్యతాం
పరదారాస్మ్యలభ్యా చ సతతం చ పతివ్రతా॥20॥

న చైవోపయికీ భార్యా మానుషీ కృపణా తవ
వివశాం ధర్షయిత్వా చ కాం త్వం ప్రీతిమవాప్స్యసి॥21॥

ప్రజాపతిసమో విప్రో బ్రహ్మయోనిః పితా తవ
న చ పాలయసే ధర్మం లోకపాలసమః కథం॥22॥

భ్రాతరం రాజరాజానం మహేశ్వరసఖం ప్రభుం
ధనేశ్వరం వ్యపదిశన్కథం త్విహ న లజ్జసే॥23॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రారుదత్సీతా కంపయంతీ పయోధరౌ
శిరోధరాం చ తన్వంగీ ముఖం ప్రచ్ఛాద్య వాససా॥24॥

తస్యా రుదత్యా భామిన్యా దీర్ఘా వేణీ సుసంయతా
దదృశే స్వసితా స్నిగ్ధా కాలీ వ్యాలీవ మూర్ధని॥25॥

తచ్ఛ్రుత్వా రావణో వాక్యం సీతయోక్తం సునిష్ఠురం
ప్రత్యాఖ్యాతోఽపి దుర్మేధాః పునరేవాబ్రవీద్వచః॥26॥

కామమంగాని మే సీతే దునోతు మకరధ్వజః
న త్వామకామాం సుశ్రోణీం సమేష్యే చారుహాసినీం॥27॥

కిం ను శక్యం మయా కర్తుం యత్త్వమద్యాపి మానుషం
ఆహారభూతమస్మాకం రామమేవానురుధ్యసే॥28॥

ఇత్యుక్త్వా తామనింద్యాంగీం స రాక్షసగణేశ్వరః
తత్రైవాంతర్హితో భూత్వా జగామాభిమతాం దిశం॥29॥

రాక్షసీభిః పరివృతా వైదేహీ శోకకర్శితా
సేవ్యమానా త్రిజటయా తత్రైవ న్యవసత్తదా॥30॥

—♦ అధ్యాయము 266 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

రాఘవస్తు ససౌమిత్రిః సుగ్రీవేణాభిపాలితః
వసన్మాల్యవతః పృష్ఠే దదర్శ విమలం నభః॥1॥

స దృష్ట్వా విమలే వ్యోమ్ని నిర్మలం శశలక్షణం
గ్రహనక్షత్రతారాభిరనుయాతమమిత్రహా॥2॥

కుముదోత్పలపద్మానాం గంధమాదాయ వాయునా
మహీధరస్థః శీతేన సహసా ప్రతిబోధితః॥3॥

ప్రభాతే లక్ష్మణం వీరమభ్యభాషత దుర్మనాః
సీతాం సంస్మృత్య ధర్మాత్మా రుద్ధాం రాక్షసవేశ్మని॥4॥

గచ్ఛ లక్ష్మణ జానీహి కిష్కింధాయాం కపీశ్వరం
ప్రమత్తం గ్రామ్యధర్మేషు కృతఘ్నం స్వార్థపండితం॥5॥

యోఽసౌ కులాధమో మూఢో మయా రాజ్యేఽభిషేచితః
సర్వవానరగోపుచ్ఛా యమృక్షాశ్చ భజంతి వై॥6॥

యదర్థం నిహతో వాలీ మయా రఘుకులోద్వహ
త్వయా సహ మహాబాహో కిష్కింధోపవనే తదా॥7॥

కృతఘ్నం తమహం మన్యే వానరాపసదం భువి
యో మామేవంగతో మూఢో న జానీతేఽద్య లక్ష్మణ॥8॥

అసౌ మన్యే న జానీతే సమయప్రతిపాదనం
కృతోపకారం మాం నూనమవమన్యాల్పయా ధియా॥9॥

యది తావదనుద్యుక్తః శేతే కామసుఖాత్మకః
నేతవ్యో వాలిమార్గేణ సర్వభూతగతిం త్వయా॥10॥

అథాపి ఘటతేఽస్మాకమర్థే వానరపుంగవః
తమాదాయైహి కాకుత్స్థ త్వరావాన్భవ మా చిరం॥11॥

ఇత్యుక్తో లక్ష్మణో భ్రాత్రా గురువాక్యహితే రతః
ప్రతస్థే రుచిరం గృహ్య సమార్గణగుణం ధనుః
కిష్కింధాద్వారమాసాద్య ప్రవివేశానివారితః॥12॥

సక్రోధ ఇతి తం మత్వా రాజా ప్రత్యుద్యయౌ హరిః
తం సదారో వినీతాత్మా సుగ్రీవః ప్లవగాధిపః
పూజయా ప్రతిజగ్రాహ ప్రీయమాణస్తదర్హయా॥13॥

తమబ్రవీద్రామవచః సౌమిత్రిరకుతోభయః
స తత్సర్వమశేషేణ శ్రుత్వా ప్రహ్వః కృతాంజలిః॥14॥

సభృత్యదారో రాజేంద్ర సుగ్రీవో వానరాధిపః
ఇదమాహ వచః ప్రీతో లక్ష్మణం నరకుంజరం॥15॥

నాస్మి లక్ష్మణ దుర్మేధా న కృతఘ్నో న నిర్ఘృణః
శ్రూయతాం యః ప్రయత్నో మే సీతాపర్యేషణే కృతః॥16॥

దిశః ప్రస్థాపితాః సర్వే వినీతా హరయో మయా
సర్వేషాం చ కృతః కాలో మాసేనాగమనం పునః॥17॥

యైరియం సవనా సాద్రిః సపురా సాగరాంబరా
విచేతవ్యా మహీ వీర సగ్రామనగరాకరా॥18॥

స మాసః పంచరాత్రేణ పూర్ణో భవితుమర్హతి
తతః శ్రోష్యసి రామేణ సహితః సుమహత్ప్రియం॥19॥

ఇత్యుక్తో లక్ష్మణస్తేన వానరేంద్రేణ ధీమతా
త్యక్త్వా రోషమదీనాత్మా సుగ్రీవం ప్రత్యపూజయత్॥20॥

స రామం సహసుగ్రీవో మాల్యవత్పృష్ఠమాస్థితం
అభిగమ్యోదయం తస్య కార్యస్య ప్రత్యవేదయత్॥21॥

ఇత్యేవం వానరేంద్రాస్తే సమాజగ్ముః సహస్రశః
దిశస్తిస్రో విచిత్యాథ న తు యే దక్షిణాం గతాః॥22॥

ఆచఖ్యుస్తే తు రామాయ మహీం సాగరమేఖలాం
విచితాం న తు వైదేహ్యా దర్శనం రావణస్య వా॥23॥

గతాస్తు దక్షిణామాశాం యే వై వానరపుంగవాః
ఆశావాంస్తేషు కాకుత్స్థః ప్రాణానార్తోఽప్యధారయత్॥24॥

ద్విమాసోపరమే కాలే వ్యతీతే ప్లవగాస్తతః
సుగ్రీవమభిగమ్యేదం త్వరితా వాక్యమబ్రువన్॥25॥

రక్షితం వాలినా యత్తత్స్ఫీతం మధువనం మహత్
త్వయా చ ప్లవగశ్రేష్ఠ తద్భుంక్తే పవనాత్మజః॥26॥

వాలిపుత్రోఽఙ్గదశ్చైవ యే చాన్యే ప్లవగర్షభాః
విచేతుం దక్షిణామాశాం రాజన్ప్రస్థాపితాస్త్వయా॥27॥

తేషాం తం ప్రణయం శ్రుత్వా మేనే స కృతకృత్యతాం
కృతార్థానాం హి భృత్యానామేతద్భవతి చేష్టితం॥28॥

స తద్రామాయ మేధావీ శశంస ప్లవగర్షభః
రామశ్చాప్యనుమానేన మేనే దృష్టాం తు మైథిలీం॥29॥

హనూమత్ప్రముఖాశ్చాపి విశ్రాంతాస్తే ప్లవంగమాః
అభిజగ్ముర్హరీంద్రం తం రామలక్ష్మణసంనిధౌ॥30॥

గతిం చ ముఖవర్ణం చ దృష్ట్వా రామో హనూమతః
అగమత్ప్రత్యయం భూయో దృష్టా సీతేతి భారత॥31॥

హనూమత్ప్రముఖాస్తే తు వానరాః పూర్ణమానసాః
ప్రణేముర్విధివద్రామం సుగ్రీవం లక్ష్మణం తథా॥32॥

తానువాచాగతాన్రామః ప్రగృహ్య సశరం ధనుః
అపి మాం జీవయిష్యధ్వమపి వః కృతకృత్యతా॥33॥

అపి రాజ్యమయోధ్యాయాం కారయిష్యామ్యహం పునః
నిహత్య సమరే శత్రూనాహృత్య జనకాత్మజాం॥34॥

అమోక్షయిత్వా వైదేహీమహత్వా చ రిపూన్రణే
హృతదారోఽవధూతశ్చ నాహం జీవితుముత్సహే॥35॥

ఇత్యుక్తవచనం రామం ప్రత్యువాచానిలాత్మజః
ప్రియమాఖ్యామి తే రామ దృష్టా సా జానకీ మయా॥36॥

విచిత్య దక్షిణామాశాం సపర్వతవనాకరాం
శ్రాంతాః కాలే వ్యతీతే స్మ దృష్టవంతో మహాగుహాం॥37॥

ప్రవిశామో వయం తాం తు బహుయోజనమాయతాం
అంధకారాం సువిపినాం గహనాం కీటసేవితాం॥38॥

గత్వా సుమహదధ్వానమాదిత్యస్య ప్రభాం తతః
దృష్టవంతః స్మ తత్రైవ భవనం దివ్యమంతరా॥39॥

మయస్య కిల దైత్యస్య తదాసీద్వేశ్మ రాఘవ
తత్ర ప్రభావతీ నామ తపోఽతప్యత తాపసీ॥40॥

తయా దత్తాని భోజ్యాని పానాని వివిధాని చ
భుక్త్వా లబ్ధబలాః సంతస్తయోక్తేన పథా తతః॥41॥

నిర్యాయ తస్మాదుద్దేశాత్పశ్యామో లవణాంభసః
సమీపే సహ్యమలయౌ దర్దురం చ మహాగిరిం॥42॥

తతో మలయమారుహ్య పశ్యంతో వరుణాలయం
విషణ్ణా వ్యథితాః ఖిన్నా నిరాశా జీవితే భృశం॥43॥

అనేకశతవిస్తీర్ణం యోజనానాం మహోదధిం
తిమినక్రఝషావాసం చింతయంతః సుదుఃఖితాః॥44॥

తత్రానశనసంకల్పం కృత్వాసీనా వయం తదా
తతః కథాంతే గృధ్రస్య జటాయోరభవత్కథా॥45॥

తతః పర్వతశృంగాభం ఘోరరూపం భయావహం
పక్షిణం దృష్టవంతః స్మ వైనతేయమివాపరం॥46॥

సోఽస్మానతర్కయద్భోక్తుమథాభ్యేత్య వచోఽబ్రవీత్
భోః క ఏష మమ భ్రాతుర్జటాయోః కురుతే కథాం॥47॥

సంపాతిర్నామ తస్యాహం జ్యేష్ఠో భ్రాతా ఖగాధిపః
అన్యోన్యస్పర్ధయారూఢావావామాదిత్యసంసదం॥48॥

తతో దగ్ధావిమౌ పక్షౌ న దగ్ధౌ తు జటాయుషః
తదా మే చిరదృష్టః స భ్రాతా గృధ్రపతిః ప్రియః
నిర్దగ్ధపక్షః పతితో హ్యహమస్మిన్మహాగిరౌ॥49॥

తస్యైవం వదతోఽస్మాభిర్హతో భ్రాతా నివేదితః
వ్యసనం భవతశ్చేదం సంక్షేపాద్వై నివేదితం॥50॥

స సంపాతిస్తదా రాజఞ్ఛ్రుత్వా సుమహదప్రియం
విషణ్ణచేతాః పప్రచ్ఛ పునరస్మానరిందమ॥51॥

కః స రామః కథం సీతా జటాయుశ్చ కథం హతః
ఇచ్ఛామి సర్వమేవైతచ్ఛ్రోతుం ప్లవగసత్తమాః॥52॥

తస్యాహం సర్వమేవైతం భవతో వ్యసనాగమం
ప్రాయోపవేశనే చైవ హేతుం విస్తరతోఽబ్రువం॥53॥

సోఽస్మానుత్థాపయామాస వాక్యేనానేన పక్షిరాట్
రావణో విదితో మహ్యం లంకా చాస్య మహాపురీ॥54॥

దృష్టా పారే సముద్రస్య త్రికూటగిరికందరే
భవిత్రీ తత్ర వైదేహీ న మేఽస్త్యత్ర విచారణా॥55॥

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా వయముత్థాయ సత్వరాః
సాగరప్లవనే మంత్రం మంత్రయామః పరంతప॥56॥

నాధ్యవస్యద్యదా కశ్చిత్సాగరస్య విలంఘనే
తతః పితరమావిశ్య పుప్లువేఽహం మహార్ణవం
శతయోజనవిస్తీర్ణం నిహత్య జలరాక్షసీం॥57॥

తత్ర సీతా మయా దృష్టా రావణాంతఃపురే సతీ
ఉపవాసతపఃశీలా భర్తృదర్శనలాలసా
జటిలా మలదిగ్ధాంగీ కృశా దీనా తపస్వినీ॥58॥

నిమిత్తైస్తామహం సీతాముపలభ్య పృథగ్విధైః
ఉపసృత్యాబ్రువం చార్యామభిగమ్య రహోగతాం॥59॥

సీతే రామస్య దూతోఽహం వానరో మారుతాత్మజః
త్వద్దర్శనమభిప్రేప్సురిహ ప్రాప్తో విహాయసా॥60॥

రాజపుత్రౌ కుశలినౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ
సర్వశాఖామృగేంద్రేణ సుగ్రీవేణాభిపాలితౌ॥61॥

కుశలం త్వాబ్రవీద్రామః సీతే సౌమిత్రిణా సహ
సఖిభావాచ్చ సుగ్రీవః కుశలం త్వానుపృచ్ఛతి॥62॥

క్షిప్రమేష్యతి తే భర్తా సర్వశాఖామృగైః సహ
ప్రత్యయం కురు మే దేవి వానరోఽస్మి న రాక్షసః॥63॥

ముహూర్తమివ చ ధ్యాత్వా సీతా మాం ప్రత్యువాచ హ
అవైమి త్వాం హనూమంతమవింధ్యవచనాదహం॥64॥

అవింధ్యో హి మహాబాహో రాక్షసో వృద్ధసంమతః
కథితస్తేన సుగ్రీవస్త్వద్విధైః సచివైర్వృతః॥65॥

గమ్యతామితి చోక్త్వా మాం సీతా ప్రాదాదిమం మణిం
ధారితా యేన వైదేహీ కాలమేతమనిందితా॥66॥

ప్రత్యయార్థం కథాం చేమాం కథయామాస జానకీ
క్షిప్తామిషీకాం కాకస్య చిత్రకూటే మహాగిరౌ
భవతా పురుషవ్యాఘ్ర ప్రత్యభిజ్ఞానకారణాత్॥67॥

శ్రావయిత్వా తదాత్మానం తతో దగ్ధ్వా చ తాం పురీం
సంప్రాప్త ఇతి తం రామః ప్రియవాదినమర్చయత్॥68॥

—♦ అధ్యాయము 267 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతస్తత్రైవ రామస్య సమాసీనస్య తైః సహ
సమాజగ్ముః కపిశ్రేష్ఠాః సుగ్రీవవచనాత్తదా॥1॥

వృతః కోటిసహస్రేణ వానరాణాం తరస్వినాం
శ్వశురో వాలినః శ్రీమాన్సుషేణో రామమభ్యయాత్॥2॥

కోటీశతవృతౌ చాపి గజో గవయ ఏవ చ
వానరేంద్రౌ మహావీర్యౌ పృథక్పృథగదృశ్యతాం॥3॥

షష్టికోటిసహస్రాణి ప్రకర్షన్ప్రత్యదృశ్యత
గోలాంగూలో మహారాజ గవాక్షో భీమదర్శనః॥4॥

గంధమాదనవాసీ తు ప్రథితో గంధమాదనః
కోటీసహస్రముగ్రాణాం హరీణాం సమకర్షత॥5॥

పనసో నామ మేధావీ వానరః సుమహాబలః
కోటీర్దశ ద్వాదశ చ త్రింశత్పంచ ప్రకర్షతి॥6॥

శ్రీమాందధిముఖో నామ హరివృద్ధోఽపి వీర్యవాన్
ప్రచకర్ష మహత్సైన్యం హరీణాం భీమతేజసాం॥7॥

కృష్ణానాం ముఖపుండ్రాణామృక్షాణాం భీమకర్మణాం
కోటీశతసహస్రేణ జాంబవాన్ప్రత్యదృశ్యత॥8॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో హరియూథపయూథపాః
అసంఖ్యేయా మహారాజ సమీయూ రామకారణాత్॥9॥

శిరీషకుసుమాభానాం సింహానామివ నర్దతాం
శ్రూయతే తుములః శబ్దస్తత్ర తత్ర ప్రధావతాం॥10॥

గిరికూటనిభాః కేచిత్కేచిన్మహిషసంనిభాః
శరదభ్రప్రతీకాశాః పిష్టహింగులకాననాః॥11॥

ఉత్పతంతః పతంతశ్చ ప్లవమానాశ్చ వానరాః
ఉద్ధున్వంతోఽపరే రేణూన్సమాజగ్ముః సమంతతః॥12॥

స వానరమహాలోకః పూర్ణసాగరసంనిభః
నివేశమకరోత్తత్ర సుగ్రీవానుమతే తదా॥13॥

తతస్తేషు హరీంద్రేషు సమావృత్తేషు సర్వశః
తిథౌ ప్రశస్తే నక్షత్రే ముహూర్తే చాభిపూజితే॥14॥

తేన వ్యూఢేన సైన్యేన లోకానుద్వర్తయన్నివ
ప్రయయౌ రాఘవః శ్రీమాన్సుగ్రీవసహితస్తదా॥15॥

ముఖమాసీత్తు సైన్యస్య హనూమాన్మారుతాత్మజః
జఘనం పాలయామాస సౌమిత్రిరకుతోభయః॥16॥

బద్ధగోధాంగులిత్రాణౌ రాఘవౌ తత్ర రేజతుః
వృతౌ హరిమహామాత్రైశ్చంద్రసూర్యౌ గ్రహైరివ॥17॥

ప్రబభౌ హరిసైన్యం తచ్ఛాలతాలశిలాయుధం
సుమహచ్ఛాలిభవనం యథా సూర్యోదయం ప్రతి॥18॥

నలనీలాంగదక్రాథమైందద్వివిదపాలితా
యయౌ సుమహతీ సేనా రాఘవస్యార్థసిద్ధయే॥19॥

విధివత్సుప్రశస్తేషు బహుమూలఫలేషు చ
ప్రభూతమధుమాంసేషు వారిమత్సు శివేషు చ॥20॥

నివసంతీ నిరాబాధా తథైవ గిరిసానుషు
ఉపాయాద్ధరిసేనా సా క్షారోదమథ సాగరం॥21॥

ద్వితీయసాగరనిభం తద్బలం బహులధ్వజం
వేలావనం సమాసాద్య నివాసమకరోత్తదా॥22॥

తతో దాశరథిః శ్రీమాన్సుగ్రీవం ప్రత్యభాషత
మధ్యే వానరముఖ్యానాం ప్రాప్తకాలమిదం వచః॥23॥

ఉపాయః కో ను భవతాం మతః సాగరలంఘనే
ఇయం చ మహతీ సేనా సాగరశ్చాపి దుస్తరః॥24॥

తత్రాన్యే వ్యాహరంతి స్మ వానరాః పటుమానినః
సమర్థా లంఘనే సింధోర్న తు కృత్స్నస్య వానరాః॥25॥

కేచిన్నౌభిర్వ్యవస్యంతి కేచిచ్చ వివిధైః ప్లవైః
నేతి రామశ్చ తాన్సర్వాన్సాంత్వయన్ప్రత్యభాషత॥26॥

శతయోజనవిస్తారం న శక్తాః సర్వవానరాః
క్రాంతుం తోయనిధిం వీరా నైషా వో నైష్ఠికీ మతిః॥27॥

నావో న సంతి సేనాయా బహ్వ్యస్తారయితుం తథా
వణిజాముపఘాతం చ కథమస్మద్విధశ్చరేత్॥28॥

విస్తీర్ణం చైవ నః సైన్యం హన్యాచ్ఛిద్రేషు వై పరః
ప్లవోడుపప్రతారశ్చ నైవాత్ర మమ రోచతే॥29॥

అహం త్విమం జలనిధిం సమారప్స్యామ్యుపాయతః
ప్రతిశేష్యామ్యుపవసందర్శయిష్యతి మాం తతః॥30॥

న చేద్దర్శయితా మార్గం ధక్ష్యామ్యేనమహం తతః
మహాస్త్రైరప్రతిహతైరత్యగ్నిపవనోజ్జ్వలైః॥31॥

ఇత్యుక్త్వా సహసౌమిత్రిరుపస్పృశ్యాథ రాఘవః
ప్రతిశిశ్యే జలనిధిం విధివత్కుశసంస్తరే॥32॥

సాగరస్తు తతః స్వప్నే దర్శయామాస రాఘవం
దేవో నదనదీభర్తా శ్రీమాన్యాదోగణైర్వృతః॥33॥

కౌసల్యామాతరిత్యేవమాభాష్య మధురం వచః
ఇదమిత్యాహ రత్నానామాకరైః శతశో వృతః॥34॥

బ్రూహి కిం తే కరోమ్యత్ర సాహాయ్యం పురుషర్షభ
ఇక్ష్వాకురస్మి తే జ్ఞాతిరితి రామస్తమబ్రవీత్॥35॥

మార్గమిచ్ఛామి సైన్యస్య దత్తం నదనదీపతే
యేన గత్వా దశగ్రీవం హన్యాం పౌలస్త్యపాంసనం॥36॥

యద్యేవం యాచతో మార్గం న ప్రదాస్యతి మే భవాన్
శరైస్త్వాం శోషయిష్యామి దివ్యాస్త్రప్రతిమంత్రితైః॥37॥

ఇత్యేవం బ్రువతః శ్రుత్వా రామస్య వరుణాలయః
ఉవాచ వ్యథితో వాక్యమితి బద్ధాంజలిః స్థితః॥38॥

నేచ్ఛామి ప్రతిఘాతం తే నాస్మి విఘ్నకరస్తవ
శృణు చేదం వచో రామ శ్రుత్వా కర్తవ్యమాచర॥39॥

యది దాస్యామి తే మార్గం సైన్యస్య వ్రజతోఽఽజ్ఞయా
అన్యేఽప్యాజ్ఞాపయిష్యంతి మామేవం ధనుషో బలాత్॥40॥

అస్తి త్వత్ర నలో నామ వానరః శిల్పిసంమతః
త్వష్టుర్దేవస్య తనయో బలవాన్విశ్వకర్మణః॥41॥

స యత్కాష్ఠం తృణం వాపి శిలాం వా క్షేప్స్యతే మయి
సర్వం తద్ధారయిష్యామి స తే సేతుర్భవిష్యతి॥42॥

ఇత్యుక్త్వాంతర్హితే తస్మిన్రామో నలమువాచ హ
కురు సేతుం సముద్రే త్వం శక్తో హ్యసి మతో మమ॥43॥

తేనోపాయేన కాకుత్స్థః సేతుబంధమకారయత్
దశయోజనవిస్తారమాయతం శతయోజనం॥44॥

నలసేతురితి ఖ్యాతో యోఽద్యాపి ప్రథితో భువి
రామస్యాజ్ఞాం పురస్కృత్య ధార్యతే గిరిసంనిభః॥45॥

తత్రస్థం స తు ధర్మాత్మా సమాగచ్ఛద్విభీషణః
భ్రాతా వై రాక్షసేంద్రస్య చతుర్భిః సచివైః సహ॥46॥

ప్రతిజగ్రాహ రామస్తం స్వాగతేన మహామనాః
సుగ్రీవస్య తు శంకాభూత్ప్రణిధిః స్యాదితి స్మ హ॥47॥

రాఘవస్తస్య చేష్టాభిః సమ్యక్చ చరితేంగితైః
యదా తత్త్వేన తుష్టోఽభూత్తత ఏనమపూజయత్॥48॥

సర్వరాక్షసరాజ్యే చాప్యభ్యషించద్విభీషణం
చక్రే చ మంత్రానుచరం సుహృదం లక్ష్మణస్య చ॥49॥

విభీషణమతే చైవ సోఽత్యక్రామన్మహార్ణవం
ససైన్యః సేతునా తేన మాసేనైవ నరాధిప॥50॥

తతో గత్వా సమాసాద్య లంకోద్యానాన్యనేకశః
భేదయామాస కపిభిర్మహాంతి చ బహూని చ॥51॥

తత్రాస్తాం రావణామాత్యౌ రాక్షసౌ శుకసారణౌ
చారౌ వానరరూపేణ తౌ జగ్రాహ విభీషణః॥52॥

ప్రతిపన్నౌ యదా రూపం రాక్షసం తౌ నిశాచరౌ
దర్శయిత్వా తతః సైన్యం రామః పశ్చాదవాసృజత్॥53॥

నివేశ్యోపవనే సైన్యం తచ్ఛూరః ప్రాజ్ఞవానరం
ప్రేషయామాస దౌత్యేన రావణస్య తతోఽఙ్గదం॥54॥

—♦ అధ్యాయము 268 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ప్రభూతాన్నోదకే తస్మిన్బహుమూలఫలే వనే
సేనాం నివేశ్య కాకుత్స్థో విధివత్పర్యరక్షత॥1॥

రావణశ్చ విధిం చక్రే లంకాయాం శాస్త్రనిర్మితం
ప్రకృత్యైవ దురాధర్షా దృఢప్రాకారతోరణా ॥2॥

అగాధతోయాః పరిఖా మీననక్రసమాకులాః
బభూవుః సప్త దుర్ధర్షాః ఖాదిరైః శంకుభిశ్చితాః ॥3॥

కర్ణాట్టయంత్రదుర్ధర్షా బభూవుః సహుడోపలాః
సాశీవిషఘటాయోధాః ససర్జరసపాంసవః ॥4॥

ముసలాలాతనారాచతోమరాసిపరశ్వధైః
అన్వితాశ్చ శతఘ్నీభిః సమధూచ్ఛిష్టముద్గరాః ॥5॥

పురద్వారేషు సర్వేషు గుల్మాః స్థావరజంగమాః
బభూవుః పత్తిబహులాః ప్రభూతగజవాజినః ॥6॥

అంగదస్త్వథ లంకాయా ద్వారదేశముపాగతః
విదితో రాక్షసేంద్రస్య ప్రవివేశ గతవ్యథః ॥7॥

మధ్యే రాక్షసకోటీనాం బహ్వీనాం సుమహాబలః
శుశుభే మేఘమాలాభిరాదిత్య ఇవ సంవృతః ॥8॥

స సమాసాద్య పౌలస్త్యమమాత్యైరభిసంవృతం
రామసందేశమామంత్ర్య వాగ్మీ వక్తుం ప్రచక్రమే ॥9॥

ఆహ త్వాం రాఘవో రాజన్కోసలేంద్రో మహాయశాః
ప్రాప్తకాలమిదం వాక్యం తదాదత్స్వ కురుష్వ చ ॥10॥

అకృతాత్మానమాసాద్య రాజానమనయే రతం
వినశ్యంత్యనయావిష్టా దేశాశ్చ నగరాణి చ ॥11॥

త్వయైకేనాపరాద్ధం మే సీతామాహరతా బలాత్
వధాయానపరాద్ధానామన్యేషాం తద్భవిష్యతి ॥12॥

యే త్వయా బలదర్పాభ్యామావిష్టేన వనేచరాః
ఋషయో హింసితాః పూర్వం దేవాశ్చాప్యవమానితాః ॥13॥

రాజర్షయశ్చ నిహతా రుదంత్యశ్చాపహృతాః స్త్రియః
తదిదం సమనుప్రాప్తం ఫలం తస్యానయస్య తే ॥14॥

హంతాస్మి త్వాం సహామాత్యం యుధ్యస్వ పురుషో భవ
పశ్య మే ధనుషో వీర్యం మానుషస్య నిశాచర ॥15॥

ముచ్యతాం జానకీ సీతా న మే మోక్ష్యసి కర్హిచిత్
అరాక్షసమిమం లోకం కర్తాస్మి నిశితైః శరైః ॥16॥

ఇతి తస్య బ్రువాణస్య దూతస్య పరుషం వచః
శ్రుత్వా న మమృషే రాజా రావణః క్రోధమూర్ఛితః ॥17॥

ఇంగితజ్ఞాస్తతో భర్తుశ్చత్వారో రజనీచరాః
చతుర్ష్వంగేషు జగృహుః శార్దూలమివ పక్షిణః ॥18॥

తాంస్తథాంగేషు సంసక్తానంగదో రజనీచరాన్
ఆదాయైవ ఖముత్పత్య ప్రాసాదతలమావిశత్ ॥19॥

వేగేనోత్పతతస్తస్య పేతుస్తే రజనీచరాః
భువి సంభిన్నహృదయాః ప్రహారపరిపీడితాః ॥20॥

స ముక్తో హర్మ్యశిఖరాత్తస్మాత్పునరవాపతత్
లంఘయిత్వా పురీం లంకాం స్వబలస్య సమీపతః ॥21॥

కోసలేంద్రమథాభ్యేత్య సర్వమావేద్య చాంగదః
విశశ్రామ స తేజస్వీ రాఘవేణాభినందితః ॥22॥

తతః సర్వాభిసారేణ హరీణాం వాతరంహసాం
భేదయామాస లంకాయాః ప్రాకారం రఘునందనః॥23॥

విభీషణర్క్షాధిపతీ పురస్కృత్యాథ లక్ష్మణః
దక్షిణం నగరద్వారమవామృద్నాద్దురాసదం॥24॥

కరభారుణగాత్రాణాం హరీణాం యుద్ధశాలినాం
కోటీశతసహస్రేణ లంకామభ్యపతత్తదా॥25॥

ఉత్పతద్భిః పతద్భిశ్చ నిపతద్భిశ్చ వానరైః
నాదృశ్యత తదా సూర్యో రజసా నాశితప్రభః॥26॥

శాలిప్రసూనసదృశైః శిరీషకుసుమప్రభైః
తరుణాదిత్యసదృశైః శరగౌరైశ్చ వానరైః॥27॥

ప్రాకారం దదృశుస్తే తు సమంతాత్కపిలీకృతం
రాక్షసా విస్మితా రాజన్సస్త్రీవృద్ధాః సమంతతః॥28॥

బిభిదుస్తే మణిస్తంభాన్కర్ణాట్టశిఖరాణి చ
భగ్నోన్మథితవేగాని యంత్రాణి చ విచిక్షిపుః॥29॥

పరిగృహ్య శతఘ్నీశ్చ సచక్రాః సహుడోపలాః
చిక్షిపుర్భుజవేగేన లంకామధ్యే మహాబలాః॥30॥

ప్రాకారస్థాశ్చ యే కేచిన్నిశాచరగణాస్తదా
ప్రదుద్రువుస్తే శతశః కపిభిః సమభిద్రుతాః॥31॥

తతస్తు రాజవచనాద్రాక్షసాః కామరూపిణః
నిర్యయుర్వికృతాకారాః సహస్రశతసంఘశః॥32॥

శస్త్రవర్షాణి వర్షంతో ద్రావయంతో వనౌకసః
ప్రాకారం శోధయంతస్తే పరం విక్రమమాస్థితాః॥33॥

స మాషరాశిసదృశైర్బభూవ క్షణదాచరైః
కృతో నిర్వానరో భూయః ప్రాకారో భీమదర్శనైః॥34॥

పేతుః శూలవిభిన్నాంగా బహవో వానరర్షభాః
స్తంభతోరణభగ్నాశ్చ పేతుస్తత్ర నిశాచరాః॥35॥

కేశాకేశ్యభవద్యుద్ధం రక్షసాం వానరైః సహ
నఖైర్దంతైశ్చ వీరాణాం ఖాదతాం వై పరస్పరం॥36॥

నిష్టనంతో హ్యుభయతస్తత్ర వానరరాక్షసాః
హతా నిపతితా భూమౌ న ముంచంతి పరస్పరం॥37॥

రామస్తు శరజాలాని వవర్ష జలదో యథా
తాని లంకాం సమాసాద్య జఘ్నుస్తాన్రజనీచరాన్॥38॥

సౌమిత్రిరపి నారాచైర్దృఢధన్వా జితక్లమః
ఆదిశ్యాదిశ్య దుర్గస్థాన్పాతయామాస రాక్షసాన్॥39॥

తతః ప్రత్యవహారోఽభూత్సైన్యానాం రాఘవాజ్ఞయా
కృతే విమర్దే లంకాయాం లబ్ధలక్షో జయోత్తరః॥40॥

—♦ అధ్యాయము 269 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతో నివిశమానాంస్తాన్సైనికాన్రావణానుగాః
అభిజగ్ముర్గణానేకే పిశాచక్షుద్రరక్షసాం॥1॥

పర్వణః పూతనో జంభః ఖరః క్రోధవశో హరిః
ప్రరుజశ్చారుజశ్చైవ ప్రఘసశ్చైవమాదయః ॥2॥

తతోఽభిపతతాం తేషామదృశ్యానాం దురాత్మనాం
అంతర్ధానవధం తజ్జ్ఞశ్చకార స విభీషణః ॥3॥

తే దృశ్యమానా హరిభిర్బలిభిర్దూరపాతిభిః
నిహతాః సర్వశో రాజన్మహీం జగ్ముర్గతాసవః ॥4॥

అమృష్యమాణః సబలో రావణో నిర్యయావథ
వ్యూహ్య చౌశనసం వ్యూహం హరీన్సర్వానహారయత్ ॥5॥

రాఘవస్త్వభినిర్యాయ వ్యూఢానీకం దశాననం
బార్హస్పత్యం విధిం కృత్వా ప్రత్యవ్యూహన్నిశాచరం ॥6॥

సమేత్య యుయుధే తత్ర తతో రామేణ రావణః
యుయుధే లక్ష్మణశ్చైవ తథైవేంద్రజితా సహ ॥7॥

విరూపాక్షేణ సుగ్రీవస్తారేణ చ నిఖర్వటః
తుండేన చ నలస్తత్ర పటుశః పనసేన చ ॥8॥

విషహ్యం యం హి యో మేనే స స తేన సమేయివాన్
యుయుధే యుద్ధవేలాయాం స్వబాహుబలమాశ్రితః ॥9॥

స సంప్రహారో వవృధే భీరూణాం భయవర్ధనః
లోమసంహర్షణో ఘోరః పురా దేవాసురే యథా ॥10॥

రావణో రామమానర్చ్ఛచ్ఛక్తిశూలాసివృష్టిభిః
నిశితైరాయసైస్తీక్ష్ణై రావణం చాపి రాఘవః ॥11॥

తథైవేంద్రజితం యత్తం లక్ష్మణో మర్మభేదిభిః
ఇంద్రజిచ్చాపి సౌమిత్రిం బిభేద బహుభిః శరైః ॥12॥

విభీషణః ప్రహస్తం చ ప్రహస్తశ్చ విభీషణం
ఖగపత్రైః శరైస్తీక్ష్ణైరభ్యవర్షద్గతవ్యథః ॥13॥

తేషాం బలవతామాసీన్మహాస్త్రాణాం సమాగమః
వివ్యథుః సకలా యేన త్రయో లోకాశ్చరాచరాః ॥14॥

—♦ అధ్యాయము 270 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః ప్రహస్తః సహసా సమభ్యేత్య విభీషణం
గదయా తాడయామాస వినద్య రణకర్కశః ॥1॥

స తయాభిహతో ధీమాన్గదయా భీమవేగయా
నాకంపత మహాబాహుర్హిమవానివ సుస్థిరః ॥2॥

తతః ప్రగృహ్య విపులాం శతఘంటాం విభీషణః
అభిమంత్ర్య మహాశక్తిం చిక్షేపాస్య శిరః ప్రతి ॥3॥

పతంత్యా స తయా వేగాద్రాక్షసోఽశనినాదయా
హృతోత్తమాంగో దదృశే వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః ॥4॥

తం దృష్ట్వా నిహతం సంఖ్యే ప్రహస్తం క్షణదాచరం
అభిదుద్రావ ధూమ్రాక్షో వేగేన మహతా కపీన్ ॥5॥

తస్య మేఘోపమం సైన్యమాపతద్భీమదర్శనం
దృష్ట్వైవ సహసా దీర్ణా రణే వానరపుంగవాః ॥6॥

తతస్తాన్సహసా దీర్ణాంద్దృష్ట్వా వానరపుంగవాన్
నిర్యాయ కపిశార్దూలో హనూమాన్పర్యవస్థితః॥7॥

తం దృష్ట్వావస్థితం సంఖ్యే హరయః పవనాత్మజం
వేగేన మహతా రాజన్సంన్యవర్తంత సర్వశః॥8॥

తతః శబ్దో మహానాసీత్తుములో లోమహర్షణః
రామరావణసైన్యానామన్యోన్యమభిధావతాం॥9॥

తస్మిన్ప్రవృత్తే సంగ్రామే ఘోరే రుధిరకర్దమే
ధూమ్రాక్షః కపిసైన్యం తద్ద్రావయామాస పత్రిభిః॥10॥

తం రాక్షసమహామాత్రమాపతంతం సపత్నజిత్
తరసా ప్రతిజగ్రాహ హనూమాన్పవనాత్మజః॥11॥

తయోర్యుద్ధమభూద్ఘోరం హరిరాక్షసవీరయోః
జిగీషతోర్యుధాన్యోన్యమింద్రప్రహ్లాదయోరివ॥12॥

గదాభిః పరిఘైశ్చైవ రాక్షసో జఘ్నివాన్కపిం
కపిశ్చ జఘ్నివాన్రక్షః సస్కంధవిటపైర్ద్రుమైః॥13॥

తతస్తమతికాయేన సాశ్వం సరథసారథిం
ధూమ్రాక్షమవధీద్ధీమాన్హనూమాన్మారుతాత్మజః॥14॥

తతస్తం నిహతం దృష్ట్వా ధూమ్రాక్షం రాక్షసోత్తమం
హరయో జాతవిస్రంభా జఘ్నురభ్యేత్య సైనికాన్॥15॥

తే వధ్యమానా బలిభిర్హరిభిర్జితకాశిభిః
రాక్షసా భగ్నసంకల్పా లంకామభ్యపతన్భయాత్॥16॥

తేఽభిపత్య పురం భగ్నా హతశేషా నిశాచరాః
సర్వం రాజ్ఞే యథావృత్తం రావణాయ న్యవేదయన్॥17॥

శ్రుత్వా తు రావణస్తేభ్యః ప్రహస్తం నిహతం యుధి
ధూమ్రాక్షం చ మహేష్వాసం ససైన్యం వానరర్షభైః॥18॥

సుదీర్ఘమివ నిఃశ్వస్య సముత్పత్య వరాసనాత్
ఉవాచ కుంభకర్ణస్య కర్మకాలోఽయమాగతః॥19॥

ఇత్యేవముక్త్వా వివిధైర్వాదిత్రైః సుమహాస్వనైః
శయానమతినిద్రాలుం కుంభకర్ణమబోధయత్॥20॥

ప్రబోధ్య మహతా చైనం యత్నేనాగతసాధ్వసః
స్వస్థమాసీనమవ్యగ్రం వినిద్రం రాక్షసాధిపః
తతోఽబ్రవీద్దశగ్రీవః కుంభకర్ణం మహాబలం॥21॥

ధన్యోఽసి యస్య తే నిద్రా కుంభకర్ణేయమీదృశీ
య ఇమం దారుణం కాలం న జానీషే మహాభయం॥22॥

ఏష తీర్త్వార్ణవం రామః సేతునా హరిభిః సహ
అవమన్యేహ నః సర్వాన్కరోతి కదనం మహత్॥23॥

మయా హ్యపహృతా భార్యా సీతా నామాస్య జానకీ
తాం మోక్షయిషురాయాతో బద్ధ్వా సేతుం మహార్ణవే॥24॥

తేన చైవ ప్రహస్తాదిర్మహాన్నః స్వజనో హతః
తస్య నాన్యో నిహంతాస్తి త్వదృతే శత్రుకర్శన॥25॥

స దంశితోఽభినిర్యాయ త్వమద్య బలినాం వర
రామాదీన్సమరే సర్వాంజహి శత్రూనరిందమ॥26॥

దూషణావరజౌ చైవ వజ్రవేగప్రమాథినౌ
తౌ త్వాం బలేన మహతా సహితావనుయాస్యతః॥27॥

ఇత్యుక్త్వా రాక్షసపతిః కుంభకర్ణం తరస్వినం
సందిదేశేతికర్తవ్యే వజ్రవేగప్రమాథినౌ॥28॥

తథేత్యుక్త్వా తు తౌ వీరౌ రావణం దూషణానుజౌ
కుంభకర్ణం పురస్కృత్య తూర్ణం నిర్యయతుః పురాత్॥29॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతో వినిర్యాయ పురాత్కుంభకర్ణః సహానుగః
అపశ్యత్కపిసైన్యం తజ్జితకాశ్యగ్రతః స్థితం॥1॥

తమభ్యేత్యాశు హరయః పరివార్య సమంతతః
అభ్యఘ్నంశ్చ మహాకాయైర్బహుభిర్జగతీరుహైః
కరజైరతుదంశ్చాన్యే విహాయ భయముత్తమం॥2॥

బహుధా యుధ్యమానాస్తే యుద్ధమార్గైః ప్లవంగమాః
నానాప్రహరణైర్భీమం రాక్షసేంద్రమతాడయన్॥3॥

స తాడ్యమానః ప్రహసన్భక్షయామాస వానరాన్
పనసం చ గవాక్షం చ వజ్రబాహుం చ వానరం॥4॥

తద్దృష్ట్వా వ్యథనం కర్మ కుంభకర్ణస్య రక్షసః
ఉదక్రోశన్పరిత్రస్తాస్తారప్రభృతయస్తదా॥5॥

తం తారముచ్చైః క్రోశంతమన్యాంశ్చ హరియూథపాన్
అభిదుద్రావ సుగ్రీవః కుంభకర్ణమపేతభీః॥6॥

తతోఽభిపత్య వేగేన కుంభకర్ణం మహామనాః
శాలేన జఘ్నివాన్మూర్ధ్ని బలేన కపికుంజరః॥7॥

స మహాత్మా మహావేగః కుంభకర్ణస్య మూర్ధని
బిభేద శాలం సుగ్రీవో న చైవావ్యథయత్కపిః॥8॥

తతో వినద్య ప్రహసఞ్శాలస్పర్శవిబోధితః
దోర్భ్యామాదాయ సుగ్రీవం కుంభకర్ణోఽహరద్బలాత్॥9॥

హ్రియమాణం తు సుగ్రీవం కుంభకర్ణేన రక్షసా
అవేక్ష్యాభ్యద్రవద్వీరః సౌమిత్రిర్మిత్రనందనః॥10॥

సోఽభిపత్య మహావేగం రుక్మపుంఖం మహాశరం
ప్రాహిణోత్కుంభకర్ణాయ లక్ష్మణః పరవీరహా॥11॥

స తస్య దేహావరణం భిత్త్వా దేహం చ సాయకః
జగామ దారయన్భూమిం రుధిరేణ సముక్షితః॥12॥

తథా స భిన్నహృదయః సముత్సృజ్య కపీశ్వరం
కుంభకర్ణో మహేష్వాసః ప్రగృహీతశిలాయుధః
అభిదుద్రావ సౌమిత్రిముద్యమ్య మహతీం శిలాం॥13॥

తస్యాభిద్రవతస్తూర్ణం క్షురాభ్యాముచ్ఛ్రితౌ కరౌ
చిచ్ఛేద నిశితాగ్రాభ్యాం స బభూవ చతుర్భుజః॥14॥

తానప్యస్య భుజాన్సర్వాన్ప్రగృహీతశిలాయుధాన్
క్షురైశ్చిచ్ఛేద లఘ్వస్త్రం సౌమిత్రిః ప్రతిదర్శయన్॥15॥

స బభూవాతికాయశ్చ బహుపాదశిరోభుజః
తం బ్రహ్మాస్త్రేణ సౌమిత్రిర్దదాహాద్రిచయోపమం॥16॥

స పపాత మహావీర్యో దివ్యాస్త్రాభిహతో రణే
మహాశనివినిర్దగ్ధః పాదపోఽఙ్కురవానివ॥17॥

తం దృష్ట్వా వృత్రసంకాశం కుంభకర్ణం తరస్వినం
గతాసుం పతితం భూమౌ రాక్షసాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥18॥

తథా తాంద్రవతో యోధాందృష్ట్వా తౌ దూషణానుజౌ
అవస్థాప్యాథ సౌమిత్రిం సంక్రుద్ధావభ్యధావతాం॥19॥

తావాద్రవంతౌ సంక్రుద్ధౌ వజ్రవేగప్రమాథినౌ
ప్రతిజగ్రాహ సౌమిత్రిర్వ్యనద్యోభౌ పతత్రిభిః॥20॥

తతః సుతుములం యుద్ధమభవల్లోమహర్షణం
దూషణానుజయోః పార్థ లక్ష్మణస్య చ ధీమతః॥21॥

మహతా శరవర్షేణ రాక్షసౌ సోఽభ్యవర్షత
తౌ చాపి వీరౌ సంక్రుద్ధావుభౌ తౌ సమవర్షతాం॥22॥

ముహూర్తమేవమభవద్వజ్రవేగప్రమాథినోః
సౌమిత్రేశ్చ మహాబాహోః సంప్రహారః సుదారుణః॥23॥

అథాద్రిశృంగమాదాయ హనూమాన్మారుతాత్మజః
అభిద్రుత్యాదదే ప్రాణాన్వజ్రవేగస్య రక్షసః॥24॥

నీలశ్చ మహతా గ్రావ్ణా దూషణావరజం హరిః
ప్రమాథినమభిద్రుత్య ప్రమమాథ మహాబలః॥25॥

తతః ప్రావర్తత పునః సంగ్రామః కటుకోదయః
రామరావణసైన్యానామన్యోన్యమభిధావతాం॥26॥

శతశో నైరృతాన్వన్యా జఘ్నుర్వన్యాంశ్చ నైరృతాః
నైరృతాస్తత్ర వధ్యంతే ప్రాయశో న తు వానరాః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 272 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః శ్రుత్వా హతం సంఖ్యే కుంభకర్ణం సహానుగం
ప్రహస్తం చ మహేష్వాసం ధూమ్రాక్షం చాతితేజసం॥1॥

పుత్రమింద్రజితం శూరం రావణః ప్రత్యభాషత
జహి రామమమిత్రఘ్న సుగ్రీవం చ సలక్ష్మణం॥2॥

త్వయా హి మమ సత్పుత్ర యశో దీప్తముపార్జితం
జిత్వా వజ్రధరం సంఖ్యే సహస్రాక్షం శచీపతిం॥3॥

అంతర్హితః ప్రకాశో వా దివ్యైర్దత్తవరైః శరైః
జహి శత్రూనమిత్రఘ్న మమ శస్త్రభృతాం వర॥4॥

రామలక్ష్మణసుగ్రీవాః శరస్పర్శం న తేఽనఘ
సమర్థాః ప్రతిసంసోఢుం కుతస్తదనుయాయినః॥5॥

అకృతా యా ప్రహస్తేన కుంభకర్ణేన చానఘ
ఖరస్యాపచితిః సంఖ్యే తాం గచ్ఛస్వ మహాభుజ॥6॥

త్వమద్య నిశితైర్బాణైర్హత్వా శత్రూన్ససైనికాన్
ప్రతినందయ మాం పుత్ర పురా బద్ధ్వేవ వాసవం॥7॥

ఇత్యుక్తః స తథేత్యుక్త్వా రథమాస్థాయ దంశితః
ప్రయయావింద్రజిద్రాజంస్తూర్ణమాయోధనం ప్రతి॥8॥

తత్ర విశ్రావ్య విస్పష్టం నామ రాక్షసపుంగవః
ఆహ్వాయామాస సమరే లక్ష్మణం శుభలక్షణం॥9॥

తం లక్ష్మణోఽప్యభ్యధావత్ప్రగృహ్య సశరం ధనుః
త్రాసయంస్తలఘోషేణ సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥10॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం సుమహజ్జయగృద్ధినోః
దివ్యాస్త్రవిదుషోస్తీవ్రమన్యోన్యస్పర్ధినోస్తదా॥11॥

రావణిస్తు యదా నైనం విశేషయతి సాయకైః
తతో గురుతరం యత్నమాతిష్ఠద్బలినాం వరః॥12॥

తత ఏనం మహావేగైరర్దయామాస తోమరైః
తానాగతాన్స చిచ్ఛేద సౌమిత్రిర్నిశితైః శరైః
తే నికృత్తాః శరైస్తీక్ష్ణై ర్న్యపతన్వసుధాతలే॥13॥

తమంగదో వాలిసుతః శ్రీమానుద్యమ్య పాదపం
అభిద్రుత్య మహావేగస్తాడయామాస మూర్ధని॥14॥

తస్యేంద్రజిదసంభ్రాంతః ప్రాసేనోరసి వీర్యవాన్
ప్రహర్తుమైచ్ఛత్తం చాస్య ప్రాసం చిచ్ఛేద లక్ష్మణః॥15॥

తమభ్యాశగతం వీరమంగదం రావణాత్మజః
గదయాతాడయత్సవ్యే పార్శ్వే వానరపుంగవం॥16॥

తమచింత్య ప్రహారం స బలవాన్వాలినః సుతః
ససర్జేంద్రజితః క్రోధాచ్చాలస్కంధమమిత్రజిత్॥17॥

సోఽఙ్గదేన రుషోత్సృష్టో వధాయేంద్రజితస్తరుః
జఘానేంద్రజితః పార్థ రథం సాశ్వం ససారథిం॥18॥

తతో హతాశ్వాత్ప్రస్కంద్య రథాత్స హతసారథిః
తత్రైవాంతర్దధే రాజన్మాయయా రావణాత్మజః॥19॥

అంతర్హితం విదిత్వా తం బహుమాయం చ రాక్షసం
రామస్తం దేశమాగమ్య తత్సైన్యం పర్యరక్షత॥20॥

స రామముద్దిశ్య శరైస్తతో దత్తవరైస్తదా
వివ్యాధ సర్వగాత్రేషు లక్ష్మణం చ మహారథం॥21॥

తమదృశ్యం శరైః శూరౌ మాయయాంతర్హితం తదా
యోధయామాసతురుభౌ రావణిం రామలక్ష్మణౌ॥22॥

స రుషా సర్వగాత్రేషు తయోః పురుషసింహయోః
వ్యసృజత్సాయకాన్భూయః శతశోఽథ సహస్రశః॥23॥

తమదృశ్యం విచిన్వంతః సృజంతమనిశం శరాన్
హరయో వివిశుర్వ్యోమ ప్రగృహ్య మహతీః శిలాః॥24॥

తాంశ్చ తౌ చాప్యదృశ్యః స శరైర్వివ్యాధ రాక్షసః
స భృశం తాడయన్వీరో రావణిర్మాయయావృతః॥25॥

తౌ శరైరాచితౌ వీరౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ
పేతతుర్గగనాద్భూమిం సూర్యాచంద్రమసావివ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 273 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తావుభౌ పతితౌ దృష్ట్వా భ్రాతరావమితౌజసౌ
బబంధ రావణిర్భూయః శరైర్దత్తవరైస్తదా॥1॥

తౌ వీరౌ శరజాలేన బద్ధావింద్రజితా రణే
రేజతుః పురుషవ్యాఘ్రౌ శకుంతావివ పంజరే॥2॥

తౌ దృష్ట్వా పతితౌ భూమౌ శతశః సాయకైశ్చితౌ
సుగ్రీవః కపిభిః సార్ధం పరివార్య తతః స్థితః॥3॥

సుషేణమైందద్వివిదైః కుముదేనాంగదేన చ
హనూమన్నీలతారైశ్చ నలేన చ కపీశ్వరః॥4॥

తతస్తం దేశమాగమ్య కృతకర్మా విభీషణః
బోధయామాస తౌ వీరౌ ప్రజ్ఞాస్త్రేణ ప్రబోధితౌ॥5॥

విశల్యౌ చాపి సుగ్రీవః క్షణేనోభౌ చకార తౌ
విశల్యయా మహౌషధ్యా దివ్యమంత్రప్రయుక్తయా॥6॥

తౌ లబ్ధసంజ్ఞౌ నృవరౌ విశల్యావుదతిష్ఠతాం
గతతంద్రీక్లమౌ చాస్తాం క్షణేనోభౌ మహారథౌ॥7॥

తతో విభీషణః పార్థ రామమిక్ష్వాకునందనం
ఉవాచ విజ్వరం దృష్ట్వా కృతాంజలిరిదం వచః॥8॥

అయమంభో గృహీత్వా తు రాజరాజస్య శాసనాత్
గుహ్యకోఽభ్యాగతః శ్వేతాత్త్వత్సకాశమరిందమ॥9॥

ఇదమంభః కుబేరస్తే మహారాజః ప్రయచ్ఛతి
అంతర్హితానాం భూతానాం దర్శనార్థం పరంతప॥10॥

అనేన స్పృష్టనయనో భూతాన్యంతర్హితాన్యుత
భవాంద్రక్ష్యతి యస్మై చ భవానేతత్ప్రదాస్యతి॥11॥

తథేతి రామస్తద్వారి ప్రతిగృహ్యాథ సత్కృతం
చకార నేత్రయోః శౌచం లక్ష్మణశ్చ మహామనాః॥12॥

సుగ్రీవజాంబవంతౌ చ హనూమానంగదస్తథా
మైందద్వివిదనీలాశ్చ ప్రాయః ప్లవగసత్తమాః॥13॥

తథా సమభవచ్చాపి యదువాచ విభీషణః
క్షణేనాతీంద్రియాణ్యేషాం చక్షూంష్యాసన్యుధిష్ఠిర॥14॥

ఇంద్రజిత్కృతకర్మా తు పిత్రే కర్మ తదాత్మనః
నివేద్య పునరాగచ్ఛత్త్వరయాజిశిరః ప్రతి॥15॥

తమాపతంతం సంక్రుద్ధం పునరేవ యుయుత్సయా
అభిదుద్రావ సౌమిత్రిర్విభీషణమతే స్థితః॥16॥

అకృతాహ్నికమేవైనం జిఘాంసుర్జితకాశినం
శరైర్జఘాన సంక్రుద్ధః కృతసంజ్ఞోఽథ లక్ష్మణః॥17॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం తదాన్యోన్యం జిగీషతోః
అతీవ చిత్రమాశ్చర్యం శక్రప్రహ్లాదయోరివ॥18॥

అవిధ్యదింద్రజిత్తీక్ష్ణైః సౌమిత్రిం మర్మభేదిభిః
సౌమిత్రిశ్చానలస్పర్శైరవిధ్యద్రావణిం శరైః॥19॥

సౌమిత్రిశరసంస్పర్శాద్రావణిః క్రోధమూర్ఛితః
అసృజల్లక్ష్మణాయాష్టౌ శరానాశీవిషోపమాన్॥20॥

తస్యాసూన్పావకస్పర్శైః సౌమిత్రిః పత్రిభిస్త్రిభిః
యథా నిరహరద్వీరస్తన్మే నిగదతః శృణు॥21॥

ఏకేనాస్య ధనుష్మంతం బాహుం దేహాదపాతయత్
ద్వితీయేన సనారాచం భుజం భూమౌ న్యపాతయత్॥22॥

తృతీయేన తు బాణేన పృథుధారేణ భాస్వతా
జహార సునసం చారు శిరో భ్రాజిష్ణుకుండలం॥23॥

వినికృత్తభుజస్కంధం కబంధం భీమదర్శనం
తం హత్వా సూతమప్యస్త్రైర్జఘాన బలినాం వరః॥24॥

లంకాం ప్రవేశయామాసుర్వాజినస్తం రథం తదా
దదర్శ రావణస్తం చ రథం పుత్రవినాకృతం॥25॥

స పుత్రం నిహతం దృష్ట్వా త్రాసాత్సంభ్రాంతలోచనః
రావణః శోకమోహార్తో వైదేహీం హంతుముద్యతః॥26॥

అశోకవనికాస్థాం తాం రామదర్శనలాలసాం
ఖడ్గమాదాయ దుష్టాత్మా జవేనాభిపపాత హ॥27॥

తం దృష్ట్వా తస్య దుర్బుద్ధేరవింధ్యః పాపనిశ్చయం
శమయామాస సంక్రుద్ధం శ్రూయతాం యేన హేతునా॥28॥

మహారాజ్యే స్థితో దీప్తే న స్త్రియం హంతుమర్హసి
హతైవైషా యదా స్త్రీ చ బంధనస్థా చ తే గృహే॥29॥

న చైషా దేహభేదేన హతా స్యాదితి మే మతిః
జహి భర్తారమేవాస్యా హతే తస్మిన్హతా భవేత్॥30॥

న హి తే విక్రమే తుల్యః సాక్షాదపి శతక్రతుః
అసకృద్ధి త్వయా సేంద్రాస్త్రాసితాస్త్రిదశా యుధి॥31॥

ఏవం బహువిధైర్వాక్యైరవింధ్యో రావణం తదా
క్రుద్ధం సంశమయామాస జగృహే చ స తద్వచః॥32॥

నిర్యాణే స మతిం కృత్వా నిధాయాసిం క్షపాచరః
ఆజ్ఞాపయామాస తదా రథో మే కల్ప్యతామితి॥33॥

—♦ అధ్యాయము 274 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః క్రుద్ధో దశగ్రీవః ప్రియే పుత్రే నిపాతితే
నిర్యయౌ రథమాస్థాయ హేమరత్నవిభూషితం॥1॥

సంవృతో రాక్షసైర్ఘోరైర్వివిధాయుధపాణిభిః
అభిదుద్రావ రామం స పోథయన్హరియూథపాన్॥2॥

తమాద్రవంతం సంక్రుద్ధం మైందనీలనలాంగదాః
హనూమాంజాంబవాంశ్చైవ ససైన్యాః పర్యవారయన్॥3॥

తే దశగ్రీవసైన్యం తదృక్షవానరయూథపాః
ద్రుమైర్విధ్వంసయాం చక్రుర్దశగ్రీవస్య పశ్యతః॥4॥

తతః స్వసైన్యమాలోక్య వధ్యమానమరాతిభిః
మాయావీ వ్యదధాన్మాయాం రావణో రాక్షసేశ్వరః॥5॥

తస్య దేహాద్వినిష్క్రాంతాః శతశోఽథ సహస్రశః
రాక్షసాః ప్రత్యదృశ్యంత శరశక్త్యృష్టిపాణయః॥6॥

తాన్రామో జఘ్నివాన్సర్వాందివ్యేనాస్త్రేణ రాక్షసాన్
అథ భూయోఽపి మాయాం స వ్యదధాద్రాక్షసాధిపః॥7॥

కృత్వా రామస్య రూపాణి లక్ష్మణస్య చ భారత
అభిదుద్రావ రామం చ లక్ష్మణం చ దశాననః॥8॥

తతస్తే రామమర్చంతో లక్ష్మణం చ క్షపాచరాః
అభిపేతుస్తదా రాజన్ప్రగృహీతోచ్చకార్ముకాః॥9॥

తాం దృష్ట్వా రాక్షసేంద్రస్య మాయామిక్ష్వాకునందనః
ఉవాచ రామం సౌమిత్రిరసంభ్రాంతో బృహద్వచః॥10॥

జహీమాన్రాక్షసాన్పాపానాత్మనః ప్రతిరూపకాన్
జఘాన రామస్తాంశ్చాన్యానాత్మనః ప్రతిరూపకాన్॥11॥

తతో హర్యశ్వయుక్తేన రథేనాదిత్యవర్చసా
ఉపతస్థే రణే రామం మాతలిః శక్రసారథిః॥12॥

మాతలిరువాచ

అయం హర్యశ్వయుగ్జైత్రో మఘోనః స్యందనోత్తమః
అనేన శక్రః కాకుత్స్థ సమరే దైత్యదానవాన్
శతశః పురుషవ్యాఘ్ర రథోదారేణ జఘ్నివాన్॥13॥

తదనేన నరవ్యాఘ్ర మయా యత్తేన సంయుగే
స్యందనేన జహి క్షిప్రం రావణం మా చిరం కృథాః॥14॥

ఇత్యుక్తో రాఘవస్తథ్యం వచోఽశంకత మాతలేః
మాయేయం రాక్షసస్యేతి తమువాచ విభీషణః॥15॥

నేయం మాయా నరవ్యాఘ్ర రావణస్య దురాత్మనః
తదాతిష్ఠ రథం శీఘ్రమిమమైంద్రం మహాద్యుతే॥16॥

తతః ప్రహృష్టః కాకుత్స్థస్తథేత్యుక్త్వా విభీషణం
రథేనాభిపపాతాశు దశగ్రీవం రుషాన్వితః॥17॥

హాహాకృతాని భూతాని రావణే సమభిద్రుతే
సింహనాదాః సపటహా దివి దివ్యాశ్చ నానదన్॥18॥

స రామాయ మహాఘోరం విససర్జ నిశాచరః
శూలమింద్రాశనిప్రఖ్యం బ్రహ్మదండమివోద్యతం॥19॥

తచ్ఛూలమంతరా రామశ్చిచ్ఛేద నిశితైః శరైః
తద్దృష్ట్వా దుష్కరం కర్మ రావణం భయమావిశత్॥20॥

తతః క్రుద్ధః ససర్జాశు దశగ్రీవః శితాఞ్శరాన్
సహస్రాయుతశో రామే శస్త్రాణి వివిధాని చ॥21॥

తతో భుశుండీః శూలాంశ్చ ముసలాని పరశ్వధాన్
శక్తీశ్చ వివిధాకారాః శతఘ్నీశ్చ శితక్షురాః॥22॥

తాం మాయాం వికృతాం దృష్ట్వా దశగ్రీవస్య రక్షసః
భయాత్ప్రదుద్రువుః సర్వే వానరాః సర్వతోదిశం॥23॥

తతః సుపత్రం సుముఖం హేమపుంఖం శరోత్తమం
తూణాదాదాయ కాకుత్స్థో బ్రహ్మాస్త్రేణ యుయోజ హ॥24॥

తం బాణవర్యం రామేణ బ్రహ్మాస్త్రేణాభిమంత్రితం
జహృషుర్దేవగంధర్వా దృష్ట్వా శక్రపురోగమాః॥25॥

అల్పావశేషమాయుశ్చ తతోఽమన్యంత రక్షసః
బ్రహ్మాస్త్రోదీరణాచ్ఛత్రోర్దేవగంధర్వకింనరాః॥26॥

తతః ససర్జ తం రామః శరమప్రతిమౌజసం
రావణాంతకరం ఘోరం బ్రహ్మదండమివోద్యతం॥27॥

స తేన రాక్షసశ్రేష్ఠః సరథః సాశ్వసారథిః
ప్రజజ్వాల మహాజ్వాలేనాగ్నినాభిపరిష్కృతః॥28॥

తతః ప్రహృష్టాస్త్రిదశాః సగంధర్వాః సచారణాః
నిహతం రావణం దృష్ట్వా రామేణాక్లిష్టకర్మణా॥29॥

తత్యజుస్తం మహాభాగం పంచ భూతాని రావణం
భ్రంశితః సర్వలోకేషు స హి బ్రహ్మాస్త్రతేజసా॥30॥

శరీరధాతవో హ్యస్య మాంసం రుధిరమేవ చ
నేశుర్బ్రహ్మాస్త్రనిర్దగ్ధా న చ భస్మాప్యదృశ్యత॥31॥

—♦ అధ్యాయము 275 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

స హత్వా రావణం క్షుద్రం రాక్షసేంద్రం సురద్విషం
బభూవ హృష్టః ససుహృద్రామః సౌమిత్రిణా సహ॥1॥

తతో హతే దశగ్రీవే దేవాః సర్షిపురోగమాః
ఆశీర్భిర్జయయుక్తాభిరానర్చుస్తం మహాభుజం॥2॥

రామం కమలపత్రాక్షం తుష్టువుః సర్వదేవతాః
గంధర్వాః పుష్పవర్షైశ్చ వాగ్భిశ్చ త్రిదశాలయాః॥3॥

పూజయిత్వా యథా రామం ప్రతిజగ్ముర్యథాగతం
తన్మహోత్సవసంకాశమాసీదాకాశమచ్యుత॥4॥

తతో హత్వా దశగ్రీవం లంకాం రామో మహాయశాః
విభీషణాయ ప్రదదౌ ప్రభుః పరపురంజయః॥5॥

తతః సీతాం పురస్కృత్య విభీషణపురస్కృతాం
అవింధ్యో నామ సుప్రజ్ఞో వృద్ధామాత్యో వినిర్యయౌ॥6॥

ఉవాచ చ మహాత్మానం కాకుత్స్థం దైన్యమాస్థితం
ప్రతీచ్ఛ దేవీం సద్వృత్తాం మహాత్మంజానకీమితి॥7॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్మాదవతీర్య రథోత్తమాత్
బాష్పేణాపిహితాం సీతాం దదర్శేక్ష్వాకునందనః॥8॥

తాం దృష్ట్వా చారుసర్వాంగీం యానస్థాం శోకకర్శితాం
మలోపచితసర్వాంగీం జటిలాం కృష్ణవాససం॥9॥

ఉవాచ రామో వైదేహీం పరామర్శవిశంకితః
గచ్ఛ వైదేహి ముక్తా త్వం యత్కార్యం తన్మయా కృతం॥10॥

మామాసాద్య పతిం భద్రే న త్వం రాక్షసవేశ్మని
జరాం వ్రజేథా ఇతి మే నిహతోఽసౌ నిశాచరః॥11॥

కథం హ్యస్మద్విధో జాతు జానంధర్మవినిశ్చయం
పరహస్తగతాం నారీం ముహూర్తమపి ధారయేత్॥12॥

సువృత్తామసువృత్తాం వాప్యహం త్వామద్య మైథిలి
నోత్సహే పరిభోగాయ శ్వావలీఢం హవిర్యథా॥13॥

తతః సా సహసా బాలా తచ్ఛ్రుత్వా దారుణం వచః
పపాత దేవీ వ్యథితా నికృత్తా కదలీ యథా॥14॥

యో హ్యస్యా హర్షసంభూతో ముఖరాగస్తదాభవత్
క్షణేన స పునర్భ్రష్టో నిఃశ్వాసాదివ దర్పణే॥15॥

తతస్తే హరయః సర్వే తచ్ఛ్రుత్వా రామభాషితం
గతాసుకల్పా నిశ్చేష్టా బభూవుః సహలక్ష్మణాః॥16॥

తతో దేవో విశుద్ధాత్మా విమానేన చతుర్ముఖః
పితామహో జగత్స్రష్టా దర్శయామాస రాఘవం॥17॥

శక్రశ్చాగ్నిశ్చ వాయుశ్చ యమో వరుణ ఏవ చ
యక్షాధిపశ్చ భగవాంస్తథా సప్తర్షయోఽమలాః॥18॥

రాజా దశరథశ్చైవ దివ్యభాస్వరమూర్తిమాన్
విమానేన మహార్హేణ హంసయుక్తేన భాస్వతా॥19॥

తతోఽన్తరిక్షం తత్సర్వం దేవగంధర్వసంకులం
శుశుభే తారకాచిత్రం శరదీవ నభస్తలం॥20॥

తత ఉత్థాయ వైదేహీ తేషాం మధ్యే యశస్వినీ
ఉవాచ వాక్యం కల్యాణీ రామం పృథులవక్షసం॥21॥

రాజపుత్ర న తే కోపం కరోమి విదితా హి మే
గతిః స్త్రీణాం నరాణాం చ శృణు చేదం వచో మమ॥22॥

అంతశ్చరతి భూతానాం మాతరిశ్వా సదాగతిః
స మే విముంచతు ప్రాణాన్యది పాపం చరామ్యహం॥23॥

అగ్నిరాపస్తథాకాశం పృథివీ వాయురేవ చ
విముంచంతు మమ ప్రాణాన్యది పాపం చరామ్యహం॥24॥

తతోఽన్తరిక్షే వాగాసీత్సర్వా విశ్రావయందిశః
పుణ్యా సంహర్షణీ తేషాం వానరాణాం మహాత్మనాం॥25॥

వాయురువాచ

భో భో రాఘవ సత్యం వై వాయురస్మి సదాగతిః
అపాపా మైథిలీ రాజన్సంగచ్ఛ సహ భార్యయా॥26॥

అగ్నిరువాచ

అహమంతఃశరీరస్థో భూతానాం రఘునందన
సుసూక్ష్మమపి కాకుత్స్థ మైథిలీ నాపరాధ్యతి॥27॥

వరుణ ఉవాచ

రసా వై మత్ప్రసూతా హి భూతదేహేషు రాఘవ
అహం వై త్వాం ప్రబ్రవీమి మైథిలీ ప్రతిగృహ్యతాం॥28॥

బ్రహ్మోవాచ

పుత్ర నైతదిహాశ్చర్యం త్వయి రాజర్షిధర్మిణి
సాధో సద్వృత్తమార్గస్థే శృణు చేదం వచో మమ॥29॥

శత్రురేష త్వయా వీర దేవగంధర్వభోగినాం
యక్షాణాం దానవానాం చ మహర్షీణాం చ పాతితః॥30॥

అవధ్యః సర్వభూతానాం మత్ప్రసాదాత్పురాభవత్
కస్మాచ్చిత్కారణాత్పాపః కంచిత్కాలముపేక్షితః॥31॥

వధార్థమాత్మనస్తేన హృతా సీతా దురాత్మనా
నలకూబరశాపేన రక్షా చాస్యాః కృతా మయా॥32॥

యది హ్యకామామాసేవేత్స్త్రియమన్యామపి ధ్రువం
శతధాస్య ఫలేద్దేహ ఇత్యుక్తః సోఽభవత్పురా॥33॥

నాత్ర శంకా త్వయా కార్యా ప్రతీచ్ఛేమాం మహాద్యుతే
కృతం త్వయా మహత్కార్యం దేవానామమరప్రభ॥34॥

దశరథ ఉవాచ

ప్రీతోఽస్మి వత్స భద్రం తే పితా దశరథోఽస్మి తే
అనుజానామి రాజ్యం చ ప్రశాధి పురుషోత్తమ॥35॥

రామ ఉవాచ

అభివాదయే త్వాం రాజేంద్ర యది త్వం జనకో మమ
గమిష్యామి పురీం రమ్యామయోధ్యాం శాసనాత్తవ॥36॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తమువాచ పితా భూయః ప్రహృష్టో మనుజాధిప
గచ్ఛాయోధ్యాం ప్రశాధి త్వం రామ రక్తాంతలోచన॥37॥

తతో దేవాన్నమస్కృత్య సుహృద్భిరభినందితః
మహేంద్ర ఇవ పౌలోమ్యా భార్యయా స సమేయివాన్॥38॥

తతో వరం దదౌ తస్మై అవింధ్యాయ పరంతపః
త్రిజటాం చార్థమానాభ్యాం యోజయామాస రాక్షసీం॥39॥

తమువాచ తతో బ్రహ్మా దేవైః శక్రముఖైర్వృతః
కౌసల్యామాతరిష్టాంస్తే వరానద్య దదాని కాన్॥40॥

వవ్రే రామః స్థితిం ధర్మే శత్రుభిశ్చాపరాజయం
రాక్షసైర్నిహతానాం చ వానరాణాం సముద్భవం॥41॥

తతస్తే బ్రహ్మణా ప్రోక్తే తథేతి వచనే తదా
సముత్తస్థుర్మహారాజ వానరా లబ్ధచేతసః॥42॥

సీతా చాపి మహాభాగా వరం హనుమతే దదౌ
రామకీర్త్యా సమం పుత్ర జీవితం తే భవిష్యతి॥43॥

దివ్యాస్త్వాముపభోగాశ్చ మత్ప్రసాదకృతాః సదా
ఉపస్థాస్యంతి హనుమన్నితి స్మ హరిలోచన॥44॥

తతస్తే ప్రేక్షమాణానాం తేషామక్లిష్టకర్మణాం
అంతర్ధానం యయుర్దేవాః సర్వే శక్రపురోగమాః॥45॥

దృష్ట్వా తు రామం జానక్యా సమేతం శక్రసారథిః
ఉవాచ పరమప్రీతః సుహృన్మధ్య ఇదం వచః॥46॥

దేవగంధర్వయక్షాణాం మానుషాసురభోగినాం
అపనీతం త్వయా దుఃఖమిదం సత్యపరాక్రమ॥47॥

సదేవాసురగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః
కథయిష్యంతి లోకాస్త్వాం యావద్భూమిర్ధరిష్యతి॥48॥

ఇత్యేవముక్త్వానుజ్ఞాప్య రామం శస్త్రభృతాం వరం
సంపూజ్యాపాక్రమత్తేన రథేనాదిత్యవర్చసా॥49॥

తతః సీతాం పురస్కృత్య రామః సౌమిత్రిణా సహ
సుగ్రీవప్రముఖైశ్చైవ సహితః సర్వవానరైః॥50॥

విధాయ రక్షాం లంకాయాం విభీషణపురస్కృతః
సంతతార పునస్తేన సేతునా మకరాలయం॥51॥

పుష్పకేణ విమానేన ఖేచరేణ విరాజతా
కామగేన యథా ముఖ్యైరమాత్యైః సంవృతో వశీ॥52॥

తతస్తీరే సముద్రస్య యత్ర శిశ్యే స పార్థివః
తత్రైవోవాస ధర్మాత్మా సహితః సర్వవానరైః॥53॥

అథైనాన్రాఘవః కాలే సమానీయాభిపూజ్య చ
విసర్జయామాస తదా రత్నైః సంతోష్య సర్వశః॥54॥

గతేషు వానరేంద్రేషు గోపుచ్ఛర్క్షేషు తేషు చ
సుగ్రీవసహితో రామః కిష్కింధాం పునరాగమత్॥55॥

విభీషణేనానుగతః సుగ్రీవసహితస్తదా
పుష్పకేణ విమానేన వైదేహ్యా దర్శయన్వనం॥56॥

కిష్కింధాం తు సమాసాద్య రామః ప్రహరతాం వరః
అంగదం కృతకర్మాణం యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయత్॥57॥

తతస్తైరేవ సహితో రామః సౌమిత్రిణా సహ
యథాగతేన మార్గేణ ప్రయయౌ స్వపురం ప్రతి॥58॥

అయోధ్యాం స సమాసాద్య పురీం రాష్ట్రపతిస్తతః
భరతాయ హనూమంతం దూతం ప్రస్థాపయత్తదా॥59॥

లక్షయిత్వేంగితం సర్వం ప్రియం తస్మై నివేద్య చ
వాయుపుత్రే పునః ప్రాప్తే నందిగ్రామముపాగమత్॥60॥

స తత్ర మలదిగ్ధాంగం భరతం చీరవాససం
అగ్రతః పాదుకే కృత్వా దదర్శాసీనమాసనే॥61॥

సమేత్య భరతేనాథ శత్రుఘ్నేన చ వీర్యవాన్
రాఘవః సహసౌమిత్రిర్ముముదే భరతర్షభ॥62॥

తథా భరతశత్రుఘ్నౌ సమేతౌ గురుణా తదా
వైదేహ్యా దర్శనేనోభౌ ప్రహర్షం సమవాపతుః॥63॥

తస్మై తద్భరతో రాజ్యమాగతాయాభిసత్కృతం
న్యాసం నిర్యాతయామాస యుక్తః పరమయా ముదా॥64॥

తతస్తం వైష్ణవే శూరం నక్షత్రేఽభిమతేఽహని
వసిష్ఠో వామదేవశ్చ సహితావభ్యషించతాం॥65॥

సోఽభిషిక్తః కపిశ్రేష్ఠం సుగ్రీవం ససుహృజ్జనం
విభీషణం చ పౌలస్త్యమన్వజానాద్గృహాన్ప్రతి॥66॥

అభ్యర్చ్య వివిధై రత్నైః ప్రీతియుక్తౌ ముదా యుతౌ
సమాధాయేతికర్తవ్యం దుఃఖేన విససర్జ హ॥67॥

పుష్పకం చ విమానం తత్పూజయిత్వా స రాఘవః
ప్రాదాద్వైశ్రవణాయైవ ప్రీత్యా స రఘునందనః॥68॥

తతో దేవర్షిసహితః సరితం గోమతీమను
దశాశ్వమేధానాజహ్రే జారూథ్యాన్స నిరర్గలాన్॥69॥

—♦ అధ్యాయము 276 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో రామేణామితతేజసా
ప్రాప్తం వ్యసనమత్యుగ్రం వనవాసకృతం పురా॥1॥

మా శుచః పురుషవ్యాఘ్ర క్షత్రియోఽసి పరంతప
బాహువీర్యాశ్రయే మార్గే వర్తసే దీప్తనిర్ణయే॥2॥

న హి తే వృజినం కించిద్దృశ్యతే పరమణ్వపి
అస్మిన్మార్గే విషీదేయుః సేంద్రా అపి సురాసురాః॥3॥

సంహత్య నిహతో వృత్రో మరుద్భిర్వజ్రపాణినా
నముచిశ్చైవ దుర్ధర్షో దీర్ఘజిహ్వా చ రాక్షసీ॥4॥

సహాయవతి సర్వార్థాః సంతిష్ఠంతీహ సర్వశః
కిం ను తస్యాజితం సంఖ్యే భ్రాతా యస్య ధనంజయః॥5॥

అయం చ బలినాం శ్రేష్ఠో భీమో భీమపరాక్రమః
యువానౌ చ మహేష్వాసౌ యమౌ మాద్రవతీసుతౌ
ఏభిః సహాయైః కస్మాత్త్వం విషీదసి పరంతప॥6॥

య ఇమే వజ్రిణః సేనాం జయేయుః సమరుద్గణాం
త్వమప్యేభిర్మహేష్వాసైః సహాయైర్దేవరూపిభిః
విజేష్యసి రణే సర్వానమిత్రాన్భరతర్షభ॥7॥

ఇతశ్చ త్వమిమాం పశ్య సైంధవేన దురాత్మనా
బలినా వీర్యమత్తేన హృతామేభిర్మహాత్మభిః॥8॥

ఆనీతాం ద్రౌపదీం కృష్ణాం కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం
జయద్రథం చ రాజానం విజితం వశమాగతం॥9॥

అసహాయేన రామేణ వైదేహీ పునరాహృతా
హత్వా సంఖ్యే దశగ్రీవం రాక్షసం భీమవిక్రమం॥10॥

యస్య శాఖామృగా మిత్రా ఋక్షాః కాలముఖాస్తథా
జాత్యంతరగతా రాజన్నేతద్బుద్ధ్యానుచింతయ॥11॥

తస్మాత్త్వం కురుశార్దూల మా శుచో భరతర్షభ
త్వద్విధా హి మహాత్మానో న శోచంతి పరంతప॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాశ్వాసితో రాజా మార్కండేయేన ధీమతా
త్యక్త్వా దుఃఖమదీనాత్మా పునరేవేదమబ్రవీత్॥13॥

—♦ అధ్యాయము 277 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నాత్మానమనుశోచామి నేమాన్భ్రాతౄన్మహామునే
హరణం చాపి రాజ్యస్య యథేమాం ద్రుపదాత్మజాం॥1॥

ద్యూతే దురాత్మభిః క్లిష్టాః కృష్ణయా తారితా వయం
జయద్రథేన చ పునర్వనాదపహృతా బలాత్॥2॥

అస్తి సీమంతినీ కాచిద్దృష్టపూర్వాథ వా శ్రుతా
పతివ్రతా మహాభాగా యథేయం ద్రుపదాత్మజా॥3॥

మార్కండేయ ఉవాచ

శృణు రాజన్కులస్త్రీణాం మహాభాగ్యం యుధిష్ఠిర
సర్వమేతద్యథా ప్రాప్తం సావిత్ర్యా రాజకన్యయా॥4॥

ఆసీన్మద్రేషు ధర్మాత్మా రాజా పరమధార్మికః
బ్రహ్మణ్యశ్చ శరణ్యశ్చ సత్యసంధో జితేంద్రియః॥5॥

యజ్వా దానపతిర్దక్షః పౌరజానపదప్రియః
పార్థివోఽశ్వపతిర్నామ సర్వభూతహితే రతః॥6॥

క్షమావాననపత్యశ్చ సత్యవాగ్విజితేంద్రియః
అతిక్రాంతేన వయసా సంతాపముపజగ్మివాన్॥7॥

అపత్యోత్పాదనార్థం స తీవ్రం నియమమాస్థితః
కాలే పరిమితాహారో బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః॥8॥

హుత్వా శతసహస్రం స సావిత్ర్యా రాజసత్తమ
షష్ఠే షష్ఠే తదా కాలే బభూవ మితభోజనః॥9॥

ఏతేన నియమేనాసీద్వర్షాణ్యష్టాదశైవ తు
పూర్ణే త్వష్టాదశే వర్షే సావిత్రీ తుష్టిమభ్యగాత్
స్వరూపిణీ తదా రాజందర్శయామాస తం నృపం॥10॥

అగ్నిహోత్రాత్సముత్థాయ హర్షేణ మహతాన్వితా
ఉవాచ చైనం వరదా వచనం పార్థివం తదా॥11॥

బ్రహ్మచర్యేణ శుద్ధేన దమేన నియమేన చ
సర్వాత్మనా చ మద్భక్త్యా తుష్టాస్మి తవ పార్థివ॥12॥

వరం వృణీష్వాశ్వపతే మద్రరాజ యథేప్సితం
న ప్రమాదశ్చ ధర్మేషు కర్తవ్యస్తే కథంచన॥13॥

అశ్వపతిరువాచ

అపత్యార్థః సమారంభః కృతో ధర్మేప్సయా మయా
పుత్రా మే బహవో దేవి భవేయుః కులభావనాః॥14॥

తుష్టాసి యది మే దేవి కామమేతం వృణోమ్యహం
సంతానం హి పరో ధర్మ ఇత్యాహుర్మాం ద్విజాతయః॥15॥

సావిత్ర్యువాచ

పూర్వమేవ మయా రాజన్నభిప్రాయమిమం తవ
జ్ఞాత్వా పుత్రార్థముక్తో వై తవ హేతోః పితామహః॥16॥

ప్రసాదాచ్చైవ తస్మాత్తే స్వయంభువిహితాద్భువి
కన్యా తేజస్వినీ సౌమ్య క్షిప్రమేవ భవిష్యతి॥17॥

ఉత్తరం చ న తే కించిద్వ్యాహర్తవ్యం కథంచన
పితామహనిసర్గేణ తుష్టా హ్యేతద్బ్రవీమి తే॥18॥

మార్కండేయ ఉవాచ

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సావిత్ర్యా వచనం నృపః
ప్రసాదయామాస పునః క్షిప్రమేవం భవేదితి॥19॥

అంతర్హితాయాం సావిత్ర్యాం జగామ స్వగృహం నృపః
స్వరాజ్యే చావసత్ప్రీతః ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥20॥

కస్మింశ్చిత్తు గతే కాలే స రాజా నియతవ్రతః
జ్యేష్ఠాయాం ధర్మచారిణ్యాం మహిష్యాం గర్భమాదధే॥21॥

రాజపుత్ర్యాం తు గర్భః స మాలవ్యాం భరతర్షభ
వ్యవర్ధత యథా శుక్లే తారాపతిరివాంబరే॥22॥

ప్రాప్తే కాలే తు సుషువే కన్యాం రాజీవలోచనాం
క్రియాశ్చ తస్యా ముదితశ్చక్రే స నృపతిస్తదా॥23॥

సావిత్ర్యా ప్రీతయా దత్తా సావిత్ర్యా హుతయా హ్యపి
సావిత్రీత్యేవ నామాస్యాశ్చక్రుర్విప్రాస్తథా పితా॥24॥

సా విగ్రహవతీవ శ్రీర్వ్యవర్ధత నృపాత్మజా
కాలేన చాపి సా కన్యా యౌవనస్థా బభూవ హ॥25॥

తాం సుమధ్యాం పృథుశ్రోణీం ప్రతిమాం కాంచనీమివ
ప్రాప్తేయం దేవకన్యేతి దృష్ట్వా సంమేనిరే జనాః॥26॥

తాం తు పద్మపలాశాక్షీం జ్వలంతీమివ తేజసా
న కశ్చిద్వరయామాస తేజసా ప్రతివారితః॥27॥

అథోపోష్య శిరఃస్నాతా దైవతాన్యభిగమ్య సా
హుత్వాగ్నిం విధివద్విప్రాన్వాచయామాస పర్వణి॥28॥

తతః సుమనసః శేషాః ప్రతిగృహ్య మహాత్మనః
పితుః సకాశమగమద్దేవీ శ్రీరివ రూపిణీ॥29॥

సాభివాద్య పితుః పాదౌ శేషాః పూర్వం నివేద్య చ
కృతాంజలిర్వరారోహా నృపతేః పార్శ్వతః స్థితా॥30॥

యౌవనస్థాం తు తాం దృష్ట్వా స్వాం సుతాం దేవరూపిణీం
అయాచ్యమానాం చ వరైర్నృపతిర్దుఃఖితోఽభవత్॥31॥

రాజోవాచ

పుత్రి ప్రదానకాలస్తే న చ కశ్చిద్వృణోతి మాం
స్వయమన్విచ్ఛ భర్తారం గుణైః సదృశమాత్మనః॥32॥

ప్రార్థితః పురుషో యశ్చ స నివేద్యస్త్వయా మమ
విమృశ్యాహం ప్రదాస్యామి వరయ త్వం యథేప్సితం॥33॥

శ్రుతం హి ధర్మశాస్త్రే మే పఠ్యమానం ద్విజాతిభిః
తథా త్వమపి కల్యాణి గదతో మే వచః శృణు॥34॥

అప్రదాతా పితా వాచ్యో వాచ్యశ్చానుపయన్పతిః
మృతే భర్తరి పుత్రశ్చ వాచ్యో మాతురరక్షితా॥35॥

ఇదం మే వచనం శ్రుత్వా భర్తురన్వేషణే త్వర
దేవతానాం యథా వాచ్యో న భవేయం తథా కురు॥36॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా దుహితరం తథా వృద్ధాంశ్చ మంత్రిణః
వ్యాదిదేశానుయాత్రం చ గమ్యతామిత్యచోదయత్॥37॥

సాభివాద్య పితుః పాదౌ వ్రీడితేవ మనస్వినీ
పితుర్వచనమాజ్ఞాయ నిర్జగామావిచారితం॥38॥

సా హైమం రథమాస్థాయ స్థవిరైః సచివైర్వృతా
తపోవనాని రమ్యాణి రాజర్షీణాం జగామ హ॥39॥

మాన్యానాం తత్ర వృద్ధానాం కృత్వా పాదాభివందనం
వనాని క్రమశస్తాత సర్వాణ్యేవాభ్యగచ్ఛత॥40॥

ఏవం సర్వేషు తీర్థేషు ధనోత్సర్గం నృపాత్మజా
కుర్వతీ ద్విజముఖ్యానాం తం తం దేశం జగామ హ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 278 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

అథ మద్రాధిపో రాజా నారదేన సమాగతః
ఉపవిష్టః సభామధ్యే కథాయోగేన భారత॥1॥

తతోఽభిగమ్య తీర్థాని సర్వాణ్యేవాశ్రమాంస్తథా
ఆజగామ పితుర్వేశ్మ సావిత్రీ సహ మంత్రిభిః॥2॥

నారదేన సహాసీనం దృష్ట్వా సా పితరం శుభా
ఉభయోరేవ శిరసా చక్రే పాదాభివందనం॥3॥

నారద ఉవాచ

క్వ గతాభూత్సుతేయం తే కుతశ్చైవాగతా నృప
కిమర్థం యువతీం భర్త్రే న చైనాం సంప్రయచ్ఛసి॥4॥

అశ్వపతిరువాచ

కార్యేణ ఖల్వనేనైవ ప్రేషితాద్యైవ చాగతా
తదస్యాః శృణు దేవర్షే భర్తారం యోఽనయా వృతః॥5॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సా బ్రూహి విస్తరేణేతి పిత్రా సంచోదితా శుభా
దైవతస్యేవ వచనం ప్రతిగృహ్యేదమబ్రవీత్॥6॥

ఆసీచ్ఛాల్వేషు ధర్మాత్మా క్షత్రియః పృథివీపతిః
ద్యుమత్సేన ఇతి ఖ్యాతః పశ్చాదంధో బభూవ హ॥7॥

వినష్టచక్షుషస్తస్య బాలపుత్రస్య ధీమతః
సామీప్యేన హృతం రాజ్యం ఛిద్రేఽస్మిన్పూర్వవైరిణా॥8॥

స బాలవత్సయా సార్ధం భార్యయా ప్రస్థితో వనం
మహారణ్యగతశ్చాపి తపస్తేపే మహావ్రతః॥9॥

తస్య పుత్రః పురే జాతః సంవృద్ధశ్చ తపోవనే
సత్యవాననురూపో మే భర్తేతి మనసా వృతః॥10॥

నారద ఉవాచ

అహో బత మహత్పాపం సావిత్ర్యా నృపతే కృతం
అజానంత్యా యదనయా గుణవాన్సత్యవాన్వృతః॥11॥

సత్యం వదత్యస్య పితా సత్యం మాతా ప్రభాషతే
తతోఽస్య బ్రాహ్మణాశ్చక్రుర్నామైతత్సత్యవానితి॥12॥

బాలస్యాశ్వాః ప్రియాశ్చాస్య కరోత్యశ్వాంశ్చ మృన్మయాన్
చిత్రేఽపి చ లిఖత్యశ్వాంశ్చిత్రాశ్వ ఇతి చోచ్యతే॥13॥

రాజోవాచ

అపీదానీం స తేజస్వీ బుద్ధిమాన్వా నృపాత్మజః
క్షమావానపి వా శూరః సత్యవాన్పితృనందనః॥14॥

నారద ఉవాచ

వివస్వానివ తేజస్వీ బృహస్పతిసమో మతౌ
మహేంద్ర ఇవ శూరశ్చ వసుధేవ క్షమాన్వితః॥15॥

అశ్వపతిరువాచ

అపి రాజాత్మజో దాతా బ్రహ్మణ్యో వాపి సత్యవాన్
రూపవానప్యుదారో వాప్యథ వా ప్రియదర్శనః॥16॥

నారద ఉవాచ

సాంకృతే రంతిదేవస్య స శక్త్యా దానతః సమః
బ్రహ్మణ్యః సత్యవాదీ చ శిబిరౌశీనరో యథా॥17॥

యయాతిరివ చోదారః సోమవత్ప్రియదర్శనః
రూపేణాన్యతమోఽశ్విభ్యాం ద్యుమత్సేనసుతో బలీ॥18॥

స దాంతః స మృదుః శూరః స సత్యః స జితేంద్రియః
స మైత్రః సోఽనసూయశ్చ స హ్రీమాంధృతిమాంశ్చ సః॥19॥

నిత్యశశ్చార్జవం తస్మిన్స్థితిస్తస్యైవ చ ధ్రువా
సంక్షేపతస్తపోవృద్ధైః శీలవృద్ధైశ్చ కథ్యతే॥20॥

అశ్వపతిరువాచ

గుణైరుపేతం సర్వైస్తం భగవన్ప్రబ్రవీషి మే
దోషానప్యస్య మే బ్రూహి యది సంతీహ కేచన॥21॥

నారద ఉవాచ

ఏకో దోషోఽస్య నాన్యోఽస్తి సోఽద్య ప్రభృతి సత్యవాన్
సంవత్సరేణ క్షీణాయుర్దేహన్యాసం కరిష్యతి॥22॥

రాజోవాచ

ఏహి సావిత్రి గచ్ఛ త్వమన్యం వరయ శోభనే
తస్య దోషో మహానేకో గుణానాక్రమ్య తిష్ఠతి॥23॥

యథా మే భగవానాహ నారదో దేవసత్కృతః
సంవత్సరేణ సోఽల్పాయుర్దేహన్యాసం కరిష్యతి॥24॥

సావిత్ర్యువాచ

సకృదంశో నిపతతి సకృత్కన్యా ప్రదీయతే
సకృదాహ దదానీతి త్రీణ్యేతాని సకృత్సకృత్॥25॥

దీర్ఘాయురథ వాల్పాయుః సగుణో నిర్గుణోఽపి వా
సకృద్వృతో మయా భర్తా న ద్వితీయం వృణోమ్యహం॥26॥

మనసా నిశ్చయం కృత్వా తతో వాచాభిధీయతే
క్రియతే కర్మణా పశ్చాత్ప్రమాణం మే మనస్తతః॥27॥

నారద ఉవాచ

స్థిరా బుద్ధిర్నరశ్రేష్ఠ సావిత్ర్యా దుహితుస్తవ
నైషా చాలయితుం శక్యా ధర్మాదస్మాత్కథంచన॥28॥

నాన్యస్మిన్పురుషే సంతి యే సత్యవతి వై గుణాః
ప్రదానమేవ తస్మాన్మే రోచతే దుహితుస్తవ॥29॥

రాజోవాచ

అవిచార్యమేతదుక్తం హి తథ్యం భగవతా వచః
కరిష్యామ్యేతదేవం చ గురుర్హి భగవాన్మమ॥30॥

నారద ఉవాచ

అవిఘ్నమస్తు సావిత్ర్యాః ప్రదానే దుహితుస్తవ
సాధయిష్యామహే తావత్సర్వేషాం భద్రమస్తు వః॥31॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా ఖముత్పత్య నారదస్త్రిదివం గతః
రాజాపి దుహితుః సర్వం వైవాహికమకారయత్॥32॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అథ కన్యాప్రదానే స తమేవార్థం విచింతయన్
సమానిన్యే చ తత్సర్వం భాండం వైవాహికం నృపః॥1॥

తతో వృద్ధాంద్విజాన్సర్వానృత్విజః సపురోహితాన్
సమాహూయ తిథౌ పుణ్యే ప్రయయౌ సహ కన్యయా॥2॥

మేధ్యారణ్యం స గత్వా చ ద్యుమత్సేనాశ్రమం నృపః
పద్భ్యామేవ ద్విజైః సార్ధం రాజర్షిం తముపాగమత్॥3॥

తత్రాపశ్యన్మహాభాగం శాలవృక్షముపాశ్రితం
కౌశ్యాం బృస్యాం సమాసీనం చక్షుర్హీనం నృపం తదా॥4॥

స రాజా తస్య రాజర్షేః కృత్వా పూజాం యథార్హతః
వాచా సునియతో భూత్వా చకారాత్మనివేదనం॥5॥

తస్యార్ఘ్యమాసనం చైవ గాం చావేద్య స ధర్మవిత్
కిమాగమనమిత్యేవం రాజా రాజానమబ్రవీత్॥6॥

తస్య సర్వమభిప్రాయమితికర్తవ్యతాం చ తాం
సత్యవంతం సముద్దిశ్య సర్వమేవ న్యవేదయత్॥7॥

అశ్వపతిరువాచ

సావిత్రీ నామ రాజర్షే కన్యేయం మమ శోభనా
తాం స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ స్నుషార్థే త్వం గృహాణ మే॥8॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

చ్యుతాః స్మ రాజ్యాద్వనవాసమాశ్రితా;శ్చరామ ధర్మం నియతాస్తపస్వినః
కథం త్వనర్హా వనవాసమాశ్రమే; సహిష్యతే క్లేశమిమం సుతా తవ॥9॥

అశ్వపతిరువాచ

సుఖం చ దుఃఖం చ భవాభవాత్మకం; యదా విజానాతి సుతాహమేవ చ
న మద్విధే యుజ్యతి వాక్యమీదృశం; వినిశ్చయేనాభిగతోఽస్మి తే నృప॥10॥

ఆశాం నార్హసి మే హంతుం సౌహృదాత్ప్రణయేన చ
అభితశ్చాగతం ప్రేమ్ణా ప్రత్యాఖ్యాతుం న మార్హసి॥11॥

అనురూపో హి సంయోగే త్వం మమాహం తవాపి చ
స్నుషాం ప్రతీచ్ఛ మే కన్యాం భార్యాం సత్యవతః సుతాం॥12॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

పూర్వమేవాభిలషితః సంబంధో మే త్వయా సహ
భ్రష్టరాజ్యస్త్వహమితి తత ఏతద్విచారితం॥13॥

అభిప్రాయస్త్వయం యో మే పూర్వమేవాభికాంక్షితః
స నిర్వర్తతు మేఽద్యైవ కాంక్షితో హ్యసి మేఽతిథిః॥14॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః సర్వాన్సమానీయ ద్విజానాశ్రమవాసినః
యథావిధి సముద్వాహం కారయామాసతుర్నృపౌ॥15॥

దత్త్వా త్వశ్వపతిః కన్యాం యథార్హం చ పరిచ్ఛదం
యయౌ స్వమేవ భవనం యుక్తః పరమయా ముదా॥16॥

సత్యవానపి భార్యాం తాం లబ్ధ్వా సర్వగుణాన్వితాం
ముముదే సా చ తం లబ్ధ్వా భర్తారం మనసేప్సితం॥17॥

గతే పితరి సర్వాణి సంన్యస్యాభరణాని సా
జగృహే వల్కలాన్యేవ వస్త్రం కాషాయమేవ చ॥18॥

పరిచారైర్గుణైశ్చైవ ప్రశ్రయేణ దమేన చ
సర్వకామక్రియాభిశ్చ సర్వేషాం తుష్టిమావహత్॥19॥

శ్వశ్రూం శరీరసత్కారైః సర్వైరాచ్ఛాదనాదిభిః
శ్వశురం దేవకార్యైశ్చ వాచః సంయమనేన చ॥20॥

తథైవ ప్రియవాదేన నైపుణేన శమేన చ
రహశ్చైవోపచారేణ భర్తారం పర్యతోషయత్॥21॥

ఏవం తత్రాశ్రమే తేషాం తదా నివసతాం సతాం
కాలస్తపస్యతాం కశ్చిదతిచక్రామ భారత॥22॥

సావిత్ర్యాస్తు శయానాయాస్తిష్ఠంత్యాశ్చ దివానిశం
నారదేన యదుక్తం తద్వాక్యం మనసి వర్తతే॥23॥

—♦ అధ్యాయము 280 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తతః కాలే బహుతిథే వ్యతిక్రాంతే కదాచన
ప్రాప్తః స కాలో మర్తవ్యం యత్ర సత్యవతా నృప॥1॥

గణయంత్యాశ్చ సావిత్ర్యా దివసే దివసే గతే
తద్వాక్యం నారదేనోక్తం వర్తతే హృది నిత్యశః॥2॥

చతుర్థేఽహని మర్తవ్యమితి సంచింత్య భామినీ
వ్రతం త్రిరాత్రముద్దిశ్య దివారాత్రం స్థితాభవత్॥3॥

తం శ్రుత్వా నియమం దుఃఖం వధ్వా దుఃఖాన్వితో నృపః
ఉత్థాయ వాక్యం సావిత్రీమబ్రవీత్పరిసాంత్వయన్॥4॥

అతితీవ్రోఽయమారంభస్త్వయారబ్ధో నృపాత్మజే
తిసృణాం వసతీనాం హి స్థానం పరమదుష్కరం॥5॥

సావిత్ర్యువాచ

న కార్యస్తాత సంతాపః పారయిష్యామ్యహం వ్రతం
వ్యవసాయకృతం హీదం వ్యవసాయశ్చ కారణం॥6॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

వ్రతం భింధీతి వక్తుం త్వాం నాస్మి శక్తః కథంచన
పారయస్వేతి వచనం యుక్తమస్మద్విధో వదేత్॥7॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా ద్యుమత్సేనో విరరామ మహామనాః
తిష్ఠంతీ చాపి సావిత్రీ కాష్ఠభూతేవ లక్ష్యతే॥8॥

శ్వోభూతే భర్తృమరణే సావిత్ర్యా భరతర్షభ
దుఃఖాన్వితాయాస్తిష్ఠంత్యాః సా రాత్రిర్వ్యత్యవర్తత॥9॥

అద్య తద్దివసం చేతి హుత్వా దీప్తం హుతాశనం
యుగమాత్రోదితే సూర్యే కృత్వా పౌర్వాహ్ణికీః క్రియాః॥10॥

తతః సర్వాంద్విజాన్వృద్ధాఞ్శ్వశ్రూం శ్వశురమేవ చ
అభివాద్యానుపూర్వ్యేణ ప్రాంజలిర్నియతా స్థితా॥11॥

అవైధవ్యాశిషస్తే తు సావిత్ర్యర్థం హితాః శుభాః
ఊచుస్తపస్వినః సర్వే తపోవననివాసినః॥12॥

ఏవమస్త్వితి సావిత్రీ ధ్యానయోగపరాయణా
మనసా తా గిరః సర్వాః ప్రత్యగృహ్ణాత్తపస్వినాం॥13॥

తం కాలం చ ముహూర్తం చ ప్రతీక్షంతీ నృపాత్మజా
యథోక్తం నారదవచశ్చింతయంతీ సుదుఃఖితా॥14॥

తతస్తు శ్వశ్రూశ్వశురావూచతుస్తాం నృపాత్మజాం
ఏకాంతస్థామిదం వాక్యం ప్రీత్యా భరతసత్తమ॥15॥

శ్వశురావూచతుః

వ్రతో యథోపదిష్టోఽయం యథావత్పారితస్త్వయా
ఆహారకాలః సంప్రాప్తః క్రియతాం యదనంతరం॥16॥

సావిత్ర్యువాచ

అస్తం గతే మయాదిత్యే భోక్తవ్యం కృతకామయా
ఏష మే హృది సంకల్పః సమయశ్చ కృతో మయా॥17॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవం సంభాషమాణాయాః సావిత్ర్యా భోజనం ప్రతి
స్కంధే పరశుమాదాయ సత్యవాన్ప్రస్థితో వనం॥18॥

సావిత్రీ త్వాహ భర్తారం నైకస్త్వం గంతుమర్హసి
సహ త్వయాగమిష్యామి న హి త్వాం హాతుముత్సహే॥19॥

సత్యవానువాచ

వనం న గతపూర్వం తే దుఃఖః పంథాశ్చ భామిని
వ్రతోపవాసక్షామా చ కథం పద్భ్యాం గమిష్యసి॥20॥

సావిత్ర్యువాచ

ఉపవాసాన్న మే గ్లానిర్నాస్తి చాపి పరిశ్రమః
గమనే చ కృతోత్సాహాం ప్రతిషేద్ధుం న మార్హసి ॥21॥

సత్యవానువాచ

యది తే గమనోత్సాహః కరిష్యామి తవ ప్రియం
మమ త్వామంత్రయ గురూన్న మాం దోషః స్పృశేదయం ॥22॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సాభిగమ్యాబ్రవీచ్ఛ్వశ్రూం శ్వశురం చ మహావ్రతా
అయం గచ్ఛతి మే భర్తా ఫలాహారో మహావనం ॥23॥

ఇచ్ఛేయమభ్యనుజ్ఞాతుమార్యయా శ్వశురేణ చ
అనేన సహ నిర్గంతుం న హి మే విరహః క్షమః ॥24॥

గుర్వగ్నిహోత్రార్థకృతే ప్రస్థితశ్చ సుతస్తవ
న నివార్యో నివార్యః స్యాదన్యథా ప్రస్థితో వనం ॥25॥

సంవత్సరః కించిదూనో న నిష్క్రాంతాహమాశ్రమాత్
వనం కుసుమితం ద్రష్టుం పరం కౌతూహలం హి మే ॥26॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

యతః ప్రభృతి సావిత్రీ పిత్రా దత్తా స్నుషా మమ
నానయాభ్యర్థనాయుక్తముక్తపూర్వం స్మరామ్యహం ॥27॥

తదేషా లభతాం కామం యథాభిలషితం వధూః
అప్రమాదశ్చ కర్తవ్యః పుత్రి సత్యవతః పథి ॥28॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఉభాభ్యామభ్యనుజ్ఞాతా సా జగామ యశస్వినీ
సహ భర్త్రా హసంతీవ హృదయేన విదూయతా ॥29॥

సా వనాని విచిత్రాణి రమణీయాని సర్వశః
మయూరరవఘుష్టాని దదర్శ విపులేక్షణా ॥30॥

నదీః పుణ్యవహాశ్చైవ పుష్పితాంశ్చ నగోత్తమాన్
సత్యవానాహ పశ్యేతి సావిత్రీం మధురాక్షరం ॥31॥

నిరీక్షమాణా భర్తారం సర్వావస్థమనిందితా
మృతమేవ హి తం మేనే కాలే మునివచః స్మరన్ ॥32॥

అనువర్తతీ తు భర్తారం జగామ మృదుగామినీ
ద్విధేవ హృదయం కృత్వా తం చ కాలమవేక్షతీ ॥33॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అథ భార్యాసహాయః స ఫలాన్యాదాయ వీర్యవాన్
కఠినం పూరయామాస తతః కాష్ఠాన్యపాటయత్॥1॥

తస్య పాటయతః కాష్ఠం స్వేదో వై సమజాయత
వ్యాయామేన చ తేనాస్య జజ్ఞే శిరసి వేదనా॥2॥

సోఽభిగమ్య ప్రియాం భార్యామువాచ శ్రమపీడితః
వ్యాయామేన మమానేన జాతా శిరసి వేదనా॥3॥

అంగాని చైవ సావిత్రి హృదయం దూయతీవ చ
అస్వస్థమివ చాత్మానం లక్షయే మితభాషిణి॥4॥

శూలైరివ శిరో విద్ధమిదం సంలక్షయామ్యహం
తత్స్వప్తుమిచ్ఛే కల్యాణి న స్థాతుం శక్తిరస్తి మే॥5॥

సమాసాద్యాథ సావిత్రీ భర్తారముపగూహ్య చ
ఉత్సంగేఽస్య శిరః కృత్వా నిషసాద మహీతలే॥6॥

తతః సా నారదవచో విమృశంతీ తపస్వినీ
తం ముహూర్తం క్షణం వేలాం దివసం చ యుయోజ హ॥7॥

ముహూర్తాదివ చాపశ్యత్పురుషం పీతవాససం
బద్ధమౌలిం వపుష్మంతమాదిత్యసమతేజసం॥8॥

శ్యామావదాతం రక్తాక్షం పాశహస్తం భయావహం
స్థితం సత్యవతః పార్శ్వే నిరీక్షంతం తమేవ చ॥9॥

తం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ భర్తుర్న్యస్య శనైః శిరః
కృతాంజలిరువాచార్తా హృదయేన ప్రవేపతా॥10॥

దైవతం త్వాభిజానామి వపురేతద్ధ్యమానుషం
కామయా బ్రూహి మే దేవ కస్త్వం కిం చ చికీర్షసి॥11॥

యమ ఉవాచ

పతివ్రతాసి సావిత్రి తథైవ చ తపోన్వితా
అతస్త్వామభిభాషామి విద్ధి మాం త్వం శుభే యమం॥12॥

అయం తే సత్యవాన్భర్తా క్షీణాయుః పార్థివాత్మజః
నేష్యామ్యేనమహం బద్ధ్వా విద్ధ్యేతన్మే చికీర్షితం॥13॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా పితృరాజస్తాం భగవాన్స్వం చికీర్షితం
యథావత్సర్వమాఖ్యాతుం తత్ప్రియార్థం ప్రచక్రమే॥14॥

అయం హి ధర్మసంయుక్తో రూపవాన్గుణసాగరః
నార్హో మత్పురుషైర్నేతుమతోఽస్మి స్వయమాగతః॥15॥

తతః సత్యవతః కాయాత్పాశబద్ధం వశం గతం
అంగుష్ఠమాత్రం పురుషం నిశ్చకర్ష యమో బలాత్॥16॥

తతః సముద్ధృతప్రాణం గతశ్వాసం హతప్రభం
నిర్విచేష్టం శరీరం తద్బభూవాప్రియదర్శనం॥17॥

యమస్తు తం తథా బద్ధ్వా ప్రయాతో దక్షిణాముఖః
సావిత్రీ చాపి దుఃఖార్తా యమమేవాన్వగచ్ఛత
నియమవ్రతసంసిద్ధా మహాభాగా పతివ్రతా॥18॥

యమ ఉవాచ

నివర్త గచ్ఛ సావిత్రి కురుష్వాస్యౌర్ధ్వదేహికం
కృతం భర్తుస్త్వయానృణ్యం యావద్గమ్యం గతం త్వయా॥19॥

సావిత్ర్యువాచ

యత్ర మే నీయతే భర్తా స్వయం వా యత్ర గచ్ఛతి
మయాపి తత్ర గంతవ్యమేష ధర్మః సనాతనః॥20॥

తపసా గురువృత్త్యా చ భర్తుః స్నేహాద్వ్రతేన చ
తవ చైవ ప్రసాదేన న మే ప్రతిహతా గతిః॥21॥

ప్రాహుః సప్తపదం మిత్రం బుధాస్తత్త్వార్థదర్శినః
మిత్రతాం చ పురస్కృత్య కించిద్వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥22॥

నానాత్మవంతస్తు వనే చరంతి; ధర్మం చ వాసం చ పరిశ్రమం చ
విజ్ఞానతో ధర్మముదాహరంతి; తస్మాత్సంతో ధర్మమాహుః ప్రధానం॥23॥

ఏకస్య ధర్మేణ సతాం మతేన; సర్వే స్మ తం మార్గమనుప్రపన్నాః
మా వై ద్వితీయం మా తృతీయం చ వాంఛే; తస్మాత్సంతో ధర్మమాహుః ప్రధానం॥24॥

యమ ఉవాచ

నివర్త తుష్టోఽస్మి తవానయా గిరా; స్వరాక్షరవ్యంజనహేతుయుక్తయా
వరం వృణీష్వేహ వినాస్య జీవితం; దదాని తే సర్వమనిందితే వరం॥25॥

సావిత్ర్యువాచ

చ్యుతః స్వరాజ్యాద్వనవాసమాశ్రితో; వినష్టచక్షుః శ్వశురో మమాశ్రమే
స లబ్ధచక్షుర్బలవాన్భవేన్నృప;స్తవ ప్రసాదాజ్జ్వలనార్కసంనిభః॥26॥

యమ ఉవాచ

దదాని తే సర్వమనిందితే వరం; యథా త్వయోక్తం భవితా చ తత్తథా
తవాధ్వనా గ్లానిమివోపలక్షయే; నివర్త గచ్ఛస్వ న తే శ్రమో భవేత్॥27॥

సావిత్ర్యువాచ

కుతః శ్రమో భర్తృసమీపతో హి మే; యతో హి భర్తా మమ సా గతిర్ధ్రువా
యతః పతిం నేష్యసి తత్ర మే గతిః; సురేశ భూయశ్చ వచో నిబోధ మే॥28॥

సతాం సకృత్సంగతమీప్సితం పరం; తతః పరం మిత్రమితి ప్రచక్షతే
న చాఫలం సత్పురుషేణ సంగతం; తతః సతాం సంనివసేత్సమాగమే॥29॥

యమ ఉవాచ

మనోనుకూలం బుధబుద్ధివర్ధనం; త్వయాహముక్తో వచనం హితాశ్రయం
వినా పునః సత్యవతోఽస్య జీవితం; వరం ద్వితీయం వరయస్వ భామిని ॥30॥

సావిత్ర్యువాచ

హృతం పురా మే శ్వశురస్య ధీమతః; స్వమేవ రాజ్యం స లభేత పార్థివః
జహ్యాత్స్వధర్మం న చ మే గురుర్యథా; ద్వితీయమేతం వరయామి తే వరం ॥31॥

యమ ఉవాచ

స్వమేవ రాజ్యం ప్రతిపత్స్యతేఽచిరా;న్న చ స్వధర్మాత్పరిహాస్యతే నృపః
కృతేన కామేన మయా నృపాత్మజే; నివర్త గచ్ఛస్వ న తే శ్రమో భవేత్ ॥32॥

సావిత్ర్యువాచ

ప్రజాస్త్వయేమా నియమేన సంయతా; నియమ్య చైతా నయసే న కామయా
అతో యమత్వం తవ దేవ విశ్రుతం; నిబోధ చేమాం గిరమీరితాం మయా ॥33॥

అద్రోహః సర్వభూతేషు కర్మణా మనసా గిరా
అనుగ్రహశ్చ దానం చ సతాం ధర్మః సనాతనః ॥34॥

ఏవంప్రాయశ్చ లోకోఽయం మనుష్యాః శక్తిపేశలాః
సంతస్త్వేవాప్యమిత్రేషు దయాం ప్రాప్తేషు కుర్వతే ॥35॥

యమ ఉవాచ

పిపాసితస్యేవ యథా భవేత్పయ;స్తథా త్వయా వాక్యమిదం సమీరితం
వినా పునః సత్యవతోఽస్య జీవితం; వరం వృణీష్వేహ శుభే యదిచ్ఛసి ॥36॥

సావిత్ర్యువాచ

మమానపత్యః పృథివీపతిః పితా; భవేత్పితుః పుత్రశతం మమౌరసం
కులస్య సంతానకరం చ యద్భవే;త్తృతీయమేతం వరయామి తే వరం ॥37॥

యమ ఉవాచ

కులస్య సంతానకరం సువర్చసం; శతం సుతానాం పితురస్తు తే శుభే
కృతేన కామేన నరాధిపాత్మజే; నివర్త దూరం హి పథస్త్వమాగతా ॥38॥

సావిత్ర్యువాచ

న దూరమేతన్మమ భర్తృసంనిధౌ; మనో హి మే దూరతరం ప్రధావతి
తథా వ్రజన్నేవ గిరం సముద్యతాం; మయోచ్యమానాం శృణు భూయ ఏవ చ ॥39॥

వివస్వతస్త్వం తనయః ప్రతాపవాం;స్తతో హి వైవస్వత ఉచ్యసే బుధైః
శమేన ధర్మేణ చ రంజితాః ప్రజా;స్తతస్తవేహేశ్వర ధర్మరాజతా ॥40॥

ఆత్మన్యపి న విశ్వాసస్తావాన్భవతి సత్సు యః
తస్మాత్సత్సు విశేషేణ సర్వః ప్రణయమిచ్ఛతి॥41॥

సౌహృదాత్సర్వభూతానాం విశ్వాసో నామ జాయతే
తస్మాత్సత్సు విశేషేణ విశ్వాసం కురుతే జనః॥42॥

యమ ఉవాచ

ఉదాహృతం తే వచనం యదంగనే; శుభే న తాదృక్త్వదృతే మయా శ్రుతం
అనేన తుష్టోఽస్మి వినాస్య జీవితం; వరం చతుర్థం వరయస్వ గచ్ఛ చ॥43॥

సావిత్ర్యువాచ

మమాత్మజం సత్యవతస్తథౌరసం; భవేదుభాభ్యామిహ యత్కులోద్వహం
శతం సుతానాం బలవీర్యశాలినా;మిదం చతుర్థం వరయామి తే వరం॥44॥

యమ ఉవాచ

శతం సుతానాం బలవీర్యశాలినాం; భవిష్యతి ప్రీతికరం తవాబలే
పరిశ్రమస్తే న భవేన్నృపాత్మజే; నివర్త దూరం హి పథస్త్వమాగతా॥45॥

సావిత్ర్యువాచ

సతాం సదా శాశ్వతీ ధర్మవృత్తిః; సంతో న సీదంతి న చ వ్యథంతి
సతాం సద్భిర్నాఫలః సంగమోఽస్తి; సద్భ్యో భయం నానువర్తంతి సంతః॥46॥

సంతో హి సత్యేన నయంతి సూర్యం; సంతో భూమిం తపసా ధారయంతి
సంతో గతిర్భూతభవ్యస్య రాజ;న్సతాం మధ్యే నావసీదంతి సంతః॥47॥

ఆర్యజుష్టమిదం వృత్తమితి విజ్ఞాయ శాశ్వతం
సంతః పరార్థం కుర్వాణా నావేక్షంతే ప్రతిక్రియాం॥48॥

న చ ప్రసాదః సత్పురుషేషు మోఘో; న చాప్యర్థో నశ్యతి నాపి మానః
యస్మాదేతన్నియతం సత్సు నిత్యం; తస్మాత్సంతో రక్షితారో భవంతి॥49॥

యమ ఉవాచ

యథా యథా భాషసి ధర్మసంహితం; మనోనుకూలం సుపదం మహార్థవత్
తథా తథా మే త్వయి భక్తిరుత్తమా; వరం వృణీష్వాప్రతిమం యతవ్రతే॥50॥

సావిత్ర్యువాచ

న తేఽపవర్గః సుకృతాద్వినాకృత;స్తథా యథాన్యేషు వరేషు మానద
వరం వృణే జీవతు సత్యవానయం; యథా మృతా హ్యేవమహం వినా పతిం॥51॥

న కామయే భర్తృవినాకృతా సుఖం; న కామయే భర్తృవినాకృతా దివం
న కామయే భర్తృవినాకృతా శ్రియం; న భర్తృహీనా వ్యవసామి జీవితుం॥52॥

వరాతిసర్గః శతపుత్రతా మమ; త్వయైవ దత్తో హ్రియతే చ మే పతిః
వరం వృణే జీవతు సత్యవానయం; తవైవ సత్యం వచనం భవిష్యతి॥53॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తు తాన్పాశాన్ముక్త్వా వైవస్వతో యమః
ధర్మరాజః ప్రహృష్టాత్మా సావిత్రీమిదమబ్రవీత్॥54॥

ఏష భద్రే మయా ముక్తో భర్తా తే కులనందిని
అరోగస్తవ నేయశ్చ సిద్ధార్థశ్చ భవిష్యతి॥55॥

చతుర్వర్షశతం చాయుస్త్వయా సార్ధమవాప్స్యతి
ఇష్ట్వా యజ్ఞైశ్చ ధర్మేణ ఖ్యాతిం లోకే గమిష్యతి॥56॥

త్వయి పుత్రశతం చైవ సత్యవాంజనయిష్యతి
తే చాపి సర్వే రాజానః క్షత్రియాః పుత్రపౌత్రిణః
ఖ్యాతాస్త్వన్నామధేయాశ్చ భవిష్యంతీహ శాశ్వతాః॥57॥

పితుశ్చ తే పుత్రశతం భవితా తవ మాతరి
మాలవ్యాం మాలవా నామ శాశ్వతాః పుత్రపౌత్రిణః
భ్రాతరస్తే భవిష్యంతి క్షత్రియాస్త్రిదశోపమాః॥58॥

ఏవం తస్యై వరం దత్త్వా ధర్మరాజః ప్రతాపవాన్
నివర్తయిత్వా సావిత్రీం స్వమేవ భవనం యయౌ॥59॥

సావిత్ర్యపి యమే యాతే భర్తారం ప్రతిలభ్య చ
జగామ తత్ర యత్రాస్యా భర్తుః శావం కలేవరం॥60॥

సా భూమౌ ప్రేక్ష్య భర్తారముపసృత్యోపగూహ్య చ
ఉత్సంగే శిర ఆరోప్య భూమావుపవివేశ హ॥61॥

సంజ్ఞాం చ సత్యవాఁల్లబ్ధ్వా సావిత్రీమభ్యభాషత
ప్రోష్యాగత ఇవ ప్రేమ్ణా పునః పునరుదీక్ష్య వై॥62॥

సత్యవానువాచ

సుచిరం బత సుప్తోఽస్మి కిమర్థం నావబోధితః
క్వ చాసౌ పురుషః శ్యామో యోఽసౌ మాం సంచకర్ష హ॥63॥

సావిత్ర్యువాచ

సుచిరం బత సుప్తోఽసి మమాంకే పురుషర్షభ
గతః స భగవాందేవః ప్రజాసంయమనో యమః॥64॥

విశ్రాంతోఽసి మహాభాగ వినిద్రశ్చ నృపాత్మజ
యది శక్యం సముత్తిష్ఠ విగాఢాం పశ్య శర్వరీం॥65॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఉపలభ్య తతః సంజ్ఞాం సుఖసుప్త ఇవోత్థితః
దిశః సర్వా వనాంతాంశ్చ నిరీక్ష్యోవాచ సత్యవాన్॥66॥

ఫలాహారోఽస్మి నిష్క్రాంతస్త్వయా సహ సుమధ్యమే
తతః పాటయతః కాష్ఠం శిరసో మే రుజాభవత్॥67॥

శిరోభితాపసంతప్తః స్థాతుం చిరమశక్నువన్
తవోత్సంగే ప్రసుప్తోఽహమితి సర్వం స్మరే శుభే॥68॥

త్వయోపగూఢస్య చ మే నిద్రయాపహృతం మనః
తతోఽపశ్యం తమో ఘోరం పురుషం చ మహౌజసం॥69॥

తద్యది త్వం విజానాసి కిం తద్బ్రూహి సుమధ్యమే
స్వప్నో మే యది వా దృష్టో యది వా సత్యమేవ తత్॥70॥

తమువాచాథ సావిత్రీ రజనీ వ్యవగాహతే
శ్వస్తే సర్వం యథావృత్తమాఖ్యాస్యామి నృపాత్మజ॥71॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే పితరౌ పశ్య సువ్రత
విగాఢా రజనీ చేయం నివృత్తశ్చ దివాకరః॥72॥

నక్తంచరాశ్చరంత్యేతే హృష్టాః క్రూరాభిభాషిణః
శ్రూయంతే పర్ణశబ్దాశ్చ మృగాణాం చరతాం వనే॥73॥

ఏతాః శివా ఘోరనాదా దిశం దక్షిణపశ్చిమాం
ఆస్థాయ విరువంత్యుగ్రాః కంపయంత్యో మనో మమ॥74॥

సత్యవానువాచ

వనం ప్రతిభయాకారం ఘనేన తమసా వృతం
న విజ్ఞాస్యసి పంథానం గంతుం చైవ న శక్ష్యసి॥75॥

సావిత్ర్యువాచ

అస్మిన్నద్య వనే దగ్ధే శుష్కవృక్షః స్థితో జ్వలన్
వాయునా ధమ్యమానోఽగ్నిర్దృశ్యతేఽత్ర క్వచిత్క్వచిత్॥76॥

తతోఽగ్నిమానయిత్వేహ జ్వాలయిష్యామి సర్వతః
కాష్ఠానీమాని సంతీహ జహి సంతాపమాత్మనః॥77॥

యది నోత్సహసే గంతుం సరుజం త్వాభిలక్షయే
న చ జ్ఞాస్యసి పంథానం తమసా సంవృతే వనే॥78॥

శ్వః ప్రభాతే వనే దృశ్యే యాస్యావోఽనుమతే తవ
వసావేహ క్షపామేతాం రుచితం యది తేఽనఘ॥79॥

సత్యవానువాచ

శిరోరుజా నివృత్తా మే స్వస్థాన్యంగాని లక్షయే
మాతాపితృభ్యామిచ్ఛామి సంగమం త్వత్ప్రసాదజం॥80॥

న కదాచిద్వికాలే హి గతపూర్వో మయాశ్రమః
అనాగతాయాం సంధ్యాయాం మాతా మే ప్రరుణద్ధి మాం॥81॥

దివాపి మయి నిష్క్రాంతే సంతప్యేతే గురూ మమ
విచినోతి చ మాం తాతః సహైవాశ్రమవాసిభిః॥82॥

మాత్రా పిత్రా చ సుభృశం దుఃఖితాభ్యామహం పురా
ఉపాలబ్ధః సుబహుశశ్చిరేణాగచ్ఛసీతి హ॥83॥

కా త్వవస్థా తయోరద్య మదర్థమితి చింతయే
తయోరదృశ్యే మయి చ మహద్దుఃఖం భవిష్యతి॥84॥

పురా మామూచతుశ్చైవ రాత్రావస్రాయమాణకౌ
భృశం సుదుఃఖితౌ వృద్ధౌ బహుశః ప్రీతిసంయుతౌ॥85॥

త్వయా హీనౌ న జీవావ ముహూర్తమపి పుత్రక
యావద్ధరిష్యసే పుత్ర తావన్నౌ జీవితం ధ్రువం॥86॥

వృద్ధయోరంధయోర్యష్టిస్త్వయి వంశః ప్రతిష్ఠితః
త్వయి పిండశ్చ కీర్తిశ్చ సంతానం చావయోరితి॥87॥

మాతా వృద్ధా పితా వృద్ధస్తయోర్యష్టిరహం కిల
తౌ రాత్రౌ మామపశ్యంతౌ కామవస్థాం గమిష్యతః॥88॥

నిద్రాయాశ్చాభ్యసూయామి యస్యా హేతోః పితా మమ
మాతా చ సంశయం ప్రాప్తా మత్కృతేఽనపకారిణీ॥89॥

అహం చ సంశయం ప్రాప్తః కృచ్ఛ్రామాపదమాస్థితః
మాతాపితృభ్యాం హి వినా నాహం జీవితుముత్సహే॥90॥

వ్యక్తమాకులయా బుద్ధ్యా ప్రజ్ఞాచక్షుః పితా మమ
ఏకైకమస్యాం వేలాయాం పృచ్ఛత్యాశ్రమవాసినం॥91॥

నాత్మానమనుశోచామి యథాహం పితరం శుభే
భర్తారం చాప్యనుగతాం మాతరం పరిదుర్బలాం॥92॥

మత్కృతేన హి తావద్య సంతాపం పరమేష్యతః
జీవంతావనుజీవామి భర్తవ్యౌ తౌ మయేతి హ
తయోః ప్రియం మే కర్తవ్యమితి జీవామి చాప్యహం॥93॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా గురువర్తీ గురుప్రియః
ఉచ్ఛ్రిత్య బాహూ దుఃఖార్తః సస్వరం ప్రరురోద హ॥94॥

తతోఽబ్రవీత్తథా దృష్ట్వా భర్తారం శోకకర్శితం
ప్రమృజ్యాశ్రూణి నేత్రాభ్యాం సావిత్రీ ధర్మచారిణీ॥95॥

యది మేఽస్తి తపస్తప్తం యది దత్తం హుతం యది
శ్వశ్రూశ్వశురభర్తౄణాం మమ పుణ్యాస్తు శర్వరీ॥96॥

న స్మరామ్యుక్తపూర్వాం వై స్వైరేష్వప్యనృతాం గిరం
తేన సత్యేన తావద్య ధ్రియేతాం శ్వశురౌ మమ॥97॥

సత్యవానువాచ

కామయే దర్శనం పిత్రోర్యాహి సావిత్రి మాచిరం
పురా మాతుః పితుర్వాపి యది పశ్యామి విప్రియం
న జీవిష్యే వరారోహే సత్యేనాత్మానమాలభే॥98॥

యది ధర్మే చ తే బుద్ధిర్మాం చేజ్జీవంతమిచ్ఛసి
మమ ప్రియం వా కర్తవ్యం గచ్ఛస్వాశ్రమమంతికాత్॥99॥

మార్కండేయ ఉవాచ

సావిత్రీ తత ఉత్థాయ కేశాన్సంయమ్య భామినీ
పతిముత్థాపయామాస బాహుభ్యాం పరిగృహ్య వై॥100॥

ఉత్థాయ సత్యవాంశ్చాపి ప్రమృజ్యాంగాని పాణినా
దిశః సర్వాః సమాలోక్య కఠినే దృష్టిమాదధే॥101॥

తమువాచాథ సావిత్రీ శ్వః ఫలానీహ నేష్యసి
యోగక్షేమార్థమేతత్తే నేష్యామి పరశుం త్వహం॥102॥

కృత్వా కఠినభారం సా వృక్షశాఖావలంబినం
గృహీత్వా పరశుం భర్తుః సకాశం పునరాగమత్॥103॥

వామే స్కంధే తు వామోరూర్భర్తుర్బాహుం నివేశ్య సా
దక్షిణేన పరిష్వజ్య జగామ మృదుగామినీ॥104॥

సత్యవానువాచ

అభ్యాసగమనాద్భీరు పంథానో విదితా మమ
వృక్షాంతరాలోకితయా జ్యోత్స్నయా చాపి లక్షయే॥105॥

ఆగతౌ స్వః పథా యేన ఫలాన్యవచితాని చ
యథాగతం శుభే గచ్ఛ పంథానం మా విచారయ॥106॥

పలాశషండే చైతస్మిన్పంథా వ్యావర్తతే ద్విధా
తస్యోత్తరేణ యః పంథాస్తేన గచ్ఛ త్వరస్వ చ
స్వస్థోఽస్మి బలవానస్మి దిదృక్షుః పితరావుభౌ॥107॥

మార్కండేయ ఉవాచ

బ్రువన్నేవం త్వరాయుక్తః స ప్రాయాదాశ్రమం ప్రతి॥108॥

—♦ అధ్యాయము 282 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్యుమత్సేనో మహావనే
లబ్ధచక్షుః ప్రసన్నాత్మా దృష్ట్యా సర్వం దదర్శ హ॥1॥

స సర్వానాశ్రమాన్గత్వా శైబ్యయా సహ భార్యయా
పుత్రహేతోః పరామార్తిం జగామ మనుజర్షభ॥2॥

తావాశ్రమాన్నదీశ్చైవ వనాని చ సరాంసి చ
తాంస్తాందేశాన్విచిన్వంతౌ దంపతీ పరిజగ్మతుః॥3॥

శ్రుత్వా శబ్దం తు యత్కించిదున్ముఖౌ సుతశంకయా
సావిత్రీసహితోఽభ్యేతి సత్యవానిత్యధావతాం॥4॥

భిన్నైశ్చ పరుషైః పాదైః సవ్రణైః శోణితోక్షితైః
కుశకంటకవిద్ధాంగావున్మత్తావివ ధావతః॥5॥

తతోఽభిసృత్య తైర్విప్రైః సర్వైరాశ్రమవాసిభిః
పరివార్య సమాశ్వాస్య సమానీతౌ స్వమాశ్రమం॥6॥

తత్ర భార్యాసహాయః స వృతో వృద్ధైస్తపోధనైః
ఆశ్వాసితో విచిత్రార్థైః పూర్వరాజ్ఞాం కథాశ్రయైః॥7॥

తతస్తౌ పునరాశ్వస్తౌ వృద్ధౌ పుత్రదిదృక్షయా
బాల్యే వృత్తాని పుత్రస్య స్మరంతౌ భృశదుఃఖితౌ॥8॥

పునరుక్త్వా చ కరుణాం వాచం తౌ శోకకర్శితౌ
హా పుత్ర హా సాధ్వి వధూః క్వాసి క్వాసీత్యరోదతాం॥9॥

సువర్చా ఉవాచ

యథాస్య భార్యా సావిత్రీ తపసా చ దమేన చ
ఆచారేణ చ సంయుక్తా తథా జీవతి సత్యవాన్॥10॥

గౌతమ ఉవాచ

వేదాః సాంగా మయాధీతాస్తపో మే సంచితం మహత్
కౌమారం బ్రహ్మచర్యం మే గురవోఽగ్నిశ్చ తోషితాః॥11॥

సమాహితేన చీర్ణాని సర్వాణ్యేవ వ్రతాని మే
వాయుభక్షోపవాసశ్చ కుశలాని చ యాని మే॥12॥

అనేన తపసా వేద్మి సర్వం పరిచికీర్షితం
సత్యమేతన్నిబోధ త్వం ధ్రియతే సత్యవానితి॥13॥

శిష్య ఉవాచ

ఉపాధ్యాయస్య మే వక్త్రాద్యథా వాక్యం వినిఃసృతం
నైతజ్జాతు భవేన్మిథ్యా తథా జీవతి సత్యవాన్॥14॥

ఋషయ ఊచుః

యథాస్య భార్యా సావిత్రీ సర్వైరేవ సులక్షణైః
అవైధవ్యకరైర్యుక్తా తథా జీవతి సత్యవాన్॥15॥

భారద్వాజ ఉవాచ

యథాస్య భార్యా సావిత్రీ తపసా చ దమేన చ
ఆచారేణ చ సంయుక్తా తథా జీవతి సత్యవాన్॥16॥

దాల్భ్య ఉవాచ

యథా దృష్టిః ప్రవృత్తా తే సావిత్ర్యాశ్చ యథా వ్రతం
గతాహారమకృత్వా చ తథా జీవతి సత్యవాన్॥17॥

మాండవ్య ఉవాచ

యథా వదంతి శాంతాయాం దిశి వై మృగపక్షిణః
పార్థివీ చ ప్రవృత్తిస్తే తథా జీవతి సత్యవాన్॥18॥

ధౌమ్య ఉవాచ

సర్వైర్గుణైరుపేతస్తే యథా పుత్రో జనప్రియః
దీర్ఘాయుర్లక్షణోపేతస్తథా జీవతి సత్యవాన్॥19॥

మార్కండేయ ఉవాచ

ఏవమాశ్వాసితస్తైస్తు సత్యవాగ్భిస్తపస్విభిః
తాంస్తాన్విగణయన్సర్వానవస్థిత ఇవాభవత్॥20॥

తతో ముహూర్తాత్సావిత్రీ భర్త్రా సత్యవతా సహ
ఆజగామాశ్రమం రాత్రౌ ప్రహృష్టా ప్రవివేశ హ॥21॥

బ్రాహ్మణా ఊచుః

పుత్రేణ సంగతం త్వాద్య చక్షుష్మంతం నిరీక్ష్య చ
సర్వే వయం వై పృచ్ఛామో వృద్ధిం తే పృథివీపతే॥22॥

సమాగమేన పుత్రస్య సావిత్ర్యా దర్శనేన చ
చక్షుషశ్చాత్మనో లాభాత్త్రిభిర్దిష్ట్యా వివర్ధసే॥23॥

సర్వైరస్మాభిరుక్తం యత్తథా తన్నాత్ర సంశయః
భూయో భూయశ్చ వృద్ధిస్తే క్షిప్రమేవ భవిష్యతి॥24॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తతోఽగ్నిం తత్ర సంజ్వాల్య ద్విజాస్తే సర్వ ఏవ హి
ఉపాసాం చక్రిరే పార్థ ద్యుమత్సేనం మహీపతిం॥25॥

శైబ్యా చ సత్యవాంశ్చైవ సావిత్రీ చైకతః స్థితాః
సర్వైస్తైరభ్యనుజ్ఞాతా విశోకాః సముపావిశన్॥26॥

తతో రాజ్ఞా సహాసీనాః సర్వే తే వనవాసినః
జాతకౌతూహలాః పార్థ పప్రచ్ఛుర్నృపతేః సుతం॥27॥

ప్రాగేవ నాగతం కస్మాత్సభార్యేణ త్వయా విభో
విరాత్రే చాగతం కస్మాత్కోఽనుబంధశ్చ తేఽభవత్॥28॥

సంతాపితః పితా మాతా వయం చైవ నృపాత్మజ
నాకస్మాదితి జానీమస్తత్సర్వం వక్తుమర్హసి॥29॥

సత్యవానువాచ

పిత్రాహమభ్యనుజ్ఞాతః సావిత్రీసహితో గతః
అథ మేఽభూచ్ఛిరోదుఃఖం వనే కాష్ఠాని భిందతః॥30॥

సుప్తశ్చాహం వేదనయా చిరమిత్యుపలక్షయే
తావత్కాలం చ న మయా సుప్తపూర్వం కదాచన॥31॥

సర్వేషామేవ భవతాం సంతాపో మా భవేదితి
అతో విరాత్రాగమనం నాన్యదస్తీహ కారణం॥32॥

గౌతమ ఉవాచ

అకస్మాచ్చక్షుషః ప్రాప్తిర్ద్యుమత్సేనస్య తే పితుః
నాస్య త్వం కారణం వేత్థ సావిత్రీ వక్తుమర్హతి॥33॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి సావిత్రి త్వం హి వేత్థ పరావరం
త్వాం హి జానామి సావిత్రి సావిత్రీమివ తేజసా॥34॥

త్వమత్ర హేతుం జానీషే తస్మాత్సత్యం నిరుచ్యతాం
రహస్యం యది తే నాస్తి కించిదత్ర వదస్వ నః ॥35॥

సావిత్ర్యువాచ

ఏవమేతద్యథా వేత్థ సంకల్పో నాన్యథా హి వః
న చ కించిద్రహస్యం మే శ్రూయతాం తథ్యమత్ర యత్ ॥36॥

మృత్యుర్మే భర్తురాఖ్యాతో నారదేన మహాత్మనా
స చాద్య దివసః ప్రాప్తస్తతో నైనం జహామ్యహం ॥37॥

సుప్తం చైనం యమః సాక్షాదుపాగచ్ఛత్సకింకరః
స ఏనమనయద్బద్ధ్వా దిశం పితృనిషేవితాం ॥38॥

అస్తౌషం తమహం దేవం సత్యేన వచసా విభుం
పంచ వై తేన మే దత్తా వరాః శృణుత తాన్మమ ॥39॥

చక్షుషీ చ స్వరాజ్యం చ ద్వౌ వరౌ శ్వశురస్య మే
లబ్ధం పితుః పుత్రశతం పుత్రాణామాత్మనః శతం ॥40॥

చతుర్వర్షశతాయుర్మే భర్తా లబ్ధశ్చ సత్యవాన్
భర్తుర్హి జీవితార్థం తు మయా చీర్ణం స్థిరం వ్రతం ॥41॥

ఏతత్సత్యం మయాఖ్యాతం కారణం విస్తరేణ వః
యథా వృత్తం సుఖోదర్కమిదం దుఃఖం మహన్మమ ॥42॥

ఋషయ ఊచుః

నిమజ్జమానం వ్యసనైరభిద్రుతం; కులం నరేంద్రస్య తమోమయే హ్రదే
త్వయా సుశీలే ధృతధర్మపుణ్యయా; సముద్ధృతం సాధ్వి పునః కులీనయా ॥43॥

మార్కండేయ ఉవాచ

తథా ప్రశస్య హ్యభిపూజ్య చైవ తే; వరస్త్రియం తామృషయః సమాగతాః
నరేంద్రమామంత్ర్య సపుత్రమంజసా; శివేన జగ్ముర్ముదితాః స్వమాలయం ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 283 ♦—

మార్కండేయ ఉవాచ

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాముదితే సూర్యమండలే
కృతపూర్వాహ్ణికాః సర్వే సమేయుస్తే తపోధనాః ॥1॥

తదేవ సర్వం సావిత్ర్యా మహాభాగ్యం మహర్షయః
ద్యుమత్సేనాయ నాతృప్యన్కథయంతః పునః పునః ॥2॥

తతః ప్రకృతయః సర్వాః శాల్వేభ్యోఽభ్యాగతా నృప
ఆచఖ్యుర్నిహతం చైవ స్వేనామాత్యేన తం నృపం ॥3॥

తం మంత్రిణా హతం శ్రుత్వా ససహాయం సబాంధవం
న్యవేదయన్యథాతత్త్వం విద్రుతం చ ద్విషద్బలం ॥4॥

ఐకమత్యం చ సర్వస్య జనస్యాథ నృపం ప్రతి
సచక్షుర్వాప్యచక్షుర్వా స నో రాజా భవత్వితి ॥5॥

అనేన నిశ్చయేనేహ వయం ప్రస్థాపితా నృప
ప్రాప్తానీమాని యానాని చతురంగం చ తే బలం ॥6॥

ప్రయాహి రాజన్భద్రం తే ఘుష్టస్తే నగరే జయః
అధ్యాస్స్వ చిరరాత్రాయ పితృపైతామహం పదం ॥7॥

చక్షుష్మంతం చ తం దృష్ట్వా రాజానం వపుషాన్వితం
మూర్ధభిః పతితాః సర్వే విస్మయోత్ఫుల్లలోచనాః ॥8॥

తతోఽభివాద్య తాన్వృద్ధాంద్విజానాశ్రమవాసినః
తైశ్చాభిపూజితః సర్వైః ప్రయయౌ నగరం ప్రతి ॥9॥

శైబ్యా చ సహ సావిత్ర్యా స్వాస్తీర్ణేన సువర్చసా
నరయుక్తేన యానేన ప్రయయౌ సేనయా వృతా ॥10॥

తతోఽభిషిషిచుః ప్రీత్యా ద్యుమత్సేనం పురోహితాః
పుత్రం చాస్య మహాత్మానం యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయన్ ॥11॥

తతః కాలేన మహతా సావిత్ర్యాః కీర్తివర్ధనం
తద్వై పుత్రశతం జజ్ఞే శూరాణామనివర్తినాం ॥12॥

భ్రాతృణాం సోదరాణాం చ తథైవాస్యాభవచ్ఛతం
మద్రాధిపస్యాశ్వపతేర్మాలవ్యాం సుమహాబలం ॥13॥

ఏవమాత్మా పితా మాతా శ్వశ్రూః శ్వశుర ఏవ చ
భర్తుః కులం చ సావిత్ర్యా సర్వం కృచ్ఛ్రాత్సముద్ధృతం ॥14॥

తథైవైషాపి కల్యాణీ ద్రౌపదీ శీలసంమతా
తారయిష్యతి వః సర్వాన్సావిత్రీవ కులాంగనా ॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స పాండవస్తేన అనునీతో మహాత్మనా
విశోకో విజ్వరో రాజన్కామ్యకే న్యవసత్తదా ॥16॥

—♦ అధ్యాయము 284 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

యత్తత్తదా మహాబ్రహ్మఁల్లోమశో వాక్యమబ్రవీత్
ఇంద్రస్య వచనాదేత్య పాండుపుత్రం యుధిష్ఠిరం ॥1॥

యచ్చాపి తే భయం తీవ్రం న చ కీర్తయసే క్వచిత్
తచ్చాప్యపహరిష్యామి సవ్యసాచావిహాగతే ॥2॥

కిం ను తద్విదుషాం శ్రేష్ఠ కర్ణం ప్రతి మహద్భయం
ఆసీన్న చ స ధర్మాత్మా కథయామాస కస్యచిత్ ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అహం తే రాజశార్దూల కథయామి కథామిమాం
పృచ్ఛతే భరతశ్రేష్ఠ శుశ్రూషస్వ గిరం మమ ॥4॥

ద్వాదశే సమతిక్రాంతే వర్షే ప్రాప్తే త్రయోదశే
పాండూనాం హితకృచ్ఛక్రః కర్ణం భిక్షితుముద్యతః ॥5॥

అభిప్రాయమథో జ్ఞాత్వా మహేంద్రస్య విభావసుః
కుండలార్థే మహారాజ సూర్యః కర్ణముపాగమత్॥6॥

మహార్హే శయనే వీరం స్పర్ధ్యాస్తరణసంవృతే
శయానమభివిశ్వస్తం బ్రహ్మణ్యం సత్యవాదినం॥7॥

స్వప్నాంతే నిశి రాజేంద్ర దర్శయామాస రశ్మివాన్
కృపయా పరయావిష్టః పుత్రస్నేహాచ్చ భారత॥8॥

బ్రాహ్మణో వేదవిద్భూత్వా సూర్యో యోగాద్ధి రూపవాన్
హితార్థమబ్రవీత్కర్ణం సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥9॥

కర్ణ మద్వచనం తాత శృణు సత్యభృతాం వర
బ్రువతోఽద్య మహాబాహో సౌహృదాత్పరమం హితం॥10॥

ఉపాయాస్యతి శక్రస్త్వాం పాండవానాం హితేప్సయా
బ్రాహ్మణచ్ఛద్మనా కర్ణ కుండలాపజిహీర్షయా॥11॥

విదితం తేన శీలం తే సర్వస్య జగతస్తథా
యథా త్వం భిక్షితః సద్భిర్దదాస్యేవ న యాచసే॥12॥

త్వం హి తాత దదాస్యేవ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయాచితః
విత్తం యచ్చాన్యదప్యాహుర్న ప్రత్యాఖ్యాసి కర్హిచిత్॥13॥

తం త్వామేవంవిధం జ్ఞాత్వా స్వయం వై పాకశాసనః
ఆగంతా కుండలార్థాయ కవచం చైవ భిక్షితుం॥14॥

తస్మై ప్రయాచమానాయ న దేయే కుండలే త్వయా
అనునేయః పరం శక్త్యా శ్రేయ ఏతద్ధి తే పరం॥15॥

కుండలార్థే బ్రువంస్తాత కారణైర్బహుభిస్త్వయా
అన్యైర్బహువిధైర్విత్తైః స నివార్యః పునః పునః॥16॥

రత్నైః స్త్రీభిస్తథా భోగైర్ధనైర్బహువిధైరపి
నిదర్శనైశ్చ బహుభిః కుండలేప్సుః పురందరః॥17॥

యది దాస్యసి కర్ణ త్వం సహజే కుండలే శుభే
ఆయుషః ప్రక్షయం గత్వా మృత్యోర్వశముపేష్యసి॥18॥

కవచేన చ సంయుక్తః కుండలాభ్యాం చ మానద
అవధ్యస్త్వం రణేఽరీణామితి విద్ధి వచో మమ॥19॥

అమృతాదుత్థితం హ్యేతదుభయం రత్నసంభవం
తస్మాద్రక్ష్యం త్వయా కర్ణ జీవితం చేత్ప్రియం తవ॥20॥

కర్ణ ఉవాచ

కో మామేవం భవాన్ప్రాహ దర్శయన్సౌహృదం పరం
కామయా భగవన్బ్రూహి కో భవాంద్విజవేషధృక్॥21॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అహం తాత సహస్రాంశుః సౌహృదాత్త్వాం నిదర్శయే
కురుష్వైతద్వచో మే త్వమేతచ్ఛ్రేయః పరం హి తే॥22॥

కర్ణ ఉవాచ

శ్రేయ ఏవ మమాత్యంతం యస్య మే గోపతిః ప్రభుః
ప్రవక్తాద్య హితాన్వేషీ శృణు చేదం వచో మమ॥23॥

ప్రసాదయే త్వాం వరదం ప్రణయాచ్చ బ్రవీమ్యహం
న నివార్యో వ్రతాదస్మాదహం యద్యస్మి తే ప్రియః॥24॥

వ్రతం వై మమ లోకోఽయం వేత్తి కృత్స్నో విభావసో
యథాహం ద్విజముఖ్యేభ్యో దద్యాం ప్రాణానపి ధ్రువం॥25॥

యద్యాగచ్ఛతి శక్రో మాం బ్రాహ్మణచ్ఛద్మనావృతః
హితార్థం పాండుపుత్రాణాం ఖేచరోత్తమ భిక్షితుం॥26॥

దాస్యామి విబుధశ్రేష్ఠ కుండలే వర్మ చోత్తమం
న మే కీర్తిః ప్రణశ్యేత త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥27॥

మద్విధస్యాయశస్యం హి న యుక్తం ప్రాణరక్షణం
యుక్తం హి యశసా యుక్తం మరణం లోకసంమతం॥28॥

సోఽహమింద్రాయ దాస్యామి కుండలే సహ వర్మణా
యది మాం బలవృత్రఘ్నో భిక్షార్థముపయాస్యతి॥29॥

హితార్థం పాండుపుత్రాణాం కుండలే మే ప్రయాచితుం
తన్మే కీర్తికరం లోకే తస్యాకీర్తిర్భవిష్యతి॥30॥

వృణోమి కీర్తిం లోకే హి జీవితేనాపి భానుమన్
కీర్తిమానశ్నుతే స్వర్గం హీనకీర్తిస్తు నశ్యతి॥31॥

కీర్తిర్హి పురుషం లోకే సంజీవయతి మాతృవత్
అకీర్తిర్జీవితం హంతి జీవతోఽపి శరీరిణః॥32॥

అయం పురాణః శ్లోకో హి స్వయం గీతో విభావసో
ధాత్రా లోకేశ్వర యథా కీర్తిరాయుర్నరస్య వై॥33॥

పురుషస్య పరే లోకే కీర్తిరేవ పరాయణం
ఇహ లోకే విశుద్ధా చ కీర్తిరాయుర్వివర్ధనీ॥34॥

సోఽహం శరీరజే దత్త్వా కీర్తిం ప్రాప్స్యామి శాశ్వతీం
దత్త్వా చ విధివద్దానం బ్రాహ్మణేభ్యో యథావిధి॥35॥

హుత్వా శరీరం సంగ్రామే కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం
విజిత్య వా పరానాజౌ యశః ప్రాప్స్యామి కేవలం॥36॥

భీతానామభయం దత్త్వా సంగ్రామే జీవితార్థినాం
వృద్ధాన్బాలాన్ద్విజాతీంశ్చ మోక్షయిత్వా మహాభయాత్॥37॥

ప్రాప్స్యామి పరమం లోకే యశః స్వర్భానుసూదన
జీవితేనాపి మే రక్ష్యా కీర్తిస్తద్విద్ధి మే వ్రతం॥38॥

సోఽహం దత్త్వా మఘవతే భిక్షామేతామనుత్తమాం
బ్రాహ్మణచ్ఛద్మినే దేవ లోకే గంతా పరాం గతిం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 285 ♦—

సూర్య ఉవాచ

మాహితం కర్ణ కార్షీస్త్వమాత్మనః సుహృదాం తథా
పుత్రాణామథ భార్యాణామథో మాతురథో పితుః॥1॥

శరీరస్యావిరోధేన ప్రాణినాం ప్రాణభృద్వర
ఇష్యతే యశసః ప్రాప్తిః కీర్తిశ్చ త్రిదివే స్థిరా॥2॥

యస్త్వం ప్రాణవిరోధేన కీర్తిమిచ్ఛసి శాశ్వతీం
సా తే ప్రాణాన్సమాదాయ గమిష్యతి న సంశయః॥3॥

జీవతాం కురుతే కార్యం పితా మాతా సుతాస్తథా
యే చాన్యే బాంధవాః కేచిల్లోకేఽస్మిన్పురుషర్షభ
రాజానశ్చ నరవ్యాఘ్ర పౌరుషేణ నిబోధ తత్॥4॥

కీర్తిశ్చ జీవతః సాధ్వీ పురుషస్య మహాద్యుతే
మృతస్య కీర్త్యా కిం కార్యం భస్మీభూతస్య దేహినః
మృతః కీర్తిం న జానాతి జీవన్కీర్తిం సమశ్నుతే॥5॥

మృతస్య కీర్తిర్మర్త్యస్య యథా మాలా గతాయుషః
అహం తు త్వాం బ్రవీమ్యేతద్భక్తోఽసీతి హితేప్సయా॥6॥

భక్తిమంతో హి మే రక్ష్యా ఇత్యేతేనాపి హేతునా
భక్తోఽయం పరయా భక్త్యా మామిత్యేవ మహాభుజ
మమాపి భక్తిరుత్పన్నా స త్వం కురు వచో మమ॥7॥

అస్తి చాత్ర పరం కించిదధ్యాత్మం దేవనిర్మితం
అతశ్చ త్వాం బ్రవీమ్యేతత్క్రియతామవిశంకయా॥8॥

దేవగుహ్యం త్వయా జ్ఞాతుం న శక్యం పురుషర్షభ
తస్మాన్నాఖ్యామి తే గుహ్యం కాలే వేత్స్యతి తద్భవాన్॥9॥

పునరుక్తం చ వక్ష్యామి త్వం రాధేయ నిబోధ తత్
మాస్మై తే కుండలే దద్యా భిక్షవే వజ్రపాణయే॥10॥

శోభసే కుండలాభ్యాం హి రుచిరాభ్యాం మహాద్యుతే
విశాఖయోర్మధ్యగతః శశీవ విమలో దివి॥11॥

కీర్తిశ్చ జీవతః సాధ్వీ పురుషస్యేతి విద్ధి తత్
ప్రత్యాఖ్యేయస్త్వయా తాత కుండలార్థే పురందరః॥12॥

శక్యా బహువిధైర్వాక్యైః కుండలేప్సా త్వయానఘ
విహంతుం దేవరాజస్య హేతుయుక్తైః పునః పునః॥13॥

ఉపపత్త్యుపపన్నార్థైర్మాధుర్యకృతభూషణైః
పురందరస్య కర్ణ త్వం బుద్ధిమేతామపానుద॥14॥

త్వం హి నిత్యం నరవ్యాఘ్ర స్పర్ధసే సవ్యసాచినా
సవ్యసాచీ త్వయా చైవ యుధి శూరః సమేష్యతి॥15॥

న తు త్వామర్జునః శక్తః కుండలాభ్యాం సమన్వితం
విజేతుం యుధి యద్యస్య స్వయమింద్రః శరో భవేత్॥16॥

తస్మాన్న దేయే శక్రాయ త్వయైతే కుండలే శుభే
సంగ్రామే యది నిర్జేతుం కర్ణ కామయసేఽర్జునం॥17॥

—♦ అధ్యాయము 286 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

భగవంతమహం భక్తో యథా మాం వేత్థ గోపతే
తథా పరమతిగ్మాంశో నాన్యం దేవం కథంచన॥1॥

న మే దారా న మే పుత్రా న చాత్మా సుహృదో న చ
తథేష్టా వై సదా భక్త్యా యథా త్వం గోపతే మమ ||2||

ఇష్టానాం చ మహాత్మానో భక్తానాం చ న సంశయః
కుర్వంతి భక్తిమిష్టాం చ జానీషే త్వం చ భాస్కర ||3||

ఇష్టో భక్తశ్చ మే కర్ణో న చాన్యద్దైవతం దివి
జానీత ఇతి వై కృత్వా భగవానాహ మద్ధితం ||4||

భూయశ్చ శిరసా యాచే ప్రసాద్య చ పునః పునః
ఇతి బ్రవీమి తిగ్మాంశో త్వం తు మే క్షంతుమర్హసి ||5||

బిభేమి న తథా మృత్యోర్యథా బిభ్యేఽనృతాదహం
విశేషేణ ద్విజాతీనాం సర్వేషాం సర్వదా సతాం
ప్రదానే జీవితస్యాపి న మేఽత్రాస్తి విచారణా ||6||

యచ్చ మామాత్థ దేవ త్వం పాండవం ఫల్గునం ప్రతి
వ్యేతు సంతాపజం దుఃఖం తవ భాస్కర మానసం
అర్జునం ప్రతి మాం చైవ విజేష్యామి రణేఽర్జునం ||7||

తవాపి విదితం దేవ మమాప్యస్త్రబలం మహత్
జామదగ్న్యాదుపాత్తం యత్తథా ద్రోణాన్మహాత్మనః ||8||

ఇదం త్వమనుజానీహి సురశ్రేష్ఠ వ్రతం మమ
భిక్షతే వజ్రిణే దద్యామపి జీవితమాత్మనః ||9||

సూర్య ఉవాచ

యది తాత దదాస్యేతే వజ్రిణే కుండలే శుభే
త్వమప్యేనమథో బ్రూయా విజయార్థం మహాబల ||10||

నియమేన ప్రదద్యాస్త్వం కుండలే వై శతక్రతోః
అవధ్యో హ్యసి భూతానాం కుండలాభ్యాం సమన్వితః ||11||

అర్జునేన వినాశం హి తవ దానవసూదనః
ప్రార్థయానో రణే వత్స కుండలే తే జిహీర్షతి ||12||

స త్వమప్యేనమారాధ్య సూనృతాభిః పునః పునః
అభ్యర్థయేథా దేవేశమమోఘార్థం పురందరం ||13||

అమోఘాం దేహి మే శక్తిమమిత్రవినిబర్హిణీం
దాస్యామి తే సహస్రాక్ష కుండలే వర్మ చోత్తమం ||14||

ఇత్యేవం నియమేన త్వం దద్యాః శక్రాయ కుండలే
తయా త్వం కర్ణ సంగ్రామే హనిష్యసి రణే రిపూన్ ||15||

నాహత్వా హి మహాబాహో శత్రూనేతి కరం పునః
సా శక్తిర్దేవరాజస్య శతశోఽథ సహస్రశః ||16||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా సహస్రాంశుః సహసాంతరధీయత
తతః సూర్యాయ జప్యాంతే కర్ణః స్వప్నం న్యవేదయత్ ||17||

యథాదృష్టం యథాతత్త్వం యథోక్తముభయోర్నిశి
తత్సర్వమానుపూర్వ్యేణ శశంసాస్మై వృషస్తదా ||18||

తచ్ఛ్రుత్వా భగవాందేవో భానుః స్వర్భానుసూదనః
ఉవాచ తం తథేత్యేవ కర్ణం సూర్యః స్మయన్నివ॥19॥

తతస్తత్త్వమితి జ్ఞాత్వా రాధేయః పరవీరహా
శక్తిమేవాభికాంక్షన్వై వాసవం ప్రత్యపాలయత్॥20॥

—♦ అధ్యాయము 287 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కిం తద్గుహ్యం న చాఖ్యాతం కర్ణాయేహోష్ణరశ్మినా
కీదృశే కుండలే తే చ కవచం చైవ కీదృశం॥1॥

కుతశ్చ కవచం తస్య కుండలే చైవ సత్తమ
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తన్మే బ్రూహి తపోధన॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అయం రాజన్బ్రవీమ్యేతద్యత్తద్గుహ్యం విభావసోః
యాదృశే కుండలే చైవ కవచం చైవ యాదృశం॥3॥

కుంతిభోజం పురా రాజన్బ్రాహ్మణః సముపస్థితః
తిగ్మతేజా మహాప్రాంశుః శ్మశ్రుదండజటాధరః॥4॥

దర్శనీయోఽనవద్యాంగస్తేజసా ప్రజ్వలన్నివ
మధుపింగో మధురవాక్తపఃస్వాధ్యాయభూషణః॥5॥

స రాజానం కుంతిభోజమబ్రవీత్సుమహాతపాః
భిక్షామిచ్ఛామ్యహం భోక్తుం తవ గేహే విమత్సర॥6॥

న మే వ్యలీకం కర్తవ్యం త్వయా వా తవ చానుగైః
ఏవం వత్స్యామి తే గేహే యది తే రోచతేఽనఘ॥7॥

యథాకామం చ గచ్ఛేయమాగచ్ఛేయం తథైవ చ
శయ్యాసనే చ మే రాజన్నాపరాధ్యేత కశ్చన॥8॥

తమబ్రవీత్కుంతిభోజః ప్రీతియుక్తమిదం వచః
ఏవమస్తు పరం చేతి పునశ్చైనమథాబ్రవీత్॥9॥

మమ కన్యా మహాబ్రహ్మన్పృథా నామ యశస్వినీ
శీలవృత్తాన్వితా సాధ్వీ నియతా న చ మానినీ॥10॥

ఉపస్థాస్యతి సా త్వాం వై పూజయానవమన్య చ
తస్యాశ్చ శీలవృత్తేన తుష్టిం సముపయాస్యసి॥11॥

ఏవముక్త్వా తు తం విప్రమభిపూజ్య యథావిధి
ఉవాచ కన్యామభ్యేత్య పృథాం పృథులలోచనాం॥12॥

అయం వత్సే మహాభాగో బ్రాహ్మణో వస్తుమిచ్ఛతి
మమ గేహే మయా చాస్య తథేత్యేవం ప్రతిశ్రుతం॥13॥

త్వయి వత్సే పరాశ్వస్య బ్రాహ్మణస్యాభిరాధనం
తన్మే వాక్యం న మిథ్యా త్వం కర్తుమర్హసి కర్హిచిత్॥14॥

అయం తపస్వీ భగవాన్స్వాధ్యాయనియతో ద్విజః
యద్యద్బ్రూయాన్మహాతేజాస్తత్తద్దేయమమత్సరాత్॥15॥

బ్రాహ్మణా హి పరం తేజో బ్రాహ్మణా హి పరం తపః
బ్రాహ్మణానాం నమస్కారైః సూర్యో దివి విరాజతే॥16॥

అమానయన్హి మానార్హానాన్వాతాపిశ్చ మహాసురః
నిహతో బ్రహ్మదండేన తాలజంఘస్తథైవ చ॥17॥

సోఽయం వత్సే మహాభార ఆహితస్త్వయి సాంప్రతం
త్వం సదా నియతా కుర్యా బ్రాహ్మణస్యాభిరాధనం॥18॥

జానామి ప్రణిధానం తే బాల్యాత్ప్రభృతి నందిని
బ్రాహ్మణేష్విహ సర్వేషు గురుబంధుషు చైవ హ॥19॥

తథా ప్రేష్యేషు సర్వేషు మిత్రసంబంధిమాతృషు
మయి చైవ యథావత్త్వం సర్వమాదృత్య వర్తసే॥20॥

న హ్యతుష్టో జనోఽస్తీహ పురే చాంతఃపురే చ తే
సమ్యగ్వృత్త్యానవద్యాంగి తవ భృత్యజనేష్వపి॥21॥

సందేష్టవ్యాం తు మన్యే త్వాం ద్విజాతిం కోపనం ప్రతి
పృథే బాలేతి కృత్వా వై సుతా చాసి మమేతి చ॥22॥

వృష్ణీనాం త్వం కులే జాతా శూరస్య దయితా సుతా
దత్తా ప్రీతిమతా మహ్యం పిత్రా బాలా పురా స్వయం॥23॥

వసుదేవస్య భగినీ సుతానాం ప్రవరా మమ
అగ్ర్యమగ్రే ప్రతిజ్ఞాయ తేనాసి దుహితా మమ॥24॥

తాదృశే హి కులే జాతా కులే చైవ వివర్ధితా
సుఖాత్సుఖమనుప్రాప్తా హ్రదాద్ధ్రదమివాగతా॥25॥

దౌష్కులేయా విశేషేణ కథంచిత్ప్రగ్రహం గతాః
బాలభావాద్వికుర్వంతి ప్రాయశః ప్రమదాః శుభే॥26॥

పృథే రాజకులే జన్మ రూపం చాద్భుతదర్శనం
తేన తేనాసి సంపన్నా సముపేతా చ భామినీ॥27॥

సా త్వం దర్పం పరిత్యజ్య దంభం మానం చ భామిని
ఆరాధ్య వరదం విప్రం శ్రేయసా యోక్ష్యసే పృథే॥28॥

ఏవం ప్రాప్స్యసి కల్యాణి కల్యాణమనఘే ధ్రువం
కోపితే తు ద్విజశ్రేష్ఠే కృత్స్నం దహ్యేత మే కులం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 288 ♦—

కుంత్యువాచ

బ్రాహ్మణం యంత్రితా రాజనుపస్థాస్యామి పూజయా
యథాప్రతిజ్ఞం రాజేంద్ర న చ మిథ్యా బ్రవీమ్యహం॥1॥

ఏష చైవ స్వభావో మే పూజయేయం ద్విజానితి
తవ చైవ ప్రియం కార్యం శ్రేయశ్చైతత్పరం మమ॥2॥

యద్యేవైష్యతి సాయాహ్నే యది ప్రాతరథో నిశి
యద్యర్ధరాత్రే భగవాన్న మే కోపం కరిష్యతి॥3॥

లాభో మమైష రాజేంద్ర యద్వై పూజయతీ ద్విజాన్
ఆదేశే తవ తిష్ఠంతీ హితం కుర్యాం నరోత్తమ॥4॥

విస్రబ్ధో భవ రాజేంద్ర న వ్యలీకం ద్విజోత్తమః
వసన్ప్రాప్స్యతి తే గేహే సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥5॥

యత్ప్రియం చ ద్విజస్యాస్య హితం చైవ తవానఘ
యతిష్యామి తథా రాజన్వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥6॥

బ్రాహ్మణా హి మహాభాగాః పూజితాః పృథివీపతే
తారణాయ సమర్థాః స్యుర్విపరీతే వధాయ చ॥7॥

సాహమేతద్విజానంతీ తోషయిష్యే ద్విజోత్తమం
న మత్కృతే వ్యథాం రాజన్ప్రాప్స్యసి ద్విజసత్తమాత్॥8॥

అపరాధే హి రాజేంద్ర రాజ్ఞామశ్రేయసే ద్విజాః
భవంతి చ్యవనో యద్వత్సుకన్యాయాః కృతే పురా॥9॥

నియమేన పరేణాహముపస్థాస్యే ద్విజోత్తమం
యథా త్వయా నరేంద్రేదం భాషితం బ్రాహ్మణం ప్రతి॥10॥

రాజోవాచ

ఏవమేతత్త్వయా భద్రే కర్తవ్యమవిశంకయా
మద్ధితార్థం కులార్థం చ తథాత్మార్థం చ నందిని॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు తాం కన్యాం కుంతిభోజో మహాయశాః
పృథాం పరిదదౌ తస్మై ద్విజాయ సుతవత్సలః॥12॥

ఇయం బ్రహ్మన్మమ సుతా బాలా సుఖవివర్ధితా
అపరాధ్యేత యత్కించిన్న తత్కార్యం హృది త్వయా॥13॥

ద్విజాతయో మహాభాగా వృద్ధబాలతపస్విషు
భవంత్యక్రోధనాః ప్రాయో విరుద్ధేష్వపి నిత్యదా॥14॥

సుమహత్యపరాధేఽపి క్షాంతిః కార్యా ద్విజాతిభిః
యథాశక్తి యథోత్సాహం పూజా గ్రాహ్యా ద్విజోత్తమ॥15॥

తథేతి బ్రాహ్మణేనోక్తే స రాజా ప్రీతమానసః
హంసచంద్రాంశుసంకాశం గృహమస్య న్యవేదయత్॥16॥

తత్రాగ్నిశరణే క్లృప్తమాసనం తస్య భానుమత్
ఆహారాది చ సర్వం తత్తథైవ ప్రత్యవేదయత్॥17॥

నిక్షిప్య రాజపుత్రీ తు తంద్రీం మానం తథైవ చ
ఆతస్థే పరమం యత్నం బ్రాహ్మణస్యాభిరాధనే॥18॥

తత్ర సా బ్రాహ్మణం గత్వా పృథా శౌచపరా సతీ
విధివత్పరిచారార్హం దేవవత్పర్యతోషయత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 289 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తు కన్యా మహారాజ బ్రాహ్మణం సంశితవ్రతం
తోషయామాస శుద్ధేన మనసా సంశితవ్రతా॥1॥

ప్రాతరాయాస్య ఇత్యుక్త్వా కదాచిద్ద్విజసత్తమః
తత ఆయాతి రాజేంద్ర సాయే రాత్రావథో పునః॥2॥

తం చ సర్వాసు వేలాసు భక్ష్యభోజ్యప్రతిశ్రయైః
పూజయామాస సా కన్యా వర్ధమానైస్తు సర్వదా॥3॥

అన్నాదిసముదాచారః శయ్యాసనకృతస్తథా
దివసే దివసే తస్య వర్ధతే న తు హీయతే॥4॥

నిర్భర్త్సనాపవాదైశ్చ తథైవాప్రియయా గిరా
బ్రాహ్మణస్య పృథా రాజన్న చకారాప్రియం తదా॥5॥

వ్యస్తే కాలే పునశ్చైతి న చైతి బహుశో ద్విజః
దుర్లభ్యమపి చైవాన్నం దీయతామితి సోఽబ్రవీత్॥6॥

కృతమేవ చ తత్సర్వం పృథా తస్మై న్యవేదయత్
శిష్యవత్పుత్రవచ్చైవ స్వసృవచ్చ సుసంయతా॥7॥

యథోపజోషం రాజేంద్ర ద్విజాతిప్రవరస్య సా
ప్రీతిముత్పాదయామాస కన్యా యత్నైరనిందితా॥8॥

తస్యాస్తు శీలవృత్తేన తుతోష ద్విజసత్తమః
అవధానేన భూయోఽస్య పరం యత్నమథాకరోత్॥9॥

తాం ప్రభాతే చ సాయే చ పితా పప్రచ్ఛ భారత
అపి తుష్యతి తే పుత్రి బ్రాహ్మణః పరిచర్యయా॥10॥

తం సా పరమమిత్యేవ ప్రత్యువాచ యశస్వినీ
తతః ప్రీతిమవాపాగ్ర్యాం కుంతిభోజో మహామనాః॥11॥

తతః సంవత్సరే పూర్ణే యదాసౌ జపతాం వరః
నాపశ్యద్దుష్కృతం కించిత్పృథాయాః సౌహృదే రతః॥12॥

తతః ప్రీతమనా భూత్వా స ఏనాం బ్రాహ్మణోఽబ్రవీత్
ప్రీతోఽస్మి పరమం భద్రే పరిచారేణ తే శుభే॥13॥

వరాన్వృణీష్వ కల్యాణి దురాపాన్మానుషైరిహ
యైస్త్వం సీమంతినీః సర్వా యశసాభిభవిష్యసి॥14॥

కుంత్యువాచ

కృతాని మమ సర్వాణి యస్యా మే వేదవిత్తమ
త్వం ప్రసన్నః పితా చైవ కృతం విప్ర వరైర్మమ॥15॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యది నేచ్ఛసి భద్రే త్వం వరం మత్తః శుచిస్మితే
ఇమం మంత్రం గృహాణ త్వమాహ్వానాయ దివౌకసాం॥16॥

యం యం దేవం త్వమేతేన మంత్రేణావాహయిష్యసి
తేన తేన వశే భద్రే స్థాతవ్యం తే భవిష్యతి॥17॥

అకామో వా సకామో వా న స నైష్యతి తే వశం
విబుధో మంత్రసంశాంతో వాక్యే భృత్య ఇవానతః॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

న శశాక ద్వితీయం సా ప్రత్యాఖ్యాతుమనిందితా
తం వై ద్విజాతిప్రవరం తదా శాపభయాన్నృప॥19॥

తతస్తామనవద్యాంగీం గ్రాహయామాస వై ద్విజః
మంత్రగ్రామం తదా రాజన్నథర్వశిరసి శ్రుతం||20||

తం ప్రదాయ తు రాజేంద్ర కుంతిభోజమువాచ హ
ఉషితోఽస్మి సుఖం రాజన్కన్యయా పరితోషితః||21||

తవ గేహే సువిహితః సదా సుప్రతిపూజితః
సాధయిష్యామహే తావదిత్యుక్త్వాంతరధీయత||22||

స తు రాజా ద్విజం దృష్ట్వా తత్రైవాంతర్హితం తదా
బభూవ విస్మయావిష్టః పృథాం చ సమపూజయత్||23||

—♦ అధ్యాయము 290 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

గతే తస్మింద్విజశ్రేష్ఠే కస్మింశ్చిత్కాలపర్యయే
చింతయామాస సా కన్యా మంత్రగ్రామబలాబలం||1||

అయం వై కీదృశస్తేన మమ దత్తో మహాత్మనా
మంత్రగ్రామో బలం తస్య జ్ఞాస్యే నాతిచిరాదివ||2||

ఏవం సంచింతయంతీ సా దదర్శర్తుం యదృచ్ఛయా
వ్రీడితా సాభవద్బాలా కన్యాభావే రజస్వలా||3||

అథోద్యంతం సహస్రాంశుం పృథా దీప్తం దదర్శ హ
న తతర్ప చ రూపేణ భానోః సంధ్యాగతస్య సా||4||

తస్యా దృష్టిరభూద్దివ్యా సాపశ్యద్దివ్యదర్శనం
ఆముక్తకవచం దేవం కుండలాభ్యాం విభూషితం||5||

తస్యాః కౌతూహలం త్వాసీన్మంత్రం ప్రతి నరాధిప
ఆహ్వానమకరోత్సాథ తస్య దేవస్య భామినీ||6||

ప్రాణానుపస్పృశ్య తదా ఆజుహావ దివాకరం
ఆజగామ తతో రాజంస్త్వరమాణో దివాకరః||7||

మధుపింగో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో హసన్నివ
అంగదీ బద్ధముకుటో దిశః ప్రజ్వాలయన్నివ||8||

యోగాత్కృత్వా ద్విధాత్మానమాజగామ తతాప చ
ఆబభాషే తతః కుంతీం సామ్నా పరమవల్గునా||9||

ఆగతోఽస్మి వశం భద్రే తవ మంత్రబలాత్కృతః
కిం కరోమ్యవశో రాజ్ఞి బ్రూహి కర్తా తదస్మి తే||10||

కుంత్యువాచ

గమ్యతాం భగవంస్తత్ర యతోఽసి సముపాగతః
కౌతూహలాత్సమాహూతః ప్రసీద భగవన్నితి||11||

సూర్య ఉవాచ

గమిష్యేఽహం యథా మాం త్వం బ్రవీషి తనుమధ్యమే
న తు దేవం సమాహూయ న్యాయ్యం ప్రేషయితుం వృథా||12||

తవాభిసంధిః సుభగే సూర్యాత్పుత్రో భవేదితి
వీర్యేణాప్రతిమో లోకే కవచీ కుండలీతి చ॥13॥

సా త్వమాత్మప్రదానం వై కురుష్వ గజగామిని
ఉత్పత్స్యతి హి పుత్రస్తే యథాసంకల్పమంగనే॥14॥

అథ గచ్ఛామ్యహం భద్రే త్వయాసంగమ్య సుస్మితే
శప్స్యామి త్వామహం క్రుద్ధో బ్రాహ్మణం పితరం చ తే॥15॥

త్వత్కృతే తాన్ప్రధక్ష్యామి సర్వానపి న సంశయః
పితరం చైవ తే మూఢం యో న వేత్తి తవానయం॥16॥

తస్య చ బ్రాహ్మణస్యాద్య యోఽసౌ మంత్రమదాత్తవ
శీలవృత్తమవిజ్ఞాయ ధాస్యామి వినయం పరం॥17॥

ఏతే హి విబుధాః సర్వే పురందరముఖా దివి
త్వయా ప్రలబ్ధం పశ్యంతి స్మయంత ఇవ భామిని॥18॥

పశ్య చైనాన్సురగణాందివ్యం చక్షురిదం హి తే
పూర్వమేవ మయా దత్తం దృష్టవత్యసి యేన మాం॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽపశ్యత్త్రిదశాన్రాజపుత్రీ; సర్వానేవ స్వేషు ధిష్ణ్యేషు ఖస్థాన్
ప్రభాసంతం భానుమంతం మహాంతం; యథాదిత్యం రోచమానం తథైవ॥20॥

సా తాందృష్ట్వా వ్రీడమానేవ బాలా; సూర్యం దేవీ వచనం ప్రాహ భీతా
గచ్ఛ త్వం వై గోపతే స్వం విమానం; కన్యాభావాద్దుఃఖ ఏషోపచారః॥21॥

పితా మాతా గురవశ్చైవ యేఽన్యే; దేహస్యాస్య ప్రభవంతి ప్రదానే
నాహం ధర్మం లోపయిష్యామి లోకే; స్త్రీణాం వృత్తం పూజ్యతే దేహరక్షా॥22॥

మయా మంత్రబలం జ్ఞాతుమాహూతస్త్వం విభావసో
బాల్యాద్బాలేతి కృత్వా తత్క్షంతుమర్హసి మే విభో॥23॥

సూర్య ఉవాచ

బాలేతి కృత్వానునయం తవాహం; దదాని నాన్యానునయం లభేత
ఆత్మప్రదానం కురు కుంతికన్యే; శాంతిస్తవైవం హి భవేచ్చ భీరు॥24॥

న చాపి యుక్తం గంతుం హి మయా మిథ్యాకృతేన వై
గమిష్యామ్యనవద్యాంగి లోకే సమవహాస్యతాం
సర్వేషాం విబుధానాం చ వక్తవ్యః స్యామహం శుభే॥25॥

సా త్వం మయా సమాగచ్ఛ పుత్రం లప్స్యసి మాదృశం
విశిష్టా సర్వలోకేషు భవిష్యసి చ భామిని॥26॥

—♦ అధ్యాయము 291 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సా తు కన్యా బహువిధం బ్రువంతీ మధురం వచః
అనునేతుం సహస్రాంశుం న శశాక మనస్వినీ॥1॥

న శశాక యదా బాలా ప్రత్యాఖ్యాతుం తమోనుదం
భీతా శాపాత్తతో రాజందధ్యౌ దీర్ఘమథాంతరం॥2॥

అనాగసః పితుః శాపో బ్రాహ్మణస్య తథైవ చ
మన్నిమిత్తః కథం న స్యాత్క్రుద్ధాదస్మాద్విభావసోః॥3॥

బాలేనాపి సతా మోహాద్భృశం సాపహ్నవాన్యపి
నాత్యాసాదయితవ్యాని తేజాంసి చ తపాంసి చ॥4॥

సాహమద్య భృశం భీతా గృహీతా చ కరే భృశం
కథం త్వకార్యం కుర్యాం వై ప్రదానం హ్యాత్మనః స్వయం॥5॥

సైవం శాపపరిత్రస్తా బహు చింతయతీ తదా
మోహేనాభిపరీతాంగీ స్మయమానా పునః పునః॥6॥

తం దేవమబ్రవీద్భీతా బంధూనాం రాజసత్తమ
వ్రీడావిహ్వలయా వాచా శాపత్రస్తా విశాం పతే॥7॥

కుంత్యువాచ

పితా మే ధ్రియతే దేవ మాతా చాన్యే చ బాంధవాః
న తేషు ధ్రియమాణేషు విధిలోపో భవేదయం॥8॥

త్వయా మే సంగమో దేవ యది స్యాద్విధివర్జితః
మన్నిమిత్తం కులస్యాస్య లోకే కీర్తిర్నశేత్తతః॥9॥

అథ వా ధర్మమేతం త్వం మన్యసే తపతాం వర
ఋతే ప్రదానాద్బంధుభ్యస్తవ కామం కరోమ్యహం॥10॥

ఆత్మప్రదానం దుర్ధర్ష తవ కృత్వా సతీ త్వహం
త్వయి ధర్మో యశశ్చైవ కీర్తిరాయుశ్చ దేహినాం॥11॥

సూర్య ఉవాచ

న తే పితా న తే మాతా గురవో వా శుచిస్మితే
ప్రభవంతి వరారోహే భద్రం తే శృణు మే వచః॥12॥

సర్వాన్కామయతే యస్మాత్కనేర్ధాతోశ్చ భామిని
తస్మాత్కన్యేహ సుశ్రోణి స్వతంత్రా వరవర్ణిని॥13॥

నాధర్మశ్చరితః కశ్చిత్త్వయా భవతి భామిని
అధర్మం కుత ఏవాహం చరేయం లోకకామ్యయా॥14॥

అనావృతాః స్త్రియః సర్వా నరాశ్చ వరవర్ణిని
స్వభావ ఏష లోకానాం వికారోఽన్య ఇతి స్మృతః॥15॥

సా మయా సహ సంగమ్య పునః కన్యా భవిష్యసి
పుత్రశ్చ తే మహాబాహుర్భవిష్యతి మహాయశాః॥16॥

కుంత్యువాచ

యది పుత్రో మమ భవేత్త్వత్తః సర్వతమోపహ
కుండలీ కవచీ శూరో మహాబాహుర్మహాబలః॥17॥

సూర్య ఉవాచ

భవిష్యతి మహాబాహుః కుండలీ దివ్యవర్మభృత్
ఉభయం చామృతమయం తస్య భద్రే భవిష్యతి॥18॥

కుంత్యువాచ

యద్యేతదమృతాదస్తి కుండలే వర్మ చోత్తమం
మమ పుత్రస్య యం వై త్వం మత్త ఉత్పాదయిష్యసి॥19॥

అస్తు మే సంగమో దేవ యథోక్తం భగవంస్త్వయా
త్వద్వీర్యరూపసత్త్వౌజా ధర్మయుక్తో భవేత్స చ॥20॥

సూర్య ఉవాచ

అదిత్యా కుండలే రాజ్ఞి దత్తే మే మత్తకాశిని
తేఽస్య దాస్యామి వై భీరు వర్మ చైవేదముత్తమం॥21॥

పృథోవాచ

పరమం భగవందేవ సంగమిష్యే త్వయా సహ
యది పుత్రో భవేదేవం యథా వదసి గోపతే॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా తు తాం కుంతీమావివేశ విహంగమః
స్వర్భానుశత్రుర్యోగాత్మా నాభ్యాం పస్పర్శ చైవ తాం॥23॥

తతః సా విహ్వలేవాసీత్కన్యా సూర్యస్య తేజసా
పపాతాథ చ సా దేవీ శయనే మూఢచేతనా॥24॥

సూర్య ఉవాచ

సాధయిష్యామి సుశ్రోణి పుత్రం వై జనయిష్యసి
సర్వశస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠం కన్యా చైవ భవిష్యసి॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సా వ్రీడితా బాలా తదా సూర్యమథాబ్రవీత్
ఏవమస్త్వితి రాజేంద్ర ప్రస్థితం భూరివర్చసం॥26॥

ఇతి స్మోక్తా కుంతిరాజాత్మజా సా; వివస్వంతం యాచమానా సలజ్జా
తస్మిన్పుణ్యే శయనీయే పపాత; మోహావిష్టా భజ్యమానా లతేవ॥27॥

తాం తిగ్మాంశుస్తేజసా మోహయిత్వా; యోగేనావిశ్యాత్మసంస్థాం చకార
న చైవైనాం దూషయామాస భానుః; సంజ్ఞాం లేభే భూయ ఏవాథ బాలా॥28॥

—♦ అధ్యాయము 292 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో గర్భః సమభవత్పృథాయాః పృథివీపతే
శుక్లే దశోత్తరే పక్షే తారాపతిరివాంబరే॥1॥

సా బాంధవభయాద్బాలా తం గర్భం వినిగూహతీ
ధారయామాస సుశ్రోణీ న చైనాం బుబుధే జనః॥2॥

న హి తాం వేద నార్యన్యా కాచిద్ధాత్రేయికామృతే
కన్యాపురగతాం బాలాం నిపుణాం పరిరక్షణే॥3॥

తతః కాలేన సా గర్భం సుషువే వరవర్ణినీ
కన్యైవ తస్య దేవస్య ప్రసాదాదమరప్రభం॥4॥

తథైవ బద్ధకవచం కనకోజ్జ్వలకుండలం
హర్యక్షం వృషభస్కంధం యథాస్య పితరం తథా॥5॥

జాతమాత్రం చ తం గర్భం ధాత్ర్యా సంమంత్ర్య భామినీ
మంజూషాయామవదధే స్వాస్తీర్ణాయాం సమంతతః॥6॥

మధూచ్ఛిష్టస్థితాయాం సా సుఖాయాం రుదతీ తథా
శ్లక్ష్ణాయాం సుపిధానాయామశ్వనద్యామవాసృజత్॥7॥

జానతీ చాప్యకర్తవ్యం కన్యాయా గర్భధారణం
పుత్రస్నేహేన రాజేంద్ర కరుణం పర్యదేవయత్॥8॥

సముత్సృజంతీ మంజూషామశ్వనద్యాస్తదా జలే
ఉవాచ రుదతీ కుంతీ యాని వాక్యాని తచ్ఛృణు॥9॥

స్వస్తి తేఽస్త్వాంతరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యశ్చ పుత్రక
దివ్యేభ్యశ్చైవ భూతేభ్యస్తథా తోయచరాశ్చ యే॥10॥

శివాస్తే సంతు పంథానో మా చ తే పరిపంథినః
ఆగమాశ్చ తథా పుత్ర భవంత్వద్రోహచేతసః॥11॥

పాతు త్వాం వరుణో రాజా సలిలే సలిలేశ్వరః
అంతరిక్షేఽన్తరిక్షస్థః పవనః సర్వగస్తథా॥12॥

పితా త్వాం పాతు సర్వత్ర తపనస్తపతాం వరః
యేన దత్తోఽసి మే పుత్ర దివ్యేన విధినా కిల॥13॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః సాధ్యా విశ్వే చ దేవతాః
మరుతశ్చ సహేంద్రేణ దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః॥14॥

రక్షంతు త్వాం సురాః సర్వే సమేషు విషమేషు చ
వేత్స్యామి త్వాం విదేశేఽపి కవచేనోపసూచితం॥15॥

ధన్యస్తే పుత్ర జనకో దేవో భానుర్విభావసుః
యస్త్వాం ద్రక్ష్యతి దివ్యేన చక్షుషా వాహినీగతం॥16॥

ధన్యా సా ప్రమదా యా త్వాం పుత్రత్వే కల్పయిష్యతి
యస్యాస్త్వం తృషితః పుత్ర స్తనం పాస్యసి దేవజ॥17॥

కో ను స్వప్నస్తయా దృష్టో యా త్వామాదిత్యవర్చసం
దివ్యవర్మసమాయుక్తం దివ్యకుండలభూషితం॥18॥

పద్మాయతవిశాలాక్షం పద్మతామ్రతలోజ్జ్వలం
సులలాటం సుకేశాంతం పుత్రత్వే కల్పయిష్యతి॥19॥

ధన్యా ద్రక్ష్యంతి పుత్ర త్వాం భూమౌ సంసర్పమాణకం
అవ్యక్తకలవాక్యాని వదంతం రేణుగుంఠితం॥20॥

ధన్యా ద్రక్ష్యంతి పుత్ర త్వాం పునర్యౌవనగే ముఖే
హిమవద్వనసంభూతం సింహం కేసరిణం యథా॥21॥

ఏవం బహువిధం రాజన్విలప్య కరుణం పృథా
అవాసృజత మంజూషామశ్వనద్యాస్తదా జలే॥22॥

రుదతీ పుత్రశోకార్తా నిశీథే కమలేక్షణా
ధాత్ర్యా సహ పృథా రాజన్పుత్రదర్శనలాలసా ॥23॥

విసర్జయిత్వా మంజూషాం సంబోధనభయాత్పితుః
వివేశ రాజభవనం పునః శోకాతురా తతః ॥24॥

మంజూషా త్వశ్వనద్యాః సా యయౌ చర్మణ్వతీం నదీం
చర్మణ్వత్యాశ్చ యమునాం తతో గంగాం జగామ హ ॥25॥

గంగాయాః సూతవిషయం చంపామభ్యాయయౌ పురీం
స మంజూషాగతో గర్భస్తరంగైరుహ్యమానకః ॥26॥

అమృతాదుత్థితం దివ్యం తత్తు వర్మ సకుండలం
ధారయామాస తం గర్భం దైవం చ విధినిర్మితం ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 293 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ధృతరాష్ట్రస్య వై సఖా
సూతోఽధిరథ ఇత్యేవ సదారో జాహ్నవీం యయౌ ॥1॥

తస్య భార్యాభవద్రాజన్రూపేణాసదృశీ భువి
రాధా నామ మహాభాగా న సా పుత్రమవిందత
అపత్యార్థే పరం యత్నమకరోచ్చ విశేషతః ॥2॥

సా దదర్శాథ మంజూషాముహ్యమానాం యదృచ్ఛయా
దత్తరక్షాప్రతిసరామన్వాలభనశోభితాం
ఊర్మీతరంగైర్జాహ్నవ్యాః సమానీతాముపహ్వరం ॥3॥

సా తాం కౌతూహలాత్ప్రాప్తాం గ్రాహయామాస భామినీ
తతో నివేదయామాస సూతస్యాధిరథస్య వై ॥4॥

స తాముద్ధృత్య మంజూషాముత్సార్య జలమంతికాత్
యంత్రైరుద్ఘాటయామాస సోఽపశ్యత్తత్ర బాలకం ॥5॥

తరుణాదిత్యసంకాశం హేమవర్మధరం తథా
మృష్టకుండలయుక్తేన వదనేన విరాజతా ॥6॥

స సూతో భార్యయా సార్ధం విస్మయోత్ఫుల్లలోచనః
అంకమారోప్య తం బాలం భార్యాం వచనమబ్రవీత్ ॥7॥

ఇదమత్యద్భుతం భీరు యతో జాతోఽస్మి భామిని
దృష్టవాందేవగర్భోఽయం మన్యేఽస్మాన్సముపాగతః ॥8॥

అనపత్యస్య పుత్రోఽయం దేవైర్దత్తో ధ్రువం మమ
ఇత్యుక్త్వా తం దదౌ పుత్రం రాధాయై స మహీపతే ॥9॥

ప్రతిజగ్రాహ తం రాధా విధివద్దివ్యరూపిణం
పుత్రం కమలగర్భాభం దేవగర్భం శ్రియా వృతం ॥10॥

పుపోష చైనం విధివద్వవృధే స చ వీర్యవాన్
తతః ప్రభృతి చాప్యన్యే ప్రాభవన్నౌరసాః సుతాః ॥11॥

వసువర్మధరం దృష్ట్వా తం బాలం హేమకుండలం
నామాస్య వసుషేణేతి తతశ్చక్రుర్ద్విజాతయః ॥12॥

ఏవం స సూతపుత్రత్వం జగామామితవిక్రమః
వసుషేణ ఇతి ఖ్యాతో వృష ఇత్యేవ చ ప్రభుః ॥13॥

స జ్యేష్ఠపుత్రః సూతస్య వవృధేఽఙ్గేషు వీర్యవాన్
చారేణ విదితశ్చాసీత్పృథాయా దివ్యవర్మభృత్॥14॥

సూతస్త్వధిరథః పుత్రం వివృద్ధం సమయే తతః
దృష్ట్వా ప్రస్థాపయామాస పురం వారణసాహ్వయం॥15॥

తత్రోపసదనం చక్రే ద్రోణస్యేష్వస్త్రకర్మణి
సఖ్యం దుర్యోధనేనైవమగచ్ఛత్స చ వీర్యవాన్॥16॥

ద్రోణాత్కృపాచ్చ రామాచ్చ సోఽస్త్రగ్రామం చతుర్విధం
లబ్ధ్వా లోకేఽభవత్ఖ్యాతః పరమేష్వాసతాం గతః॥17॥

సంధాయ ధార్తరాష్ట్రేణ పార్థానాం విప్రియే స్థితః
యోద్ధుమాశంసతే నిత్యం ఫల్గునేన మహాత్మనా॥18॥

సదా హి తస్య స్పర్ధాసీదర్జునేన విశాం పతే
అర్జునస్య చ కర్ణేన యతో దృష్టో బభూవ సః॥19॥

తం తు కుండలినం దృష్ట్వా వర్మణా చ సమన్వితం
అవధ్యం సమరే మత్వా పర్యతప్యద్యుధిష్ఠిరః॥20॥

యదా తు కర్ణో రాజేంద్ర భానుమంతం దివాకరం
స్తౌతి మధ్యందినే ప్రాప్తే ప్రాంజలిః సలిలే స్థితః॥21॥

తత్రైనముపతిష్ఠంతి బ్రాహ్మణా ధనహేతవః
నాదేయం తస్య తత్కాలే కించిదస్తి ద్విజాతిషు॥22॥

తమింద్రో బ్రాహ్మణో భూత్వా భిక్షాం దేహీత్యుపస్థితః
స్వాగతం చేతి రాధేయస్తమథ ప్రత్యభాషత॥23॥

—♦ అధ్యాయము 294 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దేవరాజమనుప్రాప్తం బ్రాహ్మణచ్ఛద్మనా వృషః
దృష్ట్వా స్వాగతమిత్యాహ న బుబోధాస్య మానసం॥1॥

హిరణ్యకంఠీః ప్రమదా గ్రామాన్వా బహుగోకులాన్
కిం దదానీతి తం విప్రమువాచాధిరథిస్తతః॥2॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

హిరణ్యకంఠ్యః ప్రమదా యచ్చాన్యత్ప్రీతివర్ధనం
నాహం దత్తమిహేచ్ఛామి తదర్థిభ్యః ప్రదీయతాం॥3॥

యదేతత్సహజం వర్మ కుండలే చ తవానఘ
ఏతదుత్కృత్య మే దేహి యది సత్యవ్రతో భవాన్॥4॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం క్షిప్రం త్వయా దత్తం పరంతప
ఏష మే సర్వలాభానాం లాభః పరమకో మతః॥5॥

కర్ణ ఉవాచ

అవనిం ప్రమదా గాశ్చ నిర్వాపం బహువార్షికం
తత్తే విప్ర ప్రదాస్యామి న తు వర్మ న కుండలే॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బహువిధైర్వాక్యైర్యాచ్యమానః స తు ద్విజః
కర్ణేన భరతశ్రేష్ఠ నాన్యం వరమయాచత॥7॥

సాంత్వితశ్చ యథాశక్తి పూజితశ్చ యథావిధి
నైవాన్యం స ద్విజశ్రేష్ఠః కామయామాస వై వరం॥8॥

యదా నాన్యం ప్రవృణుతే వరం వై ద్విజసత్తమః
తదైనమబ్రవీద్భూయో రాధేయః ప్రహసన్నివ॥9॥

సహజం వర్మ మే విప్ర కుండలే చామృతోద్భవే
తేనావధ్యోఽస్మి లోకేషు తతో నైతద్దదామ్యహం॥10॥

విశాలం పృథివీరాజ్యం క్షేమం నిహతకంటకం
ప్రతిగృహ్ణీష్వ మత్తస్త్వం సాధు బ్రాహ్మణపుంగవ॥11॥

కుండలాభ్యాం విముక్తోఽహం వర్మణా సహజేన చ
గమనీయో భవిష్యామి శత్రూణాం ద్విజసత్తమ॥12॥

యదా నాన్యం వరం వవ్రే భగవాన్పాకశాసనః
తతః ప్రహస్య కర్ణస్తం పునరిత్యబ్రవీద్వచః॥13॥

విదితో దేవదేవేశ ప్రాగేవాసి మమ ప్రభో
న తు న్యాయ్యం మయా దాతుం తవ శక్ర వృథా వరం॥14॥

త్వం హి దేవేశ్వరః సాక్షాత్త్వయా దేయో వరో మమ
అన్యేషాం చైవ భూతానామీశ్వరో హ్యాసి భూతకృత్॥15॥

యది దాస్యామి తే దేవ కుండలే కవచం తథా
వధ్యతాముపయాస్యామి త్వం చ శక్రావహాస్యతాం॥16॥

తస్మాద్వినిమయం కృత్వా కుండలే వర్మ చోత్తమం
హరస్వ శక్ర కామం మే న దద్యామహమన్యథా॥17॥

శక్ర ఉవాచ

విదితోఽహం రవేః పూర్వమాయన్నేవ తవాంతికం
తేన తే సర్వమాఖ్యాతమేవమేతన్న సంశయః॥18॥

కామమస్తు తథా తాత తవ కర్ణ యథేచ్ఛసి
వర్జయిత్వా తు మే వజ్రం ప్రవృణీష్వ యదిచ్ఛసి॥19॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కర్ణః ప్రహృష్టస్తు ఉపసంగమ్య వాసవం
అమోఘాం శక్తిమభ్యేత్య వవ్రే సంపూర్ణమానసః॥20॥

కర్ణ ఉవాచ

వర్మణా కుండలాభ్యాం చ శక్తిం మే దేహి వాసవ
అమోఘాం శత్రుసంఘానాం ఘాతనీం పృతనాముఖే॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంచింత్య మనసా ముహూర్తమివ వాసవః
శక్త్యర్థం పృథివీపాల కర్ణం వాక్యమథాబ్రవీత్||22||

కుండలే మే ప్రయచ్ఛస్వ వర్మ చైవ శరీరజం
గృహాణ కర్ణ శక్తిం త్వమనేన సమయేన మే||23||

అమోఘా హంతి శతశః శత్రూన్మమ కరచ్యుతా
పునశ్చ పాణిమభ్యేతి మమ దైత్యాన్వినిఘ్నతః||24||

సేయం తవ కరం ప్రాప్య హత్వైకం రిపుమూర్జితం
గర్జంతం ప్రతపంతం చ మామేవైష్యతి సూతజ||25||

కర్ణ ఉవాచ

ఏకమేవాహమిచ్ఛామి రిపుం హంతుం మహాహవే
గర్జంతం ప్రతపంతం చ యతో మమ భయం భవేత్||26||

ఇంద్ర ఉవాచ

ఏకం హనిష్యసి రిపుం గర్జంతం బలినం రణే
త్వం తు యం ప్రార్థయస్యేకం రక్ష్యతే స మహాత్మనా||27||

యమాహుర్వేదవిద్వాంసో వరాహమజితం హరిం
నారాయణమచింత్యం చ తేన కృష్ణేన రక్ష్యతే||28||

కర్ణ ఉవాచ

ఏవమప్యస్తు భగవన్నేకవీరవధే మమ
అమోఘా ప్రవరా శక్తిర్యేన హన్యాం ప్రతాపినం||29||

ఉత్కృత్య తు ప్రదాస్యామి కుండలే కవచం చ తే
నికృత్తేషు చ గాత్రేషు న మే బీభత్సతా భవేత్||30||

ఇంద్ర ఉవాచ

న తే బీభత్సతా కర్ణ భవిష్యతి కథంచన
వ్రణశ్చాపి న గాత్రేషు యస్త్వం నానృతమిచ్ఛసి||31||

యాదృశస్తే పితుర్వర్ణస్తేజశ్చ వదతాం వర
తాదృశేనైవ వర్ణేన త్వం కర్ణ భవితా పునః||32||

విద్యమానేషు శస్త్రేషు యద్యమోఘామసంశయే
ప్రమత్తో మోక్ష్యసే చాపి త్వయ్యేవైషా పతిష్యతి||33||

కర్ణ ఉవాచ

సంశయం పరమం ప్రాప్య విమోక్ష్యే వాసవీమిమాం
యథా మామాత్థ శక్ర త్వం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే||34||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శక్తిం ప్రజ్వలితాం ప్రతిగృహ్యా విశాం పతే
శస్త్రం గృహీత్వా నిశితం సర్వగాత్రాణ్యకృంతతత॥35॥

తతో దేవా మానవా దానవాశ్చ; నికృంతంతం కర్ణమాత్మానమేవం
దృష్ట్వా సర్వే సిద్ధసంఘాశ్చ నేదు;ర్న హ్యస్యాసీద్దుఃఖజో వై వికారః॥36॥

తతో దివ్యా దుందుభయః ప్రణేదుః; పపాతోచ్చైః పుష్పవర్షం చ దివ్యం
దృష్ట్వా కర్ణం శస్త్రసంకృత్తగాత్రం; ముహుశ్చాపి స్మయమానం నృవీరం॥37॥

తతశ్ఛిత్త్వా కవచం దివ్యమంగా;త్తథైవార్ద్రం ప్రదదౌ వాసవాయ
తథోత్కృత్య ప్రదదౌ కుండలే తే; వైకర్తనః కర్మణా తేన కర్ణః॥38॥

తతః శక్రః ప్రహసన్వంచయిత్వా; కర్ణం లోకే యశసా యోజయిత్వా
కృతం కార్యం పాండవానాం హి మేనే; తతః పశ్చాద్దివమేవోత్పపాత॥39॥

శ్రుత్వా కర్ణం ముషితం ధార్తరాష్ట్రా; దీనాః సర్వే భగ్నదర్పా ఇవాసన్
తాం చావస్థాం గమితం సూతపుత్రం; శ్రుత్వా పార్థా జహృషుః కాననస్థాః॥40॥

జనమేజయ ఉవాచ

క్వస్థా వీరాః పాండవాస్తే బభూవుః; కుతశ్చైతచ్ఛ్రుతవంతః ప్రియం తే
కిం వాకార్షుర్ద్వాదశేఽబ్దే వ్యతీతే; తన్మే సర్వం భగవాన్వ్యాకరోతు॥41॥

వైశంపాయన ఉవాచ

లబ్ధ్వా కృష్ణాం సైంధవం ద్రావయిత్వా; విప్రైః సార్ధం కామ్యకాదాశ్రమాత్తే
మార్కండేయాచ్ఛ్రుతవంతః పురాణం; దేవర్షీణాం చరితం విస్తరేణ॥42॥

ప్రత్యాజగ్ముః సరథాః సానుయాత్రాః; సర్వైః సార్ధం సూదపౌరోగవైశ్చ
తతః పుణ్యం ద్వైతవనం నృవీరా; నిస్తీర్యోగ్రం వనవాసం సమగ్రం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 295 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం హృతాయాం కృష్ణాయాం ప్రాప్య క్లేశమనుత్తమం
ప్రతిలభ్య తతః కృష్ణాం కిమకుర్వత పాండవాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం హృతాయాం కృష్ణాయాం ప్రాప్య క్లేశమనుత్తమం
విహాయ కామ్యకం రాజా సహ భ్రాతృభిరచ్యుతః॥2॥

పునర్ద్వైతవనం రమ్యమాజగామ యుధిష్ఠిరః
స్వాదుమూలఫలం రమ్యం మార్కండేయాశ్రమం ప్రతి॥3॥

అనుగుప్తఫలాహారాః సర్వ ఏవ మితాశనాః
న్యవసన్పాండవాస్తత్ర కృష్ణయా సహ భారత॥4॥

వసంద్వైతవనే రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనోఽర్జునశ్చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥5॥

బ్రాహ్మణార్థే పరాక్రాంతా ధర్మాత్మానో యతవ్రతాః
క్లేశమార్ఛంత విపులం సుఖోదర్కం పరంతపాః॥6॥

అజాతశత్రుమాసీనం భ్రాతృభిః సహితం వనే
ఆగమ్య బ్రాహ్మణస్తూర్ణం సంతప్త ఇదమబ్రవీత్॥7॥

అరణీసహితం మహ్యం సమాసక్తం వనస్పతౌ
మృగస్య ఘర్షమాణస్య విషాణే సమసజ్జత॥8॥

తదాదాయ గతో రాజంస్త్వరమాణో మహామృగః
ఆశ్రమాత్త్వరితః శీఘ్రం ప్లవమానో మహాజవః॥9॥

తస్య గత్వా పదం శీఘ్రమాసాద్య చ మహామృగం
అగ్నిహోత్రం న లుప్యేత తదానయత పాండవాః॥10॥

బ్రాహ్మణస్య వచః శ్రుత్వా సంతప్తోఽథ యుధిష్ఠిరః
ధనురాదాయ కౌంతేయః ప్రాద్రవద్భ్రాతృభిః సహ॥11॥

సన్నద్ధా ధన్వినః సర్వే ప్రాద్రవన్నరపుంగవాః
బ్రాహ్మణార్థే యతంతస్తే శీఘ్రమన్వగమన్మృగం॥12॥

కర్ణినాలీకనారాచానుత్సృజంతో మహారథాః
నావిధ్యన్పాండవాస్తత్ర పశ్యంతో మృగమంతికాత్॥13॥

తేషాం ప్రయతమానానాం నాదృశ్యత మహామృగః
అపశ్యంతో మృగం శ్రాంతా దుఃఖం ప్రాప్తా మనస్వినః॥14॥

శీతలచ్ఛాయమాసాద్య న్యగ్రోధం గహనే వనే
క్షుత్పిపాసాపరీతాంగాః పాండవాః సముపావిశన్॥15॥

తేషాం సముపవిష్టానాం నకులో దుఃఖితస్తదా
అబ్రవీద్భ్రాతరం జ్యేష్ఠమమర్షాత్కురుసత్తమ॥16॥

నాస్మిన్కులే జాతు మమజ్జ ధర్మో; న చాలస్యాదర్థలోపో బభూవ
అనుత్తరాః సర్వభూతేషు భూయః; సంప్రాప్తాః స్మః సంశయం కేన రాజన్॥17॥

—♦ అధ్యాయము 296 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నాపదామస్తి మర్యాదా న నిమిత్తం న కారణం
ధర్మస్తు విభజత్యత్ర ఉభయోః పుణ్యపాపయోః॥1॥

భీమ ఉవాచ

ప్రాతికామ్యనయత్కృష్ణాం సభాయాం ప్రేష్యవత్తదా
న మయా నిహతస్తత్ర తేన ప్రాప్తాః స్మ సంశయం॥2॥

అర్జున ఉవాచ

వాచస్తీక్ష్ణాస్థిభేదిన్యః సూతపుత్రేణ భాషితాః
అతితీక్ష్ణా మయా క్షాంతాస్తేన ప్రాప్తాః స్మ సంశయం॥3॥

సహదేవ ఉవాచ

శకునిస్త్వాం యదాజైషీదక్షద్యూతేన భారత
స మయా న హతస్తత్ర తేన ప్రాప్తాః స్మ సంశయం॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా నకులం వాక్యమబ్రవీత్
ఆరుహ్య వృక్షం మాద్రేయ నిరీక్షస్వ దిశో దశ॥5॥

పానీయమంతికే పశ్య వృక్షాన్వాప్యుదకాశ్రయాన్
ఇమే హి భ్రాతరః శ్రాంతాస్తవ తాత పిపాసితాః॥6॥

నకులస్తు తథేత్యుక్త్వా శీఘ్రమారుహ్య పాదపం
అబ్రవీద్భ్రాతరం జ్యేష్ఠమభివీక్ష్య సమంతతః॥7॥

పశ్యామి బహులాన్రాజన్వృక్షానుదకసంశ్రయాన్
సారసానాం చ నిర్హ్రాదమత్రోదకమసంశయం॥8॥

తతోఽబ్రవీత్సత్యధృతిః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
గచ్ఛ సౌమ్య తతః శీఘ్రం తూర్ణం పానీయమానయ॥9॥

నకులస్తు తథేత్యుక్త్వా భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శాసనాత్
ప్రాద్రవద్యత్ర పానీయం శీఘ్రం చైవాన్వపద్యత॥10॥

స దృష్ట్వా విమలం తోయం సారసైః పరివారితం
పాతుకామస్తతో వాచమంతరిక్షాత్స శుశ్రువే॥11॥

మా తాత సాహసం కార్షీర్మమ పూర్వపరిగ్రహః
ప్రశ్నానుక్త్వా తు మాద్రేయ తతః పిబ హరస్వ చ॥12॥

అనాదృత్య తు తద్వాక్యం నకులః సుపిపాసితః
అపిబచ్ఛీతలం తోయం పీత్వా చ నిపపాత హ॥13॥

చిరాయమాణే నకులే కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అబ్రవీద్భ్రాతరం వీరం సహదేవమరిందమం॥14॥

భ్రాతా చిరాయతే తాత సహదేవ తవాగ్రజః
తం చైవానయ సోదర్యం పానీయం చ త్వమానయ॥15॥

సహదేవస్తథేత్యుక్త్వా తాం దిశం ప్రత్యపద్యత
దదర్శ చ హతం భూమౌ భ్రాతరం నకులం తదా॥16॥

భ్రాతృశోకాభిసంతప్తస్తృషయా చ ప్రపీడితః
అభిదుద్రావ పానీయం తతో వాగభ్యభాషత॥17॥

మా తాత సాహసం కార్షీర్మమ పూర్వపరిగ్రహః
ప్రశ్నానుక్త్వా యథాకామం తతః పిబ హరస్వ చ॥18॥

అనాదృత్య తు తద్వాక్యం సహదేవః పిపాసితః
అపిబచ్ఛీతలం తోయం పీత్వా చ నిపపాత హ॥19॥

అథాబ్రవీత్స విజయం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతరౌ తే చిరగతౌ బీభత్సో శత్రుకర్శన
తౌ చైవానయ భద్రం తే పానీయం చ త్వమానయ॥20॥

ఏవముక్తో గుడాకేశః ప్రగృహ్య సశరం ధనుః
ఆముక్తఖడ్గో మేధావీ తత్సరః ప్రత్యపద్యత॥21॥

యతః పురుషశార్దూలౌ పానీయహరణే గతౌ
తౌ దదర్శ హతౌ తత్ర భ్రాతరౌ శ్వేతవాహనః॥22॥

ప్రసుప్తావివ తౌ దృష్ట్వా నరసింహః సుదుఃఖితః
ధనురుద్యమ్య కౌంతేయో వ్యలోకయత తద్వనం॥23॥

నాపశ్యత్తత్ర కించిత్స భూతం తస్మిన్మహావనే
సవ్యసాచీ తతః శ్రాంతః పానీయం సోఽభ్యధావత॥24॥

అభిధావంస్తతో వాచమంతరిక్షాత్స శుశ్రువే
కిమాసీదసి పానీయం నైతచ్ఛక్యం బలాత్త్వయా॥25॥

కౌంతేయ యది వై ప్రశ్నాన్మయోక్తాన్ప్రతిపత్స్యసే
తతః పాస్యసి పానీయం హరిష్యసి చ భారత॥26॥

వారితస్త్వబ్రవీత్పార్థో దృశ్యమానో నివారయ
యావద్బాణైర్వినిర్భిన్నః పునర్నైవం వదిష్యసి॥27॥

ఏవముక్త్వా తతః పార్థః శరైరస్త్రానుమంత్రితైః
వవర్ష తాం దిశం కృత్స్నాం శబ్దవేధం చ దర్శయన్॥28॥

కర్ణినాలీకనారాచానుత్సృజన్భరతర్షభ
అనేకైరిషుసంఘాతైరంతరిక్షం వవర్ష హ॥29॥

యక్ష ఉవాచ

కిం విఘాతేన తే పార్థ ప్రశ్నానుక్త్వా తతః పిబ
అనుక్త్వా తు తతః ప్రశ్నాన్పీత్వైవ న భవిష్యసి॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స త్వమోఘానిషూన్ముక్త్వా తృష్ణయాభిప్రపీడితః
అవిజ్ఞాయైవ తాన్ప్రశ్నాన్పీత్వైవ నిపపాత హ॥31॥

అథాబ్రవీద్భీమసేనం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నకులః సహదేవశ్చ బీభత్సుశ్చాపరాజితః॥32॥

చిరం గతాస్తోయహేతోర్న చాగచ్ఛంతి భారత
తాంశ్చైవానయ భద్రం తే పానీయం చ త్వమానయ॥33॥

భీమసేనస్తథేత్యుక్త్వా తాం దిశం ప్రత్యపద్యత
యత్ర తే పురుషవ్యాఘ్రా భ్రాతరోఽస్య నిపాతితాః॥34॥

తాందృష్ట్వా దుఃఖితో భీమస్తృషయా చ ప్రపీడితః
అమన్యత మహాబాహుః కర్మ తద్యక్షరక్షసాం
స చింతయామాస తదా యోద్ధవ్యం ధ్రువమద్య మే॥35॥

పాస్యామి తావత్పానీయమితి పార్థో వృకోదరః
తతోఽభ్యధావత్పానీయం పిపాసుః పురుషర్షభః॥36॥

యక్ష ఉవాచ

మా తాత సాహసం కార్షీర్మమ పూర్వపరిగ్రహః
ప్రశ్నానుక్త్వా తు కౌంతేయ తతః పిబ హరస్వ చ॥37॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తతో భీమో యక్షేణామితతేజసా
అవిజ్ఞాయైవ తాన్ప్రశ్నాన్పీత్వైవ నిపపాత హ॥38॥

తతః కుంతీసుతో రాజా విచింత్య పురుషర్షభః
సముత్థాయ మహాబాహుర్దహ్యమానేన చేతసా॥39॥

అపేతజననిర్ఘోషం ప్రవివేశ మహావనం
రురుభిశ్చ వరాహైశ్చ పక్షిభిశ్చ నిషేవితం॥40॥

నీలభాస్వరవర్ణైశ్చ పాదపైరుపశోభితం
భ్రమరైరుపగీతం చ పక్షిభిశ్చ మహాయశాః॥41॥

స గచ్ఛన్కాననే తస్మిన్హేమజాలపరిష్కృతం
దదర్శ తత్సరః శ్రీమాన్విశ్వకర్మకృతం యథా॥42॥

ఉపేతం నలినీజాలైః సింధువారైశ్చ వేతసైః
కేతకైః కరవీరైశ్చ పిప్పలైశ్చైవ సంవృతం
శ్రమార్తస్తదుపాగమ్య సరో దృష్ట్వాథ విస్మితః॥43॥

—♦ అధ్యాయము 297 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స దదర్శ హతాన్భ్రాతౄఀల్లోకపాలానివ చ్యుతాన్
యుగాంతే సమనుప్రాప్తే శక్రప్రతిమగౌరవాన్॥1॥

విప్రకీర్ణధనుర్బాణం దృష్ట్వా నిహతమర్జునం
భీమసేనం యమౌ చోభౌ నిర్విచేష్టాన్గతాయుషః॥2॥

స దీర్ఘముష్ణం నిఃశ్వస్య శోకబాష్పపరిప్లుతః
బుద్ధ్యా విచింతయామాస వీరాః కేన నిపాతితాః॥3॥

నైషాం శస్త్రప్రహారోఽస్తి పదం నేహాస్తి కస్యచిత్
భూతం మహదిదం మన్యే భ్రాతరో యేన మే హతాః
ఏకాగ్రం చింతయిష్యామి పీత్వా వేత్స్యామి వా జలం॥4॥

స్యాత్తు దుర్యోధనేనేదముపాంశువిహితం కృతం
గాంధారరాజరచితం సతతం జిహ్మబుద్ధినా॥5॥

యస్య కార్యమకార్యం వా సమమేవ భవత్యుత
కస్తస్య విశ్వసేద్వీరో దుర్మతేరకృతాత్మనః॥6॥

అథ వా పురుషైర్గూఢైః ప్రయోగోఽయం దురాత్మనః
భవేదితి మహాబాహుర్బహుధా సమచింతయత్॥7॥

తస్యాసీన్న విషేణేదముదకం దూషితం యథా
ముఖవర్ణాః ప్రసన్నా మే భ్రాతౄణామిత్యచింతయత్॥8॥

ఏకైకశశ్చౌఘబలానిమాన్పురుషసత్తమాన్
కోఽన్యః ప్రతిసమాసేత కాలాంతకయమాదృతే॥9॥

ఏతేనాధ్యవసాయేన తత్తోయమవగాఢవాన్
గాహమానశ్చ తత్తోయమంతరిక్షాత్స శుశ్రువే॥10॥

యక్ష ఉవాచ

అహం బకః శైవలమత్స్యభక్షో; మయా నీతాః ప్రేతవశం తవానుజాః
త్వం పంచమో భవితా రాజపుత్ర; న చేత్ప్రశ్నాన్పృచ్ఛతో వ్యాకరోషి॥11॥

మా తాత సాహసం కార్షీర్మమ పూర్వపరిగ్రహః
ప్రశ్నానుక్త్వా తు కౌంతేయ తతః పిబ హరస్వ చ॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రుద్రాణాం వా వసూనాం వా మరుతాం వా ప్రధానభాక్
పృచ్ఛామి కో భవాందేవో నైతచ్ఛకునినా కృతం॥13॥

హిమవాన్పారియాత్రశ్చ వింధ్యో మలయ ఏవ చ
చత్వారః పర్వతాః కేన పాతితా భువి తేజసా॥14॥

అతీవ తే మహత్కర్మ కృతం బలవతాం వర
యన్న దేవా న గంధర్వా నాసురా న చ రాక్షసాః
విషహేరన్మహాయుద్ధే కృతం తే తన్మహాద్భుతం॥15॥

న తే జానామి యత్కార్యం నాభిజానామి కాంక్షితం
కౌతూహలం మహజ్జాతం సాధ్వసం చాగతం మమ॥16॥

యేనాస్మ్యుద్విగ్నహృదయః సముత్పన్నశిరోజ్వరః
పృచ్ఛామి భగవంస్తస్మాత్కో భవానిహ తిష్ఠతి॥17॥

యక్ష ఉవాచ

యక్షోఽహమస్మి భద్రం తే నాస్మి పక్షీ జలేచరః
మయైతే నిహతాః సర్వే భ్రాతరస్తే మహౌజసః॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తామశివాం శ్రుత్వా వాచం స పరుషాక్షరాం
యక్షస్య బ్రువతో రాజన్నుపక్రమ్య తదా స్థితః॥19॥

విరూపాక్షం మహాకాయం యక్షం తాలసముచ్ఛ్రయం
జ్వలనార్కప్రతీకాశమధృష్యం పర్వతోపమం॥20॥

సేతుమాశ్రిత్య తిష్ఠంతం దదర్శ భరతర్షభః
మేఘగంభీరయా వాచా తర్జయంతం మహాబలం॥21॥

యక్ష ఉవాచ

ఇమే తే భ్రాతరో రాజన్వార్యమాణా మయాసకృత్
బలాత్తోయం జిహీర్షంతస్తతో వై సూదితా మయా॥22॥

న పేయముదకం రాజన్ప్రాణానిహ పరీప్సతా
పార్థ మా సాహసం కార్షీర్మమ పూర్వపరిగ్రహః
ప్రశ్నానుక్త్వా తు కౌంతేయ తతః పిబ హరస్వ చ॥23॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నైవాహం కామయే యక్ష తవ పూర్వపరిగ్రహం
కామం నైతత్ప్రశంసంతి సంతో హి పురుషాః సదా॥24॥

యదాత్మనా స్వమాత్మానం ప్రశంసేత్పురుషః ప్రభో
యథాప్రజ్ఞం తు తే ప్రశ్నాన్ప్రతివక్ష్యామి పృచ్ఛ మాం॥25॥

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విదాదిత్యమున్నయతి కే చ తస్యాభితశ్చరాః
కశ్చైనమస్తం నయతి కస్మింశ్చ ప్రతితిష్ఠతి॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రహ్మాదిత్యమున్నయతి దేవాస్తస్యాభితశ్చరాః
ధర్మశ్చాస్తం నయతి చ సత్యే చ ప్రతితిష్ఠతి॥27॥

యక్ష ఉవాచ

కేన స్విచ్ఛ్రోత్రియో భవతి కేన స్విద్విందతే మహత్
కేన ద్వితీయవాన్భవతి రాజన్కేన చ బుద్ధిమాన్॥28॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతేన శ్రోత్రియో భవతి తపసా విందతే మహత్
ధృత్యా ద్వితీయవాన్భవతి బుద్ధిమాన్వృద్ధసేవయా॥29॥

యక్ష ఉవాచ

కిం బ్రాహ్మణానాం దేవత్వం కశ్చ ధర్మః సతామివ
కశ్చైషాం మానుషో భావః కిమేషామసతామివ॥30॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్వాధ్యాయ ఏషాం దేవత్వం తప ఏషాం సతామివ
మరణం మానుషో భావః పరివాదోఽసతామివ॥31॥

యక్ష ఉవాచ

కిం క్షత్రియాణాం దేవత్వం కశ్చ ధర్మః సతామివ
కశ్చైషాం మానుషో భావః కిమేషామసతామివ॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇష్వస్త్రమేషాం దేవత్వం యజ్ఞ ఏషాం సతామివ
భయం వై మానుషో భావః పరిత్యాగోఽసతామివ॥33॥

యక్ష ఉవాచ

కిమేకం యజ్ఞియం సామ కిమేకం యజ్ఞియం యజుః
కా చైకా వృశ్చతే యజ్ఞం కాం యజ్ఞో నాతివర్తతే॥34॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రాణో వై యజ్ఞియం సామ మనో వై యజ్ఞియం యజుః
వాగేకా వృశ్చతే యజ్ఞం తాం యజ్ఞో నాతివర్తతే॥35॥

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విదాపతతాం శ్రేష్ఠం కిం స్విన్నిపతతాం వరం
కిం స్విత్ప్రతిష్ఠమానానాం కిం స్విత్ప్రవదతాం వరం॥36॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వర్షమాపతతాం శ్రేష్ఠం బీజం నిపతతాం వరం
గావః ప్రతిష్ఠమానానాం పుత్రః ప్రవదతాం వరః॥37॥

యక్ష ఉవాచ

ఇంద్రియార్థాననుభవన్బుద్ధిమాఀల్లోకపూజితః
సంమతః సర్వభూతానాముచ్ఛ్వసన్కో న జీవతి॥38॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దేవతాతిథిభృత్యానాం పితౄణామాత్మనశ్చ యః
న నిర్వపతి పంచానాముచ్ఛ్వసన్న స జీవతి॥39॥

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విద్గురుతరం భూమేః కిం స్విదుచ్చతరం చ ఖాత్
కిం స్విచ్ఛీఘ్రతరం వాయోః కిం స్విద్బహుతరం నృణాం॥40॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మాతా గురుతరా భూమేః పితా ఉచ్చతరశ్చ ఖాత్
మనః శీఘ్రతరం వాయోశ్చింతా బహుతరీ నృణాం॥41॥

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విత్సుప్తం న నిమిషతి కిం స్విజ్జాతం న చోపతి
కస్య స్విద్ధృదయం నాస్తి కిం స్విద్వేగేన వర్ధతే॥42॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మత్స్యః సుప్తో న నిమిషత్యండం జాతం న చోపతి
అశ్మనో హృదయం నాస్తి నదీ వేగేన వర్ధతే||43||

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విత్ప్రవసతో మిత్రం కిం స్విన్మిత్రం గృహే సతః
ఆతురస్య చ కిం మిత్రం కిం స్విన్మిత్రం మరిష్యతః||44||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సార్థః ప్రవసతో మిత్రం భార్యా మిత్రం గృహే సతః
ఆతురస్య భిషఙ్మిత్రం దానం మిత్రం మరిష్యతః||45||

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విదేకో విచరతి జాతః కో జాయతే పునః
కిం స్విద్ధిమస్య భైషజ్యం కిం స్విదావపనం మహత్||46||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సూర్య ఏకో విచరతి చంద్రమా జాయతే పునః
అగ్నిర్హిమస్య భైషజ్యం భూమిరావపనం మహత్||47||

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విదేకపదం ధర్మ్యం కిం స్విదేకపదం యశః
కిం స్విదేకపదం స్వర్గ్యం కిం స్విదేకపదం సుఖం||48||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దాక్ష్యమేకపదం ధర్మ్యం దానమేకపదం యశః
సత్యమేకపదం స్వర్గ్యం శీలమేకపదం సుఖం||49||

యక్ష ఉవాచ

కిం స్విదాత్మా మనుష్యస్య కిం స్విద్దైవకృతః సఖా
ఉపజీవనం కిం స్విదస్య కిం స్విదస్య పరాయణం||50||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పుత్ర ఆత్మా మనుష్యస్య భార్యా దైవకృతః సఖా
ఉపజీవనం చ పర్జన్యో దానమస్య పరాయణం||51||

యక్ష ఉవాచ

ధన్యానాముత్తమం కిం స్విద్ధనానాం కిం స్విదుత్తమం
లాభానాముత్తమం కిం స్విత్కిం సుఖానాం తథోత్తమం॥52॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధన్యానాముత్తమం దాక్ష్యం ధనానాముత్తమం శ్రుతం
లాభానాం శ్రేష్ఠమారోగ్యం సుఖానాం తుష్టిరుత్తమా॥53॥

యక్ష ఉవాచ

కశ్చ ధర్మః పరో లోకే కశ్చ ధర్మః సదాఫలః
కిం నియమ్య న శోచంతి కైశ్చ సంధిర్న జీర్యతే॥54॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మస్త్రయీధర్మః సదాఫలః
మనో యమ్య న శోచంతి సద్భిః సంధిర్న జీర్యతే॥55॥

యక్ష ఉవాచ

కిం ను హిత్వా ప్రియో భవతి కిం ను హిత్వా న శోచతి
కిం ను హిత్వార్థవాన్భవతి కిం ను హిత్వా సుఖీ భవేత్॥56॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మానం హిత్వా ప్రియో భవతి క్రోధం హిత్వా న శోచతి
కామం హిత్వార్థవాన్భవతి లోభం హిత్వా సుఖీ భవేత్॥57॥

యక్ష ఉవాచ

మృతః కథం స్యాత్పురుషః కథం రాష్ట్రం మృతం భవేత్
శ్రాద్ధం మృతం కథం చ స్యాత్కథం యజ్ఞో మృతో భవేత్॥58॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మృతో దరిద్రః పురుషో మృతం రాష్ట్రమరాజకం
మృతమశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం మృతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణః॥59॥

యక్ష ఉవాచ

కా దిక్కిముదకం ప్రోక్తం కిమన్నం పార్థ కిం విషం
శ్రాద్ధస్య కాలమాఖ్యాహి తతః పిబ హరస్వ చ॥60॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సంతో దిగ్జలమాకాశం గౌరన్నం ప్రార్థనా విషం
శ్రాద్ధస్య బ్రాహ్మణః కాలః కథం వా యక్ష మన్యసే॥61॥

యక్ష ఉవాచ

వ్యాఖ్యాతా మే త్వయా ప్రశ్నా యాథాతథ్యం పరంతప
పురుషం త్విదానీమాఖ్యాహి యశ్చ సర్వధనీ నరః॥62॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దివం స్పృశతి భూమిం చ శబ్దః పుణ్యస్య కర్మణః
యావత్స శబ్దో భవతి తావత్పురుష ఉచ్యతే॥63॥

తుల్యే ప్రియాప్రియే యస్య సుఖదుఃఖే తథైవ చ
అతీతానాగతే చోభే స వై సర్వధనీ నరః॥64॥

యక్ష ఉవాచ

వ్యాఖ్యాతః పురుషో రాజన్యశ్చ సర్వధనీ నరః
తస్మాత్తవైకో భ్రాతౄణాం యమిచ్ఛసి స జీవతు॥65॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్యామో య ఏష రక్తాక్షో బృహచ్ఛాల ఇవోద్గతః
వ్యూఢోరస్కో మహాబాహుర్నకులో యక్ష జీవతు॥66॥

యక్ష ఉవాచ

ప్రియస్తే భీమసేనోఽయమర్జునో వః పరాయణం
స కస్మాన్నకులం రాజన్సాపత్నం జీవమిచ్ఛసి॥67॥

యస్య నాగసహస్రేణ దశసంఖ్యేన వై బలం
తుల్యం తం భీమముత్సృజ్య నకులం జీవమిచ్ఛసి॥68॥

తథైనం మనుజాః ప్రాహుర్భీమసేనం ప్రియం తవ
అథ కేనానుభావేన సాపత్నం జీవమిచ్ఛసి॥69॥

యస్య బాహుబలం సర్వే పాండవాః సముపాశ్రితాః
అర్జునం తమపాహాయ నకులం జీవమిచ్ఛసి॥70॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మః పరమార్థాచ్చ మే మతం
ఆనృశంస్యం చికీర్షామి నకులో యక్ష జీవతు॥71॥

ధర్మశీలః సదా రాజా ఇతి మాం మానవా విదుః
స్వధర్మాన్న చలిష్యామి నకులో యక్ష జీవతు॥72॥

యథా కుంతీ తథా మాద్రీ విశేషో నాస్తి మే తయోః
మాతృభ్యాం సమమిచ్ఛామి నకులో యక్ష జీవతు॥73॥

యక్ష ఉవాచ

యస్య తేఽర్థాచ్చ కామాచ్చ ఆనృశంస్యం పరం మతం
తస్మాత్తే భ్రాతరః సర్వే జీవంతు భరతర్షభ॥74॥

—♦ అధ్యాయము 298 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే యక్షవచనాదుదతిష్ఠంత పాండవాః
క్షుత్పిపాసే చ సర్వేషాం క్షణే తస్మిన్వ్యగచ్ఛతాం॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సరస్యేకేన పాదేన తిష్ఠంతమపరాజితం
పృచ్ఛామి కో భవాందేవో న మే యక్షో మతో భవాన్॥2॥

వసూనాం వా భవానేకో రుద్రాణామథ వా భవాన్
అథ వా మరుతాం శ్రేష్ఠో వజ్రీ వా త్రిదశేశ్వరః॥3॥

మమ హి భ్రాతర ఇమే సహస్రశతయోధినః
న తం యోగం ప్రపశ్యామి యేన స్యుర్వినిపాతితాః॥4॥

సుఖం ప్రతివిబుద్ధానామింద్రియాణ్యుపలక్షయే
స భవాన్సుహృదస్మాకమథ వా నః పితా భవాన్॥5॥

యక్ష ఉవాచ

అహం తే జనకస్తాత ధర్మో మృదుపరాక్రమ
త్వాం దిదృక్షురనుప్రాప్తో విద్ధి మాం భరతర్షభ॥6॥

యశః సత్యం దమః శౌచమార్జవం హ్రీరచాపలం
దానం తపో బ్రహ్మచర్యమిత్యేతాస్తనవో మమ॥7॥

అహింసా సమతా శాంతిస్తపః శౌచమమత్సరః
ద్వారాణ్యేతాని మే విద్ధి ప్రియో హ్యసి సదా మమ॥8॥

దిష్ట్యా పంచసు రక్తోఽసి దిష్ట్యా తే షట్పదీ జితా
ద్వే పూర్వే మధ్యమే ద్వే చ ద్వే చాంతే సాంపరాయికే॥9॥

ధర్మోఽహమస్మి భద్రం తే జిజ్ఞాసుస్త్వామిహాగతః
ఆనృశంస్యేన తుష్టోఽస్మి వరం దాస్యామి తేఽనఘ॥10॥

వరం వృణీష్వ రాజేంద్ర దాతా హ్యస్మి తవానఘ
యే హి మే పురుషా భక్తా న తేషామస్తి దుర్గతిః॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అరణీసహితం యస్య మృగ ఆదాయ గచ్ఛతి
తస్యాగ్నయో న లుప్యేరన్ప్రథమోఽస్తు వరో మమ॥12॥

ధర్మ ఉవాచ

అరణీసహితం తస్య బ్రాహ్మణస్య హృతం మయా
మృగవేషేణ కౌంతేయ జిజ్ఞాసార్థం తవ ప్రభో॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

దదానీత్యేవ భగవానుత్తరం ప్రత్యపద్యత
అన్యం వరయ భద్రం తే వరం త్వమమరోపమ॥14॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వర్షాణి ద్వాదశారణ్యే త్రయోదశముపస్థితం
తత్ర నో నాభిజానీయుర్వసతో మనుజాః క్వచిత్॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

దదానీత్యేవ భగవానుత్తరం ప్రత్యపద్యత
భూయశ్చాశ్వాసయామాస కౌంతేయం సత్యవిక్రమం॥16॥

యద్యపి స్వేన రూపేణ చరిష్యథ మహీమిమాం
న వో విజ్ఞాస్యతే కశ్చిత్త్రిషు లోకేషు భారత॥17॥

వర్షం త్రయోదశం చేదం మత్ప్రసాదాత్కురూద్వహాః
విరాటనగరే గూఢా అవిజ్ఞాతాశ్చరిష్యథ॥18॥

యద్వః సంకల్పితం రూపం మనసా యస్య యాదృశం
తాదృశం తాదృశం సర్వే ఛందతో ధారయిష్యథ॥19॥

అరణీసహితం చేదం బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛత
జిజ్ఞాసార్థం మయా హ్యేతదాహృతం మృగరూపిణా॥20॥

తృతీయం గృహ్యతాం పుత్ర వరమప్రతిమం మహత్
త్వం హి మత్ప్రభవో రాజన్విదురశ్చ మమాంశభాక్॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దేవదేవో మయా దృష్టో భవాన్సాక్షాత్సనాతనః
యం దదాసి వరం తుష్టస్తం గ్రహీష్యామ్యహం పితః॥22॥

జయేయం లోభమోహౌ చ క్రోధం చాహం సదా విభో
దానే తపసి సత్యే చ మనో మే సతతం భవేత్॥23॥

ధర్మ ఉవాచ

ఉపపన్నో గుణైః సర్వైః స్వభావేనాసి పాండవ
భవాంధర్మః పునశ్చైవ యథోక్తం తే భవిష్యతి॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే ధర్మో భగవాఁల్లోకభావనః
సమేతాః పాండవాశ్చైవ సుఖసుప్తా మనస్వినః॥25॥

అభ్యేత్య చాశ్రమం వీరాః సర్వ ఏవ గతక్లమాః
ఆరణేయం దదుస్తస్మై బ్రాహ్మణాయ తపస్వినే॥26॥

ఇదం సముత్థానసమాగమం మహ;త్పితుశ్చ పుత్రస్య చ కీర్తివర్ధనం
పఠన్నరః స్యాద్విజితేంద్రియో వశీ; సపుత్రపౌత్రః శతవర్షభాగ్భవేత్॥27॥

న చాప్యధర్మే న సుహృద్విభేదనే; పరస్వహారే పరదారమర్శనే
కదర్యభావే న రమేన్మనః సదా; నృణాం సదాఖ్యానమిదం విజానతాం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 299 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ధర్మేణ తేఽభ్యనుజ్ఞాతాః పాండవాః సత్యవిక్రమాః
అజ్ఞాతవాసం వత్స్యంతశ్ఛన్నా వర్షం త్రయోదశం
ఉపోపవిశ్య విద్వాంసః సహితాః సంశితవ్రతాః॥1॥

యే తద్భక్తా వసంతి స్మ వనవాసే తపస్వినః
తానబ్రువన్మహాత్మానః శిష్టాః ప్రాంజలయస్తదా
అభ్యనుజ్ఞాపయిష్యంతస్తం నివాసం ధృతవ్రతాః॥2॥

విదితం భవతాం సర్వం ధార్తరాష్ట్రైర్యథా వయం
ఛద్మనా హృతరాజ్యాశ్చ నిఃస్వాశ్చ బహుశః కృతాః॥3॥

ఉషితాశ్చ వనే కృచ్ఛ్రం యత్ర ద్వాదశ వత్సరాన్
అజ్ఞాతవాససమయం శేషం వర్షం త్రయోదశం
తద్వత్స్యామో వయం ఛన్నాస్తదనుజ్ఞాతుమర్హథ॥4॥

సుయోధనశ్చ దుష్టాత్మా కర్ణశ్చ సహసౌబలః
జానంతో విషమం కుర్యురస్మాస్వత్యంతవైరిణః
యుక్తాచారాశ్చ యుక్తాశ్చ పౌరస్య స్వజనస్య చ॥5॥

అపి నస్తద్భవేద్భూయో యద్వయం బ్రాహ్మణైః సహ
సమస్తాః స్వేషు రాష్ట్రేషు స్వరాజ్యస్థా భవేమహి॥6॥

ఇత్యుక్త్వా దుఃఖశోకార్తః శుచిర్ధర్మసుతస్తదా
సంమూర్ఛితోఽభవద్రాజా సాశ్రుకంఠో యుధిష్ఠిరః॥7॥

తమథాశ్వాసయన్సర్వే బ్రాహ్మణా భ్రాతృభిః సహ
అథ ధౌమ్యోఽబ్రవీద్వాక్యం మహార్థం నృపతిం తదా॥8॥

రాజన్విద్వాన్భవాందాంతః సత్యసంధో జితేంద్రియః
నైవంవిధాః ప్రముహ్యంతి నరాః కస్యాంచిదాపది॥9॥

దేవైరప్యాపదః ప్రాప్తాశ్ఛన్నైశ్చ బహుశస్తథా
తత్ర తత్ర సపత్నానాం నిగ్రహార్థం మహాత్మభిః॥10॥

ఇంద్రేణ నిషధాన్ప్రాప్య గిరిప్రస్థాశ్రమే తదా
ఛన్నేనోష్య కృతం కర్మ ద్విషతాం బలనిగ్రహే॥11॥

విష్ణునాశ్వశిరః ప్రాప్య తథాదిత్యాం నివత్స్యతా
గర్భే వధార్థం దైత్యానామజ్ఞాతేనోషితం చిరం॥12॥

ప్రాప్య వామనరూపేణ ప్రచ్ఛన్నం బ్రహ్మరూపిణా
బలేర్యథా హృతం రాజ్యం విక్రమైస్తచ్చ తే శ్రుతం॥13॥

ఔర్వేణ వసతా ఛన్నమూరౌ బ్రహ్మర్షిణా తదా
యత్కృతం తాత లోకేషు తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా॥14॥

ప్రచ్ఛన్నం చాపి ధర్మజ్ఞ హరిణా వృత్రనిగ్రహే
వజ్రం ప్రవిశ్య శక్రస్య యత్కృతం తచ్చ తే శ్రుతం॥15॥

హుతాశనేన యచ్చాపః ప్రవిశ్య ఛన్నమాసతా
విబుధానాం కృతం కర్మ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా॥16॥

ఏవం వివస్వతా తాత ఛన్నేనోత్తమతేజసా
నిర్దగ్ధాః శత్రవః సర్వే వసతా భువి సర్వశః॥17॥

విష్ణునా వసతా చాపి గృహే దశరథస్య వై
దశగ్రీవో హతశ్ఛన్నం సంయుగే భీమకర్మణా॥18॥

ఏవమేతే మహాత్మానః ప్రచ్ఛన్నాస్తత్ర తత్ర హ
అజయఞ్శాత్రవాన్యుద్ధే తథా త్వమపి జేష్యసి॥19॥

తథా ధౌమ్యేన ధర్మజ్ఞో వాక్యైః సంపరితోషితః
శాస్త్రబుద్ధ్యా స్వబుద్ధ్యా చ న చచాల యుధిష్ఠిరః॥20॥

అథాబ్రవీన్మహాబాహుర్భీమసేనో మహాబలః
రాజానం బలినాం శ్రేష్ఠో గిరా సంపరిహర్షయన్॥21॥

అవేక్షయా మహారాజ తవ గాండీవధన్వనా
ధర్మానుగతయా బుద్ధ్యా న కించిత్సాహసం కృతం॥22॥

సహదేవో మయా నిత్యం నకులశ్చ నివారితౌ
శక్తౌ విధ్వంసనే తేషాం శత్రుఘ్నౌ భీమవిక్రమౌ॥23॥

న వయం తత్ప్రహాస్యామో యస్మిన్యోక్ష్యతి నో భవాన్
భవాన్విధత్తాం తత్సర్వం క్షిప్రం జేష్యామహే పరాన్॥24॥

ఇత్యుక్తే భీమసేనేన బ్రాహ్మణాః పరమాశిషః
ప్రయుజ్యాపృచ్ఛ్య భరతాన్యథాస్వాన్స్వాన్యయుర్గృహాన్॥25॥

సర్వే వేదవిదో ముఖ్యా యతయో మునయస్తథా
ఆశీరుక్త్వా యథాన్యాయం పునర్దర్శనకాంక్షిణః॥26॥

సహ ధౌమ్యేన విద్వాంసస్తథా తే పంచ పాండవాః
ఉత్థాయ ప్రయయుర్వీరాః కృష్ణామాదాయ భారత॥27॥

క్రోశమాత్రమతిక్రమ్య తస్మాద్దేశాన్నిమిత్తతః
శ్వోభూతే మనుజవ్యాఘ్రాశ్ఛన్నవాసార్థముద్యతాః॥28॥

పృథక్శాస్త్రవిదః సర్వే సర్వే మంత్రవిశారదాః
సంధివిగ్రహకాలజ్ఞా మంత్రాయ సముపావిశన్॥29॥

విరాట పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం విరాటనగరే మమ పూర్వపితామహాః
అజ్ఞాతవాసముషితా దుర్యోధనభయార్దితాః ||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తు స వరాఁల్లబ్ధ్వా ధర్మాద్ధర్మభృతాం వరః
గత్వాశ్రమం బ్రాహ్మణేభ్య ఆచఖ్యౌ సర్వమేవ తత్ ||2||

కథయిత్వా తు తత్సర్వం బ్రాహ్మణేభ్యో యుధిష్ఠిరః
అరణీసహితం తస్మై బ్రాహ్మణాయ న్యవేదయత్ ||3||

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా ధర్మపుత్రో మహామనాః
సంనివర్త్యానుజాన్సర్వానితి హోవాచ భారత ||4||

ద్వాదశేమాని వర్షాణి రాష్ట్రాద్విప్రోషితా వయం
త్రయోదశోఽయం సంప్రాప్తః కృచ్ఛ్రః పరమదుర్వసః ||5||

స సాధు కౌంతేయ ఇతో వాసమర్జున రోచయ
యత్రేమా వసతీః సర్వా వసేమావిదితాః పరైః ||6||

అర్జున ఉవాచ

తస్యైవ వరదానేన ధర్మస్య మనుజాధిప
అజ్ఞాతా విచరిష్యామో నరాణాం భరతర్షభ ||7||

కిం తు వాసాయ రాష్ట్రాణి కీర్తయిష్యామి కానిచిత్
రమణీయాని గుప్తాని తేషాం కించిత్స్మ రోచయ ||8||

సంతి రమ్యా జనపదా బహ్వన్నాః పరితః కురూన్
పాంచాలాశ్చేదిమత్స్యాశ్చ శూరసేనాః పటచ్చరాః
దశార్ణా నవరాష్ట్రం చ మల్లాః శాల్వా యుగంధరాః ||9||

ఏతేషాం కతమో రాజన్నివాసస్తవ రోచతే
వత్స్యామో యత్ర రాజేంద్ర సంవత్సరమిమం వయం ||10||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా స భగవాన్ప్రభుః
అబ్రవీత్సర్వభూతేశస్తత్తథా న తదన్యథా ||11||

అవశ్యం త్వేవ వాసార్థం రమణీయం శివం సుఖం
సంమంత్ర్య సహితైః సర్వైర్ద్రష్టవ్యమకుతోభయం ||12||

మత్స్యో విరాటో బలవానభిరక్షేత్స పాండవాన్
ధర్మశీలో వదాన్యశ్చ వృద్ధశ్చ సుమహాధనః॥13॥

విరాటనగరే తాత సంవత్సరమిమం వయం
కుర్వంతస్తస్య కర్మాణి విహరిష్యామ భారత॥14॥

యాని యాని చ కర్మాణి తస్య శక్ష్యామహే వయం
కర్తుం యో యత్స తత్కర్మ బ్రవీతు కురునందనాః॥15॥

అర్జున ఉవాచ

నరదేవ కథం కర్మ రాష్ట్రే తస్య కరిష్యసి
విరాటనృపతేః సాధో రంస్యసే కేన కర్మణా॥16॥

మృదుర్వదాన్యో హ్రీమాంశ్చ ధార్మికః సత్యవిక్రమః
రాజంస్త్వమాపదా క్లిష్టః కిం కరిష్యసి పాండవ॥17॥

న దుఃఖముచితం కించిద్రాజన్వేద యథా జనః
స ఇమామాపదం ప్రాప్య కథం ఘోరాం తరిష్యసి॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శృణుధ్వం యత్కరిష్యామి కర్మ వై కురునందనాః
విరాటమనుసంప్రాప్య రాజానం పురుషర్షభం॥19॥

సభాస్తారో భవిష్యామి తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః
కంకో నామ ద్విజో భూత్వా మతాక్షః ప్రియదేవితా॥20॥

వైడూర్యాన్కాంచనాందాంతాన్ఫలైర్జ్యోతీరసైః సహ
కృష్ణాక్షాల్లోహితాక్షాంశ్చ నిర్వర్త్స్యామి మనోరమాన్॥21॥

ఆసం యుధిష్ఠిరస్యాహం పురా ప్రాణసమః సఖా
ఇతి వక్ష్యామి రాజానం యది మామనుయోక్ష్యతే॥22॥

ఇత్యేతద్వో మయాఖ్యాతం విహరిష్యామ్యహం యథా
వృకోదర విరాటే త్వం రంస్యసే కేన కర్మణా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

భీమ ఉవాచ

పౌరోగవో బ్రువాణోఽహం బల్లవో నామ నామతః
ఉపస్థాస్యామి రాజానం విరాటమితి మే మతిః॥1॥

సూపానస్య కరిష్యామి కుశలోఽస్మి మహానసే
కృతపూర్వాణి యైరస్య వ్యంజనాని సుశిక్షితైః
తానప్యభిభవిష్యామి ప్రీతిం సంజనయన్నహం॥2॥

ఆహరిష్యామి దారూణాం నిచయాన్మహతోఽపి చ
తత్ప్రేక్ష్య విపులం కర్మ రాజా ప్రీతో భవిష్యతి॥3॥

ద్విపా వా బలినో రాజన్వృషభా వా మహాబలాః
వినిగ్రాహ్యా యది మయా నిగ్రహీష్యామి తానపి॥4॥

యే చ కేచిన్నియోత్స్యంతి సమాజేషు నియోధకాః
తానహం నిహనిష్యామి ప్రీతిం తస్య వివర్ధయన్॥5॥

న త్వేతాన్యుధ్యమానాన్వై హనిష్యామి కథంచన
తథైతాన్పాతయిష్యామి యథా యాస్యంతి న క్షయం॥6॥

ఆరాలికో గోవికర్తా సూపకర్తా నియోధకః
ఆసం యుధిష్ఠిరస్యాహమితి వక్ష్యామి పృచ్ఛతః॥7॥

ఆత్మానమాత్మనా రక్షంశ్చరిష్యామి విశాం పతే
ఇత్యేతత్ప్రతిజానామి విహరిష్యామ్యహం యథా॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యమగ్నిర్బ్రాహ్మణో భూత్వా సమాగచ్ఛన్నృణాం వరం
దిధక్షుః ఖాండవం దావం దాశార్హసహితం పురా॥9॥

మహాబలం మహాబాహుమజితం కురునందనం
సోఽయం కిం కర్మ కౌంతేయః కరిష్యతి ధనంజయః॥10॥

యోఽయమాసాద్య తం దావం తర్పయామాస పావకం
విజిత్యైకరథేనేంద్రం హత్వా పన్నగరాక్షసాన్
శ్రేష్ఠః ప్రతియుధాం నామ సోఽర్జునః కిం కరిష్యతి॥11॥

సూర్యః ప్రతపతాం శ్రేష్ఠో ద్విపదాం బ్రాహ్మణో వరః
ఆశీవిషశ్చ సర్పాణామగ్నిస్తేజస్వినాం వరః॥12॥

ఆయుధానాం వరో వజ్రః కకుద్మీ చ గవాం వరః
హ్రదానాముదధిః శ్రేష్ఠః పర్జన్యో వర్షతాం వరః॥13॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ నాగానాం హస్తిష్వైరావతో వరః
పుత్రః ప్రియాణామధికో భార్యా చ సుహృదాం వరా॥14॥

యథైతాని విశిష్టాని జాత్యాం జాత్యాం వృకోదర
ఏవం యువా గుడాకేశః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతాం॥15॥

సోఽయమింద్రాదనవరో వాసుదేవాచ్చ భారత
గాండీవధన్వా శ్వేతాశ్వో బీభత్సుః కిం కరిష్యతి॥16॥

ఉషిత్వా పంచ వర్షాణి సహస్రాక్షస్య వేశ్మని
దివ్యాన్యస్త్రాణ్యవాప్తాని దేవరూపేణ భాస్వతా॥17॥

యం మన్యే ద్వాదశం రుద్రమాదిత్యానాం త్రయోదశం
యస్య బాహూ సమౌ దీర్ఘౌ జ్యాఘాతకఠినత్వచౌ
దక్షిణే చైవ సవ్యే చ గవామివ వహః కృతః॥18॥

హిమవానివ శైలానాం సముద్రః సరితామివ
త్రిదశానాం యథా శక్రో వసూనామివ హవ్యవాట్॥19॥

మృగాణామివ శార్దూలో గరుడః పతతామివ
వరః సంనహ్యమానానామర్జునః కిం కరిష్యతి॥20॥

అర్జున ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాం షండకోఽస్మీతి కరిష్యామి మహీపతే
జ్యాఘాతౌ హి మహాంతౌ మే సంవర్తుం నృప దుష్కరౌ॥21॥

కర్ణయోః ప్రతిముచ్యాహం కుండలే జ్వలనోపమే
వేణీకృతశిరా రాజన్నామ్నా చైవ బృహన్నడా॥22॥

పతన్నాఖ్యాయికాం నామ స్త్రీభావేన పునః పునః
రమయిష్యే మహీపాలమన్యాంశ్చాంతఃపురే జనాన్॥23॥

గీతం నృత్తం విచిత్రం చ వాదిత్రం వివిధం తథా
శిక్షయిష్యామ్యహం రాజన్విరాటభవనే స్త్రియః॥24॥

ప్రజానాం సముదాచారం బహు కర్మకృతం వదన్
ఛాదయిష్యామి కౌంతేయ మాయయాత్మానమాత్మనా॥25॥

యుధిష్ఠిరస్య గేహేఽస్మి ద్రౌపద్యాః పరిచారికా
ఉషితాస్మీతి వక్ష్యామి పృష్టో రాజ్ఞా చ భారత॥26॥

ఏతేన విధినా ఛన్నః కృతకేన యథా నలః
విహరిష్యామి రాజేంద్ర విరాటభవనే సుఖం॥27॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం త్వం నకుల కుర్వాణస్తత్ర తాత చరిష్యసి
సుకుమారశ్చ శూరశ్చ దర్శనీయః సుఖోచితః॥1॥

నకుల ఉవాచ

అశ్వబంధో భవిష్యామి విరాటనృపతేరహం
గ్రంథికో నామ నామ్నాహం కర్మైతత్సుప్రియం మమ॥2॥

కుశలోఽస్మ్యశ్వశిక్షాయాం తథైవాశ్వచికిత్సితే
ప్రియాశ్చ సతతం మేఽశ్వాః కురురాజ యథా తవ॥3॥

యే మామామంత్రయిష్యంతి విరాటనగరే జనాః
తేభ్య ఏవం ప్రవక్ష్యామి విహరిష్యామ్యహం యథా॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సహదేవ కథం తస్య సమీపే విహరిష్యసి
కిం వా త్వం తాత కుర్వాణః ప్రచ్ఛన్నో విచరిష్యసి॥5॥

సహదేవ ఉవాచ

గోసంఖ్యాతా భవిష్యామి విరాటస్య మహీపతేః
ప్రతిషేద్ధా చ దోగ్ధా చ సంఖ్యానే కుశలో గవాం॥6॥

తంతిపాల ఇతి ఖ్యాతో నామ్నా విదితమస్తు తే
నిపుణం చ చరిష్యామి వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥7॥

అహం హి భవతా గోషు సతతం ప్రకృతః పురా
తత్ర మే కౌశలం కర్మ అవబుద్ధం విశాం పతే॥8॥

లక్షణం చరితం చాపి గవాం యచ్చాపి మంగలం
తత్సర్వం మే సువిదితమన్యచ్చాపి మహీపతే॥9॥

వృషభానపి జానామి రాజన్పూజితలక్షణాన్
యేషాం మూత్రముపాఘ్రాయ అపి వంధ్యా ప్రసూయతే॥10॥

సోఽహమేవం చరిష్యామి ప్రీతిరత్ర హి మే సదా
న చ మాం వేత్స్యతి పరస్తత్తే రోచతు పార్థివ॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇయం తు నః ప్రియా భార్యా ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ
మాతేవ పరిపాల్యా చ పూజ్యా జ్యేష్ఠేవ చ స్వసా॥12॥

కేన స్మ కర్మణా కృష్ణా ద్రౌపదీ విచరిష్యతి
న హి కించిద్విజానాతి కర్మ కర్తుం యథా స్త్రియః॥13॥

సుకుమారీ చ బాలా చ రాజపుత్రీ యశస్వినీ
పతివ్రతా మహాభాగా కథం ను విచరిష్యతి॥14॥

మాల్యగంధానలంకారాన్వస్త్రాణి వివిధాని చ
ఏతాన్యేవాభిజానాతి యతో జాతా హి భామినీ॥15॥

ద్రౌపద్యువాచ

సైరంధ్ర్యోఽరక్షితా లోకే భుజిష్యాః సంతి భారత
నైవమన్యాః స్త్రియో యాంతి ఇతి లోకస్య నిశ్చయః॥16॥

సాహం బ్రువాణా సైరంధ్రీ కుశలా కేశకర్మణి
ఆత్మగుప్తా చరిష్యామి యన్మాం త్వమనుపృచ్ఛసి॥17॥

సుదేష్ణాం ప్రత్యుపస్థాస్యే రాజభార్యాం యశస్వినీం
సా రక్షిష్యతి మాం ప్రాప్తాం మా తే భూద్దుఃఖమీదృశం॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కల్యాణం భాషసే కృష్ణే కులే జాతా యథా వదేత్
న పాపమభిజానాసి సాధు సాధ్వీవ్రతే స్థితా॥19॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కర్మాణ్యుక్తాని యుష్మాభిర్యాని తాని కరిష్యథ
మమ చాపి యథాబుద్ధి రుచితాని వినిశ్చయాత్॥1॥

పురోహితోఽయమస్మాకమగ్నిహోత్రాణి రక్షతు
సూదపౌరోగవైః సార్ధం ద్రుపదస్య నివేశనే॥2॥

ఇంద్రసేనముఖాశ్చేమే రథానాదాయ కేవలాన్
యాంతు ద్వారవతీం శీఘ్రమితి మే వర్తతే మతిః॥3॥

ఇమాశ్చ నార్యో ద్రౌపద్యాః సర్వశః పరిచారికాః
పాంచాలానేవ గచ్ఛంతు సూదపౌరోగవైః సహ॥4॥

సర్వైరపి చ వక్తవ్యం న ప్రజ్ఞాయంత పాండవాః
గతా హ్యస్మానపాకీర్య సర్వే ద్వైతవనాదితి॥5॥

ధౌమ్య ఉవాచ

విదితే చాపి వక్తవ్యం సుహృద్భిరనురాగతః
అతోఽహమపి వక్ష్యామి హేతుమాత్రం నిబోధత॥6॥

హంతేమాం రాజవసతిం రాజపుత్రా బ్రవీమి వః
యథా రాజకులం ప్రాప్య చరన్ప్రేష్యో న రిష్యతి॥7॥

దుర్వసం త్వేవ కౌరవ్యా జానతా రాజవేశ్మని
అమానితైః సుమానార్హా అజ్ఞాతైః పరివత్సరం॥8॥

దిష్టద్వారో లభేద్ద్వారం న చ రాజసు విశ్వసేత్
తదేవాసనమన్విచ్ఛేద్యత్ర నాభిషజేత్పరః॥9॥

నాస్య యానం న పర్యంకం న పీఠం న గజం రథం
ఆరోహేత్సంమతోఽస్మీతి స రాజవసతిం వసేత్॥10॥

అథ యత్రైనమాసీనం శంకేరందుష్టచారిణః
న తత్రోపవిశేజ్జాతు స రాజవసతిం వసేత్॥11॥

న చానుశిష్యేద్రాజానమపృచ్ఛంతం కదాచన
తూష్ణీం త్వేనముపాసీత కాలే సమభిపూజయన్॥12॥

అసూయంతి హి రాజానో జనాననృతవాదినః
తథైవ చావమన్యంతే మంత్రిణం వాదినం మృషా॥13॥

నైషాం దారేషు కుర్వీత మైత్రీం ప్రాజ్ఞః కథంచన
అంతఃపురచరా యే చ ద్వేష్టి యానహితాశ్చ యే॥14॥

విదితే చాస్య కుర్వీత కార్యాణి సులఘూన్యపి
ఏవం విచరతో రాజ్ఞో న క్షతిర్జాయతే క్వచిత్॥15॥

యత్నాచ్చోపచరేదేనమగ్నివద్దేవవచ్చ హ
అనృతేనోపచీర్ణో హి హింస్యాదేనమసంశయం॥16॥

యచ్చ భర్తానుయుంజీత తదేవాభ్యనువర్తయేత్
ప్రమాదమవహేలాం చ కోపం చ పరివర్జయేత్॥17॥

సమర్థనాసు సర్వాసు హితం చ ప్రియమేవ చ
సంవర్ణయేత్తదేవాస్య ప్రియాదపి హితం వదేత్॥18॥

అనుకూలో భవేచ్చాస్య సర్వార్థేషు కథాసు చ
అప్రియం చాహితం యత్స్యాత్తదస్మై నానువర్ణయేత్॥19॥

నాహమస్య ప్రియోఽస్మీతి మత్వా సేవేత పండితః
అప్రమత్తశ్చ యత్తశ్చ హితం కుర్యాత్ప్రియం చ యత్॥20॥

నాస్యానిష్టాని సేవేత నాహితైః సహ సంవసేత్
స్వస్థానాన్న వికంపేత స రాజవసతిం వసేత్॥21॥

దక్షిణం వాథ వామం వా పార్శ్వమాసీత పండితః
రక్షిణాం హ్యాత్తశస్త్రాణాం స్థానం పశ్చాద్విధీయతే
నిత్యం విప్రతిషిద్ధం తు పురస్తాదాసనం మహత్॥22॥

న చ సందర్శనే కించిత్ప్రవృద్ధమపి సంజపేత్
అపి హ్యేతద్దరిద్రాణాం వ్యలీకస్థానముత్తమం॥23॥

న మృషాభిహితం రాజ్ఞో మనుష్యేషు ప్రకాశయేత్
యం చాసూయంతి రాజానః పురుషం న వదేచ్చ తం॥24॥

శూరోఽస్మీతి న దృప్తః స్యాద్బుద్ధిమానితి వా పునః
ప్రియమేవాచరన్రాజ్ఞః ప్రియో భవతి భోగవాన్॥25॥

ఐశ్వర్యం ప్రాప్య దుష్ప్రాపం ప్రియం ప్రాప్య చ రాజతః
అప్రమత్తో భవేద్రాజ్ఞః ప్రియేషు చ హితేషు చ॥26॥

యస్య కోపో మహాబాధః ప్రసాదశ్చ మహాఫలః
కస్తస్య మనసాపీచ్ఛేదనర్థం ప్రాజ్ఞసంమతః॥27॥

న చోష్ఠౌ నిర్భుజేజ్జాతు న చ వాక్యం సమాక్షిపేత్
సదా క్షుతం చ వాతం చ ష్ఠీవనం చాచరేచ్ఛనైః॥28॥

హాస్యవస్తుషు చాప్యస్య వర్తమానేషు కేషుచిత్
నాతిగాఢం ప్రహృష్యేత న చాప్యున్మత్తవద్ధసేత్॥29॥

న చాతిధైర్యేణ చరేద్గురుతాం హి వ్రజేత్తథా
స్మితం తు మృదుపూర్వేణ దర్శయేత ప్రసాదజం॥30॥

లాభే న హర్షయేద్యస్తు న వ్యథేద్యోఽవమానితః
అసంమూఢశ్చ యో నిత్యం స రాజవసతిం వసేత్॥31॥

రాజానం రాజపుత్రం వా సంవర్తయతి యః సదా
అమాత్యః పండితో భూత్వా స చిరం తిష్ఠతి శ్రియం॥32॥

ప్రగృహీతశ్చ యోఽమాత్యో నిగృహీతశ్చ కారణైః
న నిర్బధ్నాతి రాజానం లభతే ప్రగ్రహం పునః॥33॥

ప్రత్యక్షం చ పరోక్షం చ గుణవాదీ విచక్షణః
ఉపజీవీ భవేద్రాజ్ఞో విషయే చాపి యో వసేత్॥34॥

అమాత్యో హి బలాద్భోక్తుం రాజానం ప్రార్థయేత్తు యః
న స తిష్ఠేచ్చిరం స్థానం గచ్ఛేచ్చ ప్రాణసంశయం॥35॥

శ్రేయః సదాత్మనో దృష్ట్వా పరం రాజ్ఞా న సంవదేత్
విశేషయేన్న రాజానం యోగ్యాభూమిషు సర్వదా॥36॥

అమ్లానో బలవాఞ్శూరశ్ఛాయేవానపగః సదా
సత్యవాదీ మృదుర్దాంతః స రాజవసతిం వసేత్॥37॥

అన్యస్మిన్ప్రేష్యమాణే తు పురస్తాద్యః సముత్పతేత్
అహం కిం కరవాణీతి స రాజవసతిం వసేత్॥38॥

ఉష్ణే వా యది వా శీతే రాత్రౌ వా యది వా దివా
ఆదిష్టో న వికల్పేత స రాజవసతిం వసేత్॥39॥

యో వై గృహేభ్యః ప్రవసన్ప్రియాణాం నానుసంస్మరేత్
దుఃఖేన సుఖమన్విచ్ఛేత్స రాజవసతిం వసేత్॥40॥

సమవేషం న కుర్వీత నాత్యుచ్చైః సంనిధౌ హసేత్
మంత్రం న బహుధా కుర్యాదేవం రాజ్ఞః ప్రియో భవేత్॥41॥

న కర్మణి నియుక్తః సంధనం కించిదుపస్పృశేత్
ప్రాప్నోతి హి హరంద్రవ్యం బంధనం యది వా వధం॥42॥

యానం వస్త్రమలంకారం యచ్చాన్యత్సంప్రయచ్ఛతి
తదేవ ధారయేన్నిత్యమేవం ప్రియతరో భవేత్॥43॥

సంవత్సరమిమం తాత తథాశీలా బుభూషవః
అథ స్వవిషయం ప్రాప్య యథాకామం చరిష్యథ॥44॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనుశిష్టాః స్మ భద్రం తే నైతద్వక్తాస్తి కశ్చన
కుంతీమృతే మాతరం నో విదురం చ మహామతిం ॥45॥

యదేవానంతరం కార్యం తద్భవాన్కర్తుమర్హతి
తారణాయాస్య దుఃఖస్య ప్రస్థానాయ జయాయ చ ॥46॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తతో రాజ్ఞా ధౌమ్యోఽథ ద్విజసత్తమః
అకరోద్విధివత్సర్వం ప్రస్థానే యద్విధీయతే ॥47॥

తేషాం సమిధ్య తానగ్నీన్మంత్రవచ్చ జుహావ సః
సమృద్ధివృద్ధిలాభాయ పృథివీవిజయాయ చ ॥48॥

అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ తపోధనాన్
యాజ్ఞసేనీం పురస్కృత్య షడేవాథ ప్రవవ్రజుః ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే వీరా బద్ధనిస్త్రింశాస్తతాయుధకలాపినః
బద్ధగోధాంగులిత్రాణాః కాలిందీమభితో యయుః ॥1॥

తతస్తే దక్షిణం తీరమన్వగచ్ఛన్పదాతయః
వసంతో గిరిదుర్గేషు వనదుర్గేషు ధన్వినః ॥2॥

విధ్యంతో మృగజాతాని మహేష్వాసా మహాబలాః
ఉత్తరేణ దశార్ణాంస్తే పాంచాలాందక్షిణేన తు ॥3॥

అంతరేణ యకృల్లోమాఞ్శూరసేనాంశ్చ పాండవాః
లుబ్ధా బ్రువాణా మత్స్యస్య విషయం ప్రావిశన్వనాత్ ॥4॥

తతో జనపదం ప్రాప్య కృష్ణా రాజానమబ్రవీత్
పశ్యైకపద్యో దృశ్యంతే క్షేత్రాణి వివిధాని చ ॥5॥

వ్యక్తం దూరే విరాటస్య రాజధానీ భవిష్యతి
వసామేహ పరాం రాత్రిం బలవాన్మే పరిశ్రమః ॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధనంజయ సముద్యమ్య పాంచాలీం వహ భారత
రాజధాన్యాం నివత్స్యామో విముక్తాశ్చ వనాదితః ॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తామాదాయార్జునస్తూర్ణం ద్రౌపదీం గజరాడివ
సంప్రాప్య నగరాభ్యాశమవతారయదర్జునః ॥8॥

స రాజధానీం సంప్రాప్య కౌంతేయోఽర్జునమబ్రవీత్
క్వాయుధాని సమాసజ్య ప్రవేక్ష్యామః పురం వయం ॥9॥

సాయుధాశ్చ వయం తాత ప్రవేక్ష్యామః పురం యది
సముద్వేగం జనస్యాస్య కరిష్యామో న సంశయః॥10॥

తతో ద్వాదశ వర్షాణి ప్రవేష్టవ్యం వనం పునః
ఏకస్మిన్నపి విజ్ఞాతే ప్రతిజ్ఞాతం హి నస్తథా॥11॥

అర్జున ఉవాచ

ఇయం కూటే మనుష్యేంద్ర గహనా మహతీ శమీ
భీమశాఖా దురారోహా శ్మశానస్య సమీపతః॥12॥

న చాపి విద్యతే కశ్చిన్మనుష్య ఇహ పార్థివ
ఉత్పథే హి వనే జాతా మృగవ్యాలనిషేవితే॥13॥

సమాసజ్యాయుధాన్యస్యాం గచ్ఛామో నగరం ప్రతి
ఏవమత్ర యథాజోషం విహరిష్యామ భారత॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
ప్రచక్రమే నిధానాయ శస్త్రాణాం భరతర్షభ॥15॥

యేన దేవాన్మనుష్యాంశ్చ సర్పాంశ్చైకరథోఽజయత్
స్ఫీతాంజనపదాంశ్చాన్యానజయత్కురునందనః॥16॥

తదుదారం మహాఘోషం సపత్నగణసూదనం
అపజ్యమకరోత్పార్థో గాండీవమభయంకరం॥17॥

యేన వీరః కురుక్షేత్రమభ్యరక్షత్పరంతపః
అముంచద్ధనుషస్తస్య జ్యామక్షయ్యాం యుధిష్ఠిరః॥18॥

పాంచాలాన్యేన సంగ్రామే భీమసేనోఽజయత్ప్రభుః
ప్రత్యషేధద్బహూనేకః సపత్నాంశ్చైవ దిగ్జయే॥19॥

నిశమ్య యస్య విస్ఫారం వ్యద్రవంత రణే పరే
పర్వతస్యేవ దీర్ణస్య విస్ఫోటమశనేరివ॥20॥

సైంధవం యేన రాజానం పరామృషత చానఘ
జ్యాపాశం ధనుషస్తస్య భీమసేనోఽవతారయత్॥21॥

అజయత్పశ్చిమామాశాం ధనుషా యేన పాండవః
తస్య మౌర్వీమపాకర్షచ్ఛూరః సంక్రందనో యుధి॥22॥

దక్షిణాం దక్షిణాచారో దిశం యేనాజయత్ప్రభుః
అపజ్యమకరోద్వీరః సహదేవస్తదాయుధం॥23॥

ఖడ్గాంశ్చ పీతాందీర్ఘాంశ్చ కలాపాంశ్చ మహాధనాన్
విపాఠాన్క్షురధారాంశ్చ ధనుర్భిర్నిదధుః సహ॥24॥

తాముపారుహ్య నకులో ధనూంషి నిదధత్స్వయం
యాని తస్యావకాశాని దృఢరూపాణ్యమన్యత॥25॥

యత్ర చాపశ్యత స వై తిరో వర్షాణి వర్షతి
తత్ర తాని దృఢైః పాశైః సుగాఢం పర్యబంధత॥26॥

శరీరం చ మృతస్యైకం సమబధ్నంత పాండవాః
వివర్జయిష్యంతి నరా దూరాదేవ శమీమిమాం
ఆబద్ధం శవమత్రేతి గంధమాఘ్రాయ పూతికం॥27॥

అశీతిశతవర్షేయం మాతా న ఇతి వాదినః
కులధర్మోఽయమస్మాకం పూర్వైరాచరితోఽపి చ
సమాసజానా వృక్షేఽస్మిన్నితి వై వ్యాహరంతి తే॥28॥

ఆ గోపాలావిపాలేభ్య ఆచక్షాణాః పరంతపాః
ఆజగ్ముర్నగరాభ్యాశం పార్థాః శత్రునిబర్హణాః॥29॥

జయో జయంతో విజయో జయత్సేనో జయద్బలః
ఇతి గుహ్యాని నామాని చక్రే తేషాం యుధిష్ఠిరః॥30॥

తతో యథాప్రతిజ్ఞాభిః ప్రావిశన్నగరం మహత్
అజ్ఞాతచర్యాం వత్స్యంతో రాష్ట్రే వర్షం త్రయోదశం॥31॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో విరాటం ప్రథమం యుధిష్ఠిరో; రాజా సభాయాముపవిష్టమావ్రజత్
వైడూర్యరూపాన్ప్రతిముచ్య కాంచనా;నక్షాన్స కక్షే పరిగృహ్య వాససా॥1॥

నరాధిపో రాష్ట్రపతిం యశస్వినం; మహాయశాః కౌరవవంశవర్ధనః
మహానుభావో నరరాజసత్కృతో; దురాసదస్తీక్ష్ణవిషో యథోరగః॥2॥

బలేన రూపేణ నరర్షభో మహా;నథార్చిరూపేణ యథామరస్తథా
మహాభ్రజాలైరివ సంవృతో రవి;ర్యథానలో భస్మవృతశ్చ వీర్యవాన్॥3॥

తమాపతంతం ప్రసమీక్ష్య పాండవం; విరాటరాడిందుమివాభ్రసంవృతం
మంత్రిద్విజాన్సూతముఖాన్విశస్తథా; యే చాపి కేచిత్పరిషత్సమాసతే
పప్రచ్ఛ కోఽయం ప్రథమం సమేయివా;ననేన యోఽయం ప్రసమీక్షతే సభాం॥4॥

న తు ద్విజోఽయం భవితా నరోత్తమః; పతిః పృథివ్యా ఇతి మే మనోగతం
న చాస్య దాసో న రథో న కుండలే; సమీపతో భ్రాజతి చాయమింద్రవత్॥5॥

శరీరలింగైరుపసూచితో హ్యయం; మూర్ధాభిషిక్తోఽయమితీవ మానసం
సమీపమాయాతి చ మే గతవ్యథో; యథా గజస్తామరసీం మదోత్కటః॥6॥

వితర్కయంతం తు నరర్షభస్తదా; యుధిష్ఠిరోఽభ్యేత్య విరాటమబ్రవీత్
సమ్రాడ్విజానాత్విహ జీవితార్థినం; వినష్టసర్వస్వముపాగతం ద్విజం॥7॥

ఇహాహమిచ్ఛామి తవానఘాంతికే; వస్తుం యథా కామచరస్తథా విభో
తమబ్రవీత్స్వాగతమిత్యనంతరం; రాజా ప్రహృష్టః ప్రతిసంగృహాణ చ॥8॥

కామేన తాతాభివదామ్యహం త్వాం; కస్యాసి రాజ్ఞో విషయాదిహాగతః
గోత్రం చ నామాపి చ శంస తత్త్వతః; కిం చాపి శిల్పం తవ విద్యతే కృతం॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్యాసమహం పురా సఖా; వైయాఘ్రపద్యః పునరస్మి బ్రాహ్మణః
అక్షాన్ప్రవప్తుం కుశలోఽస్మి దేవితా; కంకేతి నామ్నాస్మి విరాట విశ్రుతః॥10॥

విరాట ఉవాచ

దదామి తే హంత వరం యమిచ్ఛసి; ప్రశాధి మత్స్యాన్వశగో హ్యహం తవ
ప్రియా హి ధూర్తా మమ దేవినః సదా; భవాంశ్చ దేవోపమ రాజ్యమర్హతి॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆప్తో వివాదః పరమో విశాం పతే; న విద్యతే కించన మత్స్య హీనతః
న మే జితః కశ్చన ధారయేద్ధనం; వరో మమైషోఽస్తు తవ ప్రసాదతః॥12॥

విరాట ఉవాచ

హన్యామవధ్యం యది తేఽప్రియం చరే;త్ప్రవ్రాజయేయం విషయాద్ద్విజాంస్తథా
శృణ్వంతు మే జానపదాః సమాగతాః; కంకో యథాహం విషయే ప్రభుస్తథా॥13॥

సమానయానో భవితాసి మే సఖా; ప్రభూతవస్త్రో బహుపానభోజనః
పశ్యేస్త్వమంతశ్చ బహిశ్చ సర్వదా; కృతం చ తే ద్వారమపావృతం మయా॥14॥

యే త్వానువాదేయురవృత్తికర్శితా; బ్రూయాశ్చ తేషాం వచనేన మే సదా
దాస్యామి సర్వం తదహం న సంశయో; న తే భయం విద్యతి సంనిధౌ మమ॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం స లబ్ధ్వా తు వరం సమాగమం; విరాటరాజేన నరర్షభస్తదా
ఉవాస వీరః పరమార్చితః సుఖీ; న చాపి కశ్చిచ్చరితం బుబోధ తత్॥16॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాపరో భీమబలః శ్రియా జ్వల;న్నుపాయయౌ సింహవిలాసవిక్రమః
ఖజం చ దర్వీం చ కరేణ ధారయ;న్నసిం చ కాలాంగమకోశమవ్రణం॥1॥

స సూదరూపః పరమేణ వర్చసా; రవిర్యథా లోకమిమం ప్రభాసయన్
సుకృష్ణవాసా గిరిరాజసారవా;న్స మత్స్యరాజం సముపేత్య తస్థివాన్॥2॥

తం ప్రేక్ష్య రాజా వరయన్నుపాగతం; తతోఽబ్రవీజ్జానపదాన్సమాగతాన్
సింహోన్నతాంసోఽయమతీవ రూపవా;న్ప్రదృశ్యతే కో ను నరర్షభో యువా॥3॥

అదృష్టపూర్వః పురుషో రవిర్యథా; వితర్కయన్నాస్య లభామి సంపదం
తథాస్య చిత్తం హ్యపి సంవితర్కయ;న్నరర్షభస్యాద్య న యామి తత్త్వతః॥4॥

తతో విరాటం సముపేత్య పాండవః; సుదీనరూపో వచనం మహామనాః
ఉవాచ సూదోఽస్మి నరేంద్ర బల్లవో; భజస్వ మాం వ్యంజనకారముత్తమం॥5॥

విరాట ఉవాచ

న సూదతాం మానద శ్రద్దధామి తే; సహస్రనేత్రప్రతిమో హి దృశ్యసే
శ్రియా చ రూపేణ చ విక్రమేణ చ; ప్రభాసి తాతానవరో నరేష్విహ॥6॥

భీమ ఉవాచ

నరేంద్ర సూదః పరిచారకోఽస్మి తే; జానామి సూపాన్ప్రథమేన కేవలాన్
ఆస్వాదితా యే నృపతే పురాభవ;న్యుధిష్ఠిరేణాపి నృపేణ సర్వశః॥7॥

బలేన తుల్యశ్చ న విద్యతే మయా; నియుద్ధశీలశ్చ సదైవ పార్థివ
గజైశ్చ సింహైశ్చ సమేయివానహం; సదా కరిష్యామి తవానఘ ప్రియం॥8॥

విరాట ఉవాచ

దదామి తే హంత వరం మహానసే; తథా చ కుర్యాః కుశలం హి భాషసే
న చైవ మన్యే తవ కర్మ తత్సమం; సముద్రనేమిం పృథివీం త్వమర్హసి॥9॥

యథా హి కామస్తవ తత్తథా కృతం; మహానసే త్వం భవ మే పురస్కృతః
నరాశ్చ యే తత్ర మమోచితాః పురా; భవస్వ తేషామధిపో మయా కృతః॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా స భీమో విహితో మహానసే; విరాటరాజ్ఞో దయితోఽభవద్దృఢం
ఉవాస రాజన్న చ తం పృథగ్జనో; బుబోధ తత్రానుచరశ్చ కశ్చన॥11॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కేశాన్సముత్క్షిప్య వేల్లితాగ్రాననిందితాన్
జుగూహ దక్షిణే పార్శ్వే మృదూనసితలోచనా॥1॥

వాసశ్చ పరిధాయైకం కృష్ణం సుమలినం మహత్
కృత్వా వేషం చ సైరంధ్ర్యాః కృష్ణా వ్యచరదార్తవత్॥2॥

తాం నరాః పరిధావంతీం స్త్రియశ్చ సముపాద్రవన్
అపృచ్ఛంశ్చైవ తాం దృష్ట్వా కా త్వం కిం చ చికీర్షసి॥3॥

సా తానువాచ రాజేంద్ర సైరంధ్ర్యహముపాగతా
కర్మ చేచ్ఛామి వై కర్తుం తస్య యో మాం పుపుక్షతి॥4॥

తస్యా రూపేణ వేషేణ శ్లక్ష్ణయా చ తథా గిరా
నాశ్రద్దధత తాం దాసీమన్నహేతోరుపస్థితాం॥5॥

విరాటస్య తు కైకేయీ భార్యా పరమసంమతా
అవలోకయంతీ దదృశే ప్రాసాదాద్ద్రుపదాత్మజాం॥6॥

సా సమీక్ష్య తథారూపామనాథామేకవాససం
సమాహూయాబ్రవీద్భద్రే కా త్వం కిం చ చికీర్షసి॥7॥

సా తామువాచ రాజేంద్ర సైరంధ్ర్యహముపాగతా
కర్మ చేచ్ఛామ్యహం కర్తుం తస్య యో మాం పుపుక్షతి॥8॥

సుదేష్ణోవాచ

నైవంరూపా భవంత్యేవం యథా వదసి భామిని
ప్రేషయంతి చ వై దాసీర్దాసాంశ్చైవంవిధాన్బహూన్॥9॥

గూఢగుల్ఫా సంహతోరుస్త్రిగంభీరా షడున్నతా
రక్తా పంచసు రక్తేషు హంసగద్గదభాషిణీ॥10॥

సుకేశీ సుస్తనీ శ్యామా పీనశ్రోణిపయోధరా
తేన తేనైవ సంపన్నా కాశ్మీరీవ తురంగమా॥11॥

స్వరాలపక్ష్మనయనా బింబోష్ఠీ తనుమధ్యమా
కంబుగ్రీవా గూఢసిరా పూర్ణచంద్రనిభాననా॥12॥

కా త్వం బ్రూహి యథా భద్రే నాసి దాసీ కథంచన
యక్షీ వా యది వా దేవీ గంధర్వీ యది వాప్సరాః॥13॥

అలంబుసా మిశ్రకేశీ పుండరీకాథ మాలినీ
ఇంద్రాణీ వారుణీ వా త్వం త్వష్టుర్ధాతుః ప్రజాపతేః
దేవ్యో దేవేషు విఖ్యాతాస్తాసాం త్వం కతమా శుభే॥14॥

ద్రౌపద్యువాచ

నాస్మి దేవీ న గంధర్వీ నాసురీ న చ రాక్షసీ
సైరంధ్రీ తు భుజిష్యాస్మి సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥15॥

కేశాంజానామ్యహం కర్తుం పింషే సాధు విలేపనం
గ్రథయిష్యే విచిత్రాశ్చ స్రజః పరమశోభనాః॥16॥

ఆరాధయం సత్యభామాం కృష్ణస్య మహిషీం ప్రియాం
కృష్ణాం చ భార్యాం పాండూనాం కురూణామేకసుందరీం॥17॥

తత్ర తత్ర చరామ్యేవం లభమానా సుశోభనం
వాసాంసి యావచ్చ లభే తావత్తావద్రమే తథా॥18॥

మాలినీత్యేవ మే నామ స్వయం దేవీ చకార సా
సాహమభ్యాగతా దేవి సుదేష్ణే త్వన్నివేశనం॥19॥

సుదేష్ణోవాచ

మూర్ధ్ని త్వాం వాసయేయం వై సంశయో మే న విద్యతే
నో చేదిహ తు రాజా త్వాం గచ్ఛేత్సర్వేణ చేతసా॥20॥

స్త్రియో రాజకులే పశ్య యాశ్చేమా మమ వేశ్మని
ప్రసక్తాస్త్వాం నిరీక్షంతే పుమాంసం కం న మోహయేః॥21॥

వృక్షాంశ్చావస్థితాన్పశ్య య ఇమే మమ వేశ్మని
తేఽపి త్వాం సంనమంతీవ పుమాంసం కం న మోహయేః॥22॥

రాజా విరాటః సుశ్రోణి దృష్ట్వా వపురమానుషం
విహాయ మాం వరారోహే త్వాం గచ్ఛేత్సర్వచేతసా॥23॥

యం హి త్వమనవద్యాంగి నరమాయతలోచనే
ప్రసక్తమభివీక్షేథాః స కామవశగో భవేత్॥24॥

యశ్చ త్వాం సతతం పశ్యేత్పురుషశ్చారుహాసిని
ఏవం సర్వానవద్యాంగి స చానంగవశో భవేత్॥25॥

యథా కర్కటకీ గర్భమాధత్తే మృత్యుమాత్మనః
తథావిధమహం మన్యే వాసం తవ శుచిస్మితే॥26॥

ద్రౌపద్యువాచ

నాస్మి లభ్యా విరాటేన న చాన్యేన కథంచన
గంధర్వాః పతయో మహ్యం యువానః పంచ భామిని॥27॥

పుత్రా గంధర్వరాజస్య మహాసత్త్వస్య కస్యచిత్
రక్షంతి తే చ మాం నిత్యం దుఃఖాచారా తథా న్వహం॥28॥

యో మే న దద్యాదుచ్ఛిష్టం న చ పాదౌ ప్రధావయేత్
ప్రీయేయుస్తేన వాసేన గంధర్వాః పతయో మమ॥29॥

యో హి మాం పురుషో గృధ్యేద్యథాన్యాః ప్రాకృతస్త్రియః
తామేవ స తతో రాత్రిం ప్రవిశేదపరాం తనుం ॥30॥

న చాప్యహం చాలయితుం శక్యా కేనచిదంగనే
దుఃఖశీలా హి గంధర్వాస్తే చ మే బలవత్తరాః ॥31॥

సుదేష్ణోవాచ

ఏవం త్వాం వాసయిష్యామి యథా త్వం నందినీచ్ఛసి
న చ పాదౌ న చోచ్ఛిష్టం స్ప్రక్ష్యసి త్వం కథంచన ॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం కృష్ణా విరాటస్య భార్యయా పరిసాంత్వితా
న చైనాం వేద తత్రాన్యస్తత్త్వేన జనమేజయ ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సహదేవోఽపి గోపానాం కృత్వా వేషమనుత్తమం
భాషాం చైషాం సమాస్థాయ విరాటముపయాదథ ॥1॥

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య భ్రాజమానం నరర్షభం
సముపస్థాయ వై రాజా పప్రచ్ఛ కురునందనం ॥2॥

కస్య వా త్వం కుతో వా త్వం కిం వా తాత చికీర్షసి
న హి మే దృష్టపూర్వస్త్వం తత్త్వం బ్రూహి నరర్షభ ॥3॥

స ప్రాప్య రాజానమమిత్రతాపన;స్తతోఽబ్రవీన్మేఘమహౌఘనిఃస్వనః
వైశ్యోఽస్మి నామ్నాహమరిష్టనేమి;ర్గోసంఖ్య ఆసం కురుపుంగవానాం ॥4॥

వస్తుం త్వయీచ్ఛామి విశాం వరిష్ఠ; తాన్రాజసింహాన్న హి వేద్మి పార్థాన్
న శక్యతే జీవితుమన్యకర్మణా; న చ త్వదన్యో మమ రోచతే నృపః ॥5॥

విరాట ఉవాచ

త్వం బ్రాహ్మణో యది వా క్షత్రియోఽసి; సముద్రనేమీశ్వరరూపవానసి
ఆచక్ష్వ మే తత్త్వమమిత్రకర్శన; న వైశ్యకర్మ త్వయి విద్యతే సమం ॥6॥

కస్యాసి రాజ్ఞో విషయాదిహాగతః; కిం చాపి శిల్పం తవ విద్యతే కృతం
కథం త్వమస్మాసు నివత్స్యసే సదా; వదస్వ కిం చాపి తవేహ వేతనం ॥7॥

సహదేవ ఉవాచ

పంచానాం పాండుపుత్రాణాం జ్యేష్ఠో రాజా యుధిష్ఠిరః
తస్యాష్టశతసాహస్రా గవాం వర్గాః శతం శతాః ॥8॥

అపరే దశసాహస్రా ద్విస్తావంతస్తథాపరే
తేషాం గోసంఖ్య ఆసం వై తంతిపాలేతి మాం విదుః ॥9॥

భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ యచ్చ సంఖ్యాగతం క్వచిత్
న మేఽస్త్యవిదితం కించిత్సమంతాద్దశయోజనం ॥10॥

గుణాః సువిదితా హ్యాసన్మమ తస్య మహాత్మనః
ఆసీచ్చ స మయా తుష్టః కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥11॥

క్షిప్రం హి గావో బహులా భవంతి; న తాసు రోగో భవతీహ కశ్చిత్
తైస్తైరుపాయైర్విదితం మయైత;దేతాని శిల్పాని మయి స్థితాని॥12॥

వృషభాంశ్చాపి జానామి రాజన్పూజితలక్షణాన్
యేషాం మూత్రముపాఘ్రాయ అపి వంధ్యా ప్రసూయతే॥13॥

విరాట ఉవాచ

శతం సహస్రాణి సమాహితాని; వర్ణస్య వర్ణస్య వినిశ్చితా గుణైః
పశూన్సపాలాన్భవతే దదామ్యహం; త్వదాశ్రయా మే పశవో భవంత్విహ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా స రాజ్ఞోఽవిదితో విశాం పతే; ఉవాస తత్రైవ సుఖం నరేశ్వరః
న చైనమన్యేఽపి విదుః కథంచన; ప్రాదాచ్చ తస్మై భరణం యథేప్సితం॥15॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాపరోఽదృశ్యత రూపసంపదా; స్త్రీణామలంకారధరో బృహత్పుమాన్
ప్రాకారవప్రే ప్రతిముచ్య కుండలే; దీర్ఘే చ కంబూ పరిహాటకే శుభే॥1॥

బహూంశ్చ దీర్ఘాంశ్చ వికీర్య మూర్ధజా;న్మహాభుజో వారణమత్తవిక్రమః
గతేన భూమిమభికంపయంస్తదా; విరాటమాసాద్య సభాసమీపతః॥2॥

తం ప్రేక్ష్య రాజోపగతం సభాతలే; సత్రప్రతిచ్ఛన్నమరిప్రమాథినం
విరాజమానం పరమేణ వర్చసా; సుతం మహేంద్రస్య గజేంద్రవిక్రమం॥3॥

సర్వానపృచ్ఛచ్చ సమీపచారిణః; కుతోఽయమాయాతి న మే పురా శ్రుతః
న చైనమూచుర్విదితం తదా నరాః; సవిస్మితం వాక్యమిదం నృపోఽబ్రవీత్॥4॥

సర్వోపపన్నః పురుషో మనోరమః; శ్యామో యువా వారణయూథపోపమః
విముచ్య కంబూ పరిహాటకే శుభే; విముచ్య వేణీమపినహ్య కుండలే॥5॥

శిఖీ సుకేశః పరిధాయ చాన్యథా; భవస్వ ధన్వీ కవచీ శరీ తథా
ఆరుహ్య యానం పరిధావతాం భవా;న్సుతైః సమో మే భవ వా మయా సమః॥6॥

వృద్ధో హ్యహం వై పరిహారకామః; సర్వాన్మత్స్యాంస్తరసా పాలయస్వ
నైవంవిధాః క్లీబరూపా భవంతి; కథంచనేతి ప్రతిభాతి మే మనః॥7॥

అర్జున ఉవాచ

గాయామి నృత్యామ్యథ వాదయామి; భద్రోఽస్మి నృత్తే కుశలోఽస్మి గీతే
త్వముత్తరాయాః పరిదత్స్వ మాం స్వయం; భవామి దేవ్యా నరదేవ నర్తకః॥8॥

ఇదం తు రూపం మమ యేన కిం ను త;త్ప్రకీర్తయిత్వా భృశశోకవర్ధనం
బృహన్నడాం వై నరదేవ విద్ధి మాం; సుతం సుతాం వా పితృమాతృవర్జితాం॥9॥

విరాట ఉవాచ

దదామి తే హంత వరం బృహన్నడే; సుతాం చ మే నర్తయ యాశ్చ తాదృశీః
ఇదం తు తే కర్మ సమం న మే మతం; సముద్రనేమిం పృథివీం త్వమర్హసి॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

బృహన్నడాం తామభివీక్ష్య మత్స్యరా;ట్కలాసు నృత్తే చ తథైవ వాదితే
అపుంస్త్వమప్యస్య నిశమ్య చ స్థిరం; తతః కుమారీపురముత్ససర్జ తం॥11॥

స శిక్షయామాస చ గీతవాదితం; సుతాం విరాటస్య ధనంజయః ప్రభుః
సఖీశ్చ తస్యాః పరిచారికాస్తథా; ప్రియశ్చ తాసాం స బభూవ పాండవః॥12॥

తథా స సత్రేణ ధనంజయోఽవస;త్ప్రియాణి కుర్వన్సహ తాభిరాత్మవాన్
తథాగతం తత్ర న జజ్ఞిరే జనా; బహిశ్చరా వాప్యథ వాంతరేచరాః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాపరోఽదృశ్యత పాండవః ప్రభు;ర్విరాటరాజ్ఞస్తురగాన్సమీక్షతః
తమాపతంతం దదృశే పృథగ్జనో; విముక్తమభ్రాదివ సూర్యమండలం॥1॥

స వై హయానైక్షత తాంస్తతస్తతః; సమీక్షమాణం చ దదర్శ మత్స్యరాట్
తతోఽబ్రవీత్తాననుగానమిత్రహా; కుతోఽయమాయాతి నరోఽమరప్రభః॥2॥

అయం హయాన్వీక్షతి మామకాందృఢం; ధ్రువం హయజ్ఞో భవితా విచక్షణః
ప్రవేశ్యతామేష సమీపమాశు మే; విభాతి వీరో హి యథామరస్తథా॥3॥

అభ్యేత్య రాజానమమిత్రహాబ్రవీ;జ్జయోఽస్తు తే పార్థివ భద్రమస్తు చ
హయేషు యుక్తో నృప సంమతః సదా; తవాశ్వసూతో నిపుణో భవామ్యహం॥4॥

విరాట ఉవాచ

దదామి యానాని ధనం నివేశనం; మమాశ్వసూతో భవితుం త్వమర్హసి
కుతోఽసి కస్యాసి కథం త్వమాగతః; ప్రబ్రూహి శిల్పం తవ విద్యతే చ యత్॥5॥

నకుల ఉవాచ

పంచానాం పాండుపుత్రాణాం జ్యేష్ఠో రాజా యుధిష్ఠిరః
తేనాహమశ్వేషు పురా ప్రకృతః శత్రుకర్శన॥6॥

అశ్వానాం ప్రకృతిం వేద్మి వినయం చాపి సర్వశః
దుష్టానాం ప్రతిపత్తిం చ కృత్స్నం చైవ చికిత్సితం॥7॥

న కాతరం స్యాన్మమ జాతు వాహనం; న మేఽస్తి దుష్టా వడవా కుతో హయాః
జనస్తు మామాహ స చాపి పాండవో; యుధిష్ఠిరో గ్రంథికమేవ నామతః॥8॥

విరాట ఉవాచ

యదస్తి కించిన్మమ వాజివాహనం; తదస్తు సర్వం త్వదధీనమద్య వై
యే చాపి కేచిన్మమ వాజియోజకా;స్త్వదాశ్రయాః సారథయశ్చ సంతు మే॥9॥

ఇదం తవేష్టం యది వై సురోపమ; బ్రవీహి యత్తే ప్రసమీక్షితం వసు
న తేఽనురూపం హయకర్మ విద్యతే; ప్రభాసి రాజేవ హి సంమతో మమ॥10॥

యుధిష్ఠిరస్యేవ హి దర్శనేన మే; సమం తవేదం ప్రియదర్శ దర్శనం
కథం తు భృత్యైః స వినాకృతో వనే; వసత్యనింద్యో రమతే చ పాండవః॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా స గంధర్వవరోపమో యువా; విరాటరాజ్ఞా ముదితేన పూజితః
న చైనమన్యేఽపి విదుః కథంచన; ప్రియాభిరామం విచరంతమంతరా॥12॥

ఏవం హి మత్స్యే న్యవసంత పాండవా; యథాప్రతిజ్ఞాభిరమోఘదర్శనాః
అజ్ఞాతచర్యాం వ్యచరన్సమాహితాః; సముద్రనేమీపతయోఽతిదుఃఖితాః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం మత్స్యస్య నగరే వసంతస్తత్ర పాండవాః
అత ఊర్ధ్వం మహావీర్యాః కిమకుర్వంత వై ద్విజ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తే న్యవసంస్తత్ర ప్రచ్ఛన్నాః కురునందనాః
ఆరాధయంతో రాజానం యదకుర్వంత తచ్ఛృణు॥2॥

యుధిష్ఠిరః సభాస్తారః సభ్యానామభవత్ప్రియః
తథైవ చ విరాటస్య సపుత్రస్య విశాం పతే॥3॥

స హ్యక్షహృదయజ్ఞస్తాన్క్రీడయామాస పాండవః
అక్షవత్యాం యథాకామం సూత్రబద్ధానివ ద్విజాన్॥4॥

అజ్ఞాతం చ విరాటస్య విజిత్య వసు ధర్మరాట్
భ్రాతృభ్యః పురుషవ్యాఘ్రో యథార్హం స్మ ప్రయచ్ఛతి॥5॥

భీమసేనోఽపి మాంసాని భక్ష్యాణి వివిధాని చ
అతిసృష్టాని మత్స్యేన విక్రీణాతి యుధిష్ఠిరే॥6॥

వాసాంసి పరిజీర్ణాని లబ్ధాన్యంతఃపురేఽర్జునః
విక్రీణానశ్చ సర్వేభ్యః పాండవేభ్యః ప్రయచ్ఛతి॥7॥

సహదేవోఽపి గోపానాం వేషమాస్థాయ పాండవః
దధి క్షీరం ఘృతం చైవ పాండవేభ్యః ప్రయచ్ఛతి॥8॥

నకులోఽపి ధనం లబ్ధ్వా కృతే కర్మణి వాజినాం
తుష్టే తస్మిన్నరపతౌ పాండవేభ్యః ప్రయచ్ఛతి॥9॥

కృష్ణాపి సర్వాన్భ్రాతౄంస్తాన్నిరీక్షంతీ తపస్వినీ
యథా పునరవిజ్ఞాతా తథా చరతి భామినీ॥10॥

ఏవం సంపాదయంతస్తే తథాన్యోన్యం మహారథాః
ప్రేక్షమాణాస్తదా కృష్ణామూషుశ్ఛన్నా నరాధిప॥11॥

అథ మాసే చతుర్థే తు బ్రహ్మణః సుమహోత్సవః
ఆసీత్సమృద్ధో మత్స్యేషు పురుషాణాం సుసంమతః॥12॥

తత్ర మల్లాః సమాపేతుర్దిగ్భ్యో రాజన్సహస్రశః
మహాకాయా మహావీర్యాః కాలఖంజా ఇవాసురాః॥13॥

వీర్యోన్నద్ధా బలోదగ్రా రాజ్ఞా సమభిపూజితాః
సింహస్కంధకటిగ్రీవాః స్వవదాతా మనస్వినః
అసకృల్లబ్ధలక్షాస్తే రంగే పార్థివసంనిధౌ॥14॥

తేషామేకో మహానాసీత్సర్వమల్లాన్సమాహ్వయత్
ఆవల్గమానం తం రంగే నోపతిష్ఠతి కశ్చన॥15॥

యదా సర్వే విమనసస్తే మల్లా హతచేతసః
అథ సూదేన తం మల్లం యోధయామాస మత్స్యరాట్॥16॥

చోద్యమానస్తతో భీమో దుఃఖేనైవాకరోన్మతిం
న హి శక్నోతి వివృతే ప్రత్యాఖ్యాతుం నరాధిపం॥17॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రః శార్దూలశిథిలం చరన్
ప్రవివేశ మహారంగం విరాటమభిహర్షయన్॥18॥

బబంధ కక్ష్యాం కౌంతేయస్తతస్తం హర్షయంజనం
తతస్తం వృత్రసంకాశం భీమో మల్లం సమాహ్వయత్॥19॥

తావుభౌ సుమహోత్సాహావుభౌ తీవ్రపరాక్రమౌ
మత్తావివ మహాకాయౌ వారణౌ షష్టిహాయనౌ॥20॥

చకర్ష దోర్భ్యాముత్పాట్య భీమో మల్లమమిత్రహా
వినదంతమభిక్రోశఞ్శార్దూల ఇవ వారణం॥21॥

తముద్యమ్య మహాబాహుర్భ్రామయామాస వీర్యవాన్
తతో మల్లాశ్చ మత్స్యాశ్చ విస్మయం చక్రిరే పరం॥22॥

భ్రామయిత్వా శతగుణం గతసత్త్వమచేతనం
ప్రత్యపింషన్మహాబాహుర్మల్లం భువి వృకోదరః॥23॥

తస్మిన్వినిహతే మల్లే జీమూతే లోకవిశ్రుతే
విరాటః పరమం హర్షమగచ్ఛద్బాంధవైః సహ॥24॥

సంహర్షాత్ప్రదదౌ విత్తం బహు రాజా మహామనాః
బల్లవాయ మహారంగే యథా వైశ్రవణస్తథా॥25॥

ఏవం స సుబహూన్మల్లాన్పురుషాంశ్చ మహాబలాన్
వినిఘ్నన్మత్స్యరాజస్య ప్రీతిమావహదుత్తమాం॥26॥

యదాస్య తుల్యః పురుషో న కశ్చిత్తత్ర విద్యతే
తతో వ్యాఘ్రైశ్చ సింహైశ్చ ద్విరదైశ్చాప్యయోధయత్॥27॥

పునరంతఃపురగతః స్త్రీణాం మధ్యే వృకోదరః
యోధ్యతే స్మ విరాటేన సింహైర్మత్తైర్మహాబలైః॥28॥

బీభత్సురపి గీతేన సునృత్తేన చ పాండవః
విరాటం తోషయామాస సర్వాశ్చాంతఃపురస్త్రియః॥29॥

అశ్వైర్వినీతైర్జవనైస్తత్ర తత్ర సమాగతైః
తోషయామాస నకులో రాజానం రాజసత్తమ॥30॥

తస్మై ప్రదేయం ప్రాయచ్ఛత్ప్రీతో రాజా ధనం బహు
వినీతాన్వృషభాందృష్ట్వా సహదేవస్య చాభిభో॥31॥

ఏవం తే న్యవసంస్తత్ర ప్రచ్ఛన్నాః పురుషర్షభాః
కర్మాణి తస్య కుర్వాణా విరాటనృపతేస్తదా॥32॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వసమానేషు పార్థేషు మత్స్యస్య నగరే తదా
మహారథేషు ఛన్నేషు మాసా దశ సమత్యయుః॥1॥

యాజ్ఞసేనీ సుదేష్ణాం తు శుశ్రూషంతీ విశాం పతే
అవసత్పరిచారార్హా సుదుఃఖం జనమేజయ॥2॥

తథా చరంతీం పాంచాలీం సుదేష్ణాయా నివేశనే
సేనాపతిర్విరాటస్య దదర్శ జలజాననాం॥3॥

తాం దృష్ట్వా దేవగర్భాభాం చరంతీం దేవతామివ
కీచకః కామయామాస కామబాణప్రపీడితః॥4॥

స తు కామాగ్నిసంతప్తః సుదేష్ణామభిగమ్య వై
ప్రహసన్నివ సేనానీరిదం వచనమబ్రవీత్॥5॥

నేయం పురా జాతు మయేహ దృష్టా; రాజ్ఞో విరాటస్య నివేశనే శుభా
రూపేణ చోన్మాదయతీవ మాం భృశం; గంధేన జాతా మదిరేవ భామినీ॥6॥

కా దేవరూపా హృదయంగమా శుభే; ఆచక్ష్వ మే కా చ కుతశ్చ శోభనా
చిత్తం హి నిర్మథ్య కరోతి మాం వశే; న చాన్యదత్రౌషధమద్య మే మతం॥7॥

అహో తవేయం పరిచారికా శుభా; ప్రత్యగ్రరూపా ప్రతిభాతి మామియం
అయుక్తరూపం హి కరోతి కర్మ తే; ప్రశాస్తు మాం యచ్చ మమాస్తి కించన॥8॥

ప్రభూతనాగాశ్వరథం మహాధనం; సమృద్ధియుక్తం బహుపానభోజనం
మనోహరం కాంచనచిత్రభూషణం; గృహం మహచ్ఛోభయతామియం మమ॥9॥

తతః సుదేష్ణామనుమంత్ర్య కీచక;స్తతః సమభ్యేత్య నరాధిపాత్మజాం
ఉవాచ కృష్ణామభిసాంత్వయంస్తదా; మృగేంద్రకన్యామివ జంబుకో వనే॥10॥

ఇదం చ రూపం ప్రథమం చ తే వయో; నిరర్థకం కేవలమద్య భామిని
అధార్యమాణా స్రగివోత్తమా యథా; న శోభసే సుందరి శోభనా సతీ॥11॥

త్యజామి దారాన్మమ యే పురాతనా; భవంతు దాస్యస్తవ చారుహాసిని
అహం చ తే సుందరి దాసవత్స్థితః; సదా భవిష్యే వశగో వరాననే॥12॥

ద్రౌపద్యువాచ

అప్రార్థనీయామిహ మాం సూతపుత్రాభిమన్యసే
విహీనవర్ణాం సైరంధ్రీం బీభత్సాం కేశకారికాం॥13॥

పరదారాస్మి భద్రం తే న యుక్తం త్వయి సాంప్రతం
దయితాః ప్రాణినాం దారా ధర్మం సమనుచింతయ॥14॥

పరదారే న తే బుద్ధిర్జాతు కార్యా కథంచన
వివర్జనం హ్యకార్యాణామేతత్సత్పురుషవ్రతం॥15॥

మిథ్యాభిగృధ్నో హి నరః పాపాత్మా మోహమాస్థితః
అయశః ప్రాప్నుయాద్ఘోరం సుమహత్ప్రాప్నుయాద్భయం॥16॥

మా సూతపుత్ర హృష్యస్వ మాద్య త్యక్ష్యసి జీవితం
దుర్లభామభిమన్వానో మాం వీరైరభిరక్షితాం॥17॥

న చాప్యహం త్వయా శక్యా గంధర్వాః పతయో మమ
తే త్వాం నిహన్యుః కుపితాః సాధ్వలం మా వ్యనీనశః॥18॥

అశక్యరూపైః పురుషైరధ్వానం గంతుమిచ్ఛసి
యథా నిశ్చేతనో బాలః కూలస్థః కూలముత్తరం
తర్తుమిచ్ఛతి మందాత్మా తథా త్వం కర్తుమిచ్ఛసి॥19॥

అంతర్మహీం వా యది వోర్ధ్వముత్పతేః; సముద్రపారం యది వా ప్రధావసి
తథాపి తేషాం న విమోక్షమర్హసి; ప్రమాథినో దేవసుతా హి మే వరాః॥20॥

త్వం కాలరాత్రీమివ కశ్చిదాతురః; కిం మాం దృఢం ప్రార్థయసేఽద్య కీచక
కిం మాతురంకే శయితో యథా శిశు;శ్చంద్రం జిఘృక్షురివ మన్యసే హి మాం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రత్యాఖ్యాతో రాజపుత్ర్యా సుదేష్ణాం కీచకోఽబ్రవీత్
అమర్యాదేన కామేన ఘోరేణాభిపరిప్లుతః॥1॥

యథా కైకేయి సైరంధ్ర్యా సమేయాం తద్విధీయతాం
తాం సుదేష్ణే పరీప్సస్వ మాహం ప్రాణాన్ప్రహాసిషం॥2॥

తస్య తాం బహుశః శ్రుత్వా వాచం విలపతస్తదా
విరాటమహిషీ దేవీ కృపాం చక్రే మనస్వినీ॥3॥

స్వమర్థమభిసంధాయ తస్యార్థమనుచింత్య చ
ఉద్వేగం చైవ కృష్ణాయాః సుదేష్ణా సూతమబ్రవీత్॥4॥

పర్వణీం త్వం సముద్దిశ్య సురామన్నం చ కారయ
తత్రైనాం ప్రేషయిష్యామి సురాహారీం తవాంతికం॥5॥

తత్ర సంప్రేషితామేనాం విజనే నిరవగ్రహాం
సాంత్వయేథా యథాకామం సాంత్వ్యమానా రమేద్యది॥6॥

కీచకస్తు గృహం గత్వా భగిన్యా వచనాత్తదా
సురామాహారయామాస రాజార్హాం సుపరిస్రుతాం॥7॥

ఆజౌరభ్రం చ సుభృశం బహూంశ్చోచ్చావచాన్మృగాన్
కారయామాస కుశలైరన్నపానం సుశోభనం॥8॥

తస్మిన్కృతే తదా దేవీ కీచకేనోపమంత్రితా
సుదేష్ణా ప్రేషయామాస సైరంధ్రీం కీచకాలయం॥9॥

సుదేష్ణోవాచ

ఉత్తిష్ఠ గచ్ఛ సైరంధ్రి కీచకస్య నివేశనం
పానమానయ కల్యాణి పిపాసా మాం ప్రబాధతే॥10॥

ద్రౌపద్యువాచ

న గచ్ఛేయమహం తస్య రాజపుత్రి నివేశనం
త్వమేవ రాజ్ఞి జానాసి యథా స నిరపత్రపః॥11॥

న చాహమనవద్యాంగి తవ వేశ్మని భామిని
కామవృత్తా భవిష్యామి పతీనాం వ్యభిచారిణీ॥12॥

త్వం చైవ దేవి జానాసి యథా స సమయః కృతః
ప్రవిశంత్యా మయా పూర్వం తవ వేశ్మని భామిని॥13॥

కీచకశ్చ సుకేశాంతే మూఢో మదనదర్పితః
సోఽవమంస్యతి మాం దృష్ట్వా న యాస్యే తత్ర శోభనే ॥14॥

సంతి బహ్వ్యస్తవ ప్రేష్యా రాజపుత్రి వశానుగాః
అన్యాం ప్రేషయ భద్రం తే స హి మామవమంస్యతే ॥15॥

సుదేష్ణోవాచ

నైవ త్వాం జాతు హింస్యాత్స ఇతః సంప్రేషితాం మయా ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యస్యాః ప్రదదౌ కాంస్యం సపిధానం హిరణ్మయం
సా శంకమానా రుదతీ దైవం శరణమీయుషీ
ప్రాతిష్ఠత సురాహారీ కీచకస్య నివేశనం ॥17॥

ద్రౌపద్యువాచ

యథాహమన్యం పాండుభ్యో నాభిజానామి కంచన
తేన సత్యేన మాం ప్రాప్తాం కీచకో మా వశే కృథాః ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉపాతిష్ఠత సా సూర్యం ముహూర్తమబలా తతః
స తస్యాస్తనుమధ్యాయాః సర్వం సూర్యోఽవబుద్ధవాన్ ॥19॥

అంతర్హితం తతస్తస్యా రక్షో రక్షార్థమాదిశత్
తచ్చైనాం నాజహాత్తత్ర సర్వావస్థాస్వనిందితాం ॥20॥

తాం మృగీమివ విత్రస్తాం దృష్ట్వా కృష్ణాం సమీపగాం
ఉదతిష్ఠన్ముదా సూతో నావం లబ్ధ్వేవ పారగః ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

కీచక ఉవాచ

స్వాగతం తే సుకేశాంతే సువ్యుష్టా రజనీ మమ
స్వామినీ త్వమనుప్రాప్తా ప్రకురుష్వ మమ ప్రియం ॥1॥

సువర్ణమాలాః కంబూశ్చ కుండలే పరిహాటకే
ఆహరంతు చ వస్త్రాణి కౌశికాన్యజినాని చ ॥2॥

అస్తి మే శయనం శుభ్రం త్వదర్థముపకల్పితం
ఏహి తత్ర మయా సార్ధం పిబస్వ మధుమాధవీం ॥3॥

ద్రౌపద్యువాచ

అప్రైషీద్రాజపుత్రీ మాం సురాహారీం తవాంతికం
పానమానయ మే క్షిప్రం పిపాసా మేతి చాబ్రవీత్ ॥4॥

కీచక ఉవాచ

అన్యా భద్రే నయిష్యంతి రాజపుత్ర్యాః పరిస్రుతం॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేనాం దక్షిణే పాణౌ సూతపుత్రః పరామృశత్
సా గృహీతా విధున్వానా భూమావాక్షిప్య కీచకం
సభాం శరణమాధావద్యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥6॥

తాం కీచకః ప్రధావంతీం కేశపక్షే పరామృశత్
అథైనాం పశ్యతో రాజ్ఞః పాతయిత్వా పదావధీత్॥7॥

తతో యోఽసౌ తదార్కేణ రాక్షసః సంనియోజితః
స కీచకమపోవాహ వాతవేగేన భారత॥8॥

స పపాత తతో భూమౌ రక్షోబలసమాహతః
విఘూర్ణమానో నిశ్చేష్టశ్ఛిన్నమూల ఇవ ద్రుమః॥9॥

తాం చాసీనౌ దదృశతుర్భీమసేనయుధిష్ఠిరౌ
అమృష్యమాణౌ కృష్ణాయాః కీచకేన పదా వధం॥10॥

తస్య భీమో వధప్రేప్సుః కీచకస్య దురాత్మనః
దంతైర్దంతాంస్తదా రోషాన్నిష్పిపేష మహామనాః॥11॥

అథాంగుష్ఠేనావమృద్నాదంగుష్ఠం తస్య ధర్మరాట్
ప్రబోధనభయాద్రాజన్భీమస్య ప్రత్యషేధయత్॥12॥

సా సభాద్వారమాసాద్య రుదతీ మత్స్యమబ్రవీత్
అవేక్షమాణా సుశ్రోణీ పతీంస్తాందీనచేతసః॥13॥

ఆకారమభిరక్షంతీ ప్రతిజ్ఞాం ధర్మసంహితాం
దహ్యమానేవ రౌద్రేణ చక్షుషా ద్రుపదాత్మజా॥14॥

ద్రౌపద్యువాచ

యేషాం వైరీ న స్వపితి పదా భూమిముపస్పృశన్
తేషాం మాం మానినీం భార్యాం సూతపుత్రః పదావధీత్॥15॥

యే దద్యుర్న చ యాచేయుర్బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః
తేషాం మాం మానినీం భార్యాం సూతపుత్రః పదావధీత్॥16॥

యేషాం దుందుభినిర్ఘోషో జ్యాఘోషః శ్రూయతేఽనిశం
తేషాం మాం మానినీం భార్యాం సూతపుత్రః పదావధీత్॥17॥

యే తే తేజస్వినో దాంతా బలవంతోఽభిమానినః
తేషాం మాం మానినీం భార్యాం సూతపుత్రః పదావధీత్॥18॥

సర్వలోకమిమం హన్యుర్ధర్మపాశసితాస్తు యే
తేషాం మాం మానినీం భార్యాం సూతపుత్రః పదావధీత్॥19॥

శరణం యే ప్రపన్నానాం భవంతి శరణార్థినాం
చరంతి లోకే ప్రచ్ఛన్నాః క్వ ను తేఽద్య మహారథాః॥20॥

కథం తే సూతపుత్రేణ వధ్యమానాం ప్రియాం సతీం
మర్షయంతి యథా క్లీబా బలవంతోఽమితౌజసః॥21॥

క్వ ను తేషామమర్షశ్చ వీర్యం తేజశ్చ వర్తతే
న పరీప్సంతి యే భార్యాం వధ్యమానాం దురాత్మనా॥22॥

మయాత్ర శక్యం కిం కర్తుం విరాటే ధర్మదూషణం
యః పశ్యన్మాం మర్షయతి వధ్యమానామనాగసం॥23॥

న రాజన్రాజవత్కించిత్సమాచరసి కీచకే
దస్యూనామివ ధర్మస్తే న హి సంసది శోభతే॥24॥

న కీచకః స్వధర్మస్థో న చ మత్స్యః కథంచన
సభాసదోఽప్యధర్మజ్ఞా య ఇమం పర్యుపాసతే॥25॥

నోపాలభే త్వాం నృపతే విరాట జనసంసది
నాహమేతేన యుక్తా వై హంతుం మత్స్య తవాంతికే
సభాసదస్తు పశ్యంతు కీచకస్య వ్యతిక్రమం॥26॥

విరాట ఉవాచ

పరోక్షం నాభిజానామి విగ్రహం యువయోరహం
అర్థతత్త్వమవిజ్ఞాయ కిం ను స్యాత్కుశలం మమ॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తు సభ్యా విజ్ఞాయ కృష్ణాం భూయోఽభ్యపూజయన్
సాధు సాధ్వితి చాప్యాహుః కీచకం చ వ్యగర్హయన్॥28॥

సభ్యా ఊచుః

యస్యేయం చారుసర్వాంగీ భార్యా స్యాదాయతేక్షణా
పరో లాభశ్చ తస్య స్యాన్న స శోచేత్కదాచన॥29॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సంపూజయంస్తత్ర కృష్ణాం ప్రేక్ష్య సభాసదః
యుధిష్ఠిరస్య కోపాత్తు లలాటే స్వేద ఆసజత్॥30॥

అథాబ్రవీద్రాజపుత్రీం కౌరవ్యో మహిషీం ప్రియాం
గచ్ఛ సైరంధ్రి మాత్ర స్థాః సుదేష్ణాయా నివేశనం॥31॥

భర్తారమనురుధ్యంత్యః క్లిశ్యంతే వీరపత్నయః
శుశ్రూషయా క్లిశ్యమానాః పతిలోకం జయంత్యుత॥32॥

మన్యే న కాలం క్రోధస్య పశ్యంతి పతయస్తవ
తేన త్వాం నాభిధావంతి గంధర్వాః సూర్యవర్చసః॥33॥

అకాలజ్ఞాసి సైరంధ్రి శైలూషీవ విధావసి
విఘ్నం కరోషి మత్స్యానాం దీవ్యతాం రాజసంసది
గచ్ఛ సైరంధ్రి గంధర్వాః కరిష్యంతి తవ ప్రియం॥34॥

ద్రౌపద్యువాచ

అతీవ తేషాం ఘృణినామర్థేఽహం ధర్మచారిణీ
తస్య తస్యేహ తే వధ్యా యేషాం జ్యేష్ఠోఽక్షదేవితా॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ప్రాద్రవత్కృష్ణా సుదేష్ణాయా నివేశనం
కేశాన్ముక్త్వా తు సుశ్రోణీ సంరంభాల్లోహితేక్షణా ||36||

శుశుభే వదనం తస్యా రుదంత్యా విరతం తదా
మేఘలేఖావినిర్ముక్తం దివీవ శశిమండలం ||37||

సుదేష్ణోవాచ

కస్త్వావధీద్వరారోహే కస్మాద్రోదిషి శోభనే
కస్యాద్య న సుఖం భద్రే కేన తే విప్రియం కృతం ||38||

ద్రౌపద్యువాచ

కీచకో మావధీత్తత్ర సురాహారీం గతాం తవ
సభాయాం పశ్యతో రాజ్ఞో యథైవ విజనే తథా ||39||

సుదేష్ణోవాచ

ఘాతయామి సుకేశాంతే కీచకం యది మన్యసే
యోఽసౌ త్వాం కామసంమత్తో దుర్లభామభిమన్యతే ||40||

ద్రౌపద్యువాచ

అన్యే వై తం వధిష్యంతి యేషామాగః కరోతి సః
మన్యే చాద్యైవ సువ్యక్తం పరలోకం గమిష్యతి ||41||

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సా హతా సూతపుత్రేణ రాజపుత్రీ సమజ్వలత్
వధం కృష్ణా పరీప్సంతీ సేనావాహస్య భామినీ
జగామావాసమేవాథ తదా సా ద్రుపదాత్మజా ||1||

కృత్వా శౌచం యథాన్యాయం కృష్ణా వై తనుమధ్యమా
గాత్రాణి వాససీ చైవ ప్రక్షాల్య సలిలేన సా ||2||

చింతయామాస రుదతీ తస్య దుఃఖస్య నిర్ణయం
కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కథం కార్యం భవేన్మమ ||3||

ఇత్యేవం చింతయిత్వా సా భీమం వై మనసాగమత్
నాన్యః కర్తా ఋతే భీమాన్మమాద్య మనసః ప్రియం ||4||

తత ఉత్థాయ రాత్రౌ సా విహాయ శయనం స్వకం
ప్రాద్రవన్నాథమిచ్ఛంతీ కృష్ణా నాథవతీ సతీ
దుఃఖేన మహతా యుక్తా మానసేన మనస్వినీ ||5||

సా వై మహానసే ప్రాప్య భీమసేనం శుచిస్మితా
సర్వశ్వేతేవ మాహేయీ వనే జాతా త్రిహాయనీ

ఉపాతిష్ఠత పాంచాలీ వాశితేవ మహాగజం॥6॥

సా లతేవ మహాశాలం ఫుల్లం గోమతితీరజం
బాహుభ్యాం పరిరభ్యైనం ప్రాబోధయదనిందితా
సింహం సుప్తం వనే దుర్గే మృగరాజవధూరివ॥7॥

వీణేవ మధురాభాషా గాంధారం సాధు మూర్ఛ్ఛితా
అభ్యభాషత పాంచాలీ భీమసేనమనిందితా॥8॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కిం శేషే భీమసేన యథా మృతః
నామృతస్య హి పాపీయాన్భార్యామాలభ్య జీవతి॥9॥

తస్మింజీవతి పాపిష్ఠే సేనావాహే మమ ద్విషి
తత్కర్మ కృతవత్యద్య కథం నిద్రాం నిషేవసే॥10॥

స సంప్రహాయ శయనం రాజపుత్ర్యా ప్రబోధితః
ఉపాతిష్ఠత మేఘాభః పర్యంకే సోపసంగ్రహే॥11॥

అథాబ్రవీద్రాజపుత్రీం కౌరవ్యో మహిషీం ప్రియాం
కేనాస్యర్థేన సంప్రాప్తా త్వరితేవ మమాంతికం॥12॥

న తే ప్రకృతిమాన్వర్ణః కృశా పాండుశ్చ లక్ష్యసే
ఆచక్ష్వ పరిశేషేణ సర్వం విద్యామహం యథా॥13॥

సుఖం వా యది వా దుఃఖం ద్వేష్యం వా యది వా ప్రియం
యథావత్సర్వమాచక్ష్వ శ్రుత్వా జ్ఞాస్యామి యత్పరం॥14॥

అహమేవ హి తే కృష్ణే విశ్వాస్యః సర్వకర్మసు
అహమాపత్సు చాపి త్వాం మోక్షయామి పునః పునః॥15॥

శీఘ్రముక్త్వా యథాకామం యత్తే కార్యం వివక్షితం
గచ్ఛ వై శయనాయైవ పురా నాన్యోఽవబుధ్యతే॥16॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

అశోచ్యం ను కుతస్తస్యా యస్యా భర్తా యుధిష్ఠిరః
జానన్సర్వాణి దుఃఖాని కిం మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥1॥

యన్మాం దాసీప్రవాదేన ప్రాతికామీ తదానయత్
సభాయాం పార్షదో మధ్యే తన్మాం దహతి భారత॥2॥

పార్థివస్య సుతా నామ కా ను జీవేత మాదృశీ
అనుభూయ భృశం దుఃఖమన్యత్ర ద్రౌపదీం ప్రభో॥3॥

వనవాసగతాయాశ్చ సైంధవేన దురాత్మనా
పరామర్శం ద్వితీయం చ సోఢుముత్సహతే ను కా॥4॥

మత్స్యరాజ్ఞః సమక్షం చ తస్య ధూర్తస్య పశ్యతః
కీచకేన పదా స్పృష్టా కా ను జీవేత మాదృశీ॥5॥

ఏవం బహువిధైః క్లేశైః క్లిశ్యమానాం చ భారత
న మాం జానాసి కౌంతేయ కిం ఫలం జీవితేన మే॥6॥

యోఽయం రాజ్ఞో విరాటస్య కీచకో నామ భారత
సేనానీః పురుషవ్యాఘ్ర స్యాలః పరమదుర్మతిః॥7॥

స మాం సైరంధ్రివేషేణ వసంతీం రాజవేశ్మని
నిత్యమేవాహ దుష్టాత్మా భార్యా మమ భవేతి వై॥8॥

తేనోపమంత్ర్యమాణాయా వధార్త్వేణ సపత్నహన్
కాలేనేవ ఫలం పక్వం హృదయం మే విదీర్యతే॥9॥

భ్రాతరం చ విగర్హస్వ జ్యేష్ఠం దుర్ద్యూతదేవినం
యస్యాస్మి కర్మణా ప్రాప్తా దుఃఖమేతదనంతకం॥10॥

కో హి రాజ్యం పరిత్యజ్య సర్వస్వం చాత్మనా సహ
ప్రవ్రజ్యాయైవ దీవ్యేత వినా దుర్ద్యూతదేవినం॥11॥

యది నిష్కసహస్రేణ యచ్చాన్యత్సారవద్ధనం
సాయంప్రాతరదేవిష్యదపి సంవత్సరాన్బహూన్॥12॥

రుక్మం హిరణ్యం వాసాంసి యానం యుగ్యమజావికం
అశ్వాశ్వతరసంఘాంశ్చ న జాతు క్షయమావహేత్॥13॥

సోఽయం ద్యూతప్రవాదేన శ్రియా ప్రత్యవరోపితః
తూష్ణీమాస్తే యథా మూఢః స్వాని కర్మాణి చింతయన్॥14॥

దశ నాగసహస్రాణి పద్మినాం హేమమాలినాం
యం యాంతమనుయాంతీహ సోఽయం ద్యూతేన జీవతి॥15॥

తథా శతసహస్రాణి నృణామమితతేజసాం
ఉపాసతే మహారాజమింద్రప్రస్థే యుధిష్ఠిరం॥16॥

శతం దాసీసహస్రాణి యస్య నిత్యం మహానసే
పాత్రీహస్తం దివారాత్రమతిథీన్భోజయంత్యుత॥17॥

ఏష నిష్కసహస్రాణి ప్రదాయ దదతాం వరః
ద్యూతజేన హ్యనర్థేన మహతా సముపావృతః॥18॥

ఏనం హి స్వరసంపన్నా బహవః సూతమాగధాః
సాయంప్రాతరుపాతిష్ఠన్సుమృష్టమణికుండలాః॥19॥

సహస్రమృషయో యస్య నిత్యమాసన్సభాసదః
తపఃశ్రుతోపసంపన్నాః సర్వకామైరుపస్థితాః॥20॥

అంధాన్వృద్ధాంస్తథానాథాన్సర్వాన్రాష్ట్రేషు దుర్గతాన్
బిభర్త్యవిమనా నిత్యమానృశంస్యాద్యుధిష్ఠిరః॥21॥

స ఏష నిరయం ప్రాప్తో మత్స్యస్య పరిచారకః
సభాయాం దేవితా రాజ్ఞః కంకో బ్రూతే యుధిష్ఠిరః॥22॥

ఇంద్రప్రస్థే నివసతః సమయే యస్య పార్థివాః
ఆసన్బలిభృతః సర్వే సోఽద్యాన్యైర్భృతిమిచ్ఛతి॥23॥

పార్థివాః పృథివీపాలా యస్యాసన్వశవర్తినః
స వశే వివశో రాజా పరేషామద్య వర్తతే॥24॥

ప్రతాప్య పృథివీం సర్వాం రశ్మివానివ తేజసా
సోఽయం రాజ్ఞో విరాటస్య సభాస్తారో యుధిష్ఠిరః॥25॥

యముపాసంత రాజానః సభాయామృషిభిః సహ
తముపాసీనమద్యాన్యం పశ్య పాండవ పాండవం॥26॥

అతదర్హం మహాప్రాజ్ఞం జీవితార్థేఽభిసంశ్రితం
దృష్ట్వా కస్య న దుఃఖం స్యాద్ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం॥27॥

ఉపాస్తే స్మ సభాయాం యం కృత్స్నా వీర వసుంధరా
తముపాసీనమద్యాన్యం పశ్య భారత భారతం॥28॥

ఏవం బహువిధైర్దుఃఖైః పీడ్యమానామనాథవత్
శోకసాగరమధ్యస్థాం కిం మాం భీమ న పశ్యసి॥29॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఇదం తు మే మహద్దుఃఖం యత్ప్రవక్ష్యామి భారత
న మేఽభ్యసూయా కర్తవ్యా దుఃఖాదేతద్బ్రవీమ్యహం॥1॥

శార్దూలైర్మహిషైః సింహైరాగారే యుధ్యసే యదా
కైకేయ్యాః ప్రేక్షమాణాయాస్తదా మే కశ్మలో భవేత్॥2॥

ప్రేక్షాసముత్థితా చాపి కైకేయీ తాః స్త్రియో వదేత్
ప్రేక్ష్య మామనవద్యాంగీ కశ్మలోపహతామివ॥3॥

స్నేహాత్సంవాసజాన్మన్యే సూదమేషా శుచిస్మితా
యోధ్యమానం మహావీర్యైరిమం సమనుశోచతి॥4॥

కల్యాణరూపా సైరంధ్రీ బల్లవశ్చాతిసుందరః
స్త్రీణాం చ చిత్తం దుర్జ్ఞేయం యుక్తరూపౌ చ మే మతౌ॥5॥

సైరంధ్రీ ప్రియసంవాసాన్నిత్యం కరుణవేదినీ
అస్మిన్రాజకులే చేమౌ తుల్యకాలనివాసినౌ॥6॥

ఇతి బ్రువాణా వాక్యాని సా మాం నిత్యమవేదయత్
క్రుధ్యంతీం మాం చ సంప్రేక్ష్య సమశంకత మాం త్వయి॥7॥

తస్యాం తథా బ్రువత్యాం తు దుఃఖం మాం మహదావిశత్
శోకే యౌధిష్ఠిరే మగ్నా నాహం జీవితుముత్సహే॥8॥

యః సదేవాన్మనుష్యాంశ్చ సర్పాంశ్చైకరథోఽజయత్
సోఽయం రాజ్ఞో విరాటస్య కన్యానాం నర్తకో యువా॥9॥

యోఽతర్పయదమేయాత్మా ఖాండవే జాతవేదసం
సోఽన్తఃపురగతః పార్థః కూపేఽగ్నిరివ సంవృతః॥10॥

యస్మాద్భయమమిత్రాణాం సదైవ పురుషర్షభాత్
స లోకపరిభూతేన వేషేణాస్తే ధనంజయః॥11॥

యస్య జ్యాతలనిర్ఘోషాత్సమకంపంత శత్రవః
స్త్రియో గీతస్వనం తస్య ముదితాః పర్యుపాసతే॥12॥

కిరీటం సూర్యసంకాశం యస్య మూర్ధని శోభతే
వేణీవికృతకేశాంతః సోఽయమద్య ధనంజయః॥13॥

యస్మిన్నస్త్రాణి దివ్యాని సమస్తాని మహాత్మని
ఆధారః సర్వవిద్యానాం స ధారయతి కుండలే॥14॥

యం స్మ రాజసహస్రాణి తేజసాప్రతిమాని వై
సమరే నాతివర్తంతే వేలామివ మహార్ణవః॥15॥

సోఽయం రాజ్ఞో విరాటస్య కన్యానాం నర్తకో యువా
ఆస్తే వేషప్రతిచ్ఛన్నః కన్యానాం పరిచారకః॥16॥

యస్య స్మ రథఘోషేణ సమకంపత మేదినీ
సపర్వతవనా భీమ సహస్థావరజంగమా॥17॥

యస్మింజాతే మహాభాగే కుంత్యాః శోకో వ్యనశ్యత
స శోచయతి మామద్య భీమసేన తవానుజః॥18॥

భూషితం తమలంకారైః కుండలైః పరిహాటకైః
కంబుపాణినమాయాంతం దృష్ట్వా సీదతి మే మనః॥19॥

తం వేణీకృతకేశాంతం భీమధన్వానమర్జునం
కన్యాపరివృతం దృష్ట్వా భీమ సీదతి మే మనః ||20||

యదా హ్యేనం పరివృతం కన్యాభిర్దేవరూపిణం
ప్రభిన్నమివ మాతంగం పరికీర్ణం కరేణుభిః ||21||

మత్స్యమర్థపతిం పార్థం విరాటం సముపస్థితం
పశ్యామి తూర్యమధ్యస్థం దిశో నశ్యంతి మే తదా ||22||

నూనమార్యా న జానాతి కృచ్ఛ్రం ప్రాప్తం ధనంజయం
అజాతశత్రుం కౌరవ్యం మగ్నం దుర్ద్యూతదేవినం ||23||

తథా దృష్ట్వా యవీయాంసం సహదేవం యుధాం పతిం
గోషు గోవేషమాయాంతం పాండుభూతాస్మి భారత ||24||

సహదేవస్య వృత్తాని చింతయంతీ పునః పునః
న విందామి మహాబాహో సహదేవస్య దుష్కృతం
యస్మిన్నేవంవిధం దుఃఖం ప్రాప్నుయాత్సత్యవిక్రమః ||25||

దూయామి భరతశ్రేష్ఠ దృష్ట్వా తే భ్రాతరం ప్రియం
గోషు గోవృషసంకాశం మత్స్యేనాభినివేశితం ||26||

సంరబ్ధం రక్తనేపథ్యం గోపాలానాం పురోగమం
విరాటమభినందంతమథ మే భవతి జ్వరః ||27||

సహదేవం హి మే వీరం నిత్యమార్యా ప్రశంసతి
మహాభిజనసంపన్నో వృత్తవాఞ్శీలవానితి ||28||

హ్రీనిషేధో మధురవాగ్ధార్మికశ్చ ప్రియశ్చ మే
స తేఽరణ్యేషు బోద్ధవ్యో యాజ్ఞసేని క్షపాస్వపి ||29||

తం దృష్ట్వా వ్యాపృతం గోషు వత్సచర్మక్షపాశయం
సహదేవం యుధాం శ్రేష్ఠం కిం ను జీవామి పాండవ ||30||

యస్త్రిభిర్నిత్యసంపన్నో రూపేణాస్త్రేణ మేధయా
సోఽశ్వబంధో విరాటస్య పశ్య కాలస్య పర్యయం ||31||

అభ్యకీర్యంత వృందాని దామగ్రంథిముదీక్షతాం
వినయంతం జవేనాశ్వాన్మహారాజస్య పశ్యతః ||32||

అపశ్యమేనం శ్రీమంతం మత్స్యం భ్రాజిష్ణుముత్తమం
విరాటముపతిష్ఠంతం దర్శయంతం చ వాజినః ||33||

కిం ను మాం మన్యసే పార్థ సుఖితేతి పరంతప
ఏవం దుఃఖశతావిష్టా యుధిష్ఠిరనిమిత్తతః ||34||

అతః ప్రతివిశిష్టాని దుఃఖాన్యన్యాని భారత
వర్తంతే మయి కౌంతేయ వక్ష్యామి శృణు తాన్యపి ||35||

యుష్మాసు ధ్రియమాణేషు దుఃఖాని వివిధాన్యుత
శోషయంతి శరీరం మే కిం ను దుఃఖమతః పరం ||36||

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

ద్రౌపద్యువాచ

అహం సైరంధ్రివేషేణ చరంతీ రాజవేశ్మని
శౌచదాస్మి సుదేష్ణాయా అక్షధూర్తస్య కారణాత్ ||1||

విక్రియాం పశ్య మే తీవ్రాం రాజపుత్ర్యాః పరంతప
ఆసే కాలముపాసీనా సర్వం దుఃఖం కిలార్తవత్॥2॥

అనిత్యా కిల మర్త్యానామర్థసిద్ధిర్జయాజయౌ
ఇతి కృత్వా ప్రతీక్షామి భర్తౄణాముదయం పునః॥3॥

య ఏవ హేతుర్భవతి పురుషస్య జయావహః
పరాజయే చ హేతుః స ఇతి చ ప్రతిపాలయే॥4॥

దత్త్వా యాచంతి పురుషా హత్వా వధ్యంతి చాపరే
పాతయిత్వా చ పాత్యంతే పరైరితి చ మే శ్రుతం॥5॥

న దైవస్యాతిభారోఽస్తి న దైవస్యాతివర్తనం
ఇతి చాప్యాగమం భూయో దైవస్య ప్రతిపాలయే॥6॥

స్థితం పూర్వం జలం యత్ర పునస్తత్రైవ తిష్ఠతి
ఇతి పర్యాయమిచ్ఛంతీ ప్రతీక్షామ్యుదయం పునః॥7॥

దైవేన కిల యస్యార్థః సునీతోఽపి విపద్యతే
దైవస్య చాగమే యత్నస్తేన కార్యో విజానతా॥8॥

యత్తు మే వచనస్యాస్య కథితస్య ప్రయోజనం
పృచ్ఛ మాం దుఃఖితాం తత్త్వమపృష్టా వా బ్రవీమి తే॥9॥

మహిషీ పాండుపుత్రాణాం దుహితా ద్రుపదస్య చ
ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తా కా మదన్యా జిజీవిషేత్॥10॥

కురూన్పరిభవన్సర్వాన్పాంచాలానపి భారత
పాండవేయాంశ్చ సంప్రాప్తో మమ క్లేశో హ్యరిందమ॥11॥

భ్రాతృభిః శ్వశురైః పుత్రైర్బహుభిః పరవీరహన్
ఏవం సముదితా నారీ కా న్వన్యా దుఃఖితా భవేత్॥12॥

నూనం హి బాలయా ధాతుర్మయా వై విప్రియం కృతం
యస్య ప్రసాదాద్దుర్నీతం ప్రాప్తాస్మి భరతర్షభ॥13॥

వర్ణావకాశమపి మే పశ్య పాండవ యాదృశం
యాదృశో మే న తత్రాసీద్దుఃఖే పరమకే తదా॥14॥

త్వమేవ భీమ జానీషే యన్మే పార్థ సుఖం పురా
సాహం దాసత్వమాపన్నా న శాంతిమవశా లభే॥15॥

నాదైవికమిదం మన్యే యత్ర పార్థో ధనంజయః
భీమధన్వా మహాబాహురాస్తే శాంత ఇవానలః॥16॥

అశక్యా వేదితుం పార్థ ప్రాణినాం వై గతిర్నరైః
వినిపాతమిమం మన్యే యుష్మాకమవిచింతితం॥17॥

యస్యా మమ ముఖప్రేక్షా యూయమింద్రసమాః సదా
సా ప్రేక్షే ముఖమన్యాసామవరాణాం వరా సతీ॥18॥

పశ్య పాండవ మేఽవస్థాం యథా నార్హామి వై తథా
యుష్మాసు ధ్రియమాణేషు పశ్య కాలస్య పర్యయం॥19॥

యస్యాః సాగరపర్యంతా పృథివీ వశవర్తినీ
ఆసీత్సాద్య సుదేష్ణాయా భీతాహం వశవర్తినీ॥20॥

యస్యాః పురఃసరా ఆసన్పృష్ఠతశ్చానుగామినః
సాహమద్య సుదేష్ణాయాః పురః పశ్చాచ్చ గామినీ
ఇదం తు దుఃఖం కౌంతేయ మమాసహ్యం నిబోధ తత్॥21॥

యా న జాతు స్వయం పింషే గాత్రోద్వర్తనమాత్మనః
అన్యత్ర కుంత్యా భద్రం తే సాద్య పింషామి చందనం
పశ్య కౌంతేయ పాణీ మే నైవం యౌ భవతః పురా॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యస్య దర్శయామాస కిణబద్ధౌ కరావుభౌ॥23॥

ద్రౌపద్యువాచ

బిభేమి కుంత్యా యా నాహం యుష్మాకం వా కదాచన
సాద్యాగ్రతో విరాటస్య భీతా తిష్ఠామి కింకరీ॥24॥

కిం ను వక్ష్యతి సమ్రాణ్మాం వర్ణకః సుకృతో న వా
నాన్యపిష్టం హి మత్స్యస్య చందనం కిల రోచతే॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సా కీర్తయంతీ దుఃఖాని భీమసేనస్య భామినీ
రురోద శనకైః కృష్ణా భీమసేనముదీక్షతీ॥26॥

సా బాష్పకలయా వాచా నిఃశ్వసంతీ పునః పునః
హృదయం భీమసేనస్య ఘట్టయంతీదమబ్రవీత్॥27॥

నాల్పం కృతం మయా భీమ దేవానాం కిల్బిషం పురా
అభాగ్యా యత్తు జీవామి మర్తవ్యే సతి పాండవ॥28॥

తతస్తస్యాః కరౌ శూనౌ కిణబద్ధౌ వృకోదరః
ముఖమానీయ వేపంత్యా రురోద పరవీరహా॥29॥

తౌ గృహీత్వా చ కౌంతేయో బాష్పముత్సృజ్య వీర్యవాన్
తతః పరమదుఃఖార్త ఇదం వచనమబ్రవీత్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

భీమసేన ఉవాచ

ధిగస్తు మే బాహుబలం గాండీవం ఫల్గునస్య చ
యత్తే రక్తౌ పురా భూత్వా పాణీ కృతకిణావుభౌ॥1॥

సభాయాం స్మ విరాటస్య కరోమి కదనం మహత్
తత్ర మాం ధర్మరాజస్తు కటాక్షేణ న్యవారయత్
తదహం తస్య విజ్ఞాయ స్థిత ఏవాస్మి భామిని॥2॥

యచ్చ రాష్ట్రాత్ప్రచ్యవనం కురూణామవధశ్చ యః
సుయోధనస్య కర్ణస్య శకునేః సౌబలస్య చ॥3॥

దుఃశాసనస్య పాపస్య యన్మయా న హృతం శిరః
తన్మే దహతి కల్యాణి హృది శల్యమివార్పితం
మా ధర్మం జహి సుశ్రోణి క్రోధం జహి మహామతే॥4॥

ఇమం చ సముపాలంభం త్వత్తో రాజా యుధిష్ఠిరః
శృణుయాద్యది కల్యాణి కృత్స్నం జహ్యాత్స జీవితం॥5॥

ధనంజయో వా సుశ్రోణి యమౌ వా తనుమధ్యమే
లోకాంతరగతేష్వేషు నాహం శక్ష్యామి జీవితుం॥6॥

సుకన్యా నామ శార్యాతీ భార్గవం చ్యవనం వనే
వల్మీకభూతం శామ్యంతమన్వపద్యత భామినీ॥7॥

నాడాయనీ చేంద్రసేనా రూపేణ యది తే శ్రుతా
పతిమన్వచరద్వృద్ధం పురా వర్షసహస్రిణం॥8॥

దుహితా జనకస్యాపి వైదేహీ యది తే శ్రుతా
పతిమన్వచరత్సీతా మహారణ్యనివాసినం॥9॥

రక్షసా నిగ్రహం ప్రాప్య రామస్య మహిషీ ప్రియా
క్లిశ్యమానాపి సుశ్రోణీ రామమేవాన్వపద్యత॥10॥

లోపాముద్రా తథా భీరు వయోరూపసమన్వితా
అగస్త్యమన్వయాద్ధిత్వా కామాన్సర్వానమానుషాన్॥11॥

యథైతాః కీర్తితా నార్యో రూపవత్యః పతివ్రతాః
తథా త్వమపి కల్యాణి సర్వైః సముదితా గుణైః॥12॥

మాదీర్ఘం క్షమ కాలం త్వం మాసమధ్యర్ధసంమితం
పూర్ణే త్రయోదశే వర్షే రాజ్ఞో రాజ్ఞీ భవిష్యసి॥13॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఆర్తయైతన్మయా భీమ కృతం బాష్పవిమోక్షణం
అపారయంత్యా దుఃఖాని న రాజానముపాలభే॥14॥

విముక్తేన వ్యతీతేన భీమసేన మహాబల
ప్రత్యుపస్థితకాలస్య కార్యస్యానంతరో భవ॥15॥

మమేహ భీమ కైకేయీ రూపాభిభవశంకయా
నిత్యముద్విజతే రాజా కథం నేయాదిమామితి॥16॥

తస్యా విదిత్వా తం భావం స్వయం చానృతదర్శనః
కీచకోఽయం సుదుష్టాత్మా సదా ప్రార్థయతే హి మాం॥17॥

తమహం కుపితా భీమ పునః కోపం నియమ్య చ
అబ్రువం కామసంమూఢమాత్మానం రక్ష కీచక॥18॥

గంధర్వాణామహం భార్యా పంచానాం మహిషీ ప్రియా
తే త్వాం నిహన్యుర్దుర్ధర్షాః శూరాః సాహసకారిణః॥19॥

ఏవముక్తః స దుష్టాత్మా కీచకః ప్రత్యువాచ హ
నాహం బిభేమి సైరంధ్రి గంధర్వాణాం శుచిస్మితే॥20॥

శతం సహస్రమపి వా గంధర్వాణామహం రణే
సమాగతం హనిష్యామి త్వం భీరు కురు మే క్షణం॥21॥

ఇత్యుక్తే చాబ్రువం సూతం కామాతురమహం పునః
న త్వం ప్రతిబలస్తేషాం గంధర్వాణాం యశస్వినాం॥22॥

ధర్మే స్థితాస్మి సతతం కులశీలసమన్వితా
నేచ్ఛామి కంచిద్వధ్యంతం తేన జీవసి కీచక॥23॥

ఏవముక్తః స దుష్టాత్మా ప్రహస్య స్వనవత్తదా
న తిష్ఠతి స్మ సన్మార్గే న చ ధర్మం బుభూషతి॥24॥

పాపాత్మా పాపభావశ్చ కామరాగవశానుగః
అవినీతశ్చ దుష్టాత్మా ప్రత్యాఖ్యాతః పునః పునః

దర్శనే దర్శనే హన్యాత్తథా జహ్యాం చ జీవితం॥25॥

తద్ధర్మే యతమానానాం మహాంధర్మో నశిష్యతి
సమయం రక్షమాణానాం భార్యా వో న భవిష్యతి॥26॥

భార్యాయాం రక్ష్యమాణాయాం ప్రజా భవతి రక్షితా
ప్రజాయాం రక్ష్యమాణాయామాత్మా భవతి రక్షితః॥27॥

వదతాం వర్ణధర్మాంశ్చ బ్రాహ్మణానాం హి మే శ్రుతం
క్షత్రియస్య సదా ధర్మో నాన్యః శత్రునిబర్హణాత్॥28॥

పశ్యతో ధర్మరాజస్య కీచకో మాం పదావధీత్
తవ చైవ సమక్షం వై భీమసేన మహాబల॥29॥

త్వయా హ్యహం పరిత్రాతా తస్మాద్ఘోరాజ్జటాసురాత్
జయద్రథం తథైవ త్వమజైషీర్భ్రాతృభిః సహ॥30॥

జహీమమపి పాపం త్వం యోఽయం మామవమన్యతే
కీచకో రాజవాల్లభ్యాచ్ఛోకకృన్మమ భారత॥31॥

తమేవం కామసంమత్తం భింధి కుంభమివాశ్మని
యో నిమిత్తమనర్థానాం బహూనాం మమ భారత॥32॥

తం చేజ్జీవంతమాదిత్యః ప్రాతరభ్యుదయిష్యతి
విషమాలోడ్య పాస్యామి మా కీచకవశం గమం
శ్రేయో హి మరణం మహ్యం భీమసేన తవాగ్రతః॥33॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ప్రారుదత్కృష్ణా భీమస్యోరః సమాశ్రితా
భీమశ్చ తాం పరిష్వజ్య మహత్సాంత్వం ప్రయుజ్య చ
కీచకం మనసాగచ్ఛత్సృక్కిణీ పరిసంలిహన్॥34॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

భీమసేన ఉవాచ

తథా భద్రే కరిష్యామి యథా త్వం భీరు భాషసే
అద్య తం సూదయిష్యామి కీచకం సహబాంధవం॥1॥

అస్యాః ప్రదోషే శర్వర్యాః కురుష్వానేన సంగమం
దుఃఖం శోకం చ నిర్ధూయ యాజ్ఞసేని శుచిస్మితే॥2॥

యైషా నర్తనశాలా వై మత్స్యరాజేన కారితా
దివాత్ర కన్యా నృత్యంతి రాత్రౌ యాంతి యథాగృహం॥3॥

తత్రాస్తి శయనం భీరు దృఢాంగం సుప్రతిష్ఠితం
తత్రాస్య దర్శయిష్యామి పూర్వప్రేతాన్పితామహాన్॥4॥

యథా చ త్వాం న పశ్యేయుః కుర్వాణాం తేన సంవిదం
కుర్యాస్తథా త్వం కల్యాణి యథా సంనిహితో భవేత్॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తౌ కథయిత్వా తు బాష్పముత్సృజ్య దుఃఖితౌ
రాత్రిశేషం తదత్యుగ్రం ధారయామాసతుర్హృదా॥6॥

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ప్రాతరుత్థాయ కీచకః
గత్వా రాజకులాయైవ ద్రౌపదీమిదమబ్రవీత్॥7॥

సభాయాం పశ్యతో రాజ్ఞః పాతయిత్వా పదాహనం
న చైవాలభథాస్త్రాణమభిపన్నా బలీయసా॥8॥

ప్రవాదేన హి మత్స్యానాం రాజా నామ్నాయముచ్యతే
అహమేవ హి మత్స్యానాం రాజా వై వాహినీపతిః॥9॥

సా సుఖం ప్రతిపద్యస్వ దాసో భీరు భవామి తే
అహ్నాయ తవ సుశ్రోణి శతం నిష్కాందదామ్యహం॥10॥

దాసీశతం చ తే దద్యాం దాసానామపి చాపరం
రథం చాశ్వతరీయుక్తమస్తు నౌ భీరు సంగమః॥11॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఏకం మే సమయం త్వద్య ప్రతిపద్యస్వ కీచక
న త్వాం సఖా వా భ్రాతా వా జానీయాత్సంగతం మయా॥12॥

అవబోధాద్ధి భీతాస్మి గంధర్వాణాం యశస్వినాం
ఏవం మే ప్రతిజానీహి తతోఽహం వశగా తవ॥13॥

కీచక ఉవాచ

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథా సుశ్రోణి భాషసే
ఏకో భద్రే గమిష్యామి శూన్యమావసథం తవ॥14॥

సమాగమార్థం రంభోరు త్వయా మదనమోహితః
యథా త్వాం నావభోత్స్యంతి గంధర్వాః సూర్యవర్చసః॥15॥

ద్రౌపద్యువాచ

యదిదం నర్తనాగారం మత్స్యరాజేన కారితం
దివాత్ర కన్యా నృత్యంతి రాత్రౌ యాంతి యథాగృహం॥16॥

తమిస్రే తత్ర గచ్ఛేథా గంధర్వాస్తన్న జానతే
తత్ర దోషః పరిహృతో భవిష్యతి న సంశయః॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమర్థం ప్రతిజల్పంత్యాః కృష్ణాయాః కీచకేన హ
దివసార్ధం సమభవన్మాసేనైవ సమం నృప॥18॥

కీచకోఽథ గృహం గత్వా భృశం హర్షపరిప్లుతః
సైరంధ్రీరూపిణం మూఢో మృత్యుం తం నావబుద్ధవాన్॥19॥

గంధాభరణమాల్యేషు వ్యాసక్తః స విశేషతః
అలంచకార సోఽఽత్మానం సత్వరః కామమోహితః॥20॥

తస్య తత్కుర్వతః కర్మ కాలో దీర్ఘ ఇవాభవత్
అనుచింతయతశ్చాపి తామేవాయతలోచనాం॥21॥

ఆసీదభ్యధికా చాస్య శ్రీః శ్రియం ప్రముముక్షతః
నిర్వాణకాలే దీపస్య వర్తీమివ దిధక్షతః॥22॥

కృతసంప్రత్యయస్తత్ర కీచకః కామమోహితః
నాజానాద్దివసం యాంతం చింతయానః సమాగమం॥23॥

తతస్తు ద్రౌపదీ గత్వా తదా భీమం మహానసే
ఉపాతిష్ఠత కల్యాణీ కౌరవ్యం పతిమంతికాత్॥24॥

తమువాచ సుకేశాంతా కీచకస్య మయా కృతః
సంగమో నర్తనాగారే యథావోచః పరంతప॥25॥

శూన్యం స నర్తనాగారమాగమిష్యతి కీచకః
ఏకో నిశి మహాబాహో కీచకం తం నిషూదయ॥26॥

తం సూతపుత్రం కౌంతేయ కీచకం మదదర్పితం
గత్వా త్వం నర్తనాగారం నిర్జీవం కురు పాండవ॥27॥

దర్పాచ్చ సూతపుత్రోఽసౌ గంధర్వానవమన్యతే
తం త్వం ప్రహరతాం శ్రేష్ఠ నడం నాగ ఇవోద్ధర॥28॥

అశ్రు దుఃఖాభిభూతాయా మమ మార్జస్వ భారత
ఆత్మనశ్చైవ భద్రం తే కురు మానం కులస్య చ॥29॥

భీమసేన ఉవాచ

స్వాగతం తే వరారోహే యన్మా వేదయసే ప్రియం
న హ్యస్య కంచిదిచ్ఛామి సహాయం వరవర్ణిని॥30॥

యా మే ప్రీతిస్త్వయాఖ్యాతా కీచకస్య సమాగమే
హత్వా హిడింబం సా ప్రీతిర్మమాసీద్వరవర్ణిని॥31॥

సత్యం భ్రాతౄంశ్చ ధర్మం చ పురస్కృత్య బ్రవీమి తే
కీచకం నిహనిష్యామి వృత్రం దేవపతిర్యథా॥32॥

తం గహ్వరే ప్రకాశే వా పోథయిష్యామి కీచకం
అథ చేదవభోత్స్యంతి హంస్యే మత్స్యానపి ధ్రువం॥33॥

తతో దుర్యోధనం హత్వా ప్రతిపత్స్యే వసుంధరాం
కామం మత్స్యముపాస్తాం హి కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥34॥

ద్రౌపద్యువాచ

యథా న సంత్యజేథాస్త్వం సత్యం వై మత్కృతే విభో
నిగూఢస్త్వం తథా వీర కీచకం వినిపాతయ॥35॥

భీమసేన ఉవాచ

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథా త్వం భీరు భాషసే
అదృశ్యమానస్తస్యాద్య తమస్విన్యామనిందితే॥36॥

నాగో బిల్వమివాక్రమ్య పోథయిష్యామ్యహం శిరః
అలభ్యామిచ్ఛతస్తస్య కీచకస్య దురాత్మనః॥37॥

వైశంపాయన ఉవాచ

భీమోఽథ ప్రథమం గత్వా రాత్రౌ ఛన్న ఉపావిశత్
మృగం హరిరివాదృశ్యః ప్రత్యాకాంక్షత్స కీచకం॥38॥

కీచకశ్చాప్యలంకృత్య యథాకామముపావ్రజత్
తాం వేలాం నర్తనాగారే పాంచాలీసంగమాశయా॥39॥

మన్యమానః స సంకేతమాగారం ప్రావిశచ్చ తం
ప్రవిశ్య చ స తద్వేశ్మ తమసా సంవృతం మహత్॥40॥

పూర్వాగతం తతస్తత్ర భీమమప్రతిమౌజసం
ఏకాంతమాస్థితం చైనమాససాద సుదుర్మతిః॥41॥

శయానం శయనే తత్ర మృత్యుం సూతః పరామృశత్
జాజ్వల్యమానం కోపేన కృష్ణాధర్షణజేన హ॥42॥

ఉపసంగమ్య చైవైనం కీచకః కామమోహితః
హర్షోన్మథితచిత్తాత్మా స్మయమానోఽభ్యభాషత॥43॥

ప్రాపితం తే మయా విత్తం బహురూపమనంతకం
తత్సర్వం త్వాం సముద్దిశ్య సహసా సముపాగతః॥44॥

నాకస్మాన్మాం ప్రశంసంతి సదా గృహగతాః స్త్రియః
సువాసా దర్శనీయశ్చ నాన్యోఽస్తి త్వాదృశః పుమాన్॥45॥

భీమసేన ఉవాచ

దిష్ట్యా త్వం దర్శనీయోఽసి దిష్ట్యాత్మానం ప్రశంససి
ఈదృశస్తు త్వయా స్పర్శః స్పృష్టపూర్వో న కర్హిచిత్॥46॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తం మహాబాహుర్భీమో భీమపరాక్రమః
సముత్పత్య చ కౌంతేయః ప్రహస్య చ నరాధమం
భీమో జగ్రాహ కేశేషు మాల్యవత్సు సుగంధిషు॥47॥

స కేశేషు పరామృష్టో బలేన బలినాం వరః
ఆక్షిప్య కేశాన్వేగేన బాహ్వోర్జగ్రాహ పాండవం॥48॥

బాహుయుద్ధం తయోరాసీత్క్రుద్ధయోర్నరసింహయోః
వసంతే వాశితాహేతోర్బలవద్గజయోరివ॥49॥

ఈషదాగలితం చాపి క్రోధాచ్చలపదం స్థితం
కీచకో బలవాన్భీమం జానుభ్యామాక్షిపద్భువి॥50॥

పాతితో భువి భీమస్తు కీచకేన బలీయసా
ఉత్పపాతాథ వేగేన దండాహత ఇవోరగః॥51॥

స్పర్ధయా చ బలోన్మత్తౌ తావుభౌ సూతపాండవౌ
నిశీథే పర్యకర్షేతాం బలినౌ నిశి నిర్జనే॥52॥

తతస్తద్భవనశ్రేష్ఠం ప్రాకంపత ముహుర్ముహుః
బలవచ్చాపి సంక్రుద్ధావన్యోన్యం తావగర్జతాం॥53॥

తలాభ్యాం తు స భీమేన వక్షస్యభిహతో బలీ
కీచకో రోషసంతప్తః పదాన్న చలితః పదం॥54॥

ముహూర్తం తు స తం వేగం సహిత్వా భువి దుఃసహం
బలాదహీయత తదా సూతో భీమబలార్దితః॥55॥

తం హీయమానం విజ్ఞాయ భీమసేనో మహాబలః
వక్షస్యానీయ వేగేన మమంథైనం విచేతసం॥56॥

క్రోధావిష్టో వినిఃశ్వస్య పునశ్చైనం వృకోదరః
జగ్రాహ జయతాం శ్రేష్ఠః కేశేష్వేవ తదా భృశం॥57॥

గృహీత్వా కీచకం భీమో విరురావ మహాబలః
శార్దూలః పిశితాకాంక్షీ గృహీత్వేవ మహామృగం॥58॥

తస్య పాదౌ చ పాణీ చ శిరో గ్రీవాం చ సర్వశః
కాయే ప్రవేశయామాస పశోరివ పినాకధృక్॥59॥

తం సంమథితసర్వాంగం మాంసపిండోపమం కృతం
కృష్ణాయై దర్శయామాస భీమసేనో మహాబలః॥60॥

ఉవాచ చ మహాతేజా ద్రౌపదీం పాండునందనః
పశ్యైనమేహి పాంచాలి కాముకోఽయం యథా కృతః॥61॥

తథా స కీచకం హత్వా గత్వా రోషస్య వై శమం
ఆమంత్ర్య ద్రౌపదీం కృష్ణాం క్షిప్రమాయాన్మహానసం॥62॥

కీచకం ఘాతయిత్వా తు ద్రౌపదీ యోషితాం వరా
ప్రహృష్టా గతసంతాపా సభాపాలానువాచ హ॥63॥

కీచకోఽయం హతః శేతే గంధర్వైః పతిభిర్మమ
పరస్త్రీకామసంమత్తః సమాగచ్ఛత పశ్యత॥64॥

తచ్ఛ్రుత్వా భాషితం తస్యా నర్తనాగారరక్షిణః
సహసైవ సమాజగ్మురాదాయోల్కాః సహస్రశః॥65॥

తతో గత్వాథ తద్వేశ్మ కీచకం వినిపాతితం
గతాసుం దదృశుర్భూమౌ రుధిరేణ సముక్షితం॥66॥

క్వాస్య గ్రీవా క్వ చరణౌ క్వ పాణీ క్వ శిరస్తథా
ఇతి స్మ తం పరీక్షంతే గంధర్వేణ హతం తదా॥67॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్కాలే సమాగమ్య సర్వే తత్రాస్య బాంధవాః
రురుదుః కీచకం దృష్ట్వా పరివార్య సమంతతః॥1॥

సర్వే సంహృష్టరోమాణః సంత్రస్తాః ప్రేక్ష్య కీచకం
తథా సర్వాంగసంభుగ్నం కూర్మం స్థల ఇవోద్ధృతం॥2॥

పోథితం భీమసేనేన తమింద్రేణేవ దానవం
సంస్కారయితుమిచ్ఛంతో బహిర్నేతుం ప్రచక్రముః॥3॥

దదృశుస్తే తతః కృష్ణాం సూతపుత్రాః సమాగతాః
అదూరాదనవద్యాంగీం స్తంభమాలింగ్య తిష్ఠతీం॥4॥

సమవేతేషు సూతేషు తానువాచోపకీచకః
హన్యతాం శీఘ్రమసతీ యత్కృతే కీచకో హతః॥5॥

అథ వా నేహ హంతవ్యా దహ్యతాం కామినా సహ
మృతస్యాపి ప్రియం కార్యం సూతపుత్రస్య సర్వథా॥6॥

తతో విరాటమూచుస్తే కీచకోఽస్యాః కృతే హతః
సహాద్యానేన దహ్యేత తదనుజ్ఞాతుమర్హసి॥7॥

పరాక్రమం తు సూతానాం మత్వా రాజాన్వమోదత
సైరంధ్ర్యాః సూతపుత్రేణ సహ దాహం విశాం పతే॥8॥

తాం సమాసాద్య విత్రస్తాం కృష్ణాం కమలలోచనాం
మోముహ్యమానాం తే తత్ర జగృహుః కీచకా భృశం ॥9॥

తతస్తు తాం సమారోప్య నిబధ్య చ సుమధ్యమాం
జగ్మురుద్యమ్య తే సర్వే శ్మశానమభితస్తదా ॥10॥

హ్రియమాణా తు సా రాజన్సూతపుత్రైరనిందితా
ప్రాక్రోశన్నాథమిచ్ఛంతీ కృష్ణా నాథవతీ సతీ ॥11॥

ద్రౌపద్యువాచ

జయో జయంతో విజయో జయత్సేనో జయద్బలః
తే మే వాచం విజానంతు సూతపుత్రా నయంతి మాం ॥12॥

యేషాం జ్యాతలనిర్ఘోషో విస్ఫూర్జితమివాశనేః
వ్యశ్రూయత మహాయుద్ధే భీమఘోషస్తరస్వినాం ॥13॥

రథఘోషశ్చ బలవాన్గంధర్వాణాం యశస్వినాం
తే మే వాచం విజానంతు సూతపుత్రా నయంతి మాం ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్యాస్తాః కృపణా వాచః కృష్ణాయాః పరిదేవితాః
శ్రుత్వైవాభ్యపతద్భీమః శయనాదవిచారయన్ ॥15॥

భీమసేన ఉవాచ

అహం శృణోమి తే వాచం త్వయా సైరంధ్రి భాషితాం
తస్మాత్తే సూతపుత్రేభ్యో న భయం భీరు విద్యతే ॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా స మహాబాహుర్విజజృంభే జిఘాంసయా
తతః స వ్యాయతం కృత్వా వేషం విపరివర్త్య చ
అద్వారేణాభ్యవస్కంద్య నిర్జగామ బహిస్తదా ॥17॥

స భీమసేనః ప్రాకారాదారుజ్య తరసా ద్రుమం
శ్మశానాభిముఖః ప్రాయాద్యత్ర తే కీచకా గతాః ॥18॥

స తం వృక్షం దశవ్యామం సస్కంధవిటపం బలీ
ప్రగృహ్యాభ్యద్రవత్సూతాందండపాణిరివాంతకః ॥19॥

ఊరువేగేన తస్యాథ న్యగ్రోధాశ్వత్థకింశుకాః
భూమౌ నిపతితా వృక్షాః సంఘశస్తత్ర శేరతే ॥20॥

తం సింహమివ సంక్రుద్ధం దృష్ట్వా గంధర్వమాగతం
విత్రేసుః సర్వతః సూతా విషాదభయకంపితాః ॥21॥

తమంతకమివాయాంతం గంధర్వం ప్రేక్ష్య తే తదా
దిధక్షంతస్తదా జ్యేష్ఠం భ్రాతరం హ్యుపకీచకాః
పరస్పరమథోచుస్తే విషాదభయకంపితాః ॥22॥

గంధర్వో బలవానేతి క్రుద్ధ ఉద్యమ్య పాదపం
సైరంధ్రీ ముచ్యతాం శీఘ్రం మహన్నో భయమాగతం ॥23॥

తే తు దృష్ట్వా తమావిద్ధం భీమసేనేన పాదపం
విముచ్య ద్రౌపదీం తత్ర ప్రాద్రవన్నగరం ప్రతి॥24॥

ద్రవతస్తాంస్తు సంప్రేక్ష్య స వజ్రీ దానవానివ
శతం పంచాధికం భీమః ప్రాహిణోద్యమసాదనం॥25॥

తతత ఆశ్వాసయత్కృష్ణాం ప్రవిముచ్య విశాం పతే
ఉవాచ చ మహాబాహుః పాంచాలీం తత్ర ద్రౌపదీం
అశ్రుపూర్ణముఖీం దీనాం దుర్ధర్షః స వృకోదరః॥26॥

ఏవం తే భీరు వధ్యంతే యే త్వాం క్లిశ్యంత్యనాగసం
ప్రైహి త్వం నగరం కృష్ణే న భయం విద్యతే తవ
అన్యేనాహం గమిష్యామి విరాటస్య మహానసం॥27॥

పంచాధికం శతం తచ్చ నిహతం తత్ర భారత
మహావనమివ ఛిన్నం శిశ్యే విగలితద్రుమం॥28॥

ఏవం తే నిహతా రాజఞ్శతం పంచ చ కీచకాః
స చ సేనాపతిః పూర్వమిత్యేతత్సూతషట్శతం॥29॥

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం నరా నార్యశ్చ సంగతాః
విస్మయం పరమం గత్వా నోచుః కించన భారత॥30॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తే దృష్ట్వా నిహతాన్సూతాన్రాజ్ఞే గత్వా న్యవేదయన్
గంధర్వైర్నిహతా రాజన్సూతపుత్రాః పరఃశతాః॥1॥

యథా వజ్రేణ వై దీర్ణం పర్వతస్య మహచ్ఛిరః
వినికీర్ణం ప్రదృశ్యేత తథా సూతా మహీతలే॥2॥

సైరంధ్రీ చ విముక్తాసౌ పునరాయాతి తే గృహం
సర్వం సంశయితం రాజన్నగరం తే భవిష్యతి॥3॥

తథారూపా హి సైరంధ్రీ గంధర్వాశ్చ మహాబలాః
పుంసామిష్టశ్చ విషయో మైథునాయ న సంశయః॥4॥

యథా సైరంధ్రివేషేణ న తే రాజన్నిదం పురం
వినాశమేతి వై క్షిప్రం తథా నీతిర్విధీయతాం॥5॥

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా విరాటో వాహినీపతిః
అబ్రవీత్క్రియతామేషాం సూతానాం పరమక్రియా॥6॥

ఏకస్మిన్నేవ తే సర్వే సుసమిద్ధే హుతాశనే
దహ్యంతాం కీచకాః శీఘ్రం రత్నైర్గంధైశ్చ సర్వశః॥7॥

సుదేష్ణాం చాబ్రవీద్రాజా మహిషీం జాతసాధ్వసః
సైరంధ్రీమాగతాం బ్రూయా మమైవ వచనాదిదం॥8॥

గచ్ఛ సైరంధ్రి భద్రం తే యథాకామం చరాబలే
బిభేతి రాజా సుశ్రోణి గంధర్వేభ్యః పరాభవాత్॥9॥

న హి తాముత్సహే వక్తుం స్వయం గంధర్వరక్షితాం
స్త్రియస్త్వదోషాస్తాం వక్తుమతస్త్వాం ప్రబ్రవీమ్యహం॥10॥

అథ ముక్తా భయాత్కృష్ణా సూతపుత్రాన్నిరస్య చ
మోక్షితా భీమసేనేన జగామ నగరం ప్రతి॥11॥

త్రాసితేవ మృగీ బాలా శార్దూలేన మనస్వినీ
గాత్రాణి వాససీ చైవ ప్రక్షాల్య సలిలేన సా॥12॥

తాం దృష్ట్వా పురుషా రాజన్ప్రాద్రవంత దిశో దశ
గంధర్వాణాం భయత్రస్తాః కేచిద్దృష్టీర్న్యమీలయన్॥13॥

తతో మహానసద్వారి భీమసేనమవస్థితం
దదర్శ రాజన్పాంచాలీ యథా మత్తం మహాద్విపం॥14॥

తం విస్మయంతీ శనకైః సంజ్ఞాభిరిదమబ్రవీత్
గంధర్వరాజాయ నమో యేనాస్మి పరిమోచితా॥15॥

భీమసేన ఉవాచ

యే యస్యా విచరంతీహ పురుషా వశవర్తినః
తస్యాస్తే వచనం శ్రుత్వా అనృణా విచరంత్యుత॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సా నర్తనాగారే ధనంజయమపశ్యత
రాజ్ఞః కన్యా విరాటస్య నర్తయానం మహాభుజం॥17॥

తతస్తా నర్తనాగారాద్వినిష్క్రమ్య సహార్జునాః
కన్యా దదృశురాయాంతీం కృష్ణాం క్లిష్టామనాగసం॥18॥

కన్యా ఊచుః

దిష్ట్యా సైరంధ్రి ముక్తాసి దిష్ట్యాసి పునరాగతా
దిష్ట్యా వినిహతాః సూతా యే త్వాం క్లిశ్యంత్యనాగసం॥19॥

బృహన్నడోవాచ

కథం సైరంధ్రి ముక్తాసి కథం పాపాశ్చ తే హతాః
ఇచ్ఛామి వై తవ శ్రోతుం సర్వమేవ యథాతథం॥20॥

సైరంధ్ర్యువాచ

బృహన్నడే కిం ను తవ సైరంధ్ర్యా కార్యమద్య వై
యా త్వం వససి కల్యాణి సదా కన్యాపురే సుఖం॥21॥

న హి దుఃఖం సమాప్నోషి సైరంధ్రీ యదుపాశ్నుతే
తేన మాం దుఃఖితామేవం పృచ్ఛసే ప్రహసన్నివ॥22॥

బృహన్నడోవాచ

బృహన్నడాపి కల్యాణి దుఃఖమాప్నోత్యనుత్తమం
తిర్యగ్యోనిగతా బాలే న చైనామవబుధ్యసే॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సహైవ కన్యాభిర్ద్రౌపదీ రాజవేశ్మ తత్
ప్రవివేశ సుదేష్ణాయాః సమీపమపలాయినీ ॥24॥

తామబ్రవీద్రాజపుత్రీ విరాటవచనాదిదం
సైరంధ్రి గమ్యతాం శీఘ్రం యత్ర కామయసే గతిం ॥25॥

రాజా బిభేతి భద్రం తే గంధర్వేభ్యః పరాభవాత్
త్వం చాపి తరుణీ సుభ్రు రూపేణాప్రతిమా భువి ॥26॥

సైరంధ్ర్యువాచ

త్రయోదశాహమాత్రం మే రాజా క్షమతు భామిని
కృతకృత్యా భవిష్యంతి గంధర్వాస్తే న సంశయః ॥27॥

తతో మాం తేఽపనేష్యంతి కరిష్యంతి చ తే ప్రియం
ధ్రువం చ శ్రేయసా రాజా యోక్ష్యతే సహ బాంధవైః ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కీచకస్య తు ఘాతేన సానుజస్య విశాం పతే
అత్యాహితం చింతయిత్వా వ్యస్మయంత పృథగ్జనాః ॥1॥

తస్మిన్పురే జనపదే సంజల్పోఽభూచ్చ సర్వశః
శౌర్యాద్ధి వల్లభో రాజ్ఞో మహాసత్త్వశ్చ కీచకః ॥2॥

ఆసీత్ప్రహర్తా చ నృణాం దారామర్శీ చ దుర్మతిః
స హతః ఖలు పాపాత్మా గంధర్వైర్దుష్టపూరుషః ॥3॥

ఇత్యజల్పన్మహారాజ పరానీకవిశాతనం
దేశే దేశే మనుష్యాశ్చ కీచకం దుష్ప్రధర్షణం ॥4॥

అథ వై ధార్తరాష్ట్రేణ ప్రయుక్తా యే బహిశ్చరాః
మృగయిత్వా బహూన్గ్రామాన్రాష్ట్రాణి నగరాణి చ ॥5॥

సంవిధాయ యథాదిష్టం యథాదేశప్రదర్శనం
కృతచింతా న్యవర్తంత తే చ నాగపురం ప్రతి ॥6॥

తత్ర దృష్ట్వా తు రాజానం కౌరవ్యం ధృతరాష్ట్రజం
ద్రోణకర్ణకృపైః సార్ధం భీష్మేణ చ మహాత్మనా ॥7॥

సంగతం భ్రాతృభిశ్చాపి త్రిగర్తైశ్చ మహారథైః
దుర్యోధనం సభామధ్యే ఆసీనమిదమబ్రువన్ ॥8॥

కృతోఽస్మాభిః పరో యత్నస్తేషామన్వేషణే సదా
పాండవానాం మనుష్యేంద్ర తస్మిన్మహతి కాననే ॥9॥

నిర్జనే మృగసంకీర్ణే నానాద్రుమలతావృతే
లతాప్రతానబహులే నానాగుల్మసమావృతే ॥10॥

న చ విద్మో గతా యేన పార్థాః స్యుర్దృఢవిక్రమాః
మార్గమాణాః పదన్యాసం తేషు తేషు తథా తథా ॥11॥

గిరికూటేషు తుంగేషు నానాజనపదేషు చ
జనాకీర్ణేషు దేశేషు ఖర్వటేషు పురేషు చ॥12॥

నరేంద్ర బహుశోఽన్విష్టా నైవ విద్మశ్చ పాండవాన్
అత్యంతభావం నష్టాస్తే భద్రం తుభ్యం నరర్షభ॥13॥

వర్త్మాన్యన్విష్యమాణాస్తు రథానాం రథసత్తమ
కంచిత్కాలం మనుష్యేంద్ర సూతానామనుగా వయం॥14॥

మృగయిత్వా యథాన్యాయం విదితార్థాః స్మ తత్త్వతః
ప్రాప్తా ద్వారవతీం సూతా ఋతే పార్థైః పరంతప॥15॥

న తత్ర పాండవా రాజన్నాపి కృష్ణా పతివ్రతా
సర్వథా విప్రనష్టాస్తే నమస్తే భరతర్షభ॥16॥

న హి విద్మో గతిం తేషాం వాసం వాపి మహాత్మనాం
పాండవానాం ప్రవృత్తిం వా విద్మః కర్మాపి వా కృతం
స నః శాధి మనుష్యేంద్ర అత ఊర్ధ్వం విశాం పతే॥17॥

అన్వేషణే పాండవానాం భూయః కిం కరవామహే
ఇమాం చ నః ప్రియామీక్ష వాచం భద్రవతీం శుభాం॥18॥

యేన త్రిగర్తా నికృతా బలేన మహతా నృప
సూతేన రాజ్ఞో మత్స్యస్య కీచకేన మహాత్మనా॥19॥

స హతః పతితః శేతే గంధర్వైర్నిశి భారత
అదృశ్యమానైర్దుష్టాత్మా సహ భ్రాతృభిరచ్యుత॥20॥

ప్రియమేతదుపశ్రుత్య శత్రూణాం తు పరాభవం
కృతకృత్యశ్చ కౌరవ్య విధత్స్వ యదనంతరం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా శ్రుత్వా తేషాం వచస్తదా
చిరమంతర్మనా భూత్వా ప్రత్యువాచ సభాసదః॥1॥

సుదుఃఖా ఖలు కార్యాణాం గతిర్విజ్ఞాతుమంతతః
తస్మాత్సర్వే ఉదీక్షధ్వం క్వ ను స్యుః పాండవా గతాః॥2॥

అల్పావశిష్టం కాలస్య గతభూయిష్ఠమంతతః
తేషామజ్ఞాతచర్యాయామస్మిన్వర్షే త్రయోదశే॥3॥

అస్య వర్షస్య శేషం చేద్వ్యతీయురిహ పాండవాః
నివృత్తసమయాస్తే హి సత్యవ్రతపరాయణాః॥4॥

క్షరంత ఇవ నాగేంద్రాః సర్వ ఆశీవిషోపమాః
దుఃఖా భవేయుః సంరబ్ధాః కౌరవాన్ప్రతి తే ధ్రువం॥5॥

అర్వాక్కాలస్య విజ్ఞాతాః కృచ్ఛ్రరూపధరాః పునః
ప్రవిశేయుర్జితక్రోధాస్తావదేవ పునర్వనం॥6॥

తస్మాత్క్షిప్రం బుభుత్సధ్వం యథా నోఽత్యంతమవ్యయం
రాజ్యం నిర్ద్వంద్వమవ్యగ్రం నిఃసపత్నం చిరం భవేత్॥7॥

అథాబ్రవీత్తతః కర్ణః క్షిప్రం గచ్ఛంతు భారత
అన్యే ధూర్తతరా దక్షా నిభృతాః సాధుకారిణః॥8॥

చరంతు దేశాన్సంవీతాః స్ఫీతాంజనపదాకులాన్
తత్ర గోష్ఠీష్వథాన్యాసు సిద్ధప్రవ్రజితేషు చ॥9॥

పరిచారేషు తీర్థేషు వివిధేష్వాకరేషు చ
విజ్ఞాతవ్యా మనుష్యైస్తైస్తర్కయా సువినీతయా॥10॥

వివిధైస్తత్పరైః సమ్యక్తజ్జ్ఞైర్నిపుణసంవృతైః
అన్వేష్టవ్యాశ్చ నిపుణం పాండవాశ్ఛన్నవాసినః॥11॥

నదీకుంజేషు తీర్థేషు గ్రామేషు నగరేషు చ
ఆశ్రమేషు చ రమ్యేషు పర్వతేషు గుహాసు చ॥12॥

అథాగ్రజానంతరజః పాపభావానురాగిణం
జ్యేష్ఠం దుఃశాసనస్తత్ర భ్రాతా భ్రాతరమబ్రవీత్॥13॥

ఏతచ్చ కర్ణో యత్ప్రాహ సర్వమీక్షామహే తథా
యథోద్దిష్టం చరాః సర్వే మృగయంతు తతస్తతః
ఏతే చాన్యే చ భూయాంసో దేశాద్దేశం యథావిధి॥14॥

న తు తేషాం గతిర్వాసః ప్రవృత్తిశ్చోపలభ్యతే
అత్యాహితం వా గూఢాస్తే పారం వోర్మిమతో గతాః॥15॥

వ్యాలైర్వాపి మహారణ్యే భక్షితాః శూరమానినః
అథ వా విషమం ప్రాప్య వినష్టాః శాశ్వతీః సమాః॥16॥

తస్మాన్మానసమవ్యగ్రం కృత్వా త్వం కురునందన
కురు కార్యం యథోత్సాహం మన్యసే యన్నరాధిప॥17॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాబ్రవీన్మహావీర్యో ద్రోణస్తత్త్వార్థదర్శివాన్
న తాదృశా వినశ్యంతి నాపి యాంతి పరాభవం ॥1॥

శూరాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ బుద్ధిమంతో జితేంద్రియాః
ధర్మజ్ఞాశ్చ కృతజ్ఞాశ్చ ధర్మరాజమనువ్రతాః ॥2॥

నీతిధర్మార్థతత్త్వజ్ఞం పితృవచ్చ సమాహితం
ధర్మే స్థితం సత్యధృతిం జ్యేష్ఠం జ్యేష్ఠాపచాయినం ॥3॥

అనువ్రతా మహాత్మానం భ్రాతరం భ్రాతరో నృప
అజాతశత్రుం హ్రీమంతం తం చ భ్రాతౄననువ్రతం ॥4॥

తేషాం తథా విధేయానాం నిభృతానాం మహాత్మనాం
కిమర్థం నీతిమాన్పార్థః శ్రేయో నైషాం కరిష్యతి ॥5॥

తస్మాద్యత్నాత్ప్రతీక్షంతే కాలస్యోదయమాగతం
న హి తే నాశమృచ్ఛేయురితి పశ్యామ్యహం ధియా ॥6॥

సాంప్రతం చైవ యత్కార్యం తచ్చ క్షిప్రమకాలికం
క్రియతాం సాధు సంచింత్య వాసశ్చైషాం ప్రచింత్యతాం ॥7॥

యథావత్పాండుపుత్రాణాం సర్వార్థేషు ధృతాత్మనాం
దుర్జ్ఞేయాః ఖలు శూరాస్తే అపాపాస్తపసా వృతాః ॥8॥

శుద్ధాత్మా గుణవాన్పార్థః సత్యవాన్నీతిమాఞ్శుచిః
తేజోరాశిరసంఖ్యేయో గృహ్ణీయాదపి చక్షుషీ ॥9॥

విజ్ఞాయ క్రియతాం తస్మాద్భూయశ్చ మృగయామహే
బ్రాహ్మణైశ్చారకైః సిద్ధైర్యే చాన్యే తద్విదో జనాః ॥10॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శాంతనవో భీష్మో భరతానాం పితామహః
శ్రుతవాందేశకాలజ్ఞస్తత్త్వజ్ఞః సర్వధర్మవిత్ ॥1॥

ఆచార్యవాక్యోపరమే తద్వాక్యమభిసందధత్
హితార్థం స ఉవాచేమాం భారతీం భారతాన్ప్రతి ॥2॥

యుధిష్ఠిరే సమాసక్తాం ధర్మజ్ఞే ధర్మసంశ్రితాం
అసత్సు దుర్లభాం నిత్యం సతాం చాభిమతాం సదా
భీష్మః సమవదత్తత్ర గిరం సాధుభిరర్చితాం ॥3॥

యథైష బ్రాహ్మణః ప్రాహ ద్రోణః సర్వార్థతత్త్వవిత్
సర్వలక్షణసంపన్నా నాశం నార్హంతి పాండవాః ॥4॥

శ్రుతవృత్తోపసంపన్నాః సాధువ్రతసమన్వితాః
వృద్ధానుశాసనే మగ్నాః సత్యవ్రతపరాయణాః ॥5॥

సమయం సమయజ్ఞాస్తే పాలయంతః శుచివ్రతాః
నావసీదితుమర్హంతి ఉద్వహంతః సతాం ధురం ॥6॥

ధర్మతశ్చైవ గుప్తాస్తే స్వవీర్యేణ చ పాండవాః
న నాశమధిగచ్ఛేయురితి మే ధీయతే మతిః॥7॥

తత్ర బుద్ధిం ప్రణేష్యామి పాండవాన్ప్రతి భారత
న తు నీతిః సునీతస్య శక్యతేఽన్వేషితుం పరైః॥8॥

యత్తు శక్యమిహాస్మాభిస్తాన్వై సంచింత్య పాండవాన్
బుద్ధ్యా ప్రవక్తుం న ద్రోహాత్ప్రవక్ష్యామి నిబోధ తత్॥9॥

సా త్వియం సాధు వక్తవ్యా న త్వనీతిః కథంచన
వృద్ధానుశాసనే తాత తిష్ఠతః సత్యశీలినః॥10॥

అవశ్యం త్విహ ధీరేణ సతాం మధ్యే వివక్షతా
యథామతి వివక్తవ్యం సర్వశో ధర్మలిప్సయా॥11॥

తత్ర నాహం తథా మన్యే యథాయమితరో జనః
పురే జనపదే వాపి యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥12॥

నాసూయకో న చాపీర్ష్యుర్నాతివాదీ న మత్సరీ
భవిష్యతి జనస్తత్ర స్వం స్వం ధర్మమనువ్రతః॥13॥

బ్రహ్మఘోషాశ్చ భూయాంసః పూర్ణాహుత్యస్తథైవ చ
క్రతవశ్చ భవిష్యంతి భూయాంసో భూరిదక్షిణాః॥14॥

సదా చ తత్ర పర్జన్యః సమ్యగ్వర్షీ న సంశయః
సంపన్నసస్యా చ మహీ నిరీతీకా భవిష్యతి॥15॥

రసవంతి చ ధాన్యాని గుణవంతి ఫలాని చ
గంధవంతి చ మాల్యాని శుభశబ్దా చ భారతీ॥16॥

వాయుశ్చ సుఖసంస్పర్శో నిష్ప్రతీపం చ దర్శనం
భయం నాభ్యావిశేత్తత్ర యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥17॥

గావశ్చ బహులాస్తత్ర న కృశా న చ దుర్దుహాః
పయాంసి దధిసర్పీంషి రసవంతి హితాని చ॥18॥

గుణవంతి చ పానాని భోజ్యాని రసవంతి చ
తత్ర దేశే భవిష్యంతి యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥19॥

రసాః స్పర్శాశ్చ గంధాశ్చ శబ్దాశ్చాపి గుణాన్వితాః
దృశ్యాని చ ప్రసన్నాని యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥20॥

స్వైః స్వైర్గుణైః సుసంయుక్తాస్తస్మిన్వర్షే త్రయోదశే
దేశే తస్మిన్భవిష్యంతి తాత పాండవసంయుతే॥21॥

సంప్రీతిమాంజనస్తత్ర సంతుష్టః శుచిరవ్యయః
దేవతాతిథిపూజాసు సర్వభూతానురాగవాన్॥22॥

ఇష్టదానో మహోత్సాహః శశ్వద్ధర్మపరాయణః
అశుభద్విట్శుభప్రేప్సుర్నిత్యయజ్ఞః శుభవ్రతః
భవిష్యతి జనస్తత్ర యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥23॥

త్యక్తవాక్యానృతస్తాత శుభకల్యాణమంగలః
శుభార్థేప్సుః శుభమతిర్యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః
భవిష్యతి జనస్తత్ర నిత్యం చేష్టప్రియవ్రతః॥24॥

ధర్మాత్మా స తదాదృశ్యః సోఽపి తాత ద్విజాతిభిః
కిం పునః ప్రాకృతైః పార్థః శక్యో విజ్ఞాతుమంతతః॥25॥

యస్మిన్సత్యం ధృతిర్దానం పరా శాంతిర్ధ్రువా క్షమా
హ్రీః శ్రీః కీర్తిః పరం తేజ ఆనృశంస్యమథార్జవం॥26॥

తస్మాత్తత్ర నివాసం తు ఛన్నం సత్రేణ ధీమతః
గతిం వా పరమాం తస్య నోత్సహే వక్తుమన్యథా॥27॥

ఏవమేతత్తు సంచింత్య యత్కృతం మన్యసే హితం
తత్క్షిప్రం కురు కౌరవ్య యద్యేవం శ్రద్దధాసి మే॥28॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శారద్వతో వాక్యమిత్యువాచ కృపస్తదా
యుక్తం ప్రాప్తం చ వృద్ధేన పాండవాన్ప్రతి భాషితం॥1॥

ధర్మార్థసహితం శ్లక్ష్ణం తత్త్వతశ్చ సహేతుమత్
తత్రానురూపం భీష్మేణ మమాప్యత్ర గిరం శృణు॥2॥

తేషాం చైవ గతిస్తీర్థైర్వ్యాసశ్చైషాం ప్రచింత్యతాం
నీతిర్విధీయతాం చాపి సాంప్రతం యా హితా భవేత్॥3॥

నావజ్ఞేయో రిపుస్తాత ప్రాకృతోఽపి బుభూషతా
కిం పునః పాండవాస్తాత సర్వాస్త్రకుశలా రణే॥4॥

తస్మాత్సత్రం ప్రవిష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు
గూఢభావేషు ఛన్నేషు కాలే చోదయమాగతే॥5॥

స్వరాష్ట్రపరరాష్ట్రేషు జ్ఞాతవ్యం బలమాత్మనః
ఉదయే పాండవానాం చ ప్రాప్తే కాలే న సంశయః॥6॥

నివృత్తసమయాః పార్థా మహాత్మానో మహాబలాః
మహోత్సాహా భవిష్యంతి పాండవా హ్యతితేజసః॥7॥

తస్మాద్బలం చ కోశం చ నీతిశ్చాపి విధీయతాం
యథా కాలోదయే ప్రాప్తే సమ్యక్తైః సందధామహే॥8॥

తాత మన్యామి తత్సర్వం బుధ్యస్వ బలమాత్మనః
నియతం సర్వమిత్రేషు బలవత్స్వబలేషు చ॥9॥

ఉచ్చావచం బలం జ్ఞాత్వా మధ్యస్థం చాపి భారత
ప్రహృష్టమప్రహృష్టం చ సందధామ తథా పరైః॥10॥

సామ్నా భేదేన దానేన దండేన బలికర్మణా
న్యాయేనానమ్య చ పరాన్బలాచ్చానమ్య దుర్బలాన్॥11॥

సాంత్వయిత్వా చ మిత్రాణి బలం చాభాష్యతాం సుఖం
సకోశబలసంవృద్ధః సమ్యక్సిద్ధిమవాప్స్యసి॥12॥

యోత్స్యసే చాపి బలిభిరరిభిః ప్రత్యుపస్థితైః
అన్యైస్త్వం పాండవైర్వాపి హీనస్వబలవాహనైః॥13॥

ఏవం సర్వం వినిశ్చిత్య వ్యవసాయం స్వధర్మతః
యథాకాలం మనుష్యేంద్ర చిరం సుఖమవాప్స్యసి॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ రాజా త్రిగర్తానాం సుశర్మా రథయూథపః
ప్రాప్తకాలమిదం వాక్యమువాచ త్వరితో భృశం॥1॥

అసకృన్నికృతః పూర్వం మత్స్యైః సాల్వేయకైః సహ
సూతేన చైవ మత్స్యస్య కీచకేన పునః పునః॥2॥

బాధితో బంధుభిః సార్ధం బలాద్బలవతా విభో
స కర్ణమభ్యుదీక్ష్యాథ దుర్యోధనమభాషత॥3॥

అసకృన్మత్స్యరాజ్ఞా మే రాష్ట్రం బాధితమోజసా
ప్రణేతా కీచకశ్చాస్య బలవానభవత్పురా॥4॥

క్రూరోఽమర్షీ స దుష్టాత్మా భువి ప్రఖ్యాతవిక్రమః
నిహతస్తత్ర గంధర్వైః పాపకర్మా నృశంసవాన్॥5॥

తస్మింశ్చ నిహతే రాజన్హీనదర్పో నిరాశ్రయః
భవిష్యతి నిరుత్సాహో విరాట ఇతి మే మతిః॥6॥

తత్ర యాత్రా మమ మతా యది తే రోచతేఽనఘ
కౌరవాణాం చ సర్వేషాం కర్ణస్య చ మహాత్మనః॥7॥

ఏతత్ప్రాప్తమహం మన్యే కార్యమాత్యయికం హితం
రాష్ట్రం తస్యాభియాత్వాశు బహుధాన్యసమాకులం॥8॥

ఆదదామోఽస్య రత్నాని వివిధాని వసూని చ
గ్రామాన్రాష్ట్రాణి వా తస్య హరిష్యామో విభాగశః॥9॥

అథ వా గోసహస్రాణి బహూని చ శుభాని చ
వివిధాని హరిష్యామః ప్రతిపీడ్య పురం బలాత్॥10॥

కౌరవైః సహ సంగమ్య త్రిగర్తైశ్చ విశాం పతే
గాస్తస్యాపహరామాశు సహ సర్వైః సుసంహతాః॥11॥

సంధిం వా తేన కృత్వా తు నిబధ్నీమోఽస్య పౌరుషం
హత్వా చాస్య చమూం కృత్స్నాం వశమన్వానయామహే॥12॥

తం వశే న్యాయతః కృత్వా సుఖం వత్స్యామహే వయం
భవతో బలవృద్ధిశ్చ భవిష్యతి న సంశయః॥13॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య కర్ణో రాజానమబ్రవీత్
సూక్తం సుశర్మణా వాక్యం ప్రాప్తకాలం హితం చ నః॥14॥

తస్మాత్క్షిప్రం వినిర్యామో యోజయిత్వా వరూథినీం
విభజ్య చాప్యనీకాని యథా వా మన్యసేఽనఘ॥15॥

ప్రజ్ఞావాన్కురువృద్ధోఽయం సర్వేషాం నః పితామహః
ఆచార్యశ్చ తథా ద్రోణః కృపః శారద్వతస్తథా॥16॥

మన్యంతే తే యథా సర్వే తథా యాత్రా విధీయతాం
సంమంత్ర్య చాశు గచ్ఛామః సాధనార్థం మహీపతేః॥17॥

కిం చ నః పాండవైః కార్యం హీనార్థబలపౌరుషైః
అత్యర్థం వా ప్రనష్టాస్తే ప్రాప్తా వాపి యమక్షయం॥18॥

యామో రాజన్ననుద్విగ్నా విరాటవిషయం వయం
ఆదాస్యామో హి గాస్తస్య వివిధాని వసూని చ॥19॥

తతో దుర్యోధనో రాజా వాక్యమాదాయ తస్య తత్
వైకర్తనస్య కర్ణస్య క్షిప్రమాజ్ఞాపయత్స్వయం॥20॥

శాసనే నిత్యసంయుక్తం దుఃశాసనమనంతరం
సహ వృద్ధైస్తు సంమంత్ర్య క్షిప్రం యోజయ వాహినీం॥21॥

యథోద్దేశం చ గచ్ఛామః సహితాః సర్వకౌరవైః
సుశర్మా తు యథోద్దిష్టం దేశం యాతు మహారథః॥22॥

త్రిగర్తైః సహితో రాజా సమగ్రబలవాహనః
ప్రాగేవ హి సుసంవీతో మత్స్యస్య విషయం ప్రతి॥23॥

జఘన్యతో వయం తత్ర యాస్యామో దివసాంతరం
విషయం మత్స్యరాజస్య సుసమృద్ధం సుసంహతాః॥24॥

తే యాత్వా సహసా తత్ర విరాటనగరం ప్రతి
క్షిప్రం గోపాన్సమాసాద్య గృహ్ణంతు విపులం ధనం॥25॥

గవాం శతసహస్రాణి శ్రీమంతి గుణవంతి చ
వయమపి నిగృహ్ణీమో ద్విధా కృత్వా వరూథినీం॥26॥

స స్మ గత్వా యథోద్దిష్టాం దిశం వహ్నేర్మహీపతిః
ఆదత్త గాః సుశర్మాథ ఘర్మపక్షస్య సప్తమీం॥27॥

అపరం దివసం సర్వే రాజన్సంభూయ కౌరవాః
అష్టమ్యాం తాన్యగృహ్ణంత గోకులాని సహస్రశః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తేషాం మహారాజ తత్రైవామితతేజసాం
ఛద్మలింగప్రవిష్టానాం పాండవానాం మహాత్మనాం॥1॥

వ్యతీతః సమయః సమ్యగ్వసతాం వై పురోత్తమే
కుర్వతాం తస్య కర్మాణి విరాటస్య మహీపతేః॥2॥

తతస్త్రయోదశస్యాంతే తస్య వర్షస్య భారత
సుశర్మణా గృహీతం తు గోధనం తరసా బహు॥3॥

తతో జవేన మహతా గోపాః పురమథావ్రజత్
అపశ్యన్మత్స్యరాజం చ రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ॥4॥

శూరైః పరివృతం యోధైః కుండలాంగదధారిభిః
సద్భిశ్చ మంత్రిభిః సార్ధం పాండవైశ్చ నరర్షభైః॥5॥

తం సభాయాం మహారాజమాసీనం రాష్ట్రవర్ధనం
సోఽబ్రవీదుపసంగమ్య విరాటం ప్రణతస్తదా॥6॥

అస్మాన్యుధి వినిర్జిత్య పరిభూయ సబాంధవాన్
గవాం శతసహస్రాణి త్రిగర్తాః కాలయంతి తే
తాన్పరీప్స మనుష్యేంద్ర మా నేశుః పశవస్తవ॥7॥

తచ్ఛ్రుత్వా నృపతిః సేనాం మత్స్యానాం సమయోజయత్
రథనాగాశ్వకలిలాం పత్తిధ్వజసమాకులాం॥8॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ తనుత్రాణ్యత్ర భేజిరే
భానుమంతి విచిత్రాణి సూపసేవ్యాని భాగశః॥9॥

సవజ్రాయసగర్భం తు కవచం తప్తకాంచనం
విరాటస్య ప్రియో భ్రాతా శతానీకోఽభ్యహారయత్॥10॥

సర్వపారసవం వర్మ కల్యాణపటలం దృఢం
శతానీకాదవరజో మదిరాశ్వోఽభ్యహారయత్॥11॥

శతసూర్యం శతావర్తం శతబిందు శతాక్షిమత్
అభేద్యకల్పం మత్స్యానాం రాజా కవచమాహరత్॥12॥

ఉత్సేధే యస్య పద్మాని శతం సౌగంధికాని చ
సువర్ణపృష్ఠం సూర్యాభం సూర్యదత్తోఽభ్యహారయత్॥13॥

దృఢమాయసగర్భం తు శ్వేతం వర్మ శతాక్షిమత్
విరాటస్య సుతో జ్యేష్ఠో వీరః శంఖోఽభ్యహారయత్॥14॥

శతశశ్చ తనుత్రాణి యథాస్వాని మహారథాః
యోత్స్యమానాభ్యనహ్యంత దేవరూపాః ప్రహారిణః॥15॥

సూపస్కరేషు శుభ్రేషు మహత్సు చ మహారథాః
పృథక్కాంచనసంనాహాన్రథేష్వశ్వానయోజయన్॥16॥

సూర్యచంద్రప్రతీకాశో రథే దివ్యే హిరణ్మయః
మహానుభావో మత్స్యస్య ధ్వజ ఉచ్ఛిశ్రియే తదా॥17॥

అథాన్యాన్వివిధాకారాంధ్వజాన్హేమవిభూషితాన్
యథాస్వం క్షత్రియాః శూరా రథేషు సమయోజయన్॥18॥

అథ మత్స్యోఽబ్రవీద్రాజా శతానీకం జఘన్యజం
కంకబల్లవగోపాలా దామగ్రంథిశ్చ వీర్యవాన్
యుధ్యేయురితి మే బుద్ధిర్వర్తతే నాత్ర సంశయః॥19॥

ఏతేషామపి దీయంతాం రథా ధ్వజపతాకినః
కవచాని విచిత్రాణి దృఢాని చ మృదూని చ
ప్రతిముంచంతు గాత్రేషు దీయంతామాయుధాని చ॥20॥

వీరాంగరూపాః పురుషా నాగరాజకరోపమాః
నేమే జాతు న యుధ్యేరన్నితి మే ధీయతే మతిః॥21॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు నృపతేర్వాక్యం త్వరితమానసః
శతానీకస్తు పార్థేభ్యో రథాన్రాజన్సమాదిశత్
సహదేవాయ రాజ్ఞే చ భీమాయ నకులాయ చ॥22॥

తాన్ప్రహృష్టాస్తతః సూతా రాజభక్తిపురస్కృతాః
నిర్దిష్టాన్నరదేవేన రథాఞ్శీఘ్రమయోజయన్॥23॥

కవచాని విచిత్రాణి దృఢాని చ మృదూని చ
విరాటః ప్రాదిశద్యాని తేషామక్లిష్టకర్మణాం
తాన్యాముచ్య శరీరేషు దంశితాస్తే పరంతపాః॥24॥

తరస్వినశ్ఛన్నరూపాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః
విరాటమన్వయుః పశ్చాత్సహితాః కురుపుంగవాః
చత్వారో భ్రాతరః శూరాః పాండవాః సత్యవిక్రమాః॥25॥

భీమాశ్చ మత్తమాతంగాః ప్రభిన్నకరటాముఖాః
క్షరంత ఇవ జీమూతాః సుదంతాః షష్టిహాయనాః॥26॥

స్వారూఢా యుద్ధకుశలైః శిక్షితైర్హస్తిసాదిభిః
రాజానమన్వయుః పశ్చాచ్చలంత ఇవ పర్వతాః॥27॥

విశారదానాం వశ్యానాం హృష్టానాం చానుయాయినాం
అష్టౌ రథసహస్రాణి దశ నాగశతాని చ

షష్టిశ్చాశ్వసహస్రాణి మత్స్యానామభినిర్యయుః॥28॥

తదనీకం విరాటస్య శుశుభే భరతర్షభ
సంప్రయాతం మహారాజ నినీషంతం గవాం పదం॥29॥

తద్బలాగ్ర్యం విరాటస్య సంప్రస్థితమశోభత
దృఢాయుధజనాకీర్ణం గజాశ్వరథసంకులం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నిర్యాయ నగరాచ్ఛూరా వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
త్రిగర్తానస్పృశన్మత్స్యాః సూర్యే పరిణతే సతి॥1॥

తే త్రిగర్తాశ్చ మత్స్యాశ్చ సంరబ్ధా యుద్ధదుర్మదాః
అన్యోన్యమభిగర్జంతో గోషు గృద్ధా మహాబలాః॥2॥

భీమాశ్చ మత్తమాతంగాస్తోమరాంకుశచోదితాః
గ్రామణీయైః సమారూఢాః కుశలైర్హస్తిసాదిభిః॥3॥

తేషాం సమాగమో ఘోరస్తుములో లోమహర్షణః
దేవాసురసమో రాజన్నాసీత్సూర్యే విలంబతి॥4॥

ఉదతిష్ఠద్రజో భౌమం న ప్రజ్ఞాయత కించన
పక్షిణశ్చాపతన్భూమౌ సైన్యేన రజసావృతాః॥5॥

ఇషుభిర్వ్యతిసంయద్భిరాదిత్యోఽన్తరధీయత
ఖద్యోతైరివ సంయుక్తమంతరిక్షం వ్యరాజత॥6॥

రుక్మపృష్ఠాని చాపాని వ్యతిషక్తాని ధన్వినాం
పతతాం లోకవీరాణాం సవ్యదక్షిణమస్యతాం॥7॥

రథా రథైః సమాజగ్ముః పాదాతైశ్చ పదాతయః
సాదిభిః సాదినశ్చైవ గజైశ్చాపి మహాగజాః॥8॥

అసిభిః పట్టిశైః ప్రాసైః శక్తిభిస్తోమరైరపి
సంరబ్ధాః సమరే రాజన్నిజఘ్నురితరేతరం॥9॥

నిఘ్నంతః సమరేఽన్యోన్యం శూరాః పరిఘబాహవః
న శేకురభిసంరబ్ధాః శూరాన్కర్తుం పరాఙ్ముఖాన్॥10॥

క్లృప్తోత్తరోష్ఠం సునసం క్లృప్తకేశమలంకృతం
అదృశ్యత శిరశ్ఛిన్నం రజోధ్వస్తం సకుండలం॥11॥

అదృశ్యంస్తత్ర గాత్రాణి శరైశ్ఛిన్నాని భాగశః
శాలస్కంధనికాశాని క్షత్రియాణాం మహామృధే॥12॥

నాగభోగనికాశైశ్చ బాహుభిశ్చందనోక్షితైః
ఆకీర్ణా వసుధా తత్ర శిరోభిశ్చ సకుండలైః॥13॥

ఉపశామ్యద్రజో భౌమం రుధిరేణ ప్రసర్పతా
కశ్మలం ప్రావిశద్ఘోరం నిర్మర్యాదమవర్తత॥14॥

శతానీకః శతం హత్వా విశాలాక్షశ్చతుఃశతం
ప్రవిష్టౌ మహతీం సేనాం త్రిగర్తానాం మహారథౌ
ఆర్చ్ఛేతాం బహుసంరబ్ధౌ కేశాకేశి నఖానఖి॥15॥

లక్షయిత్వా త్రిగర్తానాం తౌ ప్రవిష్టౌ రథవ్రజం
జగ్మతుః సూర్యదత్తశ్చ మదిరాశ్వశ్చ పృష్ఠతః॥16॥

విరాటస్తత్ర సంగ్రామే హత్వా పంచశతాన్రథాన్
హయానాం చ శతాన్యత్ర హత్వా పంచ మహారథాన్॥17॥

చరన్స వివిధాన్మార్గాన్రథేషు రథయూథపః
త్రిగర్తానాం సుశర్మాణమార్చ్ఛద్రుక్మరథం రణే॥18॥

తౌ వ్యావహరతాం తత్ర మహాత్మానౌ మహాబలౌ
అన్యోన్యమభిగర్జంతౌ గోష్ఠే గోవృషభావివ॥19॥

తతో రథాభ్యాం రథినౌ వ్యతియాయ సమంతతః
శరాన్వ్యసృజతాం శీఘ్రం తోయధారా ఘనావివ॥20॥

అన్యోన్యం చాతిసంరబ్ధౌ విచేరతురమర్షణౌ
కృతాస్త్రౌ నిశితైర్బాణైరసిశక్తిగదాభృతౌ॥21॥

తతో రాజా సుశర్మాణం వివ్యాధ దశభిః శరైః
పంచభిః పంచభిశ్చాస్య వివ్యాధ చతురో హయాన్॥22॥

తథైవ మత్స్యరాజానం సుశర్మా యుద్ధదుర్మదః
పంచాశతా శితైర్బాణైర్వివ్యాధ పరమాస్త్రవిత్॥23॥

తతః సైన్యం సమావృత్య మత్స్యరాజసుశర్మణోః
నాభ్యజానంస్తదాన్యోన్యం ప్రదోషే రజసావృతే॥24॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తమసాభిప్లుతే లోకే రజసా చైవ భారత
వ్యతిష్ఠన్వై ముహూర్తం తు వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః॥1॥

తతోఽన్ధకారం ప్రణుదన్నుదతిష్ఠత చంద్రమాః
కుర్వాణో విమలాం రాత్రిం నందయన్క్షత్రియాన్యుధి॥2॥

తతః ప్రకాశమాసాద్య పునర్యుద్ధమవర్తత
ఘోరరూపం తతస్తే స్మ నావేక్షంత పరస్పరం॥3॥

తతః సుశర్మా త్రైగర్తః సహ భ్రాత్రా యవీయసా
అభ్యద్రవన్మత్స్యరాజం రథవ్రాతేన సర్వశః॥4॥

తతో రథాభ్యాం ప్రస్కంద్య భ్రాతరౌ క్షత్రియర్షభౌ
గదాపాణీ సుసంరబ్ధౌ సమభ్యద్రవతాం హయాన్॥5॥

తథైవ తేషాం తు బలాని తాని; క్రుద్ధాన్యథాన్యోన్యమభిద్రవంతి
గదాసిఖడ్గైశ్చ పరశ్వధైశ్చ; ప్రాసైశ్చ తీక్ష్ణాగ్రసుపీతధారైః॥6॥

బలం తు మత్స్యస్య బలేన రాజా; సర్వం త్రిగర్తాధిపతిః సుశర్మా
ప్రమథ్య జిత్వా చ ప్రసహ్య మత్స్యం; విరాటమోజస్వినమభ్యధావత్॥7॥

తౌ నిహత్య పృథగ్ధుర్యావుభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ
విరథం మత్స్యరాజానం జీవగ్రాహమగృహ్ణతాం॥8॥

తమున్మథ్య సుశర్మా తు రుదతీం వధుకామివ
స్యందనం స్వం సమారోప్య ప్రయయౌ శీఘ్రవాహనః॥9॥

తస్మిన్గృహీతే విరథే విరాటే బలవత్తరే
ప్రాద్రవంత భయాన్మత్స్యాస్త్రిగర్తైరర్దితా భృశం॥10॥

తేషు సంత్రాస్యమానేషు కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అభ్యభాషన్మహాబాహుం భీమసేనమరిందమం॥11॥

మత్స్యరాజః పరామృష్టస్త్రిగర్తేన సుశర్మణా
తం మోక్షయ మహాబాహో న గచ్ఛేద్ద్విషతాం వశం॥12॥

ఉషితాః స్మః సుఖం సర్వే సర్వకామైః సుపూజితాః
భీమసేన త్వయా కార్యా తస్య వాసస్య నిష్కృతిః॥13॥

భీమసేన ఉవాచ

అహమేనం పరిత్రాస్యే శాసనాత్తవ పార్థివ
పశ్య మే సుమహత్కర్మ యుధ్యతః సహ శత్రుభిః॥14॥

స్వబాహుబలమాశ్రిత్య తిష్ఠ త్వం భ్రాతృభిః సహ
ఏకాంతమాశ్రితో రాజన్పశ్య మేఽద్య పరాక్రమం॥15॥

సుస్కంధోఽయం మహావృక్షో గదారూప ఇవ స్థితః
ఏనమేవ సమారుజ్య ద్రావయిష్యామి శాత్రవాన్॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తం మత్తమివ మాతంగం వీక్షమాణం వనస్పతిం
అబ్రవీద్భ్రాతరం వీరం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥17॥

మా భీమ సాహసం కార్షీస్తిష్ఠత్వేష వనస్పతిః
మా త్వా వృక్షేణ కర్మాణి కుర్వాణమతిమానుషం
జనాః సమవబుధ్యేరన్భీమోఽయమితి భారత॥18॥

అన్యదేవాయుధం కించిత్ప్రతిపద్యస్వ మానుషం
చాపం వా యది వా శక్తిం నిస్త్రింశం వా పరశ్వధం॥19॥

యదేవ మానుషం భీమ భవేదన్యైరలక్షితం
తదేవాయుధమాదాయ మోక్షయాశు మహీపతిం॥20॥

యమౌ చ చక్రరక్షౌ తే భవితారౌ మహాబలౌ
వ్యూహతః సమరే తాత మత్స్యరాజం పరీప్సతః॥21॥

తతః సమస్తాస్తే సర్వే తురగానభ్యచోదయన్
దివ్యమస్త్రం వికుర్వాణాస్త్రిగర్తాన్ప్రత్యమర్షణాః॥22॥

తాన్నివృత్తరథాందృష్ట్వా పాండవాన్సా మహాచమూః
వైరాటీ పరమక్రుద్ధా యుయుధే పరమాద్భుతం॥23॥

సహస్రం న్యవధీత్తత్ర కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భీమః సప్తశతాన్యోధాన్పరలోకమదర్శయత్
నకులశ్చాపి సప్తైవ శతాని ప్రాహిణోచ్ఛరైః॥24॥

శతాని త్రీణి శూరాణాం సహదేవః ప్రతాపవాన్
యుధిష్ఠిరసమాదిష్టో నిజఘ్నే పురుషర్షభః
భిత్త్వా తాం మహతీం సేనాం త్రిగర్తానాం నరర్షభ॥25॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా త్వరమాణో మహారథః
అభిద్రుత్య సుశర్మాణం శరైరభ్యతుదద్భృశం॥26॥

సుశర్మాపి సుసంక్రుద్ధస్త్వరమాణో యుధిష్ఠిరం
అవిధ్యన్నవభిర్బాణైశ్చతుర్భిశ్చతురో హయాన్॥27॥

తతో రాజన్నాశుకారీ కుంతీపుత్రో వృకోదరః
సమాసాద్య సుశర్మాణమశ్వానస్య వ్యపోథయత్॥28॥

పృష్ఠగోపౌ చ తస్యాథ హత్వా పరమసాయకైః
అథాస్య సారథిం క్రుద్ధో రథోపస్థాదపాహరత్॥29॥

చక్రరక్షశ్చ శూరశ్చ శోణాశ్వో నామ విశ్రుతః
స భయాద్ద్వైరథం దృష్ట్వా త్రైగర్తం ప్రాజహత్తదా॥30॥

తతో విరాటః ప్రస్కంద్య రథాదథ సుశర్మణః
గదామస్య పరామృశ్య తమేవాజఘ్నివాన్బలీ
స చచార గదాపాణిర్వృద్ధోఽపి తరుణో యథా॥31॥

భీమస్తు భీమసంకాశో రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ
త్రిగర్తరాజమాదత్త సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥32॥

తస్మిన్గృహీతే విరథే త్రిగర్తానాం మహారథే
అభజ్యత బలం సర్వం త్రైగర్తం తద్భయాతురం॥33॥

నివర్త్య గాస్తతః సర్వాః పాండుపుత్రా మహాబలాః
అవజిత్య సుశర్మాణం ధనం చాదాయ సర్వశః॥34॥

స్వబాహుబలసంపన్నా హ్రీనిషేధా యతవ్రతాః
సంగ్రామశిరసో మధ్యే తాం రాత్రిం సుఖినోఽవసన్॥35॥

తతో విరాటః కౌంతేయానతిమానుషవిక్రమాన్
అర్చయామాస విత్తేన మానేన చ మహారథాన్॥36॥

విరాట ఉవాచ

యథైవ మమ రత్నాని యుష్మాకం తాని వై తథా
కార్యం కురుత తైః సర్వే యథాకామం యథాసుఖం॥37॥

దదాన్యలంకృతాః కన్యా వసూని వివిధాని చ
మనసశ్చాప్యభిప్రేతం యద్వః శత్రునిబర్హణాః॥38॥

యుష్మాకం విక్రమాదద్య ముక్తోఽహం స్వస్తిమానిహ
తస్మాద్భవంతో మత్స్యానామీశ్వరాః సర్వ ఏవ హి॥39॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథాభివాదినం మత్స్యం కౌరవేయాః పృథక్పృథక్
ఊచుః ప్రాంజలయః సర్వే యుధిష్ఠిరపురోగమాః॥40॥

ప్రతినందామ తే వాక్యం సర్వం చైవ విశాం పతే
ఏతేనైవ ప్రతీతాః స్మో యత్త్వం ముక్తోఽద్య శత్రుభిః॥41॥

అథాబ్రవీత్ప్రీతమనా మత్స్యరాజో యుధిష్ఠిరం
పునరేవ మహాబాహుర్విరాటో రాజసత్తమః
ఏహి త్వామభిషేక్ష్యామి మత్స్యరాజోఽస్తు నో భవాన్॥42॥

మనసశ్చాప్యభిప్రేతం యత్తే శత్రునిబర్హణ
తత్తేఽహం సంప్రదాస్యామి సర్వమర్హతి నో భవాన్॥43॥

రత్నాని గాః సువర్ణం చ మణిముక్తమథాపి వా
వైయాఘ్రపద్య విప్రేంద్ర సర్వథైవ నమోఽస్తు తే॥44॥

త్వత్కృతే హ్యద్య పశ్యామి రాజ్యమాత్మానమేవ చ
యతశ్చ జాతః సంరంభః స చ శత్రుర్వశం గతః॥45॥

తతో యుధిష్ఠిరో మత్స్యం పునరేవాభ్యభాషత
ప్రతినందామి తే వాక్యం మనోజ్ఞం మత్స్య భాషసే॥46॥

ఆనృశంస్యపరో నిత్యం సుసుఖః సతతం భవ
గచ్ఛంతు దూతాస్త్వరితం నగరం తవ పార్థివ
సుహృదాం ప్రియమాఖ్యాతుం ఘోషయంతు చ తే జయం॥47॥

తతస్తద్వచనాన్మత్స్యో దూతాన్రాజా సమాదిశత్
ఆచక్షధ్వం పురం గత్వా సంగ్రామే విజయం మమ॥48॥

కుమారాః సమలంకృత్య పర్యాగచ్ఛంతు మే పురాత్
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి గణికాశ్చ స్వలంకృతాః॥49॥

తే గత్వా కేవలాం రాత్రిమథ సూర్యోదయం ప్రతి
విరాటస్య పురాభ్యాశే దూతా జయమఘోషయన్॥50॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యాతే త్రిగర్తం మత్స్యే తు పశూంస్తాన్స్వాన్పరీప్సతి
దుర్యోధనః సహామాత్యో విరాటముపయాదథ॥1॥

భీష్మో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ పరమాస్త్రవిత్
ద్రౌణిశ్చ సౌబలశ్చైవ తథా దుఃశాసనః ప్రభుః॥2॥

వివింశతిర్వికర్ణశ్చ చిత్రసేనశ్చ వీర్యవాన్
దుర్ముఖో దుఃసహశ్చైవ యే చైవాన్యే మహారథాః॥3॥

ఏతే మత్స్యానుపాగమ్య విరాటస్య మహీపతేః
ఘోషాన్విద్రావ్య తరసా గోధనం జహ్రురోజసా॥4॥

షష్టిం గవాం సహస్రాణి కురవః కాలయంతి తే
మహతా రథవంశేన పరివార్య సమంతతః॥5॥

గోపాలానాం తు ఘోషేషు హన్యతాం తైర్మహారథైః
ఆరావః సుమహానాసీత్సంప్రహారే భయంకరే॥6॥

గవాధ్యక్షస్తు సంత్రస్తో రథమాస్థాయ సత్వరః
జగామ నగరాయైవ పరిక్రోశంస్తదార్తవత్॥7॥

స ప్రవిశ్య పురం రాజ్ఞో నృపవేశ్మాభ్యయాత్తతః
అవతీర్య రథాత్తూర్ణమాఖ్యాతుం ప్రవివేశ హ॥8॥

దృష్ట్వా భూమింజయం నామ పుత్రం మత్స్యస్య మానినం
తస్మై తత్సర్వమాచష్ట రాష్ట్రస్య పశుకర్షణం॥9॥

షష్టిం గవాం సహస్రాణి కురవః కాలయంతి తే
తద్విజేతుం సముత్తిష్ఠ గోధనం రాష్ట్రవర్ధనం॥10॥

రాజపుత్ర హితప్రేప్సుః క్షిప్రం నిర్యాహి వై స్వయం
త్వాం హి మత్స్యో మహీపాలః శూన్యపాలమిహాకరోత్॥11॥

త్వయా పరిషదో మధ్యే శ్లాఘతే స నరాధిపః
పుత్రో మమానురూపశ్చ శూరశ్చేతి కులోద్వహః॥12॥

ఇష్వస్త్రే నిపుణో యోధః సదా వీరశ్చ మే సుతః
తస్య తత్సత్యమేవాస్తు మనుష్యేంద్రస్య భాషితం॥13॥

ఆవర్తయ కురూంజిత్వా పశూన్పశుమతాం వర
నిర్దహైషామనీకాని భీమేన శరతేజసా॥14॥

ధనుశ్చ్యుతై రుక్మపుంఖైః శరైః సంనతపర్వభిః
ద్విషతాం భింధ్యనీకాని గజానామివ యూథపః॥15॥

పాశోపధానాం జ్యాతంత్రీం చాపదండాం మహాస్వనాం
శరవర్ణాం ధనుర్వీణాం శత్రుమధ్యే ప్రవాదయ॥16॥

శ్వేతా రజతసంకాశా రథే యుజ్యంతు తే హయాః
ధ్వజం చ సింహం సౌవర్ణముచ్ఛ్రయంతు తవాభిభోః॥17॥

రుక్మపుంఖాః ప్రసన్నాగ్రా ముక్తా హస్తవతా త్వయా
ఛాదయంతు శరాః సూర్యం రాజ్ఞామాయుర్నిరోధినః॥18॥

రణే జిత్వా కురూన్సర్వాన్వజ్రపాణిరివాసురాన్
యశో మహదవాప్య త్వం ప్రవిశేదం పురం పునః॥19॥

త్వం హి రాష్ట్రస్య పరమా గతిర్మత్స్యపతేః సుతః
గతిమంతో భవంత్వద్య సర్వే విషయవాసినః॥20॥

స్త్రీమధ్య ఉక్తస్తేనాసౌ తద్వాక్యమభయంకరం
అంతఃపురే శ్లాఘమాన ఇదం వచనమబ్రవీత్॥21॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

ఉత్తర ఉవాచ

అద్యాహమనుగచ్ఛేయం దృఢధన్వా గవాం పదం
యది మే సారథిః కశ్చిద్భవేదశ్వేషు కోవిదః॥1॥

తమేవ నాధిగచ్ఛామి యో మే యంతా భవేన్నరః
పశ్యధ్వం సారథిం క్షిప్రం మమ యుక్తం ప్రయాస్యతః॥2॥

అష్టావింశతిరాత్రం వా మాసం వా నూనమంతతః
యత్తదాసీన్మహద్యుద్ధం తత్ర మే సారథిర్హతః॥3॥

స లభేయం యది త్వన్యం హయయానవిదం నరం
త్వరావానద్య యాత్వాహం సముచ్ఛ్రితమహాధ్వజం॥4॥

విగాహ్య తత్పరానీకం గజవాజిరథాకులం
శస్త్రప్రతాపనిర్వీర్యాన్కురూంజిత్వానయే పశూన్॥5॥

దుర్యోధనం శాంతనవం కర్ణం వైకర్తనం కృపం
ద్రోణం చ సహ పుత్రేణ మహేష్వాసాన్సమాగతాన్॥6॥

విత్రాసయిత్వా సంగ్రామే దానవానివ వజ్రభృత్
అనేనైవ ముహూర్తేన పునః ప్రత్యానయే పశూన్॥7॥

శూన్యమాసాద్య కురవః ప్రయాంత్యాదాయ గోధనం
కిం ను శక్యం మయా కర్తుం యదహం తత్ర నాభవం॥8॥

పశ్యేయురద్య మే వీర్యం కురవస్తే సమాగతాః
కిం ను పార్థోఽర్జునః సాక్షాదయమస్మాన్ప్రబాధతే॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం స్త్రీషు భాషతః స్మ పునః పునః
నామర్షయత పాంచాలీ బీభత్సోః పరికీర్తనం ॥10॥

అథైనముపసంగమ్య స్త్రీమధ్యాత్సా తపస్వినీ
వ్రీడమానేవ శనకైరిదం వచనమబ్రవీత్ ॥11॥

యోఽసౌ బృహద్వారణాభో యువా సుప్రియదర్శనః
బృహన్నడేతి విఖ్యాతః పార్థస్యాసీత్స సారథిః ॥12॥

ధనుష్యనవరశ్చాసీత్తస్య శిష్యో మహాత్మనః
దృష్టపూర్వో మయా వీర చరంత్యా పాండవాన్ప్రతి ॥13॥

యదా తత్పావకో దావమదహత్ఖాండవం మహత్
అర్జునస్య తదానేన సంగృహీతా హయోత్తమాః ॥14॥

తేన సారథినా పార్థః సర్వభూతాని సర్వశః
అజయత్ఖాండవప్రస్థే న హి యంతాస్తి తాదృశః ॥15॥

యేయం కుమారీ సుశ్రోణీ భగినీ తే యవీయసీ
అస్యాః స వచనం వీర కరిష్యతి న సంశయః ॥16॥

యది వై సారథిః స స్యాత్కురూన్సర్వానసంశయం
జిత్వా గాశ్చ సమాదాయ ధ్రువమాగమనం భవేత్ ॥17॥

ఏవముక్తః స సైరంధ్ర్యా భగినీం ప్రత్యభాషత
గచ్ఛ త్వమనవద్యాంగి తామానయ బృహన్నడాం ॥18॥

సా భ్రాత్రా ప్రేషితా శీఘ్రమగచ్ఛన్నర్తనాగృహం
యత్రాస్తే స మహాబాహుశ్ఛన్నః సత్రేణ పాండవః ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స తాం దృష్ట్వా విశాలాక్షీం రాజపుత్రీం సఖీం సఖా
ప్రహసన్నబ్రవీద్రాజన్కుత్రాగమనమిత్యుత ॥1॥

తమబ్రవీద్రాజపుత్రీ సముపేత్య నరర్షభం
ప్రణయం భావయంతీ స్మ సఖీమధ్య ఇదం వచః ॥2॥

గావో రాష్ట్రస్య కురుభిః కాల్యంతే నో బృహన్నడే
తాన్విజేతుం మమ భ్రాతా ప్రయాస్యతి ధనుర్ధరః ॥3॥

నచిరం చ హతస్తస్య సంగ్రామే రథసారథిః
తేన నాస్తి సమః సూతో యోఽస్య సారథ్యమాచరేత్ ॥4॥

తస్మై ప్రయతమానాయ సారథ్యర్థం బృహన్నడే
ఆచచక్షే హయజ్ఞానే సైరంధ్రీ కౌశలం తవ ॥5॥

సా సారథ్యం మమ భ్రాతుః కురు సాధు బృహన్నడే
పురా దూరతరం గావో హ్రియంతే కురుభిర్హి నః ॥6॥

అథైతద్వచనం మేఽద్య నియుక్తా న కరిష్యసి
ప్రణయాదుచ్యమానా త్వం పరిత్యక్ష్యామి జీవితం ॥7॥

ఏవముక్తస్తు సుశ్రోణ్యా తయా సఖ్యా పరంతపః
జగామ రాజపుత్రస్య సకాశమమితౌజసః ॥8॥

తం సా వ్రజంతం త్వరితం ప్రభిన్నమివ కుంజరం
అన్వగచ్ఛద్విశాలాక్షీ శిశుర్గజవధూరివ॥9॥

దూరాదేవ తు తం ప్రేక్ష్య రాజపుత్రోఽభ్యభాషత
త్వయా సారథినా పార్థః ఖాండవేఽగ్నిమతర్పయత్॥10॥

పృథివీమజయత్కృత్స్నాం కుంతీపుత్రో ధనంజయః
సైరంధ్రీ త్వాం సమాచష్ట సా హి జానాతి పాండవాన్॥11॥

సంయచ్ఛ మామకానశ్వాంస్తథైవ త్వం బృహన్నడే
కురుభిర్యోత్స్యమానస్య గోధనాని పరీప్సతః॥12॥

అర్జునస్య కిలాసీస్త్వం సారథిర్దయితః పురా
త్వయాజయత్సహాయేన పృథివీం పాండవర్షభః॥13॥

ఏవముక్తా ప్రత్యువాచ రాజపుత్రం బృహన్నడా
కా శక్తిర్మమ సారథ్యం కర్తుం సంగ్రామమూర్ధని॥14॥

గీతం వా యది వా నృత్తం వాదిత్రం వా పృథగ్విధం
తత్కరిష్యామి భద్రం తే సారథ్యం తు కుతో మయి॥15॥

ఉత్తర ఉవాచ

బృహన్నడే గాయనో వా నర్తనో వా పునర్భవ
క్షిప్రం మే రథమాస్థాయ నిగృహ్ణీష్వ హయోత్తమాన్॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స తత్ర నర్మసంయుక్తమకరోత్పాండవో బహు
ఉత్తరాయాః ప్రముఖతః సర్వం జానన్నరిందమ॥17॥

ఊర్ధ్వముత్క్షిప్య కవచం శరీరే ప్రత్యముంచత
కుమార్యస్తత్ర తం దృష్ట్వా ప్రాహసన్పృథులోచనాః॥18॥

స తు దృష్ట్వా విముహ్యంతం స్వయమేవోత్తరస్తతః
కవచేన మహార్హేణ సమనహ్యద్బృహన్నడాం॥19॥

స బిభ్రత్కవచం చాగ్ర్యం స్వయమప్యంశుమత్ప్రభం
ధ్వజం చ సింహముచ్ఛ్రిత్య సారథ్యే సమకల్పయత్॥20॥

ధనూంషి చ మహార్హాణి బాణాంశ్చ రుచిరాన్బహూన్
ఆదాయ ప్రయయౌ వీరః స బృహన్నడసారథిః॥21॥

అథోత్తరా చ కన్యాశ్చ సఖ్యస్తామబ్రువంస్తదా
బృహన్నడే ఆనయేథా వాసాంసి రుచిరాణి నః॥22॥

పాంచాలికార్థం సూక్ష్మాణి చిత్రాణి వివిధాని చ
విజిత్య సంగ్రామగతాన్భీష్మద్రోణముఖాన్కురూన్॥23॥

అథ తా బ్రువతీః కన్యాః సహితాః పాండునందనః
ప్రత్యువాచ హసన్పార్థో మేఘదుందుభినిఃస్వనః॥24॥

యద్యుత్తరోఽయం సంగ్రామే విజేష్యతి మహారథాన్
అథాహరిష్యే వాసాంసి దివ్యాని రుచిరాణి చ॥25॥

ఏవముక్త్వా తు బీభత్సుస్తతః ప్రాచోదయద్ధయాన్
కురూనభిముఖాఞ్శూరో నానాధ్వజపతాకినః॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స రాజధాన్యా నిర్యాయ వైరాటిః పృథివీంజయః
ప్రయాహీత్యబ్రవీత్సూతం యత్ర తే కురవో గతాః॥1॥

సమవేతాన్కురూన్యావజ్జిగీషూనవజిత్య వై
గాశ్చైషాం క్షిప్రమాదాయ పునరాయామి స్వం పురం॥2॥

తతస్తాంశ్చోదయామాస సదశ్వాన్పాండునందనః
తే హయా నరసింహేన చోదితా వాతరంహసః
ఆలిఖంత ఇవాకాశమూహుః కాంచనమాలినః॥3॥

నాతిదూరమథో యాత్వా మత్స్యపుత్రధనంజయౌ
అవేక్షేతామమిత్రఘ్నౌ కురూణాం బలినాం బలం
శ్మశానమభితో గత్వా ఆససాద కురూనథ॥4॥

తదనీకం మహత్తేషాం విబభౌ సాగరస్వనం
సర్పమాణమివాకాశే వనం బహులపాదపం॥5॥

దదృశే పార్థివో రేణుర్జనితస్తేన సర్పతా
దృష్టిప్రణాశో భూతానాం దివస్పృఙ్నరసత్తమ॥6॥

తదనీకం మహద్దృష్ట్వా గజాశ్వరథసంకులం
కర్ణదుర్యోధనకృపైర్గుప్తం శాంతనవేన చ॥7॥

ద్రోణేన చ సపుత్రేణ మహేష్వాసేన ధీమతా
హృష్టరోమా భయోద్విగ్నః పార్థం వైరాటిరబ్రవీత్॥8॥

నోత్సహే కురుభిర్యోద్ధుం రోమహర్షం హి పశ్య మే
బహుప్రవీరమత్యుగ్రం దేవైరపి దురాసదం
ప్రతియోద్ధుం న శక్ష్యామి కురుసైన్యమనంతకం॥9॥

నాశంసే భారతీం సేనాం ప్రవేష్టుం భీమకార్ముకాం
రథనాగాశ్వకలిలాం పత్తిధ్వజసమాకులాం
దృష్ట్వైవ హి పరానాజావాత్మా ప్రవ్యథతీవ మే॥10॥

యత్ర ద్రోణశ్చ భీష్మశ్చ కృపః కర్ణో వివింశతిః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సోమదత్తోఽథ బాహ్లికః॥11॥

దుర్యోధనస్తథా వీరో రాజా చ రథినాం వరః
ద్యుతిమంతో మహేష్వాసాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥12॥

దృష్ట్వైవ హి కురూనేతాన్వ్యూఢానీకాన్ప్రహారిణః
హృషితాని చ రోమాణి కశ్మలం చాగతం మమ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అవియాతో వియాతస్య మౌర్ఖ్యాద్ధూర్తస్య పశ్యతః
పరిదేవయతే మందః సకాశే సవ్యసాచినః॥14॥

త్రిగర్తాన్మే పితా యాతః శూన్యే సంప్రణిధాయ మాం
సర్వాం సేనాముపాదాయ న మే సంతీహ సైనికాః॥15॥

సోఽహమేకో బహూన్బాలః కృతాస్త్రానకృతశ్రమః
ప్రతియోద్ధుం న శక్ష్యామి నివర్తస్వ బృహన్నడే॥16॥

అర్జున ఉవాచ

భయేన దీనరూపోఽసి ద్విషతాం హర్షవర్ధనః
న చ తావత్కృతం కించిత్పరైః కర్మ రణాజిరే॥17॥

స్వయమేవ చ మామాత్థ వహ మాం కౌరవాన్ప్రతి
సోఽహం త్వాం తత్ర నేష్యామి యత్రైతే బహులా ధ్వజాః॥18॥

మధ్యమామిషగృధ్రాణాం కురూణామాతతాయినాం
నేష్యామి త్వాం మహాబాహో పృథివ్యామపి యుధ్యతాం॥19॥

తథా స్త్రీషు ప్రతిశ్రుత్య పౌరుషం పురుషేషు చ
కత్థమానోఽభినిర్యాయ కిమర్థం న యుయుత్ససే॥20॥

న చేద్విజిత్య గాస్తాస్త్వం గృహాన్వై ప్రతియాస్యసి
ప్రహసిష్యంతి వీర త్వాం నరా నార్యశ్చ సంగతాః॥21॥

అహమప్యత్ర సైరంధ్ర్యా స్తుతః సారథ్యకర్మణి
న హి శక్ష్యామ్యనిర్జిత్య గాః ప్రయాతుం పురం ప్రతి॥22॥

స్తోత్రేణ చైవ సైరంధ్ర్యాస్తవ వాక్యేన తేన చ
కథం న యుధ్యేయమహం కురూన్సర్వాన్స్థిరో భవ॥23॥

ఉత్తర ఉవాచ

కామం హరంతు మత్స్యానాం భూయాంసం కురవో ధనం
ప్రహసంతు చ మాం నార్యో నరా వాపి బృహన్నడే॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ప్రాద్రవద్భీతో రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ
త్యక్త్వా మానం స మందాత్మా విసృజ్య సశరం ధనుః॥25॥

బృహన్నడోవాచ

నైష పూర్వైః స్మృతో ధర్మః క్షత్రియస్య పలాయనం
శ్రేయస్తే మరణం యుద్ధే న భీతస్య పలాయనం॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు కౌంతేయః సోఽవప్లుత్య రథోత్తమాత్
తమన్వధావద్ధావంతం రాజపుత్రం ధనంజయః
దీర్ఘాం వేణీం విధున్వానః సాధు రక్తే చ వాససీ॥27॥

విధూయ వేణీం ధావంతమజానంతోఽర్జునం తదా
సైనికాః ప్రాహసన్కేచిత్తథారూపమవేక్ష్య తం॥28॥

తం శీఘ్రమభిధావంతం సంప్రేక్ష్య కురవోఽబ్రువన్
క ఏష వేషప్రచ్ఛన్నో భస్మనేవ హుతాశనః॥29॥

కించిదస్య యథా పుంసః కించిదస్య యథా స్త్రియః
సారూప్యమర్జునస్యైవ క్లీబరూపం బిభర్తి చ॥30॥

తదేవైతచ్ఛిరోగ్రీవం తౌ బాహూ పరిఘోపమౌ
తద్వదేవాస్య విక్రాంతం నాయమన్యో ధనంజయాత్॥31॥

అమరేష్వివ దేవేంద్రో మానుషేషు ధనంజయః
ఏకః కోఽస్మానుపాయాయాదన్యో లోకే ధనంజయాత్॥32॥

ఏకః పుత్రో విరాటస్య శూన్యే సంనిహితః పురే
స ఏష కిల నిర్యాతో బాలభావాన్న పౌరుషాత్॥33॥

సత్రేణ నూనం ఛన్నం హి చరంతం పార్థమర్జునం
ఉత్తరః సారథిం కృత్వా నిర్యాతో నగరాద్బహిః॥34॥

స నో మన్యే ధ్వజాందృష్ట్వా భీత ఏష పలాయతి
తం నూనమేష ధావంతం జిఘృక్షతి ధనంజయః॥35॥

ఇతి స్మ కురవః సర్వే విమృశంతః పృథక్పృథక్
న చ వ్యవసితుం కించిదుత్తరం శక్నువంతి తే
ఛన్నం తథా తం సత్రేణ పాండవం ప్రేక్ష్య భారత॥36॥

ఉత్తరం తు ప్రధావంతమనుద్రుత్య ధనంజయః
గత్వా పదశతం తూర్ణం కేశపక్షే పరామృశత్॥37॥

సోఽర్జునేన పరామృష్టః పర్యదేవయదార్తవత్
బహులం కృపణం చైవ విరాటస్య సుతస్తదా॥38॥

శాతకుంభస్య శుద్ధస్య శతం నిష్కాందదామి తే
మణీనష్టౌ చ వైడూర్యాన్హేమబద్ధాన్మహాప్రభాన్॥39॥

హేమదండప్రతిచ్ఛన్నం రథం యుక్తం చ సువ్రజైః
మత్తాంశ్చ దశ మాతంగాన్ముంచ మాం త్వం బృహన్నడే॥40॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాదీని వాక్యాని విలపంతమచేతసం
ప్రహస్య పురుషవ్యాఘ్రో రథస్యాంతికమానయత్॥41॥

అథైనమబ్రవీత్పార్థో భయార్తం నష్టచేతసం
యది నోత్సహసే యోద్ధుం శత్రుభిః శత్రుకర్శన
ఏహి మే త్వం హయాన్యచ్ఛ యుధ్యమానస్య శత్రుభిః॥42॥

ప్రయాహ్యేతద్రథానీకం మద్బాహుబలరక్షితః
అప్రధృష్యతమం ఘోరం గుప్తం వీరైర్మహారథైః॥43॥

మా భైస్త్వం రాజపుత్రాగ్ర్య క్షత్రియోఽసి పరంతప
అహం వై కురుభిర్యోత్స్యామ్యవజేష్యామి తే పశూన్॥44॥

ప్రవిశ్యైతద్రథానీకమప్రధృష్యం దురాసదం
యంతా భూస్త్వం నరశ్రేష్ఠ యోత్స్యేఽహం కురుభిః సహ॥45॥

ఏవం బ్రువాణో బీభత్సుర్వైరాటిమపరాజితః
సమాశ్వాస్య ముహూర్తం తముత్తరం భరతర్షభ॥46॥

తత ఏనం విచేష్టంతమకామం భయపీడితం
రథమారోపయామాస పార్థః ప్రహరతాం వరః॥47॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తం దృష్ట్వా క్లీబవేషేణ రథస్థం నరపుంగవం
శమీమభిముఖం యాంతం రథమారోప్య చోత్తరం॥1॥

భీష్మద్రోణముఖాస్తత్ర కురూణాం రథసత్తమాః
విత్రస్తమనసః సర్వే ధనంజయకృతాద్భయాత్॥2॥

తానవేక్ష్య హతోత్సాహానుత్పాతానపి చాద్భుతాన్
గురుః శస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠో భారద్వాజోఽభ్యభాషత॥3॥

చలాశ్చ వాతాః సంవాంతి రూక్షాః పరుషనిఃస్వనాః
భస్మవర్ణప్రకాశేన తమసా సంవృతం నభః॥4॥

రూక్షవర్ణాశ్చ జలదా దృశ్యంతేఽద్భుతదర్శనాః
నిఃసరంతి చ కోశేభ్యః శస్త్రాణి వివిధాని చ॥5॥

శివాశ్చ వినదంత్యేతా దీప్తాయాం దిశి దారుణాః
హయాశ్చాశ్రూణి ముంచంతి ధ్వజాః కంపంత్యకంపితాః॥6॥

యాదృశాన్యత్ర రూపాణి సందృశ్యంతే బహూన్యపి
యత్తా భవంతస్తిష్ఠంతు స్యాద్యుద్ధం సముపస్థితం॥7॥

రక్షధ్వమపి చాత్మానం వ్యూహధ్వం వాహినీమపి
వైశసం చ ప్రతీక్షధ్వం రక్షధ్వం చాపి గోధనం॥8॥

ఏష వీరో మహేష్వాసః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
ఆగతః క్లీబవేషేణ పార్థో నాస్త్యత్ర సంశయః॥9॥

స ఏష పార్థో విక్రాంతః సవ్యసాచీ పరంతపః
నాయుద్ధేన నివర్తేత సర్వైరపి మరుద్గణైః॥10॥

క్లేశితశ్చ వనే శూరో వాసవేన చ శిక్షితః
అమర్షవశమాపన్నో యోత్స్యతే నాత్ర సంశయః॥11॥

నేహాస్య ప్రతియోద్ధారమహం పశ్యామి కౌరవాః
మహాదేవోఽపి పార్థేన శ్రూయతే యుధి తోషితః॥12॥

కర్ణ ఉవాచ

సదా భవాన్ఫల్గునస్య గుణైరస్మాన్వికత్థసే
న చార్జునః కలా పూర్ణా మమ దుర్యోధనస్య వా॥13॥

దుర్యోధన ఉవాచ

యద్యేష పార్థో రాధేయ కృతం కార్యం భవేన్మమ
జ్ఞాతాః పునశ్చరిష్యంతి ద్వాదశాన్వర్షాన్ వత్సరాన్॥14॥

అథైష కశ్చిదేవాన్యః క్లీబవేషేణ మానవః
శరైరేనం సునిశితైః పాతయిష్యామి భూతలే॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్బ్రువతి తద్వాక్యం ధార్తరాష్ట్రే పరంతపే
భీష్మో ద్రోణః కృపో ద్రౌణిః పౌరుషం తదపూజయన్॥16॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తాం శమీముపసంగమ్య పార్థో వైరాటిమబ్రవీత్
సుకుమారం సమాజ్ఞాతం సంగ్రామే నాతికోవిదం॥1॥

సమాదిష్టో మయా క్షిప్రం ధనూంష్యవహరోత్తర
నేమాని హి త్వదీయాని సోఢుం శక్ష్యంతి మే బలం॥2॥

భారం వాపి గురుం హర్తుం కుంజరం వా ప్రమర్దితుం
మమ వా బాహువిక్షేపం శత్రూనిహ విజేష్యతః॥3॥

తస్మాద్భూమింజయారోహ శమీమేతాం పలాశినీం
అస్యాం హి పాండుపుత్రాణాం ధనూంషి నిహితాన్యుత॥4॥

యుధిష్ఠిరస్య భీమస్య బీభత్సోర్యమయోస్తథా
ధ్వజాః శరాశ్చ శూరాణాం దివ్యాని కవచాని చ॥5॥

అత్ర చైతన్మహావీర్యం ధనుః పార్థస్య గాండివం
ఏకం శతసహస్రేణ సంమితం రాష్ట్రవర్ధనం॥6॥

వ్యాయామసహమత్యర్థం తృణరాజసమం మహత్
సర్వాయుధమహామాత్రం శత్రుసంబాధకారకం॥7॥

సువర్ణవికృతం దివ్యం శ్లక్ష్ణమాయతమవ్రణం
అలం భారం గురుం వోఢుం దారుణం చారుదర్శనం
తాదృశాన్యేవ సర్వాణి బలవంతి దృఢాని చ॥8॥

ఉత్తర ఉవాచ

అస్మిన్వృక్షే కిలోద్బద్ధం శరీరమితి నః శ్రుతం
తదహం రాజపుత్రః సన్స్పృశేయం పాణినా కథం॥9॥

నైవంవిధం మయా యుక్తమాలబ్ధుం క్షత్రయోనినా
మహతా రాజపుత్రేణ మంత్రయజ్ఞవిదా సతా॥10॥

స్పృష్టవంతం శరీరం మాం శవవాహమివాశుచిం
కథం వా వ్యవహార్యం వై కుర్వీథాస్త్వం బృహన్నడే॥11॥

బృహన్నడోవాచ

వ్యవహార్యశ్చ రాజేంద్ర శుచిశ్చైవ భవిష్యసి
ధనూంష్యేతాని మా భైస్త్వం శరీరం నాత్ర విద్యతే॥12॥

దాయాదం మత్స్యరాజస్య కులే జాతం మనస్వినం
కథం త్వా నిందితం కర్మ కారయేయం నృపాత్మజ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స పార్థేన రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ
ఆరురోహ శమీవృక్షం వైరాటిరవశస్తదా॥14॥

తమన్వశాసచ్ఛత్రుఘ్నో రథే తిష్ఠంధనంజయః
పరివేష్టనమేతేషాం క్షిప్రం చైవ వ్యపానుద॥15॥

తథా సంనహనాన్యేషాం పరిముచ్య సమంతతః
అపశ్యద్గాండివం తత్ర చతుర్భిరపరైః సహ॥16॥

తేషాం విముచ్యమానానాం ధనుషామర్కవర్చసాం
వినిశ్చేరుః ప్రభా దివ్యా గ్రహాణాముదయేష్వివ॥17॥

స తేషాం రూపమాలోక్య భోగినామివ జృంభతాం
హృష్టరోమా భయోద్విగ్నః క్షణేన సమపద్యత॥18॥

సంస్పృశ్య తాని చాపాని భానుమంతి బృహంతి చ
వైరాటిరర్జునం రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥19॥

ఉత్తర ఉవాచ

బిందవో జాతరూపస్య శతం యస్మిన్నిపాతితాః
సహస్రకోటి సౌవర్ణాః కస్యైతద్ధనురుత్తమం॥20॥

వారణా యస్య సౌవర్ణాః పృష్ఠే భాసంతి దంశితాః
సుపార్శ్వం సుగ్రహం చైవ కస్యైతద్ధనురుత్తమం॥21॥

తపనీయస్య శుద్ధస్య షష్టిర్యస్యేంద్రగోపకాః
పృష్ఠే విభక్తాః శోభంతే కస్యైతద్ధనురుత్తమం॥22॥

సూర్యా యత్ర చ సౌవర్ణాస్త్రయో భాసంతి దంశితాః
తేజసా ప్రజ్వలంతో హి కస్యైతద్ధనురుత్తమం॥23॥

శాలభా యత్ర సౌవర్ణాస్తపనీయవిచిత్రితాః
సువర్ణమణిచిత్రం చ కస్యైతద్ధనురుత్తమం॥24॥

ఇమే చ కస్య నారాచాః సహస్రా లోమవాహినః
సమంతాత్కలధౌతాగ్రా ఉపాసంగే హిరణ్మయే॥25॥

విపాఠాః పృథవః కస్య గార్ధ్రపత్రాః శిలాశితాః
హారిద్రవర్ణాః సునసాః పీతాః సర్వాయసాః శరాః॥26॥

కస్యాయమసితావాపః పంచశార్దూలలక్షణః
వరాహకర్ణవ్యామిశ్రః శరాంధారయతే దశ॥27॥

కస్యేమే పృథవో దీర్ఘాః సర్వపారశవాః శరాః
శతాని సప్త తిష్ఠంతి నారాచా రుధిరాశనాః॥28॥

కస్యేమే శుకపత్రాభైః పూర్వైరర్ధైః సువాససః
ఉత్తరైరాయసైః పీతైర్హేమపుంఖైః శిలాశితైః॥29॥

కస్యాయం సాయకో దీర్ఘః శిలీపృష్ఠః శిలీముఖః
వైయాఘ్రకోశే నిహితో హేమచిత్రత్సరుర్మహాన్॥30॥

సుఫలశ్చిత్రకోశశ్చ కింకిణీసాయకో మహాన్
కస్య హేమత్సరుర్దివ్యః ఖడ్గః పరమనిర్వ్రణః॥31॥

కస్యాయం విమలః ఖడ్గో గవ్యే కోశే సమర్పితః
హేమత్సరురనాధృష్యో నైషధ్యో భారసాధనః॥32॥

కస్య పాంచనఖే కోశే సాయకో హేమవిగ్రహః
ప్రమాణరూపసంపన్నః పీత ఆకాశసంనిభః॥33॥

కస్య హేమమయే కోశే సుతప్తే పావకప్రభే
నిస్త్రింశోఽయం గురుః పీతః సైక్యః పరమనిర్వ్రణః॥34॥

నిర్దిశస్వ యథాతత్త్వం మయా పృష్టా బృహన్నడే
విస్మయో మే పరో జాతో దృష్ట్వా సర్వమిదం మహత్॥35॥

బృహన్నడోవాచ

యన్మాం పూర్వమిహాపృచ్ఛః శత్రుసేనానిబర్హణం
గాండీవమేతత్పార్థస్య లోకేషు విదితం ధనుః॥36॥

సర్వాయుధమహామాత్రం శాతకుంభపరిష్కృతం
ఏతత్తదర్జునస్యాసీద్గాండీవం పరమాయుధం॥37॥

యత్తచ్ఛతసహస్రేణ సంమితం రాష్ట్రవర్ధనం
యేన దేవాన్మనుష్యాంశ్చ పార్థో విషహతే మృధే॥38॥

దేవదానవగంధర్వైః పూజితం శాశ్వతీః సమాః
ఏతద్వర్షసహస్రం తు బ్రహ్మా పూర్వమధారయత్॥39॥

తతోఽనంతరమేవాథ ప్రజాపతిరధారయత్
త్రీణి పంచశతం చైవ శక్రోఽశీతి చ పంచ చ॥40॥

సోమః పంచశతం రాజా తథైవ వరుణః శతం
పార్థః పంచ చ షష్టిం చ వర్షాణి శ్వేతవాహనః॥41॥

మహావీర్యం మహద్దివ్యమేతత్తద్ధనురుత్తమం
పూజితం సురమర్త్యేషు బిభర్తి పరమం వపుః॥42॥

సుపార్శ్వం భీమసేనస్య జాతరూపగ్రహం ధనుః
యేన పార్థోఽజయత్కృత్స్నాం దిశం ప్రాచీం పరంతపః॥43॥

ఇంద్రగోపకచిత్రం చ యదేతచ్చారువిగ్రహం
రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్యైతద్వైరాటే ధనురుత్తమం॥44॥

సూర్యా యస్మింస్తు సౌవర్ణాః ప్రభాసంతే ప్రభాసినః
తేజసా ప్రజ్వలంతో వై నకులస్యైతదాయుధం॥45॥

శలభా యత్ర సౌవర్ణాస్తపనీయవిచిత్రితాః
ఏతన్మాద్రీసుతస్యాపి సహదేవస్య కార్ముకం॥46॥

యే త్విమే క్షురసంకాశాః సహస్రా లోమవాహినః
ఏతేఽర్జునస్య వైరాటే శరాః సర్పవిషోపమాః॥47॥

ఏతే జ్వలంతః సంగ్రామే తేజసా శీఘ్రగామినః
భవంతి వీరస్యాక్షయ్యా వ్యూహతః సమరే రిపూన్॥48॥

యే చేమే పృథవో దీర్ఘాశ్చంద్రబింబార్ధదర్శనాః
ఏతే భీమస్య నిశితా రిపుక్షయకరాః శరాః॥49॥

హారిద్రవర్ణా యే త్వేతే హేమపుంఖాః శిలాశితాః
నకులస్య కలాపోఽయం పంచశార్దూలలక్షణః॥50॥

యేనాసౌ వ్యజయత్కృత్స్నాం ప్రతీచీం దిశమాహవే
కలాపో హ్యేష తస్యాసీన్మాద్రీపుత్రస్య ధీమతః॥51॥

యే త్విమే భాస్కరాకారాః సర్వపారశవాః శరాః
ఏతే చిత్రాః క్రియోపేతాః సహదేవస్య ధీమతః॥52॥

యే త్విమే నిశితాః పీతాః పృథవో దీర్ఘవాససః
హేమపుంఖాస్త్రిపర్వాణో రాజ్ఞ ఏతే మహాశరాః॥53॥

యస్త్వయం సాయకో దీర్ఘః శిలీపృష్ఠః శిలీముఖః
అర్జునస్యైష సంగ్రామే గురుభారసహో దృఢః॥54॥

వైయాఘ్రకోశస్తు మహాన్భీమసేనస్య సాయకః
గురుభారసహో దివ్యః శాత్రవాణాం భయంకరః॥55॥

సుఫలశ్చిత్రకోశశ్చ హేమత్సరురనుత్తమః
నిస్త్రింశః కౌరవస్యైష ధర్మరాజస్య ధీమతః॥56॥

యస్తు పాంచనఖే కోశే నిహితశ్చిత్రసేవనే
నకులస్యైష నిస్త్రింశో గురుభారసహో దృఢః॥57॥

యస్త్వయం విమలః ఖడ్గో గవ్యే కోశే సమర్పితః
సహదేవస్య విద్ధ్యేనం సర్వభారసహం దృఢం॥58॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

ఉత్తర ఉవాచ

సువర్ణవికృతానీమాన్యాయుధాని మహాత్మనాం
రుచిరాణి ప్రకాశంతే పార్థానామాశుకారిణాం॥1॥

క్వ ను స్విదర్జునః పార్థః కౌరవ్యో వా యుధిష్ఠిరః
నకులః సహదేవశ్చ భీమసేనశ్చ పాండవః॥2॥

సర్వ ఏవ మహాత్మానః సర్వామిత్రవినాశనాః
రాజ్యమక్షైః పరాకీర్య న శ్రూయంతే కదాచన॥3॥

ద్రౌపదీ క్వ చ పాంచాలీ స్త్రీరత్నమితి విశ్రుతా
జితానక్షైస్తదా కృష్ణా తానేవాన్వగమద్వనం॥4॥

అర్జున ఉవాచ

అహమస్మ్యర్జునః పార్థః సభాస్తారో యుధిష్ఠిరః
బల్లవో భీమసేనస్తు పితుస్తే రసపాచకః॥5॥

అశ్వబంధోఽథ నకులః సహదేవస్తు గోకులే
సైరంధ్రీం ద్రౌపదీం విద్ధి యత్కృతే కీచకా హతాః॥6॥

ఉత్తర ఉవాచ

దశ పార్థస్య నామాని యాని పూర్వం శ్రుతాని మే
ప్రబ్రూయాస్తాని యది మే శ్రద్దధ్యాం సర్వమేవ తే॥7॥

అర్జున ఉవాచ

హంత తేఽహం సమాచక్షే దశ నామాని యాని మే
అర్జునః ఫల్గునో జిష్ణుః కిరీటీ శ్వేతవాహనః
బీభత్సుర్విజయః కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనంజయః॥8॥

ఉత్తర ఉవాచ

కేనాసి విజయో నామ కేనాసి శ్వేతవాహనః
కిరీటీ నామ కేనాసి సవ్యసాచీ కథం భవాన్॥9॥

అర్జునః ఫల్గునో జిష్ణుః కృష్ణో బీభత్సురేవ చ
ధనంజయశ్చ కేనాసి ప్రబ్రూహి మమ తత్త్వతః
శ్రుతా మే తస్య వీరస్య కేవలా నామహేతవః॥10॥

అర్జున ఉవాచ

సర్వాంజనపదాంజిత్వా విత్తమాచ్ఛిద్య కేవలం
మధ్యే ధనస్య తిష్ఠామి తేనాహుర్మాం ధనంజయం॥11॥

అభిప్రయామి సంగ్రామే యదహం యుద్ధదుర్మదాన్
నాజిత్వా వినివర్తామి తేన మాం విజయం విదుః॥12॥

శ్వేతాః కాంచనసంనాహా రథే యుజ్యంతి మే హయాః
సంగ్రామే యుధ్యమానస్య తేనాహం శ్వేతవాహనః॥13॥

ఉత్తరాభ్యాం చ పూర్వాభ్యాం ఫల్గునీభ్యామహం దివా
జాతో హిమవతః పృష్ఠే తేన మాం ఫల్గునం విదుః॥14॥

పురా శక్రేణ మే దత్తం యుధ్యతో దానవర్షభైః
కిరీటం మూర్ధ్ని సూర్యాభం తేన మాహుః కిరీటినం॥15॥

న కుర్యాం కర్మ బీభత్సం యుధ్యమానః కథంచన
తేన దేవమనుష్యేషు బీభత్సురితి మాం విదుః॥16॥

ఉభౌ మే దక్షిణౌ పాణీ గాండీవస్య వికర్షణే
తేన దేవమనుష్యేషు సవ్యసాచీతి మాం విదుః॥17॥

పృథివ్యాం చతురంతాయాం వర్ణో మే దుర్లభః సమః
కరోమి కర్మ శుక్లం చ తేన మామర్జునం విదుః॥18॥

అహం దురాపో దుర్ధర్షో దమనః పాకశాసనిః
తేన దేవమనుష్యేషు జిష్ణునామాస్మి విశ్రుతః॥19॥

కృష్ణ ఇత్యేవ దశమం నామ చక్రే పితా మమ
కృష్ణావదాతస్య సతః ప్రియత్వాద్బాలకస్య వై॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పార్థం స వైరాటిరభ్యవాదయదంతికాత్
అహం భూమింజయో నామ నామ్నాహమపి చోత్తరః॥21॥

దిష్ట్యా త్వాం పార్థ పశ్యామి స్వాగతం తే ధనంజయ
లోహితాక్ష మహాబాహో నాగరాజకరోపమ
యదజ్ఞానాదవోచం త్వాం క్షంతుమర్హసి తన్మమ॥22॥

యతస్త్వయా కృతం పూర్వం విచిత్రం కర్మ దుష్కరం
అతో భయం వ్యతీతం మే ప్రీతిశ్చ పరమా త్వయి॥23॥

ఉత్తర ఉవాచ

ఆస్థాయ విపులం వీర రథం సారథినా మయా
కతమం యాస్యసేఽనీకముక్తో యాస్యామ్యహం త్వయా ॥1॥

అర్జున ఉవాచ

ప్రీతోఽస్మి పురుషవ్యాఘ్ర న భయం విద్యతే తవ
సర్వాన్నుదామి తే శత్రూన్రణే రణవిశారద ॥2॥

స్వస్థో భవ మహాబుద్ధే పశ్య మాం శత్రుభిః సహ
యుధ్యమానం విమర్దేఽస్మిన్కుర్వాణం భైరవం మహత్ ॥3॥

ఏతాన్సర్వానుపాసంగాన్క్షిప్రం బధ్నీహి మే రథే
ఏతం చాహర నిస్త్రింశం జాతరూపపరిష్కృతం
అహం వై కురుభిర్యోత్స్యామ్యవజేష్యామి తే పశూన్ ॥4॥

సంకల్పపక్షవిక్షేపం బాహుప్రాకారతోరణం
త్రిదండతూణసంబాధమనేకధ్వజసంకులం ॥5॥

జ్యాక్షేపణం క్రోధకృతం నేమీనినదదుందుభి
నగరం తే మయా గుప్తం రథోపస్థం భవిష్యతి ॥6॥

అధిష్ఠితో మయా సంఖ్యే రథో గాండీవధన్వనా
అజేయః శత్రుసైన్యానాం వైరాటే వ్యేతు తే భయం ॥7॥

ఉత్తర ఉవాచ

బిభేమి నాహమేతేషాం జానామి త్వాం స్థిరం యుధి
కేశవేనాపి సంగ్రామే సాక్షాదింద్రేణ వా సమం ॥8॥

ఇదం తు చింతయన్నేవ పరిముహ్యామి కేవలం
నిశ్చయం చాపి దుర్మేధా న గచ్ఛామి కథంచన ॥9॥

ఏవం వీరాంగరూపస్య లక్షణైరుచితస్య చ
కేన కర్మవిపాకేన క్లీబత్వమిదమాగతం ॥10॥

మన్యే త్వాం క్లీబవేషేణ చరంతం శూలపాణినం
గంధర్వరాజప్రతిమం దేవం వాపి శతక్రతుం ॥11॥

అర్జున ఉవాచ

భ్రాతుర్నియోగాజ్జ్యేష్ఠస్య సంవత్సరమిదం వ్రతం
చరామి బ్రహ్మచర్యం వై సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥12॥

నాస్మి క్లీబో మహాబాహో పరవాంధర్మసంయుతః
సమాప్తవ్రతముత్తీర్ణం విద్ధి మాం త్వం నృపాత్మజ ॥13॥

ఉత్తర ఉవాచ

పరమోఽనుగ్రహో మేఽద్య యత్ప్రతర్కో న మే వృథా
న హీదృశాః క్లీబరూపా భవంతీహ నరోత్తమాః॥14॥

సహాయవానస్మి రణే యుధ్యేయమమరైరపి
సాధ్వసం తత్ప్రనష్టం మే కిం కరోమి బ్రవీహి మే॥15॥

అహం తే సంగ్రహీష్యామి హయాఞ్శత్రురథారుజః
శిక్షితో హ్యస్మి సారథ్యే తీర్థతః పురుషర్షభ॥16॥

దారుకో వాసుదేవస్య యథా శక్రస్య మాతలిః
తథా మాం విద్ధి సారథ్యే శిక్షితం నరపుంగవ॥17॥

యస్య యాతే న పశ్యంతి భూమౌ ప్రాప్తం పదం పదం
దక్షిణం యో ధురం యుక్తః సుగ్రీవసదృశో హయః॥18॥

యోఽయం ధురం ధుర్యవరో వామం వహతి శోభనః
తం మన్యే మేఘపుష్పస్య జవేన సదృశం హయం॥19॥

యోఽయం కాంచనసంనాహః పార్ష్ణిం వహతి శోభనః
వామం సైన్యస్య మన్యే తం జవేన బలవత్తరం॥20॥

యోఽయం వహతి తే పార్ష్ణిం దక్షిణామంచితోద్యతః
బలాహకాదపి మతః స జవే వీర్యవత్తరః॥21॥

త్వామేవాయం రథో వోఢుం సంగ్రామేఽర్హతి ధన్వినం
త్వం చేమం రథమాస్థాయ యోద్ధుమర్హో మతో మమ॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో నిర్ముచ్య బాహుభ్యాం వలయాని స వీర్యవాన్
చిత్రే దుందుభిసంనాదే ప్రత్యముంచత్తలే శుభే॥23॥

కృష్ణాన్భంగీమతః కేశాఞ్శ్వేతేనోద్గ్రథ్య వాససా
అధిజ్యం తరసా కృత్వా గాండీవం వ్యాక్షిపద్ధనుః॥24॥

తస్య విక్షిప్యమాణస్య ధనుషోఽభూన్మహాస్వనః
యథా శైలస్య మహతః శైలేనైవాభిజఘ్నుషః॥25॥

సనిర్ఘాతాభవద్భూమిర్దిక్షు వాయుర్వవౌ భృశం
భ్రాంతద్విజం ఖం తదాసీత్ప్రకంపితమహాద్రుమం॥26॥

తం శబ్దం కురవోఽజానన్విస్ఫోటమశనేరివ
యదర్జునో ధనుఃశ్రేష్ఠం బాహుభ్యామాక్షిపద్రథే॥27॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉత్తరం సారథిం కృత్వా శమీం కృత్వా ప్రదక్షిణం
ఆయుధం సర్వమాదాయ తతః ప్రాయాద్ధనంజయః॥1॥

ధ్వజం సింహం రథాత్తస్మాదపనీయ మహారథః
ప్రణిధాయ శమీమూలే ప్రాయాదుత్తరసారథిః॥2॥

దైవీం మాయాం రథే యుక్త్వా విహితాం విశ్వకర్మణా
కాంచనం సింహలాంగూలం ధ్వజం వానరలక్షణం॥3॥

మనసా చింతయామాస ప్రసాదం పావకస్య చ
స చ తచ్చింతితం జ్ఞాత్వా ధ్వజే భూతాన్యచోదయత్॥4॥

సపతాకం విచిత్రాంగం సోపాసంగం మహారథః
రథమాస్థాయ బీభత్సుః కౌంతేయః శ్వేతవాహనః॥5॥

బద్ధాసిః సతనుత్రాణః ప్రగృహీతశరాసనః
తతః ప్రాయాదుదీచీం స కపిప్రవరకేతనః॥6॥

స్వనవంతం మహాశంఖం బలవానరిమర్దనః
ప్రాధమద్బలమాస్థాయ ద్విషతాం లోమహర్షణం॥7॥

తతస్తే జవనా ధుర్యా జానుభ్యామగమన్మహీం
ఉత్తరశ్చాపి సంత్రస్తో రథోపస్థ ఉపావిశత్॥8॥

సంస్థాప్య చాశ్వాన్కౌంతేయః సముద్యమ్య చ రశ్మిభిః
ఉత్తరం చ పరిష్వజ్య సమాశ్వాసయదర్జునః॥9॥

మా భైస్త్వం రాజపుత్రాగ్ర్య క్షత్రియోఽసి పరంతప
కథం పురుషశార్దూల శత్రుమధ్యే విషీదసి॥10॥

శ్రుతాస్తే శంఖశబ్దాశ్చ భేరీశబ్దాశ్చ పుష్కలాః
కుంజరాణాం చ నదతాం వ్యూఢానీకేషు తిష్ఠతాం॥11॥

స త్వం కథమిహానేన శంఖశబ్దేన భీషితః
విషణ్ణరూపో విత్రస్తః పురుషః ప్రాకృతో యథా॥12॥

ఉత్తర ఉవాచ

శ్రుతా మే శంఖశబ్దాశ్చ భేరీశబ్దాశ్చ పుష్కలాః
కుంజరాణాం చ నినదా వ్యూఢానీకేషు తిష్ఠతాం॥13॥

నైవంవిధః శంఖశబ్దః పురా జాతు మయా శ్రుతః
ధ్వజస్య చాపి రూపం మే దృష్టపూర్వం న హీదృశం
ధనుషశ్చైవ నిర్ఘోషః శ్రుతపూర్వో న మే క్వచిత్॥14॥

అస్య శంఖస్య శబ్దేన ధనుషో నిస్వనేన చ
రథస్య చ నినాదేన మనో ముహ్యతి మే భృశం॥15॥

వ్యాకులాశ్చ దిశః సర్వా హృదయం వ్యథతీవ మే
ధ్వజేన పిహితాః సర్వా దిశో న ప్రతిభాంతి మే
గాండీవస్య చ శబ్దేన కర్ణౌ మే బధిరీకృతౌ॥16॥

అర్జున ఉవాచ

ఏకాంతే రథమాస్థాయ పద్భ్యాం త్వమవపీడయ
దృఢం చ రశ్మీన్సంయచ్ఛ శంఖం ధ్మాస్యామ్యహం పునః॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య శంఖస్య శబ్దేన రథనేమిస్వనేన చ
గాండీవస్య చ ఘోషేణ పృథివీ సమకంపత॥18॥

ద్రోణ ఉవాచ

యథా రథస్య నిర్ఘోషో యథా శంఖ ఉదీర్యతే
కంపతే చ యథా భూమిర్నైషోఽన్యః సవ్యసాచినః॥19॥

శస్త్రాణి న ప్రకాశంతే న ప్రహృష్యంతి వాజినః
అగ్నయశ్చ న భాసంతే సమిద్ధాస్తన్న శోభనం॥20॥

ప్రత్యాదిత్యం చ నః సర్వే మృగా ఘోరప్రవాదినః
ధ్వజేషు చ నిలీయంతే వాయసాస్తన్న శోభనం
శకునాశ్చాపసవ్యా నో వేదయంతి మహద్భయం॥21॥

గోమాయురేష సేనాయా రువన్మధ్యేఽనుధావతి
అనాహతశ్చ నిష్క్రాంతో మహద్వేదయతే భయం
భవతాం రోమకూపాణి ప్రహృష్టాన్యుపలక్షయే॥22॥

పరాభూతా చ వః సేనా న కశ్చిద్యోద్ధుమిచ్ఛతి
వివర్ణముఖభూయిష్ఠాః సర్వే యోధా విచేతసః
గాః సంప్రస్థాప్య తిష్ఠామో వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ దుర్యోధనో రాజా సమరే భీష్మమబ్రవీత్
ద్రోణం చ రథశార్దూలం కృపం చ సుమహారథం॥1॥

ఉక్తోఽయమర్థ ఆచార్యో మయా కర్ణేన చాసకృత్
పునరేవ చ వక్ష్యామి న హి తృప్యామి తం బ్రువన్॥2॥

పరాజితైర్హి వస్తవ్యం తైశ్చ ద్వాదశ వత్సరాన్
వనే జనపదేఽజ్ఞాతైరేష ఏవ పణో హి నః॥3॥

తేషాం న తావన్నిర్వృత్తం వర్తతే తు త్రయోదశం
అజ్ఞాతవాసం బీభత్సురథాస్మాభిః సమాగతః॥4॥

అనివృత్తే తు నిర్వాసే యది బీభత్సురాగతః
పునర్ద్వాదశ వర్షాణి వనే వత్స్యంతి పాండవాః॥5॥

లోభాద్వా తే న జానీయురస్మాన్వా మోహ ఆవిశత్
హీనాతిరిక్తమేతేషాం భీష్మో వేదితుమర్హతి॥6॥

అర్థానాం తు పునర్ద్వైధే నిత్యం భవతి సంశయః
అన్యథా చింతితో హ్యర్థః పునర్భవతి చాన్యథా॥7॥

ఉత్తరం మార్గమాణానాం మత్స్యసేనాం యుయుత్సతాం
యది బీభత్సురాయాతస్తేషాం కః స్యాత్పరాఙ్ముఖః॥8॥

త్రిగర్తానాం వయం హేతోర్మత్స్యాన్యోద్ధుమిహాగతాః
మత్స్యానాం విప్రకారాంస్తే బహూనస్మానకీర్తయన్॥9॥

తేషాం భయాభిపన్నానాం తదస్మాభిః ప్రతిశ్రుతం
ప్రథమం తైర్గ్రహీతవ్యం మత్స్యానాం గోధనం మహత్॥10॥

సప్తమీమపరాహ్ణే వై తథా నస్తైః సమాహితం
అష్టమ్యాం పునరస్మాభిరాదిత్యస్యోదయం ప్రతి॥11॥

తే వా గావో న పశ్యంతి యది వ స్యుః పరాజితాః
అస్మాన్వాప్యతిసంధాయ కుర్యుర్మత్స్యేన సంగతం॥12॥

అథ వా తానుపాయాతో మత్స్యో జానపదైః సహ
సర్వయా సేనయా సార్ధమస్మాన్యోద్ధుముపాగతః॥13॥

తేషామేవ మహావీర్యః కశ్చిదేవ పురఃసరః
అస్మాంజేతుమిహాయాతో మత్స్యో వాపి స్వయం భవేత్॥14॥

యద్యేష రాజా మత్స్యానాం యది బీభత్సురాగతః
సర్వైర్యోద్ధవ్యమస్మాభిరితి నః సమయః కృతః॥15॥

అథ కస్మాత్స్థితా హ్యేతే రథేషు రథసత్తమాః
భీష్మో ద్రోణః కృపశ్చైవ వికర్ణో ద్రౌణిరేవ చ॥16॥

సంభ్రాంతమనసః సర్వే కాలే హ్యస్మిన్మహారథాః
నాన్యత్ర యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽస్తి తథాత్మా ప్రణిధీయతాం॥17॥

ఆచ్ఛిన్నే గోధనేఽస్మాకమపి దేవేన వజ్రిణా
యమేన వాపి సంగ్రామే కో హాస్తినపురం వ్రజేత్॥18॥

శరైరభిప్రణున్నానాం భగ్నానాం గహనే వనే
కో హి జీవేత్పదాతీనాం భవేదశ్వేషు సంశయః
ఆచార్యం పృష్ఠతః కృత్వా తథా నీతిర్విధీయతాం॥19॥

జానాతి హి మతం తేషామతస్త్రాసయతీవ నః
అర్జునేనాస్య సంప్రీతిమధికాముపలక్షయే॥20॥

తథా హి దృష్ట్వా బీభత్సుముపాయాంతం ప్రశంసతి
యథా సేనా న భజ్యేత తథా నీతిర్విధీయతాం॥21॥

అదేశికా మహారణ్యే గ్రీష్మే శత్రువశం గతా
యథా న విభ్రమేత్సేనా తథా నీతిర్విధీయతాం॥22॥

అశ్వానాం హేషితం శ్రుత్వా కా ప్రశంసా భవేత్పరే
స్థానే వాపి వ్రజంతో వా సదా హేషంతి వాజినః॥23॥

సదా చ వాయవో వాంతి నిత్యం వర్షతి వాసవః
స్తనయిత్నోశ్చ నిర్ఘోషః శ్రూయతే బహుశస్తథా॥24॥

కిమత్ర కార్యం పార్థస్య కథం వా స ప్రశస్యతే
అన్యత్ర కామాద్ద్వేషాద్వా రోషాద్వాస్మాసు కేవలాత్॥25॥

ఆచార్యా వై కారుణికాః ప్రాజ్ఞాశ్చాపాయదర్శినః
నైతే మహాభయే ప్రాప్తే సంప్రష్టవ్యాః కథంచన॥26॥

ప్రాసాదేషు విచిత్రేషు గోష్ఠీష్వావసథేషు చ
కథా విచిత్రాః కుర్వాణాః పండితాస్తత్ర శోభనాః॥27॥

బహూన్యాశ్చర్యరూపాణి కుర్వంతో జనసంసది
ఇష్వస్త్రే చారుసంధానే పండితాస్తత్ర శోభనాః॥28॥

పరేషాం వివరజ్ఞానే మనుష్యాచరితేషు చ
అన్నసంస్కారదోషేషు పండితాస్తత్ర శోభనాః॥29॥

పండితాన్పృష్ఠతః కృత్వా పరేషాం గుణవాదినః
విధీయతాం తథా నీతిర్యథా వధ్యేత వై పరః॥30॥

గావశ్చైవ ప్రతిష్ఠంతాం సేనాం వ్యూహంతు మాచిరం
ఆరక్షాశ్చ విధీయంతాం యత్ర యోత్స్యామహే పరాన్॥31॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

సర్వానాయుష్మతో భీతాన్సంత్రస్తానివ లక్షయే
అయుద్ధమనసశ్చైవ సర్వాంశ్చైవానవస్థితాన్‌॥1॥

యద్యేష రాజా మత్స్యానాం యది బీభత్సురాగతః
అహమావారయిష్యామి వేలేవ మకరాలయం॥2॥

మమ చాపప్రముక్తానాం శరాణాం నతపర్వణాం
నావృత్తిర్గచ్ఛతామస్తి సర్పాణామివ సర్పతాం॥3॥

రుక్మపుంఖాః సుతీక్ష్ణాగ్రా ముక్తా హస్తవతా మయా
ఛాదయంతు శరాః పార్థం శలభా ఇవ పాదపం॥4॥

శరాణాం పుంఖసక్తానాం మౌర్వ్యాభిహతయా దృఢం
శ్రూయతాం తలయోః శబ్దో భేర్యోరాహతయోరివ॥5॥

సమాహితో హి బీభత్సుర్వర్షాణ్యష్టౌ చ పంచ చ
జాతస్నేహశ్చ యుద్ధస్య మయి సంప్రహరిష్యతి॥6॥

పాత్రీభూతశ్చ కౌంతేయో బ్రాహ్మణో గుణవానివ
శరౌఘాన్ప్రతిగృహ్ణాతు మయా ముక్తాన్సహస్రశః॥7॥

ఏష చైవ మహేష్వాసస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
అహం చాపి కురుశ్రేష్ఠా అర్జునాన్నావరః క్వచిత్‌॥8॥

ఇతశ్చేతశ్చ నిర్ముక్తైః కాంచనైర్గార్ధ్రవాజితైః
దృశ్యతామద్య వై వ్యోమ ఖద్యోతైరివ సంవృతం॥9॥

అద్యాహమృణమక్షయ్యం పురా వాచా ప్రతిశ్రుతం
ధార్తరాష్ట్రస్య దాస్యామి నిహత్య సమరేఽర్జునం॥10॥

అంతరా ఛిద్యమానానాం పుంఖానాం వ్యతిశీర్యతాం
శలభానామివాకాశే ప్రచారః సంప్రదృశ్యతాం॥11॥

ఇంద్రాశనిసమస్పర్శం మహేంద్రసమతేజసం
అర్దయిష్యామ్యహం పార్థముల్కాభిరివ కుంజరం॥12॥

తమగ్నిమివ దుర్ధర్షమసిశక్తిశరేంధనం
పాండవాగ్నిమహం దీప్తం ప్రదహంతమివాహితాన్‌॥13॥

అశ్వవేగపురోవాతో రథౌఘస్తనయిత్నుమాన్‌
శరధారో మహామేఘః శమయిష్యామి పాండవం॥14॥

మత్కార్ముకవినిర్ముక్తాః పార్థమాశీవిషోపమాః
శరాః సమభిసర్పంతు వల్మీకమివ పన్నగాః॥15॥

జామదగ్న్యాన్మయా హ్యస్త్రం యత్ప్రాప్తమృషిసత్తమాత్‌
తదుపాశ్రిత్య వీర్యం చ యుధ్యేయమపి వాసవం॥16॥

ధ్వజాగ్రే వానరస్తిష్ఠన్భల్లేన నిహతో మయా
అద్యైవ పతతాం భూమౌ వినదన్భైరవాన్రవాన్‌॥17॥

శత్రోర్మయాభిపన్నానాం భూతానాం ధ్వజవాసినాం
దిశః ప్రతిష్ఠమానానామస్తు శబ్దో దివం గతః॥18॥

అద్య దుర్యోధనస్యాహం శల్యం హృది చిరస్థితం
సమూలముద్ధరిష్యామి బీభత్సుం పాతయన్రథాత్‌॥19॥

హతాశ్వం విరథం పార్థం పౌరుషే పర్యవస్థితం
నిఃశ్వసంతం యథా నాగమద్య పశ్యంతు కౌరవాః||20||

కామం గచ్ఛంతు కురవో ధనమాదాయ కేవలం
రథేషు వాపి తిష్ఠంతో యుద్ధం పశ్యంతు మామకం||21||

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

కృప ఉవాచ

సదైవ తవ రాధేయ యుద్ధే క్రూరతరా మతిః
నార్థానాం ప్రకృతిం వేత్థ నానుబంధమవేక్షసే||1||

నయా హి బహవః సంతి శాస్త్రాణ్యాశ్రిత్య చింతితాః
తేషాం యుద్ధం తు పాపిష్ఠం వేదయంతి పురావిదః||2||

దేశకాలేన సంయుక్తం యుద్ధం విజయదం భవేత్
హీనకాలం తదేవేహ ఫలవన్న భవత్యుత
దేశే కాలే చ విక్రాంతం కల్యాణాయ విధీయతే||3||

ఆనుకూల్యేన కార్యాణామంతరం సంవిధీయతాం
భారం హి రథకారస్య న వ్యవస్యంతి పండితాః||4||

పరిచింత్య తు పార్థేన సంనిపాతో న నః క్షమః
ఏకః కురూనభ్యరక్షదేకశ్చాగ్నిమతర్పయత్||5||

ఏకశ్చ పంచ వర్షాణి బ్రహ్మచర్యమధారయత్
ఏకః సుభద్రామారోప్య ద్వైరథే కృష్ణమాహ్వయత్
అస్మిన్నేవ వనే కృష్ణో హృతాం కృష్ణామవాజయత్||6||

ఏకశ్చ పంచ వర్షాణి శక్రాదస్త్రాణ్యశిక్షత
ఏకః సాంయమినిం జిత్వా కురూణామకరోద్యశః||7||

ఏకో గంధర్వరాజానం చిత్రసేనమరిందమః
విజిగ్యే తరసా సంఖ్యే సేనాం చాస్య సుదుర్జయాం||8||

తథా నివాతకవచాః కాలఖంజాశ్చ దానవాః
దైవతైరప్యవధ్యాస్తే ఏకేన యుధి పాతితాః||9||

ఏకేన హి త్వయా కర్ణ కిం నామేహ కృతం పురా
ఏకైకేన యథా తేషాం భూమిపాలా వశీకృతాః||10||

ఇంద్రోఽపి హి న పార్థేన సంయుగే యోద్ధుమర్హతి
యస్తేనాశంసతే యోద్ధుం కర్తవ్యం తస్య భేషజం||11||

ఆశీవిషస్య క్రుద్ధస్య పాణిముద్యమ్య దక్షిణం
అవిమృశ్య ప్రదేశిన్యా దంష్ట్రామాదాతుమిచ్ఛసి||12||

అథ వా కుంజరం మత్తమేక ఏవ చరన్వనే
అనంకుశం సమారుహ్య నగరం గంతుమిచ్ఛసి||13||

సమిద్ధం పావకం వాపి ఘృతమేదోవసాహుతం
ఘృతాక్తశ్చీరవాసాస్త్వం మధ్యేనోత్తర్తుమిచ్ఛసి||14||

ఆత్మానం యః సముద్బధ్య కంఠే బద్ధ్వా మహాశిలాం
సముద్రం ప్రతరేద్దోర్భ్యాం తత్ర కిం నామ పౌరుషం||15||

అకృతాస్త్రః కృతాస్త్రం వై బలవంతం సుదుర్బలః
తాదృశం కర్ణ యః పార్థం యోద్ధుమిచ్ఛేత్స దుర్మతిః||16||

అస్మాభిరేష నికృతో వర్షాణీహ త్రయోదశ
సింహః పాశవినిర్ముక్తో న నః శేషం కరిష్యతి||17||

ఏకాంతే పార్థమాసీనం కూపేఽగ్నిమివ సంవృతం
అజ్ఞానాదభ్యవస్కంద్య ప్రాప్తాః స్మో భయముత్తమం||18||

సహ యుధ్యామహే పార్థమాగతం యుద్ధదుర్మదం
సైన్యాస్తిష్ఠంతు సంనద్ధా వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః||19||

ద్రోణో దుర్యోధనో భీష్మో భవాంద్రౌణిస్తథా వయం
సర్వే యుధ్యామహే పార్థం కర్ణ మా సాహసం కృథాః||20||

వయం వ్యవసితం పార్థం వజ్రపాణిమివోద్యతం
షడ్రథాః ప్రతియుధ్యేమ తిష్ఠేమ యది సంహతాః||21||

వ్యూఢానీకాని సైన్యాని యత్తాః పరమధన్వినః
యుధ్యామహేఽర్జునం సంఖ్యే దానవా వాసవం యథా||22||

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

అశ్వత్థామోవాచ

న చ తావజ్జితా గావో న చ సీమాంతరం గతాః
న హాస్తినపురం ప్రాప్తాస్త్వం చ కర్ణ వికత్థసే||1||

సంగ్రామాన్సుబహూంజిత్వా లబ్ధ్వా చ విపులం ధనం
విజిత్య చ పరాం భూమిం నాహుః కించన పౌరుషం||2||

పచత్యగ్నిరవాక్యస్తు తూష్ణీం భాతి దివాకరః
తూష్ణీం ధారయతే లోకాన్వసుధా సచరాచరాన్||3||

చాతుర్వర్ణ్యస్య కర్మాణి విహితాని మనీషిభిః
ధనం యైరధిగంతవ్యం యచ్చ కుర్వన్న దుష్యతి||4||

అధీత్య బ్రాహ్మణో వేదాన్యాజయేత యజేత చ
క్షత్రియో ధనురాశ్రిత్య యజేతైవ న యాజయేత్
వైశ్యోఽధిగమ్య ద్రవ్యాణి బ్రహ్మకర్మాణి కారయేత్||5||

వర్తమానా యథాశాస్త్రం ప్రాప్య చాపి మహీమిమాం
సత్కుర్వంతి మహాభాగా గురూన్సువిగుణానపి||6||

ప్రాప్య ద్యూతేన కో రాజ్యం క్షత్రియస్తోష్టుమర్హతి
తథా నృశంసరూపేణ యథాన్యః ప్రాకృతో జనః||7||

తథావాప్తేషు విత్తేషు కో వికత్థేద్విచక్షణః
నికృత్యా వంచనాయోగైశ్చరన్వైతంసికో యథా||8||

కతమద్ద్వైరథం యుద్ధం యత్రాజైషీర్ధనంజయం
నకులం సహదేవం చ ధనం యేషాం త్వయా హృతం||9||

యుధిష్ఠిరో జితః కస్మిన్భీమశ్చ బలినాం వరః
ఇంద్రప్రస్థం త్వయా కస్మిన్సంగ్రామే నిర్జితం పురా||10||

తథైవ కతమం యుద్ధం యస్మిన్కృష్ణా జితా త్వయా
ఏకవస్త్రా సభాం నీతా దుష్టకర్మన్రజస్వలా||11||

మూలమేషాం మహత్కృత్తం సారార్థీ చందనం యథా
కర్మ కారయిథాః శూర తత్ర కిం విదురోఽబ్రవీత్||12||

యథాశక్తి మనుష్యాణాం శమమాలక్షయామహే
అన్యేషాం చైవ సత్త్వానామపి కీటపిపీలికే॥13॥

ద్రౌపద్యాస్తం పరిక్లేశం న క్షంతుం పాండవోఽర్హతి
దుఃఖాయ ధార్తరాష్ట్రాణాం ప్రాదుర్భూతో ధనంజయః॥14॥

త్వం పునః పండితో భూత్వా వాచం వక్తుమిహేచ్ఛసి
వైరాంతకరణో జిష్ణుర్న నః శేషం కరిష్యతి॥15॥

నైష దేవాన్న గంధర్వాన్నాసురాన్న చ రాక్షసాన్
భయాదిహ న యుధ్యేత కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥16॥

యం యమేషోఽభిసంక్రుద్ధః సంగ్రామేఽభిపతిష్యతి
వృక్షం గరుడవేగేన వినిహత్య తమేష్యతి॥17॥

త్వత్తో విశిష్టం వీర్యేణ ధనుష్యమరరాట్సమం
వాసుదేవసమం యుద్ధే తం పార్థం కో న పూజయేత్॥18॥

దైవం దైవేన యుధ్యేత మానుషేణ చ మానుషం
అస్త్రేణాస్త్రం సమాహన్యాత్కోఽర్జునేన సమః పుమాన్॥19॥

పుత్రాదనంతరః శిష్య ఇతి ధర్మవిదో విదుః
ఏతేనాపి నిమిత్తేన ప్రియో ద్రోణస్య పాండవః॥20॥

యథా త్వమకరోర్ద్యూతమింద్రప్రస్థం యథాహరః
యథానైషీః సభాం కృష్ణాం తథా యుధ్యస్వ పాండవం॥21॥

అయం తే మాతులః ప్రాజ్ఞః క్షత్రధర్మస్య కోవిదః
దుర్ద్యూతదేవీ గాంధారః శకునిర్యుధ్యతామిహ॥22॥

నాక్షాన్క్షిపతి గాండీవం న కృతం ద్వాపరం న చ
జ్వలతో నిశితాన్బాణాంస్తీక్ష్ణాన్క్షిపతి గాండివం॥23॥

న హి గాండీవనిర్ముక్తా గార్ధ్రపత్రాః సుతేజనాః
అంతరేష్వవతిష్ఠంతి గిరీణామపి దారణాః॥24॥

అంతకః శమనో మృత్యుస్తథాగ్నిర్వడవాముఖః
కుర్యురేతే క్వచిచ్ఛేషం న తు క్రుద్ధో ధనంజయః॥25॥

యుధ్యతాం కామమాచార్యో నాహం యోత్స్యే ధనంజయం
మత్స్యో హ్యస్మాభిరాయోధ్యో యద్యాగచ్ఛేద్గవాం పదం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సాధు పశ్యతి వై ద్రోణః కృపః సాధ్వనుపశ్యతి
కర్ణస్తు క్షత్రధర్మేణ యథావద్యోద్ధుమిచ్ఛతి॥1॥

ఆచార్యో నాభిషక్తవ్యః పురుషేణ విజానతా
దేశకాలౌ తు సంప్రేక్ష్య యోద్ధవ్యమితి మే మతిః॥2॥

యస్య సూర్యసమాః పంచ సపత్నాః స్యుః ప్రహారిణః
కథమభ్యుదయే తేషాం న ప్రముహ్యేత పండితః॥3॥

స్వార్థే సర్వే విముహ్యంతి యేఽపి ధర్మవిదో జనాః
తస్మాద్రాజన్బ్రువీమ్యేష వాక్యం తే యది రోచతే॥4॥

కర్ణో యదభ్యవోచన్నస్తేజఃసంజననాయ తత్
ఆచార్యపుత్రః క్షమతాం మహత్కార్యముపస్థితం॥5॥

నాయం కాలో విరోధస్య కౌంతేయే సముపస్థితే
క్షంతవ్యం భవతా సర్వమాచార్యేణ కృపేణ చ॥6॥

భవతాం హి కృతాస్త్రత్వం యథాదిత్యే ప్రభా తథా
యథా చంద్రమసో లక్ష్మ సర్వథా నాపకృష్యతే
ఏవం భవత్సు బ్రాహ్మణ్యం బ్రహ్మాస్త్రం చ ప్రతిష్ఠితం॥7॥

చత్వార ఏకతో వేదాః క్షాత్రమేకత్ర దృశ్యతే
నైతత్సమస్తముభయం కస్మింశ్చిదనుశుశ్రుమః॥8॥

అన్యత్ర భారతాచార్యాత్సపుత్రాదితి మే మతిః
బ్రహ్మాస్త్రం చైవ వేదాశ్చ నైతదన్యత్ర దృశ్యతే॥9॥

ఆచార్యపుత్రః క్షమతాం నాయం కాలః స్వభేదనే
సర్వే సంహత్య యుధ్యామః పాకశాసనిమాగతం॥10॥

బలస్య వ్యసనానీహ యాన్యుక్తాని మనీషిభిః
ముఖ్యో భేదో హి తేషాం వై పాపిష్ఠో విదుషాం మతః॥11॥

అశ్వత్థామోవాచ

ఆచార్య ఏవ క్షమతాం శాంతిరత్ర విధీయతాం
అభిషజ్యమానే హి గురౌ తద్వృత్తం రోషకారితం॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో ద్రోణం క్షమయామాస భారత
సహ కర్ణేన భీష్మేణ కృపేణ చ మహాత్మనా॥13॥

ద్రోణ ఉవాచ

యదేవ ప్రథమం వాక్యం భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్
తేనైవాహం ప్రసన్నో వై పరమత్ర విధీయతాం॥14॥

యథా దుర్యోధనేఽయత్తే నాగః స్పృశతి సైనికాన్
సాహసాద్యది వా మోహాత్తథా నీతిర్విధీయతాం॥15॥

వనవాసే హ్యనిర్వృత్తే దర్శయేన్న ధనంజయః
ధనం వాలభమానోఽత్ర నాద్య నః క్షంతుమర్హతి॥16॥

యథా నాయం సమాయుజ్యాద్ధార్తరాష్ట్రాన్కథంచన
యథా చ న పరాజయ్యాత్తథా నీతిర్విధీయతాం॥17॥

ఉక్తం దుర్యోధనేనాపి పురస్తాద్వాక్యమీదృశం
తదనుస్మృత్య గాంగేయ యథావద్వక్తుమర్హసి॥18॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

కలాంశాస్తాత యుజ్యంతే ముహూర్తాశ్చ దినాని చ
అర్ధమాసాశ్చ మాసాశ్చ నక్షత్రాణి గ్రహాస్తథా॥1॥

ఋతవశ్చాపి యుజ్యంతే తథా సంవత్సరా అపి
ఏవం కాలవిభాగేన కాలచక్రం ప్రవర్తతే ॥2॥

తేషాం కాలాతిరేకేణ జ్యోతిషాం చ వ్యతిక్రమాత్
పంచమే పంచమే వర్షే ద్వౌ మాసావుపజాయతః ॥3॥

తేషామభ్యధికా మాసాః పంచ ద్వాదశ చ క్షపాః
త్రయోదశానాం వర్షాణామితి మే వర్తతే మతిః ॥4॥

సర్వం యథావచ్చరితం యద్యదేభిః పరిశ్రుతం
ఏవమేతద్ధ్రువం జ్ఞాత్వా తతో బీభత్సురాగతః ॥5॥

సర్వే చైవ మహాత్మానః సర్వే ధర్మార్థకోవిదాః
యేషాం యుధిష్ఠిరో రాజా కస్మాద్ధర్మేఽపరాధ్నుయుః ॥6॥

అలుబ్ధాశ్చైవ కౌంతేయాః కృతవంతశ్చ దుష్కరం
న చాపి కేవలం రాజ్యమిచ్ఛేయుస్తేఽనుపాయతః ॥7॥

తదైవ తే హి విక్రాంతుమీషుః కౌరవనందనాః
ధర్మపాశనిబద్ధాస్తు న చేలుః క్షత్రియవ్రతాత్ ॥8॥

యచ్చానృత ఇతి ఖ్యాయేద్యచ్చ గచ్ఛేత్పరాభవం
వృణుయుర్మరణం పార్థా నానృతత్వం కథంచన ॥9॥

ప్రాప్తే తు కాలే ప్రాప్తవ్యం నోత్సృజేయుర్నరర్షభాః
అపి వజ్రభృతా గుప్తం తథావీర్యా హి పాండవాః ॥10॥

ప్రతియుధ్యామ సమరే సర్వశస్త్రభృతాం వరం
తస్మాద్యదత్ర కల్యాణం లోకే సద్భిరనుష్ఠితం
తత్సంవిధీయతాం క్షిప్రం మా నో హ్యర్థోఽతిగాత్పరాన్ ॥11॥

న హి పశ్యామి సంగ్రామే కదాచిదపి కౌరవ
ఏకాంతసిద్ధిం రాజేంద్ర సంప్రాప్తశ్చ ధనంజయః ॥12॥

సంప్రవృత్తే తు సంగ్రామే భావాభావౌ జయాజయౌ
అవశ్యమేకం స్పృశతో దృష్టమేతదసంశయం ॥13॥

తస్మాద్యుద్ధావచరికం కర్మ వా ధర్మసంహితం
క్రియతామాశు రాజేంద్ర సంప్రాప్తో హి ధనంజయః ॥14॥

దుర్యోధన ఉవాచ

నాహం రాజ్యం ప్రదాస్యామి పాండవానాం పితామహ
యుద్ధావచారికం యత్తు తచ్ఛీఘ్రం సంవిధీయతాం ॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర యా మామకీ బుద్ధిః శ్రూయతాం యది రోచతే
క్షిప్రం బలచతుర్భాగం గృహ్య గచ్ఛ పురం ప్రతి
తతోఽపరశ్చతుర్భాగో గాః సమాదాయ గచ్ఛతు ॥16॥

వయం త్వర్ధేన సైన్యేన ప్రతియోత్స్యామ పాండవం
మత్స్యం వా పునరాయాతమథ వాపి శతక్రతుం ॥17॥

ఆచార్యో మధ్యతస్తిష్ఠత్వశ్వత్థామా తు సవ్యతః
కృపః శారద్వతో ధీమాన్పార్శ్వం రక్షతు దక్షిణం ॥18॥

అగ్రతః సూతపుత్రస్తు కర్ణస్తిష్ఠతు దంశితః
అహం సర్వస్య సైన్యస్య పశ్చాత్స్థాస్యామి పాలయన్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా వ్యూఢేష్వనీకేషు కౌరవేయైర్మహారథైః
ఉపాయాదర్జునస్తూర్ణం రథఘోషేణ నాదయన్॥1॥

దదృశుస్తే ధ్వజాగ్రం వై శుశ్రువుశ్చ రథస్వనం
దోధూయమానస్య భృశం గాండీవస్య చ నిస్వనం॥2॥

తతస్తత్సర్వమాలోక్య ద్రోణో వచనమబ్రవీత్
మహారథమనుప్రాప్తం దృష్ట్వా గాండీవధన్వినం॥3॥

ఏతద్ధ్వజాగ్రం పార్థస్య దూరతః సంప్రకాశతే
ఏష ఘోషః సజలదో రోరవీతి చ వానరః॥4॥

ఏష తిష్ఠన్రథశ్రేష్ఠో రథే రథవరప్రణుత్
ఉత్కర్షతి ధనుఃశ్రేష్ఠం గాండీవమశనిస్వనం॥5॥

ఇమౌ హి బాణౌ సహితౌ పాదయోర్మే వ్యవస్థితౌ
అపరౌ చాప్యతిక్రాంతౌ కర్ణౌ సంస్పృశ్య మే శరౌ॥6॥

నిరుష్య హి వనే వాసం కృత్వా కర్మాతిమానుషం
అభివాదయతే పార్థః శ్రోత్రే చ పరిపృచ్ఛతి॥7॥

అర్జున ఉవాచ

ఇషుపాతే చ సేనాయా హయాన్సంయచ్ఛ సారథే
యావత్సమీక్షే సైన్యేఽస్మిన్క్వాసౌ కురుకులాధమః॥8॥

సర్వానన్యాననాదృత్య దృష్ట్వా తమతిమానినం
తస్య మూర్ధ్ని పతిష్యామి తత ఏతే పరాజితాః॥9॥

ఏష వ్యవస్థితో ద్రోణో ద్రౌణిశ్చ తదనంతరం
భీష్మః కృపశ్చ కర్ణశ్చ మహేష్వాసా వ్యవస్థితాః॥10॥

రాజానం నాత్ర పశ్యామి గాః సమాదాయ గచ్ఛతి
దక్షిణం మార్గమాస్థాయ శంకే జీవపరాయణః॥11॥

ఉత్సృజ్యైతద్రథానీకం గచ్ఛ యత్ర సుయోధనః
తత్రైవ యోత్స్యే వైరాటే నాస్తి యుద్ధం నిరామిషం
తం జిత్వా వినివర్త్స్యే గాః సమాదాయ వై పునః॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స వైరాటిర్హయాన్సంయమ్య యత్నతః
నియమ్య చ తతో రశ్మీన్యత్ర తే కురుపుంగవాః
అచోదయత్తతో వాహాన్యతో దుర్యోధనస్తతః॥13॥

ఉత్సృజ్య రథవంశం తు ప్రయాతే శ్వేతవాహనే
అభిప్రాయం విదిత్వాస్య ద్రోణో వచనమబ్రవీత్॥14॥

నైషోఽన్తరేణ రాజానం బీభత్సుః స్థాతుమిచ్ఛతి
తస్య పార్ష్ణిం గ్రహీష్యామో జవేనాభిప్రయాస్యతః॥15॥

న హ్యేనమభిసంక్రుద్ధమేకో యుధ్యేత సంయుగే
అన్యో దేవాత్సహస్రాక్షాత్కృష్ణాద్వా దేవకీసుతాత్॥16॥

కిం నో గావః కరిష్యంతి ధనం వా విపులం తథా
దుర్యోధనః పార్థజలే పురా నౌరివ మజ్జతి॥17॥

తథైవ గత్వా బీభత్సుర్నామ విశ్రావ్య చాత్మనః
శలభైరివ తాం సేనాం శరైః శీఘ్రమవాకిరత్॥18॥

కీర్యమాణాః శరౌఘైస్తు యోధాస్తే పార్థచోదితైః
నాపశ్యన్నావృతాం భూమిమంతరిక్షం చ పత్రిభిః॥19॥

తేషాం నాత్మనినో యుద్ధే నాపయానేఽభవన్మతిః
శీఘ్రత్వమేవ పార్థస్య పూజయంతి స్మ చేతసా॥20॥

తతః శంఖం ప్రదధ్మౌ స ద్విషతాం లోమహర్షణం
విస్ఫార్య చ ధనుఃశ్రేష్ఠం ధ్వజే భూతాన్యచోదయత్॥21॥

తస్య శంఖస్య శబ్దేన రథనేమిస్వనేన చ
అమానుషాణాం తేషాం చ భూతానాం ధ్వజవాసినాం॥22॥

ఊర్ధ్వం పుచ్ఛాన్విధున్వానా రేభమాణాః సమంతతః
గావః ప్రతిన్యవర్తంత దిశమాస్థాయ దక్షిణాం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స శత్రుసేనాం తరసా ప్రణుద్య; గాస్తా విజిత్యాథ ధనుర్ధరాగ్ర్యః
దుర్యోధనాయాభిముఖం ప్రయాతో; భూయోఽర్జునః ప్రియమాజౌ చికీర్షన్॥1॥

గోషు ప్రయాతాసు జవేన మత్స్యా;న్కిరీటినం కృతకార్యం చ మత్వా
దుర్యోధనాయాభిముఖం ప్రయాంతం; కురుప్రవీరాః సహసాభిపేతుః॥2॥

తేషామనీకాని బహూని గాఢం; వ్యూఢాని దృష్ట్వా బహులధ్వజాని
మత్స్యస్య పుత్రం ద్విషతాం నిహంతా; వైరాటిమామంత్ర్య తతోఽభ్యువాచ॥3॥

ఏతేన తూర్ణం ప్రతిపాదయేమా;ఞ్శ్వేతాన్హయాన్కాంచనరశ్మియోక్త్రాన్
జవేన సర్వేణ కురు ప్రయత్న;మాసాదయైతద్రథసింహవృందం॥4॥

గజో గజేనేవ మయా దురాత్మా; యో యోద్ధుమాకాంక్షతి సూతపుత్రః
తమేవ మాం ప్రాపయ రాజపుత్ర; దుర్యోధనాపాశ్రయజాతదర్పం॥5॥

స తైర్హయైర్వాతజవైర్బృహద్భిః; పుత్రో విరాటస్య సువర్ణకక్ష్యైః
విధ్వంసయంస్తద్రథినామనీకం; తతోఽవహత్పాండవమాజిమధ్యే॥6॥

తం చిత్రసేనో విశిఖైర్విపాఠైః; సంగ్రామజిచ్ఛత్రుసహో జయశ్చ
ప్రత్యుద్యయుర్భారతమాపతంతం; మహారథాః కర్ణమభీప్సమానాః॥7॥

తతః స తేషాం పురుషప్రవీరః; శరాసనార్చిః శరవేగతాపః
వ్రాతాన్రథానామదహత్స మన్యు;ర్వనం యథాగ్నిః కురుపుంగవానాం॥8॥

తస్మింస్తు యుద్ధే తుములే ప్రవృత్తే; పార్థం వికర్ణోఽతిరథం రథేన
విపాఠవర్షేణ కురుప్రవీరో; భీమేన భీమానుజమాససాద॥9॥

తతో వికర్ణస్య ధనుర్వికృష్య; జాంబూనదాగ్ర్యోపచితం దృఢజ్యం
అపాతయద్ధ్వజమస్య ప్రమథ్య; ఛిన్నధ్వజః సోఽప్యపయాజ్జవేన॥10॥

తం శాత్రవాణాం గణబాధితారం; కర్మాణి కుర్వాణమమానుషాణి
శత్రుంతపః కోపమమృష్యమాణః; సమర్పయత్కూర్మనఖేన పార్థం॥11॥

స తేన రాజ్ఞాతిరథేన విద్ధో; విగాహమానో ధ్వజినీం కురూణాం
శత్రుంతపం పంచభిరాశు విద్ధ్వా; తతోఽస్య సూతం దశభిర్జఘాన॥12॥

తతః స విద్ధో భరతర్షభేణ; బాణేన గాత్రావరణాతిగేన
గతాసురాజౌ నిపపాత భూమౌ; నగో నగాగ్రాదివ వాతరుగ్ణః॥13॥

రథర్షభాస్తే తు రథర్షభేణ; వీరా రణే వీరతరేణ భగ్నాః
చకంపిరే వాతవశేన కాలే; ప్రకంపితానీవ మహావనాని॥14॥

హతాస్తు పార్థేన నరప్రవీరా; భూమౌ యువానః సుషుపుః సువేషాః
వసుప్రదా వాసవతుల్యవీర్యాః; పరాజితా వాసవజేన సంఖ్యే
సువర్ణకార్ష్ణాయసవర్మనద్ధా; నాగా యథా హైమవతాః ప్రవృద్ధాః॥15॥

తథా స శత్రూన్సమరే వినిఘ్న;న్గాండీవధన్వా పురుషప్రవీరః
చచార సంఖ్యే ప్రదిశో దిశశ్చ; దహన్నివాగ్నిర్వనమాతపాంతే॥16॥

ప్రకీర్ణపర్ణాని యథా వసంతే; విశాతయిత్వాత్యనిలో నుదన్ఖే
తథా సపత్నాన్వికిరన్కిరీటీ; చచార సంఖ్యేఽతిరథో రథేన॥17॥

శోణాశ్వవాహస్య హయాన్నిహత్య; వైకర్తనభ్రాతురదీనసత్త్వః
ఏకేన సంగ్రామజితః శరేణ; శిరో జహారాథ కిరీటమాలీ॥18॥

తస్మిన్హతే భ్రాతరి సూతపుత్రో; వైకర్తనో వీర్యమథాదదానః
ప్రగృహ్య దంతావివ నాగరాజో; మహర్షభం వ్యాఘ్ర ఇవాభ్యధావత్॥19॥

స పాండవం ద్వాదశభిః పృషత్కై;ర్వైకర్తనః శీఘ్రముపాజఘాన
వివ్యాధ గాత్రేషు హయాంశ్చ సర్వా;న్విరాటపుత్రం చ శరైర్నిజఘ్నే॥20॥

స హస్తినేవాభిహతో గజేంద్రః; ప్రగృహ్య భల్లాన్నిశితాన్నిషంగాత్
ఆకర్ణపూర్ణం చ ధనుర్వికృష్య; వివ్యాధ బాణైరథ సూతపుత్రం॥21॥

అథాస్య బాహూరుశిరోలలాటం; గ్రీవాం రథాంగాని పరావమర్దీ
స్థితస్య బాణైర్యుధి నిర్బిభేద; గాండీవముక్తైరశనిప్రకాశైః॥22॥

స పార్థముక్తైర్విశిఖైః ప్రణున్నో; గజో గజేనేవ జితస్తరస్వీ
విహాయ సంగ్రామశిరః ప్రయాతో; వైకర్తనః పాండవబాణతప్తః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అపయాతే తు రాధేయే దుర్యోధనపురోగమాః
అనీకేన యథాస్వేన శరైరార్చ్ఛంత పాండవం॥1॥

బహుధా తస్య సైన్యస్య వ్యూఢస్యాపతతః శరైః
అభియానీయమాజ్ఞాయ వైరాటిరిదమబ్రవీత్॥2॥

ఆస్థాయ రుచిరం జిష్ణో రథం సారథినా మయా
కతమద్యాస్యసేఽనీకముక్తో యాస్యామ్యహం త్వయా॥3॥

అర్జున ఉవాచ

లోహితాక్షమరిష్టం యం వైయాఘ్రమనుపశ్యసి
నీలాం పతాకామాశ్రిత్య రథే తిష్ఠంతముత్తర॥4॥

కృపస్యైతద్రథానీకం ప్రాపయస్వైతదేవ మాం
ఏతస్య దర్శయిష్యామి శీఘ్రాస్త్రం దృఢధన్వినః॥5॥

కమండలుర్ధ్వజే యస్య శాతకుంభమయః శుభః
ఆచార్య ఏష వై ద్రోణః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥6॥

సుప్రసన్నమనా వీర కురుష్వైనం ప్రదక్షిణం
అత్రైవ చావిరోధేన ఏష ధర్మః సనాతనః॥7॥

యది మే ప్రథమం ద్రోణః శరీరే ప్రహరిష్యతి
తతోఽస్య ప్రహరిష్యామి నాస్య కోపో భవిష్యతి॥8॥

అస్యావిదూరే తు ధనుర్ధ్వజాగ్రే యస్య దృశ్యతే
ఆచార్యస్యైష పుత్రో వై అశ్వత్థామా మహారథః॥9॥

సదా మమైష మాన్యశ్చ సర్వశస్త్రభృతామపి
ఏతస్య త్వం రథం ప్రాప్య నివర్తేథాః పునః పునః॥10॥

య ఏష తు రథానీకే సువర్ణకవచావృతః
సేనాగ్ర్యేణ తృతీయేన వ్యవహార్యేణ తిష్ఠతి॥11॥

యస్య నాగో ధ్వజాగ్రే వై హేమకేతనసంశ్రితః
ధృతరాష్ట్రాత్మజః శ్రీమానేష రాజా సుయోధనః॥12॥

ఏతస్యాభిముఖం వీర రథం పరరథారుజః
ప్రాపయస్వైష తేజోభిప్రమాథీ యుద్ధదుర్మదః॥13॥

ఏష ద్రోణస్య శిష్యాణాం శీఘ్రాస్త్రః ప్రథమో మతః
ఏతస్య దర్శయిష్యామి శీఘ్రాస్త్రం విపులం శరైః॥14॥

నాగకక్ష్యా తు రుచిరా ధ్వజాగ్రే యస్య తిష్ఠతి
ఏష వైకర్తనః కర్ణో విదితః పూర్వమేవ తే॥15॥

ఏతస్య రథమాస్థాయ రాధేయస్య దురాత్మనః
యత్తో భవేథాః సంగ్రామే స్పర్ధత్యేష మయా సదా॥16॥

యస్తు నీలానుసారేణ పంచతారేణ కేతునా
హస్తావాపీ బృహద్ధన్వా రథే తిష్ఠతి వీర్యవాన్॥17॥

యస్య తారార్కచిత్రోఽసౌ రథే ధ్వజవరః స్థితః
యస్యైతత్పాండురం ఛత్రం విమలం మూర్ధ్ని తిష్ఠతి॥18॥

మహతో రథవంశస్య నానాధ్వజపతాకినః
బలాహకాగ్రే సూర్యో వా య ఏష ప్రముఖే స్థితః॥19॥

హైమం చంద్రార్కసంకాశం కవచం యస్య దృశ్యతే
జాతరూపశిరస్త్రాణస్త్రాసయన్నివ మే మనః॥20॥

ఏష శాంతనవో భీష్మః సర్వేషాం నః పితామహః
రాజశ్రియావబద్ధస్తు దుర్యోధనవశానుగః॥21॥

పశ్చాదేష ప్రయాతవ్యో న మే విఘ్నకరో భవేత్
ఏతేన యుధ్యమానస్య యత్తః సంయచ్ఛ మే హయాన్॥22॥

తతోఽభ్యవహదవ్యగ్రో వైరాటిః సవ్యసాచినం
యత్రాతిష్ఠత్కృపో రాజన్యోత్స్యమానో ధనంజయం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తాన్యనీకాన్యదృశ్యంత కురూణాముగ్రధన్వినాం
సంసర్పంతో యథా మేఘా ఘర్మాంతే మందమారుతాః॥1॥

అభ్యాశే వాజినస్తస్థుః సమారూఢాః ప్రహారిభిః
భీమరూపాశ్చ మాతంగాస్తోమరాంకుశచోదితాః॥2॥

తతః శక్రః సురగణైః సమారుహ్య సుదర్శనం
సహోపాయాత్తదా రాజన్విశ్వాశ్విమరుతాం గణైః॥3॥

తద్దేవయక్షగంధర్వమహోరగసమాకులం
శుశుభేఽభ్రవినిర్ముక్తం గ్రహైరివ నభస్తలం॥4॥

అస్త్రాణాం చ బలం తేషాం మానుషేషు ప్రయుజ్యతాం
తచ్చ ఘోరం మహద్యుద్ధం భీష్మార్జునసమాగమే॥5॥

శతం శతసహస్రాణాం యత్ర స్థూణా హిరణ్మయాః
మణిరత్నమయాశ్చాన్యాః ప్రాసాదముపధారయన్॥6॥

తత్ర కామగమం దివ్యం సర్వరత్నవిభూషితం
విమానం దేవరాజస్య శుశుభే ఖేచరం తదా॥7॥

తత్ర దేవాస్త్రయస్త్రింశత్తిష్ఠంతి సహవాసవాః
గంధర్వా రాక్షసాః సర్పాః పితరశ్చ మహర్షిభిః॥8॥

తథా రాజా వసుమనా బలాక్షః సుప్రతర్దనః
అష్టకశ్చ శిబిశ్చైవ యయాతిర్నహుషో గయః॥9॥

మనుః క్షుపో రఘుర్భానుః కృశాశ్వః సగరః శలః
విమానే దేవరాజస్య సమదృశ్యంత సుప్రభాః॥10॥

అగ్నేరీశస్య సోమస్య వరుణస్య ప్రజాపతేః
తథా ధాతుర్విధాతుశ్చ కుబేరస్య యమస్య చ॥11॥

అలంబుసోగ్రసేనస్య గంధర్వస్య చ తుంబురోః
యథాభాగం యథోద్దేశం విమానాని చకాశిరే॥12॥

సర్వదేవనికాయాశ్చ సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
అర్జునస్య కురూణాం చ ద్రష్టుం యుద్ధముపాగతాః॥13॥

దివ్యానాం తత్ర మాల్యానాం గంధః పుణ్యోఽథ సర్వశః
ప్రససార వసంతాగ్రే వనానామివ పుష్పతాం॥14॥

రక్తారక్తాని దేవానాం సమదృశ్యంత తిష్ఠతాం
ఆతపత్రాణి వాసాంసి స్రజశ్చ వ్యజనాని చ॥15॥

ఉపశామ్యద్రజో భౌమం సర్వం వ్యాప్తం మరీచిభిః
దివ్యాన్గంధానుపాదాయ వాయుర్యోధానసేవత॥16॥

ప్రభాసితమివాకాశం చిత్రరూపమలంకృతం
సంపతద్భిః స్థితైశ్చైవ నానారత్నావభాసితైః
విమానైర్వివిధైశ్చిత్రైరుపానీతైః సురోత్తమైః॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నంతరే తత్ర మహావీర్యపరాక్రమః
ఆజగామ మహాసత్త్వః కృపః శస్త్రభృతాం వరః
అర్జునం ప్రతి సంయోద్ధుం యుద్ధార్థీ స మహారథః॥1॥

తౌ రథౌ సూర్యసంకాశౌ యోత్స్యమానౌ మహాబలౌ
శారదావివ జీమూతౌ వ్యరోచేతాం వ్యవస్థితౌ॥2॥

పార్థోఽపి విశ్రుతం లోకే గాండీవం పరమాయుధం
వికృష్య చిక్షేప బహూన్నారాచాన్మర్మభేదినః॥3॥

తానప్రాప్తాఞ్శితైర్బాణైర్నారాచాన్రక్తభోజనాన్
కృపశ్చిచ్ఛేద పార్థస్య శతశోఽథ సహస్రశః॥4॥

తతః పార్థశ్చ సంక్రుద్ధశ్చిత్రాన్మార్గాన్ప్రదర్శయన్
దిశః సంఛాదయన్బాణైః ప్రదిశశ్చ మహారథః॥5॥

ఏకచ్ఛాయమివాకాశం ప్రకుర్వన్సర్వతః ప్రభుః
ప్రచ్ఛాదయదమేయాత్మా పార్థః శరశతైః కృపం॥6॥

స శరైరర్పితః క్రుద్ధః శితైరగ్నిశిఖోపమైః
తూర్ణం శరసహస్రేణ పార్థమప్రతిమౌజసం
అర్పయిత్వా మహాత్మానం ననాద సమరే కృపః॥7॥

తతః కనకపుంఖాగ్రైర్వీరః సంనతపర్వభిః
త్వరన్గాండీవనిర్ముక్తైరర్జునస్తస్య వాజినః
చతుర్భిశ్చతురస్తీక్ష్ణైరవిధ్యత్పరమేషుభిః॥8॥

తే హయా నిశితైర్విద్ధా జ్వలద్భిరివ పన్నగైః
ఉత్పేతుః సహసా సర్వే కృపః స్థానాదథాచ్యవత్॥9॥

చ్యుతం తు గౌతమం స్థానాత్సమీక్ష్య కురునందనః
నావిధ్యత్పరవీరఘ్నో రక్షమాణోఽస్య గౌరవం॥10॥

స తు లబ్ధ్వా పునః స్థానం గౌతమః సవ్యసాచినం
వివ్యాధ దశభిర్బాణైస్త్వరితః కంకపత్రిభిః॥11॥

తతః పార్థో ధనుస్తస్య భల్లేన నిశితేన చ
చిచ్ఛేదైకేన భూయశ్చ హస్తాచ్చాపమథాహరత్॥12॥

అథాస్య కవచం బాణైర్నిశితైర్మర్మభేదిభిః
వ్యధమన్న చ పార్థోఽస్య శరీరమవపీడయత్॥13॥

తస్య నిర్ముచ్యమానస్య కవచాత్కాయ ఆబభౌ
సమయే ముచ్యమానస్య సర్పస్యేవ తనుర్యథా॥14॥

ఛిన్నే ధనుషి పార్థేన సోఽన్యదాదాయ కార్ముకం
చకార గౌతమః సజ్యం తదద్భుతమివాభవత్॥15॥

స తదప్యస్య కౌంతేయశ్చిచ్ఛేద నతపర్వణా
ఏవమన్యాని చాపాని బహూని కృతహస్తవత్
శారద్వతస్య చిచ్ఛేద పాండవః పరవీరహా॥16॥

స ఛిన్నధనురాదాయ అథ శక్తిం ప్రతాపవాన్
ప్రాహిణోత్పాండుపుత్రాయ ప్రదీప్తామశనీమివ॥17॥

తామర్జునస్తదాయాంతీం శక్తిం హేమవిభూషితాం
వియద్గతాం మహోల్కాభాం చిచ్ఛేద దశభిః శరైః
సాపతద్దశధా ఛిన్నా భూమౌ పార్థేన ధీమతా||18||

యుగమధ్యే తు భల్లైస్తు తతః స సధనుః కృపః
తమాశు నిశితైః పార్థం బిభేద దశభిః శరైః||19||

తతః పార్థో మహాతేజా విశిఖానగ్నితేజసః
చిక్షేప సమరే క్రుద్ధస్త్రయోదశ శిలాశితాన్||20||

అథాస్య యుగమేకేన చతుర్భిశ్చతురో హయాన్
షష్ఠేన చ శిరః కాయాచ్ఛరేణ రథసారథేః||21||

త్రిభిస్త్రివేణుం సమరే ద్వాభ్యామక్షౌ మహాబలః
ద్వాదశేన తు భల్లేన చకర్తాస్య ధ్వజం తథా||22||

తతో వజ్రనికాశేన ఫల్గునః ప్రహసన్నివ
త్రయోదశేనేంద్రసమః కృపం వక్షస్యతాడయత్||23||

స ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
గదాపాణిరవప్లుత్య తూర్ణం చిక్షేప తాం గదాం||24||

సా తు ముక్తా గదా గుర్వీ కృపేణ సుపరిష్కృతా
అర్జునేన శరైర్నున్నా ప్రతిమార్గమథాగమత్||25||

తతో యోధాః పరీప్సంతః శారద్వతమమర్షణం
సర్వతః సమరే పార్థం శరవర్షైరవాకిరన్||26||

తతో విరాటస్య సుతః సవ్యమావృత్య వాజినః
యమకం మండలం కృత్వా తాన్యోధాన్ప్రత్యవారయత్||27||

తతః కృపముపాదాయ విరథం తే నరర్షభాః
అపాజహ్రుర్మహావేగాః కుంతీపుత్రాద్ధనంజయాత్||28||

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

అర్జున ఉవాచ

యత్రైషా కాంచనీ వేదీ ప్రదీప్తాగ్నిశిఖోపమా
ఉచ్ఛ్రితా కాంచనే దండే పతాకాభిరలంకృతా
తత్ర మాం వహ భద్రం తే ద్రోణానీకాయ మారిష||1||

అశ్వాః శోణాః ప్రకాశంతే బృహంతశ్చారువాహినః
స్నిగ్ధవిద్రుమసంకాశాస్తామ్రాస్యాః ప్రియదర్శనాః
యుక్తా రథవరే యస్య సర్వశిక్షావిశారదాః||2||

దీర్ఘబాహుర్మహాతేజా బలరూపసమన్వితః
సర్వలోకేషు విఖ్యాతో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్||3||

బుద్ధ్యా తుల్యో హ్యుశనసా బృహస్పతిసమో నయే
వేదాస్తథైవ చత్వారో బ్రహ్మచర్యం తథైవ చ||4||

ససంహారాణి దివ్యాని సర్వాణ్యస్త్రాణి మారిష
ధనుర్వేదశ్చ కార్త్స్న్యేన యస్మిన్నిత్యం ప్రతిష్ఠితః||5||

క్షమా దమశ్చ సత్యం చ ఆనృశంస్యమథార్జవం
ఏతే చాన్యే చ బహవో గుణా యస్మింద్విజోత్తమే||6||

తేనాహం యోద్ధుమిచ్ఛామి మహాభాగేన సంయుగే
తస్మాత్త్వం ప్రాపయాచార్యం క్షిప్రముత్తర వాహయ ॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునేనైవముక్తస్తు వైరాటిర్హేమభూషితాన్
చోదయామాస తానశ్వాన్భారద్వాజరథం ప్రతి ॥8॥

తమాపతంతం వేగేన పాండవం రథినాం వరం
ద్రోణః ప్రత్యుద్యయౌ పార్థం మత్తో మత్తమివ ద్విపం ॥9॥

తతః ప్రాధ్మాపయచ్ఛంఖం భేరీశతనినాదితం
ప్రచుక్షుభే బలం సర్వముద్ధూత ఇవ సాగరః ॥10॥

అథ శోణాన్సదశ్వాంస్తాన్హంసవర్ణైర్మనోజవైః
మిశ్రితాన్సమరే దృష్ట్వా వ్యస్మయంత రణే జనాః ॥11॥

తౌ రథౌ వీర్యసంపన్నౌ దృష్ట్వా సంగ్రామమూర్ధని
ఆచార్యశిష్యావజితౌ కృతవిద్యౌ మనస్వినౌ ॥12॥

సమాశ్లిష్టౌ తదాన్యోన్యం ద్రోణపార్థౌ మహాబలౌ
దృష్ట్వా ప్రాకంపత ముహుర్భరతానాం మహద్బలం ॥13॥

హర్షయుక్తస్తథా పార్థః ప్రహసన్నివ వీర్యవాన్
రథం రథేన ద్రోణస్య సమాసాద్య మహారథః ॥14॥

అభివాద్య మహాబాహుః సాంత్వపూర్వమిదం వచః
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా కౌంతేయః పరవీరహా ॥15॥

ఉషితాః స్మ వనే వాసం ప్రతికర్మ చికీర్షవః
కోపం నార్హసి నః కర్తుం సదా సమరదుర్జయ ॥16॥

అహం తు ప్రహృతే పూర్వం ప్రహరిష్యామి తేఽనఘ
ఇతి మే వర్తతే బుద్ధిస్తద్భవాన్కర్తుమర్హతి ॥17॥

తతోఽస్మై ప్రాహిణోద్ద్రోణః శరానధికవింశతిం
అప్రాప్తాంశ్చైవ తాన్పార్థశ్చిచ్ఛేద కృతహస్తవత్ ॥18॥

తతః శరసహస్రేణ రథం పార్థస్య వీర్యవాన్
అవాకిరత్తతో ద్రోణః శీఘ్రమస్త్రం విదర్శయన్ ॥19॥

ఏవం ప్రవవృతే యుద్ధం భారద్వాజకిరీటినోః
సమం విముంచతోః సంఖ్యే విశిఖాందీప్తతేజసః ॥20॥

తావుభౌ ఖ్యాతకర్మాణావుభౌ వాయుసమౌ జవే
ఉభౌ దివ్యాస్త్రవిదుషావుభావుత్తమతేజసౌ
క్షిపంతౌ శరజాలాని మోహయామాసతుర్నృపాన్ ॥21॥

వ్యస్మయంత తతో యోధాః సర్వే తత్ర సమాగతాః
శరాన్విసృజతోస్తూర్ణం సాధు సాధ్వితి పూజయన్ ॥22॥

ద్రోణం హి సమరే కోఽన్యో యోద్ధుమర్హతి ఫల్గునాత్
రౌద్రః క్షత్రియధర్మోఽయం గురుణా యదయుధ్యత
ఇత్యబ్రువంజనాస్తత్ర సంగ్రామశిరసి స్థితాః ॥23॥

వీరౌ తావపి సంరబ్ధౌ సంనికృష్టౌ మహారథౌ
ఛాదయేతాం శరవ్రాతైరన్యోన్యమపరాజితౌ ॥24॥

విస్ఫార్య సుమహచ్చాపం హేమపృష్ఠం దురాసదం
సంరబ్ధోఽథ భరద్వాజః ఫల్గునం ప్రత్యయుధ్యత ॥25॥

స సాయకమయైర్జాలైరర్జునస్య రథం ప్రతి
భానుమద్భిః శిలాధౌతైర్భానోః ప్రచ్ఛాదయత్ప్రభాం॥26॥

పార్థం చ స మహాబాహుర్మహావేగైర్మహారథః
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైర్మేఘో వృష్ట్యేవ పర్వతం॥27॥

తథైవ దివ్యం గాండీవం ధనురాదాయ పాండవః
శత్రుఘ్నం వేగవద్ధృష్టో భారసాధనముత్తమం
విససర్జ శరాంశ్చిత్రాన్సువర్ణవికృతాన్బహూన్॥28॥

నాశయఞ్శరవర్షాణి భారద్వాజస్య వీర్యవాన్
తూర్ణం చాపవినిర్ముక్తైస్తదద్భుతమివాభవత్॥29॥

స రథేన చరన్పార్థః ప్రేక్షణీయో ధనంజయః
యుగపద్దిక్షు సర్వాసు సర్వశస్త్రాణ్యదర్శయత్॥30॥

ఏకచ్ఛాయమివాకాశం బాణైశ్చక్రే సమంతతః
నాదృశ్యత తదా ద్రోణో నీహారేణేవ సంవృతః॥31॥

తస్యాభవత్తదా రూపం సంవృతస్య శరోత్తమైః
జాజ్వల్యమానస్య యథా పర్వతస్యేవ సర్వతః॥32॥

దృష్ట్వా తు పార్థస్య రణే శరైః స్వరథమావృతం
స విస్ఫార్య ధనుశ్చిత్రం మేఘస్తనితనిస్వనం॥33॥

అగ్నిచక్రోపమం ఘోరం వికర్షన్పరమాయుధం
వ్యశాతయచ్ఛరాంస్తాంస్తు ద్రోణః సమితిశోభనః
మహానభూత్తతః శబ్దో వంశానామివ దహ్యతాం॥34॥

జాంబూనదమయైః పుంఖైశ్చిత్రచాపవరాతిగైః
ప్రాచ్ఛాదయదమేయాత్మా దిశః సూర్యస్య చ ప్రభాం॥35॥

తతః కనకపుంఖానాం శరాణాం నతపర్వణాం
వియచ్చరాణాం వియతి దృశ్యంతే బహుశః ప్రజాః॥36॥

ద్రోణస్య పుంఖసక్తాశ్చ ప్రభవంతః శరాసనాత్
ఏకో దీర్ఘ ఇవాదృశ్యదాకాశే సంహతః శరః॥37॥

ఏవం తౌ స్వర్ణవికృతాన్విముంచంతౌ మహాశరాన్
ఆకాశం సంవృతం వీరావుల్కాభిరివ చక్రతుః॥38॥

శరాస్తయోశ్చ విబభుః కంకబర్హిణవాససః
పంక్త్యః శరది ఖస్థానాం హంసానాం చరతామివ॥39॥

యుద్ధం సమభవత్తత్ర సుసంరబ్ధం మహాత్మనోః
ద్రోణపాండవయోర్ఘోరం వృత్రవాసవయోరివ॥40॥

తౌ గజావివ చాసాద్య విషాణాగ్రైః పరస్పరం
శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥41॥

తౌ వ్యవాహరతాం శూరౌ సంరబ్ధౌ రణశోభినౌ
ఉదీరయంతౌ సమరే దివ్యాన్యస్త్రాణి భాగశః॥42॥

అథ త్వాచార్యముఖ్యేన శరాన్సృష్టాఞ్శిలాశితాన్
న్యవారయచ్ఛితైర్బాణైరర్జునో జయతాం వరః॥43॥

దర్శయన్నైంద్రిరాత్మానముగ్రముగ్రపరాక్రమః
ఇషుభిస్తూర్ణమాకాశం బహుభిశ్చ సమావృణోత్॥44॥

జిఘాంసంతం నరవ్యాఘ్రమర్జునం తిగ్మతేజసం
ఆచార్యముఖ్యః సమరే ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
అర్జునేన సహాక్రీడచ్ఛరైః సంనతపర్వభిః॥45॥

దివ్యాన్యస్త్రాణి ముంచంతం భారద్వాజం మహారణే
అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ఫల్గునః సమయోధయత్॥46॥

తయోరాసీత్సంప్రహారః క్రుద్ధయోర్నరసింహయోః
అమర్షిణోస్తదాన్యోన్యం దేవదానవయోరివ॥47॥

ఐంద్రం వాయవ్యమాగ్నేయమస్త్రమస్త్రేణ పాండవః
ద్రోణేన ముక్తం ముక్తం తు గ్రసతే స్మ పునః పునః॥48॥

ఏవం శూరౌ మహేష్వాసౌ విసృజంతౌ శితాఞ్శరాన్
ఏకచ్ఛాయం చక్రతుస్తావాకాశం శరవృష్టిభిః॥49॥

తతోఽర్జునేన ముక్తానాం పతతాం చ శరీరిషు
పర్వతేష్వివ వజ్రాణాం శరాణాం శ్రూయతే స్వనః॥50॥

తతో నాగా రథాశ్చైవ సాదినశ్చ విశాం పతే
శోణితాక్తా వ్యదృశ్యంత పుష్పితా ఇవ కింశుకాః॥51॥

బాహుభిశ్చ సకేయూరైర్విచిత్రైశ్చ మహారథైః
సువర్ణచిత్రైః కవచైర్ధ్వజైశ్చ వినిపాతితైః॥52॥

యోధైశ్చ నిహతైస్తత్ర పార్థబాణప్రపీడితైః
బలమాసీత్సముద్భ్రాంతం ద్రోణార్జునసమాగమే॥53॥

విధున్వానౌ తు తౌ వీరౌ ధనుషీ భారసాధనే
ఆచ్ఛాదయేతామన్యోన్యం తితక్షంతౌ రణేషుభిః॥54॥

అథాంతరిక్షే నాదోఽభూద్ద్రోణం తత్ర ప్రశంసతాం
దుష్కరం కృతవాంద్రోణో యదర్జునమయోధయత్॥55॥

ప్రమాథినం మహావీర్యం దృఢముష్టిం దురాసదం
జేతారం దేవదైత్యానాం సర్పాణాం చ మహారథం॥56॥

అవిశ్రమం చ శిక్షాం చ లాఘవం దూరపాతితాం
పార్థస్య సమరే దృష్ట్వా ద్రోణస్యాభూచ్చ విస్మయః॥57॥

అథ గాండీవముద్యమ్య దివ్యం ధనురమర్షణః
విచకర్ష రణే పార్థో బాహుభ్యాం భరతర్షభ॥58॥

తస్య బాణమయం వర్షం శలభానామివాయతం
న చ బాణాంతరే వాయురస్య శక్నోతి సర్పితుం॥59॥

అనిశం సందధానస్య శరానుత్సృజతస్తదా
దదృశే నాంతరం కించిత్పార్థస్యాదదతోఽపి చ॥60॥

తథా శీఘ్రాస్త్రయుద్ధే తు వర్తమానే సుదారుణే
శీఘ్రాచ్ఛీఘ్రతరం పార్థః శరానన్యానుదీరయత్॥61॥

తతః శతసహస్రాణి శరాణాం నతపర్వణాం
యుగపత్ప్రాపతంస్తత్ర ద్రోణస్య రథమంతికాత్॥62॥

అవకీర్యమాణే ద్రోణే తు శరైర్గాండీవధన్వనా
హాహాకారో మహానాసీత్సైన్యానాం భరతర్షభ॥63॥

పాండవస్య తు శీఘ్రాస్త్రం మఘవాన్సమపూజయత్
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ యే చ తత్ర సమాగతాః॥64॥

తతో వృందేన మహతా రథానాం రథయూథపః
ఆచార్యపుత్రః సహసా పాండవం ప్రత్యవారయత్॥65॥

అశ్వత్థామా తు తత్కర్మ హృదయేన మహాత్మనః
పూజయామాస పార్థస్య కోపం చాస్యాకరోద్భృశం॥66॥

స మన్యువశమాపన్నః పార్థమభ్యద్రవద్రణే
కిరఞ్శరసహస్రాణి పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్॥67॥

ఆవృత్య తు మహాబాహుర్యతో ద్రౌణిస్తతో హయాన్
అంతరం ప్రదదౌ పార్థో ద్రోణస్య వ్యపసర్పితుం॥68॥

స తు లబ్ధ్వాంతరం తూర్ణమపాయాజ్జవనైర్హయైః
ఛిన్నవర్మధ్వజః శూరో నికృత్తః పరమేషుభిః॥69॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం పార్థః ప్రతిజగ్రాహ వాయువేగమివోద్ధతం
శరజాలేన మహతా వర్షమాణమివాంబుదం॥1॥

తయోర్దేవాసురసమః సంనిపాతో మహానభూత్
కిరతోః శరజాలాని వృత్రవాసవయోరివ॥2॥

న స్మ సూర్యస్తదా భాతి న చ వాతి సమీరణః
శరగాఢే కృతే వ్యోమ్ని ఛాయాభూతే సమంతతః॥3॥

మహాంశ్చటచటాశబ్దో యోధయోర్హన్యమానయోః
దహ్యతామివ వేణూనామాసీత్పరపురంజయ॥4॥

హయానస్యార్జునః సర్వాన్కృతవానల్పజీవితాన్
స రాజన్న ప్రజానాతి దిశం కాంచన మోహితః॥5॥

తతో ద్రౌణిర్మహావీర్యః పార్థస్య విచరిష్యతః
వివరం సూక్ష్మమాలోక్య జ్యాం చిచ్ఛేద క్షురేణ హ
తదస్యాపూజయందేవాః కర్మ దృష్ట్వాతిమానుషం॥6॥

తతో ద్రౌణిర్ధనూంష్యష్టౌ వ్యపక్రమ్య నరర్షభం
పునరభ్యాహనత్పార్థం హృదయే కంకపత్రిభిః॥7॥

తతః పార్థో మహాబాహుః ప్రహస్య స్వనవత్తదా
యోజయామాస నవయా మౌర్వ్యా గాండీవమోజసా॥8॥

తతోఽర్ధచంద్రమావృత్య తేన పార్థః సమాగమత్
వారణేనేవ మత్తేన మత్తో వారణయూథపః॥9॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం పృథివ్యామేకవీరయోః
రణమధ్యే ద్వయోరేవ సుమహల్లోమహర్షణం॥10॥

తౌ వీరౌ కురవః సర్వే దదృశుర్విస్మయాన్వితాః
యుధ్యమానౌ మహాత్మానౌ యూథపావివ సంగతౌ॥11॥

తౌ సమాజఘ్నతుర్వీరావన్యోన్యం పురుషర్షభౌ
శరైరాశీవిషాకారైర్జ్వలద్భిరివ పన్నగైః॥12॥

అక్షయ్యావిషుధీ దివ్యౌ పాండవస్య మహాత్మనః
తేన పార్థో రణే శూరస్తస్థౌ గిరిరివాచలః॥13॥

అశ్వత్థామ్నః పునర్బాణాః క్షిప్రమభ్యస్యతో రణే
జగ్ముః పరిక్షయం శీఘ్రమభూత్తేనాధికోఽర్జునః॥14॥

తతః కర్ణో మహచ్చాపం వికృష్యాభ్యధికం రుషా
అవాక్షిపత్తతః శబ్దో హాహాకారో మహానభూత్॥15॥

తత్ర చక్షుర్దధే పార్థో యత్ర విస్ఫార్యతే ధనుః
దదర్శ తత్ర రాధేయం తస్య కోపోఽత్యవీవృధత్॥16॥

స రోషవశమాపన్నః కర్ణమేవ జిఘాంసయా
అవైక్షత వివృత్తాభ్యాం నేత్రాభ్యాం కురుపుంగవః॥17॥

తథా తు విముఖే పార్థే ద్రోణపుత్రస్య సాయకాన్
త్వరితాః పురుషా రాజన్నుపాజహ్రుః సహస్రశః॥18॥

ఉత్సృజ్య చ మహాబాహుర్ద్రోణపుత్రం ధనంజయః
అభిదుద్రావ సహసా కర్ణమేవ సపత్నజిత్॥19॥

తమభిద్రుత్య కౌంతేయః క్రోధసంరక్తలోచనః
కామయంద్వైరథే యుద్ధమిదం వచనమబ్రవీత్॥20॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కర్ణ యత్తే సభామధ్యే బహు వాచా వికత్థితం
న మే యుధి సమోఽస్తీతి తదిదం ప్రత్యుపస్థితం॥1॥

అవోచః పరుషా వాచో ధర్మముత్సృజ్య కేవలం
ఇదం తు దుష్కరం మన్యే యదిదం తే చికీర్షితం॥2॥

యత్త్వయా కథితం పూర్వం మామనాసాద్య కించన
తదద్య కురు రాధేయ కురుమధ్యే మయా సహ॥3॥

యత్సభాయాం స్మ పాంచాలీం క్లిశ్యమానాం దురాత్మభిః
దృష్టవానసి తస్యాద్య ఫలమాప్నుహి కేవలం॥4॥

ధర్మపాశనిబద్ధేన యన్మయా మర్షితం పురా
తస్య రాధేయ కోపస్య విజయం పశ్య మే మృధే॥5॥

ఏహి కర్ణ మయా సార్ధం ప్రతిపద్యస్వ సంగరం
ప్రేక్షకాః కురవః సర్వే భవంతు సహసైనికాః॥6॥

కర్ణ ఉవాచ

బ్రవీషి వాచా యత్పార్థ కర్మణా తత్సమాచర
అతిశేతే హి వై వాచం కర్మేతి ప్రథితం భువి॥7॥

యత్త్వయా మర్షితం పూర్వం తదశక్తేన మర్షితం
ఇతి గృహ్ణామి తత్పార్థ తవ దృష్ట్వాపరాక్రమం॥8॥

ధర్మపాశనిబద్ధేన యది తే మర్షితం పురా
తథైవ బద్ధమాత్మానమబద్ధమివ మన్యసే॥9॥

యది తావద్వనే వాసో యథోక్తశ్చరితస్త్వయా
తత్త్వం ధర్మార్థవిత్క్లిష్టః సమయం భేత్తుమిచ్ఛసి॥10॥

యది శక్రః స్వయం పార్థ యుధ్యతే తవ కారణాత్
తథాపి న వ్యథా కాచిన్మమ స్యాద్విక్రమిష్యతః॥11॥

అయం కౌంతేయ కామస్తే నచిరాత్సముపస్థితః
యోత్స్యసే త్వం మయా సార్ధమద్య ద్రక్ష్యసి మే బలం॥12॥

అర్జున ఉవాచ

ఇదానీమేవ తావత్త్వమపయాతో రణాన్మమ
తేన జీవసి రాధేయ నిహతస్త్వనుజస్తవ॥13॥

భ్రాతరం ఘాతయిత్వా చ త్యక్త్వా రణశిరశ్చ కః
త్వదన్యః పురుషః సత్సు బ్రూయాదేవం వ్యవస్థితః॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి కర్ణం బ్రువన్నేవ బీభత్సురపరాజితః
అభ్యయాద్విసృజన్బాణాన్కాయావరణభేదినః॥15॥

ప్రతిజగ్రాహ తాన్కర్ణః శరానగ్నిశిఖోపమాన్
శరవర్షేణ మహతా వర్షమాణ ఇవాంబుదః॥16॥

ఉత్పేతుః శరజాలాని ఘోరరూపాణి సర్వశః
అవిధ్యదశ్వాన్బాహ్వోశ్చ హస్తావాపం పృథక్పృథక్॥17॥

సోఽమృష్యమాణః కర్ణస్య నిషంగస్యావలంబనం
చిచ్ఛేద నిశితాగ్రేణ శరేణ నతపర్వణా॥18॥

ఉపాసంగాదుపాదాయ కర్ణో బాణానథాపరాన్
వివ్యాధ పాండవం హస్తే తస్య ముష్టిరశీర్యత॥19॥

తతః పార్థో మహాబాహుః కర్ణస్య ధనురచ్ఛినత్
స శక్తిం ప్రాహిణోత్తస్మై తాం పార్థో వ్యధమచ్ఛరైః॥20॥

తతోఽభిపేతుర్బహవో రాధేయస్య పదానుగాః
తాంశ్చ గాండీవనిర్ముక్తైః ప్రాహిణోద్యమసాదనం॥21॥

తతోఽస్యాశ్వాఞ్శరైస్తీక్ష్ణైర్బీభత్సుర్భారసాధనైః
ఆకర్ణముక్తైరభ్యఘ్నంస్తే హతాః ప్రాపతన్భువి॥22॥

అథాపరేణ బాణేన జ్వలితేన మహాభుజః
వివ్యాధ కర్ణం కౌంతేయస్తీక్ష్ణేనోరసి వీర్యవాన్॥23॥

తస్య భిత్త్వా తనుత్రాణం కాయమభ్యపతచ్ఛరః
తతః స తమసావిష్టో న స్మ కించిత్ప్రజజ్ఞివాన్॥24॥

స గాఢవేదనో హిత్వా రణం ప్రాయాదుదఙ్ముఖః
తతోఽర్జున ఉపాక్రోశదుత్తరశ్చ మహారథః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వైకర్తనం జిత్వా పార్థో వైరాటిమబ్రవీత్
ఏతన్మాం ప్రాపయానీకం యత్ర తాలో హిరణ్మయః॥1॥

అత్ర శాంతనవో భీష్మో రథేఽస్మాకం పితామహః
కాంక్షమాణో మయా యుద్ధం తిష్ఠత్యమరదర్శనః
ఆదాస్యామ్యహమేతస్య ధనుర్జ్యామపి చాహవే॥2॥

అస్యంతం దివ్యమస్త్రం మాం చిత్రమద్య నిశామయ
శతహ్రదామివాయాంతీం స్తనయిత్నోరివాంబరే॥3॥

సువర్ణపృష్ఠం గాండీవం ద్రక్ష్యంతి కురవో మమ
దక్షిణేనాథ వామేన కతరేణ స్విదస్యతి
ఇతి మాం సంగతాః సర్వే తర్కయిష్యంతి శత్రవః ॥4॥

శోణితోదాం రథావర్తాం నాగనక్రాం దురత్యయాం
నదీం ప్రస్యందయిష్యామి పరలోకప్రవాహినీం ॥5॥

పాణిపాదశిరఃపృష్ఠబాహుశాఖానిరంతరం
వనం కురూణాం ఛేత్స్యామి భల్లైః సంనతపర్వభిః ॥6॥

జయతః కౌరవీం సేనామేకస్య మమ ధన్వినః
శతం మార్గా భవిష్యంతి పావకస్యేవ కాననే
మయా చక్రమివావిద్ధం సైన్యం ద్రక్ష్యసి కేవలం ॥7॥

అసంభ్రాంతో రథే తిష్ఠ సమేషు విషమేషు చ
దివమావృత్య తిష్ఠంతం గిరిం భేత్స్యామి ధారిభిః ॥8॥

అహమింద్రస్య వచనాత్సంగ్రామేఽభ్యహనం పురా
పౌలోమాన్కాలఖంజాంశ్చ సహస్రాణి శతాని చ ॥9॥

అహమింద్రాద్దృఢాం ముష్టిం బ్రహ్మణః కృతహస్తతాం
ప్రగాఢం తుములం చిత్రమతివిద్ధం ప్రజాపతేః ॥10॥

అహం పారే సముద్రస్య హైరణ్యపురమారుజం
జిత్వా షష్టిసహస్రాణి రథినాముగ్రధన్వినాం ॥11॥

ధ్వజవృక్షం పత్తితృణం రథసింహగణాయుతం
వనమాదీపయిష్యామి కురూణామస్త్రతేజసా ॥12॥

తానహం రథనీడేభ్యః శరైః సంనతపర్వభిః
ఏకః సంకాలయిష్యామి వజ్రపాణిరివాసురాన్ ॥13॥

రౌద్రం రుద్రాదహం హ్యస్త్రం వారుణం వరుణాదపి
అస్త్రమాగ్నేయమగ్నేశ్చ వాయవ్యం మాతరిశ్వనః
వజ్రాదీని తథాస్త్రాణి శక్రాదహమవాప్తవాన్ ॥14॥

ధార్తరాష్ట్రవనం ఘోరం నరసింహాభిరక్షితం
అహముత్పాటయిష్యామి వైరాటే వ్యేతు తే భయం ॥15॥

ఏవమాశ్వాసితస్తేన వైరాటిః సవ్యసాచినా
వ్యగాహత రథానీకం భీమం భీష్మస్య ధీమతః ॥16॥

తమాయాంతం మహాబాహుం జిగీషంతం రణే పరాన్
అభ్యవారయదవ్యగ్రః క్రూరకర్మా ధనంజయం ॥17॥

తం చిత్రమాల్యాభరణాః కృతవిద్యా మనస్వినః
ఆగచ్ఛన్భీమధన్వానం మౌర్వీం పర్యస్య బాహుభిః ॥18॥

దుఃశాసనో వికర్ణశ్చ దుఃసహోఽథ వివింశతిః
ఆగత్య భీమధన్వానం బీభత్సుం పర్యవారయన్ ॥19॥

దుఃశాసనస్తు భల్లేన విద్ధ్వా వైరాటిముత్తరం
ద్వితీయేనార్జునం వీరః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే ॥20॥

తస్య జిష్ణురుపావృత్య పృథుధారేణ కార్ముకం
చకర్త గార్ధ్రపత్రేణ జాతరూపపరిష్కృతం ॥21॥

అథైనం పంచభిః పశ్చాత్ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
సోఽపయాతో రణం హిత్వా పార్థబాణప్రపీడితః ॥22॥

తం వికర్ణః శరైస్తీక్ష్ణైర్గార్ధ్రపత్రైరజిహ్మగైః
వివ్యాధ పరవీరఘ్నమర్జునం ధృతరాష్ట్రజః ॥23॥

తతస్తమపి కౌంతేయః శరేణానతపర్వణా
లలాటేఽభ్యహనత్తూర్ణం స విద్ధః ప్రాపతద్రథాత్||24||

తతః పార్థమభిద్రుత్య దుఃసహః సవివింశతిః
అవాకిరచ్ఛరైస్తీక్ష్ణైః పరీప్సన్భ్రాతరం రణే||25||

తావుభౌ గార్ధ్రపత్రాభ్యాం నిశితాభ్యాం ధనంజయః
విద్ధ్వా యుగపదవ్యగ్రస్తయోర్వాహానసూదయత్||26||

తౌ హతాశ్వౌ వివిద్ధాంగౌ ధృతరాష్ట్రాత్మజావుభౌ
అభిపత్య రథైరన్యైరపనీతౌ పదానుగైః||27||

సర్వా దిశశ్చాభ్యపతద్బీభత్సురపరాజితః
కిరీటమాలీ కౌంతేయో లబ్ధలక్షో మహాబలః||28||

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ సంగమ్య సర్వే తు కౌరవాణాం మహారథాః
అర్జునం సహితా యత్తాః ప్రత్యయుధ్యంత భారత||1||

స సాయకమయైర్జాలైః సర్వతస్తాన్మహారథాన్
ప్రాచ్ఛాదయదమేయాత్మా నీహార ఇవ పర్వతాన్||2||

నదద్భిశ్చ మహానాగైర్హేషమాణైశ్చ వాజిభిః
భేరీశంఖనినాదైశ్చ స శబ్దస్తుములోఽభవత్||3||

నరాశ్వకాయాన్నిర్భిద్య లోహాని కవచాని చ
పార్థస్య శరజాలాని వినిష్పేతుః సహస్రశః||4||

త్వరమాణః శరానస్యన్పాండవః స బభౌ రణే
మధ్యందినగతోఽర్చిష్మాఞ్శరదీవ దివాకరః||5||

ఉపప్లవంత విత్రస్తా రథేభ్యో రథినస్తదా
సాదినశ్చాశ్వపృష్ఠేభ్యో భూమౌ చాపి పదాతయః||6||

శరైః సంతాడ్యమానానాం కవచానాం మహాత్మనాం
తామ్రరాజతలోహానాం ప్రాదురాసీన్మహాస్వనః||7||

ఛన్నమాయోధనం సర్వం శరీరైర్గతచేతసాం
గజాశ్వసాదిభిస్తత్ర శితబాణాత్తజీవితైః||8||

రథోపస్థాభిపతితైరాస్తృతా మానవైర్మహీ
ప్రనృత్యదివ సంగ్రామే చాపహస్తో ధనంజయః||9||

శ్రుత్వా గాండీవనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
త్రస్తాని సర్వభూతాని వ్యగచ్ఛంత మహాహవాత్||10||

కుండలోష్ణీషధారీణి జాతరూపస్రజాని చ
పతితాని స్మ దృశ్యంతే శిరాంసి రణమూర్ధని||11||

విశిఖోన్మథితైర్గాత్రైర్బాహుభిశ్చ సకార్ముకైః
సహస్తాభరణైశ్చాన్యైః ప్రచ్ఛన్నా భాతి మేదినీ||12||

శిరసాం పాత్యమానానామంతరా నిశితైః శరైః
అశ్మవృష్టిరివాకాశాదభవద్భరతర్షభ||13||

దర్శయిత్వా తథాత్మానం రౌద్రం రుద్రపరాక్రమః
అవరుద్ధశ్చరన్పార్థో దశవర్షాణి త్రీణి చ

క్రోధాగ్నిముత్సృజద్ఘోరం ధార్తరాష్ట్రేషు పాండవః॥14॥

తస్య తద్వధతః సైన్యం దృష్ట్వా చైవ పరాక్రమం
సర్వే శాంతిపరా యోధా ధార్తరాష్ట్రస్య పశ్యతః॥15॥

విత్రాసయిత్వా తత్సైన్యం ద్రావయిత్వా మహారథాన్
అర్జునో జయతాం శ్రేష్ఠః పర్యవర్తత భారత॥16॥

ప్రావర్తయన్నదీం ఘోరాం శోణితౌఘతరంగిణీం
అస్థిశైవలసంబాధాం యుగాంతే కాలనిర్మితాం॥17॥

శరచాపప్లవాం ఘోరాం మాంసశోణితకర్దమాం
మహారథమహాద్వీపాం శంఖదుందుభినిస్వనాం
చకార మహతీం పార్థో నదీముత్తరశోణితాం॥18॥

ఆదదానస్య హి శరాన్సంధాయ చ విముంచతః
వికర్షతశ్చ గాండీవం న కించిద్దృశ్యతేఽన్తరం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ దుర్యోధనః కర్ణో దుఃశాసనవివింశతీ
ద్రోణశ్చ సహ పుత్రేణ కృపశ్చాతిరథో రణే॥1॥

పునరీయుః సుసంరబ్ధా ధనంజయజిఘాంసయా
విస్ఫారయంతశ్చాపాని బలవంతి దృఢాని చ॥2॥

తాన్ప్రకీర్ణపతాకేన రథేనాదిత్యవర్చసా
ప్రత్యుద్యయౌ మహారాజ సమస్తాన్వానరధ్వజః॥3॥

తతః కృపశ్చ కర్ణశ్చ ద్రోణశ్చ రథినాం వరః
తం మహాస్త్రైర్మహావీర్యం పరివార్య ధనంజయం॥4॥

శరౌఘాన్సమ్యగస్యంతో జీమూతా ఇవ వార్షికాః
వవర్షుః శరవర్షాణి ప్రపతంతం కిరీటినం॥5॥

ఇషుభిర్బహుభిస్తూర్ణం సమరే లోమవాహిభిః
అదూరాత్పర్యవస్థాయ పూరయామాసురాదృతాః॥6॥

తథావకీర్ణస్య హి తైర్దివ్యైరస్త్రైః సమంతతః
న తస్య ద్వ్యంగులమపి వివృతం సమదృశ్యత॥7॥

తతః ప్రహస్య బీభత్సుర్దివ్యమైంద్రం మహారథః
అస్త్రమాదిత్యసంకాశం గాండీవే సమయోజయత్॥8॥

స రశ్మిభిరివాదిత్యః ప్రతపన్సమరే బలీ
కిరీటమాలీ కౌంతేయః సర్వాన్ప్రాచ్ఛాదయత్కురూన్॥9॥

యథా బలాహకే విద్యుత్పావకో వా శిలోచ్చయే
తథా గాండీవమభవదింద్రాయుధమివాతతం॥10॥

యథా వర్షతి పర్జన్యే విద్యుద్విభ్రాజతే దివి
తథా దశ దిశః సర్వాః పతద్గాండీవమావృణోత్॥11॥

త్రస్తాశ్చ రథినః సర్వే బభూవుస్తత్ర సర్వశః
సర్వే శాంతిపరా భూత్వా స్వచిత్తాని న లేభిరే
సంగ్రామవిముఖాః సర్వే యోధాస్తే హతచేతసః॥12॥

ఏవం సర్వాణి సైన్యాని భగ్నాని భరతర్షభ
ప్రాద్రవంత దిశః సర్వా నిరాశాని స్వజీవితే॥13॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శాంతనవో భీష్మో దురాధర్షః ప్రతాపవాన్
వధ్యమానేషు యోధేషు ధనంజయముపాద్రవత్॥1॥

ప్రగృహ్య కార్ముకశ్రేష్ఠం జాతరూపపరిష్కృతం
శరానాదాయ తీక్ష్ణాగ్రాన్మర్మభేదప్రమాథినః॥2॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
శుశుభే స నరవ్యాఘ్రో గిరిః సూర్యోదయే యథా॥3॥

ప్రధ్మాయ శంఖం గాంగేయో ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రహర్షయన్
ప్రదక్షిణముపావృత్య బీభత్సుం సమవారయత్॥4॥

తముద్వీక్ష్య తథాయాంతం కౌంతేయః పరవీరహా
ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రహృష్టాత్మా ధారాధరమివాచలః॥5॥

తతో భీష్మః శరానష్టౌ ధ్వజే పార్థస్య వీర్యవాన్
సమపర్యన్మహావేగాఞ్ఛ్వసమానానివోరగాన్॥6॥

తే ధ్వజం పాండుపుత్రస్య సమాసాద్య పతత్రిణః
జ్వలంతః కపిమాజఘ్నుర్ధ్వజాగ్రనిలయాంశ్చ తాన్॥7॥

తతో భల్లేన మహతా పృథుధారేణ పాండవః
ఛత్రం చిచ్ఛేద భీష్మస్య తూర్ణం తదపతద్భువి॥8॥

ధ్వజం చైవాస్య కౌంతేయః శరైరభ్యహనద్దృఢం
శీఘ్రకృద్రథవాహాంశ్చ తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ॥9॥

తయోస్తదభవద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
భీష్మస్య సహ పార్థేన బలివాసవయోరివ॥10॥

భల్లైర్భల్లాః సమాగమ్య భీష్మపాండవయోర్యుధి
అంతరిక్షే వ్యరాజంత ఖద్యోతాః ప్రావృషీవ హి॥11॥

అగ్నిచక్రమివావిద్ధం సవ్యదక్షిణమస్యతః
గాండీవమభవద్రాజన్పార్థస్య సృజతః శరాన్॥12॥

స తైః సంఛాదయామాస భీష్మం శరశతైః శితైః
పర్వతం వారిధారాభిశ్ఛాదయన్నివ తోయదః॥13॥

తాం స వేలామివోద్ధూతాం శరవృష్టిం సముత్థితాం
వ్యధమత్సాయకైర్భీష్మో అర్జునం సంనివారయత్॥14॥

తతస్తాని నికృత్తాని శరజాలాని భాగశః
సమరేఽభివ్యశీర్యంత ఫల్గునస్య రథం ప్రతి॥15॥

తతః కనకపుంఖానాం శరవృష్టిం సముత్థితాం
పాండవస్య రథాత్తూర్ణం శలభానామివాయతిం
వ్యధమత్తాం పునస్తస్య భీష్మః శరశతైః శితైః॥16॥

తతస్తే కురవః సర్వే సాధు సాధ్వితి చాబ్రువన్
దుష్కరం కృతవాన్భీష్మో యదర్జునమయోధయత్॥17॥

బలవాంస్తరుణో దక్షః క్షిప్రకారీ చ పాండవః
కోఽన్యః సమర్థః పార్థస్య వేగం ధారయితుం రణే||18||

ఋతే శాంతనవాద్భీష్మాత్కృష్ణాద్వా దేవకీసుతాత్
ఆచార్యప్రవరాద్వాపి భారద్వాజాన్మహాబలాత్||19||

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య క్రీడతః పురుషర్షభౌ
చక్షూంషి సర్వభూతానాం మోహయంతౌ మహాబలౌ||20||

ప్రాజాపత్యం తథైవైంద్రమాగ్నేయం చ సుదారుణం
కౌబేరం వారుణం చైవ యామ్యం వాయవ్యమేవ చ
ప్రయుంజానౌ మహాత్మానౌ సమరే తౌ విచేరతుః||21||

విస్మితాన్యథ భూతాని తౌ దృష్ట్వా సంయుగే తదా
సాధు పార్థ మహాబాహో సాధు భీష్మేతి చాబ్రువన్||22||

నేదం యుక్తం మనుష్యేషు యోఽయం సందృశ్యతే మహాన్
మహాస్త్రాణాం సంప్రయోగః సమరే భీష్మపార్థయోః||23||

ఏవం సర్వాస్త్రవిదుషోరస్త్రయుద్ధమవర్తత
అథ జిష్ణురుపావృత్య పృథుధారేణ కార్ముకం
చకర్త భీష్మస్య తదా జాతరూపపరిష్కృతం||24||

నిమేషాంతరమాత్రేణ భీష్మోఽన్యత్కార్ముకం రణే
సమాదాయ మహాబాహుః సజ్యం చక్రే మహాబలః
శరాంశ్చ సుబహూన్క్రుద్ధో ముమోచాశు ధనంజయే||25||

అర్జునోఽపి శరాంశ్చిత్రాన్భీష్మాయ నిశితాన్బహూన్
చిక్షేప సుమహాతేజాస్తథా భీష్మశ్చ పాండవే||26||

తయోర్దివ్యాస్త్రవిదుషోరస్యతోరనిశం శరాన్
న విశేషస్తదా రాజఁల్లక్ష్యతే స్మ మహాత్మనోః||27||

అథావృణోద్దశ దిశః శరైరతిరథస్తదా
కిరీటమాలీ కౌంతేయః శూరః శాంతనవస్తథా||28||

అతీవ పాండవో భీష్మం భీష్మశ్చాతీవ పాండవం
బభూవ తస్మిన్సంగ్రామే రాజఁల్లోకే తదద్భుతం||29||

పాండవేన హతాః శూరా భీష్మస్య రథరక్షిణః
శేరతే స్మ తదా రాజన్కౌంతేయస్యాభితో రథం||30||

తతో గాండీవనిర్ముక్తా నిరమిత్రం చికీర్షవః
ఆగచ్ఛన్పుంఖసంశ్లిష్టాః శ్వేతవాహనపత్రిణః||31||

నిష్పతంతో రథాత్తస్య ధౌతా హైరణ్యవాససః
ఆకాశే సమదృశ్యంత హంసానామివ పంక్తయః||32||

తస్య తద్దివ్యమస్త్రం హి ప్రగాఢం చిత్రమస్యతః
ప్రేక్షంతే స్మాంతరిక్షస్థాః సర్వే దేవాః సవాసవాః||33||

తద్దృష్ట్వా పరమప్రీతో గంధర్వశ్చిత్రమద్భుతం
శశంస దేవరాజాయ చిత్రసేనః ప్రతాపవాన్||34||

పశ్యేమానరినిర్దారాన్సంసక్తానివ గచ్ఛతః
చిత్రరూపమిదం జిష్ణోర్దివ్యమస్త్రముదీర్యతః||35||

నేదం మనుష్యాః శ్రద్దధ్యుర్న హీదం తేషు విద్యతే
పౌరాణానాం మహాస్త్రాణాం విచిత్రోఽయం సమాగమః||36||

మధ్యందినగతం సూర్యం ప్రతపంతమివాంబరే
న శక్నువంతి సైన్యాని పాండవం ప్రతివీక్షితుం||37||

ఉభౌ విశ్రుతకర్మాణావుభౌ యుద్ధవిశారదౌ
ఉభౌ సదృశకర్మాణావుభౌ యుధి దురాసదౌ॥38॥

ఇత్యుక్త్వో దేవరాజస్తు పార్థభీష్మసమాగమం
పూజయామాస దివ్యేన పుష్పవర్షేణ భారత॥39॥

తతో భీష్మః శాంతనవో వామే పార్శ్వే సమర్పయత్
అస్యతః ప్రతిసంధాయ వివృతం సవ్యసాచినః॥40॥

తతః ప్రహస్య బీభత్సుః పృథుధారేణ కార్ముకం
న్యకృంతద్గార్ధ్రపత్రేణ భీష్మస్యామితతేజసః॥41॥

అథైనం దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
యతమానం పరాక్రాంతం కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥42॥

స పీడితో మహాబాహుర్గృహీత్వా రథకూబరం
గాంగేయో యుధి దుర్ధర్షస్తస్థౌ దీర్ఘమివాతురః॥43॥

తం విసంజ్ఞమపోవాహ సంయంతా రథవాజినాం
ఉపదేశమనుస్మృత్య రక్షమాణో మహారథం॥44॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

భీష్మే తు సంగ్రామశిరో విహాయ; పలాయమానే ధృతరాష్ట్రపుత్రః
ఉచ్ఛ్రిత్య కేతుం వినదన్మహాత్మా; స్వయం విగృహ్యార్జునమాససాద॥1॥

స భీమధన్వానముదగ్రవీర్యం; ధనంజయం శత్రుగణే చరంతం
ఆకర్ణపూర్ణాయతచోదితేన; భల్లేన వివ్యాధ లలాటమధ్యే॥2॥

స తేన బాణేన సమర్పితేన; జాంబూనదాభేన సుసంశితేన
రరాజ రాజన్మహనీయకర్మా; యథైకపర్వా రుచిరైకశృంగః॥3॥

అథాస్య బాణేన విదారితస్య; ప్రాదుర్బభూవాసృగజస్రముష్ణం
సా తస్య జాంబూనదపుష్పచిత్రా; మాలేవ చిత్రాభివిరాజతే స్మ॥4॥

స తేన బాణాభిహతస్తరస్వీ; దుర్యోధనేనోద్ధతమన్యువేగః
శరానుపాదాయ విషాగ్నికల్పా;న్వివ్యాధ రాజానమదీనసత్త్వః॥5॥

దుర్యోధనశ్చాపి తముగ్రతేజాః; పార్థశ్చ దుర్యోధనమేకవీరః
అన్యోన్యమాజౌ పురుషప్రవీరౌ; సమం సమాజఘ్నతురాజమీఢౌ॥6॥

తతః ప్రభిన్నేన మహాగజేన; మహీధరాభేన పునర్వికర్ణః
రథైశ్చతుర్భిర్గజపాదరక్షైః; కుంతీసుతం జిష్ణుమథాభ్యధావత్॥7॥

తమాపతంతం త్వరితం గజేంద్రం; ధనంజయః కుంభవిభాగమధ్యే
ఆకర్ణపూర్ణేన దృఢాయసేన; బాణేన వివ్యాధ మహాజవేన॥8॥

పార్థేన సృష్టః స తు గార్ధ్రపత్ర; ఆ పుంఖదేశాత్ప్రవివేశ నాగం
విదార్య శైలప్రవరప్రకాశం; యథాశనిః పర్వతమింద్రసృష్టః॥9॥

శరప్రతప్తః స తు నాగరాజః; ప్రవేపితాంగో వ్యథితాంతరాత్మా
సంసీదమానో నిపపాత మహ్యాం; వజ్రాహతం శృంగమివాచలస్య॥10॥

నిపాతితే దంతివరే పృథివ్యాం; త్రాసాద్వికర్ణః సహసావతీర్య
తూర్ణం పదాన్యష్టశతాని గత్వా; వివింశతేః స్యందనమారురోహ॥11॥

నిహత్య నాగం తు శరేణ తేన; వజ్రోపమేనాద్రివరాంబుదాభం
తథావిధేనైవ శరేణ పార్థో; దుర్యోధనం వక్షసి నిర్బిభేద॥12॥

తతో గజే రాజని చైవ భిన్నే; భగ్నే వికర్ణే చ సపాదరక్షే
గాండీవముక్తైర్విశిఖైః ప్రణున్నా;స్తే యోధముఖ్యాః సహసాపజగ్ముః||13||

దృష్ట్వైవ బాణేన హతం తు నాగం; యోధాంశ్చ సర్వాంద్రవతో నిశమ్య
రథం సమావృత్య కురుప్రవీరో; రణాత్ప్రదుద్రావ యతో న పార్థః||14||

తం భీమరూపం త్వరితం ద్రవంతం; దుర్యోధనం శత్రుసహో నిషంగీ
ప్రాక్ష్వేడయద్యోద్ధుమనాః కిరీటీ; బాణేన విద్ధం రుధిరం వమంతం||15||

అర్జున ఉవాచ

విహాయ కీర్తిం విపులం యశశ్చ; యుద్ధాత్పరావృత్య పలాయసే కిం
న తేఽద్య తూర్యాణి సమాహతాని; యథావదుద్యాంతి గతస్య యుద్ధే||16||

యుధిష్ఠిరస్యాస్మి నిదేశకారీ; పార్థస్తృతీయో యుధి చ స్థిరోఽస్మి
తదర్థమావృత్య ముఖం ప్రయచ్ఛ; నరేంద్రవృత్తం స్మర ధార్తరాష్ట్ర||17||

మోఘం తవేదం భువి నామధేయం; దుర్యోధనేతీహ కృతం పురస్తాత్
న హీహ దుర్యోధనతా తవాస్తి; పలాయమానస్య రణం విహాయ||18||

న తే పురస్తాదథ పృష్ఠతో వా; పశ్యామి దుర్యోధన రక్షితారం
పరైహి యుద్ధేన కురుప్రవీర; ప్రాణాన్ప్రియాన్పాండవతోఽద్య రక్ష||19||

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆహూయమానస్తు స తేన సంఖ్యే; మహాత్మనా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రః
నివర్తితస్తస్య గిరాంకుశేన; గజో యథా మత్త ఇవాంకుశేన||1||

సోఽమృష్యమాణో వచసాభిమృష్టో; మహారథేనాతిరథస్తరస్వీ
పర్యావవర్తాథ రథేన వీరో; భోగీ యథా పాదతలాభిమృష్టః||2||

తం ప్రేక్ష్య కర్ణః పరివర్తమానం; నివర్త్య సంస్తభ్య చ విద్ధగాత్రః
దుర్యోధనం దక్షిణతోఽభ్యగచ్ఛ;త్పార్థం నృవీరో యుధి హేమమాలీ||3||

భీష్మస్తతః శాంతనవో నివృత్య; హిరణ్యకక్ష్యాంస్త్వరయంస్తురంగాన్
దుర్యోధనం పశ్చిమతోఽభ్యరక్ష;త్పార్థాన్మహాబాహురధిజ్యధన్వా||4||

ద్రోణః కృపశ్చైవ వివింశతిశ్చ; దుఃశాసనశ్చైవ నివృత్య శీఘ్రం
సర్వే పురస్తాద్వితతేషుచాపా; దుర్యోధనార్థం త్వరితాభ్యుపేయుః||5||

స తాన్యనీకాని నివర్తమానా;న్యాలోక్య పూర్ణౌఘనిభాని పార్థః
హంసో యథా మేఘమివాపతంతం; ధనంజయః ప్రత్యపతత్తరస్వీ||6||

తే సర్వతః సంపరివార్య పార్థ;మస్త్రాణి దివ్యాని సమాదదానాః
వవర్షురభ్యేత్య శరైః సమంతా;న్మేఘా యథా భూధరమంబువేగైః||7||

తతోఽస్త్రమస్త్రేణ నివార్య తేషాం; గాండీవధన్వా కురుపుంగవానాం
సంమోహనం శత్రుసహోఽన్యదస్త్రం; ప్రాదుశ్చకారైంద్రిరపారణీయం||8||

తతో దిశశ్చానుదిశో వివృత్య; శరైః సుధారైర్నిశితైః సుపుంఖైః
గాండీవఘోషేణ మనాంసి తేషాం; మహాబలః ప్రవ్యథయాం చకార||9||

తతః పునర్భీమరవం ప్రగృహ్య; దోర్భ్యాం మహాశంఖముదారఘోషం
వ్యనాదయత్స ప్రదిశో దిశః ఖం; భువం చ పార్థో ద్విషతాం నిహంతా||10||

తే శంఖనాదేన కురుప్రవీరాః; సంమోహితాః పార్థసమీరితేన
ఉత్సృజ్య చాపాని దురాసదాని; సర్వే తదా శాంతిపరా బభూవుః॥11॥

తథా విసంజ్ఞేషు పరేషు పార్థః; స్మృత్వా తు వాక్యాని తథోత్తరాయాః
నిర్యాహి మధ్యాదితి మత్స్యపుత్ర;మువాచ యావత్కురవో విసంజ్ఞాః॥12॥

ఆచార్య శారద్వతయోః సుశుక్లే; కర్ణస్య పీతం రుచిరం చ వస్త్రం
ద్రౌణేశ్చ రాజ్ఞశ్చ తథైవ నీలే; వస్త్రే సమాదత్స్వ నరప్రవీర॥13॥

భీష్మస్య సంజ్ఞాం తు తథైవ మన్యే; జానాతి మేఽస్త్రప్రతిఘాతమేషః
ఏతస్య వాహాన్కురు సవ్యతస్త్వ;మేవం హి యాతవ్యమమూఢసంజ్ఞైః॥14॥

రశ్మీన్సముత్సృజ్య తతో మహాత్మా; రథాదవప్లుత్య విరాటపుత్రః
వస్త్రాణ్యుపాదాయ మహారథానాం; తూర్ణం పునః స్వం రథమారురోహ॥15॥

తతోఽన్వశాసచ్చతురః సదశ్వా;న్పుత్రో విరాటస్య హిరణ్యకక్ష్యాన్
తే తద్వ్యతీయుర్ధ్వజినామనీకం; శ్వేతా వహంతోఽర్జునమాజిమధ్యాత్॥16॥

తథా తు యాంతం పురుషప్రవీరం; భీష్మః శరైరభ్యహనత్తరస్వీ
స చాపి భీష్మస్య హయాన్నిహత్య; వివ్యాధ పార్శ్వే దశభిః పృషత్కైః॥17॥

తతోఽర్జునో భీష్మమపాస్య యుద్ధే; విద్ధ్వాస్య యంతారమరిష్టధన్వా
తస్థౌ విముక్తో రథవృందమధ్యా;ద్రాహుం విదార్యేవ సహస్రరశ్మిః॥18॥

లబ్ధ్వా తు సంజ్ఞాం చ కురుప్రవీరః; పార్థం సమీక్ష్యాథ మహేంద్రకల్పం
రణాద్విముక్తం స్థితమేకమాజౌ; స ధార్తరాష్ట్రస్త్వరితో బభాషే॥19॥

అయం కథం స్విద్భవతాం విముక్త;స్తం వై ప్రబధ్నీత యథా న ముచ్యేత్
తమబ్రవీచ్ఛాంతనవః ప్రహస్య; క్వ తే గతా బుద్ధిరభూత్క్వ వీర్యం॥20॥

శాంతిం పరాశ్వస్య యథా స్థితోఽభూ;రుత్సృజ్య బాణాంశ్చ ధనుశ్చ చిత్రం
న త్వేవ బీభత్సురలం నృశంసం; కర్తుం న పాపేఽస్య మనో నివిష్టం॥21॥

త్రైలోక్యహేతోర్న జహేత్స్వధర్మం; తస్మాన్న సర్వే నిహతా రణేఽస్మిన్
క్షిప్రం కురూన్యాహి కురుప్రవీర; విజిత్య గాశ్చ ప్రతియాతు పార్థః॥22॥

దుర్యోధనస్తస్య తు తన్నిశమ్య; పితామహస్యాత్మహితం వచోఽథ
అతీతకామో యుధి సోఽత్యమర్షీ; రాజా వినిఃశ్వస్య బభూవ తూష్ణీం॥23॥

తద్భీష్మవాక్యం హితమీక్ష్య సర్వే; ధనంజయాగ్నిం చ వివర్ధమానం
నివర్తనాయైవ మనో నిదధ్యు;ర్దుర్యోధనం తే పరిరక్షమాణాః॥24॥

తాన్ప్రస్థితాన్ప్రీతమనాః స పార్థో; ధనంజయః ప్రేక్ష్య కురుప్రవీరాన్
ఆభాషమాణోఽనుయయౌ ముహూర్తం; సంపూజయంస్తత్ర గురూన్మహాత్మా॥25॥

పితామహం శాంతనవం స వృద్ధం; ద్రోణం గురుం చ ప్రతిపూజ్య మూర్ధ్నా
ద్రౌణిం కృపం చైవ గురూంశ్చ సర్వా;ఞ్శరైర్విచిత్రైరభివాద్య చైవ॥26॥

దుర్యోధనస్యోత్తమరత్నచిత్రం; చిచ్ఛేద పార్థో ముకుటం శరేణ
ఆమంత్ర్య వీరాంశ్చ తథైవ మాన్యా;న్గాండీవఘోషేణ వినాద్య లోకాన్॥27॥

స దేవదత్తం సహసా వినాద్య; విదార్య వీరో ద్విషతాం మనాంసి
ధ్వజేన సర్వానభిభూయ శత్రూ;న్స హేమజాలేన విరాజమానః॥28॥

దృష్ట్వా ప్రయాతాంస్తు కురూన్కిరీటీ; హృష్టోఽబ్రవీత్తత్ర స మత్స్యపుత్రం
ఆవర్తయాశ్వాన్పశవో జితాస్తే; యాతాః పరే యాహి పురం ప్రహృష్టః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో విజిత్య సంగ్రామే కురూన్గోవృషభేక్షణః
సమానయామాస తదా విరాటస్య ధనం మహత్॥1॥

గతేషు చ ప్రభగ్నేషు ధార్తరాష్ట్రేషు సర్వశః
వనాన్నిష్క్రమ్య గహనాద్బహవః కురుసైనికాః॥2॥

భయాత్సంత్రస్తమనసః సమాజగ్ముస్తతస్తతః
ముక్తకేశా వ్యదృశ్యంత స్థితాః ప్రాంజలయస్తదా॥3॥

క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతా విదేశస్థా విచేతసః
ఊచుః ప్రణమ్య సంభ్రాంతాః పార్థ కిం కరవామ తే॥4॥

అర్జున ఉవాచ

స్వస్తి వ్రజత భద్రం వో న భేతవ్యం కథంచన
నాహమార్తాంజిఘాంసామి భృశమాశ్వాసయామి వః॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తామభయాం వాచం శ్రుత్వా యోధాః సమాగతాః
ఆయుఃకీర్తియశోదాభిస్తమాశీర్భిరనందయన్॥6॥

తతో నివృత్తాః కురవః ప్రభగ్నా వశమాస్థితాః
పంథానముపసంగమ్య ఫల్గునో వాక్యమబ్రవీత్॥7॥

రాజపుత్ర ప్రత్యవేక్ష సమానీతాని సర్వశః
గోకులాని మహాబాహో వీర గోపాలకైః సహ॥8॥

తతోఽపరాహ్ణే యాస్యామో విరాటనగరం ప్రతి
ఆశ్వాస్య పాయయిత్వా చ పరిప్లావ్య చ వాజినః॥9॥

గచ్ఛంతు త్వరితాశ్చైవ గోపాలాః ప్రేషితాస్త్వయా
నగరే ప్రియమాఖ్యాతుం ఘోషయంతు చ తే జయం॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉత్తరస్త్వరమాణోఽథ దూతానాజ్ఞాపయత్తతః
వచనాదర్జునస్యైవ ఆచక్షధ్వం జయం మమ॥11॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అవజిత్య ధనం చాపి విరాటో వాహినీపతిః
ప్రావిశన్నగరం హృష్టశ్చతుర్భిః సహ పాండవైః॥1॥

జిత్వా త్రిగర్తాన్సంగ్రామే గాశ్చైవాదాయ కేవలాః
అశోభత మహారాజః సహ పార్థైః శ్రియా వృతః॥2॥

తమాసనగతం వీరం సుహృదాం ప్రీతివర్ధనం
ఉపతస్థుః ప్రకృతయః సమస్తా బ్రాహ్మణైః సహ॥3॥

సభాజితః ససైన్యస్తు ప్రతినంద్యాథ మత్స్యరాట్
విసర్జయామాస తదా ద్విజాంశ్చ ప్రకృతీస్తథా॥4॥

తతః స రాజా మత్స్యానాం విరాటో వాహినీపతిః
ఉత్తరం పరిపప్రచ్ఛ క్వ యాత ఇతి చాబ్రవీత్॥5॥

ఆచఖ్యుస్తస్య సంహృష్టాః స్త్రియః కన్యాశ్చ వేశ్మని
అంతఃపురచరాశ్చైవ కురుభిర్గోధనం హృతం॥6॥

విజేతుమభిసంరబ్ధ ఏక ఏవాతిసాహసాత్
బృహన్నడాసహాయశ్చ నిర్యాతః పృథివీంజయః॥7॥

ఉపయాతానతిరథాంద్రోణం శాంతనవం కృపం
కర్ణం దుర్యోధనం చైవ ద్రోణపుత్రం చ షడ్రథాన్॥8॥

రాజా విరాటోఽథ భృశం ప్రతప్తః; శ్రుత్వా సుతం హ్యేకరథేన యాతం
బృహన్నడాసారథిమాజివర్ధనం; ప్రోవాచ సర్వానథ మంత్రిముఖ్యాన్॥9॥

సర్వథా కురవస్తే హి యే చాన్యే వసుధాధిపాః
త్రిగర్తాన్నిర్జితాఞ్శ్రుత్వా న స్థాస్యంతి కదాచన॥10॥

తస్మాద్గచ్ఛంతు మే యోధా బలేన మహతా వృతాః
ఉత్తరస్య పరీప్సార్థం యే త్రిగర్తైరవిక్షతాః॥11॥

హయాంశ్చ నాగాంశ్చ రథాంశ్చ శీఘ్రం; పదాతిసంఘాంశ్చ తతః ప్రవీరాన్
ప్రస్థాపయామాస సుతస్య హేతోః;ర్విచిత్రశస్త్రాభరణోపపన్నాన్॥12॥

ఏవం స రాజా మత్స్యానాం విరాటోఽక్షౌహిణీపతిః
వ్యాదిదేశాథ తాం క్షిప్రం వాహినీం చతురంగిణీం॥13॥

కుమారమాశు జానీత యది జీవతి వా న వా
యస్య యంతా గతః షండో మన్యేఽహం న స జీవతి॥14॥

తమబ్రవీద్ధర్మరాజః ప్రహస్య; విరాటమార్తం కురుభిః ప్రతప్తం
బృహన్నడా సారథిశ్చేన్నరేంద్ర; పరే న నేష్యంతి తవాద్య గాస్తాః॥15॥

సర్వాన్మహీపాన్సహితాన్కురూంశ్చ; తథైవ దేవాసురయక్షనాగాన్
అలం విజేతుం సమరే సుతస్తే; స్వనుష్ఠితః సారథినా హి తేన॥16॥

అథోత్తరేణ ప్రహితా దూతాస్తే శీఘ్రగామినః
విరాటనగరం ప్రాప్య జయమావేదయంస్తదా॥17॥

రాజ్ఞస్తతః సమాచఖ్యౌ మంత్రీ విజయముత్తమం
పరాజయం కురూణాం చాప్యుపాయాంతం తథోత్తరం॥18॥

సర్వా వినిర్జితా గావః కురవశ్చ పరాజితాః
ఉత్తరః సహ సూతేన కుశలీ చ పరంతప॥19॥

కంక ఉవాచ

దిష్ట్యా తే నిర్జితా గావః కురవశ్చ పరాజితాః
దిష్ట్యా తే జీవితః పుత్రః శ్రూయతే పార్థివర్షభ॥20॥

నాద్భుతం త్వేవ మన్యేఽహం యత్తే పుత్రోఽజయత్కురూన్
ధ్రువ ఏవ జయస్తస్య యస్య యంతా బృహన్నడా॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో విరాటో నృపతిః సంప్రహృష్టతనూరుహః
శ్రుత్వా తు విజయం తస్య కుమారస్యామితౌజసః
ఆచ్ఛాదయిత్వా దూతాంస్తాన్మంత్రిణః సోఽభ్యచోదయత్॥22॥

రాజమార్గాః క్రియంతాం మే పతాకాభిరలంకృతాః
పుష్పోపహారైరర్చ్యంతాం దేవతాశ్చాపి సర్వశః॥23॥

కుమారా యోధముఖ్యాశ్చ గణికాశ్చ స్వలంకృతాః
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి ప్రత్యుద్యాంతు సుతం మమ॥24॥

ఘంటాపణవకః శీఘ్రం మత్తమారుహ్య వారణం
శృంగాటకేషు సర్వేషు ఆఖ్యాతు విజయం మమ॥25॥

ఉత్తరా చ కుమారీభిర్బహ్వీభిరభిసంవృతా
శృంగారవేషాభరణా ప్రత్యుద్యాతు బృహన్నడాం॥26॥

శ్రుత్వా తు తద్వచనం పార్థివస్య; సర్వే పునః స్వస్తికపాణయశ్చ
భేర్యశ్చ తూర్యాణి చ వారిజాశ్చ; వేషైః పరార్ధ్యైః ప్రమదాః శుభాశ్చ॥27॥

తథైవ సూతాః సహ మాగధైశ్చ; నందీవాద్యాః పణవాస్తూర్యవాద్యాః
పురాద్విరాటస్య మహాబలస్య; ప్రత్యుద్యయుః పుత్రమనంతవీర్యం॥28॥

ప్రస్థాప్య సేనాం కన్యాశ్చ గణికాశ్చ స్వలంకృతాః
మత్స్యరాజో మహాప్రాజ్ఞః ప్రహృష్ట ఇదమబ్రవీత్
అక్షానాహర సైరంధ్రి కంక ద్యూతం ప్రవర్తతాం॥29॥

తం తథా వాదినం దృష్ట్వా పాండవః ప్రత్యభాషత
న దేవితవ్యం హృష్టేన కితవేనేతి నః శ్రుతం॥30॥

న త్వామద్య ముదా యుక్తమహం దేవితుముత్సహే
ప్రియం తు తే చికీర్షామి వర్తతాం యది మన్యసే॥31॥

విరాట ఉవాచ

స్త్రియో గావో హిరణ్యం చ యచ్చాన్యద్వసు కించన
న మే కించిత్త్వయా రక్ష్యమంతరేణాపి దేవితుం॥32॥

కంక ఉవాచ

కిం తే ద్యూతేన రాజేంద్ర బహుదోషేణ మానద
దేవనే బహవో దోషాస్తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్॥33॥

శ్రుతస్తే యది వా దృష్టః పాండవో వై యుధిష్ఠిరః
స రాజ్యం సుమహత్స్ఫీతం భ్రాతౄంశ్చ త్రిదశోపమాన్॥34॥

ద్యూతే హారితవాన్సర్వం తస్మాద్ద్యూతం న రోచయే
అథ వా మన్యసే రాజందీవ్యావ యది రోచతే॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రవర్తమానే ద్యూతే తు మత్స్యః పాండవమబ్రవీత్
పశ్య పుత్రేణ మే యుద్ధే తాదృశాః కురవో జితాః॥36॥

తతోఽబ్రవీన్మత్స్యరాజం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
బృహన్నడా యస్య యంతా కథం స న విజేష్యతి॥37॥

ఇత్యుక్తః కుపితో రాజా మత్స్యః పాండవమబ్రవీత్
సమం పుత్రేణ మే షండం బ్రహ్మబంధో ప్రశంససి॥38॥

వాచ్యావాచ్యం న జానీషే నూనం మామవమన్యసే
భీష్మద్రోణముఖాన్సర్వాన్కస్మాన్న స విజేష్యతి॥39॥

వయస్యత్వాత్తు తే బ్రహ్మన్నపరాధమిమం క్షమే
నేదృశం తే పునర్వాచ్యం యది జీవితుమిచ్ఛసి॥40॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యత్ర ద్రోణస్తథా భీష్మో ద్రౌణిర్వైకర్తనః కృపః
దుర్యోధనశ్చ రాజేంద్ర తథాన్యే చ మహారథాః॥41॥

మరుద్గణైః పరివృతః సాక్షాదపి శతక్రతుః
కోఽన్యో బృహన్నడాయాస్తాన్ప్రతియుధ్యేత సంగతాన్॥42॥

విరాట ఉవాచ

బహుశః ప్రతిషిద్ధోఽసి న చ వాచం నియచ్ఛసి
నియంతా చేన్న విద్యేత న కశ్చిద్ధర్మమాచరేత్॥43॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రకుపితో రాజా తమక్షేణాహనద్భృశం
ముఖే యుధిష్ఠిరం కోపాన్నైవమిత్యేవ భర్త్సయన్॥44॥

బలవత్ప్రతివిద్ధస్య నస్తః శోణితమాగమత్
తదప్రాప్తం మహీం పార్థః పాణిభ్యాం ప్రత్యగృహ్ణత॥45॥

అవైక్షత చ ధర్మాత్మా ద్రౌపదీం పార్శ్వతః స్థితాం
సా వేద తమభిప్రాయం భర్తుశ్చిత్తవశానుగా॥46॥

పూరయిత్వా చ సౌవర్ణం పాత్రం కాంస్యమనిందితా
తచ్ఛోణితం ప్రత్యగృహ్ణాద్యత్ప్రసుస్రావ పాండవాత్॥47॥

అథోత్తరః శుభైర్గంధైర్మాల్యైశ్చ వివిధైస్తథా
అవకీర్యమాణః సంహృష్టో నగరం స్వైరమాగమత్॥48॥

సభాజ్యమానః పౌరైశ్చ స్త్రీభిర్జానపదైస్తథా
ఆసాద్య భవనద్వారం పిత్రే స ప్రత్యహారయత్॥49॥

తతో ద్వాఃస్థః ప్రవిశ్యైవ విరాటమిదమబ్రవీత్
బృహన్నడాసహాయస్తే పుత్రో ద్వార్యుత్తరః స్థితః॥50॥

తతో హృష్టో మత్స్యరాజః క్షత్తారమిదమబ్రవీత్
ప్రవేశ్యతాముభౌ తూర్ణం దర్శనేప్సురహం తయోః॥51॥

క్షత్తారం కురురాజస్తు శనైః కర్ణ ఉపాజపత్
ఉత్తరః ప్రవిశత్వేకో న ప్రవేశ్యా బృహన్నడా॥52॥

ఏతస్య హి మహాబాహో వ్రతమేతత్సమాహితం
యో మమాంగే వ్రణం కుర్యాచ్ఛోణితం వాపి దర్శయేత్
అన్యత్ర సంగ్రామగతాన్న స జీవేదసంశయం॥53॥

న మృష్యాద్భృశసంక్రుద్ధో మాం దృష్ట్వైవ సశోణితం
విరాటమిహ సామాత్యం హన్యాత్సబలవాహనం||54||

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజ్ఞః సుతో జ్యేష్ఠః ప్రావిశత్పృథివీంజయః
సోఽభివాద్య పితుః పాదౌ ధర్మరాజమపశ్యత||1||

స తం రుధిరసంసిక్తమనేకాగ్రమనాగసం
భూమావాసీనమేకాంతే సైరంధ్ర్యా సముపస్థితం||2||

తతః పప్రచ్ఛ పితరం త్వరమాణ ఇవోత్తరః
కేనాయం తాడితో రాజన్కేన పాపమిదం కృతం||3||

విరాట ఉవాచ

మయాయం తాడితో జిహ్మో న చాప్యేతావదర్హతి
ప్రశస్యమానే యః శూరే త్వయి షండం ప్రశంసతి||4||

ఉత్తర ఉవాచ

అకార్యం తే కృతం రాజన్క్షిప్రమేవ ప్రసాద్యతాం
మా త్వా బ్రహ్మవిషం ఘోరం సమూలమపి నిర్దహేత్||5||

వైశంపాయన ఉవాచ

స పుత్రస్య వచః శ్రుత్వా విరాటో రాష్ట్రవర్ధనః
క్షమయామాస కౌంతేయం భస్మచ్ఛన్నమివానలం||6||

క్షమయంతం తు రాజానం పాండవః ప్రత్యభాషత
చిరం క్షాంతమిదం రాజన్న మన్యుర్విద్యతే మమ||7||

యది హ్యేతత్పతేద్భూమౌ రుధిరం మమ నస్తతః
సరాష్ట్రస్త్వం మహారాజ వినశ్యేథా న సంశయః||8||

న దూషయామి తే రాజన్యచ్చ హన్యాదదూషకం
బలవంతం మహారాజ క్షిప్రం దారుణమాప్నుయాత్||9||

శోణితే తు వ్యతిక్రాంతే ప్రవివేశ బృహన్నడా
అభివాద్య విరాటం చ కంకం చాప్యుపతిష్ఠత||10||

క్షమయిత్వా తు కౌరవ్యం రణాదుత్తరమాగతం
ప్రశశంస తతో మత్స్యః శృణ్వతః సవ్యసాచినః||11||

త్వయా దాయాదవానస్మి కైకేయీనందివర్ధన
త్వయా మే సదృశః పుత్రో న భూతో న భవిష్యతి||12||

పదం పదసహస్రేణ యశ్చరన్నాపరాధ్నుయాత్
తేన కర్ణేన తే తాత కథమాసీత్సమాగమః||13||

మనుష్యలోకే సకలే యస్య తుల్యో న విద్యతే
యః సముద్ర ఇవాక్షోభ్యః కాలాగ్నిరివ దుఃసహః

తేన భీష్మేణ తే తాత కథమాసీత్సమాగమః॥14॥

ఆచార్యో వృష్ణివీరాణాం పాండవానాం చ యో ద్విజః
సర్వక్షత్రస్య చాచార్యః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
తేన ద్రోణేన తే తాత కథమాసీత్సమాగమః॥15॥

ఆచార్యపుత్రో యః శూరః సర్వశస్త్రభృతామపి
అశ్వత్థామేతి విఖ్యాతః కథం తేన సమాగమః॥16॥

రణే యం ప్రేక్ష్య సీదంతి హృతస్వా వణిజో యథా
కృపేణ తేన తే తాత కథమాసీత్సమాగమః॥17॥

పర్వతం యోఽభివిధ్యేత రాజపుత్రో మహేషుభిః
దుర్యోధనేన తే తాత కథమాసీత్సమాగమః॥18॥

ఉత్తర ఉవాచ

న మయా నిర్జితా గావో న మయా నిర్జితాః పరే
కృతం తు కర్మ తత్సర్వం దేవపుత్రేణ కేనచిత్॥19॥

స హి భీతం ద్రవంతం మాం దేవపుత్రో న్యవారయత్
స చాతిష్ఠద్రథోపస్థే వజ్రహస్తనిభో యువా॥20॥

తేన తా నిర్జితా గావస్తేన తే కురవో జితాః
తస్య తత్కర్మ వీరస్య న మయా తాత తత్కృతం॥21॥

స హి శారద్వతం ద్రోణం ద్రోణపుత్రం చ వీర్యవాన్
సూతపుత్రం చ భీష్మం చ చకార విముఖాఞ్శరైః॥22॥

దుర్యోధనం చ సమరే సనాగమివ యూథపం
ప్రభగ్నమబ్రవీద్భీతం రాజపుత్రం మహాబలం॥23॥

న హాస్తినపురే త్రాణం తవ పశ్యామి కించన
వ్యాయామేన పరీప్సస్వ జీవితం కౌరవాత్మజ॥24॥

న మోక్ష్యసే పలాయంస్త్వం రాజన్యుద్ధే మనః కురు
పృథివీం భోక్ష్యసే జిత్వా హతో వా స్వర్గమాప్స్యసి॥25॥

స నివృత్తో నరవ్యాఘ్రో ముంచన్వజ్రనిభాఞ్శరాన్
సచివైః సంవృతో రాజా రథే నాగ ఇవ శ్వసన్॥26॥

తత్ర మే రోమహర్షోఽభూదూరుస్తంభశ్చ మారిష
యదభ్రఘనసంకాశమనీకం వ్యధమచ్ఛరైః॥27॥

తత్ప్రణుద్య రథానీకం సింహసంహననో యువా
కురూంస్తాన్ప్రహసన్రాజన్వాసాంస్యపహరద్బలీ॥28॥

ఏకేన తేన వీరేణ షడ్రథాః పరివారితాః
శార్దూలేనేవ మత్తేన మృగాస్తృణచరా వనే॥29॥

విరాట ఉవాచ

క్వ స వీరో మహాబాహుర్దేవపుత్రో మహాయశాః
యో మే ధనమవాజైషీత్కురుభిర్గ్రస్తమాహవే॥30॥

ఇచ్ఛామి తమహం ద్రష్టుమర్చితుం చ మహాబలం
యేన మే త్వం చ గావశ్చ రక్షితా దేవసూనునా॥31॥

ఉత్తర ఉవాచ

అంతర్ధానం గతస్తాత దేవపుత్రః ప్రతాపవాన్
స తు శ్వో వా పరశ్వో వా మన్యే ప్రాదుర్భవిష్యతి ॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాఖ్యాయమానం తు ఛన్నం సత్రేణ పాండవం
వసంతం తత్ర నాజ్ఞాసీద్విరాటః పార్థమర్జునం ॥33॥

తతః పార్థోఽభ్యనుజ్ఞాతో విరాటేన మహాత్మనా
ప్రదదౌ తాని వాసాంసి విరాటదుహితుః స్వయం ॥34॥

ఉత్తరా తు మహార్హాణి వివిధాని తనూని చ
ప్రతిగృహ్యాభవత్ప్రీతా తాని వాసాంసి భామినీ ॥35॥

మంత్రయిత్వా తు కౌంతేయ ఉత్తరేణ రహస్తదా
ఇతికర్తవ్యతాం సర్వాం రాజన్యథ యుధిష్ఠిరే ॥36॥

తతస్తథా తద్వ్యదధాద్యథావత్పురుషర్షభ
సహ పుత్రేణ మత్స్యస్య ప్రహృష్టో భరతర్షభః ॥37॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తృతీయే దివసే భ్రాతరః పంచ పాండవాః
స్నాతాః శుక్లాంబరధరాః సమయే చరితవ్రతాః ॥1॥

యుధిష్ఠిరం పురస్కృత్య సర్వాభరణభూషితాః
అభిపద్మా యథా నాగా భ్రాజమానా మహారథాః ॥2॥

విరాటస్య సభాం గత్వా భూమిపాలాసనేష్వథ
నిషేదుః పావకప్రఖ్యాః సర్వే ధిష్ణ్యేష్వివాగ్నయః ॥3॥

తేషు తత్రోపవిష్టేషు విరాటః పృథివీపతిః
ఆజగామ సభాం కర్తుం రాజకార్యాణి సర్వశః ॥4॥

శ్రీమతః పాండవాంధృష్ట్వా జ్వలతః పావకానివ
అథ మత్స్యోఽబ్రవీత్కంకం దేవరూపమవస్థితం
మరుద్గణైరుపాసీనం త్రిదశానామివేశ్వరం ॥5॥

స కిలాక్షాతివాపస్త్వం సభాస్తారో మయా కృతః
అథ రాజాసనే కస్మాదుపవిష్టోఽస్యలంకృతః ॥6॥

పరిహాసేప్సయా వాక్యం విరాటస్య నిశమ్య తత్
స్మయమానోఽర్జునో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్ ॥7॥

ఇంద్రస్యాప్యాసనం రాజన్నయమారోఢుమర్హతి
బ్రహ్మణ్యః శ్రుతవాంస్త్యాగీ యజ్ఞశీలో దృఢవ్రతః ॥8॥

అయం కురూణామృషభః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అస్య కీర్తిః స్థితా లోకే సూర్యస్యేవోద్యతః ప్రభా ॥9॥

సంసరంతి దిశః సర్వా యశసోఽస్య గభస్తయః
ఉదితస్యేవ సూర్యస్య తేజసోఽను గభస్తయః ॥10॥

ఏనం దశ సహస్రాణి కుంజరాణాం తరస్వినాం
అన్వయుః పృష్ఠతో రాజన్యావదధ్యావసత్కురూన్||11||

త్రింశదేనం సహస్రాణి రథాః కాంచనమాలినః
సదశ్వైరుపసంపన్నాః పృష్ఠతోఽనుయయుః సదా||12||

ఏనమష్టశతాః సూతాః సుమృష్టమణికుండలాః
అస్తువన్మాగధైః సార్ధం పురా శక్రమివర్షయః||13||

ఏనం నిత్యముపాసంత కురవః కింకరా యథా
సర్వే చ రాజన్రాజానో ధనేశ్వరమివామరాః||14||

ఏష సర్వాన్మహీపాలాన్కరమాహారయత్తదా
వైశ్యానివ మహారాజ వివశాన్స్వవశానపి||15||

అష్టాశీతిసహస్రాణి స్నాతకానాం మహాత్మనాం
ఉపజీవంతి రాజానమేనం సుచరితవ్రతం||16||

ఏష వృద్ధానానాథాంశ్చ వ్యంగాన్పంగూంశ్చ మానవాన్
పుత్రవత్పాలయామాస ప్రజా ధర్మేణ చాభిభో||17||

ఏష ధర్మే దమే చైవ క్రోధే చాపి యతవ్రతః
మహాప్రసాదో బ్రహ్మణ్యః సత్యవాదీ చ పార్థివః||18||

శ్రీప్రతాపేన చైతస్య తప్యతే స సుయోధనః
సగణః సహ కర్ణేన సౌబలేనాపి వా విభుః||19||

న శక్యంతే హ్యస్య గుణాః ప్రసంఖ్యాతుం నరేశ్వర
ఏష ధర్మపరో నిత్యమానృశంస్యశ్చ పాండవః||20||

ఏవంయుక్తో మహారాజః పాండవః పార్థివర్షభః
కథం నార్హతి రాజార్హమాసనం పృథివీపతిః||21||

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

విరాట ఉవాచ

యద్యేష రాజా కౌరవ్యః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
కతమోఽస్యార్జునో భ్రాతా భీమశ్చ కతమో బలీ||1||

నకులః సహదేవో వా ద్రౌపదీ వా యశస్వినీ
యదా ద్యూతే జితాః పార్థా న ప్రాజ్ఞాయంత తే క్వచిత్||2||

అర్జున ఉవాచ

య ఏష బల్లవో బ్రూతే సూదస్తవ నరాధిప
ఏష భీమో మహాబాహుర్భీమవేగపరాక్రమః||3||

ఏష క్రోధవశాన్హత్వా పర్వతే గంధమాదనే
సౌగంధికాని దివ్యాని కృష్ణార్థే సముపాహరత్||4||

గంధర్వ ఏష వై హంతా కీచకానాం దురాత్మనాం
వ్యాఘ్రానృక్షాన్వరాహాంశ్చ హతవాన్స్త్రీపురే తవ||5||

యశ్చాసీదశ్వబంధస్తే నకులోఽయం పరంతపః
గోసంఖ్యః సహదేవశ్చ మాద్రీపుత్రౌ మహారథౌ||6||

శృంగారవేషాభరణౌ రూపవంతౌ యశస్వినౌ
నానారథసహస్రాణాం సమర్థౌ పురుషర్షభౌ॥7॥

ఏషా పద్మపలాశాక్షీ సుమధ్యా చారుహాసినీ
సైరంధ్రీ ద్రౌపదీ రాజన్యత్కృతే కీచకా హతాః॥8॥

అర్జునోఽహం మహారాజ వ్యక్తం తే శ్రోత్రమాగతః
భీమాదవరజః పార్థో యమాభ్యాం చాపి పూర్వజః॥9॥

ఉషితాః స్మ మహారాజ సుఖం తవ నివేశనే
అజ్ఞాతవాసముషితా గర్భవాస ఇవ ప్రజాః॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యదార్జునేన తే వీరాః కథితాః పంచ పాండవాః
తదార్జునస్య వైరాటిః కథయామాస విక్రమం॥11॥

అయం స ద్విషతాం మధ్యే మృగాణామివ కేసరీ
అచరద్రథవృందేషు నిఘ్నంస్తేషాం వరాన్వరాన్॥12॥

అనేన విద్ధో మాతంగో మహానేకేషుణా హతః
హిరణ్యకక్ష్యః సంగ్రామే దంతాభ్యామగమన్మహీం॥13॥

అనేన విజితా గావో జితాశ్చ కురవో యుధి
అస్య శంఖప్రణాదేన కర్ణౌ మే బధిరీకృతౌ॥14॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా మత్స్యరాజః ప్రతాపవాన్
ఉత్తరం ప్రత్యువాచేదమభిపన్నో యుధిష్ఠిరే॥15॥

ప్రసాదనం పాండవస్య ప్రాప్తకాలం హి రోచయే
ఉత్తరాం చ ప్రయచ్ఛామి పార్థాయ యది తే మతం॥16॥

ఉత్తర ఉవాచ

అర్చ్యాః పూజ్యాశ్చ మాన్యాశ్చ ప్రాప్తకాలం చ మే మతం
పూజ్యంతాం పూజనార్హాశ్చ మహాభాగాశ్చ పాండవాః॥17॥

విరాట ఉవాచ

అహం ఖల్వపి సంగ్రామే శత్రూణాం వశమాగతః
మోక్షితో భీమసేనేన గావశ్చ విజితాస్తథా॥18॥

ఏతేషాం బాహువీర్యేణ యదస్మాకం జయో మృధే
వయం సర్వే సహామాత్యాః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
ప్రసాదయామో భద్రం తే సానుజం పాండవర్షభం॥19॥

యదస్మాభిరజానద్భిః కించిదుక్తో నరాధిపః
క్షంతుమర్హతి తత్సర్వం ధర్మాత్మా హ్యేష పాండవః॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో విరాటః పరమాభితుష్టః; సమేత్య రాజ్ఞా సమయం చకార
రాజ్యం చ సర్వం విససర్జ తస్మై; సదండకోశం సపురం మహాత్మా॥21॥

పాండవాంశ్చ తతః సర్వాన్మత్స్యరాజః ప్రతాపవాన్
ధనంజయం పురస్కృత్య దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి చాబ్రవీత్||22||

సముపాఘ్రాయ మూర్ధానం సంశ్లిష్య చ పునః పునః
యుధిష్ఠిరం చ భీమం చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ||23||

నాతృప్యద్దర్శనే తేషాం విరాటో వాహినీపతిః
సంప్రీయమాణో రాజానం యుధిష్ఠిరమథాబ్రవీత్||24||

దిష్ట్యా భవంతః సంప్రాప్తాః సర్వే కుశలినో వనాత్
దిష్ట్యా చ పారితం కృచ్ఛ్రమజ్ఞాతం వై దురాత్మభిః||25||

ఇదం చ రాజ్యం నః పార్థా యచ్చాన్యద్వసు కించన
ప్రతిగృహ్ణంతు తత్సర్వం కౌంతేయా అవిశంకయా||26||

ఉత్తరాం ప్రతిగృహ్ణాతు సవ్యసాచీ ధనంజయః
అయం హ్యౌపయికో భర్తా తస్యాః పురుషసత్తమః||27||

ఏవముక్తో ధర్మరాజః పార్థమైక్షద్ధనంజయం
ఈక్షితశ్చార్జునో భ్రాత్రా మత్స్యం వచనమబ్రవీత్||28||

ప్రతిగృహ్ణామ్యహం రాజన్స్నుషాం దుహితరం తవ
యుక్తశ్చావాం హి సంబంధో మత్స్యభారతసత్తమౌ||29||

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

విరాట ఉవాచ

కిమర్థం పాండవశ్రేష్ఠ భార్యాం దుహితరం మమ
ప్రతిగ్రహీతుం నేమాం త్వం మయా దత్తామిహేచ్ఛసి||1||

అర్జున ఉవాచ

అంతఃపురేఽహముషితః సదా పశ్యన్సుతాం తవ
రహస్యం చ ప్రకాశం చ విశ్వస్తా పితృవన్మయి||2||

ప్రియో బహుమతశ్చాహం నర్తకో గీతకోవిదః
ఆచార్యవచ్చ మాం నిత్యం మన్యతే దుహితా తవ||3||

వయఃస్థయా తయా రాజన్సహ సంవత్సరోషితః
అతిశంకా భవేత్స్థానే తవ లోకస్య చాభిభో||4||

తస్మాన్నిమంత్రయే త్వాహం దుహితుః పృథివీపతే
శుద్ధో జితేంద్రియో దాంతస్తస్యాః శుద్ధిః కృతా మయా||5||

స్నుషాయా దుహితుర్వాపి పుత్రే చాత్మని వా పునః
అత్ర శంకాం న పశ్యామి తేన శుద్ధిర్భవిష్యతి||6||

అభిషంగాదహం భీతో మిథ్యాచారాత్పరంతప
స్నుషార్థముత్తరాం రాజన్ప్రతిగృహ్ణామి తే సుతాం||7||

స్వస్రీయో వాసుదేవస్య సాక్షాద్దేవశిశుర్యథా
దయితశ్చక్రహస్తస్య బాల ఏవాస్త్రకోవిదః||8||

అభిమన్యుర్మహాబాహుః పుత్రో మమ విశాం పతే
జామాతా తవ యుక్తో వై భర్తా చ దుహితుస్తవ||9||

విరాట ఉవాచ

ఉపపన్నం కురుశ్రేష్ఠే కుంతీపుత్రే ధనంజయే
య ఏవం ధర్మనిత్యశ్చ జాతజ్ఞానశ్చ పాండవః ॥10॥

యత్కృత్యం మన్యసే పార్థ క్రియతాం తదనంతరం
సర్వే కామాః సమృద్ధా మే సంబంధీ యస్య మేఽర్జునః ॥11॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువతి రాజేంద్రే కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అన్వజానాత్స సంయోగం సమయే మత్స్యపార్థయోః ॥12॥

తతో మిత్రేషు సర్వేషు వాసుదేవే చ భారత
ప్రేషయామాస కౌంతేయో విరాటశ్చ మహీపతిః ॥13॥

తతస్త్రయోదశే వర్షే నివృత్తే పంచ పాండవాః
ఉపప్లవ్యే విరాటస్య సమపద్యంత సర్వశః ॥14॥

తస్మిన్వసంశ్చ బీభత్సురానినాయ జనార్దనం
ఆనర్తేభ్యోఽపి దాశార్హానభిమన్యుం చ పాండవః ॥15॥

కాశిరాజశ్చ శైబ్యశ్చ ప్రీయమాణౌ యుధిష్ఠిరే
అక్షౌహిణీభ్యాం సహితావాగతౌ పృథివీపతే ॥16॥

అక్షౌహిణ్యా చ తేజస్వీ యజ్ఞసేనో మహాబలః
ద్రౌపద్యాశ్చ సుతా వీరాః శిఖండీ చాపరాజితః ॥17॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ దుర్ధర్షః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
సమస్తాక్షౌహిణీపాలా యజ్వానో భూరిదక్షిణాః
సర్వే శస్త్రాస్త్రసంపన్నాః సర్వే శూరాస్తనుత్యజః ॥18॥

తానాగతానభిప్రేక్ష్య మత్స్యో ధర్మభృతాం వరః
ప్రీతోఽభవద్దుహితరం దత్త్వా తామభిమన్యవే ॥19॥

తతః ప్రత్యుపయాతేషు పార్థివేషు తతస్తతః
తత్రాగమద్వాసుదేవో వనమాలీ హలాయుధః
కృతవర్మా చ హార్దిక్యో యుయుధానశ్చ సాత్యకిః ॥20॥

అనాధృష్టిస్తథాక్రూరః సాంబో నిశఠ ఏవ చ
అభిమన్యుముపాదాయ సహ మాత్రా పరంతపాః ॥21॥

ఇంద్రసేనాదయశ్చైవ రథైస్తైః సుసమాహితైః
ఆయయుః సహితాః సర్వే పరిసంవత్సరోషితాః ॥22॥

దశ నాగసహస్రాణి హయానాం చ శతాయుతం
రథానామర్బుదం పూర్ణం నిఖర్వం చ పదాతినాం ॥23॥

వృష్ణ్యంధకాశ్చ బహవో భోజాశ్చ పరమౌజసః
అన్వయుర్వృష్ణిశార్దూలం వాసుదేవం మహాద్యుతిం ॥24॥

పారిబర్హం దదౌ కృష్ణః పాండవానాం మహాత్మనాం
స్త్రియో రత్నాని వాసాంసి పృథక్పృథగనేకశః
తతో వివాహో విధివద్వవృతే మత్స్యపార్థయోః ॥25॥

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ గోముఖాడంబరాస్తథా
పార్థైః సంయుజ్యమానస్య నేదుర్మత్స్యస్య వేశ్మని ॥26॥

ఉచ్చావచాన్మృగాంజఘ్నుర్మేధ్యాంశ్చ శతశః పశూన్
సురామైరేయపానాని ప్రభూతాన్యభ్యహారయన్॥27॥

గాయనాఖ్యానశీలాశ్చ నటా వైతాలికాస్తథా
స్తువంతస్తానుపాతిష్ఠన్సూతాశ్చ సహ మాగధైః॥28॥

సుదేష్ణాం చ పురస్కృత్య మత్స్యానాం చ వరస్త్రియః
ఆజగ్ముశ్చారుసర్వాంగ్యః సుమృష్టమణికుండలాః॥29॥

వర్ణోపపన్నాస్తా నార్యో రూపవత్యః స్వలంకృతాః
సర్వాశ్చాభ్యభవత్కృష్ణా రూపేణ యశసా శ్రియా॥30॥

పరివార్యోత్తరాం తాస్తు రాజపుత్రీమలంకృతాం
సుతామివ మహేంద్రస్య పురస్కృత్యోపతస్థిరే॥31॥

తాం ప్రత్యగృహ్ణాత్కౌంతేయః సుతస్యార్థే ధనంజయః
సౌభద్రస్యానవద్యాంగీం విరాటతనయాం తదా॥32॥

తత్రాతిష్ఠన్మహారాజో రూపమింద్రస్య ధారయన్
స్నుషాం తాం ప్రతిజగ్రాహ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥33॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం పార్థః పురస్కృత్య జనార్దనం
వివాహం కారయామాస సౌభద్రస్య మహాత్మనః॥34॥

తస్మై సప్త సహస్రాణి హయానాం వాతరంహసాం
ద్వే చ నాగశతే ముఖ్యే ప్రాదాద్బహు ధనం తదా॥35॥

కృతే వివాహే తు తదా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం యదుపాహరదచ్యుతః॥36॥

గోసహస్రాణి రత్నాని వస్త్రాణి వివిధాని చ
భూషణాని చ ముఖ్యాని యానాని శయనాని చ॥37॥

తన్మహోత్సవసంకాశం హృష్టపుష్టజనావృతం
నగరం మత్స్యరాజస్య శుశుభే భరతర్షభ॥38॥

ఉద్యోగ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృత్వా వివాహం తు కురుప్రవీరా;స్తదాభిమన్యోర్ముదితస్వపక్షాః
విశ్రమ్య చత్వార్యుషసః ప్రతీతాః; సభాం విరాటస్య తతోఽభిజగ్ముః॥1॥

సభా తు సా మత్స్యపతేః సమృద్ధా; మణిప్రవేకోత్తమరత్నచిత్రా
న్యస్తాసనా మాల్యవతీ సుగంధా; తామభ్యయుస్తే నరరాజవర్యాః॥2॥

అథాసనాన్యావిశతాం పురస్తా;దుభౌ విరాటద్రుపదౌ నరేంద్రౌ
వృద్ధశ్చ మాన్యః పృథివీపతీనాం; పితామహో రామజనార్దనాభ్యాం॥3॥

పాంచాలరాజస్య సమీపతస్తు; శినిప్రవీరః సహరౌహిణేయః
మత్స్యస్య రాజ్ఞస్తు సుసంనికృష్టౌ; జనార్దనశ్చైవ యుధిష్ఠిరశ్చ॥4॥

సుతాశ్చ సర్వే ద్రుపదస్య రాజ్ఞో; భీమార్జునౌ మాద్రవతీసుతౌ చ
ప్రద్యుమ్నసాంబౌ చ యుధి ప్రవీరౌ; విరాటపుత్రశ్చ సహాభిమన్యుః॥5॥

సర్వే చ శూరాః పితృభిః సమానా; వీర్యేణ రూపేణ బలేన చైవ
ఉపావిశంద్రౌపదేయాః కుమారాః; సువర్ణచిత్రేషు వరాసనేషు॥6॥

తథోపవిష్టేషు మహారథేషు; విభ్రాజమానాంబరభూషణేషు
రరాజ సా రాజవతీ సమృద్ధా; గ్రహైరివ ద్యౌర్విమలైరుపేతా॥7॥

తతః కథాస్తే సమవాయయుక్తాః; కృత్వా విచిత్రాః పురుషప్రవీరాః
తస్థుర్ముహూర్తం పరిచింతయంతః; కృష్ణం నృపాస్తే సముదీక్షమాణాః॥8॥

కథాంతమాసాద్య చ మాధవేన; సంఘట్టితాః పాండవకార్యహేతోః
తే రాజసింహాః సహితా హ్యశృణ్వ;న్వాక్యం మహార్థం చ మహోదయం చ॥9॥

కృష్ణ ఉవాచ

సర్వైర్భవద్భిర్విదితం యథాయం; యుధిష్ఠిరః సౌబలేనాక్షవత్యాం
జితో నికృత్యాపహృతం చ రాజ్యం; పునః ప్రవాసే సమయః కృతశ్చ॥10॥

శక్తైర్విజేతుం తరసా మహీం చ; సత్యే స్థితైస్తచ్చరితం యథావత్
పాండోః సుతైస్తద్వ్రతముగ్రరూపం; వర్షాణి షట్సప్త చ భారతాగ్ర్యైః॥11॥

త్రయోదశశ్చైవ సుదుస్తరోఽయ;మజ్ఞాయమానైర్భవతాం సమీపే
క్లేశానసహ్యాంశ్చ తితిక్షమాణై;ర్యథోషితం తద్విదితం చ సర్వం॥12॥

ఏవం గతే ధర్మసుతస్య రాజ్ఞో; దుర్యోధనస్యాపి చ యద్ధితం స్యాత్
తచ్చింతయధ్వం కురుపాండవానాం; ధర్మ్యం చ యుక్తం చ యశస్కరం చ॥13॥

అధర్మయుక్తం చ న కామయేత; రాజ్యం సురాణామపి ధర్మరాజః
ధర్మార్థయుక్తం చ మహీపతిత్వం; గ్రామేఽపి కస్మింశ్చిదయం బుభూషేత్॥14॥

పిత్ర్యం హి రాజ్యం విదితం నృపాణాం; యథాపకృష్టం ధృతరాష్ట్రపుత్రైః
మిథ్యోపచారేణ తథాప్యనేన; కృచ్ఛ్రం మహత్ప్రాప్తమసహ్యరూపం॥15॥

న చాపి పార్థో విజితో రణే తైః; స్వతేజసా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రైః
తథాపి రాజా సహితః సుహృద్భి;రభీప్సతేఽనామయమేవ తేషాం॥16॥

యత్తత్స్వయం పాండుసుతైర్విజిత్య; సమాహృతం భూమిపతీన్నిపీడ్య
తత్ప్రార్థయంతే పురుషప్రవీరాః; కుంతీసుతా మాద్రవతీసుతౌ చ॥17॥

బాలాస్త్విమే తైర్వివిధైరుపాయైః; సంప్రార్థితా హంతుమమిత్రసాహాః
రాజ్యం జిహీర్షద్భిరసద్భిరుగ్రైః; సర్వం చ తద్వో విదితం యథావత్॥18॥

తేషాం చ లోభం ప్రసమీక్ష్య వృద్ధం; ధర్మాత్మతాం చాపి యుధిష్ఠిరస్య
సంబంధితాం చాపి సమీక్ష్య తేషాం; మతిం కురుధ్వం సహితాః పృథక్చ॥19॥

ఇమే చ సత్యేఽభిరతాః సదైవ; తం పారయిత్వా సమయం యథావత్
అతోఽన్యథా తైరుపచర్యమాణా; హన్యుః సమేతాంధృతరాష్ట్రపుత్రాన్॥20॥

తైర్విప్రకారం చ నిశమ్య రాజ్ఞః; సుహృజ్జనాస్తాన్పరివారయేయుః
యుద్ధేన బాధేయురిమాంస్తథైవ; తైర్వధ్యమానా యుధి తాంశ్చ హన్యుః॥21॥

తథాపి నేమేఽల్పతయా సమర్థా;స్తేషాం జయాయేతి భవేన్మతం వః
సమేత్య సర్వే సహితాః సుహృద్భి;స్తేషాం వినాశాయ యతేయురేవ॥22॥

దుర్యోధనస్యాపి మతం యథావ;న్న జ్ఞాయతే కిం ను కరిష్యతీతి
అజ్ఞాయమానే చ మతే పరస్య; కిం స్యాత్సమారభ్యతమం మతం వః॥23॥

తస్మాదితో గచ్ఛతు ధర్మశీలః; శుచిః కులీనః పురుషోఽప్రమత్తః
దూతః సమర్థః ప్రశమాయ తేషాం; రాజ్యార్ధదానాయ యుధిష్ఠిరస్య॥24॥

నిశమ్య వాక్యం తు జనార్దనస్య; ధర్మార్థయుక్తం మధురం సమం చ
సమాదదే వాక్యమథాగ్రజోఽస్య; సంపూజ్య వాక్యం తదతీవ రాజన్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

బలదేవ ఉవాచ

శ్రుతం భవద్భిర్గదపూర్వజస్య; వాక్యం యథా ధర్మవదర్థవచ్చ
అజాతశత్రోశ్చ హితం హితం చ; దుర్యోధనస్యాపి తథైవ రాజ్ఞః॥1॥

అర్ధం హి రాజ్యస్య విసృజ్య వీరాః; కుంతీసుతాస్తస్య కృతే యతంతే
ప్రదాయ చార్ధం ధృతరాష్ట్రపుత్రః; సుఖీ సహాస్మాభిరతీవ మోదేత్॥2॥

లబ్ధ్వా హి రాజ్యం పురుషప్రవీరాః; సమ్యక్ప్రవృత్తేషు పరేషు చైవ
ధ్రువం ప్రశాంతాః సుఖమావిశేయు;స్తేషాం ప్రశాంతిశ్చ హితం ప్రజానాం॥3॥

దుర్యోధనస్యాపి మతం చ వేత్తుం; వక్తుం చ వాక్యాని యుధిష్ఠిరస్య
ప్రియం మమ స్యాద్యది తత్ర కశ్చి;ద్వ్రజేచ్ఛమార్థం కురుపాండవానాం॥4॥

స భీష్మమామంత్ర్య కురుప్రవీరం; వైచిత్రవీర్యం చ మహానుభావం
ద్రోణం సపుత్రం విదురం కృపం చ; గాంధారరాజం చ ససూతపుత్రం॥5॥

సర్వే చ యేఽన్యే ధృతరాష్ట్రపుత్రా; బలప్రధానా నిగమప్రధానాః
స్థితాశ్చ ధర్మేషు యథా స్వకేషు; లోకప్రవీరాః శ్రుతకాలవృద్ధాః॥6॥

ఏతేషు సర్వేషు సమాగతేషు; పౌరేషు వృద్ధేషు చ సంగతేషు
బ్రవీతు వాక్యం ప్రణిపాతయుక్తం; కుంతీసుతస్యార్థకరం యథా స్యాత్॥7॥

సర్వాస్వవస్థాసు చ తే న కోప్యా;గ్రస్తో హి సోఽర్థో బలమాశ్రితైస్తైః
ప్రియాభ్యుపేతస్య యుధిష్ఠిరస్య; ద్యూతే ప్రమత్తస్య హృతం చ రాజ్యం॥8॥

నివార్యమాణశ్చ కురుప్రవీరైః; సర్వైః సుహృద్భిర్హ్యయమప్యతజ్జ్ఞః
గాంధారరాజస్య సుతం మతాక్షం; సమాహ్వయేద్దేవితుమాజమీఢః॥9॥

దురోదరాస్తత్ర సహస్రశోఽన్యే; యుధిష్ఠిరో యాన్విషహేత జేతుం
ఉత్సృజ్య తాన్సౌబలమేవ చాయం; సమాహ్వయత్తేన జితోఽక్షవత్యాం॥10॥

స దీవ్యమానః ప్రతిదేవనేన; అక్షేషు నిత్యం సుపరాఙ్ముఖేషు
సంరంభమాణో విజితః ప్రసహ్య; తత్రాపరాధః శకునేర్న కశ్చిత్॥11॥

తస్మాత్ప్రణమ్యైవ వచో బ్రవీతు; వైచిత్రవీర్యం బహుసామయుక్తం
తథా హి శక్యో ధృతరాష్ట్రపుత్రః; స్వార్థే నియోక్తుం పురుషేణ తేన॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువత్యేవ మధుప్రవీరే; శినిప్రవీరః సహసోత్పపాత
తచ్చాపి వాక్యం పరినింద్య తస్య; సమాదదే వాక్యమిదం సమన్యుః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

సాత్యకిరువాచ

యాదృశః పురుషస్యాత్మా తాదృశం సంప్రభాషతే
యథారూపోఽన్తరాత్మా తే తథారూపం ప్రభాషసే॥1॥

సంతి వై పురుషాః శూరాః సంతి కాపురుషాస్తథా
ఉభావేతౌ దృఢౌ పక్షౌ దృశ్యేతే పురుషాన్ప్రతి॥2॥

ఏకస్మిన్నేవ జాయేతే కులే క్లీబమహారథౌ
ఫలాఫలవతీ శాఖే యథైకస్మిన్వనస్పతౌ॥3॥

నాభ్యసూయామి తే వాక్యం బ్రువతో లాంగలధ్వజ
యే తు శృణ్వంతి తే వాక్యం తానసూయామి మాధవ॥4॥

కథం హి ధర్మరాజస్య దోషమల్పమపి బ్రువన్
లభతే పరిషన్మధ్యే వ్యాహర్తుమకుతోభయః॥5॥

సమాహూయ మహాత్మానం జితవంతోఽక్షకోవిదాః
అనక్షజ్ఞం యథాశ్రద్ధం తేషు ధర్మజయః కుతః॥6॥

యది కుంతీసుతం గేహే క్రీడంతం భ్రాతృభిః సహ
అభిగమ్య జయేయుస్తే తత్తేషాం ధర్మతో భవేత్॥7॥

సమాహూయ తు రాజానం క్షత్రధర్మరతం సదా
నికృత్యా జితవంతస్తే కిం ను తేషాం పరం శుభం॥8॥

కథం ప్రణిపతేచ్చాయమిహ కృత్వా పణం పరం
వనవాసాద్విముక్తస్తు ప్రాప్తః పైతామహం పదం॥9॥

యద్యయం పరవిత్తాని కామయేత యుధిష్ఠిరః
ఏవమప్యయమత్యంతం పరాన్నార్హతి యాచితుం॥10॥

కథం చ ధర్మయుక్తాస్తే న చ రాజ్యం జిహీర్షవః
నివృత్తవాసాన్కౌంతేయాన్య ఆహుర్విదితా ఇతి॥11॥

అనునీతా హి భీష్మేణ ద్రోణేన చ మహాత్మనా
న వ్యవస్యంతి పాండూనాం ప్రదాతుం పైతృకం వసు॥12॥

అహం తు తాఞ్శితైర్బాణైరనునీయ రణే బలాత్
పాదయోః పాతయిష్యామి కౌంతేయస్య మహాత్మనః॥13॥

అథ తే న వ్యవస్యంతి ప్రణిపాతాయ ధీమతః
గమిష్యంతి సహామాత్యా యమస్య సదనం ప్రతి॥14॥

న హి తే యుయుధానస్య సంరబ్ధస్య యుయుత్సతః
వేగం సమర్థాః సంసోఢుం వజ్రస్యేవ మహీధరాః॥15॥

కో హి గాండీవధన్వానం కశ్చ చక్రాయుధం యుధి
మాం చాపి విషహేత్కో ను కశ్చ భీమం దురాసదం॥16॥

యమౌ చ దృఢధన్వానౌ యమకల్పౌ మహాద్యుతీ
కో జిజీవిషురాసీదేద్ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం॥17॥

పంచేమాన్పాండవేయాంశ్చ ద్రౌపద్యాః కీర్తివర్ధనాన్
సమప్రమాణాన్పాండూనాం సమవీర్యాన్మదోత్కటాన్॥18॥

సౌభద్రం చ మహేష్వాసమమరైరపి దుఃసహం
గదప్రద్యుమ్నసాంబాంశ్చ కాలవజ్రానలోపమాన్॥19॥

తే వయం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రం శకునినా సహ
కర్ణేన చ నిహత్యాజావభిషేక్ష్యామ పాండవం॥20॥

నాధర్మో విద్యతే కశ్చిచ్ఛత్రూన్హత్వాతతాయినః
అధర్మ్యమయశస్యం చ శాత్రవాణాం ప్రయాచనం॥21॥

హృద్గతస్తస్య యః కామస్తం కురుధ్వమతంద్రితాః
నిసృష్టం ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్యం ప్రాప్నోతు పాండవః॥22॥

అద్య పాండుసుతో రాజ్యం లభతాం వా యుధిష్ఠిరః
నిహతా వా రణే సర్వే స్వప్స్యంతి వసుధాతలే॥23॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

ద్రుపద ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో భవిష్యతి న సంశయః
న హి దుర్యోధనో రాజ్యం మధురేణ ప్రదాస్యతి॥1॥

అనువర్త్స్యతి తం చాపి ధృతరాష్ట్రః సుతప్రియః
భీష్మద్రోణౌ చ కార్పణ్యాన్మౌర్ఖ్యాద్రాధేయసౌబలౌ॥2॥

బలదేవస్య వాక్యం తు మమ జ్ఞానే న యుజ్యతే
ఏతద్ధి పురుషేణాగ్రే కార్యం సునయమిచ్ఛతా॥3॥

న తు వాచ్యో మృదు వచో ధార్తరాష్ట్రః కథంచన
న హి మార్దవసాధ్యోఽసౌ పాపబుద్ధిర్మతో మమ॥4॥

గర్దభే మార్దవం కుర్యాద్గోషు తీక్ష్ణం సమాచరేత్
మృదు దుర్యోధనే వాక్యం యో బ్రూయాత్పాపచేతసి॥5॥

మృదు వై మన్యతే పాపో భాష్యమాణమశక్తిజం
జితమర్థం విజానీయాదబుధో మార్దవే సతి॥6॥

ఏతచ్చైవ కరిష్యామో యత్నశ్చ క్రియతామిహ
ప్రస్థాపయామ మిత్రేభ్యో బలాన్యుద్యోజయంతు నః॥7॥

శల్యస్య ధృష్టకేతోశ్చ జయత్సేనస్య చాభిభోః
కేకయానాం చ సర్వేషాం దూతా గచ్ఛంతు శీఘ్రగాః॥8॥

స తు దుర్యోధనో నూనం ప్రేషయిష్యతి సర్వశః
పూర్వాభిపన్నాః సంతశ్చ భజంతే పూర్వచోదకం॥9॥

తత్త్వరధ్వం నరేంద్రాణాం పూర్వమేవ ప్రచోదనే
మహద్ధి కార్యం వోఢవ్యమితి మే వర్తతే మతిః॥10॥

శల్యస్య ప్రేష్యతాం శీఘ్రం యే చ తస్యానుగా నృపాః
భగదత్తాయ రాజ్ఞే చ పూర్వసాగరవాసినే॥11॥

అమితౌజసే తథోగ్రాయ హార్దిక్యాయాహుకాయ చ
దీర్ఘప్రజ్ఞాయ మల్లాయ రోచమానాయ చాభిభో॥12॥

ఆనీయతాం బృహంతశ్చ సేనాబిందుశ్చ పార్థివః
పాపజిత్ప్రతివింధ్యశ్చ చిత్రవర్మా సువాస్తుకః॥13॥

బాహ్లీకో ముంజకేశశ్చ చైద్యాధిపతిరేవ చ
సుపార్శ్వశ్చ సుబాహుశ్చ పౌరవశ్చ మహారథః॥14॥

శకానాం పహ్లవానాం చ దరదానాం చ యే నృపాః
కాంబోజా ఋషికా యే చ పశ్చిమానూపకాశ్చ యే॥15॥

జయత్సేనశ్చ కాశ్యశ్చ తథా పంచనదా నృపాః
క్రాథపుత్రశ్చ దుర్ధర్షః పార్వతీయాశ్చ యే నృపాః॥16॥

జానకిశ్చ సుశర్మా చ మణిమాన్పౌతిమత్స్యకః
పాంసురాష్ట్రాధిపశ్చైవ ధృష్టకేతుశ్చ వీర్యవాన్॥17॥

ఔడ్రశ్చ దండధారశ్చ బృహత్సేనశ్చ వీర్యవాన్
అపరాజితో నిషాదశ్చ శ్రేణిమాన్వసుమానపి॥18॥

బృహద్బలో మహౌజాశ్చ బాహుః పరపురంజయః
సముద్రసేనో రాజా చ సహ పుత్రేణ వీర్యవాన్॥19॥

అదారిశ్చ నదీజశ్చ కర్ణవేష్టశ్చ పార్థివః
సమర్థశ్చ సువీరశ్చ మార్జారః కన్యకస్తథా॥20॥

మహావీరశ్చ కద్రుశ్చ నికరస్తుములః క్రథః
నీలశ్చ వీరధర్మా చ భూమిపాలశ్చ వీర్యవాన్॥21॥

దుర్జయో దంతవక్త్రశ్చ రుక్మీ చ జనమేజయః
ఆషాఢో వాయువేగశ్చ పూర్వపాలీ చ పార్థివః॥22॥

భూరితేజా దేవకశ్చ ఏకలవ్యస్య చాత్మజః
కారూషకాశ్చ రాజానః క్షేమధూర్తిశ్చ వీర్యవాన్॥23॥

ఉద్భవః క్షేమకశ్చైవ వాటధానశ్చ పార్థివః
శ్రుతాయుశ్చ దృఢాయుశ్చ శాల్వపుత్రశ్చ వీర్యవాన్॥24॥

కుమారశ్చ కలింగానామీశ్వరో యుద్ధదుర్మదః
ఏతేషాం ప్రేష్యతాం శీఘ్రమేతద్ధి మమ రోచతే॥25॥

అయం చ బ్రాహ్మణః శీఘ్రం మమ రాజన్పురోహితః
ప్రేష్యతాం ధృతరాష్ట్రాయ వాక్యమస్మిన్సమర్ప్యతాం॥26॥

యథా దుర్యోధనో వాచ్యో యథా శాంతనవో నృపః
ధృతరాష్ట్రో యథా వాచ్యో ద్రోణశ్చ విదుషాం వరః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉపపన్నమిదం వాక్యం సోమకానాం ధురంధరే
అర్థసిద్ధికరం రాజ్ఞః పాండవస్య మహౌజసః॥1॥

ఏతచ్చ పూర్వకార్యం నః సునీతమభికాంక్షతాం
అన్యథా హ్యాచరన్కర్మ పురుషః స్యాత్సుబాలిశః॥2॥

కిం తు సంబంధకం తుల్యమస్మాకం కురుపాండుషు
యథేష్టం వర్తమానేషు పాండవేషు చ తేషు చ॥3॥

తే వివాహార్థమానీతా వయం సర్వే యథా భవాన్
కృతే వివాహే ముదితా గమిష్యామో గృహాన్ప్రతి॥4॥

భవాన్వృద్ధతమో రాజ్ఞాం వయసా చ శ్రుతేన చ
శిష్యవత్తే వయం సర్వే భవామేహ న సంశయః॥5॥

భవంతం ధృతరాష్ట్రశ్చ సతతం బహు మన్యతే
ఆచార్యయోః సఖా చాసి ద్రోణస్య చ కృపస్య చ॥6॥

స భవాన్ప్రేషయత్వద్య పాండవార్థకరం వచః
సర్వేషాం నిశ్చితం తన్నః ప్రేషయిష్యతి యద్భవాన్॥7॥

యది తావచ్ఛమం కుర్యాన్న్యాయేన కురుపుంగవః
న భవేత్కురుపాండూనాం సౌభ్రాత్రేణ మహాన్క్షయః॥8॥

అథ దర్పాన్వితో మోహాన్న కుర్యాద్ధృతరాష్ట్రజః
అన్యేషాం ప్రేషయిత్వా చ పశ్చాదస్మాన్సమాహ్వయేః॥9॥

తతో దుర్యోధనో మందః సహామాత్యః సబాంధవః
నిష్ఠామాపత్స్యతే మూఢః క్రుద్ధే గాండీవధన్వని॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సత్కృత్య వార్ష్ణేయం విరాటః పృథివీపతిః
గృహాన్ప్రస్థాపయామాస సగణం సహబాంధవం॥11॥

ద్వారకాం తు గతే కృష్ణే యుధిష్ఠిరపురోగమాః
చక్రుః సాంగ్రామికం సర్వం విరాటశ్చ మహీపతిః॥12॥

తతః సంప్రేషయామాస విరాటః సహ బాంధవైః
సర్వేషాం భూమిపాలానాం ద్రుపదశ్చ మహీపతిః॥13॥

వచనాత్కురుసింహానాం మత్స్యపాంచాలయోశ్చ తే
సమాజగ్ముర్మహీపాలాః సంప్రహృష్టా మహాబలాః॥14॥

తచ్ఛ్రుత్వా పాండుపుత్రాణాం సమాగచ్ఛన్మహద్బలం
ధృతరాష్ట్రసుతశ్చాపి సమానిన్యే మహీపతీన్॥15॥

సమాకులా మహీ రాజన్కురుపాండవకారణాత్
తదా సమభవత్కృత్స్నా సంప్రయాణే మహీక్షితాం॥16॥

బలాని తేషాం వీరాణామాగచ్ఛంతి తతస్తతః
చాలయంతీవ గాం దేవీం సపర్వతవనామిమాం॥17॥

తతః ప్రజ్ఞావయోవృద్ధం పాంచాల్యః స్వపురోహితం
కురుభ్యః ప్రేషయామాస యుధిష్ఠిరమతే తదా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

ద్రుపద ఉవాచ

భూతానాం ప్రాణినః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః
బుద్ధిమత్సు నరాః శ్రేష్ఠా నరాణాం తు ద్విజాతయః॥1॥

ద్విజేషు వైద్యాః శ్రేయాంసో వైద్యేషు కృతబుద్ధయః
స భవాన్కృతబుద్ధీనాం ప్రధాన ఇతి మే మతిః॥2॥

కులేన చ విశిష్టోఽసి వయసా చ శ్రుతేన చ
ప్రజ్ఞయానవమశ్చాసి శుక్రేణాంగిరసేన చ॥3॥

విదితం చాపి తే సర్వం యథావృత్తః స కౌరవః
పాండవశ్చ యథావృత్తః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥4॥

ధృతరాష్ట్రస్య విదితే వంచితాః పాండవాః పరైః
విదురేణానునీతోఽపి పుత్రమేవానువర్తతే॥5॥

శకునిర్బుద్ధిపూర్వం హి కుంతీపుత్రం సమాహ్వయత్
అనక్షజ్ఞం మతాక్షః సన్క్షత్రవృత్తే స్థితం శుచిం॥6॥

తే తథా వంచయిత్వా తు ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
న కస్యాంచిదవస్థాయాం రాజ్యం దాస్యంతి వై స్వయం॥7॥

భవాంస్తు ధర్మసంయుక్తం ధృతరాష్ట్రం బ్రువన్వచః
మనాంసి తస్య యోధానాం ధ్రువమావర్తయిష్యతి॥8॥

విదురశ్చాపి తద్వాక్యం సాధయిష్యతి తావకం
భీష్మద్రోణకృపాణాం చ భేదం సంజనయిష్యతి॥9॥

అమాత్యేషు చ భిన్నేషు యోధేషు విముఖేషు చ
పునరేకాగ్రకరణం తేషాం కర్మ భవిష్యతి॥10॥

ఏతస్మిన్నంతరే పార్థాః సుఖమేకాగ్రబుద్ధయః
సేనాకర్మ కరిష్యంతి ద్రవ్యాణాం చైవ సంచయం॥11॥

భిద్యమానేషు చ స్వేషు లంబమానే చ వై త్వయి
న తథా తే కరిష్యంతి సేనాకర్మ న సంశయః॥12॥

ఏతత్ప్రయోజనం చాత్ర ప్రాధాన్యేనోపలభ్యతే
సంగత్యా ధృతరాష్ట్రశ్చ కుర్యాద్ధర్మ్యం వచస్తవ॥13॥

స భవాంధర్మయుక్తశ్చ ధర్మ్యం తేషు సమాచరన్
కృపాలుషు పరిక్లేశాన్పాండవానాం ప్రకీర్తయన్॥14॥

వృద్ధేషు కులధర్మం చ బ్రువన్పూర్వైరనుష్ఠితం
విభేత్స్యతి మనాంస్యేషామితి మే నాత్ర సంశయః॥15॥

న చ తేభ్యో భయం తేఽస్తి బ్రాహ్మణో హ్యసి వేదవిత్
దూతకర్మణి యుక్తశ్చ స్థవిరశ్చ విశేషతః॥16॥

స భవాన్పుష్యయోగేన ముహూర్తేన జయేన చ
కౌరవేయాన్ప్రయాత్వాశు కౌంతేయస్యార్థసిద్ధయే॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథానుశిష్టః ప్రయయౌ ద్రుపదేన మహాత్మనా
పురోధా వృత్తసంపన్నో నగరం నాగసాహ్వయం॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

గతే ద్వారవతీం కృష్ణే బలదేవే చ మాధవే
సహ వృష్ణ్యంధకైః సర్వైర్భోజైశ్చ శతశస్తథా ॥1॥

సర్వమాగమయామాస పాండవానాం విచేష్టితం
ధృతరాష్ట్రాత్మజో రాజా దూతైః ప్రణిహితైశ్చరైః ॥2॥

స శ్రుత్వా మాధవం యాతం సదశ్వైరనిలోపమైః
బలేన నాతిమహతా ద్వారకామభ్యయాత్పురీం ॥3॥

తమేవ దివసం చాపి కౌంతేయః పాండునందనః
ఆనర్తనగరీం రమ్యాం జగామాశు ధనంజయః ॥4॥

తౌ యాత్వా పురుషవ్యాఘ్రౌ ద్వారకాం కురునందనౌ
సుప్తం దదృశతుః కృష్ణం శయానం చోపజగ్మతుః ॥5॥

తతః శయానే గోవిందే ప్రవివేశ సుయోధనః
ఉచ్ఛీర్షతశ్చ కృష్ణస్య నిషసాద వరాసనే ॥6॥

తతః కిరీటీ తస్యాను ప్రవివేశ మహామనాః
పశ్చార్ధే చ స కృష్ణస్య ప్రహ్వోఽతిష్ఠత్కృతాంజలిః ॥7॥

ప్రతిబుద్ధః స వార్ష్ణేయో దదర్శాగ్రే కిరీటినం
స తయోః స్వాగతం కృత్వా యథార్హం ప్రతిపూజ్య చ
తదాగమనజం హేతుం పప్రచ్ఛ మధుసూదనః ॥8॥

తతో దుర్యోధనః కృష్ణమువాచ ప్రహసన్నివ
విగ్రహేఽస్మిన్భవాన్సాహ్యం మమ దాతుమిహార్హతి ॥9॥

సమం హి భవతః సఖ్యం మయి చైవార్జునేఽపి చ
తథా సంబంధకం తుల్యమస్మాకం త్వయి మాధవ ॥10॥

అహం చాభిగతః పూర్వం త్వామద్య మధుసూదన
పూర్వం చాభిగతం సంతో భజంతే పూర్వసారిణః ॥11॥

త్వం చ శ్రేష్ఠతమో లోకే సతామద్య జనార్దన
సతతం సంమతశ్చైవ సద్వృత్తమనుపాలయ ॥12॥

కృష్ణ ఉవాచ

భవానభిగతః పూర్వమత్ర మే నాస్తి సంశయః
దృష్టస్తు ప్రథమం రాజన్మయా పార్థో ధనంజయః ॥13॥

తవ పూర్వాభిగమనాత్పూర్వం చాప్యస్య దర్శనాత్
సాహాయ్యముభయోరేవ కరిష్యామి సుయోధన ॥14॥

ప్రవారణం తు బాలానాం పూర్వం కార్యమితి శ్రుతిః
తస్మాత్ప్రవారణం పూర్వమర్హః పార్థో ధనంజయః ॥15॥

మత్సంహననతుల్యానాం గోపానామర్బుదం మహత్
నారాయణా ఇతి ఖ్యాతాః సర్వే సంగ్రామయోధినః ॥16॥

తే వా యుధి దురాధర్షా భవంత్వేకస్య సైనికాః
అయుధ్యమానః సంగ్రామే న్యస్తశస్త్రోఽహమేకతః ॥17॥

ఆభ్యామన్యతరం పార్థ యత్తే హృద్యతరం మతం
తద్వృణీతాం భవానగ్రే ప్రవార్యస్త్వం హి ధర్మతః॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అయుధ్యమానం సంగ్రామే వరయామాస కేశవం॥19॥

సహస్రాణాం సహస్రం తు యోధానాం ప్రాప్య భారత
కృష్ణం చాపహృతం జ్ఞాత్వా సంప్రాప పరమాం ముదం॥20॥

దుర్యోధనస్తు తత్సైన్యం సర్వమాదాయ పార్థివః
తతోఽభ్యయాద్భీమబలో రౌహిణేయం మహాబలం॥21॥

సర్వం చాగమనే హేతుం స తస్మై సంన్యవేదయత్
ప్రత్యువాచ తతః శౌరిర్ధార్తరాష్ట్రమిదం వచః॥22॥

విదితం తే నరవ్యాఘ్ర సర్వం భవితుమర్హతి
యన్మయోక్తం విరాటస్య పురా వైవాహికే తదా॥23॥

నిగృహ్యోక్తో హృషీకేశస్త్వదర్థం కురునందన
మయా సంబంధకం తుల్యమితి రాజన్పునః పునః॥24॥

న చ తద్వాక్యముక్తం వై కేశవః ప్రత్యపద్యత
న చాహముత్సహే కృష్ణం వినా స్థాతుమపి క్షణం॥25॥

నాహం సహాయః పార్థానాం నాపి దుర్యోధనస్య వై
ఇతి మే నిశ్చితా బుద్ధిర్వాసుదేవమవేక్ష్య హ॥26॥

జాతోఽసి భారతే వంశే సర్వపార్థివపూజితే
గచ్ఛ యుధ్యస్వ ధర్మేణ క్షాత్రేణ భరతర్షభ॥27॥

ఇత్యేవముక్తః స తదా పరిష్వజ్య హలాయుధం
కృష్ణం చాపహృతం జ్ఞాత్వా యుద్ధాన్మేనే జితం జయం॥28॥

సోఽభ్యయాత్కృతవర్మాణం ధృతరాష్ట్రసుతో నృపః
కృతవర్మా దదౌ తస్య సేనామక్షౌహిణీం తదా॥29॥

స తేన సర్వసైన్యేన భీమేన కురునందనః
వృతః ప్రతియయౌ హృష్టః సుహృదః సంప్రహర్షయన్॥30॥

గతే దుర్యోధనే కృష్ణః కిరీటినమథాబ్రవీత్
అయుధ్యమానః కాం బుద్ధిమాస్థాయాహం త్వయా వృతః॥31॥

అర్జున ఉవాచ

భవాన్సమర్థస్తాన్సర్వాన్నిహంతుం నాత్ర సంశయః
నిహంతుమహమప్యేకః సమర్థః పురుషోత్తమ॥32॥

భవాంస్తు కీర్తిమాఁల్లోకే తద్యశస్త్వాం గమిష్యతి
యశసా చాహమప్యర్థీ తస్మాదసి మయా వృతః॥33॥

సారథ్యం తు త్వయా కార్యమితి మే మానసం సదా
చిరరాత్రేప్సితం కామం తద్భవాన్కర్తుమర్హతి॥34॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉపపన్నమిదం పార్థ యత్స్పర్ధేథా మయా సహ
సారథ్యం తే కరిష్యామి కామః సంపద్యతాం తవ ||35 ||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం ప్రముదితః పార్థః కృష్ణేన సహితస్తదా
వృతో దాశార్హప్రవరైః పునరాయాద్యుధిష్ఠిరం ||36 ||

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శల్యః శ్రుత్వా తు దూతానాం సైన్యేన మహతా వృతః
అభ్యయాత్పాండవాన్రాజన్సహ పుత్రైర్మహారథైః ||1 ||

తస్య సేనానివేశోఽభూదధ్యర్ధమివ యోజనం
తథా హి బహులాం సేనాం స బిభర్తి నరర్షభః ||2 ||

విచిత్రకవచాః శూరా విచిత్రధ్వజకార్ముకాః
విచిత్రాభరణాః సర్వే విచిత్రరథవాహనాః ||3 ||

స్వదేశవేషాభరణా వీరాః శతసహస్రశః
తస్య సేనాప్రణేతారో బభూవుః క్షత్రియర్షభాః ||4 ||

వ్యథయన్నివ భూతాని కంపయన్నివ మేదినీం
శనైర్విశ్రామయన్సేనాం స యయౌ యేన పాండవః ||5 ||

తతో దుర్యోధనః శ్రుత్వా మహాసేనం మహారథం
ఉపాయాంతమభిద్రుత్య స్వయమానర్చ భారత ||6 ||

కారయామాస పూజార్థం తస్య దుర్యోధనః సభాః
రమణీయేషు దేశేషు రత్నచిత్రాః స్వలంకృతాః ||7 ||

స తాః సభాః సమాసాద్య పూజ్యమానో యథామరః
దుర్యోధనస్య సచివైర్దేశే దేశే యథార్హతః
ఆజగామ సభామన్యాం దేవావసథవర్చసం ||8 ||

స తత్ర విషయైర్యుక్తః కల్యాణైరతిమానుషైః
మేనేఽభ్యధికమాత్మానమవమేనే పురందరం ||9 ||

పప్రచ్ఛ స తతః ప్రేష్యాన్ప్రహృష్టః క్షత్రియర్షభః
యుధిష్ఠిరస్య పురుషాః కే ను చక్రుః సభా ఇమాః
ఆనీయంతాం సభాకారాః ప్రదేయార్హా హి మే మతాః ||10 ||

గూఢో దుర్యోధనస్తత్ర దర్శయామాస మాతులం
తం దృష్ట్వా మద్రరాజస్తు జ్ఞాత్వా యత్నం చ తస్య తం
పరిష్వజ్యాబ్రవీత్ప్రీత ఇష్టోఽర్థో గృహ్యతామితి ||11 ||

దుర్యోధన ఉవాచ

సత్యవాగ్భవ కల్యాణ వరో వై మమ దీయతాం
సర్వసేనాప్రణేతా మే భవాన్భవితుమర్హతి ||12 ||

వైశంపాయన ఉవాచ

కృతమిత్యబ్రవీచ్ఛల్యః కిమన్యత్క్రియతామితి
కృతమిత్యేవ గాంధారిః ప్రత్యువాచ పునః పునః॥13॥

స తథా శల్యమామంత్ర్య పునరాయాత్స్వకం పురం
శల్యో జగామ కౌంతేయానాఖ్యాతుం కర్మ తస్య తత్॥14॥

ఉపప్లవ్యం స గత్వా తు స్కంధావారం ప్రవిశ్య చ
పాండవానథ తాన్సర్వాఞ్శల్యస్తత్ర దదర్శ హ॥15॥

సమేత్య తు మహాబాహుః శల్యః పాండుసుతైస్తదా
పాద్యమర్ఘ్యం చ గాం చైవ ప్రత్యగృహ్ణాద్యథావిధి॥16॥

తతః కుశలపూర్వం స మద్రరాజోఽరిసూదనః
ప్రీత్యా పరమయా యుక్తః సమాశ్లిష్య యుధిష్ఠిరం॥17॥

తథా భీమార్జునౌ హృష్టౌ స్వస్రీయౌ చ యమావుభౌ
ఆసనే చోపవిష్టస్తు శల్యః పార్థమువాచ హ॥18॥

కుశలం రాజశార్దూల కచ్చిత్తే కురునందన
అరణ్యవాసాద్దిష్ట్యాసి విముక్తో జయతాం వర॥19॥

సుదుష్కరం కృతం రాజన్నిర్జనే వసతా వనే
భ్రాతృభిః సహ రాజేంద్ర కృష్ణయా చానయా సహ॥20॥

అజ్ఞాతవాసం ఘోరం చ వసతా దుష్కరం కృతం
దుఃఖమేవ కుతః సౌఖ్యం రాజ్యభ్రష్టస్య భారత॥21॥

దుఃఖస్యైతస్య మహతో ధార్తరాష్ట్రకృతస్య వై
అవాప్స్యసి సుఖం రాజన్హత్వా శత్రూన్పరంతప॥22॥

విదితం తే మహారాజ లోకతత్త్వం నరాధిప
తస్మాల్లోభకృతం కించిత్తవ తాత న విద్యతే॥23॥

తతోఽస్యాకథయద్రాజా దుర్యోధనసమాగమం
తచ్చ శుశ్రూషితం సర్వం వరదానం చ భారత॥24॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సుకృతం తే కృతం రాజన్ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా
దుర్యోధనస్య యద్వీర త్వయా వాచా ప్రతిశ్రుతం
ఏకం త్విచ్ఛామి భద్రం తే క్రియమాణం మహీపతే॥25॥

భవానిహ మహారాజ వాసుదేవసమో యుధి
కర్ణార్జునాభ్యాం సంప్రాప్తే ద్వైరథే రాజసత్తమ
కర్ణస్య భవతా కార్యం సారథ్యం నాత్ర సంశయః॥26॥

తత్ర పాల్యోఽర్జునో రాజన్యది మత్ప్రియమిచ్ఛసి
తేజోవధశ్చ తే కార్యః సౌతేరస్మజ్జయావహః
అకర్తవ్యమపి హ్యేతత్కర్తుమర్హసి మాతుల॥27॥

శల్య ఉవాచ

శృణు పాండవ భద్రం తే యద్బ్రవీషి దురాత్మనః
తేజోవధనిమిత్తం మాం సూతపుత్రస్య సంయుగే॥28॥

అహం తస్య భవిష్యామి సంగ్రామే సారథిర్ధ్రువం
వాసుదేవేన హి సమం నిత్యం మాం స హి మన్యతే ॥29॥

తస్యాహం కురుశార్దూల ప్రతీపమహితం వచః
ధ్రువం సంకథయిష్యామి యోద్ధుకామస్య సంయుగే ॥30॥

యథా స హృతదర్పశ్చ హృతతేజాశ్చ పాండవ
భవిష్యతి సుఖం హంతుం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥31॥

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథా తాత త్వమాత్థ మాం
యచ్చాన్యదపి శక్ష్యామి తత్కరిష్యామి తే ప్రియం ॥32॥

యచ్చ దుఃఖం త్వయా ప్రాప్తం ద్యూతే వై కృష్ణయా సహ
పరుషాణి చ వాక్యాని సూతపుత్రకృతాని వై ॥33॥

జటాసురాత్పరిక్లేశః కీచకాచ్చ మహాద్యుతే
ద్రౌపద్యాధిగతం సర్వం దమయంత్యా యథాశుభం ॥34॥

సర్వం దుఃఖమిదం వీర సుఖోదర్కం భవిష్యతి
నాత్ర మన్యుస్త్వయా కార్యో విధిర్హి బలవత్తరః ॥35॥

దుఃఖాని హి మహాత్మానః ప్రాప్నువంతి యుధిష్ఠిర
దేవైరపి హి దుఃఖాని ప్రాప్తాని జగతీపతే ॥36॥

ఇంద్రేణ శ్రూయతే రాజన్సభార్యేణ మహాత్మనా
అనుభూతం మహద్దుఃఖం దేవరాజేన భారత ॥37॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథమింద్రేణ రాజేంద్ర సభార్యేణ మహాత్మనా
దుఃఖం ప్రాప్తం పరం ఘోరమేతదిచ్ఛామి వేదితుం ॥1॥

శల్య ఉవాచ

శృణు రాజన్పురా వృత్తమితిహాసం పురాతనం
సభార్యేణ యథా ప్రాప్తం దుఃఖమింద్రేణ భారత ॥2॥

త్వష్టా ప్రజాపతిర్హ్యాసీద్దేవశ్రేష్ఠో మహాతపాః
స పుత్రం వై త్రిశిరసమింద్రద్రోహాత్కిలాసృజత్ ॥3॥

ఐంద్రం స ప్రార్థయత్స్థానం విశ్వరూపో మహాద్యుతిః
తైస్త్రిభిర్వదనైర్ఘోరైః సూర్యేందుజ్వలనోపమైః ॥4॥

వేదానేకేన సోఽధీతే సురామేకేన చాపిబత్
ఏకేన చ దిశః సర్వాః పిబన్నివ నిరీక్షతే ॥5॥

స తపస్వీ మృదుర్దాంతో ధర్మే తపసి చోద్యతః
తపోఽతప్యన్మహత్తీవ్రం సుదుశ్చరమరిందమ ॥6॥

తస్య దృష్ట్వా తపోవీర్యం సత్త్వం చామితతేజసః
విషాదమగమచ్ఛక్ర ఇంద్రోఽయం మా భవేదితి ॥7॥

కథం సజ్జేత భోగేషు న చ తప్యేన్మహత్తపః
వివర్ధమానస్త్రిశిరాః సర్వం త్రిభువనం గ్రసేత్ ॥8॥

ఇతి సంచింత్య బహుధా బుద్ధిమాన్భరతర్షభ
ఆజ్ఞాపయత్సోఽప్సరసస్త్వష్టృపుత్రప్రలోభనే॥9॥

యథా స సజ్జేత్త్రిశిరాః కామభోగేషు వై భృశం
క్షిప్రం కురుత గచ్ఛధ్వం ప్రలోభయత మాచిరం॥10॥

శృంగారవేషాః సుశ్రోణ్యో భావైర్యుక్తా మనోహరైః
ప్రలోభయత భద్రం వః శమయధ్వం భయం మమ॥11॥

అస్వస్థం హ్యాత్మనాత్మానం లక్షయామి వరాంగనాః
భయమేతన్మహాఘోరం క్షిప్రం నాశయతాబలాః॥12॥

అప్సరస ఊచుః

తథా యత్నం కరిష్యామః శక్ర తస్య ప్రలోభనే
యథా నావాప్స్యసి భయం తస్మాద్బలనిషూదన॥13॥

నిర్దహన్నివ చక్షుర్భ్యాం యోఽసావాస్తే తపోనిధిః
తం ప్రలోభయితుం దేవ గచ్ఛామః సహితా వయం
యతిష్యామో వశే కర్తుం వ్యపనేతుం చ తే భయం॥14॥

శల్య ఉవాచ

ఇంద్రేణ తాస్త్వనుజ్ఞాతా జగ్ముస్త్రిశిరసోఽన్తికం
తత్ర తా వివిధైర్భావైర్లోభయంత్యో వరాంగనాః
నృత్యం సందర్శయంత్యశ్చ తథైవాంగేషు సౌష్ఠవం॥15॥

విచేరుః సంప్రహర్షం చ నాభ్యగచ్ఛన్మహాతపాః
ఇంద్రియాణి వశే కృత్వా పూర్ణసాగరసంనిభః॥16॥

తాస్తు యత్నం పరం కృత్వా పునః శక్రముపస్థితాః
కృతాంజలిపుటాః సర్వా దేవరాజమథాబ్రువన్॥17॥

న స శక్యః సుదుర్ధర్షో ధైర్యాచ్చాలయితుం ప్రభో
యత్తే కార్యం మహాభాగ క్రియతాం తదనంతరం॥18॥

సంపూజ్యాప్సరసః శక్రో విసృజ్య చ మహామతిః
చింతయామాస తస్యైవ వధోపాయం మహాత్మనః॥19॥

స తూష్ణీం చింతయన్వీరో దేవరాజః ప్రతాపవాన్
వినిశ్చితమతిర్ధీమాన్వధే త్రిశిరసోఽభవత్॥20॥

వజ్రమస్య క్షిపామ్యద్య స క్షిప్రం న భవిష్యతి
శత్రుః ప్రవృద్ధో నోపేక్ష్యో దుర్బలోఽపి బలీయసా॥21॥

శాస్త్రబుద్ధ్యా వినిశ్చిత్య కృత్వా బుద్ధిం వధే దృఢాం
అథ వైశ్వానరనిభం ఘోరరూపం భయావహం
ముమోచ వజ్రం సంక్రుద్ధః శక్రస్త్రిశిరసం ప్రతి॥22॥

స పపాత హతస్తేన వజ్రేణ దృఢమాహతః
పర్వతస్యేవ శిఖరం ప్రణున్నం మేదినీతలే॥23॥

తం తు వజ్రహతం దృష్ట్వా శయానమచలోపమం
న శర్మ లేభే దేవేంద్రో దీపితస్తస్య తేజసా
హతోఽపి దీప్తతేజాః స జీవన్నివ చ దృశ్యతే॥24॥

అభితస్తత్ర తక్షాణం ఘటమానం శచీపతిః
అపశ్యదబ్రవీచ్చైనం సత్వరం పాకశాసనః

క్షిప్రం ఛింధి శిరాంస్యస్య కురుష్వ వచనం మమ॥25॥

తక్షోవాచ

మహాస్కంధో భృశం హ్యేష పరశుర్న తరిష్యతి
కర్తుం చాహం న శక్ష్యామి కర్మ సద్భిర్విగర్హితం॥26॥

ఇంద్ర ఉవాచ

మా భైస్త్వం క్షిప్రమేతద్వై కురుష్వ వచనం మమ
మత్ప్రసాదాద్ధి తే శస్త్రం వజ్రకల్పం భవిష్యతి॥27॥

తక్షోవాచ

కం భవంతమహం విద్యాం ఘోరకర్మాణమద్య వై
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తత్త్వేన కథయస్వ మే॥28॥

ఇంద్ర ఉవాచ

అహమింద్రో దేవరాజస్తక్షన్విదితమస్తు తే
కురుష్వైతద్యథోక్తం మే తక్షన్మా త్వం విచారయ॥29॥

తక్షోవాచ

క్రూరేణ నాపత్రపసే కథం శక్రేహ కర్మణా
ఋషిపుత్రమిమం హత్వా బ్రహ్మహత్యాభయం న తే॥30॥

ఇంద్ర ఉవాచ

పశ్చాద్ధర్మం చరిష్యామి పావనార్థం సుదుశ్చరం
శత్రురేష మహావీర్యో వజ్రేణ నిహతో మయా॥31॥

అద్యాపి చాహముద్విగ్నస్తక్షన్నస్మాద్బిభేమి వై
క్షిప్రం ఛింధి శిరాంసి త్వం కరిష్యేఽనుగ్రహం తవ॥32॥

శిరః పశోస్తే దాస్యంతి భాగం యజ్ఞేషు మానవాః
ఏష తేఽనుగ్రహస్తక్షన్క్షిప్రం కురు మమ ప్రియం॥33॥

శల్య ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు తక్షా స మహేంద్రవచనం తదా
శిరాంస్యథ త్రిశిరసః కుఠారేణాచ్ఛినత్తదా॥34॥

నికృత్తేషు తతస్తేషు నిష్క్రామంస్త్రిశిరాస్త్వథ
కపింజలాస్తిత్తిరాశ్చ కలవింకాశ్చ సర్వశః॥35॥

యేన వేదానధీతే స్మ పిబతే సోమమేవ చ
తస్మాద్వక్త్రాన్వినిష్పేతుః క్షిప్రం తస్య కపింజలాః॥36॥

యేన సర్వా దిశో రాజన్పిబన్నివ నిరీక్షతే
తస్మాద్వక్త్రాద్వినిష్పేతుస్తిత్తిరాస్తస్య పాండవ॥37॥

యత్సురాపం తు తస్యాసీద్వక్త్రం త్రిశిరసస్తదా
కలవింకా వినిష్పేతుస్తేనాస్య భరతర్షభ॥38॥

తతస్తేషు నికృత్తేషు విజ్వరో మఘవానభూత్
జగామ త్రిదివం హృష్టస్తక్షాపి స్వగృహాన్యయౌ॥39॥

త్వష్టా ప్రజాపతిః శ్రుత్వా శక్రేణాథ హతం సుతం
క్రోధసంరక్తనయన ఇదం వచనమబ్రవీత్॥40॥

తప్యమానం తపో నిత్యం క్షాంతం దాంతం జితేంద్రియం
అనాపరాధినం యస్మాత్పుత్రం హింసితవాన్మమ॥41॥

తస్మాచ్ఛక్రవధార్థాయ వృత్రముత్పాదయామ్యహం
లోకాః పశ్యంతు మే వీర్యం తపసశ్చ బలం మహత్
స చ పశ్యతు దేవేంద్రో దురాత్మా పాపచేతనః॥42॥

ఉపస్పృశ్య తతః క్రుద్ధస్తపస్వీ సుమహాయశాః
అగ్నిం హుత్వా సముత్పాద్య ఘోరం వృత్రమువాచ హ
ఇంద్రశత్రో వివర్ధస్వ ప్రభావాత్తపసో మమ॥43॥

సోఽవర్ధత దివం స్తబ్ధ్వా సూర్యవైశ్వానరోపమః
కిం కరోమీతి చోవాచ కాలసూర్య ఇవోదితః
శక్రం జహీతి చాప్యుక్తో జగామ త్రిదివం తతః॥44॥

తతో యుద్ధం సమభవద్వృత్రవాసవయోస్తదా
సంక్రుద్ధయోర్మహాఘోరం ప్రసక్తం కురుసత్తమ॥45॥

తతో జగ్రాహ దేవేంద్రం వృత్రో వీరః శతక్రతుం
అపావృత్య స జగ్రాస వృత్రః క్రోధసమన్వితః॥46॥

గ్రస్తే వృత్రేణ శక్రే తు సంభ్రాంతాస్త్రిదశాస్తదా
అసృజంస్తే మహాసత్త్వా జృంభికాం వృత్రనాశినీం॥47॥

విజృంభమాణస్య తతో వృత్రస్యాస్యాదపావృతాత్
స్వాన్యంగాన్యభిసంక్షిప్య నిష్క్రాంతో బలసూదనః
తతః ప్రభృతి లోకేషు జృంభికా ప్రాణిసంశ్రితా॥48॥

జహృషుశ్చ సురాః సర్వే దృష్ట్వా శక్రం వినిఃసృతం
తతః ప్రవవృతే యుద్ధం వృత్రవాసవయోః పునః
సంరబ్ధయోస్తదా ఘోరం సుచిరం భరతర్షభ॥49॥

యదా వ్యవర్ధత రణే వృత్రో బలసమన్వితః
త్వష్టుస్తపోబలాద్విద్వాంస్తదా శక్రో న్యవర్తత॥50॥

నివృత్తే తు తదా దేవా విషాదమగమన్పరం
సమేత్య శక్రేణ చ తే త్వష్టుస్తేజోవిమోహితాః
అమంత్రయంత తే సర్వే మునిభిః సహ భారత॥51॥

కిం కార్యమితి తే రాజన్విచింత్య భయమోహితాః
జగ్ముః సర్వే మహాత్మానం మనోభిర్విష్ణుమవ్యయం
ఉపవిష్టా మందరాగ్రే సర్వే వృత్రవధేప్సవః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ఇంద్ర ఉవాచ

సర్వం వ్యాప్తమిదం దేవా వృత్రేణ జగదవ్యయం
న హ్యస్య సదృశం కించిత్ప్రతిఘాతాయ యద్భవేత్॥1॥

సమర్థో హ్యభవం పూర్వమసమర్థోఽస్మి సాంప్రతం
కథం కుర్యాం ను భద్రం వో దుష్ప్రధర్షః స మే మతః॥2॥

తేజస్వీ చ మహాత్మా చ యుద్ధే చామితవిక్రమః
గ్రసేత్త్రిభువనం సర్వం సదేవాసురమానుషం॥3॥

తస్మాద్వినిశ్చయమిమం శృణుధ్వం మే దివౌకసః
విష్ణోః క్షయముపాగమ్య సమేత్య చ మహాత్మనా
తేన సంమంత్ర్య వేత్స్యామో వధోపాయం దురాత్మనః॥4॥

శల్య ఉవాచ

ఏవముక్తే మఘవతా దేవాః సర్షిగణాస్తదా
శరణ్యం శరణం దేవం జగ్ముర్విష్ణుం మహాబలం॥5॥

ఊచుశ్చ సర్వే దేవేశం విష్ణుం వృత్రభయార్దితాః
త్వయా లోకాస్త్రయః క్రాంతాస్త్రిభిర్విక్రమణైః ప్రభో॥6॥

అమృతం చాహృతం విష్ణో దైత్యాశ్చ నిహతా రణే
బలిం బద్ధ్వా మహాదైత్యం శక్రో దేవాధిపః కృతః॥7॥

త్వం ప్రభుః సర్వలోకానాం త్వయా సర్వమిదం తతం
త్వం హి దేవ మహాదేవః సర్వలోకనమస్కృతః॥8॥

గతిర్భవ త్వం దేవానాం సేంద్రాణామమరోత్తమ
జగద్వ్యాప్తమిదం సర్వం వృత్రేణాసురసూదన॥9॥

విష్ణురువాచ

అవశ్యం కరణీయం మే భవతాం హితముత్తమం
తస్మాదుపాయం వక్ష్యామి యథాసౌ న భవిష్యతి॥10॥

గచ్ఛధ్వం సర్షిగంధర్వా యత్రాసౌ విశ్వరూపధృక్
సామ తస్య ప్రయుంజధ్వం తత ఏనం విజేష్యథ॥11॥

భవిష్యతి గతిర్దేవాః శక్రస్య మమ తేజసా
అదృశ్యశ్చ ప్రవేక్ష్యామి వజ్రమస్యాయుధోత్తమం॥12॥

గచ్ఛధ్వమృషిభిః సార్ధం గంధర్వైశ్చ సురోత్తమాః
వృత్రస్య సహ శక్రేణ సంధిం కురుత మాచిరం॥13॥

శల్య ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తు దేవేన ఋషయస్త్రిదశాస్తథా
యయుః సమేత్య సహితాః శక్రం కృత్వా పురఃసరం॥14॥

సమీపమేత్య చ తదా సర్వ ఏవ మహౌజసః
తం తేజసా ప్రజ్వలితం ప్రతపంతం దిశో దశ॥15॥

గ్రసంతమివ లోకాంస్త్రీన్సూర్యాచంద్రమసౌ యథా
దదృశుస్తత్ర తే వృత్రం శక్రేణ సహ దేవతాః॥16॥

ఋషయోఽథ తతోఽభ్యేత్య వృత్రమూచుః ప్రియం వచః
వ్యాప్తం జగదిదం సర్వం తేజసా తవ దుర్జయ॥17॥

న చ శక్నోషి నిర్జేతుం వాసవం భూరివిక్రమం
యుధ్యతోశ్చాపి వాం కాలో వ్యతీతః సుమహానిహ॥18॥

పీడ్యంతే చ ప్రజాః సర్వాః సదేవాసురమానవాః
సఖ్యం భవతు తే వృత్ర శక్రేణ సహ నిత్యదా
అవాప్స్యసి సుఖం త్వం చ శక్రలోకాంశ్చ శాశ్వతాన్॥19॥

ఋషివాక్యం నిశమ్యాథ స వృత్రః సుమహాబలః
ఉవాచ తాంస్తదా సర్వాన్ప్రణమ్య శిరసాసురః॥20॥

సర్వే యూయం మహాభాగా గంధర్వాశ్చైవ సర్వశః
యద్బ్రూత తచ్ఛ్రుతం సర్వం మమాపి శృణుతానఘాః॥21॥

సంధిః కథం వై భవితా మమ శక్రస్య చోభయోః
తేజసోర్హి ద్వయోర్దేవాః సఖ్యం వై భవితా కథం॥22॥

ఋషయ ఊచుః

సకృత్సతాం సంగతం లిప్సితవ్యం; తతః పరం భవితా భవ్యమేవ
నాతిక్రమేత్సత్పురుషేణ సంగతం; తస్మాత్సతాం సంగతం లిప్సితవ్యం॥23॥

దృఢం సతాం సంగతం చాపి నిత్యం; బ్రూయాచ్చార్థం హ్యర్థకృచ్ఛ్రేషు ధీరః
మహార్థవత్సత్పురుషేణ సంగతం; తస్మాత్సంతం న జిఘాంసేత ధీరః॥24॥

ఇంద్రః సతాం సంమతశ్చ నివాసశ్చ మహాత్మనాం
సత్యవాదీ హ్యదీనశ్చ ధర్మవిత్సువినిశ్చితః॥25॥

తేన తే సహ శక్రేణ సంధిర్భవతు శాశ్వతః
ఏవం విశ్వాసమాగచ్ఛ మా తే భూద్బుద్ధిరన్యథా॥26॥

శల్య ఉవాచ

మహర్షివచనం శ్రుత్వా తానువాచ మహాద్యుతిః
అవశ్యం భగవంతో మే మాననీయాస్తపస్వినః॥27॥

బ్రవీమి యదహం దేవాస్తత్సర్వం క్రియతామిహ
తతః సర్వం కరిష్యామి యదూచుర్మాం ద్విజర్షభాః॥28॥

న శుష్కేణ న చార్ద్రేణ నాశ్మనా న చ దారుణా
న శస్త్రేణ న వజ్రేణ న దివా న తథా నిశి॥29॥

వధ్యో భవేయం విప్రేంద్రాః శక్రస్య సహ దైవతైః
ఏవం మే రోచతే సంధిః శక్రేణ సహ నిత్యదా॥30॥

బాఢమిత్యేవ ఋషయస్తమూచుర్భరతర్షభ
ఏవం కృతే తు సంధానే వృత్రః ప్రముదితోఽభవత్॥31॥

యత్తః సదాభవచ్చాపి శక్రోఽమర్షసమన్వితః
వృత్రస్య వధసంయుక్తానుపాయాననుచింతయన్
రంధ్రాన్వేషీ సముద్విగ్నః సదాభూద్బలవృత్రహా॥32॥

స కదాచిత్సముద్రాంతే తమపశ్యన్మహాసురం
సంధ్యాకాల ఉపావృత్తే ముహూర్తే రమ్యదారుణే॥33॥

తతః సంచింత్య భగవాన్వరదానం మహాత్మనః
సంధ్యేయం వర్తతే రౌద్రా న రాత్రిర్దివసం న చ
వృత్రశ్చావశ్యవధ్యోఽయం మమ సర్వహరో రిపుః॥34॥

యది వృత్రం న హన్మ్యద్య వంచయిత్వా మహాసురం
మహాబలం మహాకాయం న మే శ్రేయో భవిష్యతి॥35॥

ఏవం సంచింతయన్నేవ శక్రో విష్ణుమనుస్మరన్
అథ ఫేనం తదాపశ్యత్సముద్రే పర్వతోపమం॥36॥

నాయం శుష్కో న చార్ద్రోఽయం న చ శస్త్రమిదం తథా
ఏనం క్షేప్స్యామి వృత్రస్య క్షణాదేవ నశిష్యతి॥37॥

సవజ్రమథ ఫేనం తం క్షిప్రం వృత్రే నిసృష్టవాన్
ప్రవిశ్య ఫేనం తం విష్ణురథ వృత్రం వ్యనాశయత్॥38॥

నిహతే తు తతో వృత్రే దిశో వితిమిరాభవన్
ప్రవవౌ చ శివో వాయుః ప్రజాశ్చ జహృషుస్తదా॥39॥

తతో దేవాః సగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః
ఋషయశ్చ మహేంద్రం తమస్తువన్వివిధైః స్తవైః॥40॥

నమస్కృతః సర్వభూతైః సర్వభూతాని సాంత్వయన్
హతశత్రుః ప్రహృష్టాత్మా వాసవః సహ దైవతైః
విష్ణుం త్రిభువనశ్రేష్ఠం పూజయామాస ధర్మవిత్॥41॥

తతో హతే మహావీర్యే వృత్రే దేవభయంకరే
అనృతేనాభిభూతోఽభూచ్ఛక్రః పరమదుర్మనాః
త్రైశీర్షయాభిభూతశ్చ స పూర్వం బ్రహ్మహత్యయా॥42॥

సోఽన్తమాశ్రిత్య లోకానాం నష్టసంజ్ఞో విచేతనః
న ప్రాజ్ఞాయత దేవేంద్రస్త్వభిభూతః స్వకల్మషైః
ప్రతిచ్ఛన్నో వసత్యప్సు చేష్టమాన ఇవోరగః॥43॥

తతః ప్రనష్టే దేవేంద్రే బ్రహ్మహత్యాభయార్దితే
భూమిః ప్రధ్వస్తసంకాశా నిర్వృక్షా శుష్కకాననా
విచ్ఛిన్నస్రోతసో నద్యః సరాంస్యనుదకాని చ॥44॥

సంక్షోభశ్చాపి సత్త్వానామనావృష్టికృతోఽభవత్
దేవాశ్చాపి భృశం త్రస్తాస్తథా సర్వే మహర్షయః॥45॥

అరాజకం జగత్సర్వమభిభూతముపద్రవైః
తతో భీతాభవందేవాః కో నో రాజా భవేదితి॥46॥

దివి దేవర్షయశ్చాపి దేవరాజవినాకృతాః
న చ స్మ కశ్చిద్దేవానాం రాజ్యాయ కురుతే మనః॥47॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

శల్య ఉవాచ

ఋషయోఽథాబ్రువన్సర్వే దేవాశ్చ త్రిదశేశ్వరాః
అయం వై నహుషః శ్రీమాందేవరాజ్యేఽభిషిచ్యతాం
తే గత్వాథాబ్రువన్సర్వే రాజా నో భవ పార్థివ॥1॥

స తానువాచ నహుషో దేవాన్ఋషిగణాంస్తథా
పితృభిః సహితాన్రాజన్పరీప్సన్హితమాత్మనః॥2॥

దుర్బలోఽహం న మే శక్తిర్భవతాం పరిపాలనే
బలవాంజాయతే రాజా బలం శక్రే హి నిత్యదా॥3॥

తమబ్రువన్పునః సర్వే దేవాః సర్షిపురోగమాః
అస్మాకం తపసా యుక్తః పాహి రాజ్యం త్రివిష్టపే॥4॥

పరస్పరభయం ఘోరమస్మాకం హి న సంశయః
అభిషిచ్యస్వ రాజేంద్ర భవ రాజా త్రివిష్టపే॥5॥

దేవదానవయక్షాణామృషీణాం రక్షసాం తథా
పితృగంధర్వభూతానాం చక్షుర్విషయవర్తినాం
తేజ ఆదాస్యసే పశ్యన్బలవాంశ్చ భవిష్యసి॥6॥

ధర్మం పురస్కృత్య సదా సర్వలోకాధిపో భవ
బ్రహ్మర్షీంశ్చాపి దేవాంశ్చ గోపాయస్వ త్రివిష్టపే॥7॥

సుదుర్లభం వరం లబ్ధ్వా ప్రాప్య రాజ్యం త్రివిష్టపే
ధర్మాత్మా సతతం భూత్వా కామాత్మా సమపద్యత॥8॥

దేవోద్యానేషు సర్వేషు నందనోపవనేషు చ
కైలాసే హిమవత్పృష్ఠే మందరే శ్వేతపర్వతే
సహ్యే మహేంద్రే మలయే సముద్రేషు సరిత్సు చ॥9॥

అప్సరోభిః పరివృతో దేవకన్యాసమావృతః
నహుషో దేవరాజః సన్క్రీడన్బహువిధం తదా॥10॥

శృణ్వందివ్యా బహువిధాః కథాః శ్రుతిమనోహరాః
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి గీతం చ మధురస్వరం॥11॥

విశ్వావసుర్నారదశ్చ గంధర్వాప్సరసాం గణాః
ఋతవః షట్చ దేవేంద్రం మూర్తిమంత ఉపస్థితాః
మారుతః సురభిర్వాతి మనోజ్ఞః సుఖశీతలః॥12॥

ఏవం హి క్రీడతస్తస్య నహుషస్య మహాత్మనః
సంప్రాప్తా దర్శనం దేవీ శక్రస్య మహిషీ ప్రియా॥13॥

స తాం సందృశ్య దుష్టాత్మా ప్రాహ సర్వాన్సభాసదః
ఇంద్రస్య మహిషీ దేవీ కస్మాన్మాం నోపతిష్ఠతి॥14॥

అహమింద్రోఽస్మి దేవానాం లోకానాం చ తథేశ్వరః
ఆగచ్ఛతు శచీ మహ్యం క్షిప్రమద్య నివేశనం॥15॥

తచ్ఛ్రుత్వా దుర్మనా దేవీ బృహస్పతిమువాచ హ
రక్ష మాం నహుషాద్బ్రహ్మంస్తవాస్మి శరణం గతా॥16॥

సర్వలక్షణసంపన్నాం బ్రహ్మంస్త్వం మాం ప్రభాషసే
దేవరాజస్య దయితామత్యంతసుఖభాగినీం॥17॥

అవైధవ్యేన సంయుక్తామేకపత్నీం పతివ్రతాం
ఉక్తవానసి మాం పూర్వమృతాం తాం కురు వై గిరం॥18॥

నోక్తపూర్వం చ భగవన్మృషా తే కించిదీశ్వర
తస్మాదేతద్భవేత్సత్యం త్వయోక్తం ద్విజసత్తమ॥19॥

బృహస్పతిరథోవాచ ఇంద్రాణీం భయమోహితాం
యదుక్తాసి మయా దేవి సత్యం తద్భవితా ధ్రువం॥20॥

ద్రక్ష్యసే దేవరాజానమింద్రం శీఘ్రమిహాగతం
న భేతవ్యం చ నహుషాత్సత్యమేతద్బ్రవీమి తే

సమానయిష్యే శక్రేణ నచిరాద్భవతీమహం ॥21॥

అథ శుశ్రావ నహుష ఇంద్రాణీం శరణం గతాం
బృహస్పతేరంగిరసశ్చుక్రోధ స నృపస్తదా ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

శల్య ఉవాచ

క్రుద్ధం తు నహుషం జ్ఞాత్వా దేవాః సర్షిపురోగమాః
అబ్రువందేవరాజానం నహుషం ఘోరదర్శనం ॥1॥

దేవరాజ జహి క్రోధం త్వయి క్రుద్ధే జగద్విభో
త్రస్తం సాసురగంధర్వం సకింనరమహోరగం ॥2॥

జహి క్రోధమిమం సాధో న క్రుధ్యంతి భవద్విధాః
పరస్య పత్నీ సా దేవీ ప్రసీదస్వ సురేశ్వర ॥3॥

నివర్తయ మనః పాపాత్పరదారాభిమర్శనాత్
దేవరాజోఽసి భద్రం తే ప్రజా ధర్మేణ పాలయ ॥4॥

ఏవముక్తో న జగ్రాహ తద్వచః కామమోహితః
అథ దేవానువాచేదమింద్రం ప్రతి సురాధిపః ॥5॥

అహల్యా ధర్షితా పూర్వమృషిపత్నీ యశస్వినీ
జీవతో భర్తురింద్రేణ స వః కిం న నివారితః ॥6॥

బహూని చ నృశంసాని కృతానీంద్రేణ వై పురా
వైధర్మ్యాణ్యుపధాశ్చైవ స వః కిం న నివారితః ॥7॥

ఉపతిష్ఠతు మాం దేవీ ఏతదస్యా హితం పరం
యుష్మాకం చ సదా దేవాః శివమేవం భవిష్యతి ॥8॥

దేవా ఊచుః

ఇంద్రాణీమానయిష్యామో యథేచ్ఛసి దివస్పతే
జహి క్రోధమిమం వీర ప్రీతో భవ సురేశ్వర ॥9॥

శల్య ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తే తదా దేవా ఋషిభిః సహ భారత
జగ్ముర్బృహస్పతిం వక్తుమింద్రాణీం చాశుభం వచః ॥10॥

జానీమః శరణం ప్రాప్తమింద్రాణీం తవ వేశ్మని
దత్తాభయాం చ విప్రేంద్ర త్వయా దేవర్షిసత్తమ ॥11॥

తే త్వాం దేవాః సగంధర్వా ఋషయశ్చ మహాద్యుతే
ప్రసాదయంతి చేంద్రాణీ నహుషాయ ప్రదీయతాం ॥12॥

ఇంద్రాద్విశిష్టో నహుషో దేవరాజో మహాద్యుతిః
వృణోత్వియం వరారోహా భర్తృత్వే వరవర్ణినీ ॥13॥

ఏవముక్తే తు సా దేవీ బాష్పముత్సృజ్య సస్వరం
ఉవాచ రుదతీ దీనా బృహస్పతిమిదం వచః ॥14॥

నాహమిచ్ఛామి నహుషం పతిమన్వాస్య తం ప్రభుం
శరణాగతాస్మి తే బ్రహ్మంస్త్రాహి మాం మహతో భయాత్॥15॥

బృహస్పతిరువాచ

శరణాగతాం న త్యజేయమింద్రాణి మమ నిశ్చితం
ధర్మజ్ఞాం ధర్మశీలాం చ న త్యజే త్వామనిందితే॥16॥

నాకార్యం కర్తుమిచ్ఛామి బ్రాహ్మణః సన్విశేషతః
శ్రుతధర్మా సత్యశీలో జానంధర్మానుశాసనం॥17॥

నాహమేతత్కరిష్యామి గచ్ఛధ్వం వై సురోత్తమాః
అస్మింశ్చార్థే పురా గీతం బ్రహ్మణా శ్రూయతామిదం॥18॥

న తస్య బీజం రోహతి బీజకాలే; న చాస్య వర్షం వర్షతి వర్షకాలే
భీతం ప్రపన్నం ప్రదదాతి శత్రవే; న సోఽన్తరం లభతే త్రాణమిచ్ఛన్॥19॥

మోఘమన్నం విందతి చాప్యచేతాః; స్వర్గాల్లోకాద్భ్రశ్యతి నష్టచేష్టః
భీతం ప్రపన్నం ప్రదదాతి యో వై; న తస్య హవ్యం ప్రతిగృహ్ణంతి దేవాః॥20॥

ప్రమీయతే చాస్య ప్రజా హ్యకాలే; సదా వివాసం పితరోఽస్య కుర్వతే
భీతం ప్రపన్నం ప్రదదాతి శత్రవే; సేంద్రా దేవాః ప్రహరంత్యస్య వజ్రం॥21॥

ఏతదేవం విజానన్వై న దాస్యామి శచీమిమాం
ఇంద్రాణీం విశ్రుతాం లోకే శక్రస్య మహిషీం ప్రియాం॥22॥

అస్యా హితం భవేద్యచ్చ మమ చాపి హితం భవేత్
క్రియతాం తత్సురశ్రేష్ఠా న హి దాస్యామ్యహం శచీం॥23॥

శల్య ఉవాచ

అథ దేవాస్తమేవాహుర్గురుమంగిరసాం వరం
కథం సునీతం తు భవేన్మంత్రయస్వ బృహస్పతే॥24॥

బృహస్పతిరువాచ

నహుషం యాచతాం దేవీ కించిత్కాలాంతరం శుభా
ఇంద్రాణీహితమేతద్ధి తథాస్మాకం భవిష్యతి॥25॥

బహువిఘ్నకరః కాలః కాలః కాలం నయిష్యతి
దర్పితో బలవాంశ్చాపి నహుషో వరసంశ్రయాత్॥26॥

శల్య ఉవాచ

తతస్తేన తథోక్తే తు ప్రీతా దేవాస్తమబ్రువన్
బ్రహ్మన్సాధ్విదముక్తం తే హితం సర్వదివౌకసాం
ఏవమేతద్ద్విజశ్రేష్ఠ దేవీ చేయం ప్రసాద్యతాం॥27॥

తతః సమస్తా ఇంద్రాణీం దేవాః సాగ్నిపురోగమాః
ఊచుర్వచనమవ్యగ్రా లోకానాం హితకామ్యయా॥28॥

త్వయా జగదిదం సర్వం ధృతం స్థావరజంగమం
ఏకపత్న్యసి సత్యా చ గచ్ఛస్వ నహుషం ప్రతి॥29॥

క్షిప్రం త్వామభికామశ్చ వినశిష్యతి పార్థివః
నహుషో దేవి శక్రశ్చ సురైశ్వర్యమవాప్స్యతి॥30॥

ఏవం వినిశ్చయం కృత్వా ఇంద్రాణీ కార్యసిద్ధయే
అభ్యగచ్ఛత సవ్రీడా నహుషం ఘోరదర్శనం॥31॥

దృష్ట్వా తాం నహుషశ్చాపి వయోరూపసమన్వితాం
సమహృష్యత దుష్టాత్మా కామోపహతచేతనః॥32॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

శల్య ఉవాచ

అథ తామబ్రవీద్దృష్ట్వా నహుషో దేవరాట్తదా
త్రయాణామపి లోకానామహమింద్రః శుచిస్మితే
భజస్వ మాం వరారోహే పతిత్వే వరవర్ణిని॥1॥

ఏవముక్తా తు సా దేవీ నహుషేణ పతివ్రతా
ప్రావేపత భయోద్విగ్నా ప్రవాతే కదలీ యథా॥2॥

నమస్య సా తు బ్రహ్మాణం కృత్వా శిరసి చాంజలిం
దేవరాజమథోవాచ నహుషం ఘోరదర్శనం॥3॥

కాలమిచ్ఛామ్యహం లబ్ధుం కించిత్త్వత్తః సురేశ్వర
న హి విజ్ఞాయతే శక్రః ప్రాప్తః కిం వా క్వ వా గతః॥4॥

తత్త్వమేతత్తు విజ్ఞాయ యది న జ్ఞాయతే ప్రభో
తతోఽహం త్వాముపస్థాస్యే సత్యమేతద్బ్రవీమి తే
ఏవముక్తః స ఇంద్రాణ్యా నహుషః ప్రీతిమానభూత్॥5॥

నహుష ఉవాచ

ఏవం భవతు సుశ్రోణి యథా మామభిభాషసే
జ్ఞాత్వా చాగమనం కార్యం సత్యమేతదనుస్మరేః॥6॥

శల్య ఉవాచ

నహుషేణ విసృష్టా చ నిశ్చక్రామ తతః శుభా
బృహస్పతినికేతం సా జగామ చ తపస్వినీ॥7॥

తస్యాః సంశ్రుత్య చ వచో దేవాః సాగ్నిపురోగమాః
మంత్రయామాసురేకాగ్రాః శక్రార్థం రాజసత్తమ॥8॥

దేవదేవేన సంగమ్య విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా
ఊచుశ్చైనం సముద్విగ్నా వాక్యం వాక్యవిశారదాః॥9॥

బ్రహ్మహత్యాభిభూతో వై శక్రః సురగణేశ్వరః
గతిశ్చ నస్త్వం దేవేశ పూర్వజో జగతః ప్రభుః
రక్షార్థం సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివాన్॥10॥

త్వద్వీర్యాన్నిహతే వృత్రే వాసవో బ్రహ్మహత్యయా
వృతః సురగణశ్రేష్ఠ మోక్షం తస్య వినిర్దిశ॥11॥

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దేవానాం విష్ణురబ్రవీత్
మామేవ యజతాం శక్రః పావయిష్యామి వజ్రిణం॥12॥

పుణ్యేన హయమేధేన మామిష్ట్వా పాకశాసనః
పునరేష్యతి దేవానామింద్రత్వమకుతోభయః ॥13॥

స్వకర్మభిశ్చ నహుషో నాశం యాస్యతి దుర్మతిః
కంచిత్కాలమిమం దేవా మర్షయధ్వమతంద్రితాః ॥14॥

శ్రుత్వా విష్ణోః శుభాం సత్యాం తాం వాణీమమృతోపమాం
తతః సర్వే సురగణాః సోపాధ్యాయాః సహర్షిభిః
యత్ర శక్రో భయోద్విగ్నస్తం దేశముపచక్రముః ॥15॥

తత్రాశ్వమేధః సుమహాన్మహేంద్రస్య మహాత్మనః
వవృతే పావనార్థం వై బ్రహ్మహత్యాపహో నృప ॥16॥

విభజ్య బ్రహ్మహత్యాం తు వృక్షేషు చ నదీషు చ
పర్వతేషు పృథివ్యాం చ స్త్రీషు చైవ యుధిష్ఠిర ॥17॥

సంవిభజ్య చ భూతేషు విసృజ్య చ సురేశ్వరః
విజ్వరః పూతపాప్మా చ వాసవోఽభవదాత్మవాన్ ॥18॥

అకంప్యం నహుషం స్థానాద్దృష్ట్వా చ బలసూదనః
తేజోఘ్నం సర్వభూతానాం వరదానాచ్చ దుఃసహం ॥19॥

తతః శచీపతిర్వీరః పునరేవ వ్యనశ్యత
అదృశ్యః సర్వభూతానాం కాలాకాంక్షీ చచార హ ॥20॥

ప్రనష్టే తు తతః శక్రే శచీ శోకసమన్వితా
హా శక్రేతి తదా దేవీ విలలాప సుదుఃఖితా ॥21॥

యది దత్తం యది హుతం గురవస్తోషితా యది
ఏకభర్తృత్వమేవాస్తు సత్యం యద్యస్తి వా మయి ॥22॥

పుణ్యాం చేమామహం దివ్యాం ప్రవృత్తాముత్తరాయణే
దేవీం రాత్రిం నమస్యామి సిధ్యతాం మే మనోరథః ॥23॥

ప్రయతా చ నిశాం దేవీముపాతిష్ఠత తత్ర సా
పతివ్రతాత్వాత్సత్యేన సోపశ్రుతిమథాకరోత్ ॥24॥

యత్రాస్తే దేవరాజోఽసౌ తం దేశం దర్శయస్వ మే
ఇత్యాహోపశ్రుతిం దేవీ సత్యం సత్యేన దృశ్యతాం ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

శల్య ఉవాచ

అథైనాం రుపిణీం సాధ్వీముపాతిష్ఠదుపశ్రుతిః
తాం వయోరూపసంపన్నాం దృష్ట్వా దేవీముపస్థితాం ॥1॥

ఇంద్రాణీ సంప్రహృష్టా సా సంపూజ్యైనామపృచ్ఛత
ఇచ్ఛామి త్వామహం జ్ఞాతుం కా త్వం బ్రూహి వరాననే ॥2॥

ఉపశ్రుతిరువాచ

ఉపశ్రుతిరహం దేవి తవాంతికముపాగతా
దర్శనం చైవ సంప్రాప్తా తవ సత్యేన తోషితా ॥3॥

పతివ్రతాసి యుక్తా చ యమేన నియమేన చ
దర్శయిష్యామి తే శక్రం దేవం వృత్రనిషూదనం

క్షిప్రమన్వేహి భద్రం తే ద్రక్ష్యసే సురసత్తమం ॥4॥

శల్య ఉవాచ

తతస్తాం ప్రస్థితాం దేవీమింద్రాణీ సా సమన్వగాత్
దేవారణ్యాన్యతిక్రమ్య పర్వతాంశ్చ బహూంస్తతః
హిమవంతమతిక్రమ్య ఉత్తరం పార్శ్వమాగమత్॥5॥

సముద్రం చ సమాసాద్య బహుయోజనవిస్తృతం
ఆససాద మహాద్వీపం నానాద్రుమలతావృతం॥6॥

తత్రాపశ్యత్సరో దివ్యం నానాశకునిభిర్వృతం
శతయోజనవిస్తీర్ణం తావదేవాయతం శుభం॥7॥

తత్ర దివ్యాని పద్మాని పంచవర్ణాని భారత
షట్పదైరుపగీతాని ప్రఫుల్లాని సహస్రశః॥8॥

పద్మస్య భిత్త్వా నాలం చ వివేశ సహితా తయా
బిసతంతుప్రవిష్టం చ తత్రాపశ్యచ్ఛతక్రతుం॥9॥

తం దృష్ట్వా చ సుసూక్ష్మేణ రూపేణావస్థితం ప్రభుం
సూక్ష్మరూపధరా దేవీ బభూవోపశ్రుతిశ్చ సా॥10॥

ఇంద్రం తుష్టావ చేంద్రాణీ విశ్రుతైః పూర్వకర్మభిః
స్తూయమానస్తతో దేవః శచీమాహ పురందరః॥11॥

కిమర్థమసి సంప్రాప్తా విజ్ఞాతశ్చ కథం త్వహం
తతః సా కథయామాస నహుషస్య విచేష్టితం॥12॥

ఇంద్రత్వం త్రిషు లోకేషు ప్రాప్య వీర్యమదాన్వితః
దర్పావిష్టశ్చ దుష్టాత్మా మామువాచ శతక్రతో
ఉపతిష్ఠ మామితి క్రూరః కాలం చ కృతవాన్మమ॥13॥

యది న త్రాస్యసి విభో కరిష్యతి స మాం వశే
ఏతేన చాహం సంతప్తా ప్రాప్తా శక్ర తవాంతికం
జహి రౌద్రం మహాబాహో నహుషం పాపనిశ్చయం॥14॥

ప్రకాశయస్వ చాత్మానం దైత్యదానవసూదన
తేజః సమాప్నుహి విభో దేవరాజ్యం ప్రశాధి చ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

శల్య ఉవాచ

ఏవముక్తః స భగవాఞ్శచ్యా పునరథాబ్రవీత్
విక్రమస్య న కాలోఽయం నహుషో బలవత్తరః॥1॥

వివర్ధితశ్చ ఋషిభిర్హవ్యైః కవ్యైశ్చ భామిని
నీతిమత్ర విధాస్యామి దేవి తాం కర్తుమర్హసి॥2॥

గుహ్యం చైతత్త్వయా కార్యం నాఖ్యాతవ్యం శుభే క్వచిత్
గత్వా నహుషమేకాంతే బ్రవీహి తనుమధ్యమే॥3॥

ఋషియానేన దివ్యేన మాముపైహి జగత్పతే
ఏవం తవ వశే ప్రీతా భవిష్యామీతి తం వద॥4॥

ఇత్యుక్తా దేవరాజేన పత్నీ సా కమలేక్షణా
ఏవమస్త్విత్యథోక్త్వా తు జగామ నహుషం ప్రతి॥5॥

నహుషస్తాం తతో దృష్ట్వా విస్మితో వాక్యమబ్రవీత్
స్వాగతం తే వరారోహే కిం కరోమి శుచిస్మితే॥6॥

భక్తం మాం భజ కల్యాణి కిమిచ్ఛసి మనస్విని
తవ కల్యాణి యత్కార్యం తత్కరిష్యే సుమధ్యమే॥7॥

న చ వ్రీడా త్వయా కార్యా సుశ్రోణి మయి విశ్వస
సత్యేన వై శపే దేవి కర్తాస్మి వచనం తవ॥8॥

ఇంద్రాణ్యువాచ

యో మే త్వయా కృతః కాలస్తమాకాంక్షే జగత్పతే
తతస్త్వమేవ భర్తా మే భవిష్యసి సురాధిప॥9॥

కార్యం చ హృది మే యత్తద్దేవరాజావధారయ
వక్ష్యామి యది మే రాజన్ప్రియమేతత్కరిష్యసి
వాక్యం ప్రణయసంయుక్తం తతః స్యాం వశగా తవ॥10॥

ఇంద్రస్య వాజినో వాహా హస్తినోఽథ రథాస్తథా
ఇచ్ఛామ్యహమిహాపూర్వం వాహనం తే సురాధిప
యన్న విష్ణోర్న రుద్రస్య నాసురాణాం న రక్షసాం॥11॥

వహంతు త్వాం మహారాజ ఋషయః సంగతా విభో
సర్వే శిబికయా రాజన్నేతద్ధి మమ రోచతే॥12॥

నాసురేషు న దేవేషు తుల్యో భవితుమర్హసి
సర్వేషాం తేజ ఆదత్స్వ స్వేన వీర్యేణ దర్శనాత్
న తే ప్రముఖతః స్థాతుం కశ్చిదిచ్ఛతి వీర్యవాన్॥13॥

శల్య ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు నహుషః ప్రాహృష్యత తదా కిల
ఉవాచ వచనం చాపి సురేంద్రస్తామనిందితాం॥14॥

అపూర్వం వాహనమిదం త్వయోక్తం వరవర్ణిని
దృఢం మే రుచితం దేవి త్వద్వశోఽస్మి వరాననే॥15॥

న హ్యల్పవీర్యో భవతి యో వాహాన్కురుతే మునీన్
అహం తపస్వీ బలవాన్భూతభవ్యభవత్ప్రభుః॥16॥

మయి క్రుద్ధే జగన్న స్యాన్మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం
దేవదానవగంధర్వాః కింనరోరగరాక్షసాః॥17॥

న మే క్రుద్ధస్య పర్యాప్తాః సర్వే లోకాః శుచిస్మితే
చక్షుషా యం ప్రపశ్యామి తస్య తేజో హరామ్యహం॥18॥

తస్మాత్తే వచనం దేవి కరిష్యామి న సంశయః
సప్తర్షయో మాం వక్ష్యంతి సర్వే బ్రహ్మర్షయస్తథా
పశ్య మాహాత్మ్యమస్మాకమృద్ధిం చ వరవర్ణిని॥19॥

ఏవముక్త్వా తు తాం దేవీం విసృజ్య చ వరాననాం
విమానే యోజయిత్వా స ఋషీన్నియమమాస్థితాన్॥20॥

అబ్రహ్మణ్యో బలోపేతో మత్తో వరమదేన చ
కామవృత్తః స దుష్టాత్మా వాహయామాస తానృషీన్॥21॥

నహుషేణ విసృష్టా చ బృహస్పతిమువాచ సా
సమయోఽల్పావశేషో మే నహుషేణేహ యః కృతః
శక్రం మృగయ శీఘ్రం త్వం భక్తాయాః కురు మే దయాం॥22॥

బాఢమిత్యేవ భగవాన్బృహస్పతిరువాచ తాం
న భేతవ్యం త్వయా దేవి నహుషాద్దుష్టచేతసః॥23॥

న హ్యేష స్థాస్యతి చిరం గత ఏష నరాధమః
అధర్మజ్ఞో మహర్షీణాం వాహనాచ్చ హతః శుభే॥24॥

ఇష్టిం చాహం కరిష్యామి వినాశాయాస్య దుర్మతేః
శక్రం చాధిగమిష్యామి మా భైస్త్వం భద్రమస్తు తే॥25॥

తతః ప్రజ్వాల్య విధివజ్జుహావ పరమం హవిః
బృహస్పతిర్మహాతేజా దేవరాజోపలబ్ధయే॥26॥

తస్మాచ్చ భగవాందేవః స్వయమేవ హుతాశనః
స్త్రీవేషమద్భుతం కృత్వా సహసాంతరధీయత॥27॥

స దిశః ప్రదిశశ్చైవ పర్వతాంశ్చ వనాని చ
పృథివీం చాంతరిక్షం చ విచీయాతిమనోగతిః
నిమేషాంతరమాత్రేణ బృహస్పతిముపాగమత్॥28॥

అగ్నిరువాచ

బృహస్పతే న పశ్యామి దేవరాజమహం క్వచిత్
ఆపః శేషాః సదా చాపః ప్రవేష్టుం నోత్సహామ్యహం
న మే తత్ర గతిర్బ్రహ్మన్కిమన్యత్కరవాణి తే॥29॥

శల్య ఉవాచ

తమబ్రవీద్దేవగురురపో విశ మహాద్యుతే॥30॥

అగ్నిరువాచ

నాపః ప్రవేష్టుం శక్ష్యామి క్షయో మేఽత్ర భవిష్యతి
శరణం త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి స్వస్తి తేఽస్తు మహాద్యుతే॥31॥

అద్భ్యోఽగ్నిర్బ్రహ్మతః క్షత్రమశ్మనో లోహముత్థితం
తేషాం సర్వత్రగం తేజః స్వాసు యోనిషు శామ్యతి॥32॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

బృహస్పతిరువాచ

త్వమగ్నే సర్వదేవానాం ముఖం త్వమసి హవ్యవాట్
త్వమంతః సర్వభూతానాం గూఢశ్చరసి సాక్షివత్॥1॥

త్వామాహురేకం కవయస్త్వామాహుస్త్రివిధం పునః
త్వయా త్యక్తం జగచ్చేదం సద్యో నశ్యేద్ధుతాశన॥2॥

కృత్వా తుభ్యం నమో విప్రాః స్వకర్మవిజితాం గతిం
గచ్ఛంతి సహ పత్నీభిః సుతైరపి చ శాశ్వతీం॥3॥

త్వమేవాగ్నే హవ్యవాహస్త్వమేవ పరమం హవిః
యజంతి సత్త్రైస్త్వామేవ యజ్ఞైశ్చ పరమాధ్వరే॥4॥

సృష్ట్వా లోకాంస్త్రీనిమాన్హవ్యవాహ; ప్రాప్తే కాలే పచసి పునః సమిద్ధః
సర్వస్యాస్య భువనస్య ప్రసూతి;స్త్వమేవాగ్నే భవసి పునః ప్రతిష్ఠా॥5॥

త్వామగ్నే జలదానాహుర్విద్యుతశ్చ త్వమేవ హి
దహంతి సర్వభూతాని త్వత్తో నిష్క్రమ్య హాయనాః॥6॥

త్వయ్యాపో నిహితాః సర్వాస్త్వయి సర్వమిదం జగత్
న తేఽస్త్యవిదితం కించిత్త్రిషు లోకేషు పావక॥7॥

స్వయోనిం భజతే సర్వో విశస్వాపోఽవిశంకితః
అహం త్వాం వర్ధయిష్యామి బ్రాహ్మైర్మంత్రైః సనాతనైః॥8॥

శల్య ఉవాచ

ఏవం స్తుతో హవ్యవాహో భగవాన్కవిరుత్తమః
బృహస్పతిమథోవాచ ప్రీతిమాన్వాక్యముత్తమం
దర్శయిష్యామి తే శక్రం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥9॥

ప్రవిశ్యాపస్తతో వహ్నిః ససముద్రాః సపల్వలాః
ఆజగామ సరస్తచ్చ గూఢో యత్ర శతక్రతుః॥10॥

అథ తత్రాపి పద్మాని విచిన్వన్భరతర్షభ
అన్వపశ్యత్స దేవేంద్రం బిసమధ్యగతం స్థితం॥11॥

ఆగత్య చ తతస్తూర్ణం తమాచష్ట బృహస్పతేః
అణుమాత్రేణ వపుషా పద్మతంత్వాశ్రితం ప్రభుం॥12॥

గత్వా దేవర్షిగంధర్వైః సహితోఽథ బృహస్పతిః
పురాణైః కర్మభిర్దేవం తుష్టావ బలసూదనం॥13॥

మహాసురో హతః శక్ర నముచిర్దారుణస్త్వయా
శంబరశ్చ బలశ్చైవ తథోభౌ ఘోరవిక్రమౌ॥14॥

శతక్రతో వివర్ధస్వ సర్వాఞ్శత్రూన్నిషూదయ
ఉత్తిష్ఠ వజ్రిన్సంపశ్య దేవర్షీంశ్చ సమాగతాన్॥15॥

మహేంద్ర దానవాన్హత్వా లోకాస్త్రాతాస్త్వయా విభో
అపాం ఫేనం సమాసాద్య విష్ణుతేజోపబృంహితం
త్వయా వృత్రో హతః పూర్వం దేవరాజ జగత్పతే॥16॥

త్వం సర్వభూతేషు వరేణ్య ఈడ్య;స్త్వయా సమం విద్యతే నేహ భూతం
త్వయా ధార్యంతే సర్వభూతాని శక్ర; త్వం దేవానాం మహిమానం చకర్థ॥17॥

పాహి దేవాన్సలోకాంశ్చ మహేంద్ర బలమాప్నుహి
ఏవం సంస్తూయమానశ్చ సోఽవర్ధత శనైః శనైః॥18॥

స్వం చైవ వపురాస్థాయ బభూవ స బలాన్వితః
అబ్రవీచ్చ గురుం దేవో బృహస్పతిముపస్థితం॥19॥

కిం కార్యమవశిష్టం వో హతస్త్వాష్ట్రో మహాసురః
వృత్రశ్చ సుమహాకాయో గ్రస్తుం లోకానియేష యః॥20॥

బృహస్పతిరువాచ

మానుషో నహుషో రాజా దేవర్షిగణతేజసా
దేవరాజ్యమనుప్రాప్తః సర్వాన్నో బాధతే భృశం॥21॥

ఇంద్ర ఉవాచ

కథం ను నహుషో రాజ్యం దేవానాం ప్రాప దుర్లభం
తపసా కేన వా యుక్తః కింవీర్యో వా బృహస్పతే॥22॥

బృహస్పతిరువాచ

దేవా భీతాః శక్రమకామయంత; త్వయా త్యక్తం మహదైంద్రం పదం తత్
తదా దేవాః పితరోఽథర్షయశ్చ; గంధర్వసంఘాశ్చ సమేత్య సర్వే॥23॥

గత్వాబ్రువన్నహుషం శక్ర తత్ర; త్వం నో రాజా భవ భువనస్య గోప్తా
తానబ్రవీన్నహుషో నాస్మి శక్త; ఆప్యాయధ్వం తపసా తేజసా చ॥24॥

ఏవముక్తైర్వర్ధితశ్చాపి దేవై; రాజాభవన్నహుషో ఘోరవీర్యః
త్రైలోక్యే చ ప్రాప్య రాజ్యం తపస్వినః; కృత్వా వాహాన్యాతి లోకాందురాత్మా॥25॥

తేజోహరం దృష్టివిషం సుఘోరం; మా త్వం పశ్యేర్నహుషం వై కదాచిత్
దేవాశ్చ సర్వే నహుషం భయార్తా; న పశ్యంతో గూఢరూపాశ్చరంతి॥26॥

శల్య ఉవాచ

ఏవం వదత్యంగిరసాం వరిష్ఠే; బృహస్పతౌ లోకపాలః కుబేరః
వైవస్వతశ్చైవ యమః పురాణో; దేవశ్చ సోమో వరుణశ్చాజగామ॥27॥

తే వై సమాగమ్య మహేంద్రమూచు;ర్దిష్ట్యా త్వాష్ట్రో నిహతశ్చైవ వృత్రః
దిష్ట్యా చ త్వాం కుశలినమక్షతం చ; పశ్యామో వై నిహతారిం చ శక్ర॥28॥

స తాన్యథావత్ప్రతిభాష్య శక్రః; సంచోదయన్నహుషస్యాంతరేణ
రాజా దేవానాం నహుషో ఘోరరూప;స్తత్ర సాహ్యం దీయతాం మే భవద్భిః॥29॥

తే చాబ్రువన్నహుషో ఘోరరూపో; దృష్టీవిషస్తస్య బిభీమ దేవ
త్వం చేద్రాజన్నహుషం పరాజయే;స్తద్వై వయం భాగమర్హామ శక్ర॥30॥

ఇంద్రోఽబ్రవీద్భవతు భవానపాం పతి;ర్యమః కుబేరశ్చ మహాభిషేకం
సంప్రాప్నువంత్వద్య సహైవ తేన; రిపుం జయామో నహుషం ఘోరదృష్టిం॥31॥

తతః శక్రం జ్వలనోఽప్యాహ భాగం; ప్రయచ్ఛ మహ్యం తవ సాహ్యం కరిష్యే
తమాహ శక్రో భవితాగ్నే తవాపి; ఐంద్రాగ్నో వై భాగ ఏకో మహాక్రతౌ॥32॥

ఏవం సంచింత్య భగవాన్మహేంద్రః పాకశాసనః
కుబేరం సర్వయక్షాణాం ధనానాం చ ప్రభుం తథా॥33॥

వైవస్వతం పితౄణాం చ వరుణం చాప్యపాం తథా
ఆధిపత్యం దదౌ శక్రః సత్కృత్య వరదస్తదా॥34॥

శల్య ఉవాచ

అథ సంచింతయానస్య దేవరాజస్య ధీమతః
నహుషస్య వధోపాయం లోకపాలైః సహైవ తైః
తపస్వీ తత్ర భగవానగస్త్యః ప్రత్యదృశ్యత॥1॥

సోఽబ్రవీదర్చ్య దేవేంద్రం దిష్ట్యా వై వర్ధతే భవాన్
విశ్వరూపవినాశేన వృత్రాసురవధేన చ॥2॥

దిష్ట్యా చ నహుషో భ్రష్టో దేవరాజ్యాత్పురందర
దిష్ట్యా హతారిం పశ్యామి భవంతం బలసూదన॥3॥

ఇంద్ర ఉవాచ

స్వాగతం తే మహర్షేఽస్తు ప్రీతోఽహం దర్శనాత్తవ
పాద్యమాచమనీయం చ గామర్ఘ్యం చ ప్రతీచ్ఛ మే॥4॥

శల్య ఉవాచ

పూజితం చోపవిష్టం తమాసనే మునిసత్తమం
పర్యపృచ్ఛత దేవేశః ప్రహృష్టో బ్రాహ్మణర్షభం॥5॥

ఏతదిచ్ఛామి భగవన్కథ్యమానం ద్విజోత్తమ
పరిభ్రష్టః కథం స్వర్గాన్నహుషః పాపనిశ్చయః॥6॥

అగస్త్య ఉవాచ

శృణు శక్ర ప్రియం వాక్యం యథా రాజా దురాత్మవాన్
స్వర్గాద్భ్రష్టో దురాచారో నహుషో బలదర్పితః॥7॥

శ్రమార్తాస్తు వహంతస్తం నహుషం పాపకారిణం
దేవర్షయో మహాభాగాస్తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః
పప్రచ్ఛుః సంశయం దేవ నహుషం జయతాం వర॥8॥

య ఇమే బ్రహ్మణా ప్రోక్తా మంత్రా వై ప్రోక్షణే గవాం
ఏతే ప్రమాణం భవత ఉతాహో నేతి వాసవ
నహుషో నేతి తానాహ తమసా మూఢచేతనః॥9॥

ఋషయ ఊచుః

అధర్మే సంప్రవృత్తస్త్వం ధర్మం న ప్రతిపద్యసే
ప్రమాణమేతదస్మాకం పూర్వం ప్రోక్తం మహర్షిభిః॥10॥

అగస్త్య ఉవాచ

తతో వివదమానః స మునిభిః సహ వాసవ
అథ మామస్పృశన్మూర్ధ్ని పాదేనాధర్మపీడితః॥11॥

తేనాభూద్ధతతేజాః స నిఃశ్రీకశ్చ శచీపతే
తతస్తమహమావిగ్నమవోచం భయపీడితం॥12॥

యస్మాత్పూర్వైః కృతం బ్రహ్మ బ్రహ్మర్షిభిరనుష్ఠితం
అదుష్టం దూషయసి వై యచ్చ మూర్ధ్న్యస్పృశః పదా॥13॥

యచ్చాపి త్వమృషీన్మూఢ బ్రహ్మకల్పాందురాసదాన్
వాహాన్కృత్వా వాహయసి తేన స్వర్గాద్ధతప్రభః॥14॥

ధ్వంస పాప పరిభ్రష్టః క్షీణపుణ్యో మహీతలం
దశ వర్షసహస్రాణి సర్పరూపధరో మహాన్
విచరిష్యసి పూర్ణేషు పునః స్వర్గమవాప్స్యసి॥15॥

ఏవం భ్రష్టో దురాత్మా స దేవరాజ్యాదరిందమ
దిష్ట్యా వర్ధామహే శక్ర హతో బ్రాహ్మణకంటకః॥16॥

త్రివిష్టపం ప్రపద్యస్వ పాహి లోకాఞ్శచీపతే
జితేంద్రియో జితామిత్రః స్తూయమానో మహర్షిభిః॥17॥

శల్య ఉవాచ

తతో దేవా భృశం తుష్టా మహర్షిగణసంవృతాః
పితరశ్చైవ యక్షాశ్చ భుజగా రాక్షసాస్తథా॥18॥

గంధర్వా దేవకన్యాశ్చ సర్వే చాప్సరసాం గణాః
సరాంసి సరితః శైలాః సాగరాశ్చ విశాం పతే॥19॥

ఉపగమ్యాబ్రువన్సర్వే దిష్ట్యా వర్ధసి శత్రుహన్
హతశ్చ నహుషః పాపో దిష్ట్యాగస్త్యేన ధీమతా
దిష్ట్యా పాపసమాచారః కృతః సర్పో మహీతలే॥20॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

శల్య ఉవాచ

తతః శక్రః స్తూయమానో గంధర్వాప్సరసాం గణైః
ఐరావతం సమారుహ్య ద్విపేంద్రం లక్షణైర్యుతం॥1॥

పావకశ్చ మహాతేజా మహర్షిశ్చ బృహస్పతిః
యమశ్చ వరుణశ్చైవ కుబేరశ్చ ధనేశ్వరః॥2॥

సర్వైర్దేవైః పరివృతః శక్రో వృత్రనిషూదనః
గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ యాతస్త్రిభువనం ప్రభుః॥3॥

స సమేత్య మహేంద్రాణ్యా దేవరాజః శతక్రతుః
ముదా పరమయా యుక్తః పాలయామాస దేవరాట్॥4॥

తతః స భగవాంస్తత్ర అంగిరాః సమదృశ్యత
అథర్వవేదమంత్రైశ్చ దేవేంద్రం సమపూజయత్॥5॥

తతస్తు భగవానింద్రః ప్రహృష్టః సమపద్యత
వరం చ ప్రదదౌ తస్మై అథర్వాంగిరసే తదా॥6॥

అథర్వాంగిరసం నామ అస్మిన్వేదే భవిష్యతి
ఉదాహరణమేతద్ధి యజ్ఞభాగం చ లప్స్యసే॥7॥

ఏవం సంపూజ్య భగవానథర్వాంగిరసం తదా
వ్యసర్జయన్మహారాజ దేవరాజః శతక్రతుః॥8॥

సంపూజ్య సర్వాంస్త్రిదశానృషీంశ్చాపి తపోధనాన్
ఇంద్రః ప్రముదితో రాజంధర్మేణాపాలయత్ప్రజాః॥9॥

ఏవం దుఃఖమనుప్రాప్తమింద్రేణ సహ భార్యయా
అజ్ఞాతవాసశ్చ కృతః శత్రూణాం వధకాంక్షయా॥10॥

నాత్ర మన్యుస్త్వయా కార్యో యత్క్లిష్టోఽసి మహావనే
ద్రౌపద్యా సహ రాజేంద్ర భ్రాతృభిశ్చ మహాత్మభిః॥11॥

ఏవం త్వమపి రాజేంద్ర రాజ్యం ప్రాప్స్యసి భారత
వృత్రం హత్వా యథా ప్రాప్తః శక్రః కౌరవనందన॥12॥

దురాచారశ్చ నహుషో బ్రహ్మద్విట్పాపచేతనః
అగస్త్యశాపాభిహతో వినష్టః శాశ్వతీః సమాః॥13॥

ఏవం తవ దురాత్మానః శత్రవః శత్రుసూదన
క్షిప్రం నాశం గమిష్యంతి కర్ణదుర్యోధనాదయః॥14॥

తతః సాగరపర్యంతాం భోక్ష్యసే మేదినీమిమాం
భ్రాతృభిః సహితో వీర ద్రౌపద్యా చ సహాభిభో॥15॥

ఉపాఖ్యానమిదం శక్రవిజయం వేదసంమితం
రాజ్ఞా వ్యూఢేష్వనీకేషు శ్రోతవ్యం జయమిచ్ఛతా॥16॥

తస్మాత్సంశ్రావయామి త్వాం విజయం జయతాం వర
సంస్తూయమానా వర్ధంతే మహాత్మానో యుధిష్ఠిర॥17॥

క్షత్రియాణామభావోఽయం యుధిష్ఠిర మహాత్మనాం
దుర్యోధనాపరాధేన భీమార్జునబలేన చ॥18॥

ఆఖ్యానమింద్రవిజయం య ఇదం నియతః పఠేత్
ధూతపాప్మా జితస్వర్గః స ప్రేత్యేహ చ మోదతే॥19॥

న చారిజం భయం తస్య న చాపుత్రో భవేన్నరః
నాపదం ప్రాప్నుయాత్కాంచిద్దీర్ఘమాయుశ్చ విందతి
సర్వత్ర జయమాప్నోతి న కదాచిత్పరాజయం॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవమాశ్వాసితో రాజా శల్యేన భరతర్షభ
పూజయామాస విధివచ్ఛల్యం ధర్మభృతాం వరః॥21॥

శ్రుత్వా శల్యస్య వచనం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ప్రత్యువాచ మహాబాహుర్మద్రరాజమిదం వచః॥22॥

భవాన్కర్ణస్య సారథ్యం కరిష్యతి న సంశయః
తత్ర తేజోవధః కార్యః కర్ణస్య మమ సంస్తవైః॥23॥

శల్య ఉవాచ

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథా మాం సంప్రభాషసే
యచ్చాన్యదపి శక్ష్యామి తత్కరిష్యామ్యహం తవ॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తత ఆమంత్ర్య కౌంతేయానాశ్మల్యో మద్రాధిపస్తదా
జగామ సబలః శ్రీమాందుర్యోధనమరిందమః||25||

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుయుధానస్తతో వీరః సాత్వతానాం మహారథః
మహతా చతురంగేణ బలేనాగాద్యుధిష్ఠిరం||1||

తస్య యోధా మహావీర్యా నానాదేశసమాగతాః
నానాప్రహరణా వీరాః శోభయాం చక్రిరే బలం||2||

పరశ్వధైర్భిండిపాలైః శక్తితోమరముద్గరైః
శక్త్యృష్టిపరశుప్రాసైః కరవాలైశ్చ నిర్మలైః||3||

ఖడ్గకార్ముకనిర్యూహైః శరైశ్చ వివిధైరపి
తైలధౌతైః ప్రకాశద్భిస్తదశోభత వై బలం||4||

తస్య మేఘప్రకాశస్య శస్త్రైస్తైః శోభితస్య చ
బభూవ రూపం సైన్యస్య మేఘస్యేవ సవిద్యుతః||5||

అక్షౌహిణీ హి సేనా సా తదా యౌధిష్ఠిరం బలం
ప్రవిశ్యాంతర్దధే రాజన్సాగరం కునదీ యథా||6||

తథైవాక్షౌహిణీం గృహ్య చేదీనామృషభో బలీ
ధృష్టకేతురుపాగచ్ఛత్పాండవానమితౌజసః||7||

మాగధశ్చ జయత్సేనో జారాసంధిర్మహాబలః
అక్షౌహిణ్యైవ సైన్యస్య ధర్మరాజముపాగమత్||8||

తథైవ పాండ్యో రాజేంద్ర సాగరానూపవాసిభిః
వృతో బహువిధైర్యోధైర్యుధిష్ఠిరముపాగమత్||9||

తస్య సైన్యమతీవాసీత్తస్మిన్బలసమాగమే
ప్రేక్షణీయతరం రాజన్సువేషం బలవత్తదా||10||

ద్రుపదస్యాప్యభూత్సేనా నానాదేశసమాగతైః
శోభితా పురుషైః శూరైః పుత్రైశ్చాస్య మహారథైః||11||

తథైవ రాజా మత్స్యానాం విరాటో వాహినీపతిః
పార్వతీయైర్మహీపాలైః సహితః పాండవానియాత్||12||

ఇతశ్చేతశ్చ పాండూనాం సమాజగ్ముర్మహాత్మనాం
అక్షౌహిణ్యస్తు సప్తైవ వివిధధ్వజసంకులాః
యుయుత్సమానాః కురుభిః పాండవాన్సమహర్షయన్||13||

తథైవ ధార్తరాష్ట్రస్య హర్షం సమభివర్ధయన్
భగదత్తో మహీపాలః సేనామక్షౌహిణీం దదౌ||14||

తస్య చీనైః కిరాతైశ్చ కాంచనైరివ సంవృతం
బభౌ బలమనాధృష్యం కర్ణికారవనం యథా||15||

తథా భూరిశ్రవాః శూరః శల్యశ్చ కురునందన
దుర్యోధనముపాయాతావక్షౌహిణ్యా పృథక్పృథక్||16||

కృతవర్మా చ హార్దిక్యో భోజాంధకబలైః సహ
అక్షౌహిణ్యైవ సేనాయా దుర్యోధనముపాగమత్॥17॥

తస్య తైః పురుషవ్యాఘ్రైర్వనమాలాధరైర్బలం
అశోభత యథా మత్తైర్వనం ప్రక్రీడితైర్గజైః॥18॥

జయద్రథముఖాశ్చాన్యే సింధుసౌవీరవాసినః
ఆజగ్ముః పృథివీపాలాః కంపయంత ఇవాచలాన్॥19॥

తేషామక్షౌహిణీ సేనా బహులా విబభౌ తదా
విధూయమానా వాతేన బహురూపా ఇవాంబుదాః॥20॥

సుదక్షిణశ్చ కాంబోజో యవనైశ్చ శకైస్తథా
ఉపాజగామ కౌరవ్యమక్షౌహిణ్యా విశాం పతే॥21॥

తస్య సేనాసమావాయః శలభానామివాబభౌ
స చ సంప్రాప్య కౌరవ్యం తత్రైవాంతర్దధే తదా॥22॥

తథా మాహిష్మతీవాసీ నీలో నీలాయుధైః సహ
మహీపాలో మహావీర్యైర్దక్షిణాపథవాసిభిః॥23॥

ఆవంత్యౌ చ మహీపాలౌ మహాబలసుసంవృతౌ
పృథగక్షౌహిణీభ్యాం తావభియాతౌ సుయోధనం॥24॥

కేకయాశ్చ నరవ్యాఘ్రాః సోదర్యాః పంచ పార్థివాః
సంహర్షయంతః కౌరవ్యమక్షౌహిణ్యా సమాద్రవన్॥25॥

ఇతశ్చేతశ్చ సర్వేషాం భూమిపానాం మహాత్మనాం
తిస్రోఽన్యాః సమవర్తంత వాహిన్యో భరతర్షభ॥26॥

ఏవమేకాదశావృత్తాః సేనా దుర్యోధనస్య తాః
యుయుత్సమానాః కౌంతేయాన్నానాధ్వజసమాకులాః॥27॥

న హాస్తినపురే రాజన్నవకాశోఽభవత్తదా
రాజ్ఞాం సబలముఖ్యానాం ప్రాధాన్యేనాపి భారత॥28॥

తతః పంచనదం చైవ కృత్స్నం చ కురుజాంగలం
తథా రోహితకారణ్యం మరుభూమిశ్చ కేవలా॥29॥

అహిచ్ఛత్రం కాలకూటం గంగాకూలం చ భారత
వారణా వాటధానం చ యామునశ్చైవ పర్వతః॥30॥

ఏష దేశః సువిస్తీర్ణః ప్రభూతధనధాన్యవాన్
బభూవ కౌరవేయాణాం బలేన సుసమాకులః॥31॥

తత్ర సైన్యం తథాయుక్తం దదర్శ స పురోహితః
యః స పాంచాలరాజేన ప్రేషితః కౌరవాన్ప్రతి॥32॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స తు కౌరవ్యమాసాద్య ద్రుపదస్య పురోహితః
సత్కృతో ధృతరాష్ట్రేణ భీష్మేణ విదురేణ చ॥1॥

సర్వం కౌశల్యముక్త్వాదౌ పృష్ట్వా చైవమనామయం
సర్వసేనాప్రణేతౄణాం మధ్యే వాక్యమువాచ హ॥2॥

సర్వైర్భవద్భిర్విదితో రాజధర్మః సనాతనః
వాక్యోపాదానహేతోస్తు వక్ష్యామి విదితే సతి॥3॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ పాండుశ్చ సుతావేకస్య విశ్రుతౌ
తయోః సమానం ద్రవిణం పైతృకం నాత్ర సంశయః॥4॥

ధృతరాష్ట్రస్య యే పుత్రాస్తే ప్రాప్తాః పైతృకం వసు
పాండుపుత్రాః కథం నామ న ప్రాప్తాః పైతృకం వసు॥5॥

ఏవం గతే పాండవేయైర్విదితం వః పురా యథా
న ప్రాప్తం పైతృకం ద్రవ్యం ధార్తరాష్ట్రేణ సంవృతం॥6॥

ప్రాణాంతికైరప్యుపాయైః ప్రయతద్భిరనేకశః
శేషవంతో న శకితా నయితుం యమసాదనం॥7॥

పునశ్చ వర్ధితం రాజ్యం స్వబలేన మహాత్మభిః
ఛద్మనాపహృతం క్షుద్రైర్ధార్తరాష్ట్రైః ససౌబలైః॥8॥

తదప్యనుమతం కర్మ తథాయుక్తమనేన వై
వాసితాశ్చ మహారణ్యే వర్షాణీహ త్రయోదశ॥9॥

సభాయాం క్లేశితైర్వీరైః సహభార్యైస్తథా భృశం
అరణ్యే వివిధాః క్లేశాః సంప్రాప్తాస్తైః సుదారుణాః॥10॥

తథా విరాటనగరే యోన్యంతరగతైరివ
ప్రాప్తః పరమసంక్లేశో యథా పాపైర్మహాత్మభిః॥11॥

తే సర్వే పృష్ఠతః కృత్వా తత్సర్వం పూర్వకిల్బిషం
సామైవ కురుభిః సార్ధమిచ్ఛంతి కురుపుంగవాః॥12॥

తేషాం చ వృత్తమాజ్ఞాయ వృత్తం దుర్యోధనస్య చ
అనునేతుమిహార్హంతి ధృతరాష్ట్రం సుహృజ్జనాః॥13॥

న హి తే విగ్రహం వీరాః కుర్వంతి కురుభిః సహ
అవినాశేన లోకస్య కాంక్షంతే పాండవాః స్వకం॥14॥

యశ్చాపి ధార్తరాష్ట్రస్య హేతుః స్యాద్విగ్రహం ప్రతి
స చ హేతుర్న మంతవ్యో బలీయాంసస్తథా హి తే॥15॥

అక్షౌహిణ్యో హి సప్తైవ ధర్మపుత్రస్య సంగతాః
యుయుత్సమానాః కురుభిః ప్రతీక్షంతేఽస్య శాసనం॥16॥

అపరే పురుషవ్యాఘ్రాః సహస్రాక్షౌహిణీసమాః
సాత్యకిర్భీమసేనశ్చ యమౌ చ సుమహాబలౌ॥17॥

ఏకాదశైతాః పృతనా ఏకతశ్చ సమాగతాః
ఏకతశ్చ మహాబాహుర్బహురూపో ధనంజయః॥18॥

యథా కిరీటీ సేనాభ్యః సర్వాభ్యో వ్యతిరిచ్యతే
ఏవమేవ మహాబాహుర్వాసుదేవో మహాద్యుతిః॥19॥

బహులత్వం చ సేనానాం విక్రమం చ కిరీటినః
బుద్ధిమత్తాం చ కృష్ణస్య బుద్ధ్వా యుధ్యేత కో నరః॥20॥

తే భవంతో యథాధర్మం యథాసమయమేవ చ
ప్రయచ్ఛంతు ప్రదాతవ్యం మా వః కాలోఽత్యగాదయం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రజ్ఞావృద్ధో మహాద్యుతిః
సంపూజ్యైనం యథాకాలం భీష్మో వచనమబ్రవీత్॥1॥

దిష్ట్యా కుశలినః సర్వే పాండవాః సహ బాంధవైః
దిష్ట్యా సహాయవంతశ్చ దిష్ట్యా ధర్మే చ తే రతాః॥2॥

దిష్ట్యా చ సంధికామాస్తే భ్రాతరః కురునందనాః
దిష్ట్యా న యుద్ధమనసః సహ దామోదరేణ తే॥3॥

భవతా సత్యముక్తం చ సర్వమేతన్న సంశయః
అతితీక్ష్ణం తు తే వాక్యం బ్రాహ్మణ్యాదితి మే మతిః॥4॥

అసంశయం క్లేశితాస్తే వనే చేహ చ పాండవాః
ప్రాప్తాశ్చ ధర్మతః సర్వం పితుర్ధనమసంశయం॥5॥

కిరీటీ బలవాన్పార్థః కృతాస్త్రశ్చ మహాబలః
కో హి పాండుసుతం యుద్ధే విషహేత ధనంజయం॥6॥

అపి వజ్రధరః సాక్షాత్కిముతాన్యే ధనుర్భృతః
త్రయాణామపి లోకానాం సమర్థ ఇతి మే మతిః॥7॥

భీష్మే బ్రువతి తద్వాక్యం ధృష్టమాక్షిప్య మన్యుమాన్
దుర్యోధనం సమాలోక్య కర్ణో వచనమబ్రవీత్॥8॥

న తన్న విదితం బ్రహ్మఁల్లోకే భూతేన కేనచిత్
పునరుక్తేన కిం తేన భాషితేన పునః పునః॥9॥

దుర్యోధనార్థే శకునిర్ద్యూతే నిర్జితవాన్పురా
సమయేన గతోఽరణ్యం పాండుపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥10॥

న తం సమయమాదృత్య రాజ్యమిచ్ఛతి పైతృకం
బలమాశ్రిత్య మత్స్యానాం పాంచాలానాం చ పార్థివః॥11॥

దుర్యోధనో భయాద్విద్వన్న దద్యాత్పదమంతతః
ధర్మతస్తు మహీం కృత్స్నాం ప్రదద్యాచ్ఛత్రవేఽపి చ॥12॥

యది కాంక్షంతి తే రాజ్యం పితృపైతామహం పునః
యథాప్రతిజ్ఞం కాలం తం చరంతు వనమాశ్రితాః॥13॥

తతో దుర్యోధనస్యాంకే వర్తంతామకుతోభయాః
అధార్మికామిమాం బుద్ధిం కుర్యుర్మౌర్ఖ్యాద్ధి కేవలం॥14॥

అథ తే ధర్మముత్సృజ్య యుద్ధమిచ్ఛంతి పాండవాః
ఆసాద్యేమాన్కురుశ్రేష్ఠాన్స్మరిష్యంతి వచో మమ॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

కిం ను రాధేయ వాచా తే కర్మ తత్స్మర్తుమర్హసి
ఏక ఏవ యదా పార్థః షడ్రథాంజితవాన్యుధి॥16॥

న చేదేవం కరిష్యామో యదయం బ్రాహ్మణోఽబ్రవీత్
ధ్రువం యుధి హతాస్తేన భక్షయిష్యామ పాంసుకాన్॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రస్తతో భీష్మమనుమాన్య ప్రసాద్య చ
అవభర్త్స్య చ రాధేయమిదం వచనమబ్రవీత్॥18॥

అస్మద్ధితమిదం వాక్యం భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్
పాండవానాం హితం చైవ సర్వస్య జగతస్తథా॥19॥

చింతయిత్వా తు పార్థేభ్యః ప్రేషయిష్యామి సంజయం
స భవాన్ప్రతియాత్వద్య పాండవానేవ మాచిరం॥20॥

స తం సత్కృత్య కౌరవ్యః ప్రేషయామాస పాండవాన్
సభామధ్యే సమాహూయ సంజయం వాక్యమబ్రవీత్॥21॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రాప్తానాహుః సంజయ పాండుపుత్రా;నుపప్లవ్యే తాన్విజానీహి గత్వా
అజాతశత్రుం చ సభాజయేథా; దిష్ట్యానఘ గ్రామముపస్థితస్త్వం॥1॥

సర్వాన్వదేః సంజయ స్వస్తిమంతః; కృచ్ఛ్రం వాసమతదర్హా నిరుష్య
తేషాం శాంతిర్విద్యతేఽస్మాసు శీఘ్రం; మిథ్యోపేతానాముపకారిణాం సతాం॥2॥

నాహం క్వచిత్సంజయ పాండవానాం; మిథ్యావృత్తిం కాంచన జాత్వపశ్యం
సర్వాం శ్రియం హ్యాత్మవీర్యేణ లబ్ధ్వా; పర్యాకార్షుః పాండవా మహ్యమేవ॥3॥

దోషం హ్యేషాం నాధిగచ్ఛే పరీక్ష;న్నిత్యం కంచిద్యేన గర్హేయ పార్థాన్
ధర్మార్థాభ్యాం కర్మ కుర్వంతి నిత్యం; సుఖప్రియా నానురుధ్యంతి కామాన్॥4॥

ఘర్మం శీతం క్షుత్పిపాసే తథైవ; నిద్రాం తంద్రీం క్రోధహర్షౌ ప్రమాదం
ధృత్యా చైవ ప్రజ్ఞయా చాభిభూయ; ధర్మార్థయోగాన్ప్రయతంతి పార్థాః॥5॥

త్యజంతి మిత్రేషు ధనాని కాలే; న సంవాసాజ్జీర్యతి మైత్రమేషాం
యథార్హమానార్థకరా హి పార్థా;స్తేషాం ద్వేష్టా నాస్త్యాజమీఢస్య పక్షే॥6॥

అన్యత్ర పాపాద్విషమాన్మందబుద్ధే;ర్దుర్యోధనాత్క్షుద్రతరాచ్చ కర్ణాత్
తేషాం హీమే హీనసుఖప్రియాణాం; మహాత్మనాం సంజనయంతి తేజః॥7॥

ఉత్థానవీర్యః సుఖమేధమానో; దుర్యోధనః సుకృతం మన్యతే తత్
తేషాం భాగం యచ్చ మన్యేత బాలః; శక్యం హర్తుం జీవతాం పాండవానాం॥8॥

యస్యార్జునః పదవీం కేశవశ్చ; వృకోదరః సాత్యకోఽజాతశత్రోః
మాద్రీపుత్రౌ సృంజయాశ్చాపి సర్వే; పురా యుద్ధాత్సాధు తస్య ప్రదానం॥9॥

స హ్యేవైకః పృథివీం సవ్యసాచీ; గాండీవధన్వా ప్రణుదేద్రథస్థః
తథా విష్ణుః కేశవోఽప్యప్రధృష్యో; లోకత్రయస్యాధిపతిర్మహాత్మా॥10॥

తిష్ఠేత కస్తస్య మర్త్యః పురస్తా;ద్యః సర్వదేవేషు వరేణ్య ఈడ్యః
పర్జన్యఘోషాన్ప్రవపఞ్శరౌఘా;న్పతంగసంఘానివ శీఘ్రవేగాన్॥11॥

దిశం హ్యుదీచీమపి చోత్తరాన్కురూ;న్గాండీవధన్వైకరథో జిగాయ
ధనం చైషామాహరత్సవ్యసాచీ; సేనానుగాన్బలిదాంశ్చైవ చక్రే॥12॥

యశ్చైవ దేవాన్ఖాండవే సవ్యసాచీ; గాండీవధన్వా ప్రజిగాయ సేంద్రాన్
ఉపాహరత్ఫల్గునో జాతవేదసే; యశో మానం వర్ధయన్పాండవానాం॥13॥

గదాభృతాం నాద్య సమోఽస్తి భీమా;ద్ధస్త్యారోహో నాస్తి సమశ్చ తస్య
రథేఽర్జునాదాహురహీనమేనం; బాహ్వోర్బలే చాయుతనాగవీర్యం॥14॥

సుశిక్షితః కృతవైరస్తరస్వీ; దహేత్క్రుద్ధస్తరసా ధార్తరాష్ట్రాన్
సదాత్యమర్షీ బలవాన్న శక్యో; యుద్ధే జేతుం వాసవేనాపి సాక్షాత్॥15॥

సుచేతసౌ బలినౌ శీఘ్రహస్తౌ; సుశిక్షితౌ భ్రాతరౌ ఫల్గునేన
శ్యేనౌ యథా పక్షిపూగాన్రుజంతౌ; మాద్రీపుత్రౌ నేహ కురూన్విశేతాం॥16॥

తేషాం మధ్యే వర్తమానస్తరస్వీ; ధృష్టద్యుమ్నః పాండవానామిహైకః
సహామాత్యః సోమకానాం ప్రబర్హః; సంత్యక్తాత్మా పాండవానాం జయాయ॥17॥

సహోషితశ్చరితార్థో వయఃస్థః; శాల్వేయానామధిపో వై విరాటః
సహ పుత్రైః పాండవార్థే చ శశ్వ;ద్యుధిష్ఠిరం భక్త ఇతి శ్రుతం మే||18||

అవరుద్ధా బలినః కేకయేభ్యో; మహేష్వాసా భ్రాతరః పంచ సంతి
కేకయేభ్యో రాజ్యమాకాంక్షమాణా; యుద్ధార్థినశ్చానువసంతి పార్థాన్||19||

సర్వే చ వీరాః పృథివీపతీనాం; సమానీతాః పాండవార్థే నివిష్టాః
శూరానహం భక్తిమతః శృణోమి; ప్రీత్యా యుక్తాన్సంశ్రితాంధర్మరాజం||20||

గిర్యాశ్రయా దుర్గనివాసినశ్చ; యోధాః పృథివ్యాం కులజా విశుద్ధాః
మ్లేచ్ఛాశ్చ నానాయుధవీర్యవంతః; సమాగతాః పాండవార్థే నివిష్టాః||21||

పాండ్యశ్చ రాజామిత ఇంద్రకల్పో; యుధి ప్రవీరైర్బహుభిః సమేతః
సమాగతః పాండవార్థే మహాత్మా; లోకప్రవీరోఽప్రతివీర్యతేజాః||22||

అస్త్రం ద్రోణాదర్జునాద్వాసుదేవా;త్కృపాద్భీష్మాద్యేన కృతం శృణోమి
యం తం కార్ష్ణిప్రతిమం ప్రాహురేకం; స సాత్యకిః పాండవార్థే నివిష్టః||23||

అపాశ్రితాశ్చేదికరూషకాశ్చ; సర్వోత్సాహైర్భూమిపాలైః సమేతాః
తేషాం మధ్యే సూర్యమివాతపంతం; శ్రియా వృతం చేదిపతిం జ్వలంతం||24||

అస్తంభనీయం యుధి మన్యమానం; జ్యాకర్షతాం శ్రేష్ఠతమం పృథివ్యాం
సర్వోత్సాహం క్షత్రియాణాం నిహత్య; ప్రసహ్య కృష్ణస్తరసా మమర్ద||25||

యశోమానౌ వర్ధయన్యాదవానాం; పురాభినచ్ఛిశుపాలం సమీకే
యస్య సర్వే వర్ధయంతి స్మ మానం; కరూషరాజప్రముఖా నరేంద్రాః||26||

తమసహ్యం కేశవం తత్ర మత్వా; సుగ్రీవయుక్తేన రథేన కృష్ణం
సంప్రాద్రవంశ్చేదిపతిం విహాయ; సింహం దృష్ట్వా క్షుద్రమృగా ఇవాన్యే||27||

యస్తం ప్రతీపస్తరసా ప్రత్యుదీయా;దాశంసమానో ద్వైరథే వాసుదేవం
సోఽశేత కృష్ణేన హతః పరాసు;ర్వాతేనేవోన్మథితః కర్ణికారః||28||

పరాక్రమం మే యదవేదయంత; తేషామర్థే సంజయ కేశవస్య
అనుస్మరంస్తస్య కర్మాణి విష్ణో;ర్గావల్గణే నాధిగచ్ఛామి శాంతిం||29||

న జాతు తాఞ్శత్రురన్యః సహేత; యేషాం స స్యాదగ్రణీర్వృష్ణిసింహః
ప్రవేపతే మే హృదయం భయేన; శ్రుత్వా కృష్ణావేకరథే సమేతౌ||30||

నో చేద్గచ్ఛేత్సంగరం మందబుద్ధి;స్తాభ్యాం సుతో మే విపరీతచేతాః
నో చేత్కురూన్సంజయ నిర్దహేతా;మింద్రావిష్ణూ దైత్యసేనాం యథైవ
మతో హి మే శక్రసమో ధనంజయః; సనాతనో వృష్ణివీరశ్చ విష్ణుః||31||

ధర్మారామో హ్రీనిషేధస్తరస్వీ; కుంతీపుత్రః పాండవోఽజాతశత్రుః
దుర్యోధనేన నికృతో మనస్వీ; నో చేత్క్రుద్ధః ప్రదహేద్ధార్తరాష్ట్రాన్||32||

నాహం తథా హ్యర్జునాద్వాసుదేవా;ద్భీమాద్వాపి యమయోర్వా బిభేమి
యథా రాజ్ఞః క్రోధదీప్తస్య సూత; మన్యోరహం భీతతరః సదైవ||33||

అలం తపోబ్రహ్మచర్యేణ యుక్తః; సంకల్పోఽయం మానసస్తస్య సిధ్యేత్
తస్య క్రోధం సంజయాహం సమీకే; స్థానే జానన్భృశమస్మ్యద్య భీతః||34||

స గచ్ఛ శీఘ్రం ప్రహితో రథేన; పాంచాలరాజస్య చమూం పరేత్య
అజాతశత్రుం కుశలం స్మ పృచ్ఛేః; పునః పునః ప్రీతియుక్తం వదేస్త్వం||35||

జనార్దనం చాపి సమేత్య తాత; మహామాత్రం వీర్యవతాముదారం
అనామయం మద్వచనేన పృచ్ఛే;ర్ధృతరాష్ట్రః పాండవైః శాంతిమీప్సుః||36||

న తస్య కించిద్వచనం న కుర్యా;త్కుంతీపుత్రో వాసుదేవస్య సూత
ప్రియశ్చైషామాత్మసమశ్చ కృష్ణో; విద్వాంశ్చైషాం కర్మణి నిత్యయుక్తః||37||

సమానీయ పాండవాన్సృంజయాంశ్చ; జనార్దనం యుయుధానం విరాటం
అనామయం మద్వచనేన పృచ్ఛేః; సర్వాంస్తథా ద్రౌపదేయాంశ్చ పంచ॥38॥

యద్యత్తత్ర ప్రాప్తకాలం పరేభ్య;స్త్వం మన్యేథా భారతానాం హితం చ
తత్తద్భాషేథాః సంజయ రాజమధ్యే; న మూర్ఛయేద్యన్న భవేచ్చ యుద్ధం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా ధృతరాష్ట్రస్య సంజయః
ఉపప్లవ్యం యయౌ ద్రష్టుం పాండవానమితౌజసః॥1॥

స తు రాజానమాసాద్య ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
ప్రణిపత్య తతః పూర్వం సూతపుత్రోఽభ్యభాషత॥2॥

గావల్గణిః సంజయః సూతసూను;రజాతశత్రుమవదత్ప్రతీతః
దిష్ట్యా రాజంస్త్వామరోగం ప్రపశ్యే; సహాయవంతం చ మహేంద్రకల్పం॥3॥

అనామయం పృచ్ఛతి త్వాంబికేయో; వృద్ధో రాజా ధృతరాష్ట్రో మనీషీ
కచ్చిద్భీమః కుశలీ పాండవాగ్ర్యో; ధనంజయస్తౌ చ మాద్రీతనూజౌ॥4॥

కచ్చిత్కృష్ణా ద్రౌపదీ రాజపుత్రీ; సత్యవ్రతా వీరపత్నీ సపుత్రా
మనస్వినీ యత్ర చ వాంఛసి త్వ;మిష్టాన్కామాన్భారత స్వస్తికామః॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గావల్గణే సంజయ స్వాగతం తే; ప్రీతాత్మాహం త్వాభివదామి సూత
అనామయం ప్రతిజానే తవాహం; సహానుజైః కుశలీ చాస్మి విద్వన్॥6॥

చిరాదిదం కుశలం భారతస్య; శ్రుత్వా రాజ్ఞః కురువృద్ధస్య సూత
మన్యే సాక్షాద్దృష్టమహం నరేంద్రం; దృష్ట్వైవ త్వాం సంజయ ప్రీతియోగాత్॥7॥

పితామహో నః స్థవిరో మనస్వీ; మహాప్రాజ్ఞః సర్వధర్మోపపన్నః
స కౌరవ్యః కుశలీ తాత భీష్మో; యథాపూర్వం వృత్తిరప్యస్య కచ్చిత్॥8॥

కచ్చిద్రాజా ధృతరాష్ట్రః సపుత్రో; వైచిత్రవీర్యః కుశలీ మహాత్మా
మహారాజో బాహ్లికః ప్రాతిపేయః; కచ్చిద్విద్వాన్కుశలీ సూతపుత్ర॥9॥

స సోమదత్తః కుశలీ తాత కచ్చి;ద్భూరిశ్రవాః సత్యసంధః శలశ్చ
ద్రోణః సపుత్రశ్చ కృపశ్చ విప్రో; మహేష్వాసాః కచ్చిదేతేఽప్యరోగాః॥10॥

మహాప్రాజ్ఞాః సర్వశాస్త్రావదాతా; ధనుర్భృతాం ముఖ్యతమాః పృథివ్యాం
కచ్చిన్మానం తాత లభంత ఏతే; ధనుర్భృతః కచ్చిదేతేఽప్యరోగాః॥11॥

సర్వే కురుభ్యః స్పృహయంతి సంజయ; ధనుర్ధరా యే పృథివ్యాం యువానః
యేషాం రాష్ట్రే నివసతి దర్శనీయో; మహేష్వాసః శీలవాంద్రోణపుత్రః॥12॥

వైశ్యాపుత్రః కుశలీ తాత కచ్చి;న్మహాప్రాజ్ఞో రాజపుత్రో యుయుత్సుః
కర్ణోఽమాత్యః కుశలీ తాత కచ్చి;త్సుయోధనో యస్య మందో విధేయః॥13॥

స్త్రియో వృద్ధా భారతానాం జనన్యో; మహానస్యో దాసభార్యాశ్చ సూత
వధ్వః పుత్రా భాగినేయా భగిన్యో; దౌహిత్రా వా కచ్చిదప్యవ్యలీకాః॥14॥

కచ్చిద్రాజా బ్రాహ్మణానాం యథావ;త్ప్రవర్తతే పూర్వవత్తాత వృత్తిం
కచ్చిద్దాయాన్మామకాంధార్తరాష్ట్రో; ద్విజాతీనాం సంజయ నోపహంతి॥15॥

కచ్చిద్రాజా ధృతరాష్ట్రః సపుత్ర; ఉపేక్షతే బ్రాహ్మణాతిక్రమాన్వై
కచ్చిన్న హేతోరివ వర్త్మభూత; ఉపేక్షతే తేషు స న్యూనవృత్తిం॥16॥

ఏతజ్జ్యోతిరుత్తమం జీవలోకే; శుక్లం ప్రజానాం విహితం విధాత్రా
తే చేల్లోభం న నియచ్ఛంతి మందాః; కృత్స్నో నాశో భవితా కౌరవాణాం॥17॥

కచ్చిద్రాజా ధృతరాష్ట్రః సపుత్రో; బుభూషతే వృత్తిమమాత్యవర్గే
కచ్చిన్న భేదేన జిజీవిషంతి; సుహృద్రూపా దుర్హృదశ్చైకమిత్రాః॥18॥

కచ్చిన్న పాపం కథయంతి తాత; తే పాండవానాం కురవః సర్వ ఏవ
కచ్చిద్దృష్ట్వా దస్యుసంఘాన్సమేతా;న్స్మరంతి పార్థస్య యుధాం ప్రణేతుః॥19॥

మౌర్వీభుజాగ్రప్రహితాన్స్మ తాత; దోధూయమానేన ధనుర్ధరేణ
గాండీవముక్తాన్స్తనయిత్నుఘోషా;న్నజిహ్మగాన్కచ్చిదనుస్మరంతి॥20॥

న హ్యపశ్యం కంచిదహం పృథివ్యాం; శ్రుతం సమం వాధికమర్జునేన
యస్యైకషష్టిర్నిశితాస్తీక్ష్ణధారాః; సువాససః సంమతో హస్తవాపః॥21॥

గదాపాణిర్భీమసేనస్తరస్వీ; ప్రవేపయఞ్శత్రుసంఘానసీకే
నాగః ప్రభిన్న ఇవ నడ్వలాసు; చంక్రమ్యతే కచ్చిదేనం స్మరంతి॥22॥

మాద్రీపుత్రః సహదేవః కలింగా;న్సమాగతానజయద్దంతకూరే
వామేనాస్యందక్షిణేనైవ యో వై; మహాబలం కచ్చిదేనం స్మరంతి॥23॥

ఉద్యన్నయం నకులః ప్రేషితో వై; గావల్గణే సంజయ పశ్యతస్తే
దిశం ప్రతీచీం వశమానయన్మే; మాద్రీసుతం కచ్చిదేనం స్మరంతి॥24॥

అభ్యాభవో ద్వైతవనే య ఆసీ;ద్దుర్మంత్రితే ఘోషయాత్రాగతానాం
యత్ర మందాఞ్శత్రువశం ప్రయాతా;నమోచయద్భీమసేనో జయశ్చ॥25॥

అహం పశ్చాదర్జునమభ్యరక్షం; మాద్రీపుత్రౌ భీమసేనశ్చ చక్రే
గాండీవభృచ్ఛత్రుసంఘానుదస్య; స్వస్త్యాగమత్కచ్చిదేనం స్మరంతి॥26॥

న కర్మణా సాధునైకేన నూనం; కర్తుం శక్యం భవతీహ సంజయ
సర్వాత్మనా పరిజేతుం వయం చే;న్న శక్నుమో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రం॥27॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యథార్హసే పాండవ తత్తథైవ; కురూన్కురుశ్రేష్ఠ జనం చ పృచ్ఛసి
అనామయాస్తాత మనస్వినస్తే; కురుశ్రేష్ఠాన్పృచ్ఛసి పార్థ యాంస్త్వం॥1॥

సంత్యేవ వృద్ధాః సాధవో ధార్తరాష్ట్రే; సంత్యేవ పాపాః పాండవ తస్య విద్ధి
దద్యాద్రిపోశ్చాపి హి ధార్తరాష్ట్రః; కుతో దాయాల్లోపయేద్బ్రాహ్మణానాం॥2॥

యద్యుష్మాకం వర్తతేఽసౌ న ధర్మ్య;మద్రుగ్ధేషు ద్రుగ్ధవత్తన్న సాధు
మిత్రధ్రుక్స్యాద్ధృతరాష్ట్రః సపుత్రో; యుష్మాంద్విషన్సాధువృత్తానసాధుః॥3॥

న చానుజానాతి భృశం చ తప్యతే; శోచత్యంతః స్థవిరోఽజాతశత్రో
శృణోతి హి బ్రాహ్మణానాం సమేత్య; మిత్రద్రోహః పాతకేభ్యో గరీయాన్॥4॥

స్మరంతి తుభ్యం నరదేవ సంగమే; యుద్ధే చ జిష్ణోశ్చ యుధాం ప్రణేతుః
సముత్కృష్టే దుందుభిశంఖశబ్దే; గదాపాణిం భీమసేనం స్మరంతి॥5॥

మాద్రీసుతౌ చాపి రణాజిమధ్యే; సర్వా దిశః సంపతంతౌ స్మరంతి
సేనాం వర్షంతౌ శరవర్షైరజస్రం; మహారథౌ సమరే దుష్ప్రకంప్యౌ॥6॥

న త్వేవ మన్యే పురుషస్య రాజ;న్ననాగతం జ్ఞాయతే యద్భవిష్యం
త్వం చేదిమం సర్వధర్మోపపన్నః; ప్రాప్తః క్లేశం పాండవ కృచ్ఛ్రరూపం॥7॥

త్వమేవైతత్సర్వమతశ్చ భూయః; సమీకుర్యాః ప్రజ్ఞయాజాతశత్రో
న కామార్థం సంత్యజేయుర్హి ధర్మం; పాండోః సుతాః సర్వ ఏవేంద్రకల్పాః॥8॥

త్వమేవైతత్ప్రజ్ఞయాజాతశత్రో; శమం కుర్యా యేన శర్మాప్నుయుస్తే
ధార్తరాష్ట్రాః పాండవాః సృంజయాశ్చ; యే చాప్యన్యే పార్థివాః సంనివిష్టాః॥9॥

యన్మాబ్రవీద్ధృతరాష్ట్రో నిశాయా;మజాతశత్రో వచనం పితా తే
సహామాత్యః సహపుత్రశ్చ రాజ;న్సమేత్య తాం వాచమిమాం నిబోధ॥10॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సమాగతాః పాండవాః సృంజయాశ్చ; జనార్దనో యుయుధానో విరాటః
యత్తే వాక్యం ధృతరాష్ట్రానుశిష్టం; గావల్గణే బ్రూహి తత్సూతపుత్ర॥1॥

సంజయ ఉవాచ

అజాతశత్రుం చ వృకోదరం చ; ధనంజయం మాద్రవతీసుతౌ చ
ఆమంత్రయే వాసుదేవం చ శౌరిం; యుయుధానం చేకితానం విరాటం॥2॥

పాంచాలానామధిపం చైవ వృద్ధం; ధృష్టద్యుమ్నం పార్షతం యాజ్ఞసేనిం
సర్వే వాచం శృణుతేమాం మదీయాం; వక్ష్యామి యాం భూతిమిచ్ఛన్కురూణాం॥3॥

శమం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽభినంద;న్నయోజయత్త్వరమాణో రథం మే
సభ్రాతృపుత్రస్వజనస్య రాజ్ఞ;స్తద్రోచతాం పాండవానాం శమోఽస్తు॥4॥

సర్వైర్ధర్మైః సముపేతాః స్థ పార్థాః; ప్రస్థానేన మార్దవేనార్జవేన
జాతాః కులే అనృశంసా వదాన్యా; హ్రీనిషేధాః కర్మణాం నిశ్చయజ్ఞాః॥5॥

న యుజ్యతే కర్మ యుష్మాసు హీనం; సత్త్వం హి వస్తాదృశం భీమసేనాః
ఉద్భాసతే హ్యంజనబిందువత్త;చ్ఛుక్లే వస్త్రే యద్భవేత్కిల్బిషం వః॥6॥

సర్వక్షయో దృశ్యతే యత్ర కృత్స్నః; పాపోదయో నిరయోఽభావసంస్థః
కస్తత్కుర్యాజ్జాతు కర్మ ప్రజాన;న్పరాజయో యత్ర సమో జయశ్చ॥7॥

తే వై ధన్యా యైః కృతం జ్ఞాతికార్యం; యే వః పుత్రాః సుహృదో బాంధవాశ్చ
ఉపక్రుష్టం జీవితం సంత్యజేయు;స్తతః కురూణాం నియతో వై భవః స్యాత్॥8॥

తే చేత్కురూననుశాస్య స్థ పార్థా; నినీయ సర్వాంద్విషతో నిగృహ్య
సమం వస్తజ్జీవితం మృత్యునా స్యా;ద్యజ్జీవధ్వం జ్ఞాతివధే న సాధు॥9॥

కో హ్యేవ యుష్మాన్సహ కేశవేన; సచేకితానాన్పార్షతబాహుగుప్తాన్
ససాత్యకీన్విషహేత ప్రజేతుం; లబ్ధ్వాపి దేవాన్సచివాన్సహేంద్రాన్॥10॥

కో వా కురూంద్రోణభీష్మాభిగుప్తా;నశ్వత్థామ్నా శల్యకృపాదిభిశ్చ
రణే ప్రసోఢుం విషహేత రాజ;న్రాధేయగుప్తాన్సహ భూమిపాలైః॥11॥

మహద్బలం ధార్తరాష్ట్రస్య రాజ్ఞః; కో వై శక్తో హంతుమక్షీయమాణః
సోఽహం జయే చైవ పరాజయే చ; నిఃశ్రేయసం నాధిగచ్ఛామి కించిత్॥12॥

కథం హి నీచా ఇవ దౌష్కులేయా; నిర్ధర్మార్థం కర్మ కుర్యుశ్చ పార్థాః
సోఽహం ప్రసాద్య ప్రణతో వాసుదేవం; పాంచాలానామధిపం చైవ వృద్ధం॥13॥

కృతాంజలిః శరణం వః ప్రపద్యే; కథం స్వస్తి స్యాత్కురుసృంజయానాం
న హ్యేవ తే వచనం వాసుదేవో; ధనంజయో వా జాతు కించిన్న కుర్యాత్॥14॥

ప్రాణానాదౌ యాచ్యమానః కుతోఽన్య;దేతద్విద్వన్సాధనార్థం బ్రవీమి
ఏతద్రాజ్ఞో భీష్మపురోగమస్య; మతం యద్వః శాంతిరిహోత్తమా స్యాత్‖15‖

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాం ను వాచం సంజయ మే శృణోషి; యుద్ధైషిణీం యేన యుద్ధాద్బిభేషి
అయుద్ధం వై తాత యుద్ధాద్గరీయః; కస్తల్లబ్ధ్వా జాతు యుధ్యేత సూత॥1॥

అకుర్వతశ్చేత్పురుషస్య సంజయ; సిధ్యేత్సంకల్పో మనసా యం యమిచ్ఛేత్
న కర్మ కుర్యాద్విదితం మమైత;దన్యత్ర యుద్ధాద్బహు యల్లఘీయః॥2॥

కుతో యుద్ధం జాతు నరః ప్రజాన;న్కో దైవశప్తోఽభివృణీత యుద్ధం
సుఖైషిణః కర్మ కుర్వంతి పార్థా; ధర్మాదహీనం యచ్చ లోకస్య పథ్యం॥3॥

కర్మోదయం సుఖమాశంసమానః; కృచ్ఛ్రోపాయం తత్త్వతః కర్మ దుఃఖం
సుఖప్రేప్సుర్విజిఘాంసుశ్చ దుఃఖం; య ఇంద్రియాణాం ప్రీతివశానుగామీ
కామాభిధ్యా స్వశరీరం దునోతి; యయా ప్రయుక్తోఽనుకరోతి దుఃఖం॥4॥

యథేధ్యమానస్య సమిద్ధతేజసో; భూయో బలం వర్ధతే పావకస్య
కామార్థలాభేన తథైవ భూయో; న తృప్యతే సర్పిషేవాగ్నిరిద్ధః
సంపశ్యేమం భోగచయం మహాంతం; సహాస్మాభిర్ధృతరాష్ట్రస్య రాజ్ఞః॥5॥

నాశ్రేయసామీశ్వరో విగ్రహాణాం; నాశ్రేయసాం గీతశబ్దం శృణోతి
నాశ్రేయసః సేవతే మాల్యగంధా;న్న చాప్యశ్రేయాంస్యనులేపనాని॥6॥

నాశ్రేయసః ప్రావరానధ్యవస్తే; కథం త్వస్మాన్సంప్రణుదేత్కురుభ్యః
అత్రైవ చ స్యాదవధూయ ఏష; కామః శరీరే హృదయం దునోతి॥7॥

స్వయం రాజా విషమస్థః పరేషు; సామస్థ్యమన్విచ్ఛతి తన్న సాధు
యథాత్మనః పశ్యతి వృత్తమేవ; తథా పరేషామపి సోఽభ్యుపైతి॥8॥

ఆసన్నమగ్నిం తు నిదాఘకాలే; గంభీరకక్షే గహనే విసృజ్య
యథా వృద్ధం వాయువశేన శోచే;త్క్షేమం ముముక్షుః శిశిరవ్యపాయే॥9॥

ప్రాప్తైశ్వర్యో ధృతరాష్ట్రోఽద్య రాజా; లాలప్యతే సంజయ కస్య హేతోః
ప్రగృహ్య దుర్బుద్ధిమనార్జవే రతం; పుత్రం మందం మూఢమమంత్రిణం తు॥10॥

అనాప్తః సన్నాప్తతమస్య వాచం; సుయోధనో విదురస్యావమన్య
సుతస్య రాజా ధృతరాష్ట్రః ప్రియైషీ; సంబుధ్యమానో విశతేఽధర్మమేవ॥11॥

మేధావినం హ్యర్థకామం కురూణాం; బహుశ్రుతం వాగ్మినం శీలవంతం
సూత రాజా ధృతరాష్ట్రః కురుభ్యో; న సోఽస్మరద్విదురం పుత్రకామ్యాత్॥12॥

మానఘ్నస్య ఆత్మకామస్య చేర్ష్యోః; సంరంభిణశ్చార్థధర్మాతిగస్య
దుర్భాషిణో మన్యువశానుగస్య; కామాత్మనో దుర్హృదో భావనస్య॥13॥

అనేయస్యాశ్రేయసో దీర్ఘమన్యో;ర్మిత్రద్రుహః సంజయ పాపబుద్ధేః
సుతస్య రాజా ధృతరాష్ట్రః ప్రియైషీ; ప్రపశ్యమానః ప్రజహాద్ధర్మకామౌ॥14॥

తదైవ మే సంజయ దీవ్యతోఽభూ;న్నో చేత్కురూనాగతః స్యాదభావః
కావ్యాం వాచం విదురో భాషమాణో; న విందతే ధృతరాష్ట్రాత్ప్రశంసాం॥15॥

క్షత్తుర్యదా అన్వవర్తంత బుద్ధిం; కృచ్ఛ్రం కురూన్న తదాభ్యాజగామ
యావత్ప్రజ్ఞామన్వవర్తంత తస్య; తావత్తేషాం రాష్ట్రవృద్ధిర్బభూవ॥16॥

తదర్థలుబ్ధస్య నిబోధ మేఽద్య; యే మంత్రిణో ధార్తరాష్ట్రస్య సూత
దుఃశాసనః శకునిః సూతపుత్రో; గావల్గణే పశ్య సంమోహమస్య॥17॥

సోఽహం న పశ్యామి పరీక్షమాణః; కథం స్వస్తి స్యాత్కురుసృంజయానాం
ఆత్తైశ్వర్యో ధృతరాష్ట్రః పరేభ్యః; ప్రవ్రాజితే విదురే దీర్ఘదృష్టౌ॥18॥

ఆశంసతే వై ధృతరాష్ట్రః సపుత్రో; మహారాజ్యమసపత్నం పృథివ్యాం
తస్మిఇశ్శమః కేవలం నోపలభ్యో; అత్యాసన్నం మద్గతం మన్యతేఽర్థం॥19॥

యత్తత్కర్ణో మన్యతే పారణీయం; యుద్ధే గృహీతాయుధమర్జునేన
ఆసంశ్చ యుద్ధాని పురా మహాంతి; కథం కర్ణో నాభవద్ద్వీప ఏషాం॥20॥

కర్ణశ్చ జానాతి సుయోధనశ్చ; ద్రోణశ్చ జానాతి పితామహశ్చ
అన్యే చ యే కురవస్తత్ర సంతి; యథార్జునాన్నాస్త్యపరో ధనుర్ధరః॥21॥

జానంత్యేతే కురవః సర్వ ఏవ; యే చాప్యన్యే భూమిపాలాః సమేతాః
దుర్యోధనం చాపరాధే చరంత;మరిందమే ఫల్గునేఽవిద్యమానే॥22॥

తేనార్థబద్ధం మన్యతే ధార్తరాష్ట్రః; శక్యం హర్తుం పాండవానాం మమత్వం
కిరీటినా తాలమాత్రాయుధేన; తద్వేదినా సంయుగం తత్ర గత్వా॥23॥

గాండీవవిస్ఫారితశబ్దమాజా;వశృణ్వానా ధార్తరాష్ట్రా ధ్రియంతే
క్రుద్ధస్య చేద్భీమసేనస్య వేగా;త్సుయోధనో మన్యతే సిద్ధమర్థం॥24॥

ఇంద్రోఽప్యేతన్నోత్సహేత్తాత హర్తు;మైశ్వర్యం నో జీవతి భీమసేనే
ధనంజయే నకులే చైవ సూత; తథా వీరే సహదేవే మదీయే॥25॥

స చేదేతాం ప్రతిపద్యేత బుద్ధిం; వృద్ధో రాజా సహ పుత్రేణ సూత
ఏవం రణే పాండవకోపదగ్ధా; న నశ్యేయుః సంజయ ధార్తరాష్ట్రాః॥26॥

జానాసి త్వం క్లేశమస్మాసు వృత్తం; త్వాం పూజయన్సంజయాహం క్షమేయం
యచ్చాస్మాకం కౌరవైర్భూతపూర్వం; యా నో వృత్తిర్ధార్తరాష్ట్రే తదాసీత్॥27॥

అద్యాపి తత్తత్ర తథైవ వర్తతాం; శాంతిం గమిష్యామి యథా త్వమాత్థ
ఇంద్రప్రస్థే భవతు మమైవ రాజ్యం; సుయోధనో యచ్ఛతు భారతాగ్ర్యః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ధర్మే నిత్యా పాండవ తే విచేష్టా; లోకే శ్రుతా దృశ్యతే చాపి పార్థ
మహాస్రావం జీవితం చాప్యనిత్యం; సంపశ్య త్వం పాండవ మా వినీనశః॥1॥

న చేద్భాగం కురవోఽన్యత్ర యుద్ధా;త్ప్రయచ్ఛంతే తుభ్యమజాతశత్రో
భైక్షచర్యామంధకవృష్ణిరాజ్యే; శ్రేయో మన్యే న తు యుద్ధేన రాజ్యం॥2॥

అల్పకాలం జీవితం యన్మనుష్యే; మహాస్రావం నిత్యదుఃఖం చలం చ
భూయశ్చ తద్వయసో నానురూపం; తస్మాత్పాపం పాండవ మా ప్రసార్షీః॥3॥

కామా మనుష్యం ప్రసజంత ఏవ; ధర్మస్య యే విఘ్నమూలం నరేంద్ర
పూర్వం నరస్తాంధృతిమాన్వినిఘ్న;ల్లోకే ప్రశంసాం లభతేఽనవద్యాం॥4॥

నిబంధనీ హ్యర్థతృష్ణేహ పార్థ; తామేషతో బాధ్యతే ధర్మ ఏవ
ధర్మం తు యః ప్రవృణీతే స బుద్ధః; కామే గృద్ధో హీయతేఽర్థానురోధాత్॥5॥

ధర్మం కృత్వా కర్మణాం తాత ముఖ్యం; మహాప్రతాపః సవితేవ భాతి
హానేన ధర్మస్య మహీమపీమాం; లబ్ధ్వా నరః సీదతి పాపబుద్ధిః॥6॥

వేదోఽధీతశ్చరితం బ్రహ్మచర్యం; యజ్ఞైరిష్టం బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ దత్తం
పరం స్థానం మన్యమానేన భూయ; ఆత్మా దత్తో వర్షపూగం సుఖేభ్యః॥7॥

సుఖప్రియే సేవమానోఽతివేలం; యోగాభ్యాసే యో న కరోతి కర్మ
విత్తక్షయే హీనసుఖోఽతివేలం; దుఃఖం శేతే కామవేగప్రణున్నః॥8॥

ఏవం పునరర్థచర్యాప్రసక్తో; హిత్వా ధర్మం యః ప్రకరోత్యధర్మం
అశ్రద్దధత్పరలోకాయ మూఢో; హిత్వా దేహం తప్యతే ప్రేత్య మందః॥9॥

న కర్మణాం విప్రణాశోఽస్త్యముత్ర; పుణ్యానాం వాప్యథ వా పాపకానాం
పూర్వం కర్తుర్గచ్ఛతి పుణ్యపాపం; పశ్చాత్త్వేతదనుయాత్యేవ కర్తా॥10॥

న్యాయోపేతం బ్రాహ్మణేభ్యో యదన్నం; శ్రద్ధాపూతం గంధరసోపపన్నం
అన్వాహార్యేషూత్తమదక్షిణేషు; తథారూపం కర్మ విఖ్యాయతే తే॥11॥

ఇహ క్షేత్రే క్రియతే పార్థ కార్యం; న వై కించిద్విద్యతే ప్రేత్య కార్యం
కృతం త్వయా పారలోక్యం చ కార్యం; పుణ్యం మహత్సద్భిరనుప్రశస్తం॥12॥

జహాతి మృత్యుం చ జరాం భయం చ; న క్షుత్పిపాసే మనసశ్చాప్రియాణి
న కర్తవ్యం విద్యతే తత్ర కించి;దన్యత్ర వై ఇంద్రియప్రీణనార్థాత్॥13॥

ఏవంరూపం కర్మఫలం నరేంద్ర; మాత్రావతా హృదయస్య ప్రియేణ
స క్రోధజం పాండవ హర్షజం చ; లోకావుభౌ మా ప్రహాసీశ్చిరాయ॥14॥

అంతం గత్వా కర్మణాం యా ప్రశంసా; సత్యం దమశ్చార్జవమానృశంస్యం
అశ్వమేధో రాజసూయస్తథేష్టః; పాపస్యాంతం కర్మణో మా పునర్గాః॥15॥

తచ్చేదేవం దేశరూపేణ పార్థాః; కరిష్యధ్వం కర్మ పాపం చిరాయ
నివసధ్వం వర్షపూగాన్వనేషు; దుఃఖం వాసం పాండవా ధర్మహేతోః॥16॥

అప్రవ్రజ్యే యోజయిత్వా పురస్తా;దాత్మాధీనం యద్బలం తే తదాసీత్
నిత్యం పాంచాలాః సచివాస్తవేమే; జనార్దనో యుయుధానశ్చ వీరః॥17॥

మత్స్యో రాజా రుక్మరథః సపుత్రః; ప్రహారిభిః సహ పుత్రైర్విరాటః
రాజానశ్చ యే విజితాః పురస్తా;త్త్వామేవ తే సంశ్రయేయుః సమస్తాః॥18॥

మహాసహాయః ప్రతపన్బలస్థః; పురస్కృతో వాసుదేవార్జునాభ్యాం
వరాన్హనిష్యంద్విషతో రంగమధ్యే; వ్యనేష్యథా ధార్తరాష్ట్రస్య దర్పం॥19॥

బలం కస్మాద్వర్ధయిత్వా పరస్య; నిజాన్కస్మాత్కర్శయిత్వా సహాయాన్
నిరుష్య కస్మాద్వర్షపూగాన్వనేషు; యుయుత్ససే పాండవ హీనకాలం॥20॥

అప్రజ్ఞో వా పాండవ యుధ్యమానో; అధర్మజ్ఞో వా భూతిపథాద్వ్యపైతి
ప్రజ్ఞావాన్వా బుధ్యమానోఽపి ధర్మం; సంరంభాద్వా సోఽపి భూతేరపైతి॥21॥

నాధర్మే తే ధీయతే పార్థ బుద్ధి;ర్న సంరంభాత్కర్మ చకర్థ పాపం
అద్ధా కిం తత్కారణం యస్య హేతోః; ప్రజ్ఞావిరుద్ధం కర్మ చికీర్షసీదం॥22॥

అవ్యాధిజం కటుకం శీర్షరోగం; యశోముషం పాపఫలోదయం చ
సతాం పేయం యన్న పిబంత్యసంతో; మన్యుం మహారాజ పిబ ప్రశామ్య॥23॥

పాపానుబంధం కో ను తం కామయేత; క్షమైవ తే జ్యాయసీ నోత భోగాః
యత్ర భీష్మః శాంతనవో హతః స్యా;ద్యత్ర ద్రోణః సహపుత్రో హతః స్యాత్॥24॥

కృపః శల్యః సౌమదత్తిర్వికర్ణో; వివింశతిః కర్ణదుర్యోధనౌ చ
ఏతాన్హత్వా కీదృశం తత్సుఖం స్యా;ద్యద్విందేథాస్తదనుబ్రూహి పార్థ॥25॥

లబ్ధ్వాపీమాం పృథివీం సాగరాంతాం; జరామృత్యూ నైవ హి త్వం ప్రజహ్యాః
ప్రియాప్రియే సుఖదుఃఖే చ రాజ;న్నేవం విద్వాన్నైవ యుద్ధం కురుష్వ॥26॥

అమాత్యానాం యది కామస్య హేతో;రేవంయుక్తం కర్మ చికీర్షసి త్వం
అపాక్రమేః సంప్రదాయ స్వమేభ్యో; మా గాస్త్వం వై దేవయానాత్పథోఽద్య॥27॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసంశయం సంజయ సత్యమేత;ద్ధర్మో వరః కర్మణాం యత్త్వమాత్థ
జ్ఞాత్వా తు మాం సంజయ గర్హయేస్త్వం; యది ధర్మం యద్యధర్మం చరామి॥1॥

యత్రాధర్మో ధర్మరూపాణి బిభ్ర;ద్ధర్మః కృత్స్నో దృశ్యతేఽధర్మరూపః
తథా ధర్మో ధారయంధర్మరూపం; విద్వాంసస్తం సంప్రపశ్యంతి బుద్ధ్యా||2||

ఏవమేతావాపది లింగమేత;ద్ధర్మాధర్మౌ వృత్తినిత్యౌ భజేతాం
ఆద్యం లింగం యస్య తస్య ప్రమాణ;మాపద్ధర్మం సంజయ తం నిబోధ||3||

లుప్తాయాం తు ప్రకృతౌ యేన కర్మ; నిష్పాదయేత్తత్పరీప్సేద్విహీనః
ప్రకృతిస్థశ్చాపది వర్తమాన; ఉభౌ గర్హ్యౌ భవతః సంజయైతౌ||4||

అవిలోపమిచ్ఛతాం బ్రాహ్మణానాం; ప్రాయశ్చిత్తం విహితం యద్విధాత్రా
ఆపద్యథాకర్మసు వర్తమానా;న్వికర్మస్థాన్సంజయ గర్హయేత||5||

మనీషిణాం తత్త్వవిచ్ఛేదనాయ; విధీయతే సత్సు వృత్తిః సదైవ
అబ్రాహ్మణాః సంతి తు యే న వైద్యాః; సర్వోచ్ఛేదం సాధు మన్యేత తేభ్యః||6||

తదర్థా నః పితరో యే చ పూర్వే; పితామహా యే చ తేభ్యః పరేఽన్యే
ప్రజ్ఞైషిణో యే చ హి కర్మ చక్రు;ర్నాస్త్యంతతో నాస్తి నాస్తీతి మన్యే||7||

యత్కించిదేతద్విత్తమస్యాం పృథివ్యాం; యద్దేవానాం త్రిదశానాం పరత్ర
ప్రాజాపత్యం త్రిదివం బ్రహ్మలోకం; నాధర్మతః సంజయ కామయే తత్||8||

ధర్మేశ్వరః కుశలో నీతిమాంశ్చా;ప్యుపాసితా బ్రాహ్మణానాం మనీషీ
నానావిధాంశ్చైవ మహాబలాంశ్చ; రాజన్యభోజానునుశాస్తి కృష్ణః||9||

యది హ్యహం విసృజన్స్యామగర్హ్యో; యుధ్యమానో యది జహ్యాం స్వధర్మం
మహాయశాః కేశవస్తద్బ్రవీతు; వాసుదేవస్తూభయోరర్థకామః||10||

శైనేయా హి చైత్రకాశ్చాంధకాశ్చ; వార్ష్ణేయభోజాః కౌకురాః సృంజయాశ్చ
ఉపాసీనా వాసుదేవస్య బుద్ధిం; నిగృహ్య శత్రూన్సుహృదో నందయంతి||11||

వృష్ణ్యంధకా హ్యుగ్రసేనాదయో వై; కృష్ణప్రణీతాః సర్వ ఏవేంద్రకల్పాః
మనస్వినః సత్యపరాక్రమాశ్చ; మహాబలా యాదవా భోగవంతః||12||

కాశ్యో బభ్రుః శ్రియముత్తమాం గతో; లబ్ధ్వా కృష్ణం భ్రాతరమీశితారం
యస్మై కామాన్వర్షతి వాసుదేవో; గ్రీష్మాత్యయే మేఘ ఇవ ప్రజాభ్యః||13||

ఈదృశోఽయం కేశవస్తాత భూయో; విద్మో హ్యేనం కర్మణాం నిశ్చయజ్ఞం
ప్రియశ్చ నః సాధుతమశ్చ కృష్ణో; నాతిక్రమే వచనం కేశవస్య||14||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

అవినాశం సంజయ పాండవానా;మిచ్ఛామ్యహం భూతిమేషాం ప్రియం చ
తథా రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య సూత; సదాశంసే బహుపుత్రస్య వృద్ధిం||1||

కామో హి మే సంజయ నిత్యమేవ; నాన్యద్బ్రూయాం తాన్ప్రతి శామ్యతేతి
రాజ్ఞశ్చ హి ప్రియమేతచ్ఛృణోమి; మన్యే చైతత్పాండవానాం సమర్థం||2||

సుదుష్కరశ్చాత్ర శమో హి నూనం; ప్రదర్శితః సంజయ పాండవేన
యస్మిన్గృద్ధో ధృతరాష్ట్రః సపుత్రః; కస్మాదేషాం కలహో నాత్ర మూర్ఛేత్||3||

తత్త్వం ధర్మం విచరన్సంజయేహ; మత్తశ్చ జానాసి యుధిష్ఠిరాచ్చ
అథో కస్మాత్సంజయ పాండవస్య; ఉత్సాహినః పూరయతః స్వకర్మ
యథాఖ్యాతమావసతః కుటుంబం; పురాకల్పాత్సాధు విలోపమాత్థ||4||

అస్మిన్విధౌ వర్తమానే యథావ;దుచ్చావచా మతయో బ్రాహ్మణానాం
కర్మణాహుః సిద్ధిమేకే పరత్ర; హిత్వా కర్మ విద్యయా సిద్ధిమేకే
నాభుంజానో భక్ష్యభోజ్యస్య తృప్యే;ద్విద్వానపీహ విదితం బ్రాహ్మణానాం||5||

యా వై విద్యాః సాధయంతీహ కర్మ; తాసాం ఫలం విద్యతే నేతరాసాం
తత్రేహ వై దృష్టఫలం తు కర్మ; పీత్వోదకం శామ్యతి తృష్ణయార్తః||6||

సోఽయం విధిర్విహితః కర్మణైవ; తద్వర్తతే సంజయ తత్ర కర్మ
తత్ర యోఽన్యత్కర్మణః సాధు మన్యే;న్మోఘం తస్య లపితం దుర్బలస్య||7||

కర్మణామీ భాంతి దేవాః పరత్ర; కర్మణైవేహ ప్లవతే మాతరిశ్వా
అహోరాత్రే విదధత్కర్మణైవ; అతంద్రితో నిత్యముదేతి సూర్యః||8||

మాసార్ధమాసానథ నక్షత్రయోగా;నతంద్రితశ్చంద్రమా అభ్యుపైతి
అతంద్రితో దహతే జాతవేదాః; సమిధ్యమానః కర్మ కుర్వన్ప్రజాభ్యః||9||

అతంద్రితా భారమిమం మహాంతం; బిభర్తి దేవీ పృథివీ బలేన
అతంద్రితాః శీఘ్రమపో వహంతి; సంతర్పయంత్యః సర్వభూతాని నద్యః||10||

అతంద్రితో వర్షతి భూరితేజాః; సంనాదయన్నంతరిక్షం దివం చ
అతంద్రితో బ్రహ్మచర్యం చచార; శ్రేష్ఠత్వమిచ్ఛన్బలభిద్దేవతానాం||11||

హిత్వా సుఖం మనసశ్చ ప్రియాణి; తేన శక్రః కర్మణా శ్రైష్ఠ్యమాప
సత్యం ధర్మం పాలయన్నప్రమత్తో; దమం తితిక్షాం సమతాం ప్రియం చ
ఏతాని సర్వాణ్యుపసేవమానో; దేవరాజ్యం మఘవాన్ప్రాప ముఖ్యం||12||

బృహస్పతిర్బ్రహ్మచర్యం చచార; సమాహితః సంశితాత్మా యథావత్
హిత్వా సుఖం ప్రతిరుధ్యేంద్రియాణి; తేన దేవానామగమద్గౌరవం సః||13||

నక్షత్రాణి కర్మణాముత్ర భాంతి; రుద్రాదిత్యా వసవోఽథాపి విశ్వే
యమో రాజా వైశ్రవణః కుబేరో; గంధర్వయక్షాప్సరసశ్చ శుభ్రాః
బ్రహ్మచర్యం వేదవిద్యాః క్రియాశ్చ; నిషేవమాణా మునయోఽముత్ర భాంతి||14||

జానన్నిమం సర్వలోకస్య ధర్మం; బ్రాహ్మణానాం క్షత్రియాణాం విశాం చ
స కస్మాత్త్వం జానతాం జ్ఞానవాన్స;న్వ్యాయచ్ఛసే సంజయ కౌరవార్థే||15||

ఆమ్నాయేషు నిత్యసంయోగమస్య; తథాశ్వమేధే రాజసూయే చ విద్ధి
సంయుజ్యతే ధనుషా వర్మణా చ; హస్తత్రాణై రథశస్త్రైశ్చ భూయః||16||

తే చేదిమే కౌరవాణాముపాయ;మధిగచ్ఛేయురవధేనైవ పార్థాః
ధర్మత్రాణం పుణ్యమేషాం కృతం స్యా;దార్యే వృత్తే భీమసేనం నిగృహ్య||17||

తే చేత్పిత్ర్యే కర్మణి వర్తమానా; ఆపద్యేరందిష్టవశేన మృత్యుం
యథాశక్త్యా పూరయంతః స్వకర్మ; తదప్యేషాం నిధనం స్యాత్ప్రశస్తం||18||

ఉతాహో త్వం మన్యసే సర్వమేవ; రాజ్ఞాం యుద్ధే వర్తతే ధర్మతంత్రం
అయుద్ధే వా వర్తతే ధర్మతంత్రం; తథైవ తే వాచమిమాం శృణోమి||19||

చాతుర్వర్ణ్యస్య ప్రథమం విభాగ;మవేక్ష్య త్వం సంజయ స్వం చ కర్మ
నిశమ్యాథో పాండవానాం స్వకర్మ; ప్రశంస వా నింద వా యా మతిస్తే||20||

అధీయీత బ్రాహ్మణోఽథో యజేత; దద్యాదియాత్తీర్థముఖ్యాని చైవ
అధ్యాపయేద్యాజయేచ్చాపి యాజ్యా;న్ప్రతిగ్రహాన్వా విదితాన్ప్రతీచ్ఛేత్||21||

తథా రాజన్యో రక్షణం వై ప్రజానాం; కృత్వా ధర్మేణాప్రమత్తోఽథ దత్త్వా
యజ్ఞైరిష్ట్వా సర్వవేదానధీత్య; దారాన్కృత్వా పుణ్యకృదావసేద్గృహాన్||22||

వైశ్యోఽధీత్య కృషిగోరక్షపణ్యై;ర్విత్తం చిన్వన్పాలయన్నప్రమత్తః
ప్రియం కుర్వన్బ్రాహ్మణక్షత్రియాణాం; ధర్మశీలః పుణ్యకృదావసేద్గృహాన్||23||

పరిచర్యా వందనం బ్రాహ్మణానాం; నాధీయీత ప్రతిషిద్ధోఽస్య యజ్ఞః
నిత్యోత్థితో భూతయేఽతంద్రితః స్యా;దేష స్మృతః శూద్రధర్మః పురాణః||24||

ఏతాన్రాజా పాలయన్నప్రమత్తో; నియోజయన్సర్వవర్ణాన్స్వధర్మే
అకామాత్మా సమవృత్తిః ప్రజాసు; నాధార్మికాననురుధ్యేత కామాన్||25||

శ్రేయాంస్తస్మాద్యది విద్యేత కశ్చి;దభిజ్ఞాతః సర్వధర్మోపపన్నః
స తం దుష్టమనుశిష్యాత్ప్రజాన;న్న చేద్గృధ్యేదితి తస్మిన్న సాధు॥26॥

యదా గృధ్యేత్పరభూమిం నృశంసో; విధిప్రకోపాద్బలమాదదానః
తతో రాజ్ఞాం భవితా యుద్ధమేత;త్తత్ర జాతం వర్మ శస్త్రం ధనుశ్చ
ఇంద్రేణేదం దస్యువధాయ కర్మ; ఉత్పాదితం వర్మ శస్త్రం ధనుశ్చ॥27॥

స్తేనో హరేద్యత్ర ధనం హ్యదృష్టః; ప్రసహ్య వా యత్ర హరేత దృష్టః
ఉభౌ గర్హ్యౌ భవతః సంజయైతౌ; కిం వై పృథక్త్వం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రే
యోఽయం లోభాన్మన్యతే ధర్మమేతం; యమిచ్ఛతే మన్యువశానుగామీ॥28॥

భాగః పునః పాండవానాం నివిష్ట;స్తం నోఽకస్మాదాదదీరన్పరే వై
అస్మిన్పదే యుధ్యతాం నో వధోఽపి; శ్లాఘ్యః పిత్ర్యః పరరాజ్యాద్విశిష్టః
ఏతాంధర్మాన్కౌరవాణాం పురాణా;నాచక్షీథాః సంజయ రాజ్యమధ్యే॥29॥

యే తే మందా మృత్యువశాభిపన్నాః; సమానీతా ధార్తరాష్ట్రేణ మూఢాః
ఇదం పునః కర్మ పాపీయ ఏవ; సభామధ్యే పశ్య వృత్తం కురూణాం॥30॥

ప్రియాం భార్యాం ద్రౌపదీం పాండవానాం; యశస్వినీం శీలవృత్తోపపన్నాం
యదుపేక్షంత కురవో భీష్మముఖ్యాః; కామానుగేనోపరుద్ధాం రుదంతీం॥31॥

తం చేత్తదా తే సకుమారవృద్ధా; అవారయిష్యన్కురవః సమేతాః
మమ ప్రియం ధృతరాష్ట్రోఽకరిష్య;త్పుత్రాణాం చ కృతమస్యాభవిష్యత్॥32॥

దుఃశాసనః ప్రాతిలోమ్యాన్నినాయ; సభామధ్యే శ్వశురాణాం చ కృష్ణాం
సా తత్ర నీతా కరుణాన్యవోచ;న్నాన్యం క్షత్తుర్నాథమదృష్ట కంచిత్॥33॥

కార్పణ్యాదేవ సహితాస్తత్ర రాజ్ఞో; నాశక్నువన్ప్రతివక్తుం సభాయాం
ఏకః క్షత్తా ధర్మ్యమర్థం బ్రువాణో; ధర్మం బుద్ధ్వా ప్రత్యువాచాల్పబుద్ధిం॥34॥

అనుక్త్వా త్వం ధర్మమేవం సభాయా;మథేచ్ఛసే పాండవస్యోపదేష్టుం
కృష్ణా త్వేతత్కర్మ చకార శుద్ధం; సుదుష్కరం తద్ధి సభాం సమేత్య
యేన కృచ్ఛ్రాత్పాండవానుజ్జహార; తథాత్మానం నౌరివ సాగరౌఘాత్॥35॥

యత్రాబ్రవీత్సూతపుత్రః సభాయాం; కృష్ణాం స్థితాం శ్వశురాణాం సమీపే
న తే గతిర్విద్యతే యాజ్ఞసేని; ప్రపద్యేదానీం ధార్తరాష్ట్రస్య వేశ్మ
పరాజితాస్తే పతయో న సంతి; పతిం చాన్యం భామిని త్వం వృణీష్వ॥36॥

యో బీభత్సోర్హృదయే ప్రౌఢ ఆసీ;దస్థిప్రచ్ఛిన్మర్మఘాతీ సుఘోరః
కర్ణాచ్ఛరో వాఙ్మయస్తిగ్మతేజాః; ప్రతిష్ఠితో హృదయే ఫల్గునస్య॥37॥

కృష్ణాజినాని పరిధిత్సమానా;న్దుఃశాసనః కటుకాన్యభ్యభాషత్
ఏతే సర్వే షంఢతిలా వినష్టాః; క్షయం గతా నరకం దీర్ఘకాలం॥38॥

గాంధారరాజః శకునిర్నికృత్యా; యదబ్రవీద్ద్యూతకాలే స పార్థాన్
పరాజితో నకులః కిం తవాస్తి; కృష్ణయా త్వం దీవ్య వై యాజ్ఞసేన్యా॥39॥

జానాసి త్వం సంజయ సర్వమేత;ద్ద్యూతేఽవాచ్యం వాక్యమేవం యథోక్తం
స్వయం త్వహం ప్రార్థయే తత్ర గంతుం; సమాధాతుం కార్యమేతద్విపన్నం॥40॥

అహాపయిత్వా యది పాండవార్థం; శమం కురూణామథ చేచ్చరేయం
పుణ్యం చ మే స్యాచ్చరితం మహోదయం; ముచ్యేరంశ్చ కురవో మృత్యుపాశాత్॥41॥

అపి వాచం భాషమాణస్య కావ్యాం; ధర్మారామామర్థవతీమహింస్రాం
అవేక్షేరంధార్తరాష్ట్రాః సమక్షం; మాం చ ప్రాప్తం కురవః పూజయేయుః॥42॥

అతోఽన్యథా రథినా ఫల్గునేన; భీమేన చైవాహవదంశితేన
పరాసిక్తాంధార్తరాష్ట్రాంస్తు విద్ధి; ప్రదహ్యమానాన్కర్మణా స్వేన మందాన్॥43॥

పరాజితాన్పాండవేయాంస్తు వాచో; రౌద్రరూపా భాషతే ధార్తరాష్ట్రః
గదాహస్తో భీమసేనోఽప్రమత్తో; దుర్యోధనం స్మారయిత్వా హి కాలే॥44॥

సుయోధనో మన్యుమయో మహాద్రుమః; స్కంధః కర్ణః శకునిస్తస్య శాఖాః
దుఃశాసనః పుష్పఫలే సమృద్ధే; మూలం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽమనీషీ ॥45॥

యుధిష్ఠిరో ధర్మమయో మహాద్రుమః; స్కంధోఽర్జునో భీమసేనోఽస్య శాఖాః
మాద్రీపుత్రౌ పుష్పఫలే సమృద్ధే; మూలం త్వహం బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చ ॥46॥

వనం రాజా ధృతరాష్ట్రః సపుత్రో; వ్యాఘ్రా వనే సంజయ పాండవేయాః
మా వనం ఛింధి సవ్యాఘ్రం మా వ్యాఘ్రాన్నీనశో వనాత్ ॥47॥

నిర్వనో వధ్యతే వ్యాఘ్రో నిర్వ్యాఘ్రం ఛిద్యతే వనం
తస్మాద్వ్యాఘ్రో వనం రక్షేద్వనం వ్యాఘ్రం చ పాలయేత్ ॥48॥

లతాధర్మా ధార్తరాష్ట్రాః శాలాః సంజయ పాండవాః
న లతా వర్ధతే జాతు అనాశ్రిత్య మహాద్రుమం ॥49॥

స్థితాః శుశ్రూషితుం పార్థాః స్థితా యోద్ధుమరిందమాః
యత్కృత్యం ధృతరాష్ట్రస్య తత్కరోతు నరాధిపః ॥50॥

స్థితాః శమే మహాత్మానః పాండవా ధర్మచారిణః
యోధాః సమృద్ధాస్తద్విద్వన్నాచక్షీథా యథాతథం ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఆమంత్రయే త్వా నరదేవదేవ; గచ్ఛామ్యహం పాండవ స్వస్తి తేఽస్తు
కచ్చిన్న వాచా వృజినం హి కించి;దుచ్చారితం మే మనసోఽభిషంగాత్ ॥1॥

జనార్దనం భీమసేనార్జునౌ చ; మాద్రీసుతౌ సాత్యకిం చేకితానం
ఆమంత్ర్య గచ్ఛామి శివం సుఖం వః; సౌమ్యేన మాం పశ్యత చక్షుషా నృపాః ॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనుజ్ఞాతః సంజయ స్వస్తి గచ్ఛ; న నోఽకార్షీరప్రియం జాతు కించిత్
విద్మశ్చ త్వా తే చ వయం చ సర్వే; శుద్ధాత్మానం మధ్యగతం సభాస్థం ॥3॥

ఆప్తో దూతః సంజయ సుప్రియోఽసి; కల్యాణవాక్శీలవాందృష్టిమాంశ్చ
న ముహ్యేస్త్వం సంజయ జాతు మత్యా; న చ క్రుధ్యేరుచ్యమానోఽపి తథ్యం ॥4॥

న మర్మగాం జాతు వక్తాసి రూక్షాం; నోపస్తుతిం కటుకాం నోత శుక్తాం
ధర్మారామామర్థవతీమహింస్రా;మేతాం వాచం తవ జానామి సూత ॥5॥

త్వమేవ నః ప్రియతమోఽసి దూత; ఇహాగచ్ఛేద్విదురో వా ద్వితీయః
అభీక్ష్ణదృష్టోఽసి పురా హి నస్త్వం; ధనంజయస్యాత్మసమః సఖాసి ॥6॥

ఇతో గత్వా సంజయ క్షిప్రమేవ; ఉపాతిష్ఠేథా బ్రాహ్మణాన్యే తదర్హాః
విశుద్ధవీర్యాంశ్చరణోపపన్నా;న్కులే జాతాన్సర్వధర్మోపపన్నాన్ ॥7॥

స్వాధ్యాయినో బ్రాహ్మణా భిక్షవశ్చ; తపస్వినో యే చ నిత్యా వనేషు
అభివాద్యా వై మద్వచనేన వృద్ధా;స్తథేతరేషాం కుశలం వదేథాః ॥8॥

పురోహితం ధృతరాష్ట్రస్య రాజ్ఞః; ఆచార్యాశ్చ ఋత్విజో యే చ తస్య
తైశ్చ త్వం తాత సహితైర్యథార్హం; సంగచ్ఛేథాః కుశలేనైవ సూత ॥9॥

ఆచార్య ఇష్టోఽనపగో విధేయో; వేదానీప్సన్బ్రహ్మచర్యం చచార
యోఽస్త్రం చతుష్పాత్పునరేవ చక్రే; ద్రోణః ప్రసన్నోఽభివాద్యో యథార్హం ॥10॥

అధీతవిద్యశ్చరణోపపన్నో; యోఽస్త్రం చతుష్పాత్పునరేవ చక్రే
గంధర్వపుత్రప్రతిమం తరస్వినం; తమశ్వత్థామానం కుశలం స్మ పృచ్ఛేః॥11॥

శారద్వతస్యావసథం స్మ గత్వా; మహారథస్యాస్త్రవిదాం వరస్య
త్వం మామభీక్ష్ణం పరికీర్తయన్వై; కృపస్య పాదౌ సంజయ పాణినా స్పృశేః॥12॥

యస్మిఞ్శౌర్యమానృశంస్యం తపశ్చ; ప్రజ్ఞా శీలం శ్రుతిసత్త్వే ధృతిశ్చ
పాదౌ గృహీత్వా కురుసత్తమస్య; భీష్మస్య మాం తత్ర నివేదయేథాః॥13॥

ప్రజ్ఞాచక్షుర్యః ప్రణేతా కురూణాం; బహుశ్రుతో వృద్ధసేవీ మనీషీ
తస్మై రాజ్ఞే స్థవిరాయాభివాద్య; ఆచక్షీథాః సంజయ మామరోగం॥14॥

జ్యేష్ఠః పుత్రో ధృతరాష్ట్రస్య మందో; మూర్ఖః శఠః సంజయ పాపశీలః
ప్రశాస్తా వై పృథివీ యేన సర్వా; సుయోధనం కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥15॥

భ్రాతా కనీయానపి తస్య మంద;స్తథాశీలః సంజయ సోఽపి శశ్వత్
మహేష్వాసః శూరతమః కురూణాం; దుఃశాసనం కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥16॥

వృందారకం కవిమర్థేష్వమూఢం; మహాప్రజ్ఞం సర్వధర్మోపపన్నం
న తస్య యుద్ధం రోచతే వై కదాచి;ద్వైశ్యాపుత్రం కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥17॥

నికర్తనే దేవనే యోఽద్వితీయ;శ్ఛన్నోపధః సాధుదేవీ మతాక్షః
యో దుర్జయో దేవితవ్యేన సంఖ్యే; స చిత్రసేనః కుశలం తాత వాచ్యః॥18॥

యస్య కామో వర్తతే నిత్యమేవ; నాన్యః శమాద్భారతానామితి స్మ
స బాహ్లికానామృషభో మనస్వీ; పురా యథా మాభివదేత్ప్రసన్నః॥19॥

గుణైరనేకైః ప్రవరైశ్చ యుక్తో; విజ్ఞానవాన్నైవ చ నిష్ఠురో యః
స్నేహాదమర్షం సహతే సదైవ; స సోమదత్తః పూజనీయో మతో మే॥20॥

అర్హత్తమః కురుషు సౌమదత్తిః; స నో భ్రాతా సంజయ మత్సఖా చ
మహేష్వాసో రథినాముత్తమో యః; సహామాత్యః కుశలం తస్య పృచ్ఛేః॥21॥

యే చైవాన్యే కురుముఖ్యా యువానః; పుత్రాః పౌత్రా భ్రాతరశ్చైవ యే నః
యం యమేషాం యేన యేనాభిగచ్ఛే;రనామయం మద్వచనేన వాచ్యః॥22॥

యే రాజానః పాండవాయోధనాయ; సమానీతా ధార్తరాష్ట్రేణ కేచిత్
వసాతయః శాల్వకాః కేకయాశ్చ; తథాంబష్ఠా యే త్రిగర్తాశ్చ ముఖ్యాః॥23॥

ప్రాచ్యోదీచ్యా దాక్షిణాత్యాశ్చ శూరా;స్తథా ప్రతీచ్యాః పార్వతీయాశ్చ సర్వే
అనృశంసాః శీలవృత్తోపపన్నా;స్తేషాం సర్వేషాం కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥24॥

హస్త్యారోహా రథినః సాదినశ్చ; పదాతయశ్చార్యసంఘా మహాంతః
ఆఖ్యాయ మాం కుశలినం స్మ తేషా;మనామయం పరిపృచ్ఛేః సమగ్రాన్॥25॥

తథా రాజ్ఞో హ్యర్థయుక్తానమాత్యా;న్దౌవారికాన్యే చ సేనాం నయంతి
ఆయవ్యయం యే గణయంతి యుక్తా; అర్థాంశ్చ యే మహతశ్చింతయంతి॥26॥

గాంధారరాజః శకునిః పార్వతీయో; నికర్తనే యోఽద్వితీయోఽక్షదేవీ
మానం కుర్వంధార్తరాష్ట్రస్య సూత; మిథ్యాబుద్ధేః కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥27॥

యః పాండవానేకరథేన వీరః; సముత్సహత్యప్రధృష్యాన్విజేతుం
యో ముహ్యతాం మోహయితాద్వితీయో; వైకర్తనం కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥28॥

స ఏవ భక్తః స గురుః స భృత్యః; స వై పితా స చ మాతా సుహృచ్చ
అగాధబుద్ధిర్విదురో దీర్ఘదర్శీ; స నో మంత్రీ కుశలం తాత పృచ్ఛేః॥29॥

వృద్ధాః స్త్రియో యాశ్చ గుణోపపన్నా; యా జ్ఞాయంతే సంజయ మాతరస్తాః
తాభిః సర్వాభిః సహితాభిః సమేత్య; స్త్రీభిర్వృద్ధాభిరభివాదం వదేథాః॥30॥

కచ్చిత్పుత్రా జీవపుత్రాః సుసమ్య;గ్వర్తంతే వో వృత్తిమనృశంసరూపాం
ఇతి స్మోక్త్వా సంజయ బ్రూహి పశ్చా;దజాతశత్రుః కుశలీ సపుత్రః॥31॥

యా నో భార్యాః సంజయ వేత్థ తత్ర; తాసాం సర్వాసాం కుశలం తాత పృచ్ఛేః
సుసంగుప్తాః సురభయోఽనవద్యాః; కచ్చిద్గృహానావసథాప్రమత్తాః||32||

కచ్చిద్వృత్తిం శ్వశురేషు భద్రాః; కల్యాణీం వర్తధ్వమనృశంసరూపాం
యథా చ వః స్యుః పతయోఽనుకూలా;స్తథా వృత్తిమాత్మనః స్థాపయధ్వం||33||

యా నః స్నుషాః సంజయ వేత్థ తత్ర; ప్రాప్తాః కులేభ్యశ్చ గుణోపపన్నాః
ప్రజావత్యో బ్రూహి సమేత్య తాశ్చ; యుధిష్ఠిరో వోఽభ్యవదత్ప్రసన్నః||34||

కన్యాః స్వజేథాః సదనేషు సంజయ; అనామయం మద్వచనేన పృష్ట్వా
కల్యాణా వః సంతు పతయోఽనుకూలా; యూయం పతీనాం భవతానుకూలాః||35||

అలంకృతా వస్త్రవత్యః సుగంధా; అబీభత్సాః సుఖితా భోగవత్యః
లఘు యాసాం దర్శనం వాక్చ లఘ్వీ; వేశస్త్రియః కుశలం తాత పృచ్ఛేః||36||

దాసీపుత్రా యే చ దాసాః కురూణాం; తదాశ్రయా బహవః కుబ్జఖంజాః
ఆఖ్యాయ మాం కుశలినం స్మ తేభ్యో; అనామయం పరిపృచ్ఛేర్జఘన్యం||37||

కచ్చిద్వృత్తిర్వర్తతే వై పురాణీ; కచ్చిద్భోగాంధార్తరాష్ట్రో దదాతి
అంగహీనాన్కృపణాన్వామనాంశ్చ; ఆనృశంస్యాద్ధృతరాష్ట్రో బిభర్తి||38||

అంధాశ్చ సర్వే స్థవిరాస్తథైవ; హస్తాజీవా బహవో యేఽత్ర సంతి
ఆఖ్యాయ మాం కుశలినం స్మ తేషా;మనామయం పరిపృచ్ఛేర్జఘన్యం||39||

మా భైష్ట దుఃఖేన కుజీవితేన; నూనం కృతం పరలోకేషు పాపం
నిగృహ్య శత్రూన్సుహృదోఽనుగృహ్య; వాసోభిరన్నేన చ వో భరిష్యే||40||

సంత్యేవ మే బ్రాహ్మణేభ్యః కృతాని; భావీన్యథో నో బత వర్తయంతి
పశ్యామ్యహం యుక్తరూపాంస్తథైవ; తామేవ సిద్ధిం శ్రావయేథా నృపం తం||41||

యే చానాథా దుర్బలాః సర్వకాల;మాత్మన్యేవ ప్రయతంతేఽథ మూఢాః
తాంశ్చాపి త్వం కృపణాన్సర్వథైవ; అస్మద్వాక్యాత్కుశలం తాత పృచ్ఛేః||42||

యే చాప్యన్యే సంశ్రితా ధార్తరాష్ట్రా;న్నానాదిగ్భ్యోఽభ్యాగతాః సూతపుత్ర
దృష్ట్వా తాంశ్చైవార్హతశ్చాపి సర్వా;న్సంపృచ్ఛేథాః కుశలం చావ్యయం చ||43||

ఏవం సర్వానాగతాభ్యాగతాంశ్చ; రాజ్ఞో దూతాన్సర్వదిగ్భ్యోఽభ్యుపేతాన్
పృష్ట్వా సర్వాన్కుశలం తాంశ్చ సూత; పశ్చాదహం కుశలీ తేషు వాచ్యః||44||

న హీదృశాః సంత్యపరే పృథివ్యాం; యే యోధకా ధార్తరాష్ట్రేణ లబ్ధాః
ధర్మస్తు నిత్యో మమ ధర్మ ఏవ; మహాబలః శత్రునిబర్హణాయ||45||

ఇదం పునర్వచనం ధార్తరాష్ట్రం; సుయోధనం సంజయ శ్రావయేథాః
యస్తే శరీరే హృదయం దునోతి; కామః కురూనసపత్నోఽనుశిష్యాం||46||

న విద్యతే యుక్తిరేతస్య కాచి;న్నైవంవిధాః స్యామ యథా ప్రియం తే
దదస్వ వా శక్రపురం మమైవ; యుధ్యస్వ వా భారతముఖ్య వీర||47||

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉత సంతమసంతం చ బాలం వృద్ధం చ సంజయ
ఉతాబలం బలీయాంసం ధాతా ప్రకురుతే వశే||1||

ఉత బాలాయ పాండిత్యం పండితాయోత బాలతాం
దదాతి సర్వమీశానః పురస్తాచ్ఛుక్రముచ్చరన్||2||

అలం విజ్ఞాపనాయ స్యాదాచక్షీథా యథాతథం
అథో మంత్రం మంత్రయిత్వా అన్యోన్యేనాతిహృష్టవత్||3||

గావల్గణే కురూన్గత్వా ధృతరాష్ట్రం మహాబలం
అభివాద్యోపసంగృహ్య తతః పృచ్ఛేరనామయం॥4॥

బ్రూయాశ్చైనం త్వమాసీనం కురుభిః పరివారితం
తవైవ రాజన్వీర్యేణ సుఖం జీవంతి పాండవాః॥5॥

తవ ప్రసాదాద్బాలాస్తే ప్రాప్తా రాజ్యమరిందమ
రాజ్యే తాన్స్థాపయిత్వాగ్రే నోపేక్షీర్వినశిష్యతః॥6॥

సర్వమప్యేతదేకస్య నాలం సంజయ కస్యచిత్
తాత సంహత్య జీవామో మా ద్విషద్భ్యో వశం గమః॥7॥

తథా భీష్మం శాంతనవం భారతానాం పితామహం
శిరసాభివదేథాస్త్వం మమ నామ ప్రకీర్తయన్॥8॥

అభివాద్య చ వక్తవ్యస్తతోఽస్మాకం పితామహః
భవతా శంతనోర్వంశో నిమగ్నః పునరుద్ధృతః॥9॥

స త్వం కురు తథా తాత స్వమతేన పితామహ
యథా జీవంతి తే పౌత్రాః ప్రీతిమంతః పరస్పరం॥10॥

తథైవ విదురం బ్రూయాః కురూణాం మంత్రధారిణం
అయుద్ధం సౌమ్య భాషస్వ హితకామో యుధిష్ఠిరః॥11॥

అథో సుయోధనం బ్రూయా రాజపుత్రమమర్షణం
మధ్యే కురూణామాసీనమనునీయ పునః పునః॥12॥

అపశ్యన్మాముపేక్షంతం కృష్ణామేకాం సభాగతాం
తద్దుఃఖమతితిక్షామ మా వధీష్మ కురూనితి॥13॥

ఏవం పూర్వాపరాన్క్లేశానతితిక్షంత పాండవాః
యథా బలీయసః సంతస్తత్సర్వం కురవో విదుః॥14॥

యన్నః ప్రావ్రాజయః సౌమ్య అజినైః ప్రతివాసితాన్
తద్దుఃఖమతితిక్షామ మా వధీష్మ కురూనితి॥15॥

యత్తత్సభాయామాక్రమ్య కృష్ణాం కేశేష్వధర్షయత్
దుఃశాసనస్తేఽనుమతే తచ్చాస్మాభిరుపేక్షితం॥16॥

యథోచితం స్వకం భాగం లభేమహి పరంతప
నివర్తయ పరద్రవ్యే బుద్ధిం గృద్ధాం నరర్షభ॥17॥

శాంతిరేవం భవేద్రాజన్ప్రీతిశ్చైవ పరస్పరం
రాజ్యైకదేశమపి నః ప్రయచ్ఛ శమమిచ్ఛతాం॥18॥

కుశస్థలం వృకస్థలమాసందీ వారణావతం
అవసానం భవేదత్ర కించిదేవ తు పంచమం॥19॥

భ్రాతౄణాం దేహి పంచానాం గ్రామాన్పంచ సుయోధన
శాంతిర్నోఽస్తు మహాప్రాజ్ఞ జ్ఞాతిభిః సహ సంజయ॥20॥

భ్రాతా భ్రాతరమన్వేతు పితా పుత్రేణ యుజ్యతాం
స్మయమానాః సమాయాంతు పాంచాలాః కురుభిః సహ॥21॥

అక్షతాన్కురుపాంచాలాన్పశ్యేమ ఇతి కామయే
సర్వే సుమనసస్తాత శామ్యామ భరతర్షభ॥22॥

అలమేవ శమాయాస్మి తథా యుద్ధాయ సంజయ
ధర్మార్థయోరలం చాహం మృదవే దారుణాయ చ॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అనుజ్ఞాతః పాండవేన ప్రయయౌ సంజయస్తదా
శాసనం ధృతరాష్ట్రస్య సర్వం కృత్వా మహాత్మనః॥1॥

సంప్రాప్య హాస్తినపురం శీఘ్రం చ ప్రవివేశ హ
అంతఃపురముపస్థాయ ద్వాఃస్థం వచనమబ్రవీత్॥2॥

ఆచక్ష్వ మాం ధృతరాష్ట్రాయ ద్వాఃస్థ; ఉపాగతం పాండవానాం సకాశాత్
జాగర్తి చేదభివదేస్త్వం హి క్షత్తః; ప్రవిశేయం విదితో భూమిపస్య॥3॥

ద్వాఃస్థ ఉవాచ

సంజయోఽయం భూమిపతే నమస్తే; దిదృక్షయా ద్వారముపాగతస్తే
ప్రాప్తో దూతః పాండవానాం సకాశా;త్ప్రశాధి రాజన్కిమయం కరోతు॥4॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆచక్ష్వ మాం సుఖినం కాల్యమస్మై; ప్రవేశ్యతాం స్వాగతం సంజయాయ
న చాహమేతస్య భవామ్యకాల్యః; స మే కస్మాద్ద్వారి తిష్ఠేత క్షత్తః॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రవిశ్యానుమతే నృపస్య; మహద్వేశ్మ ప్రాజ్ఞశూరార్యగుప్తం
సింహాసనస్థం పార్థివమాససాద; వైచిత్రవీర్యం ప్రాంజలిః సూతపుత్రః॥6॥

సంజయ ఉవాచ

సంజయోఽహం భూమిపతే నమస్తే; ప్రాప్తోఽస్మి గత్వా నరదేవ పాండవాన్
అభివాద్య త్వాం పాండుపుత్రో మనస్వీ; యుధిష్ఠిరః కుశలం చాన్వపృచ్ఛత్॥7॥

స తే పుత్రాన్పృచ్ఛతి ప్రీయమాణః; కచ్చిత్పుత్రైః ప్రీయసే నప్తృభిశ్చ
తథా సుహృద్భిః సచివైశ్చ రాజ;న్యే చాపి త్వాముపజీవంతి తైశ్చ॥8॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అభ్యేత్య త్వాం తాత వదామి సంజయ; అజాతశత్రుం చ సుఖేన పార్థం
కచ్చిత్స రాజా కుశలీ సపుత్రః; సహామాత్యః సానుజః కౌరవాణాం॥9॥

సంజయ ఉవాచ

సహామాత్యః కుశలీ పాండుపుత్రో; భూయశ్చాతో యచ్చ తేఽగ్రే మనోఽభూత్
నిర్ణిక్తధర్మార్థకరో మనస్వీ; బహుశ్రుతో దృష్టిమాఞ్శీలవాంశ్చ॥10॥

పరం ధర్మాత్పాండవస్యానృశంస్యం; ధర్మః పరో విత్తచయాన్మతోఽస్య
సుఖప్రియే ధర్మహీనే న పార్థో;ఽనురుధ్యతే భారత తస్య విద్ధి॥11॥

పరప్రయుక్తః పురుషో విచేష్టతే; సూత్రప్రోతా దారుమయీవ యోషా
ఇమం దృష్ట్వా నియమం పాండవస్య; మన్యే పరం కర్మ దైవం మనుష్యాత్॥12॥

ఇమం చ దృష్ట్వా తవ కర్మదోషం; పాదోదర్కం ఘోరమవర్ణరూపం
యావన్నరః కామయతేఽతికాల్యం; తావన్నరోఽయం లభతే ప్రశంసాం॥13॥

అజాతశత్రుస్తు విహాయ పాపం; జీర్ణాం త్వచం సర్ప ఇవాసమర్థాం
విరోచతేఽహార్యవృత్తేన ధీరో; యుధిష్ఠిరస్త్వయి పాపం విసృజ్య॥14॥

అంగాత్మనః కర్మ నిబోధ రాజ;న్ధర్మార్థయుక్తాదార్యవృత్తాదపేతం
ఉపక్రోశం చేహ గతోఽసి రాజ;న్నోహేశ్చ పాపం ప్రసజేదముత్ర॥15॥

స త్వమర్థం సంశయితం వినా తై;రాశంససే పుత్రవశానుగోఽద్య
అధర్మశబ్దశ్చ మహాన్పృథివ్యాం; నేదం కర్మ త్వత్సమం భారతాగ్ర్య॥16॥

హీనప్రజ్ఞో దౌష్కులేయో నృశంసో; దీర్ఘవైరీ క్షత్రవిద్యాస్వధీరః
ఏవంధర్మా నాపదః సంతితీర్షే;ద్ధీనవీర్యో యశ్చ భవేదశిష్టః॥17॥

కులే జాతో ధర్మవాన్యో యశస్వీ; బహుశ్రుతః సుఖజీవీ యతాత్మా
ధర్మార్థయోర్గ్రథితయోర్బిభర్తి; నాన్యత్ర దిష్టస్య వశాదుపైతి॥18॥

కథం హి మంత్రాగ్ర్యధరో మనీషీ; ధర్మార్థయోరాపది సంప్రణేతా
ఏవంయుక్తః సర్వమంత్రైరహీనో; అనానృశంస్యం కర్మ కుర్యాదమూఢః॥19॥

తవాపీమే మంత్రవిదః సమేత్య; సమాసతే కర్మసు నిత్యయుక్తాః
తేషామయం బలవాన్నిశ్చయశ్చ; కురుక్షయార్థే నిరయో వ్యపాది॥20॥

అకాలికం కురవో నాభవిష్య;న్పాపేన చేత్పాపమజాతశత్రుః
ఇచ్ఛేజ్జాతు త్వయి పాపం విసృజ్య; నిందా చేయం తవ లోకేఽభవిష్యత్॥21॥

కిమన్యత్ర విషయాదీశ్వరాణాం; యత్ర పార్థః పరలోకం దదర్శ
అత్యక్రామత్స తథా సంమతః స్యా;న్న సంశయో నాస్తి మనుష్యకారః॥22॥

ఏతాన్గుణాన్కర్మకృతానవేక్ష్య; భావాభావౌ వర్తమానావనిత్యౌ
బలిర్హి రాజా పారమవిందమానో; నాన్యత్కాలాత్కారణం తత్ర మేనే॥23॥

చక్షుః శ్రోత్రే నాసికా త్వక్చ జిహ్వా; జ్ఞానస్యైతాన్యాయతనాని జంతోః
తాని ప్రీతాన్యేవ తృష్ణాక్షయాంతే; తాన్యవ్యథో దుఃఖహీనః ప్రణుద్యాత్॥24॥

న త్వేవ మన్యే పురుషస్య కర్మ; సంవర్తతే సుప్రయుక్తం యథావత్
మాతుః పితుః కర్మణాభిప్రసూతః; సంవర్ధతే విధివద్భోజనేన॥25॥

ప్రియాప్రియే సుఖదుఃఖే చ రాజ;న్నిందాప్రశంసే చ భజేత ఏనం
పరస్త్వేనం గర్హయతేఽపరాధే; ప్రశంసతే సాధువృత్తం తమేవ॥26॥

స త్వా గర్హే భారతానాం విరోధా;దంతో నూనం భవితాయం ప్రజానాం
నో చేదిదం తవ కర్మాపరాధా;త్కురూందహేత్కృష్ణవర్త్మేవ కక్షం॥27॥

త్వమేవైకో జాతపుత్రేషు రాజ;న్వశం గంతా సర్వలోకే నరేంద్ర
కామాత్మనాం శ్లాఘసే ద్యూతకాలే; నాన్యచ్ఛమాత్పశ్య విపాకమస్య॥28॥

అనాప్తానాం ప్రగ్రహాత్త్వం నరేంద్ర; తథాప్తానాం నిగ్రహాచ్చైవ రాజన్
భూమిం స్ఫీతాం దుర్బలత్వాదనంతాం; న శక్తస్త్వం రక్షితుం కౌరవేయ॥29॥

అనుజ్ఞాతో రథవేగావధూతః; శ్రాంతో నిపద్యే శయనం నృసింహ
ప్రాతః శ్రోతారః కురవః సభాయా;మజాతశత్రోర్వచనం సమేతాః॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ద్వాఃస్థం ప్రాహ మహాప్రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
విదురం ద్రష్టుమిచ్ఛామి తమిహానయ మాచిరం ॥1॥

ప్రహితో ధృతరాష్ట్రేణ దూతః క్షత్తారమబ్రవీత్
ఈశ్వరస్త్వాం మహారాజో మహాప్రాజ్ఞ దిదృక్షతి ॥2॥

ఏవముక్తస్తు విదురః ప్రాప్య రాజనివేశనం
అబ్రవీద్ధృతరాష్ట్రాయ ద్వాఃస్థ మాం ప్రతివేదయ ॥3॥

ద్వాఃస్థ ఉవాచ

విదురోఽయమనుప్రాప్తో రాజేంద్ర తవ శాసనాత్
ద్రష్టుమిచ్ఛతి తే పాదౌ కిం కరోతు ప్రశాధి మాం ॥4॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రవేశయ మహాప్రాజ్ఞం విదురం దీర్ఘదర్శినం
అహం హి విదురస్యాస్య నాకాల్యో జాతు దర్శనే ॥5॥

ద్వాఃస్థ ఉవాచ

ప్రవిశాంతఃపురం క్షత్తర్మహారాజస్య ధీమతః
న హి తే దర్శనేఽకాల్యో జాతు రాజా బ్రవీతి మాం ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రవిశ్య విదురో ధృతరాష్ట్రనివేశనం
అబ్రవీత్ప్రాంజలిర్వాక్యం చింతయానం నరాధిపం ॥7॥

విదురోఽహం మహాప్రాజ్ఞ సంప్రాప్తస్తవ శాసనాత్
యది కించన కర్తవ్యమయమస్మి ప్రశాధి మాం ॥8॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంజయో విదుర ప్రాప్తో గర్హయిత్వా చ మాం గతః
అజాతశత్రోః శ్వో వాక్యం సభామధ్యే స వక్ష్యతి ॥9॥

తస్యాద్య కురువీరస్య న విజ్ఞాతం వచో మయా
తన్మే దహతి గాత్రాణి తదకార్షీత్ప్రజాగరం ॥10॥

జాగ్రతో దహ్యమానస్య శ్రేయో యదిహ పశ్యసి
తద్బ్రూహి త్వం హి నస్తాత ధర్మార్థకుశలో హ్యసి ॥11॥

యతః ప్రాప్తః సంజయః పాండవేభ్యో; న మే యథావన్మనసః ప్రశాంతిః
సర్వేంద్రియాణ్యప్రకృతిం గతాని; కిం వక్ష్యతీత్యేవ హి మేఽద్య చింతా ॥12॥

విదుర ఉవాచ

అభియుక్తం బలవతా దుర్బలం హీనసాధనం
హృతస్వం కామినం చోరమావిశంతి ప్రజాగరాః॥13॥

కచ్చిదేతైర్మహాదోషైర్న స్పృష్టోఽసి నరాధిప
కచ్చిన్న పరవిత్తేషు గృధ్యన్విపరితప్యసే॥14॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శ్రోతుమిచ్ఛామి తే ధర్మ్యం పరం నైఃశ్రేయసం వచః
అస్మిన్రాజర్షివంశే హి త్వమేకః ప్రాజ్ఞసంమతః॥15॥

విదుర ఉవాచ

నిషేవతే ప్రశస్తాని నిందితాని న సేవతే
అనాస్తికః శ్రద్దధాన ఏతత్పండితలక్షణం॥16॥

క్రోధో హర్షశ్చ దర్పశ్చ హ్రీస్తంభో మాన్యమానితా
యమర్థాన్నాపకర్షంతి స వై పండిత ఉచ్యతే॥17॥

యస్య కృత్యం న జానంతి మంత్రం వా మంత్రితం పరే
కృతమేవాస్య జానంతి స వై పండిత ఉచ్యతే॥18॥

యస్య కృత్యం న విఘ్నంతి శీతముష్ణం భయం రతిః
సమృద్ధిరసమృద్ధిర్వా స వై పండిత ఉచ్యతే॥19॥

యస్య సంసారిణీ ప్రజ్ఞా ధర్మార్థావనువర్తతే
కామాదర్థం వృణీతే యః స వై పండిత ఉచ్యతే॥20॥

యథాశక్తి చికీర్షంతి యథాశక్తి చ కుర్వతే
న కించిదవమన్యంతే పండితా భరతర్షభ॥21॥

క్షిప్రం విజానాతి చిరం శృణోతి; విజ్ఞాయ చార్థం భజతే న కామాత్
నాసంపృష్టో వ్యుపయుంక్తే పరార్థే; తత్ప్రజ్ఞానం ప్రథమం పండితస్య॥22॥

నాప్రాప్యమభివాంఛంతి నష్టం నేచ్ఛంతి శోచితుం
ఆపత్సు చ న ముహ్యంతి నరాః పండితబుద్ధయః॥23॥

నిశ్చిత్య యః ప్రక్రమతే నాంతర్వసతి కర్మణః
అవంధ్యకాలో వశ్యాత్మా స వై పండిత ఉచ్యతే॥24॥

ఆర్యకర్మణి రజ్యంతే భూతికర్మాణి కుర్వతే
హితం చ నాభ్యసూయంతి పండితా భరతర్షభ॥25॥

న హృష్యత్యాత్మసంమానే నావమానేన తప్యతే
గాంగో హ్రద ఇవాక్షోభ్యో యః స పండిత ఉచ్యతే॥26॥

తత్త్వజ్ఞః సర్వభూతానాం యోగజ్ఞః సర్వకర్మణాం
ఉపాయజ్ఞో మనుష్యాణాం నరః పండిత ఉచ్యతే॥27॥

ప్రవృత్తవాక్చిత్రకథ ఊహవాన్ప్రతిభానవాన్
ఆశు గ్రంథస్య వక్తా చ స వై పండిత ఉచ్యతే॥28॥

శ్రుతం ప్రజ్ఞానుగం యస్య ప్రజ్ఞా చైవ శ్రుతానుగా
అసంభిన్నార్యమర్యాదః పండితాఖ్యాం లభేత సః॥29॥

అశ్రుతశ్చ సమున్నద్ధో దరిద్రశ్చ మహామనాః
అర్థాంశ్చాకర్మణా ప్రేప్సుర్మూఢ ఇత్యుచ్యతే బుధైః॥30॥

స్వమర్థం యః పరిత్యజ్య పరార్థమనుతిష్ఠతి
మిథ్యా చరతి మిత్రార్థే యశ్చ మూఢః స ఉచ్యతే॥31॥

అకామాన్కామయతి యః కామయానాన్పరిద్విషన్
బలవంతం చ యో ద్వేష్టి తమాహుర్మూఢచేతసం॥32॥

అమిత్రం కురుతే మిత్రం మిత్రం ద్వేష్టి హినస్తి చ
కర్మ చారభతే దుష్టం తమాహుర్మూఢచేతసం॥33॥

సంసారయతి కృత్యాని సర్వత్ర విచికిత్సతే
చిరం కరోతి క్షిప్రార్థే స మూఢో భరతర్షభ॥34॥

అనాహూతః ప్రవిశతి అపృష్టో బహు భాషతే
విశ్వసత్యప్రమత్తేషు మూఢచేతా నరాధమః॥35॥

పరం క్షిపతి దోషేణ వర్తమానః స్వయం తథా
యశ్చ క్రుధ్యత్యనీశః సన్స చ మూఢతమో నరః॥36॥

ఆత్మనో బలమజ్ఞాయ ధర్మార్థపరివర్జితం
అలభ్యమిచ్ఛన్నైష్కర్మ్యాన్మూఢబుద్ధిరిహోచ్యతే॥37॥

అశిష్యం శాస్తి యో రాజన్యశ్చ శూన్యముపాసతే
కదర్యం భజతే యశ్చ తమాహుర్మూఢచేతసం॥38॥

అర్థం మహాంతమాసాద్య విద్యామైశ్వర్యమేవ వా
విచరత్యసమున్నద్ధో యః స పండిత ఉచ్యతే॥39॥

ఏకః సంపన్నమశ్నాతి వస్తే వాసశ్చ శోభనం
యోఽసంవిభజ్య భృత్యేభ్యః కో నృశంసతరస్తతః॥40॥

ఏకః పాపాని కురుతే ఫలం భుంక్తే మహాజనః
భోక్తారో విప్రముచ్యంతే కర్తా దోషేణ లిప్యతే॥41॥

ఏకం హన్యాన్న వా హన్యాదిషుర్ముక్తో ధనుష్మతా
బుద్ధిర్బుద్ధిమతోత్సృష్టా హన్యాద్రాష్ట్రం సరాజకం॥42॥

ఏకయా ద్వే వినిశ్చిత్య త్రీంశ్చతుర్భిర్వశే కురు
పంచ జిత్వా విదిత్వా షట్సప్త హిత్వా సుఖీ భవ॥43॥

ఏకం విషరసో హంతి శస్త్రేణైకశ్చ వధ్యతే
సరాష్ట్రం సప్రజం హంతి రాజానం మంత్రవిస్రవః॥44॥

ఏకః స్వాదు న భుంజీత ఏకశ్చార్థాన్న చింతయేత్
ఏకో న గచ్ఛేదధ్వానం నైకః సుప్తేషు జాగృయాత్॥45॥

ఏకమేవాద్వితీయం తద్యద్రాజన్నావబుధ్యసే
సత్యం స్వర్గస్య సోపానం పారావారస్య నౌరివ॥46॥

ఏకః క్షమావతాం దోషో ద్వితీయో నోపలభ్యతే
యదేనం క్షమయా యుక్తమశక్తం మన్యతే జనః॥47॥

ఏకో ధర్మః పరం శ్రేయః క్షమైకా శాంతిరుత్తమా
విద్యైకా పరమా దృష్టిరహింసైకా సుఖావహా॥48॥

ద్వావిమౌ గ్రసతే భూమిః సర్పో బిలశయానివ
రాజానం చావిరోద్ధారం బ్రాహ్మణం చాప్రవాసినం॥49॥

ద్వే కర్మణీ నరః కుర్వన్నస్మింల్లోకే విరోచతే
అబ్రువన్పరుషం కించిదసతో నార్థయంస్తథా॥50॥

ద్వావిమౌ పురుషవ్యాఘ్ర పరప్రత్యయకారిణౌ
స్త్రియః కామితకామిన్యో లోకః పూజితపూజకః॥51॥

ద్వావిమౌ కంటకౌ తీక్ష్ణౌ శరీరపరిశోషణౌ
యశ్చాధనః కామయతే యశ్చ కుప్యత్యనీశ్వరః॥52॥

ద్వావిమౌ పురుషౌ రాజన్స్వర్గస్యోపరి తిష్ఠతః
ప్రభుశ్చ క్షమయా యుక్తో దరిద్రశ్చ ప్రదానవాన్॥53॥

న్యాయాగతస్య ద్రవ్యస్య బోద్ధవ్యౌ ద్వావతిక్రమౌ
అపాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రే చాప్రతిపాదనం॥54॥

త్రయో న్యాయా మనుష్యాణాం శ్రూయంతే భరతర్షభ
కనీయాన్మధ్యమః శ్రేష్ఠ ఇతి వేదవిదో విదుః॥55॥

త్రివిధాః పురుషా రాజన్నుత్తమాధమమధ్యమాః
నియోజయేద్యథావత్తాంస్త్రివిధేష్వేవ కర్మసు॥56॥

త్రయ ఏవాధనా రాజన్భార్యా దాసస్తథా సుతః
యత్తే సమధిగచ్ఛంతి యస్య తే తస్య తద్ధనం॥57॥

చత్వారి రాజ్ఞా తు మహాబలేన; వర్జ్యాన్యాహుః పండితస్తాని విద్యాత్
అల్పప్రజ్ఞైః సహ మంత్రం న కుర్యా;న్న దీర్ఘసూత్రైరలసైశ్చారణైశ్చ॥58॥

చత్వారి తే తాత గృహే వసంతు; శ్రియాభిజుష్టస్య గృహస్థధర్మే
వృద్ధో జ్ఞాతిరవసన్నః కులీనః; సఖా దరిద్రో భగినీ చానపత్యా॥59॥

చత్వార్యాహ మహారాజ సద్యస్కాని బృహస్పతిః
పృచ్ఛతే త్రిదశేంద్రాయ తానీమాని నిబోధ మే॥60॥

దేవతానాం చ సంకల్పమనుభావం చ ధీమతాం
వినయం కృతవిద్యానాం వినాశం పాపకర్మణాం॥61॥

పంచాగ్నయో మనుష్యేణ పరిచర్యాః ప్రయత్నతః
పితా మాతాగ్నిరాత్మా చ గురుశ్చ భరతర్షభ॥62॥

పంచైవ పూజయల్లోకే యశః ప్రాప్నోతి కేవలం
దేవాన్పితౄన్మనుష్యాంశ్చ భిక్షూనతిథిపంచమాన్॥63॥

పంచ త్వానుగమిష్యంతి యత్ర యత్ర గమిష్యసి
మిత్రాణ్యమిత్రా మధ్యస్థా ఉపజీవ్యోపజీవినః॥64॥

పంచేంద్రియస్య మర్త్యస్య ఛిద్రం చేదేకమింద్రియం
తతోఽస్య స్రవతి ప్రజ్ఞా దృతేః పాదాదివోదకం॥65॥

షడ్దోషాః పురుషేణేహ హాతవ్యా భూతిమిచ్ఛతా
నిద్రా తంద్రీ భయం క్రోధ ఆలస్యం దీర్ఘసూత్రతా॥66॥

షడిమాన్పురుషో జహ్యాద్భిన్నాం నావమివార్ణవే
అప్రవక్తారమాచార్యమనధీయానమృత్విజం॥67॥

అరక్షితారం రాజానం భార్యాం చాప్రియవాదినీం
గ్రామకామం చ గోపాలం వనకామం చ నాపితం॥68॥

షడేవ తు గుణాః పుంసా న హాతవ్యాః కదాచన
సత్యం దానమనాలస్యమనసూయా క్షమా ధృతిః॥69॥

షణ్ణామాత్మని నిత్యానామైశ్వర్యం యోఽధిగచ్ఛతి
న స పాపైః కుతోఽనర్థైర్యుజ్యతే విజితేంద్రియః॥70॥

షడిమే షట్సు జీవంతి సప్తమో నోపలభ్యతే
చోరాః ప్రమత్తే జీవంతి వ్యాధితేషు చికిత్సకాః॥71॥

ప్రమదాః కామయానేషు యజమానేషు యాజకాః
రాజా వివదమానేషు నిత్యం మూర్ఖేషు పండితాః॥72॥

సప్త దోషాః సదా రాజ్ఞా హాతవ్యా వ్యసనోదయాః
ప్రాయశో యైర్వినశ్యంతి కృతమూలాశ్చ పార్థివాః॥73॥

స్త్రియోఽక్షా మృగయా పానం వాక్పారుష్యం చ పంచమం
మహచ్చ దండపారుష్యమర్థదూషణమేవ చ॥74॥

అష్టౌ పూర్వనిమిత్తాని నరస్య వినశిష్యతః
బ్రాహ్మణాన్ప్రథమం ద్వేష్టి బ్రాహ్మణైశ్చ విరుధ్యతే॥75॥

బ్రాహ్మణస్వాని చాదత్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ జిఘాంసతి
రమతే నిందయా చైషాం ప్రశంసాం నాభినందతి॥76॥

నైతాన్స్మరతి కృత్యేషు యాచితశ్చాభ్యసూయతి
ఏతాందోషాన్నరః ప్రాజ్ఞో బుద్ధ్యా బుద్ధ్వా వివర్జయేత్॥77॥

అష్టావిమాని హర్షస్య నవనీతాని భారత
వర్తమానాని దృశ్యంతే తాన్యేవ సుసుఖాన్యపి॥78॥

సమాగమశ్చ సఖిభిర్మహాంశ్చైవ ధనాగమః
పుత్రేణ చ పరిష్వంగః సంనిపాతశ్చ మైథునే॥79॥

సమయే చ ప్రియాలాపః స్వయూథేషు చ సంనతిః
అభిప్రేతస్య లాభశ్చ పూజా చ జనసంసది॥80॥

నవద్వారమిదం వేశ్మ త్రిస్థూణం పంచసాక్షికం
క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితం విద్వాన్యో వేద స పరః కవిః॥81॥

దశ ధర్మం న జానంతి ధృతరాష్ట్ర నిబోధ తాన్
మత్తః ప్రమత్త ఉన్మత్తః శ్రాంతః క్రుద్ధో బుభుక్షితః॥82॥

త్వరమాణశ్చ భీరుశ్చ లుబ్ధః కామీ చ తే దశ
తస్మాదేతేషు భావేషు న ప్రసజ్జేత పండితః॥83॥

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
పుత్రార్థమసురేంద్రేణ గీతం చైవ సుధన్వనా॥84॥

యః కామమన్యూ ప్రజహాతి రాజా; పాత్రే ప్రతిష్ఠాపయతే ధనం చ
విశేషవిచ్ఛ్రుతవాన్క్షిప్రకారీ; తం సర్వలోకః కురుతే ప్రమాణం॥85॥

జానాతి విశ్వాసయితుం మనుష్యా;న్విజ్ఞాతదోషేషు దధాతి దండం
జానాతి మాత్రాం చ తథా క్షమాం చ; తం తాదృశం శ్రీర్జుషతే సమగ్రా॥86॥

సుదుర్బలం నావజానాతి కంచి;ద్యుక్తో రిపుం సేవతే బుద్ధిపూర్వం
న విగ్రహం రోచయతే బలస్థైః; కాలే చ యో విక్రమతే స ధీరః॥87॥

ప్రాప్యాపదం న వ్యథతే కదాచి;దుద్యోగమన్విచ్ఛతి చాప్రమత్తః
దుఃఖం చ కాలే సహతే జితాత్మా; ధురంధరస్తస్య జితాః సపత్నాః॥88॥

అనర్థకం విప్రవాసం గృహేభ్యః; పాపైః సంధిం పరదారాభిమర్శం
దంభం స్తైన్యం పైశునం మద్యపానం; న సేవతే యః స సుఖీ సదైవ॥89॥

న సంరంభేణారభతేఽర్థవర్గ;మాకారితః శంసతి తథ్యమేవ
న మాత్రార్థే రోచయతే వివాదం; నాపూజితః కుప్యతి చాప్యమూఢః॥90॥

న యోఽభ్యసూయత్యనుకంపతే చ; న దుర్బలః ప్రాతిభావ్యం కరోతి
నాత్యాహ కించిత్క్షమతే వివాదం; సర్వత్ర తాదృగ్లభతే ప్రశంసాం॥91॥

యో నోద్ధతం కురుతే జాతు వేషం; న పౌరుషేణాపి వికత్థతేఽన్యాన్
న మూర్ఛితః కటుకాన్యాహ కించి;త్ప్రియం సదా తం కురుతే జనోఽపి॥92॥

న వైరముద్దీపయతి ప్రశాంతం; న దర్పమారోహతి నాస్తమేతి
న దుర్గతోఽస్మీతి కరోతి మన్యుం; తమార్యశీలం పరమాహురగ్ర్యం॥93॥

న స్వే సుఖే వై కురుతే ప్రహర్షం; నాన్యస్య దుఃఖే భవతి ప్రతీతః
దత్త్వా న పశ్చాత్కురుతేఽనుతాపం; న కత్థతే సత్పురుషార్యశీలః॥94॥

దేశాచారాన్సమయాంజాతిధర్మా;న్బుభూషతే యస్తు పరావరజ్ఞః
స తత్ర తత్రాధిగతః సదైవ; మహాజనస్యాధిపత్యం కరోతి॥95॥

దంభం మోహం మత్సరం పాపకృత్యం; రాజద్విష్టం పైశునం పూగవైరం
మత్తోన్మత్తైర్దుర్జనైశ్చాపి వాదం; యః ప్రజ్ఞావాన్వర్జయేత్స ప్రధానః॥96॥

దమం శౌచం దైవతం మంగలాని; ప్రాయశ్చిత్తం వివిధాల్లోకవాదాన్
ఏతాని యః కురుతే నైత్యకాని; తస్యోత్థానం దేవతా రాధయంతి॥97॥

సమైర్వివాహం కురుతే న హీనైః; సమైః సఖ్యం వ్యవహారం కథాశ్చ
గుణైర్విశిష్టాంశ్చ పురోదధాతి; విపశ్చితస్తస్య నయాః సునీతాః॥98॥

మితం భుంక్తే సంవిభజ్యాశ్రితేభ్యో; మితం స్వపిత్యమితం కర్మ కృత్వా
దదాత్యమిత్రేష్వపి యాచితః సం;స్తమాత్మవంతం ప్రజహత్యనర్థాః॥99॥

చికీర్షితం విప్రకృతం చ యస్య; నాన్యే జనాః కర్మ జానంతి కించిత్
మంత్రే గుప్తే సమ్యగనుష్ఠితే చ; స్వల్పో నాస్య వ్యథతే కశ్చిదర్థః॥100॥

యః సర్వభూతప్రశమే నివిష్టః; సత్యో మృదుర్దానకృచ్ఛుద్ధభావః
అతీవ సంజ్ఞాయతే జ్ఞాతిమధ్యే; మహామణిర్జాత్య ఇవ ప్రసన్నః॥101॥

య ఆత్మనాపత్రపతే భృశం నరః; స సర్వలోకస్య గురుర్భవత్యుత
అనంతతేజాః సుమనాః సమాహితః; స్వతేజసా సూర్య ఇవావభాసతే॥102॥

వనే జాతాః శాపదగ్ధస్య రాజ్ఞః; పాండోః పుత్రాః పంచ పంచేంద్రకల్పాః
త్వయైవ బాలా వర్ధితాః శిక్షితాశ్చ; తవాదేశం పాలయంత్యాంబికేయ॥103॥

ప్రదాయైషాముచితం తాత రాజ్యం; సుఖీ పుత్రైః సహితో మోదమానః
న దేవానాం నాపి చ మానుషాణాం; భవిష్యసి త్వం తర్కణీయో నరేంద్ర॥104॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

జాగ్రతో దహ్యమానస్య యత్కార్యమనుపశ్యసి
తదబ్రూహి త్వం హి నస్తాత ధర్మార్థకుశలః శుచిః॥1॥

త్వం మాం యథావద్విదుర ప్రశాధి; ప్రజ్ఞాపూర్వం సర్వమజాతశత్రోః
యన్మన్యసే పథ్యమదీనసత్త్వ; శ్రేయస్కరం బ్రూహి తద్వై కురూణాం॥2॥

పాపాశంకీ పాపమేవానుపశ్య;న్పృచ్ఛామి త్వాం వ్యాకులేనాత్మనాహం
కవే తన్మే బ్రూహి సర్వం యథావ;న్మనీషితం సర్వమజాతశత్రోః॥3॥

విదుర ఉవాచ

శుభం వా యది వా పాపం ద్వేష్యం వా యది వా ప్రియం
అపృష్టస్తస్య తద్బ్రూయాద్యస్య నేచ్ఛేత్పరాభవం॥4॥

తస్మాద్వక్ష్యామి తే రాజన్భవమిచ్ఛన్కురూన్ప్రతి
వచః శ్రేయస్కరం ధర్మ్యం బ్రువతస్తన్నిబోధ మే॥5॥

మిథ్యోపేతాని కర్మాణి సిధ్యేయుర్యాని భారత
అనుపాయప్రయుక్తాని మా స్మ తేషు మనః కృథాః॥6॥

తథైవ యోగవిహితం న సిధ్యేత్కర్మ యన్నృప
ఉపాయయుక్తం మేధావీ న తత్ర గ్లపయేన్మనః॥7॥

అనుబంధానవేక్షేత సానుబంధేషు కర్మసు
సంప్రధార్య చ కుర్వీత న వేగేన సమాచరేత్॥8॥

అనుబంధం చ సంప్రేక్ష్య విపాకాంశ్చైవ కర్మణాం
ఉత్థానమాత్మనశ్చైవ ధీరః కుర్వీత వా న వా॥9॥

యః ప్రమాణం న జానాతి స్థానే వృద్ధౌ తథా క్షయే
కోశే జనపదే దండే న స రాజ్యేఽవతిష్ఠతే॥10॥

యస్త్వేతాని ప్రమాణాని యథోక్తాన్యనుపశ్యతి
యుక్తో ధర్మార్థయోర్జ్ఞానే స రాజ్యమధిగచ్ఛతి॥11॥

న రాజ్యం ప్రాప్తమిత్యేవ వర్తితవ్యమసాంప్రతం
శ్రియం హ్యవినయో హంతి జరా రూపమివోత్తమం॥12॥

భక్ష్యోత్తమప్రతిచ్ఛన్నం మత్స్యో బడిశమాయసం
రూపాభిపాతీ గ్రసతే నానుబంధమవేక్షతే॥13॥

యచ్ఛక్యం గ్రసితుం గ్రస్యం గ్రస్తం పరిణమేచ్చ యత్
హితం చ పరిణామే యత్తదద్యం భూతిమిచ్ఛతా॥14॥

వనస్పతేరపక్వాని ఫలాని ప్రచినోతి యః
స నాప్నోతి రసం తేభ్యో బీజం చాస్య వినశ్యతి॥15॥

యస్తు పక్వముపాదత్తే కాలే పరిణతం ఫలం
ఫలాద్రసం స లభతే బీజాచ్చైవ ఫలం పునః॥16॥

యథా మధు సమాదత్తే రక్షన్పుష్పాణి షట్పదః
తద్వదర్థాన్మనుష్యేభ్య ఆదద్యాదవిహింసయా॥17॥

పుష్పం పుష్పం విచిన్వీత మూలచ్ఛేదం న కారయేత్
మాలాకార ఇవారామే న యథాంగారకారకః॥18॥

కిం ను మే స్యాదిదం కృత్వా కిం ను మే స్యాదకుర్వతః
ఇతి కర్మాణి సంచింత్య కుర్యాద్వా పురుషో న వా॥19॥

అనారభ్యా భవంత్యర్థాః కేచిన్నిత్యం తథాగతాః
కృతః పురుషకారోఽపి భవేద్యేషు నిరర్థకః॥20॥

కాంశ్చిదర్థాన్నరః ప్రాజ్ఞో లఘుమూలాన్మహాఫలాన్
క్షిప్రమారభతే కర్తుం న విఘ్నయతి తాదృశాన్॥21॥

ఋజు పశ్యతి యః సర్వం చక్షుషానుపిబన్నివ
ఆసీనమపి తూష్ణీకమనురజ్యంతి తం ప్రజాః॥22॥

చక్షుషా మనసా వాచా కర్మణా చ చతుర్విధం
ప్రసాదయతి లోకం యః తం లోకోఽనుప్రసీదతి॥23॥

యస్మాత్త్రస్యంతి భూతాని మృగవ్యాధాన్మృగా ఇవ
సాగరాంతామపి మహీం లబ్ధ్వా స పరిహీయతే॥24॥

పితృపైతామహం రాజ్యం ప్రాప్తవాన్స్వేన తేజసా
వాయురభ్రమివాసాద్య భ్రంశయత్యనయే స్థితః॥25॥

ధర్మమాచరతో రాజ్ఞః సద్భిశ్చరితమాదితః
వసుధా వసుసంపూర్ణా వర్ధతే భూతివర్ధనీ॥26॥

అథ సంత్యజతో ధర్మమధర్మం చానుతిష్ఠతః
ప్రతిసంవేష్టతే భూమిరగ్నౌ చర్మాహితం యథా॥27॥

య ఏవ యత్నః క్రియతే పరరాష్ట్రావమర్దనే
స ఏవ యత్నః కర్తవ్యః స్వరాష్ట్రపరిపాలనే॥28॥

ధర్మేణ రాజ్యం విందేత ధర్మేణ పరిపాలయేత్
ధర్మమూలాం శ్రియం ప్రాప్య న జహాతి న హీయతే॥29॥

అప్యున్మత్తాత్ప్రలపతో బాలాచ్చ పరిసర్పతః
సర్వతః సారమాదద్యాదశ్మభ్య ఇవ కాంచనం॥30॥

సువ్యాహృతాని సుధియాం సుకృతాని తతస్తతః
సంచిన్వంధీర ఆసీత శిలాహారీ శిలం యథా॥31॥

గంధేన గావః పశ్యంతి వేదైః పశ్యంతి బ్రాహ్మణాః
చారైః పశ్యంతి రాజానశ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః॥32॥

భూయాంసం లభతే క్లేశం యా గౌర్భవతి దుర్దుహా
అథ యా సుదుహా రాజన్నైవ తాం వినయంత్యపి॥33॥

యదతప్తం ప్రణమతి న తత్సంతాపయంత్యపి
యచ్చ స్వయం నతం దారు న తత్సంనామయంత్యపి॥34॥

ఏతయోపమయా ధీరః సంనమేత బలీయసే
ఇంద్రాయ స ప్రణమతే నమతే యో బలీయసే॥35॥

పర్జన్యనాథాః పశవో రాజానో మిత్రబాంధవాః
పతయో బాంధవాః స్త్రీణాం బ్రాహ్మణా వేదబాంధవాః॥36॥

సత్యేన రక్ష్యతే ధర్మో విద్యా యోగేన రక్ష్యతే
మృజయా రక్ష్యతే రూపం కులం వృత్తేన రక్ష్యతే॥37॥

మానేన రక్ష్యతే ధాన్యమశ్వాన్రక్షత్యనుక్రమః
అభీక్ష్ణదర్శనాద్గావః స్త్రియో రక్ష్యాః కుచేలతః॥38॥

న కులం వృత్తహీనస్య ప్రమాణమితి మే మతిః
అంత్యేష్వపి హి జాతానాం వృత్తమేవ విశిష్యతే॥39॥

య ఈర్ష్యుః పరవిత్తేషు రూపే వీర్యే కులాన్వయే
సుఖే సౌభాగ్యసత్కారే తస్య వ్యాధిరనంతకః॥40॥

అకార్యకరణాద్భీతః కార్యాణాం చ వివర్జనాత్
అకాలే మంత్రభేదాచ్చ యేన మాద్యేన్న తత్పిబేత్॥41॥

విద్యామదో ధనమదస్తృతీయోఽభిజనో మదః
ఏతే మదావలిప్తానామేత ఏవ సతాం దమాః॥42॥

అసంతోఽభ్యర్థితాః సద్భిః కించిత్కార్యం కదాచన
మన్యంతే సంతమాత్మానమసంతమపి విశ్రుతం॥43॥

గతిరాత్మవతాం సంతః సంత ఏవ సతాం గతిః
అసతాం చ గతిః సంతో న త్వసంతః సతాం గతిః॥44॥

జితా సభా వస్త్రవతా సమాశా గోమతా జితా
అధ్వా జితో యానవతా సర్వం శీలవతా జితం॥45॥

శీలం ప్రధానం పురుషే తద్యస్యేహ ప్రణశ్యతి
న తస్య జీవితేనార్థో న ధనేన న బంధుభిః॥46॥

ఆఢ్యానాం మాంసపరమం మధ్యానాం గోరసోత్తరం
లవణోత్తరం దరిద్రాణాం భోజనం భరతర్షభ॥47॥

సంపన్నతరమేవాన్నం దరిద్రా భుంజతే సదా
క్షుత్స్వాదుతాం జనయతి సా చాఢ్యేషు సుదుర్లభా॥48॥

ప్రాయేణ శ్రీమతాం లోకే భోక్తుం శక్తిర్న విద్యతే
దరిద్రాణాం తు రాజేంద్ర అపి కాష్ఠం హి జీర్యతే॥49॥

అవృత్తిర్భయమంత్యానాం మధ్యానాం మరణాద్భయం
ఉత్తమానాం తు మర్త్యానామవమానాత్పరం భయం॥50॥

ఐశ్వర్యమదపాపిష్ఠా మదాః పానమదాదయః
ఐశ్వర్యమదమత్తో హి నాపతిత్వా విబుధ్యతే॥51॥

ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు వర్తమానైరనిగ్రహైః
తైరయం తాప్యతే లోకో నక్షత్రాణి గ్రహైరివ॥52॥

యో జితః పంచవర్గేణ సహజేనాత్మకర్శినా
ఆపదస్తస్య వర్ధంతే శుక్లపక్ష ఇవోడురాట్॥53॥

అవిజిత్య య ఆత్మానమమాత్యాన్విజిగీషతే
అమిత్రాన్వాజితామాత్యః సోఽవశః పరిహీయతే॥54॥

ఆత్మానమేవ ప్రథమం దేశరూపేణ యో జయేత్
తతోఽమాత్యానమిత్రాంశ్చ న మోఘం విజిగీషతే॥55॥

వశ్యేంద్రియం జితామాత్యం ధృతదండం వికారిషు
పరీక్ష్యకారిణం ధీరమత్యంతం శ్రీర్నిషేవతే॥56॥

రథః శరీరం పురుషస్య రాజ;న్నాత్మా నియంతేంద్రియాణ్యస్య చాశ్వాః
తైరప్రమత్తః కుశలః సదశ్వై;ర్దాంతైః సుఖం యాతి రథీవ ధీరః॥57॥

ఏతాన్యనిగృహీతాని వ్యాపాదయితుమప్యలం
అవిధేయా ఇవాదాంతా హయాః పథి కుసారథిం॥58॥

అనర్థమర్థతః పశ్యన్నర్థం చైవాప్యనర్థతః
ఇంద్రియైః ప్రసృతో బాలః సుదుఃఖం మన్యతే సుఖం॥59॥

ధర్మార్థౌ యః పరిత్యజ్య స్యాదింద్రియవశానుగః
శ్రీప్రాణధనదారేభ్య క్షిప్రం స పరిహీయతే॥60॥

అర్థానామీశ్వరో యః స్యాదింద్రియాణామనీశ్వరః
ఇంద్రియాణామనైశ్వర్యాదైశ్వర్యాద్భ్రశ్యతే హి సః॥61॥

ఆత్మనాత్మానమన్విచ్ఛేన్మనోబుద్ధీంద్రియైర్యతైః
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మనః॥62॥

క్షుద్రాక్షేణేవ జాలేన ఝషావపిహితావుభౌ
కామశ్చ రాజన్క్రోధశ్చ తౌ ప్రజ్ఞానం విలుంపతః॥63॥

సమవేక్ష్యేహ ధర్మార్థౌ సంభారాన్యోఽధిగచ్ఛతి
స వై సంభృతసంభారః సతతం సుఖమేధతే॥64॥

యః పంచాభ్యంతరాఞ్శత్రూనవిజిత్య మతిక్షయాన్
జిగీషతి రిపూనన్యాన్రిపవోఽభిభవంతి తం॥65॥

దృశ్యంతే హి దురాత్మానో వధ్యమానాః స్వకర్మభిః
ఇంద్రియాణామనీశత్వాద్రాజానో రాజ్యవిభ్రమైః॥66॥

అసంత్యాగాత్పాపకృతామపాపాం;స్తుల్యో దండః స్పృశతే మిశ్రభావాత్
శుష్కేణార్ద్రం దహ్యతే మిశ్రభావా;త్తస్మాత్పాపైః సహ సంధిం న కుర్యాత్॥67॥

నిజానుత్పతతః శత్రూన్పంచ పంచప్రయోజనాన్
యో మోహాన్న నిగృహ్ణాతి తమాపద్గ్రసతే నరం॥68॥

అనసూయార్జవం శౌచం సంతోషః ప్రియవాదితా
దమః సత్యమనాయాసో న భవంతి దురాత్మనాం॥69॥

ఆత్మజ్ఞానమనాయాసస్తితిక్షా ధర్మనిత్యతా
వాక్చైవ గుప్తా దానం చ నైతాన్యంత్యేషు భారత॥70॥

ఆక్రోశపరివాదాభ్యాం విహింసంత్యబుధా బుధాన్
వక్తా పాపముపాదత్తే క్షమమాణో విముచ్యతే॥71॥

హింసా బలమసాధూనాం రాజ్ఞాం దండవిధిర్బలం
శుశ్రూషా తు బలం స్త్రీణాం క్షమా గుణవతాం బలం॥72॥

వాక్సంయమో హి నృపతే సుదుష్కరతమో మతః
అర్థవచ్చ విచిత్రం చ న శక్యం బహు భాషితుం॥73॥

అభ్యావహతి కల్యాణం వివిధా వాక్సుభాషితా
సైవ దుర్భాషితా రాజన్ననర్థాయోపపద్యతే॥74॥

సంరోహతి శరైర్విద్ధం వనం పరశునా హతం
వాచా దురుక్తం బీభత్సం న సంరోహతి వాక్క్షతం॥75॥

కర్ణినాలీకనారాచా నిర్హరంతి శరీరతః
వాక్శల్యస్తు న నిర్హర్తుం శక్యో హృదిశయో హి సః॥76॥

వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి; యైరాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని
పరస్య నామర్మసు తే పతంతి; తాన్పండితో నావసృజేత్పరేషు॥77॥

యస్మై దేవాః ప్రయచ్ఛంతి పురుషాయ పరాభవం
బుద్ధిం తస్యాపకర్షంతి సోఽపాచీనాని పశ్యతి॥78॥

బుద్ధౌ కలుషభూతాయాం వినాశే ప్రత్యుపస్థితే
అనయో నయసంకాశో హృదయాన్నాపసర్పతి॥79॥

సేయం బుద్ధిః పరీతా తే పుత్రాణాం తవ భారత
పాండవానాం విరోధేన న చైనామవబుధ్యసే॥80॥

రాజా లక్షణసంపన్నస్త్రైలోక్యస్యాపి యో భవేత్
శిష్యస్తే శాసితా సోఽస్తు ధృతరాష్ట్ర యుధిష్ఠిరః॥81॥

అతీవ సర్వాన్పుత్రాంస్తే భాగధేయపురస్కృతః
తేజసా ప్రజ్ఞయా చైవ యుక్తో ధర్మార్థతత్త్వవిత్॥82॥

ఆనృశంస్యాదనుక్రోశాద్యోఽసౌ ధర్మభృతాం వరః
గౌరవాత్తవ రాజేంద్ర బహూన్క్లేశాంస్తితిక్షతి॥83॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బ్రూహి భూయో మహాబుద్ధే ధర్మార్థసహితం వచః
శృణ్వతో నాస్తి మే తృప్తిర్విచిత్రాణీహ భాషసే॥1॥

విదుర ఉవాచ

సర్వతీర్థేషు వా స్నానం సర్వభూతేషు చార్జవం
ఉభే ఏతే సమే స్యాతామార్జవం వా విశిష్యతే॥2॥

ఆర్జవం ప్రతిపద్యస్వ పుత్రేషు సతతం విభో
ఇహ కీర్తిం పరాం ప్రాప్య ప్రేత్య స్వర్గమవాప్స్యసి॥3॥

యావత్కీర్తిర్మనుష్యస్య పుణ్యా లోకేషు గీయతే
తావత్స పురుషవ్యాఘ్ర స్వర్గలోకే మహీయతే॥4॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
విరోచనస్య సంవాదం కేశిన్యర్థే సుధన్వనా॥5॥

కేశిన్యువాచ

కిం బ్రాహ్మణాః స్విచ్ఛ్రేయాంసో దితిజాః స్విద్విరోచన
అథ కేన స్మ పర్యంకం సుధన్వా నాధిరోహతి॥6॥

విరోచన ఉవాచ

ప్రాజాపత్యా హి వై శ్రేష్ఠా వయం కేశిని సత్తమాః
అస్మాకం ఖల్విమే లోకాః కే దేవాః కే ద్విజాతయః॥7॥

కేశిన్యువాచ

ఇహైవాస్స్వ ప్రతీక్షావ ఉపస్థానే విరోచన
సుధన్వా ప్రాతరాగంతా పశ్యేయం వాం సమాగతౌ॥8॥

విరోచన ఉవాచ

తథా భద్రే కరిష్యామి యథా త్వం భీరు భాషసే
సుధన్వానం చ మాం చైవ ప్రాతర్ద్రష్టాసి సంగతౌ॥9॥

సుధన్వోవాచ

అన్వాలభే హిరణ్మయం ప్రాహ్రాదేఽహం తవాసనం
ఏకత్వముపసంపన్నో న త్వాసేయం త్వయా సహ॥10॥

విరోచన ఉవాచ

అన్వాహరంతు ఫలకం కూర్చం వాప్యథ వా బృసీం
సుధన్వన్న త్వమర్హోఽసి మయా సహ సమాసనం॥11॥

సుధన్వోవాచ

పితాపి తే సమాసీనముపాసీతైవ మామధః
బాలః సుఖైధితో గేహే న త్వం కించన బుధ్యసే॥12॥

విరోచన ఉవాచ

హిరణ్యం చ గవాశ్వం చ యద్విత్తమసురేషు నః
సుధన్వన్విపణే తేన ప్రశ్నం పృచ్ఛావ యే విదుః॥13॥

సుధన్వోవాచ

హిరణ్యం చ గవాశ్వం చ తవైవాస్తు విరోచన
ప్రాణయోస్తు పణం కృత్వా ప్రశ్నం పృచ్ఛావ యే విదుః॥14॥

విరోచన ఉవాచ

ఆవాం కుత్ర గమిష్యావః ప్రాణయోర్విపణే కృతే
న హి దేవేష్వహం స్థాతా న మనుష్యేషు కర్హిచిత్॥15॥

సుధన్వోవాచ

పితరం తే గమిష్యావః ప్రాణయోర్విపణే కృతే
పుత్రస్యాపి స హేతోర్హి ప్రహ్రాదో నానృతం వదేత్॥16॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

ఇమౌ తౌ సంప్రదృశ్యేతే యాభ్యాం న చరితం సహ
ఆశీవిషావివ క్రుద్ధావేకమార్గమిహాగతౌ॥17॥

కిం వై సహైవ చరతో న పురా చరతః సహ
విరోచనైతత్పృచ్ఛామి కిం తే సఖ్యం సుధన్వనా॥18॥

విరోచన ఉవాచ

న మే సుధన్వనా సఖ్యం ప్రాణయోర్విపణావహే
ప్రహ్రాద తత్త్వాం పృచ్ఛామి మా ప్రశ్నమనృతం వదీః॥19॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

ఉదకం మధుపర్కం చాప్యానయంతు సుధన్వనే
బ్రహ్మన్నభ్యర్చనీయోఽసి శ్వేతా గౌః పీవరీకృతా॥20॥

సుధన్వోవాచ

ఉదకం మధుపర్కం చ పథ ఏవార్పితం మమ
ప్రహ్రాద త్వం తు నౌ ప్రశ్నం తథ్యం ప్రబ్రూహి పృచ్ఛతోః॥21॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

పుత్రో వాన్యో భవాన్బ్రహ్మన్సాక్ష్యే చైవ భవేత్స్థితః
తయోర్వివదతోః ప్రశ్నం కథమస్మద్విధో వదేత్॥22॥

అథ యో నైవ ప్రబ్రూయాత్సత్యం వా యది వానృతం
ఏతత్సుధన్వన్పృచ్ఛామి దుర్వివక్తా స్మ కిం వసేత్॥23॥

సుధన్వోవాచ

యాం రాత్రిమధివిన్నా స్త్రీ యాం చైవాక్షపరాజితః
యాం చ భారాభితప్తాంగో దుర్వివక్తా స్మ తాం వసేత్॥24॥

నగరే ప్రతిరుద్ధః సన్బహిర్ద్వారే బుభుక్షితః
అమిత్రాన్భూయసః పశ్యందుర్వివక్తా స్మ తాం వసేత్॥25॥

పంచ పశ్వనృతే హంతి దశ హంతి గవానృతే
శతమశ్వానృతే హంతి సహస్రం పురుషానృతే॥26॥

హంతి జాతానజాతాంశ్చ హిరణ్యార్థేఽనృతం వదన్
సర్వం భూమ్యనృతే హంతి మా స్మ భూమ్యనృతం వదీః॥27॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

మత్తః శ్రేయానంగిరా వై సుధన్వా త్వద్విరోచన
మాతాస్య శ్రేయసీ మాతుస్తస్మాత్త్వం తేన వై జితః॥28॥

విరోచన సుధన్వాయం ప్రాణానామీశ్వరస్తవ
సుధన్వన్పునరిచ్ఛామి త్వయా దత్తం విరోచనం॥29॥

సుధన్వోవాచ

యద్ధర్మమవృణీథాస్త్వం న కామాదనృతం వదీః
పునర్దదామి తే తస్మాత్పుత్రం ప్రహ్రాద దుర్లభం॥30॥

ఏష ప్రహ్రాద పుత్రస్తే మయా దత్తో విరోచనః
పాదప్రక్షాలనం కుర్యాత్కుమార్యాః సంనిధౌ మమ॥31॥

విదుర ఉవాచ

తస్మాద్రాజేంద్ర భూమ్యర్థే నానృతం వక్తుమర్హసి
మా గమః ససుతామాత్యోఽత్యయం పుత్రాననుభ్రమన్॥32॥

న దేవా యష్టిమాదాయ రక్షంతి పశుపాలవత్
యం తు రక్షితుమిచ్ఛంతి బుద్ధ్యా సంవిభజంతి తం॥33॥

యథా యథా హి పురుషః కల్యాణే కురుతే మనః
తథా తథాస్య సర్వార్థాః సిధ్యంతే నాత్ర సంశయః॥34॥

న ఛందాంసి వృజినాత్తారయంతి; మాయావినం మాయయా వర్తమానం
నీడం శకుంతా ఇవ జాతపక్షా;శ్ఛందాంస్యేనం ప్రజహత్యంతకాలే॥35॥

మత్తాపానం కలహం పూగవైరం; భార్యాపత్యోరంతరం జ్ఞాతిభేదం
రాజద్విష్టం స్త్రీపుమాంసోర్వివాదం; వర్జ్యాన్యాహుర్యశ్చ పంథాః ప్రదుష్టః॥36॥

సాముద్రికం వణిజం చోరపూర్వం; శలాకధూర్తం చ చికిత్సకం చ
అరిం చ మిత్రం చ కుశీలవం చ; నైతాన్సాక్ష్యేష్వధికుర్వీత సప్త॥37॥

మానాగ్నిహోత్రముత మానమౌనం; మానేనాధీతముత మానయజ్ఞః
ఏతాని చత్వార్యభయంకరాణి; భయం ప్రయచ్ఛంత్యయథాకృతాని॥38॥

అగారదాహీ గరదః కుండాశీ సోమవిక్రయీ
పర్వకారశ్చ సూచీ చ మిత్రధ్రుక్పారదారికః॥39॥

భ్రూణహా గురుతల్పీ చ యశ్చ స్యాత్పానపో ద్విజః
అతితీక్ష్ణశ్చ కాకశ్చ నాస్తికో వేదనిందకః॥40॥

స్రువప్రగ్రహణో వ్రాత్యః కీనాశశ్చార్థవానపి
రక్షేత్యుక్తశ్చ యో హింస్యాత్సర్వే బ్రహ్మహణైః సమాః॥41॥

తృణోల్కయా జ్ఞాయతే జాతరూపం; యుగే భద్రో వ్యవహారేణ సాధుః
శూరో భయేష్వర్థకృచ్ఛ్రేషు ధీరః; కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు సుహృదశ్చారయశ్చ॥42॥

జరా రూపం హరతి హి ధైర్యమాశా; మృత్యుః ప్రాణాంధర్మచర్యామసూయా
క్రోధః శ్రియం శీలమనార్యసేవా; హ్రియం కామః సర్వమేవాభిమానః॥43॥

శ్రీర్మంగలాత్ప్రభవతి ప్రాగల్భ్యాత్సంప్రవర్ధతే
దాక్ష్యాత్తు కురుతే మూలం సంయమాత్ప్రతితిష్ఠతి॥44॥

అష్టౌ గుణాః పురుషం దీపయంతి; ప్రజ్ఞా చ కౌల్యం చ దమః శ్రుతం చ
పరాక్రమశ్చాబహుభాషితా చ; దానం యథాశక్తి కృతజ్ఞతా చ॥45॥

ఏతాన్గుణాంస్తాత మహానుభావా;నేకో గుణః సంశ్రయతే ప్రసహ్య
రాజా యదా సత్కురుతే మనుష్యం; సర్వాన్గుణానేష గుణోఽతిభాతి॥46॥

అష్టౌ నృపేమాని మనుష్యలోకే; స్వర్గస్య లోకస్య నిదర్శనాని
చత్వార్యేషామన్వవేతాని సద్భి;శ్చత్వార్యేషామన్వవయంతి సంతః॥47॥

యజ్ఞో దానమధ్యయనం తపశ్చ; చత్వార్యేతాన్యన్వవేతాని సద్భిః
దమః సత్యమార్జవమానృశంస్యం; చత్వార్యేతాన్యన్వవయంతి సంతః॥48॥

న సా సభా యత్ర న సంతి వృద్ధా; న తే వృద్ధా యే న వదంతి ధర్మం
నాసౌ ధర్మో యత్ర న సత్యమస్తి; న తత్సత్యం యచ్ఛలేనానువిద్ధం॥49॥

సత్యం రూపం శ్రుతం విద్యా కౌల్యం శీలం బలం ధనం
శౌర్యం చ చిత్రభాష్యం చ దశ సంసర్గయోనయః॥50॥

పాపం కుర్వన్పాపకీర్తిః పాపమేవాశ్నుతే ఫలం
పుణ్యం కుర్వన్పుణ్యకీర్తిః పుణ్యమేవాశ్నుతే ఫలం॥51॥

పాపం ప్రజ్ఞాం నాశయతి క్రియమాణం పునః పునః
నష్టప్రజ్ఞః పాపమేవ నిత్యమారభతే నరః॥52॥

పుణ్యం ప్రజ్ఞాం వర్ధయతి క్రియమాణం పునః పునః
వృద్ధప్రజ్ఞః పుణ్యమేవ నిత్యమారభతే నరః॥53॥

అసూయకో దందశూకో నిష్ఠురో వైరకృన్నరః
స కృచ్ఛ్రం మహదాప్నోతి నచిరాత్పాపమాచరన్॥54॥

అనసూయః కృతప్రజ్ఞః శోభనాన్యాచరన్సదా
అకృచ్ఛ్రాత్సుఖమాప్నోతి సర్వత్ర చ విరాజతే॥55॥

ప్రజ్ఞామేవాగమయతి యః ప్రాజ్ఞేభ్యః స పండితః
ప్రాజ్ఞో హ్యవాప్య ధర్మార్థౌ శక్నోతి సుఖమేధితుం॥56॥

దివసేనైవ తత్కుర్యాద్యేన రాత్రౌ సుఖం వసేత్
అష్టమాసేన తత్కుర్యాద్యేన వర్షాః సుఖం వసేత్॥57॥

పూర్వే వయసి తత్కుర్యాద్యేన వృద్ధః సుఖం వసేత్
యావజ్జీవేన తత్కుర్యాద్యేన ప్రేత్య సుఖం వసేత్॥58॥

జీర్ణమన్నం ప్రశంసంతి భార్యాం చ గతయౌవనాం
శూరం విగతసంగ్రామం గతపారం తపస్వినం॥59॥

ధనేనాధర్మలబ్ధేన యచ్ఛిద్రమపిధీయతే
అసంవృతం తద్భవతి తతోఽన్యదవదీర్యతే॥60॥

గురురాత్మవతాం శాస్తా శాస్తా రాజా దురాత్మనాం
అథ ప్రచ్ఛన్నపాపానాం శాస్తా వైవస్వతో యమః॥61॥

ఋషీణాం చ నదీనాం చ కులానాం చ మహాత్మనాం
ప్రభవో నాధిగంతవ్యః స్త్రీణాం దుశ్చరితస్య చ॥62॥

ద్విజాతిపూజాభిరతో దాతా జ్ఞాతిషు చార్జవీ
క్షత్రియః స్వర్గభాగ్రాజంశ్చిరం పాలయతే మహీం॥63॥

సువర్ణపుష్పాం పృథివీం చిన్వంతి పురుషాస్త్రయః
శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చ జానాతి సేవితుం॥64॥

బుద్ధిశ్రేష్ఠాని కర్మాణి బాహుమధ్యాని భారత
తాని జంఘాజఘన్యాని భారప్రత్యవరాణి చ॥65॥

దుర్యోధనే చ శకునౌ మూఢే దుఃశాసనే తథా
కర్ణే చైశ్వర్యమాధాయ కథం త్వం భూతిమిచ్ఛసి॥66॥

సర్వైర్గుణైరుపేతాశ్చ పాండవా భరతర్షభ
పితృవత్త్వయి వర్తంతే తేషు వర్తస్వ పుత్రవత్॥67॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

విదుర ఉవాచ

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఆత్రేయస్య చ సంవాదం సాధ్యానాం చేతి నః శ్రుతం॥1॥

చరంతం హంసరూపేణ మహర్షిం సంశితవ్రతం
సాధ్యా దేవా మహాప్రాజ్ఞం పర్యపృచ్ఛంత వై పురా॥2॥

సాధ్యా దేవా వయమస్మో మహర్షే; దృష్ట్వా భవంతం న శక్నుమోఽనుమాతుం
శ్రుతేన ధీరో బుద్ధిమాంస్త్వం మతో నః; కావ్యాం వాచం వక్తుమర్హస్యుదారాం॥3॥

హంస ఉవాచ

ఏతత్కార్యమమరాః సంశ్రుతం మే; ధృతిః శమః సత్యధర్మానువృత్తిః
గ్రంథిం వినీయ హృదయస్య సర్వం; ప్రియాప్రియే చాత్మవశం నయీత॥4॥

ఆక్రుశ్యమానో నాక్రోశేన్మన్యురేవ తితిక్షితః
ఆక్రోష్టారం నిర్దహతి సుకృతం చాస్య విందతి॥5॥

నాక్రోశీ స్యాన్నావమానీ పరస్య; మిత్రద్రోహీ నోత నీచోపసేవీ
న చాతిమానీ న చ హీనవృత్తో; రూక్షాం వాచం రుశతీం వర్జయీత॥6॥

మర్మాణ్యస్థీని హృదయం తథాసూ;న్ఘోరా వాచో నిర్దహంతీహ పుంసాం
తస్మాద్వాచం రుశతీం రూక్షరూపాం; ధర్మారామో నిత్యశో వర్జయీత॥7॥

అరుంతుదం పరుషం రూక్షవాచం; వాక్కంటకైర్వితుదంతం మనుష్యాన్
విద్యాదలక్ష్మీకతమం జనానాం; ముఖే నిబద్ధాం నిరృతిం వహంతం॥8॥

పరశ్చేదేనమధివిధ్యేత బాణై;ర్భృశం సుతీక్ష్ణై రనలార్కదీప్తైః
విరిచ్యమానోఽప్యతిరిచ్యమానో; విద్యాత్కవిః సుకృతం మే దధాతి॥9॥

యది సంతం సేవతే యద్యసంతం; తపస్వినం యది వా స్తేనమేవ
వాసో యథా రంగవశం ప్రయాతి; తథా స తేషాం వశమభ్యుపైతి॥10॥

వాదం తు యో న ప్రవదేన్న వాదయే;ద్యో నాహతః ప్రతిహన్యాన్న ఘాతయేత్
యో హంతుకామస్య న పాపమిచ్ఛే;త్తస్మై దేవాః స్పృహయంత్యాగతాయ॥11॥

అవ్యాహృతం వ్యాహృతాచ్ఛ్రేయ ఆహుః; సత్యం వదేద్వ్యాహృతం తద్ద్వితీయం
ప్రియం వదేద్వ్యాహృతం తత్తృతీయం; ధర్మ్యం వదేద్వ్యాహృతం తచ్చతుర్థం॥12॥

యాదృశైః సంవివదతే యాదృశాంశ్చోపసేవతే
యాదృగిచ్ఛేచ్చ భవితుం తాదృగ్భవతి పూరుషః॥13॥

యతో యతో నివర్తతే తతస్తతో విముచ్యతే
నివర్తనాద్ధి సర్వతో న వేత్తి దుఃఖమణ్వపి॥14॥

న జీయతే నోత జిగీషతేఽన్యా;న్న వైరకృచ్చాప్రతిఘాతకశ్చ
నిందాప్రశంసాసు సమస్వభావో; న శోచతే హృష్యతి నైవ చాయం॥15॥

భావమిచ్ఛతి సర్వస్య నాభావే కురుతే మతిం
సత్యవాదీ మృదుర్దాంతో యః స ఉత్తమపూరుషః॥16॥

నానర్థకం సాంత్వయతి ప్రతిజ్ఞాయ దదాతి చ
రాద్ధాపరాద్ధే జానాతి యః స మధ్యమపూరుషః॥17॥

దుఃశాసనస్తూపహంతా న శాస్తా; నావర్తతే మన్యువశాత్కృతఘ్నః
న కస్యచిన్మిత్రమథో దురాత్మా; కలాశ్చైతా అధమస్యేహ పుంసః॥18॥

న శ్రద్దధాతి కల్యాణం పరేభ్యోఽప్యాత్మశంకితః
నిరాకరోతి మిత్రాణి యో వై సోఽధమపూరుషః॥19॥

ఉత్తమానేవ సేవేత ప్రాప్తే కాలే తు మధ్యమాన్
అధమాంస్తు న సేవేత య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః॥20॥

ప్రాప్నోతి వై విత్తమసద్బలేన; నిత్యోత్థానాత్ప్రజ్ఞయా పౌరుషేణ
న త్వేవ సమ్యగ్లభతే ప్రశంసాం; న వృత్తమాప్నోతి మహాకులానాం॥21॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

మహాకులానాం స్పృహయంతి దేవా; ధర్మార్థవృద్ధాశ్చ బహుశ్రుతాశ్చ
పృచ్ఛామి త్వాం విదుర ప్రశ్నమేతం; భవంతి వై కాని మహాకులాని॥22॥

విదుర ఉవాచ

తపో దమో బ్రహ్మవిత్త్వం వితానాః; పుణ్యా వివాహాః సతతాన్నదానం
యేష్వేవైతే సప్త గుణా భవంతి; సమ్యగ్వృత్తాస్తాని మహాకులాని॥23॥

యేషాం న వృత్తం వ్యథతే న యోని;ర్వృత్తప్రసాదేన చరంతి ధర్మం
యే కీర్తిమిచ్ఛంతి కులే విశిష్టాం; త్యక్తానృతాస్తాని మహాకులాని॥24॥

అనిజ్యయావివాహైశ్చ వేదస్యోత్సాదనేన చ
కులాన్యకులతాం యాంతి ధర్మస్యాతిక్రమేణ చ॥25॥

దేవద్రవ్యవినాశేన బ్రహ్మస్వహరణేన చ
కులాన్యకులతాం యాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చ॥26॥

బ్రాహ్మణానాం పరిభవాత్పరివాదాచ్చ భారత
కులాన్యకులతాం యాంతి న్యాసాపహరణేన చ॥27॥

కులాని సముపేతాని గోభిః పురుషతోఽశ్వతః
కులసంఖ్యాం న గచ్ఛంతి యాని హీనాని వృత్తతః॥28॥

వృత్తతస్త్వవిహీనాని కులాన్యల్పధనాన్యపి
కులసంఖ్యాం తు గచ్ఛంతి కర్షంతి చ మహద్యశః॥29॥

మా నః కులే వైరకృత్కశ్చిదస్తు; రాజామాత్యో మా పరస్వాపహారీ
మిత్రద్రోహీ నైకృతికోఽనృతీ వా; పూర్వాశీ వా పితృదేవాతిథిభ్యః॥30॥

యశ్చ నో బ్రాహ్మణం హన్యాద్యశ్చ నో బ్రాహ్మణాంద్విషేత్
న నః స సమితిం గచ్ఛేద్యశ్చ నో నిర్వపేత్కృషిం॥31॥

తృణాని భూమిరుదకం వాక్చతుర్థీ చ సూనృతా
సతామేతాని గేహేషు నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన॥32॥

శ్రద్ధయా పరయా రాజన్నుపనీతాని సత్కృతిం
ప్రవృత్తాని మహాప్రాజ్ఞ ధర్మిణాం పుణ్యకర్మణాం॥33॥

సూక్ష్మోఽపి భారం నృపతే స్యందనో వై; శక్తో వోఢుం న తథాన్యే మహీజాః
ఏవం యుక్తా భారసహా భవంతి; మహాకులీనా న తథాన్యే మనుష్యాః॥34॥

న తన్మిత్రం యస్య కోపాద్బిభేతి; యద్వా మిత్రం శంకితేనోపచర్యం
యస్మిన్మిత్రే పితరీవాశ్వసీత; తద్వై మిత్రం సంగతానీతరాణి॥35॥

యది చేదప్యసంబంధో మిత్రభావేన వర్తతే
స ఏవ బంధుస్తన్మిత్రం సా గతిస్తత్పరాయణం॥36॥

చలచిత్తస్య వై పుంసో వృద్ధాననుపసేవతః
పారిప్లవమతేర్నిత్యమధ్రువో మిత్రసంగ్రహః॥37॥

చలచిత్తమనాత్మానమింద్రియాణాం వశానుగం
అర్థాః సమతివర్తంతే హంసాః శుష్కం సరో యథా॥38॥

అకస్మాదేవ కుప్యంతి ప్రసీదంత్యనిమిత్తతః
శీలమేతదసాధూనామభ్రం పారిప్లవం యథా॥39॥

సత్కృతాశ్చ కృతార్థాశ్చ మిత్రాణాం న భవంతి యే
తాన్మృతానపి క్రవ్యాదాః కృతఘ్నాన్నోపభుంజతే॥40॥

అర్థయేదేవ మిత్రాణి సతి వాసతి వా ధనే
నానర్థయన్విజానాతి మిత్రాణాం సారఫల్గుతాం॥41॥

సంతాపాద్భ్రశ్యతే రూపం సంతాపాద్భ్రశ్యతే బలం
సంతాపాద్భ్రశ్యతే జ్ఞానం సంతాపాద్వ్యాధిమృచ్ఛతి॥42॥

అనవాప్యం చ శోకేన శరీరం చోపతప్యతే
అమిత్రాశ్చ ప్రహృష్యంతి మా స్మ శోకే మనః కృథాః॥43॥

పునర్నరో మ్రియతే జాయతే చ; పునర్నరో హీయతే వర్ధతే పునః
పునర్నరో యాచతి యాచ్యతే చ; పునర్నరః శోచతి శోచ్యతే పునః॥44॥

సుఖం చ దుఃఖం చ భవాభవౌ చ; లాభాలాభౌ మరణం జీవితం చ
పర్యాయశః సర్వమిహ స్పృశంతి; తస్మాద్ధీరో నైవ హృష్యేన్న శోచేత్॥45॥

చలాని హీమాని షడింద్రియాణి; తేషాం యద్యద్వర్తతే యత్ర యత్ర
తతస్తతః స్రవతే బుద్ధిరస్య; ఛిద్రోదకుంభాదివ నిత్యమంభః॥46॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తనురుచ్చః శిఖీ రాజా మిథ్యోపచరితో మయా
మందానాం మమ పుత్రాణాం యుద్ధేనాంతం కరిష్యతి॥47॥

నిత్యోద్విగ్నమిదం సర్వం నిత్యోద్విగ్నమిదం మనః
యత్తత్పదమనుద్విగ్నం తన్మే వద మహామతే॥48॥

విదుర ఉవాచ

నాన్యత్ర విద్యాతపసోర్నాన్యత్రేంద్రియనిగ్రహాత్
నాన్యత్ర లోభసంత్యాగాచ్ఛాంతిం పశ్యామి తేఽనఘ॥49॥

బుద్ధ్యా భయం ప్రణుదతి తపసా విందతే మహత్
గురుశుశ్రూషయా జ్ఞానం శాంతిం త్యాగేన విందతి॥50॥

అనాశ్రితా దానపుణ్యం వేదపుణ్యమనాశ్రితాః
రాగద్వేషవినిర్ముక్తా విచరంతీహ మోక్షిణః॥51॥

స్వధీతస్య సుయుద్ధస్య సుకృతస్య చ కర్మణః
తపసశ్చ సుతప్తస్య తస్యాంతే సుఖమేధతే॥52॥

స్వాస్తీర్ణాని శయనాని ప్రపన్నా; న వై భిన్నా జాతు నిద్రాం లభంతే
న స్త్రీషు రాజన్రతిమాప్నువంతి; న మాగధైః స్తూయమానా న సూతైః॥53॥

న వై భిన్నా జాతు చరంతి ధర్మం; న వై సుఖం ప్రాప్నువంతీహ భిన్నాః
న వై భిన్నా గౌరవం మానయంతి; న వై భిన్నాః ప్రశమం రోచయంతి॥54॥

న వై తేషాం స్వదతే పథ్యముక్తం; యోగక్షేమం కల్పతే నోత తేషాం
భిన్నానాం వై మనుజేంద్ర పరాయణం; న విద్యతే కించిదన్యద్వినాశాత్॥55॥

సంభావ్యం గోషు సంపన్నం సంభావ్యం బ్రాహ్మణే తపః
సంభావ్యం స్త్రీషు చాపల్యం సంభావ్యం జ్ఞాతితో భయం॥56॥

తంతవోఽప్యాయతా నిత్యం తంతవో బహులాః సమాః
బహూన్బహుత్వాదాయాసాన్సహంతీత్యుపమా సతాం॥57॥

ధూమాయంతే వ్యపేతాని జ్వలంతి సహితాని చ
ధృతరాష్ట్రోల్ముకానీవ జ్ఞాతయో భరతర్షభ॥58॥

బ్రాహ్మణేషు చ యే శూరాః స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ
వృంతాదివ ఫలం పక్వం ధృతరాష్ట్ర పతంతి తే॥59॥

మహానప్యేకజో వృక్షో బలవాన్సుప్రతిష్ఠితః
ప్రసహ్య ఏవ వాతేన శాఖాస్కంధం విమర్దితుం॥60॥

అథ యే సహితా వృక్షాః సంఘశః సుప్రతిష్ఠితాః
తే హి శీఘ్రతమాన్వాతాన్సహంతేఽన్యోన్యసంశ్రయాత్॥61॥

ఏవం మనుష్యమప్యేకం గుణైరపి సమన్వితం
శక్యం ద్విషంతో మన్యంతే వాయుర్ద్రుమమివైకజం॥62॥

అన్యోన్యసముపష్టంభాదన్యోన్యాపాశ్రయేణ చ
జ్ఞాతయః సంప్రవర్ధంతే సరసీవోత్పలాన్యుత॥63॥

అవధ్యా బ్రాహ్మణా గావః స్త్రియో బాలాశ్చ జ్ఞాతయః
యేషాం చాన్నాని భుంజీత యే చ స్యుః శరణాగతాః॥64॥

న మనుష్యే గుణః కశ్చిదన్యో ధనవతామపి
అనాతురత్వాద్భద్రం తే మృతకల్పా హి రోగిణః॥65॥

అవ్యాధిజం కటుకం శీర్షరోగం; పాపానుబంధం పరుషం తీక్ష్ణముగ్రం
సతాం పేయం యన్న పిబంత్యసంతో; మన్యుం మహారాజ పిబ ప్రశామ్య॥66॥

రోగార్దితా న ఫలాన్యాద్రియంతే; న వై లభంతే విషయేషు తత్త్వం
దుఃఖోపేతా రోగిణో నిత్యమేవ; న బుధ్యంతే ధనభోగాన్న సౌఖ్యం॥67॥

పురా హ్యుక్తో నాకరోస్త్వం వచో మే; ద్యూతే జితాం ద్రౌపదీం ప్రేక్ష్య రాజన్
దుర్యోధనం వారయేత్యక్షవత్యాం; కితవత్వం పండితా వర్జయంతి॥68॥

న తద్బలం యన్మృదునా విరుధ్యతే; మిశ్రో ధర్మస్తరసా సేవితవ్యః
ప్రధ్వంసినీ క్రూరసమాహితా శ్రీ;ర్మృదుప్రౌఢా గచ్ఛతి పుత్రపౌత్రాన్॥69॥

ధార్తరాష్ట్రాః పాండవాన్పాలయంతు; పాండోః సుతాస్తవ పుత్రాంశ్చ పాంతు
ఏకారిమిత్రాః కురవో హ్యేకమంత్రా; జీవంతు రాజన్సుఖినః సమృద్ధాః॥70॥

మేఢీభూతః కౌరవాణాం త్వమద్య; త్వయ్యాధీనం కురుకులమాజమీఢ
పార్థాన్బాలాన్వనవాసప్రతప్తాం;స్గోపాయస్వ స్వం యశస్తాత రక్షన్॥71॥

సంధత్స్వ త్వం కౌరవాన్పాండుపుత్రై;ర్మా తేఽన్తరం రిపవః ప్రార్థయంతు
సత్యే స్థితాస్తే నరదేవ సర్వే; దుర్యోధనం స్థాపయ త్వం నరేంద్ర॥72॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

విదుర ఉవాచ

సప్తదశేమాన్రాజేంద్ర మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్
వైచిత్రవీర్య పురుషానాకాశం ముష్టిభిర్ఘ్నతః॥1॥

తానేవేంద్రస్య హి ధనురనామ్యం నమతోఽబ్రవీత్
అథో మరీచినః పాదాననామ్యాన్నమతస్తథా॥2॥

యశ్చాశిష్యం శాసతి యశ్చ కుప్యతే; యశ్చాతివేలం భజతే ద్విషంతం
స్త్రియశ్చ యోఽరక్షతి భద్రమస్తు తే; యశ్చాయాచ్యం యాచతి యశ్చ కత్థతే॥3॥

యశ్చాభిజాతః ప్రకరోత్యకార్యం; యశ్చాబలో బలినా నిత్యవైరీ
అశ్రద్దధానాయ చ యో బ్రవీతి; యశ్చాకామ్యం కామయతే నరేంద్ర॥4॥

వధ్వా హాసం శ్వశురో యశ్చ మన్యతే; వధ్వా వసన్నుత యో మానకామః
పరక్షేత్రే నిర్వపతి యశ్చ బీజం; స్త్రియం చ యః పరివదతేఽతివేలం॥5॥

యశ్చైవ లబ్ధ్వా న స్మరామీత్యువాచ; దత్త్వా చ యః కత్థతి యాచ్యమానః
యశ్చాసతః సాంత్వముపాసతీహ; ఏతేఽనుయాంత్యనిలం పాశహస్తాః॥6॥

యస్మిన్యథా వర్తతే యో మనుష్య;స్తస్మింస్తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః
మాయాచారో మాయయా వర్తితవ్యః; సాధ్వాచారః సాధునా ప్రత్యుదేయః॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శతాయురుక్తః పురుషః సర్వవేదేషు వై యదా
నాప్నోత్యథ చ తత్సర్వమాయుః కేనేహ హేతునా॥8॥

విదుర ఉవాచ

అతివాదోఽతిమానశ్చ తథాత్యాగో నరాధిప
క్రోధశ్చాతివివిత్సా చ మిత్రద్రోహశ్చ తాని షట్॥9॥

ఏత ఏవాసయస్తీక్ష్ణాః కృంతంత్యాయూంషి దేహినాం
ఏతాని మానవాన్ఘ్నంతి న మృత్యుర్భద్రమస్తు తే॥10॥

విశ్వస్తస్యైతి యో దారాన్యశ్చాపి గురుతల్పగః
వృషలీపతిర్ద్విజో యశ్చ పానపశ్చైవ భారత॥11॥

శరణాగతహా చైవ సర్వే బ్రహ్మహణైః సమాః
ఏతైః సమేత్య కర్తవ్యం ప్రాయశ్చిత్తమితి శ్రుతిః॥12॥

గృహీ వదాన్యోఽనపవిద్ధవాక్యః; శేషాన్నభోక్తాప్యవిహింసకశ్చ
నానర్థకృత్త్యక్తకలిః కృతజ్ఞః; సత్యో మృదుః స్వర్గముపైతి విద్వాన్॥13॥

సులభాః పురుషా రాజన్సతతం ప్రియవాదినః
అప్రియస్య తు పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః॥14॥

యో హి ధర్మం వ్యపాశ్రిత్య హిత్వా భర్తుః ప్రియాప్రియే
అప్రియాణ్యాహ పథ్యాని తేన రాజా సహాయవాన్॥15॥

త్యజేత్కులార్థే పురుషం గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్॥16॥

ఆపదర్థం ధనం రక్షేద్దారాన్రక్షేద్ధనైరపి
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి॥17॥

ఉక్తం మయా ద్యూతకాలేఽపి రాజ;న్నైవం యుక్తం వచనం ప్రాతిపీయ
తదౌషధం పథ్యమివాతురస్య; న రోచతే తవ వైచిత్రవీర్య॥18॥

కాకైరిమాంశ్చిత్రబర్హాన్మయూరా;న్పరాజైష్ఠాః పాండవాంధార్తరాష్ట్రైః
హిత్వా సింహాన్క్రోష్టుకాన్గూహమానః; ప్రాప్తే కాలే శోచితా త్వం నరేంద్ర॥19॥

యస్తాత న క్రుధ్యతి సర్వకాలం; భృత్యస్య భక్తస్య హితే రతస్య
తస్మిన్భృత్యా భర్తరి విశ్వసంతి; న చైనమాపత్సు పరిత్యజంతి॥20॥

న భృత్యానాం వృత్తిసంరోధనేన; బాహ్యం జనం సంజిఘృక్షేదపూర్వం
త్యజంతి హ్యేనముచితావరుద్ధాః; స్నిగ్ధా హ్యమాత్యాః పరిహీనభోగాః॥21॥

కృత్యాని పూర్వం పరిసంఖ్యాయ సర్వా;ణ్యాయవ్యయావనురూపాం చ వృత్తిం
సంగృహ్ణీయాదనురూపాన్సహాయా;న్సహాయసాధ్యాని హి దుష్కరాణి॥22॥

అభిప్రాయం యో విదిత్వా తు భర్తుః; సర్వాణి కార్యాణి కరోత్యతంద్రీః
వక్తా హితానామనురక్త ఆర్యః; శక్తిజ్ఞ ఆత్మేవ హి సోఽనుకంప్యః॥23॥

వాక్యం తు యో నాద్రియతేఽనుశిష్టః; ప్రత్యాహ యశ్చాపి నియుజ్యమానః
ప్రజ్ఞాభిమానీ ప్రతికూలవాదీ; త్యాజ్యః స తాదృక్త్వరయైవ భృత్యః॥24॥

అస్తబ్ధమక్లీబమదీర్ఘసూత్రం; సానుక్రోశం శ్లక్ష్ణమహార్యమన్యైః
అరోగజాతీయముదారవాక్యం; దూతం వదంత్యష్టగుణోపపన్నం॥25॥

న విశ్వాసాజ్జాతు పరస్య గేహం; గచ్ఛేన్నరశ్చేతయానో వికాలే
న చత్వరే నిశి తిష్ఠేన్నిగూఢో; న రాజన్యాం యోషితం ప్రార్థయీత॥26॥

న నిహ్నవం సత్రగతస్య గచ్ఛే;త్సంసృష్టమంత్రస్య కుసంగతస్య
న చ బ్రూయాన్నాశ్వసామి త్వయీతి; సకారణం వ్యపదేశం తు కుర్యాత్॥27॥

ఘృణీ రాజా పుంశ్చలీ రాజభృత్యః; పుత్రో భ్రాతా విధవా బాలపుత్రా
సేనాజీవీ చోద్ధృతభక్త ఏవ; వ్యవహారే వై వర్జనీయాః స్యురేతే॥28॥

గుణా దశ స్నానశీలం భజంతే; బలం రూపం స్వరవర్ణప్రశుద్ధిః
స్పర్శశ్చ గంధశ్చ విశుద్ధతా చ; శ్రీః సౌకుమార్యం ప్రవరాశ్చ నార్యః॥29॥

గుణాశ్చ షణ్మితభుక్తం భజంతే; ఆరోగ్యమాయుశ్చ సుఖం బలం చ
అనావిలం చాస్య భవేదపత్యం; న చైనమాద్యూన ఇతి క్షిపంతి॥30॥

అకర్మశీలం చ మహాశనం చ; లోకద్విష్టం బహుమాయం నృశంసం
అదేశకాలజ్ఞమనిష్టవేష;మేతాన్గృహే న ప్రతివాసయీత॥31॥

కదర్యమాక్రోశకమశ్రుతం చ; వరాకసంభూతమమాన్యమానినం
నిష్ఠూరిణం కృతవైరం కృతఘ్న;మేతాన్భృశార్తోఽపి న జాతు యాచేత్॥32॥

సంక్లిష్టకర్మాణమతిప్రవాదం; నిత్యానృతం చాదృఢభక్తికం చ
వికృష్టరాగం బహుమానినం చా;ప్యేతాన్న సేవేత నరాధమాన్షట్॥33॥

సహాయబంధనా హ్యర్థాః సహాయాశ్చార్థబంధనాః
అన్యోన్యబంధనావేతౌ వినాన్యోన్యం న సిధ్యతః॥34॥

ఉత్పాద్య పుత్రాననృణాంశ్చ కృత్వా; వృత్తిం చ తేభ్యోఽనువిధాయ కాంచిత్
స్థానే కుమారీః ప్రతిపాద్య సర్వా; అరణ్యసంస్థో మునివద్బుభూషేత్॥35॥

హితం యత్సర్వభూతానామాత్మనశ్చ సుఖావహం
తత్కుర్యాదీశ్వరో హ్యేతన్మూలం ధర్మార్థసిద్ధయే॥36॥

బుద్ధిః ప్రభావస్తేజశ్చ సత్త్వముత్థానమేవ చ
వ్యవసాయశ్చ యస్య స్యాత్తస్యావృత్తిభయం కుతః॥37॥

పశ్య దోషాన్పాండవైర్విగ్రహే త్వం; యత్ర వ్యథేరన్నపి దేవాః సశక్రాః
పుత్రైర్వైరం నిత్యముద్విగ్నవాసో; యశఃప్రణాశో ద్విషతాం చ హర్షః॥38॥

భీష్మస్య కోపస్తవ చేంద్రకల్ప; ద్రోణస్య రాజ్ఞశ్చ యుధిష్ఠిరస్య
ఉత్సాదయేల్లోకమిమం ప్రవృద్ధః; శ్వేతో గ్రహస్తిర్యగివాపతన్ఖే॥39॥

తవ పుత్రశతం చైవ కర్ణః పంచ చ పాండవాః
పృథివీమనుశాసేయురఖిలాం సాగరాంబరాం॥40॥

ధార్తరాష్ట్రా వనం రాజన్వ్యాఘ్రాః పాండుసుతా మతాః
మా వనం ఛింధి సవ్యాఘ్రం మా వ్యాఘ్రాన్నీనశో వనాత్॥41॥

న స్యాద్వనమృతే వ్యాఘ్రాన్వ్యాఘ్రా న స్యుర్ఋతే వనం
వనం హి రక్ష్యతే వ్యాఘ్రైర్వ్యాఘ్రాన్రక్షతి కాననం॥42॥

న తథేచ్ఛంత్యకల్యాణాః పరేషాం వేదితుం గుణాన్
యథైషాం జ్ఞాతుమిచ్ఛంతి నైర్గుణ్యం పాపచేతసః॥43॥

అర్థసిద్ధిం పరామిచ్ఛంధర్మమేవాదితశ్చరేత్
న హి ధర్మాదపైత్యర్థః స్వర్గలోకాదివామృతం॥44॥

యస్యాత్మా విరతః పాపాత్కల్యాణే చ నివేశితః
తేన సర్వమిదం బుద్ధం ప్రకృతిర్వికృతిశ్చ యా॥45॥

యో ధర్మమర్థం కామం చ యథాకాలం నిషేవతే
ధర్మార్థకామసంయోగం సోఽముత్రేహ చ విందతి॥46॥

సంనియచ్ఛతి యో వేగముత్థితం క్రోధహర్షయోః
స శ్రియో భాజనం రాజన్యశ్చాపత్సు న ముహ్యతి॥47॥

బలం పంచవిధం నిత్యం పురుషాణాం నిబోధ మే
యత్తు బాహుబలం నామ కనిష్ఠం బలముచ్యతే॥48॥

అమాత్యలాభో భద్రం తే ద్వితీయం బలముచ్యతే
ధనలాభస్తృతీయం తు బలమాహుర్జిగీషవః॥49॥

యత్త్వస్య సహజం రాజన్పితృపైతామహం బలం
అభిజాతబలం నామ తచ్చతుర్థం బలం స్మృతం॥50॥

యేన త్వేతాని సర్వాణి సంగృహీతాని భారత
యద్బలానాం బలం శ్రేష్ఠం తత్ప్రజ్ఞాబలముచ్యతే॥51॥

మహతే యోఽపకారాయ నరస్య ప్రభవేన్నరః
తేన వైరం సమాసజ్య దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వసేత్॥52॥

స్త్రీషు రాజసు సర్పేషు స్వాధ్యాయే శత్రుసేవిషు
భోగే చాయుషి విశ్వాసం కః ప్రాజ్ఞః కర్తుమర్హతి॥53॥

ప్రజ్ఞాశరేణాభిహతస్య జంతో;శ్చికిత్సకాః సంతి న చౌషధాని
న హోమమంత్రా న చ మంగలాని; నాథర్వణా నాప్యగదాః సుసిద్ధాః॥54॥

సర్పశ్చాగ్నిశ్చ సింహశ్చ కులపుత్రశ్చ భారత
నావజ్ఞేయా మనుష్యేణ సర్వే తే హ్యతితేజసః॥55॥

అగ్నిస్తేజో మహల్లోకే గూఢస్తిష్ఠతి దారుషు
న చోపయుంక్తే తద్దారు యావన్నో దీప్యతే పరైః॥56॥

స ఏవ ఖలు దారుభ్యో యదా నిర్మథ్య దీప్యతే
తదా తచ్చ వనం చాన్యన్నిర్దహత్యాశు తేజసా॥57॥

ఏవమేవ కులే జాతాః పావకోపమతేజసః
క్షమావంతో నిరాకారాః కాష్ఠేఽగ్నిరివ శేరతే॥58॥

లతాధర్మా త్వం సపుత్రః శాలాః పాండుసుతా మతాః
న లతా వర్ధతే జాతు మహాద్రుమమనాశ్రితా॥59॥

వనం రాజంస్త్వం సపుత్రోఽమ్బికేయ; సింహాన్వనే పాండవాంస్తాత విద్ధి
సింహైర్విహీనం హి వనం వినశ్యే;త్సింహా వినశ్యేయుర్ృతే వనేన॥60॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

విదుర ఉవాచ

ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామంతి యూనః స్థవిర ఆయతి
ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యతే॥1॥

పీఠం దత్త్వా సాధవేఽభ్యాగతాయ; ఆనీయాపః పరినిర్ణిజ్య పాదౌ
సుఖం పృష్ట్వా ప్రతివేద్యాత్మసంస్థం; తతో దద్యాదన్నమవేక్ష్య ధీరః॥2॥

యస్యోదకం మధుపర్కం చ గాం చ; నమంత్రవిత్ప్రతిగృహ్ణాతి గేహే
లోభాద్భయాదర్థకార్పణ్యతో వా; తస్యానర్థం జీవితమాహురార్యాః॥3॥

చికిత్సకః శల్యకర్తావకీర్ణీ; స్తేనః క్రూరో మద్యపో భ్రూణహా చ
సేనాజీవీ శ్రుతివిక్రాయకశ్చ; భృశం ప్రియోఽప్యతిథిర్నోదకార్హః॥4॥

అవిక్రేయం లవణం పక్వమన్నం; దధి క్షీరం మధు తైలం ఘృతం చ
తిలా మాంసం మూలఫలాని శాకం; రక్తం వాసః సర్వగంధా గుడశ్చ॥5॥

అరోషణో యః సమలోష్టకాంచనః; ప్రహీణశోకో గతసంధివిగ్రహః
నిందాప్రశంసోపరతః ప్రియాప్రియే; చరన్నుదాసీనవదేష భిక్షుకః॥6॥

నీవారమూలేంగుదశాకవృత్తిః; సుసంయతాత్మాగ్నికార్యేష్వచోద్యః
వనే వసన్నతిథిష్వప్రమత్తో; ధురంధరః పుణ్యకృదేష తాపసః॥7॥

అపకృత్వా బుద్ధిమతో దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వసేత్
దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ యాభ్యాం హింసతి హింసితః॥8॥

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తే నాతివిశ్వసేత్
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలాన్యపి నికృంతతి॥9॥

అనీర్ష్యుర్గుప్తదారః స్యాత్సంవిభాగీ ప్రియంవదః
శ్లక్ష్ణో మధురవాక్స్త్రీణాం న చాసాం వశగో భవేత్॥10॥

పూజనీయా మహాభాగాః పుణ్యాశ్చ గృహదీప్తయః
స్త్రియః శ్రియో గృహస్యోక్తాస్తస్మాద్రక్ష్యా విశేషతః॥11॥

పితురంతఃపురం దద్యాన్మాతుర్దద్యాన్మహానసం
గోషు చాత్మసమం దద్యాత్స్వయమేవ కృషిం వ్రజేత్
భృత్యైర్వణిజ్యాచారం చ పుత్రైః సేవేత బ్రాహ్మణాన్॥12॥

అద్భ్యోఽగ్నిర్బ్రహ్మతః క్షత్రమశ్మనో లోహముత్థితం
తేషాం సర్వత్రగం తేజః స్వాసు యోనిషు శామ్యతి॥13॥

నిత్యం సంతః కులే జాతాః పావకోపమతేజసః
క్షమావంతో నిరాకారాః కాష్ఠేఽగ్నిరివ శేరతే॥14॥

యస్య మంత్రం న జానంతి బాహ్యాశ్చాభ్యంతరాశ్చ యే
స రాజా సర్వతశ్చక్షుశ్చిరమైశ్వర్యమశ్నుతే॥15॥

కరిష్యన్న ప్రభాషేత కృతాన్యేవ చ దర్శయేత్
ధర్మకామార్థకార్యాణి తథా మంత్రో న భిద్యతే॥16॥

గిరిపృష్ఠముపారుహ్య ప్రాసాదం వా రహోగతః
అరణ్యే నిఃశలాకే వా తత్ర మంత్రో విధీయతే॥17॥

నాసుహృత్పరమం మంత్రం భారతార్హతి వేదితుం
అపండితో వాపి సుహృత్పండితో వాప్యనాత్మవాన్
అమాత్యే హ్యర్థలిప్సా చ మంత్రరక్షణమేవ చ॥18॥

కృతాని సర్వకార్యాణి యస్య వా పార్షదా విదుః
గూఢమంత్రస్య నృపతేస్తస్య సిద్ధిరసంశయం॥19॥

అప్రశస్తాని కర్మాణి యో మోహాదనుతిష్ఠతి
స తేషాం విపరిభ్రంశే భ్రశ్యతే జీవితాదపి॥20॥

కర్మణాం తు ప్రశస్తానామనుష్ఠానం సుఖావహం
తేషామేవాననుష్ఠానం పశ్చాత్తాపకరం మహత్॥21॥

స్థానవృద్ధిక్షయజ్ఞస్య షాడ్గుణ్యవిదితాత్మనః
అనవజ్ఞాతశీలస్య స్వాధీనా పృథివీ నృప॥22॥

అమోఘక్రోధహర్షస్య స్వయం కృత్యాన్వవేక్షిణః
ఆత్మప్రత్యయకోశస్య వసుధేయం వసుంధరా॥23॥

నామమాత్రేణ తుష్యేత ఛత్రేణ చ మహీపతిః
భృత్యేభ్యో విసృజేదర్థాన్నైకః సర్వహరో భవేత్॥24॥

బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం వేద భర్తా వేద స్త్రియం తథా
అమాత్యం నృపతిర్వేద రాజా రాజానమేవ చ॥25॥

న శత్రురంకమాపన్నో మోక్తవ్యో వధ్యతాం గతః
అహతాద్ధి భయం తస్మాజ్జాయతే నచిరాదివ॥26॥

దైవతేషు చ యత్నేన రాజసు బ్రాహ్మణేషు చ
నియంతవ్యః సదా క్రోధో వృద్ధబాలాతురేషు చ॥27॥

నిరర్థం కలహం ప్రాజ్ఞో వర్జయేన్మూఢసేవితం
కీర్తిం చ లభతే లోకే న చానర్థేన యుజ్యతే॥28॥

ప్రసాదో నిష్ఫలో యస్య క్రోధశ్చాపి నిరర్థకః
న తం భర్తారమిచ్ఛంతి షండం పతిమివ స్త్రియః॥29॥

న బుద్ధిర్ధనలాభాయ న జాడ్యమసమృద్ధయే
లోకపర్యాయవృత్తాంతం ప్రాజ్ఞో జానాతి నేతరః॥30॥

విద్యాశీలవయోవృద్ధాన్బుద్ధివృద్ధాంశ్చ భారత
ధనాభిజనవృద్ధాంశ్చ నిత్యం మూఢోఽవమన్యతే॥31॥

అనార్యవృత్తమప్రాజ్ఞమసూయకమధార్మికం
అనర్థాః క్షిప్రమాయాంతి వాగ్దుష్టం క్రోధనం తథా॥32॥

అవిసంవాదనం దానం సమయస్యావ్యతిక్రమః
ఆవర్తయంతి భూతాని సమ్యక్ప్రణిహితా చ వాక్॥33॥

అవిసంవాదకో దక్షః కృతజ్ఞో మతిమానృజుః
అపి సంక్షీణకోశోఽపి లభతే పరివారణం॥34॥

ధృతిః శమో దమః శౌచం కారుణ్యం వాగనిష్ఠురా
మిత్రాణాం చానభిద్రోహః సప్తైతాః సమిధః శ్రియః॥35॥

అసంవిభాగీ దుష్టాత్మా కృతఘ్నో నిరపత్రపః
తాదృఙ్నరాధమో లోకే వర్జనీయో నరాధిప॥36॥

న స రాత్రౌ సుఖం శేతే ససర్ప ఇవ వేశ్మని
యః కోపయతి నిర్దోషం సదోషోఽభ్యంతరం జనం॥37॥

యేషు దుష్టేషు దోషః స్యాద్యోగక్షేమస్య భారత
సదా ప్రసాదనం తేషాం దేవతానామివాచరేత్॥38॥

యేఽర్థాః స్త్రీషు సమాసక్తాః ప్రథమోత్పతితేషు చ
యే చానార్యసమాసక్తాః సర్వే తే సంశయం గతాః॥39॥

యత్ర స్త్రీ యత్ర కితవో యత్ర బాలోఽనుశాస్తి చ
మజ్జంతి తేఽవశా దేశా నద్యామశ్మప్లవా ఇవ॥40॥

ప్రయోజనేషు యే సక్తా న విశేషేషు భారత
తానహం పండితాన్మన్యే విశేషా హి ప్రసంగినః॥41॥

యం ప్రశంసంతి కితవా యం ప్రశంసంతి చారణాః
యం ప్రశంసంతి బంధక్యో న స జీవతి మానవః॥42॥

హిత్వా తాన్పరమేష్వాసాన్పాండవానమితౌజసః
ఆహితం భారతైశ్వర్యం త్వయా దుర్యోధనే మహత్॥43॥

తం ద్రక్ష్యసి పరిభ్రష్టం తస్మాత్త్వం నచిరాదివ
ఐశ్వర్యమదసంమూఢం బలిం లోకత్రయాదివ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అనీశ్వరోఽయం పురుషో భవాభవే; సూత్రప్రోతా దారుమయీవ యోషా
ధాత్రా తు దిష్టస్య వశే కిలాయం; తస్మాద్వద త్వం శ్రవణే ధృతోఽహం॥1॥

విదుర ఉవాచ

అప్రాప్తకాలం వచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్
లభతే బుద్ధ్యవజ్ఞానమవమానం చ భారత॥2॥

ప్రియో భవతి దానేన ప్రియవాదేన చాపరః
మంత్రం మూలబలేనాన్యో యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః॥3॥

ద్వేష్యో న సాధుర్భవతి న మేధావీ న పండితః
ప్రియే శుభాని కర్మాణి ద్వేష్యే పాపాని భారత॥4॥

న స క్షయో మహారాజ యః క్షయో వృద్ధిమావహేత్
క్షయః స త్విహ మంతవ్యో యం లబ్ధ్వా బహు నాశయేత్॥5॥

సమృద్ధా గుణతః కేచిద్భవంతి ధనతోఽపరే
ధనవృద్ధాన్గుణైర్హీనాంధృతరాష్ట్ర వివర్జయేత్॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సర్వం త్వమాయతీయుక్తం భాషసే ప్రాజ్ఞసంమతం
న చోత్సహే సుతం త్యక్తుం యతో ధర్మస్తతో జయః॥7॥

విదుర ఉవాచ

స్వభావగుణసంపన్నో న జాతు వినయాన్వితః
సుసూక్ష్మమపి భూతానాముపమర్దం ప్రయోక్ష్యతే॥8॥

పరాపవాదనిరతాః పరదుఃఖోదయేషు చ
పరస్పరవిరోధే చ యతంతే సతతోత్థితాః॥9॥

సదోషం దర్శనం యేషాం సంవాసే సుమహద్భయం
అర్థాదానే మహాందోషః ప్రదానే చ మహద్భయం॥10॥

యే పాపా ఇతి విఖ్యాతాః సంవాసే పరిగర్హితాః
యుక్తాశ్చాన్యైర్మహాదోషైర్యే నరాస్తాన్వివర్జయేత్॥11॥

నివర్తమానే సౌహార్దే ప్రీతిర్నీచే ప్రణశ్యతి
యా చైవ ఫలనిర్వృత్తిః సౌహృదే చైవ యత్సుఖం॥12॥

యతతే చాపవాదాయ యత్నమారభతే క్షయే
అల్పేఽప్యపకృతే మోహాన్న శాంతిముపగచ్ఛతి॥13॥

తాదృశైః సంగతం నీచైర్నృశంసైరకృతాత్మభిః
నిశామ్య నిపుణం బుద్ధ్యా విద్వాందూరాద్వివర్జయేత్॥14॥

యో జ్ఞాతిమనుగృహ్ణాతి దరిద్రం దీనమాతురం
స పుత్రపశుభిర్వృద్ధిం యశశ్చావ్యయమశ్నుతే॥15॥

జ్ఞాతయో వర్ధనీయాస్తైర్య ఇచ్ఛంత్యాత్మనః శుభం
కులవృద్ధిం చ రాజేంద్ర తస్మాత్సాధు సమాచర॥16॥

శ్రేయసా యోక్ష్యసే రాజన్కుర్వాణో జ్ఞాతిసత్క్రియాం
విగుణా హ్యపి సంరక్ష్యా జ్ఞాతయో భరతర్షభ॥17॥

కిం పునర్గుణవంతస్తే త్వత్ప్రసాదాభికాంక్షిణః
ప్రసాదం కురు దీనానాం పాండవానాం విశాం పతే॥18॥

దీయంతాం గ్రామకాః కేచిత్తేషాం వృత్త్యర్థమీశ్వర
ఏవం లోకే యశఃప్రాప్తో భవిష్యసి నరాధిప॥19॥

వృద్ధేన హి త్వయా కార్యం పుత్రాణాం తాత రక్షణం
మయా చాపి హితం వాచ్యం విద్ధి మాం త్వద్ధితైషిణం॥20॥

జ్ఞాతిభిర్విగ్రహస్తాత న కర్తవ్యో భవార్థినా
సుఖాని సహ భోజ్యాని జ్ఞాతిభిర్భరతర్షభ॥21॥

సంభోజనం సంకథనం సంప్రీతిశ్చ పరస్పరం
జ్ఞాతిభిః సహ కార్యాణి న విరోధః కథంచన॥22॥

జ్ఞాతయస్తారయంతీహ జ్ఞాతయో మజ్జయంతి చ
సువృత్తాస్తారయంతీహ దుర్వృత్తా మజ్జయంతి చ॥23॥

సువృత్తో భవ రాజేంద్ర పాండవాన్ప్రతి మానద
అధర్షణీయః శత్రూణాం తైర్వృతస్త్వం భవిష్యసి॥24॥

శ్రీమంతం జ్ఞాతిమాసాద్య యో జ్ఞాతిరవసీదతి
దిగ్ధహస్తం మృగ ఇవ స ఏనస్తస్య విందతి॥25॥

పశ్చాదపి నరశ్రేష్ఠ తవ తాపో భవిష్యతి
తాన్వా హతాన్సుతాన్వాపి శ్రుత్వా తదనుచింతయ॥26॥

యేన ఖట్వాం సమారూఢః పరితప్యేత కర్మణా
ఆదావేవ న తత్కుర్యాదధ్రువే జీవితే సతి॥27॥

న కశ్చిన్నాపనయతే పుమానన్యత్ర భార్గవాత్
శేషసంప్రతిపత్తిస్తు బుద్ధిమత్స్వేవ తిష్ఠతి॥28॥

దుర్యోధనేన యద్యేతత్పాపం తేషు పురా కృతం
త్వయా తత్కులవృద్ధేన ప్రత్యానేయం నరేశ్వర॥29॥

తాంస్త్వం పదే ప్రతిష్ఠాప్య లోకే విగతకల్మషః
భవిష్యసి నరశ్రేష్ఠ పూజనీయో మనీషిణాం॥30॥

సువ్యాహృతాని ధీరాణాం ఫలతః ప్రవిచింత్య యః
అధ్యవస్యతి కార్యేషు చిరం యశసి తిష్ఠతి॥31॥

అవృత్తిం వినయో హంతి హంత్యనర్థం పరాక్రమః
హంతి నిత్యం క్షమా క్రోధమాచారో హంత్యలక్షణం॥32॥

పరిచ్ఛదేన క్షేత్రేణ వేశ్మనా పరిచర్యయా
పరీక్షేత కులం రాజన్భోజనాచ్ఛాదనేన చ॥33॥

యయోశ్చిత్తేన వా చిత్తం నైభృతం నైభృతేన వా
సమేతి ప్రజ్ఞయా ప్రజ్ఞా తయోర్మైత్రీ న జీర్యతే॥34॥

దుర్బుద్ధిమకృతప్రజ్ఞం ఛన్నం కూపం తృణైరివ
వివర్జయీత మేధావీ తస్మిన్మైత్రీ ప్రణశ్యతి॥35॥

అవలిప్తేషు మూర్ఖేషు రౌద్రసాహసికేషు చ
తథైవాపేతధర్మేషు న మైత్రీమాచరేద్బుధః॥36॥

కృతజ్ఞం ధార్మికం సత్యమక్షుద్రం దృఢభక్తికం
జితేంద్రియం స్థితం స్థిత్యాం మిత్రమత్యాగి చేష్యతే॥37॥

ఇంద్రియాణామనుత్సర్గో మృత్యునా న విశిష్యతే
అత్యర్థం పునరుత్సర్గః సాదయేద్దైవతాన్యపి॥38॥

మార్దవం సర్వభూతానామనసూయా క్షమా ధృతిః
ఆయుష్యాణి బుధాః ప్రాహుర్మిత్రాణాం చావిమాననా॥39॥

అపనీతం సునీతేన యోఽర్థం ప్రత్యానినీషతే
మతిమాస్థాయ సుదృఢాం తదకాపురుషవ్రతం॥40॥

ఆయత్యాం ప్రతికారజ్ఞస్తదాత్వే దృఢనిశ్చయః
అతీతే కార్యశేషజ్ఞో నరోఽర్థైర్న ప్రహీయతే॥41॥

కర్మణా మనసా వాచా యదభీక్ష్ణం నిషేవతే
తదేవాపహరత్యేనం తస్మాత్కల్యాణమాచరేత్॥42॥

మంగలాలంభనం యోగః శ్రుతముత్థానమార్జవం
భూతిమేతాని కుర్వంతి సతాం చాభీక్ష్ణదర్శనం॥43॥

అనిర్వేదః శ్రియో మూలం దుఃఖనాశే సుఖస్య చ
మహాన్భవత్యనిర్విణ్ణః సుఖం చాత్యంతమశ్నుతే॥44॥

నాతః శ్రీమత్తరం కించిదన్యత్పథ్యతమం తథా
ప్రభవిష్ణోర్యథా తాత క్షమా సర్వత్ర సర్వదా॥45॥

క్షమేదశక్తః సర్వస్య శక్తిమాంధర్మకారణాత్
అర్థానర్థౌ సమౌ యస్య తస్య నిత్యం క్షమా హితా॥46॥

యత్సుఖం సేవమానోఽపి ధర్మార్థాభ్యాం న హీయతే
కామం తదుపసేవేత న మూఢవ్రతమాచరేత్॥47॥

దుఃఖార్తేషు ప్రమత్తేషు నాస్తికేష్వలసేషు చ
న శ్రీర్వసత్యదాంతేషు యే చోత్సాహవివర్జితాః॥48॥

ఆర్జవేన నరం యుక్తమార్జవాత్సవ్యపత్రపం
అశక్తిమంతం మన్యంతో ధర్షయంతి కుబుద్ధయః॥49॥

అత్యార్యమతిదాతారమతిశూరమతివ్రతం
ప్రజ్ఞాభిమానినం చైవ శ్రీర్భయాన్నోపసర్పతి॥50॥

అగ్నిహోత్రఫలా వేదాః శీలవృత్తఫలం శ్రుతం
రతిపుత్రఫలా దారా దత్తభుక్తఫలం ధనం॥51॥

అధర్మోపార్జితైరర్థైర్యః కరోత్యౌర్ధ్వదేహికం
న స తస్య ఫలం ప్రేత్య భుంక్తేఽర్థస్య దురాగమాత్॥52॥

కాంతారవనదుర్గేషు కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు సంభ్రమే
ఉద్యతేషు చ శస్త్రేషు నాస్తి శేషవతాం భయం॥53॥

ఉత్థానం సంయమో దాక్ష్యమప్రమాదో ధృతిః స్మృతిః
సమీక్ష్య చ సమారంభో విద్ధి మూలం భవస్య తత్॥54॥

తపో బలం తాపసానాం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాం బలం
హింసా బలమసాధూనాం క్షమా గుణవతాం బలం॥55॥

అష్టౌ తాన్యవ్రతఘ్నాని ఆపో మూలం ఫలం పయః
హవిర్బ్రాహ్మణకామ్యా చ గురోర్వచనమౌషధం॥56॥

న తత్పరస్య సందధ్యాత్ప్రతికూలం యదాత్మనః
సంగ్రహేణైష ధర్మః స్యాత్కామాదన్యః ప్రవర్తతే॥57॥

అక్రోధేన జయేత్క్రోధమసాధుం సాధునా జయేత్
జయేత్కదర్యం దానేన జయేత్సత్యేన చానృతం॥58॥

స్త్రీధూర్తకేఽలసే భీరౌ చండే పురుషమానిని
చౌరే కృతఘ్నే విశ్వాసో న కార్యో న చ నాస్తికే॥59॥

అభివాదనశీలస్య నిత్యం వృద్ధోపసేవినః
చత్వారి సంప్రవర్ధంతే కీర్తిరాయుర్యశోబలం॥60॥

అతిక్లేశేన యేఽర్థాః స్యుర్ధర్మస్యాతిక్రమేణ చ
అరేర్వా ప్రణిపాతేన మా స్మ తేషు మనః కృథాః॥61॥

అవిద్యః పురుషః శోచ్యః శోచ్యం మిథునమప్రజం
నిరాహారాః ప్రజాః శోచ్యాః శోచ్యం రాష్ట్రమరాజకం॥62॥

అధ్వా జరా దేహవతాం పర్వతానాం జలం జరా
అసంభోగో జరా స్త్రీణాం వాక్శల్యం మనసో జరా॥63॥

అనామ్నాయమలా వేదా బ్రాహ్మణస్యావ్రతం మలం
కౌతూహలమలా సాధ్వీ విప్రవాసమలాః స్త్రియః॥64॥

సువర్ణస్య మలం రూప్యం రూప్యస్యాపి మలం త్రపు
జ్ఞేయం త్రపుమలం సీసం సీసస్యాపి మలం మలం॥65॥

న స్వప్నేన జయేన్నిద్రాం న కామేన స్త్రియం జయేత్
నేంధనేన జయేదగ్నిం న పానేన సురాం జయేత్॥66॥

యస్య దానజితం మిత్రమమిత్రా యుధి నిర్జితాః
అన్నపానజితా దారాః సఫలం తస్య జీవితం॥67॥

సహస్రిణోఽపి జీవంతి జీవంతి శతినస్తథా
ధృతరాష్ట్రం విముంచేచ్ఛాం న కథంచిన్న జీవ్యతే॥68॥

యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః
నాలమేకస్య తత్సర్వమితి పశ్యన్న ముహ్యతి॥69॥

రాజన్భూయో బ్రవీమి త్వాం పుత్రేషు సమమాచర
సమతా యది తే రాజన్స్వేషు పాండుసుతేషు చ॥70॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

విదుర ఉవాచ

యోఽభ్యర్థితః సద్భిరసజ్జమానః; కరోత్యర్థం శక్తిమహాపయిత్వా
క్షిప్రం యశస్తం సముపైతి సంత;మలం ప్రసన్నా హి సుఖాయ సంతః॥1॥

మహాంతమప్యర్థమధర్మయుక్తం; యః సంత్యజత్యనుపాక్రుష్ట ఏవ
సుఖం స దుఃఖాన్యవముచ్య శేతే; జీర్ణాం త్వచం సర్ప ఇవావముచ్య॥2॥

అనృతం చ సముత్కర్షే రాజగామి చ పైశునం
గురోశ్చాలీకనిర్బంధః సమాని బ్రహ్మహత్యయా॥3॥

అసూయైకపదం మృత్యురతివాదః శ్రియో వధః
అశుశ్రూషా త్వరా శ్లాఘా విద్యాయాః శత్రవస్త్రయః॥4॥

సుఖార్థినః కుతో విద్యా నాస్తి విద్యార్థినః సుఖం
సుఖార్థీ వా త్యజేద్విద్యాం విద్యార్థీ వా సుఖం త్యజేత్॥5॥

నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః
నాంతకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనా॥6॥

ఆశా ధృతిం హంతి సమృద్ధిమంతకః; క్రోధః శ్రియం హంతి యశః కదర్యతా
అపాలనం హంతి పశూంశ్చ రాజ;న్నేకః క్రుద్ధో బ్రాహ్మణో హంతి రాష్ట్రం॥7॥

అజశ్చ కాంస్యం చ రథశ్చ నిత్యం; మధ్వాకర్షః శకునిః శ్రోత్రియశ్చ
వృద్ధో జ్ఞాతిరవసన్నో వయస్య; ఏతాని తే సంతు గృహే సదైవ॥8॥

అజోక్షా చందనం వీణా ఆదర్శో మధుసర్పిషీ
విషమౌదుంబరం శంఖః స్వర్ణం నాభిశ్చ రోచనా॥9॥

గృహే స్థాపయితవ్యాని ధన్యాని మనురబ్రవీత్
దేవబ్రాహ్మణపూజార్థమతిథీనాం చ భారత॥10॥

ఇదం చ త్వాం సర్వపరం బ్రవీమి; పుణ్యం పదం తాత మహావిశిష్టం
న జాతు కామాన్న భయాన్న లోభా;ద్ధర్మం త్యజేజ్జీవితస్యాపి హేతోః॥11॥

నిత్యో ధర్మః సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే; నిత్యో జీవో ధాతురస్య త్వనిత్యః
త్యక్త్వానిత్యం ప్రతితిష్ఠస్వ నిత్యే; సంతుష్య త్వం తోషపరో హి లాభః॥12॥

మహాబలాన్పశ్య మహానుభావా;న్ప్రశాస్య భూమిం ధనధాన్యపూర్ణాం
రాజ్యాని హిత్వా విపులాంశ్చ భోగా;న్గతాన్నరేంద్రాన్వశమంతకస్య॥13॥

మృతం పుత్రం దుఃఖపుష్టం మనుష్యా; ఉత్క్షిప్య రాజన్స్వగృహాన్నిర్హరంతి
తం ముక్తకేశాః కరుణం రుదంత;శ్చితామధ్యే కాష్ఠమివ క్షిపంతి॥14॥

అన్యో ధనం ప్రేతగతస్య భుంక్తే; వయాంసి చాగ్నిశ్చ శరీరధాతూన్
ద్వాభ్యామయం సహ గచ్ఛత్యముత్ర; పుణ్యేన పాపేన చ వేష్ట్యమానః॥15॥

ఉత్సృజ్య వినివర్తంతే జ్ఞాతయః సుహృదః సుతాః
అగ్నౌ ప్రాస్తం తు పురుషం కర్మాన్వేతి స్వయంకృతం॥16॥

అస్మాల్లోకాదూర్ధ్వమముష్య చాధో; మహత్తమస్తిష్ఠతి హ్యంధకారం
తద్వై మహామోహనమింద్రియాణాం; బుధ్యస్వ మా త్వాం ప్రలభేత రాజన్॥17॥

ఇదం వచః శక్ష్యసి చేద్యథావన్నిశమ్య సర్వం ప్రతిపత్తుమేవం
యశః పరం ప్రాప్స్యసి జీవలోకే; భయం న చాముత్ర న చేహ తేఽస్తి॥18॥

ఆత్మా నదీ భారత పుణ్యతీర్థా; సత్యోదకా ధృతికూలా దమోర్మిః
తస్యాం స్నాతః పూయతే పుణ్యకర్మా; పుణ్యో హ్యాత్మా నిత్యమంభోఽమ్భ ఏవ॥19॥

కామక్రోధగ్రాహవతీం పంచేంద్రియజలాం నదీం
కృత్వా ధృతిమయీం నావం జన్మదుర్గాణి సంతర॥20॥

ప్రజ్ఞావృద్ధం ధర్మవృద్ధం స్వబంధుం; విద్యావృద్ధం వయసా చాపి వృద్ధం
కార్యాకార్యే పూజయిత్వా ప్రసాద్య; యః సంపృచ్ఛేన్న స ముహ్యేత్కదాచిత్॥21॥

ధృత్యా శిశ్నోదరం రక్షేత్పాణిపాదం చ చక్షుషా
చక్షుఃశ్రోత్రే చ మనసా మనో వాచం చ కర్మణా॥22॥

నిత్యోదకీ నిత్యయజ్ఞోపవీతీ; నిత్యస్వాధ్యాయీ పతితాన్నవర్జీ
ఋతం బ్రువన్గురవే కర్మ కుర్వన్న బ్రాహ్మణశ్చ్యవతే బ్రహ్మలోకాత్॥23॥

అధీత్య వేదాన్పరిసంస్తీర్య చాగ్నీనిష్ట్వా యజ్ఞైః పాలయిత్వా ప్రజాశ్చ
గోబ్రాహ్మణార్థే శస్త్రపూతాంతరాత్మా; హతః సంగ్రామే క్షత్రియః స్వర్గమేతి॥24॥

వైశ్యోఽధీత్య బ్రాహ్మణాన్క్షత్రియాంశ్చ; ధనైః కాలే సంవిభజ్యాశ్రితాంశ్చ
త్రేతాపూతం ధూమమాఘ్రాయ పుణ్యం; ప్రేత్య స్వర్గే దేవసుఖాని భుంక్తే॥25॥

బ్రహ్మక్షత్రం వైశ్యవర్ణం చ శూద్రః; క్రమేణైతాన్న్యాయతః పూజయానః
తుష్టేష్వేతేష్వవ్యథో దగ్ధపాపస్త్యక్త్వా దేహం స్వర్గసుఖాని భుంక్తే॥26॥

చాతుర్వర్ణ్యస్యైష ధర్మస్తవోక్తో; హేతుం చాత్ర బ్రువతో మే నిబోధ
క్షాత్రాద్ధర్మాద్ధీయతే పాండుపుత్రస్తం త్వం రాజన్రాజధర్మే నియుంక్ష్వ॥27॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవమేతద్యథా మాం త్వమనుశాససి నిత్యదా
మమాపి చ మతిః సౌమ్య భవత్యేవం యథాత్థ మాం॥28॥

సా తు బుద్ధిః కృతాప్యేవం పాండవాన్ప్రతి మే సదా
దుర్యోధనం సమాసాద్య పునర్విపరివర్తతే॥29॥

న దిష్టమభ్యతిక్రాంతుం శక్యం మర్త్యేన కేనచిత్
దిష్టమేవ కృతం మన్యే పౌరుషం తు నిరర్థకం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అనుక్తం యది తే కించిద్వాచా విదుర విద్యతే
తన్మే శుశ్రూషవే బ్రూహి విచిత్రాణి హి భాషసే॥1॥

విదుర ఉవాచ

ధృతరాష్ట్ర కుమారో వై యః పురాణః సనాతనః
సనత్సుజాతః ప్రోవాచ మృత్యుర్నాస్తీతి భారత॥2॥

స తే గుహ్యాన్ప్రకాశాంశ్చ సర్వాన్హృదయసంశ్రయాన్
ప్రవక్ష్యతి మహారాజ సర్వబుద్ధిమతాం వరః॥3॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిం త్వం న వేద తద్భూయో యన్మే బ్రూయాత్సనాతనః
త్వమేవ విదుర బ్రూహి ప్రజ్ఞాశేషోఽస్తి చేత్తవ॥4॥

విదుర ఉవాచ

శూద్రయోనావహం జాతో నాతోఽన్యద్వక్తుముత్సహే
కుమారస్య తు యా బుద్ధిర్వేద తాం శాశ్వతీమహం॥5॥

బ్రాహ్మీం హి యోనిమాపన్నః సుగుహ్యమపి యో వదేత్
న తేన గర్హ్యో దేవానాం తస్మాదేతద్బ్రవీమి తే॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బ్రవీహి విదుర త్వం మే పురాణం తం సనాతనం
కథమేతేన దేహేన స్యాదిహైవ సమాగమః॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

చింతయామాస విదురస్తమృషిం సంశితవ్రతం
స చ తచ్చింతితం జ్ఞాత్వా దర్శయామాస భారత॥8॥

స చైనం ప్రతిజగ్రాహ విధిదృష్టేన కర్మణా
సుఖోపవిష్టం విశ్రాంతమథైనం విదురోఽబ్రవీత్॥9॥

భగవన్సంశయః కశ్చిద్ధృతరాష్ట్రస్య మానసే
యో న శక్యో మయా వక్తుం తమస్మై వక్తుమర్హసి
యం శ్రుత్వాయం మనుష్యేంద్రః సుఖదుఃఖాతిగో భవేత్॥10॥

లాభాలాభౌ ప్రియద్వేష్యౌ యథైనం న జరాంతకౌ
విషహేరన్భయామర్షౌ క్షుత్పిపాసే మదోద్భవౌ
అరతిశ్చైవ తంద్రీ చ కామక్రోధౌ క్షయోదయౌ॥11॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజా ధృతరాష్ట్రో మనీషీ; సంపూజ్య వాక్యం విదురేరితం తత్
సనత్సుజాతం రహితే మహాత్మా; పప్రచ్ఛ బుద్ధిం పరమాం బుభూషన్॥1॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సనత్సుజాత యదీదం శృణోమి; మృత్యుర్హి నాస్తీతి తవోపదేశం
దేవాసురా హ్యాచరన్బ్రహ్మచర్య;మమృత్యవే తత్కతరన్ను సత్యం॥2॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

అమృత్యుః కర్మణా కేచిన్మృత్యుర్నాస్తీతి చాపరే
శృణు మే బ్రువతో రాజన్యథైతన్మా విశంకిథాః॥3॥

ఉభే సత్యే క్షత్రియాద్యప్రవృత్తే; మోహో మృత్యుః సంమతో యః కవీనాం
ప్రమాదం వై మృత్యుమహం బ్రవీమి; సదాప్రమాదమమృతత్వం బ్రవీమి॥4॥

ప్రమాదాద్వై అసురాః పరాభవ;న్నప్రమాదాద్బ్రహ్మభూతా భవంతి
న వై మృత్యుర్వ్యాఘ్ర ఇవాత్తి జంతూ;న్న హ్యస్య రూపముపలభ్యతే హ॥5॥

యమం త్వేకే మృత్యుమతోఽన్యమాహు;రాత్మావసన్నమమృతం బ్రహ్మచర్యం
పితృలోకే రాజ్యమనుశాస్తి దేవః; శివః శివానామశివోఽశివానాం॥6॥

ఆస్యాదేష నిఃసరతే నరాణాం; క్రోధః ప్రమాదో మోహరూపశ్చ మృత్యుః
తే మోహితాస్తద్వశే వర్తమానా; ఇతః ప్రేతాస్తత్ర పునః పతంతి॥7॥

తతస్తం దేవా అను విప్లవంతే; అతో మృత్యుర్మరణాఖ్యాముపైతి
కర్మోదయే కర్మఫలానురాగా;స్తత్రాను యాంతి న తరంతి మృత్యుం॥8॥

యోఽభిధ్యాయన్నుత్పతిష్ణూన్నిహన్యా;దనాదరేణాప్రతిబుధ్యమానః
స వై మృత్యుర్మృత్యురివాత్తి భూత్వా; ఏవం విద్వాన్యో వినిహంతి కామాన్॥9॥

కామానుసారీ పురుషః కామానను వినశ్యతి
కామాన్వ్యుదస్య ధునుతే యత్కించిత్పురుషో రజః॥10॥

తమోఽప్రకాశో భూతానాం నరకోఽయం ప్రదృశ్యతే
గృహ్యంత ఇవ ధావంతి గచ్ఛంతః శ్వభ్రమున్ముఖాః॥11॥

అభిధ్యా వై ప్రథమం హంతి చైనం; కామక్రోధౌ గృహ్య చైనం తు పశ్చాత్
ఏతే బాలాన్మృత్యవే ప్రాపయంతి; ధీరాస్తు ధైర్యేణ తరంతి మృత్యుం॥12॥

అమన్యమానః క్షత్రియ కించిదన్య;న్నాధీయతే తార్ణ ఇవాస్య వ్యాఘ్రః
క్రోధాల్లోభాన్మోహమయాంతరాత్మా; స వై మృత్యుస్త్వచ్ఛరీరే య ఏషః॥13॥

ఏవం మృత్యుం జాయమానం విదిత్వా; జ్ఞానే తిష్ఠన్న బిభేతీహ మృత్యోః
వినశ్యతే విషయే తస్య మృత్యు;ర్మృత్యోర్యథా విషయం ప్రాప్య మర్త్యః॥14॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యేఽస్మింధర్మాన్నాచరంతీహ కేచి;త్తథా ధర్మాన్కేచిదిహాచరంతి
ధర్మః పాపేన ప్రతిహన్యతే స్మ; ఉతాహో ధర్మః ప్రతిహంతి పాపం॥15॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

ఉభయమేవ తత్రోపభుజ్యతే ఫలం; ధర్మస్యైవేతరస్య చ
ధర్మేణాధర్మం ప్రణుదతీహ విద్వా;న్ధర్మో బలీయానితి తస్య విద్ధి॥16॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యానిమానాహుః స్వస్య ధర్మస్య లోకా;న్ద్విజాతీనాం పుణ్యకృతాం సనాతనాన్
తేషాం పరిక్రమాన్కథయంతస్తతోఽన్యా;న్నైతద్విద్వన్నైవ కృతం చ కర్మ॥17॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

యేషాం బలే న విస్పర్ధా బలే బలవతామివ
తే బ్రాహ్మణా ఇతః ప్రేత్య స్వర్గలోకే ప్రకాశతే॥18॥

యత్ర మన్యేత భూయిష్ఠం ప్రావృషీవ తృణోలపం
అన్నం పానం చ బ్రాహ్మణస్తజ్జీవన్నానుసంజ్వరేత్॥19॥

యత్రాకథయమానస్య ప్రయచ్ఛత్యశివం భయం
అతిరిక్తమివాకుర్వన్స శ్రేయాన్నేతరో జనః॥20॥

యో వాకథయమానస్య ఆత్మానం నానుసంజ్వరేత్
బ్రహ్మస్వం నోపభుంజేద్వా తదన్నం సంమతం సతాం॥21॥

యథా స్వం వాంతమశ్నాతి శ్వా వై నిత్యమభూతయే
ఏవం తే వాంతమశ్నంతి స్వవీర్యస్యోపజీవనాత్॥22॥

నిత్యమజ్ఞాతచర్యా మే ఇతి మన్యేత బ్రాహ్మణః
జ్ఞాతీనాం తు వసన్మధ్యే నైవ విద్యేత కించన॥23॥

కో హ్యేవమంతరాత్మానం బ్రాహ్మణో హంతుమర్హతి
తస్మాద్ధి కించిత్క్షత్రియ బ్రహ్మావసతి పశ్యతి॥24॥

అశ్రాంతః స్యాదనాదానాత్సంమతో నిరుపద్రవః
శిష్టో న శిష్టవత్స స్యాద్బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవిత్కవిః॥25॥

అనాఢ్యా మానుషే విత్తే ఆఢ్యా వేదేషు యే ద్విజాః
తే దుర్ధర్షా దుష్ప్రకంప్యా విద్యాత్తాన్బ్రాహ్మణస్తనుం॥26॥

సర్వాన్స్విష్టకృతో దేవాన్విద్యాద్య ఇహ కశ్చన
న సమానో బ్రాహ్మణస్య యస్మిన్ప్రయతతే స్వయం॥27॥

యమప్రయతమానం తు మానయంతి స మానితః
న మాన్యమానో మన్యేత నామానాదభిసంజ్వరేత్॥28॥

విద్వాంసో మానయంతీహ ఇతి మన్యేత మానితః
అధర్మవిదుషో మూఢా లోకశాస్త్రవిశారదాః
న మాన్యం మానయిష్యంతి ఇతి మన్యేదమానితః॥29॥

న వై మానం చ మౌనం చ సహితౌ చరతః సదా
అయం హి లోకో మానస్య అసౌ మానస్య తద్విదుః॥30॥

శ్రీః సుఖస్యేహ సంవాసః సా చాపి పరిపంథినీ
బ్రాహ్మీ సుదుర్లభా శ్రీర్హి ప్రజ్ఞాహీనేన క్షత్రియ॥31॥

ద్వారాణి తస్యా హి వదంతి సంతో; బహుప్రకారాణి దురావరాణి
సత్యార్జవే హ్రీర్దమశౌచవిద్యాః; షణ్మానమోహప్రతిబాధనాని॥32॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఋచో యజూంష్యధీతే యః సామవేదం చ యో ద్విజః
పాపాని కుర్వన్పాపేన లిప్యతే న స లిప్యతే||1||

సనత్సుజాత ఉవాచ

నైనం సామాన్యృచో వాపి న యజూంషి విచక్షణ
త్రాయంతే కర్మణః పాపాన్న తే మిథ్యా బ్రవీమ్యహం||2||

న ఛందాంసి వృజినాత్తారయంతి; మాయావినం మాయయా వర్తమానం
నీడం శకుంతా ఇవ జాతపక్షా;శ్ఛందాంస్యేనం ప్రజహత్యంతకాలే||3||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

న చేద్వేదా వేదవిదం శక్తాస్త్రాతుం విచక్షణ
అథ కస్మాత్ప్రలాపోఽయం బ్రాహ్మణానాం సనాతనః||4||

సనత్సుజాత ఉవాచ

అస్మీఁల్లోకే తపస్తప్తం ఫలమన్యత్ర దృశ్యతే
బ్రాహ్మణానామిమే లోకా ఋద్ధే తపసి సంయతాః||5||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం సమృద్ధమప్యృద్ధం తపో భవతి కేవలం
సనత్సుజాత తద్బ్రూహి యథా విద్యామ తద్వయం||6||

సనత్సుజాత ఉవాచ

క్రోధాదయో ద్వాదశ యస్య దోషా;స్తథా నృశంసాది షడత్ర రాజన్
ధర్మాదయో ద్వాదశ చాతతానాః; శాస్త్రే గుణా యే విదితా ద్విజానాం||7||

క్రోధః కామో లోభమోహౌ వివిత్సా;కృపాసూయా మానశోకౌ స్పృహా చ
ఈర్ష్యా జుగుప్సా చ మనుష్యదోషా; వర్జ్యాః సదా ద్వాదశైతే నరేణ||8||

ఏకైకమేతే రాజేంద్ర మనుష్యాన్పర్యుపాసతే
లిప్సమానోఽన్తరం తేషాం మృగాణామివ లుబ్ధకః||9||

వికత్థనః స్పృహయాలుర్మనస్వీ; బిభ్రత్కోపం చపలోఽరక్షణశ్చ
ఏతే ప్రాప్తాః షణ్నరాన్పాపధర్మా;న్ప్రకుర్వతే నోత సంతః సుదుర్గే||10||

సంభోగసంవిద్విషమేధమానో; దత్తానుతాపీ కృపణోఽబలీయాన్
వర్గప్రశంసీ వనితాసు ద్వేష్టా; ఏతేఽపరే సప్త నృశంసధర్మాః||11||

ధర్మశ్చ సత్యం చ దమస్తపశ్చ; అమాత్సర్యం హ్రీస్తితిక్షానసూయా
యజ్ఞశ్చ దానం చ ధృతిః శ్రుతం చ; మహావ్రతా ద్వాదశ బ్రాహ్మణస్య||12||

యస్త్వేతేభ్యః ప్రవసేద్ద్వాదశేభ్యః; సర్వామపీమాం పృథివీం ప్రశిష్యాత్
త్రిభిర్ద్వాభ్యామేకతో వా విశిష్టో; నాస్య స్వమస్తీతి స వేదితవ్యః||13||

దమస్త్యాగోఽప్రమాదశ్చ ఏతేష్వమృతమాహితం
తాని సత్యముఖాన్యాహుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః॥14॥

దమోఽష్టాదశదోషః స్యాత్ప్రతికూలం కృతాకృతే
అనృతం చాభ్యసూయా చ కామార్థౌ చ తథా స్పృహా॥15॥

క్రోధః శోకస్తథా తృష్ణా లోభః పైశున్యమేవ చ
మత్సరశ్చ వివిత్సా చ పరితాపస్తథా రతిః॥16॥

అపస్మారః సాతివాదస్తథా సంభావనాత్మని
ఏతైర్విముక్తో దోషైర్యః స దమః సద్భిరుచ్యతే॥17॥

శ్రేయాంస్తు షడ్విధస్త్యాగః ప్రియం ప్రాప్య న హృష్యతి
అప్రియే తు సముత్పన్నే వ్యథాం జాతు న చార్చ్ఛతి॥18॥

ఇష్టాందారాంశ్చ పుత్రాంశ్చ న చాన్యం యద్వచో భవేత్
అర్హతే యాచమానాయ ప్రదేయం తద్వచో భవేత్
అప్యవాచ్యం వదత్యేవ స తృతీయో గుణః స్మృతః॥19॥

త్యక్తైర్ద్రవ్యైర్యో భవతి నోపయుంక్తే చ కామతః
న చ కర్మసు తద్ధీనః శిష్యబుద్ధిర్నరో యథా
సర్వైరేవ గుణైర్యుక్తో ద్రవ్యవానపి యో భవేత్॥20॥

అప్రమాదోఽష్టదోషః స్యాత్తాందోషాన్పరివర్జయేత్
ఇంద్రియేభ్యశ్చ పంచభ్యో మనసశ్చైవ భారత
అతీతానాగతేభ్యశ్చ ముక్తో హ్యేతైః సుఖీ భవేత్॥21॥

దోషైరేతైర్విముక్తం తు గుణైరేతైః సమన్వితం
ఏతత్సమృద్ధమప్యృద్ధం తపో భవతి కేవలం
యన్మాం పృచ్ఛసి రాజేంద్ర కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥22॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆఖ్యానపంచమైర్వేదైర్భూయిష్ఠం కథ్యతే జనః
తథైవాన్యే చతుర్వేదాస్త్రివేదాశ్చ తథాపరే॥23॥

ద్వివేదాశ్చైకవేదాశ్చ అనృచశ్చ తథాపరే
తేషాం తు కతమః స స్యాద్యమహం వేద బ్రాహ్మణం॥24॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

ఏకస్య వేదస్యాజ్ఞానాద్వేదాస్తే బహవోఽభవన్
సత్యస్యైకస్య రాజేంద్ర సత్యే కశ్చిదవస్థితః
ఏవం వేదమనుత్సాద్య ప్రజ్ఞాం మహతి కుర్వతే॥25॥

దానమధ్యయనం యజ్ఞో లోభాదేతత్ప్రవర్తతే
సత్యాత్ప్రచ్యవమానానాం సంకల్పో వితథో భవేత్॥26॥

తతో యజ్ఞః ప్రతాయేత సత్యస్యైవావధారణాత్
మనసాన్యస్య భవతి వాచాన్యస్యోత కర్మణా
సంకల్పసిద్ధః పురుషః సంకల్పానధితిష్ఠతి॥27॥

అనైభృత్యేన వై తస్య దీక్షితవ్రతమాచరేత్
నామైతద్ధాతునిర్వృత్తం సత్యమేవ సతాం పరం
జ్ఞానం వై నామ ప్రత్యక్షం పరోక్షం జాయతే తపః॥28॥

విద్యాధ్బహు పఠంతం తు బహుపాఠీతి బ్రాహ్మణం
తస్మాత్క్షత్రియ మా మంస్థా జల్పితేనైవ బ్రాహ్మణం
య ఏవ సత్యాన్నాపైతి స జ్ఞేయో బ్రాహ్మణస్త్వయా॥29॥

ఛందాంసి నామ క్షత్రియ తాన్యథర్వా; జగౌ పురస్తాదృషిసర్గ ఏషః
ఛందోవిదస్తే య ఉ తానధీత్య; న వేద్యవేదస్య విదుర్న వేద్యం॥30॥

న వేదానాం వేదితా కశ్చిదస్తి; కశ్చిద్వేదాన్బుధ్యతే వాపి రాజన్
యో వేద వేదాన్న స వేద వేద్యం; సత్యే స్థితో యస్తు స వేద వేద్యం॥31॥

అభిజానామి బ్రాహ్మణమాఖ్యాతారం విచక్షణం
యశ్ఛిన్నవిచికిత్సః సన్నాచష్టే సర్వసంశయాన్॥32॥

తస్య పర్యేషణం గచ్ఛేత్ప్రాచీనం నోత దక్షిణం
నార్వాచీనం కుతస్తిర్యఙ్నాదిశం తు కథంచన॥33॥

తూష్ణీంభూత ఉపాసీత న చేష్టేన్మనసా అపి
అభ్యావర్తేత బ్రహ్మాస్య అంతరాత్మని వై శ్రితం॥34॥

మౌనాద్ధి స మునిర్భవతి నారణ్యవసనాన్మునిః
అక్షరం తత్తు యో వేద స మునిః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే॥35॥

సర్వార్థానాం వ్యాకరణాద్వైయాకరణ ఉచ్యతే
ప్రత్యక్షదర్శీ లోకానాం సర్వదర్శీ భవేన్నరః॥36॥

సత్యే వై బ్రాహ్మణస్తిష్ఠన్బ్రహ్మ పశ్యతి క్షత్రియ
వేదానాం చానుపూర్వ్యేణ ఏతద్విద్వన్బ్రవీమి తే॥37॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సనత్సుజాత యదిమాం పరార్థాం; బ్రాహ్మీం వాచం ప్రవదసి విశ్వరూపాం
పరాం హి కామేషు సుదుర్లభాం కథాం; తద్బ్రూహి మే వాక్యమేతత్కుమార॥1॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

నైతద్బ్రహ్మ త్వరమాణేన లభ్యం; యన్మాం పృచ్ఛస్యభిహృష్యస్యతీవ
అవ్యక్తవిద్యామభిధాస్యే పురాణీం; బుద్ధ్యా చ తేషాం బ్రహ్మచర్యేణ సిద్ధాం॥2॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అవ్యక్తవిద్యామితి యత్సనాతనీం; బ్రవీషి త్వం బ్రహ్మచర్యేణ సిద్ధాం
అనారభ్యా వసతీహార్య కాలే; కథం బ్రాహ్మణ్యమమృతత్వం లభేత॥3॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

యేఽస్మింల్లోకే విజయంతీహ కామా;న్బ్రాహ్మీం స్థితిమనుతితిక్షమాణాః
త ఆత్మానం నిర్హరంతీహ దేహా;న్ముంజాదిషీకామివ సత్త్వసంస్థాః॥4॥

శరీరమేతౌ కురుతః పితా మాతా చ భారత
ఆచార్యశాస్తా యా జాతిః సా సత్యా సాజరామరా॥5॥

ఆచార్యయోనిమిహ యే ప్రవిశ్య; భూత్వా గర్భం బ్రహ్మచర్యం చరంతి
ఇహైవ తే శాస్త్రకారా భవంతి; ప్రహాయ దేహం పరమం యాంతి యోగం॥6॥

య ఆవృణోత్యవితథేన కర్ణా;వృతం కుర్వన్నమృతం సంప్రయచ్ఛన్
తం మన్యేత పితరం మాతరం చ; తస్మై న ద్రుహ్యేత్కృతమస్య జానన్॥7॥

గురుం శిష్యో నిత్యమభిమన్యమానః; స్వాధ్యాయమిచ్ఛేచ్ఛుచిరప్రమత్తః
మానం న కుర్యాన్న దధీత రోష;మేష ప్రథమో బ్రహ్మచర్యస్య పాదః॥8॥

ఆచార్యస్య ప్రియం కుర్యాత్ప్రాణైరపి ధనైరపి
కర్మణా మనసా వాచా ద్వితీయః పాద ఉచ్యతే॥9॥

సమా గురౌ యథా వృత్తిర్గురుపత్న్యాం తథా భవేత్
యథోక్తకారీ ప్రియకృత్తృతీయః పాద ఉచ్యతే॥10॥

నాచార్యాయేహోపకృత్వా ప్రవాదం; ప్రాజ్ఞః కుర్వీత నైతదహం కరోమి
ఇతీవ మన్యేత న భాషయేత; స వై చతుర్థో బ్రహ్మచర్యస్య పాదః॥11॥

ఏవం వసంతం యదుపప్లవేద్ధన;మాచార్యాయ తదనుప్రయచ్ఛేత్
సతాం వృత్తిం బహుగుణామేవమేతి; గురోః పుత్రే భవతి చ వృత్తిరేషా॥12॥

ఏవం వసన్సర్వతో వర్ధతీహ; బహూన్పుత్రాల్లభతే చ ప్రతిష్ఠాం
వర్షంతి చాస్మై ప్రదిశో దిశశ్చ; వసంత్యస్మిన్బ్రహ్మచర్యే జనాశ్చ॥13॥

ఏతేన బ్రహ్మచర్యేణ దేవా దేవత్వమాప్నువన్
ఋషయశ్చ మహాభాగా బ్రహ్మలోకం మనీషిణః॥14॥

గంధర్వాణామనేనైవ రూపమప్సరసామభూత్
ఏతేన బ్రహ్మచర్యేణ సూర్యో అహ్నాయ జాయతే॥15॥

య ఆశయేత్పాటయేచ్చాపి రాజ;న్సర్వం శరీరం తపసా తప్యమానః
ఏతేనాసౌ బాల్యమత్యేతి విద్వా;న్మృత్యుం తథా రోధయత్యంతకాలే॥16॥

అంతవంతః క్షత్రియ తే జయంతి; లోకాంజనాః కర్మణా నిర్మితేన
బ్రహ్మైవ విద్వాంస్తేన అభ్యేతి సర్వం; నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే॥17॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆభాతి శుక్లమివ లోహితమివ; అథో కృష్ణమథాంజనం కాద్రవం వా
తద్బ్రాహ్మణః పశ్యతి యోఽత్ర విద్వా;న్కథంరూపం తదమృతమక్షరం పదం॥18॥

సనత్సుజాత ఉవాచ

నాభాతి శుక్లమివ లోహితమివ; అథో కృష్ణమాయసమర్కవర్ణం
న పృథివ్యాం తిష్ఠతి నాంతరిక్షే; నైతత్సముద్రే సలిలం బిభర్తి॥19॥

న తారకాసు న చ విద్యుదాశ్రితం; న చాభ్రేషు దృశ్యతే రూపమస్య
న చాపి వాయౌ న చ దేవతాసు; న తచ్చంద్రే దృశ్యతే నోత సూర్యే॥20॥

నైవర్క్షు తన్న యజుఃషు నాప్యథర్వసు; న చైవ దృశ్యత్యమలేషు సామసు
రథంతరే బార్హతే చాపి రాజ;న్మహావ్రతే నైవ దృశ్యేద్ధ్రువం తత్॥21॥

అపారణీయం తమసః పరస్తా;త్తదంతకోఽప్యేతి వినాశకాలే
అణీయరూపం క్షురధారయా త;న్మహచ్చ రూపం త్వపి పర్వతేభ్యః॥22॥

సా ప్రతిష్ఠా తదమృతం లోకాస్తద్బ్రహ్మ తద్యశః
భూతాని జజ్ఞిరే తస్మాత్ప్రలయం యాంతి తత్ర చ॥23॥

అనామయం తన్మహదుద్యతం యశో; వాచో వికారాన్కవయో వదంతి
తస్మింజగత్సర్వమిదం ప్రతిష్ఠితం; యే తద్విదురమృతాస్తే భవంతి॥24॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

సనత్సుజాత ఉవాచ

యత్తచ్ఛుక్రం మహజ్జ్యోతిర్దీప్యమానం మహద్యశః
తద్వై దేవా ఉపాసంతే యస్మాదర్కో విరాజతే
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥1॥

శుక్రాద్బ్రహ్మ ప్రభవతి బ్రహ్మ శుక్రేణ వర్ధతే
తచ్ఛుక్రం జ్యోతిషాం మధ్యేఽతప్తం తపతి తాపనం
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥2॥

ఆపోఽథ అద్భ్యః సలిలస్య మధ్యే; ఉభౌ దేవౌ శిశ్రియాతేఽన్తరిక్షే
స సధ్రీచీః స విషూచీర్వసానా; ఉభే బిభర్తి పృథివీం దివం చ
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥3॥

ఉభౌ చ దేవౌ పృథివీం దివం చ; దిశశ్చ శుక్రం భువనం బిభర్తి
తస్మాద్దిశః సరితశ్చ స్రవంతి; తస్మాత్సముద్రా విహితా మహాంతః
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥4॥

చక్రే రథస్య తిష్ఠంతం ధ్రువస్యావ్యయకర్మణః
కేతుమంతం వహంత్యశ్వాస్తం దివ్యమజరం దివి
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥5॥

న సాదృశ్యే తిష్ఠతి రూపమస్య; న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చిదేనం
మనీషయాథో మనసా హృదా చ; య ఏవం విదురమృతాస్తే భవంతి
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥6॥

ద్వాదశపూగాం సరితం దేవరక్షితం
మధు ఈశంతస్తదా సంచరంతి ఘోరం
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥7॥

తదర్ధమాసం పిబతి సంచిత్య భ్రమరో మధు
ఈశానః సర్వభూతేషు హవిర్భూతమకల్పయత్
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥8॥

హిరణ్యపర్ణమశ్వత్థమభిపత్య అపక్షకాః
తే తత్ర పక్షిణో భూత్వా ప్రపతంతి యథాదిశం
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥9॥

పూర్ణాత్పూర్ణాన్యుద్ధరంతి పూర్ణాత్పూర్ణాని చక్రిరే
హరంతి పూర్ణాత్పూర్ణాని పూర్ణమేవావశిష్యతే
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥10॥

తస్మాద్వై వాయురాయాతస్తస్మింశ్చ ప్రయతః సదా
తస్మాదగ్నిశ్చ సోమశ్చ తస్మింశ్చ ప్రాణ ఆతతః॥11॥

సర్వమేవ తతో విద్యాత్తత్తద్వక్తుం న శక్నుమః
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥12॥

అపానం గిరతి ప్రాణః ప్రాణం గిరతి చంద్రమాః
ఆదిత్యో గిరతే చంద్రమాదిత్యం గిరతే పరః
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥13॥

ఏకం పాదం నోత్క్షిపతి సలిలాద్ధంస ఉచ్చరన్
తం చేత్సతతమృత్విజం న మృత్యుర్నామృతం భవేత్
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥14॥

ఏవం దేవో మహాత్మా స పావకం పురుషో గిరన్
యో వై తం పురుషం వేద తస్యేహాత్మా న రిష్యతే
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥15॥

యః సహస్రం సహస్రాణాం పక్షాన్సంతత్య సంపతేత్
మధ్యమే మధ్య ఆగచ్ఛేదపి చేత్స్యాన్మనోజవః
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥16॥

న దర్శనే తిష్ఠతి రూపమస్య; పశ్యంతి చైనం సువిశుద్ధసత్త్వాః
హితో మనీషీ మనసాభిపశ్యే;ద్యే తం శ్రయేయురమృతాస్తే భవంతి
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥17॥

గూహంతి సర్పా ఇవ గహ్వరాణి; స్వశిక్షయా స్వేన వృత్తేన మర్త్యాః
తేషు ప్రముహ్యంతి జనా విమూఢా; యథాధ్వానం మోహయంతే భయాయ
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥18॥

సదా సదాసత్కృతః స్యాన్న మృత్యురమృతం కుతః
సత్యానృతే సత్యసమానబంధనే; సతశ్చ యోనిరసతశ్చైక ఏవ
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥19॥

న సాధునా నోత అసాధునా వా; సమానమేతద్దృశ్యతే మానుషేషు
సమానమేతదమృతస్య విద్యా;దేవంయుక్తో మధు తద్వై పరీప్సేత్
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥20॥

నాస్యాతివాదా హృదయం తాపయంతి; నానధీతం నాహుతమగ్నిహోత్రం
మనో బ్రాహ్మీం లఘుతామాదధీత; ప్రజ్ఞానమస్య నామ ధీరా లభంతే
యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతనం॥21॥

ఏవం యః సర్వభూతేషు ఆత్మానమనుపశ్యతి
అన్యత్రాన్యత్ర యుక్తేషు కిం స శోచేత్తతః పరం॥22॥

యథోదపానే మహతి సర్వతః సంప్లుతోదకే
ఏవం సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥23॥

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మహాత్మా; న దృశ్యతేఽసౌ హృదయే నివిష్టః
అజశ్చరో దివారాత్రమతంద్రితశ్చ; స తం మత్వా కవిరాస్తే ప్రసన్నః॥24॥

అహమేవాస్మి వో మాతా పితా పుత్రోఽస్మ్యహం పునః
ఆత్మాహమపి సర్వస్య యచ్చ నాస్తి యదస్తి చ॥25॥

పితామహోఽస్మి స్థవిరః పితా పుత్రశ్చ భారత
మమైవ యూయమాత్మస్థా న మే యూయం న వోఽప్యహం॥26॥

ఆత్మైవ స్థానం మమ జన్మ చాత్మా; వేదప్రోక్తోఽహమజరప్రతిష్ఠః॥27॥

అణోరణీయాన్సుమనాః సర్వభూతేషు జాగృమి
పితరం సర్వభూతానాం పుష్కరే నిహితం విదుః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సనత్సుజాతేన విదురేణ చ ధీమతా
సార్ధం కథయతో రాజ్ఞః సా వ్యతీయాయ శర్వరీ॥1॥

తస్యాం రజన్యాం వ్యుష్టాయాం రాజానః సర్వ ఏవ తే
సభామావివిశుర్హృష్టాః సూతస్యోపదిదృక్షయా॥2॥

శుశ్రూషమాణాః పార్థానాం వచో ధర్మార్థసంహితం
ధృతరాష్ట్రముఖాః సర్వే యయూ రాజసభాం శుభాం॥3॥

సుధావదాతాం విస్తీర్ణాం కనకాజిరభూషితాం
చంద్రప్రభాం సురుచిరాం సిక్తాం పరమవారిణా॥4॥

రుచిరైరాసనైః స్తీర్ణాం కాంచనైర్దారవైరపి
అశ్మసారమయైర్దాంతైః స్వాస్తీర్ణైః సోత్తరచ్ఛదైః॥5॥

భీష్మో ద్రోణః కృపః శల్యః కృతవర్మా జయద్రథః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సోమదత్తశ్చ బాహ్లికః॥6॥

విదురశ్చ మహాప్రాజ్ఞో యుయుత్సుశ్చ మహారథః
సర్వే చ సహితాః శూరాః పార్థివా భరతర్షభ
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య వివిశుస్తాం సభాం శుభాం॥7॥

దుఃశాసనశ్చిత్రసేనః శకునిశ్చాపి సౌబలః
దుర్ముఖో దుఃసహః కర్ణ ఉలూకోఽథ వివింశతిః॥8॥

కురురాజం పురస్కృత్య దుర్యోధనమమర్షణం
వివిశుస్తాం సభాం రాజన్సురాః శక్రసదో యథా॥9॥

ఆవిశద్భిస్తదా రాజఞ్శూరైః పరిఘబాహుభిః
శుశుభే సా సభా రాజన్సింహైరివ గిరేర్గుహా॥10॥

తే ప్రవిశ్య మహేష్వాసాః సభాం సమితిశోభనాః
ఆసనాని మహార్హాణి భేజిరే సూర్యవర్చసః॥11॥

ఆసనస్థేషు సర్వేషు తేషు రాజసు భారత
ద్వాఃస్థో నివేదయామాస సూతపుత్రముపస్థితం॥12॥

అయం స రథ ఆయాతి యోఽయాసీత్పాండవాన్ప్రతి
దూతో నస్తూర్ణమాయాతః సైంధవైః సాధువాహిభిః॥13॥

ఉపయాయ తు స క్షిప్రం రథాత్ప్రస్కంద్య కుండలీ
ప్రవివేశ సభాం పూర్ణాం మహీపాలైర్మహాత్మభిః॥14॥

సంజయ ఉవాచ

ప్రాప్తోఽస్మి పాండవాన్గత్వా తద్విజానీత కౌరవాః
యథావయః కురూన్సర్వాన్ప్రతినందంతి పాండవాః॥15॥

అభివాదయంతి వృద్ధాంశ్చ వయస్యాంశ్చ వయస్యవత్
యూనశ్చాభ్యవదన్పార్థాః ప్రతిపూజ్య యథావయః॥16॥

యథాహం ధృతరాష్ట్రేణ శిష్టః పూర్వమితో గతః
అబ్రువం పాండవాన్గత్వా తన్నిబోధత పార్థివాః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పృచ్ఛామి త్వాం సంజయ రాజమధ్యే; కిమబ్రవీద్వాక్యమదీనసత్త్వః
ధనంజయస్తాత యుధాం ప్రణేతా; దురాత్మనాం జీవితచ్ఛిన్మహాత్మా॥1॥

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనో వాచమిమాం శృణోతు; యదబ్రవీదర్జునో యోత్స్యమానః
యుధిష్ఠిరస్యానుమతే మహాత్మా; ధనంజయః శృణ్వతః కేశవస్య॥2॥

అన్వత్రస్తో బాహువీర్యం విదాన; ఉపహ్వరే వాసుదేవస్య ధీరః
అవోచన్మాం యోత్స్యమానః కిరీటీ; మధ్యే బ్రూయా ధార్తరాష్ట్రం కురూణాం॥3॥

యే వై రాజానః పాండవాయోధనాయ; సమానీతాః శృణ్వతాం చాపి తేషాం
యథా సమగ్రం వచనం మయోక్తం; సహామాత్యం శ్రావయేథా నృపం తం॥4॥

యథా నూనం దేవరాజస్య దేవాః; శుశ్రూషంతే వజ్రహస్తస్య సర్వే
తథాశృణ్వన్పాండవాః సృంజయాశ్చ; కిరీటినా వాచముక్తాం సమర్థాం॥5॥

ఇత్యబ్రవీదర్జునో యోత్స్యమానో; గాండీవధన్వా లోహితపద్మనేత్రః
న చేద్రాజ్యం ముంచతి ధార్తరాష్ట్రో; యుధిష్ఠిరస్యాజమీఢస్య రాజ్ఞః
అస్తి నూనం కర్మ కృతం పురస్తా;దనిర్విష్టం పాపకం ధార్తరాష్ట్రైః॥6॥

యేషాం యుద్ధం భీమసేనార్జునాభ్యాం; తథాశ్విభ్యాం వాసుదేవేన చైవ
శైనేయేన ధ్రువమాత్తాయుధేన; ధృష్టద్యుమ్నేనాథ శిఖండినా చ
యుధిష్ఠిరేణేంద్రకల్పేన చైవ; యోఽపధ్యానాన్నిర్దహేద్గాం దివం చ॥7॥

తైశ్చేద్యుద్ధం మన్యతే ధార్తరాష్ట్రో; నిర్వృత్తోఽర్థః సకలః పాండవానాం
మా తత్కార్షీః పాండవార్థాయ హేతో;రుపైహి యుద్ధం యది మన్యసే త్వం॥8॥

యాం తాం వనే దుఃఖశయ్యాముివాస; ప్రవ్రాజితః పాండవో ధర్మచారీ
ఆశిష్యతే దుఃఖతరామనర్థా;మంత్యాం శయ్యాం ధార్తరాష్ట్రః పరాసుః॥9॥

హ్రియా జ్ఞానేన తపసా దమేన; క్రోధేనాథో ధర్మగుప్త్యా ధనేన
అన్యాయవృత్తః కురుపాండవేయా;నధ్యాతిష్ఠద్ధార్తరాష్ట్రో దురాత్మా॥10॥

మాయోపధః ప్రణిధానార్జవాభ్యాం; తపోదమాభ్యాం ధర్మగుప్త్యా బలేన
సత్యం బ్రువన్ప్రీతియుక్త్యానృతేన; తితిక్షమాణః క్లిశ్యమానోఽతివేలం॥11॥

యదా జ్యేష్ఠః పాండవః సంశితాత్మా; క్రోధం యత్తం వర్షపూగాన్సుఘోరం
అవస్రష్టా కురుషూద్వృత్తచేతా;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥12॥

కృష్ణవర్త్మేవ జ్వలితః సమిద్ధో; యథా దహేత్కక్షమగ్నిర్నిదాఘే
ఏవం దగ్ధా ధార్తరాష్ట్రస్య సేనాం; యుధిష్ఠిరః క్రోధదీప్తోఽనువీక్ష్య॥13॥

యదా ద్రష్టా భీమసేనం రణస్థం; గదాహస్తం క్రోధవిషం వమంతం
దుర్మర్షణం పాండవం భీమవేగం; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥14॥

మహాసింహో గావ ఇవ ప్రవిశ్య; గదాపాణిర్ధార్తరాష్ట్రానుపేత్య
యదా భీమో భీమరూపో నిహంతా; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥15॥

మహాభయే వీతభయః కృతాస్త్రః; సమాగమే శత్రుబలావమర్దీ
సకృద్రథేన ప్రతియాద్రథౌఘా;న్పదాతిసంఘాన్గదయాభినిఘ్నన్॥16॥

సైన్యాననేకాంస్తరసా విమృద్న;న్యదా క్షేప్తా ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యం
ఛిందన్వనం పరశునేవ శూర;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥17॥

తృణప్రాయం జ్వలనేనేవ దగ్ధం; గ్రామం యథా ధార్తరాష్ట్రః సమీక్ష్య
పక్వం సస్యం వైద్యుతేనేవ దగ్ధం; పరాసిక్తం విపులం స్వం బలౌఘం॥18॥

హతప్రవీరం విముఖం భయార్తం; పరాఙ్ముఖం ప్రాయశోఽధృష్టయోధం
శస్త్రార్చిషా భీమసేనేన దగ్ధం; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥19॥

ఉపాసంగాదుద్ధరందక్షిణేన; పరఃశతాన్నకులశ్చిత్రయోధీ
యదా రథాగ్ర్యో రథినః ప్రచేతా; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥20॥

సుఖోచితో దుఃఖశయ్యాం వనేషు; దీర్ఘం కాలం నకులో యామశేత
ఆశీవిషః క్రుద్ధ ఇవ శ్వసన్భృశం; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||21||

త్యక్తాత్మానః పార్థివాయోధనాయ; సమాదిష్టా ధర్మరాజేన వీరాః
రథైః శుభ్రైః సైన్యమభిద్రవంతో; దృష్ట్వా పశ్చాత్తప్స్యతే ధార్తరాష్ట్రః||22||

శిశూన్కృతాస్త్రానశిశుప్రకాశా;న్యదా ద్రష్టా కౌరవః పంచ శూరాన్
త్యక్త్వా ప్రాణాన్కేకయానాద్రవంత;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||23||

యదా గతోద్వాహమకూజనాక్షం; సువర్ణతారం రథమాతతాయీ
దాంతైర్యుక్తం సహదేవోఽధిరూఢః; శిరాంసి రాజ్ఞాం క్షేప్స్యతే మార్గణౌఘైః||24||

మహాభయే సంప్రవృత్తే రథస్థం; వివర్తమానం సమరే కృతాస్త్రం
సర్వాం దిశం సంపతంతం సమీక్ష్య; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||25||

హ్రీనిషేధో నిపుణః సత్యవాదీ; మహాబలః సర్వధర్మోపపన్నః
గాంధారిమార్చ్ఛంస్తుములే క్షిప్రకారీ; క్షేప్తా జనాన్సహదేవస్తరస్వీ||26||

యదా ద్రష్టా ద్రౌపదేయాన్మహేషూ;ఞ్శూరాన్కృతాస్త్రాన్రథయుద్ధకోవిదాన్
ఆశీవిషాన్ఘోరవిషానివాయత;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||27||

యదాభిమన్యుః పరవీరఘాతీ; శరైః పరాన్మేఘ ఇవాభివర్షన్
విగాహితా కృష్ణసమః కృతాస్త్ర;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||28||

యదా ద్రష్టా బాలమబాలవీర్యం; ద్విషచ్చమూం మృత్యుమివాపతంతం
సౌభద్రమింద్రప్రతిమం కృతాస్త్రం; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||29||

ప్రభద్రకాః శీఘ్రతరా యువానో; విశారదాః సింహసమానవీర్యాః
యదా క్షేప్తారో ధార్తరాష్ట్రాన్ససైన్యాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||30||

వృద్ధౌ విరాటద్రుపదౌ మహారథౌ; పృథక్చమూభ్యామభివర్తమానౌ
యదా ద్రష్టారౌ ధార్తరాష్ట్రాన్ససైన్యాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||31||

యదా కృతాస్త్రో ద్రుపదః ప్రచిన్వ;ఞ్శిరాంసి యూనాం సమరే రథస్థః
క్రుద్ధః శరైశ్ఛేత్స్యతి చాపముక్తై;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||32||

యదా విరాటః పరవీరఘాతీ; మర్మాంతరే శత్రుచమూం ప్రవేష్టా
మత్స్యైః సార్ధమనృశంసరూపై;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||33||

జ్యేష్ఠం మాత్స్యానామనృశంసరూపం; విరాటపుత్రం రథినం పురస్తాత్
యదా ద్రష్టా దంశితం పాండవార్థే; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||34||

రణే హతే కౌరవాణాం ప్రవీరే; శిఖండినా సత్తమే శంతనూజే
న జాతు నః శత్రవో ధారయేయు;రసంశయం సత్యమేతద్బ్రవీమి||35||

యదా శిఖండీ రథినః ప్రచిన్వ;న్భీష్మం రథేనాభియాతా వరూథీ
దివ్యైర్హయైరవమృద్నన్రథౌఘాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||36||

యదా ద్రష్టా సృంజయానామనీకే; ధృష్టద్యుమ్నం ప్రముఖే రోచమానం
అస్త్రం యస్మై గుహ్యమువాచ ధీమా;న్ద్రోణస్తదా తప్స్యతి ధార్తరాష్ట్రః||37||

యదా స సేనాపతిరప్రమేయః; పరాభవన్నిషుభిర్ధార్తరాష్ట్రాన్
ద్రోణం రణే శత్రుసహోఽభియాతా; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||38||

హ్రీమాన్మనీషీ బలవాన్మనస్వీ; స లక్ష్మీవాన్సోమకానాం ప్రబర్హః
న జాతు తం శత్రవోఽన్యే సహేర;న్యేషాం స స్యాదగ్రణీర్వృష్ణిసింహః||39||

బ్రూయాచ్చ మా ప్రవృణీష్వేతి లోకే; యుద్ధేఽద్వితీయం సచివం రథస్థం
శినేర్నప్తారం ప్రవృణీమ సాత్యకిం; మహాబలం వీతభయం కృతాస్త్రం||40||

యదా శినీనామధిపో మయోక్తః; శరైః పరాన్మేఘ ఇవ ప్రవర్షన్
ప్రచ్ఛాదయిష్యఞ్శరజాలేన యోధాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్||41||

యదా ధృతిం కురుతే యోత్స్యమానః; స దీర్ఘబాహుర్ద్రుఢధన్వా మహాత్మా
సింహస్యేవ గంధమాఘ్రాయ గావః; సంవేష్టంతే శత్రవోఽస్మాద్యథాగ్నేః॥42॥

స దీర్ఘబాహుర్ద్రుఢధన్వా మహాత్మా; భింద్యాద్గిరీన్సంహరేత్సర్వలోకాన్
అస్త్రే కృతీ నిపుణః క్షిప్రహస్తో; దివి స్థితః సూర్య ఇవాభిభాతి॥43॥

చిత్రః సూక్ష్మః సుకృతో యాదవస్య; అస్త్రే యోగో వృష్ణిసింహస్య భూయాన్
యథావిధం యోగమాహుః ప్రశస్తం; సర్వైర్గుణైః సాత్యకిస్తైరుపేతః॥44॥

హిరణ్మయం శ్వేతహయైశ్చతుర్భి;ర్యదా యుక్తం స్యందనం మాధవస్య
ద్రష్టా యుద్ధే సాత్యకేర్వై సుయోధన;స్తదా తప్స్యత్యకృతాత్మా స మందః॥45॥

యదా రథం హేమమణిప్రకాశం; శ్వేతాశ్వయుక్తం వానరకేతుముగ్రం
ద్రష్టా రణే సంయతం కేశవేన; తదా తప్స్యత్యకృతాత్మా స మందః॥46॥

యదా మౌర్వ్యాస్తలనిష్పేషముగ్రం; మహాశబ్దం వజ్రనిష్పేషతుల్యం
విధూయమానస్య మహారణే మయా; గాండీవస్య శ్రోష్యతి మందబుద్ధిః॥47॥

తదా మూఢో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్ర;స్తప్తా యుద్ధే దుర్మతిర్దుఃసహాయః
దృష్ట్వా సైన్యం బాణవర్షాంధకారం; ప్రభజ్యంతం గోకులవద్రణాగ్రే॥48॥

బలాహకాదుచ్చరంతీవ విద్యు;త్సహస్రఘ్నీ ద్విషతాం సంగమేషు
అస్థిచ్ఛిదో మర్మభిదో వమేచ్ఛరాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥49॥

యదా ద్రష్టా జ్యాముఖాద్బాణసంఘా;న్గాండీవముక్తాన్పతతః శితాగ్రాన్
నాగాన్హయాన్వర్మిణశ్చాదదానాం;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥50॥

యదా మందః పరబాణాన్విముక్తా;న్మమేషుభిర్హ్రియమాణాన్ప్రతీపం
తిర్యగ్విద్యాంశ్ఛిద్యమానాన్క్షురప్రై;స్తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥51॥

యదా విపాఠా మద్భుజవిప్రముక్తా; ద్విజాః ఫలానీవ మహీరుహాగ్రాత్
ప్రచ్ఛేత్తార ఉత్తమాంగాని యూనాం; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥52॥

యదా ద్రష్టా పతతః స్యందనేభ్యో; మహాగజేభ్యోఽశ్వగతాంశ్చ యోధాన్
శరైర్హతాన్పాతితాంశ్చైవ రంగే; తదా యుద్ధం ధార్తరాష్ట్రోఽన్వతప్స్యత్॥53॥

పదాతిసంఘాన్రథసంఘాన్సమంతా;ద్వ్యాత్తాననః కాల ఇవాతతేషుః
ప్రణోత్స్యామి జ్వలితైర్బాణవర్షైః; శత్రూంస్తదా తప్స్యతి మందబుద్ధిః॥54॥

సర్వా దిశః సంపతతా రథేన; రజోధ్వస్తం గాండివేనాపకృత్తం
యదా ద్రష్టా స్వబలం సంప్రమూఢం; తదా పశ్చాత్తప్స్యతి మందబుద్ధిః॥55॥

కాందిగ్భూతం ఛిన్నగాత్రం విసంజ్ఞం; దుర్యోధనో ద్రక్ష్యతి సర్వసైన్యం
హతాశ్వవీరాగ్ర్యనరేంద్రనాగం; పిపాసితం శ్రాంతపత్రం భయార్తం॥56॥

ఆర్తస్వరం హన్యమానం హతం చ; వికీర్ణకేశాస్థికపాలసంఘం
ప్రజాపతేః కర్మ యథార్థనిష్ఠితం; తదా దృష్ట్వా తప్స్యతే మందబుద్ధిః॥57॥

యదా రథే గాండివం వాసుదేవం; దివ్యం శంఖం పాంచజన్యం హయాంశ్చ
తూణావక్షయ్యౌ దేవదత్తం చ మాం చ; ద్రష్టా యుద్ధే ధార్తరాష్ట్రః సమేతాన్॥58॥

ఉద్వర్తయందస్యుసంఘాన్సమేతా;న్ప్రవర్తయన్యుగమన్యద్యుగాంతే
యదా ధక్ష్యామ్యగ్నివత్కౌరవేయాం;స్తదా తప్తా ధృతరాష్ట్రః సపుత్రః॥59॥

సహభ్రాతా సహపుత్రః ససైన్యో; భ్రష్టైశ్వర్యః క్రోధవశోఽల్పచేతాః
దర్పస్యాంతే విహితే వేపమానః; పశ్చాన్మందస్తప్స్యతి ధార్తరాష్ట్రః॥60॥

పూర్వాహ్ణే మాం కృతజప్యం కదాచి;ద్విప్రః ప్రోవాచోదకాంతే మనోజ్ఞం
కర్తవ్యం తే దుష్కరం కర్మ పార్థ; యోద్ధవ్యం తే శత్రుభిః సవ్యసాచిన్॥61॥

ఇంద్రో వా తే హరివాన్వజ్రహస్తః; పురస్తాద్యాతు సమరేఽరీన్వినిఘ్నన్
సుగ్రీవయుక్తేన రథేన వా తే; పశ్చాత్కృష్ణో రక్షతు వాసుదేవః॥62॥

వవ్రే చాహం వజ్రహస్తాన్మహేంద్రా;దస్మిన్యుద్ధే వాసుదేవం సహాయం
స మే లబ్ధో దస్యువధాయ కృష్ణో; మన్యే చైతద్విహితం దైవతైర్మే॥63॥

అయుధ్యమానో మనసాపి యస్య; జయం కృష్ణః పురుషస్యాభినందేత్
ధ్రువం సర్వాన్సోఽభ్యతీయాదమిత్రా;న్సేంద్రాందేవాన్మానుషే నాస్తి చింతా॥64॥

స బాహుభ్యాం సాగరముత్తితీర్షే;న్మహోదధిం సలిలస్యాప్రమేయం
తేజస్వినం కృష్ణమత్యంతశూరం; యుద్ధేన యో వాసుదేవం జిగీషేత్॥65॥

గిరిం య ఇచ్ఛేత తలేన భేత్తుం; శిలోచ్చయం శ్వేతమతిప్రమాణం
తస్యైవ పాణిః సనఖో విశీర్యే;న్న చాపి కించిత్స గిరేస్తు కుర్యాత్॥66॥

అగ్నిం సమిద్ధం శమయేద్భుజాభ్యాం; చంద్రం చ సూర్యం చ నివారయేత
హరేద్దేవానామమృతం ప్రసహ్య; యుద్ధేన యో వాసుదేవం జిగీషేత్॥67॥

యో రుక్మిణీమేకరథేన భోజ్యా;ముత్సాద్య రాజ్ఞాం విషయం ప్రసహ్య
ఉవాహ భార్యాం యశసా జ్వలంతీం; యస్యాం జజ్ఞే రౌక్మిణేయో మహాత్మా॥68॥

అయం గాంధారాంస్తరసా సంప్రమథ్య; జిత్వా పుత్రాన్నగ్నజితః సమగ్రాన్
బద్ధం ముమోచ వినదంతం ప్రసహ్య; సుదర్శనీయం దేవతానాం లలామం॥69॥

అయం కవాటే నిజఘాన పాండ్యం; తథా కలింగాందంతకూరే మమర్ద
అనేన దగ్ధా వర్షపూగాన్వినాథా; వారాణసీ నగరీ సంబభూవ॥70॥

యం స్మ యుద్ధే మన్యతేఽన్యైరజేయ;మేకలవ్యం నామ నిషాదరాజం
వేగేనేవ శైలమభిహత్య జంభః; శేతే స కృష్ణేన హతః పరాసుః॥71॥

తథోగ్రసేనస్య సుతం ప్రదుష్టం; వృష్ణ్యంధకానాం మధ్యగాం తపంతం
అపాతయద్బలదేవద్వితీయో; హత్వా దదౌ చోగ్రసేనాయ రాజ్యం॥72॥

అయం సౌభం యోధయామాస ఖస్థం; విభీషణం మాయయా శాల్వరాజం
సౌభద్వారి ప్రత్యగృహ్ణాచ్ఛతఘ్నీం; దోర్భ్యాం క ఏనం విషహేత మర్త్యః॥73॥

ప్రాగ్జ్యోతిషం నామ బభూవ దుర్గం; పురం ఘోరమసురాణామసహ్యం
మహాబలో నరకస్తత్ర భౌమో; జహారాదిత్యా మణికుండలే శుభే॥74॥

న తం దేవాః సహ శక్రేణ సేహిరే; సమాగతా ఆహరణాయ భీతాః
దృష్ట్వా చ తే విక్రమం కేశవస్య; బలం తథైవాస్త్రమవారణీయం॥75॥

జానంతోఽస్య ప్రకృతిం కేశవస్య; న్యయోజయందస్యువధాయ కృష్ణం
స తత్కర్మ ప్రతిశుశ్రావ దుష్కరం;మైశ్వర్యవాన్సిద్ధిషు వాసుదేవః॥76॥

నిర్మోచనే షట్సహస్రాణి హత్వా; సంఛిద్య పాశాన్సహసా క్షురాంతాన్
మురం హత్వా వినిహత్యౌఘరాక్షసం; నిర్మోచనం చాపి జగామ వీరః॥77॥

తత్రైవ తేనాస్య బభూవ యుద్ధం; మహాబలేనాతిబలస్య విష్ణోః
శేతే స కృష్ణేన హతః పరాసు;ర్వాతేనేవ మథితః కర్ణికారః॥78॥

ఆహృత్య కృష్ణో మణికుండలే తే; హత్వా చ భౌమం నరకం మురం చ
శ్రియా వృతో యశసా చైవ ధీమా;న్ప్రత్యాజగామాప్రతిమప్రభావః॥79॥

తస్మై వరానదదంస్తత్ర దేవా; దృష్ట్వా భీమం కర్మ రణే కృతం తత్
శ్రమశ్చ తే యుధ్యమానస్య న స్యా;దాకాశే వా అప్సు చైవ క్రమః స్యాత్॥80॥

శస్త్రాణి గాత్రే చ న తే క్రమేర;న్నిత్యేవ కృష్ణశ్చ తతః కృతార్థః
ఏవంరూపే వాసుదేవేఽప్రమేయే; మహాబలే గుణసంపత్సదైవ॥81॥

తమసహ్యం విష్ణుమనంతవీర్య;మాశంసతే ధార్తరాష్ట్రో బలేన
యదా హ్యేనం తర్కయతే దురాత్మా; తచ్చాప్యయం సహతేఽస్మాన్సమీక్ష్య॥82॥

పర్యాగతం మమ కృష్ణస్య చైవ; యో మన్యతే కలహం సంప్రయుజ్య
శక్యం హర్తుం పాండవానాం మమత్వం; తద్వేదితా సంయుగం తత్ర గత్వా॥83॥

నమస్కృత్వా శాంతనవాయ రాజ్ఞే; ద్రోణాయాథో సహపుత్రాయ చైవ
శారద్వతాయాప్రతిద్వంద్వినే చ; యోత్స్యామ్యహం రాజ్యమభీప్సమానః॥84॥

ధర్మేణాస్త్రం నియతం తస్య మన్యే; యో యోత్స్యతే పాండవైర్ధర్మచారీ
మిథ్యాగ్లహే నిర్జితా వై నృశంసైః; సంవత్సరాంద్వాదశ పాండుపుత్రాః॥85॥

అవాప్య కృచ్ఛ్రం విహితం హ్యరణ్యే; దీర్ఘం కాలం చైకమజ్ఞాతచర్యాం
తే హ్యకస్మాజ్జీవితం పాండవానాం; న మృష్యంతే ధార్తరాష్ట్రాః పదస్థాః॥86॥

తే చేదస్మాన్యుధ్యమానాంజయేయు;ర్దేవైరపీంద్రప్రముఖైః సహాయైః
ధర్మాదధర్మశ్చరితో గరీయా;నితి ధ్రువం నాస్తి కృతం న సాధు॥87॥

న చేదిమం పురుషం కర్మబద్ధం; న చేదస్మాన్మన్యతేఽసౌ విశిష్టాన్
ఆశంసేఽహం వాసుదేవద్వితీయో; దుర్యోధనం సానుబంధం నిహంతుం॥88॥

న చేదిదం కర్మ నరేషు బద్ధం; న విద్యతే పురుషస్య స్వకర్మ
ఇదం చ తచ్చాపి సమీక్ష్య నూనం; పరాజయో ధార్తరాష్ట్రస్య సాధుః॥89॥

ప్రత్యక్షం వః కురవో యద్బ్రవీమి; యుధ్యమానా ధార్తరాష్ట్రా న సంతి
అన్యత్ర యుద్ధాత్కురవః పరీప్స;న్న యుధ్యతాం శేష ఇహాస్తి కశ్చిత్॥90॥

హత్వా త్వహం ధార్తరాష్ట్రాన్సకర్ణా;న్రాజ్యం కురూణామవజేతా సమగ్రం
యద్వః కార్యం తత్కురుధ్వం యథాస్వ;మిష్టాందారానాత్మజాంశ్చోపభుంక్త॥91॥

అప్యేవం నో బ్రాహ్మణాః సంతి వృద్ధా; బహుశ్రుతాః శీలవంతః కులీనాః
సాంవత్సరా జ్యోతిషి చాపి యుక్తా; నక్షత్రయోగేషు చ నిశ్చయజ్ఞాః॥92॥

ఉచ్చావచం దైవయుక్తం రహస్యం; దివ్యాః ప్రశ్నా మృగచక్రా ముహూర్తాః
క్షయం మహాంతం కురుసృంజయానాం; నివేదయంతే పాండవానాం జయం చ॥93॥

తథా హి నో మన్యతేఽజాతశత్రుః; సంసిద్ధార్థో ద్విషతాం నిగ్రహాయ
జనార్దనశ్చాప్యపరోక్షవిద్యో; న సంశయం పశ్యతి వృష్ణిసింహః॥94॥

అహం చ జానామి భవిష్యరూపం; పశ్యామి బుద్ధ్యా స్వయమప్రమత్తః
దృష్టిశ్చ మే న వ్యథతే పురాణీ; యుధ్యమానా ధార్తరాష్ట్రా న సంతి॥95॥

అనాలబ్ధం జృంభతి గాండివం ధను;రనాలబ్ధా కంపతి మే ధనుర్జ్యా
బాణాశ్చ మే తూణముఖాద్విసృజ్య; ముహుర్ముహుర్గంతుముశంతి చైవ॥96॥

సైక్యః కోశాన్నిఃసరతి ప్రసన్నో; హిత్వేవ జీర్ణామురగస్త్వచం స్వాం
ధ్వజే వాచో రౌద్రరూపా వదంతి; కదా రథో యోక్ష్యతే తే కిరీటిన్॥97॥

గోమాయుసంఘాశ్చ వదంతి రాత్రౌ; రక్షాంస్యథో నిష్పతంత్యంతరిక్షాత్
మృగాః శృగాలాః శితికంఠాశ్చ కాకా; గృధ్రా బడాశ్చైవ తరక్షవశ్చ॥98॥

సుపర్ణపాతాశ్చ పతంతి పశ్చా;ద్దృష్ట్వా రథం శ్వేతహయప్రయుక్తం
అహం హ్యేకః పార్థివాన్సర్వయోధా;ఞ్శరాన్వర్షన్మృత్యులోకం నయేయం॥99॥

సమాదదానః పృథగస్త్రమార్గా;న్యథాగ్నిరిద్ధో గహనం నిదాఘే
స్థూణాకర్ణం పాశుపతం చ ఘోరం; తథా బ్రహ్మాస్త్రం యచ్చ శక్రో వివేద॥100॥

వధే ధృతో వేగవతః ప్రముంచ;న్నాహం ప్రజాః కించిదివావశిష్యే
శాంతిం లప్స్యే పరమో హ్యేష భావః; స్థిరో మమ బ్రూహి గావల్గణే తాన్॥101॥

నిత్యం పునః సచివైర్యైరవోచ;ద్దేవానపీంద్రప్రముఖాన్సహాయాన్
తైర్మన్యతే కలహం సంప్రయుజ్య; స ధార్తరాష్ట్రః పశ్యత మోహమస్య॥102॥

వృద్ధో భీష్మః శాంతనవః కృపశ్చ; ద్రోణః సపుత్రో విదురశ్చ ధీమాన్
ఏతే సర్వే యద్వదంతే తదస్తు; ఆయుష్మంతః కురవః సంతు సర్వే॥103॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సమవేతేషు సర్వేషు తేషు రాజసు భారత
దుర్యోధనమిదం వాక్యం భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్॥1॥

బృహస్పతిశ్చోశనా చ బ్రహ్మాణం పర్యుపస్థితౌ
మరుతశ్చ సహేంద్రేణ వసవశ్చ సహాశ్వినౌ॥2॥

ఆదిత్యాశ్చైవ సాధ్యాశ్చ యే చ సప్తర్షయో దివి
విశ్వావసుశ్చ గంధర్వః శుభాశ్చాప్సరసాం గణాః॥3॥

నమస్కృత్వోపజగ్ముస్తే లోకవృద్ధం పితామహం
పరివార్య చ విశ్వేశం పర్యాసత దివౌకసః॥4॥

తేషాం మనశ్చ తేజశ్చాప్యాదదానౌ దివౌకసాం
పూర్వదేవౌ వ్యతిక్రాంతౌ నరనారాయణావృషీ॥5॥

బృహస్పతిశ్చ పప్రచ్ఛ బ్రాహ్మాణం కావిమావితి
భవంతం నోపతిష్ఠేతే తౌ నః శంస పితామహ॥6॥

బ్రహ్మోవాచ

యావేతౌ పృథివీం ద్యాం చ భాసయంతౌ తపస్వినౌ
జ్వలంతౌ రోచమానౌ చ వ్యాప్యాతీతౌ మహాబలౌ॥7॥

నరనారాయణావేతౌ లోకాల్లోకం సమాస్థితౌ
ఊర్జితౌ స్వేన తపసా మహాసత్త్వపరాక్రమౌ॥8॥

ఏతౌ హి కర్మణా లోకాన్నందయామాసతుర్ధ్రువౌ
అసురాణామభావాయ దేవగంధర్వపూజితౌ॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

జగామ శక్రస్తచ్ఛ్రుత్వా యత్ర తౌ తేపతుస్తపః
సార్ధం దేవగణైః సర్వైర్బృహస్పతిపురోగమైః॥10॥

తదా దేవాసురే ఘోరే భయే జాతే దివౌకసాం
అయాచత మహాత్మానౌ నరనారాయణౌ వరం॥11॥

తావబ్రూతాం వృణీష్వేతి తదా భరతసత్తమ
అథైతావబ్రవీచ్ఛక్రః సాహ్యం నః క్రియతామితి॥12॥

తతస్తౌ శక్రమబ్రూతాం కరిష్యావో యదిచ్ఛసి
తాభ్యాం చ సహితః శక్రో విజిగ్యే దైత్యదానవాన్॥13॥

నర ఇంద్రస్య సంగ్రామే హత్వా శత్రూన్పరంతపః
పౌలోమాన్కాలఖంజాంశ్చ సహస్రాణి శతాని చ॥14॥

ఏష భ్రాంతే రథే తిష్ఠన్భల్లేనాపహరచ్ఛిరః
జంభస్య గ్రసమానస్య యజ్ఞమర్జున ఆహవే॥15॥

ఏష పారే సముద్రస్య హిరణ్యపురమారుజత్
హత్వా షష్టిసహస్రాణి నివాతకవచాన్రణే॥16॥

ఏష దేవాన్సహేంద్రేణ జిత్వా పరపురంజయః
అతర్పయన్మహాబాహురర్జునో జాతవేదసం
నారాయణస్తథైవాత్ర భూయసోఽన్యాంజఘాన హ॥17॥

ఏవమేతౌ మహావీర్యౌ తౌ పశ్యత సమాగతౌ
వాసుదేవార్జునౌ వీరౌ సమవేతౌ మహారథౌ॥18॥

నరనారాయణౌ దేవౌ పూర్వదేవావితి శ్రుతిః
అజేయౌ మానుషే లోకే సేంద్రైరపి సురాసురైః॥19॥

ఏష నారాయణః కృష్ణః ఫల్గునస్తు నరః స్మృతః
నారాయణో నరశ్చైవ సత్త్వమేకం ద్విధాకృతం॥20॥

ఏతౌ హి కర్మణా లోకానశ్నువాతేఽక్షయాంధ్రువాన్
తత్ర తత్రైవ జాయేతే యుద్ధకాలే పునః పునః॥21॥

తస్మాత్కర్మైవ కర్తవ్యమితి హోవాచ నారదః
ఏతద్ధి సర్వమాచష్ట వృష్ణిచక్రస్య వేదవిత్॥22॥

శంఖచక్రగదాహస్తం యదా ద్రక్ష్యసి కేశవం
పర్యాదదానం చాస్త్రాణి భీమధన్వానమర్జునం॥23॥

సనాతనౌ మహాత్మానౌ కృష్ణావేకరథే స్థితౌ
దుర్యోధన తదా తాత స్మర్తాసి వచనం మమ॥24॥

నో చేదయమభావః స్యాత్కురూణాం ప్రత్యుపస్థితః
అర్థాచ్చ తాత ధర్మాచ్చ తవ బుద్ధిరుపప్లుతా॥25॥

న చేద్గ్రహీష్యసే వాక్యం శ్రోతాసి సుబహూన్హతాన్
తవైవ హి మతం సర్వే కురవః పర్యుపాసతే॥26॥

త్రయాణామేవ చ మతం తత్త్వమేకోఽనుమన్యసే
రామేణ చైవ శప్తస్య కర్ణస్య భరతర్షభ॥27॥

దుర్జాతేః సూతపుత్రస్య శకునేః సౌబలస్య చ
తథా క్షుద్రస్య పాపస్య భ్రాతుర్దుఃశాసనస్య చ॥28॥

కర్ణ ఉవాచ

నైవమాయుష్మతా వాచ్యం యన్మామాత్థ పితామహ
క్షత్రధర్మే స్థితో హ్యస్మి స్వధర్మాదనపేయివాన్॥29॥

కిం చాన్యన్మయి దుర్వృత్తం యేన మాం పరిగర్హసే
న హి మే వృజినం కించిద్ధార్తరాష్ట్రా విదుః క్వచిత్॥30॥

రాజ్ఞో హి ధృతరాష్ట్రస్య సర్వం కార్యం ప్రియం మయా
తథా దుర్యోధనస్యాపి స హి రాజ్యే సమాహితః॥31॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కర్ణస్య తు వచః శ్రుత్వా భీష్మః శాంతనవః పునః
ధృతరాష్ట్రం మహారాజమాభాష్యేదం వచోఽబ్రవీత్॥32॥

యదయం కత్థతే నిత్యం హంతాహం పాండవానితి
నాయం కలాపి సంపూర్ణా పాండవానాం మహాత్మనాం॥33॥

అనయో యోఽయమాగంతా పుత్రాణాం తే దురాత్మనాం
తదస్య కర్మ జానీహి సూతపుత్రస్య దుర్మతేః॥34॥

ఏనమాశ్రిత్య పుత్రస్తే మందబుద్ధిః సుయోధనః
అవమన్యత తాన్వీరాందేవపుత్రానరిందమాన్ ॥35॥

కిం చాప్యనేన తత్కర్మ కృతం పూర్వం సుదుష్కరం
తైర్యథా పాండవైః సర్వైరేకైకేన కృతం పురా ॥36॥

దృష్ట్వా విరాటనగరే భ్రాతరం నిహతం ప్రియం
ధనంజయేన విక్రమ్య కిమనేన తదా కృతం ॥37॥

సహితాన్హి కురూన్సర్వానభియాతో ధనంజయః
ప్రమథ్య చాచ్ఛినద్గావః కిమయం ప్రోషితస్తదా ॥38॥

గంధర్వైర్ఘోషయాత్రాయాం హ్రియతే యత్సుతస్తవ
క్వ తదా సూతపుత్రోఽభూద్య ఇదానీం వృషాయతే ॥39॥

నను తత్రాపి పార్థేన భీమేన చ మహాత్మనా
యమాభ్యామేవ చాగమ్య గంధర్వాస్తే పరాజితాః ॥40॥

ఏతాన్యస్య మృషోక్తాని బహూని భరతర్షభ
వికత్థనస్య భద్రం తే సదా ధర్మార్థలోపినః ॥41॥

భీష్మస్య తు వచః శ్రుత్వా భారద్వాజో మహామనాః
ధృతరాష్ట్రమువాచేదం రాజమధ్యేఽభిపూజయన్ ॥42॥

యదాహ భరతశ్రేష్ఠో భీష్మస్తత్క్రియతాం నృప
న కామమర్థలిప్సూనాం వచనం కర్తుమర్హసి ॥43॥

పురా యుద్ధాత్సాధు మన్యే పాండవైః సహ సంగమం
యద్వాక్యమర్జునేనోక్తం సంజయేన నివేదితం ॥44॥

సర్వం తదభిజానామి కరిష్యతి చ పాండవః
న హ్యస్య త్రిషు లోకేషు సదృశోఽస్తి ధనుర్ధరః ॥45॥

అనాదృత్య తు తద్వాక్యమర్థవద్ద్రోణభీష్మయోః
తతః స సంజయం రాజా పర్యపృచ్ఛత పాండవం ॥46॥

తదైవ కురవః సర్వే నిరాశా జీవితేఽభవన్
భీష్మద్రోణౌ యదా రాజా న సమ్యగనుభాషతే ॥47॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిమసౌ పాండవో రాజా ధర్మపుత్రోఽభ్యభాషత
శ్రుత్వేమా బహులాః సేనాః ప్రత్యర్థేన సమాగతాః ॥1॥

కిమిచ్ఛత్యభిసంరంభాద్యోత్స్యమానో యుధిష్ఠిరః
కస్య స్విద్భ్రాతృపుత్రాణాం చింతాసు ముఖమీక్షతే ॥2॥

కే స్విదేనం వారయంతి శామ్య యుధ్యేతి వా పునః
నికృత్యా కోపితం మందైర్ధర్మజ్ఞం ధర్మచారిణం ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

రాజ్ఞో ముఖముదీక్షంతే పాంచాలాః పాండవైః సహ
యుధిష్ఠిరస్య భద్రం తే స సర్వాననుశాస్తి చ ॥4॥

పృథగ్భూతాః పాండవానాం పాంచాలానాం రథవ్రజాః
ఆయాంతమభినందంతి కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం ॥5॥

తమః సూర్యమివోద్యంతం కౌంతేయం దీప్తతేజసం
పాంచాలాః ప్రతినందంతి తేజోరాశిమివోద్యతం ॥6॥

ఆ గోపాలావిపాలేభ్యో నందమానం యుధిష్ఠిరం
పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాః ప్రతినందంతి పాండవం ॥7॥

బ్రాహ్మణ్యో రాజపుత్ర్యశ్చ విశాం దుహితరశ్చ యాః
క్రీడంత్యోఽభిసమాయాంతి పార్థం సంనద్ధమీక్షితుం ॥8॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంజయాచక్ష్వ కేనాస్మాన్పాండవా అభ్యయుంజత
ధృష్టద్యుమ్నేన సేనాన్యా సోమకాః కింబలా ఇవ ॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

గావల్గణిస్తు తత్పృష్టః సభాయాం కురుసంసది
నిఃశ్వస్య సుభృశం దీర్ఘం ముహుః సంచింతయన్నివ
తత్రానిమిత్తతో దైవాత్సూతం కశ్మలమావిశత్ ॥10॥

తదాచచక్షే పురుషః సభాయాం రాజసంసది
సంజయోఽయం మహారాజ మూర్ఛితః పతితో భువి
వాచం న సృజతే కాంచిద్ధీనప్రజ్ఞోఽల్పచేతనః ॥11॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అపశ్యత్సంజయో నూనం కుంతీపుత్రాన్మహారథాన్
తైరస్య పురుషవ్యాఘ్రైర్భృశముద్వేజితం మనః ॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సంజయశ్చేతనాం లబ్ధ్వా ప్రత్యాశ్వస్యేదమబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రం మహారాజ సభాయాం కురుసంసది ॥13॥

దృష్టవానస్మి రాజేంద్ర కుంతీపుత్రాన్మహారథాన్
మత్స్యరాజగృహావాసాదవరోధేన కర్శితాన్
శృణు యైర్హి మహారాజ పాండవా అభ్యయుంజత ॥14॥

యో నైవ రోషాన్న భయాన్న కామాన్నార్థకారణాత్
న హేతువాదాద్ధర్మాత్మా సత్యం జహ్యాత్కథంచన ॥15॥

యః ప్రమాణం మహారాజ ధర్మే ధర్మభృతాం వరః
అజాతశత్రుణా తేన పాండవా అభ్యయుంజత ॥16॥

యస్య బాహుబలే తుల్యః పృథివ్యాం నాస్తి కశ్చన
యో వై సర్వాన్మహీపాలాన్వశే చక్రే ధనుర్ధరః
తేన వో భీమసేనేన పాండవా అభ్యయుంజత ॥17॥

నిఃసృతానాం జతుగృహాద్ధిడింబాత్పురుషాదకాత్
య ఏషామభవద్ద్వీపః కుంతీపుత్రో వృకోదరః ॥18॥

యాజ్ఞసేనీమథో యత్ర సింధురాజోఽపకృష్టవాన్
తత్రైషామభవద్ద్వేపః కుంతీపుత్రో వృకోదరః॥19॥

యశ్చ తాన్సంగతాన్సర్వాన్పాండవాన్వారణావతే
దహ్యతో మోచయామాస తేన వస్తేఽభ్యయుంజత॥20॥

కృష్ణాయాశ్చరతా ప్రీతిం యేన క్రోధవశా హతాః
ప్రవిశ్య విషమం ఘోరం పర్వతం గంధమాదనం॥21॥

యస్య నాగాయుతం వీర్యం భుజయోః సారమర్పితం
తేన వో భీమసేనేన పాండవా అభ్యయుంజత॥22॥

కృష్ణద్వితీయో విక్రమ్య తుష్ట్యర్థం జాతవేదసః
అజయద్యః పురా వీరో యుధ్యమానం పురందరం॥23॥

యః స సాక్షాన్మహాదేవం గిరిశం శూలపాణినం
తోషయామాస యుద్ధేన దేవదేవముమాపతిం॥24॥

యశ్చ సర్వాన్వశే చక్రే లోకపాలాంధనుర్ధరః
తేన వో విజయేనాజౌ పాండవా అభ్యయుంజత॥25॥

యః ప్రతీచీం దిశం చక్రే వశే మ్లేచ్ఛగణాయుతాం
స తత్ర నకులో యోద్ధా చిత్రయోధీ వ్యవస్థితః॥26॥

తేన వో దర్శనీయేన వీరేణాతిధనుర్భృతా
మాద్రీపుత్రేణ కౌరవ్య పాండవా అభ్యయుంజత॥27॥

యః కాశీనంగమగధాన్కలింగాంశ్చ యుధాజయత్
తేన వః సహదేవేన పాండవా అభ్యయుంజత॥28॥

యస్య వీర్యేణ సదృశాశ్చత్వారో భువి మానవాః
అశ్వత్థామా ధృష్టకేతుః ప్రద్యుమ్నో రుక్మిరేవ చ॥29॥

తేన వః సహదేవేన పాండవా అభ్యయుంజత
యవీయసా నృవీరేణ మాద్రీనందికరేణ చ॥30॥

తపశ్చచార యా ఘోరం కాశికన్యా పురా సతీ
భీష్మస్య వధమిచ్ఛంతీ ప్రేత్యాపి భరతర్షభ॥31॥

పాంచాలస్య సుతా జజ్ఞే దైవాచ్చ స పునః పుమాన్
స్త్రీపుంసోః పురుషవ్యాఘ్ర యః స వేద గుణాగుణాన్॥32॥

యః కలింగాన్సమాపేదే పాంచాలో యుద్ధదుర్మదః
శిఖండినా వః కురవః కృతాస్త్రేణాభ్యయుంజత॥33॥

యాం యక్షః పురుషం చక్రే భీష్మస్య నిధనే కిల
మహేష్వాసేన రౌద్రేణ పాండవా అభ్యయుంజత॥34॥

మహేష్వాసా రాజపుత్రా భ్రాతరః పంచ కేకయాః
సుమృష్టకవచాః శూరాస్తైశ్చ వస్తేఽభ్యయుంజత॥35॥

యో దీర్ఘబాహుః క్షిప్రాస్త్రో ధృతిమాన్సత్యవిక్రమః
తేన వో వృష్ణివీరేణ యుయుధానేన సంగరః॥36॥

య ఆసీచ్ఛరణం కాలే పాండవానాం మహాత్మనాం
రణే తేన విరాటేన పాండవా అభ్యయుంజత॥37॥

యః స కాశిపతీ రాజా వారాణస్యాం మహారథః
స తేషామభవద్యోద్ధా తేన వస్తేఽభ్యయుంజత॥38॥

శిశుభిర్దుర్జయైః సంఖ్యే ద్రౌపదేయైర్మహాత్మభిః
ఆశీవిషసమస్పర్శైః పాండవా అభ్యయుంజత॥39॥

యః కృష్ణసదృశో వీర్యే యుధిష్ఠిరసమో దమే
తేనాభిమన్యునా సంఖ్యే పాండవా అభ్యయుంజత ||40||

యశ్చైవాప్రతిమో వీర్యే ధృష్టకేతుర్మహాయశాః
దుఃసహః సమరే క్రుద్ధః శైశుపాలిర్మహారథః
తేన వశ్చేదిరాజేన పాండవా అభ్యయుంజత ||41||

యః సంశ్రయః పాండవానాం దేవానామివ వాసవః
తేన వో వాసుదేవేన పాండవా అభ్యయుంజత ||42||

తథా చేదిపతేర్భ్రాతా శరభో భరతర్షభ
కరకర్షేణ సహితస్తాభ్యాం వస్తేఽభ్యయుంజత ||43||

జారాసంధిః సహదేవో జయత్సేనశ్చ తావుభౌ
ద్రుపదశ్చ మహాతేజా బలేన మహతా వృతః
త్యక్తాత్మా పాండవార్థాయ యోత్స్యమానో వ్యవస్థితః ||44||

ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రాచ్యోదీచ్యా మహీక్షితః
శతశో యానపాశ్రిత్య ధర్మరాజో వ్యవస్థితః ||45||

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సర్వ ఏతే మహోత్సాహా యే త్వయా పరికీర్తితాః
ఏకతస్త్వేవ తే సర్వే సమేతా భీమ ఏకతః ||1||

భీమసేనాద్ధి మే భూయో భయం సంజాయతే మహత్
క్రుద్ధాదమర్షణాత్తాత వ్యాఘ్రాదివ మహారురోః ||2||

జాగర్మి రాత్రయః సర్వా దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వసన్
భీతో వృకోదరాత్తాత సింహాత్పశురివాబలః ||3||

న హి తస్య మహాబాహోః శక్రప్రతిమతేజసః
సైన్యేఽస్మిన్ప్రతిపశ్యామి య ఏనం విషహేద్యుధి ||4||

అమర్షణశ్చ కౌంతేయో దృఢవైరశ్చ పాండవః
అనర్మహాసీ సోన్మాదస్తిర్యక్ప్రేక్షీ మహాస్వనః ||5||

మహావేగో మహోత్సాహో మహాబాహుర్మహాబలః
మందానాం మమ పుత్రాణాం యుద్ధేనాంతం కరిష్యతి ||6||

ఊరుగ్రాహగృహీతానాం గదాం బిభ్రద్వృకోదరః
కురూణామృషభో యుద్ధే దండపాణిరివాంతకః ||7||

శైక్యాయసమయీం ఘోరాం గదాం కాంచనభూషితాం
మనసాహం ప్రపశ్యామి బ్రహ్మదండమివోద్యతం ||8||

యథా రురూణాం యూథేషు సింహో జాతబలశ్చరేత్
మామకేషు తథా భీమో బలేషు విచరిష్యతి ||9||

సర్వేషాం మమ పుత్రాణాం స ఏకః క్రూరవిక్రమః
బహ్వాశీ విప్రతీపశ్చ బాల్యేఽపి రభసః సదా ||10||

ఉద్వేపతే మే హృదయం యదా దుర్యోధనాదయః
బాల్యేఽపి తేన యుధ్యంతో వారణేనేవ మర్దితాః ||11||

తస్య వీర్యేణ సంక్లిష్టా నిత్యమేవ సుతా మమ
స ఏవ హేతుర్భేదస్య భీమో భీమపరాక్రమః ||12||

గ్రసమానమనీకాని నరవారణవాజినాం
పశ్యామీవాగ్రతో భీమం క్రోధమూర్ఛితమాహవే॥13॥

అస్త్రే ద్రోణార్జునసమం వాయువేగసమం జవే
సంజయాచక్ష్వ మే శూరం భీమసేనమమర్షణం॥14॥

అతిలాభం తు మన్యేఽహం యత్తేన రిపుఘాతినా
తదైవ న హతాః సర్వే మమ పుత్రా మనస్వినా॥15॥

యేన భీమబలా యక్షా రాక్షసాశ్చ సమాహతాః
కథం తస్య రణే వేగం మానుషః ప్రసహిష్యతి॥16॥

న స జాతు వశే తస్థౌ మమ బాలోఽపి సంజయ
కిం పునర్మమ దుష్పుత్రైః క్లిష్టః సంప్రతి పాండవః॥17॥

నిష్ఠురః స చ నైష్ఠుర్యాద్భజ్యేదపి న సంనమేత్
తిర్యక్ప్రేక్షీ సంహతభ్రూః కథం శామ్యేద్వృకోదరః॥18॥

బృహదంసోఽప్రతిబలో గౌరస్తాల ఇవోద్గతః
ప్రమాణతో భీమసేనః ప్రాదేశేనాధికోఽర్జునాత్॥19॥

జవేన వాజినోఽత్యేతి బలేనాత్యేతి కుంజరాన్
అవ్యక్తజల్పీ మధ్వక్షో మధ్యమః పాండవో బలీ॥20॥

ఇతి బాల్యే శ్రుతః పూర్వం మయా వ్యాసముఖాత్పురా
రూపతో వీర్యతశ్చైవ యాథాతథ్యేన పాండవః॥21॥

ఆయసేన స దండేన రథాన్నాగాన్హయాన్నరాన్
హనిష్యతి రణే క్రుద్ధో భీమః ప్రహరతాం వరః॥22॥

అమర్షీ నిత్యసంరబ్ధో రౌద్రః క్రూరపరాక్రమః
మమ తాత ప్రతీపాని కుర్వన్పూర్వం విమానితః॥23॥

నిష్కీర్ణామాయసీం స్థూలాం సుపర్వాం కాంచనీం గదాం
శతఘ్నీం శతనిర్హ్రాదాం కథం శక్ష్యంతి మే సుతాః॥24॥

అపారమప్లవాగాధం సముద్రం శరవేగినం
భీమసేనమయం దుర్గం తాత మందాస్తితీర్షవః॥25॥

క్రోశతో మే న శృణ్వంతి బాలాః పండితమానినః
విషమం నావబుధ్యంతే ప్రపాతం మధుదర్శినః॥26॥

సంయుగం యే కరిష్యంతి నరరూపేణ వాయునా
నియతం చోదితా ధాత్రా సింహేనేవ మహామృగాః॥27॥

శైక్యాం తాత చతుష్కిష్కుం షడస్రిమమితౌజసం
ప్రహితాం దుఃఖసంస్పర్శాం కథం శక్ష్యంతి మే సుతాః॥28॥

గదాం భ్రామయతస్తస్య భిందతో హస్తిమస్తకాన్
సృక్కిణీ లేలిహానస్య బాష్పముత్సృజతో ముహుః॥29॥

ఉద్దిశ్య పాతాన్పతతః కుర్వతో భైరవాన్రవాన్
ప్రతీపాన్పతతో మత్తాన్కుంజరాన్ప్రతిగర్జతః॥30॥

విగాహ్య రథమార్గేషు వరానుద్దిశ్య నిఘ్నతః
అగ్నేః ప్రజ్వలితస్యేవ అపి ముచ్యేత మే ప్రజా॥31॥

వీథీం కుర్వన్మహాబాహుర్ద్రావయన్మమ వాహినీం
నృత్యన్నివ గదాపాణిర్యుగాంతం దర్శయిష్యతి॥32॥

ప్రభిన్న ఇవ మాతంగః ప్రభంజన్పుష్పితాంద్రుమాన్
ప్రవేక్ష్యతి రణే సేనాం పుత్రాణాం మే వృకోదరః॥33॥

కుర్వన్రథాన్విపురుషాన్విధ్వజాన్భగ్నపుష్కరాన్
ఆరుజన్పురుషవ్యాఘ్రౌ రథినః సాదినస్తథా॥34॥

గంగావేగ ఇవానూపాంస్తీరజాన్వివిధాంద్రుమాన్
ప్రవేక్ష్యతి మహాసేనాం పుత్రాణాం మమ సంజయ॥35॥

వశం నూనం గమిష్యంతి భీమసేనబలార్దితాః
మమ పుత్రాశ్చ భృత్యాశ్చ రాజానశ్చైవ సంజయ॥36॥

యేన రాజా మహావీర్యః ప్రవిశ్యాంతఃపురం పురా
వాసుదేవసహాయేన జరాసంధో నిపాతితః॥37॥

కృత్స్నేయం పృథివీ దేవీ జరాసంధేన ధీమతా
మాగధేంద్రేణ బలినా వశే కృత్వా ప్రతాపితా॥38॥

భీష్మప్రతాపాత్కురవో నయేనాంధకవృష్ణయః
తే న తస్య వశం జగ్ముః కేవలం దైవమేవ వా॥39॥

స గత్వా పాండుపుత్రేణ తరసా బాహుశాలినా
అనాయుధేన వీరేణ నిహతః కిం తతోఽధికం॥40॥

దీర్ఘకాలేన సంసిక్తం విషమాశీవిషో యథా
స మోక్ష్యతి రణే తేజః పుత్రేషు మమ సంజయ॥41॥

మహేంద్ర ఇవ వజ్రేణ దానవాందేవసత్తమః
భీమసేనో గదాపాణిః సూదయిష్యతి మే సుతాన్॥42॥

అవిషహ్యమనావార్యం తీవ్రవేగపరాక్రమం
పశ్యామీవాతితామ్రాక్షమాపతంతం వృకోదరం॥43॥

అగదస్యాప్యధనుషో విరథస్య వివర్మణః
బాహుభ్యాం యుధ్యమానస్య కస్తిష్ఠేదగ్రతః పుమాన్॥44॥

భీష్మో ద్రోణశ్చ విప్రోఽయం కృపః శారద్వతస్తథా
జానంత్యేతే యథైవాహం వీర్యజ్ఞస్తస్య ధీమతః॥45॥

ఆర్యవ్రతం తు జానంతః సంగరాన్న బిభిత్సవః
సేనాముఖేషు స్థాస్యంతి మామకానాం నరర్షభాః॥46॥

బలీయః సర్వతో దిష్టం పురుషస్య విశేషతః
పశ్యన్నపి జయం తేషాం న నియచ్ఛామి యత్సుతాన్॥47॥

తే పురాణం మహేష్వాసా మార్గమైంద్రం సమాస్థితాః
త్యక్ష్యంతి తుములే ప్రాణాన్రక్షంతః పార్థివం యశః॥48॥

యథైషాం మామకాస్తాత తథైషాం పాండవా అపి
పౌత్రా భీష్మస్య శిష్యాశ్చ ద్రోణస్య చ కృపస్య చ॥49॥

యత్త్వస్మదాశ్రయం కించిద్దత్తమిష్టం చ సంజయ
తస్యాపచితిమార్యత్వాత్కర్తారః స్థవిరాస్త్రయః॥50॥

ఆదదానస్య శస్త్రం హి క్షత్రధర్మం పరీప్సతః
నిధనం బ్రాహ్మణస్యాజౌ వరమేవాహురుత్తమం॥51॥

స వై శోచామి సర్వాన్వై యే యుయుత్సంతి పాండవాన్
విక్రుష్టం విదురేణాదౌ తదేతద్భయమాగతం॥52॥

న తు మన్యే విఘాతాయ జ్ఞానం దుఃఖస్య సంజయ
భవత్యతిబలే హ్యేతజ్జ్ఞానమప్యుపఘాతకం॥53॥

ఋషయో హ్యపి నిర్ముక్తాః పశ్యంతో లోకసంగ్రహాన్
సుఖే భవంతి సుఖినస్తథా దుఃఖేన దుఃఖితాః॥54॥

కిం పునర్యోఽహమాసక్తస్తత్ర తత్ర సహస్రధా
పుత్రేషు రాజ్యదారేషు పౌత్రేష్వపి చ బంధుషు॥55॥

సంశయే తు మహత్యస్మిన్కిం ను మే క్షమముత్తమం
వినాశం హ్యేవ పశ్యామి కురూణామనుచింతయన్॥56॥

ద్యూతప్రముఖమాభాతి కురూణాం వ్యసనం మహత్
మందేనైశ్వర్యకామేన లోభాత్పాపమిదం కృతం॥57॥

మన్యే పర్యాయధర్మోఽయం కాలస్యాత్యంతగామినః
చక్రే ప్రధిరివాసక్తో నాస్య శక్యం పలాయితుం॥58॥

కిం ను కార్యం కథం కుర్యాం క్వ ను గచ్ఛామి సంజయ
ఏతే నశ్యంతి కురవో మందాః కాలవశం గతాః॥59॥

అవశోఽహం పురా తాత పుత్రాణాం నిహతే శతే
శ్రోష్యామి నినదం స్త్రీణాం కథం మాం మరణం స్పృశేత్॥60॥

యథా నిదాఘే జ్వలనః సమిద్ధో; దహేత్కక్షం వాయునా చోద్యమానః
గదాహస్తః పాండవస్తద్వదేవ; హంతా మదీయాన్సహితోఽర్జునేన॥61॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యస్య వై నానృతా వాచః ప్రవృత్తా అనుశుశ్రుమః
త్రైలోక్యమపి తస్య స్యాద్యోద్ధా యస్య ధనంజయః॥1॥

తస్యైవ చ న పశ్యామి యుధి గాండీవధన్వనః
అనిశం చింతయానోఽపి యః ప్రతీయాద్రథేన తం॥2॥

అస్యతః కర్ణినాలీకాన్మార్గణాన్హృదయచ్ఛిదః
ప్రత్యేతా న సమః కశ్చిద్యుధి గాండీవధన్వనః॥3॥

ద్రోణకర్ణౌ ప్రతీయాతాం యది వీరౌ నరర్షభౌ
మాహాత్మ్యాత్సంశయో లోకే న త్వస్తి విజయో మమ॥4॥

ఘృణీ కర్ణః ప్రమాదీ చ ఆచార్యః స్థవిరో గురుః
సమర్థో బలవాన్పార్థో దృఢధన్వా జితక్లమః
భవేత్సుతుములం యుద్ధం సర్వశోఽప్యపరాజయః॥5॥

సర్వే హ్యస్త్రవిదః శూరాః సర్వే ప్రాప్తా మహద్యశః
అపి సర్వామరైశ్వర్యం త్యజేయుర్న పునర్జయం
వధే నూనం భవేచ్ఛాంతిస్తయోర్వా ఫల్గునస్య వా॥6॥

న తు జేతార్జునస్యాస్తి హంతా చాస్య న విద్యతే
మన్యుస్తస్య కథం శామ్యేన్మందాన్ప్రతి య ఉత్థితః॥7॥

అన్యేఽప్యస్త్రాణి జానంతి జీయంతే చ జయంతి చ
ఏకాంతవిజయస్త్వేవ శ్రూయతే ఫల్గునస్య హ॥8॥

త్రయస్త్రింశత్సమాహూయ ఖాండవేఽగ్నిమతర్పయత్
జిగాయ చ సురాన్సర్వాన్నాస్య వేద్మి పరాజయం॥9॥

యస్య యంతా హృషీకేశః శీలవృత్తసమో యుధి
ధ్రువస్తస్య జయస్తాత యథేంద్రస్య జయస్తథా॥10॥

కృష్ణావేకరథే యత్తావధిజ్యం గాండివం ధనుః
యుగపత్త్రీణి తేజాంసి సమేతాన్యనుశుశ్రుమః॥11॥

నైవ నోఽస్తి ధనుస్తాదృఙ్న యోద్ధా న చ సారథిః
తచ్చ మందా న జానంతి దుర్యోధనవశానుగాః॥12॥

శేషయేదశనిర్దీప్తో నిపతన్మూర్ధ్ని సంజయ
న తు శేషం శరాః కుర్యురస్తాస్తాత కిరీటినా॥13॥

అపి చాస్యన్నివాభాతి నిఘ్నన్నివ చ ఫల్గునః
ఉద్ధరన్నివ కాయేభ్యః శిరాంసి శరవృష్టిభిః॥14॥

అపి బాణమయం తేజః ప్రదీప్తమివ సర్వతః
గాండీవేద్ధం దహేతాజౌ పుత్రాణాం మమ వాహినీం॥15॥

అపి సా రథఘోషేణ భయార్తా సవ్యసాచినః
విత్రస్తా బహులా సేనా భారతీ ప్రతిభాతి మే॥16॥

యథా కక్షం దహత్యగ్నిః ప్రవృద్ధః సర్వతశ్చరన్
మహార్చిరనిలోద్ధూతస్తద్వద్ధక్ష్యతి మామకాన్॥17॥

యదోద్వమన్నిశితాన్బాణసంఘా;న్స్థాతాతతాయీ సమరే కిరీటీ
సృష్టోఽన్తకః సర్వహరో విధాత్రా; యథా భవేత్తద్వదవారణీయః॥18॥

యదా హ్యభీక్ష్ణం సుబహూన్ప్రకారా;ఞ్శ్రోతాస్మి తానావసథే కురూణాం
తేషాం సమంతాచ్చ తథా రణాగ్రే; క్షయః కిలాయం భరతానుపైతి॥19॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యథైవ పాండవాః సర్వే పరాక్రాంతా జిగీషవః
తథైవాభిసరాస్తేషాం త్యక్తాత్మానో జయే ధృతాః॥1॥

త్వమేవ హి పరాక్రాంతానాచక్షీథాః పరాన్మమ
పాంచాలాన్కేకయాన్మత్స్యాన్మాగధాన్వత్సభూమిపాన్॥2॥

యశ్చ సేంద్రానిమాँల్లోకానిచ్ఛన్కుర్యాద్వశే బలీ
స శ్రేష్ఠో జగతః కృష్ణః పాండవానాం జయే ధృతః॥3॥

సమస్తామర్జునాద్విద్యాం సాత్యకిః క్షిప్రమాప్తవాన్
శైనేయః సమరే స్థాతా బీజవత్ప్రవపఞ్శరాన్॥4॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పాంచాల్యః క్రూరకర్మా మహారథః
మామకేషు రణం కర్తా బలేషు పరమాస్త్రవిత్॥5॥

యుధిష్ఠిరస్య చ క్రోధాదర్జునస్య చ విక్రమాత్
యమాభ్యాం భీమసేనాచ్చ భయం మే తాత జాయతే॥6॥

అమానుషం మనుష్యేంద్రైర్జాలం వితతమంతరా
మమ సేనాం హనిష్యంతి తతః క్రోశామి సంజయ॥7॥

దర్శనీయో మనస్వీ చ లక్ష్మీవాన్బ్రహ్మవర్చసీ
మేధావీ సుకృతప్రజ్ఞో ధర్మాత్మా పాండునందనః॥8॥

మిత్రామాత్యైః సుసంపన్నః సంపన్నో యోజ్యయోజకైః
భ్రాతృభిః శ్వశురైః పుత్రైరుపపన్నో మహారథైః॥9॥

ధృత్యా చ పురుషవ్యాఘ్రో నైభృత్యేన చ పాండవః
అనృశంసో వదాన్యశ్చ హ్రీమాన్సత్యపరాక్రమః॥10॥

బహుశ్రుతః కృతాత్మా చ వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః
తం సర్వగుణసంపన్నం సమిద్ధమివ పావకం॥11॥

తపంతమివ కో మందః పతిష్యతి పతంగవత్
పాండవాగ్నిమనావార్యం ముమూర్షుర్మూఢచేతనః॥12॥

తనురుచ్చః శిఖీ రాజా శుద్ధజాంబూనదప్రభః
మందానాం మమ పుత్రాణాం యుద్ధేనాంతం కరిష్యతి॥13॥

తైరయుద్ధం సాధు మన్యే కురవస్తన్నిబోధత
యుద్ధే వినాశః కృత్స్నస్య కులస్య భవితా ధ్రువం॥14॥

ఏషా మే పరమా శాంతిర్యయా శామ్యతి మే మనః
యది త్వయుద్ధమిష్టం వో వయం శాంత్యై యతామహే॥15॥

న తు నః శిక్షమాణానాముపేక్షేత యుధిష్ఠిరః
జుగుప్సతి హ్యధర్మేణ మామేవోద్దిశ్య కారణం॥16॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహారాజ యథా వదసి భారత
యుద్ధే వినాశః క్షత్రస్య గాండీవేన ప్రదృశ్యతే॥1॥

ఇదం తు నాభిజానామి తవ ధీరస్య నిత్యశః
యత్పుత్రవశమాగచ్ఛేః సత్త్వజ్ఞః సవ్యసాచినః॥2॥

నైష కాలో మహారాజ తవ శశ్వత్కృతాగసః
త్వయా హ్యేవాదితః పార్థా నికృతా భరతర్షభ॥3॥

పితా శ్రేష్ఠః సుహృద్యశ్చ సమ్యక్ప్రణిహితాత్మవాన్
ఆస్థేయం హి హితం తేన న ద్రోగ్ధా గురురుచ్యతే॥4॥

ఇదం జితమిదం లబ్ధమితి శ్రుత్వా పరాజితాన్
ద్యూతకాలే మహారాజ స్మయసే స్మ కుమారవత్॥5॥

పరుషాణ్యుచ్యమానాన్స్మ పురా పార్థానుపేక్షసే
కృత్స్నం రాజ్యం జయంతీతి ప్రపాతం నానుపశ్యసి॥6॥

పిత్ర్యం రాజ్యం మహారాజ కురవస్తే సజాంగలాః
అథ వీరైర్జితాం భూమిమఖిలాం ప్రత్యపద్యథాః॥7॥

బాహువీర్యార్జితా భూమిస్తవ పార్థైర్నివేదితా
మయేదం కృతమిత్యేవ మన్యసే రాజసత్తమ॥8॥

గ్రస్తాన్గంధర్వరాజేన మజ్జతో హ్యప్లవేఽమ్భసి
ఆనినాయ పునః పార్థః పుత్రాంస్తే రాజసత్తమ॥9॥

కుమారవచ్చ స్మయసే ద్యూతే వినికృతేషు యత్
పాండవేషు వనం రాజన్ప్రవ్రజత్సు పునః పునః॥10॥

ప్రవర్షతః శరవ్రాతానర్జునస్య శితాన్బహూన్
అప్యర్ణవా విశుష్యేయుః కిం పునర్మాంసయోనయః॥11॥

అస్యతాం ఫల్గునః శ్రేష్ఠో గాండీవం ధనుషాం వరం
కేశవః సర్వభూతానాం చక్రాణాం చ సుదర్శనం॥12॥

వానరో రోచమానశ్చ కేతుః కేతుమతాం వరః
ఏవమేతాని సరథో వహఞ్శ్వేతహయో రణే
క్షపయిష్యతి నో రాజన్కాలచక్రమివోద్యతం॥13॥

తస్యాద్య వసుధా రాజన్నిఖిలా భరతర్షభ
యస్య భీమార్జునౌ యోధౌ స రాజా రాజసత్తమ॥14॥

తథా భీమహతప్రాయాం మజ్జంతీం తవ వాహినీం
దుర్యోధనముఖా దృష్ట్వా క్షయం యాస్యంతి కౌరవాః॥15॥

న హి భీమభయాద్భీతా లప్స్యంతే విజయం విభో
తవ పుత్రా మహారాజ రాజానశ్చానుసారిణః॥16॥

మత్స్యాస్త్వామద్య నార్చంతి పాంచాలాశ్చ సకేకయాః
శాల్వేయాః శూరసేనాశ్చ సర్వే త్వామవజానతే
పార్థం హ్యేతే గతాః సర్వే వీర్యజ్ఞాస్తస్య ధీమతః॥17॥

అనర్హానేవ తు వధే ధర్మయుక్తాన్వికర్మణా
సర్వోపాయైర్నియంతవ్యః సానుగః పాపపూరుషః
తవ పుత్రో మహారాజ నాత్ర శోచితుమర్హసి॥18॥

ద్యూతకాలే మయా చోక్తం విదురేణ చ ధీమతా
యదిదం తే విలపితం పాండవాన్ప్రతి భారత
అనీశేనేవ రాజేంద్ర సర్వమేతన్నిరర్థకం ||19 ||

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

న భేతవ్యం మహారాజ న శోచ్యా భవతా వయం
సమర్థాః స్మ పరాన్రాజన్విజేతుం సమరే విభో ||1 ||

వనం ప్రవ్రాజితాన్పార్థాన్యదాయాన్మధుసూదనః
మహతా బలచక్రేణ పరరాష్ట్రావమర్దినా ||2 ||

కేకయా ధృష్టకేతుశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
రాజానశ్చాన్వయుః పార్థాన్బహవోఽన్యేఽనుయాయినః ||3 ||

ఇంద్రప్రస్థస్య చాదూరాత్సమాజగ్ముర్మహారథాః
వ్యగర్హయంశ్చ సంగమ్య భవంతం కురుభిః సహ ||4 ||

తే యుధిష్ఠిరమాసీనమజినైః ప్రతివాసితం
కృష్ణప్రధానాః సంహత్య పర్యుపాసంత భారత ||5 ||

ప్రత్యాదానం చ రాజ్యస్య కార్యమూచుర్నరాధిపాః
భవతః సానుబంధస్య సముచ్ఛేదం చికీర్షవః ||6 ||

శ్రుత్వా చైతన్మయోక్తాస్తు భీష్మద్రోణకృపాస్తదా
జ్ఞాతిక్షయభయాద్రాజన్భీతేన భరతర్షభ ||7 ||

న తే స్థాస్యంతి సమయే పాండవా ఇతి మే మతిః
సముచ్ఛేదం హి నః కృత్స్నం వాసుదేవశ్చికీర్షతి ||8 ||

ఋతే చ విదురం సర్వే యూయం వధ్యా మహాత్మనః
ధృతరాష్ట్రశ్చ ధర్మజ్ఞో న వధ్యః కురుసత్తమః ||9 ||

సముచ్ఛేదం చ కృత్స్నం నః కృత్వా తాత జనార్దనః
ఏకరాజ్యం కురూణాం స్మ చికీర్షతి యుధిష్ఠిరే ||10 ||

తత్ర కిం ప్రాప్తకాలం నః ప్రణిపాతః పలాయనం
ప్రాణాన్వా సంపరిత్యజ్య ప్రతియుధ్యామహే పరాన్ ||11 ||

ప్రతియుద్ధే తు నియతః స్యాదస్మాకం పరాజయః
యుధిష్ఠిరస్య సర్వే హి పార్థివా వశవర్తినః ||12 ||

విరక్తరాష్ట్రాశ్చ వయం మిత్రాణి కుపితాని నః
ధిక్కృతాః పార్థివైః సర్వైః స్వజనేన చ సర్వశః ||13 ||

ప్రణిపాతే తు దోషోఽస్తి బంధూనాం శాశ్వతీః సమాః
పితరం త్వేవ శోచామి ప్రజ్ఞానేత్రం జనేశ్వరం
మత్కృతే దుఃఖమాపన్నం క్లేశం ప్రాప్తమనంతకం ||14 ||

కృతం హి తవ పుత్రైశ్చ పరేషామవరోధనం
మత్ప్రియార్థం పురైవైతద్విదితం తే నరోత్తమ ||15 ||

తే రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య సామాత్యస్య మహారథాః
వైరం ప్రతికరిష్యంతి కులోచ్ఛేదేన పాండవాః ||16 ||

తతో ద్రోణోఽబ్రవీద్భీష్మః కృపో ద్రౌణిశ్చ భారత
మత్వా మాం మహతీం చింతామాస్థితం వ్యథితేంద్రియం ||17 ||

అభిద్రుగ్ధాః పరే చేన్నో న భేతవ్యం పరంతప
అసమర్థాః పరే జేతుమస్మాన్యుధి జనేశ్వర॥18॥

ఏకైకశః సమర్థాః స్మో విజేతుం సర్వపార్థివాన్
ఆగచ్ఛంతు వినేష్యామో దర్పమేషాం శితైః శరైః॥19॥

పురైకేన హి భీష్మేణ విజితాః సర్వపార్థివాః
మృతే పితర్యభిక్రుద్ధో రథేనైకేన భారత॥20॥

జఘాన సుబహూంస్తేషాం సంరబ్ధః కురుసత్తమః
తతస్తే శరణం జగ్ముర్దేవవ్రతమిమం భయాత్॥21॥

స భీష్మః సుసమర్థోఽయమస్మాభిః సహితో రణే
పరాన్విజేతుం తస్మాత్తే వ్యేతు భీర్భరతర్షభ
ఇత్యేషాం నిశ్చయో హ్యాసీత్తత్కాలమమితౌజసాం॥22॥

పురా పరేషాం పృథివీ కృత్స్నాసీద్వశవర్తినీ
అస్మాన్పునరమీ నాద్య సమర్థా జేతుమాహవే
ఛిన్నపక్షాః పరే హ్యద్య వీర్యహీనాశ్చ పాండవాః॥23॥

అస్మత్సంస్థా చ పృథివీ వర్తతే భరతర్షభ
ఏకార్థాః సుఖదుఃఖేషు మయానీతాశ్చ పార్థివాః॥24॥

అప్యగ్నిం ప్రవిశేయుస్తే సముద్రం వా పరంతప
మదర్థే పార్థివాః సర్వే తద్విద్ధి కురుసత్తమ॥25॥

ఉన్మత్తమివ చాపి త్వాం ప్రహసంతీహ దుఃఖితం
విలపంతం బహువిధం భీతం పరవికత్థనే॥26॥

ఏషాం హ్యేకైకశో రాజ్ఞాం సమర్థః పాండవాన్ప్రతి
ఆత్మానం మన్యతే సర్వో వ్యేతు తే భయమాగతం॥27॥

సర్వాం సమగ్రాం సేనాం మే వాసవోఽపి న శక్నుయాత్
హంతుమక్షయ్యరూపేయం బ్రహ్మణాపి స్వయంభువా॥28॥

యుధిష్ఠిరః పురం హిత్వా పంచ గ్రామాన్స యాచతి
భీతో హి మామకాత్సైన్యాత్ప్రభావాచ్చైవ మే ప్రభో॥29॥

సమర్థం మన్యసే యచ్చ కుంతీపుత్రం వృకోదరం
తన్మిథ్యా న హి మే కృత్స్నం ప్రభావం వేత్థ భారత॥30॥

మత్సమో హి గదాయుద్ధే పృథివ్యాం నాస్తి కశ్చన
నాసీత్కశ్చిదతిక్రాంతో భవితా న చ కశ్చన॥31॥

యుక్తో దుఃఖోచితశ్చాహం విద్యాపారగతస్తథా
తస్మాన్న భీమాన్నాన్యేభ్యో భయం మే విద్యతే క్వచిత్॥32॥

దుర్యోధనసమో నాస్తి గదాయామితి నిశ్చయః
సంకర్షణస్య భద్రం తే యత్తదైనముపావసం॥33॥

యుద్ధే సంకర్షణసమో బలేనాభ్యధికో భువి
గదాప్రహారం భీమో మే న జాతు విషహేద్యుధి॥34॥

ఏకం ప్రహారం యం దద్యాం భీమాయ రుషితో నృప
స ఏవైనం నయేద్ఘోరం క్షిప్రం వైవస్వతక్షయం॥35॥

ఇచ్ఛేయం చ గదాహస్తం రాజంద్రష్టుం వృకోదరం
సుచిరం ప్రార్థితో హ్యేష మమ నిత్యం మనోరథః॥36॥

గదయా నిహతో హ్యాజౌ మమ పార్థో వృకోదరః
విశీర్ణగాత్రః పృథివీం పరాసుః ప్రపతిష్యతి॥37॥

గదాప్రహారాభిహతో హిమవానపి పర్వతః
సకృన్మయా విశీర్యేత గిరిః శతసహస్రధా||38||

స చాప్యేతద్విజానాతి వాసుదేవార్జునౌ తథా
దుర్యోధనసమో నాస్తి గదాయామితి నిశ్చయః||39||

తత్తే వృకోదరమయం భయం వ్యేతు మహాహవే
వ్యపనేష్యామ్యహం హ్యేనం మా రాజన్విమనా భవ||40||

తస్మిన్మయా హతే క్షిప్రమర్జునం బహవో రథాః
తుల్యరూపా విశిష్టాశ్చ క్షేప్స్యంతి భరతర్షభ||41||

భీష్మో ద్రోణః కృపో ద్రౌణిః కర్ణో భూరిశ్రవాస్తథా
ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపః శల్యః సింధురాజో జయద్రథః||42||

ఏకైక ఏషాం శక్తస్తు హంతుం భారత పాండవాన్
సమస్తాస్తు క్షణేనైతాన్నేష్యంతి యమసాదనం||43||

సమగ్రా పార్థివీ సేనా పార్థమేకం ధనంజయం
కస్మాదశక్తా నిర్జేతుమితి హేతుర్న విద్యతే||44||

శరవ్రాతైస్తు భీష్మేణ శతశోఽథ సహస్రశః
ద్రోణద్రౌణికృపైశ్చైవ గంతా పార్థో యమక్షయం||45||

పితామహో హి గాంగేయః శంతనోరధి భారత
బ్రహ్మర్షిసదృశో జజ్ఞే దేవైరపి దురుత్సహః
పిత్రా హ్యుక్తః ప్రసన్నేన నాకామస్త్వం మరిష్యసి||46||

బ్రహ్మర్షేశ్చ భరద్వాజాద్ద్రోణ్యాం ద్రోణో వ్యజాయత
ద్రోణాజ్జజ్ఞే మహారాజ ద్రౌణిశ్చ పరమాస్త్రవిత్||47||

కృపశ్చాచార్యముఖ్యోఽయం మహర్షేర్గౌతమాదపి
శరస్తంబోద్భవః శ్రీమానవధ్య ఇతి మే మతిః||48||

అయోనిజం త్రయం హ్యేతత్పితా మాతా చ మాతులః
అశ్వత్థామ్నో మహారాజ స చ శూరః స్థితో మమ||49||

సర్వ ఏతే మహారాజ దేవకల్పా మహారథాః
శక్రస్యాపి వ్యథాం కుర్యుః సంయుగే భరతర్షభ||50||

భీష్మద్రోణకృపాణాం చ తుల్యః కర్ణో మతో మమ
అనుజ్ఞాతశ్చ రామేణ మత్సమోఽసీతి భారత||51||

కుండలే రుచిరే చాస్తాం కర్ణస్య సహజే శుభే
తే శచ్యర్థే మహేంద్రేణ యాచితః స పరంతపః
అమోఘయా మహారాజ శక్త్యా పరమభీమయా||52||

తస్య శక్త్యోపగూఢస్య కస్మాజ్జీవేద్ధనంజయః
విజయో మే ధ్రువం రాజన్ఫలం పాణావివాహితం
అభివ్యక్తః పరేషాం చ కృత్స్నో భువి పరాజయః||53||

అహ్నా హ్యేకేన భీష్మోఽయమయుతం హంతి భారత
తత్సమాశ్చ మహేష్వాసా ద్రోణద్రౌణికృపా అపి||54||

సంశప్తాని చ వృందాని క్షత్రియాణాం పరంతప
అర్జునం వయమస్మాన్వా ధనంజయ ఇతి స్మ హ||55||

తాంశ్చాలమితి మన్యంతే సవ్యసాచివధే విభో
పార్థివాః స భవాన్రాజన్నకస్మాద్వ్యథతే కథం||56||

భీమసేనే చ నిహతే కోఽన్యో యుధ్యేత భారత
పరేషాం తన్మమాచక్ష్వ యది వేత్థ పరంతప||57||

పంచ తే భ్రాతరః సర్వే ధృష్టద్యుమ్నోఽథ సాత్యకిః
పరేషాం సప్త యే రాజన్యోధాః పరమకం బలం॥58॥

అస్మాకం తు విశిష్టా యే భీష్మద్రోణకృపాదయః
ద్రౌణిర్వైకర్తనః కర్ణః సోమదత్తోఽథ బాహ్లికః॥59॥

ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపః శల్య ఆవంత్యోఽథ జయద్రథః
దుఃశాసనో దుర్ముఖశ్చ దుఃసహశ్చ విశాం పతే॥60॥

శ్రుతాయుశ్చిత్రసేనశ్చ పురుమిత్రో వివింశతిః
శలో భూరిశ్రవాశ్చోభౌ వికర్ణశ్చ తవాత్మజః॥61॥

అక్షౌహిణ్యో హి మే రాజందశైకా చ సమాహృతాః
న్యూనాః పరేషాం సప్తైవ కస్మాన్మే స్యాత్పరాజయః॥62॥

బలం త్రిగుణతో హీనం యోధ్యం ప్రాహ బృహస్పతిః
పరేభ్యస్త్రిగుణా చేయం మమ రాజన్ననీకినీ॥63॥

గుణహీనం పరేషాం చ బహు పశ్యామి భారత
గుణోదయం బహుగుణమాత్మనశ్చ విశాం పతే॥64॥

ఏతత్సర్వం సమాజ్ఞాయ బలాగ్ర్యం మమ భారత
న్యూనతాం పాండవానాం చ న మోహం గంతుమర్హసి॥65॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా సంజయం భూయః పర్యపృచ్ఛత భారత
విధిత్సుః ప్రాప్తకాలాని జ్ఞాత్వా పరపురంజయః॥66॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

అక్షౌహిణీః సప్త లబ్ధ్వా రాజభిః సహ సంజయ
కిం స్విదిచ్ఛతి కౌంతేయో యుద్ధప్రేప్సుర్యుధిష్ఠిరః॥1॥

సంజయ ఉవాచ

అతీవ ముదితో రాజన్యుద్ధప్రేప్సుర్యుధిష్ఠిరః
భీమసేనార్జునౌ చోభౌ యమావపి న బిభ్యతః॥2॥

రథం తు దివ్యం కౌంతేయః సర్వా విభ్రాజయందిశః
మంత్రం జిజ్ఞాసమానః సన్బీభత్సుః సమయోజయత్॥3॥

తమపశ్యామ సంనద్ధం మేఘం విద్యుత్ప్రభం యథా
స మంత్రాన్సమభిధ్యాయ హృష్యమాణోఽభ్యభాషత॥4॥

పూర్వరూపమిదం పశ్య వయం జేష్యామ సంజయ
బీభత్సుర్మాం యథోవాచ తథావైమ్యహమప్యృత॥5॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ప్రశంసస్యభినందంస్తాన్పార్థానక్షపరాజితాన్
అర్జునస్య రథే బ్రూహి కథమశ్వాః కథం ధ్వజః॥6॥

సంజయ ఉవాచ

భౌవనః సహ శక్రేణ బహుచిత్రం విశాం పతే
రూపాణి కల్పయామాస త్వష్టా ధాత్రా సహాభిభో ॥7॥

ధ్వజే హి తస్మిన్రూపాణి చక్రుస్తే దేవమాయయా
మహాధనాని దివ్యాని మహాంతి చ లఘూని చ ॥8॥

సర్వా దిశో యోజనమాత్రమంతరం; స తిర్యగూర్ధ్వం చ రురోధ వై ధ్వజః
న సంసజ్జేత్తరుభిః సంవృతోఽపి; తథా హి మాయా విహితా భౌవనేన ॥9॥

యథాకాశే శక్రధనుః ప్రకాశతే; న చైకవర్ణం న చ విద్మ కిం ను తత్
తథా ధ్వజో విహితో భౌవనేన; బహ్వాకారం దృశ్యతే రూపమస్య ॥10॥

యథాగ్నిధూమో దివమేతి రుద్ధ్వా; వర్ణాన్బిభ్రత్తైజసం తచ్ఛరీరం
తథా ధ్వజో విహితో భౌవనేన; న చేద్భారో భవితా నోత రోధః ॥11॥

శ్వేతాస్తస్మిన్వాతవేగాః సదశ్వా; దివ్యా యుక్తాశ్చిత్రరథేన దత్తాః
శతం యత్తత్పూర్యతే నిత్యకాలం; హతం హతం దత్తవరం పురస్తాత్ ॥12॥

తథా రాజ్ఞో దంతవర్ణా బృహంతో; రథే యుక్తా భాంతి తద్వీర్యతుల్యాః
ఋశ్యప్రఖ్యా భీమసేనస్య వాహా; రణే వాయోస్తుల్యవేగా బభూవుః ॥13॥

కల్మాషాంగాస్తిత్తిరిచిత్రపృష్ఠా; భ్రాత్రా దత్తాః ప్రీయతా ఫల్గునేన
భ్రాతుర్వీరస్య స్వైస్తురంగైర్విశిష్టా; ముదా యుక్తాః సహదేవం వహంతి ॥14॥

మాద్రీపుత్రం నకులం త్వాజమీఢం; మహేంద్రదత్తా హరయో వాజిముఖ్యాః
సమా వాయోర్బలవంతస్తరస్వినో; వహంతి వీరం వృత్రశత్రుం యథేంద్రం ॥15॥

తుల్యాశ్చైభిర్వయసా విక్రమేణ; జవేన చైవాప్రతిరూపాః సదశ్వాః
సౌభద్రాదీంద్రౌపదేయాన్కుమారా;న్వహంత్యశ్వా దేవదత్తా బృహంతః ॥16॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కాంస్తత్ర సంజయాపశ్యః ప్రత్యర్థేన సమాగతాన్
యే యోత్స్యంతే పాండవార్థే పుత్రస్య మమ వాహినీం ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

ముఖ్యమంధకవృష్ణీనామపశ్యం కృష్ణమాగతం
చేకితానం చ తత్రైవ యుయుధానం చ సాత్యకిం ॥2॥

పృథగక్షౌహిణీభ్యాం తౌ పాండవానభిసంశ్రితౌ
మహారథౌ సమాఖ్యాతావుభౌ పురుషమానినౌ ॥3॥

అక్షౌహిణ్యాథ పాంచాల్యో దశభిస్తనయైర్వృతః
సత్యజిత్ప్రముఖైర్వీరైర్ధృష్టద్యుమ్నపురోగమైః ॥4॥

ద్రుపదో వర్ధయన్మానం శిఖండిపరిపాలితః
ఉపాయాత్సర్వసైన్యానాం ప్రతిచ్ఛాద్య తదా వపుః ॥5॥

విరాటః సహ పుత్రాభ్యాం శంఖేనైవోత్తరేణ చ
సూర్యదత్తాదిభిర్వీరైర్మదిరాశ్వపురోగమైః ॥6॥

సహితః పృథివీపాలో భ్రాతృభిస్తనయైస్తథా
అక్షౌహిణ్యైవ సైన్యస్య వృతః పార్థం సమాశ్రితః॥7॥

జారాసంధిర్మాగధశ్చ ధృష్టకేతుశ్చ చేదిరాట్
పృథక్పృథగనుప్రాప్తౌ పృథగక్షౌహిణీవృతౌ॥8॥

కేకయా భ్రాతరః పంచ సర్వే లోహితకధ్వజాః
అక్షౌహిణీపరివృతాః పాండవానభిసంశ్రితాః॥9॥

ఏతానేతావతస్తత్ర యానపశ్యం సమాగతాన్
యే పాండవార్థే యోత్స్యంతి ధార్తరాష్ట్రస్య వాహినీం॥10॥

యో వేద మానుషం వ్యూహం దైవం గాంధర్వమాసురం
స తస్య సేనాప్రముఖే ధృష్టద్యుమ్నో మహామనాః॥11॥

భీష్మః శాంతనవో రాజన్భాగః క్లృప్తః శిఖండినః
తం విరాటోఽను సంయాతా సహ మత్స్యైః ప్రహారిభిః॥12॥

జ్యేష్ఠస్య పాండుపుత్రస్య భాగో మద్రాధిపో బలీ
తౌ తు తత్రాబ్రువన్కేచిద్విషమౌ నో మతావితి॥13॥

దుర్యోధనః సహసుతః సార్ధం భ్రాతృశతేన చ
ప్రాచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ భీమసేనస్య భాగతః॥14॥

అర్జునస్య తు భాగేన కర్ణో వైకర్తనో మతః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సైంధవశ్చ జయద్రథః॥15॥

అశక్యాశ్చైవ యే కేచిత్పృథివ్యాం శూరమానినః
సర్వాంస్తానర్జునః పార్థః కల్పయామాస భాగతః॥16॥

మహేష్వాసా రాజపుత్రా భ్రాతరః పంచ కేకయాః
కేకయానేవ భాగేన కృత్వా యోత్స్యంతి సంయుగే॥17॥

తేషామేవ కృతో భాగో మాలవాః శాల్వకేకయాః
త్రిగర్తానాం చ ద్వౌ ముఖ్యౌ యౌ తౌ సంశప్తకావితి॥18॥

దుర్యోధనసుతాః సర్వే తథా దుఃశాసనస్య చ
సౌభద్రేణ కృతో భాగో రాజా చైవ బృహద్బలః॥19॥

ద్రౌపదేయా మహేష్వాసాః సువర్ణవికృతధ్వజాః
ధృష్టద్యుమ్నముఖా ద్రోణమభియాస్యంతి భారత॥20॥

చేకితానః సోమదత్తం ద్వైరథే యోద్ధుమిచ్ఛతి
భోజం తు కృతవర్మాణం యుయుధానో యుయుత్సతి॥21॥

సహదేవస్తు మాద్రేయః శూరః సంక్రందనో యుధి
స్వమంశం కల్పయామాస శ్యాలం తే సుబలాత్మజం॥22॥

ఉలూకం చాపి కైతవ్యం యే చ సారస్వతా గణాః
నకులః కల్పయామాస భాగం మాద్రవతీసుతః॥23॥

యే చాన్యే పార్థివా రాజన్ప్రత్యుద్యాస్యంతి సంయుగే
సమాహ్వానేన తాంశ్చాపి పాండుపుత్రా అకల్పయన్॥24॥

ఏవమేషామనీకాని ప్రవిభక్తాని భాగశః
యత్తే కార్యం సపుత్రస్య క్రియతాం తదకాలికం॥25॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

న సంతి సర్వే పుత్రా మే మూఢా దుర్ద్యూతదేవినః
యేషాం యుద్ధం బలవతా భీమేన రణమూర్ధని॥26॥

రాజానః పార్థివాః సర్వే ప్రోక్షితాః కాలధర్మణా
గాండీవాగ్నిం ప్రవేక్ష్యంతి పతంగా ఇవ పావకం॥27॥

విద్రుతాం వాహినీం మన్యే కృతవైరైర్మహాత్మభిః
తాం రణే కేఽనుయాస్యంతి ప్రభగ్నాం పాండవైర్యుధి॥28॥

సర్వే హ్యతిరథాః శూరాః కీర్తిమంతః ప్రతాపినః
సూర్యపావకయోస్తుల్యాస్తేజసా సమితింజయాః॥29॥

యేషాం యుధిష్ఠిరో నేతా గోప్తా చ మధుసూదనః
యోధౌ చ పాండవౌ వీరౌ సవ్యసాచివృకోదరౌ॥30॥

నకులః సహదేవశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
సాత్యకిర్ద్రుపదశ్చైవ ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజః॥31॥

ఉత్తమౌజాశ్చ పాంచాల్యో యుధామన్యుశ్చ దుర్జయః
శిఖండీ క్షత్రదేవశ్చ తథా వైరాటిరుత్తరః॥32॥

కాశయశ్చేదయశ్చైవ మత్స్యాః సర్వే చ సృంజయాః
విరాటపుత్రో బభ్రుశ్చ పాంచాలాశ్చ ప్రభద్రకాః॥33॥

యేషామింద్రోఽప్యకామానాం న హరేత్పృథివీమిమాం
వీరాణాం రణధీరాణాం యే భింద్యుః పర్వతానపి॥34॥

తాన్సర్వాన్గుణసంపన్నానమనుష్యప్రతాపినః
క్రోశతో మమ దుష్పుత్రో యోద్ధుమిచ్ఛతి సంజయ॥35॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఉభౌ స్వ ఏకజాతీయౌ తథోభౌ భూమిగోచరౌ
అథ కస్మాత్పాండవానామేకతో మన్యసే జయం॥36॥

పితామహం చ ద్రోణం చ కృపం కర్ణం చ దుర్జయం
జయద్రథం సోమదత్తమశ్వత్థామానమేవ చ॥37॥

సుచేతసో మహేష్వాసానింద్రోఽపి సహితోఽమరైః
అశక్తః సమరే జేతుం కిం పునస్తాత పాండవాః॥38॥

సర్వా చ పృథివీ సృష్టా మదర్థే తాత పాండవాన్
ఆర్యాంధృతిమతః శూరానగ్నికల్పాన్ప్రబాధితుం॥39॥

న మామకాన్పాండవాస్తే సమర్థాః ప్రతివీక్షితుం
పరాక్రాంతో హ్యహం పాండూన్సపుత్రాన్యోద్ధుమాహవే॥40॥

మత్ప్రియం పార్థివాః సర్వే యే చికీర్షంతి భారత
తే తానావారయిష్యంతి ఐణేయానివ తంతునా॥41॥

మహతా రథవంశేన శరజాలైశ్చ మామకైః
అభిద్రుతా భవిష్యంతి పాంచాలాః పాండవైః సహ॥42॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఉన్మత్త ఇవ మే పుత్రో విలపత్యేష సంజయ
న హి శక్తో యుధా జేతుం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం॥43॥

జానాతి హి సదా భీష్మః పాండవానాం యశస్వినాం
బలవత్తాం సపుత్రాణాం ధర్మజ్ఞానాం మహాత్మనాం॥44॥

యతో నారోచయమహం విగ్రహం తైర్మహాత్మభిః
కిం తు సంజయ మే బ్రూహి పునస్తేషాం విచేష్టితం॥45॥

కస్తాంస్తరస్వినో భూయః సందీపయతి పాండవాన్
అర్చిష్మతో మహేష్వాసాన్హవిషా పావకానివ॥46॥

సంజయ ఉవాచ

ధృష్టద్యుమ్నః సదైవైతాన్సందీపయతి భారత
యుధ్యధ్వమితి మా భైష్ట యుద్ధాద్భరతసత్తమాః॥47॥

యే కేచిత్పార్థివాస్తత్ర ధార్తరాష్ట్రేణ సంవృతాః
యుద్ధే సమాగమిష్యంతి తుములే కవచప్రదే॥48॥

తాన్సర్వానాహవే క్రుద్ధాన్సానుబంధాన్సమాగతాన్
అహమేకః సమాదాస్యే తిమిర్మత్స్యానివౌదకాన్॥49॥

భీష్మం ద్రోణం కృపం కర్ణం ద్రౌణిం శల్యం సుయోధనం
ఏతాంశ్చాపి నిరోత్స్యామి వేలేవ మకరాలయం॥50॥

తథా బ్రువాణం ధర్మాత్మా ప్రాహ రాజా యుధిష్ఠిరః
తవ ధైర్యం చ వీర్యం చ పాంచాలాః పాండవైః సహ
సర్వే సమధిరూఢాః స్మ సంగ్రామాన్నః సముద్ధర॥51॥

జానామి త్వాం మహాబాహో క్షత్రధర్మే వ్యవస్థితం
సమర్థమేకం పర్యాప్తం కౌరవాణాం యుయుత్సతాం
భవతా యద్విధాతవ్యం తన్నః శ్రేయః పరంతప॥52॥

సంగ్రామాదపయాతానాం భగ్నానాం శరణైషిణాం
పౌరుషం దర్శయఞ్శూరో యస్తిష్ఠేదగ్రతః పుమాన్
క్రీణీయాత్తం సహస్రేణ నీతిమన్నామ తత్పదం॥53॥

స త్వం శూరశ్చ వీరశ్చ విక్రాంతశ్చ నరర్షభ
భయార్తానాం పరిత్రాతా సంయుగేషు న సంశయః॥54॥

ఏవం బ్రువతి కౌంతేయే ధర్మాత్మని యుధిష్ఠిరే
ధృష్టద్యుమ్న ఉవాచేదం మాం వచో గతసాధ్వసః॥55॥

సర్వాంజనపదాన్సూత యోధా దుర్యోధనస్య యే
సబాహ్లీకాన్కురూన్బ్రూయాః ప్రాతిపేయాఞ్శరద్వతః॥56॥

సూతపుత్రం తథా ద్రోణం సహపుత్రం జయద్రథం
దుఃశాసనం వికర్ణం చ తథా దుర్యోధనం నృపం॥57॥

భీష్మం చైవ బ్రూహి గత్వా త్వమాశు; యుధిష్ఠిరం సాధునైవాభ్యుపేత
మా వో వధీదర్జునో దేవగుప్తః; క్షిప్రం యాచధ్వం పాండవం లోకవీరం॥58॥

నైతాదృశో హి యోధోఽస్తి పృథివ్యామిహ కశ్చన
యథావిధః సవ్యసాచీ పాండవః శస్త్రవిత్తమః॥59॥

దేవైర్హి సంభృతో దివ్యో రథో గాండీవధన్వనః
న స జేయో మనుష్యేణ మా స్మ కృధ్వం మనో యుధి॥60॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

క్షత్రతేజా బ్రహ్మచారీ కౌమారాదపి పాండవః
తేన సంయుగమేష్యంతి మందా విలపతో మమ ॥1॥

దుర్యోధన నివర్తస్వ యుద్ధాద్భరతసత్తమ
న హి యుద్ధం ప్రశంసంతి సర్వావస్థమరిందమ ॥2॥

అలమర్ధం పృథివ్యాస్తే సహామాత్యస్య జీవితుం
ప్రయచ్ఛ పాండుపుత్రాణాం యథోచితమరిందమ ॥3॥

ఏతద్ధి కురవః సర్వే మన్యంతే ధర్మసంహితం
యత్త్వం ప్రశాంతిమిచ్ఛేథాః పాండుపుత్రైర్మహాత్మభిః ॥4॥

అంగేమాం సమవేక్షస్వ పుత్ర స్వామేవ వాహినీం
జాత ఏవ తవ స్రావస్త్వం తు మోహాన్న బుధ్యసే ॥5॥

న హ్యహం యుద్ధమిచ్ఛామి నైతదిచ్ఛతి బాహ్లికః
న చ భీష్మో న చ ద్రోణో నాశ్వత్థామా న సంజయః ॥6॥

న సోమదత్తో న శల్యో న కృపో యుద్ధమిచ్ఛతి
సత్యవ్రతః పురుమిత్రో జయో భూరిశ్రవాస్తథా ॥7॥

యేషు సంప్రతితిష్ఠేయుః కురవః పీడితాః పరైః
తే యుద్ధం నాభినందంతి తత్తుభ్యం తాత రోచతాం ॥8॥

న త్వం కరోషి కామేన కర్ణః కారయితా తవ
దుఃశాసనశ్చ పాపాత్మా శకునిశ్చాపి సౌబలః ॥9॥

దుర్యోధన ఉవాచ

నాహం భవతి న ద్రోణే నాశ్వత్థామ్ని న సంజయే
న వికర్ణే న కాంబోజే న కృపే న చ బాహ్లికే ॥10॥

సత్యవ్రతే పురుమిత్రే భూరిశ్రవసి వా పునః
అన్యేషు వా తావకేషు భారం కృత్వా సమాహ్వయే ॥11॥

అహం చ తాత కర్ణశ్చ రణయజ్ఞం వితత్య వై
యుధిష్ఠిరం పశుం కృత్వా దీక్షితౌ భరతర్షభ ॥12॥

రథో వేదీ స్రువః ఖడ్గో గదా స్రుక్కవచం సదః
చాతుర్హోత్రం చ ధుర్యా మే శరా దర్భా హవిర్యశః ॥13॥

ఆత్మయజ్ఞేన నృపతే ఇష్ట్వా వైవస్వతం రణే
విజిత్య స్వయమేష్యావో హతామిత్రౌ శ్రియా వృతౌ ॥14॥

అహం చ తాత కర్ణశ్చ భ్రాతా దుఃశాసనశ్చ మే
ఏతే వయం హనిష్యామః పాండవాన్సమరే త్రయః ॥15॥

అహం హి పాండవాన్హత్వా ప్రశాస్తా పృథివీమిమాం
మాం వా హత్వా పాండుపుత్రా భోక్తారః పృథివీమిమాం ॥16॥

త్యక్తం మే జీవితం రాజంధనం రాజ్యం చ పార్థివ
న జాతు పాండవైః సార్ధం వసేయమహమచ్యుత ॥17॥

యావద్ధి సూచ్యాస్తీక్ష్ణాయా విధ్యేదగ్రేణ మారిష
తావదప్యపరిత్యాజ్యం భూమేర్నః పాండవాన్ప్రతి ॥18॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సర్వాన్వస్తాత శోచామి త్యక్తో దుర్యోధనో మయా
యే మందమనుయాస్యధ్వం యాంతం వైవస్వతక్షయం॥19॥

రురూణామివ యూథేషు వ్యాఘ్రాః ప్రహరతాం వరాః
వరాన్వరాన్హనిష్యంతి సమేతా యుధి పాండవాః॥20॥

ప్రతీపమివ మే భాతి యుయుధానేన భారతీ
వ్యస్తా సీమంతినీ త్రస్తా ప్రమృష్టా దీర్ఘబాహునా॥21॥

సంపూర్ణం పూరయన్భూయో బలం పార్థస్య మాధవః
శైనేయః సమరే స్థాతా బీజవత్ప్రవపఇష్యరాన్॥22॥

సేనాముఖే ప్రయుద్ధానాం భీమసేనో భవిష్యతి
తం సర్వే సంశ్రయిష్యంతి ప్రాకారమకుతోభయం॥23॥

యదా ద్రక్ష్యసి భీమేన కుంజరాన్వినిపాతితాన్
విశీర్ణదంతాన్గిర్యాభాన్భిన్నకుంభాన్సశోణితాన్॥24॥

తానభిప్రేక్ష్య సంగ్రామే విశీర్ణానివ పర్వతాన్
భీతో భీమస్య సంస్పర్శాత్స్మర్తాసి వచనస్య మే॥25॥

నిర్దగ్ధం భీమసేనేన సైన్యం హతరథద్విపం
గతిమగ్నేరివ ప్రేక్ష్య స్మర్తాసి వచనస్య మే॥26॥

మహద్వో భయమాగామి న చేచ్ఛామ్యథ పాండవైః
గదయా భీమసేనేన హతాః శమముపైష్యథ॥27॥

మహావనమివ ఛిన్నం యదా ద్రక్ష్యసి పాతితం
బలం కురూణాం సంగ్రామే తదా స్మర్తాసి మే వచః॥28॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా రాజా తు స సర్వాన్పృథివీపతీన్
అనుభాష్య మహారాజ పునః పప్రచ్ఛ సంజయం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యదబ్రూతాం మహాత్మానౌ వాసుదేవధనంజయౌ
తన్మే బ్రూహి మహాప్రాజ్ఞ శుశ్రూషే వచనం తవ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా దృష్టౌ మయా కృష్ణధనంజయౌ
ఊచతుశ్చాపి యద్వీరౌ తత్తే వక్ష్యామి భారత॥2॥

పాదాంగులీరభిప్రేక్షన్ప్రయతోఽహం కృతాంజలిః
శుద్ధాంతం ప్రావిశం రాజన్నాఖ్యాతుం నరదేవయోః॥3॥

నైవాభిమన్యుర్న యమౌ తం దేశమభియాంతి వై
యత్ర కృష్ణౌ చ కృష్ణా చ సత్యభామా చ భామినీ॥4॥

ఉభౌ మధ్వాసవక్షీబావుభౌ చందనరూషితౌ
స్రగ్విణౌ వరవస్త్రౌ తౌ దివ్యాభరణభూషితౌ॥5॥

నైకరత్నవిచిత్రం తు కాంచనం మహదాసనం
వివిధాస్తరణాస్తీర్ణం యత్రాసాతామరిందమౌ॥6॥

అర్జునోత్సంగగౌ పాదౌ కేశవస్యోపలక్షయే
అర్జునస్య చ కృష్ణాయాం సత్యాయాం చ మహాత్మనః॥7॥

కాంచనం పాదపీఠం తు పార్థో మే ప్రాదిశత్తదా
తదహం పాణినా స్పృష్ట్వా తతో భూమావుపావిశం॥8॥

ఊర్ధ్వరేఖతలౌ పాదౌ పార్థస్య శుభలక్షణౌ
పాదపీఠాదపహృతౌ తత్రాపశ్యమహం శుభౌ॥9॥

శ్యామౌ బృహంతౌ తరుణౌ శాలస్కంధావివోద్గతౌ
ఏకాసనగతౌ దృష్ట్వా భయం మాం మహదావిశత్॥10॥

ఇంద్రవిష్ణుసమావేతౌ మందాత్మా నావబుధ్యతే
సంశ్రయాద్ద్రోణభీష్మాభ్యాం కర్ణస్య చ వికత్థనాత్॥11॥

నిదేశస్థావిమౌ యస్య మానసస్తస్య సేత్స్యతే
సంకల్పో ధర్మరాజస్య నిశ్చయో మే తదాభవత్॥12॥

సత్కృతశ్చాన్నపానాభ్యామాచ్ఛన్నో లబ్ధసత్క్రియః
అంజలిం మూర్ధ్ని సంధాయ తౌ సందేశమచోదయం॥13॥

ధనుర్బాణోచితేనైకపాణినా శుభలక్షణం
పాదమానమయన్పార్థః కేశవం సమచోదయత్॥14॥

ఇంద్రకేతురివోత్థాయ సర్వాభరణభూషితః
ఇంద్రవీర్యోపమః కృష్ణః సంవిష్టో మాభ్యభాషత॥15॥

వాచం స వదతాం శ్రేష్ఠో హ్లాదినీం వచనక్షమాం
త్రాసనీం ధార్తరాష్ట్రాణాం మృదుపూర్వాం సుదారుణాం॥16॥

వాచం తాం వచనార్హస్య శిక్షాక్షరసమన్వితాం
అశ్రౌషమహమిష్టార్థాం పశ్చాద్ధృదయశోషిణీం॥17॥

వాసుదేవ ఉవాచ

సంజయేదం వచో బ్రూయా ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
శృణ్వతః కురుముఖ్యస్య ద్రోణస్యాపి చ శృణ్వతః॥18॥

యజధ్వం విపులైర్యజ్ఞైర్విప్రేభ్యో దత్త దక్షిణాః
పుత్రైర్దారైశ్చ మోదధ్వం మహద్వో భయమాగతం॥19॥

అర్థాంస్త్యజత పాత్రేభ్యః సుతాన్ప్రాప్నుత కామజాన్
ప్రియం ప్రియేభ్యశ్చరత రాజా హి త్వరతే జయే॥20॥

ఋణమేతత్ప్రవృద్ధం మే హృదయాన్నాపసర్పతి
యద్గోవిందేతి చుక్రోశ కృష్ణా మాం దూరవాసినం॥21॥

తేజోమయం దురాధర్షం గాండీవం యస్య కార్ముకం
మద్ద్వితీయేన తేనేహ వైరం వః సవ్యసాచినా॥22॥

మద్ద్వితీయం పునః పార్థం కః ప్రార్థయితుమిచ్ఛతి
యో న కాలపరీతో వాప్యపి సాక్షాత్పురందరః॥23॥

బాహుభ్యాముద్వహేద్భూమిం దహేత్క్రుద్ధ ఇమాః ప్రజాః
పాతయేత్త్రిదివాద్దేవాన్యోఽర్జునం సమరే జయేత్॥24॥

దేవాసురమనుష్యేషు యక్షగంధర్వభోగిషు
న తం పశ్యామ్యహం యుద్ధే పాండవం యోఽభ్యయాద్రణే॥25॥

యత్తద్విరాటనగరే శ్రూయతే మహదద్భుతం
ఏకస్య చ బహూనాం చ పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥26॥

ఏకేన పాండుపుత్రేణ విరాటనగరే యదా
భగ్నాః పలాయంత దిశః పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥27॥

బలం వీర్యం చ తేజశ్చ శీఘ్రతా లఘుహస్తతా
అవిషాదశ్చ ధైర్యం చ పార్థాన్నాన్యత్ర విద్యతే॥28॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యబ్రవీద్ధృషీకేశః పార్థముద్ధర్షయన్గిరా
గర్జన్సమయవర్షీవ గగనే పాకశాసనః॥29॥

కేశవస్య వచః శ్రుత్వా కిరీటీ శ్వేతవాహనః
అర్జునస్తన్మహద్వాక్యమబ్రవీల్లోమహర్షణం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సంజయస్య వచః శ్రుత్వా ప్రజ్ఞాచక్షుర్నరేశ్వరః
తతః సంఖ్యాతుమారేభే తద్వచో గుణదోషతః॥1॥

ప్రసంఖ్యాయ చ సౌక్ష్మ్యేణ గుణదోషాన్విచక్షణః
యథావన్మతితత్త్వేన జయకామః సుతాన్ప్రతి॥2॥

బలాబలే వినిశ్చిత్య యాథాతథ్యేన బుద్ధిమాన్
శక్తిం సంఖ్యాతుమారేభే తదా వై మనుజాధిపః॥3॥

దేవమానుషయోః శక్త్యా తేజసా చైవ పాండవాన్
కురూఞ్శక్త్యాల్పతరయా దుర్యోధనమథాబ్రవీత్॥4॥

దుర్యోధనేయం చింతా మే శశ్వన్నాప్యుపశామ్యతి
సత్యం హ్యేతదహం మన్యే ప్రత్యక్షం నానుమానతః॥5॥

ఆత్మజేషు పరం స్నేహం సర్వభూతాని కుర్వతే
ప్రియాణి చైషాం కుర్వంతి యథాశక్తి హితాని చ॥6॥

ఏవమేవోపకర్తౄణాం ప్రాయశో లక్షయామహే
ఇచ్ఛంతి బహులం సంతః ప్రతికర్తుం మహత్ప్రియం॥7॥

అగ్నిః సాచివ్యకర్తా స్యాత్ఖాండవే తత్కృతం స్మరన్
అర్జునస్యాతిభీమేఽస్మిన్కురుపాండుసమాగమే॥8॥

జాతగృధ్యాభిపన్నాశ్చ పాండవానామనేకశః
ధర్మాదయో భవిష్యంతి సమాహూతా దివౌకసః॥9॥

భీష్మద్రోణకృపాదీనాం భయాదశనిసంమితం
రిరక్షిషంతః సంరంభం గమిష్యంతీతి మే మతిః॥10॥

తే దేవసహితాః పార్థా న శక్యాః ప్రతివీక్షితుం
మానుషేణ నరవ్యాఘ్రా వీర్యవంతోఽస్త్రపారగాః॥11॥

దురాసదం యస్య దివ్యం గాండీవం ధనురుత్తమం
వారుణౌ చాక్షయౌ దివ్యౌ శరపూర్ణౌ మహేషుధీ॥12॥

వానరశ్చ ధ్వజో దివ్యో నిఃసంగో ధూమవద్గతిః
రథశ్చ చతురంతాయాం యస్య నాస్తి సమస్త్విషా॥13॥

మహామేఘనిభశ్చాపి నిర్ఘోషః శ్రూయతే జనైః
మహాశనిసమః శబ్దః శాత్రవాణాం భయంకరః॥14॥

యం చాతిమానుషం వీర్యే కృత్స్నో లోకో వ్యవస్యతి
దేవానామపి జేతారం యం విదుః పార్థివా రణే॥15॥

శతాని పంచ చైవేషూనుద్వపన్నివ దృశ్యతే
నిమేషాంతరమాత్రేణ ముంచందూరం చ పాతయన్॥16॥

యమాహ భీష్మో ద్రోణశ్చ కృపో ద్రౌణిస్తథైవ చ
మద్రరాజస్తథా శల్యో మధ్యస్థా యే చ మానవాః॥17॥

యుద్ధాయావస్థితం పార్థం పార్థివైరతిమానుషైః
అశక్యం రథశార్దూలం పరాజేతుమరిందమం॥18॥

క్షిపత్యేకేన వేగేన పంచ బాణశతాని యః
సదృశం బాహువీర్యేణ కార్తవీర్యస్య పాండవం॥19॥

తమర్జునం మహేష్వాసం మహేంద్రోపేంద్రరక్షితం
నిఘ్నంతమివ పశ్యామి విమర్దేఽస్మిన్మహామృధే॥20॥

ఇత్యేవం చింతయన్కృత్స్నమహోరాత్రాణి భారత
అనిద్రో నిఃసుఖశ్చాస్మి కురూణాం శమచింతయా॥21॥

క్షయోదయోఽయం సుమహాన్కురూణాం ప్రత్యుపస్థితః
అస్య చేత్కలహస్యాంతః శమాదన్యో న విద్యతే॥22॥

శమో మే రోచతే నిత్యం పార్థైస్తాత న విగ్రహః
కురుభ్యో హి సదా మన్యే పాండవాఞ్శక్తిమత్తరాన్॥23॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పితురేతద్వచః శ్రుత్వా ధార్తరాష్ట్రోఽత్యమర్షణః
ఆధాయ విపులం క్రోధం పునరేవేదమబ్రవీత్॥1॥

అశక్యా దేవసచివాః పార్థాః స్యురితి యద్భవాన్
మన్యతే తద్భయం వ్యేతు భవతో రాజసత్తమ॥2॥

అకామద్వేషసంయోగాద్ద్రోహాల్లోభాచ్చ భారత
ఉపేక్షయా చ భావానాం దేవా దేవత్వమాప్నువన్॥3॥

ఇతి ద్వైపాయనో వ్యాసో నారదశ్చ మహాతపాః
జామదగ్న్యశ్చ రామో నః కథామకథయత్పురా॥4॥

నైవ మానుషవద్దేవాః ప్రవర్తంతే కదాచన
కామాల్లోభాదనుక్రోశాద్ద్వేషాచ్చ భరతర్షభ॥5॥

యది హ్యగ్నిశ్చ వాయుశ్చ ధర్మ ఇంద్రోఽశ్వినావపి
కామయోగాత్ప్రవర్తేరన్న పార్థా దుఃఖమాప్నుయుః॥6॥

తస్మాన్న భవతా చింతా కార్యైషా స్యాత్కదాచన
దైవేష్వపేక్షకా హ్యేతే శశ్వద్భావేషు భారత॥7॥

అథ చేత్కామసంయోగాద్ద్వేషాల్లోభాచ్చ లక్ష్యతే
దేవేషు దేవప్రామాణ్యం నైవ తద్విక్రమిష్యతి॥8॥

మయాభిమ్మంత్రితః శశ్వజ్జాతవేదాః ప్రశంసతి
దిధక్షుః సకలాల్లోకాన్పరిక్షిప్య సమంతతః॥9॥

యద్వా పరమకం తేజో యేన యుక్తా దివౌకసః
మమాప్యనుపమం భూయో దేవేభ్యో విద్ధి భారత॥10॥

ప్రదీర్యమాణాం వసుధాం గిరీణాం శిఖరాణి చ
లోకస్య పశ్యతో రాజన్స్థాపయామ్యభిమంత్రణాత్॥11॥

చేతనాచేతనస్యాస్య జంగమస్థావరస్య చ
వినాశాయ సముత్పన్నం మహాఘోరం మహాస్వనం॥12॥

అశ్మవర్షం చ వాయుం చ శమయామీహ నిత్యశః
జగతః పశ్యతోఽభీక్ష్ణం భూతానామనుకంపయా॥13॥

స్తంభితాస్వప్సు గచ్ఛంతి మయా రథపదాతయః
దేవాసురాణాం భావానామహమేకః ప్రవర్తితా॥14॥

అక్షౌహిణీభిర్యాందేశాన్యామి కార్యేణ కేనచిత్
తత్రాపో మే ప్రవర్తంతే యత్ర యత్రాభికామయే॥15॥

భయాని విషయే రాజన్వ్యాలాదీని న సంతి మే
మత్తః సుప్తాని భూతాని న హింసంతి భయంకరాః॥16॥

నికామవర్షీ పర్జన్యో రాజన్విషయవాసినాం
ధర్మిష్ఠాశ్చ ప్రజాః సర్వా ఈతయశ్చ న సంతి మే॥17॥

అశ్వినావథ వాయ్వగ్నీ మరుద్భిః సహ వృత్రహా
ధర్మశ్చైవ మయా ద్విష్టాన్నోత్సహంతేఽభిరక్షితుం॥18॥

యది హ్యేతే సమర్థాః స్యుర్మద్ద్విషస్త్రాతుమోజసా
న స్మ త్రయోదశ సమాః పార్థా దుఃఖమవాప్నుయుః॥19॥

నైవ దేవా న గంధర్వా నాసురా న చ రాక్షసాః
శక్తాస్త్రాతుం మయా ద్విష్టం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥20॥

యదభిధ్యామ్యహం శశ్వచ్ఛుభం వా యది వాశుభం
నైతద్విపన్నపూర్వం మే మిత్రేష్వరిషు చోభయోః॥21॥

భవిష్యతీదమితి వా యద్బ్రవీమి పరంతప
నాన్యథా భూతపూర్వం తత్సత్యవాగితి మాం విదుః॥22॥

లోకసాక్షికమేతన్మే మాహాత్మ్యం దిక్షు విశ్రుతం
ఆశ్వాసనార్థం భవతః ప్రోక్తం న శ్లాఘయా నృప॥23॥

న హ్యహం శ్లాఘనో రాజన్భూతపూర్వః కదాచన
అసదాచరితం హ్యేతద్యదాత్మానం ప్రశంసతి॥24॥

పాండవాంశ్చైవ మత్స్యాంశ్చ పాంచాలాన్కేకయైః సహ
సాత్యకిం వాసుదేవం చ శ్రోతాసి విజితాన్మయా॥25॥

సరితః సాగరం ప్రాప్య యథా నశ్యంతి సర్వశః
తథైవ తే వినంక్ష్యంతి మామాసాద్య సహాన్వయాః॥26॥

పరా బుద్ధిః పరం తేజో వీర్యం చ పరమం మయి
పరా విద్యా పరో యోగో మమ తేభ్యో విశిష్యతే॥27॥

పితామహశ్చ ద్రోణశ్చ కృపః శల్యః శలస్తథా
అస్త్రేషు యత్ప్రజానంతి సర్వం తన్మయి విద్యతే॥28॥

ఇత్యుక్త్వా సంజయం భూయః పర్యపృచ్ఛత భారత
జ్ఞాత్వా యుయుత్సుః కార్యాణి ప్రాప్తకాలమరిందమ ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా తు పృచ్ఛంతమతీవ పార్థా;న్వైచిత్రవీర్యం తమచింతయిత్వా
ఉవాచ కర్ణో ధృతరాష్ట్రపుత్రం; ప్రహర్షయన్సంసది కౌరవాణాం ॥1॥

మిథ్యా ప్రతిజ్ఞాయ మయా యదస్త్రం; రామాద్ధృతం బ్రహ్మపురం పురస్తాత్
విజ్ఞాయ తేనాస్మి తదైవముక్త;స్తవాంతకాలేఽప్రతిభాస్యతీతి ॥2॥

మహాపరాధే హ్యపి సంనతేన; మహర్షిణాహం గురుణా చ శప్తః
శక్తః ప్రదగ్ధుం హ్యపి తిగ్మతేజాః; ససాగరామప్యవనిం మహర్షిః ॥3॥

ప్రసాదితం హ్యస్య మయా మనోఽభూ;చ్ఛుశ్రూషయా స్వేన చ పౌరుషేణ
తతస్తదస్త్రం మమ సావశేషం; తస్మాత్సమర్థోఽస్మి మమైష భారః ॥4॥

నిమేషమాత్రం తమృషిప్రసాద;మవాప్య పాంచాలకరూషమత్స్యాన్
నిహత్య పార్థాంశ్చ సపుత్రపౌత్రా;ల్లోకానహం శస్త్రజితాన్ప్రపత్స్యే ॥5॥

పితామహస్తిష్ఠతు తే సమీపే; ద్రోణశ్చ సర్వే చ నరేంద్రముఖ్యాః
యథాప్రధానేన బలేన యాత్వా; పార్థాన్హనిష్యామి మమైష భారః ॥6॥

ఏవం బ్రువాణం తమువాచ భీష్మః; కిం కత్థసే కాలపరీతబుద్ధే
న కర్ణ జానాసి యథా ప్రధానే; హతే హతాః స్యుర్ధృతరాష్ట్రపుత్రాః ॥7॥

యత్ఖాండవం దాహయతా కృతం హి; కృష్ణద్వితీయేన ధనంజయేన
శ్రుత్వైవ తత్కర్మ నియంతుమాత్మా; శక్యస్త్వయా వై సహ బాంధవేన ॥8॥

యాం చాపి శక్తిం త్రిదశాధిపస్తే; దదౌ మహాత్మా భగవాన్మహేంద్రః
భస్మీకృతాం తాం పతితాం విశీర్ణాం; చక్రాహతాం ద్రక్ష్యసి కేశవేన ॥9॥

యస్తే శరః సర్పముఖో విభాతి; సదాగ్ర్యమాల్యైర్మహితః ప్రయత్నాత్
స పాండుపుత్రాభిహతః శరౌఘైః; సహ త్వయా యాస్యతి కర్ణ నాశం ॥10॥

బాణస్య భౌమస్య చ కర్ణ హంతా; కిరీటినం రక్షతి వాసుదేవః
యస్త్వాదృశానాం చ గరీయసాం చ; హంతా రిపూణాం తుములే ప్రగాఢే ॥11॥

కర్ణ ఉవాచ

అసంశయం వృష్ణిపతిర్యథోక్త;స్తథా చ భూయశ్చ తతో మహాత్మా
అహం యదుక్తః పరుషం తు కించి;త్పితామహస్తస్య ఫలం శృణోతు ॥12॥

న్యస్యామి శస్త్రాణి న జాతు సంఖ్యే; పితామహో ద్రక్ష్యతి మాం సభాయాం
త్వయి ప్రశాంతే తు మమ ప్రభావం; ద్రక్ష్యంతి సర్వే భువి భూమిపాలాః ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవముక్త్వా స మహాధనుష్మా;న్హిత్వా సభాం స్వం భవనం జగామ
భీష్మస్తు దుర్యోధనమేవ రాజ;న్మధ్యే కురూణాం ప్రహసన్నువాచ ॥14॥

సత్యప్రతిజ్ఞః కిల సూతపుత్ర;స్తథా స భారం విషహేత కస్మాత్
వ్యూహం ప్రతివ్యూహ్య శిరాంసి భిత్త్వా; లోకక్షయం పశ్యత భీమసేనాత్ ॥15॥

ఆవంత్యకాలింగజయద్రథేషు; వేదిధ్వజే తిష్ఠతి బాహ్లికే చ
అహం హనిష్యామి సదా పరేషాం; సహస్రశశ్చాయుతశశ్చ యోధాన్॥16॥

యదైవ రామే భగవత్యనింద్యే; బ్రహ్మ బ్రువాణః కృతవాంస్తదస్త్రం
తదైవ ధర్మశ్చ తపశ్చ నష్టం; వైకర్తనస్యాధమపూరుషస్య॥17॥

అథోక్తవాక్యే నృపతౌ తు భీష్మే; నిక్షిప్య శస్త్రాణి గతే చ కర్ణే
వైచిత్రవీర్యస్య సుతోఽల్పబుద్ధి;ర్దుర్యోధనః శాంతనవం బభాషే॥18॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

సదృశానాం మనుష్యేషు సర్వేషాం తుల్యజన్మనాం
కథమేకాంతతస్తేషాం పార్థానాం మన్యసే జయం॥1॥

సర్వే స్మ సమజాతీయాః సర్వే మానుషయోనయః
పితామహ విజానీషే పార్థేషు విజయం కథం॥2॥

నాహం భవతి న ద్రోణే న కృపే న చ బాహ్లికే
అన్యేషు చ నరేంద్రేషు పరాక్రమ్య సమారభే॥3॥

అహం వైకర్తనః కర్ణో భ్రాతా దుఃశాసనశ్చ మే
పాండవాన్సమరే పంచ హనిష్యామః శితైః శరైః॥4॥

తతో రాజన్మహాయజ్ఞై ర్వివిధైర్భూరిదక్షిణైః
బ్రాహ్మణాంస్తర్పయిష్యామి గోభిరశ్వైర్ధనేన చ॥5॥

విదుర ఉవాచ

శకునీనామిహార్థాయ పాశం భూమావయోజయత్
కశ్చిచ్ఛాకునికస్తాత పూర్వేషామితి శుశ్రుమ॥6॥

తస్మింద్వౌ శకునౌ బద్ధౌ యుగపత్సమపౌరుషౌ
తావుపాదాయ తం పాశం జగ్మతుః ఖచరావుభౌ॥7॥

తౌ విహాయసమాక్రాంతౌ దృష్ట్వా శాకునికస్తదా
అన్వధావదనిర్విణ్ణో యేన యేన స్మ గచ్ఛతః॥8॥

తథా తమనుధావంతం మృగయుం శకునార్థినం
ఆశ్రమస్థో మునిః కశ్చిద్దదర్శాథ కృతాహ్నికః॥9॥

తావంతరిక్షగౌ శీఘ్రమనుయాంతం మహీచరం
శ్లోకేనానేన కౌరవ్య పప్రచ్ఛ స మునిస్తదా॥10॥

విచిత్రమిదమాశ్చర్యం మృగహన్ప్రతిభాతి మే
ప్లవమానౌ హి ఖచరౌ పదాతిరనుధావసి॥11॥

శాకునిక ఉవాచ

పాశమేకముభావేతౌ సహితౌ హరతో మమ
యత్ర వై వివదిష్యేతే తత్ర మే వశమేష్యతః॥12॥

విదుర ఉవాచ

తౌ వివాదమనుప్రాప్తౌ శకునౌ మృత్యుసంధితౌ
విగృహ్య చ సుదుర్బుద్ధీ పృథివ్యాం సంనిపేతతుః॥13॥

తౌ యుధ్యమానౌ సంరబ్ధౌ మృత్యుపాశవశానుగౌ
ఉపసృత్యాపరిజ్ఞాతో జగ్రాహ మృగయుస్తదా॥14॥

ఏవం యే జ్ఞాతయోఽర్థేషు మిథో గచ్ఛంతి విగ్రహం
తేఽమిత్రవశమాయాంతి శకునావివ విగ్రహాత్॥15॥

సంభోజనం సంకథనం సంప్రశ్నోఽథ సమాగమః
ఏతాని జ్ఞాతికార్యాణి న విరోధః కదాచన॥16॥

యస్మిన్కాలే సుమనసః సర్వే వృద్ధానుపాసతే
సింహగుప్తమివారణ్యమప్రధృష్యా భవంతి తే॥17॥

యేఽర్థం సంతతమాసాద్య దీనా ఇవ సమాసతే
శ్రియం తే సంప్రయచ్ఛంతి ద్విషద్భ్యో భరతర్షభ॥18॥

ధూమాయంతే వ్యపేతాని జ్వలంతి సహితాని చ
ధృతరాష్ట్రోల్ముకానీవ జ్ఞాతయో భరతర్షభ॥19॥

ఇదమన్యత్ప్రవక్ష్యామి యథా దృష్టం గిరౌ మయా
శ్రుత్వా తదపి కౌరవ్య యథా శ్రేయస్తథా కురు॥20॥

వయం కిరాతైః సహితా గచ్ఛామో గిరిముత్తరం
బ్రాహ్మణైర్దేవకల్పైశ్చ విద్యాజంభకవాతికైః॥21॥

కుంజభూతం గిరిం సర్వమభితో గంధమాదనం
దీప్యమానౌషధిగణం సిద్ధగంధర్వసేవితం॥22॥

తత్ర పశ్యామహే సర్వే మధు పీతమమాక్షికం
మరుప్రపాతే విషమే నివిష్టం కుంభసంమితం॥23॥

ఆశీవిషై రక్ష్యమాణం కుబేరదయితం భృశం
యత్ప్రాశ్య పురుషో మర్త్యో అమరత్వం నిగచ్ఛతి॥24॥

అచక్షుర్లభతే చక్షుర్వృద్ధో భవతి వై యువా
ఇతి తే కథయంతి స్మ బ్రాహ్మణా జంభసాధకాః॥25॥

తతః కిరాతాస్తద్దృష్ట్వా ప్రార్థయంతో మహీపతే
వినేశుర్విషమే తస్మిన్ససర్పే గిరిగహ్వరే॥26॥

తథైవ తవ పుత్రోఽయం పృథివీమేక ఇచ్ఛతి
మధు పశ్యతి సంమోహాత్ప్రపాతం నానుపశ్యతి॥27॥

దుర్యోధనో యోద్ధుమనాః సమరే సవ్యసాచినా
న చ పశ్యామి తేజోఽస్య విక్రమం వా తథావిధం॥28॥

ఏకేన రథమాస్థాయ పృథివీ యేన నిర్జితా
ప్రతీక్షమాణో యో వీరః క్షమతే వీక్షితం తవ॥29॥

ద్రుపదో మత్స్యరాజశ్చ సంక్రుద్ధశ్చ ధనంజయః
న శేషయేయుః సమరే వాయుయుక్తా ఇవాగ్నయః॥30॥

అంకే కురుష్వ రాజానం ధృతరాష్ట్ర యుధిష్ఠిరం
యుధ్యతోర్హి ద్వయోర్యుద్ధే నైకాంతేన భవేజ్జయః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దుర్యోధన విజానీహి యత్త్వాం వక్ష్యామి పుత్రక
ఉత్పథం మన్యసే మార్గమనభిజ్ఞ ఇవాధ్వగః॥1॥

పంచానాం పాండుపుత్రాణాం యత్తేజః ప్రమిమీషసి
పంచానామివ భూతానాం మహతాం సుమహాత్మనాం॥2॥

యుధిష్ఠిరం హి కౌంతేయం పరం ధర్మమిహాస్థితం
పరాం గతిమసంప్రేక్ష్య న త్వం వేత్తుమిహార్హసి॥3॥

భీమసేనం చ కౌంతేయం యస్య నాస్తి సమో బలే
రణాంతకం తర్కయసే మహావాతమివ ద్రుమః॥4॥

సర్వశస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠం మేరుం శిఖరిణామివ
యుధి గాండీవధన్వానం కో ను యుధ్యేత బుద్ధిమాన్॥5॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పాంచాల్యః కమివాద్య న శాతయేత్
శత్రుమధ్యే శరాన్ముంచందేవరాడశనీమివ॥6॥

సాత్యకిశ్చాపి దుర్ధర్షః సంమతోఽన్ధకవృష్ణిషు
ధ్వంసయిష్యతి తే సేనాం పాండవేయహితే రతః॥7॥

యః పునః ప్రతిమానేన త్రీఁల్లోకానతిరిచ్యతే
తం కృష్ణం పుండరీకాక్షం కో ను యుధ్యేత బుద్ధిమాన్॥8॥

ఏకతో హ్యస్య దారాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ సబాంధవాః
ఆత్మా చ పృథివీ చేయమేకతశ్చ ధనంజయః॥9॥

వాసుదేవోఽపి దుర్ధర్షో యతాత్మా యత్ర పాండవః
అవిషహ్యం పృథివ్యాపి తద్బలం యత్ర కేశవః॥10॥

తిష్ఠ తాత సతాం వాక్యే సుహృదామర్థవాదినాం
వృద్ధం శాంతనవం భీష్మం తితిక్షస్వ పితామహం॥11॥

మాం చ బ్రువాణం శుశ్రూష కురూణామర్థవాదినం
ద్రోణం కృపం వికర్ణం చ మహారాజం చ బాహ్లికం॥12॥

ఏతే హ్యపి యథైవాహం మంతుమర్హసి తాంస్తథా
సర్వే ధర్మవిదో హ్యేతే తుల్యస్నేహాశ్చ భారత॥13॥

యత్తద్విరాటనగరే సహ భ్రాతృభిరగ్రతః
ఉత్సృజ్య గాః సుసంత్రస్తం బలం తే సమశీర్యత॥14॥

యచ్చైవ తస్మిన్నగరే శ్రూయతే మహదద్భుతం
ఏకస్య చ బహూనాం చ పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥15॥

అర్జునస్తత్తథాకార్షీత్కిం పునః సర్వ ఏవ తే
సభ్రాతౄనభిజానీహి వృత్త్యా చ ప్రతిపాదయ॥16॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహాప్రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రః సుయోధనం
పునరేవ మహాభాగః సంజయం పర్యపృచ్ఛత॥1॥

బ్రూహి సంజయ యచ్ఛేషం వాసుదేవాదనంతరం
యదర్జున ఉవాచ త్వాం పరం కౌతూహలం హి మే॥2॥

సంజయ ఉవాచ

వాసుదేవవచః శ్రుత్వా కుంతీపుత్రో ధనంజయః
ఉవాచ కాలే దుర్ధర్షో వాసుదేవస్య శృణ్వతః॥3॥

పితామహం శాంతనవం ధృతరాష్ట్రం చ సంజయ
ద్రోణం కృపం చ కర్ణం చ మహారాజం చ బాహ్లికం॥4॥

ద్రౌణిం చ సోమదత్తం చ శకునిం చాపి సౌబలం
దుఃశాసనం శలం చైవ పురుమిత్రం వివింశతిం॥5॥

వికర్ణం చిత్రసేనం చ జయత్సేనం చ పార్థివం
విందానువిందావావంత్యౌ దుర్ముఖం చాపి కౌరవం॥6॥

సైంధవం దుఃసహం చైవ భూరిశ్రవసమేవ చ
భగదత్తం చ రాజానం జలసంధం చ పార్థివం॥7॥

యే చాప్యన్యే పార్థివాస్తత్ర యోద్ధుం; సమాగతాః కౌరవాణాం ప్రియార్థం
ముమూర్షవః పాండవాగ్నౌ ప్రదీప్తే; సమానీతా ధార్తరాష్ట్రేణ సూత॥8॥

యథాన్యాయం కౌశలం వందనం చ; సమాగతా మద్వచనేన వాచ్యాః
ఇదం బ్రూయాః సంజయ రాజమధ్యే; సుయోధనం పాపకృతాం ప్రధానం॥9॥

అమర్షణం దుర్మతిం రాజపుత్రం; పాపాత్మానం ధార్తరాష్ట్రం సులుబ్ధం
సర్వం మమైతద్వచనం సమగ్రం; సహామాత్యం సంజయ శ్రావయేథాః॥10॥

ఏవం ప్రతిష్ఠాప్య ధనంజయో మాం; తతోఽర్థవద్ధర్మవచ్చాపి వాక్యం
ప్రోవాచేదం వాసుదేవం సమీక్ష్య; పార్థో ధీమాల్లోహితాంతాయతాక్షః॥11॥

యథా శ్రుతం తే వదతో మహాత్మనో; మధుప్రవీరస్య వచః సమాహితం
తథైవ వాచ్యం భవతా హి మద్వచః; సమాగతేషు క్షితిపేషు సర్వశః॥12॥

శరాగ్నిధూమే రథనేమినాదితే; ధనుఃస్రువేణాస్త్రబలాపహారిణా
యథా న హోమః క్రియతే మహామృధే; తథా సమేత్య ప్రయతధ్వమాదృతాః॥13॥

న చేత్ప్రయచ్ఛధ్వమమిత్రఘాతినో; యుధిష్ఠిరస్యాంశమభీప్సితం స్వకం
నయామి వః స్వాశ్వపదాతికుంజరా;న్దిశం పితౄణామశివాం శితైః శరైః॥14॥

తతోఽహమామంత్ర్య చతుర్భుజం హరిం; ధనంజయం చైవ నమస్య సత్వరః
జవేన సంప్రాప్త ఇహామరద్యుతే; తవాంతికం ప్రాపయితుం వచో మహత్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దుర్యోధనే ధార్తరాష్ట్రే తద్వచోఽప్రతినందతి
తూష్ణీంభూతేషు సర్వేషు సముత్తస్థుర్నరేశ్వరాః॥1॥

ఉత్థితేషు మహారాజ పృథివ్యాం సర్వరాజసు
రహితే సంజయం రాజా పరిప్రష్టుం ప్రచక్రమే॥2॥

ఆశంసమానో విజయం తేషాం పుత్రవశానుగః
ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ పాండవానాం చ నిశ్చయం॥3॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

గావల్గణే బ్రూహి నః సారఫల్గు; స్వసేనాయాం యావదిహాస్తి కించిత్
త్వం పాండవానాం నిపుణం వేత్థ సర్వం; కిమేషాం జ్యాయః కిము తేషాం కనీయః||4||

త్వమేతయోః సారవిత్సర్వదర్శీ; ధర్మార్థయోర్నిపుణో నిశ్చయజ్ఞః
స మే పృష్టః సంజయ బ్రూహి సర్వం; యుధ్యమానాః కతరేఽస్మిన్న సంతి||5||

సంజయ ఉవాచ

న త్వాం బ్రూయాం రహితే జాతు కించి;దసూయా హి త్వాం ప్రసహేత రాజన్
ఆనయస్వ పితరం సంశితవ్రతం; గాంధారీం చ మహిషీమాజమీఢ||6||

తౌ తేఽసూయాం వినయేతాం నరేంద్ర; ధర్మజ్ఞౌ తౌ నిపుణౌ నిశ్చయజ్ఞౌ
తయోస్తు త్వాం సంనిధౌ తద్వదేయం; కృత్స్నం మతం వాసుదేవార్జునాభ్యాం||7||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తన్మతమాజ్ఞాయ సంజయస్యాత్మజస్య చ
అభ్యుపేత్య మహాప్రాజ్ఞః కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్||8||

సంపృచ్ఛతే ధృతరాష్ట్రాయ సంజయ; ఆచక్ష్వ సర్వం యావదేషోఽనుయుంక్తే
సర్వం యావద్వేత్థ తస్మిన్యథావ;ద్యాథాతథ్యం వాసుదేవేఽర్జునే చ||9||

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునో వాసుదేవశ్చ ధన్వినౌ పరమార్చితౌ
కామాదన్యత్ర సంభూతౌ సర్వాభావాయ సంమితౌ||1||

ద్యామంతరం సమాస్థాయ యథాయుక్తం మనస్వినః
చక్రం తద్వాసుదేవస్య మాయయా వర్తతే విభో||2||

సాపహ్నవం పాండవేషు పాండవానాం సుసంమతం
సారాసారబలం జ్ఞాత్వా తత్సమాసేన మే శృణు||3||

నరకం శంబరం చైవ కంసం చైద్యం చ మాధవః
జితవాన్ఘోరసంకాశాన్క్రీడన్నివ జనార్దనః||4||

పృథివీం చాంతరిక్షం చ ద్యాం చైవ పురుషోత్తమః
మనసైవ విశిష్టాత్మా నయత్యాత్మవశం వశీ||5||

భూయో భూయో హి యద్రాజన్పృచ్ఛసే పాండవాన్ప్రతి
సారాసారబలం జ్ఞాతుం తన్మే నిగదతః శృణు||6||

ఏకతో వా జగత్కృత్స్నమేకతో వా జనార్దనః
సారతో జగతః కృత్స్నాదతిరిక్తో జనార్దనః||7||

భస్మ కుర్యాజ్జగదిదం మనసైవ జనార్దనః
న తు కృత్స్నం జగచ్ఛక్తం భస్మ కర్తుం జనార్దనం||8||

యతః సత్యం యతో ధర్మో యతో హ్రీరార్జవం యతః
తతో భవతి గోవిందో యతః కృష్ణస్తతో జయః||9||

పృథివీం చాంతరిక్షం చ దివం చ పురుషోత్తమః
విచేష్టయతి భూతాత్మా క్రీడన్నివ జనార్దనః॥10॥

స కృత్వా పాండవాన్సత్రం లోకం సంమోహయన్నివ
అధర్మనిరతాన్మూఢాందగ్ధుమిచ్ఛతి తే సుతాన్॥11॥

కాలచక్రం జగచ్చక్రం యుగచక్రం చ కేశవః
ఆత్మయోగేన భగవాన్పరివర్తయతేఽనిశం॥12॥

కాలస్య చ హి మృత్యోశ్చ జంగమస్థావరస్య చ
ఈశతే భగవానేకః సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥13॥

ఈశన్నపి మహాయోగీ సర్వస్య జగతో హరిః
కర్మాణ్యారభతే కర్తుం కీనాశ ఇవ దుర్బలః॥14॥

తేన వంచయతే లోకాన్మాయాయోగేన కేశవః
యే తమేవ ప్రపద్యంతే న తే ముహ్యంతి మానవాః॥15॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం త్వం మాధవం వేత్థ సర్వలోకమహేశ్వరం
కథమేనం న వేదాహం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

విద్యా రాజన్న తే విద్యా మమ విద్యా న హీయతే
విద్యాహీనస్తమోధ్వస్తో నాభిజానాతి కేశవం॥2॥

విద్యయా తాత జానామి త్రియుగం మధుసూదనం
కర్తారమకృతం దేవం భూతానాం ప్రభవాప్యయం॥3॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

గావల్గణేఽత్ర కా భక్తిర్యా తే నిత్యా జనార్దనే
యయా త్వమభిజానాసి త్రియుగం మధుసూదనం॥4॥

సంజయ ఉవాచ

మాయాం న సేవే భద్రం తే న వృథాధర్మమాచరే
శుద్ధభావం గతో భక్త్యా శాస్త్రాద్వేద్మి జనార్దనం॥5॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దుర్యోధన హృషీకేశం ప్రపద్యస్వ జనార్దనం
ఆప్తో నః సంజయస్తాత శరణం గచ్ఛ కేశవం॥6॥

దుర్యోధన ఉవాచ

భగవాందేవకీపుత్రో లోకం చేన్నిహనిష్యతి
ప్రవదన్నర్జునే సఖ్యం నాహం గచ్ఛేఽద్య కేశవం॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అవాగ్గాంధారి పుత్రస్తే గచ్ఛత్యేష సుదుర్మతిః
ఈర్ష్యుర్దురాత్మా మానీ చ శ్రేయసాం వచనాతిగః॥8॥

గాంధార్యువాచ

ఐశ్వర్యకామ దుష్టాత్మన్వృద్ధానాం శాసనాతిగ
ఐశ్వర్యజీవితే హిత్వా పితరం మాం చ బాలిశ॥9॥

వర్ధయందుర్హృదాం ప్రీతిం మాం చ శోకేన వర్ధయన్
నిహతో భీమసేనేన స్మర్తాసి వచనం పితుః॥10॥

వ్యాస ఉవాచ

దయితోఽసి రాజన్కృష్ణస్య ధృతరాష్ట్ర నిబోధ మే
యస్య తే సంజయో దూతో యస్త్వాం శ్రేయసి యోక్ష్యతే॥11॥

జానాత్యేష హృషీకేశం పురాణం యచ్చ వై నవం
శుశ్రూషమాణమేకాగ్రం మోక్ష్యతే మహతో భయాత్॥12॥

వైచిత్రవీర్య పురుషాః క్రోధహర్షతమోవృతాః
సితా బహువిధైః పాశైర్యే న తుష్టాః స్వకైర్ధనైః॥13॥

యమస్య వశమాయాంతి కామమూఢాః పునః పునః
అంధనేత్రా యథైవాంధా నీయమానాః స్వకర్మభిః॥14॥

ఏష ఏకాయనః పంథా యేన యాంతి మనీషిణః
తం దృష్ట్వా మృత్యుమత్యేతి మహాంస్తత్ర న సజ్జతే॥15॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అంగ సంజయ మే శంస పంథానమకుతోభయం
యేన గత్వా హృషీకేశం ప్రాప్నుయాం శాంతిముత్తమాం॥16॥

సంజయ ఉవాచ

నాకృతాత్మా కృతాత్మానం జాతు విద్యాజ్జనార్దనం
ఆత్మనస్తు క్రియోపాయో నాన్యత్రేంద్రియనిగ్రహాత్॥17॥

ఇంద్రియాణాముదీర్ణానాం కామత్యాగోఽప్రమాదతః
అప్రమాదోఽవిహింసా చ జ్ఞానయోనిరసంశయం॥18॥

ఇంద్రియాణాం యమే యత్తో భవ రాజన్నతంద్రితః
బుద్ధిశ్చ మా తే చ్యవతు నియచ్ఛైతాం యతస్తతః॥19॥

ఏతజ్జ్ఞానం విదుర్విప్రా ధ్రువమింద్రియధారణం
ఏతజ్జ్ఞానం చ పంథాశ్చ యేన యాంతి మనీషిణః॥20॥

అప్రాప్యః కేశవో రాజన్నింద్రియైరజితైర్నృభిః
ఆగమాధిగతో యోగాద్వశీ తత్త్వే ప్రసీదతి ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భూయో మే పుండరీకాక్షం సంజయాచక్ష్వ పృచ్ఛతే
నామకర్మార్థవిత్తాత ప్రాప్నుయాం పురుషోత్తమం ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రుతం మే తస్య దేవస్య నామనిర్వచనం శుభం
యావత్తత్రాభిజానేఽహమప్రమేయో హి కేశవః ॥2॥

వసనాత్సర్వభూతానాం వసుత్వాద్దేవయోనితః
వాసుదేవస్తతో వేద్యో వృషత్వాద్వృష్ణిరుచ్యతే ॥3॥

మౌనాద్ధ్యానాచ్చ యోగాచ్చ విద్ధి భారత మాధవం
సర్వతత్త్వలయాచ్చైవ మధుహా మధుసూదనః ॥4॥

కృషిర్భూవాచకః శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః
కృష్ణస్తద్భావయోగాచ్చ కృష్ణో భవతి శాశ్వతః ॥5॥

పుండరీకం పరం ధామ నిత్యమక్షయమక్షరం
తద్భావాత్పుండరీకాక్షో దస్యుత్రాసాజ్జనార్దనః ॥6॥

యతః సత్త్వం న చ్యవతే యచ్చ సత్త్వాన్న హీయతే
సత్త్వతః సాత్వతస్తస్మాదార్షభాద్వృషభేక్షణః ॥7॥

న జాయతే జనిత్ర్యాం యదజస్తస్మాదనీకజిత్
దేవానాం స్వప్రకాశత్వాద్దమాద్దామోదరం విదుః ॥8॥

హర్షాత్సౌఖ్యాత్సుఖైశ్వర్యాద్ధృషీకేశత్వమశ్నుతే
బాహుభ్యాం రోదసీ బిభ్రన్మహాబాహురితి స్మృతః ॥9॥

అధో న క్షీయతే జాతు యస్మాత్తస్మాదధోక్షజః
నరాణామయనాచ్చాపి తేన నారాయణః స్మృతః
పూరణాత్సదనాచ్చైవ తతోఽసౌ పురుషోత్తమః ॥10॥

అసతశ్చ సతశ్చైవ సర్వస్య ప్రభవాప్యయాత్
సర్వస్య చ సదా జ్ఞానాత్సర్వమేనం ప్రచక్షతే ॥11॥

సత్యే ప్రతిష్ఠితః కృష్ణః సత్యమత్ర ప్రతిష్ఠితం
సత్యాత్సత్యం చ గోవిందస్తస్మాత్సత్యోఽపి నామతః ॥12॥

విష్ణుర్విక్రమణాదేవ జయనాజ్జిష్ణురుచ్యతే
శాశ్వతత్వాదనంతశ్చ గోవిందో వేదనాద్గవాం ॥13॥

అతత్త్వం కురుతే తత్త్వం తేన మోహయతే ప్రజాః
ఏవంవిధో ధర్మనిత్యో భగవాన్మునిభిః సహ
ఆగంతా హి మహాబాహురానృశంస్యార్థమచ్యుతః ॥14॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

చక్షుష్మతాం వై స్పృహయామి సంజయ; ద్రక్ష్యంతి యే వాసుదేవం సమీపే
విభ్రాజమానం వపుషా పరేణ; ప్రకాశయంతం ప్రదిశో దిశశ్చ॥1॥

ఈరయంతం భారతీం భారతానా;మభ్యర్చనీయాం శంకరీం సృంజయానాం
బుభూషద్భిర్గ్రహణీయామనింద్యాం; పరాసూనామగ్రహణీయరూపాం॥2॥

సముద్యంతం సాత్వతమేకవీరం; ప్రణేతారమృషభం యాదవానాం
నిహంతారం క్షోభణం శాత్రవాణాం; ముష్ణంతం చ ద్విషతాం వై యశాంసి॥3॥

ద్రష్టారో హి కురవస్తం సమేతా; మహాత్మానం శత్రుహణం వరేణ్యం
బ్రువంతం వాచమనృశంసరూపాం; వృష్ణిశ్రేష్ఠం మోహయంతం మదీయాన్॥4॥

ఋషిం సనాతనతమం విపశ్చితం; వాచః సముద్రం కలశం యతీనాం
అరిష్టనేమిం గరుడం సుపర్ణం; పతిం ప్రజానాం భువనస్య ధామ॥5॥

సహస్రశీర్షం పురుషం పురాణ;మనాదిమధ్యాంతమనంతకీర్తిం
శుక్రస్య ధాతారమజం జనిత్రం; పరం పరేభ్యః శరణం ప్రపద్యే॥6॥

త్రైలోక్యనిర్మాణకరం జనిత్రం; దేవాసురాణామథ నాగరక్షసాం
నరాధిపానాం విదుషాం ప్రధాన;మింద్రానుజం తం శరణం ప్రపద్యే॥7॥

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సంజయే ప్రతియాతే తు ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
అభ్యభాషత దాశార్హమృషభం సర్వసాత్వతాం॥1॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తో మిత్రాణాం మే జనార్దన
న చ త్వదన్యం పశ్యామి యో న ఆపత్సు తారయేత్॥2॥

త్వాం హి మాధవ సంశ్రిత్య నిర్భయా మోహదర్పితం
ధార్తరాష్ట్రం సహామాత్యం స్వమంశమనుయుంజ్మహే॥3॥

యథా హి సర్వాస్వాపత్సు పాసి వృష్ణీనరిందమ
తథా తే పాండవా రక్ష్యాః పాహ్యస్మాన్మహతో భయాత్॥4॥

భగవానువాచ

అయమస్మి మహాబాహో బ్రూహి యత్తే వివక్షితం
కరిష్యామి హి తత్సర్వం యత్త్వం వక్ష్యసి భారత॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం తే ధృతరాష్ట్రస్య సపుత్రస్య చికీర్షితం
ఏతద్ధి సకలం కృష్ణ సంజయో మాం యదబ్రవీత్॥6॥

తన్మతం ధృతరాష్ట్రస్య సోఽస్యాత్మా వివృతాంతరః
యథోక్తం దూత ఆచష్టే వధ్యః స్యాదన్యథా బ్రువన్॥7॥

అప్రదానేన రాజ్యస్య శాంతిమస్మాసు మార్గతి
లుబ్ధః పాపేన మనసా చరన్నసమమాత్మనః॥8॥

యత్తద్ద్వాదశ వర్షాణి వనే నిర్వ్యుషితా వయం
ఛద్మనా శరదం చైకాం ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥9॥

స్థాతా నః సమయే తస్మింధృతరాష్ట్ర ఇతి ప్రభో
నాహాస్మ సమయం కృష్ణ తద్ధి నో బ్రాహ్మణా విదుః॥10॥

వృద్ధో రాజా ధృతరాష్ట్రః స్వధర్మం నానుపశ్యతి
పశ్యన్వా పుత్రగృద్ధిత్వాన్మందస్యాన్వేతి శాసనం॥11॥

సుయోధనమతే తిష్ఠన్రాజాస్మాసు జనార్దన
మిథ్యా చరతి లుబ్ధః సంశ్చరన్ప్రియమివాత్మనః॥12॥

ఇతో దుఃఖతరం కిం ను యత్రాహం మాతరం తతః
సంవిధాతుం న శక్నోమి మిత్రాణాం వా జనార్దన॥13॥

కాశిభిశ్చేదిపాంచాలైర్మత్స్యైశ్చ మధుసూదన
భవతా చైవ నాథేన పంచ గ్రామా వృతా మయా॥14॥

కుశస్థలం వృకస్థలమాసందీ వారణావతం
అవసానం చ గోవింద కించిదేవాత్ర పంచమం॥15॥

పంచ నస్తాత దీయంతాం గ్రామా వా నగరాణి వా
వసేమ సహితా యేషు మా చ నో భరతా నశన్॥16॥

న చ తానపి దుష్టాత్మా ధార్తరాష్ట్రోఽనుమన్యతే
స్వామ్యమాత్మని మత్వాసావతో దుఃఖతరం ను కిం॥17॥

కులే జాతస్య వృద్ధస్య పరవిత్తేషు గృధ్యతః
లోభః ప్రజ్ఞానమాహంతి ప్రజ్ఞా హంతి హతా హ్రియం॥18॥

హ్రీర్హతా బాధతే ధర్మం ధర్మో హంతి హతః శ్రియం
శ్రీర్హతా పురుషం హంతి పురుషస్యాస్వతా వధః॥19॥

అస్వతో హి నివర్తంతే జ్ఞాతయః సుహృదర్త్విజః
అపుష్పాదఫలాద్వృక్షాద్యథా తాత పతత్రిణః॥20॥

ఏతచ్చ మరణం తాత యదస్మాత్పతితాదివ
జ్ఞాతయో వినివర్తంతే ప్రేతసత్త్వాదివాసవః॥21॥

నాతః పాపీయసీం కాంచిదవస్థాం శంబరోఽబ్రవీత్
యత్ర నైవాద్య న ప్రాతర్భోజనం ప్రతిదృశ్యతే॥22॥

ధనమాహుః పరం ధర్మం ధనే సర్వం ప్రతిష్ఠితం
జీవంతి ధనినో లోకే మృతా యే త్వధనా నరాః॥23॥

యే ధనాదపకర్షంతి నరం స్వబలమాశ్రితాః
తే ధర్మమర్థం కామం చ ప్రమథ్నంతి నరం చ తం॥24॥

ఏతామవస్థాం ప్రాప్యైకే మరణం వవ్రిరే జనాః
గ్రామాయైకే వనాయైకే నాశాయైకే ప్రవవ్రజుః॥25॥

ఉన్మాదమేకే పుష్యంతి యాంత్యన్యే ద్విషతాం వశం
దాస్యమేకే నిగచ్ఛంతి పరేషామర్థహేతునా॥26॥

ఆపదేవాస్య మరణాత్పురుషస్య గరీయసీ
శ్రియో వినాశస్తద్ధ్యస్య నిమిత్తం ధర్మకామయోః॥27॥

యదస్య ధర్మ్యం మరణం శాశ్వతం లోకవర్త్మ తత్
సమంతాత్సర్వభూతానాం న తదత్యేతి కశ్చన॥28॥

న తథా బాధ్యతే కృష్ణ ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః
యథా భద్రాం శ్రియం ప్రాప్య తయా హీనః సుఖైధితః॥29॥

స తదాత్మాపరాధేన సంప్రాప్తో వ్యసనం మహత్
సేంద్రాన్గర్హయతే దేవాన్నాత్మానం చ కథంచన॥30॥

న చాస్మిన్సర్వశాస్త్రాణి ప్రతరంతి నిగర్హణాం
సోఽభిక్రుధ్యతి భృత్యానాం సుహృదశ్చాభ్యసూయతి॥31॥

తం తదా మన్యురేవైతి స భూయః సంప్రముహ్యతి
స మోహవశమాపన్నః క్రూరం కర్మ నిషేవతే॥32॥

పాపకర్మాత్యయాయైవ సంకరం తేన పుష్యతి
సంకరో నరకాయైవ సా కాష్ఠా పాపకర్మణాం॥33॥

న చేత్ప్రబుధ్యతే కృష్ణ నరకాయైవ గచ్ఛతి
తస్య ప్రబోధః ప్రజ్ఞైవ ప్రజ్ఞాచక్షుర్న రిష్యతి॥34॥

ప్రజ్ఞాలాభే హి పురుషః శాస్త్రాణ్యేవాన్వవేక్షతే
శాస్త్రనిత్యః పునర్ధర్మం తస్య హ్రీరంగముత్తమం॥35॥

హ్రీమాన్హి పాపం ప్రద్వేష్టి తస్య శ్రీరభివర్ధతే
శ్రీమాన్స యావద్భవతి తావద్భవతి పూరుషః॥36॥

ధర్మనిత్యః ప్రశాంతాత్మా కార్యయోగవహః సదా
నాధర్మే కురుతే బుద్ధిం న చ పాపేషు వర్తతే॥37॥

అహ్రీకో వా విమూఢో వా నైవ స్త్రీ న పునః పుమాన్
నాస్యాధికారో ధర్మేఽస్తి యథా శూద్రస్తథైవ సః॥38॥

హ్రీమానవతి దేవాంశ్చ పితౄనాత్మానమేవ చ
తేనామృతత్వం వ్రజతి సా కాష్ఠా పుణ్యకర్మణాం॥39॥

తదిదం మయి తే దృష్టం ప్రత్యక్షం మధుసూదన
యథా రాజ్యాత్పరిభ్రష్టో వసామి వసతీరిమాః॥40॥

తే వయం న శ్రియం హాతుమలం న్యాయేన కేనచిత్
అత్ర నో యతమానానాం వధశ్చేదపి సాధు తత్॥41॥

తత్ర నః ప్రథమః కల్పో యద్వయం తే చ మాధవ
ప్రశాంతాః సమభూతాశ్చ శ్రియం తామశ్నువీమహి॥42॥

తత్రైషా పరమా కాష్ఠా రౌద్రకర్మక్షయోదయా
యద్వయం కౌరవాన్హత్వా తాని రాష్ట్రాణ్యశీమహి॥43॥

యే పునః స్యురసంబద్ధా అనార్యాః కృష్ణ శత్రవః
తేషామప్యవధః కార్యః కిం పునర్యే స్యురీదృశాః॥44॥

జ్ఞాతయశ్చ హి భూయిష్ఠాః సహాయా గురవశ్చ నః
తేషాం వధోఽతిపాపీయాన్కిం ను యుద్ధేఽస్తి శోభనం॥45॥

పాపః క్షత్రియధర్మోఽయం వయం చ క్షత్రబాంధవాః
స నః స్వధర్మోఽధర్మో వా వృత్తిరన్యా విగర్హితా॥46॥

శూద్రః కరోతి శుశ్రూషాం వైశ్యా విపణిజీవినః
వయం వధేన జీవామః కపాలం బ్రాహ్మణైర్వృతం॥47॥

క్షత్రియః క్షత్రియం హంతి మత్స్యో మత్స్యేన జీవతి
శ్వా శ్వానం హంతి దాశార్హ పశ్య ధర్మో యథాగతః॥48॥

యుద్ధే కృష్ణ కలిర్నిత్యం ప్రాణాః సీదంతి సంయుగే
బలం తు నీతిమాత్రాయ హఠే జయపరాజయౌ॥49॥

నాత్మచ్ఛందేన భూతానాం జీవితం మరణం తథా
నాప్యకాలే సుఖం ప్రాప్యం దుఃఖం వాపి యదూత్తమ ॥50॥

ఏకో హ్యపి బహూన్హంతి ఘ్నంత్యేకం బహవోఽప్యుత
శూరం కాపురుషో హంతి అయశస్వీ యశస్వినం ॥51॥

జయశ్చైవోభయోర్దృష్ట ఉభయోశ్చ పరాజయః
తథైవాపచయో దృష్టో వ్యపయానే క్షయవ్యయౌ ॥52॥

సర్వథా వృజినం యుద్ధం కో ఘ్నన్న ప్రతిహన్యతే
హతస్య చ హృషీకేశ సమౌ జయపరాజయౌ ॥53॥

పరాజయశ్చ మరణాన్మన్యే నైవ విశిష్యతే
యస్య స్యాద్విజయః కృష్ణ తస్యాప్యపచయో ధ్రువం ॥54॥

అంతతో దయితం ఘ్నంతి కేచిదప్యపరే జనాః
తస్యాంగ బలహీనస్య పుత్రాన్భ్రాతౄనపశ్యతః
నిర్వేదో జీవితే కృష్ణ సర్వతశ్చోపజాయతే ॥55॥

యే హ్యేవ వీరా హ్రీమంత ఆర్యాః కరుణవేదినః
త ఏవ యుద్ధే హన్యంతే యవీయాన్ముచ్యతే జనః ॥56॥

హత్వాప్యనుశయో నిత్యం పరానపి జనార్దన
అనుబంధశ్చ పాపోఽత్ర శేషశ్చాప్యవశిష్యతే ॥57॥

శేషో హి బలమాసాద్య న శేషమవశేషయేత్
సర్వోచ్ఛేదే చ యతతే వైరస్యాంతవిధిత్సయా ॥58॥

జయో వైరం ప్రసృజతి దుఃఖమాస్తే పరాజితః
సుఖం ప్రశాంతః స్వపితి హిత్వా జయపరాజయౌ ॥59॥

జాతవైరశ్చ పురుషో దుఃఖం స్వపితి నిత్యదా
అనిర్వృతేన మనసా ససర్ప ఇవ వేశ్మని ॥60॥

ఉత్సాదయతి యః సర్వం యశసా స వియుజ్యతే
అకీర్తిం సర్వభూతేషు శాశ్వతీం స నియచ్ఛతి ॥61॥

న హి వైరాణి శామ్యంతి దీర్ఘకాలకృతాన్యపి
ఆఖ్యాతారశ్చ విద్యంతే పుమాంశ్చోత్పద్యతే కులే ॥62॥

న చాపి వైరం వైరేణ కేశవ వ్యుపశామ్యతి
హవిషాగ్నిర్యథా కృష్ణ భూయ ఏవాభివర్ధతే ॥63॥

అతోఽన్యథా నాస్తి శాంతిర్నిత్యమంతరమంతతః
అంతరం లిప్సమానానామయం దోషో నిరంతరః ॥64॥

పౌరుషేయో హి బలవానాధిర్హృదయబాధనః
తస్య త్యాగేన వా శాంతిర్నివృత్త్యా మనసోఽపి వా ॥65॥

అథ వా మూలఘాతేన ద్విషతాం మధుసూదన
ఫలనిర్వృత్తిరిద్ధా స్యాత్తన్నృశంసతరం భవేత్ ॥66॥

యా తు త్యాగేన శాంతిః స్యాత్తదృతే వధ ఏవ సః
సంశయాచ్చ సముచ్ఛేదాద్ద్విషతామాత్మనస్తథా ॥67॥

న చ త్యక్తుం తదిచ్ఛామో న చేచ్ఛామః కులక్షయం
అత్ర యా ప్రణిపాతేన శాంతిః సైవ గరీయసీ ॥68॥

సర్వథా యతమానానామయుద్ధమభికాంక్షతాం
సాంత్వే ప్రతిహతే యుద్ధం ప్రసిద్ధమపరాక్రమం ॥69॥

ప్రతిఘాతేన సాంత్వస్య దారుణం సంప్రవర్తతే
తచ్ఛునామివ గోపాదే పండితైరుపలక్షితం ॥70॥

లాంగూలచాలనం క్ష్వేడః ప్రతిరావో వివర్తనం
దంతదర్శనమారావస్తతో యుద్ధం ప్రవర్తతే ॥71॥

తత్ర యో బలవాన్కృష్ణ జిత్వా సోఽత్తి తదామిషం
ఏవమేవ మనుష్యేషు విశేషో నాస్తి కశ్చన ॥72॥

సర్వథా త్వేతదుచితం దుర్బలేషు బలీయసాం
అనాదరో విరోధశ్చ ప్రణిపాతీ హి దుర్బలః ॥73॥

పితా రాజా చ వృద్ధశ్చ సర్వథా మానమర్హతి
తస్మాన్మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ ధృతరాష్ట్రో జనార్దన ॥74॥

పుత్రస్నేహస్తు బలవాంధృతరాష్ట్రస్య మాధవ
స పుత్రవశమాపన్నః ప్రణిపాతం ప్రహాస్యతి ॥75॥

తత్ర కిం మన్యసే కృష్ణ ప్రాప్తకాలమనంతరం
కథమర్థాచ్చ ధర్మాచ్చ న హీయేమహి మాధవ ॥76॥

ఈదృశే హ్యర్థకృచ్ఛ్రేఽస్మిన్కమన్యం మధుసూదన
ఉపసంప్రష్టుమర్హామి త్వామృతే పురుషోత్తమ ॥77॥

ప్రియశ్చ ప్రియకామశ్చ గతిజ్ఞః సర్వకర్మణాం
కో హి కృష్ణాస్తి నస్త్వాదృక్సర్వనిశ్చయవిత్సుహృత్ ॥78॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ ధర్మరాజం జనార్దనః
ఉభయోరేవ వామర్థే యాస్యామి కురుసంసదం ॥79॥

శమం తత్ర లభేయం చేద్యుష్మదర్థమహాపయన్
పుణ్యం మే సుమహద్రాజంశ్చరితం స్యాన్మహాఫలం ॥80॥

మోచయేయం మృత్యుపాశాత్సంరబ్ధాన్కురుసృంజయాన్
పాండవాంధార్తరాష్ట్రాంశ్చ సర్వాం చ పృథివీమిమాం ॥81॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న మమైతన్మతం కృష్ణ యత్త్వం యాయాః కురూన్ప్రతి
సుయోధనః సూక్తమపి న కరిష్యతి తే వచః ॥82॥

సమేతం పార్థివం క్షత్రం సుయోధనవశానుగం
తేషాం మధ్యావతరణం తవ కృష్ణ న రోచయే ॥83॥

న హి నః ప్రీణయేద్ద్రవ్యం న దేవత్వం కుతః సుఖం
న చ సర్వామరైశ్వర్యం తవ రోధేన మాధవ ॥84॥

భగవానువాచ

జానామ్యేతాం మహారాజ ధార్తరాష్ట్రస్య పాపతాం
అవాచ్యాస్తు భవిష్యామః సర్వలోకే మహీక్షితాం ॥85॥

న చాపి మమ పర్యాప్తాః సహితాః సర్వపార్థివాః
క్రుద్ధస్య ప్రముఖే స్థాతుం సింహస్యేవేతరే మృగాః ॥86॥

అథ చేత్తే ప్రవర్తేరన్మయి కించిదసాంప్రతం
నిర్దహేయం కురూన్సర్వానితి మే ధీయతే మతిః॥87॥

న జాతు గమనం తత్ర భవేత్పార్థ నిరర్థకం
అర్థప్రాప్తిః కదాచిత్స్యాదంతతో వాప్యవాచ్యతా॥88॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యత్తుభ్యం రోచతే కృష్ణ స్వస్తి ప్రాప్నుహి కౌరవాన్
కృతార్థం స్వస్తిమంతం త్వాం ద్రక్ష్యామి పునరాగతం॥89॥

విష్వక్సేన కురూన్గత్వా భారతాఞ్శమయేః ప్రభో
యథా సర్వే సుమనసః సహ స్యామః సుచేతసః॥90॥

భ్రాతా చాసి సఖా చాసి బీభత్సోర్మమ చ ప్రియః
సౌహృదేనావిశంక్యోఽసి స్వస్తి ప్రాప్నుహి భూతయే॥91॥

అస్మాన్వేత్థ పరాన్వేత్థ వేత్థార్థం వేత్థ భాషితం
యద్యదస్మద్ధితం కృష్ణ తత్తద్వాచ్యః సుయోధనః॥92॥

యద్యద్ధర్మేణ సంయుక్తముపపద్యేద్ధితం వచః
తత్తత్కేశవ భాషేథాః సాంత్వం వా యది వేతరత్॥93॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

భగవానువాచ

సంజయస్య శ్రుతం వాక్యం భవతశ్చ శ్రుతం మయా
సర్వం జానామ్యభిప్రాయం తేషాం చ భవతశ్చ యః॥1॥

తవ ధర్మాశ్రితా బుద్ధిస్తేషాం వైరాశ్రితా మతిః
యదయుద్ధేన లభ్యేత తత్తే బహుమతం భవేత్॥2॥

న చ తన్నైష్ఠికం కర్మ క్షత్రియస్య విశాం పతే
ఆహురాశ్రమిణః సర్వే యద్భైక్షం క్షత్రియశ్చరేత్॥3॥

జయో వధో వా సంగ్రామే ధాత్రా దిష్టః సనాతనః
స్వధర్మః క్షత్రియస్యైష కార్పణ్యం న ప్రశస్యతే॥4॥

న హి కార్పణ్యమాస్థాయ శక్యా వృత్తిర్యుధిష్ఠిర
విక్రమస్వ మహాబాహో జహి శత్రూనరిందమ॥5॥

అతిగృద్ధాః కృతస్నేహా దీర్ఘకాలం సహోషితాః
కృతమిత్రాః కృతబలా ధార్తరాష్ట్రాః పరంతప॥6॥

న పర్యాయోఽస్తి యత్సామ్యం త్వయి కుర్యుర్విశాం పతే
బలవత్తాం హి మన్యంతే భీష్మద్రోణకృపాదిభిః॥7॥

యావచ్చ మార్దవేనైతాన్రాజన్నుపచరిష్యసి
తావదేతే హరిష్యంతి తవ రాజ్యమరిందమ॥8॥

నానుక్రోశాన్న కార్పణ్యాన్న చ ధర్మార్థకారణాత్
అలం కర్తుం ధార్తరాష్ట్రాస్తవ కామమరిందమ॥9॥

ఏతదేవ నిమిత్తం తే పాండవాస్తు యథా త్వయి
నాన్వతప్యంత కౌపీనం తావత్కృత్వాపి దుష్కరం॥10॥

పితామహస్య ద్రోణస్య విదురస్య చ ధీమతః
పశ్యతాం కురుముఖ్యానాం సర్వేషామేవ తత్త్వతః॥11॥

దానశీలం మృదుం దాంతం ధర్మకామమనువ్రతం
యత్త్వాముపధినా రాజంద్యూతేనావంచయత్తదా
న చాపత్రపతే పాపో నృశంసస్తేన కర్మణా॥12॥

తథాశీలసమాచారే రాజన్మా ప్రణయం కృథాః
వధ్యాస్తే సర్వలోకస్య కిం పునస్తవ భారత॥13॥

వాగ్భిస్త్వప్రతిరూపాభిరతుదత్సకనీయసం
శ్లాఘమానః ప్రహృష్టః సన్భాషతే భ్రాతృభిః సహ॥14॥

ఏతావత్పాండవానాం హి నాస్తి కించిదిహ స్వకం
నామధేయం చ గోత్రం చ తదప్యేషాం న శిష్యతే॥15॥

కాలేన మహతా చైషాం భవిష్యతి పరాభవః
ప్రకృతిం తే భజిష్యంతి నష్టప్రకృతయో జనాః॥16॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ పరుషా వాచః స సముదీరయన్
శ్లాఘతే జ్ఞాతిమధ్యే స్మ త్వయి ప్రవ్రజితే వనం॥17॥

యే తత్రాసన్సమానీతాస్తే దృష్ట్వా త్వామనాగసం
అశ్రుకంఠా రుదంతశ్చ సభాయామాసతే తదా॥18॥

న చైనమభ్యనందంస్తే రాజానో బ్రాహ్మణైః సహ
సర్వే దుర్యోధనం తత్ర నిందంతి స్మ సభాసదః॥19॥

కులీనస్య చ యా నిందా వధశ్చామిత్రకర్శన
మహాగుణో వధో రాజన్న తు నిందా కుజీవికా॥20॥

తదైవ నిహతో రాజన్యదైవ నిరపత్రపః
నిందితశ్చ మహారాజ పృథివ్యాం సర్వరాజసు॥21॥

ఈషత్కార్యో వధస్తస్య యస్య చారిత్రమీదృశం
ప్రస్కంభనప్రతిస్తబ్ధశ్ఛిన్నమూల ఇవ ద్రుమః॥22॥

వధ్యః సర్ప ఇవానార్యః సర్వలోకస్య దుర్మతిః
జహ్యేనం త్వమమిత్రఘ్న మా రాజన్విచికిత్సిథాః॥23॥

సర్వథా త్వత్క్షమం చైతద్రోచతే చ మమానఘ
యత్త్వం పితరి భీష్మే చ ప్రణిపాతం సమాచరేః॥24॥

అహం తు సర్వలోకస్య గత్వా ఛేత్స్యామి సంశయం
యేషామస్తి ద్విధాభావో రాజందుర్యోధనం ప్రతి॥25॥

మధ్యే రాజ్ఞామహం తత్ర ప్రాతిపౌరుషికాన్గుణాన్
తవ సంకీర్తయిష్యామి యే చ తస్య వ్యతిక్రమాః॥26॥

బ్రువతస్తత్ర మే వాక్యం ధర్మార్థసహితం హితం
నిశమ్య పార్థివాః సర్వే నానాజనపదేశ్వరాః॥27॥

త్వయి సంప్రతిపత్స్యంతే ధర్మాత్మా సత్యవాగితి
తస్మింశ్చాధిగమిష్యంతి యథా లోభాదవర్తత॥28॥

గర్హయిష్యామి చైవైనం పౌరజానపదేష్వపి
వృద్ధబాలానుపాదాయ చాతుర్వర్ణ్యసమాగమే॥29॥

శమం చేద్యాచమానస్త్వం న ధర్మం తత్ర లప్స్యసే
కురూన్విగర్హయిష్యంతి ధృతరాష్ట్రం చ పార్థివాః॥30॥

తస్మిల్లోకపరిత్యక్తే కిం కార్యమవశిష్యతే
హతే దుర్యోధనే రాజన్యదన్యత్ప్రియతామితి॥31॥

యాత్వా చాహం కురూన్సర్వాన్యుష్మదర్థమహాపయన్
యతిష్యే ప్రశమం కర్తుం లక్షయిష్యే చ చేష్టితం॥32॥

కౌరవాణాం ప్రవృత్తిం చ గత్వా యుద్ధాధికారికాం
నిశామ్య వినివర్తిష్యే జయాయ తవ భారత॥33॥

సర్వథా యుద్ధమేవాహమాశంసామి పరైః సహ
నిమిత్తాని హి సర్వాణి తథా ప్రాదుర్భవంతి మే॥34॥

మృగాః శకుంతాశ్చ వదంతి ఘోరం; హస్త్యశ్వముఖ్యేషు నిశాముఖేషు
ఘోరాణి రూపాణి తథైవ చాగ్నిః;ర్వర్ణాన్బహూన్పుష్యతి ఘోరరూపాన్
మనుష్యలోకక్షపణోఽథ ఘోరో; నో చేదనుప్రాప్త ఇహాంతకః స్యాత్॥35॥

శస్త్రాణి పత్రం కవచాన్రథాంశ్చ; నాగాంధ్వజాంశ్చ ప్రతిపాదయిత్వా
యోధాశ్చ సర్వే కృతనిశ్రమాస్తే; భవంతు హస్త్యశ్వరథేషు యత్తాః
సాంగ్రామికం తే యదుపార్జనీయం; సర్వం సమగ్రం కురు తన్నరేంద్ర॥36॥

దుర్యోధనో న హ్యలమద్య దాతుం; జీవంస్తవైతన్నృపతే కథంచిత్
యత్తే పురస్తాదభవత్సమృద్ధం; ద్యూతే హృతం పాండవముఖ్య రాజ్యం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

భీమసేన ఉవాచ

యథా యథైవ శాంతిః స్యాత్కురూణాం మధుసూదన
తథా తథైవ భాషేథా మా స్మ యుద్ధేన భీషయేః॥1॥

అమర్షీ నిత్యసంరబ్ధః శ్రేయోద్వేషీ మహామనాః
నోగ్రం దుర్యోధనో వాచ్యః సామ్నైవైనం సమాచరేః॥2॥

ప్రకృత్యా పాపసత్త్వశ్చ తుల్యచేతాశ్చ దస్యుభిః
ఐశ్వర్యమదమత్తశ్చ కృతవైరశ్చ పాండవైః॥3॥

అదీర్ఘదర్శీ నిష్ఠూరీ క్షేప్తా క్రూరపరాక్రమః
దీర్ఘమన్యురనేయశ్చ పాపాత్మా నికృతిప్రియః॥4॥

మ్రియేతాపి న భజ్యేత నైవ జహ్యాత్స్వకం మతం
తాదృశేన శమం కృష్ణ మన్యే పరమదుష్కరం॥5॥

సుహృదామప్యవాచీనస్త్యక్తధర్మః ప్రియానృతః
ప్రతిహంత్యేవ సుహృదాం వాచశ్చైవ మనాంసి చ॥6॥

స మన్యువశమాపన్నః స్వభావం దుష్టమాస్థితః
స్వభావాత్పాపమన్వేతి తృణైస్తున్న ఇవోరగః॥7॥

దుర్యోధనో హి యత్సేనః సర్వథా విదితస్తవ
యచ్ఛీలో యత్స్వభావశ్చ యద్బలో యత్పరాక్రమః॥8॥

పురా ప్రసన్నాః కురవః సహపుత్రాస్తథా వయం
ఇంద్రజ్యేష్ఠా ఇవాభూమ మోదమానాః సబాంధవాః॥9॥

దుర్యోధనస్య క్రోధేన భారతా మధుసూదన
ధక్ష్యంతే శిశిరాపాయే వనానీవ హుతాశనైః॥10॥

అష్టాదశేమే రాజానః ప్రఖ్యాతా మధుసూదన
యే సముచ్చిచ్ఛిదుర్జ్ఞాతీన్సుహృదశ్చ సబాంధవాన్॥11॥

అసురాణాం సమృద్ధానాం జ్వలతామివ తేజసా
పర్యాయకాలే ధర్మస్య ప్రాప్తే బలిరజాయత ॥12॥

హైహయానాముదావర్తో నీపానాం జనమేజయః
బహులస్తాలజంఘానాం కృమీణాముద్ధతో వసుః ॥13॥

అజబిందుః సువీరాణాం సురాష్ట్రాణాం కుశర్ద్ధికః
అర్కజశ్చ బలీహానాం చీనానాం ధౌతమూలకః ॥14॥

హయగ్రీవో విదేహానాం వరప్రశ్చ మహౌజసాం
బాహుః సుందరవేగానాం దీప్తాక్షాణాం పురూరవాః ॥15॥

సహజశ్చేదిమత్స్యానాం ప్రచేతానాం బృహద్బలః
ధారణశ్చేంద్రవత్సానాం ముకుటానాం విగాహనః ॥16॥

శమశ్చ నందివేగానామిత్యేతే కులపాంసనాః
యుగాంతే కృష్ణ సంభూతాః కులేషు పురుషాధమాః ॥17॥

అప్యయం నః కురూణాం స్యాద్యుగాంతే కాలసంభృతః
దుర్యోధనః కులాంగారో జఘన్యః పాపపూరుషః ॥18॥

తస్మాన్మృదు శనైరేనం బ్రూయా ధర్మార్థసంహితం
కామానుబంధబహులం నోగ్రముగ్రపరాక్రమం ॥19॥

అపి దుర్యోధనం కృష్ణ సర్వే వయమధశ్చరాః
నీచైర్భూత్వానుయాస్యామో మా స్మ నో భరతా నశన్ ॥20॥

అప్యుదాసీనవృత్తిః స్యాద్యథా నః కురుభిః సహ
వాసుదేవ తథా కార్యం న కురూననయః స్పృశేత్ ॥21॥

వాచ్యః పితామహో వృద్ధో యే చ కృష్ణ సభాసదః
భ్రాతౄణామస్తు సౌభ్రాత్రం ధార్తరాష్ట్రః ప్రశామ్యతాం ॥22॥

అహమేతద్బ్రవీమ్యేవం రాజా చైవ ప్రశంసతి
అర్జునో నైవ యుద్ధార్థీ భూయసీ హి దయార్జునే ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాబాహుః కేశవః ప్రహసన్నివ
అభూతపూర్వం భీమస్య మార్దవోపగతం వచః ॥1॥

గిరేరివ లఘుత్వం తచ్ఛీతత్వమివ పావకే
మత్వా రామానుజః శౌరిః శార్ఙ్గధన్వా వృకోదరం ॥2॥

సంతేజయంస్తదా వాగ్భిర్మాతరిశ్వేవ పావకం
ఉవాచ భీమమాసీనం కృపయాభిపరిప్లుతం ॥3॥

త్వమన్యదా భీమసేన యుద్ధమేవ ప్రశంససి
వధాభినందినః క్రూరాంధార్తరాష్ట్రాన్మిమర్దిషుః ॥4॥

న చ స్వపిషి జాగర్షి న్యుబ్జః శేషే పరంతప
ఘోరామశాంతాం రుశతీం సదా వాచం ప్రభాషసే ॥5॥

నిఃశ్వసన్నగ్నివర్ణేన సంతప్తః స్వేన మన్యునా
అప్రశాంతమనా భీమ సధూమ ఇవ పావకః ॥6॥

ఏకాంతే నిష్టనఞ్శేషే భారార్త ఇవ దుర్బలః
అపి త్వాం కేచిదున్మత్తం మన్యంతేఽతద్విదో జనాః ॥7॥

ఆరుజ్య వృక్షాన్నిర్మూలాన్గజః పరిభుజన్నివ
నిఘ్నన్పద్భిః క్షితిం భీమ నిష్టనన్పరిధావసి ॥8॥

నాస్మింజనేఽభిరమసే రహః క్షియసి పాండవ
నాన్యం నిశి దివా వాపి కదాచిదభినందసి ॥9॥

అకస్మాత్స్మయమానశ్చ రహస్యాస్సే రుదన్నివ
జాన్వోర్మూర్ధానమాధాయ చిరమాస్సే ప్రమీలితః ॥10॥

భ్రుకుటిం చ పునః కుర్వన్నోష్ఠౌ చ విలిహన్నివ
అభీక్ష్ణం దృశ్యసే భీమ సర్వం తన్మన్యుకారితం ॥11॥

యథా పురస్తాత్సవితా దృశ్యతే శుక్రముచ్చరన్
యథా చ పశ్చాన్నిర్ముక్తో ధ్రువం పర్యేతి రశ్మివాన్ ॥12॥

తథా సత్యం బ్రవీమ్యేతన్నాస్తి తస్య వ్యతిక్రమః
హంతాహం గదయాభ్యేత్య దుర్యోధనమమర్షణం ॥13॥

ఇతి స్మ మధ్యే భ్రాతౄణాం సత్యేనాలభసే గదాం
తస్య తే ప్రశమే బుద్ధిర్ధీయతేఽద్య పరంతప ॥14॥

అహో యుద్ధప్రతీపాని యుద్ధకాల ఉపస్థితే
పశ్యసీవాప్రతీపాని కిం త్వాం భీర్భీమ విందతి ॥15॥

అహో పార్థ నిమిత్తాని విపరీతాని పశ్యసి
స్వప్నాంతే జాగరాంతే చ తస్మాత్ప్రశమమిచ్ఛసి ॥16॥

అహో నాశంససే కించిత్పుంస్త్వం క్లీబ ఇవాత్మని
కశ్మలేనాభిపన్నోఽసి తేన తే వికృతం మనః ॥17॥

ఉద్వేపతే తే హృదయం మనస్తే ప్రవిషీదతి
ఊరుస్తంభగృహీతోఽసి తస్మాత్ప్రశమమిచ్ఛసి ॥18॥

అనిత్యం కిల మర్త్యస్య చిత్తం పార్థ చలాచలం
వాతవేగప్రచలితా అష్ఠీలా శాల్మలేరివ ॥19॥

తవైషా వికృతా బుద్ధిర్గవాం వాగివ మానుషీ
మనాంసి పాండుపుత్రాణాం మజ్జయత్యప్లవానివ ॥20॥

ఇదం మే మహదాశ్చర్యం పర్వతస్యేవ సర్పణం
యదీదృశం ప్రభాషేథా భీమసేనాసమం వచః ॥21॥

స దృష్ట్వా స్వాని కర్మాణి కులే జన్మ చ భారత
ఉత్తిష్ఠస్వ విషాదం మా కృథా వీర స్థిరో భవ ॥22॥

న చైతదనురూపం తే యత్తే గ్లానిరరిందమ
యదోజసా న లభతే క్షత్రియో న తదశ్నుతే ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథోక్తో వాసుదేవేన నిత్యమన్యురమర్షణః
సదశ్వవత్సమాధావదబ్భాషే తదనంతరం ॥1॥

అన్యథా మాం చికీర్షంతమన్యథా మన్యసేఽచ్యుత
ప్రణీతభావమత్యంతం యుధి సత్యపరాక్రమం ॥2॥

వేత్థ దాశార్హ సత్త్వం మే దీర్ఘకాలం సహోషితః
ఉత వా మాం న జానాసి ప్లవన్హ్రద ఇవాప్లవః

తస్మాదప్రతిరూపాభిర్వాగ్భిర్మాం త్వం సమర్ఛసి॥3॥

కథం హి భీమసేనం మాం జానన్కశ్చన మాధవ
బ్రూయాదప్రతిరూపాణి యథా మాం వక్తుమర్హసి॥4॥

తస్మాదిదం ప్రవక్ష్యామి వచనం వృష్ణినందన
ఆత్మనః పౌరుషం చైవ బలం చ న సమం పరైః॥5॥

సర్వథా నార్యకర్మైతత్ప్రశంసా స్వయమాత్మనః
అతివాదాపవిద్ధస్తు వక్ష్యామి బలమాత్మనః॥6॥

పశ్యేమే రోదసీ కృష్ణ యయోరాసన్నిమాః ప్రజాః
అచలే చాప్యనంతే చ ప్రతిష్ఠే సర్వమాతరౌ॥7॥

యదీమే సహసా క్రుద్ధే సమేయాతాం శిలే ఇవ
అహమేతే నిగృహ్ణీయాం బాహుభ్యాం సచరాచరే॥8॥

పశ్యైతదంతరం బాహ్వోర్మహాపరిఘయోరివ
య ఏతత్ప్రాప్య ముచ్యేత న తం పశ్యామి పూరుషం॥9॥

హిమవాంశ్చ సముద్రశ్చ వజ్రీ చ బలభిత్స్వయం
మయాభిపన్నం త్రాయేరన్బలమాస్థాయ న త్రయః॥10॥

యుధ్యేయం క్షత్రియాన్సర్వాన్పాండవేష్వాతతాయినః
అధః పాదతలేనైతానధిష్ఠాస్యామి భూతలే॥11॥

న హి త్వం నాభిజానాసి మమ విక్రమమచ్యుత
యథా మయా వినిర్జిత్య రాజానో వశగాః కృతాః॥12॥

అథ చేన్మాం న జానాసి సూర్యస్యేవోద్యతః ప్రభాం
విగాఢే యుధి సంబాధే వేత్స్యసే మాం జనార్దన॥13॥

కిం మాత్యవాక్షీః పరుషైర్వ్రణం సూచ్యా ఇవానఘ
యథామతి బ్రవీమ్యేతద్విద్ధి మామధికం తతః॥14॥

ద్రష్టాసి యుధి సంబాధే ప్రవృత్తే వైశసేఽహని
మయా ప్రణున్నాన్మాతంగాన్రథినః సాదినస్తథా॥15॥

తథా నరానభిక్రుద్ధం నిఘ్నంతం క్షత్రియర్షభాన్
ద్రష్టా మాం త్వం చ లోకశ్చ వికర్షంతం వరాన్వరాన్॥16॥

న మే సీదంతి మజ్జానో న మమోద్వేపతే మనః
సర్వలోకాదభిక్రుద్ధాన్న భయం విద్యతే మమ॥17॥

కిం తు సౌహృదమేవైతత్కృపయా మధుసూదన
సర్వాంస్తితిక్షే సంక్లేశాన్మా స్మ నో భరతా నశన్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

భగవానువాచ

భావం జిజ్ఞాసమానోఽహం ప్రణయాదిదమబ్రువం
న చాక్షేపాన్న పాండిత్యాన్న క్రోధాన్న వివక్షయా॥1॥

వేదాహం తవ మాహాత్మ్యముత తే వేద యద్బలం
ఉత తే వేద కర్మాణి న త్వాం పరిభవామ్యహం॥2॥

యథా చాత్మని కల్యాణం సంభావయసి పాండవ
సహస్రగుణమప్యేతత్త్వయి సంభావయామ్యహం॥3॥

యాదృశే చ కులే జన్మ సర్వరాజాభిపూజితే
బంధుభిశ్చ సుహృద్భిశ్చ భీమ త్వమసి తాదృశః॥4॥

జిజ్ఞాసంతో హి ధర్మస్య సందిగ్ధస్య వృకోదర
పర్యాయం న వ్యవస్యంతి దైవమానుషయోర్జనాః॥5॥

స ఏవ హేతుర్భూత్వా హి పురుషస్యార్థసిద్ధిషు
వినాశేఽపి స ఏవాస్య సందిగ్ధం కర్మ పౌరుషం॥6॥

అన్యథా పరిదృష్టాని కవిభిర్దోషదర్శిభిః
అన్యథా పరివర్తంతే వేగా ఇవ నభస్వతః॥7॥

సుమంత్రితం సునీతం చ న్యాయతశ్చోపపాదితం
కృతం మానుష్యకం కర్మ దైవేనాపి విరుధ్యతే॥8॥

దైవమప్యకృతం కర్మ పౌరుషేణ విహన్యతే
శీతముష్ణం తథా వర్షం క్షుత్పిపాసే చ భారత॥9॥

యదన్యద్దిష్టభావస్య పురుషస్య స్వయంకృతం
తస్మాదనవరోధశ్చ విద్యతే తత్ర లక్షణం॥10॥

లోకస్య నాన్యతో వృత్తిః పాండవాన్యత్ర కర్మణః
ఏవంబుద్ధిః ప్రవర్తేత ఫలం స్యాదుభయాన్వయాత్॥11॥

య ఏవం కృతబుద్ధిః సన్కర్మస్వేవ ప్రవర్తతే
నాసిద్ధౌ వ్యథతే తస్య న సిద్ధౌ హర్షమశ్నుతే॥12॥

తత్రేయమర్థమాత్రా మే భీమసేన వివక్షితా
నైకాంతసిద్ధిర్మంతవ్యా కురుభిః సహ సంయుగే॥13॥

నాతిప్రణీతరశ్మిః స్యాత్తథా భవతి పర్యయే
విషాదమర్ఛేద్గ్లానిం వా ఏతదర్థం బ్రవీమి తే॥14॥

శ్వోభూతే ధృతరాష్ట్రస్య సమీపం ప్రాప్య పాండవ
యతిష్యే ప్రశమం కర్తుం యుష్మదర్థమహాపయన్॥15॥

శమం చేత్తే కరిష్యంతి తతోఽనంతం యశో మమ
భవతాం చ కృతః కామస్తేషాం చ శ్రేయ ఉత్తమం॥16॥

తే చేదభినివేక్ష్యంతి నాభ్యుపైష్యంతి మే వచః
కురవో యుద్ధమేవాత్ర రౌద్రం కర్మ భవిష్యతి॥17॥

అస్మిన్యుద్ధే భీమసేన త్వయి భారః సమాహితః
ధూరర్జునేన ధార్యా స్యాద్వోఢవ్య ఇతరో జనః॥18॥

అహం హి యంతా బీభత్సోర్భవితా సంయుగే సతి
ధనంజయస్యైష కామో న హి యుద్ధం న కామయే॥19॥

తస్మాదాశంకమానోఽహం వృకోదర మతిం తవ
తుదన్నక్లీబయా వాచా తేజస్తే సమదీపయం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

అర్జున ఉవాచ

ఉక్తం యుధిష్ఠిరేణైవ యావద్వాచ్యం జనార్దన
తవ వాక్యం తు మే శ్రుత్వా ప్రతిభాతి పరంతప॥1॥

నైవ ప్రశమమత్ర త్వం మన్యసే సుకరం ప్రభో
లోభాద్వా ధృతరాష్ట్రస్య దైన్యాద్వా సముపస్థితాత్॥2॥

అఫలం మన్యసే చాపి పురుషస్య పరాక్రమం
న చాంతరేణ కర్మాణి పౌరుషేణ ఫలోదయః॥3॥

తదిదం భాషితం వాక్యం తథా చ న తథైవ చ
న చైతదేవం ద్రష్టవ్యమసాధ్యమితి కించన॥4॥

కిం చైతన్మన్యసే కృచ్ఛ్రమస్మాకం పాపమాదితః
కుర్వంతి తేషాం కర్మాణి యేషాం నాస్తి ఫలోదయః॥5॥

సంపాద్యమానం సమ్యక్చ స్యాత్కర్మ సఫలం ప్రభో
స తథా కృష్ణ వర్తస్వ యథా శర్మ భవేత్పరైః॥6॥

పాండవానాం కురూణాం చ భవాన్పరమకః సుహృత్
సురాణామసురాణాం చ యథా వీర ప్రజాపతిః॥7॥

కురూణాం పాండవానాం చ ప్రతిపత్స్వ నిరామయం
అస్మద్ధితమనుష్ఠాతుం న మన్యే తవ దుష్కరం॥8॥

ఏవం చేత్కార్యతామేతి కార్యం తవ జనార్దన
గమనాదేవమేవ త్వం కరిష్యసి న సంశయః॥9॥

చికీర్షితమథాన్యత్తే తస్మిన్వీర దురాత్మని
భవిష్యతి తథా సర్వం యథా తవ చికీర్షితం॥10॥

శర్మ తైః సహ వా నోఽస్తు తవ వా యచ్చికీర్షితం
విచార్యమాణో యః కామస్తవ కృష్ణ స నో గురుః॥11॥

న స నార్హతి దుష్టాత్మా వధం ససుతబాంధవః
యేన ధర్మసుతే దృష్ట్వా న సా శ్రీరుపమర్షితా॥12॥

యచ్చాప్యపశ్యతోపాయం ధర్మిష్ఠం మధుసూదన
ఉపాయేన నృశంసేన హృతా దుర్ద్యూతదేవినా॥13॥

కథం హి పురుషో జాతః క్షత్రియేషు ధనుర్ధరః
సమాహూతో నివర్తేత ప్రాణత్యాగేఽప్యుపస్థితే॥14॥

అధర్మేణ జితాందృష్ట్వా వనే ప్రవ్రజితాంస్తథా
వధ్యతాం మమ వార్ష్ణేయ నిర్గతోఽసౌ సుయోధనః॥15॥

న చైతదద్భుతం కృష్ణ మిత్రార్థే యచ్చికీర్షసి
క్రియా కథం ను ముఖ్యా స్యాన్మృదునా వేతరేణ వా॥16॥

అథ వా మన్యసే జ్యాయాన్వధస్తేషామనంతరం
తదేవ క్రియతామాశు న విచార్యమతస్త్వయా॥17॥

జానాసి హి యథా తేన ద్రౌపదీ పాపబుద్ధినా
పరిక్లిష్టా సభామధ్యే తచ్చ తస్యాపి మర్షితం॥18॥

స నామ సమ్యగ్వర్తేత పాండవేష్వితి మాధవ
న మే సంజాయతే బుద్ధిర్బీజముప్తమివోషరే॥19॥

తస్మాద్యన్మన్యసే యుక్తం పాండవానాం చ యద్ధితం
తదాశు కురు వార్ష్ణేయ యన్నః కార్యమనంతరం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

భగవానువాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి పాండవ
సర్వం త్విదం సమాయత్తం బీభత్సో కర్మణోర్ద్వయోః॥1॥

క్షేత్రం హి రసవచ్ఛుద్ధం కర్షకేణోపపాదితం
ఋతే వర్షం న కౌంతేయ జాతు నిర్వర్తయేత్ఫలం॥2॥

తత్ర వై పౌరుషం బ్రూయురాసేకం యత్నకారితం
తత్ర చాపి ధ్రువం పశ్యేచ్ఛోషణం దైవకారితం॥3॥

తదిదం నిశ్చితం బుద్ధ్వా పూర్వైరపి మహాత్మభిః
దైవే చ మానుషే చైవ సంయుక్తం లోకకారణం॥4॥

అహం హి తత్కరిష్యామి పరం పురుషకారతః
దైవం తు న మయా శక్యం కర్మ కర్తుం కథంచన॥5॥

స హి ధర్మం చ సత్యం చ త్యక్త్వా చరతి దుర్మతిః
న హి సంతప్యతే తేన తథారూపేణ కర్మణా॥6॥

తాం చాపి బుద్ధిం పాపిష్ఠాం వర్ధయంత్యస్య మంత్రిణః
శకునిః సూతపుత్రశ్చ భ్రాతా దుఃశాసనస్తథా॥7॥

స హి త్యాగేన రాజ్యస్య న శమం సముపేష్యతి
అంతరేణ వధాత్పార్థ సానుబంధః సుయోధనః॥8॥

న చాపి ప్రణిపాతేన త్యక్తుమిచ్ఛతి ధర్మరాట్
యాచ్యమానస్తు రాజ్యం స న ప్రదాస్యతి దుర్మతిః॥9॥

న తు మన్యే స తద్వాచ్యో యద్యుధిష్ఠిరశాసనం
ఉక్తం ప్రయోజనం తత్ర ధర్మరాజేన భారత॥10॥

తథా పాపస్తు తత్సర్వం న కరిష్యతి కౌరవః
తస్మింశ్చాక్రియమాణేఽసౌ లోకవధ్యో భవిష్యతి॥11॥

మమ చాపి స వధ్యో వై జగతశ్చాపి భారత
యేన కౌమారకే యూయం సర్వే విప్రకృతాస్తథా॥12॥

విప్రలుప్తం చ వో రాజ్యం నృశంసేన దురాత్మనా
న చోపశామ్యతే పాపః శ్రియం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరే॥13॥

అసకృచ్చాప్యహం తేన త్వత్కృతే పార్థ భేదితః
న మయా తద్గృహీతం చ పాపం తస్య చికీర్షితం॥14॥

జానాసి హి మహాబాహో త్వమప్యస్య పరం మతం
ప్రియం చికీర్షమాణం చ ధర్మరాజస్య మామపి॥15॥

స జానంస్తస్య చాత్మానం మమ చైవ పరం మతం
అజానన్నివ చాకస్మాదర్జునాద్యాభిశంకసే॥16॥

యచ్చాపి పరమం దివ్యం తచ్చాప్యవగతం త్వయా
విధానవిహితం పార్థ కథం శర్మ భవేత్పరైః॥17॥

యత్తు వాచా మయా శక్యం కర్మణా చాపి పాండవ
కరిష్యే తదహం పార్థ న త్వాశంసే శమం పరైః॥18॥

కథం గోహరణే బ్రూయాదిచ్ఛఞ్శర్మ తథావిధం
యాచ్యమానోఽపి భీష్మేణ సంవత్సరగతేఽధ్వని॥19॥

తదైవ తే పరాభూతా యదా సంకల్పితాస్త్వయా
లవశః క్షణశశ్చాపి న చ తుష్టః సుయోధనః॥20॥

సర్వథా తు మయా కార్యం ధర్మరాజస్య శాసనం
విభావ్యం తస్య భూయశ్చ కర్మ పాపం దురాత్మనః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

నకుల ఉవాచ

ఉక్తం బహువిధం వాక్యం ధర్మరాజేన మాధవ
ధర్మజ్ఞేన వదాన్యేన ధర్మయుక్తం చ తత్త్వతః॥1॥

మతమాజ్ఞాయ రాజ్ఞశ్చ భీమసేనేన మాధవ
సంశమో బాహువీర్యం చ ఖ్యాపితం మాధవాత్మనః॥2॥

తథైవ ఫల్గునేనాపి యదుక్తం తత్త్వయా శ్రుతం
ఆత్మనశ్చ మతం వీర కథితం భవతాసకృత్॥3॥

సర్వమేతదతిక్రమ్య శ్రుత్వా పరమతం భవాన్
యత్ప్రాప్తకాలం మన్యేథాస్తత్కుర్యాః పురుషోత్తమ॥4॥

తస్మింస్తస్మిన్నిమిత్తే హి మతం భవతి కేశవ
ప్రాప్తకాలం మనుష్యేణ స్వయం కార్యమరిందమ॥5॥

అన్యథా చింతితో హ్యర్థః పునర్భవతి సోఽన్యథా
అనిత్యమతయో లోకే నరాః పురుషసత్తమ॥6॥

అన్యథా బుద్ధయో హ్యాసన్నస్మాసు వనవాసిషు
అదృశ్యేష్వన్యథా కృష్ణ దృశ్యేషు పునరన్యథా॥7॥

అస్మాకమపి వార్ష్ణేయ వనే విచరతాం తదా
న తథా ప్రణయో రాజ్యే యథా సంప్రతి వర్తతే॥8॥

నివృత్తవనవాసాన్నః శ్రుత్వా వీర సమాగతాః
అక్షౌహిణ్యో హి సప్తేమాస్త్వత్ప్రసాదాజ్జనార్దన॥9॥

ఇమాన్హి పురుషవ్యాఘ్రానచింత్యబలపౌరుషాన్
ఆత్తశస్త్రాన్రణే దృష్ట్వా న వ్యథేదిహ కః పుమాన్॥10॥

స భవాన్కురుమధ్యే తం సాంత్వపూర్వం భయాన్వితం
బ్రూయాద్వాక్యం యథా మందో న వ్యథేత సుయోధనః॥11॥

యుధిష్ఠిరం భీమసేనం బీభత్సుం చాపరాజితం
సహదేవం చ మాం చైవ త్వాం చ రామం చ కేశవ॥12॥

సాత్యకిం చ మహావీర్యం విరాటం చ సహాత్మజం
ద్రుపదం చ సహామాత్యం ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం॥13॥

కాశిరాజం చ విక్రాంతం ధృష్టకేతుం చ చేదిపం
మాంసశోణితభృన్మర్త్యః ప్రతియుధ్యేత కో యుధి॥14॥

స భవాన్గమనాదేవ సాధయిష్యత్యసంశయం
ఇష్టమర్థం మహాబాహో ధర్మరాజస్య కేవలం॥15॥

విదురశ్చైవ భీష్మశ్చ ద్రోణశ్చ సహబాహ్లికః
శ్రేయః సమర్థా విజ్ఞాతుముచ్యమానం త్వయానఘ ||16||

తే చైనమనునేష్యంతి ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం
తం చ పాపసమాచారం సహామాత్యం సుయోధనం ||17||

శ్రోతా చార్థస్య విదురస్త్వం చ వక్తా జనార్దన
కమివార్థం వివర్తంతం స్థాపయేతాం న వర్త్మని ||18||

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

సహదేవ ఉవాచ

యదేతత్కథితం రాజ్ఞా ధర్మ ఏష సనాతనః
యథా తు యుద్ధమేవ స్యాత్తథా కార్యమరిందమ ||1||

యది ప్రశమమిచ్ఛేయుః కురవః పాండవైః సహ
తథాపి యుద్ధం దాశార్హ యోజయేథాః సహైవ తైః ||2||

కథం ను దృష్ట్వా పాంచాలీం తథా క్లిష్టాం సభాగతాం
అవధేన ప్రశామ్యేత మమ మన్యుః సుయోధనే ||3||

యది భీమార్జునౌ కృష్ణ ధర్మరాజశ్చ ధార్మికః
ధర్మముత్సృజ్య తేనాహం యోద్ధుమిచ్ఛామి సంయుగే ||4||

సాత్యకిరువాచ

సత్యమాహ మహాబాహో సహదేవో మహామతిః
దుర్యోధనవధే శాంతిస్తస్య కోపస్య మే భవేత్ ||5||

జానాసి హి యథా దృష్ట్వా చీరాజినధరాన్వనే
తవాపి మన్యురుద్భూతో దుఃఖితాన్ప్రేక్ష్య పాండవాన్ ||6||

తస్మాన్మాద్రీసుతః శూరో యదాహ పురుషర్షభః
వచనం సర్వయోధానాం తన్మతం పురుషోత్తమ ||7||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం వదతి వాక్యం తు యుయుధానే మహామతౌ
సుభీమః సింహనాదోఽభూద్యోధానాం తత్ర సర్వశః ||8||

సర్వే హి సర్వతో వీరాస్తద్వచః ప్రత్యపూజయన్
సాధు సాధ్వితి శైనేయం హర్షయంతో యుయుత్సవః ||9||

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా ధర్మార్థసహితం హితం
కృష్ణా దాశార్హమాసీనమబ్రవీచ్ఛోకకర్షితా ||1||

సుతా ద్రుపదరాజస్య స్వసితాయతమూర్ధజా
సంపూజ్య సహదేవం చ సాత్యకిం చ మహారథం ||2||

భీమసేనం చ సంశాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః
అశ్రుపూర్ణేక్షణా వాక్యమువాచేదం మనస్వినీ॥3॥

విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధుసూదన
యథా నికృతిమాస్థాయ భ్రంశితాః పాండవాః సుఖాత్॥4॥

ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన
యథా చ సంజయో రాజ్ఞా మంత్రం రహసి శ్రావితః॥5॥

యుధిష్ఠిరేణ దాశార్హ తచ్చాపి విదితం తవ
యథోక్తః సంజయశ్చైవ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా॥6॥

పంచ నస్తాత దీయంతాం గ్రామా ఇతి మహాద్యుతే
కుశస్థలం వృకస్థలమాసందీ వారణావతం॥7॥

అవసానం మహాబాహో కించిదేవ తు పంచమం
ఇతి దుర్యోధనో వాచ్యః సుహృదశ్చాస్య కేశవ॥8॥

తచ్చాపి నాకరోద్వాక్యం శ్రుత్వా కృష్ణ సుయోధనః
యుధిష్ఠిరస్య దాశార్హ హ్రీమతః సంధిమిచ్ఛతః॥9॥

అప్రదానేన రాజ్యస్య యది కృష్ణ సుయోధనః
సంధిమిచ్ఛేన్న కర్తవ్యస్తత్ర గత్వా కథంచన॥10॥

శక్ష్యంతి హి మహాబాహో పాండవాః సృంజయైః సహ
ధార్తరాష్ట్రబలం ఘోరం క్రుద్ధం ప్రతిసమాసితుం॥11॥

న హి సామ్నా న దానేన శక్యోఽర్థస్తేషు కశ్చన
తస్మాత్తేషు న కర్తవ్యా కృపా తే మధుసూదన॥12॥

సామ్నా దానేన వా కృష్ణ యే న శామ్యంతి శత్రవః
మోక్తవ్యస్తేషు దండః స్యాజ్జీవితం పరిరక్షతా॥13॥

తస్మాత్తేషు మహాదండః క్షేప్తవ్యః క్షిప్రమచ్యుత
త్వయా చైవ మహాబాహో పాండవైః సహ సృంజయైః॥14॥

ఏతత్సమర్థం పార్థానాం తవ చైవ యశస్కరం
క్రియమాణం భవేత్కృష్ణ క్షత్రస్య చ సుఖావహం॥15॥

క్షత్రియేణ హి హంతవ్యః క్షత్రియో లోభమాస్థితః
అక్షత్రియో వా దాశార్హ స్వధర్మమనుతిష్ఠతా॥16॥

అన్యత్ర బ్రాహ్మణాత్తాత సర్వపాపేష్వవస్థితాత్
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్॥17॥

యథావధ్యే భవేద్దోషో వధ్యమానే జనార్దన
స వధ్యస్యావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః॥18॥

యథా త్వాం న స్పృశేదేష దోషః కృష్ణ తథా కురు
పాండవైః సహ దాశార్హ సృంజయైశ్చ ససైనికైః॥19॥

పునరుక్తం చ వక్ష్యామి విశ్రంభేణ జనార్దన
కా ను సీమంతినీ మాదృక్పృథివ్యామస్తి కేశవ॥20॥

సుతా ద్రుపదరాజస్య వేదిమధ్యాత్సముత్థితా
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ తవ కృష్ణ ప్రియా సఖీ॥21॥

ఆజమీఢకులం ప్రాప్తా స్నుషా పాండోర్మహాత్మనః
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం పంచేంద్రసమవర్చసాం॥22॥

సుతా మే పంచభిర్వీరైః పంచ జాతా మహారథాః
అభిమన్యుర్యథా కృష్ణ తథా తే తవ ధర్మతః॥23॥

సాహం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లిష్టా సభాం గతా
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం త్వయి జీవతి కేశవ॥24॥

జీవత్సు కౌరవేయేషు పాంచాలేష్వథ వృష్ణిషు
దాసీభూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యే వ్యవస్థితా॥25॥

నిరామర్షేష్వచేష్టేషు ప్రేక్షమాణేషు పాండుషు
త్రాహి మామితి గోవింద మనసా కాంక్షితోఽసి మే॥26॥

యత్ర మాం భగవాన్రాజా శ్వశురో వాక్యమబ్రవీత్
వరం వృణీష్వ పాంచాలి వరార్హాసి మతాసి మే॥27॥

అదాసాః పాండవాః సంతు సరథాః సాయుధా ఇతి
మయోక్తే యత్ర నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ॥28॥

ఏవంవిధానాం దుఃఖానామభిజ్ఞోఽసి జనార్దన
త్రాహి మాం పుండరీకాక్ష సభర్తృజ్ఞాతిబాంధవాం॥29॥

నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతాభవం॥30॥

ధిగ్బలం భీమసేనస్య ధిక్పార్థస్య ధనుష్మతాం
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్తమపి జీవతి॥31॥

యది తేఽహమనుగ్రాహ్యా యది తేఽస్తి కృపా మయి
ధార్తరాష్ట్రేషు వై కోపః సర్వః కృష్ణ విధీయతాం॥32॥

ఇత్యుక్త్వా మృదుసంహారం వృజినాగ్రం సుదర్శనం
సునీలమసితాపాంగీ పుణ్యగంధాధివాసితం॥33॥

సర్వలక్షణసంపన్నం మహాభుజగవర్చసం
కేశపక్షం వరారోహా గృహ్య సవ్యేన పాణినా॥34॥

పద్మాక్షీ పుండరీకాక్షముపేత్య గజగామినీ
అశ్రుపూర్ణేక్షణా కృష్ణా కృష్ణం వచనమబ్రవీత్॥35॥

అయం తే పుండరీకాక్ష దుఃశాసనకరోద్ధృతః
స్మర్తవ్యః సర్వకాలేషు పరేషాం సంధిమిచ్ఛతా॥36॥

యది భీమార్జునౌ కృష్ణ కృపణౌ సంధికాముకౌ
పితా మే యోత్స్యతే వృద్ధః సహ పుత్రైర్మహారథైః॥37॥

పంచ చైవ మహావీర్యాః పుత్రా మే మధుసూదన
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్స్యంతి కురుభిః సహ॥38॥

దుఃశాసనభుజం శ్యామం సంఛిన్నం పాంసుగుంఠితం
యద్యహం తం న పశ్యామి కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥39॥

త్రయోదశ హి వర్షాణి ప్రతీక్షంత్యా గతాని మే
నిధాయ హృదయే మన్యుం ప్రదీప్తమివ పావకం॥40॥

విదీర్యతే మే హృదయం భీమవాక్శల్యపీడితం
యోఽయమద్య మహాబాహుర్ధర్మం సమనుపశ్యతి॥41॥

ఇత్యుక్త్వా బాష్పసన్నేన కంఠేనాయతలోచనా
రురోద కృష్ణా సోత్కంపం సస్వరం బాష్పగద్గదం॥42॥

స్తనౌ పీనాయతశ్రోణీ సహితావభివర్షతీ
ద్రవీభూతమివాత్యుష్ణముత్సృజద్వారి నేత్రజం॥43॥

తామువాచ మహాబాహుః కేశవః పరిసాంత్వయన్
అచిరాద్ద్రక్ష్యసే కృష్ణే రుదతీర్భరతస్త్రియః॥44॥

ఏవం తా భీరు రోత్స్యంతి నిహతజ్ఞాతిబాంధవాః
హతమిత్రా హతబలా యేషాం క్రుద్ధాసి భామిని ||45||

అహం చ తత్కరిష్యామి భీమార్జునయమైః సహ
యుధిష్ఠిరనియోగేన దైవాచ్చ విధినిర్మితాత్ ||46||

ధార్తరాష్ట్రాః కాలపక్వా న చేచ్ఛృణ్వంతి మే వచః
శేష్యంతే నిహతా భూమౌ శ్వశృగాలాదనీకృతాః ||47||

చలేద్ధి హిమవాఞ్శైలో మేదినీ శతధా భవేత్
ద్యౌః పతేచ్చ సనక్షత్రా న మే మోఘం వచో భవేత్ ||48||

సత్యం తే ప్రతిజానామి కృష్ణే బాష్పో నిగృహ్యతాం
హతామిత్రాఞ్శ్రియా యుక్తానచిరాద్ద్రక్ష్యసే పతీన్ ||49||

—♦ అధ్యాయము 81 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కురూణామద్య సర్వేషాం భవాన్సుహృదనుత్తమః
సంబంధీ దయితో నిత్యముభయోః పక్షయోరపి ||1||

పాండవైర్ధార్తరాష్ట్రాణాం ప్రతిపాద్యమనామయం
సమర్థః ప్రశమం చైషాం కర్తుం త్వమసి కేశవ ||2||

త్వమితః పుండరీకాక్ష సుయోధనమమర్షణం
శాంత్యర్థం భారతం బ్రూయా యత్తద్వాచ్యమమిత్రహన్ ||3||

త్వయా ధర్మార్థయుక్తం చేదుక్తం శివమనామయం
హితం నాదాస్యతే బాలో దిష్టస్య వశమేష్యతి ||4||

భగవానువాచ

ధర్మ్యమస్మద్ధితం చైవ కురూణాం యదనామయం
ఏష యాస్యామి రాజానం ధృతరాష్ట్రమభీప్సయా ||5||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్యపేతే తమసి సూర్యే విమల ఉద్గతే
మైత్రే ముహూర్తే సంప్రాప్తే మృద్వర్చిషి దివాకరే ||6||

కౌముదే మాసి రేవత్యాం శరదంతే హిమాగమే
స్ఫీతసస్యసుఖే కాలే కల్యః సత్త్వవతాం వరః ||7||

మంగల్యాః పుణ్యనిర్ఘోషా వాచః శృణ్వంశ్చ సూనృతాః
బ్రాహ్మణానాం ప్రతీతానామృషీణామివ వాసవః ||8||

కృత్వా పౌర్వాహ్ణికం కృత్యం స్నాతః శుచిరలంకృతః
ఉపతస్థే వివస్వంతం పావకం చ జనార్దనః ||9||

ఋషభం పృష్ఠ ఆలభ్య బ్రాహ్మణానభివాద్య చ
అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా పశ్యన్కల్యాణమగ్రతః ||10||

తత్ప్రతిజ్ఞాయ వచనం పాండవస్య జనార్దనః
శినేర్నప్తారమాసీనమభ్యభాషత సాత్యకిం ||11||

రథ ఆరోప్యతాం శంఖశ్చక్రం చ గదయా సహ
ఉపాసంగాశ్చ శక్త్యశ్చ సర్వప్రహరణాని చ ॥12॥

దుర్యోధనో హి దుష్టాత్మా కర్ణశ్చ సహసౌబలః
న చ శత్రురవజ్ఞేయః ప్రాకృతోఽపి బలీయసా ॥13॥

తతస్తన్మతమాజ్ఞాయ కేశవస్య పురఃసరాః
ప్రసస్రుర్యోజయిష్యంతో రథం చక్రగదాభృతః ॥14॥

తం దీప్తమివ కాలాగ్నిమాకాశగమివాధ్వగం
చంద్రసూర్యప్రకాశాభ్యాం చక్రాభ్యాం సమలంకృతం ॥15॥

అర్ధచంద్రైశ్చ చంద్రైశ్చ మత్స్యైః సమృగపక్షిభిః
పుష్పైశ్చ వివిధైశ్చిత్రం మణిరత్నైశ్చ సర్వశః ॥16॥

తరుణాదిత్యసంకాశం బృహంతం చారుదర్శనం
మణిహేమవిచిత్రాంగం సుధ్వజం సుపతాకినం ॥17॥

సూపస్కరమనాధృష్యం వైయాఘ్రపరివారణం
యశోఘ్నం ప్రత్యమిత్రాణాం యదూనాం నందివర్ధనం ॥18॥

వాజిభిః సైన్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలాహకైః
స్నాతైః సంపాదయాం చక్రుః సంపన్నైః సర్వసంపదా ॥19॥

మహిమానం తు కృష్ణస్య భూయ ఏవాభివర్ధయన్
సుఘోషః పతగేంద్రేణ ధ్వజేన యుయుజే రథః ॥20॥

తం మేరుశిఖరప్రఖ్యం మేఘదుందుభినిస్వనం
ఆరురోహ రథం శౌరిర్విమానమివ పుణ్యకృత్ ॥21॥

తతః సాత్యకిమారోప్య ప్రయయౌ పురుషోత్తమః
పృథివీం చాంతరిక్షం చ రథఘోషేణ నాదయన్ ॥22॥

వ్యపోఢాభ్రఘనః కాలః క్షణేన సమపద్యత
శివశ్చానువవౌ వాయుః ప్రశాంతమభవద్రజః ॥23॥

ప్రదక్షిణానులోమాశ్చ మంగల్యా మృగపక్షిణః
ప్రయాణే వాసుదేవస్య బభూవురనుయాయినః ॥24॥

మంగల్యార్థపదైః శబ్దైరన్వవర్తంత సర్వశః
సారసాః శతపత్రాశ్చ హంసాశ్చ మధుసూదనం ॥25॥

మంత్రాహుతిమహాహోమైర్హూయమానశ్చ పావకః
ప్రదక్షిణశిఖో భూత్వా విధూమః సమపద్యత ॥26॥

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ భూరిద్యుమ్నో గయః క్రథః
శుక్రనారదవాల్మీకా మరుతః కుశికో భృగుః ॥27॥

బ్రహ్మదేవర్షయశ్చైవ కృష్ణం యదుసుఖావహం
ప్రదక్షిణమవర్తంత సహితా వాసవానుజం ॥28॥

ఏవమేతైర్మహాభాగైర్మహర్షిగణసాధుభిః
పూజితః ప్రయయౌ కృష్ణః కురూణాం సదనం ప్రతి ॥29॥

తం ప్రయాంతమనుప్రాయాత్కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనార్జునౌ చోభౌ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ ॥30॥

చేకితానశ్చ విక్రాంతో ధృష్టకేతుశ్చ చేదిపః
ద్రుపదః కాశిరాజశ్చ శిఖండీ చ మహారథః ॥31॥

ధృష్టద్యుమ్నః సపుత్రశ్చ విరాటః కేకయైః సహ
సంసాధనార్థం ప్రయయుః క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభం ॥32॥

తతోఽనువ్రజ్య గోవిందం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
రాజ్ఞాం సకాశే ద్యుతిమానువాచేదం వచస్తదా ||33||

యో నైవ కామాన్న భయాన్న లోభాన్నార్థకారణాత్
అన్యాయమనువర్తేత స్థిరబుద్ధిరలోలుపః ||34||

ధర్మజ్ఞో ధృతిమాన్ప్రాజ్ఞః సర్వభూతేషు కేశవః
ఈశ్వరః సర్వభూతానాం దేవదేవః ప్రతాపవాన్ ||35||

తం సర్వగుణసంపన్నం శ్రీవత్సకృతలక్షణం
సంపరిష్వజ్య కౌంతేయః సందేష్టుముపచక్రమే ||36||

యా సా బాల్యాత్ప్రభృత్యస్మాన్పర్యవర్ధయతాబలా
ఉపవాసతపఃశీలా సదా స్వస్త్యయనే రతా ||37||

దేవతాతిథిపూజాసు గురుశుశ్రూషణే రతా
వత్సలా ప్రియపుత్రా చ ప్రియాస్మాకం జనార్దన ||38||

సుయోధనభయాద్యా నోఽత్రాయతామిత్రకర్శన
మహతో మృత్యుసంబాధాదుత్తరన్నౌరివార్ణవాత్ ||39||

అస్మత్కృతే చ సతతం యయా దుఃఖాని మాధవ
అనుభూతాన్యదుఃఖార్హా తాం స్మ పృచ్ఛేరనామయం ||40||

భృశమాశ్వాసయేశ్చైనాం పుత్రశోకపరిప్లుతాం
అభివాద్య స్వజేథాశ్చ పాండవాన్పరికీర్తయన్ ||41||

ఊఢాత్ప్రభృతి దుఃఖాని శ్వశురాణామరిందమ
నికారానతదర్హా చ పశ్యంతీ దుఃఖమశ్నుతే ||42||

అపి జాతు స కాలః స్యాత్కృష్ణ దుఃఖవిపర్యయః
యదహం మాతరం క్లిష్టాం సుఖే దధ్యామరిందమ ||43||

ప్రవ్రజంతోఽన్వధావత్సా కృపణా పుత్రగృద్ధినీ
రుదతీమపహాయైనాముపగచ్ఛామ యద్వనం ||44||

న నూనం మ్రియతే దుఃఖైః సా చేజ్జీవతి కేశవ
తథా పుత్రాధిభిర్గాఢమార్తా హ్యానర్తసత్కృతా ||45||

అభివాద్యా తు సా కృష్ణ త్వయా మద్వచనాద్విభో
ధృతరాష్ట్రశ్చ కౌరవ్యో రాజానశ్చ వయోఽధికాః ||46||

భీష్మం ద్రోణం కృపం చైవ మహారాజం చ బాహ్లికం
ద్రౌణిం చ సోమదత్తం చ సర్వాంశ్చ భరతాన్పృథక్ ||47||

విదురం చ మహాప్రాజ్ఞం కురూణాం మంత్రధారిణం
అగాధబుద్ధిం ధర్మజ్ఞం స్వజేథా మధుసూదన ||48||

ఇత్యుక్త్వా కేశవం తత్ర రాజమధ్యే యుధిష్ఠిరః
అనుజ్ఞాతో నివవృతే కృష్ణం కృత్వా ప్రదక్షిణం ||49||

వ్రజన్నేవ తు బీభత్సుః సఖాయం పురుషర్షభం
అబ్రవీత్పరవీరఘ్నం దాశార్హమపరాజితం ||50||

యదస్మాకం విభో వృత్తం పురా వై మంత్రనిశ్చయే
అర్ధరాజ్యస్య గోవింద విదితం సర్వరాజసు ||51||

తచ్చేద్దద్యాదసంగేన సత్కృత్యానవమన్య చ
ప్రియం మే స్యాన్మహాబాహో ముచ్యేరన్మహతో భయాత్ ||52||

అతశ్చేదన్యథా కర్తా ధార్తరాష్ట్రోఽనుపాయవిత్
అంతం నూనం కరిష్యామి క్షత్రియాణాం జనార్దన ||53||

ఏవముక్తే పాండవేన పర్యహృష్యద్వృకోదరః
ముహుర్ముహుః క్రోధవశాత్ప్రావేపత చ పాండవః॥54॥

వేపమానశ్చ కౌంతేయః ప్రాక్రోశన్మహతో రవాన్
ధనంజయవచః శ్రుత్వా హర్షోత్సిక్తమనా భృశం॥55॥

తస్య తం నినదం శ్రుత్వా సంప్రావేపంత ధన్వినః
వాహనాని చ సర్వాణి శకృన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః॥56॥

ఇత్యుక్త్వా కేశవం తత్ర తథా చోక్త్వా వినిశ్చయం
అనుజ్ఞాతో నివవృతే పరిష్వజ్య జనార్దనం॥57॥

తేషు రాజసు సర్వేషు నివృత్తేషు జనార్దనః
తూర్ణమభ్యపతద్ధృష్టః సైన్యసుగ్రీవవాహనః॥58॥

తే హయా వాసుదేవస్య దారుకేణ ప్రచోదితాః
పంథానమాచేమురివ గ్రసమానా ఇవాంబరం॥59॥

అథాపశ్యన్మహాబాహురృషీనధ్వని కేశవః
బ్రాహ్మ్యా శ్రియా దీప్యమానాన్స్థితానుభయతః పథి॥60॥

సోఽవతీర్య రథాత్తూర్ణమభివాద్య జనార్దనః
యథావత్తానృషీన్సర్వానభ్యభాషత పూజయన్॥61॥

కచ్చిల్లోకేషు కుశలం కచ్చిద్ధర్మః స్వనుష్ఠితః
బ్రాహ్మణానాం త్రయో వర్ణాః కచ్చిత్తిష్ఠంతి శాసనే॥62॥

తేభ్యః ప్రయుజ్య తాం పూజాం ప్రోవాచ మధుసూదనః
భగవంతః క్వ సంసిద్ధాః కా వీథీ భవతామిహ॥63॥

కిం వా భగవతాం కార్యమహం కిం కరవాణి వః
కేనార్థేనోపసంప్రాప్తా భగవంతో మహీతలం॥64॥

తమబ్రవీజ్జామదగ్న్య ఉపేత్య మధుసూదనం
పరిష్వజ్య చ గోవిందం పురా సుచరితే సఖా॥65॥

దేవర్షయః పుణ్యకృతో బ్రాహ్మణాశ్చ బహుశ్రుతాః
రాజర్షయశ్చ దాశార్హ మానయంతస్తపస్వినః॥66॥

దేవాసురస్య ద్రష్టారః పురాణస్య మహాద్యుతే
సమేతం పార్థివం క్షత్రం దిదృక్షంతశ్చ సర్వతః॥67॥

సభాసదశ్చ రాజానస్త్వాం చ సత్యం జనార్దన
ఏతన్మహత్ప్రేక్షణీయం ద్రష్టుం గచ్ఛామ కేశవ॥68॥

ధర్మార్థసహితా వాచః శ్రోతుమిచ్ఛామ మాధవ
త్వయోచ్యమానాః కురుషు రాజమధ్యే పరంతప॥69॥

భీష్మద్రోణాదయశ్చైవ విదురశ్చ మహామతిః
త్వం చ యాదవశార్దూల సభాయాం వై సమేష్యథ॥70॥

తవ వాక్యాని దివ్యాని తత్ర తేషాం చ మాధవ
శ్రోతుమిచ్ఛామ గోవింద సత్యాని చ శుభాని చ॥71॥

ఆపృష్టోఽసి మహాబాహో పునర్ద్రక్ష్యామహే వయం
యాహ్యవిఘ్నేన వై వీర ద్రక్ష్యామస్త్వాం సభాగతం॥72॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రయాంతం దేవకీపుత్రం పరవీరరుజో దశ
మహారథా మహాబాహుమన్వయుః శస్త్రపాణయః॥1॥

పదాతీనాం సహస్రం చ సాదినాం చ పరంతప
భోజ్యం చ విపులం రాజన్ప్రేష్యాశ్చ శతశోఽపరే॥2॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం ప్రయాతో దాశార్హో మహాత్మా మధుసూదనః
కాని వా వ్రజతస్తస్య నిమిత్తాని మహౌజసః॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య ప్రయాణే యాన్యాసన్నద్భుతాని మహాత్మనః
తాని మే శృణు దివ్యాని దైవాన్యౌత్పాతికాని చ॥4॥

అనభ్రేఽశనినిర్ఘోషః సవిద్యుత్సమజాయత
అన్వగేవ చ పర్జన్యః ప్రావర్షద్విఘనే భృశం॥5॥

ప్రత్యగూహుర్మహానద్యః ప్రాఙ్ముఖాః సింధుసత్తమాః
విపరీతా దిశః సర్వా న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥6॥

ప్రాజ్వలన్నగ్నయో రాజన్పృథివీ సమకంపత
ఉదపానాశ్చ కుంభాశ్చ ప్రాసించఞ్శతశో జలం॥7॥

తమఃసంవృతమప్యాసీత్సర్వం జగదిదం తదా
న దిశో నాదిశో రాజన్ప్రజ్ఞాయంతే స్మ రేణునా॥8॥

ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దః ఖే శరీరం న దృశ్యతే
సర్వేషు రాజందేశేషు తదద్భుతమివాభవత్॥9॥

ప్రామథ్నాద్ధాస్తినపురం వాతో దక్షిణపశ్చిమః
ఆరుజన్గణశో వృక్షాన్పరుషో భీమనిస్వనః॥10॥

యత్ర యత్ర తు వార్ష్ణేయో వర్తతే పథి భారత
తత్ర తత్ర సుఖో వాయుః సర్వం చాసీత్ప్రదక్షిణం॥11॥

వవర్ష పుష్పవర్షం చ కమలాని చ భూరిశః
సమశ్చ పంథా నిర్దుఃఖో వ్యపేతకుశకంటకః॥12॥

స గచ్ఛన్బ్రాహ్మణై రాజంస్తత్ర తత్ర మహాభుజః
అర్చ్యతే మధుపర్కైశ్చ సుమనోభిర్వసుప్రదః॥13॥

తం కిరంతి మహాత్మానం వన్యైః పుష్పైః సుగంధిభిః
స్త్రియః పథి సమాగమ్య సర్వభూతహితే రతం॥14॥

స శాలిభవనం రమ్యం సర్వసస్యసమాచితం
సుఖం పరమధర్మిష్ఠమత్యగాద్భరతర్షభ॥15॥

పశ్యన్బహుపశూన్గ్రామాన్రమ్యాన్హృదయతోషణాన్
పురాణి చ వ్యతిక్రామన్రాష్ట్రాణి వివిధాని చ॥16॥

నిత్యహృష్టాః సుమనసో భారతైరభిరక్షితాః
నోద్విగ్నాః పరచక్రాణామనయానామకోవిదాః ॥17॥

ఉపప్లవ్యాదథాయాంతం జనాః పురనివాసినః
పథ్యతిష్ఠంత సహితా విష్వక్సేనదిదృక్షయా ॥18॥

తే తు సర్వే సునామానమగ్నిమిద్ధమివ ప్రభుం
అర్చయామాసురర్చ్యం తం దేశాతిథిముపస్థితం ॥19॥

వృకస్థలం సమాసాద్య కేశవః పరవీరహా
ప్రకీర్ణరశ్మావాదిత్యే విమలే లోహితాయతి ॥20॥

అవతీర్య రథాత్తూర్ణం కృత్వా శౌచం యథావిధి
రథమోచనమాదిశ్య సంధ్యాముపవివేశ హ ॥21॥

దారుకోఽపి హయాన్ముక్త్వా పరిచర్య చ శాస్త్రతః
ముమోచ సర్వం వర్మాణి ముక్త్వా చైనానవాసృజత్ ॥22॥

అభ్యతీత్య తు తత్సర్వమువాచ మధుసూదనః
యుధిష్ఠిరస్య కార్యార్థమిహ వత్స్యామహే క్షపాం ॥23॥

తస్య తన్మతమాజ్ఞాయ చక్రురావసథం నరాః
క్షణేన చాన్నపానాని గుణవంతి సమార్జయన్ ॥24॥

తస్మిన్గ్రామే ప్రధానాస్తు య ఆసన్బ్రాహ్మణా నృప
ఆర్యాః కులీనా హ్రీమంతో బ్రాహ్మీం వృత్తిమనుష్ఠితాః ॥25॥

తేఽభిగమ్య మహాత్మానం హృషీకేశమరిందమం
పూజాం చక్రుర్యథాన్యాయమాశీర్మంగలసంయుతాం ॥26॥

తే పూజయిత్వా దాశార్హం సర్వలోకేషు పూజితం
న్యవేదయంత వేశ్మాని రత్నవంతి మహాత్మనే ॥27॥

తాన్ప్రభుః కృతమిత్యుక్త్వా సత్కృత్య చ యథార్హతః
అభ్యేత్య తేషాం వేశ్మాని పునరాయాత్సహైవ తైః ॥28॥

సుమృష్టం భోజయిత్వా చ బ్రాహ్మణాంస్తత్ర కేశవః
భుక్త్వా చ సహ తైః సర్వైరవసత్తాం క్షపాం సుఖం ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా దూతైః సమాజ్ఞాయ ఆయాంతం మధుసూదనం
ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీద్భీష్మమర్చయిత్వా మహాభుజం ॥1॥

ద్రోణం చ సంజయం చైవ విదురం చ మహామతిం
దుర్యోధనం చ సామాత్యం హృష్టరోమాబ్రవీదిదం ॥2॥

అద్భుతం మహదాశ్చర్యం శ్రూయతే కురునందన
స్త్రియో బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ కథయంతి గృహే గృహే ॥3॥

సత్కృత్యాచక్షతే చాన్యే తథైవాన్యే సమాగతాః
పృథగ్వాదాశ్చ వర్తంతే చత్వరేషు సభాసు చ ॥4॥

ఉపయాస్యతి దాశార్హః పాండవార్థే పరాక్రమీ
స నో మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ సర్వథా మధుసూదనః ॥5॥

తస్మిన్హి యాత్రా లోకస్య భూతానామీశ్వరో హి సః
తస్మింధృతిశ్చ వీర్యం చ ప్రజ్ఞా చౌజశ్చ మాధవే ॥6॥

స మాన్యతాం నరశ్రేష్ఠః స హి ధర్మః సనాతనః
పూజితో హి సుఖాయ స్యాదసుఖః స్యాదపూజితః॥7॥

స చేత్తుష్యతి దాశార్హ ఉపచారైరరిందమః
కృత్స్నాన్సర్వానభిప్రాయాన్ప్రాప్స్యామః సర్వరాజసు॥8॥

తస్య పూజార్థమద్యైవ సంవిధత్స్వ పరంతప
సభాః పథి విధీయంతాం సర్వకామసమాహితాః॥9॥

యథా ప్రీతిర్మహాబాహో త్వయి జాయేత తస్య వై
తథా కురుష్వ గాంధారే కథం వా భీష్మ మన్యసే॥10॥

తతో భీష్మాదయః సర్వే ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం
ఊచుః పరమమిత్యేవం పూజయంతోఽస్య తద్వచః॥11॥

తేషామనుమతం జ్ఞాత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
సభావాస్తూని రమ్యాణి ప్రదేష్టుముపచక్రమే॥12॥

తతో దేశేషు దేశేషు రమణీయేషు భాగశః
సర్వరత్నసమాకీర్ణాః సభాశ్చక్రురనేకశః॥13॥

ఆసనాని విచిత్రాణి యుక్తాని వివిధైర్గుణైః
స్త్రియో గంధానలంకారాన్సూక్ష్మాణి వసనాని చ॥14॥

గుణవంత్యన్నపానాని భోజ్యాని వివిధాని చ
మాల్యాని చ సుగంధీని తాని రాజా దదౌ తతః॥15॥

విశేషతశ్చ వాసార్థం సభాం గ్రామే వృకస్థలే
విదధే కౌరవో రాజా బహురత్నాం మనోరమాం॥16॥

ఏతద్విధాయ వై సర్వం దేవార్హమతిమానుషం
ఆచఖ్యౌ ధృతరాష్ట్రాయ రాజా దుర్యోధనస్తదా॥17॥

తాః సభాః కేశవః సర్వా రత్నాని వివిధాని చ
అసమీక్ష్యైవ దాశార్హ ఉపాయాత్కురుసద్మ తత్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఉపప్లవ్యాదిహ క్షత్తరుపయాతో జనార్దనః
వృకస్థలే నివసతి స చ ప్రాతరిహేష్యతి॥1॥

ఆహుకానామధిపతిః పురోగః సర్వసాత్వతాం
మహామనా మహావీర్యో మహామాత్రో జనార్దనః॥2॥

స్ఫీతస్య వృష్ణివంశస్య భర్తా గోప్తా చ మాధవః
త్రయాణామపి లోకానాం భగవాన్ప్రపితామహః॥3॥

వృష్ణ్యంధకాః సుమనసో యస్య ప్రజ్ఞాముపాసతే
ఆదిత్యా వసవో రుద్రా యథా బుద్ధిం బృహస్పతేః॥4॥

తస్మై పూజాం ప్రయోక్ష్యామి దాశార్హాయ మహాత్మనే
ప్రత్యక్షం తవ ధర్మజ్ఞ తన్మే కథయతః శృణు॥5॥

ఏకవర్ణైః సుకృష్ణాంగైర్బాహ్లిజాతైర్హయోత్తమైః
చతుర్యుక్తాన్రథాంస్తస్మై రౌక్మాందాస్యామి షోడశ॥6॥

నిత్యప్రభిన్నాన్మాతంగానీషాదంతాన్ప్రహారిణః
అష్టానుచరమేకైకమష్టౌ దాస్యామి కేశవే॥7॥

దాసీనామప్రజాతానాం శుభానాం రుక్మవర్చసాం
శతమస్మై ప్రదాస్యామి దాసానామపి తావతః॥8॥

ఆవికం బహు సుస్పర్శం పార్వతీయైరుపాహృతం
తదప్యస్మై ప్రదాస్యామి సహస్రాణి దశాష్ట చ॥9॥

అజినానాం సహస్రాణి చీనదేశోద్భవాని చ
తాన్యప్యస్మై ప్రదాస్యామి యావదర్హతి కేశవః॥10॥

దివా రాత్రౌ చ భాత్యేష సుతేజా విమలో మణిః
తమప్యస్మై ప్రదాస్యామి తమప్యర్హతి కేశవః॥11॥

ఏకేనాపి పతత్యహ్నా యోజనాని చతుర్దశ
యానమశ్వతరీయుక్తం దాస్యే తస్మై తదప్యహం॥12॥

యావంతి వాహనాన్యస్య యావంతః పురుషాశ్చ తే
తతోఽష్టగుణమప్యస్మై భోజ్యం దాస్యామ్యహం సదా॥13॥

మమ పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ సర్వే దుర్యోధనాదృతే
ప్రత్యుద్యాస్యంతి దాశార్హం రథైర్మృష్టైరలంకృతాః॥14॥

స్వలంకృతాశ్చ కల్యాణ్యః పాదైరేవ సహస్రశః
వారముఖ్యా మహాభాగం ప్రత్యుద్యాస్యంతి కేశవం॥15॥

నగరాదపి యాః కాశ్చిద్గమిష్యంతి జనార్దనం
ద్రష్టుం కన్యాశ్చ కల్యాణ్యస్తాశ్చ యాస్యంత్యనావృతాః॥16॥

సస్త్రీపురుషబాలం హి నగరం మధుసూదనం
ఉదీక్షతే మహాత్మానం భానుమంతమివ ప్రజాః॥17॥

మహాధ్వజపతాకాశ్చ క్రియంతాం సర్వతోదిశం
జలావసిక్తో విరజాః పంథాస్తస్యేతి చాన్వశాత్॥18॥

దుఃశాసనస్య చ గృహం దుర్యోధనగృహాద్వరం
తదస్య క్రియతాం క్షిప్రం సుసంమృష్టమలంకృతం॥19॥

ఏతద్ధి రుచిరాకారైః ప్రాసాదైరుపశోభితం
శివం చ రమణీయం చ సర్వర్తు సుమహాధనం॥20॥

సర్వమస్మిన్గృహే రత్నం మమ దుర్యోధనస్య చ
యద్యదర్హేత్స వార్ష్ణేయస్తత్తద్దేయమసంశయం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

విదుర ఉవాచ

రాజన్బహుమతశ్చాసి త్రైలోక్యస్యాపి సత్తమః
సంభావితశ్చ లోకస్య సంమతశ్చాసి భారత॥1॥

యత్త్వమేవంగతే బ్రూయాః పశ్చిమే వయసి స్థితః
శాస్త్రాద్వా సుప్రతర్కాద్వా సుస్థిరః స్థవిరో హ్యసి॥2॥

లేఖాశ్మనీవ భాః సూర్యే మహోర్మిరివ సాగరే
ధర్మస్త్వయి మహాన్రాజన్నితి వ్యవసితాః ప్రజాః॥3॥

సదైవ భావితో లోకో గుణౌఘైస్తవ పార్థివ
గుణానాం రక్షణే నిత్యం ప్రయతస్వ సబాంధవః॥4॥

ఆర్జవం ప్రతిపద్యస్వ మా బాల్యాద్బహుధా నశీః
రాజ్యం పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ సుహృదశ్చాపి సుప్రియాన్॥5॥

యత్త్వం దిత్ససి కృష్ణాయ రాజన్నతిథయే బహు
ఏతదన్యచ్చ దాశార్హః పృథివీమపి చార్హతి॥6॥

న తు త్వం ధర్మముద్దిశ్య తస్య వా ప్రియకారణాత్
ఏతదిచ్ఛసి కృష్ణాయ సత్యేనాత్మానమాలభే॥7॥

మాయైషాతత్త్వమేవైతచ్ఛద్మైతద్భూరిదక్షిణ
జానామి తే మతం రాజన్గూఢం బాహ్యేన కర్మణా॥8॥

పంచ పంచైవ లిప్సంతి గ్రామకాన్పాండవా నృప
న చ దిత్ససి తేభ్యస్తాంస్తచ్ఛమం కః కరిష్యతి॥9॥

అర్థేన తు మహాబాహుం వార్ష్ణేయం త్వం జిహీర్షసి
అనేనైవాభ్యుపాయేన పాండవేభ్యో బిభిత్ససి॥10॥

న చ విత్తేన శక్యోఽసౌ నోద్యమేన న గర్హయా
అన్యో ధనంజయాత్కర్తుమేతత్తత్త్వం బ్రవీమి తే॥11॥

వేద కృష్ణస్య మాహాత్మ్యం వేదాస్య దృఢభక్తితాం
అత్యాజ్యమస్య జానామి ప్రాణైస్తుల్యం ధనంజయం॥12॥

అన్యత్కుంభాదపాం పూర్ణాదన్యత్పాదావసేచనాత్
అన్యత్కుశలసంప్రశ్నాన్నైషిష్యతి జనార్దనః॥13॥

యత్త్వస్య ప్రియమాతిథ్యం మానార్హస్య మహాత్మనః
తదస్మై క్రియతాం రాజన్మానార్హో హి జనార్దనః॥14॥

ఆశంసమానః కల్యాణం కురూనభ్యేతి కేశవః
యేనైవ రాజన్నర్థేన తదేవాస్మా ఉపాకురు॥15॥

శమమిచ్ఛతి దాశార్హస్తవ దుర్యోధనస్య చ
పాండవానాం చ రాజేంద్ర తదస్య వచనం కురు॥16॥

పితాసి రాజన్పుత్రాస్తే వృద్ధస్త్వం శిశవః పరే
వర్తస్వ పితృవత్తేషు వర్తంతే తే హి పుత్రవత్॥17॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

యదాహ విదురః కృష్ణే సర్వం తత్సత్యముచ్యతే
అనురక్తో హ్యసంహార్యః పార్థాన్ప్రతి జనార్దనః॥1॥

యత్తు సత్కారసంయుక్తం దేయం వసు జనార్దనే
అనేకరూపం రాజేంద్ర న తద్దేయం కదాచన॥2॥

దేశః కాలస్తథాయుక్తో న హి నార్హతి కేశవః
మంస్యత్యధోక్షజో రాజన్భయాదర్చతి మామితి॥3॥

అవమానశ్చ యత్ర స్యాత్క్షత్రియస్య విశాం పతే
న తత్కుర్యాద్బుధః కార్యమితి మే నిశ్చితా మతిః॥4॥

స హి పూజ్యతమో దేవః కృష్ణః కమలలోచనః
త్రయాణామపి లోకానాం విదితం మమ సర్వథా॥5॥

న తు తస్మిన్ప్రదేయం స్యాత్తథా కార్యగతిః ప్రభో
విగ్రహః సముపారబ్ధో న హి శామ్యత్యవిగ్రహాత్॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భీష్మః కురుపితామహః
వైచిత్రవీర్యం రాజానమిదం వచనమబ్రవీత్||7||

సత్కృతోఽసత్కృతో వాపి న క్రుధ్యేత జనార్దనః
నాలమన్యమవజ్ఞాతుమవజ్ఞాతోఽపి కేశవః||8||

యత్తు కార్యం మహాబాహో మనసా కార్యతాం గతం
సర్వోపాయైర్న తచ్ఛక్యం కేనచిత్కర్తుమన్యథా||9||

స యద్బ్రూయాన్మహాబాహుస్తత్కార్యమవిశంకయా
వాసుదేవేన తీర్థేన క్షిప్రం సంశామ్య పాండవైః||10||

ధర్మ్యమర్థ్యం స ధర్మాత్మా ధ్రువం వక్తా జనార్దనః
తస్మిన్వాచ్యాః ప్రియా వాచో భవతా బాంధవైః సహ||11||

దుర్యోధన ఉవాచ

న పర్యాయోఽస్తి యద్రాజఞ్శ్రియం నిష్కేవలామహం
తైః సహేమాముపాశ్నీయాం జీవంజీవైః పితామహ||12||

ఇదం తు సుమహత్కార్యం శృణు మే యత్సమర్థితం
పరాయణం పాండవానాం నియంస్యామి జనార్దనం||13||

తస్మిన్బద్ధే భవిష్యంతి వృష్ణయః పృథివీ తథా
పాండవాశ్చ విధేయా మే స చ ప్రాతరిహేష్యతి||14||

అత్రోపాయం యథా సమ్యఙ్న బుధ్యేత జనార్దనః
న చాపాయో భవేత్కశ్చిత్తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే||15||

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ఘోరం కృష్ణాభిసంహితం
ధృతరాష్ట్రః సహామాత్యో వ్యథితో విమనాభవత్||16||

తతో దుర్యోధనమిదం ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీద్వచః
మైవం వోచః ప్రజాపాల నైష ధర్మః సనాతనః||17||

దూతశ్చ హి హృషీకేశః సంబంధీ చ ప్రియశ్చ నః
అపాపః కౌరవేయేషు కథం బంధనమర్హతి||18||

భీష్మ ఉవాచ

పరీతో ధృతరాష్ట్రాయం తవ పుత్రః సుమందధీః
వృణోత్యనర్థం న త్వర్థం యాచ్యమానః సుహృద్గణైః||19||

ఇమముత్పథి వర్తంతం పాపం పాపానుబంధినం
వాక్యాని సుహృదాం హిత్వా త్వమప్యస్యానువర్తసే||20||

కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణమాసాద్యాయం సుదుర్మతిః
తవ పుత్రః సహామాత్యః క్షణేన న భవిష్యతి||21||

పాపస్యాస్య నృశంసస్య త్యక్తధర్మస్య దుర్మతేః
నోత్సహేఽనర్థసంయుక్తాం వాచం శ్రోతుం కథంచన||22||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా భరతశ్రేష్ఠో వృద్ధః పరమమన్యుమాన్
ఉత్థాయ తస్మాత్ప్రాతిష్ఠద్భీష్మః సత్యపరాక్రమః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాతరుత్థాయ కృష్ణస్తు కృతవాన్సర్వమాహ్నికం
బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః ప్రయయౌ నగరం ప్రతి॥1॥

తం ప్రయాంతం మహాబాహుమనుజ్ఞాప్య తతో నృప
పర్యవర్తంత తే సర్వే వృకస్థలనివాసినః॥2॥

ధార్తరాష్ట్రాస్తమాయాంతం ప్రత్యుజ్జగ్ముః స్వలంకృతాః
దుర్యోధనమృతే సర్వే భీష్మద్రోణకృపాదయః॥3॥

పౌరాశ్చ బహులా రాజన్హృషీకేశం దిదృక్షవః
యానైర్బహువిధైరన్యే పద్భిరేవ తథాపరే॥4॥

స వై పథి సమాగమ్య భీష్మేణాక్లిష్టకర్మణా
ద్రోణేన ధార్తరాష్ట్రైశ్చ తైర్వృతో నగరం యయౌ॥5॥

కృష్ణసంమాననార్థం చ నగరం సమలంకృతం
బభూవూ రాజమార్గాశ్చ బహురత్నసమాచితాః॥6॥

న స్మ కశ్చిద్గృహే రాజంస్తదాసీద్భరతర్షభ
న స్త్రీ న వృద్ధో న శిశుర్వాసుదేవదిదృక్షయా॥7॥

రాజమార్గే నరా న స్మ సంభవంత్యవనిం గతాః
తథా హి సుమహద్రాజన్హృషీకేశప్రవేశనే॥8॥

ఆవృతాని వరస్త్రీభిర్గృహాణి సుమహాంత్యపి
ప్రచలంతీవ భారేణ దృశ్యంతే స్మ మహీతలే॥9॥

తథా చ గతిమంతస్తే వాసుదేవస్య వాజినః
ప్రనష్టగతయోఽభూవన్రాజమార్గే నరైర్వృతే॥10॥

స గృహం ధృతరాష్ట్రస్య ప్రావిశచ్ఛత్రుకర్శనః
పాండురం పుండరీకాక్షః ప్రాసాదైరుపశోభితం॥11॥

తిస్రః కక్ష్యా వ్యతిక్రమ్య కేశవో రాజవేశ్మనః
వైచిత్రవీర్యం రాజానమభ్యగచ్ఛదరిందమః॥12॥

అభ్యాగచ్ఛతి దాశార్హే ప్రజ్ఞాచక్షుర్నరేశ్వరః
సహైవ ద్రోణభీష్మాభ్యాముదతిష్ఠన్మహాయశాః॥13॥

కృపశ్చ సోమదత్తశ్చ మహారాజశ్చ బాహ్లికః
ఆసనేభ్యోఽచలన్సర్వే పూజయంతో జనార్దనం॥14॥

తతో రాజానమాసాద్య ధృతరాష్ట్రం యశస్వినం
స భీష్మం పూజయామాస వార్ష్ణేయో వాగ్భిరంజసా॥15॥

తేషు ధర్మానుపూర్వీం తాం ప్రయుజ్య మధుసూదనః
యథావయః సమీయాయ రాజభిస్తత్ర మాధవః॥16॥

అథ ద్రోణం సపుత్రం స బాహ్లీకం చ యశస్వినం
కృపం చ సోమదత్తం చ సమీయాయ జనార్దనః॥17॥

తత్రాసీదూర్జితం మృష్టం కాంచనం మహదాసనం
శాసనాద్ధృతరాష్ట్రస్య తత్రోపావిశదచ్యుతః||18||

అథ గాం మధుపర్కం చాప్యుదకం చ జనార్దనే
ఉపజహ్రుర్యథాన్యాయం ధృతరాష్ట్రపురోహితాః||19||

కృతాతిథ్యస్తు గోవిందః సర్వాన్పరిహసన్కురూన్
ఆస్తే సంబంధకం కుర్వన్కురుభిః పరివారితః||20||

సోఽర్చితో ధృతరాష్ట్రేణ పూజితశ్చ మహాయశాః
రాజానం సమనుజ్ఞాప్య నిరాక్రామదరిందమః||21||

తైః సమేత్య యథాన్యాయం కురుభిః కురుసంసది
విదురావసథం రమ్యముపాతిష్ఠత మాధవః||22||

విదురః సర్వకల్యాణైరభిగమ్య జనార్దనం
అర్చయామాస దాశార్హం సర్వకామైరుపస్థితం||23||

కృతాతిథ్యం తు గోవిందం విదురః సర్వధర్మవిత్
కుశలం పాండుపుత్రాణామపృచ్ఛన్మధుసూదనం||24||

ప్రీయమాణస్య సుహృదో విదుషో బుద్ధిసత్తమః
ధర్మనిత్యస్య చ తదా గతదోషస్య ధీమతః||25||

తస్య సర్వం సవిస్తారం పాండవానాం విచేష్టితం
క్షత్తురాచష్ట దాశార్హః సర్వప్రత్యక్షదర్శివాన్||26||

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథోపగమ్య విదురమపరాహ్ణే జనార్దనః
పితృష్వసారం గోవిందః సోఽభ్యగచ్ఛదరిందమః||1||

సా దృష్ట్వా కృష్ణమాయాంతం ప్రసన్నాదిత్యవర్చసం
కంఠే గృహీత్వా ప్రాక్రోశత్పృథా పార్థాననుస్మరన్||2||

తేషాం సత్త్వవతాం మధ్యే గోవిందం సహచారిణం
చిరస్య దృష్ట్వా వార్ష్ణేయం బాష్పమాహారయత్పృథా||3||

సాబ్రవీత్కృష్ణమాసీనం కృతాతిథ్యం యుధాం పతిం
బాష్పగద్గదపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా||4||

యే తే బాల్యాత్ప్రభృత్యేవ గురుశుశ్రూషణే రతాః
పరస్పరస్య సుహృదః సంమతాః సమచేతసః||5||

నికృత్యా భ్రంశితా రాజ్యాజ్జనార్హా నిర్జనం గతాః
వినీతక్రోధహర్షాశ్చ బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః||6||

త్యక్త్వా ప్రియసుఖే పార్థా రుదంతీమపహాయ మాం
అహార్షుశ్చ వనం యాంతః సమూలం హృదయం మమ||7||

అతదర్హా మహాత్మానః కథం కేశవ పాండవాః
ఊషుర్మహావనే తాత సింహవ్యాఘ్రగజాకులే||8||

బాలా విహీనాః పిత్రా తే మయా సతతలాలితాః
అపశ్యంతః స్వపితరౌ కథమూషుర్మహావనే||9||

శంఖదుందుభినిర్ఘోషైర్మృదంగైర్వైణవైరపి
పాండవాః సమబోధ్యంత బాల్యాత్ప్రభృతి కేశవ||10||

యే స్మ వారణశబ్దేన హయానాం హేషితేన చ
రథనేమినినాదైశ్చ వ్యబోధ్యంత సదా గృహే॥11॥

శంఖభేరీనినాదేన వేణువీణానునాదినా
పుణ్యాహఘోషమిశ్రేణ పూజ్యమానా ద్విజాతిభిః॥12॥

వస్త్రై రత్నైరలంకారైః పూజయంతో ద్విజన్మనః
గీర్భిర్మంగలయుక్తాభిర్బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం॥13॥

అర్చితైరర్చనార్హైశ్చ స్తువద్భిరభినందితాః
ప్రాసాదాగ్రేష్వబోధ్యంత రాంకవాజినశాయినః॥14॥

తే నూనం నినదం శ్రుత్వా శ్వాపదానాం మహావనే
న స్మోపయాంతి నిద్రాం వై అతదర్హా జనార్దన॥15॥

భేరీమృదంగనినదైః శంఖవైణవనిస్వనైః
స్త్రీణాం గీతనినాదైశ్చ మధురైర్మధుసూదన॥16॥

బందిమాగధసూతైశ్చ స్తువద్భిర్బోధితాః కథం
మహావనే వ్యబోధ్యంత శ్వాపదానాం రుతేన తే॥17॥

హ్రీమాన్సత్యధృతిర్దాంతో భూతానామనుకంపితా
కామద్వేషౌ వశే కృత్వా సతాం వర్త్మానువర్తతే॥18॥

అంబరీషస్య మాంధాతుర్యయాతేర్నహుషస్య చ
భరతస్య దిలీపస్య శిబేరౌశీనరస్య చ॥19॥

రాజర్షీణాం పురాణానాం ధురం ధత్తే దురుద్వహాం
శీలవృత్తోపసంపన్నో ధర్మజ్ఞః సత్యసంగరః॥20॥

రాజా సర్వగుణోపేతస్త్రైలోక్యస్యాపి యో భవేత్
అజాతశత్రుర్ధర్మాత్మా శుద్ధజాంబూనదప్రభః॥21॥

శ్రేష్ఠః కురుషు సర్వేషు ధర్మతః శ్రుతవృత్తతః
ప్రియదర్శనో దీర్ఘభుజః కథం కృష్ణ యుధిష్ఠిరః॥22॥

యః స నాగాయుతప్రాణో వాతరంహా వృకోదరః
అమర్షీ పాండవో నిత్యం ప్రియో భ్రాతుః ప్రియంకరః॥23॥

కీచకస్య చ సజ్ఞాతేర్యో హంతా మధుసూదన
శూరః క్రోధవశానాం చ హిడింబస్య బకస్య చ॥24॥

పరాక్రమే శక్రసమో వాయువేగసమో జవే
మహేశ్వరసమః క్రోధే భీమః ప్రహరతాం వరః॥25॥

క్రోధం బలమమర్షం చ యో నిధాయ పరంతపః
జితాత్మా పాండవోఽమర్షీ భ్రాతుస్తిష్ఠతి శాసనే॥26॥

తేజోరాశిం మహాత్మానం బలౌఘమమితౌజసం
భీమం ప్రదర్శనేనాపి భీమసేనం జనార్దన
తం మమాచక్ష్వ వార్ష్ణేయ కథమద్య వృకోదరః॥27॥

ఆస్తే పరిఘబాహుః స మధ్యమః పాండవోఽచ్యుత
అర్జునేనార్జునో యః స కృష్ణ బాహుసహస్రిణా
ద్విబాహుః స్పర్ధతే నిత్యమతీతేనాపి కేశవ॥28॥

క్షిపత్యేకేన వేగేన పంచ బాణశతాని యః
ఇష్వస్త్రే సదృశో రాజ్ఞః కార్తవీర్యస్య పాండవః॥29॥

తేజసాదిత్యసదృశో మహర్షిప్రతిమో దమే
క్షమయా పృథివీతుల్యో మహేంద్రసమవిక్రమః॥30॥

ఆధిరాజ్యం మహద్దీప్తం ప్రథితం మధుసూదన
ఆహృతం యేన వీర్యేణ కురూణాం సర్వరాజసు ॥31॥

యస్య బాహుబలం ఘోరం కౌరవాః పర్యుపాసతే
స సర్వరథినాం శ్రేష్ఠః పాండవః సత్యవిక్రమః ॥32॥

యోఽపాశ్రయః పాండవానాం దేవానామివ వాసవః
స తే భ్రాతా సఖా చైవ కథమద్య ధనంజయః ॥33॥

దయావాన్సర్వభూతేషు హ్రీనిషేధో మహాస్త్రవిత్
మృదుశ్చ సుకుమారశ్చ ధార్మికశ్చ ప్రియశ్చ మే ॥34॥

సహదేవో మహేష్వాసః శూరః సమితిశోభనః
భ్రాతౄణాం కృష్ణ శుశ్రూషుర్ధర్మార్థకుశలో యువా ॥35॥

సదైవ సహదేవస్య భ్రాతరో మధుసూదన
వృత్తం కల్యాణవృత్తస్య పూజయంతి మహాత్మనః ॥36॥

జ్యేష్ఠాపచాయినం వీరం సహదేవం యుధాం పతిం
శుశ్రూషుం మమ వార్ష్ణేయ మాద్రీపుత్రం ప్రచక్ష్వ మే ॥37॥

సుకుమారో యువా శూరో దర్శనీయశ్చ పాండవః
భ్రాతౄణాం కృష్ణ సర్వేషాం ప్రియః ప్రాణో బహిశ్చరః ॥38॥

చిత్రయోధీ చ నకులో మహేష్వాసో మహాబలః
కచ్చిత్స కుశలీ కృష్ణ వత్సో మమ సుఖైధితః ॥39॥

సుఖోచితమదుఃఖార్హం సుకుమారం మహారథం
అపి జాతు మహాబాహో పశ్యేయం నకులం పునః ॥40॥

పక్ష్మసంపాతజే కాలే నకులేన వినాకృతా
న లభామి సుఖం వీర సాద్య జీవామి పశ్య మాం ॥41॥

సర్వైః పుత్రైః ప్రియతమా ద్రౌపదీ మే జనార్దన
కులీనా శీలసంపన్నా సర్వైః సముదితా గుణైః ॥42॥

పుత్రలోకాత్పతిలోకాన్వృణ్వానా సత్యవాదినీ
ప్రియాన్పుత్రాన్పరిత్యజ్య పాండవానన్వపద్యత ॥43॥

మహాభిజనసంపన్నా సర్వకామైః సుపూజితా
ఈశ్వరీ సర్వకల్యాణీ ద్రౌపదీ కథమచ్యుత ॥44॥

పతిభిః పంచభిః శూరైరగ్నికల్పైః ప్రహారిభిః
ఉపపన్నా మహేష్వాసైర్ద్రౌపదీ దుఃఖభాగినీ ॥45॥

చతుర్దశమిమం వర్షం యన్నాపశ్యమరిందమ
పుత్రాధిభిః పరిద్యూనాం ద్రౌపదీం సత్యవాదినీం ॥46॥

న నూనం కర్మభిః పుణ్యైరశ్నుతే పురుషః సుఖం
ద్రౌపదీ చేత్తథావృత్తా నాశ్నుతే సుఖమవ్యయం ॥47॥

న ప్రియో మమ కృష్ణాయ బీభత్సుర్న యుధిష్ఠిరః
భీమసేనో యమౌ వాపి యదపశ్యం సభాగతాం ॥48॥

న మే దుఃఖతరం కించిద్భూతపూర్వం తతోఽధికం
యద్ద్రౌపదీం నివాతస్థాం శ్వశురాణాం సమీపగాం ॥49॥

ఆనాయితామనార్యేణ క్రోధలోభానువర్తినా
సర్వే ప్రైక్షంత కురవ ఏకవస్త్రాం సభాగతాం ॥50॥

తత్రైవ ధృతరాష్ట్రశ్చ మహారాజశ్చ బాహ్లికః
కృపశ్చ సోమదత్తశ్చ నిర్విణ్ణాః కురవస్తథా ॥51॥

తస్యాం సంసది సర్వస్యాం క్షత్తారం పూజయామ్యహం
వృత్తేన హి భవత్యార్యో న ధనేన న విద్యయా॥52॥

తస్య కృష్ణ మహాబుద్ధేర్గంభీరస్య మహాత్మనః
క్షత్తుః శీలమలంకారో లోకాన్విష్టభ్య తిష్ఠతి॥53॥

సా శోకార్తా చ హృష్టా చ దృష్ట్వా గోవిందమాగతం
నానావిధాని దుఃఖాని సర్వాణ్యేవాన్వకీర్తయత్॥54॥

పూర్వైరాచరితం యత్తత్కురాజభిరరిందమ
అక్షద్యూతం మృగవధః కచ్చిదేషాం సుఖావహం॥55॥

తన్మాం దహతి యత్కృష్ణా సభాయాం కురుసంనిధౌ
ధార్తరాష్ట్రైః పరిక్లిష్టా యథా నకుశలం తథా॥56॥

నిర్వాసనం చ నగరాత్ప్రవ్రజ్యా చ పరంతప
నానావిధానాం దుఃఖానామావాసోఽస్మి జనార్దన
అజ్ఞాతచర్యా బాలానామవరోధశ్చ కేశవ॥57॥

న స్మ క్లేశతమం మే స్యాత్పుత్రైః సహ పరంతప
దుర్యోధనేన నికృతా వర్షమద్య చతుర్దశం॥58॥

దుఃఖాదపి సుఖం న స్యాద్యది పుణ్యఫలక్షయః
న మే విశేషో జాత్వాసీద్ధార్తరాష్ట్రేషు పాండవైః॥59॥

తేన సత్యేన కృష్ణ త్వాం హతామిత్రం శ్రియా వృతం
అస్మాద్విముక్తం సంగ్రామాత్పశ్యేయం పాండవైః సహ
నైవ శక్యాః పరాజేతుం సత్త్వం హ్యేషాం తథాగతం॥60॥

పితరం త్వేవ గర్హేయం నాత్మానం న సుయోధనం
యేనాహం కుంతిభోజాయ ధనం ధూర్తైరివార్పితా॥61॥

బాలాం మామార్యకస్తుభ్యం క్రీడంతీం కందుహస్తకాం
అదదాత్కుంతిభోజాయ సఖా సఖ్యే మహాత్మనే॥62॥

సాహం పిత్రా చ నికృతా శ్వశురైశ్చ పరంతప
అత్యంతదుఃఖితా కృష్ణ కిం జీవితఫలం మమ॥63॥

యన్మా వాగబ్రవీన్నక్తం సూతకే సవ్యసాచినః
పుత్రస్తే పృథివీం జేతా యశశ్చాస్య దివం స్పృశేత్॥64॥

హత్వా కురూన్గ్రామజన్యే రాజ్యం ప్రాప్య ధనంజయః
భ్రాతృభిః సహ కౌంతేయస్త్రీన్మేధానాహరిష్యతి॥65॥

నాహం తామభ్యసూయామి నమో ధర్మాయ వేధసే
కృష్ణాయ మహతే నిత్యం ధర్మో ధారయతి ప్రజాః॥66॥

ధర్మశ్చేదస్తి వార్ష్ణేయ తథా సత్యం భవిష్యతి
త్వం చాపి తత్తథా కృష్ణ సర్వం సంపాదయిష్యసి॥67॥

న మాం మాధవ వైధవ్యం నార్థనాశో న వైరితా
తథా శోకాయ భవతి యథా పుత్రైర్వినాభవః॥68॥

యాహం గాండీవధన్వానం సర్వశస్త్రభృతాం వరం
ధనంజయం న పశ్యామి కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥69॥

ఇదం చతుర్దశం వర్షం యన్నాపశ్యం యుధిష్ఠిరం
ధనంజయం చ గోవింద యమౌ తం చ వృకోదరం॥70॥

జీవనాశం ప్రనష్టానాం శ్రాద్ధం కుర్వంతి మానవాః
అర్థతస్తే మమ మృతాస్తేషాం చాహం జనార్దన॥71॥

బ్రూయా మాధవ రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
భూయాంస్తే హీయతే ధర్మో మా పుత్రక వృథా కృథాః||72||

పరాశ్రయా వాసుదేవ యా జీవామి ధిగస్తు మాం
వృత్తేః కృపణలబ్ధాయా అప్రతిష్ఠైవ జ్యాయసీ||73||

అథో ధనంజయం బ్రూయా నిత్యోద్యుక్తం వృకోదరం
యదర్థం క్షత్రియా సూతే తస్య కాలోఽయమాగతః||74||

అస్మింశ్చేదాగతే కాలే కాలో వోఽతిక్రమిష్యతి
లోకసంభావితాః సంతః సున్నృశంసం కరిష్యథ||75||

నృశంసేన చ వో యుక్తాంస్త్యజేయం శాశ్వతీః సమాః
కాలే హి సమనుప్రాప్తే త్యక్తవ్యమపి జీవితం||76||

మాద్రీపుత్రౌ చ వక్తవ్యౌ క్షత్రధర్మరతౌ సదా
విక్రమేణార్జితాన్భోగాన్వృణీతం జీవితాదపి||77||

విక్రమాధిగతా హ్యర్థాః క్షత్రధర్మేణ జీవతః
మనో మనుష్యస్య సదా ప్రీణంతి పురుషోత్తమ||78||

గత్వా బ్రూహి మహాబాహో సర్వశస్త్రభృతాం వరం
అర్జునం పాండవం వీరం ద్రౌపద్యాః పదవీం చర||79||

విదితౌ హి తవాత్యంతం క్రుద్ధావివ యథాంతకౌ
భీమార్జునౌ నయేతాం హి దేవానపి పరాం గతిం||80||

తయోశ్చైతదవజ్ఞానం యత్సా కృష్ణా సభాం గతా
దుఃశాసనశ్చ కర్ణశ్చ పరుషాణ్యభ్యభాషతాం||81||

దుర్యోధనో భీమసేనమభ్యగచ్ఛన్మనస్వినం
పశ్యతాం కురుముఖ్యానాం తస్య ద్రక్ష్యతి యత్ఫలం||82||

న హి వైరం సమాసాద్య ప్రశామ్యతి వృకోదరః
సుచిరాదపి భీమస్య న హి వైరం ప్రశామ్యతి
యావదంతం న నయతి శాత్రవాఞ్శత్రుకర్శనః||83||

న దుఃఖం రాజ్యహరణం న చ ద్యూతే పరాజయః
ప్రవ్రాజనం చ పుత్రాణాం న మే తద్దుఃఖకారణం||84||

యత్తు సా బృహతీ శ్యామా ఏకవస్త్రా సభాం గతా
అశృణోత్పరుషా వాచస్తతో దుఃఖతరం ను కిం||85||

స్త్రీధర్మిణీ వరారోహా క్షత్రధర్మరతా సదా
నాధ్యగచ్ఛత్తథా నాథం కృష్ణా నాథవతీ సతీ||86||

యస్యా మమ సపుత్రాయాస్త్వం నాథో మధుసూదన
రామశ్చ బలినాం శ్రేష్ఠః ప్రద్యుమ్నశ్చ మహారథః||87||

సాహమేవంవిధం దుఃఖం సహేఽద్య పురుషోత్తమ
భీమే జీవతి దుర్ధర్షే విజయే చాపలాయిని||88||

తత ఆశ్వాసయామాస పుత్రాధిభిరభిప్లుతాం
పితృష్వసారం శోచంతీం శౌరిః పార్థసఖః పృథాం||89||

కా ను సీమంతినీ త్వాదృగ్లోకేష్వస్తి పితృష్వసః
శూరస్య రాజ్ఞో దుహితా ఆజమీఢకులం గతా||90||

మహాకులీనా భవతీ హ్రదాద్ధ్రదమివాగతా
ఈశ్వరీ సర్వకల్యాణీ భర్త్రా పరమపూజితా||91||

వీరసూర్వీరపత్నీ చ సర్వైః సముదితా గుణైః
సుఖదుఃఖే మహాప్రాజ్ఞే త్వాదృశీ సోఢుమర్హతి||92||

నిద్రాతంద్రీ క్రోధహర్షౌ క్షుత్పిపాసే హిమాతపౌ
ఏతాని పార్థా నిర్జిత్య నిత్యం వీరాః సుఖే రతాః||93||

త్యక్తగ్రామ్యసుఖాః పార్థా నిత్యం వీరసుఖప్రియాః
న తే స్వల్పేన తుష్యేయుర్మహోత్సాహా మహాబలాః||94||

అంతం ధీరా నిషేవంతే మధ్యం గ్రామ్యసుఖప్రియాః
ఉత్తమాంశ్చ పరిక్లేశాన్భోగాంశ్చాతీవ మానుషాన్||95||

అంతేషు రేమిరే ధీరా న తే మధ్యేషు రేమిరే
అంతప్రాప్తిం సుఖామాహుర్దుఃఖమంతరమంతయోః||96||

అభివాదయంతి భవతీం పాండవాః సహ కృష్ణయా
ఆత్మానం చ కుశలినం నివేద్యాహురనామయం||97||

అరోగాన్సర్వసిద్ధార్థాన్క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి పాండవాన్
ఈశ్వరాన్సర్వలోకస్య హతామిత్రాఞ్శ్రియా వృతాన్||98||

ఏవమాశ్వాసితా కుంతీ ప్రత్యువాచ జనార్దనం
పుత్రాధిభిరభిధ్వస్తా నిగృహ్యాబుద్ధిజం తమః||99||

యద్యత్తేషాం మహాబాహో పథ్యం స్యాన్మధుసూదన
యథా యథా త్వం మన్యేథాః కుర్యాః కృష్ణ తథా తథా||100||

అవిలోపేన ధర్మస్య అనికృత్యా పరంతప
ప్రభావజ్ఞాస్మి తే కృష్ణ సత్యస్యాభిజనస్య చ||101||

వ్యవస్థాయాం చ మిత్రేషు బుద్ధివిక్రమయోస్తథా
త్వమేవ నః కులే ధర్మస్త్వం సత్యం త్వం తపో మహత్||102||

త్వం త్రాతా త్వం మహద్బ్రహ్మ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం
యథైవాత్థ తథైవైతత్త్వయి సత్యం భవిష్యతి||103||

తామామంత్ర్య చ గోవిందః కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
ప్రాతిష్ఠత మహాబాహుర్దుర్యోధనగృహాన్ప్రతి||104||

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పృథామామంత్ర్య గోవిందః కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం
దుర్యోధనగృహం శౌరిరభ్యగచ్ఛదరిందమః||1||

లక్ష్మ్యా పరమయా యుక్తం పురందరగృహోపమం
తస్య కక్ష్యా వ్యతిక్రమ్య తిస్రో ద్వాఃస్థైరవారితః||2||

తతోఽభ్రఘనసంకాశం గిరికూటమివోచ్ఛ్రితం
శ్రియా జ్వలంతం ప్రాసాదమారురోహ మహాయశాః||3||

తత్ర రాజసహస్రైశ్చ కురుభిశ్చాభిసంవృతం
ధార్తరాష్ట్రం మహాబాహుం దదర్శాసీనమాసనే||4||

దుఃశాసనం చ కర్ణం చ శకునిం చాపి సౌబలం
దుర్యోధనసమీపే తానాసనస్థాందదర్శ సః||5||

అభ్యాగచ్ఛతి దాశార్హే ధార్తరాష్ట్రో మహాయశాః
ఉదతిష్ఠత్సహామాత్యః పూజయన్మధుసూదనం||6||

సమేత్య ధార్తరాష్ట్రేణ సహామాత్యేన కేశవః
రాజభిస్తత్ర వార్ష్ణేయః సమాగచ్ఛదృథావయః॥7॥

తత్ర జాంబూనదమయం పర్యంకం సుపరిష్కృతం
వివిధాస్తరణాస్తీర్ణమభ్యుపావిశదచ్యుతః॥8॥

తస్మిన్గాం మధుపర్కం చ ఉపహృత్య జనార్దనే
నివేదయామాస తదా గృహాన్రాజ్యం చ కౌరవః॥9॥

తత్ర గోవిందమాసీనం ప్రసన్నాదిత్యవర్చసం
ఉపాసాం చక్రిరే సర్వే కురవో రాజభిః సహ॥10॥

తతో దుర్యోధనో రాజా వార్ష్ణేయం జయతాం వరం
న్యమంత్రయద్భోజనేన నాభ్యనందచ్చ కేశవః॥11॥

తతో దుర్యోధనః కృష్ణమబ్రవీద్రాజసంసది
మృదుపూర్వం శఠోదర్కం కర్ణమాభాష్య కౌరవః॥12॥

కస్మాదన్నాని పానాని వాసాంసి శయనాని చ
త్వదర్థముపనీతాని నాగ్రహీస్త్వం జనార్దన॥13॥

ఉభయోశ్చాదదః సాహ్యముభయోశ్చ హితే రతః
సంబంధీ దయితశ్చాసి ధృతరాష్ట్రస్య మాధవ॥14॥

త్వం హి గోవింద ధర్మార్థౌ వేత్థ తత్త్వేన సర్వశః
తత్ర కారణమిచ్ఛామి శ్రోతుం చక్రగదాధర॥15॥

స ఏవముక్తో గోవిందః ప్రత్యువాచ మహామనాః
ఓఘమేఘస్వనః కాలే ప్రగృహ్య విపులం భుజం॥16॥

అనంబూకృతమగ్రస్తమనిరస్తమసంకులం
రాజీవనేత్రో రాజానం హేతుమద్వాక్యముత్తమం॥17॥

కృతార్థా భుంజతే దూతాః పూజాం గృహ్ణంతి చైవ హి
కృతార్థం మాం సహామాత్యస్త్వమర్చిష్యసి భారత॥18॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ ధార్తరాష్ట్రో జనార్దనం
న యుక్తం భవతాస్మాసు ప్రతిపత్తుమసాంప్రతం॥19॥

కృతార్థం చాకృతార్థం చ త్వాం వయం మధుసూదన
యతామహే పూజయితుం గోవింద న చ శక్నుమః॥20॥

న చ తత్కారణం విద్మో యస్మిన్నో మధుసూదన
పూజాం కృతాం ప్రీయమాణైర్నామంస్థాః పురుషోత్తమ॥21॥

వైరం నో నాస్తి భవతా గోవింద న చ విగ్రహః
స భవాన్ప్రసమీక్ష్యైతన్నేదృశం వక్తుమర్హతి॥22॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ ధార్తరాష్ట్రం జనార్దనః
అభివీక్ష్య సహామాత్యం దాశార్హః ప్రహసన్నివ॥23॥

నాహం కామాన్న సంరంభాన్న ద్వేషాన్నార్థకారణాత్
న హేతువాదాల్లోభాద్వా ధర్మం జహ్యాం కథంచన॥24॥

సంప్రీతిభోజ్యాన్యన్నాని ఆపద్భోజ్యాని వా పునః
న చ సంప్రీయసే రాజన్న చాప్యాపద్గతా వయం॥25॥

అకస్మాద్ద్విషసే రాజంజన్మప్రభృతి పాండవాన్
ప్రియానువర్తినో భ్రాతౄన్సర్వైః సముదితాన్గుణైః॥26॥

అకస్మాచ్చైవ పార్థానాం ద్వేషణం నోపపద్యతే
ధర్మే స్థితాః పాండవేయాః కస్తాన్కిం వక్తుమర్హతి॥27॥

యస్తాంద్వేష్టి స మాం ద్వేష్టి యస్తానను స మామను
ఐకాత్మ్యం మాం గతం విద్ధి పాండవైర్ధర్మచారిభిః॥28॥

కామక్రోధానువర్తీ హి యో మోహాద్విరురుత్సతే
గుణవంతం చ యో ద్వేష్టి తమాహుః పురుషాధమం॥29॥

యః కల్యాణగుణాంజ్ఞాతీన్మోహాల్లోభాద్దిదృక్షతే
సోఽజితాత్మాజితక్రోధో న చిరం తిష్ఠతి శ్రియం॥30॥

అథ యో గుణసంపన్నాన్హృదయస్యాప్రియానపి
ప్రియేణ కురుతే వశ్యాంశ్చిరం యశసి తిష్ఠతి॥31॥

సర్వమేతదభోక్తవ్యమన్నం దుష్టాభిసంహితం
క్షత్తురేకస్య భోక్తవ్యమితి మే ధీయతే మతిః॥32॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్దుర్యోధనమమర్షణం
నిశ్చక్రామ తతః శుభ్రాద్ధార్తరాష్ట్రనివేశనాత్॥33॥

నిర్యాయ చ మహాబాహుర్వాసుదేవో మహామనాః
నివేశాయ యయౌ వేశ్మ విదురస్య మహాత్మనః॥34॥

తమభ్యగచ్ఛద్ద్రోణశ్చ కృపో భీష్మోఽథ బాహ్లికః
కురవశ్చ మహాబాహుం విదురస్య గృహే స్థితం॥35॥

తేఽభిగమ్యాబ్రువంస్తత్ర కురవో మధుసూదనం
నివేదయామో వార్ష్ణేయ సరత్నాంస్తే గృహాన్వయం॥36॥

తానువాచ మహాతేజాః కౌరవాన్మధుసూదనః
సర్వే భవంతో గచ్ఛంతు సర్వా మేఽపచితిః కృతా॥37॥

యాతేషు కురుషు క్షత్తా దాశార్హమపరాజితం
అభ్యర్చయామాస తదా సర్వకామైః ప్రయత్నవాన్॥38॥

తతః క్షత్తాన్నపానాని శుచీని గుణవంతి చ
ఉపాహరదనేకాని కేశవాయ మహాత్మనే॥39॥

తైర్తర్పయిత్వా ప్రథమం బ్రాహ్మణాన్మధుసూదనః
వేదవిద్భ్యో దదౌ కృష్ణః పరమద్రవిణాన్యపి॥40॥

తతోఽనుయాయిభిః సార్ధం మరుద్భిరివ వాసవః
విదురాన్నాని బుభుజే శుచీని గుణవంతి చ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం భుక్తవంతమాశ్వస్తం నిశాయాం విదురోఽబ్రవీత్
నేదం సమ్యగ్వ్యవసితం కేశవాగమనం తవ॥1॥

అర్థధర్మాతిగో మూఢః సంరంభీ చ జనార్దన
మానఘ్నో మానకామశ్చ వృద్ధానాం శాసనాతిగః॥2॥

ధర్మశాస్త్రాతిగో మందో దురాత్మా ప్రగ్రహం గతః
అనేయః శ్రేయసాం పాపో ధార్తరాష్ట్రో జనార్దన॥3॥

కామాత్మా ప్రాజ్ఞమానీ చ మిత్రధ్రుక్సర్వశంకితః
అకర్తా చాకృతజ్ఞశ్చ త్యక్తధర్మః ప్రియానృతః॥4॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిర్దోషైరేష సమన్వితః
త్వయోచ్యమానః శ్రేయోఽపి సంరంభాన్న గ్రహీష్యతి॥5॥

సేనాసముదయం దృష్ట్వా పార్థివం మధుసూదన
కృతార్థం మన్యతే బాల ఆత్మానమవిచక్షణః॥6॥

ఏకః కర్ణః పరాంజేతుం సమర్థ ఇతి నిశ్చితం
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధేః న శమం నోపయాస్యతి॥7॥

భీష్మే ద్రోణే కృపే కర్ణే ద్రోణపుత్రే జయద్రథే
భూయసీం వర్తతే వృత్తిం న శమే కురుతే మనః॥8॥

నిశ్చితం ధార్తరాష్ట్రాణాం సకర్ణానాం జనార్దన
భీష్మద్రోణకృపాన్పార్థా న శక్తాః ప్రతివీక్షితుం॥9॥

సంవిచ్చ ధార్తరాష్ట్రాణాం సర్వేషామేవ కేశవ
శమే ప్రయతమానస్య తవ సౌభ్రాత్రకాంక్షిణః॥10॥

న పాండవానామస్మాభిః ప్రతిదేయం యథోచితం
ఇతి వ్యవసితాస్తేషు వచనం స్యాన్నిరర్థకం॥11॥

యత్ర సూక్తం దురుక్తం చ సమం స్యాన్మధుసూదన
న తత్ర ప్రలపేత్ప్రాజ్ఞో బధిరేష్వివ గాయనః॥12॥

అవిజానత్సు మూఢేషు నిర్మర్యాదేషు మాధవ
న త్వం వాక్యం బ్రువన్యుక్తశ్చాండాలేషు ద్విజో యథా॥13॥

సోఽయం బలస్థో మూఢశ్చ న కరిష్యతి తే వచః
తస్మిన్నిరర్థకం వాక్యముక్తం సంపత్స్యతే తవ॥14॥

తేషాం సముపవిష్టానాం సర్వేషాం పాపచేతసాం
తవ మధ్యావతరణం మమ కృష్ణ న రోచతే॥15॥

దుర్బుద్ధీనామశిష్టానాం బహూనాం పాపచేతసాం
ప్రతీపం వచనం మధ్యే తవ కృష్ణ న రోచతే॥16॥

అనుపాసితవృద్ధత్వాచ్ఛ్రియా మోహాచ్చ దర్పితః
వయోదర్పాదమర్షాచ్చ న తే శ్రేయో గ్రహీష్యతి॥17॥

బలం బలవదప్యస్య యది వక్ష్యసి మాధవ
త్వయ్యస్య మహతీ శంకా న కరిష్యతి తే వచః॥18॥

నేదమద్య యుధా శక్యమింద్రేణాపి సహామరైః
ఇతి వ్యవసితాః సర్వే ధార్తరాష్ట్రా జనార్దన॥19॥

తేష్వేవముపపన్నేషు కామక్రోధానువర్తిషు
సమర్థమపి తే వాక్యమసమర్థం భవిష్యతి॥20॥

మధ్యే తిష్ఠన్హస్త్యనీకస్య మందో; రథాశ్వయుక్తస్య బలస్య మూఢః
దుర్యోధనో మన్యతే వీతమన్యుః; కృత్స్నా మయేయం పృథివీ జితేతి॥21॥

ఆశంసతే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో; మహారాజ్యమసపత్నం పృథివ్యాం
తస్మిఞ్శమః కేవలో నోపలభ్యో; బద్ధం సంతమాగతం మన్యతేఽర్థం॥22॥

పర్యస్తేయం పృథివీ కాలపక్వా; దుర్యోధనార్థే పాండవాన్యోద్ధుకామాః
సమాగతాః సర్వయోధాః పృథివ్యాం; రాజానశ్చ క్షితిపాలైః సమేతాః॥23॥

సర్వే చైతే కృతవైరాః పురస్తా;త్త్వయా రాజానో హృతసారాశ్చ కృష్ణ
తవోద్వేగాత్సంశ్రితా ధార్తరాష్ట్రా;న్సుసంహతాః సహ కర్ణేన వీరాః॥24॥

త్యక్తాత్మానః సహ దుర్యోధనేన; సృష్టా యోద్ధుం పాండవాన్సర్వయోధాః
తేషాం మధ్యే ప్రవిశేథా యది త్వం; న తన్మతం మమ దాశార్హ వీర॥25॥

తేషాం సముపవిష్టానాం బహూనాం దుష్టచేతసాం
కథం మధ్యం ప్రపద్యేథాః శత్రూణాం శత్రుకర్శన॥26॥

సర్వథా త్వం మహాబాహో దేవైరపి దురుత్సహః
ప్రభావం పౌరుషం బుద్ధిం జానామి తవ శత్రుహన్||27||

యా మే ప్రీతిః పాండవేషు భూయః సా త్వయి మాధవ
ప్రేమ్ణా చ బహుమానాచ్చ సౌహృదాచ్చ బ్రవీమ్యహం||28||

—♦ అధ్యాయము 91 ♦—

భగవానువాచ

యథా బ్రూయాన్మహాప్రాజ్ఞో యథా బ్రూయాద్విచక్షణః
యథా వాచ్యస్త్వద్విధేన సుహృదా మద్విధః సుహృత్||1||

ధర్మార్థయుక్తం తథ్యం చ యథా త్వయ్యుపపద్యతే
తథా వచనముక్తోఽస్మి త్వయైతత్పితృమాతృవత్||2||

సత్యం ప్రాప్తం చ యుక్తం చాప్యేవమేవ యథాత్థ మాం
శృణుష్వాగమనే హేతుం విదురావహితో భవ||3||

దౌరాత్మ్యం ధార్తరాష్ట్రస్య క్షత్రియాణాం చ వైరితాం
సర్వమేతదహం జానన్క్షత్తః ప్రాప్తోఽద్య కౌరవాన్||4||

పర్యస్తాం పృథివీం సర్వాం సాశ్వాం సరథకుంజరాం
యో మోచయేన్మృత్యుపాశాత్ప్రాప్నుయాద్ధర్మముత్తమం||5||

ధర్మకార్యం యతఞ్శక్త్యా న చేచ్ఛక్నోతి మానవః
ప్రాప్తో భవతి తత్పుణ్యమత్ర మే నాస్తి సంశయః||6||

మనసా చింతయన్పాపం కర్మణా నాభిరోచయన్
న ప్రాప్నోతి ఫలం తస్య ఏవం ధర్మవిదో విదుః||7||

సోఽహం యతిష్యే ప్రశమం క్షత్తః కర్తుమమాయయా
కురూణాం సృంజయానాం చ సంగ్రామే వినశిష్యతాం||8||

సేయమాపన్మహాఘోరా కురుష్వేవ సముత్థితా
కర్ణదుర్యోధనకృతా సర్వే హ్యేతే తదన్వయాః||9||

వ్యసనైః క్లిశ్యమానం హి యో మిత్రం నాభిపద్యతే
అనునీయ యథాశక్తి తం నృశంసం విదుర్బుధాః||10||

ఆ కేశగ్రహణాన్మిత్రమకార్యాత్సంనివర్తయన్
అవాచ్యః కస్యచిద్భవతి కృతయత్నో యథాబలం||11||

తత్సమర్థం శుభం వాక్యం ధర్మార్థసహితం హితం
ధార్తరాష్ట్రః సహామాత్యో గ్రహీతుం విదురార్హతి||12||

హితం హి ధార్తరాష్ట్రాణాం పాండవానాం తథైవ చ
పృథివ్యాం క్షత్రియాణాం చ యతిష్యేఽహమమాయయా||13||

హితే ప్రయతమానం మాం శంకేద్దుర్యోధనో యది
హృదయస్య చ మే ప్రీతిరానృణ్యం చ భవిష్యతి||14||

జ్ఞాతీనాం హి మిథో భేదే యన్మిత్రం నాభిపద్యతే
సర్వయత్నేన మధ్యస్థం న తన్మిత్రం విదుర్బుధాః||15||

న మాం బ్రూయురధర్మజ్ఞా మూఢా అసుహృదస్తథా
శక్తో నావారయత్కృష్ణః సంరబ్ధాన్కురుపాండవాన్||16||

ఉభయోః సాధయన్నర్థమహమాగత ఇత్యుత
తత్ర యత్నమహం కృత్వా గచ్ఛేయం నృష్వవాచ్యతాం||17||

మమ ధర్మార్థయుక్తం హి శ్రుత్వా వాక్యమనామయం
న చేదాదాస్యతే బాలో దిష్టస్య వశమేష్యతి॥18॥

అహాపయన్పాండవార్థం యథావ;చ్ఛమం కురూణాం యది చాచరేయం
పుణ్యం చ మే స్యాచ్చరితం మహార్థం; ముచ్యేరంశ్చ కురవో మృత్యుపాశాత్॥19॥

అపి వాచం భాషమాణస్య కావ్యాం; ధర్మారామామర్థవతీమహింస్రాం
అవేక్షేరంధార్తరాష్ట్రాః సమర్థాం; మాం చ ప్రాప్తం కురవః పూజయేయుః॥20॥

న చాపి మమ పర్యాప్తాః సహితాః సర్వపార్థివాః
క్రుద్ధస్య ప్రముఖే స్థాతుం సింహస్యేవేతరే మృగాః॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం వృష్ణీనామృషభస్తదా
శయనే సుఖసంస్పర్శే శిశ్యే యదుసుఖావహః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా కథయతోరేవ తయోర్బుద్ధిమతోస్తదా
శివా నక్షత్రసంపన్నా సా వ్యతీయాయ శర్వరీ॥1॥

ధర్మార్థకామయుక్తాశ్చ విచిత్రార్థపదాక్షరాః
శృణ్వతో వివిధా వాచో విదురస్య మహాత్మనః॥2॥

కథాభిరనురూపాభిః కృష్ణస్యామితతేజసః
అకామస్యేవ కృష్ణస్య సా వ్యతీయాయ శర్వరీ॥3॥

తతస్తు స్వరసంపన్నా బహవః సూతమాగధాః
శంఖదుందుభినిర్ఘోషైః కేశవం ప్రత్యబోధయన్॥4॥

తత ఉత్థాయ దాశార్హ ఋషభః సర్వసాత్వతాం
సర్వమావశ్యకం చక్రే ప్రాతఃకార్యం జనార్దనః॥5॥

కృతోదకార్యజప్యః స హుతాగ్నిః సమలంకృతః
తత ఆదిత్యముద్యంతముపాతిష్ఠత మాధవః॥6॥

అథ దుర్యోధనః కృష్ణం శకునిశ్చాపి సౌబలః
సంధ్యాం తిష్ఠంతమభ్యేత్య దాశార్హమపరాజితం॥7॥

ఆచక్షేతాం తు కృష్ణస్య ధృతరాష్ట్రం సభాగతం
కురూంశ్చ భీష్మప్రముఖాన్రాజ్ఞః సర్వాంశ్చ పార్థివాన్॥8॥

త్వామర్థయంతే గోవింద దివి శక్రమివామరాః
తావభ్యనందద్గోవిందః సామ్నా పరమవల్గునా॥9॥

తతో విమల ఆదిత్యే బ్రాహ్మణేభ్యో జనార్దనః
దదౌ హిరణ్యం వాసాంసి గాశ్చాశ్వాంశ్చ పరంతపః॥10॥

విసృష్టవంతం రత్నాని దాశార్హమపరాజితం
తిష్ఠంతముపసంగమ్య వవందే సారథిస్తదా॥11॥

తముపస్థితమాజ్ఞాయ రథం దివ్యం మహామనాః
మహాభ్రఘననిర్ఘోషం సర్వరత్నవిభూషితం॥12॥

అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ జనార్దనః
కౌస్తుభం మణిమాముచ్య శ్రియా పరమయా జ్వలన్॥13॥

కురుభిః సంవృతః కృష్ణో వృష్ణిభిశ్చాభిరక్షితః
ఆతిష్ఠత రథం శౌరిః సర్వయాదవనందనః॥14॥

అన్వారురోహ దాశార్హం విదురః సర్వధర్మవిత్
సర్వప్రాణభృతాం శ్రేష్ఠం సర్వధర్మభృతాం వరం॥15॥

తతో దుర్యోధనః కృష్ణం శకునిశ్చాపి సౌబలః
ద్వితీయేన రథేనైనమన్వయాతాం పరంతపం॥16॥

సాత్యకిః కృతవర్మా చ వృష్ణీనాం చ మహారథాః
పృష్ఠతోఽనుయయుః కృష్ణం రథైరశ్వైర్గజైరపి॥17॥

తేషాం హేమపరిష్కారా యుక్తాః పరమవాజిభిః
గచ్ఛతాం ఘోషిణశ్చిత్రాశ్చారు బభ్రాజిరే రథాః॥18॥

సంమృష్టసంసిక్తరజః ప్రతిపేదే మహాపథం
రాజర్షిచరితం కాలే కృష్ణో ధీమాఞ్శ్రియా జ్వలన్॥19॥

తతః ప్రయాతే దాశార్హే ప్రావాద్యంతైకపుష్కరాః
శంఖాశ్చ దధ్మిరే తత్ర వాద్యాన్యన్యాని యాని చ॥20॥

ప్రవీరాః సర్వలోకస్య యువానః సింహవిక్రమాః
పరివార్య రథం శౌరేరగచ్ఛంత పరంతపాః॥21॥

తతోఽన్యే బహుసాహస్రా విచిత్రాద్భుతవాససః
అసిప్రాసాయుధధరాః కృష్ణస్యాసన్పురఃసరాః॥22॥

గజాః పరఃశతాస్తత్ర వరాశ్చాశ్వాః సహస్రశః
ప్రయాంతమన్వయుర్వీరం దాశార్హమపరాజితం॥23॥

పురం కురూణాం సంవృత్తం ద్రష్టుకామం జనార్దనం
సవృద్ధబాలం సస్త్రీకం రథ్యాగతమరిందమం॥24॥

వేదికాపాశ్రితాభిశ్చ సమాక్రాంతాన్యనేకశః
ప్రచలంతీవ భారేణ యోషిద్భిర్భవనాన్యుత॥25॥

సంపూజ్యమానః కురుభిః సంశృణ్వన్వివిధాః కథాః
యథార్హం ప్రతిసత్కుర్వన్ప్రేక్షమాణః శనైర్యయౌ॥26॥

తతః సభాం సమాసాద్య కేశవస్యానుయాయినః
సశంఖైర్వేణునిర్ఘోషైర్దిశః సర్వా వ్యనాదయన్॥27॥

తతః సా సమితిః సర్వా రాజ్ఞామమితతేజసాం
సంప్రాకంపత హర్షేణ కృష్ణాగమనకాంక్షయా॥28॥

తతోఽభ్యాశగతే కృష్ణే సమహృష్యన్నరాధిపాః
శ్రుత్వా తం రథనిర్ఘోషం పర్జన్యనినదోపమం॥29॥

ఆసాద్య తు సభాద్వారమృషభః సర్వసాత్వతాం
అవతీర్య రథాచ్ఛౌరిః కైలాసశిఖరోపమాత్॥30॥

నగమేఘప్రతీకాశాం జ్వలంతీమివ తేజసా
మహేంద్రసదనప్రఖ్యాం ప్రవివేశ సభాం తతః॥31॥

పాణౌ గృహీత్వా విదురం సాత్యకిం చ మహాయశాః
జ్యోతీంష్యాదిత్యవద్రాజన్కురూన్ప్రచ్ఛాదయఞ్శ్రియా॥32॥

అగ్రతో వాసుదేవస్య కర్ణదుర్యోధనావుభౌ
వృష్ణయః కృతవర్మా చ ఆసన్కృష్ణస్య పృష్ఠతః॥33॥

ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య భీష్మద్రోణాదయస్తతః
ఆసనేభ్యోఽచలన్సర్వే పూజయంతో జనార్దనం॥34॥

అభ్యాగచ్ఛతి దాశార్హే ప్రజ్ఞాచక్షుర్మహామనాః
సహైవ భీష్మద్రోణాభ్యాముదతిష్ఠన్మహాయశాః॥35॥

ఉత్తిష్ఠతి మహారాజే ధృతరాష్ట్రే జనేశ్వరే
తాని రాజసహస్రాణి సముత్తస్థుః సమంతతః॥36॥

ఆసనం సర్వతోభద్రం జాంబూనదపరిష్కృతం
కృష్ణార్థే కల్పితం తత్ర ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥37॥

స్మయమానస్తు రాజానం భీష్మద్రోణౌ చ మాధవః
అభ్యభాషత ధర్మాత్మా రాజ్ఞశ్చాన్యాన్యథావయః॥38॥

తత్ర కేశవమానర్చుః సమ్యగభ్యాగతం సభాం
రాజానః పార్థివాః సర్వే కురవశ్చ జనార్దనం॥39॥

తత్ర తిష్ఠన్స దాశార్హో రాజమధ్యే పరంతపః
అపశ్యదంతరిక్షస్థానృషీన్పరపురంజయః॥40॥

తతస్తానభిసంప్రేక్ష్య నారదప్రముఖానృషీన్
అభ్యభాషత దాశార్హో భీష్మం శాంతనవం శనైః॥41॥

పార్థివీం సమితిం ద్రష్టుమృషయోఽభ్యాగతా నృప
నిమంత్ర్యంతామాసనైశ్చ సత్కారేణ చ భూయసా॥42॥

నైతేష్వనుపవిష్టేషు శక్యం కేనచిదాసితుం
పూజా ప్రయుజ్యతామాశు మునీనాం భావితాత్మనాం॥43॥

ఋషీఞ్శాంతనవో దృష్ట్వా సభాద్వారముపస్థితాన్
త్వరమాణస్తతో భృత్యానాసనానీత్యచోదయత్॥44॥

ఆసనాన్యథ మృష్టాని మహాంతి విపులాని చ
మణికాంచనచిత్రాణి సమాజహ్రుస్తతస్తతః॥45॥

తేషు తత్రోపవిష్టేషు గృహీతార్ఘ్యేషు భారత
నిషసాదాసనే కృష్ణో రాజానశ్చ యథాసనం॥46॥

దుఃశాసనః సాత్యకయే దదావాసనముత్తమం
వివింశతిర్దదౌ పీఠం కాంచనం కృతవర్మణే॥47॥

అవిదూరేఽథ కృష్ణస్య కర్ణదుర్యోధనావుభౌ
ఏకాసనే మహాత్మానౌ నిషీదతురమర్షణౌ॥48॥

గాంధారరాజః శకునిర్గాంధారైరభిరక్షితః
నిషసాదాసనే రాజా సహపుత్రో విశాం పతే॥49॥

విదురో మణిపీఠే తు శుక్లస్పర్ధ్యాజినోత్తరే
సంస్పృశన్నాసనం శౌరేర్మహామతిరుపావిశత్॥50॥

చిరస్య దృష్ట్వా దాశార్హం రాజానః సర్వపార్థివాః
అమృతస్యేవ నాతృప్యన్ప్రేక్షమాణా జనార్దనం॥51॥

అతసీపుష్పసంకాశః పీతవాసా జనార్దనః
వ్యభ్రాజత సభామధ్యే హేమ్నీవోపహితో మణిః॥52॥

తతస్తూష్ణీం సర్వమాసీద్గోవిందగతమానసం
న తత్ర కశ్చిత్కించిద్ధి వ్యాజహార పుమాన్క్వచిత్॥53॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తేష్వాసీనేషు సర్వేషు తూష్ణీంభూతేషు రాజసు
వాక్యమభ్యాదదే కృష్ణః సుదంష్ట్రో దుందుభిస్వనః॥1॥

జీమూత ఇవ ఘర్మాంతే సర్వాం సంశ్రావయన్సభాం
ధృతరాష్ట్రమభిప్రేక్ష్య సమభాషత మాధవః॥2॥

కురూణాం పాండవానాం చ శమః స్యాదితి భారత
అప్రయత్నేన వీరాణామేతద్యతితుమాగతః॥3॥

రాజన్నాన్యత్ప్రవక్తవ్యం తవ నిఃశ్రేయసం వచః
విదితం హ్యేవ తే సర్వం వేదితవ్యమరిందమ॥4॥

ఇదమద్య కులం శ్రేష్ఠం సర్వరాజసు పార్థివ
శ్రుతవృత్తోపసంపన్నం సర్వైః సముదితం గుణైః॥5॥

కృపానుకంపా కారుణ్యమానృశంస్యం చ భారత
తథార్జవం క్షమా సత్యం కురుష్వేతద్విశిష్యతే॥6॥

తస్మిన్నేవంవిధే రాజన్కులే మహతి తిష్ఠతి
త్వన్నిమిత్తం విశేషేణ నేహ యుక్తమసాంప్రతం॥7॥

త్వం హి వారయితా శ్రేష్ఠః కురూణాం కురుసత్తమ
మిథ్యా ప్రచరతాం తాత బాహ్యేష్వాభ్యంతరేషు చ॥8॥

తే పుత్రాస్తవ కౌరవ్య దుర్యోధనపురోగమాః
ధర్మార్థౌ పృష్ఠతః కృత్వా ప్రచరంతి నృశంసవత్॥9॥

అశిష్టా గతమర్యాదా లోభేన హృతచేతసః
స్వేషు బంధుషు ముఖ్యేషు తద్వేత్థ భరతర్షభ॥10॥

సేయమాపన్మహాఘోరా కురుష్వేవ సముత్థితా
ఉపేక్ష్యమాణా కౌరవ్య పృథివీం ఘాతయిష్యతి॥11॥

శక్యా చేయం శమయితుం త్వం చేదిచ్ఛసి భారత
న దుష్కరో హ్యత్ర శమో మతో మే భరతర్షభ॥12॥

త్వయ్యధీనః శమో రాజన్మయి చైవ విశాం పతే
పుత్రాన్స్థాపయ కౌరవ్య స్థాపయిష్యామ్యహం పరాన్॥13॥

ఆజ్ఞా తవ హి రాజేంద్ర కార్యా పుత్రైః సహాన్వయైః
హితం బలవదప్యేషాం తిష్ఠతాం తవ శాసనే॥14॥

తవ చైవ హితం రాజన్పాండవానామథో హితం
శమే ప్రయతమానస్య మమ శాసనకాంక్షిణాం॥15॥

స్వయం నిష్ఫలమాలక్ష్య సంవిధత్స్వ విశాం పతే
సహభూతాస్తు భరతాస్తవైవ స్యుర్జనేశ్వర॥16॥

ధర్మార్థయోస్తిష్ఠ రాజన్పాండవైరభిరక్షితః
న హి శక్యాస్తథాభూతా యత్నాదపి నరాధిప॥17॥

న హి త్వాం పాండవైర్జేతుం రక్ష్యమాణం మహాత్మభిః
ఇంద్రోఽపి దేవైః సహితః ప్రసహేత కుతో నృపాః॥18॥

యత్ర భీష్మశ్చ ద్రోణశ్చ కృపః కర్ణో వివింశతిః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సోమదత్తోఽథ బాహ్లికః॥19॥

సైంధవశ్చ కలింగశ్చ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః
యుధిష్ఠిరో భీమసేనః సవ్యసాచీ యమౌ తథా॥20॥

సాత్యకిశ్చ మహాతేజా యుయుత్సుశ్చ మహారథః
కో ను తాన్విపరీతాత్మా యుధ్యేత భరతర్షభ॥21॥

లోకస్యైశ్వరతాం భూయః శత్రుభిశ్చాప్రధృష్యతాం
ప్రాప్స్యసి త్వమమిత్రఘ్న సహితః కురుపాండవైః॥22॥

తస్య తే పృథివీపాలాస్త్వత్సమాః పృథివీపతే
శ్రేయాంసశ్చైవ రాజానః సంధాస్యంతే పరంతప॥23॥

స త్వం పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ భ్రాతృభిః పితృభిస్తథా
సుహృద్భిః సర్వతో గుప్తః సుఖం శక్ష్యసి జీవితుం॥24॥

ఏతానేవ పురోధాయ సత్కృత్య చ యథా పురా
అఖిలాం భోక్ష్యసే సర్వాం పృథివీం పృథివీపతే॥25॥

ఏతైర్హి సహితః సర్వైః పాండవైః స్వైశ్చ భారత
అన్యాన్విజేష్యసే శత్రూనేష స్వార్థస్తవాఖిలః॥26॥

తైరేవోపార్జితాం భూమిం భోక్ష్యసే చ పరంతప
యది సంపత్స్యసే పుత్రైః సహామాత్యైర్నరాధిప॥27॥

సంయుగే వై మహారాజ దృశ్యతే సుమహాన్క్షయః
క్షయే చోభయతో రాజన్కిం ధర్మమనుపశ్యసి॥28॥

పాండవైర్నిహతైః సంఖ్యే పుత్రైర్వాపి మహాబలైః
యద్విందేథాః సుఖం రాజంస్తద్బ్రూహి భరతర్షభ॥29॥

శూరాశ్చ హి కృతాస్త్రాశ్చ సర్వే యుద్ధాభికాంక్షిణః
పాండవాస్తావకాశ్చైవ తాన్రక్ష మహతో భయాత్॥30॥

న పశ్యేమ కురూన్సర్వాన్పాండవాంశ్చైవ సంయుగే
క్షీణానుభయతః శూరాన్రథేభ్యో రథిభిర్హతాన్॥31॥

సమవేతాః పృథివ్యాం హి రాజానో రాజసత్తమ
అమర్షవశమాపన్నా నాశయేయురిమాః ప్రజాః॥32॥

త్రాహి రాజన్నిమం లోకం న నశ్యేయురిమాః ప్రజాః
త్వయి ప్రకృతిమాపన్నే శేషం స్యాత్కురునందన॥33॥

శుక్లా వదాన్యా హ్రీమంత ఆర్యాః పుణ్యాభిజాతయః
అన్యోన్యసచివా రాజంస్తాన్పాహి మహతో భయాత్॥34॥

శివేనేమే భూమిపాలాః సమాగమ్య పరస్పరం
సహ భుక్త్వా చ పీత్వా చ ప్రతియాంతు యథాగృహం॥35॥

సువాససః స్రగ్విణశ్చ సత్కృత్య భరతర్షభ
అమర్షాంశ్చ నిరాకృత్య వైరాణి చ పరంతప॥36॥

హార్దం యత్పాండవేష్వాసీత్ప్రాప్తేఽస్మిన్నాయుషః క్షయే
తదేవ తే భవత్వద్య శశ్వచ్చ భరతర్షభ॥37॥

బాలా విహీనాః పిత్రా తే త్వయైవ పరివర్ధితాః
తాన్పాలయ యథాన్యాయం పుత్రాంశ్చ భరతర్షభ॥38॥

భవతైవ హి రక్ష్యాస్తే వ్యసనేషు విశేషతః
మా తే ధర్మస్తథైవార్థో నశ్యేత భరతర్షభ॥39॥

ఆహుస్త్వాం పాండవా రాజన్నభివాద్య ప్రసాద్య చ
భవతః శాసనాద్దుఃఖమనుభూతం సహానుగైః॥40॥

ద్వాదశేమాని వర్షాణి వనే నిర్వ్యుషితాని నః
త్రయోదశం తథాజ్ఞాతైః సజనే పరివత్సరం॥41॥

స్థాతా నః సమయే తస్మిన్పితేతి కృతనిశ్చయాః
నాహాస్మ సమయం తాత తచ్చ నో బ్రాహ్మణా విదుః॥42॥

తస్మిన్నః సమయే తిష్ఠ స్థితానాం భరతర్షభ
నిత్యం సంక్లేశితా రాజన్స్వరాజ్యాంశం లభేమహి॥43॥

త్వం ధర్మమర్థం యుంజానః సమ్యఙ్నస్త్రాతుమర్హసి
గురుత్వం భవతి ప్రేక్ష్య బహూన్క్లేశాంస్తితిక్ష్మహే॥44॥

స భవాన్మాతృపితృవదస్మాసు ప్రతిపద్యతాం
గురోర్గరీయసీ వృత్తిర్యా చ శిష్యస్య భారత॥45॥

పిత్రా స్థాపయితవ్యా హి వయముత్పథమాస్థితాః
సంస్థాపయ పథిష్వస్మాంస్తిష్ఠ రాజన్స్వవర్త్మని॥46॥

ఆహుశ్చేమాం పరిషదం పుత్రాస్తే భరతర్షభ
ధర్మజ్ఞేషు సభాసత్సు నేహ యుక్తమసాంప్రతం॥47॥

యత్ర ధర్మో హ్యధర్మేణ సత్యం యత్రానృతేన చ
హన్యతే ప్రేక్షమాణానాం హతాస్తత్ర సభాసదః॥48॥

విద్ధో ధర్మో హ్యధర్మేణ సభాం యత్ర ప్రపద్యతే
న చాస్య శల్యం కృంతంతి విద్ధాస్తత్ర సభాసదః
ధర్మ ఏతానారుజతి యథా నద్యనుకూలజాన్॥49॥

యే ధర్మమనుపశ్యంతస్తూష్ణీం ధ్యాయంత ఆసతే
తే సత్యమాహుర్ధర్మ్యం చ న్యాయ్యం చ భరతర్షభ॥50॥

శక్యం కిమన్యద్వక్తుం తే దానాదన్యజ్జనేశ్వర
బ్రువంతు వా మహీపాలాః సభాయాం యే సమాసతే
ధర్మార్థౌ సంప్రధార్యైవ యది సత్యం బ్రవీమ్యహం॥51॥

ప్రముంచేమాన్మృత్యుపాశాత్క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభ
ప్రశామ్య భరతశ్రేష్ఠ మా మన్యువశమన్వగాః॥52॥

పిత్ర్యం తేభ్యః ప్రదాయాంశం పాండవేభ్యో యథోచితం
తతః సపుత్రః సిద్ధార్థో భుంక్ష్వ భోగాన్పరంతప॥53॥

అజాతశత్రుం జానీషే స్థితం ధర్మే సతాం సదా
సపుత్రే త్వయి వృత్తిం చ వర్తతే యాం నరాధిప॥54॥

దాహితశ్చ నిరస్తశ్చ త్వామేవోపాశ్రితః పునః
ఇంద్రప్రస్థం త్వయైవాసౌ సపుత్రేణ వివాసితః॥55॥

స తత్ర నివసన్సర్వాన్వశమానీయ పార్థివాన్
త్వన్ముఖానకరోద్రాజన్న చ త్వామత్యవర్తత॥56॥

తస్యైవం వర్తమానస్య సౌబలేన జిహీర్షతా
రాష్ట్రాణి ధనధాన్యం చ ప్రయుక్తః పరమోపధిః॥57॥

స తామవస్థాం సంప్రాప్య కృష్ణాం ప్రేక్ష్య సభాగతాం
క్షత్రధర్మాదమేయాత్మా నాకంపత యుధిష్ఠిరః॥58॥

అహం తు తవ తేషాం చ శ్రేయ ఇచ్ఛామి భారత
ధర్మాదర్థాత్సుఖాచ్చైవ మా రాజన్నీనశః ప్రజాః॥59॥

అనర్థమర్థం మన్వానా అర్థం వానర్థమాత్మనః
లోభేఽతిప్రసృతాన్పుత్రాన్నిగృహ్ణీష్వ విశాం పతే॥60॥

స్థితాః శుశ్రూషితుం పార్థాః స్థితా యోద్ధుమరిందమాః
యత్తే పథ్యతమం రాజంస్తస్మింస్తిష్ఠ పరంతప॥61॥

తద్వాక్యం పార్థివాః సర్వే హృదయైః సమపూజయన్
న తత్ర కశ్చిద్వక్తుం హి వాచం ప్రాక్రామదగ్రతః॥62॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్నభిహితే వాక్యే కేశవేన మహాత్మనా
స్తిమితా హృష్టరోమాణ ఆసన్సర్వే సభాసదః॥1॥

కః స్విదుత్తరమేతస్మాద్వక్తుముత్సహతే పుమాన్
ఇతి సర్వే మనోభిస్తే చింతయంతి స్మ పార్థివాః॥2॥

తథా తేషు చ సర్వేషు తూష్ణీంభూతేషు రాజసు
జామదగ్న్య ఇదం వాక్యమబ్రవీత్కురుసంసది॥3॥

ఇమామేకోపమాం రాజఞ్శృణు సత్యామశంకితః
తాం శ్రుత్వా శ్రేయ ఆదత్స్వ యది సాధ్వితి మన్యసే॥4॥

రాజా దంభోద్భవో నామ సార్వభౌమః పురాభవత్
అఖిలాం బుభుజే సర్వాం పృథివీమితి నః శ్రుతం॥5॥

స స్మ నిత్యం నిశాపాయే ప్రాతరుత్థాయ వీర్యవాన్
బ్రాహ్మణాన్క్షత్రియాంశ్చైవ పృచ్ఛన్నాస్తే మహారథః॥6॥

అస్తి కశ్చిద్విశిష్టో వా మద్విధో వా భవేద్యుధి
శూద్రో వైశ్యః క్షత్రియో వా బ్రాహ్మణో వాపి శస్త్రభృత్॥7॥

ఇతి బ్రువన్నన్వచరత్స రాజా పృథివీమిమాం
దర్పేణ మహతా మత్తః కంచిదన్యమచింతయన్॥8॥

తం స్మ వైద్యా అకృపణా బ్రాహ్మణాః సర్వతోఽభయాః
ప్రత్యషేధంత రాజానం శ్లాఘమానం పునః పునః॥9॥

ప్రతిషిధ్యమానోఽప్యసకృత్పృచ్ఛత్యేవ స వై ద్విజాన్
అభిమానీ శ్రియా మత్తస్తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తదా॥10॥

తపస్వినో మహాత్మానో వేదవ్రతసమన్వితాః
ఉదీర్యమాణం రాజానం క్రోధదీప్తా ద్విజాతయః॥11॥

అనేకజననం సఖ్యం యయోః పురుషసింహయోః
తయోస్త్వం న సమో రాజన్భవితాసి కదాచన॥12॥

ఏవముక్తః స రాజా తు పునః పప్రచ్ఛ తాంద్విజాన్
క్వ తౌ వీరౌ క్వజన్మానౌ కింకర్మాణౌ చ కౌ చ తౌ॥13॥

బ్రాహ్మణా ఊచుః

నరో నారాయణశ్చైవ తాపసావితి నః శ్రుతం
ఆయాతౌ మానుషే లోకే తాభ్యాం యుధ్యస్వ పార్థివ॥14॥

శ్రూయతే తౌ మహాత్మానౌ నరనారాయణావుభౌ
తపో ఘోరమనిర్దేశ్యం తప్యేతే గంధమాదనే॥15॥

రామ ఉవాచ

స రాజా మహతీం సేనాం యోజయిత్వా షడంగినీం
అమృష్యమాణః సంప్రాయాద్యత్ర తావపరాజితౌ||16||

స గత్వా విషమం ఘోరం పర్వతం గంధమాదనం
మృగయాణోఽన్వగచ్ఛత్తౌ తాపసావపరాజితౌ||17||

తౌ దృష్ట్వా క్షుత్పిపాసాభ్యాం కృశౌ ధమనిసంతతౌ
శీతవాతాతపైశ్చైవ కర్శితౌ పురుషోత్తమౌ
అభిగమ్యోపసంగృహ్య పర్యపృచ్ఛదనామయం||18||

తమర్చిత్వా మూలఫలైరాసనేనోదకేన చ
న్యమంత్రయేతాం రాజానం కిం కార్యం క్రియతామితి||19||

దంభోద్భవ ఉవాచ

బాహుభ్యాం మే జితా భూమిర్నిహతాః సర్వశత్రవః
భవద్భ్యాం యుద్ధమాకాంక్షన్నుపయాతోఽస్మి పర్వతం
ఆతిథ్యం దీయతామేతత్కాంక్షితం మే చిరం ప్రతి||20||

నరనారాయణావూచతుః

అపేతక్రోధలోభోఽయమాశ్రమో రాజసత్తమ
న హ్యస్మిన్నాశ్రమే యుద్ధం కుతః శస్త్రం కుతోఽనృజుః
అన్యత్ర యుద్ధమాకాంక్ష్వ బహవః క్షత్రియాః క్షితౌ||21||

రామ ఉవాచ

ఉచ్యమానస్తథాపి స్మ భూయ ఏవాభ్యభాషత
పునః పునః క్షమ్యమాణః సాంత్వ్యమానశ్చ భారత
దంభోద్భవో యుద్ధమిచ్ఛన్నాహ్వయత్యేవ తాపసౌ||22||

తతో నరస్త్విషీకాణాం ముష్టిమాదాయ కౌరవ
అబ్రవీదేహి యుధ్యస్వ యుద్ధకాముక క్షత్రియ||23||

సర్వశస్త్రాణి చాదత్స్వ యోజయస్వ చ వాహినీం
అహం హి తే వినేష్యామి యుద్ధశ్రద్ధామితః పరం||24||

దంభోద్భవ ఉవాచ

యద్యేతదస్త్రమస్మాసు యుక్తం తాపస మన్యసే
ఏతేనాపి త్వయా యోత్స్యే యుద్ధార్థీ హ్యాహమాగతః||25||

రామ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా శరవర్షేణ సర్వతః సమవాకిరత్
దంభోద్భవస్తాపసం తం జిఘాంసుః సహసైనికః||26||

తస్య తానస్యతో ఘోరానిషూన్పరతనుచ్ఛిదః
కదర్థీకృత్య స మునిరిషీకాభిరపానుదత్||27||

తతోఽస్మై ప్రాసృజద్ఘోరమైషీకమపరాజితః
అస్త్రమప్రతిసంధేయం తదద్భుతమివాభవత్॥28॥

తేషామక్షీణి కర్ణాంశ్చ నస్తకాంశ్చైవ మాయయా
నిమిత్తవేధీ స మునిరిషీకాభిః సమర్పయత్॥29॥

స దృష్ట్వా శ్వేతమాకాశమిషీకాభిః సమాచితం
పాదయోర్న్యపతద్రాజా స్వస్తి మేఽస్త్వితి చాబ్రవీత్॥30॥

తమబ్రవీన్నరో రాజఞ్శరణ్యః శరణైషిణాం
బ్రహ్మణ్యో భవ ధర్మాత్మా మా చ స్మైవం పునః కృథాః॥31॥

మా చ దర్పసమావిష్టః క్షేప్సీః కాంశ్చిత్కదాచన
అల్పీయాంసం విశిష్టం వా తత్తే రాజన్పరం హితం॥32॥

కృతప్రజ్ఞో వీతలోభో నిరహంకార ఆత్మవాన్
దాంతః క్షాంతో మృదుః క్షేమః ప్రజాః పాలయ పార్థివ॥33॥

అనుజ్ఞాతః స్వస్తి గచ్ఛ మైవం భూయః సమాచరేః
కుశలం బ్రాహ్మణాన్పృచ్ఛేరావయోర్వచనాద్భృశం॥34॥

తతో రాజా తయోః పాదావభివాద్య మహాత్మనోః
ప్రత్యాజగామ స్వపురం ధర్మం చైవాచినోద్భృశం॥35॥

సుమహచ్చాపి తత్కర్మ యన్నరేణ కృతం పురా
తతో గుణైః సుబహుభిః శ్రేష్ఠో నారాయణోఽభవత్॥36॥

తస్మాద్యావద్ధనుఃశ్రేష్ఠే గాండీవేఽస్త్రం న యుజ్యతే
తావత్త్వం మానముత్సృజ్య గచ్ఛ రాజంధనంజయం॥37॥

కాకుదీకం శుకం నాకమక్షిసంతర్జనం తథా
సంతానం నర్తనం ఘోరమాస్యమోదకమష్టమం॥38॥

ఏతైర్విద్ధాః సర్వ ఏవ మరణం యాంతి మానవాః
ఉన్మత్తాశ్చ విచేష్టంతే నష్టసంజ్ఞా విచేతసః॥39॥

స్వపంతే చ ప్లవంతే చ ఛర్దయంతి చ మానవాః
మూత్రయంతే చ సతతం రుదంతి చ హసంతి చ॥40॥

అసంఖ్యేయా గుణాః పార్థే తద్విశిష్టో జనార్దనః
త్వమేవ భూయో జానాసి కుంతీపుత్రం ధనంజయం॥41॥

నరనారాయణౌ యౌ తౌ తావేవార్జునకేశవౌ
విజానీహి మహారాజ ప్రవీరౌ పురుషర్షభౌ॥42॥

యద్యేతదేవం జానాసి న చ మామతిశంకసే
ఆర్యాం మతిం సమాస్థాయ శామ్య భారత పాండవైః॥43॥

అథ చేన్మన్యసే శ్రేయో న మే భేదో భవేదితి
ప్రశామ్య భరతశ్రేష్ఠ మా చ యుద్ధే మనః కృథాః॥44॥

భవతాం చ కురుశ్రేష్ఠ కులం బహుమతం భువి
తత్తథైవాస్తు భద్రం తే స్వార్థమేవానుచింతయ॥45॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

జామదగ్న్యవచః శ్రుత్వా కణ్వోఽపి భగవానృషిః
దుర్యోధనమిదం వాక్యమబ్రవీత్కురుసంసది॥1॥

అక్షయశ్చావ్యయశ్చైవ బ్రహ్మా లోకపితామహః
తథైవ భగవంతౌ తౌ నరనారాయణావృషీ॥2॥

ఆదిత్యానాం హి సర్వేషాం విష్ణురేకః సనాతనః
అజయ్యశ్చావ్యయశ్చైవ శాశ్వతః ప్రభురీశ్వరః॥3॥

నిమిత్తమరణాస్త్వన్యే చంద్రసూర్యౌ మహీ జలం
వాయురగ్నిస్తథాకాశం గ్రహాస్తారాగణాస్తథా॥4॥

తే చ క్షయాంతే జగతో హిత్వా లోకత్రయం సదా
క్షయం గచ్ఛంతి వై సర్వే సృజ్యంతే చ పునః పునః॥5॥

ముహూర్తమరణాస్త్వన్యే మానుషా మృగపక్షిణః
తిర్యగ్యోన్యశ్చ యే చాన్యే జీవలోకచరాః స్మృతాః॥6॥

భూయిష్ఠేన తు రాజానః శ్రియం భుక్త్వాయుషః క్షయే
మరణం ప్రతిగచ్ఛంతి భోక్తుం సుకృతదుష్కృతం॥7॥

స భవాంధర్మపుత్రేణ శమం కర్తుమిహార్హతి
పాండవాః కురవశ్చైవ పాలయంతు వసుంధరాం॥8॥

బలవానహమిత్యేవ న మంతవ్యం సుయోధన
బలవంతో హి బలిభిర్దృశ్యంతే పురుషర్షభ॥9॥

న బలం బలినాం మధ్యే బలం భవతి కౌరవ
బలవంతో హి తే సర్వే పాండవా దేవవిక్రమాః॥10॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మాతలేర్దాతుకామస్య కన్యాం మృగయతో వరం॥11॥

మతస్త్రైలోక్యరాజస్య మాతలిర్నామ సారథిః
తస్యైకైవ కులే కన్యా రూపతో లోకవిశ్రుతా॥12॥

గుణకేశీతి విఖ్యాతా నామ్నా సా దేవరూపిణీ
శ్రియా చ వపుషా చైవ స్త్రియోఽన్యాః సాతిరిచ్యతే॥13॥

తస్యాః ప్రదానసమయం మాతలిః సహ భార్యయా
జ్ఞాత్వా విమమృశే రాజంస్తత్పరః పరిచింతయన్॥14॥

ధిక్ఖల్వలఘుశీలానాముచ్ఛ్రితానాం యశస్వినాం
నరాణామృద్ధసత్త్వానాం కులే కన్యాప్రరోహణం॥15॥

మాతుః కులం పితృకులం యత్ర చైవ ప్రదీయతే
కులత్రయం సంశయితం కురుతే కన్యకా సతాం॥16॥

దేవమానుషలోకౌ ద్వౌ మానసేనైవ చక్షుషా
అవగాహ్యైవ విచితౌ న చ మే రోచతే వరః॥17॥

న దేవాన్నైవ దితిజాన్న గంధర్వాన్న మానుషాన్
అరోచయం వరకృతే తథైవ బహులానృషీన్॥18॥

భార్యయా తు స సంమంత్ర్య సహ రాత్రౌ సుధర్మయా
మాతలిర్నాగలోకాయ చకార గమనే మతిం॥19॥

న మే దేవమనుష్యేషు గుణకేశ్యాః సమో వరః
రూపతో దృశ్యతే కశ్చిన్నాగేషు భవితా ధ్రువం॥20॥

ఇత్యామంత్ర్య సుధర్మాం స కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
కన్యాం శిరస్యుపాఘ్రాయ ప్రవివేశ మహీతలం॥21॥

కణ్వ ఉవాచ

మాతలిస్తు వ్రజన్మార్గే నారదేన మహర్షిణా
వరుణం గచ్ఛతా ద్రష్టుం సమాగచ్ఛద్యదృచ్ఛయా॥1॥

నారదోఽథాబ్రవీదేనం క్వ భవాన్గంతుముద్యతః
స్వేన వా సూత కార్యేణ శాసనాద్వా శతక్రతోః॥2॥

మాతలిర్నారదేనైవం సంపృష్టః పథి గచ్ఛతా
యథావత్సర్వమాచష్ట స్వకార్యం వరుణం ప్రతి॥3॥

తమువాచాథ స మునిర్గచ్ఛావః సహితావితి
సలిలేశదిదృక్షార్థమహమప్యుద్యతో దివః॥4॥

అహం తే సర్వమాఖ్యాస్యే దర్శయన్వసుధాతలం
దృష్ట్వా తత్ర వరం కంచిద్రోచయిష్యావ మాతలే॥5॥

అవగాహ్య తతో భూమిముభౌ మాతలినారదౌ
దదృశాతే మహాత్మానౌ లోకపాలమపాం పతిం॥6॥

తత్ర దేవర్షిసదృశీం పూజాం ప్రాప స నారదః
మహేంద్రసదృశీం చైవ మాతలిః ప్రత్యపద్యత॥7॥

తావుభౌ ప్రీతమనసౌ కార్యవత్తాం నివేద్య హ
వరుణేనాభ్యనుజ్ఞాతౌ నాగలోకం విచేరతుః॥8॥

నారదః సర్వభూతానామంతర్భూమినివాసినాం
జానంశ్చకార వ్యాఖ్యానం యంతుః సర్వమశేషతః॥9॥

నారద ఉవాచ

దృష్టస్తే వరుణస్తాత పుత్రపౌత్రసమావృతః
పశ్యోదకపతేః స్థానం సర్వతోభద్రమృద్ధిమత్॥10॥

ఏష పుత్రో మహాప్రాజ్ఞో వరుణస్యేహ గోపతేః
ఏష తం శీలవృత్తేన శౌచేన చ విశిష్యతే॥11॥

ఏషోఽస్య పుత్రోఽభిమతః పుష్కరః పుష్కరేక్షణః
రూపవాందర్శనీయశ్చ సోమపుత్ర్యా వృతః పతిః॥12॥

జ్యోత్స్నాకాలీతి యామాహుర్ద్వితీయాం రూపతః శ్రియం
ఆదిత్యస్యైవ గోః పుత్రో జ్యేష్ఠః పుత్రః కృతః స్మృతః॥13॥

భవనం పశ్య వారుణ్యా యదేతత్సర్వకాంచనం
యాం ప్రాప్య సురతాం ప్రాప్తాః సురాః సురపతేః సఖే॥14॥

ఏతాని హృతరాజ్యానాం దైతేయానాం స్మ మాతలే
దీప్యమానాని దృశ్యంతే సర్వప్రహరణాన్యుత॥15॥

అక్షయాణి కిలైతాని వివర్తంతే స్మ మాతలే
అనుభావప్రయుక్తాని సురైరవజితాని హ॥16॥

అత్ర రాక్షసజాత్యశ్చ భూతజాత్యశ్చ మాతలే
దివ్యప్రహరణాశ్చాసన్పూర్వదైవతనిర్మితాః॥17॥

అగ్నిరేష మహార్చిష్మాంజాగర్తి వరుణహ్రదే
వైష్ణవం చక్రమావిద్ధం విధూమేన హవిష్మతా॥18॥

ఏష గాండీమయశ్చాపో లోకసంహారసంభృతః
రక్ష్యతే దైవతైర్నిత్యం యతస్తద్గాండివం ధనుః॥19॥

ఏష కృత్యే సముత్పన్నే తత్తద్ధారయతే బలం
సహస్రశతసంఖ్యేన ప్రాణేన సతతం ధ్రువం॥20॥

అశాస్యానపి శాస్త్యేష రక్షోబంధుషు రాజసు
సృష్టః ప్రథమజో దండో బ్రహ్మణా బ్రహ్మవాదినా॥21॥

ఏతచ్ఛత్రం నరేంద్రాణాం మహచ్ఛత్రేణ భాషితం
పుత్రాః సలిలరాజస్య ధారయంతి మహోదయం॥22॥

ఏతత్సలిలరాజస్య ఛత్రం ఛత్రగృహే స్థితం
సర్వతః సలిలం శీతం జీమూత ఇవ వర్షతి॥23॥

ఏతచ్ఛత్రాత్పరిభ్రష్టం సలిలం సోమనిర్మలం
తమసా మూర్ఛితం యాతి యేన నార్ఛతి దర్శనం॥24॥

బహూన్యద్భుతరూపాణి ద్రష్టవ్యానీహ మాతలే
తవ కార్యోపరోధస్తు తస్మాద్గచ్ఛావ మాచిరం॥25॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

నారద ఉవాచ

ఏతత్తు నాగలోకస్య నాభిస్థానే స్థితం పురం
పాతాలమితి విఖ్యాతం దైత్యదానవసేవితం॥1॥

ఇదమద్భిః సమం ప్రాప్తా యే కేచిద్ధ్రువజంగమాః
ప్రవిశంతో మహానాదం నదంతి భయపీడితాః॥2॥

అత్రాసురోఽగ్నిః సతతం దీప్యతే వారిభోజనః
వ్యాపారేణ ధృతాత్మానం నిబద్ధం సమబుధ్యత॥3॥

అత్రామృతం సురైః పీత్వా నిహితం నిహతారిభిః
అతః సోమస్య హానిశ్చ వృద్ధిశ్చైవ ప్రదృశ్యతే॥4॥

అత్ర దివ్యం హయశిరః కాలే పర్వణి పర్వణి
ఉత్తిష్ఠతి సువర్ణాభం వార్భిరాపూరయంజగత్॥5॥

యస్మాదత్ర సమగ్రాస్తాః పతంతి జలమూర్తయః
తస్మాత్పాతాలమిత్యేతత్ఖ్యాయతే పురముత్తమం॥6॥

ఐరావతోఽస్మాత్సలిలం గృహీత్వా జగతో హితః
మేఘేష్వాముంచతే శీతం యన్మహేంద్రః ప్రవర్షతి॥7॥

అత్ర నానావిధాకారాస్తిమయో నైకరూపిణః
అప్సు సోమప్రభాం పీత్వా వసంతి జలచారిణః॥8॥

అత్ర సూర్యాంశుభిర్భిన్నాః పాతాలతలమాశ్రితాః
మృతా దివసతః సూత పునర్జీవంతి తే నిశి॥9॥

ఉదయే నిత్యశశ్చాత్ర చంద్రమా రశ్మిభిర్వృతః
అమృతం స్పృశ్య సంస్పర్శాత్సంజీవయతి దేహినః॥10॥

అత్ర తేఽధర్మనిరతా బద్ధాః కాలేన పీడితాః
దైతేయా నివసంతి స్మ వాసవేన హృతశ్రియః॥11॥

అత్ర భూతపతిర్నామ సర్వభూతమహేశ్వరః
భూతయే సర్వభూతానామచరత్తప ఉత్తమం॥12॥

అత్ర గోవ్రతినో విప్రాః స్వాధ్యాయామ్నాయకర్శితాః
త్యక్తప్రాణా జితస్వర్గా నివసంతి మహర్షయః॥13॥

యత్రతత్రశయో నిత్యం యేనకేనచిదాశితః
యేనకేనచిదాచ్ఛన్నః స గోవ్రత ఇహోచ్యతే॥14॥

ఐరావతో నాగరాజో వామనః కుముదోఽఞ్జనః
ప్రసూతాః సుప్రతీకస్య వంశే వారణసత్తమాః॥15॥

పశ్య యద్యత్ర తే కశ్చిద్రోచతే గుణతో వరః
వరయిష్యావ తం గత్వా యత్నమాస్థాయ మాతలే॥16॥

అండమేతజ్జలే న్యస్తం దీప్యమానమివ శ్రియా
ఆ ప్రజానాం నిసర్గాద్వై నోద్భిద్యతి న సర్పతి॥17॥

నాస్య జాతిం నిసర్గం వా కథ్యమానం శృణోమి వై
పితరం మాతరం వాపి నాస్య జానాతి కశ్చన॥18॥

అతః కిల మహానగ్నిరంతకాలే సముత్థితః
ధక్ష్యతే మాతలే సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం॥19॥

కణ్వ ఉవాచ

మాతలిస్త్వబ్రవీచ్ఛ్రుత్వా నారదస్యాథ భాషితం
న మేఽత్ర రోచతే కశ్చిదన్యతో వ్రజ మాచిరం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

నారద ఉవాచ

హిరణ్యపురమిత్యేతత్ఖ్యాతం పురవరం మహత్
దైత్యానాం దానవానాం చ మాయాశతవిచారిణాం॥1॥

అనల్పేన ప్రయత్నేన నిర్మితం విశ్వకర్మణా
మయేన మనసా సృష్టం పాతాలతలమాశ్రితం॥2॥

అత్ర మాయాసహస్రాణి వికుర్వాణా మహౌజసః
దానవా నివసంతి స్మ శూరా దత్తవరాః పురా॥3॥

నైతే శక్రేణ నాన్యేన వరుణేన యమేన వా
శక్యంతే వశమానేతుం తథైవ ధనదేన చ॥4॥

అసురాః కాలఖంజాశ్చ తథా విష్ణుపదోద్భవాః
నైరృతా యాతుధానాశ్చ బ్రహ్మవేదోద్భవాశ్చ యే॥5॥

దంష్ట్రిణో భీమరూపాశ్చ నివసంత్యాత్మరక్షిణః
మాయావీర్యోపసంపన్నా నివసంత్యాత్మరక్షిణః॥6॥

నివాతకవచా నామ దానవా యుద్ధదుర్మదాః
జానాసి చ యథా శక్రో నైతాఞ్శక్నోతి బాధితుం॥7॥

బహుశో మాతలే త్వం చ తవ పుత్రశ్చ గోముఖః
నిర్భగ్నో దేవరాజశ్చ సహపుత్రః శచీపతిః॥8॥

పశ్య వేశ్మాని రౌక్మాణి మాతలే రాజతాని చ
కర్మణా విధియుక్తేన యుక్తాన్యుపగతాని చ॥9॥

వైడూర్యహరితానీవ ప్రవాలరుచిరాణి చ
అర్కస్ఫటికశుభ్రాణి వజ్రసారోజ్జ్వలాని చ||10||

పార్థివానీవ చాభాంతి పునర్నగమయాని చ
శైలానీవ చ దృశ్యంతే తారకాణీవ చాప్యుత||11||

సూర్యరూపాణి చాభాంతి దీప్తాగ్నిసదృశాని చ
మణిజాలవిచిత్రాణి ప్రాంశూని నిబిడాని చ||12||

నైతాని శక్యం నిర్దేష్టుం రూపతో ద్రవ్యతస్తథా
గుణతశ్చైవ సిద్ధాని ప్రమాణగుణవంతి చ||13||

ఆక్రీడాన్పశ్య దైత్యానాం తథైవ శయనాన్యుత
రత్నవంతి మహార్హాణి భాజనాన్యాసనాని చ||14||

జలదాభాంస్తథా శైలాంస్తోయప్రస్రవణాన్వితాన్
కామపుష్పఫలాంశ్చైవ పాదపాన్కామచారిణః||15||

మాతలే కశ్చిదత్రాపి రుచితస్తే వరో భవేత్
అథ వాన్యాం దిశం భూమేర్గచ్ఛావ యది మన్యసే||16||

కణ్వ ఉవాచ

మాతలిస్త్వబ్రవీదేనం భాషమాణం తథావిధం
దేవర్షే నైవ మే కార్యం విప్రియం త్రిదివౌకసాం||17||

నిత్యానుషక్తవైరా హి భ్రాతరో దేవదానవాః
అరిపక్షేణ సంబంధం రోచయిష్యామ్యహం కథం||18||

అన్యత్ర సాధు గచ్ఛావో ద్రష్టుం నార్హామి దానవాన్
జానామి తు తథాత్మానం దిత్సాత్మకమలం యథా||19||

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

నారద ఉవాచ

అయం లోకః సుపర్ణానాం పక్షిణాం పన్నగాశినాం
విక్రమే గమనే భారే నైషామస్తి పరిశ్రమః||1||

వైనతేయసుతైః సూత షడ్భిస్తతమిదం కులం
సుముఖేన సునామ్నా చ సునేత్రేణ సువర్చసా||2||

సురూపపక్షిరాజేన సుబలేన చ మాతలే
వర్ధితాని ప్రసూత్యా వై వినతాకులకర్తృభిః||3||

పక్షిరాజాభిజాత్యానాం సహస్రాణి శతాని చ
కశ్యపస్య తతో వంశే జాతైర్భూతివివర్ధనైః||4||

సర్వే హ్యేతే శ్రియా యుక్తాః సర్వే శ్రీవత్సలక్షణాః
సర్వే శ్రియమభీప్సంతో ధారయంతి బలాన్యుత||5||

కర్మణా క్షత్రియాశ్చైతే నిర్ఘృణా భోగిభోజినః
జ్ఞాతిసంక్షయకర్తృత్వాద్బ్రాహ్మణ్యం న లభంతి వై||6||

నామాని చైషాం వక్ష్యామి యథా ప్రాధాన్యతః శృణు
మాతలే శ్లాఘ్యమేతద్ధి కులం విష్ణుపరిగ్రహం||7||

దైవతం విష్ణురేతేషాం విష్ణురేవ పరాయణం
హృది చైషాం సదా విష్ణుర్విష్ణురేవ గతిః సదా॥8॥

సువర్ణచూడో నాగాశీ దారుణశ్చండతుండకః
అనలశ్చానిలశ్చైవ విశాలాక్షోఽథ కుండలీ॥9॥

కాశ్యపిర్ధ్వజవిష్కంభో వైనతేయోఽథ వామనః
వాతవేగో దిశాచక్షుర్నిమేషో నిమిషస్తథా॥10॥

త్రివారః సప్తవారశ్చ వాల్మీకిర్ద్వీపకస్తథా
దైత్యద్వీపః సరిద్ద్వీపః సారసః పద్మకేసరః॥11॥

సుముఖః సుఖకేతుశ్చ చిత్రబర్హస్తథానఘః
మేఘకృత్కుముదో దక్షః సర్పాంతః సోమభోజనః॥12॥

గురుభారః కపోతశ్చ సూర్యనేత్రశ్చిరాంతకః
విష్ణుధన్వా కుమారశ్చ పరిబర్హో హరిస్తథా॥13॥

సుస్వరో మధుపర్కశ్చ హేమవర్ణస్తథైవ చ
మలయో మాతరిశ్వా చ నిశాకరదివాకరౌ॥14॥

ఏతే ప్రదేశమాత్రేణ మయోక్తా గరుడాత్మజాః
ప్రాధాన్యతోఽథ యశసా కీర్తితాః ప్రాణతశ్చ తే॥15॥

యద్యత్ర న రుచిః కాచిదేహి గచ్ఛావ మాతలే
తం నయిష్యామి దేశం త్వాం రుచిం యత్రోపలప్స్యసే॥16॥

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

నారద ఉవాచ

ఇదం రసాతలం నామ సప్తమం పృథివీతలం
యత్రాస్తే సురభిర్మాతా గవామమృతసంభవా॥1॥

క్షరంతీ సతతం క్షీరం పృథివీసారసంభవం
షణ్ణాం రసానాం సారేణ రసమేకమనుత్తమం॥2॥

అమృతేనాభితృప్తస్య సారముద్గిరతః పురా
పితామహస్య వదనాదుదతిష్ఠదనిందితా॥3॥

యస్యాః క్షీరస్య ధారాయా నిపతంత్యా మహీతలే
హ్రదః కృతః క్షీరనిధిః పవిత్రం పరముత్తమం॥4॥

పుష్పితస్యేవ ఫేనస్య పర్యంతమనువేష్టితం
పిబంతో నివసంత్యత్ర ఫేనపా మునిసత్తమాః॥5॥

ఫేనపా నామ నామ్నా తే ఫేనాహారాశ్చ మాతలే
ఉగ్రే తపసి వర్తంతే యేషాం బిభ్యతి దేవతాః॥6॥

అస్యాశ్చతస్రో ధేన్వోఽన్యా దిక్షు సర్వాసు మాతలే
నివసంతి దిశాపాల్యో ధారయంత్యో దిశః స్మృతాః॥7॥

పూర్వాం దిశం ధారయతే సురూపా నామ సౌరభీ
దక్షిణాం హంసకా నామ ధారయత్యపరాం దిశం॥8॥

పశ్చిమా వారుణీ దిక్చ ధార్యతే వై సుభద్రయా
మహానుభావయా నిత్యం మాతలే విశ్వరూపయా॥9॥

సర్వకామదుఘా నామ ధేనుర్ధారయతే దిశం
ఉత్తరాం మాతలే ధర్మ్యాం తథైలవిలసంజ్ఞితాం॥10॥

ఆసాం తు పయసా మిశ్రం పయో నిర్మథ్య సాగరే
మంథానం మందరం కృత్వా దేవైరసురసంహితైః ॥11॥

ఉద్ధృతా వారుణీ లక్ష్మీరమృతం చాపి మాతలే
ఉచ్చైఃశ్రవాశ్చాశ్వరాజో మణిరత్నం చ కౌస్తుభం ॥12॥

సుధాహారేషు చ సుధాం స్వధాభోజిషు చ స్వధాం
అమృతం చామృతాశేషు సురభిః క్షరతే పయః ॥13॥

అత్ర గాథా పురా గీతా రసాతలనివాసిభిః
పౌరాణీ శ్రూయతే లోకే గీయతే యా మనీషిభిః ॥14॥

న నాగలోకే న స్వర్గే న విమానే త్రివిష్టపే
పరివాసః సుఖస్తాదృగ్రసాతలతలే యథా ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

నారద ఉవాచ

ఇయం భోగవతీ నామ పురీ వాసుకిపాలితా
యాదృశీ దేవరాజస్య పురీవర్యామరావతీ॥1॥

ఏష శేషః స్థితో నాగో యేనేయం ధార్యతే సదా
తపసా లోకముఖ్యేన ప్రభావమహతా మహీ॥2॥

శ్వేతోచ్చయనిభాకారో నానావిధవిభూషణః
సహస్రం ధారయన్మూర్ధ్నాం జ్వాలాజిహ్వో మహాబలః॥3॥

ఇహ నానావిధాకారా నానావిధవిభూషణాః
సురసాయాః సుతా నాగా నివసంతి గతవ్యథాః॥4॥

మణిస్వస్తికచక్రాంకాః కమండలుకలక్షణాః
సహస్రసంఖ్యా బలినః సర్వే రౌద్రాః స్వభావతః॥5॥

సహస్రశిరసః కేచిత్కేచిత్పంచశతాననాః
శతశీర్షాస్తథా కేచిత్కేచిత్త్రిశిరసోఽపి చ॥6॥

ద్విపంచశిరసః కేచిత్కేచిత్సప్తముఖాస్తథా
మహాభోగా మహాకాయాః పర్వతాభోగభోగినః॥7॥

బహూనీహ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
నాగానామేకవంశానాం యథాశ్రేష్ఠాంస్తు మే శృణు॥8॥

వాసుకిస్తక్షకశ్చైవ కర్కోటకధనంజయౌ
కాలీయో నహుషశ్చైవ కంబలాశ్వతరావుభౌ॥9॥

బాహ్యకుండో మణిర్నాగస్తథైవాపూరణః ఖగః
వామనశ్చైలపత్రశ్చ కుకురః కుకుణస్తథా॥10॥

ఆర్యకో నందకశ్చైవ తథా కలశపోతకౌ
కైలాసకః పింజరకో నాగశ్చైరావతస్తథా॥11॥

సుమనోముఖో దధిముఖః శంఖో నందోపనందకౌ
ఆప్తః కోటనకశ్చైవ శిఖీ నిష్ఠూరికస్తథా॥12॥

తిత్తిరిర్హస్తిభద్రశ్చ కుముదో మాల్యపిండకః
ద్వౌ పద్మౌ పుండరీకశ్చ పుష్పో ముద్గరపర్ణకః॥13॥

కరవీరః పీఠరకః సంవృత్తో వృత్త ఏవ చ
పిండారో బిల్వపత్రశ్చ మూషికాదః శిరీషకః॥14॥

దిలీపః శంఖశీర్షశ్చ జ్యోతిష్కోఽథాపరాజితః
కౌరవ్యో ధృతరాష్ట్రశ్చ కుమారః కుశకస్తథా॥15॥

విరజా ధారణశ్చైవ సుబాహుర్ముఖరో జయః
బధిరాంధౌ వికుండశ్చ విరసః సురసస్తథా॥16॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః కశ్యపస్యాత్మజాః స్మృతాః
మాతలే పశ్య యద్యత్ర కశ్చిత్తే రోచతే వరః॥17॥

కణ్వ ఉవాచ

మాతలిస్త్వేకమవ్యగ్రః సతతం సంనిరీక్ష్య వై
పప్రచ్ఛ నారదం తత్ర ప్రీతిమానివ చాభవత్॥18॥

స్థితో య ఏష పురతః కౌరవ్యస్యార్యకస్య చ
ద్యుతిమాందర్శనీయశ్చ కస్యైష కులనందనః॥19॥

కః పితా జననీ చాస్య కతమస్యైష భోగినః
వంశస్య కస్యైష మహాన్కేతుభూత ఇవ స్థితః॥20॥

ప్రణిధానేన ధైర్యేణ రూపేణ వయసా చ మే
మనః ప్రవిష్టో దేవర్షే గుణకేశ్యాః పతిర్వరః॥21॥

మాతలిం ప్రీతిమనసం దృష్ట్వా సుముఖదర్శనాత్
నివేదయామాస తదా మాహాత్మ్యం జన్మ కర్మ చ॥22॥

ఐరావతకులే జాతః సుముఖో నామ నాగరాట్
ఆర్యకస్య మతః పౌత్రో దౌహిత్రో వామనస్య చ॥23॥

ఏతస్య హి పితా నాగశ్చికురో నామ మాతలే
నచిరాద్వైనతేయేన పంచత్వముపపాదితః॥24॥

తతోఽబ్రవీత్ప్రీతమనా మాతలిర్నారదం వచః
ఏష మే రుచితస్తాత జామాతా భుజగోత్తమః॥25॥

క్రియతామత్ర యత్నో హి ప్రీతిమానస్మ్యనేన వై
అస్య నాగపతేర్దాతుం ప్రియాం దుహితరం మునే॥26॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

నారద ఉవాచ

సూతోఽయం మాతలిర్నామ శక్రస్య దయితః సుహృత్
శుచిః శీలగుణోపేతస్తేజస్వీ వీర్యవాన్బలీ॥1॥

శక్రస్యాయం సఖా చైవ మంత్రీ సారథిరేవ చ
అల్పాంతరప్రభావశ్చ వాసవేన రణే రణే॥2॥

అయం హరిసహస్రేణ యుక్తం జైత్రం రథోత్తమం
దేవాసురేషు యుద్ధేషు మనసైవ నియచ్ఛతి॥3॥

అనేన విజితానశ్వైర్దోర్భ్యాం జయతి వాసవః
అనేన ప్రహృతే పూర్వం బలభిత్ప్రహరత్యుత॥4॥

అస్య కన్యా వరారోహా రూపేణాసదృశీ భువి
సత్త్వశీలగుణోపేతా గుణకేశీతి విశ్రుతా॥5॥

తస్యాస్య యత్నాచ్చరతస్త్రైలోక్యమమరద్యుతే
సుముఖో భవతః పౌత్రో రోచతే దుహితుః పతిః॥6॥

యది తే రోచతే సౌమ్య భుజగోత్తమ మాచిరం
క్రియతామార్యక క్షిప్రం బుద్ధిః కన్యాప్రతిగ్రహే॥7॥

యథా విష్ణుకులే లక్ష్మీర్యథా స్వాహా విభావసోః
కులే తవ తథైవాస్తు గుణకేశీ సుమధ్యమా॥8॥

పౌత్రస్యార్థే భవాంస్తస్మాద్గుణకేశీం ప్రతీచ్ఛతు
సదృశీం ప్రతిరూపస్య వాసవస్య శచీమివ॥9॥

పితృహీనమపి హ్యేనం గుణతో వరయామహే
బహుమానాచ్చ భవతస్తథైవైరావతస్య చ
సుముఖస్య గుణైశ్చైవ శీలశౌచదమాదిభిః॥10॥

అభిగమ్య స్వయం కన్యామయం దాతుం సముద్యతః
మాతలేస్తస్య సంమానం కర్తుమర్హో భవానపి॥11॥

కణ్వ ఉవాచ

స తు దీనః ప్రహృష్టశ్చ ప్రాహ నారదమార్యకః
వ్రియమాణే తథా పౌత్రే పుత్రే చ నిధనం గతే॥12॥

న మే నైతద్బహుమతం దేవర్షే వచనం తవ
సఖా శక్రస్య సంయుక్తః కస్యాయం నేప్సితో భవేత్॥13॥

కారణస్య తు దౌర్బల్యాచ్చింతయామి మహామునే
అస్య దేహకరస్తాత మమ పుత్రో మహాద్యుతే
భక్షితో వైనతేయేన దుఃఖార్తాస్తేన వై వయం॥14॥

పునరేవ చ తేనోక్తం వైనతేయేన గచ్ఛతా
మాసేనాన్యేన సుముఖం భక్షయిష్య ఇతి ప్రభో॥15॥

ధ్రువం తథా తద్భవితా జానీమస్తస్య నిశ్చయం
తేన హర్షః ప్రనష్టో మే సుపర్ణవచనేన వై॥16॥

మాతలిస్త్వబ్రవీదేనం బుద్ధిరత్ర కృతా మయా
జామాతృభావేన వృతః సుముఖస్తవ పుత్రజః॥17॥

సోఽయం మయా చ సహితో నారదేన చ పన్నగః
త్రిలోకేశం సురపతిం గత్వా పశ్యతు వాసవం॥18॥

శేషేణైవాస్య కార్యేణ ప్రజ్ఞాస్యామ్యహమాయుషః
సుపర్ణస్య విఘాతే చ ప్రయతిష్యామి సత్తమ॥19॥

సుముఖశ్చ మయా సార్ధం దేవేశమభిగచ్ఛతు
కార్యసంసాధనార్థాయ స్వస్తి తేఽస్తు భుజంగమ॥20॥

తతస్తే సుముఖం గృహ్య సర్వ ఏవ మహౌజసః
దదృశుః శక్రమాసీనం దేవరాజం మహాద్యుతిం॥21॥

సంగత్యా తత్ర భగవాన్విష్ణురాసీచ్చతుర్భుజః
తతస్తత్సర్వమాచఖ్యౌ నారదో మాతలిం ప్రతి॥22॥

తతః పురందరం విష్ణురువాచ భువనేశ్వరం
అమృతం దీయతామస్మై క్రియతామమరైః సమః॥23॥

మాతలిర్నారదశ్చైవ సుముఖశ్చైవ వాసవ
లభంతాం భవతః కామాత్కామమేతం యథేప్సితం॥24॥

పురందరోఽథ సంచింత్య వైనతేయపరాక్రమం
విష్ణుమేవాబ్రవీదేనం భవానేవ దదాత్వితి॥25॥

విష్ణురువాచ

ఈశస్త్వమసి లోకానాం చరాణామచరాశ్చ యే
త్వయా దత్తమదత్తం కః కర్తుముత్సహతే విభో॥26॥

కణ్వ ఉవాచ

ప్రాదాచ్చక్రస్తతస్తస్మై పన్నగాయాయురుత్తమం
న త్వేనమమృతప్రాశం చకార బలవృత్రహా॥27॥

లబ్ధ్వా వరం తు సుముఖః సుముఖః సంబభూవ హ
కృతదారో యథాకామం జగామ చ గృహాన్ప్రతి॥28॥

నారదస్త్వార్యకశ్చైవ కృతకార్యౌ ముదా యుతౌ
ప్రతిజగ్మతురభ్యర్చ్య దేవరాజం మహాద్యుతిం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

కణ్వ ఉవాచ

గరుడస్తత్తు శుశ్రావ యథావృత్తం మహాబలః
ఆయుఃప్రదానం శక్రేణ కృతం నాగస్య భారత॥1॥

పక్షవాతేన మహతా రుద్ధ్వా త్రిభువనం ఖగః
సుపర్ణః పరమక్రుద్ధో వాసవం సముపాద్రవత్॥2॥

గరుడ ఉవాచ

భగవన్కిమవజ్ఞానాత్క్షుధాం ప్రతి భయే మమ
కామకారవరం దత్త్వా పునశ్చలితవానసి॥3॥

నిసర్గాత్సర్వభూతానాం సర్వభూతేశ్వరేణ మే
ఆహారో విహితో ధాత్రా కిమర్థం వార్యతే త్వయా॥4॥

వృతశ్చైష మహానాగః స్థాపితః సమయశ్చ మే
అనేన చ మయా దేవ భర్తవ్యః ప్రసవో మహాన్॥5॥

ఏతస్మింస్త్వన్యథాభూతే నాన్యం హింసితుముత్సహే
క్రీడసే కామకారేణ దేవరాజ యథేచ్ఛకం॥6॥

సోఽహం ప్రాణాన్విమోక్ష్యామి తథా పరిజనో మమ
యే చ భృత్యా మమ గృహే ప్రీతిమాన్భవ వాసవ॥7॥

ఏతచ్చైవాహమర్హామి భూయశ్చ బలవృత్రహన్
త్రైలోక్యస్యేశ్వరో యోఽహం పరభృత్యత్వమాగతః॥8॥

త్వయి తిష్ఠతి దేవేశ న విష్ణుః కారణం మమ
త్రైలోక్యరాజ రాజ్యం హి త్వయి వాసవ శాశ్వతం॥9॥

మమాపి దక్షస్య సుతా జననీ కశ్యపః పితా
అహమప్యుత్సహే లోకాన్సమస్తాన్వోఢుమంజసా॥10॥

అసహ్యం సర్వభూతానాం మమాపి విపులం బలం
మయాపి సుమహత్కర్మ కృతం దైతేయవిగ్రహే॥11॥

శ్రుతశ్రీః శ్రుతసేనశ్చ వివస్వాన్రోచనాముఖః
ప్రసభః కాలకాక్షశ్చ మయాపి దితిజా హతాః॥12॥

యత్తు ధ్వజస్థానగతో యత్నాత్పరిచరామ్యహం
వహామి చైవానుజం తే తేన మామవమన్యసే॥13॥

కోఽన్యో భారసహో హ్యస్తి కోఽన్యోఽస్తి బలవత్తరః
మయా యోఽహం విశిష్టః సన్వహామీమం సబాంధవం॥14॥

అవజ్ఞాయ తు యత్తేఽహం భోజనాద్వ్యపరోపితః
తేన మే గౌరవం నష్టం త్వత్తశ్చాస్మాచ్చ వాసవ॥15॥

అదిత్యాం య ఇమే జాతా బలవిక్రమశాలినః
త్వమేషాం కిల సర్వేషాం విశేషాద్బలవత్తరః॥16॥

సోఽహం పక్షైకదేశేన వహామి త్వాం గతక్లమః
విమృశ త్వం శనైస్తాత కో న్వత్ర బలవానితి॥17॥

కణ్వ ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ఖగస్యోదర్కదారుణం
అక్షోభ్యం క్షోభయంస్తార్క్ష్యమువాచ రథచక్రభృత్॥18॥

గరుత్మన్మన్యసేఽఽత్మానం బలవంతం సుదుర్బలం
అలమస్మత్సమక్షం తే స్తోతుమాత్మానమండజ॥19॥

త్రైలోక్యమపి మే కృత్స్నమశక్తం దేహధారణే
అహమేవాత్మనాత్మానం వహామి త్వాం చ ధారయే॥20॥

ఇమం తావన్మమైకం త్వం బాహుం సవ్యేతరం వహ
యద్యేనం ధారయస్యేకం సఫలం తే వికత్థితం॥21॥

తతః స భగవాంస్తస్య స్కంధే బాహుం సమాసజత్
నిపపాత స భారార్తో విహ్వాలో నష్టచేతనః॥22॥

యావాన్హి భారః కృత్స్నాయాః పృథివ్యాః పర్వతైః సహ
ఏకస్యా దేహశాఖాయాస్తావద్భారమమన్యత॥23॥

న త్వేనం పీడయామాస బలేన బలవత్తరః
తతో హి జీవితం తస్య న వ్యనీనశదచ్యుతః॥24॥

విపక్షః స్రస్తకాయశ్చ విచేతా విహ్వలః ఖగః
ముమోచ పత్రాణి తదా గురుభారప్రపీడితః॥25॥

స విష్ణుం శిరసా పక్షీ ప్రణమ్య వినతాసుతః
విచేతా విహ్వాలో దీనః కించిద్వచనమబ్రవీత్॥26॥

భగవఁల్లోకసారస్య సదృశేన వపుష్మతా
భుజేన స్వైరముక్తేన నిష్పిష్టోఽస్మి మహీతలే॥27॥

క్షంతుమర్హసి మే దేవ విహ్వాలస్యాల్పచేతసః
బలదాహవిదగ్ధస్య పక్షిణో ధ్వజవాసినః॥28॥

న విజ్ఞాతం బలం దేవ మయా తే పరమం విభో
తేన మన్యామ్యహం వీర్యమాత్మనోఽసదృశం పరైః॥29॥

తతశ్చక్రే స భగవాన్ప్రసాదం వై గరుత్మతః
మైవం భూయ ఇతి స్నేహాత్తదా చైనమువాచ హ॥30॥

తథా త్వమపి గాంధారే యావత్పాండుసుతాన్రణే
నాసాదయసి తాన్వీరాంస్తావజ్జీవసి పుత్రక॥31॥

భీమః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠో వాయుపుత్రో మహాబలః
ధనంజయశ్చేంద్రసుతో న హన్యాతాం తు కం రణే॥32॥

విష్ణుర్వాయుశ్చ శక్రశ్చ ధర్మస్తౌ చాశ్వినావుభౌ
ఏతే దేవాస్త్వయా కేన హేతునా శక్యమీక్షితుం॥33॥

తదలం తే విరోధేన శమం గచ్ఛ నృపాత్మజ
వాసుదేవేన తీర్థేన కులం రక్షితుమర్హసి||34||

ప్రత్యక్షో హ్యస్య సర్వస్య నారదోఽయం మహాతపాః
మాహాత్మ్యం యత్తదా విష్ణోర్యోఽయం చక్రగదాధరః||35||

వైశంపాయన ఉవాచ

దుర్యోధనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా నిఃశ్వసన్భ్రుకుటీముఖః
రాధేయమభిసంప్రేక్ష్య జహాస స్వనవత్తదా||36||

కదర్థీకృత్య తద్వాక్యమృషేః కణ్వస్య దుర్మతిః
ఊరుం గజకరాకారం తాడయన్నిదమబ్రవీత్||37||

యథైవేశ్వరసృష్టోఽస్మి యద్భావి యా చ మే గతిః
తథా మహర్షే వర్తామి కిం ప్రలాపః కరిష్యతి||38||

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అనర్థే జాతనిర్బంధం పరార్థే లోభమోహితం
అనార్యకేష్వభిరతం మరణే కృతనిశ్చయం||1||

జ్ఞాతీనాం దుఃఖకర్తారం బంధూనాం శోకవర్ధనం
సుహృదాం క్లేశదాతారం ద్విషతాం హర్షవర్ధనం||2||

కథం నైనం విమార్గస్థం వారయంతీహ బాంధవాః
సౌహృదాద్వా సుహృత్స్నిగ్ధో భగవాన్వా పితామహః||3||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉక్తం భగవతా వాక్యముక్తం భీష్మేణ యత్క్షమం
ఉక్తం బహువిధం చైవ నారదేనాపి తచ్ఛృణు||4||

నారద ఉవాచ

దుర్లభో వై సుహృచ్ఛ్రోతా దుర్లభశ్చ హితః సుహృత్
తిష్ఠతే హి సుహృద్యత్ర న బంధుస్తత్ర తిష్ఠతి||5||

శ్రోతవ్యమపి పశ్యామి సుహృదాం కురునందన
న కర్తవ్యశ్చ నిర్బంధో నిర్బంధో హి సుదారుణః||6||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథా నిర్బంధతః ప్రాప్తో గాలవేన పరాజయః||7||

విశ్వామిత్రం తపస్యంతం ధర్మో జిజ్ఞాసయా పురా
అభ్యగచ్ఛత్స్వయం భూత్వా వసిష్ఠో భగవానృషిః||8||

సప్తర్షీణామన్యతమం వేషమాస్థాయ భారత
బుభుక్షుః క్షుధితో రాజన్నాశ్రమం కౌశికస్య హ||9||

విశ్వామిత్రోఽథ సంభ్రాంతః శ్రపయామాస వై చరుం
పరమాన్నస్య యత్నేన న చ స ప్రత్యపాలయత్||10||

అన్నం తేన యదా భుక్తమన్యైర్దత్తం తపస్విభిః
అథ గృహ్యాన్నమత్యుష్ణం విశ్వామిత్రోఽభ్యుపాగమత్॥11॥

భుక్తం మే తిష్ఠ తావత్త్వమిత్యుక్త్వా భగవాన్యయౌ
విశ్వామిత్రస్తతో రాజన్స్థిత ఏవ మహాద్యుతిః॥12॥

భక్తం ప్రగృహ్య మూర్ధ్నా తద్బాహుభ్యాం పార్శ్వతోఽగమత్
స్థితః స్థాణురివాభ్యాశే నిశ్చేష్టో మారుతాశనః॥13॥

తస్య శుశ్రూషణే యత్నమకరోద్గాలవో మునిః
గౌరవాద్బహుమానాచ్చ హార్దేన ప్రియకామ్యయా॥14॥

అథ వర్షశతే పూర్ణే ధర్మః పునరుపాగమత్
వాసిష్ఠం వేషమాస్థాయ కౌశికం భోజనేప్సయా॥15॥

స దృష్ట్వా శిరసా భక్తం ధ్రియమాణం మహర్షిణా
తిష్ఠతా వాయుభక్షేణ విశ్వామిత్రేణ ధీమతా॥16॥

ప్రతిగృహ్య తతో ధర్మస్తథైవోష్ణం తథా నవం
భుక్త్వా ప్రీతోఽస్మి విప్రర్షే తముక్త్వా స మునిర్గతః॥17॥

క్షత్రభావాదపగతో బ్రాహ్మణత్వముపాగతః
ధర్మస్య వచనాత్ప్రీతో విశ్వామిత్రస్తదాభవత్॥18॥

విశ్వామిత్రస్తు శిష్యస్య గాలవస్య తపస్వినః
శుశ్రూషయా చ భక్త్యా చ ప్రీతిమానిత్యువాచ తం
అనుజ్ఞాతో మయా వత్స యథేష్టం గచ్ఛ గాలవ॥19॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం గాలవో మునిసత్తమం
ప్రీతో మధురయా వాచా విశ్వామిత్రం మహాద్యుతిం॥20॥

దక్షిణాం కాం ప్రయచ్ఛామి భవతే గురుకర్మణి
దక్షిణాభిరుపేతం హి కర్మ సిధ్యతి మానవం॥21॥

దక్షిణానాం హి సృష్టానామపవర్గేణ భుజ్యతే
స్వర్గే క్రతుఫలం సద్భిర్దక్షిణా శాంతిరుచ్యతే
కిమాహరామి గుర్వర్థం బ్రవీతు భగవానితి॥22॥

జానమానస్తు భగవాంజితః శుశ్రూషణేన చ
విశ్వామిత్రస్తమసకృద్గచ్ఛ గచ్ఛేత్యచోదయత్॥23॥

అసకృద్గచ్ఛ గచ్ఛేతి విశ్వామిత్రేణ భాషితః
కిం దదానీతి బహుశో గాలవః ప్రత్యభాషత॥24॥

నిర్బంధతస్తు బహుశో గాలవస్య తపస్వినః
కించిదాగతసంరంభో విశ్వామిత్రోఽబ్రవీదిదం॥25॥

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం శతాన్యష్టౌ దదస్వ మే
హయానాం చంద్రశుభ్రాణాం గచ్ఛ గాలవ మాచిరం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

నారద ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా తేన విశ్వామిత్రేణ ధీమతా
నాస్తే న శేతే నాహారం కురుతే గాలవస్తదా॥1॥

త్వగస్థిభూతో హరిణశ్చింతాశోకపరాయణః
శోచమానోఽతిమాత్రం స దహ్యమానశ్చ మన్యునా॥2॥

కుతః పుష్టాని మిత్రాణి కుతోఽర్థాః సంచయః కుతః
హయానాం చంద్రశుభ్రాణాం శతాన్యష్టౌ కుతో మమ॥3॥

కుతో మే భోజనశ్రద్ధా సుఖశ్రద్ధా కుతశ్చ మే
శ్రద్ధా మే జీవితస్యాపి ఛిన్నా కిం జీవితేన మే॥4॥

అహం పారం సముద్రస్య పృథివ్యా వా పరం పరాత్
గత్వాత్మానం విముంచామి కిం ఫలం జీవితేన మే॥5॥

అధనస్యాకృతార్థస్య త్యక్తస్య వివిధైః ఫలైః
ఋణం ధారయమాణస్య కుతః సుఖమనీహయా॥6॥

సుహృదాం హి ధనం భుక్త్వా కృత్వా ప్రణయమీప్సితం
ప్రతికర్తుమశక్తస్య జీవితాన్మరణం వరం॥7॥

ప్రతిశ్రుత్య కరిష్యేతి కర్తవ్యం తదకుర్వతః
మిథ్యావచనదగ్ధస్య ఇష్టాపూర్తం ప్రణశ్యతి॥8॥

న రూపమనృతస్యాస్తి నానృతస్యాస్తి సంతతిః
నానృతస్యాధిపత్యం చ కుత ఏవ గతిః శుభా॥9॥

కుతః కృతఘ్నస్య యశః కుతః స్థానం కుతః సుఖం
అశ్రద్ధేయః కృతఘ్నో హి కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః॥10॥

న జీవత్యధనః పాపః కుతః పాపస్య తంత్రణం
పాపో ధ్రువమవాప్నోతి వినాశం నాశయన్కృతం॥11॥

సోఽహం పాపః కృతఘ్నశ్చ కృపణశ్చానృతోఽపి చ
గురోర్యః కృతకార్యః సంస్తత్కరోమి న భాషితం
సోఽహం ప్రాణాన్విమోక్ష్యామి కృత్వా యత్నమనుత్తమం॥12॥

అర్థనా న మయా కాచిత్కృతపూర్వా దివౌకసాం
మానయంతి చ మాం సర్వే త్రిదశా యజ్ఞసంస్తరే॥13॥

అహం తు విబుధశ్రేష్ఠం దేవం త్రిభువనేశ్వరం
విష్ణుం గచ్ఛామ్యహం కృష్ణం గతిం గతిమతాం వరం॥14॥

భోగా యస్మాత్ప్రతిష్ఠంతే వ్యాప్య సర్వాన్సురాసురాన్
ప్రయతో ద్రష్టుమిచ్ఛామి మహాయోగినమవ్యయం॥15॥

ఏవముక్తే సఖా తస్య గరుడో వినతాత్మజః
దర్శయామాస తం ప్రాహ సంహృష్టః ప్రియకామ్యయా॥16॥

సుహృద్భవాన్మమ మతః సుహృదాం చ మతః సుహృత్
ఈప్సితేనాభిలాషేణ యోక్తవ్యో విభవే సతి॥17॥

విభవశ్చాస్తి మే విప్ర వాసవావరజో ద్విజ
పూర్వముక్తస్త్వదర్థం చ కృతః కామశ్చ తేన మే॥18॥

స భవానేతు గచ్ఛావ నయిష్యే త్వాం యథాసుఖం
దేశం పారం పృథివ్యా వా గచ్ఛ గాలవ మాచిరం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

సుపర్ణ ఉవాచ

అనుశిష్టోఽస్మి దేవేన గాలవాజ్ఞాతయోనినా
బ్రూహి కామనుసంయామి ద్రష్టుం ప్రథమతో దిశం॥1॥

పూర్వాం వా దక్షిణాం వాహమథ వా పశ్చిమాం దిశం
ఉత్తరాం వా ద్విజశ్రేష్ఠ కుతో గచ్ఛామి గాలవ॥2॥

యస్యాముదయతే పూర్వం సర్వలోకప్రభావనః
సవితా యత్ర సంధ్యాయాం సాధ్యానాం వర్తతే తపః॥3॥

యస్యాం పూర్వం మతిర్జాతా యయా వ్యాప్తమిదం జగత్
చక్షుషీ యత్ర ధర్మస్య యత్ర చైష ప్రతిష్ఠితః॥4॥

హుతం యతోముఖైర్హవ్యం సర్పతే సర్వతోదిశం
ఏతద్ద్వారం ద్విజశ్రేష్ఠ దివసస్య తథాధ్వనః॥5॥

యత్ర పూర్వం ప్రసూతా వై దాక్షాయణ్యః ప్రజాః స్త్రియః
యస్యాం దిశి ప్రవృద్ధాశ్చ కశ్యపస్యాత్మసంభవాః॥6॥

యతోమూలా సురాణాం శ్రీర్యత్ర శక్రోఽభ్యషిచ్యత
సురరాజ్యేన విప్రర్షే దేవైశ్చాత్ర తపశ్చితం॥7॥

ఏతస్మాత్కారణాద్బ్రహ్మన్పూర్వేత్యేషా దిగుచ్యతే
యస్మాత్పూర్వతరే కాలే పూర్వమేషావృతా సురైః॥8॥

అత ఏవ చ పూర్వేషాం పూర్వామాశామవేక్షతాం
పూర్వకార్యాణి కార్యాణి దైవాని సుఖమీప్సతా॥9॥

అత్ర వేదాంజగౌ పూర్వం భగవాँల్లోకభావనః
అత్రైవోక్తా సవిత్రాసీత్సావిత్రీ బ్రహ్మవాదిషు॥10॥

అత్ర దత్తాని సూర్యేణ యజూంషి ద్విజసత్తమ
అత్ర లబ్ధవరైః సోమః సురైః క్రతుషు పీయతే॥11॥

అత్ర తృప్తా హుతవహాః స్వాం యోనిముపభుంజతే
అత్ర పాతాలమాశ్రిత్య వరుణః శ్రియమాప చ॥12॥

అత్ర పూర్వం వసిష్ఠస్య పౌరాణస్య ద్విజర్షభ
సూతిశ్చైవ ప్రతిష్ఠా చ నిధనం చ ప్రకాశతే॥13॥

ఓంకారస్యాత్ర జాయంతే సూతయో దశతీర్దశ
పిబంతి మునయో యత్ర హవిర్ధానే స్మ సోమపాః॥14॥

ప్రోక్షితా యత్ర బహవో వరాహాద్యా మృగా వనే
శక్రేణ యత్ర భాగార్థే దైవతేషు ప్రకల్పితాః॥15॥

అత్రాహితాః కృతఘ్నాశ్చ మానుషాశ్చాసురాశ్చ యే
ఉదయంస్తాన్హి సర్వాన్వై క్రోధాద్ధంతి విభావసుః॥16॥

ఏతద్ద్వారం త్రిలోకస్య స్వర్గస్య చ సుఖస్య చ
ఏష పూర్వో దిశాభాగో విశావైనం యదీచ్ఛసి॥17॥

ప్రియం కార్యం హి మే తస్య యస్యాస్మి వచనే స్థితః
బ్రూహి గాలవ యాస్యామి శృణు చాప్యపరాం దిశం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

సుపర్ణ ఉవాచ

ఇయం వివస్వతా పూర్వం శ్రౌతేన విధినా కిల
గురవే దక్షిణా దత్తా దక్షిణేత్యుచ్యతేఽథ దిక్॥1॥

అత్ర లోకత్రయస్యాస్య పితృపక్షః ప్రతిష్ఠితః
అత్రోష్మపానాం దేవానాం నివాసః శ్రూయతే ద్విజ॥2॥

అత్ర విశ్వే సదా దేవాః పితృభిః సార్ధమాసతే
ఇజ్యమానాః స్మ లోకేషు సంప్రాప్తాస్తుల్యభాగతాం॥3॥

ఏతద్ద్వితీయం ధర్మస్య ద్వారమాచక్షతే ద్విజ
త్రుటిశో లవశశ్చాత్ర గణ్యతే కాలనిశ్చయః॥4॥

అత్ర దేవర్షయో నిత్యం పితృలోకర్షయస్తథా
తథా రాజర్షయః సర్వే నివసంతి గతవ్యథాః॥5॥

అత్ర ధర్మశ్చ సత్యం చ కర్మ చాత్ర నిశామ్యతే
గతిరేషా ద్విజశ్రేష్ఠ కర్మణాత్మావసాదినః॥6॥

ఏషా దిక్సా ద్విజశ్రేష్ఠ యాం సర్వః ప్రతిపద్యతే
వృతా త్వనవబోధేన సుఖం తేన న గమ్యతే॥7॥

నైర్ఋతానాం సహస్రాణి బహూన్యత్ర ద్విజర్షభ
సృష్టాని ప్రతికూలాని ద్రష్టవ్యాన్యకృతాత్మభిః॥8॥

అత్ర మందరకుంజేషు విప్రర్షిసదనేషు చ
గంధర్వా గాంతి గాథా వై చిత్తబుద్ధిహరా ద్విజ॥9॥

అత్ర సామాని గాథాభిః శ్రుత్వా గీతాని రైవతః
గతదారో గతామాత్యో గతరాజ్యో వనం గతః॥10॥

అత్ర సావర్ణినా చైవ యవక్రీతాత్మజేన చ
మర్యాదా స్థాపితా బ్రహ్మన్యాం సూర్యో నాతివర్తతే॥11॥

అత్ర రాక్షసరాజేన పౌలస్త్యేన మహాత్మనా
రావణేన తపశ్చీర్త్వా సురేభ్యోఽమరతా వృతా॥12॥

అత్ర వృత్తేన వృత్రోఽపి శక్రశత్రుత్వమీయివాన్
అత్ర సర్వాసవః ప్రాప్తాః పునర్గచ్ఛంతి పంచధా॥13॥

అత్ర దుష్కృతకర్మాణో నరాః పచ్యంతి గాలవ
అత్ర వైతరణీ నామ నదీ వితరణైర్వృతా
అత్ర గత్వా సుఖస్యాంతం దుఃఖస్యాంతం ప్రపద్యతే॥14॥

అత్రావృత్తో దినకరః క్షరతే సురసం పయః
కాష్ఠాం చాసాద్య ధానిష్ఠాం హిమముత్సృజతే పునః॥15॥

అత్రాహం గాలవ పురా క్షుధార్తః పరిచింతయన్
లబ్ధవాన్యుధ్యమానౌ ద్వౌ బృహంతౌ గజకచ్ఛపౌ॥16॥

అత్ర శక్రధనుర్నామ సూర్యాజ్జాతో మహానృషిః
విదుర్యం కపిలం దేవం యేనాత్తాః సగరాత్మజాః॥17॥

అత్ర సిద్ధాః శివా నామ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
అధీత్య సఖిలాన్వేదానాలభంతే యమక్షయం॥18॥

అత్ర భోగవతీ నామ పురీ వాసుకిపాలితా
తక్షకేణ చ నాగేన తథైవైరావతేన చ॥19॥

అత్ర నిర్యాణకాలేషు తమః సంప్రాప్యతే మహత్
అభేద్యం భాస్కరేణాపి స్వయం వా కృష్ణవర్త్మనా॥20॥

ఏష తస్యాపి తే మార్గః పరితాపస్య గాలవ
బ్రూహి మే యది గంతవ్యం ప్రతీచీం శృణు వా మమ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

సుపర్ణ ఉవాచ

ఇయం దిగ్దయితా రాజ్ఞో వరుణస్య తు గోపతేః
సదా సలిలరాజస్య ప్రతిష్ఠా చాదిరేవ చ||1||

అత్ర పశ్చాదహః సూర్యో విసర్జయతి భాః స్వయం
పశ్చిమేత్యభివిఖ్యాతా దిగియం ద్విజసత్తమ||2||

యాదసామత్ర రాజ్యేన సలిలస్య చ గుప్తయే
కశ్యపో భగవాందేవో వరుణం స్మాభ్యషేచయత్||3||

అత్ర పీత్వా సమస్తాన్వై వరుణస్య రసాంస్తు షట్
జాయతే తరుణః సోమః శుక్లస్యాదౌ తమిస్రహా||4||

అత్ర పశ్చాత్కృతా దైత్యా వాయునా సంయతాస్తదా
నిఃశ్వసంతో మహానాగైరర్దితాః సుషుపుర్ద్విజ||5||

అత్ర సూర్యం ప్రణయినం ప్రతిగృహ్ణాతి పర్వతః
అస్తో నామ యతః సంధ్యా పశ్చిమా ప్రతిసర్పతి||6||

అతో రాత్రిశ్చ నిద్రా చ నిర్గతా దివసక్షయే
జాయతే జీవలోకస్య హర్తుమర్ధమివాయుషః||7||

అత్ర దేవీం దితిం సుప్తామాత్మప్రసవధారిణీం
విగర్భామకరోచ్ఛక్రో యత్ర జాతో మరుద్గణః||8||

అత్ర మూలం హిమవతో మందరం యాతి శాశ్వతం
అపి వర్షసహస్రేణ న చాస్యాంతోఽధిగమ్యతే||9||

అత్ర కాంచనశైలస్య కాంచనాంబువహస్య చ
ఉదధేస్తీరమాసాద్య సురభిః క్షరతే పయః||10||

అత్ర మధ్యే సముద్రస్య కబంధః ప్రతిదృశ్యతే
స్వర్భానోః సూర్యకల్పస్య సోమసూర్యౌ జిఘాంసతః||11||

సువర్ణశిరసోఽప్యత్ర హరిరోమ్ణః ప్రగాయతః
అదృశ్యస్యాప్రమేయస్య శ్రూయతే విపులో ధ్వనిః||12||

అత్ర ధ్వజవతీ నామ కుమారీ హరిమేధసః
ఆకాశే తిష్ఠ తిష్ఠేతి తస్థౌ సూర్యస్య శాసనాత్||13||

అత్ర వాయుస్తథా వహ్నిరాపః ఖం చైవ గాలవ
ఆహ్నికం చైవ నైశం చ దుఃఖస్పర్శం విముంచతి
అతః ప్రభృతి సూర్యస్య తిర్యగావర్తతే గతిః||14||

అత్ర జ్యోతీంషి సర్వాణి విశంత్యాదిత్యమండలం
అష్టావింశతిరాత్రం చ చంక్రమ్య సహ భానునా
నిష్పతంతి పునః సూర్యాత్సోమసంయోగయోగతః||15||

అత్ర నిత్యం స్రవంతీనాం ప్రభవః సాగరోదయః
అత్ర లోకత్రయస్యాపస్తిష్ఠంతి వరుణాశ్రయాః||16||

అత్ర పన్నగరాజస్యాప్యనంతస్య నివేశనం
అనాదినిధనస్యాత్ర విష్ణోః స్థానమనుత్తమం||17||

అత్రానలసఖస్యాపి పవనస్య నివేశనం
మహర్షేః కశ్యపస్యాత్ర మారీచస్య నివేశనం||18||

ఏష తే పశ్చిమో మార్గో దిగ్ద్వారేణ ప్రకీర్తితః
బ్రూహి గాలవ గచ్ఛావో బుద్ధిః కా ద్విజసత్తమ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

సుపర్ణ ఉవాచ

యస్మాదుత్తార్యతే పాపాద్యస్మాన్నిఃశ్రేయసోఽశ్నుతే
తస్మాదుత్తారణఫలాదుత్తరేత్యుచ్యతే బుధైః॥1॥

ఉత్తరస్య హిరణ్యస్య పరివాపస్య గాలవ
మార్గః పశ్చిమపూర్వాభ్యాం దిగ్భ్యాం వై మధ్యమః స్మృతః॥2॥

అస్యాం దిశి వరిష్ఠాయాముత్తరాయాం ద్విజర్షభ
నాసౌమ్యో నావిధేయాత్మా నాధర్మ్యో వసతే జనః॥3॥

అత్ర నారాయణః కృష్ణో జిష్ణుశ్చైవ నరోత్తమః
బదర్యామాశ్రమపదే తథా బ్రహ్మా చ శాశ్వతః॥4॥

అత్ర వై హిమవత్పృష్ఠే నిత్యమాస్తే మహేశ్వరః
అత్ర రాజ్యేన విప్రాణాం చంద్రమాశ్చాభ్యషిచ్యత॥5॥

అత్ర గంగాం మహాదేవః పతంతీం గగనాచ్చ్యుతాం
ప్రతిగృహ్య దదౌ లోకే మానుషే బ్రహ్మవిత్తమ॥6॥

అత్ర దేవ్యా తపస్తప్తం మహేశ్వరపరీప్సయా
అత్ర కామశ్చ రోషశ్చ శైలశ్చోమా చ సంబభుః॥7॥

అత్ర రాక్షసయక్షాణాం గంధర్వాణాం చ గాలవ
ఆధిపత్యేన కైలాసే ధనదోఽప్యభిషేచితః॥8॥

అత్ర చైత్రరథం రమ్యమత్ర వైఖానసాశ్రమః
అత్ర మందాకినీ చైవ మందరశ్చ ద్విజర్షభ॥9॥

అత్ర సౌగంధికవనం నైరృతైరభిరక్ష్యతే
శాడ్వలం కదలీస్కంధమత్ర సంతానకా నగాః॥10॥

అత్ర సంయమనిత్యానాం సిద్ధానాం స్వైరచారిణాం
విమానాన్యనురూపాణి కామభోగ్యాని గాలవ॥11॥

అత్ర తే ఋషయః సప్త దేవీ చారుంధతీ తథా
అత్ర తిష్ఠతి వై స్వాతిరత్రాస్యా ఉదయః స్మృతః॥12॥

అత్ర యజ్ఞం సమారుహ్య ధ్రువం స్థాతా పితామహః
జ్యోతీంషి చంద్రసూర్యౌ చ పరివర్తంతి నిత్యశః॥13॥

అత్ర గాయంతికాద్వారం రక్షంతి ద్విజసత్తమాః
ధామా నామ మహాత్మానో మునయః సత్యవాదినః॥14॥

న తేషాం జ్ఞాయతే సూతిర్నాకృతిర్న తపశ్చితం
పరివర్తసహస్రాణి కామభోగ్యాని గాలవ॥15॥

యథా యథా ప్రవిశతి తస్మాత్పరతరం నరః
తథా తథా ద్విజశ్రేష్ఠ ప్రవిలీయతి గాలవ॥16॥

న తత్కేనచిదన్యేన గతపూర్వం ద్విజర్షభ
ఋతే నారాయణం దేవం నరం వా జిష్ణుమవ్యయం॥17॥

అత్ర కైలాసమిత్యుక్తం స్థానమైలవిలస్య తత్
అత్ర విద్యుత్ప్రభా నామ జజ్ఞిరేఽప్సరసో దశ॥18॥

అత్ర విష్ణుపదం నామ క్రమతా విష్ణునా కృతం
త్రిలోకవిక్రమే బ్రహ్మన్నుత్తరాం దిశమాశ్రితం||19||

అత్ర రాజ్ఞా మరుత్తేన యజ్ఞేనేష్టం ద్విజోత్తమ
ఉశీరబీజే విప్రర్షే యత్ర జాంబూనదం సరః||20||

జీమూతస్యాత్ర విప్రర్షేరుపతస్థే మహాత్మనః
సాక్షాద్ధైమవతః పుణ్యో విమలః కమలాకరః||21||

బ్రాహ్మణేషు చ యత్కృత్స్నం స్వంతం కృత్వా ధనం మహత్
వవ్రే వనం మహర్షిః స జైమూతం తద్వనం తతః||22||

అత్ర నిత్యం దిశాపాలాః సాయం ప్రాతర్ద్విజర్షభ
కస్య కార్యం కిమితి వై పరిక్రోశంతి గాలవ||23||

ఏవమేషా ద్విజశ్రేష్ఠ గుణైరన్యైర్దిగుత్తరా
ఉత్తరేతి పరిఖ్యాతా సర్వకర్మసు చోత్తరా||24||

ఏతా విస్తరశస్తాత తవ సంకీర్తితా దిశః
చతస్రః క్రమయోగేన కామాశాం గంతుమిచ్ఛసి||25||

ఉద్యతోఽహం ద్విజశ్రేష్ఠ తవ దర్శయితుం దిశః
పృథివీం చాఖిలాం బ్రహ్మంస్తస్మాదారోహ మాం ద్విజ||26||

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

గాలవ ఉవాచ

గరుత్మన్భుజగేంద్రారే సుపర్ణ వినతాత్మజ
నయ మాం తార్క్ష్య పూర్వేణ యత్ర ధర్మస్య చక్షుషీ||1||

పూర్వమేతాం దిశం గచ్ఛ యా పూర్వం పరికీర్తితా
దైవతానాం హి సాంనిధ్యమత్ర కీర్తితవానసి||2||

అత్ర సత్యం చ ధర్మశ్చ త్వయా సమ్యక్ప్రకీర్తితః
ఇచ్ఛేయం తు సమాగంతుం సమస్తైర్దైవతైరహం
భూయశ్చ తాన్సురాంద్రష్టుమిచ్ఛేయమరుణానుజ||3||

నారద ఉవాచ

తమాహ వినతాసూనురారోహస్వేతి వై ద్విజం
ఆరురోహాథ స మునిర్గరుడం గాలవస్తదా||4||

గాలవ ఉవాచ

క్రమమాణస్య తే రూపం దృశ్యతే పన్నగాశన
భాస్కరస్యేవ పూర్వాహ్ణే సహస్రాంశోర్వివస్వతః||5||

పక్షవాతప్రణున్నానాం వృక్షాణామనుగామినాం
ప్రస్థితానామివ సమం పశ్యామీహ గతిం ఖగ||6||

ససాగరవనాముర్వీం సశైలవనకాననాం
ఆకర్షన్నివ చాభాసి పక్షవాతేన ఖేచర||7||

సమీననాగనక్రం చ ఖమివారోప్యతే జలం
వాయునా చైవ మహతా పక్షవాతేన చానిశం||8||

తుల్యరూపాననాన్మత్స్యాంస్తిమిమత్స్యాంస్తిమింగిలాన్
నాగాంశ్చ నరవక్త్రాంశ్చ పశ్యామ్యున్మథితానివ॥9॥

మహార్ణవస్య చ రవైః శ్రోత్రే మే బధిరీకృతే
న శృణోమి న పశ్యామి నాత్మనో వేద్మి కారణం॥10॥

శనైః సాధు భవాన్యాతు బ్రహ్మహత్యామనుస్మరన్
న దృశ్యతే రవిస్తాత న దిశో న చ ఖం ఖగ॥11॥

తమ ఏవ తు పశ్యామి శరీరం తే న లక్షయే
మణీవ జాత్యౌ పశ్యామి చక్షుషీ తేఽహమండజ॥12॥

శరీరే తు న పశ్యామి తవ చైవాత్మనశ్చ హ
పదే పదే తు పశ్యామి సలిలాదగ్నిముత్థితం॥13॥

స మే నిర్వాప్య సహసా చక్షుషీ శామ్యతే పునః
తన్నివర్త మహాన్కాలో గచ్ఛతో వినతాత్మజ॥14॥

న మే ప్రయోజనం కించిద్గమనే పన్నగాశన
సంనివర్త మహావేగ న వేగం విషహామి తే॥15॥

గురవే సంశ్రుతానీహ శతాన్యష్టౌ హి వాజినాం
ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం శుభ్రాణాం చంద్రవర్చసాం॥16॥

తేషాం చైవాపవర్గాయ మార్గం పశ్యామి నాండజ
తతోఽయం జీవితత్యాగే దృష్టో మార్గో మయాత్మనః॥17॥

నైవ మేఽస్తి ధనం కించిన్న ధనేనాన్వితః సుహృత్
న చార్థేనాపి మహతా శక్యమేతద్వ్యపోహితుం॥18॥

నారద ఉవాచ

ఏవం బహు చ దీనం చ బ్రువాణం గాలవం తదా
ప్రత్యువాచ వ్రజన్నేవ ప్రహసన్వినతాత్మజః॥19॥

నాతిప్రజ్ఞోఽసి విప్రర్షే యోఽఽత్మానం త్యక్తుమిచ్ఛసి
న చాపి కృత్రిమః కాలః కాలో హి పరమేశ్వరః॥20॥

కిమహం పూర్వమేవేహ భవతా నాభిచోదితః
ఉపాయోఽత్ర మహానస్తి యేనైతదుపపద్యతే॥21॥

తదేష ఋషభో నామ పర్వతః సాగరోరసి
అత్ర విశ్రమ్య భుక్త్వా చ నివర్తిష్యావ గాలవ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

నారద ఉవాచ

ఋషభస్య తతః శృంగే నిపత్య ద్విజపక్షిణౌ
శాండిలీం బ్రాహ్మణీం తత్ర దదృశాతే తపోన్వితాం॥1॥

అభివాద్య సుపర్ణస్తు గాలవశ్చాభిపూజ్య తాం
తయా చ స్వాగతేనోక్తౌ విష్టరే సంనిషీదతుః॥2॥

సిద్ధమన్నం తయా క్షిప్రం బలిమంత్రోపబృంహితం
భుక్త్వా తృప్తావుభౌ భూమౌ సుప్తౌ తావన్నమోహితౌ॥3॥

ముహూర్తాత్ప్రతిబుద్ధస్తు సుపర్ణో గమనేప్సయా
అథ భ్రష్టతనూజాంగమాత్మానం దదృశే ఖగః॥4॥

మాంసపిండోపమోఽభూత్స ముఖపాదాన్వితః ఖగః
గాలవస్తం తథా దృష్ట్వా విషణ్ణః పర్యపృచ్ఛత॥5॥

కిమిదం భవతా ప్రాప్తమిహాగమనజం ఫలం
వాసోఽయమిహ కాలం తు కియంతం నౌ భవిష్యతి॥6॥

కిం ను తే మనసా ధ్యాతమశుభం ధర్మదూషణం
న హ్యయం భవతః స్వల్పో వ్యభిచారో భవిష్యతి॥7॥

సుపర్ణోఽథాబ్రవీద్విప్రం ప్రధ్యాతం వై మయా ద్విజ
ఇమాం సిద్ధామితో నేతుం తత్ర యత్ర ప్రజాపతిః॥8॥

యత్ర దేవో మహాదేవో యత్ర విష్ణుః సనాతనః
యత్ర ధర్మశ్చ యజ్ఞశ్చ తత్రేయం నివసేదితి॥9॥

సోఽహం భగవతీం యాచే ప్రణతః ప్రియకామ్యయా
మయైతన్నామ ప్రధ్యాతం మనసా శోచతా కిల॥10॥

తదేవం బహుమానాత్తే మయేహానీప్సితం కృతం
సుకృతం దుష్కృతం వా త్వం మాహాత్మ్యాత్క్షంతుమర్హసి॥11॥

సా తౌ తదాబ్రవీత్తుష్టా పతగేంద్రద్విజర్షభౌ
న భేతవ్యం సుపర్ణోఽసి సుపర్ణ త్యజ సంభ్రమం॥12॥

నిందితాస్మి త్వయా వత్స న చ నిందాం క్షమామ్యహం
లోకేభ్యః స పరిభ్రశ్యేద్యో మాం నిందేత పాపకృత్॥13॥

హీనయాలక్షణైః సర్వైస్తథానిందితయా మయా
ఆచారం ప్రతిగృహ్ణంత్యా సిద్ధిః ప్రాప్తేయముత్తమా॥14॥

ఆచారాల్లభతే ధర్మమాచారాల్లభతే ధనం
ఆచారాచ్ఛ్రియమాప్నోతి ఆచారో హంత్యలక్షణం॥15॥

తదాయుష్మన్ఖగపతే యథేష్టం గమ్యతామితః
న చ తే గర్హణీయాపి గర్హితవ్యాః స్త్రియః క్వచిత్॥16॥

భవితాసి యథాపూర్వం బలవీర్యసమన్వితః
బభూవతుస్తతస్తస్య పక్షౌ ద్రవిణవత్తరౌ॥17॥

అనుజ్ఞాతశ్చ శాండిల్యా యథాగతముపాగమత్
నైవ చాసాదయామాస తథారూపాంస్తురంగమాన్॥18॥

విశ్వామిత్రోఽథ తం దృష్ట్వా గాలవం చాధ్వని స్థితం
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వైనతేయస్య సంనిధౌ॥19॥

యస్త్వయా స్వయమేవార్థః ప్రతిజ్ఞాతో మమ ద్విజ
తస్య కాలోఽపవర్గస్య యథా వా మన్యతే భవాన్॥20॥

ప్రతీక్షిష్యామ్యహం కాలమేతావంతం తథా పరం
యథా సంసిధ్యతే విప్ర స మార్గస్తు నిశమ్యతాం॥21॥

సుపర్ణోఽథాబ్రవీద్దీనం గాలవం భృశదుఃఖితం
ప్రత్యక్షం ఖల్విదానీం మే విశ్వామిత్రో యదుక్తవాన్॥22॥

తదాగచ్ఛ ద్విజశ్రేష్ఠ మంత్రయిష్యావ గాలవ
నాదత్త్వా గురవే శక్యం కృత్స్నమర్థం త్వయాసితుం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

నారద ఉవాచ

అథాహ గాలవం దీనం సుపర్ణః పతతాం వరః
నిర్మితం వహ్నినా భూమౌ వాయునా వైధితం తథా
యస్మాద్ధిరణ్మయం సర్వం హిరణ్యం తేన చోచ్యతే ॥1॥

ధత్తే ధారయతే చేదమేతస్మాత్కారణాద్ధనం
తదేతత్త్రిషు లోకేషు ధనం తిష్ఠతి శాశ్వతం ॥2॥

నిత్యం ప్రోష్ఠపదాభ్యాం చ శుక్రే ధనపతౌ తథా
మనుష్యేభ్యః సమాదత్తే శుక్రశ్చిత్తార్జితం ధనం ॥3॥

అజైకపాదహిర్బుధ్న్యై రక్ష్యతే ధనదేన చ
ఏవం న శక్యతే లబ్ధుమలబ్ధవ్యం ద్విజర్షభ ॥4॥

ఋతే చ ధనమశ్వానాం నావాప్తిర్విద్యతే తవ
అర్థం యాచాత్ర రాజానం కంచిద్రాజర్షివంశజం
అపీడ్య రాజా పౌరాన్హి యో నౌ కుర్యాత్కృతార్థినౌ ॥5॥

అస్తి సోమాన్వవాయే మే జాతః కశ్చిన్నృపః సఖా
అభిగచ్ఛావహే తం వై తస్యాస్తి విభవో భువి ॥6॥

యయాతిర్నామ రాజర్షిర్నాహుషః సత్యవిక్రమః
స దాస్యతి మయా చోక్తో భవతా చార్థితః స్వయం ॥7॥

విభవశ్చాస్య సుమహానాసీద్ధనపతేరివ
ఏవం స తు ధనం విద్వాందానేనైవ వ్యశోధయత్ ॥8॥

తథా తౌ కథయంతౌ చ చింతయంతౌ చ యత్క్షమం
ప్రతిష్ఠానే నరపతిం యయాతిం ప్రత్యుపస్థితౌ ॥9॥

ప్రతిగృహ్య చ సత్కారమర్ఘాదిం భోజనం వరం
పృష్టశ్చాగమనే హేతుమువాచ వినతాసుతః ॥10॥

అయం మే నాహుష సఖా గాలవస్తపసో నిధిః
విశ్వామిత్రస్య శిష్యోఽభూద్వర్షాణ్యయుతశో నృప ॥11॥

సోఽయం తేనాభ్యనుజ్ఞాత ఉపకారేప్సయా ద్విజః
తమాహ భగవాన్కాం తే దదాని గురుదక్షిణాం ॥12॥

అసకృత్తేన చోక్తేన కించిదాగతమన్యునా
అయముక్తః ప్రయచ్ఛేతి జానతా విభవం లఘు ॥13॥

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం శుభ్రాణాం శుద్ధజన్మనాం
అష్టౌ శతాని మే దేహి హయానాం చంద్రవర్చసాం ॥14॥

గుర్వర్థో దీయతామేష యది గాలవ మన్యసే
ఇత్యేవమాహ సక్రోధో విశ్వామిత్రస్తపోధనః ॥15॥

సోఽయం శోకేన మహతా తప్యమానో ద్విజర్షభః
అశక్తః ప్రతికర్తుం తద్భవంతం శరణం గతః ॥16॥

ప్రతిగృహ్య నరవ్యాఘ్ర త్వత్తో భిక్షాం గతవ్యథః
కృత్వాపవర్గం గురవే చరిష్యతి మహత్తపః ॥17॥

తపసః సంవిభాగేన భవంతమపి యోక్ష్యతే
స్వేన రాజర్షితపసా పూర్ణం త్వాం పూరయిష్యతి ॥18॥

యావంతి రోమాణి హయే భవంతి హి నరేశ్వర
తావతో వాజిదా లోకాన్ప్రాప్నువంతి మహీపతే॥19॥

పాత్రం ప్రతిగ్రహస్యాయం దాతుం పాత్రం తథా భవాన్
శంఖే క్షీరమివాసక్తం భవత్వేతత్తథోపమం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

నారద ఉవాచ

ఏవముక్తః సుపర్ణేన తథ్యం వచనముత్తమం
విమృశ్యావహితో రాజా నిశ్చిత్య చ పునః పునః॥1॥

యష్టా క్రతుసహస్రాణాం దాతా దానపతిః ప్రభుః
యయాతిర్వత్సకాశీశ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥2॥

దృష్ట్వా ప్రియసఖం తార్క్ష్యం గాలవం చ ద్విజర్షభం
నిదర్శనం చ తపసో భిక్షాం శ్లాఘ్యాం చ కీర్తితాం॥3॥

అతీత్య చ నృపానన్యానాదిత్యకులసంభవాన్
మత్సకాశమనుప్రాప్తావేతౌ బుద్ధిమవేక్ష్య చ॥4॥

అద్య మే సఫలం జన్మ తారితం చాద్య మే కులం
అద్యాయం తారితో దేశో మమ తార్క్ష్య త్వయానఘ॥5॥

వక్తుమిచ్ఛామి తు సఖే యథా జానాసి మాం పురా
న తథా విత్తవానస్మి క్షీణం విత్తం హి మే సఖే॥6॥

న చ శక్తోఽస్మి తే కర్తుం మోఘమాగమనం ఖగ
న చాశామస్య విప్రర్షేర్వితథాం కర్తుముత్సహే॥7॥

తత్తు దాస్యామి యత్కార్యమిదం సంపాదయిష్యతి
అభిగమ్య హతాశో హి నివృత్తో దహతే కులం॥8॥

నాతః పరం వైనతేయ కించిత్పాపిష్ఠముచ్యతే
యథాశానాశనం లోకే దేహి నాస్తీతి వా వచః॥9॥

హతాశో హ్యకృతార్థః సన్హతః సంభావితో నరః
హినస్తి తస్య పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చాకుర్వతోఽర్థినాం॥10॥

తస్మాచ్చతుర్ణాం వంశానాం స్థాపయిత్రీ సుతా మమ
ఇయం సురసుతప్రఖ్యా సర్వధర్మోపచాయినీ॥11॥

సదా దేవమనుష్యాణామసురాణాం చ గాలవ
కాంక్షితా రూపతో బాలా సుతా మే ప్రతిగృహ్యతాం॥12॥

అస్యాః శుల్కం ప్రదాస్యంతి నృపా రాజ్యమపి ధ్రువం
కిం పునః శ్యామకర్ణానాం హయానాం ద్వే చతుఃశతే॥13॥

స భవాన్ప్రతిగృహ్ణాతు మమేమాం మాధవీం సుతాం
అహం దౌహిత్రవాన్స్యాం వై వర ఏష మమ ప్రభో॥14॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం కన్యాం గాలవః సహ పక్షిణా
పునర్ద్రక్ష్యావ ఇత్యుక్త్వా ప్రతస్థే సహ కన్యయా॥15॥

ఉపలబ్ధమిదం ద్వారమశ్వానామితి చాండజః
ఉక్త్వా గాలవమాపృచ్ఛ్య జగామ భవనం స్వకం॥16॥

గతే పతగరాజే తు గాలవః సహ కన్యయా
చింతయానః క్షమం దానే రాజ్ఞాం వై శుల్కతోఽగమత్॥17॥

సోఽగచ్ఛన్మనసేక్ష్వాకుం హర్యశ్వం రాజసత్తమం
అయోధ్యాయాం మహావీర్యం చతురంగబలాన్వితం ||18||

కోశధాన్యబలోపేతం ప్రియపౌరం ద్విజప్రియం
ప్రజాభికామం శామ్యంతం కుర్వాణం తప ఉత్తమం ||19||

తముపాగమ్య విప్రః స హర్యశ్వం గాలవోఽబ్రవీత్
కన్యేయం మమ రాజేంద్ర ప్రసవైః కులవర్ధినీ ||20||

ఇయం శుల్కేన భార్యార్థే హర్యశ్వ ప్రతిగృహ్యతాం
శుల్కం తే కీర్తయిష్యామి తచ్ఛ్రుత్వా సంప్రధార్యతాం ||21||

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

నారద ఉవాచ

హర్యశ్వస్త్వబ్రవీద్రాజా విచింత్య బహుధా తతః
దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య ప్రజాహేతోర్నృపోత్తమః ||1||

ఉన్నతేషూన్నతా షట్సు సూక్ష్మా సూక్ష్మేషు సప్తసు
గంభీరా త్రిషు గంభీరేష్వియం రక్తా చ పంచసు ||2||

బహుదేవాసురాలోకా బహుగంధర్వదర్శనా
బహులక్షణసంపన్నా బహుప్రసవధారిణీ ||3||

సమర్థేయం జనయితుం చక్రవర్తినమాత్మజం
బ్రూహి శుల్కం ద్విజశ్రేష్ఠ సమీక్ష్య విభవం మమ ||4||

గాలవ ఉవాచ

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం శతాన్యష్టౌ దదస్వ మే
హయానాం చంద్రశుభ్రాణాం దేశజానాం వపుష్మతాం ||5||

తతస్తవ భవిత్రీయం పుత్రాణాం జననీ శుభా
అరణీవ హుతాశానాం యోనిరాయతలోచనా ||6||

నారద ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజా హర్యశ్వః కామమోహితః
ఉవాచ గాలవం దీనో రాజర్షిరృషిసత్తమం ||7||

ద్వే మే శతే సంనిహితే హయానాం యద్విధాస్తవ
ఏష్టవ్యాః శతశస్త్వన్యే చరంతి మమ వాజినః ||8||

సోఽహమేకమపత్యం వై జనయిష్యామి గాలవ
అస్యామేతం భవాన్కామం సంపాదయతు మే వరం ||9||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు సా కన్యా గాలవం వాక్యమబ్రవీత్
మమ దత్తో వరః కశ్చిత్కేనచిద్బ్రహ్మవాదినా ||10||

ప్రసూత్యంతే ప్రసూత్యంతే కన్యైవ త్వం భవిష్యసి
స త్వం దదస్వ మాం రాజ్ఞే ప్రతిగృహ్య హయోత్తమాన్ ||11||

నృపేభ్యో హి చతుర్భ్యస్తే పూర్ణాన్యష్టౌ శతాని వై
భవిష్యంతి తథా పుత్రా మమ చత్వార ఏవ చ ||12||

క్రియతాం మమ సంహారో గుర్వర్థం ద్విజసత్తమ
ఏషా తావన్మమ ప్రజ్ఞా యథా వా మన్యసే ద్విజ॥13॥

ఏవముక్తస్తు స మునిః కన్యయా గాలవస్తదా
హర్యశ్వం పృథివీపాలమిదం వచనమబ్రవీత్॥14॥

ఇయం కన్యా నరశ్రేష్ఠ హర్యశ్వ ప్రతిగృహ్యతాం
చతుర్భాగేన శుల్కస్య జనయస్వైకమాత్మజం॥15॥

ప్రతిగృహ్య స తాం కన్యాం గాలవం ప్రతినంద్య చ
సమయే దేశకాలే చ లబ్ధవాన్సుతమీప్సితం॥16॥

తతో వసుమనా నామ వసుభ్యో వసుమత్తరః
వసుప్రఖ్యో నరపతిః స బభూవ వసుప్రదః॥17॥

అథ కాలే పునర్ధీమాన్గాలవః ప్రత్యుపస్థితః
ఉపసంగమ్య చోవాచ హర్యశ్వం ప్రీతిమానసం॥18॥

జాతో నృప సుతస్తేఽయం బాలభాస్కరసంనిభః
కాలో గంతుం నరశ్రేష్ఠ భిక్షార్థమపరం నృపం॥19॥

హర్యశ్వః సత్యవచనే స్థితః స్థిత్వా చ పౌరుషే
దుర్లభత్వాద్ధయానాం చ ప్రదదౌ మాధవీం పునః॥20॥

మాధవీ చ పునర్దీప్తాం పరిత్యజ్య నృపశ్రియం
కుమారీ కామతో భూత్వా గాలవం పృష్ఠతోఽన్వగాత్॥21॥

త్వయ్యేవ తావత్తిష్ఠంతు హయా ఇత్యుక్తవాంద్విజః
ప్రయయౌ కన్యయా సార్ధం దివోదాసం ప్రజేశ్వరం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

గాలవ ఉవాచ

మహావీర్యో మహీపాలః కాశీనామీశ్వరః ప్రభుః
దివోదాస ఇతి ఖ్యాతో భైమసేనిర్నరాధిపః॥1॥

తత్ర గచ్ఛావహే భద్రే శనైరాగచ్ఛ మా శుచః
ధార్మికః సంయమే యుక్తః సత్యశ్చైవ జనేశ్వరః॥2॥

నారద ఉవాచ

తముపాగమ్య స మునిర్న్యాయతస్తేన సత్కృతః
గాలవః ప్రసవస్యార్థే తం నృపం ప్రత్యచోదయత్॥3॥

దివోదాస ఉవాచ

శ్రుతమేతన్మయా పూర్వం కిముక్త్వా విస్తరం ద్విజ
కాంక్షితో హి మయైషోఽర్థః శ్రుత్వైతద్ద్విజసత్తమ॥4॥

ఏతచ్చ మే బహుమతం యదుత్సృజ్య నరాధిపాన్
మామేవముపయాతోఽసి భావి చైతదసంశయం॥5॥

స ఏవ విభవోఽస్మాకమశ్వానామపి గాలవ
అహమప్యేకమేవాస్యాం జనయిష్యామి పార్థివం॥6॥

నారద ఉవాచ

తథేత్యుక్త్వా ద్విజశ్రేష్ఠః ప్రాదాత్కన్యాం మహీపతేః
విధిపూర్వం చ తాం రాజా కన్యాం ప్రతిగృహీతవాన్॥7॥

రేమే స తస్యాం రాజర్షిః ప్రభావత్యాం యథా రవిః
స్వాహాయాం చ యథా వహ్నిర్యథా శచ్యాం స వాసవః॥8॥

యథా చంద్రశ్చ రోహిణ్యాం యథా ధూమోర్ణయా యమః
వరుణశ్చ యథా గౌర్యాం యథా చర్ద్ధ్యాం ధనేశ్వరః॥9॥

యథా నారాయణో లక్ష్మ్యాం జాహ్నవ్యాం చ యథోదధిః
యథా రుద్రశ్చ రుద్రాణ్యాం యథా వేద్యాం పితామహః॥10॥

అదృశ్యంత్యాం చ వాసిష్ఠో వసిష్ఠశ్చాక్షమాలయా
చ్యవనశ్చ సుకన్యాయాం పులస్త్యః సంధ్యయా యథా॥11॥

అగస్త్యశ్చాపి వైదర్భ్యాం సావిత్ర్యాం సత్యవాన్యథా
యథా భృగుః పులోమాయామదిత్యాం కశ్యపో యథా॥12॥

రేణుకాయాం యథార్చీకో హైమవత్యాం చ కౌశికః
బృహస్పతిశ్చ తారాయాం శుక్రశ్చ శతపర్వయా॥13॥

యథా భూమ్యాం భూమిపతిరుర్వశ్యాం చ పురూరవాః
ఋచీకః సత్యవత్యాం చ సరస్వత్యాం యథా మనుః॥14॥

తథా తు రమమాణస్య దివోదాసస్య భూపతేః
మాధవీ జనయామాస పుత్రమేకం ప్రతర్దనం॥15॥

అథాజగామ భగవాందివోదాసం స గాలవః
సమయే సమనుప్రాప్తే వచనం చేదమబ్రవీత్॥16॥

నిర్యాతయతు మే కన్యాం భవాంస్తిష్ఠంతు వాజినః
యావదన్యత్ర గచ్ఛామి శుల్కార్థం పృథివీపతే॥17॥

దివోదాసోఽథ ధర్మాత్మా సమయే గాలవస్య తాం
కన్యాం నిర్యాతయామాస స్థితః సత్యే మహీపతిః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

నారద ఉవాచ

తథైవ సా శ్రియం త్యక్త్వా కన్యా భూత్వా యశస్వినీ
మాధవీ గాలవం విప్రమన్వయాత్సత్యసంగరా॥1॥

గాలవో విమృశన్నేవ స్వకార్యగతమానసః
జగామ భోజనగరం ద్రష్టుమౌశీనరం నృపం॥2॥

తమువాచాథ గత్వా స నృపతిం సత్యవిక్రమం
ఇయం కన్యా సుతౌ ద్వౌ తే జనయిష్యతి పార్థివౌ॥3॥

అస్యాం భవానవాప్తార్థో భవితా ప్రేత్య చేహ చ
సోమార్కప్రతిసంకాశౌ జనయిత్వా సుతౌ నృప॥4॥

శుల్కం తు సర్వధర్మజ్ఞ హయానాం చంద్రవర్చసాం
ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం దేయం మహ్యం చతుఃశతం॥5॥

గుర్వర్థోఽయం సమారంభో న హయైః కృత్యమస్తి మే
యది శక్యం మహారాజ క్రియతాం మా విచార్యతాం॥6॥

అనపత్యోఽసి రాజర్షే పుత్రౌ జనయ పార్థివ
పితౄన్పుత్రప్లవేన త్వమాత్మానం చైవ తారయ॥7॥

న పుత్రఫలభోక్తా హి రాజర్షే పాత్యతే దివః
న యాతి నరకం ఘోరం యత్ర గచ్ఛంత్యనాత్మజాః॥8॥

ఏతచ్చాన్యచ్చ వివిధం శ్రుత్వా గాలవభాషితం
ఉశీనరః ప్రతివచో దదౌ తస్య నరాధిపః॥9॥

శ్రుతవానస్మి తే వాక్యం యథా వదసి గాలవ
విధిస్తు బలవాన్బ్రహ్మన్ప్రవణం హి మనో మమ॥10॥

శతే ద్వే తు మమాశ్వానామీదృశానాం ద్విజోత్తమ
ఇతరేషాం సహస్రాణి సుబహూని చరంతి మే॥11॥

అహమప్యేకమేవాస్యాం జనయిష్యామి గాలవ
పుత్రం ద్విజ గతం మార్గం గమిష్యామి పరైరహం॥12॥

మూల్యేనాపి సమం కుర్యాం తవాహం ద్విజసత్తమ
పౌరజానపదార్థం తు మమార్థో నాత్మభోగతః॥13॥

కామతో హి ధనం రాజా పారక్యం యః ప్రయచ్ఛతి
న స ధర్మేణ ధర్మాత్మన్యుజ్యతే యశసా న చ॥14॥

సోఽహం ప్రతిగ్రహీష్యామి దదాత్వేతాం భవాన్మమ
కుమారీం దేవగర్భాభామేకపుత్రభవాయ మే॥15॥

తథా తు బహుకల్యాణముక్తవంతం నరాధిపం
ఉశీనరం ద్విజశ్రేష్ఠో గాలవః ప్రత్యపూజయత్॥16॥

ఉశీనరం ప్రతిగ్రాహ్య గాలవః ప్రయయౌ వనం
రేమే స తాం సమాసాద్య కృతపుణ్య ఇవ శ్రియం॥17॥

కందరేషు చ శైలానాం నదీనాం నిర్ఝరేషు చ
ఉద్యానేషు విచిత్రేషు వనేషూపవనేషు చ॥18॥

హర్మ్యేషు రమణీయేషు ప్రాసాదశిఖరేషు చ
వాతాయనవిమానేషు తథా గర్భగృహేషు చ॥19॥

తతోఽస్య సమయే జజ్ఞే పుత్రో బాలరవిప్రభః
శిబిర్నామ్నాభివిఖ్యాతో యః స పార్థివసత్తమః॥20॥

ఉపస్థాయ స తం విప్రో గాలవః ప్రతిగృహ్య చ
కన్యాం ప్రయాతస్తాం రాజందృష్టవాన్వినతాత్మజం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

నారద ఉవాచ

గాలవం వైనతేయోఽథ ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
దిష్ట్యా కృతార్థం పశ్యామి భవంతమిహ వై ద్విజ॥1॥

గాలవస్తు వచః శ్రుత్వా వైనతేయేన భాషితం
చతుర్భాగావశిష్టం తదాచఖ్యౌ కార్యమస్య హి॥2॥

సుపర్ణస్త్వబ్రవీదేనం గాలవం పతతాం వరః
ప్రయత్నస్తే న కర్తవ్యో నైష సంపత్స్యతే తవ॥3॥

పురా హి కన్యకుబ్జే వై గాధేః సత్యవతీం సుతాం
భార్యార్థేఽవరయత్కన్యామృచీకస్తేన భాషితః॥4॥

ఏకతఃశ్యామకర్ణానాం హయానాం చంద్రవర్చసాం
భగవందీయతాం మహ్యాం సహస్రమితి గాలవ ||5||

ఋచీకస్తు తథేత్యుక్త్వా వరుణస్యాలయం గతః
అశ్వతీర్థే హయాల్లబ్ధ్వా దత్తవాన్పార్థివాయ వై ||6||

ఇష్ట్వా తే పుండరీకేణ దత్తా రాజ్ఞా ద్విజాతిషు
తేభ్యో ద్వే ద్వే శతే క్రీత్వా ప్రాప్తాస్తే పార్థివైస్తదా ||7||

అపరాణ్యపి చత్వారి శతాని ద్విజసత్తమ
నీయమానాని సంతారే హృతాన్యాసన్వితస్తయా
ఏవం న శక్యమప్రాప్యం ప్రాప్తుం గాలవ కర్హిచిత్ ||8||

ఇమామశ్వశతాభ్యాం వై ద్వాభ్యాం తస్మై నివేదయ
విశ్వామిత్రాయ ధర్మాత్మన్షడ్భిరశ్వశతైః సహ
తతోఽసి గతసంమోహః కృతకృత్యో ద్విజర్షభ ||9||

గాలవస్తం తథేత్యుక్త్వా సుపర్ణసహితస్తతః
ఆదాయాశ్వాంశ్చ కన్యాం చ విశ్వామిత్రముపాగమత్ ||10||

గాలవ ఉవాచ

అశ్వానాం కాంక్షితార్థానాం షడిమాని శతాని వై
శతద్వయేన కన్యేయం భవతా ప్రతిగృహ్యతాం ||11||

అస్యాం రాజర్షిభిః పుత్రా జాతా వై ధార్మికాస్త్రయః
చతుర్థం జనయత్వేకం భవానపి నరోత్తమ ||12||

పూర్ణాన్యేవం శతాన్యష్టౌ తురగాణాం భవంతు తే
భవతో హ్యనృణో భూత్వా తపః కుర్యాం యథాసుఖం ||13||

నారద ఉవాచ

విశ్వామిత్రస్తు తం దృష్ట్వా గాలవం సహ పక్షిణా
కన్యాం చ తాం వరారోహామిదమిత్యబ్రవీద్వచః ||14||

కిమియం పూర్వమేవేహ న దత్తా మమ గాలవ
పుత్రా మమైవ చత్వారో భవేయుః కులభావనాః ||15||

ప్రతిగృహ్ణామి తే కన్యామేకపుత్రఫలాయ వై
అశ్వాశ్చాశ్రమమాసాద్య తిష్ఠంతు మమ సర్వశః ||16||

స తయా రమమాణోఽథ విశ్వామిత్రో మహాద్యుతిః
ఆత్మజం జనయామాస మాధవీపుత్రమష్టకం ||17||

జాతమాత్రం సుతం తం చ విశ్వామిత్రో మహాద్యుతిః
సంయోజ్యార్థైస్తథా ధర్మైరశ్వైస్తైః సమయోజయత్ ||18||

అథాష్టకః పురం ప్రాయాత్తదా సోమపురప్రభం
నిర్యాత్య కన్యాం శిష్యాయ కౌశికోఽపి వనం యయౌ ||19||

గాలవోఽపి సుపర్ణేన సహ నిర్యాత్య దక్షిణాం
మనసాభిప్రతీతేన కన్యామిదమువాచ హ ||20||

జాతో దానపతిః పుత్రస్త్వయా శూరస్తథాపరః
సత్యధర్మరతశ్చాన్యో యజ్వా చాపి తథాపరః ||21||

తదాగచ్ఛ వరారోహే తారితస్తే పితా సుతైః
చత్వారశ్చైవ రాజానస్తథాహం చ సుమధ్యమే॥22॥

గాలవస్త్వభ్యనుజ్ఞాయ సుపర్ణం పన్నగాశనం
పితుర్నిర్యాత్య తాం కన్యాం ప్రయయౌ వనమేవ హ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

నారద ఉవాచ

స తు రాజా పునస్తస్యాః కర్తుకామః స్వయంవరం
ఉపగమ్యాశ్రమపదం గంగాయమునసంగమే॥1॥

గృహీతమాల్యదామాం తాం రథమారోప్య మాధవీం
పూరుర్యదుశ్చ భగినీమాశ్రమే పర్యధావతాం॥2॥

నాగయక్షమనుష్యాణాం పతత్రిమృగపక్షిణాం
శైలద్రుమవనౌకానామాసీత్తత్ర సమాగమః॥3॥

నానాపురుషదేశానామీశ్వరైశ్చ సమాకులం
ఋషిభిర్బ్రహ్మకల్పైశ్చ సమంతాదావృతం వనం॥4॥

నిర్దిశ్యమానేషు తు సా వరేషు వరవర్ణినీ
వరానుత్క్రమ్య సర్వాంస్తాన్వనం వృతవతీ వరం॥5॥

అవతీర్య రథాత్కన్యా నమస్కృత్వా చ బంధుషు
ఉపగమ్య వనం పుణ్యం తపస్తేపే యయాతిజా॥6॥

ఉపవాసైశ్చ వివిధైర్దీక్షాభిర్నియమైస్తథా
ఆత్మనో లఘుతాం కృత్వా బభూవ మృగచారిణీ॥7॥

వైడూర్యాంకురకల్పాని మృదూని హరితాని చ
చరంతీ శష్పముఖ్యాని తిక్తాని మధురాణి చ॥8॥

స్రవంతీనాం చ పుణ్యానాం సురసాని శుచీని చ
పిబంతీ వారిముఖ్యాని శీతాని విమలాని చ॥9॥

వనేషు మృగరాజేషు సింహవిప్రోషితేషు చ
దావాగ్నివిప్రముక్తేషు శూన్యేషు గహనేషు చ॥10॥

చరంతీ హరిణైః సార్ధం మృగీవ వనచారిణీ
చచార విపులం ధర్మం బ్రహ్మచర్యేణ సంవృతా॥11॥

యయాతిరపి పూర్వేషాం రాజ్ఞాం వృత్తమనుష్ఠితః
బహువర్షసహస్రాయురయుజత్కాలధర్మణా॥12॥

పూరుర్యదుశ్చ ద్వౌ వంశౌ వర్ధమానౌ నరోత్తమౌ
తాభ్యాం ప్రతిష్ఠితో లోకే పరలోకే చ నాహుషః॥13॥

మహీయతే నరపతిర్యయాతిః స్వర్గమాస్థితః
మహర్షికల్పో నృపతిః స్వర్గాగ్ర్యఫలభుగ్విభుః॥14॥

బహువర్షసహస్రాఖ్యే కాలే బహుగుణే గతే
రాజర్షిషు నిషణ్ణేషు మహీయఃసు మహర్షిషు॥15॥

అవమేనే నరాన్సర్వాందేవానృషిగణాంస్తథా
యయాతిర్మూఢవిజ్ఞానో విస్మయావిష్టచేతనః॥16॥

తతస్తం బుబుధే దేవః శక్రో బలనిషూదనః
తే చ రాజర్షయః సర్వే ధిగ్ధిగిత్యేవమబ్రువన్॥17॥

విచారశ్చ సముత్పన్నో నిరీక్ష్య నహుషాత్మజం
కో న్వయం కస్య వా రాజ్ఞః కథం వా స్వర్గమాగతః॥18॥

కర్మణా కేన సిద్ధోఽయం క్వ వానేన తపశ్చితం
కథం వా జ్ఞాయతే స్వర్గే కేన వా జ్ఞాయతేఽప్యుత॥19॥

ఏవం విచారయంతస్తే రాజానః స్వర్గవాసినః
దృష్ట్వా పప్రచ్ఛురన్యోన్యం యయాతిం నృపతిం ప్రతి॥20॥

విమానపాలాః శతశః స్వర్గద్వారాభిరక్షిణః
పృష్టా ఆసనపాలాశ్చ న జానీమేత్యథాబ్రువన్॥21॥

సర్వే తే హ్యావృతజ్ఞానా నాభ్యజానంత తం నృపం
స ముహూర్తాదథ నృపో హతౌజా అభవత్తదా॥22॥

—♦ అధ్యాయము 119 ♦—

నారద ఉవాచ

అథ ప్రచలితః స్థానాదాసనాచ్చ పరిచ్యుతః
కంపితేనైవ మనసా ధర్షితః శోకవహ్నినా॥1॥

మ్లానస్రగ్భ్రష్టవిజ్ఞానః ప్రభ్రష్టముకుటాంగదః
విఘూర్ణన్స్రస్తసర్వాంగః ప్రభ్రష్టాభరణాంబరః॥2॥

అదృశ్యమానస్తాన్పశ్యన్నపశ్యంశ్చ పునః పునః
శూన్యః శూన్యేన మనసా ప్రపతిష్యన్మహీతలం॥3॥

కిం మయా మనసా ధ్యాతమశుభం ధర్మదూషణం
యేనాహం చలితః స్థానాదితి రాజా వ్యచింతయత్॥4॥

తే తు తత్రైవ రాజానః సిద్ధాశ్చాప్సరసస్తథా
అపశ్యంత నిరాలంబం యయాతిం తం పరిచ్యుతం॥5॥

అథైత్య పురుషః కశ్చిత్క్షీణపుణ్యనిపాతకః
యయాతిమబ్రవీద్రాజందేవరాజస్య శాసనాత్॥6॥

అతీవ మదమత్తస్త్వం న కంచిన్నావమన్యసే
మానేన భ్రష్టః స్వర్గస్తే నార్హస్త్వం పార్థివాత్మజ
న చ ప్రజ్ఞాయసే గచ్ఛ పతస్వేతి తమబ్రవీత్॥7॥

పతేయం సత్స్వితి వచస్త్రిరుక్త్వా నహుషాత్మజః
పతిష్యంశ్చింతయామాస గతిం గతిమతాం వరః॥8॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు నైమిషే పార్థివర్షభాన్
చతురోఽపశ్యత నృపస్తేషాం మధ్యే పపాత సః॥9॥

ప్రతర్దనో వసుమనాః శిబిరౌశీనరోఽష్టకః
వాజపేయేన యజ్ఞేన తర్పయంతి సురేశ్వరం॥10॥

తేషామధ్వరజం ధూమం స్వర్గద్వారముపస్థితం
యయాతిరుపజిఘ్రన్వై నిపపాత మహీం ప్రతి॥11॥

భూమౌ స్వర్గే చ సంబద్ధాం నదీం ధూమమయీం నృపః
స గంగామివ గచ్ఛంతీమాలంబ్య జగతీపతిః॥12॥

శ్రీమత్స్వవభృథాగ్ర్యేషు చతుర్షు ప్రతిబంధుషు
మధ్యే నిపతితో రాజా లోకపాలోపమేషు చ॥13॥

చతుర్షు హుతకల్పేషు రాజసింహమహాగ్నిషు
పపాత మధ్యే రాజర్షిర్యయాతిః పుణ్యసంక్షయే॥14॥

తమాహుః పార్థివాః సర్వే ప్రతిమానమివ శ్రియః
కో భవాన్కస్య వా బంధుర్దేశస్య నగరస్య వా॥15॥

యక్షో వాప్యథ వా దేవో గంధర్వో రాక్షసోఽపి వా
న హి మానుషరూపోఽసి కో వార్థః కాంక్షితస్త్వయా॥16॥

యయాతిరువాచ

యయాతిరస్మి రాజర్షిః క్షీణపుణ్యశ్చ్యుతో దివః
పతేయం సత్స్వితి ధ్యాయన్భవత్సు పతితస్తతః॥17॥

రాజాన ఊచుః

సత్యమేతద్భవతు తే కాంక్షితం పురుషర్షభ
సర్వేషాం నః క్రతుఫలం ధర్మశ్చ ప్రతిగృహ్యతాం॥18॥

యయాతిరువాచ

నాహం ప్రతిగ్రహధనో బ్రాహ్మణః క్షత్రియో హ్యహం
న చ మే ప్రవణా బుద్ధిః పరపుణ్యవినాశనే॥19॥

నారద ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు మృగచర్యాక్రమాగతాం
మాధవీం ప్రేక్ష్య రాజానస్తేఽభివాద్యేదమబ్రువన్॥20॥

కిమాగమనకృత్యం తే కిం కుర్మః శాసనం తవ
ఆజ్ఞాప్యా హి వయం సర్వే తవ పుత్రాస్తపోధనే॥21॥

తేషాం తద్భాషితం శ్రుత్వా మాధవీ పరయా ముదా
పితరం సముపాగచ్ఛద్యయాతిం సా వవంద చ॥22॥

దృష్ట్వా మూర్ధ్నా నతాన్పుత్రాంస్తాపసీ వాక్యమబ్రవీత్
దౌహిత్రాస్తవ రాజేంద్ర మమ పుత్రా న తే పరాః
ఇమే త్వాం తారయిష్యంతి దిష్టమేతత్పురాతనం॥23॥

అహం తే దుహితా రాజన్మాధవీ మృగచారిణీ
మయాప్యుపచితో ధర్మస్తతోఽర్ధం ప్రతిగృహ్యతాం॥24॥

యస్మాద్రాజన్నరాః సర్వే అపత్యఫలభాగినః
తస్మాదిచ్ఛంతి దౌహిత్రాన్యథా త్వం వసుధాధిప॥25॥

తతస్తే పార్థివాః సర్వే శిరసా జననీం తదా
అభివాద్య నమస్కృత్య మాతామహమథాబ్రువన్॥26॥

ఉచ్చైరనుపమైః స్నిగ్ధైః స్వరైరాపూర్య మేదినీం
మాతామహం నృపతయస్తారయంతో దివశ్చ్యుతం॥27॥

అథ తస్మాదుపగతో గాలవోఽప్యాహ పార్థివం
తపసో మేఽష్టభాగేన స్వర్గమారోహతాం భవాన్॥28॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

నారద ఉవాచ

ప్రత్యభిజ్ఞాతమాత్రోఽథ సద్భిస్తైర్నరపుంగవః
యయాతిర్దివ్యసంస్థానో బభూవ విగతజ్వరః॥1॥

దివ్యమాల్యాంబరధరో దివ్యాభరణభూషితః
దివ్యగంధగుణోపేతో న పృథ్వీమస్పృశత్తదా॥2॥

తతో వసుమనాః పూర్వముచ్చైరుచ్చారయన్వచః
ఖ్యాతో దానపతిర్లోకే వ్యాజహార నృపం తదా॥3॥

ప్రాప్తవానస్మి యల్లోకే సర్వవర్ణేష్వగర్హయా
తదప్యథ చ దాస్యామి తేన సంయుజ్యతాం భవాన్॥4॥

యత్ఫలం దానశీలస్య క్షమాశీలస్య యత్ఫలం
యచ్చ మే ఫలమాధానే తేన సంయుజ్యతాం భవాన్॥5॥

తతః ప్రతర్దనోఽప్యాహ వాక్యం క్షత్రియపుంగవః
యథా ధర్మరతిర్నిత్యం నిత్యం యుద్ధపరాయణః॥6॥

ప్రాప్తవానస్మి యల్లోకే క్షత్రధర్మోద్భవం యశః
వీరశబ్దఫలం చైవ తేన సంయుజ్యతాం భవాన్॥7॥

శిబిరౌశీనరో ధీమానువాచ మధురాం గిరం
యథా బాలేషు నారీషు వైహార్యేషు తథైవ చ॥8॥

సంగరేషు నిపాతేషు తథాపద్వ్యసనేషు చ
అనృతం నోక్తపూర్వం మే తేన సత్యేన ఖం వ్రజ॥9॥

యథా ప్రాణాంశ్చ రాజ్యం చ రాజన్కర్మ సుఖాని చ
త్యజేయం న పునః సత్యం తేన సత్యేన ఖం వ్రజ॥10॥

యథా సత్యేన మే ధర్మో యథా సత్యేన పావకః
ప్రీతః శక్రశ్చ సత్యేన తేన సత్యేన ఖం వ్రజ॥11॥

అష్టకస్త్వథ రాజర్షిః కౌశికో మాధవీసుతః
అనేకశతయజ్వానం వచనం ప్రాహ ధర్మవిత్॥12॥

శతశః పుండరీకా మే గోసవాశ్చ చితాః ప్రభో
క్రతవో వాజపేయాశ్చ తేషాం ఫలమవాప్నుహి॥13॥

న మే రత్నాని న ధనం న తథాన్యే పరిచ్ఛదాః
క్రతుష్వనుపయుక్తాని తేన సత్యేన ఖం వ్రజ॥14॥

యథా యథా హి జల్పంతి దౌహిత్రాస్తం నరాధిపం
తథా తథా వసుమతీం త్యక్త్వా రాజా దివం యయౌ॥15॥

ఏవం సర్వే సమస్తాస్తే రాజానః సుకృతైస్తదా
యయాతిం స్వర్గతో భ్రష్టం తారయామాసురంజసా॥16॥

దౌహిత్రాః స్వేన ధర్మేణ యజ్ఞదానకృతేన వై
చతుర్షు రాజవంశేషు సంభూతాః కులవర్ధనాః
మాతామహం మహాప్రాజ్ఞం దివమారోపయంతి తే॥17॥

రాజాన ఊచుః

రాజధర్మగుణోపేతాః సర్వధర్మగుణాన్వితాః
దౌహిత్రాస్తే వయం రాజందివమారోహ పార్థివః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 121 ♦—

నారద ఉవాచ

సద్భిరారోపితః స్వర్గం పార్థివైర్భూరిదక్షిణైః
అభ్యనుజ్ఞాయ దౌహిత్రాన్యయాతిర్దివమాస్థితః॥1॥

అభివృష్టశ్చ వర్షేణ నానాపుష్పసుగంధినా
పరిష్వక్తశ్చ పుణ్యేన వాయునా పుణ్యగంధినా॥2॥

అచలం స్థానమారుహ్య దౌహిత్రఫలనిర్జితం
కర్మభిః స్వైరుపచితో జజ్వాల పరయా శ్రియా॥3॥

ఉపగీతోపనృత్తశ్చ గంధర్వాప్సరసాం గణైః
ప్రీత్యా ప్రతిగృహీతశ్చ స్వర్గే దుందుభినిస్వనైః॥4॥

అభిష్టుతశ్చ వివిధైర్దేవరాజర్షిచారణైః
అర్చితశ్చోత్తమార్ఘేణ దైవతైరభినందితః॥5॥

ప్రాప్తః స్వర్గఫలం చైవ తమువాచ పితామహః
నిర్వృతం శాంతమనసం వచోభిస్తర్పయన్నివ॥6॥

చతుష్పాదస్త్వయా ధర్మశ్చితో లోక్యేన కర్మణా
అక్షయస్తవ లోకోఽయం కీర్తిశ్చైవాక్షయా దివి
పునస్తవాద్య రాజర్షే సుకృతేనేహ కర్మణా॥7॥

ఆవృతం తమసా చేతః సర్వేషాం స్వర్గవాసినాం
యేన త్వాం నాభిజానంతి తతోఽజ్ఞాత్వాసి పాతితః॥8॥

ప్రీత్యైవ చాసి దౌహిత్రైస్తారితస్త్వమిహాగతః
స్థానం చ ప్రతిపన్నోఽసి కర్మణా స్వేన నిర్జితం
అచలం శాశ్వతం పుణ్యముత్తమం ధ్రువమవ్యయం॥9॥

యయాతిరువాచ

భగవన్సంశయో మేఽస్తి కశ్చిత్తం ఛేత్తుమర్హసి
న హ్యన్యమహమర్హామి ప్రష్టుం లోకపితామహ॥10॥

బహువర్షసహస్రాంతం ప్రజాపాలనవర్ధితం
అనేకక్రతుదానౌఘైరర్జితం మే మహత్ఫలం॥11॥

కథం తదల్పకాలేన క్షీణం యేనాస్మి పాతితః
భగవన్వేత్థ లోకాంశ్చ శాశ్వతాన్మమ నిర్జితాన్॥12॥

పితామహ ఉవాచ

బహువర్షసహస్రాంతం ప్రజాపాలనవర్ధితం
అనేకక్రతుదానౌఘైర్యత్త్వయోపార్జితం ఫలం॥13॥

తదనేనైవ దోషేణ క్షీణం యేనాసి పాతితః
అభిమానేన రాజేంద్ర ధిక్కృతః స్వర్గవాసిభిః॥14॥

నాయం మానేన రాజర్షే న బలేన న హింసయా
న శాఠ్యేన న మాయాభిర్లోకో భవతి శాశ్వతః॥15॥

నావమాన్యాస్త్వయా రాజన్నవరోత్కృష్టమధ్యమాః
న హి మానప్రదగ్ధానాం కశ్చిదస్తి సమః క్వచిత్॥16॥

పతనారోహణమిదం కథయిష్యంతి యే నరాః
విషమాణ్యపి తే ప్రాప్తాస్తరిష్యంతి న సంశయః॥17॥

నారద ఉవాచ

ఏష దోషోఽభిమానేన పురా ప్రాప్తో యయాతినా
నిర్బంధతశ్చాతిమాత్రం గాలవేన మహీపతే॥18॥

శ్రోతవ్యం హితకామానాం సుహృదాం భూతిమిచ్ఛతాం
న కర్తవ్యో హి నిర్బంధో నిర్బంధో హి క్షయోదయః॥19॥

తస్మాత్త్వమపి గాంధారే మానం క్రోధం చ వర్జయ
సంధత్స్వ పాండవైర్వీర సంరంభం త్యజ పార్థివ॥20॥

దదాతి యత్పార్థివ యత్కరోతి; యద్వా తపస్తప్యతి యజ్జుహోతి
న తస్య నాశోఽస్తి న చాపకర్షో; నాన్యస్తదశ్నాతి స ఏవ కర్తా॥21॥

ఇదం మహాఖ్యానమనుత్తమం మతం; బహుశ్రుతానాం గతరోషరాగిణాం
సమీక్ష్య లోకే బహుధా ప్రధావితా; త్రివర్గదృష్టిః పృథివీముపాశ్నుతే॥22॥

—♦ అధ్యాయము 122 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భగవన్నేవమేవైతద్యథా వదసి నారద
ఇచ్ఛామి చాహమప్యేవం న త్వీశో భగవన్నహం॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతః కృష్ణమభ్యభాషత భారత
స్వర్గ్యం లోక్యం చ మామాత్థ ధర్మ్యం న్యాయ్యం చ కేశవ॥2॥

న త్వహం స్వవశస్తాత క్రియమాణం న మే ప్రియం
అంగ దుర్యోధనం కృష్ణ మందం శాస్త్రాతిగం మమ॥3॥

అనునేతుం మహాబాహో యతస్వ పురుషోత్తమ
సుహృత్కార్యం తు సుమహత్కృతం తే స్యాజ్జనార్దన॥4॥

తతోఽభ్యావృత్య వార్ష్ణేయో దుర్యోధనమమర్షణం
అబ్రవీన్మధురాం వాచం సర్వధర్మార్థతత్త్వవిత్॥5॥

దుర్యోధన నిబోధేదం మద్వాక్యం కురుసత్తమ
సమర్థం తే విశేషేణ సానుబంధస్య భారత॥6॥

మహాప్రాజ్ఞ కులే జాతః సాధ్వేతత్కర్తుమర్హసి
శ్రుతవృత్తోపసంపన్నః సర్వైః సముదితో గుణైః॥7॥

దౌష్కులేయా దురాత్మానో నృశంసా నిరపత్రపాః
త ఏతదీదృశం కుర్యుర్యథా త్వం తాత మన్యసే॥8॥

ధర్మార్థయుక్తా లోకేఽస్మిన్ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే సతాం
అసతాం విపరీతా తు లక్ష్యతే భరతర్షభ॥9॥

విపరీతా త్వియం వృత్తిరసకృల్లక్ష్యతే త్వయి
అధర్మశ్చానుబంధోఽత్ర ఘోరః ప్రాణహరో మహాన్॥10॥

అనేకశస్త్వన్నిమిత్తమయశస్యం చ భారత
తమనర్థం పరిహరన్నాత్మశ్రేయః కరిష్యసి॥11॥

భ్రాతౄణామథ భృత్యానాం మిత్రాణాం చ పరంతప
అధర్మ్యాదయశస్యాచ్చ కర్మణస్త్వం ప్రమోక్ష్యసే॥12॥

ప్రాజ్ఞైః శూరైర్మహోత్సాహైరాత్మవద్భిర్బహుశ్రుతైః
సంధత్స్వ పురుషవ్యాఘ్ర పాండవైర్భరతర్షభ॥13॥

తద్ధితం చ ప్రియం చైవ ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః
పితామహస్య ద్రోణస్య విదురస్య మహామతేః॥14॥

కృపస్య సోమదత్తస్య బాహ్లీకస్య చ ధీమతః
అశ్వత్థామ్నో వికర్ణస్య సంజయస్య విశాం పతే॥15॥

జ్ఞాతీనాం చైవ భూయిష్ఠం మిత్రాణాం చ పరంతప
శమే శర్మ భవేత్తాత సర్వస్య జగతస్తథా॥16॥

హ్రీమానసి కులే జాతః శ్రుతవానన్నృశంసవాన్
తిష్ఠ తాత పితుః శాస్త్రే మాతుశ్చ భరతర్షభ॥17॥

ఏతచ్ఛ్రేయో హి మన్యంతే పితా యచ్ఛాస్తి భారత
ఉత్తమాపద్గతః సర్వః పితుః స్మరతి శాసనం॥18॥

రోచతే తే పితుస్తాత పాండవైః సహ సంగమః
సామాత్యస్య కురుశ్రేష్ఠ తత్తుభ్యం తాత రోచతాం॥19॥

శ్రుత్వా యః సుహృదాం శాస్త్రం మర్త్యో న ప్రతిపద్యతే
విపాకాంతే దహత్యేనం కింపాకమివ భక్షితం॥20॥

యస్తు నిఃశ్రేయసం వాక్యం మోహాన్న ప్రతిపద్యతే
స దీర్ఘసూత్రో హీనార్థః పశ్చాత్తాపేన యుజ్యతే॥21॥

యస్తు నిఃశ్రేయసం శ్రుత్వా ప్రాప్తమేవాభిపద్యతే
ఆత్మనో మతముత్సృజ్య స లోకే సుఖమేధతే॥22॥

యోఽర్థకామస్య వచనం ప్రాతికూల్యాన్న మృష్యతే
శృణోతి ప్రతికూలాని ద్విషతాం వశమేతి సః॥23॥

సతాం మతమతిక్రమ్య యోఽసతాం వర్తతే మతే
శోచంతే వ్యసనే తస్య సుహృదో నచిరాదివ॥24॥

ముఖ్యానమాత్యానుత్సృజ్య యో నిహీనాన్నిషేవతే
స ఘోరామాపదం ప్రాప్య నోత్తారమధిగచ్ఛతి॥25॥

యోఽసత్సేవీ వృథాచారో న శ్రోతా సుహృదాం సదా
పరాన్వృణీతే స్వాంద్వేష్టి తం గౌః శపతి భారత॥26॥

స త్వం విరుధ్య తైర్వీరైరన్యేభ్యస్త్రాణమిచ్ఛసి
అశిష్టేభ్యోఽసమర్థేభ్యో మూఢేభ్యో భరతర్షభ॥27॥

కో హి శక్రసమాంజ్ఞాతీనతిక్రమ్య మహారథాన్
అన్యేభ్యస్త్రాణమాశంసేత్త్వదన్యో భువి మానవః॥28॥

జన్మప్రభృతి కౌంతేయా నిత్యం వినికృతాస్త్వయా
న చ తే జాతు కుప్యంతి ధర్మాత్మానో హి పాండవాః॥29॥

మిథ్యాప్రచరితాస్తాత జన్మప్రభృతి పాండవాః
త్వయి సమ్యఙ్మహాబాహో ప్రతిపన్నా యశస్వినః॥30॥

త్వయాపి ప్రతిపత్తవ్యం తథైవ భరతర్షభ
స్వేషు బంధుషు ముఖ్యేషు మా మన్యువశమన్వగాః॥31॥

త్రివర్గయుక్తా ప్రాజ్ఞానామారంభా భరతర్షభ
ధర్మార్థావనురుధ్యంతే త్రివర్గాసంభవే నరాః॥32॥

పృథక్తు వినివిష్టానాం ధర్మం ధీరోఽనురుధ్యతే
మధ్యమోఽర్థం కలిం బాలః కామమేవానురుధ్యతే॥33॥

ఇంద్రియైః ప్రసృతో లోభాద్ధర్మం విప్రజహాతి యః
కామార్థావనుపాయేన లిప్సమానో వినశ్యతి॥34॥

కామార్థౌ లిప్సమానస్తు ధర్మమేవాదితశ్చరేత్
న హి ధర్మాదపైత్యర్థః కామో వాపి కదాచన॥35॥

ఉపాయం ధర్మమేవాహుస్త్రివర్గస్య విశాం పతే
లిప్సమానో హి తేనాశు కక్షేఽగ్నిరివ వర్ధతే॥36॥

స త్వం తాతానుపాయేన లిప్ససే భరతర్షభ
ఆధిరాజ్యం మహద్దీప్తం ప్రథితం సర్వరాజసు॥37॥

ఆత్మానం తక్షతి హ్యేష వనం పరశునా యథా
యః సమ్యగ్వర్తమానేషు మిథ్యా రాజన్ప్రవర్తతే॥38॥

న తస్య హి మతిం ఛింద్యాద్యస్య నేచ్ఛేత్పరాభవం
అవిచ్ఛిన్నస్య ధీరస్య కల్యాణే ధీయతే మతిః॥39॥

త్యక్తాత్మానం న బాధేత త్రిషు లోకేషు భారత
అప్యన్యం ప్రాకృతం కించిత్కిము తాన్పాండవర్షభాన్॥40॥

అమర్షవశమాపన్నో న కించిద్బుధ్యతే నరః
ఛిద్యతే హ్యాతతం సర్వం ప్రమాణం పశ్య భారత॥41॥

శ్రేయస్తే దుర్జనాత్తాత పాండవైః సహ సంగమః
తైర్హి సంప్రీయమాణస్త్వం సర్వాన్కామానవాప్స్యసి॥42॥

పాండవైర్నిర్జితాం భూమిం భుంజానో రాజసత్తమ
పాండవాన్పృష్ఠతః కృత్వా త్రాణమాశంససేఽన్యతః॥43॥

దుఃశాసనే దుర్విషహే కర్ణే చాపి ససౌబలే
ఏతేష్వైశ్వర్యమాధాయ భూతిమిచ్ఛసి భారత॥44॥

న చైతే తవ పర్యాప్తా జ్ఞానే ధర్మార్థయోస్తథా
విక్రమే చాప్యపర్యాప్తాః పాండవాన్ప్రతి భారత॥45॥

న హీమే సర్వరాజానః పర్యాప్తాః సహితాస్త్వయా
క్రుద్ధస్య భీమసేనస్య ప్రేక్షితుం ముఖమాహవే॥46॥

ఇదం సంనిహితం తాత సమగ్రం పార్థివం బలం
అయం భీష్మస్తథా ద్రోణః కర్ణశ్చాయం తథా కృపః॥47॥

భూరిశ్రవాః సౌమదత్తిరశ్వత్థామా జయద్రథః
అశక్తాః సర్వ ఏవైతే ప్రతియోద్ధుం ధనంజయం॥48॥

అజేయో హ్యర్జునః క్రుద్ధః సర్వైరపి సురాసురైః
మానుషైరపి గంధర్వైర్మా యుద్ధే చేత ఆధిథాః॥49॥

దృశ్యతాం వా పుమాన్కశ్చిత్సమగ్రే పార్థివే బలే
యోఽర్జునం సమరే ప్రాప్య స్వస్తిమానావ్రజేద్గృహాన్॥50॥

కిం తే జనక్షయేణేహ కృతేన భరతర్షభ
యస్మింజితే జితం తే స్యాత్పుమానేకః స దృశ్యతాం॥51॥

యః స దేవాన్సగంధర్వాన్సయక్షాసురపన్నగాన్
అజయత్ఖాండవప్రస్థే కస్తం యుధ్యేత మానవః॥52॥

తథా విరాటనగరే శ్రూయతే మహదద్భుతం
ఏకస్య చ బహూనాం చ పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥53॥

తమజేయమనాధృష్యం విజేతుం జిష్ణుమచ్యుతం
ఆశంససీహ సమరే వీరమర్జునమూర్జితం॥54॥

మద్ద్వితీయం పునః పార్థం కః ప్రార్థయితుమర్హతి
యుద్ధే ప్రతీపమాయాంతమపి సాక్షాత్పురందరః॥55॥

బాహుభ్యాముద్ధరేద్భూమిం దహేత్క్రుద్ధ ఇమాః ప్రజాః
పాతయేత్త్రిదివాద్దేవాన్యోఽర్జునం సమరే జయేత్॥56॥

పశ్య పుత్రాంస్తథా భ్రాతౄంజ్ఞాతీన్సంబంధినస్తథా
త్వత్కృతే న వినశ్యేయురేతే భరతసత్తమ॥57॥

అస్తు శేషం కౌరవాణాం మా పరాభూదిదం కులం
కులఘ్న ఇతి నోచ్యేథా నష్టకీర్తిర్నరాధిప॥58॥

త్వామేవ స్థాపయిష్యంతి యౌవరాజ్యే మహారథాః
మహారాజ్యే చ పితరం ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం॥59॥

మా తాత శ్రియమాయాంతీమవమంస్థాః సముద్యతాం
అర్ధం ప్రదాయ పార్థేభ్యో మహతీం శ్రియమాప్స్యసి॥60॥

పాండవైః సంశమం కృత్వా కృత్వా చ సుహృదాం వచః
సంప్రీయమాణో మిత్రైశ్చ చిరం భద్రాణ్యవాప్స్యసి॥61॥

—♦ అధ్యాయము 123 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శాంతనవో భీష్మో దుర్యోధనమమర్షణం
కేశవస్య వచః శ్రుత్వా ప్రోవాచ భరతర్షభ॥1॥

కృష్ణేన వాక్యముక్తోఽసి సుహృదాం శమమిచ్ఛతా
అనుపశ్యస్వ తత్తాత మా మన్యువశమన్వగాః॥2॥

అకృత్వా వచనం తాత కేశవస్య మహాత్మనః
శ్రేయో న జాతు న సుఖం న కల్యాణమవాప్స్యసి॥3॥

ధర్మ్యమర్థం మహాబాహురాహ త్వాం తాత కేశవః
తమర్థమభిపద్యస్వ మా రాజన్నీనశః ప్రజాః॥4॥

ఇమాం శ్రియం ప్రజ్వలితాం భారతీం సర్వరాజసు
జీవతో ధృతరాష్ట్రస్య దౌరాత్మ్యాద్భ్రంశయిష్యసి॥5॥

ఆత్మానం చ సహామాత్యం సపుత్రపశుబాంధవం
సహమిత్రమసద్బుద్ధ్యా జీవితాద్భ్రంశయిష్యసి॥6॥

అతిక్రామన్కేశవస్య తథ్యం వచనమర్థవత్
పితుశ్చ భరతశ్రేష్ఠ విదురస్య చ ధీమతః॥7॥

మా కులఘ్నోఽన్తపురుషో దుర్మతిః కాపథం గమః
పితరం మాతరం చైవ వృద్ధౌ శోకాయ మా దదః॥8॥

అథ ద్రోణోఽబ్రవీత్తత్ర దుర్యోధనమిదం వచః
అమర్షవశమాపన్నం నిఃశ్వసంతం పునః పునః॥9॥

ధర్మార్థయుక్తం వచనమాహ త్వాం తాత కేశవః
తథా భీష్మః శాంతనవస్తజ్జుషస్వ నరాధిప॥10॥

ప్రాజ్ఞౌ మేధావినౌ దాంతావర్థకామౌ బహుశ్రుతౌ
ఆహతుస్త్వాం హితం వాక్యం తదాదత్స్వ పరంతప॥11॥

అనుతిష్ఠ మహాప్రాజ్ఞ కృష్ణభీష్మౌ యదూచతుః
మా వచో లఘుబుద్ధీనాం సమాస్థాస్త్వం పరంతప॥12॥

యే త్వాం ప్రోత్సాహయంత్యేతే నైతే కృత్యాయ కర్హిచిత్
వైరం పరేషాం గ్రీవాయాం ప్రతిమోక్ష్యంతి సంయుగే॥13॥

మా కురూంజీఘనః సర్వాన్పుత్రాన్భ్రాతౄంస్తథైవ చ
వాసుదేవార్జునౌ యత్ర విద్ధ్యజేయం బలం హి తత్॥14॥

ఏతచ్చైవ మతం సత్యం సుహృదోః కృష్ణభీష్మయోః
యది నాదాస్యసే తాత పశ్చాత్తప్స్యసి భారత॥15॥

యథోక్తం జామదగ్న్యేన భూయానేవ తతోఽర్జునః
కృష్ణో హి దేవకీపుత్రో దేవైరపి దురుత్సహః॥16॥

కిం తే సుఖప్రియేణేహ ప్రోక్తేన భరతర్షభ
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథేచ్ఛసి తథా కురు
న హి త్వాముత్సహే వక్తుం భూయో భరతసత్తమ॥17॥

తస్మిన్వాక్యాంతరే వాక్యం క్షత్తాపి విదురోఽబ్రవీత్
దుర్యోధనమభిప్రేక్ష్య ధార్తరాష్ట్రమమర్షణం॥18॥

దుర్యోధన న శోచామి త్వామహం భరతర్షభ
ఇమౌ తు వృద్ధౌ శోచామి గాంధారీం పితరం చ తే॥19॥

యావనాథౌ చరిష్యేతే త్వయా నాథేన దుర్హృదా
హతమిత్రౌ హతామాత్యౌ లూనపక్షావివ ద్విజౌ॥20॥

భిక్షుకౌ విచరిష్యేతే శోచంతౌ పృథివీమిమాం
కులఘ్నమీదృశం పాపం జనయిత్వా కుపూరుషం॥21॥

అథ దుర్యోధనం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽభ్యభాషత
ఆసీనం భ్రాతృభిః సార్ధం రాజభిః పరివారితం॥22॥

దుర్యోధన నిబోధేదం శౌరిణోక్తం మహాత్మనా
ఆదత్స్వ శివమత్యంతం యోగక్షేమవదవ్యయం॥23॥

అనేన హి సహాయేన కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా
ఇష్టాన్సర్వానభిప్రాయాన్ప్రాప్స్యామః సర్వరాజసు॥24॥

సుసంహితః కేశవేన గచ్ఛ తాత యుధిష్ఠిరం
చర స్వస్త్యయనం కృత్స్నం భారతానామనామయం॥25॥

వాసుదేవేన తీర్థేన తాత గచ్ఛస్వ సంగమం
కాలప్రాప్తమిదం మన్యే మా త్వం దుర్యోధనాతిగాః॥26॥

శమం చేద్యాచమానం త్వం ప్రత్యాఖ్యాస్యసి కేశవం
త్వదర్థమభిజల్పంతం న తవాస్త్యపరాభవః॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రవచః శ్రుత్వా భీష్మద్రోణౌ సమర్థ్య తౌ
దుర్యోధనమిదం వాక్యమూచతుః శాసనాతిగం||1||

యావత్కృష్ణావసంనద్ధో యావత్తిష్ఠతి గాండివం
యావద్ధౌమ్యో న సేనాగ్నౌ జుహోతీహ ద్విషద్బలం||2||

యావన్న ప్రేక్షతే క్రుద్ధః సేనాం తవ యుధిష్ఠిరః
హ్రీనిషేధో మహేష్వాసస్తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||3||

యావన్న దృశ్యతే పార్థః స్వేష్వనీకేష్వవస్థితః
భీమసేనో మహేష్వాసస్తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||4||

యావన్న చరతే మార్గాన్పృతనామభిహర్షయన్
యావన్న శాతయత్యాజౌ శిరాంసి గజయోధినాం||5||

గదయా వీరఘాతిన్యా ఫలానీవ వనస్పతేః
కాలేన పరిపక్వాని తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||6||

నకులః సహదేవశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
విరాటశ్చ శిఖండీ చ శైశుపాలిశ్చ దంశితాః||7||

యావన్న ప్రవిశంత్యేతే నక్రా ఇవ మహార్ణవం
కృతాస్త్రాః క్షిప్రమస్యంతస్తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||8||

యావన్న సుకుమారేషు శరీరేషు మహీక్షితాం
గార్ధ్రపత్రాః పతంత్యుగ్రాస్తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||9||

చందనాగరుదిగ్ధేషు హారనిష్కధరేషు చ
నోరఃసు యావద్యోధానాం మహేష్వాసైర్మహేషవః||10||

కృతాస్త్రైః క్షిప్రమస్యద్భిర్దూరపాతిభిరాయసాః
అభిలక్ష్యైర్నిపాత్యంతే తావచ్ఛామ్యతు వైశసం||11||

అభివాదయమానం త్వాం శిరసా రాజకుంజరః
పాణిభ్యాం ప్రతిగృహ్ణాతు ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః||12||

ధ్వజాంకుశపతాకాంకం దక్షిణం తే సుదక్షిణః
స్కంధే నిక్షిపతాం బాహుం శాంతయే భరతర్షభ||13||

రత్నౌషధిసమేతేన రత్నాంగులితలేన చ
ఉపవిష్టస్య పృష్ఠం తే పాణినా పరిమార్జతు||14||

శాలస్కంధో మహాబాహుస్త్వాం స్వజానో వృకోదరః
సామ్నాభివదతాం చాపి శాంతయే భరతర్షభ||15||

అర్జునేన యమాభ్యాం చ త్రిభిస్తైరభివాదితః
మూర్ధ్ని తాన్సముపాఘ్రాయ ప్రేమ్ణాభివద పార్థివ||16||

దృష్ట్వా త్వాం పాండవైర్వీరైర్భ్రాతృభిః సహ సంగతం
యావదానందజాశ్రూణి ప్రముంచంతు నరాధిపాః||17||

ఘుష్యతాం రాజధానీషు సర్వసంపన్మహీక్షితాం
పృథివీ భ్రాతృభావేన భుజ్యతాం విజ్వరో భవ||18||

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా దుర్యోధనో వాక్యమప్రియం కురుసంసది
ప్రత్యువాచ మహాబాహుం వాసుదేవం యశస్వినం॥1॥

ప్రసమీక్ష్య భవానేతద్వక్తుమర్హతి కేశవ
మామేవ హి విశేషేణ విభాష్య పరిగర్హసే॥2॥

భక్తివాదేన పార్థానామకస్మాన్మధుసూదన
భవాన్గర్హయతే నిత్యం కిం సమీక్ష్య బలాబలం॥3॥

భవాన్క్షత్తా చ రాజా చ ఆచార్యో వా పితామహః
మామేవ పరిగర్హంతే నాన్యం కంచన పార్థివం॥4॥

న చాహం లక్షయే కంచిద్వ్యభిచారమిహాత్మనః
అథ సర్వే భవంతో మాం విద్విషంతి సరాజకాః॥5॥

న చాహం కంచిదత్యర్థమపరాధమరిందమ
విచింతయన్ప్రపశ్యామి సుసూక్ష్మమపి కేశవ॥6॥

ప్రియాభ్యుపగతే ద్యూతే పాండవా మధుసూదన
జితాః శకునినా రాజ్యం తత్ర కిం మమ దుష్కృతం॥7॥

యత్పునర్ద్రవిణం కించిత్తత్రాజీయంత పాండవాః
తేభ్య ఏవాభ్యనుజ్ఞాతం తత్తదా మధుసూదన॥8॥

అపరాధో న చాస్మాకం యత్తే హ్యక్షపరాజితాః
అజేయా జయతాం శ్రేష్ఠ పార్థాః ప్రవ్రాజితా వనం॥9॥

కేన చాప్యపవాదేన విరుధ్యంతేఽరిభిః సహ
అశక్తాః పాండవాః కృష్ణ ప్రహృష్టాః ప్రత్యమిత్రవత్॥10॥

కిమస్మాభిః కృతం తేషాం కస్మిన్వా పునరాగసి
ధార్తరాష్ట్రాంజిఘాంసంతి పాండవాః సృంజయైః సహ॥11॥

న చాపి వయముగ్రేణ కర్మణా వచనేన వా
విత్రస్తాః ప్రణమామేహ భయాదపి శతక్రతోః॥12॥

న చ తం కృష్ణ పశ్యామి క్షత్రధర్మమనుష్ఠితం
ఉత్సహేత యుధా జేతుం యో నః శత్రునిబర్హణ॥13॥

న హి భీష్మకృపద్రోణాః సగణా మధుసూదన
దేవైరపి యుధా జేతుం శక్యాః కిముత పాండవైః॥14॥

స్వధర్మమనుతిష్ఠంతో యది మాధవ సంయుగే
శస్త్రేణ నిధనం కాలే ప్రాప్స్యామః స్వర్గమేవ తత్॥15॥

ముఖ్యశ్చైవైష నో ధర్మః క్షత్రియాణాం జనార్దన
యచ్ఛయీమహి సంగ్రామే శరతల్పగతా వయం॥16॥

తే వయం వీరశయనం ప్రాప్స్యామో యది సంయుగే
అప్రణమ్యైవ శత్రూణాం న నస్తప్స్యతి మాధవ॥17॥

కశ్చ జాతు కులే జాతః క్షత్రధర్మేణ వర్తయన్
భయాద్వృత్తిం సమీక్ష్యైవం ప్రణమేదిహ కస్యచిత్॥18॥

ఉద్యచ్ఛేదేవ న నమేదుద్యమో హ్యేవ పౌరుషం
అప్యపర్వణి భజ్యేత న నమేదిహ కస్యచిత్॥19॥

ఇతి మాతంగవచనం పరీప్సంతి హితేప్సవః
ధర్మాయ చైవ ప్రణమేద్బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ మద్విధః॥20॥

అచింతయన్కంచిదన్యం యావజ్జీవం తథాచరేత్
ఏష ధర్మః క్షత్రియాణాం మతమేతచ్చ మే సదా॥21॥

రాజ్యాంశశ్చాభ్యనుజ్ఞాతో యో మే పిత్రా పురాభవత్
న స లభ్యః పునర్జాతు మయి జీవతి కేశవ॥22॥

యావచ్చ రాజా ధ్రియతే ధృతరాష్ట్రో జనార్దన
న్యస్తశస్త్రా వయం తే వాప్యుపజీవామ మాధవ॥23॥

యద్యదేయం పురా దత్తం రాజ్యం పరవతో మమ
అజ్ఞానాద్వా భయాద్వాపి మయి బాలే జనార్దన॥24॥

న తదద్య పునర్లభ్యం పాండవైర్వృష్ణినందన
ధ్రియమాణే మహాబాహో మయి సంప్రతి కేశవ॥25॥

యావద్ధి సూచ్యాస్తీక్ష్ణాయా విధ్యేదగ్రేణ మాధవ
తావదప్యపరిత్యాజ్యం భూమేర్నః పాండవాన్ప్రతి॥26॥

—♦ అధ్యాయము 126 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రహస్య దాశార్హః క్రోధపర్యాకులేక్షణః
దుర్యోధనమిదం వాక్యమబ్రవీత్కురుసంసది ||1||

లప్స్యసే వీరశయనం కామమేతదవాప్స్యసి
స్థిరో భవ సహామాత్యో విమర్దో భవితా మహాన్ ||2||

యచ్చైవం మన్యసే మూఢ న మే కశ్చిద్వ్యతిక్రమః
పాండవేష్వితి తత్సర్వం నిబోధత నరాధిపాః ||3||

శ్రియా సంతప్యమానేన పాండవానాం మహాత్మనాం
త్వయా దుర్మంత్రితం ద్యూతం సౌబలేన చ భారత ||4||

కథం చ జ్ఞాతయస్తాత శ్రేయాంసః సాధుసంమతాః
తథాన్యాయ్యముపస్థాతుం జిహ్మేనాజిహ్మచారిణః ||5||

అక్షద్యూతం మహాప్రాజ్ఞ సతామరతినాశనం
అసతాం తత్ర జాయంతే భేదాశ్చ వ్యసనాని చ ||6||

తదిదం వ్యసనం ఘోరం త్వయా ద్యూతముఖం కృతం
అసమీక్ష్య సదాచారైః సార్ధం పాపానుబంధనైః ||7||

కశ్చాన్యో జ్ఞాతిభార్యాం వై విప్రకర్తుం తథార్హతి
ఆనీయ చ సభాం వక్తుం యథోక్తా ద్రౌపదీ త్వయా ||8||

కులీనా శీలసంపన్నా ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం తథా వినికృతా త్వయా ||9||

జానంతి కురవః సర్వే యథోక్తాః కురుసంసది
దుఃశాసనేన కౌంతేయాః ప్రవ్రజంతః పరంతపాః ||10||

సమ్యగ్వృత్తేష్వలుబ్ధేషు సతతం ధర్మచారిషు
స్వేషు బంధుషు కః సాధుశ్చరేదేవమసాంప్రతం ||11||

నృశంసానామనార్యాణాం పరుషాణాం చ భాషణం
కర్ణదుఃశాసనాభ్యాం చ త్వయా చ బహుశః కృతం ||12||

సహ మాత్రా ప్రదగ్ధుం తాన్బాలకాన్వారణావతే
ఆస్థితః పరమం యత్నం న సమృద్ధం చ తత్తవ ||13||

ఊషుశ్చ సుచిరం కాలం ప్రచ్ఛన్నాః పాండవాస్తదా
మాత్రా సహైకచక్రాయాం బ్రాహ్మణస్య నివేశనే ||14||

విషేణ సర్పబంధైశ్చ యతితాః పాండవాస్త్వయా
సర్వోపాయైర్వినాశాయ న సమృద్ధం చ తత్తవ ||15||

ఏవంబుద్ధిః పాండవేషు మిథ్యావృత్తిః సదా భవాన్
కథం తే నాపరాధోఽస్తి పాండవేషు మహాత్మసు ||16||

కృత్వా బహూన్యకార్యాణి పాండవేషు నృశంసవత్
మిథ్యావృత్తిరనార్యః సన్నద్య విప్రతిపద్యసే ||17||

మాతాపితృభ్యాం భీష్మేణ ద్రోణేన విదురేణ చ
శామ్యేతి ముహురుక్తోఽసి న చ శామ్యసి పార్థివ ||18||

శమే హి సుమహానర్థస్తవ పార్థస్య చోభయోః
న చ రోచయసే రాజన్కిమన్యద్బుద్ధిలాఘవాత్॥19॥

న శర్మ ప్రాప్స్యసే రాజన్నుత్క్రమ్య సుహృదాం వచః
అధర్మ్యమయశస్యం చ క్రియతే పార్థివ త్వయా॥20॥

ఏవం బ్రువతి దాశార్హే దుర్యోధనమమర్షణం
దుఃశాసన ఇదం వాక్యమబ్రవీత్కురుసంసది॥21॥

న చేత్సంధాస్యసే రాజన్స్వేన కామేన పాండవైః
బద్ధ్వా కిల త్వాం దాస్యంతి కుంతీపుత్రాయ కౌరవాః॥22॥

వైకర్తనం త్వాం చ మాం చ త్రీనేతాన్మనుజర్షభ
పాండవేభ్యః ప్రదాస్యంతి భీష్మో ద్రోణః పితా చ తే॥23॥

భ్రాతురేతద్వచః శ్రుత్వా ధార్తరాష్ట్రః సుయోధనః
క్రుద్ధః ప్రాతిష్ఠతోత్థాయ మహానాగ ఇవ శ్వసన్॥24॥

విదురం ధృతరాష్ట్రం చ మహారాజం చ బాహ్లికం
కృపం చ సోమదత్తం చ భీష్మం ద్రోణం జనార్దనం॥25॥

సర్వానేతాననాదృత్య దుర్మతిర్నిరపత్రపః
అశిష్టవదమర్యాదో మానీ మాన్యావమానితా॥26॥

తం ప్రస్థితమభిప్రేక్ష్య భ్రాతరో మనుజర్షభం
అనుజగ్ముః సహామాత్యా రాజానశ్చాపి సర్వశః॥27॥

సభాయాముత్థితం క్రుద్ధం ప్రస్థితం భ్రాతృభిః సహ
దుర్యోధనమభిప్రేక్ష్య భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్॥28॥

ధర్మార్థావభిసంత్యజ్య సంరంభం యోఽనుమన్యతే
హసంతి వ్యసనే తస్య దుర్హృదో నచిరాదివ॥29॥

దురాత్మా రాజపుత్రోఽయం ధార్తరాష్ట్రోఽనుపాయవిత్
మిథ్యాభిమానీ రాజ్యస్య క్రోధలోభవశానుగః॥30॥

కాలపక్వమిదం మన్యే సర్వక్షత్రం జనార్దన
సర్వే హ్యనుసృతా మోహాత్పార్థివాః సహ మంత్రిభిః॥31॥

భీష్మస్యాథ వచః శ్రుత్వా దాశార్హః పుష్కరేక్షణః
భీష్మద్రోణముఖాన్సర్వానభ్యభాషత వీర్యవాన్॥32॥

సర్వేషాం కురువృద్ధానాం మహానయమతిక్రమః
ప్రసహ్య మందమైశ్వర్యే న నియచ్ఛత యన్నృపం॥33॥

తత్ర కార్యమహం మన్యే ప్రాప్తకాలమరిందమాః
క్రియమాణే భవేచ్ఛ్రేయస్తత్సర్వం శృణుతానఘాః॥34॥

ప్రత్యక్షమేతద్భవతాం యద్వక్ష్యామి హితం వచః
భవతామానుకూల్యేన యది రోచేత భారతాః॥35॥

భోజరాజస్య వృద్ధస్య దురాచారో హ్యనాత్మవాన్
జీవతః పితురైశ్వర్యం హృత్వా మన్యువశం గతః॥36॥

ఉగ్రసేనసుతః కంసః పరిత్యక్తః స బాంధవైః
జ్ఞాతీనాం హితకామేన మయా శస్తో మహామృధే॥37॥

ఆహుకః పునరస్మాభిర్జ్ఞాతిభిశ్చాపి సత్కృతః
ఉగ్రసేనః కృతో రాజా భోజరాజన్యవర్ధనః॥38॥

కంసమేకం పరిత్యజ్య కులార్థే సర్వయాదవాః
సంభూయ సుఖమేధంతే భారతాంధకవృష్ణయః॥39॥

అపి చాప్యవదద్రాజన్పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః
వ్యూఢే దేవాసురే యుద్ధేఽభ్యుద్యతేష్వాయుధేషు చ॥40॥

ద్వైధీభూతేషు లోకేషు వినశ్యత్సు చ భారత
అబ్రవీత్సృష్టిమాందేవో భగవాల్లోకభావనః॥41॥

పరాభవిష్యంత్యసురా దైతేయా దానవైః సహ
ఆదిత్యా వసవో రుద్రా భవిష్యంతి దివౌకసః॥42॥

దేవాసురమనుష్యాశ్చ గంధర్వోరగరాక్షసాః
అస్మిన్యుద్ధే సుసంయత్తా హనిష్యంతి పరస్పరం॥43॥

ఇతి మత్వాబ్రవీద్ధర్మం పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః
వరుణాయ ప్రయచ్ఛైతాన్బద్ధ్వా దైతేయదానవాన్॥44॥

ఏవముక్తస్తతో ధర్మో నియోగాత్పరమేష్ఠినః
వరుణాయ దదౌ సర్వాన్బద్ధ్వా దైతేయదానవాన్॥45॥

తాన్బద్ధ్వా ధర్మపాశైశ్చ స్వైశ్చ పాశైర్జలేశ్వరః
వరుణః సాగరే యత్తో నిత్యం రక్షతి దానవాన్॥46॥

తథా దుర్యోధనం కర్ణం శకునిం చాపి సౌబలం
బద్ధ్వా దుఃశాసనం చాపి పాండవేభ్యః ప్రయచ్ఛత॥47॥

త్యజేత్కులార్థే పురుషం గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్॥48॥

రాజందుర్యోధనం బద్ధ్వా తతః సంశామ్య పాండవైః
త్వత్కృతే న వినశ్యేయుః క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృష్ణస్య వచనం శ్రుత్వా ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
విదురం సర్వధర్మజ్ఞం త్వరమాణోఽభ్యభాషత॥1॥

గచ్ఛ తాత మహాప్రాజ్ఞాం గాంధారీం దీర్ఘదర్శినీం
ఆనయేహ తయా సార్ధమనునేష్యామి దుర్మతిం॥2॥

యది సాపి దురాత్మానం శమయేద్దుష్టచేతసం
అపి కృష్ణస్య సుహృదస్తిష్ఠేమ వచనే వయం॥3॥

అపి లోభాభిభూతస్య పంథానమనుదర్శయేత్
దుర్బుద్ధేర్దుఃసహాయస్య సమర్థం బ్రువతీ వచః॥4॥

అపి నో వ్యసనం ఘోరం దుర్యోధనకృతం మహత్
శమయేచ్చిరరాత్రాయ యోగక్షేమవదవ్యయం॥5॥

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా విదురో దీర్ఘదర్శినీం
ఆనయామాస గాంధారీం ధృతరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏష గాంధారి పుత్రస్తే దురాత్మా శాసనాతిగః
ఐశ్వర్యలోభాదైశ్వర్యం జీవితం చ ప్రహాస్యతి॥7॥

అశిష్టవదమర్యాదః పాపైః సహ దురాత్మభిః
సభాయా నిర్గతో మూఢో వ్యతిక్రమ్య సుహృద్వచః॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సా భర్తుర్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రీ యశస్వినీ
అన్విచ్ఛంతీ మహచ్ఛ్రేయో గాంధారీ వాక్యమబ్రవీత్॥9॥

ఆనయేహ సుతం క్షిప్రం రాజ్యకాముకమాతురం
న హి రాజ్యమశిష్టేన శక్యం ధర్మార్థలోపినా॥10॥

త్వం హ్యేవాత్ర భృశం గర్హ్యో ధృతరాష్ట్ర సుతప్రియః
యో జానన్పాపతామస్య తత్ప్రజ్ఞామనువర్తసే॥11॥

స ఏష కామమన్యుభ్యాం ప్రలబ్ధో మోహమాస్థితః
అశక్యోఽద్య త్వయా రాజన్వినివర్తయితుం బలాత్॥12॥

రాజ్యప్రదానే మూఢస్య బాలిశస్య దురాత్మనః
దుఃసహాయస్య లుబ్ధస్య ధృతరాష్ట్రోఽశ్నుతే ఫలం॥13॥

కథం హి స్వజనే భేదముపేక్షేత మహామతిః
భిన్నం హి స్వజనేన త్వాం ప్రసహిష్యంతి శత్రవః॥14॥

యా హి శక్యా మహారాజ సామ్నా దానేన వా పునః
నిస్తర్తుమాపదః స్వేషు దండం కస్తత్ర పాతయేత్॥15॥

శాసనాద్ధృతరాష్ట్రస్య దుర్యోధనమమర్షణం
మాతుశ్చ వచనాత్క్షత్తా సభాం ప్రావేశయత్పునః॥16॥

స మాతుర్వచనాకాంక్షీ ప్రవివేశ సభాం పునః
అభితామ్రేక్షణః క్రోధాన్నిఃశ్వసన్నివ పన్నగః॥17॥

తం ప్రవిష్టమభిప్రేక్ష్య పుత్రముత్పథమాస్థితం
విగర్హమాణా గాంధారీ సమర్థం వాక్యమబ్రవీత్॥18॥

దుర్యోధన నిబోధేదం వచనం మమ పుత్రక
హితం తే సానుబంధస్య తథాయత్యాం సుఖోదయం॥19॥

భీష్మస్య తు పితుశ్చైవ మమ చాపచితిః కృతా
భవేద్ద్రోణముఖానాం చ సుహృదాం శామ్యతా త్వయా॥20॥

న హి రాజ్యం మహాప్రాజ్ఞ స్వేన కామేన శక్యతే
అవాప్తుం రక్షితుం వాపి భోక్తుం వా భరతర్షభ॥21॥

న హ్యవశ్యేంద్రియో రాజ్యమశ్నీయాద్దీర్ఘమంతరం
విజితాత్మా తు మేధావీ స రాజ్యమభిపాలయేత్॥22॥

కామక్రోధౌ హి పురుషమర్థేభ్యో వ్యపకర్షతః
తౌ తు శత్రూ వినిర్జిత్య రాజా విజయతే మహీం॥23॥

లోకేశ్వరప్రభుత్వం హి మహదేతద్దురాత్మభిః
రాజ్యం నామేప్సితం స్థానం న శక్యమభిరక్షితుం॥24॥

ఇంద్రియాణి మహత్ప్రేప్సుర్నియచ్ఛేదర్థధర్మయోః
ఇంద్రియైర్నియతైర్బుద్ధిర్వర్ధతేఽగ్నిరివేంధనైః॥25॥

అవిధేయాని హీమాని వ్యాపాదయితుమప్యలం
అవిధేయా ఇవాదాంతా హయాః పథి కుసారథిం॥26॥

అవిజిత్య య ఆత్మానమమాత్యాన్విజిగీషతే
అజితాత్మాజితామాత్యః సోఽవశః పరిహీయతే॥27॥

ఆత్మానమేవ ప్రథమం దేశరూపేణ యో జయేత్
తతోఽమాత్యానమిత్రాంశ్చ న మోఘం విజిగీషతే॥28॥

వశ్యేంద్రియం జితామాత్యం ధృతదండం వికారిషు
పరీక్ష్యకారిణం ధీరమత్యంతం శ్రీర్నిషేవతే॥29॥

క్షుద్రాక్షేణేవ జాలేన ఝషావపిహితావుభౌ
కామక్రోధౌ శరీరస్థౌ ప్రజ్ఞానం తౌ విలుంపతః॥30॥

యాభ్యాం హి దేవాః స్వర్యాతుః స్వర్గస్యాపిదధుర్ముఖం
బిభ్యతోఽనుపరాగస్య కామక్రోధౌ స్మ వర్ధితౌ॥31॥

కామం క్రోధం చ లోభం చ దంభం దర్పం చ భూమిపః
సమ్యగ్విజేతుం యో వేద స మహీమభిజాయతే॥32॥

సతతం నిగ్రహే యుక్త ఇంద్రియాణాం భవేన్నృపః
ఈప్సన్నర్థం చ ధర్మం చ ద్విషతాం చ పరాభవం॥33॥

కామాభిభూతః క్రోధాద్వా యో మిథ్యా ప్రతిపద్యతే
స్వేషు చాన్యేషు వా తస్య న సహాయా భవంత్యుత॥34॥

ఏకీభూతైర్మహాప్రాజ్ఞైః శూరైరరినిబర్హణైః
పాండవైః పృథివీం తాత భోక్ష్యసే సహితః సుఖీ॥35॥

యథా భీష్మః శాంతనవో ద్రోణశ్చాపి మహారథః
ఆహతుస్తాత తత్సత్యమజేయౌ కృష్ణపాండవౌ॥36॥

ప్రపద్యస్వ మహాబాహుం కృష్ణమక్లిష్టకారిణం
ప్రసన్నో హి సుఖాయ స్యాదుభయోరేవ కేశవః॥37॥

సుహృదామర్థకామానాం యో న తిష్ఠతి శాసనే
ప్రాజ్ఞానాం కృతవిద్యానాం స నరః శత్రునందనః॥38॥

న యుద్ధే తాత కల్యాణం న ధర్మార్థౌ కుతః సుఖం
న చాపి విజయో నిత్యం మా యుద్ధే చేత ఆధిథాః॥39॥

భీష్మేణ హి మహాప్రాజ్ఞ పిత్రా తే బాహ్లికేన చ
దత్తోంఽశః పాండుపుత్రాణాం భేదాద్భీతైరరిందమ॥40॥

తస్య చైతత్ప్రదానస్య ఫలమద్యానుపశ్యసి
యద్భుంక్షే పృథివీం సర్వాం శూరైర్నిహతకంటకాం॥41॥

ప్రయచ్ఛ పాండుపుత్రాణాం యథోచితమరిందమ
యదీచ్ఛసి సహామాత్యో భోక్తుమర్ధం మహీక్షితాం॥42॥

అలమర్ధం పృథివ్యాస్తే సహామాత్యస్య జీవనం
సుహృదాం వచనే తిష్ఠన్యశః ప్రాప్స్యసి భారత॥43॥

శ్రీమద్భిరాత్మవద్భిర్హి బుద్ధిమద్భిర్జితేంద్రియైః
పాండవైర్విగ్రహస్తాత భ్రంశయేన్మహతః సుఖాత్॥44॥

నిగృహ్య సుహృదాం మన్యుం శాధి రాజ్యం యథోచితం
స్వమంశం పాండుపుత్రేభ్యః ప్రదాయ భరతర్షభ॥45॥

అలమహ్నో నికారోఽయం త్రయోదశ సమాః కృతః
శమయైనం మహాప్రాజ్ఞ కామక్రోధసమేధితం॥46॥

న చైష శక్తః పార్థానాం యస్త్వదర్థమభీప్సతి
సూతపుత్రో దృఢక్రోధో భ్రాతా దుఃశాసనశ్చ తే॥47॥

భీష్మే ద్రోణే కృపే కర్ణే భీమసేనే ధనంజయే
ధృష్టద్యుమ్నే చ సంక్రుద్ధే న స్యుః సర్వాః ప్రజా ధ్రువం॥48॥

అమర్షవశమాపన్నో మా కురూంస్తాత జీఘనః
సర్వా హి పృథివీ స్పృష్టా త్వత్పాండవకృతే వధం||49||

యచ్చ త్వం మన్యసే మూఢ భీష్మద్రోణకృపాదయః
యోత్స్యంతే సర్వశక్త్యేతి నైతదద్యోపపద్యతే||50||

సమం హి రాజ్యం ప్రీతిశ్చ స్థానం చ విజితాత్మనాం
పాండవేష్వథ యుష్మాసు ధర్మస్త్వభ్యధికస్తతః||51||

రాజపిండభయాదేతే యది హాస్యంతి జీవితం
న హి శక్ష్యంతి రాజానం యుధిష్ఠిరముదీక్షితుం||52||

న లోభాదర్థసంపత్తిర్నరాణామిహ దృశ్యతే
తదలం తాత లోభేన ప్రశామ్య భరతర్షభ||53||

—♦ అధ్యాయము 128 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత్తు వాక్యమనాదృత్య సోఽర్థవన్మాతృభాషితం
పునః ప్రతస్థే సంరంభాత్సకాశమకృతాత్మనాం||1||

తతః సభాయా నిర్గమ్య మంత్రయామాస కౌరవః
సౌబలేన మతాక్షేణ రాజ్ఞా శకునినా సహ||2||

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేః సౌబలస్య చ
దుఃశాసనచతుర్థానామిదమాసీద్విచేష్టితం||3||

పురాయమస్మాన్గృహ్ణాతి క్షిప్రకారీ జనార్దనః
సహితో ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా శాంతనవేన చ||4||

వయమేవ హృషీకేశం నిగృహ్ణీమ బలాదివ
ప్రసహ్య పురుషవ్యాఘ్రమింద్రో వైరోచనిం యథా||5||

శ్రుత్వా గృహీతం వార్ష్ణేయం పాండవా హతచేతసః
నిరుత్సాహా భవిష్యంతి భగ్నదంష్ట్రా ఇవోరగాః||6||

అయం హ్యేషాం మహాబాహుః సర్వేషాం శర్మ వర్మ చ
అస్మిన్గృహీతే వరదే ఋషభే సర్వసాత్వతాం
నిరుద్యమా భవిష్యంతి పాండవాః సోమకైః సహ||7||

తస్మాద్వయమిహైవైనం కేశవం క్షిప్రకారిణం
క్రోశతో ధృతరాష్ట్రస్య బద్ధ్వా యోత్స్యామహే రిపూన్||8||

తేషాం పాపమభిప్రాయం పాపానాం దుష్టచేతసాం
ఇంగితజ్ఞః కవిః క్షిప్రమన్వబుధ్యత సాత్యకిః||9||

తదర్థమభినిష్క్రమ్య హార్దిక్యేన సహాస్థితః
అబ్రవీత్కృతవర్మాణం క్షిప్రం యోజయ వాహినీం||10||

వ్యూఢానీకః సభాద్వారముపతిష్ఠస్వ దంశితః
యావదాఖ్యామ్యహం చైతత్కృష్ణాయాక్లిష్టకర్మణే||11||

స ప్రవిశ్య సభాం వీరః సింహో గిరిగుహామివ
ఆచష్ట తమభిప్రాయం కేశవాయ మహాత్మనే||12||

ధృతరాష్ట్రం తతశ్చైవ విదురం చాన్వభాషత
తేషామేతమభిప్రాయమాచచక్షే స్మయన్నివ||13||

ధర్మాదపేతమర్థాచ్చ కర్మ సాధువిగర్హితం
మందాః కర్తుమిహేచ్ఛంతి న చావాప్యం కథంచన॥14॥

పురా వికుర్వతే మూఢాః పాపాత్మానః సమాగతాః
ధర్షితాః కామమన్యుభ్యాం క్రోధలోభవశానుగాః॥15॥

ఇమం హి పుండరీకాక్షం జిఘృక్షంత్యల్పచేతసః
పటేనాగ్నిం ప్రజ్వలితం యథా బాలా యథా జడాః॥16॥

సాత్యకేస్తద్వచః శ్రుత్వా విదురో దీర్ఘదర్శివాన్
ధృతరాష్ట్రం మహాబాహుమబ్రవీత్కురుసంసది॥17॥

రాజన్పరీతకాలాస్తే పుత్రాః సర్వే పరంతప
అయశస్యమశక్యం చ కర్మ కర్తుం సముద్యతాః॥18॥

ఇమం హి పుండరీకాక్షమభిభూయ ప్రసహ్య చ
నిగ్రహీతుం కిలేచ్ఛంతి సహితా వాసవానుజం॥19॥

ఇమం పురుషశార్దూలమప్రధృష్యం దురాసదం
ఆసాద్య న భవిష్యంతి పతంగా ఇవ పావకం॥20॥

అయమిచ్ఛన్హి తాన్సర్వాన్యతమానాంజనార్దనః
సింహో మృగానివ క్రుద్ధో గమయేద్యమసాదనం॥21॥

న త్వయం నిందితం కర్మ కుర్యాత్కృష్ణః కథంచన
న చ ధర్మాదపక్రామేదచ్యుతః పురుషోత్తమః॥22॥

విదురేణైవముక్తే తు కేశవో వాక్యమబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రమభిప్రేక్ష్య సుహృదాం శృణ్వతాం మిథః॥23॥

రాజన్నేతే యది క్రుద్ధా మాం నిగృహ్ణీయురోజసా
ఏతే వా మామహం వైనాననుజానీహి పార్థివ॥24॥

ఏతాన్హి సర్వాన్సంరబ్ధాన్నియంతుమహముత్సహే
న త్వహం నిందితం కర్మ కుర్యాం పాపం కథంచన॥25॥

పాండవార్థే హి లుభ్యంతః స్వార్థాద్ధాస్యంతి తే సుతాః
ఏతే చేదేవమిచ్ఛంతి కృతకార్యో యుధిష్ఠిరః॥26॥

అద్యైవ హ్యహమేతాంశ్చ యే చైతానను భారత
నిగృహ్య రాజన్పార్థేభ్యో దద్యాం కిం దుష్కృతం భవేత్॥27॥

ఇదం తు న ప్రవర్తేయం నిందితం కర్మ భారత
సంనిధౌ తే మహారాజ క్రోధజం పాపబుద్ధిజం॥28॥

ఏష దుర్యోధనో రాజన్యథేచ్ఛతి తథాస్తు తత్
అహం తు సర్వాన్సమయాననుజానామి భారత॥29॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు విదురం ధృతరాష్ట్రోఽభ్యభాషత
క్షిప్రమానయ తం పాపం రాజ్యలుబ్ధం సుయోధనం॥30॥

సహమిత్రం సహామాత్యం ససోదర్యం సహానుగం
శక్నుయాం యది పంథానమవతారయితుం పునః॥31॥

తతో దుర్యోధనం క్షత్తా పునః ప్రావేశయత్సభాం
అకామం భ్రాతృభిః సార్ధం రాజభిః పరివారితం॥32॥

అథ దుర్యోధనం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽభ్యభాషత
కర్ణదుఃశాసనాభ్యాం చ రాజభిశ్చాభిసంవృతం॥33॥

నృశంస పాపభూయిష్ఠ క్షుద్రకర్మసహాయవాన్
పాపైః సహాయైః సంహత్య పాపం కర్మ చికీర్షసి॥34॥

అశక్యమయశస్యం చ సద్భిశ్చాపి విగర్హితం
యథా త్వాదృశకో మూఢో వ్యవస్యేత్కులపాంసనః॥35॥

త్వమిమం పుండరీకాక్షమప్రధృష్యం దురాసదం
పాపైః సహాయైః సంహత్య నిగ్రహీతుం కిలేచ్ఛసి॥36॥

యో న శక్యో బలాత్కర్తుం దేవైరపి సవాసవైః
తం త్వం ప్రార్థయసే మంద బాలశ్చంద్రమసం యథా॥37॥

దేవైర్మనుష్యైర్గంధర్వైరసురైరురగైశ్చ యః
న సోఢుం సమరే శక్యస్తం న బుధ్యసి కేశవం॥38॥

దుర్గ్రహః పాణినా వాయుర్దుఃస్పర్శః పాణినా శశీ
దుర్ధరా పృథివీ మూర్ధ్నా దుర్గ్రహః కేశవో బలాత్॥39॥

ఇత్యుక్తే ధృతరాష్ట్రేణ క్షత్తాపి విదురోఽబ్రవీత్
దుర్యోధనమభిప్రేక్ష్య ధార్తరాష్ట్రమమర్షణం॥40॥

సౌభద్వారే వానరేంద్రో ద్వివిదో నామ నామతః
శిలావర్షేణ మహతా ఛాదయామాస కేశవం॥41॥

గ్రహీతుకామో విక్రమ్య సర్వయత్నేన మాధవం
గ్రహీతుం నాశకత్తత్ర తం త్వం ప్రార్థయసే బలాత్॥42॥

నిర్మోచనే షట్సహస్రాః పాశైర్బద్ధ్వా మహాసురాః
గ్రహీతుం నాశకంశ్చైనం తం త్వం ప్రార్థయసే బలాత్॥43॥

ప్రాగ్జ్యోతిషగతం శౌరిం నరకః సహ దానవైః
గ్రహీతుం నాశకత్తత్ర తం త్వం ప్రార్థయసే బలాత్॥44॥

అనేన హి హతా బాల్యే పూతనా శిశునా తథా
గోవర్ధనో ధారితశ్చ గవార్థే భరతర్షభ॥45॥

అరిష్టో ధేనుకశ్చైవ చాణూరశ్చ మహాబలః
అశ్వరాజశ్చ నిహతః కంసశ్చారిష్టమాచరన్॥46॥

జరాసంధశ్చ వక్రశ్చ శిశుపాలశ్చ వీర్యవాన్
బాణశ్చ నిహతః సంఖ్యే రాజానశ్చ నిషూదితాః॥47॥

వరుణో నిర్జితో రాజా పావకశ్చామితౌజసా
పారిజాతం చ హరతా జితః సాక్షాచ్ఛచీపతిః॥48॥

ఏకార్ణవే శయానేన హతౌ తౌ మధుకైటభౌ
జన్మాంతరముపాగమ్య హయగ్రీవస్తథా హతః॥49॥

అయం కర్తా న క్రియతే కారణం చాపి పౌరుషే
యద్యదిచ్ఛేదయం శౌరిస్తత్తత్కుర్యాదయత్నతః॥50॥

తం న బుధ్యసి గోవిందం ఘోరవిక్రమమచ్యుతం
ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం తేజోరాశిమనిర్జితం॥51॥

ప్రధర్షయన్మహాబాహుం కృష్ణమక్లిష్టకారిణం
పతంగోఽగ్నిమివాసాద్య సామాత్యో న భవిష్యసి॥52॥

—♦ అధ్యాయము 129 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురేణైవముక్తే తు కేశవః శత్రుపూగహా
దుర్యోధనం ధార్తరాష్ట్రమభ్యభాషత వీర్యవాన్॥1॥

ఏకోఽహమితి యన్మోహాన్మన్యసే మాం సుయోధన
పరిభూయ చ దుర్బుద్ధే గ్రహీతుం మాం చికీర్షసి॥2॥

ఇహైవ పాండవాః సర్వే తథైవాంధకవృష్ణయః
ఇహాదిత్యాశ్చ రుద్రాశ్చ వసవశ్చ మహర్షిభిః॥3॥

ఏవముక్త్వా జహాసోచ్చైః కేశవః పరవీరహా
తస్య సంస్మయతః శౌరేర్విద్యుద్రూపా మహాత్మనః
అంగుష్ఠమాత్రాస్త్రిదశా ముముచుః పావకార్చిషః॥4॥

తస్య బ్రహ్మా లలాటస్థో రుద్రో వక్షసి చాభవత్
లోకపాలా భుజేష్వాసన్నగ్నిరాస్యాదజాయత॥5॥

ఆదిత్యాశ్చైవ సాధ్యాశ్చ వసవోఽథాశ్వినావపి
మరుతశ్చ సహేంద్రేణ విశ్వేదేవాస్తథైవ చ
బభూవుశ్చైవ రూపాణి యక్షగంధర్వరక్షసాం॥6॥

ప్రాదురాస్తాం తథా దోర్భ్యాం సంకర్షణధనంజయౌ
దక్షిణేఽథార్జునో ధన్వీ హలీ రామశ్చ సవ్యతః॥7॥

భీమో యుధిష్ఠిరశ్చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పృష్ఠతః
అంధకా వృష్ణయశ్చైవ ప్రద్యుమ్నప్రముఖాస్తతః॥8॥

అగ్రే బభూవుః కృష్ణస్య సముద్యతమహాయుధాః
శంఖచక్రగదాశక్తిశార్ఙ్గలాంగలనందకాః॥9॥

అదృశ్యంతోద్యతాన్యేవ సర్వప్రహరణాని చ
నానాబాహుషు కృష్ణస్య దీప్యమానాని సర్వశః॥10॥

నేత్రాభ్యాం నస్తతశ్చైవ శ్రోత్రాభ్యాం చ సమంతతః
ప్రాదురాసన్మహారౌద్రాః సధూమాః పావకార్చిషః
రోమకూపేషు చ తథా సూర్యస్యేవ మరీచయః॥11॥

తం దృష్ట్వా ఘోరమాత్మానం కేశవస్య మహాత్మనః
న్యమీలయంత నేత్రాణి రాజానస్త్రస్తచేతసః॥12॥

ఋతే ద్రోణం చ భీష్మం చ విదురం చ మహామతిం
సంజయం చ మహాభాగమృషీంశ్చైవ తపోధనాన్
ప్రాదాత్తేషాం స భగవాందివ్యం చక్షుర్జనార్దనః॥13॥

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం మాధవస్య సభాతలే
దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవర్షం పపాత చ॥14॥

చచాల చ మహీ కృత్స్నా సాగరశ్చాపి చుక్షుభే
విస్మయం పరమం జగ్ముః పార్థివా భరతర్షభ॥15॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రః సంజహార వపుః స్వకం
తాం దివ్యామద్భుతాం చిత్రామృద్ధిమత్తామరిందమః॥16॥

తతః సాత్యకిమాదాయ పాణౌ హార్దిక్యమేవ చ
ఋషిభిస్తైరనుజ్ఞాతో నిర్యయౌ మధుసూదనః॥17॥

ఋషయోఽన్తర్హితా జగ్ముస్తతస్తే నారదాదయః
తస్మిన్కోలాహలే వృత్తే తదద్భుతమభూత్తదా॥18॥

తం ప్రస్థితమభిప్రేక్ష్య కౌరవాః సహ రాజభిః
అనుజగ్ముర్నరవ్యాఘ్రం దేవా ఇవ శతక్రతుం॥19॥

అచింతయన్నమేయాత్మా సర్వం తద్రాజమండలం
నిశ్చక్రామ తతః శౌరిః సధూమ ఇవ పావకః॥20॥

తతో రథేన శుభ్రేణ మహతా కింకిణీకినా
హేమజాలవిచిత్రేణ లఘునా మేఘనాదినా॥21॥

సూపస్కరేణ శుభ్రేణ వైయాఘ్రేణ వరూథినా
సైన్యసుగ్రీవయుక్తేన ప్రత్యదృశ్యత దారుకః॥22॥

తథైవ రథమాస్థాయ కృతవర్మా మహారథః
వృష్ణీనాం సంమతో వీరో హార్దిక్యః ప్రత్యదృశ్యత॥23॥

ఉపస్థితరథం శౌరిం ప్రయాస్యంతమరిందమం
ధృతరాష్ట్రో మహారాజః పునరేవాభ్యభాషత॥24॥

యావద్బలం మే పుత్రేషు పశ్యస్యేతజ్జనార్దన
ప్రత్యక్షం తే న తే కించిత్పరోక్షం శత్రుకర్శన॥25॥

కురూణాం శమమిచ్ఛంతం యతమానం చ కేశవ
విదిత్వైతామవస్థాం మే నాతిశంకితుమర్హసి॥26॥

న మే పాపోఽస్త్యభిప్రాయః పాండవాన్ప్రతి కేశవ
జ్ఞాతమేవ హి తే వాక్యం యన్మయోక్తః సుయోధనః॥27॥

జానంతి కురవః సర్వే రాజానశ్చైవ పార్థివాః
శమే ప్రయతమానం మాం సర్వయత్నేన మాధవ॥28॥

తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుర్ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
ద్రోణం పితామహం భీష్మం క్షత్తారం బాహ్లీకం కృపం॥29॥

ప్రత్యక్షమేతద్భవతాం యద్వృత్తం కురుసంసది
యథా చాశిష్టవన్మందో రోషాదసకృదుత్థితః॥30॥

వదత్యనీశమాత్మానం ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
ఆపృచ్ఛే భవతః సర్వాన్గమిష్యామి యుధిష్ఠిరం॥31॥

ఆమంత్ర్య ప్రస్థితం శౌరిం రథస్థం పురుషర్షభం
అనుజగ్ముర్మహేష్వాసాః ప్రవీరా భరతర్షభాః॥32॥

భీష్మో ద్రోణః కృపః క్షత్తా ధృతరాష్ట్రోఽథ బాహ్లికః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ యుయుత్సుశ్చ మహారథః॥33॥
తతో రథేన శుభ్రేణ మహతా కింకిణీకినా
కురూణాం పశ్యతాం ప్రాయాత్పృథాం ద్రష్టుం పితృష్వసాం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రవిశ్యాథ గృహం తస్యాశ్చరణావభివాద్య చ
ఆచఖ్యౌ తత్సమాసేన యద్వృత్తం కురుసంసది॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉక్తం బహువిధం వాక్యం గ్రహణీయం సహేతుకం
ఋషిభిశ్చ మయా చైవ న చాసౌ తద్గృహీతవాన్॥2॥

కాలపక్వమిదం సర్వం దుర్యోధనవశానుగం
ఆపృచ్ఛే భవతీం శీఘ్రం ప్రయాస్యే పాండవాన్ప్రతి॥3॥

కిం వాచ్యాః పాండవేయాస్తే భవత్యా వచనాన్మయా
తద్బ్రూహి త్వం మహాప్రాజ్ఞే శుశ్రూషే వచనం తవ॥4॥

కుంత్యువాచ

బ్రూయాః కేశవ రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
భూయాంస్తే హీయతే ధర్మో మా పుత్రక వృథా కృథాః॥5॥

శ్రోత్రియస్యేవ తే రాజన్మందకస్యావిపశ్చితః
అనువాకహతా బుద్ధిర్ధర్మమేవైకమీక్షతే॥6॥

అంగావేక్షస్వ ధర్మం త్వం యథా సృష్టః స్వయంభువా
ఉరస్తః క్షత్రియః సృష్టో బాహువీర్యోపజీవితా
క్రూరాయ కర్మణే నిత్యం ప్రజానాం పరిపాలనే॥7॥

శృణు చాత్రోపమామేకాం యా వృద్ధేభ్యః శ్రుతా మయా
ముచుకుందస్య రాజర్షేరదదాత్పృథివీమిమాం
పురా వైశ్రవణః ప్రీతో న చాసౌ తాం గృహీతవాన్॥8॥

బాహువీర్యార్జితం రాజ్యమశ్నీయామితి కామయే
తతో వైశ్రవణః ప్రీతో విస్మితః సమపద్యత॥9॥

ముచుకుందస్తతో రాజా సోఽన్వశాసద్వసుంధరాం
బాహువీర్యార్జితాం సమ్యక్క్షత్రధర్మమనువ్రతః॥10॥

యం హి ధర్మం చరంతీహ ప్రజా రాజ్ఞా సురక్షితాః
చతుర్థం తస్య ధర్మస్య రాజా భారత విందతి॥11॥

రాజా చరతి చేద్ధర్మం దేవత్వాయైవ కల్పతే
స చేదధర్మం చరతి నరకాయైవ గచ్ఛతి॥12॥

దండనీతిః స్వధర్మేణ చాతుర్వర్ణ్యం నియచ్ఛతి
ప్రయుక్తా స్వామినా సమ్యగధర్మేభ్యశ్చ యచ్ఛతి॥13॥

దండనీత్యాం యదా రాజా సమ్యక్కార్త్స్న్యేన వర్తతే
తదా కృతయుగం నామ కాలః శ్రేష్ఠః ప్రవర్తతే॥14॥

కాలో వా కారణం రాజ్ఞో రాజా వా కాలకారణం
ఇతి తే సంశయో మా భూద్రాజా కాలస్య కారణం॥15॥

రాజా కృతయుగస్రష్టా త్రేతాయా ద్వాపరస్య చ
యుగస్య చ చతుర్థస్య రాజా భవతి కారణం॥16॥

కృతస్య కారణాద్రాజా స్వర్గమత్యంతమశ్నుతే
త్రేతాయాః కారణాద్రాజా స్వర్గం నాత్యంతమశ్నుతే
ప్రవర్తనాద్ద్వాపరస్య యథాభాగముపాశ్నుతే॥17॥

తతో వసతి దుష్కర్మా నరకే శాశ్వతీః సమాః
రాజదోషేణ హి జగత్స్పృశ్యతే జగతః స చ॥18॥

రాజధర్మానవేక్షస్వ పితృపైతామహోచితాన్
నైతద్రాజర్షివృత్తం హి యత్ర త్వం స్థాతుమిచ్ఛసి॥19॥

న హి వైక్లవ్యసంసృష్ట ఆనృశంస్యే వ్యవస్థితః
ప్రజాపాలనసంభూతం కించిత్ప్రాప ఫలం నృపః॥20॥

న హ్యేతామాశిషం పాండుర్న చాహం న పితామహః
ప్రయుక్తవంతః పూర్వం తే యయా చరసి మేధయా॥21॥

యజ్ఞో దానం తపః శౌర్యం ప్రజాసంతానమేవ చ
మాహాత్మ్యం బలమోజశ్చ నిత్యమాశంసితం మయా॥22॥

నిత్యం స్వాహా స్వధా నిత్యం దదుర్మానుషదేవతాః
దీర్ఘమాయుర్ధనం పుత్రాన్సమ్యగారాధితాః శుభాః॥23॥

పుత్రేష్వాశాసతే నిత్యం పితరో దైవతాని చ
దానమధ్యయనం యజ్ఞం ప్రజానాం పరిపాలనం॥24॥

ఏతద్ధర్మమధర్మం వా జన్మనైవాభ్యజాయథాః
తే స్థ వైద్యాః కులే జాతా అవృత్త్యా తాత పీడితాః॥25॥

యత్తు దానపతిం శూరం క్షుధితాః పృథివీచరాః
ప్రాప్య తృప్తాః ప్రతిష్ఠంతే ధర్మః కోఽభ్యధికస్తతః॥26॥

దానేనాన్యం బలేనాన్యం తథా సూనృతయాపరం
సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాద్రాజ్యం ప్రాప్యేహ ధార్మికః॥27॥

బ్రాహ్మణః ప్రచరేద్భైక్షం క్షత్రియః పరిపాలయేత్
వైశ్యో ధనార్జనం కుర్యాచ్ఛూద్రః పరిచరేచ్చ తాన్॥28॥

భైక్షం విప్రతిషిద్ధం తే కృషిర్నైవోపపద్యతే
క్షత్రియోఽసి క్షతాత్త్రాతా బాహువీర్యోపజీవితా॥29॥

పిత్ర్యమంశం మహాబాహో నిమగ్నం పునరుద్ధర
సామ్నా దానేన భేదేన దండేనాథ నయేన చ॥30॥

ఇతో దుఃఖతరం కిం ను యదహం హీనబాంధవా
పరపిండముదీక్షామి త్వాం సూత్వామిత్రనందన॥31॥

యుధ్యస్వ రాజధర్మేణ మా నిమజ్జీః పితామహాన్
మా గమః క్షీణపుణ్యస్త్వం సానుజః పాపికాం గతిం॥32॥

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

కుంత్యువాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
విదురాయాశ్చ సంవాదం పుత్రస్య చ పరంతప॥1॥

అత్ర శ్రేయశ్చ భూయశ్చ యథా సా వక్తుమర్హతి
యశస్వినీ మన్యుమతీ కులే జాతా విభావరీ॥2॥

క్షత్రధర్మరతా ధన్యా విదురా దీర్ఘదర్శినీ
విశ్రుతా రాజసంసత్సు శ్రుతవాక్యా బహుశ్రుతా॥3॥

విదురా నామ వై సత్యా జగర్హే పుత్రమౌరసం
నిర్జితం సింధురాజేన శయానం దీనచేతసం
అనందనమధర్మజ్ఞం ద్విషతాం హర్షవర్ధనం॥4॥

న మయా త్వం న పిత్రాసి జాతః క్వాభ్యాగతో హ్యసి
నిర్మన్యురుపశాఖీయః పురుషః క్లీబసాధనః॥5॥

యావజ్జీవం నిరాశోఽసి కల్యాణాయ ధురం వహ
మాత్మానమవమన్యస్వ మైనమల్పేన బీభరః
మనః కృత్వా సుకల్యాణం మా భైస్త్వం ప్రతిసంస్తభ॥6॥

ఉత్తిష్ఠ హే కాపురుష మా శేష్వైవం పరాజితః
అమిత్రాన్నందయన్సర్వాన్నిర్మానో బంధుశోకదః॥7॥

సుపూరా వై కునదికా సుపూరో మూషికాంజలిః
సుసంతోషః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి॥8॥

అప్యరేరారుజందంష్ట్రామాశ్వేవ నిధనం వ్రజ
అపి వా సంశయం ప్రాప్య జీవితేఽపి పరాక్రమ॥9॥

అప్యరేః శ్యేనవచ్ఛిద్రం పశ్యేస్త్వం విపరిక్రమన్
వినదన్వాథ వా తూష్ణీం వ్యోమ్ని వాపరిశంకితః॥10॥

త్వమేవం ప్రేతవచ్ఛేషే కస్మాద్వజ్రహతో యథా
ఉత్తిష్ఠ హే కాపురుష మా శేష్వైవం పరాజితః॥11॥

మాస్తం గమస్త్వం కృపణో విశ్రూయస్వ స్వకర్మణా
మా మధ్యే మా జఘన్యే త్వం మాధో భూస్తిష్ఠ చోర్జితః॥12॥

అలాతం తిందుకస్యేవ ముహూర్తమపి విజ్వల
మా తుషాగ్నిరివానర్చిః కాకరంఖా జిజీవిషుః
ముహూర్తం జ్వలితం శ్రేయో న తు ధూమాయితం చిరం॥13॥

మా హ స్మ కస్యచిద్గేహే జనీ రాజ్ఞః ఖరీమృదుః
కృత్వా మానుష్యకం కర్మ సృత్వాజిం యావదుత్తమం
ధర్మస్యానృణ్యమాప్నోతి న చాత్మానం విగర్హతే॥14॥

అలబ్ధ్వా యది వా లబ్ధ్వా నానుశోచంతి పండితాః
ఆనంతర్యం చారభతే న ప్రాణానాం ధనాయతే॥15॥

ఉద్భావయస్వ వీర్యం వా తాం వా గచ్ఛ ధ్రువాం గతిం
ధర్మం పుత్రాగ్రతః కృత్వా కింనిమిత్తం హి జీవసి॥16॥

ఇష్టాపూర్తం హి తే క్లీబ కీర్తిశ్చ సకలా హతా
విచ్ఛిన్నం భోగమూలం తే కింనిమిత్తం హి జీవసి॥17॥

శత్రుర్నిమజ్జతా గ్రాహ్యో జంఘాయాం ప్రపతిష్యతా
విపరిచ్ఛిన్నమూలోఽపి న విషీదేత్కథంచన
ఉద్యమ్య ధురముత్కర్షేదాజానేయకృతం స్మరన్॥18॥

కురు సత్త్వం చ మానం చ విద్ధి పౌరుషమాత్మనః
ఉద్భావయ కులం మగ్నం త్వత్కృతే స్వయమేవ హి॥19॥

యస్య వృత్తం న జల్పంతి మానవా మహదద్భుతం
రాశివర్ధనమాత్రం స నైవ స్త్రీ న పునః పుమాన్॥20॥

దానే తపసి శౌర్యే చ యస్య న ప్రథితం యశః
విద్యాయామర్థలాభే వా మాతురుచ్చార ఏవ సః॥21॥

శ్రుతేన తపసా వాపి శ్రియా వా విక్రమేణ వా
జనాన్యోఽభిభవత్యన్యాన్కర్మణా హి స వై పుమాన్॥22॥

న త్వేవ జాల్మీం కాపాలీం వృత్తిమేషితుమర్హసి
నృశంస్యామయశస్యాం చ దుఃఖాం కాపురుషోచితాం॥23॥

యమేనమభినందేయురమిత్రాః పురుషం కృశం
లోకస్య సమవజ్ఞాతం నిహీనాశనవాససం॥24॥

అహోలాభకరం దీనమల్పజీవనమల్పకం
నేదృశం బంధుమాసాద్య బాంధవః సుఖమేధతే॥25॥

అవృత్త్యైవ విపత్స్యామో వయం రాష్ట్రాత్ప్రవాసితాః
సర్వకామరసైర్హీనాః స్థానభ్రష్టా అకించనాః॥26॥

అవర్ణకారిణం సత్సు కులవంశస్య నాశనం
కలిం పుత్రప్రవాదేన సంజయ త్వామజీజనం॥27॥

నిరమర్షం నిరుత్సాహం నిర్వీర్యమరినందనం
మా స్మ సీమంతినీ కాచిజ్జనయేత్పుత్రమీదృశం॥28॥

మా ధూమాయ జ్వలాత్యంతమాక్రమ్య జహి శాత్రవాన్
జ్వల మూర్ధన్యమిత్రాణాం ముహూర్తమపి వా క్షణం॥29॥

ఏతావానేవ పురుషో యదమర్షీ యదక్షమీ
క్షమావాన్నిరమర్షశ్చ నైవ స్త్రీ న పునః పుమాన్॥30॥

సంతోషో వై శ్రియం హంతి తథానుక్రోశ ఏవ చ
అనుత్థానభయే చోభే నిరీహో నాశ్నుతే మహత్॥31॥

ఏభ్యో నికృతిపాపేభ్యః ప్రముంచాత్మానమాత్మనా
ఆయసం హృదయం కృత్వా మృగయస్వ పునః స్వకం॥32॥

పురం విషహతే యస్మాత్తస్మాత్పురుష ఉచ్యతే
తమాహుర్వ్యర్థనామానం స్త్రీవద్య ఇహ జీవతి॥33॥

శూరస్యోర్జితసత్త్వస్య సింహవిక్రాంతగామినః
దిష్టభావం గతస్యాపి విఘసే మోదతే ప్రజా॥34॥

య ఆత్మనః ప్రియసుఖే హిత్వా మృగయతే శ్రియం
అమాత్యానామథో హర్షమాదధాత్యచిరేణ సః॥35॥

పుత్ర ఉవాచ

కిం ను తే మామపశ్యంత్యాః పృథివ్యా అపి సర్వయా
కిమాభరణకృత్యం తే కిం భోగైర్జీవితేన వా॥36॥

మాతోవాచ

కిమద్యకానాం యే లోకా ద్విషంతస్తానవాప్నుయుః
యే త్వాదృతాత్మనాం లోకాః సుహృదస్తాన్వ్రజంతు నః॥37॥

భృత్యైర్విహీయమానానాం పరపిండోపజీవినాం
కృపణానామసత్త్వానాం మా వృత్తిమనువర్తిథాః॥38॥

అను త్వాం తాత జీవంతు బ్రాహ్మణాః సుహృదస్తథా
పర్జన్యమివ భూతాని దేవా ఇవ శతక్రతుం॥39॥

యమాజీవంతి పురుషం సర్వభూతాని సంజయ
పక్వం ద్రుమమివాసాద్య తస్య జీవితమర్థవత్॥40॥

యస్య శూరస్య విక్రాంతైరేధంతే బాంధవాః సుఖం
త్రిదశా ఇవ శక్రస్య సాధు తస్యేహ జీవితం॥41॥

స్వబాహుబలమాశ్రిత్య యోఽభ్యుజ్జీవతి మానవః
స లోకే లభతే కీర్తిం పరత్ర చ శుభాం గతిం॥42॥

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

విదురోవాచ

అథైతస్యామవస్థాయాం పౌరుషం హాతుమిచ్ఛసి
నిహీనసేవితం మార్గం గమిష్యస్యచిరాదివ॥1॥

యో హి తేజో యథాశక్తి న దర్శయతి విక్రమాత్
క్షత్రియో జీవితాకాంక్షీ స్తేన ఇత్యేవ తం విదుః ॥2॥

అర్థవంత్యుపపన్నాని వాక్యాని గుణవంతి చ
నైవ సంప్రాప్నువంతి త్వాం ముమూర్షుమివ భేషజం ॥3॥

సంతి వై సింధురాజస్య సంతుష్టా బహవో జనాః
దౌర్బల్యాదాసతే మూఢా వ్యసనౌఘప్రతీక్షిణః ॥4॥

సహాయోపచయం కృత్వా వ్యవసాయ్య తతస్తతః
అనుదుష్యేయురపరే పశ్యంతస్తవ పౌరుషం ॥5॥

తైః కృత్వా సహ సంఘాతం గిరిదుర్గాలయాంశ్చర
కాలే వ్యసనమాకాంక్షన్నైవాయమజరామరః ॥6॥

సంజయో నామతశ్చ త్వం న చ పశ్యామి తత్త్వయి
అన్వర్థనామా భవ మే పుత్ర మా వ్యర్థనామకః ॥7॥

సమ్యగ్దృష్టిర్మహాప్రాజ్ఞో బాలం త్వాం బ్రాహ్మణోఽబ్రవీత్
అయం ప్రాప్య మహత్కృచ్ఛ్రం పునర్వృద్ధిం గమిష్యతి ॥8॥

తస్య స్మరంతీ వచనమాశంసే విజయం తవ
తస్మాత్తాత బ్రవీమి త్వాం వక్ష్యామి చ పునః పునః ॥9॥

యస్య హ్యర్థాభినిర్వృత్తౌ భవంత్యాప్యాయితాః పరే
తస్యార్థసిద్ధిర్నియతా నయేష్వర్థానుసారిణః ॥10॥

సమృద్ధిరసమృద్ధిర్వా పూర్వేషాం మమ సంజయ
ఏవం విద్వాన్యుద్ధమనా భవ మా ప్రత్యుపాహర ॥11॥

నాతః పాపీయసీం కాంచిదవస్థాం శంబరోఽబ్రవీత్
యత్ర నైవాద్య న ప్రాతర్భోజనం ప్రతిదృశ్యతే ॥12॥

పతిపుత్రవధాదేతత్పరమం దుఃఖమబ్రవీత్
దారిద్ర్యమితి యత్ప్రోక్తం పర్యాయమరణం హి తత్ ॥13॥

అహం మహాకులే జాతా హ్రదాద్ధ్రదమివాగతా
ఈశ్వరీ సర్వకల్యాణైర్భర్త్రా పరమపూజితా ॥14॥

మహార్హమాల్యాభరణాం సుమృష్టాంబరవాససం
పురా దృష్ట్వా సుహృద్వర్గో మామపశ్యత్సుదుర్గతాం ॥15॥

యదా మాం చైవ భార్యాం చ ద్రష్టాసి భృశదుర్బలే
న తదా జీవితేనార్థో భవితా తవ సంజయ ॥16॥

దాసకర్మకరాన్భృత్యానాచార్యర్త్విక్పురోహితాన్
అవృత్త్యాస్మాన్ప్రజహతో దృష్ట్వా కిం జీవితేన తే ॥17॥

యది కృత్యం న పశ్యామి తవాద్యేహ యథా పురా
శ్లాఘనీయం యశస్యం చ కా శాంతిర్హృదయస్య మే ॥18॥

నేతి చేద్బ్రాహ్మణాన్బ్రూయాం దీర్యతే హృదయం మమ
న హ్యహం న చ మే భర్తా నేతి బ్రాహ్మణముక్తవాన్ ॥19॥

వయమాశ్రయణీయాః స్మ నాశ్రితారః పరస్య చ
సాన్యానాశ్రిత్య జీవంతీ పరిత్యక్ష్యామి జీవితం ॥20॥

అపారే భవ నః పారమప్లవే భవ నః ప్లవః
కురుష్వ స్థానమస్థానే మృతాన్సంజీవయస్వ నః ॥21॥

సర్వే తే శత్రవః సహ్యా న చేజ్జీవితుమిచ్ఛసి
అథ చేదీదృశీం వృత్తిం క్లీబామభ్యుపపద్యసే ॥22॥

నిర్విణ్ణాత్మా హతమనా ముంచైతాం పాపజీవికాం
ఏకశత్రువధేనైవ శూరో గచ్ఛతి విశ్రుతిం ॥23॥

ఇంద్రో వృత్రవధేనైవ మహేంద్రః సమపద్యత
మాహేంద్రం చ గ్రహం లేభే లోకానాం చేశ్వరోఽభవత్ ॥24॥

నామ విశ్రావ్య వా సంఖ్యే శత్రూనాహూయ దంశితాన్
సేనాగ్రం వాపి విద్రావ్య హత్వా వా పురుషం వరం ॥25॥

యదైవ లభతే వీరః సుయుద్ధేన మహద్యశః
తదైవ ప్రవ్యథంతేఽస్య శత్రవో వినమంతి చ ॥26॥

త్యక్త్వాత్మానం రణే దక్షం శూరం కాపురుషా జనాః
అవశాః పూరయంతి స్మ సర్వకామసమృద్ధిభిః ॥27॥

రాజ్యం వాప్యుగ్రవిభ్రంశం సంశయో జీవితస్య వా
ప్రలబ్ధస్య హి శత్రోర్వై శేషం కుర్వంతి సాధవః ॥28॥

స్వర్గద్వారోపమం రాజ్యమథ వాప్యమృతోపమం
రుద్ధమేకాయనే మత్వా పతోల్ముక ఇవారిషు ॥29॥

జహి శత్రూన్రణే రాజన్స్వధర్మమనుపాలయ
మా త్వా పశ్యేత్సుకృపణం శత్రుః శ్రీమాన్కదాచన ॥30॥

అస్మదీయైశ్చ శోచద్భిర్నదద్భిశ్చ పరైర్వృతం
అపి త్వాం నానుపశ్యేయం దీనా దీనమవస్థితం ॥31॥

ఉష్య సౌవీరకన్యాభిః శ్లాఘస్వార్థైర్యథా పురా
మా చ సైంధవకన్యానామవసన్నో వశం గమః ॥32॥

యువా రూపేణ సంపన్నో విద్యయాభిజనేన చ
యస్త్వాదృశో వికుర్వీత యశస్వీ లోకవిశ్రుతః
వోఢవ్యే ధుర్యవడువన్మన్యే మరణమేవ తత్ ॥33॥

యది త్వామనుపశ్యామి పరస్య ప్రియవాదినం
పృష్ఠతోఽనువ్రజంతం వా కా శాంతిర్హృదయస్య మే ॥34॥

నాస్మింజాతు కులే జాతో గచ్ఛేద్యోఽన్యస్య పృష్ఠతః
న త్వం పరస్యానుధురం తాత జీవితుమర్హసి ॥35॥

అహం హి క్షత్రహృదయం వేద యత్పరిశాశ్వతం
పూర్వైః పూర్వతరైః ప్రోక్తం పరైః పరతరైరపి ॥36॥

యో వై కశ్చిదిహాజాతః క్షత్రియః క్షత్రధర్మవిత్
భయాద్వృత్తిసమీక్షో వా న నమేదిహ కస్యచిత్ ॥37॥

ఉద్యచ్ఛేదేవ న నమేదుద్యమో హ్యేవ పౌరుషం
అప్యపర్వణి భజ్యేత న నమేదిహ కస్యచిత్ ॥38॥

మాతంగో మత్త ఇవ చ పరీయాత్సుమహామనాః
బ్రాహ్మణేభ్యో నమేన్నిత్యం ధర్మాయైవ చ సంజయ ॥39॥

నియచ్ఛన్నితరాన్వర్ణాన్వినిఘ్నన్సర్వదుష్కృతః
ససహాయోఽసహాయో వా యావజ్జీవం తథా భవేత్ ॥40॥

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

పుత్ర ఉవాచ

కృష్ణాయసస్యేవ చ తే సంహత్య హృదయం కృతం
మమ మాతస్త్వకరుణే వైరప్రజ్ఞే హ్యమర్షణే॥1॥

అహో క్షత్రసమాచారో యత్ర మామపరం యథా
ఈదృశం వచనం బ్రూయాద్భవతీ పుత్రమేకజం॥2॥

కిం ను తే మామపశ్యంత్యాః పృథివ్యా అపి సర్వయా
కిమాభరణకృత్యం తే కిం భోగైర్జీవితేన వా॥3॥

మాతోవాచ

సర్వారంభా హి విదుషాం తాత ధర్మార్థకారణాత్
తానేవాభిసమీక్ష్యాహం సంజయ త్వామచూచుదం॥4॥

స సమీక్ష్యక్రమోపేతో ముఖ్యః కాలోఽయమాగతః
అస్మింశ్చేదాగతే కాలే కార్యం న ప్రతిపద్యసే
అసంభావితరూపస్త్వం సునృశంసం కరిష్యసి॥5॥

తం త్వామయశసా స్పృష్టం న బ్రూయాం యది సంజయ
ఖరీవాత్సల్యమాహుస్తన్నిఃసామర్థ్యమహేతుకం॥6॥

సద్భిర్విగర్హితం మార్గం త్యజ మూర్ఖనిషేవితం
అవిద్యా వై మహత్యస్తి యామిమాం సంశ్రితాః ప్రజాః॥7॥

తవ స్యాద్యది సద్వృత్తం తేన మే త్వం ప్రియో భవేః
ధర్మార్థగుణయుక్తేన నేతరేణ కథంచన
దైవమానుషయుక్తేన సద్భిరాచరితేన చ॥8॥

యో హ్యేవమవినీతేన రమతే పుత్రనప్తృణా
అనుత్థానవతా చాపి మోఘం తస్య ప్రజాఫలం॥9॥

అకుర్వంతో హి కర్మాణి కుర్వంతో నిందితాని చ
సుఖం నైవేహ నాముత్ర లభంతే పురుషాధమాః॥10॥

యుద్ధాయ క్షత్రియః సృష్టః సంజయేహ జయాయ చ
క్రూరాయ కర్మణే నిత్యం ప్రజానాం పరిపాలనే
జయన్వా వధ్యమానో వా ప్రాప్నోతీంద్రసలోకతాం॥11॥

న శక్రభవనే పుణ్యే దివి తద్విద్యతే సుఖం
యదమిత్రాన్వశే కృత్వా క్షత్రియః సుఖమశ్నుతే॥12॥

మన్యునా దహ్యమానేన పురుషేణ మనస్వినా
నికృతేనేహ బహుశః శత్రూన్ప్రతిజిగీషయా॥13॥

ఆత్మానం వా పరిత్యజ్య శత్రూన్వా వినిపాత్య వై
అతోఽన్యేన ప్రకారేణ శాంతిరస్య కుతో భవేత్॥14॥

ఇహ ప్రాజ్ఞో హి పురుషః స్వల్పమప్రియమిచ్ఛతి
యస్య స్వల్పం ప్రియం లోకే ధ్రువం తస్యాల్పమప్రియం॥15॥

ప్రియాభావాచ్చ పురుషో నైవ ప్రాప్నోతి శోభనం
ధ్రువం చాభావమభ్యేతి గత్వా గంగేవ సాగరం॥16॥

పుత్ర ఉవాచ

నేయం మతిస్త్వయా వాచ్యా మాతః పుత్రే విశేషతః
కారుణ్యమేవాత్ర పశ్య భూత్వేహ జడమూకవత్॥17॥

మాతోవాచ

అతో మే భూయసీ నందిర్యదేవమనుపశ్యసి
చోద్యం మాం చోదయస్యేతద్భృశం వై చోదయామి తే॥18॥

అథ త్వాం పూజయిష్యామి హత్వా వై సర్వసైంధవాన్
అహం పశ్యామి విజయం కృత్స్నం భావినమేవ తే॥19॥

పుత్ర ఉవాచ

అకోశస్యాసహాయస్య కుతః స్విద్విజయో మమ
ఇత్యవస్థాం విదిత్వేమామాత్మనాత్మని దారుణాం
రాజ్యాద్భావో నివృత్తో మే త్రిదివాదివ దుష్కృతేః॥20॥

ఈదృశం భవతీ కంచిదుపాయమనుపశ్యతి
తన్మే పరిణతప్రజ్ఞే సమ్యక్ప్రబ్రూహి పృచ్ఛతే
కరిష్యామి హి తత్సర్వం యథావదనుశాసనం॥21॥

మాతోవాచ

పుత్రాత్మా నావమంతవ్యః పూర్వాభిరసమృద్ధిభిః
అభూత్వా హి భవంత్యర్థా భూత్వా నశ్యంతి చాపరే॥22॥

అమర్షేణైవ చాప్యర్థా నారబ్ధవ్యాః సుబాలిశైః
సర్వేషాం కర్మణాం తాత ఫలే నిత్యమనిత్యతా॥23॥

అనిత్యమితి జానంతో న భవంతి భవంతి చ
అథ యే నైవ కుర్వంతి నైవ జాతు భవంతి తే॥24॥

ఐకగుణ్యమనీహాయామభావః కర్మణాం ఫలం
అథ ద్వైగుణ్యమీహాయాం ఫలం భవతి వా న వా॥25॥

యస్య ప్రాగేవ విదితా సర్వార్థానామనిత్యతా
నుదేద్వృద్ధిసమృద్ధీ స ప్రతికూలే నృపాత్మజ॥26॥

ఉత్థాతవ్యం జాగృతవ్యం యోక్తవ్యం భూతికర్మసు
భవిష్యతీత్యేవ మనః కృత్వా సతతమవ్యథైః
మంగలాని పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైశ్చేశ్వరైః సహ॥27॥

ప్రాజ్ఞస్య నృపతేరాశు వృద్ధిర్భవతి పుత్రక
అభివర్తతి లక్ష్మీస్తం ప్రాచీమివ దివాకరః॥28॥

నిదర్శనాన్యుపాయాంశ్చ బహూన్యుద్ధర్షణాని చ
అనుదర్శితరూపోఽసి పశ్యామి కురు పౌరుషం
పురుషార్థమభిప్రేతం సమాహర్తుమిహార్హసి॥29॥

క్రుద్ధాల్లుబ్ధాన్పరిక్షీణానవక్షిప్తాన్విమానితాన్
స్పర్ధినశ్చైవ యే కేచిత్తాన్యుక్త ఉపధారయ॥30॥

ఏతేన త్వం ప్రకారేణ మహతో భేత్స్యసే గణాన్
మహావేగ ఇవోద్ధూతో మాతరిశ్వా బలాహకాన్॥31॥

తేషామగ్రప్రదాయీ స్యాః కల్యోత్థాయీ ప్రియంవదః
తే త్వాం ప్రియం కరిష్యంతి పురో ధాస్యంతి చ ధ్రువం॥32॥

యదైవ శత్రుర్జానీయాత్సపత్నం త్యక్తజీవితం
తదైవాస్మాదుద్విజతే సర్పాద్వేశ్మగతాదివ॥33॥

తం విదిత్వా పరాక్రాంతం వశే న కురుతే యది
నిర్వాదైర్నిర్వదేదేనమంతతస్తద్భవిష్యతి॥34॥

నిర్వాదాదాస్పదం లబ్ధ్వా ధనవృద్ధిర్భవిష్యతి
ధనవంతం హి మిత్రాణి భజంతే చాశ్రయంతి చ॥35॥

స్ఖలితార్థం పునస్తాత సంత్యజంత్యపి బాంధవాః
అప్యస్మిన్నాశ్రయంతే చ జుగుప్సంతి చ తాదృశం॥36॥

శత్రుం కృత్వా యః సహాయం విశ్వాసముపగచ్ఛతి
అతః సంభావ్యమేవైతద్యద్రాజ్యం ప్రాప్నుయాదితి॥37॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

మాతోవాచ

నైవ రాజ్ఞా దరః కార్యో జాతు కస్యాంచిదాపది
అథ చేదపి దీర్ణః స్యాన్నైవ వర్తేత దీర్ణవత్॥1॥

దీర్ణం హి దృష్ట్వా రాజానం సర్వమేవానుదీర్యతే
రాష్ట్రం బలమమాత్యాశ్చ పృథక్కుర్వంతి తే మతిం॥2॥

శత్రూనేకే ప్రపద్యంతే ప్రజహత్యపరే పునః
అన్వేకే ప్రజిహీర్షంతి యే పురస్తాద్విమానితాః॥3॥

య ఏవాత్యంతసుహృదస్త ఏనం పర్యుపాసతే
అశక్తయః స్వస్తికామా బద్ధవత్సా ఇడా ఇవ
శోచంతమనుశోచంతి ప్రతీతానివ బాంధవాన్॥4॥

అపి తే పూజితాః పూర్వమపి తే సుహృదో మతాః
యే రాష్ట్రమభిమన్యంతే రాజ్ఞో వ్యసనమీయుషః
మా దీదరస్త్వం సుహృదో మా త్వాం దీర్ణం ప్రహాసిషుః॥5॥

ప్రభావం పౌరుషం బుద్ధిం జిజ్ఞాసంత్యా మయా తవ
ఉల్లపంత్యా సమాశ్వాసం బలవానివ దుర్బలం॥6॥

యద్యేతత్సంవిజానాసి యది సమ్యగ్బ్రవీమ్యహం
కృత్వాసౌమ్యమివాత్మానం జయాయోత్తిష్ఠ సంజయ॥7॥

అస్తి నః కోశనిచయో మహానవిదితస్తవ
తమహం వేద నాన్యస్తముపసంపాదయామి తే॥8॥

సంతి నైకశతా భూయః సుహృదస్తవ సంజయ
సుఖదుఃఖసహా వీర శతార్హా అనివర్తినః॥9॥

తాదృశా హి సహాయా వై పురుషస్య బుభూషతః
ఈషదుజ్ఝితహతః కించిత్సచివాః శత్రుకర్శనాః॥10॥

పుత్ర ఉవాచ

కస్య త్వీదృశకం వాక్యం శ్రుత్వాపి స్వల్పచేతసః
తమో న వ్యపహన్యేత సుచిత్రార్థపదాక్షరం॥11॥

ఉదకే ధూరియం ధార్యా సర్తవ్యం ప్రవణే మయా
యస్య మే భవతీ నేత్రీ భవిష్యద్భూతదర్శినీ॥12॥

అహం హి వచనం త్వత్తః శుశ్రూషురపరాపరం
కించిత్కించిత్ప్రతివదంస్తూష్ణీమాసం ముహుర్ముహుః॥13॥

అతృప్యన్నమృతస్యేవ కృచ్ఛ్రాల్లబ్ధస్య బాంధవాత్
ఉద్యచ్ఛామ్యేష శత్రూణాం నియమాయ జయాయ చ॥14॥

కుంత్యువాచ

సదశ్వ ఇవ స క్షిప్తః ప్రణున్నో వాక్యసాయకైః
తచ్చకార తథా సర్వం యథావదనుశాసనం॥15॥

ఇదముద్ధర్షణం భీమం తేజోవర్ధనముత్తమం
రాజానం శ్రావయేన్మంత్రీ సీదంతం శత్రుపీడితం॥16॥

జయో నామేతిహాసోఽయం శ్రోతవ్యో విజిగీషుణా
మహీం విజయతే క్షిప్రం శ్రుత్వా శత్రూంశ్చ మర్దతి॥17॥

ఇదం పుంసవనం చైవ వీరాజననమేవ చ
అభీక్ష్ణం గర్భిణీ శ్రుత్వా ధ్రువం వీరం ప్రజాయతే॥18॥

విద్యాశూరం తపఃశూరం దమశూరం తపస్వినం
బ్రాహ్మ్యా శ్రియా దీప్యమానం సాధువాదేన సంమతం॥19॥

అర్చిష్మంతం బలోపేతం మహాభాగం మహారథం
ధృష్టవంతమనాధృష్యం జేతారమపరాజితం॥20॥

నియంతారమసాధూనాం గోప్తారం ధర్మచారిణాం
తదర్థం క్షత్రియా సూతే వీరం సత్యపరాక్రమం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 135 ♦—

కుంత్యువాచ

అర్జునం కేశవ బ్రూయాస్త్వయి జాతే స్మ సూతకే
ఉపోపవిష్టా నారీభిరాశ్రమే పరివారితా॥1॥

అథాంతరిక్షే వాగాసీద్దివ్యరూపా మనోరమా
సహస్రాక్షసమః కుంతి భవిష్యత్యేష తే సుతః॥2॥

ఏష జేష్యతి సంగ్రామే కురూన్సర్వాన్సమాగతాన్
భీమసేనద్వితీయశ్చ లోకముద్వర్తయిష్యతి॥3॥

పుత్రస్తే పృథివీం జేతా యశశ్చాస్య దివస్పృశం
హత్వా కురూన్గ్రామజన్యే వాసుదేవసహాయవాన్॥4॥

పిత్ర్యమంశం ప్రనష్టం చ పునరప్యుద్ధరిష్యతి
భ్రాతృభిః సహితః శ్రీమాంస్త్రీన్మేధానాహరిష్యతి॥5॥

తం సత్యసంధం బీభత్సుం సవ్యసాచినమచ్యుత
యథాహమేవం జానామి బలవంతం దురాసదం
తథా తదస్తు దాశార్హ యథా వాగభ్యభాషత ||6||

ధర్మశ్చేదస్తి వార్ష్ణేయ తథా సత్యం భవిష్యతి
త్వం చాపి తత్తథా కృష్ణ సర్వం సంపాదయిష్యసి ||7||

నాహం తదభ్యసూయామి యథా వాగభ్యభాషత
నమో ధర్మాయ మహతే ధర్మో ధారయతి ప్రజాః ||8||

ఏతద్ధనంజయో వాచ్యో నిత్యోద్యుక్తో వృకోదరః
యదర్థం క్షత్రియా సూతే తస్య కాలోఽయమాగతః
న హి వైరం సమాసాద్య సీదంతి పురుషర్షభాః ||9||

విదితా తే సదా బుద్ధిర్భీమస్య న స శామ్యతి
యావదంతం న కురుతే శత్రూణాం శత్రుకర్శనః ||10||

సర్వధర్మవిశేషజ్ఞాం స్నుషాం పాండోర్మహాత్మనః
బ్రూయా మాధవ కల్యాణీం కృష్ణాం కృష్ణ యశస్వినీం ||11||

యుక్తమేతన్మహాభాగే కులే జాతే యశస్విని
యన్మే పుత్రేషు సర్వేషు యథావత్త్వమవర్తిథాః ||12||

మాద్రీపుత్రౌ చ వక్తవ్యౌ క్షత్రధర్మరతావుభౌ
విక్రమేణార్జితాన్భోగాన్వృణీతం జీవితాదపి ||13||

విక్రమాధిగతా హ్యర్థాః క్షత్రధర్మేణ జీవతః
మనో మనుష్యస్య సదా ప్రీణంతి పురుషోత్తమ ||14||

యచ్చ వః ప్రేక్షమాణానాం సర్వధర్మోపచాయినీ
పాంచాలీ పరుషాణ్యుక్తా కో ను తత్క్షంతుమర్హతి ||15||

న రాజ్యహరణం దుఃఖం ద్యూతే చాపి పరాజయః
ప్రవ్రాజనం సుతానాం వా న మే తద్దుఃఖకారణం ||16||

యత్తు సా బృహతీ శ్యామా సభాయాం రుదతీ తదా
అశ్రౌషీత్పరుషా వాచస్తన్మే దుఃఖతరం మతం ||17||

స్త్రీధర్మిణీ వరారోహా క్షత్రధర్మరతా సదా
నాధ్యగచ్ఛత్తదా నాథం కృష్ణా నాథవతీ సతీ ||18||

తం వై బ్రూహి మహాబాహో సర్వశస్త్రభృతాం వరం
అర్జునం పురుషవ్యాఘ్రం ద్రౌపద్యాః పదవీం చర ||19||

విదితౌ హి తవాత్యంతం క్రుద్ధావివ యమాంతకౌ
భీమార్జునౌ నయేతాం హి దేవానపి పరాం గతిం ||20||

తయోశ్చైతదవజ్ఞానం యత్సా కృష్ణా సభాగతా
దుఃశాసనశ్చ యద్భీమం కటుకాన్యభ్యభాషత
పశ్యతాం కురువీరాణాం తచ్చ సంస్మారయేః పునః ||21||

పాండవాన్కుశలం పృచ్ఛేః సపుత్రాన్కృష్ణయా సహ
మాం చ కుశలినీం బ్రూయాస్తేషు భూయో జనార్దన
అరిష్టం గచ్ఛ పంథానం పుత్రాన్మే పరిపాలయ ||22||

వైశంపాయన ఉవాచ

అభివాద్యాథ తాం కృష్ణః కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
నిశ్చక్రామ మహాబాహుః సింహఖేలగతిస్తతః ||23||

తతో విసర్జయామాస భీష్మాదీన్కురుపుంగవాన్
ఆరోప్య చ రథే కర్ణం ప్రాయాత్సాత్యకినా సహ॥24॥

తతః ప్రయాతే దాశార్హే కురవః సంగతా మిథః
జజల్పుర్మహదాశ్చర్యం కేశవే పరమాద్భుతం॥25॥

ప్రమూఢా పృథివీ సర్వా మృత్యుపాశసితా కృతా
దుర్యోధనస్య బాలిశ్యాన్నైతదస్తీతి చాబ్రువన్॥26॥

తతో నిర్యాయ నగరాత్ప్రయయౌ పురుషోత్తమః
మంత్రయామాస చ తదా కర్ణేన సుచిరం సహ॥27॥

విసర్జయిత్వా రాధేయం సర్వయాదవనందనః
తతో జవేన మహతా తూర్ణమశ్వానచోదయత్॥28॥

తే పిబంత ఇవాకాశం దారుకేణ ప్రచోదితాః
హయా జగ్ముర్మహావేగా మనోమారుతరంహసః॥29॥

తే వ్యతీత్య తమధ్వానం క్షిప్రం శ్యేనా ఇవాశుగాః
ఉచ్చైః సూర్యముపప్లవ్యం శార్ఙ్గధన్వానమావహన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కుంత్యాస్తు వచనం శ్రుత్వా భీష్మద్రోణౌ మహారథౌ
దుర్యోధనమిదం వాక్యమూచతుః శాసనాతిగం॥1॥

శ్రుతం తే పురుషవ్యాఘ్ర కుంత్యాః కృష్ణస్య సంనిధౌ
వాక్యమర్థవదవ్యగ్రముక్తం ధర్మ్యమనుత్తమం॥2॥

తత్కరిష్యంతి కౌంతేయా వాసుదేవస్య సంమతం
న హి తే జాతు శామ్యేరన్నృతే రాజ్యేన కౌరవ॥3॥

క్లేశితా హి త్వయా పార్థా ధర్మపాశసితాస్తదా
సభాయాం ద్రౌపదీ చైవ తైశ్చ తన్మర్షితం తవ॥4॥

కృతాస్త్రం హ్యర్జునం ప్రాప్య భీమం చ కృతనిశ్రమం
గాండీవం చేషుధీ చైవ రథం చ ధ్వజమేవ చ
సహాయం వాసుదేవం చ న క్షంస్యతి యుధిష్ఠిరః॥5॥

ప్రత్యక్షం తే మహాబాహో యథా పార్థేన ధీమతా
విరాటనగరే పూర్వం సర్వే స్మ యుధి నిర్జితాః॥6॥

దానవాన్ఘోరకర్మాణో నివాతకవచాన్యుధి
రౌద్రమస్త్రం సమాధాయ దగ్ధవానస్త్రవహ్నినా॥7॥

కర్ణప్రభృతయశ్చేమే త్వం చాపి కవచీ రథీ
మోక్షితా ఘోషయాత్రాయాం పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥8॥

ప్రశామ్య భరతశ్రేష్ఠ భ్రాతృభిః సహ పాండవైః
రక్షేమాం పృథివీం సర్వాం మృత్యోర్దంష్ట్రాంతరం గతాం॥9॥

జ్యేష్ఠో భ్రాతా ధర్మశీలో వత్సలః శ్లక్ష్ణవాక్శుచిః
తం గచ్ఛ పురుషవ్యాఘ్రం వ్యపనీయేహ కిల్బిషం॥10॥

దృష్టశ్చేత్త్వం పాండవేన వ్యపనీతశరాసనః
ప్రసన్నభ్రుకుటిః శ్రీమాన్కృతా శాంతిః కులస్య నః॥11॥

తమభ్యేత్య సహామాత్యః పరిష్వజ్య నృపాత్మజం
అభివాదయ రాజానం యథాపూర్వమరిందమ ॥12॥

అభివాదయమానం త్వాం పాణిభ్యాం భీమపూర్వజః
ప్రతిగృహ్ణాతు సౌహార్దాత్కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః ॥13॥

సింహస్కంధోరుబాహుస్త్వాం వృత్తాయతమహాభుజః
పరిష్వజతు బాహుభ్యాం భీమః ప్రహరతాం వరః ॥14॥

సింహగ్రీవో గుడాకేశస్తతస్త్వాం పుష్కరేక్షణః
అభివాదయతాం పార్థః కుంతీపుత్రో ధనంజయః ॥15॥

ఆశ్వినేయౌ నరవ్యాఘ్రౌ రూపేణాప్రతిమౌ భువి
తౌ చ త్వాం గురువత్ప్రేమ్ణా పూజయా ప్రత్యుదీయతాం ॥16॥

ముంచంత్వానందజాశ్రూణి దాశార్హప్రముఖా నృపాః
సంగచ్ఛ భ్రాతృభిః సార్ధం మానం సంత్యజ్య పార్థివ ॥17॥

ప్రశాధి పృథివీం కృత్స్నాం తతస్తం భ్రాతృభిః సహ
సమాలింగ్య చ హర్షేణ నృపా యాంతు పరస్పరం ॥18॥

అలం యుద్ధేన రాజేంద్ర సుహృదాం శృణు కారణం
ధ్రువం వినాశో యుద్ధే హి క్షత్రియాణాం ప్రదృశ్యతే ॥19॥

జ్యోతీంషి ప్రతికూలాని దారుణా మృగపక్షిణః
ఉత్పాతా వివిధా వీర దృశ్యంతే క్షత్రనాశనాః ॥20॥

విశేషత ఇహాస్మాకం నిమిత్తాని వినాశనే
ఉల్కాభిర్హి ప్రదీప్తాభిర్వధ్యతే పృతనా తవ ॥21॥

వాహనాన్యప్రహృష్టాని రుదంతీవ విశాం పతే
గృధ్రాస్తే పర్యుపాసంతే సైన్యాని చ సమంతతః ॥22॥

నగరం న యథాపూర్వం తథా రాజనివేశనం
శివాశ్చాశివనిర్ఘోషా దీప్తాం సేవంతి వై దిశం ॥23॥

కురు వాక్యం పితుర్మాతురస్మాకం చ హితైషిణాం
త్వయ్యాయత్తో మహాబాహో శమో వ్యాయామ ఏవ చ ॥24॥

న చేత్కరిష్యసి వచః సుహృదామరికర్శన
తప్స్యసే వాహినీం దృష్ట్వా పార్థబాణప్రపీడితాం ॥25॥

భీమస్య చ మహానాదం నదతః శుష్మిణో రణే
శ్రుత్వా స్మర్తాసి మే వాక్యం గాండీవస్య చ నిస్వనం
యద్యేతదపసవ్యం తే భవిష్యతి వచో మమ ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు విమనాస్తిర్యగ్దృష్టిరధోముఖః
సంహత్య చ భ్రువోర్మధ్యం న కించిద్వ్యాజహార హ ॥1॥

తం వై విమనసం దృష్ట్వా సంప్రేక్ష్యాన్యోన్యమంతికాత్
పునరేవోత్తరం వాక్యముక్తవంతౌ నరర్షభౌ ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

శుశ్రూషుమనసూయం చ బ్రహ్మణ్యం సత్యసంగరం
ప్రతియోత్స్యామహే పార్థమతో దుఃఖతరం ను కిం॥3॥

ద్రోణ ఉవాచ

అశ్వత్థామ్ని యథా పుత్రే భూయో మమ ధనంజయే
బహుమానః పరో రాజన్సంనతిశ్చ కపిధ్వజే॥4॥

తం చేత్పుత్రాత్ప్రియతరం ప్రతియోత్స్యే ధనంజయం
క్షత్రధర్మమనుష్ఠాయ ధిగస్తు క్షత్రజీవికాం॥5॥

యస్య లోకే సమో నాస్తి కశ్చిదన్యో ధనుర్ధరః
మత్ప్రసాదాత్స బీభత్సుః శ్రేయానన్యైర్ధనుర్ధరైః॥6॥

మిత్రధ్రుగ్దుష్టభావశ్చ నాస్తికోఽథానృజుః శఠః
న సత్సు లభతే పూజాం యజ్ఞే మూర్ఖ ఇవాగతః॥7॥

వార్యమాణోఽపి పాపేభ్యః పాపాత్మా పాపమిచ్ఛతి
చోద్యమానోఽపి పాపేన శుభాత్మా శుభమిచ్ఛతి॥8॥

మిథ్యోపచరితా హ్యేతే వర్తమానా హ్యను ప్రియే
అహితత్వాయ కల్పంతే దోషా భరతసత్తమ॥9॥

త్వముక్తః కురువృద్ధేన మయా చ విదురేణ చ
వాసుదేవేన చ తథా శ్రేయో నైవాభిపద్యసే॥10॥

అస్తి మే బలమిత్యేవ సహసా త్వం తితీర్షసి
సగ్రాహనక్రమకరం గంగావేగమివోష్ణగే॥11॥

వాస ఏవ యథా హి త్వం ప్రావృణ్వానోఽద్య మన్యసే
స్రజం త్యక్తామివ ప్రాప్య లోభాద్యౌధిష్ఠిరీం శ్రియం॥12॥

ద్రౌపదీసహితం పార్థం సాయుధైర్భ్రాతృభిర్వృతం
వనస్థమపి రాజ్యస్థః పాండవం కోఽతిజీవతి॥13॥

నిదేశే యస్య రాజానః సర్వే తిష్ఠంతి కింకరాః
తమైలవిలమాసాద్య ధర్మరాజో వ్యరాజత॥14॥

కుబేరసదనం ప్రాప్య తతో రత్నాన్యవాప్య చ
స్ఫీతమాక్రమ్య తే రాష్ట్రం రాజ్యమిచ్ఛంతి పాండవాః॥15॥

దత్తం హుతమధీతం చ బ్రాహ్మణాస్తర్పితా ధనైః
ఆవయోర్గతమాయుశ్చ కృతకృత్యౌ చ విద్ధి నౌ॥16॥

త్వం తు హిత్వా సుఖం రాజ్యం మిత్రాణి చ ధనాని చ
విగ్రహం పాండవైః కృత్వా మహద్వ్యసనమాప్స్యసి॥17॥

ద్రౌపదీ యస్య చాశాస్తే విజయం సత్యవాదినీ
తపోఘోరవ్రతా దేవీ న త్వం జేష్యసి పాండవం॥18॥

మంత్రీ జనార్దనో యస్య భ్రాతా యస్య ధనంజయః
సర్వశస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠం కథం జేష్యసి పాండవం॥19॥

సహాయా బ్రాహ్మణా యస్య ధృతిమంతో జితేంద్రియాః
తముగ్రతపసం వీరం కథం జేష్యసి పాండవం॥20॥

పునరుక్తం చ వక్ష్యామి యత్కార్యం భూతిమిచ్ఛతా
సుహృదా మజ్జమానేషు సుహృత్సు వ్యసనార్ణవే॥21॥

అలం యుద్ధేన తైర్వీరైః శామ్య త్వం కురువృద్ధయే
మా గమః ససుతామాత్యః సబలశ్చ పరాభవం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

రాజపుత్రైః పరివృతస్తథామాత్యైశ్చ సంజయ
ఉపారోప్య రథే కర్ణం నిర్యాతో మధుసూదనః॥1॥

కిమబ్రవీద్రథోపస్థే రాధేయం పరవీరహా
కాని సాంత్వాని గోవిందః సూతపుత్రే ప్రయుక్తవాన్॥2॥

ఓఘమేఘస్వనః కాలే యత్కృష్ణః కర్ణమబ్రవీత్
మృదు వా యది వా తీక్ష్ణం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

ఆనుపూర్వ్యేణ వాక్యాని శ్లక్ష్ణాని చ మృదూని చ
ప్రియాణి ధర్మయుక్తాని సత్యాని చ హితాని చ॥4॥

హృదయగ్రహణీయాని రాధేయం మధుసూదనః
యాన్యబ్రవీదమేయాత్మా తాని మే శృణు భారత॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉపాసితాస్తే రాధేయ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
తత్త్వార్థం పరిపృష్టాశ్చ నియతేనానసూయయా॥6॥

త్వమేవ కర్ణ జానాసి వేదవాదాన్సనాతనాన్
త్వం హ్యేవ ధర్మశాస్త్రేషు సూక్ష్మేషు పరినిష్ఠితః॥7॥

కానీనశ్చ సహోఢశ్చ కన్యాయాం యశ్చ జాయతే
వోఢారం పితరం తస్య ప్రాహుః శాస్త్రవిదో జనాః॥8॥

సోఽసి కర్ణ తథా జాతః పాండోః పుత్రోఽసి ధర్మతః
నిగ్రహాద్ధర్మశాస్త్రాణామేహి రాజా భవిష్యసి॥9॥

పితృపక్షే హి తే పార్థా మాతృపక్షే చ వృష్ణయః
ద్వౌ పక్షావభిజానీహి త్వమేతౌ పురుషర్షభ॥10॥

మయా సార్ధమితో యాతమద్య త్వాం తాత పాండవాః
అభిజానంతు కౌంతేయం పూర్వజాతం యుధిష్ఠిరాత్॥11॥

పాదౌ తవ గ్రహీష్యంతి భ్రాతరః పంచ పాండవాః
ద్రౌపదేయాస్తథా పంచ సౌభద్రశ్చాపరాజితః॥12॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ పాండవార్థే సమాగతాః
పాదౌ తవ గ్రహీష్యంతి సర్వే చాంధకవృష్ణయః॥13॥

హిరణ్మయాంశ్చ తే కుంభాన్రాజతాన్పార్థివాంస్తథా
ఓషధ్యః సర్వబీజాని సర్వరత్నాని వీరుధః॥14॥

రాజన్యా రాజకన్యాశ్చాప్యానయంత్వభిషేచనం
షష్ఠే చ త్వాం తథా కాలే ద్రౌపద్యుపగమిష్యతి॥15॥

అద్య త్వామభిషించంతు చాతుర్వైద్యా ద్విజాతయః
పురోహితః పాండవానాం వ్యాఘ్రచర్మణ్యవస్థితం॥16॥

తథైవ భ్రాతరః పంచ పాండవాః పురుషర్షభాః
ద్రౌపదేయాస్తథా పంచ పాంచాలాశ్చేదయస్తథా॥17॥

అహం చ త్వాభిషేక్ష్యామి రాజానం పృథివీపతిం
యువరాజోఽస్తు తే రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥18॥

గృహీత్వా వ్యజనం శ్వేతం ధర్మాత్మా సంశితవ్రతః
ఉపాన్వారోహతు రథం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥19॥

ఛత్రం చ తే మహచ్ఛ్వేతం భీమసేనో మహాబలః
అభిషిక్తస్య కౌంతేయ కౌంతేయో ధారయిష్యతి॥20॥

కింకిణీశతనిర్ఘోషం వైయాఘ్రపరివారణం
రథం శ్వేతహయైర్యుక్తమర్జునో వాహయిష్యతి॥21॥

అభిమన్యుశ్చ తే నిత్యం ప్రత్యాసన్నో భవిష్యతి
నకులః సహదేవశ్చ ద్రౌపదేయాశ్చ పంచ యే॥22॥

పాంచాలాస్త్వానుయాస్యంతి శిఖండీ చ మహారథః
అహం చ త్వానుయాస్యామి సర్వే చాంధకవృష్ణయః
దాశార్హాః పరివారాస్తే దాశార్ణాశ్చ విశాం పతే॥23॥

భుంక్ష్వ రాజ్యం మహాబాహో భ్రాతృభిః సహ పాండవైః
జపైర్హోమైశ్చ సంయుక్తో మంగలైశ్చ పృథగ్విధైః॥24॥

పురోగమాశ్చ తే సంతు ద్రవిడాః సహ కుంతలైః
ఆంధ్రాస్తాలచరాశ్చైవ చూచుపా వేణుపాస్తథా॥25॥

స్తువంతు త్వాద్య బహుశః స్తుతిభిః సూతమాగధాః
విజయం వసుషేణస్య ఘోషయంతు చ పాండవాః॥26॥

స త్వం పరివృతః పార్థైర్నక్షత్రైరివ చంద్రమాః
ప్రశాధి రాజ్యం కౌంతేయ కుంతీం చ ప్రతినందయ॥27॥

మిత్రాణి తే ప్రహృష్యంతు వ్యథంతు రిపవస్తథా
సౌభ్రాత్రం చైవ తేఽద్యాస్తు భ్రాతృభిః సహ పాండవైః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

అసంశయం సౌహృదాన్మే ప్రణయాచ్చాత్థ కేశవ
సఖ్యేన చైవ వార్ష్ణేయ శ్రేయస్కామతయైవ చ॥1॥

సర్వం చైవాభిజానామి పాండోః పుత్రోఽస్మి ధర్మతః
నిగ్రహాద్ధర్మశాస్త్రాణాం యథా త్వం కృష్ణ మన్యసే॥2॥

కన్యా గర్భం సమాధత్త భాస్కరాన్మాం జనార్దన
ఆదిత్యవచనాచ్చైవ జాతం మాం సా వ్యసర్జయత్॥3॥

సోఽస్మి కృష్ణ తథా జాతః పాండోః పుత్రోఽస్మి ధర్మతః
కుంత్యా త్వహమపాకీర్ణో యథా న కుశలం తథా॥4॥

సూతో హి మామధిరథో దృష్ట్వైవ అనయద్గృహాన్
రాధాయాశ్చైవ మాం ప్రాదాత్సౌహార్దాన్మధుసూదన॥5॥

మత్స్నేహాచ్చైవ రాధాయాః సద్యః క్షీరమవాతరత్
సా మే మూత్రం పురీషం చ ప్రతిజగ్రాహ మాధవ||6||

తస్యాః పిండవ్యపనయం కుర్యాదస్మద్విధః కథం
ధర్మవిద్ధర్మశాస్త్రాణాం శ్రవణే సతతం రతః||7||

తథా మామభిజానాతి సూతశ్చాధిరథః సుతం
పితరం చాభిజానామి తమహం సౌహృదాత్సదా||8||

స హి మే జాతకర్మాది కారయామాస మాధవ
శాస్త్రదృష్టేన విధినా పుత్రప్రీత్యా జనార్దన||9||

నామ మే వసుషేణేతి కారయామాస వై ద్విజైః
భార్యాశ్చోఢా మమ ప్రాప్తే యౌవనే తేన కేశవ||10||

తాసు పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ మమ జాతా జనార్దన
తాసు మే హృదయం కృష్ణ సంజాతం కామబంధనం||11||

న పృథివ్యా సకలయా న సువర్ణస్య రాశిభిః
హర్షాద్భయాద్వా గోవింద అనృతం వక్తుముత్సహే||12||

ధృతరాష్ట్రకులే కృష్ణ దుర్యోధనసమాశ్రయాత్
మయా త్రయోదశ సమా భుక్తం రాజ్యమకంటకం||13||

ఇష్టం చ బహుభిర్యజ్ఞైః సహ సూతైర్మయాసకృత్
ఆవాహాశ్చ వివాహాశ్చ సహ సూతైః కృతా మయా||14||

మాం చ కృష్ణ సమాశ్రిత్య కృతః శస్త్రసముద్యమః
దుర్యోధనేన వార్ష్ణేయ విగ్రహశ్చాపి పాండవైః||15||

తస్మాద్రణే ద్వైరథే మాం ప్రత్యుద్యాతారమచ్యుత
వృతవాన్పరమం హృష్టః ప్రతీపం సవ్యసాచినః||16||

వధాద్బంధాద్భయాద్వాపి లోభాద్వాపి జనార్దన
అనృతం నోత్సహే కర్తుం ధార్తరాష్ట్రస్య ధీమతః||17||

యది హ్యద్య న గచ్ఛేయం ద్వైరథం సవ్యసాచినా
అకీర్తిః స్యాద్ధృషీకేశ మమ పార్థస్య చోభయోః||18||

అసంశయం హితార్థాయ బ్రూయాస్త్వం మధుసూదన
సర్వం చ పాండవాః కుర్యుస్త్వద్వశిత్వాన్న సంశయః||19||

మంత్రస్య నియమం కుర్యాస్త్వమత్ర పురుషోత్తమ
ఏతదత్ర హితం మన్యే సర్వయాదవనందన||20||

యది జానాతి మాం రాజా ధర్మాత్మా సంశితవ్రతః
కుంత్యాః ప్రథమజం పుత్రం న స రాజ్యం గ్రహీష్యతి||21||

ప్రాప్య చాపి మహద్రాజ్యం తదహం మధుసూదన
స్ఫీతం దుర్యోధనాయైవ సంప్రదద్యామరిందమ||22||

స ఏవ రాజా ధర్మాత్మా శాశ్వతోఽస్తు యుధిష్ఠిరః
నేతా యస్య హృషీకేశో యోద్ధా యస్య ధనంజయః||23||

పృథివీ తస్య రాష్ట్రం చ యస్య భీమో మహారథః
నకులః సహదేవశ్చ ద్రౌపదేయాశ్చ మాధవ||24||

ఉత్తమౌజా యుధామన్యుః సత్యధర్మా చ సోమకిః
చైద్యశ్చ చేకితానశ్చ శిఖండీ చాపరాజితః||25||

ఇంద్రగోపకవర్ణాశ్చ కేకయా భ్రాతరస్తథా
ఇంద్రాయుధసవర్ణశ్చ కుంతిభోజో మహారథః||26||

మాతులో భీమసేనస్య సేనజిచ్చ మహారథః
శంఖః పుత్రో విరాటస్య నిధిస్త్వం చ జనార్దన॥27॥

మహానయం కృష్ణ కృతః క్షత్రస్య సముదానయః
రాజ్యం ప్రాప్తమిదం దీప్తం ప్రథితం సర్వరాజసు॥28॥

ధార్తరాష్ట్రస్య వార్ష్ణేయ శస్త్రయజ్ఞో భవిష్యతి
అస్య యజ్ఞస్య వేత్తా త్వం భవిష్యసి జనార్దన
ఆధ్వర్యవం చ తే కృష్ణ క్రతావస్మిన్భవిష్యతి॥29॥

హోతా చైవాత్ర బీభత్సుః సంనద్ధః స కపిధ్వజః
గాండీవం స్రుక్తథాజ్యం చ వీర్యం పుంసాం భవిష్యతి॥30॥

ఐంద్రం పాశుపతం బ్రాహ్మం స్థూణాకర్ణం చ మాధవ
మంత్రాస్తత్ర భవిష్యంతి ప్రయుక్తాః సవ్యసాచినా॥31॥

అనుయాతశ్చ పితరమధికో వా పరాక్రమే
గ్రావస్తోత్రం స సౌభద్రః సమ్యక్తత్ర కరిష్యతి॥32॥

ఉద్గాతాత్ర పునర్భీమః ప్రస్తోతా సుమహాబలః
వినదన్స నరవ్యాఘ్రో నాగానీకాంతకృద్రణే॥33॥

స చైవ తత్ర ధర్మాత్మా శశ్వద్రాజా యుధిష్ఠిరః
జపైర్హోమైశ్చ సంయుక్తో బ్రహ్మత్వం కారయిష్యతి॥34॥

శంఖశబ్దాః సమురజా భేర్యశ్చ మధుసూదన
ఉత్కృష్టసింహనాదాశ్చ సుబ్రహ్మణ్యో భవిష్యతి॥35॥

నకులః సహదేవశ్చ మాద్రీపుత్రౌ యశస్వినౌ
శామిత్రం తౌ మహావీర్యౌ సమ్యక్తత్ర కరిష్యతః॥36॥

కల్మాషదండా గోవింద విమలా రథశక్తయః
యూపాః సముపకల్పంతామస్మిన్యజ్ఞే జనార్దన॥37॥

కర్ణినాలీకనారాచా వత్సదంతోపబృంహణాః
తోమరాః సోమకలశాః పవిత్రాణి ధనూంషి చ॥38॥

అసయోఽత్ర కపాలాని పురోడాశాః శిరాంసి చ
హవిస్తు రుధిరం కృష్ణ అస్మిన్యజ్ఞే భవిష్యతి॥39॥

ఇధ్మాః పరిధయశ్చైవ శక్త్యోఽథ విమలా గదాః
సదస్యా ద్రోణశిష్యాశ్చ కృపస్య చ శరద్వతః॥40॥

ఇషవోఽత్ర పరిస్తోమా ముక్తా గాండీవధన్వనా
మహారథప్రయుక్తాశ్చ ద్రోణద్రౌణిప్రచోదితాః॥41॥

ప్రాతిప్రస్థానికం కర్మ సాత్యకిః స కరిష్యతి
దీక్షితో ధార్తరాష్ట్రోఽత్ర పత్నీ చాస్య మహాచమూః॥42॥

ఘటోత్కచోఽత్ర శామిత్రం కరిష్యతి మహాబలః
అతిరాత్రే మహాబాహో వితతే యజ్ఞకర్మణి॥43॥

దక్షిణా త్వస్య యజ్ఞస్య ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
వైతానే కర్మణి తతే జాతో యః కృష్ణ పావకాత్॥44॥

యదబ్రువమహం కృష్ణ కటుకాని స్మ పాండవాన్
ప్రియార్థం ధార్తరాష్ట్రస్య తేన తప్యేఽద్య కర్మణా॥45॥

యదా ద్రక్ష్యసి మాం కృష్ణ నిహతం సవ్యసాచినా
పునశ్చితిస్తదా చాస్య యజ్ఞస్యాథ భవిష్యతి॥46॥

దుఃశాసనస్య రుధిరం యదా పాస్యతి పాండవః
ఆనర్దం నర్దతః సమ్యక్తదా సుత్యం భవిష్యతి॥47॥

యదా ద్రోణం చ భీష్మం చ పాంచాల్యౌ పాతయిష్యతః
తదా యజ్ఞావసానం తద్భవిష్యతి జనార్దన॥48॥

దుర్యోధనం యదా హంతా భీమసేనో మహాబలః
తదా సమాప్స్యతే యజ్ఞో ధార్తరాష్ట్రస్య మాధవ॥49॥

స్నుషాశ్చ ప్రస్నుషాశ్చైవ ధృతరాష్ట్రస్య సంగతాః
హతేశ్వరా హతసుతా హతనాథాశ్చ కేశవ॥50॥

గాంధార్యా సహ రోదంత్యః శ్వగృధ్రకురరాకులే
స యజ్ఞేఽస్మిన్నవభృథో భవిష్యతి జనార్దన॥51॥

విద్యావృద్ధా వయోవృద్ధాః క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ
వృథామృత్యుం న కుర్వీరంస్త్వత్కృతే మధుసూదన॥52॥

శస్త్రేణ నిధనం గచ్ఛేత్సమృద్ధం క్షత్రమండలం
కురుక్షేత్రే పుణ్యతమే త్రైలోక్యస్యాపి కేశవ॥53॥

తదత్ర పుండరీకాక్ష విధత్స్వ యదభీప్సితం
యథా కార్త్స్న్యేన వార్ష్ణేయ క్షత్రం స్వర్గమవాప్నుయాత్॥54॥

యావత్స్థాస్యంతి గిరయః సరితశ్చ జనార్దన
తావత్కీర్తిభవః శబ్దః శాశ్వతోఽయం భవిష్యతి॥55॥

బ్రాహ్మణాః కథయిష్యంతి మహాభారతమాహవం
సమాగమేషు వార్ష్ణేయ క్షత్రియాణాం యశోధరం॥56॥

సముపానయ కౌంతేయం యుద్ధాయ మమ కేశవ
మంత్రసంవరణం కుర్వన్నిత్యమేవ పరంతప॥57॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కర్ణస్య వచనం శ్రుత్వా కేశవః పరవీరహా
ఉవాచ ప్రహసన్వాక్యం స్మితపూర్వమిదం తదా॥1॥

అపి త్వాం న తపేత్కర్ణ రాజ్యలాభోపపాదనా
మయా దత్తాం హి పృథివీం న ప్రశాసితుమిచ్ఛసి॥2॥

ధ్రువో జయః పాండవానామితీదం; న సంశయః కశ్చన విద్యతేఽత్ర
జయధ్వజో దృశ్యతే పాండవస్య; సముచ్ఛ్రితో వానరరాజ ఉగ్రః॥3॥

దివ్యా మాయా విహితా భౌవనేన; సముచ్ఛ్రితా ఇంద్రకేతుప్రకాశా
దివ్యాని భూతాని భయావహాని; దృశ్యంతి చైవాత్ర భయానకాని॥4॥

న సజ్జతే శైలవనస్పతిభ్య; ఊర్ధ్వం తిర్యగ్యోజనమాత్రరూపః
శ్రీమాంధ్వజః కర్ణ ధనంజయస్య; సముచ్ఛ్రితః పావకతుల్యరూపః॥5॥

యదా ద్రక్ష్యసి సంగ్రామే శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
ఐంద్రమస్త్రం వికుర్వాణముభే చైవాగ్నిమారుతే॥6॥

గాండీవస్య చ నిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
న తదా భవితా త్రేతా న కృతం ద్వాపరం న చ॥7॥

యదా ద్రక్ష్యసి సంగ్రామే కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
జపహోమసమాయుక్తం స్వాం రక్షంతం మహాచమూం॥8॥

ఆదిత్యమివ దుర్ధర్షం తపంతం శత్రువాహినీం
న తదా భవితా త్రేతా న కృతం ద్వాపరం న చ॥9॥

యదా ద్రక్ష్యసి సంగ్రామే భీమసేనం మహాబలం
దుఃశాసనస్య రుధిరం పీత్వా నృత్యంతమాహవే॥10॥

ప్రభిన్నమివ మాతంగం ప్రతిద్విరదఘాతినం
న తదా భవితా త్రేతా న కృతం ద్వాపరం న చ॥11॥

యదా ద్రక్ష్యసి సంగ్రామే మాద్రీపుత్రౌ మహారథౌ
వాహినీం ధార్తరాష్ట్రాణాం క్షోభయంతౌ గజావివ॥12॥

విగాఢే శస్త్రసంపాతే పరవీరరథారుజౌ
న తదా భవితా త్రేతా న కృతం ద్వాపరం న చ॥13॥

యదా ద్రక్ష్యసి సంగ్రామే ద్రోణం శాంతనవం కృపం
సుయోధనం చ రాజానం సైంధవం చ జయద్రథం॥14॥

యుద్ధాయాపతతస్తూర్ణం వారితాన్సవ్యసాచినా
న తదా భవితా త్రేతా న కృతం ద్వాపరం న చ॥15॥

బ్రూయాః కర్ణ ఇతో గత్వా ద్రోణం శాంతనవం కృపం
సౌమ్యోఽయం వర్తతే మాసః సుప్రాపయవసేంధనః॥16॥

పక్వౌషధివనస్ఫీతః ఫలవానల్పమక్షికః
నిష్పంకో రసవత్తోయో నాత్యుష్ణశిశిరః సుఖః॥17॥

సప్తమాచ్చాపి దివసాదమావాస్యా భవిష్యతి
సంగ్రామం యోజయేత్తత్ర తాం హ్యాహుః శక్రదేవతాం॥18॥

తథా రాజ్ఞో వదేః సర్వాన్యే యుద్ధాయాభ్యుపాగతాః
యద్వో మనీషితం తద్వై సర్వం సంపాదయామి వః॥19॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ దుర్యోధనవశానుగాః
ప్రాప్య శస్త్రేణ నిధనం ప్రాప్స్యంతి గతిముత్తమాం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 141 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కేశవస్య తు తద్వాక్యం కర్ణః శ్రుత్వా హితం శుభం
అబ్రవీదభిసంపూజ్య కృష్ణం మధునిషూదనం
జానన్మాం కిం మహాబాహో సంమోహయితుమిచ్ఛసి॥1॥

యోఽయం పృథివ్యాః కార్త్స్న్యేన వినాశః సముపస్థితః
నిమిత్తం తత్ర శకునిరహం దుఃశాసనస్తథా
దుర్యోధనశ్చ నృపతిర్ధృతరాష్ట్రసుతోఽభవత్॥2॥

అసంశయమిదం కృష్ణ మహద్యుద్ధముపస్థితం
పాండవానాం కురూణాం చ ఘోరం రుధిరకర్దమం॥3॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ దుర్యోధనవశానుగాః
రణే శస్త్రాగ్నినా దగ్ధాః ప్రాప్స్యంతి యమసాదనం॥4॥

స్వప్నా హి బహవో ఘోరా దృశ్యంతే మధుసూదన
నిమిత్తాని చ ఘోరాణి తథోత్పాతాః సుదారుణాః॥5॥

పరాజయం ధార్తరాష్ట్రే విజయం చ యుధిష్ఠిరే
శంసంత ఇవ వార్ష్ణేయ వివిధా లోమహర్షణాః॥6॥

ప్రాజాపత్యం హి నక్షత్రం గ్రహస్తీక్ష్ణో మహాద్యుతిః
శనైశ్చరః పీడయతి పీడయన్ప్రాణినోఽధికం ||7||

కృత్వా చాంగారకో వక్రం జ్యేష్ఠాయాం మధుసూదన
అనురాధాం ప్రార్థయతే మైత్రం సంశమయన్నివ ||8||

నూనం మహద్భయం కృష్ణ కురూణాం సముపస్థితం
విశేషేణ హి వార్ష్ణేయ చిత్రాం పీడయతే గ్రహః ||9||

సోమస్య లక్ష్మ వ్యావృత్తం రాహురర్కముపేష్యతి
దివశ్చోల్కాః పతంత్యేతాః సనిర్ఘాతాః సకంపనాః ||10||

నిష్టనంతి చ మాతంగా ముంచంత్యశ్రూణి వాజినః
పానీయం యవసం చాపి నాభినందంతి మాధవ ||11||

ప్రాదుర్భూతేషు చైతేషు భయమాహురుపస్థితం
నిమిత్తేషు మహాబాహో దారుణం ప్రాణినాశనం ||12||

అల్పే భుక్తే పురీషం చ ప్రభూతమిహ దృశ్యతే
వాజినాం వారణానాం చ మనుష్యాణాం చ కేశవ ||13||

ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు సర్వేషు మధుసూదన
పరాభవస్య తల్లింగమితి ప్రాహుర్మనీషిణః ||14||

ప్రహృష్టం వాహనం కృష్ణ పాండవానాం ప్రచక్షతే
ప్రదక్షిణా మృగాశ్చైవ తత్తేషాం జయలక్షణం ||15||

అపసవ్యా మృగాః సర్వే ధార్తరాష్ట్రస్య కేశవ
వాచశ్చాప్యశరీరిణ్యస్తత్పరాభవలక్షణం ||16||

మయూరాః పుష్పశకునా హంసాః సారసచాతకాః
జీవం జీవకసంఘాశ్చాప్యనుగచ్ఛంతి పాండవాన్ ||17||

గృధ్రాః కాకా బడాః శ్యేనా యాతుధానాః శలావృకాః
మక్షికాణాం చ సంఘాతా అనుగచ్ఛంతి కౌరవాన్ ||18||

ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు భేరీణాం నాస్తి నిస్వనః
అనాహతాః పాండవానాం నదంతి పటహాః కిల ||19||

ఉదపానాశ్చ నర్దంతి యథా గోవృషభాస్తథా
ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు తత్పరాభవలక్షణం ||20||

మాంసశోణితవర్షం చ వృష్టం దేవేన మాధవ
తథా గంధర్వనగరం భానుమంతముపస్థితం
సప్రాకారం సపరిఖం సవప్రం చారుతోరణం ||21||

కృష్ణశ్చ పరిఘస్తత్ర భానుమావృత్య తిష్ఠతి
ఉదయాస్తమయే సంధ్యే వేదయానో మహద్భయం
ఏకా సృగ్వాశతే ఘోరం తత్పరాభవలక్షణం ||22||

కృష్ణగ్రీవాశ్చ శకునా లంబమానా భయానకాః
సంధ్యామభిముఖా యాంతి తత్పరాభవలక్షణం ||23||

బ్రాహ్మణాన్ప్రథమం ద్వేష్టి గురూంశ్చ మధుసూదన
భృత్యాన్భక్తిమతశ్చాపి తత్పరాభవలక్షణం ||24||

పూర్వా దిగ్లోహితాకారా శస్త్రవర్ణా చ దక్షిణా
ఆమపాత్రప్రతీకాశా పశ్చిమా మధుసూదన ||25||

ప్రదీప్తాశ్చ దిశః సర్వా ధార్తరాష్ట్రస్య మాధవ
మహద్భయం వేదయంతి తస్మిన్నుత్పాతలక్షణే ||26||

సహస్రపాదం ప్రాసాదం స్వప్నాంతే స్మ యుధిష్ఠిరః
అధిరోహన్మయా దృష్టః సహ భ్రాతృభిరచ్యుత॥27॥

శ్వేతోష్ణీషాశ్చ దృశ్యంతే సర్వే తే శుక్లవాససః
ఆసనాని చ శుభ్రాణి సర్వేషాముపలక్షయే॥28॥

తవ చాపి మయా కృష్ణ స్వప్నాంతే రుధిరావిలా
ఆంత్రేణ పృథివీ దృష్టా పరిక్షిప్తా జనార్దన॥29॥

అస్థిసంచయమారూఢశ్చామితౌజా యుధిష్ఠిరః
సువర్ణపాత్ర్యాం సంహృష్టో భుక్తవాన్ఘృతపాయసం॥30॥

యుధిష్ఠిరో మయా దృష్టో గ్రసమానో వసుంధరాం
త్వయా దత్తామిమాం వ్యక్తం భోక్ష్యతే స వసుంధరాం॥31॥

ఉచ్చం పర్వతమారూఢో భీమకర్మా వృకోదరః
గదాపాణిర్నరవ్యాఘ్రో వీక్షన్నివ మహీమిమాం॥32॥

క్షపయిష్యతి నః సర్వాన్స సువ్యక్తం మహారణే
విదితం మే హృషీకేశ యతో ధర్మస్తతో జయః॥33॥

పాండురం గజమారూఢో గాండీవీ స ధనంజయః
త్వయా సార్ధం హృషీకేశ శ్రియా పరమయా జ్వలన్॥34॥

యూయం సర్వాన్వధిష్యధ్వం తత్ర మే నాస్తి సంశయః
పార్థివాన్సమరే కృష్ణ దుర్యోధనపురోగమాన్॥35॥

నకులః సహదేవశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
శుద్ధకేయూరకంఠత్రాః శుక్లమాల్యాంబరావృతాః॥36॥

అధిరూఢా నరవ్యాఘ్రా నరవాహనముత్తమం
త్రయ ఏతే మహామాత్రాః పాండురచ్ఛత్రవాససః॥37॥

శ్వేతోష్ణీషాశ్చ దృశ్యంతే త్రయ ఏవ జనార్దన
ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు తాన్విజానీహి కేశవ॥38॥

అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
రక్తోష్ణీషాశ్చ దృశ్యంతే సర్వే మాధవ పార్థివాః॥39॥

ఉష్ట్రయుక్తం సమారూఢౌ భీష్మద్రోణౌ జనార్దన
మయా సార్ధం మహాబాహో ధార్తరాష్ట్రేణ చాభిభో॥40॥

అగస్త్యశాస్తాం చ దిశం ప్రయాతాః స్మ జనార్దన
అచిరేణైవ కాలేన ప్రాప్స్యామో యమసాదనం॥41॥

అహం చాన్యే చ రాజానో యచ్చ తత్క్షత్రమండలం
గాండీవాగ్నిం ప్రవేక్ష్యామ ఇతి మే నాస్తి సంశయః॥42॥

కృష్ణ ఉవాచ

ఉపస్థితవినాశేయం నూనమద్య వసుంధరా
తథా హి మే వచః కర్ణ నోపైతి హృదయం తవ॥43॥

సర్వేషాం తాత భూతానాం వినాశే సముపస్థితే
అనయో నయసంకాశో హృదయాన్నాపసర్పతి॥44॥

కర్ణ ఉవాచ

అపి త్వా కృష్ణ పశ్యామ జీవంతోఽస్మాన్మహారణాత్
సముత్తీర్ణా మహాబాహో వీరక్షయవినాశనాత్॥45॥

అథ వా సంగమః కృష్ణ స్వర్గే నో భవితా ధ్రువం
తత్రేదానీం సమేష్యామః పునః సార్ధం త్వయానఘ॥46॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా మాధవం కర్ణః పరిష్వజ్య చ పీడితం
విసర్జితః కేశవేన రథోపస్థాదవాతరత్॥47॥

తతః స్వరథమాస్థాయ జాంబూనదవిభూషితం
సహాస్మాభిర్నివవృతే రాధేయో దీనమానసః॥48॥

తతః శీఘ్రతరం ప్రాయాత్కేశవః సహసాత్యకిః
పునరుచ్చారయన్వాణీం యాహి యాహీతి సారథిం॥49॥

—♦ అధ్యాయము 142 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అసిద్ధానునయే కృష్ణే కురుభ్యః పాండవాన్గతే
అభిగమ్య పృథాం క్షత్తా శనైః శోచన్నివాబ్రవీత్॥1॥

జానాసి మే జీవపుత్రే భావం నిత్యమనుగ్రహే
క్రోశతో న చ గృహ్ణీతే వచనం మే సుయోధనః॥2॥

ఉపపన్నో హ్యసౌ రాజా చేదిపాంచాలకేకయైః
భీమార్జునాభ్యాం కృష్ణేన యుయుధానయమైరపి॥3॥

ఉపప్లవ్యే నివిష్టోఽపి ధర్మమేవ యుధిష్ఠిరః
కాంక్షతే జ్ఞాతిసౌహార్దాద్బలవాందుర్బలో యథా॥4॥

రాజా తు ధృతరాష్ట్రోఽయం వయోవృద్ధో న శామ్యతి
మత్తః పుత్రమదేనైవ విధర్మే పథి వర్తతే॥5॥

జయద్రథస్య కర్ణస్య తథా దుఃశాసనస్య చ
సౌబలస్య చ దుర్బుద్ధ్యా మిథోభేదః ప్రవర్తతే॥6॥

అధర్మేణ హి ధర్మిష్ఠం హృతం వై రాజ్యమీదృశం
యేషాం తేషామయం ధర్మః సానుబంధో భవిష్యతి॥7॥

హ్రియమాణే బలాద్ధర్మే కురుభిః కో న సంజ్వరేత్
అసామ్నా కేశవే యాతే సముద్యోక్ష్యంతి పాండవాః॥8॥

తతః కురూణామనయో భవితా వీరనాశనః
చింతయన్న లభే నిద్రామహఃసు చ నిశాసు చ॥9॥

శ్రుత్వా తు కుంతీ తద్వాక్యమర్థకామేన భాషితం
అనిష్టనంతీ దుఃఖార్తా మనసా విమమర్శ హ॥10॥

ధిగస్త్వర్థం యత్కృతేఽయం మహాంజ్ఞాతివధే క్షయః
వర్త్స్యతే సుహృదాం హ్యేషాం యుద్ధేఽస్మిన్వై పరాభవః॥11॥

పాండవాశ్చేదిపాంచాలా యాదవాశ్చ సమాగతాః
భారతైర్యది యోత్స్యంతి కిం ను దుఃఖమతః పరం॥12॥

పశ్యే దోషం ధ్రువం యుద్ధే తథా యుద్ధే పరాభవం
అధనస్య మృతం శ్రేయో న హి జ్ఞాతిక్షయే జయః॥13॥

పితామహః శాంతనవ ఆచార్యశ్చ యుధాం పతిః
కర్ణశ్చ ధార్తరాష్ట్రార్థం వర్ధయంతి భయం మమ॥14॥

నాచార్యః కామవాఞ్శిష్యైర్ద్రోణో యుధ్యేత జాతు చిత్
పాండవేషు కథం హార్దం కుర్యాన్న చ పితామహః॥15॥

అయం త్వేకో వృథాదృష్టిర్ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేః
మోహానువర్తీ సతతం పాపో ద్వేష్టి చ పాండవాన్॥16॥

మహత్యనర్థే నిర్బంధీ బలవాంశ్చ విశేషతః
కర్ణః సదా పాండవానాం తన్మే దహతి సాంప్రతం॥17॥

ఆశంసే త్వద్య కర్ణస్య మనోఽహం పాండవాన్ప్రతి
ప్రసాదయితుమాసాద్య దర్శయంతీ యథాతథం॥18॥

తోషితో భగవాన్యత్ర దుర్వాసా మే వరం దదౌ
ఆహ్వానం దేవసంయుక్తం వసంత్యాః పితృవేశ్మని॥19॥

సాహమంతఃపురే రాజ్ఞః కుంతిభోజపురస్కృతా
చింతయంతీ బహువిధం హృదయేన విదూయతా॥20॥

బలాబలం చ మంత్రాణాం బ్రాహ్మణస్య చ వాగ్బలం
స్త్రీభావాద్బాలభావాచ్చ చింతయంతీ పునః పునః॥21॥

ధాత్ర్యా విశ్రబ్ధయా గుప్తా సఖీజనవృతా తదా
దోషం పరిహరంతీ చ పితుశ్చారిత్రరక్షిణీ॥22॥

కథం ను సుకృతం మే స్యాన్నాపరాధవతీ కథం
భవేయమితి సంచింత్య బ్రాహ్మణం తం నమస్య చ॥23॥

కౌతూహలాత్తు తం లబ్ధ్వా బాలిశ్యాదాచరం తదా
కన్యా సతీ దేవమర్కమాసాదయమహం తతః॥24॥

యోఽసౌ కానీనగర్భో మే పుత్రవత్పరివర్తితః
కస్మాన్న కుర్యాద్వచనం పథ్యం భ్రాతృహితం తథా॥25॥

ఇతి కుంతీ వినిశ్చిత్య కార్యం నిశ్చితముత్తమం
కార్యార్థమభినిర్యాయ యయౌ భాగీరథీం ప్రతి॥26॥

ఆత్మజస్య తతస్తస్య ఘృణినః సత్యసంగినః
గంగాతీరే పృథాశృణ్వదుపాధ్యయననిస్వనం॥27॥

ప్రాఙ్ముఖస్యోర్ధ్వబాహోః సా పర్యతిష్ఠత పృష్ఠతః
జప్యావసానం కార్యార్థం ప్రతీక్షంతీ తపస్వినీ॥28॥

అతిష్ఠత్సూర్యతాపార్తా కర్ణస్యోత్తరవాససి
కౌరవ్యపత్నీ వార్ష్ణేయీ పద్మమాలేవ శుష్యతీ॥29॥

ఆ పృష్ఠతాపాజ్జప్త్వా స పరివృత్య యతవ్రతః
దృష్ట్వా కుంతీముపాతిష్ఠదభివాద్య కృతాంజలిః
యథాన్యాయం మహాతేజా మానీ ధర్మభృతాం వరః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

కర్ణ ఉవాచ

రాధేయోఽహమాధిరథిః కర్ణస్త్వామభివాదయే
ప్రాప్తా కిమర్థం భవతీ బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥1॥

కుంత్యువాచ

కౌంతేయస్త్వం న రాధేయో న తవాధిరథః పితా
నాసి సూతకులే జాతః కర్ణ తద్విద్ధి మే వచః॥2॥

కానీనస్త్వం మయా జాతః పూర్వజః కుక్షిణా ధృతః
కుంతిభోజస్య భవనే పార్థస్త్వమసి పుత్రక॥3॥

ప్రకాశకర్మా తపనో యోఽయం దేవో విరోచనః
అజీజనత్త్వాం మయ్యేష కర్ణ శస్త్రభృతాం వరం॥4॥

కుండలీ బద్ధకవచో దేవగర్భః శ్రియా వృతః
జాతస్త్వమసి దుర్ధర్ష మయా పుత్ర పితుర్గృహే॥5॥

స త్వం భ్రాతౄనసంబుద్ధ్వా మోహాద్యదుపసేవసే
ధార్తరాష్ట్రాన్న తద్యుక్తం త్వయి పుత్ర విశేషతః॥6॥

ఏతద్ధర్మఫలం పుత్ర నరాణాం ధర్మనిశ్చయే
యత్తుష్యంత్యస్య పితరో మాతా చాప్యేకదర్శినీ॥7॥

అర్జునేనార్జితాం పూర్వం హృతాం లోభాదసాధుభిః
ఆచ్ఛిద్య ధార్తరాష్ట్రేభ్యో భుంక్ష్వ యౌధిష్ఠిరీం శ్రియం॥8॥

అద్య పశ్యంతు కురవః కర్ణార్జునసమాగమం
సౌభ్రాత్రేణ తదాలక్ష్య సంనమంతామసాధవః॥9॥

కర్ణార్జునౌ వై భవతాం యథా రామజనార్దనౌ
అసాధ్యం కిం ను లోకే స్యాద్యువయోః సహితాత్మనోః॥10॥

కర్ణ శోభిష్యసే నూనం పంచభిర్భ్రాతృభిర్వృతః
వేదైః పరివృతో బ్రహ్మా యథా వేదాంగపంచమైః॥11॥

ఉపపన్నో గుణైః శ్రేష్ఠో జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠేషు బంధుషు
సూతపుత్రేతి మా శబ్దః పార్థస్త్వమసి వీర్యవాన్॥12॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సూర్యాన్నిశ్చరితాం కర్ణః శుశ్రావ భారతీం
దురత్యయాం ప్రణయినీం పితృవద్భాస్కరేరితాం॥1॥

సత్యమాహ పృథా వాక్యం కర్ణ మాతృవచః కురు
శ్రేయస్తే స్యాన్నరవ్యాఘ్ర సర్వమాచరతస్తథా॥2॥

ఏవముక్తస్య మాత్రా చ స్వయం పిత్రా చ భానునా
చచాల నైవ కర్ణస్య మతిః సత్యధృతేస్తదా॥3॥

కర్ణ ఉవాచ

న తే న శ్రద్దధే వాక్యం క్షత్రియే భాషితం త్వయా
ధర్మద్వారం మమైతత్స్యాన్నియోగకరణం తవ॥4॥

అకరోన్మయి యత్పాపం భవతీ సుమహాత్యయం
అవకీర్ణోఽస్మి తే తేన తద్యశఃకీర్తినాశనం॥5॥

అహం చ క్షత్రియో జాతో న ప్రాప్తః క్షత్రసత్క్రియాం
త్వత్కృతే కిం ను పాపీయః శత్రుః కుర్యాన్మమాహితం॥6॥

క్రియాకాలే త్వనుక్రోశమకృత్వా త్వమిమం మమ
హీనసంస్కారసమయమద్య మాం సమచూచుదః॥7॥

న వై మమ హితం పూర్వం మాతృవచ్చేష్టితం త్వయా
సా మాం సంబోధయస్యద్య కేవలాత్మహితైషిణీ॥8॥

కృష్ణేన సహితాత్కో వై న వ్యథేత ధనంజయాత్
కోఽద్య భీతం న మాం విద్యాత్పార్థానాం సమితిం గతం॥9॥

అభ్రాతా విదితః పూర్వం యుద్ధకాలే ప్రకాశితః
పాండవాన్యది గచ్ఛామి కిం మాం క్షత్రం వదిష్యతి॥10॥

సర్వకామైః సంవిభక్తః పూజితశ్చ సదా భృశం
అహం వై ధార్తరాష్ట్రాణాం కుర్యాం తదఫలం కథం॥11॥

ఉపనహ్య పరైర్వైరం యే మాం నిత్యముపాసతే
నమస్కుర్వంతి చ సదా వసవో వాసవం యథా॥12॥

మమ ప్రాణేన యే శత్రూఞ్శక్తాః ప్రతిసమాసితుం
మన్యంతేఽద్య కథం తేషామహం భింద్యాం మనోరథం॥13॥

మయా ప్లవేన సంగ్రామం తితీర్షంతి దురత్యయం
అపారే పారకామా యే త్యజేయం తానహం కథం॥14॥

అయం హి కాలః సంప్రాప్తో ధార్తరాష్ట్రోపజీవినాం
నిర్వేష్టవ్యం మయా తత్ర ప్రాణానపరిరక్షతా॥15॥

కృతార్థాః సుభృతా యే హి కృత్యకాల ఉపస్థితే
అనవేక్ష్య కృతం పాపా వికుర్వంత్యనవస్థితాః॥16॥

రాజకిల్బిషిణాం తేషాం భర్తృపిండాపహారిణాం
నైవాయం న పరో లోకో విద్యతే పాపకర్మణాం॥17॥

ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాణామర్థే యోత్స్యామి తే సుతైః
బలం చ శక్తిం చాస్థాయ న వై త్వయ్యనృతం వదే॥18॥

ఆనృశంస్యమథో వృత్తం రక్షన్సత్పురుషోచితం
అతోఽర్థకరమప్యేతన్న కరోమ్యద్య తే వచః॥19॥

న తు తేఽయం సమారంభో మయి మోఘో భవిష్యతి
వధ్యాన్విషహ్యాన్సంగ్రామే న హనిష్యామి తే సుతాన్
యుధిష్ఠిరం చ భీమం చ యమౌ చైవార్జునాదృతే॥20॥

అర్జునేన సమం యుద్ధం మమ యౌధిష్ఠిరే బలే
అర్జునం హి నిహత్యాజౌ సంప్రాప్తం స్యాత్ఫలం మయా
యశసా చాపి యుజ్యేయం నిహతః సవ్యసాచినా॥21॥

న తే జాతు నశిష్యంతి పుత్రాః పంచ యశస్విని
నిరర్జునాః సకర్ణా వా సార్జునా వా హతే మయి॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి కర్ణవచః శ్రుత్వా కుంతీ దుఃఖాత్ప్రవేపతీ
ఉవాచ పుత్రమాశ్లిష్య కర్ణం ధైర్యాదకంపితం॥23॥

ఏవం వై భావ్యమేతేన క్షయం యాస్యంతి కౌరవాః
యథా త్వం భాషసే కర్ణ దైవం తు బలవత్తరం॥24॥

త్వయా చతుర్ణాం భ్రాతౄణామభయం శత్రుకర్శన
దత్తం తత్ప్రతిజానీహి సంగరప్రతిమోచనం॥25॥

అనామయం స్వస్తి చేతి పృథాథో కర్ణమబ్రవీత్
తాం కర్ణోఽభ్యవదత్ప్రీతస్తతస్తౌ జగ్మతుః పృథక్॥26॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆగమ్య హాస్తినపురాదుపప్లవ్యమరిందమః
పాండవానాం యథావృత్తం కేశవః సర్వముక్తవాన్॥1॥

సంభాష్య సుచిరం కాలం మంత్రయిత్వా పునః పునః
స్వమేవావసథం శౌరిర్విశ్రామార్థం జగామ హ॥2॥

విసృజ్య సర్వాన్నృపతీన్విరాటప్రముఖాంస్తదా
పాండవా భ్రాతరః పంచ భానావస్తంగతే సతి॥3॥

సంధ్యాముపాస్య ధ్యాయంతస్తమేవ గతమానసాః
ఆనాయ్య కృష్ణం దాశార్హం పునర్మంత్రమమంత్రయన్॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

త్వయా నాగపురం గత్వా సభాయాం ధృతరాష్ట్రజః
కిముక్తః పుండరీకాక్ష తన్నః శంసితుమర్హసి॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

మయా నాగపురం గత్వా సభాయాం ధృతరాష్ట్రజః
తథ్యం పథ్యం హితం చోక్తో న చ గృహ్ణాతి దుర్మతిః॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తస్మిన్నుత్పథమాపన్నే కురువృద్ధః పితామహః
కిముక్తవాన్హృషీకేశ దుర్యోధనమమర్షణం
ఆచార్యో వా మహాబాహో భారద్వాజః కిమబ్రవీత్॥7॥

పితా యవీయానస్మాకం క్షత్తా ధర్మభృతాం వరః
పుత్రశోకాభిసంతప్తః కిమాహ ధృతరాష్ట్రజం॥8॥

కిం చ సర్వే నృపతయః సభాయాం యే సమాసతే
ఉక్తవంతో యథాతత్త్వం తద్బ్రూహి త్వం జనార్దన॥9॥

ఉక్తవాన్హి భవాన్సర్వం వచనం కురుముఖ్యయోః
కామలోభాభిభూతస్య మందస్య ప్రాజ్ఞమానినః ॥10॥

అప్రియం హృదయే మహ్యం తన్న తిష్ఠతి కేశవ
తేషాం వాక్యాని గోవింద శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం విభో ॥11॥

యథా చ నాభిపద్యేత కాలస్తాత తథా కురు
భవాన్హి నో గతిః కృష్ణ భవాన్నాథో భవాన్గురుః ॥12॥

వాసుదేవ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా వాక్యముక్తో రాజా సుయోధనః
మధ్యే కురూణాం రాజేంద్ర సభాయాం తన్నిబోధ మే ॥13॥

మయా వై శ్రావితే వాక్యే జహాస ధృతరాష్ట్రజః
అథ భీష్మః సుసంక్రుద్ధ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥14॥

దుర్యోధన నిబోధేదం కులార్థే యద్బ్రవీమి తే
తచ్ఛ్రుత్వా రాజశార్దూల స్వకులస్య హితం కురు ॥15॥

మమ తాత పితా రాజఞ్శంతనుర్లోకవిశ్రుతః
తస్యాహమేక ఏవాసం పుత్రః పుత్రవతాం వరః ॥16॥

తస్య బుద్ధిః సముత్పన్నా ద్వితీయః స్యాత్కథం సుతః
ఏకపుత్రమపుత్రం వై ప్రవదంతి మనీషిణః ॥17॥

న చోచ్ఛేదం కులం యాయాద్విస్తీర్యేత కథం యశః
తస్యాహమీప్సితం బుద్ధ్వా కాలీం మాతరమావహం ॥18॥

ప్రతిజ్ఞాం దుష్కరాం కృత్వా పితురర్థే కులస్య చ
అరాజా చోర్ధ్వరేతాశ్చ యథా సువిదితం తవ
ప్రతీతో నివసామ్యేష ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ ॥19॥

తస్యాం జజ్ఞే మహాబాహుః శ్రీమాన్కురుకులోద్వహః
విచిత్రవీర్యో ధర్మాత్మా కనీయాన్మమ పార్థివః ॥20॥

స్వర్యాతేఽహం పితరి తం స్వరాజ్యే సంన్యవేశయం
విచిత్రవీర్యం రాజానం భృత్యో భూత్వా హ్యధశ్చరః ॥21॥

తస్యాహం సదృశాందారాన్రాజేంద్ర సముదావహం
జిత్వా పార్థివసంఘాతమపి తే బహుశః శ్రుతం ॥22॥

తతో రామేణ సమరే ద్వంద్వయుద్ధముపాగమం
స హి రామభయాదేభిర్నాగరైర్విప్రవాసితః
దారేష్వతిప్రసక్తశ్చ యక్ష్మాణం సమపద్యత ॥23॥

యదా త్వరాజకే రాష్ట్రే న వవర్ష సురేశ్వరః
తదాభ్యధావన్మామేవ ప్రజాః క్షుద్భయపీడితాః ॥24॥

ప్రజా ఊచుః

ఉపక్షీణాః ప్రజాః సర్వా రాజా భవ భవాయ నః
ఈతయో నుద భద్రం తే శంతనోః కులవర్ధన ॥25॥

పీడ్యంతే తే ప్రజాః సర్వా వ్యాధిభిర్భృశదారుణైః
అల్పావశిష్టా గాంగేయ తాః పరిత్రాతుమర్హసి ॥26॥

వ్యాధీన్ప్రణుద్య వీర త్వం ప్రజా ధర్మేణ పాలయ
త్వయి జీవతి మా రాష్ట్రం వినాశముపగచ్ఛతు॥27॥

భీష్మ ఉవాచ

ప్రజానాం క్రోశతీనాం వై నైవాక్షుభ్యత మే మనః
ప్రతిజ్ఞాం రక్షమాణస్య సద్వృత్తం స్మరతస్తథా॥28॥

తతః పౌరా మహారాజ మాతా కాలీ చ మే శుభా
భృత్యాః పురోహితాచార్యా బ్రాహ్మణాశ్చ బహుశ్రుతాః
మామూచుర్భృశసంతప్తా భవ రాజేతి సంతతం॥29॥

ప్రతీపరక్షితం రాష్ట్రం త్వాం ప్రాప్య వినశిష్యతి
స త్వమస్మద్ధితార్థం వై రాజా భవ మహామతే॥30॥

ఇత్యుక్తః ప్రాంజలిర్భూత్వా దుఃఖితో భృశమాతురః
తేభ్యో న్యవేదయం పుత్ర ప్రతిజ్ఞాం పితృగౌరవాత్
ఊర్ధ్వరేతా హ్యరాజా చ కులస్యార్థే పునః పునః॥31॥

తతోఽహం ప్రాంజలిర్భూత్వా మాతరం సంప్రసాదయం
నాంబ శంతనునా జాతః కౌరవం వంశముద్వహన్
ప్రతిజ్ఞాం వితథాం కుర్యామితి రాజన్పునః పునః॥32॥

విశేషతస్త్వదర్థం చ ధురి మా మాం నియోజయ
అహం ప్రేష్యశ్చ దాసశ్చ తవాంబ సుతవత్సలే॥33॥

ఏవం తామనునీయాహం మాతరం జనమేవ చ
అయాచం భ్రాతృదారేషు తదా వ్యాసం మహామునిం॥34॥

సహ మాత్రా మహారాజ ప్రసాద్య తమృషిం తదా
అపత్యార్థమయాచం వై ప్రసాదం కృతవాంశ్చ సః
త్రీన్స పుత్రానజనయత్తదా భరతసత్తమ॥35॥

అంధః కరణహీనేతి న వై రాజా పితా తవ
రాజా తు పాండురభవన్మహాత్మా లోకవిశ్రుతః॥36॥

స రాజా తస్య తే పుత్రాః పితుర్దాయాద్యహారిణః
మా తాత కలహం కార్షీ రాజ్యస్యార్థం ప్రదీయతాం॥37॥

మయి జీవతి రాజ్యం కః సంప్రశాసేత్పుమానిహ
మావమంస్థా వచో మహ్యం శమమిచ్ఛామి వః సదా॥38॥

న విశేషోఽస్తి మే పుత్ర త్వయి తేషు చ పార్థివ
మతమేతత్పితుస్తుభ్యం గాంధార్యా విదురస్య చ॥39॥

శ్రోతవ్యం యది వృద్ధానాం మాతిశంకీర్వచో మమ
నాశయిష్యసి మా సర్వమాత్మానం పృథివీం తథా॥40॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

భీష్మేణోక్తే తతో ద్రోణో దుర్యోధనమభాషత
మధ్యే నృపాణాం భద్రం తే వచనం వచనక్షమః॥1॥

ప్రాతీపః శంతనుస్తాత కులస్యార్థే యథోత్థితః
తథా దేవవ్రతో భీష్మః కులస్యార్థే స్థితోఽభవత్॥2॥

తతః పాండుర్నరపతిః సత్యసంధో జితేంద్రియః
రాజా కురూణాం ధర్మాత్మా సువ్రతః సుసమాహితః॥3॥

జ్యేష్ఠాయ రాజ్యమదదాద్ధృతరాష్ట్రాయ ధీమతే
యవీయసస్తథా క్షత్తుః కురువంశవివర్ధనః॥4॥

తతః సింహాసనే రాజన్స్థాపయిత్వైనమచ్యుతం
వనం జగామ కౌరవ్యో భార్యాభ్యాం సహితోఽనఘ॥5॥

నీచైః స్థిత్వా తు విదుర ఉపాస్తే స్మ వినీతవత్
ప్రేష్యవత్పురుషవ్యాఘ్రో వాలవ్యజనముత్క్షిపన్॥6॥

తతః సర్వాః ప్రజాస్తాత ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
అన్వపద్యంత విధివద్యథా పాండుం నరాధిపం॥7॥

విసృజ్య ధృతరాష్ట్రాయ రాజ్యం స విదురాయ చ
చచార పృథివీం పాండుః సర్వాం పరపురంజయః॥8॥

కోశసంజననే దానే భృత్యానాం చాన్వవేక్షణే
భరణే చైవ సర్వస్య విదురః సత్యసంగరః॥9॥

సంధివిగ్రహసంయుక్తో రాజ్ఞః సంవాహనక్రియాః
అవైక్షత మహాతేజా భీష్మః పరపురంజయః॥10॥

సింహాసనస్థో నృపతిర్ధృతరాష్ట్రో మహాబలః
అన్వాస్యమానః సతతం విదురేణ మహాత్మనా॥11॥

కథం తస్య కులే జాతః కులభేదం వ్యవస్యసి
సంభూయ భ్రాతృభిః సార్ధం భుంక్ష్వ భోగాంజనాధిప॥12॥

బ్రవీమ్యహం న కార్పణ్యాన్నార్థహేతోః కథంచన
భీష్మేణ దత్తమశ్నామి న త్వయా రాజసత్తమ॥13॥

నాహం త్వత్తోఽభికాంక్షిష్యే వృత్త్యుపాయం జనాధిప
యతో భీష్మస్తతో ద్రోణో యద్భీష్మస్త్వాహ తత్కురు॥14॥

దీయతాం పాండుపుత్రేభ్యో రాజ్యార్ధమరికర్శన
సమమాచార్యకం తాత తవ తేషాం చ మే సదా॥15॥

అశ్వత్థామా యథా మహ్యం తథా శ్వేతహయో మమ
బహునా కిం ప్రలాపేన యతో ధర్మస్తతో జయః॥16॥

ఏవముక్తే మహారాజ ద్రోణేనామితతేజసా
వ్యాజహార తతో వాక్యం విదురః సత్యసంగరః
పితుర్వదనమన్వీక్ష్య పరివృత్య చ ధర్మవిత్॥17॥

దేవవ్రత నిబోధేదం వచనం మమ భాషతః
ప్రనష్టః కౌరవో వంశస్త్వయాయం పునరుద్ధృతః॥18॥

తన్మే విలపమానస్య వచనం సముపేక్షసే
కోఽయం దుర్యోధనో నామ కులేఽస్మిన్కులపాంసనః॥19॥

యస్య లోభాభిభూతస్య మతిం సమనువర్తసే
అనార్యస్యాకృతజ్ఞస్య లోభోపహతచేతసః
అతిక్రామతి యః శాస్త్రం పితుర్ధర్మార్థదర్శినః॥20॥

ఏతే నశ్యంతి కురవో దుర్యోధనకృతేన వై
యథా తే న ప్రణశ్యేయుర్మహారాజ తథా కురు॥21॥

మాం చైవ ధృతరాష్ట్రం చ పూర్వమేవ మహాద్యుతే
చిత్రకార ఇవాలేఖ్యం కృత్వా మా స్మ వినాశయ
ప్రజాపతిః ప్రజాః సృష్ట్వా యథా సంహరతే తథా॥22॥

నోపేక్షస్వ మహాబాహో పశ్యమానః కులక్షయం
అథ తేఽద్య మతిర్నష్టా వినాశే ప్రత్యుపస్థితే
వనం గచ్ఛ మయా సార్ధం ధృతరాష్ట్రేణ చైవ హ॥23॥

బద్ధ్వా వా నికృతిప్రజ్ఞం ధార్తరాష్ట్రం సుదుర్మతిం
సాధ్విదం రాజ్యమద్యాస్తు పాండవైరభిరక్షితం॥24॥

ప్రసీద రాజశార్దూల వినాశో దృశ్యతే మహాన్
పాండవానాం కురూణాం చ రాజ్ఞాం చామితతేజసాం॥25॥

విరరామైవముక్త్వా తు విదురో దీనమానసః
ప్రధ్యాయమానః స తదా నిఃశ్వసంశ్చ పునః పునః॥26॥

తతోఽథ రాజ్ఞః సుబలస్య పుత్రీ; ధర్మార్థయుక్తం కులనాశభీతా
దుర్యోధనం పాపమతిం నృశంసం; రాజ్ఞాం సమక్షం సుతమాహ కోపాత్॥27॥

యే పార్థివా రాజసభాం ప్రవిష్టా; బ్రహ్మర్షయో యే చ సభాసదోఽన్యే
శృణ్వంతు వక్ష్యామి తవాపరాధం; పాపస్య సామాత్యపరిచ్ఛదస్య॥28॥

రాజ్యం కురూణామనుపూర్వభోగ్యం; క్రమాగతో నః కులధర్మ ఏషః
త్వం పాపబుద్ధేఽతినృశంసకర్మ;న్రాజ్యం కురూణామనయాద్విహంసి॥29॥

రాజ్యే స్థితో ధృతరాష్ట్రో మనీషీ; తస్యానుజో విదురో దీర్ఘదర్శీ
ఏతావతిక్రమ్య కథం నృపత్వం; దుర్యోధన ప్రార్థయసేఽద్య మోహాత్॥30॥

రాజా చ క్షత్తా చ మహానుభావౌ; భీష్మే స్థితే పరవంతౌ భవేతాం
అయం తు ధర్మజ్ఞతయా మహాత్మా; న రాజ్యకామో నృవరో నదీజః॥31॥

రాజ్యం తు పాండోరిదమప్రధృష్యం; తస్యాద్య పుత్రాః ప్రభవంతి నాన్యే
రాజ్యం తదేతన్నిఖిలం పాండవానాం; పైతామహం పుత్రపౌత్రానుగామి॥32॥

యద్వై బ్రూతే కురుముఖ్యో మహాత్మా; దేవవ్రతః సత్యసంధో మనీషీ
సర్వం తదస్మాభిరహత్య ధర్మం; గ్రాహ్యం స్వధర్మం పరిపాలయద్భిః॥33॥

అనుజ్ఞయా చాథ మహావ్రతస్య; బ్రూయాన్నృపో యద్విదురస్తథైవ
కార్యం భవేత్తత్సుహృద్భిర్నియుజ్య; ధర్మం పురస్కృత్య సుదీర్ఘకాలం॥34॥

న్యాయాగతం రాజ్యమిదం కురూణాం; యుధిష్ఠిరః శాస్తు వై ధర్మపుత్రః
ప్రచోదితో ధృతరాష్ట్రేణ రాజ్ఞా; పురస్కృతః శాంతనవేన చైవ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవముక్తే తు గాంధార్యా ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
దుర్యోధనమువాచేదం నృపమధ్యే జనాధిప॥1॥

దుర్యోధన నిబోధేదం యత్త్వాం వక్ష్యామి పుత్రక
తథా తత్కురు భద్రం తే యద్యస్తి పితృగౌరవం॥2॥

సోమః ప్రజాపతిః పూర్వం కురూణాం వంశవర్ధనః
సోమాద్బభూవ షష్ఠో వై యయాతిర్నహుషాత్మజః॥3॥

తస్య పుత్రా బభూవుశ్చ పంచ రాజర్షిసత్తమాః
తేషాం యదుర్మహాతేజా జ్యేష్ఠః సమభవత్ప్రభుః॥4॥

పూరుర్యవీయాంశ్చ తతో యోఽస్మాకం వంశవర్ధనః
శర్మిష్ఠాయాః సంప్రసూతో దుహితుర్వృషపర్వణః॥5॥

యదుశ్చ భరతశ్రేష్ఠ దేవయాన్యాః సుతోఽభవత్
దౌహిత్రస్తాత శుక్రస్య కావ్యస్యామితతేజసః॥6॥

యాదవానాం కులకరో బలవాన్వీర్యసంమతః
అవమేనే స తు క్షత్రం దర్పపూర్ణః సుమందధీః॥7॥

న చాతిష్ఠత్పితుః శాస్త్రే బలదర్పవిమోహితః
అవమేనే చ పితరం భ్రాతౄంశ్చాప్యపరాజితః॥8॥

పృథివ్యాం చతురంతాయాం యదురేవాభవద్బలీ
వశే కృత్వా స నృపతీనవసన్నాగసాహ్వయే॥9॥

తం పితా పరమక్రుద్ధో యయాతిర్నహుషాత్మజః
శశాప పుత్రం గాంధారే రాజ్యాచ్చ వ్యపరోపయత్॥10॥

య చైనమన్వవర్తంత భ్రాతరో బలదర్పితం
శశాప తానపి క్రుద్ధో యయాతిస్తనయానథ॥11॥

యవీయాంసం తతః పూరుం పుత్రం స్వవశవర్తినం
రాజ్యే నివేశయామాస విధేయం నృపసత్తమః॥12॥

ఏవం జ్యేష్ఠోఽప్యథోత్సిక్తో న రాజ్యమభిజాయతే
యవీయాంసోఽభిజాయంతే రాజ్యం వృద్ధోపసేవయా॥13॥

తథైవ సర్వధర్మజ్ఞః పితుర్మమ పితామహః
ప్రతీపః పృథివీపాలస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః॥14॥

తస్య పార్థివసింహస్య రాజ్యం ధర్మేణ శాసతః
త్రయః ప్రజజ్ఞిరే పుత్రా దేవకల్పా యశస్వినః॥15॥

దేవాపిరభవజ్జ్యేష్ఠో బాహ్లీకస్తదనంతరం
తృతీయః శంతనుస్తాత ధృతిమాన్మే పితామహః॥16॥

దేవాపిస్తు మహాతేజాస్త్వగ్దోషీ రాజసత్తమః
ధార్మికః సత్యవాదీ చ పితుః శుశ్రూషణే రతః॥17॥

పౌరజానపదానాం చ సంమతః సాధుసత్కృతః
సర్వేషాం బాలవృద్ధానాం దేవాపిర్హృదయంగమః॥18॥

ప్రాజ్ఞశ్చ సత్యసంధశ్చ సర్వభూతహితే రతః
వర్తమానః పితుః శాస్త్రే బ్రాహ్మణానాం తథైవ చ॥19॥

బాహ్లీకస్య ప్రియో భ్రాతా శంతనోశ్చ మహాత్మనః
సౌభ్రాత్రం చ పరం తేషాం సహితానాం మహాత్మనాం॥20॥

అథ కాలస్య పర్యాయే వృద్ధో నృపతిసత్తమః
సంభారానభిషేకార్థం కారయామాస శాస్త్రతః
మంగలాని చ సర్వాణి కారయామాస చాభిభూః॥21॥

తం బ్రాహ్మణాశ్చ వృద్ధాశ్చ పౌరజానపదైః సహ
సర్వే నివారయామాసుర్దేవాపేరభిషేచనం॥22॥

స తచ్ఛ్రుత్వా తు నృపతిరభిషేకనివారణం
అశ్రుకంఠోఽభవద్రాజా పర్యశోచత చాత్మజం॥23॥

ఏవం వదాన్యో ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ సోఽభవత్
ప్రియః ప్రజానామపి సంస్త్వగ్దోషేణ ప్రదూషితః॥24॥

హీనాంగం పృథివీపాలం నాభినందంతి దేవతాః
ఇతి కృత్వా నృపశ్రేష్ఠం ప్రత్యషేధంద్విజర్షభాః॥25॥

తతః ప్రవ్యథితాత్మాసౌ పుత్రశోకసమన్వితః
మమార తం మృతం దృష్ట్వా దేవాపిః సంశ్రితో వనం॥26॥

బాహ్లీకో మాతులకులే త్యక్త్వా రాజ్యం వ్యవస్థితః
పితృభ్రాతౄన్పరిత్యజ్య ప్రాప్తవాన్పురమృద్ధిమత్॥27॥

బాహ్లీకేన త్వనుజ్ఞాతః శంతనుర్లోకవిశ్రుతః
పితర్యుపరతే రాజన్రాజా రాజ్యమకారయత్॥28॥

తథైవాహం మతిమతా పరిచింత్యేహ పాండునా
జ్యేష్ఠః ప్రభ్రంశితో రాజ్యాద్ధీనాంగ ఇతి భారత॥29॥

పాండుస్తు రాజ్యం సంప్రాప్తః కనీయానపి సన్నృపః
వినాశే తస్య పుత్రాణామిదం రాజ్యమరిందమ
మయ్యభాగిని రాజ్యాయ కథం త్వం రాజ్యమిచ్ఛసి॥30॥

యుధిష్ఠిరో రాజపుత్రో మహాత్మా; న్యాయాగతం రాజ్యమిదం చ తస్య
స కౌరవస్యాస్య జనస్య భర్తా; ప్రశాసితా చైవ మహానుభావః॥31॥

స సత్యసంధః సతతాప్రమత్తః; శాస్త్రే స్థితో బంధుజనస్య సాధుః
ప్రియః ప్రజానాం సుహృదానుకంపీ; జితేంద్రియః సాధుజనస్య భర్తా॥32॥

క్షమా తితిక్షా దమ ఆర్జవం చ; సత్యవ్రతత్వం శ్రుతమప్రమాదః
భూతానుకంపా హ్యనుశాసనం చ; యుధిష్ఠిరే రాజగుణాః సమస్తాః॥33॥

అరాజపుత్రస్త్వమనార్యవృత్తో; లుబ్ధస్తథా బంధుషు పాపబుద్ధిః
క్రమాగతం రాజ్యమిదం పరేషాం; హర్తుం కథం శక్ష్యసి దుర్వినీతః॥34॥

ప్రయచ్ఛ రాజ్యార్ధమపేతమోహః; సవాహనం త్వం సపరిచ్ఛదం చ
తతోఽవశేషం తవ జీవితస్య; సహానుజస్యైవ భవేన్నరేంద్ర॥35॥

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవముక్తే తు భీష్మేణ ద్రోణేన విదురేణ చ
గాంధార్యా ధృతరాష్ట్రేణ న చ మందోఽన్వబుధ్యత॥1॥

అవధూయోత్థితః క్రుద్ధో రోషాత్సంరక్తలోచనః
అన్వద్రవంత తం పశ్చాద్రాజానస్త్యక్తజీవితాః॥2॥

అజ్ఞాపయచ్చ రాజ్ఞస్తాన్పార్థివాందుష్టచేతసః
ప్రయాధ్వం వై కురుక్షేత్రం పుష్యోఽద్యేతి పునః పునః॥3॥

తతస్తే పృథివీపాలాః ప్రయయుః సహసైనికాః
భీష్మం సేనాపతిం కృత్వా సంహృష్టాః కాలచోదితాః॥4॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ పార్థివానాం సమాగతాః
తాసాం ప్రముఖతో భీష్మస్తాలకేతుర్వ్యరోచత
యదత్ర యుక్తం ప్రాప్తం చ తద్విధత్స్వ విశాం పతే॥5॥

ఉక్తం భీష్మేణ యద్వాక్యం ద్రోణేన విదురేణ చ
గాంధార్యా ధృతరాష్ట్రేణ సమక్షం మమ భారత
ఏతత్తే కథితం రాజన్యద్వృత్తం కురుసంసది॥6॥

సామ ఆదౌ ప్రయుక్తం మే రాజన్సౌభ్రాత్రమిచ్ఛతా
అభేదాత్కురువంశస్య ప్రజానాం చ వివృద్ధయే॥7॥

పునర్భేదశ్చ మే యుక్తో యదా సామ న గృహ్యతే
కర్మానుకీర్తనం చైవ దేవమానుషసంహితం॥8॥

యదా నాద్రియతే వాక్యం సామపూర్వం సుయోధనః
తదా మయా సమానీయ భేదితాః సర్వపార్థివాః॥9॥

అద్భుతాని చ ఘోరాణి దారుణాని చ భారత
అమానుషాణి కర్మాణి దర్శితాని చ మే విభో॥10॥

భర్త్సయిత్వా తు రాజ్ఞస్తాంస్తృణీకృత్య సుయోధనం
రాధేయం భీషయిత్వా చ సౌబలం చ పునః పునః॥11॥

న్యూనతాం ధార్తరాష్ట్రాణాం నిందాం చైవ పునః పునః
భేదయిత్వా నృపాన్సర్వాన్వాగ్భిర్మంత్రేణ చాసకృత్॥12॥

పునః సామాభిసంయుక్తం సంప్రదానమథాబ్రువం
అభేదాత్కురువంశస్య కార్యయోగాత్తథైవ చ॥13॥

తే బాలా ధృతరాష్ట్రస్య భీష్మస్య విదురస్య చ
తిష్ఠేయుః పాండవాః సర్వే హిత్వా మానమధశ్చరాః॥14॥

ప్రయచ్ఛంతు చ తే రాజ్యమనీశాస్తే భవంతు చ
యథాహ రాజా గాంగేయో విదురశ్చ తథాస్తు తత్॥15॥

సర్వం భవతు తే రాజ్యం పంచ గ్రామాన్విసర్జయ
అవశ్యం భరణీయా హి పితుస్తే రాజసత్తమ॥16॥

ఏవముక్తస్తు దుష్టాత్మా నైవ భావం వ్యముంచత
దండం చతుర్థం పశ్యామి తేషు పాపేషు నాన్యథా॥17॥

నిర్యాతాశ్చ వినాశాయ కురుక్షేత్రం నరాధిపాః
ఏతత్తే కథితం సర్వం యద్వృత్తం కురుసంసది॥18॥

న తే రాజ్యం ప్రయచ్ఛంతి వినా యుద్ధేన పాండవ
వినాశహేతవః సర్వే ప్రత్యుపస్థితమృత్యవః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

జనార్దనవచః శ్రుత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతౄనువాచ ధర్మాత్మా సమక్షం కేశవస్య హ॥1॥

శ్రుతం భవద్భిర్యద్వృత్తం సభాయాం కురుసంసది
కేశవస్యాపి యద్వాక్యం తత్సర్వమవధారితం॥2॥

తస్మాత్సేనావిభాగం మే కురుధ్వం నరసత్తమాః
అక్షౌహిణ్యస్తు సప్తైతాః సమేతా విజయాయ వై॥3॥

తాసాం మే పతయః సప్త విఖ్యాతాస్తాన్నిబోధత
ద్రుపదశ్చ విరాటశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ॥4॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ భీమసేనశ్చ వీర్యవాన్
ఏతే సేనాప్రణేతారో వీరాః సర్వే తనుత్యజః॥5॥

సర్వే వేదవిదః శూరాః సర్వే సుచరితవ్రతాః
హ్రీమంతో నీతిమంతశ్చ సర్వే యుద్ధవిశారదాః
ఇష్వస్త్రకుశలాశ్చైవ తథా సర్వాస్త్రయోధినః॥6॥

సప్తానామపి యో నేతా సేనానాం ప్రవిభాగవిత్
యః సహేత రణే భీష్మం శరార్చిఃపావకోపమం ॥7॥

త్వం తావత్సహదేవాత్ర ప్రబ్రూహి కురునందన
స్వమతం పురుషవ్యాఘ్ర కో నః సేనాపతిః క్షమః ॥8॥

సహదేవ ఉవాచ

సంయుక్త ఏకదుఃఖశ్చ వీర్యవాంశ్చ మహీపతిః
యం సమాశ్రిత్య ధర్మజ్ఞం స్వమంశమనుయుంజ్మహే ॥9॥

మత్స్యో విరాటో బలవాన్కృతాస్త్రో యుద్ధదుర్మదః
ప్రసహిష్యతి సంగ్రామే భీష్మం తాంశ్చ మహారథాన్ ॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథోక్తే సహదేవేన వాక్యే వాక్యవిశారదః
నకులోఽనంతరం తస్మాదిదం వచనమాదదే ॥11॥

వయసా శాస్త్రతో ధైర్యాత్కులేనాభిజనేన చ
హ్రీమాన్కులాన్వితః శ్రీమాన్సర్వశాస్త్రవిశారదః ॥12॥

వేద చాస్త్రం భరద్వాజాద్దుర్ధర్షః సత్యసంగరః
యో నిత్యం స్పర్ధతే ద్రోణం భీష్మం చైవ మహాబలం ॥13॥

శ్లాఘ్యః పార్థివసంఘస్య ప్రముఖే వాహినీపతిః
పుత్రపౌత్రైః పరివృతః శతశాఖ ఇవ ద్రుమః ॥14॥

యస్తతాప తపో ఘోరం సదారః పృథివీపతిః
రోషాద్ద్రోణవినాశాయ వీరః సమితిశోభనః ॥15॥

పితేవాస్మాన్సమాధత్తే యః సదా పార్థివర్షభః
శ్వశురో ద్రుపదోఽస్మాకం సేనామగ్రే ప్రకర్షతు ॥16॥

స ద్రోణభీష్మావాయాంతౌ సహేదితి మతిర్మమ
స హి దివ్యాస్త్రవిద్రాజా సఖా చాంగిరసో నృపః ॥17॥

మాద్రీసుతాభ్యాముక్తే తు స్వమతే కురునందనః
వాసవిర్వాసవసమః సవ్యసాచ్యబ్రవీద్వచః ॥18॥

యోఽయం తపఃప్రభావేన ఋషిసంతోషణేన చ
దివ్యః పురుష ఉత్పన్నో జ్వాలావర్ణో మహాబలః ॥19॥

ధనుష్మాన్కవచీ ఖడ్గీ రథమారుహ్య దంశితః
దివ్యైర్హయవరైర్యుక్తమగ్నికుండాత్సముత్థితః ॥20॥

గర్జన్నివ మహామేఘో రథఘోషేణ వీర్యవాన్
సింహసంహననో వీరః సింహవిక్రాంతవిక్రమః ॥21॥

సింహోరస్కో మహాబాహుః సింహవక్షా మహాబలః
సింహప్రగర్జనో వీరః సింహస్కంధో మహాద్యుతిః ॥22॥

సుభ్రూః సుదంష్ట్రః సుహనుః సుబాహుః సుముఖోఽకృశః
సుజత్రుః సువిశాలాక్షః సుపాదః సుప్రతిష్ఠితః ॥23॥

అభేద్యః సర్వశస్త్రాణాం ప్రభిన్న ఇవ వారణః
జజ్ఞే ద్రోణవినాశాయ సత్యవాదీ జితేంద్రియః ॥24॥

ధృష్టద్యుమ్నమహం మన్యే సహేద్భీష్మస్య సాయకాన్
వజ్రాశనిసమస్పర్శాందీప్తాస్యానురగానివ॥25॥

యమదూతసమాన్వేగే నిపాతే పావకోపమాన్
రామేణాజౌ విషహితాన్వజ్రనిష్పేషదారుణాన్॥26॥

పురుషం తం న పశ్యామి యః సహేత మహావ్రతం
ధృష్టద్యుమ్నమృతే రాజన్నితి మే ధీయతే మతిః॥27॥

క్షిప్రహస్తశ్చిత్రయోధీ మతః సేనాపతిర్మమ
అభేద్యకవచః శ్రీమాన్మాతంగ ఇవ యూథపః॥28॥

భీమ ఉవాచ

వధార్థం యః సముత్పన్నః శిఖండీ ద్రుపదాత్మజః
వదంతి సిద్ధా రాజేంద్ర ఋషయశ్చ సమాగతాః॥29॥

యస్య సంగ్రామమధ్యేషు దివ్యమస్త్రం వికుర్వతః
రూపం ద్రక్ష్యంతి పురుషా రామస్యేవ మహాత్మనః॥30॥

న తం యుద్ధేషు పశ్యామి యో విభింద్యాచ్ఛిఖండినం
శస్త్రేణ సమరే రాజన్సంనద్ధం స్యందనే స్థితం॥31॥

ద్వైరథే విషహేన్నాన్యో భీష్మం రాజన్మహావ్రతం
శిఖండినమృతే వీరం స మే సేనాపతిర్మతః॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సర్వస్య జగతస్తాత సారాసారం బలాబలం
సర్వం జానాతి ధర్మాత్మా గతమేష్యచ్చ కేశవః॥33॥

యమాహ కృష్ణో దాశార్హః సోఽస్తు నో వాహినీపతిః
కృతాస్త్రో హ్యకృతాస్త్రో వా వృద్ధో వా యది వా యువా॥34॥

ఏష నో విజయే మూలమేష తాత విపర్యయే
అత్ర ప్రాణాశ్చ రాజ్యం చ భావాభావౌ సుఖాసుఖే॥35॥

ఏష ధాతా విధాతా చ సిద్ధిరత్ర ప్రతిష్ఠితా
యమాహ కృష్ణో దాశార్హః స నః సేనాపతిః క్షమః
బ్రవీతు వదతాం శ్రేష్ఠో నిశా సమతివర్తతే॥36॥

తతః సేనాపతిం కృత్వా కృష్ణస్య వశవర్తినం
రాత్రిశేషే వ్యతిక్రాంతే ప్రయాస్యామో రణాజిరం
అధివాసితశస్త్రాశ్చ కృతకౌతుకమంగలాః॥37॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మరాజస్య ధీమతః
అబ్రవీత్పుండరీకాక్షో ధనంజయమవేక్ష్య హ॥38॥

మమాప్యేతే మహారాజ భవద్భిర్య ఉదాహృతాః
నేతారస్తవ సేనాయాః శూరా విక్రాంతయోధినః
సర్వ ఏతే సమర్థా హి తవ శత్రూన్ప్రమర్దితుం॥39॥

ఇంద్రస్యాపి భయం హ్యేతే జనయేయుర్మహాహవే
కిం పునర్ధార్తరాష్ట్రాణాం లుబ్ధానాం పాపచేతసాం॥40॥

మయాపి హి మహాబాహో త్వత్ప్రియార్థమరిందమ
కృతో యత్నో మహాంస్తత్ర శమః స్యాదితి భారత
ధర్మస్య గతమానృణ్యం న స్మ వాచ్యా వివక్షతాం॥41॥

కృతార్థం మన్యతే బాలః సోఽఽత్మానమవిచక్షణః
ధార్తరాష్ట్రో బలస్థం చ మన్యతేఽఽత్మానమాతురః॥42॥

యుజ్యతాం వాహినీ సాధు వధసాధ్యా హి తే మతాః
న ధార్తరాష్ట్రాః శక్ష్యంతి స్థాతుం దృష్ట్వా ధనంజయం॥43॥

భీమసేనం చ సంక్రుద్ధం యమౌ చాపి యమోపమౌ
యుయుధానద్వితీయం చ ధృష్టద్యుమ్నమమర్షణం॥44॥

అభిమన్యుం ద్రౌపదేయాన్విరాటద్రుపదావపి
అక్షౌహిణీపతీంశ్చాన్యాన్నరేంద్రాందృఢవిక్రమాన్॥45॥

సారవద్బలమస్మాకం దుష్ప్రధర్షం దురాసదం
ధార్తరాష్ట్రబలం సంఖ్యే వధిష్యతి న సంశయః॥46॥

ఏవముక్తే తు కృష్ణేన సంప్రహృష్యన్నరోత్తమాః
తేషాం ప్రహృష్టమనసాం నాదః సమభవన్మహాన్॥47॥

యోగ ఇత్యథ సైన్యానాం త్వరతాం సంప్రధావతాం
హయవారణశబ్దశ్చ నేమిఘోషశ్చ సర్వశః
శంఖదుందుభినిర్ఘోషస్తుములః సర్వతోఽభవత్॥48॥

ప్రయాస్యతాం పాండవానాం ససైన్యానాం సమంతతః
గంగేవ పూర్ణా దుర్ధర్షా సమదృశ్యత వాహినీ॥49॥

అగ్రానీకే భీమసేనో మాద్రీపుత్రౌ చ దంశితౌ
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
ప్రభద్రకాశ్చ పాంచాలా భీమసేనముఖా యయుః॥50॥

తతః శబ్దః సమభవత్సముద్రస్యేవ పర్వణి
హృష్టానాం సంప్రయాతానాం ఘోషో దివమివాస్పృశత్॥51॥

ప్రహృష్టా దంశితా యోధాః పరానీకవిదారణాః
తేషాం మధ్యే యయౌ రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥52॥

శకటాపణవేశాశ్చ యానయుగ్యం చ సర్వశః
కోశయంత్రాయుధం చైవ యే చ వైద్యాశ్చికిత్సకాః॥53॥

ఫల్గు యచ్చ బలం కించిత్తథైవ కృశదుర్బలం
తత్సంగృహ్య యయౌ రాజా యే చాపి పరిచారకాః॥54॥

ఉపప్లవ్యే తు పాంచాలీ ద్రౌపదీ సత్యవాదినీ
సహ స్త్రీభిర్నివవృతే దాసీదాససమావృతా॥55॥

కృత్వా మూలప్రతీకారాన్గుల్మైః స్థావరజంగమైః
స్కంధావారేణ మహతా ప్రయయుః పాండునందనాః॥56॥

దదతో గాం హిరణ్యం చ బ్రాహ్మణైరభిసంవృతాః
స్తూయమానా యయూ రాజన్రథైర్మణివిభూషితైః॥57॥

కేకయా ధృష్టకేతుశ్చ పుత్రః కాశ్యస్య చాభిభూః
శ్రేణిమాన్వసుదానశ్చ శిఖండీ చాపరాజితః॥58॥

హృష్టాస్తుష్టాః కవచినః సశస్త్రాః సమలంకృతాః
రాజానమన్వయుః సర్వే పరివార్య యుధిష్ఠిరం॥59॥

జఘనార్ధే విరాటశ్చ యజ్ఞసేనశ్చ సోమకిః
సుధర్మా కుంతిభోజశ్చ ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజాః॥60॥

రథాయుతాని చత్వారి హయాః పంచగుణాస్తతః
పత్తిసైన్యం దశగుణం సాదినామయుతాని షట్॥61॥

అనాధృష్టిశ్చేకితానశ్చేదిరాజోఽథ సాత్యకిః
పరివార్య యయుః సర్వే వాసుదేవధనంజయౌ॥62॥

ఆసాద్య తు కురుక్షేత్రం వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
పాండవాః సమదృశ్యంత నర్దంతో వృషభా ఇవ॥63॥

తేఽవగాహ్య కురుక్షేత్రం శంఖాందధ్మురరిందమాః
తథైవ దధ్మతుః శంఖౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥64॥

పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
నిశమ్య సర్వసైన్యాని సమహృష్యంత సర్వశః॥65॥

శంఖదుందుభిసంసృష్టః సింహనాదస్తరస్వినాం
పృథివీం చాంతరిక్షం చ సాగరాంశ్చాన్వనాదయత్॥66॥

తతో దేశే సమే స్నిగ్ధే ప్రభూతయవసేంధనే
నివేశయామాస తదా సేనాం రాజా యుధిష్ఠిరః॥67॥

పరిహృత్య శ్మశానాని దేవతాయతనాని చ
ఆశ్రమాంశ్చ మహర్షీణాం తీర్థాన్యాయతనాని చ॥68॥

మధురానూషరే దేశే శివే పుణ్యే మహీపతిః
నివేశం కారయామాస కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥69॥

తతశ్చ పునరుత్థాయ సుఖీ విశ్రాంతవాహనః
ప్రయయౌ పృథివీపాలైర్వృతః శతసహస్రశః॥70॥

విద్రావ్య శతశో గుల్మాంధార్తరాష్ట్రస్య సైనికాన్
పర్యక్రామత్సమంతాచ్చ పార్థేన సహ కేశవః॥71॥

శిబిరం మాపయామాస ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
సాత్యకిశ్చ రథోదారో యుయుధానః ప్రతాపవాన్॥72॥

ఆసాద్య సరితం పుణ్యాం కురుక్షేత్రే హిరణ్వతీం
సూపతీర్థాం శుచిజలాం శర్కరాపంకవర్జితాం॥73॥

ఖానయామాస పరిఖాం కేశవస్తత్ర భారత
గుప్త్యర్థమపి చాదిశ్య బలం తత్ర న్యవేశయత్॥74॥

విధిర్యః శిబిరస్యాసీత్పాండవానాం మహాత్మనాం
తద్విధాని నరేంద్రాణాం కారయామాస కేశవః॥75॥

ప్రభూతజలకాష్ఠాని దురాధర్షతరాణి చ
భక్ష్యభోజ్యోపపన్నాని శతశోఽథ సహస్రశః॥76॥

శిబిరాణి మహార్హాణి రాజ్ఞాం తత్ర పృథక్పృథక్
విమానానీవ రాజేంద్ర నివిష్టాని మహీతలే॥77॥

తత్రాసఞ్శిల్పినః ప్రాజ్ఞాః శతశో దత్తవేతనాః
సర్వోపకరణైర్యుక్తా వైద్యాశ్చ సువిశారదాః॥78॥

జ్యాధనుర్వర్మశస్త్రాణాం తథైవ మధుసర్పిషోః
ససర్జరసపాంసూనాం రాశయః పర్వతోపమాః॥79॥

బహూదకం సుయవసం తుషాంగారసమన్వితం
శిబిరే శిబిరే రాజా సంచకార యుధిష్ఠిరః॥80॥

మహాయంత్రాణి నారాచాస్తోమరర్ష్టి పరశ్వధాః
ధనూంషి కవచాదీని హృద్యభూవన్నృణాం తదా॥81॥

గజాః కంకటసంనాహా లోహవర్మోత్తరచ్ఛదాః
అదృశ్యంస్తత్ర గిర్యాభాః సహస్రశతయోధినః||82||

నివిష్టాన్పాండవాంస్తత్ర జ్ఞాత్వా మిత్రాణి భారత
అభిసస్రుర్యథోద్దేశం సబలాః సహవాహనాః||83||

చరితబ్రహ్మచర్యాస్తే సోమపా భూరిదక్షిణాః
జయాయ పాండుపుత్రాణాం సమాజగ్ముర్మహీక్షితః||84||

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

యుధిష్ఠిరం సహానీకముపయాంతం యుయుత్సయా
సంనివిష్టం కురుక్షేత్రే వాసుదేవేన పాలితం||1||

విరాటద్రుపదాభ్యాం చ సపుత్రాభ్యాం సమన్వితం
కేకయైర్వృష్ణిభిశ్చైవ పార్థివైః శతశో వృతం||2||

మహేంద్రమివ చాదిత్యైరభిగుప్తం మహారథైః
శ్రుత్వా దుర్యోధనో రాజా కిం కార్యం ప్రత్యపద్యత||3||

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ తపోధన
సంభ్రమే తుములే తస్మిన్యదాసీత్కురుజాంగలే||4||

వ్యథయేయుర్హి దేవానాం సేనామపి సమాగమే
పాండవా వాసుదేవశ్చ విరాటద్రుపదౌ తథా||5||

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పాంచాల్యః శిఖండీ చ మహారథః
యుయుధానశ్చ విక్రాంతో దేవైరపి దురాసదః||6||

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ తపోధన
కురూణాం పాండవానాం చ యద్యదాసీద్విచేష్టితం||7||

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రతియాతే తు దాశార్హే రాజా దుర్యోధనస్తదా
కర్ణం దుఃశాసనం చైవ శకునిం చాబ్రవీదిదం||8||

అకృతేనైవ కార్యేణ గతః పార్థానధోక్షజః
స ఏనాన్మన్యునావిష్టో ధ్రువం వక్ష్యత్యసంశయం||9||

ఇష్టో హి వాసుదేవస్య పాండవైర్మమ విగ్రహః
భీమసేనార్జునౌ చైవ దాశార్హస్య మతే స్థితౌ||10||

అజాతశత్రురప్యద్య భీమార్జునవశానుగః
నికృతశ్చ మయా పూర్వం సహ సర్వైః సహోదరైః||11||

విరాటద్రుపదౌ చైవ కృతవైరౌ మయా సహ
తౌ చ సేనాప్రణేతారౌ వాసుదేవవశానుగౌ||12||

భవితా విగ్రహః సోఽయం తుములో లోమహర్షణః
తస్మాత్సాంగ్రామికం సర్వం కారయధ్వమతంద్రితాః||13||

శిబిరాణి కురుక్షేత్రే క్రియంతాం వసుధాధిపాః
సుపర్యాప్తావకాశాని దురాదేయాని శత్రుభిః||14||

ఆసన్నజలకాష్ఠాని శతశోఽథ సహస్రశః
అచ్ఛేద్యాహారమార్గాణి రత్నోచ్చయచితాని చ
వివిధాయుధపూర్ణాని పతాకాధ్వజవంతి చ||15||

సమాశ్చ తేషాం పంథానః క్రియంతాం నగరాద్బహిః
ప్రయాణం ఘుష్యతామద్య శ్వోభూత ఇతి మాచిరం||16||

తే తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ శ్వోభూతే చక్రిరే తథా
హృష్టరూపా మహాత్మానో వినాశాయ మహీక్షితాం||17||

తతస్తే పార్థివాః సర్వే తచ్ఛ్రుత్వా రాజశాసనం
ఆసనేభ్యో మహార్హేభ్య ఉదతిష్ఠన్నమర్షితాః||18||

బాహూన్పరిఘసంకాశాన్సంస్పృశంతః శనైః శనైః
కాంచనాంగదదీప్తాంశ్చ చందనాగరుభూషితాన్||19||

ఉష్ణీషాణి నియచ్ఛంతః పుండరీకనిభైః కరైః
అంతరీయోత్తరీయాణి భూషణాని చ సర్వశః||20||

తే రథాన్రథినః శ్రేష్ఠా హయాంశ్చ హయకోవిదాః
సజ్జయంతి స్మ నాగాంశ్చ నాగశిక్షాసు నిష్ఠితాః||21||

అథ వర్మాణి చిత్రాణి కాంచనాని బహూని చ
వివిధాని చ శస్త్రాణి చక్రుః సజ్జాని సర్వశః||22||

పదాతయశ్చ పురుషాః శస్త్రాణి వివిధాని చ
ఉపజహ్రుః శరీరేషు హేమచిత్రాణ్యనేకశః||23||

తదుత్సవ ఇవోదగ్రం సంప్రహృష్టనరావృతం
నగరం ధార్తరాష్ట్రస్య భారతాసీత్సమాకులం||24||

జనౌఘసలిలావర్తో రథనాగాశ్వమీనవాన్
శంఖదుందుభినిర్ఘోషః కోశసంచయరత్నవాన్||25||

చిత్రాభరణవర్మోర్మిః శస్త్రనిర్మలఫేనవాన్
ప్రాసాదమాలాద్రివృతో రథ్యాపణమహాహ్రదః||26||

యోధచంద్రోదయోద్భూతః కురురాజమహార్ణవః
అదృశ్యత తదా రాజంశ్చంద్రోదయ ఇవార్ణవః||27||

—♦ అధ్యాయము 151 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వాసుదేవస్య తద్వాక్యమనుస్మృత్య యుధిష్ఠిరః
పునః పప్రచ్ఛ వార్ష్ణేయం కథం మందోఽబ్రవీదిదం॥1॥

అస్మిన్నభ్యాగతే కాలే కిం చ నః క్షమమచ్యుత
కథం చ వర్తమానా వై స్వధర్మాన్న చ్యవేమహి॥2॥

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేః సౌబలస్య చ
వాసుదేవ మతజ్ఞోఽసి మమ సభ్రాతృకస్య చ॥3॥

విదురస్యాపి తే వాక్యం శ్రుతం భీష్మస్య చోభయోః
కుంత్యాశ్చ విపులప్రజ్ఞ ప్రజ్ఞా కార్త్స్న్యేన తే శ్రుతా॥4॥

సర్వమేతదతిక్రమ్య విచార్య చ పునః పునః
యన్నః క్షమం మహాబాహో తద్బ్రవీహ్యవిచారయన్॥5॥

శ్రుత్వైతద్ధర్మరాజస్య ధర్మార్థసహితం వచః
మేఘదుందుభినిర్ఘోషః కృష్ణో వచనమబ్రవీత్॥6॥

ఉక్తవానస్మి యద్వాక్యం ధర్మార్థసహితం హితం
న తు తన్నికృతిప్రజ్ఞే కౌరవ్యే ప్రతితిష్ఠతి॥7॥

న చ భీష్మస్య దుర్మేధాః శృణోతి విదురస్య వా
మమ వా భాషితం కించిత్సర్వమేవాతివర్తతే॥8॥

న స కామయతే ధర్మం న స కామయతే యశః
జితం స మన్యతే సర్వం దురాత్మా కర్ణమాశ్రితః॥9॥

బంధమాజ్ఞాపయామాస మమ చాపి సుయోధనః
న చ తం లబ్ధవాన్కామం దురాత్మా శాసనాతిగః॥10॥

న చ భీష్మో న చ ద్రోణో యుక్తం తత్రాహతుర్వచః
సర్వే తమనువర్తంతే ఋతే విదురమచ్యుత॥11॥

శకునిః సౌబలశ్చైవ కర్ణదుఃశాసనావపి
త్వయ్యయుక్తాన్యభాషంత మూఢా మూఢమమర్షణం॥12॥

కిం చ తేన మయోక్తేన యాన్యభాషంత కౌరవాః
సంక్షేపేణ దురాత్మాసౌ న యుక్తం త్వయి వర్తతే॥13॥

న పార్థివేషు సర్వేషు య ఇమే తవ సైనికాః
యత్పాపం యన్న కల్యాణం సర్వం తస్మిన్ప్రతిష్ఠితం॥14॥

న చాపి వయమత్యర్థం పరిత్యాగేన కర్హిచిత్
కౌరవైః శమమిచ్ఛామస్తత్ర యుద్ధమనంతరం॥15॥

తచ్ఛ్రుత్వా పార్థివాః సర్వే వాసుదేవస్య భాషితం
అబ్రువంతో ముఖం రాజ్ఞః సముదైక్షంత భారత॥16॥

యుధిష్ఠిరస్త్వభిప్రాయముపలభ్య మహీక్షితాం
యోగమాజ్ఞాపయామాస భీమార్జునయమైః సహ॥17॥

తతః కిలకిలాభూతమనీకం పాండవస్య హ
ఆజ్ఞాపితే తదా యోగే సమహృష్యంత సైనికాః॥18॥

అవధ్యానాం వధం పశ్యంధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
నిష్టనన్భీమసేనం చ విజయం చేదమబ్రవీత్॥19॥

యదర్థం వనవాసశ్చ ప్రాప్తం దుఃఖం చ యన్మయా
సోఽయమస్మానుపైత్యేవ పరోఽనర్థః ప్రయత్నతః॥20॥

యస్మిన్యత్నః కృతోఽస్మాభిః స నో హీనః ప్రయత్నతః
అకృతే తు ప్రయత్నేఽస్మానుపావృత్తః కలిర్మహాన్॥21॥

కథం హ్యవధ్యైః సంగ్రామః కార్యః సహ భవిష్యతి
కథం హత్వా గురూన్వృద్ధాన్విజయో నో భవిష్యతి॥22॥

తచ్ఛ్రుత్వా ధర్మరాజస్య సవ్యసాచీ పరంతపః
యదుక్తం వాసుదేవేన శ్రావయామాస తద్వచః॥23॥

ఉక్తవాందేవకీపుత్రః కుంత్యాశ్చ విదురస్య చ
వచనం తత్త్వయా రాజన్నిఖిలేనావధారితం॥24॥

న చ తౌ వక్ష్యతోఽధర్మమితి మే నైష్ఠికీ మతిః
న చాపి యుక్తం కౌంతేయ నివర్తితుమయుధ్యతః॥25॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవోఽపి సవ్యసాచివచస్తదా
స్మయమానోఽబ్రవీత్పార్థమేవమేతదితి బ్రువన్॥26॥

తతస్తే ధృతసంకల్పా యుద్ధాయ సహసైనికాః
పాండవేయా మహారాజ తాం రాత్రిం సుఖమావసన్॥27॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వ్యుషితాయాం రజన్యాం తు రాజా దుర్యోధనస్తతః
వ్యభజత్తాన్యనీకాని దశ చైకం చ భారత॥1॥

నరహస్తిరథాశ్వానాం సారం మధ్యం చ ఫల్గు చ
సర్వేష్వేతేష్వనీకేషు సందిదేశ మహీపతిః॥2॥

సానుకర్షాః సతూణీరాః సవరూథాః సతోమరాః
సోపాసంగాః సశక్తీకాః సనిషంగాః సపోథికాః॥3॥

సధ్వజాః సపతాకాశ్చ సశరాసనతోమరాః
రజ్జుభిశ్చ విచిత్రాభిః సపాశాః సపరిస్తరాః॥4॥

సకచగ్రహవిక్షేపాః సతైలగుడవాలుకాః
సాశీవిషఘటాః సర్వే ససర్జరసపాంసవః॥5॥

సఘంటాఫలకాః సర్వే వాసీవృక్షాదనాన్వితాః
వ్యాఘ్రచర్మపరీవారా వృతాశ్చ ద్వీపిచర్మభిః॥6॥

సవస్తయః సశృంగాశ్చ సప్రాసవివిధాయుధాః
సకుఠారాః సకుద్దాలాః సతైలక్షౌమసర్పిషః॥7॥

చిత్రానీకాః సువపుషో జ్వలితా ఇవ పావకాః
తథా కవచినః శూరాః శస్త్రేషు కృతనిశ్రమాః॥8॥

కులీనా హయయోనిజ్ఞాః సారథ్యే వినివేశితాః
బద్ధారిష్టా బద్ధకక్ష్యా బద్ధధ్వజపతాకినః॥9॥

చతుర్యుజో రథాః సర్వే సర్వే శస్త్రసమాయుతాః
సంహృష్టవాహనాః సర్వే సర్వే శతశరాసనాః॥10॥

ధుర్యయోర్హయయోరేకస్తథాన్యౌ పార్ష్ణిసారథీ
తౌ చాపి రథినాం శ్రేష్ఠౌ రథీ చ హయవిత్తథా॥11॥

నగరాణీవ గుప్తాని దురాదేయాని శత్రుభిః
ఆసన్రథసహస్రాణి హేమమాలీని సర్వశః॥12॥

యథా రథాస్తథా నాగా బద్ధకక్ష్యాః స్వలంకృతాః
బభూవుః సప్త పురుషా రత్నవంత ఇవాద్రయః॥13॥

ద్వావంకుశధరౌ తేషు ద్వావుత్తమధనుర్ధరౌ
ద్వౌ వరాసిధరౌ రాజన్నేకః శక్తిపతాకధృక్॥14॥

గజైర్మత్తైః సమాకీర్ణం సవర్మాయుధకోశకైః
తద్బభూవ బలం రాజన్కౌరవ్యస్య సహస్రశః॥15॥

విచిత్రకవచాముక్తైః సపతాకైః స్వలంకృతైః
సాదిభిశ్చోపసంపన్నా ఆసన్నయుతశో హయాః॥16॥

సుసంగ్రాహాః సుసంతోషా హేమభాండపరిచ్ఛదాః
అనేకశతసాహస్రాస్తే చ సాదివశే స్థితాః॥17॥

నానారూపవికారాశ్చ నానాకవచశస్త్రిణః
పదాతినో నరాస్తత్ర బభూవుర్హేమమాలినః॥18॥

రథస్యాసందశ గజా గజస్య దశ వాజినః
నరా దశ హయస్యాసన్పాదరక్షాః సమంతతః॥19॥

రథస్య నాగాః పంచాశన్నాగస్యాసఞ్శతం హయాః
హయస్య పురుషాః సప్త భిన్నసంధానకారిణః॥20॥

సేనా పంచశతం నాగా రథాస్తావంత ఏవ చ
దశసేనా చ పృతనా పృతనా దశవాహినీ॥21॥

వాహినీ పృతనా సేనా ధ్వజినీ సాదినీ చమూః
అక్షౌహిణీతి పర్యాయైర్నిరుక్తాథ వరూథినీ
ఏవం వ్యూఢాన్యనీకాని కౌరవేయేణ ధీమతా॥22॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ సంఖ్యాతాః సప్త చైవ హ
అక్షౌహిణ్యస్తు సప్తైవ పాండవానామభూద్బలం
అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ కౌరవాణామభూద్బలం॥23॥

నరాణాం పంచపంచాశదేషా పత్తిర్విధీయతే
సేనాముఖం చ తిస్రస్తా గుల్మ ఇత్యభిసంజ్ఞితః॥24॥

దశ గుల్మా గణస్త్వాసీద్గణాస్త్వయుతశోఽభవన్
దుర్యోధనస్య సేనాసు యోత్స్యమానాః ప్రహారిణః॥25॥

తత్ర దుర్యోధనో రాజా శూరాన్బుద్ధిమతో నరాన్
ప్రసమీక్ష్య మహాబాహుశ్చక్రే సేనాపతీంస్తదా॥26॥

పృథగక్షౌహిణీనాం చ ప్రణేతౄన్నరసత్తమాన్
విధిపూర్వం సమానీయ పార్థివానభ్యషేచయత్॥27॥

కృపం ద్రోణం చ శల్యం చ సైంధవం చ మహారథం
సుదక్షిణం చ కాంబోజం కృతవర్మాణమేవ చ॥28॥

ద్రోణపుత్రం చ కర్ణం చ భూరిశ్రవసమేవ చ
శకునిం సౌబలం చైవ బాహ్లీకం చ మహారథం॥29॥

దివసే దివసే తేషాం ప్రతివేలం చ భారత
చక్రే స వివిధాః సంజ్ఞాః ప్రత్యక్షం చ పునః పునః॥30॥

తథా వినియతాః సర్వే యే చ తేషాం పదానుగాః
బభూవుః సైనికా రాజన్రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షవః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః శాంతనవం భీష్మం ప్రాంజలిర్ధృతరాష్ట్రజః
సహ సర్వైర్మహీపాలైరిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

ఋతే సేనాప్రణేతారం పృతనా సుమహత్యపి
దీర్యతే యుద్ధమాసాద్య పిపీలికపుటం యథా॥2॥

న హి జాతు ద్వయోర్బుద్ధిః సమా భవతి కర్హిచిత్
శౌర్యం చ నామ నేతౄణాం స్పర్ధతే చ పరస్పరం॥3॥

శ్రూయతే చ మహాప్రాజ్ఞ హైహయానమితౌజసః
అభ్యయుర్బ్రాహ్మణాః సర్వే సముచ్ఛ్రితకుశధ్వజాః॥4॥

తానన్వయుస్తదా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ పితామహ
ఏకతస్తు త్రయో వర్ణా ఏకతః క్షత్రియర్షభాః॥5॥

తే స్మ యుద్ధేష్వభజ్యంత త్రయో వర్ణాః పునః పునః
క్షత్రియాస్తు జయంత్యేవ బహులం చైకతో బలం॥6॥

తతస్తే క్షత్రియానేవ పప్రచ్ఛుర్ద్విజసత్తమాః
తేభ్యః శశంసుర్ధర్మజ్ఞా యాథాతథ్యం పితామహ॥7॥

వయమేకస్య శృణుమో మహాబుద్ధిమతో రణే
భవంతస్తు పృథక్సర్వే స్వబుద్ధివశవర్తినః॥8॥

తతస్తే బ్రాహ్మణాశ్చక్రురేకం సేనాపతిం ద్విజం
నయేషు కుశలం శూరమజయన్క్షత్రియాంస్తతః॥9॥

ఏవం యే కుశలం శూరం హితే స్థితమకల్మషం
సేనాపతిం ప్రకుర్వంతి తే జయంతి రణే రిపూన్॥10॥

భవానుశనసా తుల్యో హితైషీ చ సదా మమ
అసంహార్యః స్థితో ధర్మే స నః సేనాపతిర్భవ॥11॥

రశ్మీవతామివాదిత్యో వీరుధామివ చంద్రమాః
కుబేర ఇవ యక్షాణాం మరుతామివ వాసవః॥12॥

పర్వతానాం యథా మేరుః సుపర్ణః పతతామివ
కుమార ఇవ భూతానాం వసూనామివ హవ్యవాట్॥13॥

భవతా హి వయం గుప్తాః శక్రేణేవ దివౌకసః
అనాధృష్యా భవిష్యామస్త్రిదశానామపి ధ్రువం॥14॥

ప్రయాతు నో భవానగ్రే దేవానామివ పావకిః
వయం త్వామనుయాస్యామః సౌరభేయా ఇవర్షభం॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
యథైవ హి భవంతో మే తథైవ మమ పాండవాః॥16॥

అపి చైవ మయా శ్రేయో వాచ్యం తేషాం నరాధిప
యోద్ధవ్యం తు తవార్థాయ యథా స సమయః కృతః||17||

న తు పశ్యామి యోద్ధారమాత్మనః సదృశం భువి
ఋతే తస్మాన్నరవ్యాఘ్రాత్కుంతీపుత్రాద్ధనంజయాత్||18||

స హి వేద మహాబాహుర్దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వశః
న తు మాం వివృతో యుద్ధే జాతు యుధ్యేత పాండవః||19||

అహం స చ క్షణేనైవ నిర్మనుష్యమిదం జగత్
కుర్యాం శస్త్రబలేనైవ ససురాసురరాక్షసం||20||

న త్వేవోత్సాదనీయా మే పాండోః పుత్రా నరాధిప
తస్మాద్యోధాన్హనిష్యామి ప్రయోగేణాయుతం సదా||21||

ఏవమేషాం కరిష్యామి నిధనం కురునందన
న చేత్తే మాం హనిష్యంతి పూర్వమేవ సమాగమే||22||

సేనాపతిస్త్వహం రాజన్సమయేనాపరేణ తే
భవిష్యామి యథాకామం తన్మే శ్రోతుమిహార్హసి||23||

కర్ణో వా యుధ్యతాం పూర్వమహం వా పృథివీపతే
స్పర్ధతే హి సదాత్యర్థం సూతపుత్రో మయా రణే||24||

కర్ణ ఉవాచ

నాహం జీవతి గాంగేయే యోత్స్యే రాజన్కథంచన
హతే భీష్మే తు యోత్స్యామి సహ గాండీవధన్వనా||25||

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సేనాపతిం చక్రే విధివద్భూరిదక్షిణం
ధృతరాష్ట్రాత్మజో భీష్మం సోఽభిషిక్తో వ్యరోచత||26||

తతో భేరీశ్చ శంఖాంశ్చ శతశశ్చైవ పుష్కరాన్
వాదయామాసురవ్యగ్రాః పురుషా రాజశాసనాత్||27||

సింహనాదాశ్చ వివిధా వాహనానాం చ నిస్వనాః
ప్రాదురాసన్ననభ్రే చ వర్షం రుధిరకర్దమం||28||

నిర్ఘాతాః పృథివీకంపా గజబృంహితనిస్వనాః
ఆసంశ్చ సర్వయోధానాం పాతయంతో మనాంస్యుత||29||

వాచశ్చాప్యశరీరిణ్యో దివశ్చోల్కాః ప్రపేదిరే
శివాశ్చ భయవేదిన్యో నేదుర్దీప్తస్వరా భృశం||30||

సేనాపత్యే యదా రాజా గాంగేయమభిషిక్తవాన్
తదైతాన్యుగ్రరూపాణి అభవఞ్శతశో నృప||31||

తతః సేనాపతిం కృత్వా భీష్మం పరబలార్దనం
వాచయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాన్నిష్కైర్గోభిశ్చ భూరిశః||32||

వర్ధమానో జయాశీర్భిర్నిర్యయౌ సైనికైర్వృతః
ఆపగేయం పురస్కృత్య భ్రాతృభిః సహితస్తదా
స్కంధావారేణ మహతా కురుక్షేత్రం జగామ హ||33||

పరిక్రమ్య కురుక్షేత్రం కర్ణేన సహ కౌరవః
శిబిరం మాపయామాస సమే దేశే నరాధిపః||34||

మధురానూషరే దేశే ప్రభూతయవసేంధనే
యథైవ హాస్తినపురం తద్వచ్ఛిబిరమాబభౌ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఆపగేయం మహాత్మానం భీష్మం శస్త్రభృతాం వరం
పితామహం భారతానాం ధ్వజం సర్వమహీక్షితాం॥1॥

బృహస్పతిసమం బుద్ధ్యా క్షమయా పృథివీసమం
సముద్రమివ గాంభీర్యే హిమవంతమివ స్థిరం॥2॥

ప్రజాపతిమివౌదార్యే తేజసా భాస్కరోపమం
మహేంద్రమివ శత్రూణాం ధ్వంసనం శరవృష్టిభిః॥3॥

రణయజ్ఞే ప్రతిభయే స్వాభీలే లోమహర్షణే
దీక్షితం చిరరాత్రాయ శ్రుత్వా రాజా యుధిష్ఠిరః॥4॥

కిమబ్రవీన్మహాబాహుః సర్వధర్మవిశారదః
భీమసేనార్జునౌ వాపి కృష్ణో వా ప్రత్యపద్యత॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆపద్ధర్మార్థకుశలో మహాబుద్ధిర్యుధిష్ఠిరః
సర్వాన్భ్రాతౄన్సమానీయ వాసుదేవం చ సాత్వతం
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠః సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥6॥

పర్యాక్రామత సైన్యాని యత్తాస్తిష్ఠత దంశితాః
పితామహేన వో యుద్ధం పూర్వమేవ భవిష్యతి
తస్మాత్సప్తసు సేనాసు ప్రణేతౄన్మమ పశ్యత॥7॥

వాసుదేవ ఉవాచ

యథార్హతి భవాన్వక్తుమస్మిన్కాల ఉపస్థితే
తథేదమర్థవద్వాక్యముక్తం తే భరతర్షభ॥8॥

రోచతే మే మహాబాహో క్రియతాం యదనంతరం
నాయకాస్తవ సేనాయామభిషిచ్యంతు సప్త వై॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ద్రుపదమానాయ్య విరాటం శినిపుంగవం
ధృష్టద్యుమ్నం చ పాంచాల్యం ధృష్టకేతుం చ పార్థివం
శిఖండినం చ పాంచాల్యం సహదేవం చ మాగధం॥10॥

ఏతాన్సప్త మహేష్వాసాన్వీరాన్యుద్ధాభినందినః
సేనాప్రణేతౄన్విధివదభ్యషించద్యుధిష్ఠిరః॥11॥

సర్వసేనాపతిం చాత్ర ధృష్టద్యుమ్నముపాదిశత్
ద్రోణాంతహేతోరుత్పన్నో య ఇద్ధాజ్జాతవేదసః॥12॥

సర్వేషామేవ తేషాం తు సమస్తానాం మహాత్మనాం
సేనాపతిపతిం చక్రే గుడాకేశం ధనంజయం॥13॥

అర్జునస్యాపి నేతా చ సంయంతా చైవ వాజినాం
సంకర్షణానుజః శ్రీమాన్మహాబుద్ధిర్జనార్దనః॥14॥

తద్దృష్ట్వోపస్థితం యుద్ధం సమాసన్నం మహాత్యయం
ప్రావిశద్భవనం రాజ్ఞః పాండవస్య హలాయుధః॥15॥

సహాక్రూరప్రభృతిభిర్గదసాంబోల్ముకాదిభిః
రౌక్మిణేయాహుకసుతైశ్చారుదేష్ణపురోగమైః॥16॥

వృష్ణిముఖ్యైరభిగతైర్వ్యాఘ్రైరివ బలోత్కటైః
అభిగుప్తో మహాబాహుర్మరుద్భిరివ వాసవః॥17॥

నీలకౌశేయవసనః కైలాసశిఖరోపమః
సింహఖేలగతిః శ్రీమాన్మదరక్తాంతలోచనః॥18॥

తం దృష్ట్వా ధర్మరాజశ్చ కేశవశ్చ మహాద్యుతిః
ఉదతిష్ఠత్తదా పార్థో భీమకర్మా వృకోదరః॥19॥

గాండీవధన్వా యే చాన్యే రాజానస్తత్ర కేచన
పూజయాం చక్రురభ్యేత్య తే స్మ సర్వే హలాయుధం॥20॥

తతస్తం పాండవో రాజా కరే పస్పర్శ పాణినా
వాసుదేవపురోగాస్తు సర్వ ఏవాభ్యవాదయన్॥21॥

విరాటద్రుపదౌ వృద్ధావభివాద్య హలాయుధః
యుధిష్ఠిరేణ సహిత ఉపావిశదరిందమః॥22॥

తతస్తేషూపవిష్టేషు పార్థివేషు సమంతతః
వాసుదేవమభిప్రేక్ష్య రౌహిణేయోఽభ్యభాషత॥23॥

భవితాయం మహారౌద్రో దారుణః పురుషక్షయః
దిష్టమేతద్ధ్రువం మన్యే న శక్యమతివర్తితుం॥24॥

అస్మాద్యుద్ధాత్సముత్తీర్ణానపి వః ససుహృజ్జనాన్
అరోగానక్షతైర్దేహైః పశ్యేయమితి మే మతిః॥25॥

సమేతం పార్థివం క్షత్రం కాలపక్వమసంశయం
విమర్దః సుమహాన్భావీ మాంసశోణితకర్దమః॥26॥

ఉక్తో మయా వాసుదేవః పునః పునరుపహ్వరే
సంబంధిషు సమాం వృత్తిం వర్తస్వ మధుసూదన॥27॥

పాండవా హి యథాస్మాకం తథా దుర్యోధనో నృపః
తస్యాపి క్రియతాం యుక్త్యా సపర్యేతి పునః పునః॥28॥

తచ్చ మే నాకరోద్వాక్యం త్వదర్థే మధుసూదనః
నివిష్టః సర్వభావేన ధనంజయమవేక్ష్య చ॥29॥

ధ్రువో జయః పాండవానామితి మే నిశ్చితా మతిః
తథా హ్యభినివేశోఽయం వాసుదేవస్య భారత॥30॥

న చాహముత్సహే కృష్ణమృతే లోకముదీక్షితుం
తతోఽహమనువర్తామి కేశవస్య చికీర్షితం॥31॥

ఉభౌ శిష్యౌ హి మే వీరౌ గదాయుద్ధవిశారదౌ
తుల్యస్నేహోఽస్మ్యతో భీమే తథా దుర్యోధనే నృపే॥32॥

తస్మాద్యాస్యామి తీర్థాని సరస్వత్యా నిషేవితుం
న హి శక్ష్యామి కౌరవ్యాన్నశ్యమానానుపేక్షితుం॥33॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహురనుజ్ఞాతశ్చ పాండవైః
తీర్థయాత్రాం యయౌ రామో నివర్త్య మధుసూదనం॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భీష్మకస్య మహాత్మనః
హిరణ్యలోమ్నో నృపతేః సాక్షాదింద్రసఖస్య వై॥1॥

ఆహృతీనామధిపతేర్భోజస్యాతియశస్వినః
దాక్షిణాత్యపతేః పుత్రో దిక్షు రుక్మీతి విశ్రుతః॥2॥

యః కింపురుషసింహస్య గంధమాదనవాసినః
శిష్యః కృత్స్నం ధనుర్వేదం చతుష్పాదమవాప్తవాన్॥3॥

యో మాహేంద్రం ధనుర్లేభే తుల్యం గాండీవతేజసా
శార్ఙ్గేణ చ మహాబాహుః సంమితం దివ్యమక్షయం॥4॥

త్రీణ్యేవైతాని దివ్యాని ధనూంషి దివిచారిణాం
వారుణం గాండివం తత్ర మాహేంద్రం విజయం ధనుః॥5॥

శార్ఙ్గం తు వైష్ణవం ప్రాహుర్దివ్యం తేజోమయం ధనుః
ధారయామాస యత్కృష్ణః పరసేనాభయావహం॥6॥

గాండీవం పావకాల్లేభే ఖాండవే పాకశాసనిః
ద్రుమాద్రుక్మీ మహాతేజా విజయం ప్రత్యపద్యత॥7॥

సంఛిద్య మౌరవాన్పాశాన్నిహత్య మురమోజసా
నిర్జిత్య నరకం భౌమమాహృత్య మణికుండలే॥8॥

షోడశ స్త్రీసహస్రాణి రత్నాని వివిధాని చ
ప్రతిపేదే హృషీకేశః శార్ఙ్గం చ ధనురుత్తమం॥9॥

రుక్మీ తు విజయం లబ్ధ్వా ధనుర్మేఘసమస్వనం
విభీషయన్నివ జగత్పాండవానభ్యవర్తత॥10॥

నామృష్యత పురా యోఽసౌ స్వబాహుబలదర్పితః
రుక్మిణ్యా హరణం వీరో వాసుదేవేన ధీమతా॥11॥

కృత్వా ప్రతిజ్ఞాం నాహత్వా నివర్తిష్యామి కేశవం
తతోఽన్వధావద్వార్ష్ణేయం సర్వశస్త్రభృతాం వరం॥12॥

సేనయా చతురంగిణ్యా మహత్యా దూరపాతయా
విచిత్రాయుధవర్మిణ్యా గంగయేవ ప్రవృద్ధయా॥13॥

స సమాసాద్య వార్ష్ణేయం యోగానామీశ్వరం ప్రభుం
వ్యంసితో వ్రీడితో రాజన్నాజగామ స కుండినం॥14॥

యత్రైవ కృష్ణేన రణే నిర్జితః పరవీరహా
తత్ర భోజకటం నామ చక్రే నగరముత్తమం॥15॥

సైన్యేన మహతా తేన ప్రభూతగజవాజినా
పురం తద్భువి విఖ్యాతం నామ్నా భోజకటం నృప॥16॥

స భోజరాజః సైన్యేన మహతా పరివారితః
అక్షౌహిణ్యా మహావీర్యః పాండవాన్సముపాగమత్॥17॥

తతః స కవచీ ఖడ్గీ శరీ ధన్వీ తలీ రథీ
ధ్వజేనాదిత్యవర్ణేన ప్రవివేశ మహాచమూం॥18॥

విదితః పాండవేయానాం వాసుదేవప్రియేప్సయా
యుధిష్ఠిరస్తు తం రాజా ప్రత్యుద్గమ్యాభ్యపూజయత్॥19॥

స పూజితః పాండుసుతైర్యథాన్యాయం సుసత్కృతః
ప్రతిపూజ్య చ తాన్సర్వాన్విశ్రాంతః సహసైనికః
ఉవాచ మధ్యే వీరాణాం కుంతీపుత్రం ధనంజయం॥20॥

సహాయోఽస్మి స్థితో యుద్ధే యది భీతోఽసి పాండవ
కరిష్యామి రణే సాహ్యమసహ్యం తవ శత్రుభిః॥21॥

న హి మే విక్రమే తుల్యః పుమానస్తీహ కశ్చన
నిహత్య సమరే శత్రూంస్తవ దాస్యామి ఫల్గున॥22॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజస్య కేశవస్య చ సంనిధౌ
శృణ్వతాం పార్థివేంద్రాణామన్యేషాం చైవ సర్వశః॥23॥

వాసుదేవమభిప్రేక్ష్య ధర్మరాజం చ పాండవం
ఉవాచ ధీమాన్కౌంతేయః ప్రహస్య సఖిపూర్వకం॥24॥

యుధ్యమానస్య మే వీర గంధర్వైః సుమహాబలైః
సహాయో ఘోషయాత్రాయాం కస్తదాసీత్సఖా మమ॥25॥

తథా ప్రతిభయే తస్మిందేవదానవసంకులే
ఖాండవే యుధ్యమానస్య కః సహాయస్తదాభవత్॥26॥

నివాతకవచైర్యుద్ధే కాలకేయైశ్చ దానవైః
తత్ర మే యుధ్యమానస్య కః సహాయస్తదాభవత్॥27॥

తథా విరాటనగరే కురుభిః సహ సంగరే
యుధ్యతో బహుభిస్తాత కః సహాయోఽభవన్మమ॥28॥

ఉపజీవ్య రణే రుద్రం శక్రం వైశ్రవణం యమం
వరుణం పావకం చైవ కృపం ద్రోణం చ మాధవం॥29॥

ధారయన్గాండివం దివ్యం ధనుస్తేజోమయం దృఢం
అక్షయ్యశరసంయుక్తో దివ్యాస్త్రపరిబృంహితః॥30॥

కౌరవాణాం కులే జాతః పాండోః పుత్రో విశేషతః
ద్రోణం వ్యపదిశఞ్శిష్యో వాసుదేవసహాయవాన్॥31॥

కథమస్మద్విధో బ్రూయాద్భీతోఽస్మీత్యయశస్కరం
వచనం నరశార్దూల వజ్రాయుధమపి స్వయం॥32॥

నాస్మి భీతో మహాబాహో సహాయార్థశ్చ నాస్తి మే
యథాకామం యథాయోగం గచ్ఛ వాన్యత్ర తిష్ఠ వా॥33॥

వినివర్త్య తతో రుక్మీ సేనాం సాగరసంనిభాం
దుర్యోధనముపాగచ్ఛత్తథైవ భరతర్షభ॥34॥

తథైవ చాభిగమ్యైనమువాచ స నరాధిపః
ప్రత్యాఖ్యాతశ్చ తేనాపి స తదా శూరమానినా॥35॥

ద్వావేవ తు మహారాజ తస్మాద్యుద్ధాద్వ్యపేయతుః
రౌహిణేయశ్చ వార్ష్ణేయో రుక్మీ చ వసుధాధిపః॥36॥

గతే రామే తీర్థయాత్రాం భీష్మకస్య సుతే తథా
ఉపావిశన్పాండవేయా మంత్రాయ పునరేవ హి॥37॥

సమితిర్ధర్మరాజస్య సా పార్థివసమాకులా
శుశుభే తారకాచిత్రా ద్యౌశ్చంద్రేణేవ భారత॥38॥

—♦ అధ్యాయము 156 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

తథా వ్యూఢేష్వనీకేషు కురుక్షేత్రే ద్విజర్షభ
కిమకుర్వంత కురవః కాలేనాభిప్రచోదితాః||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా వ్యూఢేష్వనీకేషు యత్తేషు భరతర్షభ
ధృతరాష్ట్రో మహారాజ సంజయం వాక్యమబ్రవీత్||2||

ఏహి సంజయ మే సర్వమాచక్ష్వానవశేషతః
సేనానివేశే యద్వృత్తం కురుపాండవసేనయోః||3||

దిష్టమేవ పరం మన్యే పౌరుషం చాప్యనర్థకం
యదహం జానమానోఽపి యుద్ధదోషాన్క్షయోదయాన్||4||

తథాపి నికృతిప్రజ్ఞం పుత్రం దుర్ద్యూతదేవినం
న శక్నోమి నియంతుం వా కర్తుం వా హితమాత్మనః||5||

భవత్యేవ హి మే సూత బుద్ధిర్దోషానుదర్శినీ
దుర్యోధనం సమాసాద్య పునః సా పరివర్తతే||6||

ఏవం గతే వై యద్భావి తద్భవిష్యతి సంజయ
క్షత్రధర్మః కిల రణే తనుత్యాగోఽభిపూజితః||7||

సంజయ ఉవాచ

త్వద్యుక్తోఽయమనుప్రశ్నో మహారాజ యథార్హసి
న తు దుర్యోధనే దోషమిమమాసక్తుమర్హసి
శృణుష్వానవశేషేణ వదతో మమ పార్థివ||8||

య ఆత్మనో దుశ్చరితాదశుభం ప్రాప్నుయాన్నరః
ఏనసా న స దైవం వా కాలం వా గంతుమర్హతి||9||

మహారాజ మనుష్యేషు నింద్యం యః సర్వమాచరేత్
స వధ్యః సర్వలోకస్య నిందితాని సమాచరన్||10||

నికారా మనుజశ్రేష్ఠ పాండవైస్త్వత్ప్రతీక్షయా
అనుభూతాః సహామాత్యైర్నికృతైరధిదేవనే||11||

హయానాం చ గజానాం చ రాజ్ఞాం చామితతేజసాం
వైశసం సమరే వృత్తం యత్తన్మే శృణు సర్వశః||12||

స్థిరో భూత్వా మహారాజ సర్వలోకక్షయోదయం
యథాభూతం మహాయుద్ధే శ్రుత్వా మా విమనా భవ||13||

న హ్యేవ కర్తా పురుషః కర్మణోః శుభపాపయోః
అస్వతంత్రో హి పురుషః కార్యతే దారుయంత్రవత్||14||

కేచిదీశ్వరనిర్దిష్టాః కేచిదేవ యదృచ్ఛయా
పూర్వకర్మభిరప్యన్యే త్రైధమేతద్వికృష్యతే||15||

—♦ అధ్యాయము 157 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హిరణ్వత్యాం నివిష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు
దుర్యోధనో మహారాజ కర్ణేన సహ భారత॥1॥

సౌబలేన చ రాజేంద్ర తథా దుఃశాసనేన చ
ఆహూయోపహ్వరే రాజన్నులూకమిదమబ్రవీత్॥2॥

ఉలూక గచ్ఛ కైతవ్య పాండవాన్సహసోమకాన్
గత్వా మమ వచో బ్రూహి వాసుదేవస్య శృణ్వతః॥3॥

ఇదం తత్సమనుప్రాప్తం వర్షపూగాభిచింతితం
పాండవానాం కురూణాం చ యుద్ధం లోకభయంకరం॥4॥

యదేతత్కత్థనావాక్యం సంజయో మహదబ్రవీత్
మధ్యే కురూణాం కౌంతేయ తస్య కాలోఽయమాగతః
యథా వః సంప్రతిజ్ఞాతం తత్సర్వం క్రియతామితి॥5॥

అమర్షం రాజ్యహరణం వనవాసం చ పాండవ
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం సంస్మరన్పురుషో భవ॥6॥

యదర్థం క్షత్రియా సూతే గర్భం తదిదమాగతం
బలం వీర్యం చ శౌర్యం చ పరం చాప్యస్త్రలాఘవం
పౌరుషం దర్శయన్యుద్ధే కోపస్య కురు నిష్కృతిం॥7॥

పరిక్లిష్టస్య దీనస్య దీర్ఘకాలోషితస్య చ
న స్ఫుటేద్ధృదయం కస్య ఐశ్వర్యాద్భ్రంశితస్య చ॥8॥

కులే జాతస్య శూరస్య పరవిత్తేషు గృధ్యతః
ఆచ్ఛిన్నం రాజ్యమాక్రమ్య కోపం కస్య న దీపయేత్॥9॥

యత్తదుక్తం మహద్వాక్యం కర్మణా తద్విభావ్యతాం
అకర్మణా కత్థితేన సంతః కుపురుషం విదుః॥10॥

అమిత్రాణాం వశే స్థానం రాజ్యస్య చ పునర్భవః
ద్వావర్థౌ యుధ్యమానస్య తస్మాత్కురుత పౌరుషం॥11॥

అస్మాన్వా త్వం పరాజిత్య ప్రశాధి పృథివీమిమాం
అథ వా నిహతోఽస్మాభిర్వీరలోకం గమిష్యసి॥12॥

రాష్ట్రాత్ప్రవ్రాజనం క్లేశం వనవాసం చ పాండవ
కృష్ణాయాశ్చ పరిక్లేశం సంస్మరన్పురుషో భవ॥13॥

అప్రియాణాం చ వచనే ప్రవ్రజత్సు పునః పునః
అమర్షం దర్శయాద్య త్వమమర్షో హ్యేవ పౌరుషం॥14॥

క్రోధో బలం తథా వీర్యం జ్ఞానయోగోఽస్త్రలాఘవం
ఇహ తే పార్థ దృశ్యంతాం సంగ్రామే పురుషో భవ॥15॥

తం చ తూబరకం మూఢం బహ్వాశినమవిద్యకం
ఉలూక మద్వచో బ్రూయా అసకృద్భీమసేనకం॥16॥

అశక్తేనైవ యచ్ఛప్తం సభామధ్యే వృకోదర
దుఃశాసనస్య రుధిరం పీయతాం యది శక్యతే॥17॥

లోహాభిహారో నిర్వృత్తః కురుక్షేత్రమకర్దమం
పుష్టాస్తేఽశ్వా భృతా యోధాః శ్వో యుధ్యస్వ సకేశవః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 158 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సేనానివేశం సంప్రాప్య కైతవ్యః పాండవస్య హ
సమాగతః పాండవేయైర్యుధిష్ఠిరమభాషత ॥1॥

అభిజ్ఞో దూతవాక్యానాం యథోక్తం బ్రువతో మమ
దుర్యోధనసమాదేశం శ్రుత్వా న క్రోద్ధుమర్హసి ॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉలూక న భయం తేఽస్తి బ్రూహి త్వం విగతజ్వరః
యన్మతం ధార్తరాష్ట్రస్య లుబ్ధస్యాదీర్ఘదర్శినః ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

తతో ద్యుతిమతాం మధ్యే పాండవానాం మహాత్మనాం
సృంజయానాం చ సర్వేషాం కృష్ణస్య చ యశస్వినః ॥4॥

ద్రుపదస్య సపుత్రస్య విరాటస్య చ సంనిధౌ
భూమిపానాం చ సర్వేషాం మధ్యే వాక్యం జగాద హ ॥5॥

ఇదం త్వామబ్రవీద్రాజా ధార్తరాష్ట్రో మహామనాః
శృణ్వతాం కురువీరాణాం తన్నిబోధ నరాధిప ॥6॥

పరాజితోఽసి ద్యూతేన కృష్ణా చానాయితా సభాం
శక్యోఽమర్షో మనుష్యేణ కర్తుం పురుషమానినా ॥7॥

ద్వాదశైవ తు వర్షాణి వనే ధిష్ణ్యాద్వివాసితాః
సంవత్సరం విరాటస్య దాస్యమాస్థాయ చోషితాః ॥8॥

అమర్షం రాజ్యహరణం వనవాసం చ పాండవ
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం సంస్మరన్పురుషో భవ ॥9॥

అశక్తేన చ యచ్ఛప్తం భీమసేనేన పాండవ
దుఃశాసనస్య రుధిరం పీయతాం యది శక్యతే ॥10॥

లోహాభిహారో నిర్వృత్తః కురుక్షేత్రమకర్దమం
సమః పంథా భృతా యోధాః శ్వో యుధ్యస్వ సకేశవః ॥11॥

అసమాగమ్య భీష్మేణ సంయుగే కిం వికత్థసే
ఆరురుక్షుర్యథా మందః పర్వతం గంధమాదనం ॥12॥

ద్రోణం చ యుధ్యతాం శ్రేష్ఠం శచీపతిసమం యుధి
అజిత్వా సంయుగే పార్థ రాజ్యం కథమిహేచ్ఛసి ॥13॥

బ్రాహ్మే ధనుషి చాచార్యం వేదయోరంతరం ద్వయోః
యుధి ధుర్యమవిక్షోభ్యమనీకధరమచ్యుతం ॥14॥

ద్రోణం మోహాద్యుధా పార్థ యజ్జిగీషసి తన్మృషా
న హి శుశ్రుమ వాతేన మేరుమున్మథితం గిరిం ॥15॥

అనిలో వా వహేన్మేరుం ద్యౌర్వాపి నిపతేన్మహీం
యుగం వా పరివర్తేత యద్యేవం స్యాద్యథాత్థ మాం ॥16॥

కో హ్యాభ్యాం జీవితాకాంక్షీ ప్రాప్యాస్త్రమరిమర్దనం
గజో వాజీ నరో వాపి పునః స్వస్తి గృహాన్వ్రజేత్॥17॥

కథమాభ్యామభిధ్యాతః సంసృష్టో దారుణేన వా
రణే జీవన్విముచ్యేత పదా భూమిముపస్పృశన్॥18॥

కిం దర్దురః కూపశయో యథేమాం; న బుధ్యసే రాజచమూం సమేతాం
దురాధర్షాం దేవచమూప్రకాశాం; గుప్తాం నరేంద్రైస్త్రిదశైరివ ద్యాం॥19॥

ప్రాచ్యైః ప్రతీచ్యైరథ దాక్షిణాత్యై;రుదీచ్యకాంబోజశకైః ఖశైశ్చ
శాల్వైః సమత్స్యైః కురుమధ్యదేశై;ర్మ్లేచ్ఛైః పులిందైర్ద్రవిడాంధ్రకాంచ్యైః॥20॥

నానాజనౌఘం యుధి సంప్రవృద్ధం; గాంగం యథా వేగమవారణీయం
మాం చ స్థితం నాగబలస్య మధ్యే; యుయుత్ససే మంద కిమల్పబుద్ధే॥21॥

ఇత్యేవముక్త్వా రాజానం ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
అభ్యావృత్య పునర్జిష్ణుములూకః ప్రత్యభాషత॥22॥

అకత్థమానో యుధ్యస్వ కత్థసేఽర్జున కిం బహు
పర్యాయాత్సిద్ధిరేతస్య నైతత్సిధ్యతి కత్థనాత్॥23॥

యదీదం కత్థనాత్సిధ్యేత్కర్మ లోకే ధనంజయ
సర్వే భవేయుః సిద్ధార్థా బహు కత్థేత దుర్గతః॥24॥

జానామి తే వాసుదేవం సహాయం; జానామి తే గాండివం తాలమాత్రం
జానామ్యేతత్త్వాదృశో నాస్తి యోద్ధా; రాజ్యం చ తే జానమానో హరామి॥25॥

న తు పర్యాయధర్మేణ సిద్ధిం ప్రాప్నోతి భూయసీం
మనసైవ హి భూతాని ధాతా ప్రకురుతే వశే॥26॥

త్రయోదశ సమా భుక్తం రాజ్యం విలపతస్తవ
భూయశ్చైవ ప్రశాసిష్యే నిహత్య త్వాం సబాంధవం॥27॥

క్వ తదా గాండివం తేఽభూద్యత్త్వం దాసపణే జితః
క్వ తదా భీమసేనస్య బలమాసీచ్చ ఫల్గున॥28॥

సగదాద్భీమసేనాచ్చ పార్థాచ్చైవ సగాండివాత్
న వై మోక్షస్తదా వోఽభూద్వినా కృష్ణామనిందితాం॥29॥

సా వో దాస్యం సమాపన్నాన్మోక్షయామాస భామినీ
అమానుష్యసమాయుక్తాందాస్యకర్మణ్యవస్థితాన్॥30॥

అవోచం యత్షండతిలానహం వస్తథ్యమేవ తత్
ధృతా హి వేణీ పార్థేన విరాటనగరే తదా॥31॥

సూదకర్మణి చ శ్రాంతం విరాటస్య మహానసే
భీమసేనేన కౌంతేయ యచ్చ తన్మమ పౌరుషం॥32॥

ఏవమేవ సదా దండం క్షత్రియాః క్షత్రియే దధుః
శ్రేణ్యాం కక్ష్యాం చ వేణ్యాం చ సంయుగే యః పలాయతే॥33॥

న భయాద్వాసుదేవస్య న చాపి తవ ఫల్గున
రాజ్యం ప్రతిప్రదాస్యామి యుధ్యస్వ సహకేశవః॥34॥

న మాయా హీంద్రజాలం వా కుహకా వా విభీషణీ
ఆత్తశస్త్రస్య మే యుద్ధే వహంతి ప్రతిగర్జనాః॥35॥

వాసుదేవసహస్రం వా ఫల్గునానాం శతాని వా
ఆసాద్య మామమోఘేషుం ద్రవిష్యంతి దిశో దశ॥36॥

సంయుగం గచ్ఛ భీష్మేణ భింధి త్వం శిరసా గిరిం
ప్రతరేమం మహాగాధం బాహుభ్యాం పురుషోదధిం॥37॥

శారద్వతమహీమానం వివింశతిఝషాకులం
బృహద్బలసముచ్చాలం సౌమదత్తితిమింగిలం॥38॥

దుఃశాసనౌఘం శలశల్యమత్స్యం; సుషేణచిత్రాయుధనాగనక్రం
జయద్రథాద్రిం పురుమిత్రగాధం; దుర్మర్షణోదం శకునిప్రపాతం॥39॥

శస్త్రౌఘమక్షయ్యమతిప్రవృద్ధం; యదావగాహ్య శ్రమనష్టచేతాః
భవిష్యసి త్వం హతసర్వబాంధవ;స్తదా మనస్తే పరితాపమేష్యతి॥40॥

తదా మనస్తే త్రిదివాదివాశుచే;ర్నివర్తతాం పార్థ మహీప్రశాసనాత్
రాజ్యం ప్రశాస్తుం హి సుదుర్లభం త్వయా; బుభూషతా స్వర్గ ఇవాతపస్వినా॥41॥

—♦ అధ్యాయము 159 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఉలూకస్త్వర్జునం భూయో యథోక్తం వాక్యమబ్రవీత్
ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం తుదన్వాక్యశలాకయా॥1॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రుషితాః పాండవా భృశం
ప్రాగేవ భృశసంక్రుద్ధాః కైతవ్యేన ప్రధర్షితాః॥2॥

నాసనేష్వవతిష్ఠంత బాహూంశ్చైవ విచిక్షిపుః
ఆశీవిషా ఇవ క్రుద్ధా వీక్షాం చక్రుః పరస్పరం॥3॥

అవాక్శిరా భీమసేనః సముదైక్షత కేశవం
నేత్రాభ్యాం లోహితాంతాభ్యామాశీవిష ఇవ శ్వసన్॥4॥

ఆర్తం వాతాత్మజం దృష్ట్వా క్రోధేనాభిహతం భృశం
ఉత్స్మయన్నివ దాశార్హః కైతవ్యం ప్రత్యభాషత॥5॥

ప్రయాహి శీఘ్రం కైతవ్య బ్రూయాశ్చైవ సుయోధనం
శ్రుతం వాక్యం గృహీతోఽర్థో మతం యత్తే తథాస్తు తత్॥6॥

మద్వచశ్చాపి భూయస్తే వక్తవ్యః స సుయోధనః
శ్వ ఇదానీం ప్రదృశ్యేథాః పురుషో భవ దుర్మతే॥7॥

మన్యసే యచ్చ మూఢ త్వం న యోత్స్యతి జనార్దనః
సారథ్యేన వృతః పార్థైరితి త్వం న బిభేషి చ॥8॥

జఘన్యకాలమప్యేతద్భవేద్యత్సర్వపార్థివాన్
నిర్దహేయమహం క్రోధాత్తృణానీవ హుతాశనః॥9॥

యుధిష్ఠిరనియోగాత్తు ఫల్గునస్య మహాత్మనః
కరిష్యే యుధ్యమానస్య సారథ్యం విదితాత్మనః॥10॥

యద్యుత్పతసి లోకాంస్త్రీన్యద్యావిశసి భూతలం
తత్ర తత్రార్జునరథం ప్రభాతే ద్రక్ష్యసేఽగ్రతః॥11॥

యచ్చాపి భీమసేనస్య మన్యసే మోఘగర్జితం
దుఃశాసనస్య రుధిరం పీతమిత్యవధార్యతాం॥12॥

న త్వాం సమీక్షతే పార్థో నాపి రాజా యుధిష్ఠిరః
న భీమసేనో న యమౌ ప్రతికూలప్రభాషిణం॥13॥

—♦ అధ్యాయము 160 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనస్య తద్వాక్యం నిశమ్య భరతర్షభః
నేత్రాభ్యామతితామ్రాభ్యాం కైతవ్యం సముదైక్షత ॥1॥

స కేశవమభిప్రేక్ష్య గుడాకేశో మహాయశాః
అభ్యభాషత కైతవ్యం ప్రగృహ్య విపులం భుజం ॥2॥

స్వవీర్యం యః సమాశ్రిత్య సమాహ్వయతి వై పరాన్
అభీతః పూరయఞ్శక్తిం స వై పురుష ఉచ్యతే ॥3॥

పరవీర్యం సమాశ్రిత్య యః సమాహ్వయతే పరాన్
క్షత్రబంధురశక్తత్వాల్లోకే స పురుషాధమః ॥4॥

స త్వం పరేషాం వీర్యేణ మన్యసే వీర్యమాత్మనః
స్వయం కాపురుషో మూఢః పరాంశ్చ క్షేప్తుమిచ్ఛసి ॥5॥

యస్త్వం వృద్ధం సర్వరాజ్ఞాం హితబుద్ధిం జితేంద్రియం
మరణాయ మహాబుద్ధిం దీక్షయిత్వా వికత్థసే ॥6॥

భావస్తే విదితోఽస్మాభిర్దుర్బుద్ధే కులపాంసన
న హనిష్యంతి గాంగేయం పాండవా ఘృణయేతి చ ॥7॥

యస్య వీర్యం సమాశ్రిత్య ధార్తరాష్ట్ర వికత్థసే
హంతాస్మి ప్రథమం భీష్మం మిషతాం సర్వధన్వినాం ॥8॥

కైతవ్య గత్వా భరతాన్సమేత్య; సుయోధనం ధార్తరాష్ట్రం బ్రవీహి
తథేత్యాహ అర్జునః సవ్యసాచీ; నిశావ్యపాయే భవితా విమర్దః ॥9॥

యద్వోఽబ్రవీద్వాక్యమదీనసత్త్వో; మధ్యే కురూణాం హర్షయన్సత్యసంధః
అహం హంతా పాండవానామనీకం; శాల్వేయకాంశ్చేతి మమైష భారః ॥10॥

హన్యామహం ద్రోణమృతే హి లోకం; న తే భయం విద్యతే పాండవేభ్యః
తతో హి తే లబ్ధతమం చ రాజ్యం; క్షయం గతాః పాండవాశ్చేతి భావః ॥11॥

స దర్పపూర్ణో న సమీక్షసే త్వ;మనర్థమాత్మన్యపి వర్తమానం
తస్మాదహం తే ప్రథమం సమూహే; హంతా సమక్షం కురువృద్ధమేవ ॥12॥

సూర్యోదయే యుక్తసేనః ప్రతీక్ష్య; ధ్వజీ రథీ రక్ష చ సత్యసంధం
అహం హి వః పశ్యతాం ద్వీపమేనం; రథాద్భీష్మం పాతయితాస్మి బాణైః ॥13॥

శ్వోభూతే కత్థనావాక్యం విజ్ఞాస్యతి సుయోధనః
అర్దితం శరజాలేన మయా దృష్ట్వా పితామహం ॥14॥

యదుక్తశ్చ సభామధ్యే పురుషో హ్రస్వదర్శనః
క్రుద్ధేన భీమసేనేన భ్రాతా దుఃశాసనస్తవ ॥15॥

అధర్మజ్ఞో నిత్యవైరీ పాపబుద్ధిర్నృశంసకృత్
సత్యాం ప్రతిజ్ఞాం నచిరాద్రక్ష్యసే తాం సుయోధన ॥16॥

అభిమానస్య దర్పస్య క్రోధపారుష్యయోస్తథా
నైష్ఠుర్యస్యావలేపస్య ఆత్మసంభావనస్య చ ॥17॥

నృశంసతాయాస్తైక్ష్ణ్యస్య ధర్మవిద్వేషణస్య చ
అధర్మస్యాతివాదస్య వృద్ధాతిక్రమణస్య చ ॥18॥

దర్శనస్య చ వక్రస్య కృత్స్నస్యాపనయస్య చ
ద్రక్ష్యసి త్వం ఫలం తీవ్రమచిరేణ సుయోధన ॥19॥

వాసుదేవద్వితీయే హి మయి క్రుద్ధే నరాధిప
ఆశా తే జీవితే మూఢ రాజ్యే వా కేన హేతునా॥20॥

శాంతే భీష్మే తథా ద్రోణే సూతపుత్రే చ పాతితే
నిరాశో జీవితే రాజ్యే పుత్రేషు చ భవిష్యసి॥21॥

భ్రాతౄణాం నిధనం దృష్ట్వా పుత్రాణాం చ సుయోధన
భీమసేనేన నిహతో దుష్కృతాని స్మరిష్యసి॥22॥

న ద్వితీయాం ప్రతిజ్ఞాం హి ప్రతిజ్ఞాస్యతి కేశవః
సత్యం బ్రవీమ్యహం హ్యేతత్సర్వం సత్యం భవిష్యతి॥23॥

ఇత్యుక్తః కైతవో రాజంస్తద్వాక్యముపధార్య చ
అనుజ్ఞాతో నివవృతే పునరేవ యథాగతం॥24॥

ఉపావృత్య తు పాండుభ్యః కైతవ్యో ధృతరాష్ట్రజం
గత్వా యథోక్తం తత్సర్వమువాచ కురుసంసది॥25॥

కేశవార్జునయోర్వాక్యం నిశమ్య భరతర్షభః
దుఃశాసనం చ కర్ణం చ శకునిం చాభ్యభాషత॥26॥

ఆజ్ఞాపయత రాజ్ఞశ్చ బలం మిత్రబలం తథా
యథా ప్రాగుదయాత్సర్వా యుక్తా తిష్ఠత్యనీకినీ॥27॥

తతః కర్ణసమాదిష్టా దూతాః ప్రత్వరితా రథైః
ఉష్ట్రవామీభిరప్యన్యే సదశ్వైశ్చ మహాజవైః॥28॥

తూర్ణం పరియయుః సేనాం కృత్స్నాం కర్ణస్య శాసనాత్
ఆజ్ఞాపయంతో రాజ్ఞస్తాన్యోగః ప్రాగుదయాదితి॥29॥

—♦ అధ్యాయము 161 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఉలూకస్య వచః శ్రుత్వా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
సేనాం నిర్యాపయామాస ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాం॥1॥

పదాతినీం నాగవతీం రథినీమశ్వవృందినీం
చతుర్విధబలాం భీమామకంప్యాం పృథివీమివ॥2॥

భీమసేనాదిభిర్గుప్తాం సార్జునైశ్చ మహారథైః
ధృష్టద్యుమ్నవశాం దుర్గాం సాగరస్తిమితోపమాం॥3॥

తస్యాస్త్వగ్రే మహేష్వాసః పాంచాల్యో యుద్ధదుర్మదః
ద్రోణప్రేప్సురనీకాని ధృష్టద్యుమ్నః ప్రకర్షతి॥4॥

యథాబలం యథోత్సాహం రథినః సముపాదిశత్
అర్జునం సూతపుత్రాయ భీమం దుర్యోధనాయ చ॥5॥

అశ్వత్థామ్నే చ నకులం శైబ్యం చ కృతవర్మణే
సైంధవాయ చ వార్ష్ణేయం యుయుధానముపాదిశత్॥6॥

శిఖండినం చ భీష్మాయ ప్రముఖే సమకల్పయత్
సహదేవం శకునయే చేకితానం శలాయ చ॥7॥

ధృష్టకేతుం చ శల్యాయ గౌతమాయోత్తమౌజసం
ద్రౌపదేయాంశ్చ పంచభ్యస్త్రిగర్తేభ్యః సమాదిశత్॥8॥

వృషసేనాయ సౌభద్రం శేషాణాం చ మహీక్షితాం
సమర్థం తం హి మేనే వై పార్థాదభ్యధికం రణే॥9॥

ఏవం విభజ్య యోధాంస్తాన్పృథక్చ సహ చైవ హ
జ్వాలావర్ణో మహేష్వాసో ద్రోణమంశమకల్పయత్॥10॥

ధృష్టద్యుమ్నో మహేష్వాసః సేనాపతిపతిస్తతః
విధివద్వ్యూహ్య మేధావీ యుద్ధాయ ధృతమానసః॥11॥

యథాదిష్టాన్యనీకాని పాండవానామయోజయత్
జయాయ పాండుపుత్రాణాం యత్తస్తస్థౌ రణాజిరే॥12॥

—♦ అధ్యాయము 162 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాతే ఫల్గునేన వధే భీష్మస్య సంజయ
కిమకుర్వంత మే మందాః పుత్రా దుర్యోధనాదయః॥1॥

హతమేవ హి పశ్యామి గాంగేయం పితరం రణే
వాసుదేవసహాయేన పార్థేన దృఢధన్వనా॥2॥

స చాపరిమితప్రజ్ఞస్తచ్ఛ్రుత్వా పార్థభాషితం
కిముక్తవాన్మహేష్వాసో భీష్మః ప్రహరతాం వరః॥3॥

సేనాపత్యం చ సంప్రాప్య కౌరవాణాం ధురంధరః
కిమచేష్టత గాంగేయో మహాబుద్ధిపరాక్రమః॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తత్సంజయస్తస్మై సర్వమేవ న్యవేదయత్
యథోక్తం కురువృద్ధేన భీష్మేణామితతేజసా॥5॥

సంజయ ఉవాచ

సేనాపత్యమనుప్రాప్య భీష్మః శాంతనవో నృప
దుర్యోధనమువాచేదం వచనం హర్షయన్నివ॥6॥

నమస్కృత్వా కుమారాయ సేనాన్యే శక్తిపాణయే
అహం సేనాపతిస్తేఽద్య భవిష్యామి న సంశయః॥7॥

సేనాకర్మణ్యభిజ్ఞోఽస్మి వ్యూహేషు వివిధేషు చ
కర్మ కారయితుం చైవ భృతానప్యభృతాంస్తథా॥8॥

యాత్రాయానేషు యుద్ధేషు లబ్ధప్రశమనేషు చ
భృశం వేద మహారాజ యథా వేద బృహస్పతిః॥9॥

వ్యూహానపి మహారంభాందైవగాంధర్వమానుషాన్
తైరహం మోహయిష్యామి పాండవాన్వ్యేతు తే జ్వరః॥10॥

సోఽహం యోత్స్యామి తత్త్వేన పాలయంస్తవ వాహినీం
యథావచ్ఛాస్త్రతో రాజన్వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥11॥

దుర్యోధన ఉవాచ

న విద్యతే మే గాంగేయ భయం దేవాసురేష్వపి
సమస్తేషు మహాబాహో సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥12॥

కిం పునస్త్వయి దుర్ధర్షే సేనాపత్యే వ్యవస్థితే
ద్రోణే చ పురుషవ్యాఘ్రే స్థితే యుద్ధాభినందిని॥13॥

భవద్భ్యాం పురుషాగ్ర్యాభ్యాం స్థితాభ్యాం విజయో మమ
న దుర్లభం కురుశ్రేష్ఠ దేవరాజ్యమపి ధ్రువం॥14॥

రథసంఖ్యాం తు కార్త్స్న్యేన పరేషామాత్మనస్తథా
తథైవాతిరథానాం చ వేత్తుమిచ్ఛామి కౌరవ॥15॥

పితామహో హి కుశలః పరేషామాత్మనస్తథా
శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం సర్వైః సహైభిర్వసుధాధిపైః॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

గాంధారే శృణు రాజేంద్ర రథసంఖ్యాం స్వకే బలే
యే రథాః పృథివీపాల తథైవాతిరథాశ్చ యే॥17॥

బహూనీహ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
రథానాం తవ సేనాయాం యథాముఖ్యం తు మే శృణు॥18॥

భవానగ్రే రథోదారః సహ సర్వైః సహోదరైః
దుఃశాసనప్రభృతిభిర్భ్రాతృభిః శతసంమితైః॥19॥

సర్వే కృతప్రహరణాశ్ఛేద్యభేద్యవిశారదాః
రథోపస్థే గజస్కంధే గదాయుద్ధేఽసిచర్మణి॥20॥

సంయంతారః ప్రహర్తారః కృతాస్త్రా భారసాధనాః
ఇష్వస్త్రే ద్రోణశిష్యాశ్చ కృపస్య చ శరద్వతః॥21॥

ఏతే హనిష్యంతి రణే పాంచాలాన్యుద్ధదుర్మదాన్
కృతకిల్బిషాః పాండవేయైర్ధార్తరాష్ట్రా మనస్వినః॥22॥

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ సర్వసేనాపతిస్తవ
శత్రూన్విధ్వంసయిష్యామి కదర్థీకృత్య పాండవాన్
న త్వాత్మనో గుణాన్వక్తుమర్హామి విదితోఽస్మి తే॥23॥

కృతవర్మా త్వతిరథో భోజః ప్రహరతాం వరః
అర్థసిద్ధిం తవ రణే కరిష్యతి న సంశయః॥24॥

అస్త్రవిద్భిరనాధృష్యో దూరపాతీ దృఢాయుధః
హనిష్యతి రిపూంస్తుభ్యం మహేంద్రో దానవానివ॥25॥

మద్రరాజో మహేష్వాసః శల్యో మేఽతిరథో మతః
స్పర్ధతే వాసుదేవేన యో వై నిత్యం రణే రణే॥26॥

భాగినేయాన్నిజాంస్త్యక్త్వా శల్యస్తే రథసత్తమః
ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే కృష్ణం చక్రగదాధరం॥27॥

సాగరోర్మిసమైర్వేగైః ప్లావయన్నివ శాత్రవాన్
భూరిశ్రవాః కృతాస్త్రశ్చ తవ చాపి హితః సుహృత్॥28॥

సౌమదత్తిర్మహేష్వాసో రథయూథపయూథపః
బలక్షయమమిత్రాణాం సుమహాంతం కరిష్యతి॥29॥

సింధురాజో మహారాజ మతో మే ద్విగుణో రథః
యోత్స్యతే సమరే రాజన్విక్రాంతో రథసత్తమః॥30॥

ద్రౌపదీహరణే పూర్వం పరిక్లిష్టః స పాండవైః
సంస్మరంస్తం పరిక్లేశం యోత్స్యతే పరవీరహా॥31॥

ఏతేన హి తదా రాజంస్తప ఆస్థాయ దారుణం
సుదుర్లభో వరో లబ్ధః పాండవాన్యోద్ధుమాహవే||32||

స ఏష రథశార్దూలస్తద్వైరం సంస్మరన్రణే
యోత్స్యతే పాండవాంస్తాత ప్రాణాంస్త్యక్త్వా సుదుస్త్యజాన్||33||

—♦ అధ్యాయము 163 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సుదక్షిణస్తు కాంబోజో రథ ఏకగుణో మతః
తవార్థసిద్ధిమాకాంక్షన్యోత్స్యతే సమరే పరైః||1||

ఏతస్య రథసింహస్య తవార్థే రాజసత్తమ
పరాక్రమం యథేంద్రస్య ద్రక్ష్యంతి కురవో యుధి||2||

ఏతస్య రథవంశో హి తిగ్మవేగప్రహారిణాం
కాంబోజానాం మహారాజ శలభానామివాయతిః||3||

నీలో మాహిష్మతీవాసీ నీలవర్మధరస్తవ
రథవంశేన శత్రూణాం కదనం వై కరిష్యతి||4||

కృతవైరః పురా చైవ సహదేవేన పార్థివః
యోత్స్యతే సతతం రాజంస్తవార్థే కురుసత్తమ||5||

విందానువిందావావంత్యౌ సమేతౌ రథసత్తమౌ
కృతినౌ సమరే తాత దృఢవీర్యపరాక్రమౌ||6||

ఏతౌ తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ రిపుసైన్యం ప్రధక్ష్యతః
గదాప్రాసాసినారాచైస్తోమరైశ్చ భుజచ్యుతైః||7||

యుద్ధాభికామౌ సమరే క్రీడంతావివ యూథపౌ
యూథమధ్యే మహారాజ విచరంతౌ కృతాంతవత్||8||

త్రిగర్తా భ్రాతరః పంచ రథోదారా మతా మమ
కృతవైరాశ్చ పార్థేన విరాటనగరే తదా||9||

మకరా ఇవ రాజేంద్ర సముద్ధతతరంగిణీం
గంగాం విక్షోభయిష్యంతి పార్థానాం యుధి వాహినీం||10||

తే రథాః పంచ రాజేంద్ర యేషాం సత్యరథో ముఖం
ఏతే యోత్స్యంతి సమరే సంస్మరంతః పురా కృతం||11||

వ్యలీకం పాండవేయేన భీమసేనానుజేన హ
దిశో విజయతా రాజఞ్శ్వేతవాహేన భారత||12||

తే హనిష్యంతి పార్థానాం సమాసాద్య మహారథాన్
వరాన్వరాన్మహేష్వాసాన్క్షత్రియాణాం ధురంధరాః||13||

లక్ష్మణస్తవ పుత్రస్తు తథా దుఃశాసనస్య చ
ఉభౌ తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ సంగ్రామేష్వనివర్తినౌ||14||

తరుణౌ సుకుమారౌ చ రాజపుత్రౌ తరస్వినౌ
యుద్ధానాం చ విశేషజ్ఞౌ ప్రణేతారౌ చ సర్వశః||15||

రథౌ తౌ రథశార్దూల మతౌ మే రథసత్తమౌ
క్షత్రధర్మరతౌ వీరౌ మహత్కర్మ కరిష్యతః||16||

దండధారో మహారాజ రథ ఏకో నరర్షభః
యోత్స్యతే సమరం ప్రాప్య స్వేన సైన్యేన పాలితః||17||

బృహద్బలస్తథా రాజా కౌసల్యో రథసత్తమః
రథో మమ మతస్తాత దృఢవేగపరాక్రమః॥18॥

ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే స్వాం చమూం సంప్రహర్షయన్
ఉగ్రాయుధో మహేష్వాసో ధార్తరాష్ట్రహితే రతః॥19॥

కృపః శారద్వతో రాజన్రథయూథపయూథపః
ప్రియాన్ప్రాణాన్పరిత్యజ్య ప్రధక్ష్యతి రిపూంస్తవ॥20॥

గౌతమస్య మహర్షేర్య ఆచార్యస్య శరద్వతః
కార్తి కేయ ఇవాజేయః శరస్తంబాత్సుతోఽభవత్॥21॥

ఏష సేనాం బహువిధాం వివిధాయుధకార్ముకాం
అగ్నివత్సమరే తాత చరిష్యతి విమర్దయన్॥22॥

—♦ అధ్యాయము 164 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

శకునిర్మాతులస్తేఽసౌ రథ ఏకో నరాధిప
ప్రసజ్య పాండవైర్వైరం యోత్స్యతే నాత్ర సంశయః॥1॥

ఏతస్య సైన్యా దుర్ధర్షాః సమరేఽప్రతియాయినః
వికృతాయుధభూయిష్ఠా వాయువేగసమా జవే॥2॥

ద్రోణపుత్రో మహేష్వాసః సర్వేషామతి ధన్వినాం
సమరే చిత్రయోధీ చ దృఢాస్త్రశ్చ మహారథః॥3॥

ఏతస్య హి మహారాజ యథా గాండీవధన్వనః
శరాసనాద్వినిర్ముక్తాః సంసక్తా యాంతి సాయకాః॥4॥

నైష శక్యో మయా వీరః సంఖ్యాతుం రథసత్తమః
నిర్దహేదపి లోకాంస్త్రీనిచ్ఛన్నేష మహాయశాః॥5॥

క్రోధస్తేజశ్చ తపసా సంభృతోఽఽశ్రమవాసినా
ద్రోణేనానుగృహీతశ్చ దివ్యైరస్త్రైరుదారధీః॥6॥

దోషస్త్వస్య మహానేకో యేనైష భరతర్షభ
న మే రథో నాతిరథో మతః పార్థివసత్తమ॥7॥

జీవితం ప్రియమత్యర్థమాయుష్కామః సదా ద్విజః
న హ్యస్య సదృశః కశ్చిదుభయోః సేనయోరపి॥8॥

హన్యాదేకరథేనైవ దేవానామపి వాహినీం
వపుష్మాంస్తలఘోషేణ స్ఫోటయేదపి పర్వతాన్॥9॥

అసంఖ్యేయగుణో వీరః ప్రహర్తా దారుణద్యుతిః
దండపాణిరివాసహ్యః కాలవత్ప్రచరిష్యతి॥10॥

యుగాంతాగ్నిసమః క్రోధే సింహగ్రీవో మహామతిః
ఏష భారత యుద్ధస్య పృష్ఠం సంశమయిష్యతి॥11॥

పితా త్వస్య మహాతేజా వృద్ధోఽపి యువభిర్వరః
రణే కర్మ మహత్కర్తా తత్ర మే నాస్తి సంశయః॥12॥

అస్త్రవేగానిలోద్ధూతః సేనాకక్షేంధనోత్థితః
పాండుపుత్రస్య సైన్యాని ప్రధక్ష్యతి జయే ధృతః॥13॥

రథయూథపయూథానాం యూథపః స నరర్షభః
భారద్వాజాత్మజః కర్తా కర్మ తీవ్రం హితాయ వః॥14॥

సర్వమూర్ధాభిషిక్తానామాచార్యః స్థవిరో గురుః
గచ్ఛేదంతం సృంజయానాం ప్రియస్త్వస్య ధనంజయః॥15॥

నైష జాతు మహేష్వాసః పార్థమక్లిష్టకారిణం
హన్యాదాచార్యకం దీప్తం సంస్మృత్య గుణనిర్జితం॥16॥

శ్లాఘత్యేష సదా వీరః పార్థస్య గుణవిస్తరైః
పుత్రాదభ్యధికం చైవ భారద్వాజోఽనుపశ్యతి॥17॥

హన్యాదేకరథేనైవ దేవగంధర్వదానవాన్
ఏకీభూతానపి రణే దివ్యైరస్త్రైః ప్రతాపవాన్॥18॥

పౌరవో రాజశార్దూలస్తవ రాజన్మహారథః
మతో మమ రథో వీర పరవీరరథారుజః॥19॥

స్వేన సైన్యేన సహితః ప్రతపఞ్శత్రువాహినీం
ప్రధక్ష్యతి స పాంచాలాన్కక్షం కృష్ణగతిర్యథా॥20॥

సత్యవ్రతో రథవరో రాజపుత్రో మహారథః
తవ రాజన్రిపుబలే కాలవత్ప్రచరిష్యతి॥21॥

ఏతస్య యోధా రాజేంద్ర విచిత్రకవచాయుధాః
విచరిష్యంతి సంగ్రామే నిఘ్నంతః శాత్రవాంస్తవ॥22॥

వృషసేనో రథాగ్ర్యస్తే కర్ణపుత్రో మహారథః
ప్రధక్ష్యతి రిపూణాం తే బలాని బలినాం వరః॥23॥

జలసంధో మహాతేజా రాజన్రథవరస్తవ
త్యక్ష్యతే సమరే ప్రాణాన్మాగధః పరవీరహా॥24॥

ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే గజస్కంధవిశారదః
రథేన వా మహాబాహుః క్షపయఞ్శత్రువాహినీం॥25॥

రథ ఏష మహారాజ మతో మమ నరర్షభః
త్వదర్థే త్యక్ష్యతి ప్రాణాన్సహ సైన్యో మహారణే॥26॥

ఏష విక్రాంతయోధీ చ చిత్రయోధీ చ సంగరే
వీతభీశ్చాపి తే రాజఞ్శాత్రవైః సహ యోత్స్యతే॥27॥

బాహ్లీకోఽతిరథశ్చైవ సమరే చానివర్తితా
మమ రాజన్మతో యుద్ధే శూరో వైవస్వతోపమః॥28॥

న హ్యేష సమరం ప్రాప్య నివర్తేత కథంచన
యథా సతతగో రాజన్నాభిహత్య పరాన్రణే॥29॥

సేనాపతిర్మహారాజ సత్యవాంస్తే మహారథః
రణేష్వద్భుతకర్మా చ రథః పరరథారుజః॥30॥

ఏతస్య సమరం దృష్ట్వా న వ్యథాస్తి కథంచన
ఉత్స్మయన్నభ్యుపైత్యేష పరాన్రథపథే స్థితాన్॥31॥

ఏష చారిషు విక్రాంతః కర్మ సత్పురుషోచితం
కర్తా విమర్దే సుమహత్త్వదర్థే పురుషోత్తమః॥32॥

అలాయుధో రాక్షసేంద్రః క్రూరకర్మా మహాబలః
హనిష్యతి పరాన్రాజన్పూర్వవైరమనుస్మరన్॥33॥

ఏష రాక్షససైన్యానాం సర్వేషాం రథసత్తమః
మాయావీ దృఢవైరశ్చ సమరే విచరిష్యతి॥34॥

ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపో వీరో భగదత్తః ప్రతాపవాన్
గజాంకుశధరశ్రేష్ఠో రథే చైవ విశారదః॥35॥

ఏతేన యుద్ధమభవత్పురా గాండీవధన్వనః
దివసాన్సుబహూన్రాజన్నుభయోర్జయగృద్ధినోః ॥36॥

తతః సఖాయం గాంధారే మానయన్పాకశాసనం
అకరోత్సంవిదం తేన పాండవేన మహాత్మనా ॥37॥

ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే గజస్కంధవిశారదః
ఐరావతగతో రాజా దేవానామివ వాసవః ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 165 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అచలో వృషకశ్చైవ భ్రాతరౌ సహితావుభౌ
రథౌ తవ దురాధర్షౌ శత్రూన్విధ్వంసయిష్యతః ॥1॥

బలవంతౌ నరవ్యాఘ్రౌ దృఢక్రోధౌ ప్రహారిణౌ
గాంధారముఖ్యౌ తరుణౌ దర్శనీయౌ మహాబలౌ ॥2॥

సఖా తే దయితో నిత్యం య ఏష రణకర్కశః
ప్రోత్సాహయతి రాజంస్త్వాం విగ్రహే పాండవైః సహ ॥3॥

పరుషః కత్థనో నీచః కర్ణో వైకర్తనస్తవ
మంత్రీ నేతా చ బంధుశ్చ మానీ చాత్యంతముచ్ఛ్రితః ॥4॥

ఏష నైవ రథః పూర్ణో నాప్యేవాతిరథో నృప
వియుక్తః కవచేనైష సహజేన విచేతనః
కుండలాభ్యాం చ దివ్యాభ్యాం వియుక్తః సతతం ఘృణీ ॥5॥

అభిశాపాచ్చ రామస్య బ్రాహ్మణస్య చ భాషణాత్
కరణానాం వియోగాచ్చ తేన మేఽర్ధరథో మతః
నైష ఫల్గునమాసాద్య పునర్జీవన్విమోక్ష్యతే ॥6॥

సంజయ ఉవాచ

తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుర్ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
ఏవమేతద్యథాత్థ త్వం న మిథ్యాస్తీతి కించన ॥7॥

రణే రణేఽతిమానీ చ విముఖశ్చైవ దృశ్యతే
ఘృణీ కర్ణః ప్రమాదీ చ తేన మేఽర్ధరథో మతః ॥8॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు రాధేయః క్రోధాదుత్ఫుల్లలోచనః
ఉవాచ భీష్మం రాజేంద్ర తుదన్వాగ్భిః ప్రతోదవత్ ॥9॥

పితామహ యథేష్టం మాం వాక్శరైరుపకృంతసి
అనాగసం సదా ద్వేషాదేవమేవ పదే పదే
మర్షయామి చ తత్సర్వం దుర్యోధనకృతేన వై ॥10॥

త్వం తు మాం మన్యసేఽశక్తం యథా కాపురుషం తథా
భవానర్ధరథో మహ్యం మతో నాస్త్యత్ర సంశయః ॥11॥

సర్వస్య జగతశ్చైవ గాంగేయ న మృషా వదే
కురూణామహితో నిత్యం న చ రాజావబుధ్యతే ॥12॥

కో హి నామ సమానేషు రాజసూదాత్తకర్మసు
తేజోవధమిమం కుర్యాద్విభేదయిషురాహవే
యథా త్వం గుణనిర్దేశాదపరాధం చికీర్షసి ॥13॥

న హాయనైర్న పలితైర్న విత్తైర్న చ బంధుభిః
మహారథత్వం సంఖ్యాతుం శక్యం క్షత్రస్య కౌరవ ||14||

బలజ్యేష్ఠం స్మృతం క్షత్రం మంత్రజ్యేష్ఠా ద్విజాతయః
ధనజ్యేష్ఠాః స్మృతా వైశ్యాః శూద్రాస్తు వయసాధికాః ||15||

యథేచ్ఛకం స్వయంగ్రాహాద్రథానతిరథాంస్తథా
కామద్వేషసమాయుక్తో మోహాత్ప్రకురుతే భవాన్ ||16||

దుర్యోధన మహాబాహో సాధు సమ్యగవేక్ష్యతాం
త్యజ్యతాం దుష్టభావోఽయం భీష్మః కిల్బిషకృత్తవ ||17||

భిన్నా హి సేనా నృపతే దుఃసంధేయా భవత్యుత
మౌలాపి పురుషవ్యాఘ్ర కిము నానా సముత్థితా ||18||

ఏషాం ద్వైధం సముత్పన్నం యోధానాం యుధి భారత
తేజోవధో నః క్రియతే ప్రత్యక్షేణ విశేషతః ||19||

రథానాం క్వ చ విజ్ఞానం క్వ చ భీష్మోఽల్పచేతనః
అహమావారయిష్యామి పాండవానామనీకినీం ||20||

ఆసాద్య మామమోఘేషుం గమిష్యంతి దిశో దశ
పాండవాః సహపంచాలాః శార్దూలం వృషభా ఇవ ||21||

క్వ చ యుద్ధవిమర్దో వా మంత్రాః సువ్యాహృతాని వా
క్వ చ భీష్మో గతవయా మందాత్మా కాలమోహితః ||22||

స్పర్ధతే హి సదా నిత్యం సర్వేణ జగతా సహ
న చాన్యం పురుషం కంచిన్మన్యతే మోఘదర్శనః ||23||

శ్రోతవ్యం ఖలు వృద్ధానామితి శాస్త్రనిదర్శనం
న త్వేవాప్యతివృద్ధానాం పునర్బాలా హి తే మతాః ||24||

అహమేకో హనిష్యామి పాండవాన్నాత్ర సంశయః
సుయుద్ధే రాజశార్దూల యశో భీష్మం గమిష్యతి ||25||

కృతః సేనాపతిస్త్వేష త్వయా భీష్మో నరాధిప
సేనాపతిం గుణో గంతా న తు యోధాన్కథంచన ||26||

నాహం జీవతి గాంగేయే యోత్స్యే రాజన్కథంచన
హతే తు భీష్మే యోధాస్మి సర్వైరేవ మహారథైః ||27||

—♦ అధ్యాయము 166 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సముద్యతోఽయం భారో మే సుమహాన్సాగరోపమః
ధార్తరాష్ట్రస్య సంగ్రామే వర్షపూగాభిచింతితః ||1||

తస్మిన్నభ్యాగతే కాలే ప్రతప్తే లోమహర్షణే
మిథోభేదో న మే కార్యస్తేన జీవసి సూతజ ||2||

న హ్యహం నాద్య విక్రమ్య స్థవిరోఽపి శిశోస్తవ
యుద్ధశ్రద్ధాం రణే ఛింద్యాం జీవితస్య చ సూతజ ||3||

జామదగ్న్యేన రామేణ మహాస్త్రాణి ప్రముంచతా
న మే వ్యథాభవత్కాచిత్త్వం తు మే కిం కరిష్యసి ||4||

కామం నైతత్ప్రశంసంతి సంతోఽఽత్మబలసంస్తవం
వక్ష్యామి తు త్వాం సంతప్తో నిహీన కులపాంసన ||5||

సమేతం పార్థివం క్షత్రం కాశిరాజ్ఞః స్వయంవరే
నిర్జిత్యైకరథేనైవ యత్కన్యాస్తరసా హృతాః॥6॥

ఈదృశానాం సహస్రాణి విశిష్టానామథో పునః
మయైకేన నిరస్తాని ససైన్యాని రణాజిరే॥7॥

త్వాం ప్రాప్య వైరపురుషం కురూణామనయో మహాన్
ఉపస్థితో వినాశాయ యతస్వ పురుషో భవ॥8॥

యుధ్యస్వ పార్థం సమరే యేన విస్పర్ధసే సహ
ద్రక్ష్యామి త్వాం వినిర్ముక్తమస్మాద్యుద్ధాత్సుదుర్మతే॥9॥

సంజయ ఉవాచ

తమువాచ తతో రాజా ధార్తరాష్ట్రో మహామనాః
మామవేక్షస్వ గాంగేయ కార్యం హి మహదుద్యతం॥10॥

చింత్యతామిదమేవాగ్రే మమ నిఃశ్రేయసం పరం
ఉభావపి భవంతౌ మే మహత్కర్మ కరిష్యతః॥11॥

భూయశ్చ శ్రోతుమిచ్ఛామి పరేషాం రథసత్తమాన్
యే చైవాతిరథాస్తత్ర తథైవ రథయూథపాః॥12॥

బలాబలమమిత్రాణాం శ్రోతుమిచ్ఛామి కౌరవ
ప్రభాతాయాం రజన్యాం వై ఇదం యుద్ధం భవిష్యతి॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతే రథాస్తే సంఖ్యాతాస్తథైవాతిరథా నృప
యే చాప్యర్ధరథా రాజన్పాండవానామతః శృణు॥14॥

యది కౌతూహలం తేఽద్య పాండవానాం బలే నృప
రథసంఖ్యాం మహాబాహో సహైభిర్వసుధాధిపైః॥15॥

స్వయం రాజా రథోదారః పాండవః కుంతినందనః
అగ్నివత్సమరే తాత చరిష్యతి న సంశయః॥16॥

భీమసేనస్తు రాజేంద్ర రథోఽష్టగుణసంమితః
నాగాయుతబలో మానీ తేజసా న స మానుషః॥17॥

మాద్రీపుత్రౌ తు రథినౌ ద్వావేవ పురుషర్షభౌ
అశ్వినావివ రూపేణ తేజసా చ సమన్వితౌ॥18॥

ఏతే చమూముఖగతాః స్మరంతః క్లేశమాత్మనః
రుద్రవత్ప్రచరిష్యంతి తత్ర మే నాస్తి సంశయః॥19॥

సర్వ ఏవ మహాత్మానః శాలస్కంధా ఇవోద్గతాః
ప్రాదేశేనాధికాః పుంభిరన్యైస్తే చ ప్రమాణతః॥20॥

సింహసంహననాః సర్వే పాండుపుత్రా మహాబలాః
చరితబ్రహ్మచర్యాశ్చ సర్వే చాతితపస్వినః॥21॥

హ్రీమంతః పురుషవ్యాఘ్రా వ్యాఘ్రా ఇవ బలోత్కటాః
జవే ప్రహారే సంమర్దే సర్వ ఏవాతిమానుషాః
సర్వే జితమహీపాలా దిగ్జయే భరతర్షభ॥22॥

న చైషాం పురుషాః కేచిదాయుధాని గదాః శరాన్
విషహంతి సదా కర్తుమధిజ్యాన్యపి కౌరవ

ఉద్యంతుం వా గదాం గుర్వీం శరాన్వాపి ప్రకర్షితుం॥23॥

జవే లక్ష్యస్య హరణే భోజ్యే పాంసువికర్షణే
బాలైరపి భవంతస్తైః సర్వ ఏవ విశేషితాః॥24॥

తే తే సైన్యం సమాసాద్య వ్యాఘ్రా ఇవ బలోత్కటాః
విధ్వంసయిష్యంతి రణే మా స్మ తైః సహ సంగమః॥25॥

ఏకైకశస్తే సంగ్రామే హన్యుః సర్వాన్మహీక్షితః
ప్రత్యక్షం తవ రాజేంద్ర రాజసూయే యథాభవత్॥26॥

ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం ద్యూతే చ పరుషా గిరః
తే సంస్మరంతః సంగ్రామే విచరిష్యంతి కాలవత్॥27॥

లోహితాక్షో గుడాకేశో నారాయణసహాయవాన్
ఉభయోః సేనయోర్వీర రథో నాస్తీహ తాదృశః॥28॥

న హి దేవేషు వా పూర్వం దానవేషూరగేషు వా
రాక్షసేష్వథ యక్షేషు నరేషు కుత ఏవ తు॥29॥

భూతోఽథ వా భవిష్యో వా రథః కశ్చిన్మయా శ్రుతః
సమాయుక్తో మహారాజ యథా పార్థస్య ధీమతః॥30॥

వాసుదేవశ్చ సంయంతా యోద్ధా చైవ ధనంజయః
గాండీవం చ ధనుర్దివ్యం తే చాశ్వా వాతరంహసః॥31॥

అభేద్యం కవచం దివ్యమక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ
అస్త్రగ్రామశ్చ మాహేంద్రో రౌద్రః కౌబేర ఏవ చ॥32॥

యామ్యశ్చ వారుణశ్చైవ గదాశ్చోగ్రప్రదర్శనాః
వజ్రాదీని చ ముఖ్యాని నానాప్రహరణాని వై॥33॥

దానవానాం సహస్రాణి హిరణ్యపురవాసినాం
హతాన్యేకరథేనాజౌ కస్తస్య సదృశో రథః॥34॥

ఏష హన్యాద్ధి సంరంభీ బలవాన్సత్యవిక్రమః
తవ సేనాం మహాబాహుః స్వాం చైవ పరిపాలయన్॥35॥

అహం చైనం ప్రత్యుదియామాచార్యో వా ధనంజయం
న తృతీయోఽస్తి రాజేంద్ర సేనయోరుభయోరపి
య ఏనం శరవర్షాణి వర్షంతముదియాద్రథీ॥36॥

జీమూత ఇవ ఘర్మాంతే మహావాతసమీరితః
సమాయుక్తస్తు కౌంతేయో వాసుదేవసహాయవాన్
తరుణశ్చ కృతీ చైవ జీర్ణావావాముభావపి॥37॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు భీష్మస్య రాజ్ఞాం దధ్వంసిరే తదా
కాంచనాంగదినః పీనా భుజాశ్చందనరూషితాః॥38॥

మనోభిః సహ సావేగైః సంస్మృత్య చ పురాతనం
సామర్థ్యం పాండవేయానాం యథాప్రత్యక్షదర్శనాత్॥39॥

—♦ అధ్యాయము 167 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ద్రౌపదేయా మహారాజ సర్వే పంచ మహారథాః
వైరాటిరుత్తరశ్చైవ రథో మమ మహాన్మతః ॥1॥

అభిమన్యుర్మహారాజ రథయూథపయూథపః
సమః పార్థేన సమరే వాసుదేవేన వా భవేత్ ॥2॥

లఘ్వస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ మనస్వీ దృఢవిక్రమః
సంస్మరన్వై పరిక్లేశం స్వపితుర్విక్రమిష్యతి ॥3॥

సాత్యకిర్మాధవః శూరో రథయూథపయూథపః
ఏష వృష్ణిప్రవీరాణామమర్షీ జితసాధ్వసః ॥4॥

ఉత్తమౌజాస్తథా రాజన్రథో మమ మహాన్మతః
యుధామన్యుశ్చ విక్రాంతో రథోదారో నరర్షభః ॥5॥

ఏతేషాం బహుసాహస్రా రథా నాగా హయాస్తథా
యోత్స్యంతే తే తనుం త్యక్త్వా కుంతీపుత్రప్రియేప్సయా ॥6॥

పాండవైః సహ రాజేంద్ర తవ సేనాసు భారత
అగ్నిమారుతవద్రాజన్నాహ్వయంతః పరస్పరం ॥7॥

అజేయౌ సమరే వృద్ధౌ విరాటద్రుపదావుభౌ
మహారథౌ మహావీర్యౌ మతౌ మే పురుషర్షభౌ ॥8॥

వయోవృద్ధావపి తు తౌ క్షత్రధర్మపరాయణౌ
యతిష్యేతే పరం శక్త్యా స్థితౌ వీరగతే పథి ॥9॥

సంబంధకేన రాజేంద్ర తౌ తు వీర్యబలాన్వయాత్
ఆర్యవృత్తౌ మహేష్వాసౌ స్నేహపాశసితావుభౌ ॥10॥

కారణం ప్రాప్య తు నరాః సర్వ ఏవ మహాభుజాః
శూరా వా కాతరా వాపి భవంతి నరపుంగవ ॥11॥

ఏకాయనగతావేతౌ పార్థేన దృఢభక్తికౌ
త్యక్త్వా ప్రాణాన్పరం శక్త్యా ఘటితారౌ నరాధిప ॥12॥

పృథగక్షౌహిణీభ్యాం తావుభౌ సంయతి దారుణౌ
సంబంధిభావం రక్షంతౌ మహత్కర్మ కరిష్యతః ॥13॥

లోకవీరౌ మహేష్వాసౌ త్యక్తాత్మానౌ చ భారత
ప్రత్యయం పరిరక్షంతౌ మహత్కర్మ కరిష్యతః ॥14॥

—♦ అధ్యాయము 168 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

పాంచాలరాజస్య సుతో రాజన్పరపురంజయః
శిఖండీ రథముఖ్యో మే మతః పార్థస్య భారత ॥1॥

ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే నాశయన్పూర్వసంస్థితిం
పరం యశో విప్రథయంస్తవ సేనాసు భారత ॥2॥

ఏతస్య బహులాః సేనాః పాంచాలాశ్చ ప్రభద్రకాః
తేనాసౌ రథవంశేన మహత్కర్మ కరిష్యతి ॥3॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ సేనానీః సర్వసేనాసు భారత
మతో మేఽతిరథో రాజంద్రోణశిష్యో మహారథః॥4॥

ఏష యోత్స్యతి సంగ్రామే సూదయన్వై పరాన్రణే
భగవానివ సంక్రుద్ధః పినాకీ యుగసంక్షయే॥5॥

ఏతస్య తద్రథానీకం కథయంతి రణప్రియాః
బహుత్వాత్సాగరప్రఖ్యం దేవానామివ సంయుగే॥6॥

క్షత్రధర్మా తు రాజేంద్ర మతో మేఽర్ధరథో నృప
ధృష్టద్యుమ్నస్య తనయో బాల్యాన్నాతికృతశ్రమః॥7॥

శిశుపాలసుతో వీరశ్చేదిరాజో మహారథః
ధృష్టకేతుర్మహేష్వాసః సంబంధీ పాండవస్య హ॥8॥

ఏష చేదిపతిః శూరః సహ పుత్రేణ భారత
మహారథేనాసుకరం మహత్కర్మ కరిష్యతి॥9॥

క్షత్రధర్మరతో మహ్యం మతః పరపురంజయః
క్షత్రదేవస్తు రాజేంద్ర పాండవేషు రథోత్తమః
జయంతశ్చామితౌజాశ్చ సత్యజిచ్చ మహారథః॥10॥

మహారథా మహాత్మానః సర్వే పాంచాలసత్తమాః
యోత్స్యంతే సమరే తాత సంరబ్ధా ఇవ కుంజరాః॥11॥

అజో భోజశ్చ విక్రాంతౌ పాండవేషు మహారథౌ
పాండవానాం సహాయార్థే పరం శక్త్యా యతిష్యతః
శీఘ్రాస్త్రౌ చిత్రయోద్ధారౌ కృతినౌ దృఢవిక్రమౌ॥12॥

కేకయాః పంచ రాజేంద్ర భ్రాతరో యుద్ధదుర్మదాః
సర్వ ఏతే రథోదారాః సర్వే లోహితకధ్వజాః॥13॥

కాశికః సుకుమారశ్చ నీలో యశ్చాపరో నృపః
సూర్యదత్తశ్చ శంఖశ్చ మదిరాశ్వశ్చ నామతః॥14॥

సర్వ ఏతే రథోదారాః సర్వే చాహవలక్షణాః
సర్వాస్త్రవిదుషః సర్వే మహాత్మానో మతా మమ॥15॥

వార్ధక్షేమిర్మహారాజ రథో మమ మహాన్మతః
చిత్రాయుధశ్చ నృపతిర్మతో మే రథసత్తమః
స హి సంగ్రామశోభీ చ భక్తశ్చాపి కిరీటినః॥16॥

చేకితానః సత్యధృతిః పాండవానాం మహారథౌ
ద్వావిమౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ రథోదారౌ మతౌ మమ॥17॥

వ్యాఘ్రదత్తశ్చ రాజేంద్ర చంద్రసేనశ్చ భారత
మతౌ మమ రథోదారౌ పాండవానాం న సంశయః॥18॥

సేనాబిందుశ్చ రాజేంద్ర క్రోధహంతా చ నామతః
యః సమో వాసుదేవేన భీమసేనేన చాభిభూః
స యోత్స్యతీహ విక్రమ్య సమరే తవ సైనికైః॥19॥

మాం ద్రోణం చ కృపం చైవ యథా సంమన్యతే భవాన్
తథా స సమరశ్లాఘీ మంతవ్యో రథసత్తమః॥20॥

కాశ్యః పరమశీఘ్రాస్త్రః శ్లాఘనీయో రథోత్తమః
రథ ఏకగుణో మహ్యం మతః పరపురంజయః॥21॥

అయం చ యుధి విక్రాంతో మంతవ్యోఽష్టగుణో రథః
సత్యజిత్సమరశ్లాఘీ ద్రుపదస్యాత్మజో యువా॥22॥

గతః సోఽతిరథత్వం హి ధృష్టద్యుమ్నేన సంమితః
పాండవానాం యశస్కామః పరం కర్మ కరిష్యతి॥23॥

అనురక్తశ్చ శూరశ్చ రథోఽయమపరో మహాన్
పాండ్యరాజో మహావీర్యః పాండవానాం ధురంధరః॥24॥

దృఢధన్వా మహేష్వాసః పాండవానాం రథోత్తమః
శ్రేణిమాన్కౌరవశ్రేష్ఠ వసుదానశ్చ పార్థివః
ఉభావేతావతిరథౌ మతౌ మమ పరంతప॥25॥

—♦ అధ్యాయము 169 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

రోచమానో మహారాజ పాండవానాం మహారథః
యోత్స్యతేఽమరవత్సంఖ్యే పరసైన్యేషు భారత॥1॥

పురుజిత్కుంతిభోజశ్చ మహేష్వాసో మహాబలః
మాతులో భీమసేనస్య స చ మేఽతిరథో మతః॥2॥

ఏష వీరో మహేష్వాసః కృతీ చ నిపుణశ్చ హ
చిత్రయోధీ చ శక్తశ్చ మతో మే రథపుంగవః॥3॥

స యోత్స్యతి హి విక్రమ్య మఘవానివ దానవైః
యోధాశ్చాస్య పరిఖ్యాతాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥4॥

భాగినేయకృతే వీరః స కరిష్యతి సంగరే
సుమహత్కర్మ పాండూనాం స్థితః ప్రియహితే నృపః॥5॥

భైమసేనిర్మహారాజ హైడింబో రాక్షసేశ్వరః
మతో మే బహుమాయావీ రథయూథపయూథపః॥6॥

యోత్స్యతే సమరే తాత మాయాభిః సమరప్రియః
యే చాస్య రాక్షసాః శూరాః సచివా వశవర్తినః॥7॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో నానాజనపదేశ్వరాః
సమేతాః పాండవస్యార్థే వాసుదేవపురోగమాః॥8॥

ఏతే ప్రాధాన్యతో రాజన్పాండవస్య మహాత్మనః
రథాశ్చాతిరథాశ్చైవ యే చాప్యర్ధరథా మతాః॥9॥

నేష్యంతి సమరే సేనాం భీమాం యౌధిష్ఠిరీం నృప
మహేంద్రేణేవ వీరేణ పాల్యమానాం కిరీటినా॥10॥

తైరహం సమరే వీర త్వామాయద్భిర్జయైషిభిః
యోత్స్యామి జయమాకాంక్షన్నథ వా నిధనం రణే॥11॥

పార్థం చ వాసుదేవం చ చక్రగాండీవధారిణౌ
సంధ్యాగతావివార్కేందూ సమేష్యే పురుషోత్తమౌ॥12॥

యే చైవ తే రథోదారాః పాండుపుత్రస్య సైనికాః
సహసైన్యానహం తాంశ్చ ప్రతీయాం రణమూర్ధని॥13॥

ఏతే రథాశ్చాతిరథాశ్చ తుభ్యం; యథాప్రధానం నృప కీర్తితా మయా
తథా రాజన్నర్ధరథాశ్చ కేచి;త్తథైవ తేషామపి కౌరవేంద్ర॥14॥

అర్జునం వాసుదేవం చ యే చాన్యే తత్ర పార్థివాః
సర్వానావారయిష్యామి యావద్ద్రక్ష్యామి భారత॥15॥

పాంచాల్యం తు మహాబాహో నాహం హన్యాం శిఖండినం
ఉద్యతేషుమభిప్రేక్ష్య ప్రతియుధ్యంతమాహవే ||16 ||

లోకస్తద్వేద యదహం పితుః ప్రియచికీర్షయా
ప్రాప్తం రాజ్యం పరిత్యజ్య బ్రహ్మచర్యే ధృతవ్రతః ||17 ||

చిత్రాంగదం కౌరవాణామహం రాజ్యేఽభ్యషేచయం
విచిత్రవీర్యం చ శిశుం యౌవరాజ్యేఽభ్యషేచయం ||18 ||

దేవవ్రతత్వం విఖ్యాప్య పృథివ్యాం సర్వరాజసు
నైవ హన్యాం స్త్రియం జాతు న స్త్రీపూర్వం కథంచన ||19 ||

స హి స్త్రీపూర్వకో రాజఞ్శిఖండీ యది తే శ్రుతః
కన్యా భూత్వా పుమాంజాతో న యోత్స్యే తేన భారత ||20 ||

సర్వాంస్త్వన్యాన్హనిష్యామి పార్థివాన్భరతర్షభ
యాన్సమేష్యామి సమరే న తు కుంతీసుతాన్నృప ||21 ||

—♦ అధ్యాయము 170 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

కిమర్థం భరతశ్రేష్ఠ న హన్యాస్త్వం శిఖండినం
ఉద్యతేషుమథో దృష్ట్వా సమరేష్వాతతాయినం ||1 ||

పూర్వముక్త్వా మహాబాహో పాండవాన్సహ సోమకైః
వధిష్యామీతి గాంగేయ తన్మే బ్రూహి పితామహ ||2 ||

భీష్మ ఉవాచ

శృణు దుర్యోధన కథాం సహైభిర్వసుధాధిపైః
యదర్థం యుధి సంప్రేక్ష్య నాహం హన్యాం శిఖండినం ||3 ||

మహారాజో మమ పితా శంతనుర్భరతర్షభః
దిష్టాంతం ప్రాప ధర్మాత్మా సమయే పురుషర్షభ ||4 ||

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయన్
చిత్రాంగదం భ్రాతరం వై మహారాజ్యేఽభ్యషేచయం ||5 ||

తస్మింశ్చ నిధనం ప్రాప్తే సత్యవత్యా మతే స్థితః
విచిత్రవీర్యం రాజానమభ్యషించం యథావిధి ||6 ||

మయాభిషిక్తో రాజేంద్ర యవీయానపి ధర్మతః
విచిత్రవీర్యో ధర్మాత్మా మామేవ సముదైక్షత ||7 ||

తస్య దారక్రియాం తాత చికీర్షురహమప్యుత
అనురూపాదివ కులాదితి చింత్య మనో దధే ||8 ||

తథాశ్రౌషం మహాబాహో తిస్రః కన్యాః స్వయంవరే
రూపేణాప్రతిమాః సర్వాః కాశిరాజసుతాస్తదా
అంబా చైవాంబికా చైవ తథైవాంబాలికాపరా ||9 ||

రాజానశ్చ సమాహూతాః పృథివ్యాం భరతర్షభ
అంబా జ్యేష్ఠాభవత్తాసామంబికా త్వథ మధ్యమా
అంబాలికా చ రాజేంద్ర రాజకన్యా యవీయసీ ||10 ||

సోఽహమేకరథేనైవ గతః కాశిపతేః పురీం
అపశ్యం తా మహాబాహో తిస్రః కన్యాః స్వలంకృతాః
రాజ్ఞశ్చైవ సమావృత్తాన్పార్థివాన్పృథివీపతే||11||

తతోఽహం తాన్నృపాన్సర్వానాహూయ సమరే స్థితాన్
రథమారోపయాం చక్రే కన్యాస్తా భరతర్షభ||12||

వీర్యశుల్కాశ్చ తా జ్ఞాత్వా సమారోప్య రథం తదా
అవోచం పార్థివాన్సర్వానహం తత్ర సమాగతాన్
భీష్మః శాంతనవః కన్యా హరతీతి పునః పునః||13||

తే యతధ్వం పరం శక్త్యా సర్వే మోక్షాయ పార్థివాః
ప్రసహ్య హి నయామ్యేష మిషతాం వో నరాధిపాః||14||

తతస్తే పృథివీపాలాః సముత్పేతురుదాయుధాః
యోగో యోగ ఇతి క్రుద్ధాః సారథీంశ్చాప్యచోదయన్||15||

తే రథైర్మేఘసంకాశైర్గజైశ్చ గజయోధినః
పృష్ఠ్యైశ్చాశ్వైర్మహీపాలాః సముత్పేతురుదాయుధాః||16||

తతస్తే మాం మహీపాలాః సర్వ ఏవ విశాం పతే
రథవ్రాతేన మహతా సర్వతః పర్యవారయన్||17||

తానహం శరవర్షేణ మహతా ప్రత్యవారయం
సర్వాన్నృపాంశ్చాప్యజయం దేవరాడివ దానవాన్||18||

తేషామాపతతాం చిత్రాంధ్వజాన్హేమపరిష్కృతాన్
ఏకైకేన హి బాణేన భూమౌ పాతితవానహం||19||

హయాంశ్చైషాం గజాంశ్చైవ సారథీంశ్చాప్యహం రణే
అపాతయం శరైర్దీప్తైః ప్రహసన్పురుషర్షభ||20||

తే నివృత్తాశ్చ భగ్నాశ్చ దృష్ట్వా తల్లాఘవం మమ
అథాహం హాస్తినపురమాయాం జిత్వా మహీక్షితః||21||

అతోఽహం తాశ్చ కన్యా వై భ్రాతురర్థాయ భారత
తచ్చ కర్మ మహాబాహో సత్యవత్యై న్యవేదయం||22||

—♦ అధ్యాయము 171 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ మాతరం వీరమాతరం
అభిగమ్యోపసంగృహ్య దాశేయీమిదమబ్రువం||1||

ఇమాః కాశిపతేః కన్యా మయా నిర్జిత్య పార్థివాన్
విచిత్రవీర్యస్య కృతే వీర్యశుల్కా ఉపార్జితాః||2||

తతో మూర్ధన్యుపాఘ్రాయ పర్యశ్రునయనా నృప
ఆహ సత్యవతీ హృష్టా దిష్ట్యా పుత్ర జితం త్వయా||3||

సత్యవత్యాస్త్వనుమతే వివాహే సముపస్థితే
ఉవాచ వాక్యం సవ్రీడా జ్యేష్ఠా కాశిపతేః సుతా||4||

భీష్మ త్వమసి ధర్మజ్ఞః సర్వశాస్త్రవిశారదః
శ్రుత్వా చ ధర్మ్యం వచనం మహ్యం కర్తుమిహార్హసి||5||

మయా శాల్వపతిః పూర్వం మనసాభివృతో వరః
తేన చాస్మి వృతా పూర్వం రహస్యవిదితే పితుః||6||

కథం మామన్యకామాం త్వం రాజఞ్శాస్త్రమధీత్య వై
వాసయేథా గృహే భీష్మ కౌరవః సన్విశేషతః॥7॥

ఏతద్బుద్ధ్వా వినిశ్చిత్య మనసా భరతర్షభ
యత్క్షమం తే మహాబాహో తదిహారబ్ధుమర్హసి॥8॥

స మాం ప్రతీక్షతే వ్యక్తం శాల్వరాజో విశాం పతే
కృపాం కురు మహాబాహో మయి ధర్మభృతాం వర
త్వం హి సత్యవ్రతో వీర పృథివ్యామితి నః శ్రుతం॥9॥

—♦ అధ్యాయము 172 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽహం సమనుజ్ఞాప్య కాలీం సత్యవతీం తదా
మంత్రిణశ్చ ద్విజాంశ్చైవ తథైవ చ పురోహితాన్
సమనుజ్ఞాసిషం కన్యాం జ్యేష్ఠామంబాం నరాధిప॥1॥

అనుజ్ఞాతా యయౌ సా తు కన్యా శాల్వపతేః పురం
వృద్ధైర్ద్విజాతిభిర్గుప్తా ధాత్ర్యా చానుగతా తదా
అతీత్య చ తమధ్వానమాససాద నరాధిపం॥2॥

సా తమాసాద్య రాజానం శాల్వం వచనమబ్రవీత్
ఆగతాహం మహాబాహో త్వాముద్దిశ్య మహాద్యుతే॥3॥

తామబ్రవీచ్ఛాల్వపతిః స్మయన్నివ విశాం పతే
త్వయాన్యపూర్వయా నాహం భార్యార్థీ వరవర్ణిని॥4॥

గచ్ఛ భద్రే పునస్తత్ర సకాశం భారతస్య వై
నాహమిచ్ఛామి భీష్మేణ గృహీతాం త్వాం ప్రసహ్య వై॥5॥

త్వం హి నిర్జిత్య భీష్మేణ నీతా ప్రీతిమతీ తదా
పరామృశ్య మహాయుద్ధే నిర్జిత్య పృథివీపతీన్
నాహం త్వయ్యన్యపూర్వాయాం భార్యార్థీ వరవర్ణిని॥6॥

కథమస్మద్విధో రాజా పరపూర్వాం ప్రవేశయేత్
నారీం విదితవిజ్ఞానః పరేషాం ధర్మమాదిశన్
యథేష్టం గమ్యతాం భద్రే మా తే కాలోఽత్యగాదయం॥7॥

అంబా తమబ్రవీద్రాజన్ననంగశరపీడితా
మైవం వద మహీపాల నైతదేవం కథంచన॥8॥

నాస్మి ప్రీతిమతీ నీతా భీష్మేణామిత్రకర్శన
బలాన్నీతాస్మి రుదతీ విద్రావ్య పృథివీపతీన్॥9॥

భజస్వ మాం శాల్వపతే భక్తాం బాలామనాగసం
భక్తానాం హి పరిత్యాగో న ధర్మేషు ప్రశస్యతే॥10॥

సాహమామంత్ర్య గాంగేయం సమరేష్వనివర్తినం
అనుజ్ఞాతా చ తేనైవ తవైవ గృహమాగతా॥11॥

న స భీష్మో మహాబాహుర్మామిచ్ఛతి విశాం పతే
భ్రాతృహేతోః సమారంభో భీష్మస్యేతి శ్రుతం మయా॥12॥

భగిన్యౌ మమ యే నీతే అంబికాంబాలికే నృప
ప్రాదాద్విచిత్రవీర్యాయ గాంగేయో హి యవీయసే॥13॥

యథా శాల్వపతే నాన్యం నరం ధ్యామి కథంచన
త్వామృతే పురుషవ్యాఘ్ర తథా మూర్ధానమాలభే॥14॥

న చాన్యపూర్వా రాజేంద్ర త్వామహం సముపస్థితా
సత్యం బ్రవీమి శాల్వైతత్సత్యేనాత్మానమాలభే॥15॥

భజస్వ మాం విశాలాక్ష స్వయం కన్యాముపస్థితాం
అనన్యపూర్వాం రాజేంద్ర త్వత్ప్రసాదాభికాంక్షిణీం॥16॥

తామేవం భాషమాణాం తు శాల్వః కాశిపతేః సుతాం
అత్యజద్భరతశ్రేష్ఠ త్వచం జీర్ణామివోరగః॥17॥

ఏవం బహువిధైర్వాక్యైర్యాచ్యమానస్తయానఘ
నాశ్రద్దధచ్ఛాల్వపతిః కన్యాయా భరతర్షభ॥18॥

తతః సా మన్యునావిష్టా జ్యేష్ఠా కాశిపతేః సుతా
అబ్రవీత్సాశ్రునయనా బాష్పవిహ్వలయా గిరా॥19॥

త్వయా త్యక్తా గమిష్యామి యత్ర యత్ర విశాం పతే
తత్ర మే సంతు గతయః సంతః సత్యం యథాబ్రువం॥20॥

ఏవం సంభాషమాణాం తు నృశంసః శాల్వరాట్తదా
పర్యత్యజత కౌరవ్య కరుణం పరిదేవతీం॥21॥

గచ్ఛ గచ్ఛేతి తాం శాల్వః పునః పునరభాషత
బిభేమి భీష్మాత్సుశ్రోణి త్వం చ భీష్మపరిగ్రహః॥22॥

ఏవముక్తా తు సా తేన శాల్వేనాదీర్ఘదర్శినా
నిశ్చక్రామ పురాద్దీనా రుదతీ కురరీ యథా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 173 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సా నిష్క్రమంతీ నగరాచ్చింతయామాస భారత
పృథివ్యాం నాస్తి యువతిర్విషమస్థతరా మయా
బాంధవైర్విప్రహీనాస్మి శాల్వేన చ నిరాకృతా॥1॥

న చ శక్యం పునర్గంతుం మయా వారణసాహ్వయం
అనుజ్ఞాతాస్మి భీష్మేణ శాల్వముద్దిశ్య కారణం॥2॥

కిం ను గర్హామ్యథాత్మానమథ భీష్మం దురాసదం
ఆహోస్విత్పితరం మూఢం యో మేఽకార్షీత్స్వయంవరం॥3॥

మమాయం స్వకృతో దోషో యాహం భీష్మరథాత్తదా
ప్రవృత్తే వైశసే యుద్ధే శాల్వార్థం నాపతం పురా
తస్యేయం ఫలనిర్వృత్తిర్యదాపన్నాస్మి మూఢవత్॥4॥

ధిగ్భీష్మం ధిక్చ మే మందం పితరం మూఢచేతసం
యేనాహం వీర్యశుల్కేన పణ్యస్త్రీవత్ప్రవేరితా॥5॥

ధిఙ్మాం ధిక్శాల్వరాజానం ధిగ్ధాతారమథాపి చ
యేషాం దుర్నీతభావేన ప్రాప్తాస్మ్యాపదముత్తమాం॥6॥

సర్వథా భాగధేయాని స్వాని ప్రాప్నోతి మానవః
అనయస్యాస్య తు ముఖం భీష్మః శాంతనవో మమ॥7॥

సా భీష్మే ప్రతికర్తవ్యమహం పశ్యామి సాంప్రతం
తపసా వా యుధా వాపి దుఃఖహేతుః స మే మతః

కో ను భీష్మం యుధా జేతుముత్సహేత మహీపతిః॥8॥

ఏవం సా పరినిశ్చిత్య జగామ నగరాద్బహిః
ఆశ్రమం పుణ్యశీలానాం తాపసానాం మహాత్మనాం
తతస్తామవసద్రాత్రిం తాపసైః పరివారితా॥9॥

ఆచఖ్యౌ చ యథా వృత్తం సర్వమాత్మని భారత
విస్తరేణ మహాబాహో నిఖిలేన శుచిస్మితా
హరణం చ విసర్గం చ శాల్వేన చ విసర్జనం॥10॥

తతస్తత్ర మహానాసీద్బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః
శైఖావత్యస్తపోవృద్ధః శాస్త్రే చారణ్యకే గురుః॥11॥

ఆర్తాం తామాహ స మునిః శైఖావత్యో మహాతపాః
నిఃశ్వసంతీం సతీం బాలాం దుఃఖశోకపరాయణాం॥12॥

ఏవం గతే కిం ను భద్రే శక్యం కర్తుం తపస్విభిః
ఆశ్రమస్థైర్మహాభాగైస్తపోనిత్యైర్మహాత్మభిః॥13॥

సా త్వేనమబ్రవీద్రాజన్క్రియతాం మదనుగ్రహః
ప్రవ్రాజితుమిహేచ్ఛామి తపస్తప్స్యామి దుశ్చరం॥14॥

మయైవైతాని కర్మాణి పూర్వదేహేషు మూఢయా
కృతాని నూనం పాపాని తేషామేతత్ఫలం ధ్రువం॥15॥

నోత్సహేయం పునర్గంతుం స్వజనం ప్రతి తాపసాః
ప్రత్యాఖ్యాతా నిరానందా శాల్వేన చ నిరాకృతా॥16॥

ఉపదిష్టమిహేచ్ఛామి తాపస్యం వీతకల్మషాః
యుష్మాభిర్దేవసంకాశాః కృపా భవతు వో మయి॥17॥

స తామాశ్వాసయత్కన్యాం దృష్టాంతాగమహేతుభిః
సాంత్వయామాస కార్యం చ ప్రతిజజ్ఞే ద్విజైః సహ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 174 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తే తాపసాః సర్వే కార్యవంతోఽభవంస్తదా
తాం కన్యాం చింతయంతో వై కిం కార్యమితి ధర్మిణః॥1॥

కేచిదాహుః పితుర్వేశ్మ నీయతామితి తాపసాః
కేచిదస్మదుపాలంభే మతిం చక్రుర్ద్విజోత్తమాః॥2॥

కేచిచ్ఛాల్వపతిం గత్వా నియోజ్యమితి మేనిరే
నేతి కేచిద్వ్యవస్యంతి ప్రత్యాఖ్యాతా హి తేన సా॥3॥

ఏవం గతే కిం ను శక్యం భద్రే కర్తుం మనీషిభిః
పునరూచుశ్చ తే సర్వే తాపసాః సంశితవ్రతాః॥4॥

అలం ప్రవ్రజితేనేహ భద్రే శృణు హితం వచః
ఇతో గచ్ఛస్వ భద్రం తే పితురేవ నివేశనం॥5॥

ప్రతిపత్స్యతి రాజా స పితా తే యదనంతరం
తత్ర వత్స్యసి కల్యాణి సుఖం సర్వగుణాన్వితా
న చ తేఽన్యా గతిర్న్యాయ్యా భవేద్భద్రే యథా పితా॥6॥

పతిర్వాపి గతిర్నార్యాః పితా వా వరవర్ణిని
గతిః పతిః సమస్థాయా విషమే తు పితా గతిః॥7॥

ప్రవ్రజ్యా హి సుదుఃఖేయం సుకుమార్యా విశేషతః
రాజపుత్ర్యాః ప్రకృత్యా చ కుమార్యాస్తవ భామిని॥8॥

భద్రే దోషా హి విద్యంతే బహవో వరవర్ణిని
ఆశ్రమే వై వసంత్యాస్తే న భవేయుః పితుర్గృహే॥9॥

తతస్తు తేఽబ్రువన్వాక్యం బ్రాహ్మణాస్తాం తపస్వినీం
త్వామిహైకాకినీం దృష్ట్వా నిర్జనే గహనే వనే
ప్రార్థయిష్యంతి రాజేంద్రాస్తస్మాన్మైవం మనః కృథాః॥10॥

అంబోవాచ

న శక్యం కాశినగరీం పునర్గంతుం పితుర్గృహాన్
అవజ్ఞాతా భవిష్యామి బాంధవానాం న సంశయః॥11॥

ఉషితా హ్యన్యథా బాల్యే పితుర్వేశ్మని తాపసాః
నాహం గమిష్యే భద్రం వస్తత్ర యత్ర పితా మమ
తపస్తప్తుమభీప్సామి తాపసైః పరిపాలితా॥12॥

యథా పరేఽపి మే లోకే న స్యాదేవం మహాత్యయః
దౌర్భాగ్యం బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాస్తస్మాత్తప్స్యామ్యహం తపః॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యేవం తేషు విప్రేషు చింతయత్సు తథా తథా
రాజర్షిస్తద్వనం ప్రాప్తస్తపస్వీ హోత్రవాహనః॥14॥

తతస్తే తాపసాః సర్వే పూజయంతి స్మ తం నృపం
పూజాభిః స్వాగతాద్యాభిరాసనేనోదకేన చ॥15॥

తస్యోపవిష్టస్య తతో విశ్రాంతస్యోపశృణ్వతః
పునరేవ కథాం చక్రుః కన్యాం ప్రతి వనౌకసః॥16॥

అంబాయాస్తాం కథాం శ్రుత్వా కాశిరాజ్ఞశ్చ భారత
స వేపమాన ఉత్థాయ మాతురస్యాః పితా తదా
తాం కన్యామంకమారోప్య పర్యాశ్వాసయత ప్రభో॥17॥

స తామపృచ్ఛత్కార్త్స్న్యేన వ్యసనోత్పత్తిమాదితః
సా చ తస్మై యథావృత్తం విస్తరేణ న్యవేదయత్॥18॥

తతః స రాజర్షిరభూద్దుఃఖశోకసమన్వితః
కార్యం చ ప్రతిపేదే తన్మనసా సుమహాతపాః॥19॥

అబ్రవీద్వేపమానశ్చ కన్యామార్తాం సుదుఃఖితః
మా గాః పితృగృహం భద్రే మాతుస్తే జనకో హ్యహం॥20॥

దుఃఖం ఛేత్స్యామి తేఽహం వై మయి వర్తస్వ పుత్రికే
పర్యాప్తం తే మనః పుత్రి యదేవం పరిశుష్యసి॥21॥

గచ్ఛ మద్వచనాద్రామం జామదగ్న్యం తపస్వినం
రామస్తవ మహద్దుఃఖం శోకం చాపనయిష్యతి
హనిష్యతి రణే భీష్మం న కరిష్యతి చేద్వచః॥22॥

తం గచ్ఛ భార్గవశ్రేష్ఠం కాలాగ్నిసమతేజసం
ప్రతిష్ఠాపయితా స త్వాం సమే పథి మహాతపాః॥23॥

తతస్తు సస్వరం బాష్పముత్సృజంతీ పునః పునః
అబ్రవీత్పితరం మాతుః సా తదా హోత్రవాహనం॥24॥

అభివాదయిత్వా శిరసా గమిష్యే తవ శాసనాత్
అపి నామాద్య పశ్యేయమార్యం తం లోకవిశ్రుతం||25||

కథం చ తీవ్రం దుఃఖం మే హనిష్యతి స భార్గవః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుమథ యాస్యామి తత్ర వై||26||

—♦ అధ్యాయము 175 ♦—

హోత్రవాహన ఉవాచ

రామం ద్రక్ష్యసి వత్సే త్వం జామదగ్న్యం మహావనే
ఉగ్రే తపసి వర్తంతం సత్యసంధం మహాబలం||1||

మహేంద్రే వై గిరిశ్రేష్ఠే రామం నిత్యముపాసతే
ఋషయో వేదవిదుషో గంధర్వాప్సరసస్తథా||2||

తత్ర గచ్ఛస్వ భద్రం తే బ్రూయాశ్చైనం వచో మమ
అభివాద్య పూర్వం శిరసా తపోవృద్ధం దృఢవ్రతం||3||

బ్రూయాశ్చైనం పునర్భద్రే యత్తే కార్యం మనీషితం
మయి సంకీర్తితే రామః సర్వం తత్తే కరిష్యతి||4||

మమ రామః సఖా వత్సే ప్రీతియుక్తః సుహృచ్చ మే
జమదగ్నిసుతో వీరః సర్వశస్త్రభృతాం వరః||5||

ఏవం బ్రువతి కన్యాం తు పార్థివే హోత్రవాహనే
అకృతవ్రణః ప్రాదురాసీద్రామస్యానుచరః ప్రియః||6||

తతస్తే మునయః సర్వే సముత్తస్థుః సహస్రశః
స చ రాజా వయోవృద్ధః సృంజయో హోత్రవాహనః||7||

తతః పృష్ట్వా యథాన్యాయమన్యోన్యం తే వనౌకసః
సహితా భరతశ్రేష్ఠ నిషేదుః పరివార్య తం||8||

తతస్తే కథయామాసుః కథాస్తాస్తా మనోరమాః
కాంతా దివ్యాశ్చ రాజేంద్ర ప్రీతిహర్షముదా యుతాః||9||

తతః కథాంతే రాజర్షిర్మహాత్మా హోత్రవాహనః
రామం శ్రేష్ఠం మహర్షీణామపృచ్ఛదకృతవ్రణం||10||

క్వ సంప్రతి మహాబాహో జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
అకృతవ్రణ శక్యో వై ద్రష్టుం వేదవిదాం వరః||11||

అకృతవ్రణ ఉవాచ

భవంతమేవ సతతం రామః కీర్తయతి ప్రభో
సృంజయో మే ప్రియసఖో రాజర్షిరితి పార్థివ||12||

ఇహ రామః ప్రభాతే శ్వో భవితేతి మతిర్మమ
ద్రష్టాస్యేనమిహాయాంతం తవ దర్శనకాంక్షయా||13||

ఇయం చ కన్యా రాజర్షే కిమర్థం వనమాగతా
కస్య చేయం తవ చ కా భవతీచ్ఛామి వేదితుం||14||

హోత్రవాహన ఉవాచ

దౌహిత్రీయం మమ విభో కాశిరాజసుతా శుభా
జ్యేష్ఠా స్వయంవరే తస్థౌ భగినీభ్యాం సహానఘ॥15॥

ఇయమంబేతి విఖ్యాతా జ్యేష్ఠా కాశిపతేః సుతా
అంబికాంబాలికే త్వన్యే యవీయస్యౌ తపోధన॥16॥

సమేతం పార్థివం క్షత్రం కాశిపుర్యాం తతోఽభవత్
కన్యానిమిత్తం బ్రహ్మర్షే తత్రాసీదుత్సవో మహాన్॥17॥

తతః కిల మహావీర్యో భీష్మః శాంతనవో నృపాన్
అవాక్షిప్య మహాతేజాస్తిస్రః కన్యా జహార తాః॥18॥

నిర్జిత్య పృథివీపాలానథ భీష్మో గజాహ్వయం
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా కన్యాభిః సహ భారత॥19॥

సత్యవత్యై నివేద్యాథ వివాహార్థమనంతరం
భ్రాతుర్విచిత్రవీర్యస్య సమాజ్ఞాపయత ప్రభుః॥20॥

తతో వైవాహికం దృష్ట్వా కన్యేయం సముపార్జితం
అబ్రవీత్తత్ర గాంగేయం మంత్రిమధ్యే ద్విజర్షభ॥21॥

మయా శాల్వపతిర్వీర మనసాభివృతః పతిః
న మామర్హసి ధర్మజ్ఞ పరచిత్తాం ప్రదాపితుం॥22॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం భీష్మః సంమంత్ర్య సహ మంత్రిభిః
నిశ్చిత్య విససర్జేమాం సత్యవత్యా మతే స్థితః॥23॥

అనుజ్ఞాతా తు భీష్మేణ శాల్వం సౌభపతిం తతః
కన్యేయం ముదితా విప్ర కాలే వచనమబ్రవీత్॥24॥

విసర్జితాస్మి భీష్మేణ ధర్మం మాం ప్రతిపాదయ
మనసాభివృతః పూర్వం మయా త్వం పార్థివర్షభ॥25॥

ప్రత్యాచఖ్యౌ చ శాల్వోఽపి చారిత్రస్యాభిశంకితః
సేయం తపోవనం ప్రాప్తా తాపస్యేఽభిరతా భృశం॥26॥

మయా చ ప్రత్యభిజ్ఞాతా వంశస్య పరికీర్తనాత్
అస్య దుఃఖస్య చోత్పత్తిం భీష్మమేవేహ మన్యతే॥27॥

అంబోవాచ

భగవన్నేవమేవైతద్యథాహ పృథివీపతిః
శరీరకర్తా మాతుర్మే సృంజయో హోత్రవాహనః॥28॥

న హ్యుత్సహే స్వనగరం ప్రతియాతుం తపోధన
అవమానభయాచ్చైవ వ్రీడయా చ మహామునే॥29॥

యత్తు మాం భగవాన్రామో వక్ష్యతి ద్విజసత్తమ
తన్మే కార్యతమం కార్యమితి మే భగవన్మతిః॥30॥

అకృతవ్రణ ఉవాచ

దుఃఖద్వయమిదం భద్రే కతరస్య చికీర్షసి
ప్రతికర్తవ్యమబలే తత్త్వం వత్సే బ్రవీహి మే ||1||

యది సౌభపతిర్భద్రే నియోక్తవ్యో మతే తవ
నియోక్ష్యతి మహాత్మా తం రామస్త్వద్ధితకామ్యయా ||2||

అథాపగేయం భీష్మం తం రామేణేచ్ఛసి ధీమతా
రణే వినిర్జితం ద్రష్టుం కుర్యాత్తదపి భార్గవః ||3||

సృంజయస్య వచః శ్రుత్వా తవ చైవ శుచిస్మితే
యదత్రానంతరం కార్యం తదద్యైవ విచింత్యతాం ||4||

అంబోవాచ

అపనీతాస్మి భీష్మేణ భగవన్నవిజానతా
న హి జానాతి మే భీష్మో బ్రహ్మాఞ్శాల్వగతం మనః ||5||

ఏతద్విచార్య మనసా భవానేవ వినిశ్చయం
విచినోతు యథాన్యాయం విధానం క్రియతాం తథా ||6||

భీష్మే వా కురుశార్దూలే శాల్వరాజేఽథ వా పునః
ఉభయోరేవ వా బ్రహ్మన్యద్యుక్తం తత్సమాచర ||7||

నివేదితం మయా హ్యేతద్దుఃఖమూలం యథాతథం
విధానం తత్ర భగవన్కర్తుమర్హసి యుక్తితః ||8||

అకృతవ్రణ ఉవాచ

ఉపపన్నమిదం భద్రే యదేవం వరవర్ణిని
ధర్మం ప్రతి వచో బ్రూయాః శృణు చేదం వచో మమ ||9||

యది త్వామాపగేయో వై న నయేద్గజసాహ్వయం
శాల్వస్త్వాం శిరసా భీరు గృహ్ణీయాద్రామచోదితః ||10||

తేన త్వం నిర్జితా భద్రే యస్మాన్నీతాసి భామిని
సంశయః శాల్వరాజస్య తేన త్వయి సుమధ్యమే ||11||

భీష్మః పురుషమానీ చ జితకాశీ తథైవ చ
తస్మాత్ప్రతిక్రియా యుక్తా భీష్మే కారయితుం త్వయా ||12||

అంబోవాచ

మమాప్యేష మహాన్బ్రహ్మన్హృది కామోఽభివర్తతే
ఘాతయేయం యది రణే భీష్మమిత్యేవ నిత్యదా ||13||

భీష్మం వా శాల్వరాజం వా యం వా దోషేణ గచ్ఛసి
ప్రశాధి తం మహాబాహో యత్కృతేఽహం సుదుఃఖితా ||14||

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం కథయతామేవ తేషాం స దివసో గతః
రాత్రిశ్చ భరతశ్రేష్ఠ సుఖశీతోష్ణమారుతా॥15॥

తతో రామః ప్రాదురాసీత్ప్రజ్వలన్నివ తేజసా
శిష్యైః పరివృతో రాజంజటాచీరధరో మునిః॥16॥

ధనుష్పాణిరదీనాత్మా ఖడ్గం బిభ్రత్పరశ్వధీ
విరజా రాజశార్దూల సోఽభ్యయాత్సృంజయం నృపం॥17॥

తతస్తం తాపసా దృష్ట్వా స చ రాజా మహాతపాః
తస్థుః ప్రాంజలయః సర్వే సా చ కన్యా తపస్వినీ॥18॥

పూజయామాసురవ్యగ్రా మధుపర్కేణ భార్గవం
అర్చితశ్చ యథాయోగం నిషసాద సహైవ తైః॥19॥

తతః పూర్వవ్యతీతాని కథయేతే స్మ తావుభౌ
సృంజయశ్చ స రాజర్షిర్జామదగ్న్యశ్చ భారత॥20॥

తతః కథాంతే రాజర్షిర్భృగుశ్రేష్ఠం మహాబలం
ఉవాచ మధురం కాలే రామం వచనమర్థవత్॥21॥

రామేయం మమ దౌహిత్రీ కాశిరాజసుతా ప్రభో
అస్యాః శృణు యథాతత్త్వం కార్యం కార్యవిశారద॥22॥

పరమం కథ్యతాం చేతి తాం రామః ప్రత్యభాషత
తతః సాభ్యగమద్రామం జ్వలంతమివ పావకం॥23॥

సా చాభివాద్య చరణౌ రామస్య శిరసా శుభా
స్పృష్ట్వా పద్మదలాభాభ్యాం పాణిభ్యామగ్రతః స్థితా॥24॥

రురోద సా శోకవతీ బాష్పవ్యాకులలోచనా
ప్రపేదే శరణం చైవ శరణ్యం భృగునందనం॥25॥

రామ ఉవాచ

యథాసి సృంజయస్యాస్య తథా మమ నృపాత్మజే
బ్రూహి యత్తే మనోదుఃఖం కరిష్యే వచనం తవ॥26॥

అంబోవాచ

భగవఞ్శరణం త్వాద్య ప్రపన్నాస్మి మహావ్రత
శోకపంకార్ణవాద్ఘోరాదుద్ధరస్వ చ మాం విభో॥27॥

భీష్మ ఉవాచ

తస్యాశ్చ దృష్ట్వా రూపం చ వయశ్చాభినవం పునః
సౌకుమార్యం పరం చైవ రామశ్చింతాపరోఽభవత్॥28॥

కిమియం వక్ష్యతీత్యేవం విమృశన్భృగుసత్తమః
ఇతి దధ్యౌ చిరం రామః కృపయాభిపరిప్లుతః॥29॥

కథ్యతామితి సా భూయో రామేణోక్తా శుచిస్మితా
సర్వమేవ యథాతత్త్వం కథయామాస భార్గవే॥30॥

తచ్ఛ్రుత్వా జామదగ్న్యస్తు రాజపుత్ర్యా వచస్తదా
ఉవాచ తాం వరారోహాం నిశ్చిత్యార్థవినిశ్చయం॥31॥

ప్రేషయిష్యామి భీష్మాయ కురుశ్రేష్ఠాయ భామిని
కరిష్యతి వచో ధర్మ్యం శ్రుత్వా మే స నరాధిపః॥32॥

న చేత్కరిష్యతి వచో మయోక్తం జాహ్నవీసుతః
ధక్ష్యామ్యేనం రణే భద్రే సామాత్యం శస్త్రతేజసా॥33॥

అథ వా తే మతిస్తత్ర రాజపుత్రి నివర్తతే
తావచ్ఛాల్వపతిం వీరం యోజయామ్యత్ర కర్మణి॥34॥

అంబోవాచ

విసర్జితాస్మి భీష్మేణ శ్రుత్వైవ భృగునందన
శాల్వరాజగతం చేతో మమ పూర్వం మనీషితం॥35॥

సౌభరాజముపేత్యాహమబ్రువం దుర్వచం వచః
న చ మాం ప్రత్యగృహ్ణాత్స చారిత్రపరిశంకితః॥36॥

ఏతత్సర్వం వినిశ్చిత్య స్వబుద్ధ్యా భృగునందన
యదత్రౌపయికం కార్యం తచ్చింతయితుమర్హసి॥37॥

మమాత్ర వ్యసనస్యాస్య భీష్మో మూలం మహావ్రతః
యేనాహం వశమానీతా సముత్క్షిప్య బలాత్తదా॥38॥

భీష్మం జహి మహాబాహో యత్కృతే దుఃఖమీదృశం
ప్రాప్తాహం భృగుశార్దూల చరామ్యప్రియముత్తమం॥39॥

స హి లుబ్ధశ్చ మానీ చ జితకాశీ చ భార్గవ
తస్మాత్ప్రతిక్రియా కర్తుం యుక్తా తస్మై త్వయానఘ॥40॥

ఏష మే హ్రియమాణాయా భారతేన తదా విభో
అభవద్ధృది సంకల్పో ఘాతయేయం మహావ్రతం॥41॥

తస్మాత్కామం మమాద్యేమం రామ సంవర్తయానఘ
జహి భీష్మం మహాబాహో యథా వృత్రం పురందరః॥42॥

—♦ అధ్యాయము 177 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా రామో జహి భీష్మమితి ప్రభో
ఉవాచ రుదతీం కన్యాం చోదయంతీం పునః పునః॥1॥

కాశ్యే కామం న గృహ్ణామి శస్త్రం వై వరవర్ణిని
ఋతే బ్రహ్మవిదాం హేతోః కిమన్యత్కరవాణి తే॥2॥

వాచా భీష్మశ్చ శాల్వశ్చ మమ రాజ్ఞి వశానుగౌ
భవిష్యతోఽనవద్యాంగి తత్కరిష్యామి మా శుచః॥3॥

న తు శస్త్రం గ్రహీష్యామి కథంచిదపి భామిని
ఋతే నియోగాద్విప్రాణామేష మే సమయః కృతః॥4॥

అంబోవాచ

మమ దుఃఖం భగవతా వ్యపనేయం యతస్తతః
తత్తు భీష్మప్రసూతం మే తం జహీశ్వర మాచిరం॥5॥

రామ ఉవాచ

కాశికన్యే పునర్బ్రూహి భీష్మస్తే చరణావుభౌ
శిరసా వందనార్హోఽపి గ్రహీష్యతి గిరా మమ॥6॥

అంబోవాచ

జహి భీష్మం రణే రామ మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం
ప్రతిశ్రుతం చ యది తత్సత్యం కర్తుమిహార్హసి॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

తయోః సంవదతోరేవం రాజన్రామాంబయోస్తదా
అకృతవ్రణో జామదగ్న్యమిదం వచనమబ్రవీత్॥8॥

శరణాగతాం మహాబాహో కన్యాం న త్యక్తుమర్హసి
జహి భీష్మం రణే రామ గర్జంతమసురం యథా॥9॥

యది భీష్మస్త్వయాహూతో రణే రామ మహామునే
నిర్జితోఽస్మీతి వా బ్రూయాత్కుర్యాద్వా వచనం తవ॥10॥

కృతమస్యా భవేత్కార్యం కన్యాయా భృగునందన
వాక్యం సత్యం చ తే వీర భవిష్యతి కృతం విభో॥11॥

ఇయం చాపి ప్రతిజ్ఞా తే తదా రామ మహామునే
జిత్వా వై క్షత్రియాన్సర్వాన్బ్రాహ్మణేషు ప్రతిశ్రుతం॥12॥

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రశ్చైవ రణే యది
బ్రహ్మద్విడ్భవితా తం వై హనిష్యామీతి భార్గవ॥13॥

శరణం హి ప్రపన్నానాం భీతానాం జీవితార్థినాం
న శక్ష్యామి పరిత్యాగం కర్తుం జీవన్కథంచన॥14॥

యశ్చ క్షత్రం రణే కృత్స్నం విజేష్యతి సమాగతం
దృప్తాత్మానమహం తం చ హనిష్యామీతి భార్గవ॥15॥

స ఏవం విజయీ రామ భీష్మః కురుకులోద్వహః
తేన యుధ్యస్వ సంగ్రామే సమేత్య భృగునందన॥16॥

రామ ఉవాచ

స్మరామ్యహం పూర్వకృతాం ప్రతిజ్ఞామృషిసత్తమ
తథైవ చ కరిష్యామి యథా సామ్నైవ లప్స్యతే॥17॥

కార్యమేతన్మహద్బ్రహ్మన్కాశికన్యామనోగతం
గమిష్యామి స్వయం తత్ర కన్యామాదాయ యత్ర సః॥18॥

యది భీష్మో రణశ్లాఘీ న కరిష్యతి మే వచః
హనిష్యామ్యేనముద్రిక్తమితి మే నిశ్చితా మతిః॥19॥

న హి బాణా మయోత్సృష్టాః సజ్జంతీహ శరీరిణాం
కాయేషు విదితం తుభ్యం పురా క్షత్రియసంగరే॥20॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో రామః సహ తైర్బ్రహ్మవాదిభిః
ప్రయాణాయ మతిం కృత్వా సముత్తస్థౌ మహామనాః॥21॥

తతస్తే తాముషిత్వా తు రజనీం తత్ర తాపసాః
హుతాగ్నయో జప్తజప్యాః ప్రతస్థుర్మజ్జిఘాంసయా॥22॥

అభ్యగచ్ఛత్తతో రామః సహ తైర్బ్రాహ్మణర్షభైః
కురుక్షేత్రం మహారాజ కన్యయా సహ భారత॥23॥

న్యవిశంత తతః సర్వే పరిగృహ్య సరస్వతీం
తాపసాస్తే మహాత్మానో భృగుశ్రేష్ఠపురస్కృతాః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 178 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తృతీయే దివసే సమే దేశే వ్యవస్థితః
ప్రేషయామాస మే రాజన్ప్రాప్తోఽస్మీతి మహావ్రతః॥1॥

తమాగతమహం శ్రుత్వా విషయాంతం మహాబలం
అభ్యగచ్ఛం జవేనాశు ప్రీత్యా తేజోనిధిం ప్రభుం॥2॥

గాం పురస్కృత్య రాజేంద్ర బ్రాహ్మణైః పరివారితః
ఋత్విగ్భిర్దేవకల్పైశ్చ తథైవ చ పురోహితైః॥3॥

స మామభిగతం దృష్ట్వా జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
ప్రతిజగ్రాహ తాం పూజాం వచనం చేదమబ్రవీత్॥4॥

భీష్మ కాం బుద్ధిమాస్థాయ కాశిరాజసుతా త్వయా
అకామేయమిహానీతా పునశ్చైవ విసర్జితా॥5॥

విభ్రంశితా త్వయా హీయం ధర్మావాప్తేః పరావరాత్
పరామృష్టాం త్వయా హీమాం కో హి గంతుమిహార్హతి॥6॥

ప్రత్యాఖ్యాతా హి శాల్వేన త్వయా నీతేతి భారత
తస్మాదిమాం మన్నియోగాత్ప్రతిగృహ్ణీష్వ భారత॥7॥

స్వధర్మం పురుషవ్యాఘ్ర రాజపుత్రీ లభత్వియం
న యుక్తమవమానోఽయం కర్తుం రాజ్ఞా త్వయానఘ॥8॥

తతస్తం నాతిమనసం సముదీక్ష్యాహమబ్రువం
నాహమేనాం పునర్దద్యాం భ్రాత్రే బ్రహ్మన్కథంచన॥9॥

శాల్వస్యాహమితి ప్రాహ పురా మామిహ భార్గవ
మయా చైవాభ్యనుజ్ఞాతా గతా సౌభపురం ప్రతి॥10॥

న భయాన్నాప్యనుక్రోశాన్న లోభాన్నార్థకామ్యయా
క్షత్రధర్మమహం జహ్యామితి మే వ్రతమాహితం॥11॥

అథ మామబ్రవీద్రామః క్రోధపర్యాకులేక్షణః
న కరిష్యసి చేదేతద్వాక్యం మే కురుపుంగవ॥12॥

హనిష్యామి సహామాత్యం త్వామద్యేతి పునః పునః
సంరంభాదబ్రవీద్రామః క్రోధపర్యాకులేక్షణః॥13॥

తమహం గీర్భిరిష్టాభిః పునః పునరరిందమమ్
అయాచం భృగుశార్దూలం న చైవ ప్రశశామ సః॥14॥

తమహం ప్రణమ్య శిరసా భూయో బ్రాహ్మణసత్తమం
అబ్రువం కారణం కిం తద్యత్త్వం యోద్ధుమిహేచ్ఛసి॥15॥

ఇష్వస్త్రం మమ బాలస్య భవతైవ చతుర్విధం
ఉపదిష్టం మహాబాహో శిష్యోఽస్మి తవ భార్గవ॥16॥

తతో మామబ్రవీద్రామః క్రోధసంరక్తలోచనః
జానీషే మాం గురుం భీష్మ న చేమాం ప్రతిగృహ్ణాసే
సుతాం కాశ్యస్య కౌరవ్య మత్ప్రియార్థం మహీపతే॥17॥

న హి తే విద్యతే శాంతిరన్యథా కురునందన
గృహాణేమాం మహాబాహో రక్షస్వ కులమాత్మనః
త్వయా విభ్రంశితా హీయం భర్తారం నాభిగచ్ఛతి॥18॥

తథా బ్రువంతం తమహం రామం పరపురంజయం
నైతదేవం పునర్భావి బ్రహ్మర్షే కిం శ్రమేణ తే॥19॥

గురుత్వం త్వయి సంప్రేక్ష్య జామదగ్న్య పురాతనం
ప్రసాదయే త్వాం భగవంస్త్యక్తైషా హి పురా మయా॥20॥

కో జాతు పరభావాం హి నారీం వ్యాలీమివ స్థితాం
వాసయేత గృహే జానన్స్త్రీణాం దోషాన్మహాత్యయాన్॥21॥

న భయాద్వాసవస్యాపి ధర్మం జహ్యాం మహాద్యుతే
ప్రసీద మా వా యద్వా తే కార్యం తత్కురు మాచిరం॥22॥

అయం చాపి విశుద్ధాత్మన్పురాణే శ్రూయతే విభో
మరుత్తేన మహాబుద్ధే గీతః శ్లోకో మహాత్మనా॥23॥

గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః
ఉత్పథప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనం॥24॥

స త్వం గురురితి ప్రేమ్ణా మయా సంమానితో భృశం
గురువృత్తం న జానీషే తస్మాద్యోత్స్యామ్యహం త్వయా॥25॥

గురుం న హన్యాం సమరే బ్రాహ్మణం చ విశేషతః
విశేషతస్తపోవృద్ధమేవం క్షాంతం మయా తవ॥26॥

ఉద్యతేషుమథో దృష్ట్వా బ్రాహ్మణం క్షత్రబంధువత్
యో హన్యాత్సమరే క్రుద్ధో యుధ్యంతమపలాయినం
బ్రహ్మహత్యా న తస్య స్యాదితి ధర్మేషు నిశ్చయః॥27॥

క్షత్రియాణాం స్థితో ధర్మే క్షత్రియోఽస్మి తపోధన
యో యథా వర్తతే యస్మింస్తథా తస్మిన్ప్రవర్తయన్
నాధర్మం సమవాప్నోతి నరః శ్రేయశ్చ విందతి॥28॥

అర్థే వా యది వా ధర్మే సమర్థో దేశకాలవిత్
అనర్థసంశయాపన్నః శ్రేయాన్నిఃసంశయేన చ॥29॥

యస్మాత్సంశయితేఽర్థేఽస్మిన్యథాన్యాయం ప్రవర్తసే
తస్మాద్యోత్స్యామి సహితస్త్వయా రామ మహాహవే
పశ్య మే బాహువీర్యం చ విక్రమం చాతిమానుషం॥30॥

ఏవం గతేఽపి తు మయా యచ్ఛక్యం భృగునందన
తత్కరిష్యే కురుక్షేత్రే యోత్స్యే విప్ర త్వయా సహ

ద్వంద్వే రామ యథేష్టం తే సజ్జో భవ మహామునే॥31॥

తత్ర త్వం నిహతో రామ మయా శరశతాచితః
లప్స్యసే నిర్జితాల్లోకాఞ్శస్త్రపూతో మహారణే॥32॥

స గచ్ఛ వినివర్తస్వ కురుక్షేత్రం రణప్రియ
తత్రైష్యామి మహాబాహో యుద్ధాయ త్వాం తపోధన॥33॥

అపి యత్ర త్వయా రామ కృతం శౌచం పురా పితుః
తత్రాహమపి హత్వా త్వాం శౌచం కర్తాస్మి భార్గవ॥34॥

తత్ర గచ్ఛస్వ రామ త్వం త్వరితం యుద్ధదుర్మద
వ్యపనేష్యామి తే దర్పం పౌరాణం బ్రాహ్మణబ్రువ॥35॥

యచ్చాపి కత్థసే రామ బహుశః పరిషత్సు వై
నిర్జితాః క్షత్రియా లోకే మయైకేనేతి తచ్ఛృణు॥36॥

న తదా జాయతే భీష్మో మద్విధః క్షత్రియోఽపి వా
యస్తే యుద్ధమయం దర్పం కామం చ వ్యపనాశయేత్॥37॥

సోఽహం జాతో మహాబాహో భీష్మః పరపురంజయః
వ్యపనేష్యామి తే దర్పం యుద్ధే రామ న సంశయః॥38॥

—♦ అధ్యాయము 179 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతో మామబ్రవీద్రామః ప్రహసన్నివ భారత
దిష్ట్యా భీష్మ మయా సార్ధం యోద్ధుమిచ్ఛసి సంగరే॥1॥

అయం గచ్ఛామి కౌరవ్య కురుక్షేత్రం త్వయా సహ
భాషితం తత్కరిష్యామి తత్రాగచ్ఛేః పరంతప॥2॥

తత్ర త్వాం నిహతం మాతా మయా శరశతాచితం
జాహ్నవీ పశ్యతాం భీష్మ గృధ్రకంకబడాశనం॥3॥

కృపణం త్వామభిప్రేక్ష్య సిద్ధచారణసేవితా
మయా వినిహతం దేవీ రోదతామద్య పార్థివ॥4॥

అతదర్హా మహాభాగా భగీరథసుతా నదీ
యా త్వామజీజనన్మందం యుద్ధకాముకమాతురం॥5॥

ఏహి గచ్ఛ మయా భీష్మ యుద్ధమద్యైవ వర్తతాం
గృహాణ సర్వం కౌరవ్య రథాది భరతర్షభ॥6॥

ఇతి బ్రువాణం తమహం రామం పరపురంజయం
ప్రణమ్య శిరసా రాజన్నేవమస్త్విత్యథాబ్రువం॥7॥

ఏవముక్త్వా యయౌ రామః కురుక్షేత్రం యుయుత్సయా
ప్రవిశ్య నగరం చాహం సత్యవత్యై న్యవేదయం॥8॥

తతః కృతస్వస్త్యయనో మాత్రా ప్రత్యభినందితః
ద్విజాతీన్వాచ్య పుణ్యాహం స్వస్తి చైవ మహాద్యుతే॥9॥

రథమాస్థాయ రుచిరం రాజతం పాండురైర్హయైః
సూపస్కరం స్వధిష్ఠానం వైయాఘ్రపరివారణం॥10॥

ఉపపన్నం మహాశస్త్రైః సర్వోపకరణాన్వితం
తత్కులీనేన వీరేణ హయశాస్త్రవిదా నృప॥11॥

యుక్తం సూతేన శిష్టేన బహుశో దృష్టకర్మణా
దంశితః పాండురేణాహం కవచేన వపుష్మతా॥12॥

పాండురం కార్ముకం గృహ్య ప్రాయాం భరతసత్తమ
పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని॥13॥

పాండురైశ్చామరైశ్చాపి వీజ్యమానో నరాధిప
శుక్లవాసాః సితోష్ణీషః సర్వశుక్లవిభూషణః॥14॥

స్తూయమానో జయాశీర్భిర్నిష్క్రమ్య గజసాహ్వయాత్
కురుక్షేత్రం రణక్షేత్రముపాయాం భరతర్షభ॥15॥

తే హయాశ్చోదితాస్తేన సూతేన పరమాహవే
అవహన్మాం భృశం రాజన్మనోమారుతరంహసః॥16॥

గత్వాహం తత్కురుక్షేత్రం స చ రామః ప్రతాపవాన్
యుద్ధాయ సహసా రాజన్పరాక్రాంతౌ పరస్పరం॥17॥

తతః సందర్శనేఽతిష్ఠం రామస్యాతితపస్వినః
ప్రగృహ్య శంఖప్రవరం తతః ప్రాధమముత్తమం॥18॥

తతస్తత్ర ద్విజా రాజంస్తాపసాశ్చ వనౌకసః
అపశ్యంత రణం దివ్యం దేవాః సర్షిగణాస్తదా॥19॥

తతో దివ్యాని మాల్యాని ప్రాదురాసన్ముహుర్ముహుః
వాదిత్రాణి చ దివ్యాని మేఘవృందాని చైవ హ॥20॥

తతస్తే తాపసాః సర్వే భార్గవస్యానుయాయినః
ప్రేక్షకాః సమపద్యంత పరివార్య రణాజిరం॥21॥

తతో మామబ్రవీద్దేవీ సర్వభూతహితైషిణీ
మాతా స్వరూపిణీ రాజన్కిమిదం తే చికీర్షితం॥22॥

గత్వాహం జామదగ్న్యం తం ప్రయాచిష్యే కురూద్వహ
భీష్మేణ సహ మా యోత్సీః శిష్యేణేతి పునః పునః॥23॥

మా మైవం పుత్ర నిర్బంధం కురు విప్రేణ పార్థివ
జామదగ్న్యేన సమరే యోద్ధుమిత్యవభర్త్సయత్॥24॥

కిం న వై క్షత్రియహరో హరతుల్యపరాక్రమః
విదితః పుత్ర రామస్తే యతస్త్వం యోద్ధుమిచ్ఛసి॥25॥

తతోఽహమబ్రువం దేవీమభివాద్య కృతాంజలిః
సర్వం తద్భరతశ్రేష్ఠ యథావృత్తం స్వయంవరే॥26॥

యథా చ రామో రాజేంద్ర మయా పూర్వం ప్రసాదితః
కాశిరాజసుతాయాశ్చ యథా కామః పురాతనః॥27॥

తతః సా రామమభ్యేత్య జననీ మే మహానదీ
మదర్థం తమృషిం దేవీ క్షమయామాస భార్గవం
భీష్మేణ సహ మా యోత్సీః శిష్యేణేతి వచోఽబ్రవీత్॥28॥

స చ తామాహ యాచంతీం భీష్మమేవ నివర్తయ
న హి మే కురుతే కామమిత్యహం తముపాగమం॥29॥

సంజయ ఉవాచ

తతో గంగా సుతస్నేహాద్భీష్మం పునరుపాగమత్
న చాస్యాః సోఽకరోద్వాక్యం క్రోధపర్యాకులేక్షణః॥30॥

అథాదృశ్యత ధర్మాత్మా భృగుశ్రేష్ఠో మహాతపాః
ఆహ్వాయామాస చ పునర్యుద్ధాయ ద్విజసత్తమః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 180 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తమహం స్మయన్నివ రణే ప్రత్యభాషం వ్యవస్థితం
భూమిష్ఠం నోత్సహే యోద్ధుం భవంతం రథమాస్థితః॥1॥

ఆరోహ స్యందనం వీర కవచం చ మహాభుజ
బధాన సమరే రామ యది యోద్ధుం మయేచ్ఛసి॥2॥

తతో మామబ్రవీద్రామః స్మయమానో రణాజిరే
రథో మే మేదినీ భీష్మ వాహా వేదాః సదశ్వవత్॥3॥

సూతో మే మాతరిశ్వా వై కవచం వేదమాతరః
సుసంవీతో రణే తాభిర్యోత్స్యేఽహం కురునందన॥4॥

ఏవం బ్రువాణో గాంధారే రామో మాం సత్యవిక్రమః
శరవ్రాతేన మహతా సర్వతః పర్యవారయత్॥5॥

తతోఽపశ్యం జామదగ్న్యం రథే దివ్యే వ్యవస్థితం
సర్వాయుధధరే శ్రీమత్యద్భుతోపమదర్శనే॥6॥

మనసా విహితే పుణ్యే విస్తీర్ణే నగరోపమే
దివ్యాశ్వయుజి సంనద్ధే కాంచనేన విభూషితే॥7॥

ధ్వజేన చ మహాబాహో సోమాలంకృతలక్ష్మణా
ధనుర్ధరో బద్ధతూణో బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్॥8॥

సారథ్యం కృతవాంస్తత్ర యుయుత్సోరకృతవ్రణః
సఖా వేదవిదత్యంతం దయితో భార్గవస్య హ॥9॥

ఆహ్వయానః స మాం యుద్ధే మనో హర్షయతీవ మే
పునః పునరభిక్రోశన్నభియాహీతి భార్గవః॥10॥

తమాదిత్యమివోద్యంతమనాధృష్యం మహాబలం
క్షత్రియాంతకరం రామమేకమేకః సమాసదం॥11॥

తతోఽహం బాణపాతేషు త్రిషు వాహాన్నిగృహ్య వై
అవతీర్య ధనుర్న్యస్య పదాతిరృషిసత్తమం॥12॥

అభ్యగచ్ఛం తదా రామమర్చిష్యంద్విజసత్తమం
అభివాద్య చైనం విధివదబ్రువం వాక్యముత్తమం॥13॥

యోత్స్యే త్వయా రణే రామ విశిష్టేనాధికేన చ
గురుణా ధర్మశీలేన జయమాశాస్స్వ మే విభో॥14॥

రామ ఉవాచ

ఏవమేతత్కురుశ్రేష్ఠ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా
ధర్మో హ్యేష మహాబాహో విశిష్టైః సహ యుధ్యతాం॥15॥

శపేయం త్వాం న చేదేవమాగచ్ఛేథా విశాం పతే
యుధ్యస్వ త్వం రణే యత్తో ధైర్యమాలంబ్య కౌరవ॥16॥

న తు తే జయమాశాసే త్వాం హి జేతుమహం స్థితః
గచ్ఛ యుధ్యస్వ ధర్మేణ ప్రీతోఽస్మి చరితేన తే॥17॥

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽహం తం నమస్కృత్య రథమారుహ్య సత్వరః
ప్రాధ్మాపయం రణే శంఖం పునర్హేమవిభూషితం॥18॥

తతో యుద్ధం సమభవన్మమ తస్య చ భారత
దివసాన్సుబహూన్రాజన్పరస్పరజిగీషయా॥19॥

స మే తస్మిన్రణే పూర్వం ప్రాహరత్కంకపత్రిభిః
షష్ట్యా శతైశ్చ నవభిః శరాణామగ్నివర్చసాం॥20॥

చత్వారస్తేన మే వాహాః సూతశ్చైవ విశాం పతే
ప్రతిరుద్ధాస్తథైవాహం సమరే దంశితః స్థితః॥21॥

నమస్కృత్య చ దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ భారత
తమహం స్మయన్నివ రణే ప్రత్యభాషం వ్యవస్థితం॥22॥

ఆచార్యతా మానితా మే నిర్మర్యాదే హ్యపి త్వయి
భూయస్తు శృణు మే బ్రహ్మన్సంపదం ధర్మసంగ్రహే॥23॥

యే తే వేదాః శరీరస్థా బ్రాహ్మణ్యం యచ్చ తే మహత్
తపశ్చ సుమహత్తప్తం న తేభ్యః ప్రహరామ్యహం॥24॥

ప్రహరే క్షత్రధర్మస్య యం త్వం రామ సమాస్థితః
బ్రాహ్మణః క్షత్రియత్వం హి యాతి శస్త్రసముద్యమాత్॥25॥

పశ్య మే ధనుషో వీర్యం పశ్య బాహ్వోర్బలం చ మే
ఏష తే కార్ముకం వీర ద్విధా కుర్మి ససాయకం॥26॥

తస్యాహం నిశితం భల్లం ప్రాహిణ్వం భరతర్షభ
తేనాస్య ధనుషః కోటిశ్ఛిన్నా భూమిమథాగమత్॥27॥

నవ చాపి పృషత్కానాం శతాని నతపర్వణాం
ప్రాహిణ్వం కంకపత్రాణాం జామదగ్న్యరథం ప్రతి॥28॥

కాయే విషక్తాస్తు తదా వాయునాభిసమీరితాః
చేలుః క్షరంతో రుధిరం నాగా ఇవ చ తే శరాః॥29॥

క్షతజోక్షితసర్వాంగః క్షరన్స రుధిరం వ్రణైః
బభౌ రామస్తదా రాజన్మేరుర్ధాతూనివోత్సృజన్॥30॥

హేమంతాంతేఽశోక ఇవ రక్తస్తబకమండితః
బభౌ రామస్తదా రాజన్క్వచిత్కింశుకసంనిభః॥31॥

తతోఽన్యద్ధనురాదాయ రామః క్రోధసమన్వితః
హేమపుంఖాన్సునిశితాఞ్శరాంస్తాన్హి వవర్ష సః॥32॥

తే సమాసాద్య మాం రౌద్రా బహుధా మర్మభేదినః
అకంపయన్మహావేగాః సర్పానలవిషోపమాః॥33॥

తతోఽహం సమవష్టభ్య పునరాత్మానమాహవే
శతసంఖ్యైః శరైః క్రుద్ధస్తదా రామమవాకిరం॥34॥

స తైరగ్న్యర్కసంకాశైః శరైరాశీవిషోపమైః
శితైరభ్యర్దితో రామో మందచేతా ఇవాభవత్॥35॥

తతోఽహం కృపయావిష్టో వినింద్యాత్మానమాత్మనా
ధిగ్ధిగిత్యబ్రువం యుద్ధం క్షత్రం చ భరతర్షభ॥36॥

అసకృచ్చాబ్రువం రాజఞ్శోకవేగపరిప్లుతః
అహో బత కృతం పాపం మయేదం క్షత్రకర్మణా॥37॥

గురుర్ద్విజాతిర్ధర్మాత్మా యదేవం పీడితః శరైః
తతో న ప్రాహరం భూయో జామదగ్న్యాయ భారత॥38॥

అథావతాప్య పృథివీం పూషా దివససంక్షయే
జగామాస్తం సహస్రాంశుస్తతో యుద్ధముపారమత్॥39॥

—♦ అధ్యాయము 181 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఆత్మనస్తు తతః సూతో హయానాం చ విశాం పతే
మమ చాపనయామాస శల్యాన్కుశలసంమతః॥1॥

స్నాతోపవృత్తైస్తురగైర్లబ్ధతోయైరవిహ్వలైః
ప్రభాత ఉదితే సూర్యే తతో యుద్ధమవర్తత॥2॥

దృష్ట్వా మాం తూర్ణమాయాంతం దంశితం స్యందనే స్థితం
అకరోద్రథమత్యర్థం రామః సజ్జం ప్రతాపవాన్॥3॥

తతోఽహం రామమాయాంతం దృష్ట్వా సమరకాంక్షిణం
ధనుఃశ్రేష్ఠం సముత్సృజ్య సహసావతరం రథాత్॥4॥

అభివాద్య తథైవాహం రథమారుహ్యా భారత
యుయుత్సుర్జామదగ్న్యస్య ప్రముఖే వీతభీః స్థితః॥5॥

తతో మాం శరవర్షేణ మహతా సమవాకిరత్
అహం చ శరవర్షేణ వర్షంతం సమవాకిరం॥6॥

సంక్రుద్ధో జామదగ్న్యస్తు పునరేవ పతత్రిణః
ప్రేషయామాస మే రాజందీప్తాస్యానురగానివ॥7॥

తానహం నిశితైర్భల్లైః శతశోఽథ సహస్రశః
అచ్ఛిదం సహసా రాజన్నంతరిక్షే పునః పునః॥8॥

తతస్త్వస్త్రాణి దివ్యాని జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
మయి ప్రచోదయామాస తాన్యహం ప్రత్యషేధయం॥9॥

అస్త్రైరేవ మహాబాహో చికీర్షన్నధికాం క్రియాం
తతో దివి మహాన్నాదః ప్రాదురాసీత్సమంతతః॥10॥

తతోఽహమస్త్రం వాయవ్యం జామదగ్న్యే ప్రయుక్తవాన్
ప్రత్యాజఘ్నే చ తద్రామో గుహ్యకాస్త్రేణ భారత॥11॥

తతోఽస్త్రమహమాగ్నేయమనుమంత్ర్య ప్రయుక్తవాన్
వారుణేనైవ రామస్తద్వారయామాస మే విభుః॥12॥

ఏవమస్త్రాణి దివ్యాని రామస్యాహమవారయం
రామశ్చ మమ తేజస్వీ దివ్యాస్త్రవిదరిందమః॥13॥

తతో మాం సవ్యతో రాజన్రామః కుర్వంద్విజోత్తమః
ఉరస్యవిధ్యత్సంక్రుద్ధో జామదగ్న్యో మహాబలః॥14॥

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ సంన్యషీదం రథోత్తమే
అథ మాం కశ్మలావిష్టం సూతస్తూర్ణమపావహత్
గోరుతం భరతశ్రేష్ఠ రామబాణప్రపీడితం॥15॥

తతో మామపయాతం వై భృశం విద్ధమచేతసం
రామస్యానుచరా హృష్టాః సర్వే దృష్ట్వా ప్రచుక్రుశుః
అకృతవ్రణప్రభృతయః కాశికన్యా చ భారత॥16॥

తతస్తు లబ్ధసంజ్ఞోఽహం జ్ఞాత్వా సూతమథాబ్రువం
యాహి సూత యతో రామః సజ్జోఽహం గతవేదనః॥17॥

తతో మామవహత్సూతో హయైః పరమశోభితైః
నృత్యద్భిరివ కౌరవ్య మారుతప్రతిమైర్గతౌ॥18॥

తతోఽహం రామమాసాద్య బాణజాలేన కౌరవ
అవాకిరం సుసంరబ్ధః సంరబ్ధం విజిగీషయా॥19॥

తానాపతతత ఏవాసౌ రామో బాణానజిహ్మగాన్
బాణైరేవాచ్ఛినత్తూర్ణమేకైకం త్రిభిరాహవే॥20॥

తతస్తే మృదితాః సర్వే మమ బాణాః సుసంశితాః
రామబాణైర్ద్విధా ఛిన్నాః శతశోఽథ మహాహవే॥21॥

తతః పునః శరం దీప్తం సుప్రభం కాలసంమితం
అసృజం జామదగ్న్యాయ రామాయాహం జిఘాంసయా॥22॥

తేన త్వభిహతో గాఢం బాణచ్ఛేదవశం గతః
ముమోహ సహసా రామో భూమౌ చ నిపపాత హ॥23॥

తతో హాహాకృతం సర్వం రామే భూతలమాశ్రితే
జగద్భారత సంవిగ్నం యథార్కపతనేఽభవత్॥24॥

తత ఏనం సుసంవిగ్నాః సర్వ ఏవాభిదుద్రువుః
తపోధనాస్తే సహసా కాశ్యా చ భృగునందనం॥25॥

త ఏనం సంపరిష్వజ్య శనైరాశ్వాసయంస్తదా
పాణిభిర్జలశీతైశ్చ జయాశీర్భిశ్చ కౌరవ॥26॥

తతః స విహ్వలో వాక్యం రామ ఉత్థాయ మాబ్రవీత్
తిష్ఠ భీష్మ హతోఽసీతి బాణం సంధాయ కార్ముకే॥27॥

స ముక్తో న్యపతత్తూర్ణం పార్శ్వే సవ్యే మహాహవే
యేనాహం భృశసంవిగ్నో వ్యాఘూర్ణిత ఇవ ద్రుమః॥28॥

హత్వా హయాంస్తతో రాజఞ్శీఘ్రాస్త్రేణ మహాహవే
అవాకిరన్మాం విశ్రబ్ధో బాణైస్తైర్లోమవాహిభిః॥29॥

తతోఽహమపి శీఘ్రాస్త్రం సమరేఽప్రతివారణం
అవాసృజం మహాబాహో తేఽన్తరాధిష్ఠితాః శరాః
రామస్య మమ చైవాశు వ్యోమావృత్య సమంతతః॥30॥

న స్మ సూర్యః ప్రతపతి శరజాలసమావృతః
మాతరిశ్వాంతరే తస్మిన్మేఘరుద్ధ ఇవానదత్॥31॥

తతో వాయోః ప్రకంపాచ్చ సూర్యస్య చ మరీచిభిః
అభితాపాత్స్వభావాచ్చ పావకః సమజాయత॥32॥

తే శరాః స్వసముత్థేన ప్రదీప్తాశ్చిత్రభానునా
భూమౌ సర్వే తదా రాజన్భస్మభూతాః ప్రపేదిరే॥33॥

తదా శతసహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
అయుతాన్యథ ఖర్వాణి నిఖర్వాణి చ కౌరవ
రామః శరాణాం సంక్రుద్ధో మయి తూర్ణమపాతయత్॥34॥

తతోఽహం తానపి రణే శరైరాశీవిషోపమైః
సంఛిద్య భూమౌ నృపతేఽపాతయం పన్నగానివ॥35॥

ఏవం తదభవద్యుద్ధం తదా భరతసత్తమ
సంధ్యాకాలే వ్యతీతే తు వ్యపాయాత్స చ మే గురుః||36||

—♦ అధ్యాయము 182 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సమాగతస్య రామేణ పునరేవాతిదారుణం
అన్యేద్యుస్తుములం యుద్ధం తదా భరతసత్తమ||1||

తతో దివ్యాస్త్రవిచ్ఛూరో దివ్యాన్యస్త్రాణ్యనేకశః
అయోజయత ధర్మాత్మా దివసే దివసే విభుః||2||

తాన్యహం తత్ప్రతీఘాతైరస్త్రైరస్త్రాణి భారత
వ్యధమం తుములే యుద్ధే ప్రాణాంస్త్యక్త్వా సుదుస్త్యజాన్||3||

అస్త్రైరస్త్రేషు బహుధా హతేష్వథ చ భార్గవః
అక్రుధ్యత మహాతేజాస్త్యక్తప్రాణః స సంయుగే||4||

తతః శక్తిం ప్రాహిణోద్ఘోరరూపా;మస్త్రై రుద్ధో జామదగ్న్యో మహాత్మా
కాలోత్సృష్టాం ప్రజ్వలితామివోల్కాం; సందీప్తాగ్రాం తేజసావృత్య లోకాన్||5||

తతోఽహం తామిషుభిర్దీప్యమానైః; సమాయాంతీమంతకాలార్కదీప్తాం
ఛిత్త్వా త్రిధా పాతయామాస భూమౌ; తతో వవౌ పవనః పుణ్యగంధిః||6||

తస్యాం ఛిన్నాయాం క్రోధదీప్తోఽథ రామః; శక్తీర్ఘోరాః ప్రాహిణోద్ద్వాదశాన్యాః
తాసాం రూపం భారత నోత శక్యం; తేజస్విత్వాల్లాఘవాచ్చైవ వక్తుం||7||

కిం త్వేవాహం విహ్వలః సంప్రదృశ్య; దిగ్భ్యః సర్వాస్తా మహోల్కా ఇవాగ్నేః
నానారూపాస్తేజసోగ్రేణ దీప్తా; యథాదిత్యా ద్వాదశ లోకసంక్షయే||8||

తతో జాలం బాణమయం వివృత్య; సందృశ్య భిత్త్వా శరజాలేన రాజన్
ద్వాదశేషూన్ప్రాహిణవం రణేఽహం; తతః శక్తీర్వ్యధమం ఘోరరూపాః||9||

తతోఽపరా జామదగ్న్యో మహాత్మా; శక్తీర్ఘోరాః ప్రాక్షిపద్ధేమదండాః
విచిత్రితాః కాంచనపట్టనద్ధా; యథా మహోల్కా జ్వలితాస్తథా తాః||10||

తాశ్చాప్యుగ్రాశ్చర్మణా వారయిత్వా; ఖడ్గేనాజౌ పాతితా మే నరేంద్ర
బాణైర్దివ్యైర్జామదగ్న్యస్య సంఖ్యే; దివ్యాంశ్చాశ్వానభ్యవర్షం ససూతాన్||11||

నిర్ముక్తానాం పన్నగానాం సరూపా; దృష్ట్వా శక్తీర్హేమచిత్రా నికృత్తాః
ప్రాదుశ్చక్రే దివ్యమస్త్రం మహాత్మా; క్రోధావిష్టో హైహయేశప్రమాథీ||12||

తతః శ్రేణ్యః శలభానామివోగ్రాః; సమాపేతుర్విశిఖానాం ప్రదీప్తాః
సమాచినోచ్చాపి భృశం శరీరం; హయాన్సూతం సరథం చైవ మహ్యం||13||

రథః శరైర్మే నిచితః సర్వతోఽభూ;త్తథా హయాః సారథిశ్చైవ రాజన్
యుగం రథేషా చ తథైవ చక్రే; తథైవాక్షః శరకృత్తోఽథ భగ్నః||14||

తతస్తస్మిన్బాణవర్షే వ్యతీతే; శరౌఘేణ ప్రత్యవర్షం గురుం తం
స విక్షతో మార్గణైర్బ్రహ్మరాశి;ర్దేహాదజస్రం ముముచే భూరి రక్తం||15||

యథా రామో బాణజాలాభితప్త;స్తథైవాహం సుభృశం గాఢవిద్ధః
తతో యుద్ధం వ్యరమచ్చాపరాహ్ణే; భానావస్తం ప్రార్థయానే మహీధ్రం||16||

భీష్మ ఉవాచ

తతః ప్రభాతే రాజేంద్ర సూర్యే విమల ఉద్గతే
భార్గవస్య మయా సార్ధం పునర్యుద్ధమవర్తత॥1॥

తతో భ్రాంతే రథే తిష్ఠన్రామః ప్రహరతాం వరః
వవర్ష శరవర్షాణి మయి శక్ర ఇవాచలే॥2॥

తేన సూతో మమ సుహృచ్ఛరవర్షేణ తాడితః
నిపపాత రథోపస్థే మనో మమ విషాదయన్॥3॥

తతః సూతః స మేఽత్యర్థం కశ్మలం ప్రావిశన్మహత్
పృథివ్యాం చ శరాఘాతాన్నిపపాత ముమోహ చ॥4॥

తతః సూతోఽజహాత్ప్రాణాన్రామబాణప్రపీడితః
ముహూర్తాదివ రాజేంద్ర మాం చ భీరావిశత్తదా॥5॥

తతః సూతే హతే రాజన్క్షిపతస్తస్య మే శరాన్
ప్రమత్తమనసో రామః ప్రాహిణోన్మృత్యుసంమితాన్॥6॥

తతః సూతవ్యసనినం విప్లుతం మాం స భార్గవః
శరేణాభ్యహనద్గాఢం వికృష్య బలవద్ధనుః॥7॥

స మే జత్ర్వంతరే రాజన్నిపత్య రుధిరాశనః
మయైవ సహ రాజేంద్ర జగామ వసుధాతలం॥8॥

మత్వా తు నిహతం రామస్తతో మాం భరతర్షభ
మేఘవద్వ్యనదచ్చోచ్చైర్జహృషే చ పునః పునః॥9॥

తథా తు పతితే రాజన్మయి రామో ముదా యుతః
ఉదక్రోశన్మహానాదం సహ తైరనుయాయిభిః॥10॥

మమ తత్రాభవన్యే తు కౌరవాః పార్శ్వతః స్థితాః
ఆగతా యే చ యుద్ధం తజ్జనాస్తత్ర దిదృక్షవః
ఆర్తిం పరమికాం జగ్ముస్తే తదా మయి పాతితే॥11॥

తతోఽపశ్యం పాతితో రాజసింహ; ద్విజానష్టౌ సూర్యహుతాశనాభాన్
తే మాం సమంతాత్పరివార్య తస్థుః; స్వబాహుభిః పరిగృహ్యాజిమధ్యే॥12॥

రక్ష్యమాణశ్చ తైర్విప్రైర్నాహం భూమిముపాస్పృశం
అంతరిక్షే స్థితో హ్యస్మి తైర్విప్రైర్బాంధవైరివ
స్వపన్నివాంతరిక్షే చ జలబిందుభిరుక్షితః॥13॥

తతస్తే బ్రాహ్మణా రాజన్నబ్రువన్పరిగృహ్య మాం
మా భైరితి సమం సర్వే స్వస్తి తేఽస్త్వితి చాసకృత్॥14॥

తతస్తేషామహం వాగ్భిస్తర్పితః సహసోత్థితః
మాతరం సరితాం శ్రేష్ఠామపశ్యం రథమాస్థితాం॥15॥

హయాశ్చ మే సంగృహీతాస్తయా వై; మహానద్యా సంయతి కౌరవేంద్ర
పాదౌ జనన్యాః ప్రతిపూజ్య చాహం; తథార్ష్టిషేణం రథమభ్యరోహం॥16॥

రరక్ష సా మమ రథం హయాంశ్చోపస్కరాణి చ
తామహం ప్రాంజలిర్భూత్వా పునరేవ వ్యసర్జయం॥17॥

తతోఽహం స్వయముద్యమ్య హయాంస్తాన్వాతరంహసః
అయుధ్యం జామదగ్న్యేన నివృత్తేఽహని భారత॥18॥

తతోఽహం భరతశ్రేష్ఠ వేగవంతం మహాబలం
అముంచం సమరే బాణం రామాయ హృదయచ్ఛిదం॥19॥

తతో జగామ వసుధాం బాణవేగప్రపీడితః
జానుభ్యాం ధనురుత్సృజ్య రామో మోహవశం గతః॥20॥

తతస్తస్మిన్నిపతితే రామే భూరిసహస్రదే
ఆవవ్రుర్జలదా వ్యోమ క్షరంతో రుధిరం బహు॥21॥

ఉల్కాశ్చ శతశః పేతుః సనిర్ఘాతాః సకంపనాః
అర్కం చ సహసా దీప్తం స్వర్భానురభిసంవృణోత్॥22॥

వవుశ్చ వాతాః పరుషాశ్చలితా చ వసుంధరా
గృధ్రా బడాశ్చ కంకాశ్చ పరిపేతుర్ముదా యుతాః॥23॥

దీప్తాయాం దిశి గోమాయుర్దారుణం ముహురున్నదత్
అనాహతా దుందుభయో వినేదుర్భృశనిస్వనాః॥24॥

ఏతదౌత్పాతికం ఘోరమాసీద్భరతసత్తమ
విసంజ్ఞకల్పే ధరణీం గతే రామే మహాత్మని॥25॥

తతో రవిర్మందమరీచిమండలో; జగామాస్తం పాంసుపుంజావగాఢః
నిశా వ్యగాహత్సుఖశీతమారుతా; తతో యుద్ధం ప్రత్యవహారయావః॥26॥

ఏవం రాజన్నవహారో బభూవ; తతః పునర్విమలేఽభూత్సుఘోరం
కాల్యం కాల్యం వింశతిం వై దినాని; తథైవ చాన్యాని దినాని త్రీణి॥27॥

—♦ అధ్యాయము 184 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽహం నిశి రాజేంద్ర ప్రణమ్య శిరసా తదా
బ్రాహ్మణానాం పితౄణాం చ దేవతానాం చ సర్వశః॥1॥

నక్తంచరాణాం భూతానాం రజన్యాశ్చ విశాం పతే
శయనం ప్రాప్య రహితే మనసా సమచింతయం॥2॥

జామదగ్న్యేన మే యుద్ధమిదం పరమదారుణం
అహాని సుబహూన్యద్య వర్తతే సుమహాత్యయం॥3॥

న చ రామం మహావీర్యం శక్నోమి రణమూర్ధని
విజేతుం సమరే విప్రం జామదగ్న్యం మహాబలం॥4॥

యది శక్యో మయా జేతుం జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
దైవతాని ప్రసన్నాని దర్శయంతు నిశాం మమ॥5॥

తతోఽహం నిశి రాజేంద్ర ప్రసుప్తః శరవిక్షతః
దక్షిణేనైవ పార్శ్వేన ప్రభాతసమయే ఇవ॥6॥

తతోఽహం విప్రముఖ్యైస్తైర్యైరస్మి పతితో రథాత్
ఉత్థాపితో ధృతశ్చైవ మా భైరితి చ సాంత్వితః॥7॥

త ఏవ మాం మహారాజ స్వప్నదర్శనమేత్య వై
పరివార్యాబ్రువన్వాక్యం తన్నిబోధ కురూద్వహ॥8॥

ఉత్తిష్ఠ మా భైర్గాంగేయ భయం తే నాస్తి కించన
రక్షామహే నరవ్యాఘ్ర స్వశరీరం హి నో భవాన్॥9॥

న త్వాం రామో రణే జేతా జామదగ్న్యః కథంచన
త్వమేవ సమరే రామం విజేతా భరతర్షభ॥10॥

ఇదమస్త్రం సుదయితం ప్రత్యభిజ్ఞాస్యతే భవాన్
విదితం హి తవాప్యేతత్పూర్వస్మిందేహధారణే॥11॥

ప్రాజాపత్యం విశ్వకృతం ప్రస్వాపం నామ భారత
న హీదం వేద రామోఽపి పృథివ్యాం వా పుమాన్క్వచిత్॥12॥

తత్స్మరస్వ మహాబాహో భృశం సంయోజయస్వ చ
న చ రామః క్షయం గంతా తేనాస్త్రేణ నరాధిప॥13॥

ఏనసా చ న యోగం త్వం ప్రాప్స్యసే జాతు మానద
స్వప్స్యతే జామదగ్న్యోఽసౌ త్వద్బాణబలపీడితః॥14॥

తతో జిత్వా త్వమేవైనం పునరుత్థాపయిష్యసి
అస్త్రేణ దయితేనాజౌ భీష్మ సంబోధనేన వై॥15॥

ఏవం కురుష్వ కౌరవ్య ప్రభాతే రథమాస్థితః
ప్రసుప్తం వా మృతం వాపి తుల్యం మన్యామహే వయం॥16॥

న చ రామేణ మర్తవ్యం కదాచిదపి పార్థివ
తతః సముత్పన్నమిదం ప్రస్వాపం యుజ్యతామితి॥17॥

ఇత్యుక్త్వాంతర్హితా రాజన్సర్వ ఏవ ద్విజోత్తమాః
అష్టౌ సదృశరూపాస్తే సర్వే భాస్వరమూర్తయః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 185 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతో రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ప్రతిబుద్ధోఽస్మి భారత
తం చ సంచింత్య వై స్వప్నమవాపం హర్షముత్తమం॥1॥

తతః సమభవద్యుద్ధం మమ తస్య చ భారత
తుములం సర్వభూతానాం లోమహర్షణమద్భుతం॥2॥

తతో బాణమయం వర్షం వవర్ష మయి భార్గవః
న్యవారయమహం తం చ శరజాలేన భారత॥3॥

తతః పరమసంక్రుద్ధః పునరేవ మహాతపాః
హ్యస్తనేనైవ కోపేన శక్తిం వై ప్రాహిణోన్మయి॥4॥

ఇంద్రాశనిసమస్పర్శాం యమదండోపమప్రభాం
జ్వలంతీమగ్నివత్సంఖ్యే లేలిహానాం సమంతతః॥5॥

తతో భరతశార్దూల ధిష్ణ్యమాకాశగం యథా
సా మామభ్యహనత్తూర్ణమంసదేశే చ భారత॥6॥

అథాసృఙ్మేఽస్రవద్ఘోరం గిరేర్గైరికధాతువత్
రామేణ సుమహాబాహో క్షతస్య క్షతజేక్షణ॥7॥

తతోఽహం జామదగ్న్యాయ భృశం క్రోధసమన్వితః
ప్రేషయం మృత్యుసంకాశం బాణం సర్పవిషోపమం॥8॥

స తేనాభిహతో వీరో లలాటే ద్విజసత్తమః
అశోభత మహారాజ సశృంగ ఇవ పర్వతః॥9॥

స సంరబ్ధః సమావృత్య బాణం కాలాంతకోపమం
సందధే బలవత్కృష్య ఘోరం శత్రునిబర్హణం॥10॥

స వక్షసి పపాతోగ్రః శరో వ్యాల ఇవ శ్వసన్
మహీం రాజంస్తతశ్చాహమగచ్ఛం రుధిరావిలః॥11॥

అవాప్య తు పునః సంజ్ఞాం జామదగ్న్యాయ ధీమతే
ప్రాహిణ్వం విమలాం శక్తిం జ్వలంతీమశనీమివ॥12॥

సా తస్య ద్విజముఖ్యస్య నిపపాత భుజాంతరే
విహ్వలశ్చాభవద్రాజన్వేపథుశ్చైనమావిశత్॥13॥

తత ఏనం పరిష్వజ్య సఖా విప్రో మహాతపాః
అకృతవ్రణః శుభైర్వాక్యైరాశ్వాసయదనేకధా॥14॥

సమాశ్వస్తస్తదా రామః క్రోధామర్షసమన్వితః
ప్రాదుశ్చక్రే తదా బ్రాహ్మం పరమాస్త్రం మహావ్రతః॥15॥

తతస్తత్ప్రతిఘాతార్థం బ్రాహ్మమేవాస్త్రముత్తమం
మయా ప్రయుక్తం జజ్వాల యుగాంతమివ దర్శయత్॥16॥

తయోర్బ్రహ్మాస్త్రయోరాసీదంతరా వై సమాగమః
అసంప్రాప్యైవ రామం చ మాం చ భారతసత్తమ॥17॥

తతో వ్యోమ్ని ప్రాదురభూత్తేజ ఏవ హి కేవలం
భూతాని చైవ సర్వాణి జగ్మురార్తిం విశాం పతే॥18॥

ఋషయశ్చ సగంధర్వా దేవతాశ్చైవ భారత
సంతాపం పరమం జగ్మురస్త్రతేజోభిపీడితాః॥19॥

తతశ్చచాల పృథివీ సపర్వతవనద్రుమా
సంతప్తాని చ భూతాని విషాదం జగ్మురుత్తమం॥20॥

ప్రజజ్వాల నభో రాజంధూమాయంతే దిశో దశ
న స్థాతుమంతరిక్షే చ శేకురాకాశగాస్తదా॥21॥

తతో హాహాకృతే లోకే సదేవాసురరాక్షసే
ఇదమంతరమిత్యేవ యోక్తుకామోఽస్మి భారత॥22॥

ప్రస్వాపమస్త్రం దయితం వచనాద్బ్రహ్మవాదినాం
చింతితం చ తదస్త్రం మే మనసి ప్రత్యభాత్తదా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 186 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతో హలహలాశబ్దో దివి రాజన్మహానభూత్
ప్రస్వాపం భీష్మ మా స్రాక్షీరితి కౌరవనందన॥1॥

అయుంజమేవ చైవాహం తదస్త్రం భృగునందనే
ప్రస్వాపం మాం ప్రయుంజానం నారదో వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

ఏతే వియతి కౌరవ్య దివి దేవగణాః స్థితాః
తే త్వాం నివారయంత్యద్య ప్రస్వాపం మా ప్రయోజయ॥3॥

రామస్తపస్వీ బ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణశ్చ గురుశ్చ తే
తస్యావమానం కౌరవ్య మా స్మ కార్షీః కథంచన॥4॥

తతోఽపశ్యం దివిష్ఠాన్వై తానష్టౌ బ్రహ్మవాదినః
తే మాం స్మయంతో రాజేంద్ర శనకైరిదమబ్రువన్॥5॥

యథాహ భరతశ్రేష్ఠ నారదస్తత్తథా కురు
ఏతద్ధి పరమం శ్రేయో లోకానాం భరతర్షభ॥6॥

తతశ్చ ప్రతిసంహృత్య తదస్త్రం స్వాపనం మృధే
బ్రహ్మాస్త్రం దీపయాం చక్రే తస్మిన్యుధి యథావిధి॥7॥

తతో రామో రుషితో రాజపుత్ర; దృష్ట్వా తదస్త్రం వినివర్తితం వై
జితోఽస్మి భీష్మేణ సుమందబుద్ధి;రిత్యేవ వాక్యం సహసా వ్యముంచత్॥8॥

తతోఽపశ్యత్పితరం జామదగ్న్యః; పితుస్తథా పితరం తస్య చాన్యం
త ఏవైనం సంపరివార్య తస్థు;రూచుశ్చైనం సాంత్వపూర్వం తదానీం॥9॥

మా స్మైవం సాహసం వత్స పునః కార్షీః కథంచన
భీష్మేణ సంయుగం గంతుం క్షత్రియేణ విశేషతః॥10॥

క్షత్రియస్య తు ధర్మోఽయం యద్యుద్ధం భృగునందన
స్వాధ్యాయో వ్రతచర్యా చ బ్రాహ్మణానాం పరం ధనం॥11॥

ఇదం నిమిత్తే కస్మింశ్చిదస్మాభిరుపమంత్రితం
శస్త్రధారణమత్యుగ్రం తచ్చ కార్యం కృతం త్వయా॥12॥

వత్స పర్యాప్తమేతావద్భీష్మేణ సహ సంయుగే
విమర్దస్తే మహాబాహో వ్యపయాహి రణాదితః॥13॥

పర్యాప్తమేతద్భద్రం తే తవ కార్ముకధారణం
విసర్జయైతద్దుర్ధర్ష తపస్తప్యస్వ భార్గవ॥14॥

ఏష భీష్మః శాంతనవో దేవైః సర్వైర్నివారితః
నివర్తస్వ రణాదస్మాదితి చైవ ప్రచోదితః॥15॥

రామేణ సహ మా యోత్సీర్గురుణేతి పునః పునః
న హి రామో రణే జేతుం త్వయా న్యాయ్యః కురూద్వహ
మానం కురుష్వ గాంగేయ బ్రాహ్మణస్య రణాజిరే॥16॥

వయం తు గురవస్తుభ్యం తతస్త్వాం వారయామహే
భీష్మో వసూనామన్యతమో దిష్ట్యా జీవసి పుత్రక॥17॥

గాంగేయః శంతనోః పుత్రో వసురేష మహాయశాః
కథం త్వయా రణే జేతుం రామ శక్యో నివర్త వై॥18॥

అర్జునః పాండవశ్రేష్ఠః పురందరసుతో బలీ
నరః ప్రజాపతిర్వీరః పూర్వదేవః సనాతనః॥19॥

సవ్యసాచీతి విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు వీర్యవాన్
భీష్మమృత్యుర్యథాకాలం విహితో వై స్వయంభువా॥20॥

ఏవముక్తః స పితృభిః పితౄన్రామోఽబ్రవీదిదం
నాహం యుధి నివర్తేయమితి మే వ్రతమాహితం॥21॥

న నివర్తితపూర్వం చ కదాచిద్రణమూర్ధని
నివర్త్యతామాపగేయః కామం యుద్ధాత్పితామహాః
న త్వహం వినివర్తిష్యే యుద్ధాదస్మాత్కథంచన॥22॥

తతస్తే మునయో రాజన్నృచీకప్రముఖాస్తదా
నారదేనైవ సహితాః సమాగమ్యేదమబ్రువన్॥23॥

నివర్తస్వ రణాత్తాత మానయస్వ ద్విజోత్తమాన్
నేత్యవోచమహం తాంశ్చ క్షత్రధర్మవ్యపేక్షయా॥24॥

మమ వ్రతమిదం లోకే నాహం యుద్ధాత్కథంచన
విముఖో వినివర్తేయం పృష్ఠతోఽభ్యాహతః శరైః॥25॥

నాహం లోభాన్న కార్పణ్యాన్న భయాన్నార్థకారణాత్
త్యజేయం శాశ్వతం ధర్మమితి మే నిశ్చితా మతిః॥26॥

తతస్తే మునయః సర్వే నారదప్రముఖా నృప
భాగీరథీ చ మే మాతా రణమధ్యం ప్రపేదిరే॥27॥

తథైవాత్తశరో ధన్వీ తథైవ దృఢనిశ్చయః
స్థితోఽహమాహవే యోద్ధుం తతస్తే రామమబ్రువన్
సమేత్య సహితా భూయః సమరే భృగునందనం||28||

నావనీతం హి హృదయం విప్రాణాం శామ్య భార్గవ
రామ రామ నివర్తస్వ యుద్ధాదస్మాద్ద్విజోత్తమ
అవధ్యో హి త్వయా భీష్మస్త్వం చ భీష్మస్య భార్గవ||29||

ఏవం బ్రువంతస్తే సర్వే ప్రతిరుధ్య రణాజిరం
న్యాసయాం చక్రిరే శస్త్రం పితరో భృగునందనం||30||

తతోఽహం పునరేవాథ తానష్టౌ బ్రహ్మవాదినః
అద్రాక్షం దీప్యమానాన్వై గ్రహానష్టావివోదితాన్||31||

తే మాం సప్రణయం వాక్యమబ్రువన్సమరే స్థితం
ప్రైహి రామం మహాబాహో గురుం లోకహితం కురు||32||

దృష్ట్వా నివర్తితం రామం సుహృద్వాక్యేన తేన వై
లోకానాం చ హితం కుర్వన్నహమప్యాదదే వచః||33||

తతోఽహం రామమాసాద్య వవందే భృశవిక్షతః
రామశ్చాభ్యుత్స్మయన్ప్రేమ్ణా మామువాచ మహాతపాః||34||

త్వత్సమో నాస్తి లోకేఽస్మిన్క్షత్రియః పృథివీచరః
గమ్యతాం భీష్మ యుద్ధేఽస్మింస్తోషితోఽహం భృశం త్వయా||35||

మమ చైవ సమక్షం తాం కన్యామాహూయ భార్గవః
ఉవాచ దీనయా వాచా మధ్యే తేషాం తపస్వినాం||36||

—♦ అధ్యాయము 187 ♦—

రామ ఉవాచ

ప్రత్యక్షమేతల్లోకానాం సర్వేషామేవ భామిని
యథా మయా పరం శక్త్యా కృతం వై పౌరుషం మహత్||1||

న చైవ యుధి శక్నోమి భీష్మం శస్త్రభృతాం వరం
విశేషయితుమత్యర్థముత్తమాస్త్రాణి దర్శయన్||2||

ఏషా మే పరమా శక్తిరేతన్మే పరమం బలం
యథేష్టం గమ్యతాం భద్రే కిమన్యద్వా కరోమి తే||3||

భీష్మమేవ ప్రపద్యస్వ న తేఽన్యా విద్యతే గతిః
నిర్జితో హ్యస్మి భీష్మేణ మహాస్త్రాణి ప్రముంచతా||4||

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో రామో వినిఃశ్వస్య మహామనాః
తూష్ణీమాసీత్తదా కన్యా ప్రోవాచ భృగునందనం||5||

భగవన్నేవమేవైతద్యథాహ భగవాంస్తథా
అజేయో యుధి భీష్మోఽయమపి దేవైరుదారధీః||6||

యథాశక్తి యథోత్సాహం మమ కార్యం కృతం త్వయా
అనిధాయ రణే వీర్యమస్త్రాణి వివిధాని చ||7||

న చైష శక్యతే యుద్ధే విశేషయితుమంతతః
న చాహమేనం యాస్యామి పునర్భీష్మం కథంచన॥8॥

గమిష్యామి తు తత్రాహం యత్ర భీష్మం తపోధన
సమరే పాతయిష్యామి స్వయమేవ భృగూద్వహ॥9॥

ఏవముక్త్వా యయౌ కన్యా రోషవ్యాకులలోచనా
తపసే ధృతసంకల్పా మమ చింతయతీ వధం॥10॥

తతో మహేంద్రం సహ తైర్మునిభిర్భృగుసత్తమః
యథాగతం యయౌ రామో మాముపామంత్ర్య భారత॥11॥

తతోఽహం రథమారుహ్య స్తూయమానో ద్విజాతిభిః
ప్రవిశ్య నగరం మాత్రే సత్యవత్యై న్యవేదయం
యథావృత్తం మహారాజ సా చ మాం ప్రత్యనందత॥12॥

పురుషాంశ్చాదిశం ప్రాజ్ఞాన్కన్యావృత్తాంతకర్మణి
దివసే దివసే హ్యస్యా గతజల్పితచేష్టితం
ప్రత్యాహరంశ్చ మే యుక్తాః స్థితాః ప్రియహితే మమ॥13॥

యదైవ హి వనం ప్రాయాత్కన్యా సా తపసే ధృతా
తదైవ వ్యథితో దీనో గతచేతా ఇవాభవం॥14॥

న హి మాం క్షత్రియః కశ్చిద్వీర్యేణ విజయేద్యుధి
ఋతే బ్రహ్మవిదస్తాత తపసా సంశితవ్రతాత్॥15॥

అపి చైతన్మయా రాజన్నారదేఽపి నివేదితం
వ్యాసే చైవ భయాత్కార్యం తౌ చోభౌ మామవోచతాం॥16॥

న విషాదస్త్వయా కార్యో భీష్మ కాశిసుతాం ప్రతి
దైవం పురుషకారేణ కో నివర్తితుముత్సహేత్॥17॥

సా తు కన్యా మహారాజ ప్రవిశ్యాశ్రమమండలం
యమునాతీరమాశ్రిత్య తపస్తేపేఽతిమానుషం॥18॥

నిరాహారా కృశా రూక్షా జటిలా మలపంకినీ
షణ్మాసాన్వాయుభక్షా చ స్థాణుభూతా తపోధనా॥19॥

యమునాతీరమాసాద్య సంవత్సరమథాపరం
ఉదవాసం నిరాహారా పారయామాస భామినీ॥20॥

శీర్ణపర్ణేన చైకేన పారయామాస చాపరం
సంవత్సరం తీవ్రకోపా పాదాంగుష్ఠాగ్రధిష్ఠితా॥21॥

ఏవం ద్వాదశ వర్షాణి తాపయామాస రోదసీ
నివర్త్యమానాపి తు సా జ్ఞాతిభిర్నైవ శక్యతే॥22॥

తతోఽగమద్వత్సభూమిం సిద్ధచారణసేవితాం
ఆశ్రమం పుణ్యశీలానాం తాపసానాం మహాత్మనాం॥23॥

తత్ర పుణ్యేషు దేశేషు సాప్లుతాంగీ దివానిశం
వ్యచరత్కాశికన్యా సా యథాకామవిచారిణీ॥24॥

నందాశ్రమే మహారాజ తతోలూకాశ్రమే శుభే
చ్యవనస్యాశ్రమే చైవ బ్రహ్మణః స్థాన ఏవ చ॥25॥

ప్రయాగే దేవయజనే దేవారణ్యేషు చైవ హ
భోగవత్యాం తథా రాజన్కౌశికస్యాశ్రమే తథా॥26॥

మాండవ్యస్యాశ్రమే రాజందిలీపస్యాశ్రమే తథా
రామహ్రదే చ కౌరవ్య పైలగార్గ్యస్య చాశ్రమే॥27॥

ఏతేషు తీర్థేషు తదా కాశికన్యా విశాం పతే
ఆప్లావయత గాత్రాణి తీవ్రమాస్థాయ వై తపః॥28॥

తామబ్రవీత్కౌరవేయ మమ మాతా జలోత్థితా
కిమర్థం క్లిశ్యసే భద్రే తథ్యమేతద్బ్రవీహి మే॥29॥

సైనామథాబ్రవీద్రాజన్కృతాంజలిరనిందితా
భీష్మో రామేణ సమరే న జితశ్చారులోచనే॥30॥

కోఽన్యస్తముత్సహేజ్జేతుముద్యతేషుం మహీపతిం
సాహం భీష్మవినాశాయ తపస్తప్స్యే సుదారుణం॥31॥

చరామి పృథివీం దేవి యథా హన్యామహం నృపం
ఏతద్వ్రతఫలం దేహే పరస్మిన్స్యాద్యథా హి మే॥32॥

తతోఽబ్రవీత్సాగరగా జిహ్మం చరసి భామిని
నైష కామోఽనవద్యాంగి శక్యః ప్రాప్తుం త్వయాబలే॥33॥

యది భీష్మవినాశాయ కాశ్యే చరసి వై వ్రతం
వ్రతస్థా చ శరీరం త్వం యది నామ విమోక్ష్యసి
నదీ భవిష్యసి శుభే కుటిలా వార్షికోదకా॥34॥

దుస్తీర్థా చానభిజ్ఞేయా వార్షికీ నాష్టమాసికీ
భీమగ్రాహవతీ ఘోరా సర్వభూతభయంకరీ॥35॥

ఏవముక్త్వా తతో రాజన్కాశికన్యాం న్యవర్తత
మాతా మమ మహాభాగా స్మయమానేవ భామినీ॥36॥

కదాచిదష్టమే మాసి కదాచిద్దశమే తథా
న ప్రాశ్నీతోదకమపి పునః సా వరవర్ణినీ॥37॥

సా వత్సభూమిం కౌరవ్య తీర్థలోభాత్తతస్తతః
పతితా పరిధావంతీ పునః కాశిపతేః సుతా॥38॥

సా నదీ వత్సభూమ్యాం తు ప్రథితాంబేతి భారత
వార్షికీ గ్రాహబహులా దుస్తీర్థా కుటిలా తథా॥39॥

సా కన్యా తపసా తేన భాగార్ధేన వ్యజాయత
నదీ చ రాజన్వత్సేషు కన్యా చైవాభవత్తదా॥40॥

—♦ అధ్యాయము 188 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తే తాపసాః సర్వే తపసే ధృతనిశ్చయాం
దృష్ట్వా న్యవర్తయంస్తాత కిం కార్యమితి చాబ్రువన్॥1॥

తానువాచ తతః కన్యా తపోవృద్ధానృషీంస్తదా
నిరాకృతాస్మి భీష్మేణ భ్రంశితా పతిధర్మతః॥2॥

వధార్థం తస్య దీక్షా మే న లోకార్థం తపోధనాః
నిహత్య భీష్మం గచ్ఛేయం శాంతిమిత్యేవ నిశ్చయః॥3॥

యత్కృతే దుఃఖవసతిమిమాం ప్రాప్తాస్మి శాశ్వతీం
పతిలోకాద్విహీనా చ నైవ స్త్రీ న పుమానిహ॥4॥

నాహత్వా యుధి గాంగేయం నివర్తేయం తపోధనాః
ఏష మే హృది సంకల్పో యదర్థమిదముద్యతం॥5॥

స్త్రీభావే పరినిర్విణ్ణా పుంస్త్వార్థే కృతనిశ్చయా
భీష్మే ప్రతిచికీర్షామి నాస్మి వార్యేతి వై పునః॥6॥

తాం దేవో దర్శయామాస శూలపాణిరుమాపతిః
మధ్యే తేషాం మహర్షీణాం స్వేన రూపేణ భామినీం॥7॥

ఛంద్యమానా వరేణాథ సా వవ్రే మత్పరాజయం
వధిష్యసీతి తాం దేవః ప్రత్యువాచ మనస్వినీం॥8॥

తతః సా పునరేవాథ కన్యా రుద్రమువాచ హ
ఉపపద్యేత్కథం దేవ స్త్రియో మమ జయో యుధి
స్త్రీభావేన చ మే గాఢం మనః శాంతముమాపతే॥9॥

ప్రతిశ్రుతశ్చ భూతేశ త్వయా భీష్మపరాజయః
యథా స సత్యో భవతి తథా కురు వృషధ్వజ
యథా హన్యాం సమాగమ్య భీష్మం శాంతనవం యుధి॥10॥

తామువాచ మహాదేవః కన్యాం కిల వృషధ్వజః
న మే వాగనృతం భద్రే ప్రాహ సత్యం భవిష్యతి॥11॥

వధిష్యసి రణే భీష్మం పురుషత్వం చ లప్స్యసే
స్మరిష్యసి చ తత్సర్వం దేహమన్యం గతా సతీ॥12॥

ద్రుపదస్య కులే జాతా భవిష్యసి మహారథః
శీఘ్రాస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ భవిష్యసి సుసంమతః॥13॥

యథోక్తమేవ కల్యాణి సర్వమేతద్భవిష్యతి
భవిష్యసి పుమాన్పశ్చాత్కస్మాచ్చిత్కాలపర్యయాత్॥14॥

ఏవముక్త్వా మహాతేజాః కపర్దీ వృషభధ్వజః
పశ్యతామేవ విప్రాణాం తత్రైవాంతరధీయత॥15॥

తతః సా పశ్యతాం తేషాం మహర్షీణామనిందితా
సమాహృత్య వనాత్తస్మాత్కాష్ఠాని వరవర్ణినీ॥16॥

చితాం కృత్వా సుమహతీం ప్రదాయ చ హుతాశనం
ప్రదీప్తేఽగ్నౌ మహారాజ రోషదీప్తేన చేతసా॥17॥

ఉక్త్వా భీష్మవధాయేతి ప్రవివేశ హుతాశనం
జ్యేష్ఠా కాశిసుతా రాజన్యమునామభితో నదీం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 189 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

కథం శిఖండీ గాంగేయ కన్యా భూత్వా సతీ తదా
పురుషోఽభవద్యుధి శ్రేష్ఠ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

భార్యా తు తస్య రాజేంద్ర ద్రుపదస్య మహీపతేః
మహిషీ దయితా హ్యాసీదపుత్రా చ విశాం పతే॥2॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్రుపదో వై మహీపతిః
అపత్యార్థం మహారాజ తోషయామాస శంకరం॥3॥

అస్మద్వధార్థం నిశ్చిత్య తపో ఘోరం సమాస్థితః
లేభే కన్యాం మహాదేవాత్పుత్రో మే స్యాదితి బ్రువన్॥4॥

భగవన్పుత్రమిచ్ఛామి భీష్మం ప్రతిచికీర్షయా
ఇత్యుక్తో దేవదేవేన స్త్రీపుమాంస్తే భవిష్యతి॥5॥

నివర్తస్వ మహీపాల నైతజ్జాత్వన్యథా భవేత్
స తు గత్వా చ నగరం భార్యామిదమువాచ హ॥6॥

కృతో యత్నో మయా దేవి పుత్రార్థే తపసా మహాన్
కన్యా భూత్వా పుమాన్భావీ ఇతి చోక్తోఽస్మి శంభునా॥7॥

పునః పునర్యాచ్యమానో దిష్టమిత్యబ్రవీచ్ఛివః
న తదన్యద్ధి భవితా భవితవ్యం హి తత్తథా॥8॥

తతః సా నియతా భూత్వా ఋతుకాలే మనస్వినీ
పత్నీ ద్రుపదరాజస్య ద్రుపదం సంవివేశ హ॥9॥

లేభే గర్భం యథాకాలం విధిదృష్టేన హేతునా
పార్షతాత్సా మహీపాల యథా మాం నారదోఽబ్రవీత్॥10॥

తతో దధార తం గర్భం దేవీ రాజీవలోచనా
తాం స రాజా ప్రియాం భార్యాం ద్రుపదః కురునందన
పుత్రస్నేహాన్మహాబాహుః సుఖం పర్యచరత్తదా॥11॥

అపుత్రస్య తతో రాజ్ఞో ద్రుపదస్య మహీపతేః
కన్యాం ప్రవరరూపాం తాం ప్రాజాయత నరాధిప॥12॥

అపుత్రస్య తు రాజ్ఞః సా ద్రుపదస్య యశస్వినీ
ఖ్యాపయామాస రాజేంద్ర పుత్రో జాతో మమేతి వై॥13॥

తతః స రాజా ద్రుపదః ప్రచ్ఛన్నాయా నరాధిప
పుత్రవత్పుత్రకార్యాణి సర్వాణి సమకారయత్॥14॥

రక్షణం చైవ మంత్రస్య మహిషీ ద్రుపదస్య సా
చకార సర్వయత్నేన బ్రువాణా పుత్ర ఇత్యుత
న హి తాం వేద నగరే కశ్చిదన్యత్ర పార్షతాత్॥15॥

శ్రద్దధానో హి తద్వాక్యం దేవస్యాద్భుతతేజసః
ఛాదయామాస తాం కన్యాం పుమానితి చ సోఽబ్రవీత్॥16॥

జాతకర్మాణి సర్వాణి కారయామాస పార్థివః
పుంవద్విధానయుక్తాని శిఖండీతి చ తాం విదుః॥17॥

అహమేకస్తు చారేణ వచనాన్నారదస్య చ
జ్ఞాతవాందేవవాక్యేన అంబాయాస్తపసా తథా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 190 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

చకార యత్నం ద్రుపదః సర్వస్మిన్స్వజనే మహత్
తతో లేఖ్యాదిషు తథా శిల్పేషు చ పరం గతా
ఇష్వస్త్రే చైవ రాజేంద్ర ద్రోణశిష్యో బభూవ హ॥1॥

తస్య మాతా మహారాజ రాజానం వరవర్ణినీ
చోదయామాస భార్యార్థం కన్యాయాః పుత్రవత్తదా॥2॥

తతస్తాం పార్షతో దృష్ట్వా కన్యాం సంప్రాప్తయౌవనాం
స్త్రియం మత్వా తదా చింతాం ప్రపేదే సహ భార్యయా॥3॥

ద్రుపద ఉవాచ

కన్యా మమేయం సంప్రాప్తా యౌవనం శోకవర్ధినీ
మయా ప్రచ్ఛాదితా చేయం వచనాచ్ఛూలపాణినః॥4॥

న తన్మిథ్యా మహారాజ్ఞి భవిష్యతి కథంచన
త్రైలోక్యకర్తా కస్మాద్ధి తన్మృషా కర్తుమర్హతి॥5॥

భార్యోవాచ

యది తే రోచతే రాజన్వక్ష్యామి శృణు మే వచః
శ్రుత్వేదానీం ప్రపద్యేథాః స్వకార్యం పృషతాత్మజ॥6॥

క్రియతామస్య నృపతే విధివద్దారసంగ్రహః
సత్యం భవతి తద్వాక్యమితి మే నిశ్చితా మతిః॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తౌ నిశ్చయం కృత్వా తస్మిన్కార్యేఽథ దంపతీ
వరయాం చక్రతుః కన్యాం దశార్ణాధిపతేః సుతాం॥8॥

తతో రాజా ద్రుపదో రాజసింహః; సర్వాన్రాజ్ఞః కులతః సంనిశామ్య
దాశార్ణకస్య నృపతేస్తనూజాం; శిఖండినే వరయామాస దారాన్॥9॥

హిరణ్యవర్మేతి నృపో యోఽసౌ దాశార్ణకః స్మృతః
స చ ప్రాదాన్మహీపాలః కన్యాం తస్మై శిఖండినే॥10॥

స చ రాజా దశార్ణేషు మహానాసీన్మహీపతిః
హిరణ్యవర్మా దుర్ధర్షో మహాసేనో మహామనాః॥11॥

కృతే వివాహే తు తదా సా కన్యా రాజసత్తమ
యౌవనం సమనుప్రాప్తా సా చ కన్యా శిఖండినీ॥12॥

కృతదారః శిఖండీ తు కాంపిల్యం పునరాగమత్
న చ సా వేద తాం కన్యాం కంచిత్కాలం స్త్రియం కిల॥13॥

హిరణ్యవర్మణః కన్యా జ్ఞాత్వా తాం తు శిఖండినీం
ధాత్రీణాం చ సఖీనాం చ వ్రీడమానా న్యవేదయత్
కన్యాం పాంచాలరాజస్య సుతాం తాం వై శిఖండినీం॥14॥

తతస్తా రాజశార్దూల ధాత్ర్యో దాశార్ణికాస్తదా
జగ్మురార్తిం పరాం దుఃఖాత్ప్రేషయామాసురేవ చ॥15॥

తతో దశార్ణాధిపతేః ప్రేష్యాః సర్వం న్యవేదయన్
విప్రలంభం యథావృత్తం స చ చుక్రోధ పార్థివః॥16॥

శిఖండ్యపి మహారాజ పుంవద్రాజకులే తదా
విజహార ముదా యుక్తః స్త్రీత్వం నైవాతిరోచయన్॥17॥

తతః కతిపయాహస్య తచ్ఛ్రుత్వా భరతర్షభ
హిరణ్యవర్మా రాజేంద్ర రోషాదార్తిం జగామ హ॥18॥

తతో దాశార్ణకో రాజా తీవ్రకోపసమన్వితః
దూతం ప్రస్థాపయామాస ద్రుపదస్య నివేశనే॥19॥

తతో ద్రుపదమాసాద్య దూతః కాంచనవర్మణః
ఏక ఏకాంతముత్సార్య రహో వచనమబ్రవీత్॥20॥

దశార్ణరాజో రాజంస్త్వామిదం వచనమబ్రవీత్
అభిషంగాత్ప్రకుపితో విప్రలబ్ధస్త్వయానఘ॥21॥

అవమన్యసే మాం నృపతే నూనం దుర్మంత్రితం తవ
యన్మే కన్యాం స్వకన్యార్థే మోహాద్యాచితవానసి॥22॥

తస్యాద్య విప్రలంభస్య ఫలం ప్రాప్నుహి దుర్మతే
ఏష త్వాం సజనామాత్యముద్ధరామి స్థిరో భవ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 191 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తస్య దూతేన ద్రుపదస్య తదా నృప
చోరస్యేవ గృహీతస్య న ప్రావర్తత భారతీ॥1॥

స యత్నమకరోత్తీవ్రం సంబంధైరనుసాంత్వనైః
దూతైర్మధురసంభాషైర్నైతదస్తీతి సందిశన్॥2॥

స రాజా భూయ ఏవాథ కృత్వా తత్త్వత ఆగమం
కన్యేతి పాంచాలసుతాం త్వరమాణోఽభినిర్యయౌ॥3॥

తతః సంప్రేషయామాస మిత్రాణామమితౌజసాం
దుహితుర్విప్రలంభం తం ధాత్రీణాం వచనాత్తదా॥4॥

తతః సముదయం కృత్వా బలానాం రాజసత్తమః
అభియానే మతిం చక్రే ద్రుపదం ప్రతి భారత॥5॥

తతః సంమంత్రయామాస మిత్రైః సహ మహీపతిః
హిరణ్యవర్మా రాజేంద్ర పాంచాల్యం పార్థివం ప్రతి॥6॥

తత్ర వై నిశ్చితం తేషామభూద్రాజ్ఞాం మహాత్మనాం
తథ్యం చేద్భవతి హ్యేతత్కన్యా రాజఞ్శిఖండినీ
బద్ధ్వా పాంచాలరాజానమానయిష్యామహే గృహాన్॥7॥

అన్యం రాజానమాధాయ పాంచాలేషు నరేశ్వరం
ఘాతయిష్యామ నృపతిం ద్రుపదం సశిఖండినం॥8॥

స తదా దూతమాజ్ఞాయ పునః క్షత్తారమీశ్వరః
ప్రాస్థాపయత్పార్షతాయ హన్మీతి త్వాం స్థిరో భవ॥9॥

స ప్రకృత్యా చ వై భీరుః కిల్బిషీ చ నరాధిపః
భయం తీవ్రమనుప్రాప్తో ద్రుపదః పృథివీపతిః॥10॥

విసృజ్య దూతం దాశార్ణం ద్రుపదః శోకకర్శితః
సమేత్య భార్యాం రహితే వాక్యమాహ నరాధిపః॥11॥

భయేన మహతావిష్టో హృది శోకేన చాహతః
పాంచాలరాజో దయితాం మాతరం వై శిఖండినః॥12॥

అభియాస్యతి మాం కోపాత్సంబంధీ సుమహాబలః
హిరణ్యవర్మా నృపతిః కర్షమాణో వరూథినీం॥13॥

కిమిదానీం కరిష్యామి మూఢః కన్యామిమాం ప్రతి
శిఖండీ కిల పుత్రస్తే కన్యేతి పరిశంకితః॥14॥

ఇతి నిశ్చిత్య తత్త్వేన సమిత్రః సబలానుగః
వంచితోఽస్మీతి మన్వానో మాం కిలోద్ధర్తుమిచ్ఛతి||15||

కిమత్ర తథ్యం సుశ్రోణి కిం మిథ్యా బ్రూహి శోభనే
శ్రుత్వా త్వత్తః శుభే వాక్యం సంవిధాస్యామ్యహం తథా||16||

అహం హి సంశయం ప్రాప్తో బాలా చేయం శిఖండినీ
త్వం చ రాజ్ఞి మహత్కృచ్ఛ్రం సంప్రాప్తా వరవర్ణిని||17||

సా త్వం సర్వవిమోక్షాయ తత్త్వమాఖ్యాహి పృచ్ఛతః
తథా విదధ్యాం సుశ్రోణి కృత్యస్యాస్య శుచిస్మితే
శిఖండిని చ మా భైస్త్వం విధాస్యే తత్ర తత్త్వతః||18||

క్రియయాహం వరారోహే వంచితః పుత్రధర్మతః
మయా దాశార్ణకో రాజా వంచితశ్చ మహీపతిః
తదాచక్ష్వ మహాభాగే విధాస్యే తత్ర యద్ధితం||19||

జానతాపి నరేంద్రేణ ఖ్యాపనార్థం పరస్య వై
ప్రకాశం చోదితా దేవీ ప్రత్యువాచ మహీపతిం||20||

—♦ అధ్యాయము 192 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతః శిఖండినో మాతా యథాతత్త్వం నరాధిప
ఆచచక్షే మహాబాహో భర్త్రే కన్యాం శిఖండినీం||1||

అపుత్రయా మయా రాజన్సపత్నీనాం భయాదిదం
కన్యా శిఖండినీ జాతా పురుషో వై నివేదితః||2||

త్వయా చైవ నరశ్రేష్ఠ తన్మే ప్రీత్యానుమోదితం
పుత్రకర్మ కృతం చైవ కన్యాయాః పార్థివర్షభ
భార్యా చోఢా త్వయా రాజందశార్ణాధిపతేః సుతా||3||

త్వయా చ ప్రాగభిహితం దేవవాక్యార్థదర్శనాత్
కన్యా భూత్వా పుమాన్భావీత్యేవం చైతదుపేక్షితం||4||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ద్రుపదో యజ్ఞసేనః; సర్వం తత్త్వం మంత్రవిద్భ్యో నివేద్య
మంత్రం రాజా మంత్రయామాస రాజ;న్యద్యద్యుక్తం రక్షణే వై ప్రజానాం||5||

సంబంధకం చైవ సమర్థ్య తస్మి;న్దాశార్ణకే వై నృపతౌ నరేంద్ర
స్వయం కృత్వా విప్రలంభం యథావ;న్మంత్రైకాగ్రో నిశ్చయం వై జగామ||6||

స్వభావగుప్తం నగరమాపత్కాలే తు భారత
గోపయామాస రాజేంద్ర సర్వతః సమలంకృతం||7||

ఆర్తిం చ పరమాం రాజా జగామ సహ భార్యయా
దశార్ణపతినా సార్ధం విరోధే భరతర్షభ||8||

కథం సంబంధినా సార్ధం న మే స్యాద్విగ్రహో మహాన్
ఇతి సంచింత్య మనసా దైవతాన్యర్చయత్తదా||9||

తం తు దృష్ట్వా తదా రాజందేవీ దేవపరం తథా
అర్చాం ప్రయుంజానమథో భార్యా వచనమబ్రవీత్||10||

దేవానాం ప్రతిపత్తిశ్చ సత్యా సాధుమతా సదా
సా తు దుఃఖార్ణవం ప్రాప్య నః స్యాదర్చయతాం భృశం||11||

దైవతాని చ సర్వాణి పూజ్యంతాం భూరిదక్షిణైః
అగ్నయశ్చాపి హూయంతాం దాశార్ణప్రతిషేధనే॥12॥

అయుద్ధేన నివృత్తిం చ మనసా చింతయాభిభో
దేవతానాం ప్రసాదేన సర్వమేతద్భవిష్యతి॥13॥

మంత్రిభిర్మంత్రితం సార్ధం త్వయా యత్పృథులోచన
పురస్యాస్యావినాశాయ తచ్చ రాజంస్తథా కురు॥14॥

దైవం హి మానుషోపేతం భృశం సిధ్యతి పార్థివ
పరస్పరవిరోధాత్తు నానయోః సిద్ధిరస్తి వై॥15॥

తస్మాద్విధాయ నగరే విధానం సచివైః సహ
అర్చయస్వ యథాకామం దైవతాని విశాం పతే॥16॥

ఏవం సంభాషమాణౌ తౌ దృష్ట్వా శోకపరాయణౌ
శిఖండినీ తదా కన్యా వ్రీడితేవ మనస్వినీ॥17॥

తతః సా చింతయామాస మత్కృతే దుఃఖితావుభౌ
ఇమావితి తతశ్చక్రే మతిం ప్రాణవినాశనే॥18॥

ఏవం సా నిశ్చయం కృత్వా భృశం శోకపరాయణా
జగామ భవనం త్యక్త్వా గహనం నిర్జనం వనం॥19॥

యక్షేణర్ద్ధిమతా రాజన్స్థూణాకర్ణేన పాలితం
తద్భయాదేవ చ జనో విసర్జయతి తద్వనం॥20॥

తత్ర స్థూణస్య భవనం సుధామృత్తికలేపనం
లాజోల్లాపికధూమాఢ్యముచ్చప్రాకారతోరణం॥21॥

తత్ప్రవిశ్య శిఖండీ సా ద్రుపదస్యాత్మజా నృప
అనశ్నతీ బహుతిథం శరీరముపశోషయత్॥22॥

దర్శయామాస తాం యక్షః స్థూణో మధ్వక్షసంయుతః
కిమర్థోఽయం తవారంభః కరిష్యే బ్రూహి మాచిరం॥23॥

అశక్యమితి సా యక్షం పునః పునరువాచ హ
కరిష్యామీతి చైనాం స ప్రత్యువాచాథ గుహ్యకః॥24॥

ధనేశ్వరస్యానుచరో వరదోఽస్మి నృపాత్మజే
అదేయమపి దాస్యామి బ్రూహి యత్తే వివక్షితం॥25॥

తతః శిఖండీ తత్సర్వమఖిలేన న్యవేదయత్
తస్మై యక్షప్రధానాయ స్థూణాకర్ణాయ భారత॥26॥

ఆపన్నో మే పితా యక్ష నచిరాద్వినశిష్యతి
అభియాస్యతి సంక్రుద్ధో దశార్ణాధిపతిర్హి తం॥27॥

మహాబలో మహోత్సాహః స హేమకవచో నృపః
తస్మాద్రక్షస్వ మాం యక్ష పితరం మాతరం చ మే॥28॥

ప్రతిజ్ఞాతో హి భవతా దుఃఖప్రతినయో మమ
భవేయం పురుషో యక్ష త్వత్ప్రసాదాదనిందితః॥29॥

యావదేవ స రాజా వై నోపయాతి పురం మమ
తావదేవ మహాయక్ష ప్రసాదం కురు గుహ్యక॥30॥

భీష్మ ఉవాచ

శిఖండివాక్యం శ్రుత్వాథ స యక్షో భరతర్షభ
ప్రోవాచ మనసా చింత్య దైవేనోపనిపీడితః
భవితవ్యం తథా తద్ధి మమ దుఃఖాయ కౌరవ||1||

భద్రే కామం కరిష్యామి సమయం తు నిబోధ మే
కించిత్కాలాంతరం దాస్యే పుంలింగం స్వమిదం తవ
ఆగంతవ్యం త్వయా కాలే సత్యమేతద్బ్రవీమి తే||2||

ప్రభుః సంకల్పసిద్ధోఽస్మి కామరూపీ విహంగమః
మత్ప్రసాదాత్పురం చైవ త్రాహి బంధూంశ్చ కేవలాన్||3||

స్త్రీలింగం ధారయిష్యామి త్వదీయం పార్థివాత్మజే
సత్యం మే ప్రతిజానీహి కరిష్యామి ప్రియం తవ||4||

శిఖండ్యువాచ

ప్రతిదాస్యామి భగవఁల్లింగం పునరిదం తవ
కించిత్కాలాంతరం స్త్రీత్వం ధారయస్వ నిశాచర||5||

ప్రతిప్రయాతే దాశార్ణే పార్థివే హేమవర్మణి
కన్యైవాహం భవిష్యామి పురుషస్త్వం భవిష్యసి||6||

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా సమయం తత్ర చక్రాతే తావుభౌ నృప
అన్యోన్యస్యానభిద్రోహే తౌ సంక్రామయతాం తతః||7||

స్త్రీలింగం ధారయామాస స్థూణో యక్షో నరాధిప
యక్షరూపం చ తద్దీప్తం శిఖండీ ప్రత్యపద్యత||8||

తతః శిఖండీ పాంచాల్యః పుంస్త్వమాసాద్య పార్థివ
వివేశ నగరం హృష్టః పితరం చ సమాసదత్
యథావృత్తం తు తత్సర్వమాచఖ్యౌ ద్రుపదస్య చ||9||

ద్రుపదస్తస్య తచ్ఛ్రుత్వా హర్షమాహారయత్పరం
సభార్యస్తచ్చ సస్మార మహేశ్వరవచస్తదా||10||

తతః సంప్రేషయామాస దశార్ణాధిపతేర్నృప
పురుషోఽయం మమ సుతః శ్రద్ధత్తాం మే భవానితి||11||

అథ దాశార్ణకో రాజా సహసాభ్యాగమత్తదా
పాంచాలరాజం ద్రుపదం దుఃఖామర్షసమన్వితః||12||

తతః కాంపిల్యమాసాద్య దశార్ణాధిపతిస్తదా
ప్రేషయామాస సత్కృత్య దూతం బ్రహ్మవిదాం వరం||13||

బ్రూహి మద్వచనాద్దూత పాంచాల్యం తం నృపాధమం
యద్వై కన్యాం స్వకన్యార్థే వృతవానసి దుర్మతే
ఫలం తస్యావలేపస్య ద్రక్ష్యస్యద్య న సంశయః||14||

ఏవముక్తస్తు తేనాసౌ బ్రాహ్మణో రాజసత్తమ
దూతః ప్రయాతో నగరం దాశార్ణనృపచోదితః||15||

తత ఆసాదయామాస పురోధా ద్రుపదం పురే
తస్మై పాంచాలకో రాజా గామర్ఘ్యం చ సుసత్కృతం
ప్రాపయామాస రాజేంద్ర సహ తేన శిఖండినా॥16॥

తాం పూజాం నాభ్యనందత్స వాక్యం చేదమువాచ హ
యదుక్తం తేన వీరేణ రాజ్ఞా కాంచనవర్మణా॥17॥

యత్తేఽహమధమాచార దుహిత్రర్థేఽస్మి వంచితః
తస్య పాపస్య కరణాత్ఫలం ప్రాప్నుహి దుర్మతే॥18॥

దేహి యుద్ధం నరపతే మమాద్య రణమూర్ధని
ఉద్ధరిష్యామి తే సద్యః సామాత్యసుతబాంధవం॥19॥

తదుపాలంభసంయుక్తం శ్రావితః కిల పార్థివః
దశార్ణపతిదూతేన మంత్రిమధ్యే పురోధసా॥20॥

అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠ ద్రుపదః ప్రణయానతః
యదాహ మాం భవాన్బ్రహ్మన్సంబంధివచనాద్వచః
తస్యోత్తరం ప్రతివచో దూత ఏవ వదిష్యతి॥21॥

తతః సంప్రేషయామాస ద్రుపదోఽపి మహాత్మనే
హిరణ్యవర్మణే దూతం బ్రాహ్మణం వేదపారగం॥22॥

సమాగమ్య తు రాజ్ఞా స దశార్ణపతినా తదా
తద్వాక్యమాదదే రాజన్యదుక్తం ద్రుపదేన హ॥23॥

ఆగమః క్రియతాం వ్యక్తం కుమారో వై సుతో మమ
మిథ్యైతదుక్తం కేనాపి తన్న శ్రద్ధేయమిత్యుత॥24॥

తతః స రాజా ద్రుపదస్య శ్రుత్వా; విమర్శయుక్తో యువతీర్వరిష్ఠాః
సంప్రేషయామాస సుచారురూపాః; శిఖండినం స్త్రీ పుమాన్వేతి వేత్తుం॥25॥

తాః ప్రేషితాస్తత్త్వభావం విదిత్వా; ప్రీత్యా రాజ్ఞే తచ్ఛశంసుర్హి సర్వం
శిఖండినం పురుషం కౌరవేంద్ర; దశార్ణరాజాయ మహానుభావం॥26॥

తతః కృత్వా తు రాజా స ఆగమం ప్రీతిమానథ
సంబంధినా సమాగమ్య హృష్టో వాసమువాస హ॥27॥

శిఖండినే చ ముదితః ప్రాదాద్విత్తం జనేశ్వరః
హస్తినోఽశ్వాంశ్చ గాశ్చైవ దాస్యో బహుశతాస్తథా
పూజితశ్చ ప్రతియయౌ నివర్త్య తనయాం కిల॥28॥

వినీతకిల్బిషే ప్రీతే హేమవర్మణి పార్థివే
ప్రతియాతే తు దాశార్ణే హృష్టరూపా శిఖండినీ॥29॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య కుబేరో నరవాహనః
లోకానుయాత్రాం కుర్వాణః స్థూణస్యాగాన్నివేశనం॥30॥

స తద్గృహస్యోపరి వర్తమాన; ఆలోకయామాస ధనాధిగోప్తా
స్థూణస్య యక్షస్య నిశామ్య వేశ్మ; స్వలంకృతం మాల్యగుణైర్విచిత్రం॥31॥

లాజైశ్చ గంధైశ్చ తథా వితానై;రభ్యర్చితం ధూపనధూపితం చ
ధ్వజైః పతాకాభిరలంకృతం చ; భక్ష్యాన్నపేయామిషదత్తహోమం॥32॥

తత్స్థానం తస్య దృష్ట్వా తు సర్వతః సమలంకృతం
అథాబ్రవీద్యక్షపతిస్తాన్యక్షాననుగాంస్తదా॥33॥

స్వలంకృతమిదం వేశ్మ స్థూణస్యామితవిక్రమాః
నోపసర్పతి మాం చాపి కస్మాదద్య సుమందధీః॥34॥

యస్మాజ్జానన్సుమందాత్మా మామసౌ నోపసర్పతి
తస్మాత్తస్మై మహాదండో ధార్యః స్యాదితి మే మతిః॥35॥

యక్షా ఊచుః

ద్రుపదస్య సుతా రాజన్రాజ్ఞో జాతా శిఖండినీ
తస్యై నిమిత్తే కస్మింశ్చిత్ప్రాదాత్పురుషలక్షణం॥36॥

అగ్రహీల్లక్షణం స్త్రీణాం స్త్రీభూతస్తిష్ఠతే గృహే
నోపసర్పతి తేనాసౌ సవ్రీడః స్త్రీస్వరూపవాన్॥37॥

ఏతస్మాత్కారణాద్రాజన్స్థూణో న త్వాద్య పశ్యతి
శ్రుత్వా కురు యథాన్యాయం విమానమిహ తిష్ఠతాం॥38॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆనీయతాం స్థూణ ఇతి తతో యక్షాధిపోఽబ్రవీత్
కర్తాస్మి నిగ్రహం తస్యేత్యువాచ స పునః పునః॥39॥

సోఽభ్యగచ్ఛత యక్షేంద్రమాహూతః పృథివీపతే
స్త్రీస్వరూపో మహారాజ తస్థౌ వ్రీడాసమన్వితః॥40॥

తం శశాప సుసంక్రుద్ధో ధనదః కురునందన
ఏవమేవ భవత్వస్య స్త్రీత్వం పాపస్య గుహ్యకాః॥41॥

తతోఽబ్రవీద్యక్షపతిర్మహాత్మా; యస్మాదదాస్త్వవమన్యేహ యక్షాన్
శిఖండినే లక్షణం పాపబుద్ధే; స్త్రీలక్షణం చాగ్రహీః పాపకర్మన్॥42॥

అప్రవృత్తం సుదుర్బుద్ధే యస్మాదేతత్కృతం త్వయా
తస్మాదద్య ప్రభృత్యేవ త్వం స్త్రీ స పురుషస్తథా॥43॥

తతః ప్రసాదయామాసుర్యక్షా వైశ్రవణం కిల
స్థూణస్యార్థే కురుష్వాంతం శాపస్యేతి పునః పునః॥44॥

తతో మహాత్మా యక్షేంద్రః ప్రత్యువాచానుగామినః
సర్వాన్యక్షగణాంస్తాత శాపస్యాంతచికీర్షయా॥45॥

హతే శిఖండిని రణే స్వరూపం ప్రతిపత్స్యతే
స్థూణో యక్షో నిరుద్వేగో భవత్వితి మహామనాః॥46॥

ఇత్యుక్త్వా భగవాందేవో యక్షరాక్షసపూజితః
ప్రయయౌ సహ తైః సర్వైర్నిమేషాంతరచారిభిః॥47॥

స్థూణస్తు శాపం సంప్రాప్య తత్రైవ న్యవసత్తదా
సమయే చాగమత్తం వై శిఖండీ స క్షపాచరం॥48॥

సోఽభిగమ్యాబ్రవీద్వాక్యం ప్రాప్తోఽస్మి భగవన్నితి
తమబ్రవీత్తతః స్థూణః ప్రీతోఽస్మీతి పునః పునః॥49॥

ఆర్జవేనాగతం దృష్ట్వా రాజపుత్రం శిఖండినం
సర్వమేవ యథావృత్తమాచచక్షే శిఖండినే॥50॥

యక్ష ఉవాచ

శప్తో వైశ్రవణేనాస్మి త్వత్కృతే పార్థివాత్మజ
గచ్ఛేదానీం యథాకామం చర లోకాన్యథాసుఖం॥51॥

దిష్టమేతత్పురా మన్యే న శక్యమతివర్తితుం
గమనం తవ చేతో హి పౌలస్త్యస్య చ దర్శనం॥52॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తః శిఖండీ తు స్థూణయక్షేణ భారత
ప్రత్యాజగామ నగరం హర్షేణ మహతాన్వితః||53||

పూజయామాస వివిధైర్గంధమాల్యైర్మహాధనైః
ద్విజాతీందేవతాశ్చాపి చైత్యానథ చతుష్పథాన్||54||

ద్రుపదః సహ పుత్రేణ సిద్ధార్థేన శిఖండినా
ముదం చ పరమాం లేభే పాంచాల్యాః సహ బాంధవైః||55||

శిష్యార్థం ప్రదదౌ చాపి ద్రోణాయ కురుపుంగవ
శిఖండినం మహారాజ పుత్రం స్త్రీపూర్విణం తథా||56||

ప్రతిపేదే చతుష్పాదం ధనుర్వేదం నృపాత్మజః
శిఖండీ సహ యుష్మాభిర్ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః||57||

మమ త్వేతచ్చరాస్తాత యథావత్ప్రత్యవేదయన్
జడాంధబధిరాకారా యే యుక్తా ద్రుపదే మయా||58||

ఏవమేష మహారాజ స్త్రీపుమాంద్రుపదాత్మజః
సంభూతః కౌరవశ్రేష్ఠ శిఖండీ రథసత్తమః||59||

జ్యేష్ఠా కాశిపతేః కన్యా అంబా నామేతి విశ్రుతా
ద్రుపదస్య కులే జాతా శిఖండీ భరతర్షభ||60||

నాహమేనం ధనుష్పాణిం యుయుత్సుం సముపస్థితం
ముహూర్తమపి పశ్యేయం ప్రహరేయం న చాప్యుత||61||

వ్రతమేతన్మమ సదా పృథివ్యామపి విశ్రుతం
స్త్రియాం స్త్రీపూర్వకే చాపి స్త్రీనామ్ని స్త్రీస్వరూపిణి||62||

న ముంచేయమహం బాణానితి కౌరవనందన
న హన్యామహమేతేన కారణేన శిఖండినం||63||

ఏతత్తత్త్వమహం వేద జన్మ తాత శిఖండినః
తతో నైనం హనిష్యామి సమరేష్వాతతాయినం||64||

యది భీష్మః స్త్రియం హన్యాద్ధన్యాదాత్మానమప్యుత
నైనం తస్మాద్ధనిష్యామి దృష్ట్వాపి సమరే స్థితం||65||

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కౌరవ్యో రాజా దుర్యోధనస్తదా
ముహూర్తమివ స ధ్యాత్వా భీష్మే యుక్తమమన్యత||66||

—♦ అధ్యాయము 194 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పునరేవ సుతస్తవ
మధ్యే సర్వస్య సైన్యస్య పితామహమపృచ్ఛత||1||

పాండవేయస్య గాంగేయ యదేతత్సైన్యముత్తమం
ప్రభూతనరనాగాశ్వం మహారథసమాకులం||2||

భీమార్జునప్రభృతిభిర్మహేష్వాసైర్మహాబలైః
లోకపాలోపమైర్గుప్తం ధృష్టద్యుమ్నపురోగమైః॥3॥

అప్రధృష్యమనావార్యముద్వృత్తమివ సాగరం
సేనాసాగరమక్షోభ్యమపి దేవైర్మహాహవే॥4॥

కేన కాలేన గాంగేయ క్షపయేథా మహాద్యుతే
ఆచార్యో వా మహేష్వాసః కృపో వా సుమహాబలః॥5॥

కర్ణో వా సమరశ్లాఘీ ద్రౌణిర్వా ద్విజసత్తమః
దివ్యాస్త్రవిదుషః సర్వే భవంతో హి బలే మమ॥6॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం జ్ఞాతుం పరం కౌతూహలం హి మే
హృది నిత్యం మహాబాహో వక్తుమర్హసి తన్మమ॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

అనురూపం కురుశ్రేష్ఠ త్వయ్యేతత్పృథివీపతే
బలాబలమమిత్రాణాం స్వేషాం చ యది పృచ్ఛసి॥8॥

శృణు రాజన్మమ రణే యా శక్తిః పరమా భవేత్
అస్త్రవీర్యం రణే యచ్చ భుజయోశ్చ మహాభుజ॥9॥

ఆర్జవేనైవ యుద్ధేన యోద్ధవ్య ఇతరో జనః
మాయాయుద్ధేన మాయావీ ఇత్యేతద్ధర్మనిశ్చయః॥10॥

హన్యామహం మహాబాహో పాండవానామనీకినీం
దివసే దివసే కృత్వా భాగం ప్రాగాహ్నికం మమ॥11॥

యోధానాం దశసాహస్రం కృత్వా భాగం మహాద్యుతే
సహస్రం రథినామేకమేష భాగో మతో మమ॥12॥

అనేనాహం విధానేన సంనద్ధః సతతోత్థితః
క్షపయేయం మహత్సైన్యం కాలేనానేన భారత॥13॥

యది త్వస్త్రాణి ముంచేయం మహాంతి సమరే స్థితః
శతసాహస్రఘాతీని హన్యాం మాసేన భారత॥14॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా భీష్మస్య తద్వాక్యం రాజా దుర్యోధనస్తదా
పర్యపృచ్ఛత రాజేంద్ర ద్రోణమంగిరసాం వరం॥15॥

ఆచార్య కేన కాలేన పాండుపుత్రస్య సైనికాన్
నిహన్యా ఇతి తం ద్రోణః ప్రత్యువాచ హసన్నివ॥16॥

స్థవిరోఽస్మి కురుశ్రేష్ఠ మందప్రాణవిచేష్టితః
అస్త్రాగ్నినా నిర్దహేయం పాండవానామనీకినీం॥17॥

యథా భీష్మః శాంతనవో మాసేనేతి మతిర్మమ
ఏషా మే పరమా శక్తిరేతన్మే పరమం బలం॥18॥

ద్వాభ్యామేవ తు మాసాభ్యాం కృపః శారద్వతోఽబ్రవీత్
ద్రౌణిస్తు దశరాత్రేణ ప్రతిజజ్ఞే బలక్షయం
కర్ణస్తు పంచరాత్రేణ ప్రతిజజ్ఞే మహాస్త్రవిత్॥19॥

తచ్ఛ్రుత్వా సూతపుత్రస్య వాక్యం సాగరగాసుతః
జహాస సస్వనం హాసం వాక్యం చేదమువాచ హ॥20॥

న హి తావద్రణే పార్థం బాణఖడ్గధనుర్ధరం
వాసుదేవసమాయుక్తం రథేనోద్యంతమచ్యుతం ||21 ||

సమాగచ్ఛసి రాధేయ తేనైవమభిమన్యసే
శక్యమేవం చ భూయశ్చ త్వయా వక్తుం యథేష్టతః ||22 ||

—♦ అధ్యాయము 195 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కౌంతేయః సర్వాన్భ్రాతౄనుపహ్వరే
ఆహూయ భరతశ్రేష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ||1 ||

ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు యే చారపురుషా మమ
తే ప్రవృత్తిం ప్రయచ్ఛంతి మమేమాం వ్యుషితాం నిశాం ||2 ||

దుర్యోధనః కిలాపృచ్ఛదాపగేయం మహావ్రతం
కేన కాలేన పాండూనాం హన్యాః సైన్యమితి ప్రభో ||3 ||

మాసేనేతి చ తేనోక్తో ధార్తరాష్ట్రః సుదుర్మతిః
తావతా చాపి కాలేన ద్రోణోఽపి ప్రత్యజానత ||4 ||

గౌతమో ద్విగుణం కాలముక్తవానితి నః శ్రుతం
ద్రౌణిస్తు దశరాత్రేణ ప్రతిజజ్ఞే మహాస్త్రవిత్ ||5 ||

తథా దివ్యాస్త్రవిత్కర్ణః సంపృష్టః కురుసంసది
పంచభిర్దివసైర్హంతుం స సైన్యం ప్రతిజజ్ఞివాన్ ||6 ||

తస్మాదహమపీచ్ఛామి శ్రోతుమర్జున తే వచః
కాలేన కియతా శత్రూన్క్షపయేరితి సంయుగే ||7 ||

ఏవముక్తో గుడాకేశః పార్థివేన ధనంజయః
వాసుదేవమవేక్ష్యేదం వచనం ప్రత్యభాషత ||8 ||

సర్వ ఏతే మహాత్మానః కృతాస్త్రాశ్చిత్రయోధినః
అసంశయం మహారాజ హన్యురేవ బలం తవ ||9 ||

అపైతు తే మనస్తాపో యథాసత్యం బ్రవీమ్యహం
హన్యామేకరథేనాహం వాసుదేవసహాయవాన్ ||10 ||

సామరానపి లోకాంస్త్రీన్సహస్థావరజంగమాన్
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ నిమేషాదితి మే మతిః ||11 ||

యత్తద్ఘోరం పశుపతిః ప్రాదాదస్త్రం మహన్మమ
కైరాతే ద్వంద్వయుద్ధే వై తదిదం మయి వర్తతే ||12 ||

యద్యుగాంతే పశుపతిః సర్వభూతాని సంహరన్
ప్రయుంక్తే పురుషవ్యాఘ్ర తదిదం మయి వర్తతే ||13 ||

తన్న జానాతి గాంగేయో న ద్రోణో న చ గౌతమః
న చ ద్రోణసుతో రాజన్కుత ఏవ తు సూతజః ||14 ||

న తు యుక్తం రణే హంతుం దివ్యైరస్త్రైః పృథగ్జనం
ఆర్జవేనైవ యుద్ధేన విజేష్యామో వయం పరాన్ ||15 ||

తథేమే పురుషవ్యాఘ్రాః సహాయాస్తవ పార్థివ
సర్వే దివ్యాస్త్రవిదుషః సర్వే యుద్ధాభినందినః ||16 ||

వేదాంతావభృథస్నాతాః సర్వ ఏతేఽపరాజితాః
నిహన్యుః సమరే సేనాం దేవానామపి పాండవ ||17 ||

శిఖండీ యుయుధానశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
భీమసేనో యమౌ చోభౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ ||18||

విరాటద్రుపదౌ చోభౌ భీష్మద్రోణసమౌ యుధి
స్వయం చాపి సమర్థోఽసి త్రైలోక్యోత్సాదనే అపి ||19||

క్రోధాద్యం పురుషం పశ్యేస్త్వం వాసవసమద్యుతే
క్షిప్రం న స భవేద్వ్యక్తమితి త్వాం వేద్మి కౌరవ ||20||

—♦ అధ్యాయము 196 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రభాతే విమలే ధార్తరాష్ట్రేణ చోదితాః
దుర్యోధనేన రాజానః ప్రయయుః పాండవాన్ప్రతి ||1||

ఆప్లావ్య శుచయః సర్వే స్రగ్విణః శుక్లవాససః
గృహీతశస్త్రా ధ్వజినః స్వస్తి వాచ్య హుతాగ్నయః ||2||

సర్వే వేదవిదః శూరాః సర్వే సుచరితవ్రతాః
సర్వే కర్మకృతశ్చైవ సర్వే చాహవలక్షణాః ||3||

ఆహవేషు పరాల్లోకాంజిగీషంతో మహాబలాః
ఏకాగ్రమనసః సర్వే శ్రద్దధానాః పరస్య చ ||4||

విందానువిందావావంత్యౌ కేకయా బాహ్లికైః సహ
ప్రయయుః సర్వ ఏవైతే భారద్వాజపురోగమాః ||5||

అశ్వత్థామా శాంతనవః సైంధవోఽథ జయద్రథః
దాక్షిణాత్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ పార్వతీయాశ్చ యే రథాః ||6||

గాంధారరాజః శకునిః ప్రాచ్యోదీచ్యాశ్చ సర్వశః
శకాః కిరాతా యవనాః శిబయోఽథ వసాతయః ||7||

స్వైః స్వైరనీకైః సహితాః పరివార్య మహారథం
ఏతే మహారథాః సర్వే ద్వితీయే నిర్యయుర్బలే ||8||

కృతవర్మా సహానీకస్త్రిగర్తాశ్చ మహాబలాః
దుర్యోధనశ్చ నృపతిర్భ్రాతృభిః పరివారితః ||9||

శలో భూరిశ్రవాః శల్యః కౌసల్యోఽథ బృహద్బలః
ఏతే పశ్చాదవర్తంత ధార్తరాష్ట్రపురోగమాః ||10||

తే సమేన పథా యాత్వా యోత్స్యమానా మహారథాః
కురుక్షేత్రస్య పశ్చార్ధే వ్యవతిష్ఠంత దంశితాః ||11||

దుర్యోధనస్తు శిబిరం కారయామాస భారత
యథైవ హాస్తినపురం ద్వితీయం సమలంకృతం ||12||

న విశేషం విజానంతి పురస్య శిబిరస్య వా
కుశలా అపి రాజేంద్ర నరా నగరవాసినః ||13||

తాదృశాన్యేవ దుర్గాణి రాజ్ఞామపి మహీపతిః
కారయామాస కౌరవ్యః శతశోఽథ సహస్రశః ||14||

పంచయోజనముత్సృజ్య మండలం తద్రణాజిరం
సేనానివేశాస్తే రాజన్నావిశఞ్శతసంఘశః ||15||

తత్ర తే పృథివీపాలా యథోత్సాహం యథాబలం
వివిశుః శిబిరాణ్యాశు ద్రవ్యవంతి సహస్రశః ||16||

తేషాం దుర్యోధనో రాజా ససైన్యానాం మహాత్మనాం
వ్యాదిదేశ సబాహ్యానాం భక్ష్యభోజ్యమనుత్తమం॥17॥

సగజాశ్వమనుష్యాణాం యే చ శిల్పోపజీవినః
యే చాన్యేఽనుగతాస్తత్ర సూతమాగధబందినః॥18॥

వణిజో గణికా వారా యే చైవ ప్రేక్షకా జనాః
సర్వాంస్తాన్కౌరవో రాజా విధివత్ప్రత్యవైక్షత॥19॥

—♦ అధ్యాయము 197 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథైవ రాజా కౌంతేయో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ధృష్టద్యుమ్నముఖాన్వీరాంశ్చోదయామాస భారత॥1॥

చేదికాశికరూషాణాం నేతారం దృఢవిక్రమం
సేనాపతిమమిత్రఘ్నం ధృష్టకేతుమథాదిశత్॥2॥

విరాటం ద్రుపదం చైవ యుయుధానం శిఖండినం
పాంచాల్యౌ చ మహేష్వాసౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ॥3॥

తే శూరాశ్చిత్రవర్మాణస్తప్తకుండలధారిణః
ఆజ్యావసిక్తా జ్వలితా ధిష్ణ్యేష్వివ హుతాశనాః
అశోభంత మహేష్వాసా గ్రహాః ప్రజ్వలితా ఇవ॥4॥

సోఽథ సైన్యం యథాయోగం పూజయిత్వా నరర్షభః
దిదేశ తాన్యనీకాని ప్రయాణాయ మహీపతిః॥5॥

అభిమన్యుం బృహంతం చ ద్రౌపదేయాంశ్చ సర్వశః
ధృష్టద్యుమ్నముఖానేతాన్ప్రాహిణోత్పాండునందనః॥6॥

భీమం చ యుయుధానం చ పాండవం చ ధనంజయం
ద్వితీయం ప్రేషయామాస బలస్కంధం యుధిష్ఠిరః॥7॥

భాండం సమారోపయతాం చరతాం సంప్రధావతాం
హృష్టానాం తత్ర యోధానాం శబ్దో దివమివాస్పృశత్॥8॥

స్వయమేవ తతః పశ్చాద్విరాటద్రుపదాన్వితః
తథాన్యైః పృథివీపాలైః సహ ప్రాయాన్మహీపతిః॥9॥

భీమధన్వాయనీ సేనా ధృష్టద్యుమ్నపురస్కృతా
గంగేవ పూర్ణా స్తిమితా స్యందమానా వ్యదృశ్యత॥10॥

తతః పునరనీకాని వ్యయోజయత బుద్ధిమాన్
మోహయంధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాణాం బుద్ధినిస్రవం॥11॥

ద్రౌపదేయాన్మహేష్వాసానభిమన్యుం చ పాండవః
నకులం సహదేవం చ సర్వాంశ్చైవ ప్రభద్రకాన్॥12॥

దశ చాశ్వసహస్రాణి ద్విసాహస్రం చ దంతినః
అయుతం చ పదాతీనాం రథాః పంచశతాస్తథా॥13॥

భీమసేనం చ దుర్ధర్షం ప్రథమం ప్రాదిశద్బలం
మధ్యమే తు విరాటం చ జయత్సేనం చ మాగధం॥14॥

మహారథౌ చ పాంచాల్యౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
వీర్యవంతౌ మహాత్మానౌ గదాకార్ముకధారిణౌ
అన్వయాతాం తతో మధ్యే వాసుదేవధనంజయౌ॥15॥

బభూవురతిసంరబ్ధాః కృతప్రహరణా నరాః
తేషాం వింశతిసాహస్రా ధ్వజాః శూరైరధిష్ఠితాః॥16॥

పంచ నాగసహస్రాణి రథవంశాశ్చ సర్వశః
పదాతయశ్చ యే శూరాః కార్ముకాసిగదాధరాః
సహస్రశోఽన్వయుః పశ్చాదగ్రతశ్చ సహస్రశః॥17॥

యుధిష్ఠిరో యత్ర సైన్యే స్వయమేవ బలార్ణవే
తత్ర తే పృథివీపాలా భూయిష్ఠం పర్యవస్థితాః॥18॥

తత్ర నాగసహస్రాణి హయానామయుతాని చ
తథా రథసహస్రాణి పదాతీనాం చ భారత
యదాశ్రిత్యాభియుయుధే ధార్తరాష్ట్రం సుయోధనం॥19॥

తతోఽన్యే శతశః పశ్చాత్సహస్రాయుతశో నరాః
నదంతః ప్రయయుస్తేషామనీకాని సహస్రశః॥20॥

తత్ర భేరీసహస్రాణి శంఖానామయుతాని చ
వాదయంతి స్మ సంహృష్టాః సహస్రాయుతశో నరాః॥21॥

భీష్మ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం యుయుధిరే వీరాః కురుపాండవసోమకాః
పార్థివాశ్చ మహాభాగా నానాదేశసమాగతాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యథా యుయుధిరే వీరాః కురుపాండవసోమకాః
కురుక్షేత్రే తపఃక్షేత్రే శృణు తత్పృథివీపతే॥2॥

అవతీర్య కురుక్షేత్రం పాండవాః సహసోమకాః
కౌరవానభ్యవర్తంత జిగీషంతో మహాబలాః॥3॥

వేదాధ్యయనసంపన్నాః సర్వే యుద్ధాభినందినః
ఆశంసంతో జయం యుద్ధే వధం వాభిముఖా రణే॥4॥

అభియాయ చ దుర్ధర్షాం ధార్తరాష్ట్రస్య వాహినీం
ప్రాఙ్ముఖాః పశ్చిమే భాగే న్యవిశంత ససైనికాః॥5॥

సమంతపంచకాద్బాహ్యం శిబిరాణి సహస్రశః
కారయామాస విధివత్కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥6॥

శూన్యేవ పృథివీ సర్వా బాలవృద్ధావశేషితా
నిరశ్వపురుషా చాసీద్రథకుంజరవర్జితా॥7॥

యావత్తపతి సూర్యో హి జంబూద్వీపస్య మండలం
తావదేవ సమావృత్తం బలం పార్థివసత్తమ॥8॥

ఏకస్థాః సర్వవర్ణాస్తే మండలం బహుయోజనం
పర్యాక్రామంత దేశాంశ్చ నదీః శైలాన్వనాని చ॥9॥

తేషాం యుధిష్ఠిరో రాజా సర్వేషాం పురుషర్షభ
ఆదిదేశ సవాహానాం భక్ష్యభోజ్యమనుత్తమం॥10॥

సంజ్ఞాశ్చ వివిధాస్తాస్తాస్తేషాం చక్రే యుధిష్ఠిరః
ఏవంవాదీ వేదితవ్యః పాండవేయోఽయమిత్యుత॥11॥

అభిజ్ఞానాని సర్వేషాం సంజ్ఞాశ్చాభరణాని చ
యోజయామాస కౌరవ్యో యుద్ధకాల ఉపస్థితే॥12॥

దృష్ట్వా ధ్వజాగ్రం పార్థానాం ధార్తరాష్ట్రో మహామనాః
సహ సర్వైర్మహీపాలైః ప్రత్యవ్యూహత పాండవాన్॥13॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
మధ్యే నాగసహస్రస్య భ్రాతృభిః పరివారితం॥14॥

దృష్ట్వా దుర్యోధనం హృష్టాః సర్వే పాండవసైనికాః
దధ్ముః సర్వే మహాశంఖాన్భేరీర్జఘ్నుః సహస్రశః॥15॥

తతః ప్రహృష్టాం స్వాం సేనామభివీక్ష్యాథ పాండవాః
బభూవుర్హృష్టమనసో వాసుదేవశ్చ వీర్యవాన్॥16॥

తతో యోధాన్హర్షయంతౌ వాసుదేవధనంజయౌ
దధ్మతుః పురుషవ్యాఘ్రౌ దివ్యౌ శంఖౌ రథే స్థితౌ॥17॥

పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషం దేవదత్తస్య చోభయోః
శ్రుత్వా సవాహనా యోధాః శకృన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః॥18॥

యథా సింహస్య నదతః స్వనం శ్రుత్వేతరే మృగాః
త్రసేయుస్తద్వదేవాసీద్ధార్తరాష్ట్రబలం తదా॥19॥

ఉదతిష్ఠద్రజో భౌమం న ప్రాజ్ఞాయత కించన
అంతర్ధీయత చాదిత్యః సైన్యేన రజసావృతః॥20॥

వవర్ష చాత్ర పర్జన్యో మాంసశోణితవృష్టిమాన్
వ్యక్షన్సర్వాణ్యనీకాని తదద్భుతమివాభవత్॥21॥

వాయుస్తతః ప్రాదురభూన్నీచైః శర్కరకర్షణః
వినిఘ్నంస్తాన్యనీకాని విధమంశ్చైవ తద్రజః॥22॥

ఉభే సేనే తదా రాజన్యుద్ధాయ ముదితే భృశం
కురుక్షేత్రే స్థితే యత్తే సాగరక్షుభితోపమే॥23॥

తయోస్తు సేనయోరాసీదద్భుతః స సమాగమః
యుగాంతే సమనుప్రాప్తే ద్వయోః సాగరయోరివ॥24॥

శూన్యాసీత్పృథివీ సర్వా బాలవృద్ధావశేషితా
తేన సేనాసమూహేన సమానీతేన కౌరవైః॥25॥

తతస్తే సమయం చక్రుః కురుపాండవసోమకాః
ధర్మాంశ్చ స్థాపయామాసుర్యుద్ధానాం భరతర్షభ॥26॥

నివృత్తే చైవ నో యుద్ధే ప్రీతిశ్చ స్యాత్పరస్పరం
యథాపురం యథాయోగం న చ స్యాచ్ఛలనం పునః॥27॥

వాచా యుద్ధే ప్రవృత్తే నో వాచైవ ప్రతియోధనం
నిష్క్రాంతః పృతనామధ్యాన్న హంతవ్యః కథంచన॥28॥

రథీ చ రథినా యోధ్యో గజేన గజధూర్గతః
అశ్వేనాశ్వీ పదాతిశ్చ పదాతేనైవ భారత॥29॥

యథాయోగం యథావీర్యం యథోత్సాహం యథావయః
సమాభాష్య ప్రహర్తవ్యం న విశ్వస్తే న విహ్వలే॥30॥

పరేణ సహ సంయుక్తః ప్రమత్తో విముఖస్తథా
క్షీణశస్త్రో వివర్మా చ న హంతవ్యః కథంచన॥31॥

న సూతేషు న ధుర్యేషు న చ శస్త్రోపనాయిషు
న భేరీశంఖవాదేషు ప్రహర్తవ్యం కథంచన॥32॥

ఏవం తే సమయం కృత్వా కురుపాండవసోమకాః
విస్మయం పరమం జగ్ముః ప్రేక్షమాణాః పరస్పరం॥33॥

నివిశ్య చ మహాత్మానస్తతస్తే పురుషర్షభాః
హృష్టరూపాః సుమనసో బభూవుః సహసైనికాః॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పూర్వాపరే సంధ్యే సమీక్ష్య భగవానృషిః
సర్వవేదవిదాం శ్రేష్ఠో వ్యాసః సత్యవతీసుతః ॥1॥

భవిష్యతి రణే ఘోరే భరతానాం పితామహః
ప్రత్యక్షదర్శీ భగవాన్భూతభవ్యభవిష్యవిత్ ॥2॥

వైచిత్రవీర్యం రాజానం స రహస్యం బ్రవీదిదం
శోచంతమార్తం ధ్యాయంతం పుత్రాణామనయం తదా ॥3॥

వ్యాస ఉవాచ

రాజన్పరీతకాలాస్తే పుత్రాశ్చాన్యే చ భూమిపాః
తే హనిష్యంతి సంగ్రామే సమాసాద్యేతరేతరం ॥4॥

తేషు కాలపరీతేషు వినశ్యత్సు చ భారత
కాలపర్యాయమాజ్ఞాయ మా స్మ శోకే మనః కృథాః ॥5॥

యది త్విచ్ఛసి సంగ్రామే ద్రష్టుమేనం విశాం పతే
చక్షుర్దదాని తే హంత యుద్ధమేతన్నిశామయ ॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

న రోచయే జ్ఞాతివధం ద్రష్టుం బ్రహ్మర్షిసత్తమ
యుద్ధమేతత్త్వశేషేణ శృణుయాం తవ తేజసా ॥7॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్ననిచ్ఛతి ద్రష్టుం సంగ్రామం శ్రోతుమిచ్ఛతి
వరాణామీశ్వరో దాతా సంజయాయ వరం దదౌ ॥8॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏష తే సంజయో రాజన్యుద్ధమేతద్వదిష్యతి
ఏతస్య సర్వం సంగ్రామే నపరోక్షం భవిష్యతి ॥9॥

చక్షుషా సంజయో రాజందివ్యేనైష సమన్వితః
కథయిష్యతి తే యుద్ధం సర్వజ్ఞశ్చ భవిష్యతి ॥10॥

ప్రకాశం వా రహస్యం వా రాత్రౌ వా యది వా దివా
మనసా చింతితమపి సర్వం వేత్స్యతి సంజయః ॥11॥

నైనం శస్త్రాణి భేత్స్యంతి నైనం బాధిష్యతే శ్రమః
గావల్గణిరయం జీవన్యుద్ధాదస్మాద్విమోక్ష్యతే ॥12॥

అహం చ కీర్తిమేతేషాం కురూణాం భరతర్షభ
పాండవానాం చ సర్వేషాం ప్రథయిష్యామి మా శుచః ॥13॥

దిష్టమేతత్పురా చైవ నాత్ర శోచితుమర్హసి
న చైవ శక్యం సంయంతుం యతో ధర్మస్తతో జయః ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స భగవాన్కురూణాం ప్రపితామహః
పునరేవ మహాబాహుం ధృతరాష్ట్రమువాచ హ ॥15॥

ఇహ యుద్ధే మహారాజ భవిష్యతి మహాన్క్షయః
యథేమాని నిమిత్తాని భయాయాద్యోపలక్షయే ॥16॥

శ్యేనా గృధ్రాశ్చ కాకాశ్చ కంకాశ్చ సహితా బలైః
సంపతంతి వనాంతేషు సమవాయాంశ్చ కుర్వతే ॥17॥

అత్యుగ్రం చ ప్రపశ్యంతి యుద్ధమానందినో ద్విజాః
క్రవ్యాదా భక్షయిష్యంతి మాంసాని గజవాజినాం ॥18॥

ఖటాఖటేతి వాశంతో భైరవం భయవేదినః
కహ్వాః ప్రయాంతి మధ్యేన దక్షిణామభితో దిశం ॥19॥

ఉభే పూర్వాపరే సంధ్యే నిత్యం పశ్యామి భారత
ఉదయాస్తమనే సూర్యం కబంధైః పరివారితం ॥20॥

శ్వేతలోహితపర్యంతాః కృష్ణగ్రీవాః సవిద్యుతః
త్రివర్ణాః పరిఘాః సంధౌ భానుమావారయంత్యుత ॥21॥

జ్వలితార్కేందునక్షత్రం నిర్విశేషదినక్షపం
అహోరాత్రం మయా దృష్టం తత్క్షయాయ భవిష్యతి ॥22॥

అలక్ష్యః ప్రభయా హీనః పౌర్ణమాసీం చ కార్తికీం
చంద్రోఽభూదగ్నివర్ణశ్చ సమవర్ణే నభస్తలే ॥23॥

స్వప్స్యంతి నిహతా వీరా భూమిమావృత్య పార్థివాః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ శూరాః పరిఘబాహవః ॥24॥

అంతరిక్షే వరాహస్య వృషదంశస్య చోభయోః
ప్రణాదం యుధ్యతో రాత్రౌ రౌద్రం నిత్యం ప్రలక్షయే ॥25॥

దేవతాప్రతిమాశ్చాపి కంపంతి చ హసంతి చ
వమంతి రుధిరం చాస్యైః స్విద్యంతి ప్రపతంతి చ ॥26॥

అనాహతా దుందుభయః ప్రణదంతి విశాం పతే
అయుక్తాశ్చ ప్రవర్తంతే క్షత్రియాణాం మహారథాః ॥27॥

కోకిలాః శతపత్రాశ్చ చాషా భాసాః శుకాస్తథా
సారసాశ్చ మయూరాశ్చ వాచో ముంచంతి దారుణాః ॥28॥

గృహీతశస్త్రాభరణా వర్మిణో వాజిపృష్ఠగాః
అరుణోదయేషు దృశ్యంతే శతశః శలభవ్రజాః ॥29॥

ఉభే సంధ్యే ప్రకాశేతే దిశాం దాహసమన్వితే
ఆసీద్రుధిరవర్షం చ అస్థివర్షం చ భారత ॥30॥

యా చైషా విశ్రుతా రాజంస్త్రైలోక్యే సాధుసంమతా
అరుంధతీ తయాప్యేష వసిష్ఠః పృష్ఠతః కృతః ॥31॥

రోహిణీం పీడయన్నేష స్థితో రాజఞ్శనైశ్చరః
వ్యావృత్తం లక్ష్మ సోమస్య భవిష్యతి మహద్భయం ॥32॥

అనభ్రే చ మహాఘోరం స్తనితం శ్రూయతేఽనిశం
వాహనానాం చ రుదతాం ప్రపతంత్యశ్రుబిందవః ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ఖరా గోషు ప్రజాయంతే రమంతే మాతృభిః సుతాః
అనార్తవం పుష్పఫలం దర్శయంతి వనే ద్రుమాః॥1॥

గర్భిణ్యో రాజపుత్ర్యశ్చ జనయంతి విభీషణాన్
క్రవ్యాదాన్పక్షిణశ్చైవ గోమాయూనపరాన్మృగాన్॥2॥

త్రివిషాణాశ్చతుర్నేత్రాః పంచపాదా ద్విమేహనాః
ద్విశీర్షాశ్చ ద్విపుచ్ఛాశ్చ దంష్ట్రిణః పశవోఽశివాః॥3॥

జాయంతే వివృతాస్యాశ్చ వ్యాహరంతోఽశివా గిరః
త్రిపదాః శిఖినస్తార్క్ష్యాశ్చతుర్దంష్ట్రా విషాణినః॥4॥

తథైవాన్యాశ్చ దృశ్యంతే స్త్రియశ్చ బ్రహ్మవాదినాం
వైనతేయాన్మయూరాంశ్చ జనయంత్యః పురే తవ॥5॥

గోవత్సం వడవా సూతే శ్వా సృగాలం మహీపతే
క్రకరాఞ్శారికాశ్చైవ శుకాంశ్చాశుభవాదినః॥6॥

స్త్రియః కాశ్చిత్ప్రజాయంతే చతస్రః పంచ కన్యకాః
తా జాతమాత్రా నృత్యంతి గాయంతి చ హసంతి చ॥7॥

పృథగ్జనస్య కుడకాః స్తనపాః స్తేనవేశ్మని
నృత్యంతి పరిగాయంతి వేదయంతో మహద్భయం॥8॥

ప్రతిమాశ్చాలిఖంత్యన్యే సశస్త్రాః కాలచోదితాః
అన్యోన్యమభిధావంతి శిశవో దండపాణయః
ఉపరుంధంతి కృత్వా చ నగరాణి యుయుత్సవః॥9॥

పద్మోత్పలాని వృక్షేషు జాయంతే కుముదాని చ
విష్వగ్వాతాశ్చ వాంత్యుగ్రా రజో న వ్యుపశామ్యతి॥10॥

అభీక్ష్ణం కంపతే భూమిరర్కం రాహుస్తథాగ్రసత్
శ్వేతో గ్రహస్తథా చిత్రాం సమతిక్రమ్య తిష్ఠతి॥11॥

అభావం హి విశేషేణ కురూణాం ప్రతిపశ్యతి
ధూమకేతుర్మహాఘోరః పుష్యమాక్రమ్య తిష్ఠతి॥12॥

సేనయోరశివం ఘోరం కరిష్యతి మహాగ్రహః
మఘాస్వంగారకో వక్రః శ్రవణే చ బృహస్పతిః॥13॥

భాగ్యం నక్షత్రమాక్రమ్య సూర్యపుత్రేణ పీడ్యతే
శుక్రః ప్రోష్ఠపదే పూర్వే సమారుహ్య విశాం పతే
ఉత్తరే తు పరిక్రమ్య సహితః ప్రత్యుదీక్షతే॥14॥

శ్యామో గ్రహః ప్రజ్వలితః సధూమః సహపావకః
ఐంద్రం తేజస్వి నక్షత్రం జ్యేష్ఠామాక్రమ్య తిష్ఠతి॥15॥

ధ్రువః ప్రజ్వలితో ఘోరమపసవ్యం ప్రవర్తతే
చిత్రాస్వాత్యంతరే చైవ ధిష్ఠితః పరుషో గ్రహః॥16॥

వక్రానువక్రం కృత్వా చ శ్రవణే పావకప్రభః
బ్రహ్మరాశిం సమావృత్య లోహితాంగో వ్యవస్థితః॥17॥

సర్వసస్యప్రతిచ్ఛన్నా పృథివీ ఫలమాలినీ
పంచశీర్షా యవాశ్చైవ శతశీర్షాశ్చ శాలయః॥18॥

ప్రధానాః సర్వలోకస్య యాస్వాయత్తమిదం జగత్
తా గావః ప్రస్నుతా వత్సైః శోణితం ప్రక్షరంత్యుత॥19॥

నిశ్చేరురపిధానేభ్యః ఖడ్గాః ప్రజ్వలితా భృశం
వ్యక్తం పశ్యంతి శస్త్రాణి సంగ్రామం సముపస్థితం॥20॥

అగ్నివర్ణా యథా భాసః శస్త్రాణాముదకస్య చ
కవచానాం ధ్వజానాం చ భవిష్యతి మహాన్క్షయః॥21॥

దిక్షు ప్రజ్వలితాస్యాశ్చ వ్యాహరంతి మృగద్విజాః
అత్యాహితం దర్శయంతో వేదయంతి మహద్భయం॥22॥

ఏకపక్షాక్షిచరణః శకునిః ఖచరో నిశి
రౌద్రం వదతి సంరబ్ధః శోణితం ఛర్దయన్ముహుః॥23॥

గ్రహౌ తామ్రారుణశిఖౌ ప్రజ్వలంతావివ స్థితౌ
సప్తర్షీణాముదారాణాం సమవచ్ఛాద్య వై ప్రభాం॥24॥

సంవత్సరస్థాయినౌ చ గ్రహౌ ప్రజ్వలితావుభౌ
విశాఖయోః సమీపస్థౌ బృహస్పతిశనైశ్చరౌ॥25॥

కృత్తికాసు గ్రహస్తీవ్రో నక్షత్రే ప్రథమే జ్వలన్
వపూంష్యపహరన్భాసా ధూమకేతురివ స్థితః॥26॥

త్రిషు పూర్వేషు సర్వేషు నక్షత్రేషు విశాం పతే
బుధః సంపతతేఽభీక్ష్ణం జనయన్సుమహద్భయం॥27॥

చతుర్దశీం పంచదశీం భూతపూర్వాం చ షోడశీం
ఇమాం తు నాభిజానామి అమావాస్యాం త్రయోదశీం॥28॥

చంద్రసూర్యావుభౌ గ్రస్తావేకమాసే త్రయోదశీం
అపర్వణి గ్రహావేతౌ ప్రజాః సంక్షపయిష్యతః॥29॥

రజోవృతా దిశః సర్వాః పాంసువర్షైః సమంతతః
ఉత్పాతమేఘా రౌద్రాశ్చ రాత్రౌ వర్షంతి శోణితం॥30॥

మాంసవర్షం పునస్తీవ్రమాసీత్కృష్ణచతుర్దశీం
అర్ధరాత్రే మహాఘోరమతృప్యంస్తత్ర రాక్షసాః॥31॥

ప్రతిస్రోతోఽవహన్నద్యః సరితః శోణితోదకాః
ఫేనాయమానాః కూపాశ్చ నర్దంతి వృషభా ఇవ
పతంత్యుల్కాః సనిర్ఘాతాః శుష్కాశనివిమిశ్రితాః॥32॥

అద్య చైవ నిశాం వ్యుష్టాముదయే భానురాహతః
జ్వలంతీభిర్మహోల్కాభిశ్చతుర్భిః సర్వతోదిశం॥33॥

ఆదిత్యముపతిష్ఠద్భిస్తత్ర చోక్తం మహర్షిభిః
భూమిపాలసహస్రాణాం భూమిః పాస్యతి శోణితం॥34॥

కైలాసమందరాభ్యాం తు తథా హిమవతో గిరేః
సహస్రశో మహాశబ్దం శిఖరాణి పతంతి చ॥35॥

మహాభూతా భూమికంపే చతురః సాగరాన్పృథక్
వేలాముద్వర్తయంతి స్మ క్షోభయంతః పునః పునః॥36॥

వృక్షానున్మథ్య వాంత్యుగ్రా వాతాః శర్కరకర్షిణః
పతంతి చైత్యవృక్షాశ్చ గ్రామేషు నగరేషు చ॥37॥

పీతలోహితనీలశ్చ జ్వలత్యగ్నిర్హుతో ద్విజైః
వామార్చిః శావగంధీ చ ధూమప్రాయః ఖరస్వనః
స్పర్శా గంధా రసాశ్చైవ విపరీతా మహీపతే॥38॥

ధూమాయంతే ధ్వజా రాజ్ఞాం కంపమానా ముహుర్ముహుః
ముంచంత్యంగారవర్షాణి భేర్యోఽథ పటహాస్తథా॥39॥

ప్రాసాదశిఖరాగ్రేషు పురద్వారేషు చైవ హి
గృధ్రాః పరిపతంత్యుగ్రా వామం మండలమాశ్రితాః॥40॥

పక్వాపక్వేతి సుభృశం వావాశ్యంతే వయాంసి చ
నిలీయంతే ధ్వజాగ్రేషు క్షయాయ పృథివీక్షితాం॥41॥

ధ్యాయంతః ప్రకిరంతశ్చ వాలాన్వేపథుసంయుతాః
రుదంతి దీనాస్తురగా మాతంగాశ్చ సహస్రశః॥42॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా భవానత్ర ప్రాప్తకాలం వ్యవస్యతాం
యథా లోకః సముచ్ఛేదం నాయం గచ్ఛేత భారత॥43॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పితుర్వచో నిశమ్యైతద్ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం
దిష్టమేతత్పురా మన్యే భవిష్యతి న సంశయః॥44॥

క్షత్రియాః క్షత్రధర్మేణ వధ్యంతే యది సంయుగే
వీరలోకం సమాసాద్య సుఖం ప్రాప్స్యంతి కేవలం॥45॥

ఇహ కీర్తిం పరే లోకే దీర్ఘకాలం మహత్సుఖం
ప్రాప్స్యంతి పురుషవ్యాఘ్రాః ప్రాణాంస్త్యక్త్వా మహాహవే॥46॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో మునిస్తత్త్వం కవీంద్రో రాజసత్తమ
పుత్రేణ ధృతరాష్ట్రేణ ధ్యానమన్వగమత్పరం॥1॥

పునరేవాబ్రవీద్వాక్యం కాలవాదీ మహాతపాః
అసంశయం పార్థివేంద్ర కాలః సంక్షిపతే జగత్॥2॥

సృజతే చ పునర్లోకాన్నేహ విద్యతి శాశ్వతం
జ్ఞాతీనాం చ కురూణాం చ సంబంధిసుహృదాం తథా॥3॥

ధర్మ్యం దేశయ పంథానం సమర్థో హ్యసి వారణే
క్షుద్రం జ్ఞాతివధం ప్రాహుర్మా కురుష్వ మమాప్రియం॥4॥

కాలోఽయం పుత్రరూపేణ తవ జాతో విశాం పతే
న వధః పూజ్యతే వేదే హితం నైతత్కథంచన॥5॥

హన్యాత్స ఏవ యో హన్యాత్కులధర్మం స్వకాం తనుం
కాలేనోత్పథగంతాసి శక్యే సతి యథాపథి॥6॥

కులస్యాస్య వినాశాయ తథైవ చ మహీక్షితాం
అనర్థో రాజ్యరూపేణ త్యజ్యతామసుఖావహః॥7॥

లుప్తప్రజ్ఞః పరేణాసి ధర్మం దర్శయ వై సుతాన్
కిం తే రాజ్యేన దుర్ధర్ష యేన ప్రాప్తోఽసి కిల్బిషం॥8॥

యశో ధర్మం చ కీర్తిం చ పాలయన్స్వర్గమాప్స్యసి
లభంతాం పాండవా రాజ్యం శమం గచ్ఛంతు కౌరవాః॥9॥

ఏవం బ్రువతి విప్రేంద్రే ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
ఆక్షిప్య వాక్యం వాక్యజ్ఞో వాక్యమేనాప్యయాత్పునః||10||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యథా భవాన్వేద తథాస్మి వేత్తా; భావాభావౌ విదితౌ మే యథావత్
స్వార్థే హి సంముహ్యతి తాత లోకో; మాం చాపి లోకాత్మకమేవ విద్ధి||11||

ప్రసాదయే త్వామతులప్రభావం; త్వం నో గతిర్దర్శయితా చ ధీరః
న చాపి తే వశగా మే మహర్షే; న కల్మషం కర్తుమిహార్హసే మాం||12||

త్వం హి ధర్మః పవిత్రం చ యశః కీర్తిర్ధృతిః స్మృతిః
కురూణాం పాండవానాం చ మాన్యశ్చాసి పితామహః||13||

వ్యాస ఉవాచ

వైచిత్రవీర్య నృపతే యత్తే మనసి వర్తతే
అభిధత్స్వ యథాకామం ఛేత్తాస్మి తవ సంశయం||14||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యాని లింగాని సంగ్రామే భవంతి విజయిష్యతాం
తాని సర్వాణి భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః||15||

వ్యాస ఉవాచ

ప్రసన్నభాః పావక ఊర్ధ్వరశ్మిః; ప్రదక్షిణావర్తశిఖో విధూమః
పుణ్యా గంధాశ్చాహుతీనాం ప్రవాంతి; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః||16||

గంభీరఘోషాశ్చ మహాస్వనాశ్చ; శంఖా మృదంగాశ్చ నదంతి యత్ర
విశుద్ధరశ్మిస్తపనః శశీ చ; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః||17||

ఇష్టా వాచః పృష్ఠతో వాయసానాం; సంప్రస్థితానాం చ గమిష్యతాం చ
యే పృష్ఠతస్తే త్వరయంతి రాజ;న్యే త్వగ్రతస్తే ప్రతిషేధయంతి||18||

కల్యాణవాచః శకునా రాజహంసాః; శుకాః క్రౌంచాః శతపత్రాశ్చ యత్ర
ప్రదక్షిణాశ్చైవ భవంతి సంఖ్యే; ధ్రువం జయం తత్ర వదంతి విప్రాః||19||

అలంకారైః కవచైః కేతుభిశ్చ; ముఖప్రసాదైర్హేమవర్ణైశ్చ నృణాం
భ్రాజిష్మతీ దుష్ప్రతిప్రేక్షణీయా; యేషాం చమూస్తే విజయంతి శత్రూన్||20||

హృష్టా వాచస్తథా సత్త్వం యోధానాం యత్ర భారత
న మ్లాయంతే స్రజశ్చైవ తే తరంతి రణే రిపూన్||21||

ఇష్టో వాతః ప్రవిష్టస్య దక్షిణా ప్రవివిక్షతః
పశ్చాత్సంసాధయత్యర్థం పురస్తాత్ప్రతిషేధతే||22||

శబ్దరూపరసస్పర్శగంధాశ్చావిష్కృతాః శుభాః
సదా యోధాశ్చ హృష్టాశ్చ యేషాం తేషాం ధ్రువం జయః||23||

అన్వేవ వాయవో వాంతి తథాభ్రాణి వయాంసి చ
అనుప్లవంతే మేఘాశ్చ తథైవేంద్రధనూంషి చ||24||

ఏతాని జయమానానాం లక్షణాని విశాం పతే
భవంతి విపరీతాని ముమూర్షూణాం జనాధిప||25||

అల్పాయాం వా మహత్యాం వా సేనాయామితి నిశ్చితం
హర్షో యోధగణస్యైకం జయలక్షణముచ్యతే ||26||

ఏకో దీర్ణో దారయతి సేనాం సుమహతీమపి
తం దీర్ణమనుదీర్యంతే యోధాః శూరతమా అపి ||27||

దుర్నివారతమా చైవ ప్రభగ్నా మహతీ చమూః
అపామివ మహావేగస్త్రస్తా మృగగణా ఇవ ||28||

నైవ శక్యా సమాధాతుం సంనిపాతే మహాచమూః
దీర్ణా ఇత్యేవ దీర్యంతే యోధాః శూరతమా అపి
భీతాన్భగ్నాంశ్చ సంప్రేక్ష్య భయం భూయో వివర్ధతే ||29||

ప్రభగ్నా సహసా రాజందిశో విభ్రామితా పరైః
నైవ స్థాపయితుం శక్యా శూరైరపి మహాచమూః ||30||

సంభృత్య మహతీం సేనాం చతురంగాం మహీపతిః
ఉపాయపూర్వం మేధావీ యతేత సతతోత్థితః ||31||

ఉపాయవిజయం శ్రేష్ఠమాహుర్భేదేన మధ్యమం
జఘన్య ఏష విజయో యో యుద్ధేన విశాం పతే
మహాదోషః సంనిపాతస్తతో వ్యంగః స ఉచ్యతే ||32||

పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టా వ్యవధూతాః సునిశ్చితాః
పంచాశదపి యే శూరా మథ్నంతి మహతీం చమూం
అథ వా పంచ షట్సప్త విజయంత్యనివర్తినః ||33||

న వైనతేయో గరుడః ప్రశంసతి మహాజనం
దృష్ట్వా సుపర్ణోపచితిం మహతీమపి భారత ||34||

న బాహుల్యేన సేనాయా జయో భవతి భారత
అధ్రువో హి జయో నామ దైవం చాత్ర పరాయణం
జయంతో హ్యపి సంగ్రామే క్షయవంతో భవంత్యుత ||35||

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా యయౌ వ్యాసో ధృతరాష్ట్రాయ ధీమతే
ధృతరాష్ట్రోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా ధ్యానమేవాన్వపద్యత ||1||

స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా వినిఃశ్వస్య ముహుర్ముహుః
సంజయం సంశితాత్మానమపృచ్ఛద్భరతర్షభ ||2||

సంజయేమే మహీపాలాః శూరా యుద్ధాభినందినః
అన్యోన్యమభినిఘ్నంతి శస్త్రైరుచ్చావచైరపి ||3||

పార్థివాః పృథివీహేతోః సమభిత్యక్తజీవితాః
న చ శామ్యంతి నిఘ్నంతో వర్ధయంతో యమక్షయం ||4||

భౌమమైశ్వర్యమిచ్ఛంతో న మృష్యంతే పరస్పరం
మన్యే బహుగుణా భూమిస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ||5||

బహూని చ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
కోట్యశ్చ లోకవీరాణాం సమేతాః కురుజాంగలే ||6||

దేశానాం చ పరీమాణం నగరాణాం చ సంజయ
శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వేన యత ఏతే సమాగతాః ||7||

దివ్యబుద్ధిప్రదీపేన యుక్తస్త్వం జ్ఞానచక్షుషా
ప్రసాదాత్తస్య విప్రర్షేర్వ్యాసస్యామితతేజసః॥8॥

సంజయ ఉవాచ

యథాప్రజ్ఞం మహాప్రాజ్ఞ భౌమాన్వక్ష్యామి తే గుణాన్
శాస్త్రచక్షురవేక్షస్వ నమస్తే భరతర్షభ॥9॥

ద్వివిధానీహ భూతాని త్రసాని స్థావరాణి చ
త్రసానాం త్రివిధా యోనిరండస్వేదజరాయుజాః॥10॥

త్రసానాం ఖలు సర్వేషాం శ్రేష్ఠా రాజంజరాయుజాః
జరాయుజానాం ప్రవరా మానవాః పశవశ్చ యే॥11॥

నానారూపాణి బిభ్రాణాస్తేషాం భేదాశ్చతుర్దశ
అరణ్యవాసినః సప్త సప్తైషాం గ్రామవాసినః॥12॥

సింహవ్యాఘ్రవరాహాశ్చ మహిషా వారణాస్తథా
ఋక్షాశ్చ వానరాశ్చైవ సప్తారణ్యాః స్మృతా నృప॥13॥

గౌరజో మనుజో మేషో వాజ్యశ్వతరగర్దభాః
ఏతే గ్రామ్యాః సమాఖ్యాతాః పశవః సప్త సాధుభిః॥14॥

ఏతే వై పశవో రాజన్గ్రామ్యారణ్యాశ్చతుర్దశ
వేదోక్తాః పృథివీపాల యేషు యజ్ఞాః ప్రతిష్ఠితాః॥15॥

గ్రామ్యాణాం పురుషః శ్రేష్ఠః సింహశ్చారణ్యవాసినాం
సర్వేషామేవ భూతానామన్యోన్యేనాభిజీవనం॥16॥

ఉద్భిజ్జాః స్థావరాః ప్రోక్తాస్తేషాం పంచైవ జాతయః
వృక్షగుల్మలతావల్ల్యస్త్వక్సారాస్తృణజాతయః॥17॥

ఏషాం వింశతిరేకోనా మహాభూతేషు పంచసు
చతుర్వింశతిరుద్దిష్టా గాయత్రీ లోకసంమతా॥18॥

య ఏతాం వేద గాయత్రీం పుణ్యాం సర్వగుణాన్వితాం
తత్త్వేన భరతశ్రేష్ఠ స లోకాన్న ప్రణశ్యతి॥19॥

భూమౌ హి జాయతే సర్వం భూమౌ సర్వం ప్రణశ్యతి
భూమిః ప్రతిష్ఠా భూతానాం భూమిరేవ పరాయణం॥20॥

యస్య భూమిస్తస్య సర్వం జగత్స్థావరజంగమం
తత్రాభిగృద్ధా రాజానో వినిఘ్నంతీతరేతరం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నదీనాం పర్వతానాం చ నామధేయాని సంజయ
తథా జనపదానాం చ యే చాన్యే భూమిమాశ్రితాః॥1॥

ప్రమాణం చ ప్రమాణజ్ఞ పృథివ్యా అపి సర్వశః
నిఖిలేన సమాచక్ష్వ కాననాని చ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

పంచేమాని మహారాజ మహాభూతాని సంగ్రహాత్
జగత్స్థితాని సర్వాణి సమాన్యాహుర్మనీషిణః ||3||

భూమిరాపస్తథా వాయురగ్నిరాకాశమేవ చ
గుణోత్తరాణి సర్వాణి తేషాం భూమిః ప్రధానతః ||4||

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ పంచమః
భూమేరేతే గుణాః ప్రోక్తా ఋషిభిస్తత్త్వవేదిభిః ||5||

చత్వారోఽప్సు గుణా రాజన్గంధస్తత్ర న విద్యతే
శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ తేజసోఽథ గుణాస్త్రయః
శబ్దః స్పర్శశ్చ వాయోస్తు ఆకాశే శబ్ద ఏవ చ ||6||

ఏతే పంచ గుణా రాజన్మహాభూతేషు పంచసు
వర్తంతే సర్వలోకేషు యేషు లోకాః ప్రతిష్ఠితాః ||7||

అన్యోన్యం నాభివర్తంతే సామ్యం భవతి వై యదా
యదా తు విషమీభావమావిశంతి పరస్పరం
తదా దేహైర్దేహవంతో వ్యతిరోహంతి నాన్యథా ||8||

ఆనుపూర్వ్యాద్వినశ్యంతి జాయంతే చానుపూర్వశః
సర్వాణ్యపరిమేయాని తదేషాం రూపమైశ్వరం ||9||

తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతే ధాతవః పాంచభౌతికాః
తేషాం మనుష్యాస్తర్కేణ ప్రమాణాని ప్రచక్షతే ||10||

అచింత్యాః ఖలు యే భావా న తాంస్తర్కేణ సాధయేత్
ప్రకృతిభ్యః పరం యత్తు తదచింత్యస్య లక్షణం ||11||

సుదర్శనం ప్రవక్ష్యామి ద్వీపం తే కురునందన
పరిమండలో మహారాజ ద్వీపోఽసౌ చక్రసంస్థితః ||12||

నదీజలప్రతిచ్ఛన్నః పర్వతైశ్చాభ్రసంనిభైః
పురైశ్చ వివిధాకారై రమ్యైర్జనపదైస్తథా ||13||

వృక్షైః పుష్పఫలోపేతైః సంపన్నధనధాన్యవాన్
లావణేన సముద్రేణ సమంతాత్పరివారితః ||14||

యథా చ పురుషః పశ్యేదాదర్శే ముఖమాత్మనః
ఏవం సుదర్శనద్వీపో దృశ్యతే చంద్రమండలే ||15||

ద్విరంశే పిప్పలస్తత్ర ద్విరంశే చ శశో మహాన్
సర్వౌషధిసమావాపైః సర్వతః పరిబృంహితః
ఆపస్తతోఽన్యా విజ్ఞేయా ఏష సంక్షేప ఉచ్యతే ||16||

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఉక్తో ద్వీపస్య సంక్షేపో విస్తరం బ్రూహి సంజయ
యావద్భూమ్యవకాశోఽయం దృశ్యతే శశలక్షణే
తస్య ప్రమాణం ప్రబ్రూహి తతో వక్ష్యసి పిప్పలం ||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స రాజ్ఞా తు సంజయో వాక్యమబ్రవీత్
ప్రాగాయతా మహారాజ షడేతే రత్నపర్వతాః
అవగాఢా హ్యుభయతః సముద్రౌ పూర్వపశ్చిమౌ॥2॥

హిమవాన్హేమకూటశ్చ నిషధశ్చ నగోత్తమః
నీలశ్చ వైడూర్యమయః శ్వేతశ్చ రజతప్రభః
సర్వధాతువినద్ధశ్చ శృంగవాన్నామ పర్వతః॥3॥

ఏతే వై పర్వతా రాజన్సిద్ధచారణసేవితాః
తేషామంతరవిష్కంభో యోజనాని సహస్రశః॥4॥

తత్ర పుణ్యా జనపదాస్తాని వర్షాణి భారత
వసంతి తేషు సత్త్వాని నానాజాతీని సర్వశః॥5॥

ఇదం తు భారతం వర్షం తతో హైమవతం పరం
హేమకూటాత్పరం చైవ హరివర్షం ప్రచక్షతే॥6॥

దక్షిణేన తు నీలస్య నిషధస్యోత్తరేణ చ
ప్రాగాయతో మహారాజ మాల్యవాన్నామ పర్వతః॥7॥

తతః పరం మాల్యవతః పర్వతో గంధమాదనః
పరిమండలస్తయోర్మధ్యే మేరుః కనకపర్వతః॥8॥

ఆదిత్యతరుణాభాసో విధూమ ఇవ పావకః
యోజనానాం సహస్రాణి షోడశాధః కిల స్మృతః॥9॥

ఉచ్చైశ్చ చతురాశీతిర్యోజనానాం మహీపతే
ఊర్ధ్వమంతశ్చ తిర్యక్చ లోకానావృత్య తిష్ఠతి॥10॥

తస్య పార్శ్వే త్విమే ద్వీపాశ్చత్వారః సంస్థితాః ప్రభో
భద్రాశ్వః కేతుమాలశ్చ జంబూద్వీపశ్చ భారత
ఉత్తరాశ్చైవ కురవః కృతపుణ్యప్రతిశ్రయాః॥11॥

విహగః సుముఖో యత్ర సుపర్ణస్యాత్మజః కిల
స వై విచింతయామాస సౌవర్ణాన్ప్రేక్ష్య వాయసాన్॥12॥

మేరురుత్తమమధ్యానామధమానాం చ పక్షిణాం
అవిశేషకరో యస్మాత్తస్మాదేనం త్యజామ్యహం॥13॥

తమాదిత్యోఽనుపర్యేతి సతతం జ్యోతిషాం పతిః
చంద్రమాశ్చ సనక్షత్రో వాయుశ్చైవ ప్రదక్షిణం॥14॥

స పర్వతో మహారాజ దివ్యపుష్పఫలాన్వితః
భవనైరావృతః సర్వైర్జాంబూనదమయైః శుభైః॥15॥

తత్ర దేవగణా రాజన్గంధర్వాసురరాక్షసాః
అప్సరోగణసంయుక్తాః శైలే క్రీడంతి నిత్యశః॥16॥

తత్ర బ్రహ్మా చ రుద్రశ్చ శక్రశ్చాపి సురేశ్వరః
సమేత్య వివిధైర్యజ్ఞైర్యజంతేఽనేకదక్షిణైః॥17॥

తుంబురుర్నారదశ్చైవ విశ్వావసుర్హహా హుహూః
అభిగమ్యామరశ్రేష్ఠాః స్తవైః స్తున్వంతి చాభిభో॥18॥

సప్తర్షయో మహాత్మానః కశ్యపశ్చ ప్రజాపతిః
తత్ర గచ్ఛంతి భద్రం తే సదా పర్వణి పర్వణి॥19॥

తస్యైవ మూర్ధన్యుశనాః కావ్యో దైత్యైర్మహీపతే
తస్య హిమాని రత్నాని తస్యేమే రత్నపర్వతాః॥20॥

తస్మాత్కుబేరో భగవాంశ్చతుర్థం భాగమశ్నుతే
తతః కలాంశం విత్తస్య మనుష్యేభ్యః ప్రయచ్ఛతి॥21॥

పార్శ్వే తస్యోత్తరే దివ్యం సర్వర్తుకుసుమం శివం
కర్ణికారవనం రమ్యం శిలాజాలసముద్గతం॥22॥

తత్ర సాక్షాత్పశుపతిర్దివ్యైర్భూతైః సమావృతః
ఉమాసహాయో భగవాన్రమతే భూతభావనః॥23॥

కర్ణికారమయీం మాలాం బిభ్రత్పాదావలంబినీం
త్రిభిర్నేత్రైః కృతోద్ద్యోతస్త్రిభిః సూర్యైరివోదితైః॥24॥

తముగ్రతపసః సిద్ధాః సువ్రతాః సత్యవాదినః
పశ్యంతి న హి దుర్వృత్తైః శక్యో ద్రష్టుం మహేశ్వరః॥25॥

తస్య శైలస్య శిఖరాత్క్షీరధారా నరేశ్వర
త్రింశద్బాహుపరిగ్రాహ్యా భీమనిర్ఘాతనిస్వనా॥26॥

పుణ్యా పుణ్యతమైర్జుష్టా గంగా భాగీరథీ శుభా
పతత్యజస్రవేగేన హ్రదే చాంద్రమసే శుభే
తయా హ్యుత్పాదితః పుణ్యః స హ్రదః సాగరోపమః॥27॥

తాం ధారయామాస పురా దుర్ధరాం పర్వతైరపి
శతం వర్షసహస్రాణాం శిరసా వై మహేశ్వరః॥28॥

మేరోస్తు పశ్చిమే పార్శ్వే కేతుమాలో మహీపతే
జంబూషండశ్చ తత్రైవ సుమహాన్నందనోపమః॥29॥

ఆయుర్దశ సహస్రాణి వర్షాణాం తత్ర భారత
సువర్ణవర్ణాశ్చ నరాః స్త్రియశ్చాప్సరసోపమాః॥30॥

అనామయా వీతశోకా నిత్యం ముదితమానసాః
జాయంతే మానవాస్తత్ర నిష్టప్తకనకప్రభాః॥31॥

గంధమాదనశృంగేషు కుబేరః సహ రాక్షసైః
సంవృతోఽప్సరసాం సంఘైర్మోదతే గుహ్యకాధిపః॥32॥

గంధమాదనపాదేషు పరేష్వపరగండికాః
ఏకాదశ సహస్రాణి వర్షాణాం పరమాయుషః॥33॥

తత్ర కృష్ణా నరా రాజంస్తేజోయుక్తా మహాబలాః
స్త్రియశ్చోత్పలపత్రాభాః సర్వాః సుప్రియదర్శనాః॥34॥

నీలాత్పరతరం శ్వేతం శ్వేతాద్ధైరణ్యకం పరం
వర్షమైరావతం నామ తతః శృంగవతః పరం॥35॥

ధనుఃసంస్థే మహారాజ ద్వే వర్షే దక్షిణోత్తరే
ఇలావృతం మధ్యమం తు పంచ వర్షాణి చైవ హ॥36॥

ఉత్తరోత్తరమేతేభ్యో వర్షముద్రిచ్యతే గుణైః
ఆయుష్ప్రమాణమారోగ్యం ధర్మతః కామతోఽర్థతః॥37॥

సమన్వితాని భూతాని తేషు వర్షేషు భారత
ఏవమేషా మహారాజ పర్వతైః పృథివీ చితా॥38॥

హేమకూటస్తు సుమహాన్కైలాసో నామ పర్వతః
యత్ర వైశ్రవణో రాజా గుహ్యకైః సహ మోదతే॥39॥

అస్త్యుత్తరేణ కైలాసం మైనాకం పర్వతం ప్రతి
హిరణ్యశృంగః సుమహాందివ్యో మణిమయో గిరిః॥40॥

తస్య పార్శ్వే మహద్దివ్యం శుభం కాంచనవాలుకం
రమ్యం బిందుసరో నామ యత్ర రాజా భగీరథః
దృష్ట్వా భాగీరథీం గంగాముువాస బహులాః సమాః॥41॥

యూపా మణిమయాస్తత్ర చిత్యాశ్చాపి హిరణ్మయాః
తత్రేష్ట్వా తు గతః సిద్ధిం సహస్రాక్షో మహాయశాః॥42॥

సృష్ట్వా భూతపతిర్యత్ర సర్వలోకాన్సనాతనః
ఉపాస్యతే తిగ్మతేజా వృతో భూతైః సమాగతైః
నరనారాయణౌ బ్రహ్మా మనుః స్థాణుశ్చ పంచమః॥43॥

తత్ర త్రిపథగా దేవీ ప్రథమం తు ప్రతిష్ఠితా
బ్రహ్మలోకాదపక్రాంతా సప్తధా ప్రతిపద్యతే॥44॥

వస్వోకసారా నలినీ పావనా చ సరస్వతీ
జంబూనదీ చ సీతా చ గంగా సింధుశ్చ సప్తమీ॥45॥

అచింత్యా దివ్యసంకల్పా ప్రభోరేషైవ సంవిధిః
ఉపాసతే యత్ర సత్రం సహస్రయుగపర్యయే॥46॥

దృశ్యాదృశ్యా చ భవతి తత్ర తత్ర సరస్వతీ
ఏతా దివ్యాః సప్త గంగాస్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతాః॥47॥

రక్షాంసి వై హిమవతి హేమకూటే తు గుహ్యకాః
సర్పా నాగాశ్చ నిషధే గోకర్ణే చ తపోధనాః॥48॥

దేవాసురాణాం చ గృహం శ్వేతః పర్వత ఉచ్యతే
గంధర్వా నిషధే శైలే నీలే బ్రహ్మర్షయో నృప
శృంగవాంస్తు మహారాజ పితౄణాం ప్రతిసంచరః॥49॥

ఇత్యేతాని మహారాజ సప్త వర్షాణి భాగశః
భూతాన్యుపనివిష్టాని గతిమంతి ధ్రువాణి చ॥50॥

తేషామృద్ధిర్బహువిధా దృశ్యతే దైవమానుషీ
అశక్యా పరిసంఖ్యాతుం శ్రద్ధేయా తు బుభూషతా॥51॥

యాం తు పృచ్ఛసి మా రాజందివ్యామేతాం శశాకృతిం
పార్శ్వే శశస్య ద్వే వర్షే ఉభయే దక్షిణోత్తరే
కర్ణౌ తు నాగద్వీపం చ కశ్యపద్వీపమేవ చ॥52॥

తామ్రవర్ణః శిరో రాజఞ్శ్రీమాన్మలయపర్వతః
ఏతద్ద్వితీయం ద్వీపస్య దృశ్యతే శశసంస్థితం॥53॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

మేరోరథోత్తరం పార్శ్వం పూర్వం చాచక్ష్వ సంజయ
నిఖిలేన మహాబుద్ధే మాల్యవంతం చ పర్వతం॥1॥

సంజయ ఉవాచ

దక్షిణేన తు నీలస్య మేరోః పార్శ్వే తథోత్తరే
ఉత్తరాః కురవో రాజన్పుణ్యాః సిద్ధనిషేవితాః॥2॥

తత్ర వృక్షా మధుఫలా నిత్యపుష్పఫలోపగాః
పుష్పాణి చ సుగంధీని రసవంతి ఫలాని చ॥3॥

సర్వకామఫలాస్తత్ర కేచిద్వృక్షా జనాధిప
అపరే క్షీరిణో నామ వృక్షాస్తత్ర నరాధిప॥4॥

యే క్షరంతి సదా క్షీరం షడ్రసం హ్యామృతోపమం
వస్త్రాణి చ ప్రసూయంతే ఫలేష్వాభరణాని చ॥5॥

సర్వా మణిమయీ భూమిః సూక్ష్మకాంచనవాలుకా
సర్వత్ర సుఖసంస్పర్శా నిష్పంకా చ జనాధిప॥6॥

దేవలోకచ్యుతాః సర్వే జాయంతే తత్ర మానవాః
తుల్యరూపగుణోపేతాః సమేషు విషమేషు చ॥7॥

మిథునాని చ జాయంతే స్త్రియశ్చాప్సరసోపమాః
తేషాం తే క్షీరిణాం క్షీరం పిబంత్యమృతసంనిభం॥8॥

మిథునం జాయమానం వై సమం తచ్చ ప్రవర్ధతే
తుల్యరూపగుణోపేతం సమవేషం తథైవ చ
ఏకైకమనురక్తం చ చక్రవాకసమం విభో॥9॥

నిరామయా వీతశోకా నిత్యం ముదితమానసాః
దశ వర్షసహస్రాణి దశ వర్షశతాని చ
జీవంతి తే మహారాజ న చాన్యోన్యం జహత్యుత॥10॥

భారుండా నామ శకునాస్తీక్ష్ణతుండా మహాబలాః
తే నిర్హరంతి హి మృతాందరీషు ప్రక్షిపంతి చ॥11॥

ఉత్తరాః కురవో రాజన్వ్యాఖ్యాతాస్తే సమాసతః
మేరోః పార్శ్వమహం పూర్వం వక్ష్యామ్యథ యథాతథం॥12॥

తస్య పూర్వాభిషేకస్తు భద్రాశ్వస్య విశాం పతే
భద్రసాలవనం యత్ర కాలామ్రశ్చ మహాద్రుమః॥13॥

కాలామ్రశ్చ మహారాజ నిత్యపుష్పఫలః శుభః
ద్వీపశ్చ యోజనోత్సేధః సిద్ధచారణసేవితః॥14॥

తత్ర తే పురుషాః శ్వేతాస్తేజోయుక్తా మహాబలాః
స్త్రియః కుముదవర్ణాశ్చ సుందర్యః ప్రియదర్శనాః॥15॥

చంద్రప్రభాశ్చంద్రవర్ణాః పూర్ణచంద్రనిభాననాః
చంద్రశీతలగాత్ర్యశ్చ నృత్తగీతవిశారదాః॥16॥

దశ వర్షసహస్రాణి తత్రాయుర్భరతర్షభ
కాలామ్రరసపీతాస్తే నిత్యం సంస్థితయౌవనాః॥17॥

దక్షిణేన తు నీలస్య నిషధస్యోత్తరేణ తు
సుదర్శనో నామ మహాంజంబూవృక్షః సనాతనః॥18॥

సర్వకామఫలః పుణ్యః సిద్ధచారణసేవితః
తస్య నామ్నా సమాఖ్యాతో జంబూద్వీపః సనాతనః॥19॥

యోజనానాం సహస్రం చ శతం చ భరతర్షభ
ఉత్సేధో వృక్షరాజస్య దివస్పృఙ్మనుజేశ్వర॥20॥

అరత్నీనాం సహస్రం చ శతాని దశ పంచ చ
పరిణాహస్తు వృక్షస్య ఫలానాం రసభేదినాం॥21॥

పతమానాని తాన్యుర్వ్యాం కుర్వంతి విపులం స్వనం
ముంచంతి చ రసం రాజంస్తస్మిన్రజతసంనిభం॥22॥

తస్యా జంబ్వాః ఫలరసో నదీ భూత్వా జనాధిప
మేరుం ప్రదక్షిణం కృత్వా సంప్రయాత్యుత్తరాన్కురూన్॥23॥

పిబంతి తద్రసం హృష్టా జనా నిత్యం జనాధిప
తస్మిన్ఫలరసే పీతే న జరా బాధతే చ తాన్॥24॥

తత్ర జాంబూనదం నామ కనకం దేవభూషణం
తరుణాదిత్యవర్ణాశ్చ జాయంతే తత్ర మానవాః॥25॥

తథా మాల్యవతః శృంగే దీప్యతే తత్ర హవ్యవాట్
నామ్నా సంవర్తకో నామ కాలాగ్నిర్భరతర్షభ॥26॥

తథా మాల్యవతః శృంగే పూర్వే పూర్వాంతగండికా
యోజనానాం సహస్రాణి పంచాశన్మాల్యవాన్స్థితః॥27॥

మహారజతసంకాశా జాయంతే తత్ర మానవాః
బ్రహ్మలోకాచ్చ్యుతాః సర్వే సర్వే చ బ్రహ్మవాదినః॥28॥

తపస్తు తప్యమానాస్తే భవంతి హ్యూర్ధ్వరేతసః
రక్షణార్థం తు భూతానాం ప్రవిశంతి దివాకరం॥29॥

షష్టిస్తాని సహస్రాణి షష్టిరేవ శతాని చ
అరుణస్యాగ్రతో యాంతి పరివార్య దివాకరం॥30॥

షష్టిం వర్షసహస్రాణి షష్టిమేవ శతాని చ
ఆదిత్యతాపతప్తాస్తే విశంతి శశిమండలం॥31॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వర్షాణాం చైవ నామాని పర్వతానాం చ సంజయ
ఆచక్ష్వ మే యథాతత్త్వం యే చ పర్వతవాసినః॥1॥

సంజయ ఉవాచ

దక్షిణేన తు శ్వేతస్య నీలస్యైవోత్తరేణ తు
వర్షం రమణకం నామ జాయంతే తత్ర మానవాః॥2॥

శుక్లాభిజనసంపన్నాః సర్వే సుప్రియదర్శనాః
రతిప్రధానాశ్చ తథా జాయంతే తత్ర మానవాః॥3॥

దశ వర్షసహస్రాణి శతాని దశ పంచ చ
జీవంతి తే మహారాజ నిత్యం ముదితమానసాః॥4॥

దక్షిణే శృంగిణశ్చైవ శ్వేతస్యాథోత్తరేణ చ
వర్షం హైరణ్వతం నామ యత్ర హైరణ్వతీ నదీ॥5॥

యక్షానుగా మహారాజ ధనినః ప్రియదర్శనాః
మహాబలాస్తత్ర సదా రాజన్ముదితమానసాః॥6॥

ఏకాదశ సహస్రాణి వర్షాణాం తే జనాధిప
ఆయుష్ప్రమాణం జీవంతి శతాని దశ పంచ చ॥7॥

శృంగాణి వై శృంగవతస్త్రీణ్యేవ మనుజాధిప
ఏకం మణిమయం తత్ర తథైకం రౌక్మమద్భుతం॥8॥

సర్వరత్నమయం చైకం భవనైరుపశోభితం
తత్ర స్వయంప్రభా దేవీ నిత్యం వసతి శాండిలీ॥9॥

ఉత్తరేణ తు శృంగస్య సముద్రాంతే జనాధిప
వర్షమైరావతం నామ తస్మాచ్ఛృంగవతః పరం॥10॥

న తత్ర సూర్యస్తపతి న తే జీర్యంతి మానవాః
చంద్రమాశ్చ సనక్షత్రో జ్యోతిర్భూత ఇవావృతః॥11॥

పద్మప్రభాః పద్మవర్ణాః పద్మపత్రనిభేక్షణాః
పద్మపత్రసుగంధాశ్చ జాయంతే తత్ర మానవాః॥12॥

అనిష్పందాః సుగంధాశ్చ నిరాహారా జితేంద్రియాః
దేవలోకచ్యుతాః సర్వే తథా విరజసో నృప॥13॥

త్రయోదశ సహస్రాణి వర్షాణాం తే జనాధిప
ఆయుష్ప్రమాణం జీవంతి నరా భరతసత్తమ॥14॥

క్షీరోదస్య సముద్రస్య తథైవోత్తరతః ప్రభుః
హరిర్వసతి వైకుంఠః శకటే కనకాత్మకే॥15॥

అష్టచక్రం హి తద్యానం భూతయుక్తం మనోజవం
అగ్నివర్ణం మహావేగం జాంబూనదపరిష్కృతం॥16॥

స ప్రభుః సర్వభూతానాం విభుశ్చ భరతర్షభ
సంక్షేపో విస్తరశ్చైవ కర్తా కారయితా చ సః॥17॥

పృథివ్యాపస్తథాకాశం వాయుస్తేజశ్చ పార్థివ
స యజ్ఞః సర్వభూతానామాస్యం తస్య హుతాశనః॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః సంజయేన ధృతరాష్ట్రో మహామనాః
ధ్యానమన్వగమద్రాజా పుత్రాన్ప్రతి జనాధిప॥19॥

స విచింత్య మహారాజ పునరేవాబ్రవీద్వచః
అసంశయం సూతపుత్ర కాలః సంక్షిపతే జగత్
సృజతే చ పునః సర్వం నేహ విద్యతి శాశ్వతం॥20॥

నరో నారాయణశ్చైవ సర్వజ్ఞః సర్వభూతభృత్
దేవా వైకుంఠ ఇత్యాహుర్వేదా విష్ణురితి ప్రభుం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యదిదం భారతం వర్షం యత్రేదం మూర్ఛితం బలం
యత్రాతిమాత్రం లుబ్ధోఽయం పుత్రో దుర్యోధనో మమ॥1॥

యత్ర గృద్ధాః పాండుసుతా యత్ర మే సజ్జతే మనః
ఏతన్మే తత్త్వమాచక్ష్వ కుశలో హ్యసి సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

న తత్ర పాండవా గృద్ధాః శృణు రాజన్వచో మమ
గృద్ధో దుర్యోధనస్తత్ర శకునిశ్చాపి సౌబలః॥3॥

అపరే క్షత్రియాశ్చాపి నానాజనపదేశ్వరాః
యే గృద్ధా భారతే వర్షే న మృష్యంతి పరస్పరం॥4॥

అత్ర తే వర్ణయిష్యామి వర్షం భారత భారతం
ప్రియమింద్రస్య దేవస్య మనోర్వైవస్వతస్య చ॥5॥

పృథోశ్చ రాజన్వైన్యస్య తథేక్ష్వాకోర్మహాత్మనః
యయాతేరంబరీషస్య మాంధాతుర్నహుషస్య చ॥6॥

తథైవ ముచుకుందస్య శిబేరౌశీనరస్య చ
ఋషభస్య తథైలస్య నృగస్య నృపతేస్తథా॥7॥

అన్యేషాం చ మహారాజ క్షత్రియాణాం బలీయసాం
సర్వేషామేవ రాజేంద్ర ప్రియం భారత భారతం॥8॥

తత్తే వర్షం ప్రవక్ష్యామి యథాశ్రుతమరిందమ
శృణు మే గదతో రాజన్యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥9॥

మహేంద్రో మలయః సహ్యః శుక్తిమానృక్షవానపి
వింధ్యశ్చ పారియాత్రశ్చ సప్తైతే కులపర్వతాః॥10॥

తేషాం సహస్రశో రాజన్పర్వతాస్తు సమీపతః
అభిజ్ఞాతాః సారవంతో విపులాశ్చిత్రసానవః॥11॥

అన్యే తతోఽపరిజ్ఞాతా హ్రస్వా హ్రస్వోపజీవినః
ఆర్యా మ్లేచ్ఛాశ్చ కౌరవ్య తైర్మిశ్రాః పురుషా విభో॥12॥

నదీః పిబంతి బహులా గంగాం సింధుం సరస్వతీం
గోదావరీం నర్మదాం చ బాహుదాం చ మహానదీం॥13॥

శతద్రుం చంద్రభాగాం చ యమునాం చ మహానదీం
దృషద్వతీం విపాశాం చ విపాపాం స్థూలవాలుకాం॥14॥

నదీం వేత్రవతీం చైవ కృష్ణవేణాం చ నిమ్నగాం
ఇరావతీం వితస్తాం చ పయోష్ణీం దేవికామపి॥15॥

వేదస్మృతిం వేతసినీం త్రిదివామిష్కుమాలినీం
కరీషిణీం చిత్రవహాం చిత్రసేనాం చ నిమ్నగాం॥16॥

గోమతీం ధూతపాపాం చ వందనాం చ మహానదీం
కౌశికీం త్రిదివాం కృత్యాం విచిత్రాం లోహతారిణీం॥17॥

రథస్థాం శతకుంభాం చ సరయూం చ నరేశ్వర
చర్మణ్వతీం వేత్రవతీం హస్తిసోమాం దిశం తథా॥18॥

శతావరీం పయోష్ణీం చ పరాం భైమరథీం తథా
కావేరీం చులుకాం చాపి వాపీం శతబలామపి॥19॥

నిచీరాం మహితాం చాపి సుప్రయోగాం నరాధిప
పవిత్రాం కుండలాం సింధుం వాజినీం పురమాలినీం॥20॥

పూర్వాభిరామాం వీరాం చ భీమామోఘవతీం తథా
పలాశినీం పాపహరాం మహేంద్రాం పిప్పలావతీం॥21॥

పారిషేణామసిక్నీం చ సరలాం భారమర్దినీం
పురుహీం ప్రవరాం మేనాం మోఘాం ఘృతవతీం తథా॥22॥

ధూమత్యామతికృష్ణాం చ సూచీం ఛావీం చ కౌరవ
సదానీరామధృష్యాం చ కుశధారాం మహానదీం॥23॥

శశికాంతాం శివాం చైవ తథా వీరవతీమపి
వాస్తుం సువాస్తుం గౌరీం చ కంపనాం సహిరణ్వతీం॥24॥

హిరణ్వతీం చిత్రవతీం చిత్రసేనాం చ నిమ్నగాం
రథచిత్రాం జ్యోతిరథాం విశ్వామిత్రాం కపింజలాం॥25॥

ఉపేంద్రాం బహులాం చైవ కుచరామంబువాహినీం
వైనందీం పింజలాం వేణ్ణాం తుంగవేణాం మహానదీం||26||

విదిశాం కృష్ణవేణ్ణాం చ తామ్రాం చ కపిలామపి
శలుం సువామాం వేదాశ్వాం హరిస్రావాం మహాపగాం||27||

శీఘ్రాం చ పిచ్ఛిలాం చైవ భారద్వాజీం చ నిమ్నగాం
కౌశికీం నిమ్నగాం శోణాం బాహుదామథ చందనాం||28||

దుర్గామంతఃశిలాం చైవ బ్రహ్మమేధ్యాం బృహద్వతీం
చరక్షాం మహిరోహీం చ తథా జంబునదీమపి||29||

సునసాం తమసాం దాసీం త్రసామన్యాం వరాణసీం
లోలోద్ధృతకరాం చైవ పూర్ణాశాం చ మహానదీం||30||

మానవీం వృషభాం చైవ మహానద్యో జనాధిప
సదానిరామయాం వృత్యాం మందగాం మందవాహినీం||31||

బ్రహ్మాణీం చ మహాగౌరీం దుర్గామపి చ భారత
చిత్రోపలాం చిత్రబర్హాం మంజుం మకరవాహినీం||32||

మందాకినీం వైతరణీం కోకాం చైవ మహానదీం
శుక్తిమతీమరణ్యాం చ పుష్పవేణ్యుత్పలావతీం||33||

లోహిత్యాం కరతోయాం చ తథైవ వృషభంగినీం
కుమారీమృషికుల్యాం చ బ్రహ్మకుల్యాం చ భారత||34||

సరస్వతీః సుపుణ్యాశ్చ సర్వా గంగాశ్చ మారిష
విశ్వస్య మాతరః సర్వాః సర్వాశ్చైవ మహాబలాః||35||

తథా నద్యస్త్వప్రకాశాః శతశోఽథ సహస్రశః
ఇత్యేతాః సరితో రాజన్సమాఖ్యాతా యథాస్మృతి||36||

అత ఊర్ధ్వం జనపదాన్నిబోధ గదతో మమ
తత్రేమే కురుపాంచాలాః శాల్వమాద్రేయజాంగలాః||37||

శూరసేనాః కలింగాశ్చ బోధా మౌకాస్తథైవ చ
మత్స్యాః సుకుట్యః సౌబల్యాః కుంతలాః కాశికోశలాః||38||

చేదివత్సాః కరూషాశ్చ భోజాః సింధుపులిందకాః
ఉత్తమౌజా దశార్ణాశ్చ మేకలాశ్చోత్కలైః సహ||39||

పాంచాలాః కౌశిజాశ్చైవ ఏకపృష్ఠా యుగంధరాః
సౌధా మద్రా భుజింగాశ్చ కాశయోఽపరకాశయః||40||

జఠరాః కుక్కుశాశ్చైవ సుదాశార్ణాశ్చ భారత
కుంతయోఽవంతయశ్చైవ తథైవాపరకుంతయః||41||

గోవిందా మందకాః షండా విదర్భానూపవాసికాః
అశ్మకాః పాంసురాష్ట్రాశ్చ గోపరాష్ట్రాః పనీతకాః||42||

ఆదిరాష్ట్రాః సుకుట్టాశ్చ బలిరాష్ట్రం చ కేవలం
వానరాస్యాః ప్రవాహాశ్చ వక్రా వక్రభయాః శకాః||43||

విదేహకా మాగధాశ్చ సుహ్మాశ్చ విజయాస్తథా
అంగా వంగాః కలింగాశ్చ యకృల్లోమాన ఏవ చ||44||

మల్లాః సుదేష్ణాః ప్రాహూతాస్తథా మాహిషకార్షికాః
వాహీకా వాటధానాశ్చ ఆభీరాః కాలతోయకాః||45||

అపరంధ్రాశ్చ శూద్రాశ్చ పహ్లవాశ్చర్మఖండికాః
అటవీశబరాశ్చైవ మరుభౌమాశ్చ మారిష||46||

ఉపావృశ్చానుపావృశ్చసురాష్ట్రాః కేకయాస్తథా
కుట్టాపరాంతా ద్వైధేయాః కాక్షాః సాముద్రనిష్కుటాః॥47॥

అంధ్రాశ్చ బహవో రాజన్నంతర్గిర్యాస్తథైవ చ
బహిర్గిర్యాంగమలదా మాగధా మానవర్జకాః॥48॥

మహ్యుత్తరాః ప్రావృషేయా భార్గవాశ్చ జనాధిప
పుండ్రా భార్గాః కిరాతాశ్చ సుదోష్ణాః ప్రముదాస్తథా॥49॥

శకా నిషాదా నిషధాస్తథైవానర్తనైరృతాః
దుగూలాః ప్రతిమత్స్యాశ్చ కుశలాః కునటాస్తథా॥50॥

తీరగ్రాహాస్తరతోయా రాజికా రస్యకాగణాః
తిలకాః పారసీకాశ్చ మధుమంతః ప్రకుత్సకాః॥51॥

కాశ్మీరాః సింధుసౌవీరా గాంధారా దర్శకాస్తథా
అభీసారా కులూతాశ్చ శైవలా బాహ్లికాస్తథా॥52॥

దర్వీకాః సకచా దర్వా వాతజామరథోరగాః
బహువాద్యాశ్చ కౌరవ్య సుదామానః సుమల్లికాః॥53॥

వధ్రాః కరీషకాశ్చాపి కులిందోపత్యకాస్తథా
వనాయవో దశాపార్శ్వా రోమాణః కుశబిందవః॥54॥

కచ్చా గోపాలకచ్చాశ్చ లాంగలాః పరవల్లకాః
కిరాతా బర్బరాః సిద్ధా విదేహాస్తామ్రలింగకాః॥55॥

ఓష్ట్రాః పుండ్రాః ససైరంధ్రాః పార్వతీయాశ్చ మారిష
అథాపరే జనపదా దక్షిణా భరతర్షభ॥56॥

ద్రవిడాః కేరలాః ప్రాచ్యా భూషికా వనవాసినః
ఉన్నత్యకా మాహిషకా వికల్పా మూషకాస్తథా॥57॥

కర్ణికాః కుంతికాశ్చైవ సౌద్భిదా నలకాలకాః
కౌకుట్టకాస్తథా చోలాః కోంకణా మాలవాణకాః॥58॥

సమంగాః కోపనాశ్చైవ కుకురాంగదమారిషాః
ధ్వజిన్యుత్సవసంకేతాస్త్రిగర్తాః సర్వసేనయః॥59॥

త్ర్యంగాః కేకరకాః ప్రోష్ఠాః పరసంచరకాస్తథా
తథైవ వింధ్యపులకాః పులిందాః కల్కలైః సహ॥60॥

మాలకా మల్లకాశ్చైవ తథైవాపరవర్తకాః
కులిందాః కులకాశ్చైవ కరంఠాః కురకాస్తథా॥61॥

మూషకా స్తనబాలాశ్చ సతియః పత్తిపంజకాః
ఆదిదాయాః సిరాలాశ్చ స్తూబకా స్తనపాస్తథా॥62॥

హృషీవిదర్భాః కాంతీకాస్తంగణాః పరతంగణాః
ఉత్తరాశ్చాపరే మ్లేచ్ఛా జనా భరతసత్తమ॥63॥

యవనాశ్చ సకాంబోజా దారుణా మ్లేచ్ఛజాతయః
సక్షద్ద్రుహః కుంతలాశ్చ హూణాః పారతకైః సహ॥64॥

తథైవ మరధాశ్చీనాస్తథైవ దశమాలికాః
క్షత్రియోపనివేశాశ్చ వైశ్యశూద్రకులాని చ॥65॥

శూద్రాభీరాథ దరదాః కాశ్మీరాః పశుభిః సహ
ఖశికాశ్చ తుఖారాశ్చ పల్లవా గిరిగహ్వరాః॥66॥

ఆత్రేయాః సభరద్వాజాస్తథైవ స్తనయోషికాః
ఔపకాశ్చ కలింగాశ్చ కిరాతానాం చ జాతయః॥67॥

తామరా హంసమార్గాశ్చ తథైవ కరభంజకాః
ఉద్దేశమాత్రేణ మయా దేశాః సంకీర్తితాః ప్రభో॥68॥

యథాగుణబలం చాపి త్రివర్గస్య మహాఫలం
దుహ్యేద్ధేనుః కామధుక్చ భూమిః సమ్యగనుష్ఠితా॥69॥

తస్యాం గృధ్యంతి రాజానః శూరా ధర్మార్థకోవిదాః
తే త్యజంత్యాహవే ప్రాణాన్రసాగృద్ధాస్తరస్వినః॥70॥

దేవమానుషకాయానాం కామం భూమిః పరాయణం
అన్యోన్యస్యావలుంపంతి సారమేయా ఇవామిషం॥71॥

రాజానో భరతశ్రేష్ఠ భోక్తుకామా వసుంధరాం
న చాపి తృప్తిః కామానాం విద్యతే చేహ కస్యచిత్॥72॥

తస్మాత్పరిగ్రహే భూమేర్యతంతే కురుపాండవాః
సామ్నా దానేన భేదేన దండేనైవ చ పార్థివ॥73॥

పితా మాతా చ పుత్రశ్చ ఖం ద్యౌశ్చ నరపుంగవ
భూమిర్భవతి భూతానాం సమ్యగచ్ఛిద్రదర్శినీ॥74॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భారతస్యాస్య వర్షస్య తథా హైమవతస్య చ
ప్రమాణమాయుషః సూత ఫలం చాపి శుభాశుభం॥1॥

అనాగతమతిక్రాంతం వర్తమానం చ సంజయ
ఆచక్ష్వ మే విస్తరేణ హరివర్షం తథైవ చ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

చత్వారి భారతే వర్షే యుగాని భరతర్షభ
కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ పుష్యం చ కురువర్ధన॥3॥

పూర్వం కృతయుగం నామ తతస్త్రేతాయుగం విభో
సంక్షేపాద్ద్వాపరస్యాథ తతః పుష్యం ప్రవర్తతే॥4॥

చత్వారి చ సహస్రాణి వర్షాణాం కురుసత్తమ
ఆయుఃసంఖ్యా కృతయుగే సంఖ్యాతా రాజసత్తమ॥5॥

తథా త్రీణి సహస్రాణి త్రేతాయాం మనుజాధిప
ద్విసహస్రం ద్వాపరే తు శతే తిష్ఠతి సంప్రతి॥6॥

న ప్రమాణస్థితిర్హ్యస్తి పుష్యేఽస్మిన్భరతర్షభ
గర్భస్థాశ్చ మ్రియంతేఽత్ర తథా జాతా మ్రియంతి చ॥7॥

మహాబలా మహాసత్త్వాః ప్రజాగుణసమన్వితాః
అజాయంత కృతే రాజన్మునయః సుతపోధనాః॥8॥

మహోత్సాహా మహాత్మానో ధార్మికాః సత్యవాదినః
జాతాః కృతయుగే రాజంధనినః ప్రియదర్శనాః॥9॥

ఆయుష్మంతో మహావీరా ధనుర్ధరవరా యుధి
జాయంతే క్షత్రియాః శూరాస్త్రేతాయాం చక్రవర్తినః॥10॥

సర్వవర్ణా మహారాజ జాయంతే ద్వాపరే సతి
మహోత్సాహా మహావీర్యాః పరస్పరవధైషిణః॥11॥

తేజసాల్పేన సంయుక్తాః క్రోధనాః పురుషా నృప
లుబ్ధాశ్చానృతకాశ్చైవ పుష్యే జాయంతి భారత॥12॥

ఈర్ష్యా మానస్తథా క్రోధో మాయాసూయా తథైవ చ
పుష్యే భవంతి మర్త్యానాం రాగో లోభశ్చ భారత॥13॥

సంక్షేపో వర్తతే రాజంద్వాపరేఽస్మిన్నరాధిప
గుణోత్తరం హైమవతం హరివర్షం తతః పరం॥14॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

జంబూఖండస్త్వయా ప్రోక్తో యథావదిహ సంజయ
విష్కంభమస్య ప్రబ్రూహి పరిమాణం చ తత్త్వతః॥1॥

సముద్రస్య ప్రమాణం చ సమ్యగచ్ఛిద్రదర్శన
శాకద్వీపం చ మే బ్రూహి కుశద్వీపం చ సంజయ॥2॥

శాల్మలం చైవ తత్త్వేన క్రౌంచద్వీపం తథైవ చ
బ్రూహి గావల్గణే సర్వం రాహోః సోమార్కయోస్తథా॥3॥

సంజయ ఉవాచ

రాజన్సుబహవో ద్వీపా యైరిదం సంతతం జగత్
సప్త త్వహం ప్రవక్ష్యామి చంద్రాదిత్యౌ గ్రహాంస్తథా॥4॥

అష్టాదశ సహస్రాణి యోజనానాం విశాం పతే
షట్శతాని చ పూర్ణాని విష్కంభో జంబుపర్వతః॥5॥

లావణస్య సముద్రస్య విష్కంభో ద్విగుణః స్మృతః
నానాజనపదాకీర్ణో మణివిద్రుమచిత్రితః॥6॥

నైకధాతువిచిత్రైశ్చ పర్వతైరుపశోభితః
సిద్ధచారణసంకీర్ణః సాగరః పరిమండలః॥7॥

శాకద్వీపం చ వక్ష్యామి యథావదిహ పార్థివ
శృణు మే త్వం యథాన్యాయం బ్రువతః కురునందన॥8॥

జంబూద్వీపప్రమాణేన ద్విగుణః స నరాధిప
విష్కంభేణ మహారాజ సాగరోఽపి విభాగశః
క్షీరోదో భరతశ్రేష్ఠ యేన సంపరివారితః॥9॥

తత్ర పుణ్యా జనపదా న తత్ర మ్రియతే జనః
కుత ఏవ హి దుర్భిక్షం క్షమాతేజోయుతా హి తే॥10॥

శాకద్వీపస్య సంక్షేపో యథావద్భరతర్షభ
ఉక్త ఏష మహారాజ కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి॥11॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శాకద్వీపస్య సంక్షేపో యథావదిహ సంజయ
ఉక్తస్త్వయా మహాభాగ విస్తరం బ్రూహి తత్త్వతః॥12॥

సంజయ ఉవాచ

తథైవ పర్వతా రాజన్సప్తాత్ర మణిభూషితాః
రత్నాకరాస్తథా నద్యస్తేషాం నామాని మే శృణు
అతీవగుణవత్సర్వం తత్ర పుణ్యం జనాధిప॥13॥

దేవర్షిగంధర్వయుతః పరమో మేరురుచ్యతే
ప్రాగాయతో మహారాజ మలయో నామ పర్వతః
యతో మేఘాః ప్రవర్తంతే ప్రభవంతి చ సర్వశః॥14॥

తతః పరేణ కౌరవ్య జలధారో మహాగిరిః
యత్ర నిత్యముపాదత్తే వాసవః పరమం జలం
యతో వర్షం ప్రభవతి వర్షాకాలే జనేశ్వర॥15॥

ఉచ్చైర్గిరీ రైవతకో యత్ర నిత్యం ప్రతిష్ఠితః
రేవతీ దివి నక్షత్రం పితామహకృతో విధిః॥16॥

ఉత్తరేణ తు రాజేంద్ర శ్యామో నామ మహాగిరిః
యతః శ్యామత్వమాపన్నాః ప్రజా జనపదేశ్వర॥17॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సుమహాన్సంశయో మేఽద్య ప్రోక్తం సంజయ యత్త్వయా
ప్రజాః కథం సూతపుత్ర సంప్రాప్తాః శ్యామతామిహ॥18॥

సంజయ ఉవాచ

సర్వేష్వేవ మహాప్రాజ్ఞ ద్వీపేషు కురునందన
గౌరః కృష్ణశ్చ వర్ణౌ ద్వౌ తయోర్వర్ణాంతరం నృప॥19॥

శ్యామో యస్మాత్ప్రవృత్తో వై తత్తే వక్ష్యామి భారత
ఆస్తేఽత్ర భగవాన్కృష్ణస్తత్కాంత్యా శ్యామతాం గతః॥20॥

తతః పరం కౌరవేంద్ర దుర్గశైలో మహోదయః
కేసరీ కేసరయుతో యతో వాతః ప్రవాయతి॥21॥

తేషాం యోజనవిష్కంభో ద్విగుణః ప్రవిభాగశః
వర్షాణి తేషు కౌరవ్య సంప్రోక్తాని మనీషిభిః॥22॥

మహామేరుర్మహాకాశో జలదః కుముదోత్తరః
జలధారాత్పరో రాజన్సుకుమార ఇతి స్మృతః॥23॥

రైవతస్య తు కౌమారః శ్యామస్య తు మణీచకః
కేసరస్యాథ మోదాకీ పరేణ తు మహాపుమాన్॥24॥

పరివార్య తు కౌరవ్య దైర్ఘ్యం హ్రస్వత్వమేవ చ
జంబూద్వీపేన విఖ్యాతస్తస్య మధ్యే మహాద్రుమః॥25॥

శాకో నామ మహారాజ తస్య ద్వీపస్య మధ్యగః
తత్ర పుణ్యా జనపదాః పూజ్యతే తత్ర శంకరః॥26॥

తత్ర గచ్ఛంతి సిద్ధాశ్చ చారణా దైవతాని చ
ధార్మికాశ్చ ప్రజా రాజంశ్చత్వారోఽతీవ భారత॥27॥

వర్ణాః స్వకర్మనిరతా న చ స్తేనోఽత్ర దృశ్యతే
దీర్ఘాయుషో మహారాజ జరామృత్యువివర్జితాః॥28॥

ప్రజాస్తత్ర వివర్ధంతే వర్షాస్విప సముద్రగాః
నద్యః పుణ్యజలాస్తత్ర గంగా చ బహుధాగతిః||29||

సుకుమారీ కుమారీ చ సీతా కావేరకా తథా
మహానదీ చ కౌరవ్య తథా మణిజలా నదీ
ఇక్షువర్ధనికా చైవ తథా భరతసత్తమ||30||

తతః ప్రవృత్తాః పుణ్యోదా నద్యః కురుకులోద్వహ
సహస్రాణాం శతాన్యేవ యతో వర్షతి వాసవః||31||

న తాసాం నామధేయాని పరిమాణం తథైవ చ
శక్యతే పరిసంఖ్యాతుం పుణ్యాస్తా హి సరిద్వరాః||32||

తత్ర పుణ్యా జనపదాశ్చత్వారో లోకసంమతాః
మగాశ్చ మశకాశ్చైవ మానసా మందగాస్తథా||33||

మగా బ్రాహ్మణభూయిష్ఠాః స్వకర్మనిరతా నృప
మశకేషు తు రాజన్యా ధార్మికాః సర్వకామదాః||34||

మానసేషు మహారాజ వైశ్యాః కర్మోపజీవినః
సర్వకామసమాయుక్తాః శూరా ధర్మార్థనిశ్చితాః
శూద్రాస్తు మందగే నిత్యం పురుషా ధర్మశీలినః||35||

న తత్ర రాజా రాజేంద్ర న దండో న చ దండికాః
స్వధర్మేణైవ ధర్మం చ తే రక్షంతి పరస్పరం||36||

ఏతావదేవ శక్యం తు తస్మిందీ్వపే ప్రభాషితుం
ఏతావదేవ శ్రోతవ్యం శాకద్వీపే మహౌజసి||37||

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఉత్తరేషు తు కౌరవ్య ద్వీపేషు శ్రూయతే కథా
యథాశ్రుతం మహారాజ బ్రువతస్తన్నిబోధ మే||1||

ఘృతతోయః సముద్రోఽత్ర దధిమండోదకోఽపరః
సురోదః సాగరశ్చైవ తథాన్యో ఘర్మసాగరః||2||

పరస్పరేణ ద్విగుణాః సర్వే ద్వీపా నరాధిప
సర్వతశ్చ మహారాజ పర్వతైః పరివారితాః||3||

గౌరస్తు మధ్యమే ద్వీపే గిరిర్మానఃశిలో మహాన్
పర్వతః పశ్చిమః కృష్ణో నారాయణనిభో నృప||4||

తత్ర రత్నాని దివ్యాని స్వయం రక్షతి కేశవః
ప్రజాపతిముపాసీనః ప్రజానాం విదధే సుఖం||5||

కుశద్వీపే కుశస్తంబో మధ్యే జనపదస్య హ
సంపూజ్యతే శల్మలిశ్చ ద్వీపే శాల్మలికే నృప||6||

క్రౌంచద్వీపే మహాక్రౌంచో గిరీ రత్నచయాకరః
సంపూజ్యతే మహారాజ చాతుర్వర్ణ్యేన నిత్యదా||7||

గోమందః పర్వతో రాజన్సుమహాన్సర్వధాతుమాన్
యత్ర నిత్యం నివసతి శ్రీమాన్కమలలోచనః
మోక్షిభిః సంస్తుతో నిత్యం ప్రభుర్నారాయణో హరిః||8||

కుశద్వీపే తు రాజేంద్ర పర్వతో విద్రుమైశ్చితః
సుధామా నామ దుర్ధర్షో ద్వితీయో హేమపర్వతః॥9॥

ద్యుతిమాన్నామ కౌరవ్య తృతీయః కుముదో గిరిః
చతుర్థః పుష్పవాన్నామ పంచమస్తు కుశేశయః॥10॥

షష్ఠో హరిగిరిర్నామ షడేతే పర్వతోత్తమాః
తేషామంతరవిష్కంభో ద్విగుణః ప్రవిభాగశః॥11॥

ఔద్భిదం ప్రథమం వర్షం ద్వితీయం వేణుమండలం
తృతీయం వై రథాకారం చతుర్థం పాలనం స్మృతం॥12॥

ధృతిమత్పంచమం వర్షం షష్ఠం వర్షం ప్రభాకరం
సప్తమం కాపిలం వర్షం సప్తైతే వర్షపుంజకాః॥13॥

ఏతేషు దేవగంధర్వాః ప్రజాశ్చ జగతీశ్వర
విహరంతి రమంతే చ న తేషు మ్రియతే జనః॥14॥

న తేషు దస్యవః సంతి మ్లేచ్ఛజాత్యోఽపి వా నృప
గౌరప్రాయో జనః సర్వః సుకుమారశ్చ పార్థివ॥15॥

అవశిష్టేషు వర్షేషు వక్ష్యామి మనుజేశ్వర
యథాశ్రుతం మహారాజ తదవ్యగ్రమనాః శృణు॥16॥

క్రౌంచద్వీపే మహారాజ క్రౌంచో నామ మహాగిరిః
క్రౌంచాత్పరో వామనకో వామనాదంధకారకః॥17॥

అంధకారాత్పరో రాజన్మైనాకః పర్వతోత్తమః
మైనాకాత్పరతో రాజన్గోవిందో గిరిరుత్తమః॥18॥

గోవిందాత్తు పరో రాజన్నిబిడో నామ పర్వతః
పరస్తు ద్విగుణస్తేషాం విష్కంభో వంశవర్ధన॥19॥

దేశాంస్తత్ర ప్రవక్ష్యామి తన్మే నిగదతః శృణు
క్రౌంచస్య కుశలో దేశో వామనస్య మనోనుగః॥20॥

మనోనుగాత్పరశ్చోష్ణో దేశః కురుకులోద్వహ
ఉష్ణాత్పరః ప్రావరకః ప్రావరాదంధకారకః॥21॥

అంధకారకదేశాత్తు మునిదేశః పరః స్మృతః
మునిదేశాత్పరశ్చైవ ప్రోచ్యతే దుందుభిస్వనః॥22॥

సిద్ధచారణసంకీర్ణో గౌరప్రాయో జనాధిప
ఏతే దేశా మహారాజ దేవగంధర్వసేవితాః॥23॥

పుష్కరే పుష్కరో నామ పర్వతో మణిరత్నమాన్
తత్ర నిత్యం నివసతి స్వయం దేవః ప్రజాపతిః॥24॥

తం పర్యుపాసతే నిత్యం దేవాః సర్వే మహర్షిభిః
వాగ్భిర్మనోనుకూలాభిః పూజయంతో జనాధిప॥25॥

జంబూద్వీపాత్ప్రవర్తంతే రత్నాని వివిధాన్యుత
ద్వీపేషు తేషు సర్వేషు ప్రజానాం కురునందన॥26॥

విప్రాణాం బ్రహ్మచర్యేణ సత్యేన చ దమేన చ
ఆరోగ్యాయుఃప్రమాణాభ్యాం ద్విగుణం ద్విగుణం తతః॥27॥

ఏకో జనపదో రాజంద్వీపేష్వేతేషు భారత
ఉక్తా జనపదా యేషు ధర్మశ్చైకః ప్రదృశ్యతే॥28॥

ఈశ్వరో దండముద్యమ్య స్వయమేవ ప్రజాపతిః
ద్వీపానేతాన్మహారాజ రక్షంస్తిష్ఠతి నిత్యదా॥29॥

స రాజా స శివో రాజన్స పితా స పితామహః
గోపాయతి నరశ్రేష్ఠ ప్రజాః సజడపండితాః॥30॥

భోజనం చాత్ర కౌరవ్య ప్రజాః స్వయముపస్థితం
సిద్ధమేవ మహారాజ భుంజతే తత్ర నిత్యదా॥31॥

తతః పరం సమా నామ దృశ్యతే లోకసంస్థితిః
చతురశ్రా మహారాజ త్రయస్త్రింశత్తు మండలం॥32॥

తత్ర తిష్ఠంతి కౌరవ్య చత్వారో లోకసంమతాః
దిగ్గజా భరతశ్రేష్ఠ వామనైరావతాదయః
సుప్రతీకస్తథా రాజన్ప్రభిన్నకరటాముఖః॥33॥

తస్యాహం పరిమాణం తు న సంఖ్యాతుమిహోత్సహే
అసంఖ్యాతః స నిత్యం హి తిర్యగూర్ధ్వమధస్తథా॥34॥

తత్ర వై వాయవో వాంతి దిగ్భ్యః సర్వాభ్య ఏవ చ
అసంబాధా మహారాజ తాన్నిగృహ్ణంతి తే గజాః॥35॥

పుష్కరైః పద్మసంకాశైర్వర్ష్మవద్భిర్మహాప్రభైః
తే శనైః పునరేవాశు వాయూన్ముంచంతి నిత్యశః॥36॥

శ్వసద్భిర్ముచ్యమానాస్తు దిగ్గజైరిహ మారుతాః
ఆగచ్ఛంతి మహారాజ తతస్తిష్ఠంతి వై ప్రజాః॥37॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పరో వై విస్తరోఽత్యర్థం త్వయా సంజయ కీర్తితః
దర్శితం ద్వీపసంస్థానముత్తరం బ్రూహి సంజయ॥38॥

సంజయ ఉవాచ

ఉక్తా ద్వీపా మహారాజ గ్రహాన్మే శృణు తత్త్వతః
స్వర్భానుః కౌరవశ్రేష్ఠ యావదేష ప్రభావతః॥39॥

పరిమండలో మహారాజ స్వర్భానుః శ్రూయతే గ్రహః
యోజనానాం సహస్రాణి విష్కంభో ద్వాదశాస్య వై॥40॥

పరిణాహేన షట్త్రింశద్విపులత్వేన చానఘ
షష్టిమాహుః శతాన్యస్య బుధాః పౌరాణికాస్తథా॥41॥

చంద్రమాస్తు సహస్రాణి రాజన్నేకాదశ స్మృతః
విష్కంభేణ కురుశ్రేష్ఠ త్రయస్త్రింశత్తు మండలం
ఏకోనషష్టిర్వైపుల్యాచ్ఛీతరశ్మేర్మహాత్మనః॥42॥

సూర్యస్త్వష్టౌ సహస్రాణి ద్వే చాన్యే కురునందన
విష్కంభేణ తతో రాజన్మండలం త్రింశతం సమం॥43॥

అష్టపంచాశతం రాజన్విపులత్వేన చానఘ
శ్రూయతే పరమోదారః పతంగోఽసౌ విభావసుః
ఏతత్ప్రమాణమర్కస్య నిర్దిష్టమిహ భారత॥44॥

స రాహుశ్ఛాదయత్యేతౌ యథాకాలం మహత్తయా
చంద్రాదిత్యౌ మహారాజ సంక్షేపోఽయముదాహృతః॥45॥

ఇత్యేతత్తే మహారాజ పృచ్ఛతః శాస్త్రచక్షుషా
సర్వముక్తం యథాతత్త్వం తస్మాచ్ఛమమవాప్నుహి॥46॥

యథాదృష్టం మయా ప్రోక్తం సనిర్యాణమిదం జగత్
తస్మాదాశ్వస కౌరవ్య పుత్రం దుర్యోధనం ప్రతి ॥47॥

శ్రుత్వేదం భరతశ్రేష్ఠ భూమిపర్వ మనోనుగం
శ్రీమాన్భవతి రాజన్యః సిద్ధార్థః సాధుసంమతః
ఆయుర్బలం చ వీర్యం చ తస్య తేజశ్చ వర్ధతే ॥48॥

యః శృణోతి మహీపాల పర్వణీదం యతవ్రతః
ప్రీయంతే పితరస్తస్య తథైవ చ పితామహాః ॥49॥

ఇదం తు భారతం వర్షం యత్ర వర్తామహే వయం
పూర్వం ప్రవర్తతే పుణ్యం తత్సర్వం శ్రుతవానసి ॥50॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథ గావల్గణిర్ధీమాన్సమరాదేత్య సంజయః
ప్రత్యక్షదర్శీ సర్వస్య భూతభవ్యభవిష్యవిత్ ॥1॥

ధ్యాయతే ధృతరాష్ట్రాయ సహసోపేత్య దుఃఖితః
ఆచష్ట నిహతం భీష్మం భరతానామమధ్యమం ॥2॥

సంజయోఽహం మహారాజ నమస్తే భరతర్షభ
హతో భీష్మః శాంతనవో భరతానాం పితామహః ॥3॥

కకుదం సర్వయోధానాం ధామ సర్వధనుష్మతాం
శరతల్పగతః సోఽద్య శేతే కురుపితామహః ॥4॥

యస్య వీర్యం సమాశ్రిత్య ద్యూతం పుత్రస్తవాకరోత్
స శేతే నిహతో రాజన్సంఖ్యే భీష్మః శిఖండినా ॥5॥

యః సర్వాన్పృథివీపాలాన్సమవేతాన్మహామృధే
జిగాయైకరథేనైవ కాశిపుర్యాం మహారథః ॥6॥

జామదగ్న్యం రణే రామమాయోధ్య వసుసంభవః
న హతో జామదగ్న్యేన స హతోఽద్య శిఖండినా ॥7॥

మహేంద్రసదృశః శౌర్యే స్థైర్యే చ హిమవానివ
సముద్ర ఇవ గాంభీర్యే సహిష్ణుత్వే ధరాసమః ॥8॥

శరదంష్ట్రో ధనుర్వక్త్రః ఖడ్గజిహ్వో దురాసదః
నరసింహః పితా తేఽద్య పాంచాల్యేన నిపాతితః ॥9॥

పాండవానాం మహత్సైన్యం యం దృష్ట్వోద్యంతమాహవే
ప్రవేపత భయోద్విగ్నం సింహం దృష్ట్వేవ గోగణః ॥10॥

పరిరక్ష్య స సేనాం తే దశరాత్రమనీకహా
జగామాస్తమివాదిత్యః కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం ॥11॥

యః స శక్ర ఇవాక్షోభ్యో వర్షన్బాణాన్సహస్రశః
జఘాన యుధి యోధానామర్బుదం దశభిర్దినైః ॥12॥

స శేతే నిష్టనన్భూమౌ వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః
తవ దుర్మంత్రితే రాజన్యథా నార్హః స భారత ॥13॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం కురూణామృషభో హతో భీష్మః శిఖండినా
కథం రథాత్స న్యపతత్పితా మే వాసవోపమః ॥1॥

కథమాసంశ్చ మే పుత్రా హీనా భీష్మేణ సంజయ
బలినా దేవకల్పేన గుర్వర్థే బ్రహ్మచారిణా ॥2॥

తస్మిన్హతే మహాసత్త్వే మహేష్వాసే మహాబలే
మహారథే నరవ్యాఘ్రే కిము ఆసీన్మనస్తదా ॥3॥

ఆర్తిః పరా మావిశతి యతః శంససి మే హతం
కురూణామృషభం వీరమకంప్యం పురుషర్షభం ॥4॥

కే తం యాంతమనుప్రేయుః కే చాస్యాసన్పురోగమాః
కేఽతిష్ఠన్కే న్యవర్తంత కేఽభ్యవర్తంత సంజయ ॥5॥

కే శూరా రథశార్దూలమచ్యుతం క్షత్రియర్షభం
రథానీకం గాహమానం సహసా పృష్ఠతోఽన్వయుః ॥6॥

యస్తమోఽర్క ఇవాపోహన్పరసైన్యమమిత్రహా
సహస్రరశ్మిప్రతిమః పరేషాం భయమాదధత్
అకరోద్దుష్కరం కర్మ రణే కౌరవశాసనాత్ ॥7॥

గ్రసమానమనీకాని య ఏనం పర్యవారయన్
కృతినం తం దురాధర్షం సమ్యగ్యాస్యంతమంతికే
కథం శాంతనవం యుద్ధే పాండవాః ప్రత్యవారయన్ ॥8॥

నికృంతంతమనీకాని శరదంష్ట్రం తరస్వినం
చాపవ్యాత్తాననం ఘోరమసిజిహ్వం దురాసదం ॥9॥

అత్యన్యాన్పురుషవ్యాఘ్రాన్హ్రీమంతమపరాజితం
పాతయామాస కౌంతేయః కథం తమజితం యుధి ॥10॥

ఉగ్రధన్వానముగ్రేషుం వర్తమానం రథోత్తమే
పరేషాముత్తమాంగాని ప్రచిన్వంతం శితేషుభిః ॥11॥

పాండవానాం మహత్సైన్యం యం దృష్ట్వోద్యంతమాహవే
కాలాగ్నిమివ దుర్ధర్షం సమవేష్టత నిత్యశః ॥12॥

పరికృష్య స సేనాం మే దశరాత్రమనీకహా
జగామాస్తమివాదిత్యః కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం ॥13॥

యః స శక్ర ఇవాక్షయ్యం వర్షం శరమయం సృజన్
జఘాన యుధి యోధానామర్బుదం దశభిర్దినైః ॥14॥

స శేతే నిష్టనన్భూమౌ వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః
మమ దుర్మంత్రితేనాసౌ యథా నార్హః స భారతః ॥15॥

కథం శాంతనవం దృష్ట్వా పాండవానామనీకినీ
ప్రహర్తుమశకత్తత్ర భీష్మం భీమపరాక్రమం ॥16॥

కథం భీష్మేణ సంగ్రామమకుర్వన్పాండునందనాః
కథం చ నాజయద్భీష్మో ద్రోణే జీవతి సంజయ ॥17॥

కృపే సంనిహితే తత్ర భరద్వాజాత్మజే తథా
భీష్మః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః కథం స నిధనం గతః ॥18॥

కథం చాతిరథస్తేన పాంచాల్యేన శిఖండినా
భీష్మో వినిహతో యుద్ధే దేవైరపి దురుత్సహః॥19॥

యః స్పర్ధతే రణే నిత్యం జామదగ్న్యం మహాబలం
అజితం జామదగ్న్యేన శక్రతుల్యపరాక్రమం॥20॥

తం హతం సమరే భీష్మం మహారథబలోచితం
సంజయాచక్ష్వ మే వీరం యేన శర్మ న విద్మహే॥21॥

మామకాః కే మహేష్వాసా నాజహుః సంజయాచ్యుతం
దుర్యోధనసమాదిష్టాః కే వీరాః పర్యవారయన్॥22॥

యచ్ఛిఖండిముఖాః సర్వే పాండవా భీష్మమభ్యయుః
కచ్చిన్న కురవో భీతాస్తత్యజుః సంజయాచ్యుతం॥23॥

మౌర్వీఘోషస్తనయిత్నుః పృషత్కపృషతో మహాన్
ధనుర్హ్రాదమహాశబ్దో మహామేఘ ఇవోన్నతః॥24॥

యదభ్యవర్షత్కౌంతేయాన్సపాంచాలాన్ససృంజయాన్
నిఘ్నన్పరరథాన్వీరో దానవానివ వజ్రభృత్॥25॥

ఇష్వస్త్రసాగరం ఘోరం బాణగ్రాహం దురాసదం
కార్ముకోర్మిణమక్షయ్యమద్వీపం సమరేఽప్లవం
గదాసిమకరావర్తం హయగ్రాహం గజాకులం॥26॥

హయాన్గజాన్పదాతాంశ్చ రథాంశ్చ తరసా బహూన్
నిమజ్జయంతం సమరే పరవీరాపహారిణం॥27॥

విదహ్యమానం కోపేన తేజసా చ పరంతపం
వేలేవ మకరావాసం కే వీరాః పర్యవారయన్॥28॥

భీష్మో యదకరోత్కర్మ సమరే సంజయారిహా
దుర్యోధనహితార్థాయ కే తదాస్య పురోఽభవన్॥29॥

కేఽరక్షందక్షిణం చక్రం భీష్మస్యామితతేజసః
పృష్ఠతః కే పరాన్వీరా ఉపాసేధన్యతవ్రతాః॥30॥

కే పురస్తాదవర్తంత రక్షంతో భీష్మమంతికే
కేఽరక్షన్నుత్తరం చక్రం వీరా వీరస్య యుధ్యతః॥31॥

వామే చక్రే వర్తమానాః కేఽఘ్నన్సంజయ సృంజయాన్
సమేతాగ్రమనీకేషు కేఽభ్యరక్షందురాసదం॥32॥

పార్శ్వతః కేఽభ్యవర్తంత గచ్ఛంతో దుర్గమాం గతిం
సమూహే కే పరాన్వీరాన్ప్రత్యయుధ్యంత సంజయ॥33॥

రక్ష్యమాణః కథం వీరైర్గోప్యమానాశ్చ తేన తే
దుర్జయానామనీకాని నాజయంస్తరసా యుధి॥34॥

సర్వలోకేశ్వరస్యేవ పరమేష్ఠిప్రజాపతేః
కథం ప్రహర్తుమపి తే శేకుః సంజయ పాండవాః॥35॥

యస్మింద్వీపే సమాశ్రిత్య యుధ్యంతి కురవః పరైః
తం నిమగ్నం నరవ్యాఘ్రం భీష్మం శంససి సంజయ॥36॥

యస్య వీర్యే సమాశ్వస్య మమ పుత్రో బృహద్బలః
న పాండవానగణయత్కథం స నిహతః పరైః॥37॥

యః పురా విబుధైః సేంద్రైః సాహాయ్యే యుద్ధదుర్మదః
కాంక్షితో దానవాన్ఘ్నద్భిః పితా మమ మహావ్రతః॥38॥

యస్మింజాతే మహావీర్యే శంతనుర్లోకశంకరే
శోకం దుఃఖం చ దైన్యం చ ప్రాజహాత్పుత్రలక్ష్మణి ॥39॥

ప్రజ్ఞా పరాయణం తజ్జ్ఞం సద్ధర్మనిరతం శుచిం
వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞం కథం శంససి మే హతం ॥40॥

సర్వాస్త్రవినయోపేతం దాంతం శాంతం మనస్వినం
హతం శాంతనవం శ్రుత్వా మన్యే శేషం బలం హతం ॥41॥

ధర్మాదధర్మో బలవాన్సంప్రాప్త ఇతి మే మతిః
యత్ర వృద్ధం గురుం హత్వా రాజ్యమిచ్ఛంతి పాండవాః ॥42॥

జామదగ్న్యః పురా రామః సర్వాస్త్రవిదనుత్తమః
అంబార్థముద్యతః సంఖ్యే భీష్మేణ యుధి నిర్జితః ॥43॥

తమింద్రసమకర్మాణం కకుదం సర్వధన్వినాం
హతం శంససి భీష్మం మే కిం ను దుఃఖమతః పరం ॥44॥

అసకృత్క్షత్రియవ్రాతాః సంఖ్యే యేన వినిర్జితాః
జామదగ్న్యస్తథా రామః పరవీరనిఘాతినా ॥45॥

తస్మాన్నూనం మహావీర్యాద్భార్గవాద్యుద్ధదుర్మదాత్
తేజోవీర్యబలైర్భూయాఞ్శిఖండీ ద్రుపదాత్మజః ॥46॥

యః శూరం కృతినం యుద్ధే సర్వశాస్త్రవిశారదం
పరమాస్త్రవిదం వీరం జఘాన భరతర్షభం ॥47॥

కే వీరాస్తమమిత్రఘ్నమన్వయుః శత్రుసంసది
శంస మే తద్యథా వృత్తం యుద్ధం భీష్మస్య పాండవైః ॥48॥

యోషేవ హతవీరా మే సేనా పుత్రస్య సంజయ
అగోపమివ చోద్భ్రాంతం గోకులం తద్బలం మమ ॥49॥

పౌరుషం సర్వలోకస్య పరం యస్య మహాహవే
పరాసిక్తే చ వస్తస్మిన్కథమాసీన్మనస్తదా ॥50॥

జీవితేఽప్యద్య సామర్థ్యం కిమివాస్మాసు సంజయ
ఘాతయిత్వా మహావీర్యం పితరం లోకధార్మికం ॥51॥

అగాధే సలిలే మగ్నాం నావం దృష్ట్వేవ పారగాః
భీష్మే హతే భృశం దుఃఖాన్మన్యే శోచంతి పుత్రకాః ॥52॥

అద్రిసారమయం నూనం సుదృఢం హృదయం మమ
యచ్ఛ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం హతం భీష్మం న దీర్యతే ॥53॥

యస్మిన్నస్త్రం చ మేధా చ నీతిశ్చ భరతర్షభే
అప్రమేయాణి దుర్ధర్షే కథం స నిహతో యుధి ॥54॥

న చాస్త్రేణ న శౌర్యేణ తపసా మేధయా న చ
న ధృత్యా న పునస్త్యాగాన్మృత్యోః కశ్చిద్విముచ్యతే ॥55॥

కాలో నూనం మహావీర్యః సర్వలోకదురత్యయః
యత్ర శాంతనవం భీష్మం హతం శంససి సంజయ ॥56॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తో మహద్దుఃఖమచింతయన్
ఆశంసేఽహం పురా త్రాణం భీష్మాచ్ఛంతనునందనాత్ ॥57॥

యదాదిత్యమివాపశ్యత్పతితం భువి సంజయ
దుర్యోధనః శాంతనవం కిం తదా ప్రత్యపద్యత ॥58॥

నాహం స్వేషాం పరేషాం వా బుద్ధ్యా సంజయ చింతయన్
శేషం కించిత్ప్రపశ్యామి ప్రత్యనీకే మహీక్షితాం ॥59॥

దారుణః క్షత్రధర్మోఽయమృషిభిః సంప్రదర్శితః
యత్ర శాంతనవం హత్వా రాజ్యమిచ్ఛంతి పాండవాః॥60॥

వయం వా రాజ్యమిచ్ఛామో ఘాతయిత్వా పితామహం
క్షత్రధర్మే స్థితాః పార్థా నాపరాధ్యంతి పుత్రకాః॥61॥

ఏతదార్యేణ కర్తవ్యం కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు సంజయ
పరాక్రమః పరం శక్త్యా తచ్చ తస్మిన్ప్రతిష్ఠితం॥62॥

అనీకాని వినిఘ్నంతం హ్రీమంతమపరాజితం
కథం శాంతనవం తాత పాండుపుత్రా న్యపాతయన్॥63॥

కథం యుక్తాన్యనీకాని కథం యుద్ధం మహాత్మభిః
కథం వా నిహతో భీష్మః పితా సంజయ మే పరైః॥64॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
దుఃశాసనశ్చ కితవో హతే భీష్మే కిమబ్రువన్॥65॥

యచ్ఛరీరైరుపస్తీర్ణాం నరవారణవాజినాం
శరశక్తిగదాఖడ్గతోమరాక్షాం భయావహాం॥66॥

ప్రావిశన్కితవా మందాః సభాం యుధి దురాసదాం
ప్రాణద్యూతే ప్రతిభయే కేఽదీవ్యంత నరర్షభాః॥67॥

కేఽజయన్కే జితాస్తత్ర హృతలక్షా నిపాతితాః
అన్యే భీష్మాచ్ఛాంతనవాత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥68॥

న హి మే శాంతిరస్తీహ యుధి దేవవ్రతం హతం
పితరం భీమకర్మాణం శ్రుత్వా మే దుఃఖమావిశత్॥69॥

ఆర్తిం మే హృదయే రూఢాం మహతీం పుత్రకారితాం
త్వం సించన్సర్పిషేవాగ్నిముద్దీపయసి సంజయ॥70॥

మహాంతం భారముద్యమ్య విశ్రుతం సార్వలౌకికం
దృష్ట్వా వినిహతం భీష్మం మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥71॥

శ్రోష్యామి తాని దుఃఖాని దుర్యోధనకృతాన్యహం
తస్మాన్మే సర్వమాచక్ష్వ యద్వృత్తం తత్ర సంజయ॥72॥

సంగ్రామే పృథివీశానాం మందస్యాబుద్ధిసంభవం
అపనీతం సునీతం వా తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥73॥

యత్కృతం తత్ర భీష్మేణ సంగ్రామే జయమిచ్ఛతా
తేజోయుక్తం కృతాస్త్రేణ శంస తచ్చాప్యశేషతః॥74॥

యథా తదభవద్యుద్ధం కురుపాండవసేనయోః
క్రమేణ యేన యస్మింశ్చ కాలే యచ్చ యథా చ తత్॥75॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

సంజయ ఉవాచ

త్వద్యుక్తోఽయమనుప్రశ్నో మహారాజ యథార్హసి
న తు దుర్యోధనే దోషమిమమాసక్తుమర్హసి॥1॥

య ఆత్మనో దుశ్చరితాదశుభం ప్రాప్నుయాన్నరః
ఏనసా తేన నాన్యం స ఉపాశంకితుమర్హతి॥2॥

మహారాజ మనుష్యేషు నింద్యం యః సర్వమాచరేత్
స వధ్యః సర్వలోకస్య నిందితాని సమాచరన్॥3॥

నికారో నికృతిప్రజ్ఞైః పాండవైస్త్వత్ప్రతీక్షయా
అనుభూతః సహామాత్యైః క్షాంతం చ సుచిరం వనే॥4॥

హయానాం చ గజానాం చ శూరాణాం చామితౌజసాం
ప్రత్యక్షం యన్మయా దృష్టం దృష్టం యోగబలేన చ॥5॥

శృణు తత్పృథివీపాల మా చ శోకే మనః కృథాః
దిష్టమేతత్పురా నూనమేవంభావి నరాధిప॥6॥

నమస్కృత్వా పితుస్తేఽహం పారాశర్యాయ ధీమతే
యస్య ప్రసాదాద్దివ్యం మే ప్రాప్తం జ్ఞానమనుత్తమం॥7॥

దృష్టిశ్చాతీంద్రియా రాజందూరాచ్ఛ్రవణమేవ చ
పరచిత్తస్య విజ్ఞానమతీతానాగతస్య చ॥8॥

వ్యుత్థితోత్పత్తివిజ్ఞానమాకాశే చ గతిః సదా
శస్త్రైరసంగో యుద్ధేషు వరదానాన్మహాత్మనః॥9॥

శృణు మే విస్తరేణేదం విచిత్రం పరమాద్భుతం
భారతానాం మహద్యుద్ధం యథాభూల్లోమహర్షణం॥10॥

తేష్వనీకేషు యత్తేషు వ్యూఢేషు చ విధానతః
దుర్యోధనో మహారాజ దుఃశాసనమథాబ్రవీత్॥11॥

దుఃశాసన రథాస్తూర్ణం యుజ్యంతాం భీష్మరక్షిణః
అనీకాని చ సర్వాణి శీఘ్రం త్వమనుచోదయ॥12॥

అయం మా సమనుప్రాప్తో వర్షపూగాభిచింతితః
పాండవానాం ససైన్యానాం కురూణాం చ సమాగమః॥13॥

నాతః కార్యతమం మన్యే రణే భీష్మస్య రక్షణాత్
హన్యాద్గుప్తో హ్యసౌ పార్థాన్సోమకాంశ్చ సస్సృంజయాన్॥14॥

అబ్రవీచ్చ విశుద్ధాత్మా నాహం హన్యాం శిఖండినం
శ్రూయతే స్త్రీ హ్యసౌ పూర్వం తస్మాద్వర్జ్యో రణే మమ॥15॥

తస్మాద్భీష్మో రక్షితవ్యో విశేషేణేతి మే మతిః
శిఖండినో వధే యత్తాః సర్వే తిష్ఠంతు మామకాః॥16॥

తథా ప్రాచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యోత్తరాపథాః
సర్వశస్త్రాస్త్రకుశలాస్తే రక్షంతు పితామహం॥17॥

అరక్ష్యమాణం హి వృకో హన్యాత్సింహం మహాబలం
మా సింహం జంబుకేనేవ ఘాతయామః శిఖండినా॥18॥

వామం చక్రం యుధామన్యురుత్తమౌజాశ్చ దక్షిణం
గోప్తారౌ ఫల్గునస్యైతౌ ఫల్గునోఽపి శిఖండినః॥19॥

సంరక్ష్యమాణః పార్థేన భీష్మేణ చ వివర్జితః
యథా న హన్యాద్గాంగేయం దుఃశాసన తథా కురు॥20॥

తతో రజన్యాం వ్యుష్టాయాం శబ్దః సమభవన్మహాన్
క్రోశతాం భూమిపాలానాం యుజ్యతాం యుజ్యతామితి॥21॥

శంఖదుందుభినిర్ఘోషైః సింహనాదైశ్చ భారత
హయహేషితశబ్దైశ్చ రథనేమిస్వనైస్తథా॥22॥

గజానాం బృంహతాం చైవ యోధానాం చాభిగర్జతాం
క్ష్వేడితాస్ఫోటితోత్క్రుష్టైస్తుములం సర్వతోఽభవత్॥23॥

ఉదతిష్ఠన్మహారాజ సర్వం యుక్తమశేషతః
సూర్యోదయే మహత్సైన్యం కురుపాండవసేనయోః

తవ రాజేంద్ర పుత్రాణాం పాండవానాం తథైవ చ॥24॥

తత్ర నాగా రథాశ్చైవ జాంబూనదపరిష్కృతాః
విభ్రాజమానా దృశ్యంతే మేఘా ఇవ సవిద్యుతః॥25॥

రథానీకాన్యదృశ్యంత నగరాణీవ భూరిశః
అతీవ శుశుభే తత్ర పితా తే పూర్ణచంద్రవత్॥26॥

ధనుర్భిరృష్టిభిః ఖడ్గైర్గదాభిః శక్తితోమరైః
యోధాః ప్రహరణైః శుభ్రైః స్వేష్వనీకేష్వవస్థితాః॥27॥

గజా రథాః పదాతాశ్చ తురగాశ్చ విశాం పతే
వ్యతిష్ఠన్వాగురాకారాః శతశోఽథ సహస్రశః॥28॥

ధ్వజా బహువిధాకారా వ్యదృశ్యంత సముచ్ఛ్రితాః
స్వేషాం చైవ పరేషాం చ ద్యుతిమంతః సహస్రశః॥29॥

కాంచనా మణిచిత్రాంగా జ్వలంత ఇవ పావకాః
అర్చిష్మంతో వ్యరోచంత ధ్వజా రాజ్ఞాం సహస్రశః॥30॥

మహేంద్రకేతవః శుభ్రా మహేంద్రసదనేష్వివ
సంనద్ధాస్తేషు తే వీరా దదృశుర్యుద్ధకాంక్షిణః॥31॥

ఉద్యతైరాయుధైశ్చిత్రాస్తలబద్ధాః కలాపినః
ఋషభాక్షా మనుష్యేంద్రాశ్చమూముఖగతా బభుః॥32॥

శకునిః సౌబలః శల్యః సైంధవోఽథ జయద్రథః
విందానువిందావావంత్యౌ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః॥33॥

శ్రుతాయుధశ్చ కాలింగో జయత్సేనశ్చ పార్థివః
బృహద్బలశ్చ కౌశల్యః కృతవర్మా చ సాత్వతః॥34॥

దశైతే పురుషవ్యాఘ్రాః శూరాః పరిఘబాహవః
అక్షౌహిణీనాం పతయో యజ్వానో భూరిదక్షిణాః॥35॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో దుర్యోధనవశానుగాః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ నీతిమంతో మహాబలాః॥36॥

సంనద్ధాః సమదృశ్యంత స్వేష్వనీకేష్వవస్థితాః
బద్ధకృష్ణాజినాః సర్వే ధ్వజినో ముంజమాలినః॥37॥

సృష్టా దుర్యోధనస్యార్థే బ్రహ్మలోకాయ దీక్షితాః
సమృద్ధా దశ వాహిన్యః పరిగృహ్య వ్యవస్థితాః॥38॥

ఏకాదశీ ధార్తరాష్ట్రీ కౌరవాణాం మహాచమూః
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం యత్ర శాంతనవోఽగ్రణీః॥39॥

శ్వేతోష్ణీషం శ్వేతహయం శ్వేతవర్మాణమచ్యుతం
అపశ్యామ మహారాజ భీష్మం చంద్రమివోదితం॥40॥

హేమతాలధ్వజం భీష్మం రాజతే స్యందనే స్థితం
శ్వేతాభ్ర ఇవ తీక్ష్ణాంశుం దదృశుః కురుపాండవాః॥41॥

దృష్ట్వా చమూముఖే భీష్మం సమకంపంత పాండవాః
సృంజయాశ్చ మహేష్వాసా ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః॥42॥

జృంభమాణం మహాసింహం దృష్ట్వా క్షుద్రమృగా యథా
ధృష్టద్యుమ్నముఖాః సర్వే సముద్వివిజిరే ముహుః॥43॥

ఏకాదశైతాః శ్రీజుష్టా వాహిన్యస్తవ భారత
పాండవానాం తథా సప్త మహాపురుషపాలితాః॥44॥

ఉన్మత్తమకరావర్తౌ మహాగ్రాహసమాకులౌ
యుగాంతే సముపేతౌ ద్వౌ దృశ్యేతే సాగరావివ||45||

నైవ నస్తాదృశో రాజందృష్టపూర్వో న చ శ్రుతః
అనీకానాం సమేతానాం సమవాయస్తథావిధః||46||

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యథా స భగవాన్వ్యాసః కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
తథైవ సహితాః సర్వే సమాజగ్ముర్మహీక్షితః||1||

మఘావిషయగః సోమస్తద్దినం ప్రత్యపద్యత
దీప్యమానాశ్చ సంపేతుర్దివి సప్త మహాగ్రహాః||2||

ద్విధాభూత ఇవాదిత్య ఉదయే ప్రత్యదృశ్యత
జ్వలంత్యా శిఖయా భూయో భానుమానుదితో దివి||3||

వవాశిరే చ దీప్తాయాం దిశి గోమాయువాయసాః
లిప్సమానాః శరీరాణి మాంసశోణితభోజనాః||4||

అహన్యహని పార్థానాం వృద్ధః కురుపితామహః
భరద్వాజాత్మజశ్చైవ ప్రాతరుత్థాయ సంయతౌ||5||

జయోఽస్తు పాండుపుత్రాణామిత్యూచతురరిందమౌ
యుయుధాతే తవార్థాయ యథా స సమయః కృతః||6||

సర్వధర్మవిశేషజ్ఞః పితా దేవవ్రతస్తవ
సమానీయ మహీపాలానిదం వచనమబ్రవీత్||7||

ఇదం వః క్షత్రియా ద్వారం స్వర్గాయాపావృతం మహత్
గచ్ఛధ్వం తేన శక్రస్య బ్రహ్మణశ్చ సలోకతాం||8||

ఏష వః శాశ్వతః పంథాః పూర్వైః పూర్వతరైర్గతః
సంభావయత చాత్మానమవ్యగ్రమనసో యుధి||9||

నాభాగో హి యయాతిశ్చ మాంధాతా నహుషో నృగః
సంసిద్ధాః పరమం స్థానం గతాః కర్మభిరీదృశైః||10||

అధర్మః క్షత్రియస్యైష యద్వ్యాధిమరణం గృహే
యదాజౌ నిధనం యాతి సోఽస్య ధర్మః సనాతనః||11||

ఏవముక్తా మహీపాలా భీష్మేణ భరతర్షభ
నిర్యయుః స్వాన్యనీకాని శోభయంతో రథోత్తమైః||12||

స తు వైకర్తనః కర్ణః సామాత్యః సహ బంధుభిః
న్యాసితః సమరే శస్త్రం భీష్మేణ భరతర్షభ||13||

అపేతకర్ణాః పుత్రాస్తే రాజానశ్చైవ తావకాః
నిర్యయుః సింహనాదేన నాదయంతో దిశో దశ||14||

శ్వేతైశ్ఛత్రైః పతాకాభిర్ధ్వజవారణవాజిభిః
తాన్యనీకాన్యశోభంత రథైరథ పదాతిభిః||15||

భేరీపణవశబ్దైశ్చ పటహానాం చ నిస్వనైః
రథనేమినినాదైశ్చ బభూవాకులితా మహీ||16||

కాంచనాంగదకేయూరైః కార్ముకైశ్చ మహారథాః
భ్రాజమానా వ్యదృశ్యంత జంగమాః పర్వతా ఇవ||17||

తాలేన మహతా భీష్మః పంచతారేణ కేతునా
విమలాదిత్యసంకాశస్తస్థౌ కురుచమూపతిః॥18॥

యే త్వదీయా మహేష్వాసా రాజానో భరతర్షభ
అవర్తంత యథాదేశం రాజఞ్శాంతనవస్య తే॥19॥

స తు గోవాసనః శైబ్యః సహితః సర్వరాజభిః
యయౌ మాతంగరాజేన రాజార్హేణ పతాకినా
పద్మవర్ణస్త్వనీకానాం సర్వేషామగ్రతః స్థితః॥20॥

అశ్వత్థామా యయౌ యత్తః సింహలాంగూలకేతనః
శ్రుతాయుశ్చిత్రసేనశ్చ పురుమిత్రో వివింశతిః॥21॥

శల్యో భూరిశ్రవాశ్చైవ వికర్ణశ్చ మహారథః
ఏతే సప్త మహేష్వాసా ద్రోణపుత్రపురోగమాః
స్యందనైర్వరవర్ణాభైర్భీష్మస్యాసన్పురఃసరాః॥22॥

తేషామపి మహోత్సేధాః శోభయంతో రథోత్తమాన్
భ్రాజమానా వ్యదృశ్యంత జాంబూనదమయా ధ్వజాః॥23॥

జాంబూనదమయీ వేదిః కమండలువిభూషితా
కేతురాచార్యముఖ్యస్య ద్రోణస్య ధనుషా సహ॥24॥

అనేకశతసాహస్రమనీకమనుకర్షతః
మహాందుర్యోధనస్యాసీన్నాగో మణిమయో ధ్వజః॥25॥

తస్య పౌరవకాలింగౌ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః
క్షేమధన్వా సుమిత్రశ్చ తస్థుః ప్రముఖతో రథాః॥26॥

స్యందనేన మహార్హేణ కేతునా వృషభేణ చ
ప్రకర్షన్నివ సేనాగ్రం మాగధశ్చ నృపో యయౌ॥27॥

తదంగపతినా గుప్తం కృపేణ చ మహాత్మనా
శారదాభ్రచయప్రఖ్యం ప్రాచ్యానామభవద్బలం॥28॥

అనీకప్రముఖే తిష్ఠన్వరాహేణ మహాయశాః
శుశుభే కేతుముఖ్యేన రాజతేన జయద్రథః॥29॥

శతం రథసహస్రాణాం తస్యాసన్వశవర్తినః
అష్టౌ నాగసహస్రాణి సాదినామయుతాని షట్॥30॥

తత్సింధుపతినా రాజన్పాలితం ధ్వజినీముఖం
అనంతరథనాగాశ్వమశోభత మహద్బలం॥31॥

షష్ట్యా రథసహస్రైస్తు నాగానామయుతేన చ
పతిః సర్వకలింగానాం యయౌ కేతుమతా సహ॥32॥

తస్య పర్వతసంకాశా వ్యరోచంత మహాగజాః
యంత్రతోమరతూణీరైః పతాకాభిశ్చ శోభితాః॥33॥

శుశుభే కేతుముఖ్యేన పాదపేన కలింగపః
శ్వేతచ్ఛత్రేణ నిష్కేణ చామరవ్యజనేన చ॥34॥

కేతుమానపి మాతంగం విచిత్రపరమాంకుశం
ఆస్థితః సమరే రాజన్మేఘస్థ ఇవ భానుమాన్॥35॥

తేజసా దీప్యమానస్తు వారణోత్తమమాస్థితః
భగదత్తో యయౌ రాజా యథా వజ్రధరస్తథా॥36॥

గజస్కంధగతావాస్తాం భగదత్తేన సంమితౌ
విందానువిందావావంత్యౌ కేతుమంతమనువ్రతౌ॥37॥

స రథానీకవాన్వ్యూహో హస్త్యంగోత్తమశీర్షవాన్
వాజిపక్షః పతన్నుగ్రః ప్రాహరత్సర్వతోముఖః॥38॥

ద్రోణేన విహితో రాజన్రాజ్ఞా శాంతనవేన చ
తథైవాచార్యపుత్రేణ బాహ్లీకేన కృపేణ చ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో ముహూర్తాత్తుములః శబ్దో హృదయకంపనః
అశ్రూయత మహారాజ యోధానాం ప్రయుయుత్సతాం॥1॥

శంఖదుందుభినిర్ఘోషైర్వారణానాం చ బృంహితైః
రథానాం నేమిఘోషైశ్చ దీర్యతీవ వసుంధరా॥2॥

హయానాం హేషమాణానాం యోధానాం తత్ర గర్జతాం
క్షణేన ఖం దిశశ్చైవ శబ్దేనాపూరితం తదా॥3॥

పుత్రాణాం తవ దుర్ధర్ష పాండవానాం తథైవ చ
సమకంపంత సైన్యాని పరస్పరసమాగమే॥4॥

తత్ర నాగా రథాశ్చైవ జాంబూనదవిభూషితాః
భ్రాజమానా వ్యదృశ్యంత మేఘా ఇవ సవిద్యుతః॥5॥

ధ్వజా బహువిధాకారాస్తావకానాం నరాధిప
కాంచనాంగదినో రేజుర్జ్వలితా ఇవ పావకాః॥6॥

స్వేషాం చైవ పరేషాం చ సమదృశ్యంత భారత
మహేంద్రకేతవః శుభ్రా మహేంద్రసదనేష్వివ॥7॥

కాంచనైః కవచైర్వీరా జ్వలనార్కసమప్రభైః
సంనద్ధాః ప్రత్యదృశ్యంత గ్రహాః ప్రజ్వలితా ఇవ॥8॥

ఉద్యతైరాయుధైశ్చిత్రైస్తలబద్ధాః పతాకినః
ఋషభాక్షా మహేష్వాసాశ్చమూముఖగతా బభుః॥9॥

పృష్ఠగోపాస్తు భీష్మస్య పుత్రాస్తవ నరాధిప
దుఃశాసనో దుర్విషహో దుర్ముఖో దుఃసహస్తథా॥10॥

వివింశతిశ్చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ మహారథః
సత్యవ్రతః పురుమిత్రో జయో భూరిశ్రవాః శలః॥11॥

రథా వింశతిసాహస్రాస్తథైషామనుయాయినః
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః॥12॥

శాల్వా మత్స్యాస్తథాంబష్ఠాస్త్రిగర్తాః కేకయాస్తథా
సౌవీరాః కితవాః ప్రాచ్యాః ప్రతీచ్యోదీచ్యమాలవాః॥13॥

ద్వాదశైతే జనపదాః సర్వే శూరాస్తనుత్యజః
మహతా రథవంశేన తేఽభ్యరక్షన్పితామహం॥14॥

అనీకం దశసాహస్రం కుంజరాణాం తరస్వినాం
మాగధో యేన నృపతిస్తద్రథానీకమన్వయాత్॥15॥

రథానాం చక్రరక్షాశ్చ పాదరక్షాశ్చ దంతినాం
అభూవన్వాహినీమధ్యే శతానామయుతాని షట్॥16॥

పాదాతాశ్చాగ్రతోఽగచ్ఛంధనుశ్చర్మాసిపాణయః
అనేకశతసాహస్రా నఖరప్రాసయోధినః॥17॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ తవ పుత్రస్య భారత
అదృశ్యంత మహారాజ గంగేవ యమునాంతరే॥18॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అక్షౌహిణ్యో దశైకాం చ వ్యూఢాం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరః
కథమల్పేన సైన్యేన ప్రత్యవ్యూహత పాండవః॥1॥

యో వేద మానుషం వ్యూహం దైవం గాంధర్వమాసురం
కథం భీష్మం స కౌంతేయః ప్రత్యవ్యూహత పాండవః॥2॥

సంజయ ఉవాచ

ధార్తరాష్ట్రాణ్యనీకాని దృష్ట్వా వ్యూఢాని పాండవః
అభ్యభాషత ధర్మాత్మా ధర్మరాజో ధనంజయం॥3॥

మహర్షేర్వచనాత్తాత వేదయంతి బృహస్పతేః
సంహతాన్యోధయేదల్పాన్కామం విస్తారయేద్బహూన్॥4॥

సూచీముఖమనీకం స్యాదల్పానాం బహుభిః సహ
అస్మాకం చ తథా సైన్యమల్పీయః సుతరాం పరైః॥5॥

ఏతద్వచనమాజ్ఞాయ మహర్షేర్వ్యూహ పాండవ
తచ్ఛ్రుత్వా ధర్మరాజస్య ప్రత్యభాషత ఫల్గునః॥6॥

ఏష వ్యూహామి తే రాజన్వ్యూహం పరమదుర్జయం
అచలం నామ వజ్రాఖ్యం విహితం వజ్రపాణినా॥7॥

యః స వాత ఇవోద్ధూతః సమరే దుఃసహః పరైః
స నః పురో యోత్స్యతి వై భీమః ప్రహరతాం వరః॥8॥

తేజాంసి రిపుసైన్యానాం మృద్నన్పురుషసత్తమః
అగ్రేఽగ్రణీర్యాస్యతి నో యుద్ధోపాయవిచక్షణః॥9॥

యం దృష్ట్వా పార్థివాః సర్వే దుర్యోధనపురోగమాః
నివర్తిష్యంతి సంభ్రాంతాః సింహం క్షుద్రమృగా ఇవ॥10॥

తం సర్వే సంశ్రయిష్యామః ప్రాకారమకుతోభయం
భీమం ప్రహరతాం శ్రేష్ఠం వజ్రపాణిమివామరాః॥11॥

న హి సోఽస్తి పుమాఀల్లోకే యః సంక్రుద్ధం వృకోదరం
ద్రష్టుమత్యుగ్రకర్మాణం విషహేత నరర్షభం॥12॥

భీమసేనో గదాం బిభ్రద్వజ్రసారమయీం దృఢాం
చరన్వేగేన మహతా సముద్రమపి శోషయేత్॥13॥

కేకయా ధృష్టకేతుశ్చ చేకితానశ్చ వీర్యవాన్
ఏత తిష్ఠంతి సామాత్యాః ప్రేక్షకాస్తే నరేశ్వర॥14॥

ధృతరాష్ట్రస్య దాయాదా ఇతి బీభత్సురబ్రవీత్
బ్రువాణం తు తథా పార్థం సర్వసైన్యాని మారిష
అపూజయంస్తదా వాగ్భిరనుకూలాభిరాహవే॥15॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుస్తథా చక్రే ధనంజయః
వ్యూహ్య తాని బలాన్యాశు ప్రయయౌ ఫల్గునస్తదా॥16॥

సంప్రయాతాన్కురూందృష్ట్వా పాండవానాం మహాచమూః
గంగేవ పూర్ణా స్తిమితా స్యందమానా వ్యదృశ్యత॥17॥

భీమసేనోఽగ్రణీస్తేషాం ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
నకులః సహదేవశ్చ ధృష్టకేతుశ్చ వీర్యవాన్॥18॥

సముద్యోజ్య తతః పశ్చాద్రాజాప్యక్షౌహిణీవృతః
భ్రాతృభిః సహ పుత్రైశ్చ సోఽభ్యరక్షత పృష్ఠతః॥19॥

చక్రరక్షౌ తు భీమస్య మాద్రీపుత్రౌ మహాద్యుతీ
ద్రౌపదేయాః ససౌభద్రాః పృష్ఠగోపాస్తరస్వినః॥20॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పాంచాల్యస్తేషాం గోప్తా మహారథః
సహితః పృతనాశూరై రథముఖ్యైః ప్రభద్రకైః॥21॥

శిఖండీ తు తతః పశ్చాదర్జునేనాభిరక్షితః
యత్తో భీష్మవినాశాయ ప్రయయౌ భరతర్షభ॥22॥

పృష్ఠగోపోఽర్జునస్యాపి యుయుధానో మహారథః
చక్రరక్షౌ తు పాంచాల్యౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ॥23॥

రాజా తు మధ్యమానీకే కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
బృహద్భిః కుంజరైర్మత్తైశ్చలద్భిరచలైరివ॥24॥

అక్షౌహిణ్యా చ పాంచాల్యో యజ్ఞసేనో మహామనాః
విరాటమన్వయాత్పశ్చాత్పాండవార్థే పరాక్రమీ॥25॥

తేషామాదిత్యచంద్రాభాః కనకోత్తమభూషణాః
నానాచిహ్నధరా రాజన్రథేష్వాసన్మహాధ్వజాః॥26॥

సముత్సర్ప్య తతః పశ్చాద్ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
భ్రాతృభిః సహ పుత్రైశ్చ సోఽభ్యరక్షద్యుధిష్ఠిరం॥27॥

త్వదీయానాం పరేషాం చ రథేషు వివిధాంధ్వజాన్
అభిభూయార్జునస్యైకో ధ్వజస్తస్థౌ మహాకపిః॥28॥

పాదాతాస్త్వగ్రతోఽగచ్ఛన్నసిశక్త్యృష్టిపాణయః
అనేకశతసాహస్రా భీమసేనస్య రక్షిణః॥29॥

వారణా దశసాహస్రాః ప్రభిన్నకరటాముఖాః
శూరా హేమమయైర్జాలైర్దీప్యమానా ఇవాచలాః॥30॥

క్షరంత ఇవ జీమూతా మదార్ద్రాః పద్మగంధినః
రాజానమన్వయుః పశ్చాచ్చలంత ఇవ పర్వతాః॥31॥

భీమసేనో గదాం భీమాం ప్రకర్షన్పరిఘోపమాం
ప్రచకర్ష మహత్సైన్యం దురాధర్షో మహామనాః॥32॥

తమర్కమివ దుష్ప్రేక్ష్యం తపంతం రశ్మిమాలినం
న శేకుః సర్వతో యోధాః ప్రతివీక్షితుమంతికే॥33॥

వజ్రో నామైష తు వ్యూహో దుర్భిదః సర్వతోముఖః
చాపవిద్యుద్ధ్వజో ఘోరో గుప్తో గాండీవధన్వనా॥34॥

యం ప్రతివ్యూహ్య తిష్ఠంతి పాండవాస్తవ వాహినీం
అజేయో మానుషే లోకే పాండవైరభిరక్షితః॥35॥

సంధ్యాం తిష్ఠత్సు సైన్యేషు సూర్యస్యోదయనం ప్రతి
ప్రావాత్సపృషతో వాయురనభ్రే స్తనయిత్నుమాన్॥36॥

విష్వగ్వాతాశ్చ వాంత్యుగ్రా నీచైః శర్కరకర్షిణః
రజశ్చోద్ధూయమానం తు తమసాచ్ఛాదయజ్జగత్॥37॥

పపాత మహతీ చోల్కా ప్రాఙ్ముఖీ భరతర్షభ
ఉద్యంతం సూర్యమాహత్య వ్యశీర్యత మహాస్వనా ॥38॥

అథ సజ్జీయమానేషు సైన్యేషు భరతర్షభ
నిష్ప్రభో ఽభ్యుదియాత్సూర్యః సఘోషో భూశ్చచాల హ
వ్యశీర్యత సనాదా చ తదా భరతసత్తమ ॥39॥

నిర్ఘాతా బహవో రాజందిక్షు సర్వాసు చాభవన్
ప్రాదురాసీద్రజస్తీవ్రం న ప్రాజ్ఞాయత కించన ॥40॥

ధ్వజానాం ధూయమానానాం సహసా మాతరిశ్వనా
కింకిణీజాలనద్ధానాం కాంచనస్రగ్వతాం రవైః ॥41॥

మహతాం సపతాకానామాదిత్యసమతేజసాం
సర్వం ఝుణఝుణీభూతమాసీత్తాలవనేష్వివ ॥42॥

ఏవం తే పురుషవ్యాఘ్రాః పాండవా యుద్ధనందినః
వ్యవస్థితాః ప్రతివ్యూహ్య తవ పుత్రస్య వాహినీం ॥43॥

స్రంసంత ఇవ మజ్జానో యోధానాం భరతర్షభ
దృష్ట్వాగ్రతో భీమసేనం గదాపాణిమవస్థితం ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సూర్యోదయే సంజయ కే ను పూర్వం; యుయుత్సవో హృష్యమాణా ఇవాసన్
మామకా వా భీష్మనేత్రాః సమీకే; పాండవా వా భీమనేత్రాస్తదానీం ॥1॥

కేషాం జఘన్యౌ సోమసూర్యౌ సవాయూ; కేషాం సేనాం శ్వాపదా వ్యాభషంత
కేషాం యూనాం ముఖవర్ణాః ప్రసన్నాః; సర్వం హ్యేతద్బ్రూహి తత్త్వం యథావత్ ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

ఉభే సేనే తుల్యమివోపయాతే; ఉభే వ్యూహే హృష్టరూపే నరేంద్ర
ఉభే చిత్రే వనరాజిప్రకాశే; తథైవోభే నాగరథాశ్వపూర్ణే ॥3॥

ఉభే సేనే బృహతీ భీమరూపే; తథైవోభే భారత దుర్విషహ్యే
తథైవోభే స్వర్గజయాయ సృష్టే; తథా హ్యుభే సత్పురుషార్యగుప్తే ॥4॥

పశ్చాన్ముఖాః కురవో ధార్తరాష్ట్రాః; స్థితాః పార్థాః ప్రాఙ్ముఖా యోత్స్యమానాః
దైత్యేంద్రసేనేవ చ కౌరవాణాం; దేవేంద్రసేనేవ చ పాండవానాం ॥5॥

శుక్రో వాయుః పృష్ఠతః పాండవానాం; ధార్తరాష్ట్రాఞ్శ్వాపదా వ్యాభషంత
గజేంద్రాణాం మదగంధాంశ్చ తీవ్రా;న్న సేహిరే తవ పుత్రస్య నాగాః ॥6॥

దుర్యోధనో హస్తినం పద్మవర్ణం; సువర్ణకక్ష్యం జాతిబలం ప్రభిన్నం
సమాస్థితో మధ్యగతః కురూణాం; సంస్తూయమానో బందిభిర్మాగధైశ్చ ॥7॥

చంద్రప్రభం శ్వేతమస్యాతపత్రం; సౌవర్ణీ స్రగ్భ్రాజతే చోత్తమాంగే
తం సర్వతః శకునిః పార్వతీయైః; సార్ధం గాంధారైః పాతి గాంధారరాజః ॥8॥

భీష్మోఽగ్రతః సర్వసైన్యస్య వృద్ధః; శ్వేతచ్ఛత్రః శ్వేతధనుః సశంఖః
శ్వేతోష్ణీషః పాండురేణ ధ్వజేన; శ్వేతైరశ్వైః శ్వేతశైలప్రకాశః ॥9॥

తస్య సైన్యం ధార్తరాష్ట్రాశ్చ సర్వే; బాహ్లీకానామేకదేశః శలశ్చ
యే చాంబష్ఠాః క్షత్రియా యే చ సింధౌ; తథా సౌవీరాః పంచనదాశ్చ శూరాః ॥10॥

శోణైర్హయై రుక్మరథో మహాత్మా; ద్రోణో మహాబాహురదీనసత్త్వః
ఆస్తే గురుః ప్రయశాః సర్వరాజ్ఞాం; పశ్చాచ్చమూమింద్ర ఇవాభిరక్షన్॥11॥

వార్ద్ధక్షత్రిః సర్వసైన్యస్య మధ్యే; భూరిశ్రవాః పురుమిత్రో జయశ్చ
శాల్వా మత్స్యాః కేకయాశ్చాపి సర్వే; గజానీకైర్భ్రాతరో యోత్స్యమానాః॥12॥

శారద్వతశ్చోత్తరధూర్మహాత్మా; మహేష్వాసో గౌతమశ్చిత్రయోధీ
శకైః కిరాతైర్యవనైః పహ్లవైశ్చ; సార్ధం చమూముత్తరతోఽభిపాతి॥13॥

మహారథైరంధకవృష్ణిభోజైః; సౌరాష్ట్రకైర్నైరృతైరాత్తశస్త్రైః
బృహద్బలః కృతవర్మాభిగుప్తో; బలం త్వదీయం దక్షిణతోఽభిపాతి॥14॥

సంశప్తకానామయుతం రథానాం; మృత్యుర్జయో వార్జునస్యేతి సృష్టాః
యేనార్జునస్తేన రాజన్కృతాస్త్రాః; ప్రయాతా వై తే త్రిగర్తాశ్చ శూరాః॥15॥

సాగ్రం శతసహస్రం తు నాగానాం తవ భారత
నాగే నాగే రథశతం శతం చాశ్వా రథే రథే॥16॥

అశ్వేఽశ్వే దశ ధానుష్కా ధానుష్కే దశ చర్మిణః
ఏవం వ్యూఢాన్యనీకాని భీష్మేణ తవ భారత॥17॥

అవ్యూహన్మానుషం వ్యూహం దైవం గాంధర్వమాసురం
దివసే దివసే ప్రాప్తే భీష్మః శాంతనవోఽగ్రణీః॥18॥

మహారథౌఘవిపులః సముద్ర ఇవ పర్వణి
భీష్మేణ ధార్తరాష్ట్రాణాం వ్యూహః ప్రత్యఙ్ముఖో యుధి॥19॥

అనంతరూపా ధ్వజినీ త్వదీయా; నరేంద్ర భీమా న తు పాండవానాం
తాం త్వేవ మన్యే బృహతీం దుష్ప్రధృష్యాం; యస్యా నేతారౌ కేశవశ్చార్జునశ్చ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

సంజయ ఉవాచ

బృహతీం ధార్తరాష్ట్రాణాం దృష్ట్వా సేనాం సముద్యతాం
విషాదమగమద్రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥1॥

వ్యూహం భీష్మేణ చాభేద్యం కల్పితం ప్రేక్ష్య పాండవః
అభేద్యమివ సంప్రేక్ష్య విషణ్ణోఽర్జునమబ్రవీత్॥2॥

ధనంజయ కథం శక్యమస్మాభిర్యోద్ధుమాహవే
ధార్తరాష్ట్రైర్మహాబాహో యేషాం యోద్ధా పితామహః॥3॥

అక్షోభ్యోఽయమభేద్యశ్చ భీష్మేణామిత్రకర్శినా
కల్పితః శాస్త్రదృష్టేన విధినా భూరితేజసా॥4॥

తే వయం సంశయం ప్రాప్తాః ససైన్యాః శత్రుకర్శన
కథమస్మాన్మహావ్యూహాదుద్యానం నో భవిష్యతి॥5॥

అథార్జునోఽబ్రవీత్పార్థం యుధిష్ఠిరమమిత్రహా
విషణ్ణమభిసంప్రేక్ష్య తవ రాజన్ననీకినీం॥6॥

ప్రజ్ఞయాభ్యధికాఞ్శూరాన్గుణయుక్తాన్బహూనపి
జయంత్యల్పతరా యేన తన్నిబోధ విశాం పతే॥7॥

తత్తు తే కారణం రాజన్ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే
నారదస్తమృషిర్వేద భీష్మద్రోణౌ చ పాండవ॥8॥

ఏతమేవార్థమాశ్రిత్య యుద్ధే దేవాసురేఽబ్రవీత్
పితామహః కిల పురా మహేంద్రాదీందివౌకసః॥9॥

న తథా బలవీర్యాభ్యాం విజయంతే జిగీషవః
యథా సత్యానృశంస్యాభ్యాం ధర్మేణైవోద్యమేన చ॥10॥

త్యక్త్వాధర్మం చ లోభం చ మోహం చోద్యమమాస్థితాః
యుధ్యధ్వమనహంకారా యతో ధర్మస్తతో జయః॥11॥

ఏవం రాజన్విజానీహి ధ్రువోఽస్మాకం రణే జయః
యథా మే నారదః ప్రాహ యతః కృష్ణస్తతో జయః॥12॥

గుణభూతో జయః కృష్ణే పృష్ఠతోఽన్వేతి మాధవం
అన్యథా విజయశ్చాస్య సంనతిశ్చాపరో గుణః॥13॥

అనంతతేజా గోవిందః శత్రుపూగేషు నిర్వ్యథః
పురుషః సనాతనతమో యతః కృష్ణస్తతో జయః॥14॥

పురా హ్యేష హరిర్భూత్వా వైకుంఠోఽకుంఠసాయకః
సురాసురానవస్ఫూర్జన్నబ్రవీత్కే జయంత్వితి॥15॥

అను కృష్ణం జయేమేతి యైరుక్తం తత్ర తైర్జితం
తత్ప్రసాదాద్ధి త్రైలోక్యం ప్రాప్తం శక్రాదిభిః సురైః॥16॥

తస్య తే న వ్యథాం కాంచిదిహ పశ్యామి భారత
యస్య తే జయమాశాస్తే విశ్వభుక్త్రిదశేశ్వరః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా స్వాం సేనాం సమచోదయత్
ప్రతివ్యూహన్ననీకాని భీష్మస్య భరతర్షభ॥1॥

యథోద్దిష్టాన్యనీకాని ప్రత్యవ్యూహంత పాండవాః
స్వర్గం పరమభీప్సంతః సుయుద్ధేన కురూద్వహాః॥2॥

మధ్యే శిఖండినోఽనీకం రక్షితం సవ్యసాచినా
ధృష్టద్యుమ్నస్య చ స్వయం భీమేన పరిపాలితం॥3॥

అనీకం దక్షిణం రాజన్యుయుధానేన పాలితం
శ్రీమతా సాత్వతాగ్ర్యేణ శక్రేణేవ ధనుష్మతా॥4॥

మహేంద్రయానప్రతిమం రథం తు; సోపస్కరం హాటకరత్నచిత్రం
యుధిష్ఠిరః కాంచనభాండయోక్త్రం; సమాస్థితో నాగకులస్య మధ్యే॥5॥

సముచ్ఛ్రితం దాంతశలాకమస్య; సుపాండురం ఛత్రమతీవ భాతి
ప్రదక్షిణం చైనముపాచరంతి; మహర్షయః సంస్తుతిభిర్నరేంద్రం॥6॥

పురోహితాః శత్రువధం వదంతో; మహర్షివృద్ధాః శ్రుతవంత ఏవ
జప్యైశ్చ మంత్రైశ్చ తథౌషధీభిః; సమంతతః స్వస్త్యయనం ప్రచక్రుః॥7॥

తతః స వస్త్రాణి తథైవ గాశ్చ; ఫలాని పుష్పాణి తథైవ నిష్కాన్
కురూత్తమో బ్రాహ్మణసాన్మహాత్మా; కుర్వన్యయౌ శక్ర ఇవామరేభ్యః॥8॥

సహస్రసూర్యః శతకింకిణీకః; పరార్ధ్యజాంబూనదహేమచిత్రః
రథోఽర్జునస్యాగ్నిరివార్చిమాలీ; విభ్రాజతే శ్వేతహయః సుచక్రః॥9॥

తమాస్థితః కేశవసంగృహీతం; కపిధ్వజం గాండివబాణహస్తః
ధనుర్ధరో యస్య సమః పృథివ్యాం; న విద్యతే నో భవితా వా కదాచిత్॥10॥

ఉద్వర్తయిష్యంస్తవ పుత్రసేనా;మతీవ రౌద్రం స బిభర్తి రూపం
అనాయుధో యః సుభుజో భుజాభ్యాం; నరాశ్వనాగాన్యుధి భస్మ కుర్యాత్॥11॥

స భీమసేనః సహితో యమాభ్యాం; వృకోదరో వీరరథస్య గోప్తా
తం ప్రేక్ష్య మత్తర్షభసింహఖేలం; లోకే మహేంద్రప్రతిమానకల్పం ॥12॥

సమీక్ష్య సేనాగ్రగతం దురాసదం; ప్రవివ్యథుః పంకగతా ఇవోష్ట్రాః
వృకోదరం వారణరాజదర్పం; యోధాస్త్వదీయా భయవిగ్నసత్త్వాః ॥13॥

అనీకమధ్యే తిష్ఠంతం రాజపుత్రం దురాసదం
అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠం గుడాకేశం జనార్దనః ॥14॥

వాసుదేవ ఉవాచ

య ఏష గోప్తా ప్రతపన్బలస్థో; యో నః సేనాం సింహ ఇవేక్షతే చ
స ఏష భీష్మః కురువంశకేతు;ర్యేనాహృతాస్త్రింశతో వాజిమేధాః ॥15॥

ఏతాన్యనీకాని మహానుభావం; గూహంతి మేఘా ఇవ ఘర్మరశ్మిం
ఏతాని హత్వా పురుషప్రవీర; కాంక్షస్వ యుద్ధం భరతర్షభేణ ॥16॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కేషాం ప్రహృష్టాస్తత్రాగ్రే యోధా యుధ్యంతి సంజయ
ఉదగ్రమనసః కేఽత్ర కే వా దీనా విచేతసః ॥17॥

కే పూర్వం ప్రాహరంస్తత్ర యుద్ధే హృదయకంపనే
మామకాః పాండవానాం వా తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥18॥

కస్య సేనాసముదయే గంధమాల్యసముద్భవః
వాచః ప్రదక్షిణాశ్చైవ యోధానామభిగర్జతాం ॥19॥

సంజయ ఉవాచ

ఉభయోః సేనయోస్తత్ర యోధా జహృషిరే ముదా
స్రగ్ధూపపానగంధానాముభయత్ర సముద్భవః ॥20॥

సంహతానామనీకానాం వ్యూఢానాం భరతర్షభ
సంసర్పతాముదీర్ణానాం విమర్దః సుమహానభూత్ ॥21॥

వాదిత్రశబ్దస్తుములః శంఖభేరీవిమిశ్రితః
కుంజరాణాం చ నదతాం సైన్యానాం చ ప్రహృష్యతాం ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా తు పాండవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధనస్తదా
ఆచార్యముపసంగమ్య రాజా వచనమబ్రవీత్ ॥2॥

పశ్యైతాం పాండుపుత్రాణామాచార్య మహతీం చమూం
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥3॥

అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః॥4॥

ధృష్టకేతుశ్చేకితానః కాశిరాజశ్చ వీర్యవాన్
పురుజిత్కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః॥5॥

యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః॥6॥

అస్మాకం తు విశిష్టా యే తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్బ్రవీమి తే॥7॥

భవాన్భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తిస్తథైవ చ॥8॥

అన్యే చ బహవః శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః
నానాశస్త్రప్రహరణాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥9॥

అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితం॥10॥

అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగమవస్థితాః
భీష్మమేవాభిరక్షంతు భవంతః సర్వ ఏవ హి॥11॥

తస్య సంజనయన్హర్షం కురువృద్ధః పితామహః
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥12॥

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః
సహసైవాభ్యహన్యంత స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥13॥

తతః శ్వేతైర్హయైర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ
మాధవః పాండవశ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః॥14॥

పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥15॥

అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నకులః సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥16॥

కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః శిఖండీ చ మహారథః
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః॥17॥

ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే
సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శంఖాందధ్ముః పృథక్పృథక్॥18॥

స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయన్॥19॥

అథ వ్యవస్థితాందృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్కపిధ్వజః
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధనురుద్యమ్య పాండవః॥20॥

హృషీకేశం తదా వాక్యమిదమాహ మహీపతే
సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత॥21॥

యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితాన్
కైర్మయా సహ యోద్ధవ్యమస్మిన్రణసముద్యమే॥22॥

యోత్స్యమానానవేక్షేఽహం య ఏతేఽత్ర సమాగతాః
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధేర్యుద్ధే ప్రియచికీర్షవః॥23॥

ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత
సేనయోరుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమం॥24॥

భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం చ మహీక్షితాం
ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్సమవేతాన్కురూనితి ||25||

తత్రాపశ్యత్స్థితాన్పార్థః పితౄనథ పితామహాన్
ఆచార్యాన్మాతులాన్భ్రాతౄన్పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీంస్తథా ||26||

శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి
తాన్సమీక్ష్య స కౌంతేయః సర్వాన్బంధూనవస్థితాన్ ||27||

కృపయా పరయావిష్టో విషీదన్నిదమబ్రవీత్
దృష్ట్వేమాన్స్వజనాన్కృష్ణ యుయుత్సూన్సమవస్థితాన్ ||28||

సీదంతి మమ గాత్రాణి ముఖం చ పరిశుష్యతి
వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చ జాయతే ||29||

గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్త్వక్చైవ పరిదహ్యతే
న చ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః ||30||

నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ
న చ శ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే ||31||

న కాంక్షే విజయం కృష్ణ న చ రాజ్యం సుఖాని చ
కిం నో రాజ్యేన గోవింద కిం భోగైర్జీవితేన వా ||32||

యేషామర్థే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగాః సుఖాని చ
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాంస్త్యక్త్వా ధనాని చ ||33||

ఆచార్యాః పితరః పుత్రాస్తథైవ చ పితామహాః
మాతులాః శ్వశురాః పౌత్రాః స్యాలాః సంబంధినస్తథా ||34||

ఏతాన్న హంతుమిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిం ను మహీకృతే ||35||

నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతిః స్యాజ్జనార్దన
పాపమేవాశ్రయేదస్మాన్హత్వైతానాతతాయినః ||36||

తస్మాన్నార్హా వయం హంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్సబాంధవాన్
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖినః స్యామ మాధవ ||37||

యద్యప్యేతే న పశ్యంతి లోభోపహతచేతసః
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకం ||38||

కథం న జ్ఞేయమస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుం
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన ||39||

కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాః సనాతనాః
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్నమధర్మోఽభిభవత్యుత ||40||

అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః ||41||

సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ
పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః ||42||

దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః
ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః ||43||

ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన
నరకే నియతం వాసో భవతీత్యనుశుశ్రుమ ||44||

అహో బత మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయం
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజనముద్యతాః ||45||

యది మామప్రతీకారమశస్త్రం శస్త్రపాణయః
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యుస్తన్మే క్షేమతరం భవేత్‌॥46॥

ఏవముక్త్వార్జునః సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్‌
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః॥47॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తం తథా కృపయావిష్టమశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం
విషీదంతమిదం వాక్యమువాచ మధుసూదనః॥1॥

శ్రీభగవానువాచ

కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితం
అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యమకీర్తికరమర్జున॥2॥

క్లైబ్యం మా స్మ గమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప॥3॥

అర్జున ఉవాచ

కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ద్రోణం చ మధుసూదన
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన॥4॥

గురూనహత్వా హి మహానుభావా;ఞ్శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్యమపీహ లోకే
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ; భుంజీయ భోగాన్రుధిరప్రదిగ్ధాన్‌॥5॥

న చైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో; యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ;స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥6॥

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః; పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసంమూఢచేతాః
యచ్ఛ్రేయః స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే; శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నం॥7॥

న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా;ద్యచ్ఛోకముచ్ఛోషణమింద్రియాణాం
అవాప్య భూమావసపత్నమృద్ధం; రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యం॥8॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతప
న యోత్స్య ఇతి గోవిందముక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ॥9॥

తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత
సేనయోరుభయోర్మధ్యే విషీదంతమిదం వచః॥10॥

శ్రీభగవానువాచ

అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే
గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః॥11॥

న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః
న చైవ న భవిష్యామః సర్వే వయమతః పరం॥12॥

దేహినోఽస్మిన్యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా
తథా దేహాంతరప్రాప్తిర్ధీరస్తత్ర న ముహ్యతి॥13॥

మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః
ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాంస్తితిక్షస్వ భారత॥14॥

యం హి న వ్యథయంత్యేతే పురుషం పురుషర్షభ
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥15॥

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః
ఉభయోరపి దృష్టోఽన్తస్త్వనయోస్తత్త్వదర్శిభిః॥16॥

అవినాశి తు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతం
వినాశమవ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్కర్తుమర్హతి॥17॥

అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాః శరీరిణః
అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత॥18॥

య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతం
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే॥19॥

న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి;న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః
అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణో; న హన్యతే హన్యమానే శరీరే॥20॥

వేదావినాశినం నిత్యం య ఏనమజమవ్యయం
కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హంతి కం॥21॥

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ; నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా;న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥22॥

నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
న చైనం క్లేదయంత్యాపో న శోషయతి మారుతః॥23॥

అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ
నిత్యః సర్వగతః స్థాణురచలోఽయం సనాతనః॥24॥

అవ్యక్తోఽయమచింత్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యతే
తస్మాదేవం విదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి॥25॥

అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతం
తథాపి త్వం మహాబాహో నైనం శోచితుమర్హసి॥26॥

జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ
తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి॥27॥

అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత
అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా॥28॥

ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేన;మాశ్చర్యవద్వదతి తథైవ చాన్యః
ఆశ్చర్యవచ్చైనమన్యః శృణోతి; శ్రుత్వాప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్॥29॥

దేహీ నిత్యమవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత
తస్మాత్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి॥30॥

స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికంపితుమర్హసి
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్క్షత్రియస్య న విద్యతే॥31॥

యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వారమపావృతం
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధమీదృశం॥32॥

అథ చేత్త్వమిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి
తతః స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాపమవాప్స్యసి॥33॥

అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం
సంభావితస్య చాకీర్తిర్మరణాదతిరిచ్యతే॥34॥

భయాద్రణాదుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః
యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవం॥35॥

అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్వదిష్యంతి తవాహితాః
నిందంతస్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిం॥36॥

హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీం
తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥37॥

సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాపమవాప్స్యసి॥38॥

ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబంధం ప్రహాస్యసి॥39॥

నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్॥40॥

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునందన
బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినాం॥41॥

యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః॥42॥

కామాత్మానః స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదాం
క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి॥43॥

భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసాం
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే॥44॥

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్॥45॥

యావానర్థ ఉదపానే సర్వతః సంప్లుతోదకే
తావాన్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥46॥

కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి॥47॥

యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥48॥

దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ
బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥49॥

బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే
తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలం॥50॥

కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః
జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయం॥51॥

యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి
తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ॥52॥

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా
సమాధావచలా బుద్ధిస్తదా యోగమవాప్స్యసి॥53॥

అర్జున ఉవాచ

స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిం॥54॥

శ్రీభగవానువాచ

ప్రజహాతి యదా కామాన్సర్వాన్పార్థ మనోగతాన్
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే॥55॥

దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే॥56॥

యః సర్వత్రానభిస్నేహస్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥57॥

యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥58॥

విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥59॥

యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః॥60॥

తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥61॥

ధ్యాయతో విషయాన్పుంసః సంగస్తేషూపజాయతే
సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥62॥

క్రోధాద్భవతి సంమోహః సంమోహాత్స్మృతివిభ్రమః
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి॥63॥

రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాదమధిగచ్ఛతి॥64॥

ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే॥65॥

నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా
న చాభావయతః శాంతిరశాంతస్య కుతః సుఖం॥66॥

ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివాంభసి॥67॥

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥68॥

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥69॥

ఆపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠం; సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వత్
తద్వత్కామా యం ప్రవిశంతి సర్వే; స శాంతిమాప్నోతి న కామకామీ॥70॥

విహాయ కామాన్యః సర్వాన్పుమాంశ్చరతి నిఃస్పృహః
నిర్మమో నిరహంకారః స శాంతిమధిగచ్ఛతి॥71॥

ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి
స్థిత్వాస్యామంతకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి॥72॥

అర్జున ఉవాచ

జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధిర్జనార్దన
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ ॥1॥

వ్యామిశ్రేణైవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహమాప్నుయాం ॥2॥

శ్రీభగవానువాచ

లోకేఽస్మింద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం ॥3॥

న కర్మణామనారంభాన్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే
న చ సంన్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥4॥

న హి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥5॥

కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్
ఇంద్రియార్థాన్విమూఢాత్మా మిథ్యాచారః స ఉచ్యతే ॥6॥

యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగమసక్తః స విశిష్యతే ॥7॥

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః
శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిధ్యేదకర్మణః ॥8॥

యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః
తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ముక్తసంగః సమాచర ॥9॥

సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః
అనేన ప్రసవిష్యధ్వమేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్ ॥10॥

దేవాన్భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః
పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ ॥11॥

ఇష్టాన్భోగాన్హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః
తైర్దత్తానప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తే స్తేన ఏవ సః ॥12॥

యజ్ఞశిష్టాశినః సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః
భుంజతే తే త్వఘం పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥13॥

అన్నాద్భవంతి భూతాని పర్జన్యాదన్నసంభవః
యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥14॥

కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవం
తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం ॥15॥

ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః
అఘాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతి ॥16॥

యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః
ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥17॥

నైవ తస్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః ॥18॥

తస్మాదసక్తః సతతం కార్యం కర్మ సమాచర
అసక్తో హ్యాచరన్కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః॥19॥

కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయః
లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్కర్తుమర్హసి॥20॥

యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే॥21॥

న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన
నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి॥22॥

యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతంద్రితః
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥23॥

ఉత్సీదేయురిమే లోకా న కుర్యాం కర్మ చేదహం
సంకరస్య చ కర్తా స్యాముపహన్యామిమాః ప్రజాః॥24॥

సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత
కుర్యాద్విద్వాంస్తథాసక్తశ్చికీర్షుర్లోకసంగ్రహం॥25॥

న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినాం
జోషయేత్సర్వకర్మాణి విద్వాన్యుక్తః సమాచరన్॥26॥

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః
అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే॥27॥

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః
గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే॥28॥

ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః సజ్జంతే గుణకర్మసు
తానకృత్స్నవిదో మందాన్కృత్స్నవిన్న విచాలయేత్॥29॥

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః॥30॥

యే మే మతమిదం నిత్యమనుతిష్ఠంతి మానవాః
శ్రద్ధావంతోఽనసూయంతో ముచ్యంతే తేఽపి కర్మభిః॥31॥

యే త్వేతదభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి మే మతం
సర్వజ్ఞానవిమూఢాంస్తాన్విద్ధి నష్టానచేతసః॥32॥

సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి
ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥33॥

ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ
తయోర్న వశమాగచ్ఛేత్తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ॥34॥

శ్రేయాన్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః॥35॥

అర్జున ఉవాచ

అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః
అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః॥36॥

శ్రీభగవానువాచ

కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహ వైరిణం॥37॥

ధూమేనావ్రియతే వహ్నిర్యథాదర్శో మలేన చ
యథోల్బేనావృతో గర్భస్తథా తేనేదమావృతం॥38॥

ఆవృతం జ్ఞానమేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా
కామరూపేణ కౌంతేయ దుష్పూరేణానలేన చ॥39॥

ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిరస్యాధిష్ఠానముచ్యతే
ఏతైర్విమోహయత్యేష జ్ఞానమావృత్య దేహినం॥40॥

తస్మాత్త్వమింద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ
పాప్మానం ప్రజహిహ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం॥41॥

ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహురింద్రియేభ్యః పరం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః॥42॥

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవానహమవ్యయం
వివస్వాన్మనవే ప్రాహ మనురిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్॥1॥

ఏవం పరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదుః
స కాలేనేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప॥2॥

స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేతదుత్తమం॥3॥

అర్జున ఉవాచ

అపరం భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః
కథమేతద్విజానీయాం త్వమాదౌ ప్రోక్తవానితి॥4॥

శ్రీభగవానువాచ

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున
తాన్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప॥5॥

అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా॥6॥

యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత
అభ్యుత్థానమధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహం॥7॥

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥8॥

జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః
త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున॥9॥

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః॥10॥

యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహం
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥11॥

కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిర్భవతి కర్మజా॥12॥

చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయం॥13॥

న మాం కర్మాణి లింపంతి న మే కర్మఫలే స్పృహా
ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభిర్న స బధ్యతే॥14॥

ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతం॥15॥

కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥16॥

కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యం చ వికర్మణః
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥17॥

కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః
స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్॥18॥

యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్పవర్జితాః
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం బుధాః॥19॥

త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః
కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః॥20॥

నిరాశీర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషం॥21॥

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః
సమః సిద్ధావసిద్ధౌ చ కృత్వాపి న నిబధ్యతే॥22॥

గతసంగస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః
యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే॥23॥

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం
బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా॥24॥

దైవమేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే
బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి॥25॥

శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి
శబ్దాదీన్విషయానన్య ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి॥26॥

సర్వాణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే
ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥27॥

ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాపరే
స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయః సంశితవ్రతాః॥28॥

అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణేఽపానం తథాపరే
ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః॥29॥

అపరే నియతాహారాః ప్రాణాన్ప్రాణేషు జుహ్వతి
సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః॥30॥

యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాంతి బ్రహ్మ సనాతనం
నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కురుసత్తమ॥31॥

ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే
కర్మజాన్విద్ధి తాన్సర్వానేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే॥32॥

శ్రేయాంద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాజ్జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే॥33॥

తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా
ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥34॥

యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్మోహమేవం యాస్యసి పాండవ
యేన భూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథో మయి॥35॥

అపి చేదసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః
సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి॥36॥

యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున
జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా॥37॥

న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి ॥38॥

శ్రద్ధావాల్లభతే జ్ఞానం తత్పరః సంయతేంద్రియః
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతిమచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥39॥

అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి
నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః ॥40॥

యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయం
ఆత్మవంతం న కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ ॥41॥

తస్మాదజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసినాత్మనః
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత ॥42॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

అర్జున ఉవాచ

సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి
యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితం ॥1॥

శ్రీభగవానువాచ

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిఃశ్రేయసకరావుభౌ
తయోస్తు కర్మసంన్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే ॥2॥

జ్ఞేయః స నిత్యసంన్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి
నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో సుఖం బంధాత్ప్రముచ్యతే ॥3॥

సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి న పండితాః
ఏకమప్యాస్థితః సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలం ॥4॥

యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥5॥

సంన్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ నచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥6॥

యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే ॥7॥

నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్
పశ్యఞ్శృణ్వన్స్పృశంజిఘ్రన్నశ్నన్గచ్ఛన్స్వపఞ్శ్వసన్ ॥8॥

ప్రలపన్విసృజన్గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్ ॥9॥

బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివాంభసా ॥10॥

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి
యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే ॥11॥

యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతిమాప్నోతి నైష్ఠికీం
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే ॥12॥

సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశీ
నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్॥13॥

న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే॥14॥

నాదత్తే కస్యచిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః
అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః॥15॥

జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనః
తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరం॥16॥

తద్బుద్ధయస్తదాత్మానస్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః
గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః॥17॥

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని
శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాః సమదర్శినః॥18॥

ఇహైవ తైర్జితః సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః॥19॥

న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియం
స్థిరబుద్ధిరసంమూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితః॥20॥

బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విందత్యాత్మని యత్సుఖం
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖమక్షయమశ్నుతే॥21॥

యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే
ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ న తేషు రమతే బుధః॥22॥

శక్నోతీహైవ యః సోఢుం ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాత్
కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్తః స సుఖీ నరః॥23॥

యోఽన్తఃసుఖోఽన్తరారామస్తథాంతర్జ్యోతిరేవ యః
స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి॥24॥

లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణమృషయః క్షీణకల్మషాః
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః॥25॥

కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసాం
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనాం॥26॥

స్పర్శాన్కృత్వా బహిర్బాహ్యాంశ్చక్షుశ్చైవాంతరే భ్రువోః
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యంతరచారిణౌ॥27॥

యతేంద్రియమనోబుద్ధిర్మునిర్మోక్షపరాయణః
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో యః సదా ముక్త ఏవ సః॥28॥

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరం
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాంతిమృచ్ఛతి॥29॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః
స సంన్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్నిర్న చాక్రియః॥1॥

యం సంన్యాసమితి ప్రాహుర్యోగం తం విద్ధి పాండవ
న హ్యసంన్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన॥2॥

ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే
యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే ॥3॥

యదా హి నేంద్రియార్థేషు న కర్మస్వనుషజ్జతే
సర్వసంకల్పసంన్యాసీ యోగారూఢస్తదోచ్యతే ॥4॥

ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానం నాత్మానమవసాదయేత్
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మనః ॥5॥

బంధురాత్మాత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్ ॥6॥

జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః ॥7॥

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాంచనః ॥8॥

సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు
సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధిర్విశిష్యతే ॥9॥

యోగీ యుంజీత సతతమాత్మానం రహసి స్థితః
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీరపరిగ్రహః ॥10॥

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చైలాజినకుశోత్తరం ॥11॥

తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః
ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే ॥12॥

సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరః
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్ ॥13॥

ప్రశాంతాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః
మనః సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః ॥14॥

యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతి ॥15॥

నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాంతమనశ్నతః
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున ॥16॥

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా ॥17॥

యదా వినియతం చిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే
నిఃస్పృహః సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా ॥18॥

యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమా స్మృతా
యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః ॥19॥

యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా
యత్ర చైవాత్మనాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి ॥20॥

సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః ॥21॥

యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః
యస్మిన్స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే ॥22॥

తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితం
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా ॥23॥

సంకల్పప్రభవాన్కామాంస్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః
మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః॥24॥

శనైః శనైరుపరమేద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్॥25॥

యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చంచలమస్థిరం
తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్॥26॥

ప్రశాంతమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమం
ఉపైతి శాంతరజసం బ్రహ్మభూతమకల్మషం॥27॥

యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ విగతకల్మషః
సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శమత్యంతం సుఖమశ్నుతే॥28॥

సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥29॥

యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి॥30॥

సర్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వమాస్థితః
సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే॥31॥

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున
సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః॥32॥

అర్జున ఉవాచ

యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన మధుసూదన
ఏతస్యాహం న పశ్యామి చంచలత్వాత్స్థితిం స్థిరాం॥33॥

చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢం
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరం॥34॥

శ్రీభగవానువాచ

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలం
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే॥35॥

అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః॥36॥

అర్జున ఉవాచ

అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి॥37॥

కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టశ్ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి॥38॥

ఏతన్మే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తుమర్హస్యశేషతః
త్వదన్యః సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే॥39॥

శ్రీభగవానువాచ

పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే
న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి ॥40॥

ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకానుషిత్వా శాశ్వతీః సమాః
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ॥41॥

అథ వా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశం ॥42॥

తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదేహికం
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన ॥43॥

పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః
జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే ॥44॥

ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః
అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిం ॥45॥

తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥46॥

యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాంతరాత్మనా
శ్రద్ధావాన్భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః ॥47॥

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుంజన్మదాశ్రయః
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు ॥1॥

జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞానమిదం వక్ష్యామ్యశేషతః
యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యజ్జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే ॥2॥

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః ॥3॥

భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా ॥4॥

అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరాం
జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥5॥

ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథా ॥6॥

మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ ॥7॥

రసోఽహమప్సు కౌంతేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః
ప్రణవః సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు ॥8॥

పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ
జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు ॥9॥

బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనం
బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహం ॥10॥

బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితం
ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ॥11॥

యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసాస్తామసాశ్చ యే
మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి॥12॥

త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిః సర్వమిదం జగత్
మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయం॥13॥

దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే॥14॥

న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః
మాయయాపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితాః॥15॥

చతుర్విధా భజంతే మాం జనాః సుకృతినోఽర్జున
ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥16॥

తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తిర్విశిష్యతే
ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః॥17॥

ఉదారాః సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం
ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిం॥18॥

బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే
వాసుదేవః సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥19॥

కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః
తం తం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా॥20॥

యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి
తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహం॥21॥

స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యా రాధనమీహతే
లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్హి తాన్॥22॥

అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసాం
దేవాందేవయజో యాంతి మద్భక్తా యాంతి మామపి॥23॥

అవ్యక్తం వ్యక్తిమాపన్నం మన్యంతే మామబుద్ధయః
పరం భావమజానంతో మమావ్యయమనుత్తమం॥24॥

నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః
మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయం॥25॥

వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున
భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చన॥26॥

ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత
సర్వభూతాని సంమోహం సర్గే యాంతి పరంతప॥27॥

యేషాం త్వంతగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణాం
తే ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా భజంతే మాం దృఢవ్రతాః॥28॥

జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతంతి యే
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలం॥29॥

సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః
ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః॥30॥

అర్జున ఉవాచ

కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమధిదైవం కిముచ్యతే॥1॥

అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః॥2॥

శ్రీభగవానువాచ

అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః॥3॥

అధిభూతం క్షరో భావః పురుషశ్చాధిదైవతం
అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర॥4॥

అంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కలేవరం
యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥5॥

యం యం వాపి స్మరన్భావం త్యజత్యంతే కలేవరం
తం తమేవైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావితః॥6॥

తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్య చ
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్మామేవైష్యస్యసంశయః॥7॥

అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచింతయన్॥8॥

కవిం పురాణమనుశాసితార;మణోరణీయాంసమనుస్మరేద్యః
సర్వస్య ధాతారమచింత్యరూప;మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్॥9॥

ప్రయాణకాలే మనసాచలేన; భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ
భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్య;క్స తం పరం పురుషముపైతి దివ్యం॥10॥

యదక్షరం వేదవిదో వదంతి; విశంతి యద్యతయో వీతరాగాః
యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి; తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥11॥

సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణాం॥12॥

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజందేహం స యాతి పరమాం గతిం॥13॥

అనన్యచేతాః సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥14॥

మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతం
నాప్నువంతి మహాత్మానః సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥15॥

ఆ బ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున
మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యతే॥16॥

సహస్రయుగపర్యంతమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః
రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః॥17॥

అవ్యక్తాద్వ్యక్తయః సర్వాః ప్రభవంత్యహరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే॥18॥

భూతగ్రామః స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే
రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే॥19॥

పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః
యః స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి॥20॥

అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిం
యం ప్రాప్య న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ॥21॥

పురుషః స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా
యస్యాంతఃస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతం॥22॥

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః
ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ॥23॥

అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణం
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః॥24॥

ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనం
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతిర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే॥25॥

శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతః శాశ్వతే మతే
ఏకయా యాత్యనావృత్తిమన్యయావర్తతే పునః॥26॥

నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన
తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున॥27॥

వేదేషు యజ్ఞేషు తపఃసు చైవ; దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టం
అత్యేతి తత్సర్వమిదం విదిత్వా; యోగీ పరం స్థానముపైతి చాద్యం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే
జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥1॥

రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్రమిదముత్తమం
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తుమవ్యయం॥2॥

అశ్రద్దధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప
అప్రాప్య మాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్త్మని॥3॥

మయా తతమిదం సర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా
మత్స్థాని సర్వభూతాని న చాహం తేష్వవస్థితః॥4॥

న చ మత్స్థాని భూతాని పశ్య మే యోగమైశ్వరం
భూతభృన్న చ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః॥5॥

యథాకాశస్థితో నిత్యం వాయుః సర్వత్రగో మహాన్
తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీత్యుపధారయ॥6॥

సర్వభూతాని కౌంతేయ ప్రకృతిం యాంతి మామికాం
కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహం॥7॥

ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విసృజామి పునః పునః
భూతగ్రామమిమం కృత్స్నమవశం ప్రకృతేర్వశాత్॥8॥

న చ మాం తాని కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ
ఉదాసీనవదాసీనమసక్తం తేషు కర్మసు॥9॥

మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరం
హేతునానేన కౌంతేయ జగద్విపరివర్తతే॥10॥

అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితం
పరం భావమజానంతో మమ భూతమహేశ్వరం॥11॥

మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః
రాక్షసీమాసురీం చైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః॥12॥

మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః
భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయం॥13॥

సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః
నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే॥14॥

జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజంతో మాముపాసతే
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖం॥15॥

అహం క్రతురహం యజ్ఞః స్వధాహమహమౌషధం
మంత్రోఽహమహమేవాజ్యమహమగ్నిరహం హుతం॥16॥

పితాహమస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః
వేద్యం పవిత్రమోంకార ఋక్సామ యజురేవ చ॥17॥

గతిర్భర్తా ప్రభుః సాక్షీ నివాసః శరణం సుహృత్
ప్రభవః ప్రలయః స్థానం నిధానం బీజమవ్యయం॥18॥

తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ సదసచ్చాహమర్జున॥19॥

త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా; యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే
తే పుణ్యమాసాద్య సురేంద్రలోక;మశ్నంతి దివ్యాందివి దేవభోగాన్॥20॥

తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం; క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి
ఏవం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నా; గతాగతం కామకామా లభంతే॥21॥

అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం॥22॥

యేఽప్యన్యదేవతా భక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః
తేఽపి మామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకం॥23॥

అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ
న తు మామభిజానంతి తత్త్వేనాతశ్చ్యవంతి తే॥24॥

యాంతి దేవవ్రతా దేవాన్పితౄన్యాంతి పితృవ్రతాః
భూతాని యాంతి భూతేజ్యా యాంతి మద్యాజినోఽపి మాం॥25॥

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి
తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥26॥

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణం॥27॥

శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః
సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మాముపైష్యసి॥28॥

సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియః
యే భజంతి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహం॥29॥

అపి చేత్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్
సాధురేవ స మంతవ్యః సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః॥30॥

క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి
కౌంతేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి||31||

మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాపయోనయః
స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాంతి పరాం గతిం||32||

కిం పునర్బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా
అనిత్యమసుఖం లోకమిమం ప్రాప్య భజస్వ మాం||33||

మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మామేవైష్యసి యుక్త్వైవమాత్మానం మత్పరాయణః||34||

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః
యత్తేఽహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా||1||

న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః
అహమాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః||2||

యో మామజమనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరం
అసంమూఢః స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే||3||

బుద్ధిర్జ్ఞానమసంమోహః క్షమా సత్యం దమః శమః
సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవ చ||4||

అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః
భవంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః||5||

మహర్షయః సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా
మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః||6||

ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః
సోఽవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః||7||

అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే
ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావసమన్వితాః||8||

మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరం
కథయంతశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ||9||

తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాంతి తే||10||

తేషామేవానుకంపార్థమహమజ్ఞానజం తమః
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా||11||

అర్జున ఉవాచ

పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్
పురుషం శాశ్వతం దివ్యమాదిదేవమజం విభుం||12||

ఆహుస్త్వామృషయః సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా
అసితో దేవలో వ్యాసః స్వయం చైవ బ్రవీషి మే||13||

సర్వమేతదృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ
న హి తే భగవన్వ్యక్తిం విదుర్దేవా న దానవాః॥14॥

స్వయమేవాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే॥15॥

వక్తుమర్హస్యశేషేణ దివ్యా హ్యాత్మవిభూతయః
యాభిర్విభూతిభిర్లోకానిమాంస్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥16॥

కథం విద్యామహం యోగింస్త్వాం సదా పరిచింతయన్
కేషు కేషు చ భావేషు చింత్యోఽసి భగవన్మయా॥17॥

విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతిం చ జనార్దన
భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతం॥18॥

శ్రీభగవానువాచ

హంత తే కథయిష్యామి దివ్యా హ్యాత్మవిభూతయః
ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యంతో విస్తరస్య మే॥19॥

అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః
అహమాదిశ్చ మధ్యం చ భూతానామంత ఏవ చ॥20॥

ఆదిత్యానామహం విష్ణుర్జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్
మరీచిర్మరుతామస్మి నక్షత్రాణామహం శశీ॥21॥

వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానామస్మి వాసవః
ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానామస్మి చేతనా॥22॥

రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసాం
వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరుః శిఖరిణామహం॥23॥

పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిం
సేనానీనామహం స్కందః సరసామస్మి సాగరః॥24॥

మహర్షీణాం భృగురహం గిరామస్మ్యేకమక్షరం
యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః॥25॥

అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః
గంధర్వాణాం చిత్రరథః సిద్ధానాం కపిలో మునిః॥26॥

ఉచ్చైఃశ్రవసమశ్వానాం విద్ధి మామమృతోద్భవం
ఐరావతం గజేంద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపం॥27॥

ఆయుధానామహం వజ్రం ధేనూనామస్మి కామధుక్
ప్రజనశ్చాస్మి కందర్పః సర్పాణామస్మి వాసుకిః॥28॥

అనంతశ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసామహం
పితౄణామర్యమా చాస్మి యమః సంయమతామహం॥29॥

ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహం
మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం వైనతేయశ్చ పక్షిణాం॥30॥

పవనః పవతామస్మి రామః శస్త్రభృతామహం
ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ॥31॥

సర్గాణామాదిరంతశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహం॥32॥

అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వంద్వః సామాసికస్య చ
అహమేవాక్షయః కాలో ధాతాహం విశ్వతోముఖః॥33॥

మృత్యుః సర్వహరశ్చాహముద్భవశ్చ భవిష్యతాం
కీర్తిః శ్రీర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా ||34||

బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛందసామహం
మాసానాం మార్గశీర్షోఽహమృతూనాం కుసుమాకరః ||35||

ద్యూతం ఛలయతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహం
జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతామహం ||36||

వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి పాండవానాం ధనంజయః
మునీనామప్యహం వ్యాసః కవీనాముశనా కవిః ||37||

దండో దమయతామస్మి నీతిరస్మి జిగీషతాం
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతామహం ||38||

యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున
న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరం ||39||

నాంతోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప
ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేర్విస్తరో మయా ||40||

యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవం ||41||

అథ వా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జున
విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్ ||42||

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

అర్జున ఉవాచ

మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితం
యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ ||1||

భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా
త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్యమపి చావ్యయం ||2||

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వమాత్మానం పరమేశ్వర
ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ ||3||

మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టుమితి ప్రభో
యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మానమవ్యయం ||4||

శ్రీభగవానువాచ

పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః
నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ ||5||

పశ్యాదిత్యాన్వసూన్రుద్రానశ్వినౌ మరుతస్తథా
బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత ||6||

ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరం
మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి ||7||

న తు మాం శక్యసే ద్రష్టుమనేనైవ స్వచక్షుషా
దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరం ||8||

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో రాజన్మహాయోగేశ్వరో హరిః
దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరం॥9॥

అనేకవక్త్రనయనమనేకాద్భుతదర్శనం
అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధం॥10॥

దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపనం
సర్వాశ్చర్యమయం దేవమనంతం విశ్వతోముఖం॥11॥

దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా
యది భాః సదృశీ సా స్యాద్భాసస్తస్య మహాత్మనః॥12॥

తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా
అపశ్యద్దేవదేవస్య శరీరే పాండవస్తదా॥13॥

తతః స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనంజయః
ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలిరభాషత॥14॥

అర్జున ఉవాచ

పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవ దేహే; సర్వాంస్తథా భూతవిశేషసంఘాన్
బ్రహ్మాణమీశం కమలాసనస్థ;మృషీంశ్చ సర్వానురగాంశ్చ దివ్యాన్॥15॥

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం; పశ్యామి త్వా సర్వతోఽనంతరూపం
నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదిం; పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప॥16॥

కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ; తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతం
పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా;ద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయం॥17॥

త్వమక్షరం పరమం వేదితవ్యం; త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానం
త్వమవ్యయః శాశ్వతధర్మగోప్తా; సనాతనస్త్వం పురుషో మతో మే॥18॥

అనాదిమధ్యాంతమనంతవీర్య;మనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రం
పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం; స్వతేజసా విశ్వమిదం తపంతం॥19॥

ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి; వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశశ్చ సర్వాః
దృష్ట్వాద్భుతం రూపమిదం తవోగ్రం; లోకత్రయం ప్రవ్యథితం మహాత్మన్॥20॥

అమీ హి త్వా సురసంఘా విశంతి; కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయో గృణంతి
స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః; స్తువంతి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః॥21॥

రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా; విశ్వేఽశ్వినౌ మరుతశ్చోష్మపాశ్చ
గంధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘా; వీక్షంతే త్వా విస్మితాశ్చైవ సర్వే॥22॥

రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రం; మహాబాహో బహుబాహూరుపాదం
బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం; దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాహం॥23॥

నభఃస్పృశం దీప్తమనేకవర్ణం; వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రం
దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా; ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో॥24॥

దంష్ట్రాకరాలాని చ తే ముఖాని; దృష్ట్వైవ కాలానలసంనిభాని
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ; ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥25॥

అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః; సర్వే సహైవావనిపాలసంఘైః
భీష్మో ద్రోణః సూతపుత్రస్తథాసౌ; సహాస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః॥26॥

వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి; దంష్ట్రాకరాలాని భయానకాని
కేచిద్విలగ్నా దశనాంతరేషు; సందృశ్యంతే చూర్ణితైరుత్తమాంగైః॥27॥

యథా నదీనాం బహవోఽమ్బువేగాః; సముద్రమేవాభిముఖా ద్రవంతి
తథా తవామీ నరలోకవీరా; విశంతి వక్త్రాణ్యభివిజ్వలంతి ||28||

యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా; విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః
తథైవ నాశాయ విశంతి లోకా;స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః ||29||

లేలిహ్యసే గ్రసమానః సమంతా;ల్లోకాన్సమగ్రాన్వదనైర్జ్వలద్భిః
తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రం; భాసస్తవోగ్రాః ప్రతపంతి విష్ణో ||30||

ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో; నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద
విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవంతమాద్యం; న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిం ||31||

శ్రీభగవానువాచ

కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో; లోకాన్సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః
ఋతేఽపి త్వా న భవిష్యంతి సర్వే; యేఽవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః ||32||

తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ; జిత్వా శత్రూన్భుంక్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధం
మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ; నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్ ||33||

ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ; కర్ణం తథాన్యానపి యోధవీరాన్
మయా హతాంస్త్వం జహి మా వ్యథిష్ఠా; యుధ్యస్వ జేతాసి రణే సపత్నాన్ ||34||

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్య; కృతాంజలిర్వేపమానః కిరీటీ
నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం; సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్య ||35||

అర్జున ఉవాచ

స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా; జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి; సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధసంఘాః ||36||

కస్మాచ్చ తే న నమేరన్మహాత్మ;న్గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికర్త్రే
అనంత దేవేశ జగన్నివాస; త్వమక్షరం సదసత్తత్పరం యత్ ||37||

త్వమాదిదేవః పురుషః పురాణ;స్త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానం
వేత్తాసి వేద్యం చ పరం చ ధామ; త్వయా తతం విశ్వమనంతరూప ||38||

వాయుర్యమోఽగ్నిర్వరుణః శశాంకః; ప్రజాపతిస్త్వం ప్రపితామహశ్చ
నమో నమస్తేఽస్తు సహస్రకృత్వః; పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే ||39||

నమః పురస్తాదథ పృష్ఠతస్తే; నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ
అనంతవీర్యామితవిక్రమస్త్వం; సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ||40||

సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం; హే కృష్ణ హే యాదవ హే సఖేతి
అజానతా మహిమానం తవేదం; మయా ప్రమాదాత్ప్రణయేన వాపి ||41||

యచ్చావహాసార్థమసత్కృతోఽసి; విహారశయ్యాసనభోజనేషు
ఏకోఽథ వాప్యచ్యుత తత్సమక్షం; తత్క్షామయే త్వామహమప్రమేయం ||42||

పితాసి లోకస్య చరాచరస్య; త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయాన్
న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యో; లోకత్రయేఽప్యప్రతిమప్రభావ ||43||

తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం; ప్రసాదయే త్వామహమీశమీడ్యం
పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః; ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోఢుం ||44||

అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా; భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే
తదేవ మే దర్శయ దేవ రూపం; ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస||45||

కిరీటినం గదినం చక్రహస్త;మిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ
తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన; సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే||46||

శ్రీభగవానువాచ

మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం; రూపం పరం దర్శితమాత్మయోగాత్
తేజోమయం విశ్వమనంతమాద్యం; యన్మే త్వదన్యేన న దృష్టపూర్వం||47||

న వేదయజ్ఞాధ్యయనైర్న దానై;ర్న చ క్రియాభిర్న తపోభిరుగ్రైః
ఏవంరూపః శక్య అహం నృలోకే; ద్రష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర||48||

మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో; దృష్ట్వా రూపం ఘోరమీదృఙ్మమేదం
వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పునస్త్వం; తదేవ మే రూపమిదం ప్రపశ్య||49||

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథోక్త్వా; స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః
ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం; భూత్వా పునః సౌమ్యవపుర్మహాత్మా||50||

అర్జున ఉవాచ

దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన
ఇదానీమస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః||51||

శ్రీభగవానువాచ

సుదుర్దర్శమిదం రూపం దృష్టవానసి యన్మమ
దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః||52||

నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా
శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా||53||

భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప||54||

మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తః సంగవర్జితః
నిర్వైరః సర్వభూతేషు యః స మామేతి పాండవ||55||

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

అర్జున ఉవాచ

ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తాస్త్వాం పర్యుపాసతే
యే చాప్యక్షరమవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః||1||

శ్రీభగవానువాచ

మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే
శ్రద్ధయా పరయోపేతాస్తే మే యుక్తతమా మతాః॥2॥

యే త్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే
సర్వత్రగమచింత్యం చ కూటస్థమచలం ధ్రువం॥3॥

సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః
తే ప్రాప్నువంతి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః॥4॥

క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసాం
అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే॥5॥

యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః
అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే॥6॥

తేషామహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్
భవామి నచిరాత్పార్థ మయ్యావేశితచేతసాం॥7॥

మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ
నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం న సంశయః॥8॥

అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరం
అభ్యాసయోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ॥9॥

అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ
మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్సిద్ధిమవాప్స్యసి॥10॥

అథైతదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగమాశ్రితః
సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్॥11॥

శ్రేయో హి జ్ఞానమభ్యాసాజ్జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే
ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగస్త్యాగాచ్ఛాంతిరనంతరం॥12॥

అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ
నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥13॥

సంతుష్టః సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్యో మద్భక్తః స మే ప్రియః॥14॥

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః
హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యః స చ మే ప్రియః॥15॥

అనపేక్షః శుచిర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తః స మే ప్రియః॥16॥

యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యః స మే ప్రియః॥17॥

సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమః సంగవివర్జితః॥18॥

తుల్యనిందాస్తుతిర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేనచిత్
అనికేతః స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియో నరః॥19॥

యే తు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే
శ్రద్దధానా మత్పరమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః॥20॥

శ్రీభగవానువాచ

ఇదం శరీరం కౌంతేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయతే
ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥1॥

క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్జ్ఞానం యత్తజ్జ్ఞానం మతం మమ॥2॥

తత్క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్
స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు॥3॥

ఋషిభిర్బహుధా గీతం ఛందోభిర్వివిధైః పృథక్
బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః॥4॥

మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చ
ఇంద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః॥5॥

ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం సంఘాతశ్చేతనా ధృతిః
ఏతత్క్షేత్రం సమాసేన సవికారముదాహృతం॥6॥

అమానిత్వమదంభిత్వమహింసా క్షాంతిరార్జవం
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః॥7॥

ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యమనహంకార ఏవ చ
జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనం॥8॥

అసక్తిరనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు
నిత్యం చ సమచిత్తత్వమిష్టానిష్టోపపత్తిషు॥9॥

మయి చానన్యయోగేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ
వివిక్తదేశసేవిత్వమరతిర్జనసంసది॥10॥

అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనం
ఏతజ్జ్ఞానమితి ప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోఽన్యథా॥11॥

జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే
అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యతే॥12॥

సర్వతఃపాణిపాదం తత్సర్వతోక్షిశిరోముఖం
సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥13॥

సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ॥14॥

బహిరంతశ్చ భూతానామచరం చరమేవ చ
సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాంతికే చ తత్॥15॥

అవిభక్తం చ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితం
భూతభర్తృ చ తజ్జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణు చ॥16॥

జ్యోతిషామపి తజ్జ్యోతిస్తమసః పరముచ్యతే
జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్ఠితం॥17॥

ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః
మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే॥18॥

ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి
వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతిసంభవాన్॥19॥

కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే
పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥20॥

పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుంక్తే ప్రకృతిజాన్గుణాన్
కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు॥21॥

ఉపద్రష్టానుమంతా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః
పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్పురుషః పరః॥22॥

య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతిం చ గుణైః సహ
సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే॥23॥

ధ్యానేనాత్మని పశ్యంతి కేచిదాత్మానమాత్మనా
అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥24॥

అన్యే త్వేవమజానంతః శ్రుత్వాన్యేభ్య ఉపాసతే
తేఽపి చాతితరంత్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః॥25॥

యావత్సంజాయతే కించిత్సత్త్వం స్థావరజంగమం
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్తద్విద్ధి భరతర్షభ॥26॥

సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం
వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి స పశ్యతి॥27॥

సమం పశ్యన్హి సర్వత్ర సమవస్థితమీశ్వరం
న హినస్త్యాత్మనాత్మానం తతో యాతి పరాం గతిం॥28॥

ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః
యః పశ్యతి తథాత్మానమకర్తారం స పశ్యతి॥29॥

యదా భూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥30॥

అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్పరమాత్మాయమవ్యయః
శరీరస్థోఽపి కౌంతేయ న కరోతి న లిప్యతే॥31॥

యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యాదాకాశం నోపలిప్యతే
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాత్మా నోపలిప్యతే॥32॥

యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత॥33॥

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవమంతరం జ్ఞానచక్షుషా
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాంతి తే పరం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమం
యజ్జ్ఞాత్వా మునయః సర్వే పరాం సిద్ధిమితో గతాః॥1॥

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః
సర్గేఽపి నోపజాయంతే ప్రలయే న వ్యథంతి చ॥2॥

మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్గర్భం దధామ్యహం
సంభవః సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥3॥

సర్వయోనిషు కౌంతేయ మూర్తయః సంభవంతి యాః
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోనిరహం బీజప్రదః పితా॥4॥

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః
నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయం ||5 ||

తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయం
సుఖసంగేన బధ్నాతి జ్ఞానసంగేన చానఘ ||6 ||

రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసంగసముద్భవం
తన్నిబధ్నాతి కౌంతేయ కర్మసంగేన దేహినం ||7 ||

తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినాం
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత ||8 ||

సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత ||9 ||

రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత
రజః సత్త్వం తమశ్చైవ తమః సత్త్వం రజస్తథా ||10 ||

సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ప్రకాశ ఉపజాయతే
జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత ||11 ||

లోభః ప్రవృత్తిరారంభః కర్మణామశమః స్పృహా
రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ ||12 ||

అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ
తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన ||13 ||

యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు ప్రలయం యాతి దేహభృత్
తదోత్తమవిదాం లోకానమలాన్ప్రతిపద్యతే ||14 ||

రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసంగిషు జాయతే
తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే ||15 ||

కర్మణః సుకృతస్యాహుః సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలం
రజసస్తు ఫలం దుఃఖమజ్ఞానం తమసః ఫలం ||16 ||

సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ ||17 ||

ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠంతి రాజసాః
జఘన్యగుణవృత్తస్థా అధో గచ్ఛంతి తామసాః ||18 ||

నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టానుపశ్యతి
గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి ||19 ||

గుణానేతానతీత్య త్రీందేహీ దేహసముద్భవాన్
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే ||20 ||

అర్జున ఉవాచ

కైర్లింగైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో
కిమాచారః కథం చైతాంస్త్రీన్గుణానతివర్తతే ||21 ||

శ్రీభగవానువాచ

ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి ||22 ||

ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే
గుణా వర్తంత ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే॥23॥

సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః
తుల్యప్రియాప్రియో ధీరస్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః॥24॥

మానావమానయోస్తుల్యస్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీతః స ఉచ్యతే॥25॥

మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే
స గుణాన్సమతీత్యైతాన్బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥26॥

బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్య చ
శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాంతికస్య చ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

ఊర్ధ్వమూలమధఃశాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయం
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్॥1॥

అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా; గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాలాః
అధశ్చ మూలాన్యనుసంతతాని; కర్మానుబంధీని మనుష్యలోకే॥2॥

న రూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే; నాంతో న చాదిర్న చ సంప్రతిష్ఠా
అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూల;మసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్త్వా॥3॥

తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం; యస్మిన్గతా న నివర్తంతి భూయః
తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే; యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ॥4॥

నిర్మానమోహా జితసంగదోషా; అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః
ద్వంద్వైర్విముక్తాః సుఖదుఃఖసంజ్ఞై;ర్గచ్ఛంత్యమూఢాః పదమవ్యయం తత్॥5॥

న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః
యద్గత్వా న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ॥6॥

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః
మనఃషష్ఠానీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి॥7॥

శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గంధానివాశయాత్॥8॥

శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనం చ రసనం ఘ్రాణమేవ చ
అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయానుపసేవతే॥9॥

ఉత్క్రామంతం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితం
విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుషః॥10॥

యతంతో యోగినశ్చైనం పశ్యంత్యాత్మన్యవస్థితం
యతంతోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యంత్యచేతసః॥11॥

యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం
యచ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకం॥12॥

గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా
పుష్ణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥13॥

అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధం॥14॥

సర్వస్య చాహం హృది సంనివిష్టో; మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చ
వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో; వేదాంతకృద్వేదవిదేవ చాహం॥15॥

ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ
క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే॥16॥

ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః
యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥17॥

యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః
అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥18॥

యో మామేవమసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమం
స సర్వవిద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత॥19॥

ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిదముక్తం మయానఘ
ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్స్యాత్కృతకృత్యశ్చ భారత॥20॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

అభయం సత్త్వసంశుద్ధిర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయస్తప ఆర్జవం॥1॥

అహింసా సత్యమక్రోధస్త్యాగః శాంతిరపైశునం
దయా భూతేష్వలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీరచాపలం॥2॥

తేజః క్షమా ధృతిః శౌచమద్రోహో నాతిమానితా
భవంతి సంపదం దైవీమభిజాతస్య భారత॥3॥

దంభో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీం॥4॥

దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా
మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాండవ॥5॥

ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిందైవ ఆసుర ఏవ చ
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు॥6॥

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః
న శౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే॥7॥

అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరం
అపరస్పరసంభూతం కిమన్యత్కామహైతుకం॥8॥

ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః
ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽహితాః॥9॥

కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః
మోహాద్గృహీత్వాసద్గ్రాహాన్ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః॥10॥

చింతామపరిమేయాం చ ప్రలయాంతాముపాశ్రితాః
కామోపభోగపరమా ఏతావదితి నిశ్చితాః॥11॥

ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః
ఈహంతే కామభోగార్థమన్యాయేనార్థసంచయాన్॥12॥

ఇదమద్య మయా లబ్ధమిదం ప్రాప్స్యే మనోరథం
ఇదమస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనం॥13॥

అసౌ మయా హతః శత్రుర్హనిష్యే చాపరానపి
ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్సుఖీ॥14॥

ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః॥15॥

అనేకచిత్తవిభ్రాంతా మోహజాలసమావృతాః
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతంతి నరకేఽశుచౌ॥16॥

ఆత్మసంభావితాః స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః
యజంతే నామయజ్ఞైస్తే దంభేనావిధిపూర్వకం॥17॥

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః॥18॥

తానహం ద్విషతః క్రూరాన్సంసారేషు నరాధమాన్
క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు॥19॥

ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని
మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాంత్యధమాం గతిం॥20॥

త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశనమాత్మనః
కామః క్రోధస్తథా లోభస్తస్మాదేతత్త్రయం త్యజేత్॥21॥

ఏతైర్విముక్తః కౌంతేయ తమోద్వారైస్త్రిభిర్నరః
ఆచరత్యాత్మనః శ్రేయస్తతో యాతి పరాం గతిం॥22॥

యః శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః
న స సిద్ధిమవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిం॥23॥

తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి॥24॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

అర్జున ఉవాచ

యే శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః
తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః॥1॥

శ్రీభగవానువాచ

త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు॥2॥

సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత
శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః॥3॥

యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్యక్షరక్షాంసి రాజసాః
ప్రేతాన్భూతగణాంశ్చాన్యే యజంతే తామసా జనాః॥4॥

అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యంతే యే తపో జనాః
దంభాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః॥5॥

కర్శయంతః శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః
మాం చైవాంతఃశరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్॥6॥

ఆహారస్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః
యజ్ఞస్తపస్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు॥7॥

ఆయుఃసత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాః సాత్త్వికప్రియాః॥8॥

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః
ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః॥9॥

యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియం॥10॥

అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే
యష్టవ్యమేవేతి మనః సమాధాయ స సాత్త్వికః॥11॥

అభిసంధాయ తు ఫలం దంభార్థమపి చైవ యత్
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసం॥12॥

విధిహీనమసృష్టాన్నం మంత్రహీనమదక్షిణం
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే॥13॥

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవం
బ్రహ్మచర్యమహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే॥14॥

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే॥15॥

మనఃప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః
భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే॥16॥

శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః
అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే॥17॥

సత్కారమానపూజార్థం తపో దంభేన చైవ యత్
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం రాజసం చలమధ్రువం॥18॥

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః
పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామసముదాహృతం॥19॥

దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతం॥20॥

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః
దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్దానం రాజసం స్మృతం॥21॥

అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే
అసత్కృతమవజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతం॥22॥

ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః
బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా॥23॥

తస్మాదోమిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః
ప్రవర్తంతే విధానోక్తాః సతతం బ్రహ్మవాదినాం॥24॥

తదిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః
దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః॥25॥

సద్భావే సాధుభావే చ సదిత్యేతత్ప్రయుజ్యతే
ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే॥26॥

యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి చోచ్యతే
కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే॥27॥

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

అర్జున ఉవాచ

సంన్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుం
త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథక్కేశినిషూదన ॥1॥

శ్రీభగవానువాచ

కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సంన్యాసం కవయో విదుః
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుస్త్యాగం విచక్షణాః ॥2॥

త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః
యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యమితి చాపరే ॥3॥

నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధః సంప్రకీర్తితః ॥4॥

యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్
యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణాం ॥5॥

ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ
కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమం ॥6॥

నియతస్య తు సంన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే
మోహాత్తస్య పరిత్యాగస్తామసః పరికీర్తితః ॥7॥

దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥8॥

కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున
సంగం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగః సాత్త్వికో మతః ॥9॥

న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః ॥10॥

న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయతే ॥11॥

అనిష్టమిష్టం మిశ్రం చ త్రివిధం కర్మణః ఫలం
భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య న తు సంన్యాసినాం క్వచిత్ ॥12॥

పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే
సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణాం ॥13॥

అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధం
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమం ॥14॥

శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః ॥15॥

తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః
పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః ॥16॥

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే
హత్వాపి స ఇమాల్లోకాన్న హంతి న నిబధ్యతే||17||

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా
కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః||18||

జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిధైవ గుణభేదతః
ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణు తాన్యపి||19||

సర్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమీక్షతే
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికం||20||

పృథక్త్వేన తు యజ్జ్ఞానం నానాభావాన్పృథగ్విధాన్
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసం||21||

యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్కార్యే సక్తమహైతుకం
అతత్త్వార్థవదల్పం చ తత్తామసముదాహృతం||22||

నియతం సంగరహితమరాగద్వేషతః కృతం
అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే||23||

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః
క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతం||24||

అనుబంధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య చ పౌరుషం
మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామసముచ్యతే||25||

ముక్తసంగోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే||26||

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః
హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః||27||

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైకృతికోఽలసః
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే||28||

బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవ గుణతస్త్రివిధం శృణు
ప్రోచ్యమానమశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ||29||

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే
బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ సాత్త్వికీ||30||

యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ
అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిః సా పార్థ రాజసీ||31||

అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా
సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ తామసీ||32||

ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ సాత్త్వికీ||33||

యయా తు ధర్మకామార్థాంధృత్యా ధారయతేఽర్జున
ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతిః సా పార్థ రాజసీ||34||

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ
న విముంచతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ తామసీ||35||

సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ
అభ్యాసాద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి||36||

యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమం
తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజం||37||

విషయేంద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమం
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతం ॥38॥

యదగ్రే చానుబంధే చ సుఖం మోహనమాత్మనః
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామసముదాహృతం ॥39॥

న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః
సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిః స్యాత్త్రిభిర్గుణైః ॥40॥

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ పరంతప
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః ॥41॥

శమో దమస్తపః శౌచం క్షాంతిరార్జవమేవ చ
జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రహ్మకర్మ స్వభావజం ॥42॥

శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనం
దానమీశ్వరభావశ్చ క్షత్రకర్మ స్వభావజం ॥43॥

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజం
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజం ॥44॥

స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః
స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛృణు ॥45॥

యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతం
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః ॥46॥

శ్రేయాన్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషం ॥47॥

సహజం కర్మ కౌంతేయ సదోషమపి న త్యజేత్
సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః ॥48॥

అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః
నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సంన్యాసేనాధిగచ్ఛతి ॥49॥

సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాప్నోతి నిబోధ మే
సమాసేనైవ కౌంతేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥50॥

బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాత్మానం నియమ్య చ
శబ్దాదీన్విషయాంస్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ ॥51॥

వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥52॥

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం
విముచ్య నిర్మమః శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥53॥

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి
సమః సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరాం ॥54॥

భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం ॥55॥

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః
మత్ప్రసాదాదవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయం ॥56॥

చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరః
బుద్ధియోగముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తః సతతం భవ ॥57॥

మచ్చిత్తః సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి
అథ చేత్త్వమహంకారాన్న శ్రోష్యసి వినంక్ష్యసి ॥58॥

యదహంకారమాశ్రిత్య న యోత్స్య ఇతి మన్యసే
మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి ||59||

స్వభావజేన కౌంతేయ నిబద్ధః స్వేన కర్మణా
కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ||60||

ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి
భ్రామయన్సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా ||61||

తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత
తత్ప్రసాదాత్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతం ||62||

ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా
విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు ||63||

సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః
ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితం ||64||

మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే ||65||

సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ||66||

ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన
న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి ||67||

య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః ||68||

న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః
భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి ||69||

అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహమిష్టః స్యామితి మే మతిః ||70||

శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః
సోఽపి ముక్తః శుభాల్లోకాన్ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణాం ||71||

కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా
కచ్చిదజ్ఞానసంమోహః ప్రనష్టస్తే ధనంజయ ||72||

అర్జున ఉవాచ

నష్టో మోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాచ్యుత
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ ||73||

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః
సంవాదమిమమశ్రౌషమద్భుతం రోమహర్షణం ||74||

వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవానేతద్గుహ్యమహం పరం
యోగం యోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతః స్వయం ||75||

రాజన్సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాదమిమమద్భుతం
కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః ||76||

తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూపమత్యద్భుతం హరేః
విస్మయో మే మహాన్రాజన్హృష్యామి చ పునః పునః॥77॥

యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ॥78॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో ధనంజయం దృష్ట్వా బాణగాండీవధారిణం
పునరేవ మహానాదం వ్యసృజంత మహారథాః॥1॥

పాండవాః సోమకాశ్చైవ యే చైషామనుయాయినః
దధ్ముశ్చ ముదితాః శంఖాన్వీరాః సాగరసంభవాన్॥2॥

తతో భేర్యశ్చ పేశ్యశ్చ క్రకచా గోవిషాణికాః
సహసైవాభ్యహన్యంత తతః శబ్దో మహానభూత్॥3॥

అథ దేవాః సగంధర్వాః పితరశ్చ జనేశ్వర
సిద్ధచారణసంఘాశ్చ సమీయుస్తే దిదృక్షయా॥4॥

ఋషయశ్చ మహాభాగాః పురస్కృత్య శతక్రతుం
సమీయుస్తత్ర సహితా ద్రష్టుం తద్వైశసం మహత్॥5॥

తతో యుధిష్ఠిరో దృష్ట్వా యుద్ధాయ సుసముద్యతే
తే సేనే సాగరప్రఖ్యే ముహుః ప్రచలితే నృప॥6॥

విముచ్య కవచం వీరో నిక్షిప్య చ వరాయుధం
అవరుహ్య రథాత్తూర్ణం పద్భ్యామేవ కృతాంజలిః॥7॥

పితామహమభిప్రేక్ష్య ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
వాగ్యతః ప్రయయౌ యేన ప్రాఙ్ముఖో రిపువాహినీం॥8॥

తం ప్రయాంతమభిప్రేక్ష్య కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అవతీర్య రథాత్తూర్ణం భ్రాతృభిః సహితోఽన్వయాత్॥9॥

వాసుదేవశ్చ భగవాన్పృష్ఠతోఽనుజగామ హ
యథాముఖ్యాశ్చ రాజానస్తమన్వాజగ్మురుత్సుకాః॥10॥

అర్జున ఉవాచ

కిం తే వ్యవసితం రాజన్యదస్మానపహాయ వై
పద్భ్యామేవ ప్రయాతోఽసి ప్రాఙ్ముఖో రిపువాహినీం॥11॥

భీమసేన ఉవాచ

క్వ గమిష్యసి రాజేంద్ర నిక్షిప్తకవచాయుధః
దంశితేష్వరిసైన్యేషు భ్రాతౄనుత్సృజ్య పార్థివ॥12॥

నకుల ఉవాచ

ఏవంగతే త్వయి జ్యేష్ఠే మమ భ్రాతరి భారత
భీర్మే దునోతి హృదయం బ్రూహి గంతా భవాన్క్వ ను॥13॥

సహదేవ ఉవాచ

అస్మిన్రణసమూహే వై వర్తమానే మహాభయే
యోద్ధవ్యే క్వ ను గంతాసి శత్రూనభిముఖో నృప॥14॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవమాభాష్యమాణోఽపి భ్రాతృభిః కురునందన
నోవాచ వాగ్యతః కించిద్గచ్ఛత్యేవ యుధిష్ఠిరః॥15॥

తానువాచ మహాప్రాజ్ఞో వాసుదేవో మహామనాః
అభిప్రాయోఽస్య విజ్ఞాతో మయేతి ప్రహసన్నివ॥16॥

ఏష భీష్మం తథా ద్రోణం గౌతమం శల్యమేవ చ
అనుమాన్య గురూన్సర్వాన్యోత్స్యతే పార్థివోఽరిభిః॥17॥

శ్రూయతే హి పురాకల్పే గురూననను‌మాన్య యః
యుధ్యతే స భవేద్వ్యక్తమపధ్యాతో మహత్తరైః॥18॥

అనుమాన్య యథాశాస్త్రం యస్తు యుధ్యేన్మహత్తరైః
ధ్రువస్తస్య జయో యుద్ధే భవేదితి మతిర్మమ॥19॥

ఏవం బ్రువతి కృష్ణే తు ధార్తరాష్ట్రచమూం ప్రతి
హాహాకారో మహానాసీన్నిఃశబ్దాస్త్వపరేఽభవన్॥20॥

దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరం దూరాద్ధార్తరాష్ట్రస్య సైనికాః
మిథః సంకథయాం చక్రుర్నేశోఽస్తి కులపాంసనః॥21॥

వ్యక్తం భీత ఇవాభ్యేతి రాజాసౌ భీష్మమంతికాత్
యుధిష్ఠిరః ససోదర్యః శరణార్థం ప్రయాచకః॥22॥

ధనంజయే కథం నాథే పాండవే చ వృకోదరే
నకులే సహదేవే చ భీతోఽభ్యేతి చ పాండవః॥23॥

న నూనం క్షత్రియకులే జాతః సంప్రథితే భువి
యథాస్య హృదయం భీతమల్పసత్త్వస్య సంయుగే॥24॥

తతస్తే క్షత్రియాః సర్వే ప్రశంసంతి స్మ కౌరవాన్
హృష్టాః సుమనసో భూత్వా చైలాని దుధువుః పృథక్॥25॥

వ్యనిందంత తతః సర్వే యోధాస్తత్ర విశాం పతే
యుధిష్ఠిరం ససోదర్యం సహితం కేశవేన హ॥26॥

తతస్తత్కౌరవం సైన్యం ధిక్కృత్వా తు యుధిష్ఠిరం
నిఃశబ్దమభవత్తూర్ణం పునరేవ విశాం పతే॥27॥

కిం ను వక్ష్యతి రాజాసౌ కిం భీష్మః ప్రతివక్ష్యతి
కిం భీమః సమరశ్లాఘీ కిం ను కృష్ణార్జునావితి॥28॥

వివక్షితం కిమస్యేతి సంశయః సుమహానభూత్
ఉభయోః సేనయో రాజన్యుధిష్ఠిరకృతే తదా॥29॥

స విగాహ్య చమూం శత్రోః శరశక్తిసమాకులాం
భీష్మమేవాభ్యయాత్తూర్ణం భ్రాతృభిః పరివారితః॥30॥

తమువాచ తతః పాదౌ కరాభ్యాం పీడ్య పాండవః
భీష్మం శాంతనవం రాజా యుద్ధాయ సముపస్థితం॥31॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆమంత్రయే త్వాం దుర్ధర్ష యోత్స్యే తాత త్వయా సహ
అనుజానీహి మాం తాత ఆశిషశ్చ ప్రయోజయ ॥32॥

భీష్మ ఉవాచ

యద్యేవం నాభిగచ్ఛేథా యుధి మాం పృథివీపతే
శపేయం త్వాం మహారాజ పరాభావాయ భారత ॥33॥

ప్రీతోఽస్మి పుత్ర యుధ్యస్వ జయమాప్నుహి పాండవ
యత్తేఽభిలషితం చాన్యత్తదవాప్నుహి సంయుగే ॥34॥

వ్రియతాం చ వరః పార్థ కిమస్మత్తోఽభికాంక్షసి
ఏవం గతే మహారాజ న తవాస్తి పరాజయః ॥35॥

అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్త్వర్థో న కస్యచిత్
ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధోఽస్మ్యర్థేన కౌరవైః ॥36॥

అతస్త్వాం క్లీబవద్వాక్యం బ్రవీమి కురునందన
హృతోఽస్మ్యర్థేన కౌరవ్య యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి ॥37॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మంత్రయస్వ మహాప్రాజ్ఞ హితైషీ మమ నిత్యశః
యుధ్యస్వ కౌరవస్యార్థే మమైష సతతం వరః ॥38॥

భీష్మ ఉవాచ

రాజన్కిమత్ర సాహ్యం తే కరోమి కురునందన
కామం యోత్స్యే పరస్యార్థే బ్రూహి యత్తే వివక్షితం ॥39॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం జయేయం సంగ్రామే భవంతమపరాజితం
ఏతన్మే మంత్రయ హితం యది శ్రేయః ప్రపశ్యసి ॥40॥

భీష్మ ఉవాచ

న తం పశ్యామి కౌంతేయ యో మాం యుధ్యంతమాహవే
విజయేత పుమాన్కశ్చిదపి సాక్షాచ్ఛతక్రతుః ॥41॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హంత పృచ్ఛామి తస్మాత్త్వాం పితామహ నమోఽస్తు తే
జయోపాయం బ్రవీహి త్వమాత్మనః సమరే పరైః ॥42॥

భీష్మ ఉవాచ

న శత్రుం తాత పశ్యామి సమరే యో జయేత మాం
న తావన్మృత్యుకాలో మే పునరాగమనం కురు ||43||

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో వాక్యం భీష్మస్య కురునందన
శిరసా ప్రతిజగ్రాహ భూయస్తమభివాద్య చ ||44||

ప్రాయాత్పునర్మహాబాహురాచార్యస్య రథం ప్రతి
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం మధ్యేన భ్రాతృభిః సహ ||45||

స ద్రోణమభివాద్యాథ కృత్వా చైవ ప్రదక్షిణం
ఉవాచ వాచా దుర్ధర్షమాత్మనిఃశ్రేయసం వచః ||46||

ఆమంత్రయే త్వాం భగవన్యోత్స్యే విగతకల్మషః
జయేయం చ రిపూన్సర్వాననుజ్ఞాతస్త్వయా ద్విజ ||47||

ద్రోణ ఉవాచ

యది మాం నాభిగచ్ఛేథా యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః
శపేయం త్వాం మహారాజ పరాభావాయ సర్వశః ||48||

తద్యుధిష్ఠిర తుష్టోఽస్మి పూజితశ్చ త్వయానఘ
అనుజానామి యుధ్యస్వ విజయం సమవాప్నుహి ||49||

కరవాణి చ తే కామం బ్రూహి యత్తేఽభికాంక్షితం
ఏవం గతే మహారాజ యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి ||50||

అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్త్వర్థో న కస్యచిత్
ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధోఽస్మ్యర్థేన కౌరవైః ||51||

అతస్త్వాం క్లీబవద్బ్రూమో యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి
యోత్స్యామి కౌరవస్యార్థే తవాశాస్యో జయో మయా ||52||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

జయమాశాస్స్వ మే బ్రహ్మన్మంత్రయస్వ చ మద్ధితం
యుధ్యస్వ కౌరవస్యార్థే వర ఏష వృతో మయా ||53||

ద్రోణ ఉవాచ

ధ్రువస్తే విజయో రాజన్యస్య మంత్రీ హరిస్తవ
అహం చ త్వాభిజానామి రణే శత్రూన్విజేష్యసి ||54||

యతో ధర్మస్తతః కృష్ణో యతః కృష్ణస్తతో జయః
యుధ్యస్వ గచ్ఛ కౌంతేయ పృచ్ఛ మాం కిం బ్రవీమి తే ||55||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పృచ్ఛామి త్వాం ద్విజశ్రేష్ఠ శృణు మే యద్వివక్షితం
కథం జయేయం సంగ్రామే భవంతమపరాజితం ||56||

ద్రోణ ఉవాచ

న తేఽస్తి విజయస్తావద్యావద్యుధ్యామ్యహం రణే
మమాశు నిధనే రాజన్యతస్వ సహ సోదరైః॥57॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హంత తస్మాన్మహాబాహో వధోపాయం వదాత్మనః
ఆచార్య ప్రణిపత్యైష పృచ్ఛామి త్వాం నమోఽస్తు తే॥58॥

ద్రోణ ఉవాచ

న శత్రుం తాత పశ్యామి యో మాం హన్యాద్రణే స్థితం
యుధ్యమానం సుసంరబ్ధం శరవర్షౌఘవర్షిణం॥59॥

ఋతే ప్రాయగతం రాజన్న్యస్తశస్త్రమచేతనం
హన్యాన్మాం యుధి యోధానాం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥60॥

శస్త్రం చాహం రణే జహ్యాం శ్రుత్వా సుమహదప్రియం
శ్రద్ధేయవాక్యాత్పురుషాదేతత్సత్యం బ్రవీమి తే॥61॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ భారద్వాజస్య ధీమతః
అనుమాన్య తమాచార్యం ప్రాయాచ్ఛారద్వతం ప్రతి॥62॥

సోఽభివాద్య కృపం రాజా కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం
ఉవాచ దుర్ధర్షతమం వాక్యం వాక్యవిశారదః॥63॥

అనుమానయే త్వాం యోత్స్యామి గురో విగతకల్మషః
జయేయం చ రిపూన్సర్వాననుజ్ఞాతస్త్వయానఘ॥64॥

కృప ఉవాచ

యది మాం నాభిగచ్ఛేథా యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః
శపేయం త్వాం మహారాజ పరాభావాయ సర్వశః॥65॥

అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్త్వర్థో న కస్యచిత్
ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధోఽస్మ్యర్థేన కౌరవైః॥66॥

తేషామర్థే మహారాజ యోద్ధవ్యమితి మే మతిః
అతస్త్వాం క్లీబవద్బ్రూమి యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి॥67॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హంత పృచ్ఛామి తే తస్మాదాచార్య శృణు మే వచః॥68॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా వ్యథితో రాజా నోవాచ గతచేతనః
తం గౌతమః ప్రత్యువాచ విజ్ఞాయాస్య వివక్షితం

అవధ్యోఽహం మహీపాల యుధ్యస్వ జయమాప్నుహి॥69॥

ప్రీతస్త్వభిగమేనాహం జయం తవ నరాధిప
ఆశాసిష్యే సదోత్థాయ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥70॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ గౌతమస్య వచస్తదా
అనుమాన్య కృపం రాజా ప్రయయౌ యేన మద్రరాట్॥71॥

స శల్యమభివాద్యాథ కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
ఉవాచ రాజా దుర్ధర్షమాత్మనిఃశ్రేయసం వచః॥72॥

అనుమానయే త్వాం యోత్స్యామి గురో విగతకల్మషః
జయేయం చ మహారాజ అనుజ్ఞాతస్త్వయా రిపూన్॥73॥

శల్య ఉవాచ

యది మాం నాభిగచ్ఛేథా యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః
శపేయం త్వాం మహారాజ పరాభావాయ వై రణే॥74॥

తుష్టోఽస్మి పూజితశ్చాస్మి యత్కాంక్షసి తదస్తు తే
అనుజానామి చైవ త్వాం యుధ్యస్వ జయమాప్నుహి॥75॥

బ్రూహి చైవ పరం వీర కేనార్థః కిం దదామి తే
ఏవం గతే మహారాజ యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి॥76॥

అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్త్వర్థో న కస్యచిత్
ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధోఽస్మ్యర్థేన కౌరవైః॥77॥

కరిష్యామి హి తే కామం భాగినేయ యథేప్సితం
బ్రవీమ్యతః క్లీబవత్త్వాం యుద్ధాదన్యత్కిమిచ్ఛసి॥78॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మంత్రయస్వ మహారాజ నిత్యం మద్ధితముత్తమం
కామం యుధ్య పరస్యార్థే వరమేతద్వృణోమ్యహం॥79॥

శల్య ఉవాచ

బ్రూహి కిమత్ర సాహ్యం తే కరోమి నృపసత్తమ
కామం యోత్స్యే పరస్యార్థే వృతోఽస్మ్యర్థేన కౌరవైః॥80॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స ఏవ మే వరః సత్య ఉద్యోగే యస్త్వయా కృతః
సూతపుత్రస్య సంగ్రామే కార్యస్తేజోవధస్త్వయా॥81॥

శల్య ఉవాచ

సంపత్స్యత్యేష తే కామః కుంతీపుత్ర యథేప్సితః
గచ్ఛ యుధ్యస్వ విస్రబ్ధం ప్రతిజానే జయం తవ॥82॥

సంజయ ఉవాచ

అనుమాన్యాథ కౌంతేయో మాతులం మద్రకేశ్వరం
నిర్జగామ మహాసైన్యాద్భ్రాతృభిః పరివారితః॥83॥

వాసుదేవస్తు రాధేయమాహవేఽభిజగామ వై
తత ఏనమువాచేదం పాండవార్థే గదాగ్రజః॥84॥

శ్రుతం మే కర్ణ భీష్మస్య ద్వేషాత్కిల న యోత్స్యసి
అస్మాన్వరయ రాధేయ యావద్భీష్మో న హన్యతే॥85॥

హతే తు భీష్మే రాధేయ పునరేష్యసి సంయుగే
ధార్తరాష్ట్రస్య సాహాయ్యం యది పశ్యసి చేత్సమం॥86॥

కర్ణ ఉవాచ

న విప్రియం కరిష్యామి ధార్తరాష్ట్రస్య కేశవ
త్యక్తప్రాణం హి మాం విద్ధి దుర్యోధనహితైషిణం॥87॥

సంజయ ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం కృష్ణః సంన్యవర్తత భారత
యుధిష్ఠిరపురోగైశ్చ పాండవైః సహ సంగతః॥88॥

అథ సైన్యస్య మధ్యే తు ప్రాక్రోశత్పాండవాగ్రజః
యోఽస్మాన్వృణోతి తదహం వరయే సాహ్యకారణాత్॥89॥

అథ తాన్సమభిప్రేక్ష్య యుయుత్సురిదమబ్రవీత్
ప్రీతాత్మా ధర్మరాజానం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥90॥

అహం యోత్స్యామి మిషతః సంయుగే ధార్తరాష్ట్రజాన్
యుష్మదర్థే మహారాజ యది మాం వృణుషేఽనఘ॥91॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏహ్యేహి సర్వే యోత్స్యామస్తవ భ్రాతౄనపండితాన్
యుయుత్సో వాసుదేవశ్చ వయం చ బ్రూమ సర్వశః॥92॥

వృణోమి త్వాం మహాబాహో యుధ్యస్వ మమ కారణాత్
త్వయి పిండశ్చ తంతుశ్చ ధృతరాష్ట్రస్య దృశ్యతే॥93॥

భజస్వాస్మాన్రాజపుత్ర భజమానాన్మహాద్యుతే
న భవిష్యతి దుర్బుద్ధిర్ధార్తరాష్ట్రోఽత్యమర్షణః॥94॥

సంజయ ఉవాచ

తతో యుయుత్సుః కౌరవ్యః పరిత్యజ్య సుతాంస్తవ
జగామ పాండుపుత్రాణాం సేనాం విశ్రావ్య దుందుభిం॥95॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సంప్రహృష్టః సహానుజైః
జగ్రాహ కవచం భూయో దీప్తిమత్కనకోజ్జ్వలం॥96॥

ప్రత్యపద్యంత తే సర్వే రథాన్స్వాన్పురుషర్షభాః
తతో వ్యూహం యథాపూర్వం ప్రత్యవ్యూహంత తే పునః॥97॥

అవాదయందుందుభీంశ్చ శతశశ్చైవ పుష్కరాన్
సింహనాదాంశ్చ వివిధాన్వినేదుః పురుషర్షభాః॥98॥

రథస్థాన్పురుషవ్యాఘ్రాన్పాండవాన్ప్రేక్ష్య పార్థివాః
ధృష్టద్యుమ్నాదయః సర్వే పునర్జహృషిరే ముదా॥99॥

గౌరవం పాండుపుత్రాణాం మాన్యాన్మానయతాం చ తాన్
దృష్ట్వా మహీక్షితస్తత్ర పూజయాం చక్రిరే భృశం॥100॥

సౌహృదం చ కృపాం చైవ ప్రాప్తకాలం మహాత్మనాం
దయాం చ జ్ఞాతిషు పరాం కథయాం చక్రిరే నృపాః॥101॥

సాధు సాధ్వితి సర్వత్ర నిశ్చేరుః స్తుతిసంహితాః
వాచః పుణ్యాః కీర్తిమతాం మనోహృదయహర్షిణీః॥102॥

మ్లేచ్ఛాశ్చార్యాశ్చ యే తత్ర దదృశుః శుశ్రువుస్తదా
వృత్తం తత్పాండుపుత్రాణాం రురుదుస్తే సగద్గదాః॥103॥

తతో జఘ్నుర్మహాభేరీః శతశశ్చైవ పుష్కరాన్
శంఖాంశ్చ గోక్షీరనిభాందధ్ముర్హృష్టా మనస్వినః॥104॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవం వ్యూఢేష్వనీకేషు మామకేష్వితరేషు చ
కే పూర్వం ప్రాహరంస్తత్ర కురవః పాండవాస్తథా॥1॥

సంజయ ఉవాచ

భ్రాతృభిః సహితో రాజన్పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
భీష్మం ప్రముఖతః కృత్వా ప్రయయౌ సహ సేనయా॥2॥

తథైవ పాండవాః సర్వే భీమసేనపురోగమాః
భీష్మేణ యుద్ధమిచ్ఛంతః ప్రయయుర్హృష్టమానసాః॥3॥

క్ష్వేడాః కిలకిలాశబ్దాః క్రకచా గోవిషాణికాః
భేరీమృదంగమురజా హయకుంజరనిస్వనాః॥4॥

ఉభయోః సేనయో రాజంస్తతస్తేఽస్మాన్సమాద్రవన్
వయం ప్రతినదంతశ్చ తదాసీత్తుములం మహత్॥5॥

మహాంత్యనీకాని మహాసముచ్ఛ్రయే; సమాగమే పాండవధార్తరాష్ట్రయోః
చకంపిరే శంఖమృదంగనిస్వనైః; ప్రకంపితానీవ వనాని వాయునా॥6॥

నరేంద్రనాగాశ్వరథాకులానా;మభ్యాయతీనామశివే ముహూర్తే
బభూవ ఘోషస్తుములశ్చమూనాం; వాతోద్ధుతానామివ సాగరాణాం॥7॥

తస్మిన్సముత్థితే శబ్దే తుములే లోమహర్షణే
భీమసేనో మహాబాహుః ప్రాణదద్గోవృషో యథా॥8॥

శంఖదుందుభినిర్ఘోషం వారణానాం చ బృంహితం
సింహనాదం చ సైన్యానాం భీమసేనరవోఽభ్యభూత్॥9॥

హయానాం హేషమాణానామనీకేషు సహస్రశః
సర్వానభ్యభవచ్ఛబ్దాన్భీమసేనస్య నిస్వనః॥10॥

తం శ్రుత్వా నినదం తస్య సైన్యాస్తవ వితత్రసుః
జీమూతస్యేవ నదతః శక్రాశనిసమస్వనం॥11॥

వాహనాని చ సర్వాణి శకృన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః
శబ్దేన తస్య వీరస్య సింహస్యేవేతరే మృగాః॥12॥

దర్శయన్ఘోరమాత్మానం మహాభ్రమివ నాదయన్
విభీషయంస్తవ సుతాంస్తవ సేనాం సమభ్యయాత్॥13॥

తమాయాంతం మహేష్వాసం సోదర్యాః పర్యవారయన్
ఛాదయంతః శరవ్రాతైర్మేఘా ఇవ దివాకరం॥14॥

దుర్యోధనశ్చ పుత్రస్తే దుర్ముఖో దుఃసహః శలః
దుఃశాసనశ్చాతిరథస్తథా దుర్మర్షణో నృప॥15॥

వివింశతిశ్చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ మహారథః
పురుమిత్రో జయో భోజః సౌమదత్తిశ్చ వీర్యవాన్॥16॥

మహాచాపాని ధున్వంతో జలదా ఇవ విద్యుతః
ఆదదానాశ్చ నారాచాన్నిర్ముక్తాశీవిషోపమాన్॥17॥

అథ తాంద్రౌపదీపుత్రాః సౌభద్రశ్చ మహారథః
నకులః సహదేవశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥18॥

ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రతియయురర్దయంతః శితైః శరైః
వజ్రైరివ మహావేగైః శిఖరాణి ధరాభృతాం॥19॥

తస్మిన్ప్రథమసంమర్దే భీమజ్యాతలనిస్వనే
తావకానాం పరేషాం చ నాసీత్కశ్చిత్పరాఙ్ముఖః॥20॥

లాఘవం ద్రోణశిష్యాణామపశ్యం భరతర్షభ
నిమిత్తవేధినాం రాజఞ్శరానుత్సృజతాం భృశం॥21॥

నోపశామ్యతి నిర్ఘోషో ధనుషాం కూజతాం తథా
వినిశ్చేరుః శరా దీప్తా జ్యోతీంషీవ నభస్తలాత్॥22॥

సర్వే త్వన్యే మహీపాలాః ప్రేక్షకా ఇవ భారత
దదృశుర్దర్శనీయం తం భీమం జ్ఞాతిసమాగమం॥23॥

తతస్తే జాతసంరంభాః పరస్పరకృతాగసః
అన్యోన్యస్పర్ధయా రాజన్వ్యాయచ్ఛంత మహారథాః॥24॥

కురుపాండవసేనే తే హస్త్యశ్వరథసంకులే
శుశుభాతే రణేఽతీవ పటే చిత్రగతే ఇవ॥25॥

తతస్తే పార్థివాః సర్వే ప్రగృహీతశరాసనాః
సహసైన్యాః సమాపేతుః పుత్రస్య తవ శాసనాత్॥26॥

యుధిష్ఠిరేణ చాదిష్టాః పార్థివాస్తే సహస్రశః
వినదంతః సమాపేతుః పుత్రస్య తవ వాహినీం॥27॥

ఉభయోః సేనయోస్తీవ్రః సైన్యానాం స సమాగమః
అంతర్ధీయత చాదిత్యః సైన్యేన రజసావృతః॥28॥

ప్రయుద్ధానాం ప్రభగ్నానాం పునరావర్తతామపి
నాత్ర స్వేషాం పరేషాం వా విశేషః సమజాయత॥29॥

తస్మింస్తు తుములే యుద్ధే వర్తమానే మహాభయే
అతి సర్వాణ్యనీకాని పితా తేఽభివ్యరోచత॥30॥

సంజయ ఉవాచ

పూర్వాహ్ణే తస్య రౌద్రస్య యుద్ధమహ్నో విశాం పతే
ప్రావర్తత మహాఘోరం రాజ్ఞాం దేహావకర్తనం॥1॥

కురూణాం పాండవానాం చ సంగ్రామే విజిగీషతాం
సింహానామివ సంహ్రాదో దివముర్వీం చ నాదయన్॥2॥

ఆసీత్కిలకిలాశబ్దస్తలశంఖరవైః సహ
జజ్ఞిరే సింహనాదాశ్చ శూరాణాం ప్రతిగర్జతాం॥3॥

తలత్రాభిహతాశ్చైవ జ్యాశబ్దా భరతర్షభ
పత్తీనాం పాదశబ్దాశ్చ వాజినాం చ మహాస్వనాః॥4॥

తోత్త్రాంకుశనిపాతాశ్చ ఆయుధానాం చ నిస్వనాః
ఘంటాశబ్దాశ్చ నాగానామన్యోన్యమభిధావతాం॥5॥

తస్మిన్సముదితే శబ్దే తుములే లోమహర్షణే
బభూవ రథనిర్ఘోషః పర్జన్యనినదోపమః॥6॥

తే మనః క్రూరమాధాయ సమభిత్యక్తజీవితాః
పాండవానభ్యవర్తంత సర్వ ఏవోచ్ఛ్రితధ్వజాః॥7॥

స్వయం శాంతనవో రాజన్నభ్యధావద్ధనంజయం
ప్రగృహ్య కార్ముకం ఘోరం కాలదండోపమం రణే॥8॥

అర్జునోఽపి ధనుర్గృహ్య గాండీవం లోకవిశ్రుతం
అభ్యధావత తేజస్వీ గాంగేయం రణమూర్ధని॥9॥

తావుభౌ కురుశార్దూలౌ పరస్పరవధైషిణౌ
గాంగేయస్తు రణే పార్థం విద్ధ్వా నాకంపయద్బలీ
తథైవ పాండవో రాజన్భీష్మం నాకంపయద్యుధి॥10॥

సాత్యకిశ్చ మహేష్వాసః కృతవర్మాణమభ్యయాత్
తయోః సమభవద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం॥11॥

సాత్యకిః కృతవర్మాణం కృతవర్మా చ సాత్యకిం
ఆనర్ఛతుః శరైర్ఘోరైస్తక్షమాణౌ పరస్పరం॥12॥

తౌ శరాచితసర్వాంగౌ శుశుభాతే మహాబలౌ
వసంతే పుష్పశబలౌ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥13॥

అభిమన్యుర్మహేష్వాసో బృహద్బలమయోధయత్
తతః కోసలకో రాజా సౌభద్రస్య విశాం పతే
ధ్వజం చిచ్ఛేద సమరే సారథిం చ న్యపాతయత్॥14॥

సౌభద్రస్తు తతః క్రుద్ధః పాతితే రథసారథౌ
బృహద్బలం మహారాజ వివ్యాధ నవభిః శరైః॥15॥

అథాపరాభ్యాం భల్లాభ్యాం పీతాభ్యామరిమర్దనః
ధ్వజమేకేన చిచ్ఛేద పార్ష్ణిమేకేన సారథిం
అన్యోన్యం చ శరైస్తీక్ష్ణైః క్రుద్ధౌ రాజంస్తతక్షతుః॥16॥

మానినం సమరే దృప్తం కృతవైరం మహారథం
భీమసేనస్తవ సుతం దుర్యోధనమయోధయత్॥17॥

తావుభౌ నరశార్దూలౌ కురుముఖ్యౌ మహాబలౌ
అన్యోన్యం శరవర్షాభ్యాం వవృషాతే రణాజిరే॥18॥

తౌ తు వీక్ష్య మహాత్మానౌ కృతినౌ చిత్రయోధినౌ
విస్మయః సర్వభూతానాం సమపద్యత భారత॥19॥

దుఃశాసనస్తు నకులం ప్రత్యుద్యాయ మహారథం
అవిధ్యన్నిశితైర్బాణైర్బహుభిర్మర్మభేదిభిః॥20॥

తస్య మాద్రీసుతః కేతుం సశరం చ శరాసనం
చిచ్ఛేద నిశితైర్బాణైః ప్రహసన్నివ భారత
అథైనం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమార్దయత్॥21॥

పుత్రస్తు తవ దుర్ధర్షో నకులస్య మహాహవే
యుగేషాం చిచ్ఛిదే బాణైర్ధ్వజం చైవ న్యపాతయత్॥22॥

దుర్ముఖః సహదేవం తు ప్రత్యుద్యాయ మహాబలం
వివ్యాధ శరవర్షేణ యతమానం మహాహవే॥23॥

సహదేవస్తతో వీరో దుర్ముఖస్య మహాహవే
శరేణ భృశతీక్ష్ణేన పాతయామాస సారథిం॥24॥

తావన్యోన్యం సమాసాద్య సమరే యుద్ధదుర్మదౌ
త్రాసయేతాం శరైర్ఘోరైః కృతప్రతికృతైషిణౌ॥25॥

యుధిష్ఠిరః స్వయం రాజా మద్రరాజానమభ్యయాత్
తస్య మద్రాధిపశ్చాపం ద్విధా చిచ్ఛేద మారిష॥26॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అన్యత్కార్ముకమాదాయ వేగవద్బలవత్తరం॥27॥

తతో మద్రేశ్వరం రాజా శరైః సంనతపర్వభిః
ఛాదయామాస సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥28॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో ద్రోణమభ్యద్రవత భారత
తస్య ద్రోణః సుసంక్రుద్ధః పరాసుకరణం దృఢం
త్రిధా చిచ్ఛేద సమరే యతమానస్య కార్ముకం॥29॥

శరం చైవ మహాఘోరం కాలదండమివాపరం
ప్రేషయామాస సమరే సోఽస్య కాయే న్యమజ్జత॥30॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సాయకాంశ్చ చతుర్దశ
ద్రోణం ద్రుపదపుత్రస్తు ప్రతివివ్యాధ సంయుగే
తావన్యోన్యం సుసంక్రుద్ధౌ చక్రతుః సుభృశం రణం॥31॥

సౌమదత్తిం రణే శంఖో రభసం రభసో యుధి
ప్రత్యుద్యయౌ మహారాజ తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥32॥

తస్య వై దక్షిణం వీరో నిర్బిభేద రణే భుజం
సౌమదత్తిస్తథా శంఖం జత్రుదేశే సమాహనత్॥33॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం విశాం పతే
దృప్తయోః సమరే తూర్ణం వృత్రవాసవయోరివ॥34॥

బాహ్లీకం తు రణే క్రుద్ధం క్రుద్ధరూపో విశాం పతే
అభ్యద్రవదమేయాత్మా ధృష్టకేతుర్మహారథః॥35॥

బాహ్లీకస్తు తతో రాజంధృష్టకేతుమమర్షణం
శరైర్బహుభిరానర్ఛత్సింహనాదమథానదత్॥36॥

చేదిరాజస్తు సంక్రుద్ధో బాహ్లీకం నవభిః శరైః
వివ్యాధ సమరే తూర్ణం మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥37॥

తౌ తత్ర సమరే క్రుద్ధౌ నర్దంతౌ చ ముహుర్ముహుః
సమీయతుః సుసంక్రుద్ధావంగారకబుధావివ॥38॥

రాక్షసం క్రూరకర్మాణం క్రూరకర్మా ఘటోత్కచః
అలంబుసం ప్రత్యుదియాద్బలం శక్ర ఇవాహవే||39||

ఘటోత్కచస్తు సంక్రుద్ధో రాక్షసం తం మహాబలం
నవత్యా సాయకైస్తీక్ష్ణైర్దారయామాస భారత||40||

అలంబుసస్తు సమరే భైమసేనిం మహాబలం
బహుధా వారయామాస శరైః సంనతపర్వభిః||41||

వ్యభ్రాజేతాం తతస్తౌ తు సంయుగే శరవిక్షతౌ
యథా దేవాసురే యుద్ధే బలశక్రౌ మహాబలౌ||42||

శిఖండీ సమరే రాజంద్రౌణిమభ్యుద్యయౌ బలీ
అశ్వత్థామా తతః క్రుద్ధః శిఖండినమవస్థితం||43||

నారాచేన సుతీక్ష్ణేన భృశం విద్ధ్వా వ్యకంపయత్
శిఖండ్యపి తతో రాజంద్రోణపుత్రమతాడయత్||44||

సాయకేన సుపీతేన తీక్ష్ణేన నిశితేన చ
తౌ జఘ్నతుస్తదాన్యోన్యం శరైర్బహువిధైర్మృధే||45||

భగదత్తం రణే శూరం విరాటో వాహినీపతిః
అభ్యయాత్త్వరితో రాజంస్తతో యుద్ధమవర్తత||46||

విరాటో భగదత్తేన శరవర్షేణ తాడితః
అభ్యవర్షత్సుసంక్రుద్ధో మేఘో వృష్ట్యా ఇవాచలం||47||

భగదత్తస్తతస్తూర్ణం విరాటం పృథివీపతిం
ఛాదయామాస సమరే మేఘః సూర్యమివోదితం||48||

బృహత్క్షత్రం తు కైకేయం కృపః శారద్వతో యయౌ
తం కృపః శరవర్షేణ ఛాదయామాస భారత||49||

గౌతమం కేకయః క్రుద్ధః శరవృష్ట్యాభ్యపూరయత్
తావన్యోన్యం హయాన్హత్వా ధనుషీ వినికృత్య వై||50||

విరథావసియుద్ధాయ సమీయతురమర్షణౌ
తయోస్తదభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం సుదారుణం||51||

ద్రుపదస్తు తతో రాజా సైంధవం వై జయద్రథం
అభ్యుద్యయౌ సంప్రహృష్టో హృష్టరూపం పరంతప||52||

తతః సైంధవకో రాజా ద్రుపదం విశిఖైస్త్రిభిః
తాడయామాస సమరే స చ తం ప్రత్యవిధ్యత||53||

తయోః సమభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం సుదారుణం
ఈక్షితృప్రీతిజననం శుక్రాంగారకయోరివ||54||

వికర్ణస్తు సుతస్తుభ్యం సుతసోమం మహాబలం
అభ్యయాజ్జవనైరశ్వైస్తతో యుద్ధమవర్తత||55||

వికర్ణః సుతసోమం తు విద్ధ్వా నాకంపయచ్ఛరైః
సుతసోమో వికర్ణం చ తదద్భుతమివాభవత్||56||

సుశర్మాణం నరవ్యాఘ్రం చేకితానో మహారథః
అభ్యద్రవత్సుసంక్రుద్ధః పాండవార్థే పరాక్రమీ||57||

సుశర్మా తు మహారాజ చేకితానం మహారథం
మహతా శరవర్షేణ వారయామాస సంయుగే||58||

చేకితానోఽపి సంరబ్ధః సుశర్మాణం మహాహవే
ప్రాచ్ఛాదయత్తమిషుభిర్మహామేఘ ఇవాచలం||59||

శకునిః ప్రతివింధ్యం తు పరాక్రాంతం పరాక్రమీ
అభ్యద్రవత రాజేంద్ర మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥60॥

యౌధిష్ఠిరస్తు సంక్రుద్ధః సౌబలం నిశితైః శరైః
వ్యదారయత సంగ్రామే మఘవానివ దానవం॥61॥

శకునిః ప్రతివింధ్యం తు ప్రతివిధ్యంతమాహవే
వ్యదారయన్మహాప్రాజ్ఞః శరైః సంనతపర్వభిః॥62॥

సుదక్షిణం తు రాజేంద్ర కాంబోజానాం మహారథం
శ్రుతకర్మా పరాక్రాంతమభ్యద్రవత సంయుగే॥63॥

సుదక్షిణస్తు సమరే సాహదేవిం మహారథం
విద్ధ్వా నాకంపయత వై మైనాకమివ పర్వతం॥64॥

శ్రుతకర్మా తతః క్రుద్ధః కాంబోజానాం మహారథం
శరైర్బహుభిరానర్ఛద్దారయన్నివ సర్వశః॥65॥

ఇరావానథ సంక్రుద్ధః శ్రుతాయుషమమర్షణం
ప్రత్యుద్యయౌ రణే యత్తో యత్తరూపతరం తతః॥66॥

ఆర్జునిస్తస్య సమరే హయాన్హత్వా మహారథః
ననాద సుమహన్నాదం తత్సైన్యం ప్రత్యపూరయత్॥67॥

శ్రుతాయుస్త్వథ సంక్రుద్ధః ఫాల్గునేః సమరే హయాన్
నిజఘాన గదాగ్రేణ తతో యుద్ధమవర్తత॥68॥

విందానువిందావావంత్యౌ కుంతిభోజం మహారథం
ససేనం ససుతం వీరం సంససజ్జతురాహవే॥69॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ ఆవంత్యానాం పరాక్రమం
యదయుధ్యన్స్థిరా భూత్వా మహత్యా సేనయా సహ॥70॥

అనువిందస్తు గదయా కుంతిభోజమతాడయత్
కుంతిభోజస్తతస్తూర్ణం శరవ్రాతైరవాకిరత్॥71॥

కుంతిభోజసుతశ్చాపి విందం వివ్యాధ సాయకైః
స చ తం ప్రతివివ్యాధ తదద్భుతమివాభవత్॥72॥

కేకయా భ్రాతరః పంచ గాంధారాన్పంచ మారిష
ససైన్యాస్తే ససైన్యాంశ్చ యోధయామాసురాహవే॥73॥

వీరబాహుశ్చ తే పుత్రో వైరాటిం రథసత్తమం
ఉత్తరం యోధయామాస వివ్యాధ నిశితైః శరైః
ఉత్తరశ్చాపి తం ధీరం వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥74॥

చేదిరాట్సమరే రాజన్నులూకం సమభిద్రవత్
ఉలూకశ్చాపి తం బాణైర్నిశితైర్లోమవాహిభిః॥75॥

తయోర్యుద్ధం సమభవద్ఘోరరూపం విశాం పతే
దారయేతాం సుసంక్రుద్ధావన్యోన్యమపరాజితౌ॥76॥

ఏవం ద్వంద్వసహస్రాణి రథవారణవాజినాం
పదాతీనాం చ సమరే తవ తేషాం చ సంకులం॥77॥

ముహూర్తమివ తద్యుద్ధమాసీన్మధురదర్శనం
తత ఉన్మత్తవద్రాజన్న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥78॥

గజో గజేన సమరే రథీ చ రథినం యయౌ
అశ్వోఽశ్వం సమభిప్రేత్య పదాతిశ్చ పదాతినం॥79॥

తతో యుద్ధం సుదుర్ధర్షం వ్యాకులం సమపద్యత
శూరాణాం సమరే తత్ర సమాసాద్య పరస్పరం ||80||

తత్ర దేవర్షయః సిద్ధాశ్చారణాశ్చ సమాగతాః
ప్రైక్షంత తద్రణం ఘోరం దేవాసురరణోపమం ||81||

తతో దంతిసహస్రాణి రథానాం చాపి మారిష
అశ్వౌఘాః పురుషౌఘాశ్చ విపరీతం సమాయయుః ||82||

తత్ర తత్రైవ దృశ్యంతే రథవారణపత్తయః
సాదినశ్చ నరవ్యాఘ్ర యుధ్యమానా ముహుర్ముహుః ||83||

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

సంజయ ఉవాచ

రాజఞ్శతసహస్రాణి తత్ర తత్ర తదా తదా
నిర్మర్యాదం ప్రయుద్ధాని తత్తే వక్ష్యామి భారత ||1||

న పుత్రః పితరం జజ్ఞే న పితా పుత్రమౌరసం
న భ్రాతా భ్రాతరం తత్ర స్వస్రీయం న చ మాతులః ||2||

మాతులం న చ స్వస్రీయో న సఖాయం సఖా తథా
ఆవిష్టా ఇవ యుధ్యంతే పాండవాః కురుభిః సహ ||3||

రథానీకం నరవ్యాఘ్రాః కేచిదభ్యపతన్రథైః
అభజ్యంత యుగైరేవ యుగాని భరతర్షభ ||4||

రథేషాశ్చ రథేషాభిః కూబరా రథకూబరైః
సంహతాః సంహతైః కేచిత్పరస్పరజిఘాంసవః ||5||

న శేకుశ్చలితుం కేచిత్సంనిపత్య రథా రథైః
ప్రభిన్నాస్తు మహాకాయాః సంనిపత్య గజా గజైః ||6||

బహుధాదారయన్క్రుద్ధా విషాణైరితరేతరం
సతోమరపతాకైశ్చ వారణాః పరవారణైః ||7||

అభిసృత్య మహారాజ వేగవద్భిర్మహాగజైః
దంతైరభిహతాస్తత్ర చుక్రుశుః పరమాతురాః ||8||

అభినీతాశ్చ శిక్షాభిస్తోత్త్రాంకుశసమాహతాః
సుప్రభిన్నాః ప్రభిన్నానాం సంముఖాభిముఖా యయుః ||9||

ప్రభిన్నైరపి సంసక్తాః కేచిత్తత్ర మహాగజాః
క్రౌంచవన్నినదం ముక్త్వా ప్రాద్రవంత తతస్తతః ||10||

సమ్యక్ప్రణీతా నాగాశ్చ ప్రభిన్నకరటాముఖాః
ఋష్టితోమరనారాచైర్నిర్విద్ధా వరవారణాః ||11||

వినేదుర్భిన్నమర్మాణో నిపేతుశ్చ గతాసవః
ప్రాద్రవంత దిశః కేచిన్నదంతో భైరవాన్రవాన్ ||12||

గజానాం పాదరక్షాస్తు వ్యూఢోరస్కాః ప్రహారిణః
ఋష్టిభిశ్చ ధనుర్భిశ్చ విమలైశ్చ పరశ్వధైః ||13||

గదాభిర్ముసలైశ్చైవ భిండిపాలైః సతోమరైః
ఆయసైః పరిఘైశ్చైవ నిస్త్రింశైర్విమలైః శితైః ||14||

ప్రగృహీతైః సుసంరబ్ధా ధావమానాస్తతస్తతః
వ్యదృశ్యంత మహారాజ పరస్పరజిఘాంసవః ||15||

రాజమానాశ్చ నిస్త్రింశాః సంసిక్తా నరశోణితైః
ప్రత్యదృశ్యంత శూరాణామన్యోన్యమభిధావతాం॥16॥

అవక్షిప్తావధూతానామసీనాం వీరబాహుభిః
సంజజ్ఞే తుములః శబ్దః పతతాం పరమర్మసు॥17॥

గదాముసలరుగ్ణానాం భిన్నానాం చ వరాసిభిః
దంతిదంతావభిన్నానాం మృదితానాం చ దంతిభిః॥18॥

తత్ర తత్ర నరౌఘాణాం క్రోశతామితరేతరం
శుశ్రువుర్దారుణా వాచః ప్రేతానామివ భారత॥19॥

హయైరపి హయారోహాశ్చామరాపీడధారిభిః
హంసైరివ మహావేగైరన్యోన్యమభిదుద్రువుః॥20॥

తైర్విముక్తా మహాప్రాసా జాంబూనదవిభూషణాః
ఆశుగా విమలాస్తీక్ష్ణాః సంపేతుర్భుజగోపమాః॥21॥

అశ్వైరగ్ర్యజవైః కేచిదాప్లుత్య మహతో రథాన్
శిరాంస్యాదదిరే వీరా రథినామశ్వసాదినః॥22॥

బహూనపి హయారోహాన్భల్లైః సంనతపర్వభిః
రథీ జఘాన సంప్రాప్య బాణగోచరమాగతాన్॥23॥

నగమేఘప్రతీకాశాశ్చాక్షిప్య తురగాన్గజాః
పాదైరేవావమృద్నంత మత్తాః కనకభూషణాః॥24॥

పాట్యమానేషు కుంభేషు పార్శ్వేష్వపి చ వారణాః
ప్రాసైర్వినిహతాః కేచిద్వినేదుః పరమాతురాః॥25॥

సాశ్వారోహాన్హయాన్కేచిదున్మథ్య వరవారణాః
సహసా చిక్షిపుస్తత్ర సంకులే భైరవే సతి॥26॥

సాశ్వారోహాన్విషాణాగ్రైరుత్క్షిప్య తురగాంద్విపాః
రథౌఘానవమృద్నంతః సధ్వజాన్పరిచక్రముః॥27॥

పుంస్త్వాదభిమదత్వాచ్చ కేచిదత్ర మహాగజాః
సాశ్వారోహాన్హయాంజఘ్నుః కరైః సచరణైస్తథా॥28॥

కేచిదాక్షిప్య కరిణః సాశ్వానపి రథాన్కరైః
వికర్షంతో దిశః సర్వాః సమీయుః సర్వశబ్దగాః॥29॥

ఆశుగా విమలాస్తీక్ష్ణాః సంపేతుర్భుజగోపమాః
నరాశ్వకాయాన్నిర్భిద్య లౌహాని కవచాని చ॥30॥

నిపేతుర్విమలాః శక్త్యో వీరబాహుభిరర్పితాః
మహోల్కాప్రతిమా ఘోరాస్తత్ర తత్ర విశాం పతే॥31॥

ద్వీపిచర్మావనద్ధైశ్చ వ్యాఘ్రచర్మశయైరపి
వికోశైర్విమలైః ఖడ్గైరభిజఘ్నుః పరాన్రణే॥32॥

అభిప్లుతమభిక్రుద్ధమేకపార్శ్వావదారితం
విదర్శయంతః సంపేతుః ఖడ్గచర్మపరశ్వధైః॥33॥

శక్తిభిర్దారితాః కేచిత్సంఛిన్నాశ్చ పరశ్వధైః
హస్తిభిర్మృదితాః కేచిత్క్షుణ్ణాశ్చాన్యే తురంగమైః॥34॥

రథనేమినికృత్తాశ్చ నికృత్తా నిశితైః శరైః
విక్రోశంతి నరా రాజంస్తత్ర తత్ర స్మ బాంధవాన్॥35॥

పుత్రానన్యే పితౄనన్యే భ్రాతౄంశ్చ సహ బాంధవైః
మాతులాన్భాగినేయాంశ్చ పరానపి చ సంయుగే॥36॥

వికీర్ణాంత్రాః సుబహవో భగ్నసక్థాశ్చ భారత
బాహుభిః సుభుజాచ్ఛిన్నైః పార్శ్వేషు చ విదారితాః
క్రందంతః సమదృశ్యంత తృషితా జీవితేప్సవః ||37||

తృష్ణాపరిగతాః కేచిదల్పసత్త్వా విశాం పతే
భూమౌ నిపతితాః సంఖ్యే జలమేవ యయాచిరే ||38||

రుధిరౌఘపరిక్లిన్నాః క్లిశ్యమానాశ్చ భారత
వ్యనిందన్భృశమాత్మానం తవ పుత్రాంశ్చ సంగతాన్ ||39||

అపరే క్షత్రియాః శూరాః కృతవైరాః పరస్పరం
నైవ శస్త్రం విముంచంతి నైవ క్రందంతి మారిష
తర్జయంతి చ సంహృష్టాస్తత్ర తత్ర పరస్పరం ||40||

నిర్దశ్య దశనైశ్చాపి క్రోధాత్స్వదశనచ్ఛదాన్
భ్రుకుటీకుటిలైర్వక్త్రైః ప్రేక్షంతే చ పరస్పరం ||41||

అపరే క్లిశ్యమానాస్తు వ్రణార్తాః శరపీడితాః
నిష్కూజాః సమపద్యంత దృఢసత్త్వా మహాబలాః ||42||

అన్యే తు విరథాః శూరా రథమన్యస్య సంయుగే
ప్రార్థయానా నిపతితాః సంక్షుణ్ణా వరవారణైః
అశోభంత మహారాజ పుష్పితా ఇవ కింశుకాః ||43||

సంబభూవురనీకేషు బహవో భైరవస్వనాః
వర్తమానే మహాభీమే తస్మిన్వీరవరక్షయే ||44||

అహనత్తు పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం రణే
స్వస్రీయో మాతులం చాపి స్వస్రీయం చాపి మాతులః ||45||

సఖాయం చ సఖా రాజన్సంబంధీ బాంధవం తథా
ఏవం యుయుధిరే తత్ర కురవః పాండవైః సహ ||46||

వర్తమానే భయే తస్మిన్నిర్మర్యాదే మహాహవే
భీష్మమాసాద్య పార్థానాం వాహినీ సమకంపత ||47||

కేతునా పంచతారేణ తాలేన భరతర్షభ
రాజతేన మహాబాహురుచ్ఛ్రితేన మహారథే
బభౌ భీష్మస్తదా రాజంశ్చంద్రమా ఇవ మేరుణా ||48||

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

సంజయ ఉవాచ

గతపూర్వాహ్ణభూయిష్ఠే తస్మిన్నహని దారుణే
వర్తమానే మహారౌద్రే మహావీరవరక్షయే ||1||

దుర్ముఖః కృతవర్మా చ కృపః శల్యో వివింశతిః
భీష్మం జుగుపురాసాద్య తవ పుత్రేణ చోదితాః ||2||

ఏతైరతిరథైర్గుప్తః పంచభిర్భరతర్షభ
పాండవానామనీకాని విజగాహే మహారథః ||3||

చేదికాశికరూషేషు పాంచాలేషు చ భారత
భీష్మస్య బహుధా తాలశ్చరన్కేతురదృశ్యత ||4||

శిరాంసి చ తదా భీష్మో బాహూంశ్చాపి సహాయుధాన్
నిచకర్త మహావేగైర్భల్లైః సంనతపర్వభిః ||5||

నృత్యతో రథమార్గేషు భీష్మస్య భరతర్షభ
కేచిదార్తస్వరం చక్రుర్నాగా మర్మణి తాడితాః॥6॥

అభిమన్యుః సుసంక్రుద్ధః పిశంగైస్తురగోత్తమైః
సంయుక్తం రథమాస్థాయ ప్రాయాద్భీష్మరథం ప్రతి॥7॥

జాంబూనదవిచిత్రేణ కర్ణికారేణ కేతునా
అభ్యవర్షత భీష్మం చ తాంశ్చైవ రథసత్తమాన్॥8॥

స తాలకేతోస్తీక్ష్ణేన కేతుమాహత్య పత్రిణా
భీష్మేణ యుయుధే వీరస్తస్య చానుచరైః సహ॥9॥

కృతవర్మాణమేకేన శల్యం పంచభిరాయసైః
విద్ధ్వా నవభిరానర్ఛచ్ఛితాగ్రైః ప్రపితామహం॥10॥

పూర్ణాయతవిసృష్టేన సమ్యక్ప్రణిహితేన చ
ధ్వజమేకేన వివ్యాధ జాంబూనదవిభూషితం॥11॥

దుర్ముఖస్య తు భల్లేన సర్వావరణభేదినా
జహార సారథేః కాయాచ్ఛిరః సంనతపర్వణా॥12॥

ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన కార్తస్వరవిభూషితం
కృపస్య నిశితాగ్రేణ తాంశ్చ తీక్ష్ణముఖైః శరైః॥13॥

జఘాన పరమక్రుద్ధో నృత్యన్నివ మహారథః
తస్య లాఘవముద్వీక్ష్య తుతుషుర్దేవతా అపి॥14॥

లబ్ధలక్ష్యతయా కార్ష్ణేః సర్వే భీష్మముఖా రథాః
సత్త్వవంతమమన్యంత సాక్షాదివ ధనంజయం॥15॥

తస్య లాఘవమార్గస్థమలాతసదృశప్రభం
దిశః పర్యపతచ్చాపం గాండీవమివ ఘోషవత్॥16॥

తమాసాద్య మహావేగైర్భీష్మో నవభిరాశుగైః
వివ్యాధ సమరే తూర్ణమార్జునిం పరవీరహా॥17॥

ధ్వజం చాస్య త్రిభిర్భల్లైశ్చిచ్ఛేద పరమౌజసః
సారథిం చ త్రిభిర్బాణైరాజఘాన యతవ్రతః॥18॥

తథైవ కృతవర్మా చ కృపః శల్యశ్చ మారిష
విద్ధ్వా నాకంపయత్కార్ష్ణిం మైనాకమివ పర్వతం॥19॥

స తైః పరివృతః శూరో ధార్తరాష్ట్రైర్మహారథైః
వవర్ష శరవర్షాణి కార్ష్ణిః పంచరథాన్ప్రతి॥20॥

తతస్తేషాం మహాస్త్రాణి సంవార్య శరవృష్టిభిః
ననాద బలవాన్కార్ష్ణిర్భీష్మాయ విసృజఞ్శరాన్॥21॥

తత్రాస్య సుమహద్రాజన్బాహ్వోర్బలమదృశ్యత
యతమానస్య సమరే భీష్మమర్దయతః శరైః॥22॥

పరాక్రాంతస్య తస్యైవ భీష్మోఽపి ప్రాహిణోచ్ఛరాన్
స తాంశ్చిచ్ఛేద సమరే భీష్మచాపచ్యుతాఞ్శరాన్॥23॥

తతో ధ్వజమమోఘేషుర్భీష్మస్య నవభిః శరైః
చిచ్ఛేద సమరే వీరస్తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥24॥

స రాజతో మహాస్కంధస్తాలో హేమవిభూషితః
సౌభద్రవిశిఖైశ్ఛిన్నః పపాత భువి భారత॥25॥

ధ్వజం సౌభద్రవిశిఖైః పతితం భరతర్షభ
దృష్ట్వా భీమోఽనదద్ధృష్టః సౌభద్రమభిహర్షయన్॥26॥

అథ భీష్మో మహాస్త్రాణి దివ్యాని చ బహూని చ
ప్రాదుశ్చక్రే మహారౌద్రః క్షణే తస్మిన్మహాబలః ||27||

తతః శతసహస్రేణ సౌభద్రం ప్రపితామహః
అవాకిరదమేయాత్మా శరాణాం నతపర్వణాం ||28||

తతో దశ మహేష్వాసాః పాండవానాం మహారథాః
రక్షార్థమభ్యధావంత సౌభద్రం త్వరితా రథైః ||29||

విరాటః సహ పుత్రేణ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
భీమశ్చ కేకయాశ్చైవ సాత్యకిశ్చ విశాం పతే ||30||

జవేనాపతతాం తేషాం భీష్మః శాంతనవో రణే
పాంచాల్యం త్రిభిరానర్ఛత్సాత్యకిం నిశితైః శరైః ||31||

పూర్ణాయతవిసృష్టేన క్షురేణ నిశితేన చ
ధ్వజమేకేన చిచ్ఛేద భీమసేనస్య పత్రిణా ||32||

జాంబూనదమయః కేతుః కేసరీ నరసత్తమ
పపాత భీమసేనస్య భీష్మేణ మథితో రథాత్ ||33||

భీమసేనస్త్రిభిర్విద్ధ్వా భీష్మం శాంతనవం రణే
కృపమేకేన వివ్యాధ కృతవర్మాణమష్టభిః ||34||

ప్రగృహీతాగ్రహస్తేన వైరాటిరపి దంతినా
అభ్యద్రవత రాజానం మద్రాధిపతిముత్తరః ||35||

తస్య వారణరాజస్య జవేనాపతతో రథీ
శల్యో నివారయామాస వేగమప్రతిమం రణే ||36||

తస్య క్రుద్ధః స నాగేంద్రో బృహతః సాధువాహినః
పదా యుగమధిష్ఠాయ జఘాన చతురో హయాన్ ||37||

స హతాశ్వే రథే తిష్ఠన్మద్రాధిపతిరాయసీం
ఉత్తరాంతకరీం శక్తిం చిక్షేప భుజగోపమాం ||38||

తయా భిన్నతనుత్రాణః ప్రవిశ్య విపులం తమః
స పపాత గజస్కంధాత్ప్రముక్తాంకుశతోమరః ||39||

సమాదాయ చ శల్యోఽసిమవప్లుత్య రథోత్తమాత్
వారణేంద్రస్య విక్రమ్య చిచ్ఛేదాథ మహాకరం ||40||

భిన్నమర్మా శరవ్రాతైశ్ఛిన్నహస్తః స వారణః
భీమమార్తస్వరం కృత్వా పపాత చ మమార చ ||41||

ఏతదీదృశకం కృత్వా మద్రరాజో మహారథః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం భాస్వరం కృతవర్మణః ||42||

ఉత్తరం నిహతం దృష్ట్వా వైరాటిర్భ్రాతరం శుభం
కృతవర్మణా చ సహితం దృష్ట్వా శల్యమవస్థితం
శంఖః క్రోధాత్ప్రజజ్వాల హవిషా హవ్యవాడివ ||43||

స విస్ఫార్య మహచ్చాపం కార్తస్వరవిభూషితం
అభ్యధావజ్జిఘాంసన్వై శల్యం మద్రాధిపం బలీ ||44||

మహతా రథవంశేన సమంతాత్పరివారితః
సృజన్బాణమయం వర్షం ప్రాయాచ్ఛల్యరథం ప్రతి ||45||

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య మత్తవారణవిక్రమం
తావకానాం రథాః సప్త సమంతాత్పర్యవారయన్
మద్రరాజం పరీప్సంతో మృత్యోర్దంష్ట్రాంతరం గతం ||46||

తతో భీష్మో మహాబాహుర్వినద్య జలదో యథా
తాలమాత్రం ధనుర్గృహ్య శంఖమభ్యద్రవద్రణే॥47॥

తముద్యతముదీక్ష్యాథ మహేష్వాసం మహాబలం
సంత్రస్తా పాండవీ సేనా వాతవేగహతేవ నౌః॥48॥

తత్రార్జునః సంత్వరితః శంఖస్యాసీత్పురఃసరః
భీష్మాద్రక్ష్యోఽయమద్యేతి తతో యుద్ధమవర్తత॥49॥

హాహాకారో మహానాసీద్యోధానాం యుధి యుధ్యతాం
తేజస్తేజసి సంపృక్తమిత్యేవం విస్మయం యయుః॥50॥

అథ శల్యో గదాపాణిరవతీర్య మహారథాత్
శంఖస్య చతురో వాహానహనద్భరతర్షభ॥51॥

స హతాశ్వాద్రథాత్తూర్ణం ఖడ్గమాదాయ విద్రుతః
బీభత్సోః స్యందనం ప్రాప్య తతః శాంతిమవిందత॥52॥

తతో భీష్మరథాత్తూర్ణముత్పతంతి పతత్రిణః
యైరంతరిక్షం భూమిశ్చ సర్వతః సమవస్తృతం॥53॥

పాంచాలానథ మత్స్యాంశ్చ కేకయాంశ్చ ప్రభద్రకాన్
భీష్మః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః పాతయామాస మార్గణైః॥54॥

ఉత్సృజ్య సమరే తూర్ణం పాండవం సవ్యసాచినం
అభ్యద్రవత పాంచాల్యం ద్రుపదం సేనయా వృతం
ప్రియం సంబంధినం రాజఞ్శరానవకిరన్బహూన్॥55॥

అగ్నినేవ ప్రదగ్ధాని వనాని శిశిరాత్యయే
శరదగ్ధాన్యదృశ్యంత సైన్యాని ద్రుపదస్య హ
అతిష్ఠత రణే భీష్మో విధూమ ఇవ పావకః॥56॥

మధ్యందినే యథాదిత్యం తపంతమివ తేజసా
న శేకుః పాండవేయస్య యోధా భీష్మం నిరీక్షితుం॥57॥

వీక్షాం చక్రుః సమంతాత్తే పాండవా భయపీడితాః
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత గావః శీతార్దితా ఇవ॥58॥

హతవిప్రద్రుతే సైన్యే నిరుత్సాహే విమర్దితే
హాహాకారో మహానాసీత్పాండుసైన్యేషు భారత॥59॥

తతో భీష్మః శాంతనవో నిత్యం మండలకార్ముకః
ముమోచ బాణాందీప్తాగ్రానహీనాశీవిషానివ॥60॥

శరైరేకాయనీకుర్వందిశః సర్వా యతవ్రతః
జఘాన పాండవరథానాదిశ్యాదిశ్య భారత॥61॥

తతః సైన్యేషు భగ్నేషు మథితేషు చ సర్వశః
ప్రాప్తే చాస్తం దినకరే న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥62॥

భీష్మం చ సముదీర్యంతం దృష్ట్వా పార్థా మహాహవే
అవహారమకుర్వంత సైన్యానాం భరతర్షభ॥63॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కృతేఽవహారే సైన్యానాం ప్రథమే భరతర్షభ
భీష్మే చ యుధి సంరబ్ధే హృష్టే దుర్యోధనే తథా॥1॥

ధర్మరాజస్తతస్తూర్ణమభిగమ్య జనార్దనం
భ్రాతృభిః సహితః సర్వైః సర్వైశ్చైవ జనేశ్వరైః ॥2॥

శుచా పరమయా యుక్తశ్చింతయానః పరాజయం
వార్ష్ణేయమబ్రవీద్రాజందృష్ట్వా భీష్మస్య విక్రమం ॥3॥

కృష్ణ పశ్య మహేష్వాసం భీష్మం భీమపరాక్రమం
శరైర్దహంతం సైన్యం మే గ్రీష్మే కక్షమివానలం ॥4॥

కథమేనం మహాత్మానం శక్ష్యామః ప్రతివీక్షితుం
లేలిహ్యమానం సైన్యం మే హవిష్మంతమివానలం ॥5॥

ఏతం హి పురుషవ్యాఘ్రం ధనుష్మంతం మహాబలం
దృష్ట్వా విప్రద్రుతం సైన్యం మదీయం మార్గణాహతం ॥6॥

శక్యో జేతుం యమః క్రుద్ధో వజ్రపాణిశ్చ సంయుగే
వరుణః పాశభృచ్చాపి కుబేరో వా గదాధరః ॥7॥

న తు భీష్మో మహాతేజాః శక్యో జేతుం మహాబలః
సోఽహమేవం గతే మగ్నో భీష్మాగాధజలేఽప్లవః ॥8॥

ఆత్మనో బుద్ధిదౌర్బల్యాద్భీష్మమాసాద్య కేశవ
వనం యాస్యామి గోవింద శ్రేయో మే తత్ర జీవితుం ॥9॥

న త్విమాన్పృథివీపాలాందాతుం భీష్మాయ మృత్యవే
క్షపయిష్యతి సేనాం మే కృష్ణ భీష్మో మహాస్త్రవిత్ ॥10॥

యథానలం ప్రజ్వలితం పతంగాః సమభిద్రుతాః
వినాశాయైవ గచ్ఛంతి తథా మే సైనికో జనః ॥11॥

క్షయం నీతోఽస్మి వార్ష్ణేయ రాజ్యహేతోః పరాక్రమీ
భ్రాతరశ్చైవ మే వీరాః కర్శితాః శరపీడితాః ॥12॥

మత్కృతే భ్రాతృసౌహార్దాద్రాజ్యాద్భ్రష్టాస్తథా సుఖాత్
జీవితం బహు మన్యేఽహం జీవితం హ్యద్య దుర్లభం ॥13॥

జీవితస్య హి శేషేణ తపస్తప్స్యామి దుశ్చరం
న ఘాతయిష్యామి రణే మిత్రాణీమాని కేశవ ॥14॥

రథాన్మే బహుసాహస్రాందివ్యైరస్త్రైర్మహాబలః
ఘాతయత్యనిశం భీష్మః ప్రవరాణాం ప్రహారిణాం ॥15॥

కిం ను కృత్వా కృతం మే స్యాద్బ్రూహి మాధవ మాచిరం
మధ్యస్థమివ పశ్యామి సమరే సవ్యసాచినం ॥16॥

ఏకో భీమః పరం శక్త్యా యుధ్యత్యేష మహాభుజః
కేవలం బాహువీర్యేణ క్షత్రధర్మమనుస్మరన్ ॥17॥

గదయా వీరఘాతిన్యా యథోత్సాహం మహామనాః
కరోత్యసుకరం కర్మ గజాశ్వరథపత్తిషు ॥18॥

నాలమేష క్షయం కర్తుం పరసైన్యస్య మారిష
ఆర్జవేనైవ యుద్ధేన వీర వర్షశతైరపి ॥19॥

ఏకోఽస్త్రవిత్సఖా తేఽయం సోఽప్యస్మాన్సముపేక్షతే
నిర్దహ్యమానాన్భీష్మేణ ద్రోణేన చ మహాత్మనా ॥20॥

దివ్యాన్యస్త్రాణి భీష్మస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
ధక్ష్యంతి క్షత్రియాన్సర్వాన్ప్రయుక్తాని పునః పునః ॥21॥

కృష్ణ భీష్మః సుసంరబ్ధః సహితః సర్వపార్థివైః
క్షపయిష్యతి నో నూనం యాదృశోఽస్య పరాక్రమః ॥22॥

స త్వం పశ్య మహేష్వాసం యోగీశ్వర మహారథం
యో భీష్మం శమయేత్సంఖ్యే దావాగ్నిం జలదో యథా॥23॥

తవ ప్రసాదాద్గోవింద పాండవా నిహతద్విషః
స్వరాజ్యమనుసంప్రాప్తా మోదిష్యంతి సబాంధవాః॥24॥

ఏవముక్త్వా తతః పార్థో ధ్యాయన్నాస్తే మహామనాః
చిరమంతర్మనా భూత్వా శోకోపహతచేతనః॥25॥

శోకార్తం పాండవం జ్ఞాత్వా దుఃఖేన హతచేతసం
అబ్రవీత్తత్ర గోవిందో హర్షయన్సర్వపాండవాన్॥26॥

మా శుచో భరతశ్రేష్ఠ న త్వం శోచితుమర్హసి
యస్య తే భ్రాతరః శూరాః సర్వలోకస్య ధన్వినః॥27॥

అహం చ ప్రియకృద్రాజన్సాత్యకిశ్చ మహారథః
విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥28॥

తథైవ సబలాః సర్వే రాజానో రాజసత్తమ
త్వత్ప్రసాదం ప్రతీక్షంతే త్వద్భక్తాశ్చ విశాం పతే॥29॥

ఏష తే పార్షతో నిత్యం హితకామః ప్రియే రతః
సేనాపత్యమనుప్రాప్తో ధృష్టద్యుమ్నో మహాబలః
శిఖండీ చ మహాబాహో భీష్మస్య నిధనం కిల॥30॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తతో రాజా ధృష్టద్యుమ్నం మహారథం
అబ్రవీత్సమితౌ తస్యాం వాసుదేవస్య శృణ్వతః॥31॥

ధృష్టద్యుమ్న నిబోధేదం యత్త్వా వక్ష్యామి మారిష
నాతిక్రమ్యం భవేత్తచ్చ వచనం మమ భాషితం॥32॥

భవాన్సేనాపతిర్మహ్యం వాసుదేవేన సంమతః
కార్త్తికేయో యథా నిత్యం దేవానామభవత్పురా
తథా త్వమపి పాండూనాం సేనానీః పురుషర్షభ॥33॥

స త్వం పురుషశార్దూల విక్రమ్య జహి కౌరవాన్
అహం చ త్వానుయాస్యామి భీమః కృష్ణశ్చ మారిష॥34॥

మాద్రీపుత్రౌ చ సహితౌ ద్రౌపదేయాశ్చ దంశితాః
యే చాన్యే పృథివీపాలాః ప్రధానాః పురుషర్షభ॥35॥

తత ఉద్ధర్షయన్సర్వాంధృష్టద్యుమ్నోఽభ్యభాషత
అహం ద్రోణాంతకః పార్థ విహితః శంభునా పురా॥36॥

రణే భీష్మం తథా ద్రోణం కృపం శల్యం జయద్రథం
సర్వానద్య రణే దృప్తాన్ప్రతియోత్స్యామి పార్థివ॥37॥

అథోత్క్రుష్టం మహేష్వాసైః పాండవైర్యుద్ధదుర్మదైః
సముద్యతే పార్థివేంద్రే పార్షతే శత్రుసూదనే॥38॥

తమబ్రవీత్తతః పార్థః పార్షతం పృతనాపతిం
వ్యూహః క్రౌంచారుణో నామ సర్వశత్రునిబర్హణః॥39॥

యం బృహస్పతిరింద్రాయ తదా దేవాసురేఽబ్రవీత్
తం యథావత్ప్రతివ్యూహ పరానీకవినాశనం
అదృష్టపూర్వం రాజానః పశ్యంతు కురుభిః సహ॥40॥

తథోక్తః స నృదేవేన విష్ణుర్వజ్రభృతా ఇవ
ప్రభాతే సర్వసైన్యానామగ్రే చక్రే ధనంజయం॥41॥

ఆదిత్యపథగః కేతుస్తస్యాద్భుతమనోరమః
శాసనాత్పురుహూతస్య నిర్మితో విశ్వకర్మణా॥42॥

ఇంద్రాయుధసవర్ణాభిః పతాకాభిరలంకృతః
ఆకాశగ ఇవాకాశే గంధర్వనగరోపమః
నృత్యమాన ఇవాభాతి రథచర్యాసు మారిష॥43॥

తేన రత్నవతా పార్థః స చ గాండీవధన్వనా
బభూవ పరమోపేతః స్వయంభూరివ భానునా॥44॥

శిరోఽభూద్ద్రుపదో రాజా మహత్యా సేనయా వృతః
కుంతిభోజశ్చ చైద్యశ్చ చక్షుష్యాస్తాం జనేశ్వర॥45॥

దాశార్ణకాః ప్రయాగాశ్చ దాశేరకగణైః సహ
అనూపగాః కిరాతాశ్చ గ్రీవాయాం భరతర్షభ॥46॥

పటచ్చరైశ్చ హుండైశ్చ రాజన్పౌరవకైస్తథా
నిషాదైః సహితశ్చాపి పృష్ఠమాసీద్యుధిష్ఠిరః॥47॥

పక్షౌ తు భీమసేనశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
ద్రౌపదేయాభిమన్యుశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః॥48॥

పిశాచా దరదాశ్చైవ పుండ్రాః కుండీవిషైః సహ
మడకా లడకాశ్చైవ తంగణాః పరతంగణాః॥49॥

బాహ్లికాస్తిత్తిరాశ్చైవ చోలాః పాండ్యాశ్చ భారత
ఏతే జనపదా రాజందక్షిణం పక్షమాశ్రితాః॥50॥

అగ్నివేష్యా జగత్తుండాః పలదాశాశ్చ భారత
శబరాస్తుంబుపాశ్చైవ వత్సాశ్చ సహ నాకులైః
నకులః సహదేవశ్చ వామం పార్శ్వం సమాశ్రితాః॥51॥

రథానామయుతం పక్షౌ శిరశ్చ నియుతం తథా
పృష్ఠమర్బుదమేవాసీత్సహస్రాణి చ వింశతిః
గ్రీవాయాం నియుతం చాపి సహస్రాణి చ సప్తతిః॥52॥

పక్షకోటిప్రపక్షేషు పక్షాంతేషు చ వారణాః
జగ్ముః పరివృతా రాజంశ్చలంత ఇవ పర్వతాః॥53॥

జఘనం పాలయామాస విరాటః సహ కేకయైః
కాశిరాజశ్చ శైబ్యశ్చ రథానామయుతైస్త్రిభిః॥54॥

ఏవమేతం మహావ్యూహం వ్యూహ్య భారత పాండవాః
సూర్యోదయనమిచ్ఛంతః స్థితా యుద్ధాయ దంశితాః॥55॥

తేషామాదిత్యవర్ణాని విమలాని మహాంతి చ
శ్వేతచ్ఛత్రాణ్యశోభంత వారణేషు రథేషు చ॥56॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

సంజయ ఉవాచ

క్రౌంచం తతో మహావ్యూహమభేద్యం తనయస్తవ
వ్యూఢం దృష్ట్వా మహాఘోరం పార్థేనామితతేజసా॥1॥

ఆచార్యముపసంగమ్య కృపం శల్యం చ మారిష
సౌమదత్తిం వికర్ణం చ అశ్వత్థామానమేవ చ॥2॥

దుఃశాసనాదీన్భ్రాతౄంశ్చ స సర్వానేవ భారత
అన్యాంశ్చ సుబహూఞ్శూరాన్యుద్ధాయ సముపాగతాన్॥3॥

ప్రాహేదం వచనం కాలే హర్షయంస్తనయస్తవ
నానాశస్త్రప్రహరణాః సర్వే శస్త్రాస్త్రవేదినః॥4॥

ఏకైకశః సమర్థా హి యూయం సర్వే మహారథాః
పాండుపుత్రాన్రణే హంతుం ససైన్యాన్కిము సంహతాః॥5॥

అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం పార్థివసత్తమాః॥6॥

సంస్థానాః శూరసేనాశ్చ వేణికాః కుకురాస్తథా
ఆరేవకాస్త్రిగర్తాశ్చ మద్రకా యవనాస్తథా॥7॥

శత్రుంజయేన సహితాస్తథా దుఃశాసనేన చ
వికర్ణేన చ వీరేణ తథా నందోపనందకైః॥8॥

చిత్రసేనేన సహితాః సహితాః పాణిభద్రకైః
భీష్మమేవాభిరక్షంతు సహ సైన్యపురస్కృతాః॥9॥

తతో ద్రోణశ్చ భీష్మశ్చ తవ పుత్రశ్చ మారిష
అవ్యూహంత మహావ్యూహం పాండూనాం ప్రతిబాధనే॥10॥

భీష్మః సైన్యేన మహతా సమంతాత్పరివారితః
యయౌ ప్రకర్షన్మహతీం వాహినీం సురరాడివ॥11॥

తమన్వయాన్మహేష్వాసో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
కుంతలైశ్చ దశార్ణైశ్చ మాగధైశ్చ విశాం పతే॥12॥

విదర్భైర్మేకలైశ్చైవ కర్ణప్రావరణైరపి
సహితాః సర్వసైన్యేన భీష్మమాహవశోభినం॥13॥

గాంధారాః సింధుసౌవీరాః శిబయోఽథ వసాతయః
శకునిశ్చ స్వసైన్యేన భారద్వాజమపాలయత్॥14॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సహితః సర్వసోదరైః
అశ్వాతకైర్వికర్ణైశ్చ తథా శర్మిలకోసలైః॥15॥

దరదైశ్చూచుపైశ్చైవ తథా క్షుద్రకమాలవైః
అభ్యరక్షత సంహృష్టః సౌబలేయస్య వాహినీం॥16॥

భూరిశ్రవాః శలః శల్యో భగదత్తశ్చ మారిష
విందానువిందావావంత్యౌ వామం పార్శ్వమపాలయన్॥17॥

సౌమదత్తిః సుశర్మా చ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః
శతాయుశ్చ శ్రుతాయుశ్చ దక్షిణం పార్శ్వమాస్థితాః॥18॥

అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
మహత్యా సేనయా సార్ధం సేనాపృష్ఠే వ్యవస్థితాః॥19॥

పృష్ఠగోపాస్తు తస్యాసన్నానాదేశ్యా జనేశ్వరాః
కేతుమాన్వసుదానశ్చ పుత్రః కాశ్యస్య చాభిభూః॥20॥

తతస్తే తావకాః సర్వే హృష్టా యుద్ధాయ భారత
దధ్ముః శంఖాన్ముదా యుక్తాః సింహనాదాంశ్చ నాదయన్॥21॥

తేషాం శ్రుత్వా తు హృష్టానాం కురువృద్ధః పితామహః
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥22॥

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పేశ్యశ్చ వివిధాః పరైః
ఆనకాశ్చాభ్యహన్యంత స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥23॥

తతః శ్వేతైర్హయైర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ
ప్రదధ్మతుః శంఖవరౌ హేమరత్నపరిష్కృతౌ॥24॥

పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥25॥

అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నకులః సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥26॥

కాశిరాజశ్చ శైబ్యశ్చ శిఖండీ చ మహారథః
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చ మహాయశాః॥27॥

పాంచాల్యశ్చ మహేష్వాసో ద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః
సర్వే దధ్ముర్మహాశంఖాన్సింహనాదాంశ్చ నేదిరే॥28॥

స ఘోషః సుమహాంస్తత్ర వీరైస్తైః సముదీరితః
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయత్॥29॥

ఏవమేతే మహారాజ ప్రహృష్టాః కురుపాండవాః
పునర్యుద్ధాయ సంజగ్ముస్తాపయానాః పరస్పరం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవం వ్యూఢేష్వనీకేషు మామకేష్వితరేషు చ
కథం ప్రహరతాం శ్రేష్ఠాః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే॥1॥

సంజయ ఉవాచ

సమం వ్యూఢేష్వనీకేషు సంనద్ధా రుచిరధ్వజాః
అపారమివ సందృశ్య సాగరప్రతిమం బలం॥2॥

తేషాం మధ్యే స్థితో రాజా పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
అబ్రవీత్తావకాన్సర్వాన్యుధ్యధ్వమితి దంశితాః॥3॥

తే మనః క్రూరమాస్థాయ సమభిత్యక్తజీవితాః
పాండవానభ్యవర్తంత సర్వ ఏవోచ్ఛ్రితధ్వజాః॥4॥

తతో యుద్ధం సమభవత్తుములం లోమహర్షణం
తావకానాం పరేషాం చ వ్యతిషక్తరథద్విపం॥5॥

ముక్తాస్తు రథిభిర్బాణా రుక్మపుంఖాః సుతేజనాః
సంనిపేతురకుంఠాగ్రా నాగేషు చ హయేషు చ॥6॥

తథా ప్రవృత్తే సంగ్రామే ధనురుద్యమ్య దంశితః
అభిపత్య మహాబాహుర్భీష్మో భీమపరాక్రమః॥7॥

సౌభద్రే భీమసేనే చ శైనేయే చ మహారథే
కేకయే చ విరాటే చ ధృష్టద్యుమ్నే చ పార్షతే॥8॥

ఏతేషు నరవీరేషు చేదిమత్స్యేషు చాభితః
వవర్ష శరవర్షాణి వృద్ధః కురుపితామహః॥9॥

ప్రాకంపత మహావ్యూహస్తస్మిన్వీరసమాగమే
సర్వేషామేవ సైన్యానామాసీద్వ్యతికరో మహాన్॥10॥

సాదితధ్వజనాగాశ్చ హతప్రవరవాజినః
విప్రయాతరథానీకాః సమపద్యంత పాండవాః॥11॥

అర్జునస్తు నరవ్యాఘ్రో దృష్ట్వా భీష్మం మహారథం
వార్ష్ణేయమబ్రవీత్క్రుద్ధో యాహి యత్ర పితామహః॥12॥

ఏష భీష్మః సుసంక్రుద్ధో వార్ష్ణేయ మమ వాహినీం
నాశయిష్యతి సువ్యక్తం దుర్యోధనహితే రతః॥13॥

ఏష ద్రోణః కృపః శల్యో వికర్ణశ్చ జనార్దన
ధార్తరాష్ట్రాశ్చ సహితా దుర్యోధనపురోగమాః॥14॥

పాంచాలాన్నిహనిష్యంతి రక్షితా దృఢధన్వనా
సోఽహం భీష్మం గమిష్యామి సైన్యహేతోర్జనార్దన॥15॥

తమబ్రవీద్వాసుదేవో యత్తో భవ ధనంజయ
ఏష త్వా ప్రాపయే వీర పితామహరథం ప్రతి॥16॥

ఏవముక్త్వా తతః శౌరీ రథం తం లోకవిశ్రుతం
ప్రాపయామాస భీష్మాయ రథం ప్రతి జనేశ్వర॥17॥

చంచద్బహుపతాకేన బలాకావర్ణవాజినా
సముచ్ఛ్రితమహాభీమనదద్వానరకేతునా
మహతా మేఘనాదేన రథేనాదిత్యవర్చసా॥18॥

వినిఘ్నన్కౌరవానీకం శూరసేనాంశ్చ పాండవః
ఆయాచ్ఛరాన్నుదఞ్శీఘ్రం సుహృచ్ఛోకవినాశనః॥19॥

తమాపతంతం వేగేన ప్రభిన్నమివ వారణం
త్రాసయానం రణే శూరాన్పాతయంతం చ సాయకైః॥20॥

సైంధవప్రముఖైర్గుప్తః ప్రాచ్యసౌవీరకేకయైః
సహసా ప్రత్యుదీయాయ భీష్మః శాంతనవోఽర్జునం॥21॥

కో హి గాండీవధన్వానమన్యః కురుపితామహాత్
ద్రోణవైకర్తనాభ్యాం వా రథః సంయాతుమర్హతి॥22॥

తతో భీష్మో మహారాజ కౌరవాణాం పితామహః
అర్జునం సప్తసప్తత్యా నారాచానాం సమావృణోత్॥23॥

ద్రోణశ్చ పంచవింశత్యా కృపః పంచాశతా శరైః
దుర్యోధనశ్చతుఃషష్ట్యా శల్యశ్చ నవభిః శరైః॥24॥

సైంధవో నవభిశ్చాపి శకునిశ్చాపి పంచభిః
వికర్ణో దశభిర్భల్లై రాజన్వివ్యాధ పాండవం॥25॥

స తైర్విద్ధో మహేష్వాసః సమంతాన్నిశితైః శరైః
న వివ్యథే మహాబాహుర్భిద్యమాన ఇవాచలః॥26॥

స భీష్మం పంచవింశత్యా కృపం చ నవభిః శరైః
ద్రోణం షష్ట్యా నరవ్యాఘ్రో వికర్ణం చ త్రిభిః శరైః॥27॥

ఆర్తాయనిం త్రిభిర్బాణై రాజానం చాపి పంచభిః
ప్రత్యవిధ్యదమేయాత్మా కిరీటీ భరతర్షభ॥28॥

తం సాత్యకిర్విరాటశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
ద్రౌపదేయాభిమన్యుశ్చ పరివవ్రుర్ధనంజయం॥29॥

తతో ద్రోణం మహేష్వాసం గాంగేయస్య ప్రియే రతం
అభ్యవర్షత పాంచాల్యః సంయుక్తః సహ సోమకైః॥30॥

భీష్మస్తు రథినాం శ్రేష్ఠస్తూర్ణం వివ్యాధ పాండవం
అశీత్యా నిశితైర్బాణైస్తతోఽక్రోశంత తావకాః॥31॥

తేషాం తు నినదం శ్రుత్వా ప్రహృష్టానాం ప్రహృష్టవత్
ప్రవివేశ తతో మధ్యం రథసింహః ప్రతాపవాన్॥32॥

తేషాం తు రథసింహానాం మధ్యం ప్రాప్య ధనంజయః
చిక్రీడ ధనుషా రాజల్లక్ష్యం కృత్వా మహారథాన్॥33॥

తతో దుర్యోధనో రాజా భీష్మమాహ జనేశ్వరః
పీడ్యమానం స్వకం సైన్యం దృష్ట్వా పార్థేన సంయుగే॥34॥

ఏష పాండుసుతస్తాత కృష్ణేన సహితో బలీ
యతతాం సర్వసైన్యానాం మూలం నః పరికృంతతి
త్వయి జీవతి గాంగేయే ద్రోణే చ రథినాం వరే॥35॥

త్వత్కృతే హ్యేష కర్ణోఽపి న్యస్తశస్త్రో మహారథః
న యుధ్యతి రణే పార్థం హితకామః సదా మమ॥36॥

స తథా కురు గాంగేయ యథా హన్యేత ఫల్గునః
ఏవముక్తస్తతో రాజన్పితా దేవవ్రతస్తవ
ధిక్క్షత్రధర్మమిత్యుక్త్వా యయౌ పార్థరథం ప్రతి॥37॥

ఉభౌ శ్వేతహయౌ రాజన్సంసక్తౌ దృశ్య పార్థివాః
సింహనాదాన్భృశం చక్రుః శంఖశబ్దాంశ్చ భారత॥38॥

ద్రౌణిర్దుర్యోధనశ్చైవ వికర్ణశ్చ తవాత్మజః
పరివార్య రణే భీష్మం స్థితా యుద్ధాయ మారిష॥39॥

తథైవ పాండవాః సర్వే పరివార్య ధనంజయం
స్థితా యుద్ధాయ మహతే తతో యుద్ధమవర్తత॥40॥

గాంగేయస్తు రణే పార్థమానర్ఛన్నవభిః శరైః
తమర్జునః ప్రత్యవిధ్యద్దశభిర్మర్మవేధిభిః॥41॥

తతః శరసహస్రేణ సుప్రయుక్తేన పాండవః
అర్జునః సమరశ్లాఘీ భీష్మస్యావారయద్దిశః॥42॥

శరజాలం తతస్తత్తు శరజాలేన కౌరవ
వారయామాస పార్థస్య భీష్మః శాంతనవస్తథా॥43॥

ఉభౌ పరమసంహృష్టావుభౌ యుద్ధాభినందినౌ
నిర్విశేషమయుధ్యేతాం కృతప్రతికృతైషిణౌ॥44॥

భీష్మచాపవిముక్తాని శరజాలాని సంఘశః
శీర్యమాణాన్యదృశ్యంత భిన్నాన్యర్జునసాయకైః॥45॥

తథైవార్జునముక్తాని శరజాలాని భాగశః
గాంగేయశరనున్నాని న్యపతంత మహీతలే॥46॥

అర్జునః పంచవింశత్యా భీష్మమార్ఛచ్ఛితైః శరైః
భీష్మోఽపి సమరే పార్థం వివ్యాధ త్రింశతా శరైః॥47॥

అన్యోన్యస్య హయాన్విద్ధ్వా ధ్వజౌ చ సుమహాబలౌ
రథేషాం రథచక్రే చ చిక్రీడతురరిందమౌ॥48॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ భీష్మః ప్రహరతాం వరః
వాసుదేవం త్రిభిర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥49॥

భీష్మచాపచ్యుతైర్బాణైర్నిర్విద్ధో మధుసూదనః
విరరాజ రణే రాజన్సపుష్ప ఇవ కింశుకః॥50॥

తతోఽర్జునో భృశం క్రుద్ధో నిర్విద్ధం ప్రేక్ష్య మాధవం
గాంగేయసారథిం సంఖ్యే నిర్బిభేద త్రిభిః శరైః॥51॥

యతమానౌ తు తౌ వీరావన్యోన్యస్య వధం ప్రతి
నాశక్నుతాం తదాన్యోన్యమభిసంధాతుమాహవే॥52॥

మండలాని విచిత్రాణి గతప్రత్యాగతాని చ
అదర్శయేతాం బహుధా సూతసామర్థ్యలాఘవాత్॥53॥

అంతరం చ ప్రహారేషు తర్కయంతౌ మహారథౌ
రాజన్నంతరమార్గస్థౌ స్థితావాస్తాం ముహుర్ముహుః॥54॥

ఉభౌ సింహరవోన్మిశ్రం శంఖశబ్దం ప్రచక్రతుః
తథైవ చాపనిర్ఘోషం చక్రతుస్తౌ మహారథౌ॥55॥

తయోః శంఖప్రణాదేన రథనేమిస్వనేన చ
దారితా సహసా భూమిశ్చకంప చ ననాద చ॥56॥

న తయోరంతరం కశ్చిద్దదృశే భరతర్షభ
బలినౌ సమరే శూరావన్యోన్యసదృశావుభౌ॥57॥

చిహ్నమాత్రేణ భీష్మం తు ప్రజజ్ఞుస్తత్ర కౌరవాః
తథా పాండుసుతాః పార్థం చిహ్నమాత్రేణ జజ్ఞిరే॥58॥

తయోర్నృవరయో రాజందృశ్య తాదృక్పరాక్రమం
విస్మయం సర్వభూతాని జగ్ముర్భారత సంయుగే॥59॥

న తయోర్వివరం కశ్చిద్రణే పశ్యతి భారత
ధర్మే స్థితస్య హి యథా న కశ్చిద్వృజినం క్వచిత్॥60॥

ఉభౌ హి శరజాలేన తావదృశ్యౌ బభూవతుః
ప్రకాశౌ చ పునస్తూర్ణం బభూవతురుభౌ రణే॥61॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వాశ్చారణాశ్చ సహర్షిభిః
అన్యోన్యం ప్రత్యభాషంత తయోర్దృష్ట్వా పరాక్రమం॥62॥

న శక్యౌ యుధి సంరబ్ధౌ జేతుమేతౌ మహారథౌ
సదేవాసురగంధర్వైర్లోకైరపి కథంచన॥63॥

ఆశ్చర్యభూతం లోకేషు యుద్ధమేతన్మహాద్భుతం
నైతాదృశాని యుద్ధాని భవిష్యంతి కథంచన॥64॥

నాపి శక్యో రణే జేతుం భీష్మః పార్థేన ధీమతా
సధనుశ్చ రథస్థశ్చ ప్రవపన్సాయకాన్రణే॥65॥

తథైవ పాండవం యుద్ధే దేవైరపి దురాసదం
న విజేతుం రణే భీష్మ ఉత్సహేత ధనుర్ధరం॥66॥

ఇతి స్మ వాచః శ్రూయంతే ప్రోచ్చరంత్యస్తతస్తతః
గాంగేయార్జునయోః సంఖ్యే స్తవయుక్తా విశాం పతే॥67॥

త్వదీయాస్తు తతో యోధాః పాండవేయాశ్చ భారత
అన్యోన్యం సమరే జఘ్నుస్తయోస్తత్ర పరాక్రమే॥68॥

శితధారైస్తథా ఖడ్గైర్విమలైశ్చ పరశ్వధైః
శరైరన్యైశ్చ బహుభిః శస్త్రైర్నానావిధైర్యుధి
ఉభయోః సేనయోర్వీరా న్యకృంతంత పరస్పరం॥69॥

వర్తమానే తథా ఘోరే తస్మిన్యుద్ధే సుదారుణే
ద్రోణపాంచాల్యయో రాజన్మహానాసీత్సమాగమః॥70॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం ద్రోణో మహేష్వాసః పాంచాల్యశ్చాపి పార్షతః
రణే సమీయతుర్యత్తౌ తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ||1||

దిష్టమేవ పరం మన్యే పౌరుషాదపి సంజయ
యత్ర శాంతనవో భీష్మో నాతరద్యుధి పాండవం ||2||

భీష్మో హి సమరే క్రుద్ధో హన్యాల్లోకాంశ్చరాచరాన్
స కథం పాండవం యుద్ధే నాతరత్సంజయౌజసా ||3||

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్స్థిరో భూత్వా యుద్ధమేతత్సుదారుణం
న శక్యః పాండవో జేతుం దేవైరపి సవాసవైః ||4||

ద్రోణస్తు నిశితైర్బాణైర్ధృష్టద్యుమ్నమయోధయత్
సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాతయత్ ||5||

తస్యాథ చతురో వాహాంశ్చతుర్భిః సాయకోత్తమైః
పీడయామాస సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నస్య మారిష ||6||

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో ద్రోణం నవత్యా నిశితైః శరైః
వివ్యాధ ప్రహసన్వీరస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ||7||

తతః పునరమేయాత్మా భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
శరైః ప్రచ్ఛాదయామాస ధృష్టద్యుమ్నమమర్షణం ||8||

ఆదదే చ శరం ఘోరం పార్షతస్య వధం ప్రతి
శక్రాశనిసమస్పర్శం మృత్యుదండమివాపరం ||9||

హాహాకారో మహానాసీత్సర్వసైన్యస్య భారత
తమిషుం సంధితం దృష్ట్వా భారద్వాజేన సంయుగే ||10||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ ధృష్టద్యుమ్నస్య పౌరుషం
యదేకః సమరే వీరస్తస్థౌ గిరిరివాచలః ||11||

తం చ దీప్తం శరం ఘోరమాయాంతం మృత్యుమాత్మనః
చిచ్ఛేద శరవృష్టిం చ భారద్వాజే ముమోచ హ ||12||

తత ఉచ్చుక్రుశుః సర్వే పాంచాలాః పాండవైః సహ
ధృష్టద్యుమ్నేన తత్కర్మ కృతం దృష్ట్వా సుదుష్కరం ||13||

తతః శక్తిం మహావేగాం స్వర్ణవైడూర్యభూషితాం
ద్రోణస్య నిధనాకాంక్షీ చిక్షేప స పరాక్రమీ ||14||

తామాపతంతీం సహసా శక్తిం కనకభూషణాం
త్రిధా చిక్షేప సమరే భారద్వాజో హసన్నివ ||15||

శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
వవర్ష శరవర్షాణి ద్రోణం ప్రతి జనేశ్వర ||16||

శరవర్షం తతస్తం తు సంనివార్య మహాయశాః
ద్రోణో ద్రుపదపుత్రస్య మధ్యే చిచ్ఛేద కార్ముకం ||17||

స ఛిన్నధన్వా సమరే గదాం గుర్వీం మహాయశాః
ద్రోణాయ ప్రేషయామాస గిరిసారమయీం బలీ ||18||

సా గదా వేగవన్ముక్తా ప్రాయాద్ద్రోణజిఘాంసయా
తత్రాద్భుతమపశ్యామ భారద్వాజస్య విక్రమం॥19॥

లాఘవాద్వ్యంసయామాస గదాం హేమవిభూషితాం
వ్యంసయిత్వా గదాం తాం చ ప్రేషయామాస పార్షతే॥20॥

భల్లాన్సునిశితాన్పీతాన్స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్
తే తస్య కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే॥21॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ ధృష్టద్యుమ్నో మహామనాః
ద్రోణం యుధి పరాక్రమ్య శరైర్వివ్యాధ పంచభిః॥22॥

రుధిరాక్తౌ తతస్తౌ తు శుశుభాతే నరర్షభౌ
వసంతసమయే రాజన్పుష్పితావివ కింశుకౌ॥23॥

అమర్షితస్తతో రాజన్పరాక్రమ్య చమూముఖే
ద్రోణో ద్రుపదపుత్రస్య పునశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం॥24॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం శరైః సంనతపర్వభిః
అవాకిరదమేయాత్మా వృష్ట్యా మేఘ ఇవాచలం॥25॥

సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాతయత్
అథాస్య చతురో వాహాంశ్చతుర్భిర్నిశితైః శరైః॥26॥

పాతయామాస సమరే సింహనాదం ననాద చ
తతోఽపరేణ భల్లేన హస్తాచ్చాపమథాచ్ఛినత్॥27॥

స చ్ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
గదాపాణిరవారోహత్ఖ్యాపయన్పౌరుషం మహత్॥28॥

తామస్య విశిఖైస్తూర్ణం పాతయామాస భారత
రథాదనవరూఢస్య తదద్భుతమివాభవత్॥29॥

తతః స విపులం చర్మ శతచంద్రం చ భానుమత్
ఖడ్గం చ విపులం దివ్యం ప్రగృహ్య సుభుజో బలీ॥30॥

అభిదుద్రావ వేగేన ద్రోణస్య వధకాంక్షయా
ఆమిషార్థీ యథా సింహో వనే మత్తమివ ద్విపం॥31॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ భారద్వాజస్య పౌరుషం
లాఘవం చాస్త్రయోగం చ బలం బాహ్వోశ్చ భారత॥32॥

యదేనం శరవర్షేణ వారయామాస పార్షతం
న శశాక తతో గంతుం బలవానపి సంయుగే॥33॥

తత్ర స్థితమపశ్యామ ధృష్టద్యుమ్నం మహారథం
వారయాణం శరౌఘాంశ్చ చర్మణా కృతహస్తవత్॥34॥

తతో భీమో మహాబాహుః సహసాభ్యపతద్బలీ
సాహాయ్యకారీ సమరే పార్షతస్య మహాత్మనః॥35॥

స ద్రోణం నిశితైర్బాణై రాజన్వివ్యాధ సప్తభిః
పార్షతం చ తదా తూర్ణమన్యమారోపయద్రథం॥36॥

తతో దుర్యోధనో రాజా కలింగం సమచోదయత్
సైన్యేన మహతా యుక్తం భారద్వాజస్య రక్షణే॥37॥

తతః సా మహతీ సేనా కలింగానాం జనేశ్వర
భీమమభ్యుద్యయౌ తూర్ణం తవ పుత్రస్య శాసనాత్॥38॥

పాంచాల్యమభిసంత్యజ్య ద్రోణోఽపి రథినాం వరః
విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ యోధయామాస సంగతౌ

ధృష్టద్యుమ్నోఽపి సమరే ధర్మరాజం సమభ్యయాత్॥39॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
కలింగానాం చ సమరే భీమస్య చ మహాత్మనః
జగతః ప్రక్షయకరం ఘోరరూపం భయానకం॥40॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా ప్రతిసమాదిష్టః కలింగో వాహినీపతిః
కథమద్భుతకర్మాణం భీమసేనం మహాబలం॥1॥

చరంతం గదయా వీరం దండపాణిమివాంతకం
యోధయామాస సమరే కలింగః సహ సేనయా॥2॥

సంజయ ఉవాచ

పుత్రేణ తవ రాజేంద్ర స తథోక్తో మహాబలః
మహత్యా సేనయా గుప్తః ప్రాయాద్భీమరథం ప్రతి॥3॥

తామాపతంతీం సహసా కలింగానాం మహాచమూం
రథనాగాశ్వకలిలాం ప్రగృహీతమహాయుధాం॥4॥

భీమసేనః కలింగానామార్ఛద్భారత వాహినీం
కేతుమంతం చ నైషాదిమాయాంతం సహ చేదిభిః॥5॥

తతః శ్రుతాయుః సంక్రుద్ధో రాజ్ఞా కేతుమతా సహ
ఆససాద రణే భీమం వ్యూఢానీకేషు చేదిషు॥6॥

రథైరనేకసాహస్రైః కలింగానాం జనాధిపః
అయుతేన గజానాం చ నిషాదైః సహ కేతుమాన్
భీమసేనం రణే రాజన్సమంతాత్పర్యవారయత్॥7॥

చేదిమత్స్యకరూషాశ్చ భీమసేనపురోగమాః
అభ్యవర్తంత సహసా నిషాదాన్సహ రాజభిః॥8॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
ప్రజానన్న చ యోధాన్స్వాన్పరస్పరజిఘాంసయా॥9॥

ఘోరమాసీత్తతో యుద్ధం భీమస్య సహసా పరైః
యథేంద్రస్య మహారాజ మహత్యా దైత్యసేనయా॥10॥

తస్య సైన్యస్య సంగ్రామే యుధ్యమానస్య భారత
బభూవ సుమహాఞ్శబ్దః సాగరస్యేవ గర్జతః॥11॥

అన్యోన్యస్య తదా యోధా నికృంతంతో విశాం పతే
మహీం చక్రుశ్చితాం సర్వాం శశశోణితసంనిభాం॥12॥

యోధాంశ్చ స్వాన్పరాన్వాపి నాభ్యజానంజిఘాంసయా
స్వానప్యాదదతే స్వాశ్చ శూరాః సమరదుర్జయాః॥13॥

విమర్దః సుమహానాసీదల్పానాం బహుభిః సహ
కలింగైః సహ చేదీనాం నిషాదైశ్చ విశాం పతే॥14॥

కృత్వా పురుషకారం తు యథాశక్తి మహాబలాః
భీమసేనం పరిత్యజ్య సంన్యవర్తంత చేదయః॥15॥

సర్వైః కలింగైరాసన్నః సంనివృత్తేషు చేదిషు
స్వబాహుబలమాస్థాయ న న్యవర్తత పాండవః॥16॥

న చచాల రథోపస్థాద్భీమసేనో మహాబలః
శితైరవాకిరన్బాణైః కలింగానాం వరూథినీం॥17॥

కలింగస్తు మహేష్వాసః పుత్రశ్చాస్య మహారథః
శక్రదేవ ఇతి ఖ్యాతో జఘ్నతుః పాండవం శరైః॥18॥

తతో భీమో మహాబాహుర్విధున్వన్రుచిరం ధనుః
యోధయామాస కాలింగాన్స్వబాహుబలమాశ్రితః॥19॥

శక్రదేవస్తు సమరే విసృజన్సాయకాన్బహూన్
అశ్వాంజఘాన సమరే భీమసేనస్య సాయకైః
వవర్ష శరవర్షాణి తపాంతే జలదో యథా॥20॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠన్భీమసేనో మహాబలః
శక్రదేవాయ చిక్షేప సర్వశైక్యాయసీం గదాం॥21॥

స తయా నిహతో రాజన్కలింగస్య సుతో రథాత్
సధ్వజః సహ సూతేన జగామ ధరణీతలం॥22॥

హతమాత్మసుతం దృష్ట్వా కలింగానాం జనాధిపః
రథైరనేకసాహస్రైర్భీమస్యావారయద్దిశః॥23॥

తతో భీమో మహాబాహుర్గుర్వీం త్యక్త్వా మహాగదాం
ఉద్బబర్హాథ నిస్త్రింశం చికీర్షుః కర్మ దారుణం॥24॥

చర్మ చాప్రతిమం రాజన్నార్షభం పురుషర్షభ
నక్షత్రైరర్ధచంద్రైశ్చ శాతకుంభమయైశ్చితం॥25॥

కలింగస్తు తతః క్రుద్ధో ధనుర్జ్యామవమృజ్య హ
ప్రగృహ్య చ శరం ఘోరమేకం సర్పవిషోపమం
ప్రాహిణోద్భీమసేనాయ వధాకాంక్షీ జనేశ్వరః॥26॥

తమాపతంతం వేగేన ప్రేరితం నిశితం శరం
భీమసేనో ద్విధా రాజంశ్చిచ్ఛేద విపులాసినా
ఉదక్రోశచ్చ సంహృష్టస్త్రాసయానో వరూథినీం॥27॥

కలింగస్తు తతః క్రుద్ధో భీమసేనాయ సంయుగే
తోమరాన్ప్రాహిణోచ్ఛీఘ్రం చతుర్దశ శిలాశితాన్॥28॥

తానప్రాప్తాన్మహాబాహుః ఖగతానేవ పాండవః
చిచ్ఛేద సహసా రాజన్నసంభ్రాంతో వరాసినా॥29॥

నికృత్య తు రణే భీమస్తోమరాన్వై చతుర్దశ
భానుమంతమభిప్రేక్ష్య ప్రాద్రవత్పురుషర్షభః॥30॥

భానుమాంస్తు తతో భీమం శరవర్షేణ ఛాదయన్
ననాద బలవన్నాదం నాదయానో నభస్తలం॥31॥

న తం స మమృషే భీమః సింహనాదం మహారణే
తతః స్వరేణ మహతా విననాద మహాస్వనం॥32॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తా కలింగానాం వరూథినీ
న భీమం సమరే మేనే మానుషం భరతర్షభ॥33॥

తతో భీమో మహారాజ నదిత్వా విపులం స్వనం
సాసిర్వేగాదవప్లుత్య దంతాభ్యాం వారణోత్తమం॥34॥

ఆరురోహ తతో మధ్యం నాగరాజస్య మారిష
ఖడ్గేన పృథునా మధ్యే భానుమంతమథాచ్ఛినత్॥35॥

సోఽన్తరాయుధినం హత్వా రాజపుత్రమరిందమః
గురుభారసహస్కంధే నాగస్యాసిమపాతయత్||36||

ఛిన్నస్కంధః స వినదన్నపాత గజయూథపః
ఆరుగ్ణః సింధువేగేన సానుమానివ పర్వతః||37||

తతస్తస్మాదవప్లుత్య గజాద్భారత భారతః
ఖడ్గపాణిరదీనాత్మా అతిష్ఠద్భువి దంశితః||38||

స చచార బహూన్మార్గానభీతః పాతయన్గజాన్
అగ్నిచక్రమివావిద్ధం సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత||39||

అశ్వవృందేషు నాగేషు రథానీకేషు చాభిభూః
పదాతీనాం చ సంఘేషు వినిఘ్నఞ్శోణితోక్షితః
శ్యేనవద్వ్యచరద్భీమో రణే రిపుబలోత్కటః||40||

ఛిందంస్తేషాం శరీరాణి శిరాంసి చ మహాజవః
ఖడ్గేన శితధారేణ సంయుగే గజయోధినాం||41||

పదాతిరేకః సంక్రుద్ధః శత్రూణాం భయవర్ధనః
మోహయామాస చ తదా కాలాంతకయమోపమః||42||

మూఢాశ్చ తే తమేవాజౌ వినదంతః సమాద్రవన్
సాసిముత్తమవేగేన విచరంతం మహారణే||43||

నికృత్య రథినామాజౌ రథేషాశ్చ యుగాని చ
జఘాన రథినశ్చాపి బలవానరిమర్దనః||44||

భీమసేనశ్చరన్మార్గాన్సుబహూన్ప్రత్యదృశ్యత
భ్రాంతముద్భ్రాంతమావిద్ధమాప్లుతం ప్రసృతం సృతం
సంపాతం సముదీర్యం చ దర్శయామాస పాండవః||45||

కేచిదగ్రాసినా ఛిన్నాః పాండవేన మహాత్మనా
వినేదుర్భిన్నమర్మాణో నిపేతుశ్చ గతాసవః||46||

ఛిన్నదంతాగ్రహస్తాశ్చ భిన్నకుంభాస్తథాపరే
వియోధాః స్వాన్యనీకాని జఘ్నుర్భారత వారణాః
నిపేతురుర్వ్యాం చ తథా వినదంతో మహారవాన్||47||

ఛిన్నాంశ్చ తోమరాంశ్చాపాన్మహామాత్రశిరాంసి చ
పరిస్తోమాని చిత్రాణి కక్ష్యాశ్చ కనకోజ్జ్వలాః||48||

గ్రైవేయాణ్యథ శక్తీశ్చ పతాకాః కణపాంస్తథా
తూణీరాణ్యథ యంత్రాణి విచిత్రాణి ధనూంషి చ||49||

అగ్నికుండాని శుభ్రాణి తోత్త్రాంశ్చైవాంకుశైః సహ
ఘంటాశ్చ వివిధా రాజన్హేమగర్భాంస్త్సరూనపి
పతతః పతితాంశ్చైవ పశ్యామః సహ సాదిభిః||50||

ఛిన్నగాత్రావరకరైర్నిహతైశ్చాపి వారణైః
ఆసీత్తస్మిన్సమాస్తీర్ణా పతితైర్భూర్నగైరివ||51||

విమృద్యైవం మహానాగాన్మమర్దాశ్వాన్నరర్షభః
అశ్వారోహవరాంశ్చాపి పాతయామాస భారత
తద్ఘోరమభవద్యుద్ధం తస్య తేషాం చ భారత||52||

ఖలీనాన్యథ యోక్త్రాణి కశాశ్చ కనకోజ్జ్వలాః
పరిస్తోమాశ్చ ప్రాసాశ్చ ఋష్టయశ్చ మహాధనాః||53||

కవచాన్యథ చర్మాణి చిత్రాణ్యాస్తరణాని చ
తత్ర తత్రాపవిద్ధాని వ్యదృశ్యంత మహాహవే||54||

ప్రోథయంత్రైర్విచిత్రైశ్చ శస్త్రైశ్చ విమలైస్తథా
స చక్రే వసుధాం కీర్ణాం శబలైః కుసుమైరివ॥55॥

ఆప్లుత్య రథినః కాంశ్చిత్పరామృశ్య మహాబలః
పాతయామాస ఖడ్గేన సధ్వజానపి పాండవః॥56॥

ముహురుత్పతతో దిక్షు ధావతశ్చ యశస్వినః
మార్గాంశ్చ చరతశ్చిత్రాన్వ్యస్మయంత రణే జనాః॥57॥

నిజఘాన పదా కాంశ్చిదాక్షిప్యాన్యానపోథయత్
ఖడ్గేనాన్యాంశ్చ చిచ్ఛేద నాదేనాన్యాంశ్చ భీషయన్॥58॥

ఊరువేగేన చాప్యన్యాన్పాతయామాస భూతలే
అపరే చైనమాలోక్య భయాత్పంచత్వమాగతాః॥59॥

ఏవం సా బహులా సేనా కలింగానాం తరస్వినాం
పరివార్య రణే భీష్మం భీమసేనముపాద్రవత్॥60॥

తతః కలింగసైన్యానాం ప్రముఖే భరతర్షభ
శ్రుతాయుషమభిప్రేక్ష్య భీమసేనః సమభ్యయాత్॥61॥

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య కలింగో నవభిః శరైః
భీమసేనమమేయాత్మా ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥62॥

కలింగబాణాభిహతస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
భీమసేనః ప్రజజ్వాల క్రోధేనాగ్నిరివేంధనైః॥63॥

అథాశోకః సమాదాయ రథం హేమపరిష్కృతం
భీమం సంపాదయామాస రథేన రథసారథిః॥64॥

తమారుహ్యా రథం తూర్ణం కౌంతేయః శత్రుసూదనః
కలింగమభిదుద్రావ తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥65॥

తతః శ్రుతాయుర్బలవాన్భీమాయ నిశితాఙ్శరాన్
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో దర్శయన్పాణిలాఘవం॥66॥

స కార్ముకవరోత్సృష్టైర్నవభిర్నిశితైః శరైః
సమాహతో భృశం రాజన్కలింగేన మహాయశాః
సంచుక్రుధే భృశం భీమో దండాహత ఇవోరగః॥67॥

క్రుద్ధశ్చ చాపమాయమ్య బలవద్బలినాం వరః
కలింగమవధీత్పార్థో భీమః సప్తభిరాయసైః॥68॥

క్షురాభ్యాం చక్రరక్షౌ చ కలింగస్య మహాబలౌ
సత్యదేవం చ సత్యం చ ప్రాహిణోద్యమసాదనం॥69॥

తతః పునరమేయాత్మా నారాచైర్నిశితైస్త్రిభిః
కేతుమంతం రణే భీమోఽగమయద్యమసాదనం॥70॥

తతః కలింగాః సంక్రుద్ధా భీమసేనమమర్షణం
అనీకైర్బహుసాహస్రైః క్షత్రియాః సమవారయన్॥71॥

తతః శక్తిగదాఖడ్గతోమరర్ష్టిపరశ్వధైః
కలింగాశ్చ తతో రాజన్భీమసేనమవాకిరన్॥72॥

సంనివార్య స తాం ఘోరాం శరవృష్టిం సముత్థితాం
గదామాదాయ తరసా పరిప్లుత్య మహాబలః
భీమః సప్తశతాన్వీరాననయద్యమసాదనం॥73॥

పునశ్చైవ ద్విసాహస్రాన్కలింగానరిమర్దనః
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ తదద్భుతమివాభవత్॥74॥

ఏవం స తాన్యనీకాని కలింగానాం పునః పునః
బిభేద సమరే వీరః ప్రేక్ష్య భీష్మం మహావ్రతం॥75॥

హతారోహాశ్చ మాతంగాః పాండవేన మహాత్మనా
విప్రజగ్మురనీకేషు మేఘా వాతహతా ఇవ
మృద్నంతః స్వాన్యనీకాని వినదంతః శరాతురాః॥76॥

తతో భీమో మహాబాహుః శంఖం ప్రాధ్మాపయద్బలీ
సర్వకాలింగసైన్యానాం మనాంసి సమకంపయత్॥77॥

మోహశ్చాపి కలింగానామావివేశ పరంతప
ప్రాకంపంత చ సైన్యాని వాహనాని చ సర్వశః॥78॥

భీమేన సమరే రాజన్గజేంద్రేణేవ సర్వతః
మార్గాన్బహూన్విచరతా ధావతా చ తతస్తతః
ముహురుత్పతతా చైవ సంమోహః సమజాయత॥79॥

భీమసేనభయత్రస్తం సైన్యం చ సమకంపత
క్షోభ్యమాణమసంబాధం గ్రాహేణేవ మహత్సరః॥80॥

త్రాసితేషు చ వీరేషు భీమేనాద్భుతకర్మణా
పునరావర్తమానేషు విద్రవత్సు చ సంఘశః॥81॥

సర్వకాలింగయోధేషు పాండూనాం ధ్వజినీపతిః
అబ్రవీత్స్వాన్యనీకాని యుధ్యధ్వమితి పార్షతః॥82॥

సేనాపతివచః శ్రుత్వా శిఖండిప్రముఖా గణాః
భీమమేవాభ్యవర్తంత రథానీకైః ప్రహారిభిః॥83॥

ధర్మరాజశ్చ తాన్సర్వానుపజగ్రాహ పాండవః
మహతా మేఘవర్ణేన నాగానీకేన పృష్ఠతః॥84॥

ఏవం సంచోద్య సర్వాణి స్వాన్యనీకాని పార్షతః
భీమసేనస్య జగ్రాహ పార్ష్ణిం సత్పురుషోచితాం॥85॥

న హి పాంచాలరాజస్య లోకే కశ్చన విద్యతే
భీమసాత్యకయోరన్యః ప్రాణేభ్యః ప్రియకృత్తమః॥86॥

సోఽపశ్యత్తం కలింగేషు చరంతమరిసూదనం
భీమసేనం మహాబాహుం పార్షతః పరవీరహా॥87॥

ననర్ద బహుధా రాజన్హృష్టశ్చాసీత్పరంతపః
శంఖం దధ్మౌ చ సమరే సింహనాదం ననాద చ॥88॥

స చ పారావతాశ్వస్య రథే హేమపరిష్కృతే
కోవిదారధ్వజం దృష్ట్వా భీమసేనః సమాశ్వసత్॥89॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు తం దృష్ట్వా కలింగైః సమభిద్రుతం
భీమసేనమమేయాత్మా త్రాణాయాజౌ సమభ్యయాత్॥90॥

తౌ దూరాత్సాత్యకిర్దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నవృకోదరౌ
కలింగాన్సమరే వీరౌ యోధయంతౌ మనస్వినౌ॥91॥

స తత్ర గత్వా శైనేయో జవేన జయతాం వరః
పార్థపార్షతయోః పార్ష్ణిం జగ్రాహ పురుషర్షభః॥92॥

స కృత్వా కదనం తత్ర ప్రగృహీతశరాసనః
ఆస్థితో రౌద్రమాత్మానం జఘాన సమరే పరాన్॥93॥

కలింగప్రభవాం చైవ మాంసశోణితకర్దమాం
రుధిరస్యందినీం తత్ర భీమః ప్రావర్తయన్నదీం॥94॥

అంతరేణ కలింగానాం పాండవానాం చ వాహినీం
సంతతార సుదుస్తారాం భీమసేనో మహాబలః ॥95॥

భీమసేనం తథా దృష్ట్వా ప్రాక్రోశంస్తావకా నృప
కాలోఽయం భీమరూపేణ కలింగైః సహ యుధ్యతే ॥96॥

తతః శాంతనవో భీష్మః శ్రుత్వా తం నినదం రణే
అభ్యయాత్త్వరితో భీమం వ్యూఢానీకః సమంతతః ॥97॥

తం సాత్యకిర్భీమసేనో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
అభ్యద్రవంత భీష్మస్య రథం హేమపరిష్కృతం ॥98॥

పరివార్య చ తే సర్వే గాంగేయం రభసం రణే
త్రిభిస్త్రిభిః శరైర్ఘోరైర్భీష్మమానర్చ్ఛురంజసా ॥99॥

ప్రత్యవిధ్యత తాన్సర్వాన్పితా దేవవ్రతస్తవ
యతమానాన్మహేష్వాసాంస్త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః ॥100॥

తతః శరసహస్రేణ సంనివార్య మహారథాన్
హయాన్కాంచనసంనాహాన్భీమస్య న్యహనచ్ఛరైః ॥101॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠన్భీమసేనః ప్రతాపవాన్
శక్తిం చిక్షేప తరసా గాంగేయస్య రథం ప్రతి ॥102॥

అప్రాప్తామేవ తాం శక్తిం పితా దేవవ్రతస్తవ
త్రిధా చిచ్ఛేద సమరే సా పృథివ్యామశీర్యత ॥103॥

తతః శైక్యాయసీం గుర్వీం ప్రగృహ్య బలవద్గదాం
భీమసేనో రథాత్తూర్ణం పుప్లువే మనుజర్షభ ॥104॥

సాత్యకోఽపి తతస్తూర్ణం భీమస్య ప్రియకామ్యయా
సారథిం కురువృద్ధస్య పాతయామాస సాయకైః ॥105॥

భీష్మస్తు నిహతే తస్మిన్సారథౌ రథినాం వరః
వాతాయమానైస్తైరశ్వైరపనీతో రణాజిరాత్ ॥106॥

భీమసేనస్తతో రాజన్నపనీతే మహావ్రతే
ప్రజజ్వాల యథా వహ్నిర్దహన్కక్షమివైధితః ॥107॥

స హత్వా సర్వకాలింగాన్సేనామధ్యే వ్యతిష్ఠత
నైనమభ్యుత్సహన్కేచిత్తావకా భరతర్షభ ॥108॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తమారోప్య స్వరథే రథినాం వరః
పశ్యతాం సర్వసైన్యానామపోవాహ యశస్వినం ॥109॥

సంపూజ్యమానః పాంచాల్యైర్మత్స్యైశ్చ భరతర్షభ
ధృష్టద్యుమ్నం పరిష్వజ్య సమేయాదథ సాత్యకిం ॥110॥

అథాబ్రవీద్భీమసేనం సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
ప్రహర్షయన్యదువ్యాఘ్రో ధృష్టద్యుమ్నస్య పశ్యతః ॥111॥

దిష్ట్యా కలింగరాజశ్చ రాజపుత్రశ్చ కేతుమాన్
శక్రదేవశ్చ కాలింగః కలింగాశ్చ మృధే హతాః ॥112॥

స్వబాహుబలవీర్యేణ నాగాశ్వరథసంకులః
మహావ్యూహః కలింగానామేకేన మృదితస్త్వయా ॥113॥

ఏవముక్త్వా శినేర్నప్తా దీర్ఘబాహురరిందమః
రథాద్రథమభిద్రుత్య పర్యష్వజత పాండవం ॥114॥

తతః స్వరథమారుహ్య పునరేవ మహారథః
తావకానవధీత్క్రుద్ధో భీమస్య బలమాదధత్ ॥115॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

సంజయ ఉవాచ

గతాపరాహ్ణభూయిష్ఠే తస్మిన్నహని భారత
రథనాగాశ్వపత్తీనాం సాదినాం చ మహాక్షయే॥1॥

ద్రోణపుత్రేణ శల్యేన కృపేణ చ మహాత్మనా
సమసజ్జత పాంచాల్యస్త్రిభిరేతైర్మహారథైః॥2॥

స లోకవిదితానశ్వాన్నిజఘాన మహాబలః
ద్రౌణేః పాంచాలదాయాదః శితైర్దశభిరాశుగైః॥3॥

తతః శల్యరథం తూర్ణమాస్థాయ హతవాహనః
ద్రౌణిః పాంచాలదాయాదమభ్యవర్షదథేషుభిః॥4॥

ధృష్టద్యుమ్నం తు సంసక్తం ద్రౌణినా దృశ్య భారత
సౌభద్రోఽభ్యపతత్తూర్ణం వికిరన్నిశితాఞ్శరాన్॥5॥

స శల్యం పంచవింశత్యా కృపం చ నవభిః శరైః
అశ్వత్థామానమష్టాభిర్వివ్యాధ పురుషర్షభ॥6॥

ఆర్జునిం తు తతస్తూర్ణం ద్రౌణిర్వివ్యాధ పత్రిణా
శల్యో ద్వాదశభిశ్చైవ కృపశ్చ నిశితైస్త్రిభిః॥7॥

లక్ష్మణస్తవ పౌత్రస్తు తవ పౌత్రమవస్థితం
అభ్యవర్తత సంహృష్టస్తతో యుద్ధమవర్తత॥8॥

దౌర్యోధనిస్తు సంక్రుద్ధః సౌభద్రం నవభిః శరైః
వివ్యాధ సమరే రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥9॥

అభిమన్యుస్తు సంక్రుద్ధో భ్రాతరం భరతర్షభ
శరైః పంచాశతా రాజన్క్షిప్రహస్తోఽభ్యవిధ్యత॥10॥

లక్ష్మణోఽపి తతస్తస్య ధనుశ్చిచ్ఛేద పత్రిణా
ముష్టిదేశే మహారాజ తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥11॥

తద్విహాయ ధనుశ్ఛిన్నం సౌభద్రః పరవీరహా
అన్యదాదత్తవాంశ్చిత్రం కార్ముకం వేగవత్తరం॥12॥

తౌ తత్ర సమరే హృష్టౌ కృతప్రతికృతైషిణౌ
అన్యోన్యం విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్జఘ్నతుః పురుషర్షభౌ॥13॥

తతో దుర్యోధనో రాజా దృష్ట్వా పుత్రం మహారథం
పీడితం తవ పౌత్రేణ ప్రాయాత్తత్ర జనేశ్వరః॥14॥

సంనివృత్తే తవ సుతే సర్వ ఏవ జనాధిపాః
ఆర్జునిం రథవంశేన సమంతాత్పర్యవారయన్॥15॥

స తైః పరివృతః శూరైః శూరో యుధి సుదుర్జయైః
న స్మ వివ్యథతే రాజన్కృష్ణతుల్యపరాక్రమః॥16॥

సౌభద్రమథ సంసక్తం తత్ర దృష్ట్వా ధనంజయః
అభిదుద్రావ సంక్రుద్ధస్త్రాతుకామః స్వమాత్మజం॥17॥

తతః సరథనాగాశ్వా భీష్మద్రోణపురోగమాః
అభ్యవర్తంత రాజానః సహితాః సవ్యసాచినం॥18॥

ఉద్ధూతం సహసా భౌమం నాగాశ్వరథసాదిభిః
దివాకరపథం ప్రాప్య రజస్తీవ్రమదృశ్యత॥19॥

తాని నాగసహస్రాణి భూమిపాలశతాని చ
తస్య బాణపథం ప్రాప్య నాభ్యవర్తంత సర్వశః॥20॥

ప్రణేదుః సర్వభూతాని బభూవుస్తిమిరా దిశః
కురూణామనయస్తీవ్రః సమదృశ్యత దారుణః॥21॥

నాప్యంతరిక్షం న దిశో న భూమిర్న చ భాస్కరః
ప్రజజ్ఞే భరతశ్రేష్ఠ శరసంఘైః కిరీటినః॥22॥

సాదితధ్వజనాగాస్తు హతాశ్వా రథినో భృశం
విప్రద్రుతరథాః కేచిద్దృశ్యంతే రథయూథపాః॥23॥

విరథా రథినశ్చాన్యే ధావమానాః సమంతతః
తత్ర తత్రైవ దృశ్యంతే సాయుధాః సాంగదైర్భుజైః॥24॥

హయారోహా హయాంస్త్యక్త్వా గజారోహాశ్చ దంతినః
అర్జునస్య భయాద్రాజన్సమంతాద్విప్రదుద్రువుః॥25॥

రథేభ్యశ్చ గజేభ్యశ్చ హయేభ్యశ్చ నరాధిపాః
పతితాః పాత్యమానాశ్చ దృశ్యంతేఽర్జునతాడితాః॥26॥

సగదానుద్యతాన్బాహూన్సఖడ్గాంశ్చ విశాం పతే
సప్రాసాంశ్చ సతూణీరాన్సశరాన్సశరాసనాన్॥27॥

సాంకుశాన్సపతాకాంశ్చ తత్ర తత్రార్జునో నృణాం
నిచకర్త శరైరుగ్రై రౌద్రం బిభ్రద్వపుస్తదా॥28॥

పరిఘాణాం ప్రవృద్ధానాం ముద్గరాణాం చ మారిష
ప్రాసానాం భిండిపాలానాం నిస్త్రింశానాం చ సంయుగే॥29॥

పరశ్వధానాం తీక్ష్ణానాం తోమరాణాం చ భారత
వర్మణాం చాపవిద్ధానాం కవచానాం చ భూతలే॥30॥

ధ్వజానాం చర్మణాం చైవ వ్యజనానాం చ సర్వశః
ఛత్రాణాం హేమదండానాం చామరాణాం చ భారత॥31॥

ప్రతోదానాం కశానాం చ యోక్త్రాణాం చైవ మారిష
రాశయశ్చాత్ర దృశ్యంతే వినికీర్ణా రణక్షితౌ॥32॥

నాసీత్తత్ర పుమాన్కశ్చిత్తవ సైన్యస్య భారత
యోఽర్జునం సమరే శూరం ప్రత్యుద్యాయాత్కథంచన॥33॥

యో యో హి సమరే పార్థం ప్రత్యుద్యాతి విశాం పతే
స స వై విశిఖైస్తీక్ష్ణైః పరలోకాయ నీయతే॥34॥

తేషు విద్రవమాణేషు తవ యోధేషు సర్వశః
అర్జునో వాసుదేవశ్చ దధ్మతుర్వారిజోత్తమౌ॥35॥

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా పితా దేవవ్రతస్తవ
అబ్రవీత్సమరే శూరం భారద్వాజం స్మయన్నివ॥36॥

ఏష పాండుసుతో వీరః కృష్ణేన సహితో బలీ
తథా కరోతి సైన్యాని యథా కుర్యాద్ధనంజయః॥37॥

న హ్యేష సమరే శక్యో జేతుమద్య కథంచన
యథాస్య దృశ్యతే రూపం కాలాంతకయమోపమం॥38॥

న నివర్తయితుం చాపి శక్యేయం మహతీ చమూః
అన్యోన్యప్రేక్షయా పశ్య ద్రవతీయం వరూథినీ॥39॥

ఏష చాస్తం గిరిశ్రేష్ఠం భానుమాన్ప్రతిపద్యతే
వపూంషి సర్వలోకస్య సంహరన్నివ సర్వథా॥40॥

తత్రావహారం సంప్రాప్తం మన్యేఽహం పురుషర్షభ
శ్రాంతా భీతాశ్చ నో యోధా న యోత్స్యంతి కథంచన॥41॥

ఏవముక్త్వా తతో భీష్మో ద్రోణమాచార్యసత్తమం
అవహారమథో చక్రే తావకానాం మహారథః॥42॥

తతోఽవహారః సైన్యానాం తవ తేషాం చ భారత
అస్తం గచ్ఛతి సూర్యేఽభూత్సంధ్యాకాలే చ వర్తతి॥43॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం భీష్మః శాంతనవస్తతః
అనీకాన్యనుసంయానే వ్యాదిదేశాథ భారత॥1॥

గారుడం చ మహావ్యూహం చక్రే శాంతనవస్తదా
పుత్రాణాం తే జయాకాంక్షీ భీష్మః కురుపితామహః॥2॥

గరుడస్య స్వయం తుండే పితా దేవవ్రతస్తవ
చక్షుషీ చ భరద్వాజః కృతవర్మా చ సాత్వతః॥3॥

అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ శీర్షమాస్తాం యశస్వినౌ
త్రిగర్తైర్మత్స్యకైకేయైర్వాటధానైశ్చ సంయుతౌ॥4॥

భూరిశ్రవాః శలః శల్యో భగదత్తశ్చ మారిష
మద్రకాః సింధుసౌవీరాస్తథా పంచనదాశ్చ యే॥5॥

జయద్రథేన సహితా గ్రీవాయాం సంనివేశితాః
పృష్ఠే దుర్యోధనో రాజా సోదరైః సానుగైర్వృతః॥6॥

విందానువిందావావంత్యౌ కాంబోజశ్చ శకైః సహ
పుచ్ఛమాసన్మహారాజ శూరసేనాశ్చ సర్వశః॥7॥

మాగధాశ్చ కలింగాశ్చ దాశేరకగణైః సహ
దక్షిణం పక్షమాసాద్య స్థితా వ్యూహస్య దంశితాః॥8॥

కాననాశ్చ వికుంజాశ్చ ముక్తాః పుండ్రావిషస్తథా
బృహద్బలేన సహితా వామం పక్షముపాశ్రితాః॥9॥

వ్యూఢం దృష్ట్వా తు తత్సైన్యం సవ్యసాచీ పరంతపః
ధృష్టద్యుమ్నేన సహితః ప్రత్యవ్యూహత సంయుగే
అర్ధచంద్రేణ వ్యూహేన వ్యూహం తమతిదారుణం॥10॥

దక్షిణం శృంగమాస్థాయ భీమసేనో వ్యరోచత
నానాశస్త్రౌఘసంపన్నైర్నానాదేశ్యైర్నృపైర్వృతః॥11॥

తదన్వేవ విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః
తదనంతరమేవాసీన్నీలో నీలాయుధైః సహ॥12॥

నీలాదనంతరం చైవ ధృష్టకేతుర్మహారథః
చేదికాశికరూషైశ్చ పౌరవైశ్చాభిసంవృతః॥13॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ పాంచాలాశ్చ ప్రభద్రకాః
మధ్యే సైన్యస్య మహతః స్థితా యుద్ధాయ భారత॥14॥

తథైవ ధర్మరాజోఽపి గజానీకేన సంవృతః
తతస్తు సాత్యకీ రాజంద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః||15||

అభిమన్యుస్తతస్తూర్ణమిరావాంశ్చ తతః పరం
భైమసేనిస్తతో రాజన్కేకయాశ్చ మహారథాః||16||

తతోఽభూద్ద్విపదాం శ్రేష్ఠో వామం పార్శ్వముపాశ్రితః
సర్వస్య జగతో గోప్తా గోప్తా యస్య జనార్దనః||17||

ఏవమేతన్మహావ్యూహం ప్రత్యవ్యూహంత పాండవాః
వధార్థం తవ పుత్రాణాం తత్పక్షం యే చ సంగతాః||18||

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం వ్యతిషక్తరథద్విపం
తావకానాం పరేషాం చ నిఘ్నతామితరేతరం||19||

హయౌఘాశ్చ రథౌఘాశ్చ తత్ర తత్ర విశాం పతే
సంపతంతః స్మ దృశ్యంతే నిఘ్నమానాః పరస్పరం||20||

ధావతాం చ రథౌఘానాం నిఘ్నతాం చ పృథక్పృథక్
బభూవ తుములః శబ్దో విమిశ్రో దుందుభిస్వనైః||21||

దివస్పృఙ్నరవీరాణాం నిఘ్నతామితరేతరం
సంప్రహారే సుతుములే తవ తేషాం చ భారత||22||

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో వ్యూఢేష్వనీకేషు తావకేష్వితరేషు చ
ధనంజయో రథానీకమవధీత్తవ భారత
శరైరతిరథో యుద్ధే పాతయన్రథయూథపాన్||1||

తే వధ్యమానాః పార్థేన కాలేనేవ యుగక్షయే
ధార్తరాష్ట్రా రణే యత్తాః పాండవాన్ప్రత్యయోధయన్
ప్రార్థయానా యశో దీప్తం మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం||2||

ఏకాగ్రమనసో భూత్వా పాండవానాం వరూథినీం
బభంజుర్బహుశో రాజంస్తే చాభజ్యంత సంయుగే||3||

ద్రవద్భిరథ భగ్నైశ్చ పరివర్తద్భిరేవ చ
పాండవైః కౌరవైశ్చైవ న ప్రజ్ఞాయత కించన||4||

ఉదతిష్ఠద్రజో భౌమం ఛాదయానం దివాకరం
దిశః ప్రతిదిశో వాపి తత్ర జజ్ఞుః కథంచన||5||

అనుమానేన సంజ్ఞాభిర్నామగోత్రైశ్చ సంయుగే
వర్తతే స్మ తదా యుద్ధం తత్ర తత్ర విశాం పతే||6||

న వ్యూహో భిద్యతే తత్ర కౌరవాణాం కథంచన
రక్షితః సత్యసంధేన భారద్వాజేన ధీమతా||7||

తథైవ పాండవేయానాం రక్షితః సవ్యసాచినా
నాభిద్యత మహావ్యూహో భీమేన చ సురక్షితః||8||

సేనాగ్రాదభినిష్పత్య ప్రాయుధ్యంస్తత్ర మానవాః
ఉభయోః సేనయో రాజన్వ్యతిషక్తరథద్విపాః||9||

హయారోహైర్హయారోహాః పాత్యంతే స్మ మహాహవే
ఋష్టిభిర్విమలాగ్రాభిః ప్రాసైరపి చ సంయుగే||10||

రథీ రథినమాసాద్య శరైః కనకభూషణైః
పాతయామాస సమరే తస్మిన్నతిభయంకరే॥11॥

గజారోహా గజారోహాన్నారాచశరతోమరైః
సంసక్తాః పాతయామాసుస్తవ తేషాం చ సంఘశః॥12॥

పత్తిసంఘా రణే పత్తీన్భిండిపాలపరశ్వధైః
న్యపాతయంత సంహృష్టాః పరస్పరకృతాగసః॥13॥

పదాతీ రథినం సంఖ్యే రథీ చాపి పదాతినం
న్యపాతయచ్ఛితైః శస్త్రైః సేనయోరుభయోరపి॥14॥

గజారోహా హయారోహాన్పాతయాం చక్రిరే తదా
హయారోహా గజస్థాంశ్చ తదద్భుతమివాభవత్॥15॥

గజారోహవరైశ్చాపి తత్ర తత్ర పదాతయః
పాతితాః సమదృశ్యంత తైశ్చాపి గజయోధినః॥16॥

పత్తిసంఘా హయారోహైః సాదిసంఘాశ్చ పత్తిభిః
పాత్యమానా వ్యదృశ్యంత శతశోఽథ సహస్రశః॥17॥

ధ్వజైస్తత్రాపవిద్ధైశ్చ కార్ముకైస్తోమరైస్తథా
ప్రాసైస్తథా గదాభిశ్చ పరిఘైః కంపనైస్తథా॥18॥

శక్తిభిః కవచైశ్చిత్రైః కణపైరంకుశైరపి
నిస్త్రింశైర్విమలైశ్చాపి స్వర్ణపుంఖైః శరైస్తథా॥19॥

పరిస్తోమైః కుథాభిశ్చ కంబలైశ్చ మహాధనైః
భూర్భాతి భరతశ్రేష్ఠ స్రగ్దామైరివ చిత్రితా॥20॥

నరాశ్వకాయైః పతితైర్దంతిభిశ్చ మహాహవే
అగమ్యరూపా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా॥21॥

ప్రశశామ రజో భౌమం వ్యుక్షితం రణశోణితైః
దిశశ్చ విమలాః సర్వాః సంబభూవుర్జనేశ్వర॥22॥

ఉత్థితాన్యగణేయాని కబంధాని సమంతతః
చిహ్నభూతాని జగతో వినాశార్థాయ భారత॥23॥

తస్మిన్యుద్ధే మహారౌద్రే వర్తమానే సుదారుణే
ప్రత్యదృశ్యంత రథినో ధావమానాః సమంతతః॥24॥

తతో ద్రోణశ్చ భీష్మశ్చ సైంధవశ్చ జయద్రథః
పురుమిత్రో వికర్ణశ్చ శకునిశ్చాపి సౌబలః॥25॥

ఏతే సమరదుర్ధర్షాః సింహతుల్యపరాక్రమాః
పాండవానామనీకాని బభంజుః స్మ పునః పునః॥26॥

తథైవ భీమసేనోఽపి రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ ద్రౌపదేయాశ్చ భారత॥27॥

తావకాంస్తవ పుత్రాంశ్చ సహితాన్సర్వరాజభిః
ద్రావయామాసురాజౌ తే త్రిదశా దానవానివ॥28॥

తథా తే సమరేఽన్యోన్యం నిఘ్నంతః క్షత్రియర్షభాః
రక్తోక్షితా ఘోరరూపా విరేజుర్దానవా ఇవ॥29॥

వినిర్జిత్య రిపూన్వీరాః సేనయోరుభయోరపి
వ్యదృశ్యంత మహామాత్రా గ్రహా ఇవ నభస్తలే॥30॥

తతో రథసహస్రేణ పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
అభ్యయాత్పాండవాన్యుద్ధే రాక్షసం చ ఘటోత్కచం॥31॥

తథైవ పాండవాః సర్వే మహత్యా సేనయా సహ
ద్రోణభీష్మౌ రణే శూరౌ ప్రత్యుద్యయురరిందమౌ॥32॥

కిరీటీ తు యయౌ క్రుద్ధః సమర్థాన్పార్థివోత్తమాన్
ఆర్జునిః సాత్యకిశ్చైవ యయతుః సౌబలం బలం॥33॥

తతః ప్రవవృతే భూయః సంగ్రామో లోమహర్షణః
తావకానాం పరేషాం చ సమరే విజిగీషతాం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే పార్థివాః క్రుద్ధాః ఫల్గునం వీక్ష్య సంయుగే
రథైరనేకసాహస్రైః సమంతాత్పర్యవారయన్॥1॥

అథైనం రథవృందేన కోష్ఠకీకృత్య భారత
శరైః సుబహుసాహస్రైః సమంతాదభ్యవారయన్॥2॥

శక్తీశ్చ విమలాస్తీక్ష్ణా గదాశ్చ పరిఘైః సహ
ప్రాసాన్పరశ్వధాంశ్చైవ ముద్గరాన్ముసలానపి
చిక్షిపుః సమరే క్రుద్ధాః ఫల్గునస్య రథం ప్రతి॥3॥

శస్త్రాణామథ తాం వృష్టిం శలభానామివాయతిం
రురోధ సర్వతః పార్థః శరైః కనకభూషణైః॥4॥

తత్ర తల్లాఘవం దృష్ట్వా బీభత్సోరతిమానుషం
దేవదానవగంధర్వాః పిశాచోరగరాక్షసాః
సాధు సాధ్వితి రాజేంద్ర ఫల్గునం ప్రత్యపూజయన్॥5॥

సాత్యకిం చాభిమన్యుం చ మహత్యా సేనయా సహ
గాంధారాః సమరే శూరా రురుధుః సహసౌబలాః॥6॥

తత్ర సౌబలకాః క్రుద్ధా వార్ష్ణేయస్య రథోత్తమం
తిలశశ్చిచ్ఛిదుః క్రోధాచ్ఛస్త్రైర్నానావిధైర్యుధి॥7॥

సాత్యకిస్తు రథం త్యక్త్వా వర్తమానే మహాభయే
అభిమన్యో రథం తూర్ణమారురోహ పరంతపః॥8॥

తావేకరథసంయుక్తౌ సౌబలేయస్య వాహినీం
వ్యధమేతాం శితైస్తూర్ణం శరైః సంనతపర్వభిః॥9॥

ద్రోణభీష్మౌ రణే యత్తౌ ధర్మరాజస్య వాహినీం
నాశయేతాం శరైస్తీక్ష్ణైః కంకపత్రపరిచ్ఛదైః॥10॥

తతో ధర్మసుతో రాజా మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
మిషతాం సర్వసైన్యానాం ద్రోణానీకముపాద్రవన్॥11॥

తత్రాసీత్సుమహద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
యథా దేవాసురం యుద్ధం పూర్వమాసీత్సుదారుణం॥12॥

కుర్వాణౌ తు మహత్కర్మ భీమసేనఘటోత్కచౌ
దుర్యోధనస్తతోఽభ్యేత్య తావుభావభ్యవారయత్॥13॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ హైడింబస్య పరాక్రమం
అతీత్య పితరం యుద్ధే యదయుధ్యత భారత॥14॥

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధో దుర్యోధనమమర్షణం
హృద్యవిధ్యత్పృషత్కేన ప్రహసన్నివ పాండవః॥15॥

తతో దుర్యోధనో రాజా ప్రహారవరమోహితః
నిషసాద రథోపస్థే కశ్మలం చ జగామ హ॥16॥

తం విసంజ్ఞమథో జ్ఞాత్వా త్వరమాణోఽస్య సారథిః
అపోవాహ రణాద్రాజంస్తతః సైన్యమభిద్యత॥17॥

తతస్తాం కౌరవీం సేనాం ద్రవమాణాం సమంతతః
నిఘ్నన్భీమః శరైస్తీక్ష్ణైరనువవ్రాజ పృష్ఠతః॥18॥

పార్షతశ్చ రథశ్రేష్ఠో ధర్మపుత్రశ్చ పాండవః
ద్రోణస్య పశ్యతః సైన్యం గాంగేయస్య చ పశ్యతః
జఘ్నతుర్విశిఖైస్తీక్ష్ణైః పరానీకవిశాతనైః॥19॥

ద్రవమాణం తు తత్సైన్యం తవ పుత్రస్య సంయుగే
నాశక్నుతాం వారయితుం భీష్మద్రోణౌ మహారథౌ॥20॥

వార్యమాణం హి భీష్మేణ ద్రోణేన చ విశాం పతే
విద్రవత్యేవ తత్సైన్యం పశ్యతోర్ద్రోణభీష్మయోః॥21॥

తతో రథసహస్రేషు విద్రవత్సు తతస్తతః
తావాస్థితావేకరథం సౌభద్రశినిపుంగవౌ
సౌబలీం సమరే సేనాం శాతయేతాం సమంతతః॥22॥

శుశుభాతే తదా తౌ తు శైనేయకురుపుంగవౌ
అమావాస్యాం గతౌ యద్వత్సోమసూర్యౌ నభస్తలే॥23॥

అర్జునస్తు తతః క్రుద్ధస్తవ సైన్యం విశాం పతే
వవర్ష శరవర్షేణ ధారాభిరివ తోయదః॥24॥

వధ్యమానం తతస్తత్తు శరైః పార్థస్య సంయుగే
దుద్రావ కౌరవం సైన్యం విషాదభయకంపితం॥25॥

ద్రవతస్తాన్సమాలోక్య భీష్మద్రోణౌ మహారథౌ
న్యవారయేతాం సంరబ్ధౌ దుర్యోధనహితైషిణౌ॥26॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సమాశ్వస్య విశాం పతే
న్యవర్తయత తత్సైన్యం ద్రవమాణం సమంతతః॥27॥

యత్ర యత్ర సుతం తుభ్యం యో యః పశ్యతి భారత
తత్ర తత్ర న్యవర్తంత క్షత్రియాణాం మహారథాః॥28॥

తాన్నివృత్తాన్సమీక్ష్యైవ తతోఽన్యేఽపీతరే జనాః
అన్యోన్యస్పర్ధయా రాజల్లజ్జయాన్యేఽవతస్థిరే॥29॥

పునరావర్తతాం తేషాం వేగ ఆసీద్విశాం పతే
పూర్యతః సాగరస్యేవ చంద్రస్యోదయనం ప్రతి॥30॥

సంనివృత్తాంస్తతస్తాంస్తు దృష్ట్వా రాజా సుయోధనః
అబ్రవీత్త్వరితో గత్వా భీష్మం శాంతనవం వచః॥31॥

పితామహ నిబోధేదం యత్త్వా వక్ష్యామి భారత
నానురూపమహం మన్యే త్వయి జీవతి కౌరవ॥32॥

ద్రోణే చాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠే సపుత్రే ససుహృజ్జనే
కృపే చైవ మహేష్వాసే ద్రవతీయం వరూథినీ॥33॥

న పాండవాః ప్రతిబలాస్తవ రాజన్కథంచన
తథా ద్రోణస్య సంగ్రామే ద్రౌణేశ్చైవ కృపస్య చ॥34॥

అనుగ్రాహ్యాః పాండుసుతా నూనం తవ పితామహ
యథేమాం క్షమసే వీర వధ్యమానాం వరూథినీం॥35॥

సోఽస్మి వాచ్యస్త్వయా రాజన్పూర్వమేవ సమాగమే
న యోత్స్యే పాండవాన్సంఖ్యే నాపి పార్షతసాత్యకీ॥36॥

శ్రుత్వా తు వచనం తుభ్యమాచార్యస్య కృపస్య చ
కర్ణేన సహితః కృత్యం చింతయానస్తదైవ హి॥37॥

యది నాహం పరిత్యాజ్యో యువాభ్యామిహ సంయుగే
విక్రమేణానురూపేణ యుధ్యేతాం పురుషర్షభౌ॥38॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో భీష్మః ప్రహసన్వై ముహుర్ముహుః
అబ్రవీత్తనయం తుభ్యం క్రోధాదుద్వృత్య చక్షుషీ॥39॥

బహుశో హి మయా రాజంస్తథ్యముక్తం హితం వచః
అజేయాః పాండవా యుద్ధే దేవైరపి సవాసవైః॥40॥

యత్తు శక్యం మయా కర్తుం వృద్ధేనాద్య నృపోత్తమ
కరిష్యామి యథాశక్తి ప్రేక్షేదానీం సబాంధవః॥41॥

అద్య పాండుసుతాన్సర్వాన్ససైన్యాన్సహ బంధుభిః
మిషతో వారయిష్యామి సర్వలోకస్య పశ్యతః॥42॥

ఏవముక్తే తు భీష్మేణ పుత్రాస్తవ జనేశ్వర
దధ్ముః శంఖాన్ముదా యుక్తా భేరీశ్చ జఘ్నిరే భృశం॥43॥

పాండవాపి తతో రాజఞ్ఛ్రుత్వా తం నినదం మహత్
దధ్ముః శంఖాంశ్చ భేరీశ్చ మురజాంశ్చ వ్యనాదయన్॥44॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాతే తు భీష్మేణ తస్మిన్యుద్ధే సుదారుణే
క్రోధితో మమ పుత్రేణ దుఃఖితేన విశేషతః॥1॥

భీష్మః కిమకరోత్తత్ర పాండవేయేషు సంజయ
పితామహే వా పాంచాలాస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

గతపూర్వాహ్ణభూయిష్ఠే తస్మిన్నహని భారత
జయం ప్రాప్తేషు హృష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు॥3॥

సర్వధర్మవిశేషజ్ఞః పితా దేవవ్రతస్తవ
అభ్యయాజ్జవనైరశ్వైః పాండవానామనీకినీం
మహత్యా సేనయా గుప్తస్తవ పుత్రైశ్చ సర్వశః॥4॥

ప్రావర్తత తతో యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
అస్మాకం పాండవైః సార్ధమనయాత్తవ భారత॥5॥

ధనుషాం కూజతాం తత్ర తలానాం చాభిహన్యతాం
మహాన్సమభవచ్ఛబ్దో గిరీణామివ దీర్యతాం॥6॥

తిష్ఠ స్థితోఽస్మి విద్ధ్యేనం నివర్తస్వ స్థిరో భవ
స్థితోఽస్మి ప్రహరస్వేతి శబ్దాః శ్రూయంత సర్వశః॥7॥

కాంచనేషు తనుత్రేషు కిరీటేషు ధ్వజేషు చ
శిలానామివ శైలేషు పతితానామభూత్స్వనః॥8॥

పతితాన్యుత్తమాంగాని బాహవశ్చ విభూషితాః
వ్యచేష్టంత మహీం ప్రాప్య శతశోఽథ సహస్రశః॥9॥

హృతోత్తమాంగాః కేచిత్తు తథైవోద్యతకార్ముకాః
ప్రగృహీతాయుధాశ్చాపి తస్థుః పురుషసత్తమాః॥10॥

ప్రావర్తత మహావేగా నదీ రుధిరవాహినీ
మాతంగాంగశిలారౌద్రా మాంసశోణితకర్దమా॥11॥

వరాశ్వనరనాగానాం శరీరప్రభవా తదా
పరలోకార్ణవముఖీ గృధ్రగోమాయుమోదినీ॥12॥

న దృష్టం న శ్రుతం చాపి యుద్ధమేతాదృశం నృప
యథా తవ సుతానాం చ పాండవానాం చ భారత॥13॥

నాసీద్రథపథస్తత్ర యోధైర్యుధి నిపాతితైః
గజైశ్చ పతితైర్నీలైర్గిరిశృంగైరివావృతం॥14॥

వికీర్ణైః కవచైశ్చిత్రైర్ధ్వజైశ్ఛత్రైశ్చ మారిష
శుశుభే తద్రణస్థానం శరదీవ నభస్తలం॥15॥

వినిర్భిన్నాః శరైః కేచిదంతపీడావికర్షిణః
అభీతాః సమరే శత్రూనభ్యధావంత దంశితాః॥16॥

తాత భ్రాతః సఖే బంధో వయస్య మమ మాతుల
మా మాం పరిత్యజేత్యన్యే చుక్రుశుః పతితా రణే॥17॥

ఆధావాభ్యేహి మా గచ్ఛ కిం భీతోఽసి క్వ యాస్యసి
స్థితోఽహం సమరే మా భైరితి చాన్యే విచుక్రుశుః॥18॥

తత్ర భీష్మః శాంతనవో నిత్యం మండలకార్ముకః
ముమోచ బాణాందీప్తాగ్రానహీనాశీవిషానివ॥19॥

శరైరేకాయనీకుర్వందిశః సర్వా యతవ్రతః
జఘాన పాండవరథానాదిశ్యాదిశ్య భారత॥20॥

స నృత్యన్వై రథోపస్థే దర్శయన్పాణిలాఘవం
అలాతచక్రవద్రాజంస్తత్ర తత్ర స్మ దృశ్యతే॥21॥

తమేకం సమరే శూరం పాండవాః సృంజయాస్తథా
అనేకశతసాహస్రం సమపశ్యంత లాఘవాత్॥22॥

మాయాకృతాత్మానమివ భీష్మం తత్ర స్మ మేనిరే
పూర్వస్యాం దిశి తం దృష్ట్వా ప్రతీచ్యాం దదృశుర్జనాః॥23॥

ఉదీచ్యాం చైనమాలోక్య దక్షిణస్యాం పునః ప్రభో
ఏవం స సమరే వీరో గాంగేయః ప్రత్యదృశ్యత॥24॥

న చైనం పాండవేయానాం కశ్చిచ్ఛక్నోతి వీక్షితుం
విశిఖానేవ పశ్యంతి భీష్మచాపచ్యుతాన్బహూన్॥25॥

కుర్వాణం సమరే కర్మ సూదయానం చ వాహినీం
వ్యాక్రోశంత రణే తత్ర వీరా బహువిధం బహు
అమానుషేణ రూపేణ చరంతం పితరం తవ॥26॥

శలభా ఇవ రాజానః పతంతి విధిచోదితాః
భీష్మాగ్నిమభి సంక్రుద్ధం వినాశాయ సహస్రశః॥27॥

న హి మోఘః శరః కశ్చిదాసీద్భీష్మస్య సంయుగే
నరనాగాశ్వకాయేషు బహుత్వాల్లఘువేధినః॥28॥

భినత్త్యేకేన బాణేన సుముక్తేన పతత్రిణా
గజకంకటసంనాహం వజ్రేణేవాచలోత్తమం॥29॥

ద్వౌ త్రీనపి గజారోహాన్పిండితాన్వర్మితానపి
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన నిజఘాన పితా తవ॥30॥

యో యో భీష్మం నరవ్యాఘ్రమభ్యేతి యుధి కశ్చన
ముహూర్తదృష్టః స మయా పాతితో భువి దృశ్యతే॥31॥

ఏవం సా ధర్మరాజస్య వధ్యమానా మహాచమూః
భీష్మేణాతులవీర్యేణ వ్యశీర్యత సహస్రధా॥32॥

ప్రకీర్యత మహాసేనా శరవర్షాభితాపితా
పశ్యతో వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః॥33॥

యతమానాపి తే వీరా ద్రవమాణాన్మహారథాన్
నాశక్నువన్వారయితుం భీష్మబాణప్రపీడితాః॥34॥

మహేంద్రసమవీర్యేణ వధ్యమానా మహాచమూః
అభజ్యత మహారాజ న చ ద్వౌ సహ ధావతః॥35॥

ఆవిద్ధనరనాగాశ్వం పతితధ్వజకూబరం
అనీకం పాండుపుత్రాణాం హాహాభూతమచేతనం॥36॥

జఘానాత్ర పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం తథా
ప్రియం సఖాయం చాక్రందే సఖా దైవబలాత్కృతః॥37॥

విముచ్య కవచానన్యే పాండుపుత్రస్య సైనికాః
ప్రకీర్య కేశాంధావంతః ప్రత్యదృశ్యంత భారత॥38॥

తద్గోకులమివోద్భ్రాంతముద్భ్రాంతరథయూథపం
దదృశే పాండుపుత్రస్య సైన్యమార్తస్వరం తదా॥39॥

ప్రభజ్యమానం తత్సైన్యం దృష్ట్వా దేవకినందనః
ఉవాచ పార్థం బీభత్సుం నిగృహ్య రథముత్తమం॥40॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తః పార్థ యః కాంక్షితస్త్వయా
ప్రహరాస్మై నరవ్యాఘ్ర న చేన్మోహాద్విముహ్యసే॥41॥

యత్త్వయా కథితం వీర పురా రాజ్ఞాం సమాగమే
భీష్మద్రోణముఖాన్సర్వాంధార్తరాష్ట్రస్య సైనికాన్॥42॥

సానుబంధాన్హనిష్యామి యే మాం యోత్స్యంతి సంయుగే
ఇతి తత్కురు కౌంతేయ సత్యం వాక్యమరిందమ॥43॥

బీభత్సో పశ్య సైన్యం స్వం భజ్యమానం సమంతతః
ద్రవతశ్చ మహీపాలాన్సర్వాన్యౌధిష్ఠిరే బలే॥44॥

దృష్ట్వా హి సమరే భీష్మం వ్యాత్తాననమివాంతకం
భయార్తాః సంప్రణశ్యంతి సింహం క్షుద్రమృగా ఇవ॥45॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ వాసుదేవం ధనంజయః
చోదయాశ్వాన్యతో భీష్మో విగాహ్యైతద్బలార్ణవం॥46॥

తతోఽశ్వాన్రజతప్రఖ్యాంశ్చోదయామాస మాధవః
యతో భీష్మరథో రాజందుష్ప్రేక్ష్యో రశ్మిమానివ॥47॥

తతస్తత్పునరావృత్తం యుధిష్ఠిరబలం మహత్
దృష్ట్వా పార్థం మహాబాహుం భీష్మాయోద్యంతమాహవే॥48॥

తతో భీష్మః కురుశ్రేష్ఠః సింహవద్వినదన్ముహుః
ధనంజయరథం తూర్ణం శరవర్షైరవాకిరత్॥49॥

క్షణేన స రథస్తస్య సహయః సహసారథిః
శరవర్షేణ మహతా సంఛన్నో న ప్రకాశతే॥50॥

వాసుదేవస్త్వసంభ్రాంతో ధైర్యమాస్థాయ సత్త్వవాన్
చోదయామాస తానశ్వాన్వితున్నాన్భీష్మసాయకైః॥51॥

తతః పార్థో ధనుర్గృహ్య దివ్యం జలదనిస్వనం
పాతయామాస భీష్మస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా త్రిభిః శరైః॥52॥

స ఛిన్నధన్వా కౌరవ్యః పునరన్యన్మహద్ధనుః
నిమేషాంతరమాత్రేణ సజ్యం చక్రే పితా తవ॥53॥

విచకర్ష తతో దోర్భ్యాం ధనుర్జలదనిస్వనం
అథాస్య తదపి క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద ధనురర్జునః॥54॥

తస్య తత్పూజయామాస లాఘవం శంతనోః సుతః
సాధు పార్థ మహాబాహో సాధు భో పాండునందన॥55॥

త్వయ్యేవైతద్యుక్తరూపం మహత్కర్మ ధనంజయ
ప్రీతోఽస్మి సుదృఢం పుత్ర కురు యుద్ధం మయా సహ॥56॥

ఇతి పార్థం ప్రశస్యాథ ప్రగృహ్యాన్యన్మహద్ధనుః
ముమోచ సమరే వీరః శరాన్పార్థరథం ప్రతి॥57॥

అదర్శయద్వాసుదేవో హయయానే పరం బలం
మోఘాన్కుర్వఞ్శరాంస్తస్య మండలాన్యచరల్లఘు॥58॥

తథాపి భీష్మః సుదృఢం వాసుదేవధనంజయౌ
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైః సర్వగాత్రేషు మారిష॥59॥

శుశుభాతే నరవ్యాఘ్రౌ తౌ భీష్మశరవిక్షతౌ
గోవృషావివ నర్దంతౌ విషాణోల్లిఖితాంకితౌ॥60॥

పునశ్చాపి సుసంక్రుద్ధః శరైః సంనతపర్వభిః
కృష్ణయోర్యుధి సంరబ్ధో భీష్మో వ్యావారయద్దిశః॥61॥

వార్ష్ణేయం చ శరైస్తీక్ష్ణైః కంపయామాస రోషితః
ముహురభ్యుత్స్మయన్భీష్మః ప్రహస్య స్వనవత్తదా॥62॥

తతః కృష్ణస్తు సమరే దృష్ట్వా భీష్మపరాక్రమం
సంప్రేక్ష్య చ మహాబాహుః పార్థస్య మృదుయుద్ధతాం॥63॥

భీష్మం చ శరవర్షాణి సృజంతమనిశం యుధి
ప్రతపంతమివాదిత్యం మధ్యమాసాద్య సేనయోః॥64॥

వరాన్వరాన్వినిఘ్నంతం పాండుపుత్రస్య సైనికాన్
యుగాంతమివ కుర్వాణం భీష్మం యౌధిష్ఠిరే బలే॥65॥

అమృష్యమాణో భగవాన్కేశవః పరవీరహా
అచింతయదమేయాత్మా నాస్తి యౌధిష్ఠిరం బలం॥66॥

ఏకాహ్నా హి రణే భీష్మో నాశయేద్దేవదానవాన్
కిము పాండుసుతాన్యుద్ధే సబలాన్సపదానుగాన్॥67॥

ద్రవతే చ మహత్సైన్యం పాండవస్య మహాత్మనః
ఏతే చ కౌరవాస్తూర్ణం ప్రభగ్నాందృశ్య సోమకాన్
ఆద్రవంతి రణే హృష్టా హర్షయంతః పితామహం॥68॥

సోఽహం భీష్మం నిహన్మ్యద్య పాండవార్థాయ దంశితః
భారమేతం వినేష్యామి పాండవానాం మహాత్మనాం॥69॥

అర్జునోఽపి శరైస్తీక్ష్ణై ర్వధ్యమానో హి సంయుగే
కర్తవ్యం నాభిజానాతి రణే భీష్మస్య గౌరవాత్॥70॥

తథా చింతయతస్తస్య భూయ ఏవ పితామహః
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధః శరాన్పార్థరథం ప్రతి॥71॥

తేషాం బహుత్వాద్ధి భృశం శరాణాం; దిశోఽథ సర్వాః పిహితా బభూవుః
న చాంతరిక్షం న దిశో న భూమి;ర్న భాస్కరోఽదృశ్యత రశ్మిమాలీ
వవుశ్చ వాతాస్తుములాః సధూమా; దిశశ్చ సర్వాః క్షుభితా బభూవుః॥72॥

ద్రోణో వికర్ణోఽథ జయద్రథశ్చ; భూరిశ్రవాః కృతవర్మా కృపశ్చ
శ్రుతాయురంబష్ఠపతిశ్చ రాజా; విందానువిందౌ చ సుదక్షిణశ్చ॥73॥

ప్రాచ్యాశ్చ సౌవీరగణాశ్చ సర్వే; వసాతయః క్షుద్రకమాలవాశ్చ
కిరీటినం త్వరమాణాభిసస్రు;ర్నిదేశగాః శాంతనవస్య రాజ్ఞః॥74॥

తం వాజిపాదాతరథౌఘజాలై;రనేకసాహస్రశతైర్దదర్శ
కిరీటినం సంపరివార్యమాణం; శినేర్నప్తా వారణయూథపైశ్చ॥75॥

తతస్తు దృష్ట్వార్జునవాసుదేవౌ; పదాతినాగాశ్వరథైః సమంతాత్
అభిద్రుతౌ శస్త్రభృతాం వరిష్ఠౌ; శినిప్రవీరోఽభిససార తూర్ణం॥76॥

స తాన్యనీకాని మహాధనుష్మాం;ఇశ్నినిప్రవీరః సహసాభిపత్య
చకార సాహాయ్యమథార్జునస్య; విష్ణుర్యథా వృత్రనిషూదనస్య॥77॥

విశీర్ణనాగాశ్వరథధ్వజౌఘం; భీష్మేణ విత్రాసితసర్వయోధం
యుధిష్ఠిరానీకమభిద్రవంతం; ప్రోవాచ సందృశ్య శినిప్రవీరః॥78॥

క్వ క్షత్రియా యాస్యథ నైష ధర్మః; సతాం పురస్తాత్కథితః పురాణైః
మా స్వాం ప్రతిజ్ఞాం జహత ప్రవీరాః; స్వం వీరధర్మం పరిపాలయధ్వం॥79॥

తాన్వాసవానంతరజో నిశమ్య; నరేంద్రముఖ్యాంద్రవతః సమంతాత్
పార్థస్య దృష్ట్వా మృదుయుద్ధతాం చ; భీష్మం చ సంఖ్యే సముదీర్యమాణం॥80॥

అమృష్యమాణః స తతో మహాత్మా; యశస్వినం సర్వదశార్హభర్తా
ఉవాచ శైనేయమభిప్రశంస;న్దృష్ట్వా కురూనాపతతః సమంతాత్॥81॥

యే యాంతి యాంత్వేవ శినిప్రవీర; యేఽపి స్థితాః సాత్వత తేఽపి యాంతు
భీష్మం రథాత్పశ్య నిపాత్యమానం; ద్రోణం చ సంఖ్యే సగణం మయాద్య॥82॥

నాసౌ రథః సాత్వత కౌరవాణాం; క్రుద్ధస్య ముచ్యేత రణేఽద్య కశ్చిత్
తస్మాదహం గృహ్య రథాంగముగ్రం; ప్రాణం హరిష్యామి మహావ్రతస్య॥83॥

నిహత్య భీష్మం సగణం తథాజౌ; ద్రోణం చ శైనేయ రథప్రవీరం
ప్రీతిం కరిష్యామి ధనంజయస్య; రాజ్ఞశ్చ భీమస్య తథాశ్వినోశ్చ॥84॥

నిహత్య సర్వాంధృతరాష్ట్రపుత్రాం;స్తత్పక్షిణో యే చ నరేంద్రముఖ్యాః
రాజ్యేన రాజానమజాతశత్రుం; సంపాదయిష్యామ్యహమద్య హృష్టః॥85॥

తతః సునాభం వసుదేవపుత్రః; సూర్యప్రభం వజ్రసమప్రభావం
క్షురాంతముద్యమ్య భుజేన చక్రం; రథాదవప్లుత్య విసృజ్య వాహాన్॥86॥

సంకంపయన్గాం చరణైర్మహాత్మా; వేగేన కృష్ణః ప్రససార భీష్మం
మదాంధమాజౌ సముదీర్ణదర్పః; సింహో జిఘాంసన్నివ వారణేంద్రం॥87॥

సోఽభ్యద్రవద్భీష్మమనీకమధ్యే; క్రుద్ధో మహేంద్రావరజః ప్రమాథీ
వ్యాలంబిపీతాంతపటశ్చకాశే; ఘనో యథా ఖేఽచిరభాపినద్ధః॥88॥

సుదర్శనం చాస్య రరాజ శౌరే;స్తచ్చక్రపద్మం సుభుజోరునాలం
యథాదిపద్మం తరుణార్కవర్ణం; రరాజ నారాయణనాభిజాతం॥89॥

తత్కృష్ణకోపోదయసూర్యబుద్ధం; క్షురాంతతీక్ష్ణాగ్రసుజాతపత్రం
తస్యైవ దేహోరుసరఃప్రరూఢం; రరాజ నారాయణబాహునాలం॥90॥

తమాత్తచక్రం ప్రణదంతముచ్చైః; క్రుద్ధం మహేంద్రావరజం సమీక్ష్య
సర్వాణి భూతాని భృశం వినేదుః; క్షయం కురూణామితి చింతయిత్వా॥91॥

స వాసుదేవః ప్రగృహీతచక్రః; సంవర్తయిష్యన్నివ జీవలోకం
అభ్యుత్పతల్లోకగురుర్బభాసే; భూతాని ధక్ష్యన్నివ కాలవహ్నిః॥92॥

తమాపతంతం ప్రగృహీతచక్రం; సమీక్ష్య దేవం ద్విపదాం వరిష్ఠం
అసంభ్రమాత్కార్ముకబాణపాణిః; రథే స్థితః శాంతనవోఽభ్యువాచ॥93॥

ఏహ్యేహి దేవేశ జగన్నివాస; నమోఽస్తు తే శార్ఙ్గరథాంగపాణే
ప్రసహ్య మాం పాతయ లోకనాథ; రథోత్తమాద్భూతశరణ్య సంఖ్యే॥94॥

త్వయా హతస్యేహ మమాద్య కృష్ణ; శ్రేయః పరస్మిన్నిహ చైవ లోకే
సంభావితోఽస్మ్యంధకవృష్ణినాథ; లోకైస్త్రిభిర్వీర తవాభియానాత్॥95॥

రథాదవప్లుత్య తతస్త్వరావా;న్పార్థోఽప్యనుద్రుత్య యదుప్రవీరం
జగ్రాహ పీనోత్తమలంబబాహుం; బాహ్వోర్హరిం వ్యాయతపీనబాహుః॥96॥

నిగృహ్యమాణశ్చ తదాదిదేవో; భృశం సరోషః కిల నామ యోగీ
ఆదాయ వేగేన జగామ విష్ణు;ర్జిష్ణుం మహావాత ఇవైకవృక్షం॥97॥

పార్థస్తు విష్టభ్య బలేన పాదౌ; భీష్మాంతికం తూర్ణమభిద్రవంతం
బలాన్నిజగ్రాహ కిరీటమాలీ; పదేఽథ రాజందశమే కథంచిత్॥98॥

అవస్థితం చ ప్రణిపత్య కృష్ణం; ప్రీతోఽర్జునః కాంచనచిత్రమాలీ
ఉవాచ కోపం ప్రతిసంహరేతి; గతిర్భవాన్కేశవ పాండవానాం॥99॥

న హాస్యతే కర్మ యథాప్రతిజ్ఞం; పుత్రైః శపే కేశవ సోదరైశ్చ
అంతం కరిష్యామి యథా కురూణాం; త్వయాహమింద్రానుజ సంప్రయుక్తః॥100॥

తతః ప్రతిజ్ఞాం సమయం చ తస్మై; జనార్దనః ప్రీతమనా నిశమ్య
స్థితః ప్రియే కౌరవసత్తమస్య; రథం సచక్రః పునరారురోహ॥101॥

స తానభీషూన్పునరాదదానః; ప్రగృహ్య శంఖం ద్విషతాం నిహంతా
వినాదయామాస తతో దిశశ్చ; స పాంచజన్యస్య రవేణ శౌరిః॥102॥

వ్యావిద్ధనిష్కాంగదకుండలం తం; రజోవికీర్ణాంచితపక్ష్మనేత్రం
విశుద్ధదంష్ట్రం ప్రగృహీతశంఖం; విచుక్రుశుః ప్రేక్ష్య కురుప్రవీరాః॥103॥

మృదంగభేరీపటహప్రణాదా; నేమిస్వనా దుందుభినిస్వనాశ్చ
ససింహనాదాశ్చ బభూవురుగ్రాః; సర్వేష్వనీకేషు తతః కురూణాం॥104॥

గాండీవఘోషః స్తనయిత్నుకల్పో; జగామ పార్థస్య నభో దిశశ్చ
జగ్ముశ్చ బాణా విమలాః ప్రసన్నాః; సర్వా దిశః పాండవచాపముక్తాః॥105॥

తం కౌరవాణామధిపో బలేన; భీష్మేణ భూరిశ్రవసా చ సార్ధం
అభ్యుద్యయావుద్యతబాణపాణిః; కక్షం దిధక్షన్నివ ధూమకేతుః॥106॥

అథార్జునాయ ప్రజహార భల్లా;న్భూరిశ్రవాః సప్త సువర్ణపుంఖాన్
దుర్యోధనస్తోమరముగ్రవేగం; శల్యో గదాం శాంతనవశ్చ శక్తిం॥107॥

స సప్తభిః సప్త శరప్రవేకా;న్సంవార్య భూరిశ్రవసా విసృష్టాన్
శితేన దుర్యోధనబాహుముక్తం; క్షురేణ తత్తోమరమున్మమాథ॥108॥

తతః శుభామాపతతీం స శక్తిం; విద్యుత్ప్రభాం శాంతనవేన ముక్తాం
గదాం చ మద్రాధిపబాహుముక్తాం; ద్వాభ్యాం శరాభ్యాం నిచకర్త వీరః॥109॥

తతో భుజాభ్యాం బలవద్వికృష్య; చిత్రం ధనుర్గాండివమప్రమేయం
మాహేంద్రమస్త్రం విధివత్సుఘోరం; ప్రాదుశ్చకారాద్భుతమంతరిక్షే॥110॥

తేనోత్తమాస్త్రేణ తతో మహాత్మా; సర్వాణ్యనీకాని మహాధనుష్మాన్
శరౌఘజాలైర్విమలాగ్నివర్ణైర్నివారయామాస కిరీటమాలీ॥111॥

శిలీముఖాః పార్థధనుఃప్రముక్తా; రథాంధ్వజాగ్రాణి ధనూంషి బాహూన్
నికృత్య దేహాన్వివిశుః పరేషాం; నరేంద్రనాగేంద్రతురంగమాణాం॥112॥

తతో దిశశ్చానుదిశశ్చ పార్థః; శరైః సుధారైర్నిశితైర్వితత్య
గాండీవశబ్దేన మనాంసి తేషాం; కిరీటమాలీ వ్యథయాం చకార॥113॥

తస్మింస్తథా ఘోరతమే ప్రవృత్తే; శంఖస్వనా దుందుభినిస్వనాశ్చ
అంతర్హితా గాండివనిస్వనేన; బభూవురుగ్రాశ్చ రణప్రణాదాః॥114॥

గాండీవశబ్దం తమథో విదిత్వా; విరాటరాజప్రముఖా నృవీరాః
పాంచాలరాజో ద్రుపదశ్చ వీర;స్తం దేశమాజగ్మురదీనసత్త్వాః॥115॥

సర్వాణి సైన్యాని తు తావకాని; యతో యతో గాండివజః ప్రణాదః
తతస్తతః సంనతిమేవ జగ్ము;ర్న తం ప్రతీపోఽభిససార కశ్చిత్॥116॥

తస్మిన్సుఘోరే నృపసంప్రహారే; హతాః ప్రవీరాః సరథాః ససూతాః
గజాశ్చ నారాచనిపాతతప్తా; మహాపతాకాః శుభరుక్మకక్ష్యాః॥117॥

పరీతసత్త్వాః సహసా నిపేతుః; కిరీటినా భిన్నతనుత్రకాయాః
దృఢాహతాః పత్త్రిభిరుగ్రవేగైః; పార్థేన భల్లైర్నిశితైః శితాగ్రైః॥118॥

నికృత్తయంత్రా నిహతేంద్రకీలా; ధ్వజా మహాంతో ధ్వజినీముఖేషు
పదాతిసంఘాశ్చ రథాశ్చ సంఖ్యే; హయాశ్చ నాగాశ్చ ధనంజయేన॥119॥

బాణాహతాస్తూర్ణమపేతసత్త్వా; విష్టభ్య గాత్రాణి నిపేతురుర్వ్యాం
ఐంద్రేణ తేనాస్త్రవరేణ రాజ;న్మహాహవే భిన్నతనుత్రదేహాః॥120॥

తతః శరౌఘైర్నిశితైః కిరీటినా; నృదేహశస్త్రక్షతలోహితోదా
నదీ సుఘోరా నరదేహఫేనా; ప్రవర్తితా తత్ర రణాజిరే వై॥121॥

వేగేన సాతీవ పృథుప్రవాహా; ప్రసుస్రుతా భైరవారావరూపా
పరేతనాగాశ్వశరీరరోధా; నరాంత్రమజ్జాభృతమాంసపంకా॥122॥

ప్రభూతరక్షోగణభూతసేవితా; శిరఃకపాలాకులకేశశాద్వలా
శరీరసంఘాతసహస్రవాహినీ; విశీర్ణనానాకవచోర్మిసంకులా॥123॥

నరాశ్వనాగాస్థినికృత్తశర్కరా; వినాశపాతాలవతీ భయావహా
తాం కంకమాలావృతగృధ్రకహ్వైః; క్రవ్యాదసంఘైశ్చ తరక్షుభిశ్చ॥124॥

ఉపేతకూలాం దదృశుః సమంతా;త్క్రూరాం మహావైతరణీప్రకాశాం
ప్రవర్తితామర్జునబాణసంఘై;ర్మేదోవసాసృక్ప్రవహాం సుభీమాం॥125॥

తే చేదిపాంచాలకరూషమత్స్యాః; పార్థాశ్చ సర్వే సహితాః ప్రణేదుః
విత్రాస్య సేనాం ధ్వజినీపతీనాం; సింహో మృగాణామివ యూథసంఘాన్
వినేదతుస్తావతిహర్షయుక్తౌ; గాండీవధన్వా చ జనార్దనశ్చ॥126॥

తతో రవిం సంహృతరశ్మిజాలం; దృష్ట్వా భృశం శస్త్రపరిక్షతాంగాః
తదైంద్రమస్త్రం వితతం సుఘోర;మసహ్యముద్వీక్ష్య యుగాంతకల్పం॥127॥

అథాపయానం కురవః సభీష్మాః; సద్రోణదుర్యోధనబాహ్లికాశ్చ
చక్రుర్నిశాం సంధిగతాం సమీక్ష్య; విభావసోర్లోహితరాజియుక్తాం॥128॥

అవాప్య కీర్తిం చ యశశ్చ లోకే; విజిత్య శత్రూంశ్చ ధనంజయోఽపి
యయౌ నరేంద్రైః సహ సోదరైశ్చ; సమాప్తకర్మా శిబిరం నిశాయాం
తతః ప్రజజ్ఞే తుములః కురూణాం; నిశాముఖే ఘోరతరః ప్రణాదః॥129॥

రణే రథానామయుతం నిహత్య; హతా గజాః సప్తశతార్జునేన
ప్రాచ్యాశ్చ సౌవీరగణాశ్చ సర్వే; నిపాతితాః క్షుద్రకమాలవాశ్చ
మహత్కృతం కర్మ ధనంజయేన; కర్తుం యథా నార్హతి కశ్చిదన్యః॥130॥

శ్రుతాయురంబష్ఠపతిశ్చ రాజా; తథైవ దుర్మర్షణచిత్రసేనౌ
ద్రోణః కృపః సైంధవబాహ్లికౌ చ; భూరిశ్రవాః శల్యశలౌ చ రాజన్
స్వబాహువీర్యేణ జితాః సభీష్మాః; కిరీటినా లోకమహారథేన ||131||

ఇతి బ్రువంతః శిబిరాణి జగ్ముః; సర్వే గణా భారత యే త్వదీయాః
ఉల్కాసహస్రైశ్చ సుసంప్రదీప్తై;ర్విభ్రాజమానైశ్చ తథా ప్రదీపైః
కిరీటివిత్రాసితసర్వయోధా; చక్రే నివేశం ధ్వజినీ కురూణాం||132||

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వ్యుష్టాం నిశాం భారత భారతానా;మనీకినీనాం ప్రముఖే మహాత్మా
యయౌ సపత్నాన్ప్రతి జాతకోపో; వృతః సమగ్రేణ బలేన భీష్మః||1||

తం ద్రోణదుర్యోధనబాహ్లికాశ్చ; తథైవ దుర్మర్షణచిత్రసేనౌ
జయద్రథశ్చాతిబలో బలౌఘై;ర్నృపాస్తథాన్యేఽనుయయుః సమంతాత్||2||

స తైర్మహద్భిశ్చ మహారథైశ్చ; తేజస్విభిర్వీర్యవద్భిశ్చ రాజన్
రరాజ రాజోత్తమ రాజముఖ్యై;ర్వృతః స దేవైరివ వజ్రపాణిః||3||

తస్మిన్ననీకప్రముఖే విషక్తా; దోధూయమానాశ్చ మహాపతాకాః
సురక్తపీతాసితపాండురాభా; మహాగజస్కంధగతా విరేజుః||4||

సా వాహినీ శాంతనవేన రాజ్ఞా; మహారథైర్వారణవాజిభిశ్చ
బభౌ సవిద్యుత్స్తనయిత్నుకల్పా; జలాగమే ద్యౌరివ జాతమేఘా||5||

తతో రణాయాభిముఖీ ప్రయాతా; ప్రత్యర్జునం శాంతనవాభిగుప్తా
సేనా మహోగ్రా సహసా కురూణాం; వేగో యథా భీమ ఇవాపగాయాః||6||

తం వ్యాలనానావిధగూఢసారం; గజాశ్వపాదాతరథౌఘపక్షం
వ్యూహం మహామేఘసమం మహాత్మా; దదర్శ దూరాత్కపిరాజకేతుః||7||

స నిర్యయౌ కేతుమతా రథేన; నరర్షభః శ్వేతహయేన వీరః
వరూథినా సైన్యముఖే మహాత్మా; వధే ధృతః సర్వసపత్నయూనాం||8||

సూపస్కరం సోత్తరబంధురేషం; యత్తం యదూనామృషభేణ సంఖ్యే
కపిధ్వజం ప్రేక్ష్య విషేదురాజౌ; సహైవ పుత్రైస్తవ కౌరవేయాః||9||

ప్రకర్షతా గుప్తముదాయుధేన; కిరీటినా లోకమహారథేన
తం వ్యూహరాజం దదృశుస్త్వదీయా;శ్చతుశ్చతుర్వ్యాలసహస్రకీర్ణం||10||

యథా హి పూర్వేఽహని ధర్మరాజ్ఞా; వ్యూహః కృతః కౌరవనందనేన
తథా తథోద్దేశముపేత్య తస్థుః; పాంచాలముఖ్యైః సహ చేదిముఖ్యాః||11||

తతో మహావేగసమాహతాని; భేరీసహస్రాణి వినేదురాజౌ
శంఖస్వనా దుందుభినిస్వనాశ్చ; సర్వేష్వనీకేషు ససింహనాదాః||12||

తతః సబాణాని మహాస్వనాని; విస్ఫార్యమాణాని ధనూంషి వీరైః
క్షణేన భేరీపణవప్రణాదా;నంతర్దధుః శంఖమహాస్వనాశ్చ||13||

తచ్ఛంఖశబ్దావృతమంతరిక్ష;ముద్ధూతభౌమద్రుతరేణుజాలం
మహావితానావతతప్రకాశ;మాలోక్య వీరాః సహసాభిపేతుః||14||

రథీ రథేనాభిహతః ససూతః; పపాత సాశ్వః సరథః సకేతుః
గజో గజేనాభిహతః పపాత; పదాతినా చాభిహతః పదాతిః||15||

ఆవర్తమానాన్యభివర్తమానై;ర్బాణైః క్షతాన్యద్భుతదర్శనాని
ప్రాసైశ్చ ఖడ్గైశ్చ సమాహతాని; సదశ్వవృందాని సదశ్వవృందైః||16||

సువర్ణతారాగణభూషితాని; శరావరాణి ప్రహితాని వీరైః
విదార్యమాణాని పరశ్వధైశ్చ; ప్రాసైశ్చ ఖడ్గైశ్చ నిపేతురుర్వ్యాం॥17॥

గజైర్విషాణైర్వరహస్తరుగ్ణాః; కేచిత్ససూతా రథినః ప్రపేతుః
గజర్షభాశ్చాపి రథర్షభేణ; నిపేతిరే బాణహతాః పృథివ్యాం॥18॥

గజౌఘవేగోద్ధతసాదితానాం; శ్రుత్వా నిషేదుర్వసుధాం మనుష్యాః
ఆర్తస్వరం సాదిపదాతియూనాం; విషాణగాత్రావరతాడితానాం॥19॥

సంభ్రాంతనాగాశ్వరథే ప్రసూతే; మహాభయే సాదిపదాతియూనాం
మహారథైః సంపరివార్యమాణం; దదర్శ భీష్మః కపిరాజకేతుం॥20॥

తం పంచతాలోచ్ఛ్రితతాలకేతుః; సదశ్వవేగోద్ధతవీర్యయాతః
మహాస్త్రబాణాశనిదీప్తమార్గం; కిరీటినం శాంతనవోఽభ్యధావత్॥21॥

తథైవ శక్రప్రతిమానకల్ప;మింద్రాత్మజం ద్రోణముఖాభిసస్రుః
కృపశ్చ శల్యశ్చ వివింశతిశ్చ; దుర్యోధనః సౌమదత్తిశ్చ రాజన్॥22॥

తతో రథానీకముఖాదుపేత్య; సర్వాస్త్రవిత్కాంచనచిత్రవర్మా
జవేన శూరోఽభిససార సర్వాం;స్తథార్జునస్యాత్ర సుతోఽభిమన్యుః॥23॥

తేషాం మహాస్త్రాణి మహారథానా;మసక్తకర్మా వినిహత్య కార్ష్ణిః
బభౌ మహామంత్రహుతార్చిమాలీ; సదోగతః సన్భగవానివాగ్నిః॥24॥

తతః స తూర్ణం రుధిరోదఫేనాం; కృత్వా నదీం వైశసనే రిపూణాం
జగామ సౌభద్రమతీత్య భీష్మో; మహారథం పార్థమదీనసత్త్వః॥25॥

తతః ప్రహస్యాద్భుతదర్శనేన; గాండీవనిర్హ్రాదమహాస్వనేన
విపాఠజాలేన మహాస్త్రజాలం; వినాశయామాస కిరీటమాలీ॥26॥

తముత్తమం సర్వధనుర్ధరాణా;మసక్తకర్మా కపిరాజకేతుః
భీష్మం మహాత్మాభివవర్ష తూర్ణం; శరౌఘజాలైర్విమలైశ్చ భల్లైః॥27॥

ఏవంవిధం కార్ముకభీమనాద;మదీనవత్సత్పురుషోత్తమాభ్యాం
దదర్శ లోకః కురుసృంజయాశ్చ; తద్ద్వైరథం భీష్మధనంజయాభ్యాం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ద్రౌణిర్భూరిశ్రవాః శల్యశ్చిత్రసేనశ్చ మారిష
పుత్రః సాంయమనేశ్చైవ సౌభద్రం సమయోధయన్॥1॥

సంసక్తమతితేజోభిస్తమేకం దదృశుర్జనాః
పంచభిర్మనుజవ్యాఘ్రైర్గజైః సింహశిశుం యథా॥2॥

నాభిలక్ష్యతయా కశ్చిన్న శౌర్యే న పరాక్రమే
బభూవ సదృశః కార్ష్ణేర్నాస్త్రే నాపి చ లాఘవే॥3॥

తథా తమాత్మజం యుద్ధే విక్రమంతమరిందమం
దృష్ట్వా పార్థో రణే యత్తః సింహనాదమథోఽనదత్॥4॥

పీడయానం చ తత్సైన్యం పౌత్రం తవ విశాం పతే
దృష్ట్వా త్వదీయా రాజేంద్ర సమంతాత్పర్యవారయన్॥5॥

ధ్వజినీం ధార్తరాష్ట్రాణాం దీనశత్రురదీనవత్
ప్రత్యుద్యయౌ స సౌభద్రస్తేజసా చ బలేన చ॥6॥

తస్య లాఘవమార్గస్థమాదిత్యసదృశప్రభం
వ్యదృశ్యత మహచ్చాపం సమరే యుధ్యతః పరైః॥7॥

స ద్రౌణిమిషుణైకేన విద్ధ్వా శల్యం చ పంచభిః
ధ్వజం సాంయమనేశ్చాపి సోఽష్టాభిరపవర్జయత్॥8॥

రుక్మదండాం మహాశక్తిం ప్రేషితాం సౌమదత్తినా
శితేనోరగసంకాశాం పత్రిణా విజహార తాం॥9॥

శల్యస్య చ మహాఘోరానస్యతః శతశః శరాన్
నివార్యార్జునదాయాదో జఘాన సమరే హయాన్॥10॥

భూరిశ్రవాశ్చ శల్యశ్చ ద్రౌణిః సాంయమనిః శలః
నాభ్యవర్తంత సంరబ్ధాః కార్ష్ణేర్బాహుబలాశ్రయాత్॥11॥

తతస్త్రిగర్తా రాజేంద్ర మద్రాశ్చ సహ కేకయైః
పంచత్రింశతిసాహస్రాస్తవ పుత్రేణ చోదితాః॥12॥

ధనుర్వేదవిదో ముఖ్యా అజేయాః శత్రుభిర్యుధి
సహపుత్రం జిఘాంసంతం పరివవ్రుః కిరీటినం॥13॥

తౌ తు తత్ర పితాపుత్రౌ పరిక్షిప్తౌ రథర్షభౌ
దదర్శ రాజన్పాంచాల్యః సేనాపతిరమిత్రజిత్॥14॥

స వారణరథౌఘానాం సహస్రైర్బహుభిర్వృతః
వాజిభిః పత్తిభిశ్చైవ వృతః శతసహస్రశః॥15॥

ధనుర్విస్ఫార్య సంక్రుద్ధశ్చోదయిత్వా వరూథినీం
యయౌ తన్మద్రకానీకం కేకయాంశ్చ పరంతపః॥16॥

తేన కీర్తిమతా గుప్తమనీకం దృఢధన్వనా
ప్రయుక్తరథనాగాశ్వం యోత్స్యమానమశోభత॥17॥

సోఽర్జునం ప్రముఖే యాంతం పాంచాల్యః కురునందన
త్రిభిః శారద్వతం బాణైర్జత్రుదేశే సమర్పయత్॥18॥

తతః స మద్రకాన్హత్వా దశభిర్దశభిః శరైః
హృష్ట ఏకో జఘానాశ్వం భల్లేన కృతవర్మణః॥19॥

దమనం చాపి దాయాదం పౌరవస్య మహాత్మనః
జఘాన విపులాగ్రేణ నారాచేన పరంతపః॥20॥

తతః సాంయమనేః పుత్రః పాంచాల్యం యుద్ధదుర్మదం
అవిధ్యత్త్రింశతా బాణైర్దశభిశ్చాస్య సారథిం॥21॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
భల్లేన భృశతీక్ష్ణేన నిచకర్తాస్య కార్ముకం॥22॥

అథైనం పంచవింశత్యా క్షిప్రమేవ సమర్పయత్
అశ్వాంశ్చాస్యావధీద్రాజన్నుభౌ తౌ పార్ష్ణిసారథీ॥23॥

స హతాశ్వే రథే తిష్ఠందదర్శ భరతర్షభ
పుత్రః సాంయమనేః పుత్రం పాంచాల్యస్య మహాత్మనః॥24॥

స సంగృహ్య మహాఘోరం నిస్త్రింశవరమాయసం
పదాతిస్తూర్ణమభ్యర్చ్ఛద్రథస్థం ద్రుపదాత్మజం॥25॥

తం మహౌఘమివాయాంతం ఖాత్పతంతమివోరగం
భ్రాంతావరణనిస్త్రింశం కాలోత్సృష్టమివాంతకం॥26॥

దీప్యంతమివ శస్త్రార్చ్యా మత్తవారణవిక్రమం
అపశ్యన్పాండవాస్తత్ర ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥27॥

తస్య పాంచాలపుత్రస్తు ప్రతీపమభిధావతః
శితనిస్త్రింశహస్తస్య శరావరణధారిణః॥28॥

బాణవేగమతీతస్య రథాభ్యాశముపేయుషః
త్వరన్సేనాపతిః క్రుద్ధో బిభేద గదయా శిరః॥29॥

తస్య రాజన్సనిస్త్రింశం సుప్రభం చ శరావరం
హతస్య పతతో హస్తాద్వేగేన న్యపతద్భువి॥30॥

తం నిహత్య గదాగ్రేణ లేభే స పరమం యశః
పుత్రః పాంచాలరాజస్య మహాత్మా భీమవిక్రమః॥31॥

తస్మిన్హతే మహేష్వాసే రాజపుత్రే మహారథే
హాహాకారో మహానాసీత్తవ సైన్యస్య మారిష॥32॥

తతః సాంయమనిః క్రుద్ధో దృష్ట్వా నిహతమాత్మజం
అభిదుద్రావ వేగేన పాంచాల్యం యుద్ధదుర్మదం॥33॥

తౌ తత్ర సమరే వీరౌ సమేతౌ రథినాం వరౌ
దదృశుః సర్వరాజానః కురవః పాండవాస్తథా॥34॥

తతః సాంయమనిః క్రుద్ధః పార్షతం పరవీరహా
ఆజఘాన త్రిభిర్బాణైస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం॥35॥

తథైవ పార్షతం శూరం శల్యః సమితిశోభనః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధస్తతో యుద్ధమవర్తత॥36॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దైవమేవ పరం మన్యే పౌరుషాదపి సంజయ
యత్సైన్యం మమ పుత్రస్య పాండుసైన్యేన వధ్యతే॥1॥

నిత్యం హి మామకాంస్తాత హతానేవ హి శంససి
అవ్యగ్రాంశ్చ ప్రహృష్టాంశ్చ నిత్యం శంససి పాండవాన్॥2॥

హీనాన్పురుషకారేణ మామకానద్య సంజయ
పతితాన్పాత్యమానాంశ్చ హతానేవ చ శంససి॥3॥

యుధ్యమానాన్యథాశక్తి ఘటమానాంజయం ప్రతి
పాండవా విజయంత్యేవ జీయంతే చైవ మామకాః॥4॥

సోఽహం తీవ్రాణి దుఃఖాని దుర్యోధనకృతాని చ
అశ్రౌషం సతతం తాత దుఃసహాని బహూని చ॥5॥

తముపాయం న పశ్యామి జీయేరన్యేన పాండవాః
మామకా వా జయం యుద్ధే ప్రాప్నుయుర్యేన సంజయ॥6॥

సంజయ ఉవాచ

క్షయం మనుష్యదేహానాం గజవాజిరథక్షయం
శృణు రాజన్స్థిరో భూత్వా తవైవాపనయో మహాన్॥7॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు శల్యేన పీడితో నవభిః శరైః
పీడయామాస సంక్రుద్ధో మద్రాధిపతిమాయసైః॥8॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ పార్షతస్య పరాక్రమం
న్యవారయత యత్తూర్ణం శల్యం సమితిశోభనం॥9॥

నాంతరం దదృశే కశ్చిత్తయోః సంరబ్ధయో రణే
ముహూర్తమివ తద్యుద్ధం తయోః సమమివాభవత్॥10॥

తతః శల్యో మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నస్య సంయుగే
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన పీతేన నిశితేన చ॥11॥

అథైనం శరవర్షేణ ఛాదయామాస భారత
గిరిం జలాగమే యద్వజ్జలదా జలధారిణః॥12॥

అభిమన్యుస్తు సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నే నిపీడితే
అభిదుద్రావ వేగేన మద్రరాజరథం ప్రతి॥13॥

తతో మద్రాధిపరథం కార్ష్ణిః ప్రాప్యాతికోపనః
ఆర్తాయనిమమేయాత్మా వివ్యాధ విశిఖైస్త్రిభిః॥14॥

తతస్తు తావకా రాజన్పరీప్సంతోఽర్జునిం రణే
మద్రరాజరథం తూర్ణం పరివార్యావతస్థిరే॥15॥

దుర్యోధనో వికర్ణశ్చ దుఃశాసనవివింశతీ
దుర్మర్షణో దుఃసహశ్చ చిత్రసేనశ్చ దుర్ముఖః॥16॥

సత్యవ్రతశ్చ భద్రం తే పురుమిత్రశ్చ భారత
ఏతే మద్రాధిపరథం పాలయంతః స్థితా రణే॥17॥

తాన్భీమసేనః సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
ద్రౌపదేయాభిమన్యుశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥18॥

నానారూపాణి శస్త్రాణి విసృజంతో విశాం పతే
అభ్యవర్తంత సంహృష్టాః పరస్పరవధైషిణః
తే వై సమీయుః సంగ్రామే రాజందుర్మంత్రితే తవ॥19॥

తస్మిందాశరథే యుద్ధే వర్తమానే భయావహే
తావకానాం పరేషాం చ ప్రేక్షకా రథినోఽభవన్॥20॥

శస్త్రాణ్యనేకరూపాణి విసృజంతో మహారథాః
అన్యోన్యమభినర్దంతః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే॥21॥

తే యత్తా జాతసంరంభాః సర్వేఽన్యోన్యం జిఘాంసవః
మహాస్త్రాణి విముంచంతః సమాపేతురమర్షణాః॥22॥

దుర్యోధనస్తు సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నం మహారణే
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైశ్చతుర్భిస్త్వరితో భృశం॥23॥

దుర్మర్షణశ్చ వింశత్యా చిత్రసేనశ్చ పంచభిః
దుర్ముఖో నవభిర్బాణైర్దుఃసహశ్చాపి సప్తభిః
వివింశతిః పంచభిశ్చ త్రిభిర్దుఃశాసనస్తథా॥24॥

తాన్ప్రత్యవిధ్యద్రాజేంద్ర పార్షతః శత్రుతాపనః
ఏకైకం పంచవింశత్యా దర్శయన్పాణిలాఘవం॥25॥

సత్యవ్రతం తు సమరే పురుమిత్రం చ భారత
అభిమన్యురవిధ్యత్తౌ దశభిర్దశభిః శరైః॥26॥

మాద్రీపుత్రౌ తు సమరే మాతులం మాతృనందనౌ
ఛాదయేతాం శరవ్రాతైస్తదద్భుతమివాభవత్॥27॥

తతః శల్యో మహారాజ స్వస్రీయౌ రథినాం వరౌ
శరైర్బహుభిరానర్ఛత్కృతప్రతికృతైషిణౌ
ఛాద్యమానౌ తతస్తౌ తు మాద్రీపుత్రౌ న చేలతుః॥28॥

అథ దుర్యోధనం దృష్ట్వా భీమసేనో మహాబలః
విధిత్సుః కలహస్యాంతం గదాం జగ్రాహ పాండవః॥29॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా కైలాసమివ శృంగిణం
భీమసేనం మహాబాహుం పుత్రాస్తే ప్రాద్రవన్భయాత్॥30॥

దుర్యోధనస్తు సంక్రుద్ధో మాగధం సమచోదయత్
అనీకం దశసాహస్రం కుంజరాణాం తరస్వినాం
మాగధం పురతః కృత్వా భీమసేనం సమభ్యయాత్॥31॥

ఆపతంతం చ తం దృష్ట్వా గజానీకం వృకోదరః
గదాపాణిరవారోహద్రథాత్సింహ ఇవోన్నదన్॥32॥

అద్రిసారమయీం గుర్వీం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
అభ్యధావద్గజానీకం వ్యాదితాస్య ఇవాంతకః॥33॥

స గజాన్గదయా నిఘ్నన్వ్యచరత్సమరే బలీ
భీమసేనో మహాబాహుః సవజ్ర ఇవ వాసవః॥34॥

తస్య నాదేన మహతా మనోహృదయకంపినా
వ్యత్యచేష్టంత సంహత్య గజా భీమస్య నర్దతః॥35॥

తతస్తు ద్రౌపదీపుత్రాః సౌభద్రశ్చ మహారథః
నకులః సహదేవశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥36॥

పృష్ఠం భీమస్య రక్షంతః శరవర్షేణ వారణాన్
అభ్యధావంత వర్షంతో మేఘా ఇవ గిరీన్యథా॥37॥

క్షురైః క్షురప్రైర్భల్లైశ్చ పీతైరంజలికైరపి
పాతయంతోత్తమాంగాని పాండవా గజయోధినాం॥38॥

శిరోభిః ప్రపతద్భిశ్చ బాహుభిశ్చ విభూషితైః
అశ్మవృష్టిరివాభాతి పాణిభిశ్చ సహాంకుశైః॥39॥

హృతోత్తమాంగాః స్కంధేషు గజానాం గజయోధినః
అదృశ్యంతాచలాగ్రేషు ద్రుమా భగ్నశిఖా ఇవ॥40॥

ధృష్టద్యుమ్నహతానన్యానపశ్యామ మహాగజాన్
పతితాన్పాత్యమానాంశ్చ పార్షతేన మహాత్మనా॥41॥

మాగధోఽథ మహీపాలో గజమైరావతోపమం
ప్రేషయామాస సమరే సౌభద్రస్య రథం ప్రతి॥42॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య మాగధస్య గజోత్తమం
జఘానైకేషుణా వీరః సౌభద్రః పరవీరహా॥43॥

తస్యావర్జితనాగస్య కార్ష్ణిః పరపురంజయః
రాజ్ఞో రజతపుంఖేన భల్లేనాపహరచ్ఛిరః॥44॥

విగాహ్య తద్గజానీకం భీమసేనోఽపి పాండవః
వ్యచరత్సమరే మృద్నన్గజానింద్రో గిరీనివ॥45॥

ఏకప్రహారాభిహతాన్భీమసేనేన కుంజరాన్
అపశ్యామ రణే తస్మిన్గిరీన్వజ్రహతానివ॥46॥

భగ్నదంతాన్భగ్నకటాన్భగ్నసక్థాంశ్చ వారణాన్
భగ్నపృష్ఠాన్భగ్నకుంభాన్నిహతాన్పర్వతోపమాన్॥47॥

నదతః సీదతశ్చాన్యాన్విముఖాన్సమరే గజాన్
విమూత్రాన్భగ్నసంవిగ్నాంస్తథా విశకృతోఽపరాన్॥48॥

భీమసేనస్య మార్గేషు గతాసూన్పర్వతోపమాన్
అపశ్యామ హతాన్నాగాన్నిష్టనంతస్తథాపరే॥49॥

వమంతో రుధిరం చాన్యే భిన్నకుంభా మహాగజాః
విహ్వలంతో గతా భూమిం శైలా ఇవ ధరాతలే॥50॥

మేదోరుధిరదిగ్ధాంగో వసామజ్జాసముక్షితః
వ్యచరత్సమరే భీమో దండపాణిరివాంతకః॥51॥

గజానాం రుధిరాక్తాం తాం గదాం బిభ్రద్వృకోదరః
ఘోరః ప్రతిభయశ్చాసీత్పినాకీవ పినాకధృక్॥52॥

నిర్మథ్యమానాః క్రుద్ధేన భీమసేనేన దంతినః
సహసా ప్రాద్రవఞ్శిష్టా మృద్నంతస్తవ వాహినీం॥53॥

తం హి వీరం మహేష్వాసాః సౌభద్రప్రముఖా రథాః
పర్యరక్షంత యుధ్యంతం వజ్రాయుధమివామరాః॥54॥

శోణితాక్తాం గదాం బిభ్రదుక్షితో గజశోణితైః
కృతాంత ఇవ రౌద్రాత్మా భీమసేనో వ్యదృశ్యత॥55॥

వ్యాయచ్ఛమానం గదయా దిక్షు సర్వాసు భారత
నృత్యమానమపశ్యామ నృత్యంతమివ శంకరం॥56॥

యమదండోపమాం గుర్వీమింద్రాశనిసమస్వనాం
అపశ్యామ మహారాజ రౌద్రాం విశసనీం గదాం॥57॥

విమిశ్రాం కేశమజ్జాభిః ప్రదిగ్ధాం రుధిరేణ చ
పినాకమివ రుద్రస్య క్రుద్ధస్యాభిఘ్నతః పశూన్॥58॥

యథా పశూనాం సంఘాతం యష్ట్యా పాలః ప్రకాలయేత్
తథా భీమో గజానీకం గదయా పర్యకాలయత్॥59॥

గదయా వధ్యమానాస్తే మార్గణైశ్చ సమంతతః
స్వాన్యనీకాని మృద్నంతః ప్రాద్రవన్కుంజరాస్తవ॥60॥

మహావాత ఇవాభ్రాణి విధమిత్వా స వారణాన్
అతిష్ఠత్తుములే భీమః శ్మశాన ఇవ శూలభృత్॥61॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్హతే గజానీకే పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
భీమసేనం ఘ్నతేత్యేవం సర్వసైన్యాన్యచోదయత్॥1॥

తతః సర్వాణ్యనీకాని తవ పుత్రస్య శాసనాత్
అభ్యద్రవన్భీమసేనం నదంతం భైరవాన్రవాన్॥2॥

తం బలౌఘమపర్యంతం దేవైరపి దురుత్సహం
ఆపతంతం సుదుష్పారం సముద్రమివ పర్వణి॥3॥

రథనాగాశ్వకలిలం శంఖదుందుభినాదితం
అథానంతమపారం చ నరేంద్రస్తిమితహ్రదం॥4॥

తం భీమసేనః సమరే మహోదధిమివాపరం
సేనాసాగరమక్షోభ్యం వేలేవ సమవారయత్॥5॥

తదాశ్చర్యమపశ్యామ శ్రద్ధేయమపి చాద్భుతం
భీమసేనస్య సమరే రాజన్కర్మాతిమానుషం॥6॥

ఉదీర్ణాం పృథివీం సర్వాం సాశ్వాం సరథకుంజరాం
అసంభ్రమం భీమసేనో గదయా సమతాడయత్॥7॥

స సంవార్య బలౌఘాంస్తాన్గదయా రథినాం వరః
అతిష్ఠత్తుములే భీమో గిరిర్మేరురివాచలః॥8॥

తస్మిన్సుతుములే ఘోరే కాలే పరమదారుణే
భ్రాతరశ్చైవ పుత్రాశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥9॥

ద్రౌపదేయాభిమన్యుశ్చ శిఖండీ చ మహారథః
న ప్రాజహన్భీమసేనం భయే జాతే మహాబలం॥10॥

తతః శైక్యాయసీం గుర్వీం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
అవధీత్తావకాన్యోధాందండపాణిరివాంతకః
పోథయన్రథవృందాని వాజివృందాని చాభిభూః॥11॥

వ్యచరత్సమరే భీమో యుగాంతే పావకో యథా
వినిఘ్నన్సమరే సర్వాన్యుగాంతే కాలవద్విభుః॥12॥

ఊరువేగేన సంకర్షన్రథజాలాని పాండవః
ప్రమర్దయన్గజాన్సర్వాన్నడ్వలానీవ కుంజరః॥13॥

మృద్నన్రథేభ్యో రథినో గజేభ్యో గజయోధినః
సాదినశ్చాశ్వపృష్ఠేభ్యో భూమౌ చైవ పదాతినః॥14॥

తత్ర తత్ర హతైశ్చాపి మనుష్యగజవాజిభిః
రణాంగణం తదభవన్మృత్యోరాఘాతసంనిభం॥15॥

పినాకమివ రుద్రస్య క్రుద్ధస్యాభిఘ్నతః పశూన్
యమదండోపమాముగ్రామింద్రాశనిసమస్వనాం
దదృశుర్భీమసేనస్య రౌద్రాం విశసనీం గదాం॥16॥

ఆవిధ్యతో గదాం తస్య కౌంతేయస్య మహాత్మనః
బభౌ రూపం మహాఘోరం కాలస్యేవ యుగక్షయే॥17॥

తం తథా మహతీం సేనాం ద్రావయంతం పునః పునః
దృష్ట్వా మృత్యుమివాయాంతం సర్వే విమనసోఽభవన్॥18॥

యతో యతః ప్రేక్షతే స్మ గదాముద్యమ్య పాండవః
తేన తేన స్మ దీర్యంతే సర్వసైన్యాని భారత॥19॥

ప్రదారయంతం సైన్యాని బలౌఘేనాపరాజితం
గ్రసమానమనీకాని వ్యాదితాస్యమివాంతకం॥20॥

తం తథా భీమకర్మాణం ప్రగృహీతమహాగదం
దృష్ట్వా వృకోదరం భీష్మః సహసైవ సమభ్యయాత్॥21॥

మహతా మేఘఘోషేణ రథేనాదిత్యవర్చసా
ఛాదయఞ్శరవర్షేణ పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్॥22॥

తమాయాంతం తథా దృష్ట్వా వ్యాత్తాననమివాంతకం
భీష్మం భీమో మహాబాహుః ప్రత్యుదీయాదమర్షణః॥23॥

తస్మిన్క్షణే సాత్యకిః సత్యసంధః; శినిప్రవీరోఽభ్యపతత్పితామహం
నిఘ్నన్నమిత్రాంధనుషా దృఢేన; స కంపయంస్తవ పుత్రస్య సేనాం॥24॥

తం యాంతమశ్వై రజతప్రకాశైః; శరాంధమంతం ధనుషా దృఢేన
నాశక్నువన్వారయితుం తదానీం; సర్వే గణా భారత యే త్వదీయాః॥25॥

అవిధ్యదేనం నిశితైః శరాగ్రై;రలంబుసో రాజవరార్శ్యశృంగిః
తం వై చతుర్భిః ప్రతివిధ్య వీరో; నప్తా శినేరభ్యపతద్రథేన॥26॥

అన్వాగతం వృష్ణివరం నిశమ్య; మధ్యే రిపూణాం పరివర్తమానం
ప్రావర్తయంతం కురుపుంగవాంశ్చ; పునః పునశ్చ ప్రణదంతమాజౌ॥27॥

నాశక్నువన్వారయితుం వరిష్ఠం; మధ్యందినే సూర్యమివాతపంతం
న తత్ర కశ్చిన్నవిషణ్ణ ఆసీ;ద్భృతే రాజన్సోమదత్తస్య పుత్రాత్||28||

స హ్యాదదానో ధనురుగ్రవేగం; భూరిశ్రవా భారత సౌమదత్తిః
దృష్ట్వా రథాన్స్వాన్వ్యపనీయమానా;న్ప్రత్యుద్యయౌ సాత్యకిం యోద్ధుమిచ్ఛన్||29||

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో భూరిశ్రవా రాజన్సాత్యకిం నవభిః శరైః
అవిధ్యద్భృశసంక్రుద్ధస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం||1||

కౌరవం సాత్యకిశ్చైవ శరైః సంనతపర్వభిః
అవాకిరదమేయాత్మా సర్వలోకస్య పశ్యతః||2||

తతో దుర్యోధనో రాజా సోదర్యైః పరివారితః
సౌమదత్తిం రణే యత్తః సమంతాత్పర్యవారయత్||3||

తథైవ పాండవాః సర్వే సాత్యకిం రభసం రణే
పరివార్య స్థితాః సంఖ్యే సమంతాత్సుమహౌజసః||4||

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధో గదాముద్యమ్య భారత
దుర్యోధనముఖాన్సర్వాన్పుత్రాంస్తే పర్యవారయత్||5||

రథైరనేకసాహస్రైః క్రోధామర్షసమన్వితః
నందకస్తవ పుత్రస్తు భీమసేనం మహాబలం
వివ్యాధ నిశితైః షడ్భిః కంకపత్రైః శిలాశితైః||6||

దుర్యోధనస్తు సమరే భీమసేనం మహాబలం
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో మార్గణైర్నిశితైస్త్రిభిః||7||

తతో భీమో మహాబాహుః స్వరథం సుమహాబలః
ఆరురోహ రథశ్రేష్ఠం విశోకం చేదమబ్రవీత్||8||

ఏతే మహారథాః శూరా ధార్తరాష్ట్రా మహాబలాః
మామేవ భృశసంక్రుద్ధా హంతుమభ్యుద్యతా యుధి||9||

ఏతానద్య హనిష్యామి పశ్యతస్తే న సంశయః
తస్మాన్మమాశ్వాన్సంగ్రామే యత్తః సంయచ్ఛ సారథే||10||

ఏవముక్త్వా తతః పార్థః పుత్రం దుర్యోధనం తవ
వివ్యాధ దశభిస్తీక్ష్ణైః శరైః కనకభూషణైః
నందకం చ త్రిభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే||11||

తం తు దుర్యోధనః షష్ట్యా విద్ధ్వా భీమం మహాబలం
త్రిభిరన్యైః సునిశితైర్విశోకం ప్రత్యవిధ్యత||12||

భీమస్య చ రణే రాజంధనుశ్చిచ్ఛేద భాస్వరం
ముష్టిదేశే శరైస్తీక్ష్ణైస్త్రిభీ రాజా హసన్నివ||13||

భీమస్తు ప్రేక్ష్య యంతారం విశోకం సంయుగే తదా
పీడితం విశిఖైస్తీక్ష్ణైస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా||14||

అమృష్యమాణః సంక్రుద్ధో ధనుర్దివ్యం పరామృశత్
పుత్రస్య తే మహారాజ వధార్థం భరతర్షభ||15||

సమాదత్త చ సంరబ్ధః క్షురప్రం లోమవాహినం
తేన చిచ్ఛేద నృపతేర్భీమః కార్ముకముత్తమం||16||

సోఽపవిధ్య ధనుశ్ఛిన్నం క్రోధేన ప్రజ్వలన్నివ
అన్యత్కార్ముకమాదత్త సత్వరం వేగవత్తరం॥17॥

సంధత్త విశిఖం ఘోరం కాలమృత్యుసమప్రభం
తేనాజఘాన సంక్రుద్ధో భీమసేనం స్తనాంతరే॥18॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితః స్యందనోపస్థ ఆవిశత్
స నిషణ్ణో రథోపస్థే మూర్ఛామభిజగామ హ॥19॥

తం దృష్ట్వా వ్యథితం భీమమభిమన్యుపురోగమాః
నామృష్యంత మహేష్వాసాః పాండవానాం మహారథాః॥20॥

తతస్తు తుములాం వృష్టిం శస్త్రాణాం తిగ్మతేజసాం
పాతయామాసురవ్యగ్రాః పుత్రస్య తవ మూర్ధని॥21॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం భీమసేనో మహాబలః
దుర్యోధనం త్రిభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః॥22॥

శల్యం చ పంచవింశత్యా శరైర్వివ్యాధ పాండవః
రుక్మపుంఖైర్మహేష్వాసః స విద్ధో వ్యపయాద్రణాత్॥23॥

ప్రత్యుద్యయుస్తతో భీమం తవ పుత్రాశ్చతుర్దశ
సేనాపతిః సుషేణశ్చ జలసంధః సులోచనః॥24॥

ఉగ్రో భీమరథో భీమో భీమబాహురలోలుపః
దుర్ముఖో దుష్ప్రధర్షశ్చ వివిత్సుర్వికటః సమః॥25॥

విసృజంతో బహూన్బాణాన్క్రోధసంరక్తలోచనాః
భీమసేనమభిద్రుత్య వివ్యధుః సహితా భృశం॥26॥

పుత్రాంస్తు తవ సంప్రేక్ష్య భీమసేనో మహాబలః
సృక్కిణీ విలిహన్వీరః పశుమధ్యే వృకో యథా
సేనాపతేః క్షురప్రేణ శిరశ్చిచ్ఛేద పాండవః॥27॥

జలసంధం వినిర్భిద్య సోఽనయద్యమసాదనం
సుషేణం చ తతో హత్వా ప్రేషయామాస మృత్యవే॥28॥

ఉగ్రస్య సశిరస్త్రాణం శిరశ్చంద్రోపమం భువి
పాతయామాస భల్లేన కుండలాభ్యాం విభూషితం॥29॥

భీమబాహుం చ సప్తత్యా సాశ్వకేతుం ససారథిం
నినాయ సమరే భీమః పరలోకాయ మారిష॥30॥

భీమం భీమరథం చోభౌ భీమసేనో హసన్నివ
భ్రాతరౌ రభసా రాజన్ననయద్యమసాదనం॥31॥

తతః సులోచనం భీమః క్షురప్రేణ మహామృధే
మిషతాం సర్వసైన్యానామనయద్యమసాదనం॥32॥

పుత్రాస్తు తవ తం దృష్ట్వా భీమసేనపరాక్రమం
శేషా యేఽన్యేఽభవంస్తత్ర తే భీమస్య భయార్దితాః
విప్రద్రుతా దిశో రాజన్వధ్యమానా మహాత్మనా॥33॥

తతోఽబ్రవీచ్ఛాంతనవః సర్వానేవ మహారథాన్
ఏష భీమో రణే క్రుద్ధో ధార్తరాష్ట్రాన్మహారథాన్॥34॥

యథాప్రాగ్ర్యాన్యథాజ్యేష్ఠాన్యథాశూరాంశ్చ సంగతాన్
నిపాతయత్యుగ్రధన్వా తం ప్రమథ్నీత పార్థివాః॥35॥

ఏవముక్తాస్తతః సర్వే ధార్తరాష్ట్రస్య సైనికాః
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధా భీమసేనం మహాబలం॥36॥

భగదత్తః ప్రభిన్నేన కుంజరేణ విశాం పతే
అపతత్సహసా తత్ర యత్ర భీమో వ్యవస్థితః ॥37॥

ఆపతన్నేవ చ రణే భీమసేనం శిలాశితైః
అదృశ్యం సమరే చక్రే జీమూత ఇవ భాస్కరం ॥38॥

అభిమన్యుముఖాస్తత్ర నామృష్యంత మహారథాః
భీమస్యాచ్ఛాదనం సంఖ్యే స్వబాహుబలమాశ్రితాః ॥39॥

త ఏనం శరవర్షేణ సమంతాత్పర్యవారయన్
గజం చ శరవృష్ట్యా తం బిభిదుస్తే సమంతతః ॥40॥

స శస్త్రవృష్ట్యాభిహతః ప్రాద్రవద్ద్విగుణం పదం
ప్రాగ్జ్యోతిషగజో రాజన్నానాలింగైః సుతేజనైః ॥41॥

సంజాతరుధిరోత్పీడః ప్రేక్షణీయోఽభవద్రణే
గభస్తిభిరివార్కస్య సంస్యూతో జలదో మహాన్ ॥42॥

స చోదితో మదస్రావీ భగదత్తేన వారణః
అభ్యధావత తాన్సర్వాన్కాలోత్సృష్ట ఇవాంతకః
ద్విగుణం జవమాస్థాయ కంపయంశ్చరణైర్మహీం ॥43॥

తస్య తత్సుమహద్రూపం దృష్ట్వా సర్వే మహారథాః
అసహ్యం మన్యమానాస్తే నాతిప్రమనసోఽభవన్ ॥44॥

తతస్తు నృపతిః క్రుద్ధో భీమసేనం స్తనాంతరే
ఆజఘాన నరవ్యాఘ్ర శరేణ నతపర్వణా ॥45॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసస్తేన రాజ్ఞా మహారథః
మూర్ఛయాభిపరీతాంగో ధ్వజయష్టిముపాశ్రితః ॥46॥

తాంస్తు భీతాన్సమాలక్ష్య భీమసేనం చ మూర్ఛితం
ననాద బలవన్నాదం భగదత్తః ప్రతాపవాన్ ॥47॥

తతో ఘటోత్కచో రాజన్ప్రేక్ష్య భీమం తథాగతం
సంక్రుద్ధో రాక్షసో ఘోరస్తత్రైవాంతరధీయత ॥48॥

స కృత్వా దారుణాం మాయాం భీరూణాం భయవర్ధినీం
అదృశ్యత నిమేషార్ధాద్ఘోరరూపం సమాశ్రితః ॥49॥

ఐరావతం సమారుహ్య స్వయం మాయామయం కృతం
తస్య చాన్యేఽపి దిఙ్నాగా బభూవురనుయాయినః ॥50॥

అంజనో వామనశ్చైవ మహాపద్మశ్చ సుప్రభః
త్రయ ఏతే మహానాగా రాక్షసైః సమధిష్ఠితాః ॥51॥

మహాకాయాస్త్రిధా రాజన్ప్రస్రవంతో మదం బహు
తేజోవీర్యబలోపేతా మహాబలపరాక్రమాః ॥52॥

ఘటోత్కచస్తు స్వం నాగం చోదయామాస తం తతః
సగజం భగదత్తం తు హంతుకామః పరంతపః ॥53॥

తే చాన్యే చోదితా నాగా రాక్షసైస్తైర్మహాబలైః
పరిపేతుః సుసంరబ్ధాశ్చతుర్దంష్ట్రాశ్చతుర్దిశం
భగదత్తస్య తం నాగం విషాణైస్తేఽభ్యపీడయన్ ॥54॥

సంపీడ్యమానస్తైర్నాగైర్వేదనార్తః శరాతురః
సోఽనదత్సుమహానాదమింద్రాశనిసమస్వనం ॥55॥

తస్య తం నదతో నాదం సుఘోరం భీమనిస్వనం
శ్రుత్వా భీష్మోఽబ్రవీద్ద్రోణం రాజానం చ సుయోధనం ॥56॥

ఏష యుధ్యతి సంగ్రామే హైడింబేన దురాత్మనా
భగదత్తో మహేష్వాసః కృచ్ఛ్రేణ పరివర్తతే ॥57॥

రాక్షసశ్చ మహామాయః స చ రాజాతికోపనః
తౌ సమేతౌ మహావీర్యౌ కాలమృత్యుసమావుభౌ ॥58॥

శ్రూయతే హ్యేష హృష్టానాం పాండవానాం మహాస్వనః
హస్తినశ్చైవ సుమహాన్భీతస్య రువతో ధ్వనిః ॥59॥

తత్ర గచ్ఛామ భద్రం వో రాజానం పరిరక్షితుం
అరక్ష్యమాణః సమరే క్షిప్రం ప్రాణాన్విమోక్ష్యతే ॥60॥

తే త్వరధ్వం మహావీర్యాః కిం చిరేణ ప్రయామహే
మహాన్హి వర్తతే రౌద్రః సంగ్రామో లోమహర్షణః ॥61॥

భక్తశ్చ కులపుత్రశ్చ శూరశ్చ పృతనాపతిః
యుక్తం తస్య పరిత్రాణం కర్తుమస్మాభిరచ్యుతాః ॥62॥

భీష్మస్య తద్వచః శ్రుత్వా భారద్వాజపురోగమాః
సహితాః సర్వరాజానో భగదత్తపరీప్సయా
ఉత్తమం జవమాస్థాయ ప్రయయుర్యత్ర సోఽభవత్ ॥63॥

తాన్ప్రయాతాన్సమాలోక్య యుధిష్ఠిరపురోగమాః
పాంచాలాః పాండవైః సార్ధం పృష్ఠతోఽనుయయుః పరాన్ ॥64॥

తాన్యనీకాన్యథాలోక్య రాక్షసేంద్రః ప్రతాపవాన్
ననాద సుమహానాదం విస్ఫోటమశనేరివ ॥65॥

తస్య తం నినదం శ్రుత్వా దృష్ట్వా నాగాంశ్చ యుధ్యతః
భీష్మః శాంతనవో భూయో భారద్వాజమభాషత ॥66॥

న రోచతే మే సంగ్రామో హైడింబేన దురాత్మనా
బలవీర్యసమావిష్టః ససహాయశ్చ సాంప్రతం ॥67॥

నైష శక్యో యుధా జేతుమపి వజ్రభృతా స్వయం
లబ్ధలక్ష్యః ప్రహారీ చ వయం చ శ్రాంతవాహనాః
పాంచాలైః పాండవేయైశ్చ దివసం క్షతవిక్షతాః ॥68॥

తన్న మే రోచతే యుద్ధం పాండవైర్జితకాశిభిః
ఘుష్యతామవహారోఽద్య శ్వో యోత్స్యామః పరైః సహ ॥69॥

పితామహవచః శ్రుత్వా తథా చక్రుః స్మ కౌరవాః
ఉపాయేనాపయానం తే ఘటోత్కచభయార్దితాః ॥70॥

కౌరవేషు నివృత్తేషు పాండవా జితకాశినః
సింహనాదమకుర్వంత శంఖవేణుస్వనైః సహ ॥71॥

ఏవం తదభవద్యుద్ధం దివసం భరతర్షభ
పాండవానాం కురూణాం చ పురస్కృత్య ఘటోత్కచం ॥72॥

కౌరవాస్తు తతో రాజన్ప్రయయుః శిబిరం స్వకం
వ్రీడమానా నిశాకాలే పాండవేయైః పరాజితాః ॥73॥

శరవిక్షతగాత్రాశ్చ పాండుపుత్రా మహారథాః
యుద్ధే సుమనసో భూత్వా శిబిరాయైవ జగ్మిరే ॥74॥

పురస్కృత్య మహారాజ భీమసేనఘటోత్కచౌ
పూజయంతస్తదాన్యోన్యం ముదా పరమయా యుతాః ॥75॥

నదంతో వివిధాన్నాదాంస్తూర్యస్వనవిమిశ్రితాన్
సింహనాదాంశ్చ కుర్వాణా విమిశ్రాఞ్శంఖనిస్వనైః ॥76॥

వినదంతో మహాత్మానః కంపయంతశ్చ మేదినీం
ఘట్టయంతశ్చ మర్మాణి తవ పుత్రస్య మారిష
ప్రయాతాః శిబిరాయైవ నిశాకాలే పరంతపాః॥77॥

దుర్యోధనస్తు నృపతిర్దీనో భ్రాతృవధేన చ
ముహూర్తం చింతయామాస బాష్పశోకసమాకులః॥78॥

తతః కృత్వా విధిం సర్వం శిబిరస్య యథావిధి
ప్రదధ్యౌ శోకసంతప్తో భ్రాతృవ్యసనకర్శితః॥79॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భయం మే సుమహజ్జాతం విస్మయశ్చైవ సంజయ
శ్రుత్వా పాండుకుమారాణాం కర్మ దేవైః సుదుష్కరం॥1॥

పుత్రాణాం చ పరాభవం శ్రుత్వా సంజయ సర్వశః
చింతా మే మహతీ సూత భవిష్యతి కథం త్వితి॥2॥

ధ్రువం విదురవాక్యాని ధక్ష్యంతి హృదయం మమ
యథా హి దృశ్యతే సర్వం దైవయోగేన సంజయ॥3॥

యత్ర భీష్మముఖాఞ్శూరానస్త్రజ్ఞాన్యోధసత్తమాన్
పాండవానామనీకాని యోధయంతి ప్రహారిణః॥4॥

కేనావధ్యా మహాత్మానః పాండుపుత్రా మహాబలాః
కేన దత్తవరాస్తాత కిం వా జ్ఞానం విదంతి తే
యేన క్షయం న గచ్ఛంతి దివి తారాగణా ఇవ॥5॥

పునః పునర్న మృష్యామి హతం సైన్యం స్మ పాండవైః
మయ్యేవ దండః పతతి దైవాత్పరమదారుణః॥6॥

యథావధ్యాః పాండుసుతా యథా వధ్యాశ్చ మే సుతాః
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ యథాతత్త్వేన సంజయ॥7॥

న హి పారం ప్రపశ్యామి దుఃఖస్యాస్య కథంచన
సముద్రస్యేవ మహతో భుజాభ్యాం ప్రతరన్నరః॥8॥

పుత్రాణాం వ్యసనం మన్యే ధ్రువం ప్రాప్తం సుదారుణం
ఘాతయిష్యతి మే పుత్రాన్సర్వాన్భీమో న సంశయః॥9॥

న హి పశ్యామి తం వీరం యో మే రక్షేత్సుతాన్రణే
ధ్రువం వినాశః సమరే పుత్రాణాం మమ సంజయ॥10॥

తస్మాన్మే కారణం సూత యుక్తిం చైవ విశేషతః
పృచ్ఛతోఽద్య యథాతత్త్వం సర్వమాఖ్యాతుమర్హసి॥11॥

దుర్యోధనోఽపి యచ్చక్రే దృష్ట్వా స్వాన్విముఖాన్రణే
భీష్మద్రోణౌ కృపశ్చైవ సౌబలేయో జయద్రథః
ద్రౌణిర్వాపి మహేష్వాసో వికర్ణో వా మహాబలః॥12॥

నిశ్చయో వాపి కస్తేషాం తదా హ్యాసీన్మహాత్మనాం
విముఖేషు మహాప్రాజ్ఞ మమ పుత్రేషు సంజయ॥13॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితః శ్రుత్వా చైవావధారయ
నైవ మంత్రకృతం కించిన్నైవ మాయాం తథావిధాం
న వై విభీషికాం కాంచిద్రాజన్కుర్వంతి పాండవాః||14||

యుధ్యంతి తే యథాన్యాయం శక్తిమంతశ్చ సంయుగే
ధర్మేణ సర్వకార్యాణి కీర్తితానీతి భారత
ఆరభంతే సదా పార్థాః ప్రార్థయానా మహద్యశః||15||

న తే యుద్ధాన్నివర్తంతే ధర్మోపేతా మహాబలాః
శ్రియా పరమయా యుక్తా యతో ధర్మస్తతో జయః
తేనావధ్యా రణే పార్థా జయయుక్తాశ్చ పార్థివ||16||

తవ పుత్రా దురాత్మానః పాపేష్వభిరతాః సదా
నిష్ఠురా హీనకర్మాణస్తేన హీయంతి సంయుగే||17||

సుబహూని నృశంసాని పుత్రైస్తవ జనేశ్వర
నికృతానీహ పాండూనాం నీచైరివ యథా నరైః||18||

సర్వం చ తదనాదృత్య పుత్రాణాం తవ కిల్బిషం
సాపహ్నవాః సదైవాసన్పాండవాః పాండుపూర్వజ
న చైనాన్బహు మన్యంతే పుత్రాస్తవ విశాం పతే||19||

తస్య పాపస్య సతతం క్రియమాణస్య కర్మణః
సంప్రాప్తం సుమహద్ఘోరం ఫలం కింపాకసంనిభం
స తద్భుంక్ష్వ మహారాజ సపుత్రః ససుహృజ్జనః||20||

నావబుధ్యసి యద్రాజన్వార్యమాణః సుహృజ్జనైః
విదురేణాథ భీష్మేణ ద్రోణేన చ మహాత్మనా||21||

తథా మయా చాప్యసకృద్వార్యమాణో న గృహ్ణాసి
వాక్యం హితం చ పథ్యం చ మర్త్యః పథ్యమివౌషధం
పుత్రాణాం మతమాస్థాయ జితాన్మన్యసి పాండవాన్||22||

శృణు భూయో యథాతత్త్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
కారణం భరతశ్రేష్ఠ పాండవానాం జయం ప్రతి
తత్తేఽహం కథయిష్యామి యథాశ్రుతమరిందమ||23||

దుర్యోధనేన సంపృష్ట ఏతమర్థం పితామహః
దృష్ట్వా భ్రాతౄన్రణే సర్వాన్నిర్జితాన్సుమహారథాన్||24||

శోకసంమూఢహృదయో నిశాకాలే స్మ కౌరవః
పితామహం మహాప్రాజ్ఞం వినయేనోపగమ్య హ
యదబ్రవీత్సుతస్తేఽసౌ తన్మే శృణు జనేశ్వర||25||

దుర్యోధన ఉవాచ

త్వం చ ద్రోణశ్చ శల్యశ్చ కృపో ద్రౌణిస్తథైవ చ
కృతవర్మా చ హార్దిక్యః కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః||26||

భూరిశ్రవా వికర్ణశ్చ భగదత్తశ్చ వీర్యవాన్
మహారథాః సమాఖ్యాతాః కులపుత్రాస్తనుత్యజః||27||

త్రయాణామపి లోకానాం పర్యాప్తా ఇతి మే మతిః
పాండవానాం సమస్తాశ్చ న తిష్ఠంతి పరాక్రమే||28||

తత్ర మే సంశయో జాతస్తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః
యం సమాశ్రిత్య కౌంతేయా జయంత్యస్మాన్పదే పదే॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్వచో మహ్యం యత్త్వాం వక్ష్యామి కౌరవ
బహుశశ్చ మమోక్తోఽసి న చ మే తత్త్వయా కృతం॥30॥

క్రియతాం పాండవైః సార్ధం శమో భరతసత్తమ
ఏతత్క్షమమహం మన్యే పృథివ్యాస్తవ చాభిభో॥31॥

భుంజేమాం పృథివీం రాజన్భ్రాతృభిః సహితః సుఖీ
దుర్హృదస్తాపయన్సర్వాన్నందయంశ్చాపి బాంధవాన్॥32॥

న చ మే క్రోశతస్తాత శ్రుతవానసి వై పురా
తదిదం సమనుప్రాప్తం యత్పాండూనవమన్యసే॥33॥

యశ్చ హేతురవధ్యత్వే తేషామక్లిష్టకర్మణాం
తం శృణుష్వ మహారాజ మమ కీర్తయతః ప్రభో॥34॥

నాస్తి లోకేషు తద్భూతం భవితా నో భవిష్యతి
యో జయేత్పాండవాన్సంఖ్యే పాలితాఞ్శార్ఙ్గధన్వనా॥35॥

యత్తు మే కథితం తాత మునిభిర్భావితాత్మభిః
పురాణగీతం ధర్మజ్ఞ తచ్ఛృణుష్వ యథాతథం॥36॥

పురా కిల సురాః సర్వే ఋషయశ్చ సమాగతాః
పితామహముపాసేదుః పర్వతే గంధమాదనే॥37॥

మధ్యే తేషాం సమాసీనః ప్రజాపతిరపశ్యత
విమానం జాజ్వలద్భాసా స్థితం ప్రవరమంబరే॥38॥

ధ్యానేనావేద్య తం బ్రహ్మా కృత్వా చ నియతోఽఞ్జలిం
నమశ్చకార హృష్టాత్మా పరమం పరమేశ్వరం॥39॥

ఋషయస్త్వథ దేవాశ్చ దృష్ట్వా బ్రహ్మాణముత్థితం
స్థితాః ప్రాంజలయః సర్వే పశ్యంతో మహదద్భుతం॥40॥

యథావచ్చ తమభ్యర్చ్య బ్రహ్మా బ్రహ్మవిదాం వరః
జగాద జగతః స్రష్టా పరం పరమధర్మవిత్॥41॥

విశ్వావసుర్విశ్వమూర్తిర్విశ్వేశో; విష్వక్సేనో విశ్వకర్మా వశీ చ
విశ్వేశ్వరో వాసుదేవోఽసి తస్మా;ద్యోగాత్మానం దైవతం త్వాముపైమి॥42॥

జయ విశ్వ మహాదేవ జయ లోకహితే రత
జయ యోగీశ్వర విభో జయ యోగపరావర॥43॥

పద్మగర్భ విశాలాక్ష జయ లోకేశ్వరేశ్వర
భూతభవ్యభవన్నాథ జయ సౌమ్యాత్మజాత్మజ॥44॥

అసంఖ్యేయగుణాజేయ జయ సర్వపరాయణ
నారాయణ సుదుష్పార జయ శార్ఙ్గధనుర్ధర॥45॥

సర్వగుహ్యగుణోపేత విశ్వమూర్తే నిరామయ
విశ్వేశ్వర మహాబాహో జయ లోకార్థతత్పర॥46॥

మహోరగ వరాహాద్య హరికేశ విభో జయ
హరివాస విశామీశ విశ్వావాసామితావ్యయ॥47॥

వ్యక్తావ్యక్తామితస్థాన నియతేంద్రియ సేంద్రియ
అసంఖ్యేయాత్మభావజ్ఞ జయ గంభీర కామద॥48॥

అనంత విదితప్రజ్ఞ నిత్యం భూతవిభావన
కృతకార్య కృతప్రజ్ఞ ధర్మజ్ఞ విజయాజయ॥49॥

గుహ్యాత్మన్సర్వభూతాత్మన్స్ఫుటసంభూతసంభవ
భూతార్థతత్త్వ లోకేశ జయ భూతవిభావన॥50॥

ఆత్మయోనే మహాభాగ కల్పసంక్షేపతత్పర
ఉద్భావన మనోద్భావ జయ బ్రహ్మజనప్రియ॥51॥

నిసర్గసర్గాభిరత కామేశ పరమేశ్వర
అమృతోద్భవ సద్భావ యుగాగ్నే విజయప్రద॥52॥

ప్రజాపతిపతే దేవ పద్మనాభ మహాబల
ఆత్మభూత మహాభూత కర్మాత్మంజయ కర్మద॥53॥

పాదౌ తవ ధరా దేవీ దిశో బాహుర్దివం శిరః
మూర్తిస్తేఽహం సురాః కాయశ్చంద్రాదిత్యౌ చ చక్షుషీ॥54॥

బలం తపశ్చ సత్యం చ ధర్మః కామాత్మజః ప్రభో
తేజోఽగ్నిః పవనః శ్వాస ఆపస్తే స్వేదసంభవాః॥55॥

అశ్వినౌ శ్రవణౌ నిత్యం దేవీ జిహ్వా సరస్వతీ
వేదాః సంస్కారనిష్ఠా హి త్వయీదం జగదాశ్రితం॥56॥

న సంఖ్యాం న పరీమాణం న తేజో న పరాక్రమం
న బలం యోగయోగీశ జానీమస్తే న సంభవం॥57॥

త్వద్భక్తినిరతా దేవ నియమైస్త్వా సమాహితాః
అర్చయామః సదా విష్ణో పరమేశం మహేశ్వరం॥58॥

ఋషయో దేవగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః
పిశాచా మానుషాశ్చైవ మృగపక్షిసరీసృపాః॥59॥

ఏవమాది మయా సృష్టం పృథివ్యాం త్వత్ప్రసాదజం
పద్మనాభ విశాలాక్ష కృష్ణ దుఃస్వప్ననాశన॥60॥

త్వం గతిః సర్వభూతానాం త్వం నేతా త్వం జగన్ముఖం
త్వత్ప్రసాదేన దేవేశ సుఖినో విబుధాః సదా॥61॥

పృథివీ నిర్భయా దేవ త్వత్ప్రసాదాత్సదాభవత్
తస్మాద్భవ విశాలాక్ష యదువంశవివర్ధనః॥62॥

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ దైతేయానాం వధాయ చ
జగతో ధారణార్థాయ విజ్ఞాప్యం కురు మే ప్రభో॥63॥

యదేతత్పరమం గుహ్యం త్వత్ప్రసాదమయం విభో
వాసుదేవ తదేతత్తే మయోద్గీతం యథాతథం॥64॥

సృష్ట్వా సంకర్షణం దేవం స్వయమాత్మానమాత్మనా
కృష్ణ త్వమాత్మనాస్రాక్షీః ప్రద్యుమ్నం చాత్మసంభవం॥65॥

ప్రద్యుమ్నాచ్చానిరుద్ధం త్వం యం విదుర్విష్ణుమవ్యయం
అనిరుద్ధోఽసృజన్మాం వై బ్రహ్మాణం లోకధారిణం॥66॥

వాసుదేవమయః సోఽహం త్వయైవాస్మి వినిర్మితః
విభజ్య భాగశోఽఽత్మానం వ్రజ మానుషతాం విభో॥67॥

తత్రాసురవధం కృత్వా సర్వలోకసుఖాయ వై
ధర్మం స్థాప్య యశః ప్రాప్య యోగం ప్రాప్స్యసి తత్త్వతః॥68॥

త్వాం హి బ్రహ్మర్షయో లోకే దేవాశ్చామితవిక్రమ
తైస్తైశ్చ నామభిర్భక్తా గాయంతి పరమాత్మకం॥69॥

స్థితాశ్చ సర్వే త్వయి భూతసంఘాః; కృత్వాశ్రయం త్వాం వరదం సుబాహో
అనాదిమధ్యాంతమపారయోగం; లోకస్య సేతుం ప్రవదంతి విప్రాః॥70॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతః స భగవాందేవో లోకానాం పరమేశ్వరః
బ్రహ్మాణం ప్రత్యువాచేదం స్నిగ్ధగంభీరయా గిరా॥1॥

విదితం తాత యోగాన్మే సర్వమేతత్తవేప్సితం
తథా తద్భవితేత్యుక్త్వా తత్రైవాంతరధీయత॥2॥

తతో దేవర్షిగంధర్వా విస్మయం పరమం గతాః
కౌతూహలపరాః సర్వే పితామహమథాబ్రువన్॥3॥

కో న్వయం యో భగవతా ప్రణమ్య వినయాద్విభో
వాగ్భిః స్తుతో వరిష్ఠాభిః శ్రోతుమిచ్ఛామ తం వయం॥4॥

ఏవముక్తస్తు భగవాన్ప్రత్యువాచ పితామహః
దేవబ్రహ్మర్షిగంధర్వాన్సర్వాన్మధురయా గిరా॥5॥

యత్తత్పరం భవిష్యం చ భవితవ్యం చ యత్పరం
భూతాత్మా యః ప్రభుశ్చైవ బ్రహ్మ యచ్చ పరం పదం॥6॥

తేనాస్మి కృతసంవాదః ప్రసన్నేన సురర్షభాః
జగతోఽనుగ్రహార్థాయ యాచితో మే జగత్పతిః॥7॥

మానుషం లోకమాతిష్ఠ వాసుదేవ ఇతి శ్రుతః
అసురాణాం వధార్థాయ సంభవస్వ మహీతలే॥8॥

సంగ్రామే నిహతా యే తే దైత్యదానవరాక్షసాః
త ఇమే నృషు సంభూతా ఘోరరూపా మహాబలాః॥9॥

తేషాం వధార్థం భగవాన్నరేణ సహితో వశీ
మానుషీం యోనిమాస్థాయ చరిష్యతి మహీతలే॥10॥

నరనారాయణౌ యౌ తౌ పురాణావృషిసత్తమౌ
సహితౌ మానుషే లోకే సంభూతావమితద్యుతీ॥11॥

అజేయౌ సమరే యత్తౌ సహితావమరైరపి
మూఢాస్త్వేతౌ న జానంతి నరనారాయణావృషీ॥12॥

తస్యాహమాత్మజో బ్రహ్మా సర్వస్య జగతః పతిః
వాసుదేవోఽర్చనీయో వః సర్వలోకమహేశ్వరః॥13॥

తథా మనుష్యోఽయమితి కదాచిత్సురసత్తమాః
నావజ్ఞేయో మహావీర్యః శంఖచక్రగదాధరః॥14॥

ఏతత్పరమకం గుహ్యమేతత్పరమకం పదం
ఏతత్పరమకం బ్రహ్మ ఏతత్పరమకం యశః॥15॥

ఏతదక్షరమవ్యక్తమేతత్తచ్ఛాశ్వతం మహత్
ఏతత్పురుషసంజ్ఞం వై గీయతే జ్ఞాయతే న చ॥16॥

ఏతత్పరమకం తేజ ఏతత్పరమకం సుఖం
ఏతత్పరమకం సత్యం కీర్తితం విశ్వకర్మణా॥17॥

తస్మాత్సర్వైః సురైః సేంద్రైర్లోకైశ్చామితవిక్రమః
నావజ్ఞేయో వాసుదేవో మానుషోఽయమితి ప్రభుః॥18॥

యశ్చ మానుషమాత్రోఽయమితి బ్రూయాత్సుమందధీః
హృషీకేశమవజ్ఞానాత్తమాహుః పురుషాధమం॥19॥

యోగినం తం మహాత్మానం ప్రవిష్టం మానుషీం తనుం
అవమన్యేద్వాసుదేవం తమాహుస్తామసం జనాః॥20॥

దేవం చరాచరాత్మానం శ్రీవత్సాంకం సువర్చసం
పద్మనాభం న జానాతి తమాహుస్తామసం జనాః॥21॥

కిరీటకౌస్తుభధరం మిత్రాణామభయంకరం
అవజానన్మహాత్మానం ఘోరే తమసి మజ్జతి॥22॥

ఏవం విదిత్వా తత్త్వార్థం లోకానామీశ్వరేశ్వరః
వాసుదేవో నమస్కార్యః సర్వలోకైః సురోత్తమాః॥23॥

ఏవముక్త్వా స భగవాన్సర్వాందేవగణాన్పురా
విసృజ్య సర్వలోకాత్మా జగామ భవనం స్వకం॥24॥

తతో దేవాః సగంధర్వా మునయోఽప్సరసోఽపి చ
కథాం తాం బ్రహ్మణా గీతాం శ్రుత్వా ప్రీతా దివం యయుః॥25॥

ఏతచ్ఛ్రుతం మయా తాత ఋషీణాం భావితాత్మనాం
వాసుదేవం కథయతాం సమవాయే పురాతనం॥26॥

జామదగ్న్యస్య రామస్య మార్కండేయస్య ధీమతః
వ్యాసనారదయోశ్చాపి శ్రుతం శ్రుతవిశారద॥27॥

ఏతమర్థం చ విజ్ఞాయ శ్రుత్వా చ ప్రభుమవ్యయం
వాసుదేవం మహాత్మానం లోకానామీశ్వరేశ్వరం॥28॥

యస్యాసావాత్మజో బ్రహ్మా సర్వస్య జగతః పితా
కథం న వాసుదేవోఽయమర్చ్యశ్చేజ్యశ్చ మానవైః॥29॥

వారితోఽసి పురా తాత మునిభిర్వేదపారగైః
మా గచ్ఛ సంయుగం తేన వాసుదేవేన ధీమతా
మా పాండవైః సార్ధమితి తచ్చ మోహాన్న బుధ్యసే॥30॥

మన్యే త్వాం రాక్షసం క్రూరం తథా చాసి తమోవృతః
యస్మాద్ద్విషసి గోవిందం పాండవం చ ధనంజయం
నరనారాయణౌ దేవౌ నాన్యో ద్విష్యాద్ధి మానవః॥31॥

తస్మాద్బ్రవీమి తే రాజన్నేష వై శాశ్వతోఽవ్యయః
సర్వలోకమయో నిత్యః శాస్తా ధాతా ధరో ధ్రువః॥32॥

లోకాంధారయతే యస్త్రీంశ్చరాచరగురుః ప్రభుః
యోద్ధా జయశ్చ జేతా చ సర్వప్రకృతిరీశ్వరః॥33॥

రాజన్సత్త్వమయో హ్యేష తమోరాగవివర్జితః
యతః కృష్ణస్తతో ధర్మో యతో ధర్మస్తతో జయః॥34॥

తస్య మాహాత్మ్యయోగేన యోగేనాత్మన ఏవ చ
ధృతాః పాండుసుతా రాజంజయశ్చైషాం భవిష్యతి॥35॥

శ్రేయోయుక్తాం సదా బుద్ధిం పాండవానాం దధాతి యః
బలం చైవ రణే నిత్యం భయేభ్యశ్చైవ రక్షతి॥36॥

స ఏష శాశ్వతో దేవః సర్వగుహ్యమయః శివః
వాసుదేవ ఇతి జ్ఞేయో యన్మాం పృచ్ఛసి భారత॥37॥

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః
సేవ్యతేఽభ్యర్చ్యతే చైవ నిత్యయుక్తైః స్వకర్మభిః॥38॥

ద్వాపరస్య యుగస్యాంతే ఆదౌ కలియుగస్య చ
సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతః సంకర్షణేన యః||39||

స ఏష సర్వాసురమర్త్యలోకం; సముద్రకక్ష్యాంతరితాః పురీశ్చ
యుగే యుగే మానుషం చైవ వాసం; పునః పునః సృజతే వాసుదేవః||40||

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

వాసుదేవో మహద్భూతం సర్వలోకేషు కథ్యతే
తస్యాగమం ప్రతిష్ఠాం చ జ్ఞాతుమిచ్ఛే పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

వాసుదేవో మహద్భూతం సంభూతం సహ దైవతైః
న పరం పుండరీకాక్షాద్దృశ్యతే భరతర్షభ
మార్కండేయశ్చ గోవిందం కథయత్యద్భుతం మహత్||2||

సర్వభూతాని భూతాత్మా మహాత్మా పురుషోత్తమః
ఆపో వాయుశ్చ తేజశ్చ త్రయమేతదకల్పయత్||3||

స సృష్ట్వా పృథివీం దేవః సర్వలోకేశ్వరః ప్రభుః
అప్సు వై శయనం చక్రే మహాత్మా పురుషోత్తమః
సర్వతోయమయో దేవో యోగాత్సుష్వాప తత్ర హ||4||

ముఖతః సోఽగ్నిమసృజత్ప్రాణాద్వాయుమథాపి చ
సరస్వతీం చ వేదాంశ్చ మనసః సస్పృజేఽచ్యుతః||5||

ఏష లోకాన్ససర్జాదౌ దేవాంశ్చర్షిగణైః సహ
నిధనం చైవ మృత్యుం చ ప్రజానాం ప్రభవోఽవ్యయః||6||

ఏష ధర్మశ్చ ధర్మజ్ఞో వరదః సర్వకామదః
ఏష కర్తా చ కార్యం చ పూర్వదేవః స్వయంప్రభుః||7||

భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ పూర్వమేతదకల్పయత్
ఉభే సంధ్యే దిశః ఖం చ నియమం చ జనార్దనః||8||

ఋషీంశ్చైవ హి గోవిందస్తపశ్చైవాను కల్పయత్
స్రష్టారం జగతశ్చాపి మహాత్మా ప్రభురవ్యయః||9||

అగ్రజం సర్వభూతానాం సంకర్షణమకల్పయత్
శేషం చాకల్పయద్దేవమనంతమితి యం విదుః||10||

యో ధారయతి భూతాని ధరాం చేమాం సపర్వతాం
ధ్యానయోగేన విప్రాశ్చ తం వదంతి మహౌజసం||11||

కర్ణస్రోతోద్భవం చాపి మధుం నామ మహాసురం
తముగ్రముగ్రకర్మాణముగ్రాం బుద్ధిం సమాస్థితం
బ్రహ్మణోఽపచితిం కుర్వంజఘాన పురుషోత్తమః||12||

తస్య తాత వధాదేవ దేవదానవమానవాః
మధుసూదనమిత్యాహుర్ఋషయశ్చ జనార్దనం
వరాహశ్చైవ సింహశ్చ త్రివిక్రమగతిః ప్రభుః||13||

ఏష మాతా పితా చైవ సర్వేషాం ప్రాణినాం హరిః
పరం హి పుండరీకాక్షాన్న భూతం న భవిష్యతి||14||

ముఖతోఽసృజద్బ్రాహ్మణాన్బాహుభ్యాం క్షత్రియాంస్తథా
వైశ్యాంశ్చాప్యూరుతో రాజఞ్శూద్రాన్పద్భ్యాం తథైవ చ
తపసా నియతో దేవో నిధానం సర్వదేహినామ్॥15॥

బ్రహ్మభూతమమావాస్యాం పౌర్ణమాస్యాం తథైవ చ
యోగభూతం పరిచరన్కేశవం మహదాప్నుయాత్॥16॥

కేశవః పరమం తేజః సర్వలోకపితామహః
ఏవమాహుర్హృషీకేశం మునయో వై నరాధిప॥17॥

ఏవమేనం విజానీహి ఆచార్యం పితరం గురుం
కృష్ణో యస్య ప్రసీదేత లోకాస్తేనాక్షయా జితాః॥18॥

యశ్చైవైనం భయస్థానే కేశవం శరణం వ్రజేత్
సదా నరః పఠంశ్చేదం స్వస్తిమాన్స సుఖీ భవేత్॥19॥

యే చ కృష్ణం ప్రపద్యంతే తే న ముహ్యంతి మానవాః
భయే మహతి యే మగ్నాః పాతి నిత్యం జనార్దనః॥20॥

ఏతద్యుధిష్ఠిరో జ్ఞాత్వా యాథాతథ్యేన భారత
సర్వాత్మనా మహాత్మానం కేశవం జగదీశ్వరం
ప్రపన్నః శరణం రాజన్యోగానామీశ్వరం ప్రభుం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

శృణు చేదం మహారాజ బ్రహ్మభూతస్తవం మమ
బ్రహ్మర్షిభిశ్చ దేవైశ్చ యః పురా కథితో భువి॥1॥

సాధ్యానామపి దేవానాం దేవదేవేశ్వరః ప్రభుః
లోకభావనభావజ్ఞ ఇతి త్వాం నారదోఽబ్రవీత్
భూతం భవ్యం భవిష్యం చ మార్కండేయోఽభ్యువాచ హ॥2॥

యజ్ఞానాం చైవ యజ్ఞం త్వాం తపశ్చ తపసామపి
దేవానామపి దేవం చ త్వామాహ భగవాన్భృగుః
పురాణే భైరవం రూపం విష్ణో భూతపతేతి వై॥3॥

వాసుదేవో వసూనాం త్వం శక్రం స్థాపయితా తథా
దేవదేవోఽసి దేవానామితి ద్వైపాయనోఽబ్రవీత్॥4॥

పూర్వే ప్రజానిసర్గేషు దక్షమాహుః ప్రజాపతిం
స్రష్టారం సర్వభూతానామంగిరాస్త్వాం తతోఽబ్రవీత్॥5॥

అవ్యక్తం తే శరీరోత్థం వ్యక్తం తే మనసి స్థితం
దేవా వాక్సంభవాశ్చేతి దేవలస్త్వసితోఽబ్రవీత్॥6॥

శిరసా తే దివం వ్యాప్తం బాహుభ్యాం పృథివీ ధృతా
జఠరం తే త్రయో లోకాః పురుషోఽసి సనాతనః॥7॥

ఏవం త్వామభిజానంతి తపసా భావితా నరాః
ఆత్మదర్శనతృప్తానామృషీణాం చాపి సత్తమః॥8॥

రాజర్షీణాముదారాణామాహవేష్వనివర్తినాం
సర్వధర్మప్రధానానాం త్వం గతిర్మధుసూదన॥9॥

ఏష తే విస్తరస్తాత సంక్షేపశ్చ ప్రకీర్తితః
కేశవస్య యథాతత్త్వం సుప్రీతో భవ కేశవే॥10॥

సంజయ ఉవాచ

పుణ్యం శ్రుత్వైతదాఖ్యానం మహారాజ సుతస్తవ
కేశవం బహు మేనే స పాండవాంశ్చ మహారథాన్॥11॥

తమబ్రవీన్మహారాజ భీష్మః శాంతనవః పునః
మాహాత్మ్యం తే శ్రుతం రాజన్కేశవస్య మహాత్మనః॥12॥

నరస్య చ యథాతత్త్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
యదర్థం నృషు సంభూతౌ నరనారాయణావుభౌ॥13॥

అవధ్యౌ చ యథా వీరౌ సంయుగేష్వపరాజితౌ
యథా చ పాండవా రాజన్నగమ్యా యుధి కస్యచిత్॥14॥

ప్రీతిమాన్హి దృఢం కృష్ణః పాండవేషు యశస్విషు
తస్మాద్బ్రవీమి రాజేంద్ర శమో భవతు పాండవైః॥15॥

పృథివీం భుంక్ష్వ సహితో భ్రాతృభిర్బలిభిర్వశీ
నరనారాయణౌ దేవావవజ్ఞాయ నశిష్యసి॥16॥

ఏవముక్త్వా తవ పితా తూష్ణీమాసీద్విశాం పతే
వ్యసర్జయచ్చ రాజానం శయనం చ వివేశ హ॥17॥

రాజాపి శిబిరం ప్రాయాత్ప్రణిపత్య మహాత్మనే
శిశ్యే చ శయనే శుభ్రే తాం రాత్రిం భరతర్షభ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వ్యుషితాయాం చ శర్వర్యాముదితే చ దివాకరే
ఉభే సేనే మహారాజ యుద్ధాయైవ సమీయతుః॥1॥

అభ్యధావంశ్చ సంక్రుద్ధాః పరస్పరజిగీషవః
తే సర్వే సహితా యుద్ధే సమాలోక్య పరస్పరం॥2॥

పాండవా ధార్తరాష్ట్రాశ్చ రాజందుర్మంత్రితే తవ
వ్యూహౌ చ వ్యూహ్య సంరబ్ధాః సంప్రయుద్ధాః ప్రహారిణః॥3॥

అరక్షన్మకరవ్యూహం భీష్మో రాజన్సమంతతః
తథైవ పాండవా రాజన్నరక్షన్వ్యూహమాత్మనః॥4॥

స నిర్యయౌ రథానీకం పితా దేవవ్రతస్తవ
మహతా రథవంశేన సంవృతో రథినాం వరః॥5॥

ఇతరేతరమన్వీయుర్యథాభాగమవస్థితాః
రథినః పత్తయశ్చైవ దంతినః సాదినస్తథా॥6॥

తాంద్పృష్ట్వా ప్రోద్యతాన్సంఖ్యే పాండవాశ్చ యశస్వినః
శ్యేనేన వ్యూహరాజేన తేనాజయ్యేన సంయుగే॥7॥

అశోభత ముఖే తస్య భీమసేనో మహాబలః
నేత్రే శిఖండీ దుర్ధర్షో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥8॥

శీర్షం తస్యాభవద్వీరః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
విధున్వన్గాండివం పార్థో గ్రీవాయామభవత్తదా॥9॥

అక్షౌహిణ్యా సమగ్రా యా వామపక్షోఽభవత్తదా
మహాత్మా ద్రుపదః శ్రీమాన్సహ పుత్రేణ సంయుగే॥10॥

దక్షిణశ్చాభవత్పక్షః కైకేయోఽక్షౌహిణీపతిః
పృష్ఠతో ద్రౌపదేయాశ్చ సౌభద్రశ్చాపి వీర్యవాన్॥11॥

పృష్ఠే సమభవచ్ఛ్రీమాన్స్వయం రాజా యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభ్యాం సహితో ధీమాన్యమాభ్యాం చారువిక్రమః॥12॥

ప్రవిశ్య తు రణే భీమో మకరం ముఖతస్తదా
భీష్మమాసాద్య సంగ్రామే ఛాదయామాస సాయకైః॥13॥

తతో భీష్మో మహాస్త్రాణి పాతయామాస భారత
మోహయన్పాండుపుత్రాణాం వ్యూఢం సైన్యం మహాహవే॥14॥

సంముహ్యతి తదా సైన్యే త్వరమాణో ధనంజయః
భీష్మం శరసహస్రేణ వివ్యాధ రణమూర్ధని॥15॥

పరిసంవార్య చాస్త్రాణి భీష్మముక్తాని సంయుగే
స్వేనానీకేన హృష్టేన యుద్ధాయ సమవస్థితః॥16॥

తతో దుర్యోధనో రాజా భారద్వాజమభాషత
పూర్వం దృష్ట్వా వధం ఘోరం బలస్య బలినాం వరః
భ్రాతౄణాం చ వధం యుద్ధే స్మరమాణో మహారథః॥17॥

ఆచార్య సతతం త్వం హి హితకామో మమానఘ
వయం హి త్వాం సమాశ్రిత్య భీష్మం చైవ పితామహం॥18॥

దేవానపి రణే జేతుం ప్రార్థయామో న సంశయః
కిము పాండుసుతాన్యుద్ధే హీనవీర్యపరాక్రమాన్॥19॥

ఏవముక్తస్తతో ద్రోణస్తవ పుత్రేణ మారిష
అభినత్పాండవానీకం ప్రేక్షమాణస్య సాత్యకేః॥20॥

సాత్యకిస్తు తదా ద్రోణం వారయామాస భారత
తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం॥21॥

శైనేయం తు రణే క్రుద్ధో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
అవిధ్యన్నిశితైర్బాణైర్జత్రుదేశే హసన్నివ॥22॥

భీమసేనస్తతః క్రుద్ధో భారద్వాజమవిధ్యత
సంరక్షన్సాత్యకిం రాజంద్రోణాచ్ఛస్త్రభృతాం వరాత్॥23॥

తతో ద్రోణశ్చ భీష్మశ్చ తథా శల్యశ్చ మారిష
భీమసేనం రణే క్రుద్ధాశ్ఛాదయాం చక్రిరే శరైః॥24॥

తత్రాభిమన్యుః సంక్రుద్ధో ద్రౌపదేయాశ్చ మారిష
వివ్యధుర్నిశితైర్బాణైః సర్వాంస్తానుద్యతాయుధాన్॥25॥

భీష్మద్రోణౌ చ సంక్రుద్ధావాపతంతౌ మహాబలౌ
ప్రత్యుద్యయౌ శిఖండీ తు మహేష్వాసో మహాహవే॥26॥

ప్రగృహ్య బలవద్వీరో ధనుర్జలదనిస్వనం
అభ్యవర్షచ్ఛరైస్తూర్ణం ఛాదయానో దివాకరం॥27॥

శిఖండినం సమాసాద్య భరతానాం పితామహః
అవర్జయత సంగ్రామే స్త్రీత్వం తస్యానుసంస్మరన్॥28॥

తతో ద్రోణో మహారాజ అభ్యద్రవత తం రణే
రక్షమాణస్తతో భీష్మం తవ పుత్రేణ చోదితః॥29॥

శిఖండీ తు సమాసాద్య ద్రోణం శస్త్రభృతాం వరం
అవర్జయత సంగ్రామే యుగాంతాగ్నిమివోల్బణం॥30॥

తతో బలేన మహతా పుత్రస్తవ విశాం పతే
జుగోప భీష్మమాసాద్య ప్రార్థయానో మహద్యశః॥31॥

తథైవ పాండవా రాజన్పురస్కృత్య ధనంజయం
భీష్మమేవాభ్యవర్తంత జయే కృత్వా దృఢాం మతిం॥32॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం దేవానాం దానవైరివ
జయం చ కాంక్షతాం నిత్యం యశశ్చ పరమాద్భుతం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అకరోత్తుములం యుద్ధం భీష్మః శాంతనవస్తదా
భీమసేనభయాదిచ్ఛన్పుత్రాంస్తారయితుం తవ॥1॥

పూర్వాహ్ణే తన్మహారౌద్రం రాజ్ఞాం యుద్ధమవర్తత
కురూణాం పాండవానాం చ ముఖ్యశూరవినాశనం॥2॥

తస్మిన్నాకులసంగ్రామే వర్తమానే మహాభయే
అభవత్తుములః శబ్దః సంస్పృశన్గగనం మహత్॥3॥

నదద్భిశ్చ మహానాగైర్హేషమాణైశ్చ వాజిభిః
భేరీశంఖనినాదైశ్చ తుములః సమపద్యత॥4॥

యుయుత్సవస్తే విక్రాంతా విజయాయ మహాబలాః
అన్యోన్యమభిగర్జంతో గోష్ఠేష్వివ మహర్షభాః॥5॥

శిరసాం పాత్యమానానాం సమరే నిశితైః శరైః
అశ్మవృష్టిరివాకాశే బభూవ భరతర్షభ॥6॥

కుండలోష్ణీషధారీణి జాతరూపోజ్జ్వలాని చ
పతితాని స్మ దృశ్యంతే శిరాంసి భరతర్షభ॥7॥

విశిఖోన్మథితైర్గాత్రైర్బాహుభిశ్చ సకార్ముకైః
సహస్తాభరణైశ్చాన్యైరభవచ్ఛాదితా మహీ॥8॥

కవచోపహితైర్గాత్రైర్హస్తైశ్చ సమలంకృతైః
ముఖైశ్చ చంద్రసంకాశై రక్తాంతనయనైః శుభైః॥9॥

గజవాజిమనుష్యాణాం సర్వగాత్రైశ్చ భూపతే
ఆసీత్సర్వా సమాకీర్ణా ముహూర్తేన వసుంధరా॥10॥

రజోమేఘైశ్చ తుములైః శస్త్రవిద్యుత్ప్రకాశితైః
ఆయుధానాం చ నిర్ఘోషః స్తనయిత్నుసమోఽభవత్॥11॥

స సంప్రహారస్తుములః కటుకః శోణితోదకః
ప్రావర్తత కురూణాం చ పాండవానాం చ భారత॥12॥

తస్మిన్మహాభయే ఘోరే తుములే లోమహర్షణే
వవర్షుః శరవర్షాణి క్షత్రియా యుద్ధదుర్మదాః॥13॥

క్రోశంతి కుంజరాస్తత్ర శరవర్షప్రతాపితాః
తావకానాం పరేషాం చ సంయుగే భరతోత్తమ
అశ్వాశ్చ పర్యధావంత హతారోహా దిశో దశ॥14॥

ఉత్పత్య నిపతంత్యన్యే శరఘాతప్రపీడితాః
తావకానాం పరేషాం చ యోధానాం భరతర్షభ॥15॥

అశ్వానాం కుంజరాణాం చ రథానాం చాతివర్తతాం
సంఘాతాః స్మ ప్రదృశ్యంతే తత్ర తత్ర విశాం పతే॥16॥

గదాభిరసిభిః ప్రాసైర్బాణైశ్చ నతపర్వభిః
జఘ్నుః పరస్పరం తత్ర క్షత్రియాః కాలచోదితాః॥17॥

అపరే బాహుభిర్వీరా నియుద్ధకుశలా యుధి
బహుధా సమసజ్జంత ఆయసైః పరిఘైరివ॥18॥

ముష్టిభిర్జానుభిశ్చైవ తలైశ్చైవ విశాం పతే
అన్యోన్యం జఘ్నిరే వీరాస్తావకాః పాండవైః సహ॥19॥

విరథా రథినశ్చాత్ర నిస్త్రింశవరధారిణః
అన్యోన్యమభిధావంత పరస్పరవధైషిణః॥20॥

తతో దుర్యోధనో రాజా కలింగైర్బహుభిర్వృతః
పురస్కృత్య రణే భీష్మం పాండవానభ్యవర్తత॥21॥

తథైవ పాండవాః సర్వే పరివార్య వృకోదరం
భీష్మమభ్యద్రవన్క్రుద్ధా రణే రభసవాహనాః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా భీష్మేణ సంసక్తాన్భ్రాతౄనన్యాంశ్చ పార్థివాన్
తమభ్యధావద్గాంగేయముద్యతాస్త్రో ధనంజయః॥1॥

పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషం ధనుషో గాండివస్య చ
ధ్వజం చ దృష్ట్వా పార్థస్య సర్వాన్నో భయమావిశత్॥2॥

అసజ్జమానం వృక్షేషు ధూమకేతుమివోత్థితం
బహువర్ణం చ చిత్రం చ దివ్యం వానరలక్షణం
అపశ్యామ మహారాజ ధ్వజం గాండివధన్వనః॥3॥

విద్యుతం మేఘమధ్యస్థాం భ్రాజమానామివాంబరే
దదృశుర్గాండివం యోధా రుక్మపృష్ఠం మహారథే॥4॥

అశుశ్రుమ భృశం చాస్య శక్రస్యేవాభిగర్జతః
సుఘోరం తలయోః శబ్దం నిఘ్నతస్తవ వాహినీం॥5॥

చండవాతో యథా మేఘః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుమాన్
దిశః సంప్లావయన్సర్వాః శరవర్షైః సమంతతః॥6॥

అభ్యధావత గాంగేయం భైరవాస్త్రో ధనంజయః
దిశం ప్రాచీం ప్రతీచీం చ న జానీమోఽస్త్రమోహితాః॥7॥

కాందిగ్భూతాః శ్రాంతపత్రా హతాస్త్రా హతచేతసః
అన్యోన్యమభిసంశ్లిష్య యోధాస్తే భరతర్షభ॥8॥

భీష్మమేవాభిలీయంత సహ సర్వైస్తవాత్మజైః
తేషామార్తాయనమభూద్భీష్మః శంతనవో రణే॥9॥

సముత్పతంత విత్రస్తా రథేభ్యో రథినస్తదా
సాదినశ్చాశ్వపృష్ఠేభ్యో భూమౌ చాపి పదాతయః॥10॥

శ్రుత్వా గాండీవనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
సర్వసైన్యాని భీతాని వ్యవలీయంత భారత॥11॥

అథ కాంబోజముఖ్యైస్తు బృహద్భిః శీఘ్రగామిభిః
గోపానాం బహుసాహస్రైర్బలైర్గోవాసనో వృతః॥12॥

మద్రసౌవీరగాంధారైస్త్రిగర్తైశ్చ విశాం పతే
సర్వకాలింగముఖ్యైశ్చ కలింగాధిపతిర్వృతః॥13॥

నాగా నరగణౌఘాశ్చ దుఃశాసనపురఃసరాః
జయద్రథశ్చ నృపతిః సహితః సర్వరాజభిః॥14॥

హయారోహవరాశ్చైవ తవ పుత్రేణ చోదితాః
చతుర్దశ సహస్రాణి సౌబలం పర్యవారయన్॥15॥

తతస్తే సహితాః సర్వే విభక్తరథవాహనాః
పాండవాన్సమరే జగ్ముస్తావకా భరతర్షభ॥16॥

రథిభిర్వారణైరశ్వైః పదాతైశ్చ సమీరితం
ఘోరమాయోధనం జజ్ఞే మహాభ్రసదృశం రజః॥17॥

తోమరప్రాసనారాచగజాశ్వరథయోధినాం
బలేన మహతా భీష్మః సమసజ్జత్కిరీటినా॥18॥

ఆవంత్యః కాశిరాజేన భీమసేనేన సైంధవః
అజాతశత్రుర్మద్రాణామృషభేణ యశస్వినా
సహపుత్రః సహామాత్యః శల్యేన సమసజ్జత॥19॥

వికర్ణః సహదేవేన చిత్రసేనః శిఖండినా
మత్స్యా దుర్యోధనం జగ్ముః శకునిం చ విశాం పతే॥20॥

ద్రుపదశ్చేకితానశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
ద్రోణేన సమసజ్జంత సపుత్రేణ మహాత్మనా
కృపశ్చ కృతవర్మా చ ధృష్టకేతుమభిద్రుతౌ॥21॥

ఏవం ప్రజవితాశ్వాని భ్రాంతనాగరథాని చ
సైన్యాని సమసజ్జంత ప్రయుద్ధాని సమంతతః॥22॥

నిరభ్రే విద్యుతస్తీవ్రా దిశశ్చ రజసావృతాః
ప్రాదురాసన్మహోల్కాశ్చ సనిర్ఘాతా విశాం పతే॥23॥

ప్రవవౌ చ మహావాతః పాంసువర్షం పపాత చ
నభస్యంతర్దధే సూర్యః సైన్యేన రజసావృతః॥24॥

ప్రమోహః సర్వసత్త్వానామతీవ సమపద్యత
రజసా చాభిభూతానామస్త్రజాలైశ్చ తుద్యతాం॥25॥

వీరబాహువిసృష్టానాం సర్వావరణభేదినాం
సంఘాతః శరజాలానాం తుములః సమపద్యత॥26॥

ప్రకాశం చక్రురాకాశముద్యతాని భుజోత్తమైః
నక్షత్రవిమలాభాని శస్త్రాణి భరతర్షభ॥27॥

ఆర్షభాణి విచిత్రాణి రుక్మజాలావృతాని చ
సంపేతుర్దిక్షు సర్వాసు చర్మాణి భరతర్షభ॥28॥

సూర్యవర్ణైశ్చ నిస్త్రింశైః పాత్యమానాని సర్వశః
దిక్షు సర్వాస్వదృశ్యంత శరీరాణి శిరాంసి చ॥29॥

భగ్నచక్రాక్షనీడాశ్చ నిపాతితమహాధ్వజాః
హతాశ్వాః పృథివీం జగ్ముస్తత్ర తత్ర మహారథాః॥30॥

పరిపేతుర్హయాశ్చాత్ర కేచిచ్ఛస్త్రకృతవ్రణాః
రథాన్విపరికర్షంతో హతేషు రథయోధిషు॥31॥

శరాహతా భిన్నదేహా బద్ధయోక్త్రా హయోత్తమాః
యుగాని పర్యకర్షంత తత్ర తత్ర స్మ భారత॥32॥

అదృశ్యంత ససూతాశ్చ సాశ్వాః సరథయోధినః
ఏకేన బలినా రాజన్వారణేన హతా రథాః॥33॥

గంధహస్తిమదస్రావమాఘ్రాయ బహవో రణే
సంనిపాతే బలౌఘానాం వీతమాదదిరే గజాః॥34॥

సతోమరమహామాత్రైర్నిపతద్భిర్గతాసుభిః
బభూవాయోధనం ఛన్నం నారాచాభిహతైర్గజైః॥35॥

సంనిపాతే బలౌఘానాం ప్రేషితైర్వరవారణైః
నిపేతుర్యుధి సంభగ్నాః సయోధాః సధ్వజా రథాః॥36॥

నాగరాజోపమైర్హస్తైర్నాగైరాక్షిప్య సంయుగే
వ్యదృశ్యంత మహారాజ సంభగ్నా రథకూబరాః॥37॥

విశీర్ణరథజాలాశ్చ కేశేష్వాక్షిప్య దంతిభిః
ద్రుమశాఖా ఇవావిధ్య నిష్పిష్టా రథినో రణే॥38॥

రథేషు చ రథాన్యుద్ధే సంసక్తాన్వరవారణాః
వికర్షంతో దిశః సర్వాః సంపేతుః సర్వశబ్దగాః॥39॥

తేషాం తథా కర్షతాం చ గజానాం రూపమాబభౌ
సరఃసు నలినీజాలం విషక్తమివ కర్షతాం॥40॥

ఏవం సంఛాదితం తత్ర బభూవాయోధనం మహత్
సాదిభిశ్చ పదాతైశ్చ సధ్వజైశ్చ మహారథైః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శిఖండీ సహ మత్స్యేన విరాటేన విశాం పతే
భీష్మమాశు మహేష్వాసమాససాద సుదుర్జయం॥1॥

ద్రోణం కృపం వికర్ణం చ మహేష్వాసాన్మహాబలాన్
రాజ్ఞశ్చాన్యాన్రణే శూరాన్బహూనార్ఛద్ధనంజయః॥2॥

సైంధవం చ మహేష్వాసం సామాత్యం సహ బంధుభిః
ప్రాచ్యాంశ్చ దాక్షిణాత్యాంశ్చ భూమిపాన్భూమిపర్షభ॥3॥

పుత్రం చ తే మహేష్వాసం దుర్యోధనమమర్షణం
దుఃసహం చైవ సమరే భీమసేనోఽభ్యవర్తత॥4॥

సహదేవస్తు శకునిములూకం చ మహారథం
పితాపుత్రౌ మహేష్వాసావభ్యవర్తత దుర్జయౌ॥5॥

యుధిష్ఠిరో మహారాజ గజానీకం మహారథః
సమవర్తత సంగ్రామే పుత్రేణ నికృతస్తవ॥6॥

మాద్రీపుత్రస్తు నకులః శూరః సంక్రందనో యుధి
త్రిగర్తానాం రథోదారైః సమసజ్జత పాండవః॥7॥

అభ్యవర్తంత దుర్ధర్షాః సమరే శాల్వకేకయాన్
సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ సౌభద్రశ్చ మహారథః॥8॥

ధృష్టకేతుశ్చ సమరే రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
పుత్రాణాం తే రథానీకం ప్రత్యుద్యాతాః సుదుర్జయాః॥9॥

సేనాపతిరమేయాత్మా ధృష్టద్యుమ్నో మహాబలః
ద్రోణేన సమరే రాజన్నభియాయేంద్రకర్మణా ||10||

ఏవమేతే మహేష్వాసాస్తావకాః పాండవైః సహ
సమేత్య సమరే శూరాః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే ||11||

మధ్యందినగతే సూర్యే నభస్యాకులతాం గతే
కురవః పాండవేయాశ్చ నిజఘ్నురితరేతరం ||12||

ధ్వజినో హేమచిత్రాంగా విచరంతో రణాజిరే
సపతాకా రథా రేజుర్వైయాఘ్రపరివారణాః ||13||

సమేతానాం చ సమరే జిగీషూణాం పరస్పరం
బభూవ తుములః శబ్దః సింహానామివ నర్దతాం ||14||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ సంప్రహారం సుదారుణం
యమకుర్వన్రణే వీరాః సృంజయాః కురుభిః సహ ||15||

నైవ ఖం న దిశో రాజన్న సూర్యం శత్రుతాపన
విదిశో వాప్యపశ్యామ శరైర్ముక్తైః సమంతతః ||16||

శక్తీనాం విమలాగ్రాణాం తోమరాణాం తథాస్యతాం
నిస్త్రింశానాం చ పీతానాం నీలోత్పలనిభాః ప్రభాః ||17||

కవచానాం విచిత్రాణాం భూషణానాం ప్రభాస్తథా
ఖం దిశః ప్రదిశశ్చైవ భాసయామాసురోజసా
విరరాజ తదా రాజంస్తత్ర తత్ర రణాంగణం ||18||

రథసింహాసనవ్యాఘ్రాః సమాయాంతశ్చ సంయుగే
విరేజుః సమరే రాజన్గ్రహా ఇవ నభస్తలే ||19||

భీష్మస్తు రథినాం శ్రేష్ఠో భీమసేనం మహాబలం
అవారయత సంక్రుద్ధః సర్వసైన్యస్య పశ్యతః ||20||

తతో భీష్మవినిర్ముక్తా రుక్మపుంఖాః శిలాశితాః
అభ్యఘ్నన్సమరే భీమం తైలధౌతాః సుతేజనాః ||21||

తస్య శక్తిం మహావేగాం భీమసేనో మహాబలః
క్రుద్ధాశీవిషసంకాశాం ప్రేషయామాస భారత ||22||

తామాపతంతీం సహసా రుక్మదండాం దురాసదాం
చిచ్ఛేద సమరే భీష్మః శరైః సంనతపర్వభిః ||23||

తతోఽపరేణ భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
కార్ముకం భీమసేనస్య ద్విధా చిచ్ఛేద భారత ||24||

సాత్యకిస్తు తతస్తూర్ణం భీష్మమాసాద్య సంయుగే
శరైర్బహుభిరానర్ఛత్పితరం తే జనేశ్వర ||25||

తతః సంధాయ వై తీక్ష్ణం శరం పరమదారుణం
వార్ష్ణేయస్య రథాద్భీష్మః పాతయామాస సారథిం ||26||

తస్యాశ్వాః ప్రద్రుతా రాజన్నిహతే రథసారథౌ
తేన తేనైవ ధావంతి మనోమారుతరంహసః ||27||

తతః సర్వస్య సైన్యస్య నిస్వనస్తుములోఽభవత్
హాహాకారశ్చ సంజజ్ఞే పాండవానాం మహాత్మనాం ||28||

అభిద్రవత గృహ్ణీత హయాన్యచ్ఛత ధావత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దో యుయుధానరథం ప్రతి ||29||

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భీష్మః శాంతనవః పునః
వ్యూహనత్పాండవీం సేనామాసురీమివ వృత్రహా॥30॥

తే వధ్యమానా భీష్మేణ పాంచాలాః సోమకైః సహ
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా భీష్మమేవాభిదుద్రువుః॥31॥

ధృష్టద్యుమ్నముఖాశ్చాపి పార్థాః శాంతనవం రణే
అభ్యధావంజిగీషంతస్తవ పుత్రస్య వాహినీం॥32॥

తథైవ తావకా రాజన్భీష్మద్రోణముఖాః పరాన్
అభ్యధావంత వేగేన తతో యుద్ధమవర్తత॥33॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విరాటోఽథ త్రిభిర్బాణైర్భీష్మమార్ఛన్మహారథం
వివ్యాధ తురగాంశ్చాస్య త్రిభిర్బాణైర్మహారథః॥1॥

తం ప్రత్యవిధ్యద్దశభిర్భీష్మః శాంతనవః శరైః
రుక్మపుంఖైర్మహేష్వాసః కృతహస్తో మహాబలః॥2॥

ద్రౌణిర్గాండీవధన్వానం భీమధన్వా మహారథః
అవిధ్యదిషుభిః షడ్భిర్దృఢహస్తః స్తనాంతరే॥3॥

కార్ముకం తస్య చిచ్ఛేద ఫల్గునః పరవీరహా
అవిధ్యచ్చ భృశం తీక్ష్ణైః పత్రిభిః శత్రుకర్శనః॥4॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ వేగవత్క్రోధమూర్ఛితః
అమృష్యమాణః పార్థేన కార్ముకచ్ఛేదమాహవే॥5॥

అవిధ్యత్ఫల్గునం రాజన్నవత్యా నిశితైః శరైః
వాసుదేవం చ సప్తత్యా వివ్యాధ పరమేషుభిః॥6॥

తతః క్రోధాభితామ్రాక్షః సహ కృష్ణేన ఫల్గునః
దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య చింతయిత్వా ముహుర్ముహుః॥7॥

ధనుః ప్రపీడ్య వామేన కరేణామిత్రకర్శనః
గాండీవధన్వా సంక్రుద్ధః శితాన్సంనతపర్వణః
జీవితాంతకరాన్ఘోరాన్సమాదత్త శిలీముఖాన్॥8॥

తైస్తూర్ణం సమరేఽవిధ్యద్ద్రౌణిం బలవతాం వరం
తస్య తే కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే॥9॥

న వివ్యథే చ నిర్భిన్నో ద్రౌణిర్గాండీవధన్వనా
తథైవ శరవర్షాణి ప్రతిముంచన్నవిహ్వలః
తస్థౌ స సమరే రాజంస్త్రాతుమిచ్ఛన్మహావ్రతం॥10॥

తస్య తత్సుమహత్కర్మ శశంసుః పురుషర్షభాః
యత్కృష్ణాభ్యాం సమేతాభ్యాం నాపత్రపత సంయుగే॥11॥

స హి నిత్యమనీకేషు యుధ్యతేఽభయమాస్థితః
అస్త్రగ్రామం ససంహారం ద్రోణాత్ప్రాప్య సుదుర్లభం॥12॥

మమాయమాచార్యసుతో ద్రోణస్యాతిప్రియః సుతః
బ్రాహ్మణశ్చ విశేషేణ మాననీయో మమేతి చ॥13॥

సమాస్థాయ మతిం వీరో బీభత్సుః శత్రుతాపనః
కృపాం చక్రే రథశ్రేష్ఠో భారద్వాజసుతం ప్రతి॥14॥

ద్రౌణిం త్యక్త్వా తతో యుద్ధే కౌంతేయః శత్రుతాపనః
యుయుధే తావకాన్నిఘ్నంస్త్వరమాణః పరాక్రమీ॥15॥

దుర్యోధనస్తు దశభిర్గార్ధ్రపత్రైః శిలాశితైః
భీమసేనం మహేష్వాసం రుక్మపుంఖైః సమర్పయత్॥16॥

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధః పరాసుకరణం దృఢం
చిత్రం కార్ముకమాదత్త శరాంశ్చ నిశితాందశ॥17॥

ఆకర్ణప్రహితైస్తైక్ష్ణై ర్వేగితైస్తిగ్మతేజనైః
అవిధ్యత్తూర్ణమవ్యగ్రః కురురాజం మహోరసి॥18॥

తస్య కాంచనసూత్రస్తు శరైః పరివృతో మణిః
రరాజోరసి వై సూర్యో గ్రహైరివ సమావృతః॥19॥

పుత్రస్తు తవ తేజస్వీ భీమసేనేన తాడితః
నామృష్యత యథా నాగస్తలశబ్దం సమీరితం॥20॥

తతః శరైర్మహారాజ రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః
భీమం వివ్యాధ సంక్రుద్ధస్త్రాసయానో వరూథినీం॥21॥

తౌ యుధ్యమానౌ సమరే భృశమన్యోన్యవిక్షతౌ
పుత్రౌ తే దేవసంకాశౌ వ్యరోచేతాం మహాబలౌ॥22॥

చిత్రసేనం నరవ్యాఘ్రం సౌభద్రః పరవీరహా
అవిధ్యద్దశభిర్బాణైః పురుమిత్రం చ సప్తభిః॥23॥

సత్యవ్రతం చ సప్తత్యా విద్ధ్వా శక్రసమో యుధి
నృత్యన్నివ రణే వీర ఆర్తిం నః సమజీజనత్॥24॥

తం ప్రత్యవిధ్యద్దశభిశ్చిత్రసేనః శిలీముఖైః
సత్యవ్రతశ్చ నవభిః పురుమిత్రశ్చ సప్తభిః॥25॥

స విద్ధో విక్షరన్రక్తం శత్రుసంవారణం మహత్
చిచ్ఛేద చిత్రసేనస్య చిత్రం కార్ముకమార్జునిః
భిత్త్వా చాస్య తనుత్రాణం శరేణోరస్యతాడయత్॥26॥

తతస్తే తావకా వీరా రాజపుత్రా మహారథాః
సమేత్య యుధి సంరబ్ధా వివ్యధుర్నిశితైః శరైః
తాంశ్చ సర్వాఞ్శరైస్తైక్ష్ణై ర్జఘాన పరమాస్త్రవిత్॥27॥

తస్య దృష్ట్వా తు తత్కర్మ పరివవ్రుః సుతాస్తవ
దహంతం సమరే సైన్యం తవ కక్షం యథోల్బణం॥28॥

అపేతశిశిరే కాలే సమిద్ధమివ పావకః
అత్యరోచత సౌభద్రస్తవ సైన్యాని శాతయన్॥29॥

తత్తస్య చరితం దృష్ట్వా పౌత్రస్తవ విశాం పతే
లక్ష్మణోఽభ్యపతత్తూర్ణం సాత్వతీపుత్రమాహవే॥30॥

అభిమన్యుస్తు సంక్రుద్ధో లక్ష్మణం శుభలక్షణం
వివ్యాధ విశిఖైః షడ్భిః సారథిం చ త్రిభిః శరైః॥31॥

తథైవ లక్ష్మణో రాజన్సౌభద్రం నిశితైః శరైః
అవిధ్యత మహారాజ తదద్భుతమివాభవత్॥32॥

తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా సారథిం చ మహాబలః
అభ్యద్రవత సౌభద్రో లక్ష్మణం నిశితైః శరైః॥33॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠల్లక్ష్మణః పరవీరహా
శక్తిం చిక్షేప సంక్రుద్ధః సౌభద్రస్య రథం ప్రతి॥34॥

తామాపతంతీం సహసా ఘోరరూపాం దురాసదాం
అభిమన్యుః శరైస్తీక్ష్ణైశ్చిచ్ఛేద భుజగోపమాం ॥35॥

తతః స్వరథమారోప్య లక్ష్మణం గౌతమస్తదా
అపోవాహ రథేనాజౌ సర్వసైన్యస్య పశ్యతః ॥36॥

తతః సమాకులే తస్మిన్వర్తమానే మహాభయే
అభ్యద్రవంజిఘాంసంతః పరస్పరవధైషిణః ॥37॥

తావకాశ్చ మహేష్వాసాః పాండవాశ్చ మహారథాః
జుహ్వంతః సమరే ప్రాణాన్నిజఘ్నురితరేతరం ॥38॥

ముక్తకేశా వికవచా విరథాశ్ఛిన్నకార్ముకాః
బాహుభిః సమయుధ్యంత సృంజయాః కురుభిః సహ ॥39॥

తతో భీష్మో మహాబాహుః పాండవానాం మహాత్మనాం
సేనాం జఘాన సంక్రుద్ధో దివ్యైరస్త్రైర్మహాబలః ॥40॥

హతేశ్వరైర్గజైస్తత్ర నరైరశ్వైశ్చ పాతితైః
రథిభిః సాదిభిశ్చైవ సమాస్తీర్యత మేదినీ ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథ రాజన్మహాబాహుః సాత్యకిర్యుద్ధదుర్మదః
వికృష్య చాపం సమరే భారసాధనముత్తమం ॥1॥

ప్రాముంచత్పుంఖసంయుక్తానాశీవిషోపమాన్
ప్రకాశం లఘు చిత్రం చ దర్శయన్నస్త్రలాఘవం ॥2॥

తస్య విక్షిపతశ్చాపం శరానన్యాంశ్చ ముంచతః
ఆదదానస్య భూయశ్చ సందధానస్య చాపరాన్ ॥3॥

క్షిపతశ్చ శరానస్య రణే శత్రూన్వినిఘ్నతః
దదృశే రూపమత్యర్థం మేఘస్యేవ ప్రవర్షతః ॥4॥

తముదీర్యంతమాలోక్య రాజా దుర్యోధనస్తతః
రథానామయుతం తస్య ప్రేషయామాస భారత ॥5॥

తాంస్తు సర్వాన్మహేష్వాసాన్సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
జఘాన పరమేష్వాసో దివ్యేనాస్త్రేణ వీర్యవాన్ ॥6॥

స కృత్వా దారుణం కర్మ ప్రగృహీతశరాసనః
ఆససాద తతో వీరో భూరిశ్రవసమాహవే ॥7॥

స హి సందృశ్య సేనాం తాం యుయుధానేన పాతితాం
అభ్యధావత సంక్రుద్ధః కురూణాం కీర్తివర్ధనః ॥8॥

ఇంద్రాయుధసవర్ణం తత్స విస్ఫార్య మహద్ధనుః
వ్యసృజద్వజ్రసంకాశానాశీవిషోపమాన్
సహస్రశో మహారాజ దర్శయన్పాణిలాఘవం ॥9॥

శరాంస్తాన్మృత్యుసంస్పర్శాన్సాత్యకేస్తు పదానుగాః
న విషేహుస్తదా రాజందుద్రువుస్తే సమంతతః
విహాయ సమరే రాజన్సాత్యకిం యుద్ధదుర్మదం ॥10॥

తం దృష్ట్వా యుయుధానస్య సుతా దశ మహాబలాః
మహారథాః సమాఖ్యాతాశ్చిత్రవర్మాయుధధ్వజాః ॥11॥

సమాసాద్య మహేష్వాసం భూరిశ్రవసమాహవే
ఊచుః సర్వే సుసంరబ్ధా యూపకేతుం మహారణే॥12॥

భో భో కౌరవదాయాద సహాస్మాభిర్మహాబల
ఏహి యుధ్యస్వ సంగ్రామే సమస్తైః పృథగేవ వా॥13॥

అస్మాన్వా త్వం పరాజిత్య యశః ప్రాప్నుహి సంయుగే
వయం వా త్వాం పరాజిత్య ప్రీతిం దాస్యామహే పితుః॥14॥

ఏవముక్తస్తదా శూరైస్తానువాచ మహాబలః
వీర్యశ్లాఘీ నరశ్రేష్ఠస్తాందృష్ట్వా సముపస్థితాన్॥15॥

సాధ్విదం కథ్యతే వీరా యదేవం మతిరద్య వః
యుధ్యధ్వం సహితా యత్తా నిహనిష్యామి వో రణే॥16॥

ఏవముక్తా మహేష్వాసాస్తే వీరాః క్షిప్రకారిణః
మహతా శరవర్షేణ అభ్యవర్షన్నరిందమం॥17॥

అపరాహ్ణే మహారాజ సంగ్రామస్తుములోఽభవత్
ఏకస్య చ బహూనాం చ సమేతానాం రణాజిరే॥18॥

తమేకం రథినాం శ్రేష్ఠం శరవర్షైరవాకిరన్
ప్రావృషీవ మహాశైలం సిషిచుర్జలదా నృప॥19॥

తైస్తు ముక్తాఞ్శరౌఘాంస్తాన్యమదండాశనిప్రభాన్
అసంప్రాప్తానసంప్రాప్తాంశ్చిచ్ఛేదాశు మహారథః॥20॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ సౌమదత్తేః పరాక్రమం
యదేకో బహుభిర్యుద్ధే సమసజ్జదభీతవత్॥21॥

విసృజ్య శరవృష్టిం తాం దశ రాజన్మహారథాః
పరివార్య మహాబాహుం నిహంతుముపచక్రముః॥22॥

సౌమదత్తిస్తతః క్రుద్ధస్తేషాం చాపాని భారత
చిచ్ఛేద దశభిర్బాణైర్నిమేషేణ మహారథః॥23॥

అథైషాం ఛిన్నధనుషాం భల్లైః సంనతపర్వభిః
చిచ్ఛేద సమరే రాజఞ్శిరాంసి నిశితైః శరైః
తే హతా న్యపతన్భూమౌ వజ్రభగ్నా ఇవ ద్రుమాః॥24॥

తాందృష్ట్వా నిహతాన్వీరాన్రణే పుత్రాన్మహాబలాన్
వార్ష్ణేయో వినదన్రాజన్భూరిశ్రవసమభ్యయాత్॥25॥
రథం రథేన సమరే పీడయిత్వా మహాబలౌ
తావన్యోన్యస్య సమరే నిహత్య రథవాజినః
విరథావభివల్గంతౌ సమేయాతాం మహారథౌ॥26॥

ప్రగృహీతమహాఖడ్గౌ తౌ చర్మవరధారిణౌ
శుశుభాతే నరవ్యాఘ్రౌ యుద్ధాయ సమవస్థితౌ॥27॥

తతః సాత్యకిమభ్యేత్య నిస్త్రింశవరధారిణం
భీమసేనస్త్వరన్రాజన్రథమారోపయత్తదా॥28॥

తవాపి తనయో రాజన్భూరిశ్రవసమాహవే
ఆరోపయద్రథం తూర్ణం పశ్యతాం సర్వధన్వినాం॥29॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే రణే భీష్మం మహారథం
అయోధయంత సంరబ్ధాః పాండవా భరతర్షభ॥30॥

లోహితాయతి చాదిత్యే త్వరమాణో ధనంజయః
పంచవింశతిసాహస్రాన్నిజఘాన మహారథాన్॥31॥

తే హి దుర్యోధనాదిష్టాస్తదా పార్థనిబర్హణే
సంప్రాప్యైవ గతా నాశం శలభా ఇవ పావకం॥32॥

తతో మత్స్యాః కేకయాశ్చ ధనుర్వేదవిశారదాః
పరివవ్రుస్తదా పార్థం సహపుత్రం మహారథం॥33॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సూర్యేఽస్తముపగచ్ఛతి
సర్వేషామేవ సైన్యానాం ప్రమోహః సమజాయత॥34॥

అవహారం తతశ్చక్రే పితా దేవవ్రతస్తవ
సంధ్యాకాలే మహారాజ సైన్యానాం శ్రాంతవాహనః॥35॥

పాండవానాం కురూణాం చ పరస్పరసమాగమే
తే సేనే భృశసంవిగ్నే యయతుః స్వం నివేశనం॥36॥

తతః స్వశిబిరం గత్వా న్యవిశంస్తత్ర భారత
పాండవాః సృంజయైః సార్ధం కురవశ్చ యథావిధి॥37॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విహృత్య చ తతో రాజన్సహితాః కురుపాండవాః
వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యాం పునర్యుద్ధాయ నిర్యయుః॥1॥

తత్ర శబ్దో మహానాసీత్తవ తేషాం చ భారత
యుజ్యతాం రథముఖ్యానాం కల్ప్యతాం చైవ దంతినాం॥2॥

సంనహ్యతాం పదాతీనాం హయానాం చైవ భారత
శంఖదుందుభినాదశ్చ తుములః సర్వతోఽభవత్॥3॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా ధృష్టద్యుమ్నమభాషత
వ్యూహం వ్యూహ మహాబాహో మకరం శత్రుతాపనం॥4॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
వ్యాదిదేశ మహారాజ రథినో రథినాం వరః॥5॥

శిరోఽభూద్ద్రుపదస్తస్య పాండవశ్చ ధనంజయః
చక్షుషీ సహదేవశ్చ నకులశ్చ మహారథః
తుండమాసీన్మహారాజ భీమసేనో మహాబలః॥6॥

సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
సాత్యకిర్ధర్మరాజశ్చ వ్యూహగ్రీవాం సమాస్థితాః॥7॥

పృష్ఠమాసీన్మహారాజ విరాటో వాహినీపతిః
ధృష్టద్యుమ్నేన సహితో మహత్యా సేనయా వృతః॥8॥

కేకయా భ్రాతరః పంచ వామం పార్శ్వం సమాశ్రితాః
ధృష్టకేతుర్నరవ్యాఘ్రః కరకర్షశ్చ వీర్యవాన్
దక్షిణం పక్షమాశ్రిత్య స్థితా వ్యూహస్య రక్షణే॥9॥

పాదయోస్తు మహారాజ స్థితః శ్రీమాన్మహారథః
కుంతిభోజః శతానీకో మహత్యా సేనయా వృతః॥10॥

శిఖండీ తు మహేష్వాసః సోమకైః సంవృతో బలీ
ఇరావాంశ్చ తతః పుచ్ఛే మకరస్య వ్యవస్థితౌ॥11॥

ఏవమేతన్మహావ్యూహం వ్యూహ్య భారత పాండవాః
సూర్యోదయే మహారాజ పునర్యుద్ధాయ దంశితాః॥12॥

కౌరవానభ్యయుస్తూర్ణం హస్త్యశ్వరథపత్తిభిః
సముచ్ఛ్రితైర్ధ్వజైశ్చిత్రైః శస్త్రైశ్చ విమలైః శితైః॥13॥

వ్యూహం దృష్ట్వా తు తత్సైన్యం పితా దేవవ్రతస్తవ
క్రౌంచేన మహతా రాజన్ప్రత్యవ్యూహత వాహినీం॥14॥

తస్య తుండే మహేష్వాసో భారద్వాజో వ్యరోచత
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ చక్షురాస్తాం నరేశ్వర॥15॥

కృతవర్మా తు సహితః కాంబోజారట్టబాహ్లికైః
శిరస్యాసీన్నరశ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతాం॥16॥

గ్రీవాయాం శూరసేనస్తు తవ పుత్రశ్చ మారిష
దుర్యోధనో మహారాజ రాజభిర్బహుభిర్వృతః॥17॥

ప్రాగ్జ్యోతిషస్తు సహితః మద్రసౌవీరకేకయైః
ఉరస్యభూన్నరశ్రేష్ఠ మహత్యా సేనయా వృతః॥18॥

స్వసేనయా చ సహితః సుశర్మా ప్రస్థలాధిపః
వామం పక్షం సమాశ్రిత్య దంశితః సమవస్థితః॥19॥

తుషారా యవనాశ్చైవ శకాశ్చ సహ చూచుపైః
దక్షిణం పక్షమాశ్రిత్య స్థితా వ్యూహస్య భారత॥20॥

శ్రుతాయుశ్చ శతాయుశ్చ సౌమదత్తిశ్చ మారిష
వ్యూహస్య జఘనే తస్థూ రక్షమాణాః పరస్పరం॥21॥

తతో యుద్ధాయ సంజగ్ముః పాండవాః కౌరవైః సహ
సూర్యోదయే మహారాజ తతో యుద్ధమభూన్మహత్॥22॥

ప్రతీయూ రథినో నాగాన్నాగాశ్చ రథినో యయుః
హయారోహా హయారోహాన్రథినశ్చాపి సాదినః॥23॥

సారథిం చ రథీ రాజన్కుంజరాంశ్చ మహారణే
హస్త్యారోహా రథారోహాన్రథినశ్చాపి సాదినః॥24॥

రథినః పత్తిభిః సార్ధం సాదినశ్చాపి పత్తిభిః
అన్యోన్యం సమరే రాజన్ప్రత్యధావన్నమర్షితాః॥25॥

భీమసేనార్జునయమైర్గుప్తా చాన్యైర్మహారథైః
శుశుభే పాండవీ సేనా నక్షత్రైరివ శర్వరీ॥26॥

తథా భీష్మకృపద్రోణశల్యదుర్యోధనాదిభిః
తవాపి విబభౌ సేనా గ్రహైర్ద్యౌరివ సంవృతా॥27॥

భీమసేనస్తు కౌంతేయో ద్రోణం దృష్ట్వా పరాక్రమీ
అభ్యయాజ్జవనైరశ్వైర్భారద్వాజస్య వాహినీం॥28॥

ద్రోణస్తు సమరే క్రుద్ధో భీమం నవభిరాయసైః
వివ్యాధ సమరే రాజన్మర్మాణ్యుద్దిశ్య వీర్యవాన్॥29॥

దృఢాహతస్తతో భీమో భారద్వాజస్య సంయుగే
సారథిం ప్రేషయామాస యమస్య సదనం ప్రతి॥30॥

స సంగృహ్య స్వయం వాహాన్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
వ్యధమత్పాండవీం సేనాం తూలరాశిమివానలః॥31॥

తే వధ్యమానా ద్రోణేన భీష్మేణ చ నరోత్తమ
సృంజయాః కేకయైః సార్ధం పలాయనపరాభవన్॥32॥

తథైవ తావకం సైన్యం భీమార్జునపరిక్షతం
ముహ్యతే తత్ర తత్రైవ సమదేవ వరాంగనా॥33॥

అభిద్యేతాం తతో వ్యూహౌ తస్మిన్వీరవరక్షయే
ఆసీద్వ్యతికరో ఘోరస్తవ తేషాం చ భారత॥34॥

తదద్భుతమపశ్యామ తావకానాం పరైః సహ
ఏకాయనగతాః సర్వే యదయుధ్యంత భారత॥35॥

ప్రతిసంవార్య చాస్త్రాణి తేఽన్యోన్యస్య విశాం పతే
యుయుధుః పాండవాశ్చైవ కౌరవాశ్చ మహారథాః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవం బహుగుణం సైన్యమేవం బహువిధం పరం
వ్యూఢమేవం యథాశాస్త్రమమోఘం చైవ సంజయ॥1॥

పుష్టమస్మాకమత్యంతమభికామం చ నః సదా
ప్రహ్వమవ్యసనోపేతం పురస్తాద్దృష్టవిక్రమం॥2॥

నాతివృద్ధమబాలం చ న కృశం న చ పీవరం
లఘువృత్తాయతప్రాయం సారగాత్రమనామయం॥3॥

ఆత్తసంనాహశస్త్రం చ బహుశస్త్రపరిగ్రహం
అసియుద్ధే నియుద్ధే చ గదాయుద్ధే చ కోవిదం॥4॥

ప్రాసర్ష్టితోమరేష్వాజౌ పరిఘేష్వాయసేషు చ
భిండిపాలేషు శక్తిషు ముసలేషు చ సర్వశః॥5॥

కంపనేషు చ చాపేషు కణపేషు చ సర్వశః
క్షేపణీషు చ చిత్రాసు ముష్టియుద్ధేషు కోవిదం॥6॥

అపరోక్షం చ విద్యాసు వ్యాయామేషు కృతశ్రమం
శస్త్రగ్రహణవిద్యాసు సర్వాసు పరినిష్ఠితం॥7॥

ఆరోహే పర్యవస్కందే సరణే సాంతరప్లుతే
సమ్యక్ప్రహరణే యానే వ్యపయానే చ కోవిదం॥8॥

నాగాశ్వరథయానేషు బహుశః సుపరీక్షితం
పరీక్ష్య చ యథాన్యాయం వేతనేనోపపాదితం॥9॥

న గోష్ఠ్యా నోపచారేణ న చ బంధునిమిత్తతః
న సౌహృదబలైశ్చాపి నాకులీనపరిగ్రహైః॥10॥

సమృద్ధజనమార్యం చ తుష్టసత్కృతబాంధవం
కృతోపకారభూయిష్ఠం యశస్వి చ మనస్వి చ॥11॥

సజయైశ్చ నరైర్ముఖ్యైర్బహుశో ముఖ్యకర్మభిః
లోకపాలోపమైస్తాత పాలితం లోకవిశ్రుతైః॥12॥

బహుభిః క్షత్రియైర్గుప్తం పృథివ్యాం లోకసంమతైః
అస్మానభిగతైః కామాత్సబలైః సపదానుగైః॥13॥

మహోదధిమివాపూర్ణమాపగాభిః సమంతతః
అపక్షైః పక్షసంకాశై రథైర్నాగైశ్చ సంవృతం॥14॥

నానాయోధజలం భీమం వాహనోర్మితరంగిణం
క్షేపణ్యసిగదాశక్తిశరప్రాససమాకులం॥15॥

ధ్వజభూషణసంబాధం రత్నపట్టేన సంచితం
వాహనైః పరిసర్పద్భిర్వాయువేగవికంపితం॥16॥

అపారమివ గర్జంతం సాగరప్రతిమం మహత్
ద్రోణభీష్మాభిసంగుప్తం గుప్తం చ కృతవర్మణా||17||

కృపదుఃశాసనాభ్యాం చ జయద్రథముఖైస్తథా
భగదత్తవికర్ణాభ్యాం ద్రౌణిసౌబలబాహ్లికైః||18||

గుప్తం ప్రవీరైర్లోకస్య సారవద్భిర్మహాత్మభిః
యదహన్యత సంగ్రామే దిష్టమేతత్పురాతనం||19||

నైతాదృశం సముద్యోగం దృష్టవంతోఽథ మానుషాః
ఋషయో వా మహాభాగాః పురాణా భువి సంజయ||20||

ఈదృశో హి బలౌఘస్తు యుక్తః శస్త్రాస్త్రసంపదా
వధ్యతే యత్ర సంగ్రామే కిమన్యద్భాగధేయతః||21||

విపరీతమిదం సర్వం ప్రతిభాతి స్మ సంజయ
యత్రేదృశం బలం ఘోరం నాతరద్యుధి పాండవాన్||22||

అథ వా పాండవార్థాయ దేవాస్తత్ర సమాగతాః
యుధ్యంతే మామకం సైన్యం యదవధ్యంత సంజయ||23||

ఉక్తో హి విదురేణేహ హితం పథ్యం చ సంజయ
న చ గృహ్ణాతి తన్మందః పుత్రో దుర్యోధనో మమ||24||

తస్య మన్యే మతిః పూర్వం సర్వజ్ఞస్య మహాత్మనః
ఆసీద్యథాగతం తాత యేన దృష్టమిదం పురా||25||

అథ వా భావ్యమేవం హి సంజయైతేన సర్వథా
పురా ధాత్రా యథా సృష్టం తత్తథా న తదన్యథా||26||

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఆత్మదోషాత్త్వయా రాజన్ప్రాప్తం వ్యసనమీదృశం
న హి దుర్యోధనస్తాని పశ్యతే భరతర్షభ
యాని త్వం దృష్టవాన్రాజంధర్మసంకరకారితే||1||

తవ దోషాత్పురా వృత్తం ద్యూతమేతద్విశాం పతే
తవ దోషేణ యుద్ధం చ ప్రవృత్తం సహ పాండవైః
త్వమేవాద్య ఫలం భుంక్ష్వ కృత్వా కిల్బిషమాత్మనా||2||

ఆత్మనా హి కృతం కర్మ ఆత్మనైవోపభుజ్యతే
ఇహ వా ప్రేత్య వా రాజంస్త్వయా ప్రాప్తం యథాతథం||3||

తస్మాద్రాజన్స్థిరో భూత్వా ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్
శృణు యుద్ధం యథావృత్తం శంసతో మమ మారిష||4||

భీమసేనస్తు నిశితైర్బాణైర్భిత్త్వా మహాచమూం
ఆససాద తతో వీరః సర్వాందుర్యోధనానుజాన్||5||

దుఃశాసనం దుర్విషహం దుఃసహం దుర్మదం జయం
జయత్సేనం వికర్ణం చ చిత్రసేనం సుదర్శనం||6||

చారుచిత్రం సువర్మాణం దుష్కర్ణం కర్ణమేవ చ
ఏతానన్యాంశ్చ సుబహూన్సమీపస్థాన్మహారథాన్||7||

ధార్తరాష్ట్రాన్సుసంక్రుద్ధాందృష్ట్వా భీమో మహాబలః
భీష్మేణ సమరే గుప్తాం ప్రవివేశ మహాచమూం||8||

అథాహ్వాయంత తేఽన్యోన్యమయం ప్రాప్తో వృకోదరః
జీవగ్రాహం నిగృహ్ణీమో వయమేనం నరాధిపాః॥9॥

స తైః పరివృతః పార్థో భ్రాతృభిః కృతనిశ్చయైః
ప్రజాసంహరణే సూర్యః క్రూరైరివ మహాగ్రహైః॥10॥

సంప్రాప్య మధ్యం వ్యూహస్య న భీః పాండవమావిశత్
యథా దేవాసురే యుద్ధే మహేంద్రః ప్రాప్య దానవాన్॥11॥

తతః శతసహస్రాణి రథినాం సర్వశః ప్రభో
ఛాదయానం శరైర్ఘోరైస్తమేకమనువవ్రిరే॥12॥

స తేషాం ప్రవరాన్యోధాన్హస్త్యశ్వరథసాదినః
జఘాన సమరే శూరో ధార్తరాష్ట్రానచింతయన్॥13॥

తేషాం వ్యవసితం జ్ఞాత్వా భీమసేనో జిఘృక్షతాం
సమస్తానాం వధే రాజన్మతిం చక్రే మహామనాః॥14॥

తతో రథం సముత్సృజ్య గదామాదాయ పాండవః
జఘాన ధార్తరాష్ట్రాణాం తం బలౌఘమహార్ణవం॥15॥

భీమసేనే ప్రవిష్టే తు ధృష్టద్యుమ్నోఽపి పార్షతః
ద్రోణముత్సృజ్య తరసా ప్రయయౌ యత్ర సౌబలః॥16॥

విదార్య మహతీం సేనాం తావకానాం నరర్షభః
ఆససాద రథం శూన్యం భీమసేనస్య సంయుగే॥17॥

దృష్ట్వా విశోకం సమరే భీమసేనస్య సారథిం
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ దుర్మనా గతచేతనః॥18॥

అపృచ్ఛద్బాష్పసంరుద్ధో నిస్వనాం వాచమీరయన్
మమ ప్రాణైః ప్రియతమః క్వ భీమ ఇతి దుఃఖితః॥19॥

విశోకస్తమువాచేదం ధృష్టద్యుమ్నం కృతాంజలిః
సంస్థాప్య మామిహ బలీ పాండవేయః ప్రతాపవాన్॥20॥

ప్రవిష్టో ధార్తరాష్ట్రాణామేతద్బలమహార్ణవం
మాముక్త్వా పురుషవ్యాఘ్ర ప్రీతియుక్తమిదం వచః॥21॥

ప్రతిపాలయ మాం సూత నియమ్యాశ్వాన్ముహూర్తకం
యావదేతాన్నిహన్మ్యాశు య ఇమే మద్వధోద్యతాః॥22॥

తతో దృష్ట్వా గదాహస్తం ప్రధావంతం మహాబలం
సర్వేషామేవ సైన్యానాం సంఘర్షః సమజాయత॥23॥

తస్మింస్తు తుములే యుద్ధే వర్తమానే భయానకే
భిత్త్వా రాజన్మహావ్యూహం ప్రవివేశ సఖా తవ॥24॥

విశోకస్య వచః శ్రుత్వా ధృష్టద్యుమ్నోఽపి పార్షతః
ప్రత్యువాచ తతః సూతం రణమధ్యే మహాబలః॥25॥

న హి మే విద్యతే సూత జీవితేఽద్య ప్రయోజనం
భీమసేనం రణే హిత్వా స్నేహముత్సృజ్య పాండవైః॥26॥

యది యామి వినా భీమం కిం మాం క్షత్రం వదిష్యతి
ఏకాయనగతే భీమే మయి చావస్థితే యుధి॥27॥

అస్వస్తి తస్య కుర్వంతి దేవాః సాగ్నిపురోగమాః
యః సహాయాన్పరిత్యజ్య స్వస్తిమానావ్రజేద్గృహాన్॥28॥

మమ భీమః సఖా చైవ సంబంధీ చ మహాబలః
భక్తోఽస్మాన్భక్తిమాంశ్చాహం తమప్యరినిషూదనం॥29॥

సోఽహం తత్ర గమిష్యామి యత్ర యాతో వృకోదరః
నిఘ్నంతం మామరీన్పశ్య దానవానివ వాసవం॥30॥

ఏవముక్త్వా తతో వీరో యయౌ మధ్యేన భారతీం
భీమసేనస్య మార్గేషు గదాప్రమథితైర్గజైః॥31॥

స దదర్శ తతో భీమం దహంతం రిపువాహినీం
వాతం వృక్షానివ బలాత్ప్రభంజంతం రణే నృపాన్॥32॥

తే హన్యమానాః సమరే రథినః సాదినస్తథా
పాదాతా దంతినశ్చైవ చక్రురార్తస్వరం మహత్॥33॥

హాహాకారశ్చ సంజజ్ఞే తవ సైన్యస్య మారిష
వధ్యతో భీమసేనేన కృతినా చిత్రయోధినా॥34॥

తతః కృతాస్త్రాస్తే సర్వే పరివార్య వృకోదరం
అభీతాః సమవర్తంత శస్త్రవృష్ట్యా సమంతతః॥35॥

అభిద్రుతం శస్త్రభృతాం వరిష్ఠం; సమంతతః పాండవం లోకవీరైః
సైన్యేన ఘోరేణ సుసంగతేన; దృష్ట్వా బలీ పార్షతో భీమసేనం॥36॥

అథోపగచ్ఛచ్ఛరవిక్షతాంగం; పదాతినం క్రోధవిషం వమంతం
ఆశ్వాసయన్పార్షతో భీమసేనం; గదాహస్తం కాలమివాంతకాలే॥37॥

నిఃశల్యమేనం చ చకార తూర్ణ;మారోపయచ్చాత్మరథం మహాత్మా
భృశం పరిష్వజ్య చ భీమసేన;మాశ్వాసయామాస చ శత్రుమధ్యే॥38॥

భ్రాతౄనథోపేత్య తవాపి పుత్ర;స్తస్మిన్విమర్దే మహతి ప్రవృత్తే
అయం దురాత్మా ద్రుపదస్య పుత్రః; సమాగతో భీమసేనేన సార్ధం
తం యాత సర్వే సహితా నిహంతుం; మా వో రిపుః ప్రార్థయతామనీకం॥39॥

శ్రుత్వా తు వాక్యం తమమృష్యమాణా; జ్యేష్ఠాజ్ఞయా చోదితా ధార్తరాష్ట్రాః
వధాయ నిష్పేతురుదాయుధాస్తే; యుగక్షయే కేతవో యద్వదుగ్రాః॥40॥

ప్రగృహ్య చిత్రాణి ధనూంషి వీరా; జ్యానేమిఘోషైః ప్రవికంపయంతః
శరైరవర్షంద్రుపదస్య పుత్రం; యథాంబుదా భూధరం వారిజాలైః
నిహత్య తాంశ్చాపి శరైః సుతీక్ష్ణై;ర్న వివ్యథే సమరే చిత్రయోధీ॥41॥

సమభ్యుదీర్ణాంశ్చ తవాత్మజాంస్తథా; నిశామ్య వీరానభితః స్థితాన్రణే
జిఘాంసురుగ్రం ద్రుపదాత్మజో యువా; ప్రమోహనాస్త్రం యుయుజే మహారథః
క్రుద్ధో భృశం తవ పుత్రేషు రాజ;న్దైత్యేషు యద్వత్సమరే మహేంద్రః॥42॥

తతో వ్యముహ్యంత రణే నృవీరాః; ప్రమోహనాస్త్రాహతబుద్ధిసత్త్వాః
ప్రదుద్రువుః కురవశ్చైవ సర్వే; సవాజినాగాః సరథాః సమంతాత్
పరీతకాలానివ నష్టసంజ్ఞా;న్మోహోపేతాంస్తవ పుత్రాన్నిశమ్య॥43॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
ద్రుపదం త్రిభిరాసాద్య శరైర్వివ్యాధ దారుణైః॥44॥

సోఽతివిద్ధస్తదా రాజన్రణే ద్రోణేన పార్థివః
అపాయాద్ద్రుపదో రాజన్పూర్వవైరమనుస్మరన్॥45॥

జిత్వా తు ద్రుపదం ద్రోణః శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్
తస్య శంఖస్వనం శ్రుత్వా విత్రేసుః సర్వసోమకాః॥46॥

అథ శుశ్రావ తేజస్వీ ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
ప్రమోహనాస్త్రేణ రణే మోహితానాత్మజాంస్తవ॥47॥

తతో ద్రోణో రాజగృద్ధీ త్వరితోఽభియయౌ రణాత్
తత్రాపశ్యన్మహేష్వాసో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
ధృష్టద్యుమ్నం చ భీమం చ విచరంతౌ మహారణే॥48॥

మోహావిష్టాంశ్చ తే పుత్రానపశ్యత్స మహారథః
తతః ప్రజ్ఞాస్త్రమాదాయ మోహనాస్త్రం వ్యశాతయత్॥49॥

అథ ప్రత్యాగతప్రాణాస్తవ పుత్రా మహారథాః
పునర్యుద్ధాయ సమరే ప్రయయుర్భీమపార్షతౌ॥50॥

తతో యుధిష్ఠిరః ప్రాహ సమాహూయ స్వసైనికాన్
గచ్ఛంతు పదవీం శక్త్యా భీమపార్షతయోర్యుధి॥51॥

సౌభద్రప్రముఖా వీరా రథా ద్వాదశ దంశితాః
ప్రవృత్తిమధిగచ్ఛంతు న హి శుధ్యతి మే మనః॥52॥

త ఏవం సమనుజ్ఞాతాః శూరా విక్రాంతయోధినః
బాఢమిత్యేవముక్త్వా తు సర్వే పురుషమానినః
మధ్యందినగతే సూర్యే ప్రయయుః సర్వ ఏవ హి॥53॥

కేకయా ద్రౌపదేయాశ్చ ధృష్టకేతుశ్చ వీర్యవాన్
అభిమన్యుం పురస్కృత్య మహత్యా సేనయా వృతాః॥54॥

తే కృత్వా సమరే వ్యూహం సూచీముఖమరిందమాః
బిభిదుర్ధార్తరాష్ట్రాణాం తద్రథానీకమాహవే॥55॥

తాన్ప్రయాతాన్మహేష్వాసానభిమన్యుపురోగమాన్
భీమసేనభయావిష్టా ధృష్టద్యుమ్నవిమోహితా॥56॥

న సంధారయితుం శక్తా తవ సేనా జనాధిప
మదమూర్ఛాన్వితాత్మానం ప్రమదేవాధ్వని స్థితా॥57॥

తేఽభియాతా మహేష్వాసాః సువర్ణవికృతధ్వజాః
పరీప్సంతోఽభ్యధావంత ధృష్టద్యుమ్నవృకోదరౌ॥58॥

తౌ చ దృష్ట్వా మహేష్వాసానభిమన్యుపురోగమాన్
బభూవతుర్ముదా యుక్తౌ నిఘ్నంతౌ తవ వాహినీం॥59॥

దృష్ట్వా చ సహసాయాంతం పాంచాల్యో గురుమాత్మనః
నాశంసత వధం వీరః పుత్రాణాం తవ పార్షతః॥60॥

తతో రథం సమారోప్య కేకయస్య వృకోదరం
అభ్యధావత్సుసంక్రుద్ధో ద్రోణమిష్వస్త్రపారగం॥61॥

తస్యాభిపతతస్తూర్ణం భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద భల్లేన ధనుః శత్రునిషూదనః॥62॥

అన్యాంశ్చ శతశో బాణాన్ప్రేషయామాస పార్షతే
దుర్యోధనహితార్థాయ భర్తృపిండమనుస్మరన్॥63॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ పార్షతః పరవీరహా
ద్రోణం వివ్యాధ సప్తత్యా రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః॥64॥

తస్య ద్రోణః పునశ్చాపం చిచ్ఛేదామిత్రకర్శనః
హయాంశ్చ చతురస్తూర్ణం చతుర్భిః సాయకోత్తమైః॥65॥

వైవస్వతక్షయం ఘోరం ప్రేషయామాస వీర్యవాన్
సారథిం చాస్య భల్లేన ప్రేషయామాస మృత్యవే॥66॥

హతాశ్వాత్స రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య మహారథః
ఆరురోహ మహాబాహురభిమన్యోర్మహారథం॥67॥

తతః సరథనాగాశ్వా సమకంపత వాహినీ
పశ్యతో భీమసేనస్య పార్షతస్య చ పశ్యతః॥68॥

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా ద్రోణేనామితతేజసా
నాశక్నువన్వారయితుం సమస్తాస్తే మహారథాః||69||

వధ్యమానం తు తత్సైన్యం ద్రోణేన నిశితైః శరైః
వ్యభ్రమత్తత్ర తత్రైవ క్షోభ్యమాణ ఇవార్ణవః||70||

తథా దృష్ట్వా చ తత్సైన్యం జహృషే చ బలం తవ
దృష్ట్వాచార్యం చ సంక్రుద్ధం దహంతం రిపువాహినీం
చుక్రుశుః సర్వతో యోధాః సాధు సాధ్వితి భారత||71||

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా మోహాత్ప్రత్యాగతస్తదా
శరవర్షైః పునర్భీమం ప్రత్యవారయదచ్యుతం||1||

ఏకీభూతాః పునశ్చైవ తవ పుత్రా మహారథాః
సమేత్య సమరే భీమం యోధయామాసురుద్యతాః||2||

భీమసేనోఽపి సమరే సంప్రాప్య స్వరథం పునః
సమారుహ్య మహాబాహుర్యయౌ యేన తవాత్మజః||3||

ప్రగృహ్య చ మహావేగం పరాసుకరణం దృఢం
చిత్రం శరాసనం సంఖ్యే శరైర్వివ్యాధ తే సుతాన్||4||

తతో దుర్యోధనో రాజా భీమసేనం మహాబలం
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన భృశం మర్మణ్యతాడయత్||5||

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా
క్రోధసంరక్తనయనో వేగేనోత్క్షిప్య కార్ముకం||6||

దుర్యోధనం త్రిభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్
స తథాభిహతో రాజా నాచలద్గిరిరాడివ||7||

తౌ దృష్ట్వా సమరే క్రుద్ధౌ వినిఘ్నంతౌ పరస్పరం
దుర్యోధనానుజాః సర్వే శూరాః సంత్యక్తజీవితాః||8||

సంస్మృత్య మంత్రితం పూర్వం నిగ్రహే భీమకర్మణః
నిశ్చయం మనసా కృత్వా నిగ్రహీతుం ప్రచక్రముః||9||

తానాపతత ఏవాజౌ భీమసేనో మహాబలః
ప్రత్యుద్యయౌ మహారాజ గజః ప్రతిగజానివ||10||

భృశం క్రుద్ధశ్చ తేజస్వీ నారాచేన సమర్పయత్
చిత్రసేనం మహారాజ తవ పుత్రం మహాయశాః||11||

తథేతరాంస్తవ సుతాంస్తాడయామాస భారత
శరైర్బహువిధైః సంఖ్యే రుక్మపుంఖైః సువేగితైః||12||

తతః సంస్థాప్య సమరే స్వాన్యనీకాని సర్వశః
అభిమన్యుప్రభృతయస్తే ద్వాదశ మహారథాః||13||

ప్రేషితా ధర్మరాజేన భీమసేనపదానుగాః
ప్రత్యుద్యయుర్మహారాజ తవ పుత్రాన్మహాబలాన్||14||

దృష్ట్వా రథస్థాంస్తాఞ్శూరాన్సూర్యాగ్నిసమతేజసః
సర్వానేవ మహేష్వాసాన్భ్రాజమానాఞ్శ్రియా వృతాన్||15||

మహాహవే దీప్యమానాన్సువర్ణకవచోజ్జ్వలాన్
తత్యజుః సమరే భీమం తవ పుత్రా మహాబలాః॥16॥

తాన్నామృష్యత కౌంతేయో జీవమానా గతా ఇతి
అన్వీయ చ పునః సర్వాంస్తవ పుత్రానపీడయత్॥17॥

అథాభిమన్యుం సమరే భీమసేనేన సంగతం
పార్షతేన చ సంప్రేక్ష్య తవ సైన్యే మహారథాః॥18॥

దుర్యోధనప్రభృతయః ప్రగృహీతశరాసనాః
భృశమశ్వైః ప్రజవితైః ప్రయయుర్యత్ర తే రథాః॥19॥

అపరాహ్ణే తతో రాజన్ప్రావర్తత మహాన్రణః
తావకానాం చ బలినాం పరేషాం చైవ భారత॥20॥

అభిమన్యుర్వికర్ణస్య హయాన్హత్వా మహాజవాన్
అథైనం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమాచినోత్॥21॥

హతాశ్వం రథముత్సృజ్య వికర్ణస్తు మహారథః
ఆరురోహ రథం రాజంశ్చిత్రసేనస్య భాస్వరం॥22॥

స్థితావేకరథే తౌ తు భ్రాతరౌ కురువర్ధనౌ
ఆర్జునిః శరజాలేన ఛాదయామాస భారత॥23॥

దుర్జయోఽథ వికర్ణశ్చ కార్ష్ణిం పంచభిరాయసైః
వివ్యధాతే న చాకంపత్కార్ష్ణిర్మేరురివాచలః॥24॥

దుఃశాసనస్తు సమరే కేకయాన్పంచ మారిష
యోధయామాస రాజేంద్ర తదద్భుతమివాభవత్॥25॥

ద్రౌపదేయా రణే క్రుద్ధా దుర్యోధనమవారయన్
ఏకైకస్త్రిభిరానర్ఛత్పుత్రం తవ విశాం పతే॥26॥

పుత్రోఽపి తవ దుర్ధర్షో ద్రౌపద్యాస్తనయాన్రణే
సాయకైర్నిశితై రాజన్నాజఘాన పృథక్పృథక్॥27॥

తైశ్చాపి విద్ధః శుశుభే రుధిరేణ సముక్షితః
గిరిప్రస్రవణైర్యద్వద్గిరిర్ధాతువిమిశ్రితైః॥28॥

భీష్మోఽపి సమరే రాజన్పాండవానామనీకినీం
కాలయామాస బలవాన్పాలః పశుగణానివ॥29॥

తతో గాండీవనిర్ఘోషః ప్రాదురాసీద్విశాం పతే
దక్షిణేన వరూథిన్యాః పార్థస్యారీన్వినిఘ్నతః॥30॥

ఉత్తస్థుః సమరే తత్ర కబంధాని సమంతతః
కురూణాం చాపి సైన్యేషు పాండవానాం చ భారత॥31॥

శోణితోదం రథావర్తం గజద్వీపం హయోర్మిణం
రథనౌభిర్నరవ్యాఘ్రాః ప్రతేరుః సైన్యసాగరం॥32॥

ఛిన్నహస్తా వికవచా విదేహాశ్చ నరోత్తమాః
పతితాస్తత్ర దృశ్యంతే శతశోఽథ సహస్రశః॥33॥

నిహతైర్మత్తమాతంగైః శోణితౌఘపరిప్లుతైః
భూర్భాతి భరతశ్రేష్ఠ పర్వతైరాచితా యథా॥34॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ తవ తేషాం చ భారత
న తత్రాసీత్పుమాన్కశ్చిద్యో యోద్ధుం నాభికాంక్షతి॥35॥

ఏవం యుయుధిరే వీరాః ప్రార్థయానా మహద్యశః
తావకాః పాండవైః సార్ధం కాంక్షమాణా జయం యుధి॥36॥

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా లోహితాయతి భాస్కరే
సంగ్రామరభసో భీమం హంతుకామోఽభ్యధావత||1||

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య నృవీరం దృఢవైరిణం
భీమసేనః సుసంక్రుద్ధ ఇదం వచనమబ్రవీత్||2||

అయం స కాలః సంప్రాప్తో వర్షపూగాభికాంక్షితః
అద్య త్వాం నిహనిష్యామి యది నోత్సృజసే రణం||3||

అద్య కుంత్యాః పరిక్లేశం వనవాసం చ కృత్స్నశః
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం ప్రణోత్స్యామి హతే త్వయి||4||

యత్త్వం దురోదరో భూత్వా పాండవానవమన్యసే
తస్య పాపస్య గాంధారే పశ్య వ్యసనమాగతం||5||

కర్ణస్య మతమాజ్ఞాయ సౌబలస్య చ యత్పురా
అచింత్య పాండవాన్కామాద్యథేష్టం కృతవానసి||6||

యాచమానం చ యన్మోహాద్దాశార్హమవమన్యసే
ఉలూకస్య సమాదేశం యద్దదాసి చ హృష్టవత్||7||

అద్య త్వా నిహనిష్యామి సానుబంధం సబాంధవం
సమీకరిష్యే తత్పాపం యత్పురా కృతవానసి||8||

ఏవముక్త్వా ధనుర్ఘోరం వికృష్యోద్భ్రామ్య చాసకృత్
సమాదాయ శరాన్ఘోరాన్మహాశనిసమప్రభాన్||9||

షడ్వింశత్తరసా క్రుద్ధో ముమోచాశు సుయోధనే
జ్వలితాగ్నిశిఖాకారాన్వజ్రకల్పానజిహ్మగాన్||10||

తతోఽస్య కార్ముకం ద్వాభ్యాం సూతం ద్వాభ్యాం చ వివ్యధే
చతుర్భిరశ్వాంజవనానానయద్యమసాదనం||11||

ద్వాభ్యాం చ సువికృష్టాభ్యాం శరాభ్యామరిమర్దనః
ఛత్రం చిచ్ఛేద సమరే రాజ్ఞస్తస్య రథోత్తమాత్||12||

త్రిభిశ్చ తస్య చిచ్ఛేద జ్వలంతం ధ్వజముత్తమం
ఛిత్త్వా తం చ ననాదోచ్చైస్తవ పుత్రస్య పశ్యతః||13||

రథాచ్చ స ధ్వజః శ్రీమాన్నానారత్నవిభూషితః
పపాత సహసా భూమిం విద్యుజ్జలధరాదివ||14||

జ్వలంతం సూర్యసంకాశం నాగం మణిమయం శుభం
ధ్వజం కురుపతేశ్ఛిన్నం దదృశుః సర్వపార్థివాః||15||

అథైనం దశభిర్బాణైస్తోత్త్రైరివ మహాగజం
ఆజఘాన రణే భీమః స్మయన్నివ మహారథః||16||

తతస్తు రాజా సింధూనాం రథశ్రేష్ఠో జయద్రథః
దుర్యోధనస్య జగ్రాహ పార్ష్ణిం సత్పురుషోచితాం||17||

కృపశ్చ రథినాం శ్రేష్ఠః కౌరవ్యమమితౌజసం
ఆరోపయద్రథం రాజందుర్యోధనమమర్షణం||18||

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో భీమసేనేన సంయుగే
నిషసాద రథోపస్థే రాజా దుర్యోధనస్తదా||19||

పరివార్య తతో భీమం హంతుకామో జయద్రథః
రథైరనేకసాహస్రైర్భీమస్యావారయద్దిశః॥20॥

ధృష్టకేతుస్తతో రాజన్నభిమన్యుశ్చ వీర్యవాన్
కేకయా ద్రౌపదేయాశ్చ తవ పుత్రానయోధయన్॥21॥

చిత్రసేనః సుచిత్రశ్చ చిత్రాశ్వశ్చిత్రదర్శనః
చారుచిత్రః సుచారుశ్చ తథా నందోపనందకౌ॥22॥

అష్టావేతే మహేష్వాసాః సుకుమారా యశస్వినః
అభిమన్యురథం రాజన్సమంతాత్పర్యవారయన్॥23॥

ఆజఘాన తతస్తూర్ణమభిమన్యుర్మహామనాః
ఏకైకం పంచభిర్విద్ధ్వా శరైః సంనతపర్వభిః
వజ్రమృత్యుప్రతీకాశైర్విచిత్రాయుధనిఃసృతైః॥24॥

అమృష్యమాణాస్తే సర్వే సౌభద్రం రథసత్తమం
వవర్షుర్మార్గణైస్తీక్ష్ణైర్గిరిం మేరుమివాంబుదాః॥25॥

స పీడ్యమానః సమరే కృతాస్త్రో యుద్ధదుర్మదః
అభిమన్యుర్మహారాజ తావకాన్సమకంపయత్
యథా దేవాసురే యుద్ధే వజ్రపాణిర్మహాసురాన్॥26॥

వికర్ణస్య తతో భల్లాన్ప్రేషయామాస భారత
చతుర్దశ రథశ్రేష్ఠో ఘోరానాశీవిషోపమాన్
ధ్వజం సూతం హయాంశ్చాస్య ఛిత్త్వా నృత్యన్నివాహవే॥27॥

పునశ్చాన్యాఞ్శరాన్పీతానకుంఠాగ్రాఞ్శిలాశితాన్
ప్రేషయామాస సౌభద్రో వికర్ణాయ మహాబలః॥28॥

తే వికర్ణం సమాసాద్య కంకబర్హిణవాససః
భిత్త్వా దేహం గతా భూమిం జ్వలంత ఇవ పన్నగాః॥29॥

తే శరా హేమపుంఖాగ్రా వ్యదృశ్యంత మహీతలే
వికర్ణరుధిరక్లిన్నా వమంత ఇవ శోణితం॥30॥

వికర్ణం వీక్ష్య నిర్భిన్నం తస్యైవాన్యే సహోదరాః
అభ్యద్రవంత సమరే సౌభద్రప్రముఖాన్రథాన్॥31॥

అభియాత్వా తథైవాశు రథస్థాన్సూర్యవర్చసః
అవిధ్యన్సమరేఽన్యోన్యం సంరబ్ధా యుద్ధదుర్మదాః॥32॥

దుర్ముఖః శ్రుతకర్మాణం విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
ధ్వజమేకేన చిచ్ఛేద సారథిం చాస్య సప్తభిః॥33॥

అశ్వాంజాంబూనదైర్జాలైః ప్రచ్ఛన్నాన్వాతరంహసః
జఘాన షడ్భిరాసాద్య సారథిం చాభ్యపాతయత్॥34॥

స హతాశ్వే రథే తిష్ఠఞ్శ్రుతకర్మా మహారథః
శక్తిం చిక్షేప సంక్రుద్ధో మహోల్కాం జ్వలితామివ॥35॥

సా దుర్ముఖస్య విపులం వర్మ భిత్త్వా యశస్వినః
విదార్య ప్రావిశద్భూమిం దీప్యమానా సుతేజనా॥36॥

తం దృష్ట్వా విరథం తత్ర సుతసోమో మహాబలః
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం రథమారోపయత్స్వకం॥37॥

శ్రుతకీర్తిస్తథా వీరో జయత్సేనం సుతం తవ
అభ్యయాత్సమరే రాజన్హంతుకామో యశస్వినం॥38॥

తస్య విక్షిపతశ్చాపం శ్రుతకీర్తేర్మహాత్మనః
చిచ్ఛేద సమరే రాజంజయత్సేనః సుతస్తవ

క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన ప్రహసన్నివ భారత ॥39॥

తం దృష్ట్వా ఛిన్నధన్వానం శతానీకః సహోదరం
అభ్యపద్యత తేజస్వీ సింహవద్వినదన్ముహుః ॥40॥

శతానీకస్తు సమరే దృఢం విస్ఫార్య కార్ముకం
వివ్యాధ దశభిస్తూర్ణం జయత్సేనం శిలీముఖైః ॥41॥

అథాన్యేన సుతీక్ష్ణేన సర్వావరణభేదినా
శతానీకో జయత్సేనం వివ్యాధ హృదయే భృశం ॥42॥

తథా తస్మిన్వర్తమానే దుష్కర్ణో భ్రాతురంతికే
చిచ్ఛేద సమరే చాపం నాకులేః క్రోధమూర్ఛితః ॥43॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ భారసాధనముత్తమం
సమాదత్త శితాన్బాణాఞ్శతానీకో మహాబలః ॥44॥

తిష్ఠ తిష్ఠేతి చామంత్ర్య దుష్కర్ణం భ్రాతురగ్రతః
ముమోచ నిశితాన్బాణాంజ్వలితాన్పన్నగానివ ॥45॥

తతోఽస్య ధనురేకేన ద్వాభ్యాం సూతం చ మారిష
చిచ్ఛేద సమరే తూర్ణం తం చ వివ్యాధ సప్తభిః ॥46॥

అశ్వాన్మనోజవాంశ్చాస్య కల్మాషాన్వీతకల్మషః
జఘాన నిశితైస్తూర్ణం సర్వాంద్వాదశభిః శరైః ॥47॥

అథాపరేణ భల్లేన సుముక్తేన నిపాతినా
దుష్కర్ణం సమరే క్రుద్ధో వివ్యాధ హృదయే భృశం ॥48॥

దుష్కర్ణం నిహతం దృష్ట్వా పంచ రాజన్మహారథాః
జిఘాంసంతః శతానీకం సర్వతః పర్యవారయన్ ॥49॥

ఛాద్యమానం శరవ్రాతైః శతానీకం యశస్వినం
అభ్యధావంత సంరబ్ధాః కేకయాః పంచ సోదరాః ॥50॥

తానభ్యాపతతః ప్రేక్ష్య తవ పుత్రా మహారథాః
ప్రత్యుద్యయుర్మహారాజ గజా ఇవ మహాగజాన్ ॥51॥

దుర్ముఖో దుర్జయశ్చైవ తథా దుర్మర్షణో యువా
శత్రుంజయః శత్రుసహః సర్వే క్రుద్ధా యశస్వినః
ప్రత్యుద్యాతా మహారాజ కేకయాన్భ్రాతరః సమం ॥52॥

రథైర్నగరసంకాశైర్హయైర్యుక్తైర్మనోజవైః
నానావర్ణవిచిత్రాభిః పతాకాభిరలంకృతైః ॥53॥

వరచాపధరా వీరా విచిత్రకవచధ్వజాః
వివిశుస్తే పరం సైన్యం సింహా ఇవ వనాద్వనం ॥54॥

తేషాం సుతుములం యుద్ధం వ్యతిషక్తరథద్విపం
అవర్తత మహారౌద్రం నిఘ్నతామితరేతరం
అన్యోన్యాగస్కృతాం రాజన్యమరాష్ట్రవివర్ధనం ॥55॥

ముహూర్తాస్తమితే సూర్యే చక్రుర్యుద్ధం సుదారుణం
రథినః సాదినశ్చైవ వ్యకీర్యంత సహస్రశః ॥56॥

తతః శాంతనవః క్రుద్ధః శరైః సంనతపర్వభిః
నాశయామాస సేనాం వై భీష్మస్తేషాం మహాత్మనాం
పాంచాలానాం చ సైన్యాని శరైర్నిన్యే యమక్షయం ॥57॥

ఏవం భిత్త్వా మహేష్వాసః పాండవానామనీకినీం
కృత్వావహారం సైన్యానాం యయౌ స్వశిబిరం నృప ॥58॥

ధర్మరాజోఽపి సంప్రేక్ష్య ధృష్టద్యుమ్నవృకోదరౌ
మూర్ధ్ని చైతావుపాఘ్రాయ సంహృష్టః శిబిరం యయౌ॥59॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథ శూరా మహారాజ పరస్పరకృతాగసః
జగ్ముః స్వశిబిరాణ్యేవ రుధిరేణ సముక్షితాః ||1||

విశ్రమ్య చ యథాన్యాయం పూజయిత్వా పరస్పరం
సంనద్ధాః సమదృశ్యంత భూయో యుద్ధచికీర్షయా ||2||

తతస్తవ సుతో రాజంశ్చింతయాభిపరిప్లుతః
విస్రవచ్ఛోణితాక్తాంగః పప్రచ్ఛేదం పితామహం ||3||

సైన్యాని రౌద్రాణి భయానకాని; వ్యూఢాని సమ్యగ్బహులధ్వజాని
విదార్య హత్వా చ నిపీడ్య శూరా;స్తే పాండవానాం త్వరితా రథౌఘాః ||4||

సంమోహ్య సర్వాన్యుధి కీర్తిమంతో; వ్యూహం చ తం మకరం వజ్రకల్పం
ప్రవిశ్య భీమేన నిబర్హితోఽస్మి; ఘోరైః శరైర్మృత్యుదండప్రకాశైః ||5||

క్రుద్ధం తముద్వీక్ష్య భయేన రాజ;న్సంమూర్ఛితో నాలభం శాంతిమద్య
ఇచ్ఛే ప్రసాదాత్తవ సత్యసంధ; ప్రాప్తుం జయం పాండవేయాంశ్చ హంతుం ||6||

తేనైవముక్తః ప్రహసన్మహాత్మా; దుర్యోధనం జాతమన్యుం విదిత్వా
తం ప్రత్యువాచావిమనా మనస్వీ; గంగాసుతః శస్త్రభృతాం వరిష్ఠః ||7||

పరేణ యత్నేన విగాహ్య సేనాం; సర్వాత్మనాహం తవ రాజపుత్ర
ఇచ్ఛామి దాతుం విజయం సుఖం చ; న చాత్మానం ఛాదయేఽహం త్వదర్థే ||8||

ఏతే తు రౌద్రా బహవో మహారథా; యశస్వినః శూరతమాః కృతాస్త్రాః
యే పాండవానాం సమరే సహాయా; జితక్లమాః క్రోధవిషం వమంతి ||9||

తే నేహ శక్యాః సహసా విజేతుం; వీర్యోన్నద్ధాః కృతవైరాస్త్వయా చ
అహం హ్యేతాన్ప్రతియోత్స్యామి రాజ;న్సర్వాత్మనా జీవితం త్యజ్య వీర ||10||

రణే తవార్థాయ మహానుభావ; న జీవితం రక్ష్యతమం మమాద్య
సర్వాంస్తవార్థాయ సదేవదైత్యాం;ల్లోకాందహేయం కిము శత్రూంస్తవేహ ||11||

తత్పాండవాన్యోధయిష్యామి రాజ;న్ప్రియం చ తే సర్వమహం కరిష్యే
శ్రుత్వైవ చైతత్పరమప్రతీతో; దుర్యోధనః ప్రీతమనా బభూవ ||12||

సర్వాణి సైన్యాని తతః ప్రహృష్టో; నిర్గచ్ఛతేత్యాహ నృపాంశ్చ సర్వాన్
తదాజ్ఞయా తాని వినిర్యయుర్ద్రుతం; రథాశ్వపాదాతగజాయుతాని ||13||

ప్రహర్షయుక్తాని తు తాని రాజ;న్మహాంతి నానావిధశస్త్రవంతి
స్థితాని నాగాశ్వపదాతిమంతి; విరేజురాజౌ తవ రాజన్బలాని ||14||

వృందైః స్థితాశ్చాపి సుసంప్రయుక్తా;శ్చకాశిరే దంతిగణాః సమంతాత్
శస్త్రాస్త్రవిద్భిర్నరదేవ యోధై;రధిష్ఠితాః సైన్యగణాస్త్వదీయాః ||15||

రథైశ్చ పాదాతగజాశ్వసంఘైః; ప్రయాద్భిరాజౌ విధివత్ప్రణున్నైః
సముద్ధతం వై తరుణార్కవర్ణం; రజో బభౌ ఛాదయత్సూర్యరశ్మీన్ ||16||

రేజుః పతాకా రథదంతిసంస్థా; వాతేరితా భ్రామ్యమాణాః సమంతాత్
నానారంగాః సమరే తత్ర రాజ;న్మేఘైర్యుక్తా విద్యుతః ఖే యథైవ ||17||

ధనూంషి విస్ఫారయతాం నృపాణాం; బభూవ శబ్దస్తుములోఽతిఘోరః
విమథ్యతో దేవమహాసురౌఘై;ర్యథార్ణవస్యాదియుగే తదానీం ||18||

తదుగ్రనాదం బహురూపవర్ణం; తవాత్మజానాం సముదీర్ణమేవం
బభూవ సైన్యం రిపుసైన్యహంతృ; యుగాంతమేఘౌఘనిభం తదానీం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథాత్మజం తవ పునర్గాంగేయో ధ్యానమాస్థితం
అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠః సంప్రహర్షకరం వచః॥1॥

అహం ద్రోణశ్చ శల్యశ్చ కృతవర్మా చ సాత్వతః
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సోమదత్తోఽథ సైంధవః॥2॥

విందానువిందావావంత్యౌ బాహ్లికః సహ బాహ్లికైః
త్రిగర్తరాజశ్చ బలీ మాగధశ్చ సుదుర్జయః॥3॥

బృహద్బలశ్చ కౌసల్యశ్చిత్రసేనో వివింశతిః
రథాశ్చ బహుసాహస్రాః శోభమానా మహాధ్వజాః॥4॥

దేశజాశ్చ హయా రాజన్స్వారూఢా హయసాదిభిః
గజేంద్రాశ్చ మదోద్వృత్తాః ప్రభిన్నకరటాముఖాః॥5॥

పదాతాశ్చ తథా శూరా నానాప్రహరణాయుధాః
నానాదేశసముత్పన్నాస్త్వదర్థే యోద్ధుముద్యతాః॥6॥

ఏతే చాన్యే చ బహవస్త్వదర్థే త్యక్తజీవితాః
దేవానపి రణే జేతుం సమర్థా ఇతి మే మతిః॥7॥

అవశ్యం తు మయా రాజంస్తవ వాచ్యం హితం సదా
అశక్యాః పాండవా జేతుం దేవైరపి సవాసవైః
వాసుదేవసహాయాశ్చ మహేంద్రసమవిక్రమాః॥8॥

సర్వథాహం తు రాజేంద్ర కరిష్యే వచనం తవ
పాండవాన్వా రణే జేష్యే మాం వా జేష్యంతి పాండవాః॥9॥

ఏవముక్త్వా దదౌ చాస్మై విశల్యకరణీం శుభాం
ఓషధీం వీర్యసంపన్నాం విశల్యశ్చాభవత్తదా॥10॥

తతః ప్రభాతే విమలే స్వేనానీకేన వీర్యవాన్
అవ్యూహత స్వయం వ్యూహం భీష్మో వ్యూహవిశారదః॥11॥

మండలం మనుజశ్రేష్ఠ నానాశస్త్రసమాకులం
సంపూర్ణం యోధముఖ్యైశ్చ తథా దంతిపదాతిభిః॥12॥

రథైరనేకసాహస్రైః సమంతాత్పరివారితం
అశ్వవృందైర్మహద్భిశ్చ ఋష్టితోమరధారిభిః॥13॥

నాగే నాగే రథాః సప్త సప్త చాశ్వా రథే రథే
అన్వశ్వం దశ ధానుష్కా ధానుష్కే సప్త చర్మిణః॥14॥

ఏవంవ్యూహం మహారాజ తవ సైన్యం మహారథైః
స్థితం రణాయ మహతే భీష్మేణ యుధి పాలితం॥15॥

దశాశ్వానాం సహస్రాణి దంతినాం చ తథైవ చ
రథానామయుతం చాపి పుత్రాశ్చ తవ దంశితాః
చిత్రసేనాదయః శూరా అభ్యరక్షన్పితామహం॥16॥

రక్ష్యమాణశ్చ తైః శూరైర్గోప్యమానాశ్చ తేన తే
సంనద్ధాః సమదృశ్యంత రాజానశ్చ మహాబలాః॥17॥

దుర్యోధనస్తు సమరే దంశితో రథమాస్థితః
వ్యభ్రాజత శ్రియా జుష్టో యథా శక్రస్త్రివిష్టపే॥18॥

తతః శబ్దో మహానాసీత్పుత్రాణాం తవ భారత
రథఘోషశ్చ తుములో వాదిత్రాణాం చ నిస్వనః॥19॥

భీష్మేణ ధార్తరాష్ట్రాణాం వ్యూఢః ప్రత్యఙ్ముఖో యుధి
మండలః సుమహావ్యూహో దుర్భేద్యోఽమిత్రఘాతినాం
సర్వతః శుశుభే రాజన్రణేఽరీణాం దురాసదః॥20॥

మండలం తు సమాలోక్య వ్యూహం పరమదారుణం
స్వయం యుధిష్ఠిరో రాజా వ్యూహం వజ్రమథాకరోత్॥21॥

తథా వ్యూఢేష్వనీకేషు యథాస్థానమవస్థితాః
రథినః సాదినశ్చైవ సింహనాదమథానదన్॥22॥

బిభిత్సవస్తతో వ్యూహం నిర్యయుర్యుద్ధకాంక్షిణః
ఇతరేతరతః శూరాః సహసైన్యాః ప్రహారిణః॥23॥

భారద్వాజో యయౌ మత్స్యం ద్రౌణిశ్చాపి శిఖండినం
స్వయం దుర్యోధనో రాజా పార్షతం సముపాద్రవత్॥24॥

నకులః సహదేవశ్చ రాజన్మద్రేశమీయతుః
విందానువిందావావంత్యావిరావంతమభిద్రుతౌ॥25॥

సర్వే నృపాస్తు సమరే ధనంజయమయోధయన్
భీమసేనో రణే యత్తో హార్దిక్యం సమవారయత్॥26॥

చిత్రసేనం వికర్ణం చ తథా దుర్మర్షణం విభో
ఆర్జునిః సమరే రాజంస్తవ పుత్రానయోధయత్॥27॥

ప్రాగ్జ్యోతిషం మహేష్వాసం హైడింబో రాక్షసోత్తమః
అభిదుద్రావ వేగేన మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥28॥

అలంబుసస్తతో రాజన్సాత్యకిం యుద్ధదుర్మదం
ససైన్యం సమరే క్రుద్ధో రాక్షసః సమభిద్రవత్॥29॥

భూరిశ్రవా రణే యత్తో ధృష్టకేతుమయోధయత్
శ్రుతాయుషం తు రాజానం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥30॥

చేకితానస్తు సమరే కృపమేవాన్వయోధయత్
శేషాః ప్రతియయుర్యత్తా భీమమేవ మహారథం॥31॥

తతో రాజసహస్రాణి పరివవ్రుర్ధనంజయం
శక్తితోమరనారాచగదాపరిఘపాణయః॥32॥

అర్జునోఽథ భృశం క్రుద్ధో వార్ష్ణేయమిదమబ్రవీత్
పశ్య మాధవ సైన్యాని ధార్తరాష్ట్రస్య సంయుగే
వ్యూఢాని వ్యూహవిదుషా గాంగేయేన మహాత్మనా॥33॥

యుద్ధాభికామాఞ్శూరాంశ్చ పశ్య మాధవ దంశితాన్
త్రిగర్తరాజం సహితం భ్రాతృభిః పశ్య కేశవ॥34॥

అద్యైతాన్పాతయిష్యామి పశ్యతస్తే జనార్దన
య ఇమే మాం యదుశ్రేష్ఠ యోద్ధుకామా రణాజిరే॥35॥

ఏవముక్త్వా తు కౌంతేయో ధనుర్జ్యామవమృజ్య చ
వవర్ష శరవర్షాణి నరాధిపగణాన్ప్రతి॥36॥

తేఽపి తం పరమేష్వాసాః శరవర్షైరపూరయన్
తడాగమివ ధారాభిర్యథా ప్రావృషి తోయదాః॥37॥

హాహాకారో మహానాసీత్తవ సైన్యే విశాం పతే
ఛాద్యమానౌ భృశం కృష్ణౌ శరైర్దృష్ట్వా మహారణే॥38॥

దేవా దేవర్షయశ్చైవ గంధర్వాశ్చ మహోరగాః
విస్మయం పరమం జగ్ముర్దృష్ట్వా కృష్ణౌ తథాగతౌ॥39॥

తతః క్రుద్ధోఽర్జునో రాజన్నైంద్రమస్త్రముదీరయత్
తత్రాద్భుతమపశ్యామ విజయస్య పరాక్రమం॥40॥

శస్త్రవృష్టిం పరైర్ముక్తాం శరౌఘైర్యదవారయత్
న చ తత్రాప్యనిర్భిన్నః కశ్చిదాసీద్విశాం పతే॥41॥

తేషాం రాజసహస్రాణాం హయానాం దంతినాం తథా
ద్వాభ్యాం త్రిభిః శరైశ్చాన్యాన్పార్థో వివ్యాధ మారిష॥42॥

తే హన్యమానాః పార్థేన భీష్మం శాంతనవం యయుః
అగాధే మజ్జమానానాం భీష్మస్త్రాతాభవత్తదా॥43॥

ఆపతద్భిస్తు తైస్తత్ర ప్రభగ్నం తావకం బలం
సంచుక్షుభే మహారాజ వాతైరివ మహార్ణవః॥44॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా ప్రవృత్తే సంగ్రామే నివృత్తే చ సుశర్మణి
ప్రభగ్నేషు చ వీరేషు పాండవేన మహాత్మనా॥1॥

క్షుభ్యమాణే బలే తూర్ణం సాగరప్రతిమే తవ
ప్రత్యుద్యాతే చ గాంగేయే త్వరితం విజయం ప్రతి॥2॥

దృష్ట్వా దుర్యోధనో రాజన్రణే పార్థస్య విక్రమం
త్వరమాణః సమభ్యేత్య సర్వాంస్తానబ్రవీన్నృపాన్॥3॥

తేషాం చ ప్రముఖే శూరం సుశర్మాణం మహాబలం
మధ్యే సర్వస్య సైన్యస్య భృశం సంహర్షయన్వచః॥4॥

ఏష భీష్మః శాంతనవో యోద్ధుకామో ధనంజయం
సర్వాత్మనా కురుశ్రేష్ఠస్త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః॥5॥

తం ప్రయాంతం పరానీకం సర్వసైన్యేన భారతం
సంయత్తాః సమరే సర్వే పాలయధ్వం పితామహం॥6॥

బాఢమిత్యేవముక్త్వా తు తాన్యనీకాని సర్వశః
నరేంద్రాణాం మహారాజ సమాజగ్ముః పితామహం॥7॥

తతః ప్రయాతః సహసా భీష్మః శాంతనవోఽర్జునం
రణే భారతమాయాంతమాససాద మహాబలం॥8॥

మహాశ్వేతాశ్వయుక్తేన భీమవానరకేతునా
మహతా మేఘనాదేన రథేనాతి విరాజత॥9॥

సమరే సర్వసైన్యానాముపయాతం ధనంజయం
అభవత్తుములో నాదో భయాద్దృష్ట్వా కిరీటినం॥10॥

అభీశుహస్తం కృష్ణం చ దృష్ట్వాదిత్యమివాపరం
మధ్యందినగతం సంఖ్యే న శేకుః ప్రతివీక్షితుం॥11॥

తథా శాంతనవం భీష్మం శ్వేతాశ్వం శ్వేతకార్ముకం
న శేకుః పాండవా ద్రష్టుం శ్వేతగ్రహమివోదితం॥12॥

స సర్వతః పరివృతస్త్రిగర్తైః సుమహాత్మభిః
భ్రాతృభిస్తవ పుత్రైశ్చ తథాన్యైశ్చ మహారథైః॥13॥

భారద్వాజస్తు సమరే మత్స్యం వివ్యాధ పత్రిణా
ధ్వజం చాస్య శరేణాజౌ ధనుశ్చైకేన చిచ్ఛిదే॥14॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం విరాటో వాహినీపతిః
అన్యదాదత్త వేగేన ధనుర్భారసహం దృఢం
శరాంశ్చాశీవిషాకారాంజ్వలితాన్పన్నగానివ॥15॥

ద్రోణం త్రిభిః ప్రవివ్యాధ చతుర్భిశ్చాస్య వాజినః
ధ్వజమేకేన వివ్యాధ సారథిం చాస్య పంచభిః
ధనురేకేషుణావిధ్యత్తత్రాక్రుధ్యద్ద్విజర్షభః॥16॥

తస్య ద్రోణోఽవధీదశ్వాఞ్శరైః సంనతపర్వభిః
అష్టాభిర్భరతశ్రేష్ఠ సూతమేకేన పత్రిణా॥17॥

స హతాశ్వాదవప్లుత్య స్యందనాద్ధతసారథిః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం శంఖస్య రథినాం వరః॥18॥

తతస్తు తౌ పితాపుత్రౌ భారద్వాజం రథే స్థితౌ
మహతా శరవర్షేణ వారయామాసతుర్బలాత్॥19॥

భారద్వాజస్తతః క్రుద్ధః శరమాశీవిషోపమం
చిక్షేప సమరే తూర్ణం శంఖం ప్రతి జనేశ్వర॥20॥

స తస్య హృదయం భిత్త్వా పీత్వా శోణితమాహవే
జగామ ధరణిం బాణో లోహితార్ద్రీకృతచ్ఛవిః॥21॥

స పపాత రథాత్తూర్ణం భారద్వాజశరాహతః
ధనుస్త్యక్త్వా శరాంశ్చైవ పితురేవ సమీపతః॥22॥

హతం స్వమాత్మజం దృష్ట్వా విరాటః ప్రాద్రవద్భయాత్
ఉత్సృజ్య సమరే ద్రోణం వ్యాత్తాననమివాంతకం॥23॥

భారద్వాజస్తతస్తూర్ణం పాండవానాం మహాచమూం
దారయామాస సమరే శతశోఽథ సహస్రశః॥24॥

శిఖండ్యపి మహారాజ ద్రౌణిమాసాద్య సంయుగే
ఆజఘాన భ్రువోర్మధ్యే నారాచైస్త్రిభిరాశుగైః॥25॥

స బభౌ నరశార్దూలో లలాటే సంస్థితైస్త్రిభిః
శిఖరైః కాంచనమయైర్మేరుస్త్రిభిరివోచ్ఛ్రితైః॥26॥

అశ్వత్థామా తతః క్రుద్ధో నిమేషార్ధాచ్ఛిఖండినః
సూతం ధ్వజమథో రాజంస్తురగానాయుధం తథా
శరైర్బహుభిరుద్దిశ్య పాతయామాస సంయుగే॥27॥

స హతాశ్వాదవప్లుత్య రథాద్వై రథినాం వరః
ఖడ్గమాదాయ నిశితం విమలం చ శరావరం
శ్యేనవద్వ్యచరత్క్రుద్ధః శిఖండీ శత్రుతాపనః॥28॥

సఖడ్గస్య మహారాజ చరతస్తస్య సంయుగే
నాంతరం దదృశే ద్రౌణిస్తదద్భుతమివాభవత్॥29॥

తతః శరసహస్రాణి బహూని భరతర్షభ
ప్రేషయామాస సమరే ద్రౌణిః పరమకోపనః॥30॥

తామాపతంతీం సమరే శరవృష్టిం సుదారుణాం
అసినా తీక్ష్ణధారేణ చిచ్ఛేద బలినాం వరః॥31॥

తతోఽస్య విమలం ద్రౌణిః శతచంద్రం మనోరమం
చర్మాచ్ఛినదసిం చాస్య ఖండయామాస సంయుగే
శితైః సుబహుశో రాజంస్తం చ వివ్యాధ పత్రిభిః||32||

శిఖండీ తు తతః ఖడ్గం ఖండితం తేన సాయకైః
ఆవిధ్య వ్యసృజత్తూర్ణం జ్వలంతమివ పన్నగం||33||

తమాపతంతం సహసా కాలానలసమప్రభం
చిచ్ఛేద సమరే ద్రౌణిర్దర్శయన్పాణిలాఘవం
శిఖండినం చ వివ్యాధ శరైర్బహుభిరాయసైః||34||

శిఖండీ తు భృశం రాజంస్తాడ్యమానః శితైః శరైః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం మాధవస్య మహాత్మనః||35||

సాత్యకిస్తు తతః క్రుద్ధో రాక్షసం క్రూరమాహవే
అలంబుసం శరైర్ఘోరైర్వివ్యాధ బలినం బలీ||36||

రాక్షసేంద్రస్తతస్తస్య ధనుశ్చిచ్ఛేద భారత
అర్ధచంద్రేణ సమరే తం చ వివ్యాధ సాయకైః
మాయాం చ రాక్షసీం కృత్వా శరవర్షైరవాకిరత్||37||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ శైనేయస్య పరాక్రమం
నాసంభ్రమద్యత్సమరే వధ్యమానః శితైః శరైః||38||

ఐంద్రమస్త్రం చ వార్ష్ణేయో యోజయామాస భారత
విజయాద్యదనుప్రాప్తం మాధవేన యశస్వినా||39||

తదస్త్రం భస్మసాత్కృత్వా మాయాం తాం రాక్షసీం తదా
అలంబుసం శరైర్ఘోరైరభ్యాకిరత సర్వశః
పర్వతం వారిధారాభిః ప్రావృషీవ బలాహకః||40||

తత్తథా పీడితం తేన మాధవేన మహాత్మనా
ప్రదుద్రావ భయాద్రక్షో హిత్వా సాత్యకిమాహవే||41||

తమజేయం రాక్షసేంద్రం సంఖ్యే మఘవతా అపి
శైనేయః ప్రాణదజ్జిత్వా యోధానాం తవ పశ్యతాం||42||

న్యహనత్తావకాంశ్చాపి సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
నిశితైర్బహుభిర్బాణైస్తేఽద్రవంత భయార్దితాః||43||

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్రుపదస్యాత్మజో బలీ
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ తవ పుత్రం జనేశ్వరం
ఛాదయామాస సమరే శరైః సంనతపర్వభిః||44||

సంఛాద్యమానో విశిఖైర్ధృష్టద్యుమ్నేన భారత
వివ్యథే న చ రాజేంద్ర తవ పుత్రో జనేశ్వరః||45||

ధృష్టద్యుమ్నం చ సమరే తూర్ణం వివ్యాధ సాయకైః
షష్ట్యా చ త్రింశతా చైవ తదద్భుతమివాభవత్||46||

తస్య సేనాపతిః క్రుద్ధో ధనుశ్చిచ్ఛేద మారిష
హయాంశ్చ చతురః శీఘ్రం నిజఘాన మహారథః
శరైశ్చైనం సునిశితైః క్షిప్రం వివ్యాధ సప్తభిః||47||

స హతాశ్వాన్మహాబాహురవప్లుత్య రథాద్బలీ
పదాతిరసిముద్యమ్య ప్రాద్రవత్పార్షతం ప్రతి||48||

శకునిస్తం సమభ్యేత్య రాజగృద్ధీ మహాబలః
రాజానం సర్వలోకస్య రథమారోపయత్స్వకం||49||

తతో నృపం పరాజిత్య పార్షతః పరవీరహా
న్యహనత్తావకం సైన్యం వజ్రపాణిరివాసురం॥50॥

కృతవర్మా రణే భీమం శరైరార్ఛన్మహారథం
ప్రచ్ఛాదయామాస చ తం మహామేఘో రవిం యథా॥51॥

తతః ప్రహస్య సమరే భీమసేనః పరంతపః
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధః సాయకాన్కృతవర్మణే॥52॥

తైరర్ద్యమానోఽతిరథః సాత్వతః శస్త్రకోవిదః
నాకంపత మహారాజ భీమం చార్ఛచ్ఛితైః శరైః॥53॥

తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా భీమసేనో మహాబలః
సారథిం పాతయామాస ధ్వజం చ సుపరిష్కృతం॥54॥

శరైర్బహువిధైశ్చైనమాచినోత్పరవీరహా
శకలీకృతసర్వాంగః శ్వావిద్వత్సమదృశ్యత॥55॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణం వృషకస్య రథం యయౌ
స్యాలస్య తే మహారాజ తవ పుత్రస్య పశ్యతః॥56॥

భీమసేనోఽపి సంక్రుద్ధస్తవ సైన్యముపాద్రవత్
నిజఘాన చ సంక్రుద్ధో దండపాణిరివాంతకః॥57॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బహూనీహ విచిత్రాణి ద్వైరథాని స్మ సంజయ
పాండూనాం మామకైః సార్ధమశ్రౌషం తవ జల్పతః॥1॥

న చైవ మామకం కంచిద్ధృష్టం శంససి సంజయ
నిత్యం పాండుసుతాన్హృష్టానభగ్నాంశ్చైవ శంససి॥2॥

జీయమానాన్విమనసో మామకాన్విగతౌజసః
వదసే సంయుగే సూత దిష్టమేతదసంశయం॥3॥

సంజయ ఉవాచ

యథాశక్తి యథోత్సాహం యుద్ధే చేష్టంతి తావకాః
దర్శయానాః పరం శక్త్యా పౌరుషం పురుషర్షభ॥4॥

గంగాయాః సురనద్యా వై స్వాదుభూతం యథోదకం
మహోదధిగుణాభ్యాసాల్లవణత్వం నిగచ్ఛతి॥5॥

తథా తత్పౌరుషం రాజంస్తావకానాం మహాత్మనాం
ప్రాప్య పాండుసుతాన్వీరాన్వ్యర్థం భవతి సంయుగే॥6॥

ఘటమానాన్యథాశక్తి కుర్వాణాన్కర్మ దుష్కరం
న దోషేణ కురుశ్రేష్ఠ కౌరవాన్గంతుమర్హసి॥7॥

తవాపరాధాత్సుమహాన్సపుత్రస్య విశాం పతే
పృథివ్యాః ప్రక్షయో ఘోరో యమరాష్ట్రవివర్ధనః॥8॥

ఆత్మదోషాత్సముత్పన్నం శోచితుం నార్హసే నృప
న హి రక్షంతి రాజానః సర్వాత్మనాపి జీవితం॥9॥

యుద్ధే సుకృతినాం లోకానిచ్ఛంతో వసుధాధిపాః
చమూం విగాహ్య యుధ్యంతే నిత్యం స్వర్గపరాయణాః॥10॥

పూర్వాహ్ణే తు మహారాజ ప్రావర్తత జనక్షయః
తన్మమైకమనా భూత్వా శృణు దేవాసురోపమం॥11॥

ఆవంత్యౌ తు మహేష్వాసౌ మహాత్మానౌ మహాబలౌ
ఇరావంతమభిప్రేక్ష్య సమేయాతాం రణోత్కటౌ
తేషాం ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం॥12॥

ఇరావాంస్తు సుసంక్రుద్ధో భ్రాతరౌ దేవరూపిణౌ
వివ్యాధ నిశితైస్తూర్ణం శరైః సంనతపర్వభిః
తావేనం ప్రత్యవిధ్యేతాం సమరే చిత్రయోధినౌ॥13॥

యుధ్యతాం హి తథా రాజన్విశేషో న వ్యదృశ్యత
యతతాం శత్రునాశాయ కృతప్రతికృతైషిణాం॥14॥

ఇరావాంస్తు తతో రాజన్ననువిందస్య సాయకైః
చతుర్భిశ్చతురో వాహాననయద్యమసాదనం॥15॥

భల్లాభ్యాం చ సుతీక్ష్ణాభ్యాం ధనుః కేతుం చ మారిష
చిచ్ఛేద సమరే రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥16॥

త్యక్త్వానువిందోఽథ రథం విందస్య రథమాస్థితః
ధనుర్గృహీత్వా నవమం భారసాధనముత్తమం॥17॥

తావేకస్థౌ రణే వీరావావంత్యౌ రథినాం వరౌ
శరాన్ముముచతుస్తూర్ణమిరావతి మహాత్మని॥18॥

తాభ్యాం ముక్తా మహావేగాః శరాః కాంచనభూషణాః
దివాకరపథం ప్రాప్య ఛాదయామాసురంబరం॥19॥

ఇరావాంస్తు తతః క్రుద్ధో భ్రాతరౌ తౌ మహారథౌ
వవర్ష శరవర్షేణ సారథిం చాప్యపాతయత్॥20॥

తస్మిన్నిపతితే భూమౌ గతసత్త్వేఽథ సారథౌ
రథః ప్రదుద్రావ దిశః సముద్భ్రాంతహయస్తతః॥21॥

తౌ స జిత్వా మహారాజ నాగరాజసుతాసుతః
పౌరుషం ఖ్యాపయంస్తూర్ణం వ్యధమత్తవ వాహినీం॥22॥

సా వధ్యమానా సమరే ధార్తరాష్ట్రీ మహాచమూః
వేగాన్బహువిధాంశ్చక్రే విషం పీత్వేవ మానవః॥23॥

హైడింబో రాక్షసేంద్రస్తు భగదత్తం సమాద్రవత్
రథేనాదిత్యవర్ణేన సధ్వజేన మహాబలః॥24॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజా నాగరాజం సమాస్థితః
యథా వజ్రధరః పూర్వం సంగ్రామే తారకామయే॥25॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వా ఋషయశ్చ సమాగతాః
విశేషం న స్మ వివిదుర్హైడింబభగదత్తయోః॥26॥

యథా సురపతిః శక్రస్త్రాసయామాస దానవాన్
తథైవ సమరే రాజంస్త్రాసయామాస పాండవాన్॥27॥

తేన విద్రావ్యమాణాస్తే పాండవాః సర్వతోదిశం
త్రాతారం నాభ్యవిందంత స్వేష్వనీకేషు భారత॥28॥

భైమసేనిం రథస్థం తు తత్రాపశ్యామ భారత
శేషా విమనసో భూత్వా ప్రాద్రవంత మహారథాః॥29॥

నివృత్తేషు తు పాండూనాం పునః సైన్యేషు భారత
ఆసీన్నిష్టానకో ఘోరస్తవ సైన్యేషు సంయుగే॥30॥

ఘటోత్కచస్తతో రాజన్భగదత్తం మహారణే
శరైః ప్రచ్ఛాదయామాస మేరుం గిరిమివాంబుదః॥31॥

నిహత్య తాన్శరాన్రాజా రాక్షసస్య ధనుశ్చ్యుతాన్
భైమసేనిం రణే తూర్ణం సర్వమర్మస్వతాడయత్॥32॥

స తాడ్యమానో బహుభిః శరైః సంనతపర్వభిః
న వివ్యథే రాక్షసేంద్రో భిద్యమాన ఇవాచలః॥33॥

తస్య ప్రాగ్జ్యోతిషః క్రుద్ధస్తోమరాన్స చతుర్దశ
ప్రేషయామాస సమరే తాంశ్చ చిచ్ఛేద రాక్షసః॥34॥

స తాంశ్ఛిత్త్వా మహాబాహుస్తోమరాన్నిశితైః శరైః
భగదత్తం చ వివ్యాధ సప్తత్యా కంకపత్రిభిః॥35॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజన్ప్రహసన్నివ భారత
తస్యాశ్వాంశ్చతురః సంఖ్యే పాతయామాస సాయకైః॥36॥

స హతాశ్వే రథే తిష్ఠన్రాక్షసేంద్రః ప్రతాపవాన్
శక్తిం చిక్షేప వేగేన ప్రాగ్జ్యోతిషగజం ప్రతి॥37॥

తామాపతంతీం సహసా హేమదండాం సువేగితాం
త్రిధా చిచ్ఛేద నృపతిః సా వ్యకీర్యత మేదినీం॥38॥

శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా హైడింబః ప్రాద్రవద్భయాత్
యథేంద్రస్య రణాత్పూర్వం నముచిర్దైత్యసత్తమః॥39॥

తం విజిత్య రణే శూరం విక్రాంతం ఖ్యాతపౌరుషం
అజేయం సమరే రాజన్యమేన వరుణేన చ॥40॥

పాండవీం సమరే సేనాం సంమమర్ద సకుంజరః
యథా వనగజో రాజన్మృద్నంశ్చరతి పద్మినీం॥41॥

మద్రేశ్వరస్తు సమరే యమాభ్యాం సహ సంగతః
స్వస్రీయౌ ఛాదయాం చక్రే శరౌఘైః పాండునందనౌ॥42॥

సహదేవస్తు సమరే మాతులం వీక్ష్య సంగతం
అవారయచ్ఛరౌఘేణ మేఘో యద్వద్దివాకరం॥43॥

ఛాద్యమానః శరౌఘేణ హృష్టరూపతరోఽభవత్
తయోశ్చాప్యభవత్ప్రీతిరతులా మాతృకారణాత్॥44॥

తతః ప్రహస్య సమరే నకులస్య మహారథః
అశ్వాన్వై చతురో రాజంశ్చతుర్భిః సాయకోత్తమైః
ప్రేషయామాస సమరే యమస్య సదనం ప్రతి॥45॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య మహారథః
ఆరురోహ తతో యానం భ్రాతురేవ యశస్వినః॥46॥

ఏకస్థౌ తు రణే శూరౌ దృఢే విక్షిప్య కార్ముకే
మద్రరాజరథం క్రుద్ధౌ ఛాదయామాసతుః క్షణాత్॥47॥

స చ్ఛాద్యమానో బహుభిః శరైః సంనతపర్వభిః
స్వస్రీయాభ్యాం నరవ్యాఘ్రో నాకంపత యథాచలః
ప్రహసన్నివ తాం చాపి శరవృష్టిం జఘాన హ॥48॥

సహదేవస్తతః క్రుద్ధః శరముద్యమ్య వీర్యవాన్
మద్రరాజమభిప్రేక్ష్య ప్రేషయామాస భారత॥49॥

స శరః ప్రేషితస్తేన గరుత్మానివ వేగవాన్
మద్రరాజం వినిర్భిద్య నిపపాత మహీతలే॥50॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థే మహారథః
నిషసాద మహారాజ కశ్మలం చ జగామ హ॥51॥

తం విసంజ్ఞం నిపతితం సూతః సంప్రేక్ష్య సంయుగే
అపోవాహ రథేనాజౌ యమాభ్యామభిపీడితం॥52॥

దృష్ట్వా మద్రేశ్వరరథం ధార్తరాష్ట్రాః పరాఙ్ముఖం
సర్వే విమనసో భూత్వా నేదమస్తీత్యచింతయన్॥53॥

నిర్జిత్య మాతులం సంఖ్యే మాద్రీపుత్రౌ మహారథౌ
దధ్మతుర్ముదితౌ శంఖౌ సింహనాదం వినేదతుః॥54॥

అభిదుద్రువతుర్హృష్టౌ తవ సైన్యం విశాం పతే
యథా దైత్యచమూం రాజన్నింద్రోపేంద్రావివామరౌ॥55॥

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మధ్యం ప్రాప్తే దివాకరే
శ్రుతాయుషమభిప్రేక్ష్య చోదయామాస వాజినః॥1॥

అభ్యధావత్తతో రాజా శ్రుతాయుషమరిందమం
వినిఘ్నన్సాయకైస్తీక్ష్ణైర్నవభిర్నతపర్వభిః॥2॥

స సంవార్య రణే రాజా ప్రేషితాంధర్మసూనునా
శరాన్సప్త మహేష్వాసః కౌంతేయాయ సమర్పయత్॥3॥

తే తస్య కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే
అసూనివ విచిన్వంతో దేహే తస్య మహాత్మనః॥4॥

పాండవస్తు భృశం విద్ధస్తేన రాజ్ఞా మహాత్మనా
రణే వరాహకర్ణేన రాజానం హృది వివ్యధే॥5॥

అథాపరేణ భల్లేన కేతుం తస్య మహాత్మనః
రథశ్రేష్ఠో రథాత్తూర్ణం భూమౌ పార్థో న్యపాతయత్॥6॥

కేతుం నిపతితం దృష్ట్వా శ్రుతాయుః స తు పార్థివః
పాండవం విశిఖైస్తీక్ష్ణై రాజన్వివ్యాధ సప్తభిః॥7॥

తతః క్రోధాత్ప్రజజ్వాల ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
యథా యుగాంతే భూతాని ధక్ష్యన్నివ హుతాశనః॥8॥

క్రుద్ధం తు పాండవం దృష్ట్వా దేవగంధర్వరాక్షసాః
ప్రవివ్యథుర్మహారాజ వ్యాకులం చాప్యభూజ్జగత్॥9॥

సర్వేషాం చైవ భూతానామిదమాసీన్మనోగతం
త్రీఁల్లోకానద్య సంక్రుద్ధో నృపోఽయం ధక్ష్యతీతి వై॥10॥

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ చక్రుః స్వస్త్యయనం మహత్
లోకానాం నృప శాంత్యర్థం క్రోధితే పాండవే తదా॥11॥

స చ క్రోధసమావిష్టః సృక్కిణీ పరిలేలిహన్
దధారాత్మవపుర్ఘోరం యుగాంతాదిత్యసంనిభం॥12॥

తతః సర్వాణి సైన్యాని తావకాని విశాం పతే
నిరాశాన్యభవంస్తత్ర జీవితం ప్రతి భారత॥13॥

స తు ధైర్యేణ తం కోపం సంనివార్య మహాయశాః
శ్రుతాయుషః ప్రచిచ్ఛేద ముష్టిదేశే మహద్ధనుః॥14॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం నారాచేన స్తనాంతరే
నిర్బిభేద రణే రాజా సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥15॥

సత్వరం చ రణే రాజంస్తస్య వాహాన్మహాత్మనః
నిజఘాన శరైః క్షిప్రం సూతం చ సుమహాబలః॥16॥

హతాశ్వం తు రథం త్యక్త్వా దృష్ట్వా రాజ్ఞస్తు పౌరుషం
విప్రదుద్రావ వేగేన శ్రుతాయుః సమరే తదా॥17॥

తస్మింజితే మహేష్వాసే ధర్మపుత్రేణ సంయుగే
దుర్యోధనబలం రాజన్సర్వమాసీత్పరాఙ్ముఖం॥18॥

ఏతత్కృత్వా మహారాజ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
వ్యాత్తాననో యథా కాలస్తవ సైన్యం జఘాన హ॥19॥

చేకితానస్తు వార్ష్ణేయో గౌతమం రథినాం వరం
ప్రేక్షతాం సర్వసైన్యానాం ఛాదయామాస సాయకైః॥20॥

సంనివార్య శరాంస్తాంస్తు కృపః శారద్వతో యుధి
చేకితానం రణే యత్తం రాజన్వివ్యాధ పత్రిభిః॥21॥

అథాపరేణ భల్లేన ధనుశ్చిచ్ఛేద మారిష
సారథిం చాస్య సమరే క్షిప్రహస్తో న్యపాతయత్
హయాంశ్చాస్యావధీద్రాజన్నుభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ॥22॥

సోఽవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం గదాం జగ్రాహ సాత్వతః
స తయా వీరఘాతిన్యా గదయా గదినాం వరః
గౌతమస్య హయాన్హత్వా సారథిం చ న్యపాతయత్॥23॥

భూమిష్ఠో గౌతమస్తస్య శరాంశ్చిక్షేప షోడశ
తే శరాః సాత్వతం భిత్త్వా ప్రావిశంత ధరాతలం॥24॥

చేకితానస్తతః క్రుద్ధః పునశ్చిక్షేప తాం గదాం
గౌతమస్య వధాకాంక్షీ వృత్రస్యేవ పురందరః॥25॥

తామాపతంతీం విమలామశ్మగర్భాం మహాగదాం
శరైరనేకసాహస్రైర్వారయామాస గౌతమః॥26॥

చేకితానస్తతః ఖడ్గం కోశాదుద్ధృత్య భారత
లాఘవం పరమాస్థాయ గౌతమం సముపాద్రవత్॥27॥

గౌతమోఽపి ధనుస్త్యక్త్వా ప్రగృహ్యాసిం సుసంశితం
వేగేన మహతా రాజంశ్చేకితానముపాద్రవత్॥28॥

తావుభౌ బలసంపన్నౌ నిస్త్రింశవరధారిణౌ
నిస్త్రింశాభ్యాం సుతీక్ష్ణాభ్యామన్యోన్యం సంతతక్షతుః॥29॥

నిస్త్రింశవేగాభిహతౌ తతస్తౌ పురుషర్షభౌ
ధరణీం సమనుప్రాప్తౌ సర్వభూతనిషేవితాం
మూర్ఛయాభిపరీతాంగౌ వ్యాయామేన చ మోహితౌ॥30॥

తతోఽభ్యధావద్వేగేన కరకర్షః సుహృత్తయా
చేకితానం తథాభూతం దృష్ట్వా సమరదుర్మదం
రథమారోపయచ్చైనం సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥31॥

తథైవ శకునిః శూరః స్యాలస్తవ విశాం పతే
ఆరోపయద్రథం తూర్ణం గౌతమం రథినాం వరం॥32॥

సౌమదత్తిం తథా క్రుద్ధో ధృష్టకేతుర్మహాబలః
నవత్యా సాయకైః క్షిప్రం రాజన్వివ్యాధ వక్షసి ॥33॥

సౌమదత్తిరురఃస్థైస్తైర్భృశం బాణైరశోభత
మధ్యందినే మహారాజ రశ్మిభిస్తపనో యథా ॥34॥

భూరిశ్రవాస్తు సమరే ధృష్టకేతుం మహారథం
హతసూతహయం చక్రే విరథం సాయకోత్తమైః ॥35॥

విరథం చైనమాలోక్య హతాశ్వం హతసారథిం
మహతా శరవర్షేణ ఛాదయామాస సంయుగే ॥36॥

స చ తం రథముత్సృజ్య ధృష్టకేతుర్మహామనాః
ఆరురోహ తతో యానం శతానీకస్య మారిష ॥37॥

చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ రాజందుర్మర్షణస్తథా
రథినో హేమసంనాహాః సౌభద్రమభిదుద్రువుః ॥38॥

అభిమన్యోస్తతస్తైస్తు ఘోరం యుద్ధమవర్తత
శరీరస్య యథా రాజన్వాతపిత్తకఫైస్త్రిభిః ॥39॥

విరథాంస్తవ పుత్రాంస్తు కృత్వా రాజన్మహాహవే
న జఘాన నరవ్యాఘ్రః స్మరన్భీమవచస్తదా ॥40॥

తతో రాజ్ఞాం బహుశతైర్గజాశ్వరథయాయిభిః
సంవృతం సమరే భీష్మం దేవైరపి దురాసదం ॥41॥

ప్రయాంతం శీఘ్రముద్వీక్ష్య పరిత్రాతుం సుతాంస్తవ
అభిమన్యుం సముద్దిశ్య బాలమేకం మహారథం
వాసుదేవమువాచేదం కౌంతేయః శ్వేతవాహనః ॥42॥

చోదయాశ్వాన్హృషీకేశ యత్రైతే బహులా రథాః
ఏతే హి బహవః శూరాః కృతాస్త్రా యుద్ధదుర్మదాః
యథా న హన్యుర్నః సేనాం తథా మాధవ చోదయ ॥43॥

ఏవముక్తః స వార్ష్ణేయః కౌంతేయేనామితౌజసా
రథం శ్వేతహయైర్యుక్తం ప్రేషయామాస సంయుగే ॥44॥

నిష్టానకో మహానాసీత్తవ సైన్యస్య మారిష
యదర్జునో రణే క్రుద్ధః సంయాతస్తావకాన్ప్రతి ॥45॥

సమాసాద్య తు కౌంతేయో రాజ్ఞస్తాన్భీష్మరక్షిణః
సుశర్మాణమథో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్ ॥46॥

జానామి త్వాం యుధి శ్రేష్ఠమత్యంతం పూర్వవైరిణం
పర్యాయస్యాద్య సంప్రాప్తం ఫలం పశ్య సుదారుణం
అద్య తే దర్శయిష్యామి పూర్వప్రేతాన్పితామహాన్ ॥47॥

ఏవం సంజల్పతస్తస్య బీభత్సోః శత్రుఘాతినః
శ్రుత్వాపి పరుషం వాక్యం సుశర్మా రథయూథపః
న చైనమబ్రవీత్కించిచ్ఛుభం వా యది వాశుభం ॥48॥

అభి గత్వార్జునం వీరం రాజభిర్బహుభిర్వృతః
పురస్తాత్పృష్ఠతశ్చైవ పార్శ్వతశ్చైవ సర్వతః ॥49॥

పరివార్యార్జునం సంఖ్యే తవ పుత్రైః సహానఘ
శరైః సంఛాదయామాస మేఘైరివ దివాకరం ॥50॥

తతః ప్రవృత్తః సుమహాన్సంగ్రామః శోణితోదకః
తావకానాం చ సమరే పాండవానాం చ భారత ॥51॥

సంజయ ఉవాచ

స తుద్యమానస్తు శరైర్ధనంజయః; పదా హతో నాగ ఇవ శ్వసన్బలీ
బాణేన బాణేన మహారథానాం; చిచ్ఛేద చాపాని రణే ప్రసహ్య॥1॥

సంఛిద్య చాపాని చ తాని రాజ్ఞాం; తేషాం రణే వీర్యవతాం క్షణేన
వివ్యాధ బాణైర్యుగపన్మహాత్మా; నిఃశేషతాం తేష్వథ మన్యమానః॥2॥

నిపేతురాజౌ రుధిరప్రదిగ్ధా;స్తే తాడితాః శక్రసుతేన రాజన్
విభిన్నగాత్రాః పతితోత్తమాంగా; గతాసవశ్ఛిన్నతనుత్రకాయాః॥3॥

మహీం గతాః పార్థబలాభిభూతా; విచిత్రరూపా యుగపద్వినేశుః
దృష్ట్వా హతాంస్తాన్యుధి రాజపుత్రాం;స్త్రిగర్తరాజః ప్రయయౌ క్షణేన॥4॥

తేషాం రథానామథ పృష్ఠగోపా; ద్వాత్రింశదన్యేఽభ్యపతంత పార్థం
తథైవ తే సంపరివార్య పార్థం; వికృష్య చాపాని మహారవాణి
అవీవృషన్బాణమహౌఘవృష్ట్యా; యథా గిరిం తోయధరా జలౌఘైః॥5॥

సంపీడ్యమానస్తు శరౌఘవృష్ట్యా; ధనంజయస్తాన్యుధి జాతరోషః
షష్ట్యా శరైః సంయతి తైలధౌతై;ర్జఘాన తానప్యథ పృష్ఠగోపాన్॥6॥

షష్టిం రథాంస్తానవజిత్య సంఖ్యే; ధనంజయః ప్రీతమనా యశస్వీ
అథాత్వరద్భీష్మవధాయ జిష్ణు;ర్బలాని రాజ్ఞాం సమరే నిహత్య॥7॥

త్రిగర్తరాజో నిహతాన్సమీక్ష్య; మహారథాంస్తానథ బంధువర్గాన్
రణే పురస్కృత్య నరాధిపాంస్తా;ఞ్జగామ పార్థం త్వరితో వధాయ॥8॥

అభిద్రుతం చాస్త్రభృతాం వరిష్ఠం; ధనంజయం వీక్ష్య శిఖండిముఖ్యాః
అభ్యుద్యయుస్తే శితశస్త్రహస్తా; రిరక్షిషంతో రథమర్జునస్య॥9॥

పార్థోఽపి తానాపతతః సమీక్ష్య; త్రిగర్తరాజ్ఞా సహితాన్నృవీరాన్
విధ్వంసయిత్వా సమరే ధనుష్మా;న్గాండీవముక్తైర్నిశితైః పృషత్కైః
భీష్మం యియాసుర్యుధి సందదర్శ; దుర్యోధనం సైంధవాదీంశ్చ రాజ్ఞః॥10॥

ఆవారయిష్ణూనభిసంప్రయాయ; ముహూర్తమాయోధ్య బలేన వీరః
ఉత్సృజ్య రాజానమనంతవీర్యో; జయద్రథాదీంశ్చ నృపాన్మహౌజాః
యయౌ తతో భీమబలో మనస్వీ; గాంగేయమాజౌ శరచాపపాణిః॥11॥

యుధిష్ఠిరశ్చోగ్రబలో మహాత్మా; సమాయయౌ త్వరితో జాతకోపః
మద్రాధిపం సమభిత్యజ్య సంఖ్యే; స్వభాగమాప్తం తమనంతకీర్తిః
సార్ధం స మాద్రీసుతభీమసేనై;ర్భీష్మం యయౌ శాంతనవం రణాయ॥12॥

తైః సంప్రయుక్తః స మహారథాగ్ర్యై;ర్గంగాసుతః సమరే చిత్రయోధీ
న వివ్యథే శాంతనవో మహాత్మా; సమాగతైః పాండుసుతైః సమస్తైః॥13॥

అథైత్య రాజా యుధి సత్యసంధో; జయద్రథోఽత్యుగ్రబలో మనస్వీ
చిచ్ఛేద చాపాని మహారథానాం; ప్రసహ్య తేషాం ధనుషా వరేణ॥14॥

యుధిష్ఠిరం భీమసేనం యమౌ చ; పార్థం తథా యుధి సంజాతకోపః
దుర్యోధనః క్రోధవిషో మహాత్మా; జఘాన బాణైరనలప్రకాశైః॥15॥

కృపేణ శల్యేన శలేన చైవ; తథా విభో చిత్రసేనేన చాజౌ
విద్ధాః శరైస్తేఽతివివృద్ధకోపై;ర్దేవా యథా దైత్యగణైః సమేతైః॥16॥

ఛిన్నాయుధం శాంతనవేన రాజా; శిఖండినం ప్రేక్ష్య చ జాతకోపః
అజాతశత్రుః సమరే మహాత్మా; శిఖండినం క్రుద్ధ ఉవాచ వాక్యం॥17॥

ఉక్త్వా తథా త్వం పితురగ్రతో మా;మహం హనిష్యామి మహావ్రతం తం
భీష్మం శరౌఘైర్విమలార్కవర్ణైః; సత్యం వదామీతి కృతా ప్రతిజ్ఞా॥18॥

త్వయా న చైనాం సఫలాం కరోషి; దేవవ్రతం యన్న నిహంసి యుద్ధే
మిథ్యాప్రతిజ్ఞో భవ మా నృవీర; రక్షస్వ ధర్మం చ కులం యశశ్చ॥19॥

ప్రేక్షస్వ భీష్మం యుధి భీమవేగం; సర్వాంస్తపంతం మమ సైన్యసంఘాన్
శరౌఘజాలైరతితిగ్మతేజైః; కాలం యథా మృత్యుకృతం క్షణేన॥20॥

నికృత్తచాపః సమరానపేక్షః; పరాజితః శాంతనవేన రాజ్ఞా
విహాయ బంధూనథ సోదరాంశ్చ; క్వ యాస్యసే నానురూపం తవేదం॥21॥

దృష్ట్వా హి భీష్మం తమనంతవీర్యం; భగ్నం చ సైన్యం ద్రవమాణమేవం
భీతోఽసి నూనం ద్రుపదస్య పుత్ర; తథా హి తే ముఖవర్ణోఽప్రహృష్టః॥22॥

ఆజ్ఞాయమానేఽపి ధనంజయేన; మహాహవే సంప్రసక్తే నృవీర
కథం హి భీష్మాత్ప్రథితః పృథివ్యాం; భయం త్వమద్య ప్రకరోషి వీర॥23॥

స ధర్మరాజస్య వచో నిశమ్య; రూక్షాక్షరం విప్రలాపానుబద్ధం
ప్రత్యాదేశం మన్యమానో మహాత్మా; ప్రతత్వరే భీష్మవధాయ రాజన్॥24॥

తమాపతంతం మహతా జవేన; శిఖండినం భీష్మమభిద్రవంతం
ఆవారయామాస హి శల్య ఏనం; శస్త్రేణ ఘోరేణ సుదుర్జయేన॥25॥

స చాపి దృష్ట్వా సముదీర్యమాణ;మస్త్రం యుగాంతాగ్నిసమప్రభావం
నాసౌ వ్యముహ్యద్ద్రుపదస్య పుత్రో; రాజన్మహేంద్రప్రతిమప్రభావః॥26॥

తస్థౌ చ తత్రైవ మహాధనుష్మా;ఞ్శరైస్తదస్త్రం ప్రతిబాధమానః
అథాదదే వారుణమన్యదస్త్రం; శిఖండ్యథోగ్రం ప్రతిఘాతాయ తస్య
తదస్త్రమస్త్రేణ విదార్యమాణం; ఖస్థాః సురా దదృశుః పార్థివాశ్చ॥27॥

భీష్మస్తు రాజన్సమరే మహాత్మా; ధనుః సుచిత్రం ధ్వజమేవ చాపి
ఛిత్త్వానదత్పాండుసుతస్య వీరో; యుధిష్ఠిరస్యాజమీఢస్య రాజ్ఞః॥28॥

తతః సముత్సృజ్య ధనుః సబాణం; యుధిష్ఠిరం వీక్ష్య భయాభిభూతం
గదాం ప్రగృహ్యాభిపపాత సంఖ్యే; జయద్రథం భీమసేనః పదాతిః॥29॥

తమాపతంతం మహతా జవేన; జయద్రథః సగదం భీమసేనం
వివ్యాధ ఘోరైర్యమదండకల్పైః; శితైః శరైః పంచశతైః సమంతాత్॥30॥

అచింతయిత్వా స శరాంస్తరస్వీ; వృకోదరః క్రోధపరీతచేతాః
జఘాన వాహాన్సమరే సమస్తా;నారట్టజాన్సింధురాజస్య సంఖ్యే॥31॥

తతోఽభివీక్ష్యాప్రతిమప్రభావ;స్తవాత్మజస్త్వరమాణో రథేన
అభ్యాయయౌ భీమసేనం నిహంతుం; సముద్యతాస్త్రః సురరాజకల్పః॥32॥

భీమోఽప్యథైనం సహసా వినద్య; ప్రత్యుద్యయౌ గదయా తర్జమానః
సముద్యతాం తాం యమదండకల్పాం; దృష్ట్వా గదాం తే కురవః సమంతాత్॥33॥

విహాయ సర్వే తవ పుత్రముగ్రం; పాతం గదాయాః పరిహర్తుకామాః
అపక్రాంతాస్తుములే సంవిమర్దే; సుదారుణే భారత మోహనీయే॥34॥

అమూఢచేతాస్త్వథ చిత్రసేనో; మహాగదామాపతంతీం నిరీక్ష్య
రథం సముత్సృజ్య పదాతిరాజౌ; ప్రగృహ్య ఖడ్గం విమలం చ చర్మ
అవప్లుతః సింహ ఇవాచలాగ్రా;జ్జగామ చాన్యం భువి భూమిదేశం॥35॥

గదాపి సా ప్రాప్య రథం సుచిత్రం; సాశ్వం ససూతం వినిహత్య సంఖ్యే
జగామ భూమిం జ్వలితా మహోల్కా; భ్రష్టాంబరాద్గామివ సంపతంతీ॥36॥

ఆశ్చర్యభూతం సుమహత్త్వదీయా; దృష్ట్వైవ తద్భారత సంప్రహృష్టాః
సర్వే వినేదుః సహితాః సమంతా;త్పుపూజిరే తవ పుత్రం ససైన్యాః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విరథం తం సమాసాద్య చిత్రసేనం మనస్వినం
రథమారోపయామాస వికర్ణస్తనయస్తవ||1||

తస్మింస్తథా వర్తమానే తుములే సంకులే భృశం
భీష్మః శాంతనవస్తూర్ణం యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్||2||

తతః సరథనాగాశ్వాః సమకంపంత సృంజయాః
మృత్యోరాస్యమనుప్రాప్తం మేనిరే చ యుధిష్ఠిరం||3||

యుధిష్ఠిరోఽపి కౌరవ్యో యమాభ్యాం సహితః ప్రభుః
మహేష్వాసం నరవ్యాఘ్రం భీష్మం శాంతనవం యయౌ||4||

తతః శరసహస్రాణి ప్రముంచన్పాండవో యుధి
భీష్మం సంఛాదయామాస యథా మేఘో దివాకరం||5||

తేన సమ్యక్ప్రణీతాని శరజాలాని భారత
ప్రతిజగ్రాహ గాంగేయః శతశోఽథ సహస్రశః||6||

తథైవ శరజాలాని భీష్మేణాస్తాని మారిష
ఆకాశే సమదృశ్యంత ఖగమానాం వ్రజా ఇవ||7||

నిమేషార్ధాచ్చ కౌంతేయం భీష్మః శాంతనవో యుధి
అదృశ్యం సమరే చక్రే శరజాలేన భాగశః||8||

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా కౌరవ్యస్య మహాత్మనః
నారాచం ప్రేషయామాస క్రుద్ధ ఆశీవిషోపమం||9||

అసంప్రాప్తం తతస్తం తు క్షురప్రేణ మహారథః
చిచ్ఛేద సమరే రాజన్భీష్మస్తస్య ధనుశ్చ్యుతం||10||

తం తు ఛిత్త్వా రణే భీష్మో నారాచం కాలసంమితం
నిజఘ్నే కౌరవేంద్రస్య హయాన్కాంచనభూషణాన్||11||

హతాశ్వం తు రథం త్యక్త్వా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం నకులస్య మహాత్మనః||12||

యమావపి సుసంక్రుద్ధః సమాసాద్య రణే తదా
శరైః సంఛాదయామాస భీష్మః పరపురంజయః||13||

తౌ తు దృష్ట్వా మహారాజ భీష్మబాణప్రపీడితౌ
జగామాథ పరాం చింతాం భీష్మస్య వధకాంక్షయా||14||

తతో యుధిష్ఠిరో వశ్యాన్రాజ్ఞస్తాన్సమచోదయత్
భీష్మం శాంతనవం సర్వే నిహతేతి సుహృద్గణాన్||15||

తతస్తే పార్థివాః సర్వే శ్రుత్వా పార్థస్య భాషితం
మహతా రథవంశేన పరివవ్రుః పితామహం||16||

స సమంతాత్పరివృతః పితా దేవవ్రతస్తవ
చిక్రీడ ధనుషా రాజన్పాతయానో మహారథాన్||17||

తం చరంతం రణే పార్థా దదృశుః కౌరవం యుధి
మృగమధ్యం ప్రవిశ్యేవ యథా సింహశిశుం వనే||18||

తర్జయానం రణే శూరాంస్త్రాసయానం చ సాయకైః
దృష్ట్వా త్రేసుర్మహారాజ సింహం మృగగణా ఇవ||19||

రణే భరతసింహస్య దదృశుః క్షత్రియా గతిం
అగ్నేర్వాయుసహాయస్య యథా కక్షం దిధక్షతః॥20॥

శిరాంసి రథినాం భీష్మః పాతయామాస సంయుగే
తాలేభ్య ఇవ పక్వాని ఫలాని కుశలో నరః॥21॥

పతద్భిశ్చ మహారాజ శిరోభిర్ధరణీతలే
బభూవ తుములః శబ్దః పతతామశ్మనామివ॥22॥

తస్మింస్తు తుములే యుద్ధే వర్తమానే సుదారుణే
సర్వేషామేవ సైన్యానామాసీద్వ్యతికరో మహాన్॥23॥

భిన్నేషు తేషు వ్యూహేషు క్షత్రియా ఇతరేతరం
ఏకమేకం సమాహూయ యుద్ధాయైవోపతస్థిరే॥24॥

శిఖండీ తు సమాసాద్య భరతానాం పితామహం
అభిదుద్రావ వేగేన తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥25॥

అనాదృత్య తతో భీష్మస్తం శిఖండినమాహవే
ప్రయయౌ సృంజయాన్క్రుద్ధః స్త్రీత్వం చింత్య శిఖండినః॥26॥

సృంజయాస్తు తతో హృష్టా దృష్ట్వా భీష్మం మహారథం
సింహనాదాన్బహువిధాంశ్చక్రుః శంఖవిమిశ్రితాన్॥27॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం వ్యతిషక్తరథద్విపం
అపరాం దిశమాస్థాయ స్థితే సవితరి ప్రభో॥28॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽథ పాంచాల్యః సాత్యకిశ్చ మహారథః
పీడయంతౌ భృశం సైన్యం శక్తితోమరవృష్టిభిః
శస్త్రైశ్చ బహుభీ రాజంజఘ్నతుస్తావకాన్రణే॥29॥

తే హన్యమానాః సమరే తావకాః పురుషర్షభ
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా న త్యజంతి స్మ సంయుగం
యథోత్సాహం చ సమరే జఘ్నుర్లోకం మహారథాః॥30॥

తత్రాక్రందో మహానాసీత్తావకానాం మహాత్మనాం
వధ్యతాం సమరే రాజన్పార్షతేన మహాత్మనా॥31॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం తావకానాం మహారథౌ
విందానువిందావావంత్యౌ పార్షతం ప్రత్యుపస్థితౌ॥32॥

తౌ తస్య తురగాన్హత్వా త్వరమాణౌ మహారథౌ
ఛాదయామాసతురుభౌ శరవర్షేణ పార్షతం॥33॥

అవప్లుత్యాథ పాంచాల్యో రథాత్తూర్ణం మహాబలః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం సాత్యకేః సుమహాత్మనః॥34॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మహత్యా సేనయా వృతః
ఆవంత్యౌ సమరే క్రుద్ధావభ్యయాత్స పరంతపౌ॥35॥

తథైవ తవ పుత్రోఽపి సర్వోద్యోగేన మారిష
విందానువిందావావంత్యౌ పరివార్యోపతస్థివాన్॥36॥

అర్జునశ్చాపి సంక్రుద్ధః క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభ
అయోధయత సంగ్రామే వజ్రపాణిరివాసురాన్॥37॥

ద్రోణశ్చ సమరే క్రుద్ధః పుత్రస్య ప్రియకృత్తవ
వ్యధమత్సర్వపాంచాలాంస్తూలరాశిమివానలః॥38॥

దుర్యోధనపురోగాస్తు పుత్రాస్తవ విశాం పతే
పరివార్య రణే భీష్మం యుయుధుః పాండవైః సహ॥39॥

తతో దుర్యోధనో రాజా లోహితాయతి భాస్కరే
అబ్రవీత్తావకాన్సర్వాంస్త్వరధ్వమితి భారత ॥40॥

యుధ్యతాం తు తథా తేషాం కుర్వతాం కర్మ దుష్కరం
అస్తం గిరిమథారూఢే నప్రకాశతి భాస్కరే ॥41॥

ప్రావర్తత నదీ ఘోరా శోణితౌఘతరంగిణీ
గోమాయుగణసంకీర్ణా క్షణేన రజనీముఖే ॥42॥

శివాభిరశివాభిశ్చ రువద్భిర్భైరవం రవం
ఘోరమాయోధనం జజ్ఞే భూతసంఘసమాకులం ॥43॥

రాక్షసాశ్చ పిశాచాశ్చ తథాన్యే పిశితాశనాః
సమంతతో వ్యదృశ్యంత శతశోఽథ సహస్రశః ॥44॥

అర్జునోఽథ సుశర్మాదీన్రాజ్ఞస్తాన్సపదానుగాన్
విజిత్య పృతనామధ్యే యయౌ స్వశిబిరం ప్రతి ॥45॥

యుధిష్ఠిరోఽపి కౌరవ్యో భ్రాతృభ్యాం సహితస్తదా
యయౌ స్వశిబిరం రాజా నిశాయాం సేనయా వృతః ॥46॥

భీమసేనోఽపి రాజేంద్ర దుర్యోధనముఖాన్రథాన్
అవజిత్య తతః సంఖ్యే యయౌ స్వశిబిరం ప్రతి ॥47॥

దుర్యోధనోఽపి నృపతిః పరివార్య మహారణే
భీష్మం శాంతనవం తూర్ణం ప్రయాతః శిబిరం ప్రతి ॥48॥

ద్రోణో ద్రౌణిః కృపః శల్యః కృతవర్మా చ సాత్వతః
పరివార్య చమూం సర్వాం ప్రయయుః శిబిరం ప్రతి ॥49॥

తథైవ సాత్యకీ రాజంధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
పరివార్య రణే యోధాన్యయతుః శిబిరం ప్రతి ॥50॥

ఏవమేతే మహారాజ తావకాః పాండవైః సహ
పర్యవర్తంత సహితా నిశాకాలే పరంతపాః ॥51॥

తతః స్వశిబిరం గత్వా పాండవాః కురవస్తథా
న్యవిశంత మహారాజ పూజయంతః పరస్పరం ॥52॥

రక్షాం కృత్వాత్మనః శూరా న్యస్య గుల్మాన్యథావిధి
అపనీయ చ శల్యాంస్తే స్నాత్వా చ వివిధైర్జలైః ॥53॥

కృతస్వస్త్యయనాః సర్వే సంస్తూయంతశ్చ బందిభిః
గీతవాదిత్రశబ్దేన వ్యక్రీడంత యశస్వినః ॥54॥

ముహూర్తమివ తత్సర్వమభవత్స్వర్గసంనిభం
న హి యుద్ధకథాం కాంచిత్తత్ర చక్రుర్మహారథాః ॥55॥

తే ప్రసుప్తే బలే తత్ర పరిశ్రాంతజనే నృప
హస్త్యశ్వబహులే రాజన్ప్రేక్షణీయే బభూవతుః ॥56॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పరిణామ్య నిశాం తాం తు సుఖసుప్తా జనేశ్వరాః
కురవః పాండవాశ్చైవ పునర్యుద్ధాయ నిర్యయుః ॥1॥

తతః శబ్దో మహానాసీత్సేనయోరుభయోరపి
నిర్గచ్ఛమానయోః సంఖ్యే సాగరప్రతిమో మహాన్ ॥2॥

తతో దుర్యోధనో రాజా చిత్రసేనో వివింశతిః
భీష్మశ్చ రథినాం శ్రేష్ఠో భారద్వాజశ్చ వై ద్విజః॥3॥

ఏకీభూతాః సుసంయత్తాః కౌరవాణాం మహాచమూః
వ్యూహాయ విదధూ రాజన్పాండవాన్ప్రతి దంశితాః॥4॥

భీష్మః కృత్వా మహావ్యూహం పితా తవ విశాం పతే
సాగరప్రతిమం ఘోరం వాహనోర్మితరంగిణం॥5॥

అగ్రతః సర్వసైన్యానాం భీష్మః శాంతనవో యయౌ
మాలవైర్దాక్షిణాత్యైశ్చ ఆవంత్యైశ్చ సమన్వితః॥6॥

తతోఽనంతరమేవాసీద్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
పులిందైః పారదైశ్చైవ తథా క్షుద్రకమాలవైః॥7॥

ద్రోణాదనంతరం యత్తో భగదత్తః ప్రతాపవాన్
మాగధైశ్చ కలింగైశ్చ పిశాచైశ్చ విశాం పతే॥8॥

ప్రాగ్జ్యోతిషాదను నృపః కౌసల్యోఽథ బృహద్బలః
మేకలైస్త్రైపురైశ్చైవ చిచ్ఛిలైశ్చ సమన్వితః॥9॥

బృహద్బలాత్తతః శూరస్త్రిగర్తః ప్రస్థలాధిపః
కాంబోజైర్బహుభిః సార్ధం యవనైశ్చ సహస్రశః॥10॥

ద్రౌణిస్తు రభసః శూరస్త్రిగర్తాదను భారత
ప్రయయౌ సింహనాదేన నాదయానో ధరాతలం॥11॥

తథా సర్వేణ సైన్యేన రాజా దుర్యోధనస్తదా
ద్రౌణేరనంతరం ప్రాయాత్సోదర్యైః పరివారితః॥12॥

దుర్యోధనాదను కృపస్తతః శారద్వతో యయౌ
ఏవమేష మహావ్యూహః ప్రయయౌ సాగరోపమః॥13॥

రేజుస్తత్ర పతాకాశ్చ శ్వేతచ్ఛత్రాణి చాభిభో
అంగదాన్యథ చిత్రాణి మహార్హాణి ధనూంషి చ॥14॥

తం తు దృష్ట్వా మహావ్యూహం తావకానాం మహారథః
యుధిష్ఠిరోఽబ్రవీత్తూర్ణం పార్షతం పృతనాపతిం॥15॥

పశ్య వ్యూహం మహేష్వాస నిర్మితం సాగరోపమం
ప్రతివ్యూహం త్వమపి హి కురు పార్షత మాచిరం॥16॥

తతః స పార్షతః శూరో వ్యూహం చక్రే సుదారుణం
శృంగాటకం మహారాజ పరవ్యూహవినాశనం॥17॥

శృంగేభ్యో భీమసేనశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
రథైరనేకసాహస్రైస్తథా హయపదాతిభిః॥18॥

నాభ్యామభూన్నరశ్రేష్ఠః శ్వేతాశ్వో వానరధ్వజః
మధ్యే యుధిష్ఠిరో రాజా మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥19॥

అథేతరే మహేష్వాసాః సహసైన్యా నరాధిపాః
వ్యూహం తం పూరయామాసుర్వ్యూహశాస్త్రవిశారదాః॥20॥

అభిమన్యుస్తతః పశ్చాద్విరాటశ్చ మహారథః
ద్రౌపదేయాశ్చ సంహృష్టా రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః॥21॥

ఏవమేతం మహావ్యూహం వ్యూహ్య భారత పాండవాః
అతిష్ఠన్సమరే శూరా యోద్ధుకామా జయైషిణః॥22॥

భేరీశబ్దాశ్చ తుములా విమిశ్రాః శంఖనిస్వనైః
క్ష్వేడితాస్ఫోటితోత్క్రుష్టైః సుభీమాః సర్వతోదిశం॥23॥

తతః శూరాః సమాసాద్య సమరే తే పరస్పరం
నేత్రైరనిమిషై రాజన్నవైక్షంత ప్రకోపితాః॥24॥

మనోభిస్తే మనుష్యేంద్ర పూర్వం యోధాః పరస్పరం
యుద్ధాయ సమవర్తంత సమాహూయేతరేతరం॥25॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ఘోరరూపం భయావహం
తావకానాం పరేషాం చ నిఘ్నతామితరేతరం॥26॥

నారాచా నిశితాః సంఖ్యే సంపతంతి స్మ భారత
వ్యాత్తాననా భయకరా ఉరగా ఇవ సంఘశః॥27॥

నిష్పేతుర్విమలాః శక్త్యస్తైలధౌతాః సుతేజనాః
అంబుదేభ్యో యథా రాజన్భ్రాజమానాః శతహ్రదాః॥28॥

గదాశ్చ విమలైః పట్టైః పినద్ధాః స్వర్ణభూషితాః
పతంత్యస్తత్ర దృశ్యంతే గిరిశృంగోపమాః శుభాః
నిస్త్రింశాశ్చ వ్యరాజంత విమలాంబరసంనిభాః॥29॥

ఆర్షభాణి చ చర్మాణి శతచంద్రాణి భారత
అశోభంత రణే రాజన్పతమానాని సర్వశః॥30॥

తేఽన్యోన్యం సమరే సేనే యుధ్యమానే నరాధిప
అశోభేతాం యథా దైత్యదేవసేనే సముద్యతే
అభ్యద్రవంత సమరే తేఽన్యోన్యం వై సమంతతః॥31॥

రథాస్తు రథిభిస్తూర్ణం ప్రేషితాః పరమాహవే
యుగైర్యుగాని సంశ్లిష్య యుయుధుః పార్థివర్షభాః॥32॥

దంతినాం యుధ్యమానానాం సంఘర్షాత్పావకోఽభవత్
దంతేషు భరతశ్రేష్ఠ సధూమః సర్వతోదిశం॥33॥

ప్రాసైరభిహతాః కేచిద్గజయోధాః సమంతతః
పతమానాః స్మ దృశ్యంతే గిరిశృంగాన్నగా ఇవ॥34॥

పాదాతాశ్చాప్యదృశ్యంత నిఘ్నంతో హి పరస్పరం
చిత్రరూపధరాః శూరా నఖరప్రాసయోధినః॥35॥

అన్యోన్యం తే సమాసాద్య కురుపాండవసైనికాః
శస్త్రైర్నానావిధైర్ఘోరై రణే నిన్యుర్యమక్షయం॥36॥

తతః శాంతనవో భీష్మో రథఘోషేణ నాదయన్
అభ్యాగమద్రణే పాండూంధనుఃశబ్దేన మోహయన్॥37॥

పాండవానాం రథాశ్చాపి నదంతో భైరవస్వనం
అభ్యద్రవంత సంయత్తా ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః॥38॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తవ తేషాం చ భారత
నరాశ్వరథనాగానాం వ్యతిషక్తం పరస్పరం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భీష్మం తు సమరే క్రుద్ధం ప్రతపంతం సమంతతః
న శేకుః పాండవా ద్రష్టుం తపంతమివ భాస్కరం॥1॥

తతః సర్వాణి సైన్యాని ధర్మపుత్రస్య శాసనాత్
అభ్యద్రవంత గాంగేయం మర్దయంతం శితైః శరైః॥2॥

స తు భీష్మో రణశ్లాఘీ సోమకాన్సహసృంజయాన్
పాంచాలాంశ్చ మహేష్వాసాన్పాతయామాస సాయకైః॥3॥

తే వధ్యమానా భీష్మేణ పాంచాలాః సోమకైః సహ
భీష్మమేవాభ్యయుస్తూర్ణం త్యక్త్వా మృత్యుకృతం భయం॥4॥

స తేషాం రథినాం వీరో భీష్మః శాంతనవో యుధి
చిచ్ఛేద సహసా రాజన్బాహూనథ శిరాంసి చ॥5॥

విరథాన్రథినశ్చక్రే పితా దేవవ్రతస్తవ
పతితాన్యుత్తమాంగాని హయేభ్యో హయసాదినాం॥6॥

నిర్మనుష్యాంశ్చ మాతంగాఞ్శయానాన్పర్వతోపమాన్
అపశ్యామ మహారాజ భీష్మాస్త్రేణ ప్రమోహితాన్॥7॥

న తత్రాసీత్పుమాన్కశ్చిత్పాండవానాం విశాం పతే
అన్యత్ర రథినాం శ్రేష్ఠాద్భీమసేనాన్మహాబలాత్॥8॥

స హి భీష్మం సమాసాద్య తాడయామాస సంయుగే
తతో నిష్టానకో ఘోరో భీష్మభీమసమాగమే॥9॥

బభూవ సర్వసైన్యానాం ఘోరరూపో భయానకః
తథైవ పాండవా హృష్టాః సింహనాదమథానదన్॥10॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సోదర్యైః పరివారితః
భీష్మం జుగోప సమరే వర్తమానే జనక్షయే॥11॥

భీమస్తు సారథిం హత్వా భీష్మస్య రథినాం వరః
విద్రుతాశ్వే రథే తస్మింద్రవమాణే సమంతతః
సునాభస్య శరేణాశు శిరశ్చిచ్ఛేద చారిహా॥12॥

క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన స హతో న్యపతద్భువి
హతే తస్మిన్మహారాజ తవ పుత్రే మహారథే
నామృష్యంత రణే శూరాః సోదర్యాః సప్త సంయుగే॥13॥

ఆదిత్యకేతుర్బహ్వాశీ కుండధారో మహోదరః
అపరాజితః పండితకో విశాలాక్షః సుదుర్జయః॥14॥

పాండవం చిత్రసంనాహా విచిత్రకవచధ్వజాః
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే యోద్ధుకామారిమర్దనాః॥15॥

మహోదరస్తు సమరే భీమం వివ్యాధ పత్రిభిః
నవభిర్వజ్రసంకాశైర్నముచిం వృత్రహా యథా॥16॥

ఆదిత్యకేతుః సప్తత్యా బహ్వాశీ చాపి పంచభిః
నవత్యా కుండధారస్తు విశాలాక్షశ్చ సప్తభిః॥17॥

అపరాజితో మహారాజ పరాజిష్ణుర్మహారథః
శరైర్బహుభిరానర్ఛద్భీమసేనం మహాబలం॥18॥

రణే పండితకశ్చైనం త్రిభిర్బాణైః సమర్దయత్
స తన్న మమృషే భీమః శత్రుభిర్వధమాహవే॥19॥

ధనుః ప్రపీడ్య వామేన కరేణామిత్రకర్శనః
శిరశ్చిచ్ఛేద సమరే శరేణ నతపర్వణా॥20॥

అపరాజితస్య సునసం తవ పుత్రస్య సంయుగే
పరాజితస్య భీమేన నిపపాత శిరో మహీం॥21॥

అథాపరేణ భల్లేన కుండధారం మహారథం
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ సర్వలోకస్య పశ్యతః॥22॥

తతః పునరమేయాత్మా ప్రసంధాయ శిలీముఖం
ప్రేషయామాస సమరే పండితం ప్రతి భారత ॥23॥

స శరః పండితం హత్వా వివేశ ధరణీతలం
యథా నరం నిహత్యాశు భుజగః కాలచోదితః ॥24॥

విశాలాక్షశిరశ్ఛిత్త్వా పాతయామాస భూతలే
త్రిభిః శరైరదీనాత్మా స్మరన్క్లేశం పురాతనం ॥25॥

మహోదరం మహేష్వాసం నారాచేన స్తనాంతరే
వివ్యాధ సమరే రాజన్స హతో న్యపతద్భువి ॥26॥

ఆదిత్యకేతోః కేతుం చ ఛిత్త్వా బాణేన సంయుగే
భల్లేన భృశతీక్ష్ణేన శిరశ్చిచ్ఛేద చారిహా ॥27॥

బహ్వాశినం తతో భీమః శరేణ నతపర్వణా
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో యమస్య సదనం ప్రతి ॥28॥

ప్రదుద్రువుస్తతస్తేఽన్యే పుత్రాస్తవ విశాం పతే
మన్యమానా హి తత్సత్యం సభాయాం తస్య భాషితం ॥29॥

తతో దుర్యోధనో రాజా భ్రాతృవ్యసనకర్శితః
అబ్రవీత్తావకాన్యోధాన్భీమోఽయం యుధి వధ్యతాం ॥30॥

ఏవమేతే మహేష్వాసాః పుత్రాస్తవ విశాం పతే
భ్రాతౄన్సందృశ్య నిహతాన్ప్రాస్మరంస్తే హి తద్వచః ॥31॥

యదుక్తవాన్మహాప్రాజ్ఞః క్షత్తా హితమనామయం
తదిదం సమనుప్రాప్తం వచనం దివ్యదర్శినః ॥32॥

లోభమోహసమావిష్టః పుత్రప్రీత్యా జనాధిప
న బుధ్యసే పురా యత్తత్తథ్యముక్తం వచో మహత్ ॥33॥

తథైవ హి వధార్థాయ పుత్రాణాం పాండవో బలీ
నూనం జాతో మహాబాహుర్యథా హంతి స్మ కౌరవాన్ ॥34॥

తతో దుర్యోధనో రాజా భీష్మమాసాద్య మారిష
దుఃఖేన మహతావిష్టో విలలాపాతికర్శితః ॥35॥

నిహతా భ్రాతరః శూరా భీమసేనేన మే యుధి
యతమానాస్తథాన్యేఽపి హన్యంతే సర్వసైనికాః ॥36॥

భవాంశ్చ మధ్యస్థతయా నిత్యమస్మానుపేక్షతే
సోఽహం కాపథమారూఢః పశ్య దైవమిదం మమ ॥37॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచః క్రూరం పితా దేవవ్రతస్తవ
దుర్యోధనమిదం వాక్యమబ్రవీత్సాశ్రులోచనం ॥38॥

ఉక్తమేతన్మయా పూర్వం ద్రోణేన విదురేణ చ
గాంధార్యా చ యశస్విన్యా తత్త్వం తాత న బుద్ధవాన్ ॥39॥

సమయశ్చ మయా పూర్వం కృతో వః శత్రుకర్శన
నాహం యుధి విమోక్తవ్యో నాప్యాచార్యః కథంచన ॥40॥

యం యం హి ధార్తరాష్ట్రాణాం భీమో ద్రక్ష్యతి సంయుగే
హనిష్యతి రణే తం తం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥41॥

స త్వం రాజన్స్థిరో భూత్వా దృఢాం కృత్వా రణే మతిం
యోధయస్వ రణే పార్థాన్స్వర్గం కృత్వా పరాయణం ॥42॥

న శక్యాః పాండవా జేతుం సేంద్రైరపి సురాసురైః
తస్మాద్యుద్ధే మతిం కృత్వా స్థిరాం యుధ్యస్వ భారత ॥43॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దృష్ట్వా మమ హతాన్పుత్రాన్బహూనేకేన సంజయ
భీష్మో ద్రోణః కృపశ్చైవ కిమకుర్వత సంయుగే||1||

అహన్యహని మే పుత్రాః క్షయం గచ్ఛంతి సంజయ
మన్యేఽహం సర్వథా సూత దైవేనోపహతా భృశం||2||

యత్ర మే తనయాః సర్వే జీయంతే న జయంత్యుత
యత్ర భీష్మస్య ద్రోణస్య కృపస్య చ మహాత్మనః||3||

సోమదత్తేశ్చ వీరస్య భగదత్తస్య చోభయోః
అశ్వత్థామ్నస్తథా తాత శూరాణాం సుమహాత్మనాం||4||

అన్యేషాం చైవ వీరాణాం మధ్యగాస్తనయా మమ
యదహన్యంత సంగ్రామే కిమన్యద్భాగధేయతః||5||

న హి దుర్యోధనో మందః పురా ప్రోక్తమబుధ్యత
వార్యమాణో మయా తాత భీష్మేణ విదురేణ చ||6||

గాంధార్యా చైవ దుర్మేధాః సతతం హితకామ్యయా
నావబుధ్యత్పురా మోహాత్తస్య ప్రాప్తమిదం ఫలం||7||

యద్భీమసేనః సమరే పుత్రాన్మమ విచేతసః
అహన్యహని సంక్రుద్ధో నయతే యమసాదనం||8||

సంజయ ఉవాచ

ఇదం తత్సమనుప్రాప్తం క్షత్తుర్వచనముత్తమం
న బుద్ధవానసి విభో ప్రోచ్యమానం హితం తదా||9||

నివారయ సుతాంద్యూతాత్పాండవాన్మా ద్రుహేతి చ
సుహృదాం హితకామానాం బ్రువతాం తత్తదేవ చ||10||

న శుశ్రూషసి యద్వాక్యం మర్త్యః పథ్యమివౌషధం
తదేవ త్వామనుప్రాప్తం వచనం సాధు భాషితం||11||

విదురద్రోణభీష్మాణాం తథాన్యేషాం హితైషిణాం
అకృత్వా వచనం పథ్యం క్షయం గచ్ఛంతి కౌరవాః||12||

తదేతత్సమతిక్రాంతం పూర్వమేవ విశాం పతే
తస్మాన్మే శృణు తత్త్వేన యథా యుద్ధమవర్తత||13||

మధ్యాహ్నే సుమహారౌద్రః సంగ్రామః సమపద్యత
లోకక్షయకరో రాజంస్తన్మే నిగదతః శృణు||14||

తతః సర్వాణి సైన్యాని ధర్మపుత్రస్య శాసనాత్
సంరబ్ధాన్యభ్యధావంత భీష్మమేవ జిఘాంసయా||15||

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
యుక్తానీకా మహారాజ భీష్మమేవ సమభ్యయుః||16||

అర్జునో ద్రౌపదేయాశ్చ చేకితానశ్చ సంయుగే
దుర్యోధనసమాదిష్టాన్రాజ్ఞః సర్వాన్సమభ్యయుః||17||

అభిమన్యుస్తథా వీరో హైడింబశ్చ మహారథః
భీమసేనశ్చ సంక్రుద్ధస్తేఽభ్యధావంత కౌరవాన్||18||

త్రిధాభూతైరవధ్యంత పాండవైః కౌరవా యుధి
తథైవ కౌరవే రాజన్నవధ్యంత పరే రణే॥19॥

ద్రోణస్తు రథినాం శ్రేష్ఠః సోమకాన్సృంజయైః సహ
అభ్యద్రవత సంక్రుద్ధః ప్రేషయిష్యన్యమక్షయం॥20॥

తత్రాక్రందో మహానాసీత్సృంజయానాం మహాత్మనాం
వధ్యతాం సమరే రాజన్భారద్వాజేన ధన్వినా॥21॥

ద్రోణేన నిహతాస్తత్ర క్షత్రియా బహవో రణే
వివేష్టంతః స్మ దృశ్యంతే వ్యాధిక్లిష్టా నరా ఇవ॥22॥

కూజతాం క్రందతాం చైవ స్తనతాం చైవ సంయుగే
అనిశం శ్రూయతే శబ్దః క్షుత్కృశానాం నృణామివ॥23॥

తథైవ కౌరవేయాణాం భీమసేనో మహాబలః
చకార కదనం ఘోరం క్రుద్ధః కాల ఇవాపరః॥24॥

వధ్యతాం తత్ర సైన్యానామన్యోన్యేన మహారణే
ప్రావర్తత నదీ ఘోరా రుధిరౌఘప్రవాహినీ॥25॥

స సంగ్రామో మహారాజ ఘోరరూపోఽభవన్మహాన్
కురూణాం పాండవానాం చ యమరాష్ట్రవివర్ధనః॥26॥

తతో భీమో రణే క్రుద్ధో రభసశ్చ విశేషతః
గజానీకం సమాసాద్య ప్రేషయామాస మృత్యవే॥27॥

తత్ర భారత భీమేన నారాచాభిహతా గజాః
పేతుః సేదుశ్చ నేదుశ్చ దిశశ్చ పరిబభ్రముః॥28॥

ఛిన్నహస్తా మహానాగాశ్ఛిన్నపాదాశ్చ మారిష
క్రౌంచవద్వ్యనదన్భీతాః పృథివీమధిశిశ్యిరే॥29॥

నకులః సహదేవశ్చ హయానీకమభిద్రుతౌ
తే హయాః కాంచనాపీడా రుక్మభాండపరిచ్ఛదాః
వధ్యమానా వ్యదృశ్యంత శతశోఽథ సహస్రశః॥30॥

పతద్భిశ్చ హయై రాజన్సమాస్తీర్యత మేదినీ
నిర్జిహ్వైశ్చ శ్వసద్భిశ్చ కూజద్భిశ్చ గతాసుభిః
హయైర్బభౌ నరశ్రేష్ఠ నానారూపధరైర్ధరా॥31॥

అర్జునేన హతైః సంఖ్యే తథా భారత వాజిభిః
ప్రబభౌ వసుధా ఘోరా తత్ర తత్ర విశాం పతే॥32॥

రథైర్భగ్నైర్ధ్వజైశ్ఛిన్నైశ్ఛత్రైశ్చ సుమహాప్రభైః
హారైర్నిష్కైః సకేయూరైః శిరోభిశ్చ సకుండలైః॥33॥

ఉష్ణీషైరపవిద్ధైశ్చ పతాకాభిశ్చ సర్వశః
అనుకర్షైః శుభై రాజన్యోక్త్రైశ్చవ్యసురశ్మిభిః
సంఛన్నా వసుధా భాతి వసంతే కుసుమైరివ॥34॥

ఏవమేష క్షయో వృత్తః పాండూనామపి భారత
క్రుద్ధే శాంతనవే భీష్మే ద్రోణే చ రథసత్తమే॥35॥

అశ్వత్థామ్ని కృపే చైవ తథైవ కృతవర్మణి
తథేతరేషు క్రుద్ధేషు తావకానామపి క్షయః॥36॥

సంజయ ఉవాచ

వర్తమానే తథా రౌద్రే రాజన్వీరవరక్షయే
శకునిః సౌబలః శ్రీమాన్పాండవాన్సముపాద్రవత్॥1॥

తథైవ సాత్వతో రాజన్హార్దిక్యః పరవీరహా
అభ్యద్రవత సంగ్రామే పాండవానామనీకినీం॥2॥

తతః కాంబోజముఖ్యానాం నదీజానాం చ వాజినాం
ఆరట్టానాం మహీజానాం సింధుజానాం చ సర్వశః॥3॥

వనాయుజానాం శుభ్రాణాం తథా పర్వతవాసినాం
యే చాపరే తిత్తిరజా జవనా వాతరంహసః॥4॥

సువర్ణాలంకృతైరేతైర్వర్మవద్భిః సుకల్పితైః
హయైర్వాతజవైర్ముఖ్యైః పాండవస్య సుతో బలీ
అభ్యవర్తత తత్సైన్యం హృష్టరూపః పరంతపః॥5॥

అర్జునస్యాథ దాయాద ఇరావాన్నామ వీర్యవాన్
సుతాయాం నాగరాజస్య జాతః పార్థేన ధీమతా॥6॥

ఐరావతేన సా దత్తా అనపత్యా మహాత్మనా
పత్యౌ హతే సుపర్ణేన కృపణా దీనచేతనా॥7॥

భార్యార్థం తాం చ జగ్రాహ పార్థః కామవశానుగాం
ఏవమేష సముత్పన్నః పరక్షేత్రేఽర్జునాత్మజః॥8॥

స నాగలోకే సంవృద్ధో మాత్రా చ పరిరక్షితః
పితృవ్యేణ పరిత్యక్తః పార్థద్వేషాద్దురాత్మనా॥9॥

రూపవాన్వీర్యసంపన్నో గుణవాన్సత్యవిక్రమః
ఇంద్రలోకం జగామాశు శ్రుత్వా తత్రార్జునం గతం॥10॥

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం పితరం సత్యవిక్రమం
అభ్యవాదయదవ్యగ్రో వినయేన కృతాంజలిః
ఇరావానస్మి భద్రం తే పుత్రశ్చాహం తవాభిభో॥11॥

మాతుః సమాగమో యశ్చ తత్సర్వం ప్రత్యవేదయత్
తచ్చ సర్వం యథావృత్తమనుసస్మార పాండవః॥12॥

పరిష్వజ్య సుతం చాపి సోఽఽత్మనః సదృశం గుణైః
ప్రీతిమానభవత్పార్థో దేవరాజనివేశనే॥13॥

సోఽర్జునేన సమాజ్ఞప్తో దేవలోకే తదా నృప
ప్రీతిపూర్వం మహాబాహుః స్వకార్యం ప్రతి భారత
యుద్ధకాలే త్వయాస్మాకం సాహ్యం దేయమితి ప్రభో॥14॥

బాఢమిత్యేవముక్త్వా చ యుద్ధకాల ఉపాగతః
కామవర్ణజవైరశ్వైః సంవృతో బహుభిర్నృప॥15॥

తే హయాః కాంచనాపీడా నానావర్ణా మనోజవాః
ఉత్పేతుః సహసా రాజన్హంసా ఇవ మహోదధౌ॥16॥

తే త్వదీయాన్సమాసాద్య హయసంఘాన్మహాజవాన్
క్రోడైః క్రోడానభిఘ్నంతో ఘోణాభిశ్చ పరస్పరం
నిపేతుః సహసా రాజన్సువేగాభిహతా భువి॥17॥

నిపతద్భిస్తథా త్రైశ్చ హయసంఘైః పరస్పరం
శుశ్రువే దారుణః శబ్దః సుపర్ణపతనే యథా॥18॥

తథైవ చ మహారాజ సమేత్యాన్యోన్యమాహవే
పరస్పరవధం ఘోరం చక్రుస్తే హయసాదినః॥19॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే సంకులే తుములే భృశం
ఉభయోరపి సంశాంతా హయసంఘాః సమంతతః॥20॥

ప్రక్షీణసాయకాః శూరా నిహతాశ్వాః శ్రమాతురాః
విలయం సమనుప్రాప్తాస్తక్షమాణాః పరస్పరం॥21॥

తతః క్షీణే హయానీకే కించిచ్ఛేషే చ భారత
సౌబలస్యాత్మజాః శూరా నిర్గతా రణమూర్ధని॥22॥

వాయువేగసమస్పర్శా జవే వాయుసమాంస్తథా
ఆరుహ్య శీలసంపన్నాన్వయఃస్థాంస్తురగోత్తమాన్॥23॥

గజో గవాక్షో వృషకశ్చర్మవానార్జవః శుకః
షడేతే బలసంపన్నా నిర్యయుర్మహతో బలాత్॥24॥

వార్యమాణాః శకునినా స్వైశ్చ యోధైర్మహాబలైః
సంనద్ధా యుద్ధకుశలా రౌద్రరూపా మహాబలాః॥25॥

తదనీకం మహాబాహో భిత్త్వా పరమదుర్జయం
బలేన మహతా యుక్తాః స్వర్గాయ విజయైషిణః
వివిశుస్తే తదా హృష్టా గాంధారా యుద్ధదుర్మదాః॥26॥

తాన్ప్రవిష్టాంస్తదా దృష్ట్వా ఇరావానపి వీర్యవాన్
అబ్రవీత్సమరే యోధాన్విచిత్రాభరణాయుధాన్॥27॥

యథైతే ధార్తరాష్ట్రస్య యోధాః సానుగవాహనాః
హన్యంతే సమరే సర్వే తథా నీతిర్విధీయతాం॥28॥

బాఢమిత్యేవముక్త్వా తే సర్వే యోధా ఇరావతః
జఘ్నుస్తే వై పరానీకం దుర్జయం సమరే పరైః॥29॥

తదనీకమనీకేన సమరే వీక్ష్య పాతితం
అమృష్యమాణాస్తే సర్వే సుబలస్యాత్మజా రణే
ఇరావంతమభిద్రుత్య సర్వతః పర్యవారయన్॥30॥

తాడయంతః శితైః ప్రాసైశ్చోదయంతః పరస్పరం
తే శూరాః పర్యధావంత కుర్వంతో మహదాకులం॥31॥

ఇరావానథ నిర్భిన్నః ప్రాసైస్తీక్ష్ణైర్మహాత్మభిః
స్రవతా రుధిరేణాక్తస్తోత్త్రైర్విద్ధ ఇవ ద్విపః॥32॥

ఉరస్యపి చ పృష్ఠే చ పార్శ్వయోశ్చ భృశాహతః
ఏకో బహుభిరత్యర్థం ధైర్యాద్రాజన్న వివ్యథే॥33॥

ఇరావానథ సంక్రుద్ధః సర్వాంస్తాన్నిశితైః శరైః
మోహయామాస సమరే విద్ధ్వా పరపురంజయః॥34॥

ప్రాసానుద్ధృత్య సర్వాంశ్చ స్వశరీరాదరిందమః
తైరేవ తాడయామాస సుబలస్యాత్మజాన్రణే॥35॥

నికృష్య నిశితం ఖడ్గం గృహీత్వా చ శరావరం
పదాతిస్తూర్ణమాగచ్ఛజ్జిఘాంసుః సౌబలాన్యుధి॥36॥

తతః ప్రత్యాగతప్రాణాః సర్వే తే సుబలాత్మజాః
భూయః క్రోధసమావిష్టా ఇరావంతమథాద్రవన్॥37॥

ఇరావానపి ఖడ్గేన దర్శయన్పాణిలాఘవం
అభ్యవర్తత తాన్సర్వాన్సౌబలాన్బలదర్పితః ||38||

లాఘవేనాథ చరతః సర్వే తే సుబలాత్మజాః
అంతరం నాధ్యగచ్ఛంత చరంతః శీఘ్రగామినః ||39||

భూమిష్ఠమథ తం సంఖ్యే సంప్రదృశ్య తతః పునః
పరివార్య భృశం సర్వే గ్రహీతుముపచక్రముః ||40||

అథాభ్యాశగతానాం స ఖడ్గేనామిత్రకర్శనః
ఉపహస్తావహస్తాభ్యాం తేషాం గాత్రాణ్యకృంతత ||41||

ఆయుధాని చ సర్వేషాం బాహూనపి చ భూషితాన్
అపతంత నికృత్తాంగా గతా భూమిం గతాసవః ||42||

వృషకస్తు మహారాజ బహుధా పరివిక్షతః
అముచ్యత మహారౌద్రాత్తస్మాద్వీరావకర్తనాత్ ||43||

తాన్సర్వాన్పతితాందృష్ట్వా భీతో దుర్యోధనస్తతః
అభ్యభాషత సంక్రుద్ధో రాక్షసం ఘోరదర్శనం ||44||

ఆర్శ్యశృంగిం మహేష్వాసం మాయావినమరిందమం
వైరిణం భీమసేనస్య పూర్వం బకవధేన వై ||45||

పశ్య వీర యథా హ్యేష ఫల్గునస్య సుతో బలీ
మాయావీ విప్రియం ఘోరమకార్షీన్మే బలక్షయం ||46||

త్వం చ కామగమస్తాత మాయాస్త్రే చ విశారదః
కృతవైరశ్చ పార్థేన తస్మాదేనం రణే జహి ||47||

బాఢమిత్యేవముక్త్వా తు రాక్షసో ఘోరదర్శనః
ప్రయయౌ సింహనాదేన యత్రార్జునసుతో యువా ||48||

స్వారూఢైర్యుద్ధకుశలైర్విమలప్రాసయోధిభిః
వీరైః ప్రహారిభిర్యుక్తః స్వైరనీకైః సమావృతః
నిహంతుకామః సమరే ఇరావంతం మహాబలం ||49||

ఇరావానపి సంక్రుద్ధస్త్వరమాణః పరాక్రమీ
హంతుకామమమిత్రఘ్నో రాక్షసం ప్రత్యవారయత్ ||50||

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య రాక్షసః సుమహాబలః
త్వరమాణస్తతో మాయాం ప్రయోక్తుముపచక్రమే ||51||

తేన మాయామయాః క్లృప్తా హయాస్తావంత ఏవ హి
స్వారూఢా రాక్షసైర్ఘోరైః శూలపట్టిశపాణిభిః ||52||

తే సంరబ్ధాః సమాగమ్య ద్విసాహస్రాః ప్రహారిణః
అచిరాద్గమయామాసుః ప్రేతలోకం పరస్పరం ||53||

తస్మింస్తు నిహతే సైన్యే తావుభౌ యుద్ధదుర్మదౌ
సంగ్రామే వ్యవతిష్ఠేతాం యథా వై వృత్రవాసవౌ ||54||

ఆద్రవంతమభిప్రేక్ష్య రాక్షసం యుద్ధదుర్మదం
ఇరావాన్క్రోధసంరబ్ధః ప్రత్యధావన్మహాబలః ||55||

సమభ్యాశగతస్యాజౌ తస్య ఖడ్గేన దుర్మతేః
చిచ్ఛేద కార్ముకం దీప్తం శరావాపం చ పంచకం ||56||

స నికృత్తం ధనుర్దృష్ట్వా ఖం జవేన సమావిశత్
ఇరావంతమభిక్రుద్ధం మోహయన్నివ మాయయా ||57||

తతోఽన్తరిక్షముత్పత్య ఇరావానపి రాక్షసం
విమోహయిత్వా మాయాభిస్తస్య గాత్రాణి సాయకైః
చిచ్ఛేద సర్వమర్మజ్ఞః కామరూపో దురాసదః॥58॥

తథా స రాక్షసశ్రేష్ఠః శరైః కృత్తః పునః పునః
సంబభూవ మహారాజ సమవాప చ యౌవనం॥59॥

మాయా హి సహజా తేషాం వయో రూపం చ కామజం
ఏవం తద్రాక్షసస్యాంగం ఛిన్నం ఛిన్నం వ్యరోహత॥60॥

ఇరావానపి సంక్రుద్ధో రాక్షసం తం మహాబలం
పరశ్వధేన తీక్ష్ణేన చిచ్ఛేద చ పునః పునః॥61॥

స తేన బలినా వీరశ్ఛిద్యమాన ఇవ ద్రుమః
రాక్షసో వ్యనదద్ఘోరం స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥62॥

పరశ్వధక్షతం రక్షః సుస్రావ రుధిరం బహు
తతశ్చుక్రోధ బలవాంశ్చక్రే వేగం చ సంయుగే॥63॥

ఆర్శ్యశృంగిస్తతో దృష్ట్వా సమరే శత్రుమూర్జితం
కృత్వా ఘోరం మహద్రూపం గ్రహీతుముపచక్రమే
సంగ్రామశిరసో మధ్యే సర్వేషాం తత్ర పశ్యతాం॥64॥

తాం దృష్ట్వా తాదృశీం మాయాం రాక్షసస్య మహాత్మనః
ఇరావానపి సంక్రుద్ధో మాయాం స్రష్టుం ప్రచక్రమే॥65॥

తస్య క్రోధాభిభూతస్య సంయుగేష్వనివర్తినః
యోఽన్వయో మాతృకస్తస్య స ఏనమభిపేదివాన్॥66॥

స నాగైర్బహుశో రాజన్సర్వతః సంవృతో రణే
దధార సుమహద్రూపమనంత ఇవ భోగవాన్
తతో బహువిధైర్నాగైశ్ఛాదయామాస రాక్షసం॥67॥

ఛాద్యమానస్తు నాగైః స ధ్యాత్వా రాక్షసపుంగవః
సౌపర్ణం రూపమాస్థాయ భక్షయామాస పన్నగాన్॥68॥

మాయయా భక్షితే తస్మిన్నన్వయే తస్య మాతృకే
విమోహితమిరావంతమసినా రాక్షసోఽవధీత్॥69॥

సకుండలం సముకుటం పద్మేందుసదృశప్రభం
ఇరావతః శిరో రక్షః పాతయామాస భూతలే॥70॥

తస్మింస్తు నిహతే వీరే రాక్షసేనార్జునాత్మజే
విశోకాః సమపద్యంత ధార్తరాష్ట్రాః సరాజకాః॥71॥

తస్మిన్మహతి సంగ్రామే తాదృశే భైరవే పునః
మహాన్వ్యతికరో ఘోరః సేనయోః సమపద్యత॥72॥

హయా గజాః పదాతాశ్చ విమిశ్రా దంతిభిర్హతాః
రథాశ్చ దంతినశ్చైవ పత్తిభిస్తత్ర సూదితాః॥73॥

తథా పత్తిరథౌఘాశ్చ హయాశ్చ బహవో రణే
రథిభిర్నిహతా రాజంస్తవ తేషాం చ సంకులే॥74॥

అజానన్నర్జునశ్చాపి నిహతం పుత్రమౌరసం
జఘాన సమరే శూరాన్రాజ్ఞస్తాన్భీష్మరక్షిణః॥75॥

తథైవ తావకా రాజన్సృంజయాశ్చ మహాబలాః
జుహ్వతః సమరే ప్రాణాన్నిజఘ్నురితరేతరం॥76॥

ముక్తకేశా వికవచా విరథాశ్ఛిన్నకార్ముకాః
బాహుభిః సమయుధ్యంత సమవేతాః పరస్పరం॥77॥

తథా మర్మాతిగైర్భీష్మో నిజఘాన మహారథాన్
కంపయన్సమరే సేనాం పాండవానాం మహాబలః ॥78॥

తేన యౌధిష్ఠిరే సైన్యే బహవో మానవా హతాః
దంతినః సాదినశ్చైవ రథినోఽథ హయాస్తథా ॥79॥

తత్ర భారత భీష్మస్య రణే దృష్ట్వా పరాక్రమం
అత్యద్భుతమపశ్యామ శక్రస్యేవ పరాక్రమం ॥80॥

తథైవ భీమసేనస్య పార్షతస్య చ భారత
రౌద్రమాసీత్తదా యుద్ధం సాత్వతస్య చ ధన్వినః ॥81॥

దృష్ట్వా ద్రోణస్య విక్రాంతం పాండవాన్భయమావిశత్
ఏక ఏవ రణే శక్తో హంతుమస్మాన్ససైనికాన్ ॥82॥

కిం పునః పృథివీశూరైర్యోధవ్రాతైః సమావృతః
ఇత్యబ్రువన్మహారాజ రణే ద్రోణేన పీడితాః ॥83॥

వర్తమానే తథా రౌద్రే సంగ్రామే భరతర్షభ
ఉభయోః సేనయోః శూరా నామృష్యంత పరస్పరం ॥84॥

ఆవిష్టా ఇవ యుధ్యంతే రక్షోభూతా మహాబలాః
తావకాః పాండవేయాశ్చ సంరబ్ధాస్తాత ధన్వినః ॥85॥

న స్మ పశ్యామహే కంచిద్యః ప్రాణాన్పరిరక్షతి
సంగ్రామే దైత్యసంకాశే తస్మిన్యోధా నరాధిప ॥86॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఇరావంతం తు నిహతం దృష్ట్వా పార్థా మహారథాః
సంగ్రామే కిమకుర్వంత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

ఇరావంతం తు నిహతం సంగ్రామే వీక్ష్య రాక్షసః
వ్యనదత్సుమహానాదం భైమసేనిర్ఘటోత్కచః ॥2॥

నదతస్తస్య శబ్దేన పృథివీ సాగరాంబరా
సపర్వతవనా రాజంశ్చచాల సుభృశం తదా
అంతరిక్షం దిశశ్చైవ సర్వాశ్చ ప్రదిశస్తథా ॥3॥

తం శ్రుత్వా సుమహానాదం తవ సైన్యస్య భారత
ఊరుస్తంభః సమభవద్వేపథుః స్వేద ఏవ చ ॥4॥

సర్వ ఏవ చ రాజేంద్ర తావకా దీనచేతసః
సర్పవత్సమవేష్టంత సింహభీతా గజా ఇవ ॥5॥

నినదత్సుమహానాదం నిర్ఘాతమివ రాక్షసః
జ్వలితం శూలముద్యమ్య రూపం కృత్వా విభీషణం ॥6॥

నానాప్రహరణైర్ఘోరైర్వృతో రాక్షసపుంగవైః
ఆజగామ సుసంక్రుద్ధః కాలాంతకయమోపమః ॥7॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య సంక్రుద్ధం భీమదర్శనం
స్వబలం చ భయాత్తస్య ప్రాయశో విముఖీకృతం ॥8॥

తతో దుర్యోధనో రాజా ఘటోత్కచముపాద్రవత్
ప్రగృహ్య విపులం చాపం సింహవద్వినదన్ముహుః॥9॥

పృష్ఠతోఽనుయయౌ చైనం స్రవద్భిః పర్వతోపమైః
కుంజరైర్దశసాహస్రైర్వంగానామధిపః స్వయం॥10॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య గజానీకేన సంవృతం
పుత్రం తవ మహారాజ చుకోప స నిశాచరః॥11॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
రాక్షసానాం చ రాజేంద్ర దుర్యోధనబలస్య చ॥12॥

గజానీకం చ సంప్రేక్ష్య మేఘవృందమివోద్యతం
అభ్యధావంత సంక్రుద్ధా రాక్షసాః శస్త్రపాణయః॥13॥

నదంతో వివిధాన్నాదాన్మేఘా ఇవ సవిద్యుతః
శరశక్త్యృష్టినారాచైర్నిఘ్నంతో గజయోధినః॥14॥

భిండిపాలైస్తథా శూలైర్ముద్గరైః సపరశ్వధైః
పర్వతాగ్రైశ్చ వృక్షైశ్చ నిజఘ్నుస్తే మహాగజాన్॥15॥

భిన్నకుంభాన్విరుధిరాన్భిన్నగాత్రాంశ్చ వారణాన్
అపశ్యామ మహారాజ వధ్యమానాన్నిశాచరైః॥16॥

తేషు ప్రక్షీయమాణేషు భగ్నేషు గజయోధిషు
దుర్యోధనో మహారాజ రాక్షసాన్సముపాద్రవత్॥17॥

అమర్షవశమాపన్నస్త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః
ముమోచ నిశితాన్బాణాన్రాక్షసేషు మహాబలః॥18॥

జఘాన చ మహేష్వాసః ప్రధానాంస్తత్ర రాక్షసాన్
సంక్రుద్ధో భరతశ్రేష్ఠ పుత్రో దుర్యోధనస్తవ॥19॥

వేగవంతం మహారౌద్రం విద్యుజ్జిహ్వం ప్రమాథినం
శరైశ్చతుర్భిశ్చతురో నిజఘాన మహారథః॥20॥

తతః పునరమేయాత్మా శరవర్షం దురాసదం
ముమోచ భరతశ్రేష్ఠ నిశాచరబలం ప్రతి॥21॥

తత్తు దృష్ట్వా మహత్కర్మ పుత్రస్య తవ మారిష
క్రోధేనాభిప్రజజ్వాల భైమసేనిర్మహాబలః॥22॥

విస్ఫార్య చ మహచ్చాపమింద్రాశనిసమస్వనం
అభిదుద్రావ వేగేన దుర్యోధనమరిందమం॥23॥

తమాపతంతముద్వీక్ష్య కాలసృష్టమివాంతకం
న వివ్యథే మహారాజ పుత్రో దుర్యోధనస్తవ॥24॥

అథైనమబ్రవీత్క్రుద్ధః క్రూరః సంరక్తలోచనః
యే త్వయా సునృశంసేన దీర్ఘకాలం ప్రవాసితాః
యచ్చ తే పాండవా రాజంశ్ఛలద్యూతే పరాజితాః॥25॥

యచ్చైవ ద్రౌపదీ కృష్ణా ఏకవస్త్రా రజస్వలా
సభామానీయ దుర్బుద్ధే బహుధా క్లేశితా త్వయా॥26॥

తవ చ ప్రియకామేన ఆశ్రమస్థా దురాత్మనా
సైంధవేన పరిక్లిష్టా పరిభూయ పితౄన్మమ॥27॥

ఏతేషామవమానానామన్యేషాం చ కులాధమ
అంతమద్య గమిష్యామి యది నోత్సృజసే రణం॥28॥

ఏవముక్త్వా తు హైడింబో మహద్విస్ఫార్య కార్ముకం
సందశ్య దశనైరోష్ఠం సృక్కిణీ పరిసంలిహన్॥29॥

శరవర్షేణ మహతా దుర్యోధనమవాకిరత్
పర్వతం వారిధారాభిః ప్రావృషీవ బలాహకః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తద్బాణవర్షం తు దుఃసహం దానవైరపి
దధార యుధి రాజేంద్రో యథా వర్షం మహాద్విపః॥1॥

తతః క్రోధసమావిష్టో నిఃశ్వసన్నివ పన్నగః
సంశయం పరమం ప్రాప్తః పుత్రస్తే భరతర్షభ॥2॥

ముమోచ నిశితాంస్తీక్ష్ణాన్నారాచాన్పంచవింశతిం
తేఽపతన్సహసా రాజంస్తస్మిన్రాక్షసపుంగవే
ఆశీవిషా ఇవ క్రుద్ధాః పర్వతే గంధమాదనే॥3॥

స తైర్విద్ధః స్రవన్రక్తం ప్రభిన్న ఇవ కుంజరః
దధ్రే మతిం వినాశాయ రాజ్ఞః స పిశితాశనః
జగ్రాహ చ మహాశక్తిం గిరీణామపి దారణీం॥4॥

సంప్రదీప్తాం మహోల్కాభామశనీం మఘవానివ
సముద్యచ్ఛన్మహాబాహుర్జిఘాంసుస్తనయం తవ॥5॥

తాముద్యతామభిప్రేక్ష్య వంగానామధిపస్త్వరన్
కుంజరం గిరిసంకాశం రాక్షసం ప్రత్యచోదయత్॥6॥

స నాగప్రవరేణాజౌ బలినా శీఘ్రగామినా
యతో దుర్యోధనరథస్తం మార్గం ప్రత్యపద్యత
రథం చ వారయామాస కుంజరేణ సుతస్య తే॥7॥

మార్గమావారితం దృష్ట్వా రాజ్ఞా వంగేన ధీమతా
ఘటోత్కచో మహారాజ క్రోధసంరక్తలోచనః
ఉద్యతాం తాం మహాశక్తిం తస్మింశ్చిక్షేప వారణే॥8॥

స తయాభిహతో రాజంస్తేన బాహువిముక్తయా
సంజాతరుధిరోత్పీడః పపాత చ మమార చ॥9॥

పతత్యథ గజే చాపి వంగానామీశ్వరో బలీ
జవేన సమభిద్రుత్య జగామ ధరణీతలం॥10॥

దుర్యోధనోఽపి సంప్రేక్ష్య పాతితం వరవారణం
ప్రభగ్నం చ బలం దృష్ట్వా జగామ పరమాం వ్యథాం॥11॥

క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య ఆత్మనశ్చాభిమానితాం
ప్రాప్తేఽపక్రమణే రాజా తస్థౌ గిరిరివాచలః॥12॥

సంధాయ చ శితం బాణం కాలాగ్నిసమతేజసం
ముమోచ పరమక్రుద్ధస్తస్మిన్ఘోరే నిశాచరే॥13॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య బాణమింద్రాశనిప్రభం
లాఘవాద్వంచయామాస మహాకాయో ఘటోత్కచః॥14॥

భూయ ఏవ ననాదోగ్రః క్రోధసంరక్తలోచనః
త్రాసయన్సర్వభూతాని యుగాంతే జలదో యథా॥15॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం తస్య భీష్మస్య రక్షసః
ఆచార్యముపసంగమ్య భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్॥16॥

యథైష నినదో ఘోరః శ్రూయతే రాక్షసేరితః
హైడింబో యుధ్యతే నూనం రాజ్ఞా దుర్యోధనేన హ॥17॥

నైష శక్యో హి సంగ్రామే జేతుం భూతేన కేనచిత్
తత్ర గచ్ఛత భద్రం వో రాజానం పరిరక్షత॥18॥

అభిద్రుతం మహాభాగం రాక్షసేన దురాత్మనా
ఏతద్ధి పరమం కృత్యం సర్వేషాం నః పరంతపాః॥19॥

పితామహవచః శ్రుత్వా త్వరమాణా మహారథాః
ఉత్తమం జవమాస్థాయ ప్రయయుర్యత్ర కౌరవః॥20॥

ద్రోణశ్చ సోమదత్తశ్చ బాహ్లికశ్చ జయద్రథః
కృపో భూరిశ్రవాః శల్యశ్చిత్రసేనో వివింశతిః॥21॥

అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ ఆవంత్యశ్చ బృహద్బలః
రథాశ్చానేకసాహస్రా యే తేషామనుయాయినః
అభిద్రుతం పరీప్సంతః పుత్రం దుర్యోధనం తవ॥22॥

తదనీకమనాధృష్యం పాలితం లోకసత్తమైః
ఆతతాయినమాయాంతం ప్రేక్ష్య రాక్షససత్తమః
నాకంపత మహాబాహుర్మైనాక ఇవ పర్వతః॥23॥

ప్రగృహ్య విపులం చాపం జ్ఞాతిభిః పరివారితః
శూలముద్గరహస్తైశ్చ నానాప్రహరణైరపి॥24॥

తతః సమభవద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
రాక్షసానాం చ ముఖ్యస్య దుర్యోధనబలస్య చ॥25॥

ధనుషాం కూజతాం శబ్దః సర్వతస్తుములోఽభవత్
అశ్రూయత మహారాజ వంశానాం దహ్యతామివ॥26॥

శస్త్రాణాం పాత్యమానానాం కవచేషు శరీరిణాం
శబ్దః సమభవద్రాజన్నద్రీణామివ దీర్యతాం॥27॥

వీరబాహువిసృష్టానాం తోమరాణాం విశాం పతే
రూపమాసీద్వియత్స్థానాం సర్పాణాం సర్పతామివ॥28॥

తతః పరమసంక్రుద్ధో విస్ఫార్య సుమహద్ధనుః
రాక్షసేంద్రో మహాబాహుర్వినదన్భైరవం రవం॥29॥

ఆచార్యస్యార్ధచంద్రేణ క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం
సోమదత్తస్య భల్లేన ధ్వజమున్మథ్య చానదత్॥30॥

బాహ్లికం చ త్రిభిర్బాణైరభ్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
కృపమేకేన వివ్యాధ చిత్రసేనం త్రిభిః శరైః॥31॥

పూర్ణాయతవిసృష్టేన సమ్యక్ప్రణిహితేన చ
జత్రుదేశే సమాసాద్య వికర్ణం సమతాడయత్
న్యషీదత్స రథోపస్థే శోణితేన పరిప్లుతః॥32॥

తతః పునరమేయాత్మా నారాచాందశ పంచ చ
భూరిశ్రవసి సంక్రుద్ధః ప్రాహిణోద్భరతర్షభ
తే వర్మ భిత్త్వా తస్యాశు ప్రావిశన్మేదినీతలం॥33॥

వివింశతేశ్చ ద్రౌణేశ్చ యంతారౌ సమతాడయత్
తౌ పేతతూ రథోపస్థే రశ్మీనుత్సృజ్య వాజినాం॥34॥

సింధురాజ్ఞోఽర్ధచంద్రేణ వారాహం స్వర్ణభూషితం
ఉన్మమాథ మహారాజ ద్వితీయేనాచ్ఛినద్ధనుః॥35॥

చతుర్భిరథ నారాచైరావంత్యస్య మహాత్మనః
జఘాన చతురో వాహాన్క్రోధసంరక్తలోచనః॥36॥

పూర్ణాయతవిసృష్టేన పీతేన నిశితేన చ
నిర్బిభేద మహారాజ రాజపుత్రం బృహద్బలం
స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్॥37॥

భృశం క్రోధేన చావిష్టో రథస్థో రాక్షసాధిపః
చిక్షేప నిశితాంస్తీక్ష్ణాఞ్శరానాశీవిషోపమాన్
బిభిదుస్తే మహారాజ శల్యం యుద్ధవిశారదం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విముఖీకృత్య తాన్సర్వాంస్తావకాన్యుధి రాక్షసః
జిఘాంసుర్భరతశ్రేష్ఠ దుర్యోధనముపాద్రవత్॥1॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య రాజానం ప్రతి వేగితం
అభ్యధావంజిఘాంసంతస్తావకా యుద్ధదుర్మదాః॥2॥

తాలమాత్రాణి చాపాని వికర్షంతో మహాబలాః
తమేకమభ్యధావంత నదంతః సింహసంఘవత్॥3॥

అథైనం శరవర్షేణ సమంతాత్పర్యవారయన్
పర్వతం వారిధారాభిః శరదీవ బలాహకాః॥4॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
ఉత్పపాత తదాకాశం సమంతాద్వైనతేయవత్॥5॥

వ్యనదత్సుమహానాదం జీమూత ఇవ శారదః
దిశః ఖం ప్రదిశశ్చైవ నాదయన్భైరవస్వనః॥6॥

రాక్షసస్య తు తం శబ్దం శ్రుత్వా రాజా యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ భరతశ్రేష్ఠో భీమసేనమిదం వచః॥7॥

యుధ్యతే రాక్షసో నూనం ధార్తరాష్ట్రైర్మహారథైః
యథాస్య శ్రూయతే శబ్దో నదతో భైరవం స్వనం
అతిభారం చ పశ్యామి తత్ర తాత సమాహితం॥8॥

పితామహశ్చ సంక్రుద్ధః పాంచాలాన్హంతుముద్యతః
తేషాం చ రక్షణార్థాయ యుధ్యతే ఫల్గునః పరైః॥9॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాబాహో కార్యద్వయముపస్థితం
గచ్ఛ రక్షస్వ హైడింబం సంశయం పరమం గతం॥10॥

భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ త్వరమాణో వృకోదరః
ప్రయయౌ సింహనాదేన త్రాసయన్సర్వపార్థివాన్
వేగేన మహతా రాజన్పర్వకాలే యథోదధిః॥11॥

తమన్వయాత్సత్యధృతిః సౌచిత్తిర్యుద్ధదుర్మదః
శ్రేణిమాన్వసుదానశ్చ పుత్రః కాశ్యస్య చాభిభూః॥12॥

అభిమన్యుముఖాశ్చైవ ద్రౌపదేయా మహారథాః
క్షత్రదేవశ్చ విక్రాంతః క్షత్రధర్మా తథైవ చ॥13॥

అనూపాధిపతిశ్చైవ నీలః స్వబలమాస్థితః
మహతా రథవంశేన హైడింబం పర్యవారయన్॥14॥

కుంజరైశ్చ సదా మత్తైః షట్సహస్రైః ప్రహారిభిః
అభ్యరక్షంత సహితా రాక్షసేంద్రం ఘటోత్కచం॥15॥

సింహనాదేన మహతా నేమిఘోషేణ చైవ హి
ఖురశబ్దనినాదైశ్చ కంపయంతో వసుంధరాం॥16॥

తేషామాపతతాం శ్రుత్వా శబ్దం తం తావకం బలం
భీమసేనభయోద్విగ్నం వివర్ణవదనం తథా
పరివృత్తం మహారాజ పరిత్యజ్య ఘటోత్కచం॥17॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తత్ర తత్ర మహాత్మనాం
తావకానాం పరేషాం చ సంగ్రామేష్వనివర్తినాం॥18॥

నానారూపాణి శస్త్రాణి విసృజంతో మహారథాః
అన్యోన్యమభిధావంతః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే
వ్యతిషక్తం మహారౌద్రం యుద్ధం భీరుభయావహం॥19॥

హయా గజైః సమాజగ్ముః పాదాతా రథిభిః సహ
అన్యోన్యం సమరే రాజన్ప్రార్థయానా మహద్యశః॥20॥

సహసా చాభవత్తీవ్రం సంనిపాతాన్మహద్రజః
రథాశ్వగజపత్తీనాం పదనేమిసముద్ధతం॥21॥

ధూమ్రారుణం రజస్తీవ్రం రణభూమిం సమావృణోత్
నైవ స్వే న పరే రాజన్సమజానన్పరస్పరం॥22॥

పితా పుత్రం న జానీతే పుత్రో వా పితరం తథా
నిర్మర్యాదే తథా భూతే వైశసే లోమహర్షణే॥23॥

శస్త్రాణాం భరతశ్రేష్ఠ మనుష్యాణాం చ గర్జతాం
సుమహానభవచ్ఛబ్దో వంశానామివ దహ్యతాం॥24॥

గజవాజిమనుష్యాణాం శోణితాంత్రతరంగిణీ
ప్రావర్తత నదీ తత్ర కేశశైవలశాద్వలా॥25॥

నరాణాం చైవ కాయేభ్యః శిరసాం పతతాం రణే
శుశ్రువే సుమహాఞ్శబ్దః పతతామశ్మనామివ॥26॥

విశిరస్కైర్మనుష్యైశ్చ ఛిన్నగాత్రైశ్చ వారణైః
అశ్వైః సంభిన్నదేహైశ్చ సంకీర్ణాభూద్వసుంధరా॥27॥

నానావిధాని శస్త్రాణి విసృజంతో మహారథాః
అన్యోన్యమభిధావంతః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే॥28॥

హయా హయాన్సమాసాద్య ప్రేషితా హయసాదిభిః
సమాహత్య రణేఽన్యోన్యం నిపేతుర్గతజీవితాః॥29॥

నరా నరాన్సమాసాద్య క్రోధరక్తేక్షణా భృశం
ఉరాంస్యురోభిరన్యోన్యం సమాశ్లిష్య నిజఘ్నిరే॥30॥

ప్రేషితాశ్చ మహామాత్రైర్వారణాః పరవారణాః
అభిఘ్నంతి విషాణాగ్రైర్వారణానేవ సంయుగే॥31॥

తే జాతరుధిరాపీడాః పతాకాభిరలంకృతాః
సంసక్తాః ప్రత్యదృశ్యంత మేఘా ఇవ సవిద్యుతః॥32॥

కేచిద్భిన్నా విషాణాగ్రైర్భిన్నకుంభాశ్చ తోమరైః
వినదంతోఽభ్యధావంత గర్జంతో జలదా ఇవ॥33॥

కేచిద్ధస్తైర్ద్విధా ఛిన్నైశ్ఛిన్నగాత్రాస్తథాపరే
నిపేతుస్తుములే తస్మింశ్ఛిన్నపక్షా ఇవాద్రయః॥34॥

పార్శ్వైస్తు దారితైరన్యే వారణైర్వరవారణాః
ముముచుః శోణితం భూరి ధాతూనివ మహీధరాః॥35॥

నారాచాభిహతాస్త్వన్యే తథా విద్ధాశ్చ తోమరైః
హతారోహా వ్యదృశ్యంత విశృంగా ఇవ పర్వతాః॥36॥

కేచిత్క్రోధసమావిష్టా మదాంధా నిరవగ్రహాః
రథాన్హయాన్పదాతాంశ్చ మమృదుః శతశో రణే॥37॥

తథా హయా హయారోహైస్తాడితాః ప్రాసతోమరైః
తేన తేనాభ్యవర్తంత కుర్వంతో వ్యాకులా దిశః॥38॥

రథినో రథిభిః సార్ధం కులపుత్రాస్తనుత్యజః
పరాం శక్తిం సమాస్థాయ చక్రుః కర్మాణ్యభీతవత్॥39॥

స్వయంవర ఇవామర్దే ప్రజప్రురితరేతరం
ప్రార్థయానా యశో రాజన్స్వర్గం వా యుద్ధశాలినః॥40॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే సంగ్రామే లోమహర్షణే
ధార్తరాష్ట్రం మహత్సైన్యం ప్రాయశో విముఖీకృతం॥41॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స్వసైన్యం నిహతం దృష్ట్వా రాజా దుర్యోధనః స్వయం
అభ్యధావత సంక్రుద్ధో భీమసేనమరిందమం॥1॥

ప్రగృహ్య సుమహచ్చాపమింద్రాశనిసమస్వనం
మహతా శరవర్షేణ పాండవం సమవాకిరత్॥2॥

అర్ధచంద్రం చ సంధాయ సుతీక్ష్ణం లోమవాహినం
భీమసేనస్య చిచ్ఛేద చాపం క్రోధసమన్వితః॥3॥

తదంతరం చ సంప్రేక్ష్య త్వరమాణో మహారథః
సందధే నిశితం బాణం గిరీణామపి దారణం
తేనోరసి మహాబాహుర్భీమసేనమతాడయత్॥4॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
సమాలలంబే తేజస్వీ ధ్వజం హేమపరిష్కృతం॥5॥

తథా విమనసం దృష్ట్వా భీమసేనం ఘటోత్కచః
క్రోధేనాభిప్రజజ్వాల దిధక్షన్నివ పావకః॥6॥

అభిమన్యుముఖాశ్చైవ పాండవానాం మహారథాః
సమభ్యధావన్క్రోశంతో రాజానం జాతసంభ్రమాః॥7॥

సంప్రేక్ష్య తానాపతతః సంక్రుద్ధాంజాతసంభ్రమాన్
భారద్వాజోఽబ్రవీద్వాక్యం తావకానాం మహారథాన్॥8॥

క్షిప్రం గచ్ఛత భద్రం వో రాజానం పరిరక్షత
సంశయం పరమం ప్రాప్తం మజ్జంతం వ్యసనార్ణవే॥9॥

ఏతే క్రుద్ధా మహేష్వాసాః పాండవానాం మహారథాః
భీమసేనం పురస్కృత్య దుర్యోధనముపద్రుతాః॥10॥

నానావిధాని శస్త్రాణి విసృజంతో జయే రతాః
నదంతో భైరవాన్నాదాంస్త్రాసయంతశ్చ భూమిమాం॥11॥

తదాచార్యవచః శ్రుత్వా సోమదత్తపురోగమాః
తావకాః సమవర్తంత పాండవానామనీకినీం॥12॥

కృపో భూరిశ్రవాః శల్యో ద్రోణపుత్రో వివింశతిః
చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ సైంధవోఽథ బృహద్బలః
ఆవంత్యౌ చ మహేష్వాసౌ కౌరవం పర్యవారయన్॥13॥

తే వింశతిపదం గత్వా సంప్రహారం ప్రచక్రిరే
పాండవా ధార్తరాష్ట్రాశ్చ పరస్పరజిఘాంసవః॥14॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్మహద్విస్ఫార్య కార్ముకం
భారద్వాజస్తతో భీమం షడ్వింశత్యా సమార్పయత్॥15॥

భూయశ్చైనం మహాబాహుః శరైః శీఘ్రమవాకిరత్
పర్వతం వారిధారాభిః శరదీవ బలాహకః॥16॥

తం ప్రత్యవిధ్యద్దశభిర్భీమసేనః శిలీముఖైః
త్వరమాణో మహేష్వాసః సవ్యే పార్శ్వే మహాబలః॥17॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో వయోవృద్ధశ్చ భారత
ప్రనష్టసంజ్ఞః సహసా రథోపస్థ ఉపావిశత్॥18॥

గురుం ప్రవ్యథితం దృష్ట్వా రాజా దుర్యోధనః స్వయం
ద్రౌణాయనిశ్చ సంక్రుద్ధౌ భీమసేనమభిద్రుతౌ॥19॥

తావాపతంతౌ సంప్రేక్ష్య కాలాంతకయమోపమౌ
భీమసేనో మహాబాహుర్గదామాదాయ సత్వరః॥20॥

అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం తస్థౌ గిరిరివాచలః
సముద్యమ్య గదాం గుర్వీం యమదండోపమాం రణే॥21॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా కైలాసమివ శృంగిణం
కౌరవో ద్రోణపుత్రశ్చ సహితావభ్యధావతాం॥22॥

తావాపతంతౌ సహితౌ త్వరితౌ బలినాం వరౌ
అభ్యధావత వేగేన త్వరమాణో వృకోదరః॥23॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య సంక్రుద్ధం భీమదర్శనం
సమభ్యధావంస్త్వరితాః కౌరవాణాం మహారథాః॥24॥

భారద్వాజముఖాః సర్వే భీమసేనజిఘాంసయా
నానావిధాని శస్త్రాణి భీమస్యోరస్యపాతయన్
సహితాః పాండవం సర్వే పీడయంతః సమంతతః॥25॥

తం దృష్ట్వా సంశయం ప్రాప్తం పీడ్యమానం మహారథం
అభిమన్యుప్రభృతయః పాండవానాం మహారథాః
అభ్యధావన్పరీప్సంతః ప్రాణాంస్త్యక్త్వా సుదుస్త్యజాన్॥26॥

అనూపాధిపతిః శూరో భీమస్య దయితః సఖా
నీలో నీలాంబుదప్రఖ్యః సంక్రుద్ధో ద్రౌణిమభ్యయాత్
స్పర్ధతే హి మహేష్వాసో నిత్యం ద్రోణసుతేన యః॥27॥

స విస్ఫార్య మహచ్చాపం ద్రౌణిం వివ్యాధ పత్రిణా
యథా శక్రో మహారాజ పురా వివ్యాధ దానవం॥28॥

విప్రచిత్తిం దురాధర్షం దేవతానాం భయంకరం
యేన లోకత్రయం క్రోధాత్త్రాసితం స్వేన తేజసా॥29॥

తథా నీలేన నిర్భిన్నః సుముఖేన పతత్రిణా
సంజాతరుధిరోత్పీడో ద్రౌణిః క్రోధసమన్వితః॥30॥

స విస్ఫార్య ధనుశ్చిత్రమింద్రాశనిసమస్వనం
దధ్రే నీలవినాశాయ మతిం మతిమతాం వరః॥31॥

తతః సంధాయ విమలాన్భల్లాన్కర్మారపాయితాన్
జఘాన చతురో వాహాన్పాతయామాస చ ధ్వజం॥32॥

సప్తమేన చ భల్లేన నీలం వివ్యాధ వక్షసి
స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్॥33॥

మోహితం వీక్ష్య రాజానం నీలమభ్రచయోపమం
ఘటోత్కచోఽపి సంక్రుద్ధో భ్రాతృభిః పరివారితః॥34॥

అభిదుద్రావ వేగేన ద్రౌణిమాహవశోభినం
తథేతరే అభ్యధావన్రాక్షసా యుద్ధదుర్మదాః॥35॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య రాక్షసం ఘోరదర్శనం
అభ్యధావత తేజస్వీ భారద్వాజాత్మజస్త్వరన్॥36॥

నిజఘాన చ సంక్రుద్ధో రాక్షసాన్భీమదర్శనాన్
యేఽభవన్నగ్రతః క్రుద్ధా రాక్షసస్య పురఃసరాః॥37॥

విముఖాంశ్చైవ తాందృష్ట్వా ద్రౌణిచాపచ్యుతైః శరైః
అక్రుధ్యత మహాకాయో భైమసేనిర్ఘటోత్కచః॥38॥

ప్రాదుశ్చక్రే మహామాయాం ఘోరరూపాం సుదారుణాం
మోహయన్సమరే ద్రౌణిం మాయావీ రాక్షసాధిపః॥39॥

తతస్తే తావకాః సర్వే మాయయా విముఖీకృతాః
అన్యోన్యం సమపశ్యంత నికృత్తాన్మేదినీతలే
విచేష్టమానాన్కృపణాఞ్శోణితేన సముక్షితాన్॥40॥

ద్రోణం దుర్యోధనం శల్యమశ్వత్థామానమేవ చ
ప్రాయశశ్చ మహేష్వాసా యే ప్రధానాశ్చ కౌరవాః॥41॥

విధ్వస్తా రథినః సర్వే గజాశ్చ వినిపాతితాః
హయాశ్చ సహయారోహా వినికృత్తాః సహస్రశః॥42॥

తద్దృష్ట్వా తావకం సైన్యం విద్రుతం శిబిరం ప్రతి
మమ ప్రాక్రోశతో రాజంస్తథా దేవవ్రతస్య చ॥43॥

యుధ్యధ్వం మా పలాయధ్వం మాయైషా రాక్షసీ రణే
ఘటోత్కచప్రయుక్తేతి నాతిష్ఠంత విమోహితాః
నైవ తే శ్రద్దధుర్భీతా వదతోరావయోర్వచః॥44॥

తాంశ్చ ప్రద్రవతో దృష్ట్వా జయం ప్రాప్తాశ్చ పాండవాః
ఘటోత్కచేన సహితాః సింహనాదాన్ప్రచక్రిరే
శంఖదుందుభిఘోషాశ్చ సమంతాత్సస్వనుర్భృశం॥45॥

ఏవం తవ బలం సర్వం హైడింబేన దురాత్మనా
సూర్యాస్తమనవేలాయాం ప్రభగ్నం విద్రుతం దిశః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 91 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్మహతి సంక్రందే రాజా దుర్యోధనస్తదా
గాంగేయముపసంగమ్య వినయేనాభివాద్య చ ॥1॥

తస్య సర్వం యథావృత్తమాఖ్యాతుముపచక్రమే
ఘటోత్కచస్య విజయమాత్మనశ్చ పరాజయం ॥2॥

కథయామాస దుర్ధర్షో వినిఃశ్వస్య పునః పునః
అబ్రవీచ్చ తదా రాజన్భీష్మం కురుపితామహం ॥3॥

భవంతం సముపాశ్రిత్య వాసుదేవం యథా పరైః
పాండవైర్విగ్రహో ఘోరః సమారబ్ధో మయా ప్రభో ॥4॥

ఏకాదశ సమాఖ్యాతా అక్షౌహిణ్యశ్చ యా మమ
నిదేశే తవ తిష్ఠంతి మయా సార్ధం పరంతప ॥5॥

సోఽహం భరతశార్దూల భీమసేనపురోగమైః
ఘటోత్కచం సమాశ్రిత్య పాండవైర్యుధి నిర్జితః ॥6॥

తన్మే దహతి గాత్రాణి శుష్కవృక్షమివానలః
తదిచ్ఛామి మహాభాగ త్వత్ప్రసాదాత్పరంతప ॥7॥

రాక్షసాపసదం హంతుం స్వయమేవ పితామహ
త్వాం సమాశ్రిత్య దుర్ధర్షం తన్మే కర్తుం త్వమర్హసి ॥8॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం రాజ్ఞో భరతసత్తమ
దుర్యోధనమిదం వాక్యం భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్ ॥9॥

శృణు రాజన్మమ వచో యత్త్వా వక్ష్యామి కౌరవ
యథా త్వయా మహారాజ వర్తితవ్యం పరంతప ॥10॥

ఆత్మా రక్ష్యో రణే తాత సర్వావస్థాస్వరిందమ
ధర్మరాజేన సంగ్రామస్త్వయా కార్యః సదానఘ ॥11॥

అర్జునేన యమాభ్యాం వా భీమసేనేన వా పునః
రాజధర్మం పురస్కృత్య రాజా రాజానమృచ్ఛతి ॥12॥

అహం ద్రోణః కృపో ద్రౌణిః కృతవర్మా చ సాత్వతః
శల్యశ్చ సౌమదత్తిశ్చ వికర్ణశ్చ మహారథః ॥13॥

తవ చ భ్రాతరః శూరా దుఃశాసనపురోగమాః
త్వదర్థం ప్రతియోత్స్యామో రాక్షసం తం మహాబలం ॥14॥

తస్మిన్రౌద్రే రాక్షసేంద్రే యది తే హృచ్ఛయో మహాన్
అయం వా గచ్ఛతు రణే తస్య యుద్ధాయ దుర్మతేః
భగదత్తో మహీపాలః పురందరసమో యుధి ॥15॥

ఏతావదుక్త్వా రాజానం భగదత్తమథాబ్రవీత్
సమక్షం పార్థివేంద్రస్య వాక్యం వాక్యవిశారదః ॥16॥

గచ్ఛ శీఘ్రం మహారాజ హైడింబం యుద్ధదుర్మదం
వారయస్వ రణే యత్తో మిషతాం సర్వధన్వినాం
రాక్షసం క్రూరకర్మాణం యథేంద్రస్తారకం పురా ॥17॥

తవ దివ్యాని చాస్త్రాణి విక్రమశ్చ పరంతప
సమాగమశ్చ బహుభిః పురాభూదసురైః సహ ॥18॥

త్వం తస్య రాజశార్దూల ప్రతియోద్ధా మహాహవే
స్వబలేన వృతో రాజంజహి రాక్షసపుంగవం॥19॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం భీష్మస్య పృతనాపతేః
ప్రయయౌ సింహనాదేన పరానభిముఖో ద్రుతం॥20॥

తమాద్రవంతం సంప్రేక్ష్య గర్జంతమివ తోయదం
అభ్యవర్తంత సంక్రుద్ధాః పాండవానాం మహారథాః॥21॥

భీమసేనోఽభిమన్యుశ్చ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
ద్రౌపదేయాః సత్యధృతిః క్షత్రదేవశ్చ మారిష॥22॥

చేదిపో వసుదానశ్చ దశార్ణాధిపతిస్తథా
సుప్రతీకేన తాంశ్చాపి భగదత్తోఽప్యుపాద్రవత్॥23॥

తతః సమభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
పాండూనాం భగదత్తేన యమరాష్ట్రవివర్ధనం॥24॥

ప్రముక్తా రథిభిర్బాణా భీమవేగాః సుతేజనాః
తే నిపేతుర్మహారాజ నాగేషు చ రథేషు చ॥25॥

ప్రభిన్నాశ్చ మహానాగా వినీతా హస్తిసాదిభిః
పరస్పరం సమాసాద్య సంనిపేతురభీతవత్॥26॥

మదాంధా రోషసంరబ్ధా విషాణాగ్రైర్మహాహవే
బిభిదుర్దంతముసలైః సమాసాద్య పరస్పరం॥27॥

హయాశ్చ చామరాపీడాః ప్రాసపాణిభిరాస్థితాః
చోదితాః సాదిభిః క్షిప్రం నిపేతురితరేతరం॥28॥

పాదాతాశ్చ పదాత్యోఘైస్తాడితాః శక్తితోమరైః
న్యపతంత తదా భూమౌ శతశోఽథ సహస్రశః॥29॥

రథినశ్చ తథా రాజన్కర్ణినాలీకసాయకైః
నిహత్య సమరే వీరాన్సింహనాదాన్వినేదిరే॥30॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే సంగ్రామే లోమహర్షణే
భగదత్తో మహేష్వాసో భీమసేనమథాద్రవత్॥31॥

కుంజరేణ ప్రభిన్నేన సప్తధా స్రవతా మదం
పర్వతేన యథా తోయం స్రవమాణేన సర్వతః॥32॥

కిరఞ్శరసహస్రాణి సుప్రతీకశిరోగతః
ఐరావతస్థో మఘవాన్వారిధారా ఇవానఘ॥33॥

స భీమం శరధారాభిస్తాడయామాస పార్థివః
పర్వతం వారిధారాభిః ప్రావృషీవ బలాహకః॥34॥

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధః పాదరక్షాన్పరఃశతాన్
నిజఘాన మహేష్వాసః సంక్రుద్ధః శరవృష్టిభిః॥35॥

తాందృష్ట్వా నిహతాన్క్రుద్ధో భగదత్తః ప్రతాపవాన్
చోదయామాస నాగేంద్రం భీమసేనరథం ప్రతి॥36॥

స నాగః ప్రేషితస్తేన బాణో జ్యాచోదితో యథా
అభ్యధావత వేగేన భీమసేనమరిందమం॥37॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య పాండవానాం మహారథాః
అభ్యవర్తంత వేగేన భీమసేనపురోగమాః॥38॥

కేకయాశ్చాభిమన్యుశ్చ ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః
దశార్ణాధిపతిః శూరః క్షత్రదేవశ్చ మారిష

చేదిపశ్చిత్రకేతుశ్చ సంక్రుద్ధాః సర్వ ఏవ తే॥39॥

ఉత్తమాస్త్రాణి దివ్యాని దర్శయంతో మహాబలాః
తమేకం కుంజరం క్రుద్ధాః సమంతాత్పర్యవారయన్॥40॥

స విద్ధో బహుభిర్బాణైర్వ్యరోచత మహాద్విపః
సంజాతరుధిరోత్పీడో ధాతుచిత్ర ఇవాద్రిరాట్॥41॥

దశార్ణాధిపతిశ్చాపి గజం భూమిధరోపమం
సమాస్థితోఽభిదుద్రావ భగదత్తస్య వారణం॥42॥

తమాపతంతం సమరే గజం గజపతిః స చ
దధార సుప్రతీకోఽపి వేలేవ మకరాలయం॥43॥

వారితం ప్రేక్ష్య నాగేంద్రం దశార్ణస్య మహాత్మనః
సాధు సాధ్వితి సైన్యాని పాండవేయాన్యపూజయన్॥44॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషః క్రుద్ధస్తోమరాన్వై చతుర్దశ
ప్రాహిణోత్తస్య నాగస్య ప్రముఖే నృపసత్తమ॥45॥

తస్య వర్మ ముఖత్రాణం శాతకుంభపరిష్కృతం
విదార్య ప్రావిశన్క్షిప్రం వల్మీకమివ పన్నగాః॥46॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో నాగో భరతసత్తమ
ఉపావృత్తమదః క్షిప్రం స న్యవర్తత వేగతః॥47॥

ప్రదుద్రావ చ వేగేన ప్రణదన్భైరవం స్వనం
స మర్దమానః స్వబలం వాయుర్వృక్షానివౌజసా॥48॥

తస్మిన్పరాజితే నాగే పాండవానాం మహారథాః
సింహనాదం వినద్యోచ్చైర్యుద్ధాయైవోపతస్థిరే॥49॥

తతో భీమం పురస్కృత్య భగదత్తముపాద్రవన్
కిరంతో వివిధాన్బాణాఞ్శస్త్రాణి వివిధాని చ॥50॥

తేషామాపతతాం రాజన్సంక్రుద్ధానామమర్షిణాం
శ్రుత్వా స నినదం ఘోరమమర్షాద్గతసాధ్వసః
భగదత్తో మహేష్వాసః స్వనాగం ప్రత్యచోదయత్॥51॥

అంకుశాంగుష్ఠనుదితః స గజప్రవరో యుధి
తస్మిన్క్షణే సమభవత్సంవర్తక ఇవానలః॥52॥

రథసంఘాంస్తథా నాగాన్హయాంశ్చ సహ సాదిభిః
పాదాతాంశ్చ సుసంక్రుద్ధః శతశోఽథ సహస్రశః
అమృద్నాత్సమరే రాజన్సంప్రధావంస్తతస్తతః॥53॥

తేన సంలోడ్యమానం తు పాండూనాం తద్బలం మహత్
సంచుకోచ మహారాజ చర్మేవాగ్నౌ సమాహితం॥54॥

భగ్నం తు స్వబలం దృష్ట్వా భగదత్తేన ధీమతా
ఘటోత్కచోఽథ సంక్రుద్ధో భగదత్తముపాద్రవత్॥55॥

వికటః పురుషో రాజందీప్తాస్యో దీప్తలోచనః
రూపం విభీషణం కృత్వా రోషేణ ప్రజ్వలన్నివ॥56॥

జగ్రాహ విపులం శూలం గిరీణామపి దారణం
నాగం జిఘాంసుః సహసా చిక్షేప చ మహాబలః
సవిష్ఫులింగజ్వాలాభిః సమంతాత్పరివేష్టితం॥57॥

తమాపతంతం సహసా దృష్ట్వా జ్వాలాకులం రణే
చిక్షేప రుచిరం తీక్ష్ణమర్ధచంద్రం స పార్థివః
చిచ్ఛేద సుమహచ్ఛూలం తేన బాణేన వేగవత్॥58॥

నిపపాత ద్విధా ఛిన్నం శూలం హేమపరిష్కృతం
మహాశనిర్యథా భ్రష్టా శక్రముక్తా నభోగతా॥59॥

శూలం నిపతితం దృష్ట్వా ద్విధా కృత్తం స పార్థివః
రుక్మదండాం మహాశక్తిం జగ్రాహాగ్నిశిఖోపమాం
చిక్షేప తాం రాక్షసస్య తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥60॥

తామాపతంతీం సంప్రేక్ష్య వియత్స్థామశనీమివ
ఉత్పత్య రాక్షసస్తూర్ణం జగ్రాహ చ ననాద చ॥61॥

బభంజ చైనాం త్వరితో జానున్యారోప్య భారత
పశ్యతః పార్థివేంద్రస్య తదద్భుతమివాభవత్॥62॥

తదవేక్ష్య కృతం కర్మ రాక్షసేన బలీయసా
దివి దేవాః సగంధర్వా మునయశ్చాపి విస్మితాః॥63॥

పాండవాశ్చ మహేష్వాసా భీమసేనపురోగమాః
సాధు సాధ్వితి నాదేన పృథివీమనునాదయన్॥64॥

తం తు శ్రుత్వా మహానాదం ప్రహృష్టానాం మహాత్మనాం
నామృష్యత మహేష్వాసో భగదత్తః ప్రతాపవాన్॥65॥

స విస్ఫార్య మహచ్చాపమింద్రాశనిసమస్వనం
అభిదుద్రావ వేగేన పాండవానాం మహారథాన్
విసృజన్విమలాంస్తీక్ష్ణాన్నారాచాంజ్వలనప్రభాన్॥66॥

భీమమేకేన వివ్యాధ రాక్షసం నవభిః శరైః
అభిమన్యుం త్రిభిశ్చైవ కేకయాన్పంచభిస్తథా॥67॥

పూర్ణాయతవిసృష్టేన స్వర్ణపుంఖేన పత్రిణా
బిభేద దక్షిణం బాహుం క్షత్రదేవస్య చాహవే
పపాత సహసా తస్య సశరం ధనురుత్తమం॥68॥

ద్రౌపదేయాంస్తతః పంచ పంచభిః సమతాడయత్
భీమసేనస్య చ క్రోధాన్నిజఘాన తురంగమాన్॥69॥

ధ్వజం కేసరిణం చాస్య చిచ్ఛేద విశిఖైస్త్రిభిః
నిర్బిభేద త్రిభిశ్చాన్యైః సారథిం చాస్య పత్రిభిః॥70॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్
విశోకో భరతశ్రేష్ఠ భగదత్తేన సంయుగే॥71॥

తతో భీమో మహారాజ విరథో రథినాం వరః
గదాం ప్రగృహ్య వేగేన ప్రచస్కంద మహారథాత్॥72॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా సశృంగమివ పర్వతం
తావకానాం భయం ఘోరం సమపద్యత భారత॥73॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు పాండవః కృష్ణసారథిః
ఆజగామ మహారాజ నిఘ్నఞ్శత్రూన్సహస్రశః॥74॥

యత్ర తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ పితాపుత్రౌ పరంతపౌ
ప్రాగ్జ్యోతిషేణ సంసక్తౌ భీమసేనఘటోత్కచౌ॥75॥

దృష్ట్వా తు పాండవో రాజన్యుధ్యమానాన్మహారథాన్
త్వరితో భరతశ్రేష్ఠ తత్రాయాద్వికిరఞ్శరాన్॥76॥

తతో దుర్యోధనో రాజా త్వరమాణో మహారథః
సేనామచోదయత్క్షిప్రం రథనాగాశ్వసంకులాం॥77॥

తామాపతంతీం సహసా కౌరవాణాం మహాచమూం
అభిదుద్రావ వేగేన పాండవః శ్వేతవాహనః॥78॥

భగదత్తోఽపి సమరే తేన నాగేన భారత
విమృద్నన్పాండవబలం యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్॥79॥

తదాసీత్తుములం యుద్ధం భగదత్తస్య మారిష
పాంచాలైః సృంజయైశ్చైవ కేకయైశ్చోద్యతాయుధైః॥80॥

భీమసేనోఽపి సమరే తావుభౌ కేశవార్జునౌ
ఆశ్రావయద్యథావృత్తమిరావద్వధముత్తమం॥81॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పుత్రం తు నిహతం శ్రుత్వా ఇరావంతం ధనంజయః
దుఃఖేన మహతావిష్టో నిఃశ్వసన్పన్నగో యథా॥1॥

అబ్రవీత్సమరే రాజన్వాసుదేవమిదం వచః
ఇదం నూనం మహాప్రాజ్ఞో విదురో దృష్టవాన్పురా॥2॥

కురూణాం పాండవానాం చ క్షయం ఘోరం మహామతిః
తతో నివారయితవాంధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం॥3॥

అవధ్యా బహవో వీరాః సంగ్రామే మధుసూదన
నిహతాః కౌరవైః సంఖ్యే తథాస్మాభిశ్చ తే హతాః॥4॥

అర్థహేతోర్నరశ్రేష్ఠ క్రియతే కర్మ కుత్సితం
ధిగర్థాన్యత్కృతే హ్యేవం క్రియతే జ్ఞాతిసంక్షయః॥5॥

అధనస్య మృతం శ్రేయో న చ జ్ఞాతివధాద్ధనం
కిం ను ప్రాప్స్యామహే కృష్ణ హత్వా జ్ఞాతీన్సమాగతాన్॥6॥

దుర్యోధనాపరాధేన శకునేః సౌబలస్య చ
క్షత్రియా నిధనం యాంతి కర్ణదుర్మంత్రితేన చ॥7॥

ఇదానీం చ విజానామి సుకృతం మధుసూదన
కృతం రాజ్ఞా మహాబాహో యాచతా స్మ సుయోధనం
రాజ్యార్ధం పంచ వా గ్రామాన్నాకార్షీత్స చ దుర్మతిః॥8॥

దృష్ట్వా హి క్షత్రియాఞ్శూరాఞ్శయానాంధరణీతలే
నిందామి భృశమాత్మానం ధిగస్తు క్షత్రజీవికాం॥9॥

అశక్తమితి మామేతే జ్ఞాస్యంతి క్షత్రియా రణే
యుద్ధం మమైభిరుచితం జ్ఞాతిభిర్మధుసూదన॥10॥

సంచోదయ హయాన్క్షిప్రం ధార్తరాష్ట్రచమూం ప్రతి
ప్రతరిష్యే మహాపారం భుజాభ్యాం సమరోదధిం
నాయం క్లీబయితుం కాలో విద్యతే మాధవ క్వచిత్॥11॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన కేశవః పరవీరహా
చోదయామాస తానశ్వాన్పాండురాన్వాతరంహసః॥12॥

అథ శబ్దో మహానాసీత్తవ సైన్యస్య భారత
మారుతోద్ధూతవేగస్య సాగరస్యేవ పర్వణి॥13॥

అపరాహ్ణే మహారాజ సంగ్రామః సమపద్యత
పర్జన్యసమనిర్ఘోషో భీష్మస్య సహ పాండవైః॥14॥

తతో రాజంస్తవ సుతా భీమసేనముపాద్రవన్
పరివార్య రణే ద్రోణం వసవో వాసవం యథా॥15॥

తతః శాంతనవో భీష్మః కృపశ్చ రథినాం వరః
భగదత్తః సుశర్మా చ ధనంజయముపాద్రవన్॥16॥

హార్దిక్యో బాహ్లికశ్చైవ సాత్యకిం సమభిద్రుతౌ
అంబష్ఠకస్తు నృపతిరభిమన్యుమవారయత్॥17॥

శేషాస్త్వన్యే మహారాజ శేషానేవ మహారథాన్
తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ఘోరరూపం భయావహం॥18॥

భీమసేనస్తు సంప్రేక్ష్య పుత్రాంస్తవ జనేశ్వర
ప్రజజ్వాల రణే క్రుద్ధో హవిషా హవ్యవాడివ॥19॥

పుత్రాస్తు తవ కౌంతేయం ఛాదయాం చక్రిరే శరైః
ప్రావృషీవ మహారాజ జలదాః పర్వతం యథా॥20॥

స చ్ఛాద్యమానో బహుధా పుత్రైస్తవ విశాం పతే
సృక్కిణీ విలిహన్వీరః శార్దూల ఇవ దర్పితః॥21॥

వ్యూఢోరస్కం తతో భీమః పాతయామాస పార్థివ
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన సోఽభవద్గతజీవితః॥22॥

అపరేణ తు భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
అపాతయత్కుండలినం సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥23॥

తతః సునిశితాన్పీతాన్సమాదత్త శిలీముఖాన్
స సప్త త్వరయా యుక్తః పుత్రాంస్తే ప్రాప్య మారిష॥24॥

ప్రేషితా భీమసేనేన శరాస్తే దృఢధన్వనా
అపాతయంత పుత్రాంస్తే రథేభ్యః సుమహారథాన్॥25॥

అనాధృష్టిం కుండభేదం వైరాటం దీర్ఘలోచనం
దీర్ఘబాహుం సుబాహుం చ తథైవ కనకధ్వజం॥26॥

ప్రపతంత స్మ తే వీరా విరేజుర్భరతర్షభ
వసంతే పుష్పశబలాశ్చూతాః ప్రపతితా ఇవ॥27॥

తతః ప్రదుద్రువుః శేషాః పుత్రాస్తవ విశాం పతే
తం కాలమివ మన్యంతో భీమసేనం మహాబలం॥28॥

ద్రోణస్తు సమరే వీరం నిర్దహంతం సుతాంస్తవ
యథాద్రిం వారిధారాభిః సమంతాద్వ్యకిరచ్ఛరైః॥29॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ కుంతీపుత్రస్య పౌరుషం
ద్రోణేన వార్యమాణోఽపి నిజఘ్నే యత్సుతాంస్తవ॥30॥

యథా హి గోవృషో వర్షం సంధారయతి ఖాత్పతత్
భీమస్తథా ద్రోణముక్తం శరవర్షమదీధరత్॥31॥

అద్భుతం చ మహారాజ తత్ర చక్రే వృకోదరః
యత్పుత్రాంస్తేఽవధీత్సంఖ్యే ద్రోణం చైవ న్యయోధయత్॥32॥

పుత్రేషు తవ వీరేషు చిక్రీడార్జునపూర్వజః
మృగేష్వివ మహారాజ చరన్వ్యాఘ్రో మహాబలః॥33॥

యథా వా పశుమధ్యస్థో ద్రావయేత పశూన్వృకః
వృకోదరస్తవ సుతాంస్తథా వ్యద్రావయద్రణే॥34॥

గాంగేయో భగదత్తశ్చ గౌతమశ్చ మహారథః
పాండవం రభసం యుద్ధే వారయామాసురర్జునం॥35॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య తేషాం సోఽతిరథో రణే
ప్రవీరాంస్తవ సైన్యేషు ప్రేషయామాస మృత్యవే॥36॥

అభిమన్యుశ్చ రాజానమంబష్ఠం లోకవిశ్రుతం
విరథం రథినాం శ్రేష్ఠం కారయామాస సాయకైః||37||

విరథో వధ్యమానః స సౌభద్రేణ యశస్వినా
అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం సవ్రీడో మనుజాధిపః||38||

అసిం చిక్షేప సమరే సౌభద్రస్య మహాత్మనః
ఆరురోహ రథం చైవ హార్దిక్యస్య మహాత్మనః||39||

ఆపతంతం తు నిస్త్రింశం యుద్ధమార్గవిశారదః
లాఘవాద్వ్యంసయామాస సౌభద్రః పరవీరహా||40||

వ్యంసితం వీక్ష్య నిస్త్రింశం సౌభద్రేణ రణే తదా
సాధు సాధ్వితి సైన్యానాం ప్రణాదోఽభూద్విశాం పతే||41||

ధృష్టద్యుమ్నముఖాస్త్వన్యే తవ సైన్యమయోధయన్
తథైవ తావకాః సర్వే పాండుసైన్యమయోధయన్||42||

తత్రాక్రందో మహానాసీత్తవ తేషాం చ భారత
నిఘ్నతాం భృశమన్యోన్యం కుర్వతాం కర్మ దుష్కరం||43||

అన్యోన్యం హి రణే శూరాః కేశేష్వాక్షిప్య మారిష
నఖైర్దంతైరయుధ్యంత ముష్టిభిర్జానుభిస్తథా||44||

బాహుభిశ్చ తలైశ్చైవ నిస్త్రింశైశ్చ సుసంశితైః
వివరం ప్రాప్య చాన్యోన్యమనయన్యమసాదనం||45||

న్యహనచ్చ పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం రణే
వ్యాకులీకృతసంకల్పా యుయుధుస్తత్ర మానవాః||46||

రణే చారూణి చాపాని హేమపృష్ఠాని భారత
హతానామపవిద్ధాని కలాపాశ్చ మహాధనాః||47||

జాతరూపమయైః పుంఖై రాజతైశ్చ శితాః శరాః
తైలధౌతా వ్యరాజంత నిర్ముక్తభుజగోపమాః||48||

హస్తిదంతత్సరూన్ఖడ్గాంజాతరూపపరిష్కృతాన్
చర్మాణి చాపవిద్ధాని రుక్మపృష్ఠాని ధన్వినాం||49||

సువర్ణవికృతప్రాసాన్పట్టిశాన్హేమభూషితాన్
జాతరూపమయాశ్చర్ష్టీః శక్త్యశ్చ కనకోజ్జ్వలాః||50||

అపకృత్తాశ్చ పతితా ముసలాని గురూణి చ
పరిఘాన్పట్టిశాంశ్చైవ భిండిపాలాంశ్చ మారిష||51||

పతితాంస్తోమరాంశ్చాపి చిత్రా హేమపరిష్కృతాః
కుథాశ్చ బహుధాకారాశ్చామరవ్యజనాని చ||52||

నానావిధాని శస్త్రాణి విసృజ్య పతితా నరాః
జీవంత ఇవ దృశ్యంతే గతసత్త్వా మహారథాః||53||

గదావిమథితైర్గాత్రైర్ముసలైర్భిన్నమస్తకాః
గజవాజిరథక్షుణ్ణాః శేరతే స్మ నరాః క్షితౌ||54||

తథైవాశ్వనృనాగానాం శరీరైరాబభౌ తదా
సంఛన్నా వసుధా రాజన్పర్వతైరివ సర్వతః||55||

సమరే పతితైశ్చైవ శక్త్యృష్టిశరతోమరైః
నిస్త్రింశైః పట్టిశైః ప్రాసైరయస్కుంతైః పరశ్వధైః||56||

పరిఘైర్భిండిపాలైశ్చ శతఘ్నీభిస్తథైవ చ
శరీరైః శస్త్రభిన్నైశ్చ సమాస్తీర్యత మేదినీ||57||

నిఃశబ్దైరల్పశబ్దైశ్చ శోణితౌఘపరిప్లుతైః
గతాసుభిరమిత్రఘ్న విబభౌ సంవృతా మహీ॥58॥

సతలత్రైః సకేయూరైర్బాహుభిశ్చందనోక్షితైః
హస్తిహస్తోపమైశ్ఛిన్నైరూరుభిశ్చ తరస్వినాం॥59॥

బద్ధచూడామణిధరైః శిరోభిశ్చ సకుండలైః
పతితైర్వృషభాక్షాణాం బభౌ భారత మేదినీ॥60॥

కవచైః శోణితాదిగ్ధైర్విప్రకీర్ణైశ్చ కాంచనైః
రరాజ సుభృశం భూమిః శాంతార్చిభిరివానలైః॥61॥

విప్రవిద్ధైః కలాపైశ్చ పతితైశ్చ శరాసనైః
విప్రకీర్ణైః శరైశ్చాపి రుక్మపుంఖైః సమంతతః॥62॥

రథైశ్చ బహుభిర్భగ్నైః కింకిణీజాలమాలిభిః
వాజిభిశ్చ హతైః కీర్ణైః స్రస్తజిహ్వైః సశోణితైః॥63॥

అనుకర్షైః పతాకాభిరుపాసంగైర్ధ్వజైరపి
ప్రవీరాణాం మహాశంఖైర్విప్రకీర్ణైశ్చ పాండురైః॥64॥

స్రస్తహస్తైశ్చ మాతంగైః శయానైర్విబభౌ మహీ
నానారూపైరలంకారైః ప్రమదేవాభ్యలంకృతా॥65॥

దంతిభిశ్చాపరైస్తత్ర సప్రాసైర్గాఢవేదనైః
కరైః శబ్దం విముంచద్భిః శీకరం చ ముహుర్ముహుః
విబభౌ తద్రణస్థానం ధమ్యమానైరివాచలైః॥66॥

నానారాగైః కంబలైశ్చ పరిస్తోమైశ్చ దంతినాం
వైడూర్యమణిదండైశ్చ పతితైరంకుశైః శుభైః॥67॥

ఘంటాభిశ్చ గజేంద్రాణాం పతితాభిః సమంతతః
విఘాటితవిచిత్రాభిః కుథాభీ రాంకవైస్తథా॥68॥

గ్రైవేయైశ్చిత్రరూపైశ్చ రుక్మకక్ష్యాభిరేవ చ
యంత్రైశ్చ బహుధా ఛిన్నైస్తోమరైశ్చ సకంపనైః॥69॥

అశ్వానాం రేణుకపిలై రుక్మచ్ఛన్నైరురశ్ఛదైః
సాదినాం చ భుజైశ్ఛిన్నైః పతితైః సాంగదైస్తథా॥70॥

ప్రాసైశ్చ విమలైస్తీక్ష్ణైర్విమలాభిస్తథర్ష్టిభిః
ఉష్ణీషైశ్చ తథా ఛిన్నైః ప్రవిద్ధైశ్చ తతస్తతః॥71॥

విచిత్రైరర్ధచంద్రైశ్చ జాతరూపపరిష్కృతైః
అశ్వాస్తరపరిస్తోమై రాంకవైర్మృదితైస్తథా॥72॥

నరేంద్రచూడామణిభిర్విచిత్రైశ్చ మహాధనైః
ఛత్రైస్తథాపవిద్ధైశ్చ చామరవ్యజనైరపి॥73॥

పద్మేందుద్యుతిభిశ్చైవ వదనైశ్చారుకుండలైః
క్లృప్తశ్మశ్రుభిరత్యర్థం వీరాణాం సమలంకృతైః॥74॥

అపవిద్ధైర్మహారాజ సువర్ణోజ్జ్వలకుండలైః
గ్రహనక్షత్రశబలా ద్యౌరివాసీద్వసుంధరా॥75॥

ఏవమేతే మహాసేనే మృదితే తత్ర భారత
పరస్పరం సమాసాద్య తవ తేషాం చ సంయుగే॥76॥

తేషు శ్రాంతేషు భగ్నేషు మృదితేషు చ భారత
రాత్రిః సమభవద్ఘోరా నాపశ్యామ తతో రణం॥77॥

తతోఽవహారం సైన్యానాం ప్రచక్రుః కురుపాండవాః
ఘోరే నిశాముఖే రౌద్రే వర్తమానే సుదారుణే॥78॥

అవహారం తతః కృత్వా సహితాః కురుపాండవాః
న్యవిశంత యథాకాలం గత్వా స్వశిబిరం తదా॥79॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా శకునిశ్చాపి సౌబలః
దుఃశాసనశ్చ పుత్రస్తే సూతపుత్రశ్చ దుర్జయః॥1॥

సమాగమ్య మహారాజ మంత్రం చక్రుర్వివక్షితం
కథం పాండుసుతా యుద్ధే జేతవ్యాః సగణా ఇతి॥2॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సర్వాంస్తానాహ మంత్రిణః
సూతపుత్రం సమాభాష్య సౌబలం చ మహాబలం॥3॥

ద్రోణో భీష్మః కృపః శల్యః సౌమదత్తిశ్చ సంయుగే
న పార్థాన్ప్రతిబాధంతే న జానే తత్ర కారణం॥4॥

అవధ్యమానాస్తే చాపి క్షపయంతి బలం మమ
సోఽస్మి క్షీణబలః కర్ణ క్షీణశస్త్రశ్చ సంయుగే॥5॥

నికృతః పాండవైః శూరైరవధ్యైర్దైవతైరపి
సోఽహం సంశయమాపన్నః ప్రకరిష్యే కథం రణం॥6॥

తమబ్రవీన్మహారాజ సూతపుత్రో నరాధిపం
మా శుచో భరతశ్రేష్ఠ ప్రకరిష్యే ప్రియం తవ॥7॥

భీష్మః శాంతనవస్తూర్ణమపయాతు మహారణాత్
నివృత్తే యుధి గాంగేయే న్యస్తశస్త్రే చ భారత॥8॥

అహం పార్థాన్హనిష్యామి సహితాన్సర్వసోమకైః
పశ్యతో యుధి భీష్మస్య శపే సత్యేన తే నృప॥9॥

పాండవేషు దయాం రాజన్సదా భీష్మః కరోతి వై
అశక్తశ్చ రణే భీష్మో జేతుమేతాన్మహారథాన్॥10॥

అభిమానీ రణే భీష్మో నిత్యం చాపి రణప్రియః
స కథం పాండవాన్యుద్ధే జేష్యతే తాత సంగతాన్॥11॥

స త్వం శీఘ్రమితో గత్వా భీష్మస్య శిబిరం ప్రతి
అనుమాన్య రణే భీష్మం శస్త్రం న్యాసయ భారత॥12॥

న్యస్తశస్త్రే తతో భీష్మే నిహతాన్పశ్య పాండవాన్
మయైకేన రణే రాజన్ససుహృద్గణబాంధవాన్॥13॥

ఏవముక్తస్తు కర్ణేన పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
అబ్రవీద్భ్రాతరం తత్ర దుఃశాసనమిదం వచః॥14॥

అనుయాత్రం యథా సజ్జం సర్వం భవతి సర్వతః
దుఃశాసన తథా క్షిప్రం సర్వమేవోపపాదయ॥15॥

ఏవముక్త్వా తతో రాజన్కర్ణమాహ జనేశ్వరః
అనుమాన్య రణే భీష్మమితోఽహం ద్విపదాం వరం॥16॥

ఆగమిష్యే తతః క్షిప్రం త్వత్సకాశమరిందమ
తతస్త్వం పురుషవ్యాఘ్ర ప్రకరిష్యసి సంయుగం॥17॥

నిష్పపాత తతస్తూర్ణం పుత్రస్తవ విశాం పతే
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైర్దేవైరివ శతక్రతుః॥18॥

తతస్తం నృపశార్దూలం శార్దూలసమవిక్రమం
ఆరోహయద్ధయం తూర్ణం భ్రాతా దుఃశాసనస్తదా॥19॥

అంగదీ బద్ధముకుటో హస్తాభరణవాన్నృపః
ధార్తరాష్ట్రో మహారాజ విబభౌ స మహేంద్రవత్॥20॥

భాండీపుష్పనికాశేన తపనీయనిభేన చ
అనులిప్తః పరార్ధ్యేన చందనేన సుగంధినా॥21॥

అరజోంబరసంవీతః సింహఖేలగతిర్నృపః
శుశుభే విమలార్చిష్మఞ్శరదీవ దివాకరః॥22॥

తం ప్రయాంతం నరవ్యాఘ్రం భీష్మస్య శిబిరం ప్రతి
అనుజగ్ముర్మహేష్వాసాః సర్వలోకస్య ధన్వినః
భ్రాతరశ్చ మహేష్వాసాస్త్రిదశా ఇవ వాసవం॥23॥

హయానన్యే సమారుహ్య గజానన్యే చ భారత
రథైరన్యే నరశ్రేష్ఠాః పరివవ్రుః సమంతతః॥24॥

ఆత్తశస్త్రాశ్చ సుహృదో రక్షణార్థం మహీపతేః
ప్రాదుర్బభూవుః సహితాః శక్రస్యేవామరా దివి॥25॥

సంపూజ్యమానః కురుభిః కౌరవాణాం మహారథః
ప్రయయౌ సదనం రాజన్గాంగేయస్య యశస్వినః
అన్వీయమానః సహితైః సోదరైః సర్వతో నృపః॥26॥

దక్షిణం దక్షిణః కాలే సంభృత్య స్వభుజం తదా
హస్తిహస్తోపమం శైక్షం సర్వశత్రునిబర్హణం॥27॥

ప్రగృహ్ణన్నంజలీన్నౄణాముద్యతాన్సర్వతోదిశం
శుశ్రావ మధురా వాచో నానాదేశనివాసినాం॥28॥

సంస్తూయమానః సూతైశ్చ మాగధైశ్చ మహాయశాః
పూజయానశ్చ తాన్సర్వాన్సర్వలోకేశ్వరేశ్వరః॥29॥

ప్రదీపైః కాంచనైస్తత్ర గంధతైలావసేచనైః
పరివవ్రుర్మహాత్మానం ప్రజ్వలద్భిః సమంతతః॥30॥

స తైః పరివృతో రాజా ప్రదీపైః కాంచనైః శుభైః
శుశుభే చంద్రమా యుక్తో దీప్తైరివ మహాగ్రహైః॥31॥

కంచుకోష్ణీషిణస్తత్ర వేత్రఝర్ఝరపాణయః
ప్రోత్సారయంతః శనకైస్తం జనం సర్వతోదిశం॥32॥

సంప్రాప్య తు తతో రాజా భీష్మస్య సదనం శుభం
అవతీర్య హయాచ్చాపి భీష్మం ప్రాప్య జనేశ్వరః॥33॥

అభివాద్య తతో భీష్మం నిషణ్ణః పరమాసనే
కాంచనే సర్వతోభద్రే స్పర్ధ్యాస్తరణసంవృతే
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భీష్మం బాష్పకంఠోఽశ్రులోచనః॥34॥

త్వాం వయం సముపాశ్రిత్య సంయుగే శత్రుసూదన
ఉత్సహేమ రణే జేతుం సేంద్రానపి సురాసురాన్॥35॥

కిము పాండుసుతాన్వీరాన్ససుహృద్గణబాంధవాన్
తస్మాదర్హసి గాంగేయ కృపాం కర్తుం మయి ప్రభో
జహి పాండుసుతాన్వీరాన్మహేంద్ర ఇవ దానవాన్॥36॥

పూర్వముక్తం మహాబాహో నిహనిష్యామి సోమకాన్
పాంచాలాన్పాండవైః సార్ధం కరూషాంశ్చేతి భారత॥37॥

తద్వచః సత్యమేవాస్తు జహి పార్థాన్సమాగతాన్
సోమకాంశ్చ మహేష్వాసాన్సత్యవాగ్భవ భారత॥38॥

దయయా యది వా రాజంద్వేష్యభావాన్మమ ప్రభో
మందభాగ్యతయా వాపి మమ రక్షసి పాండవాన్॥39॥

అనుజానీహి సమరే కర్ణమాహవశోభినం
స జేష్యతి రణే పార్థాన్ససుహృద్గణబాంధవాన్॥40॥

ఏతావదుక్త్వా నృపతిః పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
నోవాచ వచనం కించిద్భీష్మం భీమపరాక్రమం॥41॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వాక్శల్యైస్తవ పుత్రేణ సోఽతివిద్ధః పితామహః
దుఃఖేన మహతావిష్టో నోవాచాప్రియమణ్వపి॥1॥

స ధ్యాత్వా సుచిరం కాలం దుఃఖరోషసమన్వితః
శ్వసమానో యథా నాగః ప్రణున్నో వై శలాకయా॥2॥

ఉద్వృత్య చక్షుషీ కోపాన్నిర్దహన్నివ భారత
సదేవాసురగంధర్వం లోకం లోకవిదాం వరః
అబ్రవీత్తవ పుత్రం తు సామపూర్వమిదం వచః॥3॥

కిం ను దుర్యోధనైవం మాం వాక్శల్యైరుపవిధ్యసి
ఘటమానం యథాశక్తి కుర్వాణం చ తవ ప్రియం
జుహ్వానం సమరే ప్రాణాంస్తవైవ హితకామ్యయా॥4॥

యదా తు పాండవః శూరః ఖాండవేఽగ్నిమతర్పయత్
పరాజిత్య రణే శక్రం పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥5॥

యదా చ త్వాం మహాబాహో గంధర్వైర్హృతమోజసా
అమోచయత్పాండుసుతః పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥6॥

ద్రవమాణేషు శూరేషు సోదరేషు తథాభిభో
సూతపుత్రే చ రాధేయే పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥7॥

యచ్చ నః సహితాన్సర్వాన్విరాటనగరే తదా
ఏక ఏవ సముద్యాతః పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥8॥

ద్రోణం చ యుధి సంరబ్ధం మాం చ నిర్జిత్య సంయుగే
కర్ణం చ త్వాం చ ద్రౌణిం చ కృపం చ సుమహారథం
వాసాంసి స సమాదత్త పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥9॥

నివాతకవచాన్యుద్ధే వాసవేనాపి దుర్జయాన్
జితవాన్సమరే పార్థః పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥10॥

కో హి శక్తో రణే జేతుం పాండవం రభసం రణే
త్వం తు మోహాన్న జానీషే వాచ్యావాచ్యం సుయోధన॥11॥

ముమూర్షుర్హి నరః సర్వాన్వృక్షాన్పశ్యతి కాంచనాన్
తథా త్వమపి గాంధారే విపరీతాని పశ్యసి॥12॥

స్వయం వైరం మహత్కృత్వా పాండవైః సహసృంజయైః
యుధ్యస్వ తానద్య రణే పశ్యామః పురుషో భవ॥13॥

అహం తు సోమకాన్సర్వాన్సపాంచాలాన్సమాగతాన్
నిహనిష్యే నరవ్యాఘ్ర వర్జయిత్వా శిఖండినం॥14॥

తైర్వాహం నిహతః సంఖ్యే గమిష్యే యమసాదనం
తాన్వా నిహత్య సంగ్రామే ప్రీతిం దాస్యామి వై తవ॥15॥

పూర్వం హి స్త్రీ సముత్పన్నా శిఖండీ రాజవేశ్మని
వరదానాత్పుమాంజాతః సైషా వై స్త్రీ శిఖండినీ॥16॥

తామహం న హనిష్యామి ప్రాణత్యాగేఽపి భారత
యాసౌ ప్రాఙ్నిర్మితా ధాత్రా సైషా వై స్త్రీ శిఖండినీ॥17॥

సుఖం స్వపిహి గాంధారే శ్వోఽస్మి కర్తా మహారణం
యజ్జనాః కథయిష్యంతి యావత్స్థాస్యతి మేదినీ॥18॥

ఏవముక్తస్తవ సుతో నిర్జగామ జనేశ్వర
అభివాద్య గురుం మూర్ధ్నా ప్రయయౌ స్వం నివేశనం॥19॥

ఆగమ్య తు తతో రాజా విసృజ్య చ మహాజనం
ప్రవివేశ తతస్తూర్ణం క్షయం శత్రుక్షయంకరః
ప్రవిష్టః స నిశాం తాం చ గమయామాస పార్థివః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం ప్రాతరుత్థాయ వై నృపః
రాజ్ఞః సమాజ్ఞాపయత సేనాం యోజయతేతి హ
అద్య భీష్మో రణే క్రుద్ధో నిహనిష్యతి సోమకాన్॥1॥

దుర్యోధనస్య తచ్ఛ్రుత్వా రాత్రౌ విలపితం బహు
మన్యమానః స తం రాజన్ప్రత్యాదేశమివాత్మనః॥2॥

నిర్వేదం పరమం గత్వా వినింద్య పరవాచ్యతాం
దీర్ఘం దధ్యౌ శాంతనవో యోద్ధుకామోఽర్జునం రణే॥3॥

ఇంగితేన తు తజ్జ్ఞాత్వా గాంగేయేన విచింతితం
దుర్యోధనో మహారాజ దుఃశాసనమచోదయత్॥4॥

దుఃశాసన రథాస్తూర్ణం యుజ్యంతాం భీష్మరక్షిణః
ద్వాత్రింశత్త్వమనీకాని సర్వాణ్యేవాభిచోదయ॥5॥

ఇదం హి సమనుప్రాప్తం వర్షపూగాభిచింతితం
పాండవానాం ససైన్యానాం వధో రాజ్యస్య చాగమః॥6॥

తత్ర కార్యమహం మన్యే భీష్మస్యైవాభిరక్షణం
స నో గుప్తః సుఖాయ స్యాద్ధన్యాత్పార్థాంశ్చ సంయుగే॥7॥

అబ్రవీచ్చ విశుద్ధాత్మా నాహం హన్యాం శిఖండినం
స్త్రీపూర్వకో హ్యసౌ జాతస్తస్మాద్వర్జ్యో రణే మయా॥8॥

లోకస్తద్వేద యదహం పితుః ప్రియచికీర్షయా
రాజ్యం స్ఫీతం మహాబాహో స్త్రియశ్చ త్యక్తవాన్పురా॥9॥

నైవ చాహం స్త్రియం జాతు న స్త్రీపూర్వం కథంచన
హన్యాం యుధి నరశ్రేష్ఠ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥10॥

అయం స్త్రీపూర్వకో రాజఞ్శిఖండీ యది తే శ్రుతః
ఉద్యోగే కథితం యత్తత్తథా జాతా శిఖండినీ॥11॥

కన్యా భూత్వా పుమాంజాతః స చ యోత్స్యతి భారత
తస్యాహం ప్రముఖే బాణాన్న ముంచేయం కథంచన॥12॥

యుద్ధే తు క్షత్రియాంస్తాత పాండవానాం జయైషిణః
సర్వానన్యాన్హనిష్యామి సంప్రాప్తాన్బాణగోచరాన్॥13॥

ఏవం మాం భరతశ్రేష్ఠో గాంగేయః ప్రాహ శాస్త్రవిత్
తత్ర సర్వాత్మనా మన్యే భీష్మస్యైవాభిపాలనం॥14॥

అరక్ష్యమాణం హి వృకో హన్యాత్సింహం మహావనే
మా వృకేణేవ శార్దూలం ఘాతయేమ శిఖండినా॥15॥

మాతులః శకునిః శల్యః కృపో ద్రోణో వివింశతిః
యత్తా రక్షంతు గాంగేయం తస్మిన్గుప్తే ధ్రువో జయః॥16॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు రాజానో దుర్యోధనవచస్తదా
సర్వతో రథవంశేన గాంగేయం పర్యవారయన్॥17॥

పుత్రాశ్చ తవ గాంగేయం పరివార్య యయుర్ముదా
కంపయంతో భువం ద్యాం చ క్షోభయంతశ్చ పాండవాన్॥18॥

తై రథైశ్చ సుసంయుక్తైర్దంతిభిశ్చ మహారథాః
పరివార్య రణే భీష్మం దంశితాః సమవస్థితాః॥19॥

యథా దేవాసురే యుద్ధే త్రిదశా వజ్రధారిణం
సర్వే తే స్మ వ్యతిష్ఠంత రక్షంతస్తం మహారథం॥20॥

తతో దుర్యోధనో రాజా పునర్భ్రాతరమబ్రవీత్
సవ్యం చక్రం యుధామన్యురుత్తమౌజాశ్చ దక్షిణం
గోప్తారావర్జునస్యైతావర్జునోఽపి శిఖండినః॥21॥

స రక్ష్యమాణః పార్థేన తథాస్మాభిర్వివర్జితః
యథా భీష్మం న నో హన్యాద్దుఃశాసన తథా కురు॥22॥

భ్రాతుస్తద్వచనం శ్రుత్వా పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
భీష్మం ప్రముఖతః కృత్వా ప్రయయౌ సేనయా సహ॥23॥

భీష్మం తు రథవంశేన దృష్ట్వా తమభిసంవృతం
అర్జునో రథినాం శ్రేష్ఠో ధృష్టద్యుమ్నమువాచ హ॥24॥

శిఖండినం నరవ్యాఘ్ర భీష్మస్య ప్రముఖేఽనఘ
స్థాపయస్వాద్య పాంచాల్య తస్య గోప్తాహమప్యుత॥25॥

తతః శాంతనవో భీష్మో నిర్యయౌ సేనయా సహ
వ్యూహం చావ్యూహత మహత్సర్వతోభద్రమాహవే॥26॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ శైబ్యశ్చైవ మహారథః
శకునిః సైంధవశ్చైవ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః॥27॥

భీష్మేణ సహితాః సర్వే పుత్రైశ్చ తవ భారత
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం వ్యూహస్య ప్రముఖే స్థితాః॥28॥

ద్రోణో భూరిశ్రవాః శల్యో భగదత్తశ్చ మారిష
దక్షిణం పక్షమాశ్రిత్య స్థితా వ్యూహస్య దంశితాః॥29॥

అశ్వత్థామా సోమదత్త ఆవంత్యౌ చ మహారథౌ
మహత్యా సేనయా యుక్తా వామం పక్షమపాలయన్॥30॥

దుర్యోధనో మహారాజ త్రిగర్తైః సర్వతో వృతః
వ్యూహమధ్యే స్థితో రాజన్పాండవాన్ప్రతి భారత॥31॥

అలంబుసో రథశ్రేష్ఠః శ్రుతాయుశ్చ మహారథః
పృష్ఠతః సర్వసైన్యానాం స్థితౌ వ్యూహస్య దంశితౌ॥32॥

ఏవమేతే తదా వ్యూహం కృత్వా భారత తావకాః
సంనద్ధాః సమదృశ్యంత ప్రతపంత ఇవాగ్నయః॥33॥

తథా యుధిష్ఠిరో రాజా భీమసేనశ్చ పాండవః
నకులః సహదేవశ్చ మాద్రీపుత్రావుభావపి
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం స్థితా వ్యూహస్య దంశితాః॥34॥

ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
స్థితాః సైన్యేన మహతా పరానీకవినాశనాః॥35॥

శిఖండీ విజయశ్చైవ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
చేకితానో మహాబాహుః కుంతిభోజశ్చ వీర్యవాన్
స్థితా రణే మహారాజ మహత్యా సేనయా వృతాః॥36॥

అభిమన్యుర్మహేష్వాసో ద్రుపదశ్చ మహారథః
కేకయా భ్రాతరః పంచ స్థితా యుద్ధాయ దంశితాః॥37॥

ఏవం తేఽపి మహావ్యూహం ప్రతివ్యూహ్య సుదుర్జయం
పాండవాః సమరే శూరాః స్థితా యుద్ధాయ మారిష॥38॥

తావకాస్తు రణే యత్తాః సహసేనా నరాధిపాః
అభ్యుద్యయూ రణే పార్థాన్భీష్మం కృత్వాగ్రతో నృప॥39॥

తథైవ పాండవా రాజన్భీమసేనపురోగమాః
భీష్మం యుద్ధపరిప్రేప్సుం సంగ్రామే విజిగీషవః॥40॥

క్ష్వేడాః కిలికిలాశబ్దాన్క్రకచాన్గోవిషాణికాః
భేరీమృదంగపణవాన్నాదయంతశ్చ పుష్కరాన్
పాండవా అభ్యధావంత నదంతో భైరవాన్రవాన్॥41॥

భేరీమృదంగశంఖానాం దుందుభీనాం చ నిస్వనైః
ఉత్క్రుష్టసింహనాదైశ్చ వల్గితైశ్చ పృథగ్విధైః॥42॥

వయం ప్రతినదంతస్తానభ్యగచ్ఛామ సత్వరాః
సహసైవాభిసంక్రుద్ధాస్తదాసీత్తుములం మహత్॥43॥

తతోఽన్యోన్యం ప్రధావంతః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే
తతః శబ్దేన మహతా ప్రచకంపే వసుంధరా॥44॥

పక్షిణశ్చ మహాఘోరం వ్యాహరంతో విబభ్రముః
సప్రభశ్చోదితః సూర్యో నిష్ప్రభః సమపద్యత॥45॥

వవుశ్చ తుములా వాతాః శంసంతః సుమహద్భయం
ఘోరాశ్చ ఘోరనిర్హ్రాదాః శివాస్తత్ర వవాశిరే
వేదయంత్యో మహారాజ మహద్వైశసమాగతం॥46॥

దిశః ప్రజ్వలితా రాజన్పాంసువర్షం పపాత చ
రుధిరేణ సమున్మిశ్రమస్థివర్షం తథైవ చ॥47॥

రుదతాం వాహనానాం చ నేత్రేభ్యః ప్రాపతజ్జలం
సుస్రువుశ్చ శకృన్మూత్రం ప్రధ్యాయంతో విశాం పతే॥48॥

అంతర్హితా మహానాదాః శ్రూయంతే భరతర్షభ
రక్షసాం పురుషాదానాం నదతాం భైరవాన్రవాన్॥49॥

సంపతంతః స్మ దృశ్యంతే గోమాయుబకవాయసాః
శ్వానశ్చ వివిధైర్నాదైర్భషంతస్తత్ర తస్థిరే ॥50॥

జ్వలితాశ్చ మహోల్కా వై సమాహత్య దివాకరం
నిపేతుః సహసా భూమౌ వేదయానా మహద్భయం ॥51॥

మహాంత్యనీకాని మహాసముచ్ఛ్రయే; సమాగమే పాండవధార్తరాష్ట్రయోః
ప్రకాశిరే శంఖమృదంగనిస్వనైః; ప్రకంపితానీవ వనాని వాయునా ॥52॥

నరేంద్రనాగాశ్వసమాకులానా;మభ్యాయతీనామశివే ముహూర్తే
బభూవ ఘోషస్తుములశ్చమూనాం; వాతోద్ధుతానామివ సాగరాణాం ॥53॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అభిమన్యూ రథోదారః పిశంగైస్తురగోత్తమైః
అభిదుద్రావ తేజస్వీ దుర్యోధనబలం మహత్
వికిరఞ్శరవర్షాణి వారిధారా ఇవాంబుదః ॥1॥

న శేకుః సమరే క్రుద్ధం సౌభద్రమరిసూదనం
శస్త్రౌఘిణం గాహమానం సేనాసాగరమక్షయం
నివారయితుమప్యాజౌ త్వదీయాః కురుపుంగవాః ॥2॥

తేన ముక్తా రణే రాజఞ్శరాః శత్రునిబర్హణాః
క్షత్రియాననయఞ్శూరాన్ప్రేతరాజనివేశనం ॥3॥

యమదండోపమాన్ఘోరాంజ్వలనాశీవిషోపమాన్
సౌభద్రః సమరే క్రుద్ధః ప్రేషయామాస సాయకాన్ ॥4॥

రథినం చ రథాత్తూర్ణం హయపృష్ఠాచ్చ సాదినం
గజారోహాంశ్చ సగజాన్పాతయామాస ఫాల్గునిః ॥5॥

తస్య తత్కుర్వతః కర్మ మహత్సంఖ్యేఽద్భుతం నృపాః
పూజయాం చక్రిరే హృష్టాః ప్రశశంసుశ్చ ఫాల్గునిం ॥6॥

తాన్యనీకాని సౌభద్రో ద్రావయన్బహ్వశోభత
తూలరాశిమివాధూయ మారుతః సర్వతోదిశం ॥7॥

తేన విద్రావ్యమాణాని తవ సైన్యాని భారత
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత పంకే మగ్నా ఇవ ద్విపాః ॥8॥

విద్రావ్య సర్వసైన్యాని తావకాని నరోత్తమః
అభిమన్యుః స్థితో రాజన్విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్ ॥9॥

న చైనం తావకాః సర్వే విషేహురరిఘాతినం
ప్రదీప్తం పావకం యద్వత్పతంగాః కాలచోదితాః ॥10॥

ప్రహరన్సర్వశత్రుభ్యః పాండవానాం మహారథః
అదృశ్యత మహేష్వాసః సవజ్ర ఇవ వజ్రభృత్ ॥11॥

హేమపృష్ఠం ధనుశ్చాస్య దదృశే చరతో దిశః
తోయదేషు యథా రాజన్భ్రాజమానాః శతహ్రదాః ॥12॥

శరాశ్చ నిశితాః పీతా నిశ్చరంతి స్మ సంయుగే
వనాత్ఫుల్లద్రుమాద్రాజన్భ్రమరాణామివ వ్రజాః ॥13॥

తథైవ చరతస్తస్య సౌభద్రస్య మహాత్మనః
రథేన మేఘఘోషేణ దదృశుర్నాంతరం జనాః ॥14॥

మోహయిత్వా కృపం ద్రోణం ద్రౌణిం చ స బృహద్బలం
సైంధవం చ మహేష్వాసం వ్యచరల్లఘు సుష్ఠు చ॥15॥

మండలీకృతమేవాస్య ధనుః పశ్యామ మారిష
సూర్యమండలసంకాశం తపతస్తవ వాహినీం॥16॥

తం దృష్ట్వా క్షత్రియాః శూరాః ప్రతపంతం శరార్చిభిః
ద్విఫల్గునమిమం లోకం మేనిరే తస్య కర్మభిః॥17॥

తేనార్దితా మహారాజ భారతీ సా మహాచమూః
బభ్రామ తత్ర తత్రైవ యోషిన్మదవశాదివ॥18॥

ద్రావయిత్వా చ తత్సైన్యం కంపయిత్వా మహారథాన్
నందయామాస సుహృదో మయం జిత్వేవ వాసవః॥19॥

తేన విద్రావ్యమాణాని తవ సైన్యాని సంయుగే
చక్రురార్తస్వరం ఘోరం పర్జన్యనినదోపమం॥20॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం తవ సైన్యస్య మారిష
మారుతోద్ధూతవేగస్య సముద్రస్యేవ పర్వణి
దుర్యోధనస్తదా రాజా ఆర్శ్యశృంగిమభాషత॥21॥

ఏష కార్ష్ణిర్మహేష్వాసో ద్వితీయ ఇవ ఫల్గునః
చమూం ద్రావయతే క్రోధాద్వృత్రో దేవచమూమివ॥22॥

తస్య నాన్యం ప్రపశ్యామి సంయుగే భేషజం మహత్
ఋతే త్వాం రాక్షసశ్రేష్ఠ సర్వవిద్యాసు పారగం॥23॥

స గత్వా త్వరితం వీరం జహి సౌభద్రమాహవే
వయం పార్థాన్హనిష్యామో భీష్మద్రోణపురఃసరాః॥24॥

స ఏవముక్తో బలవాన్రాక్షసేంద్రః ప్రతాపవాన్
ప్రయయౌ సమరే తూర్ణం తవ పుత్రస్య శాసనాత్
నర్దమానో మహానాదం ప్రావృషీవ బలాహకః॥25॥

తస్య శబ్దేన మహతా పాండవానాం మహద్బలం
ప్రాచలత్సర్వతో రాజన్పూర్యమాణ ఇవార్ణవః॥26॥

బహవశ్చ నరా రాజంస్తస్య నాదేన భీషితాః
ప్రియాన్ప్రాణాన్పరిత్యజ్య నిపేతుర్ధరణీతలే॥27॥

కార్ష్ణిశ్చాపి ముదా యుక్తః ప్రగృహీతశరాసనః
నృత్యన్నివ రథోపస్థే తద్రక్షః సముపాద్రవత్॥28॥

తతః స రాక్షసః క్రుద్ధః సంప్రాప్యైవార్జునిం రణే
నాతిదూరే స్థితస్తస్య ద్రావయామాస వై చమూం॥29॥

సా వధ్యమానా సమరే పాండవానాం మహాచమూః
ప్రత్యుద్యయౌ రణే రక్షో దేవసేనా యథా బలిం॥30॥

విమర్దః సుమహానాసీత్తస్య సైన్యస్య మారిష
రక్షసా ఘోరరూపేణ వధ్యమానస్య సంయుగే॥31॥

తతః శరసహస్రైస్తాం పాండవానాం మహాచమూం
వ్యద్రావయద్రణే రక్షో దర్శయద్వై పరాక్రమం॥32॥

సా వధ్యమానా చ తథా పాండవానామనీకినీ
రక్షసా ఘోరరూపేణ ప్రదుద్రావ రణే భయాత్॥33॥

తాం ప్రమృద్య తతః సేనాం పద్మినీం వారణో యథా
తతోఽభిదుద్రావ రణే ద్రౌపదేయాన్మహాబలాన్॥34॥

తే తు క్రుద్ధా మహేష్వాసా ద్రౌపదేయాః ప్రహారిణః
రాక్షసం దుద్రువుః సర్వే గ్రహాః పంచ యథా రవిం॥35॥

వీర్యవద్భిస్తతస్తైస్తు పీడితో రాక్షసోత్తమః
యథా యుగక్షయే ఘోరే చంద్రమాః పంచభిర్గ్రహైః॥36॥

ప్రతివింధ్యస్తతో రక్షో బిభేద నిశితైః శరైః
సర్వపారశవైస్తూర్ణమకుంఠాగ్రైర్మహాబలః॥37॥

స తైర్భిన్నతనుత్రాణః శుశుభే రాక్షసోత్తమః
మరీచిభిరివార్కస్య సంస్యూతో జలదో మహాన్॥38॥

విషక్తైః స శరైశ్చాపి తపనీయపరిచ్ఛదైః
ఆర్శ్యశృంగిర్బభౌ రాజందీప్తశృంగ ఇవాచలః॥39॥

తతస్తే భ్రాతరః పంచ రాక్షసేంద్రం మహాహవే
వివ్యధుర్నిశితైర్బాణైస్తపనీయవిభూషితైః॥40॥

స నిర్భిన్నః శరైర్ఘోరైర్భుజగైః కోపితైరివ
అలంబుసో భృశం రాజన్నాగేంద్ర ఇవ చుక్రుధే॥41॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ ముహూర్తమథ మారిష
ప్రవివేశ తమో దీర్ఘం పీడితస్తైర్మహారథైః॥42॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం క్రోధేన ద్విగుణీకృతః
చిచ్ఛేద సాయకైస్తేషాం ధ్వజాంశ్చైవ ధనూంషి చ॥43॥

ఏకైకం చ త్రిభిర్బాణైరాజఘాన స్మయన్నివ
అలంబుసో రథోపస్థే నృత్యన్నివ మహారథః॥44॥

త్వరమాణశ్చ సంక్రుద్ధో హయాంస్తేషాం మహాత్మనాం
జఘాన రాక్షసః క్రుద్ధః సారథీంశ్చ మహాబలః॥45॥

బిభేద చ సుసంహృష్టః పునశ్చైనాన్సుసంశితైః
శరైర్బహువిధాకారైః శతశోఽథ సహస్రశః॥46॥

విరథాంశ్చ మహేష్వాసాన్కృత్వా తత్ర స రాక్షసః
అభిదుద్రావ వేగేన హంతుకామో నిశాచరః॥47॥

తానర్దితాన్రణే తేన రాక్షసేన దురాత్మనా
దృష్ట్వార్జునసుతః సంఖ్యే రాక్షసం సముపాద్రవత్॥48॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం వృత్రవాసవయోరివ
దదృశుస్తావకాః సర్వే పాండవాశ్చ మహారథాః॥49॥

తౌ సమేతౌ మహాయుద్ధే క్రోధదీప్తౌ పరస్పరం
మహాబలౌ మహారాజ క్రోధసంరక్తలోచనౌ
పరస్పరమవేక్షేతాం కాలానలసమౌ యుధి॥50॥

తయోః సమాగమో ఘోరో బభూవ కటుకోదయః
యథా దేవాసురే యుద్ధే శక్రశంబరయోరివ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆర్జునిం సమరే శూరం వినిఘ్నంతం మహారథం
అలంబుసః కథం యుద్ధే ప్రత్యయుధ్యత సంజయ॥1॥

ఆర్శ్యశృంగిం కథం చాపి సౌభద్రః పరవీరహా
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన యథా వృత్తం స్మ సంయుగే ॥2॥

ధనంజయశ్చ కిం చక్రే మమ సైన్యేషు సంజయ
భీమో వా బలినాం శ్రేష్ఠో రాక్షసో వా ఘటోత్కచః ॥3॥

నకులః సహదేవో వా సాత్యకిర్వా మహారథః
ఏతదాచక్ష్వ మే సర్వం కుశలో హ్యసి సంజయ ॥4॥

సంజయ ఉవాచ

హంత తేఽహం ప్రవక్ష్యామి సంగ్రామం లోమహర్షణం
యథాభూద్రాక్షసేంద్రస్య సౌభద్రస్య చ మారిష ॥5॥

అర్జునశ్చ యథా సంఖ్యే భీమసేనశ్చ పాండవః
నకులః సహదేవశ్చ రణే చక్రుః పరాక్రమం ॥6॥

తథైవ తావకాః సర్వే భీష్మద్రోణపురోగమాః
అద్భుతాని విచిత్రాణి చక్రుః కర్మాణ్యభీతవత్ ॥7॥

అలంబుసస్తు సమరే అభిమన్యుం మహారథం
వినద్య సుమహానాదం తర్జయిత్వా ముహుర్ముహుః
అభిదుద్రావ వేగేన తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥8॥

సౌభద్రోఽపి రణే రాజన్సింహవద్వినదన్ముహుః
ఆర్శ్యశృంగిం మహేష్వాసం పితురత్యంతవైరిణం ॥9॥

తతః సమేయతుః సంఖ్యే త్వరితౌ నరరాక్షసౌ
రథాభ్యాం రథినాం శ్రేష్ఠౌ యథా వై దేవదానవౌ
మాయావీ రాక్షసశ్రేష్ఠో దివ్యాస్త్రజ్ఞశ్చ ఫాల్గునిః ॥10॥

తతః కార్ష్ణిర్మహారాజ నిశితైః సాయకైస్త్రిభిః
ఆర్శ్యశృంగిం రణే విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః ॥11॥

అలంబుసోఽపి సంక్రుద్ధః కార్ష్ణిం నవభిరాశుగైః
హృది వివ్యాధ వేగేన తోత్త్రైరివ మహాద్విపం ॥12॥

తతః శరసహస్రేణ క్షిప్రకారీ నిశాచరః
అర్జునస్య సుతం సంఖ్యే పీడయామాస భారత ॥13॥

అభిమన్యుస్తతః క్రుద్ధో నవతిం నతపర్వణాం
చిక్షేప నిశితాన్బాణాన్రాక్షసస్య మహోరసి ॥14॥

తే తస్య వివిశుస్తూర్ణం కాయం నిర్భిద్య మర్మణి
స తైర్విభిన్నసర్వాంగః శుశుభే రాక్షసోత్తమః
పుష్పితైః కింశుకై రాజన్సంస్తీర్ణ ఇవ పర్వతః ॥15॥

స ధారయఞ్శరాన్హేమపుంఖానపి మహాబలః
విబభౌ రాక్షసశ్రేష్ఠః సజ్వాల ఇవ పర్వతః ॥16॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ ఆర్శ్యశృంగిర్మహాబలః
మహేంద్రప్రతిమం కార్ష్ణిం ఛాదయామాస పత్రిభిః ॥17॥

తేన తే విశిఖా ముక్తా యమదండోపమాః శితాః
అభిమన్యుం వినిర్భిద్య ప్రావిశంధరణీతలం ॥18॥

తథైవార్జునినిర్ముక్తాః శరాః కాంచనభూషణాః
అలంబుసం వినిర్భిద్య ప్రావిశంత ధరాతలం ॥19॥

సౌభద్రస్తు రణే రక్షః శరైః సంనతపర్వభిః
చక్రే విముఖమాసాద్య మయం శక్ర ఇవాహవే॥20॥

విముఖం చ తతో రక్షో వధ్యమానం రణేఽరిణా
ప్రాదుశ్చక్రే మహామాయాం తామసీం పరతాపనః॥21॥

తతస్తే తమసా సర్వే హృతా హ్యాసన్మహీతలే
నాభిమన్యుమపశ్యంత నైవ స్వాన్న పరాన్రణే॥22॥

అభిమన్యుశ్చ తద్దృష్ట్వా ఘోరరూపం మహత్తమః
ప్రాదుశ్చక్రేఽస్త్రమత్యుగ్రం భాస్కరం కురునందనః॥23॥

తతః ప్రకాశమభవజ్జగత్సర్వం మహీపతే
తాం చాపి జఘ్నివాన్మాయాం రాక్షసస్య దురాత్మనః॥24॥

సంక్రుద్ధశ్చ మహావీర్యో రాక్షసేంద్రం నరోత్తమః
ఛాదయామాస సమరే శరైః సంనతపర్వభిః॥25॥

బహ్వీస్తథాన్యా మాయాశ్చ ప్రయుక్తాస్తేన రక్షసా
సర్వాస్త్రవిదమేయాత్మా వారయామాస ఫాల్గునిః॥26॥

హతమాయం తతో రక్షో వధ్యమానం చ సాయకైః
రథం తత్రైవ సంత్యజ్య ప్రాద్రవన్మహతో భయాత్॥27॥

తస్మిన్వినిర్జితే తూర్ణం కూటయోధిని రాక్షసే
ఆర్జునిః సమరే సైన్యం తావకం సంమమర్ద హ
మదాంధో వన్యనాగేంద్రః సపద్మాం పద్మినీమివ॥28॥

తతః శాంతనవో భీష్మః సైన్యం దృష్ట్వాభివిద్రుతం
మహతా రథవంశేన సౌభద్రం పర్యవారయత్॥29॥

కోష్ఠకీకృత్య తం వీరం ధార్తరాష్ట్రా మహారథాః
ఏకం సుబహవో యుద్ధే తతక్షుః సాయకైర్దృఢం॥30॥

స తేషాం రథినాం వీరః పితుస్తుల్యపరాక్రమః
సదృశో వాసుదేవస్య విక్రమేణ బలేన చ॥31॥

ఉభయోః సదృశం కర్మ స పితుర్మాతులస్య చ
రణే బహువిధం చక్రే సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥32॥

తతో ధనంజయో రాజన్వినిఘ్నంస్తవ సైనికాన్
ఆససాద రణే భీష్మం పుత్రప్రేప్సురమర్షణః॥33॥

తథైవ సమరే రాజన్పితా దేవవ్రతస్తవ
ఆససాద రణే పార్థం స్వర్భానురివ భాస్కరం॥34॥

తతః సరథనాగాశ్వాః పుత్రాస్తవ విశాం పతే
పరివవ్రూ రణే భీష్మం జుగుపుశ్చ సమంతతః॥35॥

తథైవ పాండవా రాజన్పరివార్య ధనంజయం
రణాయ మహతే యుక్తా దంశితా భరతర్షభ॥36॥

శారద్వతస్తతో రాజన్భీష్మస్య ప్రముఖే స్థితం
అర్జునం పంచవింశత్యా సాయకానాం సమాచినోత్॥37॥

ప్రత్యుద్గమ్యాథ వివ్యాధ సాత్యకిస్తం శితైః శరైః
పాండవప్రియకామార్థం శార్దూల ఇవ కుంజరం॥38॥

గౌతమోఽపి త్వరాయుక్తో మాధవం నవభిః శరైః
హృది వివ్యాధ సంక్రుద్ధః కంకపత్రపరిచ్ఛదైః॥39॥

శైనేయోఽపి తతః క్రుద్ధో భృశం విద్ధో మహారథః
గౌతమాంతకరం ఘోరం సమాదత్త శిలీముఖం ॥40॥

తమాపతంతం వేగేన శక్రాశనిసమద్యుతిం
ద్విధా చిచ్ఛేద సంక్రుద్ధో ద్రౌణిః పరమకోపనః ॥41॥

సముత్సృజ్యాథ శైనేయో గౌతమం రథినాం వరం
అభ్యద్రవద్రణే ద్రౌణిం రాహుః ఖే శశినం యథా ॥42॥

తస్య ద్రోణసుతశ్చాపం ద్విధా చిచ్ఛేద భారత
అథైనం ఛిన్నధన్వానం తాడయామాస సాయకైః ॥43॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ శత్రుఘ్నం భారసాధనం
ద్రౌణిం షష్ట్యా మహారాజ బాహ్వోరురసి చార్పయత్ ॥44॥

స విద్ధో వ్యథితశ్చైవ ముహూర్తం కశ్మలాయుతః
నిషసాద రథోపస్థే ధ్వజయష్టిముపాశ్రితః ॥45॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
వార్ష్ణేయం సమరే క్రుద్ధో నారాచేన సమర్దయత్ ॥46॥

శైనేయం స తు నిర్భిద్య ప్రావిశద్ధరణీతలం
వసంతకాలే బలవాన్బిలం సర్పశిశుర్యథా ॥47॥

తతోఽపరేణ భల్లేన మాధవస్య ధ్వజోత్తమం
చిచ్ఛేద సమరే ద్రౌణిః సింహనాదం ననాద చ ॥48॥

పునశ్చైనం శరైర్ఘోరైశ్ఛాదయామాస భారత
నిదాఘాంతే మహారాజ యథా మేఘో దివాకరం ॥49॥

సాత్యకిశ్చ మహారాజ శరజాలం నిహత్య తత్
ద్రౌణిమభ్యపతత్తూర్ణం శరజాలైరనేకధా ॥50॥

తాపయామాస చ ద్రౌణిం శైనేయః పరవీరహా
విముక్తో మేఘజాలేన యథైవ తపనస్తథా ॥51॥

శరాణాం చ సహస్రేణ పునరేనం సముద్యతం
సాత్యకిశ్ఛాదయామాస ననాద చ మహాబలః ॥52॥

దృష్ట్వా పుత్రం తథా గ్రస్తం రాహుణేవ నిశాకరం
అభ్యద్రవత శైనేయం భారద్వాజః ప్రతాపవాన్ ॥53॥

వివ్యాధ చ పృషత్కేన సుతీక్ష్ణేన మహామృధే
పరీప్సన్స్వసుతం రాజన్వార్ష్ణేయేనాభితాపితం ॥54॥

సాత్యకిస్తు రణే జిత్వా గురుపుత్రం మహారథం
ద్రోణం వివ్యాధ వింశత్యా సర్వపారశవైః శరైః ॥55॥

తదంతరమమేయాత్మా కౌంతేయః శ్వేతవాహనః
అభ్యద్రవద్రణే క్రుద్ధో ద్రోణం ప్రతి మహారథః ॥56॥

తతో ద్రోణశ్చ పార్థశ్చ సమేయాతాం మహామృధే
యథా బుధశ్చ శుక్రశ్చ మహారాజ నభస్తలే ॥57॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం ద్రోణో మహేష్వాసః పాండవశ్చ ధనంజయః
సమీయతూ రణే శూరౌ తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥1॥

ప్రియో హి పాండవో నిత్యం భారద్వాజస్య ధీమతః
ఆచార్యశ్చ రణే నిత్యం ప్రియః పార్థస్య సంజయ ||2 ||

తావుభౌ రథినౌ సంఖ్యే దృష్టౌ సింహావివోత్కటౌ
కథం సమీయతుర్యుద్ధే భారద్వాజధనంజయౌ ||3 ||

సంజయ ఉవాచ

న ద్రోణః సమరే పార్థం జానీతే ప్రియమాత్మనః
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య పార్థో వా గురుమాహవే ||4 ||

న క్షత్రియా రణే రాజన్వర్జయంతి పరస్పరం
నిర్మర్యాదం హి యుధ్యంతే పితృభిర్భ్రాతృభిః సహ ||5 ||

రణే భారత పార్థేన ద్రోణో విద్ధస్త్రిభిః శరైః
నాచింతయత తాన్బాణాన్పార్థచాపచ్యుతాన్యుధి ||6 ||

శరవృష్ట్యా పునః పార్థశ్ఛాదయామాస తం రణే
ప్రజజ్వాల చ రోషేణ గహనేఽగ్నిరివోత్థితః ||7 ||

తతోఽర్జునం రణే ద్రోణః శరైః సంనతపర్వభిః
వారయామాస రాజేంద్ర నచిరాదివ భారత ||8 ||

తతో దుర్యోధనో రాజా సుశర్మాణమచోదయత్
ద్రోణస్య సమరే రాజన్పార్ష్ణిగ్రహణకారణాత్ ||9 ||

త్రిగర్తరాడపి క్రుద్ధో భృశమాయమ్య కార్ముకం
ఛాదయామాస సమరే పార్థం బాణైరయోముఖైః ||10 ||

తాభ్యాం ముక్తాః శరా రాజన్నంతరిక్షే విరేజిరే
హంసా ఇవ మహారాజ శరత్కాలే నభస్తలే ||11 ||

తే శరాః ప్రాప్య కౌంతేయం సమస్తా వివిశుః ప్రభో
ఫలభారనతం యద్వత్స్వాదువృక్షం విహంగమాః ||12 ||

అర్జునస్తు రణే నాదం వినద్య రథినాం వరః
త్రిగర్తరాజం సమరే సపుత్రం వివ్యధే శరైః ||13 ||

తే వధ్యమానాః పార్థేన కాలేనేవ యుగక్షయే
పార్థమేవాభ్యవర్తంత మరణే కృతనిశ్చయాః
ముముచుః శరవృష్టిం చ పాండవస్య రథం ప్రతి ||14 ||

శరవృష్టిం తతస్తాం తు శరవర్షేణ పాండవః
ప్రతిజగ్రాహ రాజేంద్ర తోయవృష్టిమివాచలః ||15 ||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ బీభత్సోర్హస్తలాఘవం
విముక్తాం బహుభిః శూరైః శస్త్రవృష్టిం దురాసదాం ||16 ||

యదేకో వారయామాస మారుతోఽభ్రగణానివ
కర్మణా తేన పార్థస్య తుతుషుర్దేవదానవాః ||17 ||

అథ క్రుద్ధో రణే పార్థస్త్రిగర్తాన్ప్రతి భారత
ముమోచాస్త్రం మహారాజ వాయవ్యం పృతనాముఖే ||18 ||

ప్రాదురాసీత్తతో వాయుః క్షోభయాణో నభస్తలం
పాతయన్వై తరుగణాన్వినిఘ్నంశ్చైవ సైనికాన్ ||19 ||

తతో ద్రోణోఽభివీక్ష్యైవ వాయవ్యాస్త్రం సుదారుణం
శైలమన్యన్మహారాజ ఘోరమస్త్రం ముమోచ హ ||20 ||

ద్రోణేన యుధి నిర్ముక్తే తస్మిన్నస్త్రే మహామృధే
ప్రశశామ తతో వాయుః ప్రసన్నాశ్చాభవందిశః॥21॥

తతః పాండుసుతో వీరస్త్రిగర్తస్య రథవ్రజాన్
నిరుత్సాహాన్రణే చక్రే విముఖాన్విపరాక్రమాన్॥22॥

తతో దుర్యోధనో రాజా కృపశ్చ రథినాం వరః
అశ్వత్థామా తతః శల్యః కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః॥23॥

విందానువిందావావంత్యౌ బాహ్లికశ్చ సబాహ్లికః
మహతా రథవంశేన పార్థస్యావారయందిశః॥24॥

తథైవ భగదత్తశ్చ శ్రుతాయుశ్చ మహాబలః
గజానీకేన భీమస్య తావవారయతాం దిశః॥25॥

భూరిశ్రవాః శలశ్చైవ సౌబలశ్చ విశాం పతే
శరౌఘైర్వివిధైస్తూర్ణం మాద్రీపుత్రావవారయన్॥26॥

భీష్మస్తు సహితః సర్వైర్ధార్తరాష్ట్రస్య సైనికైః
యుధిష్ఠిరం సమాసాద్య సర్వతః పర్యవారయత్॥27॥

ఆపతంతం గజానీకం దృష్ట్వా పార్థో వృకోదరః
లేలిహన్సృక్కిణీ వీరో మృగరాడివ కాననే॥28॥

తతస్తు రథినాం శ్రేష్ఠో గదాం గృహ్య మహాహవే
అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం తవ సైన్యమభీషయత్॥29॥

తముద్వీక్ష్య గదాహస్తం తతస్తే గజసాదినః
పరివవ్రూ రణే యత్తా భీమసేనం సమంతతః॥30॥

గజమధ్యమనుప్రాప్తః పాండవశ్చ వ్యరాజత
మేఘజాలస్య మహతో యథా మధ్యగతో రవిః॥31॥

వ్యధమత్స గజానీకం గదయా పాండవర్షభః
మహాభ్రజాలమతులం మాతరిశ్వేవ సంతతం॥32॥

తే వధ్యమానా బలినా భీమసేనేన దంతినః
ఆర్తనాదం రణే చక్రుర్గర్జంతో జలదా ఇవ॥33॥

బహుధా దారితశ్చైవ విషాణైస్తత్ర దంతిభిః
ఫుల్లాశోకనిభః పార్థః శుశుభే రణమూర్ధని॥34॥

విషాణే దంతినం గృహ్య నిర్విషాణమథాకరోత్
విషాణేన చ తేనైవ కుంభేఽభ్యాహత్య దంతినం
పాతయామాస సమరే దండహస్త ఇవాంతకః॥35॥

శోణితాక్తాం గదాం బిభ్రన్మేదోమజ్జాకృతచ్ఛవిః
కృతాంగదః శోణితేన రుద్రవత్ప్రత్యదృశ్యత॥36॥

ఏవం తే వధ్యమానాస్తు హతశేషా మహాగజాః
ప్రాద్రవంత దిశో రాజన్విమృద్నంతః స్వకం బలం॥37॥

ద్రవద్భిస్తైర్మహానాగైః సమంతాద్భరతర్షభ
దుర్యోధనబలం సర్వం పునరాసీత్పరాఙ్ముఖం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

సంజయ ఉవాచ

మధ్యాహ్నే తు మహారాజ సంగ్రామః సమపద్యత
లోకక్షయకరో రౌద్రో భీష్మస్య సహ సోమకైః||1||

గాంగేయో రథినాం శ్రేష్ఠః పాండవానామనీకినీం
వ్యధమన్నిశితైర్బాణైః శతశోఽథ సహస్రశః||2||

సంమమర్ద చ తత్సైన్యం పితా దేవవ్రతస్తవ
ధాన్యానామివ లూనానాం ప్రకరం గోగణా ఇవ||3||

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ విరాటో ద్రుపదస్తథా
భీష్మమాసాద్య సమరే శరైర్జఘ్నుర్మహారథం||4||

ధృష్టద్యుమ్నం తతో విద్ధ్వా విరాటం చ త్రిభిః శరైః
ద్రుపదస్య చ నారాచం ప్రేషయామాస భారత||5||

తేన విద్ధా మహేష్వాసా భీష్మేణామిత్రకర్శినా
చుక్రుధుః సమరే రాజన్పాదస్పృష్టా ఇవోరగాః||6||

శిఖండీ తం చ వివ్యాధ భరతానాం పితామహం
స్త్రీమయం మనసా ధ్యాత్వా నాస్మై ప్రాహరదచ్యుతః||7||

ధృష్టద్యుమ్నస్తు సమరే క్రోధాదగ్నిరివ జ్వలన్
పితామహం త్రిభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్||8||

ద్రుపదః పంచవింశత్యా విరాటో దశభిః శరైః
శిఖండీ పంచవింశత్యా భీష్మం వివ్యాధ సాయకైః||9||

సోఽతివిద్ధో మహారాజ భీష్మః సంఖ్యే మహాత్మభిః
వసంతే పుష్పశబలో రక్తాశోక ఇవాబభౌ||10||

తాన్ప్రత్యవిధ్యద్గాంగేయస్త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
ద్రుపదస్య చ భల్లేన ధనుశ్చిచ్ఛేద మారిష||11||

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ భీష్మం వివ్యాధ పంచభిః
సారథిం చ త్రిభిర్బాణైః సుశితైః రణమూర్ధని||12||

తతో భీమో మహారాజ ద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః
కేకయా భ్రాతరః పంచ సాత్యకిశ్చైవ సాత్వతః||13||

అభ్యద్రవంత గాంగేయం యుధిష్ఠిరహితేప్సయా
రిరక్షిషంతః పాంచాల్యం ధృష్టద్యుమ్నముఖాన్రణే||14||

తథైవ తావకాః సర్వే భీష్మరక్షార్థముద్యతాః
ప్రత్యుద్యయుః పాండుసేనాం సహసైన్యా నరాధిప||15||

తత్రాసీత్సుమహద్యుద్ధం తవ తేషాం చ సంకులం
నరాశ్వరథనాగానాం యమరాష్ట్రవివర్ధనం||16||

రథీ రథినమాసాద్య ప్రాహిణోద్యమసాదనం
తథేతరాన్సమాసాద్య నరనాగాశ్వసాదినః||17||

అనయన్పరలోకాయ శరైః సంనతపర్వభిః
అస్త్రైశ్చ వివిధైర్ఘోరైస్తత్ర తత్ర విశాం పతే||18||

రథాశ్చ రథిభిర్హీనా హతసారథయస్తథా
విప్రద్రుతాశ్వాః సమరే దిశో జగ్ముః సమంతతః||19||

మర్దమానా నరాన్రాజన్హయాంశ్చ సుబహూన్రణే
వాతాయమానా దృశ్యంతే గంధర్వనగరోపమాః॥20॥

రథినశ్చ రథైర్హీనా వర్మిణస్తేజసా యుతాః
కుండలోష్ణీషిణః సర్వే నిష్కాంగదవిభూషితాః॥21॥

దేవపుత్రసమా రూపే శౌర్యే శక్రసమా యుధి
ఋద్ధ్యా వైశ్రవణం చాతి నయేన చ బృహస్పతిం॥22॥

సర్వలోకేశ్వరాః శూరాస్తత్ర తత్ర విశాం పతే
విప్రద్రుతా వ్యదృశ్యంత ప్రాకృతా ఇవ మానవాః॥23॥

దంతినశ్చ నరశ్రేష్ఠ విహీనా వరసాదిభిః
మృద్నంతః స్వాన్యనీకాని సంపేతుః సర్వశబ్దగాః॥24॥

వర్మభిశ్చామరైశ్ఛత్రైః పతాకాభిశ్చ మారిష
కక్ష్యాభిరథ తోత్త్రైశ్చ ఘంటాభిస్తోమరైస్తథా॥25॥

విశీర్ణైర్విప్రధావంతో దృశ్యంతే స్మ దిశో దశ
నగమేఘప్రతీకాశైర్జలదోదయనిస్వనైః॥26॥

తథైవ దంతిభిర్హీనాన్గజారోహాన్విశాం పతే
ప్రధావంతోఽన్వపశ్యామ తవ తేషాం చ సంకులే॥27॥

నానాదేశసముత్థాంశ్చ తురగాన్హేమభూషితాన్
వాతాయమానానద్రాక్షం శతశోఽథ సహస్రశః॥28॥

అశ్వారోహాన్హతైరశ్వైర్గృహీతాసీన్సమంతతః
ద్రవమాణానపశ్యామ ద్రావ్యమాణాంశ్చ సంయుగే॥29॥

గజో గజం సమాసాద్య ద్రవమాణం మహారణే
యయౌ విమృద్నంస్తరసా పదాతీన్వాజినస్తథా॥30॥

తథైవ చ రథాన్రాజన్సంమమర్ద రణే గజః
రథశ్చైవ సమాసాద్య పదాతిం తురగం తథా॥31॥

వ్యమృద్నాత్సమరే రాజంస్తురగాంశ్చ నరాన్రణే
ఏవం తే బహుధా రాజన్ప్రమృద్నంతః పరస్పరం॥32॥

తస్మిన్రౌద్రే తథా యుద్ధే వర్తమానే మహాభయే
ప్రావర్తత నదీ ఘోరా శోణితాంత్రతరంగిణీ॥33॥

అస్థిసంచయసంఘాటా కేశశైవలశాద్వలా
రథహ్రదా శరావర్తా హయమీనా దురాసదా॥34॥

శీర్షోపలసమాకీర్ణా హస్తిగ్రాహసమాకులా
కవచోష్ణీషఫేనాఢ్యా ధనుర్ద్వీపాసికచ్ఛపా॥35॥

పతాకాధ్వజవృక్షాఢ్యా మర్త్యకూలాపహారిణీ
క్రవ్యాదసంఘసంకీర్ణా యమరాష్ట్రవివర్ధినీ॥36॥

తాం నదీం క్షత్రియాః శూరా హయనాగరథప్లవైః
ప్రతేరుర్బహవో రాజన్భయం త్యక్త్వా మహాహవే॥37॥

అపోవాహ రణే భీరూన్కశ్మలేనాభిసంవృతాన్
యథా వైతరణీ ప్రేతాన్ప్రేతరాజపురం ప్రతి॥38॥

ప్రాక్రోశన్క్షత్రియాస్తత్ర దృష్ట్వా తద్వైశసం మహత్
దుర్యోధనాపరాధేన క్షయం గచ్ఛంతి కౌరవాః॥39॥

గుణవత్సు కథం ద్వేషం ధార్తరాష్ట్రో జనేశ్వరః
కృతవాన్పాండుపుత్రేషు పాపాత్మా లోభమోహితః॥40॥

ఏవం బహువిధా వాచః శ్రూయంతే స్మాత్ర భారత
పాండవస్తవసంయుక్తాః పుత్రాణాం తే సుదారుణాః||41||

తా నిశమ్య తదా వాచః సర్వయోధైరుదాహృతాః
ఆగస్కృత్సర్వలోకస్య పుత్రో దుర్యోధనస్తవ||42||

భీష్మం ద్రోణం కృపం చైవ శల్యం చోవాచ భారత
యుధ్యధ్వమనహంకారాః కిం చిరం కురుథేతి చ||43||

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కురూణాం పాండవైః సహ
అక్షద్యూతకృతం రాజన్సుఘోరం వైశసం తదా||44||

యత్పురా న నిగృహ్ణీషే వార్యమాణో మహాత్మభిః
వైచిత్రవీర్య తస్యేదం ఫలం పశ్య తథావిధం||45||

న హి పాండుసుతా రాజన్ససైన్యాః సపదానుగాః
రక్షంతి సమరే ప్రాణాన్కౌరవా వా విశాం పతే||46||

ఏతస్మాత్కారణాద్ఘోరో వర్తతే స్మ జనక్షయః
దైవాద్వా పురుషవ్యాఘ్ర తవ చాపనయాన్నృప||47||

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునస్తు నరవ్యాఘ్ర సుశర్మప్రముఖాన్నృపాన్
అనయత్ప్రేతరాజస్య భవనం సాయకైః శితైః||1||

సుశర్మాపి తతో బాణైః పార్థం వివ్యాధ సంయుగే
వాసుదేవం చ సప్తత్యా పార్థం చ నవభిః పునః||2||

తాన్నివార్య శరౌఘేణ శక్రసూనుర్మహారథః
సుశర్మణో రణే యోధాన్ప్రాహిణోద్యమసాదనం||3||

తే వధ్యమానాః పార్థేన కాలేనేవ యుగక్షయే
వ్యద్రవంత రణే రాజన్భయే జాతే మహారథాః||4||

ఉత్సృజ్య తురగాన్కేచిద్రథాన్కేచిచ్చ మారిష
గజానన్యే సముత్సృజ్య ప్రాద్రవంత దిశో దశ||5||

అపరే తుద్యమానాస్తు వాజినాగరథా రణాత్
త్వరయా పరయా యుక్తాః ప్రాద్రవంత విశాం పతే||6||

పాదాతాశ్చాపి శస్త్రాణి సముత్సృజ్య మహారణే
నిరపేక్షా వ్యధావంత తేన తేన స్మ భారత||7||

వార్యమాణాః స్మ బహుశస్త్రైగర్తేన సుశర్మణా
తథాన్యైః పార్థివశ్రేష్ఠై ర్న వ్యతిష్ఠంత సంయుగే||8||

తద్బలం ప్రద్రుతం దృష్ట్వా పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
పురస్కృత్య రణే భీష్మం సర్వసైన్యపురస్కృతం||9||

సర్వోద్యోగేన మహతా ధనంజయముపాద్రవత్
త్రిగర్తాధిపతేరర్థే జీవితస్య విశాం పతే||10||

స ఏకః సమరే తస్థౌ కిరన్బహువిధాఞ్శరాన్
భ్రాతృభిః సహితః సర్వైః శేషా విప్రద్రుతా నరాః||11||

తథైవ పాండవా రాజన్సర్వోద్యోగేన దంశితాః
ప్రయయుః ఫల్గునార్థాయ యత్ర భీష్మో వ్యవస్థితః||12||

జానంతోఽపి రణే శౌర్యం ఘోరం గాండీవధన్వనః
హాహాకారకృతోత్సాహా భీష్మం జగ్ముః సమంతతః॥13॥

తతస్తాలధ్వజః శూరః పాండవానామనీకినీం
ఛాదయామాస సమరే శరైః సంనతపర్వభిః॥14॥

ఏకీభూతాస్తతః సర్వే కురవః పాండవైః సహ
అయుధ్యంత మహారాజ మధ్యం ప్రాప్తే దివాకరే॥15॥

సాత్యకిః కృతవర్మాణం విద్ధ్వా పంచభిరాయసైః
అతిష్ఠదాహవే శూరః కిరన్బాణాన్సహస్రశః॥16॥

తథైవ ద్రుపదో రాజా ద్రోణం విద్ధ్వా శితైః శరైః
పునర్వివ్యాధ సప్తత్యా సారథిం చాస్య సప్తభిః॥17॥

భీమసేనస్తు రాజానం బాహ్లీకం ప్రపితామహం
విద్ధ్వానదన్మహానాదం శార్దూల ఇవ కాననే॥18॥

ఆర్జునిశ్చిత్రసేనేన విద్ధో బహుభిరాశుగైః
చిత్రసేనం త్రిభిర్బాణైర్వివ్యాధ హృదయే భృశం॥19॥

సమాగతౌ తౌ తు రణే మహామాత్రౌ వ్యరోచతాం
యథా దివి మహాఘోరౌ రాజన్బుధశనైశ్చరౌ॥20॥

తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా సూతం చ నవభిః శరైః
ననాద బలవన్నాదం సౌభద్రః పరవీరహా॥21॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య మహారథః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం దుర్ముఖస్య విశాం పతే॥22॥

ద్రోణశ్చ ద్రుపదం విద్ధ్వా శరైః సంనతపర్వభిః
సారథిం చాస్య వివ్యాధ త్వరమాణః పరాక్రమీ॥23॥

పీడ్యమానస్తతో రాజా ద్రుపదో వాహినీముఖే
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః పూర్వవైరమనుస్మరన్॥24॥

భీమసేనస్తు రాజానం ముహూర్తాదివ బాహ్లీకం
వ్యశ్వసూతరథం చక్రే సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥25॥

ససంభ్రమో మహారాజ సంశయం పరమం గతః
అవప్లుత్య తతో వాహాద్బాహ్లీకః పురుషోత్తమః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం లక్ష్మణస్య మహారథః॥26॥

సాత్యకిః కృతవర్మాణం వారయిత్వా మహారథః
శరైర్బహువిధై రాజన్నాససాద పితామహం॥27॥

స విద్ధ్వా భారతం షష్ట్యా నిశితైర్లోమవాహిభిః
ననర్తేవ రథోపస్థే విధున్వానో మహద్ధనుః॥28॥

తస్యాయసీం మహాశక్తిం చిక్షేపాథ పితామహః
హేమచిత్రాం మహావేగాం నాగకన్యోపమాం శుభాం॥29॥

తామాపతంతీం సహసా మృత్యుకల్పాం సుతేజనాం
ధ్వంసయామాస వార్ష్ణేయో లాఘవేన మహాయశాః॥30॥

అనాసాద్య తు వార్ష్ణేయం శక్తిః పరమదారుణా
న్యపతద్ధరణీపృష్ఠే మహోల్కేవ గతప్రభా॥31॥

వార్ష్ణేయస్తు తతో రాజన్స్వాం శక్తిం ఘోరదర్శనాం
వేగవద్గృహ్య చిక్షేప పితామహరథం ప్రతి॥32॥

వార్ష్ణేయభుజవేగేన ప్రణున్నా సా మహాహవే
అభిదుద్రావ వేగేన కాలరాత్రిర్యథా నరం॥33॥

తామాపతంతీం సహసా ద్విధా చిచ్ఛేద భారత
క్షురప్రాభ్యాం సుతీక్ష్ణాభ్యాం సాన్వకీర్యత భూతలే॥34॥

ఛిత్త్వా తు శక్తిం గాంగేయః సాత్యకిం నవభిః శరైః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధః ప్రహసఞ్శత్రుకర్శనః॥35॥

తతః సరథనాగాశ్వాః పాండవాః పాండుపూర్వజ
పరివవ్రూ రణే భీష్మం మాధవత్రాణకారణాత్॥36॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
పాండవానాం కురూణాం చ సమరే విజయైషిణాం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా భీష్మం రణే క్రుద్ధం పాండవైరభిసంవృతం
యథా మేఘైర్మహారాజ తపాంతే దివి భాస్కరం॥1॥

దుర్యోధనో మహారాజ దుఃశాసనమభాషత
ఏష శూరో మహేష్వాసో భీష్మః శత్రునిషూదనః॥2॥

ఛాదితః పాండవైః శూరైః సమంతాద్భరతర్షభ
తస్య కార్యం త్వయా వీర రక్షణం సుమహాత్మనః॥3॥

రక్ష్యమాణో హి సమరే భీష్మోఽస్మాకం పితామహః
నిహన్యాత్సమరే యత్తాన్పాంచాలాన్పాండవైః సహ॥4॥

తత్ర కార్యమహం మన్యే భీష్మస్యైవాభిరక్షణం
గోప్తా హ్యేష మహేష్వాసో భీష్మోఽస్మాకం పితామహః॥5॥

స భవాన్సర్వసైన్యేన పరివార్య పితామహం
సమరే దుష్కరం కర్మ కుర్వాణం పరిరక్షతు॥6॥

ఏవముక్తస్తు సమరే పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
పరివార్య స్థితో భీష్మం సైన్యేన మహతా వృతః॥7॥

తతః శతసహస్రేణ హయానాం సుబలాత్మజః
విమలప్రాసహస్తానామృష్టితోమరధారిణాం॥8॥

దర్పితానాం సువేగానాం బలస్థానాం పతాకినాం
శిక్షితైర్యుద్ధకుశలైరుపేతానాం నరోత్తమైః॥9॥

నకులం సహదేవం చ ధర్మరాజం చ పాండవం
న్యవారయన్నరశ్రేష్ఠం పరివార్య సమంతతః॥10॥

తతో దుర్యోధనో రాజా శూరాణాం హయసాదినాం
అయుతం ప్రేషయామాస పాండవానాం నివారణే॥11॥

తైః ప్రవిష్టైర్మహావేగైర్గరుత్మద్భిరివాహవే
ఖురాహతా ధరా రాజంశ్చకంపే చ ననాద చ॥12॥

ఖురశబ్దశ్చ సుమహాన్వాజినాం శుశ్రువే తదా
మహావంశవనస్యేవ దహ్యమానస్య పర్వతే॥13॥

ఉత్పతద్భిశ్చ తైస్తత్ర సముద్ధూతం మహద్రజః
దివాకరపథం ప్రాప్య ఛాదయామాస భాస్కరం॥14॥

వేగవద్భిర్హయైస్తైస్తు క్షోభితం పాండవం బలం
నిపతద్భిర్మహావేగైర్హంసైరివ మహత్సరః
హేషతాం చైవ శబ్దేన న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥15॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ప్రత్యఘ్నంస్తరసా వేగం సమరే హయసాదినాం॥16॥

ఉద్వృత్తస్య మహారాజ ప్రావృట్కాలేన పూర్యతః
పౌర్ణమాస్యామంబువేగం యథా వేలా మహోదధేః॥17॥

తతస్తే రథినో రాజఞ్శరైః సంనతపర్వభిః
న్యకృంతన్నుత్తమాంగాని కాయేభ్యో హయసాదినాం॥18॥

తే నిపేతుర్మహారాజ నిహతా దృఢధన్విభిః
నాగైరివ మహానాగా యథా స్యుర్గిరిగహ్వరే॥19॥

తేఽపి ప్రాసైః సునిశితైః శరైః సంనతపర్వభిః
న్యకృంతన్నుత్తమాంగాని విచరంతో దిశో దశ॥20॥

అత్యాసన్నా హయారోహా ఋష్టిభిర్భరతర్షభ
అచ్ఛినన్నుత్తమాంగాని ఫలానీవ మహాద్రుమాత్॥21॥

ససాదినో హయా రాజంస్తత్ర తత్ర నిషూదితాః
పతితాః పాత్యమానాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః॥22॥

వధ్యమానా హయాస్తే తు ప్రాద్రవంత భయార్దితాః
యథా సింహాన్సమాసాద్య మృగాః ప్రాణపరాయణాః॥23॥

పాండవాస్తు మహారాజ జిత్వా శత్రూన్మహాహవే
దధ్ముః శంఖాంశ్చ భేరీశ్చ తాడయామాసురాహవే॥24॥

తతో దుర్యోధనో దృష్ట్వా దీనం సైన్యమవస్థితం
అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠ మద్రరాజమిదం వచః॥25॥

ఏష పాండుసుతో జ్యేష్ఠో జిత్వా మాతుల మామకాన్
పశ్యతాం నో మహాబాహో సేనాం ద్రావయతే బలీ॥26॥

తం వారయ మహాబాహో వేలేవ మకరాలయం
త్వం హి సంశ్రూయసేఽత్యర్థమసహ్యబలవిక్రమః॥27॥

పుత్రస్య తవ తద్వాక్యం శ్రుత్వా శల్యః ప్రతాపవాన్
ప్రయయౌ రథవంశేన యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥28॥

తదాపతద్వై సహసా శల్యస్య సుమహద్బలం
మహౌఘవేగం సమరే వారయామాస పాండవః॥29॥

మద్రరాజం చ సమరే ధర్మరాజో మహారథః
దశభిః సాయకైస్తూర్ణమాజఘాన స్తనాంతరే
నకులః సహదేవశ్చ త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః॥30॥

మద్రరాజోఽపి తాన్సర్వానాజఘాన త్రిభిస్త్రిభిః
యుధిష్ఠిరం పునః షష్ట్యా వివ్యాధ నిశితైః శరైః
మాద్రీపుత్రౌ చ సంరబ్ధౌ ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామతాడయత్॥31॥

తతో భీమో మహాబాహుర్దృష్ట్వా రాజానమాహవే
మద్రరాజవశం ప్రాప్తం మృత్యోరాస్యగతం యథా
అభ్యద్రవత సంగ్రామే యుధిష్ఠిరమమిత్రజిత్॥32॥

తతో యుద్ధం మహాఘోరం ప్రావర్తత సుదారుణం
అపరాం దిశమాస్థాయ ద్యోతమానే దివాకరే॥33॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః పితా తవ క్రుద్ధో నిశితైః సాయకోత్తమైః
ఆజఘాన రణే పార్థాన్సహసేనాన్సమంతతః॥1॥

భీమం ద్వాదశభిర్విద్ధ్వా సాత్యకిం నవభిః శరైః
నకులం చ త్రిభిర్బాణైః సహదేవం చ సప్తభిః॥2॥

యుధిష్ఠిరం ద్వాదశభిర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్
ధృష్టద్యుమ్నం తతో విద్ధ్వా విననాద మహాబలః॥3॥

తం ద్వాదశార్ధైర్నకులో మాధవశ్చ త్రిభిః శరైః
ధృష్టద్యుమ్నశ్చ సప్తత్యా భీమసేనశ్చ పంచభిః
యుధిష్ఠిరో ద్వాదశభిః ప్రత్యవిధ్యత్పితామహం॥4॥

ద్రోణస్తు సాత్యకిం విద్ధ్వా భీమసేనమవిధ్యత
ఏకైకం పంచభిర్బాణైర్యమదండోపమైః శితైః॥5॥

తౌ చ తం ప్రత్యవిధ్యేతాం త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
తోత్త్రైరివ మహానాగం ద్రోణం బ్రాహ్మణపుంగవం॥6॥

సౌవీరాః కితవాః ప్రాచ్యాః ప్రతీచ్యోదీచ్యమాలవాః
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః
సంగ్రామే నాజహుర్భీష్మం వధ్యమానాః శితైః శరైః॥7॥

తథైవాన్యే వధ్యమానాః పాండవేయైర్మహాత్మభిః
పాండవానభ్యవర్తంత వివిధాయుధపాణయః
తథైవ పాండవా రాజన్పరివవ్రుః పితామహం॥8॥

స సమంతాత్పరివృతో రథౌఘైరపరాజితః
గహనేఽగ్నిరివోత్సృష్టః ప్రజజ్వాల దహన్పరాన్॥9॥

రథాగ్న్యగారశ్చాపార్చిరసిశక్తిగదేంధనః
శరస్ఫులింగో భీష్మాగ్నిర్దదాహ క్షత్రియర్షభాన్॥10॥

సువర్ణపుంఖైరిషుభిర్గార్ధ్రపక్షైః సుతేజనైః
కర్ణినాలీకనారాచైశ్ఛాదయామాస తద్బలం॥11॥

అపాతయద్ధ్వజాంశ్చైవ రథినశ్చ శితైః శరైః
ముండతాలవనానీవ చకార స రథవ్రజాన్॥12॥

నిర్మనుష్యాన్రథాన్రాజన్గజానశ్వాంశ్చ సంయుగే
అకరోత్స మహాబాహుః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥13॥

తస్య జ్యాతలనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
నిశమ్య సర్వభూతాని సమకంపంత భారత॥14॥

అమోఘా హ్యపతన్బాణాః పితుస్తే భరతర్షభ
నాసజ్జంత తనుత్రేషు భీష్మచాపచ్యుతాః శరాః॥15॥

హతవీరాన్రథాన్రాజన్సంయుక్తాంజవనైర్హయైః
అపశ్యామ మహారాజ హ్రియమాణాన్రణాజిరే॥16॥

చేదికాశికరూషాణాం సహస్రాణి చతుర్దశ
మహారథాః సమాఖ్యాతాః కులపుత్రాస్తనుత్యజః
అపరావర్తినః సర్వే సువర్ణవికృతధ్వజాః॥17॥

సంగ్రామే భీష్మమాసాద్య వ్యాదితాస్యమివాంతకం
నిమగ్నాః పరలోకాయ సవాజిరథకుంజరాః॥18॥

భగ్నాక్షోపస్కరాన్కాంశ్చిద్భగ్నచక్రాంశ్చ సర్వశః
అపశ్యామ రథాన్రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥19॥

సవరూథై రథైర్భగ్నై రథిభిశ్చ నిపాతితైః
శరైః సుకవచైశ్ఛిన్నైః పట్టిశైశ్చ విశాం పతే॥20॥

గదాభిర్ముసలైశ్చైవ నిస్త్రింశైశ్చ శిలీముఖైః
అనుకర్షైరుపాసంగైశ్చక్రైర్భగ్నైశ్చ మారిష॥21॥

బాహుభిః కార్ముకైః ఖడ్గైః శిరోభిశ్చ సకుండలైః
తలత్రైరంగులిత్రైశ్చ ధ్వజైశ్చ వినిపాతితైః
చాపైశ్చ బహుధా ఛిన్నైః సమాస్తీర్యత మేదినీ॥22॥

హతారోహా గజా రాజన్హయాశ్చ హతసాదినః
పరిపేతుర్ద్రుతం తత్ర శతశోఽథ సహస్రశః॥23॥

యతమానాశ్చ తే వీరా ద్రవమాణాన్మహారథాన్
నాశక్నువన్వారయితుం భీష్మబాణప్రపీడితాన్॥24॥

మహేంద్రసమవీర్యేణ వధ్యమానా మహాచమూః
అభజ్యత మహారాజ న చ ద్వౌ సహ ధావతః॥25॥

ఆవిద్ధరథనాగాశ్వం పతితధ్వజకూబరం
అనీకం పాండుపుత్రాణాం హాహాభూతమచేతనం॥26॥

జఘానాత్ర పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం తథా
ప్రియం సఖాయం చాక్రందే సఖా దైవబలాత్కృతః॥27॥

విముచ్య కవచానన్యే పాండుపుత్రస్య సైనికాః
ప్రకీర్య కేశాంధావంతః ప్రత్యదృశ్యంత భారత॥28॥

తద్గోకులమివోద్భ్రాంతముద్భ్రాంతరథకుంజరం
దదృశే పాండుపుత్రస్య సైన్యమార్తస్వరం తదా॥29॥

ప్రభజ్యమానం సైన్యం తు దృష్ట్వా యాదవనందనః
ఉవాచ పార్థం బీభత్సుం నిగృహ్య రథముత్తమం॥30॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తః పార్థ యః కాంక్షితస్తవ
ప్రహరాస్మై నరవ్యాఘ్ర న చేన్మోహాత్ప్రముహ్యసే॥31॥

యత్పురా కథితం వీర త్వయా రాజ్ఞాం సమాగమే
విరాటనగరే పార్థ సంజయస్య సమీపతః॥32॥

భీష్మద్రోణముఖాన్సర్వాంధార్తరాష్ట్రస్య సైనికాన్
సానుబంధాన్హనిష్యామి యే మాం యోత్స్యంతి సంయుగే॥33॥

ఇతి తత్కురు కౌంతేయ సత్యం వాక్యమరిందమ
క్షత్రధర్మమనుస్మృత్య యుధ్యస్వ భరతర్షభ॥34॥

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన తిర్యగ్దృష్టిరధోముఖః
అకామ ఇవ బీభత్సురిదం వచనమబ్రవీత్॥35॥

అవధ్యానాం వధం కృత్వా రాజ్యం వా నరకోత్తరం
దుఃఖాని వనవాసే వా కిం ను మే సుకృతం భవేత్॥36॥

చోదయాశ్వాన్యతో భీష్మః కరిష్యే వచనం తవ
పాతయిష్యామి దుర్ధర్షం వృద్ధం కురుపితామహం॥37॥

తతోఽశ్వాన్రజతప్రఖ్యాంశ్చోదయామాస మాధవః
యతో భీష్మస్తతో రాజందుష్ప్రేక్ష్యో రశ్మివానివ॥38॥

తతస్తత్పునరావృత్తం యుధిష్ఠిరబలం మహత్
దృష్ట్వా పార్థం మహాబాహుం భీష్మాయోద్యంతమాహవే॥39॥

తతో భీష్మః కురుశ్రేష్ఠః సింహవద్వినదన్ముహుః
ధనంజయరథం శీఘ్రం శరవర్షైరవాకిరత్॥40॥

క్షణేన స రథస్తస్య సహయః సహసారథిః
శరవర్షేణ మహతా న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥41॥

వాసుదేవస్త్వసంభ్రాంతో ధైర్యమాస్థాయ సాత్వతః
చోదయామాస తానశ్వాన్వితున్నాన్భీష్మసాయకైః॥42॥

తతః పార్థో ధనుర్గృహ్య దివ్యం జలదనిస్వనం
పాతయామాస భీష్మస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా శితైః శరైః॥43॥

స చ్ఛిన్నధన్వా కౌరవ్యః పునరన్యన్మహద్ధనుః
నిమేషాంతరమాత్రేణ సజ్యం చక్రే పితా తవ॥44॥

విచకర్ష తతో దోర్భ్యాం ధనుర్జలదనిస్వనం
అథాస్య తదపి క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద ధనురర్జునః॥45॥

తస్య తత్పూజయామాస లాఘవం శంతనోః సుతః
సాధు పార్థ మహాబాహో సాధు కుంతీసుతేతి చ॥46॥

సమాభాష్యైనమపరం ప్రగృహ్య రుచిరం ధనుః
ముమోచ సమరే భీష్మః శరాన్పార్థరథం ప్రతి॥47॥

అదర్శయద్వాసుదేవో హయయానే పరం బలం
మోఘాన్కుర్వఞ్శరాంస్తస్య మండలాని విదర్శయన్॥48॥

శుశుభాతే నరవ్యాఘ్రౌ భీష్మపార్థౌ శరక్షతౌ
గోవృషావివ సంరబ్ధౌ విషాణోల్లిఖితాంకితౌ॥49॥

వాసుదేవస్తు సంప్రేక్ష్య పార్థస్య మృదుయుద్ధతాం
భీష్మం చ శరవర్షాణి సృజంతమనిశం యుధి॥50॥

ప్రతపంతమివాదిత్యం మధ్యమాసాద్య సేనయోః
వరాన్వరాన్వినిఘ్నంతం పాండుపుత్రస్య సైనికాన్॥51॥

యుగాంతమివ కుర్వాణం భీష్మం యౌధిష్ఠిరే బలే
నామృష్యత మహాబాహుర్మాధవః పరవీరహా॥52॥

ఉత్సృజ్య రజతప్రఖ్యాన్హయాన్పార్థస్య మారిష
క్రుద్ధో నామ మహాయోగీ ప్రచస్కంద మహారథాత్
అభిదుద్రావ భీష్మం స భుజప్రహరణో బలీ॥53॥

ప్రతోదపాణిస్తేజస్వీ సింహవద్వినదన్ముహుః
దారయన్నివ పద్భ్యాం స జగతీం జగతీశ్వరః॥54॥

క్రోధతామ్రేక్షణః కృష్ణో జిఘాంసురమితద్యుతిః
గ్రసన్నివ చ చేతాంసి తావకానాం మహాహవే॥55॥

దృష్ట్వా మాధవమాక్రందే భీష్మాయోద్యంతమాహవే
హతో భీష్మో హతో భీష్మ ఇతి తత్ర స్మ సైనికాః
క్రోశంతః ప్రాద్రవన్సర్వే వాసుదేవభయాన్నరాః॥56॥

పీతకౌశేయసంవీతో మణిశ్యామో జనార్దనః
శుశుభే విద్రవన్భీష్మం విద్యున్మాలీ యథాంబుదః॥57॥

స సింహ ఇవ మాతంగం యూథర్షభ ఇవర్షభం
అభిదుద్రావ తేజస్వీ వినదన్యాదవర్షభః॥58॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య పుండరీకాక్షమాహవే
అసంభ్రమం రణే భీష్మో విచకర్ష మహద్ధనుః
ఉవాచ చైనం గోవిందమసంభ్రాంతేన చేతసా॥59॥

ఏహ్యేహి పుండరీకాక్ష దేవదేవ నమోఽస్తు తే
మామద్య సాత్వతశ్రేష్ఠ పాతయస్వ మహాహవే॥60॥

త్వయా హి దేవ సంగ్రామే హతస్యాపి మమానఘ
శ్రేయ ఏవ పరం కృష్ణ లోకేఽముష్మిన్నిహైవ చ

సంభావితోఽస్మి గోవింద త్రైలోక్యేనాద్య సంయుగే॥61॥

అన్వగేవ తతః పార్థస్తమనుద్రుత్య కేశవం
నిజగ్రాహ మహాబాహుర్బాహుభ్యాం పరిగృహ్య వై॥62॥

నిగృహ్యమాణః పార్థేన కృష్ణో రాజీవలోచనః
జగామ చైనమాదాయ వేగేన పురుషోత్తమః॥63॥

పార్థస్తు విష్టభ్య బలాచ్చరణౌ పరవీరహా
నిజఘ్రాహ హృషీకేశం కథంచిద్దశమే పదే॥64॥

తత ఏనమువాచార్తః క్రోధపర్యాకులేక్షణం
నిఃశ్వసంతం యథా నాగమర్జునః పరవీరహా॥65॥

నివర్తస్వ మహాబాహో నానృతం కర్తుమర్హసి
యత్త్వయా కథితం పూర్వం న యోత్స్యామీతి కేశవ॥66॥

మిథ్యావాదీతి లోకస్త్వాం కథయిష్యతి మాధవ
మమైష భారః సర్వో హి హనిష్యామి యతవ్రతం॥67॥

శపే మాధవ సఖ్యేన సత్యేన సుకృతేన చ
అంతం యథా గమిష్యామి శత్రూణాం శత్రుకర్శన॥68॥

అద్యైవ పశ్య దుర్ధర్షం పాత్యమానం మహావ్రతం
తారాపతిమివాపూర్ణమంతకాలే యదృచ్ఛయా॥69॥

మాధవస్తు వచః శ్రుత్వా ఫల్గునస్య మహాత్మనః
నకించిదుక్త్వా సక్రోధ ఆరురోహ రథం పునః॥70॥

తౌ రథస్థౌ నరవ్యాఘ్రౌ భీష్మః శాంతనవః పునః
వవర్ష శరవర్షేణ మేఘో వృష్ట్యా యథాచలౌ॥71॥

ప్రాణాంశ్చాదత్త యోధానాం పితా దేవవ్రతస్తవ
గభస్తిభిరివాదిత్యస్తేజాంసి శిశిరాత్యయే॥72॥

యథా కురూణాం సైన్యాని బభంజ యుధి పాండవః
తథా పాండవసైన్యాని బభంజ యుధి తే పితా॥73॥

హతవిద్రుతసైన్యాస్తు నిరుత్సాహా విచేతసః
నిరీక్షితుం న శేకుస్తే భీష్మమప్రతిమం రణే
మధ్యం గతమివాదిత్యం ప్రతపంతం స్వతేజసా॥74॥

తే వధ్యమానా భీష్మేణ కాలేనేవ యుగక్షయే
వీక్షాం చక్రుర్మహారాజ పాండవా భయపీడితాః॥75॥

త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత గావః పంకగతా ఇవ
పిపీలికా ఇవ క్షుణ్ణా దుర్బలా బలినా రణే॥76॥

మహారథం భారత దుష్ప్రధర్షం; శరౌఘిణం ప్రతపంతం నరేంద్రాన్
భీష్మం న శేకుః ప్రతివీక్షితుం తే; శరార్చిషం సూర్యమివాతపంతం॥77॥

విమృద్నతస్తస్య తు పాండుసేనా;మస్తం జగామాథ సహస్రరశ్మిః
తతో బలానాం శ్రమకర్శితానాం; మనోఽవహారం ప్రతి సంబభూవ॥78॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యుధ్యతామేవ తేషాం తు భాస్కరేఽస్తముపాగతే
సంధ్యా సమభవద్ఘోరా నాపశ్యామ తతో రణం॥1॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సంధ్యాం సందృశ్య భారత
వధ్యమానం బలం చాపి భీష్మేణామిత్రఘాతినా॥2॥

ముక్తశస్త్రం పరావృత్తం పలాయనపరాయణం
భీష్మం చ యుధి సంరబ్ధమనుయాంతం మహారథాన్॥3॥

సోమకాంశ్చ జితాందృష్ట్వా నిరుత్సాహాన్మహారథాన్
చింతయిత్వా చిరం ధ్యాత్వా అవహారమరోచయత్॥4॥

తతోఽవహారం సైన్యానాం చక్రే రాజా యుధిష్ఠిరః
తథైవ తవ సైన్యానామవహారో హ్యభూత్తదా॥5॥

తతోఽవహారం సైన్యానాం కృత్వా తత్ర మహారథాః
న్యవిశంత కురుశ్రేష్ఠ సంగ్రామే క్షతవిక్షతాః॥6॥

భీష్మస్య సమరే కర్మ చింతయానాస్తు పాండవాః
నాలభంత తదా శాంతిం భృశం భీష్మేణ పీడితాః॥7॥

భీష్మోఽపి సమరే జిత్వా పాండవాన్సహ సృంజయైః
పూజ్యమానస్తవ సుతైర్వంద్యమానశ్చ భారత॥8॥

న్యవిశత్కురుభిః సార్ధం హృష్టరూపైః సమంతతః
తతో రాత్రిః సమభవత్సర్వభూతప్రమోహినీ॥9॥

తస్మిన్రాత్రిముఖే ఘోరే పాండవా వృష్ణిభిః సహ
సృంజయాశ్చ దురాధర్షా మంత్రాయ సముపావిశన్॥10॥

ఆత్మనిఃశ్రేయసం సర్వే ప్రాప్తకాలం మహాబలాః
మంత్రయామాసురవ్యగ్రా మంత్రనిశ్చయకోవిదాః॥11॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మంత్రయిత్వా చిరం నృప
వాసుదేవం సముద్వీక్ష్య వాక్యమేతదువాచ హ॥12॥

పశ్య కృష్ణ మహాత్మానం భీష్మం భీమపరాక్రమం
గజం నలవనానీవ విమృద్నంతం బలం మమ॥13॥

న చైవైనం మహాత్మానముత్సహామో నిరీక్షితుం
లేలిహ్యమానం సైన్యేషు ప్రవృద్ధమివ పావకం॥14॥

యథా ఘోరో మహానాగస్తక్షకో వై విషోల్బణః
తథా భీష్మో రణే కృష్ణ తీక్ష్ణశస్త్రః ప్రతాపవాన్॥15॥

గృహీతచాపః సమరే విముంచంశ్చ శితాఞ్శరాన్
శక్యో జేతుం యమః క్రుద్ధో వజ్రపాణిశ్చ దేవరాట్॥16॥

వరుణః పాశభృద్వాపి సగదో వా ధనేశ్వరః
న తు భీష్మః సుసంక్రుద్ధః శక్యో జేతుం మహాహవే॥17॥

సోఽహమేవం గతే కృష్ణ నిమగ్నః శోకసాగరే
ఆత్మనో బుద్ధిదౌర్బల్యాద్భీష్మమాసాద్య సంయుగే॥18॥

వనం యాస్యామి దుర్ధర్ష శ్రేయో మే తత్ర వై గతం
న యుద్ధం రోచయే కృష్ణ హంతి భీష్మో హి నః సదా॥19॥

యథా ప్రజ్వలితం వహ్నిం పతంగః సమభిద్రవన్
ఏకతో మృత్యుమభ్యేతి తథాహం భీష్మమీయివాన్॥20॥

క్షయం నీతోఽస్మి వార్ష్ణేయ రాజ్యహేతోః పరాక్రమీ
భ్రాతరశ్చైవ మే శూరాః సాయకైర్భృశపీడితాః॥21॥

మత్కృతే భ్రాతృసౌహార్దాద్రాజ్యాత్ప్రభ్రంశనం గతాః
పరిక్లిష్టా తథా కృష్ణా మత్కృతే మధుసూదన॥22॥

జీవితం బహు మన్యేఽహం జీవితం హ్యద్య దుర్లభం
జీవితస్యాద్య శేషేణ చరిష్యే ధర్మముత్తమం॥23॥

యది తేఽహమనుగ్రాహ్యో భ్రాతృభిః సహ కేశవ
స్వధర్మస్యావిరోధేన తదుదాహర కేశవ॥24॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య కారుణ్యాద్బహువిస్తరం
ప్రత్యువాచ తతః కృష్ణః సాంత్వయానో యుధిష్ఠిరం॥25॥

ధర్మపుత్ర విషాదం త్వం మా కృథాః సత్యసంగర
యస్య తే భ్రాతరః శూరా దుర్జయాః శత్రుసూదనాః॥26॥

అర్జునో భీమసేనశ్చ వాయ్వగ్నిసమతేజసౌ
మాద్రీపుత్రౌ చ విక్రాంతౌ త్రిదశానామివేశ్వరౌ॥27॥

మాం వా నియుంక్ష్వ సౌహార్దాద్యోత్స్యే భీష్మేణ పాండవ
త్వత్ప్రయుక్తో హ్యహం రాజన్కిం న కుర్యాం మహాహవే॥28॥

హనిష్యామి రణే భీష్మమాహూయ పురుషర్షభం
పశ్యతాం ధార్తరాష్ట్రాణాం యది నేచ్ఛతి ఫల్గునః॥29॥

యది భీష్మే హతే రాజంజయం పశ్యసి పాండవ
హంతాస్మ్యేకరథేనాద్య కురువృద్ధం పితామహం॥30॥

పశ్య మే విక్రమం రాజన్మహేంద్రస్యేవ సంయుగే
విముంచంతం మహాస్త్రాణి పాతయిష్యామి తం రథాత్॥31॥

యః శత్రుః పాండుపుత్రాణాం మచ్ఛత్రుః స న సంశయః
మదర్థా భవదర్థా యే యే మదీయాస్తవైవ తే॥32॥

తవ భ్రాతా మమ సఖా సంబంధీ శిష్య ఏవ చ
మాంసాన్యుత్కృత్య వై దద్యామర్జునార్థే మహీపతే॥33॥

ఏష చాపి నరవ్యాఘ్రో మత్కృతే జీవితం త్యజేత్
ఏష నః సమయస్తాత తారయేమ పరస్పరం
స మాం నియుంక్ష్వ రాజేంద్ర యావద్ద్వీపో భవామ్యహం॥34॥

ప్రతిజ్ఞాతముపప్లవ్యే యత్తత్పార్థేన పూర్వతః
ఘాతయిష్యామి గాంగేయమిత్యులూకస్య సంనిధౌ॥35॥

పరిరక్ష్యం చ మమ తద్వచః పార్థస్య ధీమతః
అనుజ్ఞాతం తు పార్థేన మయా కార్యం న సంశయః॥36॥

అథ వా ఫల్గునస్యైష భారః పరిమితో రణే
నిహనిష్యతి సంగ్రామే భీష్మం పరపురంజయం॥37॥

అశక్యమపి కుర్యాద్ధి రణే పార్థః సముద్యతః
త్రిదశాన్వా సముద్యుక్తాన్సహితాందైత్యదానవైః
నిహన్యాదర్జునః సంఖ్యే కిము భీష్మం నరాధిప॥38॥

విపరీతో మహావీర్యో గతసత్త్వోఽల్పజీవితః
భీష్మః శాంతనవో నూనం కర్తవ్యం నావబుధ్యతే॥39॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి మాధవ
సర్వే హ్యేతే న పర్యాప్తాస్తవ వేగనివారణే॥40॥

నియతం సమవాప్స్యామి సర్వమేవ యథేప్సితం
యస్య మే పురుషవ్యాఘ్ర భవాన్నాథో మహాబలః॥41॥

సేంద్రానపి రణే దేవాంజయేయం జయతాం వర
త్వయా నాథేన గోవింద కిము భీష్మం మహాహవే||42||

న తు త్వామనృతం కర్తుముత్సహే స్వార్థగౌరవాత్
అయుధ్యమానః సాహాయ్యం యథోక్తం కురు మాధవ||43||

సమయస్తు కృతః కశ్చిద్భీష్మేణ మమ మాధవ
మంత్రయిష్యే తవార్థాయ న తు యోత్స్యే కథంచన
దుర్యోధనార్థే యోత్స్యామి సత్యమేతదితి ప్రభో||44||

స హి రాజ్యస్య మే దాతా మంత్రస్యైవ చ మాధవ
తస్మాద్దేవవ్రతం భూయో వధోపాయార్థమాత్మనః
భవతా సహితాః సర్వే పృచ్ఛామో మధుసూదన||45||

తద్వయం సహితా గత్వా భీష్మమాశు నరోత్తమం
రుచితే తవ వార్ష్ణేయ మంత్రం పృచ్ఛామ కౌరవం||46||

స వక్ష్యతి హితం వాక్యం తథ్యం చైవ జనార్దన
యథా స వక్ష్యతే కృష్ణ తథా కర్తాస్మి సంయుగే||47||

స నో జయస్య దాతా చ మంత్రస్య చ ధృతవ్రతః
బాలాః పిత్రా విహీనాశ్చ తేన సంవర్ధితా వయం||48||

తం చేత్పితామహం వృద్ధం హంతుమిచ్ఛామి మాధవ
పితుః పితరమిష్టం వై ధిగస్తు క్షత్రజీవికాం||49||

సంజయ ఉవాచ

తతోఽబ్రవీన్మహారాజ వార్ష్ణేయః కురునందనం
రోచతే మే మహాబాహో సతతం తవ భాషితం||50||

దేవవ్రతః కృతీ భీష్మః ప్రేక్షితేనాపి నిర్దహేత్
గమ్యతాం స వధోపాయం ప్రష్టుం సాగరగాసుతః
వక్తుమర్హతి సత్యం స త్వయా పృష్టో విశేషతః||51||

తే వయం తత్ర గచ్ఛామః ప్రష్టుం కురుపితామహం
ప్రణమ్య శిరసా చైనం మంత్రం పృచ్ఛామ మాధవ
స నో దాస్యతి యం మంత్రం తేన యోత్స్యామహే పరాన్||52||

ఏవం సంమంత్ర్య వై వీరాః పాండవాః పాండుపూర్వజ
జగ్ముస్తే సహితాః సర్వే వాసుదేవశ్చ వీర్యవాన్
విముక్తశస్త్రకవచా భీష్మస్య సదనం ప్రతి||53||

ప్రవిశ్య చ తదా భీష్మం శిరోభిః ప్రతిపేదిరే
పూజయంతో మహారాజ పాండవా భరతర్షభ
ప్రణమ్య శిరసా చైనం భీష్మం శరణమన్వయుః||54||

తానువాచ మహాబాహుర్భీష్మః కురుపితామహః
స్వాగతం తవ వార్ష్ణేయ స్వాగతం తే ధనంజయ
స్వాగతం ధర్మపుత్రాయ భీమాయ యమయోస్తథా||55||

కిం కార్యం వః కరోమ్యద్య యుష్మత్ప్రీతివివర్ధనం
సర్వాత్మనా చ కర్తాస్మి యద్యపి స్యాత్సుదుష్కరం||56||

తథా బ్రువాణం గాంగేయం ప్రీతియుక్తం పునః పునః
ఉవాచ వాక్యం దీనాత్మా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః||57||

కథం జయేమ ధర్మజ్ఞ కథం రాజ్యం లభేమహి
ప్రజానాం సంక్షయో న స్యాత్కథం తన్మే వదాభిభో||58||

భవాన్హి నో వధోపాయం బ్రవీతు స్వయమాత్మనః
భవంతం సమరే రాజన్విషహేమ కథం వయం॥59॥

న హి తే సూక్ష్మమప్యస్తి రంధ్రం కురుపితామహ
మండలేనైవ ధనుషా సదా దృశ్యోఽసి సంయుగే॥60॥

నాదదానం సందధానం వికర్షంతం ధనుర్న చ
పశ్యామస్త్వా మహాబాహో రథే సూర్యమివ స్థితం॥61॥

నరాశ్వరథనాగానాం హంతారం పరవీరహన్
క ఇవోత్సహతే హంతుం త్వాం పుమాన్భరతర్షభ॥62॥

వర్షతా శరవర్షాణి మహాంతి పురుషోత్తమ
క్షయం నీతా హి పృతనా భవతా మహతీ మమ॥63॥

యథా యుధి జయేయం త్వాం యథా రాజ్యం భవేన్మమ
భవేత్సైన్యస్య వా శాంతిస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥64॥

తతోఽబ్రవీచ్ఛాంతనవః పాండవాన్పాండుపూర్వజ
న కథంచన కౌంతేయ మయి జీవతి సంయుగే
యుష్మాసు దృశ్యతే వృద్ధిః సత్యమేతద్బ్రవీమి వః॥65॥

నిర్జితే మయి యుద్ధే తు ధ్రువం జేష్యథ కౌరవాన్
క్షిప్రం మయి ప్రహరత యదీచ్ఛథ రణే జయం
అనుజానామి వః పార్థాః ప్రహరధ్వం యథాసుఖం॥66॥

ఏవం హి సుకృతం మన్యే భవతాం విదితో హ్యహం
హతే మయి హతం సర్వం తస్మాదేవం విధీయతాం॥67॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రూహి తస్మాదుపాయం నో యథా యుద్ధే జయేమహి
భవంతం సమరే క్రుద్ధం దండపాణిమివాంతకం॥68॥

శక్యో వజ్రధరో జేతుం వరుణోఽథ యమస్తథా
న భవాన్సమరే శక్యః సేంద్రైరపి సురాసురైః॥69॥

భీష్మ ఉవాచ

సత్యమేతన్మహాబాహో యథా వదసి పాండవ
నాహం శక్యో రణే జేతుం సేంద్రైరపి సురాసురైః॥70॥

ఆత్తశస్త్రో రణే యత్తో గృహీతవరకార్ముకః
న్యస్తశస్త్రం తు మాం రాజన్హన్యుర్యుధి మహారథాః॥71॥

నిక్షిప్తశస్త్రే పతితే విముక్తకవచధ్వజే
ద్రవమాణే చ భీతే చ తవాస్మీతి చ వాదిని॥72॥

స్త్రియాం స్త్రీనామధేయే చ వికలే చైకపుత్రకే
అప్రసూతే చ దుష్ప్రేక్ష్యే న యుద్ధం రోచతే మమ॥73॥

ఇమం చ శృణు మే పార్థ సంకల్పం పూర్వచింతితం
అమంగల్యధ్వజం దృష్ట్వా న యుధ్యేయం కథంచన॥74॥

య ఏష ద్రౌపదో రాజంస్తవ సైన్యే మహారథః
శిఖండీ సమరాకాంక్షీ శూరశ్చ సమితింజయః॥75॥

యథాభవచ్చ స్త్రీ పూర్వం పశ్చాత్పుంస్త్వముపాగతః
జానంతి చ భవంతోఽపి సర్వమేతద్యథాతథం||76||

అర్జునః సమరే శూరః పురస్కృత్య శిఖండినం
మామేవ విశిఖైస్తూర్ణమభిద్రవతు దంశితః||77||

అమంగల్యధ్వజే తస్మిన్స్త్రీపూర్వే చ విశేషతః
న ప్రహర్తుమభీప్సామి గృహీతేషుం కథంచన||78||

తదంతరం సమాసాద్య పాండవో మాం ధనంజయః
శరైర్ఘాతయతు క్షిప్రం సమంతాద్భరతర్షభ||79||

న తం పశ్యామి లోకేషు యో మాం హన్యాత్సముద్యతం
ఋతే కృష్ణాన్మహాభాగాత్పాండవాద్వా ధనంజయాత్||80||

ఏష తస్మాత్పురోధాయ కంచిదన్యం మమాగ్రతః
మాం పాతయతు బీభత్సురేవం తే విజయో భవేత్||81||

ఏతత్కురుష్వ కౌంతేయ యథోక్తం వచనం మమ
తతో జేష్యసి సంగ్రామే ధార్తరాష్ట్రాన్సమాగతాన్||82||

సంజయ ఉవాచ

తేఽనుజ్ఞాతాస్తతః పార్థా జగ్ముః స్వశిబిరం ప్రతి
అభివాద్య మహాత్మానం భీష్మం కురుపితామహం||83||

తథోక్తవతి గాంగేయే పరలోకాయ దీక్షితే
అర్జునో దుఃఖసంతప్తః సవ్రీడమిదమబ్రవీత్||84||

గురుణా కులవృద్ధేన కృతప్రజ్ఞేన ధీమతా
పితామహేన సంగ్రామే కథం యోత్స్యామి మాధవ||85||

క్రీడతా హి మయా బాల్యే వాసుదేవ మహామనాః
పాంసురూషితగాత్రేణ మహాత్మా పరుషీకృతః||86||

యస్యాహమధిరుహ్యాంకం బాలః కిల గదాగ్రజ
తాతేత్యవోచం పితరం పితుః పాండోర్మహాత్మనః||87||

నాహం తాతస్తవ పితుస్తాతోఽస్మి తవ భారత
ఇతి మామబ్రవీద్బాల్యే యః స వధ్యః కథం మయా||88||

కామం వధ్యతు మే సైన్యం నాహం యోత్స్యే మహాత్మనా
జయో వాస్తు వధో వా మే కథం వా కృష్ణ మన్యసే||89||

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాయ వధం జిష్ణో పురా భీష్మస్య సంయుగే
క్షత్రధర్మే స్థితః పార్థ కథం నైనం హనిష్యసి||90||

పాతయైనం రథాత్పార్థ వజ్రాహతమివ ద్రుమం
నాహత్వా యుధి గాంగేయం విజయస్తే భవిష్యతి||91||

దిష్టమేతత్పురా దేవైర్భవిష్యత్యవశస్య తే
హంతా భీష్మస్య పూర్వేంద్ర ఇతి తన్న తదన్యథా||92||

న హి భీష్మం దురాధర్షం వ్యాత్తాననమివాంతకం
త్వదన్యః శక్నుయాద్ధంతుమపి వజ్రధరః స్వయం||93||

జహి భీష్మం మహాబాహో శృణు చేదం వచో మమ
యథోవాచ పురా శక్రం మహాబుద్ధిర్బృహస్పతిః॥94॥

జ్యాయాంసమపి చేచ్ఛక్ర గుణైరపి సమన్వితం
ఆతతాయినమామంత్ర్య హన్యాద్ఘాతకమాగతం॥95॥

శాశ్వతోఽయం స్థితో ధర్మః క్షత్రియాణాం ధనంజయ
యోద్ధవ్యం రక్షితవ్యం చ యష్టవ్యం చానసూయుభిః॥96॥

అర్జున ఉవాచ

శిఖండీ నిధనం కృష్ణ భీష్మస్య భవితా ధ్రువం
దృష్ట్వైవ హి సదా భీష్మః పాంచాల్యం వినివర్తతే॥97॥

తే వయం ప్రముఖే తస్య స్థాపయిత్వా శిఖండినం
గాంగేయం పాతయిష్యామ ఉపాయేనేతి మే మతిః॥98॥

అహమన్యాన్మహేష్వాసాన్వారయిష్యామి సాయకైః
శిఖండ్యపి యుధాం శ్రేష్ఠో భీష్మమేవాభియాస్యతు॥99॥

శ్రుతం తే కురుముఖ్యస్య నాహం హన్యాం శిఖండినం
కన్యా హ్యేషా పురా జాతా పురుషః సమపద్యత॥100॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యేవం నిశ్చయం కృత్వా పాండవాః సహమాధవాః
శయనాని యథాస్వాని భేజిరే పురుషర్షభాః॥101॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం శిఖండీ గాంగేయమభ్యవర్తత సంయుగే
పాండవాశ్చ తథా భీష్మం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

తతః ప్రభాతే విమలే సూర్యస్యోదయనం ప్రతి
వాద్యమానాసు భేరీషు మృదంగేష్వానకేషు చ॥2॥

ధ్మాయత్సు దధివర్ణేషు జలజేషు సమంతతః
శిఖండినం పురస్కృత్య నిర్యాతాః పాండవా యుధి॥3॥

కృత్వా వ్యూహం మహారాజ సర్వశత్రునిబర్హణం
శిఖండీ సర్వసైన్యానామగ్ర ఆసీద్విశాం పతే॥4॥

చక్రరక్షౌ తతస్తస్య భీమసేనధనంజయౌ
పృష్ఠతో ద్రౌపదేయాశ్చ సౌభద్రశ్చైవ వీర్యవాన్॥5॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ తేషాం గోప్తా మహారథః
ధృష్టద్యుమ్నస్తతః పశ్చాత్పాంచాలైరభిరక్షితః॥6॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా యమాభ్యాం సహితః ప్రభుః
ప్రయయౌ సింహనాదేన నాదయన్భరతర్షభ॥7॥

విరాటస్తు తతః పశ్చాత్స్వేన సైన్యేన సంవృతః
ద్రుపదశ్చ మహారాజ తతః పశ్చాదుపాద్రవత్॥8॥

కేకయా భ్రాతరః పంచ ధృష్టకేతుశ్చ వీర్యవాన్
జఘనం పాలయామాస పాండుసైన్యస్య భారత॥9॥

ఏవం వ్యూహ్య మహత్సైన్యం పాండవాస్తవ వాహినీం
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః॥10॥

తథైవ కురవో రాజన్భీష్మం కృత్వా మహాబలం
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం ప్రయయుః పాండవాన్ప్రతి॥11॥

పుత్రైస్తవ దురాధర్షై రక్షితః సుమహాబలైః
తతో ద్రోణో మహేష్వాసః పుత్రశ్చాస్య మహారథః॥12॥

భగదత్తస్తతః పశ్చాద్గజానీకేన సంవృతః
కృపశ్చ కృతవర్మా చ భగదత్తమనువ్రతౌ॥13॥

కాంబోజరాజో బలవాంస్తతః పశ్చాత్సుదక్షిణః
మాగధశ్చ జయత్సేనః సౌబలశ్చ బృహద్బలః॥14॥

తథేతరే మహేష్వాసాః సుశర్మప్రముఖా నృపాః
జఘనం పాలయామాసుస్తవ సైన్యస్య భారత॥15॥

దివసే దివసే ప్రాప్తే భీష్మః శాంతనవో యుధి
ఆసురానకరోద్వ్యూహాన్పైశాచానథ రాక్షసాన్॥16॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తవ తేషాం చ భారత
అన్యోన్యం నిఘ్నతాం రాజన్యమరాష్ట్రవివర్ధనం॥17॥

అర్జునప్రముఖాః పార్థాః పురస్కృత్య శిఖండినం
భీష్మం యుద్ధేఽభ్యవర్తంత కిరంతో వివిధాఞ్శరాన్॥18॥

తత్ర భారత భీమేన పీడితాస్తావకాః శరైః
రుధిరౌఘపరిక్లిన్నాః పరలోకం యయుస్తదా॥19॥

నకులః సహదేవశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
తవ సైన్యం సమాసాద్య పీడయామాసురోజసా॥20॥

తే వధ్యమానాః సమరే తావకా భరతర్షభ
నాశక్నువన్వారయితుం పాండవానాం మహద్బలం॥21॥

తతస్తు తావకం సైన్యం వధ్యమానం సమంతతః
సంప్రాద్రవద్దిశో రాజన్కాల్యమానం మహారథైః॥22॥

త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత తావకా భరతర్షభ
వధ్యమానాః శితైర్బాణైః పాండవైః సహసృంజయైః॥23॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పీడ్యమానం బలం పార్థైర్దృష్ట్వా భీష్మః పరాక్రమీ
యదకార్షీద్రణే క్రుద్ధస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥24॥

కథం వా పాండవాన్యుద్ధే ప్రత్యుద్యాతః పరంతపః
వినిఘ్నన్సోమకాన్వీరాంస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥25॥

సంజయ ఉవాచ

ఆచక్షే తే మహారాజ యదకార్షీత్పితామహః
పీడితే తవ పుత్రస్య సైన్యే పాండవసృంజయైః॥26॥

ప్రహృష్టమనసః శూరాః పాండవాః పాండుపూర్వజ
అభ్యవర్తంత నిఘ్నంతస్తవ పుత్రస్య వాహినీం॥27॥

తం వినాశం మనుష్యేంద్ర నరవారణవాజినాం
నామృష్యత తదా భీష్మః సైన్యఘాతం రణే పరైః॥28॥

స పాండవాన్మహేష్వాసః పాంచాలాంశ్చ ససృంజయాన్
అభ్యద్రవత దుర్ధర్షస్త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః॥29॥

స పాండవానాం ప్రవరాన్పంచ రాజన్మహారథాన్
ఆత్తశస్త్రాన్రణే యత్తాన్వారయామాస సాయకైః
నారాచైర్వత్సదంతైశ్చ శితైరంజలికైస్తథా॥30॥

నిజఘ్నే సమరే క్రుద్ధో హస్త్యశ్వమమితం బహు
రథినోఽపాతయద్రాజన్రథేభ్యః పురుషర్షభః॥31॥

సాదినశ్చాశ్వపృష్ఠేభ్యః పదాతీంశ్చ సమాగతాన్
గజారోహాన్గజేభ్యశ్చ పరేషాం విదధద్భయం॥32॥

తమేకం సమరే భీష్మం త్వరమాణం మహారథం
పాండవాః సమవర్తంత వజ్రపాణిమివాసురాః॥33॥

శక్రాశనిసమస్పర్శాన్విముంచన్నిశితాఞ్శరాన్
దిక్ష్వదృశ్యత సర్వాసు ఘోరం సంధారయన్వపుః॥34॥

మండలీకృతమేవాస్య నిత్యం ధనురదృశ్యత
సంగ్రామే యుధ్యమానస్య శక్రచాపనిభం మహత్॥35॥

తద్దృష్ట్వా సమరే కర్మ తవ పుత్రా విశాం పతే
విస్మయం పరమం ప్రాప్తాః పితామహమపూజయన్॥36॥

పార్థా విమనసో భూత్వా ప్రైక్షంత పితరం తవ
యుధ్యమానం రణే శూరం విప్రచిత్తిమివామరాః
న చైనం వారయామాసుర్వ్యాత్తాననమివాంతకం॥37॥

దశమేఽహని సంప్రాప్తే రథానీకం శిఖండినః
అదహన్నిశితైర్బాణైః కృష్ణవర్త్మేవ కాననం॥38॥

తం శిఖండీ త్రిభిర్బాణైరభ్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం కాలసృష్టమివాంతకం॥39॥

స తేనాతిభృశం విద్ధః ప్రేక్ష్య భీష్మః శిఖండినం
అనిచ్ఛన్నపి సంక్రుద్ధః ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥40॥

కామమభ్యస వా మా వా న త్వాం యోత్స్యే కథంచన
యైవ హి త్వం కృతా ధాత్రా సైవ హి త్వం శిఖండినీ॥41॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శిఖండీ క్రోధమూర్ఛితః
ఉవాచ భీష్మం సమరే సృక్కిణీ పరిలేలిహన్॥42॥

జానామి త్వాం మహాబాహో క్షత్రియాణాం క్షయంకరం
మయా శ్రుతం చ తే యుద్ధం జామదగ్న్యేన వై సహ॥43॥

దివ్యశ్చ తే ప్రభావోఽయం స మయా బహుశః శ్రుతః
జానన్నపి ప్రభావం తే యోత్స్యేఽద్యాహం త్వయా సహ॥44॥

పాండవానాం ప్రియం కుర్వన్నాత్మనశ్చ నరోత్తమ
అద్య త్వా యోధయిష్యామి రణే పురుషసత్తమ ॥45॥

ధ్రువం చ త్వా హనిష్యామి శపే సత్యేన తేఽగ్రతః
ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో మహ్యం యత్క్షమం తత్సమాచర ॥46॥

కామమభ్యస వా మా వా న మే జీవన్విమోక్ష్యసే
సుదృష్టః క్రియతాం భీష్మ లోకోఽయం సమితింజయ ॥47॥

ఏవముక్త్వా తతో భీష్మం పంచభిర్నతపర్వభిః
అవిధ్యత రణే రాజన్ప్రుఖున్నం వాక్యసాయకైః ॥48॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సవ్యసాచీ పరంతపః
కాలోఽయమితి సంచింత్య శిఖండినమచోదయత్ ॥49॥

అహం త్వామనుయాస్యామి పరాన్విద్రావయఞ్శరైః
అభిద్రవ సుసంరబ్ధో భీష్మం భీమపరాక్రమం ॥50॥

న హి తే సంయుగే పీడాం శక్తః కర్తుం మహాబలః
తస్మాదద్య మహాబాహో వీర భీష్మమభిద్రవ ॥51॥

అహత్వా సమరే భీష్మం యది యాస్యసి మారిష
అవహాస్యోఽస్య లోకస్య భవిష్యసి మయా సహ ॥52॥

నావహాస్యా యథా వీర భవేమ పరమాహవే
తథా కురు రణే యత్నం సాధయస్వ పితామహం ॥53॥

అహం తే రక్షణం యుద్ధే కరిష్యామి పరంతప
వారయన్రథినః సర్వాన్సాధయస్వ పితామహం ॥54॥

ద్రోణం చ ద్రోణపుత్రం చ కృపం చాథ సుయోధనం
చిత్రసేనం వికర్ణం చ సైంధవం చ జయద్రథం ॥55॥

విందానువిందావావంత్యౌ కాంబోజం చ సుదక్షిణం
భగదత్తం తథా శూరం మాగధం చ మహారథం ॥56॥

సౌమదత్తిం రణే శూరమార్శ్యశృంగిం చ రాక్షసం
త్రిగర్తరాజం చ రణే సహ సర్వైర్మహారథైః
అహమావారయిష్యామి వేలేవ మకరాలయం ॥57॥

కురూంశ్చ సహితాన్సర్వాన్యే చైషాం సైనికాః స్థితాః
నివారయిష్యామి రణే సాధయస్వ పితామహం ॥58॥

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం శిఖండీ గాంగేయమభ్యధావత్పితామహం
పాంచాల్యః సమరే క్రుద్ధో ధర్మాత్మానం యతవ్రతం ॥1॥

కేఽరక్షన్పాండవానీకే శిఖండినముదాయుధం
త్వరమాణాస్త్వరాకాలే జిగీషంతో మహారథాః ॥2॥

కథం శాంతనవో భీష్మః స తస్మిందశమేఽహని
అయుధ్యత మహావీర్యః పాండవైః సహసృంజయైః ॥3॥

న మృష్యామి రణే భీష్మం ప్రత్యుద్యాతం శిఖండినం
కచ్చిన్న రథభంగోఽస్య ధనుర్వాశీర్యతాస్యతః ॥4॥

సంజయ ఉవాచ

నాశీర్యత ధనుస్తస్య రథభంగో న చాప్యభూత్
యుధ్యమానస్య సంగ్రామే భీష్మస్య భరతర్షభ
నిఘ్నతః సమరే శత్రూఞ్శరైః సంనతపర్వభిః॥5॥

అనేకశతసాహస్రాస్తావకానాం మహారథాః
రథదంతిగణా రాజన్హయాశ్చైవ సుసజ్జితాః
అభ్యవర్తంత యుద్ధాయ పురస్కృత్య పితామహం॥6॥

యథాప్రతిజ్ఞం కౌరవ్య స చాపి సమితింజయః
పార్థానామకరోద్భీష్మః సతతం సమితిక్షయం॥7॥

యుధ్యమానం మహేష్వాసం వినిఘ్నంతం పరాఞ్శరైః
పాంచాలాః పాండవైః సార్ధం సర్వ ఏవాభ్యవారయన్॥8॥

దశమేఽహని సంప్రాప్తే తతాప రిపువాహినీం
కీర్యమాణాం శితైర్బాణైః శతశోఽథ సహస్రశః॥9॥

న హి భీష్మం మహేష్వాసం పాండవాః పాండుపూర్వజ
అశక్నువన్రణే జేతుం పాశహస్తమివాంతకం॥10॥

అథోపాయాన్మహారాజ సవ్యసాచీ పరంతపః
త్రాసయన్రథినః సర్వాన్బీభత్సురపరాజితః॥11॥

సింహవద్వినదన్నుచ్చైర్ధనుర్జ్యాం విక్షిపన్ముహుః
శరౌఘాన్విసృజన్పార్థో వ్యచరత్కాలవద్రణే॥12॥

తస్య శబ్దేన విత్రస్తాస్తావకా భరతర్షభ
సింహస్యేవ మృగా రాజన్వ్యద్రవంత మహాభయాత్॥13॥

జయంతం పాండవం దృష్ట్వా త్వత్సైన్యం చాభిపీడితం
దుర్యోధనస్తతో భీష్మమబ్రవీద్భృశపీడితః॥14॥

ఏష పాండుసుతస్తాత శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
దహతే మామకాన్సర్వాన్కృష్ణవర్త్మేవ కాననం॥15॥

పశ్య సైన్యాని గాంగేయ ద్రవమాణాని సర్వశః
పాండవేన యుధాం శ్రేష్ఠ కాల్యమానాని సంయుగే॥16॥

యథా పశుగణాన్పాలః సంకాలయతి కాననే
తథేదం మామకం సైన్యం కాల్యతే శత్రుతాపన॥17॥

ధనంజయశరైర్భగ్నం ద్రవమాణమితస్తతః
భీమో హ్యేష దురాధర్షో విద్రావయతి మే బలం॥18॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
అభిమన్యుశ్చ విక్రాంతో వాహినీం దహతే మమ॥19॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తథా శూరో రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
వ్యద్రావయేతాం సహసా సైన్యం మమ మహాబలౌ॥20॥

వధ్యమానస్య సైన్యస్య సర్వైరేతైర్మహాబలైః
నాన్యాం గతిం ప్రపశ్యామి స్థానే యుద్ధే చ భారత॥21॥

ఋతే త్వాం పురుషవ్యాఘ్ర దేవతుల్యపరాక్రమ
పర్యాప్తశ్చ భవాన్క్షిప్రం పీడితానాం గతిర్భవ॥22॥

ఏవముక్తో మహారాజ పితా దేవవ్రతస్తవ
చింతయిత్వా ముహూర్తం తు కృత్వా నిశ్చయమాత్మనః
తవ సంధారయన్పుత్రమబ్రవీచ్ఛంతనోః సుతః॥23॥

దుర్యోధన విజానీహి స్థిరో భవ విశాం పతే
పూర్వకాలం తవ మయా ప్రతిజ్ఞాతం మహాబల॥24॥

హత్వా దశ సహస్రాణి క్షత్రియాణాం మహాత్మనాం
సంగ్రామాద్వ్యపయాతవ్యమేతత్కర్మ మమాహ్నికం
ఇతి తత్కృతవాంశ్చాహం యథోక్తం భరతర్షభ॥25॥

అద్య చాపి మహత్కర్మ ప్రకరిష్యే మహాహవే
అహం వా నిహతః శేష్యే హనిష్యే వాద్య పాండవాన్॥26॥

అద్య తే పురుషవ్యాఘ్ర ప్రతిమోక్ష్యే ఋణం మహత్
భర్తృపిండకృతం రాజన్నిహతః పృతనాముఖే॥27॥

ఇత్యుక్త్వా భరతశ్రేష్ఠః క్షత్రియాన్ప్రతపఞ్శరైః
ఆససాద దురాధర్షః పాండవానామనీకినీం॥28॥

అనీకమధ్యే తిష్ఠంతం గాంగేయం భరతర్షభ
ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం పాండవాః పర్యవారయన్॥29॥

దశమేఽహని తస్మింస్తు దర్శయఞ్శక్తిమాత్మనః
రాజఞ్శతసహస్రాణి సోఽవధీత్కురునందన॥30॥

పంచాలానాం చ యే శ్రేష్ఠా రాజపుత్రా మహాబలాః
తేషామాదత్త తేజాంసి జలం సూర్య ఇవాంశుభిః॥31॥

హత్వా దశ సహస్రాణి కుంజరాణాం తరస్వినాం
సారోహాణాం మహారాజ హయానాం చాయుతం పునః॥32॥

పూర్ణే శతసహస్రే ద్వే పదాతీనాం నరోత్తమః
ప్రజజ్వాల రణే భీష్మో విధూమ ఇవ పావకః॥33॥

న చైనం పాండవేయానాం కేచిచ్ఛేకుర్నిరీక్షితుం
ఉత్తరం మార్గమాస్థాయ తపంతమివ భాస్కరం॥34॥

తే పాండవేయాః సంరబ్ధా మహేష్వాసేన పీడితాః
వధాయాభ్యద్రవన్భీష్మం సృంజయాశ్చ మహారథాః॥35॥

స యుధ్యమానో బహుభిర్భీష్మః శాంతనవస్తదా
అవకీర్ణో మహాబాహుః శైలో మేఘైరివాసితైః॥36॥

పుత్రాస్తు తవ గాంగేయం సమంతాత్పర్యవారయన్
మహత్యా సేనయా సార్ధం తతో యుద్ధమవర్తత॥37॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునస్తు రణే రాజందృష్ట్వా భీష్మస్య విక్రమం
శిఖండినమథోవాచ సమభ్యేహి పితామహం॥1॥

న చాపి భీస్త్వయా కార్యా భీష్మాదద్య కథంచన
అహమేనం శరైస్తీక్ష్ణైః పాతయిష్యే రథోత్తమాత్॥2॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన శిఖండీ భరతర్షభ
అభ్యద్రవత గాంగేయం శ్రుత్వా పార్థస్య భాషితం॥3॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తథా రాజన్సౌభద్రశ్చ మహారథః
హృష్టావాద్రవతాం భీష్మం శ్రుత్వా పార్థస్య భాషితం॥4॥

విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ కుంతిభోజశ్చ దంశితః
అభ్యద్రవత గాంగేయం పుత్రస్య తవ పశ్యతః॥5॥

నకులః సహదేవశ్చ ధర్మరాజశ్చ వీర్యవాన్
తథేతరాణి సైన్యాని సర్వాణ్యేవ విశాం పతే
సమాద్రవంత గాంగేయం శ్రుత్వా పార్థస్య భాషితం॥6॥

ప్రత్యుద్యయుస్తావకాశ్చ సమేతాస్తాన్మహారథాన్
యథాశక్తి యథోత్సాహం తన్మే నిగదతః శృణు॥7॥

చిత్రసేనో మహారాజ చేకితానం సమభ్యయాత్
భీష్మప్రేప్సుం రణే యాంతం వృషం వ్యాఘ్రశిశుర్యథా॥8॥

ధృష్టద్యుమ్నం మహారాజ భీష్మాంతికముపాగతం
త్వరమాణో రణే యత్తం కృతవర్మా న్యవారయత్॥9॥

భీమసేనం సుసంక్రుద్ధం గాంగేయస్య వధైషిణం
త్వరమాణో మహారాజ సౌమదత్తిర్న్యవారయత్॥10॥

తథైవ నకులం వీరం కిరంతం సాయకాన్బహూన్
వికర్ణో వారయామాస ఇచ్ఛన్భీష్మస్య జీవితం॥11॥

సహదేవం తథా యాంతం యత్తం భీష్మరథం ప్రతి
వారయామాస సంక్రుద్ధః కృపః శారద్వతో యుధి॥12॥

రాక్షసం క్రూరకర్మాణం భైమసేనిం మహాబలం
భీష్మస్య నిధనం ప్రేప్సుం దుర్ముఖోఽభ్యద్రవద్బలీ॥13॥

సాత్యకిం సమరే క్రుద్ధమార్శ్యశృంగిరవారయత్
అభిమన్యుం మహారాజ యాంతం భీష్మరథం ప్రతి
సుదక్షిణో మహారాజ కాంబోజః ప్రత్యవారయత్॥14॥

విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ సమేతావరిమర్దనౌ
అశ్వత్థామా తతః క్రుద్ధో వారయామాస భారత॥15॥

తథా పాండుసుతం జ్యేష్ఠం భీష్మస్య వధకాంక్షిణం
భారద్వాజో రణే యత్తో ధర్మపుత్రమవారయత్॥16॥

అర్జునం రభసం యుద్ధే పురస్కృత్య శిఖండినం
భీష్మప్రేప్సుం మహారాజ తాపయంతం దిశో దశ
దుఃశాసనో మహేష్వాసో వారయామాస సంయుగే॥17॥

అన్యే చ తావకా యోధాః పాండవానాం మహారథాన్
భీష్మాయాభిముఖం యాతాన్వారయామాసురాహవే॥18॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు సైన్యాని ప్రాక్రోశత పునః పునః
అభిద్రవత సంరబ్ధా భీష్మమేకం మహాబలం॥19॥

ఏషోఽర్జునో రణే భీష్మం ప్రయాతి కురునందనః
అభిద్రవత మా భైష్ట భీష్మో న ప్రాప్స్యతే హి వః॥20॥

అర్జునం సమరే యోద్ధుం నోత్సహేతాపి వాసవః
కిము భీష్మో రణే వీరా గతసత్త్వోఽల్పజీవితః॥21॥

ఇతి సేనాపతేః శ్రుత్వా పాండవానాం మహారథాః
అభ్యద్రవంత సంహృష్టా గాంగేయస్య రథం ప్రతి॥22॥

ఆగచ్ఛతస్తాన్సమరే వార్యోఘాన్ప్రబలానివ
న్యవారయంత సంహృష్టాస్తావకాః పురుషర్షభాః॥23॥

దుఃశాసనో మహారాజ భయం త్యక్త్వా మహారథః
భీష్మస్య జీవితాకాంక్షీ ధనంజయముపాద్రవత్॥24॥

తథైవ పాండవాః శూరా గాంగేయస్య రథం ప్రతి
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే తవ పుత్రాన్మహారథాన్॥25॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ చిత్రరూపం విశాం పతే
దుఃశాసనరథం ప్రాప్తో యత్పార్థో నాత్యవర్తత॥26॥

యథా వారయతే వేలా క్షుభితం వై మహార్ణవం
తథైవ పాండవం క్రుద్ధం తవ పుత్రో న్యవారయత్॥27॥

ఉభౌ హి రథినాం శ్రేష్ఠావుభౌ భారత దుర్జయౌ
ఉభౌ చంద్రార్కసదృశౌ కాంత్యా దీప్త్యా చ భారత॥28॥

తౌ తథా జాతసంరంభావన్యోన్యవధకాంక్షిణౌ
సమీయతుర్మహాసంఖ్యే మయశక్రౌ యథా పురా॥29॥

దుఃశాసనో మహారాజ పాండవం విశిఖైస్త్రిభిః
వాసుదేవం చ వింశత్యా తాడయామాస సంయుగే॥30॥

తతోఽర్జునో జాతమన్యుర్వార్ష్ణేయం వీక్ష్య పీడితం
దుఃశాసనం శతేనాజౌ నారాచానాం సమార్పయత్
తే తస్య కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే॥31॥

దుఃశాసనస్తతః క్రుద్ధః పార్థం వివ్యాధ పంచభిః
లలాటే భరతశ్రేష్ఠ శరైః సంనతపర్వభిః॥32॥

లలాటస్థైస్తు తైర్బాణైః శుశుభే పాండవోత్తమః
యథా మేరుర్మహారాజ శృంగైరత్యర్థముచ్ఛ్రితైః॥33॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః పుత్రేణ తవ ధన్వినా
వ్యరాజత రణే పార్థః కింశుకః పుష్పవానివ॥34॥

దుఃశాసనం తతః క్రుద్ధః పీడయామాస పాండవః
పర్వణీవ సుసంక్రుద్ధో రాహురుగ్రో నిశాకరం॥35॥

పీడ్యమానో బలవతా పుత్రస్తవ విశాం పతే
వివ్యాధ సమరే పార్థం కంకపత్రైః శిలాశితైః॥36॥

తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా త్వరమాణః పరాక్రమీ
ఆజఘాన తతః పశ్చాత్పుత్రం తే నవభిః శరైః॥37॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ భీష్మస్య ప్రముఖే స్థితః
అర్జునం పంచవింశత్యా బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥38॥

తస్య క్రుద్ధో మహారాజ పాండవః శత్రుకర్శనః
అప్రైషీద్విశిఖాన్ఘోరాన్యమదండోపమాన్బహూన్॥39॥

అప్రాప్తానేవ తాన్బాణాంశ్చిచ్ఛేద తనయస్తవ
యతమానస్య పార్థస్య తదద్భుతమివాభవత్
పార్థం చ నిశితైర్బాణైరవిధ్యత్తనయస్తవ॥40॥

తతః క్రుద్ధో రణే పార్థః శరాన్సంధాయ కార్ముకే
ప్రేషయామాస సమరే స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్॥41॥

న్యమజ్జంస్తే మహారాజ తస్య కాయే మహాత్మనః
యథా హంసా మహారాజ తడాగం ప్రాప్య భారత॥42॥

పీడితశ్చైవ పుత్రస్తే పాండవేన మహాత్మనా
హిత్వా పార్థం రణే తూర్ణం భీష్మస్య రథమాశ్రయత్
అగాధే మజ్జతస్తస్య ద్వీపో భీష్మోఽభవత్తదా॥43॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం పుత్రస్తవ విశాం పతే
అవారయత్తతః శూరో భూయ ఏవ పరాక్రమీ॥44॥

శరైః సునిశితైః పార్థం యథా వృత్రః పురందరం
నిర్బిభేద మహావీర్యో వివ్యథే నైవ చార్జునాత్॥45॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సాత్యకిం దంశితం యుద్ధే భీష్మాయాభ్యుద్యతం తదా
ఆర్శ్యశృంగిర్మహేష్వాసో వారయామాస సంయుగే॥1॥

మాధవస్తు సుసంక్రుద్ధో రాక్షసం నవభిః శరైః
ఆజఘాన రణే రాజన్ప్రహసన్నివ భారత॥2॥

తథైవ రాక్షసో రాజన్మాధవం నిశితైః శరైః
అర్దయామాస రాజేంద్ర సంక్రుద్ధః శినిపుంగవం॥3॥

శైనేయః శరసంఘం తు ప్రేషయామాస సంయుగే
రాక్షసాయ సుసంక్రుద్ధో మాధవః పరవీరహా॥4॥

తతో రక్షో మహాబాహుం సాత్యకిం సత్యవిక్రమం
వివ్యాధ విశిఖైస్తీక్ష్ణైః సింహనాదం ననాద చ॥5॥

మాధవస్తు భృశం విద్ధో రాక్షసేన రణే తదా
ధైర్యమాలంబ్య తేజస్వీ జహాస చ ననాద చ॥6॥

భగదత్తస్తతః క్రుద్ధో మాధవం నిశితైః శరైః
తాడయామాస సమరే తోత్త్రైరివ మహాగజం॥7॥

విహాయ రాక్షసం యుద్ధే శైనేయో రథినాం వరః
ప్రాగ్జ్యోతిషాయ చిక్షేప శరాన్సంనతపర్వణః॥8॥

తస్య ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజా మాధవస్య మహద్ధనుః
చిచ్ఛేద శితధారేణ భల్లేన కృతహస్తవత్॥9॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ వేగవత్పరవీరహా
భగదత్తం రణే క్రుద్ధో వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥10॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః సృక్కిణీ సంలిహన్ముహుః
శక్తిం కనకవైడూర్యభూషితామాయసీం దృఢాం
యమదండోపమాం ఘోరాం ప్రాహిణోత్సాత్యకాయ వై॥11॥

తామాపతంతీం సహసా తస్య బాహోర్బలేరితాం
సాత్యకిః సమరే రాజంస్త్రిధా చిచ్ఛేద సాయకైః
సా పపాత తదా భూమౌ మహోల్కేవ హతప్రభా॥12॥

శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా పుత్రస్తవ విశాం పతే
మహతా రథవంశేన వారయామాస మాధవం॥13॥

తథా పరివృతం దృష్ట్వా వార్ష్ణేయానాం మహారథం
దుర్యోధనో భృశం హృష్టో భ్రాతౄన్సర్వానువాచ హ॥14॥

తథా కురుత కౌరవ్యా యథా వః సాత్యకో యుధి
న జీవన్ప్రతినిర్యాతి మహతోఽస్మాద్రథవ్రజాత్
అస్మిన్హతే హతం మన్యే పాండవానాం మహద్బలం॥15॥

తత్తథేతి వచస్తస్య పరిగృహ్య మహారథాః
శైనేయం యోధయామాసుర్భీష్మస్య ప్రముఖే తదా॥16॥

అభిమన్యుం తదాయాంతం భీష్మాయాభ్యుద్యతం మృధే
కాంబోజరాజో బలవాన్వారయామాస సంయుగే॥17॥

ఆర్జునిర్నృపతిం విద్ధ్వా శరైః సంనతపర్వభిః
పునరేవ చతుఃషష్ట్యా రాజన్వివ్యాధ తం నృపం॥18॥

సుదక్షిణస్తు సమరే కార్ష్ణిం వివ్యాధ పంచభిః
సారథిం చాస్య నవభిరిచ్ఛన్భీష్మస్య జీవితం॥19॥

తద్యుద్ధమాసీత్సుమహత్తయోస్తత్ర పరాక్రమే
యదభ్యధావద్గాంగేయం శిఖండీ శత్రుతాపనః॥20॥

విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ వారయంతౌ మహాచమూం
భీష్మం చ యుధి సంరబ్ధావాద్రవంతౌ మహారథౌ॥21॥

అశ్వత్థామా తతః క్రుద్ధః సమాయాద్రథసత్తమః
తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తవ తేషాం చ భారత॥22॥

విరాటో దశభిర్భల్లైరాజఘాన పరంతప
యతమానం మహేష్వాసం ద్రౌణిమాహవశోభినం॥23॥

ద్రుపదశ్చ త్రిభిర్బాణైర్వివ్యాధ నిశితైస్తథా
గురుపుత్రం సమాసాద్య భీష్మస్య పురతః స్థితం॥24॥

అశ్వత్థామా తతస్తౌ తు వివ్యాధ దశభిః శరైః
విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ భీష్మం ప్రతి సముద్యతౌ॥25॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ వృద్ధయోశ్చరితం మహత్
యద్ద్రౌణేః సాయకాన్ఘోరాన్ప్రత్యవారయతాం యుధి॥26॥

సహదేవం తథా యాంతం కృపః శారద్వతోఽభ్యయాత్
యథా నాగో వనే నాగం మత్తో మత్తముపాద్రవత్॥27॥

కృపశ్చ సమరే రాజన్మాద్రీపుత్రం మహారథం
ఆజఘాన శరైస్తూర్ణం సప్తత్యా రుక్మభూషణైః॥28॥

తస్య మాద్రీసుతశ్చాపం ద్విధా చిచ్ఛేద సాయకైః
అథైనం ఛిన్నధన్వానం వివ్యాధ నవభిః శరైః॥29॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ సమరే భారసాధనం
మాద్రీపుత్రం సుసంహృష్టో దశభిర్నిశితైః శరైః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధ ఇచ్ఛన్భీష్మస్య జీవితం॥30॥

తథైవ పాండవో రాజఞ్శారద్వతమమర్షణం
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో భీష్మస్య వధకాంక్షయా
తయోర్యుద్ధం సమభవద్ఘోరరూపం భయావహం॥31॥

నకులం తు రణే క్రుద్ధం వికర్ణః శత్రుతాపనః
వివ్యాధ సాయకైః షష్ట్యా రక్షన్భీష్మస్య జీవితం॥32॥

నకులోఽపి భృశం విద్ధస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా
వికర్ణం సప్తసప్తత్యా నిర్బిభేద శిలీముఖైః॥33॥

తత్ర తౌ నరశార్దూలౌ భీష్మహేతోః పరంతపౌ
అన్యోన్యం జఘ్నతుర్వీరౌ గోష్ఠే గోవృషభావివ॥34॥

ఘటోత్కచం రణే యత్తం నిఘ్నంతం తవ వాహినీం
దుర్ముఖః సమరే ప్రాయాద్భీష్మహేతోః పరాక్రమీ॥35॥

హైడింబస్తు తతో రాజందుర్ముఖం శత్రుతాపనం
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో నవత్యా నిశితైః శరైః॥36॥

భీమసేనసుతం చాపి దుర్ముఖః సుముఖైః శరైః
షష్ట్యా వీరో నదన్హృష్టో వివ్యాధ రణమూర్ధని ॥37॥

ధృష్టద్యుమ్నం రణే యాంతం భీష్మస్య వధకాంక్షిణం
హార్దిక్యో వారయామాస రక్షన్భీష్మస్య జీవితం ॥38॥

వార్ష్ణేయః పార్షతం శూరం విద్ధ్వా పంచభిరాయసైః
పునః పంచాశతా తూర్ణమాజఘాన స్తనాంతరే ॥39॥

తథైవ పార్షతో రాజన్హార్దిక్యం నవభిః శరైః
వివ్యాధ నిశితైస్తీక్ష్ణైః కంకపత్రపరిచ్ఛదైః ॥40॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం భీష్మహేతోర్మహారణే
అన్యోన్యాతిశయైర్యుక్తం యథా వృత్రమహేంద్రయోః ॥41॥

భీమసేనమథాయాంతం భీష్మం ప్రతి మహాబలం
భూరిశ్రవాభ్యయాత్తూర్ణం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥42॥

సౌమదత్తిరథో భీమమాజఘాన స్తనాంతరే
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన రుక్మపుంఖేన సంయుగే ॥43॥

ఉరఃస్థేన బభౌ తేన భీమసేనః ప్రతాపవాన్
స్కందశక్త్యా యథా క్రౌంచః పురా నృపతిసత్తమ ॥44॥

తౌ శరాన్సూర్యసంకాశాన్కర్మారపరిమార్జితాన్
అన్యోన్యస్య రణే క్రుద్ధౌ చిక్షిపాతే ముహుర్ముహుః ॥45॥

భీమో భీష్మవధాకాంక్షీ సౌమదత్తిం మహారథం
తథా భీష్మజయే గృధ్నుః సౌమదత్తిశ్చ పాండవం
కృతప్రతికృతే యత్తౌ యోధయామాసతూ రణే ॥46॥

యుధిష్ఠిరం మహారాజ మహత్యా సేనయా వృతం
భీష్మాయాభిముఖం యాంతం భారద్వాజో న్యవారయత్ ॥47॥

ద్రోణస్య రథనిర్ఘోషం పర్జన్యనినదోపమం
శ్రుత్వా ప్రభద్రకా రాజన్సమకంపంత మారిష ॥48॥

సా సేనా మహతీ రాజన్పాండుపుత్రస్య సంయుగే
ద్రోణేన వారితా యత్తా న చచాల పదాత్పదం ॥49॥

చేకితానం రణే క్రుద్ధం భీష్మం ప్రతి జనేశ్వర
చిత్రసేనస్తవ సుతః క్రుద్ధరూపమవారయత్ ॥50॥

భీష్మహేతోః పరాక్రాంతశ్చిత్రసేనో మహారథః
చేకితానం పరం శక్త్యా యోధయామాస భారత ॥51॥

తథైవ చేకితానోఽపి చిత్రసేనమయోధయత్
తద్యుద్ధమాసీత్సుమహత్తయోస్తత్ర పరాక్రమే ॥52॥

అర్జునో వార్యమాణస్తు బహుశస్తనయేన తే
విముఖీకృత్య పుత్రం తే తవ సేనాం మమర్ద హ ॥53॥

దుఃశాసనోఽపి పరయా శక్త్యా పార్థమవారయత్
కథం భీష్మం పరో హన్యాదితి నిశ్చిత్య భారత ॥54॥

సా వధ్యమానా సమరే పుత్రస్య తవ వాహినీ
లోడ్యతే రథిభిః శ్రేష్ఠైస్తత్ర తత్రైవ భారత ॥55॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథ వీరో మహేష్వాసో మత్తవారణవిక్రమః
సమాదాయ మహచ్చాపం మత్తవారణవారణం ॥1॥

విధున్వానో ధనుః శ్రేష్ఠం ద్రావయాణో మహారథాన్
పృతనాం పాండవేయానాం పాతయానో మహారథః ॥2॥

నిమిత్తాని నిమిత్తజ్ఞః సర్వతో వీక్ష్య వీర్యవాన్
ప్రతపంతమనీకాని ద్రోణః పుత్రమభాషత ॥3॥

అయం స దివసస్తాత యత్ర పార్థో మహారథః
జిఘాంసుః సమరే భీష్మం పరం యత్నం కరిష్యతి ॥4॥

ఉత్పతంతి హి మే బాణా ధనుః ప్రస్ఫురతీవ మే
యోగమస్త్రాణి గచ్ఛంతి క్రూరే మే వర్తతే మతిః ॥5॥

దిక్షు శాంతాసు ఘోరాణి వ్యాహరంతి మృగద్విజాః
నీచైర్గృధ్రా నిలీయంతే భారతానాం చమూం ప్రతి ॥6॥

నష్టప్రభ ఇవాదిత్యః సర్వతో లోహితా దిశః
రసతే వ్యథతే భూమిరనుష్టనతి వాహనం ॥7॥

కంకా గృధ్రా బలాకాశ్చ వ్యాహరంతి ముహుర్ముహుః
శివాశ్చాశివనిర్ఘోషా వేదయంత్యో మహద్భయం ॥8॥

పపాత మహతీ చోల్కా మధ్యేనాదిత్యమండలాత్
సకబంధశ్చ పరిఘో భానుమావృత్య తిష్ఠతి ॥9॥

పరివేషస్తథా ఘోరశ్చంద్రభాస్కరయోరభూత్
వేదయానో భయం ఘోరం రాజ్ఞాం దేహావకర్తనం ॥10॥

దేవతాయతనస్థాశ్చ కౌరవేంద్రస్య దేవతాః
కంపంతే చ హసంతే చ నృత్యంతి చ రుదంతి చ ॥11॥

అపసవ్యం గ్రహాశ్చక్రురలక్ష్మాణం నిశాకరం
అవాక్శిరాశ్చ భగవానుదతిష్ఠత చంద్రమాః ॥12॥

వపూంషి చ నరేంద్రాణాం విగతానీవ లక్షయే
ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యేషు న చ భ్రాజంతి దంశితాః ॥13॥

సేనయోరుభయోశ్చైవ సమంతాచ్ఛ్రూయతే మహాన్
పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషో గాండీవస్య చ నిస్వనః ॥14॥

ధ్రువమాస్థాయ బీభత్సురుత్తమాస్త్రాణి సంయుగే
అపాస్యాన్యాన్రణే యోధానభ్యస్యతి పితామహం ॥15॥

హృష్యంతి రోమకూపాని సీదతీవ చ మే మనః
చింతయిత్వా మహాబాహో భీష్మార్జునసమాగమం ॥16॥

తం చైవ నికృతిప్రజ్ఞం పాంచాల్యం పాపచేతసం
పురస్కృత్య రణే పార్థో భీష్మస్యాయోధనం గతః ॥17॥

అబ్రవీచ్చ పురా భీష్మో నాహం హన్యాం శిఖండినం
స్త్రీ హ్యేషా విహితా ధాత్రా దైవాచ్చ స పునః పుమాన్ ॥18॥

అమంగల్యధ్వజశ్చైవ యాజ్ఞసేనిర్మహారథః
న చామంగలకేతోః స ప్రహరేదాపగాసుతః ॥19॥

ఏతద్విచింతయానస్య ప్రజ్ఞా సీదతి మే భృశం
అద్యైవ తు రణే పార్థః కురువృద్ధముపాద్రవత్॥20॥

యుధిష్ఠిరస్య చ క్రోధో భీష్మార్జునసమాగమః
మమ చాస్త్రాభిసంరంభః ప్రజానామశుభం ధ్రువం॥21॥

మనస్వీ బలవాఞ్శూరః కృతాస్త్రో దృఢవిక్రమః
దూరపాతీ దృఢేషుశ్చ నిమిత్తజ్ఞశ్చ పాండవః॥22॥

అజేయః సమరే చైవ దేవైరపి సవాసవైః
బలవాన్బుద్ధిమాంశ్చైవ జితక్లేశో యుధాం వరః॥23॥

విజయీ చ రణే నిత్యం భైరవాస్త్రశ్చ పాండవః
తస్య మార్గం పరిహరంద్రుతం గచ్ఛ యతవ్రతం॥24॥

పశ్య చైతన్మహాబాహో వైశసం సముపస్థితం
హేమచిత్రాణి శూరాణాం మహాంతి చ శుభాని చ॥25॥

కవచాన్యవదీర్యంతే శరైః సంనతపర్వభిః
ఛిద్యంతే చ ధ్వజాగ్రాణి తోమరాణి ధనూంషి చ॥26॥

ప్రాసాశ్చ విమలాస్తీక్ష్ణాః శక్త్యశ్చ కనకోజ్జ్వలాః
వైజయంత్యశ్చ నాగానాం సంక్రుద్ధేన కిరీటినా॥27॥

నాయం సంరక్షితుం కాలః ప్రాణాన్పుత్రోపజీవిభిః
యాహి స్వర్గం పురస్కృత్య యశసే విజయాయ చ॥28॥

హయనాగరథావర్తాం మహాఘోరాం సుదుస్తరాం
రథేన సంగ్రామనదీం తరత్యేష కపిధ్వజః॥29॥

బ్రహ్మణ్యతా దమో దానం తపశ్చ చరితం మహత్
ఇహైవ దృశ్యతే రాజ్ఞో భ్రాతా యస్య ధనంజయః॥30॥

భీమసేనశ్చ బలవాన్మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
వాసుదేవశ్చ వార్ష్ణేయో యస్య నాథో వ్యవస్థితః॥31॥

తస్యైష మన్యుప్రభవో ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేః
తపోదగ్ధశరీరస్య కోపో దహతి భారతాన్॥32॥

ఏష సందృశ్యతే పార్థో వాసుదేవవ్యపాశ్రయః
దారయన్సర్వసైన్యాని ధార్తరాష్ట్రాణి సర్వశః॥33॥

ఏతదాలోక్యతే సైన్యం క్షోభ్యమాణం కిరీటినా
మహోర్మినద్ధం సుమహత్తిమినేవ నదీముఖం॥34॥

హాహాకిలకిలాశబ్దాః శ్రూయంతే చ చమూముఖే
యాహి పాంచాలదాయాదమహం యాస్యే యుధిష్ఠిరం॥35॥

దుర్లభం హ్యంతరం రాజ్ఞో వ్యూహస్యామితతేజసః
సముద్రకుక్షిప్రతిమం సర్వతోఽతిరథైః స్థితైః॥36॥

సాత్యకిశ్చాభిమన్యుశ్చ ధృష్టద్యుమ్నవృకోదరౌ
పరిరక్షంతి రాజానం యమౌ చ మనుజేశ్వరం॥37॥

ఉపేంద్రసదృశః శ్యామో మహాశాల ఇవోద్గతః
ఏష గచ్ఛత్యనీకాని ద్వితీయ ఇవ ఫల్గునః॥38॥

ఉత్తమాస్త్రాణి చాదత్స్వ గృహీత్వాన్యన్మహద్ధనుః
పార్శ్వతో యాహి రాజానం యుధ్యస్వ చ వృకోదరం॥39॥

కో హి నేచ్ఛేత్ప్రియం పుత్రం జీవంతం శాశ్వతీః సమాః
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య తతస్త్వా వినియుజ్మహే॥40॥

ఏష చాపి రణే భీష్మో దహతే వై మహాచమూం
యుద్ధే సుసదృశస్తాత యమస్య వరుణస్య చ॥41॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భగదత్తః కృపః శల్యః కృతవర్మా చ సాత్వతః
విందానువిందావావంత్యౌ సైంధవశ్చ జయద్రథః॥1॥

చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ తథా దుర్మర్షణో యువా
దశైతే తావకా యోధా భీమసేనమయోధయన్॥2॥

మహత్యా సేనయా యుక్తా నానాదేశసముత్థయా
భీష్మస్య సమరే రాజన్ప్రార్థయానా మహద్యశః॥3॥

శల్యస్తు నవభిర్బాణైర్భీమసేనమతాడయత్
కృతవర్మా త్రిభిర్బాణైః కృపశ్చ నవభిః శరైః॥4॥

చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ భగదత్తశ్చ మారిష
దశభిర్దశభిర్భల్లైర్భీమసేనమతాడయన్॥5॥

సైంధవశ్చ త్రిభిర్బాణైర్జత్రుదేశేఽభ్యతాడయత్
విందానువిందావావంత్యౌ పంచభిః పంచభిః శరైః
దుర్మర్షణశ్చ వింశత్యా పాండవం నిశితైః శరైః॥6॥

స తాన్సర్వాన్మహారాజ భ్రాజమానాన్పృథక్పృథక్
ప్రవీరాన్సర్వలోకస్య ధార్తరాష్ట్రాన్మహారథాన్
వివ్యాధ బహుభిర్బాణైర్భీమసేనో మహాబలః॥7॥

శల్యం పంచాశతా విద్ధ్వా కృతవర్మాణమష్టభిః
కృపస్య సశరం చాపం మధ్యే చిచ్ఛేద భారత
అథైనం ఛిన్నధన్వానం పునర్వివ్యాధ పంచభిః॥8॥

విందానువిందౌ చ తథా త్రిభిస్త్రిభిరతాడయత్
దుర్మర్షణం చ వింశత్యా చిత్రసేనం చ పంచభిః॥9॥

వికర్ణం దశభిర్బాణైః పంచభిశ్చ జయద్రథం
విద్ధ్వా భీమోఽనదద్ధృష్టః సైంధవం చ పునస్త్రిభిః॥10॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ గౌతమో రథినాం వరః
భీమం వివ్యాధ సంరబ్ధో దశభిర్నిశితైః శరైః॥11॥

స విద్ధో బహుభిర్బాణైస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపః
తతః క్రుద్ధో మహాబాహుర్భీమసేనః ప్రతాపవాన్
గౌతమం తాడయామాస శరైర్బహుభిరాహవే॥12॥

సైంధవస్య తథాశ్వాంశ్చ సారథిం చ త్రిభిః శరైః
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ కాలాంతకసమద్యుతిః॥13॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య మహారథః
శరాంశ్చిక్షేప నిశితాన్భీమసేనస్య సంయుగే॥14॥

తస్య భీమో ధనుర్మధ్యే ద్వాభ్యాం చిచ్ఛేద భారత
భల్లాభ్యాం భరతశ్రేష్ఠ సైంధవస్య మహాత్మనః॥15॥

స చ్ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
చిత్రసేనరథం రాజన్నారురోహ త్వరాన్వితః॥16॥

అత్యద్భుతం రణే కర్మ కృతవాంస్తత్ర పాండవః
మహారథాఞ్శరైర్విద్ధ్వా వారయిత్వా మహారథః
విరథం సైంధవం చక్రే సర్వలోకస్య పశ్యతః॥17॥

నాతీవ మమృషే శల్యో భీమసేనస్య విక్రమం
స సంధాయ శరాంస్తీక్ష్ణాన్కర్మారపరిమార్జితాన్
భీమం వివ్యాధ సప్తత్యా తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥18॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ భగదత్తశ్చ మారిష
విందానువిందావావంత్యౌ చిత్రసేనశ్చ సంయుగే॥19॥

దుర్మర్షణో వికర్ణశ్చ సింధురాజశ్చ వీర్యవాన్
భీమం తే వివ్యధుస్తూర్ణం శల్యహేతోరరిందమాః॥20॥

స తు తాన్ప్రతివివ్యాధ పంచభిః పంచభిః శరైః
శల్యం వివ్యాధ సప్తత్యా పునశ్చ దశభిః శరైః॥21॥

తం శల్యో నవభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః
సారథిం చాస్య భల్లేన గాఢం వివ్యాధ మర్మణి॥22॥

విశోకం వీక్ష్య నిర్భిన్నం భీమసేనః ప్రతాపవాన్
మద్రరాజం త్రిభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥23॥

తథేతరాన్మహేష్వాసాంస్త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
తాడయామాస సమరే సింహవచ్చ ననాద చ॥24॥

తే హి యత్తా మహేష్వాసాః పాండవం యుద్ధదుర్మదం
త్రిభిస్త్రిభిరకుంఠాగ్రైర్భృశం మర్మస్వతాడయన్॥25॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసో భీమసేనో న వివ్యథే
పర్వతో వారిధారాభిర్వర్షమాణైరివాంబుదైః॥26॥

శల్యం చ నవభిర్బాణైర్భృశం విద్ధ్వా మహాయశాః
ప్రాగ్జ్యోతిషం శతేనాజౌ రాజన్వివ్యాధ వై దృఢం॥27॥

తతస్తు సశరం చాపం సాత్వతస్య మహాత్మనః
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన చిచ్ఛేద కృతహస్తవత్॥28॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ కృతవర్మా వృకోదరం
ఆజఘాన భ్రువోర్మధ్యే నారాచేన పరంతప॥29॥

భీమస్తు సమరే విద్ధ్వా శల్యం నవభిరాయసైః
భగదత్తం త్రిభిశ్చైవ కృతవర్మాణమష్టభిః॥30॥

ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం చ వివ్యాధ గౌతమప్రభృతీన్రథాన్
తే తు తం సమరే రాజన్వివ్యధుర్నిశితైః శరైః॥31॥

స తథా పీడ్యమానోఽపి సర్వతస్తైర్మహారథైః
మత్వా తృణేన తాంస్తుల్యాన్విచచార గతవ్యథః॥32॥

తే చాపి రథినాం శ్రేష్ఠా భీమాయ నిశితాఞ్శరాన్
ప్రేషయామాసురవ్యగ్రాః శతశోఽథ సహస్రశః॥33॥

తస్య శక్తిం మహావేగాం భగదత్తో మహారథః
చిక్షేప సమరే వీరః స్వర్ణదండాం మహాధనాం॥34॥

తోమరం సైంధవో రాజా పట్టిశం చ మహాభుజః
శతఘ్నీం చ కృపో రాజఞ్శరం శల్యశ్చ సంయుగే॥35॥

అథేతరే మహేష్వాసాః పంచ పంచ శిలీముఖాన్
భీమసేనం సముద్దిశ్య ప్రేషయామాసురోజసా॥36॥

తోమరం స ద్విధా చక్రే క్షురప్రేణానిలాత్మజః
పట్టిశం చ త్రిభిర్బాణైశ్చిచ్ఛేద తిలకాండవత్॥37॥

స బిభేద శతఘ్నీం చ నవభిః కంకపత్రిభిః
మద్రరాజప్రయుక్తం చ శరం ఛిత్త్వా మహాబలః॥38॥

శక్తిం చిచ్ఛేద సహసా భగదత్తేరితాం రణే
తథేతరాఞ్శరాన్ఘోరాఞ్శరైః సంనతపర్వభిః॥39॥

భీమసేనో రణశ్లాఘీ త్రిధైకైకం సమాచ్ఛినత్
తాంశ్చ సర్వాన్మహేష్వాసాంస్త్రిభిస్త్రిభిరతాడయత్॥40॥

తతో ధనంజయస్తత్ర వర్తమానే మహారణే
జగామ స రథేనాజౌ భీమం దృష్ట్వా మహారథం
నిఘ్నంతం సమరే శత్రూన్యోధయానం చ సాయకైః॥41॥

తౌ తు తత్ర మహాత్మానౌ సమేతౌ వీక్ష్య పాండవౌ
నాశశంసుర్జయం తత్ర తావకాః పురుషర్షభ॥42॥

అథార్జునో రణే భీష్మం యోధయన్వై మహారథం
భీష్మస్య నిధనాకాంక్షీ పురస్కృత్య శిఖండినం॥43॥

ఆససాద రణే యోధాంస్తావకాందశ భారత
యే స్మ భీమం రణే రాజన్యోధయంతో వ్యవస్థితాః
బీభత్సుస్తానథావిధ్యద్భీమస్య ప్రియకామ్యయా॥44॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సుశర్మాణమచోదయత్
అర్జునస్య వధార్థాయ భీమసేనస్య చోభయోః॥45॥

సుశర్మన్గచ్ఛ శీఘ్రం త్వం బలౌఘైః పరివారితః
జహి పాండుసుతావేతౌ ధనంజయవృకోదరౌ॥46॥

తచ్ఛ్రుత్వా శాసనం తస్య త్రిగర్తః ప్రస్థలాధిపః
అభిద్రుత్య రణే భీమమర్జునం చైవ ధన్వినౌ॥47॥

రథైరనేకసాహస్రైః పరివవ్రే సమంతతః
తతః ప్రవవృతే యుద్ధమర్జునస్య పరైః సహ॥48॥

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునస్తు రణే శల్యం యతమానం మహారథం
ఛాదయామాస సమరే శరైః సంనతపర్వభిః॥1॥

సుశర్మాణం కృపం చైవ త్రిభిస్త్రిభిరవిధ్యత
ప్రాగ్జ్యోతిషం చ సమరే సైంధవం చ జయద్రథం॥2॥

చిత్రసేనం వికర్ణం చ కృతవర్మాణమేవ చ
దుర్మర్షణం చ రాజేంద్ర ఆవంత్యౌ చ మహారథౌ॥3॥

ఏకైకం త్రిభిరానర్ఛత్కంకబర్హిణవాజితైః
శరైరతిరథో యుద్ధే పీడయన్వాహినీం తవ॥4॥

జయద్రథో రణే పార్థం భిత్త్వా భారత సాయకైః
భీమం వివ్యాధ తరసా చిత్రసేనరథే స్థితః॥5॥

శల్యశ్చ సమరే జిష్ణుం కృపశ్చ రథినాం వరః
వివ్యధాతే మహాబాహుం బహుధా మర్మభేదిభిః॥6॥

చిత్రసేనాదయశ్చైవ పుత్రాస్తవ విశాం పతే
పంచభిః పంచభిస్తూర్ణం సంయుగే నిశితైః శరైః
ఆజఘ్నురర్జునం సంఖ్యే భీమసేనం చ మారిష॥7॥

తౌ తత్ర రథినాం శ్రేష్ఠౌ కౌంతేయౌ భరతర్షభౌ
అపీడయేతాం సమరే త్రిగర్తానాం మహద్బలం॥8॥

సుశర్మాపి రణే పార్థం విద్ధ్వా బహుభిరాయసైః
ననాద బలవన్నాదం నాదయన్వై నభస్తలం॥9॥

అన్యే చ రథినః శూరా భీమసేనధనంజయౌ
వివ్యధుర్నిశితైర్బాణై రుక్మపుంఖైరజిహ్మగైః॥10॥

తేషాం తు రథినాం మధ్యే కౌంతేయౌ రథినాం వరౌ
క్రీడమానౌ రథోదారౌ చిత్రరూపౌ వ్యరోచతాం
ఆమిషేప్సూ గవాం మధ్యే సింహావివ బలోత్కటౌ॥11॥

ఛిత్త్వా ధనూంషి వీరాణాం శరాంశ్చ బహుధా రణే
పాతయామాసతుర్వీరౌ శిరాంసి శతశో నృణాం॥12॥

రథాశ్చ బహవో భగ్నా హయాశ్చ శతశో హతాః
గజాశ్చ సగజారోహాః పేతురుర్వ్యాం మహామృధే॥13॥

రథినః సాదినశ్చైవ తత్ర తత్ర నిసూదితాః
దృశ్యంతే బహుధా రాజన్వేష్టమానాః సమంతతః॥14॥

హతైర్గజపదాత్యోఘైర్వాజిభిశ్చ నిసూదితైః
రథైశ్చ బహుధా భగ్నైః సమాస్తీర్యత మేదినీ॥15॥

ఛత్రైశ్చ బహుధా ఛిన్నైర్ధ్వజైశ్చ వినిపాతితైః
అంకుశైరపవిద్ధైశ్చ పరిస్తోమైశ్చ భారత॥16॥

కేయూరైరంగదైర్హారై రాంకవైర్మృదితైస్తథా
ఉష్ణీషైరపవిద్ధైశ్చ చామరవ్యజనైరపి॥17॥

తత్ర తత్రాపవిద్ధైశ్చ బాహుభిశ్చందనోక్షితైః
ఊరుభిశ్చ నరేంద్రాణాం సమాస్తీర్యత మేదినీ॥18॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ రణే పార్థస్య విక్రమం
శరైః సంవార్య తాన్వీరాన్నిజఘాన బలం తవ॥19॥

పుత్రస్తు తవ తం దృష్ట్వా భీమార్జునసమాగమం
గాంగేయస్య రథాభ్యాశముపజగ్మే మహాభయే॥20॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ సైంధవశ్చ జయద్రథః
విందానువిందావావంత్యావాజగ్మః సంయుగం తదా॥21॥

తతో భీమో మహేష్వాసః ఫల్గునశ్చ మహారథః
కౌరవాణాం చమూం ఘోరాం భృశం దుద్రువతూ రణే॥22॥

తతో బర్హిణవాజానామయుతాన్యర్బుదాని చ
ధనంజయరథే తూర్ణం పాతయంతి స్మ సంయుగే॥23॥

తతస్తాఞ్శరజాలేన సంనివార్య మహారథాన్
పార్థః సమంతాత్సమరే ప్రేషయామాస మృత్యవే॥24॥

శల్యస్తు సమరే జిష్ణుం క్రీడన్నివ మహారథః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో భల్లైః సంనతపర్వభిః॥25॥

తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా హస్తావాపం చ పంచభిః
అథైనం సాయకైస్తీక్ష్ణైర్భృశం వివ్యాధ మర్మణి॥26॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సమరే భారసాధనం
మద్రేశ్వరో రణే జిష్ణుం తాడయామాస రోషితః॥27॥

త్రిభిః శరైర్మహారాజ వాసుదేవం చ పంచభిః
భీమసేనం చ నవభిర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥28॥

తతో ద్రోణో మహారాజ మాగధశ్చ మహారథః
దుర్యోధనసమాదిష్టౌ తం దేశముపజగ్మతుః॥29॥

యత్ర పార్థో మహారాజ భీమసేనశ్చ పాండవః
కౌరవ్యస్య మహాసేనాం జఘ్నతుస్తౌ మహారథౌ॥30॥

జయత్సేనస్తు సమరే భీమం భీమాయుధం యువా
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైరష్టభిర్భరతర్షభ॥31॥

తం భీమో దశభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః
సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాహరత్॥32॥

ఉద్భ్రాంతైస్తురగైః సోఽథ ద్రవమాణైః సమంతతః
మాగధోఽపహృతో రాజా సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥33॥

ద్రోణస్తు వివరం లబ్ధ్వా భీమసేనం శిలీముఖైః
వివ్యాధ బాణైః సుశితైః పంచషష్ట్యా తమాయసైః॥34॥

తం భీమః సమరశ్లాఘీ గురుం పితృసమం రణే
వివ్యాధ నవభిర్భల్లైస్తథా షష్ట్యా చ భారత॥35॥

అర్జునస్తు సుశర్మాణం విద్ధ్వా బహుభిరాయసైః
వ్యధమత్తస్య తత్సైన్యం మహాభ్రాణి యథానిలః॥36॥

తతో భీష్మశ్చ రాజా చ సౌబలశ్చ బృహద్బలః
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధా భీమసేనధనంజయౌ॥37॥

తథైవ పాండవాః శూరా ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
అభ్యద్రవన్రణే భీష్మం వ్యాదితాస్యమివాంతకం॥38॥

శిఖండీ తు సమాసాద్య భారతానాం పితామహం
అభ్యద్రవత సంహృష్టో భయం త్యక్త్వా యతవ్రతం॥39॥

యుధిష్ఠిరముఖాః పార్థాః పురస్కృత్య శిఖండినం
అయోధయన్రణే భీష్మం సంహతాః సహ సృంజయైః॥40॥

తథైవ తావకాః సర్వే పురస్కృత్య యతవ్రతం
శిఖండిప్రముఖాన్పార్థాన్యోధయంతి స్మ సంయుగే॥41॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కౌరవాణాం భయావహం
తత్ర పాండుసుతైః సార్ధం భీష్మస్య విజయం ప్రతి॥42॥

తావకానాం రణే భీష్మో గ్లహ ఆసీద్విశాం పతే
తత్ర హి ద్యూతమాయాతం విజయాయేతరాయ వా॥43॥

ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ సర్వసైన్యాన్యచోదయత్
అభిద్రవత గాంగేయం మా భైష్ట నరసత్తమాః॥44॥

సేనాపతివచః శ్రుత్వా పాండవానాం వరూథినీ
భీష్మమేవాభ్యయాత్తూర్ణం ప్రాణాంస్త్యక్త్వా మహాహవే॥45॥

భీష్మోఽపి రథినాం శ్రేష్ఠః ప్రతిజగ్రాహ తాం చమూం
ఆపతంతీం మహారాజ వేలామివ మహోదధిః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం శాంతనవో భీష్మో దశమేఽహని సంజయ
అయుధ్యత మహావీర్యైః పాండవైః సహసృంజయైః॥1॥

కురవశ్చ కథం యుద్ధే పాండవాన్ప్రత్యవారయన్
ఆచక్ష్వ మే మహాయుద్ధం భీష్మస్యాహవశోభినః॥2॥

సంజయ ఉవాచ

కురవః పాండవైః సార్ధం యథాయుధ్యంత భారత
యథా చ తదభూద్యుద్ధం తత్తే వక్ష్యామి శృణ్వతః॥3॥

ప్రేషితాః పరలోకాయ పరమాస్త్రైః కిరీటినా
అహన్యహని సంప్రాప్తాస్తావకానాం రథవ్రజాః॥4॥

యథాప్రతిజ్ఞం కౌరవ్యః స చాపి సమితింజయః
పార్థానామకరోద్భీష్మః సతతం సమితిక్షయం॥5॥

కురుభిః సహితం భీష్మం యుధ్యమానం మహారథం
అర్జునం చ సపాంచాల్యం దృష్ట్వా సంశయితా జనాః॥6॥

దశమేఽహని తస్మింస్తు భీష్మార్జునసమాగమే
అవర్తత మహారౌద్రః సతతం సమితిక్షయః॥7॥

తస్మిన్నయుతశో రాజన్భూయశ్చ స పరంతపః
భీష్మః శాంతనవో యోధాంజఘాన పరమాస్త్రవిత్॥8॥

యేషామజ్ఞాతకల్పాని నామగోత్రాణి పార్థివ
తే హతాస్తత్ర భీష్మేణ శూరాః సర్వేఽనివర్తినః॥9॥

దశాహాని తతస్తప్త్వా భీష్మః పాండవవాహినీం
నిరవిద్యత ధర్మాత్మా జీవితేన పరంతపః॥10॥

స క్షిప్రం వధమన్విచ్ఛన్నాత్మనోఽభిముఖం రణే
న హన్యాం మానవశ్రేష్ఠాన్సంగ్రామేఽభిముఖానితి॥11॥

చింతయిత్వా మహాబాహుః పితా దేవవ్రతస్తవ
అభ్యాశస్థం మహారాజ పాండవం వాక్యమబ్రవీత్॥12॥

యుధిష్ఠిర మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
శృణు మే వచనం తాత ధర్మ్యం స్వర్గ్యం చ జల్పతః॥13॥

నిర్విణ్ణోఽస్మి భృశం తాత దేహేనానేన భారత
ఘ్నతశ్చ మే గతః కాలః సుబహూన్ప్రాణినో రణే॥14॥

తస్మాత్పార్థం పురోధాయ పాంచాలాన్సృంజయాంస్తథా
మద్వధే క్రియతాం యత్నో మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం॥15॥

తస్య తన్మతమాజ్ఞాయ పాండవః సత్యదర్శనః
భీష్మం ప్రతియయౌ యత్తః సంగ్రామే సహ సృంజయైః॥16॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో రాజన్పాండవశ్చ యుధిష్ఠిరః
శ్రుత్వా భీష్మస్య తాం వాచం చోదయామాసతుర్బలం॥17॥

అభిద్రవత యుధ్యధ్వం భీష్మం జయత సంయుగే
రక్షితాః సత్యసంధేన జిష్ణునా రిపుజిష్ణునా॥18॥

అయం చాపి మహేష్వాసః పార్షతో వాహినీపతిః
భీమసేనశ్చ సమరే పాలయిష్యతి వో ధ్రువం॥19॥

న వై భీష్మాద్భయం కించిత్కర్తవ్యం యుధి సృంజయాః
ధ్రువం భీష్మం విజేష్యామః పురస్కృత్య శిఖండినం॥20॥

తథా తు సమయం కృత్వా దశమేఽహని పాండవాః
బ్రహ్మలోకపరా భూత్వా సంజగ్ముః క్రోధమూర్ఛితాః॥21॥

శిఖండినం పురస్కృత్య పాండవం చ ధనంజయం
భీష్మస్య పాతనే యత్నం పరమం తే సమాస్థితాః॥22॥

తతస్తవ సుతాదిష్టా నానాజనపదేశ్వరాః
ద్రోణేన సహపుత్రేణ సహసేనా మహాబలాః॥23॥

దుఃశాసనశ్చ బలవాన్సహ సర్వైః సహోదరైః
భీష్మం సమరమధ్యస్థం పాలయాం చక్రిరే తదా॥24॥

తతస్తు తావకాః శూరాః పురస్కృత్య యతవ్రతం
శిఖండిప్రముఖాన్పార్థాన్యోధయంతి స్మ సంయుగే॥25॥

చేదిభిశ్చ సపాంచాలైః సహితో వానరధ్వజః
యయౌ శాంతనవం భీష్మం పురస్కృత్య శిఖండినం॥26॥

ద్రోణపుత్రం శినేర్నప్తా ధృష్టకేతుస్తు పౌరవం
యుధామన్యుః సహామాత్యం దుర్యోధనమయోధయత్॥27॥

విరాటస్తు సహానీకః సహసేనం జయద్రథం
వృద్ధక్షత్రస్య దాయాదమాససాద పరంతపః॥28॥

మద్రరాజం మహేష్వాసం సహసైన్యం యుధిష్ఠిరః
భీమసేనాభిగుప్తశ్చ నాగానీకముపాద్రవత్॥29॥

అప్రధృష్యమనావార్యం సర్వశస్త్రభృతాం వరం
ద్రోణం ప్రతి యయౌ యత్తః పాంచాల్యః సహ సోమకైః॥30॥

కర్ణికారధ్వజం చాపి సింహకేతురరిందమః
ప్రత్యుజ్జగామ సౌభద్రం రాజపుత్రో బృహద్బలః॥31॥

శిఖండినం చ పుత్రాస్తే పాండవం చ ధనంజయం
రాజభిః సమరే సార్ధమభిపేతుర్జిఘాంసవః॥32॥

తస్మిన్నతిమహాభీమే సేనయోర్వై పరాక్రమే
సంప్రధావత్స్వనీకేషు మేదినీ సమకంపత॥33॥

తాన్యనీకాన్యనీకేషు సమసజ్జంత భారత
తావకానాం పరేషాం చ దృష్ట్వా శాంతనవం రణే॥34॥

తతస్తేషాం ప్రయతతామన్యోన్యమభిధావతాం
ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దో దిక్షు సర్వాసు భారత॥35॥

శంఖదుందుభిఘోషైశ్చ వారణానాం చ బృంహితైః
సింహనాదైశ్చ సైన్యానాం దారుణః సమపద్యత॥36॥

సా చ సర్వనరేంద్రాణాం చంద్రార్కసదృశీ ప్రభా
వీరాంగదకిరీటేషు నిష్ప్రభా సమపద్యత॥37॥

రజోమేఘాశ్చ సంజజ్ఞుః శస్త్రవిద్యుద్భిరావృతాః
ధనుషాం చైవ నిర్ఘోషో దారుణః సమపద్యత॥38॥

బాణశంఖప్రణాదాశ్చ భేరీణాం చ మహాస్వనాః
రథఘోషశ్చ సంజగ్ముః సేనయోరుభయోరపి॥39॥

ప్రాసశక్త్యృష్టిసంఘైశ్చ బాణౌఘైశ్చ సమాకులం
నిష్ప్రకాశమివాకాశం సేనయోః సమపద్యత ॥40॥

అన్యోన్యం రథినః పేతుర్వాజినశ్చ మహాహవే
కుంజరాః కుంజరాంజఘ్నుః పదాతీంశ్చ పదాతయః ॥41॥

తదాసీత్సుమహద్యుద్ధం కురూణాం పాండవైః సహ
భీష్మహేతోర్నరవ్యాఘ్ర శ్యేనయోరామిషే యథా ॥42॥

తయోః సమాగమో ఘోరో బభూవ యుధి భారత
అన్యోన్యస్య వధార్థాయ జిగీషూణాం రణాజిరే ॥43॥

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అభిమన్యుర్మహారాజ తవ పుత్రమయోధయత్
మహత్యా సేనయా యుక్తో భీష్మహేతోః పరాక్రమీ ॥1॥

దుర్యోధనో రణే కార్ష్ణిం నవభిర్నతపర్వభిః
ఆజఘాన రణే క్రుద్ధః పునశ్చైనం త్రిభిః శరైః ॥2॥

తస్య శక్తిం రణే కార్ష్ణిర్మృత్యోర్ఘోరామివ స్వసాం
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో దుర్యోధనరథం ప్రతి ॥3॥

తామాపతంతీం సహసా ఘోరరూపాం విశాం పతే
ద్విధా చిచ్ఛేద తే పుత్రః క్షురప్రేణ మహారథః ॥4॥

తాం శక్తిం పతితాం దృష్ట్వా కార్ష్ణిః పరమకోపనః
దుర్యోధనం త్రిభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్ ॥5॥

పునశ్చైనం శరైర్ఘోరైరాజఘాన స్తనాంతరే
దశభిర్భరతశ్రేష్ఠ దుర్యోధనమమర్షణం ॥6॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం చిత్రరూపం చ భారత
ఈక్షితృప్రీతిజననం సర్వపార్థివపూజితం ॥7॥

భీష్మస్య నిధనార్థాయ పార్థస్య విజయాయ చ
యుయుధాతే రణే వీరౌ సౌభద్రకురుపుంగవౌ ॥8॥

సాత్యకిం రభసం యుద్ధే ద్రౌణిర్బ్రాహ్మణపుంగవః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో నారాచేన పరంతపః ॥9॥

శైనేయోఽపి గురోః పుత్రం సర్వమర్మసు భారత
అతాడయదమేయాత్మా నవభిః కంకపత్రిభిః ॥10॥

అశ్వత్థామా తు సమరే సాత్యకిం నవభిః శరైః
త్రింశతా చ పునస్తూర్ణం బాహ్వోరురసి చార్పయత్ ॥11॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసో ద్రోణపుత్రేణ సాత్వతః
ద్రోణపుత్రం త్రిభిర్బాణైరాజఘాన మహాయశాః ॥12॥

పౌరవో ధృష్టకేతుం చ శరైరాసాద్య సంయుగే
బహుధా దారయాం చక్రే మహేష్వాసం మహారథం ॥13॥

తథైవ పౌరవం యుద్ధే ధృష్టకేతుర్మహారథః
త్రింశతా నిశితైర్బాణైర్వివ్యాధ సుమహాబలః ॥14॥

పౌరవస్తు ధనుశ్ఛిత్త్వా ధృష్టకేతోర్మహారథః
ననాద బలవన్నాదం వివ్యాధ దశభిః శరైః ॥15॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ పౌరవం నిశితైః శరైః
ఆజఘాన మహారాజ త్రిసప్తత్యా శిలీముఖైః॥16॥

తౌ తు తత్ర మహేష్వాసౌ మహామాత్రౌ మహారథౌ
మహతా శరవర్షేణ పరస్పరమవర్షతాం॥17॥

అన్యోన్యస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా హయాన్హత్వా చ భారత
విరథావసియుద్ధాయ సంగతౌ తౌ మహారథౌ॥18॥

ఆర్షభే చర్మణీ చిత్రే శతచంద్రపరిష్కృతే
తారకాశతచిత్రౌ చ నిస్త్రింశౌ సుమహాప్రభౌ॥19॥

ప్రగృహ్య విమలౌ రాజంస్తావన్యోన్యమభిద్రుతౌ
వాశితాసంగమే యత్తౌ సింహావివ మహావనే॥20॥

మండలాని విచిత్రాణి గతప్రత్యాగతాని చ
చేరతుర్దర్శయంతౌ చ ప్రార్థయంతౌ పరస్పరం॥21॥

పౌరవో ధృష్టకేతుం తు శంఖదేశే మహాసినా
తాడయామాస సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥22॥

చేదిరాజోఽపి సమరే పౌరవం పురుషర్షభం
ఆజఘాన శితాగ్రేణ జత్రుదేశే మహాసినా॥23॥

తావన్యోన్యం మహారాజ సమాసాద్య మహాహవే
అన్యోన్యవేగాభిహతౌ నిపేతతురరిందమౌ॥24॥

తతః స్వరథమారోప్య పౌరవం తనయస్తవ
జయత్సేనో రథే రాజన్నపోవాహ రణాజిరాత్॥25॥

ధృష్టకేతుం చ సమరే మాద్రీపుత్రః పరంతపః
అపోవాహ రణే రాజన్సహదేవః ప్రతాపవాన్॥26॥

చిత్రసేనః సుశర్మాణం విద్ధ్వా నవభిరాశుగైః
పునర్వివ్యాధ తం షష్ట్యా పునశ్చ నవభిః శరైః॥27॥

సుశర్మా తు రణే క్రుద్ధస్తవ పుత్రం విశాం పతే
దశభిర్దశభిశ్చైవ వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥28॥

చిత్రసేనశ్చ తం రాజంస్త్రింశతా నతపర్వణాం
ఆజఘాన రణే క్రుద్ధః స చ తం ప్రత్యవిధ్యత
భీష్మస్య సమరే రాజన్యశో మానం చ వర్ధయన్॥29॥

సౌభద్రో రాజపుత్రం తు బృహద్బలమయోధయత్
ఆర్జునిం కోసలేంద్రస్తు విద్ధ్వా పంచభిరాయసైః
పునర్వివ్యాధ వింశత్యా శరైః సంనతపర్వభిః॥30॥

బృహద్బలం చ సౌభద్రో విద్ధ్వా నవభిరాయసైః
నాకంపయత సంగ్రామే వివ్యాధ చ పునః పునః॥31॥

కౌసల్యస్య పునశ్చాపి ధనుశ్చిచ్ఛేద ఫాల్గుణిః
ఆజఘాన శరైశ్చైవ త్రింశతా కంకపత్రిభిః॥32॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ రాజపుత్రో బృహద్బలః
ఫాల్గునిం సమరే క్రుద్ధో వివ్యాధ బహుభిః శరైః॥33॥

తయోర్యుద్ధం సమభవద్భీష్మహేతోః పరంతప
సంరబ్ధయోర్మహారాజ సమరే చిత్రయోధినోః
యథా దేవాసురే యుద్ధే మయవాసవయోరభూత్॥34॥

భీమసేనో గజానీకం యోధయన్బహ్వశోభత
యథా శక్రో వజ్రపాణిర్దారయన్పర్వతోత్తమాన్॥35॥

తే వధ్యమానా భీమేన మాతంగా గిరిసంనిభాః
నిపేతురుర్వ్యాం సహితా నాదయంతో వసుంధరాం॥36॥

గిరిమాత్రా హి తే నాగా భిన్నాంజనచయోపమాః
విరేజుర్వసుధాం ప్రాప్య వికీర్ణా ఇవ పర్వతాః॥37॥

యుధిష్ఠిరో మహేష్వాసో మద్రరాజానమాహవే
మహత్యా సేనయా గుప్తం పీడయామాస సంగతః॥38॥

మద్రేశ్వరశ్చ సమరే ధర్మపుత్రం మహారథం
పీడయామాస సంరబ్ధో భీష్మహేతోః పరాక్రమీ॥39॥

విరాటం సైంధవో రాజా విద్ధ్వా సంనతపర్వభిః
నవభిః సాయకైస్తీక్ష్ణైస్త్రింశతా పునరర్దయత్॥40॥

విరాటశ్చ మహారాజ సైంధవం వాహినీముఖే
త్రింశతా నిశితైర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥41॥

చిత్రకార్ముకనిస్త్రింశౌ చిత్రవర్మాయుధధ్వజౌ
రేజతుశ్చిత్రరూపౌ తౌ సంగ్రామే మత్స్యసైంధవౌ॥42॥

ద్రోణః పాంచాలపుత్రేణ సమాగమ్య మహారణే
మహాసముదయం చక్రే శరైః సంనతపర్వభిః॥43॥

తతో ద్రోణో మహారాజ పార్షతస్య మహద్ధనుః
ఛిత్త్వా పంచాశతేషూణాం పార్షతం సమవిధ్యత॥44॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ పార్షతః పరవీరహా
ద్రోణస్య మిషతో యుద్ధే ప్రేషయామాస సాయకాన్॥45॥

తాఞ్శరాఞ్శరసంఘైస్తు సంనివార్య మహారథః
ద్రోణో ద్రుపదపుత్రాయ ప్రాహిణోత్పంచ సాయకాన్॥46॥

తస్య క్రుద్ధో మహారాజ పార్షతః పరవీరహా
ద్రోణాయ చిక్షేప గదాం యమదండోపమాం రణే॥47॥

తామాపతంతీం సహసా హేమపట్టవిభూషితాం
శరైః పంచాశతా ద్రోణో వారయామాస సంయుగే॥48॥

సా ఛిన్నా బహుధా రాజంద్రోణచాపచ్యుతైః శరైః
చూర్ణీకృతా విశీర్యంతీ పపాత వసుధాతలే॥49॥

గదాం వినిహతాం దృష్ట్వా పార్షతః శత్రుసూదనః
ద్రోణాయ శక్తిం చిక్షేప సర్వపారశవీం శుభాం॥50॥

తాం ద్రోణో నవభిర్బాణైశ్చిచ్ఛేద యుధి భారత
పార్షతం చ మహేష్వాసం పీడయామాస సంయుగే॥51॥

ఏవమేతన్మహద్యుద్ధం ద్రోణపార్షతయోరభూత్
భీష్మం ప్రతి మహారాజ ఘోరరూపం భయానకం॥52॥

అర్జునః ప్రాప్య గాంగేయం పీడయన్నిశితైః శరైః
అభ్యద్రవత సంయత్తం వనే మత్తమివ ద్విపం॥53॥

ప్రత్యుద్యయౌ చ తం పార్థం భగదత్తః ప్రతాపవాన్
త్రిధా భిన్నేన నాగేన మదాంధేన మహాబలః॥54॥

తమాపతంతం సహసా మహేంద్రగజసంనిభం
పరం యత్నం సమాస్థాయ బీభత్సుః ప్రత్యపద్యత॥55॥

తతో గజగతో రాజా భగదత్తః ప్రతాపవాన్
అర్జునం శరవర్షేణ వారయామాస సంయుగే॥56॥

అర్జునస్తు రణే నాగమాయాంతం రజతోపమం
విమలైరాయసైస్తీక్ష్ణైరవిధ్యత మహారణే॥57॥

శిఖండినం చ కౌంతేయో యాహి యాహీత్యచోదయత్
భీష్మం ప్రతి మహారాజ జహ్యేనమితి చాబ్రవీత్॥58॥

ప్రాగ్జ్యోతిషస్తతో హిత్వా పాండవం పాండుపూర్వజ
ప్రయయౌ త్వరితో రాజంద్రుపదస్య రథం ప్రతి॥59॥

తతోఽర్జునో మహారాజ భీష్మమభ్యద్రవద్ద్రుతం
శిఖండినం పురస్కృత్య తతో యుద్ధమవర్తత॥60॥

తతస్తే తావకాః శూరాః పాండవం రభసం రణే
సర్వేఽభ్యధావన్క్రోశంతస్తదద్భుతమివాభవత్॥61॥

నానావిధాన్యనీకాని పుత్రాణాం తే జనాధిప
అర్జునో వ్యధమత్కాలే దివీవాభ్రాణి మారుతః॥62॥

శిఖండీ తు సమాసాద్య భరతానాం పితామహం
ఇషుభిస్తూర్ణమవ్యగ్రో బహుభిః స సమాచినోత్॥63॥

సోమకాంశ్చ రణే భీష్మో జఘ్నే పార్థపదానుగాన్
న్యవారయత సైన్యం చ పాండవానాం మహారథః॥64॥

రథాగ్న్యగారశ్చాపార్చిరసిశక్తిగదేంధనః
శరసంఘమహాజ్వాలః క్షత్రియాన్సమరేఽదహత్॥65॥

యథా హి సుమహానగ్నిః కక్షే చరతి సానిలః
తథా జజ్వాల భీష్మోఽపి దివ్యాన్యస్త్రాణ్యుదీరయన్॥66॥

సువర్ణపుంఖైరిషుభిః శితైః సంనతపర్వభిః
నాదయన్స దిశో భీష్మః ప్రదిశశ్చ మహాయశాః॥67॥

పాతయన్రథినో రాజన్గజాంశ్చ సహ సాదిభిః
ముండతాలవనానీవ చకార స రథవ్రజాన్॥68॥

నిర్మనుష్యాన్రథాన్రాజన్గజానశ్వాంశ్చ సంయుగే
చకార స తదా భీష్మః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥69॥

తస్య జ్యాతలనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
నిశమ్య సర్వతో రాజన్సమకంపంత సైనికాః॥70॥

అమోఘా హ్యపతన్బాణాః పితుస్తే మనుజేశ్వర
నాసజ్జంత శరీరేషు భీష్మచాపచ్యుతాః శరాః॥71॥

నిర్మనుష్యాన్రథాన్రాజన్సుయుక్తాంజవనైర్హయైః
వాతాయమానాన్పశ్యామ హ్రియమాణాన్విశాం పతే॥72॥

చేదికాశికరూషాణాం సహస్రాణి చతుర్దశ
మహారథాః సమాఖ్యాతాః కులపుత్రాస్తనుత్యజః॥73॥

అపరావర్తినః శూరాః సువర్ణవికృతధ్వజాః
సంగ్రామే భీష్మమాసాద్య సవాజిరథకుంజరాః
జగ్ముస్తే పరలోకాయ వ్యాదితాస్యమివాంతకం॥74॥

న తత్రాసీన్మహారాజ సోమకానాం మహారథః
యః సంప్రాప్య రణే భీష్మం జీవితే స్మ మనో దధే॥75॥

తాంశ్చ సర్వాన్రణే యోధాన్ప్రేతరాజపురం ప్రతి
నీతానమన్యంత జనా దృష్ట్వా భీష్మస్య విక్రమం॥76॥

న కశ్చిదేనం సమరే ప్రత్యుద్యాతి మహారథః
ఋతే పాండుసుతం వీరం శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
శిఖండినం చ సమరే పాంచాల్యమమితౌజసం॥77॥

శిఖండీ తు రణే భీష్మమాసాద్య భరతర్షభ
దశభిర్దశభిర్బాణైరాజఘాన మహాహవే॥78॥

శిఖండినం తు గాంగేయః క్రోధదీప్తేన చక్షుషా
అవైక్షత కటాక్షేణ నిర్దహన్నివ భారత॥79॥

స్త్రీత్వం తత్సంస్మరన్రాజన్సర్వలోకస్య పశ్యతః
న జఘాన రణే భీష్మః స చ తం నావబుద్ధవాన్॥80॥

అర్జునస్తు మహారాజ శిఖండినమభాషత
అభిత్వరస్వ త్వరితో జహి చైనం పితామహం॥81॥

కిం తే వివక్షయా వీర జహి భీష్మం మహారథం
న హ్యన్యమనుపశ్యామి కంచిద్యౌధిష్ఠిరే బలే॥82॥

యః శక్తః సమరే భీష్మం యోధయేత పితామహం
ఋతే త్వాం పురుషవ్యాఘ్ర సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥83॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన శిఖండీ భరతర్షభ
శరైర్నానావిధైస్తూర్ణం పితామహముపాద్రవత్॥84॥

అచింతయిత్వా తాన్బాణాన్పితా దేవవ్రతస్తవ
అర్జునం సమరే క్రుద్ధం వారయామాస సాయకైః॥85॥

తథైవ చ చమూం సర్వాం పాండవానాం మహారథః
అప్రైషీత్సమరే తీక్ష్ణైః పరలోకాయ మారిష॥86॥

తథైవ పాండవా రాజన్సైన్యేన మహతా వృతాః
భీష్మం ప్రచ్ఛాదయామాసుర్మేఘా ఇవ దివాకరం॥87॥

స సమంతాత్పరివృతో భారతో భరతర్షభ
నిర్దదాహ రణే శూరాన్వనం వహ్నిరివ జ్వలన్॥88॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ తవ పుత్రస్య పౌరుషం
అయోధయత యత్పార్థం జుగోప చ యతవ్రతం॥89॥

కర్మణా తేన సమరే తవ పుత్రస్య ధన్వినః
దుఃశాసనస్య తుతుషుః సర్వే లోకా మహాత్మనః॥90॥

యదేకః సమరే పార్థాన్సానుగాన్సమయోధయత్
న చైనం పాండవా యుద్ధే వారయామాసురుల్బణం॥91॥

దుఃశాసనేన సమరే రథినో విరథీకృతాః
సాదినశ్చ మహారాజ దంతినశ్చ మహాబలాః॥92॥

వినిర్భిన్నాః శరైస్తీక్ష్ణైర్నిపేతుర్ధరణీతలే
శరాతురాస్తథైవాన్యే దంతినో విద్రుతా దిశః॥93॥

యథాగ్నిరింధనం ప్రాప్య జ్వలేద్దీప్తార్చిరుల్బణః
తథా జజ్వాల పుత్రస్తే పాండవాన్వై వినిర్దహన్॥94॥

తం భారతమహామాత్రం పాండవానాం మహారథః
జేతుం నోత్సహతే కశ్చిన్నాప్యుద్యాతుం కథంచన
ఋతే మహేంద్రతనయం శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం॥95॥

స హి తం సమరే రాజన్విజిత్య విజయోఽర్జునః
భీష్మమేవాభిదుద్రావ సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥96॥

విజితస్తవ పుత్రోఽపి భీష్మబాహువ్యపాశ్రయః
పునః పునః సమాశ్వస్య ప్రాయుధ్యత రణోత్కటః
అర్జునం చ రణే రాజన్యోధయన్స వ్యరాజత॥97॥

శిఖండీ తు రణే రాజన్వివ్యాధైవ పితామహం
శరైరశనిసంస్పర్శైస్తథా సర్పవిషోపమైః॥98॥

న చ తేఽస్య రుజం చక్రుః పితుస్తవ జనేశ్వర
స్మయమానశ్చ గాంగేయస్తాన్బాణాంజగృహే తదా॥99॥

ఉష్ణార్తో హి నరో యద్వజ్జలధారాః ప్రతీచ్ఛతి
తథా జగ్రాహ గాంగేయః శరధారాః శిఖండినః॥100॥

తం క్షత్రియా మహారాజ దదృశుర్ఘోరమాహవే
భీష్మం దహంతం సైన్యాని పాండవానాం మహాత్మనాం॥101॥

తతోఽబ్రవీత్తవ సుతః సర్వసైన్యాని మారిష
అభిద్రవత సంగ్రామే ఫల్గునం సర్వతో రథైః॥102॥

భీష్మో వః సమరే సర్వాన్పాలయిష్యతి ధర్మవిత్
తే భయం సుమహత్త్యక్త్వా పాండవాన్ప్రతియుధ్యత॥103॥

ఏష తాలేన దీప్తేన భీష్మస్తిష్ఠతి పాలయన్
సర్వేషాం ధార్తరాష్ట్రాణాం రణే శర్మ చ వర్మ చ॥104॥

త్రిదశాపి సముద్యుక్తా నాలం భీష్మం సమాసితుం
కిము పార్థా మహాత్మానం మర్త్యభూతాస్తథాబలాః
తస్మాద్ద్రవత హే యోధాః ఫల్గునం ప్రాప్య సంయుగే॥105॥

అహమద్య రణే యత్తో యోధయిష్యామి ఫల్గునం
సహితః సర్వతో యత్తైర్భవద్భిర్వసుధాధిపాః॥106॥

తచ్ఛ్రుత్వా తు వచో రాజంస్తవ పుత్రస్య ధన్వినః
అర్జునం ప్రతి సంయత్తా బలవంతో మహారథాః॥107॥

తే విదేహాః కలింగాశ్చ దాశేరకగణైః సహ
అభిపేతుర్నిషాదాశ్చ సౌవీరాశ్చ మహారణే॥108॥

బాహ్లికా దరదాశ్చైవ ప్రాచ్యోదీచ్యాశ్చ మాలవాః
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః॥109॥

శాల్వాశ్రయాస్త్రిగర్తాశ్చ అంబష్ఠాః కేకయైః సహ
అభిపేతూ రణే పార్థం పతంగా ఇవ పావకం॥110॥

స తాన్సర్వాన్సహానీకాన్మహారాజ మహారథాన్
దివ్యాన్యస్త్రాణి సంచింత్య ప్రసంధాయ ధనంజయః॥111॥

స తైరస్త్రైర్మహావేగైర్దదాహాశు మహాబలః
శరప్రతాపైర్బీభత్సుః పతంగానివ పావకః॥112॥

తస్య బాణసహస్రాణి సృజతో దృఢధన్వినః
దీప్యమానమివాకాశే గాండీవం సమదృశ్యత॥113॥

తే శరార్తా మహారాజ విప్రకీర్ణరథధ్వజాః
నాభ్యవర్తంత రాజానః సహితా వానరధ్వజం॥114॥

సధ్వజా రథినః పేతుర్హయారోహా హయైః సహ
గజాః సహ గజారోహైః కిరీటిశరతాడితాః॥115॥

తతోఽర్జునభుజోత్సృష్టైరావృతాసీద్వసుంధరా
విద్రవద్భిశ్చ బహుధా బలై రాజ్ఞాం సమంతతః॥116॥

అథ పార్థో మహాబాహుర్ద్రావయిత్వా వరూథినీం
దుఃశాసనాయ సమరే ప్రేషయామాస సాయకాన్॥117॥

తే తు భిత్త్వా తవ సుతం దుఃశాసనమయోముఖాః
ధరణీం వివిశుః సర్వే వల్మీకమివ పన్నగాః
హయాంశ్చాస్య తతో జఘ్నే సారథిం చ న్యపాతయత్॥118॥

వివింశతిం చ వింశత్యా విరథం కృతవాన్ప్రభో
ఆజఘాన భృశం చైవ పంచభిర్నతపర్వభిః॥119॥

కృపం శల్యం వికర్ణం చ విద్ధ్వా బహుభిరాయసైః
చకార విరథాంశ్చైవ కౌంతేయః శ్వేతవాహనః॥120॥

ఏవం తే విరథాః పంచ కృపః శల్యశ్చ మారిష
దుఃశాసనో వికర్ణశ్చ తథైవ చ వివింశతిః
సంప్రాద్రవంత సమరే నిర్జితాః సవ్యసాచినా॥121॥

పూర్వాహ్ణే తు తథా రాజన్పరాజిత్య మహారథాన్
ప్రజజ్వాల రణే పార్థో విధూమ ఇవ పావకః॥122॥

తథైవ శరవర్షేణ భాస్కరో రశ్మివానివ
అన్యానపి మహారాజ పాతయామాస పార్థివాన్॥123॥

పరాఙ్ముఖీకృత్య తదా శరవర్షైర్మహారథాన్
ప్రావర్తయత సంగ్రామే శోణితోదాం మహానదీం
మధ్యేన కురుసైన్యానాం పాండవానాం చ భారత॥124॥

గజాశ్చ రథసంఘాశ్చ బహుధా రథిభిర్హతాః
రథాశ్చ నిహతా నాగైర్నాగా హయపదాతిభిః॥125॥

అంతరా ఛిద్యమానాని శరీరాణి శిరాంసి చ
నిపేతుర్దిక్షు సర్వాసు గజాశ్వరథయోధినాం॥126॥

ఛన్నమాయోధనం రేజే కుండలాంగదధారిభిః
పతితైః పాత్యమానైశ్చ రాజపుత్రైర్మహారథైః॥127॥

రథనేమినికృత్తాశ్చ గజైశ్చైవావపోథితాః
పాదాతాశ్చాప్యదృశ్యంత సాశ్వాః సహయసాదినః॥128॥

గజాశ్వరథసంఘాశ్చ పరిపేతుః సమంతతః
విశీర్ణాశ్చ రథా భూమౌ భగ్నచక్రయుగధ్వజాః॥129॥

తద్గజాశ్వరథౌఘానాం రుధిరేణ సముక్షితం
ఛన్నమాయోధనం రేజే రక్తాభ్రమివ శారదం॥130॥

శ్వానః కాకాశ్చ గృధ్రాశ్చ వృకా గోమాయుభిః సహ
ప్రణేదుర్భక్ష్యమాసాద్య వికృతాశ్చ మృగద్విజాః॥131॥

వవుర్బహువిధాశ్చైవ దిక్షు సర్వాసు మారుతాః
దృశ్యమానేషు రక్షఃసు భూతేషు వినదత్సు చ॥132॥

కాంచనాని చ దామాని పతాకాశ్చ మహాధనాః
ధూమాయమానా దృశ్యంతే సహసా మారుతేరితాః॥133॥

శ్వేతచ్ఛత్రసహస్రాణి సధ్వజాశ్చ మహారథాః
వినికీర్ణాః స్మ దృశ్యంతే శతశోఽథ సహస్రశః
సపతాకాశ్చ మాతంగా దిశో జగ్ముః శరాతురాః॥134॥

క్షత్రియాశ్చ మనుష్యేంద్ర గదాశక్తిధనుర్ధరాః
సమంతతో వ్యదృశ్యంత పతితా ధరణీతలే॥135॥

తతో భీష్మో మహారాజ దివ్యమస్త్రముదీరయన్
అభ్యధావత కౌంతేయం మిషతాం సర్వధన్వినాం॥136॥

తం శిఖండీ రణే యత్తమభ్యధావత దంశితః
సంజహార తతో భీష్మస్తదస్త్రం పావకోపమం॥137॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు కౌంతేయః శ్వేతవాహనః
నిజఘ్నే తావకం సైన్యం మోహయిత్వా పితామహం॥138॥

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏవం వ్యూఢేష్వనీకేషు భూయిష్ఠమనువర్తిషు
బ్రహ్మలోకపరాః సర్వే సమపద్యంత భారత॥1॥

న హ్యనీకమనీకేన సమసజ్జత సంకులే
న రథా రథిభిః సార్ధం న పదాతాః పదాతిభిః॥2॥

అశ్వా నాశ్వైరయుధ్యంత న గజా గజయోధిభిః
మహాన్వ్యతికరో రౌద్రః సేనయోః సమపద్యత॥3॥

నరనాగరథేష్వేవం వ్యవకీర్ణేషు సర్వశః
క్షయే తస్మిన్మహారౌద్రే నిర్విశేషమజాయత॥4॥

తతః శల్యః కృపశ్చైవ చిత్రసేనశ్చ భారత
దుఃశాసనో వికర్ణశ్చ రథానాస్థాయ సత్వరాః
పాండవానాం రణే శూరా ధ్వజినీం సమకంపయన్॥5॥

సా వధ్యమానా సమరే పాండుసేనా మహాత్మభిః
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛద్వై మజ్జమానేవ నౌర్జలే॥6॥

యథా హి శైశిరః కాలో గవాం మర్మాణి కృంతతి
తథా పాండుసుతానాం వై భీష్మో మర్మాణ్యకృంతత॥7॥

అతీవ తవ సైన్యస్య పార్థేన చ మహాత్మనా
నగమేఘప్రతీకాశాః పాతితా బహుధా గజాః॥8॥

మృద్యమానాశ్చ దృశ్యంతే పార్థేన నరయూథపాః
ఇషుభిస్తాడ్యమానాశ్చ నారాచైశ్చ సహస్రశః॥9॥

పేతురార్తస్వరం కృత్వా తత్ర తత్ర మహాగజాః
ఆబద్ధాభరణైః కాయైర్నిహతానాం మహాత్మనాం॥10॥

ఛన్నమాయోధనం రేజే శిరోభిశ్చ సకుండలైః
తస్మిన్నతిమహాభీమే రాజన్వీరవరక్షయే
భీష్మే చ యుధి విక్రాంతే పాండవే చ ధనంజయే॥11॥

తే పరాక్రాంతమాలోక్య రాజన్యుధి పితామహం
న న్యవర్తంత కౌరవ్యా బ్రహ్మలోకపురస్కృతాః॥12॥

ఇచ్ఛంతో నిధనం యుద్ధే స్వర్గం కృత్వా పరాయణం
పాండవానభ్యవర్తంత తస్మిన్వీరవరక్షయే॥13॥

పాండవాపి మహారాజ స్మరంతో వివిధాన్బహూన్
క్లేశాన్కృతాన్సపుత్రేణ త్వయా పూర్వం నరాధిప॥14॥

భయం త్యక్త్వా రణే శూరా బ్రహ్మలోకపురస్కృతాః
తావకాంస్తవ పుత్రాంశ్చ యోధయంతి స్మ హృష్టవత్॥15॥

సేనాపతిస్తు సమరే ప్రాహ సేనాం మహారథః
అభిద్రవత గాంగేయం సోమకాః సృంజయైః సహ॥16॥

సేనాపతివచః శ్రుత్వా సోమకాః సహ సృంజయైః
అభ్యద్రవంత గాంగేయం శస్త్రవృష్ట్యా సమంతతః॥17॥

వధ్యమానస్తతో రాజన్పితా శాంతనవస్తవ
అమర్షవశమాపన్నో యోధయామాస సృంజయాన్॥18॥

తస్య కీర్తిమతస్తాత పురా రామేణ ధీమతా
సంప్రదత్తాస్త్రశిక్షా వై పరానీకవినాశినీ॥19॥

స తాం శిక్షామధిష్ఠాయ కృత్వా పరబలక్షయం
అహన్యహని పార్థానాం వృద్ధః కురుపితామహః
భీష్మో దశ సహస్రాణి జఘాన పరవీరహా॥20॥

తస్మింస్తు దివసే ప్రాప్తే దశమే భరతర్షభ
భీష్మేణైకేన మత్స్యేషు పాంచాలేషు చ సంయుగే
గజాశ్వమమితం హత్వా హతాః సప్త మహారథాః॥21॥

హత్వా పంచ సహస్రాణి రథినాం ప్రపితామహః
నరాణాం చ మహాయుద్ధే సహస్రాణి చతుర్దశ॥22॥

తథా దంతిసహస్రం చ హయానామయుతం పునః
శిక్షాబలేన నిహతం పిత్రా తవ విశాం పతే॥23॥

తతః సర్వమహీపానాం క్షోభయిత్వా వరూథినీం
విరాటస్య ప్రియో భ్రాతా శతానీకో నిపాతితః॥24॥

శతానీకం చ సమరే హత్వా భీష్మః ప్రతాపవాన్
సహస్రాణి మహారాజ రాజ్ఞాం భల్లైర్న్యపాతయత్॥25॥

యే చ కేచన పార్థానామభియాతా ధనంజయం
రాజానో భీష్మమాసాద్య గతాస్తే యమసాదనం॥26॥

ఏవం దశ దిశో భీష్మః శరజాలైః సమంతతః
అతీత్య సేనాం పార్థానామవతస్థే చమూముఖే॥27॥

స కృత్వా సుమహత్కర్మ తస్మిన్వై దశమేఽహని
సేనయోరంతరే తిష్ఠన్ప్రగృహీతశరాసనః॥28॥

న చైనం పార్థివా రాజఞ్శేకుః కేచిన్నిరీక్షితుం
మధ్యం ప్రాప్తం యథా గ్రీష్మే తపంతం భాస్కరం దివి॥29॥

యథా దైత్యచమూం శక్రస్తాపయామాస సంయుగే
తథా భీష్మః పాండవేయాంస్తాపయామాస భారత॥30॥

తథా చ తం పరాక్రాంతమాలోక్య మధుసూదనః
ఉవాచ దేవకీపుత్రః ప్రీయమాణో ధనంజయం॥31॥

ఏష శాంతనవో భీష్మః సేనయోరంతరే స్థితః
నానిహత్య బలాదేనం విజయస్తే భవిష్యతి॥32॥

యత్తః సంస్తంభయస్వైనం యత్రైషా భిద్యతే చమూః
న హి భీష్మశరానన్యః సోఢుముత్సహతే విభో॥33॥

తతస్తస్మిన్క్షణే రాజంశ్చోదితో వానరధ్వజః
సధ్వజం సరథం సాశ్వం భీష్మమంతర్దధే శరైః॥34॥

స చాపి కురుముఖ్యానామృషభః పాండవేరితాన్
శరవ్రాతైః శరవ్రాతాన్బహుధా విదుధావ తాన్॥35॥

తేన పాంచాలరాజశ్చ ధృష్టకేతుశ్చ వీర్యవాన్
పాండవో భీమసేనశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥36॥

యమౌ చ చేకితానశ్చ కేకయాః పంచ చైవ హ
సాత్యకిశ్చ మహారాజ సౌభద్రోఽథ ఘటోత్కచః॥37॥

ద్రౌపదేయాః శిఖండీ చ కుంతిభోజశ్చ వీర్యవాన్
సుశర్మా చ విరాటశ్చ పాండవేయా మహాబలాః॥38॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః పీడితా భీష్మసాయకైః
సముద్ధృతాః ఫల్గునేన నిమగ్నాః శోకసాగరే॥39॥

తతః శిఖండీ వేగేన ప్రగృహ్య పరమాయుధం
భీష్మమేవాభిదుద్రావ రక్ష్యమాణః కిరీటినా॥40॥

తతోఽస్యానుచరాన్హత్వా సర్వాన్రణవిభాగవిత్
భీష్మమేవాభిదుద్రావ బీభత్సురపరాజితః॥41॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
విరాటో ద్రుపదశ్చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
దుద్రువుర్భీష్మమేవాజౌ రక్షితా దృఢధన్వనా॥42॥

అభిమన్యుశ్చ సమరే ద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః
దుద్రువుః సమరే భీష్మం సముద్యతమహాయుధాః॥43॥

తే సర్వే దృఢధన్వానః సంయుగేష్వపలాయినః
బహుధా భీష్మమానర్ఛన్మార్గణైః కృతమార్గణాః॥44॥

విధూయ తాన్బాణగణాన్యే ముక్తాః పార్థివోత్తమైః
పాండవానామదీనాత్మా వ్యగాహత వరూథినీం
కృత్వా శరవిఘాతం చ క్రీడన్నివ పితామహః॥45॥

నాభిసంధత్త పాంచాల్యం స్మయమానో ముహుర్ముహుః
స్త్రీత్వం తస్యానుసంస్మృత్య భీష్మో బాణాఞ్శిఖండినః
జఘాన ద్రుపదానీకే రథాన్సప్త మహారథః॥46॥

తతః కిలకిలాశబ్దః క్షణేన సమపద్యత
మత్స్యపాంచాలచేదీనాం తమేకమభిధావతాం॥47॥

తే వరాశ్వరథవ్రాతైర్వారణైః సపదాతిభిః
తమేకం ఛాదయామాసుర్మేఘా ఇవ దివాకరం
భీష్మం భాగీరథీపుత్రం ప్రతపంతం రణే రిపూన్॥48॥

తతస్తస్య చ తేషాం చ యుద్ధే దేవాసురోపమే
కిరీటీ భీష్మమానర్ఛత్పురస్కృత్య శిఖండినం॥49॥

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏవం తే పాండవాః సర్వే పురస్కృత్య శిఖండినం
వివ్యధుః సమరే భీష్మం పరివార్య సమంతతః॥1॥

శతఘ్నీభిః సుఘోరాభిః పట్టిశైః సపరశ్వధైః
ముద్గరైర్ముసలైః ప్రాసైః క్షేపణీభిశ్చ సర్వశః॥2॥

శరైః కనకపుంఖైశ్చ శక్తితోమరకంపనైః
నారాచైర్వత్సదంతైశ్చ భుశుండీభిశ్చ భారత

అతాడయన్రణే భీష్మం సహితాః సర్వసృంజయాః॥3॥

స విశీర్ణతనుత్రాణః పీడితో బహుభిస్తదా
వివ్యథే నైవ గాంగేయో భిద్యమానేషు మర్మసు॥4॥

స దీప్తశరచాపార్చిరస్త్రప్రసృతమారుతః
నేమినిర్హ్రాదసంనాదో మహాస్త్రోదయపావకః॥5॥

చిత్రచాపమహాజ్వాలో వీరక్షయమహేంధనః
యుగాంతాగ్నిసమో భీష్మః పరేషాం సమపద్యత॥6॥

నిపత్య రథసంఘానామంతరేణ వినిఃసృతః
దృశ్యతే స్మ నరేంద్రాణాం పునర్మధ్యగతశ్చరన్॥7॥

తతః పాంచాలరాజం చ ధృష్టకేతుమతీత్య చ
పాండవానీకినీమధ్యమాససాద స వేగితః॥8॥

తతః సాత్యకిభీమౌ చ పాండవం చ ధనంజయం
ద్రుపదం చ విరాటం చ ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం॥9॥

భీమఘోషైర్మహావేగైర్వైరివారణభేదిభిః
షడేతాన్షడ్భిరానర్ఛద్భాస్కరప్రతిమైః శరైః॥10॥

తస్య తే నిశితాన్బాణాన్సంనివార్య మహారథాః
దశభిర్దశభిర్భీష్మమర్దయామాసురోజసా॥11॥

శిఖండీ తు రణే బాణాన్యాన్ముమోచ మహావ్రతే
తే భీష్మం వివిశుస్తూర్ణం స్వర్ణపుంఖాః శిలాశితాః॥12॥

తతః కిరీటీ సంరబ్ధో భీష్మమేవాభ్యవర్తత
శిఖండినం పురస్కృత్య ధనుశ్చాస్య సమాచ్ఛినత్॥13॥

భీష్మస్య ధనుషశ్ఛేదం నామృష్యంత మహారథాః
ద్రోణశ్చ కృతవర్మా చ సైంధవశ్చ జయద్రథః॥14॥

భూరిశ్రవాః శలః శల్యో భగదత్తస్తథైవ చ
సప్తైతే పరమక్రుద్ధాః కిరీటినమభిద్రుతాః॥15॥

ఉత్తమాస్త్రాణి దివ్యాని దర్శయంతో మహారథాః
అభిపేతుర్భృశం క్రుద్ధాశ్ఛాదయంత స్మ పాండవాన్॥16॥

తేషామాపతతాం శబ్దః శుశ్రువే ఫల్గునం ప్రతి
ఉద్వృత్తానాం యథా శబ్దః సముద్రాణాం యుగక్షయే॥17॥

హతానయత గృహ్ణీత యుధ్యతాపి చ కృంతతత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దః ఫల్గునస్య రథం ప్రతి॥18॥

తం శబ్దం తుములం శ్రుత్వా పాండవానాం మహారథాః
అభ్యధావన్పరీప్సంతః ఫల్గునం భరతర్షభ॥19॥

సాత్యకిర్భీమసేనశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
విరాటద్రుపదౌ చోభౌ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః॥20॥

అభిమన్యుశ్చ సంక్రుద్ధః సప్తైతే క్రోధమూర్ఛితాః
సమభ్యధావంస్త్వరితాశ్చిత్రకార్ముకధారిణః॥21॥

తేషాం సమభవద్యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
సంగ్రామే భరతశ్రేష్ఠ దేవానాం దానవైరివ॥22॥

శిఖండీ తు రథశ్రేష్ఠో రక్ష్యమాణః కిరీటినా
అవిధ్యద్దశభిర్భీష్మం ఛిన్నధన్వానమాహవే
సారథిం దశభిశ్చాస్య ధ్వజం చైకేన చిచ్ఛిదే॥23॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ గాంగేయో వేగవత్తరం
తదప్యస్య శితైర్భల్లైస్త్రిభిశ్చిచ్ఛేద ఫల్గునః॥24॥

ఏవం స పాండవః క్రుద్ధ ఆత్తమాత్తం పునః పునః
ధనుర్భీష్మస్య చిచ్ఛేద సవ్యసాచీ పరంతపః॥25॥

స చ్ఛిన్నధన్వా సంక్రుద్ధః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
శక్తిం జగ్రాహ సంక్రుద్ధో గిరీణామపి దారణీం
తాం చ చిక్షేప సంక్రుద్ధః ఫల్గునస్య రథం ప్రతి॥26॥

తామాపతంతీం సంప్రేక్ష్య జ్వలంతీమశనీమివ
సమాదత్త శితాన్భల్లాన్పంచ పాండవనందనః॥27॥

తస్య చిచ్ఛేద తాం శక్తిం పంచధా పంచభిః శరైః
సంక్రుద్ధో భరతశ్రేష్ఠ భీష్మబాహుబలేరితాం॥28॥

సా పపాత పరిచ్ఛిన్నా సంక్రుద్ధేన కిరీటినా
మేఘవృందపరిభ్రష్టా విచ్ఛిన్నేవ శతహ్రదా॥29॥

ఛిన్నాం తాం శక్తిమాలోక్య భీష్మః క్రోధసమన్వితః
అచింతయద్రణే వీరో బుద్ధ్యా పరపురంజయః॥30॥

శక్తోఽహం ధనుషైకేన నిహంతుం సర్వపాండవాన్
యద్యేషాం న భవేద్గోప్తా విష్వక్సేనో మహాబలః॥31॥

కారణద్వయమాస్థాయ నాహం యోత్స్యామి పాండవైః
అవధ్యత్వాచ్చ పాండూనాం స్త్రీభావాచ్చ శిఖండినః॥32॥

పిత్రా తుష్టేన మే పూర్వం యదా కాలీముదావహత్
స్వచ్ఛందమరణం దత్తమవధ్యత్వం రణే తథా
తస్మాన్మృత్యుమహం మన్యే ప్రాప్తకాలమివాత్మనః॥33॥

ఏవం జ్ఞాత్వా వ్యవసితం భీష్మస్యామితతేజసః
ఋషయో వసవశ్చైవ వియత్స్థా భీష్మమబ్రువన్॥34॥

యత్తే వ్యవసితం వీర అస్మాకం సుమహత్ప్రియం
తత్కురుష్వ మహేష్వాస యుద్ధాద్బుద్ధిం నివర్తయ॥35॥

తస్య వాక్యస్య నిధనే ప్రాదురాసీచ్ఛివోఽనిలః
అనులోమః సుగంధీ చ పృషతైశ్చ సమన్వితః॥36॥

దేవదుందుభయశ్చైవ సంప్రణేదుర్మహాస్వనాః
పపాత పుష్పవృష్టిశ్చ భీష్మస్యోపరి పార్థివ॥37॥

న చ తచ్ఛుశ్రువే కశ్చిత్తేషాం సంవదతాం నృప
ఋతే భీష్మం మహాబాహుం మాం చాపి మునితేజసా॥38॥

సంభ్రమశ్చ మహానాసీత్త్రిదశానాం విశాం పతే
పతిష్యతి రథాద్భీష్మే సర్వలోకప్రియే తదా॥39॥

ఇతి దేవగణానాం చ శ్రుత్వా వాక్యం మహామనాః
తతః శాంతనవో భీష్మో బీభత్సుం నాభ్యవర్తత
భిద్యమానః శితైర్బాణైః సర్వావరణభేదిభిః॥40॥

శిఖండీ తు మహారాజ భరతానాం పితామహం
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో నవభిర్నిశితైః శరైః॥41॥

స తేనాభిహతః సంఖ్యే భీష్మః కురుపితామహః
నాకంపత మహారాజ క్షితికంపే యథాచలః॥42॥

తతః ప్రహస్య బీభత్సుర్వ్యాక్షిపన్గాండివం ధనుః
గాంగేయం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమర్పయత్॥43॥

పునః శరశతేనైనం త్వరమాణో ధనంజయః
సర్వగాత్రేషు సంక్రుద్ధః సర్వమర్మస్వతాడయత్॥44॥

ఏవమన్యైరపి భృశం వధ్యమానో మహారణే
న చక్రుస్తే రుజం తస్య రుక్మపుంఖాః శిలాశితాః॥45॥

తతః కిరీటీ సంరబ్ధో భీష్మమేవాభ్యవర్తత
శిఖండినం పురస్కృత్య ధనుశ్చాస్య సమాచ్ఛినత్॥46॥

అథైనం దశభిర్విద్ధ్వా ధ్వజమేకేన చిచ్ఛిదే
సారథిం విశిఖైశ్చాస్య దశభిః సమకంపయత్॥47॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదత్త గాంగేయో బలవత్తరం
తదప్యస్య శితైర్భల్లైస్త్రిధా త్రిభిరుపానుదత్
నిమేషాంతరమాత్రేణ ఆత్తమాత్తం మహారణే॥48॥

ఏవమస్య ధనూంష్యాజౌ చిచ్ఛేద సుబహూన్యపి
తతః శాంతనవో భీష్మో బీభత్సుం నాభ్యవర్తత॥49॥

అథైనం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమర్దయత్
సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసో దుఃశాసనమభాషత॥50॥

ఏష పార్థో రణే క్రుద్ధః పాండవానాం మహారథః
శరైరనేకసాహస్రైర్మామేవాభ్యసతే రణే॥51॥

న చైష శక్యః సమరే జేతుం వజ్రభృతా అపి
న చాపి సహితా వీరా దేవదానవరాక్షసాః
మాం చైవ శక్తా నిర్జేతుం కిము మర్త్యాః సుదుర్బలాః॥52॥

ఏవం తయోః సంవదతోః ఫల్గునో నిశితైః శరైః
శిఖండినం పురస్కృత్య భీష్మం వివ్యాధ సంయుగే॥53॥

తతో దుఃశాసనం భూయః స్మయమానోఽభ్యభాషత
అతివిద్ధః శితైర్బాణైర్భృశం గాండీవధన్వనా॥54॥

వజ్రాశనిసమస్పర్శాః శితాగ్రాః సంప్రవేశితాః
విముక్తా అవ్యవచ్ఛిన్నా నేమే బాణాః శిఖండినః॥55॥

నికృంతమానా మర్మాణి దృఢావరణభేదినః
ముసలానీవ మే ఘ్నంతి నేమే బాణాః శిఖండినః॥56॥

బ్రహ్మదండసమస్పర్శా వజ్రవేగా దురాసదాః
మమ ప్రాణానారుజంతి నేమే బాణాః శిఖండినః॥57॥

భుజగా ఇవ సంక్రుద్ధా లేలిహానా విషోల్బణాః
మమావిశంతి మర్మాణి నేమే బాణాః శిఖండినః॥58॥

నాశయంతీవ మే ప్రాణాన్యమదూతా ఇవాహితాః
గదాపరిఘసంస్పర్శా నేమే బాణాః శిఖండినః॥59॥

కృంతంతి మమ గాత్రాణి మాఘమాసే గవామివ
అర్జునస్య ఇమే బాణా నేమే బాణాః శిఖండినః॥60॥

సర్వే హ్యపి న మే దుఃఖం కుర్యురన్యే నరాధిపాః
వీరం గండీవధన్వానమృతే జిష్ణుం కపిధ్వజం॥61॥

ఇతి బ్రువఞ్శాంతనవో దిధక్షురివ పాండవం
సవిష్ఫులింగాం దీప్తాగ్రాం శక్తిం చిక్షేప భారత॥62॥

తామస్య విశిఖైశ్ఛిత్త్వా త్రిధా త్రిభిరపాతయత్
పశ్యతాం కురువీరాణాం సర్వేషాం తత్ర భారత॥63॥

చర్మాథాదత్త గాంగేయో జాతరూపపరిష్కృతం
ఖడ్గం చాన్యతరం ప్రేప్సుర్మృత్యోరగ్రే జయాయ వా॥64॥

తస్య తచ్ఛతధా చర్మ వ్యధమద్దంశితాత్మనః
రథాదనవరూఢస్య తదద్భుతమివాభవత్॥65॥

వినద్యోచ్చైః సింహ ఇవ స్వాన్యనీకాన్యచోదయత్
అభిద్రవత గాంగేయం మా వోఽస్తు భయమణ్వపి॥66॥

అథ తే తోమరైః ప్రాసైర్బాణౌఘైశ్చ సమంతతః
పట్టిశైశ్చ సనిస్త్రింశైర్నానాప్రహరణైస్తథా॥67॥

వత్సదంతైశ్చ భల్లైశ్చ తమేకమభిదుద్రువుః
సింహనాదస్తతో ఘోరః పాండవానామజాయత॥68॥

తథైవ తవ పుత్రాశ్చ రాజన్భీష్మజయైషిణః
తమేకమభ్యవర్తంత సింహనాదాంశ్చ నేదిరే॥69॥

తత్రాసీత్తుములం యుద్ధం తావకానాం పరైః సహ
దశమేఽహని రాజేంద్ర భీష్మార్జునసమాగమే॥70॥

ఆసీద్గాంగ ఇవావర్తో ముహూర్తముదధేరివ
సైన్యానాం యుధ్యమానానాం నిఘ్నతామితరేతరం॥71॥

అగమ్యరూపా పృథివీ శోణితాక్తా తదాభవత్
సమం చ విషమం చైవ న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥72॥

యోధానామయుతం హత్వా తస్మిన్స దశమేఽహని
అతిష్ఠదాహవే భీష్మో భిద్యమానేషు మర్మసు॥73॥

తతః సేనాముఖే తస్మిన్స్థితః పార్థో ధనంజయః
మధ్యేన కురుసైన్యానాం ద్రావయామాస వాహినీం॥74॥

వయం శ్వేతహయాద్భీతాః కుంతీపుత్రాద్ధనంజయాత్
పీడ్యమానాః శితైః శస్త్రైః ప్రద్రవామ మహారణాత్॥75॥

సౌవీరాః కితవాః ప్రాచ్యాః ప్రతీచ్యోదీచ్యమాలవాః
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః॥76॥

శాల్వాశ్రయాస్త్రిగర్తాశ్చ అంబష్ఠాః కేకయైః సహ
ద్వాదశైతే జనపదాః శరార్తా వ్రణపీడితాః
సంగ్రామే న జహుర్భీష్మం యుధ్యమానం కిరీటినా॥77॥

తతస్తమేకం బహవః పరివార్య సమంతతః
పరికాల్య కురూన్సర్వాఞ్శరవర్షైరవాకిరన్॥78॥

నిపాతయత గృహ్ణీత విధ్యతాథ చ కర్షత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దో రాజన్భీష్మరథం ప్రతి॥79॥

అభిహత్య శరౌఘైస్తం శతశోఽథ సహస్రశః
న తస్యాసీదనిర్భిన్నం గాత్రేష్వంగులమాత్రకం॥80॥

ఏవం విభో తవ పితా శరైర్విశకలీకృతః
శితాగ్రైః ఫల్గునేనాజౌ ప్రాక్శిరాః ప్రాపతద్రథాత్
కించిచ్ఛేషే దినకరే పుత్రాణాం తవ పశ్యతాం॥81॥

హా హేతి దివి దేవానాం పార్థివానాం చ సర్వశః
పతమానే రథాద్భీష్మే బభూవ సుమహాన్స్వనః॥82॥

తం పతంతమభిప్రేక్ష్య మహాత్మానం పితామహం
సహ భీష్మేణ సర్వేషాం ప్రాపతన్హృదయాని నః॥83॥

స పపాత మహాబాహుర్వసుధామనునాదయన్
ఇంద్రధ్వజ ఇవోత్సృష్టః కేతుః సర్వధనుష్మతాం
ధరణీం నాస్పృశచ్చాపి శరసంఘైః సమాచితః॥84॥

శరతల్పే మహేష్వాసం శయానం పురుషర్షభం
రథాత్ప్రపతితం చైనం దివ్యో భావః సమావిశత్॥85॥

అభ్యవర్షత పర్జన్యః ప్రాకంపత చ మేదినీ
పతన్స దదృశే చాపి ఖర్వితం చ దివాకరం॥86॥

సంజ్ఞాం చైవాలభద్వీరః కాలం సంచింత్య భారత
అంతరిక్షే చ శుశ్రావ దివ్యాం వాచం సమంతతః॥87॥

కథం మహాత్మా గాంగేయః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
కాలం కర్తా నరవ్యాఘ్రః సంప్రాప్తే దక్షిణాయనే॥88॥

స్థితోఽస్మీతి చ గాంగేయస్తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యమబ్రవీత్
ధారయామాస చ ప్రాణాన్పతితోఽపి హి భూతలే
ఉత్తరాయణమన్విచ్ఛన్భీష్మః కురుపితామహః॥89॥

తస్య తన్మతమాజ్ఞాయ గంగా హిమవతః సుతా
మహర్షీన్హంసరూపేణ ప్రేషయామాస తత్ర వై॥90॥

తతః సంపాతినో హంసాస్త్వరితా మానసౌకసః
ఆజగ్ముః సహితా ద్రష్టుం భీష్మం కురుపితామహం
యత్ర శేతే నరశ్రేష్ఠః శరతల్పే పితామహః॥91॥

తే తు భీష్మం సమాసాద్య మునయో హంసరూపిణః
అపశ్యఞ్శరతల్పస్థం భీష్మం కురుపితామహం॥92॥

తే తం దృష్ట్వా మహాత్మానం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం
గాంగేయం భరతశ్రేష్ఠం దక్షిణేన చ భాస్కరం॥93॥

ఇతరేతరమామంత్ర్య ప్రాహుస్తత్ర మనీషిణః
భీష్మ ఏవ మహాత్మా సన్సంస్థాతా దక్షిణాయనే॥94॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రస్థితాన్హంసాందక్షిణామభితో దిశం
సంప్రేక్ష్య వై మహాబుద్ధిశ్చింతయిత్వా చ భారత॥95॥

తానబ్రవీచ్ఛాంతనవో నాహం గంతా కథంచన
దక్షిణావృత్త ఆదిత్యే ఏతన్మే మనసి స్థితం॥96॥

గమిష్యామి స్వకం స్థానమాసీద్యన్మే పురాతనం
ఉదగావృత్త ఆదిత్యే హంసాః సత్యం బ్రవీమి వః॥97॥

ధారయిష్యామ్యహం ప్రాణానుత్తరాయణకాంక్షయా
ఐశ్వర్యభూతః ప్రాణానాముత్సర్గే నియతో హ్యహం
తస్మాత్ప్రాణాంధారయిష్యే ముమూర్షురుదగాయనే॥98॥

యశ్చ దత్తో వరో మహ్యం పిత్రా తేన మహాత్మనా
ఛందతో మృత్యురిత్యేవం తస్య చాస్తు వరస్తథా॥99॥

ధారయిష్యే తతః ప్రాణానుత్సర్గే నియతే సతి
ఇత్యుక్త్వా తాంస్తదా హంసానశేత శరతల్పగః॥100॥

ఏవం కురూణాం పతితే శృంగే భీష్మే మహౌజసి
పాండవాః సృంజయాశ్చైవ సింహనాదం ప్రచక్రిరే॥101॥

తస్మిన్హతే మహాసత్త్వే భరతానామమధ్యమే
న కించిత్ప్రత్యపద్యంత పుత్రాస్తే భరతర్షభ
సంమోహశ్చైవ తుములః కురూణామభవత్తదా॥102॥

నృపా దుర్యోధనముఖా నిఃశ్వస్య రురుదుస్తతః
విషాదాచ్చ చిరం కాలమతిష్ఠన్విగతేంద్రియాః||103||

దధ్యుశ్చైవ మహారాజ న యుద్ధే దధిరే మనః
ఊరుగ్రాహగృహీతాశ్చ నాభ్యధావంత పాండవాన్||104||

అవధ్యే శంతనోః పుత్రే హతే భీష్మే మహౌజసి
అభావః సుమహాన్రాజన్కురూనాగాదతంద్రితః||105||

హతప్రవీరాశ్చ వయం నికృత్తాశ్చ శితైః శరైః
కర్తవ్యం నాభిజానీమో నిర్జితాః సవ్యసాచినా||106||

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా పరత్ర చ పరాం గతిం
సర్వే దధ్ముర్మహాశంఖాఞ్శూరాః పరిఘబాహవః
సోమకాశ్చ సపంచాలాః ప్రాహృష్యంత జనేశ్వర||107||

తతస్తూర్యసహస్రేషు నదత్సు సుమహాబలః
ఆస్ఫోటయామాస భృశం భీమసేనో ననర్త చ||108||

సేనయోరుభయోశ్చాపి గాంగేయే వినిపాతితే
సంన్యస్య వీరాః శస్త్రాణి ప్రాధ్యాయంత సమంతతః||109||

ప్రాక్రోశన్ప్రాపతంశ్చాన్యే జగ్ముర్మోహం తథాపరే
క్షత్రం చాన్యేఽభ్యనిందంత భీష్మం చైకేఽభ్యపూజయన్||110||

ఋషయః పితరశ్చైవ ప్రశశంసుర్మహావ్రతం
భరతానాం చ యే పూర్వే తే చైనం ప్రశశంసిరే||111||

మహోపనిషదం చైవ యోగమాస్థాయ వీర్యవాన్
జపఞ్శాంతనవో ధీమాన్కాలాకాంక్షీ స్థితోఽభవత్||112||

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథమాసంస్తదా యోధా హీనా భీష్మేణ సంజయ
బలినా దేవకల్పేన గుర్వర్థే బ్రహ్మచారిణా||1||

తదైవ నిహతాన్మన్యే కురూనన్యాంశ్చ పార్థివాన్
న ప్రాహరద్యదా భీష్మో ఘృణిత్వాద్ద్రుపదాత్మజే||2||

తతో దుఃఖతరం మన్యే కిమన్యత్ప్రభవిష్యతి
యదద్య పితరం శ్రుత్వా నిహతం మమ దుర్మతేః||3||

అశ్మసారమయం నూనం హృదయం మమ సంజయ
శ్రుత్వా వినిహతం భీష్మం శతధా యన్న దీర్యతే||4||

పునః పునర్న మృష్యామి హతం దేవవ్రతం రణే
న హతో జామదగ్న్యేన దివ్యైరస్త్రైః స్మ యః పురా||5||

యదద్య నిహతేనాజౌ భీష్మేణ జయమిచ్ఛతా
చేష్టితం నరసింహేన తన్మే కథయ సంజయ||6||

సంజయ ఉవాచ

సాయాహ్నే న్యపతద్భూమౌ ధార్తరాష్ట్రాన్విషాదయన్
పాంచాలానాం దదద్ధర్షం కురువృద్ధః పితామహః||7||

స శేతే శరతల్పస్థో మేదినీమస్పృశంస్తదా
భీష్మో రథాత్ప్రపతితః ప్రచ్యుతో ధరణీతలే॥8॥

హా హేతి తుములః శబ్దో భూతానాం సమపద్యత
సీమావృక్షే నిపతితే కురూణాం సమితిక్షయే॥9॥

ఉభయోః సేనయో రాజన్క్షత్రియాన్భయమావిశత్
భీష్మం శంతనవం దృష్ట్వా విశీర్ణకవచధ్వజం
కురవః పర్యవర్తంత పాండవాశ్చ విశాం పతే॥10॥

ఖం తమోవృతమాసీచ్చ నాసీద్భానుమతః ప్రభా
ররాస పృథివీ చైవ భీష్మే శాంతనవే హతే॥11॥

అయం బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠో అయం బ్రహ్మవిదాం గతిః
ఇత్యభాషంత భూతాని శయానం భరతర్షభం॥12॥

అయం పితరమాజ్ఞాయ కామార్తం శంతనుం పురా
ఊర్ధ్వరేతసమాత్మానం చకార పురుషర్షభః॥13॥

ఇతి స్మ శరతల్పస్థం భరతానామమధ్యమం
ఋషయః పర్యధావంత సహితాః సిద్ధచారణైః॥14॥

హతే శాంతనవే భీష్మే భరతానాం పితామహే
న కించిత్ప్రత్యపద్యంత పుత్రాస్తవ చ భారత॥15॥

వివర్ణవదనాశ్చాసన్గతశ్రీకాశ్చ భారత
అతిష్ఠన్వ్రీడితాశ్చైవ హ్రియా యుక్తా హ్యధోముఖాః॥16॥

పాండవాశ్చ జయం లబ్ధ్వా సంగ్రామశిరసి స్థితాః
సర్వే దధ్ముర్మహాశంఖాన్హేమజాలపరిష్కృతాన్॥17॥

భృశం తూర్యనినాదేషు వాద్యమానేషు చానఘ
అపశ్యామ రణే రాజన్భీమసేనం మహాబలం
ఆక్రీడమానం కౌంతేయం హర్షేణ మహతా యుతం॥18॥

నిహత్య సమరే శత్రూన్మహాబలసమన్వితాన్
సంమోహశ్చాపి తుములః కురూణామభవత్తదా॥19॥

కర్ణదుర్యోధనౌ చాపి నిఃశ్వసేతాం ముహుర్ముహుః
తథా నిపతితే భీష్మే కౌరవాణాం ధురంధరే
హాహాకారమభూత్సర్వం నిర్మర్యాదమవర్తత॥20॥

దృష్ట్వా చ పతితం భీష్మం పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
ఉత్తమం జవమాస్థాయ ద్రోణానీకం సమాద్రవత్॥21॥

భ్రాత్రా ప్రస్థాపితో వీరః స్వేనానీకేన దంశితః
ప్రయయౌ పురుషవ్యాఘ్రః స్వసైన్యమభిచోదయన్॥22॥

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య కురవః పర్యవారయన్
దుఃశాసనం మహారాజ కిమయం వక్ష్యతీతి వై॥23॥

తతో ద్రోణాయ నిహతం భీష్మమాచష్ట కౌరవః
ద్రోణస్తదప్రియం శ్రుత్వా సహసా న్యపతద్రథాత్॥24॥

స సంజ్ఞాముపలభ్యాథ భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
నివారయామాస తదా స్వాన్యనీకాని మారిష॥25॥

వినివృత్తాన్కురూందృష్ట్వా పాండవాపి స్వసైనికాన్
దూతైః శీఘ్రాశ్వసంయుక్తైరవహారమకారయన్॥26॥

వినివృత్తేషు సైన్యేషు పారంపర్యేణ సర్వశః
విముక్తకవచాః సర్వే భీష్మమీయుర్నరాధిపాః॥27॥

వ్యుపారమ్య తతో యుద్ధాద్యోధాః శతసహస్రశః
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం ప్రజాపతిమివామరాః॥28॥

తే తు భీష్మం సమాసాద్య శయానం భరతర్షభం
అభివాద్య వ్యతిష్ఠంత పాండవాః కురుభిః సహ॥29॥

అథ పాండూన్కురూంశ్చైవ ప్రణిపత్యాగ్రతః స్థితాన్
అభ్యభాషత ధర్మాత్మా భీష్మః శాంతనవస్తదా॥30॥

స్వాగతం వో మహాభాగాః స్వాగతం వో మహారథాః
తుష్యామి దర్శనాచ్చాహం యుష్మాకమమరోపమాః॥31॥

అభినంద్య స తానేవం శిరసా లంబతాబ్రవీత్
శిరో మే లంబతేఽత్యర్థముపధానం ప్రదీయతాం॥32॥

తతో నృపాః సమాజహ్రుస్తనూని చ మృదూని చ
ఉపధానాని ముఖ్యాని నైచ్ఛత్తాని పితామహః॥33॥

అబ్రవీచ్చ నరవ్యాఘ్రః ప్రహసన్నివ తాన్నృపాన్
నైతాని వీరశయ్యాసు యుక్తరూపాణి పార్థివాః॥34॥

తతో వీక్ష్య నరశ్రేష్ఠమభ్యభాషత పాండవం
ధనంజయం దీర్ఘబాహుం సర్వలోకమహారథం॥35॥

ధనంజయ మహాబాహో శిరసో మేఽస్య లంబతః
దీయతాముపధానం వై యద్యుక్తమిహ మన్యసే॥36॥

స సంన్యస్య మహచ్చాపమభివాద్య పితామహం
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యామిదం వచనమబ్రవీత్॥37॥

ఆజ్ఞాపయ కురుశ్రేష్ఠ సర్వశస్త్రభృతాం వర
ప్రేష్యోఽహం తవ దుర్ధర్ష క్రియతాం కిం పితామహ॥38॥

తమబ్రవీచ్ఛాంతనవః శిరో మే తాత లంబతే
ఉపధానం కురుశ్రేష్ఠ ఫల్గునోపనయస్వ మే
శయనస్యానురూపం హి శీఘ్రం వీర ప్రయచ్ఛ మే॥39॥

త్వం హి పార్థ మహాబాహో శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతాం
క్షత్రధర్మస్య వేత్తా చ బుద్ధిసత్త్వగుణాన్వితః॥40॥

ఫల్గునస్తు తథేత్యుక్త్వా వ్యవసాయపురోజవః
ప్రగృహ్యామంత్ర్య గాండీవం శరాంశ్చ నతపర్వణః॥41॥

అనుమాన్య మహాత్మానం భరతానామమధ్యమం
త్రిభిస్తీక్ష్ణైర్మహావేగైరుదగృహ్ణాచ్ఛిరః శరైః॥42॥

అభిప్రాయే తు విదితే ధర్మాత్మా సవ్యసాచినా
అతుష్యద్భరతశ్రేష్ఠో భీష్మో ధర్మార్థతత్త్వవిత్॥43॥

ఉపధానేన దత్తేన ప్రత్యనందద్ధనంజయం
కుంతీపుత్రం యుధాం శ్రేష్ఠం సుహృదాం ప్రీతివర్ధనం॥44॥

అనురూపం శయానస్య పాండవోపహితం త్వయా
యద్యన్యథా ప్రవర్తేథాః శపేయం త్వామహం రుషా॥45॥

ఏవమేతన్మహాబాహో ధర్మేషు పరినిష్ఠితం
స్వప్తవ్యం క్షత్రియేణాజౌ శరతల్పగతేన వై॥46॥

ఏవముక్త్వా తు బీభత్సుం సర్వాంస్తానబ్రవీద్వచః
రాజ్ఞశ్చ రాజపుత్రాంశ్చ పాండవేనాభి సంస్థితాన్॥47॥

శయేయమస్యాం శయ్యాయాం యావదావర్తనం రవేః
యే తదా పారయిష్యంతి తే మాం ద్రక్ష్యంతి వై నృపాః॥48॥

దిశం వైశ్రవణాక్రాంతాం యదా గంతా దివాకరః
అర్చిష్మాన్ప్రతపల్లోకాన్రథేనోత్తమతేజసా
విమోక్ష్యేఽహం తదా ప్రాణాన్సుహృదః సుప్రియానపి॥49॥

పరిఖా ఖన్యతామత్ర మమావసదనే నృపాః
ఉపాసిష్యే వివస్వంతమేవం శరశతాచితః
ఉపారమధ్వం సంగ్రామాద్వైరాణ్యుత్సృజ్య పార్థివాః॥50॥

ఉపాతిష్ఠన్నథో వైద్యాః శల్యోద్ధరణకోవిదాః
సర్వోపకరణైర్యుక్తాః కుశలాస్తే సుశిక్షితాః॥51॥

తాందృష్ట్వా జాహ్నవీపుత్రః ప్రోవాచ వచనం తదా
దత్తదేయా విసృజ్యంతాం పూజయిత్వా చికిత్సకాః॥52॥

ఏవంగతే న హీదానీం వైద్యైః కార్యమిహాస్తి మే
క్షత్రధర్మప్రశస్తాం హి ప్రాప్తోఽస్మి పరమాం గతిం॥53॥

నైష ధర్మో మహీపాలాః శరతల్పగతస్య మే
ఏతైరేవ శరైశ్చాహం దగ్ధవ్యోఽన్తే నరాధిపాః॥54॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
వైద్యాన్విసర్జయామాస పూజయిత్వా యథార్హతః॥55॥

తతస్తే విస్మయం జగ్ముర్నానాజనపదేశ్వరాః
స్థితిం ధర్మే పరాం దృష్ట్వా భీష్మస్యామితతేజసః॥56॥

ఉపధానం తతో దత్త్వా పితుస్తవ జనేశ్వర
సహితాః పాండవాః సర్వే కురవశ్చ మహారథాః॥57॥

ఉపగమ్య మహాత్మానం శయానం శయనే శుభే
తేఽభివాద్య తతో భీష్మం కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం॥58॥

విధాయ రక్షాం భీష్మస్య సర్వ ఏవ సమంతతః
వీరాః స్వశిబిరాణ్యేవ ధ్యాయంతః పరమాతురాః
నివేశాయాభ్యుపాగచ్ఛన్సాయాహ్నే రుధిరోక్షితాః॥59॥

నివిష్టాన్పాండవాంశ్చాపి ప్రీయమాణాన్మహారథాన్
భీష్మస్య పతనాద్ధృష్టానుపగమ్య మహారథాన్
ఉవాచ యాదవః కాలే ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥60॥

దిష్ట్యా జయసి కౌరవ్య దిష్ట్యా భీష్మో నిపాతితః
అవధ్యో మానుషైరేష సత్యసంధో మహారథః॥61॥

అథ వా దైవతైః పార్థ సర్వశస్త్రాస్త్రపారగః
త్వాం తు చక్షుర్హణం ప్రాప్య దగ్ధో ఘోరేణ చక్షుషా॥62॥

ఏవముక్తో ధర్మరాజః ప్రత్యువాచ జనార్దనం
తవ ప్రసాదాద్విజయః క్రోధాత్తవ పరాజయః
త్వం హి నః శరణం కృష్ణ భక్తానామభయంకరః॥63॥

అనాశ్చర్యో జయస్తేషాం యేషాం త్వమసి కేశవ
రక్షితా సమరే నిత్యం నిత్యం చాపి హితే రతః
సర్వథా త్వాం సమాసాద్య నాశ్చర్యమితి మే మతిః॥64॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ స్మయమానో జనార్దనః
త్వయ్యేవైతద్యుక్తరూపం వచనం పార్థివోత్తమ॥65॥

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వ్యుష్టాయాం తు మహారాజ రజన్యాం సర్వపార్థివాః
పాండవా ధార్తరాష్ట్రాశ్చ అభిజగ్ముః పితామహం ||1||

తం వీరశయనే వీరం శయానం కురుసత్తమం
అభివాద్యోపతస్థుర్వై క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభం ||2||

కన్యాశ్చందనచూర్ణైశ్చ లాజైర్మాల్యైశ్చ సర్వశః
స్త్రియో బాలాస్తథా వృద్ధాః ప్రేక్షకాశ్చ పృథగ్జనాః
సమభ్యయుః శాంతనవం భూతానీవ తమోనుదం ||3||

తూర్యాణి గణికా వారాస్తథైవ నటనర్తకాః
ఉపానృత్యంజగుశ్చైవ వృద్ధం కురుపితామహం ||4||

ఉపారమ్య చ యుద్ధేభ్యః సంనాహాన్విప్రముచ్య చ
ఆయుధాని చ నిక్షిప్య సహితాః కురుపాండవాః ||5||

అన్వాసత దురాధర్షం దేవవ్రతమరిందమం
అన్యోన్యం ప్రీతిమంతస్తే యథాపూర్వం యథావయః ||6||

సా పార్థివశతాకీర్ణా సమితిర్భీష్మశోభితా
శుశుభే భారతీ దీప్తా దివీవాదిత్యమండలం ||7||

విబభౌ చ నృపాణాం సా పితామహముపాసతాం
దేవానామివ దేవేశం పితామహముపాసతాం ||8||

భీష్మస్తు వేదనాం ధైర్యాన్నిగృహ్య భరతర్షభ
అభితప్తః శరైశ్చైవ నాతిహృష్టమనాబ్రవీత్ ||9||

శరాభితప్తకాయోఽహం శరసంతాపమూర్ఛితః
పానీయమభికాంక్షేఽహం రాజ్ఞస్తాన్ప్రత్యభాషత ||10||

తతస్తే క్షత్రియా రాజన్సమాజహ్రుః సమంతతః
భక్ష్యానుచ్చావచాంస్తత్ర వారికుంభాంశ్చ శీతలాన్ ||11||

ఉపనీతం చ తద్దృష్ట్వా భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్
నాద్య తాత మయా శక్యం భోగాన్కాంశ్చన మానుషాన్ ||12||

ఉపభోక్తుం మనుష్యేభ్యః శరశయ్యాగతో హ్యహం
ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠామి నివృత్తిం శశిసూర్యయోః ||13||

ఏవముక్త్వా శాంతనవో దీనవాక్సర్వపార్థివాన్
ధనంజయం మహాబాహుమభ్యభాషత భారత ||14||

అథోపేత్య మహాబాహురభివాద్య పితామహం
అతిష్ఠత్ప్రాంజలిః ప్రహ్వః కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్ ||15||

తం దృష్ట్వా పాండవం రాజన్నభివాద్యాగ్రతః స్థితం
అభ్యభాషత ధర్మాత్మా భీష్మః ప్రీతో ధనంజయం ||16||

దహ్యతేఽదః శరీరం మే సంస్యూతోఽస్మి మహేషుభిః
మర్మాణి పరిదూయంతే వదనం మమ శుష్యతి ||17||

హ్లాదనార్థం శరీరస్య ప్రయచ్ఛాపో మమార్జున
త్వం హి శక్తో మహేష్వాస దాతుమంభో యథావిధి ||18||

అర్జునస్తు తథేత్యుక్త్వా రథమారుహ్య వీర్యవాన్
అధిజ్యం బలవత్కృత్వా గాండీవం వ్యాక్షిపద్ధనుః॥19॥

తస్య జ్యాతలనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
విత్రేసుః సర్వభూతాని శ్రుత్వా సర్వే చ పార్థివాః॥20॥

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా రథేన రథినాం వరః
శయానం భరతశ్రేష్ఠం సర్వశస్త్రభృతాం వరం॥21॥

సంధాయ చ శరం దీప్తమభిమంత్ర్య మహాయశాః
పర్జన్యాస్త్రేణ సంయోజ్య సర్వలోకస్య పశ్యతః
అవిధ్యత్పృథివీం పార్థః పార్శ్వే భీష్మస్య దక్షిణే॥22॥

ఉత్పపాత తతో ధారా విమలా వారిణః శివా
శీతస్యామృతకల్పస్య దివ్యగంధరసస్య చ॥23॥

అతర్పయత్తతః పార్థః శీతయా వారిధారయా
భీష్మం కురూణామృషభం దివ్యకర్మపరాక్రమః॥24॥

కర్మణా తేన పార్థస్య శక్రస్యేవ వికుర్వతః
విస్మయం పరమం జగ్ముస్తతస్తే వసుధాధిపాః॥25॥

తత్కర్మ ప్రేక్ష్య బీభత్సోరతిమానుషమద్భుతం
సంప్రావేపంత కురవో గావః శీతార్దితా ఇవ॥26॥

విస్మయాచ్చోత్తరీయాణి వ్యావిధ్యన్సర్వతో నృపాః
శంఖదుందుభినిర్ఘోషైస్తుములం సర్వతోఽభవత్॥27॥

తృప్తః శాంతనవశ్చాపి రాజన్బీభత్సుమబ్రవీత్
సర్వపార్థివవీరాణాం సంనిధౌ పూజయన్నివ॥28॥

నైతచ్చిత్రం మహాబాహో త్వయి కౌరవనందన
కథితో నారదేనాసి పూర్వర్షిరమితద్యుతిః॥29॥

వాసుదేవసహాయస్త్వం మహత్కర్మ కరిష్యసి
యన్నోత్సహతి దేవేంద్రః సహ దేవైరపి ధ్రువం॥30॥

విదుస్త్వాం నిధనం పార్థ సర్వక్షత్రస్య తద్విదః
ధనుర్ధరాణామేకస్త్వం పృథివ్యాం ప్రవరో నృషు॥31॥

మనుష్యా జగతి శ్రేష్ఠాః పక్షిణాం గరుడో వరః
సరసాం సాగరః శ్రేష్ఠో గౌర్వరిష్ఠా చతుష్పదాం॥32॥

ఆదిత్యస్తేజసాం శ్రేష్ఠో గిరీణాం హిమవాన్వరః
జాతీనాం బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠస్త్వమసి ధన్వినాం॥33॥

న వై శ్రుతం ధార్తరాష్ట్రేణ వాక్యం; సంబోధ్యమానం విదురేణ చైవ
ద్రోణేన రామేణ జనార్దనేన; ముహుర్ముహుః సంజయేనాపి చోక్తం॥34॥

పరీతబుద్ధిర్హి విసంజ్ఞకల్పో; దుర్యోధనో నాభ్యనందద్వచో మే
స శేష్యతే వై నిహతశ్చిరాయ; శాస్త్రాతిగో భీమబలాభిభూతః॥35॥

తతః శ్రుత్వా తద్వచః కౌరవేంద్రో; దుర్యోధనో దీనమనా బభూవ
తమబ్రవీచ్ఛాంతనవోఽభివీక్ష్య; నిబోధ రాజన్భవ వీతమన్యుః॥36॥

దృష్టం దుర్యోధనేదం తే యథా పార్థేన ధీమతా
జలస్య ధారా జనితా శీతస్యామృతగంధినః
ఏతస్య కర్తా లోకేఽస్మిన్నాన్యః కశ్చన విద్యతే॥37॥

ఆగ్నేయం వారుణం సౌమ్యం వాయవ్యమథ వైష్ణవం
ఐంద్రం పాశుపతం బ్రాహ్మం పారమేష్ఠ్యం ప్రజాపతేః
ధాతుస్త్వష్టుశ్చ సవితుర్దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వశః॥38॥

సర్వస్మిన్మానుషే లోకే వేత్త్యేకో హి ధనంజయః
కృష్ణో వా దేవకీపుత్రో నాన్యో వై వేద కశ్చన
న శక్యాః పాండవాస్తాత యుద్ధే జేతుం కథంచన ॥39॥

అమానుషాణి కర్మాణి యస్యైతాని మహాత్మనః
తేన సత్త్వవతా సంఖ్యే శూరేణాహవశోభినా
కృతినా సమరే రాజన్సంధిస్తే తాత యుజ్యతాం ॥40॥

యావత్కృష్ణో మహాబాహుః స్వాధీనః కురుసంసది
తావత్పార్థేన శూరేణ సంధిస్తే తాత యుజ్యతాం ॥41॥

యావచ్చమూం న తే శేషాం శరైః సంనతపర్వభిః
నాశయత్యర్జునస్తావత్సంధిస్తే తాత యుజ్యతాం ॥42॥

యావత్తిష్ఠంతి సమరే హతశేషాః సహోదరాః
నృపాశ్చ బహవో రాజంస్తావత్సంధిః ప్రయుజ్యతాం ॥43॥

న నిర్దహతి తే యావత్క్రోధదీప్తేక్షణశ్చమూం
యుధిష్ఠిరో హి తావద్వై సంధిస్తే తాత యుజ్యతాం ॥44॥

నకులః సహదేవశ్చ భీమసేనశ్చ పాండవః
యావచ్చమూం మహారాజ నాశయంతి న సర్వశః
తావత్తే పాండవైః సార్ధం సౌభ్రాత్రం తాత రోచతాం ॥45॥

యుద్ధం మదంతమేవాస్తు తాత సంశామ్య పాండవైః
ఏతత్తే రోచతాం వాక్యం యదుక్తోఽసి మయానఘ
ఏతత్క్షేమమహం మన్యే తవ చైవ కులస్య చ ॥46॥

త్యక్త్వా మన్యుముపశామ్యస్వ పార్థైః; పర్యాప్తమేతద్యత్కృతం ఫల్గునేన
భీష్మస్యాంతాదస్తు వః సౌహృదం వా; సంప్రశ్లేషః సాధు రాజన్ప్రసీద ॥47॥

రాజ్యస్యార్ధం దీయతాం పాండవానా;మింద్రప్రస్థం ధర్మరాజోఽనుశాస్తు
మా మిత్రధ్రుక్పార్థివానాం జఘన్యః; పాపాం కీర్తిం ప్రాప్స్యసే కౌరవేంద్ర ॥48॥

మమావసానాచ్ఛాంతిరస్తు ప్రజానాం; సంగచ్ఛంతాం పార్థివాః ప్రీతిమంతః
పితా పుత్రం మాతులం భాగినేయో; భ్రాతా చైవ భ్రాతరం ప్రైతు రాజన్ ॥49॥

న చేదేవం ప్రాప్తకాలం వచో మే; మోహావిష్టః ప్రతిపత్స్యస్యబుద్ధ్యా
భీష్మస్యాంతాదేతదంతాః స్థ సర్వే; సత్యామేతాం భారతీమీరయామి ॥50॥

ఏతద్వాక్యం సౌహృదాదాపగేయో; మధ్యే రాజ్ఞాం భారతం శ్రావయిత్వా
తూష్ణీమాసీచ్ఛల్యసంతప్తమర్మా; యత్వాత్మానం వేదనాం సంనిగృహ్య ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే పార్థివాః సర్వే జగ్ముః స్వానాలయాన్పునః
తూష్ణీంభూతే మహారాజ భీష్మే శంతనునందనే ॥1॥

శ్రుత్వా తు నిహతం భీష్మం రాధేయః పురుషర్షభః
ఈషదాగతసంత్రాసః త్వరయోపజగామ హ ॥2॥

స దదర్శ మహాత్మానం శరతల్పగతం తదా
జన్మశయ్యాగతం దేవం కార్త్తికేయమివ ప్రభుం ॥3॥

నిమీలితాక్షం తం వీరం సాశ్రుకంఠస్తదా వృషః
అభ్యేత్య పాదయోస్తస్య నిపపాత మహాద్యుతిః ॥4॥

రాధేయోఽహం కురుశ్రేష్ఠ నిత్యం చాక్షిగతస్తవ
ద్వేష్యోఽత్యంతమనాగాః సన్నితి చైనమువాచ హ॥5॥

తచ్ఛ్రుత్వా కురువృద్ధః స బలాత్సంవృత్తలోచనః
శనైరుద్వీక్ష్య సస్నేహమిదం వచనమబ్రవీత్॥6॥

రహితం ధిష్ణ్యమాలోక్య సముత్సార్య చ రక్షిణః
పితేవ పుత్రం గాంగేయః పరిష్వజ్యైకబాహునా॥7॥

ఏహ్యేహి మే విప్రతీప స్పర్ధసే త్వం మయా సహ
యది మాం నాభిగచ్ఛేథా న తే శ్రేయో భవేద్ధ్రువం॥8॥

కౌంతేయస్త్వం న రాధేయో విదితో నారదాన్మమ
కృష్ణద్వైపాయనాచ్చైవ కేశవాచ్చ న సంశయః॥9॥

న చ ద్వేషోఽస్తి మే తాత త్వయి సత్యం బ్రవీమి తే
తేజోవధనిమిత్తం తు పరుషాణ్యహముక్తవాన్॥10॥

అకస్మాత్పాండవాన్హి త్వం ద్విషసీతి మతిర్మమ
యేనాసి బహుశో రూక్షం చోదితః సూర్యనందన॥11॥

జానామి సమరే వీర్యం శత్రుభిర్దుఃసహం తవ
బ్రహ్మణ్యతాం చ శౌర్యం చ దానే చ పరమాం గతిం॥12॥

న త్వయా సదృశః కశ్చిత్పురుషేష్వమరోపమ
కులభేదం చ మత్వాహం సదా పరుషముక్తవాన్॥13॥

ఇష్వస్త్రే భారసంధానే లాఘవేఽస్త్రబలే తథా
సదృశః ఫల్గునేనాసి కృష్ణేన చ మహాత్మనా॥14॥

కర్ణ రాజపురం గత్వా త్వయైకేన ధనుష్మతా
తస్యార్థే కురురాజస్య రాజానో మృదితా యుధి॥15॥

తథా చ బలవాన్రాజా జరాసంధో దురాసదః
సమరే సమరశ్లాఘీ త్వయా న సదృశోఽభవత్॥16॥

బ్రహ్మణ్యః సత్యవాదీ చ తేజసార్క ఇవాపరః
దేవగర్భోఽజితః సంఖ్యే మనుష్యైరధికో భువి॥17॥

వ్యపనీతోఽద్య మన్యుర్మే యస్త్వాం ప్రతి పురా కృతః
దైవం పురుషకారేణ న శక్యమతివర్తితుం॥18॥

సోదర్యాః పాండవా వీరా భ్రాతరస్తేఽరిసూదన
సంగచ్ఛ తైర్మహాబాహో మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం॥19॥

మయా భవతు నిర్వృత్తం వైరమాదిత్యనందన
పృథివ్యాం సర్వరాజానో భవంత్వద్య నిరామయాః॥20॥

కర్ణ ఉవాచ

జానామ్యహం మహాప్రాజ్ఞ సర్వమేతన్న సంశయః
యథా వదసి దుర్ధర్ష కౌంతేయోఽహం న సూతజః॥21॥

అవకీర్ణస్త్వహం కుంత్యా సూతేన చ వివర్ధితః
భుక్త్వా దుర్యోధనైశ్వర్యం న మిథ్యా కర్తుముత్సహే॥22॥

వసు చైవ శరీరం చ యదుదారం తథా యశః
సర్వం దుర్యోధనస్యార్థే త్యక్తం మే భూరిదక్షిణ
కోపితాః పాండవా నిత్యం మయాశ్రిత్య సుయోధనం॥23॥

అవశ్యభావీ వై యోఽర్థో న స శక్యో నివర్తితుం
దైవం పురుషకారేణ కో నివర్తితుముత్సహేత్॥24॥

పృథివీక్షయశంసీని నిమిత్తాని పితామహ
భవద్భిరుపలబ్ధాని కథితాని చ సంసది॥25॥

పాండవా వాసుదేవశ్చ విదితా మమ సర్వశః
అజేయాః పురుషైరన్యైరితి తాంశ్చోత్సహామహే॥26॥

అనుజానీష్వ మాం తాత యుద్ధే ప్రీతమనాః సదా
అనుజ్ఞాతస్త్వయా వీర యుధ్యేయమితి మే మతిః॥27॥

దురుక్తం విప్రతీపం వా సంరంభాచ్చాపలాత్తథా
యన్మయాపకృతం కించిత్తదనుక్షంతుమర్హసి॥28॥

భీష్మ ఉవాచ

న చేచ్ఛక్యమథోత్స్రష్టుం వైరమేతత్సుదారుణం
అనుజానామి కర్ణ త్వాం యుధ్యస్వ స్వర్గకామ్యయా॥29॥

విమన్యుర్గతసంరంభః కురు కర్మ నృపస్య హి
యథాశక్తి యథోత్సాహం సతాం వృత్తేషు వృత్తవాన్॥30॥

అహం త్వామనుజానామి యదిచ్ఛసి తదాప్నుహి
క్షత్రధర్మజితాల్లోకాన్సంప్రాప్స్యసి న సంశయః॥31॥

యుధ్యస్వ నిరహంకారో బలవీర్యవ్యపాశ్రయః
ధర్మ్యో హి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్క్షత్రియస్య న విద్యతే॥32॥

ప్రశమే హి కృతో యత్నః సుచిరాత్సుచిరం మయా
న చైవ శకితః కర్తుం యతో ధర్మస్తతో జయః॥33॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం బ్రువంతం గాంగేయమభివాద్య ప్రసాద్య చ
రాధేయో రథమారుహ్య ప్రాయాత్తవ సుతం ప్రతి॥34॥

ద్రోణ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

తమప్రతిమసత్త్వౌజోబలవీర్యపరాక్రమం
హతం దేవవ్రతం శ్రుత్వా పాంచాల్యేన శిఖండినా ॥1॥

ధృతరాష్ట్రస్తదా రాజా శోకవ్యాకులచేతనః
కిమచేష్టత విప్రర్షే హతే పితరి వీర్యవాన్ ॥2॥

తస్య పుత్రో హి భగవన్భీష్మద్రోణముఖై రథైః
పరాజిత్య మహేష్వాసాన్పాండవాన్రాజ్యమిచ్ఛతి ॥3॥

తస్మిన్హతే తు భగవన్కేతౌ సర్వధనుష్మతాం
యదచేష్టత కౌరవ్యస్తన్మే బ్రూహి ద్విజోత్తమ ॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

నిహతం పితరం శ్రుత్వా ధృతరాష్ట్రో జనాధిపః
లేభే న శాంతిం కౌరవ్యశ్చింతాశోకపరాయణః ॥5॥

తస్య చింతయతో దుఃఖమనిశం పార్థివస్య తత్
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా పునర్గావల్గణిస్తదా ॥6॥

శిబిరాత్సంజయం ప్రాప్తం నిశి నాగాహ్వయం పురం
ఆంబికేయో మహారాజ ధృతరాష్ట్రోఽన్వపృచ్ఛత ॥7॥

శ్రుత్వా భీష్మస్య నిధనమప్రహృష్టమనా భృశం
పుత్రాణాం జయమాకాంక్షన్విలలాపాతురో యథా ॥8॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంసాధ్య తు మహాత్మానం భీష్మం భీమపరాక్రమం
కిమకార్షుః పరం తాత కురవః కాలచోదితాః ॥9॥

తస్మిన్వినిహతే శూరే దురాధర్షే మహౌజసి
కిం ను స్విత్కురవోఽకార్షుర్నిమగ్నాః శోకసాగరే ॥10॥

తదుదీర్ణం మహత్సైన్యం త్రైలోక్యస్యాపి సంజయ
భయముత్పాదయేత్తీవ్రం పాండవానాం మహాత్మనాం ॥11॥

దేవవ్రతే తు నిహతే కురూణామృషభే తదా
యదకార్షుర్నృపతయస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥12॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్నేకమనా వచనం బ్రువతో మమ
యత్తే పుత్రాస్తదాకార్షుర్హతే దేవవ్రతే మృధే ॥13॥

నిహతే తు తదా భీష్మే రాజన్నత్యపరాక్రమే
తావకాః పాండవేయాశ్చ ప్రాధ్యాయంత పృథక్పృథక్||14||

విస్మితాశ్చ ప్రహృష్టాశ్చ క్షత్రధర్మం నిశామ్య తే
స్వధర్మం నిందమానాశ్చ ప్రణిపత్య మహాత్మనే||15||

శయనం కల్పయామాసుర్భీష్మాయామితతేజసే
సోపధానం నరవ్యాఘ్ర శరైః సంనతపర్వభిః||16||

విధాయ రక్షాం భీష్మాయ సమాభాష్య పరస్పరం
అనుమాన్య చ గాంగేయం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణం||17||

క్రోధసంరక్తనయనాః సమవేక్ష్య పరస్పరం
పునర్యుద్ధాయ నిర్జగ్ముః క్షత్రియాః కాలచోదితాః||18||

తతస్తూర్యనినాదైశ్చ భేరీణాం చ మహాస్వనైః
తావకానామనీకాని పరేషాం చాపి నిర్యయుః||19||

వ్యావృత్తేఽహని రాజేంద్ర పతితే జాహ్నవీసుతే
అమర్షవశమాపన్నాః కాలోపహతచేతసః||20||

అనాదృత్య వచః పథ్యం గాంగేయస్య మహాత్మనః
నిర్యయుర్భరతశ్రేష్ఠాః శస్త్రాణ్యాదాయ సర్వశః||21||

మోహాత్తవ సపుత్రస్య వధాచ్ఛాంతనవస్య చ
కౌరవ్యా మృత్యుసాద్భూతాః సహితాః సర్వరాజభిః||22||

అజావయ ఇవాగోపా వనే శ్వాపదసంకులే
భృశముద్విగ్నమనసో హీనా దేవవ్రతేన తే||23||

పతితే భరతశ్రేష్ఠే బభూవ కురువాహినీ
ద్యౌరివాపేతనక్షత్రా హీనం ఖమివ వాయునా||24||

విపన్నసస్యేవ మహీ వాక్చైవాసంస్కృతా యథా
ఆసురీవ యథా సేనా నిగృహీతే పురా బలౌ||25||

విధవేవ వరారోహా శుష్కతోయేవ నిమ్నగా
వృకైరివ వనే రుద్ధా పృషతీ హతయూథపా||26||

స్వాధర్షా హతసింహేవ మహతీ గిరికందరా
భారతీ భరతశ్రేష్ఠ పతితే జాహ్నవీసుతే||27||

విష్వగ్వాతహతా రుగ్ణా నౌరివాసీన్మహార్ణవే
బలిభిః పాండవైర్వీరైర్లబ్ధలక్షైర్భృశార్దితా||28||

సా తదాసీద్భృశం సేనా వ్యాకులాశ్వరథద్విపా
విషణ్ణభూయిష్ఠనరా కృపణా ద్రష్టుమాబభౌ||29||

తస్యాం త్రస్తా నృపతయః సైనికాశ్చ పృథగ్విధాః
పాతాల ఇవ మజ్జంతో హీనా దేవవ్రతేన తే
కర్ణం హి కురవోఽస్మార్షుః స హి దేవవ్రతోపమః||30||

సర్వశస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠం రోచమానమివాతిథిం
బంధుమాపద్గతస్యేవ తమేవోపాగమన్మనః||31||

చుక్రుశుః కర్ణ కర్ణేతి తత్ర భారత పార్థివాః
రాధేయం హితమస్మాకం సూతపుత్రం తనుత్యజం||32||

స హి నాయుధ్యత తదా దశాహాని మహాయశాః
సామాత్యబంధుః కర్ణో వై తమాహ్వాయత మాచిరం||33||

భీష్మేణ హి మహాబాహుః సర్వక్షత్రస్య పశ్యతః
రథేషు గణ్యమానేషు బలవిక్రమశాలిషు
సంఖ్యాతోఽర్ధరథః కర్ణో ద్విగుణః సన్నరర్షభః ||34||

రథాతిరథసంఖ్యాయాం యోఽగ్రణీః శూరసంమతః
పితృవిత్తాంబుదేవేశానపి యో యోద్ధుముత్సహేత్ ||35||

స తు తేనైవ కోపేన రాజన్గాంగేయముక్తవాన్
త్వయి జీవతి కౌరవ్య నాహం యోత్స్యే కథంచన ||36||

త్వయా తు పాండవేయేషు నిహతేషు మహామృధే
దుర్యోధనమనుజ్ఞాప్య వనం యాస్యామి కౌరవ ||37||

పాండవైర్వా హతే భీష్మే త్వయి స్వర్గముపేయుషి
హంతాస్మ్యేకరథేనైవ కృత్స్నాన్యాన్మన్యసే రథాన్ ||38||

ఏవముక్త్వా మహారాజ దశాహాని మహాయశాః
నాయుధ్యత తతః కర్ణః పుత్రస్య తవ సంమతే ||39||

భీష్మః సమరవిక్రాంతః పాండవేయస్య పార్థివ
జఘాన సమరే యోధానసంఖ్యేయపరాక్రమః ||40||

తస్మింస్తు నిహతే శూరే సత్యసంధే మహౌజసి
త్వత్సుతాః కర్ణమస్మార్షుస్తర్తుకామా ఇవ ప్లవం ||41||

తావకాస్తవ పుత్రాశ్చ సహితాః సర్వరాజభిః
హా కర్ణ ఇతి చాక్రందన్కాలోఽయమితి చాబ్రువన్ ||42||

జామదగ్న్యాభ్యనుజ్ఞాతమస్త్రే దుర్వారపౌరుషం
అగమన్నో మనః కర్ణం బంధుమాత్యయికేష్వివ ||43||

స హి శక్తో రణే రాజంస్త్రాతుమస్మాన్మహాభయాత్
త్రిదశానివ గోవిందః సతతం సుమహాభయాత్ ||44||

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా కర్ణం యుధి వరం కీర్తయంతం పునః పునః
ఆశీవిషవదుచ్ఛ్వస్య ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం ||45||

యత్తద్వైకర్తనం కర్ణమగమద్వో మనస్తదా
అప్యపశ్యత రాధేయం సూతపుత్రం తనుత్యజం ||46||

అపి తన్న మృషాకార్షీద్యుధి సత్యపరాక్రమః
సంభ్రాంతానాం తదార్తానాం త్రస్తానాం త్రాణమిచ్ఛతాం ||47||

అపి తత్పూరయాం చక్రే ధనుర్ధరవరో యుధి
యత్తద్వినిహతే భీష్మే కౌరవాణామపావృతం ||48||

తత్ఖండం పూరయామాస పరేషామాదధద్భయం
కృతవాన్మమ పుత్రాణాం జయాశాం సఫలామపి ||49||

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హతం భీష్మమాధిరథిర్విదిత్వా; భిన్నాం నావమివాత్యగాధే కురూణాం
సోదర్యవద్వ్యసనాత్సూతపుత్రః; సంతారయిష్యంస్తవ పుత్రస్య సేనాం ||1||

శ్రుత్వా తు కర్ణః పురుషేంద్రమచ్యుతం; నిపాతితం శాంతనవం మహారథం
అథోపాయాత్తూర్ణమమిత్రకర్శనో; ధనుర్ధరాణాం ప్రవరస్తదా వృషః॥2॥

హతే తు భీష్మే రథసత్తమే పరైః;ర్నిమజ్జతీం నావమివార్ణవే కురూన్
పితేవ పుత్రాంస్త్వరితోఽభ్యయాత్తతః; సంతారయిష్యంస్తవ పుత్రస్య సేనాం॥3॥

కర్ణ ఉవాచ

యస్మింధృతిర్బుద్ధిపరాక్రమౌజో; దమః సత్యం వీరగుణాశ్చ సర్వే
అస్త్రాణి దివ్యాన్యథ సంనతిర్హ్రీః; ప్రియా చ వాగనపాయీని భీష్మే॥4॥

బ్రహ్మద్విషఘ్నే సతతం కృతజ్ఞే; సనాతనం చంద్రమసీవ లక్ష్మ
స చేత్ప్రశాంతః పరవీరహంతా; మన్యే హతానేవ హి సర్వయోధాన్॥5॥

నేహ ధ్రువం కించన జాతు విద్యతే; అస్మిఁల్లోకే కర్మణోఽనిత్యయోగాత్
సూర్యోదయే కో హి విముక్తసంశయో; భావం కుర్వీతాద్య మహావ్రతే హతే॥6॥

వసుప్రభావే వసువీర్యసంభవే; గతే వసూనేవ వసుంధరాధిపే
వసూని పుత్రాంశ్చ వసుంధరాం తథా; కురూంశ్చ శోచధ్వమిమాం చ వాహినీం॥7॥

సంజయ ఉవాచ

మహాప్రభావే వరదే నిపాతితే; లోకశ్రేష్ఠే శాంతనవే మహౌజసి
పరాజితేషు భరతేషు దుర్మనాః; కర్ణో భృశం న్యశ్వసదశ్రు వర్తయన్॥8॥

ఇదం తు రాధేయవచో నిశమ్య తే; సుతాశ్చ రాజంస్తవ సైనికాశ్చ హ
పరస్పరం చుక్రుశురార్తిజం భృశం; తదాశ్రు నేత్రైర్ముముచుర్హి శబ్దవత్॥9॥

ప్రవర్తమానే తు పునర్మహాహవే; విగాహ్యమానాసు చమూషు పార్థివైః
అథాబ్రవీద్ధర్షకరం వచస్తదా; రథర్షభాన్సర్వమహారథర్షభః॥10॥

కర్ణ ఉవాచ

జగత్యనిత్యే సతతం ప్రధావతి; ప్రచింతయన్నస్థిరమద్య లక్షయే
భవత్సు తిష్ఠత్స్విహ పాతితో రణే; గిరిప్రకాశః కురుపుంగవః కథం॥11॥

నిపాతితే శాంతనవే మహారథే; దివాకరే భూతలమాస్థితే యథా
న పార్థివాః సోఢుమలం ధనంజయం; గిరిప్రవోఢారమివానిలం ద్రుమాః॥12॥

హతప్రధానం త్విదమార్తరూపం; పరైర్హతోత్సాహమనాథమద్య వై
మయా కురూణాం పరిపాల్యమాహవే; బలం యథా తేన మహాత్మనా తథా॥13॥

సమాహితం చాత్మని భారమీదృశం; జగత్తథానిత్యమిదం చ లక్షయే
నిపాతితం చాహవశౌండమాహవే; కథం ను కుర్యామహమాహవే భయం॥14॥

అహం తు తాన్కురువృషభానజిహ్మగైః; ప్రవేరయన్యమసదనం రణే చరన్
యశః పరం జగతి విభావ్య వర్తితా; పరైర్హతో యుధి శయితాథ వా పునః॥15॥

యుధిష్ఠిరో ధృతిమతిధర్మతత్త్వవా;న్వృకోదరో గజశతతుల్యవిక్రమః
తథార్జునస్త్రిదశవరాత్మజో యతో; న తద్బలం సుజయమథామరైరపి॥16॥

యమౌ రణే యత్ర యమోపమౌ బలే; ససాత్యకిర్యత్ర చ దేవకీసుతః
న తద్బలం కాపురుషోఽభ్యుపేయివా;న్నివర్తతే మృత్యుముఖాదివాసకృత్॥17॥

తపోఽభ్యుదీర్ణం తపసైవ గమ్యతే; బలం బలేనాపి తథా మనస్విభిః
మనశ్చ మే శత్రునివారణే ధ్రువం; స్వరక్షణే చాచలవద్వ్యవస్థితం॥18॥

ఏవం చైషాం బుధ్యమానః ప్రభావం; గత్వైవాహం తాంజయామ్యద్య సూత
మిత్రద్రోహో మర్షణీయో న మేఽయం; భగ్నే సైన్యే యః సహాయః స మిత్రం॥19॥

కర్తాస్మ్యేతత్సత్పురుషార్యకర్మ; త్యక్త్వా ప్రాణాననుయాస్యామి భీష్మం
సర్వాన్సంఖ్యే శత్రుసంఘాన్హనిష్యే; హతస్తైర్వా వీరలోకం గమిష్యే॥20॥

సంప్రాక్రుష్టే రుదితస్త్రీకుమారే; పరాభూతే పౌరుషే ధార్తరాష్ట్రే
మయా కృత్యమితి జానామి సూత; తస్మాచ్ఛత్రూంధార్తరాష్ట్రస్య జేష్యే॥21॥

కురూన్రక్షన్పాండుపుత్రాంజిఘాంసం;స్త్యక్త్వా ప్రాణాన్ఘోరరూపే రణేఽస్మిన్
సర్వాన్సంఖ్యే శత్రుసంఘాన్నిహత్య; దాస్యామ్యహం ధార్తరాష్ట్రాయ రాజ్యం॥22॥

నిబధ్యతాం మే కవచం విచిత్రం; హైమం శుభ్రం మణిరత్నావభాసి
శిరస్త్రాణం చార్కసమానభాసం; ధనుః శరాంశ్చాపి విషాహికల్పాన్॥23॥

ఉపాసంగాన్షోడశ యోజయంతు; ధనూంషి దివ్యాని తథాహరంతు
అసీంశ్చ శక్తీశ్చ గదాశ్చ గుర్వీః; శంఖం చ జాంబూనదచిత్రభాసం॥24॥

ఏతాం రౌక్మీం నాగకక్ష్యాం చ జైత్రీం; జైత్రం చ మే ధ్వజమిందీవరాభం
శ్లక్ష్ణైర్వస్త్రైర్విప్రమృజ్యానయస్వ; చిత్రాం మాలాం చాత్ర బద్ధ్వా సజాలాం॥25॥

అశ్వానగ్ర్యాన్పాండురాభ్రప్రకాశా;న్పుష్టాన్స్నాతాన్మంత్రపూతాభిరద్భిః
తప్తైర్భాండైః కాంచనైరభ్యుపేతా;ఞ్శీఘ్రాఞ్శీఘ్రం సూతపుత్రానయస్వ॥26॥

రథం చాగ్ర్యం హేమజాలావనద్ధం; రత్నైశ్చిత్రం చంద్రసూర్యప్రకాశైః
ద్రవ్యైర్యుక్తం సంప్రహారోపపన్నై;ర్వాహైర్యుక్తం తూర్ణమావర్తయస్వ॥27॥

చిత్రాణి చాపాని చ వేగవంతి; జ్యాశ్చోత్తమాః సంహననోపపన్నాః
తూణాంశ్చ పూర్ణాన్మహతః శరాణా;మాసజ్య గాత్రావరణాని చైవ॥28॥

ప్రాయాత్రికం చానయతాశు సర్వం; కన్యాః పూర్ణం వీరకాంస్యం చ హైమం
ఆనీయ మాలామవబధ్య చాంగే; ప్రవాదయంత్వాశు జయాయ భేరీః॥29॥

ప్రయాహి సూతాశు యతః కిరీటీ; వృకోదరో ధర్మసుతో యమౌ చ
తాన్వా హనిష్యామి సమేత్య సంఖ్యే; భీష్మాయ వైష్యామి హతో ద్విషద్భిః॥30॥

యస్మిన్రాజా సత్యధృతిర్యుధిష్ఠిరః; సమాస్థితో భీమసేనార్జునౌ చ
వాసుదేవః సాత్యకిః సృంజయాశ్చ; మన్యే బలం తదజయ్యం మహీపైః॥31॥

తం చేన్మృత్యుః సర్వహరోఽభిరక్షే;త్సదాప్రమత్తః సమరే కిరీటినం
తథాపి హంతాస్మి సమేత్య సంఖ్యే; యాస్యామి వా భీష్మపథా యమాయ॥32॥

న త్వేవాహం న గమిష్యామి తేషాం; మధ్యే శూరాణాం తత్తథాహం బ్రవీమి
మిత్రద్రుహో దుర్బలభక్తయో యే; పాపాత్మానో న మమైతే సహాయాః॥33॥

సంజయ ఉవాచ

స సిద్ధిమంతం రథముత్తమం దృఢం; సకూబరం హేమపరిష్కృతం శుభం
పతాకినం వాతజవైర్హయోత్తమై;ర్యుక్తం సమాస్థాయ యయౌ జయాయ॥34॥

సంపూజ్యమానః కురుభిర్మహాత్మా; రథర్షభః పాండురవాజియాతా
యయౌ తదాయోధనముగ్రధన్వా; యత్రావసానం భరతర్షభస్య॥35॥

వరూథినా మహతా సధ్వజేన; సువర్ణముక్తామణివజ్రశాలినా
సదశ్వయుక్తేన రథేన కర్ణో; మేఘస్వనేనార్క ఇవామితౌజాః॥36॥

హుతాశనాభః స హుతాశనప్రభే; శుభః శుభే వై స్వరథే ధనుర్ధరః
స్థితో రరాజాధిరథిర్మహారథః; స్వయం విమానే సురరాడివ స్థితః॥37॥

సంజయ ఉవాచ

శరతల్పే మహాత్మానం శయానమమితౌజసం
మహావాతసమూహేన సముద్రమివ శోషితం॥1॥

దివ్యైరస్త్రైర్మహేష్వాసం పాతితం సవ్యసాచినా
జయాశాం తవ పుత్రాణాం సంభగ్నాం శర్మ వర్మ చ॥2॥

అపారాణామివ ద్వీపమగాధే గాధమిచ్ఛతాం
స్రోతసా యామునేనేవ శరౌఘేణ పరిప్లుతం॥3॥

మహాంతమివ మైనాకమసహ్యం భువి పాతితం
నభశ్చ్యుతమివాదిత్యం పతితం ధరణీతలే॥4॥

శతక్రతోరివాచింత్యం పురా వృత్రేణ నిర్జయం
మోహనం సర్వసైన్యస్య యుధి భీష్మస్య పాతనం॥5॥

కకుదం సర్వసైన్యానాం లక్ష్మ సర్వధనుష్మతాం
ధనంజయశరవ్యాప్తం పితరం తే మహావ్రతం॥6॥

తం వీరశయనే వీరం శయానం పురుషర్షభం
భీష్మమాధిరథిర్దృష్ట్వా భరతానామమధ్యమం॥7॥

అవతీర్య రథాదార్తో బాష్పవ్యాకులితాక్షరం
అభివాద్యాంజలిం బద్ధ్వా వందమానోఽభ్యభాషత॥8॥

కర్ణోఽహమస్మి భద్రం తే అద్య మా వద భారత
పుణ్యయా క్షేమయా వాచా చక్షుషా చావలోకయ॥9॥

న నూనం సుకృతస్యేహ ఫలం కశ్చిత్సమశ్నుతే
యత్ర ధర్మపరో వృద్ధః శేతే భువి భవానిహ॥10॥

కోశసంజననే మంత్రే వ్యూహప్రహరణేషు చ
నాథమన్యం న పశ్యామి కురూణాం కురుసత్తమ॥11॥

బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో యః కురూంస్తారయేద్భయాత్
యోధాంస్త్వమప్లవే హిత్వా పితృలోకం గమిష్యసి॥12॥

అద్య ప్రభృతి సంక్రుద్ధా వ్యాఘ్రా ఇవ మృగక్షయం
పాండవా భరతశ్రేష్ఠ కరిష్యంతి కురుక్షయం॥13॥

అద్య గాండీవఘోషస్య వీర్యజ్ఞాః సవ్యసాచినః
కురవః సంత్రసిష్యంతి వజ్రపాణేరివాసురాః॥14॥

అద్య గాండీవముక్తానామశనీనామివ స్వనః
త్రాసయిష్యతి సంగ్రామే కురూనన్యాంశ్చ పార్థివాన్॥15॥

సమిద్ధోఽగ్నిర్యథా వీర మహాజ్వాలో ద్రుమాందహేత్
ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రధక్ష్యంతి తథా బాణాః కిరీటినః॥16॥

యేన యేన ప్రసరతో వాయ్వగ్నీ సహితౌ వనే
తేన తేన ప్రదహతో భగవంతౌ యదిచ్ఛతః॥17॥

యాదృశోఽగ్నిః సమిద్ధో హి తాదృక్పార్థో న సంశయః
యథా వాయుర్నరవ్యాఘ్ర తథా కృష్ణో న సంశయః॥18॥

నదతః పాంచజన్యస్య రసతో గాండివస్య చ
శ్రుత్వా సర్వాణి సైన్యాని త్రాసం యాస్యంతి భారత॥19॥

కపిధ్వజస్య చోత్పాతే రథస్యామిత్రకర్శినః
శబ్దం సోఢుం న శక్ష్యంతి త్వామృతే వీర పార్థివాః॥20॥

కో హ్యర్జునం రణే యోద్ధుం త్వదన్యః పార్థివోఽర్హతి
యస్య దివ్యాని కర్మాణి ప్రవదంతి మనీషిణః॥21॥

అమానుషశ్చ సంగ్రామస్త్ర్యంబకేన చ ధీమతః
తస్మాచ్చైవ వరః ప్రాప్తో దుష్ప్రాపశ్చాకృతాత్మభిః॥22॥

తమద్యాహం పాండవం యుద్ధశౌండ;మమృష్యమాణో భవతానుశిష్టః
ఆశీవిషం దృష్టిహరం సుఘోర;మియాం పురస్కృత్య వధం జయం వా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్య లాలప్యతః శ్రుత్వా వృద్ధః కురుపితామహః
దేశకాలోచితం వాక్యమబ్రవీత్ప్రీతమానసః॥1॥

సముద్ర ఇవ సింధూనాం జ్యోతిషామివ భాస్కరః
సత్యస్య చ యథా సంతో బీజానామివ చోర్వరా॥2॥

పర్జన్య ఇవ భూతానాం ప్రతిష్ఠా సుహృదాం భవ
బాంధవాస్త్వానుజీవంతు సహస్రాక్షమివామరాః॥3॥

స్వబాహుబలవీర్యేణ ధార్తరాష్ట్రప్రియైషిణా
కర్ణ రాజపురం గత్వా కాంబోజా నిహతాస్త్వయా॥4॥

గిరివ్రజగతాశ్చాపి నగ్నజిత్ప్రముఖా నృపాః
అంబష్ఠాశ్చ విదేహాశ్చ గాంధారాశ్చ జితాస్త్వయా॥5॥

హిమవద్దుర్గనిలయాః కిరాతా రణకర్కశాః
దుర్యోధనస్య వశగాః కృతాః కర్ణ త్వయా పురా॥6॥

తత్ర తత్ర చ సంగ్రామే దుర్యోధనహితైషిణా
బహవశ్చ జితా వీరాస్త్వయా కర్ణ మహౌజసా॥7॥

యథా దుర్యోధనస్తాత సజ్ఞాతికులబాంధవః
తథా త్వమపి సర్వేషాం కౌరవాణాం గతిర్భవ॥8॥

శివేనాభివదామి త్వాం గచ్ఛ యుధ్యస్వ శత్రుభిః
అనుశాధి కురూన్సంఖ్యే ధత్స్వ దుర్యోధనే జయం॥9॥

భవాన్పౌత్రసమోఽస్మాకం యథా దుర్యోధనస్తథా
తవాపి ధర్మతః సర్వే యథా తస్య వయం తథా॥10॥

యౌనాత్సంబంధకాల్లోకే విశిష్టం సంగతం సతాం
సద్భిః సహ నరశ్రేష్ఠ ప్రవదంతి మనీషిణః॥11॥

స సత్యసంగరో భూత్వా మమేదమితి నిశ్చితం
కురూణాం పాలయ బలం యథా దుర్యోధనస్తథా॥12॥

ఇతి శ్రుత్వా వచః సోఽథ చరణావభివాద్య చ
యయౌ వైకర్తనః కర్ణస్తూర్ణమాయోధనం ప్రతి॥13॥

సోఽభివీక్ష్య నరౌఘాణాం స్థానమప్రతిమం మహత్
వ్యూఢప్రహరణోరస్కం సైన్యం తత్సమబృంహయత్॥14॥

కర్ణం దృష్ట్వా మహేష్వాసం యుద్ధాయ సమవస్థితం
క్ష్వేడితాస్ఫోటితరవైః సింహనాదరవైరపి

ధనుఃశబ్దైశ్చ వివిధైః కురవః సమపూజయన్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

సంజయ ఉవాచ

రథస్థం పురుషవ్యాఘ్రం దృష్ట్వా కర్ణమవస్థితం
హృష్టో దుర్యోధనో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥1॥

సనాథమిదమత్యర్థం భవతా పాలితం బలం
మన్యే కిం తు సమర్థం యద్ధితం తత్సంప్రధార్యతాం॥2॥

కర్ణ ఉవాచ

బ్రూహి తత్పురుషవ్యాఘ్ర త్వం హి ప్రాజ్ఞతమో నృప
యథా చార్థపతిః కృత్యం పశ్యతే న తథేతరః॥3॥

తే స్మ సర్వే తవ వచః శ్రోతుకామా నరేశ్వర
నాన్యాయ్యం హి భవాన్వాక్యం బ్రూయాదితి మతిర్మమ॥4॥

దుర్యోధన ఉవాచ

భీష్మః సేనాప్రణేతాసీద్వయసా విక్రమేణ చ
శ్రుతేన చ సుసంపన్నః సర్వైర్యోధగుణైస్తథా॥5॥

తేనాతియశసా కర్ణ ఘ్నతా శత్రుగణాన్మమ
సుయుద్ధేన దశాహాని పాలితాః స్మో మహాత్మనా॥6॥

తస్మిన్నసుకరం కర్మ కృతవత్యాస్థితే దివం
కం ను సేనాప్రణేతారం మన్యసే తదనంతరం॥7॥

న ఋతే నాయకం సేనా ముహూర్తమపి తిష్ఠతి
ఆహవేష్వాహవశ్రేష్ఠ నేతృహీనేవ నౌర్జలే॥8॥

యథా హ్యకర్ణధారా నౌ రథశ్చాసారథిర్యథా
ద్రవేద్యథేష్టం తద్వత్స్యాదృతే సేనాపతిం బలం॥9॥

స భవాన్వీక్ష్య సర్వేషు మామకేషు మహాత్మసు
పశ్య సేనాపతిం యుక్తమను శాంతనవాదిహ॥10॥

యం హి సేనాప్రణేతారం భవాన్వక్ష్యతి సంయుగే
తం వయం సహితాః సర్వే ప్రకరిష్యామ మారిష॥11॥

కర్ణ ఉవాచ

సర్వ ఏవ మహాత్మాన ఇమే పురుషసత్తమాః
సేనాపతిత్వమర్హంతి నాత్ర కార్యా విచారణా॥12॥

కులసంహననజ్ఞానైర్బలవిక్రమబుద్ధిభిః
యుక్తాః కృతజ్ఞా హ్రీమంత ఆహవేష్వనివర్తినః॥13॥

యుగపన్న తు తే శక్యాః కర్తుం సర్వే పురఃసరాః
ఏక ఏవాత్ర కర్తవ్యో యస్మిన్వైశేషికా గుణాః॥14॥

అన్యోన్యస్పర్ధినాం తేషాం యద్యేకం సత్కరిష్యసి
శేషా విమనసో వ్యక్తం న యోత్స్యంతే హి భారత॥15॥

అయం తు సర్వయోధానామాచార్యః స్థవిరో గురుః
యుక్తః సేనాపతిః కర్తుం ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః॥16॥

కో హి తిష్ఠతి దుర్ధర్షే ద్రోణే బ్రహ్మవిదుత్తమే
సేనాపతిః స్యాదన్యోఽస్మాచ్ఛుక్రాంగిరసదర్శనాత్॥17॥

న చ స హ్యస్తి తే యోధః సర్వరాజసు భారత
యో ద్రోణం సమరే యాంతం నానుయాస్యతి సంయుగే॥18॥

ఏష సేనాప్రణేతౄణామేష శస్త్రభృతామపి
ఏష బుద్ధిమతాం చైవ శ్రేష్ఠో రాజన్గురుశ్చ తే॥19॥

ఏవం దుర్యోధనాచార్యమాశు సేనాపతిం కురు
జిగీషంతోఽసురాన్సంఖ్యే కార్త్తికేయమివామరాః॥20॥

సంజయ ఉవాచ

కర్ణస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
సేనామధ్యగతం ద్రోణమిదం వచనమబ్రవీత్॥21॥

వర్ణశ్రైష్ఠ్యాత్కులోత్పత్త్యా శ్రుతేన వయసా ధియా
వీర్యాద్దాక్ష్యాదధృష్యత్వాదర్థజ్ఞానాన్నయాజ్జయాత్॥22॥

తపసా చ కృతజ్ఞత్వాద్వృద్ధః సర్వగుణైరపి
యుక్తో భవత్సమో గోప్తా రాజ్ఞామన్యో న విద్యతే॥23॥

స భవాన్పాతు నః సర్వాన్విబుధానివ వాసవః
భవన్నేత్రాః పరాంజేతుమిచ్ఛామో ద్విజసత్తమ॥24॥

రుద్రాణామివ కాపాలీ వసూనామివ పావకః
కుబేర ఇవ యక్షాణాం మరుతామివ వాసవః॥25॥

వసిష్ఠ ఇవ విప్రాణాం తేజసామివ భాస్కరః
పితౄణామివ ధర్మోఽథ ఆదిత్యానామివాంబురాట్॥26॥

నక్షత్రాణామివ శశీ దితిజానామివోశనాః
శ్రేష్ఠః సేనాప్రణేతౄణాం స నః సేనాపతిర్భవ॥27॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ వశగాః సంతు తేఽనఘ
తాభిః శత్రూన్ప్రతివ్యూహ్య జహీంద్రో దానవానివ॥28॥

ప్రయాతు నో భవానగ్రే దేవానామివ పావకిః
అనుయాస్యామహే త్వాజౌ సౌరభేయా ఇవర్షభం॥29॥

ఉగ్రధన్వా మహేష్వాసో దివ్యం విస్ఫారయంధనుః
అగ్రే భవంతం దృష్ట్వా నో నార్జునః ప్రసహిష్యతే॥30॥

ధ్రువం యుధిష్ఠిరం సంఖ్యే సానుబంధం సబాంధవం
జేష్యామి పురుషవ్యాఘ్ర భవాన్సేనాపతిర్యది॥31॥

ఏవముక్తే తతో ద్రోణే జయేత్యూచుర్నరాధిపాః
సింహనాదేన మహతా హర్షయంతస్తవాత్మజం॥32॥

సైనికాశ్చ ముదా యుక్తా వర్ధయంతి ద్విజోత్తమం
దుర్యోధనం పురస్కృత్య ప్రార్థయంతో మహద్యశః॥33॥

ద్రోణ ఉవాచ

వేదం షడంగం వేదాహమర్థవిద్యాం చ మానవీం
త్ర్యైయంబకమథేష్వస్త్రమస్త్రాణి వివిధాని చ॥34॥

యే చాప్యుక్తా మయి గుణా భవద్భిర్జయకాంక్షిభిః
చికీర్షుస్తానహం సత్యాన్యోధయిష్యామి పాండవాన్॥35॥

సంజయ ఉవాచ

స ఏవమభ్యనుజ్ఞాతశ్చక్రే సేనాపతిం తతః
ద్రోణం తవ సుతో రాజన్విధిదృష్టేన కర్మణా॥36॥

అథాభిషిషిచుర్ద్రోణం దుర్యోధనముఖా నృపాః
సేనాపత్యే యథా స్కందం పురా శక్రముఖాః సురాః॥37॥

తతో వాదిత్రఘోషేణ సహ పుంసాం మహాస్వనైః
ప్రాదురాసీత్కృతే ద్రోణే హర్షః సేనాపతౌ తదా॥38॥

తతః పుణ్యాహఘోషేణ స్వస్తివాదస్వనేన చ
సంస్తవైర్గీతశబ్దైశ్చ సూతమాగధబందినాం॥39॥

జయశబ్దైర్ద్విజాగ్ర్యాణాం సుభగానర్తితైస్తథా
సత్కృత్య విధివద్ద్రోణం జితాన్మన్యంత పాండవాన్॥40॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సేనాపత్యం తు సంప్రాప్య భారద్వాజో మహారథః
యుయుత్సుర్వ్యూహ్య సైన్యాని ప్రాయాత్తవ సుతైః సహ॥1॥

సైంధవశ్చ కలింగశ్చ వికర్ణశ్చ తవాత్మజః
దక్షిణం పార్శ్వమాస్థాయ సమతిష్ఠంత దంశితాః॥2॥

ప్రపక్షః శకునిస్తేషాం ప్రవరైర్హయసాదిభిః
యయౌ గాంధారకైః సార్ధం విమలప్రాసయోధిభిః॥3॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ చిత్రసేనో వివింశతిః
దుఃశాసనముఖా యత్తాః సవ్యం పార్శ్వమపాలయన్॥4॥

తేషాం ప్రపక్షాః కాంబోజాః సుదక్షిణపురఃసరాః
యయురశ్వైర్మహావేగైః శకాశ్చ యవనైః సహ॥5॥

మద్రాస్త్రిగర్తాః సాంబష్ఠాః ప్రతీచ్యోదీచ్యవాసినః
శిబయః శూరసేనాశ్చ శూద్రాశ్చ మలదైః సహ॥6॥

సౌవీరాః కితవాః ప్రాచ్యా దాక్షిణాత్యాశ్చ సర్వశః
తవాత్మజం పురస్కృత్య సూతపుత్రస్య పృష్ఠతః॥7॥

హర్షయన్సర్వసైన్యాని బలేషు బలమాదధత్
యయౌ వైకర్తనః కర్ణః ప్రముఖే సర్వధన్వినాం॥8॥

తస్య దీప్తో మహాకాయః స్వాన్యనీకాని హర్షయన్
హస్తికక్ష్యామహాకేతుర్బభౌ సూర్యసమద్యుతిః॥9॥

న భీష్మవ్యసనం కశ్చిద్దృష్ట్వా కర్ణమమన్యత
విశోకాశ్చాభవన్సర్వే రాజానః కురుభిః సహ॥10॥

హృష్టాశ్చ బహవో యోధాస్తత్రాజల్పంత సంగతాః
న హి కర్ణం రణే దృష్ట్వా యుధి స్థాస్యంతి పాండవాః॥11॥

కర్ణో హి సమరే శక్తో జేతుం దేవాన్సవాసవాన్
కిము పాండుసుతాన్యుద్ధే హీనవీర్యపరాక్రమాన్॥12॥

భీష్మేణ తు రణే పార్థాః పాలితా బాహుశాలినా
తాంస్తు కర్ణః శరైస్తీక్ష్ణైర్నాశయిష్యత్యసంశయం॥13॥

ఏవం బ్రువంతస్తేఽన్యోన్యం హృష్టరూపా విశాం పతే
రాధేయం పూజయంతశ్చ ప్రశంసంతశ్చ నిర్యయుః॥14॥

అస్మాకం శకటవ్యూహో ద్రోణేన విహితోఽభవత్
పరేషాం క్రౌంచ ఏవాసీద్వ్యూహో రాజన్మహాత్మనాం
ప్రీయమాణేన విహితో ధర్మరాజేన భారత॥15॥

వ్యూహప్రముఖతస్తేషాం తస్థతుః పురుషర్షభౌ
వానరధ్వజముచ్ఛ్రిత్య విష్వక్సేనధనంజయౌ॥16॥

కకుదం సర్వసైన్యానాం లక్ష్మ సర్వధనుష్మతాం
ఆదిత్యపథగః కేతుః పార్థస్యామితతేజసః॥17॥

దీపయామాస తత్సైన్యం పాండవస్య మహాత్మనః
యథా ప్రజ్వలితః సూర్యో యుగాంతే వై వసుంధరాం॥18॥

అస్యతామర్జునః శ్రేష్ఠో గాండీవం ధనుషాం వరం
వాసుదేవశ్చ భూతానాం చక్రాణాం చ సుదర్శనం॥19॥

చత్వార్యేతాని తేజాంసి వహఞ్శ్వేతహయో రథః
పరేషామగ్రతస్తస్థౌ కాలచక్రమివోద్యతం॥20॥

ఏవమేతౌ మహాత్మానౌ బలసేనాగ్రగావుభౌ
తావకానాం ముఖం కర్ణః పరేషాం చ ధనంజయః॥21॥

తతో జాతాభిసంరంభౌ పరస్పరవధైషిణౌ
అవేక్షేతాం తదాన్యోన్యం సమరే కర్ణపాండవౌ॥22॥

తతః ప్రయాతే సహసా భారద్వాజే మహారథే
అంతర్నాదేన ఘోరేణ వసుధా సమకంపత॥23॥

తతస్తుములమాకాశమావృణోత్సదివాకరం
వాతోద్ధూతం రజస్తీవ్రం కౌశేయనికరోపమం॥24॥

అనభ్రే ప్రవవర్ష ద్యౌర్మాంసాస్థిరుధిరాణ్యుత
గృధ్రాః శ్యేనా బడాః కంకా వాయసాశ్చ సహస్రశః
ఉపర్యుపరి సేనాం తే తదా పర్యపతన్నృప॥25॥

గోమాయవశ్చ ప్రాక్రోశన్భయదాందారుణాన్రవాన్
అకార్షురపసవ్యం చ బహుశః పృతనాం తవ
చిఖాదిషంతో మాంసాని పిపాసంతశ్చ శోణితం॥26॥

అపతద్దీప్యమానా చ సనిర్ఘాతా సకంపనా
ఉల్కా జ్వలంతీ సంగ్రామే పుచ్ఛేనావృత్య సర్వశః॥27॥

పరివేషో మహాంశ్చాపి సవిద్యుత్స్తనయిత్నుమాన్
భాస్కరస్యాభవద్రాజన్ప్రయాతే వాహినీపతౌ॥28॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రాదురాసన్సుదారుణాః
ఉత్పాతా యుధి వీరాణాం జీవితక్షయకారకాః॥29॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం పరస్పరవధైషిణాం
కురుపాండవసైన్యానాం శబ్దేనానాదయజ్జగత్॥30॥

తే త్వన్యోన్యం సుసంరబ్ధాః పాండవాః కౌరవైః సహ
ప్రత్యఘ్నన్నిశితైర్బాణైర్జయగృద్ధాః ప్రహారిణః॥31॥

స పాండవానాం మహతీం మహేష్వాసో మహాద్యుతిః
వేగేనాభ్యద్రవత్సేనాం కిరఞ్శరశతైః శితైః॥32॥

ద్రోణమభ్యుద్యతం దృష్ట్వా పాండవాః సహ సృంజయైః
ప్రత్యగృహ్ణంస్తదా రాజఞ్శరవర్షైః పృథక్పృథక్॥33॥

సంక్షోభ్యమాణా ద్రోణేన భిద్యమానా మహాచమూః
వ్యశీర్యత సపాంచాలా వాతేనేవ బలాహకాః॥34॥

బహూనీహ వికుర్వాణో దివ్యాన్యస్త్రాణి సంయుగే
అపీడయత్క్షణేనైవ ద్రోణః పాండవసృంజయాన్॥35॥

తే వధ్యమానా ద్రోణేన వాసవేనేవ దానవాః
పాంచాలాః సమకంపంత ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః॥36॥

తతో దివ్యాస్త్రవిచ్ఛూరో యాజ్ఞసేనిర్మహారథః
అభినచ్ఛరవర్షేణ ద్రోణానీకమనేకధా॥37॥

ద్రోణస్య శరవర్షైస్తు శరవర్షాణి భాగశః
సంనివార్య తతః సేనాం కురూనప్యవధీద్బలీ॥38॥

సంహృత్య తు తతో ద్రోణః సమవస్థాప్య చాహవే
స్వమనీకం మహాబాహుః పార్షతం సముపాద్రవత్॥39॥

స బాణవర్షం సుమహదసృజత్పార్షతం ప్రతి
మఘవాన్సమభిక్రుద్ధః సహసా దానవేష్వివ॥40॥

తే కంప్యమానా ద్రోణేన బాణైః పాండవసృంజయాః
పునః పునరభజ్యంత సింహేనేవేతరే మృగాః॥41॥

అథ పర్యపతద్ద్రోణః పాండవానాం బలం బలీ
అలాతచక్రవద్రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥42॥

ఖచరనగరకల్పం కల్పితం శాస్త్రదృష్ట్యా; చలదనిలపతాకం హ్రాదినం వల్గితాశ్వం
స్ఫటికవిమలకేతుం తాపనం శాత్రవాణాం; రథవరమధిరూఢః సంజహారారిసేనాం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా ద్రోణమభిఘ్నంతం సాశ్వసూతరథద్విపాన్
వ్యథితాః పాండవా దృష్ట్వా న చైనం పర్యవారయన్॥1॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా ధృష్టద్యుమ్నధనంజయౌ
అబ్రవీత్సర్వతో యత్తైః కుంభయోనిర్నివార్యతాం॥2॥

తత్రైనమర్జునశ్చైవ పార్షతశ్చ సహానుగః
పర్యగృహ్ణంస్తతః సర్వే సమాయాంతం మహారథాః॥3॥

కేకయా భీమసేనశ్చ సౌభద్రోఽథ ఘటోత్కచః
యుధిష్ఠిరో యమౌ మత్స్యా ద్రుపదస్యాత్మజాస్తథా॥4॥

ద్రౌపదేయాశ్చ సంహృష్టా ధృష్టకేతుః ససాత్యకిః
చేకితానశ్చ సంక్రుద్ధో యుయుత్సుశ్చ మహారథః॥5॥

యే చాన్యే పార్థివా రాజన్పాండవస్యానుయాయినః
కులవీర్యానురూపాణి చక్రుః కర్మాణ్యనేకశః॥6॥

సంగృహ్యమాణాం తాం దృష్ట్వా పాండవైర్వాహినీం రణే
వ్యావృత్య చక్షుషీ కోపాద్భారద్వాజోఽన్వవైక్షత॥7॥

స తీవ్రం కోపమాస్థాయ రథే సమరదుర్మదః
వ్యధమత్పాండవానీకమభ్రాణీవ సదాగతిః॥8॥

రథానశ్వాన్నరాన్నాగానభిధావంస్తతస్తతః
చచారోన్మత్తవద్ద్రోణో వృద్ధోఽపి తరుణో యథా॥9॥

తస్య శోణితదిగ్ధాంగాః శోణాస్తే వాతరంహసః
ఆజానేయా హయా రాజన్నవిభ్రాంతాః శ్రియం దధుః॥10॥

తమంతకమివ క్రుద్ధమాపతంతం యతవ్రతం
దృష్ట్వా సంప్రాద్రవన్యోధాః పాండవస్య తతస్తతః॥11॥

తేషాం ప్రద్రవతాం భీమః పునరావర్తతామపి
వీక్షతాం తిష్ఠతాం చాసీచ్ఛబ్దః పరమదారుణః॥12॥

శూరాణాం హర్షజననో భీరూణాం భయవర్ధనః
ద్యావాపృథివ్యోర్వివరం పూరయామాస సర్వతః॥13॥

తతః పునరపి ద్రోణో నామ విశ్రావయన్యుధి
అకరోద్రౌద్రమాత్మానం కిరఞ్శరశతైః పరాన్॥14॥

స తథా తాన్యనీకాని పాండవేయస్య ధీమతః
కాలవన్న్యవధీద్ద్రోణో యువేవ స్థవిరో బలీ॥15॥

ఉత్కృత్య చ శిరాంస్యుగ్రో బాహూనపి సభూషణాన్
కృత్వా శూన్యాన్రథోపస్థానుదక్రోశన్మహారథః॥16॥

తస్య హర్షప్రణాదేన బాణవేగేన చాభిభో
ప్రాకంపంత రణే యోధా గావః శీతార్దితా ఇవ॥17॥

ద్రోణస్య రథఘోషేణ మౌర్వీనిష్పేషణేన చ
ధనుఃశబ్దేన చాకాశే శబ్దః సమభవన్మహాన్॥18॥

అథాస్య బహుశో బాణా నిశ్చరంతః సహస్రశః
వ్యాప్య సర్వా దిశః పేతుర్గజాశ్వరథపత్తిషు॥19॥

తం కార్ముకమహావేగమస్త్రజ్వలితపావకం
ద్రోణమాసాదయాం చక్రుః పాంచాలాః పాండవైః సహ॥20॥

తాన్వై సరథహస్త్యశ్వాన్ప్రాహిణోద్యమసాదనం
ద్రోణోఽచిరేణాకరోచ్చ మహీం శోణితకర్దమాం॥21॥

తన్వతా పరమాస్త్రాణి శరాన్సతతమస్యతా
ద్రోణేన విహితం దిక్షు బాణజాలమదృశ్యత॥22॥

పదాతిషు రథాశ్వేషు వారణేషు చ సర్వశః
తస్య విద్యుదివాభ్రేషు చరన్కేతురదృశ్యత॥23॥

స కేకయానాం ప్రవరాంశ్చ పంచ; పాంచాలరాజం చ శరైః ప్రమృద్య
యుధిష్ఠిరానీకమదీనయోధీ; ద్రోణోఽభ్యయాత్కార్ముకబాణపాణిః॥24॥

తం భీమసేనశ్చ ధనంజయశ్చ; శినేశ్చ నప్తా ద్రుపదాత్మజశ్చ
శైబ్యాత్మజః కాశిపతిః శిబిశ్చ; హృష్టా నదంతో వ్యకిరఞ్శరౌఘైః॥25॥

తేషామథో ద్రోణధనుర్విముక్తాః; పతత్రిణః కాంచనచిత్రపుంఖాః
భిత్త్వా శరీరాణి గజాశ్వయూనాం; జగ్ముర్మహీం శోణితదిగ్ధవాజాః॥26॥

సా యోధసంఘైశ్చ రథైశ్చ భూమిః; శరైర్విభిన్నైర్గజవాజిభిశ్చ
ప్రచ్ఛాద్యమానా పతితైర్బభూవ; సమంతతో ద్యౌరివ కాలమేఘైః॥27॥

శైనేయభీమార్జునవాహినీపా;న్మాత్స్యాభిమన్యూ సహ కాశిరాజ్ఞా
అన్యాంశ్చ వీరాన్సమరే ప్రమృద్నా;ద్ద్రోణః సుతానాం తవ భూతికామః॥28॥

ఏతాని చాన్యాని చ కౌరవేంద్ర; కర్మాణి కృత్వా సమరే మహాత్మా
ప్రతాప్య లోకానివ కాలసూర్యో; ద్రోణో గతః స్వర్గమితో హి రాజన్॥29॥

ఏవం రుక్మరథః శూరో హత్వా శతసహస్రశః
పాండవానాం రణే యోధాన్పార్షతేన నిపాతితః॥30॥

అక్షౌహిణీమభ్యధికాం శూరాణామనివర్తినాం
నిహత్య పశ్చాద్ధృతిమానగచ్ఛత్పరమాం గతిం॥31॥

పాండవైః సహ పాంచాలైరశివైః క్రూరకర్మభిః
హతో రుక్మరథో రాజన్కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం॥32॥

తతో నినాదో భూతానామాకాశే సమజాయత
సైన్యానాం చ తతో రాజన్నాచార్యే నిహతే యుధి॥33॥

ద్యాం ధరాం ఖం దిశో వారి ప్రదిశశ్చానునాదయన్
అహో ధిగితి భూతానాం శబ్దః సమభవన్మహాన్॥34॥

దేవతాః పితరశ్చైవ పూర్వే యే చాస్య బాంధవాః
దదృశుర్నిహతం తత్ర భారద్వాజం మహారథం॥35॥

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా సింహనాదాన్ప్రచక్రిరే
తేన నాదేన మహతా సమకంపత మేదినీ॥36॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిం కుర్వాణం రణే ద్రోణం జఘ్నుః పాండవసృంజయాః
తథా నిపుణమస్త్రేషు సర్వశస్త్రభృతామపి॥1॥

రథభంగో బభూవాస్య ధనుర్వాశీర్యతాస్యతః
ప్రమత్తో వాభవద్ద్రోణస్తతో మృత్యుముపేయివాన్॥2॥

కథం ను పార్షతస్తాత శత్రుభిర్దుష్ప్రధర్షణం
కిరంతమిషుసంఘాతాన్రుక్మపుంఖాననేకశః॥3॥

క్షిప్రహస్తం ద్విజశ్రేష్ఠం కృతినం చిత్రయోధినం
దూరేషుపాతినం దాంతమస్త్రయుద్ధే చ పారగం॥4॥

పాంచాలపుత్రో న్యవధీద్దిష్ట్యా స వరమచ్యుతం
కుర్వాణం దారుణం కర్మ రణే యత్తం మహారథం॥5॥

వ్యక్తం దిష్టం హి బలవత్పౌరుషాదితి మే మతిః
యద్ద్రోణో నిహతః శూరః పార్షతేన మహాత్మనా॥6॥

అస్త్రం చతుర్విధం వీరే యస్మిన్నాసీత్ప్రతిష్ఠితం
తమిష్వస్త్రవరాచార్యం ద్రోణం శంససి మే హతం॥7॥

శ్రుత్వా హతం రుక్మరథం వైయాఘ్రపరివారణం
జాతరూపపరిష్కారం నాద్య శోకమపానుదే॥8॥

న నూనం పరదుఃఖేన కశ్చిన్మ్రియతి సంజయ
యత్ర ద్రోణమహం శ్రుత్వా హతం జీవామి న మ్రియే॥9॥

అశ్మసారమయం నూనం హృదయం సుదృఢం మమ
యచ్ఛ్రుత్వా నిహతం ద్రోణం శతధా న విదీర్యతే||10||

బ్రాహ్మే వేదే తథేష్వస్త్రే యముపాసన్గుణార్థినః
బ్రాహ్మణా రాజపుత్రాశ్చ స కథం మృత్యునా హతః||11||

శోషణం సాగరస్యేవ మేరోరివ విసర్పణం
పతనం భాస్కరస్యేవ న మృష్యే ద్రోణపాతనం||12||

దృప్తానాం ప్రతిషేద్ధాసీద్ధార్మికానాం చ రక్షితా
యోఽత్యాక్షీత్కృపణస్యార్థే ప్రాణానపి పరంతపః||13||

మందానాం మమ పుత్రాణాం జయాశా యస్య విక్రమే
బృహస్పత్యుశనస్తుల్యో బుద్ధ్యా స నిహతః కథం||14||

తే చ శోణా బృహంతోఽశ్వాః సైంధవా హేమమాలినః
రథే వాతజవా యుక్తాః సర్వశబ్దాతిగా రణే||15||

బలినో ఘోషిణో దాంతాః సైంధవాః సాధువాహినః
దృఢాః సంగ్రామమధ్యేషు కచ్చిదాసన్న విహ్వలాః||16||

కరిణాం బృంహతాం యుద్ధే శంఖదుందుభినిస్వనం
జ్యాక్షేపశరవర్షాణాం శస్త్రాణాం చ సహిష్ణవః||17||

ఆశంసంతః పరాంజేతుం జితశ్వాసా జితవ్యథాః
హయాః ప్రజవితాః శీఘ్రా భారద్వాజరథోద్వహాః||18||

తే స్మ రుక్మరథే యుక్తా నరవీరసమాహితాః
కథం నాభ్యతరంస్తాత పాండవానామనీకినీం||19||

జాతరూపపరిష్కారమాస్థాయ రథముత్తమం
భారద్వాజః కిమకరోచ్ఛూరః సంక్రందనో యుధి||20||

విద్యాం యస్యోపజీవంతి సర్వలోకధనుర్భృతః
స సత్యసంధో బలవాంద్రోణః కిమకరోద్యుధి||21||

దివి శక్రమివ శ్రేష్ఠం మహామాత్రం ధనుర్భృతాం
కే ను తం రౌద్రకర్మాణం యుద్ధే ప్రత్యుద్యయూ రథాః||22||

నను రుక్మరథం దృష్ట్వా ప్రద్రవంతి స్మ పాండవాః
దివ్యమస్త్రం వికుర్వాణం సేనాం క్షిణ్వంతమవ్యయం||23||

ఉతాహో సర్వసైన్యేన ధర్మరాజః సహానుజః
పాంచాల్యప్రగ్రహో ద్రోణం సర్వతః సమవారయత్||24||

నూనమావారయత్పార్థో రథినోఽన్యానజిహ్మగైః
తతో ద్రోణం సమారోహత్పార్షతః పాపకర్మకృత్||25||

న హ్యన్యం పరిపశ్యామి వధే కంచన శుష్మిణః
ధృష్టద్యుమ్నాదృతే రౌద్రాత్పాల్యమానాత్కిరీటినా||26||

తైర్వృతః సర్వతః శూరైః పాంచాల్యాపసదస్తతః
కేకయైశ్చేదికారూషైర్మత్స్యైరన్యైశ్చ భూమిపైః||27||

వ్యాకులీకృతమాచార్యం పిపీలైరురగం యథా
కర్మణ్యసుకరే సక్తం జఘానేతి మతిర్మమ||28||

యోఽధీత్య చతురో వేదాన్సర్వానాఖ్యానపంచమాన్
బ్రాహ్మణానాం ప్రతిష్ఠాసీత్స్రోతసామివ సాగరః
స కథం బ్రాహ్మణో వృద్ధః శస్త్రేణ వధమాప్తవాన్||29||

అమర్షణో మర్షితవాన్క్లిశ్యమానః సదా మయా
అనర్హమాణః కౌంతేయః కర్మణస్తస్య తత్ఫలం॥30॥

యస్య కర్మానుజీవంతి లోకే సర్వధనుర్భృతః
స సత్యసంధః సుకృతీ శ్రీకామైర్నిహతః కథం॥31॥

దివి శక్ర ఇవ శ్రేష్ఠో మహాసత్త్వో మహాబలః
స కథం నిహతః పార్థైః క్షుద్రమత్స్యైర్యథా తిమిః॥32॥

క్షిప్రహస్తశ్చ బలవాంద్ృఢధన్వారిమర్దనః
న యస్య జీవితాకాంక్షీ విషయం ప్రాప్య జీవతి॥33॥

యం ద్వౌ న జహతః శబ్దౌ జీవమానం కదాచన
బ్రాహ్మశ్చ వేదకామానాం జ్యాఘోషశ్చ ధనుర్భృతాం॥34॥

నాహం మృష్యే హతం ద్రోణం సింహద్విరదవిక్రమం
కథం సంజయ దుర్ధర్షమనాధృష్యయశోబలం॥35॥

కేఽరక్షందక్షిణం చక్రం సవ్యం కే చ మహాత్మనః
పురస్తాత్కే చ వీరస్య యుధ్యమానస్య సంయుగే॥36॥

కే చ తత్ర తనుం త్యక్త్వా ప్రతీపం మృత్యుమావ్రజన్
ద్రోణస్య సమరే వీరాః కేఽకుర్వంత పరాం ధృతిం॥37॥

ఏతదార్యేణ కర్తవ్యం కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు సంజయ
పరాక్రమేద్యథాశక్త్యా తచ్చ తస్మిన్ప్రతిష్ఠితం॥38॥

ముహ్యతే మే మనస్తాత కథా తావన్నివర్త్యతాం
భూయస్తు లబ్ధసంజ్ఞస్త్వా పరిప్రక్ష్యామి సంజయ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం పృష్ట్వా సూతపుత్రం హృచ్ఛోకేనార్దితో భృశం
జయే నిరాశః పుత్రాణాం ధృతరాష్ట్రోఽపతత్క్షితౌ॥1॥

తం విసంజ్ఞం నిపతితం సిషిచుః పరిచారకాః
జలేనాత్యర్థశీతేన వీజంతః పుణ్యగంధినా॥2॥

పతితం చైనమాజ్ఞాయ సమంతాద్భరతస్త్రియః
పరివవ్రుర్మహారాజమస్పృశంశ్చైవ పాణిభిః॥3॥

ఉత్థాప్య చైనం శనకై రాజానం పృథివీతలాత్
ఆసనం ప్రాపయామాసుర్బాష్పకంఠ్యో వరాంగనాః॥4॥

ఆసనం ప్రాప్య రాజా తు మూర్ఛయాభిపరిప్లుతః
నిశ్చేష్టోఽతిష్ఠత తదా వీజ్యమానః సమంతతః॥5॥

స లబ్ధ్వా శనకైః సంజ్ఞాం వేపమానో మహీపతిః
పునర్గావల్గణిం సూతం పర్యపృచ్ఛద్యథాతథం॥6॥

యత్తదుద్యన్నివాదిత్యో జ్యోతిషా ప్రణుదంస్తమః
ఆయాదజాతశత్రుర్వై కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥7॥

ప్రభిన్నమివ మాతంగం తథా క్రుద్ధం తరస్వినం
ఆసక్తమనసం దీప్తం ప్రతిద్విరదఘాతినం
వాశితాసంగమే యద్వదజయ్యం ప్రతియూథపైః॥8॥

అతి చాన్యాన్రణే యోధాన్వీరః పురుషసత్తమః
యో హ్యేకో హి మహాబాహుర్నిర్దహేద్ఘోరచక్షుషా
కృత్స్నం దుర్యోధనబలం ధృతిమాన్సత్యసంగరః॥9॥

చక్షుర్హణం జయే సక్తమిష్వాసవరరక్షితం
దాంతం బహుమతం లోకే కే శూరాః పర్యవారయన్॥10॥

కే దుష్ప్రధర్షం రాజానమిష్వాసవరమచ్యుతం
సమాసేదుర్నరవ్యాఘ్రం కౌంతేయం తత్ర మామకాః॥11॥

తరసైవాభిపత్యాథ యో వై ద్రోణముపాద్రవత్
తం భీమసేనమాయాంతం కే శూరాః పర్యవారయన్॥12॥

యదాయాజ్జలదప్రఖ్యో రథః పరమవీర్యవాన్
పర్జన్య ఇవ బీభత్సుస్తుములామశనిం సృజన్॥13॥

వవర్ష శరవర్షాణి వర్షాణి మఘవానివ
ఇషుసంబాధమాకాశం కుర్వన్కపివరధ్వజః
అవస్ఫూర్జందిశః సర్వాస్తలనేమిస్వనేన చ॥14॥

చాపవిద్యుత్ప్రభో ఘోరో రథగుల్మబలాహకః
రథనేమిఘోషస్తనితః శరశబ్దాతిబంధురః॥15॥

రోషనిర్జితజీమూతో మనోఽభిప్రాయశీఘ్రగః
మర్మాతిగో బాణధారస్తుములః శోణితోదకః॥16॥

సంప్లావయన్మహీం సర్వాం మానవైరాస్తరంస్తదా
గదానిష్టనితో రౌద్రో దుర్యోధనకృతోద్యమః॥17॥

యుద్ధేఽభ్యషించద్విజయో గార్ధ్రపత్రైః శిలాశితైః
గాండీవం ధారయంధీమాన్కిందృశం వో మనస్తదా॥18॥

కచ్చిద్గాండీవశబ్దేన న ప్రణశ్యత వై బలం
యద్వః స భైరవం కుర్వన్నర్జునో భృశమభ్యగాత్॥19॥

కచ్చిన్నాపానుదద్ద్రోణాదిషుభిర్వో ధనంజయః
వాతో మేఘానివావిధ్యన్ప్రవాఙ్శరవనానిలః
కో హి గాండీవధన్వానం నరః సోఢుం రణేఽర్హతి॥20॥

యత్సేనాః సమకంపంత యద్వీరానస్పృశద్భయం
కే తత్ర నాజహుర్ద్రోణం కే క్షుద్రాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥21॥

కే వా తత్ర తనూస్త్యక్త్వా ప్రతీపం మృత్యుమావ్రజన్
అమానుషాణాం జేతారం యుద్ధేష్వపి ధనంజయం॥22॥

న చ వేగం సితాశ్వస్య విశక్ష్యంతీహ మామకాః
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషం ప్రావృడ్జలదనిస్వనం॥23॥

విష్వక్సేనో యస్య యంతా యోద్ధా చైవ ధనంజయః
అశక్యః స రథో జేతుం మన్యే దేవాసురైరపి॥24॥

సుకుమారో యువా శూరో దర్శనీయశ్చ పాండవః
మేధావీ నిపుణో ధీమాన్యుధి సత్యపరాక్రమః॥25॥

ఆరావం విపులం కుర్వన్వ్యథయన్సర్వకౌరవాన్
యదాయాన్నకులో ధీమాన్కే శూరాః పర్యవారయన్॥26॥

ఆశీవిష ఇవ క్రుద్ధః సహదేవో యదాభ్యయాత్
శత్రూణాం కదనం కుర్వంజేతాసౌ దుర్జయో యుధి॥27॥

ఆర్యవ్రతమమోఘేషుం హ్రీమంతమపరాజితం
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం కే శూరాః పర్యవారయన్॥28॥

యః స సౌవీరరాజస్య ప్రమథ్య మహతీం చమూం
ఆదత్త మహిషీం భోజ్యాం కామ్యాం సర్వాంగశోభనాం॥29॥

సత్యం ధృతిశ్చ శౌర్యం చ బ్రహ్మచర్యం చ కేవలం
సర్వాణి యుయుధానేఽస్మిన్నిత్యాని పురుషర్షభే॥30॥

బలినం సత్యకర్మాణమదీనమపరాజితం
వాసుదేవసమం యుద్ధే వాసుదేవాదనంతరం॥31॥

యుక్తం ధనంజయప్రేష్యే శూరమాచార్యకర్మణి
పార్థేన సమమస్త్రేషు కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥32॥

వృష్ణీనాం ప్రవరం వీరం శూరం సర్వధనుష్మతాం
రామేణ సమమస్త్రేషు యశసా విక్రమేణ చ॥33॥

సత్యం ధృతిర్దమః శౌర్యం బ్రహ్మచర్యమనుత్తమం
సాత్వతే తాని సర్వాణి త్రైలోక్యమివ కేశవే॥34॥

తమేవంగుణసంపన్నం దుర్వారమపి దైవతైః
సమాసాద్య మహేష్వాసం కే వీరాః పర్యవారయన్॥35॥

పాంచాలేషూత్తమం శూరముత్తమాభిజనప్రియం
నిత్యముత్తమకర్మాణముత్తమౌజసమాహవే॥36॥

యుక్తం ధనంజయహితే మమానర్థాయ చోత్తమం
యమవైశ్రవణాదిత్యమహేంద్రవరుణోపమం॥37॥

మహారథసమాఖ్యాతం ద్రోణాయోద్యంతమాహవే
త్యజంతం తుములే ప్రాణాన్కే శూరాః పర్యవారయన్॥38॥

ఏకోఽపసృత్య చేదిభ్యః పాండవాన్యః సమాశ్రితః
ధృష్టకేతుం తమాయాంతం ద్రోణాత్కః సమవారయత్॥39॥

యోఽవధీత్కేతుమానిష్వారో రాజపుత్రం సుదర్శనం
అపరాంతగిరిద్వారే కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥40॥

స్త్రీపూర్వో యో నరవ్యాఘ్రో యః స వేద గుణాగుణాన్
శిఖండినం యాజ్ఞసేనిమమ్లానమనసం యుధి॥41॥

దేవవ్రతస్య సమరే హేతుం మృత్యోర్మహాత్మనః
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం కే వీరాః పర్యవారయన్॥42॥

యస్మిన్నభ్యధికా వీరే గుణాః సర్వే ధనంజయాత్
యస్మిన్నస్త్రాణి సత్యం చ బ్రహ్మచర్యం చ నిత్యదా॥43॥

వాసుదేవసమం వీర్యే ధనంజయసమం బలే
తేజసాదిత్యసదృశం బృహస్పతిసమం మతౌ॥44॥

అభిమన్యుం మహాత్మానం వ్యాత్తాననమివాంతకం
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం కే వీరాః పర్యవారయన్॥45॥

తరుణస్త్వరుణప్రఖ్యః సౌభద్రః పరవీరహా
యదాభ్యాద్రవత ద్రోణం తదాసీద్వో మనః కథం॥46॥

ద్రౌపదేయా నరవ్యాఘ్రాః సముద్రమివ సింధవః
యద్ద్రోణమాద్రవన్సంఖ్యే కే వీరాస్తానవారయన్॥47॥

యే తే ద్వాదశవర్షాణి క్రీడాముత్సృజ్య బాలకాః
అస్త్రార్థమవసన్భీష్మే బిభ్రతో వ్రతముత్తమం॥48॥

క్షత్రంజయః క్షత్రదేవః క్షత్రధర్మా చ మానినః
ధృష్టద్యుమ్నాత్మజా వీరాః కే తాంద్రోణాదవారయన్॥49॥

శతాద్విశిష్టం యం యుద్ధే సమపశ్యంత వృష్ణయః
చేకితానం మహేష్వాసం కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥50॥

వార్ధక్షేమిః కలింగానాం యః కన్యామాహరద్యుధి
అనాధృష్టిరదీనాత్మా కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥51॥

భ్రాతరః పంచ కైకేయా ధార్మికాః సత్యవిక్రమాః
ఇంద్రగోపకవర్ణాశ్చ రక్తవర్మాయుధధ్వజాః॥52॥

మాతృష్వసుః సుతా వీరాః పాండవానాం జయార్థినః
తాంద్రోణం హంతుమాయాతాన్కే వీరాః పర్యవారయన్॥53॥

యం యోధయంతో రాజానో నాజయన్వారణావతే
షణ్మాసానభిసంరబ్ధా జిఘాంసంతో యుధాం పతిం॥54॥

ధనుష్మతాం వరం శూరం సత్యసంధం మహాబలం
ద్రోణాత్కస్తం నరవ్యాఘ్రం యుయుత్సుం ప్రత్యవారయత్॥55॥

యః పుత్రం కాశిరాజస్య వారాణస్యాం మహారథం
సమరే స్త్రీషు గృధ్యంతం భల్లేనాపహరద్రథాత్॥56॥

ధృష్టద్యుమ్నం మహేష్వాసం పార్థానాం మంత్రధారిణం
యుక్తం దుర్యోధనానర్థే సృష్టం ద్రోణవధాయ చ॥57॥

నిర్దహంతం రణే యోధాందారయంతం చ సర్వశః
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం కే వీరాః పర్యవారయన్॥58॥

ఉత్సంగ ఇవ సంవృద్ధం ద్రుపదస్యాస్త్రవిత్తమం
శైఖండినం క్షత్రదేవం కే తం ద్రోణాదవారయన్॥59॥

య ఇమాం పృథివీం కృత్స్నాం చర్మవత్సమవేష్టయత్
మహతా రథవంశేన ముఖ్యారిఘ్నో మహారథః॥60॥

దశాశ్వమేధానాజహ్రే స్వన్నపానాప్తదక్షిణాన్
నిరర్గలాన్సర్వమేధాన్పుత్రవత్పాలయన్ప్రజాః॥61॥

పిబంత్యో దక్షిణాం యస్య గంగాస్రోతః సమాపిబన్
తావతీర్గా దదౌ వీర ఉశీనరసుతోఽధ్వరే॥62॥

న పూర్వే నాపరే చక్రురిదం కేచన మానవాః
ఇతి సంచుక్రుశుర్దేవాః కృతే కర్మణి దుష్కరే॥63॥

పశ్యామస్త్రిషు లోకేషు న తం సంస్థాస్నుచారిషు
జాతం వాపి జనిష్యం వా ద్వితీయం వాపి సంప్రతి॥64॥

అన్యమౌశీనరాచ్ఛైబ్యాద్ధురో వోఢారమిత్యుత
గతిం యస్య న యాస్యంతి మానుషా లోకవాసినః॥65॥

తస్య నప్తారమాయాంతం శైబ్యం కః సమవారయత్
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం వ్యాత్తాననమివాంతకం॥66॥

విరాటస్య రథానీకం మత్స్యస్యామిత్రఘాతినః
ప్రేప్సంతం సమరే ద్రోణం కే వీరాః పర్యవారయన్॥67॥

సద్యో వృకోదరాజ్జాతో మహాబలపరాక్రమః
మాయావీ రాక్షసో ఘోరో యస్మాన్మమ మహద్భయం॥68॥

పార్థానాం జయకామం తం పుత్రాణాం మమ కంటకం
ఘటోత్కచం మహాబాహుం కస్తం ద్రోణాదవారయత్॥69॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో యేషామర్థాయ సంజయ
త్యక్తారః సంయుగే ప్రాణాన్కిం తేషామజితం యుధి॥70॥

యేషాం చ పురుషవ్యాఘ్రః శార్ఙ్గ ధన్వా వ్యపాశ్రయః
హితార్థీ చాపి పార్థానాం కథం తేషాం పరాజయః॥71॥

లోకానాం గురురత్యంతం లోకనాథః సనాతనః
నారాయణో రణే నాథో దివ్యో దివ్యాత్మవాన్ప్రభుః॥72॥

యస్య దివ్యాని కర్మాణి ప్రవదంతి మనీషిణః
తాన్యహం కీర్తయిష్యామి భక్త్యా స్థైర్యార్థమాత్మనః॥73॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శృణు దివ్యాని కర్మాణి వాసుదేవస్య సంజయ
కృతవాన్యాని గోవిందో యథా నాన్యః పుమాన్క్వచిత్॥1॥

సంవర్ధతా గోపకులే బాలేనైవ మహాత్మనా
విఖ్యాపితం బలం బాహ్వోస్త్రిషు లోకేషు సంజయ॥2॥

ఉచ్చైఃశ్రవస్తుల్యబలం వాయువేగసమం జవే
జఘాన హయరాజం యో యమునావనవాసినం॥3॥

దానవం ఘోరకర్మాణం గవాం మృత్యుమివోత్థితం
వృషరూపధరం బాల్యే భుజాభ్యాం నిజఘాన హ॥4॥

ప్రలంబం నరకం జంభం పీఠం చాపి మహాసురం
మురుం చాచలసంకాశమవధీత్పుష్కరేక్షణః॥5॥

తథా కంసో మహాతేజా జరాసంధేన పాలితః
విక్రమేణైవ కృష్ణేన సగణః శాతితో రణే॥6॥

సునామా నామ విక్రాంతః సమగ్రాక్షౌహిణీపతిః
భోజరాజస్య మధ్యస్థో భ్రాతా కంసస్య వీర్యవాన్॥7॥

బలదేవద్వితీయేన కృష్ణేనామిత్రఘాతినా
తరస్వీ సమరే దగ్ధః ససైన్యః శూరసేనరాట్॥8॥

దుర్వాసా నామ విప్రర్షిస్తథా పరమకోపనః
ఆరాధితః సదారేణ స చాస్మై ప్రదదౌ వరాన్॥9॥

తథా గాంధారరాజస్య సుతాం వీరః స్వయంవరే
నిర్జిత్య పృథివీపాలానవహత్పుష్కరేక్షణః॥10॥

అమృష్యమాణా రాజానో యస్య జాత్యా హయా ఇవ
రథే వైవాహికే యుక్తాః ప్రతోదేన కృతవ్రణాః॥11॥

జరాసంధం మహాబాహుముపాయేన జనార్దనః
పరేణ ఘాతయామాస పృథగక్షౌహిణీపతిం॥12॥

చేదిరాజం చ విక్రాంతం రాజసేనాపతిం బలీ
అర్ఘే వివదమానం చ జఘాన పశువత్తదా॥13॥

సౌభం దైత్యపురం స్వస్థం శాల్వగుప్తం దురాసదం
సముద్రకుక్షౌ విక్రమ్య పాతయామాస మాధవః॥14॥

అంగాన్వంగాన్కలింగాంశ్చ మాగధాన్కాశికోసలాన్
వత్సగర్గకరూషాంశ్చ పుండ్రాంశ్చాప్యజయద్రణే॥15॥

ఆవంత్యాందాక్షిణాత్యాంశ్చ పార్వతీయాందశేరకాన్
కాశ్మీరకానౌరసకాన్పిశాచాంశ్చ సమందరాన్॥16॥

కాంబోజాన్వాటధానాంశ్చ చోలాన్పాండ్యాంశ్చ సంజయ
త్రిగర్తాన్మాలవాంశ్చైవ దరదాంశ్చ సుదుర్జయాన్॥17॥

నానాదిగ్భ్యశ్చ సంప్రాప్తాన్వ్రాతానశ్వశకాన్ప్రతి
జితవాన్పుండరీకాక్షో యవనాంశ్చ సహానుగాన్॥18॥

ప్రవిశ్య మకరావాసం యాదోభిరభిసంవృతం
జిగాయ వరుణం యుద్ధే సలిలాంతర్గతం పురా॥19॥

యుధి పంచజనం హత్వా పాతాలతలవాసినం
పాంచజన్యం హృషీకేశో దివ్యం శంఖమవాప్తవాన్॥20॥

ఖాండవే పార్థసహితస్తోషయిత్వా హుతాశనం
ఆగ్నేయమస్త్రం దుర్ధర్షం చక్రం లేభే మహాబలః॥21॥

వైనతేయం సమారుహ్య త్రాసయిత్వామరావతీం
మహేంద్రభవనాద్వీరః పారిజాతముపానయత్॥22॥

తచ్చ మర్షితవాఞ్శక్రో జానంస్తస్య పరాక్రమం
రాజ్ఞాం చాప్యజితం కంచిత్కృష్ణేనేహ న శుశ్రుమ॥23॥

యచ్చ తన్మహదాశ్చర్యం సభాయాం మమ సంజయ
కృతవాన్పుండరీకాక్షః కస్తదన్య ఇహార్హతి॥24॥

యచ్చ భక్త్యా ప్రపన్నోఽహమద్రాక్షం కృష్ణమీశ్వరం
తన్మే సువిదితం సర్వం ప్రత్యక్షమివ చాగమత్॥25॥

నాంతో విక్రమయుక్తస్య బుద్ధ్యా యుక్తస్య వా పునః
కర్మణః శక్యతే గంతుం హృషీకేశస్య సంజయ॥26॥

తథా గదశ్చ సాంబశ్చ ప్రద్యుమ్నోఽథ విదూరథః
ఆగావహోఽనిరుద్ధశ్చ చారుదేష్ణశ్చ సారణః॥27॥

ఉల్ముకో నిశఠశ్చైవ ఝల్లీ బభ్రుశ్చ వీర్యవాన్
పృథుశ్చ విపృథుశ్చైవ సమీకోఽథారిమేజయః॥28॥

ఏతే వై బలవంతశ్చ వృష్ణివీరాః ప్రహారిణః
కథంచిత్పాండవానీకం శ్రయేయుః సమరే స్థితాః॥29॥

ఆహూతా వృష్ణివీరేణ కేశవేన మహాత్మనా
తతః సంశయితం సర్వం భవేదితి మతిర్మమ॥30॥

నాగాయుతబలో వీరః కైలాసశిఖరోపమః
వనమాలీ హలీ రామస్తత్ర యత్ర జనార్దనః॥31॥

యమాహుః సర్వపితరం వాసుదేవం ద్విజాతయః
అపి వా హ్యేష పాండూనాం యోత్స్యతేఽర్థాయ సంజయ॥32॥

స యదా తాత సంనహ్యేత్పాండవార్థాయ కేశవః
న తదా ప్రత్యనీకేషు భవితా తస్య కశ్చన॥33॥

యది స్మ కురవః సర్వే జయేయుః సర్వపాండవాన్
వార్ష్ణేయోఽర్థాయ తేషాం వై గృహ్ణీయాచ్ఛస్త్రముత్తమం॥34॥

తతః సర్వాన్నరవ్యాఘ్రో హత్వా నరపతీన్రణే
కౌరవాంశ్చ మహాబాహుః కుంత్యై దద్యాత్స మేదినీం॥35॥

యస్య యంతా హృషీకేశో యోద్ధా యస్య ధనంజయః
రథస్య తస్య కః సంఖ్యే ప్రత్యనీకో భవేద్రథః॥36॥

న కేనచిదుపాయేన కురూణాం దృశ్యతే జయః
తస్మాన్మే సర్వమాచక్ష్వ యథా యుద్ధమవర్తత॥37॥

అర్జునః కేశవస్యాత్మా కృష్ణోఽప్యాత్మా కిరీటినః
అర్జునే విజయో నిత్యం కృష్ణే కీర్తిశ్చ శాశ్వతీ॥38॥

ప్రాధాన్యేన హి భూయిష్ఠమమేయాః కేశవే గుణాః
మోహాద్దుర్యోధనః కృష్ణం యన్న వేత్తీహ మాధవం॥39॥

మోహితో దైవయోగేన మృత్యుపాశపురస్కృతః
న వేద కృష్ణం దాశార్హమర్జునం చైవ పాండవం॥40॥

పూర్వదేవౌ మహాత్మానౌ నరనారాయణావుభౌ
ఏకాత్మానౌ ద్విధాభూతౌ దృశ్యేతే మానవైర్భువి॥41॥

మనసాపి హి దుర్ధర్షౌ సేనామేతాం యశస్వినౌ
నాశయేతామిహేచ్ఛంతౌ మానుషత్వాత్తు నేచ్ఛతః॥42॥

యుగస్యేవ విపర్యాసో లోకానామివ మోహనం
భీష్మస్య చ వధస్తాత ద్రోణస్య చ మహాత్మనః॥43॥

న హ్యేవ బ్రహ్మచర్యేణ న వేదాధ్యయనేన చ
న క్రియాభిర్న శస్త్రేణ మృత్యోః కశ్చిద్విముచ్యతే॥44॥

లోకసంభావితౌ వీరౌ కృతాస్త్రౌ యుద్ధదుర్మదౌ
భీష్మద్రోణౌ హతౌ శ్రుత్వా కిం ను జీవామి సంజయ॥45॥

యాం తాం శ్రియమసూయామః పురా యాతాం యుధిష్ఠిరే
అద్య తామనుజానీమో భీష్మద్రోణవధేన చ॥46॥

తథా చ మత్కృతే ప్రాప్తః కురూణామేష సంక్షయః
పక్వానాం హి వధే సూత వజ్రాయంతే తృణాన్యపి॥47॥

అనన్యమిదమైశ్వర్యం లోకే ప్రాప్తో యుధిష్ఠిరః
యస్య కోపాన్మహేష్వాసౌ భీష్మద్రోణౌ నిపాతితౌ॥48॥

ప్రాప్తః ప్రకృతితో ధర్మో నాధర్మో మానవాన్ప్రతి
క్రూరః సర్వవినాశాయ కాలః సమతివర్తతే॥49॥

అన్యథా చింతితా హ్యర్థా నరైస్తాత మనస్విభిః
అన్యథైవ హి గచ్ఛంతి దైవాదితి మతిర్మమ॥50॥

తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే సంప్రాప్తే కృచ్ఛ్ర ఉత్తమే
అపారణీయే దుశ్చింత్యే యథాభూతం ప్రచక్ష్వ మే॥51॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హంత తే వర్ణయిష్యామి సర్వం ప్రత్యక్షదర్శివాన్
యథా స న్యపతద్ద్రోణః సాదితః పాండుసృంజయైః॥1॥

సేనాపతిత్వం సంప్రాప్య భారద్వాజో మహారథః
మధ్యే సర్వస్య సైన్యస్య పుత్రం తే వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

యత్కౌరవాణామృషభాదాపగేయాదనంతరం
సేనాపత్యేన మాం రాజన్నద్య సత్కృతవానసి॥3॥

సదృశం కర్మణస్తస్య ఫలం ప్రాప్నుహి పార్థివ
కరోమి కామం కం తేఽద్య ప్రవృణీష్వ యమిచ్ఛసి॥4॥

తతో దుర్యోధనశ్చింత్య కర్ణదుఃశాసనాదిభిః
తమథోవాచ దుర్ధర్షమాచార్యం జయతాం వరం॥5॥

దదాసి చేద్వరం మహ్యం జీవగ్రాహం యుధిష్ఠిరం
గృహీత్వా రథినాం శ్రేష్ఠం మత్సమీపమిహానయ ॥6॥

తతః కురూణామాచార్యః శ్రుత్వా పుత్రస్య తే వచః
సేనాం ప్రహర్షయన్సర్వామిదం వచనమబ్రవీత్ ॥7॥

ధన్యః కుంతీసుతో రాజా యస్య గ్రహణమిచ్ఛసి
న వధార్థం సుదుర్ధర్ష వరమద్య ప్రయాచసి ॥8॥

కిమర్థం చ నరవ్యాఘ్ర న వధం తస్య కాంక్షసి
నాశంససి క్రియామేతాం మత్తో దుర్యోధన ధ్రువం ॥9॥

ఆహోస్విద్ధర్మపుత్రస్య ద్వేష్టా తస్య న విద్యతే
యదిచ్ఛసి త్వం జీవంతం కులం రక్షసి చాత్మని ॥10॥

అథ వా భరతశ్రేష్ఠ నిర్జిత్య యుధి పాండవాన్
రాజ్యాంశం ప్రతిదత్త్వా చ సౌభ్రాత్రం కర్తుమిచ్ఛసి ॥11॥

ధన్యః కుంతీసుతో రాజా సుజాతా చాస్య ధీమతః
అజాతశత్రుతా సత్యా తస్య యత్స్నిహ్యతే భవాన్ ॥12॥

ద్రోణేన త్వేవముక్తస్య తవ పుత్రస్య భారత
సహసా నిఃసృతో భావో యోఽస్య నిత్యం ప్రవర్తతే ॥13॥

నాకారో గూహితుం శక్యో బృహస్పతిసమైరపి
తస్మాత్తవ సుతో రాజన్ప్రహృష్టో వాక్యమబ్రవీత్ ॥14॥

వధే కుంతీసుతస్యాజౌ నాచార్య విజయో మమ
హతే యుధిష్ఠిరే పార్థో హన్యాత్సర్వాన్హి నో ధ్రువం ॥15॥

న చ శక్యో రణే సర్వైర్నిహంతుమమరైరపి
య ఏవ చైషాం శేషః స్యాత్స ఏవాస్మాన్న శేషయేత్ ॥16॥

సత్యప్రతిజ్ఞే త్వానీతే పునర్ద్యూతేన నిర్జితే
పునర్యాస్యంత్యరణ్యాయ కౌంతేయాస్తమనువ్రతాః ॥17॥

సోఽయం మమ జయో వ్యక్తం దీర్ఘకాలం భవిష్యతి
అతో న వధమిచ్ఛామి ధర్మరాజస్య కర్హిచిత్ ॥18॥

తస్య జిహ్మమభిప్రాయం జ్ఞాత్వా ద్రోణోఽర్థతత్త్వవిత్
తం వరం సాంతరం తస్మై దదౌ సంచింత్య బుద్ధిమాన్ ॥19॥

ద్రోణ ఉవాచ

న చేద్యుధిష్ఠిరం వీర పాలయేదర్జునో యుధి
మన్యస్వ పాండవం జ్యేష్ఠమానీతం వశమాత్మనః ॥20॥

న హి పార్థో రణే శక్యః సేంద్రైర్దేవాసురైరపి
ప్రత్యుద్యాతుమతస్తాత నైతదామర్షయామ్యహం ॥21॥

అసంశయం స శిష్యో మే మత్పూర్వశ్చాస్త్రకర్మణి
తరుణః కీర్తియుక్తశ్చ ఏకాయనగతశ్చ సః ॥22॥

అస్త్రాణీంద్రాచ్చ రుద్రాచ్చ భూయాంసి సమవాప్తవాన్
అమర్షితశ్చ తే రాజంస్తేన నామర్షయామ్యహం ॥23॥

స చాపక్రమ్యతాం యుద్ధాద్యేనోపాయేన శక్యతే
అపనీతే తతః పార్థే ధర్మరాజో జితస్త్వయా ॥24॥

గ్రహణం చేజ్జయం తస్య మన్యసే పురుషర్షభ
ఏతేన చాభ్యుపాయేన ధ్రువం గ్రహణమేష్యతి ॥25॥

అహం గృహీత్వా రాజానం సత్యధర్మపరాయణం
ఆనయిష్యామి తే రాజన్వశమద్య న సంశయః॥26॥

యది స్థాస్యతి సంగ్రామే ముహూర్తమపి మేఽగ్రతః
అపనీతే నరవ్యాఘ్రే కుంతీపుత్రే ధనంజయే॥27॥

ఫల్గునస్య సమక్షం తు న హి పార్థో యుధిష్ఠిరః
గ్రహీతుం సమరే శక్యః సేంద్రైరపి సురాసురైః॥28॥

సంజయ ఉవాచ

సాంతరం తు ప్రతిజ్ఞాతే రాజ్ఞో ద్రోణేన నిగ్రహే
గృహీతం తమమన్యంత తవ పుత్రాః సుబాలిశాః॥29॥

పాండవేషు హి సాపేక్షం ద్రోణం జానాతి తే సుతః
తతః ప్రతిజ్ఞాస్థైర్యార్థం స మంత్రో బహులీకృతః॥30॥

తతో దుర్యోధనేనాపి గ్రహణం పాండవస్య తత్
సైన్యస్థానేషు సర్వేషు వ్యాఘోషితమరిందమ॥31॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే సైనికాః శ్రుత్వా తం యుధిష్ఠిరనిగ్రహం
సింహనాదరవాంశ్చక్రుర్బాణశంఖరవైః సహ॥1॥

తత్తు సర్వం యథా వృత్తం ధర్మరాజేన భారత
ఆప్తైరాశు పరిజ్ఞాతం భారద్వాజచికీర్షితం॥2॥

తతః సర్వాన్సమానాయ్య భ్రాతౄన్సైన్యాంశ్చ సర్వశః
అబ్రవీద్ధర్మరాజస్తు ధనంజయమిదం వచః॥3॥

శ్రుతం తే పురుషవ్యాఘ్ర ద్రోణస్యాద్య చికీర్షితం
యథా తన్న భవేత్సత్యం తథా నీతిర్విధీయతాం॥4॥

సాంతరం హి ప్రతిజ్ఞాతం ద్రోణేనామిత్రకర్శన
తచ్చాంతరమమోఘేషౌ త్వయి తేన సమాహితం॥5॥

స త్వమద్య మహాబాహో యుధ్యస్వ మదనంతరం
యథా దుర్యోధనః కామం నేమం ద్రోణాదవాప్నుయాత్॥6॥

అర్జున ఉవాచ

యథా మే న వధః కార్య ఆచార్యస్య కథంచన
తథా తవ పరిత్యాగో న మే రాజంశ్చికీర్షితః॥7॥

అప్యేవం పాండవ ప్రాణానుత్సృజేయమహం యుధి
ప్రతీయాం నాహమాచార్యం త్వాం న జహ్యాం కథంచన॥8॥

త్వాం నిగృహ్యాహవే రాజంధార్తరాష్ట్రో యమిచ్ఛతి
న స తం జీవలోకేఽస్మిన్కామం ప్రాప్తః కథంచన॥9॥

ప్రపతేద్ద్యౌః సనక్షత్రా పృథివీ శకలీభవేత్
న త్వాం ద్రోణో నిగృహ్ణీయాజ్జీవమానే మయి ధ్రువం॥10॥

యది తస్య రణే సాహ్యం కురుతే వజ్రభృత్స్వయం
దేవైర్వా సహితో దైత్యైర్న త్వాం ప్రాప్స్యత్యసౌ మృధే॥11॥

మయి జీవతి రాజేంద్ర న భయం కర్తుమర్హసి
ద్రోణాదస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠాత్సర్వశస్త్రభృతామపి॥12॥

న స్మరామ్యనృతాం వాచం న స్మరామి పరాజయం
న స్మరామి ప్రతిశ్రుత్య కించిదప్యనపాకృతం॥13॥

సంజయ ఉవాచ

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ మృదంగాశ్చానకైః సహ
ప్రావాద్యంత మహారాజ పాండవానాం నివేశనే॥14॥

సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే పాండవానాం మహాత్మనాం
ధనుర్జ్యాతలశబ్దశ్చ గగనస్పృక్సుభైరవః॥15॥

తం శ్రుత్వా శంఖనిర్ఘోషం పాండవస్య మహాత్మనః
త్వదీయేష్వప్యనీకేషు వాదిత్రాణ్యభిజఘ్నిరే॥16॥

తతో వ్యూఢాన్యనీకాని తవ తేషాం చ భారత
శనైరుపేయురన్యోన్యం యోత్స్యమానాని సంయుగే॥17॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
పాండవానాం కురూణాం చ ద్రోణపాంచాల్యయోరపి॥18॥

యతమానాః ప్రయత్నేన ద్రోణానీకవిశాతనే
న శేకుః సృంజయా రాజంస్తద్ధి ద్రోణేన పాలితం॥19॥

తథైవ తవ పుత్రస్య రథోదారాః ప్రహారిణః
న శేకుః పాండవీం సేనాం పాల్యమానాం కిరీటినా॥20॥

ఆస్తాం తే స్తిమితే సేనే రక్ష్యమాణే పరస్పరం
సంప్రసుప్తే యథా నక్తం వనరాజ్యౌ సుపుష్పితే॥21॥

తతో రుక్మరథో రాజన్నర్కేణేవ విరాజతా
వరూథినా వినిష్పత్య వ్యచరత్పృతనాంతరే॥22॥

తముద్యతం రథేనైకమాశుకారిణమాహవే
అనేకమివ సంత్రాసాన్మేనిరే పాండుసృంజయాః॥23॥

తేన ముక్తాః శరా ఘోరా విచేరుః సర్వతోదిశం
త్రాసయంతో మహారాజ పాండవేయస్య వాహినీం॥24॥

మధ్యం దినమనుప్రాప్తో గభస్తిశతసంవృతః
యథాదృశ్యత ఘర్మాంశుస్తథా ద్రోణోఽప్యదృశ్యత॥25॥

న చైనం పాండవేయానాం కశ్చిచ్ఛక్నోతి మారిష
వీక్షితుం సమరే క్రుద్ధం మహేంద్రమివ దానవాః॥26॥

మోహయిత్వా తతః సైన్యం భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
ధృష్టద్యుమ్నబలం తూర్ణం వ్యధమన్నిశితైః శరైః॥27॥

స దిశః సర్వతో రుద్ధ్వా సంవృత్య ఖమజిహ్మగైః
పార్షతో యత్ర తత్రైవ మమృదే పాండువాహినీం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః స పాండవానీకే జనయంస్తుములం మహత్
వ్యచరత్పాండవాంద్రోణో దహన్కక్షమివానలః ॥1॥

నిర్దహంతమనీకాని సాక్షాదగ్నిమివోత్థితం
దృష్ట్వా రుక్మరథం యుద్ధే సమకంపంత సృంజయాః ॥2॥

ప్రతతం చాస్యమానస్య ధనుషోఽస్యాశుకారిణః
జ్యాఘోషః శ్రూయతేఽత్యర్థం విస్ఫూర్జితమివాశనేః ॥3॥

రథినః సాదినశ్చైవ నాగానశ్వాన్పదాతినః
రౌద్రా హస్తవతా ముక్తాః ప్రమథ్నంతి స్మ సాయకాః ॥4॥

నానద్యమానః పర్జన్యః సానిలః శుచిసంక్షయే
అశ్మవర్షమివావర్షత్పరేషామావహద్భయం ॥5॥

వ్యచరత్స తదా రాజన్సేనాం విక్షోభయన్ప్రభుః
వర్ధయామాస సంత్రాసం శాత్రవాణామమానుషం ॥6॥

తస్య విద్యుదివాభ్రేషు చాపం హేమపరిష్కృతం
భ్రమద్రథాంబుదే తస్మిందృశ్యతే స్మ పునః పునః ॥7॥

స వీరః సత్యవాన్ప్రాజ్ఞో ధర్మనిత్యః సుదారుణః
యుగాంతకాలే యంతేవ రౌద్రాం ప్రాస్కందయన్నదీం ॥8॥

అమర్షవేగప్రభవాం క్రవ్యాదగణసంకులాం
బలౌఘైః సర్వతః పూర్ణాం వీరవృక్షాపహారిణీం ॥9॥

శోణితోదాం రథావర్తాం హస్త్యశ్వకృతరోధసం
కవచోడుపసంయుక్తాం మాంసపంకసమాకులాం ॥10॥

మేదోమజ్జాస్థిసికతాముష్ణీషవరఫేనిలాం
సంగ్రామజలదాపూర్ణాం ప్రాసమత్స్యసమాకులాం ॥11॥

నరనాగాశ్వసంభూతాం శరవేగౌఘవాహినీం
శరీరదారుశృంగాటాం భుజనాగసమాకులాం ॥12॥

ఉత్తమాంగోపలతలాం నిస్త్రింశఝుషసేవితాం
రథనాగహ్రదోపేతాం నానాభరణనీరజాం ॥13॥

మహారథశతావర్తాం భూమిరేణూర్మిమాలినీం
మహావీర్యవతాం సంఖ్యే సుతరాం భీరుదుస్తరాం ॥14॥

శూరవ్యాలసమాకీర్ణాం ప్రాణివాణిజసేవితాం
ఛిన్నచ్ఛత్రమహాహంసాం ముకుటాండజసంకులాం ॥15॥

చక్రకూర్మాం గదానక్రాం శరక్షుద్రఝుషాకులాం
బడగృధ్రసృగాలానాం ఘోరసంఘైర్నిషేవితాం ॥16॥

నిహతాన్ప్రాణినః సంఖ్యే ద్రోణేన బలినా శరైః
వహంతీం పితృలోకాయ శతశో రాజసత్తమ ॥17॥

శరీరశతసంబాధాం కేశశైవలశాద్వలాం
నదీం ప్రావర్తయద్రాజన్భీరూణాం భయవర్ధినీం ॥18॥

తం జయంతమనీకాని తాని తాన్యేవ భారత
సర్వతోఽభ్యద్రవంద్రోణం యుధిష్ఠిరపురోగమాః ॥19॥

తానభిద్రవతః శూరాంస్తావకా దృఢకార్ముకాః
సర్వతః ప్రత్యగృహ్ణంత తదభూల్లోమహర్షణం॥20॥

శతమాయస్తు శకునిః సహదేవం సమాద్రవత్
సనియంతృధ్వజరథం వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥21॥

తస్య మాద్రీసుతః కేతుం ధనుః సూతం హయానపి
నాతిక్రుద్ధః శరైశ్ఛిత్త్వా షష్ట్యా వివ్యాధ మాతులం॥22॥

సౌబలస్తు గదాం గృహ్య ప్రచస్కంద రథోత్తమాత్
స తస్య గదయా రాజన్రథాత్సూతమపాతయత్॥23॥

తతస్తౌ విరథౌ రాజన్గదాహస్తౌ మహాబలౌ
చిక్రీడతూ రణే శూరౌ సశృంగావివ పర్వతౌ॥24॥

ద్రోణః పాంచాలరాజానం విద్ధ్వా దశభిరాశుగైః
బహుభిస్తేన చాభ్యస్తస్తం వివ్యాధ శతాధికైః॥25॥

వివింశతిం భీమసేనో వింశత్యా నిశితైః శరైః
విద్ధ్వా నాకంపయద్వీరస్తదద్భుతమివాభవత్॥26॥

వివింశతిస్తు సహసా వ్యశ్వకేతుశరాసనం
భీమం చక్రే మహారాజ తతః సైన్యాన్యపూజయన్॥27॥

స తన్న మమృషే వీరః శత్రోర్విజయమాహవే
తతోఽస్య గదయా దాంతాన్హయాన్సర్వానపాతయత్॥28॥

శల్యస్తు నకులం వీరః స్వస్రీయం ప్రియమాత్మనః
వివ్యాధ ప్రహసన్బాణైర్లాడయన్కోపయన్నివ॥29॥

తస్యాశ్వానాతపత్రం చ ధ్వజం సూతమథో ధనుః
నిపాత్య నకులః సంఖ్యే శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥30॥

ధృష్టకేతుః కృపేనాస్తాంఛిత్త్వా బహువిధాఞ్శరాన్
కృపం వివ్యాధ సప్తత్యా లక్ష్మ చాస్యాహరత్త్రిభిః॥31॥

తం కృపః శరవర్షేణ మహతా సమవాకిరత్
నివార్య చ రణే విప్రో ధృష్టకేతుమయోధయత్॥32॥

సాత్యకిః కృతవర్మాణం నారాచేన స్తనాంతరే
విద్ధ్వా వివ్యాధ సప్తత్యా పునరన్యైః స్మయన్నివ॥33॥

సప్తసప్తతిభిర్భోజస్తం విద్ధ్వా నిశితైః శరైః
నాకంపయత శైనేయం శీఘ్రో వాయురివాచలం॥34॥

సేనాపతిః సుశర్మాణం శీఘ్రం మర్మస్వతాడయత్
స చాపి తం తోమరేణ జత్రుదేశే అతాడయత్॥35॥

వైకర్తనం తు సమరే విరాటః ప్రత్యవారయత్
సహ మత్స్యైర్మహావీర్యైస్తదద్భుతమివాభవత్॥36॥

తత్పౌరుషమభూత్తత్ర సూతపుత్రస్య దారుణం
యత్సైన్యం వారయామాస శరైః సంనతపర్వభిః॥37॥

ద్రుపదస్తు స్వయం రాజా భగదత్తేన సంగతః
తయోర్యుద్ధం మహారాజ చిత్రరూపమివాభవత్
భూతానాం త్రాసజననం చక్రాతేఽస్త్రవిశారదౌ॥38॥

భూరిశ్రవా రణే రాజన్యాజ్ఞసేనిం మహారథం
మహతా సాయకౌఘేన ఛాదయామాస వీర్యవాన్॥39॥

శిఖండీ తు తతః క్రుద్ధః సౌమదత్తిం విశాం పతే
నవత్యా సాయకానాం తు కంపయామాస భారత ॥40॥

రాక్షసౌ భీమకర్మాణౌ హైడింబాలంబుసావుభౌ
చక్రాతేఽత్యద్భుతం యుద్ధం పరస్పరవధైషిణౌ ॥41॥

మాయాశతసృజౌ దృప్తౌ మాయాభిరితరేతరం
అంతర్హితౌ చేరతుస్తౌ భృశం విస్మయకారిణౌ ॥42॥

చేకితానోఽనువిందేన యుయుధే త్వతిభైరవం
యథా దేవాసురే యుద్ధే బలశక్రౌ మహాబలౌ ॥43॥

లక్ష్మణః క్షత్రదేవేన విమర్దమకరోద్భృశం
యథా విష్ణుః పురా రాజన్హిరణ్యాక్షేణ సంయుగే ॥44॥

తతః ప్రజవితాశ్వేన విధివత్కల్పితేన చ
రథేనాభ్యపతద్రాజన్సౌభద్రం పౌరవో నదన్ ॥45॥

తతోఽభియాయ త్వరితో యుద్ధాకాంక్షీ మహాబలః
తేన చక్రే మహద్యుద్ధమభిమన్యురరిందమః ॥46॥

పౌరవస్త్వథ సౌభద్రం శరవ్రాతైరవాకిరత్
తస్యార్జునిర్ధ్వజం ఛత్రం ధనుశ్చోర్వ్యామపాతయత్ ॥47॥

సౌభద్రః పౌరవం త్వన్యైర్విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
పంచభిస్తస్య వివ్యాధ హయాన్సూతం చ సాయకైః ॥48॥

తతః సంహర్షయన్సేనాం సింహవద్వినదన్ముహుః
సమాదత్తార్జునిస్తూర్ణం పౌరవాంతకరం శరం ॥49॥

ద్వాభ్యాం శరాభ్యాం హార్దిక్యశ్చకర్త సశరం ధనుః
తదుత్సృజ్య ధనుశ్ఛిన్నం సౌభద్రః పరవీరహా
ఉద్బబర్హ సితం ఖడ్గమాదదానః శరావరం ॥50॥

స తేనానేకతారేణ చర్మణా కృతహస్తవత్
భ్రాంతాసిరచరన్మార్గాందర్శయన్వీర్యమాత్మనః ॥51॥

భ్రామితం పునరుద్భ్రాంతమాధూతం పునరుచ్ఛ్రితం
చర్మనిస్త్రింశయో రాజన్నిర్విశేషమదృశ్యత ॥52॥

స పౌరవరథస్యేషామాప్లుత్య సహసా నదన్
పౌరవం రథమాస్థాయ కేశపక్షే పరామృశత్ ॥53॥

జఘానాస్య పదా సూతమసినాపాతయద్ధ్వజం
విక్షోభ్యాంభోనిధిం తార్క్ష్యస్తం నాగమివ చాక్షిపత్ ॥54॥

తమాకలితకేశాంతం దదృశుః సర్వపార్థివాః
ఉక్షాణమివ సింహేన పాత్యమానమచేతనం ॥55॥

తమార్జునివశం ప్రాప్తం కృష్యమాణమనాథవత్
పౌరవం పతితం దృష్ట్వా నామృష్యత జయద్రథః ॥56॥

స బర్హిణమహావాజం కింకిణీశతజాలవత్
చర్మ చాదాయ ఖడ్గం చ నదన్పర్యపతద్రథాత్ ॥57॥

తతః సైంధవమాలోక్య కార్ష్ణిరుత్సృజ్య పౌరవం
ఉత్పపాత రథాత్తూర్ణం శ్యేనవన్నిపపాత చ ॥58॥

ప్రాసపట్టిశనిస్త్రింశాఞ్శత్రుభిః సంప్రవేరితాన్
చిచ్ఛేదాథాసినా కార్ష్ణిశ్చర్మణా సంరురోధ చ ॥59॥

స దర్శయిత్వా సైన్యానాం స్వబాహుబలమాత్మనః
తముద్యమ్య మహాఖడ్గం చర్మ చాథ పునర్బలీ||60||

వృద్ధక్షత్రస్య దాయాదం పితురత్యంతవైరిణం
ససారాభిముఖః శూరః శార్దూల ఇవ కుంజరం||61||

తౌ పరస్పరమాసాద్య ఖడ్గదంతనఖాయుధౌ
హృష్టవత్సంప్రజహ్రాతే వ్యాఘ్రకేసరిణావివ||62||

సంపాతేష్వభిపాతేషు నిపాతేష్వసిచర్మణోః
న తయోరంతరం కశ్చిద్దదర్శ నరసింహయోః||63||

అవక్షేపోఽసినిర్హ్రాదః శస్త్రాంతరనిదర్శనం
బాహ్యాంతరనిపాతశ్చ నిర్విశేషమదృశ్యత||64||

బాహ్యమాభ్యంతరం చైవ చరంతౌ మార్గముత్తమం
దదృశాతే మహాత్మానౌ సపక్షావివ పర్వతౌ||65||

తతో విక్షిపతః ఖడ్గం సౌభద్రస్య యశస్వినః
శరావరణపక్షాంతే ప్రజహార జయద్రథః||66||

రుక్మపక్షాంతరే సక్తస్తస్మింశ్చర్మణి భాస్వరే
సింధురాజబలోద్ధూతః సోఽభజ్యత మహానసిః||67||

భగ్నమాజ్ఞాయ నిస్త్రింశమవప్లుత్య పదాని షట్
సోఽదృశ్యత నిమేషేణ స్వరథం పునరాస్థితః||68||

తం కార్ష్ణిం సమరాన్ముక్తమాస్థితం రథముత్తమం
సహితాః సర్వరాజానః పరివవ్రుః సమంతతః||69||

తతశ్చర్మ చ ఖడ్గం చ సముత్క్షిప్య మహాబలః
ననాదార్జునదాయాదః ప్రేక్షమాణో జయద్రథం||70||

సింధురాజం పరిత్యజ్య సౌభద్రః పరవీరహా
తాపయామాస తత్సైన్యం భువనం భాస్కరో యథా||71||

తస్య సర్వాయసీం శక్తిం శల్యః కనకభూషణాం
చిక్షేప సమరే ఘోరాం దీప్తామగ్నిశిఖామివ||72||

తామవప్లుత్య జగ్రాహ సకోశం చాకరోదసిం
వైనతేయో యథా కార్ష్ణిః పతంతమురగోత్తమం||73||

తస్య లాఘవమాజ్ఞాయ సత్త్వం చామితతేజసః
సహితాః సర్వరాజానః సింహనాదమథానదన్||74||

తతస్తామేవ శల్యస్య సౌభద్రః పరవీరహా
ముమోచ భుజవీర్యేణ వైడూర్యవికృతాజిరాం||75||

సా తస్య రథమాసాద్య నిర్ముక్తభుజగోపమా
జఘాన సూతం శల్యస్య రథాచ్చైనమపాతయత్||76||

తతో విరాటద్రుపదౌ ధృష్టకేతుర్యుధిష్ఠిరః
సాత్యకిః కేకయా భీమో ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
యమౌ చ ద్రౌపదేయాశ్చ సాధు సాధ్వితి చుక్రుశుః||77||

బాణశబ్దాశ్చ వివిధాః సింహనాదాశ్చ పుష్కలాః
ప్రాదురాసన్హర్షయంతః సౌభద్రమపలాయినం
తన్నామృష్యంత పుత్రాస్తే శత్రోర్విజయలక్షణం||78||

అథైనం సహసా సర్వే సమంతాన్నిశితైః శరైః
అభ్యాకిరన్మహారాజ జలదా ఇవ పర్వతం||79||

తేషాం చ ప్రియమన్విచ్ఛన్సూతస్య చ పరాభవాత్
ఆర్తాయనిరమిత్రఘ్నః క్రుద్ధః సౌభద్రమభ్యయాత్||80||

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బహూని సువిచిత్రాణి ద్వంద్వయుద్ధాని సంజయ
త్వయోక్తాని నిశమ్యాహం స్పృహయామి సచక్షుషాం||1||

ఆశ్చర్యభూతం లోకేషు కథయిష్యంతి మానవాః
కురూణాం పాండవానాం చ యుద్ధం దేవాసురోపమం||2||

న హి మే తృప్తిరస్తీహ శృణ్వతో యుద్ధముత్తమం
తస్మాదార్తాయనేర్యుద్ధం సౌభద్రస్య చ శంస మే||3||

సంజయ ఉవాచ

సాదితం ప్రేక్ష్య యంతారం శల్యః సర్వాయసీం గదాం
సముత్క్షిప్య నదన్క్రుద్ధః ప్రచస్కంద రథోత్తమాత్||4||

తం దీప్తమివ కాలాగ్నిం దండహస్తమివాంతకం
జవేనాభ్యపతద్భీమః ప్రగృహ్య మహతీం గదాం||5||

సౌభద్రోఽప్యశనిప్రఖ్యాం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
ఏహ్యేహీత్యబ్రవీచ్ఛల్యం యత్నాద్భీమేన వారితః||6||

వారయిత్వా తు సౌభద్రం భీమసేనః ప్రతాపవాన్
శల్యమాసాద్య సమరే తస్థౌ గిరిరివాచలః||7||

తథైవ మద్రరాజోఽపి భీమం దృష్ట్వా మహాబలం
ససారాభిముఖస్తూర్ణం శార్దూల ఇవ కుంజరం||8||

తతస్తూర్యనినాదాశ్చ శంఖానాం చ సహస్రశః
సింహనాదాశ్చ సంజజ్ఞుర్భేరీణాం చ మహాస్వనాః||9||

పశ్యతాం శతశో హ్యాసీదన్యోన్యసమచేతసాం
పాండవానాం కురూణాం చ సాధు సాధ్వితి నిస్వనః||10||

న హి మద్రాధిపాదన్యః సర్వరాజసు భారత
సోఢుముత్సహతే వేగం భీమసేనస్య సంయుగే||11||

తథా మద్రాధిపస్యాపి గదావేగం మహాత్మనః
సోఢుముత్సహతే లోకే కోఽన్యో యుధి వృకోదరాత్||12||

పట్టైర్జాంబూనదైర్బద్ధా బభూవ జనహర్షిణీ
ప్రజజ్వాల తథావిద్ధా భీమేన మహతీ గదా||13||

తథైవ చరతో మార్గాన్మండలాని చ భాగశః
మహావిద్యుత్ప్రతీకాశా శల్యస్య శుశుభే గదా||14||

తౌ వృషావివ నర్దంతౌ మండలాని విచేరతుః
ఆవర్జితగదాశృంగావుభౌ శల్యవృకోదరౌ||15||

మండలావర్తమార్గేషు గదావిహరణేషు చ
నిర్విశేషమభూద్యుద్ధం తయోః పురుషసింహయోః||16||

తాడితా భీమసేనేన శల్యస్య మహతీ గదా
సాగ్నిజ్వాలా మహారౌద్రా గదాచూర్ణమశీర్యత॥17॥

తథైవ భీమసేనస్య ద్విషతాభిహతా గదా
వర్షాప్రదోషే ఖద్యోతైర్వృతో వృక్ష ఇవాబభౌ॥18॥

గదా క్షిప్తా తు సమరే మద్రరాజేన భారత
వ్యోమ సందీపయానా సా సస్సృజే పావకం బహు॥19॥

తథైవ భీమసేనేన ద్విషతే ప్రేషితా గదా
తాపయామాస తత్సైన్యం మహోల్కా పతతీ యథా॥20॥

తే చైవోభే గదే శ్రేష్ఠే సమాసాద్య పరస్పరం
శ్వసంత్యౌ నాగకన్యేవ సస్సృజాతే విభావసుం॥21॥

నఖైరివ మహావ్యాఘ్రౌ దంతైరివ మహాగజౌ
తౌ విచేరతురాసాద్య గదాభ్యాం చ పరస్పరం॥22॥

తతో గదాగ్రాభిహతౌ క్షణేన రుధిరోక్షితౌ
దదృశాతే మహాత్మానౌ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥23॥

శుశ్రువే దిక్షు సర్వాసు తయోః పురుషసింహయోః
గదాభిఘాతసంహ్రాదః శక్రాశనిరవోపమః॥24॥

గదయా మద్రరాజేన సవ్యదక్షిణమాహతః
నాకంపత తదా భీమో భిద్యమాన ఇవాచలః॥25॥

తథా భీమగదావేగైస్తాడ్యమానో మహాబలః
ధైర్యాన్మద్రాధిపస్తస్థౌ వజ్రైర్గిరిరివాహతః॥26॥

ఆపేతతుర్మహావేగౌ సముచ్ఛ్రితమహాగదౌ
పునరంతరమార్గస్థౌ మండలాని విచేరతుః॥27॥

అథాప్లుత్య పదాన్యష్టౌ సంనిపత్య గజావివ
సహసా లోహదండాభ్యామన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥28॥

తౌ పరస్పరవేగాచ్చ గదాభ్యాం చ భృశాహతౌ
యుగపత్పేతతుర్వీరౌ క్షితావింద్రధ్వజావివ॥29॥

తతో విహ్వలమానం తం నిఃశ్వసంతం పునః పునః
శల్యమభ్యపతత్తూర్ణం కృతవర్మా మహారథః॥30॥

దృష్ట్వా చైనం మహారాజ గదయాభినిపీడితం
విచేష్టంతం యథా నాగం మూర్ఛయాభిపరిప్లుతం॥31॥

తతః సగదమారోప్య మద్రాణామధిపం రథం
అపోవాహ రణాత్తూర్ణం కృతవర్మా మహారథః॥32॥

క్షీబవద్విహ్వలో వీరో నిమేషాత్పునరుత్థితః
భీమోఽపి సుమహాబాహుర్గదాపాణిరదృశ్యత॥33॥

తతో మద్రాధిపం దృష్ట్వా తవ పుత్రాః పరాఙ్ముఖం
సనాగరథపత్త్యశ్వాః సమకంపంత మారిష॥34॥

తే పాండవైరర్ద్యమానాస్తావకా జితకాశిభిః
భీతా దిశోఽన్వపద్యంత వాతనున్నా ఘనా ఇవ॥35॥

నిర్జిత్య ధార్తరాష్ట్రాంస్తు పాండవేయా మహారథాః
వ్యరోచంత రణే రాజందీప్యమానా యశస్వినః॥36॥

సింహనాదాన్భృశం చక్రుః శంఖాందధ్ముశ్చ హర్షితాః
భేరీశ్చ వాదయామాసుర్మృదంగాంశ్చానకైః సహ॥37॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తద్బలం సుమహద్దీర్ణం త్వదీయం ప్రేక్ష్య వీర్యవాన్
దధారైకో రణే పాండూన్వృషసేనోఽస్త్రమాయయా ॥1॥

శరా దశ దిశో ముక్తా వృషసేనేన మారిష
విచేరుస్తే వినిర్భిద్య నరవాజిరథద్విపాన్ ॥2॥

తస్య దీప్తా మహాబాణా వినిశ్చేరుః సహస్రశః
భానోరివ మహాబాహో గ్రీష్మకాలే మరీచయః ॥3॥

తేనార్దితా మహారాజ రథినః సాదినస్తథా
నిపేతురుర్వ్యాం సహసా వాతనున్నా ఇవ ద్రుమాః ॥4॥

హయౌఘాంశ్చ రథౌఘాంశ్చ గజౌఘాంశ్చ సమంతతః
అపాతయద్రణే రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః ॥5॥

దృష్ట్వా తమేవం సమరే విచరంతమభీతవత్
సహితాః సర్వరాజానః పరివవ్రుః సమంతతః ॥6॥

నాకులిస్తు శతానీకో వృషసేనం సమభ్యయాత్
వివ్యాధ చైనం దశభిర్నారాచైర్మర్మభేదిభిః ॥7॥

తస్య కర్ణాత్మజశ్చాపం ఛిత్త్వా కేతుమపాతయత్
తం భ్రాతరం పరీప్సంతో ద్రౌపదేయాః సమభ్యయుః ॥8॥

కర్ణాత్మజం శరవ్రాతైశ్చక్రుశ్చాదృశ్యమంజసా
తాన్నదంతోఽభ్యధావంత ద్రోణపుత్రముఖా రథాః ॥9॥

ఛాదయంతో మహారాజ ద్రౌపదేయాన్మహారథాన్
శరైర్నానావిధైస్తూర్ణం పర్వతాంజలదా ఇవ ॥10॥

తాన్పాండవాః ప్రత్యగృహ్ణంస్త్వరితాః పుత్రగృద్ధినః
పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాః సృంజయాశ్చోద్యతాయుధాః ॥11॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం తుములం లోమహర్షణం
త్వదీయైః పాండుపుత్రాణాం దేవానామివ దానవైః ॥12॥

ఏవముత్తమసంరంభా యుయుధుః కురుపాండవాః
పరస్పరముదీక్షంతః పరస్పరకృతాగసః ॥13॥

తేషాం దదృశిరే కోపాద్వపూంష్యమితతేజసాం
యుయుత్సూనామివాకాశే పతత్త్రివరభోగినాం ॥14॥

భీమకర్ణకృపద్రోణద్రౌణిపార్షతసాత్యకైః
బభాసే స రణోద్దేశః కాలసూర్యైరివోదితైః ॥15॥

తదాసీత్తుములం యుద్ధం నిఘ్నతామితరేతరం
మహాబలానాం బలిభిర్దానవానాం యథా సురైః ॥16॥

తతో యుధిష్ఠిరానీకముద్ధూతార్ణవనిస్వనం
త్వదీయమవధీత్సైన్యం సంప్రద్రుతమహారథం ॥17॥

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా శత్రుభిర్భృశమర్దితం
అలం ద్రుతేన వః శూరా ఇతి ద్రోణోఽభ్యభాషత ॥18॥

తతః శోణహయః క్రుద్ధశ్చతుర్దంత ఇవ ద్విపః
ప్రవిశ్య పాండవానీకం యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్ ॥19॥

తమవిధ్యచ్ఛితైర్బాణైః కంకపత్రైర్యుధిష్ఠిరః
తస్య ద్రోణో ధనుశ్ఛిత్త్వా తం ద్రుతం సముపాద్రవత్॥20॥

చక్రరక్షః కుమారస్తు పాంచాలానాం యశస్కరః
దధార ద్రోణమాయాంతం వేలేవ సరితాం పతిం॥21॥

ద్రోణం నివారితం దృష్ట్వా కుమారేణ ద్విజర్షభం
సింహనాదరవో హ్యాసీత్సాధు సాధ్వితి భాషతాం॥22॥

కుమారస్తు తతో ద్రోణం సాయకేన మహాహవే
వివ్యాధోరసి సంక్రుద్ధః సింహవచ్చానదన్ముహుః॥23॥

సంవార్య తు రణే ద్రోణః కుమారం వై మహాబలః
శరైరనేకసాహస్రైః కృతహస్తో జితక్లమః॥24॥

తం శూరమార్యవ్రతినమస్త్రార్థకృతనిశ్రమం
చక్రరక్షమపామృద్నాత్కుమారం ద్విజసత్తమః॥25॥

స మధ్యం ప్రాప్య సేనాయాః సర్వాః పరిచరందిశః
తవ సైన్యస్య గోప్తాసీద్భారద్వాజో రథర్షభః॥26॥

శిఖండినం ద్వాదశభిర్వింశత్యా చోత్తమౌజసం
నకులం పంచభిర్విద్ధ్వా సహదేవం చ సప్తభిః॥27॥

యుధిష్ఠిరం ద్వాదశభిర్ద్రౌపదేయాంస్త్రిభిస్త్రిభిః
సాత్యకిం పంచభిర్విద్ధ్వా మత్స్యం చ దశభిః శరైః॥28॥

వ్యక్షోభయద్రణే యోధాన్యథాముఖ్యానభిద్రవన్
అభ్యవర్తత సంప్రేప్సుః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥29॥

యుగంధరస్తతో రాజన్భారద్వాజం మహారథం
వారయామాస సంక్రుద్ధం వాతోద్ధూతమివార్ణవం॥30॥

యుధిష్ఠిరం స విద్ధ్వా తు శరైః సంనతపర్వభిః
యుగంధరం చ భల్లేన రథనీడాదపాహరత్॥31॥

తతో విరాటద్రుపదౌ కేకయాః సాత్యకిః శిబిః
వ్యాఘ్రదత్తశ్చ పాంచాల్యః సింహసేనశ్చ వీర్యవాన్॥32॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః పరీప్సంతో యుధిష్ఠిరం
ఆవవ్రుస్తస్య పంథానం కిరంతః సాయకాన్బహూన్॥33॥

వ్యాఘ్రదత్తశ్చ పాంచాల్యో ద్రోణం వివ్యాధ మార్గణైః
పంచాశద్భిః శితై రాజంస్తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥34॥

త్వరితం సింహసేనస్తు ద్రోణం విద్ధ్వా మహారథం
ప్రాహసత్సహసా హృష్టస్త్రాసయన్వై యతవ్రతం॥35॥

తతో విస్ఫార్య నయనే ధనుర్జ్యామవమృజ్య చ
తలశబ్దం మహత్కృత్వా ద్రోణస్తం సముపాద్రవత్॥36॥

తతస్తు సింహసేనస్య శిరః కాయాత్సకుండలం
వ్యాఘ్రదత్తస్య చాక్రమ్య భల్లాభ్యామహరద్బలీ॥37॥

తాన్ప్రమృద్య శరవ్రాతైః పాండవానాం మహారథాన్
యుధిష్ఠిరసమభ్యాశే తస్థౌ మృత్యురివాంతకః॥38॥

తతోఽభవన్మహాశబ్దో రాజన్యౌధిష్ఠిరే బలే
హృతో రాజేతి యోధానాం సమీపస్థే యతవ్రతే॥39॥

అబ్రువన్సైనికాస్తత్ర దృష్ట్వా ద్రోణస్య విక్రమం
అద్య రాజా ధార్తరాష్ట్రః కృతార్థో వై భవిష్యతి

ఆగమిష్యతి నో నూనం ధార్తరాష్ట్రస్య సంయుగే॥40॥

ఏవం సంజల్పతాం తేషాం తావకానాం మహారథః
ఆయాజ్జవేన కౌంతేయో రథఘోషేణ నాదయన్॥41॥

శోణితోదాం రథావర్తాం కృత్వా విశసనే నదీం
శూరాస్థిచయసంకీర్ణాం ప్రేతకూలాపహారిణీం॥42॥

తాం శరౌఘమహాఫేనాం ప్రాసమత్స్యసమాకులాం
నదీముత్తీర్య వేగేన కురూన్విద్రావ్య పాండవః॥43॥

తతః కిరీటీ సహసా ద్రోణానీకముపాద్రవత్
ఛాదయన్నిషుజాలేన మహతా మోహయన్నివ॥44॥

శీఘ్రమభ్యస్యతో బాణాన్సందధానస్య చానిశం
నాంతరం దదృశే కశ్చిత్కౌంతేయస్య యశస్వినః॥45॥

న దిశో నాంతరిక్షం చ న ద్యౌర్నైవ చ మేదినీ
అదృశ్యత మహారాజ బాణభూతమివాభవత్॥46॥

నాదృశ్యత తదా రాజంస్తత్ర కించన సంయుగే
బాణాంధకారే మహతి కృతే గాండీవధన్వనా॥47॥

సూర్యే చాస్తమనుప్రాప్తే రజసా చాభిసంవృతే
నాజ్ఞాయత తదా శత్రుర్న సుహృన్న చ కించన॥48॥

తతోఽవహారం చక్రుస్తే ద్రోణదుర్యోధనాదయః
తాన్విదిత్వా భృశం త్రస్తానయుద్ధమనసః పరాన్॥49॥

స్వాన్యనీకాని బీభత్సుః శనకైరవహారయత్
తతోఽభితుష్టువుః పార్థం ప్రహృష్టాః పాండుసృంజయాః
పాంచాలాశ్చ మనోజ్ఞాభిర్వాగ్భిః సూర్యమివర్షయః॥50॥

ఏవం స్వశిబిరం ప్రాయాజ్జిత్వా శత్రూంధనంజయః
పృష్ఠతః సర్వసైన్యానాం ముదితో వై సకేశవః॥51॥

మసారగల్వర్కసువర్ణరూప్యైః;ర్వజ్రప్రవాలస్ఫటికైశ్చ ముఖ్యైః
చిత్రే రథే పాండుసుతో బభాసే; నక్షత్రచిత్రే వియతీవ చంద్రః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తే సేనే శిబిరం గత్వా న్యవిశేతాం విశాం పతే
యథాభాగం యథాన్యాయం యథాగుల్మం చ సర్వశః॥1॥

కృత్వావహారం సైన్యానాం ద్రోణః పరమదుర్మనాః
దుర్యోధనమభిప్రేక్ష్య సవ్రీడమిదమబ్రవీత్॥2॥

ఉక్తమేతన్మయా పూర్వం న తిష్ఠతి ధనంజయే
శక్యో గ్రహీతుం సంగ్రామే దేవైరపి యుధిష్ఠిరః॥3॥

ఇతి తద్వః ప్రయతతాం కృతం పార్థేన సంయుగే
మాతిశంకీర్వచో మహ్యమజేయౌ కృష్ణపాండవౌ॥4॥

అపనీతే తు యోగేన కేనచిచ్ఛ్వేతవాహనే
తత ఏష్యతి తే రాజన్వశమద్య యుధిష్ఠిరః॥5॥

కశ్చిదాహ్వయతాం సంఖ్యే దేశమన్యం ప్రకర్షతు
తమజిత్వా తు కౌంతేయో న నివర్తేత్కథంచన॥6॥

ఏతస్మిన్నంతరే శూన్యే ధర్మరాజమహం నృప
గ్రహీష్యామి చమూం భిత్త్వా ధృష్టద్యుమ్నస్య పశ్యతః॥7॥

అర్జునేన విహీనస్తు యది నోత్సృజతే రణం
మాముపాయాంతమాలోక్య గృహీతమితి విద్ధి తం॥8॥

ఏవం తే సహసా రాజంధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
సమానేష్యామి సగణం వశమద్య న సంశయః॥9॥

యది తిష్ఠతి సంగ్రామే ముహూర్తమపి పాండవః
అథాపయాతి సంగ్రామాద్విజయాత్తద్విశిష్యతే॥10॥

ద్రోణస్య తు వచః శ్రుత్వా త్రిగర్తాధిపతిస్తతః
భ్రాతృభిః సహితో రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥11॥

వయం వినికృతా రాజన్సదా గాండీవధన్వనా
అనాగఃస్వపి చాగస్కృదస్మాసు భరతర్షభ॥12॥

తే వయం స్మరమాణాస్తాన్వినికారాన్పృథగ్విధాన్
క్రోధాగ్నినా దహ్యమానా న శేమహి సదా నిశాః॥13॥

స నో దివ్యాస్త్రసంపన్నశ్చక్షుర్విషయమాగతః
కర్తారః స్మ వయం సర్వం యచ్చికీర్షామ హృద్గతం॥14॥

భవతశ్చ ప్రియం యత్స్యాదస్మాకం చ యశస్కరం
వయమేనం హనిష్యామో నికృష్యాయోధనాద్బహిః॥15॥

అద్యాస్త్వనర్జునా భూమిరత్రిగర్తాథ వా పునః
సత్యం తే ప్రతిజానీమో నైతన్మిథ్యా భవిష్యతి॥16॥

ఏవం సత్యరథశ్చోక్త్వా సత్యధర్మా చ భారత
సత్యవర్మా చ సత్యేషుః సత్యకర్మా తథైవ చ॥17॥

సహితా భ్రాతరః పంచ రథానామయుతేన చ
న్యవర్తంత మహారాజ కృత్వా శపథమాహవే॥18॥

మాలవాస్తుండికేరాశ్చ రథానామయుతైస్త్రిభిః
సుశర్మా చ నరవ్యాఘ్రస్త్రిగర్తః ప్రస్థలాధిపః॥19॥

మాచేల్లకైర్లలిత్థైశ్చ సహితో మద్రకైరపి
రథానామయుతేనైవ సోఽశపద్భ్రాతృభిః సహ॥20॥

నానాజనపదేభ్యశ్చ రథానామయుతం పునః
సముత్థితం విశిష్టానాం సంశప్తార్థముపాగతం॥21॥

తతో జ్వలనమాదాయ హుత్వా సర్వే పృథక్పృథక్
జగృహుః కుశచీరాణి చిత్రాణి కవచాని చ॥22॥

తే చ బద్ధతనుత్రాణా ఘృతాక్తాః కుశచీరిణః
మౌర్వీమేఖలినో వీరాః సహస్రశతదక్షిణాః॥23॥

యజ్వానః పుత్రిణో లోక్యాః కృతకృత్యాస్తనుత్యజః
యోక్ష్యమాణాస్తదాత్మానం యశసా విజయేన చ॥24॥

బ్రహ్మచర్యశ్రుతిముఖైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః
ప్రాప్య లోకాన్సుయుద్ధేన క్షిప్రమేవ యియాసవః॥25॥

బ్రాహ్మణాంస్తర్పయిత్వా చ నిష్కాందత్త్వా పృథక్పృథక్
గాశ్చ వాసాంసి చ పునః సమాభాష్య పరస్పరం॥26॥

ప్రజ్వాల్య కృష్ణవర్త్మానముపాగమ్య రణే వ్రతం
తస్మిన్నగ్నౌ తదా చక్రుః ప్రతిజ్ఞాం దృఢనిశ్చయాః॥27॥

శృణ్వతాం సర్వభూతానాముచ్చైర్వాచః స్మ మేనిరే
ధృత్వా ధనంజయవధే ప్రతిజ్ఞాం చాపి చక్రిరే॥28॥

యే వై లోకాశ్చానృతానాం యే చైవ బ్రహ్మఘాతినాం
పానపస్య చ యే లోకా గురుదారరతస్య చ॥29॥

బ్రహ్మస్వహారిణశ్చైవ రాజపిండాపహారిణః
శరణాగతం చ త్యజతో యాచమానం తథా ఘ్నతః॥30॥

అగారదాహినాం యే చ యే చ గాం నిఘ్నతామపి
అపచారిణాం చ యే లోకా యే చ బ్రహ్మద్విషామపి॥31॥

జాయాం చ ఋతుకాలే వై యే మోహాదభిగచ్ఛతాం
శ్రాద్ధసంగతికానాం చ యే చాప్యాత్మాపహారిణాం॥32॥

న్యాసాపహారిణాం యే చ శ్రుతం నాశయతాం చ యే
కోపేన యుధ్యమానానాం యే చ నీచానుసారిణాం॥33॥

నాస్తికానాం చ యే లోకా యేఽగ్నిహోత్రపితృత్యజాం
తానాప్నుయామహే లోకాన్యే చ పాపకృతామపి॥34॥

యద్యహత్వా వయం యుద్ధే నివర్తేమ ధనంజయం
తేన చాభ్యర్దితాస్త్రాసాద్భవేమ హి పరాఙ్ముఖాః॥35॥

యది త్వసుకరం లోకే కర్మ కుర్యామ సంయుగే
ఇష్టాన్పుణ్యకృతాం లోకాన్ప్రాప్నుయామ న సంశయః॥36॥

ఏవముక్త్వా తతో రాజంస్తేఽభ్యవర్తంత సంయుగే
ఆహ్వయంతోఽర్జునం వీరాః పితృజుష్టాం దిశం ప్రతి॥37॥

ఆహూతస్తైర్నరవ్యాఘ్రైః పార్థః పరపురంజయః
ధర్మరాజమిదం వాక్యమపదాంతరమబ్రవీత్॥38॥

ఆహూతో న నివర్తేయమితి మే వ్రతమాహితం
సంశప్తకాశ్చ మాం రాజన్నాహ్వయంతి పునః పునః॥39॥

ఏష చ భ్రాతృభిః సార్ధం సుశర్మాహ్వయతే రణే
వధాయ సగణస్యాస్య మామనుజ్ఞాతుమర్హసి॥40॥

నైతచ్ఛక్నోమి సంసోఢుమాహ్వానం పురుషర్షభ
సత్యం తే ప్రతిజానామి హతాన్విద్ధి పరాన్యుధి॥41॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతమేతత్త్వయా తాత యద్ద్రోణస్య చికీర్షితం
యథా తదనృతం తస్య భవేత్తద్వత్సమాచర॥42॥

ద్రోణో హి బలవాఞ్శూరః కృతాస్త్రశ్చ జితశ్రమః
ప్రతిజ్ఞాతం చ తేనైతద్గ్రహణం మే మహారథ॥43॥

అర్జున ఉవాచ

అయం వై సత్యజిద్రాజన్నద్య తే రక్షితా యుధి
ధ్రియమాణే హి పాంచాల్యే నాచార్యః కామమాప్స్యతి॥44॥

హతే తు పురుషవ్యాఘ్రే రణే సత్యజితి ప్రభో
సర్వైరపి సమేతైర్వా న స్థాతవ్యం కథంచన॥45॥

సంజయ ఉవాచ

అనుజ్ఞాతస్తతో రాజ్ఞా పరిష్వక్తశ్చ ఫల్గునః
ప్రేమ్ణా దృష్టశ్చ బహుధా ఆశిషా చ ప్రయోజితః॥46॥

విహాయైనం తతః పార్థస్త్రిగర్తాన్ప్రత్యయాద్బలీ
క్షుధితః క్షుద్విఘాతార్థం సింహో మృగగణానివ॥47॥

తతో దౌర్యోధనం సైన్యం ముదా పరమయా యుతం
గతేఽర్జునే భృశం క్రుద్ధం ధర్మరాజస్య నిగ్రహే॥48॥

తతోఽన్యోన్యేన తే సేనే సమాజగ్మతురోజసా
గంగాసరయ్వోర్వేగేన ప్రావృషీవోల్బణోదకే॥49॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః సంశప్తకా రాజన్సమే దేశే వ్యవస్థితాః
వ్యూహ్యానీకం రథైరేవ చంద్రార్ధాఖ్యం ముదాన్వితాః॥1॥

తే కిరీటినమాయాంతం దృష్ట్వా హర్షేణ మారిష
ఉదక్రోశన్నరవ్యాఘ్రాః శబ్దేన మహతా తదా॥2॥

స శబ్దః ప్రదిశః సర్వా దిశః ఖం చ సమావృణోత్
ఆవృతత్వాచ్చ లోకస్య నాసీత్తత్ర ప్రతిస్వనః॥3॥

అతీవ సంప్రహృష్టాంస్తానుపలభ్య ధనంజయః
కించిదభ్యుత్స్మయన్కృష్ణమిదం వచనమబ్రవీత్॥4॥

పశ్యైతాందేవకీమాతర్ముమూర్షూనద్య సంయుగే
భ్రాతౄంస్త్రైగర్తకానేవం రోదితవ్యే ప్రహర్షితాన్॥5॥

అథ వా హర్షకాలోఽయం త్రైగర్తానామసంశయం
కునరైర్దురవాపాన్హి లోకాన్ప్రాప్స్యంత్యనుత్తమాన్॥6॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్హృషీకేశం తతోఽర్జునః
ఆససాద రణే వ్యూఢాం త్రైగర్తానామనీకినీం॥7॥

స దేవదత్తమాదాయ శంఖం హేమపరిష్కృతం
దధ్మౌ వేగేన మహతా ఫల్గునః పూరయందిశః॥8॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తా సంశప్తకవరూథినీ
నిశ్చేష్టావస్థితా సంఖ్యే అశ్మసారమయీ యథా॥9॥

వాహాస్తేషాం వివృత్తాక్షాః స్తబ్ధకర్ణశిరోధరాః
విష్టబ్ధచరణా మూత్రం రుధిరం చ ప్రసుస్రువుః॥10॥

ఉపలభ్య చ తే సంజ్ఞామవస్థాప్య చ వాహినీం
యుగపత్పాండుపుత్రాయ చిక్షిపుః కంకపత్రిణః॥11॥

తాన్యర్జునః సహస్రాణి దశ పంచైవ చాశుగైః
అనాగతాన్యేవ శరైశ్చిచ్ఛేదాశుపరాక్రమః॥12॥

తతోఽర్జునం శితైర్బాణైర్దశభిర్దశభిః పునః
ప్రత్యవిధ్యంస్తతః పార్థస్తానవిధ్యత్త్రిభిస్త్రిభిః॥13॥

ఏకైకస్తు తతః పార్థం రాజన్వివ్యాధ పంచభిః
స చ తాన్ప్రతివివ్యాధ ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం పరాక్రమీ॥14॥

భూయ ఏవ తు సంరబ్ధాస్తేఽర్జునం సహకేశవం
ఆపూరయఞ్శరైస్తీక్ష్ణైస్తటాకమివ వృష్టిభిః॥15॥

తతః శరసహస్రాణి ప్రాపతన్నర్జునం ప్రతి
భ్రమరాణామివ వ్రాతాః ఫుల్లద్రుమగణే వనే॥16॥

తతః సుబాహుస్త్రింశద్భిరద్రిసారమయైర్దృఢైః
అవిధ్యదిషుభిర్గాఢం కిరీటే సవ్యసాచినం॥17॥

తైః కిరీటీ కిరీటస్థైర్హేమపుంఖైరజిహ్మగైః
శాతకుంభమయాపీడో బభౌ యూప ఇవోచ్ఛ్రితః॥18॥

హస్తావాపం సుబాహోస్తు భల్లేన యుధి పాండవః
చిచ్ఛేద తం చైవ పునః శరవర్షైరవాకిరత్॥19॥

తతః సుశర్మా దశభిః సురథశ్చ కిరీటినం
సుధర్మా సుధనుశ్చైవ సుబాహుశ్చ సమర్పయన్॥20॥

తాంస్తు సర్వాన్పృథగ్బాణైర్వానరప్రవరధ్వజః
ప్రత్యవిధ్యద్ధ్వజాంశ్చైషాం భల్లైశ్చిచ్ఛేద కాంచనాన్॥21॥

సుధన్వనో ధనుశ్ఛిత్త్వా హయాన్వై న్యవధీచ్ఛరైః
అథాస్య సశిరస్త్రాణం శిరః కాయాదపాహరత్॥22॥

తస్మింస్తు పతితే వీరే త్రస్తాస్తస్య పదానుగాః
వ్యద్రవంత భయాద్భీతా యేన దౌర్యోధనం బలం॥23॥

తతో జఘాన సంక్రుద్ధో వాసవిస్తాం మహాచమూం
శరజాలైరవిచ్ఛిన్నైస్తమః సూర్య ఇవాంశుభిః॥24॥

తతో భగ్నే బలే తస్మిన్విప్రయాతే సమంతతః
సవ్యసాచిని సంక్రుద్ధే త్రైగర్తాన్భయమావిశత్॥25॥

తే వధ్యమానాః పార్థేన శరైః సంనతపర్వభిః
అముహ్యంస్తత్ర తత్రైవ త్రస్తా మృగగణా ఇవ॥26॥

తతస్త్రిగర్తరాట్క్రుద్ధస్తానువాచ మహారథాన్
అలం ద్రుతేన వః శూరా న భయం కర్తుమర్హథ॥27॥

శప్త్వా తు శపథాన్ఘోరాన్సర్వసైన్యస్య పశ్యతః
గత్వా దౌర్యోధనం సైన్యం కిం వై వక్ష్యథ ముఖ్యగాః॥28॥

నావహాస్యాః కథం లోకే కర్మణానేన సంయుగే
భవేమ సహితాః సర్వే నివర్తధ్వం యథాబలం॥29॥

ఏవముక్తాస్తు తే రాజన్నుదక్రోశన్ముహుర్ముహుః
శంఖాంశ్చ దధ్మిరే వీరా హర్షయంతః పరస్పరం॥30॥

తతస్తే సంన్యవర్తంత సంశప్తకగణాః పునః
నారాయణాశ్చ గోపాలాః కృత్వా మృత్యుం నివర్తనం॥31॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా తు సంనివృత్తాంస్తాన్సంశప్తకగణాన్పునః
వాసుదేవం మహాత్మానమర్జునః సమభాషత॥1॥

చోదయాశ్వాన్హృషీకేశ సంశప్తకగణాన్ప్రతి
నైతే హాస్యంతి సంగ్రామం జీవంత ఇతి మే మతిః॥2॥

పశ్య మేఽస్త్రబలం ఘోరం బాహ్వోరిష్వసనస్య చ
అద్యైతాన్పాతయిష్యామి క్రుద్ధో రుద్రః పశూనివ॥3॥

తతః కృష్ణః స్మితం కృత్వా పరిణంద్య శివేన తం
ప్రావేశయత దుర్ధర్షో యత్ర యత్రైచ్ఛదర్జునః॥4॥

బభ్రాజే స రథోఽత్యర్థముహ్యమానో రణే తదా
ఉహ్యమానమివాకాశే విమానం పాండురైర్హయైః॥5॥

మండలాని తతశ్చక్రే గతప్రత్యాగతాని చ
యథా శక్రరథో రాజన్యుద్ధే దేవాసురే పురా॥6॥

అథ నారాయణాః క్రుద్ధా వివిధాయుధపాణయః
ఛాదయంతః శరవ్రాతైః పరివవ్రుర్ధనంజయం॥7॥

అదృశ్యం చ ముహూర్తేన చక్రుస్తే భరతర్షభ
కృష్ణేన సహితం యుద్ధే కుంతీపుత్రం ధనంజయం॥8॥

క్రుద్ధస్తు ఫల్గునః సంఖ్యే ద్విగుణీకృతవిక్రమః
గాండీవముపసంమృజ్య తూర్ణం జగ్రాహ సంయుగే॥9॥

బద్ధ్వా చ భృకుటీం వక్త్రే క్రోధస్య ప్రతిలక్షణం
దేవదత్తం మహాశంఖం పూరయామాస పాండవః॥10॥

అథాస్త్రమరిసంఘఘ్నం త్వాష్ట్రమభ్యస్యదర్జునః
తతో రూపసహస్రాణి ప్రాదురాసన్పృథక్పృథక్॥11॥

ఆత్మనః ప్రతిరూపైస్తైర్నానారూపైర్విమోహితాః
అన్యోన్యమర్జునం మత్వా స్వమాత్మానం చ జఘ్నిరే॥12॥

అయమర్జునోఽయం గోవింద ఇమౌ యాదవపాండవౌ
ఇతి బ్రువాణాః సంమూఢా జఘ్నురన్యోన్యమాహవే॥13॥

మోహితాః పరమాస్త్రేణ క్షయం జగ్ముః పరస్పరం
అశోభంత రణే యోధాః పుష్పితా ఇవ కింశుకాః॥14॥

తతః శరసహస్రాణి తైర్విముక్తాని భస్మసాత్
కృత్వా తదస్త్రం తాన్వీరాననయద్యమసాదనం॥15॥

అథ ప్రహస్య బీభత్సుర్లలిత్థాన్మాలవానపి
మాచేల్లకాంస్త్రిగర్తాంశ్చ యౌధేయాంశ్చార్దయచ్ఛరైః॥16॥

తే వధ్యమానా వీరేణ క్షత్రియాః కాలచోదితాః
వ్యసృజఞ్శరవర్షాణి పార్థే నానావిధాని చ॥17॥

తతో నైవార్జునస్తత్ర న రథో న చ కేశవః
ప్రత్యదృశ్యత ఘోరేణ శరవర్షేణ సంవృతః॥18॥

తతస్తే లబ్ధలక్ష్యత్వాదన్యోన్యమభిచుక్రుశుః
హతౌ కృష్ణావితి ప్రీతా వాసాంస్యాదుధువుస్తదా॥19॥

భేరీమృదంగశంఖాంశ్చ దధ్ముర్వీరాః సహస్రశః
సింహనాదరవాంశ్చోగ్రాంశ్చక్రిరే తత్ర మారిష॥20॥

తతః ప్రసిష్విదే కృష్ణః ఖిన్నశ్చార్జునమబ్రవీత్
క్వాసి పార్థ న పశ్యే త్వాం కచ్చిజ్జీవసి శత్రుహన్॥21॥

తస్య తం మానుషం భావం భావజ్ఞోఽఽజ్ఞాయ పాండవః
వాయవ్యాస్త్రేణ తైరస్తాం శరవృష్టిమపాహరత్॥22॥

తతః సంశప్తకవ్రాతాన్సాశ్వద్విపరథాయుధాన్
ఉవాహ భగవాన్వాయుః శుష్కపర్ణచయానివ॥23॥

ఉహ్యమానాస్తు తే రాజన్సహ్వాశోభంత వాయునా
ప్రడీనాః పక్షిణః కాలే వృక్షేభ్య ఇవ మారిష॥24॥

తాంస్తథా వ్యాకులీకృత్య త్వరమాణో ధనంజయః
జఘాన నిశితైర్బాణైః సహస్రాణి శతాని చ॥25॥

శిరాంసి భల్లైరహరద్బాహూనపి చ సాయుధాన్
హస్తిహస్తోపమాంశ్చోరూఞ్శరైరుర్వ్యామపాతయత్॥26॥

పృష్ఠచ్ఛిన్నాన్విచరణాన్విమస్తిష్కేక్షణాంగులీన్
నానాంగావయవైర్హీనాంశ్చకారారీంధనంజయః॥27॥

గంధర్వనగరాకారాన్విధివత్కల్పితాన్రథాన్
శరైర్విశకలీకుర్వంశ్చక్రే వ్యశ్వరథద్విపాన్॥28॥

ముండతాలవనానీవ తత్ర తత్ర చకాశిరే
ఛిన్నధ్వజరథవ్రాతాః కేచిత్కేచిత్క్వచిత్క్వచిత్॥29॥

సోత్తరాయుధినో నాగాః సపతాకాంకుశాయుధాః
పేతుః శక్రాశనిహతా ద్రుమవంత ఇవాచలాః॥30॥

చామరాపీడకవచాః స్రస్తాంత్రనయనాసవః
సారోహాస్తురగాః పేతుః పార్థబాణహతాః క్షితౌ॥31॥

విప్రవిద్ధాసినఖరాశ్ఛిన్నవర్మర్ష్టిశక్తయః
పత్తయశ్ఛిన్నవర్మాణః కృపణం శేరతే హతాః॥32॥

తైర్హతైర్హన్యమానైశ్చ పతద్భిః పతితైరపి
భ్రమద్భిర్నిష్టనద్భిశ్చ ఘోరమాయోధనం బభౌ॥33॥

రజశ్చ మహదుద్భూతం శాంతం రుధిరవృష్టిభిః
మహీ చాప్యభవద్దుర్గా కబంధశతసంకులా॥34॥

తద్బభౌ రౌద్రబీభత్సం బీభత్సోర్యానమాహవే
ఆక్రీడ ఇవ రుద్రస్య ఘ్నతః కాలాత్యయే పశూన్॥35॥

తే వధ్యమానాః పార్థేన వ్యాకులాశ్వరథద్విపాః
తమేవాభిముఖాః క్షీణాః శక్రస్యాతిథితాం గతాః॥36॥

సా భూమిర్భరతశ్రేష్ఠ నిహతైస్తైర్మహారథైః
ఆస్తీర్ణా సంబభౌ సర్వా ప్రేతీభూతైః సమంతతః॥37॥

ఏతస్మిన్నంతరే చైవ ప్రమత్తే సవ్యసాచిని
వ్యూఢానీకస్తతో ద్రోణో యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్॥38॥

తం ప్రత్యగృహ్ణంస్త్వరితా వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
యుధిష్ఠిరం పరీప్సంతస్తదాసీత్తుములం మహత్॥39॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పరిణామ్య నిశాం తాం తు భారద్వాజో మహారథః
బహూక్త్వా చ తతో రాజన్రాజానం చ సుయోధనం॥1॥

విధాయ యోగం పార్థేన సంశప్తకగణైః సహ
నిష్క్రాంతే చ రణాత్పార్థే సంశప్తకవధం ప్రతి॥2॥

వ్యూఢానీకస్తతో ద్రోణః పాండవానాం మహాచమూం
అభ్యయాద్భరతశ్రేష్ఠ ధర్మరాజజిఘృక్షయా॥3॥

వ్యూహం దృష్ట్వా సుపర్ణం తు భారద్వాజకృతం తదా
వ్యూహేన మండలార్ధేన ప్రత్యవ్యూహద్యుధిష్ఠిరః॥4॥

ముఖమాసీత్సుపర్ణస్య భారద్వాజో మహారథః
శిరో దుర్యోధనో రాజా సోదర్యైః సానుగైః సహ॥5॥

చక్షుషీ కృతవర్మా చ గౌతమశ్చాస్యతాం వరః
భూతవర్మా క్షేమశర్మా కరకర్షశ్చ వీర్యవాన్॥6॥

కలింగాః సింహలాః ప్రాచ్యాః శూరాభీరా దశేరకాః
శకా యవనకాంబోజాస్తథా హంసపదాశ్చ యే॥7॥

గ్రీవాయాం శూరసేనాశ్చ దరదా మద్రకేకయాః
గజాశ్వరథపత్త్యోఘాస్తస్థుః శతసహస్రశః॥8॥

భూరిశ్రవాః శలః శల్యః సోమదత్తశ్చ బాహ్లికః
అక్షౌహిణ్యా వృతా వీరా దక్షిణం పక్షమాశ్రితాః॥9॥

విందానువిందావావంత్యౌ కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః
వామం పక్షం సమాశ్రిత్య ద్రోణపుత్రాగ్రగాః స్థితాః॥10॥

పృష్ఠే కలింగాః సాంబష్ఠా మాగధాః పౌండ్రమద్రకాః
గాంధారాః శకునిప్రాగ్యాః పార్వతీయా వసాతయః॥11॥

పుచ్ఛే వైకర్తనః కర్ణః సపుత్రజ్ఞాతిబాంధవః
మహత్యా సేనయా తస్థౌ నానాధ్వజసముత్థయా॥12॥

జయద్రథో భీమరథః సాంయాత్రికసభో జయః
భూమింజయో వృషక్రాథో నైషధశ్చ మహాబలః॥13॥

వృతా బలేన మహతా బ్రహ్మలోకపురస్కృతాః
వ్యూహస్యోపరి తే రాజన్స్థితా యుద్ధవిశారదాః॥14॥

ద్రోణేన విహితో వ్యూహః పదాత్యశ్వరథద్విపైః
వాతోద్ధూతార్ణవాకారః ప్రవృత్త ఇవ లక్ష్యతే॥15॥

తస్య పక్షప్రపక్షేభ్యో నిష్పతంతి యుయుత్సవః
సవిద్యుత్స్తనితా మేఘాః సర్వదిగ్భ్య ఇవోష్ణగే॥16॥

తస్య ప్రాగ్జ్యోతిషో మధ్యే విధివత్కల్పితం గజం
ఆస్థితః శుశుభే రాజన్నంశుమానుదయే యథా॥17॥

మాల్యదామవతా రాజా శ్వేతచ్ఛత్రేణ ధార్యతా
కృత్తికాయోగయుక్తేన పౌర్ణమాస్యామివేందునా॥18॥

నీలాంజనచయప్రఖ్యో మదాంధో ద్విరదో బభౌ
అభివృష్టో మహామేఘైర్యథా స్యాత్పర్వతో మహాన్॥19॥

నానానృపతిభిర్వీరైర్వివిధాయుధభూషణైః
సమన్వితః పార్వతీయైః శక్రో దేవగణైరివ॥20॥

తతో యుధిష్ఠిరః ప్రేక్ష్య వ్యూహం తమతిమానుషం
అజయ్యమరిభిః సంఖ్యే పార్షతం వాక్యమబ్రవీత్॥21॥

బ్రాహ్మణస్య వశం నాహమియామద్య యథా ప్రభో
పారావతసవర్ణాశ్వ తథా నీతిర్విధీయతాం॥22॥

ధృష్టద్యుమ్న ఉవాచ

ద్రోణస్య యతమానస్య వశం నైష్యసి సువ్రత
అహమావారయిష్యామి ద్రోణమద్య సహానుగం॥23॥

మయి జీవతి కౌరవ్య నోద్వేగం కర్తుమర్హసి
న హి శక్తో రణే ద్రోణో విజేతుం మాం కథంచన॥24॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా కిరన్బాణాంద్రుపదస్య సుతో బలీ
పారావతసవర్ణాశ్వః స్వయం ద్రోణముపాద్రవత్॥25॥

అనిష్టదర్శనం దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నమవస్థితం
క్షణేనైవాభవద్ద్రోణో నాతిహృష్టమనా ఇవ॥26॥

తం తు సంప్రేక్ష్య పుత్రస్తే దుర్ముఖః శత్రుకర్శనః
ప్రియం చికీర్షంద్రోణస్య ధృష్టద్యుమ్నమవారయత్॥27॥

స సంప్రహారస్తుములః సమరూప ఇవాభవత్
పార్షతస్య చ శూరస్య దుర్ముఖస్య చ భారత॥28॥

పార్షతః శరజాలేన క్షిప్రం ప్రచ్ఛాద్య దుర్ముఖం
భారద్వాజం శరౌఘేణ మహతా సమవారయత్॥29॥

ద్రోణమావారితం దృష్ట్వా భృశాయస్తస్తవాత్మజః
నానాలింగైః శరవ్రాతైః పార్షతం సమమోహయత్॥30॥

తయోర్విషక్తయోః సంఖ్యే పాంచాల్యకురుముఖ్యయోః
ద్రోణో యౌధిష్ఠిరం సైన్యం బహుధా వ్యధమచ్ఛరైః॥31॥

అనిలేన యథాభ్రాణి విచ్ఛిన్నాని సమంతతః
తథా పార్థస్య సైన్యాని విచ్ఛిన్నాని క్వచిత్క్వచిత్॥32॥

ముహూర్తమివ తద్యుద్ధమాసీన్మధురదర్శనం
తత ఉన్మత్తవద్రాజన్నిర్మర్యాదమవర్తత॥33॥

నైవ స్వే న పరే రాజన్నజ్ఞాయంత పరస్పరం
అనుమానేన సంజ్ఞాభిర్యుద్ధం తత్సమవర్తత॥34॥

చూడామణిషు నిష్కేషు భూషణేష్వసిచర్మసు
తేషామాదిత్యవర్ణాభా మరీచ్యః ప్రచకాశిరే॥35॥

తత్ప్రకీర్ణపతాకానాం రథవారణవాజినాం
బలాకాశబలాభ్రాభం దదృశే రూపమాహవే॥36॥

నరానేవ నరా జఘ్నురుదగ్రాశ్చ హయా హయాన్
రథాంశ్చ రథినో జఘ్నుర్వారణా వరవారణాన్॥37॥

సముచ్ఛ్రితపతాకానాం గజానాం పరమద్విపైః
క్షణేన తుములో ఘోరః సంగ్రామః సమవర్తత॥38॥

తేషాం సంసక్తగాత్రాణాం కర్షతామితరేతరం
దంతసంఘాతసంఘర్షాత్సధూమోఽగ్నిరజాయత॥39॥

విప్రకీర్ణపతాకాస్తే విషాణజనితాగ్నయః
బభూవుః ఖం సమాసాద్య సవిద్యుత ఇవాంబుదాః॥40॥

విక్షరద్భిర్నదద్భిశ్చ నిపతద్భిశ్చ వారణైః
సంబభూవ మహీ కీర్ణా మేఘైర్ద్యౌరివ శారదీ॥41॥

తేషామాహన్యమానానాం బాణతోమరవృష్టిభిః
వారణానాం రవో జజ్ఞే మేఘానామివ సంప్లవే॥42॥

తోమరాభిహతాః కేచిద్బాణైశ్చ పరమద్విపాః
విత్రేసుః సర్వభూతానాం శబ్దమేవాపరేఽవ్రజన్॥43॥

విషాణాభిహతాశ్చాపి కేచిత్తత్ర గజా గజైః
చక్రురార్తస్వరం ఘోరముత్పాతజలదా ఇవ॥44॥

ప్రతీపం హ్రియమాణాశ్చ వారణా వరవారణైః
ఉన్మథ్య పునరాజఘ్రుః ప్రేరితాః పరమాంకుశైః॥45॥

మహామాత్రా మహామాత్రైస్తాడితాః శరతోమరైః
గజేభ్యః పృథివీం జగ్ముర్ముక్తప్రహరణాంకుశాః॥46॥

నిర్మనుష్యాశ్చ మాతంగా వినదంతస్తతస్తతః
ఛిన్నాభ్రాణీవ సంపేతుః సంప్రవిశ్య పరస్పరం॥47॥

హతాన్పరివహంతశ్చ యంత్రితాః పరమాయుధైః
దిశో జగ్ముర్మహానాగాః కేచిదేకచరా ఇవ॥48॥

తాడితాస్తాడ్యమానాశ్చ తోమరర్ష్టిపరశ్వధైః
పేతురార్తస్వరం కృత్వా తదా విశసనే గజాః॥49॥

తేషాం శైలోపమైః కాయైర్నిపతద్భిః సమంతతః
ఆహతా సహసా భూమిశ్చకంపే చ ననాద చ॥50॥

సాదితైః సగజారోహైః సపతాకైః సమంతతః
మాతంగైః శుశుభే భూమిర్వికీర్ణైరివ పర్వతైః॥51॥

గజస్థాశ్చ మహామాత్రా నిర్భిన్నహృదయా రణే
రథిభిః పాతితా భల్లైర్వికీర్ణాంకుశతోమరాః॥52॥

క్రౌంచవద్వినదంతోఽన్యే నారాచాభిహతా గజాః
పరాన్స్వాంశ్చాపి మృద్నంతః పరిపేతుర్దిశో దశ॥53॥

గజాశ్వరథసంఘానాం శరీరౌఘసమావృతా
బభూవ పృథివీ రాజన్మాంసశోణితకర్దమా॥54॥

ప్రమథ్య చ విషాణాగ్రైః సముత్క్షిప్య చ వారణైః
సచక్రాశ్చ విచక్రాశ్చ రథైరేవ మహారథాః॥55॥

రథాశ్చ రథిభిర్హీనా నిర్మనుష్యాశ్చ వాజినః
హతారోహాశ్చ మాతంగా దిశో జగ్మః శరాతురాః॥56॥

జఘానాత్ర పితా పుత్రం పుత్రశ్చ పితరం తథా
ఇత్యాసీత్తుములం యుద్ధం న ప్రజ్ఞాయత కించన॥57॥

ఆ గుల్ఫేభ్యోఽవసీదంత నరాః శోణితకర్దమే
దీప్యమానైః పరిక్షిప్తా దావైరివ మహాద్రుమాః॥58॥

శోణితైః సిచ్యమానాని వస్త్రాణి కవచాని చ
ఛత్రాణి చ పతాకాశ్చ సర్వం రక్తమదృశ్యత॥59॥

హయౌఘాశ్చ రథౌఘాశ్చ నరౌఘాశ్చ నిపాతితాః
సంవృత్తాః పునరావృత్తా బహుధా రథనేమిభిః॥60॥

స గజౌఘమహావేగః పరాసునరశైవలః
రథౌఘతుములావర్తః ప్రబభౌ సైన్యసాగరః॥61॥

తం వాహనమహానౌభిర్యోధా జయధనైషిణః
అవగాహ్యావమజ్జంతో నైవ మోహం ప్రచక్రిరే॥62॥

శరవర్షాభివృష్టేషు యోధేష్వజితలక్ష్మసు
న హి స్వచిత్తతాం లేభే కశ్చిదాహతలక్షణః॥63॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే ఘోరరూపే భయంకరే
మోహయిత్వా పరాంద్రోణో యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్॥64॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో ద్రోణం దృష్ట్వాంతికముపాగతం
మహతా శరవర్షేణ ప్రత్యగృహ్ణాదభీతవత్॥1॥

తతో హలహలాశబ్ద ఆసీద్యౌధిష్ఠిరే బలే
జిఘృక్షతి మహాసింహే గజానామివ యూథపం॥2॥

దృష్ట్వా ద్రోణం తతః శూరః సత్యజిత్సత్యవిక్రమః
యుధిష్ఠిరం పరిప్రేప్సుమాచార్యం సముపాద్రవత్॥3॥

తత ఆచార్యపాంచాల్యౌ యుయుధాతే పరస్పరం
విక్షోభయంతౌ తత్సైన్యమింద్రవైరోచనావివ॥4॥

తతః సత్యజితం తీక్ష్ణైర్దశభిర్మర్మభేదిభిః
అవిధ్యచ్ఛీఘ్రమాచార్యశ్ఛిత్త్వాస్య సశరం ధనుః॥5॥

స శీఘ్రతరమాదాయ ధనురన్యత్ప్రతాపవాన్
ద్రోణం సోఽభిజఘానాశు వింశద్భిః కంకపత్రిభిః॥6॥

జ్ఞాత్వా సత్యజితా ద్రోణం గ్రస్యమానమివాహవే
వృకః శరశతైస్తీక్ష్ణైః పాంచాల్యో ద్రోణమర్దయత్॥7॥

సంఛాద్యమానం సమరే ద్రోణం దృష్ట్వా మహారథం
చుక్రుశుః పాండవా రాజన్వస్త్రాణి దుధువుశ్చ హ॥8॥

వృకస్తు పరమక్రుద్ధో ద్రోణం షష్ట్యా స్తనాంతరే
వివ్యాధ బలవాన్రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥9॥

ద్రోణస్తు శరవర్షేణ ఛాద్యమానో మహారథః
వేగం చక్రే మహావేగః క్రోధాదుద్వృత్య చక్షుషీ॥10॥

తతః సత్యజితశ్చాపం ఛిత్త్వా ద్రోణో వృకస్య చ
షడ్భిః ససూతం సహయం శరైర్ద్రోణోఽవధీద్వృకం॥11॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సత్యజిద్వేగవత్తరం
సాశ్వం ససూతం విశిఖైర్ద్రోణం వివ్యాధ సధ్వజం॥12॥

స తన్న మమృషే ద్రోణః పాంచాల్యేనార్దనం మృధే
తతస్తస్య వినాశాయ సత్వరం వ్యసృజచ్ఛరాన్॥13॥

హయాంధ్వజం ధనుర్ముష్టిముభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ
అవాకిరత్తతో ద్రోణః శరవర్షైః సహస్రశః॥14॥

తథా సంఛిద్యమానేషు కార్ముకేషు పునః పునః
పాంచాల్యః పరమాస్త్రజ్ఞః శోణాశ్వం సమయోధయత్॥15॥

స సత్యజితమాలక్ష్య తథోదీర్ణం మహాహవే
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద శిరస్తస్య మహాత్మనః॥16॥

తస్మిన్హతే మహామాత్రే పాంచాలానాం రథర్షభే
అపాయాజ్జవనైరశ్వైర్ద్రోణాత్త్రస్తో యుధిష్ఠిరః॥17॥

పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాశ్చేదికారూషకోసలాః
యుధిష్ఠిరముదీక్షంతో హృష్టా ద్రోణముపాద్రవన్॥18॥

తతో యుధిష్ఠిరప్రేప్సురాచార్యః శత్రుపూగహా
వ్యధమత్తాన్యనీకాని తూలరాశిమివానిలః॥19॥

నిర్దహంతమనీకాని తాని తాని పునః పునః
ద్రోణం మత్స్యాదవరజః శతానీకోఽభ్యవర్తత ॥20॥

సూర్యరశ్మిప్రతీకాశైః కర్మారపరిమార్జితైః
షడ్భిః ససూతం సహయం ద్రోణం విద్ధ్వానదద్భృశం ॥21॥

తస్య నానదతో ద్రోణః శిరః కాయాత్సకుండలం
క్షురేణాపాహరత్తూర్ణం తతో మత్స్యాః ప్రదుద్రువుః ॥22॥

మత్స్యాంజిత్వాజయచ్చేదీన్కారూషాన్కేకయానపి
పాంచాలాన్సృంజయాన్పాండూన్భారద్వాజః పునః పునః ॥23॥

తం దహంతమనీకాని క్రుద్ధమగ్నిం యథా వనం
దృష్ట్వా రుక్మరథం క్రుద్ధం సమకంపంత సృంజయాః ॥24॥

ఉత్తమం హ్యాదధానస్య ధనురస్యాశుకారిణః
జ్యాఘోషో నిఘ్నతోఽమిత్రాందిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే ॥25॥

నాగానశ్వాన్పదాతీంశ్చ రథినో గజసాదినః
రౌద్రా హస్తవతా ముక్తాః ప్రమథ్నంతి స్మ సాయకాః ॥26॥

నానద్యమానః పర్జన్యో మిశ్రవాతో హిమాత్యయే
అశ్మవర్షమివావర్షత్పరేషాం భయమాదధత్ ॥27॥

సర్వా దిశః సమచరత్సైన్యం విక్షోభయన్నివ
బలీ శూరో మహేష్వాసో మిత్రాణామభయంకరః ॥28॥

తస్య విద్యుదివాభ్రేషు చాపం హేమపరిష్కృతం
దిక్షు సర్వాస్వపశ్యామ ద్రోణస్యామితతేజసః ॥29॥

ద్రోణస్తు పాండవానీకే చకార కదనం మహత్
యథా దైత్యగణే విష్ణుః సురాసురనమస్కృతః ॥30॥

స శూరః సత్యవాక్ప్రాజ్ఞో బలవాన్సత్యవిక్రమః
మహానుభావః కాలాంతే రౌద్రీం భీరువిభీషణాం ॥31॥

కవచోర్మిధ్వజావర్తాం మర్త్యకూలాపహారిణీం
గజవాజిమహాగ్రాహామసిమీనాం దురాసదాం ॥32॥

వీరాస్థిశర్కరాం రౌద్రాం భేరీమురజకచ్ఛపాం
చర్మవర్మప్లవాం ఘోరాం కేశశైవలశాడ్వలాం ॥33॥

శరౌఘిణీం ధనుఃస్రోతాం బాహుపన్నగసంకులాం
రణభూమివహాం ఘోరాం కురుసృంజయవాహినీం
మనుష్యశీర్షపాషాణాం శక్తిమీనాం గదోడుపాం ॥34॥

ఉష్ణీషఫేనవసనాం నిష్కీర్ణాంత్రసరీసృపాం
వీరాపహారిణీముగ్రాం మాంసశోణితకర్దమాం ॥35॥

హస్తిగ్రాహాం కేతువృక్షాం క్షత్రియాణాం నిమజ్జనీం
క్రూరాం శరీరసంఘాటాం సాదినక్రాం దురత్యయాం
ద్రోణః ప్రావర్తయత్తత్ర నదీమంతకగామినీం ॥36॥

క్రవ్యాదగణసంఘుష్టాం శ్వశృగాలగణాయుతాం
నిషేవితాం మహారౌద్రైః పిశితాశైః సమంతతః ॥37॥

తం దహంతమనీకాని రథోదారం కృతాంతవత్
సర్వతోఽభ్యద్రవంద్రోణం కుంతీపుత్రపురోగమాః ॥38॥

తాంస్తు శూరాన్మహేష్వాసాంస్తావకాభ్యుద్యతాయుధాః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సమంతాత్పర్యవారయన్ ॥39॥

తతో ద్రోణః సత్యసంధః ప్రభిన్న ఇవ కుంజరః
అభ్యతీత్య రథానీకం దృఢసేనమపాతయత్||40||

తతో రాజానమాసాద్య ప్రహరంతమభీతవత్
అవిధ్యన్నవభిః క్షేమం స హతః ప్రాపతద్రథాత్||41||

స మధ్యం ప్రాప్య సైన్యానాం సర్వాః ప్రవిచరందిశః
త్రాతా హ్యభవదన్యేషాం న త్రాతవ్యః కథంచన||42||

శిఖండినం ద్వాదశభిర్వింశత్యా చోత్తమౌజసం
వసుదానం చ భల్లేన ప్రేషయద్యమసాదనం||43||

అశీత్యా క్షత్రవర్మాణం షడ్వింశత్యా సుదక్షిణం
క్షత్రదేవం తు భల్లేన రథనీడాదపాహరత్||44||

యుధామన్యుం చతుఃషష్ట్యా త్రింశతా చైవ సాత్యకిం
విద్ధ్వా రుక్మరథస్తూర్ణం యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్||45||

తతో యుధిష్ఠిరః క్షిప్రం కితవో రాజసత్తమః
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః పాంచాల్యో ద్రోణమభ్యయాత్||46||

తం ద్రోణః సధనుష్కం తు సాశ్వయంతారమక్షిణోత్
స హతః ప్రాపతద్భూమౌ రథాజ్జ్యోతిరివాంబరాత్||47||

తస్మిన్హతే రాజపుత్రే పాంచాలానాం యశస్కరే
హత ద్రోణం హత ద్రోణమిత్యాసీత్తుములం మహత్||48||

తాంస్తథా భృశసంక్రుద్ధాన్పాంచాలాన్మత్స్యకేకయాన్
సృంజయాన్పాండవాంశ్చైవ ద్రోణో వ్యక్షోభయద్బలీ||49||

సాత్యకిం చేకితానం చ ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
వార్ధక్షేమిం చిత్రసేనం సేనాబిందుం సువర్చసం||50||

ఏతాంశ్చాన్యాంశ్చ సుబహూన్నానాజనపదేశ్వరాన్
సర్వాంద్రోణోఽజయద్యుద్ధే కురుభిః పరివారితః||51||

తావకాస్తు మహారాజ జయం లబ్ధ్వా మహాహవే
పాండవేయాన్రణే జఘ్నుర్ద్రవమాణాన్సమంతతః||52||

తే దానవా ఇవేంద్రేణ వధ్యమానా మహాత్మనా
పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాః సమకంపంత భారత||53||

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భారద్వాజేన భగ్నేషు పాండవేషు మహామృధే
పాంచాలేషు చ సర్వేషు కశ్చిదన్యోఽభ్యవర్తత||1||

ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా క్షత్రియాణాం యశస్కరీం
అసేవితాం కాపురుషైః సేవితాం పురుషర్షభైః||2||

స హి వీరో నరః సూత యో భగ్నేషు నివర్తతే
అహో నాసీత్పుమాన్కశ్చిద్దృష్ట్వా ద్రోణం వ్యవస్థితం||3||

జృంభమాణమివ వ్యాఘ్రం ప్రభిన్నమివ కుంజరం
త్యజంతమాహవే ప్రాణాన్సంనద్ధం చిత్రయోధినం||4||

మహేష్వాసం నరవ్యాఘ్రం ద్విషతామఘవర్ధనం
కృతజ్ఞం సత్యనిరతం దుర్యోధనహితైషిణం||5||

భారద్వాజం తథానీకే దృష్ట్వా శూరమవస్థితం
కే వీరాః సంన్యవర్తంత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥6॥

సంజయ ఉవాచ

తాందృష్ట్వా చలితాన్సంఖ్యే ప్రణున్నాంద్రోణసాయకైః
పాంచాలాన్పాండవాన్మత్స్యాన్సృంజయాంశ్చేదికేకయాన్ ॥7॥

ద్రోణచాపవిముక్తేన శరౌఘేణాసుహారిణా
సింధోరివ మహౌఘేన హ్రియమాణాన్యథా ప్లవాన్ ॥8॥

కౌరవాః సింహనాదేన నానావాద్యస్వనేన చ
రథద్విపనరాశ్వైశ్చ సర్వతః పర్యవారయన్ ॥9॥

తాన్పశ్యన్సైన్యమధ్యస్థో రాజా స్వజనసంవృతః
దుర్యోధనోఽబ్రవీత్కర్ణం ప్రహృష్టః ప్రహసన్నివ ॥10॥

పశ్య రాధేయ పాంచాలాన్ప్రణున్నాంద్రోణసాయకైః
సింహేనేవ మృగాన్వన్యాంస్త్రాసితాందృఢధన్వనా ॥11॥

నైతే జాతు పునర్యుద్ధమీహేయురితి మే మతిః
యథా తు భగ్నా ద్రోణేన వాతేనేవ మహాద్రుమాః ॥12॥

అర్ద్యమానాః శరైరేతే రుక్మపుంఖైర్మహాత్మనా
పథా నైకేన గచ్ఛంతి ఘూర్ణమానాస్తతస్తతః ॥13॥

సంనిరుద్ధాశ్చ కౌరవ్యైర్ద్రోణేన చ మహాత్మనా
ఏతేఽన్యే మండలీభూతాః పావకేనేవ కుంజరాః ॥14॥

భ్రమరైరివ చావిష్టా ద్రోణస్య నిశితైః శరైః
అన్యోన్యం సమలీయంత పలాయనపరాయణాః ॥15॥

ఏష భీమో దృఢక్రోధో హీనః పాండవసృంజయైః
మదీయైరావృతో యోధైః కర్ణ తర్జయతీవ మాం ॥16॥

వ్యక్తం ద్రోణమయం లోకమద్య పశ్యతి దుర్మతిః
నిరాశో జీవితాన్నూనమద్య రాజ్యాచ్చ పాండవః ॥17॥

కర్ణ ఉవాచ

నైష జాతు మహాబాహుర్జీవన్నాహవముత్సృజేత్
న చేమాన్పురుషవ్యాఘ్ర సింహనాదాన్విశక్ష్యతే ॥18॥

న చాపి పాండవా యుద్ధే భజ్యేరన్నితి మే మతిః
శూరాశ్చ బలవంతశ్చ కృతాస్త్రా యుద్ధదుర్మదాః ॥19॥

విషాగ్నిద్యూతసంక్లేశాన్వనవాసం చ పాండవాః
స్మరమాణా న హాస్యంతి సంగ్రామమితి మే మతిః ॥20॥

నికృతో హి మహాబాహురమితౌజా వృకోదరః
వరాన్వరాన్హి కౌంతేయో రథోదారాన్హనిష్యతి ॥21॥

అసినా ధనుషా శక్త్యా హయైర్నాగైర్నరై రథైః
ఆయసేన చ దండేన వ్రాతాన్వ్రాతాన్హనిష్యతి ॥22॥

తమేతే చానువర్తంతే సాత్యకిప్రముఖా రథాః
పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాః పాండవాశ్చ విశేషతః ॥23॥

శూరాశ్చ బలవంతశ్చ విక్రాంతాశ్చ మహారథాః
విశేషతశ్చ భీమేన సంరబ్ధేనాభిచోదితాః ||24||

తే ద్రోణమభివర్తంతే సర్వతః కురుపుంగవాః
వృకోదరం పరీప్సంతః సూర్యమభ్రగణా ఇవ ||25||

ఏకాయనగతా హ్యేతే పీడయేయుర్యతవ్రతం
అరక్ష్యమాణం శలభా యథా దీపం ముమూర్షవః
అసంశయం కృతాస్త్రాశ్చ పర్యాప్తాశ్చాపి వారణే ||26||

అతిభారం త్వహం మన్యే భారద్వాజే సమాహితం
తే శీఘ్రమనుగచ్ఛామో యత్ర ద్రోణో వ్యవస్థితః
కాకా ఇవ మహానాగం మా వై హన్యుర్యతవ్రతం ||27||

సంజయ ఉవాచ

రాధేయస్య వచః శ్రుత్వా రాజా దుర్యోధనస్తదా
భ్రాతృభిః సహితో రాజన్ప్రాయాద్ద్రోణరథం ప్రతి ||28||

తత్రారావో మహానాసీదేకం ద్రోణం జిఘాంసతాం
పాండవానాం నివృత్తానాం నానావర్ణైర్హయోత్తమైః ||29||

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సర్వేషామేవ మే బ్రూహి రథచిహ్నాని సంజయ
యే ద్రోణమభ్యవర్తంత క్రుద్ధా భీమపురోగమాః ||1||

సంజయ ఉవాచ

ఋశ్యవర్ణైర్హయైర్దృష్ట్వా వ్యాయచ్ఛంతం వృకోదరం
రజతాశ్వస్తతః శూరః శైనేయః సంన్యవర్తత ||2||

దర్శనీయాస్తు కాంబోజాః శుకపత్రపరిచ్ఛదాః
వహంతో నకులం శీఘ్రం తావకానభిదుద్రువుః ||3||

కృష్ణాస్తు మేఘసంకాశాః సహదేవముదాయుధం
భీమవేగా నరవ్యాఘ్రమవహన్వాతరంహసః ||4||

హేమోత్తమప్రతిచ్ఛన్నైర్హయైర్వాతసమైర్జవే
అభ్యవర్తంత సైన్యాని సర్వాణ్యేవ యుధిష్ఠిరం ||5||

రాజ్ఞస్త్వనంతరం రాజా పాంచాల్యో ద్రుపదోఽభవత్
జాతరూపమయచ్ఛత్రః సర్వైః స్వైరభిరక్షితః ||6||

లలామైర్హరిభిర్యుక్తైః సర్వశబ్దక్షమైర్యుధి
రాజ్ఞాం మధ్యే మహేష్వాసః శాంతభీరభ్యవర్తత ||7||

తం విరాటోఽన్వయాత్పశ్చాత్సహ శూరైర్మహారథైః
కేకయాశ్చ శిఖండీ చ ధృష్టకేతుస్తథైవ చ
స్వైః స్వైః సైన్యైః పరివృతా మత్స్యరాజానమన్వయుః ||8||

తే తు పాటలపుష్పాణాం సమవర్ణా హయోత్తమాః
వహమానా వ్యరాజంత మత్స్యస్యామిత్రఘాతినః ||9||

హారిద్రసమవర్ణాస్తు జవనా హేమమాలినః
పుత్రం విరాటరాజస్య సత్వరాః సముదావహన్॥10॥

ఇంద్రగోపకవర్ణైస్తు భ్రాతరః పంచ కేకయాః
జాతరూపసమాభాసః సర్వే లోహితకధ్వజాః॥11॥

తే హేమమాలినః శూరాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః
వర్షంత ఇవ జీమూతాః ప్రత్యదృశ్యంత దంశితాః॥12॥

ఆమపాత్రనిభాకారాః పాంచాల్యమమితౌజసం
దాంతాస్తామ్రారుణా యుక్తాః శిఖండినముదావహన్॥13॥

తథా ద్వాదశసాహస్రాః పాంచాలానాం మహారథాః
తేషాం తు షట్సహస్రాణి యే శిఖండినమన్వయుః॥14॥

పుత్రం తు శిశుపాలస్య నరసింహస్య మారిష
ఆక్రీడంతో వహంతి స్మ సారంగశబలా హయాః॥15॥

ధృష్టకేతుశ్చ చేదీనామృషభోఽతిబలోదితః
కాంబోజైః శబలైరశ్వైరభ్యవర్తత దుర్జయః॥16॥

బృహత్క్షత్రం తు కైకేయం సుకుమారం హయోత్తమాః
పలాలధూమవర్ణాభాః సైంధవాః శీఘ్రమావహన్॥17॥

మల్లికాక్షాః పద్మవర్ణా బాహ్లిజాతాః స్వలంకృతాః
శూరం శిఖండినః పుత్రం క్షత్రదేవముదావహన్॥18॥

యువానమవహన్యుద్ధే క్రౌంచవర్ణా హయోత్తమాః
కాశ్యస్యాభిభువః పుత్రం సుకుమారం మహారథం॥19॥

శ్వేతాస్తు ప్రతివింధ్యం తం కృష్ణగ్రీవా మనోజవాః
యంతుః ప్రేష్యకరా రాజన్రాజపుత్రముదావహన్॥20॥

సుతసోమం తు యం ధౌమ్యాత్పార్థః పుత్రమయాచత
మాషపుష్పసవర్ణాస్తమవహన్వాజినో రణే॥21॥

సహస్రసోమప్రతిమా బభూవుః; పురే కురూణాముదయేందునామ్ని
తస్మింజాతః సోమసంక్రందమధ్యే; యస్మాత్తస్మాత్సుతసోమోఽభవత్సః॥22॥

నాకులిం తు శతానీకం శాలపుష్పనిభా హయాః
ఆదిత్యతరుణప్రఖ్యాః శ్లాఘనీయముదావహన్॥23॥

కాంచనప్రతిమైర్యోక్త్రైర్మయూరగ్రీవసంనిభాః
ద్రౌపదేయం నరవ్యాఘ్రం శ్రుతకర్మాణమావహన్॥24॥

శ్రుతకీర్తిం శ్రుతనిధిం ద్రౌపదేయం హయోత్తమాః
ఊహుః పార్థసమం యుద్ధే చాషపత్రనిభా హయాః॥25॥

యమాహురధ్యర్ధగుణం కృష్ణాత్పార్థాచ్చ సంయుగే
అభిమన్యుం పిశంగాస్తం కుమారమవహన్రణే॥26॥

ఏకస్తు ధార్తరాష్ట్రేభ్యః పాండవాన్యః సమాశ్రితః
తం బృహంతో మహాకాయా యుయుత్సుమవహన్రణే॥27॥

పలాలకాండవర్ణాస్తు వార్ధక్షేమిం తరస్వినం
ఊహుః సుతుములే యుద్ధే హయా హృష్టాః స్వలంకృతాః॥28॥

కుమారం శితిపాదాస్తు రుక్మపత్రైరురశ్ఛదైః
సౌచిత్తిమవహన్యుద్ధే యంతుః ప్రేష్యకరా హయాః॥29॥

రుక్మపృష్ఠావకీర్ణాస్తు కౌశేయసదృశా హయాః
సువర్ణమాలినః క్షాంతాః శ్రేణిమంతముదావహన్॥30॥

రుక్మమాలాధరాః శూరా హేమవర్ణాః స్వలంకృతాః
కాశిరాజం హయశ్రేష్ఠాః శ్లాఘనీయముదావహన్॥31॥

అస్త్రాణాం చ ధనుర్వేదే బ్రాహ్మే వేదే చ పారగం
తం సత్యధృతిమాయాంతమరుణాః సముదావహన్॥32॥

యః స పాంచాలసేనానీర్ద్రోణమంశమకల్పయత్
పారావతసవర్ణాశ్వా ధృష్టద్యుమ్నముదావహన్॥33॥

తమన్వయాత్సత్యధృతిః సౌచిత్తిర్యుద్ధదుర్మదః
శ్రేణిమాన్వసుదానశ్చ పుత్రః కాశ్యస్య చాభిభోః॥34॥

యుక్తైః పరమకాంబోజైర్జవనైర్హేమమాలిభిః
భీషయంతో ద్విషత్సైన్యం యమవైశ్రవణోపమాః॥35॥

ప్రభద్రకాస్తు పాంచాలాః షట్సహస్రాణ్యుదాయుధాః
నానావర్ణైర్హయశ్రేష్ఠైర్హేమచిత్రరథధ్వజాః॥36॥

శరవ్రాతైర్విధున్వంతః శత్రూన్వితతకార్ముకాః
సమానమృత్యవో భూత్వా ధృష్టద్యుమ్నం సమన్వయుః॥37॥

బభ్రుకౌశేయవర్ణాస్తు సువర్ణవరమాలినః
ఊహురగ్లానమనసశ్చేకితానం హయోత్తమాః॥38॥

ఇంద్రాయుధసవర్ణైస్తు కుంతిభోజో హయోత్తమైః
ఆయాత్సువశ్యైః పురుజిన్మాతులః సవ్యసాచినః॥39॥

అంతరిక్షసవర్ణాస్తు తారకాచిత్రితా ఇవ
రాజానం రోచమానం తే హయాః సంఖ్యే సమావహన్॥40॥

కర్బురాః శితిపాదాస్తు స్వర్ణజాలపరిచ్ఛదాః
జారాసంధిం హయశ్రేష్ఠాః సహదేవముదావహన్॥41॥

యే తు పుష్కరనాలస్య సమవర్ణా హయోత్తమాః
జవే శ్యేనసమాశ్చిత్రాః సుదామానముదావహన్॥42॥

శశలోహితవర్ణాస్తు పాండురోద్గతరాజయః
పాంచాల్యం గోపతేః పుత్రం సింహసేనముదావహన్॥43॥

పాంచాలానాం నరవ్యాఘ్రో యః ఖ్యాతో జనమేజయః
తస్య సర్షపపుష్పాణాం తుల్యవర్ణా హయోత్తమాః॥44॥

మాషవర్ణాస్తు జవనా బృహంతో హేమమాలినః
దధిపృష్ఠాశ్చంద్రముఖాః పాంచాల్యమవహంద్రుతం॥45॥

శూరాశ్చ భద్రకాశ్చైవ శరకాండనిభా హయాః
పద్మకింజల్కవర్ణాభా దండధారముదావహన్॥46॥

బిభ్రతో హేమమాలాశ్చ చక్రవాకోదరా హయాః
కోసలాధిపతేః పుత్రం సుక్షత్రం వాజినోఽవహన్॥47॥

శబలాస్తు బృహంతోఽశ్వా దాంతా జాంబూనదస్రజః
యుద్ధే సత్యధృతిం క్షైమిమవహన్ప్రాంశవః శుభాః॥48॥

ఏకవర్ణేన సర్వేణ ధ్వజేన కవచేన చ
అశ్వైశ్చ ధనుషా చైవ శుక్లైః శుక్లో న్యవర్తత॥49॥

సముద్రసేనపుత్రం తు సాముద్రా రుద్రతేజసం
అశ్వాః శశాంకసదృశాశ్చంద్రదేవముదావహన్॥50॥

నీలోత్పలసవర్ణాస్తు తపనీయవిభూషితాః
శైబ్యం చిత్రరథం యుద్ధే చిత్రమాల్యావహన్హయాః॥51॥

కలాయపుష్పవర్ణాస్తు శ్వేతలోహితరాజయః
రథసేనం హయశ్రేష్ఠాః సమూహుర్యుద్ధదుర్మదం||52||

యం తు సర్వమనుష్యేభ్యః ప్రాహుః శూరతరం నృపం
తం పటచ్చరహంతారం శుకవర్ణావహన్హయాః||53||

చిత్రాయుధం చిత్రమాల్యం చిత్రవర్మాయుధధ్వజం
ఊహుః కింశుకపుష్పాణాం తుల్యవర్ణా హయోత్తమాః||54||

ఏకవర్ణేన సర్వేణ ధ్వజేన కవచేన చ
ధనుషా రథవాహైశ్చ నీలైర్నీలోఽభ్యవర్తత||55||

నానారూపై రత్నచిత్రైర్వరూథధ్వజకార్ముకైః
వాజిధ్వజపతాకాభిశ్చిత్రైశ్చిత్రోఽభ్యవర్తత||56||

యే తు పుష్కరపత్రస్య తుల్యవర్ణా హయోత్తమాః
తే రోచమానస్య సుతం హేమవర్ణముదావహన్||57||

యోధాశ్చ భద్రకారాశ్చ శరదండానుదండజాః
శ్వేతాండాః కుక్కుటాండాభా దండకేతుముదావహన్||58||

ఆటరూషకపుష్పాభా హయాః పాండ్యానుయాయినాం
అవహన్రథముఖ్యానామయుతాని చతుర్దశ||59||

నానారూపేణ వర్ణేన నానాకృతిముఖా హయాః
రథచక్రధ్వజం వీరం ఘటోత్కచముదావహన్||60||

సువర్ణవర్ణా ధర్మజ్ఞమనీకస్థం యుధిష్ఠిరం
రాజశ్రేష్ఠం హయశ్రేష్ఠాః సర్వతః పృష్ఠతోఽన్వయుః
వర్ణైశ్చోచ్చావచైర్దివ్యైః సదశ్వానాం ప్రభద్రకాః||61||

తే యత్తా భీమసేనేన సహితాః కాంచనధ్వజాః
ప్రత్యదృశ్యంత రాజేంద్ర సేంద్రా ఇవ దివౌకసః||62||

అత్యరోచత తాన్సర్వాంధృష్టద్యుమ్నః సమాగతాన్
సర్వాణ్యపి చ సైన్యాని భారద్వాజోఽత్యరోచత||63||

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వ్యథయేయురిమే సేనాం దేవానామపి సంయుగే
ఆహవే యే న్యవర్తంత వృకోదరముఖా రథాః||1||

సంప్రయుక్తః కిలైవాయం దిష్టైర్భవతి పూరుషః
తస్మిన్నేవ తు సర్వార్థా దృశ్యంతే వై పృథగ్విధాః||2||

దీర్ఘం విప్రోషితః కాలమరణ్యే జటిలోఽజినీ
అజ్ఞాతశ్చైవ లోకస్య విజహార యుధిష్ఠిరః||3||

స ఏవ మహతీం సేనాం సమావర్తయదాహవే
కిమన్యద్దైవసంయోగాన్మమ పుత్రస్య చాభవత్||4||

యుక్త ఏవ హి భాగ్యేన ధ్రువముత్పద్యతే నరః
స తథాకృష్యతే తేన న యథా స్వయమిచ్ఛతి||5||

ద్యూతవ్యసనమాసాద్య క్లేశితో హి యుధిష్ఠిరః
స పునర్భాగధేయేన సహాయానుపలబ్ధవాన్||6||

అర్థం మే కేకయా లబ్ధాః కాశికాః కోసలాశ్చ యే
చేదయశ్చాపరే వంగా మామేవ సముపాశ్రితాః॥7॥

పృథివీ భూయసీ తాత మమ పార్థస్య నో తథా
ఇతి మామబ్రవీత్సూత మందో దుర్యోధనస్తదా॥8॥

తస్య సేనాసమూహస్య మధ్యే ద్రోణః సురక్షితః
నిహతః పార్షతేనాజౌ కిమన్యద్భాగధేయతః॥9॥

మధ్యే రాజ్ఞాం మహాబాహుం సదా యుద్ధాభినందినం
సర్వాస్త్రపారగం ద్రోణం కథం మృత్యురుపేయివాన్॥10॥

సమనుప్రాప్తకృచ్ఛ్రోఽహం సంమోహం పరమం గతః
భీష్మద్రోణౌ హతౌ శ్రుత్వా నాహం జీవితుముత్సహే॥11॥

యన్మా క్షత్తాబ్రవీత్తాత ప్రపశ్యన్పుత్రగృద్ధినం
దుర్యోధనేన తత్సర్వం ప్రాప్తం సూత మయా సహ॥12॥

నృశంసం తు పరం తత్స్యాత్త్యక్త్వా దుర్యోధనం యది
పుత్రశేషం చికీర్షేయం కృచ్ఛ్రం న మరణం భవేత్॥13॥

యో హి ధర్మం పరిత్యజ్య భవత్యర్థపరో నరః
సోఽస్మాచ్చ హీయతే లోకాత్క్షుద్రభావం చ గచ్ఛతి॥14॥

అద్య చాప్యస్య రాష్ట్రస్య హతోత్సాహస్య సంజయ
అవశేషం న పశ్యామి కకుదే మృదితే సతి॥15॥

కథం స్యాదవశేషం హి ధుర్యయోరభ్యతీతయోః
యౌ నిత్యమనుజీవామః క్షమిణౌ పురుషర్షభౌ॥16॥

వ్యక్తమేవ చ మే శంస యథా యుద్ధమవర్తత
కేఽయుధ్యన్కే వ్యపాకర్షన్కే క్షుద్రాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥17॥

ధనంజయం చ మే శంస యద్యచ్చక్రే రథర్షభః
తస్మాద్భయం నో భూయిష్ఠం భ్రాతృవ్యాచ్చ విశేషతః॥18॥

యథాసీచ్చ నివృత్తేషు పాండవేషు చ సంజయ
మమ సైన్యావశేషస్య సంనిపాతః సుదారుణః
మామకానాం చ యే శూరాః కాంస్తత్ర సమవారయన్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

సంజయ ఉవాచ

మహద్భైరవమాసీన్నః సంనివృత్తేషు పాండుషు
దృష్ట్వా ద్రోణం ఛాద్యమానం తైర్భాస్కరమివాంబుదైః॥1॥

తైశ్చోద్ధూతం రజస్తీవ్రమవచక్రే చమూం తవ
తతో హతమమన్యామ ద్రోణం దృష్టిపథే హతే॥2॥

తాంస్తు శూరాన్మహేష్వాసాన్క్రూరం కర్మ చికీర్షతః
దృష్ట్వా దుర్యోధనస్తూర్ణం స్వసైన్యం సమచూచుదత్॥3॥

యథాశక్తి యథోత్సాహం యథాసత్త్వం నరాధిపాః
వారయధ్వం యథాయోగం పాండవానామనీకినీం॥4॥

తతో దుర్మర్షణో భీమమభ్యగచ్ఛత్సుతస్తవ
ఆరాద్దృష్ట్వా కిరన్బాణైరిచ్ఛంద్రోణస్య జీవితం॥5॥

తం బాణైరవతస్తార క్రుద్ధో మృత్యుమివాహవే
తం చ భీమోఽతుదద్బాణైస్తదాసీత్తుములం మహత్॥6॥

త ఈశ్వరసమాదిష్టాః ప్రాజ్ఞాః శూరాః ప్రహారిణః
బాహ్యం మృత్యుభయం కృత్వా ప్రత్యతిష్ఠన్పరాన్యుధి॥7॥

కృతవర్మా శినేః పుత్రం ద్రోణప్రేప్సుం విశాం పతే
పర్యవారయదాయాంతం శూరం సమితిశోభనం॥8॥

తం శైనేయః శరవ్రాతైః క్రుద్ధః క్రుద్ధమవారయత్
కృతవర్మా చ శైనేయం మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥9॥

సైంధవః క్షత్రధర్మాణమాపతంతం శరౌఘిణం
ఉగ్రధన్వా మహేష్వాసం యత్తో ద్రోణాదవారయత్॥10॥

క్షత్రధర్మా సింధుపతేశ్ఛిత్త్వా కేతనకార్ముకే
నారాచైర్బహుభిః క్రుద్ధః సర్వమర్మస్వతాడయత్॥11॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సైంధవః కృతహస్తవత్
వివ్యాధ క్షత్రధర్మాణం రణే సర్వాయసైః శరైః॥12॥

యుయుత్సుం పాండవార్థాయ యతమానం మహారథం
సుబాహుర్భ్రాతరం శూరం యత్తో ద్రోణాదవారయత్॥13॥

సుబాహోః సధనుర్బాణావస్యతః పరిఘోపమౌ
యుయుత్సుః శితపీతాభ్యాం క్షురాభ్యామచ్ఛినద్భుజౌ॥14॥

రాజానం పాండవశ్రేష్ఠం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
వేలేవ సాగరం క్షుబ్ధం మద్రరాట్సమవారయత్॥15॥

తం ధర్మరాజో బహుభిర్మర్మభిద్భిరవాకిరత్
మద్రేశస్తం చతుఃషష్ట్యా శరైర్విద్ధ్వానదద్భృశం॥16॥

తస్య నానదతః కేతుముచ్చకర్త సకార్ముకం
క్షురాభ్యాం పాండవశ్రేష్ఠస్తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥17॥

తథైవ రాజా బాహ్లీకో రాజానం ద్రుపదం శరైః
ఆద్రవంతం సహానీకం సహానీకో న్యవారయత్॥18॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం వృద్ధయోః సహసేనయోః
యథా మహాయూథపయోర్ద్విపయోః సంప్రభిన్నయోః॥19॥

విందానువిందావావంత్యౌ విరాటం మత్స్యమార్చ్ఛతాం
సహసైన్యౌ సహానీకం యథేంద్రాగ్నీ పురా బలిం॥20॥

తదుత్పింజలకం యుద్ధమాసీద్దేవాసురోపమం
మత్స్యానాం కేకయైః సార్ధమభీతాశ్వరథద్విపం॥21॥

నాకులిం తు శతానీకం భూతకర్మా సభాపతిః
అస్యంతమిషుజాలాని యాంతం ద్రోణాదవారయత్॥22॥

తతో నకులదాయాదస్త్రిభిర్భల్లైః సుసంశితైః
చక్రే విబాహుశిరసం భూతకర్మాణమాహవే॥23॥

సుతసోమం తు విక్రాంతమాపతంతం శరౌఘిణం
ద్రోణాయాభిముఖం వీరం వివింశతిరవారయత్॥24॥

సుతసోమస్తు సంక్రుద్ధః స్వపితృవ్యమజిహ్మగైః
వివింశతిం శరైర్విద్ధ్వా నాభ్యవర్తత దంశితః॥25॥

అథ భీమరథః శాల్వమాశుగైరాయసైః శితైః
షడ్భిః సాశ్వనియంతారమనయద్యమసాదనం॥26॥

శ్రుతకర్మాణమాయాంతం మయూరసదృశైర్హయైః
చైత్రసేనిర్మహారాజ తవ పౌత్రో న్యవారయత్॥27॥

తౌ పౌత్రౌ తవ దుర్ధర్షౌ పరస్పరవధైషిణౌ
పితౄణామర్థసిద్ధ్యర్థం చక్రతుర్యుద్ధముత్తమం॥28॥

తిష్ఠంతమగ్రతో దృష్ట్వా ప్రతివింధ్యం తమాహవే
ద్రౌణిర్మానం పితుః కుర్వన్మార్గణైః సమవారయత్॥29॥

తం క్రుద్ధః ప్రతివివ్యాధ ప్రతివింధ్యః శితైః శరైః
సింహలాంగూలలక్ష్మాణం పితురర్థే వ్యవస్థితం॥30॥

ప్రవపన్నివ బీజాని బీజకాలే నరర్షభ
ద్రౌణాయనిర్ద్రౌపదేయం శరవర్షైరవాకిరత్॥31॥

యస్తు శూరతమో రాజన్సేనయోరుభయోర్మతః
తం పటచ్చరహంతారం లక్ష్మణః సమవారయత్॥32॥

స లక్ష్మణస్యేష్వసనం ఛిత్త్వా లక్ష్మ చ భారత
లక్ష్మణే శరజాలాని విసృజన్బహ్వశోభత॥33॥

వికర్ణస్తు మహాప్రాజ్ఞో యాజ్ఞసేనిం శిఖండినం
పర్యవారయదాయాంతం యువానం సమరే యువా॥34॥

తతస్తమిషుజాలేన యాజ్ఞసేనిః సమావృణోత్
విధూయ తద్బాణజాలం బభౌ తవ సుతో బలీ॥35॥

అంగదోఽభిముఖః శూరముత్తమౌజసమాహవే
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం వత్సదంతైరవారయత్॥36॥

స సంప్రహారస్తుములస్తయోః పురుషసింహయోః
సైనికానాం చ సర్వేషాం తయోశ్చ ప్రీతివర్ధనః॥37॥

దుర్ముఖస్తు మహేష్వాసో వీరం పురుజితం బలీ
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం కుంతిభోజమవారయత్॥38॥

స దుర్ముఖం భ్రువోర్మధ్యే నారాచేన వ్యతాడయత్
తస్య తద్విబభౌ వక్త్రం సనాలమివ పంకజం॥39॥

కర్ణస్తు కేకయాన్భ్రాతౄన్పంచ లోహితకధ్వజాన్
ద్రోణాయాభిముఖం యాతాఞ్శరవర్షైరవారయత్॥40॥

తే చైనం భృశసంక్రుద్ధాః శరవ్రాతైరవాకిరన్
స చ తాంశ్ఛాదయామాస శరజాలైః పునః పునః॥41॥

నైవ కర్ణో న తే పంచ దదృశుర్బాణసంవృతాః
సాశ్వసూతధ్వజరథాః పరస్పరశరాచితాః॥42॥

పుత్రస్తే దుర్జయశ్చైవ జయశ్చ విజయశ్చ హ
నీలం కాశ్యం జయం శూరాస్త్రయస్త్రీన్ప్రత్యవారయన్॥43॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరమీక్షితృప్రీతివర్ధనం
సింహవ్యాఘ్రతరక్షూణాం యథేభమహిషర్షభైః॥44॥

క్షేమధూర్తిబృహంతౌ తౌ భ్రాతరౌ సాత్వతం యుధి
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం శరైస్తీక్ష్ణైస్తతక్షతుః॥45॥

తయోస్తస్య చ తద్యుద్ధమత్యద్భుతమివాభవత్
సింహస్య ద్విపముఖ్యాభ్యాం ప్రభిన్నాభ్యాం యథా వనే॥46॥

రాజానం తు తథాంబష్ఠమేకం యుద్ధాభినందినం
చేదిరాజః శరానస్యన్క్రుద్ధో ద్రోణాదవారయత్॥47॥

తమంబష్ఠోఽస్థిభేదిన్యా నిరవిధ్యచ్ఛలాకయా
స త్యక్త్వా సశరం చాపం రథాద్భూమిమథాపతత్॥48॥

వార్ధక్షేమిం తు వార్ష్ణేయం కృపః శారద్వతః శరైః
అక్షుద్రః క్షుద్రకైర్ద్రోణాత్ప్రుద్ధరూపమవారయత్॥49॥

యుధ్యంతౌ కృపవార్ష్ణేయౌ యేఽపశ్యంశ్చిత్రయోధినౌ
తే యుద్ధసక్తమనసో నాన్యా బుబుధిరే క్రియాః॥50॥

సౌమదత్తిస్తు రాజానం మణిమంతమతంద్రితం
పర్యవారయదాయాంతం యశో ద్రోణస్య వర్ధయన్॥51॥

స సౌమదత్తేస్త్వరితశ్చిత్త్వేష్వసనకేతనే
పునః పతాకాం సూతం చ ఛత్రం చాపాతయద్రథాత్॥52॥

అథాప్లుత్య రథాత్తూర్ణం యూపకేతురమిత్రహా
సాశ్వసూతధ్వజరథం తం చకర్త వరాసినా॥53॥

రథం చ స్వం సమాస్థాయ ధనురాదాయ చాపరం
స్వయం యచ్ఛన్హయాన్రాజన్వ్యధమత్పాండవీం చమూం॥54॥

ముసలైర్ముద్గరైశ్చక్రైర్భిండిపాలైః పరశ్వధైః
పాంసువాతాగ్నిసలిలైర్భస్మలోష్టతృణద్రుమైః॥55॥

ఆరుజన్ప్రరుజన్భంజన్నిఘ్నన్విద్రావయన్క్షిపన్
సేనాం విభీషయన్నాయాద్ద్రోణప్రేప్సుర్ఘటోత్కచః॥56॥

తం తు నానాప్రహరణైర్నానాయుద్ధవిశేషణైః
రాక్షసం రాక్షసః క్రుద్ధః సమాజఘ్నే హ్యలంబుసః॥57॥

తయోస్తదభవద్యుద్ధం రక్షోగ్రామణిముఖ్యయోః
తాదృగ్యాదృక్పురా వృత్తం శంబరామరరాజయోః॥58॥

ఏవం ద్వంద్వశతాన్యాసన్రథవారణవాజినాం
పదాతీనాం చ భద్రం తే తవ తేషాం చ సంకులం॥59॥

నైతాదృశో దృష్టపూర్వః సంగ్రామో నైవ చ శ్రుతః
ద్రోణస్యాభావభావేషు ప్రసక్తానాం యథాభవత్॥60॥

ఇదం ఘోరమిదం చిత్రమిదం రౌద్రమితి ప్రభో
తత్ర యుద్ధాన్యదృశ్యంత ప్రతతాని బహూని చ॥61॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తేష్వేవం సంనివృత్తేషు ప్రత్యుద్యాతేషు భాగశః
కథం యుయుధిరే పార్థా మామకాశ్చ తరస్వినః॥1॥

కిమర్జునశ్చాప్యకరోత్సంశప్తకబలం ప్రతి
సంశప్తకా వా పార్థస్య కిమకుర్వత సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తథా తేషు నివృత్తేషు ప్రత్యుద్యాతేషు భాగశః
స్వయమభ్యద్రవద్భీమం నాగానీకేన తే సుతః॥3॥

స నాగ ఇవ నాగేన గోవృషేణేవ గోవృషః
సమాహూతః స్వయం రాజ్ఞా నాగానీకముపాద్రవత్॥4॥

స యుద్ధకుశలః పార్థో బాహువీర్యేణ చాన్వితః
అభినత్కుంజరానీకమచిరేణైవ మారిష॥5॥

తే గజా గిరిసంకాశాః క్షరంతః సర్వతో మదం
భీమసేనస్య నారాచైర్విముఖా విమదీకృతాః॥6॥

విధమేదభ్రజాలాని యథా వాయుః సమంతతః
వ్యధమత్తాన్యనీకాని తథైవ పవనాత్మజః॥7॥

స తేషు విసృజన్బాణాన్భీమో నాగేష్వశోభత
భువనేష్వివ సర్వేషు గభస్తీనుదితో రవిః॥8॥

తే భీమబాణైః శతశః సంస్యూతా విబభుర్గజాః
గభస్తిభిరివార్కస్య వ్యోమ్ని నానాబలాహకాః॥9॥

తథా గజానాం కదనం కుర్వాణమనిలాత్మజం
క్రుద్ధో దుర్యోధనోఽభ్యేత్య ప్రత్యవిధ్యచ్ఛితైః శరైః॥10॥

తతః క్షణేన క్షితిపం క్షతజప్రతిమేక్షణః
క్షయం నినీషుర్నిశితైర్భీమో వివ్యాధ పత్రిభిః॥11॥

స శరార్పితసర్వాంగః క్రుద్ధో వివ్యాధ పాండవం
నారాచైరర్కరశ్మ్యాభైర్భీమసేనం స్మయన్నివ॥12॥

తస్య నాగం మణిమయం రత్నచిత్రం ధ్వజే స్థితం
భల్లాభ్యాం కార్ముకం చైవ క్షిప్రం చిచ్ఛేద పాండవః॥13॥

దుర్యోధనం పీడ్యమానం దృష్ట్వా భీమేన మారిష
చుక్షోభయిషురభ్యాగాదంగో మాతంగమాస్థితః॥14॥

తమాపతంతం మాతంగమంబుదప్రతిమస్వనం
కుంభాంతరే భీమసేనో నారాచేనార్దయద్భృశం॥15॥

తస్య కాయం వినిర్భిద్య మమజ్జ ధరణీతలే
తతః పపాత ద్విరదో వజ్రాహత ఇవాచలః॥16॥

తస్యావర్జితనాగస్య మ్లేచ్ఛస్యావపతిష్యతః
శిరశ్చిచ్ఛేద భల్లేన క్షిప్రకారీ వృకోదరః॥17॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే సంప్రాద్రవత సా చమూః
సంభ్రాంతాశ్వద్విపరథా పదాతీనవమృద్నతీ॥18॥

తేష్వనీకేషు సర్వేషు విద్రవత్సు సమంతతః
ప్రాగ్జ్యోతిషస్తతో భీమం కుంజరేణ సమాద్రవత్॥19॥

యేన నాగేన మఘవానజయద్దైత్యదానవాన్
స నాగప్రవరో భీమం సహసా సముపాద్రవత్॥20॥

శ్రవణాభ్యామథో పద్భ్యాం సంహతేన కరేణ చ
వ్యావృత్తనయనః క్రుద్ధః ప్రదహన్నివ పాండవం॥21॥

తతః సర్వస్య సైన్యస్య నాదః సమభవన్మహాన్
హా హా వినిహతో భీమః కుంజరేణేతి మారిష॥22॥

తేన నాదేన విత్రస్తా పాండవానామనీకినీ
సహసాభ్యద్రవద్రాజన్యత్ర తస్థౌ వృకోదరః॥23॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా హతం మత్వా వృకోదరం
భగదత్తం సపాంచాలః సర్వతః సమవారయత్॥24॥

తం రథై రథినాం శ్రేష్ఠాః పరివార్య సమంతతః
అవాకిరఞ్శరైస్తీక్ష్ణైః శతశోఽథ సహస్రశః॥25॥

స విఘాతం పృషత్కానామంకుశేన సమాచరన్
గజేన పాండుపాంచాలాన్వ్యధమత్పర్వతేశ్వరః॥26॥

తదద్భుతమపశ్యామ భగదత్తస్య సంయుగే
తథా వృద్ధస్య చరితం కుంజరేణ విశాం పతే॥27॥

తతో రాజా దశార్ణానాం ప్రాగ్జ్యోతిషముపాద్రవత్
తిర్యగ్యాతేన నాగేన సమదేనాశుగామినా॥28॥

తయోర్యుద్ధం సమభవన్నాగయోర్భీమరూపయోః
సపక్షయోః పర్వతయోర్యథా సద్రుమయోః పురా॥29॥

ప్రాగ్జ్యోతిషపతేర్నాగః సంనిపత్యాపవృత్య చ
పార్శ్వే దశార్ణాధిపతేర్భిత్త్వా నాగమపాతయత్॥30॥

తోమరైః సూర్యరశ్మ్యాభైర్భగదత్తోఽథ సప్తభిః
జఘాన ద్విరదస్థం తం శత్రుం ప్రచలితాసనం॥31॥

ఉపసృత్య తు రాజానం భగదత్తం యుధిష్ఠిరః
రథానీకేన మహతా సర్వతః పర్యవారయత్॥32॥

స కుంజరస్థో రథిభిః శుశుభే సర్వతో వృతః
పర్వతే వనమధ్యస్థో జ్వలన్నివ హుతాశనః॥33॥

మండలం సర్వతః శ్లిష్టం రథినాముగ్రధన్వినాం
కిరతాం శరవర్షాణి స నాగః పర్యవర్తత॥34॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజా పరిగృహ్య ద్విపర్షభం
ప్రేషయామాస సహసా యుయుధానరథం ప్రతి॥35॥

శినేః పౌత్రస్య తు రథం పరిగృహ్య మహాద్విపః
అభిచిక్షేప వేగేన యుయుధానస్త్వపాక్రమత్॥36॥

బృహతః సైంధవానశ్వాన్సముత్థాప్య తు సారథిః
తస్థౌ సాత్యకిమాసాద్య సంప్లుతస్తం రథం పునః॥37॥

స తు లబ్ధ్వాంతరం నాగస్త్వరితో రథమండలాత్
నిశ్చక్రామ తతః సర్వాన్పరిచిక్షేప పార్థివాన్॥38॥

తే త్వాశుగతినా తేన త్రాస్యమానా నరర్షభాః
తమేకం ద్విరదం సంఖ్యే మేనిరే శతశో నృపాః॥39॥

తే గజస్థేన కాల్యంతే భగదత్తేన పాండవాః
ఐరావతస్థేన యథా దేవరాజేన దానవాః॥40॥

తేషాం ప్రద్రవతాం భీమః పాంచాలానామితస్తతః
గజవాజికృతః శబ్దః సుమహాన్సమజాయత॥41॥

భగదత్తేన సమరే కాల్యమానేషు పాండుషు
ప్రాగ్జ్యోతిషమభిక్రుద్ధః పునర్భీమః సమభ్యయాత్॥42॥

తస్యాభిద్రవతో వాహాన్హస్తముక్తేన వారిణా
సిక్త్వా వ్యత్రాసయన్నాగస్తే పార్థమహరంస్తతః॥43॥

తతస్తమభ్యయాత్తూర్ణం రుచిపర్వాకృతీసుతః
సముక్షఞ్శరవర్షేణ రథస్థోఽన్తకసంనిభః॥44॥

తతో రుచిరపర్వాణం శరేణ నతపర్వణా
సుపర్వా పర్వతపతిర్నిన్యే వైవస్వతక్షయం॥45॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే సౌభద్రో ద్రౌపదీసుతాః
చేకితానో ధృష్టకేతుర్యుయుత్సుశ్చార్దయంద్విపం॥46॥

త ఏనం శరధారాభిర్ధారాభిరివ తోయదాః
సిషిచుర్భైరవాన్నాదాన్వినదంతో జిఘాంసవః॥47॥

తతః పార్ష్ణ్యంకుశాంగుష్ఠైః కృతినా చోదితో ద్విపః
ప్రసారితకరః ప్రాయాత్స్తబ్ధకర్ణేక్షణో ద్రుతం॥48॥

సోఽధిష్ఠాయ పదా వాహాన్యుయుత్సోః సూతమారుజత్
పుత్రస్తు తవ సంభ్రాంతః సౌభద్రస్యాప్లుతో రథం॥49॥

స కుంజరస్థో విసృజన్నిషూనరిషు పార్థివః
బభౌ రశ్మీనివాదిత్యో భువనేషు సముత్సృజన్॥50॥

తమార్జునిర్ద్వాదశభిర్యుయుత్సుర్దశభిః శరైః
త్రిభిస్త్రిభిర్ద్రౌపదేయా ధృష్టకేతుశ్చ వివ్యధుః॥51॥

సోఽరియత్నార్పితైర్బాణైరాచితో ద్విరదో బభౌ
సంస్యూత ఇవ సూర్యస్య రశ్మిభిర్జలదో మహాన్॥52॥

నియంతుః శిల్పయత్నాభ్యాం ప్రేషితోఽరిశరార్దితః
పరిచిక్షేప తాన్నాగః స రిపూన్సవ్యదక్షిణం॥53॥

గోపాల ఇవ దండేన యథా పశుగణాన్వనే
ఆవేష్టయత తాం సేనాం భగదత్తస్తథా ముహుః॥54॥

క్షిప్రం శ్యేనాభిపన్నానాం వాయసానామివ స్వనః
బభూవ పాండవేయానాం భృశం విద్రవతాం స్వనః॥55॥

స నాగరాజః ప్రవరాంకుశాహతః; పురా సపక్షోఽద్రివరో యథా నృప
భయం తథా రిపుషు సమాదధద్భృశం; వణిగ్గణానాం క్షుభితో యథార్ణవః॥56॥

తతో ధ్వనిర్ద్విరదరథాశ్వపార్థివై;ర్భయాద్ద్రవద్భిర్జనితోఽతిభైరవః
క్షితిం వియద్ద్యాం విదిశో దిశస్తథా; సమావృణోత్పార్థివ సంయుగే తదా॥57॥

స తేన నాగప్రవరేణ పార్థివో; భృశం జగాహే ద్విషతామనీకినీం
పురా సుగుప్తాం విబుధైరివాహవే; విరోచనో దేవవరూథినీమివ॥58॥

భృశం వవౌ జ్వలనసఖో వియద్రజః; సమావృణోన్ముహురపి చైవ సైనికాన్
తమేకనాగం గణశో యథా గజాః; సమంతతో ద్రుతమివ మేనిరే జనాః॥59॥

సంజయ ఉవాచ

యన్మాం పార్థస్య సంగ్రామే కర్మాణి పరిపృచ్ఛసి
తచ్ఛృణుష్వ మహారాజ పార్థో యదకరోన్మృధే||1||

రజో దృష్ట్వా సముద్భూతం శ్రుత్వా చ గజనిస్వనం
భజ్యతాం భగదత్తేన కౌంతేయః కృష్ణమబ్రవీత్||2||

యథా ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజా గజేన మధుసూదన
త్వరమాణోఽభ్యతిక్రాంతో ధ్రువం తస్యైష నిస్వనః||3||

ఇంద్రాదనవరః సంఖ్యే గజయానవిశారదః
ప్రథమో వా ద్వితీయో వా పృథివ్యామితి మే మతిః||4||

స చాపి ద్విరదశ్రేష్ఠః సదాప్రతిగజో యుధి
సర్వశబ్దాతిగః సంఖ్యే కృతకర్మా జితక్లమః||5||

సహః శస్త్రనిపాతానామగ్నిస్పర్శస్య చానఘ
స పాండవబలం వ్యక్తమద్యైకో నాశయిష్యతి||6||

న చావాభ్యామృతేఽన్యోఽస్తి శక్తస్తం ప్రతిబాధితుం
త్వరమాణస్తతో యాహి యతః ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపః||7||

శక్రసఖ్యాద్ద్విపబలైర్వయసా చాపి విస్మితం
అద్యైనం ప్రేషయిష్యామి బలహంతుః ప్రియాతిథిం||8||

వచనాదథ కృష్ణస్తు ప్రయయౌ సవ్యసాచినః
దార్యతే భగదత్తేన యత్ర పాండవవాహినీ||9||

తం ప్రయాంతం తతః పశ్చాదాహ్వయంతో మహారథాః
సంశప్తకాః సమారోహన్సహస్రాణి చతుర్దశ||10||

దశైవ తు సహస్రాణి త్రిగర్తానాం నరాధిప
చత్వారి తు సహస్రాణి వాసుదేవస్య యేఽనుగాః||11||

దార్యమాణాం చమూం దృష్ట్వా భగదత్తేన మారిష
ఆహూయమానస్య చ తైరభవద్ధృదయం ద్విధా||12||

కిం ను శ్రేయస్కరం కర్మ భవేదితి విచింతయన్
ఇతో వా వినివర్తేయం గచ్ఛేయం వా యుధిష్ఠిరం||13||

తస్య బుద్ధ్యా విచార్యైతదర్జునస్య కురూద్వహ
అభవద్భూయసీ బుద్ధిః సంశప్తకవధే స్థిరా||14||

స సంనివృత్తః సహసా కపిప్రవరకేతనః
ఏకో రథసహస్రాణి నిహంతుం వాసవీ రణే||15||

సా హి దుర్యోధనస్యాసీన్మతిః కర్ణస్య చోభయోః
అర్జునస్య వధోపాయే తేన ద్వైధమకల్పయత్||16||

స తు సంవర్తయామాస ద్వైధీభావేన పాండవః
రథేన తు రథాగ్ర్యాణామకరోత్తాం మృషా తదా||17||

తతః శతసహస్రాణి శరాణాం నతపర్వణాం
వ్యసృజన్నర్జునే రాజన్సంశప్తకమహారథాః||18||

నైవ కుంతీసుతః పార్థో నైవ కృష్ణో జనార్దనః
న హయా న రథో రాజందృశ్యంతే స్మ శరైశ్చితాః॥19॥

యదా మోహమనుప్రాప్తః సస్వేదశ్చ జనార్దనః
తతస్తాన్ప్రాయశః పార్థో వజ్రాస్త్రేణ నిజఘ్నివాన్॥20॥

శతశః పాణయశ్ఛిన్నాః సేషుజ్యాతలకార్ముకాః
కేతవో వాజినః సూతా రథినశ్చాపతన్క్షితౌ॥21॥

ద్రుమాచలాగ్రాంబుధరైః సమరూపాః సుకల్పితాః
హతారోహాః క్షితౌ పేతుర్ద్విపాః పార్థశరాహతాః॥22॥

విప్రవిద్ధకుథావల్గాశ్ఛిన్నభాండాః పరాసవః
సారోహాస్తురగాః పేతుర్మథితాః పార్థమార్గణైః॥23॥

సర్ష్టిచర్మాసినఖరాః సముద్గరపరశ్వధాః
సంఛిన్నా బాహవః పేతుర్నృణాం భల్లైః కిరీటినా॥24॥

బాలాదిత్యాంబుజేందూనాం తుల్యరూపాణి మారిష
సంఛిన్నాన్యర్జునశరైః శిరాంస్యుర్వీం ప్రపేదిరే॥25॥

జజ్వాలాలంకృతైః సేనా పత్రిభిః ప్రాణభోజనైః
నానాలింగైస్తదామిత్రాన్క్రుద్ధే నిఘ్నతి ఫల్గునే॥26॥

క్షోభయంతం తదా సేనాం ద్విరదం నలినీమివ
ధనంజయం భూతగణాః సాధు సాధ్విత్యపూజయన్॥27॥

దృష్ట్వా తత్కర్మ పార్థస్య వాసవస్యేవ మాధవః
విస్మయం పరమం గత్వా తలమాహత్య పూజయత్॥28॥

తతః సంశప్తకాన్హత్వా భూయిష్ఠం యే వ్యవస్థితాః
భగదత్తాయ యాహీతి పార్థః కృష్ణమచోదయత్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యియాసతస్తతః కృష్ణః పార్థస్యాశ్వాన్మనోజవాన్
అప్రైషీద్ధేమసంఛన్నాంద్రోణానీకాయ పాండురాన్॥1॥

తం ప్రయాంతం కురుశ్రేష్ఠం స్వాంస్త్రాతుం ద్రోణతాపితాన్
సుశర్మా భ్రాతృభిః సార్ధం యుద్ధార్థీ పృష్ఠతోఽన్వయాత్॥2॥

తతః శ్వేతహయః కృష్ణమబ్రవీదజితం జయః
ఏష మాం భ్రాతృభిః సార్ధం సుశర్మాహ్వయతేఽచ్యుత॥3॥

దీర్యతే చోత్తరేణైతత్సైన్యం నః శత్రుసూదన
ద్వైధీభూతం మనో మేఽద్య కృతం సంశప్తకైరిదం॥4॥

కిం ను సంశప్తకాన్హన్మి స్వాన్రక్షామ్యహితార్దితాన్
ఇతి మే త్వం మతం వేత్థ తత్ర కిం సుకృతం భవేత్॥5॥

ఏవముక్తస్తు దాశార్హః స్యందనం ప్రత్యవర్తయత్
యేన త్రిగర్తాధిపతిః పాండవం సముపాహ్వయత్॥6॥

తతోఽర్జునః సుశర్మాణం విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
ధ్వజం ధనుశ్చాస్య తథా క్షురాభ్యాం సమకృంతత॥7॥

త్రిగర్తాధిపతేశ్చాపి భ్రాతరం షడ్భిరాయసైః
సాశ్వం ససూతం త్వరితః పార్థః ప్రైషీద్యమక్షయం॥8॥

తతో భుజగసంకాశాం సుశర్మా శక్తిమాయసీం
చిక్షేపార్జునమాదిశ్య వాసుదేవాయ తోమరం॥9॥

శక్తిం త్రిభిః శరైశ్ఛిత్త్వా తోమరం త్రిభిరర్జునః
సుశర్మాణం శరవ్రాతైర్మోహయిత్వా న్యవర్తత॥10॥

తం వాసవమివాయాంతం భూరివర్షశరౌఘిణం
రాజంస్తావకసైన్యానాం నోగ్రం కశ్చిదవారయత్॥11॥

తతో ధనంజయో బాణైస్తత ఏవ మహారథాన్
ఆయాద్వినిఘ్నన్కౌరవ్యాందహన్కక్షమివానలః॥12॥

తస్య వేగమసహ్యం తు కుంతీపుత్రస్య ధీమతః
నాశక్నువంస్తే సంసోఢుం స్పర్శమగ్నేరివ ప్రజాః॥13॥

సంవేష్టయన్ననీకాని శరవర్షేణ పాండవః
సుపర్ణపాతవద్రాజన్నాయాత్ప్రాగ్జ్యోతిషం ప్రతి॥14॥

యత్తదానామయజ్జిష్ణుర్భరతానామపాయినాం
ధనుః క్షేమకరం సంఖ్యే ద్విషతామశ్రువర్ధనం॥15॥

తదేవ తవ పుత్రస్య రాజందుర్ద్యూతదేవినః
కృతే క్షత్రవినాశాయ ధనురాయచ్ఛదర్జునః॥16॥

తథా విక్షోభ్యమాణా సా పార్థేన తవ వాహినీ
వ్యదీర్యత మహారాజ నౌరివాసాద్య పర్వతం॥17॥

తతో దశ సహస్రాణి న్యవర్తంత ధనుష్మతాం
మతిం కృత్వా రణే క్రుద్ధా వీరా జయపరాజయే॥18॥

వ్యపేతహృదయత్రాస ఆపద్ధర్మాతిగో రథః
ఆర్ఛత్పార్థో గురుం భారం సర్వభారసహో యుధి॥19॥

యథా నడవనం క్రుద్ధః ప్రభిన్నః షష్టిహాయనః
మృద్నీయాత్తద్వదాయస్తః పార్థోఽమృద్నాచ్చమూం తవ॥20॥

తస్మిన్ప్రమథితే సైన్యే భగదత్తో నరాధిపః
తేన నాగేన సహసా ధనంజయముపాద్రవత్॥21॥

తం రథేన నరవ్యాఘ్రః ప్రత్యగృహ్ణాదభీతవత్
స సంనిపాతస్తుములో బభూవ రథనాగయోః॥22॥

కల్పితాభ్యాం యథాశాస్త్రం రథేన చ గజేన చ
సంగ్రామే చేరతుర్వీరౌ భగదత్తధనంజయౌ॥23॥

తతో జీమూతసంకాశాన్నాగాదింద్ర ఇవాభిభూః
అభ్యవర్షచ్ఛరౌఘేణ భగదత్తో ధనంజయం॥24॥

స చాపి శరవర్షం తచ్ఛరవర్షేణ వాసవిః
అప్రాప్తమేవ చిచ్ఛేద భగదత్తస్య వీర్యవాన్॥25॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషో రాజా శరవర్షం నివార్య తత్
శరైర్జఘ్నే మహాబాహుం పార్థం కృష్ణం చ భారత॥26॥

తతః స శరజాలేన మహతాభ్యవకీర్య తౌ
చోదయామాస తం నాగం వధాయాచ్యుతపార్థయోః॥27॥

తమాపతంతం ద్విరదం దృష్ట్వా క్రుద్ధమివాంతకం
చక్రేఽపసవ్యం త్వరితః స్యందనేన జనార్దనః॥28॥

సంప్రాప్తమపి నేయేష పరావృత్తం మహాద్విపం
సారోహం మృత్యుసాత్కర్తుం స్మరంధర్మం ధనంజయః॥29॥

స తు నాగో ద్విపరథాన్హయాంశ్చారుజ్య మారిష
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ తతోఽక్రుధ్యద్ధనంజయః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా క్రుద్ధః కిమకరోద్భగదత్తస్య పాండవః
ప్రాగ్జ్యోతిషో వా పార్థస్య తన్మే శంస యథాతథం॥1॥

సంజయ ఉవాచ

ప్రాగ్జ్యోతిషేణ సంసక్తావుభౌ దాశార్హపాండవౌ
మృత్యోరివాంతికం ప్రాప్తౌ సర్వభూతాని మేనిరే॥2॥

తథా హి శరవర్షాణి పాతయత్యనిశం ప్రభో
భగదత్తో గజస్కంధాత్కృష్ణయోః స్యందనస్థయోః॥3॥

అథ కార్ష్ణా యసైర్బాణైః పూర్ణకార్ముకనిఃసృతైః
అవిధ్యద్దేవకీపుత్రం హేమపుంఖైః శిలాశితైః॥4॥

అగ్నిస్పర్శసమాస్తీక్ష్ణా భగదత్తేన చోదితాః
నిర్భిద్య దేవకీపుత్రం క్షితిం జగ్ముః శరాస్తతః॥5॥

తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా శరావాపం నిహత్య చ
లాడయన్నివ రాజానం భగదత్తమయోధయత్॥6॥

సోఽర్కరశ్మినిభాంస్తీక్ష్ణాంస్తోమరాన్వై చతుర్దశ
ప్రేరయత్సవ్యసాచీ తాంస్త్రిధైకైకమథాచ్ఛినత్॥7॥

తతో నాగస్య తద్వర్మ వ్యధమత్పాకశాసనిః
శరజాలేన స బభౌ వ్యభ్రః పర్వతరాడివ॥8॥

తతః ప్రాగ్జ్యోతిషః శక్తిం హేమదండామయస్మయీం
వ్యసృజద్వాసుదేవాయ ద్విధా తామర్జునోఽచ్ఛినత్॥9॥

తతశ్ఛత్రం ధ్వజం చైవ ఛిత్త్వా రాజ్ఞోఽర్జునః శరైః
వివ్యాధ దశభిస్తూర్ణముత్స్మయన్పర్వతాధిపం॥10॥

సోఽతివిద్ధోఽర్జునశరైః సుపుంఖైః కంకపత్రిభిః
భగదత్తస్తతః క్రుద్ధః పాండవస్య మహాత్మనః॥11॥

వ్యసృజత్తోమరాన్మూర్ధ్ని శ్వేతాశ్వస్యోన్ననాద చ
తైరర్జునస్య సమరే కిరీటం పరివర్తితం॥12॥

పరివృత్తం కిరీటం తం యమయన్నేవ ఫల్గునః
సుదృష్టః క్రియతాం లోక ఇతి రాజానమబ్రవీత్॥13॥

ఏవముక్తస్తు సంక్రుద్ధః శరవర్షేణ పాండవం
అభ్యవర్షత్సగోవిందం ధనురాదాయ భాస్వరం॥14॥

తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా తూణీరాన్సంనికృత్య చ
త్వరమాణో ద్విసప్తత్యా సర్వమర్మస్వతాడయత్॥15॥

విద్ధస్తథాప్యవ్యథితో వైష్ణవాస్త్రముదీరయన్
అభిమంత్ర్యాంకుశం క్రుద్ధో వ్యసృజత్పాండవోరసి॥16॥

విసృష్టం భగదత్తేన తదస్త్రం సర్వఘాతకం
ఉరసా ప్రతిజగ్రాహ పార్థం సంఛాద్య కేశవః॥17॥

వైజయంత్యభవన్మాలా తదస్త్రం కేశవోరసి
తతోఽర్జునః క్లాంతమనాః కేశవం ప్రత్యభాషత॥18॥

అయుధ్యమానస్తురగాన్సంయంతాస్మి జనార్దన
ఇత్యుక్త్వా పుండరీకాక్ష ప్రతిజ్ఞాం స్వాం న రక్షసి॥19॥

యద్యహం వ్యసనీ వా స్యామశక్తో వా నివారణే
తతస్త్వయైవం కార్యం స్యాన్న తు కార్యం మయి స్థితే॥20॥

సబాణః సధనుశ్చాహం ససురాసురమానవాన్
శక్తో లోకానిమాంజేతుం తచ్చాపి విదితం తవ॥21॥

తతోఽర్జునం వాసుదేవః ప్రత్యువాచార్థవద్వచః
శృణు గుహ్యమిదం పార్థ యథా వృత్తం పురానఘ॥22॥

చతుర్మూర్తిరహం శశ్వల్లోకత్రాణార్థముద్యతః
ఆత్మానం ప్రవిభజ్యేహ లోకానాం హితమాదధే॥23॥

ఏకా మూర్తిస్తపశ్చర్యాం కురుతే మే భువి స్థితా
అపరా పశ్యతి జగత్కుర్వాణం సాధ్వసాధునీ॥24॥

అపరా కురుతే కర్మ మానుషం లోకమాశ్రితా
శేతే చతుర్థీ త్వపరా నిద్రాం వర్షసహస్రికాం॥25॥

యాసౌ వర్షసహస్రాంతే మూర్తిరుత్తిష్ఠతే మమ
వరార్హేభ్యో వరాఞ్శ్రేష్ఠాంస్తస్మిన్కాలే దదాతి సా॥26॥

తం తు కాలమనుప్రాప్తం విదిత్వా పృథివీ తదా
ప్రాయాచత వరం యం మాం నరకార్థాయ తం శృణు॥27॥

దేవానామసురాణాం చ అవధ్యస్తనయోఽస్తు మే
ఉపేతో వైష్ణవాస్త్రేణ తన్మే త్వం దాతుమర్హసి॥28॥

ఏవం వరమహం శ్రుత్వా జగత్యాస్తనయే తదా
అమోఘమస్త్రమదదం వైష్ణవం తదహం పురా॥29॥

అవోచం చైతదస్త్రం వై హ్యమోఘం భవతు క్షమే
నరకస్యాభిరక్షార్థం నైనం కశ్చిద్వధిష్యతి॥30॥

అనేనాస్త్రేణ తే గుప్తః సుతః పరబలార్దనః
భవిష్యతి దురాధర్షః సర్వలోకేషు సర్వదా॥31॥

తథేత్యుక్త్వా గతా దేవీ కృతకామా మనస్వినీ
స చాప్యాసీద్దురాధర్షో నరకః శత్రుతాపనః॥32॥

తస్మాత్ప్రాగ్జ్యోతిషం ప్రాప్తం తదస్త్రం పార్థ మామకం
నాస్యావధ్యోఽస్తి లోకేషు సేంద్రరుద్రేషు మారిష॥33॥

తన్మయా త్వత్కృతేనైతదన్యథా వ్యపనాశితం
వియుక్తం పరమాస్త్రేణ జహి పార్థ మహాసురం॥34॥

వైరిణం యుధి దుర్ధర్షం భగదత్తం సురద్విషం
యథాహం జఘ్నివాన్పూర్వం హితార్థం నరకం తథా॥35॥

ఏవముక్తస్తతః పార్థః కేశవేన మహాత్మనా
భగదత్తం శితైర్బాణైః సహసా సమవాకిరత్॥36॥

తతః పార్థో మహాబాహురసంభ్రాంతో మహామనాః
కుంభయోరంతరే నాగం నారాచేన సమార్పయత్॥37॥

సమాసాద్య తు తం నాగం బాణో వజ్ర ఇవాచలం
అభ్యగాత్సహ పుంఖేన వల్మీకమివ పన్నగః||38||

స తు విష్టభ్య గాత్రాణి దంతాభ్యామవనిం యయౌ
నదన్నార్తస్వరం ప్రాణానుత్ససర్జ మహాద్విపః||39||

తతశ్చంద్రార్ధబింబేన శరేణ నతపర్వణా
బిభేద హృదయం రాజ్ఞో భగదత్తస్య పాండవః||40||

స భిన్నహృదయో రాజా భగదత్తః కిరీటినా
శరాసనం శరాంశ్చైవ గతాసుః ప్రముమోచ హ||41||

శిరసస్తస్య విభ్రష్టః పపాత చ వరాంకుశః
నాలతాడనవిభ్రష్టం పలాశం నలినాదివ||42||

స హేమమాలీ తపనీయభాండా;త్పపాత నాగాద్గిరిసంనికాశాత్
సుపుష్పితో మారుతవేగరుగ్ణో; మహీధరాగ్రాదివ కర్ణికారః||43||

నిహత్య తం నరపతిమింద్రవిక్రమం; సఖాయమింద్రస్య తథైంద్రిరాహవే
తతోఽపరాంస్తవ జయకాంక్షిణో నరా;న్బభంజ వాయుర్బలవాంద్రుమానివ||44||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రియమింద్రస్య సతతం సఖాయమమితౌజసం
హత్వా ప్రాగ్జ్యోతిషం పార్థః ప్రదక్షిణమవర్తత||1||

తతో గాంధారరాజస్య సుతౌ పరపురంజయౌ
ఆర్ఛేతామర్జునం సంఖ్యే భ్రాతరౌ వృషకాచలౌ||2||

తౌ సమేత్యార్జునం వీరౌ పురః పశ్చాచ్చ ధన్వినౌ
అవిధ్యేతాం మహావేగైర్నిశితైరాశుగైర్భృశం||3||

వృషకస్య హయాన్సూతం ధనుశ్ఛత్రం రథం ధ్వజం
తిలశో వ్యధమత్పార్థః సౌబలస్య శితైః శరైః||4||

తతోఽర్జునః శరవ్రాతైర్నానాప్రహరణైరపి
గాంధారాన్వ్యాకులాంశ్చక్రే సౌబలప్రముఖాన్పునః||5||

తతః పంచశతాన్వీరాన్గాంధారానుద్యతాయుధాన్
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ క్రుద్ధో బాణైర్ధనంజయః||6||

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవతీర్య మహాభుజః
ఆరురోహ రథం భ్రాతురన్యచ్చ ధనురాదదే||7||

తావేకరథమారూఢౌ భ్రాతరౌ వృషకాచలౌ
శరవర్షేణ బీభత్సుమవిధ్యేతాం పునః పునః||8||

స్యాలౌ తవ మహాత్మానౌ రాజానౌ వృషకాచలౌ
భృశం నిజఘ్నతుః పార్థమింద్రం వృత్రబలావివ||9||

లబ్ధలక్ష్యౌ తు గాంధారావహతాం పాండవం పునః
నిదాఘవార్షికౌ మాసౌ లోకం ఘర్మాంబుభిర్యథా||10||

తౌ రథస్థౌ నరవ్యాఘ్రౌ రాజానౌ వృషకాచలౌ
సంశ్లిష్టాంగౌ స్థితౌ రాజంజఘానైకేషుణార్జునః||11||

తౌ రథాత్సింహసంకాశౌ లోహితాక్షౌ మహాభుజౌ
గతాసూ పేతతుర్వీరౌ సోదర్యావేకలక్షణౌ||12||

తయోర్దేహౌ రథాద్భూమిం గతౌ బంధుజనప్రియౌ
యశో దశ దిశః పుణ్యం గమయిత్వా వ్యవస్థితౌ॥13॥

దృష్ట్వా వినిహతౌ సంఖ్యే మాతులావపలాయినౌ
భృశం ముముచురశ్రూణి పుత్రాస్తవ విశాం పతే॥14॥

నిహతౌ భ్రాతరౌ దృష్ట్వా మాయాశతవిశారదః
కృష్ణౌ సంమోహయన్మాయాం విదధే శకునిస్తతః॥15॥

లగుడాయోగుడాశ్మానః శతఘ్న్యశ్చ సశక్తయః
గదాపరిఘనిస్త్రింశశూలముద్గరపట్టిశాః॥16॥

సకంపనర్ష్టి నఖరా ముసలాని పరశ్వధాః
క్షురాః క్షురప్రనాలీకా వత్సదంతాస్త్రిసంధినః॥17॥

చక్రాణి విశిఖాః ప్రాసా వివిధాన్యాయుధాని చ
ప్రపేతుః సర్వతో దిగ్భ్యః ప్రదిగ్భ్యశ్చార్జునం ప్రతి॥18॥

ఖరోష్ట్రమహిషాః సింహా వ్యాఘ్రాః సృమరచిల్లికాః
ఋక్షాః సాలావృకా గృధ్రాః కపయోఽథ సరీసృపాః॥19॥

వివిధాని చ రక్షాంసి క్షుధితాన్యర్జునం ప్రతి
సంక్రుద్ధాన్యభ్యధావంత వివిధాని వయాంసి చ॥20॥

తతో దివ్యాస్త్రవిచ్ఛూరః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
విసృజన్నిషుజాలాని సహసా తాన్యతాడయత్॥21॥

తే హన్యమానాః శూరేణ ప్రవరైః సాయకైర్దృఢైః
విరువంతో మహారావాన్వినేశుః సర్వతో హతాః॥22॥

తతస్తమః ప్రాదురభూదర్జునస్య రథం ప్రతి
తస్మాచ్చ తమసో వాచః క్రూరాః పార్థమభర్త్సయన్॥23॥

తత్తమోఽస్త్రేణ మహతా జ్యోతిషేణార్జునోఽవధీత్
హతే తస్మింజలౌఘాస్తు ప్రాదురాసన్భయానకాః॥24॥

అంభసస్తస్య నాశార్థమాదిత్యాస్త్రమథార్జునః
ప్రాయుంక్తాంభస్తతస్తేన ప్రాయశోఽస్త్రేణ శోషితం॥25॥

ఏవం బహువిధా మాయాః సౌబలస్య కృతాః కృతాః
జఘానాస్త్రబలేనాశు ప్రహసన్నర్జునస్తదా॥26॥

తథా హతాసు మాయాసు త్రస్తోఽర్జునశరాహతః
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః శకునిః ప్రాకృతో యథా॥27॥

తతోఽర్జునోఽస్త్రవిచ్ఛ్రైష్ఠ్యం దర్శయన్నాత్మనోఽరిషు
అభ్యవర్షచ్ఛరౌఘేణ కౌరవాణామనీకినీం॥28॥

సా హన్యమానా పార్థేన పుత్రస్య తవ వాహినీ
ద్వైధీభూతా మహారాజ గంగేవాసాద్య పర్వతం॥29॥

ద్రోణమేవాన్వపద్యంత కేచిత్తత్ర మహారథాః
కేచిద్దుర్యోధనం రాజన్నర్ద్యమానాః కిరీటినా॥30॥

నాపశ్యామ తతస్త్వేతత్సైన్యం వై తమసావృతం
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషః శ్రుతో దక్షిణతో మయా॥31॥

శంఖదుందుభినిర్ఘోషం వాదిత్రాణాం చ నిస్వనం
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషో వ్యతిక్రమ్యాస్పృశద్దివం॥32॥

తతః పునర్దక్షిణతః సంగ్రామశ్చిత్రయోధినాం
సుయుద్ధమర్జునస్యాసీదహం తు ద్రోణమన్వగాం॥33॥

నానావిధాన్యనీకాని పుత్రాణాం తవ భారత
అర్జునో వ్యధమత్కాలే దివీవాభ్రాణి మారుతః॥34॥

తం వాసవమివాయాంతం భూరివర్షశరౌఘిణం
మహేష్వాసం నరవ్యాఘ్రం నోగ్రం కశ్చిదవారయత్॥35॥

తే హన్యమానాః పార్థేన త్వదీయా వ్యథితా భృశం
స్వానేవ బహవో జఘ్నుర్విద్రవంతస్తతస్తతః॥36॥

తేఽర్జునేన శరా ముక్తాః కంకపత్రాస్తనుచ్ఛిదః
శలభా ఇవ సంపేతుః సంవృణ్వానా దిశో దశ॥37॥

తురగం రథినం నాగం పదాతిమపి మారిష
వినిర్భిద్య క్షితిం జగ్ముర్వల్మీకమివ పన్నగాః॥38॥

న చ ద్వితీయం వ్యసృజత్కుంజరాశ్వనరేషు సః
పృథగేకశరారుగ్ణా నిపేతుస్తే గతాసవః॥39॥

హతైర్మనుష్యైస్తురగైశ్చ సర్వతః; శరాభివృష్టైర్ద్విరదైశ్చ పాతితైః
తదా శ్వగోమాయుబడాభినాదితం; విచిత్రమాయోధశిరో బభూవ హ॥40॥

పితా సుతం త్యజతి సుహృద్వరం సుహృ;త్తథైవ పుత్రః పితరం శరాతురః
స్వరక్షణే కృతమతయస్తదా జనా;స్త్యజంతి వాహానపి పార్థపీడితాః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తేష్వనీకేషు భగ్నేషు పాండుపుత్రేణ సంజయ
చలితానాం ద్రుతానాం చ కథమాసీన్మనో హి వః॥1॥

అనీకానాం ప్రభగ్నానాం వ్యవస్థానమపశ్యతాం
దుష్కరం ప్రతిసంధానం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తథాపి తవ పుత్రస్య ప్రియకామా విశాం పతే
యశః ప్రవీరా లోకేషు రక్షంతో ద్రోణమన్వయుః॥3॥

సముద్యతేషు శస్త్రేషు సంప్రాప్తే చ యుధిష్ఠిరే
అకుర్వన్నార్యకర్మాణి భైరవే సత్యభీతవత్॥4॥

అంతరం భీమసేనస్య ప్రాపతన్నమితౌజసః
సాత్యకేశ్చైవ శూరస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య చాభిభో॥5॥

ద్రోణం ద్రోణమితి క్రూరాః పాంచాలాః సమచోదయన్
మా ద్రోణమితి పుత్రాస్తే కురూన్సర్వానచోదయన్॥6॥

ద్రోణం ద్రోణమితి హ్యేకే మా ద్రోణమితి చాపరే
కురూణాం పాండవానాం చ ద్రోణద్యూతమవర్తత॥7॥

యం యం స్మ భజతే ద్రోణః పాంచాలానాం రథవ్రజం
తత్ర తత్ర స్మ పాంచాల్యో ధృష్టద్యుమ్నోఽథ ధీయతే॥8॥

యథాభాగవిపర్యాసే సంగ్రామే భైరవే సతి
వీరాః సమాసదన్వీరానగచ్ఛన్భీరవః పరాన్॥9॥

అకంపనీయాః శత్రూణాం బభూవుస్తత్ర పాండవాః
అకంపయంస్త్వనీకాని స్మరంతః క్లేశమాత్మనః॥10॥

తే త్వమర్షవశం ప్రాప్తా హ్రీమంతః సత్త్వచోదితాః
త్యక్త్వా ప్రాణాన్న్యవర్తంత ఘ్నంతో ద్రోణం మహాహవే॥11॥

అయసామివ సంపాతః శిలానామివ చాభవత్
దీవ్యతాం తుములే యుద్ధే ప్రాణైరమితతేజసాం॥12॥

న తు స్మరంతి సంగ్రామమపి వృద్ధాస్తథావిధం
దృష్టపూర్వం మహారాజ శ్రుతపూర్వమథాపి వా॥13॥

ప్రాకంపతేవ పృథివీ తస్మిన్వీరావసాదనే
ప్రవర్తతా బలౌఘేన మహతా భారపీడితా॥14॥

ఘూర్ణతో హి బలౌఘస్య దివం స్తబ్ధ్వేవ నిస్వనః
అజాతశత్రోః క్రుద్ధస్య పుత్రస్య తవ చాభవత్॥15॥

సమాసాద్య తు పాండూనామనీకాని సహస్రశః
ద్రోణేన చరతా సంఖ్యే ప్రభగ్నాని శితైః శరైః॥16॥

తేషు ప్రమథ్యమానేషు ద్రోణేనాద్భుతకర్మణా
పర్యవారయదాసాద్య ద్రోణం సేనాపతిః స్వయం॥17॥

తదద్భుతమభూద్యుద్ధం ద్రోణపాంచాల్యయోస్తదా
నైవ తస్యోపమా కాచిత్సంభవేదితి మే మతిః॥18॥

తతో నీలోఽనలప్రఖ్యో దదాహ కురువాహినీం
శరస్ఫులింగశ్చాపార్చిర్దహన్కక్షమివానలః॥19॥

తం దహంతమనీకాని ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
పూర్వాభిభాషీ సుశ్లక్ష్ణం స్మయమానోఽభ్యభాషత॥20॥

నీల కిం బహుభిర్దగ్ధైస్తవ యోధైః శరార్చిషా
మయైకేన హి యుధ్యస్వ క్రుద్ధః ప్రహర చాశుగైః॥21॥

తం పద్మనికరాకారం పద్మపత్రనిభేక్షణం
వ్యాకోశపద్మాభముఖం నీలో వివ్యాధ సాయకైః॥22॥

తేనాతివిద్ధః సహసా ద్రౌణిర్భల్లైః శితైస్త్రిభిః
ధనుర్ధ్వజం చ ఛత్రం చ ద్విషతః స న్యకృంతత॥23॥

సోత్ప్లుత్య స్యందనాత్తస్మాన్నీలశ్చర్మవరాసిధృక్
ద్రోణాయనేః శిరః కాయాద్ధర్తుమైచ్ఛత్పతత్రివత్॥24॥

తస్యోద్యతాసేః సునసం శిరః కాయాత్సకుండలం
భల్లేనాపాహరద్ద్రౌణిః స్మయమాన ఇవానఘ॥25॥

సంపూర్ణచంద్రాభముఖః పద్మపత్రనిభేక్షణః
ప్రాంశురుత్పలగర్భాభో నిహతో న్యపతత్క్షితౌ॥26॥

తతః ప్రవివ్యథే సేనా పాండవీ భృశమాకులా
ఆచార్యపుత్రేణ హతే నీలే జ్వలితతేజసి॥27॥

అచింతయంశ్చ తే సర్వే పాండవానాం మహారథాః
కథం నో వాసవిస్త్రాయాచ్ఛత్రుభ్య ఇతి మారిష॥28॥

దక్షిణేన తు సేనాయాః కురుతే కదనం బలీ
సంశప్తకావశేషస్య నారాయణబలస్య చ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రతిఘాతం తు సైన్యస్య నామృష్యత వృకోదరః
సోఽభినద్బాహ్లికం షష్ట్యా కర్ణం చ దశభిః శరైః॥1॥

తస్య ద్రోణః శితైర్బాణైస్తీక్ష్ణధారైరయస్మయైః
జీవితాంతమభిప్రేప్సుర్మర్మణ్యాశు జఘాన హ॥2॥

కర్ణో ద్వాదశభిర్బాణైరశ్వత్థామా చ సప్తభిః
షడ్భిర్దుర్యోధనో రాజా తత ఏనమవాకిరత్॥3॥

భీమసేనోఽపి తాన్సర్వాన్ప్రత్యవిధ్యన్మహాబలః
ద్రోణం పంచాశతేషూణాం కర్ణం చ దశభిః శరైః॥4॥

దుర్యోధనం ద్వాదశభిర్ద్రౌణిం చాష్టాభిరాశుగైః
ఆరావం తుములం కుర్వన్నభ్యవర్తత తాన్రణే॥5॥

తస్మిన్సంత్యజతి ప్రాణాన్మృత్యుసాధారణీకృతే
అజాతశత్రుస్తాన్యోధాన్భీమం త్రాతేత్యచోదయత్॥6॥

తే యయుర్భీమసేనస్య సమీపమమితౌజసః
యుయుధానప్రభృతయో మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥7॥

తే సమేత్య సుసంరబ్ధాః సహితాః పురుషర్షభాః
మహేష్వాసవరైర్గుప్తం ద్రోణానీకం బిభిత్సవః॥8॥

సమాపేతుర్మహావీర్యా భీమప్రభృతయో రథాః
తాన్ప్రత్యగృహ్ణాదవ్యగ్రో ద్రోణోఽపి రథినాం వరః॥9॥

మహాబలానతిరథాన్వీరాన్సమరశోభినః
బాహ్యం మృత్యుభయం కృత్వా తావకాః పాండవాన్యయుః॥10॥

సాదినః సాదినోఽభ్యఘ్నంస్తథైవ రథినో రథాన్
ఆసీచ్ఛక్త్యసిసంపాతో యుద్ధమాసీత్పరశ్వధైః॥11॥

నికృష్టమసియుద్ధం చ బభూవ కటుకోదయం
కుంజరాణాం చ సంఘాతైర్యుద్ధమాసీత్సుదారుణం॥12॥

అపతత్కుంజరాదన్యో హయాదన్యస్త్వవాక్శిరాః
నరో బాణేన నిర్భిన్నో రథాదన్యశ్చ మారిష॥13॥

తత్రాన్యస్య చ సంమర్దే పతితస్య వివర్మణః
శిరః ప్రధ్వంసయామాస వక్షస్యాక్రమ్య కుంజరః॥14॥

అపరేఽప్యపరాంజఘ్నుర్వారణాః పతితాన్నరాన్
విషాణైశ్చావనిం గత్వా వ్యభిందన్రథినో బహూన్॥15॥

నరాంత్రైః కేచిదపరే విషాణాలగ్నసంస్రవైః
బభ్రముః శతశో నాగా మృద్నంతః శతశో నరాన్॥16॥

కాంస్యాయసతనుత్రాణాన్నరాశ్వరథకుంజరాన్
పతితాన్పోథయాం చక్రుర్ద్విపాః స్థూలనడానివ॥17॥

గృధ్రపత్రాధివాసాంసి శయనాని నరాధిపాః
హ్రీమంతః కాలసంపక్వాః సుదుఃఖాన్యధిశేరతే॥18॥

హంతి స్మాత్ర పితా పుత్రం రథేనాభ్యతివర్తతే
పుత్రశ్చ పితరం మోహాన్నిర్మర్యాదమవర్తత॥19॥

అక్షో భగ్నో ధ్వజశ్ఛిన్నశ్ఛత్రముర్వ్యాం నిపాతితం
యుగార్ధం ఛిన్నమాదాయ ప్రదుద్రావ తథా హయః॥20॥

సాసిర్బాహుర్నిపతితః శిరశ్ఛిన్నం సకుండలం
గజేనాక్షిప్య బలినా రథః సంచూర్ణితః క్షితౌ॥21॥

రథినా తాడితో నాగో నారాచేనాపతద్వ్యసుః
సారోహశ్చాపతద్వాజీ గజేనాతాడితో భృశం॥22॥

నిర్మర్యాదం మహద్యుద్ధమవర్తత సుదారుణం
హా తాత హా పుత్ర సఖే క్వాసి తిష్ఠ క్వ ధావసి॥23॥

ప్రహరాహర జహ్యేనం స్మితక్ష్వేడితగర్జితైః
ఇత్యేవముచ్చరంత్యః స్మ శ్రూయంతే వివిధా గిరః॥24॥

నరస్యాశ్వస్య నాగస్య సమసజ్జత శోణితం
ఉపాశామ్యద్రజో భౌమం భీరూన్కశ్మలమావిశత్॥25॥

ఆసీత్కేశపరామర్శో ముష్టియుద్ధం చ దారుణం
నఖైర్దంతైశ్చ శూరాణామద్వీపే ద్వీపమిచ్ఛతాం॥26॥

తత్రాచ్ఛిద్యత వీరస్య సఖడ్గో బాహురుద్యతః
సధనుశ్చాపరస్యాపి సశరః సాంకుశస్తథా॥27॥

ప్రాక్రోశదన్యమన్యోఽత్ర తథాన్యో విముఖోఽద్రవత్
అన్యః ప్రాప్తస్య చాన్యస్య శిరః కాయాదపాహరత్॥28॥

శబ్దమభ్యద్రవచ్చాన్యః శబ్దాదన్యోఽద్రవద్భృశం
స్వానన్యోఽథ పరానన్యో జఘాన నిశితైః శరైః॥29॥

గిరిశృంగోపమశ్చాత్ర నారాచేన నిపాతితః
మాతంగో న్యపతద్భూమౌ నదీరోధ ఇవోష్ణగే॥30॥

తథైవ రథినం నాగః క్షరన్గిరిరివారుజత్
అధ్యతిష్ఠత్పదా భూమౌ సహాశ్వం సహసారథిం॥31॥

శూరాన్ప్రహరతో దృష్ట్వా కృతాస్త్రాన్రుధిరోక్షితాన్
బహూనప్యావిశన్మోహో భీరూన్హృదయదుర్బలాన్॥32॥

సర్వమావిగ్నమభవన్న ప్రాజ్ఞాయత కించన
సైన్యే చ రజసా ధ్వస్తే నిర్మర్యాదమవర్తత॥33॥

తతః సేనాపతిః శీఘ్రమయం కాల ఇతి బ్రువన్
నిత్యాభిత్వరితానేవ త్వరయామాస పాండవాన్॥34॥

కుర్వంతః శాసనం తస్య పాండవేయా యశస్వినః
సరో హంసా ఇవాపేతుర్ఘ్నంతో ద్రోణరథం ప్రతి॥35॥

గృహ్ణీతాద్రవతాన్యోన్యం విభీతా వినికృంతత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దో దుర్ధర్షస్య రథం ప్రతి॥36॥

తతో ద్రోణః కృపః కర్ణో ద్రౌణీ రాజా జయద్రథః
విందానువిందావావంత్యౌ శల్యశ్చైనానవారయన్॥37॥

తే త్వార్యధర్మసంరబ్ధా దుర్నివార్యా దురాసదాః
శరార్తా న జహుర్ద్రోణం పాంచాలాః పాండవైః సహ॥38॥

తతో ద్రోణోఽభిసంక్రుద్ధో విసృజఞ్శతశః శరాన్
చేదిపాంచాలపాండూనామకరోత్కదనం మహత్॥39॥

తస్య జ్యాతలనిర్ఘోషః శుశ్రువే దిక్షు మారిష
వజ్రసంఘాతసంకాశస్త్రాసయన్పాండవాన్బహూన్॥40॥

ఏతస్మిన్నంతరే జిష్ణుర్హత్వా సంశప్తకాన్బలీ
అభ్యయాత్తత్ర యత్ర స్మ ద్రోణః పాండూన్ప్రమర్దతి॥41॥

తం శరౌఘమహావర్తం శోణితోదం మహాహ్రదం
తీర్ణః సంశప్తకాన్హత్వా ప్రత్యదృశ్యత ఫల్గునః॥42॥

తస్య కీర్తిమతో లక్ష్మ సూర్యప్రతిమతేజసః
దీప్యమానమపశ్యామ తేజసా వానరధ్వజం॥43॥

సంశప్తకసముద్రం తముచ్ఛోష్యాస్త్రగభస్తిభిః
స పాండవయుగాంతార్కః కురూనప్యభ్యతీతపత్॥44॥

ప్రదదాహ కురూన్సర్వానర్జునః శస్త్రతేజసా
యుగాంతే సర్వభూతాని ధూమకేతురివోత్థితః॥45॥

తేన బాణసహస్రౌఘైర్గజాశ్వరథయోధినః
తాడ్యమానాః క్షితిం జగ్ముర్ముక్తశస్త్రాః శరార్దితాః॥46॥

కేచిదార్తస్వరం చక్రుర్వినేదురపరే పునః
పార్థబాణహతాః కేచిన్నిపేతుర్విగతాసవః॥47॥

తేషాముత్పతతాం కాంశ్చిత్పతితాంశ్చ పరాఙ్ముఖాన్
న జఘానార్జునో యోధాన్యోధవ్రతమనుస్మరన్॥48॥

తే విశీర్ణరథాశ్వేభాః ప్రాయశశ్చ పరాఙ్ముఖాః
కురవః కర్ణ కర్ణేతి హా హేతి చ విచుక్రుశుః॥49॥

తమాధిరథిరాక్రందం విజ్ఞాయ శరణైషిణాం
మా భైష్టేతి ప్రతిశ్రుత్య యయావభిముఖోఽర్జునం॥50॥

స భారతరథశ్రేష్ఠః సర్వభారతహర్షణః
ప్రాదుశ్చక్రే తదాగ్నేయమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః॥51॥

తస్య దీప్తశరౌఘస్య దీప్తచాపధరస్య చ
శరౌఘాఞ్శరజాలేన విదుధావ ధనంజయః
అస్త్రమస్త్రేణ సంవార్య ప్రాణదద్విసృజఞ్శరాన్॥52॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ భీమశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
వివ్యధుః కర్ణమాసాద్య త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః॥53॥

అర్జునాస్త్రం తు రాధేయః సంవార్య శరవృష్టిభిః
తేషాం త్రయాణాం చాపాని చిచ్ఛేద విశిఖైస్త్రిభిః॥54॥

తే నికృత్తాయుధాః శూరా నిర్విషా భుజగా ఇవ
రథశక్తీః సముత్క్షిప్య భృశం సింహా ఇవానదన్॥55॥

తా భుజాగ్రైర్మహావేగా విసృష్టా భుజగోపమాః
దీప్యమానా మహాశక్త్యో జగ్మురాధిరథిం ప్రతి॥56॥

తా నికృత్య శితైర్బాణైస్త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
ననాద బలవాన్కర్ణః పార్థాయ విసృజఞ్శరాన్॥57॥

అర్జునశ్చాపి రాధేయం విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
కర్ణాదవరజం బాణైర్జఘాన నిశితైస్త్రిభిః॥58॥

తతః శత్రుంజయం హత్వా పార్థః షడ్భిరజిహ్మగైః
జహార సద్యో భల్లేన విపాటస్య శిరో రథాత్॥59॥

పశ్యతాం ధార్తరాష్ట్రాణామేకేనైవ కిరీటినా
ప్రముఖే సూతపుత్రస్య సోదర్యా నిహతాస్త్రయః॥60॥

తతో భీమః సముత్పత్య స్వరథాద్వైనతేయవత్
వరాసినా కర్ణపక్షాంజఘాన దశ పంచ చ॥61॥

పునః స్వరథమాస్థాయ ధనురాదాయ చాపరం
వివ్యాధ దశభిః కర్ణం సూతమశ్వాంశ్చ పంచభిః॥62॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽప్యసివరం చర్మ చాదాయ భాస్వరం
జఘాన చంద్రవర్మాణం బృహత్క్షత్రం చ పౌరవం॥63॥

తతః స్వరథమాస్థాయ పాంచాల్యోఽన్యచ్చ కార్ముకం
ఆదాయ కర్ణం వివ్యాధ త్రిసప్తత్యా నదన్రణే॥64॥

శైనేయోఽప్యన్యదాదాయ ధనురింద్రాయుధద్యుతి
సూతపుత్రం చతుఃషష్ట్యా విద్ధ్వా సింహ ఇవానదత్॥65॥

భల్లభ్యాం సాధుముక్తాభ్యాం ఛిత్త్వా కర్ణస్య కార్ముకం
పునః కర్ణం త్రిభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥66॥

తతో దుర్యోధనో ద్రోణో రాజా చైవ జయద్రథః
నిమజ్జమానం రాధేయముజ్జహ్రుః సాత్యకార్ణవాత్॥67॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ భీమశ్చ సౌభద్రోఽర్జున ఏవ చ
నకులః సహదేవశ్చ సాత్యకిం జుగుపూ రణే॥68॥

ఏవమేష మహారౌద్రః క్షయార్థం సర్వధన్వినాం
తావకానాం పరేషాం చ త్యక్త్వా ప్రాణానభూద్రణః॥69॥

పదాతిరథనాగాశ్వైర్గజాశ్వరథపత్తయః
రథినో నాగపత్త్యశ్వై రథపత్తీ రథద్విపైః॥70॥

అశ్వైరశ్వా గజైర్నాగా రథినో రథిభిః సహ
సంసక్తాః సమదృశ్యంత పత్తయశ్చాపి పత్తిభిః॥71॥

ఏవం సుకలిలం యుద్ధమాసీత్క్రవ్యాదహర్షణం
మహద్భిస్తైరభీతానాం యమరాష్ట్రవివర్ధనం॥72॥

తతో హతా నరరథవాజికుంజరై;రనేకశో ద్విపరథవాజిపత్తయః
గజైర్గజా రథిభిరుదాయుధా రథా; హయైర్హయాః పత్తిగణైశ్చ పత్తయః॥73॥

రథైర్ద్విపా ద్విరదవరైర్మహాహయా; హయైర్నరా వరరథిభిశ్చ వాజినః
నిరస్తజిహ్వాదశనేక్షణాః క్షితౌ; క్షయం గతాః ప్రమథితవర్మభూషణాః॥74॥

తథా పరైర్బహుకరణైర్వరాయుధై;ర్హతా గతాః ప్రతిభయదర్శనాః క్షితిం
విపోథితా హయగజపాదతాడితా; భృశాకులా రథఖురనేమిభిర్హతాః॥75॥

ప్రమోదనే శ్వాపదపక్షిరక్షసాం; జనక్షయే వర్తతి తత్ర దారుణే
మహాబలాస్తే కుపితాః పరస్పరం; నిషూదయంతః ప్రవిచేరురోజసా॥76॥

తతో బలే భృశలులితే పరస్పరం; నిరీక్షమాణే రుధిరౌఘసంప్లుతే
దివాకరేఽస్తంగిరిమాస్థితే శనై;రుభే ప్రయాతే శిబిరాయ భారత॥77॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పూర్వమస్మాసు భగ్నేషు ఫల్గునేనామితౌజసా
ద్రోణే చ మోఘసంకల్పే రక్షితే చ యుధిష్ఠిరే॥1॥

సర్వే విధ్వస్తకవచాస్తావకా యుధి నిర్జితాః
రజస్వలా భృశోద్విగ్నా వీక్షమాణా దిశో దశ॥2॥

అవహారం తతః కృత్వా భారద్వాజస్య సంమతే
లబ్ధలక్ష్యైః పరైర్దీనా భృశావహసితా రణే॥3॥

శ్లాఘమానేషు భూతేషు ఫల్గునస్యామితాన్గుణాన్
కేశవస్య చ సౌహార్దే కీర్త్యమానేఽర్జునం ప్రతి
అభిశస్తా ఇవాభూవంధ్యానమూకత్వమాస్థితాః॥4॥

తతః ప్రభాతసమయే ద్రోణం దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
ప్రణయాదభిమానాచ్చ ద్విషద్వృద్ధ్యా చ దుర్మనాః
శృణ్వతాం సర్వభూతానాం సంరబ్ధో వాక్యకోవిదః॥5॥

నూనం వయం వధ్యపక్షే భవతో బ్రహ్మవిత్తమ
తథా హి నాగ్రహీః ప్రాప్తం సమీపేఽద్య యుధిష్ఠిరం॥6॥

ఇచ్ఛతస్తే న ముచ్యేత చక్షుఃప్రాప్తో రణే రిపుః
జిఘృక్షతో రక్ష్యమాణః సామరైరపి పాండవైః॥7॥

వరం దత్త్వా మమ ప్రీతః పశ్చాద్వికృతవానసి
ఆశాభంగం న కుర్వంతి భక్తస్యార్యాః కథంచన॥8॥

తతోఽప్రీతస్తథోక్తః స భారద్వాజోఽబ్రవీన్నృపం
నార్హసే మాన్యథా జ్ఞాతుం ఘటమానం తవ ప్రియే॥9॥

ససురాసురగంధర్వాః సయక్షోరగరాక్షసాః
నాలం లోకా రణే జేతుం పాల్యమానం కిరీటినా॥10॥

విశ్వసృగ్యత్ర గోవిందః పృతనారిస్తథార్జునః
తత్ర కస్య బలం క్రామేదన్యత్ర త్ర్యంబకాత్ప్రభోః॥11॥

సత్యం తు తే బ్రవీమ్యద్య నైతజ్జాత్వన్యథా భవేత్
అద్యైషాం ప్రవరం వీరం పాతయిష్యే మహారథం॥12॥

తం చ వ్యూహం విధాస్యామి యోఽభేద్యస్త్రిదశైరపి
యోగేన కేనచిద్రాజన్నర్జునస్త్వపనీయతాం॥13॥

న హ్యజ్ఞాతమసాధ్యం వా తస్య సంఖ్యేఽస్తి కించన
తేన హ్యుపాత్తం బలవత్సర్వజ్ఞానమితస్తతః॥14॥

ద్రోణేన వ్యాహృతే త్వేవం సంశప్తకగణాః పునః
ఆహ్వాయన్నర్జునం సంఖ్యే దక్షిణామభితో దిశం॥15॥

తత్రార్జునస్యాథ పరైః సార్ధం సమభవద్రణః
తాదృశో యాదృశో నాన్యః శ్రుతో దృష్టోఽపి వా క్వచిత్॥16॥

తతో ద్రోణేన విహితో రాజన్వ్యూహో వ్యరోచత
చరన్మధ్యందినే సూర్యః ప్రతపన్నివ దుర్దృశః॥17॥

తం చాభిమన్యుర్వచనాత్పితుర్జ్యేష్ఠస్య భారత
బిభేద దుర్భిదం సంఖ్యే చక్రవ్యూహమనేకధా॥18॥

స కృత్వా దుష్కరం కర్మ హత్వా వీరాన్సహస్రశః
షట్సు వీరేషు సంసక్తో దౌఃశాసనివశం గతః॥19॥

వయం పరమసంహృష్టాః పాండవాః శోకకర్శితాః
సౌభద్రే నిహతే రాజన్నవహారమకుర్వత॥20॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పుత్రం పురుషసింహస్య సంజయాప్రాప్తయౌవనం
రణే వినిహతం శ్రుత్వా భృశం మే దీర్యతే మనః॥21॥

దారుణః క్షత్రధర్మోఽయం విహితో ధర్మకర్తృభిః
యత్ర రాజ్యేప్సవః శూరా బాలే శస్త్రమపాతయన్||22||

బాలమత్యంతసుఖినం విచరంతమభీతవత్
కృతాస్త్రా బహవో జఘ్నుర్బ్రూహి గావల్గణే కథం||23||

బిభిత్సతా రథానీకం సౌభద్రేణామితౌజసా
విక్రీడితం యథా సంఖ్యే తన్మమాచక్ష్వ సంజయ||24||

సంజయ ఉవాచ

యన్మాం పృచ్ఛసి రాజేంద్ర సౌభద్రస్య నిపాతనం
తత్తే కార్త్స్న్యేన వక్ష్యామి శృణు రాజన్సమాహితః
విక్రీడితం కుమారేణ యథానీకం బిభిత్సతా||25||

దావాగ్న్యభిపరీతానాం భూరిగుల్మతృణద్రుమే
వనౌకసామివారణ్యే త్వదీయానామభూద్భయం||26||

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సమరేఽత్యుగ్రకర్మాణః కర్మభిర్వ్యంజితశ్రమాః
సకృష్ణాః పాండవాః పంచ దేవైరపి దురాసదాః||1||

సత్త్వకర్మాన్వయైర్బుద్ధ్యా ప్రకృత్యా యశసా శ్రియా
నైవ భూతో న భవితా కృష్ణతుల్యగుణః పుమాన్||2||

సత్యధర్మపరో దాతా విప్రపూజాదిభిర్గుణైః
సదైవ త్రిదివం ప్రాప్తో రాజా కిల యుధిష్ఠిరః||3||

యుగాంతే చాంతకో రాజంజామదగ్న్యశ్చ వీర్యవాన్
రణస్థో భీమసేనశ్చ కథ్యంతే సదృశాస్త్రయః||4||

ప్రతిజ్ఞాకర్మదక్షస్య రణే గాండీవధన్వనః
ఉపమాం నాధిగచ్ఛామి పార్థస్య సదృశీం క్షితౌ||5||

గురువాత్సల్యమత్యంతం నైభృత్యం వినయో దమః
నకులేఽప్రాతిరూప్యం చ శౌర్యం చ నియతాని షట్||6||

శ్రుతగాంభీర్యమాధుర్యసత్త్వవీర్యపరాక్రమైః
సదృశో దేవయోర్వీరః సహదేవః కిలాశ్వినోః||7||

యే చ కృష్ణే గుణాః స్ఫీతాః పాండవేషు చ యే గుణాః
అభిమన్యౌ కిలైకస్థా దృశ్యంతే గుణసంచయాః||8||

యుధిష్ఠిరస్య ధైర్యేణ కృష్ణస్య చరితేన చ
కర్మభిర్భీమసేనస్య సదృశో భీమకర్మణః||9||

ధనంజయస్య రూపేణ విక్రమేణ శ్రుతేన చ
వినయాత్సహదేవస్య సదృశో నకులస్య చ||10||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అభిమన్యుమహం సూత సౌభద్రమపరాజితం
శ్రోతుమిచ్ఛామి కార్త్స్న్యేన కథమాయోధనే హతః||11||

సంజయ ఉవాచ

చక్రవ్యూహో మహారాజ ఆచార్యేణాభికల్పితః
తత్ర శక్రోపమాః సర్వే రాజానో వినివేశితాః॥12॥

సంఘాతో రాజపుత్రాణాం సర్వేషామభవత్తదా
కృతాభిసమయాః సర్వే సువర్ణవికృతధ్వజాః॥13॥

రక్తాంబరధరాః సర్వే సర్వే రక్తవిభూషణాః
సర్వే రక్తపతాకాశ్చ సర్వే వై హేమమాలినః॥14॥

తేషాం దశసహస్రాణి బభూవుర్దృఢధన్వినాం
పౌత్రం తవ పురస్కృత్య లక్ష్మణం ప్రియదర్శనం॥15॥

అన్యోన్యసమదుఃఖాస్తే అన్యోన్యసమసాహసాః
అన్యోన్యం స్పర్ధమానాశ్చ అన్యోన్యస్య హితే రతాః॥16॥

కర్ణదుఃశాసనకృపైర్వృతో రాజా మహారథైః
దేవరాజోపమః శ్రీమాఞ్శ్వేతచ్ఛత్రాభిసంవృతః
చామరవ్యజనాక్షేపైరుదయన్నివ భాస్కరః॥17॥

ప్రముఖే తస్య సైన్యస్య ద్రోణోఽవస్థితనాయకే
సింధురాజస్తథాతిష్ఠచ్ఛ్రీమాన్మేరురివాచలః॥18॥

సింధురాజస్య పార్శ్వస్థా అశ్వత్థామపురోగమాః
సుతాస్తవ మహారాజ త్రింశత్త్రిదశసంనిభాః॥19॥

గాంధారరాజః కితవః శల్యో భూరిశ్రవాస్తథా
పార్శ్వతః సింధురాజస్య వ్యరాజంత మహారథాః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తదనీకమనాధృష్యం భారద్వాజేన రక్షితం
పార్థాః సమభ్యవర్తంత భీమసేనపురోగమాః॥1॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
కుంతిభోజశ్చ విక్రాంతో ద్రుపదశ్చ మహారథః॥2॥

ఆర్జునిః క్షత్రధర్మా చ బృహత్క్షత్రశ్చ వీర్యవాన్
చేదిపో ధృష్టకేతుశ్చ మాద్రీపుత్రౌ ఘటోత్కచః॥3॥

యుధామన్యుశ్చ విక్రాంతః శిఖండీ చాపరాజితః
ఉత్తమౌజాశ్చ దుర్ధర్షో విరాటశ్చ మహారథః॥4॥

ద్రౌపదేయాశ్చ సంరబ్ధాః శైశుపాలిశ్చ వీర్యవాన్
కేకయాశ్చ మహావీర్యాః సృంజయాశ్చ సహస్రశః॥5॥

ఏతే చాన్యే చ సగణాః కృతాస్త్రా యుద్ధదుర్మదాః
సమభ్యధావన్సహసా భారద్వాజం యుయుత్సవః॥6॥

సమవేతాంస్తు తాన్సర్వాన్భారద్వాజోఽపి వీర్యవాన్
అసంభ్రాంతః శరౌఘేణ మహతా సమవారయత్॥7॥

మహౌఘాః సలిలస్యేవ గిరిమాసాద్య దుర్భిదం
ద్రోణం తే నాభ్యవర్తంత వేలామివ జలాశయాః॥8॥

పీడ్యమానాః శరైః రాజంద్రోణచాపవినిఃసృతైః
న శేకుః ప్రముఖే స్థాతుం భారద్వాజస్య పాండవాః॥9॥

తదద్భుతమపశ్యామ ద్రోణస్య భుజయోర్బలం
యదేనం నాభ్యవర్తంత పాంచాలాః సృంజయైః సహ॥10॥

తమాయాంతమభిక్రుద్ధం ద్రోణం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరః
బహుధా చింతయామాస ద్రోణస్య ప్రతివారణం॥11॥

అశక్యం తు తమన్యేన ద్రోణం మత్వా యుధిష్ఠిరః
అవిషహ్యం గురుం భారం సౌభద్రే సమవాసృజత్॥12॥

వాసుదేవాదనవరం ఫల్గునాచ్చామితౌజసం
అబ్రవీత్పరవీరఘ్నమభిమన్యుమిదం వచః॥13॥

ఏత్య నో నార్జునో గర్హేద్యథా తాత తథా కురు
చక్రవ్యూహస్య న వయం విద్మ భేదం కథంచన॥14॥

త్వం వార్జునో వా కృష్ణో వా భింద్యాత్ప్రద్యుమ్న ఏవ వా
చక్రవ్యూహం మహాబాహో పంచమోఽన్యో న విద్యతే॥15॥

అభిమన్యో వరం తాత యాచతాం దాతుమర్హసి
పితౄణాం మాతులానాం చ సైన్యానాం చైవ సర్వశః॥16॥

ధనంజయో హి నస్తాత గర్హయేదేత్య సంయుగాత్
క్షిప్రమస్త్రం సమాదాయ ద్రోణానీకం విశాతయ॥17॥

అభిమన్యురువాచ

ద్రోణస్య దృఢమవ్యగ్రమనీకప్రవరం యుధి
పితౄణాం జయమాకాంక్షన్నవగాహే భినద్మి చ॥18॥

ఉపదిష్టో హి మే పిత్రా యోగోఽనీకస్య భేదనే
నోత్సహే తు వినిర్గంతుమహం కస్యాంచిదాపది॥19॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భింధ్యనీకం యుధా శ్రేష్ఠ ద్వారం సంజనయస్వ నః
వయం త్వానుగమిష్యామో యేన త్వం తాత యాస్యసి॥20॥

ధనంజయసమం యుద్ధే త్వాం వయం తాత సంయుగే
ప్రణిధాయానుయాస్యామో రక్షంతః సర్వతోముఖాః॥21॥

భీమ ఉవాచ

అహం త్వానుగమిష్యామి ధృష్టద్యుమ్నోఽథ సాత్యకిః
పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాస్తథా సర్వే ప్రభద్రకాః॥22॥

సకృద్భిన్నం త్వయా వ్యూహం తత్ర తత్ర పునః పునః
వయం ప్రధ్వంసయిష్యామో నిఘ్నమానా వరాన్వరాన్॥23॥

అభిమన్యురువాచ

అహమేతత్ప్రవేక్ష్యామి ద్రోణానీకం దురాసదం
పతంగ ఇవ సంక్రుద్ధో జ్వలితం జాతవేదసం॥24॥

తత్కర్మాద్య కరిష్యామి హితం యద్వంశయోర్ద్వయోః
మాతులస్య చ యా ప్రీతిర్భవిష్యతి పితుశ్చ మే॥25॥

శిశునైకేన సంగ్రామే కాల్యమానాని సంఘశః
అద్య ద్రక్ష్యంతి భూతాని ద్విషత్సైన్యాని వై మయా॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవం తే భాషమాణస్య బలం సౌభద్ర వర్ధతాం
యస్త్వముత్సహసే భేత్తుం ద్రోణానీకం సుదుర్భిదం॥27॥

రక్షితం పురుషవ్యాఘ్రైర్మహేష్వాసైః ప్రహారిభిః
సాధ్యరుద్రమరుత్కల్పైర్వస్వగ్న్యాదిత్యవిక్రమైః॥28॥

సంజయ ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా స యంతారమచోదయత్
సుమిత్రాశ్వాన్రణే క్షిప్రం ద్రోణానీకాయ చోదయ॥29॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సౌభద్రస్తు వచః శ్రుత్వా ధర్మరాజస్య ధీమతః
అచోదయత యంతారం ద్రోణానీకాయ భారత॥1॥

తేన సంచోద్యమానస్తు యాహి యాహీతి సారథిః
ప్రత్యువాచ తతో రాజన్నభిమన్యుమిదం వచః॥2॥

అతిభారోఽయమాయుష్మన్నాహితస్త్వయి పాండవైః
సంప్రధార్య క్షమం బుద్ధ్యా తతస్త్వం యోద్ధుమర్హసి॥3॥

ఆచార్యో హి కృతీ ద్రోణః పరమాస్త్రే కృతశ్రమః
అత్యంతసుఖసంవృద్ధస్త్వం చ యుద్ధవిశారదః॥4॥

తతోఽభిమన్యుః ప్రహసన్సారథిం వాక్యమబ్రవీత్
సారథే కో న్వయం ద్రోణః సమగ్రం క్షత్రమేవ వా॥5॥

ఐరావతగతం శక్రం సహామరగణైరహం
యోధయేయం రణముఖే న మే క్షత్రేఽద్య విస్మయః
న మమైతద్ద్విషత్సైన్యం కలామర్హతి షోడశీం॥6॥

అపి విశ్వజితం విష్ణుం మాతులం ప్రాప్య సూతజ
పితరం చార్జునం సంఖ్యే న భీర్మాముపయాస్యతి॥7॥

తతోఽభిమన్యుస్తాం వాచం కదర్థీకృత్య సారథేః
యాహీత్యేవాబ్రవీదేనం ద్రోణానీకాయ మాచిరం॥8॥

తతః సంచోదయామాస హయానస్య త్రిహాయనాన్
నాతిహృష్టమనాః సూతో హేమభాండపరిచ్ఛదాన్॥9॥

తే ప్రేషితాః సుమిత్రేణ ద్రోణానీకాయ వాజినః
ద్రోణమభ్యద్రవన్రాజన్మహావేగపరాక్రమాః॥10॥

తముదీక్ష్య తథాయాంతం సర్వే ద్రోణపురోగమాః
అభ్యవర్తంత కౌరవ్యాః పాండవాశ్చ తమన్వయుః॥11॥

స కర్ణికారప్రవరోచ్ఛ్రితధ్వజః; సువర్ణవర్మార్జునిరర్జునాద్వరః
యుయుత్సయా ద్రోణముఖాన్మహారథా;న్సమాసదత్సింహశిశుర్యథా గజాన్॥12॥

తే వింశతిపదే యత్తాః సంప్రహారం ప్రచక్రిరే
ఆసీద్గాంగ ఇవావర్తో ముహూర్తముదధేరివ॥13॥

శూరాణాం యుధ్యమానానాం నిఘ్నతామితరేతరం
సంగ్రామస్తుములో రాజన్ప్రావర్తత సుదారుణః॥14॥

ప్రవర్తమానే సంగ్రామే తస్మిన్నతిభయంకరే
ద్రోణస్య మిషతో వ్యూహం భిత్త్వా ప్రావిశదార్జునిః॥15॥

తం ప్రవిష్టం పరాన్ఘ్నంతం శత్రుమధ్యే మహాబలం
హస్త్యశ్వరథపత్త్యోఘాః పరివవ్రురుదాయుధాః॥16॥

నానావాదిత్రనినదైః క్ష్వేడితోత్క్రుష్టగర్జితైః
హుంకారైః సింహనాదైశ్చ తిష్ఠ తిష్ఠేతి నిస్వనైః॥17॥

ఘోరైర్హలహలాశబ్దైర్మా గాస్తిష్ఠైహి మామితి
అసావహమముత్రేతి ప్రవదంతో ముహుర్ముహుః॥18॥

బృంహితైః శింజితైర్హాసైః ఖురనేమిస్వనైరపి
సంనాదయంతో వసుధామభిదుద్రువురార్జునిం॥19॥

తేషామాపతతాం వీరః పూర్వం శీఘ్రమథో దృఢం
క్షిప్రాస్త్రో న్యవధీద్వ్రాతాన్మర్మజ్ఞో మర్మభేదిభిః॥20॥

తే హన్యమానాశ్చ తథా నానాలింగైః శితైః శరైః
అభిపేతుస్తమేవాజౌ శలభా ఇవ పావకం॥21॥

తతస్తేషాం శరీరైశ్చ శరీరావయవైశ్చ సః
సంతస్తార క్షితిం క్షిప్రం కుశైర్వేదిమివాధ్వరే॥22॥

బద్ధగోధాంగులిత్రాణాన్సశరావరకార్ముకాన్
సాసిచర్మాంకుశాభీశూన్సతోమరపరశ్వధాన్॥23॥

సగుడాయోముఖప్రాసాన్సర్ష్టి తోమరపట్టిశాన్
సభిండిపాలపరిఘాన్సశక్తివరకంపనాన్॥24॥

సప్రతోదమహాశంఖాన్సకుంతాన్సకచగ్రహాన్
సముద్గరక్షేపణీయాన్సపాశపరిఘోపలాన్॥25॥

సకేయూరాంగదాన్బాహూన్హృద్యగంధానులేపనాన్
సంచిచ్ఛేదార్జునిర్వృత్తాంస్త్వదీయానాం సహస్రశః॥26॥

తైః స్ఫురద్భిర్మహారాజ శుశుభే లోహితోక్షితైః
పంచాస్యైః పన్నగైశ్ఛిన్నైర్గరుడేనేవ మారిష॥27॥

సునాసాననకేశాంతైరవ్రణైశ్చారుకుండలైః
సందష్టౌష్ఠపుటైః క్రోధాత్క్షరద్భిః శోణితం బహు॥28॥

చారుస్రఙ్ముకుటోష్ణీషైర్మణిరత్నవిరాజితైః
వినాలనలినాకారైర్దివాకరశశిప్రభైః॥29॥

హితప్రియంవదైః కాలే బహుభిః పుణ్యగంధిభిః
ద్విషచ్ఛిరోభిః పృథివీమవతస్తార ఫాల్గుణిః॥30॥

గంధర్వనగరాకారాన్విధివత్కల్పితాన్రథాన్
వీషాముఖాన్విత్రివేణూన్వ్యస్తదండకబంధురాన్॥31॥

విజంఘకూబరాక్షాంశ్చ వినేమీనరానపి
విచక్రోపస్కరోపస్థాన్భగ్నోపకరణానపి॥32॥

ప్రశాతితోపకరణాన్ససతయోధాన్సహస్రశః
శరైర్విశకలీకుర్వందిక్షు సర్వాస్వదృశ్యత ॥33॥

పునర్ద్విపాంద్విపారోహాన్వైజయంత్యంకుశధ్వజాన్
తూణాన్వర్మాణ్యథో కక్ష్యా గ్రైవేయానథ కంబలాన్ ॥34॥

ఘంటాః శుండాన్విషాణాగ్రాన్క్షురపాలాన్పదానుగాన్
శరైర్నిశితధారాగ్రైః శాత్రవాణామశాతయత్ ॥35॥

వనాయుజాన్పార్వతీయాన్కాంబోజారట్టబాహ్లికాన్
స్థిరవాలధికర్ణాక్షాంజవనాన్సాధువాహినః ॥36॥

స్వారూఢాఞ్శిక్షితైర్యోధైః శక్త్యృష్టిప్రాసయోధిభిః
విధ్వస్తచామరకుథాన్విప్రకీర్ణప్రకీర్ణకాన్ ॥37॥

నిరస్తజిహ్వానయనాన్నిష్కీర్ణాంత్రయకృద్ఘనాన్
హతారోహాన్భిన్నభాండాన్క్రవ్యాదగణమోదనాన్ ॥38॥

నికృత్తవర్మకవచాఞ్శకృన్మూత్రాసృగాప్లుతాన్
నిపాతయన్నశ్వవరాంస్తావకాన్సోఽభ్యరోచత ॥39॥

ఏకో విష్ణురివాచింత్యః కృత్వా ప్రాక్కర్మ దుష్కరం
తథా విమథితం తేన త్ర్యంగం తవ బలం మహత్
వ్యహనత్స పదాత్యోఘాంస్త్వదీయానేవ భారత ॥40॥

ఏవమేకేన తాం సేనాం సౌభద్రేణ శితైః శరైః
భృశం విప్రహతాం దృష్ట్వా స్కందేనేవాసురీం చమూం ॥41॥

త్వదీయాస్తవ పుత్రాశ్చ వీక్షమాణా దిశో దశ
సంశుష్కాస్యాశ్చలన్నేత్రాః ప్రస్విన్నా లోమహర్షణాః ॥42॥

పలాయనకృతోత్సాహా నిరుత్సాహా ద్విషజ్జయే
గోత్రనామభిరన్యోన్యం క్రందంతో జీవితైషిణః ॥43॥

హతాన్పుత్రాంస్తథా పితౄన్సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్
ప్రాతిష్ఠంత సముత్సృజ్య త్వరయంతో హయద్విపాన్ ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తాం ప్రభగ్నాం చమూం దృష్ట్వా సౌభద్రేణామితౌజసా
దుర్యోధనో భృశం క్రుద్ధః స్వయం సౌభద్రమభ్యయాత్ ॥1॥

తతో రాజానమావృత్తం సౌభద్రం ప్రతి సంయుగే
దృష్ట్వా ద్రోణోఽబ్రవీద్యోధాన్పర్యాప్నుత నరాధిపం ॥2॥

పురాభిమన్యుర్లక్ష్యం నః పశ్యతాం హంతి వీర్యవాన్
తమాద్రవత మా భైష్ట క్షిప్రం రక్షత కౌరవం ॥3॥

తతః కృతజ్ఞా బలినః సుహృదో జితకాశినః
త్రాస్యమానా భయాద్వీరం పరివవ్రుస్తవాత్మజం ॥4॥

ద్రోణో ద్రౌణిః కృపః కర్ణః కృతవర్మా చ సౌబలః
బృహద్బలో మద్రరాజో భూరిర్భూరిశ్రవాః శలః ॥5॥

పౌరవో వృషసేనశ్చ విసృజంతః శితాఞ్శరాన్
సౌభద్రం శరవర్షేణ మహతా సమవాకిరన్ ॥6॥

సంమోహయిత్వా తమథ దుర్యోధనమమోచయన్
ఆస్యాద్గ్రాసమివాక్షిప్తం మమృషే నార్జునాత్మజః॥7॥

తానిష్సరౌఘేణ మహతా సాశ్వసూతాన్మహారథాన్
విముఖీకృత్య సౌభద్రః సింహనాదమథానదత్॥8॥

తస్య నాదం తతః శ్రుత్వా సింహస్యేవామిషైషిణః
నామృష్యంత సుసంరబ్ధాః పునర్ద్రోణముఖా రథాః॥9॥

త ఏనం కోష్ఠకీకృత్య రథవంశేన మారిష
వ్యసృజన్నిషుజాలాని నానాలింగాని సంఘశః॥10॥

తాన్యంతరిక్షే చిచ్ఛేద పౌత్రస్తవ శితైః శరైః
తాంశ్చైవ ప్రతివివ్యాధ తదద్భుతమివాభవత్॥11॥

తతస్తే కోపితాస్తేన శరైరాశీవిషోపమైః
పరివవ్రుర్జిఘాంసంతః సౌభద్రమపలాయినం॥12॥

సముద్రమివ పర్యస్తం త్వదీయం తద్బలార్ణవం
అభిమన్యుర్దధారైకో వేలేవ మకరాలయం॥13॥

శూరాణాం యుధ్యమానానాం నిఘ్నతామితరేతరం
అభిమన్యోః పరేషాం చ నాసీత్కశ్చిత్పరాఙ్ముఖః॥14॥

తస్మింస్తు ఘోరే సంగ్రామే వర్తమానే భయంకరే
దుఃసహో నవభిర్బాణైరభిమన్యుమవిధ్యత॥15॥

దుఃశాసనో ద్వాదశభిః కృపః శారద్వతస్త్రిభిః
ద్రోణస్తు సప్తదశభిః శరైరాశీవిషోపమైః॥16॥

వివింశతిస్తు వింశత్యా కృతవర్మా చ సప్తభిః
బృహద్బలస్తథాష్టాభిరశ్వత్థామా చ సప్తభిః॥17॥

భూరిశ్రవాస్త్రిభిర్బాణైర్మద్రేశః షడ్భిరాశుగైః
ద్వాభ్యాం శరాభ్యాం శకునిస్త్రిభిర్దుర్యోధనో నృపః॥18॥

స తు తాన్ప్రతివివ్యాధ త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
నృత్యన్నివ మహారాజ చాపహస్తః ప్రతాపవాన్॥19॥

తతోఽభిమన్యుః సంక్రుద్ధస్తాప్యమానస్తవాత్మజైః
విదర్శయన్వై సుమహచ్ఛిక్షౌరసకృతం బలం॥20॥

గరుడానిలరంహోభిర్యంతుర్వాక్యకరైర్హయైః
దాంతైరశ్మకదాయాదం త్వరమాణోఽభ్యహారయత్
వివ్యాధ చైనం దశభిర్బాణైస్తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥21॥

తస్యాభిమన్యుర్దశభిర్బాణైః సూతం హయాంధ్వజం
బాహూ ధనుః శిరశ్చోర్వ్యాం స్మయమానోఽభ్యపాతయత్॥22॥

తతస్తస్మిన్హతే వీరే సౌభద్రేణాశ్మకేశ్వరే
సంచచాల బలం సర్వం పలాయనపరాయణం॥23॥

తతః కర్ణః కృపో ద్రోణో ద్రౌణిర్గాంధారరాట్శలః
శల్యో భూరిశ్రవాః క్రాథః సోమదత్తో వివింశతిః॥24॥

వృషసేనః సుషేణశ్చ కుండభేదీ ప్రతర్దనః
వృందారకో లలిత్థశ్చ ప్రబాహుర్దీర్ఘలోచనః
దుర్యోధనశ్చ సంక్రుద్ధః శరవర్షైరవాకిరన్॥25॥

సోఽతిక్రుద్ధో మహేష్వాసైరభిమన్యురజిహ్మగైః
శరమాదత్త కర్ణాయ పరకాయావభేదనం॥26॥

తస్య భిత్త్వా తనుత్రాణం దేహం నిర్భిద్య చాశుగః
ప్రావిశద్ధరణీం రాజన్వల్మీకమివ పన్నగః॥27॥

స తేనాతిప్రహారేణ వ్యథితో విహ్వాలన్నివ
సంచచాల రణే కర్ణః క్షితికంపే యథాచలః॥28॥

అథాన్యైర్నిశితైర్బాణైః సుషేణం దీర్ఘలోచనం
కుండభేదిం చ సంక్రుద్ధస్త్రిభిస్త్రీనవధీద్బలీ॥29॥

కర్ణస్తం పంచవింశత్యా నారాచానాం సమర్పయత్
అశ్వత్థామా చ వింశత్యా కృతవర్మా చ సప్తభిః॥30॥

స శరార్దితసర్వాంగః క్రుద్ధః శక్రాత్మజాత్మజః
విచరందృశ్యతే సైన్యే పాశహస్త ఇవాంతకః॥31॥

శల్యం చ బాణవర్షేణ సమీపస్థమవాకిరత్
ఉదక్రోశన్మహాబాహుస్తవ సైన్యాని భీషయన్॥32॥

తతః స విద్ధోఽస్త్రవిదా మర్మభిద్భిరజిహ్మగైః
శల్యో రాజన్రథోపస్థే నిషసాద ముమోహ చ॥33॥

తం హి విద్ధం తథా దృష్ట్వా సౌభద్రేణ యశస్వినా
సంప్రాద్రవచ్చమూః సర్వా భారద్వాజస్య పశ్యతః॥34॥

ప్రేక్షంతస్తం మహాబాహుం రుక్మపుంఖైః సమావృతం
త్వదీయాశ్చ పలాయంతే మృగాః సింహార్దితా ఇవ॥35॥

స తు రణయశసాభిపూజ్యమానః; పితృసురచారణసిద్ధయక్షసంఘైః
అవనితలగతైశ్చ భూతసంఘై;రతివిబభౌ హుతభుగ్యథాజ్యసిక్తః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా ప్రమథమానం తం మహేష్వాసమజిహ్మగైః
ఆర్జునిం మామకాః సర్వే కే త్వేనం సమవాకిరన్॥1॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్కుమారస్య రణే విక్రీడితం మహత్
బిభిత్సతో రథానీకం భారద్వాజేన రక్షితం॥2॥

మద్రేశం సాదితం దృష్ట్వా సౌభాద్రేణాశుగై రణే
శల్యాదవరజః క్రుద్ధః కిరన్బాణాన్సమభ్యయాత్॥3॥

స విద్ధ్వా దశభిర్బాణైః సాశ్వయంతారమార్జునిం
ఉదక్రోశన్మహాశబ్దం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥4॥

తస్యార్జునిః శిరోగ్రీవం పాణిపాదం ధనుర్హయాన్
ఛత్రం ధ్వజం నియంతారం త్రివేణుం శమ్యుపస్కరం॥5॥

చక్రే యుగేషాం తూణీరాననుకర్షం చ సాయకైః
పతాకాం చక్రగోప్తారౌ సర్వోపకరణాని చ
వ్యధమల్లాఘువాత్తచ్చ దదృశే నాస్య కశ్చన॥6॥

స పపాత క్షితౌ క్షీణః ప్రవిద్ధాభరణాంబరః
వాయునేవ మహాచైత్యః సంభగ్నోఽమితతేజసా

అనుగాశ్చాస్య విత్రస్తాః ప్రాద్రవన్సర్వతోదిశం॥7॥

ఆర్జునేః కర్మ తద్దృష్ట్వా ప్రణేదుశ్చ సమంతతః
నాదేన సర్వభూతాని సాధు సాధ్వితి భారత॥8॥

శల్యభ్రాతర్యథారుగ్ణే బహుశస్తస్య సైనికాః
కులాధివాసనామాని శ్రావయంతోఽర్జునాత్మజం॥9॥

అభ్యవర్తంత సంక్రుద్ధా వివిధాయుధపాణయః
రథైరశ్వైర్గజైశ్చాన్యే పాదాతైశ్చ బలోత్కటాః॥10॥

బాణశబ్దేన మహతా ఖురనేమిస్వనేన చ
హుంకారైః క్ష్వేడితోత్క్రుష్టైః సింహనాదైః సగర్జితైః॥11॥

జ్యాతలత్రస్వనైరన్యే గర్జంతోఽర్జుననందనం
బ్రువంతశ్చ న నో జీవన్మోక్ష్యసే జీవతామితి॥12॥

తాంస్తథా బ్రువతో దృష్ట్వా సౌభద్రః ప్రహసన్నివ
యో యః స్మ ప్రాహరత్పూర్వం తం తం వివ్యాధ పత్రిభిః॥13॥

సందర్శయిష్యన్నస్త్రాణి చిత్రాణి చ లఘూని చ
ఆర్జునిః సమరే శూరో మృదుపూర్వమయుధ్యత॥14॥

వాసుదేవాదుపాత్తం యద్యదస్త్రం చ ధనంజయాత్
అదర్శయత తత్కార్ష్ణిః కృష్ణాభ్యామవిశేషయన్॥15॥

దూరమస్యన్గురుం భారం సాధయంశ్చ పునః పునః
సందధద్విసృజంశ్చేషూన్నిర్విశేషమదృశ్యత॥16॥

చాపమండలమేవాస్య విస్ఫురద్దిక్ష్వదృశ్యత
తమో ఘ్నతః సుదీప్తస్య సవితుర్మండలం యథా॥17॥

జ్యాశబ్దః శుశ్రువే తస్య తలశబ్దశ్చ దారుణః
మహాశనిముచః కాలే పయోదస్యేవ నిస్వనః॥18॥

హ్రీమానమర్షీ సౌభద్రో మానకృత్ప్రియదర్శనః
సంమిమానయిషుర్వీరానిష్వాసాంశ్చాప్యయుధ్యత॥19॥

మృదుర్భూత్వా మహారాజ దారుణః సమపద్యత
వర్షాభ్యతీతో భగవాఞ్శరదీవ దివాకరః॥20॥

శరాన్విచిత్రాన్మహతో రుక్మపుంఖాఞ్శిలాశితాన్
ముమోచ శతశః క్రుద్ధో గభస్తీనివ భాస్కరః॥21॥

క్షురప్రైర్వత్సదంతైశ్చ విపాఠైశ్చ మహాయశాః
నారాచైరర్ధనారాచైర్భల్లైరఞ్జలికైరపి॥22॥

అవాకిరద్రథానీకం భారద్వాజస్య పశ్యతః
తతస్తత్సైన్యమభవద్విముఖం శరపీడితం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ద్వైధీభవతి మే చిత్తం హ్రియా తుష్ట్యా చ సంజయ
మమ పుత్రస్య యత్సైన్యం సౌభద్రః సమవారయత్॥1॥

విస్తరేణైవ మే శంస సర్వం గావల్గణే పునః
విక్రీడితం కుమారస్య స్కందస్యేవాసురైః సహ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

హంత తే సంప్రవక్ష్యామి విమర్దమతిదారుణం
ఏకస్య చ బహూనాం చ యథాసీత్తుములో రణః॥3॥

అభిమన్యుః కృతోత్సాహః కృతోత్సాహానరిందమాన్
రథస్థో రథినః సర్వాంస్తావకానప్యహర్షయత్॥4॥

ద్రోణం కర్ణం కృపం శల్యం ద్రౌణిం భోజం బృహద్బలం
దుర్యోధనం సౌమదత్తిం శకునిం చ మహాబలం॥5॥

నానానృపాన్నృపసుతాన్సైన్యాని వివిధాని చ
అలాతచక్రవత్సర్వాంశ్చరన్బాణైః సమభ్యయాత్॥6॥

నిఘ్నన్నమిత్రాన్సౌభద్రః పరమాస్త్రః ప్రతాపవాన్
అదర్శయత తేజస్వీ దిక్షు సర్వాసు భారత॥7॥

తద్దృష్ట్వా చరితం తస్య సౌభద్రస్యామితౌజసః
సమకంపంత సైన్యాని త్వదీయాని పునః పునః॥8॥

అథాబ్రవీన్మహాప్రాజ్ఞో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
హర్షేణోత్ఫుల్లనయనః కృపమాభాష్య సత్వరం॥9॥

ఘట్టయన్నివ మర్మాణి తవ పుత్రస్య మారిష
అభిమన్యుం రణే దృష్ట్వా తదా రణవిశారదం॥10॥

ఏష గచ్ఛతి సౌభద్రః పార్థానామగ్రతో యువా
నందయన్సుహృదః సర్వాన్రాజానం చ యుధిష్ఠిరం॥11॥

నకులం సహదేవం చ భీమసేనం చ పాండవం
బంధూన్సంబంధినశ్చాన్యాన్మధ్యస్థాన్సుహృదస్తథా॥12॥

నాస్య యుద్ధే సమం మన్యే కంచిదన్యం ధనుర్ధరం
ఇచ్ఛన్హన్యాదిమాం సేనాం కిమర్థమపి నేచ్ఛతి॥13॥

ద్రోణస్య ప్రీతిసంయుక్తం శ్రుత్వా వాక్యం తవాత్మజః
ఆర్జునిం ప్రతి సంక్రుద్ధో ద్రోణం దృష్ట్వా స్మయన్నివ॥14॥

అథ దుర్యోధనః కర్ణమబ్రవీద్బాహ్లికం కృపం
దుఃసాసనం మద్రరాజం తాంస్తాంశ్చాన్యాన్మహారథాన్॥15॥

సర్వమూర్ధావసిక్తానామాచార్యో బ్రహ్మవిత్తమః
అర్జునస్య సుతం మూఢం నాభిహంతుమిహేచ్ఛతి॥16॥

న హ్యస్య సమరే ముచ్యేదంతకోఽప్యాతతాయినః
కిమంగ పునరేవాన్యో మర్త్యః సత్యం బ్రవీమి వః॥17॥

అర్జునస్య సుతం త్వేష శిష్యత్వాదభిరక్షతి
పుత్రాః శిష్యాశ్చ దయితాస్తదపత్యం చ ధర్మిణాం॥18॥

సంరక్ష్యమాణో ద్రోణేన మన్యతే వీర్యమాత్మనః
ఆత్మసంభావితో మూఢస్తం ప్రమథ్నీత మాచిరం॥19॥

ఏవముక్తాస్తు తే రాజ్ఞా సాత్వతీపుత్రమభ్యయుః
సంరబ్ధాస్తం జిఘాంసంతో భారద్వాజస్య పశ్యతః॥20॥

దుఃశాసనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా దుర్యోధనవచస్తదా
అబ్రవీత్కురుశార్దూలో దుర్యోధనమిదం వచః॥21॥

అహమేనం హనిష్యామి మహారాజ బ్రవీమి తే
మిషతాం పాండుపుత్రాణాం పాంచాలానాం చ పశ్యతాం

గ్రసిష్యామ్యద్య సౌభద్రం యథా రాహుర్దివాకరం ॥22॥

ఉత్క్రుశ్య చాబ్రవీద్వాక్యం కురురాజమిదం పునః
శ్రుత్వా కృష్ణౌ మయా గ్రస్తం సౌభద్రమతిమానినౌ
గమిష్యతః ప్రేతలోకం జీవలోకాన్న సంశయః ॥23॥

తౌ చ శ్రుత్వా మృతౌ వ్యక్తం పాండోః క్షేత్రోద్భవాః సుతాః
ఏకాహ్నా ససుహృద్వర్గాః క్లైబ్యాద్ధాస్యంతి జీవితం ॥24॥

తస్మాదస్మిన్హతే శత్రౌ హతాః సర్వేఽహితాస్తవ
శివేన ధ్యాహి మా రాజన్నేష హన్మి రిపుం తవ ॥25॥

ఏవముక్త్వా నదన్రాజన్పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
సౌభద్రమభ్యయాత్క్రుద్ధః శరవర్షైరవాకిరన్ ॥26॥

తమభిక్రుద్ధమాయాంతం తవ పుత్రమరిందమః
అభిమన్యుః శరైస్తీక్ష్ణైః షడ్వింశత్యా సమర్పయత్ ॥27॥

దుఃశాసనస్తు సంక్రుద్ధః ప్రభిన్న ఇవ కుంజరః
అయోధయత సౌభద్రమభిమన్యుశ్చ తం రణే ॥28॥

తౌ మండలాని చిత్రాణి రథాభ్యాం సవ్యదక్షిణం
చరమాణావయుధ్యేతాం రథశిక్షావిశారదౌ ॥29॥

అథ పణవమృదంగదుందుభీనాం; కృకరమహానకభేరిఝర్ఝరాణాం
నినదమతిభృశం నరాః ప్రచక్రు;ర్లవణజలోద్భవసింహనాదమిశ్రం ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శరవిక్షతగాత్రస్తు ప్రత్యమిత్రమవస్థితం
అభిమన్యుః స్మయంధీమాందుఃశాసనమథాబ్రవీత్ ॥1॥

దిష్ట్యా పశ్యామి సంగ్రామే మానినం శత్రుమాగతం
నిష్ఠురం త్యక్తధర్మాణమాక్రోశనపరాయణం ॥2॥

యత్సభాయాం త్వయా రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య శృణ్వతః
కోపితః పరుషైర్వాక్యైర్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
జయోన్మత్తేన భీమశ్చ బహ్వాబద్ధం ప్రభాషతా ॥3॥

పరవిత్తాపహారస్య క్రోధస్యాప్రశమస్య చ
లోభస్య జ్ఞాననాశస్య ద్రోహస్యాత్యాహితస్య చ ॥4॥

పితౄణాం మమ రాజ్యస్య హరణస్యోగ్రధన్వినాం
తత్త్వామిదమనుప్రాప్తం తత్కోపాద్వై మహాత్మనాం ॥5॥

సద్యశ్చోగ్రమధర్మస్య ఫలం ప్రాప్నుహి దుర్మతే
శాసితాస్మ్యద్య తే బాణైః సర్వసైన్యస్య పశ్యతః ॥6॥

అద్యాహమనృణస్తస్య కోపస్య భవితా రణే
అమర్షితాయాః కృష్ణాయాః కాంక్షితస్య చ మే పితుః ॥7॥

అద్య కౌరవ్య భీమస్య భవితాస్మ్యనృణో యుధి
న హి మే మోక్ష్యసే జీవన్యది నోత్సృజసే రణం ॥8॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్బాణం దుఃశాసనాంతకం
సందధే పరవీరఘ్నః కాలాగ్న్యనిలవర్చసం ॥9॥

తస్యోరస్తూర్ణమాసాద్య జత్రుదేశే విభిద్య తం
అథైనం పంచవింశత్యా పునశ్చైవ సమర్పయత్॥10॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్
దుఃశాసనో మహారాజ కశ్మలం చావిశన్మహత్॥11॥

సారథిస్త్వరమాణస్తు దుఃశాసనమచేతసం
రణమధ్యాదపోవాహ సౌభద్రశరపీడితం॥12॥

పాండవా ద్రౌపదేయాశ్చ విరాటశ్చ సమీక్ష్య తం
పాంచాలాః కేకయాశ్చైవ సింహనాదమథానదన్॥13॥

వాదిత్రాణి చ సర్వాణి నానాలింగాని సర్వశః
ప్రావాదయంత సంహృష్టాః పాండూనాం తత్ర సైనికాః॥14॥

పశ్యంతః స్మయమానాశ్చ సౌభద్రస్య విచేష్టితం
అత్యంతవైరిణం దృప్తం దృష్ట్వా శత్రుం పరాజితం॥15॥

ధర్మమారుతశక్రాణామాశ్వినోః ప్రతిమాస్తథా
ధారయంతో ధ్వజాగ్రేషు ద్రౌపదేయా మహారథాః॥16॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
కేకయా ధృష్టకేతుశ్చ మత్స్యపాంచాలసృంజయాః॥17॥

పాండవాశ్చ ముదా యుక్తా యుధిష్ఠిరపురోగమాః
అభ్యవర్తంత సహితా ద్రోణానీకం బిభిత్సవః॥18॥

తతోఽభవన్మహద్యుద్ధం త్వదీయానాం పరైః సహ
జయమాకాంక్షమాణానాం శూరాణామనివర్తినాం॥19॥

దుర్యోధనో మహారాజ రాధేయమిదమబ్రవీత్
పశ్య దుఃశాసనం వీరమభిమన్యువశం గతం॥20॥

ప్రతపంతమివాదిత్యం నిఘ్నంతం శాత్రవాన్రణే
సౌభద్రముద్యతాస్త్రాతుమభిధావంతి పాండవాః॥21॥

తతః కర్ణః శరైస్తీక్ష్ణై రభిమన్యుం దురాసదం
అభ్యవర్షత సంక్రుద్ధః పుత్రస్య హితకృత్తవ॥22॥

తస్య చానుచరాంస్తీక్ష్ణై ర్వివ్యాధ పరమేషుభిః
అవజ్ఞాపూర్వకం వీరః సౌభద్రస్య రణాజిరే॥23॥

అభిమన్యుస్తు రాధేయం త్రిసప్తత్యా శిలీముఖైః
అవిధ్యత్త్వరితో రాజంద్రోణం ప్రేప్సుర్మహామనాః॥24॥

తం తదా నాశకత్కశ్చిద్ద్రోణాద్వారయితుం రణే
ఆరుజంతం రథశ్రేష్ఠాన్వజ్రహస్తమివాసురాన్॥25॥

తతః కర్ణో జయప్రేప్సుర్మానీ సర్వధనుర్భృతాం
సౌభద్రం శతశోఽవిధ్యదుత్తమాస్త్రాణి దర్శయన్॥26॥

సోఽస్త్రైరస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠో రామశిష్యః ప్రతాపవాన్
సమరే శత్రుదుర్ధర్షమభిమన్యుమపీడయత్॥27॥

స తథా పీడ్యమానస్తు రాధేయేనాస్త్రవృష్టిభిః
సమరేఽమరసంకాశః సౌభద్రో న వ్యషీదత॥28॥

తతః శిలాశితైస్తీక్ష్ణై ర్భల్లైః సంనతపర్వభిః
ఛిత్త్వా ధనూంషి శూరాణామార్జునిః కర్ణమార్దయత్
స ధ్వజం కార్ముకం చాస్య ఛిత్త్వా భూమౌ న్యపాతయత్॥29॥

తతః కృచ్ఛ్రగతం కర్ణం దృష్ట్వా కర్ణాదనంతరః
సౌభద్రమభ్యయాత్తూర్ణం దృఢముద్యమ్య కార్ముకం॥30॥

తత ఉచ్చుక్రుశుః పార్థాస్తేషాం చానుచరా జనాః
వాదిత్రాణి చ సంజఘ్నుః సౌభద్రం చాపి తుష్టువుః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సోఽభిగర్జంధనుష్పాణిర్జ్యాం వికర్షన్పునః పునః
తయోర్మహాత్మనోస్తూర్ణం రథాంతరమవాపతత్॥1॥

సోఽవిధ్యద్దశభిర్బాణైరభిమన్యుం దురాసదం
సచ్ఛత్రధ్వజయంతారం సాశ్వమాశు స్మయన్నివ॥2॥

పితృపైతామహం కర్మ కుర్వాణమతిమానుషం
దృష్ట్వార్దితం శరైః కార్ష్ణిం త్వదీయా హృషితాభవన్॥3॥

తస్యాభిమన్యురాయమ్య స్మయన్నేకేన పత్రిణా
శిరః ప్రచ్యావయామాస స రథాత్ప్రాపతద్భువి॥4॥

కర్ణికారమివోద్ధూతం వాతేన మథితం నగాత్
భ్రాతరం నిహతం దృష్ట్వా రాజన్కర్ణో వ్యథాం యయౌ॥5॥

విముఖీకృత్య కర్ణం తు సౌభద్రః కంకపత్రిభిః
అన్యానపి మహేష్వాసాంస్తూర్ణమేవాభిదుద్రువే॥6॥

తతస్తద్వితతం జాలం హస్త్యశ్వరథపత్తిమత్
ఝషః క్రుద్ధ ఇవాభిందదభిమన్యుర్మహాయశాః॥7॥

కర్ణస్తు బహుభిర్బాణైరర్ద్యమానోఽభిమన్యునా
అపాయాజ్జవనైరశ్వైస్తతోఽనీకమభిద్యత॥8॥

శలభైరివ చాకాశే ధారాభిరివ చావృతే
అభిమన్యోః శరై రాజన్న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥9॥

తావకానాం తు యోధానాం వధ్యతాం నిశితైః శరైః
అన్యత్ర సైంధవాద్రాజన్న స్మ కశ్చిదతిష్ఠత॥10॥

సౌభద్రస్తు తతః శంఖం ప్రధ్మాప్య పురుషర్షభః
శీఘ్రమభ్యపతత్సేనాం భారతీం భరతర్షభ॥11॥

స కక్షేఽగ్నిరివోత్సృష్టో నిర్దహంస్తరసా రిపూన్
మధ్యే భారతసైన్యానామార్జునిః పర్యవర్తత॥12॥

రథనాగాశ్వమనుజానర్దయన్నిశితైః శరైః
స ప్రవిశ్యాకరోద్భూమిం కబంధగణసంకులాం॥13॥

సౌభద్రచాపప్రభవైర్నికృత్తాః పరమేషుభిః
స్వానేవాభిముఖాన్ఘ్నంతః ప్రాద్రవంజీవితార్థినః॥14॥

తే ఘోరా రౌద్రకర్మాణో విపాఠాః పృథవః శితాః
నిఘ్నంతో రథనాగాశ్వాంజగ్మురాశు వసుంధరాం॥15॥

సాయుధాః సాంగులిత్రాణాః సఖడ్గాః సాంగదా రణే
దృశ్యంతే బాహవశ్ఛిన్నా హేమాభరణభూషితాః॥16॥

శరాశ్చాపాని ఖడ్గాశ్చ శరీరాణి శిరాంసి చ
సకుండలాని స్రగ్వీణి భూమావాసన్సహస్రశః॥17॥

అపస్కరైరధిష్ఠానైరీషాదండకబంధురైః
అక్షైర్విమథితైశ్చక్రైర్భగ్నైశ్చ బహుధా రథైః
శక్తిచాపాయుధైశ్చాపి పతితైశ్చ మహాధ్వజైః॥18॥

నిహతైః క్షత్రియైరశ్వైర్వారణైశ్చ విశాం పతే
అగమ్యకల్పా పృథివీ క్షణేనాసీత్సుదారుణా॥19॥

వధ్యతాం రాజపుత్రాణాం క్రందతామితరేతరం
ప్రాదురాసీన్మహాశబ్దో భీరూణాం భయవర్ధనః
స శబ్దో భరతశ్రేష్ఠ దిశః సర్వా వ్యనాదయత్॥20॥

సౌభద్రశ్చాద్రవత్సేనాం నిఘ్నన్నశ్వరథద్విపాన్
వ్యచరత్స దిశః సర్వాః ప్రదిశశ్చాహితాన్రుజన్॥21॥

తం తదా నానుపశ్యామ సైన్యేన రజసావృతం
ఆదదానం గజాశ్వానాం నృణాం చాయూంషి భారత॥22॥

క్షణేన భూయోఽపశ్యామ సూర్యం మధ్యందినే యథా
అభిమన్యుం మహారాజ ప్రతపంతం ద్విషద్గణాన్॥23॥

స వాసవసమః సంఖ్యే వాసవస్యాత్మజాత్మజః
అభిమన్యుర్మహారాజ సైన్యమధ్యే వ్యరోచత॥24॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బాలమత్యంతసుఖినమవార్యబలదర్పితం
యుద్ధేషు కుశలం వీరం కులపుత్రం తనుత్యజం॥1॥

గాహమానమనీకాని సదశ్వైస్తం త్రిహాయనైః
అపి యౌధిష్ఠిరాత్సైన్యాత్కశ్చిదన్వపతద్రథీ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

యుధిష్ఠిరో భీమసేనః శిఖండీ సాత్యకిర్యమౌ
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ సకేకయః
ధృష్టకేతుశ్చ సంరబ్ధో మత్స్యాశ్చాన్వపతన్రణే॥3॥

అభ్యద్రవన్పరీప్సంతో వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
తాందృష్ట్వా ద్రవతః శూరాంస్త్వదీయా విముఖాభవన్॥4॥

తతస్తద్విముఖం దృష్ట్వా తవ సూనోర్మహద్బలం
జామాతా తవ తేజస్వీ విష్టంభయిషురాద్రవత్॥5॥

సైంధవస్య మహారాజ పుత్రో రాజా జయద్రథః
స పుత్రగృద్ధినః పార్థాన్సహసైన్యానవారయత్॥6॥

ఉగ్రధన్వా మహేష్వాసో దివ్యమస్త్రముదీరయన్
వార్ధక్షత్రిరుపాసేధత్ప్రవణాదివ కుంజరాన్॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అతిభారమహం మన్యే సైంధవే సంజయాహితం
యదేకః పాండవాన్క్రుద్ధాన్పుత్రగృద్ధీనవారయత్॥8॥

అత్యద్భుతమిదం మన్యే బలం శౌర్యం చ సైంధవే
తదస్య బ్రూహి మే వీర్యం కర్మ చాగ్ర్యం మహాత్మనః॥9॥

కిం దత్తం హుతమిష్టం వా సుతప్తమథ వా తపః
సింధురాజేన యేనైకః క్రుద్ధాన్పార్థానవారయత్॥10॥

సంజయ ఉవాచ

ద్రౌపదీహరణే యత్తద్భీమసేనేన నిర్జితః
మానాత్స తప్తవాన్రాజా వరార్థీ సుమహత్తపః॥11॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః ప్రియేభ్యః సంనివర్త్య సః
క్షుత్పిపాసాతపసహః కృశో ధమనిసంతతః
దేవమారాధయచ్ఛర్వం గృణన్బ్రహ్మ సనాతనం॥12॥

భక్తానుకంపీ భగవాంస్తస్య చక్రే తతో దయాం
స్వప్నాంతేఽప్యథ చైవాహ హరః సింధుపతేః సుతం
వరం వృణీష్వ ప్రీతోఽస్మి జయద్రథ కిమిచ్ఛసి॥13॥

ఏవముక్తస్తు శర్వేణ సింధురాజో జయద్రథః
ఉవాచ ప్రణతో రుద్రం ప్రాంజలిర్నియతాత్మవాన్॥14॥

పాండవేయానహం సంఖ్యే భీమవీర్యపరాక్రమాన్
ఏకో రణే ధారయేయం సమస్తానితి భారత॥15॥

ఏవముక్తస్తు దేవేశో జయద్రథమథాబ్రవీత్
దదామి తే వరం సౌమ్య వినా పార్థం ధనంజయం॥16॥

ధారయిష్యసి సంగ్రామే చతురః పాండునందనాన్
ఏవమస్త్వితి దేవేశముక్త్వాబుధ్యత పార్థివః॥17॥

స తేన వరదానేన దివ్యేనాస్త్రబలేన చ
ఏకః సంధారయామాస పాండవానామనీకినీం॥18॥

తస్య జ్యాతలఘోషేణ క్షత్రియాన్భయమావిశత్
పరాంస్తు తవ సైన్యస్య హర్షః పరమకోఽభవత్॥19॥

దృష్ట్వా తు క్షత్రియా భారం సైంధవే సర్వమర్పితం
ఉత్క్రుశ్యాభ్యద్రవన్రాజన్యేన యౌధిష్ఠిరం బలం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యన్మా పృచ్ఛసి రాజేంద్ర సింధురాజస్య విక్రమం
శృణు తత్సర్వమాఖ్యాస్యే యథా పాండూనయోధయత్॥1॥

తమూహుః సారథేర్వశ్యాః సైంధవాః సాధువాహినః
వికుర్వాణా బృహంతోఽశ్వాః శ్వసనోపమరంహసః॥2॥

గంధర్వనగరాకారం విధివత్కల్పితం రథం
తస్యాభ్యశోభయత్కేతుర్వారాహో రాజతో మహాన్॥3॥

శ్వేతచ్ఛత్రపతాకాభిశ్చామరవ్యజనేన చ
స బభౌ రాజలింగైస్తైస్తారాపతిరివాంబరే॥4॥

ముక్తావజ్రమణిస్వర్ణైర్భూషితం తదయస్మయం
వరూథం విబభౌ తస్య జ్యోతిర్భిః ఖమివావృతం||5||

స విస్ఫార్య మహచ్చాపం కిరన్నిషుగణాన్బహూన్
తత్ఖండం పూరయామాస యద్వ్యదారయదార్జునిః||6||

స సాత్యకిం త్రిభిర్బాణైరష్టభిశ్చ వృకోదరం
ధృష్టద్యుమ్నం తథా షష్ట్యా విరాటం దశభిః శరైః||7||

ద్రుపదం పంచభిస్తీక్ష్ణైర్దశభిశ్చ శిఖండినం
కేకయాన్పంచవింశత్యా ద్రౌపదేయాంస్త్రిభిస్త్రిభిః||8||

యుధిష్ఠిరం చ సప్తత్యా తతః శేషానపానుదత్
ఇషుజాలేన మహతా తదద్భుతమివాభవత్||9||

అథాస్య శితపీతేన భల్లేనాదిశ్య కార్ముకం
చిచ్ఛేద ప్రహసన్రాజా ధర్మపుత్రః ప్రతాపవాన్||10||

అక్ష్ణోర్నిమేషమాత్రేణ సోఽన్యదాదాయ కార్ముకం
వివ్యాధ దశభిః పార్థ తాంశ్చైవాన్యాంస్త్రిభిస్త్రిభిః||11||

తస్య తల్లాఘవం జ్ఞాత్వా భీమో భల్లైస్త్రిభిః పునః
ధనుర్ధ్వజం చ ఛత్రం చ క్షితౌ క్షిప్రమపాతయత్||12||

సోఽన్యదాదాయ బలవాన్సజ్యం కృత్వా చ కార్ముకం
భీమస్యాపోథయత్కేతుం ధనురశ్వాంశ్చ మారిష||13||

స హతాశ్వాదవప్లుత్య ఛిన్నధన్వా రథోత్తమాత్
సాత్యకేరాప్లుతో యానం గిర్యగ్రమివ కేసరీ||14||

తతస్త్వదీయాః సంహృష్టాః సాధు సాధ్వితి చుక్రుశుః
సింధురాజస్య తత్కర్మ ప్రేక్ష్యాశ్రద్ధేయముత్తమం||15||

సంక్రుద్ధాన్పాండవానేకో యద్దధారాస్త్రతేజసా
తత్తస్య కర్మ భూతాని సర్వాణ్యేవాభ్యపూజయన్||16||

సౌభద్రేణ హతైః పూర్వం సోత్తరాయుధిభిర్ద్విపైః
పాండూనాం దర్శితః పంథాః సైంధవేన నివారితః||17||

యతమానాస్తు తే వీరా మత్స్యపాంచాలకేకయాః
పాండవాశ్చాన్వపద్యంత ప్రత్యైకశ్యేన సైంధవం||18||

యో యో హి యతతే భేత్తుం ద్రోణానీకం తవాహితః
తం తం దేవవరప్రాప్త్యా సైంధవః ప్రత్యవారయత్||19||

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సైంధవేన నిరుద్ధేషు జయగృద్ధిషు పాండుషు
సుఘోరమభవద్యుద్ధం త్వదీయానాం పరైః సహ||1||

ప్రవిశ్య త్వార్జునిః సేనాం సత్యసంధో దురాసదాం
వ్యక్షోభయత తేజస్వీ మకరః సాగరం యథా||2||

తం తథా శరవర్షేణ క్షోభయంతమరిందమం
యథాప్రధానాః సౌభద్రమభ్యయుః కురుసత్తమాః||3||

తేషాం తస్య చ సంమర్దో దారుణః సమపద్యత
సృజతాం శరవర్షాణి ప్రసక్తమమితౌజసాం||4||

రథవ్రజేన సంరుద్ధస్తైరమిత్రైరథార్జునిః
వృషసేనస్య యంతారం హత్వా చిచ్ఛేద కార్ముకం॥5॥

తస్య వివ్యాధ బలవానిశ్మైరైరశ్వానజిహ్మగైః
వాతాయమానైరథ తైరశ్వైరపహృతో రణాత్॥6॥

తేనాంతరేణాభిమన్యోర్యంతాపాసారయద్రథం
రథవ్రజాస్తతో హృష్టాః సాధు సాధ్వితి చుక్రుశుః॥7॥

తం సింహమివ సంక్రుద్ధం ప్రమథ్నంతం శరైరరీన్
ఆరాదాయాంతమభ్యేత్య వసాతీయోఽభ్యయాద్ద్రుతం॥8॥

సోఽభిమన్యుం శరైః షష్ట్యా రుక్మపుంఖైరవాకిరత్
అబ్రవీచ్చ న మే జీవంజీవతో యుధి మోక్ష్యసే॥9॥

తమయస్మయవర్మాణమిషుణా ఆశుపాతినా
వివ్యాధ హృది సౌభద్రః స పపాత వ్యసుః క్షితౌ॥10॥

వసాత్యం నిహతం దృష్ట్వా క్రుద్ధాః క్షత్రియపుంగవాః
పరివవ్రుస్తదా రాజంస్తవ పౌత్రం జిఘాంసవః॥11॥

విస్ఫారయంతశ్చాపాని నానారూపాణ్యనేకశః
తద్యుద్ధమభవద్రౌద్రం సౌభద్రస్యారిభిః సహ॥12॥

తేషాం శరాన్సేష్వసనాన్శరీరాణి శిరాంసి చ
సకుండలాని స్రగ్వీణి క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద ఫాల్గునిః॥13॥

సఖడ్గాః సాంగులిత్రాణాః సపట్టిశపరశ్వధాః
అదృశ్యంత భుజాశ్ఛిన్నా హేమాభరణభూషితాః॥14॥

స్రగ్భిరాభరణైర్వస్త్రైః పతితైశ్చ మహాధ్వజైః
వర్మభిశ్చర్మభిర్హారైర్ముకుటైశ్ఛత్రచామరైః॥15॥

అపస్కరైరధిష్ఠానైరీషాదండకబంధురైః
అక్షైర్విమథితైశ్చక్రైర్భగ్నైశ్చ బహుధా యుగైః॥16॥

అనుకర్షైః పతాకాభిస్తథా సారథివాజిభిః
రథైశ్చ భగ్నైర్నాగైశ్చ హతైః కీర్ణాభవన్మహీ॥17॥

నిహతైః క్షత్రియైః శూరైర్నానాజనపదేశ్వరైః
జయగృద్ధైర్వృతా భూమిర్దారుణా సమపద్యత॥18॥

దిశో విచరతస్తస్య సర్వాశ్చ ప్రదిశస్తథా
రణేఽభిమన్యోః క్రుద్ధస్య రూపమంతరధీయత॥19॥

కాంచనం యద్యదస్యాసీద్వర్మ చాభరణాని చ
ధనుషశ్చ శరాణాం చ తదపశ్యామ కేవలం॥20॥

తం తదా నాశకత్కశ్చిచ్చక్షుర్భ్యామభివీక్షితుం
ఆదదానం శరైర్యోధాన్మధ్యే సూర్యమివ స్థితం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఆదదానస్తు శూరాణామాయూంష్యభవదార్జునిః
అంతకః సర్వభూతానాం ప్రాణాన్కాల ఇవాగతే॥1॥

స శక్ర ఇవ విక్రాంతః శక్రసూనోః సుతో బలీ
అభిమన్యుస్తదానీకం లోడయన్సమశోభత॥2॥

ప్రవిశ్యైవ తు రాజేంద్ర క్షత్రియేంద్రాంతకోపమః
సత్యశ్రవసమాదత్త వ్యాఘ్రో మృగమివోల్బణం॥3॥

సత్యశ్రవసి చాక్షిప్తే త్వరమాణా మహారథాః
ప్రగృహ్య విపులం శస్త్రమభిమన్యుముపాద్రవన్॥4॥

అహం పూర్వమహం పూర్వమితి క్షత్రియపుంగవాః
స్పర్ధమానాః సమాజగ్ముర్జిఘాంసంతోఽర్జునాత్మజం॥5॥

క్షత్రియాణామనీకాని ప్రద్రుతాన్యభిధావతాం
జగ్రాస తిమిరాసాద్య క్షుద్రమత్స్యానివార్ణవే॥6॥

యే కేచన గతాస్తస్య సమీపమపలాయినః
న తే ప్రతిన్యవర్తంత సముద్రాదివ సింధవః॥7॥

మహాగ్రాహగృహీతేవ వాతవేగభయార్దితా
సమకంపత సా సేనా విభ్రష్టా నౌరివార్ణవే॥8॥

అథ రుక్మరథో నామ మద్రేశ్వరసుతో బలీ
త్రస్తామాశ్వాసయన్సేనామత్రస్తో వాక్యమబ్రవీత్॥9॥

అలం త్రాసేన వః శూరా నైష కశ్చిన్మయి స్థితే
అహమేనం గ్రహీష్యామి జీవగ్రాహం న సంశయః॥10॥

ఏవముక్త్వా తు సౌభద్రమభిదుద్రావ వీర్యవాన్
సుకల్పితేనోహ్యమానః స్యందనేన విరాజతా॥11॥

సోఽభిమన్యుం త్రిభిర్బాణైర్విద్ధ్వా వక్షస్యథానదత్
త్రిభిశ్చ దక్షిణే బాహౌ సవ్యే చ నిశితైస్త్రిభిః॥12॥

స తస్యేష్వసనం ఛిత్త్వా ఫాల్గుణిః సవ్యదక్షిణౌ
భుజౌ శిరశ్చ స్వక్షిభ్రు క్షితౌ క్షిప్రమపాతయత్॥13॥

దృష్ట్వా రుక్మరథం రుగ్ణం పుత్రం శల్యస్య మానినం
జీవగ్రాహం జిఘృక్షంతం సౌభద్రేణ యశస్వినా॥14॥

సంగ్రామదుర్మదా రాజన్రాజపుత్రాః ప్రహారిణః
వయస్యాః శల్యపుత్రస్య సువర్ణవికృతధ్వజాః॥15॥

తాలమాత్రాణి చాపాని వికర్షంతో మహారథాః
ఆర్జునిం శరవర్షేణ సమంతాత్పర్యవారయన్॥16॥

శూరైః శిక్షాబలోపేతైస్తరుణైరత్యమర్షణైః
దృష్ట్వైకం సమరే శూరం సౌభద్రమపరాజితం॥17॥

ఛాద్యమానం శరవ్రాతైర్హృష్టో దుర్యోధనోఽభవత్
వైవస్వతస్య భవనం గతమేనమమన్యత॥18॥

సువర్ణపుంఖైరిషుభిర్నానాలింగైస్త్రిభిస్త్రిభిః
అదృశ్యమార్జునిం చక్రుర్నిమేషాత్తే నృపాత్మజాః॥19॥

ససూతాశ్వధ్వజం తస్య స్యందనం తం చ మారిష
ఆచితం సమపశ్యామ శ్వావిధం శలలైరివ॥20॥

స గాఢవిద్ధః క్రుద్ధశ్చ తోత్త్రైర్గజ ఇవార్దితః
గాంధర్వమస్త్రమాయచ్ఛద్రథమాయాం చ యోజయత్॥21॥

అర్జునేన తపస్తప్త్వా గంధర్వేభ్యో యదాహృతం
తుంబురుప్రముఖేభ్యో వై తేనామోహయతాహితాన్॥22॥

ఏకః స శతధా రాజందృశ్యతే స్మ సహస్రధా
అలాతచక్రవత్సంఖ్యే క్షిప్రమస్త్రాణి దర్శయన్॥23॥

రథచర్యాస్త్రమాయాభిర్మోహయిత్వా పరంతపః
బిభేద శతధా రాజఞ్శరీరాణి మహీక్షితాం॥24॥

ప్రాణాః ప్రాణభృతాం సంఖ్యే ప్రేషితా నిశితైః శరైః
రాజన్ప్రాపురముం లోకం శరీరాణ్యవనిం యయుః॥25॥

ధనూంష్యశ్వాన్నియంతౄంశ్చ ధ్వజాన్బాహూంశ్చ సాంగదాన్
శిరాంసి చ శితైర్భల్లైస్తేషాం చిచ్ఛేద ఫాల్గునిః॥26॥

చూతారామో యథా భగ్నః పంచవర్షఫలోపగః
రాజపుత్రశతం తద్వత్సౌభద్రేణాపతద్ధతం॥27॥

క్రుద్ధాశీవిషసంకాశాన్సుకుమారాన్సుఖోచితాన్
ఏకేన నిహతాందృష్ట్వా భీతో దుర్యోధనోఽభవత్॥28॥

రథినః కుంజరానశ్వాన్పదాతీంశ్చావమర్దితాన్
దృష్ట్వా దుర్యోధనః క్షిప్రముపాయాత్తమమర్షితః॥29॥

తయోః క్షణమివాపూర్ణః సంగ్రామః సమపద్యత
అథాభవత్తే విముఖః పుత్రః శరశతార్దితః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యథా వదసి మే సూత ఏకస్య బహుభిః సహ
సంగ్రామం తుములం ఘోరం జయం చైవ మహాత్మనః॥1॥

అశ్రద్ధేయమివాశ్చర్యం సౌభద్రస్యాథ విక్రమం
కిం తు నాత్యద్భుతం తేషాం యేషాం ధర్మో వ్యపాశ్రయః॥2॥

దుర్యోధనేఽథ విముఖే రాజపుత్రశతే హతే
సౌభద్రే ప్రతిపత్తిం కాం ప్రత్యపద్యంత మామకాః॥3॥

సంజయ ఉవాచ

సంశుష్కాస్యాశ్చలన్నేత్రాః ప్రస్విన్నా లోమహర్షిణః
పలాయనకృతోత్సాహా నిరుత్సాహా ద్విషజ్జయే॥4॥

హతాన్భ్రాతౄన్పితౄన్పుత్రాన్సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్
ఉత్సృజ్యోత్సృజ్య సమియుస్త్వరయంతో హయద్విపాన్॥5॥

తాన్ప్రభగ్నాంస్తథా దృష్ట్వా ద్రోణో ద్రౌణిర్బృహద్బలః
కృపో దుర్యోధనః కర్ణః కృతవర్మాథ సౌబలః॥6॥

అభిద్రుతాః సుసంక్రుద్ధాః సౌభద్రమపరాజితం
తేఽపి పౌత్రేణ తే రాజన్ప్రాయశో విముఖీకృతాః॥7॥

ఏకస్తు సుఖసంవృద్ధో బాల్యాద్దర్పాచ్చ నిర్భయః
ఇష్వస్త్రవిన్మహాతేజా లక్ష్మణోఽఽర్జునిమభ్యయాత్॥8॥

తమన్వగేవాస్య పితా పుత్రగృద్ధీ న్యవర్తత
అను దుర్యోధనం చాన్యే న్యవర్తంత మహారథాః॥9॥

తం తేఽభిషిషిచుర్బాణైర్మేఘా గిరిమివాంబుభిః
స చ తాన్ప్రమమాథైకో విష్వగ్వాతో యథాంబుదాన్॥10॥

పౌత్రం తు తవ దుర్ధర్షం లక్ష్మణం ప్రియదర్శనం
పితుః సమీపే తిష్ఠంతం శూరముద్యతకార్ముకం॥11॥

అత్యంతసుఖసంవృద్ధం ధనేశ్వరసుతోపమం
ఆససాద రణే కార్ష్ణి ర్మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥12॥

లక్ష్మణేన తు సంగమ్య సౌభద్రః పరవీరహా
శరైః సునిశితైస్తీక్ష్ణైర్బాహ్వోరురసి చార్పితః॥13॥

సంక్రుద్ధో వై మహాబాహుర్దండాహత ఇవోరగః
పౌత్రస్తవ మహారాజ తవ పౌత్రమభాషత॥14॥

సుదృష్టః క్రియతాం లోకో అముం లోకం గమిష్యసి
పశ్యతాం బాంధవానాం త్వాం నయామి యమసాదనం॥15॥

ఏవముక్త్వా తతో భల్లం సౌభద్రః పరవీరహా
ఉద్బబర్హ మహాబాహుర్నిర్ముక్తోరగసంనిభం॥16॥

స తస్య భుజనిర్ముక్తో లక్ష్మణస్య సుదర్శనం
సునసం సుభ్రు కేశాంతం శిరోఽహార్షీత్సకుండలం
లక్ష్మణం నిహతం దృష్ట్వా హా హేత్యుచ్చుక్రుశుర్జనాః॥17॥

తతో దుర్యోధనః క్రుద్ధః ప్రియే పుత్రే నిపాతితే
హతైనమితి చుక్రోశ క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభః॥18॥

తతో ద్రోణః కృపః కర్ణో ద్రోణపుత్రో బృహద్బలః
కృతవర్మా చ హార్దిక్యః షడ్రథాః పర్యవారయన్॥19॥

స తాన్విద్ధ్వా శితైర్బాణైర్విముఖీకృత్య చార్జునిః
వేగేనాభ్యపతత్క్రుద్ధః సైంధవస్య మహద్బలం॥20॥

ఆవవ్రుస్తస్య పంథానం గజానీకేన దంశితాః
కలింగాశ్చ నిషాదాశ్చ క్రాథపుత్రశ్చ వీర్యవాన్
తత్ప్రసక్తమివాత్యర్థం యుద్ధమాసీద్విశాం పతే॥21॥

తతస్తత్కుంజరానీకం వ్యధమద్ధృష్టమార్జునిః
యథా వివాన్నిత్యగతిర్జలదాఞ్శతశోఽమ్బరే॥22॥

తతః క్రాథః శరవ్రాతైరార్జునిం సమవాకిరత్
అథేతరే సంనివృత్తాః పునర్ద్రోణముఖా రథాః
పరమాస్త్రాణి ధున్వానాః సౌభద్రమభిదుద్రువుః॥23॥

తాన్నివార్యార్జునిర్బాణైః క్రాథపుత్రమథార్దయత్
శరౌఘేణాప్రమేయేణ త్వరమాణో జిఘాంసయా॥24॥

సధనుర్బాణకేయూరౌ బాహూ సముకుటం శిరః
ఛత్రం ధ్వజం నియంతారమశ్వాంశ్చాస్య న్యపాతయత్॥25॥

కులశీలశ్రుతబలైః కీర్త్యా చాస్త్రబలేన చ
యుక్తే తస్మిన్హతే వీరాః ప్రాయశో విముఖాభవన్॥26॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా ప్రవిష్టం తరుణం సౌభద్రమపరాజితం
కులానురూపం కుర్వాణం సంగ్రామేష్వపలాయినం॥1॥

ఆజానేయైః సుబలిభిర్యుక్తమశ్వైస్త్రిహాయనైః
ప్లవమానమివాకాశే కే శూరాః సమవారయన్॥2॥

సంజయ ఉవాచ

అభిమన్యుః ప్రవిశ్యైవ తావకాన్నిశితైః శరైః
అకరోద్విముఖాన్సర్వాన్పార్థివాన్పాండునందనః॥3॥

తం తు ద్రోణః కృపః కర్ణో ద్రౌణిశ్చ సబృహద్బలః
కృతవర్మా చ హార్దిక్యః షడ్రథాః పర్యవారయన్॥4॥

దృష్ట్వా తు సైంధవే భారమతిమాత్రం సమాహితం
సైన్యం తవ మహారాజ యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్॥5॥

సౌభద్రమితరే వీరమభ్యవర్షఞ్శరాంబుభిః
తాలమాత్రాణి చాపాని వికర్షంతో మహారథాః॥6॥

తాంస్తు సర్వాన్మహేష్వాసాన్సర్వవిద్యాసు నిష్ఠితాన్
వ్యష్టంభయద్రణే బాణైః సౌభద్రః పరవీరహా॥7॥

ద్రోణం పంచాశతా విద్ధ్వా వింశత్యా చ బృహద్బలం
అశీత్యా కృతవర్మాణం కృపం షష్ట్యా శిలీముఖైః॥8॥

రుక్మపుంఖైర్మహావేగైరాకర్ణసమచోదితైః
అవిధ్యద్దశభిర్బాణైరశ్వత్థామానమార్జునిః॥9॥

స కర్ణం కర్ణినా కర్ణే పీతేన నిశితేన చ
ఫాల్గునిర్ద్విషతాం మధ్యే వివ్యాధ పరమేషుణా॥10॥

పాతయిత్వా కృపస్యాశ్వాంస్తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ
అథైనం దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥11॥

తతో వృందారకం వీరం కురూణాం కీర్తివర్ధనం
పుత్రాణాం తవ వీరాణాం పశ్యతామవధీద్బలీ॥12॥

తం ద్రౌణిః పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమర్పయత్
వరం వరమమిత్రాణామారుజంతమభీతవత్॥13॥

స తు బాణైః శితైస్తూర్ణం ప్రత్యవిధ్యత మారిష
పశ్యతాం ధార్తరాష్ట్రాణామశ్వత్థామానమార్జునిః॥14॥

షష్ట్యా శరాణాం తం ద్రౌణిస్తిగ్మధారైః సుతేజనైః
ఉగ్రైర్నాకంపయద్విద్ధ్వా మైనాకమివ పర్వతం॥15॥

స తు ద్రౌణిం త్రిసప్తత్యా హేమపుంఖైరజిహ్మగైః
ప్రత్యవిధ్యన్మహాతేజా బలవానపకారిణం॥16॥

తస్మింద్రోణో బాణశతం పుత్రగృద్ధీ న్యపాతయత్
అశ్వత్థామా తథాష్టౌ చ పరీప్సన్పితరం రణే॥17॥

కర్ణో ద్వావింశతిం భల్లాన్కృతవర్మా చతుర్దశ
బృహద్బలస్తు పంచాశత్కృపః శారద్వతో దశ॥18॥

తాంస్తు ప్రత్యవధీత్సర్వాందశభిర్దశభిః శరైః
తైరర్ద్యమానః సౌభద్రః సర్వతో నిశితైః శరైః॥19॥

తం కోసలానామధిపః కర్ణినాతాడయద్ధృది
స తస్యాశ్వాంధ్వజం చాపం సూతం చాపాతయత్క్షితౌ॥20॥

అథ కోసలరాజస్తు విరథః ఖడ్గచర్మధృత్
ఇయేష ఫాల్గునేః కాయాచ్ఛిరో హర్తుం సకుండలం॥21॥

స కోసలానాం భర్తారం రాజపుత్రం బృహద్బలం
హృది వివ్యాధ బాణేన స భిన్నహృదయోఽపతత్॥22॥

బభంజ చ సహస్రాణి దశ రాజన్మహాత్మనాం
సృజతామశివా వాచః ఖడ్గకార్ముకధారిణాం॥23॥

తథా బృహద్బలం హత్వా సౌభద్రో వ్యచరద్రణే
విష్టంభయన్మహేష్వాసాన్యోధాంస్తవ శరాంబుభిః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స కర్ణం కర్ణినా కర్ణే పునర్వివ్యాధ ఫాల్గునిః
శరైః పంచాశతా చైనమవిధ్యత్కోపయన్భృశం॥1॥

ప్రతివివ్యాధ రాధేయస్తావద్భిరథ తం పునః
స తైరాచితసర్వాంగో బహ్వశోభత భారత॥2॥

కర్ణం చాప్యకరోత్క్రుద్ధో రుధిరోత్పీడవాహినం
కర్ణోఽపి విబభౌ శూరః శరైశ్చిత్రోఽసృగాప్లుతః॥3॥

తావుభౌ శరచిత్రాంగౌ రుధిరేణ సముక్షితౌ
బభూవతుర్మహాత్మానౌ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥4॥

అథ కర్ణస్య సచివాన్షట్శూరాంశ్చిత్రయోధినః
సాశ్వసూతధ్వజరథాన్సౌభద్రో నిజఘాన హ॥5॥

అథేతరాన్మహేష్వాసాందశభిర్దశభిః శరైః
ప్రత్యవిధ్యదసంభ్రాంతస్తదద్భుతమివాభవత్॥6॥

మాగధస్య పునః పుత్రం హత్వా షడ్భిరజిహ్మగైః
సాశ్వం ససూతం తరుణమశ్వకేతుమపాతయత్॥7॥

మార్తికావతకం భోజం తతః కుంజరకేతనం
క్షురప్రేణ సమున్మథ్య ననాద విసృజఞ్శరాన్॥8॥

తస్య దౌఃశాసనిర్విద్ధ్వా చతుర్భిశ్చతురో హయాన్
సూతమేకేన వివ్యాధ దశభిశ్చార్జునాత్మజం॥9॥

తతో దౌఃశాసనిం కార్ష్ణిర్విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
సంరంభాద్రక్తనయనో వాక్యముచ్చైరథాబ్రవీత్॥10॥

పితా తవాహవం త్యక్త్వా గతః కాపురుషో యథా
దిష్ట్యా త్వమపి జానీషే యోద్ధుం న త్వద్య మోక్ష్యసే॥11॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం కర్మారపరిమార్జితం
నారాచం విససర్జాస్మై తం ద్రౌణిస్త్రిభిరాచ్ఛినత్॥12॥

తస్యార్జునిర్ధ్వజం ఛిత్త్వా శల్యం త్రిభిరతాడయత్
తం శల్యో నవభిర్బాణైర్గార్ధ్రపత్రైరతాడయత్॥13॥

తస్యార్జునిర్ధ్వజం ఛిత్త్వా ఉభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ
తం వివ్యాధాయసైః షడ్భిః సోఽపక్రామద్రథాంతరం॥14॥

శత్రుంజయం చంద్రకేతుం మేఘవేగం సువర్చసం
సూర్యభాసం చ పంచైతాన్హత్వా వివ్యాధ సౌబలం॥15॥

తం సౌబలస్త్రిభిర్విద్ధ్వా దుర్యోధనమథాబ్రవీత్
సర్వ ఏనం ప్రమథ్నీమః పురైకైకం హినస్తి నః॥16॥

అథాబ్రవీత్తదా ద్రోణం కర్ణో వైకర్తనో వృషా
పురా సర్వాన్ప్రమథ్నాతి బ్రూహ్యస్య వధమాశు నః॥17॥

తతో ద్రోణో మహేష్వాసః సర్వాంస్తాన్ప్రత్యభాషత
అస్తి వోఽస్యాంతరం కశ్చిత్కుమారస్య ప్రపశ్యతి॥18॥

అన్వస్య పితరం హ్యాద్య చరతః సర్వతోదిశం
శీఘ్రతాం నరసింహస్య పాండవేయస్య పశ్యత॥19॥

ధనుర్మండలమేవాస్య రథమార్గేషు దృశ్యతే
సందధానస్య విశిఖాఞ్శీఘ్రం చైవ విముంచతః॥20॥

ఆరుజన్నివ మే ప్రాణాన్మోహయన్నపి సాయకైః
ప్రహర్షయతి మా భూయః సౌభద్రః పరవీరహా॥21॥

అతి మా నందయత్యేష సౌభద్రో విచరన్రణే
అంతరం యస్య సంరబ్ధా న పశ్యంతి మహారథాః॥22॥

అస్యతో లఘుహస్తస్య దిశః సర్వా మహేషుభిః
న విశేషం ప్రపశ్యామి రణే గాండీవధన్వనః॥23॥

అథ కర్ణః పునర్ద్రోణమాహార్జునిశరార్దితః
స్థాతవ్యమితి తిష్ఠామి పీడ్యమానోఽభిమన్యునా॥24॥

తేజస్వినః కుమారస్య శరాః పరమదారుణాః
క్షిణ్వంతి హృదయం మేఽద్య ఘోరాః పావకతేజసః॥25॥

తమాచార్యోఽబ్రవీత్కర్ణం శనకైః ప్రహసన్నివ
అభేద్యమస్య కవచం యువా చాశుపరాక్రమః॥26॥

ఉపదిష్టా మయా అస్య పితుః కవచధారణా
తామేష నిఖిలాం వేత్తి ధ్రువం పరపురంజయః॥27॥

శక్యం త్వస్య ధనుశ్ఛేత్తుం జ్యాం చ బాణైః సమాహితైః
అభీశవో హయాశ్చైవ తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ॥28॥

ఏతత్కురు మహేష్వాస రాధేయ యది శక్యతే
అథైనం విముఖీకృత్య పశ్చాత్ప్రహరణం కురు॥29॥

సధనుష్కో న శక్యోఽయమపి జేతుం సురాసురైః
విరథం విధనుష్కం చ కురుష్వైనం యదీచ్ఛసి॥30॥

తదాచార్యవచః శ్రుత్వా కర్ణో వైకర్తనస్త్వరన్
అస్యతో లఘుహస్తస్య పృషత్కైర్ధనురాచ్ఛినత్॥31॥

అశ్వానస్యావధీద్భోజో గౌతమః పార్ష్ణిసారథీ
శేషాస్తు ఛిన్నధన్వానం శరవర్షైరవాకిరన్॥32॥

త్వరమాణాస్త్వరాకాలే విరథం షణ్మహారథాః
శరవర్షైరకరుణా బాలమేకమవాకిరన్॥33॥

స ఛిన్నధన్వా విరథః స్వధర్మమనుపాలయన్
ఖడ్గచర్మధరః శ్రీమానుత్పపాత విహాయసం॥34॥

మార్గైః స కైశికాద్యైశ్చ లాఘవేన బలేన చ
ఆర్జునిర్వ్యచరద్వ్యోమ్ని భృశం వై పక్షిరాడివ॥35॥

మయ్యేవ నిపతత్యేష సాసిరిత్యూర్ధ్వదృష్టయః
వివ్యధుస్తం మహేష్వాసాః సమరే ఛిద్రదర్శినః॥36॥

తస్య ద్రోణోఽచ్ఛినన్ముష్టౌ ఖడ్గం మణిమయత్సరుం
రాధేయో నిశితైర్బాణైర్వ్యధమచ్చర్మ చోత్తమం॥37॥

వ్యసిచర్మేషుపూర్ణాంగః సోఽన్తరిక్షాత్పునః క్షితిం
ఆస్థితశ్చక్రముద్యమ్య ద్రోణం క్రుద్ధోఽభ్యధావత॥38॥

స చక్రరేణ్వాజ్జ్వలశోభితాంగో; బభావతీవోన్నతచక్రపాణిః
రణేఽభిమన్యుః క్షణదాసుభద్రః; స వాసుభద్రానుకృతిం ప్రకుర్వన్॥39॥

స్రుతరుధిరకృతైకరాగవక్త్రో; భ్రుకుటిపుటాకుటిలోఽతిసింహనాదః
ప్రభురమితబలో రణేఽభిమన్యు;ర్నృపవరమధ్యగతో భృశం వ్యరాజత్॥40॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విష్ణోః స్వసానందికరః స విష్ణ్వాయుధభూషితః
రరాజాతిరథః సంఖ్యే జనార్దన ఇవాపరః॥1॥

మారుతోద్ధూతకేశాంతముద్యతారివరాయుధం
వపుః సమీక్ష్య పృథ్వీశా దుఃసమీక్ష్యం సురైరపి॥2॥

తచ్చక్రం భృశముద్విగ్నాః సంచిచ్ఛిదురనేకధా
మహారథస్తతః కార్ష్ణిః సంజగ్రాహ మహాగదాం॥3॥

విధనుఃస్యందనాసిస్తైర్విచక్రశ్చారిభిః కృతః
అభిమన్యుర్గదాపాణిరశ్వత్థామానమాద్రవత్॥4॥

స గదాముద్యతాం దృష్ట్వా జ్వలంతీమశనీమివ
అపాక్రామద్రథోపస్థాద్విక్రమాంస్త్రీన్నరర్షభః॥5॥

తస్యాశ్వాన్గదయా హత్వా తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ
శరాచితాంగః సౌభద్రః శ్వావిద్వత్ప్రత్యదృశ్యత॥6॥

తతః సుబలదాయాదం కాలకేయమపోథయత్
జఘాన చాస్యానుచరాన్గాంధారాన్సప్తసప్తతిం॥7॥

పునర్బ్రహ్మవసాతీయాంజఘాన రథినో దశ
కేకయానాం రథాన్సప్త హత్వా చ దశ కుంజరాన్
దౌఃశాసనిరథం సాశ్వం గదయా సమపోథయత్॥8॥

తతో దౌఃశాసనిః క్రుద్ధో గదాముద్యమ్య మారిష
అభిదుద్రావ సౌభద్రం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥9॥

తావుద్యతగదౌ వీరావన్యోన్యవధకాంక్షిణౌ
భ్రాతృవ్యౌ సంప్రజహ్రాతే పురేవ త్ర్యంబకాంతకౌ॥10॥

తావన్యోన్యం గదాగ్రాభ్యాం సంహత్య పతితౌ క్షితౌ
ఇంద్రధ్వజావివోత్సృష్టౌ రణమధ్యే పరంతపౌ॥11॥

దౌఃశాసనిరథోత్థాయ కురూణాం కీర్తివర్ధనః
ప్రోత్తిష్ఠమానం సౌభద్రం గదయా మూర్ధ్న్యతాడయత్॥12॥

గదావేగేన మహతా వ్యాయామేన చ మోహితః
విచేతా న్యపతద్భూమౌ సౌభద్రః పరవీరహా
ఏవం వినిహతో రాజన్నేకో బహుభిరాహవే॥13॥

క్షోభయిత్వా చమూం సర్వాం నలినీమివ కుంజరః
అశోభత హతో వీరో వ్యాధైర్వనగజో యథా॥14॥

తం తథా పతితం శూరం తావకాః పర్యవారయన్
దావం దగ్ధ్వా యథా శాంతం పావకం శిశిరాత్యయే॥15॥

విమృద్య తరుశృంగాణి సంనివృత్తమివానిలం
అస్తం గతమివాదిత్యం తప్త్వా భారతవాహినీం॥16॥

ఉపప్లుతం యథా సోమం సంశుష్కమివ సాగరం
పూర్ణచంద్రాభవదనం కాకపక్షవృతాక్షకం॥17॥

తం భూమౌ పతితం దృష్ట్వా తావకాస్తే మహారథాః
ముదా పరమయా యుక్తాశ్చుక్రుశుః సింహవన్ముహుః॥18॥

ఆసీత్పరమకో హర్షస్తావకానాం విశాం పతే
ఇతరేషాం తు వీరాణాం నేత్రేభ్యః ప్రాపతజ్జలం॥19॥

అభిక్రోశంతి భూతాని అంతరిక్షే విశాం పతే
దృష్ట్వా నిపతితం వీరం చ్యుతం చంద్రమివాంబరాత్॥20॥

ద్రోణకర్ణముఖైః షడ్భిర్ధార్తరాష్ట్రైర్మహారథైః
ఏకోఽయం నిహతః శేతే నైష ధర్మో మతో హి నః॥21॥

తస్మింస్తు నిహతే వీరే బహ్వశోభత మేదినీ
ద్యౌర్యథా పూర్ణచంద్రేణ నక్షత్రగణమాలినీ॥22॥

రుక్మపుంఖైశ్చ సంపూర్ణా రుధిరౌఘపరిప్లుతా
ఉత్తమాంగైశ్చ వీరాణాం భ్రాజమానైః సకుండలైః॥23॥

విచిత్రైశ్చ పరిస్తోమైః పతాకాభిశ్చ సంవృతా
చామరైశ్చ కుథాభిశ్చ ప్రవిద్ధైశ్చాంబరోత్తమైః॥24॥

రథాశ్వనరనాగానామలంకారైశ్చ సుప్రభైః
ఖడ్గైశ్చ నిశితైః పీతైర్నిర్ముక్తైర్భుజగైరివ॥25॥

చాపైశ్చ విశిఖైశ్ఛిన్నైః శక్త్యృష్టిప్రాసకంపనైః
వివిధైరాయుధైశ్చాన్యైః సంవృతా భూరశోభత॥26॥

వాజిభిశ్చాపి నిర్జీవైః స్వపద్భిః శోణితోక్షితైః
సారోహైర్విషమా భూమిః సౌభద్రేణ నిపాతితైః॥27॥

సాంకుశైః సమహామాత్రైః సవర్మాయుధకేతుభిః
పర్వతైరివ విధ్వస్తైర్విశిఖోన్మథితైర్గజైః॥28॥

పృథివ్యామనుకీర్ణైశ్చ వ్యశ్వసారథియోధిభిః
హ్రదైరివ ప్రక్షుభితైర్హతనాగై రథోత్తమైః॥29॥

పదాతిసంఘైశ్చ హతైర్వివిధాయుధభూషణైః
భీరూణాం త్రాసజననీ ఘోరరూపాభవన్మహీ॥30॥

తం దృష్ట్వా పతితం భూమౌ చంద్రార్కసదృశద్యుతిం
తావకానాం పరా ప్రీతిః పాండూనాం చాభవద్వ్యథా॥31॥

అభిమన్యౌ హతే రాజఞ్శిశుకేఽప్రాప్తయౌవనే
సంప్రాద్రవచ్చమూః సర్వా ధర్మరాజస్య పశ్యతః॥32॥

దీర్యమాణం బలం దృష్ట్వా సౌభద్రే వినిపాతితే
అజాతశత్రుః స్వాన్వీరానిదం వచనమబ్రవీత్॥33॥

స్వర్గమేష గతః శూరో యో హతో నపరాఙ్ముఖః
సంస్తంభయత మా భైష్ట విజేష్యామో రణే రిపూన్॥34॥

ఇత్యేవం స మహాతేజా దుఃఖితేభ్యో మహాద్యుతిః
ధర్మరాజో యుధాం శ్రేష్ఠో బ్రువందుఃఖమపానుదత్॥35॥

యుద్ధే హ్యాశీవిషాకారాన్రాజపుత్రాన్రణే బహూన్
పూర్వం నిహత్య సంగ్రామే పశ్చాదార్జునిరన్వగాత్॥36॥

హత్వా దశసహస్రాణి కౌసల్యం చ మహారథం
కృష్ణార్జునసమః కార్ష్ణిః శక్రసద్మ గతో ధ్రువం॥37॥

రథాశ్వనరమాతంగాన్వినిహత్య సహస్రశః
అవితృప్తః స సంగ్రామాదశోచ్యః పుణ్యకర్మకృత్॥38॥

వయం తు ప్రవరం హత్వా తేషాం తైః శరపీడితాః
నివేశాయాభ్యుపాయామ సాయాహ్నే రుధిరోక్షితాః॥39॥

నిరీక్షమాణాస్తు వయం పరే చాయోధనం శనైః
అపయాతా మహారాజ గ్లానిం ప్రాప్తా విచేతసః॥40॥

తతో నిశాయా దివసస్య చాశివః; శివారుతః సంధిరవర్తతాద్భుతః
కుశేశయాపీడనిభే దివాకరే; విలంబమానేఽస్తముపేత్య పర్వతం॥41॥

వరాసిశక్త్యృష్టివరూథచర్మణాం; విభూషణానాం చ సమాక్షిపన్ప్రభాం
దివం చ భూమిం చ సమానయన్నివ; ప్రియాం తనుం భానురుపైతి పావకం॥42॥

మహాభ్రకూటాచలశృంగసంనిభైర్; గజైరనేకైరివ వజ్రపాతితైః
సవైజయంత్యంకుశవర్మయంతృభిర్; నిపాతితైర్నిష్టనతీవ గౌశ్చితా॥43॥

హతేశ్వరైశ్చూర్ణితపత్త్యుపస్కరై; ర్హతాశ్వసూతైర్విపతాకకేతుభిః
మహారథైర్భూః శుశుభే విచూర్ణితైః; పురైరివామిత్రహతైర్నరాధిప॥44॥

రథాశ్వవృందైః సహసాదిభిర్హతైః; ప్రవిద్ధభాండాభరణైః పృథగ్విధైః
నిరస్తజిహ్వాదశనాంత్రలోచనై;ర్ధరా బభౌ ఘోరవిరూపదర్శనా॥45॥

ప్రవిద్ధవర్మాభరణా వరాయుధా; విపన్నహస్త్యశ్వరథానుగా నరాః
మహార్హశయ్యాస్తరణోచితాః సదా; క్షితావనాథా ఇవ శేరతే హతాః॥46॥

అతీవ హృష్టాః శ్వసృగాలవాయసా; బడాః సుపర్ణాశ్చ వృకాస్తరక్షవః
వయాంస్యసృక్పాన్యథ రక్షసాం గణాః; పిశాచసంఘాశ్చ సుదారుణా రణే॥47॥

త్వచో వినిర్భిద్య పిబన్వసామసృ;క్తథైవ మజ్జాం పిశితాని చాశ్నువన్
వపాం విలుంపంతి హసంతి గాంతి చ; ప్రకర్షమాణాః కుణపాన్యనేకశః॥48॥

శరీరసంఘాటవహా అసృగ్జలా; రథోడుపా కుంజరశైలసంకటా
మనుష్యశీర్షోపలమాంసకర్దమా; ప్రవిద్ధనానావిధశస్త్రమాలినీ॥49॥

మహాభయా వైతరణీవ దుస్తరా; ప్రవర్తితా యోధవరైస్తదా నదీ
ఉవాహ మధ్యేన రణాజిరం భృశం; భయావహా జీవమృతప్రవాహినీ॥50॥

పిబంతి చాశ్నంతి చ యత్ర దుర్దృశాః; పిశాచసంఘా వివిధాః సుభైరవాః
సునందితాః ప్రాణభృతాం భయంకరాః; సమానభక్షాః శ్వసృగాలపక్షిణః॥51॥

తథా తదాయోధనముగ్రదర్శనం; నిశాముఖే పితృపతిరాష్ట్రసంనిభం
నిరీక్షమాణాః శనకైర్జహుర్నరాః; సముత్థితారుండకులోపసంకులం॥52॥

అపేతవిధ్వస్తమహార్హభూషణం; నిపాతితం శక్రసమం మహారథం
రణేఽభిమన్యుం దదృశుస్తదా జనా; వ్యపోఢహవ్యం సదసీవ పావకం॥53॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మింస్తు నిహతే వీరే సౌభద్రే రథయూథపే
విముక్తరథసంనాహాః సర్వే నిక్షిప్తకార్ముకాః॥1॥

ఉపోపవిష్టా రాజానం పరివార్య యుధిష్ఠిరం
తదేవ దుఃఖం ధ్యాయంతః సౌభద్రగతమానసాః॥2॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా విలలాప సుదుఃఖితః
అభిమన్యౌ హతే వీరే భ్రాతుః పుత్రే మహారథే॥3॥

ద్రోణానీకమసంబాధం మమ ప్రియచికీర్షయా
భిత్త్వా వ్యూహం ప్రవిష్టోఽసౌ గోమధ్యమివ కేసరీ॥4॥

యస్య శూరా మహేష్వాసాః ప్రత్యనీకగతా రణే
ప్రభగ్నా వినివర్తంతే కృతాస్త్రా యుద్ధదుర్మదాః॥5॥

అత్యంతశత్రురస్మాకం యేన దుఃశాసనః శరైః
క్షిప్రం హ్యభిముఖః సంఖ్యే విసంజ్ఞో విముఖీకృతః॥6॥

స తీర్త్వా దుస్తరం వీరో ద్రోణానీకమహార్ణవం
ప్రాప్య దౌఃశాసనిం కార్ష్ణిర్యాతో వైవస్వతక్షయం॥7॥

కథం ద్రక్ష్యామి కౌంతేయం సౌభద్రే నిహతేఽర్జునం
సుభద్రాం వా మహాభాగాం ప్రియం పుత్రమపశ్యతీం॥8॥

కిం స్విద్వయమపేతార్థమశ్లిష్టమసమంజసం
తావుభౌ ప్రతివక్ష్యామో హృషీకేశధనంజయౌ॥9॥

అహమేవ సుభద్రాయాః కేశవార్జునయోరపి
ప్రియకామో జయాకాంక్షీ కృతవానిదమప్రియం॥10॥

న లుబ్ధో బుధ్యతే దోషాన్మోహాల్లోభః ప్రవర్తతే
మధు లిప్సుర్హి నాపశ్యం ప్రపాతమిదమీదృశం॥11॥

యో హి భోజ్యే పురస్కార్యో యానేషు శయనేషు చ
భూషణేషు చ సోఽస్మాభిర్బాలో యుధి పురస్కృతః॥12॥

కథం హి బాలస్తరుణో యుద్ధానామవిశారదః
సదశ్వ ఇవ సంబాధే విషమే క్షేమమర్హతి॥13॥

నో చేద్ధి వయమప్యేనం మహీమనుశయీమహి
బీభత్సోః కోపదీప్తస్య దగ్ధాః కృపణచక్షుషా॥14॥

అలుబ్ధో మతిమాన్హ్రీమాన్క్షమావాన్రూపవాన్బలీ
వపుష్మాన్మానకృద్వీరః ప్రియః సత్యపరాయణః॥15॥

యస్య శ్లాఘంతి విబుధాః కర్మాణ్యూర్జితకర్మణః
నివాతకవచాంజఘ్నే కాలకేయాంశ్చ వీర్యవాన్॥16॥

మహేంద్రశత్రవో యేన హిరణ్యపురవాసినః
అక్ష్ణోర్నిమేషమాత్రేణ పౌలోమాః సగణా హతాః॥17॥

పరేభ్యోఽప్యభయార్థిభ్యో యో దదాత్యభయం విభుః
తస్యాస్మాభిర్న శకితస్త్రాతుమద్యాత్మజో భయాత్॥18॥

భయం తు సుమహత్ప్రాప్తం ధార్తరాష్ట్రం మహద్బలం
పార్థః పుత్రవధాత్క్రుద్ధః కౌరవాఞ్శోషయిష్యతి॥19॥

క్షుద్రః క్షుద్రసహాయశ్చ స్వపక్షక్షయమాతురః
వ్యక్తం దుర్యోధనో దృష్ట్వా శోచన్హాస్యతి జీవితం॥20॥

న మే జయః ప్రీతికరో న రాజ్యం; న చామరత్వం న సురైః సలోకతా
ఇమం సమీక్ష్యాప్రతివీర్యపౌరుషం; నిపాతితం దేవవరాత్మజాత్మజం॥21॥

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్నహని నిర్వృత్తే ఘోరే ప్రాణభృతాం క్షయే
ఆదిత్యేఽస్తంగతే శ్రీమాన్సంధ్యాకాల ఉపస్థితే॥1॥

వ్యపయాతేషు సైన్యేషు వాసాయ భరతర్షభ
హత్వా సంశప్తకవ్రాతాందివ్యైరస్త్రైః కపిధ్వజః॥2॥

ప్రాయాత్స్వశిబిరం జిష్ణుర్జైత్రమాస్థాయ తం రథం
గచ్ఛన్నేవ చ గోవిందం సన్నకంఠోఽభ్యభాషత॥3॥

కిం ను మే హృదయం త్రస్తం వాక్యం సజ్జతి కేశవ
స్పందంతి చాప్యనిష్టాని గాత్రం సీదతి చాచ్యుత॥4॥

అనిష్టం చైవ మే శ్లిష్టం హృదయాన్నాపసర్పతి
భువి యద్దిక్షు చాప్యుగ్రా ఉత్పాతాస్త్రాసయంతి మాం॥5॥

బహుప్రకారా దృశ్యంతే సర్వ ఏవాఘశంసినః
అపి స్వస్తి భవేద్రాజ్ఞః సామాత్యస్య గురోర్మమ॥6॥

వాసుదేవ ఉవాచ

వ్యక్తం శివం తవ భ్రాతుః సామాత్యస్య భవిష్యతి
మా శుచః కించిదేవాన్యత్తత్రానిష్టం భవిష్యతి॥7॥

సంజయ ఉవాచ

తతః సంధ్యాముపాస్యైవ వీరౌ వీరావసాదనే
కథయంతౌ రణే వృత్తం ప్రయాతౌ రథమాస్థితౌ॥8॥

తతః స్వశిబిరం ప్రాప్తౌ హతానందం హతత్విషం
వాసుదేవోఽర్జునశ్చైవ కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం॥9॥

ధ్వస్తాకారం సమాలక్ష్య శిబిరం పరవీరహా
బీభత్సురబ్రవీత్కృష్ణమస్వస్థహృదయస్తతః॥10॥

నాద్య నందంతి తూర్యాణి మంగల్యాని జనార్దన
మిశ్రా దుందుభినిర్ఘోషైః శంఖాశ్చాడంబరైః సహ
వీణా వా నాద్య వాద్యంతే శమ్యాతాలస్వనైః సహ॥11॥

మంగల్యాని చ గీతాని న గాయంతి పఠంతి చ
స్తుతియుక్తాని రమ్యాణి మమానీకేషు బందినః॥12॥

యోధాశ్చాపి హి మాం దృష్ట్వా నివర్తంతే హ్యధోముఖాః
కర్మాణి చ యథాపూర్వం కృత్వా నాభివదంతి మాం॥13॥

అపి స్వస్తి భవేదద్య భ్రాతృభ్యో మమ మాధవ
న హి శుధ్యతి మే భావో దృష్ట్వా స్వజనమాకులం॥14॥

అపి పాంచాలరాజస్య విరాటస్య చ మానద
సర్వేషాం చైవ యోధానాం సామగ్ర్యం స్యాన్మమాచ్యుత॥15॥

న చ మామద్య సౌభద్రః ప్రహృష్టో భ్రాతృభిః సహ
రణాదాయాంతముచితం ప్రత్యుద్యాతి హసన్నివ॥16॥

ఏవం సంకథయంతౌ తౌ ప్రవిష్టౌ శిబిరం స్వకం
దదృశాతే భృశాస్వస్థాన్పాండవాన్నష్టచేతసః॥17॥

దృష్ట్వా భ్రాతౄంశ్చ పుత్రాంశ్చ విమనా వానరధ్వజః
అపశ్యంశ్చైవ సౌభద్రమిదం వచనమబ్రవీత్॥18॥

ముఖవర్ణోఽప్రసన్నో వః సర్వేషామేవ లక్ష్యతే
న చాభిమన్యుం పశ్యామి న చ మాం ప్రతినందథ॥19॥

మయా శ్రుతశ్చ ద్రోణేన చక్రవ్యూహో వినిర్మితః
న చ వస్తస్య భేత్తాస్తి ఋతే సౌభద్రమాహవే॥20॥

న చోపదిష్టస్తస్యాసీన్మయానీకవినిర్గమః
కచ్చిన్న బాలో యుష్మాభిః పరానీకం ప్రవేశితః॥21॥

భిత్త్వానీకం మహేష్వాసః పరేషాం బహుశో యుధి
కచ్చిన్న నిహతః శేతే సౌభద్రః పరవీరహా॥22॥

లోహితాక్షం మహాబాహుం జాతం సింహమివాద్రిషు
ఉపేంద్రసదృశం బ్రూత కథమాయోధనే హతః॥23॥

సుకుమారం మహేష్వాసం వాసవస్యాత్మజాత్మజం
సదా మమ ప్రియం బ్రూత కథమాయోధనే హతః॥24॥

వార్ష్ణేయీదయితం శూరం మయా సతతలాలితం
అంబాయాశ్చ ప్రియం నిత్యం కోఽవధీత్కాలచోదితః॥25॥

సదృశో వృష్ణిసింహస్య కేశవస్య మహాత్మనః
విక్రమశ్రుతమాహాత్మ్యైః కథమాయోధనే హతః॥26॥

సుభద్రాయాః ప్రియం నిత్యం ద్రౌపద్యాః కేశవస్య చ
యది పుత్రం న పశ్యామి యాస్యామి యమసాదనం॥27॥

మృదుకుంచితకేశాంతం బాలం బాలమృగేక్షణం
మత్తద్విరదవిక్రాంతం శాలపోతమివోద్గతం॥28॥

స్మితాభిభాషిణం దాంతం గురువాక్యకరం సదా
బాల్యేఽప్యబాలకర్మాణం ప్రియవాక్యమమత్సరం॥29॥

మహోత్సాహం మహాబాహుం దీర్ఘరాజీవలోచనం
భక్తానుకంపినం దాంతం న చ నీచానుసారిణం॥30॥

కృతజ్ఞం జ్ఞానసంపన్నం కృతాస్త్రమనివర్తినం
యుద్ధాభినందినం నిత్యం ద్విషతామఘవర్ధనం॥31॥

స్వేషాం ప్రియహితే యుక్తం పితౄణాం జయగృద్ధినం
న చ పూర్వప్రహర్తారం సంగ్రామే నష్టసంభ్రమం
యది పుత్రం న పశ్యామి యాస్యామి యమసాదనం॥32॥

సులలాటం సుకేశాంతం సుభ్ర్వక్షిదశనచ్ఛదం
అపశ్యతస్తద్వదనం కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥33॥

తంత్రీస్వనసుఖం రమ్యం పుంస్కోకిలసమధ్వనిం
అశృణ్వతః స్వనం తస్య కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥34॥

రూపం చాప్రతిరూపం తత్త్రిదశేష్వపి దుర్లభం
అపశ్యతోఽద్య వీరస్య కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥35॥

అభివాదనదక్షం తం పితౄణాం వచనే రతం
నాద్యాహం యది పశ్యామి కా శాంతిర్హృదయస్య మే॥36॥

సుకుమారః సదా వీరో మహార్హశయనోచితః
భూమావనాథవచ్ఛేతే నూనం నాథవతాం వరః ॥37॥

శయానం సముపాసంతి యం పురా పరమస్త్రియః
తమద్య విప్రవిద్ధాంగముపాసంత్యశివాః శివాః ॥38॥

యః పురా బోధ్యతే సుప్తః సూతమాగధబందిభిః
బోధయంత్యద్య తం నూనం శ్వాపదా వికృతైః స్వరైః ॥39॥

ఛత్రచ్ఛాయాసముచితం తస్య తద్వదనం శుభం
నూనమద్య రజోధ్వస్తం రణే రేణుః కరిష్యతి ॥40॥

హా పుత్రకావితృప్తస్య సతతం పుత్రదర్శనే
భాగ్యహీనస్య కాలేన యథా మే నీయసే బలాత్ ॥41॥

సాద్య సంయమనీ నూనం సదా సుకృతినాం గతిః
స్వభాభిర్భాసితా రమ్యా త్వయాత్యర్థం విరాజతే ॥42॥

నూనం వైవస్వతశ్చ త్వా వరుణశ్చ ప్రియాతిథిః
శతక్రతుర్ధనేశశ్చ ప్రాప్తమర్చంత్యభీరుకం ॥43॥

ఏవం విలప్య బహుధా భిన్నపోతో వణిగ్యథా
దుఃఖేన మహతావిష్టో యుధిష్ఠిరమపృచ్ఛత ॥44॥

కచ్చిత్స కదనం కృత్వా పరేషాం పాండునందన
స్వర్గతోఽభిముఖః సంఖ్యే యుధ్యమానో నరర్షభః ॥45॥

స నూనం బహుభిర్యత్తైర్యుధ్యమానో నరర్షభైః
అసహాయః సహాయార్థీ మామనుధ్యాతవాంధ్రువం ॥46॥

పీడ్యమానః శరైర్బాలస్తాత సాధ్వభిధావ మాం
ఇతి విప్రలపన్మన్యే నృశంసైర్బహుభిర్హతః ॥47॥

అథ వా మత్ప్రసూతశ్చ స్వస్రీయో మాధవస్య చ
సుభద్రాయాం చ సంభూతో నైవం వక్తుమిహార్హతి ॥48॥

వజ్రసారమయం నూనం హృదయం సుదృఢం మమ
అపశ్యతో దీర్ఘబాహుం రక్తాక్షం యన్న దీర్యతే ॥49॥

కథం బాలే మహేష్వాసే నృశంసా మర్మభేదినః
స్వస్రీయే వాసుదేవస్య మమ పుత్రేఽక్షిపఞ్శరాన్ ॥50॥

యో మాం నిత్యమదీనాత్మా ప్రత్యుద్గమ్యాభినందతి
ఉపయాంతం రిపూన్హత్వా సోఽద్య మాం కిం న పశ్యతి ॥51॥

నూనం స పతితః శేతే ధరణ్యాం రుధిరోక్షితః
శోభయన్మేదినీం గాత్రైరాదిత్య ఇవ పాతితః ॥52॥

రణే వినిహతం శ్రుత్వా శోకార్తా వై వినంక్ష్యతి
సుభద్రా వక్ష్యతే కిం మామభిమన్యుమపశ్యతీ
ద్రౌపదీ చైవ దుఃఖార్తే తే చ వక్ష్యామి కిం న్వహం ॥53॥

వజ్రసారమయం నూనం హృదయం యన్న యాస్యతి
సహస్రధా వధూం దృష్ట్వా రుదతీం శోకకర్శితాం ॥54॥

హృష్టానాం ధార్తరాష్ట్రాణాం సింహనాదో మయా శ్రుతః
యుయుత్సుశ్చాపి కృష్ణేన శ్రుతో వీరానుపాలభన్ ॥55॥

అశక్నువంతో బీభత్సుం బాలం హత్వా మహారథాః
కిం నదధ్వమధర్మజ్ఞాః పార్థే వై దృశ్యతాం బలం ॥56॥

కిం తయోర్విప్రియం కృత్వా కేశవార్జునయోర్మృధే
సింహవన్నదత ప్రీతాః శోకకాల ఉపస్థితే॥57॥

ఆగమిష్యతి వః క్షిప్రం ఫలం పాపస్య కర్మణః
అధర్మో హి కృతస్తీవ్రః కథం స్యాదఫలశ్చిరం॥58॥

ఇతి తాన్ప్రతి భాషన్వై వైశ్యాపుత్రో మహామతిః
అపాయాచ్ఛస్త్రముత్సృజ్య కోపదుఃఖసమన్వితః॥59॥

కిమర్థమేతన్నాఖ్యాతం త్వయా కృష్ణ రణే మమ
అధక్ష్యం తానహం సర్వాంస్తదా క్రూరాన్మహారథాన్॥60॥

నిగృహ్య వాసుదేవస్తం పుత్రాధిభిరభిప్లుతం
మైవమిత్యబ్రవీత్కృష్ణస్తీవ్రశోకసమన్వితం॥61॥

సర్వేషామేష వై పంథాః శూరాణామనివర్తినాం
క్షత్రియాణాం విశేషేణ యేషాం యుద్ధేన జీవికా॥62॥

ఏషా వై యుధ్యమానానాం శూరాణామనివర్తినాం
విహితా ధర్మశాస్త్రజ్ఞైర్గతిర్గతిమతాం వర॥63॥

ధ్రువం యుద్ధే హి మరణం శూరాణామనివర్తినాం
గతః పుణ్యకృతాం లోకానభిమన్యుర్న సంశయః॥64॥

ఏతచ్చ సర్వవీరాణాం కాంక్షితం భరతర్షభ
సంగ్రామేఽభిముఖా మృత్యుం ప్రాప్నుయామేతి మానద॥65॥

స చ వీరాన్రణే హత్వా రాజపుత్రాన్మహాబలాన్
వీరైరాకాంక్షితం మృత్యుం సంప్రాప్తోఽభిముఖో రణే॥66॥

మా శుచః పురుషవ్యాఘ్ర పూర్వైరేష సనాతనః
ధర్మకృద్భిః కృతో ధర్మః క్షత్రియాణాం రణే క్షయః॥67॥

ఇమే తే భ్రాతరః సర్వే దీనా భరతసత్తమ
త్వయి శోకసమావిష్టే నృపాశ్చ సుహృదస్తవ॥68॥

ఏతాంస్త్వం వచసా సామ్నా సమాశ్వాసయ మానద
విదితం వేదితవ్యం తే న శోకం కర్తుమర్హసి॥69॥

ఏవమాశ్వాసితః పార్థః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా
తతోఽబ్రవీత్తదా భ్రాతౄన్సర్వాన్పార్థః సగద్గదాన్॥70॥

స దీర్ఘబాహుః పృథ్వంసో దీర్ఘరాజీవలోచనః
అభిమన్యుర్యథా వృత్తః శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం తథా॥71॥

సనాగస్యందనహయాంద్రక్ష్యధ్వం నిహతాన్మయా
సంగ్రామే సానుబంధాంస్తాన్మమ పుత్రస్య వైరిణః॥72॥

కథం చ వః కృతాస్త్రాణాం సర్వేషాం శస్త్రపాణినాం
సౌభద్రో నిధనం గచ్ఛేద్వజ్రిణాపి సమాగతః॥73॥

యద్యేవమహమజ్ఞాస్యమశక్తాన్రక్షణే మమ
పుత్రస్య పాండుపాంచాలాన్మయా గుప్తో భవేత్తతః॥74॥

కథం చ వో రథస్థానాం శరవర్షాణి ముంచతాం
నీతోఽభిమన్యుర్నిధనం కదర్థీకృత్య వః పరైః॥75॥

అహో వః పౌరుషం నాస్తి న చ వోఽస్తి పరాక్రమః
యత్రాభిమన్యుః సమరే పశ్యతాం వో నిపాతితః॥76॥

ఆత్మానమేవ గర్హేయం యదహం వః సుదుర్బలాన్
యుష్మానాజ్ఞాయ నిర్యాతో భీరూనకృతనిశ్రమాన్॥77॥

ఆహోస్విద్భూషణార్థాయ వర్మశస్త్రాయుధాని వః
వాచశ్చ వక్తుం సంసత్సు మమ పుత్రమరక్షతాం॥78॥

ఏవముక్త్వా తతో వాక్యం తిష్ఠంశ్చాపవరాసిమాన్
న స్మాశక్యత బీభత్సుః కేనచిత్ప్రసమీక్షితుం॥79॥

తమంతకమివ క్రుద్ధం నిఃశ్వసంతం ముహుర్ముహుః
పుత్రశోకాభిసంతప్తమశ్రుపూర్ణముఖం తదా॥80॥

నాభిభాష్టుం శక్నువంతి ద్రష్టుం వా సుహృదోఽర్జునం
అన్యత్ర వాసుదేవాద్వా జ్యేష్ఠాద్వా పాండునందనాత్॥81॥

సర్వాస్వవస్థాసు హితావర్జునస్య మనోనుగౌ
బహుమానాత్ప్రియత్వాచ్చ తావేనం వక్తుమర్హతః॥82॥

తతస్తం పుత్రశోకేన భృశం పీడితమానసం
రాజీవలోచనం క్రుద్ధం రాజా వచనమబ్రవీత్॥83॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

త్వయి యాతే మహాబాహో సంశప్తకబలం ప్రతి
ప్రయత్నమకరోత్తీవ్రమాచార్యో గ్రహణే మమ॥1॥

వ్యూఢానీకం వయం ద్రోణం వరయామః స్మ సర్వశః
ప్రతివ్యూహ్య రథానీకం యతమానం తథా రణే॥2॥

స వార్యమాణో రథిభీ రక్షితేన మయా తథా
అస్మానపి జఘానాశు పీడయన్నిశితైః శరైః॥3॥

తే పీడ్యమానా ద్రోణేన ద్రోణానీకం న శక్నుమః
ప్రతివీక్షితుమప్యాజౌ భేత్తుం తత్కుత ఏవ తు॥4॥

వయం త్వప్రతిమం వీర్యే సర్వే సౌభద్రమాత్మజం
ఉక్తవంతః స్మ తే తాత భింధ్యనీకమితి ప్రభో॥5॥

స తథా చోదితోఽస్మాభిః సదశ్వ ఇవ వీర్యవాన్
అసహ్యమపి తం భారం వోఢుమేవోపచక్రమే॥6॥

స తవాస్త్రోపదేశేన వీర్యేణ చ సమన్వితః
ప్రావిశత్తద్బలం బాలః సుపర్ణ ఇవ సాగరం॥7॥

తేఽనుయాతా వయం వీరం సాత్వతీపుత్రమాహవే
ప్రవేష్టుకామాస్తేనైవ యేన స ప్రావిశచ్చమూం॥8॥

తతః సైంధవకో రాజా క్షుద్రస్తాత జయద్రథః
వరదానేన రుద్రస్య సర్వాన్నః సమవారయత్॥9॥

తతో ద్రోణః కృపః కర్ణో ద్రౌణిశ్చ స బృహద్బలః
కృతవర్మా చ సౌభద్రం షడ్రథాః పర్యవారయన్॥10॥

పరివార్య తు తైః సర్వైర్యుధి బాలో మహారథైః
యతమానః పరం శక్త్యా బహుభిర్విరథీకృతః॥11॥

తతో దౌఃశాసనిః క్షిప్రం తథా తైర్విరథీకృతం
సంశయం పరమం ప్రాప్య దిష్టాంతేనాభ్యయోజయత్॥12॥

స తు హత్వా సహస్రాణి ద్విపాశ్వరథసాదినాం
రాజపుత్రశతం చాగ్ర్యం వీరాంశ్చాలక్షితాన్బహూన్॥13॥

బృహద్బలం చ రాజానం స్వర్గేణాజౌ ప్రయోజ్య హ
తతః పరమధర్మాత్మా దిష్టాంతముపజగ్మివాన్॥14॥

ఏతావదేవ నిర్వృత్తమస్మాకం శోకవర్ధనం
స చైవం పురుషవ్యాఘ్రః స్వర్గలోకమవాప్తవాన్॥15॥

సంజయ ఉవాచ

తతోఽర్జునో వచః శ్రుత్వా ధర్మరాజేన భాషితం
హా పుత్ర ఇతి నిఃశ్వస్య వ్యథితో న్యపతద్భువి॥16॥

విషణ్ణవదనాః సర్వే పరిగృహ్య ధనంజయం
నేత్రైరనిమిషైర్దీనాః ప్రత్యవేక్షన్పరస్పరం॥17॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం వాసవిః క్రోధమూర్ఛితః
కంపమానో జ్వరేణేవ నిఃశ్వసంశ్చ ముహుర్ముహుః॥18॥

పాణిం పాణౌ వినిష్పిష్య శ్వసమానోఽశ్రునేత్రవాన్
ఉన్మత్త ఇవ విప్రేక్షన్నిదం వచనమబ్రవీత్॥19॥

సత్యం వః ప్రతిజానామి శ్వోఽస్మి హంతా జయద్రథం
న చేద్వధభయాద్భీతో ధార్తరాష్ట్రాన్ప్రహాస్యతి॥20॥

న చాస్మాఞ్శరణం గచ్ఛేత్కృష్ణం వా పురుషోత్తమం
భవంతం వా మహారాజ శ్వోఽస్మి హంతా జయద్రథం॥21॥

ధార్తరాష్ట్రప్రియకరం మయి విస్మృతసౌహృదం
పాపం బాలవధే హేతుం శ్వోఽస్మి హంతా జయద్రథం॥22॥

రక్షమాణాశ్చ తం సంఖ్యే యే మాం యోత్స్యంతి కేచన
అపి ద్రోణకృపౌ వీరౌ ఛాదయిష్యామి తాఞ్శరైః॥23॥

యద్యేతదేవం సంగ్రామే న కుర్యాం పురుషర్షభాః
మా స్మ పుణ్యకృతాం లోకాన్ప్రాప్నుయాం శూరసంమతాన్॥24॥

యే లోకా మాతృహంతౄణాం యే చాపి పితృఘాతినాం
గురుదారగామినాం యే చ పిశునానాం చ యే తథా॥25॥

సాధూనసూయతాం యే చ యే చాపి పరివాదినాం
యే చ నిక్షేపహర్తౄణాం యే చ విశ్వాసఘాతినాం॥26॥

భుక్తపూర్వాం స్త్రియం యే చ నిందతామఘశంసినాం
బ్రహ్మఘ్నానాం చ యే లోకా యే చ గోఘాతినామపి॥27॥

పాయసం వా యవాన్నం వా శాకం కృసరమేవ వా
సంయావాపూపమాంసాని యే చ లోకా వృథాశ్నతాం
తానహ్నైవాధిగచ్ఛేయం న చేద్ధన్యాం జయద్రథం॥28॥

వేదాధ్యాయినమత్యర్థం సంశితం వా ద్విజోత్తమం
అవమన్యమానో యాన్యాతి వృద్ధాన్సాధూంస్తథా గురూన్॥29॥

స్పృశతాం బ్రాహ్మణం గాం చ పాదేనాగ్నిం చ యాం లభేత్
యాప్సు శ్లేష్మ పురీషం వా మూత్రం వా ముంచతాం గతిః
తాం గచ్ఛేయం గతిం ఘోరాం న చేద్ధన్యాం జయద్రథం॥30॥

నగ్నస్య స్నాయమానస్య యా చ వంధ్యాతిథేర్గతిః
ఉత్కోచినాం మృషోక్తీనాం వంచకానాం చ యా గతిః
ఆత్మాపహారిణాం యా చ యా చ మిథ్యాభిశంసినాం॥31॥

భృత్యైః సందృశ్యమానానాం పుత్రదారాశ్రితైస్తథా
అసంవిభజ్య క్షుద్రాణాం యా గతిర్మృష్టమశ్నతాం
తాం గచ్ఛేయం గతిం ఘోరాం న చేద్ధన్యాం జయద్రథం॥32॥

సంశ్రితం వాపి యస్త్యక్త్వా సాధుం తద్వచనే రతం
న బిభర్తి నృశంసాత్మా నిందతే చోపకారిణం॥33॥

అర్హతే ప్రాతివేశ్యాయ శ్రాద్ధం యో న దదాతి చ
అనర్హతే చ యో దద్యాద్వృషలీపత్యురేవ చ॥34॥

మద్యపో భిన్నమర్యాదః కృతఘ్నో భ్రాతృనిందకః
తేషాం గతిమియాం క్షిప్రం న చేద్ధన్యాం జయద్రథం॥35॥

ధర్మాదపేతా యే చాన్యే మయా నాత్రానుకీర్తితాః
యే చానుకీర్తితాః క్షిప్రం తేషాం గతిమవాప్నుయాం
యది వ్యుష్టామిమాం రాత్రిం శ్వో న హన్యాం జయద్రథం॥36॥

ఇమాం చాప్యపరాం భూయః ప్రతిజ్ఞాం మే నిబోధత
యద్యస్మిన్నహతే పాపే సూర్యోఽస్తముపయాస్యతి
ఇహైవ సంప్రవేష్టాహం జ్వలితం జాతవేదసం॥37॥

అసురసురమనుష్యాః పక్షిణో వోరగా వా; పితృరజనిచరా వా బ్రహ్మదేవర్షయో వా
చరమచరమపీదం యత్పరం చాపి తస్మా;త్తదపి మమ రిపుం తం రక్షితుం నైవ శక్తాః॥38॥

యది విశతి రసాతలం తదగ్ర్యం; వియదపి దేవపురం దితేః పురం వా
తదపి శరశతైరహం ప్రభాతే; భృశమభిపత్య రిపోః శిరోఽభిహర్తా॥39॥

ఏవముక్త్వా విచిక్షేప గాండీవం సవ్యదక్షిణం
తస్య శబ్దమతిక్రమ్య ధనుఃశబ్దోఽస్పృశద్దివం॥40॥

అర్జునేన ప్రతిజ్ఞాతే పాంచజన్యం జనార్దనః
ప్రదధ్మౌ తత్ర సంక్రుద్ధో దేవదత్తం ధనంజయః॥41॥

స పాంచజన్యోఽచ్యుతవక్త్రవాయునా; భృశం సుపూర్ణోదరనిఃసృతధ్వనిః
జగత్సపాతాలవియద్దిగీశ్వరం; ప్రకంపయామాస యుగాత్యయే యథా॥42॥

తతో వాదిత్రఘోషాశ్చ ప్రాదురాసన్సమంతతః
సింహనాదాశ్చ పాండూనాం ప్రతిజ్ఞాతే మహాత్మనా॥43॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా తు తం మహాశబ్దం పాండూనాం పుత్రగృద్ధినాం
చారైః ప్రవేదితే తత్ర సముత్థాయ జయద్రథః॥1॥

శోకసంమూఢహృదయో దుఃఖేనాభిహతో భృశం
మజ్జమాన ఇవాగాధే విపులే శోకసాగరే॥2॥

జగామ సమితిం రాజ్ఞాం సైంధవో విమృశన్బహు
స తేషాం నరదేవానాం సకాశే పరిదేవయన్॥3॥

అభిమన్యోః పితుర్భీతః సవ్రీడో వాక్యమబ్రవీత్
యోఽసౌ పాండోః కిల క్షేత్రే జాతః శక్రేణ కామినా॥4॥

స నినీషతి దుర్బుద్ధిర్మాం కిలైకం యమక్షయం
తత్స్వస్తి వోఽస్తు యాస్యామి స్వగృహం జీవితేప్సయా॥5॥

అథ వా స్థ ప్రతిబలాస్త్రాతుం మాం క్షత్రియర్షభాః
పార్థేన ప్రార్థితం వీరాస్తే దదంతు మమాభయం॥6॥

ద్రోణదుర్యోధనకృపాః కర్ణమద్రేశబాహ్లికాః
దుఃశాసనాదయః శక్తాస్త్రాతుమప్యంతకార్దితం॥7॥

కిమంగ పునరేకేన ఫల్గునేన జిఘాంసతా
న త్రాయేయుర్భవంతో మాం సమస్తాః పతయః క్షితేః॥8॥

ప్రహర్షం పాండవేయానాం శ్రుత్వా మమ మహద్భయం
సీదంతీవ చ మేఽఙ్గాని ముమూర్షోరివ పార్థివాః॥9॥

వధో నూనం ప్రతిజ్ఞాతో మమ గాండీవధన్వనా
తథా హి హృష్టాః క్రోశంతి శోకకాలేఽపి పాండవాః॥10॥

న దేవా న చ గంధర్వా నాసురోరగరాక్షసాః
ఉత్సహంతేఽన్యథా కర్తుం కుత ఏవ నరాధిపాః॥11॥

తస్మాన్మామనుజానీత భద్రం వోఽస్తు నరర్షభాః
అదర్శనం గమిష్యామి న మాం ద్రక్ష్యంతి పాండవాః॥12॥

ఏవం విలపమానం తం భయాద్వ్యాకులచేతసం
ఆత్మకార్యగరీయస్త్వాద్రాజా దుర్యోధనోఽబ్రవీత్॥13॥

న భేతవ్యం నరవ్యాఘ్ర కో హి త్వా పురుషర్షభ
మధ్యే క్షత్రియవీరాణాం తిష్ఠంతం ప్రార్థయేద్యుధి॥14॥

అహం వైకర్తనః కర్ణశ్చిత్రసేనో వివింశతిః
భూరిశ్రవాః శలః శల్యో వృషసేనో దురాసదః॥15॥

పురుమిత్రో జయో భోజః కాంబోజశ్చ సుదక్షిణః
సత్యవ్రతో మహాబాహుర్వికర్ణో దుర్ముఖః సహః॥16॥

దుఃశాసనః సుబాహుశ్చ కలింగశ్చాప్యుదాయుధః
విందానువిందావావంత్యౌ ద్రోణో ద్రౌణిః ససౌబలః॥17॥

త్వం చాపి రథినాం శ్రేష్ఠః స్వయం శూరోఽమితద్యుతిః
స కథం పాండవేయేభ్యో భయం పశ్యసి సైంధవ॥18॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ మదీయాస్తవ రక్షణే
యత్తా యోత్స్యంతి మా భైస్త్వం సైంధవ వ్యేతు తే భయం॥19॥

ఏవమాశ్వాసితో రాజన్పుత్రేణ తవ సైంధవః
దుర్యోధనేన సహితో ద్రోణం రాత్రావుపాగమత్॥20॥

ఉపసంగ్రహణం కృత్వా ద్రోణాయ స విశాం పతే
ఉపోపవిశ్య ప్రణతః పర్యపృచ్ఛదిదం తదా॥21॥

నిమిత్తే దూరపాతిత్వే లఘుత్వే దృఢవేధనే
మమ బ్రవీతు భగవాన్విశేషం ఫల్గునస్య చ॥22॥

విద్యావిశేషమిచ్ఛామి జ్ఞాతుమాచార్య తత్త్వతః
మమార్జునస్య చ విభో యథాతత్త్వం ప్రచక్ష్వ మే॥23॥

ద్రోణ ఉవాచ

సమమాచార్యకం తాత తవ చైవార్జునస్య చ
యోగాద్దుఃఖోచితత్వాచ్చ తస్మాత్త్వత్తోఽధికోఽర్జునః॥24॥

న తు తే యుధి సంత్రాసః కార్యః పార్థాత్కథంచన
అహం హి రక్షితా తాత భయాత్త్వాం నాత్ర సంశయః॥25॥

న హి మద్బాహుగుప్తస్య ప్రభవంత్యమరా అపి
వ్యూహిష్యామి చ తం వ్యూహం యం పార్థో న తరిష్యతి॥26॥

తస్మాద్యుధ్యస్వ మా భైస్త్వం స్వధర్మమనుపాలయ
పితృపైతామహం మార్గమనుయాహి నరాధిప॥27॥

అధీత్య విధివద్వేదానగ్నయః సుహుతాస్త్వయా
ఇష్టం చ బహుభిర్యజ్ఞైర్న తే మృత్యుభయాద్భయం॥28॥

దుర్లభం మానుషైర్మందైర్మహాభాగ్యమవాప్య తు
భుజవీర్యార్జితాల్లోకాందివ్యాన్ప్రాప్స్యస్యనుత్తమాన్॥29॥

కురవః పాండవాశ్చైవ వృష్ణయోఽన్యే చ మానవాః
అహం చ సహ పుత్రేణ అధ్రువా ఇతి చింత్యతాం॥30॥

పర్యాయేణ వయం సర్వే కాలేన బలినా హతాః
పరలోకం గమిష్యామః స్వైః స్వైః కర్మభిరన్వితాః॥31॥

తపస్తప్త్వా తు యాల్లోకాన్ప్రాప్నువంతి తపస్వినః
క్షత్రధర్మాశ్రితాః శూరాః క్షత్రియాః ప్రాప్నువంతి తాన్॥32॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవమాశ్వాసితో రాజన్భారద్వాజేన సైంధవః
అపానుదద్భయం పార్థాద్యుద్ధాయ చ మనో దధే॥33॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రతిజ్ఞాతే తు పార్థేన సింధురాజవధే తదా
వాసుదేవో మహాబాహుర్ధనంజయమభాషత॥1॥

భ్రాతౄణాం మతమాజ్ఞాయ త్వయా వాచా ప్రతిశ్రుతం
సైంధవం శ్వోఽస్మి హంతేతి తత్సాహసతమం కృతం॥2॥

అసంమంత్ర్య మయా సార్ధమతిభారోఽయముద్యతః
కథం ను సర్వలోకస్య నావహాస్యా భవేమహి॥3॥

ధార్తరాష్ట్రస్య శిబిరే మయా ప్రణిహితాశ్చరాః
త ఇమే శీఘ్రమాగమ్య ప్రవృత్తిం వేదయంతి నః॥4॥

త్వయా వై సంప్రతిజ్ఞాతే సింధురాజవధే తదా
సింహనాదః సవాదిత్రః సుమహానిహ తైః శ్రుతః॥5॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తా ధార్తరాష్ట్రాః ససైంధవాః
నాకస్మాత్సింహనాదోఽయమితి మత్వా వ్యవస్థితాః॥6॥

సుమహాఞ్శబ్దసంపాతః కౌరవాణాం మహాభుజ
ఆసీన్నాగాశ్వపత్తీనాం రథఘోషశ్చ భైరవః॥7॥

అభిమన్యువధం శ్రుత్వా ధ్రువమార్తో ధనంజయః
రాత్రౌ నిర్యాస్యతి క్రోధాదితి మత్వా వ్యవస్థితాః॥8॥

తైర్యతద్భిరియం సత్యా శ్రుతా సత్యవతస్తవ
ప్రతిజ్ఞా సింధురాజస్య వధే రాజీవలోచన॥9॥

తతో విమనసః సర్వే త్రస్తాః క్షుద్రమృగా ఇవ
ఆసన్సుయోధనామాత్యాః స చ రాజా జయద్రథః॥10॥

అథోత్థాయ సహామాత్యైర్దీనః శిబిరమాత్మనః
ఆయాత్సౌవీరసింధూనామీశ్వరో భృశదుఃఖితః॥11॥

స మంత్రకాలే సంమంత్ర్య సర్వా నైఃశ్రేయసీః క్రియాః
సుయోధనమిదం వాక్యమబ్రవీద్రాజసంసది॥12॥

మామసౌ పుత్రహంతేతి శ్వోఽభియాతా ధనంజయః
ప్రతిజ్ఞాతో హి సేనాయా మధ్యే తేన వధో మమ॥13॥

తాం న దేవా న గంధర్వా నాసురోరగరాక్షసాః
ఉత్సహంతేఽన్యథా కర్తుం ప్రతిజ్ఞాం సవ్యసాచినః॥14॥

తే మాం రక్షత సంగ్రామే మా వో మూర్ధ్ని ధనంజయః
పదం కృత్వాప్నుయాల్లక్ష్యం తస్మాదత్ర విధీయతాం॥15॥

అథ రక్షా న మే సంఖ్యే క్రియతే కురునందన
అనుజానీహి మాం రాజన్గమిష్యామి గృహాన్ప్రతి||16||

ఏవముక్తస్త్వవాక్శీర్షో విమనాః స సుయోధనః
శ్రుత్వాభిశప్తవంతం త్వాం ధ్యానమేవాన్వపద్యత||17||

తమార్తమభిసంప్రేక్ష్య రాజా కిల స సైంధవః
మృదు చాత్మహితం చైవ సాపేక్షమిదముక్తవాన్||18||

నాహం పశ్యామి భవతాం తథావీర్యం ధనుర్ధరం
యోఽర్జునస్యాస్త్రమస్త్రేణ ప్రతిహన్యాన్మహాహవే||19||

వాసుదేవసహాయస్య గాండీవం ధున్వతో ధనుః
కోఽర్జునస్యాగ్రతస్తిష్ఠేత్సాక్షాదపి శతక్రతుః||20||

మహేశ్వరోఽపి పార్థేన శ్రూయతే యోధితః పురా
పదాతినా మహాతేజా గిరౌ హిమవతి ప్రభుః||21||

దానవానాం సహస్రాణి హిరణ్యపురవాసినాం
జఘానైకరథేనైవ దేవరాజప్రచోదితః||22||

సమాయుక్తో హి కౌంతేయో వాసుదేవేన ధీమతా
సామరానపి లోకాంస్త్రీన్నిహన్యాదితి మే మతిః||23||

సోఽహమిచ్ఛామ్యనుజ్ఞాతుం రక్షితుం వా మహాత్మనా
ద్రోణేన సహపుత్రేణ వీరేణ యది మన్యసే||24||

స రాజ్ఞా స్వయమాచార్యో భృశమాక్రందితోఽర్జున
సంవిధానం చ విహితం రథాశ్చ కిల సజ్జితాః||25||

కర్ణో భూరిశ్రవా ద్రౌణిర్వృషసేనశ్చ దుర్జయః
కృపశ్చ మద్రరాజశ్చ షడేతేఽస్య పురోగమాః||26||

శకటః పద్మపశ్చార్ధో వ్యూహో ద్రోణేన కల్పితః
పద్మకర్ణికమధ్యస్థః సూచీపాశే జయద్రథః
స్థాస్యతే రక్షితో వీరైః సింధురాడ్యుద్ధదుర్మదైః||27||

ధనుష్యస్త్రే చ వీర్యే చ ప్రాణే చైవ తథోరసి
అవిషహ్యతమా హ్యేతే నిశ్చితాః పార్థ షడ్రథాః
ఏతానజిత్వా సగణాన్నైవ ప్రాప్యో జయద్రథః||28||

తేషామేకైకశో వీర్యం షణ్ణాం త్వమనుచింతయ
సహితా హి నరవ్యాఘ్రా న శక్యా జేతుమంజసా||29||

భూయశ్చ చింతయిష్యామి నీతిమాత్మహితాయ వై
మంత్రజ్ఞైః సచివైః సార్ధం సుహృద్భిః కార్యసిద్ధయే||30||

అర్జున ఉవాచ

షడ్రథాంధార్తరాష్ట్రస్య మన్యసే యాన్బలాధికాన్
తేషాం వీర్యం మమార్ధేన న తుల్యమితి లక్షయే||31||

అస్త్రమస్త్రేణ సర్వేషామేతేషాం మధుసూదన
మయా ద్రక్ష్యసి నిర్భిన్నం జయద్రథవధైషిణా||32||

ద్రోణస్య మిషతః సోఽహం సగణస్య విలప్యతః
మూర్ధానం సింధురాజస్య పాతయిష్యామి భూతలే||33||

యది సాధ్యాశ్చ రుద్రాశ్చ వసవశ్చ సహాశ్వినః
మరుతశ్చ సహేంద్రేణ విశ్వేదేవాస్తథాసురాః||34||

పితరః సహగంధర్వాః సుపర్ణాః సాగరాద్రయః
ద్యౌర్వియత్పృథివీ చేయం దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః॥35॥

గ్రామ్యారణ్యాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
త్రాతారః సింధురాజస్య భవంతి మధుసూదన॥36॥

తథాపి బాణైర్నిహతం శ్వో ద్రష్టాసి రణే మయా
సత్యేన తే శపే కృష్ణ తథైవాయుధమాలభే॥37॥

యశ్చ గోప్తా మహేష్వాసస్తస్య పాపస్య దుర్మతేః
తమేవ ప్రథమం ద్రోణమభియాస్యామి కేశవ॥38॥

తస్మింద్యూతమిదం బద్ధం మన్యతే స్మ సుయోధనః
తస్మాత్తస్యైవ సేనాగ్రం భిత్త్వా యాస్యామి సైంధవం॥39॥

ద్రష్టాసి శ్వో మహేష్వాసాన్నారాచైస్తిగ్మతేజనైః
శృంగాణీవ గిరేర్వజ్రైర్దార్యమాణాన్మయా యుధి॥40॥

నరనాగాశ్వదేహేభ్యో విస్రవిష్యతి శోణితం
పతద్భ్యః పతితేభ్యశ్చ విభిన్నేభ్యః శితైః శరైః॥41॥

గాండీవప్రేషితా బాణా మనోనిలసమా జవే
నృనాగాశ్వాన్విదేహాసూన్కర్తారశ్చ సహస్రశః॥42॥

యమాత్కుబేరాద్వరుణాద్రుద్రాదింద్రాచ్చ యన్మయా
ఉపాత్తమస్త్రం ఘోరం వై తద్ద్రష్టారో నరా యుధి॥43॥

బ్రాహ్మేణాస్త్రేణ చాస్త్రాణి హన్యమానాని సంయుగే
మయా ద్రష్టాసి సర్వేషాం సైంధవస్యాభిరక్షిణాం॥44॥

శరవేగసముత్కృత్తై రాజ్ఞాం కేశవ మూర్ధభిః
ఆస్తీర్యమాణాం పృథివీం ద్రష్టాసి శ్వో మయా యుధి॥45॥

క్రవ్యాదాంస్తర్పయిష్యామి ద్రావయిష్యామి శాత్రవాన్
సుహృదో నందయిష్యామి పాతయిష్యామి సైంధవం॥46॥

బహ్వాగస్కృత్కుసంబంధీ పాపదేశసముద్భవః
మయా సైంధవకో రాజా హతః స్వాఞ్శోచయిష్యతి॥47॥

సర్వక్షీరాన్నభోక్తారః పాపాచారా రణాజిరే
మయా సరాజకా బాణైర్నున్నా నంక్ష్యంతి సైంధవాః॥48॥

తథా ప్రభాతే కర్తాస్మి యథా కృష్ణ సుయోధనః
నాన్యం ధనుర్ధరం లోకే మంస్యతే మత్సమం యుధి॥49॥

గాండీవం చ ధనుర్దివ్యం యోద్ధా చాహం నరర్షభ
త్వం చ యంతా హృషీకేశ కిం ను స్యాదజితం మయా॥50॥

యథా హి లక్ష్మ చంద్రే వై సముద్రే చ యథా జలం
ఏవమేతాం ప్రతిజ్ఞాం మే సత్యాం విద్ధి జనార్దన॥51॥

మావమంస్థా మమాస్త్రాణి మావమంస్థా ధనుర్దృఢం
మావమంస్థా బలం బాహ్వోర్మావమంస్థా ధనంజయం॥52॥

యథా హి యాత్వా సంగ్రామే న జీయే విజయామి చ
తేన సత్యేన సంగ్రామే హతం విద్ధి జయద్రథం॥53॥

ధ్రువం వై బ్రాహ్మణే సత్యం ధ్రువా సాధుషు సంనతిః
శ్రీర్ధ్రువా చాపి దక్షేషు ధ్రువో నారాయణే జయః॥54॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా హృషీకేశం స్వయమాత్మానమాత్మనా
సందిదేశార్జునో నర్దన్వాసవిః కేశవం ప్రభుం॥55॥

యథా ప్రభాతాం రజనీం కల్పితః స్యాద్రథో మమ
తథా కార్యం త్వయా కృష్ణ కార్యం హి మహదుద్యతం॥56॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తాం నిశాం దుఃఖశోకార్తౌ శ్వసంతావివ చోరగౌ
నిద్రాం నైవోపలేభాతే వాసుదేవధనంజయౌ॥1॥

నరనారాయణౌ క్రుద్ధౌ జ్ఞాత్వా దేవాః సవాసవాః
వ్యథితాశ్చింతయామాసుః కిం స్విదేతద్భవిష్యతి॥2॥

వవుశ్చ దారుణా వాతా రూక్షా ఘోరాభిశంసినః
సకబంధస్తథాదిత్యే పరిఘః సమదృశ్యత॥3॥

శుష్కాశన్యశ్చ నిష్పేతుః సనిర్ఘాతాః సవిద్యుతః
చచాల చాపి పృథివీ సశైలవనకాననా॥4॥

చుక్షుభుశ్చ మహారాజ సాగరా మకరాలయాః
ప్రతిస్రోతః ప్రవృత్తాశ్చ తథా గంతుం సముద్రగాః॥5॥

రథాశ్వనరనాగానాం ప్రవృత్తమధరోత్తరం
క్రవ్యాదానాం ప్రమోదార్థం యమరాష్ట్రవివృద్ధయే॥6॥

వాహనాని శకృన్మూత్రే ముముచూ రురుదుశ్చ హ
తాందృష్ట్వా దారుణాన్సర్వానుత్పాతాల్లోమహర్షణాన్॥7॥

సర్వే తే వ్యథితాః సైన్యాస్త్వదీయా భరతర్షభ
శ్రుత్వా మహాబలస్యోగ్రాం ప్రతిజ్ఞాం సవ్యసాచినః॥8॥

అథ కృష్ణం మహాబాహురబ్రవీత్పాకశాసనిః
ఆశ్వాసయ సుభద్రాం త్వం భగినీం స్నుషయా సహ॥9॥

స్నుషా శ్వశ్ర్వానఘాయస్తే విశోకే కురు మాధవ
సామ్నా సత్యేన యుక్తేన వచసాశ్వాసయ ప్రభో॥10॥

తతోఽర్జునగృహం గత్వా వాసుదేవః సుదుర్మనాః
భగినీం పుత్రశోకార్తామాశ్వాసయత దుఃఖితాం॥11॥

మా శోకం కురు వార్ష్ణేయి కుమారం ప్రతి సస్నుషా
సర్వేషాం ప్రాణినాం భీరు నిష్ఠైషా కాలనిర్మితా॥12॥

కులే జతస్య వీరస్య క్షత్రియస్య విశేషతః
సదృశం మరణం హ్యేతత్తవ పుత్రస్య మా శుచః॥13॥

దిష్ట్యా మహారథో వీరః పితుస్తుల్యపరాక్రమః
క్షాత్రేణ విధినా ప్రాప్తో వీరాభిలషితాం గతిం॥14॥

జిత్వా సుబహుశః శత్రూన్ప్రేషయిత్వా చ మృత్యవే
గతః పుణ్యకృతాం లోకాన్సర్వకామదుహోఽక్షయాన్॥15॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రుతేన ప్రజ్ఞయాపి చ
సంతో యాం గతిమిచ్ఛంతి ప్రాప్తస్తాం తవ పుత్రకః॥16॥

వీరసూర్వీరపత్నీ త్వం వీరశ్వశురబాంధవా
మా శుచస్తనయం భద్రే గతః స పరమాం గతిం॥17॥

ప్రాప్స్యతే చాప్యసౌ క్షుద్రః సైంధవో బాలఘాతకః
అస్యావలేపస్య ఫలం ససుహృద్గణబాంధవః॥18॥

వ్యుష్టాయాం తు వరారోహే రజన్యాం పాపకర్మకృత్
న హి మోక్ష్యతి పార్థాత్స ప్రవిష్టోఽప్యమరావతీం॥19॥

శ్వః శిరః శ్రోష్యసే తస్య సైంధవస్య రణే హృతం
సమంతపంచకాద్బాహ్యం విశోకా భవ మా రుదః॥20॥

క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య గతః శూరః సతాం గతిం
యాం వయం ప్రాప్నుయామేహ యే చాన్యే శస్త్రజీవినః॥21॥

వ్యూఢోరస్కో మహాబాహురనివర్తీ వరప్రణుత్
గతస్తవ వరారోహే పుత్రః స్వర్గం జ్వరం జహి॥22॥

అను జాతశ్చ పితరం మాతృపక్షం చ వీర్యవాన్
సహస్రశో రిపూన్హత్వా హతః శూరో మహారథః॥23॥

ఆశ్వాసయ స్నుషాం రాజ్ఞి మా శుచః క్షత్రియే భృశం
శ్వః ప్రియం సుమహచ్ఛ్రుత్వా విశోకా భవ నందిని॥24॥

యత్పార్థేన ప్రతిజ్ఞాతం తత్తథా న తదన్యథా
చికీర్షితం హి తే భర్తుర్న భవేజ్జాతు నిష్ఫలం॥25॥

యది చ మనుజపన్నగాః పిశాచా; రజనిచరాః పతగాః సురాసురాశ్చ
రణగతమభియాంతి సింధురాజం; న స భవితా సహ తైరపి ప్రభాతే॥26॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య కేశవస్య మహాత్మనః
సుభద్రా పుత్రశోకార్తా విలలాప సుదుఃఖితా॥1॥

హా పుత్ర మమ మందాయాః కథం సంయుగమేత్య హ
నిధనం ప్రాప్తవాంస్తాత పితృతుల్యపరాక్రమః॥2॥

కథమిందీవరశ్యామం సుదంష్ట్రం చారులోచనం
ముఖం తే దృశ్యతే వత్స గుంఠితం రణరేణునా॥3॥

నూనం శూరం నిపతితం త్వాం పశ్యంత్యనివర్తినం
సుశిరోగ్రీవబాహ్వంసం వ్యూఢోరస్కం నిరూదరం॥4॥

చారూపచితసర్వాంగం స్వక్షం శస్త్రక్షతాచితం
భూతాని త్వా నిరీక్షంతే నూనం చంద్రమివోదితం॥5॥

శయనీయం పురా యస్య స్పర్ధ్యాస్తరణసంవృతం
భూమావద్య కథం శేషే విప్రవిద్ధః సుఖోచితః॥6॥

యోఽన్వాస్యత పురా వీరో వరస్త్రీభిర్మహాభుజః
కథమన్వాస్యతే సోఽద్య శివాభిః పతితో మృధే॥7॥

యోఽస్తూయత పురా హృష్టైః సూతమాగధబందిభిః
సోఽద్య క్రవ్యాద్గణైర్ఘోరైర్వినదద్భిరుపాస్యతే॥8॥

పాండవేషు చ నాథేషు వృష్ణివీరేషు చాభిభో
పాంచాలేషు చ వీరేషు హతః కేనాస్యనాథవత్॥9॥

అతృప్తదర్శనా పుత్ర దర్శనస్య తవానఘ
మందభాగ్యా గమిష్యామి వ్యక్తమద్య యమక్షయం॥10॥

విశాలాక్షం సుకేశాంతం చారువాక్యం సుగంధి చ
తవ పుత్ర కదా భూయో ముఖం ద్రక్ష్యామి నిర్వ్రణం॥11॥

ధిగ్బలం భీమసేనస్య ధిక్పార్థస్య ధనుష్మతాం
ధిగ్వీర్యం వృష్ణివీరాణాం పాంచాలానాం చ ధిగ్బలం॥12॥

ధిక్కేకయాంస్తథా చేదీన్మత్స్యాంశ్చైవాథ సృంజయాన్
యే త్వా రణే గతం వీరం న జానంతి నిపాతితం॥13॥

అద్య పశ్యామి పృథివీం శూన్యామివ హతత్విషం
అభిమన్యుమపశ్యంతీ శోకవ్యాకులలోచనా॥14॥

స్వస్రీయం వాసుదేవస్య పుత్రం గాండీవధన్వనః
కథం త్వా విరథం వీరం ద్రక్ష్యామ్యన్యైర్నిపాతితం॥15॥

హా వీర దృష్టో నష్టశ్చ ధనం స్వప్న ఇవాసి మే
అహో హ్యనిత్యం మానుష్యం జలబుద్బుదచంచలం॥16॥

ఇమాం తే తరుణీం భార్యాం త్వదాధిభిరభిప్లుతాం
కథం సంధారయిష్యామి వివత్సామివ ధేనుకాం॥17॥

అహో హ్యకాలే ప్రస్థానం కృతవానసి పుత్రక
విహాయ ఫలకాలే మాం సుగృద్ధాం తవ దర్శనే॥18॥

నూనం గతిః కృతాంతస్య ప్రాజ్ఞైరపి సుదుర్విదా
యత్ర త్వం కేశవే నాథే సంగ్రామేఽనాథవద్ధతః॥19॥

యజ్వనాం దానశీలానాం బ్రాహ్మణానాం కృతాత్మనాం
చరితబ్రహ్మచర్యాణాం పుణ్యతీర్థావగాహినాం॥20॥

కృతజ్ఞానాం వదాన్యానాం గురుశుశ్రూషిణామపి
సహస్రదక్షిణానాం చ యా గతిస్తామవాప్నుహి॥21॥

యా గతిర్యుధ్యమానానాం శూరాణామనివర్తినాం
హత్వారీన్నిహతానాం చ సంగ్రామే తాం గతిం వ్రజ॥22॥

గోసహస్రప్రదాతౄణాం క్రతుదానాం చ యా గతిః
నైవేశికం చాభిమతం దదతాం యా గతిః శుభా॥23॥

బ్రహ్మచర్యేణ యాం యాంతి మునయః సంశితవ్రతాః
ఏకపత్న్యశ్చ యాం యాంతి తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥24॥

రాజ్ఞాం సుచరితైర్యా చ గతిర్భవతి శాశ్వతీ
చతురాశ్రమిణాం పుణ్యైః పావితానాం సురక్షితైః॥25॥

దీనానుకంపినాం యా చ సతతం సంవిభాగినాం
పైశున్యాచ్చ నివృత్తానాం తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥26॥

వ్రతినాం ధర్మశీలానాం గురుశుశ్రూషిణామపి
అమోఘాతిథినాం యా చ తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥27॥

ఋతుకాలే స్వకాం పత్నీం గచ్ఛతాం యా మనస్వినాం
న చాన్యదారసేవీనాం తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥28॥

సామ్నా యే సర్వభూతాని గచ్ఛంతి గతమత్సరాః
నారుంతుదానాం క్షమిణాం యా గతిస్తామవాప్నుహి॥29॥

మధుమాంసనివృత్తానాం మదాద్దంభాత్తథానృతాత్
పరోపతాపత్యక్తానాం తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥30॥

హ్రీమంతః సర్వశాస్త్రజ్ఞా జ్ఞానతృప్తా జితేంద్రియాః
యాం గతిం సాధవో యాంతి తాం గతిం వ్రజ పుత్రక॥31॥

ఏవం విలపతీం దీనాం సుభద్రాం శోకకర్శితాం
అభ్యపద్యత పాంచాలీ వైరాటీసహితా తదా॥32॥

తాః ప్రకామం రుదిత్వా చ విలప్య చ సుదుఃఖితాః
ఉన్మత్తవత్తదా రాజన్విసంజ్ఞా న్యపతన్క్షితౌ॥33॥

సోపచారస్తు కృష్ణస్తాం దుఃఖితాం భృశదుఃఖితః
సిక్త్వాంభసా సమాశ్వాస్య తత్తదుక్త్వా హితం వచః॥34॥

విసంజ్ఞకల్పాం రుదతీమపవిద్ధాం ప్రవేపతీం
భగినీం పుండరీకాక్ష ఇదం వచనమబ్రవీత్॥35॥

సుభద్రే మా శుచః పుత్రం పాంచాల్యాశ్వాసయోత్తరాం
గతోఽభిమన్యుః ప్రథితాం గతిం క్షత్రియపుంగవః॥36॥

యే చాన్యేఽపి కులే సంతి పురుషా నో వరాననే
సర్వే తే వై గతిం యాంతు అభిమన్యోర్యశస్వినః॥37॥

కుర్యామ తద్వయం కర్మ క్రియాసుః సుహృదశ్చ నః
కృతవాన్యాదృగద్యైకస్తవ పుత్రో మహారథః॥38॥

ఏవమాశ్వాస్య భగినీం ద్రౌపదీమపి చోత్తరాం
పార్థస్యైవ మహాబాహుః పార్శ్వమాగాదరిందమః॥39॥

తతోఽభ్యనుజ్ఞాయ నృపాన్కృష్ణో బంధూంస్తథాభిభూః
వివేశాంతఃపురం రాజంస్తేఽన్యే జగ్ముర్యథాలయం॥40॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతోఽర్జునస్య భవనం ప్రవిశ్యాప్రతిమం విభుః
స్పృష్ట్వాంభః పుండరీకాక్షః స్థండిలే శుభలక్షణే
సంతస్తార శుభాం శయ్యాం దర్భైర్వైడూర్యసంనిభైః॥1॥

తతో మాల్యేన విధివల్లాజైర్గంధైః సుమంగలైః
అలంచకార తాం శయ్యాం పరివార్యాయుధోత్తమైః॥2॥

తతః స్పృష్టోదకం పార్థం వినీతాః పరిచారకాః
దర్శయాం నైత్యకం చక్రుర్నైశం త్ర్యంబకం బలిం॥3॥

తతః ప్రీతమనాః పార్థో గంధైర్మాల్యైశ్చ మాధవం
అలంకృత్యోపహారం తం నైశమస్మై న్యవేదయత్॥4॥

స్మయమానస్తు గోవిందః ఫల్గునం ప్రత్యభాషత
సుప్యతాం పార్థ భద్రం తే కల్యాణాయ వ్రజామ్యహం॥5॥

స్థాపయిత్వా తతో ద్వాఃస్థాన్గోప్తౄంశ్చాత్తాయుధాన్నరాన్
దారుకానుగతః శ్రీమాన్వివేశ శిబిరం స్వకం
శిశ్యే చ శయనే శుభ్రే బహుకృత్యం విచింతయన్॥6॥

న పాండవానాం శిబిరే కశ్చిత్సుష్వాప తాం నిశాం
ప్రజాగరః సర్వజనమావివేశ విశాం పతే॥7॥

పుత్రశోకాభిభూతేన ప్రతిజ్ఞాతో మహాత్మనా
సహసా సింధురాజస్య వధో గాండీవధన్వనా॥8॥

తత్కథం ను మహాబాహుర్వాసవిః పరవీరహా
ప్రతిజ్ఞాం సఫలాం కుర్యాదితి తే సమచింతయన్॥9॥

కష్టం హీదం వ్యవసితం పాండవేన మహాత్మనా
పుత్రశోకాభితప్తేన ప్రతిజ్ఞా మహతీ కృతా॥10॥

భ్రాతరశ్చాపి విక్రాంతా బహులాని బలాని చ
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సర్వం తస్మై నివేదితం॥11॥

స హత్వా సైంధవం సంఖ్యే పునరేతు ధనంజయః
జిత్వా రిపుగణాంశ్చైవ పారయత్వర్జునో వ్రతం॥12॥

అహత్వా సింధురాజం హి ధూమకేతుం ప్రవేక్ష్యతి
న హ్యేతదనృతం కర్తుమర్హః పార్థో ధనంజయః॥13॥

ధర్మపుత్రః కథం రాజా భవిష్యతి మృతేఽర్జునే
తస్మిన్హి విజయః కృత్స్నః పాండవేన సమాహితః॥14॥

యది నః సుకృతం కించిద్యది దత్తం హుతం యది
ఫలేన తస్య సర్వస్య సవ్యసాచీ జయత్వరీన్॥15॥

ఏవం కథయతాం తేషాం జయమాశంసతాం ప్రభో
కృచ్ఛ్రేణ మహతా రాజన్రజనీ వ్యత్యవర్తత॥16॥

తస్యాం రజన్యాం మధ్యే తు ప్రతిబుద్ధో జనార్దనః
స్మృత్వా ప్రతిజ్ఞాం పార్థస్య దారుకం ప్రత్యభాషత॥17॥

అర్జునేన ప్రతిజ్ఞాతమార్తేన హతబంధునా
జయద్రథం హనిష్యామి శ్వోభూత ఇతి దారుక॥18॥

తత్తు దుర్యోధనః శ్రుత్వా మంత్రిభిర్మంత్రయిష్యతి
యథా జయద్రథం పార్థో న హన్యాదితి సంయుగే॥19॥

అక్షౌహిణ్యో హి తాః సర్వా రక్షిష్యంతి జయద్రథం
ద్రోణశ్చ సహ పుత్రేణ సర్వాస్త్రవిధిపారగః॥20॥

ఏకో వీరః సహస్రాక్షో దైత్యదానవమర్దితా
సోఽపి తం నోత్సహేతాజౌ హంతుం ద్రోణేన రక్షితం॥21॥

సోఽహం శ్వస్తత్కరిష్యామి యథా కుంతీసుతోఽర్జునః
అప్రాప్తేఽస్తం దినకరే హనిష్యతి జయద్రథం॥22॥

న హి దారా న మిత్రాణి జ్ఞాతయో న చ బాంధవాః
కశ్చిన్నాన్యః ప్రియతరః కుంతీపుత్రాన్మమార్జునాత్॥23॥

అనర్జునమిమం లోకం ముహూర్తమపి దారుక
ఉదీక్షితుం న శక్తోఽహం భవితా న చ తత్తథా॥24॥

అహం ధ్వజిన్యః శత్రూణాం సహయాః సరథద్విపాః
అర్జునార్థే హనిష్యామి సకర్ణాః ససుయోధనాః॥25॥

శ్వో నిరీక్షంతు మే వీర్యం త్రయో లోకా మహాహవే
ధనంజయార్థం సమరే పరాక్రాంతస్య దారుక॥26॥

శ్వో నరేంద్రసహస్రాణి రాజపుత్రశతాని చ
సాశ్వద్విపరథాన్యాజౌ విద్రవిష్యంతి దారుక॥27॥

శ్వస్తాం చక్రప్రమథితాం ద్రక్ష్యసే నృపవాహినీం
మయా క్రుద్ధేన సమరే పాండవార్థే నిపాతితాం॥28॥

శ్వః సదేవాః సగంధర్వాః పిశాచోరగరాక్షసాః
జ్ఞాస్యంతి లోకాః సర్వే మాం సుహృదం సవ్యసాచినః॥29॥

యస్తం ద్వేష్టి స మాం ద్వేష్టి యస్తమను స మామను
ఇతి సంకల్ప్యతాం బుద్ధ్యా శరీరార్ధం మమార్జునః॥30॥

యథా త్వమప్రభాతాయామస్యాం నిశి రథోత్తమం
కల్పయిత్వా యథాశాస్త్రమాదాయ వ్రతసంయతః॥31॥

గదాం కౌమోదకీం దివ్యాం శక్తిం చక్రం ధనుః శరాన్
ఆరోప్య వై రథే సూత సర్వోపకరణాని చ॥32॥

స్థానం హి కల్పయిత్వా చ రథోపస్థే ధ్వజస్య మే
వైనతేయస్య వీరస్య సమరే రథశోభినః॥33॥

ఛత్రం జాంబూనదైర్జాలైరర్కజ్వలనసంనిభైః
విశ్వకర్మకృతైర్దివ్యైరశ్వానపి చ భూషితాన్॥34॥

బలాహకం మేఘపుష్పం సైన్యం సుగ్రీవమేవ చ
యుక్త్వా వాజివరాన్యత్తః కవచీ తిష్ఠ దారుక॥35॥

పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషమార్షభేణైవ పూరితం
శ్రుత్వా తు భైరవం నాదముపయాయా జవేన మాం॥36॥

ఏకాహ్నాహమమర్షం చ సర్వదుఃఖాని చైవ హ
భ్రాతుః పితృష్వసేయస్య వ్యపనేష్యామి దారుక॥37॥

సర్వోపాయైర్యతిష్యామి యథా బీభత్సురాహవే
పశ్యతాం ధార్తరాష్ట్రాణాం హనిష్యతి జయద్రథం॥38॥

యస్య యస్య చ బీభత్సుర్వధే యత్నం కరిష్యతి
ఆశంసే సారథే తత్ర భవితాస్య ధ్రువో జయః॥39॥

దారుక ఉవాచ

జయ ఏవ ధ్రువస్తస్య కుత ఏవ పరాజయః
యస్య త్వం పురుషవ్యాఘ్ర సారథ్యముపజగ్మివాన్॥40॥

ఏవం చైతత్కరిష్యామి యథా మామనుశాససి
సుప్రభాతామిమాం రాత్రిం జయాయ విజయస్య హి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కుంతీపుత్రస్తు తం మంత్రం స్మరన్నేవ ధనంజయః
ప్రతిజ్ఞామాత్మనో రక్షన్ముమోహాచింత్యవిక్రమః॥1॥

తం తు శోకేన సంతప్తం స్వప్నే కపివరధ్వజం
ఆససాద మహాతేజా ధ్యాయంతం గరుడధ్వజః॥2॥

ప్రత్యుత్థానం తు కృష్ణస్య సర్వావస్థం ధనంజయః
నాలోపయత ధర్మాత్మా భక్త్యా ప్రేమ్ణా చ సర్వదా॥3॥

ప్రత్యుత్థాయ చ గోవిందం స తస్మాయాసనం దదౌ
న చాసనే స్వయం బుద్ధిం బీభత్సుర్వ్యదధాత్తదా॥4॥

తతః కృష్ణో మహాతేజా జానన్పార్థస్య నిశ్చయం
కుంతీపుత్రమిదం వాక్యమాసీనః స్థితమబ్రవీత్॥5॥

మా విషాదే మనః పార్థ కృథాః కాలో హి దుర్జయః
కాలః సర్వాణి భూతాని నియచ్ఛతి పరే విధౌ॥6॥

కిమర్థం చ విషాదస్తే తద్బ్రూహి వదతాం వర
న శోచితవ్యం విదుషా శోకః కార్యవినాశనః॥7॥

శోచన్నందయతే శత్రూన్కర్శయత్యపి బాంధవాన్
క్షీయతే చ నరస్తస్మాన్న త్వం శోచితుమర్హసి॥8॥

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన బీభత్సురపరాజితః
ఆబభాషే తదా విద్వానిదం వచనమర్థవత్॥9॥

మయా ప్రతిజ్ఞా మహతీ జయద్రథవధే కృతా
శ్వోఽస్మి హంతా దురాత్మానం పుత్రఘ్నమితి కేశవ॥10॥

మత్ప్రతిజ్ఞావిఘాతార్థం ధార్తరాష్ట్రైః కిలాచ్యుత
పృష్ఠతః సైంధవః కార్యః సర్వైర్గుప్తో మహారథైః॥11॥

దశ చైకా చ తాః కృష్ణ అక్షౌహిణ్యః సుదుర్జయాః
ప్రతిజ్ఞాయాం చ హీనాయాం కథం జీవేత మద్విధః॥12॥

దుఃఖోపాయస్య మే వీర వికాంక్షా పరివర్తతే
ద్రుతం చ యాతి సవితా తత ఏతద్బ్రవీమ్యహం॥13॥

శోకస్థానం తు తచ్ఛ్రుత్వా పార్థస్య ద్విజకేతనః
సంస్పృశ్యాంభస్తతః కృష్ణః ప్రాఙ్ముఖః సమవస్థితః॥14॥

ఇదం వాక్యం మహాతేజా బభాషే పుష్కరేక్షణః
హితార్థం పాండుపుత్రస్య సైంధవస్య వధే వృతః॥15॥

పార్థ పాశుపతం నామ పరమాస్త్రం సనాతనం
యేన సర్వాన్మృధే దైత్యాంజఘ్నే దేవో మహేశ్వరః॥16॥

యది తద్విదితం తేఽద్య శ్వో హంతాసి జయద్రథం
అథ జ్ఞాతుం ప్రపద్యస్వ మనసా వృషభధ్వజం॥17॥

తం దేవం మనసా ధ్యాయంజోషమాస్స్వ ధనంజయ
తతస్తస్య ప్రసాదాత్త్వం భక్తః ప్రాప్స్యసి తన్మహత్॥18॥

తతః కృష్ణవచః శ్రుత్వా సంస్పృశ్యాంభో ధనంజయః
భూమావాసీన ఏకాగ్రో జగామ మనసా భవం॥19॥

తతః ప్రణిహితే బ్రాహ్మే ముహూర్తే శుభలక్షణే
ఆత్మానమర్జునోఽపశ్యద్గగనే సహకేశవం॥20॥

జ్యోతిర్భిశ్చ సమాకీర్ణం సిద్ధచారణసేవితం
వాయువేగగతిః పార్థః ఖం భేజే సహకేశవః॥21॥

కేశవేన గృహీతః స దక్షిణే విభునా భుజే
ప్రేక్షమాణో బహూన్భావాంజగామాద్భుతదర్శనాన్॥22॥

ఉదీచ్యాం దిశి ధర్మాత్మా సోఽపశ్యచ్ఛ్వేతపర్వతం
కుబేరస్య విహారే చ నలినీం పద్మభూషితాం॥23॥

సరిచ్ఛ్రేష్ఠాం చ తాం గంగాం వీక్షమాణో బహూదకాం
సదాపుష్పఫలైర్వృక్షైరుపేతాం స్ఫటికోపలాం॥24॥

సింహవ్యాఘ్రసమాకీర్ణాం నానామృగగణాకులాం
పుణ్యాశ్రమవతీం రమ్యాం మనోజ్ఞాండజసేవితాం॥25॥

మందరస్య ప్రదేశాంశ్చ కింనరోద్గీతనాదితాన్
హేమరూప్యమయైః శృంగైర్నానౌషధివిదీపితాన్

తథా మందారవృక్షైశ్చ పుష్పితైరుపశోభితాన్॥26॥

స్నిగ్ధాంజనచయాకారం సంప్రాప్తః కాలపర్వతం
పుణ్యం హిమవతః పాదం మణిమంతం చ పర్వతం
బ్రహ్మతుంగం నదీశ్చాన్యాస్తథా జనపదానపి॥27॥

సుశృంగం శతశృంగం చ శర్యాతివనమేవ చ
పుణ్యమశ్వశిరఃస్థానం స్థానమాథర్వణస్య చ॥28॥

వృషదంశం చ శైలేంద్రం మహామందరమేవ చ
అప్సరోభిః సమాకీర్ణం కింనరైశ్చోపశోభితం॥29॥

తాంశ్చ శైలాన్వ్రజన్పార్థః ప్రేక్షతే సహకేశవః
శుభైః ప్రస్రవణైర్జుష్టాన్హైమధాతువిభూషితాన్॥30॥

చంద్రరశ్మిప్రకాశాంగీం పృథివీం పురమాలినీం
సముద్రాంశ్చాద్భుతాకారానపశ్యద్బహులాకరాన్॥31॥

వియద్ద్యాం పృథివీం చైవ పశ్యన్విష్ణుపదే వ్రజన్
విస్మితః సహ కృష్ణేన క్షిప్తో బాణ ఇవాత్యగాత్॥32॥

గ్రహనక్షత్రసోమానాం సూర్యాగ్న్యోశ్చ సమత్విషం
అపశ్యత తదా పార్థో జ్వలంతమివ పర్వతం॥33॥

సమాసాద్య తు తం శైలం శైలాగ్రే సమవస్థితం
తపోనిత్యం మహాత్మానమపశ్యద్వృషభధ్వజం॥34॥

సహస్రమివ సూర్యాణాం దీప్యమానం స్వతేజసా
శూలినం జటిలం గౌరం వల్కలాజినవాససం॥35॥

నయనానాం సహస్రైశ్చ విచిత్రాంగం మహౌజసం
పార్వత్యా సహితం దేవం భూతసంఘైశ్చ భాస్వరైః॥36॥

గీతవాదిత్రసంహ్రాదైస్తాలలాస్యసమన్వితం
వల్గితాస్ఫోటితోత్క్రుష్టైః పుణ్యగంధైశ్చ సేవితం॥37॥

స్తూయమానం స్తవైర్దివ్యైర్మునిభిర్బ్రహ్మవాదిభిః
గోప్తారం సర్వభూతానామిష్వాసధరమచ్యుతం॥38॥

వాసుదేవస్తు తం దృష్ట్వా జగామ శిరసా క్షితిం
పార్థేన సహ ధర్మాత్మా గృణన్బ్రహ్మ సనాతనం॥39॥

లోకాదిం విశ్వకర్మాణమజమీశానమవ్యయం
మనసః పరమాం యోనిం ఖం వాయుం జ్యోతిషాం నిధిం॥40॥

స్రష్టారం వారిధారాణాం భువశ్చ ప్రకృతిం పరాం
దేవదానవయక్షాణాం మానవానాం చ సాధనం॥41॥

యోగినాం పరమం బ్రహ్మ వ్యక్తం బ్రహ్మవిదాం నిధిం
చరాచరస్య స్రష్టారం ప్రతిహర్తారమేవ చ॥42॥

కాలకోపం మహాత్మానం శక్రసూర్యగుణోదయం
అవందత తదా కృష్ణో వాఙ్మనోబుద్ధికర్మభిః॥43॥

యం ప్రపశ్యంతి విద్వాంసః సూక్ష్మాధ్యాత్మపదైషిణః
తమజం కారణాత్మానం జగ్మతుః శరణం భవం॥44॥

అర్జునశ్చాపి తం దేవం భూయో భూయోఽభ్యవందత
జ్ఞాత్వైకం భూతభవ్యాదిం సర్వభూతభవోద్భవం॥45॥

తతస్తావాగతౌ శర్వః ప్రోవాచ ప్రహసన్నివ
స్వాగతం వాం నరశ్రేష్ఠావుత్తిష్ఠేతాం గతక్లమౌ

కిం చ వామీప్సితం వీరౌ మనసః క్షిప్రముచ్యతాం ||46||

యేన కార్యేణ సంప్రాప్తౌ యువాం తత్సాధయామి వాం
వ్రియతామాత్మనః శ్రేయస్తత్సర్వం ప్రదదాని వాం ||47||

తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలీ
వాసుదేవార్జునౌ శర్వం తుష్టువాతే మహామతీ ||48||

నమో భవాయ శర్వాయ రుద్రాయ వరదాయ చ
పశూనాం పతయే నిత్యముగ్రాయ చ కపర్దినే ||49||

మహాదేవాయ భీమాయ త్ర్యంబకాయ చ శంభవే
ఈశానాయ భగఘ్నాయ నమోఽస్త్వంధకఘాతినే ||50||

కుమారగురవే నిత్యం నీలగ్రీవాయ వేధసే
విలోహితాయ ధూమ్రాయ వ్యాధాయానపరాజితే ||51||

నిత్యం నీలశిఖండాయ శూలినే దివ్యచక్షుషే
హంత్రే గోప్త్రే త్రినేత్రాయ వ్యాధాయ వసురేతసే ||52||

అచింత్యాయాంబికాభర్త్రే సర్వదేవస్తుతాయ చ
వృషధ్వజాయ పింగాయ జటినే బ్రహ్మచారిణే ||53||

తప్యమానాయ సలిలే బ్రహ్మణ్యాయాజితాయ చ
విశ్వాత్మనే విశ్వసృజే విశ్వమావృత్య తిష్ఠతే ||54||

నమో నమస్తే సేవ్యాయ భూతానాం ప్రభవే సదా
బ్రహ్మవక్త్రాయ శర్వాయ శంకరాయ శివాయ చ ||55||

నమోఽస్తు వాచస్పతయే ప్రజానాం పతయే నమః
నమో విశ్వస్య పతయే మహతాం పతయే నమః ||56||

నమః సహస్రశిరసే సహస్రభుజమన్యవే
సహస్రనేత్రపాదాయ నమోఽసంఖ్యేయకర్మణే ||57||

నమో హిరణ్యవర్ణాయ హిరణ్యకవచాయ చ
భక్తానుకంపినే నిత్యం సిధ్యతాం నౌ వరః ప్రభో ||58||

ఏవం స్తుత్వా మహాదేవం వాసుదేవః సహార్జునః
ప్రసాదయామాస భవం తదా హ్యస్త్రోపలబ్ధయే ||59||

తతోఽర్జునః ప్రీతమనా వవందే వృషభధ్వజం
దదర్శోత్ఫుల్లనయనః సమస్తం తేజసాం నిధిం ||60||

తం చోపహారం స్వకృతం నైశం నైత్యకమాత్మనః
దదర్శ త్ర్యంబకాభ్యాశే వాసుదేవనివేదితం ||61||

తతోఽభిపూజ్య మనసా శర్వం కృష్ణం చ పాండవః
ఇచ్ఛామ్యహం దివ్యమస్త్రమిత్యభాషత శంకరం ||62||

తతః పార్థస్య విజ్ఞాయ వరార్థే వచనం ప్రభుః
వాసుదేవార్జునౌ దేవః స్మయమానోఽభ్యభాషత ||63||

సరోఽమృతమయం దివ్యమభ్యాశే శత్రుసూదనౌ
తత్ర మే తద్ధనుర్దివ్యం శరశ్చ నిహితః పురా ||64||

యేన దేవారయః సర్వే మయా యుధి నిపాతితాః
తత ఆనీయతాం కృష్ణౌ సశరం ధనురుత్తమం ||65||

తథేత్యుక్త్వా తు తౌ వీరౌ తం శర్వం పార్షదైః సహ
ప్రస్థితౌ తత్సరో దివ్యం దివ్యాశ్చర్యశతైర్వృతం ||66||

నిర్దిష్టం యద్వృషాంకేన పుణ్యం సర్వార్థసాధకం
తజ్జగ్మతురసంభ్రాంతౌ నరనారాయణావృషీ||67||

తతస్తు తత్సరో గత్వా సూర్యమండలసంనిభం
నాగమంతర్జలే ఘోరం దదృశాతేఽర్జునాచ్యుతౌ||68||

ద్వితీయం చాపరం నాగం సహస్రశిరసం వరం
వమంతం విపులాం జ్వాలాం దదృశాతేఽగ్నివర్చసం||69||

తతః కృష్ణశ్చ పార్థశ్చ సంస్పృశ్యాపః కృతాంజలీ
తౌ నాగావుపతస్థాతే నమస్యంతౌ వృషధ్వజం||70||

గృణంతౌ వేదవిదుషౌ తద్బ్రహ్మ శతరుద్రియం
అప్రమేయం ప్రణమంతౌ గత్వా సర్వాత్మనా భవం||71||

తతస్తౌ రుద్రమాహాత్మ్యాద్ధిత్వా రూపం మహోరగౌ
ధనుర్బాణశ్చ శత్రుఘ్నం తద్ద్వంద్వం సమపద్యత||72||

తతో జగృహతుః ప్రీతౌ ధనుర్బాణం చ సుప్రభం
ఆజహ్రతుర్మహాత్మానౌ దదతుశ్చ మహాత్మనే||73||

తతః పార్శ్వాద్వృషాంకస్య బ్రహ్మచారీ న్యవర్తత
పింగాక్షస్తపసః క్షేత్రం బలవాన్నీలలోహితః||74||

స తద్గృహ్య ధనుఃశ్రేష్ఠం తస్థౌ స్థానం సమాహితః
వ్యకర్షచ్చాపి విధివత్సశరం ధనురుత్తమం||75||

తస్య మౌర్వీం చ ముష్టిం చ స్థానం చాలక్ష్య పాండవః
శ్రుత్వా మంత్రం భవప్రోక్తం జగ్రాహాచింత్యవిక్రమః||76||

సరస్యేవ చ తం బాణం ముమోచాతిబలః ప్రభుః
చకార చ పునర్వీరస్తస్మిన్సరసి తద్ధనుః||77||

తతః ప్రీతం భవం జ్ఞాత్వా స్మృతిమానర్జునస్తదా
వరమారణ్యకం దత్తం దర్శనం శంకరస్య చ
మనసా చింతయామాస తన్మే సంపద్యతామితి||78||

తస్య తన్మతమాజ్ఞాయ ప్రీతః ప్రాదాద్వరం భవః
తచ్చ పాశుపతం ఘోరం ప్రతిజ్ఞాయాశ్చ పారణం||79||

సంహృష్టరోమా దుర్ధర్షః కృతం కార్యమమన్యత
వవందతుశ్చ సంహృష్టౌ శిరోభ్యాం తౌ మహేశ్వరం||80||

అనుజ్ఞాతౌ క్షణే తస్మిన్భవేనార్జునకేశవౌ
ప్రాప్తౌ స్వశిబిరం వీరౌ ముదా పరమయా యుతౌ
ఇంద్రావిష్ణూ యథా ప్రీతౌ జంభస్య వధకాంక్షిణౌ||81||

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తయోః సంవదతోరేవ కృష్ణదారుకయోస్తదా
సాత్యగాద్రజనీ రాజన్నథ రాజాన్వబుధ్యత||1||

పఠంతి పాణిస్వనికా మాగధా మధుపర్కికాః
వైతాలికాశ్చ సూతాశ్చ తుష్టువుః పురుషర్షభం||2||

నర్తకాశ్చాప్యనృత్యంత జగుర్గీతాని గాయకాః
కురువంశస్తవార్థాని మధురం రక్తకంఠినః||3||

మృదంగా ఝర్ఘరా భేర్యః పణవానకగోముఖాః
ఆడంబరాశ్చ శంఖాశ్చ దుందుభ్యశ్చ మహాస్వనాః॥4॥

ఏవమేతాని సర్వాణి తథాన్యాన్యపి భారత
వాదయంతి స్మ సంహృష్టాః కుశలాః సాధుశిక్షితాః॥5॥

స మేఘసమనిర్ఘోషో మహాఞ్శబ్దోఽస్పృశద్దివం
పార్థివప్రవరం సుప్తం యుధిష్ఠిరమబోధయత్॥6॥

ప్రతిబుద్ధః సుఖం సుప్తో మహార్హే శయనోత్తమే
ఉత్థాయావశ్యకార్యార్థం యయౌ స్నానగృహం తతః॥7॥

తతః శుక్లాంబరాః స్నాతాస్తరుణాష్టోత్తరం శతం
స్నాపకాః కాంచనైః కుంభైః పూర్ణైః సముపతస్థిరే॥8॥

భద్రాసనే సూపవిష్టః పరిధాయాంబరం లఘు
సస్నౌ చందనసంయుక్తైః పానీయైరభిమంత్రితైః॥9॥

ఉత్సాదితః కషాయేణ బలవద్భిః సుశిక్షితైః
ఆప్లుతః సాధివాసేన జలేన చ సుగంధినా॥10॥

హరిణా చందనేనాంగమనులిప్య మహాభుజః
స్రగ్వీ చాక్లిష్టవసనః ప్రాఙ్ముఖః ప్రాంజలిః స్థితః॥11॥

జజాప జప్యం కౌంతేయః సతాం మార్గమనుష్ఠితః
తతోఽగ్నిశరణం దీప్తం ప్రవివేశ వినీతవత్॥12॥

సమిద్ధం స పవిత్రాభిరగ్నిమాహుతిభిస్తథా
మంత్రపూతాభిరర్చిత్వా నిశ్చక్రామ గృహాత్తతః॥13॥

ద్వితీయాం పురుషవ్యాఘ్రః కక్ష్యాం నిష్క్రమ్య పార్థివః
తత్ర వేదవిదో విప్రానపశ్యద్బ్రాహ్మణర్షభాన్॥14॥

దాంతాన్వేదవ్రతస్నాతాన్స్నాతానవభృథేషు చ
సహస్రానుచరాన్సౌరానష్టౌ దశశతాని చ॥15॥

అక్షతైః సుమనోభిశ్చ వాచయిత్వా మహాభుజః
తాంద్విజాన్మధుసర్పిర్భ్యాం ఫలైః శ్రేష్ఠైః సుమంగలైః॥16॥

ప్రాదాత్కాంచనమేకైకం నిష్కం విప్రాయ పాండవః
అలంకృతం చాశ్వశతం వాసాంసీష్టాశ్చ దక్షిణాః॥17॥

తథా గాః కపిలా దోగ్ధ్రీః సర్వభాః పాండునందనః
హేమశృంగీ రూప్యఖురా దత్త్వా చక్రే ప్రదక్షిణం॥18॥

స్వస్తికాన్వర్ధమానాంశ్చ నంద్యావర్తాంశ్చ కాంచనాన్
మాల్యం చ జలకుంభాంశ్చ జ్వలితం చ హుతాశనం॥19॥

పూర్ణాన్యక్షతపాత్రాణి రుచకాన్రోచనాంస్తథా
స్వలంకృతాః శుభాః కన్యా దధిసర్పిర్మధూదకం॥20॥

మంగల్యాన్పక్షిణశ్చైవ యచ్చాన్యదపి పూజితం
దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా చ కౌంతేయో బాహ్యాం కక్ష్యామగాత్తతః॥21॥

తతస్తస్య మహాబాహోస్తిష్ఠతః పరిచారకాః
సౌవర్ణం సర్వతోభద్రం ముక్తావైడూర్యమండితం॥22॥

పరార్ధ్యాస్తరణాస్తీర్ణం సోత్తరచ్ఛదమృద్ధిమత్
విశ్వకర్మకృతం దివ్యముపజహ్రుర్వరాసనం॥23॥

తత్ర తస్యోపవిష్టస్య భూషణాని మహాత్మనః
ఉపజహ్రుర్మహార్హాణి ప్రేష్యాః శుభ్రాణి సర్వశః॥24॥

యుక్తాభరణవేషస్య కౌంతేయస్య మహాత్మనః
రూపమాసీన్మహారాజ ద్విషతాం శోకవర్ధనం ॥25॥

పాండరైశ్చంద్రరశ్మ్యాభైర్హేమదండైశ్చ చామరైః
దోధూయమానః శుశుభే విద్యుద్భిరివ తోయదః ॥26॥

సంస్తూయమానః సూతైశ్చ వంద్యమానశ్చ బందిభిః
ఉపగీయమానో గంధర్వైరాస్తే స్మ కురునందనః ॥27॥

తతో ముహూర్తాదాసీత్తు బందినాం నిస్వనో మహాన్
నేమిఘోషశ్చ రథినాం ఖురఘోషశ్చ వాజినాం ॥28॥

హ్రాదేన గజఘంటానాం శంఖానాం నినదేన చ
నరాణాం పదశబ్దైశ్చ కంపతీవ స్మ మేదినీ ॥29॥

తతః శుద్ధాంతమాసాద్య జానుభ్యాం భూతలే స్థితః
శిరసా వందనీయం తమభివంద్య జగత్పతిం ॥30॥

కుండలీ బద్ధనిస్త్రింశః సంనద్ధకవచో యువా
అభిప్రణమ్య శిరసా ద్వాఃస్థో ధర్మాత్మజాయ వై
న్యవేదయద్ధృషీకేశముపయాతం మహాత్మనే ॥31॥

సోఽబ్రవీత్పురుషవ్యాఘ్రః స్వాగతేనైవ మాధవం
అర్ఘ్యం చైవాసనం చాస్మై దీయతాం పరమార్చితం ॥32॥

తతః ప్రవేశ్య వార్ష్ణేయముపవేశ్య వరాసనే
సత్కృత్య సత్కృతస్తేన పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సుఖేన రజనీ వ్యుష్టా కచ్చిత్తే మధుసూదన
కచ్చిజ్జ్ఞానాని సర్వాణి ప్రసన్నాని తవాచ్యుత ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

వాసుదేవోఽపి తద్యుక్తం పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరం
తతః క్షత్తా ప్రకృతయో న్యవేదయదుపస్థితాః ॥2॥

అనుజ్ఞాతశ్చ రాజ్ఞా స ప్రావేశయత తం జనం
విరాటం భీమసేనం చ ధృష్టద్యుమ్నం చ సాత్యకిం ॥3॥

శిఖండినం యమౌ చైవ చేకితానం చ కేకయాన్
యుయుత్సుం చైవ కౌరవ్యం పాంచాల్యం చోత్తమౌజసం ॥4॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభం
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం వివిశుశ్చాసనేషు తే ॥5॥

ఏకస్మిన్నాసనే వీరావుపవిష్టౌ మహాబలౌ
కృష్ణశ్చ యుయుధానశ్చ మహాత్మానౌ మహాద్యుతీ ॥6॥

తతో యుధిష్ఠిరస్తేషాం శృణ్వతాం మధుసూదనం
అబ్రవీత్పుండరీకాక్షమాభాష్య మధురం వచః ॥7॥

ఏకం త్వాం వయమాశ్రిత్య సహస్రాక్షమివామరాః
ప్రార్థయామో జయం యుద్ధే శాశ్వతాని సుఖాని చ ॥8॥

త్వం హి రాజ్యవినాశం చ ద్విషద్భిశ్చ నిరాక్రియాం
క్లేశాంశ్చ వివిధాన్కృష్ణ సర్వాంస్తానపి వేత్థ నః॥9॥

త్వయి సర్వేశ సర్వేషామస్మాకం భక్తవత్సల
సుఖమాయత్తమత్యర్థం యాత్రా చ మధుసూదన॥10॥

స తథా కురు వార్ష్ణేయ యథా త్వయి మనో మమ
అర్జునస్య యథా సత్యా ప్రతిజ్ఞా స్యాచ్చికీర్షితా॥11॥

స భవాంస్తారయత్వస్మాద్దుఃఖామర్షమహార్ణవాత్
పారం తితీర్షతామద్య ప్లవో నో భవ మాధవ॥12॥

న హి తత్కురుతే సంఖ్యే కార్తవీర్యసమస్త్వపి
రథీ యత్కురుతే కృష్ణ సారథిర్యత్నమాస్థితః॥13॥

వాసుదేవ ఉవాచ

సామరేష్వపి లోకేషు సర్వేషు న తథావిధః
శరాసనధరః కశ్చిద్యథా పార్థో ధనంజయః॥14॥

వీర్యవానస్త్రసంపన్నః పరాక్రాంతో మహాబలః
యుద్ధశౌండః సదామర్షీ తేజసా పరమో నృణాం॥15॥

స యువా వృషభస్కంధో దీర్ఘబాహుర్మహాబలః
సింహర్షభగతిః శ్రీమాంద్విషతస్తే హనిష్యతి॥16॥

అహం చ తత్కరిష్యామి యథా కుంతీసుతోఽర్జునః
ధార్తరాష్ట్రస్య సైన్యాని ధక్ష్యత్యగ్నిరివోత్థితః॥17॥

అద్య తం పాపకర్మాణం క్షుద్రం సౌభద్రఘాతినం
అపునర్దర్శనం మార్గమిషుభిః క్షేప్స్యతేఽర్జునః॥18॥

తస్యాద్య గృధ్రాః శ్యేనాశ్చ వడగోమాయవస్తథా
భక్షయిష్యంతి మాంసాని యే చాన్యే పురుషాదకాః॥19॥

యద్యస్య దేవా గోప్తారః సేంద్రాః సర్వే తథాప్యసౌ
రాజధానీం యమస్యాద్య హతః ప్రాప్స్యతి సంకులే॥20॥

నిహత్య సైంధవం జిష్ణురద్య త్వాముపయాస్యతి
విశోకో విజ్వరో రాజన్భవ భూతిపురస్కృతః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా సంభాషతాం తేషాం ప్రాదురాసీద్ధనంజయః
దిదృక్షుర్భరతశ్రేష్ఠం రాజానం ససుహృద్గణం॥1॥

తం ప్రవిష్టం శుభాం కక్ష్యామభివాద్యాగ్రతః స్థితం
సముత్థాయార్జునం ప్రేమ్ణా సస్వజే పాండవర్షభః॥2॥

మూర్ధ్ని చైనముపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య చ బాహునా
ఆశిషః పరమాః ప్రోచ్య స్మయమానోఽభ్యభాషత॥3॥

వ్యక్తమర్జున సంగ్రామే ధ్రువస్తే విజయో మహాన్
యాదృగ్రూపా హి తే ఛాయా ప్రసన్నశ్చ జనార్దనః॥4॥

తమబ్రవీత్తతో జిష్ణుర్మహదాశ్చర్యముత్తమం
దృష్టవానస్మి భద్రం తే కేశవస్య ప్రసాదజం॥5॥

తతస్తత్కథయామాస యథాదృష్టం ధనంజయః
ఆశ్వాసనార్థం సుహృదాం త్ర్యంబకేన సమాగమం॥6॥

తతః శిరోభిరవనిం స్పృష్ట్వా సర్వే చ విస్మితాః
నమస్కృత్య వృషాంకాయ సాధు సాధ్విత్యథాబ్రువన్॥7॥

అనుజ్ఞాతాస్తతః సర్వే సుహృదో ధర్మసూనునా
త్వరమాణాః సుసంనద్ధా హృష్టా యుద్ధాయ నిర్యయుః॥8॥

అభివాద్య తు రాజానం యుయుధానాచ్యుతార్జునాః
హృష్టా వినిర్యయుస్తే వై యుధిష్ఠిరనివేశనాత్॥9॥

రథేనైకేన దుర్ధర్షౌ యుయుధానజనార్దనౌ
జగ్మతుః సహితౌ వీరావర్జునస్య నివేశనం॥10॥

తత్ర గత్వా హృషీకేశః కల్పయామాస సూతవత్
రథం రథవరస్యాజౌ వానరర్షభలక్షణం॥11॥

స మేఘసమనిర్ఘోషస్తప్తకాంచనసప్రభః
బభౌ రథవరః క్లృప్తః శిశుర్దివసకృద్యథా॥12॥

తతః పురుషశార్దూలః సజ్జః సజ్జం పురఃసరః
కృతాహ్నికాయ పార్థాయ న్యవేదయత తం రథం॥13॥

తం తు లోకే వరః పుంసాం కిరీటీ హేమవర్మభృత్
బాణబాణాసనీ వాహం ప్రదక్షిణమవర్తత॥14॥

తతో విద్యావయోవృద్ధైః క్రియావద్భిర్జితేంద్రియైః
స్తూయమానో జయాశీభిరారురోహ మహారథం॥15॥

జైత్రైః సాంగ్రామికైర్మంత్రైః పూర్వమేవ రథోత్తమం
అభిమంత్రితమర్చిష్మానుదయం భాస్కరో యథా॥16॥

స రథే రథినాం శ్రేష్ఠః కాంచనే కాంచనావృతః
విబభౌ విమలోఽర్చిష్మాన్మేరావివ దివాకరః॥17॥

అన్వారురోహతుః పార్థం యుయుధానజనార్దనౌ
శర్యాతేర్యజ్ఞమాయాంతం యథేంద్రం దేవమశ్వినౌ॥18॥

అథ జగ్రాహ గోవిందో రశ్మీన్రశ్మివతాం వరః
మాతలిర్వాసవస్యేవ వృత్రం హంతుం ప్రయాస్యతః॥19॥

స తాభ్యాం సహితః పార్థో రథప్రవరమాస్థితః
సహితో బుధశుక్రాభ్యాం తమో నిఘ్నన్యథా శశీ॥20॥

సైంధవస్య వధప్రేప్సుః ప్రయాతః శత్రుపూగహా
సహాంబుపతిమిత్రాభ్యాం యథేంద్రస్తారకామయే॥21॥

తతో వాదిత్రనిర్ఘోషైర్మంగల్యైశ్చ స్తవైః శుభైః
ప్రయాంతమర్జునం సూతా మాగధాశ్చైవ తుష్టువుః॥22॥

సజయాశీః సపుణ్యాహః సూతమాగధనిస్వనః
యుక్తో వాదిత్రఘోషేణ తేషాం రతికరోఽభవత్॥23॥

తమనుప్రయతో వాయుః పుణ్యగంధవహః శుచిః
వవౌ సంహర్షయన్పార్థం ద్విషతశ్చాపి శోషయన్॥24॥

ప్రాదురాసన్నిమిత్తాని విజయాయ బహూని చ
పాండవానాం త్వదీయానాం విపరీతాని మారిష॥25॥

దృష్ట్వార్జునో నిమిత్తాని విజయాయ ప్రదక్షిణం
యుయుధానం మహేష్వాసమిదం వచనమబ్రవీత్॥26॥

యుయుధానాద్య యుద్ధే మే దృశ్యతే విజయో ధ్రువః
యథా హీమాని లింగాని దృశ్యంతే శినిపుంగవ॥27॥

సోఽహం తత్ర గమిష్యామి యత్ర సైంధవకో నృపః
యియాసుర్యమలోకాయ మమ వీర్యం ప్రతీక్షతే॥28॥

యథా పరమకం కృత్యం సైంధవస్య వధే మమ
తథైవ సుమహత్కృత్యం ధర్మరాజస్య రక్షణే॥29॥

స త్వమద్య మహాబాహో రాజానం పరిపాలయ
యథైవ హి మయా గుప్తస్త్వయా గుప్తో భవేత్తథా॥30॥

త్వయి చాహం పరాశ్వస్య ప్రద్యుమ్నే వా మహారథే
శక్నుయాం సైంధవం హంతుమనపేక్షో నరర్షభ॥31॥

మయ్యపేక్షా న కర్తవ్యా కథంచిదపి సాత్వత
రాజన్యేవ పరా గుప్తిః కార్యా సర్వాత్మనా త్వయా॥32॥

న హి యత్ర మహాబాహుర్వాసుదేవో వ్యవస్థితః
కించిద్వ్యాపద్యతే తత్ర యత్రాహమపి చ ధ్రువం॥33॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన సాత్యకిః పరవీరహా
తథేత్యుక్త్వాగమత్తత్ర యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥34॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శ్వోభూతే కిమకార్షుస్తే దుఃఖశోకసమన్వితాః
అభిమన్యౌ హతే తత్ర కే వాయుధ్యంత మామకాః॥1॥

జానంతస్తస్య కర్మాణి కురవః సవ్యసాచినః
కథం తత్కిల్బిషం కృత్వా నిర్భయా బ్రూహి మామకాః॥2॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తం క్రుద్ధం మృత్యుమివాంతకం
ఆయాంతం పురుషవ్యాఘ్రం కథం దదృశురాహవే॥3॥

కపిరాజధ్వజం సంఖ్యే విధున్వానం మహద్ధనుః
దృష్ట్వా పుత్రపరిద్యూనం కిమకుర్వంత మామకాః॥4॥

కిం ను సంజయ సంగ్రామే వృత్తం దుర్యోధనం ప్రతి
పరిదేవో మహానత్ర శ్రుతో మే నాభినందనం॥5॥

బభూవుర్యే మనోగ్రాహ్యాః శబ్దాః శ్రుతిసుఖావహాః
న శ్రూయంతేఽద్య తే సర్వే సైంధవస్య నివేశనే॥6॥

స్తువతాం నాద్య శ్రూయంతే పుత్రాణాం శిబిరే మమ
సూతమాగధసంఘానాం నర్తకానాం చ సర్వశః॥7॥

శబ్దేన నాదితాభీక్ష్ణమభవద్యత్ర మే శ్రుతిః
దీనానామద్య తం శబ్దం న శృణోమి సమీరితం॥8॥

నివేశనే సత్యధృతేః సోమదత్తస్య సంజయ
ఆసీనోఽహం పురా తాత శబ్దమశ్రౌషముత్తమం॥9॥

తదద్య హీనపుణ్యోఽహమార్తస్వరనినాదితం
నివేశనం హతోత్సాహం పుత్రాణాం మమ లక్షయే॥10॥

వివింశతేర్దుర్ముఖస్య చిత్రసేనవికర్ణయోః
అన్యేషాం చ సుతానాం మే న తథా శ్రూయతే ధ్వనిః॥11॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా యం శిష్యాః పర్యుపాసతే
ద్రోణపుత్రం మహేష్వాసం పుత్రాణాం మే పరాయణం॥12॥

వితండాలాపసంలాపైర్హుతయాచితవందితైః
గీతైశ్చ వివిధైరిష్టై రమతే యో దివానిశం॥13॥

ఉపాస్యమానో బహుభిః కురుపాండవసాత్వతైః
సూత తస్య గృహే శబ్దో నాద్య ద్రౌణేర్యథా పురా॥14॥

ద్రోణపుత్రం మహేష్వాసం గాయనా నర్తకాశ్చ యే
అత్యర్థముపతిష్ఠంతి తేషాం న శ్రూయతే ధ్వనిః॥15॥

విందానువిందయోః సాయం శిబిరే యో మహాధ్వనిః
శ్రూయతే సోఽద్య న తథా కేకయానాం చ వేశ్మసు॥16॥

నిత్యప్రముదితానాం చ తాలగీతస్వనో మహాన్
నృత్యతాం శ్రూయతే తాత గణానాం సోఽద్య న ధ్వనిః॥17॥

సప్తతంతూన్వితన్వానా యముపాసంతి యాజకాః
సౌమదత్తిం శ్రుతనిధిం తేషాం న శ్రూయతే ధ్వనిః॥18॥

జ్యాఘోషో బ్రహ్మఘోషశ్చ తోమరాసిరథధ్వనిః
ద్రోణస్యాసీదవిరతో గృహే తన్న శృణోమ్యహం॥19॥

నానాదేశసముత్థానాం గీతానాం యోఽభవత్స్వనః
వాదిత్రనాదితానాం చ సోఽద్య న శ్రూయతే మహాన్॥20॥

యదా ప్రభృత్యుపప్లవ్యాచ్ఛాంతిమిచ్ఛంజనార్దనః
ఆగతః సర్వభూతానామనుకంపార్థమచ్యుతః॥21॥

తతోఽహమబ్రువం సూత మందం దుర్యోధనం తదా
వాసుదేవేన తీర్థేన పుత్ర సంశామ్య పాండవైః॥22॥

కాలప్రాప్తమహం మన్యే మా త్వం దుర్యోధనాతిగాః
శమే చేద్యాచమానం త్వం ప్రత్యాఖ్యాస్యసి కేశవం
హితార్థమభిజల్పంతం న తథాస్త్యపరాజయః॥23॥

ప్రత్యాచష్ట స దాశార్హమృషభం సర్వధన్వినాం
అనునేయాని జల్పంతమనయాన్నాన్వపద్యత॥24॥

తతో దుఃశాసనస్యైవ కర్ణస్య చ మతం ద్వయోః
అన్వవర్తత హిత్వా మాం కృష్టః కాలేన దుర్మతిః॥25॥

న హ్యహం ద్యూతమిచ్ఛామి విదురో న ప్రశంసతి
సైంధవో నేచ్ఛతే ద్యూతం భీష్మో న ద్యూతమిచ్ఛతి॥26॥

శల్యో భూరిశ్రవాశ్చైవ పురుమిత్రో జయస్తథా
అశ్వత్థామా కృపో ద్రోణో ద్యూతం నేచ్ఛంతి సంజయ॥27॥

ఏతేషాం మతమాజ్ఞాయ యది వర్తేత పుత్రకః
సజ్ఞాతిమిత్రః ససుహృచ్చిరం జీవేదనామయః॥28॥

శ్లక్ష్ణా మధురసంభాషా జ్ఞాతిమధ్యే ప్రియంవదాః
కులీనాః సంమతాః ప్రాజ్ఞాః సుఖం ప్రాప్స్యంతి పాండవాః॥29॥

ధర్మాపేక్షో నరో నిత్యం సర్వత్ర లభతే సుఖం
ప్రేత్యభావే చ కల్యాణం ప్రసాదం ప్రతిపద్యతే॥30॥

అర్థాంత్యర్ధం పృథివ్యాస్తే భోక్తుం సామర్థ్యసాధనాః
తేషామపి సముద్రాంతా పితృపైతామహీ మహీ॥31॥

నియుజ్యమానాః స్థాస్యంతి పాండవా ధర్మవర్త్మని
సంతి నో జ్ఞాతయస్తాత యేషాం శ్రోష్యంతి పాండవాః॥32॥

శల్యస్య సోమదత్తస్య భీష్మస్య చ మహాత్మనః
ద్రోణస్యాథ వికర్ణస్య బాహ్లికస్య కృపస్య చ॥33॥

అన్యేషాం చైవ వృద్ధానాం భరతానాం మహాత్మనాం
త్వదర్థం బ్రువతాం తాత కరిష్యంతి వచో హితం॥34॥

కం వా త్వం మన్యసే తేషాం యస్త్వా బ్రూయాదతోఽన్యథా
కృష్ణో న ధర్మం సంజహ్యాత్సర్వే తే చ త్వదన్వయాః॥35॥

మయాపి చోక్తాస్తే వీరా వచనం ధర్మసంహితం
నాన్యథా ప్రకరిష్యంతి ధర్మాత్మానో హి పాండవాః॥36॥

ఇత్యహం విలపన్సూత బహుశః పుత్రముక్తవాన్
న చ మే శ్రుతవాన్మూఢో మన్యే కాలస్య పర్యయం॥37॥

వృకోదరార్జునౌ యత్ర వృష్ణివీరశ్చ సాత్యకిః
ఉత్తమౌజాశ్చ పాంచాల్యో యుధామన్యుశ్చ దుర్జయః॥38॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ దుర్ధర్షః శిఖండీ చాపరాజితః
అశ్మకాః కేకయాశ్చైవ క్షత్రధర్మా చ సౌమకిః॥39॥

చైద్యశ్చ చేకితానశ్చ పుత్రః కాశ్యస్య చాభిభుః
ద్రౌపదేయా విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః
యమౌ చ పురుషవ్యాఘ్రౌ మంత్రీ చ మధుసూదనః॥40॥

క ఏతాంజాతు యుధ్యేత లోకేఽస్మిన్వై జిజీవిషుః
దివ్యమస్త్రం వికుర్వాణాన్సంహరేయురరిందమాః॥41॥

అన్యో దుర్యోధనాత్కర్ణాచ్ఛకునేశ్చాపి సౌబలాత్
దుఃశాసనచతుర్థానాం నాన్యం పశ్యామి పంచమం॥42॥

యేషామభీశుహస్తః స్యాద్విష్వక్సేనో రథే స్థితః
సంనద్ధశ్చార్జునో యోద్ధా తేషాం నాస్తి పరాజయః॥43॥

తేషాం మమ విలాపానాం న హి దుర్యోధనః స్మరేత్
హతౌ హి పురుషవ్యాఘ్రౌ భీష్మద్రోణౌ త్వమాత్థ మే॥44॥

తేషాం విదురవాక్యానాముక్తానాం దీర్ఘదర్శినాం
దృష్ట్వేమాం ఫలనిర్వృత్తిం మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥45॥

హిమాత్యయే యథా కక్షం శుష్కం వాతేరితో మహాన్
అగ్నిర్దహేత్తథా సేనాం మామికాం స ధనంజయః॥46॥

ఆచక్ష్వ తద్ధి నః సర్వం కుశలో హ్యసి సంజయ
యదుపాయాత్తు సాయాహ్నే కృత్వా పార్థస్య కిల్బిషం
అభిమన్యౌ హతే తాత కథమాసీన్మనో హి వః॥47॥

న జాతు తస్య కర్మాణి యుధి గాండీవధన్వనః
అపకృత్వా మహత్తాత సోఢుం శక్ష్యంతి మామకాః॥48॥

కిం ను దుర్యోధనః కృత్యం కర్ణః కృత్యం కిమబ్రవీత్
దుఃశాసనః సౌబలశ్చ తేషామేవం గతే అపి
సర్వేషాం సమవేతానాం పుత్రాణాం మమ సంజయ॥49॥

యద్వృత్తం తాత సంగ్రామే మందస్యాపనయైర్భృశం
లోభానుగతదుర్బుద్ధేః క్రోధేన వికృతాత్మనః॥50॥

రాజ్యకామస్య మూఢస్య రాగోపహతచేతసః
దుర్నీతం వా సునీతం వా తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హంత తే సంప్రవక్ష్యామి సర్వం ప్రత్యక్షదర్శివాన్
శుశ్రూషస్వ స్థిరో భూత్వా తవ హ్యాపనయో మహాన్॥1॥

గతోదకే సేతుబంధో యాదృక్తాదృగయం తవ
విలాపో నిష్ఫలో రాజన్మా శుచో భరతర్షభ॥2॥

అనతిక్రమణీయోఽయం కృతాంతస్యాద్భుతో విధిః
మా శుచో భరతశ్రేష్ఠ దిష్టమేతత్పురాతనం॥3॥

యది హి త్వం పురా ద్యూతాత్కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
నివర్తయేథాః పుత్రాంశ్చ న త్వాం వ్యసనమావ్రజేత్॥4॥

యుద్ధకాలే పునః ప్రాప్తే తదైవ భవతా యది
నివర్తితాః స్యుః సంరబ్ధా న త్వాం వ్యసనమావ్రజేత్॥5॥

దుర్యోధనం చావిధేయం బధ్నీతేతి పురా యది
కురూనచోదయిష్యస్త్వం న త్వాం వ్యసనమావ్రజేత్॥6॥

తత్తే బుద్ధివ్యభీచారముపలప్స్యంతి పాండవాః
పాంచాలా వృష్ణయః సర్వే యే చాన్యేఽపి మహాజనాః॥7॥

స కృత్వా పితృకర్మ త్వం పుత్రం సంస్థాప్య సత్పథే
వర్తేథా యది ధర్మేణ న త్వాం వ్యసనమావ్రజేత్॥8॥

త్వం తు ప్రాజ్ఞతమో లోకే హిత్వా ధర్మం సనాతనం
దుర్యోధనస్య కర్ణస్య శకునేశ్చాన్వగా మతం॥9॥

తత్తే విలపితం సర్వం మయా రాజన్నిశామితం
అర్థే నివిశమానస్య విషమిశ్రం యథా మధు॥10॥

న తథా మన్యతే కృష్ణో రాజానం పాండవం పురా
న భీష్మం నైవ చ ద్రోణం యథా త్వాం మన్యతే నృప॥11॥

వ్యజానత యదా తు త్వాం రాజధర్మాదధశ్చ్యుతం
తదా ప్రభృతి కృష్ణస్త్వాం న తథా బహు మన్యతే॥12॥

పరుషాణ్యుచ్యమానాంశ్చ యథా పార్థానుపేక్షసే
తస్యానుబంధః ప్రాప్తస్త్వాం పుత్రాణాం రాజ్యకాముకం॥13॥

పితృపైతామహం రాజ్యమపవృత్తం తదానఘ
అథ పార్థైర్జితాం కృత్స్నాం పృథివీం ప్రత్యపద్యథాః॥14॥

పాండునావర్జితం రాజ్యం కౌరవాణాం యశస్తథా
తతశ్చాభ్యధికం భూయః పాండవైర్ధర్మచారిభిః॥15॥

తేషాం తత్తాదృశం కర్మ త్వామాసాద్య సునిష్ఫలం
యత్పిత్ర్యాద్భ్రంశితా రాజ్యాత్త్వయేహామిషగృద్ధినా॥16॥

యత్పునర్యుద్ధకాలే త్వం పుత్రాన్గర్హయసే నృప
బహుధా వ్యాహరందోషాన్న తదద్యోపపద్యతే॥17॥

న హి రక్షంతి రాజానో యుధ్యంతో జీవితం రణే
చమూం విగాహ్య పార్థానాం యుధ్యంతే క్షత్రియర్షభాః॥18॥

యాం తు కృష్ణార్జునౌ సేనాం యాం సాత్యకివృకోదరౌ
రక్షేరన్కో ను తాం యుధ్యేచ్ఛమూమన్యత్ర కౌరవైః॥19॥

యేషాం యోద్ధా గుడాకేశో యేషాం మంత్రీ జనార్దనః
యేషాం చ సాత్యకిర్గోప్తా యేషాం గోప్తా వృకోదరః॥20॥

కో హి తాన్విషహేద్యోద్ధుం మర్త్యధర్మా ధనుర్ధరః
అన్యత్ర కౌరవేయేభ్యో యే వా తేషాం పదానుగాః॥21॥

యావత్తు శక్యతే కర్తుమనురక్తైర్జనాధిపైః
క్షత్రధర్మరతైః శూరైస్తావత్కుర్వంతి కౌరవాః॥22॥

యథా తు పురుషవ్యాఘ్రైర్యుద్ధం పరమసంకటం
కురూణాం పాండవైః సార్ధం తత్సర్వం శృణు తత్త్వతః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్యాం నిశాయాం వ్యుష్టాయాం ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
స్వాన్యనీకాని సర్వాణి ప్రాక్రామద్వ్యూహితుం తతః॥1॥

శూరాణాం గర్జతాం రాజన్సంక్రుద్ధానామమర్షిణాం
శ్రూయంతే స్మ గిరశ్చిత్రాః పరస్పరవధైషిణాం॥2॥

విస్ఫార్య చ ధనూంష్యాజౌ జ్యాః కరైః పరిమృజ్య చ
వినిఃశ్వసంతః ప్రాక్రోశన్క్వేదానీం స ధనంజయః॥3॥

వికోశాన్సుత్సరూనన్యే కృతధారాన్సమాహితాన్
పీతానాకాశసంకాశానసీన్కేచిచ్చ చిక్షిపుః॥4॥

చరంతస్త్వసిమార్గాంశ్చ ధనుర్మార్గాంశ్చ శిక్షయా
సంగ్రామమనసః శూరా దృశ్యంతే స్మ సహస్రశః॥5॥

సఘంటాశ్చందనాదిగ్ధాః స్వర్ణవజ్రవిభూషితాః
సముత్క్షిప్య గదాశ్చాన్యే పర్యపృచ్ఛంత పాండవం॥6॥

అన్యే బలమదోన్మత్తాః పరిఘైర్బాహుశాలినః
చక్రుః సంబాధమాకాశముచ్ఛ్రితేంద్రధ్వజోపమైః॥7॥

నానాప్రహరణైశ్చాన్యే విచిత్రస్రగలంకృతాః
సంగ్రామమనసః శూరాస్తత్ర తత్ర వ్యవస్థితాః॥8॥

క్వార్జునః క్వ చ గోవిందః క్వ చ మానీ వృకోదరః
క్వ చ తే సుహృదస్తేషామాహ్వయంతో రణే తదా॥9॥

తతః శంఖముపాధ్మాయ త్వరయన్వాజినః స్వయం
ఇతస్తతస్తాన్రచయంద్రోణశ్చరతి వేగితః॥10॥

తేష్వనీకేషు సర్వేషు స్థితేష్వాహవనందిషు
భారద్వాజో మహారాజ జయద్రథమథాబ్రవీత్॥11॥

త్వం చైవ సౌమదత్తిశ్చ కర్ణశ్చైవ మహారథః
అశ్వత్థామా చ శల్యశ్చ వృషసేనః కృపస్తథా॥12॥

శతం చాశ్వసహస్రాణాం రథానామయుతాని షట్
ద్విరదానాం ప్రభిన్నానాం సహస్రాణి చతుర్దశ॥13॥

పదాతీనాం సహస్రాణి దంశితాన్యేకవింశతిః
గవ్యూతిషు త్రిమాత్రేషు మామనాసాద్య తిష్ఠత॥14॥

తత్రస్థం త్వాం న సంసోఢుం శక్తా దేవాః సవాసవాః
కిం పునః పాండవాః సర్వే సమాశ్వసిహి సైంధవ॥15॥

ఏవముక్తః సమాశ్వస్తః సింధురాజో జయద్రథః
సంప్రాయాత్సహ గాంధారైర్వృతస్తైశ్చ మహారథైః
వర్మిభిః సాదిభిర్యత్తైః ప్రాసపాణిభిరాస్థితైః॥16॥

చామరాపీడినః సర్వే జాంబూనదవిభూషితాః
జయద్రథస్య రాజేంద్ర హయాః సాధుప్రవాహినః
తే చైవ సప్తసాహస్రా ద్విసాహస్రాశ్చ సైంధవాః॥17॥

మత్తానామధిరూఢానాం హస్త్యారోహైర్విశారదైః
నాగానాం భీమరూపాణాం వర్మిణాం రౌద్రకర్మిణాం॥18॥

అధ్యర్ధేన సహస్రేణ పుత్రో దుర్మర్షణస్తవ
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం యోత్స్యమానో వ్యవస్థితః॥19॥

తతో దుఃశాసనశ్చైవ వికర్ణశ్చ తవాత్మజౌ
సింధురాజార్థసిద్ధ్యర్థమగ్రానీకే వ్యవస్థితౌ॥20॥

దీర్ఘో ద్వాదశగవ్యూతిః పశ్చార్ధే పంచ విస్తృతః
వ్యూహః స చక్రశకటో భారద్వాజేన నిర్మితః॥21॥

నానానృపతిభిర్వీరైస్తత్ర తత్ర వ్యవస్థితైః
రథాశ్వగజపత్త్యోఘైర్ద్రోణేన విహితః స్వయం॥22॥

పశ్చార్ధే తస్య పద్మస్తు గర్భవ్యూహః సుదుర్భిదః
సూచీ పద్మస్య మధ్యస్థో గూఢో వ్యూహః పునః కృతః॥23॥

ఏవమేతం మహావ్యూహం వ్యూహ్య ద్రోణో వ్యవస్థితః
సూచీముఖే మహేష్వాసః కృతవర్మా వ్యవస్థితః॥24॥

అనంతరం చ కాంబోజో జలసంధశ్చ మారిష
దుర్యోధనః సహామాత్యస్తదనంతరమేవ చ॥25॥

తతః శతసహస్రాణి యోధానామనివర్తినాం
వ్యవస్థితాని సర్వాణి శకటే సూచిరక్షిణః॥26॥

తేషాం చ పృష్ఠతో రాజ బలేన మహతా వృతః
జయద్రథస్తతో రాజన్సూచిపాశే వ్యవస్థితః॥27॥

శకటస్య తు రాజేంద్ర భారద్వాజో ముఖే స్థితః
అను తస్యాభవద్భోజో జుగోపైనం తతః స్వయం॥28॥

శ్వేతవర్మాంబరోష్ణీషో వ్యూఢోరస్కో మహాభుజః
ధనుర్విస్ఫారయంద్రోణస్తస్థౌ క్రుద్ధ ఇవాంతకః॥29॥

పతాకినం శోణహయం వేదీకృష్ణాజినధ్వజం
ద్రోణస్య రథమాలోక్య ప్రహృష్టాః కురవోఽభవన్॥30॥

సిద్ధచారణసంఘానాం విస్మయః సుమహానభూత్
ద్రోణేన విహితం దృష్ట్వా వ్యూహం క్షుబ్ధార్ణవోపమం॥31॥

సశైలసాగరవనాం నానాజనపదాకులాం
గ్రసేద్వ్యూహః క్షితిం సర్వామితి భూతాని మేనిరే॥32॥

బహురథమనుజాశ్వపత్తినాగం; ప్రతిభయనిస్వనమద్భుతాభరూపం
అహితహృదయభేదనం మహద్వై; శకటమవేక్ష్య కృతం ననంద రాజా॥33॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో వ్యూఢేష్వనీకేషు సముత్క్రుష్టేషు మారిష
తాడ్యమానాసు భేరీషు మృదంగేషు నదత్సు చ॥1॥

అనీకానాం చ సంహ్రాదే వాదిత్రాణాం చ నిస్వనే
ప్రధ్మాపితేషు శంఖేషు సంనాదే లోమహర్షణే॥2॥

అభిహారయత్సు శనకైర్భరతేషు యుయుత్సుషు
రౌద్రే ముహూర్తే సంప్రాప్తే సవ్యసాచీ వ్యదృశ్యత॥3॥

వడానాం వాయసానాం చ పురస్తాత్సవ్యసాచినః
బహులాని సహస్రాణి ప్రాక్రీడంస్తత్ర భారత॥4॥

మృగాశ్చ ఘోరసంనాదాః శివాశ్చాశివదర్శనాః
దక్షిణేన ప్రయాతానామస్మాకం ప్రాణదంస్తథా॥5॥

సనిర్ఘాతా జ్వలంత్యశ్చ పేతురుల్కాః సమంతతః
చచాల చ మహీ కృత్స్నా భయే ఘోరే సముత్థితే॥6॥

విష్వగ్వాతాః సనిర్ఘాతా రూక్షాః శర్కరవర్షిణః
వవురాయాతి కౌంతేయే సంగ్రామే సముపస్థితే॥7॥

నాకులిస్తు శతానీకో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
పాండవానామనీకాని ప్రాజ్ఞౌ తౌ వ్యూహతుస్తదా॥8॥

తతో రథసహస్రేణ ద్విరదానాం శతేన చ
త్రిభిరశ్వసహస్రైశ్చ పదాతీనాం శతైః శతైః॥9॥

అధ్యర్ధమాత్రే ధనుషాం సహస్రే తనయస్తవ
అగ్రతః సర్వసైన్యానాం స్థిత్వా దుర్మర్షణోఽబ్రవీత్॥10॥

అద్య గాండీవధన్వానం తపంతం యుద్ధదుర్మదం
అహమావారయిష్యామి వేలేవ మకరాలయం॥11॥

అద్య పశ్యంతు సంగ్రామే ధనంజయమమర్షణం
విషక్తం మయి దుర్ధర్షమశ్మకూటమివాశ్మని॥12॥

ఏవం బ్రువన్మహారాజ మహాత్మా స మహామతిః
మహేష్వాసైర్వృతో రాజన్మహేష్వాసో వ్యవస్థితః॥13॥

తతోఽన్తక ఇవ క్రుద్ధః సవజ్ర ఇవ వాసవః
దండపాణిరివాసహ్యో మృత్యుః కాలేన చోదితః॥14॥

శూలపాణిరివాక్షోభ్యో వరుణః పాశవానివ
యుగాంతాగ్నిరివార్చిష్మాన్ప్రధక్ష్యన్వై పునః ప్రజాః॥15॥

క్రోధామర్షబలోద్ధూతో నివాతకవచాంతకః
జయో జేతా స్థితః సత్యే పారయిష్యన్మహావ్రతం॥16॥

ఆముక్తకవచః ఖడ్గీ జాంబూనదకిరీటభృత్
శుభ్రవర్మాంబరధరః స్వంగదీ చారుకుండలీ॥17॥

రథప్రవరమాస్థాయ నరో నారాయణానుగః
విధున్వన్గాండివం సంఖ్యే బభౌ సూర్య ఇవోదితః॥18॥

సోఽగ్రానీకస్య మహత ఇషుపాతే ధనంజయః
వ్యవస్థాప్య రథం సజ్జం శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥19॥

అథ కృష్ణోఽప్యసంభ్రాంతః పార్థేన సహ మారిష
ప్రాధ్మాపయత్పాంచజన్యం శంఖప్రవరమోజసా॥20॥

తయోః శంఖప్రణాదేన తవ సైన్యే విశాం పతే
ఆసన్సంహృష్టరోమాణః కంపితా గతచేతసః॥21॥

యథా త్రసంతి భూతాని సర్వాణ్యశనినిస్వనాత్
తథా శంఖప్రణాదేన విత్రేసుస్తవ సైనికాః॥22॥

ప్రసుస్రువుః శకృన్మూత్రం వాహనాని చ సర్వశః
ఏవం సవాహనం సర్వమావిగ్నమభవద్బలం॥23॥

వ్యషీదంత నరా రాజఞ్శంఖశబ్దేన మారిష
విసంజ్ఞాశ్చాభవన్కేచిత్కేచిద్రాజన్వితత్రసుః॥24॥

తతః కపిర్మహానాదం సహ భూతైర్ధ్వజాలయైః
అకరోద్వ్యాదితాస్యశ్చ భీషయంస్తవ సైనికాన్॥25॥

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ మృదంగాశ్చానకైః సహ
పునరేవాభ్యహన్యంత తవ సైన్యప్రహర్షణాః॥26॥

నానావాదిత్రసంప్రోదైః క్ష్వేడితాస్ఫోటితాకులైః
సింహనాదైః సవాదిత్రైః సమాహూతైర్మహారథైః॥27॥

తస్మిన్సుతుములే శబ్దే భీరూణాం భయవర్ధనే
అతీవ హృష్టో దాశార్హమబ్రవీత్పాకశాసనిః॥28॥

చోదయాశ్వాన్హృషీకేశ యత్ర దుర్మర్షణః స్థితః
ఏతద్భిత్త్వా గజానీకం ప్రవేక్ష్యామ్యరివాహినీం॥29॥

ఏవముక్తో మహాబాహుః కేశవః సవ్యసాచినా
అచోదయద్ధయాంస్తత్ర యత్ర దుర్మర్షణః స్థితః॥30॥

స సంప్రహారస్తుములః సంప్రవృత్తః సుదారుణః
ఏకస్య చ బహూనాం చ రథనాగనరక్షయః॥31॥

తతః సాయకవర్షేణ పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
పరానవాకిరత్పార్థః పర్వతానివ నీరదః॥32॥

తే చాపి రథినః సర్వే త్వరితాః కృతహస్తవత్
అవాకిరన్బాణజాలైస్తతః కృష్ణధనంజయౌ॥33॥

తతః క్రుద్ధో మహాబాహుర్వార్యమాణః పరైర్యుధి
శిరాంసి రథినాం పార్థః కాయేభ్యోఽపాహరచ్ఛరైః॥34॥

ఉద్భ్రాంతనయనైర్వక్త్రైః సందష్టోష్ఠపుటైః శుభైః
సకుండలశిరస్త్రాణైర్వసుధా సమకీర్యత॥35॥

పుండరీకవనానీవ విధ్వస్తాని సమంతతః
వినికీర్ణాని యోధానాం వదనాని చకాశిరే॥36॥

తపనీయవిచిత్రాణి సిక్తాని రుధిరేణ చ
అదృశ్యంత యథా రాజన్మేఘసంఘాః సవిద్యుతః॥37॥

శిరసాం పతతాం రాజఞ్శబ్దోఽభూత్పృథివీతలే
కాలేన పరిపక్వానాం తాలానాం పతతామివ॥38॥

తతః కబంధః కశ్చిత్తు ధనురాలంబ్య తిష్ఠతి
కశ్చిత్ఖడ్గం వినిష్కృష్య భుజేనోద్యమ్య తిష్ఠతి॥39॥

నాజానంత శిరాంస్యుర్వ్యాం పతితాని నరర్షభాః
అమృష్యమాణాః కౌంతేయం సంగ్రామే జయగృద్ధినః॥40॥

హయానాముత్తమాంగైశ్చ హస్తిహస్తైశ్చ మేదినీ
బాహుభిశ్చ శిరోభిశ్చ వీరాణాం సమకీర్యత॥41॥

అయం పార్థః కుతః పార్థ ఏష పార్థ ఇతి ప్రభో
తవ సైన్యేషు యోధానాం పార్థభూతమివాభవత్॥42॥

అన్యోన్యమపి చాజఘ్నురాత్మానమపి చాపరే
పార్థభూతమమన్యంత జగత్కాలేన మోహితాః॥43॥

నిష్టనంతః సరుధిరా విసంజ్ఞా గాఢవేదనాః
శయానా బహవో వీరాః కీర్తయంతః సుహృజ్జనం॥44॥

సభిండిపాలాః సప్రాసాః సశక్త్యృష్టిపరశ్వధాః
సనిర్వ్యూహాః సనిస్త్రింశాః సశరాసనతోమరాః॥45॥

సబాణవర్మాభరణాః సగదాః సాంగదా రణే
మహాభుజగసంకాశా బాహవః పరిఘోపమాః॥46॥

ఉద్వేష్టంతి విచేష్టంతి సంవేష్టంతి చ సర్వశః
వేగం కుర్వంతి సంరబ్ధా నికృత్తాః పరమేషుభిః॥47॥

యో యః స్మ సమరే పార్థం ప్రతిసంరభతే నరః
తస్య తస్యాంతకో బాణః శరీరముపసర్పతి॥48॥

నృత్యతో రథమార్గేషు ధనుర్వ్యాయచ్ఛతస్తథా
న కశ్చిత్తత్ర పార్థస్య దదర్శాంతరమణ్వపి॥49॥

యత్తస్య ఘటమానస్య క్షిప్రం విక్షిపతః శరాన్
లాఘవాత్పాండుపుత్రస్య వ్యస్మయంత పరే జనాః॥50॥

హస్తినం హస్తియంతారమశ్వమాశ్వికమేవ చ
అభినత్ఫల్గునో బాణై రథినం చ ససారథిం॥51॥

ఆవర్తమానమావృత్తం యుధ్యమానం చ పాండవః
ప్రముఖే తిష్ఠమానం చ న కంచిన్న నిహంతి సః॥52॥

యథోదయన్వై గగనే సూర్యో హంతి మహత్తమః
తథార్జునో గజానీకమవధీత్కంకపత్రిభిః॥53॥

హస్తిభిః పతితైర్భిన్నైస్తవ సైన్యమదృశ్యత
అంతకాలే యథా భూమిర్వినికీర్ణైర్మహీధరైః॥54॥

యథా మధ్యందినే సూర్యో దుష్ప్రేక్ష్యః ప్రాణిభిః సదా
తథా ధనంజయః క్రుద్ధో దుష్ప్రేక్ష్యో యుధి శత్రుభిః॥55॥

తత్తథా తవ పుత్రస్య సైన్యం యుధి పరంతప
ప్రభగ్నం ద్రుతమావిగ్నమతీవ శరపీడితం॥56॥

మారుతేనేవ మహతా మేఘానీకం విధూయతా
ప్రకాల్యమానం తత్సైన్యం నాశకత్ప్రతివీక్షితుం॥57॥

ప్రతోదైశ్చాపకోటీభిర్హుంకారైః సాధువాహితైః
కశాపార్ష్ణ్యభిఘాతైశ్చ వాగ్భిరుగ్రాభిరేవ చ॥58॥

చోదయంతో హయాంస్తూర్ణం పలాయంతే స్మ తావకాః
సాదినో రథినశ్చైవ పత్తయశ్చార్జునార్దితాః॥59॥

పార్ష్ణ్యంగుష్ఠాంకుశైర్నాగాంశ్చోదయంతస్తథాపరే
శరైః సంమోహితాశ్చాన్యే తమేవాభిముఖా యయౌ
తవ యోధా హతోత్సాహా విభ్రాంతమనసస్తదా॥60॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్ప్రభగ్నే సైన్యాగ్రే వధ్యమానే కిరీటినా
కే ను తత్ర రణే వీరాః ప్రత్యుదీయుర్ధనంజయం॥1॥

ఆహోస్విచ్ఛకటవ్యూహం ప్రవిష్టా మోఘనిశ్చయాః
ద్రోణమాశ్రిత్య తిష్ఠంతః ప్రాకారమకుతోభయాః॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తథార్జునేన సంభగ్నే తస్మింస్తవ బలే తదా
హతవీరే హతోత్సాహే పలాయనకృతక్షణే॥3॥

పాకశాసనినాభీక్ష్ణం వధ్యమానే శరోత్తమైః
న తత్ర కశ్చిత్సంగ్రామే శశాకార్జునమీక్షితుం॥4॥

తతస్తవ సుతో రాజందృష్ట్వా సైన్యం తథాగతం
దుఃశాసనో భృశం క్రుద్ధో యుద్ధాయార్జునమభ్యయాత్॥5॥

స కాంచనవిచిత్రేణ కవచేన సమావృతః
జాంబూనదశిరస్త్రాణః శూరస్తీవ్రపరాక్రమః॥6॥

నాగానీకేన మహతా గ్రసన్నివ మహీమిమాం
దుఃశాసనో మహారాజ సవ్యసాచినమావృణోత్॥7॥

హ్రాదేన గజఘంటానాం శంఖానాం నినదేన చ
జ్యాక్షేపనినదైశ్చైవ విరావేణ చ దంతినాం॥8॥

భూర్దిశశ్చాంతరిక్షం చ శబ్దేనాసీత్సమావృతం
స ముహూర్తం ప్రతిభయో దారుణః సమపద్యత॥9॥

తాందృష్ట్వా పతతస్తూర్ణమంకుశైరభిచోదితాన్
వ్యాలంబహస్తాన్సంరబ్ధాన్సపక్షానివ పర్వతాన్॥10॥

సింహనాదేన మహతా నరసింహో ధనంజయః
గజానీకమమిత్రాణామభితో వ్యధమచ్ఛరైః॥11॥

మహోర్మిణమివోద్ధూతం శ్వసనేన మహార్ణవం
కిరీటీ తద్గజానీకం ప్రావిశన్మకరో యథా॥12॥

కాష్ఠాతీత ఇవాదిత్యః ప్రతపన్యుగసంక్షయే
దదృశే దిక్షు సర్వాసు పార్థః పరపురంజయః॥13॥

ఖురశబ్దేన చాశ్వానాం నేమిఘోషేణ తేన చ
తేన చోత్క్రుష్టశబ్దేన జ్యానినాదేన తేన చ
దేవదత్తస్య ఘోషేణ గాండీవనినదేన చ॥14॥

మందవేగతరా నాగా బభూవుస్తే విచేతసః
శరైరాశీవిషస్పర్శైర్నిర్భిన్నాః సవ్యసాచినా॥15॥

తే గజా విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్యుధి గాండీవచోదితైః
అనేకశతసాహస్రైః సర్వాంగేషు సమర్పితాః॥16॥

ఆరావం పరమం కృత్వా వధ్యమానాః కిరీటినా
నిపేతురనిశం భూమౌ ఛిన్నపక్షా ఇవాద్రయః॥17॥

అపరే దంతవేష్టేషు కుంభేషు చ కటేషు చ
శరైః సమర్పితా నాగాః క్రౌంచవద్వ్యనదన్ముహుః॥18॥

గజస్కంధగతానాం చ పురుషాణాం కిరీటినా
ఆచ్ఛిద్యంతోత్తమాంగాని భల్లైః సంనతపర్వభిః॥19॥

సకుండలానాం పతతాం శిరసాం ధరణీతలే
పద్మానామివ సంఘాతైః పార్థశ్చక్రే నివేదనం॥20॥

యంత్రబద్ధా వికవచా వ్రణార్తా రుధిరోక్షితాః
భ్రమత్సు యుధి నాగేషు మనుష్యా విలలంబిరే॥21॥

కేచిదేకేన బాణేన సుముక్తేన పతత్రిణా
ద్వౌ త్రయశ్చ వినిర్భిన్నా నిపేతుర్ధరణీతలే॥22॥

మౌర్వీం ధనుర్ధ్వజం చైవ యుగానీషాస్తథైవ చ
రథినాం కుట్టయామాస భల్లైః సంనతపర్వభిః॥23॥

న సందధన్న చాప్యస్యన్న విముంచన్న చోద్ధరన్
మండలేనైవ ధనుషా నృత్యన్పార్థః స్మ దృశ్యతే॥24॥

అతివిద్ధాశ్చ నారాచైర్వమంతో రుధిరం ముఖైః
ముహూర్తాన్నిపతంత్యన్యే వారణా వసుధాతలే॥25॥

ఉత్థితాన్యగణేయాని కబంధాని సమంతతః
అదృశ్యంత మహారాజ తస్మిన్పరమసంకులే॥26॥

సచాపాః సాంగులిత్రాణాః సఖడ్గాః సాంగదా రణే
అదృశ్యంత భుజాశ్ఛిన్నా హేమాభరణభూషితాః॥27॥

సూపస్కరైరధిష్ఠానైరీషాదండకబంధురైః
చక్రైర్విమథితైరక్షై భగ్నైశ్చ బహుధా యుగైః॥28॥

వర్మచాపశరైశ్చైవ వ్యవకీర్ణైస్తతస్తతః
స్రగ్భిరాభరణైర్వస్త్రైః పతితైశ్చ మహాధ్వజైః॥29॥

నిహతైర్వారణైరశ్వైః క్షత్రియైశ్చ నిపాతితైః
అదృశ్యత మహీ తత్ర దారుణప్రతిదర్శనా॥30॥

ఏవం దుఃశాసనబలం వధ్యమానం కిరీటినా
సంప్రాద్రవన్మహారాజ వ్యథితం వై సనాయకం॥31॥

తతో దుఃశాసనస్త్రస్తః సహానీకః శరార్దితః
ద్రోణం త్రాతారమాకాంక్షఞ్శకటవ్యూహమభ్యగాత్॥32॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుఃశాసనబలం హత్వా సవ్యసాచీ ధనంజయః
సింధురాజం పరీప్సన్వై ద్రోణానీకముపాద్రవత్॥1॥

స తు ద్రోణం సమాసాద్య వ్యూహస్య ప్రముఖే స్థితం
కృతాంజలిరిదం వాక్యం కృష్ణస్యానుమతేఽబ్రవీత్॥2॥

శివేన ధ్యాహి మాం బ్రహ్మన్స్వస్తి చైవ వదస్వ మే
భవత్ప్రసాదాదిచ్ఛామి ప్రవేష్టుం దుర్భిదాం చమూం॥3॥

భవాన్పితృసమో మహ్యం ధర్మరాజసమోఽపి చ
తథా కృష్ణసమశ్చైవ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥4॥

అశ్వత్థామా యథా తాత రక్షణీయస్తవానఘ
తథాహమపి తే రక్ష్యః సదైవ ద్విజసత్తమ॥5॥

తవ ప్రసాదాదిచ్ఛామి సింధురాజానమాహవే
నిహంతుం ద్విపదాం శ్రేష్ఠ ప్రతిజ్ఞాం రక్ష మే విభో॥6॥

ఏవముక్తస్తదాచార్యః ప్రత్యువాచ స్మయన్నివ
మామజిత్వా న బీభత్సో శక్యో జేతుం జయద్రథః॥7॥

ఏతావదుక్త్వా తం ద్రోణః శరవ్రాతైరవాకిరత్
సరథాశ్వధ్వజం తీక్ష్ణైః ప్రహసన్వై ససారథిం॥8॥

తతోఽర్జునః శరవ్రాతాంద్రోణస్యావార్య సాయకైః
ద్రోణమభ్యర్దయద్బాణైర్ఘోరరూపైర్మహత్తరైః॥9॥

వివ్యాధ చ రణే ద్రోణమనుమాన్య విశాం పతే
క్షత్రధర్మం సమాస్థాయ నవభిః సాయకైః పునః॥10॥

తస్యేషూనిషుభిశ్ఛిత్త్వా ద్రోణో వివ్యాధ తావుభౌ
విషాగ్నిజ్వలనప్రఖ్యైరిషుభిః కృష్ణపాండవౌ॥11॥

ఇయేష పాండవస్తస్య బాణైశ్ఛేత్తుం శరాసనం
తస్య చింతయతస్త్వేవం ఫల్గునస్య మహాత్మనః
ద్రోణః శరైరసంభ్రాంతో జ్యాం చిచ్ఛేదాశు వీర్యవాన్॥12॥

వివ్యాధ చ హయానస్య ధ్వజం సారథిమేవ చ
అర్జునం చ శరైర్వీరం స్మయమానోఽభ్యవాకిరత్॥13॥

ఏతస్మిన్నంతరే పార్థః సజ్జం కృత్వా మహద్ధనుః
విశేషయిష్యన్నాచార్యం సర్వాస్త్రవిదుషాం వరం
ముమోచ షట్శతాన్బాణాన్గృహీత్వైకమివ ద్రుతం॥14॥

పునః సప్త శతానన్యాన్సహస్రం చానివర్తినాం
చిక్షేపాయుతశశ్చాన్యాంస్తేఽఘ్నంద్రోణస్య తాం చమూం॥15॥

తైః సమ్యగస్తైర్బలినా కృతినా చిత్రయోధినా
మనుష్యవాజిమాతంగా విద్ధాః పేతుర్గతాసవః॥16॥

విద్రుతాశ్చ రణే పేతుః సంఛిన్నాయుధజీవితాః
రథినో రథముఖ్యేభ్యః సహయాః శరపీడితాః॥17॥

చూర్ణితాక్షిప్తదగ్ధానాం వజ్రానిలహుతాశనైః
తుల్యరూపా గజాః పేతుర్గిర్యగ్రాంబుదవేశ్మనాం॥18॥

పేతురశ్వసహస్రాణి ప్రహతాన్యర్జునేషుభిః
హంసా హిమవతః పృష్ఠే వారివిప్రహతా ఇవ॥19॥

రథాశ్వద్విపపత్త్యోఘాః సలిలౌఘా ఇవాద్భుతాః
యుగాంతాదిత్యరశ్మ్యాభైః పాండవాస్త్రశరైర్హతాః॥20॥

తం పాండవాదిత్యశరాంశుజాలం; కురుప్రవీరాన్యుధి నిష్టపంతం
స ద్రోణమేఘః శరవర్షవేగైః; ప్రాచ్ఛాదయన్మేఘ ఇవార్కరశ్మీన్॥21॥

అథాత్యర్థవిసృష్టేన ద్విషతామసుభోజినా
ఆజఘ్నే వక్షసి ద్రోణో నారాచేన ధనంజయం॥22॥

స విహ్వాలితసర్వాంగః క్షితికంపే యథాచలః
ధైర్యమాలంబ్య బీభత్సుర్ద్రోణం వివ్యాధ పత్రిభిః॥23॥

ద్రోణస్తు పంచభిర్బాణైర్వాసుదేవమతాడయత్
అర్జునం చ త్రిసప్తత్యా ధ్వజం చాస్య త్రిభిః శరైః॥24॥

విశేషయిష్యఞ్శిష్యం చ ద్రోణో రాజన్పరాక్రమీ
అదృశ్యమర్జునం చక్రే నిమేషాచ్ఛరవృష్టిభిః॥25॥

ప్రసక్తాన్పతతోఽద్రాక్ష్మ భారద్వాజస్య సాయకాన్
మండలీకృతమేవాస్య ధనుశ్చాదృశ్యతాద్భుతం॥26॥

తేఽభ్యయుః సమరే రాజన్వాసుదేవధనంజయౌ
ద్రోణసృష్టాః సుబహవః కంకపత్రపరిచ్ఛదాః॥27॥

తద్దృష్ట్వా తాదృశం యుద్ధం ద్రోణపాండవయోస్తదా
వాసుదేవో మహాబుద్ధిః కార్యవత్తామచింతయత్॥28॥

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవో ధనంజయమిదం వచః
పార్థ పార్థ మహాబాహో న నః కాలాత్యయో భవేత్॥29॥

ద్రోణముత్సృజ్య గచ్ఛామః కృత్యమేతన్మహత్తరం
పార్థశ్చాప్యబ్రవీత్కృష్ణం యథేష్టమితి కేశవ॥30॥

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా ద్రోణం ప్రాయాన్మహాభుజః
పరివృత్తశ్చ బీభత్సురగచ్ఛద్విసృజఞ్శరాన్॥31॥

తతోఽబ్రవీత్స్మయంద్రోణః క్వేదం పాండవ గమ్యతే
నను నామ రణే శత్రుమజిత్వా న నివర్తసే॥32॥

అర్జున ఉవాచ

గురుర్భవాన్న మే శత్రుః శిష్యః పుత్రసమోఽస్మి తే
న చాస్తి స పుమాల్లోకే యస్త్వాం యుధి పరాజయేత్॥33॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం బ్రువాణో బీభత్సుర్జయద్రథవధోత్సుకః
త్వరాయుక్తో మహాబాహుస్తత్సైన్యం సముపాద్రవత్॥34॥

తం చక్రరక్షౌ పాంచాల్యౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
అన్వయాతాం మహాత్మానౌ విశంతం తావకం బలం॥35॥

తతో జయో మహారాజ కృతవర్మా చ సాత్త్వతః
కాంబోజశ్చ శ్రుతాయుశ్చ ధనంజయమవారయన్॥36॥

తేషాం దశసహస్రాణి రథానామనుయాయినాం
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః॥37॥

మావేల్లకా లలిత్థాశ్చ కేకయా మద్రకాస్తథా
నారాయణాశ్చ గోపాలాః కాంబోజానాం చ యే గణాః॥38॥

కర్ణేన విజితాః పూర్వం సంగ్రామే శూరసంమతాః
భారద్వాజం పురస్కృత్య త్యక్తాత్మానోఽర్జునం ప్రతి॥39॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తం క్రుద్ధం మృత్యుమివాంతకం
త్యజంతం తుములే ప్రాణాన్సంనద్ధం చిత్రయోధినం॥40॥

గాహమానమనీకాని మాతంగమివ యూథపం
మహేష్వాసం పరాక్రాంతం నరవ్యాఘ్రమవారయన్॥41॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం లోమహర్షణం
అన్యోన్యం వై ప్రార్థయతాం యోధానామర్జునస్య చ॥42॥

జయద్రథవధప్రేప్సుమాయాంతం పురుషర్షభం
న్యవారయంత సహితాః క్రియా వ్యాధిమివోత్థితం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సంనిరుద్ధస్తు తైః పార్థో మహాబలపరాక్రమః
ద్రుతం సమనుయాతశ్చ ద్రోణేన రథినాం వరః॥1॥

కిరన్నిషుగణాంస్తీక్ష్ణాన్స్వరశ్మీనివ భాస్కరః
తాపయామాస తత్సైన్యం దేహం వ్యాధిగణో యథా॥2॥

అశ్వో విద్ధో ధ్వజశ్ఛిన్నః సారోహః పతితో గజః
ఛత్రాణి చాపవిద్ధాని రథాశ్చక్రైర్వినా కృతాః॥3॥

విద్రుతాని చ సైన్యాని శరార్తాని సమంతతః
ఇత్యాసీత్తుములం యుద్ధం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥4॥

తేషామాయచ్ఛతాం సంఖ్యే పరస్పరమజిహ్మగైః
అర్జునో ధ్వజినీం రాజన్నభీక్ష్ణం సమకంపయత్॥5॥

సత్యాం చికీర్షమాణస్తు ప్రతిజ్ఞాం సత్యసంగరః
అభ్యద్రవద్రథశ్రేష్ఠం శోణాశ్వం శ్వేతవాహనః॥6॥

తం ద్రోణః పంచవింశత్యా మర్మభిద్భిరజిహ్మగైః
అంతేవాసినమాచార్యో మహేష్వాసం సమర్దయత్॥7॥

తం తూర్ణమివ బీభత్సుః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
అభ్యధావదిషూనస్యన్నిషువేగవిఘాతకాన్॥8॥

తస్యాశు క్షిపతో భల్లాన్భల్లైః సంనతపర్వభిః
ప్రత్యవిధ్యదమేయాత్మా బ్రహ్మాస్త్రం సముదీరయన్॥9॥

తదద్భుతమపశ్యామ ద్రోణస్యాచార్యకం యుధి
యతమానో యువా నైనం ప్రత్యవిధ్యద్యదర్జునః॥10॥

క్షరన్నివ మహామేఘో వారిధారాః సహస్రశః
ద్రోణమేఘః పార్థశైలం వవర్ష శరవృష్టిభిః॥11॥

అర్జునః శరవర్షం తద్బ్రహ్మాస్త్రేణైవ మారిష
ప్రతిజగ్రాహ తేజస్వీ బాణైర్బాణాన్విశాతయన్॥12॥

ద్రోణస్తు పంచవింశత్యా శ్వేతవాహనమార్దయత్
వాసుదేవం చ సప్తత్యా బాహ్వోరురసి చాశుగైః॥13॥

పార్థస్తు ప్రహసంధీమానాచార్యం స శరౌఘిణం
విసృజంతం శితాన్బాణానవారయత తం యుధి॥14॥

అథ తౌ వధ్యమానౌ తు ద్రోణేన రథసత్తమౌ
ఆవర్జయేతాం దుర్ధర్షం యుగాంతాగ్నిమివోత్థితం॥15॥

వర్జయన్నిశితాన్బాణాంద్రోణచాపవినిఃసృతాన్
కిరీటమాలీ కౌంతేయో భోజానీకం న్యపాతయత్॥16॥

సోఽన్తరా కృతవర్మాణం కాంబోజం చ సుదక్షిణం
అభ్యయాద్వర్జయంద్రోణం మైనాకమివ పర్వతం॥17॥

తతో భోజో నరవ్యాఘ్రం దుఃసహః కురుసత్తమ
అవిధ్యత్తూర్ణమవ్యగ్రో దశభిః కంకపత్రిభిః॥18॥

తమర్జునః శితేనాజౌ రాజన్వివ్యాధ పత్రిణా
పునశ్చాన్యైస్త్రిభిర్బాణైర్మోహయన్నివ సాత్వతం॥19॥

భోజస్తు ప్రహసన్పార్థం వాసుదేవం చ మాధవం
ఏకైకం పంచవింశత్యా సాయకానాం సమార్పయత్॥20॥

తస్యార్జునో ధనుశ్ఛిత్త్వా వివ్యాధైనం త్రిసప్తభిః
శరైరగ్నిశిఖాకారైః క్రుద్ధాశీవిషసంనిభైః॥21॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ కృతవర్మా మహారథః
పంచభిః సాయకైస్తూర్ణం వివ్యాధోరసి భారత॥22॥

పునశ్చ నిశితైర్బాణైః పార్థం వివ్యాధ పంచభిః
తం పార్థో నవభిర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥23॥

విషక్తం దృశ్య కౌంతేయం కృతవర్మరథం ప్రతి
చింతయామాస వార్ష్ణేయో న నః కాలాత్యయో భవేత్॥24॥

తతః కృష్ణోఽబ్రవీత్పార్థం కృతవర్మణి మా దయాం
కురుసాంబంధికం కృత్వా ప్రమథ్యైనం విశాతయ॥25॥

తతః స కృతవర్మాణం మోహయిత్వార్జునః శరైః
అభ్యగాజ్జవనైరశ్వైః కాంబోజానామనీకినీం॥26॥

అమర్షితస్తు హార్దిక్యః ప్రవిష్టే శ్వేతవాహనే
విధున్వన్సశరం చాపం పాంచాల్యాభ్యాం సమాగతః॥27॥

చక్రరక్షౌ తు పాంచాల్యావర్జునస్య పదానుగౌ
పర్యవారయదాయాంతౌ కృతవర్మా రథేషుభిః॥28॥

తావవిధ్యత్తతో భోజః సర్వపారశవైః శరైః
త్రిభిరేవ యుధామన్యుం చతుర్భిశ్చోత్తమౌజసం॥29॥

తావప్యేనం వివ్యధతుర్దశభిర్దశభిః శరైః
సంచిచ్ఛిదతురప్యస్య ధ్వజం కార్ముకమేవ చ॥30॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ హార్దిక్యః క్రోధమూర్ఛితః
కృత్వా విధనుషౌ వీరౌ శరవర్షైరవాకిరత్॥31॥

తావన్యే ధనుషీ సజ్యే కృత్వా భోజం విజఘ్నతుః
తేనాంతరేణ బీభత్సుర్వివేశామిత్రవాహినీం॥32॥

న లేభాతే తు తౌ ద్వారం వారితౌ కృతవర్మణా
ధార్తరాష్ట్రేష్వనీకేషు యతమానౌ నరర్షభౌ॥33॥

అనీకాన్యర్దయన్యుద్ధే త్వరితః శ్వేతవాహనః
నావధీత్కృతవర్మాణం ప్రాప్తమప్యరిసూదనః॥34॥

తం దృష్ట్వా తు తథాయాంతం శూరో రాజా శ్రుతాయుధః
అభ్యద్రవత్సుసంక్రుద్ధో విధున్వానో మహద్ధనుః॥35॥

స పార్థం త్రిభిరానర్ఛత్సప్తత్యా చ జనార్దనం
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన పార్థకేతుమతాడయత్॥36॥

తమర్జునో నవత్యా తు శరాణాం నతపర్వణాం
ఆజఘాన భృశం క్రుద్ధస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం॥37॥

స తన్న మమృషే రాజన్పాండవేయస్య విక్రమం
అథైనం సప్తసప్తత్యా నారాచానాం సమార్పయత్॥38॥

తస్యార్జునో ధనుశ్ఛిత్త్వా శరావాపం నికృత్య చ
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధః సప్తభిర్నతపర్వభిః॥39॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ స రాజా క్రోధమూర్ఛితః
వాసవిం నవభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥40॥

తతోఽర్జునః స్మయన్నేవ శ్రుతాయుధమరిందమః
శరైరనేకసాహస్రైః పీడయామాస భారత॥41॥

అశ్వాంశ్చాస్యావధీత్తూర్ణం సారథిం చ మహారథః
వివ్యాధ చైనం సప్తత్యా నారాచానాం మహాబలః॥42॥

హతాశ్వం రథముత్సృజ్య స తు రాజా శ్రుతాయుధః
అభ్యద్రవద్రణే పార్థం గదాముద్యమ్య వీర్యవాన్॥43॥

వరుణస్యాత్మజో వీరః స తు రాజా శ్రుతాయుధః
పర్ణాశా జననీ యస్య శీతతోయా మహానదీ॥44॥

తస్య మాతాబ్రవీద్వాక్యం వరుణం పుత్రకారణాత్
అవధ్యోఽయం భవేల్లోకే శత్రూణాం తనయో మమ॥45॥

వరుణస్త్వబ్రవీత్ప్రీతో దదామ్యస్మై వరం హితం
దివ్యమస్త్రం సుతస్తేఽయం యేనావధ్యో భవిష్యతి॥46॥

నాస్తి చాప్యమరత్వం వై మనుష్యస్య కథంచన
సర్వేణావశ్యమర్తవ్యం జాతేన సరితాం వరే॥47॥

దుర్ధర్షస్త్వేష శత్రూణాం రణేషు భవితా సదా
అస్త్రస్యాస్య ప్రభావాద్వై వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥48॥

ఇత్యుక్త్వా వరుణః ప్రాదాద్గదాం మంత్రపురస్కృతాం
యామాసాద్య దురాధర్షః సర్వలోకే శ్రుతాయుధః॥49॥

ఉవాచ చైనం భగవాన్పునరేవ జలేశ్వరః
అయుధ్యతి న మోక్తవ్యా సా త్వయ్యేవ పతేదితి॥50॥

స తయా వీరఘాతిన్యా జనార్దనమతాడయత్
ప్రతిజగ్రాహ తాం కృష్ణః పీనేనాంసేన వీర్యవాన్॥51॥

నాకంపయత శౌరిం సా వింధ్యం గిరిమివానిలః
ప్రత్యభ్యయాత్తం విప్రోఢా కృత్యేవ దురధిష్ఠితా॥52॥

జఘాన చాస్థితం వీరం శ్రుతాయుధమమర్షణం
హత్వా శ్రుతాయుధం వీరం జగతీమన్వపద్యత॥53॥

హాహాకారో మహాంస్తత్ర సైన్యానాం సమజాయత
స్వేనాస్త్రేణ హతం దృష్ట్వా శ్రుతాయుధమరిందమం॥54॥

అయుధ్యమానాయ హి సా కేశవాయ నరాధిప
క్షిప్తా శ్రుతాయుధేనాథ తస్మాత్తమవధీద్గదా॥55॥

యథోక్తం వరుణేనాజౌ తథా స నిధనం గతః
వ్యసుశ్చాప్యపతద్భూమౌ ప్రేక్షతాం సర్వధన్వినాం॥56॥

పతమానస్తు స బభౌ పర్ణాశాయాః ప్రియః సుతః
సంభగ్న ఇవ వాతేన బహుశాఖో వనస్పతిః॥57॥

తతః సర్వాణి సైన్యాని సేనాముఖ్యాశ్చ సర్వశః
ప్రాద్రవంత హతం దృష్ట్వా శ్రుతాయుధమరిందమం॥58॥

తథ కాంబోజరాజస్య పుత్రః శూరః సుదక్షిణః
అభ్యయాజ్జవనైరశ్వైః ఫల్గునం శత్రుసూదనం॥59॥

తస్య పార్థః శరాన్సప్త ప్రేషయామాస భారత
తే తం శూరం వినిర్భిద్య ప్రావిశంధరణీతలం॥60॥

సోఽతివిద్ధః శరైస్తీక్ష్ణైర్గాండీవప్రేషితైర్మృధే
అర్జునం ప్రతివివ్యాధ దశభిః కంకపత్రిభిః||61||

వాసుదేవం త్రిభిర్విద్ధ్వా పునః పార్థం చ పంచభిః
తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా కేతుం చిచ్ఛేద మారిష||62||

భల్లాభ్యాం భృశతీక్ష్ణాభ్యాం తం చ వివ్యాధ పాండవః
స తు పార్థం త్రిభిర్విద్ధ్వా సింహనాదమథానదత్||63||

సర్వపారశవీం చైవ శక్తిం శూరః సుదక్షిణః
సఘంటాం ప్రాహిణోద్ఘోరాం క్రుద్ధో గాండీవధన్వనే||64||

సా జ్వలంతీ మహోల్కేవ తమాసాద్య మహారథం
సవిస్ఫులింగా నిర్భిద్య నిపపాత మహీతలే||65||

తం చతుర్దశభిః పార్థో నారాచైః కంకపత్రిభిః
సాశ్వధ్వజధనుఃసూతం వివ్యాధాచింత్యవిక్రమః
రథం చాన్యైః సుబహుభిశ్చక్రే విశకలం శరైః||66||

సుదక్షిణం తు కాంబోజం మోఘసంకల్పవిక్రమం
బిభేద హృది బాణేన పృథుధారేణ పాండవః||67||

స భిన్నమర్మా స్రస్తాంగః ప్రభ్రష్టముకుటాంగదః
పపాతాభిముఖః శూరో యంత్రముక్త ఇవ ధ్వజః||68||

గిరేః శిఖరజః శ్రీమాన్సుశాఖః సుప్రతిష్ఠితః
నిర్భగ్న ఇవ వాతేన కర్ణికారో హిమాత్యయే||69||

శేతే స్మ నిహతో భూమౌ కాంబోజాస్తరణోచితః
సుదర్శనీయస్తామ్రాక్షః కర్ణినా స సుదక్షిణః
పుత్రః కాంబోజరాజస్య పార్థేన వినిపాతితః||70||

తతః సర్వాణి సైన్యాని వ్యద్రవంత సుతస్య తే
హతం శ్రుతాయుధం దృష్ట్వా కాంబోజం చ సుదక్షిణం||71||

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హతే సుదక్షిణే రాజన్వీరే చైవ శ్రుతాయుధే
జవేనాభ్యద్రవన్పార్థం కుపితాః సైనికాస్తవ||1||

అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః
అభ్యవర్షంస్తతో రాజఞ్శరవర్షైర్ధనంజయం||2||

తేషాం షష్టిశతానార్యాన్ప్రామథ్నాత్పాండవః శరైః
తే స్మ భీతాః పలాయంత వ్యాఘ్రాత్క్షుద్రమృగా ఇవ||3||

తే నివృత్య పునః పార్థం సర్వతః పర్యవారయన్
రణే సపత్నాన్నిఘ్నంతం జిగీషంతం పరాన్యుధి||4||

తేషామాపతతాం తూర్ణం గాండీవప్రేషితైః శరైః
శిరాంసి పాతయామాస బాహూంశ్చైవ ధనంజయః||5||

శిరోభిః పతితైస్తత్ర భూమిరాసీన్నిరంతరా
అభ్రచ్ఛాయేవ చైవాసీద్ధ్వాంక్షగృధ్రవడైర్యుధి||6||

తేషు తూత్సాద్యమానేషు క్రోధామర్షసమన్వితౌ
శ్రుతాయుశ్చాచ్యుతాయుశ్చ ధనంజయమయుధ్యతాం||7||

బలినౌ స్పర్ధినౌ వీరౌ కులజౌ బాహుశాలినౌ
తావేనం శరవర్షాణి సవ్యదక్షిణమస్యతాం॥8॥

త్వరాయుక్తౌ మహారాజ ప్రార్థయానౌ మహద్యశః
అర్జునస్య వధప్రేప్సూ పుత్రార్థే తవ ధన్వినౌ॥9॥

తావర్జునం సహస్రేణ పత్రిణాం నతపర్వణాం
పూరయామాసతుః క్రుద్ధౌ తడాగం జలదౌ యథా॥10॥

శ్రుతాయుశ్చ తతః క్రుద్ధస్తోమరేణ ధనంజయం
ఆజఘాన రథశ్రేష్ఠః పీతేన నిశితేన చ॥11॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా శత్రుణా శత్రుకర్శనః
ఆజగామ పరం మోహం మోహయన్కేశవం రణే॥12॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సోఽచ్యుతాయుర్మహారథః
శూలేన భృశతీక్ష్ణేన తాడయామాస పాండవం॥13॥

క్షతే క్షారం స హి దదౌ పాండవస్య మహాత్మనః
పార్థోఽపి భృశసంవిద్ధో ధ్వజయష్టిం సమాశ్రితః॥14॥

తతః సర్వస్య సైన్యస్య తావకస్య విశాం పతే
సింహనాదో మహానాసీద్ధతం మత్వా ధనంజయం॥15॥

కృష్ణశ్చ భృశసంతప్తో దృష్ట్వా పార్థం విచేతసం
ఆశ్వాసయత్సుహృద్యాభిర్వాగ్భిస్తత్ర ధనంజయం॥16॥

తతస్తౌ రథినాం శ్రేష్ఠౌ లబ్ధలక్షౌ ధనంజయం
వాసుదేవం చ వార్ష్ణేయం శరవర్షైః సమంతతః॥17॥

సచక్రకూబరరథం సాశ్వధ్వజపతాకినం
అదృశ్యం చక్రతుర్యుద్ధే తదద్భుతమివాభవత్॥18॥

ప్రత్యాశ్వస్తస్తు బీభత్సుః శనకైరివ భారత
ప్రేతరాజపురం ప్రాప్య పునః ప్రత్యాగతో యథా॥19॥

సంఛన్నం శరజాలేన రథం దృష్ట్వా సకేశవం
శత్రూ చాభిముఖౌ దృష్ట్వా దీప్యమానావివానలౌ॥20॥

ప్రాదుశ్చక్రే తతః పార్థః శాక్రమస్త్రం మహారథః
తస్మాదాసన్సహస్రాణి శరాణాం నతపర్వణాం॥21॥

తే జఘ్నుస్తౌ మహేష్వాసౌ తాభ్యాం సృష్టాంశ్చ సాయకాన్
విచేరురాకాశగతాః పార్థబాణవిదారితాః॥22॥

ప్రతిహత్య శరాంస్తూర్ణం శరవేగేన పాండవః
ప్రతస్థే తత్ర తత్రైవ యోధయన్వై మహారథాన్॥23॥

తౌ చ ఫల్గునబాణౌఘైర్విబాహుశిరసౌ కృతౌ
వసుధామన్వపద్యేతాం వాతనున్నావివ ద్రుమౌ॥24॥

శ్రుతాయుషశ్చ నిధనం వధశ్చైవాచ్యుతాయుషః
లోకవిస్మాపనమభూత్సముద్రస్యేవ శోషణం॥25॥

తయోః పదానుగాన్హత్వా పునః పంచశతాన్రథాన్
అభ్యగాద్భారతీం సేనాం నిఘ్నన్పార్థో వరాన్వరాన్॥26॥

శ్రుతాయుషం చ నిహతం ప్రేక్ష్య చైవాచ్యుతాయుషం
అయుతాయుశ్చ సంక్రుద్ధో దీర్ఘాయుశ్చైవ భారత॥27॥

పుత్రౌ తయోర్నరశ్రేష్ఠౌ కౌంతేయం ప్రతిజగ్మతుః
కిరంతౌ వివిధాన్బాణాన్పితృవ్యసనకర్శితౌ॥28॥

తావర్జునో ముహూర్తేన శరైః సంనతపర్వభిః
ప్రేషయత్పరమక్రుద్ధో యమస్య సదనం ప్రతి ॥29॥

లోడయంతమనీకాని ద్విపం పద్మసరో యథా
నాశక్నువన్వారయితుం పార్థం క్షత్రియపుంగవాః ॥30॥

అంగాస్తు గజవారేణ పాండవం పర్యవారయన్
క్రుద్ధాః సహస్రశో రాజఞ్శిక్షితా హస్తిసాదినః ॥31॥

దుర్యోధనసమాదిష్టాః కుంజరైః పర్వతోపమైః
ప్రాచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ కలింగప్రముఖా నృపాః ॥32॥

తేషామాపతతాం శీఘ్రం గాండీవప్రేషితైః శరైః
నిచకర్త శిరాంస్యుగ్రో బాహూనపి సుభూషణాన్ ॥33॥

తైః శిరోభిర్మహీ కీర్ణా బాహుభిశ్చ సహాంగదైః
బభౌ కనకపాషాణా భుజగైరివ సంవృతా ॥34॥

బాహవో విశిఖైశ్ఛిన్నాః శిరాంస్యున్మథితాని చ
చ్యవమానాన్యదృశ్యంత ద్రుమేభ్య ఇవ పక్షిణః ॥35॥

శరైః సహస్రశో విద్ధా ద్విపాః ప్రస్రుతశోణితాః
వ్యదృశ్యంతాద్రయః కాలే గైరికాంబుస్రవా ఇవ ॥36॥

నిహతాః శేరతే స్మాన్యే బీభత్సోర్నిశితైః శరైః
గజపృష్ఠగతా మ్లేచ్ఛా నానావికృతదర్శనాః ॥37॥

నానావేషధరా రాజన్నానాశస్త్రౌఘసంవృతాః
రుధిరేణానులిప్తాంగా భాంతి చిత్రైః శరైర్హతాః ॥38॥

శోణితం నిర్వమంతి స్మ ద్విపాః పార్థశరాహతాః
సహస్రశశ్ఛిన్నగాత్రాః సారోహాః సపదానుగాః ॥39॥

చుక్రుశుశ్చ నిపేతుశ్చ బభ్రముశ్చాపరే దిశః
భృశం త్రస్తాశ్చ బహుధా స్వానేవ మమృదుర్గజాః
సాంతరాయుధికా మత్తా ద్విపాస్తీక్ష్ణవిషోపమాః ॥40॥

విదంత్యసురమాయాం యే సుఘోరా ఘోరచక్షుషః
యవనాః పారదాశ్చైవ శకాశ్చ సునికైః సహ ॥41॥

గోయోనిప్రభవా మ్లేచ్ఛాః కాలకల్పాః ప్రహారిణః
దార్వాభిసారా దరదాః పుండ్రాశ్చ సహ బాహ్లికైః ॥42॥

న తే స్మ శక్యాః సంఖ్యాతుం వ్రాతాః శతసహస్రశః
వృష్టిస్తథావిధా హ్యాసీచ్ఛలభానామివాయతిః ॥43॥

అభ్రచ్ఛాయామివ శరైః సైన్యే కృత్వా ధనంజయః
ముండార్ధముండజటిలానశుచీంజటిలాననాన్
మ్లేచ్ఛానశాతయత్సర్వాన్సమేతానస్త్రమాయయా ॥44॥

శరైశ్చ శతశో విద్ధాస్తే సంఘాః సంఘచారిణః
ప్రాద్రవంత రణే భీతా గిరిగహ్వరవాసినః ॥45॥

గజాశ్వసాదిమ్లేచ్ఛానాం పతితానాం శతైః శరైః
వడాః కంకా వృకా భూమావపిబన్రుధిరం ముదా ॥46॥

పత్త్యశ్వరథనాగైశ్చ ప్రచ్ఛన్నకృతసంక్రమాం
శరవర్షప్లవాం ఘోరాం కేశశైవలశాద్వలాం
ప్రావర్తయన్నదీముగ్రాం శోణితౌఘతరంగిణీం ॥47॥

శిరస్త్రాణక్షుద్రమత్స్యాం యుగాంతే కాలసంభృతాం
అకరోద్గజసంబాధాం నదీముత్తరశోణితాం

దేహేభ్యో రాజపుత్రాణాం నాగాశ్వరథసాదినాం॥48॥

యథా స్థలం చ నిమ్నం చ న స్యాద్వర్షతి వాసవే
తథాసీత్పృథివీ సర్వా శోణితేన పరిప్లుతా॥49॥

షట్సహస్రాన్వరాన్వీరాన్పునర్దశశతాన్వరాన్
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభః॥50॥

శరైః సహస్రశో విద్ధా విధివత్కల్పితా ద్విపాః
శేరతే భూమిమాసాద్య శైలా వజ్రహతా ఇవ॥51॥

స వాజిరథమాతంగాన్నిఘ్నన్వ్యచరదర్జునః
ప్రభిన్న ఇవ మాతంగో మృద్నన్నడవనం యథా॥52॥

భూరిద్రుమలతాగుల్మం శుష్కేంధనతృణోలపం
నిర్దహేదనలోఽరణ్యం యథా వాయుసమీరితః॥53॥

సైన్యారణ్యం తవ తథా కృష్ణానిలసమీరితః
శరార్చిరదహత్క్రుద్ధః పాండవాగ్నిర్ధనంజయః॥54॥

శూన్యాన్కుర్వన్రథోపస్థాన్మానవైః సంస్తరన్మహీం
ప్రానృత్యదివ సంబాధే చాపహస్తో ధనంజయః॥55॥

వజ్రకల్పైః శరైర్భూమిం కుర్వన్నుత్తరశోణితాం
ప్రావిశద్భారతీం సేనాం సంక్రుద్ధో వై ధనంజయః
తం శ్రుతాయుస్తథాంబష్ఠో వ్రజమానం న్యవారయత్॥56॥

తస్యార్జునః శరైస్తీక్ష్ణైః కంకపత్రపరిచ్ఛదైః
న్యపాతయద్ధయాఞ్శీఘ్రం యతమానస్య మారిష
ధనుశ్చాస్యాపరైశ్ఛిత్త్వా శరైః పార్థో విచక్రమే॥57॥

అంబష్ఠస్తు గదాం గృహ్య క్రోధపర్యాకులేక్షణః
ఆససాద రణే పార్థం కేశవం చ మహారథం॥58॥

తతః స ప్రహసన్వీరో గదాముద్యమ్య భారత
రథమావార్య గదయా కేశవం సమతాడయత్॥59॥

గదయా తాడితం దృష్ట్వా కేశవం పరవీరహా
అర్జునో భృశసంక్రుద్ధః సోఽమ్బష్ఠం ప్రతి భారత॥60॥

తతః శరైర్హేమపుంఖైః సగదం రథినాం వరం
ఛాదయామాస సమరే మేఘః సూర్యమివోదితం॥61॥

తతోఽపరైః శరైశ్చాపి గదాం తస్య మహాత్మనః
అచూర్ణయత్తదా పార్థస్తదద్భుతమివాభవత్॥62॥

అథ తాం పతితాం దృష్ట్వా గృహ్యాన్యాం మహతీం గదాం
అర్జునం వాసుదేవం చ పునః పునరతాడయత్॥63॥

తస్యార్జునః క్షురప్రాభ్యాం సగదావుద్యతౌ భుజౌ
చిచ్ఛేదేంద్రధ్వజాకారౌ శిరశ్చాన్యేన పత్రిణా॥64॥

స పపాత హతో రాజన్వసుధామనునాదయన్
ఇంద్రధ్వజ ఇవోత్సృష్టో యంత్రనిర్ముక్తబంధనః॥65॥

రథానీకావగాఢశ్చ వారణాశ్వశతైర్వృతః
సోఽదృశ్యత తదా పార్థో ఘనైః సూర్య ఇవావృతః॥66॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః ప్రవిష్టే కౌంతేయే సింధురాజజిఘాంసయా
ద్రోణానీకం వినిర్భిద్య భోజానీకం చ దుస్తరం ॥1॥

కాంబోజస్య చ దాయాదే హతే రాజన్సుదక్షిణే
శ్రుతాయుధే చ విక్రాంతే నిహతే సవ్యసాచినా ॥2॥

విప్రద్రుతేష్వనీకేషు విధ్వస్తేషు సమంతతః
ప్రభగ్నం స్వబలం దృష్ట్వా పుత్రస్తే ద్రోణమభ్యయాత్ ॥3॥

త్వరన్నేకరథేనైవ సమేత్య ద్రోణమబ్రవీత్
గతః స పురుషవ్యాఘ్రః ప్రమథ్యేమాం మహాచమూం ॥4॥

అత్ర బుద్ధ్యా సమీక్షస్వ కిం ను కార్యమనంతరం
అర్జునస్య విఘాతాయ దారుణేఽస్మింజనక్షయే ॥5॥

యథా స పురుషవ్యాఘ్రో న హన్యేత జయద్రథః
తథా విధత్స్వ భద్రం తే త్వం హి నః పరమా గతిః ॥6॥

అసౌ ధనంజయాగ్నిర్హి కోపమారుతచోదితః
సేనాకక్షం దహతి మే వహ్నిః కక్షమివోత్థితః ॥7॥

అతిక్రాంతే హి కౌంతేయే భిత్త్వా సైన్యం పరంతప
జయద్రథస్య గోప్తారః సంశయం పరమం గతాః ॥8॥

స్థిరా బుద్ధిర్నరేంద్రాణామాసీద్బ్రహ్మవిదాం వర
నాతిక్రమిష్యతి ద్రోణం జాతు జీవంధనంజయః ॥9॥

సోఽసౌ పార్థో వ్యతిక్రాంతో మిషతస్తే మహాద్యుతే
సర్వం హ్యద్యాతురం మన్యే నైతదస్తి బలం మమ ॥10॥

జానామి త్వాం మహాభాగ పాండవానాం హితే రతం
తథా ముహ్యామి చ బ్రహ్మన్కార్యవత్తాం విచింతయన్ ॥11॥

యథాశక్తి చ తే బ్రహ్మన్వర్తయే వృత్తిముత్తమాం
ప్రీణామి చ యథాశక్తి తచ్చ త్వం నావబుధ్యసే ॥12॥

అస్మాన్న త్వం సదా భక్తానిచ్ఛస్యమితవిక్రమ
పాండవాన్సతతం ప్రీణాస్యస్మాకం విప్రియే రతాన్ ॥13॥

అస్మానేవోపజీవంస్త్వమస్మాకం విప్రియే రతః
న హ్యహం త్వాం విజానామి మధుదిగ్ధమివ క్షురం ॥14॥

నాదాస్యచ్చేద్వరం మహ్యం భవాన్పాండవనిగ్రహే
నావారయిష్యం గచ్ఛంతమహం సింధుపతిం గృహాన్ ॥15॥

మయా త్వాశంసమానేన త్వత్తస్త్రాణమబుద్ధినా
ఆశ్వాసితః సింధుపతిర్మోహాద్దత్తశ్చ మృత్యవే ॥16॥

యమదంష్ట్రాంతరం ప్రాప్తో ముచ్యేతాపి హి మానవః
నార్జునస్య వశం ప్రాప్తో ముచ్యేతాజౌ జయద్రథః ॥17॥

స తథా కురు శోణాశ్వ యథా రక్ష్యేత సైంధవః
మమ చార్తప్రలాపానాం మా క్రుధః పాహి సైంధవం ॥18॥

ద్రోణ ఉవాచ

నాభ్యసూయామి తే వాచమశ్వత్థామ్నాసి మే సమః
సత్యం తు తే ప్రవక్ష్యామి తజ్జుషస్వ విశాం పతే॥19॥

సారథిః ప్రవరః కృష్ణః శీఘ్రాశ్చాస్య హయోత్తమాః
అల్పం చ వివరం కృత్వా తూర్ణం యాతి ధనంజయః॥20॥

కిం ను పశ్యసి బాణౌఘాన్క్రోశమాత్రే కిరీటినః
పశ్చాద్రథస్య పతితాన్క్షిప్తాఞ్శీఘ్రం హి గచ్ఛతః॥21॥

న చాహం శీఘ్రయానేఽద్య సమర్థో వయసాన్వితః
సేనాముఖే చ పార్థానామేతద్బలముపస్థితం॥22॥

యుధిష్ఠిరశ్చ మే గ్రాహ్యో మిషతాం సర్వధన్వినాం
ఏవం మయా ప్రతిజ్ఞాతం క్షత్రమధ్యే మహాభుజ॥23॥

ధనంజయేన చోత్సృష్టో వర్తతే ప్రముఖే మమ
తస్మాద్వ్యూహముఖం హిత్వా నాహం యాస్యామి ఫల్గునం॥24॥

తుల్యాభిజనకర్మాణం శత్రుమేకం సహాయవాన్
గత్వా యోధయ మా భైస్త్వం త్వం హ్యస్య జగతః పతిః॥25॥

రాజా శూరః కృతీ దక్షో వైరముత్పాద్య పాండవైః
వీర స్వయం ప్రయాహ్యాశు యత్ర యాతో ధనంజయః॥26॥

దుర్యోధన ఉవాచ

కథం త్వామప్యతిక్రాంతః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
ధనంజయో మయా శక్య ఆచార్య ప్రతిబాధితుం॥27॥

అపి శక్యో రణే జేతుం వజ్రహస్తః పురందరః
నార్జునః సమరే శక్యో జేతుం పరపురంజయః॥28॥

యేన భోజశ్చ హార్దిక్యో భవాంశ్చ త్రిదశోపమః
అస్త్రప్రతాపేన జితౌ శ్రుతాయుశ్చ నిబర్హితః॥29॥

సుదక్షిణశ్చ నిహతః స చ రాజా శ్రుతాయుధః
శ్రుతాయుశ్చాచ్యుతాయుశ్చ మ్లేచ్ఛాశ్చ శతశో హతాః॥30॥

తం కథం పాండవం యుద్ధే దహంతమహితాన్బహూన్
ప్రతియోత్స్యామి దుర్ధర్షం తన్మే శంసాస్త్రకోవిద॥31॥

క్షమం చేన్మన్యసే యుద్ధం మమ తేనాద్య శాధి మాం
పరవానస్మి భవతి ప్రేష్యకృద్రక్ష మే యశః॥32॥

ద్రోణ ఉవాచ

సత్యం వదసి కౌరవ్య దురాధర్షో ధనంజయః
అహం తు తత్కరిష్యామి యథైనం ప్రసహిష్యసి॥33॥

అద్భుతం చాద్య పశ్యంతు లోకే సర్వధనుర్ధరాః
విషక్తం త్వయి కౌంతేయం వాసుదేవస్య పశ్యతః॥34॥

ఏష తే కవచం రాజంస్తథా బధ్నామి కాంచనం
యథా న బాణా నాస్త్రాణి విషహిష్యంతి తే రణే॥35॥

యది త్వాం సాసురసురాః సయక్షోరగరాక్షసాః
యోధయంతి త్రయో లోకాః సనరా నాస్తి తే భయం॥36॥

న కృష్ణో న చ కౌంతేయో న చాన్యః శస్త్రభృద్రణే
శరానర్పయితుం కశ్చిత్కవచే తవ శక్ష్యతి॥37॥

స త్వం కవచమాస్థాయ క్రుద్ధమద్య రణేఽర్జునం
త్వరమాణః స్వయం యాహి న చాసౌ త్వాం సహిష్యతే॥38॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా త్వరంద్రోణః స్పృష్ట్వాంభో వర్మ భాస్వరం
ఆబబంధాద్భుతతమం జపన్మంత్రం యథావిధి॥39॥

రణే తస్మిన్సుమహతి విజయాయ సుతస్య తే
విసిస్మాపయిషుర్లోకం విద్యయా బ్రహ్మవిత్తమః॥40॥

ద్రోణ ఉవాచ

కరోతు స్వస్తి తే బ్రహ్మా స్వస్తి చాపి ద్విజాతయః
సరీసృపాశ్చ యే శ్రేష్ఠాస్తేభ్యస్తే స్వస్తి భారత॥41॥

యయాతిర్నహుషశ్చైవ ధుంధుమారో భగీరథః
తుభ్యం రాజర్షయః సర్వే స్వస్తి కుర్వంతు సర్వశః॥42॥

స్వస్తి తేఽస్త్వేకపాదేభ్యో బహుపాదేభ్య ఏవ చ
స్వస్త్యస్త్వపాదకేభ్యశ్చ నిత్యం తవ మహారణే॥43॥

స్వాహా స్వధా శచీ చైవ స్వస్తి కుర్వంతు తే సదా
లక్ష్మీరరుంధతీ చైవ కురుతాం స్వస్తి తేఽనఘ॥44॥

అసితో దేవలశ్చైవ విశ్వామిత్రస్తథాంగిరాః
వసిష్ఠః కశ్యపశ్చైవ స్వస్తి కుర్వంతు తే నృప॥45॥

ధాతా విధాతా లోకేశో దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః
స్వస్తి తేఽద్య ప్రయచ్ఛంతు కార్త్తి కేయశ్చ షణ్ముఖః॥46॥

వివస్వాన్భగవాన్స్వస్తి కరోతు తవ సర్వశః
దిగ్గజాశ్చైవ చత్వారః క్షితిః ఖం గగనం గ్రహాః॥47॥

అధస్తాద్ధరణీం యోఽసౌ సదా ధారయతే నృప
స శేషః పన్నగశ్రేష్ఠః స్వస్తి తుభ్యం ప్రయచ్ఛతు॥48॥

గాంధారే యుధి విక్రమ్య నిర్జితాః సురసత్తమాః
పురా వృత్రేణ దైత్యేన భిన్నదేహాః సహస్రశః॥49॥

హృతతేజోబలాః సర్వే తదా సేంద్రా దివౌకసః
బ్రహ్మాణం శరణం జగ్ముర్వృత్రాద్భీతా మహాసురాత్॥50॥

దేవా ఊచుః

ప్రమర్దితానాం వృత్రేణ దేవానాం దేవసత్తమ
గతిర్భవ సురశ్రేష్ఠ త్రాహి నో మహతో భయాత్॥51॥

ద్రోణ ఉవాచ

అథ పార్శ్వే స్థితం విష్ణుం శక్రాదీంశ్చ సురోత్తమాన్
ప్రాహ తథ్యమిదం వాక్యం విషణ్ణాన్సురసత్తమాన్॥52॥

రక్ష్యా మే సతతం దేవాః సహేంద్రాః సద్విజాతయః
త్వష్టుః సుదుర్ధరం తేజో యేన వృత్రో వినిర్మితః॥53॥

త్వష్ట్రా పురా తపస్తప్త్వా వర్షాయుతశతం తదా
వృత్రో వినిర్మితో దేవాః ప్రాప్యానుజ్ఞాం మహేశ్వరాత్॥54॥

స తస్యైవ ప్రసాదాద్వై హన్యాదేవ రిపుర్బలీ
నాగత్వా శంకరస్థానం భగవాందృశ్యతే హరః॥55॥

దృష్ట్వా హనిష్యథ రిపుం క్షిప్రం గచ్ఛత మందరం
యత్రాస్తే తపసాం యోనిర్దక్షయజ్ఞవినాశనః
పినాకీ సర్వభూతేశో భగనేత్రనిపాతనః॥56॥

తే గత్వా సహితా దేవా బ్రహ్మణా సహ మందరం
అపశ్యంస్తేజసాం రాశిం సూర్యకోటిసమప్రభం॥57॥

సోఽబ్రవీత్స్వాగతం దేవా బ్రూత కిం కరవాణ్యహం
అమోఘం దర్శనం మహ్యం కామప్రాప్తిరతోఽస్తు వః॥58॥

ఏవముక్తాస్తు తే సర్వే ప్రత్యూచుస్తం దివౌకసః
తేజో హృతం నో వృత్రేణ గతిర్భవ దివౌకసాం॥59॥

మూర్తీరీక్షస్వ నో దేవ ప్రహారైర్జర్జరీకృతాః
శరణం త్వాం ప్రపన్నాః స్మ గతిర్భవ మహేశ్వర॥60॥

మహేశ్వర ఉవాచ

విదితం మే యథా దేవాః కృత్యేయం సుమహాబలా
త్వష్టుస్తేజోభవా ఘోరా దుర్నివార్యాకృతాత్మభిః॥61॥

అవశ్యం తు మయా కార్యం సాహ్యం సర్వదివౌకసాం
మమేదం గాత్రజం శక్ర కవచం గృహ్య భాస్వరం
బధానానేన మంత్రేణ మానసేన సురేశ్వర॥62॥

ద్రోణ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా వరదః ప్రాదాద్వర్మ తన్మంత్రమేవ చ
స తేన వర్మణా గుప్తః ప్రాయాద్వృత్రచమూం ప్రతి॥63॥

నానావిధైశ్చ శస్త్రౌఘైః పాత్యమానైర్మహారణే
న సంధిః శక్యతే భేత్తుం వర్మబంధస్య తస్య తు॥64॥

తతో జఘాన సమరే వృత్రం దేవపతిః స్వయం
తం చ మంత్రమయం బంధం వర్మ చాంగిరసే దదౌ॥65॥

అంగిరాః ప్రాహ పుత్రస్య మంత్రజ్ఞస్య బృహస్పతేః
బృహస్పతిరథోవాచ అగ్నివేశ్యాయ ధీమతే॥66॥

అగ్నివేశ్యో మమ ప్రాదాత్తేన బధ్నామి వర్మ తే
తవాద్య దేహరక్షార్థం మంత్రేణ నృపసత్తమ॥67॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తతో ద్రోణస్తవ పుత్రం మహాద్యుతిః
పునరేవ వచః ప్రాహ శనైరాచార్యపుంగవః ||68||

బ్రహ్మసూత్రేణ బధ్నామి కవచం తవ పార్థివ
హిరణ్యగర్భేణ యథా బద్ధం విష్ణోః పురా రణే ||69||

యథా చ బ్రహ్మణా బద్ధం సంగ్రామే తారకామయే
శక్రస్య కవచం దివ్యం తథా బధ్నామ్యహం తవ ||70||

బద్ధ్వా తు కవచం తస్య మంత్రేణ విధిపూర్వకం
ప్రేషయామాస రాజానం యుద్ధాయ మహతే ద్విజః ||71||

స సంనద్ధో మహాబాహురాచార్యేణ మహాత్మనా
రథానాం చ సహస్రేణ త్రిగర్తానాం ప్రహారిణాం ||72||

తథా దంతిసహస్రేణ మత్తానాం వీర్యశాలినాం
అశ్వానామయుతేనైవ తథాన్యైశ్చ మహారథైః ||73||

వృతః ప్రాయాన్మహాబాహురర్జునస్య రథం ప్రతి
నానావాదిత్రఘోషేణ యథా వైరోచనిస్తథా ||74||

తతః శబ్దో మహానాసీత్సైన్యానాం తవ భారత
అగాధం ప్రస్థితం దృష్ట్వా సముద్రమివ కౌరవం ||75||

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రవిష్టయోర్మహారాజ పార్థవార్ష్ణేయయోస్తదా
దుర్యోధనే ప్రయాతే చ పృష్ఠతః పురుషర్షభే ||1||

జవేనాభ్యద్రవంద్రోణం మహతా నిస్వనేన చ
పాండవాః సోమకైః సార్ధం తతో యుద్ధమవర్తత ||2||

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం తుములం లోమహర్షణం
పాంచాలానాం కురూణాం చ వ్యూహస్య పురతోఽద్భుతం ||3||

రాజన్కదాచిన్నాస్మాభిర్దృష్టం తాదృఙ్న చ శ్రుతం
యాదృఙ్మధ్యగతే సూర్యే యుద్ధమాసీద్విశాం పతే ||4||

ధృష్టద్యుమ్నముఖాః పార్థా వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
ద్రోణస్య సైన్యం తే సర్వే శరవర్షైరవాకిరన్ ||5||

వయం ద్రోణం పురస్కృత్య సర్వశస్త్రభృతాం వరం
పార్షతప్రముఖాన్పార్థానభ్యవర్షామ సాయకైః ||6||

మహామేఘావివోదీర్ణౌ మిశ్రవాతౌ హిమాత్యయే
సేనాగ్రే విప్రకాశేతే రుచిరే రథభూషితే ||7||

సమేత్య తు మహాసేనే చక్రతుర్వేగముత్తమం
జాహ్నవీయమునే నద్యౌ ప్రావృషీవోల్బణోదకే ||8||

నానాశస్త్రపురోవాతో ద్విపాశ్వరథసంవృతః
గదావిద్యున్మహారౌద్రః సంగ్రామజలదో మహాన్ ||9||

భారద్వాజానిలోద్ధూతః శరధారాసహస్రవాన్
అభ్యవర్షన్మహారౌద్రః పాండుసేనాగ్నిముద్ధతం ||10||

సముద్రమివ ఘర్మాంతే వివాన్ఘోరో మహానిలః
వ్యక్షోభయదనీకాని పాండవానాం ద్విజోత్తమః॥11॥

తేఽపి సర్వప్రయత్నేన ద్రోణమేవ సమాద్రవన్
బిభిత్సంతో మహాసేతుం వార్యోఘాః ప్రబలా ఇవ॥12॥

వారయామాస తాంద్రోణో జలౌఘానచలో యథా
పాండవాన్సమరే క్రుద్ధాన్పాంచాలాంశ్చ సకేకయాన్॥13॥

అథాపరేఽపి రాజానః పరావృత్య సమంతతః
మహాబలా రణే శూరాః పాంచాలానన్వవారయన్॥14॥

తతో రణే నరవ్యాఘ్రః పార్షతః పాండవైః సహ
సంజఘానాసకృద్ద్రోణం బిభిత్సురరివాహినీం॥15॥

యథైవ శరవర్షాణి ద్రోణో వర్షతి పార్షతే
తథైవ శరవర్షాణి ధృష్టద్యుమ్నోఽభ్యవర్షత॥16॥

సనిస్త్రింశపురోవాతః శక్తిప్రాసర్ష్టి సంవృతః
జ్యావిద్యుచ్చాపసంహ్రాదో ధృష్టద్యుమ్నబలాహకః॥17॥

శరధారాశ్మవర్షాణి వ్యసృజత్సర్వతోదిశం
నిఘ్నన్రథవరాశ్వౌఘాంశ్ఛాదయామాస వాహినీం॥18॥

యం యమార్ఛచ్ఛరైర్ద్రోణః పాండవానాం రథవ్రజం
తతస్తతః శరైర్ద్రోణమపాకర్షత పార్షతః॥19॥

తథా తు యతమానస్య ద్రోణస్య యుధి భారత
ధృష్టద్యుమ్నం సమాసాద్య త్రిధా సైన్యమభిద్యత॥20॥

భోజమేకే న్యవర్తంత జలసంధమథాపరే
పాండవైర్హన్యమానాశ్చ ద్రోణమేవాపరేఽవ్రజన్॥21॥

సైన్యాన్యఘటయద్యాని ద్రోణస్తు రథినాం వరః
వ్యధమచ్చాపి తాన్యస్య ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః॥22॥

ధార్తరాష్ట్రాస్త్రిధాభూతా వధ్యంతే పాండుసృంజయైః
అగోపాః పశవోఽరణ్యే బహుభిః శ్వాపదైరివ॥23॥

కాలః సంగ్రసతే యోధాంధృష్టద్యుమ్నేన మోహితాన్
సంగ్రామే తుములే తస్మిన్నితి సంమేనిరే జనాః॥24॥

కునృపస్య యథా రాష్ట్రం దుర్భిక్షవ్యాధితస్కరైః
ద్రావ్యతే తద్వదాపన్నా పాండవైస్తవ వాహినీ॥25॥

అర్కరశ్మిప్రభిన్నేషు శస్త్రేషు కవచేషు చ
చక్షూంషి ప్రతిహన్యంతే సైన్యేన రజసా తథా॥26॥

త్రిధాభూతేషు సైన్యేషు వధ్యమానేషు పాండవైః
అమర్షితస్తతో ద్రోణః పాంచాలాన్వ్యధమచ్ఛరైః॥27॥

మృద్నతస్తాన్యనీకాని నిఘ్నతశ్చాపి సాయకైః
బభూవ రూపం ద్రోణస్య కాలాగ్నేరివ దీప్యతః॥28॥

రథం నాగం హయం చాపి పత్తినశ్చ విశాం పతే
ఏకైకేనేషుణా సంఖ్యే నిర్బిభేద మహారథః॥29॥

పాండవానాం తు సైన్యేషు నాస్తి కశ్చిత్స భారత
దధార యో రణే బాణాంద్రోణచాపచ్యుతాఞ్శితాన్॥30॥

తత్పచ్యమానమర్కేణ ద్రోణసాయకతాపితం
బభ్రామ పార్షతం సైన్యం తత్ర తత్రైవ భారత॥31॥

తథైవ పార్షతేనాపి కాల్యమానం బలం తవ
అభవత్సర్వతో దీప్తం శుష్కం వనమివాగ్నినా॥32॥

వధ్యమానేషు సైన్యేషు ద్రోణపార్షతసాయకైః
త్యక్త్వా ప్రాణాన్పరం శక్త్యా ప్రాయుధ్యంత స్మ సైనికాః॥33॥

తావకానాం పరేషాం చ యుధ్యతాం భరతర్షభ
నాసీత్కశ్చిన్మహారాజ యోఽత్యాక్షీత్సంయుగం భయాత్॥34॥

భీమసేనం తు కౌంతేయం సోదర్యాః పర్యవారయన్
వివింశతిశ్చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ మహారథః॥35॥

విందానువిందావావంత్యౌ క్షేమధూర్తిశ్చ వీర్యవాన్
త్రయాణాం తవ పుత్రాణాం త్రయ ఏవానుయాయినః॥36॥

బాహ్లీకరాజస్తేజస్వీ కులపుత్రో మహారథః
సహసేనః సహామాత్యో ద్రౌపదేయానవారయత్॥37॥

శైబ్యో గోవాసనో రాజా యోధైర్దశశతావరైః
కాశ్యస్యాభిభువః పుత్రం పరాక్రాంతమవారయత్॥38॥

అజాతశత్రుం కౌంతేయం జ్వలంతమివ పావకం
మద్రాణామీశ్వరః శల్యో రాజా రాజానమావృణోత్॥39॥

దుఃశాసనస్త్వవస్థాప్య స్వమనీకమమర్షణః
సాత్యకిం ప్రయయౌ క్రుద్ధః శూరో రథవరం యుధి॥40॥

స్వకేనాహమనీకేన సంనద్ధకవచావృతః
చతుఃశతైర్మహేష్వాసైశ్చేకితానమవారయం॥41॥

శకునిస్తు సహానీకో మాద్రీపుత్రమవారయత్
గాంధారకైః సప్తశతైశ్చాపశక్తిశరాసిభిః॥42॥

విందానువిందావావంత్యౌ విరాటం మత్స్యమార్ఛతాం
ప్రాణాంస్త్యక్త్వా మహేష్వాసౌ మిత్రార్థేఽభ్యుద్యతౌ యుధి॥43॥

శిఖండినం యాజ్ఞసేనిం రుంధానమపరాజితం
బాహ్లికః ప్రతిసంయత్తః పరాక్రాంతమవారయత్॥44॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ పాంచాల్యం క్రూరైః సార్ధం ప్రభద్రకైః
ఆవంత్యః సహ సౌవీరైః క్రుద్ధరూపమవారయత్॥45॥

ఘటోత్కచం తథా శూరం రాక్షసం క్రూరయోధినం
అలాయుధోఽద్రవత్తూర్ణం క్రుద్ధమాయాంతమాహవే॥46॥

అలంబుసం రాక్షసేంద్రం కుంతిభోజో మహారథః
సైన్యేన మహతా యుక్తః క్రుద్ధరూపమవారయత్॥47॥

సైంధవః పృష్ఠతస్త్వాసీత్సర్వసైన్యస్య భారత
రక్షితః పరమేష్వాసైః కృపప్రభృతిభీ రథైః॥48॥

తస్యాస్తాం చక్రరక్షౌ ద్వౌ సైంధవస్య బృహత్తమౌ
ద్రౌణిర్దక్షిణతో రాజన్సూతపుత్రశ్చ వామతః॥49॥

పృష్ఠగోపాస్తు తస్యాసన్సౌమదత్తిపురోగమాః
కృపశ్చ వృషసేనశ్చ శలః శల్యశ్చ దుర్జయః॥50॥

నీతిమంతో మహేష్వాసాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః
సైంధవస్య విధాయైవం రక్షాం యుయుధిరే తదా॥51॥

సంజయ ఉవాచ

రాజన్సంగ్రామమాశ్చర్యం శృణు కీర్తయతో మమ
కురూణాం పాండవానాం చ యథా యుద్ధమవర్తత॥1॥

భారద్వాజం సమాసాద్య వ్యూహస్య ప్రముఖే స్థితం
అయోధయన్రణే పార్థా ద్రోణానీకం బిభిత్సవః॥2॥

రక్షమాణాః స్వకం వ్యూహం ద్రోణస్యాపి చ సైనికాః
అయోధయన్రణే పార్థాన్ప్రార్థయంతో మహద్యశః॥3॥

విందానువిందావావంత్యౌ విరాటం దశభిః శరైః
ఆజఘ్నతుః సుసంక్రుద్ధౌ తవ పుత్రహితైషిణౌ॥4॥

విరాటశ్చ మహారాజ తావుభౌ సమరే స్థితౌ
పరాక్రాంతౌ పరాక్రమ్య యోధయామాస సానుగౌ॥5॥

తేషాం యుద్ధం సమభవద్దారుణం శోణితోదకం
సింహస్య ద్విపముఖ్యాభ్యాం ప్రభిన్నాభ్యాం యథా వనే॥6॥

బాహ్లీకం రభసం యుద్ధే యాజ్ఞసేనిర్మహాబలః
ఆజఘ్నే విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్ఘోరైర్మర్మాస్థిభేదిభిః॥7॥

బాహ్లీకో యాజ్ఞసేనిం తు హేమపుంఖైః శిలాశితైః
ఆజఘాన భృశం క్రుద్ధో నవభిర్నతపర్వభిః॥8॥

తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం శరశక్తిసమాకులం
భీరూణాం త్రాసజననం శూరాణాం హర్షవర్ధనం॥9॥

తాభ్యాం తత్ర శరైర్ముక్తైరంతరిక్షం దిశస్తథా
అభవత్సంవృతం సర్వం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥10॥

శైబ్యో గోవాసనో యుద్ధే కాశ్యపుత్రం మహారథం
ససైన్యో యోధయామాస గజః ప్రతిగజం యథా॥11॥

బాహ్లీకరాజః సంరబ్ధో ద్రౌపదేయాన్మహారథాన్
మనః పంచేంద్రియాణీవ శుశుభే యోధయన్రణే॥12॥

అయోధయంస్తే చ భృశం తం శరౌఘైః సమంతతః
ఇంద్రియార్థా యథా దేహం శశ్వద్దేహభృతాం వర॥13॥

వార్ష్ణేయం సాత్యకిం యుద్ధే పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
ఆజఘ్నే సాయకైస్తీక్ష్ణైర్నవభిర్నతపర్వభిః॥14॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా మహేష్వాసేన ధన్వినా
ఈషన్మూర్ఛాం జగామాశు సాత్యకిః సత్యవిక్రమః॥15॥

సమాశ్వస్తస్తు వార్ష్ణేయస్తవ పుత్రం మహారథం
వివ్యాధ దశభిస్తూర్ణం సాయకైః కంకపత్రిభిః॥16॥

తావన్యోన్యం దృఢం విద్ధావన్యోన్యశరవిక్షతౌ
రేజతుః సమరే రాజన్పుష్పితావివ కింశుకౌ॥17॥

అలంబుసస్తు సంక్రుద్ధః కుంతిభోజశరార్దితః
అశోభత పరం లక్ష్మ్యా పుష్పాఢ్య ఇవ కింశుకః॥18॥

కుంతిభోజం తతో రక్షో విద్ధ్వా బహుభిరాయసైః
అనదద్భైరవం నాదం వాహిన్యాః ప్రముఖే తవ॥19॥

తతస్తౌ సమరే శూరౌ యోధయంతౌ పరస్పరం
దదృశుః సర్వభూతాని శక్రజంభౌ యథా పురా॥20॥

శకునిం రభసం యుద్ధే కృతవైరం చ భారత
మాద్రీపుత్రౌ చ సంరబ్ధౌ శరైరర్దయతాం మృధే॥21॥

తన్మూలః స మహారాజ ప్రావర్తత జనక్షయః
త్వయా సంజనితోఽత్యర్థం కర్ణేన చ వివర్ధితః॥22॥

ఉద్ధుక్షితశ్చ పుత్రేణ తవ క్రోధహుతాశనః
య ఇమాం పృథివీం రాజందగ్ధుం సర్వాం సముద్యతః॥23॥

శకునిః పాండుపుత్రాభ్యాం కృతః స విముఖః శరైః
నాభ్యజానత కర్తవ్యం యుధి కించిత్పరాక్రమం॥24॥

విముఖం చైనమాలోక్య మాద్రీపుత్రౌ మహారథౌ
వవర్షతుః పునర్బాణైర్యథా మేఘౌ మహాగిరిం॥25॥

స వధ్యమానో బహుభిః శరైః సంనతపర్వభిః
సంప్రాయాజ్జవనైరశ్వైర్ద్రోణానీకాయ సౌబలః॥26॥

ఘటోత్కచస్తథా శూరం రాక్షసం తమలాయుధం
అభ్యయాద్రభసం యుద్ధే వేగమాస్థాయ మధ్యమం॥27॥

తయోర్యుద్ధం మహారాజ చిత్రరూపమివాభవత్
యాదృశం హి పురా వృత్తం రామరావణయోర్మృధే॥28॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా మద్రరాజానమాహవే
విద్ధ్వా పంచాశతా బాణైః పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥29॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తయోరత్యద్భుతం నృప
యథా పూర్వం మహద్యుద్ధం శంబరామరరాజయోః॥30॥

వివింశతిశ్చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ తవాత్మజః
అయోధయన్భీమసేనం మహత్యా సేనయా వృతాః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా తస్మిన్ప్రవృత్తే తు సంగ్రామే లోమహర్షణే
కౌరవేయాంస్త్రిధాభూతాన్పాండవాః సముపాద్రవన్॥1॥

జలసంధం మహాబాహుర్భీమసేనో న్యవారయత్
యుధిష్ఠిరః సహానీకః కృతవర్మాణమాహవే॥2॥

కిరంతం శరవర్షాణి రోచమాన ఇవాంశుమాన్
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ ద్రోణమభ్యద్రవద్రణే॥3॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం త్వరతాం సర్వధన్వినాం
కురూణాం సోమకానాం చ సంక్రుద్ధానాం పరస్పరం॥4॥

సంక్షయే తు తథా భూతే వర్తమానే మహాభయే
ద్వంద్వీభూతేషు సైన్యేషు యుధ్యమానేష్వభీతవత్॥5॥

ద్రోణః పాంచాలపుత్రేణ బలీ బలవతా సహ
విచిక్షేప పృషత్కౌఘాంస్తదద్భుతమివాభవత్॥6॥

పుండరీకవనానీవ విధ్వస్తాని సమంతతః
చక్రాతే ద్రోణపాంచాల్యౌ నృణాం శీర్షాణ్యనేకశః॥7॥

వినికీర్ణాని వీరాణామనీకేషు సమంతతః
వస్త్రాభరణశస్త్రాణి ధ్వజవర్మాయుధాని చ॥8॥

తపనీయవిచిత్రాంగాః సంసిక్తా రుధిరేణ చ
సంసక్తా ఇవ దృశ్యంతే మేఘసంఘాః సవిద్యుతః॥9॥

కుంజరాశ్వనరాన్సంఖ్యే పాతయంతః పతత్రిభిః
తాలమాత్రాణి చాపాని వికర్షంతో మహారథాః॥10॥

అసిచర్మాణి చాపాని శిరాంసి కవచాని చ
విప్రకీర్యంత శూరాణాం సంప్రహారే మహాత్మనాం॥11॥

ఉత్థితాన్యగణేయాని కబంధాని సమంతతః
అదృశ్యంత మహారాజ తస్మిన్పరమసంకులే॥12॥

గృధ్రాః కంకా వడాః శ్యేనా వాయసా జంబుకాస్తథా
బహవః పిశితాశాశ్చ తత్రాదృశ్యంత మారిష॥13॥

భక్షయంతః స్మ మాంసాని పిబంతశ్చాపి శోణితం
విలుంపంతః స్మ కేశాంశ్చ మజ్జాశ్చ బహుధా నృప॥14॥

ఆకర్షంతః శరీరాణి శరీరావయవాంస్తథా
నరాశ్వగజసంఘానాం శిరాంసి చ తతస్తతః॥15॥

కృతాస్త్రా రణదీక్షాభిర్దీక్షితాః శరధారిణః
రణే జయం ప్రార్థయంతో భృశం యుయుధిరే తదా॥16॥

అసిమార్గాన్బహువిధాన్విచేరుస్తావకా రణే
ఋష్టిభిః శక్తిభిః ప్రాసైః శూలతోమరపట్టిశైః॥17॥

గదాభిః పరిఘైశ్చాన్యే వ్యాయుధాశ్చ భుజైరపి
అన్యోన్యం జఘ్నిరే క్రుద్ధా యుద్ధరంగగతా నరాః॥18॥

రథినో రథిభిః సార్ధమశ్వారోహాశ్చ సాదిభిః
మాతంగా వరమాతంగైః పదాతాశ్చ పదాతిభిః॥19॥

క్షీబా ఇవాన్యే చోన్మత్తా రంగేష్వివ చ చారణాః
ఉచ్చుక్రుశుస్తథాన్యోన్యం జఘ్నురన్యోన్యమాహవే॥20॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే నిర్మర్యాదే విశాం పతే
ధృష్టద్యుమ్నో హయానశ్వైర్ద్రోణస్య వ్యత్యమిశ్రయత్॥21॥

తే హయా సాధ్వశోభంత విమిశ్రా వాతరంహసః
పారావతసవర్ణాశ్చ రక్తశోణాశ్చ సంయుగే
హయాః శుశుభిరే రాజన్మేఘా ఇవ సవిద్యుతః॥22॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ సంప్రేక్ష్య ద్రోణమభ్యాశమాగతం
అసిచర్మాదదే వీరో ధనురుత్సృజ్య భారత॥23॥

చికీర్షుర్దుష్కరం కర్మ పార్షతః పరవీరహా
ఈషయా సమతిక్రమ్య ద్రోణస్య రథమావిశత్॥24॥

అతిష్ఠద్యుగమధ్యే స యుగసంనహనేషు చ
జఘానార్ధేషు చాశ్వానాం తత్సైన్యాన్యభ్యపూజయన్॥25॥

ఖడ్గేన చరతస్తస్య శోణాశ్వానధితిష్ఠతః
న దదర్శాంతరం ద్రోణస్తదద్భుతమివాభవత్॥26॥

యథా శ్యేనస్య పతనం వనేష్వామిషగృద్ధినః
తథైవాసీదభీసారస్తస్య ద్రోణం జిఘాంసతః॥27॥

తతః శరశతేనాస్య శతచంద్రం సమాక్షిపత్
ద్రోణో ద్రుపదపుత్రస్య ఖడ్గం చ దశభిః శరైః ||28||

హయాంశ్చైవ చతుఃషష్ట్యా శరాణాం జఘ్నివాన్బలీ
ధ్వజం ఛత్రం చ భల్లాభ్యాం తథోభౌ పార్ష్ణి సారథీ ||29||

అథాస్మై త్వరితో బాణమపరం జీవితాంతకం
ఆకర్ణపూర్ణం చిక్షేప వజ్రం వజ్రధరో యథా ||30||

తం చతుర్దశభిర్బాణైర్బాణం చిచ్ఛేద సాత్యకిః
గ్రస్తమాచార్యముఖ్యేన ధృష్టద్యుమ్నమమోచయత్ ||31||

సింహేనేవ మృగం గ్రస్తం నరసింహేన మారిష
ద్రోణేన మోచయామాస పాంచాల్యం శినిపుంగవః ||32||

సాత్యకిం ప్రేక్ష్య గోప్తారం పాంచాల్యస్య మహాహవే
శరాణాం త్వరితో ద్రోణః షడ్వింశత్యా సమర్పయత్ ||33||

తతో ద్రోణం శినేః పౌత్రో గ్రసంతమివ సృంజయాన్
ప్రత్యవిధ్యచ్ఛితైర్బాణైః షడ్వింశత్యా స్తనాంతరే ||34||

తతః సర్వే రథాస్తూర్ణం పాంచాలా జయగృద్ధినః
సాత్వతాభిసృతే ద్రోణే ధృష్టద్యుమ్నమమోచయన్ ||35||

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బాణే తస్మిన్నికృత్తే తు ధృష్టద్యుమ్నే చ మోక్షితే
తేన వృష్ణిప్రవీరేణ యుయుధానేన సంజయ ||1||

అమర్షితో మహేష్వాసః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
నరవ్యాఘ్రః శినేః పౌత్రే ద్రోణః కిమకరోద్యుధి ||2||

సంజయ ఉవాచ

సంప్రద్రుతః క్రోధవిషో వ్యాదితాస్యశరాసనః
తీక్ష్ణధారేషుదశనః శితనారాచదంష్ట్రవాన్ ||3||

సంరంభామర్షతామ్రాక్షో మహాహిరివ నిఃశ్వసన్
నరవీరప్రముదితైః శోణైరశ్వైర్మహాజవైః ||4||

ఉత్పతద్భిరివాకాశం క్రమద్భిరివ సర్వతః
రుక్మపుంఖాఞ్శరానస్యన్యుయుధానముపాద్రవత్ ||5||

శరపాతమహావర్షం రథఘోషబలాహకం
కార్ముకాకర్షవిక్షిప్తం నారాచబహువిద్యుతం ||6||

శక్తిఖడ్గాశనిధరం క్రోధవేగసముత్థితం
ద్రోణమేఘమనావార్యం హయమారుతచోదితం ||7||

దృష్ట్వైవాభిపతంతం తం శూరః పరపురంజయః
ఉవాచ సూతం శైనేయః ప్రహసన్యుద్ధదుర్మదః ||8||

ఏతం వై బ్రాహ్మణం క్రూరం స్వకర్మణ్యనవస్థితం
ఆశ్రయం ధార్తరాష్ట్రస్య రాజ్ఞో దుఃఖభయావహం ||9||

శీఘ్రం ప్రజవితైరశ్వైః ప్రత్యుద్యాహి ప్రహృష్టవత్
ఆచార్యం రాజపుత్రాణాం సతతం శూరమానినం॥10॥

తతో రజతసంకాశా మాధవస్య హయోత్తమాః
ద్రోణస్యాభిముఖాః శీఘ్రమగచ్ఛన్వాతరంహసః॥11॥

ఇషుజాలావృతం ఘోరమంధకారమనంతరం
అనాధృష్యమివాన్యేషాం శూరాణామభవత్తదా॥12॥

తతః శీఘ్రాస్త్రవిదుషోర్ద్రోణసాత్వతయోస్తదా
నాంతరం శరవృష్టీనాం దృశ్యతే నరసింహయోః॥13॥

ఇషూణాం సంనిపాతేన శబ్దో ధారాభిఘాతజః
శుశ్రువే శక్రముక్తానామశనీనామివ స్వనః॥14॥

నారాచైరతివిద్ధానాం శరాణాం రూపమాబభౌ
ఆశీవిషవిదష్టానాం సర్పాణామివ భారత॥15॥

తయోర్జ్యాతలనిర్ఘోషో వ్యశ్రూయత సుదారుణః
అజస్రం శైలశృంగాణాం వజ్రేణాహన్యతామివ॥16॥

ఉభయోస్తౌ రథౌ రాజంస్తే చాశ్వాస్తౌ చ సారథీ
రుక్మపుంఖైః శరైశ్ఛన్నాశ్చిత్రరూపా బభుస్తదా॥17॥

నిర్మలానామజిహ్మానాం నారాచానాం విశాం పతే
నిర్ముక్తాశీవిషాభానాం సంపాతోఽభూత్సుదారుణః॥18॥

ఉభయోః పతితే ఛత్రే తథైవ పతితౌ ధ్వజౌ
ఉభౌ రుధిరసిక్తాంగావుభౌ చ విజయైషిణౌ॥19॥

స్రవద్భిః శోణితం గాత్రైః ప్రస్రుతావివ వారణౌ
అన్యోన్యమభివిధ్యేతాం జీవితాంతకరైః శరైః॥20॥

గర్జితోత్క్రుష్టసంనాదాః శంఖదుందుభినిస్వనాః
ఉపారమన్మహారాజ వ్యాజహార న కశ్చన॥21॥

తూష్ణీంభూతాన్యనీకాని యోధా యుద్ధాదుపారమన్
దదృశే ద్వైరథం తాభ్యాం జాతకౌతూహలో జనః॥22॥

రథినో హస్తియంతారో హయారోహాః పదాతయః
అవైక్షంతాచలైర్నేత్రైః పరివార్య రథర్షభౌ॥23॥

హస్త్యనీకాన్యతిష్ఠంత తథానీకాని వాజినాం
తథైవ రథవాహిన్యః ప్రతివ్యూహ్య వ్యవస్థితాః॥24॥

ముక్తావిద్రుమచిత్రైశ్చ మణికాంచనభూషితైః
ధ్వజైరాభరణైశ్చిత్రైః కవచైశ్చ హిరణ్మయైః॥25॥

వైజయంతీపతాకాభిః పరిస్తోమాంగకంబలైః
విమలైర్నిశితైః శస్త్రైర్హయానాం చ ప్రకీర్ణకైః॥26॥

జాతరూపమయీభిశ్చ రాజతీభిశ్చ మూర్ధసు
గజానాం కుంభమాలాభిర్దంతవేష్టైశ్చ భారత॥27॥

సబలాకాః సఖద్యోతాః సైరావతశతహ్రదాః
అదృశ్యంతోష్ణపర్యాయే మేఘానామివ వాగురాః॥28॥

అపశ్యన్నస్మదీయాశ్చ తే చ యౌధిష్ఠిరాః స్థితాః
తద్యుద్ధం యుయుధానస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః॥29॥

విమానాగ్రగతా దేవా బ్రహ్మశక్రపురోగమాః
సిద్ధచారణసంఘాశ్చ విద్యాధరమహోరగాః॥30॥

గతప్రత్యాగతాక్షేపైశ్చిత్రైః శస్త్రవిఘాతిభిః
వివిధైర్విస్మయం జగ్ముస్తయోః పురుషసింహయోః||31||

హస్తలాఘవమస్త్రేషు దర్శయంతౌ మహాబలౌ
అన్యోన్యం సమవిధ్యేతాం శరైస్తౌ ద్రోణసాత్యకీ||32||

తతో ద్రోణస్య దాశార్హః శరాంశ్చిచ్ఛేద సంయుగే
పత్రిభిః సుదృఢైరాశు ధనుశ్చైవ మహాద్యుతేః||33||

నిమేషాంతరమాత్రేణ భారద్వాజోఽపరం ధనుః
సజ్యం చకార తచ్చాశు చిచ్ఛేదాస్య స సాత్యకిః||34||

తతస్త్వరన్పునర్ద్రోణో ధనుర్హస్తో వ్యతిష్ఠత
సజ్యం సజ్యం పునశ్చాస్య చిచ్ఛేద నిశితైః శరైః||35||

తతోఽస్య సంయుగే ద్రోణో దృష్ట్వా కర్మాతిమానుషం
యుయుధానస్య రాజేంద్ర మనసేదమచింతయత్||36||

ఏతదస్త్రబలం రామే కార్తవీర్యే ధనంజయే
భీష్మే చ పురుషవ్యాఘ్రే యదిదం సాత్వతాం వరే||37||

తం చాస్య మనసా ద్రోణః పూజయామాస విక్రమం
లాఘవం వాసవస్యేవ సంప్రేక్ష్య ద్విజసత్తమః||38||

తుతోషాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠస్తథా దేవాః సవాసవాః
న తామాలక్షయామాసుర్లఘుతాం శీఘ్రకారిణః||39||

దేవాశ్చ యుయుధానస్య గంధర్వాశ్చ విశాం పతే
సిద్ధచారణసంఘాశ్చ విదుర్ద్రోణస్య కర్మ తత్||40||

తతోఽన్యద్ధనురాదాయ ద్రోణః క్షత్రియమర్దనః
అస్త్రైరస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠో యోధయామాస భారత||41||

తస్యాస్త్రాణ్యస్త్రమాయాభిః ప్రతిహన్య స సాత్యకిః
జఘాన నిశితైర్బాణైస్తదద్భుతమివాభవత్||42||

తస్యాతిమానుషం కర్మ దృష్ట్వాన్యైరసమం రణే
యుక్తం యోగేన యోగజ్ఞాస్తావకాః సమపూజయన్||43||

యదస్త్రమస్యతి ద్రోణస్తదేవాస్యతి సాత్యకిః
తమాచార్యోఽప్యసంభ్రాంతోఽయోధయచ్ఛత్రుతాపనః||44||

తతః క్రుద్ధో మహారాజ ధనుర్వేదస్య పారగః
వధాయ యుయుధానస్య దివ్యమస్త్రముదైరయత్||45||

తదాగ్నేయం మహాఘోరం రిపుఘ్నముపలక్ష్య సః
అస్త్రం దివ్యం మహేష్వాసో వారుణం సముదైరయత్||46||

హాహాకారో మహానాసీద్దృష్ట్వా దివ్యాస్త్రధారిణౌ
న విచేరుస్తదాకాశే భూతాన్యాకాశగాన్యపి||47||

అస్త్రే తే వారుణాగ్నేయే తాభ్యాం బాణసమాహితే
న తావదభిషజ్యేతే వ్యావర్తదథ భాస్కరః||48||

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా భీమసేనశ్చ పాండవః
నకులః సహదేవశ్చ పర్యరక్షంత సాత్యకిం||49||

ధృష్టద్యుమ్నముఖైః సార్ధం విరాటశ్చ సకేకయః
మత్స్యాః శాల్వేయసేనాశ్చ ద్రోణమాజగ్మురంజసా||50||

దుఃశాసనం పురస్కృత్య రాజపుత్రాః సహస్రశః
ద్రోణమభ్యుపపద్యంత సపత్నైః పరివారితం||51||

తతో యుద్ధమభూద్రాజంస్తవ తేషాం చ ధన్వినాం
రజసా సంవృతే లోకే శరజాలసమావృతే॥52॥

సర్వమావిగ్నమభవన్న ప్రాజ్ఞాయత కించన
సైన్యేన రజసా ధ్వస్తే నిర్మర్యాదమవర్తత॥53॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పరివర్తమానే త్వాదిత్యే తత్ర సూర్యస్య రశ్మిభిః
రజసా కీర్యమాణాశ్చ మందీభూతాశ్చ సైనికాః॥1॥

తిష్ఠతాం యుధ్యమానానాం పునరావర్తతామపి
భజ్యతాం జయతాం చైవ జగామ తదహః శనైః॥2॥

తథా తేషు విషక్తేషు సైన్యేషు జయగృద్ధిషు
అర్జునో వాసుదేవశ్చ సైంధవాయైవ జగ్మతుః॥3॥

రథమార్గప్రమాణం తు కౌంతేయో నిశితైః శరైః
చకార తత్ర పంథానం యయౌ యేన జనార్దనః॥4॥

యత్ర యత్ర రథో యాతి పాండవస్య మహాత్మనః
తత్ర తత్రైవ దీర్యంతే సేనాస్తవ విశాం పతే॥5॥

రథశిక్షాం తు దాశార్హో దర్శయామాస వీర్యవాన్
ఉత్తమాధమమధ్యాని మండలాని విదర్శయన్॥6॥

తే తు నామాంకితాః పీతాః కాలజ్వలనసంనిభాః
స్నాయునద్ధాః సుపర్వాణః పృథవో దీర్ఘగామినః॥7॥

వైణవాయస్మయశరాః స్వాయతా వివిధాననాః
రుధిరం పతగైః సార్ధం ప్రాణినాం పపురాహవే॥8॥

రథస్థితః క్రోశమాత్రే యానస్యత్యర్జునః శరాన్
రథే క్రోశమతిక్రాంతే తస్య తే ఘ్నంతి శాత్రవాన్॥9॥

తార్క్ష్యమారుతరంహోభిర్వాజిభిః సాధువాహిభిః
తథాగచ్ఛద్ధృషీకేశః కృత్స్నం విస్మాపయంజగత్॥10॥

న తథా గచ్ఛతి రథస్తపనస్య విశాం పతే
నేంద్రస్య న చ రుద్రస్య నాపి వైశ్రవణస్య చ॥11॥

నాన్యస్య సమరే రాజన్గతపూర్వస్తథా రథః
యథా యయావర్జునస్య మనోభిప్రాయశీఘ్రగః॥12॥

ప్రవిశ్య తు రణే రాజన్కేశవః పరవీరహా
సేనామధ్యే హయాంస్తూర్ణం చోదయామాస భారత॥13॥

తతస్తస్య రథౌఘస్య మధ్యం ప్రాప్య హయోత్తమాః
కృచ్ఛ్రేణ రథమూహుస్తం క్షుత్పిపాసాశ్రమాన్వితాః॥14॥

క్షతాశ్చ బహుభిః శస్త్రైర్యుద్ధశౌండైరనేకశః
మండలాని విచిత్రాణి విచేరుస్తే ముహుర్ముహుః॥15॥

హతానాం వాజినాగానాం రథానాం చ నరైః సహ
ఉపరిష్టాదతిక్రాంతాః శైలాభానాం సహస్రశః॥16॥

ఏతస్మిన్నంతరే వీరావావంత్యౌ భ్రాతరౌ నృప
సహసేనౌ సమార్ఛేతాం పాండవం క్లాంతవాహనం॥17॥

తావర్జునం చతుఃషష్ట్యా సప్తత్యా చ జనార్దనం
శరాణాం చ శతేనాశ్వానవిధ్యేతాం ముదాన్వితౌ॥18॥

తావర్జునో మహారాజ నవభిర్నతపర్వభిః
ఆజఘాన రణే క్రుద్ధో మర్మజ్ఞో మర్మభేదిభిః॥19॥

తతస్తౌ తు శరౌఘేణ బీభత్సుం సహకేశవం
ఆచ్ఛాదయేతాం సంరబ్ధౌ సింహనాదం చ నేదతుః॥20॥

తయోస్తు ధనుషీ చిత్రే భల్లాభ్యాం శ్వేతవాహనః
చిచ్ఛేద సమరే తూర్ణం ధ్వజౌ చ కనకోజ్జ్వలౌ॥21॥

అథాన్యే ధనుషీ రాజన్ప్రగృహ్య సమరే తదా
పాండవం భృశసంక్రుద్ధావర్దయామాసతుః శరైః॥22॥

తయోస్తు భృశసంక్రుద్ధః శరాభ్యాం పాండునందనః
చిచ్ఛేద ధనుషీ తూర్ణం భూయ ఏవ ధనంజయః॥23॥

తథాన్యైర్విశిఖైస్తూర్ణం హేమపుంఖైః శిలాశితైః
జఘానాశ్వాన్సపదాతాంస్తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ॥24॥

జ్యేష్ఠస్య చ శిరః కాయాత్క్షురప్రేణ న్యకృంతత
స పపాత హతః పృథ్వ్యాం వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః॥25॥

విందం తు నిహతం దృష్ట్వా అనువిందః ప్రతాపవాన్
హతాశ్వం రథముత్సృజ్య గదాం గృహ్య మహాబలః॥26॥

అభ్యద్రవత సంగ్రామే భ్రాతుర్వధమనుస్మరన్
గదయా గదినాం శ్రేష్ఠో నృత్యన్నివ మహారథః॥27॥

అనువిందస్తు గదయా లలాటే మధుసూదనం
స్పృష్ట్వా నాకంపయత్క్రుద్ధో మైనాకమివ పర్వతం॥28॥

తస్యార్జునః శరైః షడ్భిర్గ్రీవాం పాదౌ భుజౌ శిరః
నిచకర్త స సంఛిన్నః పపాతాద్రిచయో యథా॥29॥

తతస్తౌ నిహతౌ దృష్ట్వా తయో రాజన్పదానుగాః
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధాః కిరంతః శతశః శరాన్॥30॥

తానర్జునః శరైస్తూర్ణం నిహత్య భరతర్షభ
వ్యరోచత యథా వహ్నిర్దావం దగ్ధ్వా హిమాత్యయే॥31॥

తయోః సేనామతిక్రమ్య కృచ్ఛ్రాన్నిర్యాద్ధనంజయః
విబభౌ జలదాన్భిత్త్వా దివాకర ఇవోదితః॥32॥

తం దృష్ట్వా కురవస్త్రస్తాః ప్రహృష్టాశ్చాభవన్పునః
అభ్యవర్షంస్తదా పార్థం సమంతాద్భరతర్షభ॥33॥

శ్రాంతం చైనం సమాలక్ష్య జ్ఞాత్వా దూరే చ సైంధవం
సింహనాదేన మహతా సర్వతః పర్యవారయన్॥34॥

తాంస్తు దృష్ట్వా సుసంరబ్ధానుత్స్మయన్పురుషర్షభః
శనకైరివ దాశార్హమర్జునో వాక్యమబ్రవీత్॥35॥

శరార్దితాశ్చ గ్లానాశ్చ హయా దూరే చ సైంధవః
కిమిహానంతరం కార్యం జ్యాయిష్ఠం తవ రోచతే॥36॥

బ్రూహి కృష్ణ యథాతత్త్వం త్వం హి ప్రాజ్ఞతమః సదా
భవన్నేత్రా రణే శత్రూన్విజేష్యంతీహ పాండవాః॥37॥

మమ త్వనంతరం కృత్యం యద్వై తత్సంనిబోధ మే
హయాన్విముచ్య హి సుఖం విశల్యాన్కురు మాధవ॥38॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన కేశవః ప్రత్యువాచ తం
మమాప్యేతన్మతం పార్థ యదిదం తే ప్రభాషితం॥39॥

అర్జున ఉవాచ

అహమావారయిష్యామి సర్వసైన్యాని కేశవ
త్వమప్యత్ర యథాన్యాయం కురు కార్యమనంతరం॥40॥

సంజయ ఉవాచ

సోఽవతీర్య రథోపస్థాదసంభ్రాంతో ధనంజయః
గాండీవం ధనురాదాయ తస్థౌ గిరిరివాచలః॥41॥

తమభ్యధావన్క్రోశంతః క్షత్రియా జయకాంక్షిణః
ఇదం ఛిద్రమితి జ్ఞాత్వా ధరణీస్థం ధనంజయం॥42॥

తమేకం రథవంశేన మహతా పర్యవారయన్
వికర్షంతశ్చ చాపాని విసృజంతశ్చ సాయకాన్॥43॥

అస్త్రాణి చ విచిత్రాణి క్రుద్ధాస్తత్ర వ్యదర్శయన్
ఛాదయంతః శరైః పార్థం మేఘా ఇవ దివాకరం॥44॥

అభ్యద్రవంత వేగేన క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభం
రథసింహం రథోదారాః సింహం మత్తా ఇవ ద్విపాః॥45॥

తత్ర పార్థస్య భుజయోర్మహద్బలమదృశ్యత
యత్క్రుద్ధో బహులాః సేనాః సర్వతః సమవారయత్॥46॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ద్విషతాం సర్వతో విభుః
ఇషుభిర్బహుభిస్తూర్ణం సర్వానేవ సమావృణోత్॥47॥

తత్రాంతరిక్షే బాణానాం ప్రగాఢానాం విశాం పతే
సంఘర్షేణ మహార్చిష్మాన్పావకః సమజాయత॥48॥

తత్ర తత్ర మహేష్వాసైః శ్వసద్భిః శోణితోక్షితైః
హయైర్నాగైశ్చ సంభిన్నైర్నదద్భిశ్చారికర్శనైః॥49॥

సంరబ్ధైశ్చారిభిర్వీరైః ప్రార్థయద్భిర్జయం మృధే
ఏకస్థైర్బహుభిః క్రుద్ధైరూష్మేవ సమజాయత॥50॥

శరోర్మిణం ధ్వజావర్తం నాగనక్రం దురత్యయం
పదాతిమత్స్యకలిలం శంఖదుందుభినిస్వనం॥51॥

అసంఖ్యేయమపారం చ రజోఽఽభీలమతీవ చ
ఉష్ణీషకమఠచ్ఛన్నం పతాకాఫేనమాలినం॥52॥

రథసాగరమక్షోభ్యం మాతంగాంగశిలాచితం
వేలాభూతస్తదా పార్థః పత్రిభిః సమవారయత్॥53॥

తతో జనార్దనః సంఖ్యే ప్రియం పురుషసత్తమం
అసంభ్రాంతో మహాబాహురర్జునం వాక్యమబ్రవీత్॥54॥

ఉదపానమిహాశ్వానాం నాలమస్తి రణేఽర్జున
పరీప్సంతే జలం చేమే పేయం న త్వవగాహనం॥55॥

ఇదమస్తీత్యసంభ్రాంతో బ్రువన్నస్త్రేణ మేదినీం
అభిహత్యార్జునశ్చక్రే వాజిపానం సరః శుభం॥56॥

శరవంశం శరస్థూణం శరాచ్ఛాదనమద్భుతం
శరవేశ్మాకరోత్పార్థస్త్వష్టేవాద్భుతకర్మకృత్॥57॥

తతః ప్రహస్య గోవిందః సాధు సాధ్విత్యథాబ్రవీత్
శరవేశ్మని పార్థేన కృతే తస్మిన్మహారణే॥58॥

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సలిలే జనితే తస్మిన్కౌంతేయేన మహాత్మనా
నివారితే ద్విషత్సైన్యే కృతే చ శరవేశ్మని॥1॥

వాసుదేవో రథాత్తూర్ణమవతీర్య మహాద్యుతిః
మోచయామాస తురగాన్వితున్నాన్కంకపత్రిభిః॥2॥

అదృష్టపూర్వం తద్దృష్ట్వా సింహనాదో మహానభూత్
సిద్ధచారణసంఘానాం సైనికానాం చ సర్వశః॥3॥

పదాతినం తు కౌంతేయం యుధ్యమానం నరర్షభాః
నాశక్నువన్వారయితుం తదద్భుతమివాభవత్॥4॥

ఆపతత్సు రథౌఘేషు ప్రభూతగజవాజిషు
నాసంభ్రమత్తదా పార్థస్తదస్య పురుషానతి॥5॥

వ్యసృజంత శరౌఘాంస్తే పాండవం ప్రతి పార్థివాః
న చావ్యథత ధర్మాత్మా వాసవిః పరవీరహా॥6॥

స తాని శరజాలాని గదాః ప్రాసాంశ్చ వీర్యవాన్
ఆగతానగ్రసత్పార్థః సరితః సాగరో యథా॥7॥

అస్త్రవేగేన మహతా పార్థో బాహుబలేన చ
సర్వేషాం పార్థివేంద్రాణామగ్రసత్తాన్శరోత్తమాన్॥8॥

తత్తు పార్థస్య విక్రాంతం వాసుదేవస్య చోభయోః
అపూజయన్మహారాజ కౌరవాః పరమాద్భుతం॥9॥

కిమద్భుతతరం లోకే భవితాప్యథ వాప్యభూత్
యదశ్వాన్పార్థగోవిందౌ మోచయామాసతూ రణే॥10॥

భయం విపులమస్మాసు తావధత్తాం నరోత్తమౌ
తేజో విదధతుశ్చోగ్రం విస్రబ్ధౌ రణమూర్ధని॥11॥

అథోత్స్మయన్హృషీకేశః స్త్రీమధ్య ఇవ భారత
అర్జునేన కృతే సంఖ్యే శరగర్భగృహే తదా॥12॥

ఉపావర్తయదవ్యగ్రస్తానశ్వాన్పుష్కరేక్షణః
మిషతాం సర్వసైన్యానాం త్వదీయానాం విశాం పతే॥13॥

తేషాం శ్రమం చ గ్లానిం చ వేపథుం వమథుం వ్రణాన్
సర్వం వ్యపానుదత్కృష్ణః కుశలో హ్యశ్వకర్మణి॥14॥

శల్యానుద్ధృత్య పాణిభ్యాం పరిమృజ్య చ తాన్హయాన్
ఉపావృత్య యథాన్యాయం పాయయామాస వారి సః॥15॥

స తాఀల్లబ్ధోదకాన్స్నాతాంజగ్ధాన్నాన్విగతక్లమాన్
యోజయామాస సంహృష్టః పునరేవ రథోత్తమే॥16॥

స తం రథవరం శౌరిః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
సమాస్థాయ మహాతేజాః సార్జునః ప్రయయౌ ద్రుతం॥17॥

రథం రథవరస్యాజౌ యుక్తం లబ్ధోదకైర్హయైః
దృష్ట్వా కురుబలశ్రేష్ఠాః పునర్విమనసోఽభవన్॥18॥

వినిఃశ్వసంతస్తే రాజన్భగ్నదంష్ట్రా ఇవోరగాః
ధిగహో ధిగ్గతః పార్థః కృష్ణశ్చేత్యబ్రువన్పృథక్॥19॥

సర్వక్షత్రస్య మిషతో రథేనైకేన దంశితౌ
బాలక్రీడనకేనేవ కదర్థీకృత్య నో బలం॥20॥

క్రోశతాం యతమానానామసంసక్తౌ పరంతపౌ
దర్శయిత్వాత్మనో వీర్యం ప్రయాతౌ సర్వరాజసు॥21॥

తౌ ప్రయాతౌ పునర్దృష్ట్వా తదాన్యే సైనికాబ్రువన్
త్వరధ్వం కురవః సర్వే వధే కృష్ణకిరీటినోః॥22॥

రథం యుక్త్వా హి దాశార్హో మిషతాం సర్వధన్వినాం
జయద్రథాయ యాత్యేష కదర్థీకృత్య నో రణే॥23॥

తత్ర కేచిన్మిథో రాజన్సమభాషంత భూమిపాః
అదృష్టపూర్వం సంగ్రామే తద్దృష్ట్వా మహదద్భుతం॥24॥

సర్వసైన్యాని రాజా చ ధృతరాష్ట్రోఽత్యయం గతః
దుర్యోధనాపరాధేన క్షత్రం కృత్స్నా చ మేదినీ॥25॥

విలయం సమనుప్రాప్తా తచ్చ రాజా న బుధ్యతే
ఇత్యేవం క్షత్రియాస్తత్ర బ్రువంత్యన్యే చ భారత॥26॥

సింధురాజస్య యత్కృత్యం గతస్య యమసాదనం
తత్కరోతు వృథాదృష్టిర్ధార్తరాష్ట్రోఽనుపాయవిత్॥27॥

తతః శీఘ్రతరం ప్రాయాత్పాండవః సైంధవం ప్రతి
నివర్తమానే తిగ్మాంశౌ హృష్టైః పీతోదకైర్హయైః॥28॥

తం ప్రయాంతం మహాబాహుం సర్వశస్త్రభృతాం వరం
నాశక్నువన్వారయితుం యోధాః క్రుద్ధమివాంతకం॥29॥

విద్రావ్య తు తతః సైన్యం పాండవః శత్రుతాపనః
యథా మృగగణాన్సింహః సైంధవార్థే వ్యలోడయత్॥30॥

గాహమానస్త్వనీకాని తూర్ణమశ్వానచోదయత్
బలాకవర్ణాందాశార్హః పాంచజన్యం వ్యనాదయత్॥31॥

కౌంతేయేనాగ్రతః సృష్టా న్యపతన్పృష్ఠతః శరాః
తూర్ణాత్తూర్ణతరం హ్యశ్వాస్తేఽవహన్వాతరంహసః॥32॥

వాతోద్ధూతపతాకాంతం రథం జలదనిస్వనం
ఘోరం కపిధ్వజం దృష్ట్వా విషణ్ణా రథినోఽభవన్॥33॥

దివాకరేఽథ రజసా సర్వతః సంవృతే భృశం
శరార్తాశ్చ రణే యోధా న కృష్ణౌ శేకురీక్షితుం॥34॥

తతో నృపతయః క్రుద్ధాః పరివవ్రుర్ధనంజయం
క్షత్రియా బహవశ్చాన్యే జయద్రథవధైషిణం॥35॥

అపనీయత్సు శల్యేషు ధిష్ఠితం పురుషర్షభం
దుర్యోధనస్త్వగాత్పార్థం త్వరమాణో మహాహవే॥36॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స్రంసంత ఇవ మజ్జానస్తావకానాం భయాన్నృప
తౌ దృష్ట్వా సమతిక్రాంతౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥1॥

సర్వే తు ప్రతిసంరబ్ధా హ్రీమంతః సత్త్వచోదితాః
స్థిరీబూతా మహాత్మానః ప్రత్యగచ్ఛంధనంజయం॥2॥

యే గతాః పాండవం యుద్ధే క్రోధామర్షసమన్వితాః
తేఽద్యాపి న నివర్తంతే సింధవః సాగరాదివ॥3॥

అసంతస్తు న్యవర్తంత వేదేభ్య ఇవ నాస్తికాః
నరకం భజమానాస్తే ప్రత్యపద్యంత కిల్బిషం॥4॥

తావతీత్య రథానీకం విముక్తౌ పురుషర్షభౌ
దదృశాతే యథా రాహోరాస్యాన్ముక్తౌ ప్రభాకరౌ॥5॥

మత్స్యావివ మహాజాలం విదార్య విగతజ్వరౌ
తథా కృష్ణావదృశ్యేతాం సేనాజాలం విదార్య తత్॥6॥

విముక్తౌ శస్త్రసంబాధాద్ద్రోణానీకాత్సుదుర్భిదాత్
అదృశ్యేతాం మహాత్మానౌ కాలసూర్యావివోదితౌ॥7॥

అస్త్రసంబాధనిర్ముక్తౌ విముక్తౌ శస్త్రసంకటాత్
అదృశ్యేతాం మహాత్మానౌ శత్రుసంబాధకారిణౌ॥8॥

విముక్తౌ జ్వలనస్పర్శాన్మకరాస్యాజ్ఝషావివ
వ్యక్షోభయేతాం సేనాం తౌ సముద్రం మకరావివ॥9॥

తావకాస్తవ పుత్రాశ్చ ద్రోణానీకస్థయోస్తయోః
నైతౌ తరిష్యతో ద్రోణమితి చక్రుస్తదా మతిం॥10॥

తౌ తు దృష్ట్వా వ్యతిక్రాంతౌ ద్రోణానీకం మహాద్యుతీ
నాశశంసుర్మహారాజ సింధురాజస్య జీవితం॥11॥

ఆశా బలవతీ రాజన్పుత్రాణామభవత్తవ
ద్రోణహార్దిక్యయోః కృష్ణౌ న మోక్ష్యేతే ఇతి ప్రభో॥12॥

తామాశాం విఫలాం కృత్వా నిస్తీర్ణౌ తౌ పరంతపౌ
ద్రోణానీకం మహారాజ భోజానీకం చ దుస్తరం॥13॥

అథ దృష్ట్వా వ్యతిక్రాంతౌ జ్వలితావివ పావకౌ
నిరాశాః సింధురాజస్య జీవితం నాశశంసిరే॥14॥

మిథశ్చ సమభాషేతామభీతౌ భయవర్ధనౌ
జయద్రథవధే వాచస్తాస్తాః కృష్ణధనంజయౌ॥15॥

అసౌ మధ్యే కృతః షడ్భిర్ధార్తరాష్ట్రైర్మహారథైః
చక్షుర్విషయసంప్రాప్తో న నౌ మోక్ష్యతి సైంధవః॥16॥

యద్యస్య సమరే గోప్తా శక్రో దేవగణైః సహ
తథాప్యేనం హనిష్యావ ఇతి కృష్ణావభాషతాం॥17॥

ఇతి కృష్ణౌ మహాబాహూ మిథః కథయతాం తదా
సింధురాజమవేక్షంతౌ తత్పుత్రాస్తవ శుశ్రువుః॥18॥

అతీత్య మరుధన్వేవ ప్రయాంతౌ తృషితౌ గజౌ
పీత్వా వారి సమాశ్వస్తౌ తథైవాస్తామరిందమౌ॥19॥

వ్యాఘ్రసింహగజాకీర్ణానతిక్రమ్యేవ పర్వతాన్
అదృశ్యేతాం మహాబాహూ యథా మృత్యుజరాతిగౌ॥20॥

తథా హి ముఖవర్ణోఽయమనయోరితి మేనిరే
తావకా దృశ్య ముక్తౌ తౌ విక్రోశంతి స్మ సర్వతః॥21॥

ద్రోణాదాశీవిషాకారాజ్జ్వలితాదివ పావకాత్
అన్యేభ్యః పార్థివేభ్యశ్చ భాస్వంతావివ భాస్కరౌ॥22॥

తౌ ముక్తౌ సాగరప్రఖ్యాద్ద్రోణానీకాదరిందమౌ
అదృశ్యేతాం ముదా యుక్తౌ సముత్తీర్యార్ణవం యథా॥23॥

శస్త్రౌఘాన్మహతో ముక్తౌ ద్రోణహార్దిక్యరక్షితాన్
రోచమానావదృశ్యేతామింద్రాగ్న్యోః సదృశౌ రణే॥24॥

ఉద్భిన్నరుధిరౌ కృష్ణౌ భారద్వాజస్య సాయకైః
శితైశ్చితౌ వ్యరోచేతాం కర్ణికారైరివాచలౌ॥25॥

ద్రోణగ్రాహహ్రదాన్ముక్తౌ శక్త్యాశీవిషసంకటాత్
అయఃశరోగ్రమకరాత్క్షత్రియప్రవరాంభసః॥26॥

జ్యాఘోషతలనిర్హ్రాదాద్గదానిస్త్రింశవిద్యుతః
ద్రోణాస్త్రమేఘాన్నిర్ముక్తౌ సూర్యేందూ తిమిరాదివ॥27॥

బాహుభ్యామివ సంతీర్ణౌ సింధుషష్ఠాః సముద్రగాః
తపాంతే సరితః పూర్ణా మహాగ్రాహసమాకులాః॥28॥

ఇతి కృష్ణౌ మహేష్వాసౌ యశసా లోకవిశ్రుతౌ
సర్వభూతాన్యమన్యంత ద్రోణాస్త్రబలవిస్మయాత్॥29॥

జయద్రథం సమీపస్థమవేక్షంతౌ జిఘాంసయా
రురుం నిపానే లిప్సంతౌ వ్యాఘ్రవత్తావతిష్ఠతాం॥30॥

యథా హి ముఖవర్ణోఽయమనయోరితి మేనిరే
తవ యోధా మహారాజ హతమేవ జయద్రథం॥31॥

లోహితాక్షౌ మహాబాహూ సంయత్తౌ కృష్ణపాండవౌ
సింధురాజమభిప్రేక్ష్య హృష్టౌ వ్యనదతాం ముహుః॥32॥

శౌరేరభీశుహస్తస్య పార్థస్య చ ధనుష్మతః
తయోరాసీత్ప్రతిభ్రాజః సూర్యపావకయోరివ॥33॥

హర్ష ఏవ తయోరాసీద్ద్రోణానీకప్రముక్తయోః
సమీపే సైంధవం దృష్ట్వా శ్యేనయోరామిషం యథా॥34॥

తౌ తు సైంధవమాలోక్య వర్తమానమివాంతికే
సహసా పేతతుః క్రుద్ధౌ క్షిప్రం శ్యేనావివామిషే॥35॥

తౌ తు దృష్ట్వా వ్యతిక్రాంతౌ హృషీకేశధనంజయౌ
సింధురాజస్య రక్షార్థం పరాక్రాంతః సుతస్తవ॥36॥

ద్రోణేనాబద్ధకవచో రాజా దుర్యోధనస్తదా
యయావేకరథేనాజౌ హయసంస్కారవిత్ప్రభో॥37॥

కృష్ణపార్థౌ మహేష్వాసౌ వ్యతిక్రమ్యాథ తే సుతః
అగ్రతః పుండరీకాక్షం ప్రతీయాయ నరాధిప॥38॥

తతః సర్వేషు సైన్యేషు వాదిత్రాణి ప్రహృష్టవత్
ప్రావాద్యన్సమతిక్రాంతే తవ పుత్రే ధనంజయం॥39॥

సింహనాదరవాశ్చాసఙ్కంఖదుందుభిమిశ్రితాః
దృష్ట్వా దుర్యోధనం తత్ర కృష్ణయోః ప్రముఖే స్థితం॥40॥

యే చ తే సింధురాజస్య గోప్తారః పావకోపమాః
తే ప్రహృష్యంత సమరే దృష్ట్వా పుత్రం తవాభిభో॥41॥

దృష్ట్వా దుర్యోధనం కృష్ణస్త్వతిక్రాంతం సహానుగం
అబ్రవీదర్జునం రాజన్ప్రాప్తకాలమిదం వచః॥42॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

సుయోధనమతిక్రాంతమేనం పశ్య ధనంజయ
ఆపద్గతమిమం మన్యే నాస్త్యస్య సదృశో రథః॥1॥

దూరపాతీ మహేష్వాసః కృతాస్త్రో యుద్ధదుర్మదః
దృఢాస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ ధార్తరాష్ట్రో మహాబలః॥2॥

అత్యంతసుఖసంవృద్ధో మానితశ్చ మహారథైః
కృతీ చ సతతం పార్థ నిత్యం ద్వేష్టి చ పాండవాన్॥3॥

తేన యుద్ధమహం మన్యే ప్రాప్తకాలం తవానఘ
అత్ర వో ద్యూతమాయాతం విజయాయేతరాయ వా॥4॥

అత్ర క్రోధవిషం పార్థ విముంచ చిరసంభృతం
ఏష మూలమనర్థానాం పాండవానాం మహారథః॥5॥

సోఽయం ప్రాప్తస్తవాక్షేపం పశ్య సాఫల్యమాత్మనః
కథం హి రాజా రాజ్యార్థీ త్వయా గచ్ఛేత సంయుగం॥6॥

దిష్ట్యా త్విదానీం సంప్రాప్త ఏష తే బాణగోచరం
స యథా జీవితం జహ్యాత్తథా కురు ధనంజయ॥7॥

ఐశ్వర్యమదసంమూఢో నైష దుఃఖముపేయివాన్
న చ తే సంయుగే వీర్యం జానాతి పురుషర్షభ॥8॥

త్వాం హి లోకాస్త్రయః పార్థ ససురాసురమానుషాః
నోత్సహంతే రణే జేతుం కిముతైకః సుయోధనః॥9॥

స దిష్ట్యా సమనుప్రాప్తస్తవ పార్థ రథాంతికం
జహ్యేనం వై మహాబాహో యథా వృత్రం పురందరః॥10॥

ఏష హ్యనర్థే సతతం పరాక్రాంతస్తవానఘ
నికృత్యా ధర్మరాజం చ ద్యూతే వంచితవానయం॥11॥

బహూని సునృశంసాని కృతాన్యేతేన మానద
యుష్మాసు పాపమతినా అపాపేష్వేవ నిత్యదా॥12॥

తమనార్యం సదా క్షుద్రం పురుషం కామచారిణం
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా జహి పార్థావిచారయన్॥13॥

నికృత్యా రాజ్యహరణం వనవాసం చ పాండవ
పరిక్లేశం చ కృష్ణాయా హృది కృత్వా పరాక్రమ॥14॥

దిష్ట్యైష తవ బాణానాం గోచరే పరివర్తతే
ప్రతిఘాతాయ కార్యస్య దిష్ట్యా చ యతతేఽగ్రతః॥15॥

దిష్ట్యా జానాతి సంగ్రామే యోద్ధవ్యం హి త్వయా సహ
దిష్ట్యా చ సఫలాః పార్థ సర్వే కామా హి కామితాః॥16॥

తస్మాజ్జహి రణే పార్థ ధార్తరాష్ట్రం కులాధమం
యథేంద్రేణ హతః పూర్వం జంభో దేవాసురే మృధే॥17॥

అస్మిన్హతే త్వయా సైన్యమనాథం భిద్యతామిదం
వైరస్యాస్యాస్త్వవభృథో మూలం ఛింధి దురాత్మనాం॥18॥

సంజయ ఉవాచ

తం తథేత్యబ్రవీత్పార్థః కృత్యరూపమిదం మమ
సర్వమన్యదనాదృత్య గచ్ఛ యత్ర సుయోధనః॥19॥

యేనైతద్దీర్ఘకాలం నో భుక్తం రాజ్యమకంటకం
అప్యస్య యుధి విక్రమ్య ఛింద్యాం మూర్ధానమాహవే॥20॥

అపి తస్యా అనర్హాయాః పరిక్లేశస్య మాధవ
కృష్ణాయాః శక్నుయాం గంతుం పదం కేశప్రధర్షణే॥21॥

ఇత్యేవం వాదినౌ హృష్టౌ కృష్ణౌ శ్వేతాన్హయోత్తమాన్
ప్రేషయామాసతుః సంఖ్యే ప్రేప్సంతౌ తం నరాధిపం॥22॥

తయోః సమీపం సంప్రాప్య పుత్రస్తే భరతర్షభ
న చకార భయం ప్రాప్తే భయే మహతి మారిష॥23॥

తదస్య క్షత్రియాస్తత్ర సర్వ ఏవాభ్యపూజయన్
యదర్జునహృషీకేశౌ ప్రత్యుద్యాతోఽవిచారయన్॥24॥

తతః సర్వస్య సైన్యస్య తావకస్య విశాం పతే
మహాన్నాదో హ్యభూత్తత్ర దృష్ట్వా రాజానమాహవే॥25॥

తస్మింజనసమున్నాదే ప్రవృత్తే భైరవే సతి
కదర్థీకృత్య తే పుత్రః ప్రత్యమిత్రమవారయత్॥26॥

ఆవారితస్తు కౌంతేయస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా
సంరంభమగమద్భూయః స చ తస్మిన్పరంతపః॥27॥

తౌ దృష్ట్వా ప్రతిసంరబ్ధౌ దుర్యోధనధనంజయౌ
అభ్యవైక్షంత రాజానో భీమరూపాః సమంతతః॥28॥

దృష్ట్వా తు పార్థం సంరబ్ధం వాసుదేవం చ మారిష
ప్రహసన్నివ పుత్రస్తే యోద్ధుకామః సమాహ్వయత్॥29॥

తతః ప్రహృష్టో దాశార్హః పాండవశ్చ ధనంజయః
వ్యాక్రోశేతాం మహానాదం దధ్మతుశ్చాంబుజోత్తమౌ॥30॥

తౌ హృష్టరూపౌ సంప్రేక్ష్య కౌరవేయాశ్చ సర్వశః
నిరాశాః సమపద్యంత పుత్రస్య తవ జీవితే॥31॥

శోకమీయుః పరం చైవ కురవః సర్వ ఏవ తే
అమన్యంత చ పుత్రం తే వైశ్వానరముఖే హుతం॥32॥

తథా తు దృష్ట్వా యోధాస్తే ప్రహృష్టౌ కృష్ణపాండవౌ
హతో రాజా హతో రాజేత్యూచురేవం భయార్దితాః॥33॥

జనస్య సంనినాదం తు శ్రుత్వా దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
వ్యేతు వో భీరహం కృష్ణౌ ప్రేషయిష్యామి మృత్యవే॥34॥

ఇత్యుక్త్వా సైనికాన్సర్వాంజయాపేక్షీ నరాధిపః
పార్థమాభాష్య సంరంభాదిదం వచనమబ్రవీత్॥35॥

పార్థ యచ్ఛిక్షితం తేఽస్త్రం దివ్యం మానుషమేవ చ
తద్దర్శయ మయి క్షిప్రం యది జాతోఽసి పాండునా॥36॥

యద్బలం తవ వీర్యం చ కేశవస్య తథైవ చ
తత్కురుష్వ మయి క్షిప్రం పశ్యామస్తవ పౌరుషం ॥37॥

అస్మత్పరోక్షం కర్మాణి ప్రవదంతి కృతాని తే
స్వామిసత్కారయుక్తాని యాని తానీహ దర్శయ ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వార్జునం రాజా త్రిభిర్మర్మాతిగైః శరైః
ప్రత్యవిధ్యన్మహావేగైశ్చతుర్భిశ్చతురో హయాన్ ॥1॥

వాసుదేవం చ దశభిః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
ప్రతోదం చాస్య భల్లేన ఛిత్త్వా భూమావపాతయత్ ॥2॥

తం చతుర్దశభిః పార్థశ్చిత్రపుంఖైః శిలాశితైః
అవిధ్యత్తూర్ణమవ్యగ్రస్తేఽస్యాభ్రశ్యంత వర్మణః ॥3॥

తేషాం వైఫల్యమాలోక్య పునర్నవ చ పంచ చ
ప్రాహిణోన్నిశితాన్బాణాంస్తే చాభ్రశ్యంత వర్మణః ॥4॥

అష్టావింశత్తు తాన్బాణానస్తాన్విప్రేక్ష్య నిష్ఫలాన్
అబ్రవీత్పరవీరఘ్నః కృష్ణోఽర్జునమిదం వచః ॥5॥

అదృష్టపూర్వం పశ్యామి శిలానామివ సర్పణం
త్వయా సంప్రేషితాః పార్థ నార్థం కుర్వంతి పత్రిణః ॥6॥

కచ్చిద్గాండీవతః ప్రాణాస్తథైవ భరతర్షభ
ముష్టిశ్చ తే యథాపూర్వం భుజయోశ్చ బలం తవ ॥7॥

న చేద్విధేరయం కాలః ప్రాప్తః స్యాదద్య పశ్చిమః
తవ చైవాస్య శత్రోశ్చ తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః ॥8॥

విస్మయో మే మహాన్పార్థ తవ దృష్ట్వా శరానిమాన్
వ్యర్థాన్నిపతతః సంఖ్యే దుర్యోధనరథం ప్రతి ॥9॥

వజ్రాశనిసమా ఘోరాః పరకాయావభేదినః
శరాః కుర్వంతి తే నార్థం పార్థ కాద్య విడంబనా ॥10॥

అర్జున ఉవాచ

ద్రోణేనైషా మతిః కృష్ణ ధార్తరాష్ట్రే నివేశితా
అంతే విహితమస్త్రాణామేతత్కవచధారణం ॥11॥

అస్మిన్నంతర్హితం కృష్ణ త్రైలోక్యమపి వర్మణి
ఏకో ద్రోణో హి వేదైతదహం తస్మాచ్చ సత్తమాత్ ॥12॥

న శక్యమేతత్కవచం బాణైర్భేత్తుం కథంచన
అపి వజ్రేణ గోవింద స్వయం మఘవతా యుధి ॥13॥

జానంస్త్వమపి వై కృష్ణ మాం విమోహయసే కథం
యద్వృత్తం త్రిషు లోకేషు యచ్చ కేశవ వర్తతే ॥14॥

తథా భవిష్యద్యచ్చైవ తత్సర్వం విదితం తవ
న త్వేవం వేద వై కశ్చిద్యథా త్వం మధుసూదన ॥15॥

ఏష దుర్యోధనః కృష్ణ ద్రోణేన విహితామిమాం
తిష్ఠత్యభీతవత్సంఖ్యే బిభ్రత్కవచధారణాం॥16॥

యత్త్వత్ర విహితం కార్యం నైష తద్వేత్తి మాధవ
స్త్రీవదేష బిభర్త్యేతాం యుక్తాం కవచధారణాం॥17॥

పశ్య బాహ్వోశ్చ మే వీర్యం ధనుషశ్చ జనార్దన
పరాజయిష్యే కౌరవ్యం కవచేనాపి రక్షితం॥18॥

ఇదమంగిరసే ప్రాదాద్దేవేశో వర్మ భాస్వరం
పునర్దదౌ సురపతిర్మహ్యం వర్మ ససంగ్రహం॥19॥

దైవం యద్యస్య వర్మైతద్బ్రహ్మణా వా స్వయం కృతం
నైతద్గోప్స్యతి దుర్బుద్ధిమద్య బాణహతం మయా॥20॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వార్జునో బాణానభిమంత్ర్య వ్యకర్షయత్
వికృష్యమాణాంస్తేనైవం ధనుర్మధ్యగతాఞ్శరాన్
తానస్యాస్త్రేణ చిచ్ఛేద ద్రౌణిః సర్వాస్త్రఘాతినా॥21॥

తాన్నికృత్తానిషూంధృష్ట్వా దూరతో బ్రహ్మవాదినా
న్యవేదయత్కేశవాయ విస్మితః శ్వేతవాహనః॥22॥

నైతదస్త్రం మయా శక్యం ద్విః ప్రయోక్తుం జనార్దన
అస్త్రం మామేవ హన్యాద్ధి పశ్య త్వద్య బలం మమ॥23॥

తతో దుర్యోధనః కృష్ణౌ నవభిర్నతపర్వభిః
అవిధ్యత రణే రాజఞ్శరైరాశీవిషోపమైః
భూయ ఏవాభ్యవర్షచ్చ సమరే కృష్ణపాండవౌ॥24॥

శరవర్షేణ మహతా తతోఽహృష్యంత తావకాః
చక్రుర్వాదిత్రనినదాన్సింహనాదరవాంస్తథా॥25॥

తతః క్రుద్ధో రణే పార్థః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
నాపశ్యత తతోఽస్యాంగం యన్న స్యాద్వర్మరక్షితం॥26॥

తతోఽస్య నిశితైర్బాణైః సుముక్తైరంతకోపమైః
హయాంశ్చకార నిర్దేహానుభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ॥27॥

ధనురస్యాచ్ఛినచ్చిత్రం హస్తావాపం చ వీర్యవాన్
రథం చ శకలీకర్తుం సవ్యసాచీ ప్రచక్రమే॥28॥

దుర్యోధనం చ బాణాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం విరథీకృతం
అవిధ్యద్ధస్తతలయోరుభయోరర్జునస్తదా॥29॥

తం కృచ్ఛ్రామాపదం ప్రాప్తం దృష్ట్వా పరమధన్వినః
సమాపేతుః పరీప్సంతో ధనంజయశరార్దితం॥30॥

తే రథైర్బహుసాహస్రైః కల్పితైః కుంజరైర్హయైః
పదాత్యోఘైశ్చ సంరబ్ధైః పరివవ్రుర్ధనంజయం॥31॥

అథ నార్జునగోవిందౌ రథో వాపి వ్యదృశ్యత
అస్త్రవర్షేణ మహతా జనౌఘైశ్చాపి సంవృతౌ॥32॥

తతోఽర్జునోఽస్త్రవీర్యేణ నిజఘ్నే తాం వరూథినీం
తత్ర వ్యంగీకృతాః పేతుః శతశోఽథ రథద్విపాః॥33॥

తే హతా హన్యమానాశ్చ న్యగృహ్ణంస్తం రథోత్తమం
స రథస్తంభితస్తస్థౌ క్రోశమాత్రం సమంతతః॥34॥

తతోఽర్జునం వృష్ణివీరస్త్వరితో వాక్యమబ్రవీత్
ధనుర్విస్ఫారయాత్యర్థమహం ధ్మాస్యామి చాంబుజం॥35॥

తతో విస్ఫార్య బలవద్గాండీవం జఘ్నివానరిపూన్
మహతా శరవర్షేణ తలశబ్దేన చార్జునః॥36॥

పాంచజన్యం చ బలవద్దధ్మౌ తారేణ కేశవః
రజసా ధ్వస్తపక్ష్మాంతః ప్రస్విన్నవదనో భృశం॥37॥

తస్య శంఖస్య నాదేన ధనుషో నిస్వనేన చ
నిఃసత్త్వాశ్చ ససత్త్వాశ్చ క్షితౌ పేతుస్తదా జనాః॥38॥

తైర్విముక్తో రథో రేజే వాయ్వీరిత ఇవాంబుదః
జయద్రథస్య గోప్తారస్తతః క్షుబ్ధాః సహానుగాః॥39॥

తే దృష్ట్వా సహసా పార్థం గోప్తారః సైంధవస్య తు
చక్రుర్నాదాన్బహువిధాన్కంపయంతో వసుంధరాం॥40॥

బాణశబ్దరవాంశ్చోగ్రాన్విమిశ్రాఞ్శంఖనిస్వనైః
ప్రాదుశ్చక్రుర్మహాత్మానః సింహనాదరవానపి॥41॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం తావకానాం సముత్థితం
ప్రదధ్మతుస్తదా శంఖౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥42॥

తేన శబ్దేన మహతా పూరితేయం వసుంధరా
సశైలా సార్ణవద్వీపా సపాతాలా విశాం పతే॥43॥

స శబ్దో భరతశ్రేష్ఠ వ్యాప్య సర్వా దిశో దశ
ప్రతిసస్వాన తత్రైవ కురుపాండవయోర్బలే॥44॥

తావకా రథినస్తత్ర దృష్ట్వా కృష్ణధనంజయౌ
సంరంభం పరమం ప్రాప్తాస్త్వరమాణా మహారథాః॥45॥

అథ కృష్ణౌ మహాభాగౌ తావకా దృశ్య దంశితౌ
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధాస్తదద్భుతమివాభవత్॥46॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తావకాస్తు సమీక్ష్యైవ వృష్ణ్యంధకకురూత్తమౌ
ప్రాగత్వరంజిఘాంసంతస్తథైవ విజయః పరాన్॥1॥

సువర్ణచిత్రైర్వైయాఘ్రైః స్వనవద్భిర్మహారథైః
దీపయంతో దిశః సర్వా జ్వలద్భిరివ పావకైః॥2॥

రుక్మపృష్ఠైశ్చ దుష్ప్రేక్ష్యైః కార్ముకైః పృథివీపతే
కూజద్భిరతులాన్నాదాన్రోషితైరురగైరివ॥3॥

భూరిశ్రవాః శలః కర్ణో వృషసేనో జయద్రథః
కృపశ్చ మద్రరాజశ్చ ద్రౌణిశ్చ రథినాం వరః॥4॥

తే పిబంత ఇవాకాశమశ్వైరష్టౌ మహారథాః
వ్యరాజయందశ దిశో వైయాఘ్రైర్హేమచంద్రకైః॥5॥

తే దంశితాః సుసంరబ్ధా రథైర్మేఘౌఘనిస్వనైః
సమావృణ్వందిశః సర్వాః పార్థం చ విశిఖైః శితైః॥6॥

కౌలూతకా హయాశ్చిత్రా వహంతస్తాన్మహారథాన్
వ్యశోభంత తదా శీఘ్రా దీపయంతో దిశో దశ॥7॥

ఆజానేయైర్మహావేగైర్నానాదేశసముత్థితైః
పార్వతీయైర్నదీజైశ్చ సైంధవైశ్చ హయోత్తమైః ॥8॥

కురుయోధవరా రాజంస్తవ పుత్రం పరీప్సవః
ధనంజయరథం శీఘ్రం సర్వతః సముపాద్రవన్ ॥9॥

తే ప్రగృహ్య మహాశంఖాందధ్ముః పురుషసత్తమాః
పూరయంతో దివం రాజన్పృథివీం చ ససాగరాం ॥10॥

తథైవ దధ్మతుః శంఖౌ వాసుదేవధనంజయౌ
ప్రవరౌ సర్వభూతానాం సర్వశంఖవరౌ భువి
దేవదత్తం చ కౌంతేయః పాంచజన్యం చ కేశవః ॥11॥

శబ్దస్తు దేవదత్తస్య ధనంజయసమీరితః
పృథివీం చాంతరిక్షం చ దిశశ్చైవ సమావృణోత్ ॥12॥

తథైవ పాంచజన్యోఽపి వాసుదేవసమీరితః
సర్వశబ్దానతిక్రమ్య పూరయామాస రోదసీ ॥13॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే దారుణే నాదసంకులే
భీరూణాం త్రాసజననే శూరాణాం హర్షవర్ధనే ॥14॥

ప్రవాదితాసు భేరీషు ఝర్ఝరేష్వానకేషు చ
మృదంగేషు చ రాజేంద్ర వాద్యమానేష్వనేకశః ॥15॥

మహారథసమాఖ్యాతా దుర్యోధనహితైషిణః
అమృష్యమాణాస్తం శబ్దం క్రుద్ధాః పరమధన్వినః
నానాదేశ్యా మహీపాలాః స్వసైన్యపరిరక్షిణః ॥16॥

అమర్షితా మహాశంఖాందధ్ముర్వీరా మహారథాః
కృతే ప్రతికరిష్యంతః కేశవస్యార్జునస్య చ ॥17॥

బభూవ తవ తత్సైన్యం శంఖశబ్దసమీరితం
ఉద్విగ్నరథనాగాశ్వమస్వస్థమివ చాభిభో ॥18॥

తత్ప్రయుక్తమివాకాశం శూరైః శంఖనినాదితం
బభూవ భృశముద్విగ్నం నిర్ఘాతైరివ నాదితం ॥19॥

స శబ్దః సుమహాన్రాజందిశః సర్వా వ్యనాదయత్
త్రాసయామాస తత్సైన్యం యుగాంత ఇవ సంభృతః ॥20॥

తతో దుర్యోధనోఽష్టౌ చ రాజానస్తే మహారథాః
జయద్రథస్య రక్షార్థం పాండవం పర్యవారయన్ ॥21॥

తతో ద్రౌణిస్త్రిసప్తత్యా వాసుదేవమతాడయత్
అర్జునం చ త్రిభిర్భల్లైర్ధ్వజమశ్వాంశ్చ పంచభిః ॥22॥

తమర్జునః పృషత్కానాం శతైః షడ్భిరతాడయత్
అత్యర్థమివ సంక్రుద్ధః ప్రతివిద్ధే జనార్దనే ॥23॥

కర్ణం ద్వాదశభిర్విద్ధ్వా వృషసేనం త్రిభిస్తథా
శల్యస్య సశరం చాపం ముష్టౌ చిచ్ఛేద వీర్యవాన్ ॥24॥

గృహీత్వా ధనురన్యత్తు శల్యో వివ్యాధ పాండవం
భూరిశ్రవాస్త్రిభిర్బాణైర్హేమపుంఖైః శిలాశితైః ॥25॥

కర్ణో ద్వాత్రింశతా చైవ వృషసేనశ్చ పంచభిః
జయద్రథస్త్రిసప్తత్యా కృపశ్చ దశభిః శరైః
మద్రరాజశ్చ దశభిర్వివ్యధుః ఫల్గునం రణే ॥26॥

తతః శరాణాం షష్ట్యా తు ద్రౌణిః పార్థమవాకిరత్
వాసుదేవం చ సప్తత్యా పునః పార్థం చ పంచభిః ॥27॥

ప్రహసంస్తు నరవ్యాఘ్రః శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
ప్రత్యవిధ్యత్స తాన్సర్వాందర్శయన్పాణిలాఘవం॥28॥

కర్ణం ద్వాదశభిర్విద్ధ్వా వృషసేనం త్రిభిః శరైః
శల్యస్య సమరే చాపం ముష్టిదేశే న్యకృంతత॥29॥

సౌమదత్తిం త్రిభిర్విద్ధ్వా శల్యం చ దశభిః శరైః
శితైరగ్నిశిఖాకారైర్ద్రౌణిం వివ్యాధ చాష్టభిః॥30॥

గౌతమం పంచవింశత్యా శైంధవం చ శతేన హ
పునర్ద్రౌణిం చ సప్తత్యా శరాణాం సోఽభ్యతాడయత్॥31॥

భూరిశ్రవాస్తు సంక్రుద్ధః ప్రతోదం చిచ్ఛిదే హరేః
అర్జునం చ త్రిసప్తత్యా బాణానామాజఘాన హ॥32॥

తతః శరశతైస్తీక్ష్ణైస్తానరీఞ్శ్వేతవాహనః
ప్రత్యషేధద్ద్రుతం క్రుద్ధో మహావాతో ఘనానివ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ధ్వజాన్బహువిధాకారాన్భ్రాజమానానతిశ్రియా
పార్థానాం మామకానాం చ తాన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

ధ్వజాన్బహువిధాకారాఞ్శృణు తేషాం మహాత్మనాం
రూపతో వర్ణతశ్చైవ నామతశ్చ నిబోధ మే॥2॥

తేషాం తు రథముఖ్యానాం రథేషు వివిధా ధ్వజాః
ప్రత్యదృశ్యంత రాజేంద్ర జ్వలితా ఇవ పావకాః॥3॥

కాంచనాః కాంచనాపీడాః కాంచనస్రగలంకృతాః
కాంచనానీవ శృంగాణి కాంచనస్య మహాగిరేః॥4॥

తే ధ్వజాః సంవృతాస్తేషాం పతాకాభిః సమంతతః
నానావర్ణవిరాగాభిర్విబభుః సర్వతో వృతాః॥5॥

పతాకాశ్చ తతస్తాస్తు శ్వసనేన సమీరితాః
నృత్యమానాః వ్యదృశ్యంత రంగమధ్యే విలాసికాః॥6॥

ఇంద్రాయుధసవర్ణాభాః పతాకా భరతర్షభ
దోధూయమానా రథినాం శోభయంతి మహారథాన్॥7॥

సింహలాంగూలముగ్రాస్యం ధ్వజం వానరలక్షణం
ధనంజయస్య సంగ్రామే ప్రత్యపశ్యామ భైరవం॥8॥

స వానరవరో రాజన్పతాకాభిరలంకృతః
త్రాసయామాస తత్సైన్యం ధ్వజో గాండీవధన్వనః॥9॥

తథైవ సింహలాంగూలం ద్రోణపుత్రస్య భారత
ధ్వజాగ్రం సమపశ్యామ బాలసూర్యసమప్రభం॥10॥

కాంచనం పవనోద్ధూతం శక్రధ్వజసమప్రభం
నందనం కౌరవేంద్రాణాం ద్రౌణేర్లక్షణముచ్ఛ్రితం॥11॥

హస్తికక్ష్యా పునర్హైమీ బభూవాధిరథేర్ధ్వజే
ఆహవే ఖం మహారాజ దదృశే పూరయన్నివ॥12॥

పతాకీ కాంచనస్రగ్వీ ధ్వజః కర్ణస్య సంయుగే
నృత్యతీవ రథోపస్థే శ్వసనేన సమీరితః॥13॥

ఆచార్యస్య చ పాండూనాం బ్రాహ్మణస్య యశస్వినః
గోవృషో గౌతమస్యాసీత్కృపస్య సుపరిష్కృతః॥14॥

స తేన భ్రాజతే రాజన్గోవృషేణ మహారథః
త్రిపురఘ్నరథో యద్వద్గోవృషేణ విరాజతే॥15॥

మయూరో వృషసేనస్య కాంచనో మణిరత్నవాన్
వ్యాహరిష్యన్నివాతిష్ఠత్సేనాగ్రమపి శోభయన్॥16॥

తేన తస్య రథో భాతి మయూరేణ మహాత్మనః
యథా స్కందస్య రాజేంద్ర మయూరేణ విరాజతా॥17॥

మద్రరాజస్య శల్యస్య ధ్వజాగ్రేఽగ్నిశిఖామివ
సౌవర్ణీం ప్రతిపశ్యామ సీతామప్రతిమాం శుభాం॥18॥

సా సీతా భ్రాజతే తస్య రథమాస్థాయ మారిష
సర్వబీజవిరూఢేవ యథా సీతా శ్రియా వృతా॥19॥

వరాహః సింధురాజస్య రాజతోఽభివిరాజతే
ధ్వజాగ్రేఽలోహితార్కాభో హేమజాలపరిష్కృతః॥20॥

శుశుభే కేతునా తేన రాజతేన జయద్రథః
యథా దేవాసురే యుద్ధే పురా పూషా స్మ శోభతే॥21॥

సౌమదత్తేః పునర్యూపో యజ్ఞశీలస్య ధీమతః
ధ్వజః సూర్య ఇవాభాతి సోమశ్చాత్ర ప్రదృశ్యతే॥22॥

స యూపః కాంచనో రాజన్సౌమదత్తేర్విరాజతే
రాజసూయే మఖశ్రేష్ఠే యథా యూపః సముచ్ఛ్రితః॥23॥

శలస్య తు మహారాజ రాజతో ద్విరదో మహాన్
కేతుః కాంచనచిత్రాంగైర్మయూరైరుపశోభితః॥24॥

స కేతుః శోభయామాస సైన్యం తే భరతర్షభ
యథా శ్వేతో మహానాగో దేవరాజచమూం తథా॥25॥

నాగో మణిమయో రాజ్ఞో ధ్వజః కనకసంవృతః
కింకిణీశతసంహ్రాదో భ్రాజంశ్చిత్రే రథోత్తమే॥26॥

వ్యభ్రాజత భృశం రాజన్పుత్రస్తవ విశాం పతే
ధ్వజేన మహతా సంఖ్యే కురూణామృషభస్తదా॥27॥

నవైతే తవ వాహిన్యాముచ్ఛ్రితాః పరమధ్వజాః
వ్యదీపయంస్తే పృతనాం యుగాంతాదిత్యసంనిభాః॥28॥

దశమస్త్వర్జునస్యాసీదేక ఏవ మహాకపిః
అదీప్యతార్జునో యేన హిమవానివ వహ్నినా॥29॥

తతశ్చిత్రాణి శుభ్రాణి సుమహాంతి మహారథాః
కార్ముకాణ్యాదదుస్తూర్ణమర్జునార్థే పరంతపాః॥30॥

తథైవ ధనురాయచ్ఛత్పార్థః శత్రువినాశనః
గాండీవం దివ్యకర్మా తద్రాజందుర్మంత్రితే తవ॥31॥

తవాపరాధాద్ధి నరా నిహతా బహుధా యుధి
నానాదిగ్భ్యః సమాహూతాః సహయాః సరథద్విపాః॥32॥

తేషామాసీద్వ్యతిక్షేపో గర్జతామితరేతరం
దుర్యోధనముఖానాం చ పాండూనామృషభస్య చ॥33॥

తత్రాద్భుతం పరం చక్రే కౌంతేయః కృష్ణసారథిః
యదేకో బహుభిః సార్ధం సమాగచ్ఛదభీతవత్॥34॥

అశోభత మహాబాహుర్గాండీవం విక్షిపంధనుః
జిగీషుస్తాన్నరవ్యాఘ్రాంజిఘాంసుశ్చ జయద్రథం॥35॥

తత్రార్జునో మహారాజ శరైర్ముక్తైః సహస్రశః
అదృశ్యానకరోద్యోధాంస్తావకాఞ్శత్రుతాపనః॥36॥

తతస్తేఽపి నరవ్యాఘ్రాః పార్థం సర్వే మహారథాః
అదృశ్యం సమరే చక్రుః సాయకౌఘైః సమంతతః॥37॥

సంవృతే నరసింహైస్తైః కురూణామృషభేఽర్జునే
మహానాసీత్సముద్ధూతస్తస్య సైన్యస్య నిస్వనః॥38॥

—♦ అధ్యాయము 81 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అర్జునే సైంధవం ప్రాప్తే భారద్వాజేన సంవృతాః
పాంచాలాః కురుభిః సార్ధం కిమకుర్వత సంజయ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

అపరాహ్ణే మహారాజ సంగ్రామే లోమహర్షణే
పాంచాలానాం కురూణాం చ ద్రోణే ద్యూతమవర్తత॥2॥

పాంచాలా హి జిఘాంసంతో ద్రోణం సంహృష్టచేతసః
అభ్యవర్షంత గర్జంతః శరవర్షాణి మారిష॥3॥

తతః సుతుములస్తేషాం సంగ్రామోఽవర్తతాద్భుతః
పాంచాలానాం కురూణాం చ ఘోరో దేవాసురోపమః॥4॥

సర్వే ద్రోణరథం ప్రాప్య పాంచాలాః పాండవైః సహ
తదనీకం బిభిత్సంతో మహాస్త్రాణి వ్యదర్శయన్॥5॥

ద్రోణస్య రథపర్యంతం రథినో రథమాస్థితాః
కంపయంతోఽభ్యవర్తంత వేగమాస్థాయ మధ్యమం॥6॥

తమభ్యగాద్బృహత్క్షత్రః కేకయానాం మహారథః
ప్రవపన్నిశితాన్బాణాన్మహేంద్రాశనిసంనిభాన్॥7॥

తం తు ప్రత్యుదియాచ్ఛీఘ్రం క్షేమధూర్తిర్మహాయశాః
విముంచన్నిశితాన్బాణాఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥8॥

ధృష్టకేతుశ్చ చేదీనామృషభోఽతిబలోదితః
త్వరితోఽభ్యద్రవద్ద్రోణం మహేంద్ర ఇవ శంబరం॥9॥

తమాపతంతం సహసా వ్యాదితాస్యమివాంతకం
వీరధన్వా మహేష్వాసస్త్వరమాణః సమభ్యయాత్॥10॥

యుధిష్ఠిరం మహారాజ జిగీషుం సమవస్థితం
సహానీకం తతో ద్రోణో న్యవారయత వీర్యవాన్॥11॥

నకులం కుశలం యుద్ధే పరాక్రాంతం పరాక్రమీ
అభ్యగచ్ఛత్సమాయాంతం వికర్ణస్తే సుతః ప్రభో॥12॥

సహదేవం తథాయాంతం దుర్ముఖః శత్రుకర్శనః
శరైరనేకసాహస్రైః సమవాకిరదాశుగైః॥13॥

సాత్యకిం తు నరవ్యాఘ్రం వ్యాఘ్రదత్తస్త్వవారయత్
శరైః సునిశితైస్తీక్ష్ణైః కంపయన్వై ముహుర్ముహుః॥14॥

ద్రౌపదేయాన్నరవ్యాఘ్రాన్ముంచతః సాయకోత్తమాన్
సంరబ్ధాన్రథినాం శ్రేష్ఠాన్సౌమదత్తిరవారయత్॥15॥

భీమసేనం తథా క్రుద్ధం భీమరూపో భయానకం
ప్రత్యవారయదాయాంతమార్ష్యశృంగిర్మహారథః॥16॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం నరరాక్షసయోర్మృధే
యాదృగేవ పురా వృత్తం రామరావణయోర్నృప॥17॥

తతో యుధిష్ఠిరో ద్రోణం నవత్యా నతపర్వణాం
ఆజఘ్నే భరతశ్రేష్ఠ సర్వమర్మసు భారత॥18॥

తం ద్రోణః పంచవింశత్యా నిజఘాన స్తనాంతరే
రోషితో భరతశ్రేష్ఠ కౌంతేయేన యశస్వినా॥19॥

భూయ ఏవ తు వింశత్యా సాయకానాం సమాచినోత్
సాశ్వసూతధ్వజం ద్రోణః పశ్యతాం సర్వధన్వినాం॥20॥

తాఞ్శరాంద్రోణముక్తాంస్తు శరవర్షేణ పాండవః
అవారయత ధర్మాత్మా దర్శయన్పాణిలాఘవం॥21॥

తతో ద్రోణో భృశం క్రుద్ధో ధర్మరాజస్య సంయుగే
చిచ్ఛేద సహసా ధన్వీ ధనుస్తస్య మహాత్మనః॥22॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం త్వరమాణో మహారథః
శరైరనేకసాహస్రైః పురయామాస సర్వతః॥23॥

అదృశ్యం దృశ్య రాజానం భారద్వాజస్య సాయకైః
సర్వభూతాన్యమన్యంత హతమేవ యుధిష్ఠిరం॥24॥

కేచిచ్చైనమమన్యంత తథా వై విముఖీకృతం
హృతో రాజేతి రాజేంద్ర బ్రాహ్మణేన యశస్వినా॥25॥

స కృచ్ఛ్రం పరమం ప్రాప్తో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
త్యక్త్వా తత్కార్ముకం ఛిన్నం భారద్వాజేన సంయుగే
ఆదదేఽన్యద్ధనుర్దివ్యం భారఘ్నం వేగవత్తరం॥26॥

తతస్తాన్సాయకాన్సర్వాంద్రోణముక్తాన్సహస్రశః
చిచ్ఛేద సమరే వీరస్తదద్భుతమివాభవత్॥27॥

ఛిత్త్వా చ తాఞ్శరాన్రాజా క్రోధసంరక్తలోచనః
శక్తిం జగ్రాహ సమరే గిరీణామపి దారణీం
స్వర్ణదండాం మహాఘోరామష్టఘంటాం భయావహాం॥28॥

సముత్క్షిప్య చ తాం హృష్టో ననాద బలవద్బలీ
నాదేన సర్వభూతాని త్రాసయన్నివ భారత॥29॥

శక్తిం సముద్యతాం దృష్ట్వా ధర్మరాజేన సంయుగే
స్వస్తి ద్రోణాయ సహసా సర్వభూతాన్యథాబ్రువన్॥30॥

సా రాజభుజనిర్ముక్తా నిర్ముక్తోరగసంనిభా
ప్రజ్వాలయంతీ గగనం దిశశ్చ విదిశస్తథా
ద్రోణాంతికమనుప్రాప్తా దీప్తాస్యా పన్నగీ యథా॥31॥

తామాపతంతీం సహసా ప్రేక్ష్య ద్రోణో విశాం పతే
ప్రాదుశ్చక్రే తతో బ్రాహ్మమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః॥32॥

తదస్త్రం భస్మసాత్కృత్వా తాం శక్తిం ఘోరదర్శనాం
జగామ స్యందనం తూర్ణం పాండవస్య యశస్వినః॥33॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా ద్రోణాస్త్రం తత్సముద్యతం
అశామయన్మహాప్రాజ్ఞో బ్రహ్మాస్త్రేణైవ భారత॥34॥

వివ్యాధ చ రణే ద్రోణం పంచభిర్నతపర్వభిః
క్షురప్రేణ చ తీక్ష్ణేన చిచ్ఛేదాస్య మహద్ధనుః॥35॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం ద్రోణః క్షత్రియమర్దనః
గదాం చిక్షేప సహసా ధర్మపుత్రాయ మారిష॥36॥

తామాపతంతీం సహసా గదాం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరః
గదామేవాగ్రహీత్క్రుద్ధశ్చిక్షేప చ పరంతపః॥37॥

తే గదే సహసా ముక్తే సమాసాద్య పరస్పరం
సంఘర్షాత్పావకం ముక్త్వా సమేయాతాం మహీతలే॥38॥

తతో ద్రోణో భృశం క్రుద్ధో ధర్మరాజస్య మారిష
చతుర్భిర్నిశితైస్తీక్ష్ణైర్హయాంజఘ్నే శరోత్తమైః॥39॥

ధనుశ్చైకేన బాణేన చిచ్ఛేదేంద్రధ్వజోపమం
కేతుమేకేన చిచ్ఛేద పాండవం చార్దయత్త్రిభిః॥40॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య యుధిష్ఠిరః
తస్థావూర్ధ్వభుజో రాజా వ్యాయుధో భరతర్షభ॥41॥

విరథం తం సమాలోక్య వ్యాయుధం చ విశేషతః
ద్రోణో వ్యమోహయచ్ఛత్రూన్సర్వసైన్యాని చాభిభో॥42॥

ముంచన్నిషుగణాంస్తీక్ష్ణాంల్లఘుహస్తో దృఢవ్రతః
అభిదుద్రావ రాజానం సింహో మృగమివోల్బణః॥43॥

తమభిద్రుతమాలోక్య ద్రోణేనామిత్రఘాతినా
హా హేతి సహసా శబ్దః పాండూనాం సమజాయత॥44॥

హృతో రాజా హృతో రాజా భారద్వాజేన మారిష
ఇత్యాసీత్సుమహాఞ్శబ్దః పాండుసైన్యస్య సర్వతః॥45॥

తతస్త్వరితమారుహ్య సహదేవరథం నృపః
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

సంజయ ఉవాచ

బృహత్క్షత్రమథాయాంతం కేకయం దృఢవిక్రమం
క్షేమధూర్తిర్మహారాజ వివ్యాధోరసి మార్గణైః॥1॥

బృహత్క్షత్రస్తు తం రాజా నవత్యా నతపర్వణాం
ఆజఘ్నే త్వరితో యుద్ధే ద్రోణానీకబిభిత్సయా॥2॥

క్షేమధూర్తిస్తు సంక్రుద్ధః కేకయస్య మహాత్మనః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన పీతేన నిశితేన చ॥3॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం శరేణ నతపర్వణా
వివ్యాధ హృదయే తూర్ణం ప్రవరం సర్వధన్వినాం॥4॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ బృహత్క్షత్రో హసన్నివ
వ్యశ్వసూతధ్వజం చక్రే క్షేమధూర్తిం మహారథం॥5॥

తతోఽపరేణ భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
జహార నృపతేః కాయాచ్ఛిరో జ్వలితకుండలం॥6॥

తచ్ఛిన్నం సహసా తస్య శిరః కుంచితమూర్ధజం
సకిరీటం మహీం ప్రాప్య బభౌ జ్యోతిరివాంబరాత్॥7॥

తం నిహత్య రణే హృష్టో బృహత్క్షత్రో మహారథః
సహసాభ్యపతత్సైన్యం తావకం పార్థకారణాత్॥8॥

ధృష్టకేతుమథాయాంతం ద్రోణహేతోః పరాక్రమీ
వీరధన్వా మహేష్వాసో వారయామాస భారత॥9॥

తౌ పరస్పరమాసాద్య శరదంష్ట్రౌ తరస్వినౌ
శరైరనేకసాహస్రైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥10॥

తావుభౌ నరశార్దూలౌ యుయుధాతే పరస్పరం
మహావనే తీవ్రమదౌ వారణావివ యూథపౌ॥11॥

గిరిగహ్వరమాసాద్య శార్దూలావివ రోషితౌ
యుయుధాతే మహావీర్యౌ పరస్పరజిఘాంసయా॥12॥

తద్యుద్ధమాసీత్తుములం ప్రేక్షణీయం విశాం పతే
సిద్ధచారణసంఘానాం విస్మయాద్భుతదర్శనం॥13॥

వీరధన్వా తతః క్రుద్ధో ధృష్టకేతోః శరాసనం
ద్విధా చిచ్ఛేద భల్లేన ప్రహసన్నివ భారత॥14॥

తదుత్సృజ్య ధనుశ్ఛిన్నం చేదిరాజో మహారథః
శక్తిం జగ్రాహ విపులాం రుక్మదండామయస్మయీం॥15॥

తాం తు శక్తిం మహావీర్యాం దోర్భ్యామాయమ్య భారత
చిక్షేప సహసా యత్తో వీరధన్వరథం ప్రతి॥16॥

స తయా వీరఘాతిన్యా శక్త్యా త్వభిహతో భృశం
నిర్భిన్నహృదయస్తూర్ణం నిపపాత రథాన్మహీం॥17॥

తస్మిన్వినిహతే శూరే త్రిగర్తానాం మహారథే
బలం తేఽభజ్యత విభో పాండవేయైః సమంతతః॥18॥

సహదేవే తతః షష్టిం సాయకాందుర్ముఖోఽక్షిపత్
ననాద చ మహానాదం తర్జయన్పాండవం రణే॥19॥

మద్రేయస్తు తతః క్రుద్ధో దుర్ముఖం దశభిః శరైః
భ్రాతా భ్రాతరమాయాంతం వివ్యాధ ప్రహసన్నివ॥20॥

తం రణే రభసం దృష్ట్వా సహదేవం మహాబలం
దుర్ముఖో నవభిర్బాణైస్తాడయామాస భారత॥21॥

దుర్ముఖస్య తు భల్లేన ఛిత్త్వా కేతుం మహాబలః
జఘాన చతురో వాహాంశ్చతుర్భిర్నిశితైః శరైః॥22॥

అథాపరేణ భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
చిచ్ఛేద సారథేః కాయాచ్ఛిరో జ్వలితకుండలం॥23॥

క్షురప్రేణ చ తీక్ష్ణేన కౌరవ్యస్య మహద్ధనుః
సహదేవో రణే ఛిత్త్వా తం చ వివ్యాధ పంచభిః॥24॥

హతాశ్వం తు రథం త్యక్త్వా దుర్ముఖో విమనాస్తదా
ఆరురోహ రథం రాజన్నిరమిత్రస్య భారత॥25॥

సహదేవస్తతః క్రుద్ధో నిరమిత్రం మహాహవే
జఘాన పృతనామధ్యే భల్లేన పరవీరహా॥26॥

స పపాత రథోపస్థాన్నిరమిత్రో జనేశ్వరః
త్రిగర్తరాజస్య సుతో వ్యథయంస్తవ వాహినీం॥27॥

తం తు హత్వా మహాబాహుః సహదేవో వ్యరోచత
యథా దాశరథీ రామః ఖరం హత్వా మహాబలం॥28॥

హాహాకారో మహానాసీత్త్రిగర్తానాం జనేశ్వర
రాజపుత్రం హతం దృష్ట్వా నిరమిత్రం మహాబలం॥29॥

నకులస్తే సుతం రాజన్వికర్ణం పృథులోచనం
ముహూర్తాజ్జితవాన్సంఖ్యే తదద్భుతమివాభవత్॥30॥

సాత్యకిం వ్యాఘ్రదత్తస్తు శరైః సంనతపర్వభిః
చక్రేఽదృశ్యం సాశ్వసూతం సధ్వజం పృతనాంతరే॥31॥

తాన్నివార్య శరాఞ్శూరః శైనేయః కృతహస్తవత్
సాశ్వసూతధ్వజం బాణైర్వ్యాఘ్రదత్తమపాతయత్॥32॥

కుమారే నిహతే తస్మిన్మగధస్య సుతే ప్రభో
మాగధాః సర్వతో యత్తా యుయుధానముపాద్రవన్॥33॥

విసృజంతః శరాంశ్చైవ తోమరాంశ్చ సహస్రశః
భిండిపాలాంస్తథా ప్రాసాన్ముద్గరాన్ముసలానపి॥34॥

అయోధయన్రణే శూరాః సాత్వతం యుద్ధదుర్మదం
తాంస్తు సర్వాన్స బలవాన్సాత్యకిర్యుద్ధదుర్మదః
నాతికృచ్ఛ్రాద్ధసన్నేవ విజిగ్యే పురుషర్షభ॥35॥

మాగధాంద్రవతో దృష్ట్వా హతశేషాన్సమంతతః
బలం తేఽభజ్యత విభో యుయుధానశరార్దితం॥36॥

నాశయిత్వా రణే సైన్యం త్వదీయం మాధవోత్తమః
విధున్వానో ధనుఃశ్రేష్ఠం వ్యభ్రాజత మహాయశాః॥37॥

భజ్యమానం బలం రాజన్సాత్వతేన మహాత్మనా
నాభ్యవర్తత యుద్ధాయ త్రాసితం దీర్ఘబాహునా॥38॥

తతో ద్రోణో భృశం క్రుద్ధః సహసోద్వృత్య చక్షుషీ
సాత్యకిం సత్యకర్మాణం స్వయమేవాభిదుద్రువే॥39॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ద్రౌపదేయాన్మహేష్వాసాన్సౌమదత్తిర్మహాయశాః
ఏకైకం పంచభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥1॥

తే పీడితా భృశం తేన రౌద్రేణ సహసా విభో
ప్రమూఢా నైవ వివిదుర్మృధే కృత్యం స్మ కించన॥2॥

నాకులిస్తు శతానీకః సౌమదత్తిం నరర్షభం
ద్వాభ్యాం విద్ధ్వానదధ్దృష్టః శరాభ్యాం శత్రుతాపనః॥3॥

తథేతరే రణే యత్తాస్త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
వివ్యధుః సమరే తూర్ణం సౌమదత్తిమమర్షణం॥4॥

స తాన్ప్రతి మహారాజ చిక్షేపే పంచ సాయకాన్
ఏకైకం హృది చాజఘ్నే ఏకైకేన మహాయశాః॥5॥

తతస్తే భ్రాతరః పంచ శరైర్విద్ధా మహాత్మనా
పరివార్య రథైర్వీరం వివ్యధుః సాయకైర్భృశం॥6॥

ఆర్జునిస్తు హయాంస్తస్య చతుర్భిర్నిశితైః శరైః
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో యమస్య సదనం ప్రతి॥7॥

భైమసేనిర్ధనుశ్ఛిత్త్వా సౌమదత్తేర్మహాత్మనః
ననాద బలవన్నాదం వివ్యాధ చ శితైః శరైః॥8॥

యౌధిష్ఠిరో ధ్వజం తస్య ఛిత్త్వా భూమావపాతయత్
నాకులిశ్చాశ్వయంతారం రథనీడాదపాహరత్॥9॥

సాహదేవిస్తు తం జ్ఞాత్వా భ్రాతృభిర్విముఖీకృతం
క్షురప్రేణ శిరో రాజన్నిచకర్త మహామనాః॥10॥

తచ్ఛిరో న్యపతద్భూమౌ తపనీయవిభూషితం
భ్రాజయంతం రణోద్దేశం బాలసూర్యసమప్రభం॥11॥

సౌమదత్తేః శిరో దృష్ట్వా నిపతత్తన్మహాత్మనః
విత్రస్తాస్తావకా రాజన్ప్రదుద్రువురనేకధా॥12॥

అలంబుసస్తు సమరే భీమసేనం మహాబలం
యోధయామాస సంక్రుద్ధో లక్ష్మణం రావణిర్యథా॥13॥

సంప్రయుద్ధౌ రణే దృష్ట్వా తావుభౌ నరరాక్షసౌ
విస్మయః సర్వభూతానాం ప్రహర్షశ్చాభవత్తదా॥14॥

ఆర్ష్యశృంగిం తతో భీమో నవభిర్నిశితైః శరైః
వివ్యాధ ప్రహసన్రాజన్రాక్షసేంద్రమమర్షణం॥15॥

తద్రక్షః సమరే విద్ధం కృత్వా నాదం భయావహం
అభ్యద్రవత్తతో భీమం యే చ తస్య పదానుగాః॥16॥

స భీమం పంచభిర్విద్ధ్వా శరైః సంనతపర్వభిః
భీమానుగాంజఘానాశు రథాంస్త్రింశదరిందమః
పునశ్చతుఃశతాన్హత్వా భీమం వివ్యాధ పత్రిణా॥17॥

సోఽతివిద్ధస్తదా భీమో రాక్షసేన మహాబలః
నిషసాద రథోపస్థే మూర్ఛయాభిపరిప్లుతః॥18॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం మారుతిః క్రోధమూర్ఛితః
వికృష్య కార్ముకం ఘోరం భారసాధనముత్తమం
అలంబుసం శరైస్తీక్ష్ణైరర్దయామాస సర్వతః॥19॥

స విద్ధో బహుభిర్బాణైర్నీలాంజనచయోపమః
శుశుభే సర్వతో రాజన్ప్రదీప్త ఇవ కింశుకః॥20॥

స వధ్యమానః సమరే భీమచాపచ్యుతైః శరైః
స్మరన్భ్రాతృవధం చైవ పాండవేన మహాత్మనా॥21॥

ఘోరం రూపమథో కృత్వా భీమసేనమభాషత
తిష్ఠేదానీం రణే పార్థ పశ్య మేఽద్య పరాక్రమం॥22॥

బకో నామ సుదుర్బుద్ధే రాక్షసప్రవరో బలీ
పరోక్షం మమ తద్వృత్తం యద్భ్రాతా మే హతస్త్వయా॥23॥

ఏవముక్త్వా తతో భీమమంతర్ధానగతస్తదా
మహతా శరవర్షేణ భృశం తం సమవాకిరత్॥24॥

భీమస్తు సమరే రాజన్నదృశ్యే రాక్షసే తదా
ఆకాశం పూరయామాస శరైః సంనతపర్వభిః॥25॥

స వధ్యమానో భీమేన నిమేషాద్రథమాస్థితః
జగామ ధరణీం క్షుద్రః ఖం చైవ సహసాగమత్॥26॥

ఉచ్చావచాని రూపాణి చకార సుబహూని చ
ఉచ్చావచాస్తథా వాచో వ్యాజహార సమంతతః॥27॥

తేన పాండవసైన్యానాం మృదితా యుధి వారణాః
హయాశ్చ బహవో రాజన్పత్తయశ్చ తథా పునః
రథేభ్యో రథినః పేతుస్తస్య నున్నాః స్మ సాయకైః॥28॥

శోణితోదాం రథావర్తాం హస్తిగ్రాహసమాకులాం
ఛత్రహంసాం కర్దమినీం బాహుపన్నగసంకులాం॥29॥

నదీం ప్రవర్తయామాస రక్షోగణసమాకులాం
వహంతీం బహుధా రాజంశ్చేదిపాంచాలసృంజయాన్॥30॥

తం తథా సమరే రాజన్విచరంతమభీతవత్
పాండవా భృశసంవిగ్నాః ప్రాపశ్యంస్తస్య విక్రమం॥31॥

తావకానాం తు సైన్యానాం ప్రహర్షః సమజాయత
వాదిత్రనినదశ్చోగ్రః సుమహాల్లోమహర్షణః॥32॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం తవ సైన్యస్య పాండవః
నామృష్యత యథా నాగస్తలశబ్దం సమీరితం॥33॥

తతః క్రోధాభితామ్రాక్షో నిర్దహన్నివ పావకః
సందధే త్వాష్ట్రమస్త్రం స స్వయం త్వష్టేవ మారిష॥34॥

తతః శరసహస్రాణి ప్రాదురాసన్సమంతతః
తైః శరైస్తవ సైన్యస్య విద్రావః సుమహానభూత్॥35॥

తదస్త్రం ప్రేషితం తేన భీమసేనేన సంయుగే
రాక్షసస్య మహామాయాం హత్వా రాక్షసమార్దయత్॥36॥

స వధ్యమానో బహుధా భీమసేనేన రాక్షసః
సంత్యజ్య సంయుగే భీమం ద్రోణానీకముపాద్రవత్॥37॥

తస్మింస్తు నిర్జితే రాజన్రాక్షసేంద్రే మహాత్మనా
అనాదయన్సింహనాదైః పాండవాః సర్వతోదిశం॥38॥

అపూజయన్మారుతిం చ సంహృష్టాస్తే మహాబలం
ప్రహ్రాదం సమరే జిత్వా యథా శక్రం మరుద్గణాః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అలంబుసం తథా యుద్ధే విచరంతమభీతవత్
హైడింబః ప్రయయౌ తూర్ణం వివ్యాధ చ శితైః శరైః॥1॥

తయోః ప్రతిభయం యుద్ధమాసీద్రాక్షససింహయోః
కుర్వతోర్వివిధా మాయాః శక్రశంబరయోరివ॥2॥

అలంబుసో భృశం క్రుద్ధో ఘటోత్కచమతాడయత్
ఘటోత్కచస్తు వింశత్యా నారాచానాం స్తనాంతరే
అలంబుసమథో విద్ధ్వా సింహవద్వ్యనదన్ముహుః॥3॥

తథైవాలంబుసో రాజన్హైడింబం యుద్ధదుర్మదం
విద్ధ్వా విద్ధ్వానదద్ధృష్టః పూరయన్ఖం సమంతతః॥4॥

తథా తౌ భృశసంక్రుద్ధౌ రాక్షసేంద్రౌ మహాబలౌ
నిర్విశేషమయుధ్యేతాం మాయాభిరితరేతరం॥5॥

మాయాశతసృజౌ దృప్తౌ మోహయంతౌ పరస్పరం
మాయాయుద్ధే సుకుశలౌ మాయాయుద్ధమయుధ్యతాం॥6॥

యాం యాం ఘటోత్కచో యుద్ధే మాయాం దర్శయతే నృప
తాం తామలంబుసో రాజన్మాయయైవ నిజఘ్నివాన్॥7॥

తం తథా యుధ్యమానం తు మాయాయుద్ధవిశారదం
అలంబుసం రాక్షసేంద్రం దృష్ట్వాక్రుధ్యంత పాండవాః॥8॥

త ఏనం భృశసంక్రుద్ధాః సర్వతః ప్రవరా రథైః
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధా భీమసేనాదయో నృప॥9॥

త ఏనం కోష్ఠకీకృత్య రథవంశేన మారిష
సర్వతో వ్యకిరన్బాణైరుల్కాభిరివ కుంజరం॥10॥

స తేషామస్త్రవేగం తం ప్రతిహత్యాస్త్రమాయయా
తస్మాద్రథవ్రజాన్ముక్తో వనదాహాదివ ద్విపః॥11॥

స విస్ఫార్య ధనుర్ఘోరమింద్రాశనిసమస్వనం
మారుతిం పంచవింశత్యా భైమసేనిం చ పంచభిః
యుధిష్ఠిరం త్రిభిర్విద్ధ్వా సహదేవం చ సప్తభిః॥12॥

నకులం చ త్రిసప్తత్యా ద్రౌపదేయాంశ్చ మారిష
పంచభిః పంచభిర్విద్ధ్వా ఘోరం నాదం ననాద హ॥13॥

తం భీమసేనో నవభిః సహదేవశ్చ పంచభిః
యుధిష్ఠిరః శతేనైవ రాక్షసం ప్రత్యవిధ్యత
నకులశ్చ చతుఃషష్ట్యా ద్రౌపదేయాస్త్రిభిస్త్రిభిః॥14॥

హైడింబో రాక్షసం విద్ధ్వా యుద్ధే పంచాశతా శరైః
పునర్వివ్యాధ సప్తత్యా ననాద చ మహాబలః॥15॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః సర్వతస్తైర్మహారథైః
ప్రతివివ్యాధ తాన్సర్వాన్పంచభిః పంచభిః శరైః॥16॥

తం క్రుద్ధం రాక్షసం యుద్ధే ప్రతిక్రుద్ధస్తు రాక్షసః
హైడింబో భరతశ్రేష్ఠ శరైర్వివ్యాధ సప్తభిః॥17॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా రాక్షసేంద్రో మహాబలః
వ్యసృజత్సాయకాంస్తూర్ణం స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్॥18॥

తే శరా నతపర్వాణో వివిశూ రాక్షసం తదా
రుషితాః పన్నగా యద్వద్గిరిముగ్రా మహాబలాః॥19॥

తతస్తే పాండవా రాజన్సమంతాన్నిశితాఞ్శరాన్
ప్రేషయామాసురుద్విగ్నా హైడింబశ్చ ఘటోత్కచః॥20॥

స వధ్యమానః సమరే పాండవైర్జితకాశిభిః
దగ్ధాద్రికూటశృంగాభం భిన్నాంజనచయోపమం॥21॥

సముత్క్షిప్య చ బాహుభ్యామావిధ్య చ పునః పునః
నిష్పిపేష క్షితౌ క్షిప్రం పూర్ణకుంభమివాశ్మని॥22॥

బలలాఘవసంపన్నః సంపన్నో విక్రమేణ చ
భైమసేనీ రణే క్రుద్ధః సర్వసైన్యాన్యభీషయత్॥23॥

స విస్ఫుటితసర్వాంగశ్చూర్ణితాస్థివిభూషణః
ఘటోత్కచేన వీరేణ హతః సాలకటంకటః॥24॥

తతః సుమనసః పార్థా హతే తస్మిన్నిశాచరే
చుక్రుశుః సింహనాదాంశ్చ వాసాంస్యాదుధువుశ్చ హ॥25॥

తావకాశ్చ హతం దృష్ట్వా రాక్షసేంద్రం మహాబలం
అలంబుసం భీమరూపం విశీర్ణమివ పర్వతం
హాహాకారమకుర్వంత సైన్యాని భరతర్షభ॥26॥

జనాశ్చ తద్దదృశిరే రక్షః కౌతూహలాన్వితాః
యదృచ్ఛయా నిపతితం భూమావంగారకం యథా॥27॥

ఘటోత్కచస్తు తద్ధత్వా రక్షో బలవతాం వరం
ముమోచ బలవన్నాదం బలం హత్వేవ వాసవః॥28॥

స పూజ్యమానః పితృభిః సబాంధవై;ర్ఘటోత్కచః కర్మణి దుష్కరే కృతే
రిపుం నిహత్యాభిననంద వై తదా; అలంబుసం పక్వమలంబుసం యథా॥29॥

తతో నినాదః సుమహాన్సముత్థితః; సశంఖనానావిధబాణఘోషవాన్
నిశమ్య తం ప్రత్యనదంస్తు కౌరవా;స్తతో ధ్వనిర్భువనమథాస్పృశద్భృశం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

భారద్వాజం కథం యుద్ధే యుయుధానోఽభ్యవారయత్
సంజయాచక్ష్వ తత్త్వేన పరం కౌతూహలం హి మే॥1॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్మహాప్రాజ్ఞ సంగ్రామం లోమహర్షణం
ద్రోణస్య పాండవైః సార్ధం యుయుధానపురోగమైః॥2॥

వధ్యమానం బలం దృష్ట్వా యుయుధానేన మారిష
అభ్యద్రవత్స్వయం ద్రోణః సాత్యకిం సత్యవిక్రమం॥3॥

తమాపతంతం సహసా భారద్వాజం మహారథం
సాత్యకిః పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమార్పయత్॥4॥

ద్రోణోఽపి యుధి విక్రాంతో యుయుధానం సమాహితః
అవిధ్యత్పంచభిస్తూర్ణం హేమపుంఖైః శిలాశితైః॥5॥

తే వర్మ భిత్త్వా సుదృఢం ద్విషత్పిశితభోజనాః
అభ్యగుర్ధరణీం రాజఞ్శ్వసంత ఇవ పన్నగాః॥6॥

దీర్ఘబాహురభిక్రుద్ధస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
ద్రోణం పంచాశతావిధ్యన్నారాచైరగ్నిసంనిభైః॥7॥

భారద్వాజో రణే విద్ధో యుయుధానేన సత్వరం
సాత్యకిం బహుభిర్బాణైర్యతమానమవిధ్యత॥8॥

తతః క్రుద్ధో మహేష్వాసో భూయ ఏవ మహాబలః
సాత్వతం పీడయామాస శతేన నతపర్వణా॥9॥

స వధ్యమానః సమరే భారద్వాజేన సాత్యకిః
నాభ్యపద్యత కర్తవ్యం కించిదేవ విశాం పతే॥10॥

విషణ్ణవదనశ్చాపి యుయుధానోఽభవన్నృప
భారద్వాజం రణే దృష్ట్వా విసృజంతం శితాఞ్శరాన్॥11॥

తం తు సంప్రేక్ష్య తే పుత్రాః సైనికాశ్చ విశాం పతే
ప్రహృష్టమనసో భూత్వా సింహవద్వ్యనదన్ముహుః॥12॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం పీడ్యమానం చ మాధవం
యుధిష్ఠిరోఽబ్రవీద్రాజన్సర్వసైన్యాని భారత॥13॥

ఏష వృష్ణివరో వీరః సాత్యకిః సత్యకర్మకృత్
గ్రస్యతే యుధి వీరేణ భానుమానివ రాహుణా
అభిద్రవత గచ్ఛధ్వం సాత్యకిర్యత్ర యుధ్యతే॥14॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ పాంచాల్యమిదమాహ జనాధిప
అభిద్రవ ద్రుతం ద్రోణం కిం ను తిష్ఠసి పార్షత
న పశ్యసి భయం ఘోరం ద్రోణాన్నః సముపస్థితం॥15॥

అసౌ ద్రోణో మహేష్వాసో యుయుధానేన సంయుగే
క్రీడతే సూత్రబద్ధేన పక్షిణా బాలకో యథా॥16॥

తత్రైవ సర్వే గచ్ఛంతు భీమసేనముఖా రథాః
త్వయైవ సహితా యత్తా యుయుధానరథం ప్రతి॥17॥

పృష్ఠతోఽనుగమిష్యామి త్వామహం సహసైనికః
సాత్యకిం మోక్షయస్వాద్య యమదంష్ట్రాంతరం గతం॥18॥

ఏవముక్త్వా తతో రాజా సర్వసైన్యేన పాండవః
అభ్యద్రవద్రణే ద్రోణం యుయుధానస్య కారణాత్॥19॥

తత్రారావో మహానాసీద్ద్రోణమేకం యుయుత్సతాం
పాండవానాం చ భద్రం తే సృంజయానాం చ సర్వశః॥20॥

తే సమేత్య నరవ్యాఘ్రా భారద్వాజం మహారథం
అభ్యవర్షఞ్శరైస్తీక్ష్ణైః కంకబర్హిణవాజితైః॥21॥

స్మయన్నేవ తు తాన్వీరాంద్రోణః ప్రత్యగ్రహీత్స్వయం
అతిథీనాగతాన్యద్వత్సలిలేనాసనేన చ॥22॥

తర్పితాస్తే శరైస్తస్య భారద్వాజస్య ధన్వినః
ఆతిథేయగృహం ప్రాప్య నృపతేఽతిథయో యథా॥23॥

భారద్వాజం చ తే సర్వే న శేకుః ప్రతివీక్షితుం
మధ్యందినమనుప్రాప్తం సహస్రాంశుమివ ప్రభో॥24॥

తాంస్తు సర్వాన్మహేష్వాసాంద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
అతాపయచ్ఛరవ్రాతైర్గభస్తిభిరివాంశుమాన్॥25॥

వధ్యమానా రణే రాజన్పాండవాః సృంజయాస్తథా
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత పంకమగ్నా ఇవ ద్విపాః॥26॥

ద్రోణస్య చ వ్యదృశ్యంత విసర్పంతో మహాశరాః
గభస్తయ ఇవార్కస్య ప్రతపంతః సమంతతః॥27॥

తస్మింద్రోణేన నిహతాః పాంచాలాః పంచవింశతిః
మహారథసమాఖ్యాతా ధృష్టద్యుమ్నస్య సంమతాః॥28॥

పాండూనాం సర్వసైన్యేషు పాంచాలానాం తథైవ చ
ద్రోణం స్మ దదృశుః శూరం వినిఘ్నంతం వరాన్వరాన్॥29॥

కేకయానాం శతం హత్వా విద్రావ్య చ సమంతతః
ద్రోణస్తస్థౌ మహారాజ వ్యాదితాస్య ఇవాంతకః॥30॥

పాంచాలాన్సృంజయాన్మత్స్యాన్కేకయాన్పాండవానపి
ద్రోణోఽజయన్మహాబాహుః శతశోఽథ సహస్రశః॥31॥

తేషాం సమభవచ్ఛబ్దో వధ్యతాం ద్రోణసాయకైః
వనౌకసామివారణ్యే దహ్యతాం ధూమకేతునా॥32॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వాః పితరశ్చాబ్రువన్నృప
ఏతే ద్రవంతి పాంచాలాః పాండవాశ్చ ససైనికాః॥33॥

తం తథా సమరే ద్రోణం నిఘ్నంతం సోమకాన్రణే
న చాప్యభియయుః కేచిదపరే నైవ వివ్యధుః॥34॥

వర్తమానే తథా రౌద్రే తస్మిన్వీరవరక్షయే
అశృణోత్సహసా పార్థః పాంచజన్యస్య నిస్వనం॥35॥

పూరితో వాసుదేవేన శంఖరాట్స్వనతే భృశం
యుధ్యమానేషు వీరేషు సైంధవస్యాభిరక్షిషు
నదత్సు ధార్తరాష్ట్రేషు విజయస్య రథం ప్రతి॥36॥

గాండీవస్య చ నిర్ఘోషే విప్రనష్టే సమంతతః
కశ్మలాభిహతో రాజా చింతయామాస పాండవః॥37॥

న నూనం స్వస్తి పార్థస్య యథా నదతి శంఖరాట్
కౌరవాశ్చ యథా హృష్టా వినదంతి ముహుర్ముహుః॥38॥

ఏవం సంచింతయిత్వా తు వ్యాకులేనాంతరాత్మనా
అజాతశత్రుః కౌంతేయః సాత్వతం ప్రత్యభాషత॥39॥

బాష్పగద్గదయా వాచా ముహ్యమానో ముహుర్ముహుః
కృత్యస్యానంతరాపేక్షీ శైనేయం శినిపుంగవం॥40॥

యః స ధర్మః పురా దృష్టః సద్భిః శైనేయ శాశ్వతః
సాంపరాయే సుహృత్కృత్యే తస్య కాలోఽయమాగతః॥41॥

సర్వేష్వపి చ యోధేషు చింతయఞ్శినిపుంగవ
త్వత్తః సుహృత్తమం కంచిన్నాభిజానామి సాత్యకే॥42॥

యో హి ప్రీతమనా నిత్యం యశ్చ నిత్యమనువ్రతః
స కార్యే సాంపరాయే తు నియోజ్య ఇతి మే మతిః॥43॥

యథా చ కేశవో నిత్యం పాండవానాం పరాయణం
తథా త్వమపి వార్ష్ణేయ కృష్ణతుల్యపరాక్రమః॥44॥

సోఽహం భారం సమాధాస్యే త్వయి తం వోఢుమర్హసి
అభిప్రాయం చ మే నిత్యం న వృథా కర్తుమర్హసి॥45॥

స త్వం భ్రాతుర్వయస్యస్య గురోరపి చ సంయుగే
కురు కృచ్ఛ్రే సహాయార్థమర్జునస్య నరర్షభ॥46॥

త్వం హి సత్యవ్రతః శూరో మిత్రాణామభయంకరః
లోకే విఖ్యాయసే వీర కర్మభిః సత్యవాగితి॥47॥

యో హి శైనేయ మిత్రార్థే యుధ్యమానస్త్యజేత్తనుం
పృథివీం వా ద్విజాతిభ్యో యో దద్యాత్సమమేవ తత్॥48॥

శ్రుతాశ్చ బహవోఽస్మాభీ రాజానో యే దివం గతాః
దత్త్వేమాం పృథివీం కృత్స్నాం బ్రాహ్మణేభ్యో యథావిధి॥49॥

ఏవం త్వామపి ధర్మాత్మన్ప్రయాచేఽహం కృతాంజలిః
పృథివీదానతుల్యం స్యాదధికం వా ఫలం విభో॥50॥

ఏక ఏవ సదా కృష్ణో మిత్రాణామభయంకరః
రణే సంత్యజతి ప్రాణాంద్వితీయస్త్వం చ సాత్యకే॥51॥

విక్రాంతస్య చ వీరస్య యుద్ధే ప్రార్థయతో యశః
శూర ఏవ సహాయః స్యాన్నేతరః ప్రాకృతో జనః॥52॥

ఈదృశే తు పరామర్దే వర్తమానస్య మాధవ
త్వదన్యో హి రణే గోప్తా విజయస్య న విద్యతే॥53॥

శ్లాఘన్నేవ హి కర్మాణి శతశస్తవ పాండవః
మమ సంజనయన్హర్షం పునః పునరకీర్తయత్॥54॥

లఘ్వస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ తథా లఘుపరాక్రమః
ప్రాజ్ఞః సర్వాస్త్రవిచ్ఛూరో ముహ్యతే న చ సంయుగే॥55॥

మహాస్కంధో మహోరస్కో మహాబాహుర్మహాధనుః
మహాబలో మహావీర్యః స మహాత్మా మహారథః॥56॥

శిష్యో మమ సఖా చైవ ప్రియోఽస్యాహం ప్రియశ్చ మే
యుయుధానః సహాయో మే ప్రమథిష్యతి కౌరవాన్॥57॥

అస్మదర్థం చ రాజేంద్ర సంనహ్యేద్యది కేశవః
రామో వాప్యనిరుద్ధో వా ప్రద్యుమ్నో వా మహారథః॥58॥

గదో వా సారణో వాపి సాంబో వా సహ వృష్ణిభిః
సహాయార్థం మహారాజ సంగ్రామోత్తమమూర్ధని॥59॥

తథాప్యహం నరవ్యాఘ్రం శైనేయం సత్యవిక్రమం
సాహాయ్యే వినియోక్ష్యామి నాస్తి మేఽన్యో హి తత్సమః॥60॥

ఇతి ద్వైతవనే తాత మామువాచ ధనంజయః
పరోక్షం త్వద్గుణాంస్తథ్యాన్కథయన్నార్యసంసది॥61॥

తస్య త్వమేవం సంకల్పం న వృథా కర్తుమర్హసి
ధనంజయస్య వార్ష్ణేయ మమ భీమస్య చోభయోః॥62॥

యచ్చాపి తీర్థాని చరన్నగచ్ఛం ద్వారకాం ప్రతి
తత్రాహమపి తే భక్తిమర్జునం ప్రతి దృష్టవాన్॥63॥

న తత్సౌహృదమన్యేషు మయా శైనేయ లక్షితం
యథా త్వమస్మాన్భజసే వర్తమానానుపప్లవే॥64॥

సోఽభిజాత్యా చ భక్త్యా చ సఖ్యస్యాచార్యకస్య చ
సౌహృదస్య చ వీర్యస్య కులీనత్వస్య మాధవ॥65॥

సత్యస్య చ మహాబాహో అనుకంపార్థమేవ చ
అనురూపం మహేష్వాస కర్మ త్వం కర్తుమర్హసి॥66॥

సుయోధనో హి సహసా గతో ద్రోణేన దంశితః
పూర్వమేవ తు యాతాస్తే కౌరవాణాం మహారథాః॥67॥

సుమహాన్నినదశ్చైవ శ్రూయతే విజయం ప్రతి
స శైనేయ జవేనాత్ర గంతుమర్హసి మాధవ॥68॥

భీమసేనో వయం చైవ సంయత్తాః సహసైనికాః
ద్రోణమావారయిష్యామో యది త్వాం ప్రతి యాస్యతి॥69॥

పశ్య శైనేయ సైన్యాని ద్రవమాణాని సంయుగే
మహాంతం చ రణే శబ్దం దీర్యమాణాం చ భారతీం॥70॥

మహామారుతవేగేన సముద్రమివ పర్వసు
ధార్తరాష్ట్రబలం తాత విక్షిప్తం సవ్యసాచినా॥71॥

రథైర్విపరిధావద్భిర్మనుష్యైశ్చ హయైశ్చ హ
సైన్యం రజఃసముద్ధూతమేతత్సంపరివర్తతే॥72॥

సంవృతః సింధుసౌవీరైర్నఖరప్రాసయోధిభిః
అత్యంతాపచితైః శూరైః ఫల్గునః పరవీరహా॥73॥

నైతద్బలమసంవార్య శక్యో హంతుం జయద్రథః
ఏతే హి సైంధవస్యార్థే సర్వే సంత్యక్తజీవితాః॥74॥

శరశక్తిధ్వజవనం హయనాగసమాకులం
పశ్యైతద్ధార్తరాష్ట్రాణామనీకం సుదురాసదం॥75॥

శృణు దుందుభినిర్ఘోషం శంఖశబ్దాంశ్చ పుష్కలాన్
సింహనాదరవాంశ్చైవ రథనేమిస్వనాంస్తథా॥76॥

నాగానాం శృణు శబ్దం చ పత్తీనాం చ సహస్రశః
సాదినాం ద్రవతాం చైవ శృణు కంపయతాం మహీం॥77॥

పురస్తాత్సైంధవానీకం ద్రోణానీకస్య పృష్ఠతః
బహుత్వాద్ధి నరవ్యాఘ్ర దేవేంద్రమపి పీడయేత్॥78॥

అపర్యంతే బలే మగ్నో జహ్యాదపి చ జీవితం
తస్మింశ్చ నిహతే యుద్ధే కథం జీవేత మాదృశః
సర్వథాహమనుప్రాప్తః సుకృచ్ఛ్రం బత జీవితం॥79॥

శ్యామో యువా గుడాకేశో దర్శనీయశ్చ పాండవః
లఘ్వస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ ప్రవిష్టస్తాత భారతీం॥80॥

సూర్యోదయే మహాబాహుర్దివసశ్చాతివర్తతే
తన్న జానామి వార్ష్ణేయ యది జీవతి వా న వా
కురూణాం చాపి తత్సైన్యం సాగరప్రతిమం మహత్॥81॥

ఏక ఏవ చ బీభత్సుః ప్రవిష్టస్తాత భారతీం
అవిషహ్యాం మహాబాహుః సురైరపి మహామృధే॥82॥

న చ మే వర్తతే బుద్ధిరద్య యుద్ధే కథంచన
ద్రోణోఽపి రభసో యుద్ధే మమ పీడయతే బలం
ప్రత్యక్షం తే మహాబాహో యథాసౌ చరతి ద్విజః॥83॥

యుగపచ్చ సమేతానాం కార్యాణాం త్వం విచక్షణః
మహార్థం లఘుసంయుక్తం కర్తుమర్హసి మాధవ॥84॥

తస్య మే సర్వకార్యేషు కార్యమేతన్మతం సదా
అర్జునస్య పరిత్రాణం కర్తవ్యమితి సంయుగే॥85॥

నాహం శోచామి దాశార్హం గోప్తారం జగతః ప్రభుం
స హి శక్తో రణే తాత త్రీల్లోకానపి సంగతాన్॥86॥

విజేతుం పురుషవ్యాఘ్ర సత్యమేతద్బ్రవీమి తే
కిం పునర్ధార్తరాష్ట్రస్య బలమేతత్సుదుర్బలం॥87॥

అర్జునస్త్వేవ వార్ష్ణేయ పీడితో బహుభిర్యుధి
ప్రజహ్యాత్సమరే ప్రాణాంస్తస్మాద్విందామి కశ్మలం॥88॥

తస్య త్వం పదవీం గచ్ఛ గచ్ఛేయుస్త్వాదృశా యథా
తాదృశస్యేదృశే కాలే మాదృశేనాభిచోదితః॥89॥

రణే వృష్ణిప్రవీరాణాం ద్వావేవాతిరథౌ స్మృతౌ
ప్రద్యుమ్నశ్చ మహాబాహుస్త్వం చ సాత్వత విశ్రుతః॥90॥

అస్త్రే నారాయణసమః సంకర్షణసమో బలే
వీరతాయాం నరవ్యాఘ్ర ధనంజయసమో హ్యసి॥91॥

భీష్మద్రోణావతిక్రమ్య సర్వయుద్ధవిశారదం
త్వామద్య పురుషవ్యాఘ్రం లోకే సంతః ప్రచక్షతే ॥92॥

నాసాధ్యం విద్యతే లోకే సాత్యకేరితి మాధవ
తత్త్వాం యదభివక్ష్యామి తత్కురుష్వ మహాబల ॥93॥

సంభావనా హి లోకస్య తవ పార్థస్య చోభయోః
నాన్యథా తాం మహాబాహో సంప్రకర్తుమిహార్హసి ॥94॥

పరిత్యజ్య ప్రియాన్ప్రాణాన్రణే విచర వీరవత్
న హి శైనేయ దాశార్హా రణే రక్షంతి జీవితం ॥95॥

అయుద్ధమనవస్థానం సంగ్రామే చ పలాయనం
భీరూణామసతాం మార్గో నైష దాశార్హసేవితః ॥96॥

తవార్జునో గురుస్తాత ధర్మాత్మా శినిపుంగవ
వాసుదేవో గురుశ్చాపి తవ పార్థస్య ధీమతః ॥97॥

కారణద్వయమేతద్ధి జానానస్త్వాహమబ్రువం
మావమంస్థా వచో మహ్యం గురుస్తవ గురోర్హ్యహం ॥98॥

వాసుదేవమతం చైతన్మమ చైవార్జునస్య చ
సత్యమేతన్మయోక్తం తే యాహి యత్ర ధనంజయః ॥99॥

ఏతద్వచనమాజ్ఞాయ మమ సత్యపరాక్రమ
ప్రవిశైతద్బలం తాత ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేః ॥100॥

ప్రవిశ్య చ యథాన్యాయం సంగమ్య చ మహారథైః
యథార్హమాత్మనః కర్మ రణే సాత్వత దర్శయ ॥101॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రీతియుక్తం చ హృద్యం చ మధురాక్షరమేవ చ
కాలయుక్తం చ చిత్రం చ స్వతయా చాభిభాషితం ॥1॥

ధర్మరాజస్య తద్వాక్యం నిశమ్య శినిపుంగవః
సాత్యకిర్భరతశ్రేష్ఠ ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరం ॥2॥

శ్రుతం తే గదతో వాక్యం సర్వమేతన్మయాచ్యుత
న్యాయయుక్తం చ చిత్రం చ ఫల్గునార్థే యశస్కరం ॥3॥

ఏవంవిధే తథా కాలే మాదృశం ప్రేక్ష్య సంమతం
వక్తుమర్హసి రాజేంద్ర యథా పార్థం తథైవ మాం ॥4॥

న మే ధనంజయస్యార్థే ప్రాణా రక్ష్యాః కథంచన
త్వత్ప్రయుక్తః పునరహం కిం న కుర్యాం మహాహవే ॥5॥

లోకత్రయం యోధయేయం సదేవాసురమానుషం
త్వత్ప్రయుక్తో నరేంద్రేహ కిముతైతత్సుదుర్బలం ॥6॥

సుయోధనబలం త్వద్య యోధయిష్యే సమంతతః
విజేష్యే చ రణే రాజన్సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥7॥

కుశల్యహం కుశలినం సమాసాద్య ధనంజయం
హతే జయద్రథే రాజన్పునరేష్యామి తేఽన్తికం ॥8॥

అవశ్యం తు మయా సర్వం విజ్ఞాప్యస్త్వం నరాధిప
వాసుదేవస్య యద్వాక్యం ఫల్గునస్య చ ధీమతః ॥9॥

దృఢం త్వభిపరీతోఽహమర్జునేన పునః పునః
మధ్యే సర్వస్య సైన్యస్య వాసుదేవస్య శృణ్వతః॥10॥

అద్య మాధవ రాజానమప్రమత్తోఽనుపాలయ
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా యావద్ధన్మి జయద్రథం॥11॥

త్వయి వాహం మహాబాహో ప్రద్యుమ్నే వా మహారథే
నృపం నిక్షిప్య గచ్ఛేయం నిరపేక్షో జయద్రథం॥12॥

జానీషే హి రణే ద్రోణం రభసం శ్రేష్ఠసంమతం
ప్రతిజ్ఞా చాపి తే నిత్యం శ్రుతా ద్రోణస్య మాధవ॥13॥

గ్రహణం ధర్మరాజస్య భారద్వాజోఽనుగృధ్యతి
శక్తశ్చాపి రణే ద్రోణో నిగృహీతుం యుధిష్ఠిరం॥14॥

ఏవం త్వయి సమాధాయ ధర్మరాజం నరోత్తమం
అహమద్య గమిష్యామి సైంధవస్య వధాయ హి॥15॥

జయద్రథమహం హత్వా ధ్రువమేష్యామి మాధవ
ధర్మరాజం యథా ద్రోణో నిగృహ్ణీయాద్రణే బలాత్॥16॥

నిగృహీతే నరశ్రేష్ఠే భారద్వాజేన మాధవ
సైంధవస్య వధో న స్యాన్మమాప్రీతిస్తథా భవేత్॥17॥

ఏవం గతే నరశ్రేష్ఠ పాండవే సత్యవాదిని
అస్మాకం గమనం వ్యక్తం వనం ప్రతి భవేత్పునః॥18॥

సోఽయం మమ జయో వ్యక్తం వ్యర్థ ఏవ భవిష్యతి
యది ద్రోణో రణే క్రుద్ధో నిగృహ్ణీయాద్యుధిష్ఠిరం॥19॥

స త్వమద్య మహాబాహో ప్రియార్థం మమ మాధవ
జయార్థం చ యశోర్థం చ రక్ష రాజానమాహవే॥20॥

స భవాన్మయి నిక్షేపో నిక్షిప్తః సవ్యసాచినా
భారద్వాజాద్భయం నిత్యం పశ్యమానేన తే ప్రభో॥21॥

తస్యాపి చ మహాబాహో నిత్యం పశ్యతి సంయుగే
నాన్యం హి ప్రతియోద్ధారం రౌక్మిణేయాదృతే ప్రభో
మాం వాపి మన్యతే యుద్ధే భారద్వాజస్య ధీమతః॥22॥

సోఽహం సంభావనాం చైతామాచార్యవచనం చ తత్
పృష్ఠతో నోత్సహే కర్తుం త్వాం వా త్యక్తుం మహీపతే॥23॥

ఆచార్యో లఘుహస్తత్వాదభేద్యకవచావృతః
ఉపలభ్య రణే క్రీడేద్యథా శకునినా శిశుః॥24॥

యది కార్ష్ణిర్ధనుష్పాణిరిహ స్యాన్మకరధ్వజః
తస్మై త్వాం విసృజేయం వై స త్వాం రక్షేద్యథార్జునః॥25॥

కురు త్వమాత్మనో గుప్తిం కస్తే గోప్తా గతే మయి
యః ప్రతీయాద్రణే ద్రోణం యావద్గచ్ఛామి పాండవం॥26॥

మా చ తే భయమద్యాస్తు రాజన్నర్జునసంభవం
న స జాతు మహాబాహుర్భారముద్యమ్య సీదతి॥27॥

యే చ సౌవీరకా యోధాస్తథా సైంధవపౌరవాః
ఉదీచ్యా దాక్షిణాత్యాశ్చ యే చాన్యేఽపి మహారథాః॥28॥

యే చ కర్ణముఖా రాజన్రథోదారాః ప్రకీర్తితాః
ఏతేఽర్జునస్య క్రుద్ధస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం॥29॥

ఉద్యుక్తా పృథివీ సర్వా ససురాసురమానుషా
సరాక్షసగణా రాజన్సకింనరమహోరగా ॥30॥

జంగమాః స్థావరైః సార్ధం నాలం పార్థస్య సంయుగే
ఏవం జ్ఞాత్వా మహారాజ వ్యేతు తే భీర్ధనంజయే ॥31॥

యత్ర వీరౌ మహేష్వాసౌ కృష్ణౌ సత్యపరాక్రమౌ
న తత్ర కర్మణో వ్యాపత్కథంచిదపి విద్యతే ॥32॥

దైవం కృతాస్త్రతాం యోగమమర్షమపి చాహవే
కృతజ్ఞతాం దయాం చైవ భ్రాతుస్త్వమనుచింతయ ॥33॥

మయి చాప్యపయాతే వై గచ్ఛమానేఽర్జునం ప్రతి
ద్రోణే చిత్రాస్త్రతాం సంఖ్యే రాజంస్త్వమనుచింతయ ॥34॥

ఆచార్యో హి భృశం రాజన్నిగ్రహే తవ గృధ్యతి
ప్రతిజ్ఞామాత్మనో రక్షన్సత్యాం కర్తుం చ భారత ॥35॥

కురుష్వాద్యాత్మనో గుప్తిం కస్తే గోప్తా గతే మయి
యస్యాహం ప్రత్యయాత్పార్థ గచ్ఛేయం ఫల్గునం ప్రతి ॥36॥

న హ్యహం త్వా మహారాజ అనిక్షిప్య మహాహవే
క్వచిద్యాస్యామి కౌరవ్య సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥37॥

ఏతద్విచార్య బహుశో బుద్ధ్యా బుద్ధిమతాం వర
దృష్ట్వా శ్రేయః పరం బుద్ధ్యా తతో రాజన్ప్రశాధి మాం ॥38॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి మాధవ
న తు మే శుధ్యతే భావః శ్వేతాశ్వం ప్రతి మారిష ॥39॥

కరిష్యే పరమం యత్నమాత్మనో రక్షణం ప్రతి
గచ్ఛ త్వం సమనుజ్ఞాతో యత్ర యాతో ధనంజయః ॥40॥

ఆత్మసంరక్షణం సంఖ్యే గమనం చార్జునం ప్రతి
విచార్యైతద్ద్వయం బుద్ధ్యా గమనం తత్ర రోచయే ॥41॥

స త్వమాతిష్ఠ యానాయ యత్ర యాతో ధనంజయః
మమాపి రక్షణం భీమః కరిష్యతి మహాబలః ॥42॥

పార్షతశ్చ ససోదర్యః పార్థివాశ్చ మహాబలాః
ద్రౌపదేయాశ్చ మాం తాత రక్షిష్యంతి న సంశయః ॥43॥

కేకయా భ్రాతరః పంచ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
విరాటో ద్రుపదశ్చైవ శిఖండీ చ మహారథః ॥44॥

ధృష్టకేతుశ్చ బలవాన్కుంతిభోజశ్చ మారిష
నకులః సహదేవశ్చ పాంచాలాః సృంజయాస్తథా
ఏతే సమాహితాస్తాత రక్షిష్యంతి న సంశయః ॥45॥

న ద్రోణః సహ సైన్యేన కృతవర్మా చ సంయుగే
సమాసాదయితుం శక్తో న చ మాం ధర్షయిష్యతి ॥46॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ సమరే ద్రోణం క్రుద్ధం పరంతపః
వారయిష్యతి విక్రమ్య వేలేవ మకరాలయం ॥47॥

యత్ర స్థాస్యతి సంగ్రామే పార్షతః పరవీరహా
న ద్రోణసైన్యం బలవత్క్రామేత్తత్ర కథంచన ॥48॥

ఏష ద్రోణవినాశాయ సముత్పన్నో హుతాశనాత్
కవచీ స శరీ ఖడ్గీ ధన్వీ చ వరభూషణః॥49॥

విశ్రబ్ధో గచ్ఛ శైనేయ మా కార్షీర్మయి సంభ్రమం
ధృష్టద్యుమ్నో రణే క్రుద్ధో ద్రోణమావారయిష్యతి॥50॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ధర్మరాజస్య తద్వాక్యం నిశమ్య శినిపుంగవః
పార్థాచ్చ భయమాశంకన్పరిత్యాగాన్మహీపతేః॥1॥

అపవాదం హ్యాత్మనశ్చ లోకాద్రక్షన్విశేషతః
న మాం భీత ఇతి బ్రూయురాయాంతం ఫల్గునం ప్రతి॥2॥

నిశ్చిత్య బహుధైవం స సాత్యకిర్యుద్ధదుర్మదః
ధర్మరాజమిదం వాక్యమబ్రవీత్పురుషర్షభ॥3॥

కృతాం చేన్మన్యసే రక్షాం స్వస్తి తేఽస్తు విశాం పతే
అనుయాస్యామి బీభత్సుం కరిష్యే వచనం తవ॥4॥

న హి మే పాండవాత్కశ్చిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే
యో వై ప్రియతరో రాజన్సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥5॥

తస్యాహం పదవీం యాస్యే సందేశాత్తవ మానద
త్వత్కృతే న చ మే కించిదకర్తవ్యం కథంచన॥6॥

యథా హి మే గురోర్వాక్యం విశిష్టం ద్విపదాం వర
తథా తవాపి వచనం విశిష్టతరమేవ మే॥7॥

ప్రియే హి తవ వర్తేతే భ్రాతరౌ కృష్ణపాండవౌ
తయోః ప్రియే స్థితం చైవ విద్ధి మాం రాజపుంగవ॥8॥

తవాజ్ఞాం శిరసా గృహ్య పాండవార్థమహం ప్రభో
భిత్త్వేదం దుర్భిదం సైన్యం ప్రయాస్యే నరసత్తమ॥9॥

ద్రోణానీకం విశామ్యేష క్రుద్ధో ఝష ఇవార్ణవం
తత్ర యాస్యామి యత్రాసౌ రాజన్రాజా జయద్రథః॥10॥

యత్ర సేనాం సమాశ్రిత్య భీతస్తిష్ఠతి పాండవాత్
గుప్తో రథవరశ్రేష్ఠైర్ద్రౌణికర్ణకృపాదిభిః॥11॥

ఇతస్త్రియోజనం మన్యే తమధ్వానం విశాం పతే
యత్ర తిష్ఠతి పార్థోఽసౌ జయద్రథవధోద్యతః॥12॥

త్రియోజనగతస్యాపి తస్య యాస్యామ్యహం పదం
ఆసైంధవవధాద్రాజన్సుదృఢేనాంతరాత్మనా॥13॥

అనాదిష్టస్తు గురుణా కో ను యుధ్యేత మానవః
ఆదిష్టస్తు త్వయా రాజన్కో న యుధ్యేత మాదృశః
అభిజానామి తం దేశం యత్ర యాస్యామ్యహం ప్రభో॥14॥

హుడశక్తిగదాప్రాసఖడ్గచర్మర్ష్టితోమరం
ఇష్వస్త్రవరసంబాధం క్షోభయిష్యే బలార్ణవం॥15॥

యదేతత్కుంజరానీకం సాహస్రమనుపశ్యసి
కులమంజనకం నామ యత్రైతే వీర్యశాలినః॥16॥

ఆస్థితా బహుభిర్మ్లేచ్ఛైర్యుద్ధశౌండైః ప్రహారిభిః
నాగా మేఘనిభా రాజన్క్షరంత ఇవ తోయదాః॥17॥

నైతే జాతు నివర్తేరన్ప్రేషితా హస్తిసాదిభిః
అన్యత్ర హి వధాదేషాం నాస్తి రాజన్పరాజయః॥18॥

అథ యాన్రథినో రాజన్సమంతాదనుపశ్యసి
ఏతే రుక్మరథా నామ రాజపుత్రా మహారథాః॥19॥

రథేష్వస్త్రేషు నిపుణా నాగేషు చ విశాం పతే
ధనుర్వేదే గతాః పారం ముష్టియుద్ధే చ కోవిదాః॥20॥

గదాయుద్ధవిశేషజ్ఞా నియుద్ధకుశలాస్తథా
ఖడ్గప్రహరణే యుక్తాః సంపాతే చాసిచర్మణోః॥21॥

శూరాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ స్పర్ధంతే చ పరస్పరం
నిత్యం చ సమరే రాజన్విజిగీషంతి మానవాన్॥22॥

కర్ణేన విజితా రాజందుఃశాసనమనువ్రతాః
ఏతాంస్తు వాసుదేవోఽపి రథోదారాన్ప్రశంసతి॥23॥

సతతం ప్రియకామాశ్చ కర్ణస్యైతే వశే స్థితాః
తస్యైవ వచనాద్రాజన్నివృత్తాః శ్వేతవాహనాత్॥24॥

తే న క్షతా న చ శ్రాంతా దృఢావరణకార్ముకాః
మదర్థం విష్ఠితా నూనం ధార్తరాష్ట్రస్య శాసనాత్॥25॥

ఏతాన్ప్రమథ్య సంగ్రామే ప్రియార్థం తవ కౌరవ
ప్రయాస్యామి తతః పశ్చాత్పదవీం సవ్యసాచినః॥26॥

యాంస్త్వేతానపరాన్రాజన్నాగాన్సప్తశతాని చ
ప్రేక్షసే వర్మసంఛన్నాన్కిరాతైః సమధిష్ఠితాన్॥27॥

కిరాతరాజో యాన్ప్రాదాద్గృహీతః సవ్యసాచినా
స్వలంకృతాంస్తథా ప్రేష్యానిచ్ఛంజీవితమాత్మనః॥28॥

ఆసన్నేతే పురా రాజంస్తవ కర్మకరా దృఢం
త్వామేవాద్య యుయుత్సంతే పశ్య కాలస్య పర్యయం॥29॥

తేషామేతే మహామాత్రాః కిరాతా యుద్ధదుర్మదాః
హస్తిశిక్షావిదశ్చైవ సర్వే చైవాగ్నియోనయః॥30॥

ఏతే వినిర్జితాః సర్వే సంగ్రామే సవ్యసాచినా
మదర్థమద్య సంయత్తా దుర్యోధనవశానుగాః॥31॥

ఏతాన్భిత్త్వా శరై రాజన్కిరాతాన్యుద్ధదుర్మదాన్
సైంధవస్య వధే యుక్తమనుయాస్యామి పాండవం॥32॥

యే త్వేతే సుమహానాగా అంజనస్య కులోద్భవాః
కర్కశాశ్చ వినీతాశ్చ ప్రభిన్నకరటాముఖాః॥33॥

జాంబూనదమయైః సర్వైర్వర్మభిః సువిభూషితాః
లబ్ధలక్ష్యా రణే రాజన్నైరావణసమా యుధి॥34॥

ఉత్తరాత్పర్వతాదేతే తీక్ష్ణైర్దస్యుభిరాస్థితాః
కర్కశైః ప్రవరైర్యోధైః కార్ష్ణాయసతనుచ్ఛదైః॥35॥

సంతి గోయోనయశ్చాత్ర సంతి వానరయోనయః
అనేకయోనయశ్చాన్యే తథా మానుషయోనయః॥36॥

అనీకమసతామేతద్ధూమవర్ణముదీర్యతే
మ్లేచ్ఛానాం పాపకర్తౄణాం హిమవద్దుర్గవాసినాం॥37॥

ఏతద్దుర్యోధనో లబ్ధ్వా సమగ్రం నాగమండలం
కృపం చ సౌమదత్తిం చ ద్రోణం చ రథినాం వరం॥38॥

సింధురాజం తథా కర్ణమవమన్యత పాండవాన్
కృతార్థమథ చాత్మానం మన్యతే కాలచోదితః॥39॥

తే చ సర్వేఽనుసంప్రాప్తా మమ నారాచగోచరం
న విమోక్ష్యంతి కౌంతేయ యద్యపి స్యుర్మనోజవాః॥40॥

తేన సంభావితా నిత్యం పరవీర్యోపజీవినా
వినాశముపయాస్యంతి మచ్ఛరౌఘనిపీడితాః॥41॥

యే త్వేతే రథినో రాజందృశ్యంతే కాంచనధ్వజాః
ఏతే దుర్వారణా నామ కాంబోజా యది తే శ్రుతాః॥42॥

శూరాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ ధనుర్వేదే చ నిష్ఠితాః
సంహతాశ్చ భృశం హ్యేతే అన్యోన్యస్య హితైషిణః॥43॥

అక్షౌహిణ్యశ్చ సంరబ్ధా ధార్తరాష్ట్రస్య భారత
యత్తా మదర్థం తిష్ఠంతి కురువీరాభిరక్షితాః॥44॥

అప్రమత్తా మహారాజ మామేవ ప్రత్యుపస్థితాః
తాంస్త్వహం ప్రమథిష్యామి తృణానీవ హుతాశనః॥45॥

తస్మాత్సర్వానుపాసంగాన్సర్వోపకరణాని చ
రథే కుర్వంతు మే రాజన్యథావద్రథకల్పకాః॥46॥

అస్మింస్తు ఖలు సంగ్రామే గ్రాహ్యం వివిధమాయుధం
యథోపదిష్టమాచార్యైః కార్యః పంచగుణో రథః॥47॥

కాంబోజైర్హి సమేష్యామి క్రుద్ధైరాశీవిషోపమైః
నానాశస్త్రసమావాపైర్వివిధాయుధయోధిభిః॥48॥

కిరాతైశ్చ సమేష్యామి విషకల్పైః ప్రహారిభిః
లాలితైః సతతం రాజ్ఞా దుర్యోధనహితైషిభిః॥49॥

శకైశ్చాపి సమేష్యామి శక్రతుల్యపరాక్రమైః
అగ్నికల్పైర్దురాధర్షైః ప్రదీప్తైరివ పావకైః॥50॥

తథాన్యైర్వివిధైర్యోధైః కాలకల్పైర్దురాసదైః
సమేష్యామి రణే రాజన్బహుభిర్యుద్ధదుర్మదైః॥51॥

తస్మాద్వై వాజినో ముఖ్యా విశ్రాంతాః శుభలక్షణాః
ఉపావృత్తాశ్చ పీతాశ్చ పునర్యుజ్యంతు మే రథే॥52॥

తస్య సర్వానుపాసంగాన్సర్వోపకరణాని చ
రథే ప్రాస్థాపయద్రాజా శస్త్రాణి వివిధాని చ॥53॥

తతస్తాన్సర్వతో ముక్త్వా సదశ్వాంశ్చతురో జనాః
రసవత్పాయయామాసుః పానం మదసమీరిణం॥54॥

పీతోపవృత్తాన్స్నాతాంశ్చ జగ్ధాన్నాన్సమలంకృతాన్
వినీతశల్యాంస్తురగాంశ్చతురో హేమమాలినః॥55॥

తాన్యత్తాన్రుక్మవర్ణాభాన్వినీతాఞ్శీఘ్రగామినః
సంహృష్టమనసోఽవ్యగ్రాన్విధివత్కల్పితే రథే॥56॥

మహాధ్వజేన సింహేన హేమకేసరమాలినా
సంవృతే కేతనైర్హేమైర్మణివిద్రుమచిత్రితైః
పాండురాభ్రప్రకాశాభిః పతాకాభిరలంకృతే॥57॥

హేమదండోచ్ఛ్రితచ్ఛత్రే బహుశస్త్రపరిచ్ఛదే
యోజయామాస విధివద్ధేమభాండవిభూషితాన్॥58॥

దారుకస్యానుజో భ్రాతా సూతస్తస్య ప్రియః సఖా
న్యవేదయద్రథం యుక్తం వాసవస్యేవ మాతలిః॥59॥

తతః స్నాతః శుచిర్భూత్వా కృతకౌతుకమంగలః
స్నాతకానాం సహస్రస్య స్వర్ణనిష్కానదాపయత్
ఆశీర్వాదైః పరిష్వక్తః సాత్యకిః శ్రీమతాం వరః॥60॥

తతః స మధుపర్కార్హః పీత్వా కైలావతం మధు
లోహితాక్షో బభౌ తత్ర మదవిహ్వలలోచనః॥61॥

ఆలభ్య వీరకాంస్యం చ హర్షేణ మహతాన్వితః
ద్విగుణీకృతతేజా హి ప్రజ్వలన్నివ పావకః
ఉత్సంగే ధనురాదాయ సశరం రథినాం వరః॥62॥

కృతస్వస్త్యయనో విప్రైః కవచీ సమలంకృతః
లాజైర్గంధైస్తథా మాల్యైః కన్యాభిశ్చాభినందితః॥63॥

యుధిష్ఠిరస్య చరణావభివాద్య కృతాంజలిః
తేన మూర్ధన్యుపాఘ్రాత ఆరురోహ మహారథం॥64॥

తతస్తే వాజినో హృష్టాః సుపుష్టా వాతరంహసః
అజయ్యా జైత్రమూహుస్తం వికుర్వంతః స్మ సైంధవాః॥65॥

అథ హర్షపరీతాంగః సాత్యకిర్భీమమబ్రవీత్
త్వం భీమ రక్ష రాజానమేతత్కార్యతమం హి తే॥66॥

అహం భిత్త్వా ప్రవేక్ష్యామి కాలపక్వమిదం బలం
ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ శ్రేయో రాజ్ఞోఽభిరక్షణం॥67॥

జానీషే మమ వీర్యం త్వం తవ చాహమరిందమ
తస్మాద్భీమ నివర్తస్వ మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం॥68॥

తథోక్తః సాత్యకిం ప్రాహ వ్రజ త్వం కార్యసిద్ధయే
అహం రాజ్ఞః కరిష్యామి రక్షాం పురుషసత్తమ॥69॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ భీమసేనం స మాధవః
గచ్ఛ గచ్ఛ ద్రుతం పార్థ ధ్రువోఽద్య విజయో మమ॥70॥

యన్మే స్నిగ్ధోఽనురక్తశ్చ త్వమద్య వశగః స్థితః
నిమిత్తాని చ ధన్యాని యథా భీమ వదంతి మే॥71॥

నిహతే సైంధవే పాపే పాండవేన మహాత్మనా
పరిష్వజిష్యే రాజానం ధర్మాత్మానం న సంశయః॥72॥

ఏతావదుక్త్వా భీమం తు విసృజ్య చ మహామనాః
సంప్రైక్షత్తావకం సైన్యం వ్యాఘ్రో మృగగణానివ॥73॥

తం దృష్ట్వా ప్రవివిక్షంతం సైన్యం తవ జనాధిప
భూయ ఏవాభవన్మూఢం సుభృశం చాప్యకంపత॥74॥

తతః ప్రయాతః సహసా సైన్యం తవ స సాత్యకిః
దిదృక్షురర్జునం రాజంధర్మరాజస్య శాసనాత్॥75॥

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రయాతే తవ సైన్యం తు యుయుధానే యుయుత్సయా
ధర్మరాజో మహారాజ స్వేనానీకేన సంవృతః
ప్రాయాద్ద్రోణరథప్రేప్సుర్యుయుధానస్య పృష్ఠతః॥1॥

తతః పాంచాలరాజస్య పుత్రః సమరదుర్మదః
ప్రాక్రోశత్పాండవానీకే వసుదానశ్చ పార్థివః॥2॥

ఆగచ్ఛత ప్రహరత ద్రుతం విపరిధావత
యథా సుఖేన గచ్ఛేత సాత్యకిర్యుద్ధదుర్మదః॥3॥

మహారథా హి బహవో యతిష్యంత్యస్య నిర్జయే
ఇతి బ్రువంతో వేగేన సమాపేతుర్బలం తవ॥4॥

వయం ప్రతిజిగీషంతస్తత్ర తాన్సమభిద్రుతాః
తతః శబ్దో మహానాసీద్యుయుధానరథం ప్రతి॥5॥

ప్రకంప్యమానా మహతీ తవ పుత్రస్య వాహినీ
సాత్వతేన మహారాజ శతధాభివ్యదీర్యత॥6॥

తస్యాం విదీర్యమాణాయాం శినేః పౌత్రో మహారథః
సప్త వీరాన్మహేష్వాసానగ్రానీకే వ్యపోథయత్॥7॥

తే భీతా మృద్యమానాశ్చ ప్రమృష్టా దీర్ఘబాహునా
ఆయోధనం జహుర్వీరా దృష్ట్వా తమతిమానుషం॥8॥

రథైర్విమథితాక్షైశ్చ భగ్ననీడైశ్చ మారిష
చక్రైర్విమథితైశ్ఛిన్నైర్ధ్వజైశ్చ వినిపాతితైః॥9॥

అనుకర్షైః పతాకాభిః శిరస్త్రాణైః సకాంచనైః
బాహుభిశ్చందనాదిగ్ధైః సాంగదైశ్చ విశాం పతే॥10॥

హస్తిహస్తోపమైశ్చాపి భుజగాభోగసంనిభైః
ఊరుభిః పృథివీ ఛన్నా మనుజానాం నరోత్తమ॥11॥

శశాంకసంనికాశైశ్చ వదనైశ్చారుకుండలైః
పతితైర్వృషభాక్షాణాం బభౌ భారత మేదినీ॥12॥

గజైశ్చ బహుధా ఛిన్నైః శయానైః పర్వతోపమైః
రరాజాతిభృశం భూమిర్వికీర్ణైరివ పర్వతైః॥13॥

తపనీయమయైర్యోక్త్రైర్ముక్తాజాలవిభూషితైః
ఉరశ్ఛదైర్విచిత్రైశ్చ వ్యశోభంత తురంగమాః
గతసత్త్వా మహీం ప్రాప్య ప్రమృష్టా దీర్ఘబాహునా॥14॥

నానావిధాని సైన్యాని తవ హత్వా తు సాత్వతః
ప్రవిష్టస్తావకం సైన్యం ద్రావయిత్వా చమూం భృశం॥15॥

తతస్తేనైవ మార్గేణ యేన యాతో ధనంజయః
ఇయేష సాత్యకిర్గంతుం తతో ద్రోణేన వారితః॥16॥

భరద్వాజం సమాసాద్య యుయుధానస్తు మారిష
నాభ్యవర్తత సంక్రుద్ధో వేలామివ జలాశయః॥17॥

నివార్య తు రణే ద్రోణో యుయుధానం మహారథం
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైః పంచభిర్మర్మభేదిభిః॥18॥

సాత్యకిస్తు రణే ద్రోణం రాజన్వివ్యాధ సప్తభిః
హేమపుంఖైః శిలాధౌతైః కంకబర్హిణవాజితైః॥19॥

తం షడ్భిః సాయకైర్ద్రోణః సాశ్వయంతారమార్దయత్
స తం న మమృషే ద్రోణం యుయుధానో మహారథః॥20॥

సింహనాదం తతః కృత్వా ద్రోణం వివ్యాధ సాత్యకిః
దశభిః సాయకైశ్చాన్యైః షడ్భిరష్టాభిరేవ చ॥21॥

యుయుధానః పునర్ద్రోణం వివ్యాధ దశభిః శరైః
ఏకేన సారథిం చాస్య చతుర్భిశ్చతురో హయాన్
ధ్వజమేకేన బాణేన వివ్యాధ యుధి మారిష॥22॥

తం ద్రోణః సాశ్వయంతారం సరథధ్వజమాశుగైః
త్వరన్ప్రాచ్ఛాదయద్బాణైః శలభానామివ వ్రజైః॥23॥

తథైవ యుయుధానోఽపి ద్రోణం బహుభిరాశుగైః
ప్రాచ్ఛాదయదసంభ్రాంతస్తతో ద్రోణ ఉవాచ హ॥24॥

తవాచార్యో రణం హిత్వా గతః కాపురుషో యథా
యుధ్యమానం హి మాం హిత్వా ప్రదక్షిణమవర్తత॥25॥

త్వం హి మే యుధ్యతో నాద్య జీవన్మోక్ష్యసి మాధవ
యది మాం త్వం రణే హిత్వా న యాస్యాచార్యవద్ద్రుతం॥26॥

సాత్యకిరువాచ

ధనంజయస్య పదవీం ధర్మరాజస్య శాసనాత్
గచ్ఛామి స్వస్తి తే బ్రహ్మన్న మే కాలాత్యయో భవేత్॥27॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా శైనేయ ఆచార్యం పరివర్జయన్
ప్రయాతః సహసా రాజన్సారథిం చేదమబ్రవీత్॥28॥

ద్రోణః కరిష్యతే యత్నం సర్వథా మమ వారణే
యత్తో యాహి రణే సూత శృణు చేదం వచః పరం॥29॥

ఏతదాలోక్యతే సైన్యమావంత్యానాం మహాప్రభం
అస్యానంతరతస్త్వేతద్దాక్షిణాత్యం మహాబలం॥30॥

తదనంతరమేతచ్చ బాహ్లికానాం బలం మహత్
బాహ్లికాభ్యాశతో యుక్తం కర్ణస్యాపి మహద్బలం॥31॥

అన్యోన్యేన హి సైన్యాని భిన్నాన్యేతాని సారథే
అన్యోన్యం సముపాశ్రిత్య న త్యక్ష్యంతి రణాజిరం॥32॥

ఏతదంతరమాసాద్య చోదయాశ్వాన్ప్రహృష్టవత్
మధ్యమం జవమాస్థాయ వహ మామత్ర సారథే॥33॥

బాహ్లికా యత్ర దృశ్యంతే నానాప్రహరణోద్యతాః
దాక్షిణాత్యాశ్చ బహవః సూతపుత్రపురోగమాః॥34॥

హస్త్యశ్వరథసంబాధం యచ్చానీకం విలోక్యతే
నానాదేశసముత్థైశ్చ పదాతిభిరధిష్ఠితం॥35॥

ఏతావదుక్త్వా యంతారం బ్రహ్మాణం పరివర్జయన్
స వ్యతీయాయ యత్రోగ్రం కర్ణస్య సుమహద్బలం॥36॥

తం ద్రోణోఽనుయయౌ క్రుద్ధో వికిరన్విశిఖాన్బహూన్
యుయుధానం మహాబాహుం గచ్ఛంతమనివర్తినం॥37॥

కర్ణస్య సైన్యం సుమహదభిహత్య శితైః శరైః
ప్రావిశద్భారతీం సేనామపర్యంతాం స సాత్యకిః॥38॥

ప్రవిష్టే యుయుధానే తు సైనికేషు ద్రుతేషు చ
అమర్షీ కృతవర్మా తు సాత్యకిం పర్యవారయత్॥39॥

తమాపతంతం విశిఖైః షడ్భిరాహత్య సాత్యకిః
చతుర్భిశ్చతురోఽస్యాశ్వానాజఘానాశు వీర్యవాన్॥40॥

తతః పునః షోడశభిర్నతపర్వభిరాశుగైః
సాత్యకిః కృతవర్మాణం ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥41॥

స తుద్యమానో విశిఖైర్బహుభిస్తిగ్మతేజనైః
సాత్వతేన మహారాజ కృతవర్మా న చక్షమే॥42॥

స వత్సదంతం సంధాయ జిహ్మగానలసంనిభం
ఆకృష్య రాజన్నాకర్ణాద్వివ్యాధోరసి సాత్యకిం॥43॥

స తస్య దేహావరణం భిత్త్వా దేహం చ సాయకః
సపత్రపుంఖః పృథివీం వివేశ రుధిరోక్షితః॥44॥

అథాస్య బహుభిర్బాణైరచ్ఛినత్పరమాస్త్రవిత్
సమార్గణగుణం రాజన్కృతవర్మా శరాసనం॥45॥

వివ్యాధ చ రణే రాజన్సాత్యకిం సత్యవిక్రమం
దశభిర్విశిఖైస్తీక్ష్ణైరభిక్రుద్ధః స్తనాంతరే॥46॥

తతః ప్రశీర్ణే ధనుషి శక్త్యా శక్తిమతాం వరః
అభ్యహందక్షిణం బాహుం సాత్యకిః కృతవర్మణః॥47॥

తతోఽన్యత్సుదృఢం వీరో ధనురాదాయ సాత్యకిః
వ్యసృజద్విశిఖాంస్తూర్ణం శతశోఽథ సహస్రశః॥48॥

సరథం కృతవర్మాణం సమంతాత్పర్యవాకిరత్
ఛాదయిత్వా రణేఽత్యర్థం హార్దిక్యం తు స సాత్యకిః॥49॥

అథాస్య భల్లేన శిరః సారథేః సమకృంతతత
స పపాత హతః సూతో హార్దిక్యస్య మహారథాత్
తతస్తే యంతరి హతే ప్రాద్రవంస్తురగా భృశం॥50॥

అథ భోజస్త్వసంభ్రాంతో నిగృహ్య తురగాన్స్వయం
తస్థౌ శరధనుష్పాణిస్తత్సైన్యాన్యభ్యపూజయన్॥51॥

స ముహూర్తమివాశ్వస్య సదశ్వాన్సమచోదయత్
వ్యపేతభీరమిత్రాణామావహత్సుమహద్భయం
సాత్యకిశ్చాభ్యగాత్తస్మాత్స తు భీమముపాద్రవత్॥52॥

యుయుధానోఽపి రాజేంద్ర ద్రోణానీకాద్వినిఃసృతః
ప్రయయౌ త్వరితస్తూర్ణం కాంబోజానాం మహాచమూం॥53॥

స తత్ర బహుభిః శూరైః సంనిరుద్ధో మహారథైః
న చచాల తదా రాజన్సాత్యకిః సత్యవిక్రమః॥54॥

సంధాయ చ చమూం ద్రోణో భోజే భారం నివేశ్య చ
అన్వధావద్రణే యత్తో యుయుధానం యుయుత్సయా॥55॥

తథా తమనుధావంతం యుయుధానస్య పృష్ఠతః
న్యవారయంత సంక్రుద్ధాః పాండుసైన్యే బృహత్తమాః॥56॥

సమాసాద్య తు హార్దిక్యం రథానాం ప్రవరం రథం
పాంచాలా విగతోత్సాహా భీమసేనపురోగమాః
విక్రమ్య వారితా రాజన్వీరేణ కృతవర్మణా॥57॥

యతమానాంస్తు తాన్సర్వానీషద్విగతచేతసః
అభితస్తాఞ్శరౌఘేణ క్లాంతవాహానవారయత్॥58॥

నిగృహీతాస్తు భోజేన భోజానీకేప్సవో రణే
అతిష్ఠన్నార్యవద్వీరాః ప్రార్థయంతో మహద్యశః॥59॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవం బహువిధం సైన్యమేవం ప్రవిచితం వరం
వ్యూఢమేవం యథాన్యాయమేవం బహు చ సంజయ॥1॥

నిత్యం పూజితమస్మాభిరభికామం చ నః సదా
ప్రౌఢమత్యద్భుతాకారం పురస్తాద్దృఢవిక్రమం॥2॥

నాతివృద్ధమబాలం చ న కృశం నాతిపీవరం
లఘువృత్తాయతప్రాణం సారగాత్రమనామయం॥3॥

ఆత్తసంనాహసంపన్నం బహుశస్త్రపరిచ్ఛదం
శస్త్రగ్రహణవిద్యాసు బహ్వీషు పరినిష్ఠితం॥4॥

ఆరోహే పర్యవస్కందే సరణే సాంతరప్లుతే
సమ్యక్ప్రహరణే యానే వ్యపయానే చ కోవిదం॥5॥

నాగేష్వశ్వేషు బహుశో రథేషు చ పరీక్షితం
పరీక్ష్య చ యథాన్యాయం వేతనేనోపపాదితం॥6॥

న గోష్ఠ్యా నోపచారేణ న సంబంధనిమిత్తతః
నానాహూతో న హ్యభృతో మమ సైన్యే బభూవ హ॥7॥

కులీనార్యజనోపేతం తుష్టపుష్టమనుద్ధతం
కృతమానోపకారం చ యశస్వి చ మనస్వి చ॥8॥

సచివైశ్చాపరైర్ముఖ్యైర్బహుభిర్ముఖ్యకర్మభిః
లోకపాలోపమైస్తాత పాలితం నరసత్తమైః॥9॥

బహుభిః పార్థివైర్గుప్తమస్మత్ప్రియచికీర్షుభిః
అస్మానభిసృతైః కామాత్సబలైః సపదానుగైః॥10॥

మహోదధిమివాపూర్ణమాపగాభిః సమంతతః
అపక్షైః పక్షిసంకాశై రథైరశ్వైశ్చ సంవృతం॥11॥

యోధాక్షయ్యజలం భీమం వాహనోర్మితరంగిణం
క్షేపణ్యసిగదాశక్తిశరప్రాసఝషాకులం॥12॥

ధ్వజభూషణసంబాధం రత్నపట్టేన సంచితం
వాహనైరపి ధావద్భిర్వాయువేగవికంపితం॥13॥

ద్రోణగంభీరపాతాలం కృతవర్మమహాహ్రదం
జలసంధమహాగ్రాహం కర్ణచంద్రోదయోద్ధతం॥14॥

గతే సైన్యార్ణవం భిత్త్వా తరసా పాండవర్షభే
సంజయైకరథేనైవ యుయుధానే చ మామకం॥15॥

తత్ర శేషం న పశ్యామి ప్రవిష్టే సవ్యసాచిని
సాత్వతే చ రథోదారే మమ సైన్యస్య సంజయ॥16॥

తౌ తత్ర సమతిక్రాంతౌ దృష్ట్వాభీతౌ తరస్వినౌ
సింధురాజం చ సంప్రేక్ష్య గాండీవస్యేషుగోచరే॥17॥

కిం తదా కురవః కృత్యం విదధుః కాలచోదితాః
దారుణైకాయనే కాలే కథం వా ప్రతిపేదిరే॥18॥

గ్రస్తాన్హి కౌరవాన్మన్యే మృత్యునా తాత సంగతాన్
విక్రమో హి రణే తేషాం న తథా దృశ్యతేఽద్య వై॥19॥

అక్షతౌ సంయుగే తత్ర ప్రవిష్టౌ కృష్ణపాండవౌ
న చ వారయితా కశ్చిత్తయోరస్తీహ సంజయ॥20॥

భృతాశ్చ బహవో యోధాః పరీక్ష్యైవ మహారథాః
వేతనేన యథాయోగ్యం ప్రియవాదేన చాపరే॥21॥

అకారణభృతస్తాత మమ సైన్యే న విద్యతే
కర్మణా హ్యనురూపేణ లభ్యతే భక్తవేతనం॥22॥

న చ యోధోఽభవత్కశ్చిన్మమ సైన్యే తు సంజయ
అల్పదానభృతస్తాత న కుప్యభృతకో నరః॥23॥

పూజితా హి యథాశక్త్యా దానమానాసనైర్మయా
తథా పుత్రైశ్చ మే తాత జ్ఞాతిభిశ్చ సబాంధవైః॥24॥

తే చ ప్రాప్యైవ సంగ్రామే నిర్జితాః సవ్యసాచినా
శైనేయేన పరామృష్టాః కిమన్యద్భాగధేయతః॥25॥

రక్ష్యతే యశ్చ సంగ్రామే యే చ సంజయ రక్షిణః
ఏకః సాధారణః పంథా రక్ష్యస్య సహ రక్షిభిః॥26॥

అర్జునం సమరే దృష్ట్వా సైంధవస్యాగ్రతః స్థితం
పుత్రో మమ భృశం మూఢః కిం కార్యం ప్రత్యపద్యత॥27॥

సాత్యకిం చ రణే దృష్ట్వా ప్రవిశంతమభీతవత్
కిం ను దుర్యోధనః కృత్యం ప్రాప్తకాలమమన్యత॥28॥

సర్వశస్త్రాతిగౌ సేనాం ప్రవిష్టౌ రథసత్తమౌ
దృష్ట్వా కాం వై ధృతిం యుద్ధే ప్రత్యపద్యంత మామకాః॥29॥

దృష్ట్వా కృష్ణం తు దాశార్హమర్జునార్థే వ్యవస్థితం
శినీనామృషభం చైవ మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥30॥

దృష్ట్వా సేనాం వ్యతిక్రాంతాం సాత్వతేనార్జునేన చ
పలాయమానాంశ్చ కురూన్మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥31॥

విద్రుతాన్రథినో దృష్ట్వా నిరుత్సాహాంద్విషజ్జయే
పలాయనే కృతోత్సాహాన్మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥32॥

శూన్యాన్కృతాన్రథోపస్థాన్సాత్వతేనార్జునేన చ
హతాంశ్చ యోధాన్సందృశ్య మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥33॥

వ్యశ్వనాగరథాందృష్ట్వా తత్ర వీరాన్సహస్రశః
ధావమానాన్రణే వ్యగ్రాన్మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥34॥

వివీరాంశ్చ కృతానశ్వాన్విరథాంశ్చ కృతాన్నరాన్
తత్ర సాత్యకిపార్థాభ్యాం మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥35॥

పత్తిసంఘాన్రణే దృష్ట్వా ధావమానాంశ్చ సర్వశః
నిరాశా విజయే సర్వే మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥36॥

ద్రోణస్య సమతిక్రాంతావనీకమపరాజితౌ
క్షణేన దృష్ట్వా తౌ వీరౌ మన్యే శోచంతి పుత్రకాః॥37॥

సంమూఢోఽస్మి భృశం తాత శ్రుత్వా కృష్ణధనంజయౌ
ప్రవిష్టౌ మామకం సైన్యం సాత్వతేన సహాచ్యుతౌ॥38॥

తస్మిన్ప్రవిష్టే పృతనాం శినీనాం ప్రవరే రథే
భోజానీకం వ్యతిక్రాంతే కథమాసన్హి కౌరవాః॥39॥

తథా ద్రోణేన సమరే నిగృహీతేషు పాండుషు
కథం యుద్ధమభూత్తత్ర తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥40॥

ద్రోణో హి బలవాఞ్శూరః కృతాస్త్రో దృఢవిక్రమః
పాంచాలాస్తం మహేష్వాసం ప్రత్యయుధ్యన్కథం రణే॥41॥

బద్ధవైరాస్తథా ద్రోణే ధర్మరాజజయైషిణః
భారద్వాజస్తథా తేషు కృతవైరో మహారథః॥42॥

అర్జునశ్చాపి యచ్చక్రే సింధురాజవధం ప్రతి
తన్మే సర్వం సమాచక్ష్వ కుశలో హ్యసి సంజయ॥43॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఆత్మాపరాధాత్సంభూతం వ్యసనం భరతర్షభ
ప్రాప్య ప్రాకృతవద్వీర న త్వం శోచితుమర్హసి॥1॥

తవ నిర్గుణతాం జ్ఞాత్వా పక్షపాతం సుతేషు చ
ద్వైధీభావం తథా ధర్మే పాండవేషు చ మత్సరం
ఆర్తప్రలాపాంశ్చ బహూన్మనుజాధిపసత్తమ॥2॥

సర్వలోకస్య తత్త్వజ్ఞః సర్వలోకగురుః ప్రభుః
వాసుదేవస్తతో యుద్ధం కురూణామకరోన్మహత్॥3॥

ఆత్మాపరాధాత్సుమహాన్ప్రాప్తస్తే విపులః క్షయః
న హి తే సుకృతం కించిదాదౌ మధ్యే చ భారత
దృశ్యతే పృష్ఠతశ్చైవ త్వన్మూలో హి పరాజయః॥4॥

తస్మాదద్య స్థిరో భూత్వా జ్ఞాత్వా లోకస్య నిర్ణయం
శృణు యుద్ధం యథా వృత్తం ఘోరం దేవాసురోపమం॥5॥

ప్రవిష్టే తవ సైన్యం తు శైనేయే సత్యవిక్రమే
భీమసేనముఖాః పార్థాః ప్రతీయుర్వాహినీం తవ॥6॥

ఆగచ్ఛతస్తాన్సహసా క్రుద్ధరూపాన్సహానుగాన్
దధారైకో రణే పాండూన్కృతవర్మా మహారథః॥7॥

యథోద్వృత్తం ధారయతే వేలా వై సలిలార్ణవం
పాండుసైన్యం తథా సంఖ్యే హార్దిక్యః సమవారయత్॥8॥

తత్రాద్భుతమమన్యంత హార్దిక్యస్య పరాక్రమం
యదేనం సహితాః పార్థా నాతిచక్రమురాహవే॥9॥

తతో భీమస్త్రిభిర్విద్ధ్వా కృతవర్మాణమాయసైః
శంఖం దధ్మౌ మహాబాహుర్హర్షయన్సర్వపాండవాన్॥10॥

సహదేవస్తు వింశత్యా ధర్మరాజశ్చ పంచభిః
శతేన నకులశ్చాపి హార్దిక్యం సమవిధ్యత॥11॥

ద్రౌపదేయాస్త్రిసప్తత్యా సప్తభిశ్చ ఘటోత్కచః
ధృష్టద్యుమ్నస్త్రిభిశ్చాపి కృతవర్మాణమార్దయత్
విరాటో ద్రుపదశ్చైవ యాజ్ఞసేనిశ్చ పంచభిః॥12॥

శిఖండీ చాపి హార్దిక్యం విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
పునర్వివ్యాధ వింశత్యా సాయకానాం హసన్నివ॥13॥

కృతవర్మా తతో రాజన్సర్వతస్తాన్మహారథాన్
ఏకైకం పంచభిర్విద్ధ్వా భీమం వివ్యాధ సప్తభిః
ధనుర్ధ్వజం చ సంయత్తో రథాద్భూమావపాతయత్॥14॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం త్వరమాణో మహారథః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధః సప్తత్యా నిశితైః శరైః॥15॥

స గాఢవిద్ధో బలవాన్హార్దిక్యస్య శరోత్తమైః
చచాల రథమధ్యస్థః క్షితికంపే యథాచలః॥16॥

భీమసేనం తథా దృష్ట్వా ధర్మరాజపురోగమాః
విసృజంతః శరాన్ఘోరాన్కృతవర్మాణమార్దయన్॥17॥

తం తథా కోష్ఠకీకృత్య రథవంశేన మారిష
వివ్యధుః సాయకైర్హృష్టా రక్షార్థం మారుతేర్మృధే॥18॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం భీమసేనో మహాబలః
శక్తిం జగ్రాహ సమరే హేమదండామయస్మయీం
చిక్షేప చ రథాత్తూర్ణం కృతవర్మరథం ప్రతి॥19॥

సా భీమభుజనిర్ముక్తా నిర్ముక్తోరగసంనిభా
కృతవర్మాణమభితః ప్రజజ్వాల సుదారుణా॥20॥

తామాపతంతీం సహసా యుగాంతాగ్నిసమప్రభాం
ద్వాభ్యాం శరాభ్యాం హార్దిక్యో నిచకర్త ద్విధా తదా॥21॥

సా ఛిన్నా పతితా భూమౌ శక్తిః కనకభూషణా
ద్యోతయంతీ దిశో రాజన్మహోల్కేవ దివశ్చ్యుతా
శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా భీమశ్చుక్రోధ వై భృశం॥22॥

తతోఽన్యద్ధనురాదాయ వేగవత్సుమహాస్వనం
భీమసేనో రణే క్రుద్ధో హార్దిక్యం సమవారయత్॥23॥

అథైనం పంచభిర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే
భీమో భీమబలో రాజంస్తవ దుర్మంత్రితేన హ॥24॥

భోజస్తు క్షతసర్వాంగో భీమసేనేన మారిష
రక్తాశోక ఇవోత్ఫుల్లో వ్యభ్రాజత రణాజిరే॥25॥

తతః క్రుద్ధస్త్రిభిర్బాణైర్భీమసేనం హసన్నివ
అభిహత్య దృఢం యుద్ధే తాన్సర్వాన్ప్రత్యవిధ్యత॥26॥

త్రిభిస్త్రిభిర్మహేష్వాసో యతమానాన్మహారథాన్
తేఽపి తం ప్రత్యవిధ్యంత సప్తభిః సప్తభిః శరైః॥27॥

శిఖండినస్తతః క్రుద్ధః క్షురప్రేణ మహారథః
ధనుశ్చిచ్ఛేద సమరే ప్రహసన్నివ భారత॥28॥

శిఖండీ తు తతః క్రుద్ధశ్ఛిన్నే ధనుషి సత్వరం
అసిం జగ్రాహ సమరే శతచంద్రం చ భాస్వరం॥29॥

భ్రామయిత్వా మహాచర్మ చామీకరవిభూషితం
తమసిం ప్రేషయామాస కృతవర్మరథం ప్రతి॥30॥

స తస్య సశరం చాపం ఛిత్త్వా సంఖ్యే మహాసనిః
అభ్యగాద్ధరణీం రాజంశ్చ్యుతం జ్యోతిరివాంబరాత్॥31॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు త్వరమాణా మహారథాః
వివ్యధుః సాయకైర్గాఢం కృతవర్మాణమాహవే॥32॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ త్యక్త్వా తచ్చ మహద్ధనుః
విశీర్ణం భరతశ్రేష్ఠ హార్దిక్యః పరవీరహా॥33॥

వివ్యాధ పాండవాన్యుద్ధే త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః
శిఖండినం చ వివ్యాధ త్రిభిః పంచభిరేవ చ॥34॥

ధనురన్యత్సమాదాయ శిఖండీ తు మహాయశాః
అవారయత్కార్మనఖైరాశుగైర్హృదికాత్మజం॥35॥

తతః క్రుద్ధో రణే రాజన్హృదికస్యాత్మసంభవః
అభిదుద్రావ వేగేన యాజ్ఞసేనిం మహారథం॥36॥

భీష్మస్య సమరే రాజన్మృత్యోర్హేతుం మహాత్మనః
విదర్శయన్బలం శూరః శార్దూల ఇవ కుంజరం॥37॥

తౌ దిశాగజసంకాశౌ జ్వలితావివ పావకౌ
సమాసేదతురన్యోన్యం శరసంఘైరరిందమౌ॥38॥

విధున్వానౌ ధనుఃశ్రేష్ఠే సందధానౌ చ సాయకాన్
విసృజంతౌ చ శతశో గభస్తీనివ భాస్కరౌ॥39॥

తాపయంతౌ శరైస్తీక్ష్ణైరన్యోన్యం తౌ మహారథౌ
యుగాంతప్రతిమౌ వీరౌ రేజతుర్భాస్కరావివ॥40॥

కృతవర్మా తు రభసం యాజ్ఞసేనిం మహారథం
విద్ధ్వేషూణాం త్రిసప్తత్యా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥41॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్
విసృజన్సశరం చాపం మూర్ఛయాభిపరిప్లుతః॥42॥

తం విషణ్ణం రథే దృష్ట్వా తావకా భరతర్షభ
హార్దిక్యం పూజయామాసుర్వాసాంస్యాదుధువుశ్చ హ॥43॥

శిఖండినం తథా జ్ఞాత్వా హార్దిక్యశరపీడితం
అపోవాహ రణాద్యంతా త్వరమాణో మహారథం॥44॥

సాదితం తు రథోపస్థే దృష్ట్వా పార్థాః శిఖండినం
పరివవ్రూ రథైస్తూర్ణం కృతవర్మాణమాహవే॥45॥

తత్రాద్భుతం పరం చక్రే కృతవర్మా మహారథః
యదేకః సమరే పార్థాన్వారయామాస సానుగాన్॥46॥

పార్థాంజిత్వాజయచ్చేదీన్పాంచాలాన్సృంజయానపి
కేకయాంశ్చ మహావీర్యాన్కృతవర్మా మహారథః॥47॥

తే వధ్యమానాః సమరే హార్దిక్యేన స్మ పాండవాః
ఇతశ్చేతశ్చ ధావంతో నైవ చక్రుర్ధృతిం రణే॥48॥

జిత్వా పాండుసుతాన్యుద్ధే భీమసేనపురోగమాన్
హార్దిక్యః సమరేఽతిష్ఠద్విధూమ ఇవ పావకః॥49॥

తే ద్రావ్యమాణాః సమరే హార్దిక్యేన మహారథాః
విముఖాః సమపద్యంత శరవృష్టిభిరర్దితాః॥50॥

సంజయ ఉవాచ

శృణుష్వైకమనా రాజన్యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ద్రావ్యమాణే బలే తస్మిన్హార్దిక్యేన మహాత్మనా ॥1॥

లజ్జయావనతే చాపి ప్రహృష్టైశ్చైవ తావకైః
ద్వీపో య ఆసీత్పాండూనామగాధే గాధమిచ్ఛతాం ॥2॥

శ్రుత్వా తు నినదం భీమం తావకానాం మహాహవే
శైనేయస్త్వరితో రాజన్కృతవర్మాణమభ్యయాత్ ॥3॥

కృతవర్మా తు హార్దిక్యః శైనేయం నిశితైః శరైః
అవాకిరత్సుసంక్రుద్ధస్తతోఽక్రుధ్యత సాత్యకిః ॥4॥

తతః సునిశితం భల్లం శైనేయః కృతవర్మణే
ప్రేషయామాస సమరే శరాంశ్చ చతురోఽపరాన్ ॥5॥

తే తస్య జఘ్నిరే వాహాన్భల్లేనాస్యాచ్ఛినద్ధనుః
పృష్ఠరక్షం తథా సూతమవిధ్యన్నిశితైః శరైః ॥6॥

తతస్తం విరథం కృత్వా సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
సేనామస్యార్దయామాస శరైః సంనతపర్వభిః ॥7॥

సాభజ్యతాథ పృతనా శైనేయశరపీడితా
తతః ప్రాయాద్వై త్వరితః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః ॥8॥

శృణు రాజన్యదకరోత్తవ సైన్యేషు వీర్యవాన్
అతీత్య స మహారాజ ద్రోణానీకమహార్ణవం ॥9॥

పరాజిత్య చ సంహృష్టః కృతవర్మాణమాహవే
యంతారమబ్రవీచ్ఛూరః శనైర్యాహీత్యసంభ్రమం ॥10॥

దృష్ట్వా తు తవ తత్సైన్యం రథాశ్వద్విపసంకులం
పదాతిజనసంపూర్ణమబ్రవీత్సారథిం పునః ॥11॥

యదేతన్మేఘసంకాశం ద్రోణానీకస్య సవ్యతః
సుమహత్కుంజరానీకం యస్య రుక్మరథో ముఖం ॥12॥

ఏతే హి బహవః సూత దుర్నివార్యాశ్చ సంయుగే
దుర్యోధనసమాదిష్టా మదర్థే త్యక్తజీవితాః
రాజపుత్రా మహేష్వాసాః సర్వే విక్రాంతయోధినః ॥13॥

త్రిగర్తానాం రథోదారాః సువర్ణవికృతధ్వజాః
మామేవాభిముఖా వీరా యోత్స్యమానా వ్యవస్థితాః ॥14॥

అత్ర మాం ప్రాపయ క్షిప్రమశ్వాంశ్చోదయ సారథే
త్రిగర్తైః సహ యోత్స్యామి భారద్వాజస్య పశ్యతః ॥15॥

తతః ప్రాయాచ్ఛనైః సూతః సాత్వతస్య మతే స్థితః
రథేనాదిత్యవర్ణేన భాస్వరేణ పతాకినా ॥16॥

తమూహుః సారథేర్వశ్యా వల్గమానా హయోత్తమాః
వాయువేగసమాః సంఖ్యే కుందేందురజతప్రభాః ॥17॥

ఆపతంతం రథం తం తు శంఖవర్ణైర్హయోత్తమైః
పరివవ్రుస్తతః శూరా గజానీకేన సర్వతః
కిరంతో వివిధాంస్తీక్ష్ణాన్సాయకాల్లఘువేధినః ॥18॥

సాత్వతోఽపి శితైర్బాణైర్గజానీకమయోధయత్
పర్వతానివ వర్షేణ తపాంతే జలదో మహాన్॥19॥

వజ్రాశనిసమస్పర్శైర్వధ్యమానాః శరైర్గజాః
ప్రాద్రవన్రణముత్సృజ్య శినివీర్యసమీరితైః॥20॥

శీర్ణదంతా విరుధిరా భిన్నమస్తకపిండకాః
విశీర్ణకర్ణాస్యకరా వినియంతృపతాకినః॥21॥

సంభిన్నవర్మఘంటాశ్చ సంనికృత్తమహాధ్వజాః
హతారోహా దిశో రాజన్భేజిరే భ్రష్టకంబలాః॥22॥

రువంతో వివిధాన్రావాంజలదోపమనిస్వనాః
నారాచైర్వత్సదంతైశ్చ సాత్వతేన విదారితాః॥23॥

తస్మింద్రుతే గజానీకే జలసంధో మహారథః
యత్తః సంప్రాపయన్నాగం రజతాశ్వరథం ప్రతి॥24॥

రుక్మవర్ణకరః శూరస్తపనీయాంగదః శుచిః
కుండలీ ముకుటీ శంఖీ రక్తచందనరూషితః॥25॥

శిరసా ధారయందీప్తాం తపనీయమయీం స్రజం
ఉరసా ధారయన్నిష్కం కంఠసూత్రం చ భాస్వరం॥26॥

చాపం చ రుక్మవికృతం విధున్వన్గజమూర్ధని
అశోభత మహారాజ సవిద్యుదివ తోయదః॥27॥

తమాపతంతం సహసా మాగధస్య గజోత్తమం
సాత్యకిర్వారయామాస వేలేవోద్వృత్తమర్ణవం॥28॥

నాగం నివారితం దృష్ట్వా శైనేయస్య శరోత్తమైః
అక్రుధ్యత రణే రాజంజలసంధో మహాబలః॥29॥

తతః క్రుద్ధో మహేష్వాసో మార్గణైర్భారసాధనైః
అవిధ్యత శినేః పౌత్రం జలసంధో మహోరసి॥30॥

తతోఽపరేణ భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
అస్యతో వృష్ణివీరస్య నిచకర్త శరాసనం॥31॥

సాత్యకిం ఛిన్నధన్వానం ప్రహసన్నివ భారత
అవిధ్యన్మాగధో వీరః పంచభిర్నిశితైః శరైః॥32॥

స విద్ధో బహుభిర్బాణైర్జలసంధేన వీర్యవాన్
నాకంపత మహాబాహుస్తదద్భుతమివాభవత్॥33॥

అచింతయన్వై స శరాన్నాత్యర్థం సంభ్రమాద్బలీ
ధనురన్యత్సమాదాయ తిష్ఠ తిష్ఠేత్యువాచ హ॥34॥

ఏతావదుక్త్వా శైనేయో జలసంధం మహోరసి
వివ్యాధ షష్ట్యా సుభృశం శరాణాం ప్రహసన్నివ॥35॥

క్షురప్రేణ చ పీతేన ముష్టిదేశే మహద్ధనుః
జలసంధస్య చిచ్ఛేద వివ్యాధ చ త్రిభిః శరైః॥36॥

జలసంధస్తు తత్త్యక్త్వా సశరం వై శరాసనం
తోమరం వ్యసృజత్తూర్ణం సాత్యకిం ప్రతి మారిష॥37॥

స నిర్భిద్య భుజం సవ్యం మాధవస్య మహారణే
అభ్యగాద్ధరణీం ఘోరః శ్వసన్నివ మహోరగః॥38॥

నిర్భిన్నే తు భుజే సవ్యే సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
త్రింశద్భిర్విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్జలసంధమతాడయత్॥39॥

ప్రగృహ్యా తు తతః ఖడ్గం జలసంధో మహాబలః
ఆర్షభం చర్మ చ మహచ్ఛతచంద్రమలంకృతం
తత ఆవిధ్య తం ఖడ్గం సాత్వతాయోత్ససర్జ హ ॥40॥

శైనేయస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా స ఖడ్గో న్యపతన్మహీం
అలాతచక్రవచ్చైవ వ్యరోచత మహీం గతః ॥41॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సర్వకాయావదారణం
శాలస్కంధప్రతీకాశమింద్రాశనిసమస్వనం
విస్ఫార్య వివ్యధే క్రుద్ధో జలసంధం శరేణ హ ॥42॥

తతః సాభరణౌ బాహూ క్షురాభ్యాం మాధవోత్తమః
సాంగదౌ జలసంధస్య చిచ్ఛేద ప్రహసన్నివ ॥43॥

తౌ బాహూ పరిఘప్రఖ్యౌ పేతతుర్గజసత్తమాత్
వసుంధరాధరాద్భ్రష్టౌ పంచశీర్షావివోరగౌ ॥44॥

తతః సుదంష్ట్రం సుహను చారుకుండలమున్నసం
క్షురేణాస్య తృతీయేన శిరశ్చిచ్ఛేద సాత్యకిః ॥45॥

తత్పాతితశిరోబాహుకబంధం భీమదర్శనం
ద్విరదం జలసంధస్య రుధిరేణాభ్యషించత ॥46॥

జలసంధం నిహత్యాజౌ త్వరమాణస్తు సాత్వతః
నైషాదిం పాతయామాస గజస్కంధాద్విశాం పతే ॥47॥

రుధిరేణావసిక్తాంగో జలసంధస్య కుంజరః
విలంబమానమవహత్సంశ్లిష్టం పరమాసనం ॥48॥

శరార్దితః సాత్వతేన మర్దమానః స్వవాహినీం
ఘోరమార్తస్వరం కృత్వా విదుద్రావ మహాగజః ॥49॥

హాహాకారో మహానాసీత్తవ సైన్యస్య మారిష
జలసంధం హతం దృష్ట్వా వృష్ణీనామృషభేణ హ ॥50॥

విముఖాశ్చాభ్యధావంత తవ యోధాః సమంతతః
పలాయనే కృతోత్సాహా నిరుత్సాహా ద్విషజ్జయే ॥51॥

ఏతస్మిన్నంతరే రాజంద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః
అభ్యయాజ్జవనైరశ్వైర్యుయుధానం మహారథం ॥52॥

తముదీర్ణం తథా దృష్ట్వా శైనేయం కురుపుంగవాః
ద్రోణేనైవ సహ క్రుద్ధాః సాత్యకిం పర్యవారయన్ ॥53॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కురూణాం సాత్వతస్య చ
ద్రోణస్య చ రణే రాజన్ఘోరం దేవాసురోపమం ॥54॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తే కిరంతః శరవ్రాతాన్సర్వే యత్తాః ప్రహారిణః
త్వరమాణా మహారాజ యుయుధానమయోధయన్ ॥1॥

తం ద్రోణః సప్తసప్తత్యా జఘాన నిశితైః శరైః
దుర్మర్షణో ద్వాదశభిర్దుఃసహో దశభిః శరైః ॥2॥

వికర్ణశ్చాపి నిశితైస్త్రింశద్భిః కంకపత్రిభిః
వివ్యాధ సవ్యే పార్శ్వే తు స్తనాభ్యామంతరే తథా ॥3॥

దుర్ముఖో దశభిర్బాణైస్తథా దుఃశాసనోఽష్టభిః
చిత్రసేనశ్చ శైనేయం ద్వాభ్యాం వివ్యాధ మారిష॥4॥

దుర్యోధనశ్చ మహతా శరవర్షేణ మాధవం
అపీడయద్రణే రాజఞ్శూరాశ్చాన్యే మహారథాః॥5॥

సర్వతః ప్రతివిద్ధస్తు తవ పుత్రైర్మహారథైః
తాన్ప్రత్యవిధ్యచ్ఛైనేయః పృథక్పృథగజిహ్మగైః॥6॥

భారద్వాజం త్రిభిర్బాణైర్దుఃసహం నవభిస్తథా
వికర్ణం పంచవింశత్యా చిత్రసేనం చ సప్తభిః॥7॥

దుర్మర్షణం ద్వాదశభిశ్చతుర్భిశ్చ వివింశతిం
సత్యవ్రతం చ నవభిర్విజయం దశభిః శరైః॥8॥

తతో రుక్మాంగదం చాపం విధున్వానో మహారథః
అభ్యయాత్సాత్యకిస్తూర్ణం పుత్రం తవ మహారథం॥9॥

రాజానం సర్వలోకస్య సర్వశస్త్రభృతాం వరం
శరైరభ్యాహనద్గాఢం తతో యుద్ధమభూత్తయోః॥10॥

విముంచంతౌ శరాంస్తీక్ష్ణాన్సందధానౌ చ సాయకాన్
అదృశ్యం సమరేఽన్యోన్యం చక్రతుస్తౌ మహారథౌ॥11॥

సాత్యకిః కురురాజేన నిర్విద్ధో బహ్వశోభత
అస్రవద్రుధిరం భూరి స్వరసం చందనో యథా॥12॥

సాత్వతేన చ బాణౌఘైర్నిర్విద్ధస్తనయస్తవ
శాతకుంభమయాపీడో బభౌ యూప ఇవోచ్ఛ్రితః॥13॥

మాధవస్తు రణే రాజన్కురురాజస్య ధన్వినః
ధనుశ్చిచ్ఛేద సహసా క్షురప్రేణ హసన్నివ
అథైనం ఛిన్నధన్వానం శరైర్బహుభిరాచినోత్॥14॥

నిర్భిన్నశ్చ శరైస్తేన ద్విషతా క్షిప్రకారిణా
నామృష్యత రణే రాజా శత్రోర్విజయలక్షణం॥15॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ హేమపృష్ఠం దురాసదం
వివ్యాధ సాత్యకిం తూర్ణం సాయకానాం శతేన హ॥16॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా పుత్రేణ తవ ధన్వినా
అమర్షవశమాపన్నస్తవ పుత్రమపీడయత్॥17॥

పీడితం నృపతిం దృష్ట్వా తవ పుత్రా మహారథాః
సాత్వతం శరవర్షేణ ఛాదయామాసురంజసా॥18॥

స ఛాద్యమానో బహుభిస్తవ పుత్రైర్మహారథైః
ఏకైకం పంచభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥19॥

దుర్యోధనం చ త్వరితో వివ్యాధాష్టభిరాశుగైః
ప్రహసంశ్చాస్య చిచ్ఛేద కార్ముకం రిపుభీషణం॥20॥

నాగం మణిమయం చైవ శరైర్ధ్వజమపాతయత్
హత్వా తు చతురో వాహాంశ్చతుర్భిర్నిశితైః శరైః
సారథిం పాతయామాస క్షురప్రేణ మహాయశాః॥21॥

ఏతస్మిన్నంతరే చైవ కురురాజం మహారథం
అవాకిరచ్ఛరైర్హృష్టో బహుభిర్మర్మభేదిభిః॥22॥

స వధ్యమానః సమరే శైనేయస్య శరోత్తమైః
ప్రాద్రవత్సహసా రాజన్పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
ఆప్లుతశ్చ తతో యానం చిత్రసేనస్య ధన్వినః॥23॥

హాహాభూతం జగచ్చాసీద్దృష్ట్వా రాజానమాహవే
గ్రస్యమానం సాత్యకినా ఖే సోమమివ రాహుణా॥24॥

తం తు శబ్దం మహచ్ఛ్రుత్వా కృతవర్మా మహారథః
అభ్యయాత్సహసా తత్ర యత్రాస్తే మాధవః ప్రభుః॥25॥

విధున్వానో ధనుఃశ్రేష్ఠం చోదయంశ్చైవ వాజినః
భర్త్సయన్సారథిం చోగ్రం యాహి యాహీతి సత్వరః॥26॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య వ్యాదితాస్యమివాంతకం
యుయుధానో మహారాజ యంతారమిదమబ్రవీత్॥27॥

కృతవర్మా రథేనైష ద్రుతమాపతతే శరీ
ప్రత్యుద్యాహి రథేనైనం ప్రవరం సర్వధన్వినాం॥28॥

తతః ప్రజవితాశ్వేన విధివత్కల్పితేన చ
ఆససాద రణే భోజం ప్రతిమానం ధనుష్మతాం॥29॥

తతః పరమసంక్రుద్ధౌ జ్వలంతావివ పావకౌ
సమేయాతాం నరవ్యాఘ్రౌ వ్యాఘ్రావివ తరస్వినౌ॥30॥

కృతవర్మా తు శైనేయం షడ్వింశత్యా సమార్పయత్
నిశితైః సాయకైస్తీక్ష్ణైర్యంతారం చాస్య సప్తభిః॥31॥

చతురశ్చ హయోదారాంశ్చతుర్భిః పరమేషుభిః
అవిధ్యత్సాధుదాంతాన్వై సైంధవాన్సాత్వతస్య హ॥32॥

రుక్మధ్వజో రుక్మపృష్ఠం మహద్విస్ఫార్య కార్ముకం
రుక్మాంగదీ రుక్మవర్మా రుక్మపుంఖానవాకిరత్॥33॥

తతోఽశీతిం శినేః పౌత్రః సాయకాన్కృతవర్మణే
ప్రాహిణోత్త్వరయా యుక్తో ద్రష్టుకామో ధనంజయం॥34॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా శత్రుణా శత్రుతాపనః
సమకంపత దుర్ధర్షః క్షితికంపే యథాచలః॥35॥

త్రిషష్ట్యా చతురోఽస్యాశ్వాన్సప్తభిః సారథిం శరైః
వివ్యాధ నిశితైస్తూర్ణం సాత్యకిః కృతవర్మణః॥36॥

సువర్ణపుంఖం విశిఖం సమాధాయ స సాత్యకిః
వ్యసృజత్తం మహాజ్వాలం సంక్రుద్ధమివ పన్నగం॥37॥

సోఽవిశత్కృతవర్మాణం యమదండోపమః శరః
జాంబూనదవిచిత్రం చ వర్మ నిర్భిద్య భానుమత్
అభ్యగాద్ధరణీముగ్రో రుధిరేణ సముక్షితః॥38॥

సంజాతరుధిరశ్చాజౌ సాత్వతేషుభిరర్దితః
ప్రచలంధనురుత్సృజ్య న్యపతత్స్యందనోత్తమే॥39॥

స సింహదంష్ట్రో జానుభ్యామాపన్నోఽమితవిక్రమః
శరార్దితః సాత్యకినా రథోపస్థే నరర్షభః॥40॥

సహస్రబాహోః సదృశమక్షోభ్యమివ సాగరం
నివార్య కృతవర్మాణం సాత్యకిః ప్రయయౌ తతః॥41॥

ఖడ్గశక్తిధనుఃకీర్ణాం గజాశ్వరథసంకులాం
ప్రవర్తితోగ్రరుధిరాం శతశః క్షత్రియర్షభైః॥42॥

ప్రేక్షతాం సర్వసైన్యానాం మధ్యేన శినిపుంగవః
అభ్యగాద్వాహినీం భిత్త్వా వృత్రహేవాసురీం చమూం॥43॥

సమాశ్వాస్య చ హార్దిక్యో గృహ్య చాన్యన్మహద్ధనుః
తస్థౌ తత్రైవ బలవాన్వారయన్యుధి పాండవాన్॥44॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కాల్యమానేషు సైన్యేషు శైనేయేన తతస్తతః
భారద్వాజః శరవ్రాతైర్మహద్భిః సమవాకిరత్॥1॥

స సంప్రహారస్తుములో ద్రోణసాత్వతయోరభూత్
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం బలివాసవయోరివ॥2॥

తతో ద్రోణః శినేః పౌత్రం చిత్రైః సర్వాయసైః శరైః
త్రిభిరాశీవిషాకారైర్లలాటే సమవిధ్యత॥3॥

తైర్లలాటార్పితైర్బాణైర్యుయుధానస్త్వజిహ్మగైః
వ్యరోచత మహారాజ త్రిశృంగ ఇవ పర్వతః॥4॥

తతోఽస్య బాణానపరానింద్రాశనిసమస్వనాన్
భారద్వాజోఽన్తరప్రేక్షీ ప్రేషయామాస సంయుగే॥5॥

తాంద్రోణచాపనిర్ముక్తాందాశార్హః పతతః శరాన్
ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం సుపుంఖాభ్యాం చిచ్ఛేద పరమాస్త్రవిత్॥6॥

తామస్య లఘుతాం ద్రోణః సమవేక్ష్య విశాం పతే
ప్రహస్య సహసావిధ్యద్వింశత్యా శినిపుంగవం॥7॥

పునః పంచాశతేషూణాం శతేన చ సమార్పయత్
లఘుతాం యుయుధానస్య లాఘవేన విశేషయన్॥8॥

సముత్పతంతి వల్మీకాద్యథా క్రుద్ధా మహోరగాః
తథా ద్రోణరథాద్రాజన్నుత్పతంతి తనుచ్ఛిదః॥9॥

తథైవ యుయుధానేన సృష్టాః శతసహస్రశః
అవాకిరంద్రోణరథం శరా రుధిరభోజనాః॥10॥

లాఘవాద్ద్విజముఖ్యస్య సాత్వతస్య చ మారిష
విశేషం నాధ్యగచ్ఛామ సమావాస్తాం నరర్షభౌ॥11॥

సాత్యకిస్తు తతో ద్రోణం నవభిర్నతపర్వభిః
ఆజఘాన భృశం క్రుద్ధో ధ్వజం చ నిశితైః శరైః
సారథిం చ శతేనైవ భారద్వాజస్య పశ్యతః॥12॥

లాఘవం యుయుధానస్య దృష్ట్వా ద్రోణో మహారథః
సప్తత్యా సాత్యకిం విద్ధ్వా తురగాంశ్చ త్రిభిస్త్రిభిః
ధ్వజమేకేన వివ్యాధ మాధవస్య రథే స్థితం॥13॥

అథాపరేణ భల్లేన హేమపుంఖేన పత్రిణా
ధనుశ్చిచ్ఛేద సమరే మాధవస్య మహాత్మనః॥14॥

సాత్యకిస్తు తతః క్రుద్ధో ధనుస్త్యక్త్వా మహారథః
గదాం జగ్రాహ మహతీం భారద్వాజాయ చాక్షిపత్॥15॥

తామాపతంతీం సహసా పట్టబద్ధామయస్మయీం
న్యవారయచ్ఛరైర్ద్రోణో బహుభిర్బహురూపిభిః॥16॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
వివ్యాధ బహుభిర్వీరం భారద్వాజం శిలాశితైః॥17॥

స విద్ధ్వా సమరే ద్రోణం సింహనాదమముంచత
తం వై న మమృషే ద్రోణః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥18॥

తతః శక్తిం గృహీత్వా తు రుక్మదండామయస్మయీం
తరసా ప్రేషయామాస మాధవస్య రథం ప్రతి॥19॥

అనాసాద్య తు శైనేయం సా శక్తిః కాలసంనిభా
భిత్త్వా రథం జగామోగ్రా ధరణీం దారుణస్వనా॥20॥

తతో ద్రోణం శినేః పౌత్రో రాజన్వివ్యాధ పత్రిణా
దక్షిణం భుజమాసాద్య పీడయన్భరతర్షభ॥21॥

ద్రోణోఽపి సమరే రాజన్మాధవస్య మహద్ధనుః
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద రథశక్త్యా చ సారథిం॥22॥

ముమోహ సారథిస్తస్య రథశక్త్యా సమాహతః
స రథోపస్థమాసాద్య ముహూర్తం సంన్యషీదత॥23॥

చకార సాత్యకీ రాజంస్తత్ర కర్మాతిమానుషం
అయోధయచ్చ యద్ద్రోణం రశ్మీంజగ్రాహ చ స్వయం॥24॥

తతః శరశతేనైవ యుయుధానో మహారథః
అవిధ్యద్బ్రాహ్మణం సంఖ్యే హృష్టరూపో విశాం పతే॥25॥

తస్య ద్రోణః శరాన్పంచ ప్రేషయామాస భారత
తే తస్య కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే॥26॥

నిర్విద్ధస్తు శరైర్ఘోరైరక్రుధ్యత్సాత్యకిర్భృశం
సాయకాన్వ్యసృజచ్చాపి వీరో రుక్మరథం ప్రతి॥27॥

తతో ద్రోణస్య యంతారం నిపాత్యైకేషుణా భువి
అశ్వాన్వ్యద్రావయద్బాణైర్హతసూతాన్మహాత్మనః॥28॥

స రథః ప్రద్రుతః సంఖ్యే మండలాని సహస్రశః
చకార రాజతో రాజన్భ్రాజమాన ఇవాంశుమాన్॥29॥

అభిద్రవత గృహ్ణీత హయాంద్రోణస్య ధావత
ఇతి స్మ చుక్రుశుః సర్వే రాజపుత్రాః సరాజకాః॥30॥

తే సాత్యకిమపాస్యాశు రాజన్యుధి మహారథాః
యతో ద్రోణస్తతః సర్వే సహసా సముపాద్రవన్॥31॥

తాందృష్ట్వా ప్రద్రుతాన్సర్వాన్సాత్వతేన శరార్దితాన్
ప్రభగ్నం పునరేవాసీత్తవ సైన్యం సమాకులం॥32॥

వ్యూహస్యైవ పునర్ద్వారం గత్వా ద్రోణో వ్యవస్థితః
వాతాయమానైస్తైరశ్వైర్హృతో వృష్ణిశరార్దితైః॥33॥

పాండుపాంచాలసంభగ్నం వ్యూహమాలోక్య వీర్యవాన్
శైనేయే నాకరోద్యత్నం వ్యూహస్యైవాభిరక్షణే॥34॥

నివార్య పాండుపాంచాలాంద్రోణాగ్నిః ప్రదహన్నివ
తస్థౌ క్రోధాగ్నిసందీప్తః కాలసూర్య ఇవోదితః॥35॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ద్రోణం స జిత్వా పురుషప్రవీర;స్తథైవ హార్దిక్యముఖాంస్త్వదీయాన్
ప్రహస్య సూతం వచనం బభాషే; శినిప్రవీరః కురుపుంగవాగ్ర్య॥1॥

నిమిత్తమాత్రం వయమత్ర సూత; దగ్ధారయః కేశవఫల్గునాభ్యాం
హతాన్నిహన్మేహ నరర్షభేణ; వయం సురేశాత్మసముద్భవేన ||2||

తమేవముక్త్వా శినిపుంగవస్తదా; మహామృధే సోఽగ్ర్యధనుర్ధరోఽరిహా
కిరన్సమంతాత్సహసా శరాన్బలీ; సమాపతచ్ఛ్యేన ఇవామిషం యథా ||3||

తం యాంతమశ్వైః శశిశంఖవర్ణైర్విగాహ్య సైన్యం పురుషప్రవీరం
నాశక్నువన్వారయితుం సమంతా;దాదిత్యరశ్మిప్రతిమం నరాగ్ర్యం ||4||

అసహ్యవిక్రాంతమదీనసత్త్వం; సర్వే గణా భారత దుర్విషహ్యాం
సహస్రనేత్రప్రతిమప్రభావం; దివీవ సూర్యం జలదవ్యపాయే ||5||

అమర్షపూర్ణస్త్వతిచిత్రయోధీ; శరాసనీ కాంచనవర్మధారీ
సుదర్శనః సాత్యకిమాపతంతం; న్యవారయద్రాజవరః ప్రసహ్య ||6||

తయోరభూద్భరత సంప్రహారః; సుదారుణస్తం సమభిప్రశంసన్
యోధాస్త్వదీయాశ్చ హి సోమకాశ్చ; వృత్రేంద్రయోర్యుద్ధమివామరౌఘాః ||7||

శరైః సుతీక్ష్ణైః శతశోఽభ్యవిధ్య;త్సుదర్శనః సాత్వతముఖ్యమాజౌ
అనాగతానేవ తు తాన్పృషత్కాం;శ్చిచ్ఛేద బాణైః శినిపుంగవోఽపి ||8||

తథైవ శక్రప్రతిమోఽపి సాత్యకిః; సుదర్శనే యాన్క్షిపతి స్మ సాయకాన్
ద్విధా త్రిధా తానకరోత్సుదర్శనః; శరోత్తమైః స్యందనవర్యమాస్థితః ||9||

సంప్రేక్ష్య బాణాన్నిహతాంస్తదానీం; సుదర్శనః సాత్యకిబాణవేగైః
క్రోధాద్దిధక్షన్నివ తిగ్మతేజాః; శరానముంచత్తపనీయచిత్రాన్ ||10||

పునః స బాణైస్త్రిభిరగ్నికల్పై;రాకర్ణపూర్ణైర్నిశితైః సుపుంఖైః
వివ్యాధ దేహావరణం విభిద్య; తే సాత్యకేరావివిశుః శరీరం ||11||

తథైవ తస్యావనిపాలపుత్రః; సంధాయ బాణైరపరైర్జ్వలద్భిః
ఆజఘ్నివాంస్తాన్రజతప్రకాశాం;శ్చతుర్భిరశ్వాంశ్చతురః ప్రసహ్య ||12||

తథా తు తేనాభిహతస్తరస్వీ; నప్తా శినేరింద్రసమానవీర్యః
సుదర్శనస్యేషుగణైః సుతీక్ష్ణై;ర్హయాన్నిహత్యాశు ననాద నాదం ||13||

అథాస్య సూతస్య శిరో నికృత్య; భల్లేన వజ్రాశనిసంనిభేన
సుదర్శనస్యాపి శినిప్రవీరః; క్షురేణ చిచ్ఛేద శిరః ప్రసహ్య ||14||

సకుండలం పూర్ణశశిప్రకాశం; భ్రాజిష్ణు వక్త్రం నిచకర్త దేహాత్
యథా పురా వజ్రధరః ప్రసహ్య; బలస్య సంఖ్యేఽతిబలస్య రాజన్ ||15||

నిహత్య తం పార్థివపుత్రపౌత్రం; రణే యదూనామృషభస్తరస్వీ
ముదా సమేతః పరయా మహాత్మా; రరాజ రాజన్సురరాజకల్పః ||16||

తతో యయావర్జునమేవ యేన; నివార్య సైన్యం తవ మార్గణౌఘైః
సదశ్వయుక్తేన రథేన నిర్యా;ల్లోకాన్విసిస్మాపయిషుర్నృవీరః ||17||

తత్తస్య విస్మాపయనీయమగ్ర్య;మపూజయన్యోధవరాః సమేతాః
యద్వర్తమానానిషుగోచరేఽరీ;న్దదాహ బాణైర్హుతభుగ్యథైవ ||18||

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః స సాత్యకిర్ధీమాన్మహాత్మా వృష్ణిపుంగవః
సుదర్శనం నిహత్యాజౌ యంతారమిదమబ్రవీత్ ||1||

రథాశ్వనాగకలిలం శరశక్త్యూర్మిమాలినం
ఖడ్గమత్స్యం గదాగ్రాహం శూరాయుధమహాస్వనం ||2||

ప్రాణాపహారిణం రౌద్రం వాదిత్రోత్క్రుష్టనాదితం
యోధానామసుఖస్పర్శం దుర్ధర్షమజయైషిణాం ॥3॥

తీర్ణాః స్మ దుస్తరం తాత ద్రోణానీకమహార్ణవం
జలసంధబలేనాజౌ పురుషాద్రైరివావృతం ॥4॥

అతోఽన్యం పృతనాశేషం మన్యే కునదికామివ
తర్తవ్యామల్పసలిలాం చోదయాశ్వానసంభ్రమం ॥5॥

హస్తప్రాప్తమహం మన్యే సాంప్రతం సవ్యసాచినం
నిర్జిత్య దుర్ధరం ద్రోణం సపదానుగమాహవే ॥6॥

హార్దిక్యం యోధవర్యం చ ప్రాప్తం మన్యే ధనంజయం
న హి మే జాయతే త్రాసో దృష్ట్వా సైన్యాన్యనేకశః
వహ్నేరివ ప్రదీప్తస్య గ్రీష్మే శుష్కం తృణోలపం ॥7॥

పశ్య పాండవముఖ్యేన యాతాం భూమిం కిరీటినా
పత్త్యశ్వరథనాగౌఘైః పతితైర్విషమీకృతాం ॥8॥

అభ్యాశస్థమహం మన్యే శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
స ఏష శ్రూయతే శబ్దో గాండీవస్యామితౌజసః ॥9॥

యాదృశాని నిమిత్తాని మమ ప్రాదుర్భవంతి వై
అనస్తంగత ఆదిత్యే హంతా సైంధవమర్జునః ॥10॥

శనైర్విశ్రంభయన్నశ్వాన్యాహి యత్తోఽరివాహినీం
యత్రైతే సతనుత్రాణాః సుయోధనపురోగమాః ॥11॥

దంశితాః క్రూరకర్మాణః కాంబోజా యుద్ధదుర్మదాః
శరబాణాసనధరా యవనాశ్చ ప్రహారిణః ॥12॥

శకాః కిరాతా దరదా బర్బరాస్తామ్రలిప్తకాః
అన్యే చ బహవో మ్లేచ్ఛా వివిధాయుధపాణయః
మామేవాభిముఖాః సర్వే తిష్ఠంతి సమరార్థినః ॥13॥

ఏతాన్సరథనాగాశ్వాన్నిహత్యాజౌ సపత్తినః
ఇదం దుర్గం మహాఘోరం తీర్ణమేవోపధారయ ॥14॥

సూత ఉవాచ

న సంభ్రమో మే వార్ష్ణేయ విద్యతే సత్యవిక్రమ
యద్యపి స్యాత్సుసంక్రుద్ధో జామదగ్న్యోఽగ్రతః స్థితః ॥15॥

ద్రోణో వా రథినాం శ్రేష్ఠః కృపో మద్రేశ్వరోఽపి వా
తథాపి సంభ్రమో న స్యాత్త్వామాశ్రిత్య మహాభుజ ॥16॥

త్వయా సుబహవో యుద్ధే నిర్జితాః శత్రుసూదన
న చ మే సంభ్రమః కశ్చిద్భూతపూర్వః కదాచన
కిము చైతత్సమాసాద్య వీర సంయుగగోష్పదం ॥17॥

ఆయుష్మన్కతరేణ త్వా ప్రాపయామి ధనంజయం
కేషాం క్రుద్ధోఽసి వార్ష్ణేయ కేషాం మృత్యురుపస్థితః
కేషాం సంయమనీమద్య గంతుముత్సహతే మనః ॥18॥

కే త్వాం యుధి పరాక్రాంతం కాలాంతకయమోపమం
దృష్ట్వా విక్రమసంపన్నం విద్రవిష్యంతి సంయుగే
కేషాం వైవస్వతో రాజా స్మరతేఽద్య మహాభుజ ॥19॥

సాత్యకిరువాచ

ముండానేతాన్హనిష్యామి దానవానివ వాసవః
ప్రతిజ్ఞాం పారయిష్యామి కాంబోజానేవ మా వహ
అద్యైషాం కదనం కృత్వా క్షిప్రం యాస్యామి పాండవం॥20॥

అద్య ద్రక్ష్యంతి మే వీర్యం కౌరవాః ససుయోధనాః
ముండానీకే హతే సూత సర్వసైన్యేషు చాసకృత్॥21॥

అద్య కౌరవసైన్యస్య దీర్యమాణస్య సంయుగే
శ్రుత్వా విరావం బహుధా సంతప్స్యతి సుయోధనః॥22॥

అద్య పాండవముఖ్యస్య శ్వేతాశ్వస్య మహాత్మనః
ఆచార్యకకృతం మార్గం దర్శయిష్యామి సంయుగే॥23॥

అద్య మద్బాణనిహతాన్యోధముఖ్యాన్సహస్రశః
దృష్ట్వా దుర్యోధనో రాజా పశ్చాత్తాపం గమిష్యతి॥24॥

అద్య మే క్షిప్రహస్తస్య క్షిపతః సాయకోత్తమాన్
అలాతచక్రప్రతిమం ధనుర్ద్రక్ష్యంతి కౌరవాః॥25॥

మత్సాయకచితాంగానాం రుధిరం స్రవతాం బహు
సైనికానాం వధం దృష్ట్వా సంతప్స్యతి సుయోధనః॥26॥

అద్య మే క్రుద్ధరూపస్య నిఘ్నతశ్చ వరాన్వరాన్
ద్విరర్జునమిమం లోకం మంస్యతే స సుయోధనః॥27॥

అద్య రాజసహస్రాణి నిహతాని మయా రణే
దృష్ట్వా దుర్యోధనో రాజా సంతప్స్యతి మహామృధే॥28॥

అద్య స్నేహం చ భక్తిం చ పాండవేషు మహాత్మసు
హత్వా రాజసహస్రాణి దర్శయిష్యామి రాజసు॥29॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా సూతః శిక్షితాన్సాధువాహినః
శశాంకసంనికాశాన్వై వాజినోఽచూచుదద్భృశం॥30॥

తే పిబంత ఇవాకాశం యుయుధానం హయోత్తమాః
ప్రాపయన్యవనాఞ్శీఘ్రం మనఃపవనరంహసః॥31॥

సాత్యకిం తే సమాసాద్య పృతనాస్వనివర్తినం
బహవో లఘుహస్తాశ్చ శరవర్షైరవాకిరన్॥32॥

తేషామిషూనథాస్త్రాణి వేగవన్నతపర్వభిః
అచ్ఛినత్సాత్యకీ రాజన్నైనం తే ప్రాప్నువఞ్శరాః॥33॥

రుక్మపుంఖైః సునిశితైర్గార్ధ్రపత్రైరజిహ్మగైః
ఉచ్చకర్త శిరాంస్యుగ్రో యవనానాం భుజానపి॥34॥

శైక్యాయసాని వర్మాణి కాంస్యాని చ సమంతతః
భిత్త్వా దేహాంస్తథా తేషాం శరా జగ్ముర్మహీతలం॥35॥

తే హన్యమానా వీరేణ మ్లేచ్ఛాః సాత్యకినా రణే
శతశో న్యపతంస్తత్ర వ్యసవో వసుధాతలే॥36॥

సుపూర్ణాయతముక్తైస్తానవ్యవచ్ఛిన్నపిండితైః
పంచ షట్సప్త చాష్టౌ చ బిభేద యవనాఞ్శరైః॥37॥

కాంబోజానాం సహస్రైస్తు శకానాం చ విశాం పతే
శబరాణాం కిరాతానాం బర్బరాణాం తథైవ చ॥38॥

అగమ్యరూపాం పృథివీం మాంసశోణితకర్దమాం
కృతవాంస్తత్ర శైనేయః క్షపయంస్తావకం బలం॥39॥

దస్యూనాం సశిరస్త్రాణైః శిరోభిర్లూనమూర్ధజైః
తత్ర తత్ర మహీ కీర్ణా విబర్హైరండజైరివ॥40॥

రుధిరోక్షితసర్వాంగైస్తైస్తదాయోధనం బభౌ
కబంధైః సంవృతం సర్వం తామ్రాభ్రైః ఖమివావృతం॥41॥

వజ్రాశనిసమస్పర్శైః సుపర్వభిరజిహ్మగైః
తే సాశ్వయానా నిహతాః సమావవ్రుర్వసుంధరాం॥42॥

అల్పావశిష్టాః సంభగ్నాః కృచ్ఛ్రప్రాణా విచేతసః
జితాః సంఖ్యే మహారాజ యుయుధానేన దంశితాః॥43॥

పార్ష్ణిభిశ్చ కశాభిశ్చ తాడయంతస్తురంగమాన్
జవముత్తమమాస్థాయ సర్వతః ప్రాద్రవన్భయాత్॥44॥

కాంబోజసైన్యం విద్రావ్య దుర్జయం యుధి భారత
యవనానాం చ తత్సైన్యం శకానాం చ మహద్బలం॥45॥

స తతః పురుషవ్యాఘ్రః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
ప్రహృష్టస్తావకాంజిత్వా సూతం యాహీత్యచోదయత్॥46॥

తం యాంతం పృష్ఠగోప్తారమర్జునస్య విశాం పతే
చారణాః ప్రేక్ష్య సంహృష్టాస్త్వదీయాశ్చాప్యపూజయన్॥47॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

సంజయ ఉవాచ

జిత్వా యవనకాంబోజాన్యుయుధానస్తతోఽర్జునం
జగామ తవ సైన్యస్య మధ్యేన రథినాం వరః॥1॥

శరదంష్ట్రో నరవ్యాఘ్రో విచిత్రకవచచ్ఛవిః
మృగాన్వ్యాఘ్ర ఇవాజిఘ్రంస్తవ సైన్యమభీషయత్॥2॥

స రథేన చరన్మార్గాంధనురభ్రామయద్భృశం
రుక్మపృష్ఠం మహావేగం రుక్మచంద్రకసంకులం॥3॥

రుక్మాంగదశిరస్త్రాణో రుక్మవర్మసమావృతః
రుక్మధ్వజవరః శూరో మేరుశృంగ ఇవాబభౌ॥4॥

సధనుర్మండలః సంఖ్యే తేజోభాస్వరరశ్మివాన్
శరదీవోదితః సూర్యో నృసూర్యో విరరాజ హ॥5॥

వృషభస్కంధవిక్రాంతో వృషభాక్షో నరర్షభః
తావకానాం బభౌ మధ్యే గవాం మధ్యే యథా వృషః॥6॥

మత్తద్విరదసంకాశం మత్తద్విరదగామినం
ప్రభిన్నమివ మాతంగం యూథమధ్యే వ్యవస్థితం
వ్యాఘ్రా ఇవ జిఘాంసంతస్త్వదీయాభ్యద్రవన్రణే॥7॥

ద్రోణానీకమతిక్రాంతం భోజానీకం చ దుస్తరం
జలసంధార్ణవం తీర్త్వా కాంబోజానాం చ వాహినీం॥8॥

హార్దిక్యమకరాన్ముక్తం తీర్ణం వై సైన్యసాగరం
పరివవ్రుః సుసంక్రుద్ధాస్త్వదీయాః సాత్యకిం రథాః॥9॥

దుర్యోధనశ్చిత్రసేనో దుఃశాసనవివింశతీ
శకునిర్దుఃసహశ్చైవ యువా దుర్మర్షణః క్రథః॥10॥

అన్యే చ బహవః శూరాః శస్త్రవంతో దురాసదాః
పృష్ఠతః సాత్యకిం యాంతమన్వధావన్నమర్షితాః॥11॥

అథ శబ్దో మహానాసీత్తవ సైన్యస్య మారిష
మారుతోద్ధూతవేగస్య సాగరస్యేవ పర్వణి॥12॥

తానభిద్రవతః సర్వాన్సమీక్ష్య శినిపుంగవః
శనైర్యాహీతి యంతారమబ్రవీత్ప్రహసన్నివ॥13॥

ఇదమేతి సముద్ధూతం ధార్తరాష్ట్రస్య యద్బలం
మామేవాభిముఖం తూర్ణం గజాశ్వరథపత్తిమత్॥14॥

నాదయన్వై దిశః సర్వా రథఘోషేణ సారథే
పృథివీం చాంతరిక్షం చ కంపయన్సాగరానపి॥15॥

ఏతద్బలార్ణవం తాత వారయిష్యే మహారణే
పౌర్ణమాస్యామివోద్ధూతం వేలేవ సలిలాశయం॥16॥

పశ్య మే సూత విక్రాంతమింద్రస్యేవ మహామృధే
ఏష సైన్యాని శత్రూణాం విధమామి శితైః శరైః॥17॥

నిహతానాహవే పశ్య పదాత్యశ్వరథద్విపాన్
మచ్ఛరైరగ్నిసంకాశైర్విదేహాన్సహస్రశః॥18॥

ఇత్యేవం బ్రువతస్తస్య సాత్యకేరమితౌజసః
సమీపం సైనికాస్తే తు శీఘ్రమీయుర్యుయుత్సవః
జహ్యాద్రవస్వ తిష్ఠేతి పశ్య పశ్యేతి వాదినః॥19॥

తానేవం బ్రువతో వీరాన్సాత్యకిర్నిశితైః శరైః
జఘాన త్రిశతానశ్వాన్కుంజరాంశ్చ చతుఃశతాన్॥20॥

స సంప్రహారస్తుములస్తస్య తేషాం చ ధన్వినాం
దేవాసురరణప్రఖ్యః ప్రావర్తత జనక్షయః॥21॥

మేఘజాలనిభం సైన్యం తవ పుత్రస్య మారిష
ప్రత్యగృహ్ణాచ్ఛినేః పౌత్రః శరైరాశీవిషోపమైః॥22॥

ప్రచ్ఛాద్యమానః సమరే శరజాలైః స వీర్యవాన్
అసంభ్రమం మహారాజ తావకానవధీద్బహూన్॥23॥

ఆశ్చర్యం తత్ర రాజేంద్ర సుమహద్దృష్టవానహం
న మోఘః సాయకః కశ్చిత్సాత్యకేరభవత్ప్రభో॥24॥

రథనాగాశ్వకలిలః పదాత్యూర్మిసమాకులః
శైనేయవేలామాసాద్య స్థితః సైన్యమహార్ణవః॥25॥

సంభ్రాంతనరనాగాశ్వమావర్తత ముహుర్ముహుః
తత్సైన్యమిషుభిస్తేన వధ్యమానం సమంతతః
బభ్రామ తత్ర తత్రైవ గావః శీతార్దితా ఇవ॥26॥

పదాతినం రథం నాగం సాదినం తురగం తథా
అవిద్ధం తత్ర నాద్రాక్షం యుయుధానస్య సాయకైః॥27॥

న తాదృక్కదనం రాజన్కృతవాంస్తత్ర ఫల్గునః
యాదృక్క్షయమనీకానామకరోత్సాత్యకిర్నృప
అత్యర్జునం శినేః పౌత్రో యుధ్యతే భరతర్షభ॥28॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సాత్వతస్య త్రిభిః శరైః
వివ్యాధ సూతం నిశితైశ్చతుర్భిశ్చతురో హయాన్||29||

సాత్యకిం చ త్రిభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సోఽష్టభిః
దుఃశాసనః షోడశభిర్వివ్యాధ శినిపుంగవం||30||

శకునిః పంచవింశత్యా చిత్రసేనశ్చ పంచభిః
దుఃసహః పంచదశభిర్వివ్యాధోరసి సాత్యకిం||31||

ఉత్స్మయన్వృష్ణిశార్దూలస్తథా బాణైః సమాహతః
తానవిధ్యన్మహారాజ సర్వానేవ త్రిభిస్త్రిభిః||32||

గాఢవిద్ధానరీన్కృత్వా మార్గణైః సోఽతితేజనైః
శైనేయః శ్యేనవత్సంఖ్యే వ్యచరల్లఘువిక్రమః||33||

సౌబలస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా హస్తావాపం నికృత్య చ
దుర్యోధనం త్రిభిర్బాణైరభ్యవిధ్యత్స్తనాంతరే||34||

చిత్రసేనం శతేనైవ దశభిర్దుఃసహం తథా
దుఃశాసనం చ వింశత్యా వివ్యాధ శినిపుంగవః||35||

అథాన్యద్ధనురాదాయ స్యాలస్తవ విశాం పతే
అష్టభిః సాత్యకిం విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః||36||

దుఃశాసనశ్చ దశభిర్దుఃసహశ్చ త్రిభిః శరైః
దుర్ముఖశ్చ ద్వాదశభి రాజన్వివ్యాధ సాత్యకిం||37||

దుర్యోధనస్త్రిసప్తత్యా విద్ధ్వా భారత మాధవం
తతోఽస్య నిశితైర్బాణైస్త్రిభిర్వివ్యాధ సారథిం||38||

తాన్సర్వాన్సహితాఞ్శూరాన్యతమానాన్మహారథాన్
పంచభిః పంచభిర్బాణైః పునర్వివ్యాధ సాత్యకిః||39||

తతః స రథినాం శ్రేష్ఠస్తవ పుత్రస్య సారథిం
ఆజఘానాశు భల్లేన స హతో న్యపతద్భువి||40||

పాతితే సారథౌ తస్మింస్తవ పుత్రరథః ప్రభో
వాతాయమానైస్తైరశ్వైరపానీయత సంగరాత్||41||

తతస్తవ సుతా రాజన్సైనికాశ్చ విశాం పతే
రాజ్ఞో రథమభిప్రేక్ష్య విద్రుతాః శతశోఽభవన్||42||

విద్రుతం తత్ర తత్సైన్యం దృష్ట్వా భారత సాత్యకిః
అవాకిరచ్ఛరైస్తీక్ష్ణై రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః||43||

విద్రావ్య సర్వసైన్యాని తావకాని సమంతతః
ప్రయయౌ సాత్యకీ రాజఞ్శ్వేతాశ్వస్య రథం ప్రతి||44||

తం శరానాదదానం చ రక్షమాణం చ సారథిం
ఆత్మానం మోచయంతం చ తావకాః సమపూజయన్||45||

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంప్రమృద్య మహత్సైన్యం యాంతం శైనేయమర్జునం
నిర్హ్రీకా మమ తే పుత్రాః కిమకుర్వత సంజయ||1||

కథం చైషాం తథా యుద్ధే ధృతిరాసీన్ముమూర్షతాం
శైనేయచరితం దృష్ట్వా సదృశం సవ్యసాచినః||2||

కిం ను వక్ష్యంతి తే క్షాత్రం సైన్యమధ్యే పరాజితాః
కథం చ సాత్యకిర్యుద్ధే వ్యతిక్రాంతో మహాయశాః ||3||

కథం చ మమ పుత్రాణాం జీవతాం తత్ర సంజయ
శైనేయోఽభియయౌ యుద్ధే తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వతః ||4||

అత్యద్భుతమిదం తాత త్వత్సకాశాచ్ఛృణోమ్యహం
ఏకస్య బహుభిర్యుద్ధం శత్రుభిర్వై మహారథైః ||5||

విపరీతమహం మన్యే మందభాగ్యాన్సుతాన్ప్రతి
యత్రావధ్యంత సమరే సాత్వతేన మహాత్మనా ||6||

ఏకస్య హి న పర్యాప్తం మత్సైన్యం తస్య సంజయ
క్రుద్ధస్య యుయుధానస్య సర్వే తిష్ఠంతు పాండవాః ||7||

నిర్జిత్య సమరే ద్రోణం కృతినం యుద్ధదుర్మదం
యథా పశుగణాన్సింహస్తద్వద్ధంతా సుతాన్మమ ||8||

కృతవర్మాదిభిః శూరైర్యత్తైర్బహుభిరాహవే
యుయుధానో న శకితో హంతుం యః పురుషర్షభః ||9||

నైతదీదృశకం యుద్ధం కృతవాంస్తత్ర ఫల్గునః
యాదృశం కృతవాన్యుద్ధం శినేర్నప్తా మహాయశాః ||10||

సంజయ ఉవాచ

తవ దుర్మంత్రితే రాజందుర్యోధనకృతేన చ
శృణుష్వావహితో భూత్వా యత్తే వక్ష్యామి భారత ||11||

తే పునః సంన్యవర్తంత కృత్వా సంశప్తకాన్మిథః
పరాం యుద్ధే మతిం కృత్వా పుత్రస్య తవ శాసనాత్ ||12||

త్రీణి సాదిసహస్రాణి దుర్యోధనపురోగమాః
శకాః కాంబోజబాహ్లీకా యవనాః పారదాస్తథా ||13||

కుణిందాస్తంగణాంబష్ఠాః పైశాచాశ్చ సమందరాః
అభ్యద్రవంత శైనేయం శలభాః పావకం యథా ||14||

యుక్తాశ్చ పార్వతీయానాం రథాః పాషాణయోధినాం
శూరాః పంచశతా రాజఞ్శైనేయం సముపాద్రవన్ ||15||

తతో రథసహస్రేణ మహారథశతేన చ
ద్విరదానాం సహస్రేణ ద్విసాహస్రైశ్చ వాజిభిః ||16||

శరవర్షాణి ముంచంతో వివిధాని మహారథాః
అభ్యద్రవంత శైనేయమసంఖ్యేయాశ్చ పత్తయః ||17||

తాంశ్చ సంచోదయన్సర్వాన్ఘ్నతైనమితి భారత
దుఃశాసనో మహారాజ సాత్యకిం పర్యవారయత్ ||18||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ శైనేయచరితం మహత్
యదేకో బహుభిః సార్ధమసంభ్రాంతమయుధ్యత ||19||

అవధీచ్చ రథానీకం ద్విరదానాం చ తద్బలం
సాదినశ్చైవ తాన్సర్వాందస్యూనపి చ సర్వశః ||20||

తత్ర చక్రైర్విమథితైర్భగ్నైశ్చ పరమాయుధైః
అక్షైశ్చ బహుధా భగ్నైరీషాదండకబంధురైః ||21||

కూబరైర్మథితైశ్చాపి ధ్వజైశ్చాపి నిపాతితైః
వర్మభిశ్చామరైశ్చైవ వ్యవకీర్ణా వసుంధరా ||22||

స్రగ్భిరాభరణైర్వస్త్రైరనుకర్షైశ్చ మారిష
సంఛన్నా వసుధా తత్ర ద్యౌర్గ్రహైరివ భారత॥23॥

గిరిరూపధరాశ్చాపి పతితాః కుంజరోత్తమాః
అంజనస్య కులే జాతా వామనస్య చ భారత
సుప్రతీకకులే జాతా మహాపద్మకులే తథా॥24॥

ఐరావణకులే చైవ తథాన్యేషు కులేషు చ
జాతా దంతివరా రాజఞ్శేరతే బహవో హతాః॥25॥

వనాయుజాన్పార్వతీయాన్కాంబోజారట్టబాహ్లికాన్
తథా హయవరాన్రాజన్నిజఘ్నే తత్ర సాత్యకిః॥26॥

నానాదేశసముత్థాంశ్చ నానాజాత్యాంశ్చ పత్తినః
నిజఘ్నే తత్ర శైనేయః శతశోఽథ సహస్రశః॥27॥

తేషు ప్రకాల్యమానేషు దస్యూందుఃశాసనోఽబ్రవీత్
నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞా యుధ్యధ్వం కిం సృతేన వః॥28॥

తాంశ్చాపి సర్వాన్సంప్రేక్ష్య పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
పాషాణయోధినః శూరాన్పార్వతీయానచోదయత్॥29॥

అశ్మయుద్ధేషు కుశలా నైతజ్జానాతి సాత్యకిః
అశ్మయుద్ధమజానంతం ఘ్నతైనం యుద్ధకాముకం॥30॥

తథైవ కురవః సర్వే నాశ్మయుద్ధవిశారదాః
అభిద్రవత మా భైష్ట న వః ప్రాప్స్యతి సాత్యకిః॥31॥

తతో గజశిశుప్రఖ్యైరుపలైః శైలవాసినః
ఉద్యతైర్యుయుధానస్య స్థితా మరణకాంక్షిణః॥32॥

క్షేపణీయైస్తథాప్యన్యే సాత్వతస్య వధైషిణః
చోదితాస్తవ పుత్రేణ రురుధుః సర్వతోదిశం॥33॥

తేషామాపతతామేవ శిలాయుద్ధం చికీర్షతాం
సాత్యకిః ప్రతిసంధాయ త్రింశతం ప్రాహిణోచ్ఛరాన్॥34॥

తామశ్మవృష్టిం తుములాం పార్వతీయైః సమీరితాం
బిభేదోరగసంకాశైర్నారాచైః శినిపుంగవః॥35॥

తైరశ్మచూర్ణైర్దీప్యద్భిః ఖద్యోతానామివ వ్రజైః
ప్రాయః సైన్యాన్యవధ్యంత హాహాభూతాని మారిష॥36॥

తతః పంచశతాః శూరాః సముద్యతమహాశిలాః
నికృత్తబాహవో రాజన్నిపేతుర్ధరణీతలే॥37॥

పాషాణయోధినః శూరాన్యతమానానవస్థితాన్
అవధీద్బహుసాహస్రాంస్తదద్భుతమివాభవత్॥38॥

తతః పునర్బస్తముఖైరశ్మవృష్టిం సమంతతః
అయోహస్తైః శూలహస్తైర్దరదైః ఖశతంగణైః॥39॥

అంబష్ఠైశ్చ కుణిందైశ్చ క్షిప్తాం క్షిప్తాం స సాత్యకిః
నారాచైః ప్రతివివ్యాధ ప్రేక్షమాణో మహాబలః॥40॥

అద్రీణాం భిద్యమానానామంతరిక్షే శితైః శరైః
శబ్దేన ప్రాద్రవన్రాజన్గజాశ్వరథపత్తయః॥41॥

అశ్మచూర్ణైః సమాకీర్ణా మనుష్యాశ్చ వయాంసి చ
నాశక్నువన్నవస్థాతుం భ్రమరైరివ దంశితాః॥42॥

హతశిష్టా విరుధిరా భిన్నమస్తకపిండికాః
కుంజరాః సంన్యవర్తంత యుయుధానరథం ప్రతి॥43॥

తతః శబ్దః సమభవత్తవ సైన్యస్య మారిష
మాధవేనార్ద్యమానస్య సాగరస్యేవ దారుణః॥44॥

తం శబ్దం తుములం శ్రుత్వా ద్రోణో యంతారమబ్రవీత్
ఏష సూత రణే క్రుద్ధః సాత్వతానాం మహారథః॥45॥

దారయన్బహుధా సైన్యం రణే చరతి కాలవత్
యత్రైష శబ్దస్తుములస్తత్ర సూత రథం నయ॥46॥

పాషాణయోధిభిర్నూనం యుయుధానః సమాగతః
తథా హి రథినః సర్వే హ్రియంతే విద్రుతైర్హయైః॥47॥

విశస్త్రకవచా రుగ్ణాస్తత్ర తత్ర పతంతి చ
న శక్నువంతి యంతారః సంయంతుం తుములే హయాన్॥48॥

ఇత్యేవం బ్రువతో రాజన్భారద్వాజస్య ధీమతః
ప్రత్యువాచ తతో యంతా ద్రోణం శస్త్రభృతాం వరం॥49॥

ఆయుష్మంద్రవతే సైన్యం కౌరవేయం సమంతతః
పశ్య యోధాన్రణే భిన్నాంధావమానాంస్తతస్తతః॥50॥

ఏతే చ సహితాః శూరాః పాంచాలాః పాండవైః సహ
త్వామేవ హి జిఘాంసంతః ప్రాద్రవంతి సమంతతః॥51॥

అత్ర కార్యం సమాధత్స్వ ప్రాప్తకాలమరిందమ
స్థానే వా గమనే వాపి దూరం యాతశ్చ సాత్యకిః॥52॥

తథైవం వదతస్తస్య భారద్వాజస్య మారిష
ప్రత్యదృశ్యత శైనేయో నిఘ్నన్బహువిధాన్రథాన్॥53॥

తే వధ్యమానాః సమరే యుయుధానేన తావకాః
యుయుధానరథం త్యక్త్వా ద్రోణానీకాయ దుద్రువుః॥54॥

యైస్తు దుఃశాసనః సార్ధం రథైః పూర్వం న్యవర్తత
తే భీతాస్త్వభ్యధావంత సర్వే ద్రోణరథం ప్రతి॥55॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుఃశాసనరథం దృష్ట్వా సమీపే పర్యవస్థితం
భారద్వాజస్తతో వాక్యం దుఃశాసనమథాబ్రవీత్॥1॥

దుఃశాసన రథాః సర్వే కస్మాదేతే ప్రవిద్రుతాః
కచ్చిత్క్షేమం తు నృపతేః కచ్చిజ్జీవతి సైంధవః॥2॥

రాజపుత్రో భవానత్ర రాజభ్రాతా మహారథః
కిమర్థం ద్రవసే యుద్ధే యౌవరాజ్యమవాప్య హి॥3॥

స్వయం వైరం మహత్కృత్వా పాంచాలైః పాండవైః సహ
ఏకం సాత్యకిమాసాద్య కథం భీతోఽసి సంయుగే॥4॥

న జానీషే పురా త్వం తు గృహ్ణన్నక్షాందురోదరే
శరా హ్యేతే భవిష్యంతి దారుణాశీవిషోపమాః॥5॥

అప్రియాణాం చ వచనం పాండవేషు విశేషతః
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశస్త్వన్మూలో హ్యభవత్పురా॥6॥

క్వ తే మానశ్చ దర్పశ్చ క్వ చ తద్వీర గర్జితం
ఆశీవిషసమాన్పార్థాన్క్షేపయిత్వా క్వ యాస్యసి ॥7॥

శోచ్యేయం భారతీ సేనా రాజా చైవ సుయోధనః
యస్య త్వం కర్కశో భ్రాతా పలాయనపరాయణః ॥8॥

నను నామ త్వయా వీర దీర్యమాణా భయార్దితా
స్వబాహుబలమాస్థాయ రక్షితవ్యా హ్యనీకినీ
స త్వమద్య రణం త్యక్త్వా భీతో హర్షయసే పరాన్ ॥9॥

విద్రుతే త్వయి సైన్యస్య నాయకే శత్రుసూదన
కోఽన్యః స్థాస్యతి సంగ్రామే భీతో భీతే వ్యపాశ్రయే ॥10॥

ఏకేన సాత్వతేనాద్య యుధ్యమానస్య చానఘ
పలాయనే తవ మతిః సంగ్రామాద్ధి ప్రవర్తతే ॥11॥

యదా గాండీవధన్వానం భీమసేనం చ కౌరవ
యమౌ చ యుధి ద్రష్టాసి తదా త్వం కిం కరిష్యసి ॥12॥

యుధి ఫల్గునబాణానాం సూర్యాగ్నిసమతేజసాం
న తుల్యాః సాత్యకిశరా యేషాం భీతః పలాయసే ॥13॥

యది తావత్కృతా బుద్ధిః పలాయనపరాయణా
పృథివీ ధర్మరాజస్య శమేనైవ ప్రదీయతాం ॥14॥

యావత్ఫల్గునానారాచా నిర్ముక్తోరగసంనిభాః
నావిశంతి శరీరం తే తావత్సంశామ్య పాండవైః ॥15॥

యావత్తే పృథివీం పార్థా హత్వా భ్రాతృశతం రణే
నాక్షిపంతి మహాత్మానస్తావత్సంశామ్య పాండవైః ॥16॥

యావన్న క్రుధ్యతే రాజా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
కృష్ణశ్చ సమరశ్లాఘీ తావత్సంశామ్య పాండవైః ॥17॥

యావద్భీమో మహాబాహుర్విగాహ్య మహతీం చమూం
సోదరాంస్తే న మృద్నాతి తావత్సంశామ్య పాండవైః ॥18॥

పూర్వముక్తశ్చ తే భ్రాతా భీష్మేణ స సుయోధనః
అజేయాః పాండవాః సంఖ్యే సౌమ్య సంశామ్య పాండవైః
న చ తత్కృతవాన్మందస్తవ భ్రాతా సుయోధనః ॥19॥

స యుద్ధే ధృతిమాస్థాయ యత్తో యుధ్యస్వ పాండవైః
గచ్ఛ తూర్ణం రథేనైవ తత్ర తిష్ఠతి సాత్యకిః ॥20॥

త్వయా హీనం బలం హ్యేతద్విద్రవిష్యతి భారత
ఆత్మార్థం యోధయ రణే సాత్యకిం సత్యవిక్రమం ॥21॥

ఏవముక్తస్తవ సుతో నాబ్రవీత్కించిదప్యసౌ
శ్రుతం చాశ్రుతవత్కృత్వా ప్రాయాద్యేన స సాత్యకిః ॥22॥

సైన్యేన మహతా యుక్తో మ్లేచ్ఛానామనివర్తినాం
ఆసాద్య చ రణే యత్తో యుయుధానమయోధయత్ ॥23॥

ద్రోణోఽపి రథినాం శ్రేష్ఠః పాంచాలాన్పాండవాంస్తథా
అభ్యద్రవత సంక్రుద్ధో జవమాస్థాయ మధ్యమం ॥24॥

ప్రవిశ్య చ రణే ద్రోణః పాంచాలానాం వరూథినీం
ద్రావయామాస యోధాన్వై శతశోఽథ సహస్రశః ॥25॥

తతో ద్రోణో మహారాజ నామ విశ్రావ్య సంయుగే
పాండుపాంచాలమత్స్యానాం ప్రచక్రే కదనం మహత్ ॥26॥

తం జయంతమనీకాని భారద్వాజం తతస్తతః
పాంచాలపుత్రో ద్యుతిమాన్వీరకేతుః సమభ్యయాత్॥27॥

స ద్రోణం పంచభిర్విద్ధ్వా శరైః సంనతపర్వభిః
ధ్వజమేకేన వివ్యాధ సారథిం చాస్య సప్తభిః॥28॥

తత్రాద్భుతం మహారాజ దృష్టవానస్మి సంయుగే
యద్ద్రోణో రభసం యుద్ధే పాంచాల్యం నాభ్యవర్తత॥29॥

సంనిరుద్ధం రణే ద్రోణం పాంచాలా వీక్ష్య మారిష
ఆవవ్రుః సర్వతో రాజంధర్మపుత్రజయైషిణః॥30॥

తే శరైరగ్నిసంకాశైస్తోమరైశ్చ మహాధనైః
శస్త్రైశ్చ వివిధై రాజంద్రోణమేకమవాకిరన్॥31॥

నిహత్య తాన్బాణగణాంద్రోణో రాజన్సమంతతః
మహాజలధరాన్వ్యోమ్ని మాతరిశ్వా వివానివ॥32॥

తతః శరం మహాఘోరం సూర్యపావకసంనిభం
సందధే పరవీరఘ్నో వీరకేతురథం ప్రతి॥33॥

స భిత్త్వా తు శరో రాజన్పాంచాల్యం కులనందనం
అభ్యగాద్ధరణీం తూర్ణం లోహితార్ద్రో జ్వలన్నివ॥34॥

తతోఽపతద్రథాత్తూర్ణం పాంచాల్యః కులనందనః
పర్వతాగ్రాదివ మహాంశ్చంపకో వాయుపీడితః॥35॥

తస్మిన్హతే మహేష్వాసే రాజపుత్రే మహాబలే
పాంచాలాస్త్వరితా ద్రోణం సమంతాత్పర్యవారయన్॥36॥

చిత్రకేతుః సుధన్వా చ చిత్రవర్మా చ భారత
తథా చిత్రరథశ్చైవ భ్రాతృవ్యసనకర్షితాః॥37॥

అభ్యద్రవంత సహితా భారద్వాజం యుయుత్సవః
ముంచంతః శరవర్షాణి తపాంతే జలదా ఇవ॥38॥

స వధ్యమానో బహుధా రాజపుత్రైర్మహారథైః
వ్యశ్వసూతరథాంశ్చక్రే కుమారాన్కుపితో రణే॥39॥

తథాపరైః సునిశితైర్భల్లైస్తేషాం మహాయశాః
పుష్పాణీవ విచిన్వన్హి సోత్తమాంగాన్యపాతయత్॥40॥

తే రథేభ్యో హతాః పేతుః క్షితౌ రాజన్సువర్చసః
దేవాసురే పురా యుద్ధే యథా దైతేయదానవాః॥41॥

తాన్నిహత్య రణే రాజన్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
కార్ముకం భ్రామయామాస హేమపృష్ఠం దురాసదం॥42॥

పాంచాలాన్నిహతాందృష్ట్వా దేవకల్పాన్మహారథాన్
ధృష్టద్యుమ్నో భృశం క్రుద్ధో నేత్రాభ్యాం పాతయంజలం
అభ్యవర్తత సంగ్రామే క్రుద్ధో ద్రోణరథం ప్రతి॥43॥

తతో హా హేతి సహసా నాదః సమభవన్నృప
పాంచాల్యేన రణే దృష్ట్వా ద్రోణమావారితం శరైః॥44॥

సంఛాద్యమానో బహుధా పార్షతేన మహాత్మనా
న వివ్యథే తతో ద్రోణః స్మయన్నేవాన్వయుధ్యత॥45॥

తతో ద్రోణం మహారాజ పాంచాల్యః క్రోధమూర్ఛితః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో నవత్యా నతపర్వణాం॥46॥

స గాఢవిద్ధో బలినా భారద్వాజో మహాయశాః
నిషసాద రథోపస్థే కశ్మలం చ జగామ హ||47||

తం వై తథాగతం దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నః పరాక్రమీ
సముత్సృజ్య ధనుస్తూర్ణమసిం జగ్రాహ వీర్యవాన్||48||

అవప్లుత్య రథాచ్చాపి త్వరితః స మహారథః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం భారద్వాజస్య మారిష
హర్తుమైచ్ఛచ్ఛిరః కాయాత్క్రోధసంరక్తలోచనః||49||

ప్రత్యాశ్వస్తస్తతో ద్రోణో ధనుర్గృహ్య మహాబలః
శరైర్వైతస్తికై రాజన్నిత్యమాసన్నయోధిభిః
యోధయామాస సమరే ధృష్టద్యుమ్నం మహారథం||50||

తే హి వైతస్తికా నామ శరా ఆసన్నయోధినః
ద్రోణస్య విదితా రాజంధృష్టద్యుమ్నమవాక్షిపన్||51||

స వధ్యమానో బహుభిః సాయకైస్తైర్మహాబలః
అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం భగ్నవేగః పరాక్రమీ||52||

ఆరుహ్య స్వరథం వీరః ప్రగృహ్య చ మహద్ధనుః
వివ్యాధ సమరే ద్రోణం ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః||53||

తదద్భుతం తయోర్యుద్ధం భూతసంఘా హ్యపూజయన్
క్షత్రియాశ్చ మహారాజ యే చాన్యే తత్ర సైనికాః||54||

అవశ్యం సమరే ద్రోణో ధృష్టద్యుమ్నేన సంగతః
వశమేష్యతి నో రాజ్ఞః పాంచాలా ఇతి చుక్రుశుః||55||

ద్రోణస్తు త్వరితో యుద్ధే ధృష్టద్యుమ్నస్య సారథేః
శిరః ప్రచ్యావయామాస ఫలం పక్వం తరోరివ
తతస్తే ప్రద్రుతా వాహా రాజంస్తస్య మహాత్మనః||56||

తేషు ప్రద్రవమాణేషు పాంచాలాన్సృంజయాంస్తథా
వ్యద్రావయద్రణే ద్రోణస్తత్ర తత్ర పరాక్రమీ||57||

విజిత్య పాండుపాంచాలాన్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
స్వం వ్యూహం పునరాస్థాయ స్థిరోఽభవదరిందమః
న చైనం పాండవా యుద్ధే జేతుముత్సహిరే ప్రభో||58||

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుఃశాసనో రాజఞ్శైనేయం సముపాద్రవత్
కిరఞ్శరసహస్రాణి పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్||1||

స విద్ధ్వా సాత్యకిం షష్ట్యా తథా షోడశభిః శరైః
నాకంపయత్స్థితం యుద్ధే మైనాకమివ పర్వతం||2||

స తు దుఃశాసనం వీరః సాయకైరావృణోద్భృశం
మశకం సమనుప్రాప్తమూర్ణనాభిరివోర్ణయా||3||

దృష్ట్వా దుఃశాసనం రాజా తథా శరశతాచితం
త్రిగర్తాంశ్చోదయామాస యుయుధానరథం ప్రతి||4||

తేఽగచ్ఛన్యుయుధానస్య సమీపం క్రూరకారిణః
త్రిగర్తానాం త్రిసాహస్రా రథా యుద్ధవిశారదాః||5||

తే తు తం రథవంశేన మహతా పర్యవారయన్
స్థిరాం కృత్వా మతిం యుద్ధే భూత్వా సంశప్తకా మిథః॥6॥

తేషాం ప్రయతతాం యుద్ధే శరవర్షాణి ముంచతాం
యోధాన్పంచశతాన్ముఖ్యానగ్రానీకే వ్యపోథయత్॥7॥

తేఽపతంత హతాస్తూర్ణం శినిప్రవరసాయకైః
మహామారుతవేగేన రుగ్ణా ఇవ మహాద్రుమాః॥8॥

రథైశ్చ బహుధా ఛిన్నైర్ధ్వజైశ్చైవ విశాం పతే
హయైశ్చ కనకాపీడైః పతితైస్తత్ర మేదినీ॥9॥

శైనేయశరసంకృత్తైః శోణితౌఘపరిప్లుతైః
అశోభత మహారాజ కింశుకైరివ పుష్పితైః॥10॥

తే వధ్యమానాః సమరే యుయుధానేన తావకాః
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత పంకమగ్నా ఇవ ద్విపాః॥11॥

తతస్తే పర్యవర్తంత సర్వే ద్రోణరథం ప్రతి
భయాత్పతగరాజస్య గర్తానీవ మహోరగాః॥12॥

హత్వా పంచశతాన్యోధాఞ్శరైరాశీవిషోపమైః
ప్రాయాత్స శనకైర్వీరో ధనంజయరథం ప్రతి॥13॥

తం ప్రయాంతం నరశ్రేష్ఠం పుత్రో దుఃశాసనస్తవ
వివ్యాధ నవభిస్తూర్ణం శరైః సంనతపర్వభిః॥14॥

స తు తం ప్రతివివ్యాధ పంచభిర్నిశితైః శరైః
రుక్మపుంఖైర్మహేష్వాసో గార్ధ్రపత్రైరజిహ్మగైః॥15॥

సాత్యకిం తు మహారాజ ప్రహసన్నివ భారత
దుఃశాసనస్త్రిభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః॥16॥

శైనేయస్తవ పుత్రం తు విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
ధనుశ్చాస్య రణే ఛిత్త్వా విస్మయన్నర్జునం యయౌ॥17॥

తతో దుఃశాసనః క్రుద్ధో వృష్ణివీరాయ గచ్ఛతే
సర్వపారశవీం శక్తిం విససర్జ జిఘాంసయా॥18॥

తాం తు శక్తిం తదా ఘోరాం తవ పుత్రస్య సాత్యకిః
చిచ్ఛేద శతధా రాజన్నిశితైః కంకపత్రిభిః॥19॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ పుత్రస్తవ జనేశ్వర
సాత్యకిం దశభిర్విద్ధ్వా సింహనాదం ననాద హ॥20॥

సాత్యకిస్తు రణే క్రుద్ధో మోహయిత్వా సుతం తవ
శరైరగ్నిశిఖాకారైరాజఘాన స్తనాంతరే
సర్వాయసైస్తీక్ష్ణవక్త్రైరష్టాభిర్వివ్యధే పునః॥21॥

దుఃశాసనస్తు వింశత్యా సాత్యకిం ప్రత్యవిధ్యత
సాత్వతోఽపి మహారాజ తం వివ్యాధ స్తనాంతరే
త్రిభిరేవ మహావేగైః శరైః సంనతపర్వభిః॥22॥

తతోఽస్య వాహాన్నిశితైః శరైర్జఘ్నే మహారథః
సారథిం చ సుసంక్రుద్ధః శరైః సంనతపర్వభిః॥23॥

ధనురేకేన భల్లేన హస్తావాపం చ పంచభిః
ధ్వజం చ రథశక్తిం చ భల్లాభ్యాం పరమాస్త్రవిత్
చిచ్ఛేద విశిఖైస్తీక్ష్ణైస్తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ॥24॥

స ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
త్రిగర్తసేనాపతినా స్వరథేనాపవాహితః॥25॥

తమభిద్రుత్య శైనేయో ముహూర్తమివ భారత
న జఘాన మహాబాహుర్భీమసేనవచః స్మరన్||26||

భీమసేనేన హి వధః సుతానాం తవ భారత
ప్రతిజ్ఞాతః సభామధ్యే సర్వేషామేవ సంయుగే||27||

తథా దుఃశాసనం జిత్వా సాత్యకిః సంయుగే ప్రభో
జగామ త్వరితో రాజన్యేన యాతో ధనంజయః||28||

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కిం తస్యాం మమ సేనాయాం నాసన్కేచిన్మహారథాః
యే తథా సాత్యకిం యాంతం నైవాఘ్నన్నాప్యవారయన్||1||

ఏకో హి సమరే కర్మ కృతవాన్సత్యవిక్రమః
శక్రతుల్యబలో యుద్ధే మహేంద్రో దానవేష్వివ||2||

అథ వా శూన్యమాసీత్తద్యేన యాతః స సాత్యకిః
ఏకో వై బహులాః సేనాః ప్రమృద్నన్పురుషర్షభః||3||

కథం చ యుధ్యమానానామపక్రాంతో మహాత్మనాం
ఏకో బహూనాం శైనేయస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ||4||

సంజయ ఉవాచ

రాజన్సేనాసముద్యోగో రథనాగాశ్వపత్తిమాన్
తుములస్తవ సైన్యానాం యుగాంతసదృశోఽభవత్||5||

ఆహ్నికేషు సమూహేషు తవ సైన్యస్య మానద
నాస్తి లోకే సమః కశ్చిత్సమూహ ఇతి మే మతిః||6||

తత్ర దేవాః స్మ భాషంతే చారణాశ్చ సమాగతాః
ఏతదంతాః సమూహా వై భవిష్యంతి మహీతలే||7||

న చైవ తాదృశః కశ్చిద్వ్యూహ ఆసీద్విశాం పతే
యాదృగ్జయద్రథవధే ద్రోణేన విహితోఽభవత్||8||

చండవాతాభిపన్నానాం సముద్రాణామివ స్వనః
రణేఽభవద్బలౌఘానామన్యోన్యమభిధావతాం||9||

పార్థివానాం సమేతానాం బహూన్యాసన్నరోత్తమ
త్వద్బలే పాండవానాం చ సహస్రాణి శతాని చ||10||

సంరబ్ధానాం ప్రవీరాణాం సమరే దృఢకర్మణాం
తత్రాసీత్సుమహాఞ్శబ్దస్తుములో లోమహర్షణః||11||

అథాక్రందద్భీమసేనో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ మారిష
నకులః సహదేవశ్చ ధర్మరాజశ్చ పాండవః||12||

ఆగచ్ఛత ప్రహరత బలవత్పరిధావత
ప్రవిష్టావరిసేనాం హి వీరౌ మాధవపాండవౌ||13||

యథా సుఖేన గచ్ఛేతాం జయద్రథవధం ప్రతి
తథా ప్రకురుత క్షిప్రమితి సైన్యాన్యచోదయత్
తయోరభావే కురవః కృతార్థాః స్యుర్వయం జితాః||14||

తే యూయం సహితా భూత్వా తూర్ణమేవ బలార్ణవం
క్షోభయధ్వం మహావేగాః పవనాః సాగరం యథా ॥15॥

భీమసేనేన తే రాజన్పాంచాల్యేన చ చోదితాః
ఆజఘ్నుః కౌరవాన్సంఖ్యే త్యక్త్వాసూనాత్మనః ప్రియాన్ ॥16॥

ఇచ్ఛంతో నిధనం యుద్ధే శస్త్రైరుత్తమతేజసః
స్వర్గార్థం మిత్రకార్యార్థం నాభ్యరక్షంత జీవితం ॥17॥

తథైవ తావకా రాజన్ప్రార్థయంతో మహద్యశః
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా యుద్ధాయైవోపతస్థిరే ॥18॥

తస్మింస్తు తుములే యుద్ధే వర్తమానే మహాభయే
హత్వా సర్వాణి సైన్యాని ప్రాయాత్సాత్యకిరర్జునం ॥19॥

కవచానాం ప్రభాస్తత్ర సూర్యరశ్మివిచిత్రితాః
దృష్టీః సంఖ్యే సైనికానాం ప్రతిజఘ్నుః సమంతతః ॥20॥

తథా ప్రయతమానేషు పాండవేయేషు నిర్భయః
దుర్యోధనో మహారాజ వ్యగాహత మహద్బలం ॥21॥

స సంనిపాతస్తుములస్తేషాం తస్య చ భారత
అభవత్సర్వసైన్యానామభావకరణో మహాన్ ॥22॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా గతేషు సైన్యేషు తథా కృచ్ఛ్రగతః స్వయం
కచ్చిద్దుర్యోధనః సూత నాకార్షీత్పృష్ఠతో రణం ॥23॥

ఏకస్య చ బహూనాం చ సంనిపాతో మహాహవే
విశేషతో నృపతినా విషమః ప్రతిభాతి మే ॥24॥

సోఽత్యంతసుఖసంవృద్ధో లక్ష్మ్యా లోకస్య చేశ్వరః
ఏకో బహూన్సమాసాద్య కచ్చిన్నాసీత్పరాఙ్ముఖః ॥25॥

సంజయ ఉవాచ

రాజన్సంగ్రామమాశ్చర్యం తవ పుత్రస్య భారత
ఏకస్య చ బహూనాం చ శృణుష్వ గదతోఽద్భుతం ॥26॥

దుర్యోధనేన సహసా పాండవీ పృతనా రణే
నలినీ ద్విరదేనేవ సమంతాద్విప్రలోడితా ॥27॥

తథా సేనాం కృతాం దృష్ట్వా తవ పుత్రేణ కౌరవ
భీమసేనపురోగాస్తం పాంచాలాః సముపాద్రవన్ ॥28॥

స భీమసేనం దశభిర్మాద్రీపుత్రౌ త్రిభిస్త్రిభిః
విరాటద్రుపదౌ షడ్భిః శతేన చ శిఖండినం ॥29॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ వింశత్యా ధర్మపుత్రం చ సప్తభిః
కేకయాందశభిర్విద్ధ్వా ద్రౌపదేయాంస్త్రిభిస్త్రిభిః ॥30॥

శతశశ్చాపరాన్యోధాన్సద్విపాంశ్చ రథాన్రణే
శరైరవచకర్తోగ్రైః క్రుద్ధోఽన్తక ఇవ ప్రజాః ॥31॥

న సందధన్విముంచన్వా మండలీకృతకార్ముకః
అదృశ్యత రిపూన్నిఘ్నఞ్శిక్షయాస్త్రబలేన చ ॥32॥

తస్య తాన్నిఘ్నతః శత్రూన్హేమపృష్ఠం మహద్ధనుః
భల్లాభ్యాం పాండవో జ్యేష్ఠస్త్రిధా చిచ్ఛేద మారిష॥33॥

వివ్యాధ చైనం బహుభిః సమ్యగస్తైః శితైః శరైః
వర్మాణ్యాశు సమాసాద్య తే భగ్నాః క్షితిమావిశన్॥34॥

తతః ప్రముదితాః పార్థాః పరివవ్రుర్యుధిష్ఠిరం
యథా వృత్రవధే దేవా ముదా శక్రం మహర్షిభిః॥35॥

అథ దుర్యోధనో రాజా దృఢమాదాయ కార్ముకం
తిష్ఠ తిష్ఠేతి రాజానం బ్రువన్పాండవమభ్యయాత్॥36॥

తం తథా వాదినం రాజంస్తవ పుత్రం మహారథం
ప్రత్యుద్యయుః ప్రముదితాః పాంచాలా జయగృద్ధినః॥37॥

తాంద్రోణః ప్రతిజగ్రాహ పరీప్సన్యుధి పాండవం
చండవాతోద్ధుతాన్మేఘాన్సజలానచలో యథా॥38॥

తత్ర రాజన్మహానాసీత్సంగ్రామో భూరివర్ధనః
రుద్రస్యాక్రీడసంకాశః సంహారః సర్వదేహినాం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అపరాహ్ణే మహారాజ సంగ్రామః సమపద్యత
పర్జన్యసమనిర్ఘోషః పునర్ద్రోణస్య సోమకైః॥1॥

శోణాశ్వం రథమాస్థాయ నరవీరః సమాహితః
సమరేఽభ్యద్రవత్పాండూంజవమాస్థాయ మధ్యమం॥2॥

తవ ప్రియహితే యుక్తో మహేష్వాసో మహాబలః
చిత్రపుంఖైః శితైర్బాణైః కలశోత్తమసంభవః॥3॥

వరాన్వరాన్హి యోధానాం విచిన్వన్నివ భారత
అక్రీడత రణే రాజన్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్॥4॥

తమభ్యయాద్బృహత్క్షత్రః కేకయానాం మహారథః
భ్రాతౄణాం వీరపంచానాం జ్యేష్ఠః సమరకర్కశః॥5॥

విముంచన్విశిఖాంస్తీక్ష్ణానాచార్యం ఛాదయన్భృశం
మహామేఘో యథా వర్షం విముంచన్గంధమాదనే॥6॥

తస్య ద్రోణో మహారాజ స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధః సాయకాందశ సప్త చ॥7॥

తాంస్తు ద్రోణధనుర్ముక్తాన్ఘోరానాశీవిషోపమాన్
ఏకైకం దశభిర్బాణైర్యుధి చిచ్ఛేద హృష్టవత్॥8॥

తస్య తల్లాఘవం దృష్ట్వా ప్రహసంద్విజసత్తమః
ప్రేషయామాస విశిఖానష్టౌ సంనతపర్వణః॥9॥

తాందృష్ట్వా పతతః శీఘ్రం ద్రోణచాపచ్యుతాఞ్శరాన్
అవారయచ్ఛరైరేవ తావద్భిర్నిశితైర్దృఢైః॥10॥

తతోఽభవన్మహారాజ తవ సైన్యస్య విస్మయః
బృహత్క్షత్రేణ తత్కర్మ కృతం దృష్ట్వా సుదుష్కరం॥11॥

తతో ద్రోణో మహారాజ కేకయం వై విశేషయన్
ప్రాదుశ్చక్రే రణే దివ్యం బ్రాహ్మమస్త్రం మహాతపాః॥12॥

తదస్య రాజన్కైకేయః ప్రత్యవారయదచ్యుతః
బ్రాహ్మేణైవ మహాబాహురాహవే సముదీరితం॥13॥

ప్రతిహన్య తదస్త్రం తు భారద్వాజస్య సంయుగే
వివ్యాధ బ్రాహ్మణం షష్ట్యా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః॥14॥

తం ద్రోణో ద్విపదాం శ్రేష్ఠో నారాచేన సమర్పయత్
స తస్య కవచం భిత్త్వా ప్రావిశద్ధరణీతలం॥15॥

కృష్ణసర్పో యథా ముక్తో వల్మీకం నృపసత్తమ
తథాభ్యగాన్మహీం బాణో భిత్త్వా కైకేయమాహవే॥16॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ ద్రోణేనాస్త్రవిదా భృశం
క్రోధేన మహతావిష్టో వ్యావృత్య నయనే శుభే॥17॥

ద్రోణం వివ్యాధ సప్తత్యా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః
సారథిం చాస్య భల్లేన బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥18॥

ద్రోణస్తు బహుధా విద్ధో బృహత్క్షత్రేణ మారిష
అసృజద్విశిఖాంస్తీక్ష్ణాన్కేకయస్య రథం ప్రతి॥19॥

వ్యాకులీకృత్య తం ద్రోణో బృహత్క్షత్రం మహారథం
వ్యసృజత్సాయకం తీక్ష్ణం కేకయం ప్రతి భారత॥20॥

స గాఢవిద్ధస్తేనాశు మహారాజ స్తనాంతరే
రథాత్పురుషశార్దూలః సంభిన్నహృదయోఽపతత్॥21॥

బృహత్క్షత్రే హతే రాజన్కేకయానాం మహారథే
శైశుపాలిః సుసంక్రుద్ధో యంతారమిదమబ్రవీత్॥22॥

సారథే యాహి యత్రైష ద్రోణస్తిష్ఠతి దంశితః
వినిఘ్నన్కేకయాన్సర్వాన్పాంచాలానాం చ వాహినీం॥23॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సారథీ రథినాం వరం
ద్రోణాయ ప్రాపయామాస కాంబోజైర్జవనైర్హయైః॥24॥

ధృష్టకేతుశ్చ చేదీనామృషభోఽతిబలోదితః
సహసా ప్రాపతద్ద్రోణం పతంగ ఇవ పావకం॥25॥

సోఽభ్యవిధ్యత్తతో ద్రోణం షష్ట్యా సాశ్వరథధ్వజం
పునశ్చాన్యైః శరైస్తీక్ష్ణైః సుప్తం వ్యాఘ్రం తుదన్నివ॥26॥

తస్య ద్రోణో ధనుర్మధ్యే క్షురప్రేణ శితేన హ
చిచ్ఛేద రాజ్ఞో బలినో యతమానస్య సంయుగే॥27॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ శైశుపాలిర్మహారథః
వివ్యాధ సాయకైర్ద్రోణం పునః సునిశితైర్దృఢైః॥28॥

తస్య ద్రోణో హయాన్హత్వా సారథిం చ మహాబలః
అథైనం పంచవింశత్యా సాయకానాం సమార్పయత్॥29॥

విరథో విధనుష్కశ్చ చేదిరాజోఽపి సంయుగే
గదాం చిక్షేప సంక్రుద్ధో భారద్వాజరథం ప్రతి॥30॥

తామాపతంతీం సహసా ఘోరరూపాం భయావహాం
అశ్మసారమయీం గుర్వీం తపనీయవిభూషితాం
శరైరనేకసాహస్రైర్భారద్వాజో న్యపాతయత్॥31॥

సా పపాత గదా భూమౌ భారద్వాజేన సాదితా
రక్తమాల్యాంబరధరా తారేవ నభసస్తలాత్॥32॥

గదాం వినిహతాం దృష్ట్వా ధృష్టకేతురమర్షణః
తోమరం వ్యసృజత్తూర్ణం శక్తిం చ కనకోజ్జ్వలాం॥33॥

తోమరం తు త్రిభిర్బాణైర్ద్రోణశ్ఛిత్త్వా మహామృధే
శక్తిం చిచ్ఛేద సహసా కృతహస్తో మహాబలః॥34॥

తతోఽస్య విశిఖం తీక్ష్ణం వధార్థం వధకాంక్షిణః
ప్రేషయామాస సమరే భారద్వాజః ప్రతాపవాన్॥35॥

స తస్య కవచం భిత్త్వా హృదయం చామితౌజసః
అభ్యగాద్ధరణీం బాణో హంసః పద్మసరో యథా॥36॥

పతంగం హి గ్రసేచ్చాషో యథా రాజన్బుభుక్షితః
తథా ద్రోణోఽగ్రసచ్ఛూరో ధృష్టకేతుం మహామృధే॥37॥

నిహతే చేదిరాజే తు తత్ఖండం పిత్ర్యమావిశత్
అమర్షవశమాపన్నః పుత్రోఽస్య పరమాస్త్రవిత్॥38॥

తమపి ప్రహసంద్రోణః శరైర్నిన్యే యమక్షయం
మహావ్యాఘ్రో మహారణ్యే మృగశావం యథా బలీ॥39॥

తేషు ప్రక్షీయమాణేషు పాండవేయేషు భారత
జరాసంధసుతో వీరః స్వయం ద్రోణముపాద్రవత్॥40॥

స తు ద్రోణం మహారాజ ఛాదయన్సాయకైః శితైః
అదృశ్యమకరోత్తూర్ణం జలదో భాస్కరం యథా॥41॥

తస్య తల్లాఘవం దృష్ట్వా ద్రోణః క్షత్రియమర్దనః
వ్యసృజత్సాయకాంస్తూర్ణం శతశోఽథ సహస్రశః॥42॥

ఛాదయిత్వా రణే ద్రోణో రథస్థం రథినాం వరం
జారాసంధిమథో జఘ్నే మిషతాం సర్వధన్వినాం॥43॥

యో యః స్మ లీయతే ద్రోణం తం తం ద్రోణోఽన్తకోపమః
ఆదత్త సర్వభూతాని ప్రాప్తే కాలే యథాంతకః॥44॥

తతో ద్రోణో మహేష్వాసో నామ విశ్రావ్య సంయుగే
శరైరనేకసాహస్రైః పాండవేయాన్వ్యమోహయత్॥45॥

తతో ద్రోణాంకితా బాణాః స్వర్ణపుంఖాః శిలాశితాః
నరాన్నాగాన్హయాంశ్చైవ నిజఘ్నుః సర్వతో రణే॥46॥

తే వధ్యమానా ద్రోణేన శక్రేణేవ మహాసురాః
సమకంపంత పాంచాలా గావః శీతార్దితా ఇవ॥47॥

తతో నిష్టానకో ఘోరః పాండవానామజాయత
ద్రోణేన వధ్యమానేషు సైన్యేషు భరతర్షభ॥48॥

మోహితాః శరవర్షేణ భారద్వాజస్య సంయుగే
ఊరుగ్రాహగృహీతా హి పాంచాలానాం మహారథాః॥49॥

చేదయశ్చ మహారాజ సృంజయాః సోమకాస్తథా
అభ్యద్రవంత సంహృష్టా భారద్వాజం యుయుత్సయా॥50॥

హత ద్రోణం హత ద్రోణమితి తే ద్రోణమభ్యయుః
యతంతః పురుషవ్యాఘ్రాః సర్వశక్త్యా మహాద్యుతిం
నినీషంతో రణే ద్రోణం యమస్య సదనం ప్రతి॥51॥

యతమానాంస్తు తాన్వీరాన్భారద్వాజః శిలీముఖైః
యమాయ ప్రేషయామాస చేదిముఖ్యాన్విశేషతః॥52॥

తేషు ప్రక్షీయమాణేషు చేదిముఖ్యేషు భారత
పాంచాలాః సమకంపంత ద్రోణసాయకపీడితాః॥53॥

ప్రాక్రోశన్భీమసేనం తే ధృష్టద్యుమ్నరథం ప్రతి
దృష్ట్వా ద్రోణస్య కర్మాణి తథారూపాణి మారిష॥54॥

బ్రాహ్మణేన తపో నూనం చరితం దుశ్చరం మహత్
తథా హి యుధి విక్రాంతో దహతి క్షత్రియర్షభాన్॥55॥

ధర్మో యుద్ధం క్షత్రియస్య బ్రాహ్మణస్య పరం తపః
తపస్వీ కృతవిద్యశ్చ ప్రేక్షితేనాపి నిర్దహేత్॥56॥

ద్రోణాస్త్రమగ్నిసంస్పర్శం ప్రవిష్టాః క్షత్రియర్షభాః
బహవో దుస్తరం ఘోరం యత్రాదహ్యంత భారత॥57॥

యథాబలం యథోత్సాహం యథాసత్త్వం మహాద్యుతిః
మోహయన్సర్వభూతాని ద్రోణో హంతి బలాని నః॥58॥

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా క్షత్రధర్మా వ్యవస్థితః
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద ద్రోణస్య సశరం ధనుః॥59॥

స సంరబ్ధతరో భూత్వా ద్రోణః క్షత్రియమర్దనః
అన్యత్కార్ముకమాదాయ భాస్వరం వేగవత్తరం॥60॥

తత్రాధాయ శరం తీక్ష్ణం భారఘ్నం విమలం దృఢం
ఆకర్ణపూర్ణమాచార్యో బలవానభ్యవాసృజత్॥61॥

స హత్వా క్షత్రధర్మాణం జగామ ధరణీతలం
స భిన్నహృదయో వాహాదపతన్మేదినీతలే॥62॥

తతః సైన్యాన్యకంపంత ధృష్టద్యుమ్నసుతే హతే
అథ ద్రోణం సమారోహచ్చేకితానో మహారథః॥63॥

స ద్రోణం దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
చతుర్భిః సారథిం చాస్య చతుర్భిశ్చతురో హయాన్॥64॥

తస్యాచార్యః షోడశభిరవిధ్యద్దక్షిణం భుజం
ధ్వజం షోడశభిర్బాణైర్యంతారం చాస్య సప్తభిః॥65॥

తస్య సూతే హతే తేఽశ్వా రథమాదాయ విద్రుతాః
సమరే శరసంవీతా భారద్వాజేన మారిష॥66॥

చేకితానరథం దృష్ట్వా విద్రుతం హతసారథిం
పాంచాలాన్పాండవాంశ్చైవ మహద్భయమథావిశత్॥67॥

తాన్సమేతాన్రణే శూరాంశ్చేదిపాంచాలసృంజయాన్
సమంతాద్ద్రావయంద్రోణో బహ్వశోభత మారిష॥68॥

ఆకర్ణపలితః శ్యామో వయసాశీతికాత్పరః
రణే పర్యచరద్ద్రోణో వృద్ధః షోడశవర్షవత్॥69॥

అథ ద్రోణం మహారాజ విచరంతమభీతవత్
వజ్రహస్తమమన్యంత శత్రవః శత్రుసూదనం॥70॥

తతోఽబ్రవీన్మహారాజ ద్రుపదో బుద్ధిమాన్నృప
లుబ్ధోఽయం క్షత్రియాన్హంతి వ్యాఘ్రః క్షుద్రమృగానివ॥71॥

కృచ్ఛ్రాందుర్యోధనో లోకాన్పాపః ప్రాప్స్యతి దుర్మతిః
యస్య లోభాద్వినిహతాః సమరే క్షత్రియర్షభాః॥72॥

శతశః శేరతే భూమౌ నికృత్తా గోవృషా ఇవ
రుధిరేణ పరీతాంగాః శ్వసృగాలాదనీకృతాః॥73॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ ద్రుపదోఽక్షౌహిణీపతిః
పురస్కృత్య రణే పార్థాంద్రోణమభ్యద్రవద్ద్రుతం॥74॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వ్యూహేష్వాలోడ్యమానేషు పాండవానాం తతస్తతః
సుదూరమన్వయుః పార్థాః పాంచాలాః సహ సోమకైః॥1॥

వర్తమానే తథా రౌద్రే సంగ్రామే లోమహర్షణే
ప్రక్షయే జగతస్తీవ్రే యుగాంత ఇవ భారత॥2॥

ద్రోణే యుధి పరాక్రాంతే నర్దమానే ముహుర్ముహుః
పాంచాలేషు చ క్షీణేషు వధ్యమానేషు పాండుషు॥3॥

నాపశ్యచ్ఛరణం కించిద్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
చింతయామాస రాజేంద్ర కథమేతద్భవిష్యతి ॥4॥

తత్రావేక్ష్య దిశః సర్వాః సవ్యసాచిదిదృక్షయా
యుధిష్ఠిరో దదర్శాథ నైవ పార్థం న మాధవం ॥5॥

సోఽపశ్యన్నరశార్దూలం వానరర్షభలక్షణం
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషమశృణ్వన్వ్యథితేంద్రియః ॥6॥

అపశ్యన్సాత్యకిం చాపి వృష్ణీనాం ప్రవరం రథం
చింతయాభిపరీతాంగో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
నాధ్యగచ్ఛత్తదా శాంతిం తావపశ్యన్నరర్షభౌ ॥7॥

లోకోపక్రోశభీరుత్వాద్ధర్మరాజో మహాయశాః
అచింతయన్మహాబాహుః శైనేయస్య రథం ప్రతి ॥8॥

పదవీం ప్రేషితశ్చైవ ఫల్గునస్య మయా రణే
శైనేయః సాత్యకిః సత్యో మిత్రాణామభయంకరః ॥9॥

తదిదం హ్యేకమేవాసీద్ద్విధా జాతం మమాద్య వై
సాత్యకిశ్చ హి మే జ్ఞేయః పాండవశ్చ ధనంజయః ॥10॥

సాత్యకిం ప్రేషయిత్వా తు పాండవస్య పదానుగం
సాత్వతస్యాపి కం యుద్ధే ప్రేషయిష్యే పదానుగం ॥11॥

కరిష్యామి ప్రయత్నేన భ్రాతురన్వేషణం యది
యుయుధానమనన్విష్య లోకో మాం గర్హయిష్యతి ॥12॥

భ్రాతురన్వేషణం కృత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
పరిత్యజతి వార్ష్ణేయం సాత్యకిం సత్యవిక్రమం ॥13॥

లోకాపవాదభీరుత్వాత్సోఽహం పార్థం వృకోదరం
పదవీం ప్రేషయిష్యామి మాధవస్య మహాత్మనః ॥14॥

యథైవ చ మమ ప్రీతిరర్జునే శత్రుసూదనే
తథైవ వృష్ణివీరేఽపి సాత్వతే యుద్ధదుర్మదే ॥15॥

అతిభారే నియుక్తశ్చ మయా శైనేయనందనః
స తు మిత్రోపరోధేన గౌరవాచ్చ మహాబలః
ప్రవిష్టో భారతీం సేనాం మకరః సాగరం యథా ॥16॥

అసౌ హి శ్రూయతే శబ్దః శూరాణామనివర్తినాం
మిథః సంయుధ్యమానానాం వృష్ణివీరేణ ధీమతా ॥17॥

ప్రాప్తకాలం సుబలవన్నిశ్చిత్య బహుధా హి మే
తత్రైవ పాండవేయస్య భీమసేనస్య ధన్వినః
గమనం రోచతే మహ్యం యత్ర యాతౌ మహారథౌ ॥18॥

న చాప్యసహ్యం భీమస్య విద్యతే భువి కించన
శక్తో హ్యేష రణే యత్తాన్పృథివ్యాం సర్వధన్వినః
స్వబాహుబలమాస్థాయ ప్రతివ్యూహితుమంజసా ॥19॥

యస్య బాహుబలం సర్వే సమాశ్రిత్య మహాత్మనః
వనవాసాన్నివృత్తాః స్మ న చ యుద్ధేషు నిర్జితాః ॥20॥

ఇతో గతే భీమసేనే సాత్వతం ప్రతి పాండవే
సనాథౌ భవితారౌ హి యుధి సాత్వతఫల్గునౌ ॥21॥

కామం త్వశోచనీయౌ తౌ రణే సాత్వతఫల్గునౌ
రక్షితౌ వాసుదేవేన స్వయం చాస్త్రవిశారదౌ ॥22॥

అవశ్యం తు మయా కార్యమాత్మనః శోకనాశనం
తస్మాద్భీమం నియోక్ష్యామి సాత్వతస్య పదానుగం
తతః ప్రతికృతం మన్యే విధానం సాత్యకిం ప్రతి ॥23॥

ఏవం నిశ్చిత్య మనసా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
యంతారమబ్రవీద్రాజన్భీమం ప్రతి నయస్వ మాం ॥24॥

ధర్మరాజవచః శ్రుత్వా సారథిర్హయకోవిదః
రథం హేమపరిష్కారం భీమాంతికముపానయత్ ॥25॥

భీమసేనమనుప్రాప్య ప్రాప్తకాలమనుస్మరన్
కశ్మలం ప్రావిశద్రాజా బహు తత్ర సమాదిశన్ ॥26॥

యః సదేవాన్సగంధర్వాందైత్యాంశ్చైకరథోఽజయత్
తస్య లక్ష్మ న పశ్యామి భీమసేనానుజస్య తే ॥27॥

తతోఽబ్రవీద్ధర్మరాజం భీమసేనస్తథాగతం
నైవాద్రాక్షం న చాశ్రౌషం తవ కశ్మలమీదృశం ॥28॥

పురా హి దుఃఖదీర్ణానాం భవాన్గతిరభూద్ధి నః
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజేంద్ర శాధి కిం కరవాణి తే ॥29॥

న హ్యసాధ్యమకార్యం వా విద్యతే మమ మానద
ఆజ్ఞాపయ కురుశ్రేష్ఠ మా చ శోకే మనః కృథాః ॥30॥

తమబ్రవీదశ్రుపూర్ణః కృష్ణసర్ప ఇవ శ్వసన్
భీమసేనమిదం వాక్యం ప్రమ్లానవదనో నృపః ॥31॥

యథా శంఖస్య నిర్ఘోషః పాంచజన్యస్య శ్రూయతే
ప్రేరితో వాసుదేవేన సంరబ్ధేన యశస్వినా
నూనమద్య హతః శేతే తవ భ్రాతా ధనంజయః ॥32॥

తస్మిన్వినిహతే నూనం యుధ్యతేఽసౌ జనార్దనః
యస్య సత్త్వవతో వీర్యముపజీవంతి పాండవాః ॥33॥

యం భయేష్వభిగచ్ఛంతి సహస్రాక్షమివామరాః
స శూరః సైంధవప్రేప్సురన్వయాద్భారతీం చమూం ॥34॥

తస్య వై గమనం విద్మో భీమ నావర్తనం పునః
శ్యామో యువా గుడాకేశో దర్శనీయో మహాభుజః ॥35॥

వ్యూఢోరస్కో మహాస్కంధో మత్తద్విరదవిక్రమః
చకోరనేత్రస్తామ్రాక్షో ద్విషతామఘవర్ధనః ॥36॥

తదిదం మమ భద్రం తే శోకస్థానమరిందమ
అర్జునార్థం మహాబాహో సాత్వతస్య చ కారణాత్ ॥37॥

వర్ధతే హవిషేవాగ్నిరిధ్యమానః పునః పునః
తస్య లక్ష్మ న పశ్యామి తేన విందామి కశ్మలం ॥38॥

తం విద్ధి పురుషవ్యాఘ్రం సాత్వతం చ మహారథం
స తం మహారథం పశ్చాదనుయాతస్తవానుజం
తమపశ్యన్మహాబాహుమహం విందామి కశ్మలం ॥39॥

తస్మాత్కృష్ణో రణే నూనం యుధ్యతే యుద్ధకోవిదః
యస్య వీర్యవతో వీర్యముపజీవంతి పాండవాః ॥40॥

స తత్ర గచ్ఛ కౌంతేయ యత్ర యాతో ధనంజయః
సాత్యకిశ్చ మహావీర్యః కర్తవ్యం యది మన్యసే
వచనం మమ ధర్మజ్ఞ జ్యేష్ఠో భ్రాతా భవామి తే ॥41॥

న తేఽర్జునస్తథా జ్ఞేయో జ్ఞాతవ్యః సాత్యకిర్యథా
చికీర్షుర్మత్ప్రియం పార్థ ప్రయాతః సవ్యసాచినః
పదవీం దుర్గమాం ఘోరామగమ్యామకృతాత్మభిః॥42॥

భీమసేన ఉవాచ

బ్రహ్మేశానేంద్రవరుణానవహద్యః పురా రథః
తమాస్థాయ గతౌ కృష్ణౌ న తయోర్విద్యతే భయం॥43॥

ఆజ్ఞాం తు శిరసా బిభ్రదేష గచ్ఛామి మా శుచః
సమేత్య తాన్నరవ్యాఘ్రాంస్తవ దాస్యామి సంవిదం॥44॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా ప్రయయౌ పరిదాయ యుధిష్ఠిరం
ధృష్టద్యుమ్నాయ బలవాన్సుహృద్భ్యశ్చ పునః పునః
ధృష్టద్యుమ్నం చేదమాహ భీమసేనో మహాబలః॥45॥

విదితం తే మహాబాహో యథా ద్రోణో మహారథః
గ్రహణే ధర్మరాజస్య సర్వోపాయేన వర్తతే॥46॥

న చ మే గమనే కృత్యం తాదృక్పార్షత విద్యతే
యాదృశం రక్షణే రాజ్ఞః కార్యమాత్యయికం హి నః॥47॥

ఏవముక్తోఽస్మి పార్థేన ప్రతివక్తుం స్మ నోత్సహే
ప్రయాస్యే తత్ర యత్రాసౌ ముమూర్షుః సైంధవః స్థితః
ధర్మరాజస్య వచనే స్థాతవ్యమవిశంకయా॥48॥

సోఽద్య యత్తో రణే పార్థం పరిరక్ష యుధిష్ఠిరం
ఏతద్ధి సర్వకార్యాణాం పరమం కృత్యమాహవే॥49॥

తమబ్రవీన్మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నో వృకోదరం
ఈప్సితేన మహాబాహో గచ్ఛ పార్థావిచారయన్॥50॥

నాహత్వా సమరే ద్రోణో ధృష్టద్యుమ్నం కథంచన
నిగ్రహం ధర్మరాజస్య ప్రకరిష్యతి సంయుగే॥51॥

తతో నిక్షిప్య రాజానం ధృష్టద్యుమ్నాయ పాండవః
అభివాద్య గురుం జ్యేష్ఠం ప్రయయౌ యత్ర ఫల్గునః॥52॥

పరిష్వక్తస్తు కౌంతేయో ధర్మరాజేన భారత
ఆఘ్రాతశ్చ తథా మూర్ధ్ని శ్రావితశ్చాశిషః శుభాః॥53॥

భీమసేనో మహాబాహుః కవచీ శుభకుండలీ
సాంగదః సతనుత్రాణః సశరీ రథినాం వరః॥54॥

తస్య కార్ష్ణాయసం వర్మ హేమచిత్రం మహర్ద్ధిమత్
విబభౌ పర్వతశ్లిష్టః సవిద్యుదివ తోయదః॥55॥

పీతరక్తాసితసితైర్వాసోభిశ్చ సువేష్టితః
కంఠత్రాణేన చ బభౌ సేంద్రాయుధ ఇవాంబుదః॥56॥

ప్రయాతే భీమసేనే తు తవ సైన్యం యుయుత్సయా
పాంచజన్యరవో ఘోరః పునరాసీద్విశాం పతే॥57॥

తం శ్రుత్వా నినదం ఘోరం త్రైలోక్యత్రాసనం మహత్
పునర్భీమం మహాబాహుర్ధర్మపుత్రోఽభ్యభాషత॥58॥

ఏష వృష్ణిప్రవీరేణ ధ్మాతః సలిలజో భృశం
పృథివీం చాంతరిక్షం చ వినాదయతి శంఖరాట్॥59॥

నూనం వ్యసనమాపన్నే సుమహత్సవ్యసాచిని
కురుభిర్యుధ్యతే సార్ధం సర్వైశ్చక్రగదాధరః॥60॥

నూనమార్యా మహత్కుంతీ పాపమద్య నిదర్శనం
ద్రౌపదీ చ సుభద్రా చ పశ్యంతి సహ బంధుభిః॥61॥

స భీమస్త్వరయా యుక్తో యాహి యత్ర ధనంజయః
ముహ్యంతీవ హి మే సర్వా ధనంజయదిదృక్షయా
దిశః సప్రదిశః పార్థ సాత్వతస్య చ కారణాత్॥62॥

గచ్ఛ గచ్ఛేతి చ పునర్భీమసేనమభాషత
భృశం స ప్రహితో భ్రాత్రా భ్రాతా భ్రాతుః ప్రియంకరః
ఆహత్య దుందుభిం భీమః శంఖం ప్రధ్మాయ చాసకృత్॥63॥

వినద్య సింహనాదం చ జ్యాం వికర్షన్పునః పునః
దర్శయన్ఘోరమాత్మానమమిత్రాన్సహసాభ్యయాత్॥64॥

తమూహుర్జవనా దాంతా వికుర్వాణా హయోత్తమాః
విశోకేనాభిసంయత్తా మనోమారుతరంహసః॥65॥

ఆరుజన్విరుజన్పార్థో జ్యాం వికర్షంశ్చ పాణినా
సోఽవకర్షన్వికర్షంశ్చ సేనాగ్రం సమలోడయత్॥66॥

తం ప్రయాంతం మహాబాహుం పాంచాలాః సహసోమకాః
పృష్ఠతోఽనుయయుః శూరా మఘవంతమివామరాః॥67॥

తం ససేనా మహారాజ సోదర్యాః పర్యవారయన్
దుఃశలశ్చిత్రసేనశ్చ కుండభేదీ వివింశతిః॥68॥

దుర్ముఖో దుఃసహశ్చైవ వికర్ణశ్చ శలస్తథా
విందానువిందౌ సుముఖో దీర్ఘబాహుః సుదర్శనః॥69॥

వృందారకః సుహస్తశ్చ సుషేణో దీర్ఘలోచనః
అభయో రౌద్రకర్మా చ సువర్మా దుర్విమోచనః॥70॥

వివిధై రథినాం శ్రేష్ఠాః సహ సైన్యైః సహానుగైః
సంయత్తాః సమరే శూరా భీమసేనముపాద్రవన్॥71॥

తాన్సమీక్ష్య తు కౌంతేయో భీమసేనః పరాక్రమీ
అభ్యవర్తత వేగేన సింహః క్షుద్రమృగానివ॥72॥

తే మహాస్త్రాణి దివ్యాని తత్ర వీరా అదర్శయన్
వారయంతః శరైర్భీమం మేఘాః సూర్యమివోదితం॥73॥

స తానతీత్య వేగేన ద్రోణానీకముపాద్రవత్
అగ్రతశ్చ గజానీకం శరవర్షైరవాకిరత్॥74॥

సోఽచిరేణైవ కాలేన తద్గజానీకమాశుగైః
దిశః సర్వాః సమభ్యస్య వ్యధమత్పవనాత్మజః॥75॥

త్రాసితాః శరభస్యేవ గర్జితేన వనే మృగాః
ప్రాద్రవంద్విరదాః సర్వే నదంతో భైరవాన్రవాన్॥76॥

పునశ్చాతీత్య వేగేన ద్రోణానీకముపాద్రవత్
తమవారయదాచార్యో వేలేవోద్వృత్తమర్ణవం॥77॥

లలాటేఽతాడయచ్చైనం నారాచేన స్మయన్నివ
ఊర్ధ్వరశ్మిరివాదిత్యో విబభౌ తత్ర పాండవః॥78॥

స మన్యమానస్త్వాచార్యో మమాయం ఫల్గునో యథా
భీమః కరిష్యతే పూజామిత్యువాచ వృకోదరం||79||

భీమసేన న తే శక్యం ప్రవేష్టుమరివాహినీం
మామనిర్జిత్య సమరే శత్రుమధ్యే మహాబల||80||

యది తే సోఽనుజః కృష్ణః ప్రవిష్టోఽనుమతే మమ
అనీకం న తు శక్యం భోః ప్రవేష్టుమిహ వై త్వయా||81||

అథ భీమస్తు తచ్ఛ్రుత్వా గురోర్వాక్యమపేతభీః
క్రుద్ధః ప్రోవాచ వై ద్రోణం రక్తతామ్రేక్షణః శ్వసన్||82||

తవార్జునో నానుమతే బ్రహ్మబంధో రణాజిరం
ప్రవిష్టః స హి దుర్ధర్షః శక్రస్యాపి విశేద్బలం||83||

యేన వై పరమాం పూజాం కుర్వతా మానితో హ్యసి
నార్జునోఽహం ఘృణీ ద్రోణ భీమసేనోఽస్మి తే రిపుః||84||

పితా నస్త్వం గురుర్బంధుస్తథా పుత్రా హి తే వయం
ఇతి మన్యామహే సర్వే భవంతం ప్రణతాః స్థితాః||85||

అద్య తద్విపరీతం తే వదతోఽస్మాసు దృశ్యతే
యది శత్రుం త్వమాత్మానం మన్యసే తత్తథాస్త్విహ
ఏష తే సదృశం శత్రోః కర్మ భీమః కరోమ్యహం||86||

అథోద్భ్రామ్య గదాం భీమః కాలదండమివాంతకః
ద్రోణాయావసృజద్రాజన్స రథాదవపుప్లువే||87||

సాశ్వసూతధ్వజం యానం ద్రోణస్యాపోథయత్తదా
ప్రామృద్నాచ్చ బహూన్యోధాన్వాయుర్వృక్షానివౌజసా||88||

తం పునః పరివవ్రుస్తే తవ పుత్రా రథోత్తమం
అన్యం చ రథమాస్థాయ ద్రోణః ప్రహరతాం వరః||89||

తతః క్రుద్ధో మహారాజ భీమసేనః పరాక్రమీ
అగ్రతః స్యందనానీకం శరవర్షైరవాకిరత్||90||

తే వధ్యమానాః సమరే తవ పుత్రా మహారథాః
భీమం భీమబలం యుద్ధేఽయోధయంస్తు జయైషిణః||91||

తతో దుఃశాసనః క్రుద్ధో రథశక్తిం సమాక్షిపత్
సర్వపారశవీం తీక్ష్ణాం జిఘాంసుః పాండునందనం||92||

ఆపతంతీం మహాశక్తిం తవ పుత్రప్రచోదితాం
ద్విధా చిచ్ఛేద తాం భీమస్తదద్భుతమివాభవత్||93||

అథాన్యైర్నిశితైర్బాణైః సంక్రుద్ధః కుండభేదినం
సుషేణం దీర్ఘనేత్రం చ త్రిభిస్త్రీనవధీద్బలీ||94||

తతో వృందారకం వీరం కురూణాం కీర్తివర్ధనం
పుత్రాణాం తవ వీరాణాం యుధ్యతామవధీత్పునః||95||

అభయం రౌద్రకర్మాణం దుర్విమోచనమేవ చ
త్రిభిస్త్రీనవధీద్భీమః పునరేవ సుతాంస్తవ||96||

వధ్యమానా మహారాజ పుత్రాస్తవ బలీయసా
భీమం ప్రహరతాం శ్రేష్ఠం సమంతాత్పర్యవారయన్||97||

విందానువిందౌ సహితౌ సువర్మాణం చ తే సుతం
ప్రహసన్నివ కౌంతేయః శరైర్నిన్యే యమక్షయం||98||

తతః సుదర్శనం వీరం పుత్రం తే భరతర్షభ
వివ్యాధ సమరే తూర్ణం స పపాత మమార చ||99||

సోఽచిరేణైవ కాలేన తద్రథానీకమాశుగైః
దిశః సర్వాః సమభ్యస్య వ్యధమత్పాండునందనః||100||

తతో వై రథఘోషేణ గర్జితేన మృగా ఇవ
వధ్యమానాశ్చ సమరే పుత్రాస్తవ విశాం పతే
ప్రాద్రవన్సరథాః సర్వే భీమసేనభయార్దితాః||101||

అనుయాయ తు కౌంతేయః పుత్రాణాం తే మహద్బలం
వివ్యాధ సమరే రాజన్కౌరవేయాన్సమంతతః||102||

వధ్యమానా మహారాజ భీమసేనేన తావకాః
త్యక్త్వా భీమం రణే యాంతి చోదయంతో హయోత్తమాన్||103||

తాంస్తు నిర్జిత్య సమరే భీమసేనో మహాబలః
సింహనాదరవం చక్రే బాహుశబ్దం చ పాండవః||104||

తలశబ్దం చ సుమహత్కృత్వా భీమో మహాబలః
వ్యతీత్య రథినశ్చాపి ద్రోణానీకముపాద్రవత్||105||

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తముత్తీర్ణం రథానీకాత్తమసో భాస్కరం యథా
దిధారయిషురాచార్యః శరవర్షైరవాకిరత్||1||

పిబన్నివ శరౌఘాంస్తాంద్రోణచాపవరాతిగాన్
సోఽభ్యవర్తత సోదర్యాన్మాయయా మోహయన్బలం||2||

తం మృధే వేగమాస్థాయ పరం పరమధన్వినః
చోదితాస్తవ పుత్రైశ్చ సర్వతః పర్యవారయన్||3||

స తథా సంవృతో భీమః ప్రహసన్నివ భారత
ఉదయచ్ఛద్గదాం తేభ్యో ఘోరాం తాం సింహవన్నదన్
అవాసృజచ్చ వేగేన తేషు తాన్ప్రమథద్బలీ||4||

సేంద్రాశనిరివేంద్రేణ ప్రవిద్ధా సంహతాత్మనా
ఘోషేణ మహతా రాజన్పూరయిత్వేవ మేదినీం
జ్వలంతీ తేజసా భీమా త్రాసయామాస తే సుతాన్||5||

తాం పతంతీం మహావేగాం దృష్ట్వా తేజోభిసంవృతాం
ప్రాద్రవంస్తావకాః సర్వే నదంతో భైరవాన్రవాన్||6||

తం చ శబ్దమసంసహ్యం తస్యాః సంలక్ష్య మారిష
ప్రాపతన్మనుజాస్తత్ర రథేభ్యో రథినస్తదా||7||

స తాన్విద్రావ్య కౌంతేయః సంఖ్యేఽమిత్రాందురాసదః
సుపర్ణ ఇవ వేగేన పక్షిరాడత్యగాచ్చమూం||8||

తథా తం విప్రకుర్వాణం రథయూథపయూథపం
భారద్వాజో మహారాజ భీమసేనం సమభ్యయాత్||9||

ద్రోణస్తు సమరే భీమం వారయిత్వా శరోర్మిభిః
అకరోత్సహసా నాదం పాండూనాం భయమాదధత్||10||

తద్యుద్ధమాసీత్సుమహద్ఘోరం దేవాసురోపమం
ద్రోణస్య చ మహారాజ భీమస్య చ మహాత్మనః॥11॥

యదా తు విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్ద్రోణచాపవినిఃసృతైః
వధ్యంతే సమరే వీరాః శతశోఽథ సహస్రశః॥12॥

తతో రథాదవప్లుత్య వేగమాస్థాయ పాండవః
నిమీల్య నయనే రాజన్పదాతిర్ద్రోణమభ్యయాత్॥13॥

యథా హి గోవృషో వర్షం ప్రతిగృహ్ణాతి లీలయా
తథా భీమో నరవ్యాఘ్రః శరవర్షం సమగ్రహీత్॥14॥

స వధ్యమానః సమరే రథం ద్రోణస్య మారిష
ఈషాయాం పాణినా గృహ్య ప్రచిక్షేప మహాబలః॥15॥

ద్రోణస్తు సత్వరో రాజన్క్షిప్తో భీమేన సంయుగే
రథమన్యం సమాస్థాయ వ్యూహద్వారముపాయయౌ॥16॥

తస్మిన్క్షణే తస్య యంతా తూర్ణమశ్వానచోదయత్
భీమసేనస్య కౌరవ్య తదద్భుతమివాభవత్॥17॥

తతః స్వరథమాస్థాయ భీమసేనో మహాబలః
అభ్యవర్తత వేగేన తవ పుత్రస్య వాహినీం॥18॥

స మృద్నన్క్షత్రియానాజౌ వాతో వృక్షానివోద్ధతః
అగచ్ఛద్దారయన్సేనాం సింధువేగో నగానివ॥19॥

భోజానీకం సమాసాద్య హార్దిక్యేనాభిరక్షితం
ప్రమథ్య బహుధా రాజన్భీమసేనః సమభ్యయాత్॥20॥

సంత్రాసయన్ననీకాని తలశబ్దేన మారిష
అజయత్సర్వసైన్యాని శార్దూల ఇవ గోవృషాన్॥21॥

భోజానీకమతిక్రమ్య కాంబోజానాం చ వాహినీం
తథా మ్లేచ్ఛగణాంశ్చాన్యాన్బహూన్యుద్ధవిశారదాన్॥22॥

సాత్యకిం చాపి సంప్రేక్ష్య యుధ్యమానం నరర్షభం
రథేన యత్తః కౌంతేయో వేగేన ప్రయయౌ తదా॥23॥

భీమసేనో మహారాజ ద్రష్టుకామో ధనంజయం
అతీత్య సమరే యోధాంస్తావకాన్పాండునందనః॥24॥

సోఽపశ్యదర్జునం తత్ర యుధ్యమానం నరర్షభం
సైంధవస్య వధార్థం హి పరాక్రాంతం పరాక్రమీ॥25॥

అర్జునం తత్ర దృష్ట్వాథ చుక్రోశ మహతో రవాన్
తం తు తస్య మహానాదం పార్థః శుశ్రావ నర్దతః॥26॥

తతః పార్థో మహానాదం ముంచన్వై మాధవశ్చ హ
అభ్యయాతాం మహారాజ నర్దంతౌ గోవృషావివ॥27॥

వాసుదేవార్జునౌ శ్రుత్వా నినాదం తస్య శుష్మిణః
పునః పునః ప్రణదతాం దిదృక్షంతౌ వృకోదరం॥28॥

భీమసేనరవం శ్రుత్వా ఫల్గునస్య చ ధన్వినః
అప్రీయత మహారాజ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥29॥

విశోకశ్చాభవద్రాజా శ్రుత్వా తం నినదం మహత్
ధనంజయస్య చ రణే జయమాశాస్తవాన్విభుః॥30॥

తథా తు నర్దమానే వై భీమసేనే రణోత్కటే
స్మితం కృత్వా మహాబాహుర్ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥31॥

హృద్గతం మనసా ప్రాహ ధ్యాత్వా ధర్మభృతాం వరః
దత్తా భీమ త్వయా సంవిత్కృతం గురువచస్తథా॥32॥

న హి తేషాం జయో యుద్ధే యేషాం ద్వేష్టాసి పాండవ
దిష్ట్యా జీవతి సంగ్రామే సవ్యసాచీ ధనంజయః॥33॥

దిష్ట్యా చ కుశలీ వీరః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
దిష్ట్యా శృణోమి గర్జంతౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥34॥

యేన శక్రం రణే జిత్వా తర్పితో హవ్యవాహనః
స హంతా ద్విషతాం సంఖ్యే దిష్ట్యా జీవతి ఫల్గునః॥35॥

యస్య బాహుబలం సర్వే వయమాశ్రిత్య జీవితాః
స హంతా రిపుసైన్యానాం దిష్ట్యా జీవతి ఫల్గునః॥36॥

నివాతకవచా యేన దేవైరపి సుదుర్జయాః
నిర్జితా రథినైకేన దిష్ట్యా పార్థః స జీవతి॥37॥

కౌరవాన్సహితాన్సర్వాన్గోగ్రహార్థే సమాగతాన్
యోఽజయన్మత్స్యనగరే దిష్ట్యా పార్థః స జీవతి॥38॥

కాలకేయసహస్రాణి చతుర్దశ మహారణే
యోఽవధీద్భుజవీర్యేణ దిష్ట్యా పార్థః స జీవతి॥39॥

గంధర్వరాజం బలినం దుర్యోధనకృతేన వై
జితవాన్యోఽస్త్రవీర్యేణ దిష్ట్యా పార్థః స జీవతి॥40॥

కిరీటమాలీ బలవాఞ్శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
మమ ప్రియశ్చ సతతం దిష్ట్యా జీవతి ఫల్గునః॥41॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తశ్చికీర్షుః కర్మ దుష్కరం
జయద్రథవధాన్వేషీ ప్రతిజ్ఞాం కృతవాన్హి యః
కచ్చిత్స సైంధవం సంఖ్యే హనిష్యతి ధనంజయః॥42॥

కచ్చిత్తీర్ణప్రతిజ్ఞం హి వాసుదేవేన రక్షితం
అనస్తమిత ఆదిత్యే సమేష్యామ్యహమర్జునం॥43॥

కచ్చిత్సైంధవకో రాజా దుర్యోధనహితే రతః
నందయిష్యత్యమిత్రాణి ఫల్గునేన నిపాతితః॥44॥

కచ్చిద్దుర్యోధనో రాజా ఫల్గునేన నిపాతితం
దృష్ట్వా సైంధవకం సంఖ్యే శమమస్మాసు ధాస్యతి॥45॥

దృష్ట్వా వినిహతాన్భ్రాతౄన్భీమసేనేన సంయుగే
కచ్చిద్దుర్యోధనో మందః శమమస్మాసు ధాస్యతి॥46॥

దృష్ట్వా చాన్యాన్బహూన్యోధాన్పాతితాంధరణీతలే
కచ్చిద్దుర్యోధనో మందః పశ్చాత్తాపం కరిష్యతి॥47॥

కచ్చిద్భీష్మేణ నో వైరమేకేనైవ ప్రశామ్యతి
శేషస్య రక్షణార్థం చ సంధాస్యతి సుయోధనః॥48॥

ఏవం బహువిధం తస్య చింతయానస్య పార్థివ
కృపయాభిపరీతస్య ఘోరం యుద్ధమవర్తత॥49॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా తు నర్దమానం తం భీమసేనం మహాబలం
మేఘస్తనితనిర్ఘోషం కే వీరాః పర్యవారయన్॥1॥

న హి పశ్యామ్యహం తం వై త్రిషు లోకేషు సంజయ
క్రుద్ధస్య భీమసేనస్య యస్తిష్ఠేదగ్రతో రణే॥2॥

గదాముద్యచ్ఛమానస్య కాలస్యేవ మహామృధే
న హి పశ్యామ్యహం తాత యస్తిష్ఠేత రణాజిరే॥3॥

రథం రథేన యో హన్యాత్కుంజరం కుంజరేణ చ
కస్తస్య సమరే స్థాతా సాక్షాదపి శతక్రతుః॥4॥

క్రుద్ధస్య భీమసేనస్య మమ పుత్రాంజిఘాంసతః
దుర్యోధనహితే యుక్తాః సమతిష్ఠంత కేఽగ్రతః॥5॥

భీమసేనదవాగ్నేస్తు మమ పుత్రతృణోలపం
ప్రధక్ష్యతో రణముఖే కే వీరాః ప్రముఖే స్థితాః॥6॥

కాల్యమానాన్హి మే పుత్రాన్భీమేనావేక్ష్య సంయుగే
కాలేనేవ ప్రజాః సర్వాః కే భీమం పర్యవారయన్॥7॥

భీమవహ్నేః ప్రదీప్తస్య మమ పుత్రాందిధక్షతః
కే శూరాః పర్యవర్తంత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥8॥

సంజయ ఉవాచ

తథా తు నర్దమానం తం భీమసేనం మహారథం
తుములేనైవ శబ్దేన కర్ణోఽప్యభ్యపతద్బలీ॥9॥

వ్యాక్షిపన్బలవచ్చాపమతిమాత్రమమర్షణః
కర్ణస్తు యుద్ధమాకాంక్షందర్శయిష్యన్బలం బలీ॥10॥

ప్రావేపన్నివ గాత్రాణి కర్ణభీమసమాగమే
రథినాం సాదినాం చైవ తయోః శ్రుత్వా తలస్వనం॥11॥

భీమసేనస్య నినదం ఘోరం శ్రుత్వా రణాజిరే
ఖం చ భూమిం చ సంబద్ధాం మేనిరే క్షత్రియర్షభాః॥12॥

పునర్ఘోరేణ నాదేన పాండవస్య మహాత్మనః
సమరే సర్వయోధానాం ధనూంష్యభ్యపతన్క్షితౌ॥13॥

విత్రస్తాని చ సర్వాణి శకృన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః
వాహనాని మహారాజ బభూవుర్విమనాంసి చ॥14॥

ప్రాదురాసన్నిమిత్తాని ఘోరాణి చ బహూని చ
తస్మింస్తు తుములే రాజన్భీమకర్ణసమాగమే॥15॥

తతః కర్ణస్తు వింశత్యా శరాణాం భీమమార్దయత్
వివ్యాధ చాస్య త్వరితః సూతం పంచభిరాశుగైః॥16॥

ప్రహస్య భీమసేనస్తు కర్ణం ప్రత్యర్పయద్రణే
సాయకానాం చతుఃషష్ట్యా క్షిప్రకారీ మహాబలః॥17॥

తస్య కర్ణో మహేష్వాసః సాయకాంశ్చతురోఽక్షిపత్
అసంప్రాప్తాంస్తు తాన్భీమః సాయకైర్నతపర్వభిః

చిచ్ఛేద బహుధా రాజందర్శయన్పాణిలాఘవం॥18॥

తం కర్ణశ్ఛాదయామాస శరవ్రాతైరనేకశః
సంఛాద్యమానః కర్ణేన బహుధా పాండునందనః॥19॥

చిచ్ఛేద చాపం కర్ణస్య ముష్టిదేశే మహారథః
వివ్యాధ చైనం బహుభిః సాయకైర్నతపర్వభిః॥20॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సజ్యం కృత్వా చ సూతజః
వివ్యాధ సమరే భీమం భీమకర్మా మహారథః॥21॥

తస్య భీమో భృశం క్రుద్ధస్త్రీఇన్శరాన్నతపర్వణః
నిచఖానోరసి తదా సూతపుత్రస్య వేగితః॥22॥

తైః కర్ణోఽభ్రాజత శరైరురోమధ్యగతైస్తదా
మహీధర ఇవోదగ్రస్త్రిశృంగో భరతర్షభ॥23॥

సుస్రావ చాస్య రుధిరం విద్ధస్య పరమేషుభిః
ధాతుప్రస్యందినః శైలాద్యథా గైరికరాజయః॥24॥

కించిద్విచలితః కర్ణః సుప్రహారాభిపీడితః
ససాయకం ధనుః కృత్వా భీమం వివ్యాధ మారిష
చిక్షేప చ పునర్బాణాఇన్శతశోఽథ సహస్రశః॥25॥

స ఛాద్యమానః సహసా కర్ణేన దృఢధన్వినా
ధనుర్జ్యామచ్ఛినత్తూర్ణముత్స్మయన్పాండునందనః॥26॥

సారథిం చాస్య భల్లేన ప్రాహిణోద్యమసాదనం
వాహాంశ్చ చతురః సంఖ్యే వ్యసూంశ్చక్రే మహారథః॥27॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్కర్ణః సమాప్లుత్య విశాం పతే
స్యందనం వృషసేనస్య సమారోహన్మహారథః॥28॥

నిర్జిత్య తు రణే కర్ణం భీమసేనః ప్రతాపవాన్
ననాద సుమహానాదం పర్జన్యనినదోపమం॥29॥

తస్య తం నినదం శ్రుత్వా ప్రహృష్టోఽభూద్యుధిష్ఠిరః
కర్ణం చ నిర్జితం మత్వా భీమసేనేన భారత॥30॥

సమంతాచ్ఛంఖనినదం పాండుసేనాకరోత్తదా
శత్రుసేనాధ్వనిం శ్రుత్వా తావకా హ్యపి నానదన్
గాండీవం ప్రాక్షిపత్పార్థః కృష్ణోఽప్యబ్జమవాదయత్॥31॥

తమంతర్ధాయ నినదం ధ్వనిర్భీమస్య నర్దతః
అశ్రూయత మహారాజ సర్వసైన్యేషు భారత॥32॥

తతో వ్యాయచ్ఛతామస్త్రైః పృథక్పృథగరిందమౌ
మృదుపూర్వం చ రాధేయో దృఢపూర్వం చ పాండవః॥33॥

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్విలులితే సైన్యే సైంధవాయార్జునే గతే
సాత్వతే భీమసేనే చ పుత్రస్తే ద్రోణమభ్యయాత్
త్వరన్నేకరథేనైవ బహుకృత్యం విచింతయన్॥1॥

స రథస్తవ పుత్రస్య త్వరయా పరయా యుతః
తూర్ణమభ్యపతద్ద్రోణం మనోమారుతవేగవాన్॥2॥

ఉవాచ చైనం పుత్రస్తే సంరంభాద్రక్తలోచనః
అర్జునో భీమసేనశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః॥3॥

విజిత్య సర్వసైన్యాని సుమహాంతి మహారథాః
సంప్రాప్తాః సింధురాజస్య సమీపమరికర్శనాః
వ్యాయచ్ఛంతి చ తత్రాపి సర్వ ఏవాపరాజితాః॥4॥

యది తావద్రణే పార్థో వ్యతిక్రాంతో మహారథః
కథం సాత్యకిభీమాభ్యాం వ్యతిక్రాంతోఽసి మానద॥5॥

ఆశ్చర్యభూతం లోకేఽస్మిన్సముద్రస్యేవ శోషణం
నిర్జయం తవ విప్రాగ్ర్య సాత్వతేనార్జునేన చ॥6॥

తథైవ భీమసేనేన లోకః సంవదతే భృశం
కథం ద్రోణో జితః సంఖ్యే ధనుర్వేదస్య పారగః॥7॥

నాశ ఏవ తు మే నూనం మందభాగ్యస్య సంయుగే
యత్ర త్వాం పురుషవ్యాఘ్రమతిక్రాంతాస్త్రయో రథాః॥8॥

ఏవం గతే తు కృత్యేఽస్మిన్బ్రూహి యత్తే వివక్షితం
యద్గతం గతమేవేహ శేషం చింతయ మానద॥9॥

యత్కృత్యం సింధురాజస్య ప్రాప్తకాలమనంతరం
తద్బ్రవీతు భవాన్క్షిప్రం సాధు తత్సంవిధీయతాం॥10॥

ద్రోణ ఉవాచ

చింత్యం బహు మహారాజ కృత్యం యత్తత్ర మే శృణు
త్రయో హి సమతిక్రాంతాః పాండవానాం మహారథాః
యావదేవ భయం పశ్చాత్తావదేషాం పురఃసరం॥11॥

తద్గరీయస్తరం మన్యే యత్ర కృష్ణధనంజయౌ
సా పురస్తాచ్చ పశ్చాచ్చ గృహీతా భారతీ చమూః॥12॥

తత్ర కృత్యమహం మన్యే సైంధవస్యాభిరక్షణం
స నో రక్ష్యతమస్తాత క్రుద్ధాద్భీతో ధనంజయాత్॥13॥

గతౌ హి సైంధవం వీరౌ యుయుధానవృకోదరౌ
సంప్రాప్తం తదిదం ద్యూతం యత్తచ్ఛకునిబుద్ధిజం॥14॥

న సభాయాం జయో వృత్తో నాపి తత్ర పరాజయః
ఇహ నో గ్లహమానానామద్య తాత జయాజయౌ॥15॥

యాన్స్మ తాన్గ్లహతే ఘోరాఞ్శకునిః కురుసంసది
అక్షాన్సంమన్యమానః స ప్రాక్శరాస్తే దురాసదాః॥16॥

యత్ర తే బహవస్తాత కురవః పర్యవస్థితాః
సేనాం దురోదరం విద్ధి శరానక్షాన్విశాం పతే॥17॥

గ్లహం చ సైంధవం రాజన్నత్ర ద్యూతస్య నిశ్చయః
సైంధవే హి మహాద్యూతం సమాసక్తం పరైః సహ॥18॥

అత్ర సర్వే మహారాజ త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః
సైంధవస్య రణే రక్షాం విధివత్కర్తుమర్హథ
తత్ర నో గ్లహమానానాం ధ్రువౌ తాత జయాజయౌ॥19॥

యత్ర తే పరమేష్వాసా యత్తా రక్షంతి సైంధవం
తత్ర యాహి స్వయం శీఘ్రం తాంశ్చ రక్షస్వ రక్షిణః॥20॥

ఇహైవ త్వహమాసిష్యే ప్రేషయిష్యామి చాపరాన్
నిరోత్స్యామి చ పాంచాలాన్సహితాన్పాండుసృంజయైః॥21॥

తతో దుర్యోధనః ప్రాయాత్తూర్ణమాచార్యశాసనాత్
ఉద్యమ్యాత్మానముగ్రాయ కర్మణే సపదానుగః॥22॥

చక్రరక్షౌ తు పాంచాల్యౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
బాహ్యేన సేనామభ్యేత్య జగ్మతుః సవ్యసాచినం॥23॥

తౌ హి పూర్వం మహారాజ వారితౌ కృతవర్మణా
ప్రవిష్టే త్వర్జునే రాజంస్తవ సైన్యం యుయుత్సయా॥24॥

తాభ్యాం దుర్యోధనః సార్ధమగచ్ఛద్యుద్ధముత్తమం
త్వరితస్త్వరమాణాభ్యాం భ్రాతృభ్యాం భారతో బలీ॥25॥

తావభిద్రవతామేనముభావుద్యతకార్ముకౌ
మహారథసమాఖ్యాతౌ క్షత్రియప్రవరౌ యుధి॥26॥

యుధామన్యుస్తు సంక్రుద్ధః శరాంస్త్రింశతమాయసాన్
వ్యసృజత్తవ పుత్రస్య త్వరమాణః స్తనాంతరే॥27॥

దుర్యోధనోఽపి రాజేంద్ర పాంచాల్యస్యోత్తమౌజసః
జఘాన చతురశ్చాశ్వానుభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ॥28॥

ఉత్తమౌజా హతాశ్వస్తు హతసూతశ్చ సంయుగే
ఆరురోహ రథం భ్రాతుర్యుధామన్యోరభిత్వరన్॥29॥

స రథం ప్రాప్య తం భ్రాతుర్దుర్యోధనహయాఞ్శరైః
బహుభిస్తాడయామాస తే హతాః ప్రాపతన్భువి॥30॥

హయేషు పతితేష్వస్య చిచ్ఛేద పరమేషుణా
యుధామన్యుర్ధనుః శీఘ్రం శరావాపం చ సంయుగే॥31॥

హతాశ్వసూతాత్స రథాదవప్లుత్య మహారథః
గదామాదాయ తే పుత్రః పాంచాల్యావభ్యధావత॥32॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య క్రుద్ధం పరపురంజయం
అవప్లుతౌ రథోపస్థాద్యుధామన్యూత్తమౌజసౌ॥33॥

తతః స హేమచిత్రం తం స్యందనప్రవరం గదీ
గదయా పోథయామాస సాశ్వసూతధ్వజం రణే॥34॥

హత్వా చైనం స పుత్రస్తే హతాశ్వో హతసారథిః
మద్రరాజరథం తూర్ణమారురోహ పరంతపః॥35॥

పాంచాలానాం తు ముఖ్యౌ తౌ రాజపుత్రౌ మహాబలౌ
రథమన్యం సమారుహ్య ధనంజయమభీయతుః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యౌ తౌ కర్ణశ్చ భీమశ్చ సంప్రయుద్ధౌ మహాబలౌ
అర్జునస్య రథోపాంతే కీదృశః సోఽభవద్రణః॥1॥

పూర్వం హి నిర్జితః కర్ణో భీమసేనేన సంయుగే
కథం భూయస్తు రాధేయో భీమమాగాన్మహారథః॥2॥

భీమో వా సూతతనయం ప్రత్యుద్యాతః కథం రణే
మహారథసమాఖ్యాతం పృథివ్యాం ప్రవరం రథం॥3॥

భీష్మద్రోణావతిక్రమ్య ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నాన్యతో భయమాదత్త వినా కర్ణం ధనుర్ధరం॥4॥

భయాన్న శేతే సతతం చింతయన్వై మహారథం
తం కథం సూతపుత్రం హి భీమోఽయుధ్యత సంయుగే॥5॥

బ్రహ్మణ్యం వీర్యసంపన్నం సమరేష్వనివర్తినం
కథం కర్ణం యుధాం శ్రేష్ఠం భీమోఽయుధ్యత సంయుగే॥6॥

యౌ తౌ సమీయతుర్వీరావర్జునస్య రథం ప్రతి
కథం ను తావయుధ్యేతాం సూతపుత్రవృకోదరౌ॥7॥

భ్రాతృత్వం దర్శితం పూర్వం ఘృణీ చాపి స సూతజః
కథం భీమేన యుయుధే కుంత్యా వాక్యమనుస్మరన్॥8॥

భీమో వా సూతపుత్రేణ స్మరన్వైరం పురా కృతం
సోఽయుధ్యత కథం వీరః కర్ణేన సహ సంయుగే॥9॥

ఆశాస్తే చ సదా సూత పుత్రో దుర్యోధనో మమ
కర్ణో జేష్యతి సంగ్రామే సహితాన్పాండవానితి॥10॥

జయాశా యత్ర మందస్య పుత్రస్య మమ సంయుగే
స కథం భీమకర్మాణం భీమసేనమయుధ్యత॥11॥

యం సమాశ్రిత్య పుత్రైర్మే కృతం వైరం మహారథైః
తం సూతతనయం తాత కథం భీమో హ్యయోధయత్॥12॥

అనేకాన్విప్రకారాంశ్చ సూతపుత్రసముద్భవాన్
స్మరమాణః కథం భీమో యుయుధే సూతసూనునా॥13॥

యోఽజయత్పృథివీం సర్వాం రథేనైకేన వీర్యవాన్
తం సూతతనయం యుద్ధే కథం భీమో హ్యయోధయత్॥14॥

యో జాతః కుండలాభ్యాం చ కవచేన సహైవ చ
తం సూతపుత్రం సమరే భీమః కథమయోధయత్॥15॥

యథా తయోర్యుద్ధమభూద్యశ్చాసీద్విజయీ తయోః
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన కుశలో హ్యసి సంజయ॥16॥

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనస్తు రాధేయముత్సృజ్య రథినాం వరం
ఇయేష గంతుం యత్రాస్తాం వీరౌ కృష్ణధనంజయౌ॥17॥

తం ప్రయాంతమభిద్రుత్య రాధేయః కంకపత్రిభిః
అభ్యవర్షన్మహారాజ మేఘో వృష్ట్యేవ పర్వతం॥18॥

ఫుల్లతా పంకజేనేవ వక్త్రేణాభ్యుత్స్మయన్బలీ
ఆజుహావ రణే యాంతం భీమమాధిరథిస్తదా॥19॥

భీమసేనస్తదాహ్వానం కర్ణాన్నామర్షయద్యుధి
అర్ధమండలమావృత్య సూతపుత్రమయోధయత్॥20॥

అవక్రగామిభిర్బాణైరభ్యవర్షన్మహాయసైః
ద్వైరథే దంశితం యత్తం సర్వశస్త్రభృతాం వరం॥21॥

విధిత్సుః కలహస్యాంతం జిఘాంసుః కర్ణమక్షిణోత్
తం చ హత్వేతరాన్సర్వాన్హంతుకామో మహాబలః॥22॥

తస్మై ప్రాసృజదుగ్రాణి వివిధాని పరంతపః
అమర్షీ పాండవః క్రుద్ధః శరవర్షాణి మారిష॥23॥

తస్య తానీషువర్షాణి మత్తద్విరదగామినః
సూతపుత్రోఽస్త్రమాయాభిరగ్రసత్సుమహాయశాః॥24॥

స యథావన్మహారాజ విద్యయా వై సుపూజితః
ఆచార్యవన్మహేష్వాసః కర్ణః పర్యచరద్రణే॥25॥

సంరంభేణ తు యుధ్యంతం భీమసేనం స్మయన్నివ
అభ్యపద్యత రాధేయస్తమమర్షీ వృకోదరం॥26॥

తన్నామృష్యత కౌంతేయః కర్ణస్య స్మితమాహవే
యుధ్యమానేషు వీరేషు పశ్యత్సు చ సమంతతః॥27॥

తం భీమసేనః సంప్రాప్తం వత్సదంతైః స్తనాంతరే
వివ్యాధ బలవాన్క్రుద్ధస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం॥28॥

సూతం తు సూతపుత్రస్య సుపుంఖైర్నిశితైః శరైః
సుముక్తైశ్చిత్రవర్మాణం నిర్బిభేద త్రిసప్తభిః॥29॥

కర్ణో జాంబూనదైర్జాలైః సంఛన్నాన్వాతరంహసః
వివ్యాధ తురగాన్వీరః పంచభిః పంచభిః శరైః॥30॥

తతో బాణమయం జాలం భీమసేనరథం ప్రతి
కర్ణేన విహితం రాజన్నిమేషార్ధాదదృశ్యత॥31॥

సరథః సధ్వజస్తత్ర ససూతః పాండవస్తదా
ప్రాచ్ఛాద్యత మహారాజ కర్ణచాపచ్యుతైః శరైః॥32॥

తస్య కర్ణశ్చతుఃషష్ట్యా వ్యధమత్కవచం దృఢం
క్రుద్ధశ్చాప్యహనత్పార్శ్వే నారాచైర్మర్మభేదిభిః॥33॥

తతోఽచింత్య మహావేగాన్కర్ణకార్ముకనిఃసృతాన్
సమాశ్లిష్యదసంభ్రాంతః సూతపుత్రం వృకోదరః॥34॥

స కర్ణచాపప్రభవానిషూనాశీవిషోపమాన్
బిభ్రద్భీమో మహారాజ న జగామ వ్యథాం రణే॥35॥

తతో ద్వాత్రింశతా భల్లైర్నిశితైస్తిగ్మతేజనైః
వివ్యాధ సమరే కర్ణం భీమసేనః ప్రతాపవాన్॥36॥

అయత్నేనైవ తం కర్ణః శరైరుప సమాకిరత్
భీమసేనం మహాబాహుం సైంధవస్య వధైషిణం॥37॥

మృదుపూర్వం చ రాధేయో భీమమాజావయోధయత్
క్రోధపూర్వం తథా భీమః పూర్వవైరమనుస్మరన్॥38॥

తం భీమసేనో నామృష్యదవమానమమర్షణః
స తస్మై వ్యసృజత్తూర్ణం శరవర్షమమిత్రజిత్॥39॥

తే శరాః ప్రేషితా రాజన్భీమసేనేన సంయుగే
నిపేతుః సర్వతో భీమాః కూజంత ఇవ పక్షిణః॥40॥

హేమపుంఖా మహారాజ భీమసేనధనుశ్చ్యుతాః
అభ్యద్రవంస్తే రాధేయం వృకాః క్షుద్రమృగం యథా॥41॥

కర్ణస్తు రథినాం శ్రేష్ఠశ్ఛాద్యమానః సమంతతః
రాజన్వ్యసృజదుగ్రాణి శరవర్షాణి సంయుగే॥42॥

తస్య తానశనిప్రఖ్యానిషూన్సమరశోభినః
చిచ్ఛేద బహుభిర్భల్లైరసంప్రాప్తాన్వృకోదరః॥43॥

పునశ్చ శరవర్షేణ ఛాదయామాస భారత
కర్ణో వైకర్తనో యుద్ధే భీమసేనం మహారథం॥44॥

తత్ర భారత భీమం తు దృష్టవంతః స్మ సాయకైః
సమాచితతనుం సంఖ్యే శ్వావిధం శలలైరివ ॥45॥

హేమపుంఖాఇష్నిలాధౌతాన్కర్ణచాపచ్యుతాఇష్నరాన్
దధార సమరే వీరః స్వరశ్మీనివ భాస్కరః ॥46॥

రుధిరోక్షితసర్వాంగో భీమసేనో వ్యరోచత
తపనీయనిభైః పుష్పైః పలాశ ఇవ కాననే ॥47॥

తత్తు భీమో మహారాజ కర్ణస్య చరితం రణే
నామృష్యత మహేష్వాసః క్రోధాదుద్వృత్య చక్షుషీ ॥48॥

స కర్ణం పంచవింశత్యా నారాచానాం సమార్పయత్
మహీధరమివ శ్వేతం గూఢపాదైర్విషోల్బణైః ॥49॥

తం వివ్యాధ పునర్భీమః షడ్భిరష్టాభిరేవ చ
మర్మస్వమరవిక్రాంతః సూతపుత్రం మహారణే ॥50॥

తతః కర్ణస్య సంక్రుద్ధో భీమసేనః ప్రతాపవాన్
చిచ్ఛేద కార్ముకం తూర్ణం సర్వోపకరణాని చ ॥51॥

జఘాన చతురశ్చాశ్వాన్సూతం చ త్వరితః శరైః
నారాచైరర్కరశ్మ్యాభైః కర్ణం వివ్యాధ చోరసి ॥52॥

తే జగ్ముర్ధరణీం సర్వే కర్ణం నిర్భిద్య మారిష
యథా హి జలదం భిత్త్వా రాజన్సూర్యస్య రశ్మయః ॥53॥

స వైకల్యం మహత్ప్రాప్య ఛిన్నధన్వా శరార్దితః
తథా పురుషమానీ స ప్రత్యపాయాద్రథాంతరం ॥54॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యస్మింజయాశా సతతం పుత్రాణాం మమ సంజయ
తం దృష్ట్వా విముఖం సంఖ్యే కిం ను దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
కర్ణో వా సమరే తాత కిమకార్షీదతః పరం ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనం రణే దృష్ట్వా జ్వలంతమివ పావకం
రథమన్యం సమాస్థాయ విధివత్కల్పితం పునః
అభ్యయాత్పాండవం కర్ణో వాతోద్ధూత ఇవార్ణవః ॥2॥

క్రుద్ధమాధిరథిం దృష్ట్వా పుత్రాస్తవ విశాం పతే
భీమసేనమమన్యంత వైవస్వతముఖే హుతం ॥3॥

చాపశబ్దం మహత్కృత్వా తలశబ్దం చ భైరవం
అభ్యవర్తత రాధేయో భీమసేనరథం ప్రతి ॥4॥

పునరేవ తతో రాజన్మహానాసీత్సుదారుణః
విమర్దః సూతపుత్రస్య భీమస్య చ విశాం పతే ॥5॥

సంరబ్ధౌ హి మహాబాహూ పరస్పరవధైషిణౌ
అన్యోన్యమీక్షాం చక్రాతే దహంతావివ లోచనైః ॥6॥

క్రోధరక్తేక్షణౌ క్రుద్ధౌ నిఃశ్వసంతౌ మహారథౌ
యుద్ధేఽన్యోన్యం సమాసాద్య తతక్షతురరిందమౌ ॥7॥

వ్యాఘ్రావివ సుసంరబ్ధౌ శ్యేనావివ చ శీఘ్రగౌ
శరభావివ సంక్రుద్ధౌ యుయుధాతే పరస్పరం ॥8॥

తతో భీమః స్మరన్క్లేశానక్షద్యూతే వనేఽపి చ
విరాటనగరే చైవ ప్రాప్తం దుఃఖమరిందమః ॥9॥

రాష్ట్రాణాం స్ఫీతరత్నానాం హరణం చ తవాత్మజైః
సతతం చ పరిక్లేశాన్సపుత్రేణ త్వయా కృతాన్ ॥10॥

దగ్ధుమైచ్ఛశ్చ యత్కుంతీం సపుత్రాం త్వమనాగసం
కృష్ణాయాశ్చ పరిక్లేశం సభామధ్యే దురాత్మభిః ॥11॥

పతిమన్యం పరీప్సస్వ న సంతి పతయస్తవ
నరకం పతితాః పార్థాః సర్వే షండతిలోపమాః ॥12॥

సమక్షం తవ కౌరవ్య యదూచుః కురవస్తదా
దాసీభోగేన కృష్ణాం చ భోక్తుకామాః సుతాస్తవ ॥13॥

యచ్చాపి తాన్ప్రవ్రజతః కృష్ణాజిననివాసినః
పరుషాణ్యుక్తవాన్కర్ణః సభాయాం సంనిధౌ తవ ॥14॥

తృణీకృత్య చ యత్పార్థాంస్తవ పుత్రో వవల్గ హ
విషమస్థాన్సమస్థో హి సంరంభాద్గతచేతసః ॥15॥

బాల్యాత్ప్రభృతి చారిఘ్నస్తాని దుఃఖాని చింతయన్
నిరవిద్యత ధర్మాత్మా జీవితేన వృకోదరః ॥16॥

తతో విస్ఫార్య సుమహద్ధేమపృష్ఠం దురాసదం
చాపం భరతశార్దూలస్త్యక్తాత్మా కర్ణమభ్యయాత్ ॥17॥

స సాయకమయైర్జాలైర్భీమః కర్ణరథం ప్రతి
భానుమద్భిః శిలాధౌతైర్భానోః ప్రచ్ఛాదయత్ప్రభాం ॥18॥

తతః ప్రహస్యాధిరథిస్తూర్ణమస్యఞ్శితాఞ్శరాన్
వ్యధమద్భీమసేనస్య శరజాలాని పత్రిభిః ॥19॥

మహారథో మహాబాహుర్మహావేగైర్మహాబలః
వివ్యాధాధిరథిర్భీమం నవభిర్నిశితైః శరైః ॥20॥

స తోత్త్రైరివ మాతంగో వార్యమాణః పతత్రిభిః
అభ్యధావదసంభ్రాంతః సూతపుత్రం వృకోదరః ॥21॥

తమాపతంతం వేగేన రభసం పాండవర్షభం
కర్ణః ప్రత్యుద్యయౌ యోద్ధుం మత్తో మత్తమివ ద్విపం ॥22॥

తతః ప్రధ్మాప్య జలజం భేరీశతనినాదితం
అక్షుభ్యత బలం హర్షాదుద్ధూత ఇవ సాగరః ॥23॥

తదుద్ధూతం బలం దృష్ట్వా రథనాగాశ్వపత్తిమత్
భీమః కర్ణం సమాసాద్య ఛాదయామాస సాయకైః ॥24॥

అశ్వానృశ్యసవర్ణాంస్తు హంసవర్ణైర్హయోత్తమైః
వ్యామిశ్రయద్రణే కర్ణః పాండవం ఛాదయఞ్శరైః ॥25॥

ఋశ్యవర్ణాన్హయాన్కర్ణైర్మిశ్రాన్మారుతరంహసః
నిరీక్ష్య తవ పుత్రాణాం హాహాకృతమభూద్బలం ॥26॥

తే హయా బహ్వశోభంత మిశ్రితా వాతరంహసః
సితాసితా మహారాజ యథా వ్యోమ్ని బలాహకాః ॥27॥

సంరబ్ధౌ క్రోధతామ్రాక్షౌ ప్రేక్ష్య కర్ణవృకోదరౌ
సంత్రస్తాః సమకంపంత త్వదీయానాం మహారథాః॥28॥

యమరాష్ట్రోపమం ఘోరమాసీదాయోధనం తయోః
దుర్దర్శం భరతశ్రేష్ఠ ప్రేతరాజపురం యథా॥29॥

సమాజమివ తచ్చిత్రం ప్రేక్షమాణా మహారథాః
నాలక్షయంజయం వ్యక్తమేకైకస్య నివారణే॥30॥

తయోః ప్రైక్షంత సంమర్దం సంనికృష్టమహాస్త్రయోః
తవ దుర్మంత్రితే రాజన్సపుత్రస్య విశాం పతే॥31॥

ఛాదయంతౌ హి శత్రుఘ్నావన్యోన్యం సాయకైః శితైః
శరజాలావృతం వ్యోమ చక్రాతే శరవృష్టిభిః॥32॥

తావన్యోన్యం జిఘాంసంతౌ శరైస్తీక్ష్ణైర్మహారథౌ
ప్రేక్షణీయతరావాస్తాం వృష్టిమంతావివాంబుదౌ॥33॥

సువర్ణవికృతాన్బాణాన్ప్రముంచంతావరిందమౌ
భాస్వరం వ్యోమ చక్రాతే వహ్న్యుల్కాభిరివ ప్రభో॥34॥

తాభ్యాం ముక్తా వ్యకాశంత కంకబర్హిణవాససః
పంక్త్యః శరది మత్తానాం సారసానామివాంబరే॥35॥

సంసక్తం సూతపుత్రేణ దృష్ట్వా భీమమరిందమం
అతిభారమమన్యేతాం భీమే కృష్ణధనంజయౌ॥36॥

తత్రాధిరథిభీమాభ్యాం శరైర్ముక్తైర్దృఢాహతాః
ఇషుపాతమతిక్రమ్య పేతురశ్వనరద్విపాః॥37॥

పతద్భిః పతితైశ్చాన్యైర్గతాసుభిరనేకశః
కృతో మహాన్మహారాజ పుత్రాణాం తే జనక్షయః॥38॥

మనుష్యాశ్వగజానాం చ శరీరైర్గతజీవితైః
క్షణేన భూమిః సంజజ్ఞే సంవృతా భరతర్షభ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అత్యద్భుతమహం మన్యే భీమసేనస్య విక్రమం
యత్కర్ణం యోధయామాస సమరే లఘువిక్రమం॥1॥

త్రిదశానపి చోద్యుక్తాన్సర్వశస్త్రధరాన్యుధి
వారయేద్యో రణే కర్ణః సయక్షాసురమానవాన్॥2॥

స కథం పాండవం యుద్ధే భ్రాజమానమివ శ్రియా
నాతరత్సంయుగే తాత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥3॥

కథం చ యుద్ధం భూయోఽభూత్తయోః ప్రాణదురోదరే
అత్ర మన్యే సమాయత్తో జయో వాజయ ఏవ వా॥4॥

కర్ణం ప్రాప్య రణే సూత మమ పుత్రః సుయోధనః
జేతుముత్సహతే పార్థాన్సగోవిందాన్ససాత్వతాన్॥5॥

శ్రుత్వా తు నిర్జితం కర్ణమసకృద్భీమకర్మణా
భీమసేనేన సమరే మోహ ఆవిశతీవ మాం॥6॥

వినష్టాన్కౌరవాన్మన్యే మమ పుత్రస్య దుర్నయైః
న హి కర్ణో మహేష్వాసాన్పార్థాంజేష్యతి సంజయ॥7॥

కృతవాన్యాని యుద్ధాని కర్ణః పాండుసుతైః సహ
సర్వత్ర పాండవాః కర్ణమజయంత రణాజిరే ॥8॥

అజయ్యాః పాండవాస్తాత దేవైరపి సవాసవైః
న చ తద్బుధ్యతే మందః పుత్రో దుర్యోధనో మమ ॥9॥

ధనం ధనేశ్వరస్యేవ హృత్వా పార్థస్య మే సుతః
మధుప్రేప్సురివాబుద్ధిః ప్రపాతం నావబుధ్యతే ॥10॥

నికృత్యా నికృతిప్రజ్ఞో రాజ్యం హృత్వా మహాత్మనాం
జితానిత్యేవ మన్వానః పాండవానవమన్యతే ॥11॥

పుత్రస్నేహాభిభూతేన మయా చాప్యకృతాత్మనా
ధర్మే స్థితా మహాత్మానో నికృతాః పాండునందనాః ॥12॥

శమకామః సదా పార్థో దీర్ఘప్రేక్షీ యుధిష్ఠిరః
అశక్త ఇతి మన్వానైః పుత్రైర్మమ నిరాకృతః ॥13॥

తాని దుఃఖాన్యనేకాని విప్రకారాంశ్చ సర్వశః
హృది కృత్వా మహాబాహుర్భీమోఽయుధ్యత సూతజం ॥14॥

తస్మాన్మే సంజయ బ్రూహి కర్ణభీమౌ యథా రణే
అయుధ్యేతాం యుధి శ్రేష్ఠౌ పరస్పరవధైషిణౌ ॥15॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా వృత్తః సంగ్రామః కర్ణభీమయోః
పరస్పరవధప్రేప్స్వోర్వనే కుంజరయోరివ ॥16॥

రాజన్వైకర్తనో భీమం క్రుద్ధః క్రుద్ధమరిందమం
పరాక్రాంతం పరాక్రమ్య వివ్యాధ త్రింశతా శరైః ॥17॥

మహావేగైః ప్రసన్నాగ్రైః శాతకుంభపరిష్కృతైః
ఆహనద్భరతశ్రేష్ఠ భీమం వైకర్తనః శరైః ॥18॥

తస్యాస్యతో ధనుర్భీమశ్చకర్త నిశితైస్త్రిభిః
రథనీడాచ్చ యంతారం భల్లేనాపాతయత్క్షితౌ ॥19॥

స కాంక్షన్భీమసేనస్య వధం వైకర్తనో వృషః
శక్తిం కనకవైడూర్యచిత్రదండాం పరామృశత్ ॥20॥

ప్రగృహ్య చ మహాశక్తిం కాలశక్తిమివాపరాం
సముత్క్షిప్య చ రాధేయః సంధాయ చ మహాబలః
చిక్షేప భీమసేనాయ జీవితాంతకరీమివ ॥21॥

శక్తిం విసృజ్య రాధేయః పురందర ఇవాశనిం
ననాద సుమహానాదం బలవాన్సూతనందనః
తం చ నాదం తతః శ్రుత్వా పుత్రాస్తే హృషితాభవన్ ॥22॥

తాం కర్ణభుజనిర్ముక్తామర్కవైశ్వానరప్రభాం
శక్తిం వియతి చిచ్ఛేద భీమః సప్తభిరాశుగైః ॥23॥

ఛిత్త్వా శక్తిం తతో భీమో నిర్ముక్తోరగసంనిభాం
మార్గమాణ ఇవ ప్రాణాన్సూతపుత్రస్య మారిష ॥24॥

ప్రాహిణోన్నవ సంరబ్ధః శరాన్బర్హిణవాససః
స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాధౌతాన్యమదండోపమాన్మృధే ॥25॥

కర్ణోఽప్యన్యద్ధనుర్గృహ్య హేమపృష్ఠం దురాసదం
వికృష్య చ మహాతేజా వ్యసృజత్సాయకాన్నవ ॥26॥

తాన్పాండుపుత్రశ్చిచ్ఛేద నవభిర్నతపర్వభిః
వసుషేణేన నిర్ముక్తాన్నవ రాజన్మహాశరాన్
ఛిత్త్వా భీమో మహారాజ నాదం సింహ ఇవానదత్||27||

తౌ వృషావివ నర్దంతౌ బలినౌ వాశితాంతరే
శార్దూలావివ చాన్యోన్యమత్యర్థం చ హ్యగర్జతాం||28||

అన్యోన్యం ప్రజిహీర్షంతావన్యోన్యస్యాంతరైషిణౌ
అన్యోన్యమభివీక్షంతౌ గోష్ఠేష్వివ మహర్షభౌ||29||

మహాగజావివాసాద్య విషాణాగ్రైః పరస్పరం
శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః||30||

నిర్దహంతౌ మహారాజ శరవృష్ట్యా పరస్పరం
అన్యోన్యమభివీక్షంతౌ కోపాద్వివృతలోచనౌ||31||

ప్రహసంతౌ తథాన్యోన్యం భర్త్సయంతౌ ముహుర్ముహుః
శంఖశబ్దం చ కుర్వాణౌ యుయుధాతే పరస్పరం||32||

తస్య భీమః పునశ్చాపం ముష్టౌ చిచ్ఛేద మారిష
శంఖవర్ణాంశ్చ తానశ్వాన్బాణైర్నిన్యే యమక్షయం||33||

తథా కృచ్ఛ్రగతం దృష్ట్వా కర్ణం దుర్యోధనో నృపః
వేపమాన ఇవ క్రోధాద్వ్యాదిదేశాథ దుర్జయం||34||

గచ్ఛ దుర్జయ రాధేయం పురా గ్రసతి పాండవః
జహి తూబరకం క్షిప్రం కర్ణస్య బలమాదధత్||35||

ఏవముక్తస్తథేత్యుక్త్వా తవ పుత్రస్తవాత్మజం
అభ్యద్రవద్భీమసేనం వ్యాసక్తం వికిరఞ్శరాన్||36||

స భీమం నవభిర్బాణైరశ్వానష్టభిరర్దయత్
షడ్భిః సూతం త్రిభిః కేతుం పునస్తం చాపి సప్తభిః||37||

భీమసేనోఽపి సంక్రుద్ధః సాశ్వయంతారమాశుగైః
దుర్జయం భిన్నమర్మాణమనయద్యమసాదనం||38||

స్వలంకృతం క్షితౌ క్షుణ్ణం చేష్టమానం యథోరగం
రుదన్నార్తస్తవ సుతం కర్ణశ్చక్రే ప్రదక్షిణం||39||

స తు తం విరథం కృత్వా స్మయన్నత్యంతవైరిణం
సమాచినోద్బాణగణైః శతఘ్నీమివ శంకుభిః||40||

తథాప్యతిరథః కర్ణో భిద్యమానః స్మ సాయకైః
న జహౌ సమరే భీమం క్రుద్ధరూపం పరంతపః||41||

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స తథా విరథః కర్ణః పునర్భీమేన నిర్జితః
రథమన్యం సమాస్థాయ సద్యో వివ్యాధ పాండవం||1||

మహాగజావివాసాద్య విషాణాగ్రైః పరస్పరం
శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః||2||

అథ కర్ణః శరవ్రాతైర్భీమం బలవదర్దయత్
ననాద బలవన్నాదం పునర్వివ్యాధ చోరసి||3||

తం భీమో దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యదజిహ్మగైః
పునర్వివ్యాధ వింశత్యా శరాణాం నతపర్వణాం||4||

కర్ణస్తు నవభిర్భీమం విద్ధ్వా రాజన్స్తనాంతరే
ధ్వజమేకేన వివ్యాధ సాయకేన శితేన హ||5||

సాయకానాం తతః పార్థస్త్రిషష్ట్యా ప్రత్యవిధ్యత
తోత్త్రైరివ మహానాగం కశాభిరివ వాజినం||6||

సోఽతివిద్ధో మహారాజ పాండవేన యశస్వినా
సృక్విణీ లేలిహన్వీరః క్రోధసంరక్తలోచనః||7||

తతః శరం మహారాజ సర్వకాయావదారణం
ప్రాహిణోద్భీమసేనాయ బలాయేంద్ర ఇవాశనిం||8||

స నిర్భిద్య రణే పార్థం సూతపుత్రధనుశ్చ్యుతః
అగచ్ఛద్దారయన్భూమిం చిత్రపుంఖః శిలీముఖః||9||

సర్వశైక్యాం చతుష్కిష్కుం గుర్వీం రుక్మాంగదాం గదాం
ప్రాహిణోత్సూతపుత్రాయ షడస్రామవిచారయన్||10||

తయా జఘానాధిరథేః సదశ్వాన్సాధువాహినః
గదయా భారతః క్రుద్ధో వజ్రేణేంద్ర ఇవాసురాన్||11||

తతో భీమో మహాబాహుః క్షురాభ్యాం భరతర్షభ
ధ్వజమాధిరథేశ్ఛిత్త్వా సూతమభ్యహనత్తదా||12||

హతాశ్వసూతముత్సృజ్య రథం స పతితధ్వజం
విస్ఫారయంధనుః కర్ణస్తస్థౌ భారత దుర్మనాః||13||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ రాధేయస్య పరాక్రమం
విరథో రథినాం శ్రేష్ఠో వారయామాస యద్రిపుం||14||

విరథం తం రథశ్రేష్ఠం దృష్ట్వాధిరథిమాహవే
దుర్యోధనస్తతో రాజన్నభ్యభాషత దుర్ముఖం||15||

ఏష దుర్ముఖ రాధేయో భీమేన విరథీకృతః
తం రథేన నరశ్రేష్ఠం సంపాదయ మహారథం||16||

దుర్యోధనవచః శ్రుత్వా తతో భారత దుర్ముఖః
త్వరమాణోఽభ్యయాత్కర్ణం భీమం చావారయచ్ఛరైః||17||

దుర్ముఖం ప్రేక్ష్య సంగ్రామే సూతపుత్రపదానుగం
వాయుపుత్రః ప్రహృష్టోఽభూత్సృక్కిణీ పరిలేలిహన్||18||

తతః కర్ణం మహారాజ వారయిత్వా శిలీముఖైః
దుర్ముఖాయ రథం శీఘ్రం ప్రేషయామాస పాండవః||19||

తస్మిన్క్షణే మహారాజ నవభిర్నతపర్వభిః
సుపుంఖైర్దుర్ముఖం భీమః శరైర్నిన్యే యమక్షయం||20||

తతస్తమేవాధిరథిః స్యందనం దుర్ముఖే హతే
ఆస్థితః ప్రబభౌ రాజందీప్యమాన ఇవాంశుమాన్||21||

శయానం భిన్నమర్మాణం దుర్ముఖం శోణితోక్షితం
దృష్ట్వా కర్ణోఽశ్రుపూర్ణాక్షో ముహూర్తం నాభ్యవర్తత||22||

తం గతాసుమతిక్రమ్య కృత్వా కర్ణః ప్రదక్షిణం
దీర్ఘముష్ణం శ్వసన్వీరో న కించిత్ప్రత్యపద్యత||23||

తస్మింస్తు వివరే రాజన్నారాచాన్గార్ధ్రవాససః
ప్రాహిణోత్సూతపుత్రాయ భీమసేనశ్చతుర్దశ||24||

తే తస్య కవచం భిత్త్వా స్వర్ణపుంఖా మహౌజసః
హేమచిత్రా మహారాజ ద్యోతయంతో దిశో దశ॥25॥

అపిబన్సూతపుత్రస్య శోణితం రక్తభోజనాః
క్రుద్ధా ఇవ మనుష్యేంద్ర భుజగాః కాలచోదితాః॥26॥

ప్రసర్పమాణా మేదిన్యాం తే వ్యరోచంత మార్గణాః
అర్ధప్రవిష్టాః సంరబ్ధా బిలానీవ మహోరగాః॥27॥

తం ప్రత్యవిధ్యద్రాధేయో జాంబూనదవిభూషితైః
చతుర్దశభిరత్యుగ్రైర్నారాచైరవిచారయన్॥28॥

తే భీమసేనస్య భుజం సవ్యం నిర్భిద్య పత్రిణః
ప్రావిశన్మేదినీం భీమాః క్రౌంచం పత్రరథా ఇవ॥29॥

తే వ్యరోచంత నారాచాః ప్రవిశంతో వసుంధరాం
గచ్ఛత్యస్తం దినకరే దీప్యమానా ఇవాంశవః॥30॥

స నిర్భిన్నో రణే భీమో నారాచైర్మర్మభేదిభిః
సుస్రావ రుధిరం భూరి పర్వతః సలిలం యథా॥31॥

స భీమస్త్రిభిరాయస్తః సూతపుత్రం పతత్రిభిః
సుపర్ణవేగైర్వివ్యాధ సారథిం చాస్య సప్తభిః॥32॥

స విహ్వలో మహారాజ కర్ణో భీమబలార్దితః
ప్రాద్రవజ్జవనైరశ్వై రణం హిత్వా మహాయశాః॥33॥

భీమసేనస్తు విస్ఫార్య చాపం హేమపరిష్కృతం
ఆహవేఽతిరథోఽతిష్ఠజ్జ్వలన్నివ హుతాశనః॥34॥

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దైవమేవ పరం మన్యే ధిక్పౌరుషమనర్థకం
యత్రాధిరథిరాయస్తో నాతరత్పాండవం రణే॥1॥

కర్ణః పార్థాన్సగోవిందాంజేతుముత్సహతే రణే
న చ కర్ణసమం యోధం లోకే పశ్యామి కంచన
ఇతి దుర్యోధనస్యాహమశ్రౌషం జల్పతో ముహుః॥2॥

కర్ణో హి బలవాఞ్శూరో దృఢధన్వా జితక్లమః
ఇతి మామబ్రవీత్సూత మందో దుర్యోధనః పురా॥3॥

వసుషేణసహాయం మాం నాలం దేవాపి సంయుగే
కిము పాండుసుతా రాజన్గతసత్త్వా విచేతసః॥4॥

తత్ర తం నిర్జితం దృష్ట్వా భుజంగమివ నిర్విషం
యుద్ధాత్కర్ణమపక్రాంతం కిం స్విద్దుర్యోధనోఽబ్రవీత్॥5॥

అహో దుర్ముఖమేవైకం యుద్ధానామవిశారదం
ప్రావేశయద్ధుతవహం పతంగమివ మోహితః॥6॥

అశ్వత్థామా మద్రరాజః కృపః కర్ణశ్చ సంగతాః
న శక్తాః ప్రముఖే స్థాతుం నూనం భీమస్య సంజయ॥7॥

తేఽపి చాస్య మహాఘోరం బలం నాగాయుతోపమం
జానంతో వ్యవసాయం చ క్రూరం మారుతతేజసః॥8॥

కిమర్థం క్రూరకర్మాణం యమకాలాంతకోపమం
బలసంరంభవీర్యజ్ఞాః కోపయిష్యంతి సంయుగే॥9॥

కర్ణస్త్వేకో మహాబాహుః స్వబాహుబలమాశ్రితః
భీమసేనమనాదృత్య రణేఽయుధ్యత సూతజః॥10॥

యోఽజయత్సమరే కర్ణం పురందర ఇవాసురం
న స పాండుసుతో జేతుం శక్యః కేనచిదాహవే॥11॥

ద్రోణం యః సంప్రమథ్యైకః ప్రవిష్టో మమ వాహినీం
భీమో ధనంజయాన్వేషీ కస్తమర్ఛేజ్జిజీవిషుః॥12॥

కో హి సంజయ భీమస్య స్థాతుముత్సహతేఽగ్రతః
ఉద్యతాశనివజ్రస్య మహేంద్రస్యేవ దానవః॥13॥

ప్రేతరాజపురం ప్రాప్య నివర్తేతాపి మానవః
న భీమసేనం సంప్రాప్య నివర్తేత కదాచన॥14॥

పతంగా ఇవ వహ్నిం తే ప్రావిశన్నల్పచేతసః
యే భీమసేనం సంక్రుద్ధమభ్యధావన్విమోహితాః॥15॥

యత్తత్సభాయాం భీమేన మమ పుత్రవధాశ్రయం
శప్తం సంరంభిణోగ్రేణ కురూణాం శృణ్వతాం తదా॥16॥

తన్నూనమభిసంచింత్య దృష్ట్వా కర్ణం చ నిర్జితం
దుఃశాసనః సహ భ్రాత్రా భయాద్భీమాదుపారమత్॥17॥

యశ్చ సంజయ దుర్బుద్ధిరబ్రవీత్సమితౌ ముహుః
కర్ణో దుఃశాసనోఽహం చ జేష్యామో యుధి పాండవాన్॥18॥

స నూనం విరథం దృష్ట్వా కర్ణం భీమేన నిర్జితం
ప్రత్యాఖ్యానాచ్చ కృష్ణస్య భృశం తప్యతి సంజయ॥19॥

దృష్ట్వా భ్రాతౄన్హతాన్యుద్ధే భీమసేనేన దంశితాన్
ఆత్మాపరాధాత్సుమహన్నూనం తప్యతి పుత్రకః॥20॥

కో హి జీవితమన్విచ్ఛన్ప్రతీపం పాండవం వ్రజేత్
భీమం భీమాయుధం క్రుద్ధం సాక్షాత్కాలమివ స్థితం॥21॥

వడవాముఖమధ్యస్థో ముచ్యేతాపి హి మానవః
న భీమముఖసంప్రాప్తో ముచ్యేతేతి మతిర్మమ॥22॥

న పాండవా న పాంచాలా న చ కేశవసాత్యకీ
జానంతి యుధి సంరబ్ధా జీవితం పరిరక్షితుం॥23॥

సంజయ ఉవాచ

యత్సంశోచసి కౌరవ్య వర్తమానే జనక్షయే
త్వమస్య జగతో మూలం వినాశస్య న సంశయః॥24॥

స్వయం వైరం మహత్కృత్వా పుత్రాణాం వచనే స్థితః
ఉచ్యమానో న గృహ్ణీషే మర్త్యః పథ్యమివౌషధం॥25॥

స్వయం పీత్వా మహారాజ కాలకూటం సుదుర్జరం
తస్యేదానీం ఫలం కృత్స్నమవాప్నుహి నరోత్తమ॥26॥

యత్తు కుత్సయసే యోధాన్యుధ్యమానాన్యథాబలం
అత్ర తే వర్ణయిష్యామి యథా యుద్ధమవర్తత॥27॥

దృష్ట్వా కర్ణం తు పుత్రాస్తే భీమసేనపరాజితం
నామృష్యంత మహేష్వాసాః సోదర్యాః పంచ మారిష॥28॥

దుర్మర్షణో దుఃసహశ్చ దుర్మదో దుర్ధరో జయః
పాండవం చిత్రసంనాహాస్తం ప్రతీపముపాద్రవన్॥29॥

తే సమంతాన్మహాబాహుం పరివార్య వృకోదరం
దిశః శరైః సమావృణ్వాఙ్మలభానామివ ప్రజైః॥30॥

ఆగచ్ఛతస్తాన్సహసా కుమారాందేవరూపిణః
ప్రతిజగ్రాహ సమరే భీమసేనో హసన్నివ॥31॥

తవ దృష్ట్వా తు తనయాన్భీమసేనసమీపగాన్
అభ్యవర్తత రాధేయో భీమసేనం మహాబలం॥32॥

విసృజన్విశిఖాన్రాజన్స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్
తం తు భీమోఽభ్యయాత్తూర్ణం వార్యమాణః సుతైస్తవ॥33॥

కురవస్తు తతః కర్ణం పరివార్య సమంతతః
అవాకిరన్భీమసేనం శరైః సంనతపర్వభిః॥34॥

తాన్బాణైః పంచవింశత్యా సాశ్వాన్రాజన్నరర్షభాన్
ససూతాన్భీమధనుషో భీమో నిన్యే యమక్షయం॥35॥

ప్రాపతన్స్యందనేభ్యస్తే సార్ధం సూతైర్గతాసవః
చిత్రపుష్పధరా భగ్నా వాతేనేవ మహాద్రుమాః॥36॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ భీమసేనస్య విక్రమం
సంవార్యాధిరథిం బాణైర్యజ్జఘాన తవాత్మజాన్॥37॥

స వార్యమాణో భీమేన శితైర్బాణైః సమంతతః
సూతపుత్రో మహారాజ భీమసేనమవైక్షత॥38॥

తం భీమసేనః సంరంభాత్క్రోధసంరక్తలోచనః
విస్ఫార్య సుమహచ్చాపం ముహుః కర్ణమవైక్షత॥39॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తవాత్మజాంస్తు పతితాందృష్ట్వా కర్ణః ప్రతాపవాన్
క్రోధేన మహతావిష్టో నిర్విణ్ణోఽభూత్స జీవితాత్॥1॥

ఆగస్కృతమివాత్మానం మేనే చాధిరథిస్తదా
భీమసేనం తతః క్రుద్ధః సమాద్రవత సంభ్రమాత్॥2॥

స భీమం పంచభిర్విద్ధ్వా రాధేయః ప్రహసన్నివ
పునర్వివ్యాధ సప్తత్యా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః॥3॥

అవహాసం తు తం పార్థో నామృష్యత వృకోదరః
తతో వివ్యాధ రాధేయం శతేన నతపర్వణాం॥4॥

పునశ్చ విశిఖైస్తీక్ష్ణై ర్విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన సూతపుత్రస్య మారిష॥5॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ కర్ణో భారత దుర్మనాః
ఇషుభిశ్ఛాదయామాస భీమసేనం సమంతతః॥6॥

తస్య భీమో హయాన్హత్వా వినిహత్య చ సారథిం
ప్రజహాస మహాహాసం కృతే ప్రతికృతం పునః॥7॥

ఇషుభిః కార్ముకం చాస్య చకర్త పురుషర్షభః
తత్పపాత మహారాజ స్వర్ణపృష్ఠం మహాస్వనం॥8॥

అవారోహద్రథాత్తస్మాదథ కర్ణో మహారథః
గదాం గృహీత్వా సమరే భీమసేనాయ చాక్షిపత్॥9॥

తామాపతంతీం సహసా గదాం దృష్ట్వా వృకోదరః
శరైరవారయద్రాజన్సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥10॥

తతో బాణసహస్రాణి ప్రేషయామాస పాండవః
సూతపుత్రవధాకాంక్షీ త్వరమాణః పరాక్రమీ॥11॥

తానిషూనిషుభిః కర్ణో వారయిత్వా మహామృధే
కవచం భీమసేనస్య పాతయామాస సాయకైః॥12॥

అథైనం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమార్పయత్
పశ్యతాం సర్వభూతానాం తదద్భుతమివాభవత్॥13॥

తతో భీమో మహారాజ నవభిర్నతపర్వణాం
రణేఽప్రేషయత క్రుద్ధః సూతపుత్రస్య మారిష॥14॥

తే తస్య కవచం భిత్త్వా తథా బాహుం చ దక్షిణం
అభ్యగుర్ధరణీం తీక్ష్ణా వల్మీకమివ పన్నగాః॥15॥

రాధేయం తు రణే దృష్ట్వా పదాతినమవస్థితం
భీమసేనేన సంరబ్ధం రాజా దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
త్వరధ్వం సర్వతో యత్తా రాధేయస్య రథం ప్రతి॥16॥

తతస్తవ సుతా రాజఞ్శ్రుత్వా భ్రాతుర్వచో ద్రుతం
అభ్యయుః పాండవం యుద్ధే విసృజంతః శితాఞ్శరాన్॥17॥

చిత్రోపచిత్రశ్చిత్రాక్షశ్చారుచిత్రః శరాసనః
చిత్రాయుధశ్చిత్రవర్మా సమరే చిత్రయోధినః॥18॥

ఆగచ్ఛతస్తాన్సహసా భీమో రాజన్మహారథః
సాశ్వసూతధ్వజాన్యత్తాన్పాతయామాస సంయుగే
తే హతా న్యపతన్భూమౌ వాతనున్నా ఇవ ద్రుమాః॥19॥

దృష్ట్వా వినిహతాన్పుత్రాంస్తవ రాజన్మహారథాన్
అశ్రుపూర్ణముఖః కర్ణః కశ్మలం సమపద్యత॥20॥

రథమన్యం సమాస్థాయ విధివత్కల్పితం పునః
అభ్యయాత్పాండవం యుద్ధే త్వరమాణః పరాక్రమీ॥21॥

తావన్యోన్యం శరైర్విద్ధ్వా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః
వ్యభ్రాజేతాం మహారాజ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥22॥

షట్త్రింశద్భిస్తతో భల్లైర్నిశితైస్తిగ్మతేజనైః
వ్యధమత్కవచం క్రుద్ధః సూతపుత్రస్య పాండవః॥23॥

రక్తచందనదిగ్ధాంగౌ శరైః కృతమహావ్రణౌ
శోణితాక్తౌ వ్యరాజేతాం కాలసూర్యావివోదితౌ॥24॥

తౌ శోణితోక్షితైర్గాత్రైః శరైశ్ఛిన్నతనుచ్ఛదౌ
వివర్మాణౌ వ్యరాజేతాం నిర్ముక్తావివ పన్నగౌ॥25॥

వ్యాఘ్రావివ నరవ్యాఘ్రౌ దంష్ట్రాభిరితరేతరం
శరదంష్ట్రా విధున్వానౌ తతక్షతురరిందమౌ॥26॥

వారణావివ సంసక్తౌ రంగమధ్యే విరేజతుః
తుదంతౌ విశిఖైస్తీక్ష్ణైర్మత్తవారణవిక్రమౌ॥27॥

ప్రచ్ఛాదయంతౌ సమరే శరజాలైః పరస్పరం
రథాభ్యాం నాదయంతౌ చ దిశః సర్వా విచేరతుః॥28॥

తౌ రథాభ్యాం మహారాజ మండలావర్తనాదిషు
వ్యరోచేతాం మహాత్మానౌ వృత్రవజ్రధరావివ ॥29॥

సహస్తాభరణాభ్యాం తు భుజాభ్యాం విక్షిపంధనుః
వ్యరోచత రణే భీమః సవిద్యుదివ తోయదః ॥30॥

స చాపఘోషస్తనితః శరధారాంబుదో మహాన్
భీమమేఘో మహారాజ కర్ణపర్వతమభ్యయాత్ ॥31॥

తతః శరసహస్రేణ ధనుర్ముక్తేన భారత
పాండవో వ్యకిరత్కర్ణం ఘనోఽద్రిమివ వృష్టిభిః ॥32॥

తత్రావైక్షంత పుత్రాస్తే భీమసేనస్య విక్రమం
సుపుంఖైః కంకవాసోభిర్యత్కర్ణం ఛాదయచ్ఛరైః ॥33॥

స నందయన్రణే పార్థం కేశవం చ యశస్వినం
సాత్యకిం చక్రరక్షౌ చ భీమః కర్ణమయోధయత్ ॥34॥

విక్రమం భుజయోర్వీర్యం ధైర్యం చ విదితాత్మనః
పుత్రాస్తవ మహారాజ దదృశుః పాండవస్య హ ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనస్య రాధేయః శ్రుత్వా జ్యాతలనిస్వనం
నామృష్యత యథా మత్తో గజః ప్రతిగజస్వనం ॥1॥

అపక్రమ్య స భీమస్య ముహూర్తం శరగోచరాత్
తవ చాధిరథిర్దృష్ట్వా స్యందనేభ్యశ్చ్యుతాన్సుతాన్ ॥2॥

భీమసేనేన నిహతాన్విమనా దుఃఖితోఽభవత్
నిఃశ్వసందీర్ఘముష్ణం చ పునః పాండవమభ్యయాత్ ॥3॥

స తామ్రనయనః క్రోధాచ్ఛ్వసన్నివ మహోరగః
బభౌ కర్ణః శరానస్యన్రశ్మివానివ భాస్కరః ॥4॥

రశ్మిజాలైరివార్కస్య వితతైర్భరతర్షభ
కర్ణచాపచ్యుతైర్బాణైః ప్రాచ్ఛాద్యత వృకోదరః ॥5॥

కర్ణచాపచ్యుతాశ్చిత్రాః శరా బర్హిణవాససః
వివిశుః సర్వతః పార్థం వాసాయేవాండజా ద్రుమం ॥6॥

కర్ణచాపచ్యుతా బాణాః సంపతంతస్తతస్తతః
రుక్మపుంఖా వ్యరాజంత హంసాః శ్రేణీకృతా ఇవ ॥7॥

చాపధ్వజోపస్కరేభ్యశ్ఛత్రాదీషాముఖాద్యుగాత్
ప్రభవంతో వ్యదృశ్యంత రాజన్నాధిరథేః శరాః ॥8॥

ఖం పూరయన్మహావేగాన్ఖగమాన్ఖగవాససః
సువర్ణవికృతాంశ్చిత్రాన్ముమోచాధిరథిః శరాన్ ॥9॥

తమంతకమివాయస్తమాపతంతం వృకోదరః
త్యక్త్వా ప్రాణానభిక్రుధ్య వివ్యాధ నవభిః శరైః ॥10॥

తస్య వేగమసంసహ్యం దృష్ట్వా కర్ణస్య పాండవః
మహతశ్చ శరౌఘాంస్తాన్నైవావ్యథత వీర్యవాన్ ॥11॥

తతో విధమ్యాధిరథేః శరజాలాని పాండవః
వివ్యాధ కర్ణం వింశత్యా పునరన్యైః శితైః శరైః ॥12॥

యథైవ హి శరైః పార్థః సూతపుత్రేణ ఛాదితః
తథైవ కర్ణం సమరే ఛాదయామాస పాండవః॥13॥

దృష్ట్వా తు భీమసేనస్య విక్రమం యుధి భారత
అభ్యనందంస్త్వదీయాశ్చ సంప్రహృష్టాశ్చ చారణాః॥14॥

భూరిశ్రవాః కృపో ద్రౌణిర్మద్రరాజో జయద్రథః
ఉత్తమౌజా యుధామన్యుః సాత్యకిః కేశవార్జునౌ॥15॥

కురుపాండవానాం ప్రవరా దశ రాజన్మహారథాః
సాధు సాధ్వితి వేగేన సింహనాదమథానదన్॥16॥

తస్మింస్తు తుములే శబ్దే ప్రవృత్తే లోమహర్షణే
అభ్యభాషత పుత్రాంస్తే రాజందుర్యోధనస్త్వరన్॥17॥

రాజ్ఞశ్చ రాజపుత్రాంశ్చ సోదర్యాంశ్చ విశేషతః
కర్ణం గచ్ఛత భద్రం వః పరీప్సంతో వృకోదరాత్॥18॥

పురా నిఘ్నంతి రాధేయం భీమచాపచ్యుతాః శరాః
తే యతధ్వం మహేష్వాసాః సూతపుత్రస్య రక్షణే॥19॥

దుర్యోధనసమాదిష్టాః సోదర్యాః సప్త మారిష
భీమసేనమభిద్రుత్య సంరబ్ధాః పర్యవారయన్॥20॥

తే సమాసాద్య కౌంతేయమావృణ్వఞ్శరవృష్టిభిః
పర్వతం వారిధారాభిః ప్రావృషీవ బలాహకాః॥21॥

తేఽపీడయన్భీమసేనం క్రుద్ధాః సప్త మహారథాః
ప్రజాసంహరణే రాజన్సోమం సప్త గ్రహా ఇవ॥22॥

తతో వామేన కౌంతేయః పీడయిత్వా శరాసనం
ముష్టినా పాండవో రాజందృఢేన సుపరిష్కృతం॥23॥

మనుష్యసమతాం జ్ఞాత్వా సప్త సంధాయ సాయకాన్
తేభ్యో వ్యసృజదాయస్తః సూర్యరశ్మినిభాన్ప్రభుః॥24॥

నిరస్యన్నివ దేహేభ్యస్తనయానామసూంస్తవ
భీమసేనో మహారాజ పూర్వవైరమనుస్మరన్॥25॥

తే క్షిప్తా భీమసేనేన శరా భారత భారతాన్
విదార్య ఖం సముత్పేతుః స్వర్ణపుంఖాః శిలాశితాః॥26॥

తేషాం విదార్య చేతాంసి శరా హేమవిభూషితాః
వ్యరాజంత మహారాజ సుపర్ణా ఇవ ఖేచరాః॥27॥

శోణితాదిగ్ధవాజాగ్రాః సప్త హేమపరిష్కృతాః
పుత్రాణాం తవ రాజేంద్ర పీత్వా శోణితముద్గతాః॥28॥

తే శరైర్భిన్నమర్మాణో రథేభ్యః ప్రాపతన్క్షితౌ
గిరిసానురుహా భగ్నా ద్విపేనేవ మహాద్రుమాః॥29॥

శత్రుంజయః శత్రుసహశ్చిత్రశ్చిత్రాయుధో దృఢః
చిత్రసేనో వికర్ణశ్చ సప్తైతే వినిపాతితాః॥30॥

తాన్నిహత్య మహాబాహూ రాధేయస్యైవ పశ్యతః
సింహనాదరవం ఘోరమసృజత్పాండునందనః॥31॥

స రవస్తస్య శూరస్య ధర్మరాజస్య భారత
ఆచఖ్యావివ తద్యుద్ధం విజయం చాత్మనో మహత్॥32॥

తం శ్రుత్వా సుమహానాదం భీమసేనస్య ధన్వినః
బభూవ పరమా ప్రీతిర్ధర్మరాజస్య సంయుగే॥33॥

తతో హృష్టో మహారాజ వాదిత్రాణాం మహాస్వనైః
భీమసేనరవం పార్థః ప్రతిజగ్రాహ సర్వశః||34||

అభ్యయాచ్చైవ సమరే ద్రోణమస్త్రభృతాం వరం
హర్షేణ మహతా యుక్తః కృతసంజ్ఞే వృకోదరే||35||

ఏకత్రింశన్మహారాజ పుత్రాంస్తవ మహారథాన్
హతాందుర్యోధనో దృష్ట్వా క్షత్తుః సస్మార తద్వచః||36||

తదిదం సమనుప్రాప్తం క్షత్తుర్హితకరం వచః
ఇతి సంచింత్య రాజాసౌ నోత్తరం ప్రత్యపద్యత||37||

యద్ద్యూతకాలే దుర్బుద్ధిరబ్రవీత్తనయస్తవ
యచ్చ కర్ణోఽబ్రవీత్కృష్ణాం సభాయాం పరుషం వచః||38||

ప్రముఖే పాండుపుత్రాణాం తవ చైవ విశాం పతే
కౌరవాణాం చ సర్వేషామాచార్యస్య చ సంనిధౌ||39||

వినష్టాః పాండవాః కృష్ణే శాశ్వతం నరకం గతాః
పతిమన్యం వృణీష్వేతి తస్యేదం ఫలమాగతం||40||

యత్స్మ తాం పరుషాణ్యాహుః సభామానాయ్య ద్రౌపదీం
పాండవానుగ్రధనుషః క్రోధయంతస్తవాత్మజాః||41||

తం భీమసేనః క్రోధాగ్నిం త్రయోదశ సమాః స్థితం
విసృజంస్తవ పుత్రాణామంతం గచ్ఛతి కౌరవ||42||

విలపంశ్చ బహు క్షత్తా శమం నాలభత త్వయి
సపుత్రో భరతశ్రేష్ఠ తస్య భుంక్ష్వ ఫలోదయం
హతో వికర్ణో రాజేంద్ర చిత్రసేనశ్చ వీర్యవాన్||43||

ప్రవరానాత్మజానాం తే సుతాంశ్చాన్యాన్మహారథాన్
యాన్యాంశ్చ దదృశే భీమశ్చక్షుర్విషయమాగతాన్
పుత్రాంస్తవ మహాబాహో త్వరయా తాంజఘాన హ||44||

త్వత్కృతే హ్యహమద్రాక్షం దహ్యమానాం వరూథినీం
సహస్రశః శరైర్ముక్తైః పాండవేన వృషేణ చ||45||

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

మహానపనయః సూత మమైవాత్ర విశేషతః
స ఇదానీమనుప్రాప్తో మన్యే సంజయ శోచతః||1||

యద్గతం తద్గతమితి మమాసీన్మనసి స్థితం
ఇదానీమత్ర కిం కార్యం ప్రకరిష్యామి సంజయ||2||

యథా త్వేష క్షయో వృత్తో మమాపనయసంభవః
వీరాణాం తన్మమాచక్ష్వ స్థిరీభూతోఽస్మి సంజయ||3||

సంజయ ఉవాచ

కర్ణభీమౌ మహారాజ పరాక్రాంతౌ మహాహవే
బాణవర్షాణ్యవర్షేతాం వృష్టిమంతావివాంబుదౌ||4||

భీమనామాంకితా బాణాః స్వర్ణపుంఖాః శిలాశితాః
వివిశుః కర్ణమాసాద్య భిందంత ఇవ జీవితం॥5॥

తథైవ కర్ణనిర్ముక్తైః సవిషైరివ పన్నగైః
ఆకీర్యత రణే భీమః శతశోఽథ సహస్రశః॥6॥

తయోః శరైర్మహారాజ సంపతద్భిః సమంతతః
బభూవ తవ సైన్యానాం సంక్షోభః సాగరోపమః॥7॥

భీమచాపచ్యుతైర్బాణైస్తవ సైన్యమరిందమ
అవధ్యత చమూమధ్యే ఘోరైరాశీవిషోపమైః॥8॥

వారణైః పతితైః రాజన్వాజిభిశ్చ నరైః సహ
అదృశ్యత మహీ కీర్ణా వాతనున్నైర్ద్రుమైరివ॥9॥

తే వధ్యమానాః సమరే భీమచాపచ్యుతైః శరైః
ప్రాద్రవంస్తావకా యోధాః కిమేతదితి చాబ్రువన్॥10॥

తతో వ్యుదస్తం తత్సైన్యం సింధుసౌవీరకౌరవం
ప్రోత్సారితం మహావేగైః కర్ణపాండవయోః శరైః॥11॥

తే శరాతురభూయిష్ఠా హతాశ్వనరవాహనాః
ఉత్సృజ్య కర్ణం భీమం చ ప్రాద్రవన్సర్వతోదిశం॥12॥

నూనం పార్థార్థమేవాస్మాన్మోహయంతి దివౌకసః
యత్కర్ణభీమప్రభవైర్వధ్యతే నో బలం శరైః॥13॥

ఏవం బ్రువంతో యోధాస్తే తావకా భయపీడితాః
శరపాతం సముత్సృజ్య స్థితా యుద్ధదిదృక్షవః॥14॥

తతః ప్రావర్తత నదీ ఘోరరూపా మహాహవే
బభూవ చ విశేషేణ భీరూణాం భయవర్ధినీ॥15॥

వారణాశ్వమనుష్యాణాం రుధిరౌఘసముద్భవా
సంవృతా గతసత్త్వైశ్చ మనుష్యగజవాజిభిః॥16॥

సానుకర్షపతాకైశ్చ ద్విపాశ్వరథభూషణైః
స్యందనైరపవిద్ధైశ్చ భగ్నచక్రాక్షకూబరైః॥17॥

జాతరూపపరిష్కారైర్ధనుర్భిః సుమహాధనైః
సువర్ణపుంఖైరిషుభిర్నారాచైశ్చ సహస్రశః॥18॥

కర్ణపాండవనిర్ముక్తైర్నిర్ముక్తైరివ పన్నగైః
ప్రాసతోమరసంఘాతైః ఖడ్గైశ్చ సపరశ్వధైః॥19॥

సువర్ణవికృతైశ్చాపి గదాముసలపట్టిశైః
వజ్రైశ్చ వివిధాకారైః శక్తిభిః పరిఘైరపి
శతఘ్నీభిశ్చ చిత్రాభిర్బభౌ భారత మేదినీ॥20॥

కనకాంగదకేయూరైః కుండలైర్మణిభిః శుభైః
తనుత్రైః సతలత్రైశ్చ హారైర్నిష్కైశ్చ భారత॥21॥

వస్త్రైశ్ఛత్రైశ్చ విధ్వస్తైశ్చామరవ్యజనైరపి
గజాశ్వమనుజైర్భిన్నైః శస్త్రైః స్యందనభూషణైః॥22॥

తైస్తైశ్చ వివిధైర్భావైస్తత్ర తత్ర వసుంధరా
పతితైరపవిద్ధైశ్చ సంబభౌ ద్యౌరివ గ్రహైః॥23॥

అచింత్యమద్భుతం చైవ తయోః కర్మాతిమానుషం
దృష్ట్వా చారణసిద్ధానాం విస్మయః సమపద్యత॥24॥

అగ్నేర్వాయుసహాయస్య గతిః కక్ష ఇవాహవే
ఆసీద్భీమసహాయస్య రౌద్రమాధిరథేర్గతం
నిపాతితధ్వజరథం హతవాజినరద్విపం॥25॥

గజాభ్యాం సంప్రయుక్తాభ్యామాసీన్నడవనం యథా
తథాభూతం మహత్సైన్యమాసీద్భారత సంయుగే
విమర్దః కర్ణభీమాభ్యామాసీచ్చ పరమో రణే॥26॥

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః కర్ణో మహారాజ భీమం విద్ధ్వా త్రిభిః శరైః
ముమోచ శరవర్షాణి చిత్రాణి చ బహూని చ॥1॥

వధ్యమానో మహారాజ సూతపుత్రేణ పాండవః
న వివ్యథే భీమసేనో భిద్యమాన ఇవాచలః॥2॥

స కర్ణం కర్ణినా కర్ణే పీతేన నిశితేన చ
వివ్యాధ యుధి రాజేంద్ర భీమసేనః పతత్రిణా॥3॥

స కుండలం మహత్కర్ణాత్కర్ణస్యాపాతయద్భువి
తపనీయం మహారాజ దీప్తం జ్యోతిరివాంబరాత్॥4॥

అథాపరేణ భల్లేన సూతపుత్రం స్తనాంతరే
ఆజఘాన భృశం భీమః స్మయన్నివ మహాబలః॥5॥

పునరస్య త్వరన్భీమో నారాచాందశ భారత
రణే ప్రైషీన్మహావేగాన్యమదండోపమాంస్తథా॥6॥

తే లలాటం సమాసాద్య సూతపుత్రస్య మారిష
వివిశుశ్చోదితాస్తేన వల్మీకమివ పన్నగాః॥7॥

లలాటస్థైస్తు తైర్బాణైః సూతపుత్రో వ్యరోచత
నీలోత్పలమయీం మాలాం ధారయన్స పురా యథా॥8॥

తతః క్రుద్ధో రణే కర్ణః పీడితో దృఢధన్వనా
వేగం చక్రే మహావేగో భీమసేనవధం ప్రతి॥9॥

తస్మై కర్ణః శతం రాజన్నిషూణాం గార్ధ్రవాససాం
అమర్షీ బలవాన్క్రుద్ధః ప్రేషయామాస భారత॥10॥

తతః ప్రాసృజదుగ్రాణి శరవర్షాణి పాండవః
సమరే తమనాదృత్య నాస్య వీర్యమచింతయత్॥11॥

తతః కర్ణో మహారాజ పాండవం నిశితైః శరైః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధః క్రుద్ధరూపం పరంతపః॥12॥

జీమూతావివ చాన్యోన్యం తౌ వవర్షతురాహవే
తలశబ్దరవైశ్చైవ త్రాసయంతౌ పరస్పరం॥13॥

శరజాలైశ్చ వివిధైశ్ఛాదయామాసతుర్మృధే
అన్యోన్యం సమరే క్రుద్ధౌ కృతప్రతికృతైషిణౌ॥14॥

తతో భీమో మహాబాహూ రాధేయస్య మహాత్మనః
క్షురప్రేణ ధనుశ్ఛిత్త్వా కర్ణం వివ్యాధ పత్రిణా॥15॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం సూతపుత్రో మహామనాః
అన్యత్కార్ముకమాదత్త వేగఘ్నం భారసాధనం॥16॥

దృష్ట్వా చ కురుసౌవీరసైంధవానాం బలక్షయం
సవర్మధ్వజశస్త్రైశ్చ పతితైః సంవృతాం మహీం॥17॥

హస్త్యశ్వనరదేహాంశ్చ గతాసూన్ప్రేక్ష్య సర్వతః
సూతపుత్రస్య సంరంభాద్దీప్తం వపురజాయత॥18॥

స విస్ఫార్య మహచ్చాపం కార్తస్వరవిభూషితం
భీమం ప్రైక్షత రాధేయో రాజన్ఘోరేణ చక్షుషా॥19॥

తతః క్రుద్ధః శరానస్యన్సూతపుత్రో వ్యరోచత
మధ్యందినగతోఽర్చిష్మాఞ్శరదీవ దివాకరః॥20॥

మరీచివికచస్యేవ రాజన్భానుమతో వపుః
ఆసీదాధిరథేర్ఘోరం వపుః శరశతార్చిషః॥21॥

కరాభ్యామాదదానస్య సందధానస్య చాశుగాన్
వికర్షతో ముంచతో వా నాంతరం దదృశూ రణే॥22॥

అగ్నిచక్రోపమం ఘోరం మండలీకృతమాయుధం
కర్ణస్యాసీన్మహారాజ సవ్యదక్షిణమస్యతః॥23॥

స్వర్ణపుంఖాః సునిశితాః కర్ణచాపచ్యుతాః శరాః
ప్రాచ్ఛాదయన్మహారాజ దిశః సూర్యస్య చ ప్రభాం॥24॥

తతః కనకపుంఖానాం శరాణాం నతపర్వణాం
ధనుశ్చ్యుతానాం వియతి దదృశే బహుధా వ్రజః॥25॥

శరాసనాదాధిరథేః ప్రభవంతః స్మ సాయకాః
శ్రేణీకృతా వ్యరాజంత రాజన్క్రౌంచా ఇవాంబరే॥26॥

గార్ధ్రపత్రాఞ్శిలాధౌతాన్కార్తస్వరవిభూషితాన్
మహావేగాన్ప్రదీప్తాగ్రాన్ముమోచాధిరథిః శరాన్॥27॥

తే తు చాపబలోద్ధూతాః శాతకుంభవిభూషితాః
అజస్రమన్వకీర్యంత శరాః పార్థరథం ప్రతి॥28॥

తే వ్యోమ్ని రత్నవికృతా వ్యకాశంత సహస్రశః
శలభానామివ వ్రాతాః శరాః కర్ణసమీరితాః॥29॥

చాపాదాధిరథేర్ముక్తాః ప్రపతంతః స్మ సాయకాః
ఏకో దీర్ఘ ఇవ ప్రాంశుః ప్రభవందృశ్యతే శరః॥30॥

పర్వతం వారిధారాభిశ్ఛాదయన్నివ తోయదః
కర్ణః ప్రాచ్ఛాదయత్క్రుద్ధో భీమం సాయకవృష్టిభిః॥31॥

తత్ర భారత భీమస్య బలవీర్యపరాక్రమం
వ్యవసాయం చ పుత్రాస్తే ప్రైక్షంత కురుభిః సహ॥32॥

తాం సముద్రమివోద్ధూతాం శరవృష్టిం సముత్థితాం
అచింతయిత్వా భీమస్తు క్రుద్ధః కర్ణముపాద్రవత్॥33॥

రుక్మపృష్ఠం మహచ్చాపం భీమస్యాసీద్విశాం పతే
ఆకర్షాన్మండలీభూతం శక్రచాపమివాపరం
తస్మాచ్ఛరాః ప్రాదురాసన్పూరయంత ఇవాంబరం॥34॥

సువర్ణపుంఖైర్భీమేన సాయకైర్నతపర్వభిః
గగనే రచితా మాలా కాంచనీవ వ్యరాజత॥35॥

తతో వ్యోమ్ని విషక్తాని శరజాలాని భాగశః
ఆహతాని వ్యశీర్యంత భీమసేనస్య పత్రిభిః॥36॥

కర్ణస్య శరజాలౌఘైర్భీమసేనస్య చోభయోః
అగ్నిస్ఫులింగసంస్పర్శైరంజోగతిభిరాహవే
తైస్తైః కనకపుంఖానాం ద్యౌరాసీత్సంవృతా వ్రజైః॥37॥

స భీమం ఛాదయన్బాణైః సూతపుత్రః పృథగ్విధైః
ఉపారోహదనాదృత్య తస్య వీర్యం మహాత్మనః॥38॥

తయోర్విసృజతోస్తత్ర శరజాలాని మారిష
వాయుభూతాన్యదృశ్యంత సంసక్తానీతరేతరం॥39॥

తస్మై కర్ణః శితాన్బాణాన్కర్మారపరిమార్జితాన్
సువర్ణవికృతాన్క్రుద్ధః ప్రాహిణోద్వధకాంక్షయా॥40॥

తానంతరిక్షే విశిఖైస్త్రిధైకైకమశాతయత్
విశేషయన్సూతపుత్రం భీమస్తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥41॥

పునశ్చాసృజదుగ్రాణి శరవర్షాణి పాండవః
అమర్షీ బలవాన్క్రుద్ధో దిధక్షన్నివ పావకః॥42॥

తస్య తాన్యాదదే కర్ణః సర్వాణ్యస్త్రాణ్యభీతవత్
యుధ్యతః పాండుపుత్రస్య సూతపుత్రోఽస్త్రమాయయా॥43॥

తస్యేషుధీ ధనుర్జ్యాం చ బాణైః సంనతపర్వభిః
రశ్మీన్యోక్త్రాణి చాశ్వానాం కర్ణో వైకర్తనోఽచ్ఛినత్॥44॥

అథాస్యాశ్వాన్పునర్హత్వా త్రిభిర్వివ్యాధ సారథిం
సోఽవప్లుత్య ద్రుతం సూతో యుయుధానరథం యయౌ॥45॥

ఉత్స్మయన్నివ భీమస్య క్రుద్ధః కాలానలప్రభః
ధ్వజం చిచ్ఛేద రాధేయః పతాకాశ్చ న్యపాతయత్॥46॥

స విధన్వా మహారాజ రథశక్తిం పరామృశత్
తామవాసృజదావిధ్య క్రుద్ధః కర్ణరథం ప్రతి॥47॥

తామాధిరథిరాయస్తః శక్తిం హేమపరిష్కృతాం
ఆపతంతీం మహోల్కాభాం చిచ్ఛేద దశభిః శరైః॥48॥

సాపతద్దశధా రాజన్నికృత్తా కర్ణసాయకైః
అస్యతః సూతపుత్రస్య మిత్రార్థే చిత్రయోధినః॥49॥

స చర్మాదత్త కౌంతేయో జాతరూపపరిష్కృతం
ఖడ్గం చాన్యతరప్రేప్సుర్మృత్యోరగ్రే జయస్య వా
తదస్య సహసా కర్ణో వ్యధమత్ప్రహసన్నివ॥50॥

స విచర్మా మహారాజ విరథః క్రోధమూర్ఛితః
అసిం ప్రాసృజదావిధ్య త్వరన్కర్ణరథం ప్రతి॥51॥

స ధనుః సూతపుత్రస్య ఛిత్త్వా జ్యాం చ సుసంశితః
అపతద్భువి నిస్త్రింశశ్చ్యుతః సర్ప ఇవాంబరాత్॥52॥

తతః ప్రహస్యాధిరథిరన్యదాదత్త కార్ముకం
శత్రుఘ్నం సమరే క్రుద్ధో దృఢజ్యం వేగవత్తరం॥53॥

స భీమసేనః కుపితో బలవాన్సత్యవిక్రమః
విహాయసం ప్రాక్రమద్వై కర్ణస్య వ్యథయన్మనః॥54॥

తస్య తచ్చరితం దృష్ట్వా సంగ్రామే విజయైషిణః
లయమాస్థాయ రాధేయో భీమసేనమవంచయత్॥55॥

తమదృష్ట్వా రథోపస్థే నిలీనం వ్యథితేంద్రియం
ధ్వజమస్య సమాసాద్య తస్థౌ స ధరణీతలే॥56॥

తదస్య కురవః సర్వే చారణాశ్చాభ్యపూజయన్
యదియేష రథాత్కర్ణం హంతుం తార్క్ష్య ఇవోరగం॥57॥

స ఛిన్నధన్వా విరథః స్వధర్మమనుపాలయన్
స్వరథం పృష్ఠతః కృత్వా యుద్ధాయైవ వ్యవస్థితః॥58॥

తద్విహత్యాస్య రాధేయస్తత ఏనం సమభ్యయాత్
సంరబ్ధః పాండవం సంఖ్యే యుద్ధాయ సముపస్థితం॥59॥

తౌ సమేతౌ మహారంగే స్పర్ధమానౌ మహాబలౌ
జీమూతావివ ఘర్మాంతే గర్జమానౌ నభస్తలే॥60॥

తయోరాసీత్సంప్రహారః క్రుద్ధయోర్నరసింహయోః
అమృష్యమాణయోః సంఖ్యే దేవదానవయోరివ॥61॥

క్షీణశస్త్రస్తు కౌంతేయః కర్ణేన సమభిద్రుతః
దృష్ట్వార్జునహతాన్నాగాన్పతితాన్పర్వతోపమాన్
రథమార్గవిఘాతార్థం వ్యాయుధః ప్రవివేశ హ॥62॥

హస్తినాం వ్రజమాసాద్య రథదుర్గం ప్రవిశ్య చ
పాండవో జీవితాకాంక్షీ రాధేయం నాభ్యహారయత్॥63॥

వ్యవస్థానమథాకాంక్షంధనంజయశరైర్హతం
ఉద్యమ్య కుంజరం పార్థస్తస్థౌ పరపురంజయః॥64॥

తమస్య విశిఖైః కర్ణో వ్యధమత్కుంజరం పునః
హస్త్యంగాన్యథ కర్ణాయ ప్రాహిణోత్పాండవో నదన్॥65॥

చక్రాణ్యశ్వాంస్తథా వాహాన్యద్యత్పశ్యతి భూతలే
తత్తదాదాయ చిక్షేప క్రుద్ధః కర్ణాయ పాండవః॥66॥

తదస్య సర్వం చిచ్ఛేద క్షిప్తం క్షిప్తం శితైః శరైః
వ్యాయుధం నావధీచ్చైనం కర్ణః కుంత్యా వచః స్మరన్॥67॥

ధనుషోఽగ్రేణ తం కర్ణస్త్వభిద్రుత్య పరామృశత్
ఉత్స్మయన్నివ రాధేయో భీమసేనమువాచ హ॥68॥

పునః పునస్తూబరక మూఢ ఔదరికేతి చ
అకృతాస్త్రక మా యోత్సీర్బాల సంగ్రామకాతర॥69॥

యత్ర భోజ్యం బహువిధం భక్ష్యం పేయం చ పాండవ
తత్ర త్వం దుర్మతే యోగ్యో న యుద్ధేషు కథంచన॥70॥

మునిర్భూత్వాథ వా భీమ ఫలాన్యద్ధి సుదుర్మతే
వనాయ వ్రజ కౌంతేయ న త్వం యుద్ధవిశారదః॥71॥

ఫలమూలాశనే యుక్తస్త్వం తథాతిథిభోజనే
న త్వాం శస్త్రసముద్యోగే యోగ్యం మన్యే వృకోదర॥72॥

పుష్పమూలఫలాహారో వ్రతేషు నియమేషు చ
ఉచితస్త్వం వనే భీమ న త్వం యుద్ధవిశారదః॥73॥

క్వ యుద్ధం క్వ మునిత్వం చ వనం గచ్ఛ వృకోదర
న త్వం యుద్ధోచితస్తాత వనవాసరతిర్భవ॥74॥

సూదాన్భృత్యజనాందాసాంస్త్వం గృహే త్వరయన్భృశం
యోగ్యస్తాడయితుం క్రోధాద్భోజనార్థం వృకోదర॥75॥

కౌమారే యాని చాప్యాసన్నప్రియాణి విశాం పతే
పూర్వవృత్తాని చాప్యేనం రూక్షాణ్యశ్రావయద్భృశం॥76॥

అథైనం తత్ర సంలీనమస్పృశద్ధనుషా పునః
ప్రహసంశ్చ పునర్వాక్యం భీమమాహ వృషస్తదా॥77॥

యోద్ధవ్యమావిశాన్యత్ర న యోద్ధవ్యం తు మాదృశైః
మాదృశైర్యుధ్యమానానామేతచ్చాన్యచ్చ విద్యతే॥78॥

గచ్ఛ వా యత్ర తౌ కృష్ణౌ తౌ త్వా రక్షిష్యతో రణే
గృహం వా గచ్ఛ కౌంతేయ కిం తే యుద్ధేన బాలక॥79॥

ఏవం తం విరథం కృత్వా కర్ణో రాజన్వ్యకత్థత
ప్రముఖే వృష్ణిసింహస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః॥80॥

తతో రాజఞ్శిలాధౌతాఞ్శరాఞ్శాఖామృగధ్వజః
ప్రాహిణోత్సూతపుత్రాయ కేశవేన ప్రచోదితః॥81॥

తతః పార్థభుజోత్సృష్టాః శరాః కాంచనభూషణాః
గాండీవప్రభవాః కర్ణం హంసాః క్రౌంచమివావిశన్॥82॥

స భుజంగైరివాయస్తైర్గాండీవప్రేషితైః శరైః
భీమసేనాదపాసేధత్సూతపుత్రం ధనంజయః॥83॥

స ఛిన్నధన్వా భీమేన ధనంజయశరాహతః
కర్ణో భీమాదపాయాసీద్రథేన మహతా ద్రుతం॥84॥

భీమోఽపి సాత్యకేర్వాహం సమారుహ్య నరర్షభః
అన్వయాద్భ్రాతరం సంఖ్యే పాండవం సవ్యసాచినం॥85॥

తతః కర్ణం సముద్దిశ్య త్వరమాణో ధనంజయః
నారాచం క్రోధతామ్రాక్షః ప్రైషీన్మృత్యుమివాంతకః॥86॥

స గరుత్మానివాకాశే ప్రార్థయన్భుజగోత్తమం
నారాచోఽభ్యపతత్కర్ణం తూర్ణం గాండీవచోదితః॥87॥

తమంతరిక్షే నారాచం ద్రౌణిశ్చిచ్ఛేద పత్రిణా
ధనంజయభయాత్కర్ణముజ్జిహీర్షుర్మహారథః॥88॥

తతో ద్రౌణిం చతుఃషష్ట్యా వివ్యాధ కుపితోఽర్జునః
శిలీముఖైర్మహారాజ మా గాస్తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥89॥

స తు మత్తగజాకీర్ణమనీకం రథసంకులం
తూర్ణమభ్యావిశద్ద్రౌణిర్ధనంజయశరార్దితః॥90॥

తతః సువర్ణపృష్ఠానాం ధనుషాం కూజతాం రణే
శబ్దం గాండీవఘోషేణ కౌంతేయోఽభ్యభవద్బలీ॥91॥

ధనంజయస్తథా యాంతం పృష్ఠతో ద్రౌణిమభ్యయాత్
నాతిదీర్ఘమివాధ్వానం శరైః సంత్రాసయన్బలం॥92॥

విదార్య దేహాన్నారాచైర్నరవారణవాజినాం
కంకబర్హిణవాసోభిర్బలం వ్యధమదర్జునః॥93॥

తద్బలం భరతశ్రేష్ఠ సవాజిద్విపమానవం
పాకశాసనిరాయస్తః పార్థః సంనిజఘాన హ॥94॥

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అహన్యహని మే దీప్తం యశః పతతి సంజయ
హతా మే బహవో యోధా మన్యే కాలస్య పర్యయం॥1॥

ధనంజయస్తు సంక్రుద్ధః ప్రవిష్టో మామకం బలం
రక్షితం ద్రోణకర్ణాభ్యామప్రవేశ్యం సురైరపి॥2॥

తాభ్యామూర్జితవీర్యాభ్యామాప్యాయితపరాక్రమః
సహితః కృష్ణభీమాభ్యాం శినీనామృషభేణ చ॥3॥

తదా ప్రభృతి మా శోకో దహత్యగ్నిరివాశయం
గ్రస్తాన్హి ప్రతిపశ్యామి భూమిపాలాన్ససైంధవాన్॥4॥

అప్రియం సుమహత్కృత్వా సింధురాజః కిరీటినః
చక్షుర్విషయమాపన్నః కథం ముచ్యేత జీవితః॥5॥

అనుమానాచ్చ పశ్యామి నాస్తి సంజయ సైంధవః
యుద్ధం తు తద్యథా వృత్తం తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః॥6॥

యచ్చ విక్షోభ్య మహతీం సేనాం సంలోడ్య చాసకృత్
ఏకః ప్రవిష్టః సంక్రుద్ధో నలినీమివ కుంజరః॥7॥

తస్య వృష్ణిప్రవీరస్య బ్రూహి యుద్ధం యథాతథం
ధనంజయార్థే యత్తస్య కుశలో హ్యసి సంజయ॥8॥

సంజయ ఉవాచ

తథా తు వైకర్తనపీడితం తం; భీమం ప్రయాంతం పురుషప్రవీరం
సమీక్ష్య రాజన్నరవీరమధ్యే; శినిప్రవీరోఽనుయయౌ రథేన॥9॥

నదన్యథా వజ్రధరస్తపాంతే; జ్వలన్యథా జలదాంతే చ సూర్యః
నిఘ్నన్నమిత్రాంధనుషా దృఢేన; సంకంపయంస్తవ పుత్రస్య సేనాం॥10॥

తం యాంతమశ్వై రజతప్రకాశై;రాయోధనే నరవీరం చరంతం
నాశక్నువన్వారయితుం త్వదీయాః; సర్వే రథా భారత మాధవాగ్ర్యం॥11॥

అమర్షపూర్ణస్త్వనివృత్తయోధీ; శరాసనీ కాంచనవర్మధారీ
అలంబుసః సాత్యకిం మాధవాగ్ర్య;మవారయద్రాజవరోఽభిపత్య॥12॥

తయోరభూద్భారత సంప్రహార;స్తథాగతో నైవ బభూవ కశ్చిత్
ప్రైక్షంత ఏవాహవశోభినౌ తౌ; యోధాస్త్వదీయాశ్చ పరే చ సర్వే॥13॥

అవిధ్యదేనం దశభిః పృషత్కై;రలంబుసో రాజవరః ప్రసహ్య
అనాగతానేవ తు తాన్పృషత్కాం;శ్చిచ్ఛేద బాణైః శినిపుంగవోఽపి॥14॥

పునః స బాణైస్త్రిభిరగ్నికల్పై;రాకర్ణపూర్ణైర్నిశితైః సుపుంఖైః
వివ్యాధ దేహావరణం విదార్య; తే సాత్యకేరావివిశుః శరీరం॥15॥

తైః కాయమస్యాగ్న్యనిలప్రభావై;ర్విదార్య బాణైరపరైర్జ్వలద్భిః
ఆజఘ్నివాంస్తాన్రజతప్రకాశా;నశ్వాంశ్చతుర్భిశ్చతురః ప్రసహ్య॥16॥

తథా తు తేనాభిహతస్తరస్వీ; నప్తా శినేశ్చక్రధరప్రభావః
అలంబుసస్యోత్తమవేగవద్భి;ర్హయాంశ్చతుర్భిర్నిజఘాన బాణైః॥17॥

అథాస్య సూతస్య శిరో నికృత్య; భల్లేన కాలానలసంనిభేన
సకుండలం పూర్ణశశిప్రకాశం; భ్రాజిష్ణు వక్త్రం నిచకర్త దేహాత్॥18॥

నిహత్య తం పార్థివపుత్రపౌత్రం; సంఖ్యే మధూనామృషభః ప్రమాథీ
తతోఽన్వయాదర్జునమేవ వీరః; సైన్యాని రాజంస్తవ సంనివార్య॥19॥

అన్వాగతం వృష్ణివరం సమీక్ష్య; తథారిమధ్యే పరివర్తమానం
ఘ్నంతం కురూణామిషుభిర్బలాని; పునః పునర్వాయురివాభ్రపూగాన్॥20॥

తతోఽవహన్సైంధవాః సాధు దాంతా; గోక్షీరకుందేందుహిమప్రకాశాః
సువర్ణజాలావతతాః సదశ్వా; యతో యతః కామయతే నృసింహః॥21॥

అథాత్మజాస్తే సహితాభిపేతు;రన్యే చ యోధాస్త్వరితాస్త్వదీయాః
కృత్వా ముఖం భారత యోధముఖ్యం; దుఃశాసనం త్వత్సుతమాజమీఢ||22||

తే సర్వతః సంపరివార్య సంఖ్యే; శైనేయమాజఘ్నురనీకసాహాః
స చాపి తాన్ప్రవరః సాత్వతానాం; న్యవారయద్బాణజాలేన వీరః||23||

నివార్య తాంస్తూర్ణమమిత్రఘాతీ; నప్తా శినేః పత్రిభిరగ్నికల్పైః
దుఃశాసనస్యాపి జఘాన వాహా;నుద్యమ్య బాణాసనమాజమీఢ||24||

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తముద్యతం మహాబాహుం దుఃశాసనరథం ప్రతి
త్వరితం త్వరణీయేషు ధనంజయహితైషిణం||1||

త్రిగర్తానాం మహేష్వాసాః సువర్ణవికృతధ్వజాః
సేనాసముద్రమావిష్టమానర్తం పర్యవారయన్||2||

అథైనం రథవంశేన సర్వతః సంనివార్య తే
అవాకిరఞ్శరవ్రాతైః క్రుద్ధాః పరమధన్వినః||3||

అజయద్రాజపుత్రాంస్తాన్యతమానాన్మహారణే
ఏకః పంచాశతం శత్రూన్సాత్యకిః సత్యవిక్రమః||4||

సంప్రాప్య భారతీమధ్యం తలఘోషసమాకులం
అసిశక్తిగదాపూర్ణమప్లవం సలిలం యథా||5||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ శైనేయచరితం రణే
ప్రతీచ్యాం దిశి తం దృష్ట్వా ప్రాచ్యాం పశ్యామ లాఘవాత్||6||

ఉదీచీం దక్షిణాం ప్రాచీం ప్రతీచీం ప్రసృతస్తథా
నృత్యన్నివాచరచ్ఛూరో యథా రథశతం తథా||7||

తద్దృష్ట్వా చరితం తస్య సింహవిక్రాంతగామినః
త్రిగర్తాః సంన్యవర్తంత సంతప్తాః స్వజనం ప్రతి||8||

తమన్యే శూరసేనానాం శూరాః సంఖ్యే న్యవారయన్
నియచ్ఛంతః శరవ్రాతైర్మత్తం ద్విపమివాంకుశైః||9||

తాన్న్యవారయదాయస్తాన్ముహూర్తమివ సాత్యకిః
తతః కలింగైర్యుయుధే సోఽచింత్యబలవిక్రమః||10||

తాం చ సేనామతిక్రమ్య కలింగానాం దురత్యయాం
అథ పార్థం మహాబాహుర్ధనంజయముపాసదత్||11||

తరన్నివ జలే శ్రాంతో యథా స్థలముపేయివాన్
తం దృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రం యుయుధానః సమాశ్వసత్||12||

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య కేశవోఽర్జునమబ్రవీత్
అసావాయాతి శైనేయస్తవ పార్థ పదానుగః||13||

ఏష శిష్యః సఖా చైవ తవ సత్యపరాక్రమః
సర్వాన్యోధాంస్తృణీకృత్య విజిగ్యే పురుషర్షభః||14||

ఏష కౌరవయోధానాం కృత్వా ఘోరముపద్రవం
తవ ప్రాణైః ప్రియతరః కిరీటిన్నేతి సాత్యకిః||15||

ఏష ద్రోణం తథా భోజం కృతవర్మాణమేవ చ
కదర్థీకృత్య విశిఖైః ఫల్గునాభ్యేతి సాత్యకిః||16||

ధర్మరాజప్రియాన్వేషీ హత్వా యోధాన్వరాన్వరాన్
శూరశ్చైవ కృతాస్త్రశ్చ ఫల్గునాభ్యేతి సాత్యకిః॥17॥

కృత్వా సుదుష్కరం కర్మ సైన్యమధ్యే మహాబలః
తవ దర్శనమన్విచ్ఛన్పాండవాభ్యేతి సాత్యకిః॥18॥

బహూనేకరథేనాజౌ యోధయిత్వా మహారథాన్
ఆచార్యప్రముఖాన్పార్థ ఆయాత్యేష హి సాత్యకిః॥19॥

స్వబాహుబలమాశ్రిత్య విదార్య చ వరూథినీం
ప్రేషితో ధర్మపుత్రేణ పార్థైషోఽభ్యేతి సాత్యకిః॥20॥

యస్య నాస్తి సమో యోధః కౌరవేషు కథంచన
సోఽయమాయాతి కౌంతేయ సాత్యకిః సత్యవిక్రమః॥21॥

కురుసైన్యాద్విముక్తో వై సింహో మధ్యాద్గవామివ
నిహత్య బహులాః సేనాః పార్థైషోఽభ్యేతి సాత్యకిః॥22॥

ఏష రాజసహస్రాణాం వక్త్రైః పంకజసంనిభైః
ఆస్తీర్య వసుధాం పార్థ క్షిప్రమాయాతి సాత్యకిః॥23॥

ఏష దుర్యోధనం జిత్వా భ్రాతృభిః సహితం రణే
నిహత్య జలసంధం చ క్షిప్రమాయాతి సాత్యకిః॥24॥

రుధిరౌఘవతీం కృత్వా నదీం శోణితకర్దమాం
తృణవన్న్యస్య కౌరవ్యానేష ఆయాతి సాత్యకిః॥25॥

తతోఽప్రహృష్టః కౌంతేయః కేశవం వాక్యమబ్రవీత్
న మే ప్రియం మహాబాహో యన్మామభ్యేతి సాత్యకిః॥26॥

న హి జానామి వృత్తాంతం ధర్మరాజస్య కేశవ
సాత్వతేన విహీనః స యది జీవతి వా న వా॥27॥

ఏతేన హి మహాబాహో రక్షితవ్యః స పార్థివః
తమేష కథముత్సృజ్య మమ కృష్ణ పదానుగః॥28॥

రాజా ద్రోణాయ చోత్సృష్టః సైంధవశ్చానిపాతితః
ప్రత్యుద్యాతశ్చ శైనేయమేష భూరిశ్రవా రణే॥29॥

సోఽయం గురుతరో భారః సైంధవాన్మే సమాహితః
జ్ఞాతవ్యశ్చ హి మే రాజా రక్షితవ్యశ్చ సాత్యకిః॥30॥

జయద్రథశ్చ హంతవ్యో లంబతే చ దివాకరః
శ్రాంతశ్చైష మహాబాహురల్పప్రాణశ్చ సాంప్రతం॥31॥

పరిశ్రాంతా హయాశ్చాస్య హయయంతా చ మాధవ
న చ భూరిశ్రవాః శ్రాంతః ససహాయశ్చ కేశవ॥32॥

అపీదానీం భవేదస్య క్షేమమస్మిన్సమాగమే
కచ్చిన్న సాగరం తీర్త్వా సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
గోష్పదం ప్రాప్య సీదేత మహౌజాః శినిపుంగవః॥33॥

అపి కౌరవముఖ్యేన కృతాస్త్రేణ మహాత్మనా
సమేత్య భూరిశ్రవసా స్వస్తిమాన్సాత్యకిర్భవేత్॥34॥

వ్యతిక్రమమిమం మన్యే ధర్మరాజస్య కేశవ
ఆచార్యాద్భయముత్సృజ్య యః ప్రేషయతి సాత్యకిం॥35॥

గ్రహణం ధర్మరాజస్య ఖగః శ్యేన ఇవామిషం
నిత్యమాశంసతే ద్రోణః కచ్చిత్స్యాత్కుశలీ నృపః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య సాత్వతం యుద్ధదుర్మదం
క్రోధాద్భూరిశ్రవా రాజన్సహసా సముపాద్రవత్॥1॥

తమబ్రవీన్మహాబాహుః కౌరవ్యః శినిపుంగవం
అద్య ప్రాప్తోఽసి దిష్ట్యా మే చక్షుర్విషయమిత్యుత॥2॥

చిరాభిలషితం కామమద్య ప్రాప్స్యామి సంయుగే
న హి మే మోక్ష్యసే జీవన్యది నోత్సృజసే రణం॥3॥

అద్య త్వాం సమరే హత్వా నిత్యం శూరాభిమానినం
నందయిష్యామి దాశార్హ కురురాజం సుయోధనం॥4॥

అద్య మద్బాణనిర్దగ్ధం పతితం ధరణీతలే
ద్రక్ష్యతస్త్వాం రణే వీరౌ సహితౌ కేశవార్జునౌ॥5॥

అద్య ధర్మసుతో రాజా శ్రుత్వా త్వాం నిహతం మయా
సవ్రీడో భవితా సద్యో యేనాసీహ ప్రవేశితః॥6॥

అద్య మే విక్రమం పార్థో విజ్ఞాస్యతి ధనంజయః
త్వయి భూమౌ వినిహతే శయానే రుధిరోక్షితే॥7॥

చిరాభిలషితో హ్యద్య త్వయా సహ సమాగమః
పురా దేవాసురే యుద్ధే శక్రస్య బలినా యథా॥8॥

అద్య యుద్ధం మహాఘోరం తవ దాస్యామి సాత్వత
తతో జ్ఞాస్యసి తత్త్వేన మద్వీర్యబలపౌరుషం॥9॥

అద్య సంయమనీం యాతా మయా త్వం నిహతో రణే
యథా రామానుజేనాజౌ రావణిర్లక్ష్మణేన వై॥10॥

అద్య కృష్ణశ్చ పార్థశ్చ ధర్మరాజశ్చ మాధవ
హతే త్వయి నిరుత్సాహా రణం త్యక్ష్యంత్యసంశయం॥11॥

అద్య తేఽపచితిం కృత్వా శితైర్మాధవ సాయకైః
తత్స్త్రియో నందయిష్యామి యే త్వయా నిహతా రణే॥12॥

చక్షుర్విషయసంప్రాప్తో న త్వం మాధవ మోక్ష్యసే
సింహస్య విషయం ప్రాప్తో యథా క్షుద్రమృగస్తథా॥13॥

యుయుధానస్తు తం రాజన్ప్రత్యువాచ హసన్నివ
కౌరవేయ న సంత్రాసో విద్యతే మమ సంయుగే॥14॥

స మాం నిహన్యాత్సంగ్రామే యో మాం కుర్యాన్నిరాయుధం
సమాస్తు శాశ్వతీర్హన్యాద్యో మాం హన్యాద్ధి సంయుగే॥15॥

కిం మృషోక్తేన బహునా కర్మణా తు సమాచర
శారదస్యేవ మేఘస్య గర్జితం నిష్ఫలం హి తే॥16॥

శ్రుత్వైతద్గర్జితం వీర హాస్యం హి మమ జాయతే
చిరకాలేప్సితం లోకే యుద్ధమద్యాస్తు కౌరవ॥17॥

త్వరతే మే మతిస్తాత త్వయి యుద్ధాభికాంక్షిణి
నాహత్వా సంనివర్తిష్యే త్వామద్య పురుషాధమ॥18॥

అన్యోన్యం తౌ తదా వాగ్భిస్తక్షంతౌ నరపుంగవౌ
జిఘాంసూ పరమక్రుద్ధావభిజఘ్నతురాహవే॥19॥

సమేతౌ తౌ నరవ్యాఘ్రౌ శుష్మిణౌ స్పర్ధినౌ రణే
ద్విరదావివ సంక్రుద్ధౌ వాశితార్థే మదోత్కటౌ॥20॥

భూరిశ్రవాః సాత్యకిశ్చ వవర్షతురరిందమౌ
శరవర్షాణి భీమాని మేఘావివ పరస్పరం॥21॥

సౌమదత్తిస్తు శైనేయం ప్రచ్ఛాద్యేషుభిరాశుగైః
జిఘాంసుర్భరతశ్రేష్ఠ వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥22॥

దశభిః సాత్యకిం విద్ధ్వా సౌమదత్తిరథాపరాన్
ముమోచ నిశితాన్బాణాంజిఘాంసుః శినిపుంగవం॥23॥

తానస్య విశిఖాంస్తీక్ష్ణానంతరిక్షే విశాం పతే
అప్రాప్తానస్త్రమాయాభిరగ్రసత్సాత్యకిః ప్రభో॥24॥

తౌ పృథక్శరవర్షాభ్యామవర్షేతాం పరస్పరం
ఉత్తమాభిజనౌ వీరౌ కురువృష్ణియశస్కరౌ॥25॥

తౌ నఖైరివ శార్దూలౌ దంతైరివ మహాద్విపౌ
రథశక్తిభిరన్యోన్యం విశిఖైశ్చాప్యకృంతతాం॥26॥

నిర్భిదంతౌ హి గాత్రాణి విక్షరంతౌ చ శోణితం
వ్యష్టంభయేతామన్యోన్యం ప్రాణద్యూతాభిదేవినౌ॥27॥

ఏవముత్తమకర్మాణౌ కురువృష్ణియశస్కరౌ
పరస్పరమయుధ్యేతాం వారణావివ యూథపౌ॥28॥

తావదీర్ఘేణ కాలేన బ్రహ్మలోకపురస్కృతౌ
జిగీషంతౌ పరం స్థానమన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥29॥

సాత్యకిః సౌమదత్తిశ్చ శరవృష్ట్యా పరస్పరం
హృష్టవద్ధార్తరాష్ట్రాణాం పశ్యతామభ్యవర్షతాం॥30॥

సంప్రైక్షంత జనాస్తత్ర యుధ్యమానౌ యుధాం పతీ
యూథపౌ వాశితాహేతోః ప్రయుద్ధావివ కుంజరౌ॥31॥

అన్యోన్యస్య హయాన్హత్వా ధనుషీ వినికృత్య చ
విరథావసియుద్ధాయ సమేయాతాం మహారణే॥32॥

ఆర్షభే చర్మణీ చిత్రే ప్రగృహ్య విపులే శుభే
వికోశౌ చాప్యసీ కృత్వా సమరే తౌ విచేరతుః॥33॥

చరంతౌ వివిధాన్మార్గాన్మండలాని చ భాగశః
ముహురాజఘ్నతుః క్రుద్ధావన్యోన్యమరిమర్దనౌ॥34॥

సఖడ్గౌ చిత్రవర్మాణౌ సనిష్కాంగదభూషణౌ
రణే రణోత్కటౌ రాజన్నన్యోన్యం పర్యకర్షతాం॥35॥

ముహూర్తమివ రాజేంద్ర పరికృష్య పరస్పరం
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం వీరావాశ్వసతాం పునః॥36॥

అసిభ్యాం చర్మణీ శుభ్రే విపులే చ శరావరే
నికృత్య పురుషవ్యాఘ్రౌ బాహుయుద్ధం ప్రచక్రతుః॥37॥

వ్యూఢోరస్కౌ దీర్ఘభుజౌ నియుద్ధకుశలావుభౌ
బాహుభిః సమసజ్జేతామాయసైః పరిఘైరివ॥38॥

తయోరాసన్భుజాఘాతా నిగ్రహప్రగ్రహౌ తథా
శిక్షాబలసముద్భూతాః సర్వయోధప్రహర్షణాః॥39॥

తయోర్నృవరయో రాజన్సమరే యుధ్యమానయోః
భీమోఽభవన్మహాశబ్దో వజ్రపర్వతయోరివ॥40॥

ద్విపావివ విషాణాగ్రైః శృంగైరివ మహర్షభౌ
యుయుధాతే మహాత్మానౌ కురుసాత్వతపుంగవౌ॥41॥

క్షీణాయుధే సాత్వతే యుధ్యమానే; తతోఽబ్రవీదర్జునం వాసుదేవః
పశ్యస్వైనం విరథం యుధ్యమానం; రణే కేతుం సర్వధనుర్ధరాణాం॥42॥

ప్రవిష్టో భారతీం సేనాం తవ పాండవ పృష్ఠతః
యోధితశ్చ మహావీర్యైః సర్వైర్భారత భారతైః॥43॥

పరిశ్రాంతో యుధాం శ్రేష్ఠః సంప్రాప్తో భూరిదక్షిణం
యుద్ధకాంక్షిణమాయాంతం నైతత్సమమివార్జున॥44॥

తతో భూరిశ్రవాః క్రుద్ధః సాత్యకిం యుద్ధదుర్మదం
ఉద్యమ్య న్యహనద్రాజన్మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥45॥

రథస్థయోర్ద్వయోర్యుద్ధే క్రుద్ధయోర్యోధముఖ్యయోః
కేశవార్జునయో రాజన్సమరే ప్రేక్షమాణయోః॥46॥

అథ కృష్ణో మహాబాహురర్జునం ప్రత్యభాషత
పశ్య వృష్ణ్యంధకవ్యాఘ్రం సోమదత్తివశం గతం॥47॥

పరిశ్రాంతం గతం భూమౌ కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం
తవాంతేవాసినం శూరం పాలయార్జున సాత్యకిం॥48॥

న వశం యజ్ఞశీలస్య గచ్ఛేదేష వరారిహన్
త్వత్కృతే పురుషవ్యాఘ్ర తదాశు క్రియతాం విభో॥49॥

అథాబ్రవీద్ధృష్టమనా వాసుదేవం ధనంజయః
పశ్య వృష్ణిప్రవీరేణ క్రీడంతం కురుపుంగవం
మహాద్విపేనేవ వనే మత్తేన హరియూథపం॥50॥

హాహాకారో మహానాసీత్సైన్యానాం భరతర్షభ
యదుద్యమ్య మహాబాహుః సాత్యకిం న్యహనద్భువి॥51॥

స సింహ ఇవ మాతంగం వికర్షన్భూరిదక్షిణః
వ్యరోచత కురుశ్రేష్ఠః సాత్వతప్రవరం యుధి॥52॥

అథ కోశాద్వినిష్కృష్య ఖడ్గం భూరిశ్రవా రణే
మూర్ధజేషు నిజగ్రాహ పదా చోరస్యతాడయత్॥53॥

తథా తు పరికృష్యంతం దృష్ట్వా సాత్వతమాహవే
వాసుదేవస్తతో రాజన్భూయోఽర్జునమభాషత॥54॥

పశ్య వృష్ణ్యంధకవ్యాఘ్రం సోమదత్తివశం గతం
తవ శిష్యం మహాబాహో ధనుష్యనవరం త్వయా॥55॥

అసత్యో విక్రమః పార్థ యత్ర భూరిశ్రవా రణే
విశేషయతి వార్ష్ణేయం సాత్యకిం సత్యవిక్రమం॥56॥

ఏవముక్తో మహాబాహుర్వాసుదేవేన పాండవః
మనసా పూజయామాస భూరిశ్రవసమాహవే॥57॥

వికర్షన్సాత్వతశ్రేష్ఠం క్రీడమాన ఇవాహవే
సంహర్షయతి మాం భూయః కురూణాం కీర్తివర్ధనః॥58॥

ప్రవరం వృష్ణివీరాణాం యన్న హన్యాద్ధి సాత్యకిం
మహాద్విపమివారణ్యే మృగేంద్ర ఇవ కర్షతి॥59॥

ఏవం తు మనసా రాజన్పార్థః సంపూజ్య కౌరవం
వాసుదేవం మహాబాహురర్జునః ప్రత్యభాషత॥60॥

సైంధవాసక్తదృష్టిత్వాన్నైనం పశ్యామి మాధవ
ఏష త్వసుకరం కర్మ యాదవార్థే కరోమ్యహం॥61॥

ఇత్యుక్త్వా వచనం కుర్వన్వాసుదేవస్య పాండవః
సఖడ్గం యజ్ఞశీలస్య పత్రిణా బాహుమచ్ఛినత్॥62॥

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స బాహురపతద్భూమౌ సఖడ్గః సశుభాంగదః
ఆదధజ్జీవలోకస్య దుఃఖముత్తమముత్తమః॥1॥

ప్రహరిష్యన్హృతో బాహురదృశ్యేన కిరీటినా
వేగేనాభ్యపతద్భూమౌ పంచాస్య ఇవ పన్నగః॥2॥

స మోఘం కృతమాత్మానం దృష్ట్వా పార్థేన కౌరవః
ఉత్సృజ్య సాత్యకిం క్రోధాద్గర్హయామాస పాండవం॥3॥

నృశంసం బత కౌంతేయ కర్మేదం కృతవానసి
అపశ్యతో విషక్తస్య యన్మే బాహుమచిచ్ఛిదః॥4॥

కిం ను వక్ష్యసి రాజానం ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
కిం కుర్వాణో మయా సంఖ్యే హతో భూరిశ్రవా ఇతి॥5॥

ఇదమింద్రేణ తే సాక్షాదుపదిష్టం మహాత్మనా
అస్త్రం రుద్రేణ వా పార్థ ద్రోణేనాథ కృపేణ వా॥6॥

నను నామ స్వధర్మజ్ఞస్త్వం లోకేఽభ్యధికః పరైః
అయుధ్యమానస్య కథం రణే ప్రహృతవానసి॥7॥

న ప్రమత్తాయ భీతాయ విరథాయ ప్రయాచతే
వ్యసనే వర్తమానాయ ప్రహరంతి మనస్వినః॥8॥

ఇదం తు నీచాచరితమసత్పురుషసేవితం
కథమాచరితం పార్థ త్వయా కర్మ సుదుష్కరం॥9॥

ఆర్యేణ సుకరం హ్యాహురార్యకర్మ ధనంజయ
అనార్యకర్మ త్వార్యేణ సుదుష్కరతరం భువి॥10॥

యేషు యేషు నరః పార్థ యత్ర యత్ర చ వర్తతే
ఆశు తచ్ఛీలతామేతి తదిదం త్వయి దృశ్యతే॥11॥

కథం హి రాజవంశ్యస్త్వం కౌరవేయో విశేషతః
క్షత్రధర్మాదపక్రాంతః సువృత్తశ్చరితవ్రతః॥12॥

ఇదం తు యదతిక్షుద్రం వార్ష్ణేయార్థే కృతం త్వయా
వాసుదేవమతం నూనం నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే॥13॥

కో హి నామ ప్రమత్తాయ పరేణ సహ యుధ్యతే
ఈదృశం వ్యసనం దద్యాద్యో న కృష్ణసఖో భవేత్॥14॥

వ్రాత్యాః సంశ్లిష్టకర్మాణః ప్రకృత్యైవ విగర్హితాః
వృష్ణ్యంధకాః కథం పార్థ ప్రమాణం భవతా కృతాః॥15॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్యూపకేతుర్మహాయశాః
యుయుధానం పరిత్యజ్య రణే ప్రాయముపావిశత్॥16॥

శరానాస్తీర్య సవ్యేన పాణినా పుణ్యలక్షణః
యియాసుర్బ్రహ్మలోకాయ ప్రాణాన్ప్రాణేష్వథాజుహోత్॥17॥

సూర్యే చక్షుః సమాధాయ ప్రసన్నం సలిలే మనః
ధ్యాయన్మహోపనిషదం యోగయుక్తోఽభవన్మునిః॥18॥

తతః స సర్వసేనాయాం జనః కృష్ణధనంజయౌ
గర్హయామాస తం చాపి శశంస పురుషర్షభం॥19॥

నిన్ద్యమానౌ తథా కృష్ణౌ నోచతుః కించిదప్రియం
ప్రశస్యమానశ్చ తథా నాహృష్యద్యూపకేతనః॥20॥

తాంస్తథా వాదినో రాజన్పుత్రాంస్తవ ధనంజయః
అమృష్యమాణో మనసా తేషాం తస్య చ భాషితం॥21॥

అసంక్రుద్ధమనా వాచా స్మారయన్నివ భారత
ఉవాచ పాండుతనయః సాక్షేపమివ ఫల్గునః॥22॥

మమ సర్వేఽపి రాజానో జానంత్యేతన్మహావ్రతం
న శక్యో మామకో హంతుం యో మే స్యాద్బాణగోచరే॥23॥

యూపకేతో సమీక్ష్య త్వం న మాం గర్హితుమర్హసి
న హి ధర్మమవిజ్ఞాయ యుక్తం గర్హయితుం పరం॥24॥

ఆత్తశస్త్రస్య హి రణే వృష్ణివీరం జిఘాంసతః
యదహం బాహుమచ్ఛైత్సం న స ధర్మో విగర్హితః॥25॥

న్యస్తశస్త్రస్య బాలస్య విరథస్య వివర్మణః
అభిమన్యోర్వధం తాత ధార్మికః కో న పూజయేత్॥26॥

ఏవముక్తస్తు పార్థేన శిరసా భూమిమస్పృశత్
పాణినా చైవ సవ్యేన ప్రాహిణోదస్య దక్షిణం॥27॥

ఏతత్పార్థస్య తు వచస్తతః శ్రుత్వా మహాద్యుతిః
యూపకేతుర్మహారాజ తూష్ణీమాసీదవాఙ్ముఖః॥28॥

అర్జున ఉవాచ

యా ప్రీతిర్ధర్మరాజే మే భీమే చ వదతాం వరే
నకులే సహదేవే చ సా మే త్వయి శలాగ్రజ॥29॥

మయా తు సమనుజ్ఞాతః కృష్ణేన చ మహాత్మనా
గచ్ఛ పుణ్యకృతాల్లోకాఞ్శిబిరౌశీనరో యథా॥30॥

సంజయ ఉవాచ

తత ఉత్థాయ శైనేయో విముక్తః సౌమదత్తినా
ఖడ్గమాదాయ చిచ్ఛిత్సుః శిరస్తస్య మహాత్మనః॥31॥

నిహతం పాండుపుత్రేణ ప్రమత్తం భూరిదక్షిణం
ఇయేష సాత్యకిర్హంతుం శలాగ్రజమకల్మషం॥32॥

నికృత్తభుజమాసీనం ఛిన్నహస్తమివ ద్విపం
క్రోశతాం సర్వసైన్యానాం నింద్యమానః సుదుర్మనాః॥33॥

వార్యమాణః స కృష్ణేన పార్థేన చ మహాత్మనా
భీమేన చక్రరక్షాభ్యామశ్వత్థామ్నా కృపేణ చ॥34॥

కర్ణేన వృషసేనేన సైంధవేన తథైవ చ
విక్రోశతాం చ సైన్యానామవధీత్తం యతవ్రతం॥35॥

ప్రాయోపవిష్టాయ రణే పార్థేన ఛిన్నబాహవే
సాత్యకిః కౌరవేంద్రాయ ఖడ్గేనాపాహరచ్ఛిరః॥36॥

నాభ్యనందంత తత్సైన్యాః సాత్యకిం తేన కర్మణా
అర్జునేన హతం పూర్వం యజ్జఘాన కురూద్వహం॥37॥

సహస్రాక్షసమం తత్ర సిద్ధచారణమానవాః
భూరిశ్రవసమాలోక్య యుద్ధే ప్రాయగతం హతం॥38॥

అపూజయంత తం దేవా విస్మితాస్తస్య కర్మభిః
పక్షవాదాంశ్చ బహుశః ప్రావదంస్తస్య సైనికాః॥39॥

న వార్ష్ణేయస్యాపరాధో భవితవ్యం హి తత్తథా
తస్మాన్మన్యుర్న వః కార్యః క్రోధో దుఃఖకరో నృణాం॥40॥

హంతవ్యశ్చైష వీరేణ నాత్ర కార్యా విచారణా
విహితో హ్యస్య ధాత్రైవ మృత్యుః సాత్యకిరాహవే॥41॥

సాత్యకిరువాచ

న హంతవ్యో న హంతవ్య ఇతి యన్మాం ప్రభాషథ
ధర్మవాదైరధర్మిష్ఠా ధర్మకంచుకమాస్థితాః॥42॥

యదా బాలః సుభద్రాయాః సుతః శస్త్రవినాకృతః
యుష్మాభిర్నిహతో యుద్ధే తదా ధర్మః క్వ వో గతః॥43॥

మయా త్వేతత్ప్రతిజ్ఞాతం క్షేపే కస్మింశ్చిదేవ హి
యో మాం నిష్పిష్య సంగ్రామే జీవన్హన్యాత్పదా రుషా
స మే వధ్యో భవేచ్ఛత్రుర్యద్యపి స్యాన్మునివ్రతః॥44॥

చేష్టమానం ప్రతీఘాతే సభుజం మాం సచక్షుషః
మన్యధ్వం మృతమిత్యేవమేతద్వో బుద్ధిలాఘవం
యుక్తో హ్యస్య ప్రతీఘాతః కృతో మే కురుపుంగవాః॥45॥

యత్తు పార్థేన మత్స్నేహాత్స్వాం ప్రతిజ్ఞాం చ రక్షతా
సఖడ్గోఽస్య హృతో బాహురేతేనైవాస్మి వంచితః॥46॥

భవితవ్యం చ యద్భావి దైవం చేష్టయతీవ చ
సోఽయం హతో విమర్దేఽస్మిన్కిమత్రాధర్మచేష్టితం॥47॥

అపి చాయం పురా గీతః శ్లోకో వాల్మీకినా భువి
పీడాకరమమిత్రాణాం యత్స్యాత్కర్తవ్యమేవ తత్॥48॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తే మహారాజ సర్వే కౌరవపాండవాః
న స్మ కించిదభాషంత మనసా సమపూజయన్॥49॥

మంత్రైర్హి పూతస్య మహాధ్వరేషు; యశస్వినో భూరిసహస్రదస్య
మునేరివారణ్యగతస్య తస్య; న తత్ర కశ్చిద్వధమభ్యనందత్॥50॥

సునీలకేశం వరదస్య తస్య; శూరస్య పారావతలోహితాక్షం
అశ్వస్య మేధ్యస్య శిరో నికృత్తం; న్యస్తం హవిర్ధానమివోత్తరేణ॥51॥

స తేజసా శస్త్రహతేన పూతో; మహాహవే దేహవరం విసృజ్య
ఆక్రామదూర్ధ్వం వరదో వరార్హో; వ్యావృత్య ధర్మేణ పరేణ రోదసీ॥52॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అజితో ద్రోణరాధేయవికర్ణకృతవర్మభిః
తీర్ణః సైన్యార్ణవం వీరః ప్రతిశ్రుత్య యుధిష్ఠిరే ॥1॥

స కథం కౌరవేయేణ సమరేష్వనివారితః
నిగృహ్య భూరిశ్రవసా బలాద్భువి నిపాతితః ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్నిహోత్పత్తిం శైనేయస్య యథా పురా
యథా చ భూరిశ్రవసో యత్ర తే సంశయో నృప ॥3॥

అత్రేః పుత్రోఽభవత్సోమః సోమస్య తు బుధః స్మృతః
బుధస్యాసీన్మహేంద్రాభః పుత్ర ఏకః పురూరవాః ॥4॥

పురూరవస ఆయుస్తు ఆయుషో నహుషః స్మృతః
నహుషస్య యయాతిస్తు రాజర్షిర్దేవసంమితః ॥5॥

యయాతేర్దేవయాన్యాం తు యదుర్జ్యేష్ఠోఽభవత్సుతః
యదోరభూదన్వవాయే దేవమీఢ ఇతి శ్రుతః ॥6॥

యాదవస్తస్య చ సుతః శూరస్త్రైలోక్యసంమతః
శూరస్య శౌరిర్నృవరో వసుదేవో మహాయశాః ॥7॥

ధనుష్యనవరః శూరః కార్తవీర్యసమో యుధి
తద్వీర్యశ్చాపి తత్రైవ కులే శినిరభూన్నృపః ॥8॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దేవకస్య మహాత్మనః
దుహితుః స్వయంవరే రాజన్సర్వక్షత్రసమాగమే ॥9॥

తత్ర వై దేవకీం దేవీం వసుదేవార్థమాప్తవాన్
నిర్జిత్య పార్థివాన్సర్వాన్రథమారోపయచ్ఛినిః ॥10॥

తాం దృష్ట్వా దేవకీం శౌరే రథస్థాం పురుషర్షభః
నామృష్యత మహాతేజాః సోమదత్తః శినేర్నృప ॥11॥

తయోర్యుద్ధమభూద్రాజందినార్ధం చిత్రమద్భుతం
బాహుయుద్ధం సుబలినోః శక్రప్రహ్రాదయోరివ ॥12॥

శినినా సోమదత్తస్తు ప్రసహ్య భువి పాతితః
అసిముద్యమ్య కేశేషు ప్రగృహ్య చ పదా హతః ॥13॥

మధ్యే రాజసహస్రాణాం ప్రేక్షకాణాం సమంతతః
కృపయా చ పునస్తేన జీవేతి స విసర్జితః ॥14॥

తదవస్థః కృతస్తేన సోమదత్తోఽథ మారిష
ప్రసాదయన్మహాదేవమమర్షవశమాస్థితః ॥15॥

తస్య తుష్టో మహాదేవో వరాణాం వరదః ప్రభుః
వరేణ ఛందయామాస స తు వవ్రే వరం నృపః ॥16॥

పుత్రమిచ్ఛామి భగవన్యో నిహన్యాచ్ఛినేః సుతం
మధ్యే రాజసహస్రాణాం పదా హన్యాచ్చ సంయుగే ॥17॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సోమదత్తస్య పార్థివ
ఏవమస్త్వితి తత్రోక్త్వా స దేవోఽన్తరధీయత ॥18॥

స తేన వరదానేన లబ్ధవాన్భూరిదక్షిణం
న్యపాతయచ్చ సమరే సౌమదత్తిః శినేః సుతం ॥19॥

ఏతత్తే కథితం రాజన్యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
న హి శక్యా రణే జేతుం సాత్వతా మనుజర్షభ ॥20॥

లబ్ధలక్ష్యాశ్చ సంగ్రామే బహవశ్చిత్రయోధినః
దేవదానవగంధర్వాన్విజేతారో హ్యవిస్మితాః
స్వవీర్యవిజయే యుక్తా నైతే పరపరిగ్రహాః ॥21॥

న తుల్యం వృష్ణిభిరిహ దృశ్యతే కించన ప్రభో
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ బలేన భరతర్షభ ॥22॥

న జ్ఞాతిమవమన్యంతే వృద్ధానాం శాసనే రతాః
న దేవాసురగంధర్వా న యక్షోరగరాక్షసాః
జేతారో వృష్ణివీరాణాం న పునర్మానుషా రణే ॥23॥

బ్రహ్మద్రవ్యే గురుద్రవ్యే జ్ఞాతిద్రవ్యేఽప్యహింసకాః
ఏతేషాం రక్షితారశ్చ యే స్యుః కస్యాంచిదాపది ॥24॥

అర్థవంతో న చోత్సిక్తా బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః
సమర్థాన్నావమన్యంతే దీనానభ్యుద్ధరంతి చ ॥25॥

నిత్యం దేవపరా దాంతా దాతారశ్చావికత్థనాః
తేన వృష్ణిప్రవీరాణాం చక్రం న ప్రతిహన్యతే ॥26॥

అపి మేరుం వహేత్కశ్చిత్తరేద్వా మకరాలయం
న తు వృష్ణిప్రవీరాణాం సమేత్యాంతం వ్రజేన్నృప ॥27॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యత్ర తే సంశయో విభో
కురురాజ నరశ్రేష్ఠ తవ హ్యపనయో మహాన్ ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తదవస్థే హతే తస్మిన్భూరిశ్రవసి కౌరవే
యథా భూయోఽభవద్యుద్ధం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

భూరిశ్రవసి సంక్రాంతే పరలోకాయ భారత
వాసుదేవం మహాబాహురర్జునః సమచూచుదత్ ॥2॥

చోదయాశ్వాన్భృశం కృష్ణ యతో రాజా జయద్రథః
అస్తమేతి మహాబాహో త్వరమాణో దివాకరః ॥3॥

ఏతద్ధి పురుషవ్యాఘ్ర మహదభ్యుద్యతం మయా
కార్యం సంరక్ష్యతే చైష కురుసేనామహారథైః ॥4॥

నాస్తమేతి యథా సూర్యో యథా సత్యం భవేద్వచః
చోదయాశ్వాంస్తథా కృష్ణ యథా హన్యాం జయద్రథం ॥5॥

తతః కృష్ణో మహాబాహూ రజతప్రతిమాన్హయాన్
హయజ్ఞశ్చోదయామాస జయద్రథరథం ప్రతి ॥6॥

తం ప్రయాంతమమోఘేషుముత్పతద్భిరివాశుగైః
త్వరమాణా మహారాజ సేనాముఖ్యాః సమావ్రజన్॥7॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ వృషసేనోఽథ మద్రరాట్
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ స్వయమేవ చ సైంధవః॥8॥

సమాసాద్య తు బీభత్సుః సైంధవం ప్రముఖే స్థితం
నేత్రాభ్యాం క్రోధదీప్తాభ్యాం సంప్రైక్షన్నిర్దహన్నివ॥9॥

తతో దుర్యోధనో రాజా రాధేయం త్వరితోఽబ్రవీత్
అర్జునం వీక్ష్య సంయాంతం జయద్రథరథం ప్రతి॥10॥

అయం స వైకర్తన యుద్ధకాలో; విదర్శయస్వాత్మబలం మహాత్మన్
యథా న వధ్యేత రణేఽర్జునేన; జయద్రథః కర్ణ తథా కురుష్వ॥11॥

అల్పావశిష్టం దివసం నృవీర; విఘాతయస్వాద్య రిపుం శరౌఘైః
దినక్షయం ప్రాప్య నరప్రవీర; ధ్రువం హి నః కర్ణ జయో భవిష్యతి॥12॥

సైంధవే రక్ష్యమాణే తు సూర్యస్యాస్తమయం ప్రతి
మిథ్యాప్రతిజ్ఞః కౌంతేయః ప్రవేక్ష్యతి హుతాశనం॥13॥

అనర్జునాయాం చ భువి ముహూర్తమపి మానద
జీవితుం నోత్సహేరన్వై భ్రాతరోఽస్య సహానుగాః॥14॥

వినష్టైః పాండవేయైశ్చ సశైలవనకాననాం
వసుంధరామిమాం కర్ణ భోక్ష్యామో హతకంటకాం॥15॥

దైవేనోపహతః పార్థో విపరీతశ్చ మానద
కార్యాకార్యమజానన్వై ప్రతిజ్ఞాం కృతవాన్రణే॥16॥

నూనమాత్మవినాశాయ పాండవేన కిరీటినా
ప్రతిజ్ఞేయం కృతా కర్ణ జయద్రథవధం ప్రతి॥17॥

కథం జీవతి దుర్ధర్షే త్వయి రాధేయ ఫల్గునః
అనస్తంగత ఆదిత్యే హన్యాత్సైంధవకం నృపం॥18॥

రక్షితం మద్రరాజేన కృపేణ చ మహాత్మనా
జయద్రథం రణముఖే కథం హన్యాద్ధనంజయః॥19॥

ద్రౌణినా రక్ష్యమాణం చ మయా దుఃశాసనేన చ
కథం ప్రాప్స్యతి బీభత్సుః సైంధవం కాలచోదితః॥20॥

యుధ్యంతే బహవః శూరా లంబతే చ దివాకరః
శంకే జయద్రథం పార్థో నైవ ప్రాప్స్యతి మానద॥21॥

స త్వం కర్ణ మయా సార్ధం శూరైశ్చాన్యైర్మహారథైః
యుధ్యస్వ యత్నమాస్థాయ పరం పార్థేన సంయుగే॥22॥

ఏవముక్తస్తు రాధేయస్తవ పుత్రేణ మారిష
దుర్యోధనమిదం వాక్యం ప్రత్యువాచ కురూత్తమం॥23॥

దృఢలక్ష్యేణ శూరేణ భీమసేనేన ధన్వినా
భృశముద్వేజితః సంఖ్యే శరజాలైరనేకశః॥24॥

స్థాతవ్యమితి తిష్ఠామి రణే సంప్రతి మానద
నైవాంగమింగతి కించిన్మే సంతప్తస్య రణేషుభిః॥25॥

యోత్స్యామి తు తథా రాజఞ్శక్త్యాహం పరయా రణే
యథా పాండవముఖ్యోఽసౌ న హనిష్యతి సైంధవం॥26॥

న హి మే యుధ్యమానస్య సాయకాంశ్చాస్యతః శితాన్
సైంధవం ప్రాప్స్యతే వీరః సవ్యసాచీ ధనంజయః॥27॥

యత్తు శక్తిమతా కార్యం సతతం హితకారిణా
తత్కరిష్యామి కౌరవ్య జయో దైవే ప్రతిష్ఠితః॥28॥

అద్య యోత్స్యేఽర్జునమహం పౌరుషం స్వం వ్యపాశ్రితః
త్వదర్థం పురుషవ్యాఘ్ర జయో దైవే ప్రతిష్ఠితః॥29॥

అద్య యుద్ధం కురుశ్రేష్ఠ మమ పార్థస్య చోభయోః
పశ్యంతు సర్వభూతాని దారుణం లోమహర్షణం॥30॥

కర్ణకౌరవయోరేవం రణే సంభాషమాణయోః
అర్జునో నిశితైర్బాణైర్జఘాన తవ వాహినీం॥31॥

చిచ్ఛేద తీక్ష్ణాగ్రముఖైః శూరాణామనివర్తినాం
భుజాన్పరిఘసంకాశాన్హస్తిహస్తోపమాన్రణే॥32॥

శిరాంసి చ మహాబాహుశ్చిచ్ఛేద నిశితైః శరైః
హస్తిహస్తాన్హయగ్రీవా రథాక్షాంశ్చ సమంతతః॥33॥

శోణితాక్తాన్హయారోహాన్గృహీతప్రాసతోమరాన్
క్షురైశ్చిచ్ఛేద బీభత్సుర్ద్విధైకైకం త్రిధైవ చ॥34॥

హయవారణముఖ్యాశ్చ ప్రాపతంత సహస్రశః
ధ్వజాశ్ఛత్రాణి చాపాని చామరాణి శిరాంసి చ॥35॥

కక్షమగ్నిమివోద్ధూతః ప్రదహంస్తవ వాహినీం
అచిరేణ మహీం పార్థశ్చకార రుధిరోత్తరాం॥36॥

హతభూయిష్ఠయోధం తత్కృత్వా తవ బలం బలీ
ఆససాద దురాధర్షః సైంధవం సత్యవిక్రమః॥37॥

బీభత్సుర్భీమసేనేన సాత్వతేన చ రక్షితః
స బభౌ భరతశ్రేష్ఠ జ్వలన్నివ హుతాశనః॥38॥

తం తథావస్థితం దృష్ట్వా త్వదీయా వీర్యసంమతాః
నామృష్యంత మహేష్వాసాః ఫల్గునం పురుషర్షభాః॥39॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ వృషసేనోఽథ మద్రరాట్
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ స్వయమేవ చ సైంధవః॥40॥

సంరబ్ధాః సైంధవస్యార్థే సమావృణ్వన్కిరీటినం
నృత్యంతం రథమార్గేషు ధనుర్జ్యాతలనిస్వనైః॥41॥

సంగ్రామకోవిదం పార్థం సర్వే యుద్ధవిశారదాః
అభీతాః పర్యవర్తంత వ్యాదితాస్యమివాంతకం॥42॥

సైంధవం పృష్ఠతః కృత్వా జిఘాంసంతోఽర్జునాచ్యుతౌ
సూర్యాస్తమయమిచ్ఛంతో లోహితాయతి భాస్కరే॥43॥

తే భుజైర్భోగిభోగాభైర్ధనూంష్యాయమ్య సాయకాన్
ముముచుః సూర్యరశ్మ్యాభాఞ్శతశః ఫల్గునం ప్రతి॥44॥

తానస్తానస్యమానాంశ్చ కిరీటీ యుద్ధదుర్మదః
ద్విధా త్రిధాష్టధైకైకం ఛిత్త్వా వివ్యాధ తాన్రణే॥45॥

సింహలాంగూలకేతుస్తు దర్శయఞ్శక్తిమాత్మనః
శారద్వతీసుతో రాజన్నర్జునం ప్రత్యవారయత్॥46॥

స విద్ధ్వా దశభిః పార్థం వాసుదేవం చ సప్తభిః
అతిష్ఠద్రథమార్గేషు సైంధవం పరిపాలయన్॥47॥

అథైనం కౌరవశ్రేష్ఠాః సర్వ ఏవ మహారథాః
మహతా రథవంశేన సర్వతః పర్యవారయన్॥48॥

విస్ఫారయంతశ్చాపాని విసృజంతశ్చ సాయకాన్
సైంధవం పర్యరక్షంత శాసనాత్తనయస్య తే॥49॥

తత్ర పార్థస్య శూరస్య బాహ్వోర్బలమదృశ్యత
ఇషూణామక్షయత్వం చ ధనుషో గాండివస్య చ॥50॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ద్రౌణేః శారద్వతస్య చ
ఏకైకం నవభిర్బాణైః సర్వానేవ సమర్పయత్॥51॥

తం ద్రౌణిః పంచవింశత్యా వృషసేనశ్చ సప్తభిః
దుర్యోధనశ్చ వింశత్యా కర్ణశల్యౌ త్రిభిస్త్రిభిః॥52॥

త ఏనమభిగర్జంతో విధ్యంతశ్చ పునః పునః
విధున్వంతశ్చ చాపాని సర్వతః పర్యవారయన్॥53॥

శ్లిష్టం తు సర్వతశ్చక్రూ రథమండలమాశు తే
సూర్యాస్తమయమిచ్ఛంతస్త్వరమాణా మహారథాః॥54॥

త ఏనమభినర్దంతో విధున్వానా ధనూంషి చ
సిషిచుర్మార్గణైర్ఘోరైర్గిరిం మేఘా ఇవాంబుభిః॥55॥

తే మహాస్త్రాణి దివ్యాని తత్ర రాజన్వ్యదర్శయన్
ధనంజయస్య గాత్రేషు శూరాః పరిఘబాహవః॥56॥

హతభూయిష్ఠయోధం తత్కృత్వా తవ బలం బలీ
ఆససాద దురాధర్షః సైంధవం సత్యవిక్రమః॥57॥

తం కర్ణః సంయుగే రాజన్ప్రత్యవారయదాశుగైః
మిషతో భీమసేనస్య సాత్వతస్య చ భారత॥58॥

తం పార్థో దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యద్రణాజిరే
సూతపుత్రం మహాబాహుః సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥59॥

సాత్వతశ్చ త్రిభిర్బాణైః కర్ణం వివ్యాధ మారిష
భీమసేనస్త్రిభిశ్చైవ పునః పార్థశ్చ సప్తభిః॥60॥

తాన్కర్ణః ప్రతివివ్యాధ షష్ట్యా షష్ట్యా మహారథః
తద్యుద్ధమభవద్రాజన్కర్ణస్య బహుభిః సహ॥61॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ సూతపుత్రస్య మారిష
యదేకః సమరే క్రుద్ధస్త్రీన్రథాన్పర్యవారయత్॥62॥

ఫల్గునస్తు మహాబాహుః కర్ణం వైకర్తనం రణే
సాయకానాం శతేనైవ సర్వమర్మస్వతాడయత్॥63॥

రుధిరోక్షితసర్వాంగః సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
శరైః పంచాశతా వీరః ఫల్గునం ప్రత్యవిధ్యత
తస్య తల్లాఘవం దృష్ట్వా నామృష్యత రణేఽర్జునః॥64॥

తతః పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా వివ్యాధైనం స్తనాంతరే
సాయకైర్నవభిర్వీరస్త్వరమాణో ధనంజయః॥65॥

వధార్థం చాస్య సమరే సాయకం సూర్యవర్చసం
చిక్షేప త్వరయా యుక్తస్త్వరాకాలే ధనంజయః॥66॥

తమాపతంతం వేగేన ద్రౌణిశ్చిచ్ఛేద సాయకం
అర్ధచంద్రేణ తీక్ష్ణేన స ఛిన్నః ప్రాపతద్భువి॥67॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
కర్ణోఽపి ద్విషతాం హంతా ఛాదయామాస ఫల్గునం
సాయకైర్బహుసాహస్రైః కృతప్రతికృతేప్సయా॥68॥

తౌ వృషావివ నర్దంతౌ నరసింహౌ మహారథౌ
సాయకౌఘప్రతిచ్ఛన్నం చక్రతుః ఖమజిహ్మగైః
అదృశ్యౌ చ శరౌఘైస్తౌ నిఘ్నతామితరేతరం॥69॥

పార్థోఽహమస్మి తిష్ఠ త్వం కర్ణోఽహం తిష్ఠ ఫల్గున
ఇత్యేవం తర్జయంతౌ తౌ వాక్శల్యైస్తుదతాం తథా॥70॥

యుధ్యేతాం సమరే వీరౌ చిత్రం లఘు చ సుష్ఠు చ
ప్రేక్షణీయౌ చాభవతాం సర్వయోధసమాగమే॥71॥

ప్రశస్యమానౌ సమరే సిద్ధచారణవాతికైః
అయుధ్యేతాం మహారాజ పరస్పరవధైషిణౌ॥72॥

తతో దుర్యోధనో రాజంస్తావకానభ్యభాషత
యత్తా రక్షత రాధేయం నాహత్వా సమరేఽర్జునం
నివర్త్స్యతి రాధేయ ఇతి మామకుక్తవాన్వృషః॥73॥

ఏతస్మిన్నంతరే రాజందృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం
ఆకర్ణముక్తైరిషుభిః కర్ణస్య చతురో హయాన్
అనయన్మృత్యులోకాయ చతుర్భిః సాయకోత్తమైః॥74॥

సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాహరత్
ఛాదయామాస చ శరైస్తవ పుత్రస్య పశ్యతః॥75॥

స ఛాద్యమానః సమరే హతాశ్వో హతసారథిః
మోహితః శరజాలేన కర్తవ్యం నాభ్యపద్యత॥76॥

తం తథా విరథం దృష్ట్వా రథమారోప్య స్వం తదా
అశ్వత్థామా మహారాజ భూయోఽర్జునమయోధయత్॥77॥

మద్రరాజస్తు కౌంతేయమవిధ్యత్త్రింశతా శరైః
శారద్వతస్తు వింశత్యా వాసుదేవం సమార్పయత్
ధనంజయం ద్వాదశభిరాజఘాన శిలీముఖైః॥78॥

చతుర్భిః సింధురాజశ్చ వృషసేనశ్చ సప్తభిః
పృథక్పృథఙ్మహారాజ కృష్ణపార్థావవిధ్యతాం॥79॥

తథైవ తాన్ప్రత్యవిధ్యత్కుంతీపుత్రో ధనంజయః
ద్రోణపుత్రం చతుఃషష్ట్యా మద్రరాజం శతేన చ॥80॥

సైంధవం దశభిర్భల్లైర్వృషసేనం త్రిభిః శరైః
శారద్వతం చ వింశత్యా విద్ధ్వా పార్థః సమున్నదత్॥81॥

తే ప్రతిజ్ఞాప్రతీఘాతమిచ్ఛంతః సవ్యసాచినః
సహితాస్తావకాస్తూర్ణమభిపేతుర్ధనంజయం॥82॥

అథార్జునః సర్వతోధారమస్త్రం; ప్రాదుశ్చక్రే త్రాసయంధార్తరాష్ట్రాన్
తం ప్రత్యుదీయుః కురవః పాండుసూనుం; రథైర్మహార్హైః శరవర్షాణ్యవర్షన్॥83॥

తతస్తు తస్మింస్తుములే సముత్థితే; సుదారుణే భారత మోహనీయే
నాముహ్యత ప్రాప్య స రాజపుత్రః; కిరీటమాలీ విసృజన్పృషత్కాన్॥84॥

రాజ్యప్రేప్సుః సవ్యసాచీ కురూణాం; స్మరన్క్లేశాంద్వాదశవర్షవృత్తాన్
గాండీవముక్తైరిషుభిర్మహాత్మా; సర్వా దిశో వ్యావృణోదప్రమేయైః॥85॥

ప్రదీప్తోల్కమభవచ్చాంతరిక్షం; దేహేషు భూరీణ్యపతన్వయాంసి
యత్పింగలజ్యేన కిరీటమాలీ; క్రుద్ధో రిపూనాజగవేన హంతి॥86॥

కిరీటమాలీ మహతా మహాయశాః; శరాసనేనాస్య శరాననీకజిత్
హయప్రవేకోత్తమనాగధూర్గతా;న్కురుప్రవీరానిషుభిర్న్యపాతయత్॥87॥

గదాశ్చ గుర్వీః పరిఘానయస్మయా;నసీంశ్చ శక్తీశ్చ రణే నరాధిపాః
మహాంతి శస్త్రాణి చ భీమదర్శనాః; ప్రగృహ్య పార్థం సహసాభిదుద్రువుః॥88॥

స తానుదీర్ణాన్సరథాశ్వవారణా;న్పదాతిసంఘాంశ్చ మహాధనుర్ధరః
విపన్నసర్వాయుధజీవితాన్రణే; చకార వీరో యమరాష్ట్రవర్ధనాన్॥89॥

—♦ అధ్యాయము 121 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స రణే వ్యచరత్పార్థః ప్రేక్షణీయో ధనంజయః
యుగపద్దిక్షు సర్వాసు చిత్రాణ్యస్త్రాణి దర్శయన్॥1॥

మధ్యందినగతం సూర్యం ప్రతపంతమివాంబరే
న శేకుః సర్వభూతాని పాండవం ప్రతివీక్షితుం॥2॥

ప్రసృతాంస్తస్య గాండీవాచ్చరవ్రాతాన్మహాత్మనః
సంగ్రామే సమపశ్యామ హంసపంక్తీరివాంబరే॥3॥

వినివార్య స వీరాణామస్త్రైరస్త్రాణి సర్వశః
దర్శయన్రౌద్రమాత్మానముగ్రే కర్మణి ధిష్ఠితః॥4॥

స తాన్రథవరాన్రాజన్నభ్యతిక్రామదర్జునః
మోహయన్నివ నారాచైర్జయద్రథవధేప్సయా॥5॥

విసృజందిక్షు సర్వాసు శరానసితసారథిః
స రణే వ్యచరత్తూర్ణం ప్రేక్షణీయో ధనంజయః॥6॥

భ్రమంత ఇవ శూరస్య శరవ్రాతా మహాత్మనః
అదృశ్యంతాంతరిక్షస్థాః శతశోఽథ సహస్రశః॥7॥

ఆదదానం మహేష్వాసం సందధానం చ పాండవం
విసృజంతం చ కౌంతేయం నానుపశ్యామహే తదా॥8॥

తథా సర్వా దిశో రాజన్సర్వాంశ్చ రథినో రణే
ఆకులీకృత్య కౌంతేయో జయద్రథముపాద్రవత్
వివ్యాధ చ చతుఃషష్ట్యా శరాణాం నతపర్వణాం॥9॥

సైంధవస్తు తథా విద్ధః శరైర్గాండీవధన్వనా
న చక్షమే సుసంక్రుద్ధస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః॥10॥

స వరాహధ్వజస్తూర్ణం గార్ధ్రపత్రానజిహ్మగాన్
ఆశీవిషసమప్రఖ్యాన్కర్మారపరిమార్జితాన్
ముమోచ నిశితాన్సంఖ్యే సాయకాన్సవ్యసాచిని॥11॥

త్రిభిస్తు విద్ధ్వా గాండీవం నారాచైః షడ్భిరర్జునం
అష్టాభిర్వాజినోఽవిధ్యద్ధ్వజం చైకేన పత్రిణా॥12॥

స విక్షిప్యార్జునస్తీక్ష్ణాన్సైంధవప్రేషితాఞ్శరాన్
యుగపత్తస్య చిచ్ఛేద శరాభ్యాం సైంధవస్య హ
సారథేశ్చ శిరః కాయాద్ధ్వజం చ సమలంకృతం॥13॥

స ఛిన్నయష్టిః సుమహాఞ్శీర్యమాణః శరాహతః
వరాహః సింధురాజస్య పపాతాగ్నిశిఖోపమః॥14॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్రుతం గచ్ఛతి భాస్కరే
అబ్రవీత్పాండవం తత్ర త్వరమాణో జనార్దనః॥15॥

ధనంజయ శిరశ్ఛింధి సైంధవస్య దురాత్మనః
అస్తం మహీధరశ్రేష్ఠం యియాసతి దివాకరః
శృణుష్వైవ చ మే వాక్యం జయద్రథవధం ప్రతి ॥16॥

వృద్ధక్షత్రః సైంధవస్య పితా జగతి విశ్రుతః
స కాలేనేహ మహతా సైంధవం ప్రాప్తవాన్సుతం ॥17॥

జయద్రథమమిత్రఘ్నం తం చోవాచ తతో నృపం
అంతర్హితా తదా వాణీ మేఘదుందుభినిస్వనా ॥18॥

తవాత్మజోఽయం మర్త్యేషు కులశీలదమాదిభిః
గుణైర్భవిష్యతి విభో సదృశో వంశయోర్ద్వయోః
క్షత్రియప్రవరో లోకే నిత్యం శూరాభిసత్కృతః ॥19॥

శత్రుభిర్యుధ్యమానస్య సంగ్రామే త్వస్య ధన్వినః
శిరశ్ఛేత్స్యతి సంక్రుద్ధః శత్రుర్నాలక్షితో భువి ॥20॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా సింధురాజో ధ్యాత్వా చిరమరిందమ
జ్ఞాతీన్సర్వానువాచేదం పుత్రస్నేహాభిపీడితః ॥21॥

సంగ్రామే యుధ్యమానస్య వహతో మహతీం ధురం
ధరణ్యాం మమ పుత్రస్య పాతయిష్యతి యః శిరః
తస్యాపి శతధా మూర్ధా ఫలిష్యతి న సంశయః ॥22॥

ఏవముక్త్వా తతో రాజ్యే స్థాపయిత్వా జయద్రథం
వృద్ధక్షత్రో వనం యాతస్తపశ్చేష్టం సమాస్థితః ॥23॥

సోఽయం తప్యతి తేజస్వీ తపో ఘోరం దురాసదం
సమంతపంచకాదస్మాద్బహిర్వానరకేతన ॥24॥

తస్మాజ్జయద్రథస్య త్వం శిరశ్ఛిత్త్వా మహామృధే
దివ్యేనాస్త్రేణ రిపుహన్ఘోరేణాద్భుతకర్మణా ॥25॥

సకుండలం సింధుపతేః ప్రభంజనసుతానుజ
ఉత్సంగే పాతయస్వాశు వృద్ధక్షత్రస్య భారత ॥26॥

అథ త్వమస్య మూర్ధానం పాతయిష్యసి భూతలే
తవాపి శతధా మూర్ధా ఫలిష్యతి న సంశయః ॥27॥

యథా చైతన్న జానీయాత్స రాజా పృథివీపతిః
తథా కురు కురుశ్రేష్ఠ దివ్యమస్త్రముపాశ్రితః ॥28॥

న హ్యసాధ్యమకార్యం వా విద్యతే తవ కించన
సమస్తేష్వపి లోకేషు త్రిషు వాసవనందన ॥29॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
ఇంద్రాశనిసమస్పర్శం దివ్యమంత్రాభిమంత్రితం ॥30॥

సర్వభారసహం శశ్వద్గంధమాల్యార్చితం శరం
విససర్జార్జునస్తూర్ణం సైంధవస్య వధే వృతః ॥31॥

స తు గాండీవనిర్ముక్తః శరః శ్యేన ఇవాశుగః
శకుంతమివ వృక్షాగ్రాత్సైంధవస్య శిరోఽహరత్ ॥32॥

అహరత్తత్పునశ్చైవ శరైరూర్ధ్వం ధనంజయః
దుర్హృదామప్రహర్షాయ సుహృదాం హర్షణాయ చ ॥33॥

శరైః కదంబకీకృత్య కాలే తస్మింశ్చ పాండవః
సమంతపంచకాద్బాహ్యం శిరస్తద్వ్యహరత్తతః ॥34॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు వృద్ధక్షత్రో మహీపతిః
సంధ్యాముపాస్తే తేజస్వీ సంబంధీ తవ మారిష ॥35॥

ఉపాసీనస్య తస్యాథ కృష్ణకేశం సకుండలం
సింధురాజస్య మూర్ధానముత్సంగే సమపాతయత్॥36॥

తస్యోత్సంగే నిపతితం శిరస్తచ్చారుకుండలం
వృద్ధక్షత్రస్య నృపతేరలక్షితమరిందమ॥37॥

కృతజప్యస్య తస్యాథ వృద్ధక్షత్రస్య ధీమతః
ఉత్తిష్ఠతస్తత్సహసా శిరోఽగచ్ఛద్ధరాతలం॥38॥

తతస్తస్య నరేంద్రస్య పుత్రమూర్ధని భూతలం
గతే తస్యాపి శతధా మూర్ధాగచ్ఛదరిందమ॥39॥

తతః సర్వాణి భూతాని విస్మయం జగ్మురుత్తమం
వాసుదేవశ్చ బీభత్సుం ప్రశశంస మహారథం॥40॥

తతో దృష్ట్వా వినిహతం సింధురాజం జయద్రథం
పుత్రాణాం తవ నేత్రేభ్యో దుఃఖాద్బాష్పమపతజ్జలం॥41॥

భీమసేనోఽపి సంగ్రామే బోధయన్నివ పాండవం
సింహనాదేన మహతా పూరయామాస రోదసీ॥42॥

తం శ్రుత్వా తు మహానాదం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
సైంధవం నిహతం మేనే ఫల్గునేన మహాత్మనా॥43॥

తతో వాదిత్రఘోషేణ స్వాన్యోధానభిహర్షయన్
అభ్యవర్తత సంగ్రామే భారద్వాజం యుయుత్సయా॥44॥

తతః ప్రవవృతే రాజన్నస్తం గచ్ఛతి భాస్కరే
ద్రోణస్య సోమకైః సార్ధం సంగ్రామో లోమహర్షణః॥45॥

తే తు సర్వప్రయత్నేన భారద్వాజం జిఘాంసవః
సైంధవే నిహతే రాజన్నయుధ్యంత మహారథాః॥46॥

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా సైంధవం వినిహత్య చ
అయోధయంస్తతో ద్రోణం జయోన్మత్తాస్తతస్తతః॥47॥

అర్జునోఽపి రణే యోధాంస్తావకాన్రథసత్తమాన్
అయోధయన్మహారాజ హత్వా సైంధవకం నృపం॥48॥

స దేవశత్రూనివ దేవరాజః; కిరీటమాలీ వ్యధమత్సమంతాత్
యథా తమాంస్యభ్యుదితస్తమోఘ్నః; పూర్వాం ప్రతిజ్ఞాం సమవాప్య వీరః॥49॥

—♦ అధ్యాయము 122 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్వినిహతే వీరే సైంధవే సవ్యసాచినా
మామకా యదకుర్వంత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

సైంధవం నిహతం దృష్ట్వా రణే పార్థేన మారిష
అమర్షవశమాపన్నః కృపః శారద్వతస్తదా॥2॥

మహతా శరవర్షేణ పాండవం సమవాకిరత్
ద్రౌణిశ్చాభ్యద్రవత్పార్థం రథమాస్థాయ ఫల్గునం॥3॥

తావేనం రథినాం శ్రేష్ఠౌ రథాభ్యాం రథసత్తమం
ఉభావుభయతస్తీక్ష్ణై ర్విశిఖైరభ్యవర్షతాం॥4॥

స తథా శరవర్షాభ్యాం సుమహద్భ్యాం మహాభుజః
పీడ్యమానః పరామార్తిమగమద్రథినాం వరః॥5॥

సోఽజిఘాంసుర్గురుం సంఖ్యే గురోస్తనయమేవ చ
చకారాచార్యకం తత్ర కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥6॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ద్రౌణేః శారద్వతస్య చ
మందవేగానిషూంస్తాభ్యామజిఘాంసురవాసృజత్॥7॥

తే నాతిభృశమభ్యఘ్నన్విశిఖా జయచోదితాః
బహుత్వాత్తు పరామార్తిం శరాణాం తావగచ్ఛతాం॥8॥

అథ శారద్వతో రాజన్కౌంతేయశరపీడితః
అవాసీదద్రథోపస్థే మూర్చ్ఛామభిజగామ హ॥9॥

విహ్వలం తమభిజ్ఞాయ భర్తారం శరపీడితం
హతోఽయమితి చ జ్ఞాత్వా సారథిస్తమపావహత్॥10॥

తస్మిన్సన్నే మహారాజ కృపే శారద్వతే యుధి
అశ్వత్థామాప్యపాయాసీత్పాండవేయాద్రథాంతరం॥11॥

దృష్ట్వా శారద్వతం పార్థో మూర్చ్ఛితం శరపీడితం
రథ ఏవ మహేష్వాసః కృపణం పర్యదేవయత్॥12॥

పశ్యన్నిదం మహాప్రాజ్ఞః క్షత్తా రాజానముక్తవాన్
కులాంతకరణే పాపే జాతమాత్రే సుయోధనే॥13॥

నీయతాం పరలోకాయ సాధ్వయం కులపాంసనః
అస్మాద్ధి కురుముఖ్యానాం మహదుత్పత్స్యతే భయం॥14॥

తదిదం సమనుప్రాప్తం వచనం సత్యవాదినః
తత్కృతే హ్యద్య పశ్యామి శరతల్పగతం కృపం॥15॥

ధిగస్తు క్షాత్రమాచారం ధిగస్తు బలపౌరుషం
కో హి బ్రాహ్మణమాచార్యమభిద్రుహ్యేత మాదృశః॥16॥

ఋషిపుత్రో మమాచార్యో ద్రోణస్య దయితః సఖా
ఏష శేతే రథోపస్థే మద్బాణైరభిపీడితః॥17॥

అకామయానేన మయా విశిఖైరర్దితో భృశం
అవాసీదద్రథోపస్థే ప్రాణాన్పీడయతీవ మే॥18॥

శరార్దితేన హి మయా ప్రేక్షణీయో మహాద్యుతిః
ప్రత్యస్తో బహుభిర్బాణైర్దశధర్మగతేన వై॥19॥

శోచయత్యేష నిపతన్భూయః పుత్రవధాద్ధి మాం
కృపణం స్వరథే సన్నం పశ్య కృష్ణ యథా గతం॥20॥

ఉపాకృత్య తు వై విద్యామాచార్యేభ్యో నరర్షభాః
ప్రయచ్ఛంతీహ యే కామాందేవత్వముపయాంతి తే॥21॥

యే తు విద్యాముపాదాయ గురుభ్యః పురుషాధమాః
ఘ్నంతి తానేవ దుర్వృత్తాస్తే వై నిరయగామినః॥22॥

తదిదం నరకాయాద్య కృతం కర్మ మయా ధ్రువం
ఆచార్యం శరవర్షేణ రథే సాదయతా కృపం॥23॥

యత్తత్పూర్వముపాకుర్వన్నస్త్రం మామబ్రవీత్కృపః
న కథంచన కౌరవ్య ప్రహర్తవ్యం గురావితి॥24॥

తదిదం వచనం సాధోరాచార్యస్య మహాత్మనః
నానుష్ఠితం తమేవాజౌ విశిఖైరభివర్షతా॥25॥

నమస్తస్మై సుపూజ్యాయ గౌతమాయాపలాయినే
ధిగస్తు మమ వార్ష్ణేయ యో హ్యస్మై ప్రహరామ్యహం॥26॥

తథా విలపమానే తు సవ్యసాచిని తం ప్రతి
సైంధవం నిహతం దృష్ట్వా రాధేయః సముపాద్రవత్॥27॥

ఉపాయాంతం తు రాధేయం దృష్ట్వా పార్థో మహారథః
ప్రహసందేవకీపుత్రమిదం వచనమబ్రవీత్॥28॥

ఏష ప్రయాత్యాధిరథిః సాత్యకేః స్యందనం ప్రతి
న మృష్యతి హతం నూనం భూరిశ్రవసమాహవే॥29॥

యత్ర యాత్యేష తత్ర త్వం చోదయాశ్వాంజనార్దన
మా సోమదత్తేః పదవీం గమయేత్సాత్యకిం వృషః॥30॥

ఏవముక్తో మహాబాహుః కేశవః సవ్యసాచినా
ప్రత్యువాచ మహాతేజాః కాలయుక్తమిదం వచః॥31॥

అలమేష మహాబాహుః కర్ణాయైకో హి పాండవ
కిం పునర్ద్రౌపదేయాభ్యాం సహితః సాత్వతర్షభః॥32॥

న చ తావత్క్షమః పార్థ కర్ణేన తవ సంగరః
ప్రజ్వలంతీ మహోల్కేవ తిష్ఠత్యస్య హి వాసవీ
త్వదర్థం పూజ్యమానైషా రక్ష్యతే పరవీరహన్॥33॥

అతః కర్ణః ప్రయాత్వత్ర సాత్వతస్య యథా తథా
అహం జ్ఞాస్యామి కౌరవ్య కాలమస్య దురాత్మనః॥34॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యోఽసౌ కర్ణేన వీరేణ వార్ష్ణేయస్య సమాగమః
హతే తు భూరిశ్రవసి సైంధవే చ నిపాతితే॥35॥

సాత్యకిశ్చాపి విరథః కం సమారూఢవాన్రథం
చక్రరక్షౌ చ పాంచాల్యౌ తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥36॥

సంజయ ఉవాచ

హంత తే వర్ణయిష్యామి యథావృత్తం మహారణే
శుశ్రూషస్వ స్థిరో భూత్వా దురాచరితమాత్మనః॥37॥

పూర్వమేవ హి కృష్ణస్య మనోగతమిదం ప్రభో
విజేతవ్యో యథా వీరః సాత్యకిర్యూపకేతునా॥38॥

అతీతానాగతం రాజన్స హి వేత్తి జనార్దనః
అతః సూతం సమాహూయ దారుకం సందిదేశ హ
రథో మే యుజ్యతాం కాల్యమితి రాజన్మహాబలః॥39॥

న హి దేవా న గంధర్వా న యక్షోరగరాక్షసాః
మానవా వా విజేతారః కృష్ణయోః సంతి కేచన॥40॥

పితామహపురోగాశ్చ దేవాః సిద్ధాశ్చ తం విదుః
తయోః ప్రభావమతులం శృణు యుద్ధం చ తద్యథా॥41॥

సాత్యకిం విరథం దృష్ట్వా కర్ణం చాభ్యుద్యతాయుధం
దధ్మౌ శంఖం మహావేగమార్షభేణాథ మాధవః॥42॥

దారుకోఽవేత్య సందేశం శ్రుత్వా శంఖస్య చ స్వనం
రథమన్వానయత్తస్మై సుపర్ణోచ్ఛ్రితకేతనం॥43॥

స కేశవస్యానుమతే రథం దారుకసంయుతం
ఆరురోహ శినేః పౌత్రో జ్వలనాదిత్యసంనిభం॥44॥

కామగైః సైన్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలాహకైః
హయోదగ్రైర్మహావేగైర్హేమభాండవిభూషితైః॥45॥

యుక్తం సమారుహ్య చ తం విమానప్రతిమం రథం
అభ్యద్రవత రాధేయం ప్రవపన్సాయకాన్బహూన్॥46॥

చక్రరక్షావపి తదా యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
ధనంజయరథం హిత్వా రాధేయం ప్రత్యుదీయయుః॥47॥

రాధేయోఽపి మహారాజ శరవర్షం సముత్సృజన్
అభ్యద్రవత్సుసంక్రుద్ధో రణే శైనేయమచ్యుతం॥48॥

నైవ దైవం న గాంధర్వం నాసురోరగరాక్షసం
తాదృశం భువి వా యుద్ధం దివి వా శ్రుతమిత్యుత॥49॥

ఉపారమత తత్సైన్యం సరథాశ్వనరద్విపం
తయోర్దృష్ట్వా మహారాజ కర్మ సంమూఢచేతనం॥50॥

సర్వే చ సమపశ్యంత తద్యుద్ధమతిమానుషం
తయోర్నృవరయో రాజన్సారథ్యం దారుకస్య చ॥51॥

గతప్రత్యాగతావృత్తైర్మండలైః సంనివర్తనైః
సారథేస్తు రథస్థస్య కాశ్యపేయస్య విస్మితాః॥52॥

నభస్తలగతాశ్చైవ దేవగంధర్వదానవాః
అతీవావహితా ద్రష్టుం కర్ణశైనేయయో రణం॥53॥

మిత్రార్థే తౌ పరాక్రాంతౌ స్పర్ధినౌ శుష్మిణౌ రణే
కర్ణశ్చామరసంకాశో యుయుధానశ్చ సాత్యకిః॥54॥

అన్యోన్యం తౌ మహారాజ శరవర్షైరవర్షతాం
ప్రమమాథ శినేః పౌత్రం కర్ణః సాయకవృష్టిభిః॥55॥

అమృష్యమాణో నిధనం కౌరవ్యజలసంధయోః
కర్ణః శోకసమావిష్టో మహోరగ ఇవ శ్వసన్॥56॥

స శైనేయం రణే క్రుద్ధః ప్రదహన్నివ చక్షుషా
అభ్యద్రవత వేగేన పునః పునరరిందమః॥57॥

తం తు సంప్రేక్ష్య సంక్రుద్ధం సాత్యకిః ప్రత్యవిధ్యత
మహతా శరవర్షేణ గజః ప్రతిగజం యథా॥58॥

తౌ సమేత్య నరవ్యాఘ్రౌ వ్యాఘ్రావివ తరస్వినౌ
అన్యోన్యం సంతతక్షాతే రణేఽనుపమవిక్రమౌ॥59॥

తతః కర్ణం శినేః పౌత్రః సర్వపారశవైః శరైః
బిభేద సర్వగాత్రేషు పునః పునరరిందమః॥60॥

సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాహరత్
అశ్వాంశ్చ చతురః శ్వేతాన్నిజఘ్నే నిశితైః శరైః॥61॥

ఛిత్త్వా ధ్వజం శతేనైవ శతధా పురుషర్షభః
చకార విరథం కర్ణం తవ పుత్రస్య పశ్యతః॥62॥

తతో విమనసో రాజంస్తావకాః పురుషర్షభాః
వృషసేనః కర్ణసుతః శల్యో మద్రాధిపస్తథా॥63॥

ద్రోణపుత్రశ్చ శైనేయం సర్వతః పర్యవారయన్
తతః పర్యాకులం సర్వం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥64॥

తథా సాత్యకినా వీరే విరథే సూతజే కృతే
హాహాకారస్తతో రాజన్సర్వసైన్యేషు చాభవత్॥65॥

కర్ణోఽపి విహ్వలో రాజన్సాత్వతేనార్దితః శరైః
దుర్యోధనరథం రాజన్నారురోహ వినిఃశ్వసన్॥66॥

మానయంస్తవ పుత్రస్య బాల్యాత్ప్రభృతి సౌహృదం
కృతాం రాజ్యప్రదానేన ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయన్॥67॥

తథా తు విరథే కర్ణే పుత్రాన్వై తవ పార్థివ
దుఃశాసనముఖాఞ్శూరాన్నావధీత్సాత్యకిర్వశీ॥68॥

రక్షన్ప్రతిజ్ఞాం చ పునర్భీమసేనకృతాం పురా
విరథాన్విహ్వలాంశ్చక్రే న తు ప్రాణైర్వ్యయోజయత్॥69॥

భీమసేనేన తు వధః పుత్రాణాం తే ప్రతిశ్రుతః
పునర్ద్యూతే చ పార్థేన వధః కర్ణస్య సంశ్రుతః॥70॥

వధే త్వకుర్వన్యత్నం తే తస్య కర్ణముఖాస్తదా
నాశక్నువంశ్చ తం హంతుం సాత్యకిం ప్రవరా రథాః॥71॥

ద్రౌణిశ్చ కృతవర్మా చ తథైవాన్యే మహారథాః
నిర్జితా ధనుషైకేన శతశః క్షత్రియర్షభాః
కాంక్షతా పరలోకం చ ధర్మరాజస్య చ ప్రియం॥72॥

కృష్ణయోః సదృశో వీర్యే సాత్యకిః శత్రుకర్శనః
కృష్ణో వాపి భవేల్లోకే పార్థో వాపి ధనుర్ధరః
శైనేయో వా నరవ్యాఘ్రశ్చతుర్థో నోపలభ్యతే॥73॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అజయ్యం రథమాస్థాయ వాసుదేవస్య సాత్యకిః
విరథం కృతవాన్కర్ణం వాసుదేవసమో యువా॥74॥

దారుకేణ సమాయుక్తం స్వబాహుబలదర్పితః
కచ్చిదన్యం సమారూఢః స రథం సాత్యకిః పునః॥75॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం కుశలో హ్యసి భాషితుం
అసహ్యం తమహం మన్యే తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥76॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా తస్య రథమన్యం మహామతిః
దారుకస్యానుజస్తూర్ణం కల్పనావిధికల్పితం॥77॥

ఆయసైః కాంచనైశ్చాపి పట్టైర్నద్ధం సకూబరం
తారాసహస్రఖచితం సింహధ్వజపతాకినం॥78॥

అశ్వైర్వాతజవైర్యుక్తం హేమభాండపరిచ్ఛదైః
పాండురైరిందుసంకాశైః సర్వశబ్దాతిగైర్దృఢైః॥79॥

చిత్రకాంచనసంనాహైర్వాజిముఖ్యైర్విశాం పతే
ఘంటాజాలాకులరవం శక్తితోమరవిద్యుతం ॥80॥

వృతం సాంగ్రామికైర్ద్రవ్యైర్బహుశస్త్రపరిచ్ఛదం
రథం సంపాదయామాస మేఘగంభీరనిస్వనం ॥81॥

తం సమారుహ్య శైనేయస్తవ సైన్యముపాద్రవత్
దారుకోఽపి యథాకామం ప్రయయౌ కేశవాంతికం ॥82॥

కర్ణస్యాపి మహారాజ శంఖగోక్షీరపాండురైః
చిత్రకాంచనసంనాహైః సదశ్వైర్వేగవత్తరైః ॥83॥

హేమకక్ష్యాధ్వజోపేతం క్లృప్తయంత్రపతాకినం
అగ్ర్యం రథం సుయంతారం బహుశస్త్రపరిచ్ఛదం ॥84॥

ఉపాజహ్రుస్తమాస్థాయ కర్ణోఽప్యభ్యద్రవద్రిపూన్
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి ॥85॥

భూయశ్చాపి నిబోధ త్వం తవాపనయజం క్షయం
ఏకత్రింశత్తవ సుతా భీమసేనేన పాతితాః ॥86॥

దుర్ముఖం ప్రముఖే కృత్వా సతతం చిత్రయోధినం
శతశో నిహతాః శూరాః సాత్వతేనార్జునేన చ ॥87॥

భీష్మం ప్రముఖతః కృత్వా భగదత్తం చ మారిష
ఏవమేష క్షయో వృత్తో రాజందుర్మంత్రితే తవ ॥88॥

—♦ అధ్యాయము 123 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా గతేషు శూరేషు తేషాం మమ చ సంజయ
కిం వై భీమస్తదాకార్షీత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

విరథో భీమసేనో వై కర్ణవాక్శల్యపీడితః
అమర్షవశమాపన్నః ఫల్గునం వాక్యమబ్రవీత్ ॥2॥

పునః పునస్తూబరక మూఢ ఔదరికేతి చ
అకృతాస్త్రక మా యోధీర్బాల సంగ్రామకాతర ॥3॥

ఇతి మామబ్రవీత్కర్ణః పశ్యతస్తే ధనంజయ
ఏవం వక్తా చ మే వధ్యస్తేన చోక్తోఽస్మి భారత ॥4॥

ఏతద్వ్రతం మహాబాహో త్వయా సహ కృతం మయా
యథైతన్మమ కౌంతేయ తథా తవ న సంశయః ॥5॥

తద్వధాయ నరశ్రేష్ఠ స్మరైతద్వచనం మమ
యథా భవతి తత్సత్యం తథా కురు ధనంజయ ॥6॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య భీమస్యామితవిక్రమః
తతోఽర్జునోఽబ్రవీత్కర్ణం కించిదభ్యేత్య సంయుగే ॥7॥

కర్ణ కర్ణ వృథాదృష్టే సూతపుత్రాత్మసంస్తుత
అధర్మబుద్ధే శృణు మే యత్త్వా వక్ష్యామి సాంప్రతం ॥8॥

ద్వివిధం కర్మ శూరాణాం యుద్ధే జయపరాజయౌ
తౌ చాప్యనిత్యౌ రాధేయ వాసవస్యాపి యుధ్యతః॥9॥

ముమూర్షుర్యుయుధానేన విరథోఽసి విసర్జితః
యదృచ్ఛయా భీమసేనం విరథం కృతవానసి॥10॥

అధర్మస్త్వేష రాధేయ యత్త్వం భీమమవోచథాః
యుద్ధధర్మం విజానన్వై యుధ్యంతమపలాయినం
పూరయంతం యథాశక్తి శూరకర్మాహవే తథా॥11॥

పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం కేశవస్య మమైవ చ
విరథో భీమసేనేన కృతోఽసి బహుశో రణే
న చ త్వాం పరుషం కించిదుక్తవాన్పాండునందనః॥12॥

యస్మాత్తు బహు రూక్షం చ శ్రావితస్తే వృకోదరః
పరోక్షం యచ్చ సౌభద్రో యుష్మాభిర్నిహతో మమ॥13॥

తస్మాదస్యావలేపస్య సద్యః ఫలమవాప్నుహి
త్వయా తస్య ధనుశ్ఛిన్నమాత్మనాశాయ దుర్మతే॥14॥

తస్మాద్వధ్యోఽసి మే మూఢ సభృత్యబలవాహనః
కురు త్వం సర్వకృత్యాని మహత్తే భయమాగతం॥15॥

హంతాస్మి వృషసేనం తే ప్రేక్షమాణస్య సంయుగే
యే చాన్యేఽప్యుపయాస్యంతి బుద్ధిమోహేన మాం నృపాః
తాంశ్చ సర్వాన్హనిష్యామి సత్యేనాయుధమాలభే॥16॥

త్వాం చ మూఢాకృతప్రజ్ఞమతిమానినమాహవే
దృష్ట్వా దుర్యోధనో మందో భృశం తప్స్యతి పాతితం॥17॥

అర్జునేన ప్రతిజ్ఞాతే వధే కర్ణసుతస్య తు
మహాన్సుతుములః శబ్దో బభూవ రథినాం తదా॥18॥

తస్మిన్నాకులసంగ్రామే వర్తమానే మహాభయే
మందరశ్మిః సహస్రాంశురస్తం గిరిముపాగమత్॥19॥

తతో రాజన్హృషీకేశః సంగ్రామశిరసి స్థితం
తీర్ణప్రతిజ్ఞం బీభత్సుం పరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్॥20॥

దిష్ట్యా సంపాదితా జిష్ణో ప్రతిజ్ఞా మహతీ త్వయా
దిష్ట్యా చ నిహతః పాపో వృద్ధక్షత్రః సహాత్మజః॥21॥

ధార్తరాష్ట్రబలం ప్రాప్య దేవసేనాపి భారత
సీదేత సమరే జిష్ణో నాత్ర కార్యా విచారణా॥22॥

న తం పశ్యామి లోకేషు చింతయన్పురుషం క్వచిత్
త్వదృతే పురుషవ్యాఘ్ర య ఏతద్యోధయేద్బలం॥23॥

మహాప్రభావా బహవస్త్వయా తుల్యాధికాపి వా
సమేతాః పృథివీపాలా ధార్తరాష్ట్రస్య కారణాత్
తే త్వాం ప్రాప్య రణే క్రుద్ధం నాభ్యవర్తంత దంశితాః॥24॥

తవ వీర్యం బలం చైవ రుద్రశక్రాంతకోపమం
నేదృశం శక్నుయాత్కశ్చిద్రణే కర్తుం పరాక్రమం
యాదృశం కృతవానద్య త్వమేకః శత్రుతాపనః॥25॥

ఏవమేవ హతే కర్ణే సానుబంధే దురాత్మని
వర్ధయిష్యామి భూయస్త్వాం విజితారిం హతద్విషం॥26॥

తమర్జునః ప్రత్యువాచ ప్రసాదాత్తవ మాధవ
ప్రతిజ్ఞేయం మయోత్తీర్ణా విబుధైరపి దుస్తరా॥27॥

అనాశ్చర్యో జయస్తేషాం యేషాం నాథోఽసి మాధవ
త్వత్ప్రసాదాన్మహీం కృత్స్నాం సంప్రాప్స్యతి యుధిష్ఠిరః॥28॥

తవైవ భారో వార్ష్ణేయ తవైవ విజయః ప్రభో
వర్ధనీయాస్తవ వయం ప్రేష్యాశ్చ మధుసూదన॥29॥

ఏవముక్తః స్మయన్కృష్ణః శనకైర్వాహయన్హయాన్
దర్శయామాస పార్థాయ క్రూరమాయోధనం మహత్॥30॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ

ప్రార్థయంతో జయం యుద్ధే ప్రథితం చ మహద్యశః
పృథివ్యాం శేరతే శూరాః పార్థివాస్త్వచ్ఛరైర్హతాః॥31॥

వికీర్ణశస్త్రాభరణా విపన్నాశ్వరథద్విపాః
సంఛిన్నభిన్నవర్మాణో వైక్లవ్యం పరమం గతాః॥32॥

ససత్త్వా గతసత్త్వాశ్చ ప్రభయా పరయా యుతాః
సజీవా ఇవ లక్ష్యంతే గతసత్త్వా నరాధిపాః॥33॥

తేషాం శరైః స్వర్ణపుంఖైః శస్త్రైశ్చ వివిధైః శితైః
వాహనైరాయుధైశ్చైవ సంపూర్ణాం పశ్య మేదినీం॥34॥

వర్మభిశ్చర్మభిర్హారైః శిరోభిశ్చ సకుండలైః
ఉష్ణీషైర్ముకుటైః స్రగ్భిశ్చూడామణిభిరంబరైః॥35॥

కంఠసూత్రైరంగదైశ్చ నిష్కైరపి చ సుప్రభైః
అన్యైశ్చాభరణైశ్చిత్రైర్భాతి భారత మేదినీ॥36॥

చామరైర్వ్యజనైశ్చిత్రైర్ధ్వజైశ్చాశ్వరథద్విపైః
వివిధైశ్చ పరిస్తోమైరశ్వానాం చ ప్రకీర్ణకైః॥37॥

కుథాభిశ్చ విచిత్రాభిర్వరూథైశ్చ మహాధనైః
సంస్తీర్ణాం వసుధాం పశ్య చిత్రపట్టైరివావృతాం॥38॥

నాగేభ్యః పతితానన్యాన్కల్పితేభ్యో ద్విపైః సహ
సింహాన్వజ్రప్రణున్నేభ్యో గిర్యగ్రేభ్య ఇవ చ్యుతాన్॥39॥

సంస్యూతాన్వాజిభిః సార్ధం ధరణ్యాం పశ్య చాపరాన్
పదాతిసాదిసంఘాంశ్చ క్షతజౌఘపరిప్లుతాన్॥40॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం సందర్శయన్కృష్ణో రణభూమిం కిరీటినః
స్వైః సమేతః స ముదితః పాంచజన్యం వ్యనాదయత్॥41॥

—♦ అధ్యాయము 124 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా రథాదాప్లుత్య భారత
పర్యష్వజత్తదా కృష్ణావానందాశ్రుపరిప్లుతః॥1॥

ప్రమృజ్య వదనం శుభ్రం పుండరీకసమప్రభం
అబ్రవీద్వాసుదేవం చ పాండవం చ ధనంజయం॥2॥

దిష్ట్యా పశ్యామి సంగ్రామే తీర్ణభారౌ మహారథౌ
దిష్ట్యా చ నిహతః పాపః సైంధవః పురుషాధమః॥3॥

కృష్ణ దిష్ట్యా మమ ప్రీతిర్మహతీ ప్రతిపాదితా
దిష్ట్యా శత్రుగణాశ్చైవ నిమగ్నాః శోకసాగరే॥4॥

న తేషాం దుష్కరం కించిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే
సర్వలోకగురుర్యేషాం త్వం నాథో మధుసూదన॥5॥

తవ ప్రసాదాద్గోవింద వయం జేష్యామహే రిపూన్
యథా పూర్వం ప్రసాదాత్తే దానవాన్పాకశాసనః॥6॥

పృథివీవిజయో వాపి త్రైలోక్యవిజయోఽపి వా
ధ్రువో హి తేషాం వార్ష్ణేయ యేషాం తుష్టోఽసి మాధవ॥7॥

న తేషాం విద్యతే పాపం సంగ్రామే వా పరాజయః
త్రిదశేశ్వరనాథస్త్వం యేషాం తుష్టోఽసి మాధవ॥8॥

త్వత్ప్రసాదాద్ధృషీకేశ శక్రః సురగణేశ్వరః
త్రైలోక్యవిజయం శ్రీమాన్ప్రాప్తవాన్రణమూర్ధని॥9॥

తవ చైవ ప్రసాదేన త్రిదశాస్త్రిదశేశ్వర
అమరత్వం గతాః కృష్ణ లోకాంశ్చాశ్నువతేఽక్షయాన్॥10॥

త్వత్ప్రసాదసముత్థేన విక్రమేణారిసూదన
సురేశత్వం గతః శక్రో హత్వా దైత్యాన్సహస్రశః॥11॥

త్వత్ప్రసాదాద్ధృషీకేశ జగత్స్థావరజంగమం
స్వవర్త్మని స్థితం వీర జపహోమేషు వర్తతే॥12॥

ఏకార్ణవమిదం పూర్వం సర్వమాసీత్తమోమయం
త్వత్ప్రసాదాత్ప్రకాశత్వం జగత్ప్రాప్తం నరోత్తమ॥13॥

స్రష్టారం సర్వలోకానాం పరమాత్మానమచ్యుతం
యే ప్రపన్నా హృషీకేశం న తే ముహ్యంతి కర్హిచిత్॥14॥

అనాదినిధనం దేవం లోకకర్తారమవ్యయం
త్వాం భక్తా యే హృషీకేశ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥15॥

పరం పురాణం పురుషం పురాణానాం పరం చ యత్
ప్రపద్యతస్తం పరమం పరా భూతిర్విధీయతే॥16॥

యోఽగాత చతురో వేదాన్యశ్చ వేదేషు గీయతే
తం ప్రపద్య మహాత్మానం భూతిమాప్నోత్యనుత్తమాం॥17॥

ధనంజయసఖా యశ్చ ధనంజయహితశ్చ యః
తం ధనంజయగోప్తారం ప్రపద్య సుఖమేధతే॥18॥

ఇత్యుక్తౌ తౌ మహాత్మానావుభౌ కేశవపాండవౌ
తావబ్రూతాం తదా హృష్టౌ రాజానం పృథివీపతిం॥19॥

తవ కోపాగ్నినా దగ్ధః పాపో రాజా జయద్రథః
ఉదీర్ణం చాపి సుమహద్ధార్తరాష్ట్రబలం రణే॥20॥

హన్యతే నిహతం చైవ వినంక్ష్యతి చ భారత
తవ క్రోధహతా హ్యేతే కౌరవాః శత్రుసూదన॥21॥

త్వాం హి చక్షుర్హణం వీరం కోపయిత్వా సుయోధనః
సమిత్రబంధుః సమరే ప్రాణాంస్త్యక్ష్యతి దుర్మతిః॥22॥

తవ క్రోధహతః పూర్వం దేవైరపి సుదుర్జయః
శరతల్పగతః శేతే భీష్మః కురుపితామహః॥23॥

దుర్లభో హి జయస్తేషాం సంగ్రామే రిపుసూదన
యాతా మృత్యువశం తే వై యేషాం క్రుద్ధోఽసి పాండవ॥24॥

రాజ్యం ప్రాణాః ప్రియాః పుత్రాః సౌఖ్యాని వివిధాని చ
అచిరాత్తస్య నశ్యంతి యేషాం క్రుద్ధోఽసి మానద॥25॥

వినష్టాన్కౌరవాన్మన్యే సపుత్రపశుబాంధవాన్
రాజధర్మపరే నిత్యం త్వయి క్రుద్ధే యుధిష్ఠిర॥26॥

తతో భీమో మహాబాహుః సాత్యకిశ్చ మహారథః
అభివాద్య గురుం జ్యేష్ఠం మార్గణైః క్షతవిక్షతౌ
స్థితావాస్తాం మహేష్వాసౌ పాంచాల్యైః పరివారితౌ॥27॥

తౌ దృష్ట్వా ముదితౌ వీరౌ ప్రాంజలీ చాగ్రతః స్థితౌ
అభ్యనందత కౌంతేయస్తావుభౌ భీమసాత్యకీ॥28॥

దిష్ట్యా పశ్యామి వాం వీరౌ విముక్తౌ సైన్యసాగరాత్
ద్రోణగ్రాహాద్దురాధర్షాద్ధార్దిక్యమకరాలయాత్
దిష్ట్యా చ నిర్జితాః సంఖ్యే పృథివ్యాం సర్వపార్థివాః॥29॥

యువాం విజయినౌ చాపి దిష్ట్యా పశ్యామి సంయుగే
దిష్ట్యా ద్రోణో జితః సంఖ్యే హార్దిక్యశ్చ మహాబలః॥30॥

సైన్యార్ణవం సముత్తీర్ణౌ దిష్ట్యా పశ్యామి చానఘౌ
సమరశ్లాఘినౌ వీరౌ సమరేష్వపలాయినౌ
మమ ప్రాణసమౌ చైవ దిష్ట్యా పశ్యామి వామహం॥31॥

ఇత్యుక్త్వా పాండవో రాజా యుయుధానవృకోదరౌ
సస్వజే పురుషవ్యాఘ్రౌ హర్షాద్బాష్పం ముమోచ హ॥32॥

తతః ప్రముదితం సర్వం బలమాసీద్విశాం పతే
పాండవానాం జయం దృష్ట్వా యుద్ధాయ చ మనో దధే॥33॥

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సైంధవే నిహతే రాజన్పుత్రస్తవ సుయోధనః
అశ్రుక్లిన్నముఖో దీనో నిరుత్సాహో ద్విషజ్జయే
అమన్యతార్జునసమో యోధో భువి న విద్యతే॥1॥

న ద్రోణో న చ రాధేయో నాశ్వత్థామా కృపో న చ
క్రుద్ధస్య ప్రముఖే స్థాతుం పర్యాప్తా ఇతి మారిష॥2॥

నిర్జిత్య హి రణే పార్థః సర్వాన్మమ మహారథాన్
అవధీత్సైంధవం సంఖ్యే నైనం కశ్చిదవారయత్॥3॥

సర్వథా హతమేవైతత్కౌరవాణాం మహద్బలం
న హ్యస్య విద్యతే త్రాతా సాక్షాదపి పురందరః॥4॥

యముపాశ్రిత్య సంగ్రామే కృతః శస్త్రసముద్యమః
స కర్ణో నిర్జితః సంఖ్యే హతశ్చైవ జయద్రథః॥5॥

పరుషాణి సభామధ్యే ప్రోక్తవాన్యః స్మ పాండవాన్
స కర్ణో నిర్జితః సంఖ్యే సైంధవశ్చ నిపాతితః॥6॥

యస్య వీర్యం సమాశ్రిత్య శమం యాచంతమచ్యుతం
తృణవత్తమహం మన్యే స కర్ణో నిర్జితో యుధి॥7॥

ఏవం క్లాంతమనా రాజన్నుపాయాద్ద్రోణమీక్షితుం
ఆగస్కృత్సర్వలోకస్య పుత్రస్తే భరతర్షభ॥8॥

తతస్తత్సర్వమాచఖ్యౌ కురూణాం వైశసం మహత్
పరాన్విజయతశ్చాపి ధార్తరాష్ట్రాన్నిమజ్జతః॥9॥

దుర్యోధన ఉవాచ

పశ్య మూర్ధావసిక్తానామాచార్య కదనం కృతం
కృత్వా ప్రముఖతః శూరం భీష్మం మమ పితామహం॥10॥

తం నిహత్య ప్రలుబ్ధోఽయం శిఖండీ పూర్ణమానసః
పాంచాలైః సహితః సర్వైః సేనాగ్రమభికర్షతి॥11॥

అపరశ్చాపి దుర్ధర్షః శిష్యస్తే సవ్యసాచినా
అక్షౌహిణీః సప్త హత్వా హతో రాజా జయద్రథః॥12॥

అస్మద్విజయకామానాం సుహృదాముపకారిణాం
గంతాస్మి కథమానృణ్యం గతానాం యమసాదనం॥13॥

యే మదర్థం పరీప్సంతి వసుధాం వసుధాధిపాః
తే హిత్వా వసుధైశ్వర్యం వసుధామధిశేరతే॥14॥

సోఽహం కాపురుషః కృత్వా మిత్రాణాం క్షయమీదృశం
నాశ్వమేధసహస్రేణ పాతుమాత్మానముత్సహే॥15॥

మమ లుబ్ధస్య పాపస్య తథా ధర్మాపచాయినః
వ్యాయచ్ఛంతో జిగీషంతః ప్రాప్తా వైవస్వతక్షయం॥16॥

కథం పతితవృత్తస్య పృథివీ సుహృదాం ద్రుహః
వివరం నాశకద్దాతుం మమ పార్థివసంసది॥17॥

సోఽహం రుధిరసిక్తాంగం రాజ్ఞాం మధ్యే పితామహం
శయానం నాశకం త్రాతుం భీష్మమాయోధనే హతం॥18॥

తం మామనార్యపురుషం మిత్రద్రుహమధార్మికం
కిం స వక్ష్యతి దుర్ధర్షః సమేత్య పరలోకజిత్॥19॥

జలసంధం మహేష్వాసం పశ్య సాత్యకినా హతం
మదర్థముద్యతం శూరం ప్రాణాంస్త్యక్త్వా మహారథం॥20॥

కాంబోజం నిహతం దృష్ట్వా తథాలంబుసమేవ చ
అన్యాన్బహూంశ్చ సుహృదో జీవితార్థోఽద్య కో మమ॥21॥

వ్యాయచ్ఛంతో హతాః శూరా మదర్థే యేఽపరాఙ్ముఖాః
యతమానాః పరం శక్త్యా విజేతుమహితాన్మమ॥22॥

తేషాం గత్వాహమానృణ్యమద్య శక్త్యా పరంతప
తర్పయిష్యామి తానేవ జలేన యమునామను॥23॥

సత్యం తే ప్రతిజానామి సర్వశస్త్రభృతాం వర
ఇష్టాపూర్తేన చ శపే వీర్యేణ చ సుతైరపి॥24॥

నిహత్య తాన్రణే సర్వాన్పాంచాలాన్పాండవైః సహ
శాంతిం లబ్ధాస్మి తేషాం వా రణే గంతా సలోకతాం॥25॥

న హీదానీం సహాయా మే పరీప్సంత్యనుపస్కృతాః
శ్రేయో హి పాండూన్మన్యంతే న తథాస్మాన్మహాభుజ॥26॥

స్వయం హి మృత్యుర్విహితః సత్యసంధేన సంయుగే
భవానుపేక్షాం కురుతే సుశిష్యత్వాద్ధనంజయే॥27॥

అతో వినిహతాః సర్వే యేఽస్మజ్జయచికీర్షవః
కర్ణమేవ తు పశ్యామి సంప్రత్యస్మజ్జయైషిణం॥28॥

యో హి మిత్రమవిజ్ఞాయ యాథాతథ్యేన మందధీః
మిత్రార్థే యోజయత్యేనం తస్య సోఽర్థోఽవసీదతి॥29॥

తాదృగ్రూపమిదం కార్యం కృతం మమ సుహృద్బ్రువైః
మోహాల్లుబ్ధస్య పాపస్య జిహ్మాచారైస్తతస్తతః॥30॥

హతో జయద్రథశ్చైవ సౌమదత్తిశ్చ వీర్యవాన్
అభీషాహాః శూరసేనాః శిబయోఽథ వసాతయః॥31॥

సోఽహమద్య గమిష్యామి యత్ర తే పురుషర్షభాః
హతా మదర్థం సంగ్రామే యుధ్యమానాః కిరీటినా॥32॥

న హి మే జీవితేనార్థస్తాననృతే పురుషర్షభాన్
ఆచార్యః పాండుపుత్రాణామనుజానాతు నో భవాన్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 126 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సింధురాజే హతే తాత సమరే సవ్యసాచినా
తథైవ భూరిశ్రవసి కిమాసీద్వో మనస్తదా ॥1॥

దుర్యోధనేన చ ద్రోణస్తథోక్తః కురుసంసది
కిముక్తవాన్పరం తస్మాత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

నిష్టానకో మహానాసీత్సైన్యానాం తవ భారత
సైంధవం నిహతం దృష్ట్వా భూరిశ్రవసమేవ చ ॥3॥

మంత్రితం తవ పుత్రస్య తే సర్వమవమేనిరే
యేన మంత్రేణ నిహతాః శతశః క్షత్రియర్షభాః ॥4॥

ద్రోణస్తు తద్వచః శ్రుత్వా పుత్రస్య తవ దుర్మనాః
ముహూర్తమివ తు ధ్యాత్వా భృశమార్తోఽభ్యభాషత ॥5॥

దుర్యోధన కిమేవం మాం వాక్శరైరభికృంతసి
అజయ్యం సమరే నిత్యం బ్రువాణం సవ్యసాచినం ॥6॥

ఏతేనైవార్జునం జ్ఞాతుమలం కౌరవ సంయుగే
యచ్ఛిఖండ్యవధీద్భీష్మం పాల్యమానః కిరీటినా ॥7॥

అవధ్యం నిహతం దృష్ట్వా సంయుగే దేవమానుషైః
తదైవాజ్ఞాసిషమహం నేయమస్తీతి భారతీ ॥8॥

యం పుంసాం త్రిషు లోకేషు సర్వశూరమమంస్మహి
తస్మిన్వినిహతే శూరే కిం శేషం పర్యుపాస్మహే ॥9॥

యాన్స్మ తాన్గ్లహతే తాతః శకునిః కురుసంసది
అక్షాన్న తేఽక్షా నిశితా బాణాస్తే శత్రుతాపనాః ॥10॥

త ఏతే ఘ్నంతి నస్తాత విశిఖా జయచోదితాః
యాంస్తదా ఖ్యాప్యమానాంస్త్వం విదురేణ న బుధ్యసే ॥11॥

తాస్తా విలపతశ్చాపి విదురస్య మహాత్మనః
ధీరస్య వాచో నాశ్రౌషీః క్షేమాయ వదతః శివాః ॥12॥

తదిదం వర్తతే ఘోరమాగతం వైశసం మహత్
తస్యావమానాద్వాక్యస్య దుర్యోధన కృతే తవ ॥13॥

యచ్చ నః ప్రేక్షమాణానాం కృష్ణామానాయయః సభాం
అనర్హతీం కులే జాతాం సర్వధర్మానుచారిణీం ॥14॥

తస్యాధర్మస్య గాంధారే ఫలం ప్రాప్తమిదం త్వయా
నో చేత్పాపం పరే లోకే త్వమర్ఛేథాస్తతోఽధికం ॥15॥

యచ్చ తాన్పాండవాంద్యూతే విషమేణ విజిత్య హ
ప్రావ్రాజయస్తదారణ్యే రౌరవాజినవాససః ॥16॥

పుత్రాణామివ చైతేషాం ధర్మమాచరతాం సదా
ద్రుహ్యేత్కో ను నరో లోకే మదన్యో బ్రాహ్మణబ్రువః ॥17॥

పాండవానామయం కోపస్త్వయా శకునినా సహ
ఆహూతో ధృతరాష్ట్రస్య సంమతే కురుసంసది॥18॥

దుఃశాసనేన సంయుక్తః కర్ణేన పరివర్ధితః
క్షత్తుర్వాక్యమనాదృత్య త్వయాభ్యస్తః పునః పునః॥19॥

యత్తత్సర్వే పరాభూయ పర్యవారయతార్జునిం
సింధురాజానమాశ్రిత్య స వో మధ్యే కథం హతః॥20॥

కథం త్వయి చ కర్ణే చ కృపే శల్యే చ జీవతి
అశ్వత్థామ్ని చ కౌరవ్య నిధనం సైంధవోఽగమత్॥21॥

యద్వస్తత్సర్వరాజానస్తేజస్తిగ్మముపాసతే
సింధురాజం పరిత్రాతుం స వో మధ్యే కథం హతః॥22॥

మయ్యేవ హి విశేషేణ తథా దుర్యోధన త్వయి
ఆశంసత పరిత్రాణమర్జునాత్స మహీపతిః॥23॥

తతస్తస్మిన్పరిత్రాణమలబ్ధవతి ఫల్గునాత్
న కించిదనుపశ్యామి జీవితత్రాణమాత్మనః॥24॥

మజ్జంతమివ చాత్మానం ధృష్టద్యుమ్నస్య కిల్బిషే
పశ్యామ్యహత్వా పాంచాలాన్సహ తేన శిఖండినా॥25॥

తన్మా కిమభితప్యంతం వాక్శరైరభికృంతసి
అశక్తః సింధురాజస్య భూత్వా త్రాణాయ భారత॥26॥

సౌవర్ణం సత్యసంధస్య ధ్వజమక్లిష్టకర్మణః
అపశ్యన్యుధి భీష్మస్య కథమాశంససే జయం॥27॥

మధ్యే మహారథానాం చ యత్రాహన్యత సైంధవః
హతో భూరిశ్రవాశ్చైవ కిం శేషం తత్ర మన్యసే॥28॥

కృప ఏవ చ దుర్ధర్షో యది జీవతి పార్థివ
యో నాగాత్సింధురాజస్య వర్త్మ తం పూజయామ్యహం॥29॥

యచ్చాపశ్యం హతం భీష్మం పశ్యతస్తేఽనుజస్య వై
దుఃశాసనస్య కౌరవ్య కుర్వాణం కర్మ దుష్కరం
అవధ్యకల్పం సంగ్రామే దేవైరపి సవాసవైః॥30॥

న తే వసుంధరాస్తీతి తదహం చింతయే నృప
ఇమాని పాండవానాం చ సృంజయానాం చ భారత
అనీకాన్యాద్రవంతే మాం సహితాన్యద్య మారిష॥31॥

నాహత్వా సర్వపాంచాలాన్కవచస్య విమోక్షణం
కర్తాస్మి సమరే కర్మ ధార్తరాష్ట్ర హితం తవ॥32॥

రాజన్బ్రూయాః సుతం మే త్వమశ్వత్థామానమాహవే
న సోమకాః ప్రమోక్తవ్యా జీవితం పరిరక్షతా॥33॥

యచ్చ పిత్రానుశిష్టోఽసి తద్వచః పరిపాలయ
ఆనృశంస్యే దమే సత్యే ఆర్జవే చ స్థిరో భవ॥34॥

ధర్మార్థకామకుశలో ధర్మార్థావప్యపీడయన్
ధర్మప్రధానః కార్యాణి కుర్యాశ్చేతి పునః పునః॥35॥

చక్షుర్మనోభ్యాం సంతోష్యా విప్రాః సేవ్యాశ్చ శక్తితః
న చైషాం విప్రియం కార్యం తే హి వహ్నిశిఖోపమాః॥36॥

ఏష త్వహమనీకాని ప్రవిశామ్యరిసూదన
రణాయ మహతే రాజంస్త్వయా వాక్శల్యపీడితః॥37॥

త్వం చ దుర్యోధన బలం యది శక్నోషి ధారయ
రాత్రావపి హి యోత్స్యంతే సంరబ్ధాః కురుసృంజయాః॥38॥

ఏవముక్త్వా తతః ప్రాయాద్ద్రోణః పాండవసృంజయాన్
ముష్ణన్క్షత్రియతేజాంసి నక్షత్రాణామివాంశుమాన్॥39॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో రాజా ద్రోణేనైవం ప్రచోదితః
అమర్షవశమాపన్నో యుద్ధాయైవ మనో దధే॥1॥

అబ్రవీచ్చ తదా కర్ణం పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
పశ్య కృష్ణసహాయేన పాండవేన కిరీటినా
ఆచార్యవిహితం వ్యూహం భిన్నం దేవైః సుదుర్భిదం॥2॥

తవ వ్యాయచ్ఛమానస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
మిషతాం యోధముఖ్యానాం సైంధవో వినిపాతితః॥3॥

పశ్య రాధేయ రాజానః పృథివ్యాం ప్రవరా యుధి
పార్థేనైకేన నిహతాః సింహేనేవేతరా మృగాః॥4॥

మమ వ్యాయచ్ఛమానస్య సమరే శత్రుసూదన
అల్పావశేషం సైన్యం మే కృతం శక్రాత్మజేన హ॥5॥

కథం హ్యనిచ్ఛమానస్య ద్రోణస్య యుధి ఫల్గునః
భింద్యాత్సుదుర్భిదం వ్యూహం యతమానోఽపి సంయుగే॥6॥

ప్రియో హి ఫల్గునో నిత్యమాచార్యస్య మహాత్మనః
తతోఽస్య దత్తవాంద్వారం నయుద్ధేనారిమర్దన॥7॥

అభయం సైంధవస్యాజౌ దత్త్వా ద్రోణః పరంతపః
ప్రాదాత్కిరీటినే ద్వారం పశ్య నిర్గుణతాం మమ॥8॥

యద్యదాస్యమనుజ్ఞాం వై పూర్వమేవ గృహాన్ప్రతి
సింధురాజస్య సమరే నాభవిష్యజ్జనక్షయః॥9॥

జయద్రథో జీవితార్థీ గచ్ఛమానో గృహాన్ప్రతి
మయానార్యేణ సంరుద్ధో ద్రోణాత్ప్రాప్యాభయం రణే॥10॥

అద్య మే భ్రాతరః క్షీణాశ్చిత్రసేనాదయో యుధి
భీమసేనం సమాసాద్య పశ్యతాం నో దురాత్మనాం॥11॥

కర్ణ ఉవాచ

ఆచార్యం మా విగర్హస్వ శక్త్యా యుధ్యత్యసౌ ద్విజః
అజయ్యాన్పాండవాన్మన్యే ద్రోణేనాస్త్రవిదా మృధే॥12॥

తథా హ్యేనమతిక్రమ్య ప్రవిష్టః శ్వేతవాహనః
దైవదృష్టోఽన్యథాభావో న మన్యే విద్యతే క్వచిత్॥13॥

తతో నో యుధ్యమానానాం పరం శక్త్యా సుయోధన
సైంధవో నిహతో రాజందైవమత్ర పరం స్మృతం॥14॥

పరం యత్నం కుర్వతాం చ త్వయా సార్ధం రణాజిరే
హత్వాస్మాకం పౌరుషం హి దైవం పశ్చాత్కరోతి నః

సతతం చేష్టమానానాం నికృత్యా విక్రమేణ చ॥15॥

దైవోపసృష్టః పురుషో యత్కర్మ కురుతే క్వచిత్
కృతం కృతం స్మ తత్తస్య దైవేన వినిహన్యతే॥16॥

యత్కర్తవ్యం మనుష్యేణ వ్యవసాయవతా సతా
తత్కార్యమవిశంకేన సిద్ధిర్దైవే ప్రతిష్ఠితా॥17॥

నికృత్యా నికృతాః పార్థా విషయోగైశ్చ భారత
దగ్ధా జతుగృహే చాపి ద్యూతేన చ పరాజితాః॥18॥

రాజనీతిం వ్యపాశ్రిత్య ప్రహితాశ్చైవ కాననం
యత్నేన చ కృతం యత్తే దైవేన వినిపాతితం॥19॥

యుధ్యస్వ యత్నమాస్థాయ మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం
యతతస్తవ తేషాం చ దైవం మార్గేణ యాస్యతి॥20॥

న తేషాం మతిపూర్వం హి సుకృతం దృశ్యతే క్వచిత్
దుష్కృతం తవ వా వీర బుద్ధ్యా హీనం కురూద్వహ॥21॥

దైవం ప్రమాణం సర్వస్య సుకృతస్యేతరస్య వా
అనన్యకర్మ దైవం హి జాగర్తి స్వపతామపి॥22॥

బహూని తవ సైన్యాని యోధాశ్చ బహవస్తథా
న తథా పాండుపుత్రాణామేవం యుద్ధమవర్తత॥23॥

తైరల్పైర్బహవో యూయం క్షయం నీతాః ప్రహారిణః
శంకే దైవస్య తత్కర్మ పౌరుషం యేన నాశితం॥24॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం సంభాషమాణానాం బహు తత్తజ్జనాధిప
పాండవానామనీకాని సమదృశ్యంత సంయుగే॥25॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం వ్యతిషక్తరథద్విపం
తావకానాం పరైః సార్ధం రాజందుర్మంత్రితే తవ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 128 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తదుదీర్ణగజాశ్వౌఘం బలం తవ జనాధిప
పాండుసేనామభిద్రుత్య యోధయామాస సర్వతః॥1॥

పాంచాలాః కురవశ్చైవ యోధయంతః పరస్పరం
యమరాష్ట్రాయ మహతే పరలోకాయ దీక్షితాః॥2॥

శూరాః శూరైః సమాగమ్య శరతోమరశక్తిభిః
వివ్యధుః సమరే తూర్ణం నిన్యుశ్చైవ యమక్షయం॥3॥

రథినాం రథిభిః సార్ధం రుధిరస్రావి దారుణం
ప్రావర్తత మహద్యుద్ధం నిఘ్నతామితరేతరం॥4॥

వారణాశ్చ మహారాజ సమాసాద్య పరస్పరం
విషాణైర్దారయామాసుః సంక్రుద్ధాశ్చ మదోత్కటాః॥5॥

హయారోహాన్హయారోహాః ప్రాసశక్తిపరశ్వధైః
బిభిదుస్తుములే యుద్ధే ప్రార్థయంతో మహద్యశః॥6॥

పత్తయశ్చ మహాబాహో శతశః శస్త్రపాణయః
అన్యోన్యమార్దయన్రాజన్నిత్యయత్తాః పరాక్రమే॥7॥

గోత్రాణాం నామధేయానాం కులానాం చైవ మారిష
శ్రవణాద్ధి విజానీమః పాంచాలాన్కురుభిః సహ॥8॥

అన్యోన్యం సమరే యోధాః శరశక్తిపరశ్వధైః
ప్రేషయన్పరలోకాయ విచరంతో హ్యభీతవత్॥9॥

శరైర్దశ దిశో రాజంస్తేషాం ముక్తైః సహస్రశః
న భ్రాజంత యథాపూర్వం భాస్కరేఽస్తం గతేఽపి చ॥10॥

తథా ప్రయుధ్యమానేషు పాండవేయేషు నిర్భయః
దుర్యోధనో మహారాజ వ్యవగాహత తద్బలం॥11॥

సైంధవస్య వధేనైవ భృశం దుఃఖసమన్వితః
మర్తవ్యమితి సంచింత్య ప్రావిశత్తు ద్విషద్బలం॥12॥

నాదయన్రథఘోషేణ కంపయన్నివ మేదినీం
అభ్యవర్తత పుత్రస్తే పాండవానామనీకినీం॥13॥

స సంనిపాతస్తుములస్తస్య తేషాం చ భారత
అభవత్సర్వసైన్యానామభావకరణో మహాన్॥14॥

మధ్యందినగతం సూర్యం ప్రతపంతం గభస్తిభిః
తథా తవ సుతం మధ్యే ప్రతపంతం శరోర్మిభిః॥15॥

న శేకుర్భారతం యుద్ధే పాండవాః సమవేక్షితుం
పలాయనే కృతోత్సాహా నిరుత్సాహా ద్విషజ్జయే॥16॥

పర్యధావంత పాంచాలా వధ్యమానా మహాత్మనా
రుక్మపుంఖైః ప్రసన్నాగ్రైస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా
అర్ద్యమానాః శరైస్తూర్ణం న్యపతన్పాండుసైనికాః॥17॥

న తాదృశం రణే కర్మ కృతవంతస్తు తావకాః
యాదృశం కృతవాన్రాజా పుత్రస్తవ విశాం పతే॥18॥

పుత్రేణ తవ సా సేనా పాండవీ మథితా రణే
నలినీ ద్విరదేనేవ సమంతాత్ఫుల్లపంకజా॥19॥

క్షీణతోయానిలార్కాభ్యాం హతత్విడివ పద్మినీ
బభూవ పాండవీ సేనా తవ పుత్రస్య తేజసా॥20॥

పాండుసేనాం హతాం దృష్ట్వా తవ పుత్రేణ భారత
భీమసేనపురోగాస్తు పాంచాలాః సముపాద్రవన్॥21॥

స భీమసేనం దశభిర్మాద్రీపుత్రౌ త్రిభిస్త్రిభిః
విరాటద్రుపదౌ షడ్భిః శతేన చ శిఖండినం॥22॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ సప్తత్యా ధర్మపుత్రం చ సప్తభిః
కేకయాంశ్చైవ చేదీంశ్చ బహుభిర్నిశితైః శరైః॥23॥

సాత్వతం పంచభిర్విద్ధ్వా ద్రౌపదేయాంస్త్రిభిస్త్రిభిః
ఘటోత్కచం చ సమరే విద్ధ్వా సింహ ఇవానదత్॥24॥

శతశశ్చాపరాన్యోధాన్సద్విపాశ్వరథాన్రణే
శరైరవచకర్తోగ్రైః క్రుద్ధోఽన్తక ఇవ ప్రజాః॥25॥

తస్య తాన్నిఘ్నతః శత్రూన్రుక్మపృష్ఠం మహద్ధనుః
భల్లాభ్యాం పాండవో జ్యేష్ఠస్త్రిధా చిచ్ఛేద మారిష॥26॥

వివ్యాధ చైనం దశభిః సమ్యగస్తైః శితైః శరైః
మర్మాణి భిత్త్వా తే సర్వే సంభగ్నాః క్షితిమావిశన్॥27॥

తతః ప్రముదితా యోధాః పరివవ్రుర్యుధిష్ఠిరం
వృత్రహత్యై యథా దేవాః పరివవ్రుః పురందరం॥28॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా తవ పుత్రస్య మారిష
శరం పరమదుర్వారం ప్రేషయామాస సంయుగే
స తేన భృశసంవిద్ధో నిషసాద రథోత్తమే॥29॥

తతః పాంచాలసైన్యానాం భృశమాసీద్రవో మహాన్
హతో రాజేతి రాజేంద్ర ముదితానాం సమంతతః॥30॥

బాణశబ్దరవశ్చోగ్రః శుశ్రువే తత్ర మారిష
అథ ద్రోణో ద్రుతం తత్ర ప్రత్యదృశ్యత సంయుగే॥31॥

హృష్టో దుర్యోధనశ్చాపి దృఢమాదాయ కార్ముకం
తిష్ఠ తిష్ఠేతి రాజానం బ్రువన్పాండవమభ్యయాత్॥32॥

ప్రత్యుద్యయుస్తం త్వరితాః పాంచాలా రాజగృద్ధినః
తాంద్రోణః ప్రతిజగ్రాహ పరీప్సన్కురుసత్తమం
చండవాతోద్ధతాన్మేఘాన్నిఘ్నన్రశ్మిముచో యథా॥33॥

తతో రాజన్మహానాసీత్సంగ్రామో భూరివర్ధనః
తావకానాం పరేషాం చ సమేతానాం యుయుత్సయా॥34॥

—♦ అధ్యాయము 129 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యత్తదా ప్రావిశత్పాండూనాచార్యః కుపితో వశీ
ఉక్త్వా దుర్యోధనం సమ్యఙ్మమ శాస్త్రాతిగం సుతం॥1॥

ప్రవిశ్య విచరంతం చ రణే శూరమవస్థితం
కథం ద్రోణం మహేష్వాసం పాండవాః పర్యవారయన్॥2॥

కేఽరక్షందక్షిణం చక్రమాచార్యస్య మహాత్మనః
కే చోత్తరమరక్షంత నిఘ్నతః శాత్రవాన్రణే॥3॥

నృత్యన్స రథమార్గేషు సర్వశస్త్రభృతాం వరః
ధూమకేతురివ క్రుద్ధః కథం మృత్యుముపేయివాన్॥4॥

సంజయ ఉవాచ

సాయాహ్నే సైంధవం హత్వా రాజ్ఞా పార్థః సమేత్య చ
సాత్యకిశ్చ మహేష్వాసో ద్రోణమేవాభ్యధావతాం॥5॥

తథా యుధిష్ఠిరస్తూర్ణం భీమసేనశ్చ పాండవః
పృథక్చమూభ్యాం సంసక్తౌ ద్రోణమేవాభ్యధావతాం॥6॥

తథైవ నకులో ధీమాన్సహదేవశ్చ దుర్జయః
ధృష్టద్యుమ్నః శతానీకో విరాటశ్చ సకేకయః
మత్స్యాః శాల్వేయసేనాశ్చ ద్రోణమేవ యయుర్యుధి॥7॥

ద్రుపదశ్చ తథా రాజా పాంచాలైరభిరక్షితః
ధృష్టద్యుమ్నపితా రాజంద్రోణమేవాభ్యవర్తత॥8॥

ద్రౌపదేయా మహేష్వాసా రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
ససేనాస్తేఽభ్యవర్తంత ద్రోణమేవ మహాద్యుతిం॥9॥

ప్రభద్రకాశ్చ పాంచాలాః షట్సహస్రాః ప్రహారిణః
ద్రోణమేవాభ్యవర్తంత పురస్కృత్య శిఖండినం॥10॥

తథేతరే నరవ్యాఘ్రాః పాండవానాం మహారథాః
సహితాః సంన్యవర్తంత ద్రోణమేవ ద్విజర్షభం॥11॥

తేషు శూరేషు యుద్ధాయ గతేషు భరతర్షభ
బభూవ రజనీ ఘోరా భీరూణాం భయవర్ధినీ॥12॥

యోధానామశివా రౌద్రా రాజన్నంతకగామినీ
కుంజరాశ్వమనుష్యాణాం ప్రాణాంతకరణీ తదా॥13॥

తస్యాం రజన్యాం ఘోరాయాం నదంత్యః సర్వతః శివాః
న్యవేదయన్భయం ఘోరం సజ్వాలకవలైర్ముఖైః॥14॥

ఉలూకాశ్చాప్యదృశ్యంత శంసంతో విపులం భయం
విశేషతః కౌరవాణాం ధ్వజిన్యామతిదారుణం॥15॥

తతః సైన్యేషు రాజేంద్ర శబ్దః సమభవన్మహాన్
భేరీశబ్దేన మహతా మృదంగానాం స్వనేన చ॥16॥

గజానాం గర్జితైశ్చాపి తురంగాణాం చ హేషితైః
ఖురశబ్దనిపాతైశ్చ తుములః సర్వతోఽభవత్॥17॥

తతః సమభవద్యుద్ధం సంధ్యాయామతిదారుణం
ద్రోణస్య చ మహారాజ సృంజయానాం చ సర్వశః॥18॥

తమసా చావృతే లోకే న ప్రాజ్ఞాయత కించన
సైన్యేన రజసా చైవ సమంతాదుత్థితేన హ॥19॥

నరస్యాశ్వస్య నాగస్య సమసజ్జత శోణితం
నాపశ్యామ రజో భౌమం కశ్మలేనాభిసంవృతాః॥20॥

రాత్రౌ వంశవనస్యేవ దహ్యమానస్య పర్వతే
ఘోరశ్చటచటాశబ్దః శస్త్రాణాం పతతామభూత్॥21॥

నైవ స్వే న పరే రాజన్ప్రాజ్ఞాయంత తమోవృతే
ఉన్మత్తమివ తత్సర్వం బభూవ రజనీముఖే॥22॥

భౌమం రజోఽథ రాజేంద్ర శోణితేన ప్రశామితం
శాతకౌంభైశ్చ కవచైర్భూషణైశ్చ తమోఽభ్యగాత్॥23॥

తతః సా భారతీ సేనా మణిహేమవిభూషితా
ద్యౌరివాసీత్సనక్షత్రా రజన్యాం భరతర్షభ॥24॥

గోమాయుబడసంఘుష్టా శక్తిధ్వజసమాకులా
దారుణాభిరుతా ఘోరా క్ష్వేడితోత్క్రుష్టనాదితా॥25॥

తతోఽభవన్మహాశబ్దస్తుములో లోమహర్షణః
సమావృణ్వందిశః సర్వా మహేంద్రాశనినిస్వనః॥26॥

సా నిశీథే మహారాజ సేనాదృశ్యత భారతీ
అంగదైః కుండలైర్నిష్కైః శస్త్రైశ్చైవావభాసితా॥27॥

తత్ర నాగా రథాశ్చైవ జాంబూనదవిభూషితాః
నిశాయాం ప్రత్యదృశ్యంత మేఘా ఇవ సవిద్యుతః॥28॥

ఋష్టిశక్తిగదాబాణముసలప్రాసపట్టిశాః
సంపతంతో వ్యదృశ్యంత భ్రాజమానా ఇవాగ్నయః॥29॥

దుర్యోధనపురోవాతాం రథనాగబలాహకాం
వాదిత్రఘోషస్తనితాం చాపవిద్యుద్ధ్వజైర్వృతాం॥30॥

ద్రోణపాండవపర్జన్యాం ఖడ్గశక్తిగదాశనిం
శరధారాస్త్రపవనాం భృశం శీతోష్ణసంకులాం॥31॥

ఘోరాం విస్మాపనీముగ్రాం జీవితచ్ఛిదమప్లవాం
తాం ప్రావిశన్నతిభయాం సేనాం యుద్ధచికీర్షవః॥32॥

తస్మిన్రాత్రిముఖే ఘోరే మహాశబ్దనినాదితే
భీరూణాం త్రాసజననే శూరాణాం హర్షవర్ధనే॥33॥

రాత్రియుద్ధే తదా ఘోరే వర్తమానే సుదారుణే
ద్రోణమభ్యద్రవన్క్రుద్ధాః సహితాః పాండుసృంజయాః॥34॥

యే యే ప్రముఖతో రాజన్న్యవర్తంత మహాత్మనః
తాన్సర్వాన్విముఖాంశ్చక్రే కాంశ్చిన్నిన్యే యమక్షయం॥35॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్ప్రవిష్టే దుర్ధర్షే సృంజయానమితౌజసి
అమృష్యమాణే సంరబ్ధే కా వోఽభూద్వై మతిస్తదా॥1॥

దుర్యోధనం తథా పుత్రముక్త్వా శాస్త్రాతిగం మమ
యత్ప్రావిశదమేయాత్మా కిం పార్థః ప్రత్యపద్యత॥2॥

నిహతే సైంధవే వీరే భూరిశ్రవసి చైవ హి
యదభ్యగాన్మహాతేజాః పాంచాలానపరాజితః॥3॥

కిమమన్యత దుర్ధర్షః ప్రవిష్టే శత్రుతాపనే
దుర్యోధనశ్చ కిం కృత్యం ప్రాప్తకాలమమన్యత॥4॥

కే చ తం వరదం వీరమన్వయుర్ద్విజసత్తమం
కే చాస్య పృష్ఠతోఽగచ్ఛన్వీరాః శూరస్య యుధ్యతః
కే పురస్తాదయుధ్యంత నిఘ్నతః శాత్రవాన్రణే॥5॥

మన్యేఽహం పాండవాన్సర్వాన్భారద్వాజశరార్దితాన్
శిశిరే కంపమానా వై కృశా గావ ఇవాభిభో॥6॥

ప్రవిశ్య స మహేష్వాసః పాంచాలానరిమర్దనః
కథం ను పురుషవ్యాఘ్రః పంచత్వముపజగ్మివాన్॥7॥

సర్వేషు సైన్యేషు చ సంగతేషు; రాత్రౌ సమేతేషు మహారథేషు
సంలోడ్యమానేషు పృథగ్విధేషు; కే వస్తదానీం మతిమంత ఆసన్॥8॥

హతాంశ్చైవ విషక్తాంశ్చ పరాభూతాంశ్చ శంససి
రథినో విరథాంశ్చైవ కృతాన్యుద్ధేషు మామకాన్॥9॥

కథమేషాం తదా తత్ర పార్థానామపలాయినాం
ప్రకాశమభవద్రాత్రౌ కథం కురుషు సంజయ॥10॥

సంజయ ఉవాచ

రాత్రియుద్ధే తదా రాజన్వర్తమానే సుదారుణే
ద్రోణమభ్యద్రవన్రాత్రౌ పాండవాః సహసైనికాః॥11॥

తతో ద్రోణః కేకయాంశ్చ ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజాన్
ప్రేషయన్మృత్యులోకాయ సర్వానిషుభిరాశుగైః||12||

తస్య ప్రముఖతో రాజన్యేఽవర్తంత మహారథాః
తాన్సర్వాన్ప్రేషయామాస పరలోకాయ భారత||13||

ప్రమథ్నంతం తదా వీరం భారద్వాజం మహారథం
అభ్యవర్తత సంక్రుద్ధః శిబీ రాజన్ప్రతాపవాన్||14||

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య పాండవానాం మహారథం
వివ్యాధ దశభిర్ద్రోణః సర్వపారశవైః శరైః||15||

తం శిబిః ప్రతివివ్యాధ త్రింశతా నిశితైః శరైః
సారథిం చాస్య భల్లేన స్మయమానో న్యపాతయత్||16||

తస్య ద్రోణో హయాన్హత్వా సారథిం చ మహాత్మనః
అథాస్య సశిరస్త్రాణం శిరః కాయాదపాహరత్||17||

కలింగానాం చ సైన్యేన కలింగస్య సుతో రణే
పూర్వం పితృవధాత్క్రుద్ధో భీమసేనముపాద్రవత్||18||

స భీమం పంచభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః
విశోకం త్రిభిరాజఘ్నే ధ్వజమేకేన పత్రిణా||19||

కలింగానాం తు తం శూరం క్రుద్ధం క్రుద్ధో వృకోదరః
రథాద్రథమభిద్రుత్య ముష్టినాభిజఘాన హ||20||

తస్య ముష్టిహతస్యాజౌ పాండవేన బలీయసా
సర్వాణ్యస్థీని సహసా ప్రాపతన్వై పృథక్పృథక్||21||

తం కర్ణో భ్రాతరశ్చాస్య నామృష్యంత మహారథాః
తే భీమసేనం నారాచైర్జఘ్నురాశీవిషోపమైః||22||

తతః శత్రురథం త్యక్త్వా భీమో ధ్రువరథం గతః
ధ్రువం చాస్యంతమనిశం ముష్టినా సమపోథయత్
స తథా పాండుపుత్రేణ బలినా నిహతోఽపతత్||23||

తం నిహత్య మహారాజ భీమసేనో మహాబలః
జయరాతరథం ప్రాప్య ముహుః సింహ ఇవానదత్||24||

జయరాతమథాక్షిప్య నదన్సవ్యేన పాణినా
తలేన నాశయామాస కర్ణస్యైవాగ్రతః స్థితం||25||

కర్ణస్తు పాండవే శక్తిం కాంచనీం సమవాసృజత్
తతస్తామేవ జగ్రాహ ప్రహసన్పాండునందనః||26||

కర్ణాయైవ చ దుర్ధర్షశ్చిక్షేపాజౌ వృకోదరః
తామంతరిక్షే చిచ్ఛేద శకునిస్తైలపాయినా||27||

తతస్తవ సుతా రాజన్భీమస్య రథమావ్రజన్
మహతా శరవర్షేణ ఛాదయంతో వృకోదరం||28||

దుర్మదస్య తతో భీమః ప్రహసన్నివ సంయుగే
సారథిం చ హయాంశ్చైవ శరైర్నిన్యే యమక్షయం
దుర్మదస్తు తతో యానం దుష్కర్ణస్యావపుప్లువే||29||

తావేకరథమారూఢౌ భ్రాతరౌ పరతాపనౌ
సంగ్రామశిరసో మధ్యే భీమం ద్వావభ్యధావతాం
యథాంబుపతిమిత్రౌ హి తారకం దైత్యసత్తమం||30||

తతస్తు దుర్మదశ్చైవ దుష్కర్ణశ్చ తవాత్మజౌ
రథమేకం సమారుహ్య భీమం బాణైరవిధ్యతాం||31||

తతః కర్ణస్య మిషతో ద్రౌణేర్దుర్యోధనస్య చ
కృపస్య సోమదత్తస్య బాహ్లీకస్య చ పాండవః॥32॥

దుర్మదస్య చ వీరస్య దుష్కర్ణస్య చ తం రథం
పాదప్రహారేణ ధరాం ప్రావేశయదరిందమః॥33॥

తతః సుతౌ తే బలినౌ శూరౌ దుష్కర్ణదుర్మదౌ
ముష్టినాహత్య సంక్రుద్ధో మమర్ద చరణేన చ॥34॥

తతో హాహాకృతే సైన్యే దృష్ట్వా భీమం నృపాబ్రువన్
రుద్రోఽయం భీమరూపేణ ధార్తరాష్ట్రేషు గృధ్యతి॥35॥

ఏవముక్త్వాపలాయంత సర్వే భారత పార్థివాః
విసంజ్ఞావాహయన్వాహాన్న చ ద్వౌ సహ ధావతః॥36॥

తతో బలే భృశలులితే నిశాముఖే; సుపూజితో నృపవృషభైర్వృకోదరః
మహాబలః కమలవిబుద్ధలోచనో; యుధిష్ఠిరం నృపతిమపూజయద్బలీ॥37॥

తతో యమౌ ద్రుపదవిరాటకేకయా; యుధిష్ఠిరశ్చాపి పరాం ముదం యయుః
వృకోదరం భృశమభిపూజయంశ్చ తే; యథాంధకే ప్రతినిహతే హరం సురాః॥38॥

తతః సుతాస్తవ వరుణాత్మజోపమా; రుషాన్వితాః సహ గురుణా మహాత్మనా
వృకోదరం సరథపదాతికుంజరా; యుయుత్సవో భృశమభిపర్యవారయన్॥39॥

తతోఽభవత్తిమిరఘనైరివావృతం; మహాభయే భయదమతీవ దారుణం
నిశాముఖే బడవృకగృధ్రమోదనం; మహాత్మనాం నృపవరయుద్ధమద్భుతం॥40॥

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రాయోపవిష్టే తు హతే పుత్రే సాత్యకినా తతః
సోమదత్తో భృశం క్రుద్ధః సాత్యకిం వాక్యమబ్రవీత్॥1॥

క్షత్రధర్మః పురా దృష్టో యస్తు దేవైర్మహాత్మభిః
తం త్వం సాత్వత సంత్యజ్య దస్యుధర్మే కథం రతః॥2॥

పరాఙ్ముఖాయ దీనాయ న్యస్తశస్త్రాయ యాచతే
క్షత్రధర్మరతః ప్రాజ్ఞః కథం ను ప్రహరేద్రణే॥3॥

ద్వావేవ కిల వృష్ణీనాం తత్ర ఖ్యాతౌ మహారథౌ
ప్రద్యుమ్నశ్చ మహాబాహుస్త్వం చైవ యుధి సాత్వత॥4॥

కథం ప్రాయోపవిష్టాయ పార్థేన ఛిన్నబాహవే
నృశంసం పతనీయం చ తాదృశం కృతవానసి॥5॥

శపే సాత్వత పుత్రాభ్యామిష్టేన సుకృతేన చ
అనతీతామిమాం రాత్రిం యది త్వాం వీరమానినం॥6॥

అరక్ష్యమాణం పార్థేన జిష్ణునా ససుతానుజం
న హన్యాం నిరయే ఘోరే పతేయం వృష్ణిపాంసన॥7॥

ఏవముక్త్వా సుసంక్రుద్ధః సోమదత్తో మహాబలః
దధ్మౌ శంఖం చ తారేణ సింహనాదం ననాద చ॥8॥

తతః కమలపత్రాక్షః సింహదంష్ట్రో మహాబలః
సాత్వతో భృశసంక్రుద్ధః సోమదత్తమథాబ్రవీత్॥9॥

హతో భూరిశ్రవా వీరస్తవ పుత్రో మహారథః
శలశ్చైవ తథా రాజన్భ్రాతృవ్యసనకర్శితః॥10॥

త్వాం చాప్యద్య వధిష్యామి సపుత్రపశుబాంధవం
తిష్ఠేదానీం రణే యత్తః కౌరవోఽసి విశేషతః॥11॥

యస్మిందానం దమః శౌచమహింసా హ్రీర్ధృతిః క్షమా
అనపాయీని సర్వాణి నిత్యం రాజ్ఞి యుధిష్ఠిరే॥12॥

మృదంగకేతోస్తస్య త్వం తేజసా నిహతః పురా
సకర్ణసౌబలః సంఖ్యే వినాశం సముపేష్యసి॥13॥

శపేఽహం కృష్ణచరణైరిష్టాపూర్తేన చైవ హ
యది త్వాం ససుతం పాపం న హన్యాం యుధి రోషితః
అపయాస్యసి చేత్త్యక్త్వా తతో ముక్తో భవిష్యసి॥14॥

ఏవమాభాష్య చాన్యోన్యం క్రోధసంరక్తలోచనౌ
ప్రవృత్తౌ శరసంపాతం కర్తుం పురుషసత్తమౌ॥15॥

తతో గజసహస్రేణ రథానామయుతేన చ
దుర్యోధనః సోమదత్తం పరివార్య వ్యవస్థితః॥16॥

శకునిశ్చ సుసంక్రుద్ధః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
పుత్రపౌత్రైః పరివృతో భ్రాతృభిశ్చేంద్రవిక్రమైః
స్యాలస్తవ మహాబాహుర్వజ్రసంహననో యువా॥17॥

సాగ్రం శతసహస్రం తు హయానాం తస్య ధీమతః
సోమదత్తం మహేష్వాసం సమంతాత్పర్యరక్షత॥18॥

రక్ష్యమాణశ్చ బలిభిశ్ఛాదయామాస సాత్యకిం
తం ఛాద్యమానం విశిఖైర్దృష్ట్వా సంనతపర్వభిః
ధృష్టద్యుమ్నోఽభ్యయాత్క్రుద్ధః ప్రగృహ్య మహతీం చమూం॥19॥

చండవాతాభిసృష్టానాముదధీనామివ స్వనః
ఆసీద్రాజన్బలౌఘానామన్యోన్యమభినిఘ్నతాం॥20॥

వివ్యాధ సోమదత్తస్తు సాత్వతం నవభిః శరైః
సాత్యకిర్దశభిశ్చైనమవధీత్కురుపుంగవం॥21॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా సమరే దృఢధన్వనా
రథోపస్థం సమాసాద్య ముమోహ గతచేతనః॥22॥

తం విమూఢం సమాలక్ష్య సారథిస్త్వరయాన్వితః
అపోవాహ రణాద్వీరం సోమదత్తం మహారథం॥23॥

తం విసంజ్ఞం సమాలోక్య యుయుధానశరార్దితం
ద్రౌణిరభ్యద్రవత్క్రుద్ధః సాత్వతం రణమూర్ధని॥24॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య శైనేయస్య రథం ప్రతి
భైమసేనిః సుసంక్రుద్ధః ప్రత్యమిత్రమవారయత్॥25॥

కార్ష్ణాయసమయం ఘోరమృక్షచర్మావృతం మహత్
యుక్తం గజనిభైర్వాహైర్న హయైర్నాపి వా గజైః॥26॥

విక్షిప్తమష్టచక్రేణ వివృతాక్షేణ కూజతా
ధ్వజేనోచ్ఛ్రితతుండేన గృధ్రరాజేన రాజతా॥27॥

లోహితార్ద్రపతాకం తమంత్రమాలావిభూషితం
అష్టచక్రసమాయుక్తమాస్థాయ విపులం రథం॥28॥

శూలముద్గరధారిణ్యా శైలపాదపహస్తయా
రక్షసాం ఘోరరూపాణామక్షౌహిణ్యా సమావృతః॥29॥

తముద్యతమహాచాపం నిశామ్య వ్యథితా నృపాః
యుగాంతకాలసమయే దండహస్తమివాంతకం॥30॥

భయార్దితా ప్రచుక్షోభ పుత్రస్య తవ వాహినీ
వాయునా క్షోభితావర్తా గంగేవోర్ధ్వతరంగిణీ ॥31॥

ఘటోత్కచప్రయుక్తేన సింహనాదేన భీషితాః
ప్రసుస్రువుర్గజా మూత్రం వివ్యథుశ్చ నరా భృశం ॥32॥

తతోఽశ్మవృష్టిరత్యర్థమాసీత్తత్ర సమంతతః
సంధ్యాకాలాధికబలైః ప్రముక్తా రాక్షసైః క్షితౌ ॥33॥

ఆయసాని చ చక్రాణి భుశుండ్యః ప్రాసతోమరాః
పతంత్యవిరలాః శూలాః శతఘ్న్యః పట్టిశాస్తథా ॥34॥

తదుగ్రమతిరౌద్రం చ దృష్ట్వా యుద్ధం నరాధిపాః
తనయాస్తవ కర్ణశ్చ వ్యథితాః ప్రాద్రవందిశః ॥35॥

తత్రైకోఽస్త్రబలశ్లాఘీ ద్రౌణిర్మానీ న వివ్యథే
వ్యధమచ్చ శరైర్మాయాం ఘటోత్కచవినిర్మితాం ॥36॥

నిహతాయాం తు మాయాయామమర్షీ స ఘటోత్కచః
విససర్జ శరాన్ఘోరాంస్తేఽశ్వత్థామానమావిశన్ ॥37॥

భుజగా ఇవ వేగేన వల్మీకం క్రోధమూర్ఛితాః
తే శరా రుధిరాభ్యక్తా భిత్త్వా శారద్వతీసుతం
వివిశుర్ధరణీం శీఘ్రా రుక్మపుంఖాః శిలాశితాః ॥38॥

అశ్వత్థామా తు సంక్రుద్ధో లఘుహస్తః ప్రతాపవాన్
ఘటోత్కచమభిక్రుద్ధం బిభేద దశభిః శరైః ॥39॥

ఘటోత్కచోఽతివిద్ధస్తు ద్రోణపుత్రేణ మర్మసు
చక్రం శతసహస్రారమగృహ్ణాద్వ్యథితో భృశం ॥40॥

క్షురాంతం బాలసూర్యాభం మణివజ్రవిభూషితం
అశ్వత్థామ్నస్తు చిక్షేప భైమసేనిర్జిఘాంసయా ॥41॥

వేగేన మహతా గచ్ఛద్విక్షిప్తం ద్రౌణినా శరైః
అభాగ్యస్యేవ సంకల్పస్తన్మోఘం న్యపతద్భువి ॥42॥

ఘటోత్కచస్తతస్తూర్ణం దృష్ట్వా చక్రం నిపాతితం
ద్రౌణిం ప్రాచ్ఛాదయద్బాణైః స్వర్భానురివ భాస్కరం ॥43॥

ఘటోత్కచసుతః శ్రీమాన్భిన్నాంజనచయోపమః
రురోధ ద్రౌణిమాయాంతం ప్రభంజనమివాద్రిరాట్ ॥44॥

పౌత్రేణ భీమసేనస్య శరైః సోఽఞ్జనపర్వణా
బభౌ మేఘేన ధారాభిర్గిరిర్మేరురివార్దితః ॥45॥

అశ్వత్థామా త్వసంభ్రాంతో రుద్రోపేంద్రేంద్రవిక్రమః
ధ్వజమేకేన బాణేన చిచ్ఛేదాంజనపర్వణః ॥46॥

ద్వాభ్యాం తు రథయంతారం త్రిభిశ్చాస్య త్రివేణుకం
ధనురేకేన చిచ్ఛేద చతుర్భిశ్చతురో హయాన్ ॥47॥

విరథస్యోద్యతం హస్తాద్ధేమబిందుభిరాచితం
విశిఖేన సుతీక్ష్ణేన ఖడ్గమస్య ద్విధాకరోత్ ॥48॥

గదా హేమాంగదా రాజంస్తూర్ణం హైడింబసూనునా
భ్రామ్యోత్క్షిప్తా శరైః సాపి ద్రౌణినాభ్యాహతాపతత్ ॥49॥

తతోఽన్తరిక్షముత్పత్య కాలమేఘ ఇవోన్నదన్
వవర్షాంజనపర్వా స ద్రుమవర్షం నభస్తలాత్ ॥50॥

తతో మాయాధరం ద్రౌణిర్ఘటోత్కచసుతం దివి
మార్గణైరభివివ్యాధ ఘనం సూర్య ఇవాంశుభిః॥51॥

సోఽవతీర్య పునస్తస్థౌ రథే హేమపరిష్కృతే
మహీధర ఇవాత్యుచ్చః శ్రీమానంజనపర్వతః॥52॥

తమయస్మయవర్మాణం ద్రౌణిర్భీమాత్మజాత్మజం
జఘానాంజనపర్వాణం మహేశ్వర ఇవాంధకం॥53॥

అథ దృష్ట్వా హతం పుత్రమశ్వత్థామ్నా మహాబలం
ద్రౌణేః సకాశమభ్యేత్య రోషాత్ప్రచలితాంగదః॥54॥

ప్రాహ వాక్యమసంభ్రాంతో వీరం శారద్వతీసుతం
దహంతం పాండవానీకం వనమగ్నిమివోద్ధతం॥55॥

తిష్ఠ తిష్ఠ న మే జీవంద్రోణపుత్ర గమిష్యసి
త్వామద్య నిహనిష్యామి క్రౌంచమగ్నిసుతో యథా॥56॥

అశ్వత్థామోవాచ

గచ్ఛ వత్స సహాన్యైస్త్వం యుధ్యస్వామరవిక్రమ
న హి పుత్రేణ హైడింబే పితా న్యాయ్యం ప్రబాధితుం॥57॥

కామం ఖలు న మే రోషో హైడింబే విద్యతే త్వయి
కిం తు రోషాన్వితో జంతుర్హన్యాదాత్మానమప్యుత॥58॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వైతత్క్రోధతామ్రాక్షః పుత్రశోకసమన్వితః
అశ్వత్థామానమాయస్తో భైమసేనిరభాషత॥59॥

కిమహం కాతరో ద్రౌణే పృథగ్జన ఇవాహవే
భీమాత్ఖల్వహముత్పన్నః కురూణాం విపులే కులే॥60॥

పాండవానామహం పుత్రః సమరేష్వనివర్తినాం
రక్షసామధిరాజోఽహం దశగ్రీవసమో బలే॥61॥

తిష్ఠ తిష్ఠ న మే జీవంద్రోణపుత్ర గమిష్యసి
యుద్ధశ్రద్ధామహం తేఽద్య వినేష్యామి రణాజిరే॥62॥

ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో రాక్షసః సుమహాబలః
ద్రౌణిమభ్యద్రవత్క్రుద్ధో గజేంద్రమివ కేసరీ॥63॥

రథాక్షమాత్రైరిషుభిరభ్యవర్షద్ఘటోత్కచః
రథినామృషభం ద్రౌణిం ధారాభిరివ తోయదః॥64॥

శరవృష్టిం శరైర్ద్రౌణిరప్రాప్తాం తాం వ్యశాతయత్
తతోఽన్తరిక్షే బాణానాం సంగ్రామోఽన్య ఇవాభవత్॥65॥

అథాస్త్రసంఘర్షకృతైర్విస్ఫులింగైః సమాబభౌ
విభావరీముఖే వ్యోమ ఖద్యోతైరివ చిత్రితం॥66॥

నిశామ్య నిహతాం మాయాం ద్రౌణినా రణమానినా
ఘటోత్కచస్తతో మాయాం ససర్జాంతర్హితః పునః॥67॥

సోఽభవద్గిరిరత్యుచ్చః శిఖరైస్తరుసంకటైః
శూలప్రాసాసిముసలజలప్రస్రవణో మహాన్॥68॥

తమంజనచయప్రఖ్యం ద్రౌణిర్దృష్ట్వా మహీధరం
ప్రపతద్భిశ్చ బహుభిః శస్త్రసంఘైర్న చుక్షుభే॥69॥

తతః స్మయన్నివ ద్రౌణిర్వజ్రమస్త్రముదీరయత్
స తేనాస్త్రేణ శైలేంద్రః క్షిప్తః క్షిప్రమనశ్యత॥70॥

తతః స తోయదో భూత్వా నీలః సేంద్రాయుధో దివి
అశ్మవృష్టిభిరత్యుగ్రో ద్రౌణిమాచ్ఛాదయద్రణే॥71॥

అథ సంధాయ వాయవ్యమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః
వ్యధమద్ద్రోణతనయో నీలమేఘం సముత్థితం॥72॥

స మార్గణగణైర్ద్రౌణిర్దిశః ప్రచ్ఛాద్య సర్వతః
శతం రథసహస్రాణాం జఘాన ద్విపదాం వరః॥73॥

స దృష్ట్వా పునరాయాంతం రథేనాయతకార్ముకం
ఘటోత్కచమసంభ్రాంతం రాక్షసైర్బహుభిర్వృతం॥74॥

సింహశార్దూలసదృశైర్మత్తద్విరదవిక్రమైః
గజస్థైశ్చ రథస్థైశ్చ వాజిపృష్ఠగతైరపి॥75॥

వివృతాస్యశిరోగ్రీవైర్హైడింబానుచరైః సహ
పౌలస్త్యైర్యాతుధానైశ్చ తామసైశ్చోగ్రవిక్రమైః॥76॥

నానాశస్త్రధరైర్వీరైర్నానాకవచభూషణైః
మహాబలైర్భీమరవైః సంరంభోద్వృత్తలోచనైః॥77॥

ఉపస్థితైస్తతో యుద్ధే రాక్షసైర్యుద్ధదుర్మదైః
విషణ్ణమభిసంప్రేక్ష్య పుత్రం తే ద్రౌణిరబ్రవీత్॥78॥

తిష్ఠ దుర్యోధనాద్య త్వం న కార్యః సంభ్రమస్త్వయా
సహైభిర్భ్రాతృభిర్వీరైః పార్థివైశ్చేంద్రవిక్రమైః॥79॥

నిహనిష్యామ్యమిత్రాంస్తే న తవాస్తి పరాజయః
సత్యం తే ప్రతిజానామి పర్యాశ్వాసయ వాహినీం॥80॥

దుర్యోధన ఉవాచ

న త్వేతదద్భుతం మన్యే యత్తే మహదిదం మనః
అస్మాసు చ పరా భక్తిస్తవ గౌతమినందన॥81॥

సంజయ ఉవాచ

అశ్వత్థామానముక్త్వైవం తతః సౌబలమబ్రవీత్
వృతః శతసహస్రేణ రథానాం రణశోభినాం॥82॥

షష్ట్యా గజసహస్రైశ్చ ప్రయాహి త్వం ధనంజయం
కర్ణశ్చ వృషసేనశ్చ కృపో నీలస్తథైవ చ॥83॥

ఉదీచ్యాః కృతవర్మా చ పురుమిత్రః శ్రుతార్పణః
దుఃశాసనో నికుంభశ్చ కుండభేదీ ఉరుక్రమః॥84॥

పురంజయో దృఢరథః పతాకీ హేమపంకజః
శల్యారుణీంద్రసేనాశ్చ సంజయో విజయో జయః॥85॥

కమలాక్షః పురుః క్రాథీ జయవర్మా సుదర్శనః
ఏతే త్వామనుయాస్యంతి పత్తీనామయుతాని షట్॥86॥

జహి భీమం యమౌ చోభౌ ధర్మరాజం చ మాతుల
అసురానివ దేవేంద్రో జయాశా మే త్వయి స్థితా॥87॥

దారితాంద్రౌణినా బాణైర్భృశం విక్షతవిగ్రహాన్
జహి మాతుల కౌంతేయానసురానివ పావకిః॥88॥

ఏవముక్తో యయౌ శీఘ్రం పుత్రేణ తవ సౌబలః
పిప్రీషుస్తే సుతాన్రాజందిధక్షుశ్చైవ పాండవాన్॥89॥

అథ ప్రవవృతే యుద్ధం ద్రౌణిరాక్షసయోర్మృధే
విభావర్యాం సుతుములం శక్రప్రహ్రాదయోరివ॥90॥

తతో ఘటోత్కచో బాణైర్దశభిర్గౌతమీసుతం
జఘానోరసి సంక్రుద్ధో విషాగ్నిప్రతిమైర్దృఢైః॥91॥

స తైరభ్యాహతో గాఢం శరైర్భీమసుతేరితైః
చచాల రథమధ్యస్థో వాతోద్ధూత ఇవ ద్రుమః॥92॥

భూయశ్చాంజలికేనాస్య మార్గణేన మహాప్రభం
ద్రౌణిహస్తస్థితం చాపం చిచ్ఛేదాశు ఘటోత్కచః॥93॥

తతోఽన్యద్ద్రౌణిరాదాయ ధనుర్భారసహం మహత్
వవర్ష విశిఖాంస్తీక్ష్ణాన్వారిధారా ఇవాంబుదః॥94॥

తతః శారద్వతీపుత్రః ప్రేషయామాస భారత
సువర్ణపుంఖాఞ్శత్రుఘ్నాన్ఖచరాన్ఖచరాన్ప్రతి॥95॥

తద్బాణైరర్దితం యూథం రక్షసాం పీనవక్షసాం
సింహైరివ బభౌ మత్తం గజానామాకులం కులం॥96॥

విధమ్య రాక్షసాన్బాణైః సాశ్వసూతరథాన్విభుః
దదాహ భగవాన్వహ్నిర్భూతానీవ యుగక్షయే॥97॥

స దగ్ధ్వాక్షౌహిణీం బాణైర్నైరృతాన్రురుచే భృశం
పురేవ త్రిపురం దగ్ధ్వా దివి దేవో మహేశ్వరః॥98॥

యుగాంతే సర్వభూతాని దగ్ధ్వేవ వసురుల్బణః
రరాజ జయతాం శ్రేష్ఠో ద్రోణపుత్రస్తవాహితాన్॥99॥

తేషు రాజసహస్రేషు పాండవేయేషు భారత
నైనం నిరీక్షితుం కశ్చిచ్ఛక్నోతి ద్రౌణిమాహవే
ఋతే ఘటోత్కచాద్వీరాద్రాక్షసేంద్రాన్మహాబలాత్॥100॥

స పునర్భరతశ్రేష్ఠ క్రోధాద్రక్తాంతలోచనః
తలం తలేన సంహత్య సందశ్య దశనచ్ఛదం
స్వసూతమబ్రవీత్క్రుద్ధో ద్రోణపుత్రాయ మాం వహ॥101॥

స యయౌ ఘోరరూపేణ తేన జైత్రపతాకినా
ద్వైరథం ద్రోణపుత్రేణ పునరప్యరిసూదనః॥102॥

స చిక్షేప తతః క్రుద్ధో ద్రోణపుత్రాయ రాక్షసః
అష్టచక్రాం మహారౌద్రామశనీం రుద్రనిర్మితాం॥103॥

తామవప్లుత్య జగ్రాహ ద్రౌణిర్న్యస్య రథే ధనుః
చిక్షేప చైనాం తస్యైవ స్యందనాత్సోఽవపుప్లువే॥104॥

సాశ్వసూతధ్వజం వాహం భస్మ కృత్వా మహాప్రభా
వివేశ వసుధాం భిత్త్వా సాశనిర్భృశదారుణా॥105॥

ద్రౌణేస్తత్కర్మ దృష్ట్వా తు సర్వభూతాన్యపూజయన్
యదవప్లుత్య జగ్రాహ ఘోరాం శంకరనిర్మితాం॥106॥

ధృష్టద్యుమ్నరథం గత్వా భైమసేనిస్తతో నృప
ముమోచ నిశితాన్బాణాన్పునర్ద్రౌణేర్మహోరసి ॥107॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽప్యసంభ్రాంతో ముమోచాశీవిషోపమాన్
సువర్ణపుంఖాన్విశిఖాంద్రోణపుత్రస్య వక్షసి ॥108॥

తతో ముమోచ నారాచాంద్రౌణిస్తాభ్యాం సహస్రశః
తావప్యగ్నిశిఖాప్రఖ్యైర్జఘ్నతుస్తస్య మార్గణాన్ ॥109॥

అతితీవ్రమభూద్యుద్ధం తయోః పురుషసింహయోః
యోధానాం ప్రీతిజననం ద్రౌణేశ్చ భరతర్షభ ॥110॥

తతో రథసహస్రేణ ద్విరదానాం శతైస్త్రిభిః
షడ్భిర్వాజిసహస్రైశ్చ భీమస్తం దేశమావ్రజత్ ॥111॥

తతో భీమాత్మజం రక్షో ధృష్టద్యుమ్నం చ సానుగం
అయోధయత ధర్మాత్మా ద్రౌణిరక్లిష్టకర్మకృత్ ॥112॥

తత్రాద్భుతతమం ద్రౌణిర్దర్శయామాస విక్రమం
అశక్యం కర్తుమన్యేన సర్వభూతేషు భారత ॥113॥

నిమేషాంతరమాత్రేణ సాశ్వసూతరథద్విపాం
అక్షౌహిణీం రాక్షసానాం శితైర్బాణైరశాతయత్ ॥114॥

మిషతో భీమసేనస్య హైడింబేః పార్షతస్య చ
యమయోర్ధర్మపుత్రస్య విజయస్యాచ్యుతస్య చ ॥115॥

ప్రగాఢమంజోగతిభిర్నారాచైరభితాడితాః
నిపేతుర్ద్విరదా భూమౌ ద్విశృంగా ఇవ పర్వతాః ॥116॥

నికృత్తైర్హస్తిహస్తైశ్చ విచలద్భిరితస్తతః
రరాజ వసుధా కీర్ణా విసర్పద్భిరివోరగైః ॥117॥

క్షిప్తైః కాంచనదండైశ్చ నృపచ్ఛత్రైః క్షితిర్బభౌ
ద్యౌరివోదితచంద్రార్కా గ్రహాకీర్ణా యుగక్షయే ॥118॥

ప్రవృద్ధధ్వజమండూకాం భేరీవిస్తీర్ణకచ్ఛపాం
ఛత్రహంసావలీజుష్టాం ఫేనచామరమాలినీం ॥119॥

కంకగృధ్రమహాగ్రాహాం నైకాయుధఝషాకులాం
రథక్షిప్తమహావప్రాం పతాకారుచిరద్రుమాం ॥120॥

శరమీనాం మహారౌద్రాం ప్రాసశక్త్యుగ్రడుండుభాం
మజ్జామాంసమహాపంకాం కబంధావర్జితోడుపాం ॥121॥

కేశశైవలకల్మాషాం భీరూణాం కశ్మలావహాం
నాగేంద్రహయయోధానాం శరీరవ్యయసంభవాం ॥122॥

శోణితౌఘమహావేగాం ద్రౌణిః ప్రావర్తయన్నదీం
యోధార్తరవనిర్ఘోషాం క్షతజోర్మిసమాకులాం ॥123॥

ప్రాయాదతిమహాఘోరం యమక్షయమహోదధిం
నిహత్య రాక్షసాన్బాణైర్ద్రౌణిర్హైడింబమార్దయత్ ॥124॥

పునరప్యతిసంక్రుద్ధః సవృకోదరపార్షతాన్
స నారాచగణైః పార్థాంద్రౌణిర్విద్ధ్వా మహాబలః ॥125॥

జఘాన సురథం నామ ద్రుపదస్య సుతం విభుః
పునః శ్రుతంజయం నామ సురథస్యానుజం రణే ॥126॥

బలానీకం జయానీకం జయాశ్వం చాభిజఘ్నివాన్
శ్రుతాహ్వయం చ రాజేంద్ర ద్రౌణిర్నిన్యే యమక్షయం ॥127॥

త్రిభిశ్చాన్యైః శరైస్తీక్ష్ణైః సుపుంఖై రుక్మమాలినం
శత్రుంజయం చ బలినం శక్రలోకం నినాయ హ॥128॥

జఘాన స పృషధ్రం చ చంద్రదేవం చ మానినం
కుంతిభోజసుతాంశ్చాజౌ దశభిర్దశ జఘ్నివాన్॥129॥

అశ్వత్థామా సుసంక్రుద్ధః సంధాయోగ్రమజిహ్మగం
ముమోచాకర్ణపూర్ణేన ధనుషా శరముత్తమం
యమదండోపమం ఘోరముద్దిశ్యాశు ఘటోత్కచం॥130॥

స భిత్త్వా హృదయం తస్య రాక్షసస్య మహాశరః
వివేశ వసుధాం శీఘ్రం సపుంఖః పృథివీపతే॥131॥

తం హతం పతితం జ్ఞాత్వా ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
ద్రౌణేః సకాశాద్రాజేంద్ర అపనిన్యే రథాంతరం॥132॥

తథా పరాఙ్ముఖరథం సైన్యం యౌధిష్ఠిరం నృప
పరాజిత్య రణే వీరో ద్రోణపుత్రో ననాద హ
పూజితః సర్వభూతైశ్చ తవ పుత్రైశ్చ భారత॥133॥

అథ శరశతభిన్నకృత్తదేహై;ర్హతపతితైః క్షణదాచరైః సమంతాత్
నిధనముపగతైర్మహీ కృతాభూ;ద్గిరిశిఖరైరివ దుర్గమాతిరౌద్రా॥134॥

తం సిద్ధగంధర్వపిశాచసంఘా; నాగాః సుపర్ణాః పితరో వయాంసి
రక్షోగణా భూతగణాశ్చ ద్రౌణి;మపూజయన్నప్సరసః సురాశ్చ॥135॥

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ద్రుపదస్యాత్మజాందృష్ట్వా కుంతిభోజసుతాంస్తథా
ద్రోణపుత్రేణ నిహతాన్రాక్షసాంశ్చ సహస్రశః॥1॥

యుధిష్ఠిరో భీమసేనో ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
యుయుధానశ్చ సంయత్తా యుద్ధాయైవ మనో దధుః॥2॥

సోమదత్తః పునః కుర్ద్ధో దృష్ట్వా సాత్యకిమాహవే
మహతా శరవర్షేణ ఛాదయామాస సర్వతః॥3॥

తతః సమభవద్యుద్ధమతీవ భయవర్ధనం
త్వదీయానాం పరేషాం చ ఘోరం విజయకాంక్షిణాం॥4॥

దశభిః సాత్వతస్యార్థే భీమో వివ్యాధ కౌరవం
సోమదత్తోఽపి తం వీరం శతేన ప్రత్యవిధ్యత॥5॥

సాత్వతస్త్వభిసంక్రుద్ధః పుత్రాధిభిరభిప్లుతం
వృద్ధమృద్ధం గుణైః సర్వైర్యయాతిమివ నాహుషం॥6॥

వివ్యాధ దశభిస్తీక్ష్ణైః శరైర్వజ్రనిపాతిభిః
శక్త్యా చైనమథాహత్య పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥7॥

తతస్తు సాత్యకేరర్థే భీమసేనో నవం దృఢం
ముమోచ పరిఘం ఘోరం సోమదత్తస్య మూర్ధని॥8॥

సాత్యకిశ్చాగ్నిసంకాశం ముమోచ శరముత్తమం
సోమదత్తోరసి క్రుద్ధః సుపత్రం నిశితం యుధి॥9॥

యుగపత్పేతతురథ ఘోరౌ పరిఘమార్గణౌ
శరీరే సోమదత్తస్య స పపాత మహారథః॥10॥

వ్యామోహితే తు తనయే బాహ్లీకః సముపాద్రవత్
విసృజఞ్శరవర్షాణి కాలవర్షీవ తోయదః॥11॥

భీమోఽథ సాత్వతస్యార్థే బాహ్లీకం నవభిః శరైః
పీడయన్వై మహాత్మానం వివ్యాధ రణమూర్ధని॥12॥

ప్రాతిపీయస్తు సంక్రుద్ధః శక్తిం భీమస్య వక్షసి
నిచఖాన మహాబాహుః పురందర ఇవాశనిం॥13॥

స తయాభిహతో భీమశ్చకంపే చ ముమోహ చ
ప్రాప్య చేతశ్చ బలవాన్గదామస్మై ససర్జ హ॥14॥

సా పాండవేన ప్రహితా బాహ్లీకస్య శిరోఽహరత్
స పపాత హతః పృథ్వ్యాం వజ్రాహత ఇవాద్రిరాట్॥15॥

తస్మిన్వినిహతే వీరే బాహ్లీకే పురుషర్షభే
పుత్రాస్తేఽభ్యర్దయన్భీమం దశ దాశరథేః సమాః॥16॥

నారాచైర్దశభిర్భీమస్తాన్నిహత్య తవాత్మజాన్
కర్ణస్య దయితం పుత్రం వృషసేనమవాకిరత్॥17॥

తతో వృషరథో నామ భ్రాతా కర్ణస్య విశ్రుతః
జఘాన భీమం నారాచైస్తమప్యభ్యవధీద్బలీ॥18॥

తతః సప్త రథాన్వీరః స్యాలానాం తవ భారత
నిహత్య భీమో నారాచైః శతచంద్రమపోథయత్॥19॥

అమర్షయంతో నిహతం శతచంద్రం మహారథం
శకునేర్భ్రాతరో వీరా గజాక్షః శరభో విభుః
అభిద్రుత్య శరైస్తీక్ష్ణై ర్భీమసేనమతాడయన్॥20॥

స తుద్యమానో నారాచైర్వృష్టివేగైరివర్షభః
జఘాన పంచభిర్బాణైః పంచైవాతిబలో రథాన్
తాందృష్ట్వా నిహతాన్వీరాన్విచేలుర్నృపసత్తమాః॥21॥

తతో యుధిష్ఠిరః క్రుద్ధస్తవానీకమశాతయత్
మిషతః కుంభయోనేశ్చ పుత్రాణాం చ తవానఘ॥22॥

అంబష్ఠాన్మాలవాఞ్శూరాంస్త్రిగర్తాన్సశిబీనపి
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ గణాన్యుద్ధే యుధిష్ఠిరః॥23॥

అభీషాహాఞ్శూరసేనాన్బాహ్లీకాన్సవసాతికాన్
నికృత్య పృథివీం రాజా చక్రే శోణితకర్దమాం॥24॥

యౌధేయారట్టరాజన్యమద్రకాణాం గణాన్యుధి
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ శూరాన్బాణైర్యుధిష్ఠిరః॥25॥

హతాహరత గృహ్ణీత విధ్యత వ్యవకృంతత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దో యుధిష్ఠిరరథం ప్రతి॥26॥

సైన్యాని ద్రావయంతం తం ద్రోణో దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరం
చోదితస్తవ పుత్రేణ సాయకైరభ్యవాకిరత్॥27॥

ద్రోణస్తు పరమక్రుద్ధో వాయవ్యాస్త్రేణ పార్థివం
వివ్యాధ సోఽస్య తద్దివ్యమస్త్రమస్త్రేణ జఘ్నివాన్॥28॥

తస్మిన్వినిహతే చాస్త్రే భారద్వాజో యుధిష్ఠిరే
వారుణం యామ్యమాగ్నేయం త్వాష్ట్రం సావిత్రమేవ చ
చిక్షేప పరమక్రుద్ధో జిఘాంసుః పాండునందనం॥29॥

క్షిప్తాని క్షిప్యమాణాని తాని చాస్త్రాణి ధర్మజః
జఘానాస్త్రైర్మహాబాహుః కుంభయోనేరవిత్రసన్॥30॥

సత్యాం చికీర్షమాణస్తు ప్రతిజ్ఞాం కుంభసంభవః
ప్రాదుశ్చక్రేఽస్త్రమైంద్రం వై ప్రాజాపత్యం చ భారత
జిఘాంసుర్ధర్మతనయం తవ పుత్రహితే రతః॥31॥

పతిః కురూణాం గజసింహగామీ; విశాలవక్షాః పృథులోహితాక్షః
ప్రాదుశ్చకారాస్త్రమహీనతేజా; మాహేంద్రమన్యత్స జఘాన తేఽస్త్రే॥32॥

విహన్యమానేష్వస్త్రేషు ద్రోణః క్రోధసమన్వితః
యుధిష్ఠిరవధప్రేప్సుర్బ్రాహ్మమస్త్రముదైరయత్॥33॥

తతో నాజ్ఞాసిషం కించిద్ఘోరేణ తమసావృతే
సర్వభూతాని చ పరం త్రాసం జగ్ముర్మహీపతే॥34॥

బ్రహ్మాస్త్రముద్యతం దృష్ట్వా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
బ్రహ్మాస్త్రేణైవ రాజేంద్ర తదస్త్రం ప్రత్యవారయత్॥35॥

తతః సైనికముఖ్యాస్తే ప్రశశంసుర్నరర్షభౌ
ద్రోణపార్థౌ మహేష్వాసౌ సర్వయుద్ధవిశారదౌ॥36॥

తతః ప్రముచ్య కౌంతేయం ద్రోణో ద్రుపదవాహినీం
వ్యధమద్రోషతామ్రాక్షో వాయవ్యాస్త్రేణ భారత॥37॥

తే హన్యమానా ద్రోణేన పాంచాలాః ప్రాద్రవన్భయాత్
పశ్యతో భీమసేనస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః॥38॥

తతః కిరీటీ భీమశ్చ సహసా సంన్యవర్తతాం
మహద్భ్యాం రథవంశాభ్యాం పరిగృహ్య బలం తవ॥39॥

బీభత్సుర్దక్షిణం పార్శ్వముత్తరం తు వృకోదరః
భారద్వాజం శరౌఘాభ్యాం మహద్భ్యామభ్యవర్షతాం॥40॥

తౌ తదా సృంజయాశ్చైవ పాంచాలాశ్చ మహౌజసః
అన్వగచ్ఛన్మహారాజ మత్స్యాశ్చ సహ సాత్వతైః॥41॥

తతః సా భారతీ సేనా వధ్యమానా కిరీటినా
ద్రోణేన వార్యమాణాస్తే స్వయం తవ సుతేన చ
నాశక్యంత మహారాజ యోధా వారయితుం తదా॥42॥

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఉదీర్యమాణం తద్దృష్ట్వా పాండవానాం మహద్బలం
అవిషహ్యం చ మన్వానః కర్ణం దుర్యోధనోఽబ్రవీత్॥1॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తో మిత్రాణాం మిత్రవత్సల
త్రాయస్వ సమరే కర్ణ సర్వాన్యోధాన్మహాబల॥2॥

పాంచాలైర్మత్స్యకైకేయైః పాండవైశ్చ మహారథైః
వృతాన్సమంతాత్సంక్రుద్ధైర్నిఃశ్వసద్భిరివోరగైః॥3॥

ఏతే నదంతి సంహృష్టాః పాండవా జితకాశినః
శక్రోపమాశ్చ బహవః పాంచాలానాం రథవ్రజాః॥4॥

కర్ణ ఉవాచ

పరిత్రాతుమిహ ప్రాప్తో యది పార్థం పురందరః
తమప్యాశు పరాజిత్య తతో హంతాస్మి పాండవం॥5॥

సత్యం తే ప్రతిజానామి సమాశ్వసిహి భారత
హంతాస్మి పాండుతనయాన్పాంచాలాంశ్చ సమాగతాన్॥6॥

జయం తే ప్రతిజానామి వాసవస్యేవ పావకిః
ప్రియం తవ మయా కార్యమితి జీవామి పార్థివ॥7॥

సర్వేషామేవ పార్థానాం ఫల్గునో బలవత్తరః
తస్యామోఘాం విమోక్ష్యామి శక్తిం శక్రవినిర్మితాం॥8॥

తస్మిన్హతే మహేష్వాసే భ్రాతరస్తస్య మానద
తవ వశ్యా భవిష్యంతి వనం యాస్యంతి వా పునః॥9॥

మయి జీవతి కౌరవ్య విషాదం మా కృథాః క్వచిత్
అహం జేష్యామి సమరే సహితాన్సర్వపాండవాన్॥10॥

పాంచాలాన్కేకయాంశ్చైవ వృష్ణీంశ్చాపి సమాగతాన్
బాణౌఘైః శకలీకృత్య తవ దాస్యామి మేదినీం॥11॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం బ్రువాణం కర్ణం తు కృపః శారద్వతోఽబ్రవీత్
స్మయన్నివ మహాబాహుః సూతపుత్రమిదం వచః॥12॥

శోభనం శోభనం కర్ణ సనాథః కురుపుంగవః
త్వయా నాథేన రాధేయ వచసా యది సిధ్యతి॥13॥

బహుశః కత్థసే కర్ణ కౌరవ్యస్య సమీపతః
న తు తే విక్రమః కశ్చిద్దృశ్యతే బలమేవ వా॥14॥

సమాగమః పాండుసుతైర్దృష్టస్తే బహుశో యుధి
సర్వత్ర నిర్జితశ్చాసి పాండవైః సూతనందన॥15॥

హ్రియమాణే తదా కర్ణ గంధర్వైర్ధృతరాష్ట్రజే
తదాయుధ్యంత సైన్యాని త్వమేకస్తు పలాయథాః॥16॥

విరాటనగరే చాపి సమేతాః సర్వకౌరవాః
పార్థేన నిర్జితా యుద్ధే త్వం చ కర్ణ సహానుజః॥17॥

ఏకస్యాప్యసమర్థస్త్వం ఫల్గునస్య రణాజిరే
కథముత్సహసే జేతుం సకృష్ణాన్సర్వపాండవాన్॥18॥

అబ్రువన్కర్ణ యుధ్యస్వ బహు కత్థసి సూతజ
అనుక్త్వా విక్రమేద్యస్తు తద్వై సత్పురుషవ్రతం॥19॥

గర్జిత్వా సూతపుత్ర త్వం శారదాభ్రమివాజలం
నిష్ఫలో దృశ్యసే కర్ణ తచ్చ రాజా న బుధ్యతే॥20॥

తావద్గర్జసి రాధేయ యావత్పార్థం న పశ్యసి
పురా పార్థం హి తే దృష్ట్వా దుర్లభం గర్జితం భవేత్॥21॥

త్వమనాసాద్య తాన్బాణాన్ఫల్గునస్య విగర్జసి
పార్థసాయకవిద్ధస్య దుర్లభం గర్జితం భవేత్॥22॥

బాహుభిః క్షత్రియాః శూరా వాగ్భిః శూరా ద్విజాతయః
ధనుషా ఫల్గునః శూరః కర్ణః శూరో మనోరథైః॥23॥

ఏవం పరుషితస్తేన తదా శారద్వతేన సః
కర్ణః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః కృపం వాక్యమథాబ్రవీత్॥24॥

శూరా గర్జంతి సతతం ప్రావృషీవ బలాహకాః
ఫలం చాశు ప్రయచ్ఛంతి బీజముప్తమృతావివ॥25॥

దోషమత్ర న పశ్యామి శూరాణాం రణమూర్ధని
తత్తద్వికత్థమానానాం భారం చోద్వహతాం మృధే॥26॥

యం భారం పురుషో వోఢుం మనసా హి వ్యవస్యతి
దైవమస్య ధ్రువం తత్ర సాహాయ్యాయోపపద్యతే॥27॥

వ్యవసాయద్వితీయోఽహం మనసా భారముద్వహన్
గర్జామి యద్యహం విప్ర తవ కిం తత్ర నశ్యతి॥28॥

వృథా శూరా న గర్జంతి సజలా ఇవ తోయదాః
సామర్థ్యమాత్మనో జ్ఞాత్వా తతో గర్జంతి పండితాః॥29॥

సోఽహమద్య రణే యత్తః సహితౌ కృష్ణపాండవౌ
ఉత్సహే తరసా జేతుం తతో గర్జామి గౌతమ॥30॥

పశ్య త్వం గర్జితస్యాస్య ఫలం మే విప్ర సానుగః
హత్వా పాండుసుతానాజౌ సహకృష్ణాన్ససాత్వతాన్
దుర్యోధనాయ దాస్యామి పృథివీం హతకంటకాం॥31॥

కృప ఉవాచ

మనోరథప్రలాపో మే న గ్రాహ్యస్తవ సూతజ
యదా క్షిపసి వై కృష్ణౌ ధర్మరాజం చ పాండవం॥32॥

ధ్రువస్తత్ర జయః కర్ణ యత్ర యుద్ధవిశారదౌ
దేవగంధర్వయక్షాణాం మనుష్యోరగరక్షసాం
దంశితానామపి రణే అజేయౌ కృష్ణపాండవౌ॥33॥

బ్రహ్మణ్యః సత్యవాగ్దాంతో గురుదైవతపూజకః
నిత్యం ధర్మరతశ్చైవ కృతాస్త్రశ్చ విశేషతః
ధృతిమాంశ్చ కృతజ్ఞశ్చ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥34॥

భ్రాతరశ్చాస్య బలినః సర్వాస్త్రేషు కృతశ్రమాః
గురువృత్తిరతాః ప్రాజ్ఞా ధర్మనిత్యా యశస్వినః॥35॥

సంబంధినశ్చేంద్రవీర్యాః స్వనురక్తాః ప్రహారిణః
ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ దౌర్ముఖిర్జనమేజయః॥36॥

చంద్రసేనో భద్రసేనః కీర్తిధర్మా ధ్రువో ధరః
వసుచంద్రో దామచంద్రః సింహచంద్రః సువేధనః॥37॥

ద్రుపదస్య తథా పుత్రా ద్రుపదశ్చ మహాస్త్రవిత్
యేషామర్థాయ సంయత్తో మత్స్యరాజః సహానుగః॥38॥

శతానీకః సుదశనః శ్రుతానీకః శ్రుతధ్వజః
బలానీకో జయానీకో జయాశ్వో రథవాహనః॥39॥

చంద్రోదయః కామరథో విరాటభ్రాతరః శుభాః
యమౌ చ ద్రౌపదేయాశ్చ రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
యేషామర్థాయ యుధ్యంతే న తేషాం విద్యతే క్షయః॥40॥

కామం ఖలు జగత్సర్వం సదేవాసురమానవం
సయక్షరాక్షసగణం సభూతభుజగద్విపం

నిఃశేషమస్త్రవీర్యేణ కుర్యాతాం భీమఫల్గునౌ॥41॥

యుధిష్ఠిరశ్చ పృథివీం నిర్దహేద్ఘోరచక్షుషా
అప్రమేయబలః శౌరిర్యేషామర్థే చ దంశితః
కథం తాన్సంయుగే కర్ణ జేతుముత్సహసే పరాన్॥42॥

మహానపనయస్త్వేష తవ నిత్యం హి సూతజ
యస్త్వముత్సహసే యోద్ధుం సమరే శౌరిణా సహ॥43॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు రాధేయః ప్రహసన్భరతర్షభ
అబ్రవీచ్చ తదా కర్ణో గురుం శారద్వతం కృపం॥44॥

సత్యముక్తం త్వయా బ్రహ్మన్పాండవాన్ప్రతి యద్వచః
ఏతే చాన్యే చ బహవో గుణాః పాండుసుతేషు వై॥45॥

అజయ్యాశ్చ రణే పార్థా దేవైరపి సవాసవైః
సదైత్యయక్షగంధర్వపిశాచోరగరాక్షసైః
తథాపి పార్థాంజేష్యామి శక్త్యా వాసవదత్తయా॥46॥

మమాప్యమోఘా దత్తేయం శక్తిః శక్రేణ వై ద్విజ
ఏతయా నిహనిష్యామి సవ్యసాచినమాహవే॥47॥

హతే తు పాండవే కృష్ణో భ్రాతరశ్చాస్య సోదరాః
అనర్జునా న శక్ష్యంతి మహీం భోక్తుం కథంచన॥48॥

తేషు నష్టేషు సర్వేషు పృథివీయం ససాగరా
అయత్నాత్కౌరవేయస్య వశే స్థాస్యతి గౌతమ॥49॥

సునీతైరిహ సర్వార్థాః సిధ్యంతే నాత్ర సంశయః
ఏతమర్థమహం జ్ఞాత్వా తతో గర్జామి గౌతమ॥50॥

త్వం తు వృద్ధశ్చ విప్రశ్చ అశక్తశ్చాపి సంయుగే
కృతస్నేహశ్చ పార్థేషు మోహాన్మామవమన్యసే॥51॥

యద్యేవం వక్ష్యసే భూయో మామప్రియమిహ ద్విజ
తతస్తే ఖడ్గముద్యమ్య జిహ్వాం ఛేత్స్యామి దుర్మతే॥52॥

యచ్చాపి పాండవాన్విప్ర స్తోతుమిచ్ఛసి సంయుగే
భీషయన్సర్వసైన్యాని కౌరవేయాణి దుర్మతే
అత్రాపి శృణు మే వాక్యం యథావద్గదతో ద్విజ॥53॥

దుర్యోధనశ్చ ద్రోణశ్చ శకునిర్దుర్ముఖో జయః
దుఃశాసనో వృషసేనో మద్రరాజస్త్వమేవ చ
సోమదత్తశ్చ భూరిశ్చ తథా ద్రౌణిర్వివింశతిః॥54॥

తిష్ఠేయుర్దంశితా యత్ర సర్వే యుద్ధవిశారదాః
జయేదేతాన్రణే కో ను శక్రతుల్యబలోఽప్యరిః॥55॥

శూరాశ్చ హి కృతాస్త్రాశ్చ బలినః స్వర్గలిప్సవః
ధర్మజ్ఞా యుద్ధకుశలా హన్యుర్యుద్ధే సురానపి॥56॥

ఏతే స్థాస్యంతి సంగ్రామే పాండవానాం వధార్థినః
జయమాకాంక్షమాణా హి కౌరవేయస్య దంశితాః॥57॥

దైవాయత్తమహం మన్యే జయం సుబలినామపి
యత్ర భీష్మో మహాబాహుః శేతే శరశతాచితః॥58॥

వికర్ణశ్చిత్రసేనశ్చ బాహ్లీకోఽథ జయద్రథః
భూరిశ్రవా జయశ్చైవ జలసంధః సుదక్షిణః॥59॥

శలశ్చ రథినాం శ్రేష్ఠో భగదత్తశ్చ వీర్యవాన్
ఏతే చాన్యే చ రాజానో దేవైరపి సుదుర్జయాః॥60॥

నిహతాః సమరే శూరాః పాండవైర్బలవత్తరాః
కిమన్యద్దైవసంయోగాన్మన్యసే పురుషాధమ॥61॥

యాంశ్చ తాన్స్తౌషి సతతం దుర్యోధనరిపూంద్విజ
తేషామపి హతాః శూరాః శతశోఽథ సహస్రశః॥62॥

క్షీయంతే సర్వసైన్యాని కురూణాం పాండవైః సహ
ప్రభావం నాత్ర పశ్యామి పాండవానాం కథంచన॥63॥

యాంస్త్వాన్బలవతో నిత్యం మన్యసే త్వం ద్విజాధమ
యతిష్యేఽహం యథాశక్తి యోద్ధుం తైః సహ సంయుగే
దుర్యోధనహితార్థాయ జయో దైవే ప్రతిష్ఠితః॥64॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా పరుషితం దృష్ట్వా సూతపుత్రేణ మాతులం
ఖడ్గముద్యమ్య వేగేన ద్రౌణిరభ్యపతద్ద్రుతం॥1॥

అశ్వత్థామోవాచ

కర్ణ పశ్య సుదుర్బుద్ధే తిష్ఠేదానీం నరాధమ
ఏష తేఽద్య శిరః కాయాదుద్ధరామి సుదుర్మతే॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తముత్పతంతం వేగేన రాజా దుర్యోధనః స్వయం
న్యవారయన్మహారాజ కృపశ్చ ద్విపదాం వరః॥3॥

కర్ణ ఉవాచ

శూరోఽయం సమరశ్లాఘీ దుర్మతిశ్చ ద్విజాధమః
ఆసాదయతు మద్వీర్యం ముంచేమం కురుసత్తమ॥4॥

అశ్వత్థామోవాచ

తవైతత్క్షమ్యతేఽస్మాభిః సూతాత్మజ సుదుర్మతే
దర్పముత్సిక్తమేతత్తే ఫల్గునో నాశయిష్యతి॥5॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అశ్వత్థామన్ప్రసీదస్వ క్షంతుమర్హసి మానద
కోపః ఖలు న కర్తవ్యః సూతపుత్రే కథంచన॥6॥

త్వయి కర్ణే కృపే ద్రోణే మద్రరాజేఽథ సౌబలే
మహత్కార్యం సమాయత్తం ప్రసీద ద్విజసత్తమ ॥7॥

ఏతే హ్యభిముఖాః సర్వే రాధేయేన యుయుత్సవః
ఆయాంతి పాండవా బ్రహ్మన్నాహ్వయంతః సమంతతః ॥8॥

సంజయ ఉవాచ

కర్ణోఽపి రథినాం శ్రేష్ఠశ్చాపముద్యమ్య వీర్యవాన్
కౌరవాగ్ర్యైః పరివృతః శక్రో దేవగణైరివ
పర్యతిష్ఠత తేజస్వీ స్వబాహుబలమాశ్రితః ॥9॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కర్ణస్య సహ పాండవైః
సంరబ్ధస్య మహారాజ సింహనాదవినాదితం ॥10॥

తతస్తే పాండవా రాజన్పాంచాలాశ్చ యశస్వినః
దృష్ట్వా కర్ణం మహాబాహుముచ్చైః శబ్దమథానదన్ ॥11॥

అయం కర్ణః కుతః కర్ణస్తిష్ఠ కర్ణ మహారణే
యుధ్యస్వ సహితోఽస్మాభిర్దురాత్మన్పురుషాధమ ॥12॥

అన్యే తు దృష్ట్వా రాధేయం క్రోధరక్తేక్షణాబ్రువన్
హన్యతామయముత్సిక్తః సూతపుత్రోఽల్పచేతనః ॥13॥

సర్వైః పార్థివశార్దూలైర్నానేనార్థోఽస్తి జీవతా
అత్యంతవైరీ పార్థానాం సతతం పాపపూరుషః ॥14॥

ఏష మూలం హ్యనర్థానాం దుర్యోధనమతే స్థితః
హతైనమితి జల్పంతః క్షత్రియాః సముపాద్రవన్ ॥15॥

మహతా శరవర్షేణ ఛాదయంతో మహారథాః
వధార్థం సూతపుత్రస్య పాండవేయేన చోదితాః ॥16॥

తాంస్తు సర్వాంస్తథా దృష్ట్వా ధావమానాన్మహారథాన్
న వివ్యథే సూతపుత్రో న చ త్రాసమగచ్ఛత ॥17॥

దృష్ట్వా నగరకల్పం తముద్ధూతం సైన్యసాగరం
పిప్రీషుస్తవ పుత్రాణాం సంగ్రామేష్వపరాజితః ॥18॥

సాయకౌఘేన బలవాన్క్షిప్రకారీ మహాబలః
వారయామాస తత్సైన్యం సమంతాద్భరతర్షభ ॥19॥

తతస్తు శరవర్షేణ పార్థివాస్తమవారయన్
ధనూంషి తే విధున్వానాః శతశోఽథ సహస్రశః
అయోధయంత రాధేయం శక్రం దైత్యగణా ఇవ ॥20॥

శరవర్షం తు తత్కర్ణః పార్థివైః సముదీరితం
శరవర్షేణ మహతా సమంతాద్వ్యకిరత్ప్రభో ॥21॥

తద్యుద్ధమభవత్తేషాం కృతప్రతికృతైషిణాం
యథా దేవాసురే యుద్ధే శక్రస్య సహ దానవైః ॥22॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ సూతపుత్రస్య లాఘవం
యదేనం సమరే యత్తా నాప్నువంత పరే యుధి ॥23॥

నివార్య చ శరౌఘాంస్తాన్పార్థివానాం మహారథః
యుగేష్వీషాసు ఛత్రేషు ధ్వజేషు చ హయేషు చ
ఆత్మనామాంకితాన్బాణాన్రాధేయః ప్రాహిణోచ్ఛితాన్ ॥24॥

తతస్తే వ్యాకులీభూతా రాజానః కర్ణపీడితాః
బభ్రముస్తత్ర తత్రైవ గావః శీతార్దితా ఇవ||25||

హయానాం వధ్యమానానాం గజానాం రథినాం తథా
తత్ర తత్రాభ్యవేక్షామః సంఘాన్కర్ణేన పాతితాన్||26||

శిరోభిః పతితై రాజన్బాహుభిశ్చ సమంతతః
ఆస్తీర్ణా వసుధా సర్వా శూరాణామనివర్తినాం||27||

హతైశ్చ హన్యమానైశ్చ నిష్టనద్భిశ్చ సర్వశః
బభూవాయోధనం రౌద్రం వైవస్వతపురోపమం||28||

తతో దుర్యోధనో రాజా దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం
అశ్వత్థామానమాసాద్య తదా వాక్యమువాచ హ||29||

యుధ్యతేఽసౌ రణే కర్ణో దంశితః సర్వపార్థివైః
పశ్యైతాం ద్రవతీం సేనాం కర్ణసాయకపీడితాం
కార్త్తికేయేన విధ్వస్తామాసురీం పృతనామివ||30||

దృష్ట్వైతాం నిర్జితాం సేనాం రణే కర్ణేన ధీమతా
అభియాత్యేష బీభత్సుః సూతపుత్రజిఘాంసయా||31||

తద్యథా పశ్యమానానాం సూతపుత్రం మహారథం
న హన్యాత్పాండవః సంఖ్యే తథా నీతిర్విధీయతాం||32||

తతో ద్రౌణిః కృపః శల్యో హార్దిక్యశ్చ మహారథః
ప్రత్యుద్యయుస్తదా పార్థం సూతపుత్రపరీప్సయా||33||

ఆయాంతం దృశ్య కౌంతేయం వృత్రం దేవచమూమివ
ప్రత్యుద్యయౌ తదా కర్ణో యథా శక్రః ప్రతాపవాన్||34||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంరబ్ధం ఫల్గునం దృష్ట్వా కాలాంతకయమోపమం
కర్ణో వైకర్తనః సూత ప్రత్యపద్యత్కిముత్తరం||35||

స హ్యస్పర్ధత పార్థేన నిత్యమేవ మహారథః
ఆశంసతే చ బీభత్సుం యుద్ధే జేతుం సుదారుణే||36||

స తు తం సహసా ప్రాప్తం నిత్యమత్యంతవైరిణం
కర్ణో వైకర్తనః సూత కిముత్తరమపద్యత||37||

సంజయ ఉవాచ

ఆయాంతం పాండవం దృష్ట్వా గజః ప్రతిగజం యథా
అసంభ్రాంతతరః కర్ణః ప్రత్యుదీయాద్ధనంజయం||38||

తమాపతంతం వేగేన వైకర్తనమజిహ్మగైః
వారయామాస తేజస్వీ పాండవః శత్రుతాపనః||39||

తం కర్ణః శరజాలేన ఛాదయామాస మారిష
వివ్యాధ చ సుసంక్రుద్ధః శరైస్త్రిభిరజిహ్మగైః||40||

తస్య తల్లాఘవం పార్థో నామృష్యత మహాబలః
తస్మై బాణాఞ్శిలాధౌతాన్ప్రసన్నాగ్రానజిహ్మగాన్||41||

ప్రాహిణోత్సూతపుత్రాయ త్రింశతం శత్రుతాపనః
వివ్యాధ చైనం సంరబ్ధో బాణేనైకేన వీర్యవాన్||42||

సవ్యే భుజాగ్రే బలవాన్నారాచేన హసన్నివ
తస్య విద్ధస్య వేగేన కరాచ్చాపం పపాత హ॥43॥

పునరాదాయ తచ్చాపం నిమేషార్ధాన్మహాబలః
ఛాదయామాస బాణౌఘైః ఫల్గునం కృతహస్తవత్॥44॥

శరవృష్టిం తు తాం ముక్తాం సూతపుత్రేణ భారత
వ్యధమచ్ఛరవర్షేణ స్మయన్నివ ధనంజయః॥45॥

తౌ పరస్పరమాసాద్య శరవర్షేణ పార్థివ
ఛాదయేతాం మహేష్వాసౌ కృతప్రతికృతైషిణౌ॥46॥

తదద్భుతమభూద్యుద్ధం కర్ణపాండవయోర్మృధే
క్రుద్ధయోర్వాశితాహేతోర్వన్యయోర్గజయోరివ॥47॥

తతః పార్థో మహేష్వాసో దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం
ముష్టిదేశే ధనుస్తస్య చిచ్ఛేద త్వరయాన్వితః॥48॥

అశ్వాంశ్చ చతురో భల్లైరనయద్యమసాదనం
సారథేశ్చ శిరః కాయాదహరచ్ఛత్రుతాపనః॥49॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం హతాశ్వం హతసారథిం
వివ్యాధ సాయకైః పార్థశ్చతుర్భిః పాండునందనః॥50॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య నరర్షభః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం కృపస్య శరపీడితః॥51॥

రాధేయం నిర్జితం దృష్ట్వా తావకా భరతర్షభ
ధనంజయశరైర్నున్నాః ప్రాద్రవంత దిశో దశ॥52॥

ద్రవతస్తాన్సమాలోక్య రాజా దుర్యోధనో నృప
నివర్తయామాస తదా వాక్యం చేదమువాచ హ॥53॥

అలం ద్రుతేన వః శూరాస్తిష్ఠధ్వం క్షత్రియర్షభాః
ఏష పార్థవధాయాహం స్వయం గచ్ఛామి సంయుగే
అహం పార్థాన్హనిష్యామి సపాంచాలాన్ససోమకాన్॥54॥

అద్య మే యుధ్యమానస్య సహ గాండీవధన్వనా
ద్రక్ష్యంతి విక్రమం పార్థాః కాలస్యేవ యుగక్షయే॥55॥

అద్య మద్బాణజాలాని విముక్తాని సహస్రశః
ద్రక్ష్యంతి సమరే యోధాః శలభానామివాయతీః॥56॥

అద్య బాణమయం వర్షం సృజతో మమ ధన్వినః
జీమూతస్యేవ ఘర్మాంతే ద్రక్ష్యంతి యుధి సైనికాః॥57॥

జేష్యామ్యద్య రణే పార్థం సాయకైర్నతపర్వభిః
తిష్ఠధ్వం సమరే శూరా భయం త్యజత ఫల్గునాత్॥58॥

న హి మద్వీర్యమాసాద్య ఫల్గునః ప్రసహిష్యతి
యథా వేలాం సమాసాద్య సాగరో మకరాలయః॥59॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ రాజా సైన్యేన మహతా వృతః
ఫల్గునం ప్రతి దుర్ధర్షః క్రోధసంరక్తలోచనః॥60॥

తం ప్రయాంతం మహాబాహుం దృష్ట్వా శారద్వతస్తదా
అశ్వత్థామానమాసాద్య వాక్యమేతదువాచ హ॥61॥

ఏష రాజా మహాబాహురమర్షీ క్రోధమూర్ఛితః
పతంగవృత్తిమాస్థాయ ఫల్గునం యోద్ధుమిచ్ఛతి॥62॥

యావన్నః పశ్యమానానాం ప్రాణాన్పార్థేన సంగతః
న జహ్యాత్పురుషవ్యాఘ్రస్తావద్వారయ కౌరవం॥63॥

యావత్ఫల్గునబాణానాం గోచరం నాధిగచ్ఛతి
కౌరవః పార్థివో వీరస్తావద్వారయ తం ద్రుతం॥64॥

యావత్పార్థశరైర్ఘోరైర్నిర్ముక్తోరగసంనిభైః
న భస్మీక్రియతే రాజా తావద్యుద్ధాన్నివార్యతాం॥65॥

అయుక్తమివ పశ్యామి తిష్ఠత్స్వస్మాసు మానద
స్వయం యుద్ధాయ యద్రాజా పార్థం యాత్యసహాయవాన్॥66॥

దుర్లభం జీవితం మన్యే కౌరవ్యస్య కిరీటినా
యుధ్యమానస్య పార్థేన శార్దూలేనేవ హస్తినః॥67॥

మాతులేనైవముక్తస్తు ద్రౌణిః శస్త్రభృతాం వరః
దుర్యోధనమిదం వాక్యం త్వరితం సమభాషత॥68॥

మయి జీవతి గాంధారే న యుద్ధం గంతుమర్హసి
మామనాదృత్య కౌరవ్య తవ నిత్యం హితైషిణం॥69॥

న హి తే సంభ్రమః కార్యః పార్థస్య విజయం ప్రతి
అహమావారయిష్యామి పార్థం తిష్ఠ సుయోధన॥70॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఆచార్యః పాండుపుత్రాన్వై పుత్రవత్పరిరక్షతి
త్వమప్యుపేక్షాం కురుషే తేషు నిత్యం ద్విజోత్తమ॥71॥

మమ వా మందభాగ్యత్వాన్మందస్తే విక్రమో యుధి
ధర్మరాజప్రియార్థం వా ద్రౌపద్యా వా న విద్మ తత్॥72॥

ధిగస్తు మమ లుబ్ధస్య యత్కృతే సర్వబాంధవాః
సుఖార్హాః పరమం దుఃఖం ప్రాప్నువంత్యపరాజితాః॥73॥

కో హి శస్త్రభృతాం ముఖ్యో మహేశ్వరసమో యుధి
శత్రూన్న క్షపయేచ్ఛక్తో యో న స్యాద్గౌతమీసుతః॥74॥

అశ్వత్థామన్ప్రసీదస్వ నాశయైతాన్మమాహితాన్
తవాస్త్రగోచరే శక్తాః స్థాతుం దేవాపి నానఘ॥75॥

పాంచాలాన్సోమకాంశ్చైవ జహి ద్రౌణే సహానుగాన్
వయం శేషాన్హనిష్యామస్త్వయైవ పరిరక్షితాః॥76॥

ఏతే హి సోమకా విప్ర పాంచాలాశ్చ యశస్వినః
మమ సైన్యేషు సంరబ్ధా విచరంతి దవాగ్నివత్॥77॥

తాన్వారయ మహాబాహో కేకయాంశ్చ నరోత్తమ
పురా కుర్వంతి నిఃశేషం రక్ష్యమాణాః కిరీటినా॥78॥

ఆదౌ వా యది వా పశ్చాత్తవేదం కర్మ మారిష
త్వముత్పన్నో మహాబాహో పాంచాలానాం వధం ప్రతి॥79॥

కరిష్యసి జగత్సర్వమపాంచాలం కిలాచ్యుత
ఏవం సిద్ధాబ్రువన్వాచో భవిష్యతి చ తత్తథా॥80॥

న తేఽస్త్రగోచరే శక్తాః స్థాతుం దేవాః సవాసవాః
కిము పార్థాః సపాంచాలాః సత్యమేతద్వచో మమ॥81॥

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనేనైవముక్తో ద్రౌణిరాహవదుర్మదః
ప్రత్యువాచ మహాబాహో యథా వదసి కౌరవ ॥1॥

ప్రియా హి పాండవా నిత్యం మమ చాపి పితుశ్చ మే
తథైవావాం ప్రియౌ తేషాం న తు యుద్ధే కురూద్వహ
శక్తితస్తాత యుధ్యామస్త్యక్త్వా ప్రాణానభీతవత్ ॥2॥

అహం కర్ణశ్చ శల్యశ్చ కృపో హార్దిక్య ఏవ చ
నిమేషాత్పాండవీం సేనాం క్షపయేమ నృపోత్తమ ॥3॥

తే చాపి కౌరవీం సేనాం నిమేషార్ధాత్కురూద్వహ
క్షపయేయుర్మహాబాహో న స్యామ యది సంయుగే ॥4॥

యుధ్యతాం పాండవాఞ్శక్త్యా తేషాం చాస్మాన్యుయుత్సతాం
తేజస్తు తేజ ఆసాద్య ప్రశమం యాతి భారత ॥5॥

అశక్యా తరసా జేతుం పాండవానామనీకినీ
జీవత్సు పాండుపుత్రేషు తద్ధి సత్యం బ్రవీమి తే ॥6॥

ఆత్మార్థం యుధ్యమానాస్తే సమర్థాః పాండునందనాః
కిమర్థం తవ సైన్యాని న హనిష్యంతి భారత ॥7॥

త్వం హి లుబ్ధతమో రాజన్నికృతిజ్ఞశ్చ కౌరవ
సర్వాతిశంకీ మానీ చ తతోఽస్మానతిశంకసే ॥8॥

అహం తు యత్నమాస్థాయ త్వదర్థే త్యక్తజీవితః
ఏష గచ్ఛామి సంగ్రామం త్వత్కృతే కురునందన ॥9॥

యోత్స్యేఽహం శత్రుభిః సార్ధం జేష్యామి చ వరాన్వరాన్
పాంచాలైః సహ యోత్స్యామి సోమకైః కేకయైస్తథా
పాండవేయైశ్చ సంగ్రామే త్వత్ప్రియార్థమరిందమ ॥10॥

అద్య మద్బాణనిర్దగ్ధాః పాంచాలాః సోమకాస్తథా
సింహేనేవార్దితా గావో విద్రవిష్యంతి సర్వతః ॥11॥

అద్య ధర్మసుతో రాజా దృష్ట్వా మమ పరాక్రమం
అశ్వత్థామమయం లోకం మంస్యతే సహ సోమకైః ॥12॥

ఆగమిష్యతి నిర్వేదం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
దృష్ట్వా వినిహతాన్సంఖ్యే పాంచాలాన్సోమకైః సహ ॥13॥

యే మాం యుద్ధేఽభియోత్స్యంతి తాన్హనిష్యామి భారత
న హి తే వీర ముచ్యేరన్మద్బాహ్వంతరమాగతాః ॥14॥

ఏవముక్త్వా మహాబాహుః పుత్రం దుర్యోధనం తవ
అభ్యవర్తత యుద్ధాయ ద్రావయన్సర్వధన్వినః
చికీర్షుస్తవ పుత్రాణాం ప్రియం ప్రాణభృతాం వరః ॥15॥

తతోఽబ్రవీత్సకైకేయాన్పాంచాలాన్గౌతమీసుతః
ప్రహరధ్వమితః సర్వే మమ గాత్రే మహారథాః
స్థిరీభూతాశ్చ యుధ్యధ్వం దర్శయంతోఽస్త్రలాఘవం ॥16॥

ఏవముక్తాస్తు తే సర్వే శస్త్రవృష్టిమపాతయన్
ద్రౌణిం ప్రతి మహారాజ జలం జలధరా ఇవ ॥17॥

తాన్నిహత్య శరాంద్రౌణిర్దశ వీరానపోథయత్
ప్రముఖే పాండుపుత్రాణాం ధృష్టద్యుమ్నస్య చాభిభో॥18॥

తే హన్యమానాః సమరే పాంచాలాః సృంజయాస్తథా
పరిత్యజ్య రణే ద్రౌణిం వ్యద్రవంత దిశో దశ॥19॥

తాందృష్ట్వా ద్రవతః శూరాన్పాంచాలాన్సహసోమకాన్
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ ద్రౌణిమభ్యద్రవద్యుధి॥20॥

తతః కాంచనచిత్రాణాం సజలాంబుదనాదినాం
వృతః శతేన శూరాణాం రథానామనివర్తినాం॥21॥

పుత్రః పాంచాలరాజస్య ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
ద్రౌణిమిత్యబ్రవీద్వాక్యం దృష్ట్వా యోధాన్నిపాతితాన్॥22॥

ఆచార్యపుత్ర దుర్బుద్ధే కిమన్యైర్నిహతైస్తవ
సమాగచ్ఛ మయా సార్ధం యది శూరోఽసి సంయుగే
అహం త్వాం నిహనిష్యామి తిష్ఠేదానీం మమాగ్రతః॥23॥

తతస్తమాచార్యసుతం ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
మర్మభిద్భిః శరైస్తీక్ష్ణైర్జఘాన భరతర్షభ॥24॥

తే తు పంక్తీకృతా ద్రౌణిం శరా వివిశురాశుగాః
రుక్మపుంఖాః ప్రసన్నాగ్రాః సర్వకాయావదారణాః
మధ్వర్థిన ఇవోద్దామా భ్రమరాః పుష్పితం ద్రుమం॥25॥

సోఽతివిద్ధో భృశం క్రుద్ధః పదాక్రాంత ఇవోరగః
మానీ ద్రౌణిరసంభ్రాంతో బాణపాణిరభాషత॥26॥

ధృష్టద్యుమ్న స్థిరో భూత్వా ముహూర్తం ప్రతిపాలయ
యావత్త్వాం నిశితైర్బాణైః ప్రేషయామి యమక్షయం॥27॥

ద్రౌణిరేవమథాభాష్య పార్షతం పరవీరహా
ఛాదయామాస బాణౌఘైః సమంతాల్లఘుహస్తవత్॥28॥

స ఛాద్యమానః సమరే ద్రౌణినా యుద్ధదుర్మదః
ద్రౌణిం పాంచాలతనయో వాగ్భిరాతర్జయత్తదా॥29॥

న జానీషే ప్రతిజ్ఞాం మే విప్రోత్పత్తిం తథైవ చ
ద్రోణం హత్వా కిల మయా హంతవ్యస్త్వం సుదుర్మతే
తతస్త్వాహం న హన్మ్యద్య ద్రోణే జీవతి సంయుగే॥30॥

ఇమాం తు రజనీం ప్రాప్తామప్రభాతాం సుదుర్మతే
నిహత్య పితరం తేఽద్య తతస్త్వామపి సంయుగే
నేష్యామి మృత్యులోకాయేత్యేవం మే మనసి స్థితం॥31॥

యస్తే పార్థేషు విద్వేషో యా భక్తిః కౌరవేషు చ
తాం దర్శయ స్థిరో భూత్వా న మే జీవన్విమోక్ష్యసే॥32॥

యో హి బ్రాహ్మణ్యముత్సృజ్య క్షత్రధర్మరతో ద్విజః
స వధ్యః సర్వలోకస్య యథా త్వం పురుషాధమ॥33॥

ఇత్యుక్తః పరుషం వాక్యం పార్షతేన ద్విజోత్తమః
క్రోధమాహారయత్తీవ్రం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥34॥

నిర్దహన్నివ చక్షుర్భ్యాం పార్షతం సోఽభ్యవైక్షత
ఛాదయామాస చ శరైర్నిఃశ్వసన్పన్నగో యథా॥35॥

స ఛాద్యమానః సమరే ద్రౌణినా రాజసత్తమ
సర్వపాంచాలసేనాభిః సంవృతో రథసత్తమః॥36॥

నాకంపత మహాబాహుః స్వధైర్యం సముపాశ్రితః
సాయకాంశ్చైవ వివిధానశ్వత్థామ్ని ముమోచ హ॥37॥

తౌ పునః సంన్యవర్తేతాం ప్రాణద్యూతపరే రణే
నివారయంతౌ బాణౌఘైః పరస్పరమమర్షిణౌ
ఉత్సృజంతౌ మహేష్వాసౌ శరవృష్టీః సమంతతః॥38॥

ద్రౌణిపార్షతయోర్యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
దృష్ట్వా సంపూజయామాసుః సిద్ధచారణవాతికాః॥39॥

శరౌఘైః పూరయంతౌ తావాకాశం ప్రదిశస్తథా
అలక్ష్యౌ సమయుధ్యేతాం మహత్కృత్వా శరైస్తమః॥40॥

నృత్యమానావివ రణే మండలీకృతకార్ముకౌ
పరస్పరవధే యత్తౌ పరస్పరజయైషిణౌ॥41॥

అయుధ్యేతాం మహాబాహూ చిత్రం లఘు చ సుష్ఠు చ
సంపూజ్యమానౌ సమరే యోధముఖ్యైః సహస్రశః॥42॥

తౌ ప్రయుద్ధౌ రణే దృష్ట్వా వనే వన్యౌ గజావివ
ఉభయోః సేనయోర్హర్షస్తుములః సమపద్యత॥43॥

సింహనాదరవాశ్చాసందధ్ముః శంఖాంశ్చ మారిష
వాదిత్రాణ్యభ్యవాద్యంత శతశోఽథ సహస్రశః॥44॥

తస్మింస్తు తుములే యుద్ధే భీరూణాం భయవర్ధనే
ముహూర్తమివ తద్యుద్ధం సమరూపం తదాభవత్॥45॥

తతో ద్రౌణిర్మహారాజ పార్షతస్య మహాత్మనః
ధ్వజం ధనుస్తథా ఛత్రముభౌ చ పార్ష్ణి సారథీ
సూతమశ్వాంశ్చ చతురో నిహత్యాభ్యద్రవద్రణే॥46॥

పాంచాలాంశ్చైవ తాన్సర్వాన్బాణైః సంనతపర్వభిః
వ్యద్రావయదమేయాత్మా శతశోఽథ సహస్రశః॥47॥

తతః ప్రవివ్యథే సేనా పాండవీ భరతర్షభ
దృష్ట్వా ద్రౌణేర్మహత్కర్మ వాసవస్యేవ సంయుగే॥48॥

శతేన చ శతం హత్వా పాంచాలానాం మహారథః
త్రిభిశ్చ నిశితైర్బాణైర్హత్వా త్రీన్వై మహారథాన్॥49॥

ద్రౌణిర్ద్రుపదపుత్రస్య ఫల్గునస్య చ పశ్యతః
నాశయామాస పాంచాలాన్భూయిష్ఠం యే వ్యవస్థితాః॥50॥

తే వధ్యమానాః పాంచాలాః సమరే సహ సృంజయైః
అగచ్ఛంద్రౌణిముత్సృజ్య విప్రకీర్ణరథధ్వజాః॥51॥

స జిత్వా సమరే శత్రూంద్రోణపుత్రో మహారథః
ననాద సుమహానాదం తపాంతే జలదో యథా॥52॥

స నిహత్య బహూఞ్శూరానశ్వత్థామా వ్యరోచత
యుగాంతే సర్వభూతాని భస్మ కృత్వేవ పావకః॥53॥

సంపూజ్యమానో యుధి కౌరవేయై;ర్విజిత్య సంఖ్యేఽరిగణాన్సహస్రశః
వ్యరోచత ద్రోణసుతః ప్రతాపవా;న్యథా సురేంద్రోఽరిగణాన్నిహత్య॥54॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరశ్చైవ భీమసేనశ్చ పాండవః
ద్రోణపుత్రం మహారాజ సమంతాత్పర్యవారయన్॥1॥

తతో దుర్యోధనో రాజా భారద్వాజేన సంవృతః
అభ్యయాత్పాండవాన్సంఖ్యే తతో యుద్ధమవర్తత
ఘోరరూపం మహారాజ భీరూణాం భయవర్ధనం॥2॥

అంబష్ఠాన్మాలవాన్వంగాఞ్శిబీంస్త్రిగర్తకానపి
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ గణాన్క్రుద్ధో యుధిష్ఠిరః॥3॥

అభీషాహాఞ్శూరసేనాన్క్షత్రియాన్యుద్ధదుర్మదాన్
నికృత్య పృథివీం చక్రే భీమః శోణితకర్దమాం॥4॥

యౌధేయారట్టరాజన్యాన్మద్రకాంశ్చ గణాన్యుధి
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ కిరీటీ నిశితైః శరైః॥5॥

ప్రగాఢమంజోగతిభిర్నారాచైరభిపీడితాః
నిపేతుర్ద్విరదా భూమౌ ద్విశృంగా ఇవ పర్వతాః॥6॥

నికృత్తైర్హస్తిహస్తైశ్చ లుఠమానైస్తతస్తతః
రరాజ వసుధా కీర్ణా విసర్పద్భిరివోరగైః॥7॥

క్షిప్తైః కనకచిత్రైశ్చ నృపచ్ఛత్రైః క్షితిర్బభౌ
ద్యౌరివాదిత్యచంద్రాద్యైర్గ్రహైః కీర్ణా యుగక్షయే॥8॥

హత ప్రహరతాభీతా విధ్యత వ్యవకృంతతత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దః శోణాశ్వస్య రథం ప్రతి॥9॥

ద్రోణస్తు పరమక్రుద్ధో వాయవ్యాస్త్రేణ సంయుగే
వ్యధమత్తాన్యథా వాయుర్మేఘానివ దురత్యయః॥10॥

తే హన్యమానా ద్రోణేన పాంచాలాః ప్రాద్రవన్భయాత్
పశ్యతో భీమసేనస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః॥11॥

తతః కిరీటీ భీమశ్చ సహసా సంన్యవర్తతాం
మహతా రథవంశేన పరిగృహ్య బలం తవ॥12॥

బీభత్సుర్దక్షిణం పార్శ్వముత్తరం తు వృకోదరః
భారద్వాజం శరౌఘాభ్యాం మహద్భ్యామభ్యవర్షతాం॥13॥

తౌ తదా సృంజయాశ్చైవ పాంచాలాశ్చ మహారథాః
అన్వగచ్ఛన్మహారాజ మత్స్యాశ్చ సహ సోమకైః॥14॥

తథైవ తవ పుత్రస్య రథోదారాః ప్రహారిణః
మహత్యా సేనయా సార్ధం జగ్ముర్ద్రోణరథం ప్రతి॥15॥

తతః సా భారతీ సేనా వధ్యమానా కిరీటినా
తమసా నిద్రయా చైవ పునరేవ వ్యదీర్యత॥16॥

ద్రోణేన వార్యమాణాస్తే స్వయం తవ సుతేన చ
న శక్యంతే మహారాజ యోధా వారయితుం తదా॥17॥

సా పాండుపుత్రస్య శరైర్దార్యమాణా మహాచమూః
తమసా సంవృతే లోకే వ్యద్రవత్సర్వతోముఖీ॥18॥

ఉత్సృజ్య శతశో వాహాంస్తత్ర కేచిన్నరాధిపాః
ప్రాద్రవంత మహారాజ భయావిష్టాః సమంతతః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సోమదత్తం తు సంప్రేక్ష్య విధున్వానం మహద్ధనుః
సాత్యకిః ప్రాహ యంతారం సోమదత్తాయ మాం వహ॥1॥

న హ్యహత్వా రణే శత్రుం బాహ్లీకం కౌరవాధమం
నివర్తిష్యే రణాత్సూత సత్యమేతద్వచో మమ॥2॥

తతః సంప్రేషయద్యంతా సైంధవాంస్తాన్మహాజవాన్
తురంగమాఞ్శంఖవర్ణాన్సర్వశబ్దాతిగాన్రణే॥3॥

తేఽవహన్యుయుధానం తు మనోమారుతరంహసః
యథేంద్రం హరయో రాజన్పురా దైత్యవధోద్యతం॥4॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య సాత్వతం రభసం రణే
సోమదత్తో మహాబాహురసంభ్రాంతోఽభ్యవర్తత॥5॥

విముంచఞ్శరవర్షాణి పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
ఛాదయామాస శైనేయం జలదో భాస్కరం యథా॥6॥

అసంభ్రాంతశ్చ సమరే సాత్యకిః కురుపుంగవం
ఛాదయామాస బాణౌఘైః సమంతాద్భరతర్షభ॥7॥

సోమదత్తస్తు తం షష్ట్యా వివ్యాధోరసి మాధవం
సాత్యకిశ్చాపి తం రాజన్నవిధ్యత్సాయకైః శితైః॥8॥

తావన్యోన్యం శరైః కృత్తౌ వ్యరాజేతాం నరర్షభౌ
సుపుష్పౌ పుష్పసమయే పుష్పితావివ కింశుకౌ॥9॥

రుధిరోక్షితసర్వాంగౌ కురువృష్ణియశస్కరౌ
పరస్పరమవేక్షేతాం దహంతావివ లోచనైః॥10॥

రథమండలమార్గేషు చరంతావరిమర్దనౌ
ఘోరరూపౌ హి తావాస్తాం వృష్టిమంతావివాంబుదౌ॥11॥

శరసంభిన్నగాత్రౌ తౌ సర్వతః శకలీకృతౌ
శ్వావిధావివ రాజేంద్ర వ్యదృశ్యేతాం శరక్షతౌ॥12॥

సువర్ణపుంఖైరిషుభిరాచితౌ తౌ వ్యరోచతాం
ఖద్యోతైరావృతౌ రాజన్ప్రావృషీవ వనస్పతీ॥13॥

సంప్రదీపితసర్వాంగౌ సాయకైస్తౌ మహారథౌ
అదృశ్యేతాం రణే క్రుద్ధావుల్కాభిరివ కుంజరౌ॥14॥

తతో యుధి మహారాజ సోమదత్తో మహారథః
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద మాధవస్య మహద్ధనుః॥15॥

అథైనం పంచవింశత్యా సాయకానాం సమార్పయత్
త్వరమాణస్త్వరాకాలే పునశ్చ దశభిః శరైః॥16॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సాత్యకిర్వేగవత్తరం
పంచభిః సాయకైస్తూర్ణం సోమదత్తమవిధ్యత॥17॥

తతోఽపరేణ భల్లేన ధ్వజం చిచ్ఛేద కాంచనం
బాహ్లీకస్య రణే రాజన్సాత్యకిః ప్రహసన్నివ॥18॥

సోమదత్తస్త్వసంభ్రాంతో దృష్ట్వా కేతుం నిపాతితం
శైనేయం పంచవింశత్యా సాయకానాం సమాచినోత్॥19॥

సాత్వతోఽపి రణే క్రుద్ధః సోమదత్తస్య ధన్వినః
ధనుశ్చిచ్ఛేద సమరే క్షురప్రేణ శితేన హ॥20॥

అథైనం రుక్మపుంఖానాం శతేన నతపర్వణాం
ఆచినోద్బహుధా రాజన్భగ్నదంష్ట్రమివ ద్విపం॥21॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సోమదత్తో మహారథః
సాత్యకిం ఛాదయామాస శరవృష్ట్యా మహాబలః॥22॥

సోమదత్తం తు సంక్రుద్ధో రణే వివ్యాధ సాత్యకిః
సాత్యకిం చేషుజాలేన సోమదత్తో అపీడయత్॥23॥

దశభిః సాత్వతస్యార్థే భీమోఽహన్బాహ్లికాత్మజం
సోమదత్తోఽప్యసంభ్రాంతః శైనేయమవధీచ్ఛరైః॥24॥

తతస్తు సాత్వతస్యార్థే భైమసేనిర్నవం దృఢం
ముమోచ పరిఘం ఘోరం సోమదత్తస్య వక్షసి॥25॥

తమాపతంతం వేగేన పరిఘం ఘోరదర్శనం
ద్విధా చిచ్ఛేద సమరే ప్రహసన్నివ కౌరవః॥26॥

స పపాత ద్విధా ఛిన్న ఆయసః పరిఘో మహాన్
మహీధరస్యేవ మహచ్ఛిఖరం వజ్రదారితం॥27॥

తతస్తు సాత్యకీ రాజన్సోమదత్తస్య సంయుగే
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన హస్తావాపం చ పంచభిః॥28॥

చతుర్భిస్తు శరైస్తూర్ణం చతురస్తురగోత్తమాన్
సమీపం ప్రేషయామాస ప్రేతరాజస్య భారత॥29॥

సారథేశ్చ శిరః కాయాద్భల్లేన నతపర్వణా
జహార రథశార్దూలః ప్రహసఞ్శినిపుంగవః॥30॥

తతః శరం మహాఘోరం జ్వలంతమివ పావకం
ముమోచ సాత్వతో రాజన్స్వర్ణపుంఖం శిలాశితం॥31॥

స విముక్తో బలవతా శైనేయేన శరోత్తమః
ఘోరస్తస్యోరసి విభో నిపపాతాశు భారత॥32॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా సాత్వతేన మహారథః
సోమదత్తో మహాబాహుర్నిపపాత మమార చ॥33॥

తం దృష్ట్వా నిహతం తత్ర సోమదత్తం మహారథాః
మహతా శరవర్షేణ యుయుధానముపాద్రవన్॥34॥

ఛాద్యమానం శరైర్దృష్ట్వా యుయుధానం యుధిష్ఠిరః
మహత్యా సేనయా సార్ధం ద్రోణానీకముపాద్రవత్॥35॥

తతో యుధిష్ఠిరః క్రుద్ధస్తావకానాం మహాబలం
శరైర్విద్రావయామాస భారద్వాజస్య పశ్యతః॥36॥

సైన్యాని ద్రావయంతం తు ద్రోణో దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరం
అభిదుద్రావ వేగేన క్రోధసంరక్తలోచనః॥37॥

తతః సునిశితైర్బాణైః పార్థం వివ్యాధ సప్తభిః
సోఽతివిద్ధో మహాబాహుః సృక్కిణీ పరిసంలిహన్
యుధిష్ఠిరస్య చిచ్ఛేద ధ్వజం కార్ముకమేవ చ॥38॥

స ఛిన్నధన్వా త్వరితస్త్వరాకాలే నృపోత్తమః
అన్యదాదత్త వేగేన కార్ముకం సమరే దృఢం||39||

తతః శరసహస్రేణ ద్రోణం వివ్యాధ పార్థివః
సాశ్వసూతధ్వజరథం తదద్భుతమివాభవత్||40||

తతో ముహూర్తం వ్యథితః శరఘాతప్రపీడితః
నిషసాద రథోపస్థే ద్రోణో భరతసత్తమ||41||

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం ముహూర్తాద్ద్విజసత్తమః
క్రోధేన మహతావిష్టో వాయవ్యాస్త్రమవాసృజత్||42||

అసంభ్రాంతస్తతః పార్థో ధనురాకృష్య వీర్యవాన్
తదస్త్రమస్త్రేణ రణే స్తంభయామాస భారత||43||

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
యుధిష్ఠిర మహాబాహో యత్త్వా వక్ష్యామి తచ్ఛృణు||44||

ఉపారమస్వ యుద్ధాయ ద్రోణాద్భరతసత్తమ
గృధ్యతే హి సదా ద్రోణో గ్రహణే తవ సంయుగే||45||

నానురూపమహం మన్యే యుద్ధమస్య త్వయా సహ
యోఽస్య సృష్టో వినాశాయ స ఏనం శ్వో హనిష్యతి||46||

పరివర్జ్య గురుం యాహి యత్ర రాజా సుయోధనః
భీమశ్చ రథశార్దూలో యుధ్యతే కౌరవైః సహ||47||

వాసుదేవవచః శ్రుత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ముహూర్తం చింతయిత్వా తు తతో దారుణమాహవం||48||

ప్రాయాద్ద్రుతమమిత్రఘ్నో యత్ర భీమో వ్యవస్థితః
వినిఘ్నంస్తావకాన్యోధాన్వ్యాదితాస్య ఇవాంతకః||49||

రథఘోషేణ మహతా నాదయన్వసుధాతలం
పర్జన్య ఇవ ఘర్మాంతే నాదయన్వై దిశో దశ||50||

భీమస్య నిఘ్నతః శత్రూన్పార్ష్ణిం జగ్రాహ పాండవః
ద్రోణోఽపి పాండుపాంచాలాన్వ్యధమద్రజనీముఖే||51||

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వర్తమానే తథా యుద్ధే ఘోరరూపే భయావహే
తమసా సంవృతే లోకే రజసా చ మహీపతే
నాపశ్యంత రణే యోధాః పరస్పరమవస్థితాః||1||

అనుమానేన సంజ్ఞాభిర్యుద్ధం తద్వవృతే మహత్
నరనాగాశ్వమథనం పరమం లోమహర్షణం||2||

ద్రోణకర్ణకృపా వీరా భీమపార్షతసాత్యకాః
అన్యోన్యం క్షోభయామాసుః సైన్యాని నృపసత్తమ||3||

వధ్యమానాని సైన్యాని సమంతాత్తైర్మహారథైః
తమసా రజసా చైవ సమంతాద్విప్రదుద్రువుః||4||

తే సర్వతో విద్రవంతో యోధా విత్రస్తచేతసః
అహన్యంత మహారాజ ధావమానాశ్చ సంయుగే||5||

మహారథసహస్రాణి జఘ్నురన్యోన్యమాహవే
అంధే తమసి మూఢాని పుత్రస్య తవ మంత్రితే॥6॥

తతః సర్వాణి సైన్యాని సేనాగోపాశ్చ భారత
వ్యముహ్యంత రణే తత్ర తమసా సంవృతే సతి॥7॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తేషాం సంలోడ్యమానానాం పాండవైర్నిహతౌజసాం
అంధే తమసి మగ్నానామాసీత్కా వో మతిస్తదా॥8॥

కథం ప్రకాశస్తేషాం వా మమ సైన్యేషు వా పునః
బభూవ లోకే తమసా తథా సంజయ సంవృతే॥9॥

సంజయ ఉవాచ

తతః సర్వాణి సైన్యాని హతశిష్టాని యాని వై
సేనాగోప్తౄనథాదిశ్య పునర్వ్యూహమకల్పయత్॥10॥

ద్రోణః పురస్తాజ్జఘనే తు శల్య;స్తథా ద్రౌణిః పార్శ్వతః సౌబలశ్చ
స్వయం తు సర్వాణి బలాని రాజ;న్రాజాభ్యయాద్గోపయన్వై నిశాయాం॥11॥

ఉవాచ సర్వాంశ్చ పదాతిసంఘా;న్దుర్యోధనః పార్థివ సాంత్వపూర్వం
ఉత్సృజ్య సర్వే పరమాయుధాని; గృహ్ణీత హస్తైర్జ్వలితాన్ప్రదీపాన్॥12॥

తే చోదితాః పార్థివసత్తమేన; తతః ప్రహృష్టా జగృహుః ప్రదీపాన్
సా భూయ ఏవ ధ్వజినీ విభక్తా; వ్యరోచతాగ్నిప్రభయా నిశాయాం॥13॥

మహాధనైరాభరణైశ్చ దివ్యైః; శస్త్రైః ప్రదీప్తైరభిసంపతద్భిః
క్షణేన సర్వే విహితాః ప్రదీపా; వ్యదీపయంశ్చ ధ్వజినీం తదాశు॥14॥

సర్వాస్తు సేనా వ్యతిసేవ్యమానాః; పదాతిభిః పావకతైలహస్తైః
ప్రకాశ్యమానా దదృశుర్నిశాయాం; యథాంతరిక్షే జలదాస్తడిద్భిః॥15॥

ప్రకాశితాయాం తు తథా ధ్వజిన్యాం; ద్రోణోఽగ్నికల్పః ప్రతపన్సమంతాత్
రరాజ రాజేంద్ర సువర్ణవర్మా; మధ్యం గతః సూర్య ఇవాంశుమాలీ॥16॥

జాంబూనదేష్వాభరణేషు చైవ; నిష్కేషు శుద్ధేషు శరావరేషు
పీతేషు శస్త్రేషు చ పావకస్య; ప్రతిప్రభాస్తత్ర తతో బభూవుః॥17॥

గదాశ్చ శైక్యాః పరిఘాశ్చ శుభ్రా; రథేషు శక్త్యశ్చ వివర్తమానాః
ప్రతిప్రభా రశ్మిభిరాజమీఢ; పునః పునః సంజనయంతి దీప్తాః॥18॥

ఛత్రాణి బాలవ్యజనానుషంగా; దీప్తా మహోల్కాశ్చ తథైవ రాజన్
వ్యాఘూర్ణమానాశ్చ సువర్ణమాలా; వ్యాయచ్ఛతాం తత్ర తదా విరేజుః॥19॥

శస్త్రప్రభాభిశ్చ విరాజమానం; దీపప్రభాభిశ్చ తదా బలం తత్
ప్రకాశితం చాభరణప్రభాభి;ర్భృశం ప్రకాశం నృపతే బభూవ॥20॥

పీతాని శస్త్రాణ్యసృగుక్షితాని; వీరావధూతాని తనుద్రుహాణి
దీప్తాం ప్రభాం ప్రాజనయంత తత్ర; తపాత్యయే విద్యుదివాంతరిక్షే॥21॥

ప్రకంపితానామభిఘాతవేగై;రభిఘ్నతాం చాపతతాం జవేన
వక్త్రాణ్యశోభంత తదా నరాణాం; వాయ్వీరితానీవ మహాంబుజాని॥22॥

మహావనే దావ ఇవ ప్రదీప్తే; యథా ప్రభా భాస్కరస్యాపి నశ్యేత్
తథా తవాసీద్ధ్వజినీ ప్రదీప్తా; మహాభయే భారత భీమరూపా॥23॥

తత్సంప్రదీప్తం బలమస్మదీయం; నిశామ్య పార్థాస్త్వరితాస్తథైవ
సర్వేషు సైన్యేషు పదాతిసంఘా;నచోదయంస్తేఽథ చక్రుః ప్రదీపాన్||24||

గజే గజే సప్త కృతాః ప్రదీపా; రథే రథే చైవ దశ ప్రదీపాః
ద్వావశ్వపృష్ఠే పరిపార్శ్వతోఽన్యే; ధ్వజేషు చాన్యే జఘనేషు చాన్యే||25||

సేనాసు సర్వాసు చ పార్శ్వతోఽన్యే; పశ్చాత్పురస్తాచ్చ సమంతతశ్చ
మధ్యే తథాన్యే జ్వలితాగ్నిహస్తాః; సేనాద్వయేఽపి స్మ నరా విచేరుః||26||

సర్వేషు సైన్యేషు పదాతిసంఘా; వ్యామిశ్రితా హస్తిరథాశ్వవృందైః
మధ్యే తథాన్యే జ్వలితాగ్నిహస్తా; వ్యదీపయన్పాండుసుతస్య సేనాం||27||

తేన ప్రదీప్తేన తథా ప్రదీప్తం; బలం తదాసీద్బలవద్బలేన
భాః కుర్వతా భానుమతా గ్రహేణ; దివాకరేణాగ్నిరివాభితప్తః||28||

తయోః ప్రభాః పృథివీమంతరిక్షం; సర్వా వ్యతిక్రమ్య దిశశ్చ వృద్ధాః
తేన ప్రకాశేన భృశం ప్రకాశం; బభూవ తేషాం తవ చైవ సైన్యం||29||

తేన ప్రకాశేన దివంగమేన; సంబోధితా దేవగణాశ్చ రాజన్
గంధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘాః; సమాగమన్నప్సరసశ్చ సర్వాః||30||

తద్దేవగంధర్వసమాకులం చ; యక్షాసురేంద్రాప్సరసాం గణైశ్చ
హతైశ్చ వీరైర్దివమారుహద్భి;రాయోధనం దివ్యకల్పం బభూవ||31||

రథాశ్వనాగాకులదీపదీప్తం; సంరబ్ధయోధాహతవిద్రుతాశ్వం
మహద్బలం వ్యూఢరథాశ్వనాగం; సురాసురవ్యూహసమం బభూవ||32||

తచ్ఛక్తిసంఘాకులచండవాతం; మహారథాభ్రం రథవాజిఘోషం
శస్త్రౌఘవర్షం రుధిరాంబుధారం; నిశి ప్రవృత్తం నరదేవయుద్ధం||33||

తస్మిన్మహాగ్నిప్రతిమో మహాత్మా; సంతాపయన్పాండవాన్విప్రముఖ్యః
గభస్తిభిర్మధ్యగతో యథార్కో; వర్షాత్యయే తద్వదభూన్నరేంద్ర||34||

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రకాశితే తథా లోకే రజసా చ తమోవృతే
సమాజగ్మురథో వీరాః పరస్పరవధైషిణః||1||

తే సమేత్య రణే రాజఞ్శస్త్రప్రాసాసిధారిణః
పరస్పరముదైక్షంత పరస్పరకృతాగసః||2||

ప్రదీపానాం సహస్రైశ్చ దీప్యమానైః సమంతతః
విరరాజ తదా భూమిర్ద్యౌర్గ్రహైరివ భారత||3||

ఉల్కాశతైః ప్రజ్వలితై రణభూమిర్వ్యరాజత
దహ్యమానేవ లోకానామభావే వై వసుంధరా||4||

ప్రాదీప్యంత దిశః సర్వాః ప్రదీపైస్తైః సమంతతః
వర్షాప్రదోషే ఖద్యోతైర్వృతా వృక్షా ఇవాబభుః||5||

అసజ్జంత తతో వీరా వీరేష్వేవ పృథక్పృథక్
నాగా నాగైః సమాజగ్ముస్తురగాః సహ వాజిభిః||6||

రథా రథవరైరేవ సమాజగ్ముర్ముదాన్వితాః
తస్మిన్రాత్రిముఖే ఘోరే పుత్రస్య తవ శాసనాత్||7||

తతోఽర్జునో మహారాజ కౌరవాణామనీకినీం
వ్యధమత్త్వరయా యుక్తః క్షపయన్సర్వపార్థివాన్||8||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్ప్రవిష్టే సంరబ్ధే మమ పుత్రస్య వాహినీం
అమృష్యమాణే దుర్ధర్షే కిం వ ఆసీన్మనస్తదా ॥9॥

కిమమన్యంత సైన్యాని ప్రవిష్టే శత్రుతాపనే
దుర్యోధనశ్చ కిం కృత్యం ప్రాప్తకాలమమన్యత ॥10॥

కే చైనం సమరే వీరం ప్రత్యుద్యయురరిందమం
కేఽరక్షందక్షిణం చక్రం కే చ ద్రోణస్య సవ్యతః ॥11॥

కే పృష్ఠతోఽస్య హ్యభవన్వీరా వీరస్య యుధ్యతః
కే పురస్తాదగచ్ఛంత నిఘ్నతః శాత్రవాన్రణే ॥12॥

యత్ప్రావిశన్మహేష్వాసః పాంచాలానపరాజితః
నృత్యన్నివ నరవ్యాఘ్రో రథమార్గేషు వీర్యవాన్ ॥13॥

దదాహ చ శరైర్ద్రోణః పాంచాలానాం రథవ్రజాన్
ధూమకేతురివ క్రుద్ధః స కథం మృత్యుమీయివాన్ ॥14॥

అవ్యగ్రానేవ హి పరాన్కథయస్యపరాజితాన్
హతాంశ్చైవ విషణ్ణాంశ్చ విప్రకీర్ణాంశ్చ శంససి
రథినో విరథాంశ్చైవ కృతాన్యుద్ధేషు మామకాన్ ॥15॥

సంజయ ఉవాచ

ద్రోణస్య మతమాజ్ఞాయ యోద్ధుకామస్య తాం నిశాం
దుర్యోధనో మహారాజ వశ్యాన్భ్రాతౄనభాషత ॥16॥

వికర్ణం చిత్రసేనం చ మహాబాహుం చ కౌరవం
దుర్ధర్షం దీర్ఘబాహుం చ యే చ తేషాం పదానుగాః ॥17॥

ద్రోణం యత్తాః పరాక్రాంతాః సర్వే రక్షత పృష్ఠతః
హార్దిక్యో దక్షిణం చక్రం శల్యశ్చైవోత్తరం తథా ॥18॥

త్రిగర్తానాం చ యే శూరా హతశిష్టా మహారథాః
తాంశ్చైవ సర్వాన్పుత్రస్తే సమచోదయదగ్రతః ॥19॥

ఆచార్యో హి సుసంయత్తో భృశం యత్తాశ్చ పాండవాః
తం రక్షత సుసంయత్తా నిఘ్నంతం శాత్రవాన్రణే ॥20॥

ద్రోణో హి బలవాన్యుద్ధే క్షిప్రహస్తః పరాక్రమీ
నిర్జయేత్త్రిదశాన్యుద్ధే కిము పార్థాన్ససోమకాన్ ॥21॥

తే యూయం సహితాః సర్వే భృశం యత్తా మహారథాః
ద్రోణం రక్షత పాంచాల్యాద్ధృష్టద్యుమ్నాన్మహారథాత్ ॥22॥

పాండవేయేషు సైన్యేషు యోధం పశ్యామ్యహం న తం
యో జయేత రణే ద్రోణం ధృష్టద్యుమ్నాదృతే నృపాః ॥23॥

తస్య సర్వాత్మనా మన్యే భారద్వాజస్య రక్షణం
స గుప్తః సోమకాన్హన్యాత్సృంజయాంశ్చ సరాజకాన్ ॥24॥

సృంజయేష్వథ సర్వేషు నిహతేషు చమూముఖే
ధృష్టద్యుమ్నం రణే ద్రౌణిర్నాశయిష్యత్యసంశయం ॥25॥

తథార్జునం రణే కర్ణో విజేష్యతి మహారథః
భీమసేనమహం చాపి యుద్ధే జేష్యామి దంశితః ॥26॥

సోఽయం మమ జయో వ్యక్తం దీర్ఘకాలం భవిష్యతి
తస్మాద్రక్షత సంగ్రామే ద్రోణమేవ మహారథాః॥27॥

ఇత్యుక్త్వా భరతశ్రేష్ఠ పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
వ్యాదిదేశ తతః సైన్యం తస్మింస్తమసి దారుణే॥28॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం రాత్రౌ తద్భరతర్షభ
ఉభయోః సేనయోర్ఘోరం విజయం ప్రతి కాంక్షిణోః॥29॥

అర్జునః కౌరవం సైన్యమర్జునం చాపి కౌరవాః
నానాశస్త్రసమావాపైరన్యోన్యం పర్యపీడయన్॥30॥

ద్రౌణిః పాంచాలరాజానం భారద్వాజశ్చ సృంజయాన్
ఛాదయామాసతుః సంఖ్యే శరైః సంనతపర్వభిః॥31॥

పాండుపాంచాలసేనానాం కౌరవాణాం చ మారిష
ఆసీన్నిష్టానకో ఘోరో నిఘ్నతామితరేతరం॥32॥

నైవాస్మాభిర్న పూర్వైర్నో దృష్టం పూర్వం తథావిధం
యుద్ధం యాదృశమేవాసీత్తాం రాత్రిం సుమహాభయం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వర్తమానే తథా రౌద్రే రాత్రియుద్ధే విశాం పతే
సర్వభూతక్షయకరే ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥1॥

అబ్రవీత్పాండవాంశ్చైవ పాంచాలాంశ్చ ససోమకాన్
అభ్యద్రవత గచ్ఛధ్వం ద్రోణమేవ జిఘాంసయా॥2॥

రాజ్ఞస్తే వచనాద్రాజన్పాంచాలాః సోమకాస్తథా
ద్రోణమేవాభ్యవర్తంత నదంతో భైరవాన్రవాన్॥3॥

తాన్వయం ప్రతిగర్జంతః ప్రత్యుద్యాతాస్త్వమర్షితాః
యథాశక్తి యథోత్సాహం యథాసత్త్వం చ సంయుగే॥4॥

కృతవర్మా చ హార్దిక్యో యుధిష్ఠిరముపాద్రవత్
ద్రోణం ప్రతి జిఘాంసంతం మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥5॥

శైనేయం శరవర్షాణి వికిరంతం సమంతతః
అభ్యయాత్కౌరవో రాజన్భూరిః సంగ్రామమూర్ధని॥6॥

సహదేవమథాయాంతం ద్రోణప్రేప్సుం మహారథం
కర్ణో వైకర్తనో రాజన్వారయామాస పాండవం॥7॥

భీమసేనమథాయాంతం వ్యాదితాస్యమివాంతకం
స్వయం దుర్యోధనో యుద్ధే ప్రతీపం మృత్యుమావ్రజత్॥8॥

నకులం చ యుధాం శ్రేష్ఠం సర్వయుద్ధవిశారదం
శకునిః సౌబలో రాజన్వారయామాస సత్వరః॥9॥

శిఖండినమథాయాంతం రథేన రథినాం వరం
కృపో శారద్వతో రాజన్వారయామాస సంయుగే॥10॥

ప్రతివింధ్యమథాయాంతం మయూరసదృశైర్హయైః
దుఃశాసనో మహారాజ యత్తో యత్తమవారయత్॥11॥

భైమసేనిమథాయాంతం మాయాశతవిశారదం
అశ్వత్థామా పితుర్మానం కుర్వాణః ప్రత్యషేధయత్॥12॥

ద్రుపదం వృషసేనస్తు ససైన్యం సపదానుగం
వారయామాస సమరే ద్రోణప్రేప్సుం మహారథం॥13॥

విరాటం ద్రుతమాయాంతం ద్రోణస్య నిధనం ప్రతి
మద్రరాజః సుసంక్రుద్ధో వారయామాస భారత॥14॥

శతానీకమథాయాంతం నాకులిం రభసం రణే
చిత్రసేనో రురోధాశు శరైర్ద్రోణవధేప్సయా॥15॥

అర్జునం చ యుధాం శ్రేష్ఠం ప్రాద్రవంతం మహారథం
అలంబుసో మహారాజ రాక్షసేంద్రో న్యవారయత్॥16॥

తథా ద్రోణం మహేష్వాసం నిఘ్నంతం శాత్రవాన్రణే
ధృష్టద్యుమ్నోఽథ పాంచాల్యో హృష్టరూపమవారయత్॥17॥

తథాన్యాన్పాండుపుత్రాణాం సమాయాతాన్మహారథాన్
తావకా రథినో రాజన్వారయామాసురోజసా॥18॥

గజారోహా గజైస్తూర్ణం సంనిపత్య మహామృధే
యోధయంతః స్మ దృశ్యంతే శతశోఽథ సహస్రశః॥19॥

నిశీథే తురగా రాజన్నాద్రవంతః పరస్పరం
సమదృశ్యంత వేగేన పక్షవంత ఇవాద్రయః॥20॥

సాదినః సాదిభిః సార్ధం ప్రాసశక్త్యృష్టిపాణయః
సమాగచ్ఛన్మహారాజ వినదంతః పృథక్పృథక్॥21॥

నరాస్తు బహవస్తత్ర సమాజగ్ముః పరస్పరం
గదాభిర్ముసలైశ్చైవ నానాశస్త్రైశ్చ సంఘశః॥22॥

కృతవర్మా తు హార్దిక్యో ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
వారయామాస సంక్రుద్ధో వేలేవోద్వృత్తమర్ణవం॥23॥

యుధిష్ఠిరస్తు హార్దిక్యం విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
పునర్వివ్యాధ వింశత్యా తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥24॥

కృతవర్మా తు సంక్రుద్ధో ధర్మపుత్రస్య మారిష
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన తం చ వివ్యాధ సప్తభిః॥25॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
హార్దిక్యం దశభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥26॥

మాధవస్తు రణే విద్ధో ధర్మపుత్రేణ మారిష
ప్రాకంపత చ రోషేణ సప్తభిశ్చార్దయచ్ఛరైః॥27॥

తస్య పార్థో ధనుశ్ఛిత్త్వా హస్తావాపం నికృత్య చ
ప్రాహిణోన్నిశితాన్బాణాన్పంచ రాజఞ్శిలాశితాన్॥28॥

తే తస్య కవచం భిత్త్వా హేమచిత్రం మహాధనం
ప్రావిశంధరణీముగ్రా వల్మీకమివ పన్నగాః॥29॥

అక్ష్ణోర్నిమేషమాత్రేణ సోఽన్యదాదాయ కార్ముకం
వివ్యాధ పాండవం షష్ట్యా సూతం చ నవభిః శరైః॥30॥

తస్య శక్తిమమేయాత్మా పాండవో భుజగోపమాం
చిక్షేప భరతశ్రేష్ఠ రథే న్యస్య మహద్ధనుః॥31॥

సా హేమచిత్రా మహతీ పాండవేన ప్రవేరితా
నిర్భిద్య దక్షిణం బాహుం ప్రావిశద్ధరణీతలం॥32॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు గృహ్య పార్థః పునర్ధనుః
హార్దిక్యం ఛాదయామాస శరైః సంనతపర్వభిః॥33॥

తతస్తు సమరే శూరో వృష్ణీనాం ప్రవరో రథీ
వ్యశ్వసూతరథం చక్రే నిమేషార్ధాద్యుధిష్ఠిరం॥34॥

తతస్తు పాండవో జ్యేష్ఠః ఖడ్గచర్మ సమాదదే
తదస్య నిశితైర్బాణైర్వ్యధమన్మాధవో రణే॥35॥

తోమరం తు తతో గృహ్య స్వర్ణదండం దురాసదం
ప్రేషయత్సమరే తూర్ణం హార్దిక్యస్య యుధిష్ఠిరః॥36॥

తమాపతంతం సహసా ధర్మరాజభుజచ్యుతం
ద్విధా చిచ్ఛేద హార్దిక్యః కృతహస్తః స్మయన్నివ॥37॥

తతః శరశతేనాజౌ ధర్మపుత్రమవాకిరత్
కవచం చాస్య సంక్రుద్ధః శరైస్తీక్ష్ణైరదారయత్॥38॥

హార్దిక్యశరసంఛిన్నం కవచం తన్మహాత్మనః
వ్యశీర్యత రణే రాజంస్తారాజాలమివాంబరాత్॥39॥

స ఛిన్నధన్వా విరథః శీర్ణవర్మా శరార్దితః
అపాయాసీద్రణాత్తూర్ణం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥40॥

కృతవర్మా తు నిర్జిత్య ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
పునర్ద్రోణస్య జుగుపే చక్రమేవ మహాబలః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 141 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భూరిస్తు సమరే రాజఞ్శైనేయం రథినాం వరం
ఆపతంతమపాసేధత్ప్రపానాదివ కుంజరం॥1॥

అథైనం సాత్యకిః క్రుద్ధః పంచభిర్నిశితైః శరైః
వివ్యాధ హృదయే తూర్ణం ప్రాస్రవత్తస్య శోణితం॥2॥

తథైవ కౌరవో యుద్ధే శైనేయం యుద్ధదుర్మదం
దశభిర్విశిఖైస్తీక్ష్ణైరవిధ్యత భుజాంతరే॥3॥

తావన్యోన్యం మహారాజ తతక్షాతే శరైర్భృశం
క్రోధసంరక్తనయనౌ క్రోధాద్విస్ఫార్య కార్ముకే॥4॥

తయోరాసీన్మహారాజ శస్త్రవృష్టిః సుదారుణా
క్రుద్ధయోః సాయకముచోర్యమాంతకనికాశయోః॥5॥

తావన్యోన్యం శరై రాజన్ప్రచ్ఛాద్య సమరే స్థితౌ
ముహూర్తం చైవ తద్యుద్ధం సమరూపమివాభవత్॥6॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ శైనేయః ప్రహసన్నివ
ధనుశ్చిచ్ఛేద సమరే కౌరవ్యస్య మహాత్మనః॥7॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం నవభిర్నిశితైః శరైః
వివ్యాధ హృదయే తూర్ణం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥8॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా శత్రుణా శత్రుతాపనః
ధనురన్యత్సమాదాయ సాత్వతం ప్రత్యవిధ్యత॥9॥

స విద్ధ్వా సాత్వతం బాణైస్త్రిభిరేవ విశాం పతే
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన సుతీక్ష్ణేన హసన్నివ॥10॥

ఛిన్నధన్వా మహారాజ సాత్యకిః క్రోధమూర్ఛితః
ప్రజహార మహావేగాం శక్తిం తస్య మహోరసి॥11॥

స తు శక్త్యా విభిన్నాంగో నిపపాత రథోత్తమాత్
లోహితాంగ ఇవాకాశాద్దీప్తరశ్మిర్యదృచ్ఛయా ॥12॥

తం తు దృష్ట్వా హతం శూరమశ్వత్థామా మహారథః
అభ్యధావత వేగేన శైనేయం ప్రతి సంయుగే
అభ్యవర్షచ్చరౌఘేణ మేరుం వృష్ట్యా యథాంబుదః ॥13॥

తమాపతంతం సంరబ్ధం శైనేయస్య రథం ప్రతి
ఘటోత్కచోఽబ్రవీద్రాజన్నాదం ముక్త్వా మహారథః ॥14॥

తిష్ఠ తిష్ఠ న మే జీవంద్రోణపుత్ర గమిష్యసి
ఏష త్వాద్య హనిష్యామి మహిషం స్కందరాడివ
యుద్ధశ్రద్ధామహం తేఽద్య వినేష్యామి రణాజిరే ॥15॥

ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో రాక్షసః పరవీరహా
ద్రౌణిమభ్యద్రవత్క్రుద్ధో గజేంద్రమివ కేసరీ ॥16॥

రథాక్షమాత్రైరిషుభిరభ్యవర్షద్ఘటోత్కచః
రథినామృషభం ద్రౌణిం ధారాభిరివ తోయదః ॥17॥

శరవృష్టిం తు తాం ప్రాప్తాం శరైరాశీవిషోపమైః
శాతయామాస సమరే తరసా ద్రౌణిరుత్స్మయన్ ॥18॥

తతః శరశతైస్తీక్ష్ణైర్మర్మభేదిభిరాశుగైః
సమాచినోద్రాక్షసేంద్రం ఘటోత్కచమరిందమ ॥19॥

స శరైరాచితస్తేన రాక్షసో రణమూర్ధని
వ్యకాశత మహారాజ శ్వావిచ్ఛలలితో యథా ॥20॥

తతః క్రోధసమావిష్టో భైమసేనిః ప్రతాపవాన్
శరైరవచకర్తోగ్రైర్ద్రౌణిం వజ్రాశనిస్వనైః ॥21॥

క్షురప్రైరర్ధచంద్రైశ్చ నారాచైః సశిలీముఖైః
వరాహకర్ణైర్నాలీకైస్తీక్ష్ణైశ్చాపి వికర్ణిభిః ॥22॥

తాం శస్త్రవృష్టిమతులాం వజ్రాశనిసమస్వనాం
పతంతీముపరి క్రుద్ధో ద్రౌణిరవ్యథితేంద్రియః ॥23॥

సుదుఃసహాం శరైర్ఘోరైర్దివ్యాస్త్రప్రతిమంత్రితైః
వ్యధమత్స మహాతేజా మహాభ్రాణీవ మారుతః ॥24॥

తతోఽన్తరిక్షే బాణానాం సంగ్రామోఽన్య ఇవాభవత్
ఘోరరూపో మహారాజ యోధానాం హర్షవర్ధనః ॥25॥

తతోఽస్త్రసంఘర్షకృతైర్విస్ఫులింగైః సమంతతః
బభౌ నిశాముఖే వ్యోమ ఖద్యోతైరివ సంవృతం ॥26॥

స మార్గణగణైర్ద్రౌణిర్దిశః ప్రచ్ఛాద్య సర్వతః
ప్రియార్థం తవ పుత్రాణాం రాక్షసం సమవాకిరత్ ॥27॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ద్రౌణిరాక్షసయోర్మృధే
విగాఢే రజనీమధ్యే శక్రప్రహ్లాదయోరివ ॥28॥

తతో ఘటోత్కచో బాణైర్దశభిర్ద్రౌణిమాహవే
జఘానోరసి సంక్రుద్ధః కాలజ్వలనసంనిభైః ॥29॥

స తైరభ్యాయతైర్విద్ధో రాక్షసేన మహాబలః
చచాల సమరే ద్రౌణిర్వాతనున్న ఇవ ద్రుమః
స మోహమనుసంప్రాప్తో ధ్వజయష్టిం సమాశ్రితః ॥30॥

తతో హాహాకృతం సైన్యం తవ సర్వం జనాధిప
హతం స్మ మేనిరే సర్వే తావకాస్తం విశాం పతే ॥31॥

తం తు దృష్ట్వా తథావస్థమశ్వత్థామానమాహవే
పాంచాలాః సృంజయాశ్చైవ సింహనాదం ప్రచక్రిరే ॥32॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞామశ్వత్థామా మహాబలః
ధనుః ప్రపీడ్య వామేన కరేణామిత్రకర్శనః ॥33॥

ముమోచాకర్ణపూర్ణేన ధనుషా శరముత్తమం
యమదండోపమం ఘోరముద్దిశ్యాశు ఘటోత్కచం ॥34॥

స భిత్త్వా హృదయం తస్య రాక్షసస్య శరోత్తమః
వివేశ వసుధాముగ్రః సుపుంఖః పృథివీపతే ॥35॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ రథోపస్థ ఉపావిశత్
రాక్షసేంద్రః సుబలవాంద్రౌణినా రణమానినా ॥36॥

దృష్ట్వా విమూఢం హైడింబం సారథిస్తం రణాజిరాత్
ద్రౌణేః సకాశాత్సంభ్రాంతస్త్వపనిన్యే త్వరాన్వితః ॥37॥

తథా తు సమరే విద్ధ్వా రాక్షసేంద్రం ఘటోత్కచం
ననాద సుమహానాదం ద్రోణపుత్రో మహాబలః ॥38॥

పూజితస్తవ పుత్రైశ్చ సర్వయోధైశ్చ భారత
వపుషా ప్రతిజజ్వాల మధ్యాహ్న ఇవ భాస్కరః ॥39॥

భీమసేనం తు యుధ్యంతం భారద్వాజరథం ప్రతి
స్వయం దుర్యోధనో రాజా ప్రత్యవిధ్యచ్ఛితైః శరైః ॥40॥

తం భీమసేనో నవభిః శరైర్వివ్యాధ మారిష
దుర్యోధనోఽపి వింశత్యా శరాణాం ప్రత్యవిధ్యత ॥41॥

తౌ సాయకైరవచ్ఛన్నావదృశ్యేతాం రణాజిరే
మేఘజాలసమాచ్ఛన్నౌ నభసీవేందుభాస్కరౌ ॥42॥

అథ దుర్యోధనో రాజా భీమం వివ్యాధ పత్రిభిః
పంచభిర్భరతశ్రేష్ఠ తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥43॥

తస్య భీమో ధనుశ్ఛిత్త్వా ధ్వజం చ నవభిః శరైః
వివ్యాధ కౌరవశ్రేష్ఠం నవత్యా నతపర్వణాం ॥44॥

తతో దుర్యోధనః క్రుద్ధో భీమసేనస్య మారిష
చిక్షేప స శరాన్రాజన్పశ్యతాం సర్వధన్వినాం ॥45॥

తాన్నిహత్య శరాన్భీమో దుర్యోధనధనుశ్చ్యుతాన్
కౌరవం పంచవింశత్యా క్షుద్రకాణాం సమార్పయత్ ॥46॥

దుర్యోధనస్తు సంక్రుద్ధో భీమసేనస్య మారిష
క్షురప్రేణ ధనుశ్ఛిత్త్వా దశభిః ప్రత్యవిధ్యత ॥47॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ భీమసేనో మహాబలః
వివ్యాధ నృపతిం తూర్ణం సప్తభిర్నిశితైః శరైః ॥48॥

తదప్యస్య ధనుః క్షిప్రం చిచ్ఛేద లఘుహస్తవత్
ద్వితీయం చ తృతీయం చ చతుర్థం పంచమం తథా ॥49॥

ఆత్తమాత్తం మహారాజ భీమస్య ధనురాచ్ఛినత్
తవ పుత్రో మహారాజ జితకాశీ మదోత్కటః ॥50॥

స తదా ఛిద్యమానేషు కార్ముకేషు పునః పునః
శక్తిం చిక్షేప సమరే సర్వపారశవీం శుభాం ॥51॥

అప్రాప్తామేవ తాం శక్తిం త్రిధా చిచ్ఛేద కౌరవః
పశ్యతః సర్వలోకస్య భీమస్య చ మహాత్మనః ॥52॥

తతో భీమో మహారాజ గదాం గుర్వీం మహాప్రభాం
చిక్షేపావిధ్య వేగేన దుర్యోధనరథం ప్రతి ॥53॥

తతః సా సహసా వాహాంస్తవ పుత్రస్య సంయుగే
సారథిం చ గదా గుర్వీ మమర్ద భరతర్షభ ॥54॥

పుత్రస్తు తవ రాజేంద్ర రథాద్ధేమపరిష్కృతాత్
ఆప్లుతః సహసా యానం నందకస్య మహాత్మనః ॥55॥

తతో భీమో హతం మత్వా తవ పుత్రం మహారథం
సింహనాదం మహచ్చక్రే తర్జయన్నివ కౌరవాన్ ॥56॥

తావకాః సైనికాశ్చాపి మేనిరే నిహతం నృపం
తతో విచుక్రుశుః సర్వే హా హేతి చ సమంతతః ॥57॥

తేషాం తు నినదం శ్రుత్వా త్రస్తానాం సర్వయోధినాం
భీమసేనస్య నాదం చ శ్రుత్వా రాజన్మహాత్మనః ॥58॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా హతం మత్వా సుయోధనం
అభ్యవర్తత వేగేన యత్ర పార్థో వృకోదరః ॥59॥

పాంచాలాః కేకయా మత్స్యాః సృంజయాశ్చ విశాం పతే
సర్వోద్యోగేనాభిజగ్ముర్ద్రోణమేవ యుయుత్సయా ॥60॥

తత్రాసీత్సుమహద్యుద్ధం ద్రోణస్యాథ పరైః సహ
ఘోరే తమసి మగ్నానాం నిఘ్నతామితరేతరం ॥61॥

—♦ అధ్యాయము 142 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సహదేవమథాయాంతం ద్రోణప్రేప్సుం విశాం పతే
కర్ణో వైకర్తనో యుద్ధే వారయామాస భారత ॥1॥

సహదేవస్తు రాధేయం విద్ధ్వా నవభిరాశుగైః
పునర్వివ్యాధ దశభిర్నిశితైర్నతపర్వభిః ॥2॥

తం కర్ణః ప్రతివివ్యాధ శతేన నతపర్వణాం
సజ్యం చాస్య ధనుః శీఘ్రం చిచ్ఛేద లఘుహస్తవత్ ॥3॥

తతోఽన్యద్ధనురాదాయ మాద్రీపుత్రః ప్రతాపవాన్
కర్ణం వివ్యాధ వింశత్యా తదద్భుతమివాభవత్ ॥4॥

తస్య కర్ణో హయాన్హత్వా శరైః సంనతపర్వభిః
సారథిం చాస్య భల్లేన ద్రుతం నిన్యే యమక్షయం ॥5॥

విరథః సహదేవస్తు ఖడ్గం చర్మ సమాదదే
తదప్యస్య శరైః కర్ణో వ్యధమత్ప్రహసన్నివ ॥6॥

తతో గుర్వీం మహాఘోరాం హేమచిత్రాం మహాగదాం
ప్రేషయామాస సమరే వైకర్తనరథం ప్రతి ॥7॥

తామాపతంతీం సహసా సహదేవప్రవేరితాం
వ్యష్టంభయచ్ఛరైః కర్ణో భూమౌ చైనామపాతయత్ ॥8॥

గదాం వినిహతాం దృష్ట్వా సహదేవస్త్వరాన్వితః
శక్తిం చిక్షేప కర్ణాయ తామప్యస్యాచ్ఛినచ్ఛరైః ॥9॥

ససంభ్రమస్తతస్తూర్ణమవప్లుత్య రథోత్తమాత్
సహదేవో మహారాజ దృష్ట్వా కర్ణం వ్యవస్థితం

రథచక్రం తతో గృహ్య ముమోచాధిరథిం ప్రతి॥10॥

తమాపతంతం సహసా కాలచక్రమివోద్యతం
శరైరనేకసాహస్రైరచ్ఛినత్సూతనందనః॥11॥

తస్మింస్తు వితథే చక్రే కృతే తేన మహాత్మనా
వార్యమాణశ్చ విశిఖైః సహదేవో రణం జహౌ॥12॥

తమభిద్రుత్య రాధేయో ముహూర్తాద్భరతర్షభ
అబ్రవీత్ప్రహసన్వాక్యం సహదేవం విశాం పతే॥13॥

మా యుధ్యస్వ రణే వీర విశిష్టై రథిభిః సహ
సదృశైర్యుధ్య మాద్రేయ వచో మే మా విశంకిథాః॥14॥

అథైనం ధనుషోఽగ్రేణ తుదన్భూయోఽబ్రవీద్వచః
ఏషోఽర్జునో రణే యత్తో యుధ్యతే కురుభిః సహ
తత్ర గచ్ఛస్వ మాద్రేయ గృహం వా యది మన్యసే॥15॥

ఏవముక్త్వా తు తం కర్ణో రథేన రథినాం వరః
ప్రాయాత్పాంచాలపాండూనాం సైన్యాని ప్రహసన్నివ॥16॥

వధప్రాప్తం తు మాద్రేయం నావధీత్సమరేఽరిహా
కుంత్యాః స్మృత్వా వచో రాజన్సత్యసంధో మహారథః॥17॥

సహదేవస్తతో రాజన్విమనాః శరపీడితః
కర్ణవాక్శల్యతప్తశ్చ జీవితాన్నిరవిద్యత॥18॥

ఆరురోహ రథం చాపి పాంచాల్యస్య మహాత్మనః
జనమేజయస్య సమరే త్వరాయుక్తో మహారథః॥19॥

విరాటం సహసేనం తు ద్రోణార్థే ద్రుతమాగతం
మద్రరాజః శరౌఘేణ ఛాదయామాస ధన్వినం॥20॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం సమరే దృఢధన్వినోః
యాదృశం హ్యభవద్రాజంజంభవాసవయోః పురా॥21॥

మద్రరాజో మహారాజ విరాటం వాహినీపతిం
ఆజఘ్నే త్వరితం తీక్ష్ణైః శతేన నతపర్వణాం॥22॥

ప్రతివివ్యాధ తం రాజా నవభిర్నిశితైః శరైః
పునశ్చైవ త్రిసప్తత్యా భూయశ్చైవ శతేన హ॥23॥

తస్య మద్రాధిపో హత్వా చతురో రథవాజినః
సూతం ధ్వజం చ సమరే రథోపస్థాదపాతయత్॥24॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తూర్ణమవప్లుత్య మహారథః
తస్థౌ విస్ఫారయంశ్చాపం విముంచంశ్చ శితాఞ్శరాన్॥25॥

శతానీకస్తతో దృష్ట్వా భ్రాతరం హతవాహనం
రథేనాభ్యపతత్తూర్ణం సర్వలోకస్య పశ్యతః॥26॥

శతానీకమథాయాంతం మద్రరాజో మహామృధే
విశిఖైర్బహుభిర్విద్ధ్వా తతో నిన్యే యమక్షయం॥27॥

తస్మింస్తు నిహతే వీరే విరాటో రథసత్తమః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం తమేవ ధ్వజమాలినం॥28॥

తతో విస్ఫార్య నయనే క్రోధాద్ద్విగుణవిక్రమః
మద్రరాజరథం తూర్ణం ఛాదయామాస పత్రిభిః॥29॥

తతో మద్రాధిపః క్రుద్ధః శతేన నతపర్వణాం
ఆజఘానోరసి దృఢం విరాటం వాహినీపతిం॥30॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ రథోపస్థ ఉపావిశత్
కశ్మలం చావిశత్తీవ్రం విరాటో భరతర్షభ
సారథిస్తమపోవాహ సమరే శరవిక్షతం॥31॥

తతః సా మహతీ సేనా ప్రాద్రవన్నిశి భారత
వధ్యమానా శరశతైః శల్యేనాహవశోభినా॥32॥

తాం దృష్ట్వా విద్రుతాం సేనాం వాసుదేవధనంజయౌ
ప్రాయాతాం తత్ర రాజేంద్ర యత్ర శల్యో వ్యవస్థితః॥33॥

తౌ తు ప్రత్యుద్యయౌ రాజన్రాక్షసేంద్రో హ్యలంబుసః
అష్టచక్రసమాయుక్తమాస్థాయ ప్రవరం రథం॥34॥

తురంగమముఖైర్యుక్తం పిశాచైర్ఘోరదర్శనైః
లోహితార్ద్రపతాకం తం రక్తమాల్యవిభూషితం
కార్ష్ణాయసమయం ఘోరమృక్షచర్మావృతం మహత్॥35॥

రౌద్రేణ చిత్రపక్షేణ వివృతాక్షేణ కూజతా
ధ్వజేనోచ్ఛ్రితతుండేన గృధ్రరాజేన రాజతా॥36॥

స బభౌ రాక్షసో రాజన్భిన్నాంజనచయోపమః
రురోధార్జునమాయాంతం ప్రభంజనమివాద్రిరాట్
కిరన్బాణగణాన్రాజఞ్శతశోఽర్జునమూర్ధని॥37॥

అతితీవ్రమభూద్యుద్ధం నరరాక్షసయోర్మృధే
ద్రష్టౄణాం ప్రీతిజననం సర్వేషాం భరతర్షభ॥38॥

తమర్జునః శతేనైవ పత్త్రిణామభ్యతాడయత్
నవభిశ్చ శితైర్బాణైశ్చిచ్ఛేద ధ్వజముచ్ఛ్రితం॥39॥

సారథిం చ త్రిభిర్బాణైస్త్రిభిరేవ త్రివేణుకం
ధనురేకేన చిచ్ఛేద చతుర్భిశ్చతురో హయాన్
విరథస్యోద్యతం ఖడ్గం శరేణాస్య ద్విధాచ్ఛినత్॥40॥

అథైనం నిశితైర్బాణైశ్చతుర్భిర్భరతర్షభ
పార్థోఽర్దయద్రాక్షసేంద్రం స విద్ధః ప్రాద్రవద్భయాత్॥41॥

తం విజిత్యార్జునస్తూర్ణం ద్రోణాంతికముపాయయౌ
కిరఞ్శరగణాన్రాజన్నరవారణవాజిషు॥42॥

వధ్యమానా మహారాజ పాండవేన యశస్వినా
సైనికా న్యపతన్నుర్వ్యాం వాతనున్నా ఇవ ద్రుమాః॥43॥

తేషు తూత్సాద్యమానేషు ఫల్గునేన మహాత్మనా
సంప్రాద్రవద్బలం సర్వం పుత్రాణాం తే విశాం పతే॥44॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శతానీకం శరైస్తూర్ణం నిర్దహంతం చమూం తవ
చిత్రసేనస్తవ సుతో వారయామాస భారత॥1॥

నాకులిశ్చిత్రసేనం తు నారాచేనార్దయద్భృశం
స చ తం ప్రతివివ్యాధ దశభిర్నిశితైః శరైః॥2॥

చిత్రసేనో మహారాజ శతానీకం పునర్యుధి
నవభిర్నిశితైర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥3॥

నాకులిస్తస్య విశిఖైర్వర్మ సంనతపర్వభిః
గాత్రాత్సంచ్యావయామాస తదద్భుతమివాభవత్॥4॥

సోఽపేతవర్మా పుత్రస్తే విరరాజ భృశం నృప
ఉత్సృజ్య కాలే రాజేంద్ర నిర్మోకమివ పన్నగః॥5॥

తతోఽస్య నిశితైర్బాణైర్ధ్వజం చిచ్ఛేద నాకులిః
ధనుశ్చైవ మహారాజ యతమానస్య సంయుగే॥6॥

స ఛిన్నధన్వా సమరే వివర్మా చ మహారథః
ధనురన్యన్మహారాజ జగ్రాహారివిదారణం॥7॥

తతస్తూర్ణం చిత్రసేనో నాకులిం నవభిః శరైః
వివ్యాధ సమరే క్రుద్ధో భరతానాం మహారథః॥8॥

శతానీకోఽథ సంక్రుద్ధశ్చిత్రసేనస్య మారిష
జఘాన చతురో వాహాన్సారథిం చ నరోత్తమః॥9॥

అవప్లుత్య రథాత్తస్మాచ్చిత్రసేనో మహారథః
నాకులిం పంచవింశత్యా శరాణామార్దయద్బలీ॥10॥

తస్య తత్కుర్వతః కర్మ నకులస్య సుతో రణే
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద చాపం రత్నవిభూషితం॥11॥

స ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం హార్దిక్యస్య మహాత్మనః॥12॥

ద్రుపదం తు సహానీకం ద్రోణప్రేప్సుం మహారథం
వృషసేనోఽభ్యయాత్తూర్ణం కిరఞ్శరశతైస్తదా॥13॥

యజ్ఞసేనస్తు సమరే కర్ణపుత్రం మహారథం
షష్ట్యా శరాణాం వివ్యాధ బాహ్వోరురసి చానఘ॥14॥

వృషసేనస్తు సంక్రుద్ధో యజ్ఞసేనం రథే స్థితం
బహుభిః సాయకైస్తీక్ష్ణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥15॥

తావుభౌ శరనున్నాంగౌ శరకంటకినౌ రణే
వ్యభ్రాజేతాం మహారాజ శ్వావిధౌ శలలైరివ॥16॥

రుక్మపుంఖైరజిహ్మాగ్రైః శరైశ్ఛిన్నతనుచ్ఛదౌ
రుధిరౌఘపరిక్లిన్నౌ వ్యభ్రాజేతాం మహామృధే॥17॥

తపనీయనిభౌ చిత్రౌ కల్పవృక్షావివాద్భుతౌ
కింశుకావివ చోత్ఫుల్లౌ వ్యకాశేతాం రణాజిరే॥18॥

వృషసేనస్తతో రాజన్నవభిర్ద్రుపదం శరైః
విద్ధ్వా వివ్యాధ సప్తత్యా పునశ్చాన్యైస్త్రిభిః శరైః॥19॥

తతః శరసహస్రాణి విముంచన్విబభౌ తదా
కర్ణపుత్రో మహారాజ వర్షమాణ ఇవాంబుదః॥20॥

తతస్తు ద్రుపదానీకం శరైశ్ఛిన్నతనుచ్ఛదం
సంప్రాద్రవద్రణే రాజన్నిశీథే భైరవే సతి॥21॥

ప్రదీపైర్హి పరిత్యక్తైర్జ్వలద్భిస్తైః సమంతతః
వ్యరాజత మహీ రాజన్వీతాభ్రా ద్యౌరివ గ్రహైః॥22॥

తథాంగదైర్నిపతితైర్వ్యరాజత వసుంధరా
ప్రావృట్కాలే మహారాజ విద్యుద్భిరివ తోయదః॥23॥

తతః కర్ణసుతత్రస్తాః సోమకా విప్రదుద్రువుః
యథేంద్రభయవిత్రస్తా దానవాస్తారకామయే॥24॥

తేనార్ద్యమానాః సమరే ద్రవమాణాశ్చ సోమకాః
వ్యరాజంత మహారాజ ప్రదీపైరవభాసితాః॥25॥

తాంస్తు నిర్జిత్య సమరే కర్ణపుత్రో వ్యరోచత
మధ్యందినమనుప్రాప్తో ఘర్మాంశురివ భారత॥26॥

తేషు రాజసహస్రేషు తావకేషు పరేషు చ
ఏక ఏవ జ్వలంస్తస్థౌ వృషసేనః ప్రతాపవాన్॥27॥

స విజిత్య రణే శూరాన్సోమకానాం మహారథాన్
జగామ త్వరితస్తత్ర యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥28॥

ప్రతివింధ్యమథ క్రుద్ధం ప్రదహంతం రణే రిపూన్
దుఃశాసనస్తవ సుతః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్మహారథః॥29॥

తయోః సమాగమో రాజంశ్చిత్రరూపో బభూవ హ
వ్యపేతజలదే వ్యోమ్ని బుధభార్గవయోరివ॥30॥

ప్రతివింధ్యం తు సమరే కుర్వాణం కర్మ దుష్కరం
దుఃశాసనస్త్రిభిర్బాణైర్లలాటే సమవిధ్యత॥31॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా పుత్రేణ తవ ధన్వినా
విరరాజ మహాబాహుః సశృంగ ఇవ పర్వతః॥32॥

దుఃశాసనం తు సమరే ప్రతివింధ్యో మహారథః
నవభిః సాయకైర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥33॥

తత్ర భారత పుత్రస్తే కృతవాన్కర్మ దుష్కరం
ప్రతివింధ్యహయానుగ్రైః పాతయామాస యచ్ఛరైః॥34॥

సారథిం చాస్య భల్లేన ధ్వజం చ సమపాతయత్
రథం చ శతశో రాజన్వ్యధమత్తస్య ధన్వినః॥35॥

పతాకాశ్చ స తూణీరాన్రశ్మీన్యోక్త్రాణి చాభిభో
చిచ్ఛేద తిలశః క్రుద్ధః శరైః సంనతపర్వభిః॥36॥

విరథః స తు ధర్మాత్మా ధనుష్పాణిరవస్థితః
అయోధయత్తవ సుతం కిరఞ్శరశతాన్బహూన్॥37॥

క్షురప్రేణ ధనుస్తస్య చిచ్ఛేద కృతహస్తవత్
అథైనం దశభిర్భల్లైశ్ఛిన్నధన్వానమార్దయత్॥38॥

తం దృష్ట్వా విరథం తత్ర భ్రాతరోఽస్య మహారథాః
అన్వవర్తంత వేగేన మహత్యా సేనయా సహ॥39॥

ఆప్లుతః స తతో యానం సుతసోమస్య భాస్వరం
ధనుర్గృహ్య మహారాజ వివ్యాధ తనయం తవ॥40॥

తతస్తు తావకాః సర్వే పరివార్య సుతం తవ
అభ్యవర్తంత సంగ్రామే మహత్యా సేనయా వృతాః॥41॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తవ తేషాం చ భారత
నిశీథే దారుణే కాలే యమరాష్ట్రవివర్ధనం॥42॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

సంజయ ఉవాచ

నకులం రభసం యుద్ధే నిఘ్నంతం వాహినీం తవ
అభ్యయాత్సౌబలః క్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥1॥

కృతవైరౌ తు తౌ వీరావన్యోన్యవధకాంక్షిణౌ
శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥2॥

యథైవ సౌబలః క్షిప్రం శరవర్షాణి ముంచతి
తథైవ నకులో రాజఞ్శిక్షాం సందర్శయన్యుధి॥3॥

తావుభౌ సమరే శూరౌ శరకంటకినౌ తదా
వ్యరాజేతాం మహారాజ కంటకైరివ శాల్మలీ॥4॥

సుజిహ్మం ప్రేక్షమాణౌ చ రాజన్వివృతలోచనౌ
క్రోధసంరక్తనయనౌ నిర్దహంతౌ పరస్పరం॥5॥

స్యాలస్తు తవ సంక్రుద్ధో మాద్రీపుత్రం హసన్నివ
కర్ణినైకేన వివ్యాధ హృదయే నిశితేన హ॥6॥

నకులస్తు భృశం విద్ధః స్యాలేన తవ ధన్వినా
నిషసాద రథోపస్థే కశ్మలం చైనమావిశత్॥7॥

అత్యంతవైరిణం దృప్తం దృష్ట్వా శత్రుం తథాగతం
ననాద శకునీ రాజంస్తపాంతే జలదో యథా॥8॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం నకులః పాండునందనః
అభ్యయాత్సౌబలం భూయో వ్యాత్తానన ఇవాంతకః॥9॥

సంక్రుద్ధః శకునిం షష్ట్యా వివ్యాధ భరతర్షభ
పునశ్చైవ శతేనైవ నారాచానాం స్తనాంతరే॥10॥

తతోఽస్య సశరం చాపం ముష్టిదేశే స చిచ్ఛిదే
ధ్వజం చ త్వరితం ఛిత్త్వా రథాద్భూమావపాతయత్॥11॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ రథోపస్థ ఉపావిశత్
తం విసంజ్ఞం నిపతితం దృష్ట్వా స్యాలం తవానఘ
అపోవాహ రథేనాశు సారథిర్ధ్వజినీముఖాత్॥12॥

తతః సంచుక్రుశుః పార్థా యే చ తేషాం పదానుగాః
నిర్జిత్య చ రణే శత్రూన్నకులః శత్రుతాపనః
అబ్రవీత్సారథిం క్రుద్ధో ద్రోణానీకాయ మాం వహ॥13॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా మాద్రీపుత్రస్య ధీమతః
ప్రాయాత్తేన రణే రాజన్యేన ద్రోణోఽన్వయుధ్యత॥14॥

శిఖండినం తు సమరే ద్రోణప్రేప్సుం విశాం పతే
కృపః శారద్వతో యత్తః ప్రత్యుద్గచ్ఛత్సువేగితః॥15॥

గౌతమం ద్రుతమాయాంతం ద్రోణాంతికమరిందమం
వివ్యాధ నవభిర్భల్లైః శిఖండీ ప్రహసన్నివ॥16॥

తమాచార్యో మహారాజ విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
పునర్వివ్యాధ వింశత్యా పుత్రాణాం ప్రియకృత్తవ॥17॥

మహద్యుద్ధం తయోరాసీద్ఘోరరూపం విశాం పతే
యథా దేవాసురే యుద్ధే శంబరామరరాజయోః॥18॥

శరజాలావృతం వ్యోమ చక్రతుస్తౌ మహారథౌ
ప్రకృత్యా ఘోరరూపం తదాసీద్ఘోరతరం పునః॥19॥

రాత్రిశ్చ భరతశ్రేష్ఠ యోధానాం యుద్ధశాలినాం
కాలరాత్రినిభా హ్యాసీద్ఘోరరూపా భయావహా॥20॥

శిఖండీ తు మహారాజ గౌతమస్య మహద్ధనుః
అర్ధచంద్రేణ చిచ్ఛేద సజ్యం సవిశిఖం తదా॥21॥

తస్య క్రుద్ధః కృపో రాజఞ్శక్తిం చిక్షేప దారుణాం
స్వర్ణదండామకుంఠాగ్రాం కర్మారపరిమార్జితాం॥22॥

తామాపతంతీం చిచ్ఛేద శిఖండీ బహుభిః శరైః
సాపతన్మేదినీం దీప్తా భాసయంతీ మహాప్రభా॥23॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ గౌతమో రథినాం వరః
ప్రాచ్ఛాదయచ్ఛితైర్బాణైర్మహారాజ శిఖండినం॥24॥

స ఛాద్యమానః సమరే గౌతమేన యశస్వినా
వ్యషీదత రథోపస్థే శిఖండీ రథినాం వరః॥25॥

సీదంతం చైనమాలోక్య కృపః శారద్వతో యుధి
ఆజఘ్నే బహుభిర్బాణైర్జిఘాంసన్నివ భారత॥26॥

విముఖం తం రణే దృష్ట్వా యాజ్ఞసేనిం మహారథం
పాంచాలాః సోమకాశ్చైవ పరివవ్రుః సమంతతః॥27॥

తథైవ తవ పుత్రాశ్చ పరివవ్రుర్ద్విజోత్తమం
మహత్యా సేనయా సార్ధం తతో యుద్ధమభూత్పునః॥28॥

రథానాం చ రణే రాజన్నన్యోన్యమభిధావతాం
బభూవ తుములః శబ్దో మేఘానాం నదతామివ॥29॥

ద్రవతాం సాదినాం చైవ గజానాం చ విశాం పతే
అన్యోన్యమభితో రాజన్క్రూరమాయోధనం బభౌ॥30॥

పత్తీనాం ద్రవతాం చైవ పదశబ్దేన మేదినీ
అకంపత మహారాజ భయత్రస్తేవ చాంగనా॥31॥

రథా రథాన్సమాసాద్య ప్రద్రుతా వేగవత్తరం
న్యగృహ్ణన్బహవో రాజఞ్శలభాన్వాయసా ఇవ॥32॥

తథా గజాన్ప్రభిన్నాంశ్చ సుప్రభిన్నా మహాగజాః
తస్మిన్నేవ పదే యత్తా నిగృహ్ణంతి స్మ భారత॥33॥

సాదీ సాదినమాసాద్య పదాతీ చ పదాతినం
సమాసాద్య రణేఽన్యోన్యం సంరబ్ధా నాతిచక్రముః॥34॥

ధావతాం ద్రవతాం చైవ పునరావర్తతామపి
బభూవ తత్ర సైన్యానాం శబ్దః సుతుములో నిశి॥35॥

దీప్యమానాః ప్రదీపాశ్చ రథవారణవాజిషు
అదృశ్యంత మహారాజ మహోల్కా ఇవ ఖాచ్చ్యుతాః॥36॥

సా నిశా భరతశ్రేష్ఠ ప్రదీపైరవభాసితా
దివసప్రతిమా రాజన్బభూవ రణమూర్ధని॥37॥

ఆదిత్యేన యథా వ్యాప్తం తమో లోకే ప్రణశ్యతి
తథా నష్టం తమో ఘోరం దీపైర్దీప్తైరలంకృతం॥38॥

శస్త్రాణాం కవచానాం చ మణీనాం చ మహాత్మనాం
అంతర్దధుః ప్రభాః సర్వా దీపైస్తైరవభాసితాః॥39॥

తస్మిన్కోలాహలే యుద్ధే వర్తమానే నిశాముఖే
అవధీత్సమరే పుత్రం పితా భరతసత్తమ॥40॥

పుత్రశ్చ పితరం మోహాత్సఖాయం చ సఖా తథా
సంబంధినం చ సంబంధీ స్వస్రీయం చాపి మాతులః॥41॥

స్వే స్వాన్పరే పరాంశ్చాపి నిజఘ్నురితరేతరం
నిర్మర్యాదమభూద్యుద్ధం రాత్రౌ ఘోరం భయావహం॥42॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్సుతుములే యుద్ధే వర్తమానే భయావహే
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ ద్రోణమేవాభ్యవర్తత॥1॥

సంమృజానో ధనుః శ్రేష్ఠం జ్యాం వికర్షన్పునః పునః
అభ్యవర్తత ద్రోణస్య రథం రుక్మవిభూషితం॥2॥

ధృష్టద్యుమ్నం తదాయాంతం ద్రోణస్యాంతచికీర్షయా
పరివవ్రుర్మహారాజ పాంచాలాః పాండవైః సహ॥3॥

తథా పరివృతం దృష్ట్వా ద్రోణమాచార్యసత్తమం
పుత్రాస్తే సర్వతో యత్తా రరక్షుర్ద్రోణమాహవే॥4॥

బలార్ణవౌ తతస్తౌ తు సమేయాతాం నిశాముఖే
వాతోద్ధూతౌ క్షుబ్ధసత్త్వౌ భైరవౌ సాగరావివ॥5॥

తతో ద్రోణం మహారాజ పాంచాల్యః పంచభిః శరైః
వివ్యాధ హృదయే తూర్ణం సింహనాదం ననాద చ॥6॥

తం ద్రోణః పంచవింశత్యా విద్ధ్వా భారత సంయుగే
చిచ్ఛేదాన్యేన భల్లేన ధనురస్య మహాప్రభం॥7॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు నిర్విద్ధో ద్రోణేన భరతర్షభ
ఉత్ససర్జ ధనుస్తూర్ణం సందశ్య దశనచ్ఛదం॥8॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
ఆదదేఽన్యద్ధనుః శ్రేష్ఠం ద్రోణస్యాంతచికీర్షయా॥9॥

వికృష్య చ ధనుశ్చిత్రమాకర్ణాత్పరవీరహా
ద్రోణస్యాంతకరం ఘోరం వ్యసృజత్సాయకం తతః॥10॥

స విసృష్టో బలవతా శరో ఘోరో మహామృధే
భాసయామాస తత్సైన్యం దివాకర ఇవోదితః॥11॥

తం దృష్ట్వా తు శరం ఘోరం దేవగంధర్వమానవాః
స్వస్త్యస్తు సమరే రాజంద్రోణాయేత్యబ్రువన్వచః॥12॥

తం తు సాయకమప్రాప్తమాచార్యస్య రథం ప్రతి
కర్ణో ద్వాదశధా రాజంశ్చిచ్ఛేద కృతహస్తవత్॥13॥

స ఛిన్నో బహుధా రాజన్సూతపుత్రేణ మారిష
నిపపాత శరస్తూర్ణం నికృత్తః కర్ణసాయకైః॥14॥

ఛిత్త్వా తు సమరే బాణం శరైః సంనతపర్వభిః
ధృష్టద్యుమ్నం రణే కర్ణో వివ్యాధ దశభిః శరైః॥15॥

పంచభిర్ద్రోణపుత్రస్తు స్వయం ద్రోణశ్చ సప్తభిః
శల్యశ్చ నవభిర్బాణైస్త్రిభిర్దుఃశాసనస్తథా॥16॥

దుర్యోధనశ్చ వింశత్యా శకునిశ్చాపి పంచభిః
పాంచాల్యం త్వరితావిధ్యన్సర్వ ఏవ మహారథాః॥17॥

స విద్ధః సప్తభిర్వీరైర్ద్రోణత్రాణార్థమాహవే
సర్వానసంభ్రమాద్రాజన్ప్రత్యవిధ్యత్త్రిభిస్త్రిభిః
ద్రోణం ద్రౌణిం చ కర్ణం చ వివ్యాధ తవ చాత్మజం॥18॥

తే విద్ధ్వా ధన్వినా తేన ధృష్టద్యుమ్నం పునర్మృధే
వివ్యధుః పంచభిస్తూర్ణమేకైకో రథినాం వరః॥19॥

ద్రుమసేనస్తు సంక్రుద్ధో రాజన్వివ్యాధ పత్రిణా
త్రిభిశ్చాన్యైః శరైస్తూర్ణం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥20॥

స తు తం ప్రతివివ్యాధ త్రిభిస్తీక్ష్ణైరజిహ్మగైః
స్వర్ణపుంఖైః శిలాధౌతైః ప్రాణాంతకరణైర్యుధి॥21॥

భల్లేనాన్యేన తు పునః సువర్ణోజ్జ్వలకుండలం
ఉన్మమాథ శిరః కాయాద్ద్రుమసేనస్య వీర్యవాన్॥22॥

తచ్ఛిరో న్యపతద్భూమౌ సందష్టౌష్ఠపుటం రణే
మహావాతసముద్ధూతం పక్వం తాలఫలం యథా॥23॥

తాంశ్చ విద్ధ్వా పునర్వీరాన్వీరః సునిశితైః శరైః
రాధేయస్యాచ్ఛినద్భల్లైః కార్ముకం చిత్రయోధినః॥24॥

న తు తన్మమృషే కర్ణో ధనుషశ్ఛేదనం తథా
నికర్తనమివాత్యుగ్రో లాంగూలస్య యథా హరిః॥25॥

సోఽన్యద్ధనుః సమాదాయ క్రోధరక్తేక్షణః శ్వసన్
అభ్యవర్షచ్ఛరౌఘైస్తం ధృష్టద్యుమ్నం మహాబలం॥26॥

దృష్ట్వా తు కర్ణం సంరబ్ధం తే వీరాః షడ్రథర్షభాః
పాంచాల్యపుత్రం త్వరితాః పరివవ్రుర్జిఘాంసయా॥27॥

షణ్ణాం యోధప్రవీరాణాం తావకానాం పురస్కృతం
మృత్యోరాస్యమనుప్రాప్తం ధృష్టద్యుమ్నమమంస్మహి॥28॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దాశార్హో వికిరఞ్శరాన్
ధృష్టద్యుమ్నం పరాక్రాంతం సాత్యకిః ప్రత్యపద్యత॥29॥

తమాయాంతం మహేష్వాసం సాత్యకిం యుద్ధదుర్మదం
రాధేయో దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యదజిహ్మగైః॥30॥

తం సాత్యకిర్మహారాజ వివ్యాధ దశభిః శరైః
పశ్యతాం సర్వవీరాణాం మా గాస్తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥31॥

స సాత్యకేస్తు బలినః కర్ణస్య చ మహాత్మనః
ఆసీత్సమాగమో ఘోరో బలివాసవయోరివ॥32॥

త్రాసయంస్తలఘోషేణ క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభః
రాజీవలోచనం కర్ణం సాత్యకిః ప్రత్యవిధ్యత॥33॥

కంపయన్నివ ఘోషేణ ధనుషో వసుధాం బలీ
సూతపుత్రో మహారాజ సాత్యకిం ప్రత్యయోధయత్॥34॥

విపాఠకర్ణినారాచైర్వత్సదంతైః క్షురైరపి
కర్ణః శరశతైశ్చాపి శైనేయం ప్రత్యవిధ్యత॥35॥

తథైవ యుయుధానోఽపి వృష్ణీనాం ప్రవరో రథః
అభ్యవర్షచ్ఛరైః కర్ణం తద్యుద్ధమభవత్సమం॥36॥

తావకాశ్చ మహారాజ కర్ణపుత్రశ్చ దంశితః
సాత్యకిం వివ్యధుస్తూర్ణం సమంతాన్నిశితైః శరైః॥37॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య తేషాం కర్ణస్య చాభిభో
అవిధ్యత్సాత్యకిః క్రుద్ధో వృషసేనం స్తనాంతరే॥38॥

తేన బాణేన నిర్విద్ధో వృషసేనో విశాం పతే
న్యపతత్స రథే మూఢో ధనురుత్సృజ్య వీర్యవాన్॥39॥

తతః కర్ణో హతం మత్వా వృషసేనం మహారథః
పుత్రశోకాభిసంతప్తః సాత్యకిం ప్రత్యపీడయత్॥40॥

పీడ్యమానస్తు కర్ణేన యుయుధానో మహారథః
వివ్యాధ బహుభిః కర్ణం త్వరమాణః పునః పునః॥41॥

స కర్ణం దశభిర్విద్ధ్వా వృషసేనం చ సప్తభిః
సహస్తావాపధనుషీ తయోశ్చిచ్ఛేద సాత్వతః॥42॥

తావన్యే ధనుషీ సజ్యే కృత్వా శత్రుభయంకరే
యుయుధానమవిధ్యేతాం సమంతాన్నిశితైః శరైః॥43॥

వర్తమానే తు సంగ్రామే తస్మిన్వీరవరక్షయే
అతీవ శుశ్రువే రాజన్గాండీవస్య మహాస్వనః॥44॥

శ్రుత్వా తు రథనిర్ఘోషం గాండీవస్య చ నిస్వనం
సూతపుత్రోఽబ్రవీద్రాజందుర్యోధనమిదం వచః॥45॥

ఏష సర్వాఞ్శిబీన్హత్వా ముఖ్యశశ్చ నరర్షభాన్
పౌరవాంశ్చ మహేష్వాసాన్గాండీవనినదో మహాన్॥46॥

శ్రూయతే రథఘోషశ్చ వాసవస్యేవ నర్దతః
కరోతి పాండవో వ్యక్తం కర్మౌపయికమాత్మనః॥47॥

ఏషా విదీర్యతే రాజన్బహుధా భారతీ చమూః
విప్రకీర్ణాన్యనీకాని నావతిష్ఠంతి కర్హిచిత్॥48॥

వాతేనేవ సముద్ధూతమభ్రజాలం విదీర్యతే
సవ్యసాచినమాసాద్య భిన్నా నౌరివ సాగరే॥49॥

ద్రవతాం యోధముఖ్యానాం గాండీవప్రేషితైః శరైః
విద్ధానాం శతశో రాజఞ్శ్రూయతే నినదో మహాన్
నిశీథే రాజశార్దూల స్తనయిత్నోరివాంబరే॥50॥

హాహాకారరవాంశ్చైవ సింహనాదాంశ్చ పుష్కలాన్
శృణు శబ్దాన్బహువిధానర్జునస్య రథం ప్రతి॥51॥

అయం మధ్యే స్థితోఽస్మాకం సాత్యకిః సాత్వతాధమః
ఇహ చేల్లభ్యతే లక్ష్యం కృత్స్నాంజేష్యామహే పరాన్॥52॥

ఏష పాంచాలరాజస్య పుత్రో ద్రోణేన సంగతః
సర్వతః సంవృతో యోధై రాజన్పురుషసత్తమైః॥53॥

సాత్యకిం యది హన్యామో ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
అసంశయం మహారాజ ధ్రువో నో విజయో భవేత్॥54॥

సౌభద్రవదిమౌ వీరౌ పరివార్య మహారథౌ
ప్రయతామో మహారాజ నిహంతుం వృష్ణిపార్షతౌ॥55॥

సవ్యసాచీ పురోఽభ్యేతి ద్రోణానీకాయ భారత
సంసక్తం సాత్యకిం జ్ఞాత్వా బహుభిః కురుపుంగవైః॥56॥

తత్ర గచ్ఛంతు బహవః ప్రవరా రథసత్తమాః
యావత్పార్థో న జానాతి సాత్యకిం బహుభిర్వృతం॥57॥

తే త్వరధ్వం యథా శూరాః శరాణాం మోక్షణే భృశం
యథా తూర్ణం వ్రజత్యేష పరలోకాయ మాధవః॥58॥

కర్ణస్య మతమాజ్ఞాయ పుత్రస్తే ప్రాహ సౌబలం
యథేంద్రః సమరే రాజన్ప్రాహ విష్ణుం యశస్వినం॥59॥

వృతః సహస్రైర్దశభిర్గజానామనివర్తినాం
రథైశ్చ దశసాహస్రైర్వృతో యాహి ధనంజయం ॥60॥

దుఃశాసనో దుర్విషహః సుబాహుర్దుష్ప్రధర్షణః
ఏతే త్వామనుయాస్యంతి పత్తిభిర్బహుభిర్వృతాః ॥61॥

జహి కృష్ణౌ మహాబాహో ధర్మరాజం చ మాతుల
నకులం సహదేవం చ భీమసేనం చ భారత ॥62॥

దేవానామివ దేవేంద్రే జయాశా మే త్వయి స్థితా
జహి మాతుల కౌంతేయానసురానివ పావకిః ॥63॥

ఏవముక్తో యయౌ పార్థాన్పుత్రేణ తవ సౌబలః
మహత్యా సేనయా సార్ధం తవ పుత్రైస్తథా విభో ॥64॥

ప్రియార్థం తవ పుత్రాణాం దిధక్షుః పాండునందనాన్
తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తావకానాం పరైః సహ ॥65॥

ప్రయాతే సౌబలే రాజన్పాండవానామనీకినీం
బలేన మహతా యుక్తః సూతపుత్రస్తు సాత్వతం ॥66॥

అభ్యయాత్త్వరితం యుద్ధే కిరఞ్శరశతాన్బహూన్
తథైవ పాండవాః సర్వే సాత్యకిం పర్యవారయన్ ॥67॥

మహద్యుద్ధం తదాసీత్తు ద్రోణస్య నిశి భారత
ధృష్టద్యుమ్నేన శూరేణ పాంచాలైశ్చ మహాత్మనః ॥68॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే ప్రాద్రవన్సర్వే త్వరితా యుద్ధదుర్మదాః
అమృష్యమాణాః సంరబ్ధా యుయుధానరథం ప్రతి ॥1॥

తే రథైః కల్పితై రాజన్హేమరూప్యవిభూషితైః
సాదిభిశ్చ గజైశ్చైవ పరివవ్రుః స్మ సాత్వతం ॥2॥

అథైనం కోష్ఠకీకృత్య సర్వతస్తే మహారథాః
సింహనాదాంస్తదా చక్రుస్తర్జయంతః స్మ సాత్యకిం ॥3॥

తేఽభ్యవర్షఞ్శరైస్తీక్ష్ణైః సాత్యకిం సత్యవిక్రమం
త్వరమాణా మహావీర్యా మాధవస్య వధైషిణః ॥4॥

తాందృష్ట్వా పతతస్తూర్ణం శైనేయః పరవీరహా
ప్రత్యగృహ్ణాన్మహాబాహుః ప్రముంచన్విశిఖాన్బహూన్ ॥5॥

తత్ర వీరో మహేష్వాసః సాత్యకిర్యుద్ధదుర్మదః
నిచకర్త శిరాంస్యుగ్రైః శరైః సంనతపర్వభిః ॥6॥

హస్తిహస్తాన్హయగ్రీవాన్బాహూనపి చ సాయుధాన్
క్షురప్రైః పాతయామాస తావకానాం స మాధవః ॥7॥

పతితైశ్చామరైశ్చైవ శ్వేతచ్ఛత్రైశ్చ భారత
బభూవ ధరణీ పూర్ణా నక్షత్రైర్ద్యౌరివ ప్రభో ॥8॥

తేషాం తు యుయుధానేన యుధ్యతాం యుధి భారత
బభూవ తుములః శబ్దః ప్రేతానామివ క్రందతాం ॥9॥

తేన శబ్దేన మహతా పూరితాసీద్వసుంధరా
రాత్రిః సమభవచ్చైవ తీవ్రరూపా భయావహా ॥10॥

దీర్యమాణం బలం దృష్ట్వా యుయుధానశరాహతం
శ్రుత్వా చ విపులం నాదం నిశీథే లోమహర్షణం॥11॥

సుతస్తవాబ్రవీద్రాజన్సారథిం రథినాం వరః
యత్రైష శబ్దస్తత్రాశ్వాంశ్చోదయేతి పునః పునః॥12॥

తేన సంచోద్యమానస్తు తతస్తాంస్తురగోత్తమాన్
సూతః సంచోదయామాస యుయుధానరథం ప్రతి॥13॥

తతో దుర్యోధనః క్రుద్ధో దృఢధన్వా జితక్లమః
శీఘ్రహస్తశ్చిత్రయోధీ యుయుధానముపాద్రవత్॥14॥

తతః పూర్ణాయతోత్సృష్టైర్మాంసశోణితభోజనైః
దుర్యోధనం ద్వాదశభిర్మాధవః ప్రత్యవిధ్యత॥15॥

దుర్యోధనస్తేన తథా పూర్వమేవార్దితః శరైః
శైనేయం దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యదమర్షితః॥16॥

తతః సమభవద్యుద్ధమాకులం భరతర్షభ
పాంచాలానాం చ సర్వేషాం భారతానాం చ దారుణం॥17॥

శైనేయస్తు రణే క్రుద్ధస్తవ పుత్రం మహారథం
సాయకానామశీత్యా తు వివ్యాధోరసి భారత॥18॥

తతోఽస్య వాహాన్సమరే శరైర్నిన్యే యమక్షయం
సారథిం చ రథాత్తూర్ణం పాతయామాస పత్రిణా॥19॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠన్పుత్రస్తవ విశాం పతే
ముమోచ నిశితాన్బాణాఞ్శైనేయస్య రథం ప్రతి॥20॥

శరాన్పంచాశతస్తాంస్తు శైనేయః కృతహస్తవత్
చిచ్ఛేద సమరే రాజన్ప్రేషితాంస్తనయేన తే॥21॥

అథాపరేణ భల్లేన ముష్టిదేశే మహద్ధనుః
చిచ్ఛేద రభసో యుద్ధే తవ పుత్రస్య మారిష॥22॥

విరథో విధనుష్కశ్చ సర్వలోకేశ్వరః ప్రభుః
ఆరురోహ రథం తూర్ణం భాస్వరం కృతవర్మణః॥23॥

దుర్యోధనే పరావృత్తే శైనేయస్తవ వాహినీం
ద్రావయామాస విశిఖైర్నిశామధ్యే విశాం పతే॥24॥

శకునిశ్చార్జునం రాజన్పరివార్య సమంతతః
రథైరనేకసాహస్రైర్గజైశ్చైవ సహస్రశః
తథా హయసహస్రైశ్చ తుములం సర్వతోఽకరోత్॥25॥

తే మహాస్త్రాణి దివ్యాని వికిరంతోఽర్జునం ప్రతి
అర్జునం యోధయంతి స్మ క్షత్రియాః కాలచోదితాః॥26॥

తాన్యర్జునః సహస్రాణి రథవారణవాజినాం
ప్రత్యవారయదాయస్తః ప్రకుర్వన్విపులం క్షయం॥27॥

తతస్తు సమరే శూరః శకునిః సౌబలస్తదా
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైరర్జునం ప్రహసన్నివ॥28॥

పునశ్చైవ శతేనాస్య సంరురోధ మహారథం
తమర్జునస్తు వింశత్యా వివ్యాధ యుధి భారత॥29॥

అథేతరాన్మహేష్వాసాంస్త్రిభిస్త్రిభిరవిధ్యత
సంవార్య తాన్బాణగణైర్యుధి రాజంధనంజయః
అవధీత్తావకాన్యోధాన్వజ్రపాణిరివాసురాన్॥30॥

భుజైశ్ఛిన్నైర్మహారాజ శరీరైశ్చ సహస్రశః
సమాస్తీర్ణా ధరా తత్ర బభౌ పుష్పైరివాచితా||31||

స విద్ధ్వా శకునిం భూయః పంచభిర్నతపర్వభిః
ఉలూకం త్రిభిరాజఘ్నే త్రిభిరేవ మహాయసైః||32||

తములూకస్తథా విద్ధ్వా వాసుదేవమతాడయత్
ననాద చ మహానాదం పూరయన్వసుధాతలం||33||

అర్జునస్తు ద్రుతం గత్వా శకునేర్ధనురాచ్ఛినత్
నిన్యే చ చతురో వాహాన్యమస్య సదనం ప్రతి||34||

తతో రథాదవప్లుత్య సౌబలో భరతర్షభ
ఉలూకస్య రథం తూర్ణమారురోహ విశాం పతే||35||

తావేకరథమారూఢౌ పితాపుత్రౌ మహారథౌ
పార్థం సిషిచతుర్బాణైర్గిరిం మేఘావివోత్థితౌ||36||

తౌ తు విద్ధ్వా మహారాజ పాండవో నిశితైః శరైః
విద్రావయంస్తవ చమూం శతశో వ్యధమచ్ఛరైః||37||

అనిలేన యథాభ్రాణి విచ్ఛిన్నాని సమంతతః
విచ్ఛిన్నాని తథా రాజన్బలాన్యాసన్విశాం పతే||38||

తద్బలం భరతశ్రేష్ఠ వధ్యమానం తథా నిశి
ప్రదుద్రావ దిశః సర్వా వీక్షమాణం భయార్దితం||39||

ఉత్సృజ్య వాహాన్సమరే చోదయంతస్తథాపరే
సంభ్రాంతాః పర్యధావంత తస్మింస్తమసి దారుణే||40||

విజిత్య సమరే యోధాంస్తావకాన్భరతర్షభ
దధ్మతుర్ముదితౌ శంఖౌ వాసుదేవధనంజయౌ||41||

ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ ద్రోణం విద్ధ్వా త్రిభిః శరైః
చిచ్ఛేద ధనుషస్తూర్ణం జ్యాం శరేణ శితేన హ||42||

తన్నిధాయ ధనుర్భీడే ద్రోణః క్షత్రియమర్దనః
ఆదదేఽన్యద్ధనుః శూరో వేగవత్సారవత్తరం||43||

ధృష్టద్యుమ్నం తతో ద్రోణో విద్ధ్వా సప్తభిరాశుగైః
సారథిం పంచభిర్బాణై రాజన్వివ్యాధ సంయుగే||44||

తం నివార్య శరైస్తూర్ణం ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
వ్యధమత్కౌరవీం సేనాం శతశోఽథ సహస్రశః||45||

వధ్యమానే బలే తస్మింస్తవ పుత్రస్య మారిష
ప్రావర్తత నదీ ఘోరా శోణితౌఘతరంగిణీ||46||

ఉభయోః సేనయోర్మధ్యే నరాశ్వద్విపవాహినీ
యథా వైతరణీ రాజన్యమరాష్ట్రపురం ప్రతి||47||

ద్రావయిత్వా తు తత్సైన్యం ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
అత్యరాజత తేజస్వీ శక్రో దేవగణేష్వివ||48||

అథ దధ్ముర్మహాశంఖాంధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
యమౌ చ యుయుధానశ్చ పాండవశ్చ వృకోదరః||49||

జిత్వా రథసహస్రాణి తావకానాం మహారథాః
సింహనాదరవాంశ్చక్రుః పాండవా జితకాశినః||50||

పశ్యతస్తవ పుత్రస్య కర్ణస్య చ మదోత్కటాః
తథా ద్రోణస్య శూరస్య ద్రౌణేశ్చైవ విశాం పతే||51||

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విద్రుతం స్వబలం దృష్ట్వా వధ్యమానం మహాత్మభిః
క్రోధేన మహతావిష్టః పుత్రస్తవ విశాం పతే॥1॥

అభ్యేత్య సహసా కర్ణం ద్రోణం చ జయతాం వరం
అమర్షవశమాపన్నో వాక్యజ్ఞో వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

భవద్భ్యామిహ సంగ్రామో క్రుద్ధాభ్యాం సంప్రవర్తితః
ఆహవే నిహతం దృష్ట్వా సైంధవం సవ్యసాచినా॥3॥

నిహన్యమానాం పాండూనాం బలేన మమ వాహినీం
భూత్వా తద్విజయే శక్తావశక్తావివ పశ్యతః॥4॥

యద్యహం భవతోస్త్యాజ్యో న వాచ్యోఽస్మి తదైవ హి
ఆవాం పాండుసుతాన్సంఖ్యే జేష్యావ ఇతి మానదౌ॥5॥

తదైవాహం వచః శ్రుత్వా భవద్భ్యామనుసంమతం
కృతవాన్పాండవైః సార్ధం వైరం యోధవినాశనం॥6॥

యది నాహం పరిత్యాజ్యో భవద్భ్యాం పురుషర్షభౌ
యుధ్యేతామనురూపేణ విక్రమేణ సువిక్రమౌ॥7॥

వాక్ప్రతోదేన తౌ వీరౌ ప్రణున్నౌ తనయేన తే
ప్రావర్తయేతాం తౌ యుద్ధం ఘట్టితావివ పన్నగౌ॥8॥

తతస్తౌ రథినాం శ్రేష్ఠౌ సర్వలోకధనుర్ధరౌ
శైనేయప్రముఖాన్పార్థానభిదుద్రువతూ రణే॥9॥

తథైవ సహితాః పార్థాః స్వేన సైన్యేన సంవృతాః
అభ్యవర్తంత తౌ వీరౌ నర్దమానౌ ముహుర్ముహుః॥10॥

అథ ద్రోణో మహేష్వాసో దశభిః శినిపుంగవం
అవిధ్యత్త్వరితం క్రుద్ధః సర్వశస్త్రభృతాం వరః॥11॥

కర్ణశ్చ దశభిర్బాణైః పుత్రశ్చ తవ సప్తభిః
దశభిర్వృషసేనశ్చ సౌబలశ్చాపి సప్తభిః
ఏతే కౌరవ సంక్రందే శైనేయం పర్యవారయన్॥12॥

దృష్ట్వా చ సమరే ద్రోణం నిఘ్నంతం పాండవీం చమూం
వివ్యధుః సోమకాస్తూర్ణం సమంతాచ్ఛరవృష్టిభిః॥13॥

తతో ద్రోణోఽహరత్ప్రాణాన్క్షత్రియాణాం విశాం పతే
రశ్మిభిర్భాస్కరో రాజంస్తమసామివ భారత॥14॥

ద్రోణేన వధ్యమానానాం పాంచాలానాం విశాం పతే
శుశ్రువే తుములః శబ్దః క్రోశతామితరేతరం॥15॥

పుత్రానన్యే పితౄనన్యే భ్రాతౄనన్యే చ మాతులాన్
భాగినేయాన్వయస్యాంశ్చ తథా సంబంధిబాంధవాన్
ఉత్సృజ్యోత్సృజ్య గచ్ఛంతి త్వరితా జీవితేప్సవః॥16॥

అపరే మోహితా మోహాత్తమేవాభిముఖా యయుః
పాండవానాం రణే యోధాః పరలోకం తథాపరే॥17॥

సా తథా పాండవీ సేనా వధ్యమానా మహాత్మభిః
నిశి సంప్రాద్రవద్రాజన్నుత్సృజ్యోల్కాః సహస్రశః॥18॥

పశ్యతో భీమసేనస్య విజయస్యాచ్యుతస్య చ
యమయోర్ధర్మపుత్రస్య పార్షతస్య చ పశ్యతః ॥19॥

తమసా సంవృతే లోకే న ప్రాజ్ఞాయత కించన
కౌరవాణాం ప్రకాశేన దృశ్యంతే తు ద్రుతాః పరే ॥20॥

ద్రవమాణం తు తత్సైన్యం ద్రోణకర్ణౌ మహారథౌ
జఘ్నతుః పృష్ఠతో రాజన్కిరంతౌ సాయకాన్బహూన్ ॥21॥

పాంచాలేషు ప్రభగ్నేషు దీర్యమాణేషు సర్వశః
జనార్దనో దీనమనాః ప్రత్యభాషత ఫల్గునం ॥22॥

ద్రోణకర్ణౌ మహేష్వాసావేతౌ పార్షతసాత్యకీ
పాంచాలాంశ్చైవ సహితౌ జఘ్నతుః సాయకైర్భృశం ॥23॥

ఏతయోః శరవర్షేణ ప్రభగ్నా నో మహారథాః
వార్యమాణాపి కౌంతేయ పృతనా నావతిష్ఠతే ॥24॥

ఏతావావాం సర్వసైన్యైర్వ్యూఢైః సమ్యగుదాయుధైః
ద్రోణం చ సూతపుత్రం చ ప్రయతావః ప్రబాధితుం ॥25॥

ఏతౌ హి బలినౌ శూరౌ కృతాస్త్రౌ జితకాశినౌ
ఉపేక్షితౌ బలం క్రుద్ధౌ నాశయేతాం నిశామిమాం
ఏష భీమోఽభియాత్యుగ్రః పునరావర్త్య వాహినీం ॥26॥

వృకోదరం తథాయాంతం దృష్ట్వా తత్ర జనార్దనః
పునరేవాబ్రవీద్రాజన్హర్షయన్నివ పాండవం ॥27॥

ఏష భీమో రణశ్లాఘీ వృతః సోమకపాండవైః
రుషితోఽభ్యేతి వేగేన ద్రోణకర్ణౌ మహాబలౌ ॥28॥

ఏతేన సహితో యుధ్య పాంచాలైశ్చ మహారథైః
ఆశ్వాసనార్థం సర్వేషాం సైన్యానాం పాండునందన ॥29॥

తతస్తౌ పురుషవ్యాఘ్రావుభౌ మాధవపాండవౌ
ద్రోణకర్ణౌ సమాసాద్య ధిష్ఠితౌ రణమూర్ధని ॥30॥

తతస్తత్పునరావృత్తం యుధిష్ఠిరబలం మహత్
తతో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ పరాన్మమృదతుర్యుధి ॥31॥

స సంప్రహారస్తుములో నిశి ప్రత్యభవన్మహాన్
యథా సాగరయో రాజంశ్చంద్రోదయవివృద్ధయోః ॥32॥

తత ఉత్సృజ్య పాణిభ్యః ప్రదీపాంస్తవ వాహినీ
యుయుధే పాండవైః సార్ధమున్మత్తవదహఃక్షయే ॥33॥

రజసా తమసా చైవ సంవృతే భృశదారుణే
కేవలం నామగోత్రేణ ప్రాయుధ్యంత జయైషిణః ॥34॥

అశ్రూయంత హి నామాని శ్రావ్యమాణాని పార్థివైః
ప్రహరద్భిర్మహారాజ స్వయంవర ఇవాహవే ॥35॥

నిఃశబ్దమాసీత్సహసా పునః శబ్దో మహానభూత్
క్రుద్ధానాం యుధ్యమానానాం జయతాం జీయతామపి ॥36॥

యత్ర యత్ర స్మ దృశ్యంతే ప్రదీపాః కురుసత్తమ
తత్ర తత్ర స్మ తే శూరా నిపతంతి పతంగవత్ ॥37॥

తథా సంయుధ్యమానానాం విగాఢాభూన్మహానిశా
పాండవానాం చ రాజేంద్ర కౌరవాణాం చ సర్వశః ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః కర్ణో రణే దృష్ట్వా పార్షతం పరవీరహా
ఆజఘానోరసి శరైర్దశభిర్మర్మభేదిభిః॥1॥

ప్రతివివ్యాధ తం తూర్ణం ధృష్టద్యుమ్నోఽపి మారిష
పంచభిః సాయకైర్హృష్టస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥2॥

తావన్యోన్యం శరైః సంఖ్యే సంఛాద్య సుమహారథౌ
పునః పూర్ణాయతోత్సృష్టైర్వివ్యధాతే పరస్పరం॥3॥

తతః పాంచాలముఖ్యస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య సంయుగే
సారథిం చతురశ్చాశ్వాన్కర్ణో వివ్యాధ సాయకైః॥4॥

కార్ముకప్రవరం చాస్య ప్రచిచ్ఛేద శితైః శరైః
సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాతయత్॥5॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
గృహీత్వా పరిఘం ఘోరం కర్ణస్యాశ్వానపీపిషత్॥6॥

విద్ధశ్చ బహుభిస్తేన శరైరాశీవిషోపమైః
తతో యుధిష్ఠిరానీకం పద్భ్యామేవాన్వవర్తత
ఆరురోహ రథం చాపి సహదేవస్య మారిష॥7॥

కర్ణస్యాపి రథే వాహానన్యాన్సూతో న్యయోజయత్
శంఖవర్ణాన్మహావేగాన్సైంధవాన్సాధువాహినః॥8॥

లబ్ధలక్ష్యస్తు రాధేయః పాంచాలానాం మహారథాన్
అభ్యపీడయదాయస్తః శరైర్మేఘ ఇవాచలాన్॥9॥

సా పీడ్యమానా కర్ణేన పాంచాలానాం మహాచమూః
సంప్రాద్రవత్సుసంత్రస్తా సింహేనేవార్దితా మృగీ॥10॥

పతితాస్తురగేభ్యశ్చ గజేభ్యశ్చ మహీతలే
రథేభ్యశ్చ నరాస్తూర్ణమదృశ్యంత తతస్తతః॥11॥

ధావమానస్య యోధస్య క్షురప్రైః స మహామృధే
బాహూ చిచ్ఛేద వై కర్ణః శిరశ్చైవ సకుండలం॥12॥

ఊరూ చిచ్ఛేద చాన్యస్య గజస్థస్య విశాం పతే
వాజిపృష్ఠగతస్యాపి భూమిష్ఠస్య చ మారిష॥13॥

నాజ్ఞాసిషుర్ధావమానా బహవశ్చ మహారథాః
సంఛిన్నాన్యాత్మగాత్రాణి వాహనాని చ సంయుగే॥14॥

తే వధ్యమానాః సమరే పాంచాలాః సృంజయైః సహ
తృణప్రస్పందనాచ్చాపి సూతపుత్రం స్మ మేనిరే॥15॥

అపి స్వం సమరే యోధం ధావమానం విచేతసః
కర్ణమేవాభ్యమన్యంత తతో భీతా ద్రవంతి తే॥16॥

తాన్యనీకాని భగ్నాని ద్రవమాణాని భారత
అభ్యద్రవద్ద్రుతం కర్ణః పృష్ఠతో వికిరఞ్శరాన్॥17॥

అవేక్షమాణాస్తేఽన్యోన్యం సుసంమూఢా విచేతసః
నాశక్నువన్నవస్థాతుం కాల్యమానా మహాత్మనా॥18॥

కర్ణేనాభ్యాహతా రాజన్పాంచాలాః పరమేషుభిః
ద్రోణేన చ దిశః సర్వా వీక్షమాణాః ప్రదుద్రువుః॥19॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా స్వసైన్యం ప్రేక్ష్య విద్రుతం
అపయానే మతిం కృత్వా ఫల్గునం వాక్యమబ్రవీత్॥20॥

పశ్య కర్ణం మహేష్వాసం ధనుష్పాణిమవస్థితం
నిశీథే దారుణే కాలే తపంతమివ భాస్కరం॥21॥

కర్ణసాయకనున్నానాం క్రోశతామేష నిస్వనః
అనిశం శ్రూయతే పార్థ త్వద్బంధూనామనాథవత్॥22॥

యథా విసృజతశ్చాస్య సందధానస్య చాశుగాన్
పశ్యామి జయవిక్రాంతం క్షపయిష్యతి నో ధ్రువం॥23॥

యదత్రానంతరం కార్యం ప్రాప్తకాలం ప్రపశ్యసి
కర్ణస్య వధసంయుక్తం తత్కురుష్వ ధనంజయ॥24॥

ఏవముక్తో మహాబాహుః పార్థః కృష్ణమథాబ్రవీత్
భీతః కుంతీసుతో రాజా రాధేయస్యాతివిక్రమాత్॥25॥

ఏవం గతే ప్రాప్తకాలం కర్ణానీకే పునః పునః
భవాన్వ్యవస్యతాం క్షిప్రం ద్రవతే హి వరూథినీ॥26॥

ద్రోణసాయకనున్నానాం భగ్నానాం మధుసూదన
కర్ణేన త్రాస్యమానానామవస్థానం న విద్యతే॥27॥

పశ్యామి చ తథా కర్ణం విచరంతమభీతవత్
ద్రవమాణాన్రథోదారాన్కిరంతం విశిఖైః శితైః॥28॥

నైతదస్యోత్సహే సోఢుం చరితం రణమూర్ధని
ప్రత్యక్షం వృష్ణిశార్దూల పాదస్పర్శమివోరగః॥29॥

స భవానత్ర యాత్వాశు యత్ర కర్ణో మహారథః
అహమేనం వధిష్యామి మాం వైష మధుసూదన॥30॥

వాసుదేవ ఉవాచ

పశ్యామి కర్ణం కౌంతేయ దేవరాజమివాహవే
విచరంతం నరవ్యాఘ్రమతిమానుషవిక్రమం॥31॥

నైతస్యాన్యోఽస్తి సమరే ప్రత్యుద్యాతా ధనంజయ
ఋతే త్వాం పురుషవ్యాఘ్ర రాక్షసాద్వా ఘటోత్కచాత్॥32॥

న తు తావదహం మన్యే ప్రాప్తకాలం తవానఘ
సమాగమం మహాబాహో సూతపుత్రేణ సంయుగే॥33॥

దీప్యమానా మహోల్కేవ తిష్ఠత్యస్య హి వాసవీ
త్వదర్థం హి మహాబాహో రౌద్రరూపం బిభర్తి చ॥34॥

ఘటోత్కచస్తు రాధేయం ప్రత్యుద్యాతు మహాబలః
స హి భీమేన బలినా జాతః సురపరాక్రమః॥35॥

తస్మిన్నస్త్రాణి దివ్యాని రాక్షసాన్యాసురాణి చ
సతతం చానురక్తో వో హితైషీ చ ఘటోత్కచః
విజేష్యతి రణే కర్ణమితి మే నాత్ర సంశయః॥36॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహాబాహుః పార్థం పుష్కరలోచనః
ఆజుహావాథ తద్రక్షః తచ్చాసీత్ప్రాదురగ్రతః ॥37॥

కవచీ స శరీ ఖడ్గీ సధన్వా చ విశాం పతే
అభివాద్య తతః కృష్ణం పాండవం చ ధనంజయం
అబ్రవీత్తం తదా హృష్టస్త్వయమస్మ్యనుశాధి మాం ॥38॥

తతస్తం మేఘసంకాశం దీప్తాస్యం దీప్తకుండలం
అభ్యభాషత హైడింబం దాశార్హః ప్రహసన్నివ ॥39॥

ఘటోత్కచ విజానీహి యత్త్వాం వక్ష్యామి పుత్రక
ప్రాప్తో విక్రమకాలోఽయం తవ నాన్యస్య కస్యచిత్ ॥40॥

స భవాన్మజ్జమానానాం బంధూనాం త్వం ప్లవో యథా
వివిధాని తవాస్త్రాణి సంతి మాయా చ రాక్షసీ ॥41॥

పశ్య కర్ణేన హైడింబ పాండవానామనీకినీ
కాల్యమానా యథా గావః పాలేన రణమూర్ధని ॥42॥

ఏష కర్ణో మహేష్వాసో మతిమాందృఢవిక్రమః
పాండవానామనీకేషు నిహంతి క్షత్రియర్షభాన్ ॥43॥

కిరంతః శరవర్షాణి మహాంతి దృఢధన్వినః
న శక్నువంత్యవస్థాతుం పీడ్యమానాః శరార్చిషా ॥44॥

నిశీథే సూతపుత్రేణ శరవర్షేణ పీడితాః
ఏతే ద్రవంతి పాంచాలాః సింహస్యేవ భయాన్మృగాః ॥45॥

ఏతస్యైవం ప్రవృద్ధస్య సూతపుత్రస్య సంయుగే
నిషేద్ధా విద్యతే నాన్యస్త్వదృతే భీమవిక్రమ ॥46॥

స త్వం కురు మహాబాహో కర్మ యుక్తమిహాత్మనః
మాతులానాం పితౄణాం చ తేజసోఽస్త్రబలస్య చ ॥47॥

ఏతదర్థం హి హైడింబ పుత్రానిచ్ఛంతి మానవాః
కథం నస్తారయేద్దుఃఖాత్స త్వం తారయ బాంధవాన్ ॥48॥

తవ హ్యస్త్రబలం భీమం మాయాశ్చ తవ దుస్తరాః
సంగ్రామే యుధ్యమానస్య సతతం భీమనందన ॥49॥

పాండవానాం ప్రభగ్నానాం కర్ణేన శితసాయకైః
మజ్జతాం ధార్తరాష్ట్రేషు భవ పారం పరంతప ॥50॥

రాత్రౌ హి రాక్షసా భూయో భవంత్యమితవిక్రమాః
బలవంతః సుదుర్ధర్షాః శూరా విక్రాంతచారిణః ॥51॥

జహి కర్ణం మహేష్వాసం నిశీథే మాయయా రణే
పార్థా ద్రోణం వధిష్యంతి ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః ॥52॥

కేశవస్య వచః శ్రుత్వా బీభత్సురపి రాక్షసం
అభ్యభాషత కౌరవ్య ఘటోత్కచమరిందమం ॥53॥

ఘటోత్కచ భవాంశ్చైవ దీర్ఘబాహుశ్చ సాత్యకిః
మతౌ మే సర్వసైన్యేషు భీమసేనశ్చ పాండవః ॥54॥

స భవాన్యాతు కర్ణేన ద్వైరథం యుధ్యతాం నిశి
సాత్యకిః పృష్ఠగోపస్తే భవిష్యతి మహారథః ॥55॥

జహి కర్ణం రణే శూరం సాత్వతేన సహాయవాన్
యథేంద్రస్తారకం పూర్వం స్కందేన సహ జఘ్నివాన్||56||

ఘటోత్కచ ఉవాచ

అలమేవాస్మి కర్ణాయ ద్రోణాయాలం చ సత్తమ
అన్యేషాం క్షత్రియాణాం చ కృతాస్త్రాణాం మహాత్మనాం||57||

అద్య దాస్యామి సంగ్రామం సూతపుత్రాయ తం నిశి
యం జనాః సంప్రవక్ష్యంతి యావద్భూమిర్ధరిష్యతి||58||

న చాత్ర శూరాన్మోక్ష్యామి న భీతాన్న కృతాంజలీన్
సర్వానేవ వధిష్యామి రాక్షసం ధర్మమాస్థితః||59||

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహాబాహుర్హైడింబః పరవీరహా
అభ్యయాత్తుములే కర్ణం తవ సైన్యం విభీషయన్||60||

తమాపతంతం సంక్రుద్ధం దీప్తాస్యమివ పన్నగం
అభ్యస్యన్పరమేష్వాసః ప్రతిజగ్రాహ సూతజః||61||

తయోః సమభవద్యుద్ధం కర్ణరాక్షసయోర్నిశి
గర్జతో రాజశార్దూల శక్రప్రహ్రాదయోరివ||62||

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా ఘటోత్కచం రాజన్సూతపుత్రరథం ప్రతి
ప్రయాంతం త్వరయా యుక్తం జిఘాంసుం కర్ణమాహవే||1||

అబ్రవీత్తవ పుత్రస్తు దుఃశాసనమిదం వచః
ఏతద్రక్షో రణే తూర్ణం దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం||2||

అభియాతి ద్రుతం కర్ణం తద్వారయ మహారథం
వృతః సైన్యేన మహతా యాహి యత్ర మహాబలః||3||

కర్ణో వైకర్తనో యుద్ధే రాక్షసేన యుయుత్సతి
రక్ష కర్ణం రణే యత్తో వృతః సైన్యేన మానద||4||

ఏతస్మిన్నంతరే రాజంజటాసురసుతో బలీ
దుర్యోధనముపాగమ్య ప్రాహ ప్రహరతాం వరః||5||

దుర్యోధన తవామిత్రాన్ప్రఖ్యాతాన్యుద్ధదుర్మదాన్
పాండవాన్హంతుమిచ్ఛామి త్వయాజ్ఞప్తః సహానుగాన్||6||

జటాసురో మమ పితా రక్షసామగ్రణీః పురా
ప్రయుజ్య కర్మ రక్షోఘ్నం క్షుద్రైః పార్థైర్నిపాతితః
తస్యాపచితిమిచ్ఛామి త్వద్దిష్టో గంతుమీశ్వర||7||

తమబ్రవీత్తతో రాజా ప్రీయమాణః పునః పునః
ద్రోణకర్ణాదిభిః సార్ధం పర్యాప్తోఽహం ద్విషద్వధే
త్వం తు గచ్ఛ మయాజ్ఞప్తో జహి యుద్ధం ఘటోత్కచం||8||

తథేత్యుక్త్వా మహాకాయః సమాహూయ ఘటోత్కచం
జటాసురిర్భైమసేనిం నానాశస్త్రైరవాకిరత్॥9॥

అలంబలం చ కర్ణం చ కురుసైన్యం చ దుస్తరం
హైడింబః ప్రమమాథైకో మహావాతోఽమ్బుదానివ॥10॥

తతో మాయామయం దృష్ట్వా రథం తూర్ణమలంబలః
ఘటోత్కచం శరవ్రాతైర్నానాలింగైః సమార్దయత్॥11॥

విద్ధ్వా చ బహుభిర్బాణైర్భైమసేనిమలంబలః
వ్యద్రావయచ్ఛరవ్రాతైః పాండవానామనీకినీం॥12॥

తేన విద్రావ్యమాణాని పాండుసైన్యాని మారిష
నిశీథే విప్రకీర్యంత వాతనున్నా ఘనా ఇవ॥13॥

ఘటోత్కచశరైర్నున్నా తథైవ కురువాహినీ
నిశీథే ప్రాద్రవద్రాజన్నుత్సృజ్యోల్కాః సహస్రశః॥14॥

అలంబలస్తతః క్రుద్ధో భైమసేనిం మహామృధే
ఆజఘ్నే నిశితైర్బాణైస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం॥15॥

తిలశస్తస్య తద్యానం సూతం సర్వాయుధాని చ
ఘటోత్కచః ప్రచిచ్ఛేద ప్రాణదచ్చాతిదారుణం॥16॥

తతః కర్ణం శరవ్రాతైః కురూనన్యాన్సహస్రశః
అలంబలం చాభ్యవర్షన్మేఘో మేరుమివాచలం॥17॥

తతః సంచుక్షుభే సైన్యం కురూణాం రాక్షసార్దితం
ఉపర్యుపరి చాన్యోన్యం చతురంగం మమర్ద హ॥18॥

జటాసురిర్మహారాజ విరథో హతసారథిః
ఘటోత్కచం రణే క్రుద్ధో ముష్టినాభ్యహనద్దృఢం॥19॥

ముష్టినాభిహతస్తేన ప్రచచాల ఘటోత్కచః
క్షితికంపే యథా శైలః సవృక్షగణగుల్మవాన్॥20॥

తతః స పరిఘాభేన ద్విట్సంఘఘ్నేన బాహునా
జటాసురిం భైమసేనిరవధీన్ముష్టినా భృశం॥21॥

తం ప్రమథ్య తతః క్రుద్ధస్తూర్ణం హైడింబిరాక్షిపత్
దోర్భ్యామింద్రధ్వజాభాభ్యాం నిష్పిపేష మహీతలే॥22॥

అలంబలోఽపి విక్షిప్య సముత్క్షిప్య చ రాక్షసం
ఘటోత్కచం రణే రోషాన్నిష్పిపేష మహీతలే॥23॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం గర్జతోరతికాయయోః
ఘటోత్కచాలంబలయోస్తుములం లోమహర్షణం॥24॥

విశేషయంతావన్యోన్యం మాయాభిరతిమాయినౌ
యుయుధాతే మహావీర్యావింద్రవైరోచనావివ॥25॥

పావకాంబునిధీ భూత్వా పునర్గరుడతక్షకౌ
పునర్మేఘమహావాతౌ పునర్వజ్రమహాచలౌ
పునః కుంజరశార్దూలౌ పునః స్వర్భానుభాస్కరౌ॥26॥

ఏవం మాయాశతసృజావన్యోన్యవధకాంక్షిణౌ
భృశం చిత్రమయుధ్యేతామలంబలఘటోత్కచౌ॥27॥

పరిఘైశ్చ గదాభిశ్చ ప్రాసముద్గరపట్టిశైః
ముసలైః పర్వతాగ్రైశ్చ తావన్యోన్యం నిజఘ్నతుః॥28॥

హయాభ్యాం చ గజాభ్యాం చ పదాతిరథినౌ పునః
యుయుధాతే మహామాయౌ రాక్షసప్రవరౌ యుధి ॥29॥

తతో ఘటోత్కచో రాజన్నలంబలవధేప్సయా
ఉత్పపాత భృశం క్రుద్ధః శ్యేనవన్నిపపాత హ ॥30॥

గృహీత్వా చ మహాకాయం రాక్షసేంద్రమలంబలం
ఉద్యమ్య న్యవధీద్భూమౌ మయం విష్ణురివాహవే ॥31॥

తతో ఘటోత్కచః ఖడ్గముద్గృహ్యాద్భుతదర్శనం
చకర్త కాయాద్ధి శిరో భీమం వికృతదర్శనం ॥32॥

తచ్ఛిరో రుధిరాభ్యక్తం గృహ్య కేశేషు రాక్షసః
ఘటోత్కచో యయావాశు దుర్యోధనరథం ప్రతి ॥33॥

అభ్యేత్య చ మహాబాహుః స్మయమానః స రాక్షసః
రథేఽస్య నిక్షిప్య శిరో వికృతాననమూర్ధజం
ప్రాణదద్భైరవం నాదం ప్రావృషీవ బలాహకః ॥34॥

అబ్రవీచ్చ తతో రాజందుర్యోధనమిదం వచః
ఏష తే నిహతో బంధుస్త్వయా దృష్టోఽస్య విక్రమః
పునర్ద్రష్టాసి కర్ణస్య నిష్ఠామేతాం తథాత్మనః ॥35॥

ఏవముక్త్వా తతః ప్రాయాత్కర్ణం ప్రతి జనేశ్వర
కిరఞ్శరశతాంస్తీక్ష్ణాన్విముంచన్కర్ణమూర్ధని ॥36॥

తతః సమభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
విస్మాపనం మహారాజ నరరాక్షసయోర్మృధే ॥37॥

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యత్ర వైకర్తనః కర్ణో రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః
నిశీథే సమసజ్జేతాం తద్యుద్ధమభవత్కథం ॥1॥

కీదృశం చాభవద్యుద్ధం తస్య ఘోరస్య రక్షసః
రథశ్చ కీదృశస్తస్య మాయాః సర్వాయుధాని చ ॥2॥

కింప్రమాణా హయాస్తస్య రథకేతుర్ధనుస్తథా
కీదృశం వర్మ చైవాస్య కంఠత్రాణం చ కీదృశం
పృష్టస్త్వమేతదాచక్ష్వ కుశలో హ్యసి సంజయ ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

లోహితాక్షో మహాకాయస్తామ్రాస్యో నిమ్నితోదరః
ఊర్ధ్వరోమా హరిశ్మశ్రుః శంకుకర్ణో మహాహనుః ॥4॥

ఆకర్ణాద్దారితాస్యశ్చ తీక్ష్ణదంష్ట్రః కరాలవాన్
సుదీర్ఘతామ్రజిహ్వోష్ఠో లంబభ్రూః స్థూలనాసికః ॥5॥

నీలాంగో లోహితగ్రీవో గిరివర్ష్మా భయంకరః
మహాకాయో మహాబాహుర్మహాశీర్షో మహాబలః ॥6॥

వికచః పరుషస్పర్శో వికటోద్బద్ధపిండికః
స్థూలస్ఫిగ్గూఢనాభిశ్చ శిథిలోపచయో మహాన్ ॥7॥

తథైవ హస్తాభరణీ మహామాయోఽఙ్గదీ తథా
ఉరసా ధారయన్నిష్కమగ్నిమాలాం యథాచలః||8||

తస్య హేమమయం చిత్రం బహురూపాంగశోభితం
తోరణప్రతిమం శుభ్రం కిరీటం మూర్ధ్న్యశోభత||9||

కుండలే బాలసూర్యాభే మాలాం హేమమయీం శుభాం
ధారయన్విపులం కాంస్యం కవచం చ మహాప్రభం||10||

కింకిణీశతనిర్ఘోషం రక్తధ్వజపతాకినం
ఋక్షచర్మావనద్ధాంగం నల్వమాత్రం మహారథం||11||

సర్వాయుధవరోపేతమాస్థితో ధ్వజమాలినం
అష్టచక్రసమాయుక్తం మేఘగంభీరనిస్వనం||12||

తత్ర మాతంగసంకాశా లోహితాక్షా విభీషణాః
కామవర్ణజవా యుక్తా బలవంతోఽవహన్హయాః||13||

రాక్షసోఽస్య విరూపాక్షః సూతో దీప్తాస్యకుండలః
రశ్మిభిః సూర్యరశ్మ్యాభైః సంజగ్రాహ హయాన్రణే
స తేన సహితస్తస్థావరుణేన యథా రవిః||14||

సంసక్త ఇవ చాభ్రేణ యథాద్రిర్మహతా మహాన్
దివస్పృక్సుమహాన్కేతుః స్యందనేఽస్య సముచ్ఛ్రితః
రక్తోత్తమాంగః క్రవ్యాదో గృధ్రః పరమభీషణః||15||

వాసవాశనినిర్ఘోషం దృఢజ్యమభివిక్షిపన్
వ్యక్తం కిష్కుపరీణాహం ద్వాదశారత్ని కార్ముకం||16||

రథాక్షమాత్రైరిషుభిః సర్వాః ప్రచ్ఛాదయందిశః
తస్యాం వీరాపహారిణ్యాం నిశాయాం కర్ణమభ్యయాత్||17||

తస్య విక్షిపతశ్చాపం రథే విష్టభ్య తిష్ఠతః
అశ్రూయత ధనుర్ఘోషో విస్ఫూర్జితమివాశనేః||18||

తేన విత్రాస్యమానాని తవ సైన్యాని భారత
సమకంపంత సర్వాణి సింధోరివ మహోర్మయః||19||

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య విరూపాక్షం విభీషణం
ఉత్స్మయన్నివ రాధేయస్త్వరమాణోఽభ్యవారయత్||20||

తతః కర్ణోఽభ్యయాదేనమస్యన్నస్యంతమంతికాత్
మాతంగ ఇవ మాతంగం యూథర్షభ ఇవర్షభం||21||

స సంనిపాతస్తుములస్తయోరాసీద్విశాం పతే
కర్ణరాక్షసయో రాజన్నింద్రశంబరయోరివ||22||

తౌ ప్రగృహ్య మహావేగే ధనుషీ భీమనిస్వనే
ప్రాచ్ఛాదయేతామన్యోన్యం తక్షమాణౌ మహేషుభిః||23||

తతః పూర్ణాయతోత్సృష్టైః శరైః సంనతపర్వభిః
న్యవారయేతామన్యోన్యం కాంస్యే నిర్భిద్య వర్మణీ||24||

తౌ నఖైరివ శార్దూలౌ దంతైరివ మహాద్విపౌ
రథశక్తిభిరన్యోన్యం విశిఖైశ్చ తతక్షతుః||25||

సంఛిందంతౌ హి గాత్రాణి సందధానౌ చ సాయకాన్
ధక్ష్యమాణౌ శరవ్రాతైర్నోదీక్షితుమశక్నుతాం||26||

తౌ తు విక్షతసర్వాంగౌ రుధిరౌఘపరిప్లుతౌ
వ్యభ్రాజేతాం యథా వారిప్రస్రుతౌ గైరికాచలౌ||27||

తౌ శరాగ్రవిభిన్నాంగౌ నిర్భిందంతౌ పరస్పరం
నాకంపయేతామన్యోన్యం యతమానౌ మహాద్యుతీ ॥28॥

తత్ప్రవృత్తం నిశాయుద్ధం చిరం సమమివాభవత్
ప్రాణయోర్దీవ్యతో రాజన్కర్ణరాక్షసయోర్మృధే ॥29॥

తస్య సందధతస్తీక్ష్ణాఞ్శరాంశ్చాసక్తమస్యతః
ధనుర్ఘోషేణ విత్రస్తాః స్వే పరే చ తదాభవన్
ఘటోత్కచం యదా కర్ణో విశేషయతి నో నృప ॥30॥

తతః ప్రాదుష్కరోద్దివ్యమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః
కర్ణేన విహితం దృష్ట్వా దివ్యమస్త్రం ఘటోత్కచః
ప్రాదుశ్చక్రే మహామాయాం రాక్షసః పాండునందనః ॥31॥

శూలముద్గరధారిణ్యా శైలపాదపహస్తయా
రక్షసాం ఘోరరూపాణాం మహత్యా సేనయా వృతః ॥32॥

తముద్యతమహాచాపం దృష్ట్వా తే వ్యథితా నృపాః
భూతాంతకమివాయాంతం కాలదండోగ్రధారిణం ॥33॥

ఘటోత్కచప్రముక్తేన సింహనాదేన భీషితాః
ప్రసుస్రువుర్గజా మూత్రం వివ్యథుశ్చ నరా భృశం ॥34॥

తతోఽశ్మవృష్టిరత్యుగ్రా మహత్యాసీత్సమంతతః
అర్ధరాత్రేఽధికబలైర్విముక్తా రక్షసాం బలైః ॥35॥

ఆయసాని చ చక్రాణి భుశుండ్యః శక్తితోమరాః
పతంత్యవిరలాః శూలాః శతఘ్న్యః పట్టిశాస్తథా ॥36॥

తదుగ్రమతిరౌద్రం చ దృష్ట్వా యుద్ధం నరాధిపాః
పుత్రాశ్చ తవ యోధాశ్చ వ్యథితా విప్రదుద్రువుః ॥37॥

తత్రైకోఽస్త్రబలశ్లాఘీ కర్ణో మానీ న వివ్యథే
వ్యధమచ్చ శరైర్మాయాం ఘటోత్కచవినిర్మితాం ॥38॥

మాయాయాం తు ప్రహీణాయామమర్షాత్స ఘటోత్కచః
విససర్జ శరాన్ఘోరాన్సూతపుత్రం త ఆవిశన్ ॥39॥

తతస్తే రుధిరాభ్యక్తా భిత్త్వా కర్ణం మహాహవే
వివిశుర్ధరణీం బాణాః సంక్రుద్ధా ఇవ పన్నగాః ॥40॥

సూతపుత్రస్తు సంక్రుద్ధో లఘుహస్తః ప్రతాపవాన్
ఘటోత్కచమతిక్రమ్య బిభేద దశభిః శరైః ॥41॥

ఘటోత్కచో వినిర్భిన్నః సూతపుత్రేణ మర్మసు
చక్రం దివ్యం సహస్రారమగృహ్ణాద్వ్యథితో భృశం ॥42॥

క్షురాంతం బాలసూర్యాభం మణిరత్నవిభూషితం
చిక్షేపాధిరథేః క్రుద్ధో భైమసేనిర్జిఘాంసయా ॥43॥

ప్రవిద్ధమతివేగేన విక్షిప్తం కర్ణసాయకైః
అభాగ్యస్యేవ సంకల్పస్తన్మోఘమపతద్భువి ॥44॥

ఘటోత్కచస్తు సంక్రుద్ధో దృష్ట్వా చక్రం నిపాతితం
కర్ణం ప్రాచ్ఛాదయద్బాణైః స్వర్భానురివ భాస్కరం ॥45॥

సూతపుత్రస్త్వసంభ్రాంతో రుద్రోపేంద్రేంద్రవిక్రమః
ఘటోత్కచరథం తూర్ణం ఛాదయామాస పత్రిభిః ॥46॥

ఘటోత్కచేన క్రుద్ధేన గదా హేమాంగదా తదా
క్షిప్తా భ్రామ్య శరైః సాపి కర్ణేనాభ్యాహతాపతత్ ॥47॥

తతోఽన్తరిక్షముత్పత్య కాలమేఘ ఇవోన్నదన్
ప్రవవర్ష మహాకాయో ద్రుమవర్షం నభస్తలాత్॥48॥

తతో మాయావినం కర్ణో భీమసేనసుతం దివి
మార్గణైరభివివ్యాధ ఘనం సూర్య ఇవాంశుభిః॥49॥

తస్య సర్వాన్హయాన్హత్వా సంఛిద్య శతధా రథం
అభ్యవర్షచ్ఛరైః కర్ణః పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్॥50॥

న చాస్యాసీదనిర్భిన్నం గాత్రే ద్వ్యంగులమంతరం
సోఽదృశ్యత ముహూర్తేన శ్వావిచ్ఛలలితో యథా॥51॥

న హయాన్న రథం తస్య న ధ్వజం న ఘటోత్కచం
దృష్టవంతః స్మ సమరే శరౌఘైరభిసంవృతం॥52॥

స తు కర్ణస్య తద్దివ్యమస్త్రమస్త్రేణ శాతయన్
మాయాయుద్ధేన మాయావీ సూతపుత్రమయోధయత్॥53॥

సోఽయోధయత్తదా కర్ణం మాయయా లాఘవేన చ
అలక్ష్యమాణోఽథ దివి శరజాలేషు సంపతన్॥54॥

భైమసేనిర్మహామాయో మాయయా కురుసత్తమ
ప్రచకార మహామాయాం మోహయన్నివ భారత॥55॥

స స్మ కృత్వా విరూపాణి వదనాన్యశుభాననః
అగ్రసత్సూతపుత్రస్య దివ్యాన్యస్త్రాణి మాయయా॥56॥

పునశ్చాపి మహాకాయః సంఛిన్నః శతధా రణే
గతసత్త్వో నిరుత్సాహః పతితః ఖాద్వ్యదృశ్యత
హతం తం మన్యమానాః స్మ ప్రాణదన్కురుపుంగవాః॥57॥

అథ దేహైర్నవైరన్యైర్దిక్షు సర్వాస్వదృశ్యత
పునశ్చాపి మహాకాయః శతశీర్షః శతోదరః॥58॥

వ్యదృశ్యత మహాబాహుర్మైనాక ఇవ పర్వతః
అంగుష్ఠమాత్రో భూత్వా చ పునరేవ స రాక్షసః
సాగరోర్మిరివోద్ధూతస్తిర్యగూర్ధ్వమవర్తత॥59॥

వసుధాం దారయిత్వా చ పునరప్సు న్యమజ్జత
అదృశ్యత తదా తత్ర పునరున్మజ్జితోఽన్యతః॥60॥

సోఽవతీర్య పునస్తస్థౌ రథే హేమపరిష్కృతే
క్షితిం ద్యాం చ దిశశ్చైవ మాయయావృత్య దంశితః॥61॥

గత్వా కర్ణరథాభ్యాశం విచలత్కుండలాననః
ప్రాహ వాక్యమసంభ్రాంతః సూతపుత్రం విశాం పతే॥62॥

తిష్ఠేదానీం న మే జీవన్సూతపుత్ర గమిష్యసి
యుద్ధశ్రద్ధామహం తేఽద్య వినేష్యామి రణాజిరే॥63॥

ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షం రక్షః క్రూరపరాక్రమం
ఉత్పపాతాంతరిక్షం చ జహాస చ సువిస్వరం
కర్ణమభ్యాహనచ్చైవ గజేంద్రమివ కేసరీ॥64॥

రథాక్షమాత్రైరిషుభిరభ్యవర్షద్ఘటోత్కచః
రథినామృషభం కర్ణం ధారాభిరివ తోయదః
శరవృష్టిం చ తాం కర్ణో దూరప్రాప్తామశాతయత్॥65॥

దృష్ట్వా చ విహతాం మాయాం కర్ణేన భరతర్షభ
ఘటోత్కచస్తతో మాయాం ససర్జాంతర్హితః పునః॥66॥

సోఽభవద్గిరిరిత్యుచ్చః శిఖరైస్తరుసంకటైః
శూలప్రాసాసిముసలజలప్రస్రవణో మహాన్॥67॥

తమంజనచయప్రఖ్యం కర్ణో దృష్ట్వా మహీధరం
ప్రపాతైరాయుధాన్యుగ్రాణ్యుద్వహంతం న చుక్షుభే॥68॥

స్మయన్నివ తతః కర్ణో దివ్యమస్త్రముదీరయత్
తతః సోఽస్త్రేణ శైలేంద్రో విక్షిప్తో వై వ్యనశ్యత॥69॥

తతః స తోయదో భూత్వా నీలః సేంద్రాయుధో దివి
అశ్మవృష్టిభిరత్యుగ్రః సూతపుత్రమవాకిరత్॥70॥

అథ సంధాయ వాయవ్యమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః
వ్యధమత్కాలమేఘం తం కర్ణో వైకర్తనో వృషా॥71॥

స మార్గణగణైః కర్ణో దిశః ప్రచ్ఛాద్య సర్వశః
జఘానాస్త్రం మహారాజ ఘటోత్కచసమీరితం॥72॥

తతః ప్రహస్య సమరే భైమసేనిర్మహాబలః
ప్రాదుశ్చక్రే మహామాయాం కర్ణం ప్రతి మహారథం॥73॥

స దృష్ట్వా పునరాయాంతం రథేన రథినాం వరం
ఘటోత్కచమసంభ్రాంతం రాక్షసైర్బహుభిర్వృతం॥74॥

సింహశార్దూలసదృశైర్మత్తద్విరదవిక్రమైః
గజస్థైశ్చ రథస్థైశ్చ వాజిపృష్ఠగతైస్తథా॥75॥

నానాశస్త్రధరైర్ఘోరైర్నానాకవచభూషణైః
వృతం ఘటోత్కచం క్రూరైర్మరుద్భిరివ వాసవం
దృష్ట్వా కర్ణో మహేష్వాసో యోధయామాస రాక్షసం॥76॥

ఘటోత్కచస్తతః కర్ణం విద్ధ్వా పంచభిరాశుగైః
ననాద భైరవం నాదం భీషయన్సర్వపార్థివాన్॥77॥

భూయశ్చాంజలికేనాథ సమార్గణగణం మహత్
కర్ణహస్తస్థితం చాపం చిచ్ఛేదాశు ఘటోత్కచః॥78॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ దృఢం భారసహం మహత్
వ్యకర్షత బలాత్కర్ణ ఇంద్రాయుధమివోచ్ఛ్రితం॥79॥

తతః కర్ణో మహారాజ ప్రేషయామాస సాయకాన్
సువర్ణపుంఖాఞ్శత్రుఘ్నాన్ఖచరాన్రాక్షసాన్ప్రతి॥80॥

తద్బాణైరర్దితం యూథం రక్షసాం పీనవక్షసాం
సింహేనేవార్దితం వన్యం గజానామాకులం కులం॥81॥

విధమ్య రాక్షసాన్బాణైః సాశ్వసూతగజాన్విభుః
దదాహ భగవాన్వహ్నిర్భూతానీవ యుగక్షయే॥82॥

స హత్వా రాక్షసీం సేనాం శుశుభే సూతనందనః
పురేవ త్రిపురం దగ్ధ్వా దివి దేవో మహేశ్వరః॥83॥

తేషు రాజసహస్రేషు పాండవేయేషు మారిష
నైనం నిరీక్షితుమపి కశ్చిచ్ఛక్నోతి పార్థివ॥84॥

ఋతే ఘటోత్కచాద్రాజన్రాక్షసేంద్రాన్మహాబలాత్
భీమవీర్యబలోపేతాత్క్రుద్ధాద్వైవస్వతాదివ॥85॥

తస్య క్రుద్ధస్య నేత్రాభ్యాం పావకః సమజాయత
మహోల్కాభ్యాం యథా రాజన్సార్చిషః స్నేహబిందవః॥86॥

తలం తలేన సంహత్య సందశ్య దశనచ్ఛదం
రథమాస్థాయ చ పునర్మాయయా నిర్మితం పునః॥87॥

యుక్తం గజనిభైర్వాహైః పిశాచవదనైః ఖరైః
స సూతమబ్రవీత్క్రుద్ధః సూతపుత్రాయ మా వహ॥88॥

స యయౌ ఘోరరూపేణ రథేన రథినాం వరః
ద్వైరథం సూతపుత్రేణ పునరేవ విశాం పతే॥89॥

స చిక్షేప పునః క్రుద్ధః సూతపుత్రాయ రాక్షసః
అష్టచక్రాం మహాఘోరామశనిం రుద్రనిర్మితాం॥90॥

తామవప్లుత్య జగ్రాహ కర్ణో న్యస్య రథే ధనుః
చిక్షేప చైనాం తస్యైవ స్యందనాత్సోఽవపుప్లువే॥91॥

సాశ్వసూతధ్వజం యానం భస్మ కృత్వా మహాప్రభా
వివేశ వసుధాం భిత్త్వా సురాస్తత్ర విసిస్మియుః॥92॥

కర్ణం తు సర్వభూతాని పూజయామాసురంజసా
యదవప్లుత్య జగ్రాహ దేవసృష్టాం మహాశనిం॥93॥

ఏవం కృత్వా రణే కర్ణ ఆరురోహ రథం పునః
తతో ముమోచ నారాచాన్సూతపుత్రః పరంతపః॥94॥

అశక్యం కర్తుమన్యేన సర్వభూతేషు మానద
యదకార్షీత్తదా కర్ణః సంగ్రామే భీమదర్శనే॥95॥

స హన్యమానో నారాచైర్ధారాభిరివ పర్వతః
గంధర్వనగరాకారః పునరంతరధీయత॥96॥

ఏవం స వై మహామాయో మాయయా లాఘవేన చ
అస్త్రాణి తాని దివ్యాని జఘాన రిపుసూదనః॥97॥

నిహన్యమానేష్వస్త్రేషు మాయయా తేన రక్షసా
అసంభ్రాంతస్తతః కర్ణస్తద్రక్షః ప్రత్యయుధ్యత॥98॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ భైమసేనిర్మహాబలః
చకార బహుధాత్మానం భీషయాణో నరాధిపాన్॥99॥

తతో దిగ్భ్యః సమాపేతుః సింహవ్యాఘ్రతరక్షవః
అగ్నిజిహ్వాశ్చ భుజగా విహగాశ్చాప్యయోముఖాః॥100॥

స కీర్యమాణో నిశితైః కర్ణచాపచ్యుతైః శరైః
నగరాద్రివనప్రఖ్యస్తత్రైవాంతరధీయత॥101॥

రాక్షసాశ్చ పిశాచాశ్చ యాతుధానాః శలావృకాః
తే కర్ణం భక్షయిష్యంతః సర్వతః సముపాద్రవన్
అథైనం వాగ్భిరుగ్రాభిస్త్రాసయాం చక్రిరే తదా॥102॥

ఉద్యతైర్బహుభిర్ఘోరైరాయుధైః శోణితోక్షితైః
తేషామనేకైరేకైకం కర్ణో వివ్యాధ చాశుగైః॥103॥

ప్రతిహత్య తు తాం మాయాం దివ్యేనాస్త్రేణ రాక్షసీం
ఆజఘాన హయానస్య శరైః సంనతపర్వభిః॥104॥

తే భగ్నా వికృతాంగాశ్చ ఛిన్నపృష్ఠాశ్చ సాయకైః
వసుధామన్వపద్యంత పశ్యతస్తస్య రక్షసః॥105॥

స భగ్నమాయో హైడింబః కర్ణం వైకర్తనం తతః
ఏష తే విదధే మృత్యుమిత్యుక్త్వాంతరధీయత॥106॥

—♦ అధ్యాయము 151 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మింస్తథా వర్తమానే కర్ణరాక్షసయోర్మృధే
అలాయుధో రాక్షసేంద్రో వీర్యవానభ్యవర్తత॥1॥

మహత్యా సేనయా యుక్తః సుయోధనముపాగమత్
రాక్షసానాం విరూపాణాం సహస్రైః పరివారితః
నానారూపధరైర్వీరైః పూర్వవైరమనుస్మరన్॥2॥

తస్య జ్ఞాతిర్హి విక్రాంతో బ్రాహ్మణాదో బకో హతః
కిర్మీరశ్చ మహాతేజా హిడింబశ్చ సఖా తథా॥3॥

స దీర్ఘకాలాధ్యుషితం పూర్వవైరమనుస్మరన్
విజ్ఞాయైతన్నిశాయుద్ధం జిఘాంసుర్భీమమాహవే॥4॥

స మత్త ఇవ మాతంగః సంక్రుద్ధ ఇవ చోరగః
దుర్యోధనమిదం వాక్యమబ్రవీద్యుద్ధలాలసః॥5॥

విదితం తే మహారాజ యథా భీమేన రాక్షసాః
హిడింబబకకిర్మీరా నిహతా మమ బాంధవాః॥6॥

పరామర్శశ్చ కన్యాయా హిడింబాయాః కృతః పురా
కిమన్యద్రాక్షసానన్యానస్మాంశ్చ పరిభూయ హ॥7॥

తమహం సగణం రాజన్సవాజిరథకుంజరం
హైడింబం చ సహామాత్యం హంతుమభ్యాగతః స్వయం॥8॥

అద్య కుంతీసుతాన్సర్వాన్వాసుదేవపురోగమాన్
హత్వా సంభక్షయిష్యామి సర్వైరనుచరైః సహ
నివారయ బలం సర్వం వయం యోత్స్యామ పాండవాన్॥9॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా హృష్టో దుర్యోధనస్తదా
ప్రతిపూజ్యాబ్రవీద్వాక్యం భ్రాతృభిః పరివారితః॥10॥

త్వాం పురస్కృత్య సగణం వయం యోత్స్యామహే పరాన్
న హి వైరాంతమనసః స్థాస్యంతి మమ సైనికాః॥11॥

ఏవమస్త్వితి రాజానముక్త్వా రాక్షసపుంగవః
అభ్యయాత్త్వరితో భీమం సహితః పురుషాశనైః॥12॥

దీప్యమానేన వపుషా రథేనాదిత్యవర్చసా
తాదృశేనైవ రాజేంద్ర యాదృశేన ఘటోత్కచః॥13॥

తస్యాప్యతులనిర్ఘోషో బహుతోరణచిత్రితః
ఋక్షచర్మావనద్ధాంగో నల్వమాత్రో మహారథః॥14॥

తస్యాపి తురగాః శీఘ్రా హస్తికాయాః ఖరస్వనాః
శతం యుక్తా మహాకాయా మాంసశోణితభోజనాః॥15॥

తస్యాపి రథనిర్ఘోషో మహామేఘరవోపమః
తస్యాపి సుమహచ్చాపం దృఢజ్యం బలవత్తరం॥16॥

తస్యాప్యక్షసమా బాణా రుక్మపుంఖాః శిలాశితాః
సోఽపి వీరో మహాబాహుర్యథైవ స ఘటోత్కచః॥17॥

తస్యాపి గోమాయుబడాభిగుప్తో; బభూవ కేతుర్జ్వలనార్కతుల్యః
స చాపి రూపేణ ఘటోత్కచస్య; శ్రీమత్తమో వ్యాకులదీపితాస్యః॥18॥

దీప్తాంగదో దీప్తకిరీటమాలీ; బద్ధస్రగుష్ణీషనిబద్ధఖడ్గః
గదీ భుశుండీ ముసలీ హలీ చ; శరాసనీ వారణతుల్యవర్ష్మా॥19॥

రథేన తేనానలవర్చసా చ; విద్రావయన్పాండవవాహినీం తాం
రరాజ సంఖ్యే పరివర్తమానో; విద్యున్మాలీ మేఘ ఇవాంతరిక్షే॥20॥

తే చాపి సర్వే ప్రవరా నరేంద్రా; మహాబలా వర్మిణశ్చర్మిణశ్చ
హర్షాన్వితా యుయుధుస్తత్ర రాజ;న్సమంతతః పాండవయోధవీరాః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తమాగతమభిప్రేక్ష్య భీమకర్మాణమాహవే
హర్షమాహారయాం చక్రుః కురవః సర్వ ఏవ తే॥1॥

తథైవ తవ పుత్రాస్తే దుర్యోధనపురోగమాః
అప్లవాః ప్లవమాసాద్య తర్తుకామా ఇవార్ణవం॥2॥

పునర్జాతమివాత్మానం మన్వానాః పార్థివాస్తదా
అలాయుధం రాక్షసేంద్రం స్వాగతేనాభ్యపూజయన్॥3॥

తస్మింస్త్వమానుషే యుద్ధే వర్తమానే భయావహే
కర్ణరాక్షసయోర్నక్తం దారుణప్రతిదర్శనే॥4॥

ఉపప్రైక్షంత పాంచాలాః స్మయమానాః సరాజకాః
తథైవ తావకా రాజన్ఘూర్ణమానాస్తతస్తతః॥5॥

చుక్రుశుర్నేదమస్తీతి ద్రోణద్రౌణికృపాదయః
తత్కర్మ దృష్ట్వా సంభ్రాంతా హైడింబస్య రణాజిరే॥6॥

సర్వమావిగ్నమభవద్ధాహాభూతమచేతనం
తవ సైన్యం మహారాజ నిరాశం కర్ణజీవితే॥7॥

దుర్యోధనస్తు సంప్రేక్ష్య కర్ణమార్తిం పరాం గతం
అలాయుధం రాక్షసేంద్రమాహూయేదమథాబ్రవీత్॥8॥

ఏష వైకర్తనః కర్ణో హైడింబేన సమాగతః
కురుతే కర్మ సుమహద్యదస్యౌపయికం మృధే॥9॥

పశ్యైతాన్పార్థివాఞ్శూరాన్నిహతాన్భైమసేనినా
నానాశస్త్రైరభిహతాన్పాదపానివ దంతినా॥10॥

తవైష భాగః సమరే రాజమధ్యే మయా కృతః
తవైవానుమతే వీర తం విక్రమ్య నిబర్హయ॥11॥

పురా వైకర్తనం కర్ణమేష పాపో ఘటోత్కచః
మాయాబలముపాశ్రిత్య కర్శయత్యరికర్శనః॥12॥

ఏవముక్తః స రాజ్ఞా తు రాక్షసస్తీవ్రవిక్రమః
తథేత్యుక్త్వా మహాబాహుర్ఘటోత్కచముపాద్రవత్॥13॥

తతః కర్ణం సముత్సృజ్య భైమసేనిరపి ప్రభో
ప్రత్యమిత్రముపాయాంతం మర్దయామాస మార్గణైః॥14॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం క్రుద్ధయో రాక్షసేంద్రయోః
మత్తయోర్వాశితాహేతోర్ద్విపయోరివ కాననే॥15॥

రక్షసా విప్రముక్తస్తు కర్ణోఽపి రథినాం వరః
అభ్యద్రవద్భీమసేనం రథేనాదిత్యవర్చసా॥16॥

తమాయాంతమనాదృత్య దృష్ట్వా గ్రస్తం ఘటోత్కచం
అలాయుధేన సమరే సింహేనేవ గవాం పతిం॥17॥

రథేనాదిత్యవపుషా భీమః ప్రహరతాం వరః
కిరఞ్శరౌఘాన్ప్రయయావలాయుధరథం ప్రతి॥18॥

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య స తదాలాయుధః ప్రభో
ఘటోత్కచం సముత్సృజ్య భీమసేనం సమాహ్వయత్॥19॥

తం భీమః సహసాభ్యేత్య రాక్షసాంతకరః ప్రభో
సగణం రాక్షసేంద్రం తం శరవర్షైరవాకిరత్॥20॥

తథైవాలాయుధో రాజఞ్శిలాధౌతైరజిహ్మగైః
అభ్యవర్షత కౌంతేయం పునః పునరరిందమః॥21॥

తథా తే రాక్షసాః సర్వే భీమసేనముపాద్రవన్
నానాప్రహరణా భీమాస్త్వత్సుతానాం జయైషిణః॥22॥

స తాడ్యమానో బలిభిర్భీమసేనో మహాబలః
పంచభిః పంచభిః సర్వాంస్తానవిధ్యచ్ఛితైః శరైః॥23॥

తే వధ్యమానా భీమేన రాక్షసాః ఖరయోనయః
వినేదుస్తుములాన్నాదాందుద్రువుశ్చ దిశో దశ॥24॥

తాంస్త్రాస్యమానాన్భీమేన దృష్ట్వా రక్షో మహాబలం
అభిదుద్రావ వేగేన శరైశ్చైనమవాకిరత్॥25॥

తం భీమసేనః సమరే తీక్ష్ణాగ్రైరక్షిణోచ్ఛరైః
అలాయుధస్తు తానస్తాన్భీమేన విశిఖాన్రణే
చిచ్ఛేద కాంశ్చిత్సమరే త్వరయా కాంశ్చిదగ్రహీత్॥26॥

స తం దృష్ట్వా రాక్షసేంద్రం భీమో భీమపరాక్రమః
గదాం చిక్షేప వేగేన వజ్రపాతోపమాం తదా॥27॥

తామాపతంతీం వేగేన గదాం జ్వాలాకులాం తతః
గదయా తాడయామాస సా గదా భీమమావ్రజత్॥28॥

స రాక్షసేంద్రం కౌంతేయః శరవర్షైరవాకిరత్
తానప్యస్యాకరోన్మోఘాన్రాక్షసో నిశితైః శరైః॥29॥

తే చాపి రాక్షసాః సర్వే సైనికా భీమరూపిణః
శాసనాద్రాక్షసేంద్రస్య నిజఘ్నూ రథకుంజరాన్॥30॥

పాంచాలాః సృంజయాశ్చైవ వాజినః పరమద్విపాః
న శాంతిం లేభిరే తత్ర రక్షసైర్భృశపీడితాః॥31॥

తం తు దృష్ట్వా మహాఘోరం వర్తమానం మహాహవే
అబ్రవీత్పురుషశ్రేష్ఠో ధనంజయమిదం వచః॥32॥

పశ్య భీమం మహాబాహో రాక్షసేంద్రవశం గతం
పదవీమస్య గచ్ఛ త్వం మా విచారయ పాండవ॥33॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
సహితా ద్రౌపదేయాశ్చ కర్ణం యాంతు మహారథాః॥34॥

నకులః సహదేవశ్చ యుయుధానశ్చ వీర్యవాన్
ఇతరాన్రాక్షసాన్ఘ్నంతు శాసనాత్తవ పాండవ॥35॥

త్వమపీమాం మహాబాహో చమూం ద్రోణపురస్కృతాం
వారయస్వ నరవ్యాఘ్ర మహద్ధి భయమాగతం॥36॥

ఏవముక్తే తు కృష్ణేన యథోద్దిష్టా మహారథాః
జగ్ముర్వైకర్తనం కర్ణం రాక్షసాంశ్చేతరాన్రణే॥37॥

అథ పూర్ణాయతోత్సృష్టైః శరైరాశీవిషోపమైః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భీమస్య రాక్షసేంద్రః ప్రతాపవాన్॥38॥

హయాంశ్చాస్య శితైర్బాణైః సారథిం చ మహాబలః
జఘాన మిషతః సంఖ్యే భీమసేనస్య భారత॥39॥

సోఽవతీర్య రథోపస్థాద్ధతాశ్వో హతసారథిః
తస్మై గుర్వీం గదాం ఘోరాం స వినద్యోత్ససర్జ హ॥40॥

తతస్తాం భీమనిర్ఘోషామాపతంతీం మహాగదాం
గదయా రాక్షసో ఘోరో నిజఘాన ననాద చ॥41॥

తద్దృష్ట్వా రాక్షసేంద్రస్య ఘోరం కర్మ భయావహం
భీమసేనః ప్రహృష్టాత్మా గదామాశు పరామృశత్॥42॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం తుములం నరరక్షసోః
గదానిపాతసంహ్రాదైర్భువం కంపయతోర్భృశం॥43॥

గదావిముక్తౌ తౌ భూయః సమాసాద్యేతరేతరం
ముష్టిభిర్వజ్రసంహ్రాదైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥44॥

రథచక్రైర్యుగైరక్షైరధిష్ఠానైరుపస్కరైః
యథాసన్నముపాదాయ నిజఘ్నతురమర్షణౌ॥45॥

తౌ విక్షరంతౌ రుధిరం సమాసాద్యేతరేతరం
మత్తావివ మహానాగావకృష్యేతాం పునః పునః॥46॥

తమపశ్యద్ధృషీకేశః పాండవానాం హితే రతః
స భీమసేనరక్షార్థం హైడింబం ప్రత్యచోదయత్॥47॥

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సంప్రేక్ష్య సమరే భీమం రక్షసా గ్రస్తమంతికాత్
వాసుదేవోఽబ్రవీద్వాక్యం ఘటోత్కచమిదం తదా॥1॥

పశ్య భీమం మహాబాహో రక్షసా గ్రస్తమంతికాత్
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం తవ చైవ మహాద్యుతే॥2॥

స కర్ణం త్వం సముత్సృజ్య రాక్షసేంద్రమలాయుధం
జహి క్షిప్రం మహాబాహో పశ్చాత్కర్ణం వధిష్యసి॥3॥

స వార్ష్ణేయవచః శ్రుత్వా కర్ణముత్సృజ్య వీర్యవాన్
యుయుధే రాక్షసేంద్రేణ బకభ్రాత్రా ఘటోత్కచః
తయోః సుతుములం యుద్ధం బభూవ నిశి రక్షసోః॥4॥

అలాయుధస్య యోధాంస్తు రాక్షసాన్భీమదర్శనాన్
వేగేనాపతతః శూరాన్ప్రగృహీతశరాసనాన్॥5॥

ఆత్తాయుధః సుసంక్రుద్ధో యుయుధానో మహారథః
నకులః సహదేవశ్చ చిచ్ఛిదుర్నిశితైః శరైః॥6॥

సర్వాంశ్చ సమరే రాజన్కిరీటీ క్షత్రియర్షభాన్
పరిచిక్షేప బీభత్సుః సర్వతః ప్రక్షిపన్శరాన్॥7॥

కర్ణశ్చ సమరే రాజన్వ్యద్రావయత పార్థివాన్
ధృష్టద్యుమ్నశిఖండ్యాదీన్పాంచాలానాం మహారథాన్॥8॥

తాన్వధ్యమానాందృష్ట్వా తు భీమో భీమపరాక్రమః
అభ్యయాత్త్వరితః కర్ణం విశిఖాన్వికిరన్రణే॥9॥

తతస్తేఽప్యాయయుర్హత్వా రాక్షసాన్యత్ర సూతజః
నకులః సహదేవశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
తే కర్ణం యోధయామాసుః పాంచాలా ద్రోణమేవ చ॥10॥

అలాయుధస్తు సంక్రుద్ధో ఘటోత్కచమరిందమం
పరిఘేణాతికాయేన తాడయామాస మూర్ధని॥11॥

స తు తేన ప్రహారేణ భైమసేనిర్మహాబలః
ఈషన్మూర్చ్ఛాన్వితోఽఽత్మానం సంస్తంభయత వీర్యవాన్॥12॥

తతో దీప్తాగ్నిసంకాశాం శతఘంటామలంకృతాం
చిక్షేప సమరే తస్మై గదాం కాంచనభూషణాం॥13॥

సా హయాన్సారథిం చైవ రథం చాస్య మహాస్వనా
చూర్ణయామాస వేగేన విసృష్టా భీమకర్మణా॥14॥

స భగ్నహయచక్రాక్షో విశీర్ణధ్వజకూబరః
ఉత్పపాత రథాత్తూర్ణం మాయామాస్థాయ రాక్షసీం॥15॥

స సమాస్థాయ మాయాం తు వవర్ష రుధిరం బహు
విద్యుద్విభ్రాజితం చాసీత్తిమిరాభ్రాకులం నభః॥16॥

తతో వజ్రనిపాతాశ్చ సాశనిస్తనయిత్నవః
మహాంశ్చటచటాశబ్దస్తత్రాసీద్ధి మహాహవే॥17॥

తాం ప్రేక్ష్య విహితాం మాయాం రాక్షసో రాక్షసేన తు
ఊర్ధ్వముత్పత్య హైడింబస్తాం మాయాం మాయయావధీత్॥18॥

సోఽభివీక్ష్య హతాం మాయాం మాయావీ మాయయైవ హి
అశ్మవర్షం సుతుములం విససర్జ ఘటోత్కచే॥19॥

అశ్మవర్షం స తద్ఘోరం శరవర్షేణ వీర్యవాన్
దిశో విధ్వంసయామాస తదద్భుతమివాభవత్॥20॥

తతో నానాప్రహరణైరన్యోన్యమభివర్షతాం
ఆయసైః పరిఘైః శూలైర్గదాముసలముద్గరైః॥21॥

పినాకైః కరవాలైశ్చ తోమరప్రాసకంపనైః
నారాచైర్నిశితైర్భల్లైః శరైశ్చక్రైః పరశ్వధైః॥22॥

అయోగుడైర్భిండిపాలైర్గోశీర్షోలూఖలైరపి
ఉత్పాట్య చ మహాశాఖైర్వివిధైర్జగతీరుహైః॥23॥

శమీపీలుకరీరైశ్చ శమ్యాకైశ్చైవ భారత
ఇంగుదైర్బదరీభిశ్చ కోవిదారైశ్చ పుష్పితైః॥24॥

పలాశైరరిమేదైశ్చ ప్లక్షన్యగ్రోధపిప్పలైః
మహద్భిః సమరే తస్మిన్నన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥25॥

వివిధైః పర్వతాగ్రైశ్చ నానాధాతుభిరాచితైః
తేషాం శబ్దో మహానాసీద్వజ్రాణాం భిద్యతామివ॥26॥

యుద్ధం తదభవద్ఘోరం భైమ్యలాయుధయోర్నృప
హరీంద్రయోర్యథా రాజన్వాలిసుగ్రీవయోః పురా॥27॥

తౌ యుద్ధ్వా వివిధైర్ఘోరైరాయుధైర్విశిఖైస్తథా
ప్రగృహ్య నిశితౌ ఖడ్గావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥28॥

తావన్యోన్యమభిద్రుత్య కేశేషు సుమహాబలౌ
భుజాభ్యాం పర్యగృహ్ణీతాం మహాకాయౌ మహాబలౌ॥29॥

తౌ భిన్నగాత్రౌ ప్రస్వేదం సుస్రువాతే జనాధిప
రుధిరం చ మహాకాయావభివృష్టావివాచలౌ॥30॥

అథాభిపత్య వేగేన సముద్భ్రామ్య చ రాక్షసం
బలేనాక్షిప్య హైడింబశ్చకర్తాస్య శిరో మహత్॥31॥

సోఽపహృత్య శిరస్తస్య కుండలాభ్యాం విభూషితం
తదా సుతుములం నాదం ననాద సుమహాబలః॥32॥

హతం దృష్ట్వా మహాకాయం బకజ్ఞాతిమరిందమం
పాంచాలాః పాండవాశ్చైవ సింహనాదాన్వినేదిరే॥33॥

తతో భేరీసహస్రాణి శంఖానామయుతాని చ
అవాదయన్పాండవేయాస్తస్మిన్రక్షసి పాతితే॥34॥

అతీవ సా నిశా తేషాం బభూవ విజయావహా
విద్యోతమానా విబభౌ సమంతాద్దీపమాలినీ॥35॥

అలాయుధస్య తు శిరో భైమసేనిర్మహాబలః
దుర్యోధనస్య ప్రముఖే చిక్షేప గతచేతనం॥36॥

అథ దుర్యోధనో రాజా దృష్ట్వా హతమలాయుధం
బభూవ పరమోద్విగ్నః సహ సైన్యేన భారత॥37॥

తేన హ్యస్య ప్రతిజ్ఞాతం భీమసేనమహం యుధి
హంతేతి స్వయమాగమ్య స్మరతా వైరముత్తమం॥38॥

ధ్రువం స తేన హంతవ్య ఇత్యమన్యత పార్థివః
జీవితం చిరకాలాయ భ్రాతౄణాం చాప్యమన్యత॥39॥

స తం దృష్ట్వా వినిహతం భీమసేనాత్మజేన వై
ప్రతిజ్ఞాం భీమసేనస్య పూర్ణామేవాభ్యమన్యత॥40॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

సంజయ ఉవాచ

నిహత్యాలాయుధం రక్షః ప్రహృష్టాత్మా ఘటోత్కచః
ననాద వివిధాన్నాదాన్వాహిన్యాః ప్రముఖే స్థితః॥1॥

తస్య తం తుములం శబ్దం శ్రుత్వా కుంజరకంపనం
తావకానాం మహారాజ భయమాసీత్సుదారుణం॥2॥

అలాయుధవిషక్తం తు భైమసేనిం మహాబలం
దృష్ట్వా కర్ణో మహాబాహుః పాంచాలాన్సముపాద్రవత్॥3॥

దశభిర్దశభిర్బాణైర్ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
దృఢైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైర్బిభేద నతపర్వభిః॥4॥

తతః పరమనారాచైర్యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
సాత్యకిం చ రథోదారం కంపయామాస మార్గణైః॥5॥

తేషామభ్యస్యతాం తత్ర సర్వేషాం సవ్యదక్షిణం
మండలాన్యేవ చాపాని వ్యదృశ్యంత జనాధిప॥6॥

తేషాం జ్యాతలనిర్ఘోషో రథనేమిస్వనశ్చ హ
మేఘానామివ ఘర్మాంతే బభూవ తుములో నిశి॥7॥

జ్యానేమిఘోషస్తనయిత్నుమాన్వై; ధనుస్తడిన్మండలకేతుశృంగః
శరౌఘవర్షాకులవృష్టిమాంశ్చ; సంగ్రామమేఘః స బభూవ రాజన్॥8॥

తదుద్ధతం శైల ఇవాప్రకంప్యో; వర్షం మహచ్ఛైలసమానసారః
విధ్వంసయామాస రణే నరేంద్ర; వైకర్తనః శత్రుగణావమర్దీ॥9॥

తతోఽతులైర్వజ్రనిపాతకల్పైః; శితైః శరైః కాంచనచిత్రపుంఖైః
శత్రూన్వ్యపోహత్సమరే మహాత్మా; వైకర్తనః పుత్రహితే రతస్తే॥10॥

సంఛిన్నభిన్నధ్వజినశ్చ కేచి;త్కేచిచ్ఛరైరర్దితభిన్నదేహాః
కేచిద్విసూతా విహయాశ్చ కేచి;ద్వైకర్తనేనాశు కృతా బభూవుః॥11॥

అవిందమానాస్త్వథ శర్మ సంఖ్యే; యౌధిష్ఠిరం తే బలమన్వపద్యన్
తాన్ప్రేక్ష్య భగ్నాన్విముఖీకృతాంశ్చ; ఘటోత్కచో రోషమతీవ చక్రే॥12॥

ఆస్థాయ తం కాంచనరత్నచిత్రం; రథోత్తమం సింహ ఇవోన్ననాద
వైకర్తనం కర్ణముపేత్య చాపి; వివ్యాధ వజ్రప్రతిమైః పృషత్కైః॥13॥

తౌ కర్ణినారాచశిలీముఖైశ్చ; నాలీకదండైశ్చ సవత్సదంతైః
వరాహకర్ణైః సవిషాణశృంగైః; క్షురప్రవర్షైశ్చ వినేదతుః ఖం॥14॥

తద్బాణధారావృతమంతరిక్షం; తిర్యగ్గతాభిః సమరే రరాజ
సువర్ణపుంఖజ్వలితప్రభాభి;ర్విచిత్రపుష్పాభిరివ స్రజాభిః॥15॥

సమం హి తావప్రతిమప్రభావా;వన్యోన్యమాజఘ్నతురుత్తమాస్త్రైః
తయోర్హి వీరోత్తమయోర్న కశ్చి;ద్దదర్శ తస్మిన్సమరే విశేషం॥16॥

అతీవ తచ్చిత్రమతీవ రూపం; బభూవ యుద్ధం రవిభీమసూన్వోః
సమాకులం శస్త్రనిపాతఘోరం; దివీవ రాహ్వంశుమతోః ప్రతప్తం॥17॥

ఘటోత్కచో యదా కర్ణం న విశేషయతే నృప
తదా ప్రాదుశ్చకారోగ్రమస్త్రమస్త్రవిదాం వరః॥18॥

తేనాస్త్రేణ హయాన్పూర్వం హత్వా కర్ణస్య రాక్షసః
సారథిం చైవ హైడింబః క్షిప్రమంతరధీయత॥19॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా హ్యంతర్హితే తస్మిన్కూటయోధిని రాక్షసే
మామకైః ప్రతిపన్నం యత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥20॥

సంజయ ఉవాచ

అంతర్హితం రాక్షసం తం విదిత్వా; సంప్రాక్రోశన్కురవః సర్వ ఏవ
కథం నాయం రాక్షసః కూటయోధీ; హన్యాత్కర్ణం సమరేఽదృశ్యమానః॥21॥

తతః కర్ణో లఘుచిత్రాస్త్రయోధీ; సర్వా దిశో వ్యావృణోద్బాణజాలైః
న వై కించిద్వ్యాపతత్తత్ర భూతం; తమోభూతే సాయకైరంతరిక్షే॥22॥

న చాదదానో న చ సందధానో; న చేషుధీ స్పృశమానః కరాగ్రైః
అదృశ్యద్వై లాఘవాత్సూతపుత్రః; సర్వం బాణైశ్ఛాదయానోఽన్తరిక్షం॥23॥

తతో మాయాం విహితామంతరిక్షే; ఘోరాం భీమాం దారుణాం రాక్షసేన
సంపశ్యామో లోహితాభ్రప్రకాశాం; దేదీప్యంతీమగ్నిశిఖామివోగ్రాం॥24॥

తతస్తస్యా విద్యుతః ప్రాదురాస;న్నుల్కాశ్చాపి జ్వలితాః కౌరవేంద్ర
ఘోషశ్చాన్యః ప్రాదురాసీత్సుఘోరః; సహస్రశో నదతాం దుందుభీనాం॥25॥

తతః శరాః ప్రాపతన్రుక్మపుంఖాః; శక్త్యః ప్రాసా ముసలాన్యాయుధాని
పరశ్వధాస్తైలధౌతాశ్చ ఖడ్గాః; ప్రదీప్తాగ్రాః పట్టిశాస్తోమరాశ్చ॥26॥

మయూఖినః పరిఘా లోహబద్ధా; గదాశ్చిత్రాః శితధారాశ్చ శూలాః
గుర్వ్యో గదా హేమపట్టావనద్ధాః; శతఘ్న్యశ్చ ప్రాదురాసన్సమంతాత్॥27॥

మహాశిలాశ్చాపతంస్తత్ర తత్ర; సహస్రశః సాశనయః సవజ్రాః
చక్రాణి చానేకశతక్షురాణి; ప్రాదుర్బభూవుర్జ్వలనప్రభాణి॥28॥

తాం శక్తిపాషాణపరశ్వధానాం; ప్రాసాసివజ్రాశనిముద్గరాణాం
వృష్టిం విశాలాం జ్వలితాం పతంతీం; కర్ణః శరౌఘైర్న శశాక హంతుం॥29॥

శరాహతానాం పతతాం హయానాం; వజ్రాహతానాం పతతాం గజానాం
శిలాహతానాం చ మహారథానాం; మహాన్నినాదః పతతాం బభూవ॥30॥

సుభీమనానావిధశస్త్రపాతై;ర్ఘటోత్కచేనాభిహతం సమంతాత్
దౌర్యోధనం తద్బలమార్తరూప;మావర్తమానం దదృశే భ్రమంతం॥31॥

హాహాకృతం సంపరివర్తమానం; సంలీయమానం చ విషణ్ణరూపం
తే త్వార్యభావాత్పురుషప్రవీరాః; పరాఙ్ముఖా న బభూవుస్తదానీం॥32॥

తాం రాక్షసీం ఘోరతరాం సుభీమాం; వృష్టిం మహాశస్త్రమయీం పతంతీం
దృష్ట్వా బలౌఘాంశ్చ నిపాత్యమానా;న్మహద్భయం తవ పుత్రాన్వివేశ॥33॥

శివాశ్చ వైశ్వానరదీప్తజిహ్వాః; సుభీమనాదాః శతశో నదంత్యః
రక్షోగణాన్నర్దతశ్చాభివీక్ష్య; నరేంద్రయోధా వ్యథితా బభూవుః॥34॥

తే దీప్తజిహ్వాననతీక్ష్ణదంష్ట్రా; విభీషణాః శైలనికాశకాయాః
నభోగతాః శక్తివిషక్తహస్తా; మేఘా వ్యముంచన్నివ వృష్టిమార్గం॥35॥

తైరాహతాస్తే శరశక్తిశూలై;ర్గదాభిరుగ్రైః పరిఘైశ్చ దీప్తైః
వజ్రైః పినాకైరశనిప్రహారై;శ్చక్రైః శతఘ్న్యున్మథితాశ్చ పేతుః॥36॥

హుడా భుశుండ్యోఽశ్మగుడాః శతఘ్న్యః; స్థూణాశ్చ కార్ష్ణాయసపట్టనద్ధాః
అవాకిరంస్తవ పుత్రస్య సైన్యం; తథా రౌద్రం కశ్మలం ప్రాదురాసీత్॥37॥

నిష్కీర్ణాంత్రా విహతైరుత్తమాంగైః; సంభగ్నాంగాః శేరతే తత్ర శూరాః
భిన్నా హయాః కుంజరాశ్చావభగ్నాః; సంచూర్ణితాశ్చైవ రథాః శిలాభిః॥38॥

ఏవం మహచ్ఛస్త్రవర్షం సృజంత;స్తే యాతుధానా భువి ఘోరరూపాః
మాయాః సృష్టాస్తత్ర ఘటోత్కచేన; నాముంచన్వై యాచమానం న భీతం॥39॥

తస్మిన్ఘోరే కురువీరావమర్దే; కాలోత్సృష్టే క్షత్రియాణామభావే
తే వై భగ్నాః సహసా వ్యద్రవంత; ప్రాక్రోశంతః కౌరవాః సర్వ ఏవ॥40॥

పలాయధ్వం కురవో నైతదస్తి; సేంద్రా దేవా ఘ్నంతి నః పాండవార్థే
తథా తేషాం మజ్జతాం భారతానాం; న స్మ ద్వీపస్తత్ర కశ్చిద్బభూవ॥41॥

తస్మిన్సంక్రందే తుములే వర్తమానే; సైన్యే భగ్నే లీయమానే కురూణాం
అనీకానాం ప్రవిభాగేఽప్రకాశే; న జ్ఞాయంతే కురవో నేతరే వా॥42॥

నిర్మర్యాదే విద్రవే ఘోరరూపే; సర్వా దిశః ప్రేక్షమాణాః స్మ శూన్యాః
తాం శస్త్రవృష్టిమురసా గాహమానం; కర్ణం చైకం తత్ర రాజన్నపశ్యం॥43॥

తతో బాణైరావృణోదంతరిక్షం; దివ్యాం మాయాం యోధయన్రాక్షసస్య
హ్రీమాన్కుర్వందుష్కరమార్యకర్మ; నైవాముహ్యత్సంయుగే సూతపుత్రః॥44॥

తతో భీతాః సముదైక్షంత కర్ణం; రాజన్సర్వే సైంధవా బాహ్లికాశ్చ
అసంమోహం పూజయంతోఽస్య సంఖ్యే; సంపశ్యంతో విజయం రాక్షసస్య॥45॥

తేనోత్సృష్టా చక్రయుక్తా శతఘ్నీ; సమం సర్వాంశ్చతురోఽశ్వాంజఘాన
తే జానుభిర్జగతీమన్వపద్య;న్గతాసవో నిర్దశనాక్షిజిహ్వాః॥46॥

తతో హతాశ్వాదవరుహ్య వాహా;దంతర్మనాః కురుషు ప్రాద్రవత్సు
దివ్యే చాస్త్రే మాయయా వధ్యమానే; నైవాముహ్యచ్చింతయన్ప్రాప్తకాలం॥47॥

తతోఽబ్రువన్కురవః సర్వ ఏవ; కర్ణం దృష్ట్వా ఘోరరూపాం చ మాయాం
శక్త్యా రక్షో జహి కర్ణాద్య తూర్ణం; నశ్యంత్యేతే కురవో ధార్తరాష్ట్రాః॥48॥

కరిష్యతః కిం చ నో భీమపార్థౌ; తపంతమేనం జహి రక్షో నిశీథే
యో నః సంగ్రామాద్ఘోరరూపాద్విముచ్యే;త్స నః పార్థాన్సమరే యోధయేత॥49॥

తస్మాదేనం రాక్షసం ఘోరరూపం; జహి శక్త్యా దత్తయా వాసవేన
మా కౌరవాః సర్వ ఏవేంద్రకల్పా; రాత్రీముఖే కర్ణ నేశుః సయోధాః॥50॥

స వధ్యమానో రక్షసా వై నిశీథే; దృష్ట్వా రాజన్నశ్యమానం బలం చ
మహచ్చ శ్రుత్వా నినదం కౌరవాణాం; మతిం దధ్రే శక్తిమోక్షాయ కర్ణః॥51॥

స వై క్రుద్ధః సింహ ఇవాత్యమర్షీ; నామర్షయత్ప్రతిఘాతం రణే తం
శక్తిం శ్రేష్ఠాం వైజయంతీమసహ్యాం; సమాదదే తస్య వధం చికీర్షన్॥52॥

యాసౌ రాజన్నిహితా వర్షపూగా;న్వధాయాజౌ సత్కృతా ఫల్గునస్య
యాం వై ప్రాదాత్సూతపుత్రాయ శక్రః; శక్తిం శ్రేష్ఠాం కుండలాభ్యాం నిమాయ॥53॥

తాం వై శక్తిం లేలిహానాం ప్రదీప్తాం; పాశైర్యుక్తామంతకస్యేవ రాత్రిం
మృత్యోః స్వసారం జ్వలితామివోల్కాం; వైకర్తనః ప్రాహిణోద్రాక్షసాయ॥54॥

తాముత్తమాం పరకాయాపహంత్రీం; దృష్ట్వా సౌతేర్బాహుసంస్థాం జ్వలంతీం
భీతం రక్షో విప్రదుద్రావ రాజ;న్కృత్వాత్మానం వింధ్యపాదప్రమాణం॥55॥

దృష్ట్వా శక్తిం కర్ణబాహ్వంతరస్థాం; నేదుర్భూతాన్యంతరిక్షే నరేంద్ర
వవుర్వాతాస్తుములాశ్చాపి రాజ;న్సనిర్ఘాతా చాశనిర్గాం జగామ॥56॥

సా తాం మాయాం భస్మ కృత్వా జ్వలంతీ; భిత్త్వా గాఢం హృదయం రాక్షసస్య
ఊర్ధ్వం యయౌ దీప్యమానా నిశాయాం; నక్షత్రాణామంతరాణ్యావిశంతీ॥57॥

యుద్ధ్వా చిత్రైర్వివిధైః శస్త్రపూగై;ర్దివ్యైర్వీరో మానుషై రాక్షసైశ్చ
నదన్నాదాన్వివిధాన్భైరవాంశ్చ; ప్రాణానిష్టాంస్త్యాజితః శక్రశక్త్యా॥58॥

ఇదం చాన్యచ్చిత్రమాశ్చర్యరూపం; చకారాసౌ కర్మ శత్రుక్షయాయ
తస్మిన్కాలే శక్తినిర్భిన్నమర్మా; బభౌ రాజన్మేఘశైలప్రకాశః॥59॥

తతోఽన్తరిక్షాదపతద్గతాసుః; స రాక్షసేంద్రో భువి భిన్నదేహః
అవాక్శిరాః స్తబ్ధగాత్రో విజిహ్వో; ఘటోత్కచో మహదాస్థాయ రూపం॥60॥

స తద్రూపం భైరవం భీమకర్మా; భీమం కృత్వా భైమసేనిః పపాత
హతోఽప్యేవం తవ సైన్యైకదేశ;మపోథయత్కౌరవాన్భీషయాణః॥61॥

తతో మిశ్రాః ప్రాణదన్సింహనాదై;ర్భేర్యః శంఖా మురజాశ్చానకాశ్చ
దగ్ధాం మాయాం నిహతం రాక్షసం చ; దృష్ట్వా హృష్టాః ప్రాణదన్కౌరవేయాః॥62॥

తతః కర్ణః కురుభిః పూజ్యమానో; యథా శక్రో వృత్రవధే మరుద్భిః
అన్వారూఢస్తవ పుత్రం రథస్థం; హృష్టశ్చాపి ప్రావిశత్స్వం స సైన్యం॥63॥

—♦ అధ్యాయము 155 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హైడింబం నిహతం దృష్ట్వా వికీర్ణమివ పర్వతం
పాండవా దీనమనసః సర్వే బాష్పాకులేక్షణాః॥1॥

వాసుదేవస్తు హర్షేణ మహతాభిపరిప్లుతః
ననాద సింహవన్నాదం వ్యథయన్నివ భారత
వినద్య చ మహానాదం పర్యష్వజత ఫల్గునం॥2॥

స వినద్య మహానాదమభీశూన్సంనియమ్య చ
ననర్త హర్షసంవీతో వాతోద్ధూత ఇవ ద్రుమః॥3॥

తతో వినిర్భ్రామ్య పునః పార్థమాస్ఫోట్య చాసకృత్
రథోపస్థగతో భీమం ప్రాణదత్పునరచ్యుతః॥4॥

ప్రహృష్టమనసం జ్ఞాత్వా వాసుదేవం మహాబలం
అబ్రవీదర్జునో రాజన్నాతిహృష్టమనా ఇవ॥5॥

అతిహర్షోఽయమస్థానే తవాద్య మధుసూదన
శోకస్థానే పరే ప్రాప్తే హైడింబస్య వధేన వై॥6॥

విముఖాని చ సైన్యాని హతం దృష్ట్వా ఘటోత్కచం
వయం చ భృశమావిగ్నా హైడింబస్య నిపాతనాత్॥7॥

నైతత్కారణమల్పం హి భవిష్యతి జనార్దన
తదద్య శంస మే పృష్టః సత్యం సత్యవతాం వర॥8॥

యద్యేతన్న రహస్యం తే వక్తుమర్హస్యరిందమ
ధైర్యస్య వైకృతం బ్రూహి త్వమద్య మధుసూదన॥9॥

సముద్రస్యేవ సంక్షోభో మేరోరివ విసర్పణం
తథైతల్లాఘవం మన్యే తవ కర్మ జనార్దన॥10॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అతిహర్షమిమం ప్రాప్తం శృణు మే త్వం ధనంజయ
అతీవ మనసః సద్యః ప్రసాదకరముత్తమం॥11॥

శక్తిం ఘటోత్కచేనేమాం వ్యంసయిత్వా మహాద్యుతే
కర్ణం నిహతమేవాజౌ విద్ధి సద్యో ధనంజయ॥12॥

శక్తిహస్తం పునః కర్ణం కో లోకేఽస్తి పుమానిహ
య ఏనమభితస్తిష్ఠేత్కార్త్తికేయమివాహవే॥13॥

దిష్ట్యాపనీతకవచో దిష్ట్యాపహృతకుండలః
దిష్ట్యా చ వ్యంసితా శక్తిరమోఘాస్య ఘటోత్కచే॥14॥

యది హి స్యాత్సకవచస్తథైవ చ సకుండలః
సామరానపి లోకాంస్త్రీనేకః కర్ణో జయేద్బలీ॥15॥

వాసవో వా కుబేరో వా వరుణో వా జలేశ్వరః
యమో వా నోత్సహేత్కర్ణం రణే ప్రతిసమాసితుం॥16॥

గాండీవమాయమ్య భవాంశ్చక్రం వాహం సుదర్శనం
న శక్తౌ స్వో రణే జేతుం తథాయుక్తం నరర్షభం॥17॥

త్వద్ధితార్థం తు శక్రేణ మాయయా హృతకుండలః
విహీనకవచశ్చాయం కృతః పరపురంజయః॥18॥

ఉత్కృత్య కవచం యస్మాత్కుండలే విమలే చ తే
ప్రాదాచ్ఛక్రాయ కర్ణో వై తేన వైకర్తనః స్మృతః॥19॥

ఆశీవిష ఇవ క్రుద్ధః స్తంభితో మంత్రతేజసా
తథాద్య భాతి కర్ణో మే శాంతజ్వాల ఇవానలః॥20॥

యదా ప్రభృతి కర్ణాయ శక్తిర్దత్తా మహాత్మనా
వాసవేన మహాబాహో ప్రాప్తా యాసౌ ఘటోత్కచే॥21॥

కుండలాభ్యాం నిమాయాథ దివ్యేన కవచేన చ
తాం ప్రాప్యామన్యత వృషా సతతం త్వాం హతం రణే॥22॥

ఏవం గతేఽపి శక్యోఽయం హంతుం నాన్యేన కేనచిత్
ఋతే త్వా పురుషవ్యాఘ్ర శపే సత్యేన చానఘ॥23॥

బ్రహ్మణ్యః సత్యవాదీ చ తపస్వీ నియతవ్రతః
రిపుష్వపి దయావాంశ్చ తస్మాత్కర్ణో వృషా స్మృతః॥24॥

యుద్ధశౌండో మహాబాహుర్నిత్యోద్యతశరాసనః
కేసరీవ వనే మర్దన్మత్తమాతంగయూథపాన్
విమదాన్రథశార్దూలాన్కురుతే రణమూర్ధని॥25॥

మధ్యంగత ఇవాదిత్యో యో న శక్యో నిరీక్షితుం
త్వదీయైః పురుషవ్యాఘ్ర యోధముఖ్యైర్మహాత్మభిః
శరజాలసహస్రాంశుః శరదీవ దివాకరః॥26॥

తపాంతే తోయదో యద్వచ్ఛరధారాః క్షరత్యసౌ
దివ్యాస్త్రజలదః కర్ణః పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
సోఽద్య మానుషతాం ప్రాప్తో విముక్తః శక్రదత్తయా॥27॥

ఏకో హి యోగోఽస్య భవేద్వధాయ; ఛిద్రే హ్యేనం స్వప్రమత్తః ప్రమత్తం
కృచ్ఛ్రప్రాప్తం రథచక్రే నిమగ్నే; హన్యాః పూర్వం త్వం తు సంజ్ఞాం విచార్య॥28॥

జరాసంధశ్చేదిరాజో మహాత్మా; మహాబలశ్చైకలవ్యో నిషాదః
ఏకైకశో నిహతాః సర్వ ఏవ; యోగైస్తైస్తైస్త్వద్ధితార్థం మయైవ॥29॥

అథాపరే నిహతా రాక్షసేంద్రా; హిడింబకిర్మీరబకప్రధానాః
అలాయుధః పరసైన్యావమర్దీ; ఘటోత్కచశ్చోగ్రకర్మా తరస్వీ॥30॥

—♦ అధ్యాయము 156 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కథమస్మద్ధితార్థం తే కైశ్చ యోగైర్జనార్దన
జరాసంధప్రభృతయో ఘాతితాః పృథివీశ్వరాః॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

జరాసంధశ్చేదిరాజో నైషాదిశ్చ మహాబలః
యది స్యుర్న హతాః పూర్వమిదానీం స్యుర్భయంకరాః॥2॥

సుయోధనస్తానవశ్యం వృణుయాద్రథసత్తమాన్
తేఽస్మాభిర్నిత్యసందుష్టాః సంశ్రయేయుశ్చ కౌరవాన్॥3॥

తే హి వీరా మహాత్మానః కృతాస్త్రా దృఢయోధినః
ధార్తరాష్ట్రీం చమూం కృత్స్నాం రక్షేయురమరా ఇవ॥4॥

సూతపుత్రో జరాసంధశ్చేదిరాజో నిషాదజః
సుయోధనం సమాశ్రిత్య తపేరన్పృథివీమిమాం॥5॥

యోగైరపి హతా యైస్తే తాన్మే శృణు ధనంజయ
అజయ్యా హి వినా యోగైర్మృధే తే దైవతైరపి॥6॥

ఏకైకో హి పృథక్తేషాం సమస్తాం సురవాహినీం
యోధయేత్సమరే పార్థ లోకపాలాభిరక్షితాం॥7॥

జరాసంధో హి రుషితో రౌహిణేయప్రధర్షితః
అస్మద్వధార్థం చిక్షేప గదాం వై లోహితాముఖీం॥8॥

సీమంతమివ కుర్వాణాం నభసః పావకప్రభాం
వ్యదృశ్యతాపతంతీ సా శక్రముక్తా యథాశనిః॥9॥

తామాపతంతీం దృష్ట్వైవ గదాం రోహిణినందనః
ప్రతిఘాతార్థమస్త్రం వై స్థూణాకర్ణమవాసృజత్॥10॥

అస్త్రవేగప్రతిహతా సా గదా ప్రాపతద్భువి
దారయంతీ ధరాం దేవీం కంపయంతీవ పర్వతాన్॥11॥

తత్ర స్మ రాక్షసీ ఘోరా జరా నామాశువిక్రమా
సంధయామాస తం జాతం జరాసంధమరిందమం॥12॥

ద్వాభ్యాం జాతో హి మాతృభ్యామర్ధదేహః పృథక్పృథక్
తయా స సంధితో యస్మాజ్జరాసంధస్తతః స్మృతః॥13॥

సా తు భూమిగతా పార్థ హతా ససుతబాంధవా
గదయా తేన చాస్త్రేణ స్థూణాకర్ణేన రాక్షసీ॥14॥

వినాభూతః స గదయా జరాసంధో మహామృధే
నిహతో భీమసేనేన పశ్యతస్తే ధనంజయ॥15॥

యది హి స్యాద్గదాపాణిర్జరాసంధః ప్రతాపవాన్
సేంద్రా దేవా న తం హంతుం రణే శక్తా నరోత్తమ॥16॥

త్వద్ధితార్థం హి నైషాదిరంగుష్ఠేన వియోజితః
ద్రోణేనాచార్యకం కృత్వా ఛద్మనా సత్యవిక్రమః॥17॥

స తు బద్ధాంగులిత్రాణో నైషాదిర్దృఢవిక్రమః
అస్యన్నేకో వనచరో బభౌ రామ ఇవాపరః॥18॥

ఏకలవ్యం హి సాంగుష్ఠమశక్తా దేవదానవాః
సరాక్షసోరగాః పార్థ విజేతుం యుధి కర్హిచిత్॥19॥

కిము మానుషమాత్రేణ శక్యః స్యాత్ప్రతివీక్షితుం
దృఢముష్టిః కృతీ నిత్యమస్యమానో దివానిశం॥20॥

త్వద్ధితార్థం తు స మయా హతః సంగ్రామమూర్ధని
చేదిరాజశ్చ విక్రాంతః ప్రత్యక్షం నిహతస్తవ॥21॥

స చాప్యశక్యః సంగ్రామే జేతుం సర్వైః సురాసురైః
వధార్థం తస్య జాతోఽహమన్యేషాం చ సురద్విషాం॥22॥

త్వత్సహాయో నరవ్యాఘ్ర లోకానాం హితకామ్యయా
హిడింబబకకిర్మీరా భీమసేనేన పాతితాః
రావణేన సమప్రాణా బ్రహ్మయజ్ఞవినాశనాః॥23॥

హతస్తథైవ మాయావీ హైడింబేనాప్యలాయుధః
హైడింబశ్చాప్యుపాయేన శక్త్యా కర్ణేన ఘాతితః॥24॥

యది హ్యేనం నాహనిష్యత్కర్ణః శక్త్యా మహామృధే
మయా వధ్యోఽభవిష్యత్స భైమసేనిర్ఘటోత్కచః॥25॥

మయా న నిహతః పూర్వమేష యుష్మత్ప్రియేప్సయా
ఏష హి బ్రాహ్మణద్వేషీ యజ్ఞద్వేషీ చ రాక్షసః॥26॥

ధర్మస్య లోప్తా పాపాత్మా తస్మాదేష నిపాతితః
వ్యంసితా చాప్యుపాయేన శక్రదత్తా మయానఘ॥27॥

యే హి ధర్మస్య లోప్తారో వధ్యాస్తే మమ పాండవ
ధర్మసంస్థాపనార్థం హి ప్రతిజ్ఞైషా మమావ్యయా॥28॥

బ్రహ్మ సత్యం దమః శౌచం ధర్మో హ్రీః శ్రీర్ధృతిః క్షమా
యత్ర తత్ర రమే నిత్యమహం సత్యేన తే శపే॥29॥

న విషాదస్త్వయా కార్యః కర్ణం వైకర్తనం ప్రతి
ఉపదేక్ష్యామ్యుపాయం తే యేన తం ప్రసహిష్యసి॥30॥

సుయోధనం చాపి రణే హనిష్యతి వృకోదరః
తస్య చాపి వధోపాయం వక్ష్యామి తవ పాండవ॥31॥

వర్ధతే తుములస్త్వేష శబ్దః పరచమూం ప్రతి
విద్రవంతి చ సైన్యాని త్వదీయాని దిశో దశ॥32॥

లబ్ధలక్ష్యా హి కౌరవ్యా విధమంతి చమూం తవ
దహత్యేష చ వః సైన్యం ద్రోణః ప్రహరతాం వరః॥33॥

—♦ అధ్యాయము 157 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏకవీరవధే మోఘా శక్తిః సూతాత్మజే యదా
కస్మాత్సర్వాన్సముత్సృజ్య స తాం పార్థే న ముక్తవాన్॥1॥

తస్మిన్హతే హతా హి స్యుః సర్వే పాండవసృంజయాః
ఏకవీరవధే కస్మాన్న యుద్ధే జయమాదధత్॥2॥

ఆహూతో న నివర్తేయమితి తస్య మహావ్రతం
స్వయమాహ్వాయితవ్యః స సూతపుత్రేణ ఫల్గునః॥3॥

తతో ద్వైరథమానీయ ఫల్గునం శక్రదత్తయా
న జఘాన వృషా కస్మాత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥4॥

నూనం బుద్ధివిహీనశ్చాప్యసహాయశ్చ మే సుతః
శత్రుభిర్వ్యంసితోపాయః కథం ను స జయేదరీన్॥5॥

యా హ్యస్య పరమా శక్తిర్జయస్య చ పరాయణం
సా శక్తిర్వాసుదేవేన వ్యంసితాస్య ఘటోత్కచే॥6॥

కుణేర్యథా హస్తగతం హ్రియేద్బిల్వం బలీయసా
తథా శక్తిరమోఘా సా మోఘీభూతా ఘటోత్కచే॥7॥

యథా వరాహస్య శునశ్చ యుధ్యతో;స్తయోరభావే శ్వపచస్య లాభః
మన్యే విద్వన్వాసుదేవస్య తద్వ;ద్యుద్ధే లాభః కర్ణహైడింబయోర్వై॥8॥

ఘటోత్కచో యది హన్యాద్ధి కర్ణం; పరో లాభః స భవేత్పాండవానాం
వైకర్తనో వా యది తం నిహన్యా;త్తథాపి కృత్యం శక్తినాశాత్కృతం స్యాత్॥9॥

ఇతి ప్రాజ్ఞః ప్రజ్ఞయైతద్విచార్య; ఘటోత్కచం సూతపుత్రేణ యుద్ధే
అయోధయద్వాసుదేవో నృసింహః; ప్రియం కుర్వన్పాండవానాం హితం చ॥10॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్చికీర్షితం జ్ఞాత్వా కర్ణే మధునిహా నృప
నియోజయామాస తదా ద్వైరథే రాక్షసేశ్వరం॥11॥

ఘటోత్కచం మహావీర్యం మహాబుద్ధిర్జనార్దనః
అమోఘాయా విఘాతార్థం రాజందుర్మంత్రితే తవ॥12॥

తద్దైవ కృతకార్యా హి వయం స్యామ కురూద్వహ
న రక్షేద్యది కృష్ణస్తం పార్థం కర్ణాన్మహారథాత్॥13॥

సాశ్వధ్వజరథః సంఖ్యే ధృతరాష్ట్ర పతేద్భువి
వినా జనార్దనం పార్థో యోగానామీశ్వరం ప్రభుం॥14॥

తైస్తైరుపాయైర్బహుభీ రక్ష్యమాణః స పార్థివ
జయత్యభిముఖః శత్రూన్పార్థః కృష్ణేన పాలితః॥15॥

సవిశేషం త్వమోఘాయాః కృష్ణోఽరక్షత పాండవం
హన్యాత్క్షిప్తా హి కౌంతేయం శక్తిర్వృక్షమివాశనిః॥16॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

విరోధీ చ కుమంత్రీ చ ప్రాజ్ఞమానీ మమాత్మజః
యస్యైష సమతిక్రాంతో వధోపాయో జయం ప్రతి॥17॥

తవాపి సమతిక్రాంతమేతద్గావల్గణే కథం
ఏతమర్థం మహాబుద్ధే యత్త్వయా నావబోధితః॥18॥

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనస్య శకునేర్మమ దుఃశాసనస్య చ
రాత్రౌ రాత్రౌ భవత్యేషా నిత్యమేవ సమర్థనా॥19॥

శ్వః సర్వసైన్యానుత్సృజ్య జహి కర్ణ ధనంజయం
ప్రేష్యవత్పాండుపాంచాలానుపభోక్ష్యామహే తతః॥20॥

అథ వా నిహతే పార్థే పాండుష్వన్యతమం తతః
స్థాపయేద్యుధి వార్ష్ణేయస్తస్మాత్కృష్ణో నిపాత్యతాం॥21॥

కృష్ణో హి మూలం పాండూనాం పార్థః స్కంధ ఇవోద్గతః
శాఖా ఇవేతరే పార్థాః పాంచాలాః పత్రసంజ్ఞితాః॥22॥

కృష్ణాశ్రయాః కృష్ణబలాః కృష్ణనాథాశ్చ పాండవాః
కృష్ణః పరాయణం చైషాం జ్యోతిషామివ చంద్రమాః॥23॥

తస్మాత్పర్ణాని శాఖాశ్చ స్కంధం చోత్సృజ్య సూతజ
కృష్ణం నికృంధి పాండూనాం మూలం సర్వత్ర సర్వదా॥24॥

హన్యాద్యది హి దాశార్హం కర్ణో యాదవనందనం
కృత్స్నా వసుమతీ రాజన్వశే తే స్యాన్న సంశయః॥25॥

యది హి స నిహతః శయీత భూమౌ; యదుకులపాండవనందనో మహాత్మా
నను తవ వసుధా నరేంద్ర సర్వా; సగిరిసముద్రవనా వశం వ్రజేత॥26॥

సా తు బుద్ధిః కృతాప్యేవం జాగ్రతి త్రిదశేశ్వరే
అప్రమేయే హృషీకేశే యుద్ధకాలే వ్యముహ్యత॥27॥

అర్జునం చాపి కౌంతేయం సదా రక్షతి కేశవః
న హ్యేనమైచ్ఛత్ప్రముఖే సౌతేః స్థాపయితుం రణే॥28॥

అన్యాంశ్చాస్మై రథోదారానుపస్థాపయదచ్యుతః
అమోఘాం తాం కథం శక్తిం మోఘాం కుర్యామితి ప్రభో॥29॥

తతః కృష్ణం మహాబాహుః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
పప్రచ్ఛ రథశార్దూల కర్ణం ప్రతి మహారథం॥30॥

అయం చ ప్రత్యయః కర్ణే శక్త్యా చామితవిక్రమ
కిమర్థం సూతపుత్రేణ న ముక్తా ఫల్గునే తు సా॥31॥

వాసుదేవ ఉవాచ

దుఃశాసనశ్చ కర్ణశ్చ శకునిశ్చ ససైంధవః
సతతం మంత్రయంతి స్మ దుర్యోధనపురోగమాః॥32॥

కర్ణ కర్ణ మహేష్వాస రణేఽమితపరాక్రమ
నాన్యస్య శక్తిరేషా తే మోక్తవ్యా జయతాం వర॥33॥

ఋతే మహారథాత్పార్థాత్కుంతీపుత్రాద్ధనంజయాత్
స హి తేషామతియశా దేవానామివ వాసవః॥34॥

తస్మిన్వినిహతే సర్వే పాండవాః సృంజయైః సహ
భవిష్యంతి గతాత్మానః సురా ఇవ నిరగ్నయః॥35॥

తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాతం కర్ణేన శినిపుంగవ
హృది నిత్యం తు కర్ణస్య వధో గాండీవధన్వనః॥36॥

అహమేవ తు రాధేయం మోహయామి యుధాం వర
యతో నావసృజచ్ఛక్తిం పాండవే శ్వేతవాహనే॥37॥

ఫల్గునస్య హి తాం మృత్యుమవగమ్య యుయుత్సతః
న నిద్రా న చ మే హర్షో మనసోఽస్తి యుధాం వర॥38॥

ఘటోత్కచే వ్యంసితాం తు దృష్ట్వా తాం శినిపుంగవ
మృత్యోరాస్యాంతరాన్ముక్తం పశ్యామ్యద్య ధనంజయం॥39॥

న పితా న చ మే మాతా న యూయం భ్రాతరస్తథా
న చ ప్రాణాస్తథా రక్ష్యా యథా బీభత్సురాహవే॥40॥

త్రైలోక్యరాజ్యాద్యత్కించిద్భవేదన్యత్సుదుర్లభం
నేచ్ఛేయం సాత్వతాహం తద్వినా పార్థం ధనంజయం॥41॥

అతః ప్రహర్షః సుమహాన్యుయుధానాద్య మేఽభవత్
మృతం ప్రత్యాగతమివ దృష్ట్వా పార్థం ధనంజయం॥42॥

అతశ్చ ప్రహితో యుద్ధే మయా కర్ణాయ రాక్షసః
న హ్యన్యః సమరే రాత్రౌ శక్తః కర్ణం ప్రబాధితుం॥43॥

సంజయ ఉవాచ

ఇతి సాత్యకయే ప్రాహ తదా దేవకినందనః
ధనంజయహితే యుక్తస్తత్ప్రియే సతతం రతః॥44॥

—♦ అధ్యాయము 158 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కర్ణదుర్యోధనాదీనాం శకునేః సౌబలస్య చ
అపనీతం మహత్తాత తవ చైవ విశేషతః॥1॥

యదాజానీత తాం శక్తిమేకఘ్నీం సతతం రణే
అనివార్యామసహ్యాం చ దేవైరపి సవాసవైః॥2॥

సా కిమర్థం న కర్ణేన ప్రవృత్తే సమరే పురా
న దేవకీసుతే ముక్తా ఫల్గునే వాపి సంజయ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

సంగ్రామాద్వినివృత్తానాం సర్వేషాం నో విశాం పతే
రాత్రౌ కురుకులశ్రేష్ఠ మంత్రోఽయం సమజాయత॥4॥

ప్రభాతమాత్రే శ్వోభూతే కేశవాయార్జునాయ వా
శక్తిరేషా విమోక్తవ్యా కర్ణ కర్ణేతి నిత్యశః॥5॥

తతః ప్రభాతసమయే రాజన్కర్ణస్య దైవతైః
అన్యేషాం చైవ యోధానాం సా బుద్ధిర్నశ్యతే పునః॥6॥

దైవమేవ పరం మన్యే యత్కర్ణో హస్తసంస్థయా
న జఘాన రణే పార్థం కృష్ణం వా దేవకీసుతం॥7॥

తస్య హస్తస్థితా శక్తిః కాలరాత్రిరివోద్యతా
దైవోపహతబుద్ధిత్వాన్న తాం కర్ణో విముక్తవాన్॥8॥

కృష్ణే వా దేవకీపుత్రే మోహితో దేవమాయయా
పార్థే వా శక్రకల్పే వై వధార్థం వాసవీం ప్రభో॥9॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దైవేనైవ హతా యూయం స్వబుద్ధ్యా కేశవస్య చ
గతా హి వాసవీ హత్వా తృణభూతం ఘటోత్కచం॥10॥

కర్ణశ్చ మమ పుత్రాశ్చ సర్వే చాన్యే చ పార్థివాః
అనేన దుష్ప్రణీతేన గతా వైవస్వతక్షయం॥11॥

భూయ ఏవ తు మే శంస యథా యుద్ధమవర్తత
కురూణాం పాండవానాం చ హైడింబే నిహతే తదా॥12॥

యే చ తేఽభ్యద్రవంద్రోణం వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
సృంజయాః సహ పాంచాలైస్తేఽప్యకుర్వన్కథం రణం॥13॥

సౌమదత్తేర్వధాద్ద్రోణమాయస్తం సైంధవస్య చ
అమర్షాజ్జీవితం త్యక్త్వా గాహమానం వరూథినీం॥14॥

జృంభమాణమివ వ్యాఘ్రం వ్యాత్తాననమివాంతకం
కథం ప్రత్యుద్యయుర్ద్రోణమస్యంతం పాండుసృంజయాః॥15॥

ఆచార్యం యే చ తేఽరక్షందుర్యోధనపురోగమాః
ద్రౌణికర్ణకృపాస్తాత తేఽప్యకుర్వన్కిమాహవే॥16॥

భారద్వాజం జిఘాంసంతౌ సవ్యసాచివృకోదరౌ
సమార్ఛన్మామకా యుద్ధే కథం సంజయ శంస మే॥17॥

సింధురాజవధేనేమే ఘటోత్కచవధేన తే
అమర్షితాః సుసంక్రుద్ధా రణం చక్రుః కథం నిశి॥18॥

సంజయ ఉవాచ

హతే ఘటోత్కచే రాజన్కర్ణేన నిశి రాక్షసే
ప్రణదత్సు చ హృష్టేషు తావకేషు యుయుత్సుషు॥19॥

ఆపతత్సు చ వేగేన వధ్యమానే బలేఽపి చ
విగాఢాయాం రజన్యాం చ రాజా దైన్యం పరం గతః॥20॥

అబ్రవీచ్చ మహాబాహుర్భీమసేనం పరంతపః
ఆవారయ మహాబాహో ధార్తరాష్ట్రస్య వాహినీం
హైడింబస్యాభిఘాతేన మోహో మామావిశన్మహాన్॥21॥

ఏవం భీమం సమాదిశ్య స్వరథే సముపావిశత్
అశ్రుపూర్ణముఖో రాజా నిఃశ్వసంశ్చ పునః పునః
కశ్మలం ప్రావిశద్ఘోరం దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం॥22॥

తం తథా వ్యథితం దృష్ట్వా కృష్ణో వచనమబ్రవీత్
మా వ్యథాం కురు కౌంతేయ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే
వైక్లవ్యం భరతశ్రేష్ఠ యథా ప్రాకృతపూరుషే॥23॥

ఉత్తిష్ఠ రాజన్యుధ్యస్వ వహ గుర్వీం ధురం విభో
త్వయి వైక్లవ్యమాపన్నే సంశయో విజయే భవేత్॥24॥

శ్రుత్వా కృష్ణస్య వచనం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
విమృజ్య నేత్రే పాణిభ్యాం కృష్ణం వచనమబ్రవీత్॥25॥

విదితా తే మహాబాహో ధర్మాణాం పరమా గతిః
బ్రహ్మహత్యాఫలం తస్య యః కృతం నావబుధ్యతే॥26॥

అస్మాకం హి వనస్థానాం హైడింబేన మహాత్మనా
బాలేనాపి సతా తేన కృతం సాహ్యం జనార్దన॥27॥

అస్త్రహేతోర్గతం జ్ఞాత్వా పాండవం శ్వేతవాహనం
అసౌ కృష్ణ మహేష్వాసః కామ్యకే మాముపస్థితః
ఉషితశ్చ సహాస్మాభిర్యావన్నాసీద్ధనంజయః॥28॥

గంధమాదనయాత్రాయాం దుర్గేభ్యశ్చ స్మ తారితాః
పాంచాలీ చ పరిశ్రాంతా పృష్ఠేనోఢా మహాత్మనా॥29॥

ఆరంభాచ్చైవ యుద్ధానాం యదేష కృతవాన్ప్రభో
మదర్థం దుష్కరం కర్మ కృతం తేన మహాత్మనా॥30॥

స్వభావాద్యా చ మే ప్రీతిః సహదేవే జనార్దన
సైవ మే ద్విగుణా ప్రీతీ రాక్షసేంద్రే ఘటోత్కచే॥31॥

భక్తశ్చ మే మహాబాహుః ప్రియోఽస్యాహం ప్రియశ్చ మే
యేన విందామి వార్ష్ణేయ కశ్మలం శోకతాపితః॥32॥

పశ్య సైన్యాని వార్ష్ణేయ ద్రావ్యమాణాని కౌరవైః
ద్రోణకర్ణౌ చ సంయత్తౌ పశ్య యుద్ధే మహారథౌ॥33॥

నిశీథే పాండవం సైన్యమాభ్యాం పశ్య ప్రమర్దితం
గజాభ్యామివ మత్తాభ్యాం యథా నడవనం మహత్॥34॥

అనాదృత్య బలం బాహ్వోర్భీమసేనస్య మాధవ
చిత్రాస్త్రతాం చ పార్థస్య విక్రమంతే స్మ కౌరవాః॥35॥

ఏష ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ రాజా చైవ సుయోధనః
నిహత్య రాక్షసం యుద్ధే హృష్టా నర్దంతి సంయుగే॥36॥

కథమస్మాసు జీవత్సు త్వయి చైవ జనార్దన
హైడింబః ప్రాప్తవాన్మృత్యుం సూతపుత్రేణ సంగతః॥37॥

కదర్థీకృత్య నః సర్వాన్పశ్యతః సవ్యసాచినః
నిహతో రాక్షసః కృష్ణ భైమసేనిర్మహాబలః॥38॥

యదాభిమన్యుర్నిహతో ధార్తరాష్ట్రైర్దురాత్మభిః
నాసీత్తత్ర రణే కృష్ణ సవ్యసాచీ మహారథః॥39॥

నిరుద్ధాశ్చ వయం సర్వే సైంధవేన దురాత్మనా
నిమిత్తమభవద్ద్రోణః సపుత్రస్తత్ర కర్మణి॥40॥

ఉపదిష్టో వధోపాయః కర్ణస్య గురుణా స్వయం
వ్యాయచ్ఛతశ్చ ఖడ్గేన ద్విధా ఖడ్గం చకార హ॥41॥

వ్యసనే వర్తమానస్య కృతవర్మా నృశంసవత్
అశ్వాంజఘాన సహసా తథోభౌ పార్ష్ణిసారథీ
తథేతరే మహేష్వాసాః సౌభద్రం యుధ్యపాతయన్॥42॥

అల్పే చ కారణే కృష్ణ హతో గాండీవధన్వనా
సైంధవో యాదవశ్రేష్ఠ తచ్చ నాతిప్రియం మమ॥43॥

యది శత్రువధే న్యాయ్యో భవేత్కర్తుం చ పాండవైః
ద్రోణకర్ణౌ రణే పూర్వం హంతవ్యావితి మే మతిః॥44॥

ఏతౌ మూలం హి దుఃఖానామస్మాకం పురుషర్షభ
ఏతౌ రణే సమాసాద్య పరాశ్వస్తః సుయోధనః॥45॥

యత్ర వధ్యో భవేద్ద్రోణః సూతపుత్రశ్చ సానుగః
తత్రావధీన్మహాబాహుః సైంధవం దూరవాసినం॥46॥

అవశ్యం తు మయా కార్యః సూతపుత్రస్య నిగ్రహః
తతో యాస్యామ్యహం వీర స్వయం కర్ణజిఘాంసయా
భీమసేనో మహాబాహుర్ద్రోణానీకేన సంగతః॥47॥

ఏవముక్త్వా యయౌ తూర్ణం త్వరమాణో యుధిష్ఠిరః
స విస్ఫార్య మహచ్చాపం శంఖం ప్రధ్మాప్య భైరవం॥48॥

తతో రథసహస్రేణ గజానాం చ శతైస్త్రిభిః
వాజిభిః పంచసాహస్రైస్త్రిసాహస్రైః ప్రభద్రకైః
వృతః శిఖండీ త్వరితో రాజానం పృష్ఠతోఽన్వయాత్॥49॥

తతో భేరీః సమాజఘ్నుః శంఖాందధ్ముశ్చ దంశితాః
పాంచాలాః పాండవాశ్చైవ యుధిష్ఠిరపురోగమాః॥50॥

తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుర్వాసుదేవో ధనంజయం
ఏష ప్రయాతి త్వరితో క్రోధావిష్టో యుధిష్ఠిరః
జిఘాంసుః సూతపుత్రస్య తస్యోపేక్షా న యుజ్యతే॥51॥

ఏవముక్త్వా హృషీకేశః శీఘ్రమశ్వానచోదయత్
దూరం చ యాతం రాజానమన్వగచ్ఛజ్జనార్దనః॥52॥

తం దృష్ట్వా సహసా యాంతం సూతపుత్రజిఘాంసయా
శోకోపహతసంకల్పం దహ్యమానమివాగ్నినా
అభిగమ్యాబ్రవీద్వ్యాసో ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥53॥

కర్ణమాసాద్య సంగ్రామే దిష్ట్యా జీవతి ఫల్గునః
సవ్యసాచివధాకాంక్షీ శక్తిం రక్షితవాన్హి సః||54||

న చాగాద్ద్వైరథం జిష్ణుర్దిష్ట్యా తం భరతర్షభ
సృజేతాం స్పర్ధినావేతౌ దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వశః||55||

వధ్యమానేషు చాస్త్రేషు పీడితః సూతనందనః
వాసవీం సమరే శక్తిం ధ్రువం ముంచేద్యుధిష్ఠిర||56||

తతో భవేత్తే వ్యసనం ఘోరం భరతసత్తమ
దిష్ట్యా రక్షో హతం యుద్ధే సూతపుత్రేణ మానద||57||

వాసవీం కారణం కృత్వా కాలేనాపహతో హ్యసౌ
తవైవ కారణాద్రక్షో నిహతం తాత సంయుగే||58||

మా క్రుధో భరతశ్రేష్ఠ మా చ శోకే మనః కృథాః
ప్రాణినామిహ సర్వేషామేషా నిష్ఠా యుధిష్ఠిర||59||

భ్రాతృభిః సహితః సర్వైః పార్థివైశ్చ మహాత్మభిః
కౌరవాన్సమరే రాజన్నభియుధ్యస్వ భారత
పంచమే దివసే చైవ పృథివీ తే భవిష్యతి||60||

నిత్యం చ పురుషవ్యాఘ్ర ధర్మమేవ విచింతయ
ఆనృశంస్యం తపో దానం క్షమాం సత్యం చ పాండవ||61||

సేవేథాః పరమప్రీతో యతో ధర్మస్తతో జయః
ఇత్యుక్త్వా పాండవం వ్యాసస్తత్రైవాంతరధీయత||62||

—♦ అధ్యాయము 159 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఘటోత్కచే తు నిహతే సూతపుత్రేణ తాం నిశాం
దుఃఖామర్షవశం ప్రాప్తో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః||1||

దృష్ట్వా భీమేన మహతీం వార్యమాణాం చమూం తవ
ధృష్టద్యుమ్నమువాచేదం కుంభయోనిం నివారయ||2||

త్వం హి ద్రోణవినాశాయ సముత్పన్నో హుతాశనాత్
సశరః కవచీ ఖడ్గీ ధన్వీ చ పరతాపనః
అభిద్రవ రణే హృష్టో న చ తే భీః కథంచన||3||

జనమేజయః శిఖండీ చ దౌర్ముఖిశ్చ యశోధనః
అభిద్రవంతు సంహృష్టాః కుంభయోనిం సమంతతః||4||

నకులః సహదేవశ్చ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః
ద్రుపదశ్చ విరాటశ్చ పుత్రభ్రాతృసమన్వితౌ||5||

సాత్యకిః కేకయాశ్చైవ పాండవశ్చ ధనంజయః
అభిద్రవంతు వేగేన భారద్వాజవధేప్సయా||6||

తథైవ రథినః సర్వే హస్త్యశ్వం యచ్చ కించన
పాదాతాశ్చ రణే ద్రోణం ప్రాపయంతు మహారథం||7||

తథాజ్ఞప్తాస్తు తే సర్వే పాండవేన మహాత్మనా
అభ్యద్రవంత వేగేన కుంభయోనిం యుయుత్సయా||8||

ఆగచ్ఛతస్తాన్సహసా సర్వోద్యోగేన పాండవాన్
ప్రతిజగ్రాహ సమరే ద్రోణః శస్త్రభృతాం వరః||9||

తతో దుర్యోధనో రాజా సర్వోద్యోగేన పాండవాన్
అభ్యద్రవత్సుసంక్రుద్ధ ఇచ్ఛంద్రోణస్య జీవితం॥10॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం శ్రాంతవాహనసైనికం
పాండవానాం కురూణాం చ గర్జతామితరేతరం॥11॥

నిద్రాంధాస్తే మహారాజ పరిశ్రాంతాశ్చ సంయుగే
నాభ్యపద్యంత సమరే కాంచిచ్చేష్టాం మహారథాః॥12॥

త్రియామా రజనీ చైషా ఘోరరూపా భయానకా
సహస్రయామప్రతిమా బభూవ ప్రాణహారిణీ
వధ్యతాం చ తథా తేషాం క్షతానాం చ విశేషతః॥13॥

అహో రాత్రిః సమాజజ్ఞే నిద్రాంధానాం విశేషతః
సర్వే హ్యాసన్నిరుత్సాహాః క్షత్రియా దీనచేతసః
తవ చైవ పరేషాం చ గతాస్త్రా విగతేషవః॥14॥

తే తథా పారయంతశ్చ హ్రీమంతశ్చ విశేషతః
స్వధర్మమనుపశ్యంతో న జహుః స్వామనీకినీం॥15॥

శస్త్రాణ్యన్యే సముత్సృజ్య నిద్రాంధాః శేరతే జనాః
గజేష్వన్యే రథేష్వన్యే హయేష్వన్యే చ భారత॥16॥

నిద్రాంధా నో బుబుధిరే కాంచిచ్చేష్టాం నరాధిపాః
తేఽన్యోన్యం సమరే యోధాః ప్రేషయంత యమక్షయం॥17॥

స్వప్నాయమానాస్త్వపరే పరానితి విచేతసః
ఆత్మానం సమరే జఘ్నుః స్వానేవ చ పరానపి॥18॥

నానావాచో విముంచంతో నిద్రాంధాస్తే మహారణే
యోద్ధవ్యమితి తిష్ఠంతో నిద్రాసంసక్తలోచనాః॥19॥

సంమర్ద్యాన్యే రణే కేచిన్నిద్రాంధాశ్చ పరస్పరం
జఘ్నుః శూరా రణే రాజంస్తస్మింస్తమసి దారుణే॥20॥

హన్యమానం తథాత్మానం పరేభ్యో బహవో జనాః
నాభ్యజానంత సమరే నిద్రయా మోహితా భృశం॥21॥

తేషామేతాదృశీం చేష్టాం విజ్ఞాయ పురుషర్షభః
ఉవాచ వాక్యం బీభత్సురుచ్చైః సంనాదయందిశః॥22॥

శ్రాంతా భవంతో నిద్రాంధాః సర్వ ఏవ సవాహనాః
తమసా చావృతే సైన్యే రజసా బహులేన చ॥23॥

తే యూయం యది మన్యధ్వముపారమత సైనికాః
నిమీలయత చాత్రైవ రణభూమౌ ముహూర్తకం॥24॥

తతో వినిద్రా విశ్రాంతాశ్చంద్రమస్యుదితే పునః
సంసాధయిష్యథాన్యోన్యం స్వర్గాయ కురుపాండవాః॥25॥

తద్వచః సర్వధర్మజ్ఞా ధార్మికస్య నిశమ్య తే
అరోచయంత సైన్యాని తథా చాన్యోన్యమబ్రువన్॥26॥

చుక్రుశుః కర్ణ కర్ణేతి రాజందుర్యోధనేతి చ
ఉపారమత పాండూనాం విరతా హి వరూథినీ॥27॥

తథా విక్రోశమానస్య ఫల్గునస్య తతస్తతః
ఉపారమత పాండూనాం సేనా తవ చ భారత॥28॥

తామస్య వాచం దేవాశ్చ ఋషయశ్చ మహాత్మనః
సర్వసైన్యాని చాక్షుద్రాః ప్రహృష్టాః ప్రత్యపూజయన్॥29॥

తత్సంపూజ్య వచోఽక్రూరం సర్వసైన్యాని భారత
ముహూర్తమస్వపన్రాజఞ్శ్రాంతాని భరతర్షభ॥30॥

సా తు సంప్రాప్య విశ్రామం ధ్వజినీ తవ భారత
సుఖమాప్తవతీ వీరమర్జునం ప్రత్యపూజయత్॥31॥

త్వయి వేదాస్తథాస్త్రాణి త్వయి బుద్ధిపరాక్రమౌ
ధర్మస్త్వయి మహాబాహో దయా భూతేషు చానఘ॥32॥

యచ్చాశ్వస్తాస్తవేచ్ఛామః శర్మ పార్థ తదస్తు తే
మనసశ్చ ప్రియానర్థాన్వీర క్షిప్రమవాప్నుహి॥33॥

ఇతి తే తం నరవ్యాఘ్రం ప్రశంసంతో మహారథాః
నిద్రయా సమవాక్షిప్తాస్తూష్ణీమాసన్విశాం పతే॥34॥

అశ్వపృష్ఠేషు చాప్యన్యే రథనీడేషు చాపరే
గజస్కంధగతాశ్చాన్యే శేరతే చాపరే క్షితౌ॥35॥

సాయుధాః సగదాశ్చైవ సఖడ్గాః సపరశ్వధాః
సప్రాసకవచాశ్చాన్యే నరాః సుప్తాః పృథక్పృథక్॥36॥

గజాస్తే పన్నగాభోగైర్హస్తైర్భూరేణురూషితైః
నిద్రాంధా వసుధాం చక్రుర్ఘ్రాణనిఃశ్వాసశీతలాం॥37॥

గజాః శుశుభిరే తత్ర నిఃశ్వసంతో మహీతలే
విశీర్ణా గిరయో యద్వన్నిఃశ్వసద్భిర్మహోరగైః॥38॥

సమాం చ విషమాం చక్రుః ఖురాగ్రైర్విక్షతాం మహీం
హయాః కాంచనయోక్త్రాశ్చ కేసరాలంబిభిర్యుగైః
సుషుపుస్తత్ర రాజేంద్ర యుక్తా వాహేషు సర్వశః॥39॥

తత్తథా నిద్రయా భగ్నమవాచమస్వపద్బలం
కుశలైరివ విన్యస్తం పటే చిత్రమివాద్భుతం॥40॥

తే క్షత్రియాః కుండలినో యువానః; పరస్పరం సాయకవిక్షతాంగాః
కుంభేషు లీనాః సుషుపుర్గజానాం; కుచేషు లగ్నా ఇవ కామినీనాం॥41॥

తతః కుముదనాథేన కామినీగండపాండునా
నేత్రానందేన చంద్రేణ మాహేంద్రీ దిగలంకృతా॥42॥

తతో ముహూర్తాద్భగవాన్పురస్తాచ్ఛశలక్షణః
అరుణం దర్శయామాస గ్రసంజ్యోతిఃప్రభం ప్రభుః॥43॥

అరుణస్య తు తస్యాను జాతరూపసమప్రభం
రశ్మిజాలం మహచ్చంద్రో మందం మందమవాసృజత్॥44॥

ఉత్సారయంతః ప్రభయా తమస్తే చంద్రరశ్మయః
పర్యగచ్ఛఞ్శనైః సర్వా దిశః ఖం చ క్షితిం తథా॥45॥

తతో ముహూర్తాద్భువనం జ్యోతిర్భూతమివాభవత్
అప్రఖ్యమప్రకాశం చ జగామాశు తమస్తథా॥46॥

ప్రతిప్రకాశితే లోకే దివాభూతే నిశాకరే
విచేరుర్న విచేరుశ్చ రాజన్నక్తంచరాస్తతః॥47॥

బోధ్యమానం తు తత్సైన్యం రాజంశ్చంద్రస్య రశ్మిభిః
బుబుధే శతపత్రాణాం వనం మహదివాంభసి॥48॥

యథా చంద్రోదయోద్ధూతః క్షుభితః సాగరో భవేత్
తథా చంద్రోదయోద్ధూతః స బభూవ బలార్ణవః॥49॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం పునరేవ విశాం పతే
లోకే లోకవినాశాయ పరం లోకమభీప్సతాం||50||

—♦ అధ్యాయము 160 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో ద్రోణమభిగమ్యేదమబ్రవీత్
అమర్షవశమాపన్నో జనయన్హర్షతేజసీ||1||

న మర్షణీయాః సంగ్రామే విశ్రమంతః శ్రమాన్వితాః
సపత్నా గ్లానమనసో లబ్ధలక్ష్యా విశేషతః||2||

తత్తు మర్షితమస్మాభిర్భవతః ప్రియకామ్యయా
త ఏతే పరివిశ్రాంతాః పాండవా బలవత్తరాః||3||

సర్వథా పరిహీనాః స్మ తేజసా చ బలేన చ
భవతా పాల్యమానాస్తే వివర్ధంతే పునః పునః||4||

దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వాణి బ్రహ్మాస్త్రాదీని యాన్యపి
తాని సర్వాణి తిష్ఠంతి భవత్యేవ విశేషతః||5||

న పాండవేయా న వయం నాన్యే లోకే ధనుర్ధరాః
యుధ్యమానస్య తే తుల్యాః సత్యమేతద్బ్రవీమి తే||6||

ససురాసురగంధర్వానిమాఁల్లోకాంద్విజోత్తమ
సర్వాస్త్రవిద్భవాన్హన్యాద్దివ్యైరస్త్రైర్న సంశయః||7||

స భవాన్మర్షయత్యేనాంస్త్వత్తో భీతాన్విశేషతః
శిష్యత్వం వా పురస్కృత్య మమ వా మందభాగ్యతాం||8||

ఏవముద్ధర్షితో ద్రోణః కోపితశ్చాత్మజేన తే
సమన్యురబ్రవీద్రాజందుర్యోధనమిదం వచః||9||

స్థవిరః సన్పరం శక్త్యా ఘటే దుర్యోధనాహవే
అతః పరం మయా కార్యం క్షుద్రం విజయగృద్ధినా
అనస్త్రవిదయం సర్వో హంతవ్యోఽస్త్రవిదా జనః||10||

యద్భవాన్మన్యతే చాపి శుభం వా యది వాశుభం
తద్వై కర్తాస్మి కౌరవ్య వచనాత్తవ నాన్యథా||11||

నిహత్య సర్వపాంచాలాన్యుద్ధే కృత్వా పరాక్రమం
విమోక్ష్యే కవచం రాజన్సత్యేనాయుధమాలభే||12||

మన్యసే యచ్చ కౌంతేయమర్జునం శ్రాంతమాహవే
తస్య వీర్యం మహాబాహో శృణు సత్యేన కౌరవ||13||

తం న దేవా న గంధర్వా న యక్షా న చ రాక్షసాః
ఉత్సహంతే రణే సోఢుం కుపితం సవ్యసాచినం||14||

ఖాండవే యేన భగవాన్ప్రత్యుద్యాతః సురేశ్వరః
సాయకైర్వారితశ్చాపి వర్షమాణో మహాత్మనా||15||

యక్షా నాగాస్తథా దైత్యా యే చాన్యే బలగర్వితాః
నిహతాః పురుషేంద్రేణ తచ్చాపి విదితం తవ||16||

గంధర్వా ఘోషయాత్రాయాం చిత్రసేనాదయో జితాః
యూయం తైర్హ్రియమాణాశ్చ మోక్షితా దృఢధన్వనా||17||

నివాతకవచాశ్చాపి దేవానాం శత్రవస్తథా
సురైరవధ్యాః సంగ్రామే తేన వీరేణ నిర్జితాః॥18॥

దానవానాం సహస్రాణి హిరణ్యపురవాసినాం
విజిగ్యే పురుషవ్యాఘ్రః స శక్యో మానుషైః కథం॥19॥

ప్రత్యక్షం చైవ తే సర్వం యథా బలమిదం తవ
క్షపితం పాండుపుత్రేణ చేష్టతాం నో విశాం పతే॥20॥

తం తథాభిప్రశంసంతమర్జునం కుపితస్తదా
ద్రోణం తవ సుతో రాజన్పునరేవేదమబ్రవీత్॥21॥

అహం దుఃశాసనః కర్ణః శకునిర్మాతులశ్చ మే
హనిష్యామోఽర్జునం సంఖ్యే ద్వైధీకృత్యాద్య భారతీం॥22॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భారద్వాజో హసన్నివ
అన్వవర్తత రాజానం స్వస్తి తేఽస్త్వితి చాబ్రవీత్॥23॥

కో హి గాండీవధన్వానం జ్వలంతమివ తేజసా
అక్షయం క్షపయేత్కశ్చిత్క్షత్రియః క్షత్రియర్షభం॥24॥

తం న విత్తపతిర్నేంద్రో న యమో న జలేశ్వరః
నాసురోరగరక్షాంసి క్షపయేయుః సహాయుధం॥25॥

మూఢాస్త్వేతాని భాషంతే యానీమాన్యాత్థ భారత
యుద్ధే హ్యర్జునమాసాద్య స్వస్తిమాన్కో వ్రజేద్గృహాన్॥26॥

త్వం తు సర్వాతిశంకిత్వాన్నిష్ఠురః పాపనిశ్చయః
శ్రేయసస్త్వద్ధితే యుక్తాంస్తత్తద్వక్తుమిహేచ్ఛసి॥27॥

గచ్ఛ త్వమపి కౌంతేయమాత్మార్థేభ్యో హి మాచిరం
త్వమప్యాశంససే యోద్ధుం కులజః క్షత్రియో హ్యసి॥28॥

ఇమాన్కిం పార్థివాన్సర్వాన్ఘాతయిష్యస్యనాగసః
త్వమస్య మూలం వైరస్య తస్మాదాసాదయార్జునం॥29॥

ఏష తే మాతులః ప్రాజ్ఞః క్షత్రధర్మమనువ్రతః
దూర్ద్యూతదేవీ గాంధారిః ప్రయాత్వర్జునమాహవే॥30॥

ఏషోఽక్షకుశలో జిహ్మో ద్యూతకృత్కితవః శఠః
దేవితా నికృతిప్రజ్ఞో యుధి జేష్యతి పాండవాన్॥31॥

త్వయా కథితమత్యంతం కర్ణేన సహ హృష్టవత్
అసకృచ్ఛూన్యవన్మోహాద్ధృతరాష్ట్రస్య శృణ్వతః॥32॥

అహం చ తాత కర్ణశ్చ భ్రాతా దుఃశాసనశ్చ మే
పాండుపుత్రాన్హనిష్యామః సహితాః సమరే త్రయః॥33॥

ఇతి తే కత్థమానస్య శ్రుతం సంసది సంసది
అనుతిష్ఠ ప్రతిజ్ఞాం తాం సత్యవాగ్భవ తైః సహ॥34॥

ఏష తే పాండవః శత్రురవిషహ్యోఽగ్రతః స్థితః
క్షత్రధర్మమవేక్షస్వ శ్లాఘ్యస్తవ వధో జయాత్॥35॥

దత్తం భుక్తమధీతం చ ప్రాప్తమైశ్వర్యమీప్సితం
కృతకృత్యోఽనృణశ్చాసి మా భైర్యుధ్యస్వ పాండవం॥36॥

ఇత్యుక్త్వా సమరే ద్రోణో న్యవర్తత యతః పరే
ద్వైధీకృత్య తతః సేనాం యుద్ధం సమభవత్తదా॥37॥

సంజయ ఉవాచ

త్రిభాగమాత్రశేషాయాం రాత్ర్యాం యుద్ధమవర్తత
కురూణాం పాండవానాం చ సంహృష్టానాం విశాం పతే ||1||

అథ చంద్రప్రభాం ముష్ణన్నాదిత్యస్య పురఃసరః
అరుణోఽభ్యుదయాం చక్రే తామ్రీకుర్వన్నివాంబరం ||2||

తతో ద్వైధీకృతే సైన్యే ద్రోణః సోమకపాండవాన్
అభ్యద్రవత్సపాంచాలాందుర్యోధనపురోగమః ||3||

ద్వైధీభూతాన్కురూందృష్ట్వా మాధవోఽర్జునమబ్రవీత్
సపత్నాన్సవ్యతః కుర్మి సవ్యసాచిన్నిమాన్కురూన్ ||4||

స మాధవమనుజ్ఞాయ కురుష్వేతి ధనంజయః
ద్రోణకర్ణౌ మహేష్వాసౌ సవ్యతః పర్యవర్తత ||5||

అభిప్రాయం తు కృష్ణస్య జ్ఞాత్వా పరపురంజయః
ఆజిశీర్షగతం దృష్ట్వా భీమసేనం సమాసదత్ ||6||

భీమ ఉవాచ

అర్జునార్జున బీభత్సో శృణు మే తత్త్వతో వచః
యదర్థం క్షత్రియా సూతే తస్య కాలోఽయమాగతః ||7||

అస్మింశ్చేదాగతే కాలే శ్రేయో న ప్రతిపత్స్యసే
అసంభావితరూపః సన్సానృశంస్యం కరిష్యసి ||8||

సత్యశ్రీధర్మయశసాం వీర్యేణానృణ్యమాప్నుహి
భింధ్యనీకం యుధాం శ్రేష్ఠ సవ్యసాచిన్నిమాన్కురు ||9||

సంజయ ఉవాచ

స సవ్యసాచీ భీమేన చోదితః కేశవేన చ
కర్ణద్రోణావతిక్రమ్య సమంతాత్పర్యవారయత్ ||10||

తమాజిశీర్షమాయాంతం దహంతం క్షత్రియర్షభాన్
పరాక్రాంతం పరాక్రమ్య యతంతః క్షత్రియర్షభాః
నాశక్నువన్వారయితుం వర్ధమానమివానలం ||11||

అథ దుర్యోధనః కర్ణః శకునిశ్చాపి సౌబలః
అభ్యవర్షఞ్శరవ్రాతైః కుంతీపుత్రం ధనంజయం ||12||

తేషామస్త్రాణి సర్వేషాముత్తమాస్త్రవిదాం వరః
కదర్థీకృత్య రాజేంద్ర శరవర్షైరవాకిరత్ ||13||

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య లఘుహస్తో ధనంజయః
సర్వానవిధ్యన్నిశితైర్దశభిర్దశభిః శరైః ||14||

ఉద్ధూతా రజసో వృష్టిః శరవృష్టిస్తథైవ చ
తమశ్చ ఘోరం శబ్దశ్చ తదా సమభవన్మహాన్ ||15||

న ద్యౌర్న భూమిర్న దిశః ప్రాజ్ఞాయంత తథా గతే
సైన్యేన రజసా మూఢం సర్వమంధమివాభవత్ ||16||

నైవ తే న వయం రాజన్ప్రజ్ఞాసిష్మ పరస్పరం
ఉద్దేశేన హి తేన స్మ సమయుధ్యంత పార్థివాః॥17॥

విరథా రథినో రాజన్సమాసాద్య పరస్పరం
కేశేషు సమసజ్జంత కవచేషు భుజేషు చ॥18॥

హతాశ్వా హతసూతాశ్చ నిశ్చేష్టా రథినస్తదా
జీవంత ఇవ తత్ర స్మ వ్యదృశ్యంత భయార్దితాః॥19॥

హతాన్గజాన్సమాశ్లిష్య పర్వతానివ వాజినః
గతసత్త్వా వ్యదృశ్యంత తథైవ సహ సాదిభిః॥20॥

తతస్త్వభ్యవసృత్యైవ సంగ్రామాదుత్తరాం దిశం
అతిష్ఠదాహవే ద్రోణో విధూమ ఇవ పావకః॥21॥

తమాజిశీర్షాదేకాంతమపక్రాంతం నిశామ్య తు
సమకంపంత సైన్యాని పాండవానాం విశాం పతే॥22॥

భ్రాజమానం శ్రియా యుక్తం జ్వలంతమివ తేజసా
ద్రోణం దృష్ట్వారయస్త్రేసుశ్చేలుర్మమ్లుశ్చ మారిష॥23॥

ఆహ్వయంతం పరానీకం ప్రభిన్నమివ వారణం
నైనం శశంసిరే జేతుం దానవా వాసవం యథా॥24॥

కేచిదాసన్నిరుత్సాహాః కేచిత్క్రుద్ధా మనస్వినః
విస్మితాశ్చాభవన్కేచిత్కేచిదాసన్నమర్షితాః॥25॥

హస్తైర్హస్తాగ్రమపరే ప్రత్యపింషన్నరాధిపాః
అపరే దశనైరోష్ఠానదశన్క్రోధమూర్ఛితాః॥26॥

వ్యాక్షిపన్నాయుధానన్యే మమృదుశ్చాపరే భుజాన్
అన్యే చాన్వపతంద్రోణం త్యక్తాత్మానో మహౌజసః॥27॥

పాంచాలాస్తు విశేషేణ ద్రోణసాయకపీడితాః
సమసజ్జంత రాజేంద్ర సమరే భృశవేదనాః॥28॥

తతో విరాటద్రుపదౌ ద్రోణం ప్రతియయూ రణే
తథా చరంతం సంగ్రామే భృశం సమరదుర్జయం॥29॥

ద్రుపదస్య తతః పౌత్రాస్త్రయ ఏవ విశాం పతే
చేదయశ్చ మహేష్వాసా ద్రోణమేవాభ్యయుర్యుధి॥30॥

తేషాం ద్రుపదపౌత్రాణాం త్రయాణాం నిశితైః శరైః
త్రిభిర్ద్రోణోఽహరత్ప్రాణాంస్తే హతా న్యపతన్భువి॥31॥

తతో ద్రోణోఽజయద్యుద్ధే చేదికేకయసృంజయాన్
మత్స్యాంశ్చైవాజయత్సర్వాన్భారద్వాజో మహారథః॥32॥

తతస్తు ద్రుపదః క్రోధాచ్ఛరవర్షమవాకిరత్
ద్రోణం ప్రతి మహారాజ విరాటశ్చైవ సంయుగే॥33॥

తతో ద్రోణః సుపీతాభ్యాం భల్లాభ్యామరిమర్దనః
ద్రుపదం చ విరాటం చ ప్రైషీద్వైవస్వతక్షయం॥34॥

హతే విరాటే ద్రుపదే కేకయేషు తథైవ చ
తథైవ చేదిమత్స్యేషు పాంచాలేషు తథైవ చ
హతేషు త్రిషు వీరేషు ద్రుపదస్య చ నప్తృషు॥35॥

ద్రోణస్య కర్మ తద్దృష్ట్వా కోపదుఃఖసమన్వితః
శశాప రథినాం మధ్యే ధృష్టద్యుమ్నో మహామనాః॥36॥

ఇష్టాపూర్తాత్తథా క్షాత్రాద్బ్రాహ్మణ్యాచ్చ స నశ్యతు
ద్రోణో యస్యాద్య ముచ్యేత యో వా ద్రోణాత్పరాఙ్ముఖః॥37॥

ఇతి తేషాం ప్రతిశ్రుత్య మధ్యే సర్వధనుష్మతాం
ఆయాద్ద్రోణం సహానీకః పాంచాల్యః పరవీరహా
పాంచాలాస్త్వేకతో ద్రోణమభ్యఘ్నన్పాండవాన్యతః॥38॥

దుర్యోధనశ్చ కర్ణశ్చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
సోదర్యాశ్చ యథా ముఖ్యాస్తేఽరక్షంద్రోణమాహవే॥39॥

రక్ష్యమాణం తథా ద్రోణం సమరే తైర్మహాత్మభిః
యతమానాపి పాంచాలా న శేకుః ప్రతివీక్షితుం॥40॥

తత్రాక్రుధ్యద్భీమసేనో ధృష్టద్యుమ్నస్య మారిష
స ఏనం వాగ్భిరుగ్రాభిస్తతక్ష పురుషర్షభ॥41॥

ద్రుపదస్య కులే జాతః సర్వాస్త్రేష్వస్త్రవిత్తమః
కః క్షత్రియో మన్యమానః ప్రేక్షేతారిమవస్థితం॥42॥

పితృపుత్రవధం ప్రాప్య పుమాన్కః పరిహాపయేత్
విశేషతస్తు శపథం శపిత్వా రాజసంసది॥43॥

ఏష వైశ్వానర ఇవ సమిద్ధః స్వేన తేజసా
శరచాపేంధనో ద్రోణః క్షత్రం దహతి తేజసా॥44॥

పురా కరోతి నిఃశేషాం పాండవానామనీకినీం
స్థితాః పశ్యత మే కర్మ ద్రోణమేవ వ్రజామ్యహం॥45॥

ఇత్యుక్త్వా ప్రావిశత్క్రుద్ధో ద్రోణానీకం వృకోదరః
దృఢైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైర్ద్రావయంస్తవ వాహినీం॥46॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽపి పాంచాల్యః ప్రవిశ్య మహతీం చమూం
ఆససాద రణే ద్రోణం తదాసీత్తుములం మహత్॥47॥

నైవ నస్తాదృశం యుద్ధం దృష్టపూర్వం న చ శ్రుతం
యథా సూర్యోదయే రాజన్సముత్పింజోఽభవన్మహాన్॥48॥

సంసక్తాని వ్యదృశ్యంత రథవృందాని మారిష
హతాని చ వికీర్ణాని శరీరాణి శరీరిణాం॥49॥

కేచిదన్యత్ర గచ్ఛంతః పథి చాన్యైరుపద్రుతాః
విముఖాః పృష్ఠతశ్చాన్యే తాడ్యంతే పార్శ్వతోఽపరే॥50॥

తథా సంసక్తయుద్ధం తదభవద్భృశదారుణం
అథ సంధ్యాగతః సూర్యః క్షణేన సమపద్యత॥51॥

—♦ అధ్యాయము 162 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తే తథైవ మహారాజ దంశితా రణమూర్ధని
సంధ్యాగతం సహస్రాంశుమాదిత్యముపతస్థిరే॥1॥

ఉదితే తు సహస్రాంశౌ తప్తకాంచనసప్రభే
ప్రకాశితేషు లోకేషు పునర్యుద్ధమవర్తత॥2॥

ద్వంద్వాని యాని తత్రాసన్సంసక్తాని పురోదయాత్
తాన్యేవాభ్యుదితే సూర్యే సమసజ్జంత భారత॥3॥

రథైర్వయా హయైర్నాగాః పాదాతాశ్చాపి కుంజరైః
హయా హయైః సమాజగ్ముః పాదాతాశ్చ పదాతిభిః
సంసక్తాశ్చ వియుక్తాశ్చ యోధాః సంన్యపతన్రణే ॥4॥

తే రాత్రౌ కృతకర్మాణః శ్రాంతాః సూర్యస్య తేజసా
క్షుత్పిపాసాపరీతాంగా విసంజ్ఞా బహవోఽభవన్ ॥5॥

శంఖభేరీమృదంగానాం కుంజరాణాం చ గర్జతాం
విస్ఫారితవికృష్టానాం కార్ముకాణాం చ కూజతాం ॥6॥

శబ్దః సమభవద్రాజందివిస్పృగ్భరతర్షభ
ద్రవతాం చ పదాతీనాం శస్త్రాణాం వినిపాత్యతాం ॥7॥

హయానాం హేషతాం చైవ రథానాం చ నివర్తతాం
క్రోశతాం గర్జతాం చైవ తదాసీత్తుములం మహత్ ॥8॥

వివృద్ధస్తుములః శబ్దో ద్యామగచ్ఛన్మహాస్వనః
నానాయుధనికృత్తానాం చేష్టతామాతురః స్వనః ॥9॥

భూమావశ్రూయత మహాంస్తదాసీత్కృపణం మహత్
పతతాం పతితానాం చ పత్త్యశ్వరథహస్తినాం ॥10॥

తేషు సర్వేష్వనీకేషు వ్యతిషక్తేష్వనేకశః
స్వే స్వాంజఘ్నుః పరే స్వాంశ్చ స్వే పరాంశ్చ పరాన్పరే ॥11॥

వీరబాహువిసృష్టాశ్చ యోధేషు చ గజేషు చ
అసయః ప్రత్యదృశ్యంత వాససాం నేజనేష్వివ ॥12॥

ఉద్యతప్రతిపిష్టానాం ఖడ్గానాం వీరబాహుభిః
స ఏవ శబ్దస్తద్రూపో వాససాం నిజ్యతామివ ॥13॥

అర్ధాసిభిస్తథా ఖడ్గైస్తోమరైః సపరశ్వధైః
నికృష్టయుద్ధం సంసక్తం మహదాసీత్సుదారుణం ॥14॥

గజాశ్వకాయప్రభవాం నరదేహప్రవాహినీం
శస్త్రమత్స్యసుసంపూర్ణాం మాంసశోణితకర్దమాం ॥15॥

ఆర్తనాదస్వనవతీం పతాకావస్త్రఫేనిలాం
నదీం ప్రావర్తయన్వీరాః పరలోకప్రవాహినీం ॥16॥

శరశక్త్యర్దితాః క్లాంతా రాత్రిమూఢాల్పచేతసః
విష్టభ్య సర్వగాత్రాణి వ్యతిష్ఠన్గజవాజినః
సంశుష్కవదనా వీరాః శిరోభిశ్చారుకుండలైః ॥17॥

యుద్ధోపకరణైశ్చాన్యైస్తత్ర తత్ర ప్రకాశితైః
క్రవ్యాదసంఘైరాకీర్ణం మృతైరర్ధమృతైరపి
నాసీద్రథపథస్తత్ర సర్వమాయోధనం ప్రతి ॥18॥

మజ్జత్సు చక్రేషు రథాన్సత్త్వమాస్థాయ వాజినః
కథంచిదవహఞ్శ్రాంతా వేపమానాః శరార్దితాః
కులసత్త్వబలోపేతా వాజినో వారణోపమాః ॥19॥

విహ్వలం తత్సముద్భ్రాంతం సభయం భారతాతురం
బలమాసీత్తదా సర్వమృతే ద్రోణార్జునావుభౌ ॥20॥

తావేవాస్తాం నిలయనం తావార్తాయనమేవ చ
తావేవాన్యే సమాసాద్య జగ్ముర్వైవస్వతక్షయం ॥21॥

ఆవిగ్నమభవత్సర్వం కౌరవాణాం మహద్బలం
పాంచాలానాం చ సంసక్తం న ప్రాజ్ఞాయత కించన ॥22॥

అంతకాక్రీడసదృశే భీరూణాం భయవర్ధనే
పృథివ్యాం రాజవంశానాముత్థితే మహతి క్షయే॥23॥

న తత్ర కర్ణం న ద్రోణం నార్జునం న యుధిష్ఠిరం
న భీమసేనం న యమౌ న పాంచాల్యం న సాత్యకిం॥24॥

న చ దుఃశాసనం ద్రౌణిం న దుర్యోధనసౌబలౌ
న కృపం మద్రరాజం వా కృతవర్మాణమేవ చ॥25॥

న చాన్యాన్నైవ చాత్మానం న క్షితిం న దిశస్తథా
పశ్యామ రాజన్సంసక్తాన్సైన్యేన రజసావృతాన్॥26॥

సంభ్రాంతే తుములే ఘోరే రజోమేఘే సముత్థితే
ద్వితీయామివ సంప్రాప్తామమన్యంత నిశాం తదా॥27॥

న జ్ఞాయంతే కౌరవేయా న పాంచాలా న పాండవాః
న దిశో న దివం నోర్వీం న సమం విషమం తథా॥28॥

హస్తసంస్పర్శమాపన్నాన్పరాన్వాప్యథ వా స్వకాన్
న్యపాతయంస్తదా యుద్ధే నరాః స్మ విజయైషిణః॥29॥

ఉద్ధూతత్వాత్తు రజసః ప్రసేకాచ్ఛోణితస్య చ
ప్రశశామ రజో భౌమం శీఘ్రత్వాదనిలస్య చ॥30॥

తత్ర నాగా హయా యోధా రథినోఽథ పదాతయః
పారిజాతవనానీవ వ్యరోచన్రుధిరోక్షితాః॥31॥

తతో దుర్యోధనః కర్ణో ద్రోణో దుఃశాసనస్తథా
పాండవైః సమసజ్జంత చతుర్భిశ్చతురో రథాః॥32॥

దుర్యోధనః సహ భ్రాత్రా యమాభ్యాం సమసజ్జత
వృకోదరేణ రాధేయో భారద్వాజేన చార్జునః॥33॥

తద్ఘోరం మహదాశ్చర్యం సర్వే ప్రైక్షన్సమంతతః
రథర్షభాణాముగ్రాణాం సంనిపాతమమానుషం॥34॥

రథమార్గైర్విచిత్రైశ్చ విచిత్రరథసంకులం
అపశ్యన్రథినో యుద్ధం విచిత్రం చిత్రయోధినాం॥35॥

యతమానాః పరాక్రాంతాః పరస్పరజిగీషవః
జీమూతా ఇవ ఘర్మాంతే శరవర్షైరవాకిరన్॥36॥

తే రథాన్సూర్యసంకాశానాస్థితాః పురుషర్షభాః
అశోభంత యథా మేఘాః శారదాః సముపస్థితాః॥37॥

స్పర్ధినస్తే మహేష్వాసాః కృతయత్నా ధనుర్ధరాః
అభ్యగచ్ఛంస్తథాన్యోన్యం మత్తా గజవృషా ఇవ॥38॥

న నూనం దేహభేదోఽస్తి కాలే తస్మిన్సమాగతే
యత్ర సర్వే న యుగపద్వ్యశీర్యంత మహారథాః॥39॥

బాహుభిశ్చరణైశ్ఛిన్నైః శిరోభిశ్చారుకుండలైః
కార్ముకైర్విశిఖైః ప్రాసైః ఖడ్గైః పరశుపట్టిశైః॥40॥

నాలీకక్షురనారాచైర్నఖరైః శక్తితోమరైః
అన్యైశ్చ వివిధాకారైర్ధౌతైః ప్రహరణోత్తమైః॥41॥

చిత్రైశ్చ వివిధాకారైః శరీరావరణైరపి
విచిత్రైశ్చ రథైర్భగ్నైర్హతైశ్చ గజవాజిభిః॥42॥

శూన్యైశ్చ నగరాకారైర్హతయోధధ్వజై రథైః
అమనుష్యైర్హయైస్త్రస్తైః కృష్యమాణైస్తతస్తతః॥43॥

వాతాయమానైరసకృద్ధతవీరైరలంకృతైః
వ్యజనైః కంకటైశ్చైవ ధ్వజైశ్చ వినిపాతితైః॥44॥

ఛత్రైరాభరణైర్వస్త్రైర్మాల్యైశ్చ సుసుగంధిభిః
హారైః కిరీటైర్ముకుటైరుష్ణీషైః కింకిణీగణైః॥45॥

ఉరస్యైర్మణిభిర్నిష్కైశ్చూడామణిభిరేవ చ
ఆసీదాయోధనం తత్ర నభస్తారాగణైరివ॥46॥

తతో దుర్యోధనస్యాసీన్నకులేన సమాగమః
అమర్షితేన క్రుద్ధస్య క్రుద్ధేనామర్షితస్య చ॥47॥

అపసవ్యం చకారాథ మాద్రీపుత్రస్తవాత్మజం
కిరఞ్శరశతైర్హృష్టస్తత్ర నాదో మహానభూత్॥48॥

అపసవ్యం కృతః సంఖ్యే భ్రాతృవ్యేనాత్యమర్షిణా
సోఽమర్షితస్తమప్యాజౌ ప్రతిచక్రేఽపసవ్యతః॥49॥

తతః ప్రతిచికీర్షంతమపసవ్యం తు తే సుతం
న్యవారయత తేజస్వీ నకులశ్చిత్రమార్గవిత్॥50॥

సర్వతో వినివార్యైనం శరజాలేన పీడయన్
విముఖం నకులశ్చక్రే తత్సైన్యాః సమపూజయన్॥51॥

తిష్ఠ తిష్ఠేతి నకులో బభాషే తనయం తవ
సంస్మృత్య సర్వదుఃఖాని తవ దుర్మంత్రితేన చ॥52॥

—♦ అధ్యాయము 163 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుఃశాసనః క్రుద్ధః సహదేవముపాద్రవత్
రథవేగేన తీవ్రేణ కంపయన్నివ మేదినీం॥1॥

తస్యాపతత ఏవాశు భల్లేనామిత్రకర్శనః
మాద్రీసుతః శిరో యంతుః సశిరస్త్రాణమచ్ఛినత్॥2॥

నైనం దుఃశాసనః సూతం నాపి కశ్చన సైనికః
హృతోత్తమాంగమాశుత్వాత్సహదేవేన బుద్ధవాన్॥3॥

యదా త్వసంగృహీతత్వాత్ప్రయాంత్యశ్వా యథాసుఖం
తతో దుఃశాసనః సూతం బుద్ధవాన్గతచేతసం॥4॥

స హయాన్సంనిగృహ్యాజౌ స్వయం హయవిశారదః
యుయుధే రథినాం శ్రేష్ఠశ్చిత్రం లఘు చ సుష్ఠు చ॥5॥

తదస్యాపూజయన్కర్మ స్వే పరే చైవ సంయుగే
హతసూతరథేనాజౌ వ్యచరద్యదభీతవత్॥6॥

సహదేవస్తు తానశ్వాంస్తీక్ష్ణైర్బాణైరవాకిరత్
పీడ్యమానాః శరైశ్చాశు ప్రాద్రవంస్తే తతస్తతః॥7॥

స రశ్మిషు విషక్తత్వాదుత్ససర్జ శరాసనం
ధనుషా కర్మ కుర్వంస్తు రశ్మీన్స పునరుత్సృజత్॥8॥

ఛిద్రేషు తేషు తం బాణైర్మాద్రీపుత్రోఽభ్యవాకిరత్
పరీప్సంస్త్వత్సుతం కర్ణస్తదంతరమవాపతత్॥9॥

వృకోదరస్తతః కర్ణం త్రిభిర్భల్లైః సమాహితైః
ఆకర్ణపూర్ణైరభ్యఘ్నన్బాహ్వోరురసి చానదత్॥10॥

సంన్యవర్తత తం కర్ణః సంఘట్టిత ఇవోరగః
తదభూత్తుములం యుద్ధం భీమరాధేయయోస్తదా॥11॥

తౌ వృషావివ సంక్రుద్ధౌ వివృత్తనయనావుభౌ
వేగేన మహతాన్యోన్యం సంరబ్ధావభిపేతతుః॥12॥

అభిసంశ్లిష్టయోస్తత్ర తయోరాహవశౌండయోః
అభిన్నశరపాతత్వాద్గదాయుద్ధమవర్తత॥13॥

గదయా భీమసేనస్తు కర్ణస్య రథకూబరం
బిభేదాశు తదా రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥14॥

తతో భీమస్య రాధేయో గదామాదాయ వీర్యవాన్
అవాసృజద్రథే తాం తు బిభేద గదయా గదాం॥15॥

తతో భీమః పునర్గుర్వీం చిక్షేపాధిరథేర్గదాం
తాం శరైర్దశభిః కర్ణః సుపుంఖైః సుసమాహితైః
ప్రత్యవిధ్యత్పునశ్చాన్యైః సా భీమం పునరావ్రజత్॥16॥

తస్యాః ప్రతినిపాతేన భీమస్య విపులో ధ్వజః
పపాత సారథిశ్చాస్య ముమోహ గదయా హతః॥17॥

స కర్ణే సాయకానష్టౌ వ్యసృజత్క్రోధమూర్చితః
ధ్వజే శరాసనే చైవ శరావాపే చ భారత॥18॥

తతః పునస్తు రాధేయో హయానస్య రథేషుభిః
ఋష్యవర్ణాంజఘానాశు తతోభౌ పార్ష్ణిసారథీ॥19॥

స విపన్నరథో భీమో నకులస్యాప్లుతో రథం
హరిర్యథా గిరేః శృంగం సమాక్రామదరిందమః॥20॥

తథా ద్రోణార్జునౌ చిత్రమయుధ్యేతాం మహారథౌ
ఆచార్యశిష్యౌ రాజేంద్ర కృతప్రహరణౌ యుధి॥21॥

లఘుసంధానయోగాభ్యాం రథయోశ్చ రణేన చ
మోహయంతౌ మనుష్యాణాం చక్షూంషి చ మనాంసి చ॥22॥

ఉపారమంత తే సర్వే యోధాస్మాకం పరే తథా
అదృష్టపూర్వం పశ్యంతస్తద్యుద్ధం గురుశిష్యయోః॥23॥

విచిత్రాన్పృతనామధ్యే రథమార్గానుదీర్యతః
అన్యోన్యమపసవ్యం చ కర్తుం వీరౌ తదైషతుః
పరాక్రమం తయోర్యోధా దదృశుస్తం సువిస్మితాః॥24॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం ద్రోణపాండవయోర్మహత్
ఆమిషార్థం మహారాజ గగనే శ్యేనయోరివ॥25॥

యద్యచ్చకార ద్రోణస్తు కుంతీపుత్రజిగీషయా
తత్తత్ప్రతిజఘానాశు ప్రహసంస్తస్య పాండవః॥26॥

యదా ద్రోణో న శక్నోతి పాండవస్య విశేషణే
తతః ప్రాదుశ్చకారాస్త్రమస్త్రమార్గవిశారదః॥27॥

ఐంద్రం పాశుపతం త్వాష్ట్రం వాయవ్యమథ వారుణం
ముక్తం ముక్తం ద్రోణచాపాత్తజ్జఘాన ధనంజయః॥28॥

అస్త్రాణ్యస్త్రైర్యదా తస్య విధివద్ధంతి పాండవః
తతోఽస్త్రైః పరమైర్దివ్యైర్ద్రోణః పార్థమవాకిరత్॥29॥

యద్యదస్త్రం స పార్థాయ ప్రయుంక్తే విజిగీషయా
తస్యాస్త్రస్య విఘాతార్థం తత్తత్స కురుతేఽర్జునః॥30॥

స వధ్యమానేష్వస్త్రేషు దివ్యేష్వపి యథావిధి
అర్జునేనార్జునం ద్రోణో మనసైవాభ్యపూజయత్॥31॥

మేనే చాత్మానమధికం పృథివ్యామపి భారత
తేన శిష్యేణ సర్వేభ్యః శస్త్రవిద్భ్యః సమంతతః॥32॥

వార్యమాణస్తు పార్థేన తథా మధ్యే మహాత్మనాం
యతమానోఽర్జునం ప్రీత్యా ప్రత్యవారయదుత్స్మయన్॥33॥

తతోఽన్తరిక్షే దేవాశ్చ గంధర్వాశ్చ సహస్రశః
ఋషయః సిద్ధసంఘాశ్చ వ్యతిష్ఠంత దిదృక్షయా॥34॥

తదప్సరోభిరాకీర్ణం యక్షరాక్షససంకులం
శ్రీమదాకాశమభవద్భూయో మేఘాకులం యథా॥35॥

తత్ర స్మాంతర్హితా వాచో వ్యచరంత పునః పునః
ద్రోణస్య స్తవసంయుక్తాః పార్థస్య చ మహాత్మనః
విసృజ్యమానేష్వస్త్రేషు జ్వాలయత్సు దిశో దశ॥36॥

నైవేదం మానుషం యుద్ధం నాసురం న చ రాక్షసం
న దైవం న చ గాంధర్వం బ్రాహ్మం ధ్రువమిదం పరం
విచిత్రమిదమాశ్చర్యం న నో దృష్టం న చ శ్రుతం॥37॥

అతి పాండవమాచార్యో ద్రోణం చాప్యతి పాండవః
నానయోరంతరం ద్రష్టుం శక్యమస్త్రేణ కేనచిత్॥38॥

యది రుద్రో ద్విధాకృత్య యుధ్యేతాత్మానమాత్మనా
తత్ర శక్యోపమా కర్తుమన్యత్ర తు న విద్యతే॥39॥

జ్ఞానమేకస్థమాచార్యే జ్ఞానం యోగశ్చ పాండవే
శౌర్యమేకస్థమాచార్యే బలం శౌర్యం చ పాండవే॥40॥

నేమౌ శక్యౌ మహేష్వాసౌ రణే క్షేపయితుం పరైః
ఇచ్ఛమానౌ పునరిమౌ హన్యేతాం సామరం జగత్॥41॥

ఇత్యబ్రువన్మహారాజ దృష్ట్వా తౌ పురుషర్షభౌ
అంతర్హితాని భూతాని ప్రకాశాని చ సంఘశః॥42॥

తతో ద్రోణో బ్రాహ్మమస్త్రం ప్రాదుశ్చక్రే మహామతిః
సంతాపయన్రణే పార్థం భూతాన్యంతర్హితాని చ॥43॥

తతశ్చచాల పృథివీ సపర్వతవనద్రుమా
వవౌ చ విషమో వాయుః సాగరాశ్చాపి చుక్షుభుః॥44॥

తతస్త్రాసో మహానాసీత్కురుపాండవసేనయోః
సర్వేషాం చైవ భూతానాముద్యతేఽస్త్రే మహాత్మనా॥45॥

తతః పార్థోఽప్యసంభ్రాంతస్తదస్త్రం ప్రతిజఘ్నివాన్
బ్రహ్మాస్త్రేణైవ రాజేంద్ర తతః సర్వమశీశమత్॥46॥

యదా న గమ్యతే పారం తయోరన్యతరస్య వా
తతః సంకులయుద్ధేన తద్యుద్ధం వ్యకులీకృతం॥47॥

నాజ్ఞాయత తతః కించిత్పునరేవ విశాం పతే
ప్రవృత్తే తుములే యుద్ధే ద్రోణపాండవయోర్మృధే॥48॥

శరజాలైః సమాకీర్ణే మేఘజాలైరివాంబరే
న స్మ సంపతతే కశ్చిదంతరిక్షచరస్తదా॥49॥

సంజయ ఉవాచ

తస్మింస్తథా వర్తమానే నరాశ్వగజసంక్షయే
దుఃశాసనో మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నమయోధయత్॥1॥

స తు రుక్మరథాసక్తో దుఃశాసనశరార్దితః
అమర్షాత్తవ పుత్రస్య శరైర్వాహానవాకిరత్॥2॥

క్షణేన స రథస్తస్య సధ్వజః సహసారథిః
నాదృశ్యత మహారాజ పార్షతస్య శరైశ్చితః॥3॥

దుఃశాసనస్తు రాజేంద్ర పాంచాల్యస్య మహాత్మనః
నాశకత్ప్రముఖే స్థాతుం శరజాలప్రపీడితః॥4॥

స తు దుఃశాసనం బాణైర్విముఖీకృత్య పార్షతః
కిరఞ్శరసహస్రాణి ద్రోణమేవాభ్యయాద్రణే॥5॥

ప్రత్యపద్యత హార్దిక్యః కృతవర్మా తదంతరం
సోదర్యాణాం త్రయశ్చైవ త ఏనం పర్యవారయన్॥6॥

తం యమౌ పృష్ఠతోఽన్వైతాం రక్షంతౌ పురుషర్షభౌ
ద్రోణాయాభిముఖం యాంతం దీప్యమానమివానలం॥7॥

సంప్రహారమకుర్వంస్తే సర్వే సప్త మహారథాః
అమర్షితాః సత్త్వవంతః కృత్వా మరణమగ్రతః॥8॥

శుద్ధాత్మానః శుద్ధవృత్తా రాజన్స్వర్గపురస్కృతాః
ఆర్యం యుద్ధమకుర్వంత పరస్పరజిగీషవః॥9॥

శుక్లాభిజనకర్మాణో మతిమంతో జనాధిపాః
ధర్మయుద్ధమయుధ్యంత ప్రేక్షంతో గతిముత్తమాం॥10॥

న తత్రాసీదధర్మిష్ఠమశస్త్రం యుద్ధమేవ చ
నాత్ర కర్ణీ న నాలీకో న లిప్తో న చ వస్తకః॥11॥

న సూచీ కపిశో నాత్ర న గవాస్థిర్గజాస్థికః
ఇషురాసీన్న సంశ్లిష్టో న పూతిర్న చ జిహ్మగః॥12॥

ఋజూన్యేవ విశుద్ధాని సర్వే శస్త్రాణ్యధారయన్
సుయుద్ధేన పరాల్లోకానీప్సంతః కీర్తిమేవ చ॥13॥

తదాసీత్తుములం యుద్ధం సర్వదోషవివర్జితం
చతుర్ణాం తవ యోధానాం తైస్త్రిభిః పాండవైః సహ॥14॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు తాన్హిత్వా తవ రాజన్రథర్షభాన్
యమాభ్యాం వారితాందృష్ట్వా శీఘ్రాస్త్రో ద్రోణమభ్యయాత్॥15॥

నివారితాస్తు తే వీరాస్తయోః పురుషసింహయోః
సమసజ్జంత చత్వారో వాతాః పర్వతయోరివ॥16॥

ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం యమౌ సార్ధం రథాభ్యాం రథపుంగవౌ
సమాసక్తౌ తతో ద్రోణం ధృష్టద్యుమ్నోఽభ్యవర్తత॥17॥

దృష్ట్వా ద్రోణాయ పాంచాల్యం వ్రజంతం యుద్ధదుర్మదం
యమాభ్యాం తాంశ్చ సంసక్తాంస్తదంతరముపాద్రవత్॥18॥

దుర్యోధనో మహారాజ కిరఞ్శోణితభోజనాన్
తం సాత్యకిః శీఘ్రతరం పునరేవాభ్యవర్తత॥19॥

తౌ పరస్పరమాసాద్య సమీపే కురుమాధవౌ
హసమానౌ నృశార్దూలావభీతౌ సమగచ్ఛతాం॥20॥

బాల్యే వృత్తాని సర్వాణి ప్రీయమాణౌ విచింత్య తౌ
అన్యోన్యం ప్రేక్షమాణౌ చ హసమానౌ పునః పునః॥21॥

అథ దుర్యోధనో రాజా సాత్యకిం ప్రత్యభాషత
ప్రియం సఖాయం సతతం గర్హయన్వృత్తమాత్మనః॥22॥

ధిక్క్రోధం ధిక్సఖే లోభం ధిఙ్మోహం ధిగమర్షితం
ధిగస్తు క్షాత్రమాచారం ధిగస్తు బలమౌరసం॥23॥

యత్త్వం మామభిసంధత్సే త్వాం చాహం శినిపుంగవ
త్వం హి ప్రాణైః ప్రియతరో మమాహం చ సదా తవ॥24॥

స్మరామి తాని సర్వాణి బాల్యే వృత్తాని యాని నౌ
తాని సర్వాణి జీర్ణాని సాంప్రతం నౌ రణాజిరే
కిమన్యత్క్రోధలోభాభ్యాం యుధ్యామి త్వాద్య సాత్వత॥25॥

తం తథావాదినం రాజన్సాత్యకిః ప్రత్యభాషత
ప్రహసన్విశిఖాంస్తీక్ష్ణానుద్యమ్య పరమాస్త్రవిత్॥26॥

నేయం సభా రాజపుత్ర న చాచార్యనివేశనం
యత్ర క్రీడితమస్మాభిస్తదా రాజన్సమాగతైః॥27॥

దుర్యోధన ఉవాచ

క్వ సా క్రీడా గతాస్మాకం బాల్యే వై శినిపుంగవ
క్వ చ యుద్ధమిదం భూయః కాలో హి దురతిక్రమః॥28॥

కిం ను నో విద్యతే కృత్యం ధనేన ధనలిప్సయా
యత్ర యుధ్యామహే సర్వే ధనలోభాత్సమాగతాః॥29॥

సంజయ ఉవాచ

తం తథావాదినం తత్ర రాజానం మాధవోఽబ్రవీత్
ఏవంవృత్తం సదా క్షత్రం యద్ధంతీహ గురూనపి॥30॥

యది తేఽహం ప్రియో రాజంజహి మాం మా చిరం కృథాః
త్వత్కృతే సుకృతాల్లోకాన్గచ్ఛేయం భరతర్షభ॥31॥

యా తే శక్తిర్బలం చైవ తత్క్షిప్రం మయి దర్శయ
నేచ్ఛామ్యేతదహం ద్రష్టుం మిత్రాణాం వ్యసనం మహత్॥32॥

ఇత్యేవం వ్యక్తమాభాష్య ప్రతిభాష్య చ సాత్యకిః
అభ్యయాత్తూర్ణమవ్యగ్రో నిరపేక్షో విశాం పతే॥33॥

తమాయాంతమభిప్రేక్ష్య ప్రత్యగృహ్ణాత్తవాత్మజః
శరైశ్చావాకిరద్రాజఞ్శైనేయం తనయస్తవ॥34॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కురుమాధవసింహయోః
అన్యోన్యం క్రుద్ధయోర్ఘోరం యథా ద్విరదసింహయోః॥35॥

తతః పూర్ణాయతోత్సృష్టైః సాత్వతం యుద్ధదుర్మదం
దుర్యోధనః ప్రత్యవిధ్యద్దశభిర్నిశితైః శరైః॥36॥

తం సాత్యకిః ప్రత్యవిధ్యత్తథైవ దశభిః శరైః
పంచాశతా పునశ్చాజౌ త్రింశతా దశభిశ్చ హ॥37॥

తస్య సందధతశ్చేషూన్సంహితేషుం చ కార్ముకం
అచ్ఛినత్సాత్యకిస్తూర్ణం శరైశ్చైవాభ్యవీవృషత్॥38॥

స గాఢవిద్ధో వ్యథితః ప్రత్యపాయాద్రథాంతరం
దుర్యోధనో మహారాజ దాశార్హశరపీడితః॥39॥

సమాశ్వస్య తు పుత్రస్తే సాత్యకిం పునరభ్యయాత్
విసృజన్నిషుజాలాని యుయుధానరథం ప్రతి॥40॥

తథైవ సాత్యకిర్బాణాందుర్యోధనరథం ప్రతి
ప్రతతం వ్యసృజద్రాజంస్తత్సంకులమవర్తత॥41॥

తత్రేషుభిః క్షిప్యమాణైః పతద్భిశ్చ సమంతతః
అగ్నేరివ మహాకక్షే శబ్దః సమభవన్మహాన్॥42॥

తత్రాభ్యధికమాలక్ష్య మాధవం రథసత్తమం
క్షిప్రమభ్యపతత్కర్ణః పరీప్సంస్తనయం తవ॥43॥

న తు తం మర్షయామాస భీమసేనో మహాబలః
అభ్యయాత్త్వరితః కర్ణం విసృజన్సాయకాన్బహూన్॥44॥

తస్య కర్ణః శితాన్బాణాన్ప్రతిహన్య హసన్నివ
ధనుః శరాంశ్చ చిచ్ఛేద సూతం చాభ్యహనచ్ఛరైః॥45॥

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధో గదామాదాయ పాండవః
ధ్వజం ధనుశ్చ సూతం చ సంమమర్దాహవే రిపోః॥46॥

అమృష్యమాణః కర్ణస్తు భీమసేనమయుధ్యత
వివిధైరిషుజాలైశ్చ నానాశస్త్రైశ్చ సంయుగే॥47॥

సంకులే వర్తమానే తు రాజా ధర్మసుతోఽబ్రవీత్
పాంచాలానాం నరవ్యాఘ్రాన్మత్స్యానాం చ నరర్షభాన్॥48॥

యే నః ప్రాణాః శిరో యే నో యే నో యోధా మహాబలాః
త ఏతే ధార్తరాష్ట్రేషు విషక్తాః పురుషర్షభాః॥49॥

కిం తిష్ఠత యథా మూఢాః సర్వే విగతచేతసః
తత్ర గచ్ఛత యత్రైతే యుధ్యంతే మామకా రథాః॥50॥

క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య సర్వ ఏవ గతజ్వరాః
జయంతో వధ్యమానా వా గతిమిష్టాం గమిష్యథ॥51॥

జిత్వా చ బహుభిర్యజ్ఞైర్యక్ష్యధ్వం భూరిదక్షిణైః
హతా వా దేవసాద్భూత్వా లోకాన్ప్రాప్స్యథ పుష్కలాన్॥52॥

తే రాజ్ఞా చోదితా వీరా యోత్స్యమానా మహారథాః
చతుర్ధా వహినీం కృత్వా త్వరితా ద్రోణమభ్యయుః॥53॥

పాంచాలాస్త్వేకతో ద్రోణమభ్యఘ్నన్బహుభిః శరైః
భీమసేనపురోగాశ్చ ఏకతః పర్యవారయన్॥54॥

ఆసంస్తు పాండుపుత్రాణాం త్రయోఽజిహ్మా మహారథాః
యమౌ చ భీమసేనశ్చ ప్రాక్రోశంత ధనంజయం॥55॥

అభిద్రవార్జున క్షిప్రం కురూంద్రోణాదపానుద
తత ఏనం హనిష్యంతి పాంచాలా హతరక్షిణం॥56॥

కౌరవేయాంస్తతః పార్థః సహసా సముపాద్రవత్
పాంచాలానేవ తు ద్రోణో ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాన్॥57॥

పాంచాలానాం తతో ద్రోణోఽప్యకరోత్కదనం మహత్
యథా క్రుద్ధో రణే శక్రో దానవానాం క్షయం పురా॥58॥

ద్రోణాస్త్రేణ మహారాజ వధ్యమానాః పరే యుధి
నాత్రసంత రణే ద్రోణాత్సత్త్వవంతో మహారథాః॥59॥

వధ్యమానా మహారాజ పాంచాలాః సృంజయాస్తథా
ద్రోణమేవాభ్యయుర్యుద్ధే మోహయంతో మహారథం॥60॥

తేషాం తూత్సాద్యమానానాం పాంచాలానాం సమంతతః
అభవద్భైరవో నాదో వధ్యతాం శరశక్తిభిః॥61॥

వధ్యమానేషు సంగ్రామే పాంచాలేషు మహాత్మనా
ఉదీర్యమాణే ద్రోణాస్త్రే పాండవాన్భయమావిశత్॥62॥

దృష్ట్వాశ్వనరసంఘానాం విపులం చ క్షయం యుధి
పాండవేయా మహారాజ నాశంసుర్విజయం తదా॥63॥

కచ్చిద్ద్రోణో న నః సర్వాన్క్షపయేత్పరమాస్త్రవిత్
సమిద్ధః శిశిరాపాయే దహన్కక్షమివానలః॥64॥

న చైనం సంయుగే కశ్చిత్సమర్థః ప్రతివీక్షితుం
న చైనమర్జునో జాతు ప్రతియుధ్యేత ధర్మవిత్॥65॥

త్రస్తాన్కుంతీసుతాందృష్ట్వా ద్రోణసాయకపీడితాన్
మతిమాఞ్శ్రేయసే యుక్తః కేశవోఽర్జునమబ్రవీత్॥66॥

నైష యుద్ధేన సంగ్రామే జేతుం శక్యః కథంచన
అపి వృత్రహణా యుద్ధే రథయూథపయూథపః॥67॥

ఆస్థీయతాం జయే యోగో ధర్మముత్సృజ్య పాండవ
యథా వః సంయుగే సర్వాన్న హన్యాద్రుక్మవాహనః॥68॥

అశ్వత్థామ్ని హతే నైష యుధ్యేదితి మతిర్మమ
తం హతం సంయుగే కశ్చిదస్మై శంసతు మానవః॥69॥

ఏతన్నారోచయద్రాజన్కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అన్యే త్వరోచయన్సర్వే కృచ్ఛ్రేణ తు యుధిష్ఠిరః॥70॥

తతో భీమో మహాబాహురనీకే స్వే మహాగజం
జఘాన గదయా రాజన్నశ్వత్థామానమిత్యుత॥71॥

భీమసేనస్తు సవ్రీడముపేత్య ద్రోణమాహవే
అశ్వత్థామా హత ఇతి శబ్దముచ్చైశ్చకార హ॥72॥

అశ్వత్థామేతి హి గజః ఖ్యాతో నామ్నా హతోఽభవత్
కృత్వా మనసి తం భీమో మిథ్యా వ్యాహృతవాంస్తదా॥73॥

భీమసేనవచః శ్రుత్వా ద్రోణస్తత్పరమప్రియం
మనసా సన్నగాత్రోఽభూద్యథా సైకతమంభసి॥74॥

శంకమానః స తన్మిథ్యా వీర్యజ్ఞః స్వసుతస్య వై
హతః స ఇతి చ శ్రుత్వా నైవ ధైర్యాదకంపత॥75॥

స లబ్ధ్వా చేతనాం ద్రోణః క్షణేనైవ సమాశ్వసత్
అనుచింత్యాత్మనః పుత్రమవిషహ్యమరాతిభిః॥76॥

స పార్షతమభిద్రుత్య జిఘాంసుర్మృత్యుమాత్మనః
అవాకిరత్సహస్రేణ తీక్ష్ణానాం కంకపత్రిణాం॥77॥

తం వై వింశతిసాహస్రాః పాంచాలానాం నరర్షభాః
తథా చరంతం సంగ్రామే సర్వతో వ్యకిరఞ్శరైః॥78॥

తతః ప్రాదుష్కరోద్ద్రోణో బ్రాహ్మమస్త్రం పరంతపః
వధాయ తేషాం శూరాణాం పాంచాలానామమర్షితః॥79॥

తతో వ్యరోచత ద్రోణో వినిఘ్నన్సర్వసోమకాన్
శిరాంస్యపాతయచ్చాపి పాంచాలానాం మహామృధే
తథైవ పరిఘాకారాన్బాహూన్కనకభూషణాన్॥80॥

తే వధ్యమానాః సమరే భారద్వాజేన పార్థివాః
మేదిన్యామన్వకీర్యంత వాతనున్నా ఇవ ద్రుమాః॥81॥

కుంజరాణాం చ పతతాం హయౌఘానాం చ భారత
అగమ్యరూపా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా॥82॥

హత్వా వింశతిసాహస్రాన్పాంచాలానాం రథవ్రజాన్
అతిష్ఠదాహవే ద్రోణో విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥83॥

తథైవ చ పునః క్రుద్ధో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
వసుదానస్య భల్లేన శిరః కాయాదపాహరత్॥84॥

పునః పంచశతాన్మత్స్యాన్షట్సహస్రాంశ్చ సృంజయాన్
హస్తినామయుతం హత్వా జఘానాశ్వాయుతం పునః॥85॥

క్షత్రియాణామభావాయ దృష్ట్వా ద్రోణమవస్థితం
ఋషయోఽభ్యాగమంస్తూర్ణం హవ్యవాహపురోగమాః॥86॥

విశ్వామిత్రో జమదగ్నిర్భారద్వాజోఽథ గౌతమః
వసిష్ఠః కశ్యపోఽత్రిశ్చ బ్రహ్మలోకం నినీషవః॥87॥

సికతాః పృశ్నయో గర్గా బాలఖిల్యా మరీచిపాః
భృగవోఽఙ్గిరసశ్చైవ సూక్ష్మాశ్చాన్యే మహర్షయః॥88॥

త ఏనమబ్రువన్సర్వే ద్రోణమాహవశోభినం
అధర్మతః కృతం యుద్ధం సమయో నిధనస్య తే॥89॥

న్యస్యాయుధం రణే ద్రోణ సమేత్యాస్మానవస్థితాన్
నాతః క్రూరతరం కర్మ పునః కర్తుం త్వమర్హసి॥90॥

వేదవేదాంగవిదుషః సత్యధర్మపరస్య చ
బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ తవైతన్నోపపద్యతే॥91॥

న్యస్యాయుధమమోఘేషో తిష్ఠ వర్త్మని శాశ్వతే
పరిపూర్ణశ్చ కాలస్తే వస్తుం లోకేఽద్య మానుషే॥92॥

ఇతి తేషాం వచః శ్రుత్వా భీమసేనవచశ్చ తత్
ధృష్టద్యుమ్నం చ సంప్రేక్ష్య రణే స విమనాభవత్॥93॥

స దహ్యమానో వ్యథితః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
అహతం వా హతం వేతి పప్రచ్ఛ సుతమాత్మనః॥94॥

స్థిరా బుద్ధిర్హి ద్రోణస్య న పార్థో వక్ష్యతేఽనృతం
త్రయాణామపి లోకానామైశ్వర్యార్థే కథంచన॥95॥

తస్మాత్తం పరిపప్రచ్ఛ నాన్యం కంచిద్విశేషతః
తస్మింస్తస్య హి సత్యాశా బాల్యాత్ప్రభృతి పాండవే॥96॥

తతో నిష్పాండవాముర్వీం కరిష్యంతం యుధాం పతిం
ద్రోణం జ్ఞాత్వా ధర్మరాజం గోవిందో వ్యథితోఽబ్రవీత్॥97॥

యద్యర్ధదివసం ద్రోణో యుధ్యతే మన్యుమాస్థితః
సత్యం బ్రవీమి తే సేనా వినాశం సముపైష్యతి॥98॥

స భవాంస్త్రాతు నో ద్రోణాత్సత్యాజ్జ్యాయోఽనృతం భవేత్
అనృతం జీవితస్యార్థే వదన్న స్పృశ్యతేఽనృతైః॥99॥

తయోః సంవదతోరేవం భీమసేనోఽబ్రవీదిదం
శ్రుత్వైవ తం మహారాజ వధోపాయం మహాత్మనః॥100॥

గాహమానస్య తే సేనాం మాలవస్యేంద్రవర్మణః
అశ్వత్థామేతి విఖ్యాతో గజః శక్రగజోపమః॥101॥

నిహతో యుధి విక్రమ్య తతోఽహం ద్రోణమబ్రువం
అశ్వత్థామా హతో బ్రహ్మన్నివర్తస్వాహవాదితి॥102॥

నూనం నాశ్రద్దధద్వాక్యమేష మే పురుషర్షభః
స త్వం గోవిందవాక్యాని మానయస్వ జయైషిణః॥103॥

ద్రోణాయ నిహతం శంస రాజఞ్శారద్వతీసుతం
త్వయోక్తో నైష యుధ్యేత జాతు రాజంద్విజర్షభః
సత్యవాన్హి నృలోకేఽస్మిన్భవాన్ఖ్యాతో జనాధిప॥104॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కృష్ణవాక్యప్రచోదితః
భావిత్వాచ్చ మహారాజ వక్తుం సముపచక్రమే॥105॥

తమతథ్యభయే మగ్నో జయే సక్తో యుధిష్ఠిరః
అవ్యక్తమబ్రవీద్రాజన్హతః కుంజర ఇత్యుత॥106॥

తస్య పూర్వం రథః పృథ్వ్యాశ్చతురంగుల ఉత్తరః
బభూవైవం తు తేనోక్తే తస్య వాహాస్పృశన్మహీం॥107॥

యుధిష్ఠిరాత్తు తద్వాక్యం శ్రుత్వా ద్రోణో మహారథః
పుత్రవ్యసనసంతప్తో నిరాశో జీవితేఽభవత్॥108॥

ఆగస్కృతమివాత్మానం పాండవానాం మహాత్మనాం
ఋషివాక్యం చ మన్వానః శ్రుత్వా చ నిహతం సుతం॥109॥

విచేతాః పరమోద్విగ్నో ధృష్టద్యుమ్నమవేక్ష్య చ
యోద్ధుం నాశక్నువద్రాజన్యథాపూర్వమరిందమ॥110॥

తం దృష్ట్వా పరమోద్విగ్నం శోకోపహతచేతసం
పాంచాలరాజస్య సుతో ధృష్టద్యుమ్నః సమాద్రవత్॥111॥

య ఇష్ట్వా మనుజేంద్రేణ ద్రుపదేన మహామఖే
లబ్ధో ద్రోణవినాశాయ సమిద్ధాద్ధవ్యవాహనాత్॥112॥

స ధనుర్జైత్రమాదాయ ఘోరం జలదనిస్వనం
దృఢజ్యమజరం దివ్యం శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్॥113॥

సందధే కార్ముకే తస్మిఞ్శరమాశీవిషోపమం
ద్రోణం జిఘాంసుః పాంచాల్యో మహాజ్వాలమివానలం॥114॥

తస్య రూపం శరస్యాసీద్ధనుర్జ్యామండలాంతరే
ద్యోతతో భాస్కరస్యేవ ఘనాంతే పరివేశినః॥115॥

పార్షతేన పరామృష్టం జ్వలంతమివ తద్ధనుః
అంతకాలమివ ప్రాప్తం మేనిరే వీక్ష్య సైనికాః॥116॥

తమిషుం సంహితం తేన భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
దృష్ట్వామన్యత దేహస్య కాలపర్యాయమాగతం॥117॥

తతః స యత్నమాతిష్ఠదాచార్యస్తస్య వారణే
న చాస్యాస్త్రాణి రాజేంద్ర ప్రాదురాసన్మహాత్మనః॥118॥

తస్య త్వహాని చత్వారి క్షపా చైకాస్యతో గతా
తస్య చాహ్నస్త్రిభాగేన క్షయం జగ్ముః పతత్రిణః॥119॥

స శరక్షయమాసాద్య పుత్రశోకేన చార్దితః
వివిధానాం చ దివ్యానామస్త్రాణామప్రసన్నతాం॥120॥

ఉత్స్రష్టుకామః శస్త్రాణి విప్రవాక్యాభిచోదితః
తేజసా ప్రేర్యమాణశ్చ యుయుధే సోఽతిమానుషం॥121॥

అథాన్యత్స సమాదాయ దివ్యమాంగిరసం ధనుః
శరాంశ్చ బ్రహ్మదండాభాంధృష్టద్యుమ్నమయోధయత్॥122॥

తతస్తం శరవర్షేణ మహతా సమవాకిరత్
వ్యశాతయచ్చ సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నమమర్షణః॥123॥

తం శరం శతధా చాస్య ద్రోణశ్చిచ్ఛేద సాయకైః
ధ్వజం ధనుశ్చ నిశితైః సారథిం చాప్యపాతయత్॥124॥

ధృష్టద్యుమ్నః ప్రహస్యాన్యత్పునరాదాయ కార్ముకం
శితేన చైనం బాణేన ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥125॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః సంభ్రాంత ఇవ సంయుగే
భల్లేన శితధారేణ చిచ్ఛేదాస్య మహద్ధనుః॥126॥

యచ్చాస్య బాణం వికృతం ధనూంషి చ విశాం పతే
సర్వం సంఛిద్య దుర్ధర్షో గదాం ఖడ్గమథాపి చ॥127॥

ధృష్టద్యుమ్నం తతోఽవిధ్యన్నవభిర్నిశితైః శరైః
జీవితాంతకరైః క్రుద్ధః క్రుద్ధరూపం పరంతపః॥128॥

ధృష్టద్యుమ్నరథస్యాశ్వాన్స్వరథాశ్వైర్మహారథః
అమిశ్రయదమేయాత్మా బ్రాహ్మమస్త్రముదీరయన్॥129॥

తే మిశ్రా బహ్వశోభంత జవనా వాతరంహసః
పారావతసవర్ణాశ్చ శోణాశ్చ భరతర్షభ॥130॥

యథా సవిద్యుతో మేఘా నదంతో జలదాగమే
తథా రేజుర్మహారాజ మిశ్రితా రణమూర్ధని॥131॥

ఈషాబంధం చక్రబంధం రథబంధం తథైవ చ
ప్రణాశయదమేయాత్మా ధృష్టద్యుమ్నస్య స ద్విజః॥132॥

స ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
ఉత్తమామాపదం ప్రాప్య గదాం వీరః పరామృశత్॥133॥

తామస్య విశిఖైస్తీక్ష్ణైః క్షిప్యమాణాం మహారథః
నిజఘాన శరైర్ద్రోణః క్రుద్ధః సత్యపరాక్రమః॥134॥

తాం దృష్ట్వా తు నరవ్యాఘ్రో ద్రోణేన నిహతాం శరైః
విమలం ఖడ్గమాదత్త శతచంద్రం చ భానుమత్॥135॥

అసంశయం తథాభూతే పాంచాల్యః సాధ్వమన్యత
వధమాచార్యముఖ్యస్య ప్రాప్తకాలం మహాత్మనః॥136॥

తతః స్వరథనీడస్థః స్వరథస్య రథేషయా
అగచ్ఛదసిముద్యమ్య శతచంద్రం చ భానుమత్॥137॥

చికీర్షుర్దుష్కరం కర్మ ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
ఇయేష వక్షో భేత్తుం చ భారద్వాజస్య సంయుగే॥138॥

సోఽతిష్ఠద్యుగమధ్యే వై యుగసంనహనేషు చ
శోణానాం జఘనార్ధేషు తత్సైన్యాః సమపూజయన్॥139॥

తిష్ఠతో యుగపాలీషు శోణానప్యధితిష్ఠతః
నాపశ్యదంతరం ద్రోణస్తదద్భుతమివాభవత్॥140॥

క్షిప్రం శ్యేనస్య చరతో యథైవామిషగృద్ధినః
తద్వదాసీదభీసారో ద్రోణం ప్రార్థయతో రణే॥141॥

తస్యాశ్వాన్రథశక్త్యాసౌ తదా క్రుద్ధః పరాక్రమీ
సర్వానేకైకశో ద్రోణః కపోతాభానజీఘనత్॥142॥

తే హతా న్యపతన్భూమౌ ధృష్టద్యుమ్నస్య వాజినః
శోణాశ్చ పర్యముచ్యంత రథబంధాద్విశాం పతే॥143॥

తాన్హయాన్నిహతాందృష్ట్వా ద్విజాగ్ర్యేణ స పార్షతః
నామృష్యత యుధాం శ్రేష్ఠో యాజ్ఞసేనిర్మహారథః॥144॥

విరథః స గృహీత్వా తు ఖడ్గం ఖడ్గభృతాం వరః
ద్రోణమభ్యపతద్రాజన్వైనతేయ ఇవోరగం॥145॥

తస్య రూపం బభౌ రాజన్భారద్వాజం జిఘాంసతః
యథా రూపం పరం విష్ణోర్హిరణ్యకశిపోర్వధే॥146॥

సోఽచరద్వివిధాన్మార్గాన్ప్రకారానేకవింశతిం
భ్రాంతముద్భ్రాంతమావిద్ధమాప్లుతం ప్రసృతం సృతం॥147॥

పరివృత్తం నివృత్తం చ ఖడ్గం చర్మ చ ధారయన్
సంపాతం సముదీర్ణం చ దర్శయామాస పార్షతః॥148॥

తతః శరసహస్రేణ శతచంద్రమపాతయత్
ఖడ్గం చర్మ చ సంబాధే ధృష్టద్యుమ్నస్య స ద్విజః॥149॥

తే తు వైతస్తికా నామ శరా హ్యాసన్నఘాతినః
నికృష్టయుద్ధే ద్రోణస్య నాన్యేషాం సంతి తే శరాః॥150॥

శారద్వతస్య పార్థస్య ద్రౌణేర్వైకర్తనస్య చ
ప్రద్యుమ్నయుయుధానాభ్యామభిమన్యోశ్చ తే శరాః॥151॥

అథాస్యేషుం సమాధత్త దృఢం పరమసంశితం
అంతేవాసినమాచార్యో జిఘాంసుః పుత్రసంమితం॥152॥

తం శరైర్దశభిస్తీక్ష్ణైశ్చిచ్ఛేద శినిపుంగవః
పశ్యతస్తవ పుత్రస్య కర్ణస్య చ మహాత్మనః
గ్రస్తమాచార్యముఖ్యేన ధృష్టద్యుమ్నమమోచయత్॥153॥

చరంతం రథమార్గేషు సాత్యకిం సత్యవిక్రమం
ద్రోణకర్ణాంతరగతం కృపస్యాపి చ భారత
అపశ్యేతాం మహాత్మానౌ విష్వక్సేనధనంజయౌ॥154॥

అపూజయేతాం వార్ష్ణేయం బ్రువాణౌ సాధు సాధ్వితి
దివ్యాన్యస్త్రాణి సర్వేషాం యుధి నిఘ్నంతమచ్యుతం
అభిపత్య తతః సేనాం విష్వక్సేనధనంజయౌ॥155॥

ధనంజయస్తతః కృష్ణమబ్రవీత్పశ్య కేశవ
ఆచార్యవరముఖ్యానాం మధ్యే క్రీడన్మధూద్వహః॥156॥

ఆనందయతి మాం భూయః సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
మాద్రీపుత్రౌ చ భీమం చ రాజానం చ యుధిష్ఠిరం॥157॥

యచ్ఛిక్షయానుద్ధతః సన్రణే చరతి సాత్యకిః
మహారథానుపక్రీడన్వృష్ణీనాం కీర్తివర్ధనః॥158॥

తమేతే ప్రతినందంతి సిద్ధాః సైన్యాశ్చ విస్మితాః
అజయ్యం సమరే దృష్ట్వా సాధు సాధ్వితి సాత్వతం
యోధాశ్చోభయతః సర్వే కర్మభిః సమపూజయన్॥159॥

—♦ అధ్యాయము 165 ♦—

సంజయ ఉవాచ

క్రూరమాయోధనం జజ్ఞే తస్మిన్రాజసమాగమే
రుద్రస్యేవ హి క్రుద్ధస్య నిఘ్నతస్తు పశూన్యథా॥1॥

హస్తానాముత్తమాంగానాం కార్ముకాణాం చ భారత
ఛత్రాణాం చాపవిద్ధానాం చామరాణాం చ సంయుగే॥2॥

భగ్నచక్రై రథైశ్చాపి పాతితైశ్చ మహాధ్వజైః
సాదిభిశ్చ హతైః శూరైః సంకీర్ణా వసుధాభవత్॥3॥

బాణపాతనికృత్తాస్తు యోధాస్తే కురుసత్తమ
చేష్టంతో వివిధాశ్చేష్టా వ్యదృశ్యంత మహాహవే॥4॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే ఘోరే దేవాసురోపమే
అబ్రవీత్క్షత్రియాంస్తత్ర ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
అభిద్రవత సంయత్తాః కుంభయోనిం మహారథాః॥5॥

ఏష వై పార్షతో వీరో భారద్వాజేన సంగతః
ఘటతే చ యథాశక్తి భారద్వాజస్య నాశనే॥6॥

యాదృశాని హి రూపాణి దృశ్యంతే నో మహారణే
అద్య ద్రోణం రణే క్రుద్ధః పాతయిష్యతి పార్షతః
తే యూయం సహితా భూత్వా కుంభయోనిం పరీప్సత॥7॥

యుధిష్ఠిరసమాజ్ఞప్తాః సృంజయానాం మహారథాః
అభ్యద్రవంత సంయత్తా భారద్వాజం జిఘాంసవః॥8॥

తాన్సమాపతతః సర్వాన్భారద్వాజో మహారథః
అభ్యద్రవత వేగేన మర్తవ్యమితి నిశ్చితః॥9॥

ప్రయాతే సత్యసంధే తు సమకంపత మేదినీ
వవుర్వాతాః సనిర్ఘాతాస్త్రాసయంతో వరూథినీం॥10॥

పపాత మహతీ చోల్కా ఆదిత్యాన్నిర్గతేవ హ
దీపయంతీవ తాపేన శంసంతీవ మహద్భయం॥11॥

జజ్వలుశ్చైవ శస్త్రాణి భారద్వాజస్య మారిష
రథాః స్వనంతి చాత్యర్థం హయాశ్చాశ్రూణ్యవాసృజన్॥12॥

హతౌజా ఇవ చాప్యాసీద్భారద్వాజో మహారథః
ఋషీణాం బ్రహ్మవాదానాం స్వర్గస్య గమనం ప్రతి
సుయుద్ధేన తతః ప్రాణానుత్స్రష్టుముపచక్రమే॥13॥

తతశ్చతుర్దిశం సైన్యైర్ద్రుపదస్యాభిసంవృతః
నిర్దహన్క్షత్రియవ్రాతాంద్రోణః పర్యచరద్రణే॥14॥

హత్వా వింశతిసాహస్రాన్క్షత్రియానరిమర్దనః
దశాయుతాని తీక్ష్ణాగ్రైరవధీద్విశిఖైః శితైః॥15॥

సోఽతిష్ఠదాహవే యత్తో విధూమ ఇవ పావకః
క్షత్రియాణామభావాయ బ్రాహ్మమాత్మానమాస్థితః॥16॥

పాంచాల్యం విరథం భీమో హతసర్వాయుధం వశీ
అవిషణ్ణం మహాత్మానం త్వరమాణః సమభ్యయాత్॥17॥

తతః స్వరథమారోప్య పాంచాల్యమరిమర్దనః
అబ్రవీదభిసంప్రేక్ష్య ద్రోణమస్యంతమంతికాత్॥18॥

న త్వదన్య ఇహాచార్యం యోద్ధుముత్సహతే పుమాన్
త్వరస్వ ప్రాగ్వధాయైవ త్వయి భారః సమాహితః॥19॥

స తథోక్తో మహాబాహుః సర్వభారసహం నవం
అభిపత్యాదదే క్షిప్రమాయుధప్రవరం దృఢం॥20॥

సంరబ్ధశ్చ శరానస్యంద్రోణం దుర్వారణం రణే
వివారయిషురాచార్యం శరవర్షైరవాకిరత్॥21॥

తౌ న్యవారయతాం శ్రేష్ఠౌ సంరబ్ధౌ రణశోభినౌ
ఉదీరయేతాం బ్రాహ్మాణి దివ్యాన్యస్త్రాణ్యనేకశః॥22॥

స మహాస్త్రైర్మహారాజ ద్రోణమాచ్ఛాదయద్రణే
నిహత్య సర్వాణ్యస్త్రాణి భారద్వాజస్య పార్షతః॥23॥

స వసాతీఞ్శిబీంశ్చైవ బాహ్లీకాన్కౌరవానపి
రక్షిష్యమాణాన్సంగ్రామే ద్రోణం వ్యధమదచ్యుతః॥24॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తదా రాజన్గభస్తిభిరివాంశుమాన్
బభౌ ప్రచ్ఛాదయన్నాశాః శరజాలైః సమంతతః॥25॥

తస్య ద్రోణో ధనుశ్ఛిత్త్వా విద్ధ్వా చైనం శిలీముఖైః
మర్మాణ్యభ్యహనద్భూయః స వ్యథాం పరమామగాత్॥26॥

తతో భీమో దృఢక్రోధో ద్రోణస్యాశ్లిష్య తం రథం
శనకైరివ రాజేంద్ర ద్రోణం వచనమబ్రవీత్॥27॥

యది నామ న యుధ్యేరఞ్శిక్షితా బ్రహ్మబంధవః
స్వకర్మభిరసంతుష్టా న స్మ క్షత్రం క్షయం వ్రజేత్॥28॥

అహింసా సర్వభూతేషు ధర్మం జ్యాయస్తరం విదుః
తస్య చ బ్రాహ్మణో మూలం భవాంశ్చ బ్రహ్మవిత్తమః॥29॥

శ్వపాకవన్మ్లేచ్ఛగణాన్హత్వా చాన్యాన్పృథగ్విధాన్
అజ్ఞానాన్మూఢవద్బ్రహ్మన్పుత్రదారధనేప్సయా॥30॥

ఏకస్యార్థే బహూన్హత్వా పుత్రస్యాధర్మవిద్యథా
స్వకర్మస్థాన్వికర్మస్థో న వ్యపత్రపసే కథం॥31॥

స చాద్య పతితః శేతే పృష్టేనావేదితస్తవ
ధర్మరాజేన తద్వాక్యం నాతిశంకితుమర్హసి॥32॥

ఏవముక్తస్తతో ద్రోణో భీమేనోత్సృజ్య తద్ధనుః
సర్వాణ్యస్త్రాణి ధర్మాత్మా హాతుకామోఽభ్యభాషత
కర్ణ కర్ణ మహేష్వాస కృప దుర్యోధనేతి చ॥33॥

సంగ్రామే క్రియతాం యత్నో బ్రవీమ్యేష పునః పునః
పాండవేభ్యః శివం వోఽస్తు శస్త్రమభ్యుత్సృజామ్యహం॥34॥

ఇతి తత్ర మహారాజ ప్రాక్రోశద్ద్రౌణిమేవ చ
ఉత్సృజ్య చ రణే శస్త్రం రథోపస్థే నివేశ్య చ
అభయం సర్వభూతానాం ప్రదదౌ యోగయుక్తవాన్॥35॥

తస్య తచ్ఛిద్రమాజ్ఞాయ ధృష్టద్యుమ్నః సముత్థితః
ఖడ్గీ రథాదవప్లుత్య సహసా ద్రోణమభ్యయాత్॥36॥

హాహాకృతాని భూతాని మానుషాణీతరాణి చ
ద్రోణం తథాగతం దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నవశం గతం॥37॥

హాహాకారం భృశం చక్రురహో ధిగితి చాబ్రువన్
ద్రోణోఽపి శస్త్రాణ్యుత్సృజ్య పరమం సామ్యమాస్థితః॥38॥

తథోక్త్వా యోగమాస్థాయ జ్యోతిర్భూతో మహాతపాః
దివమాక్రామదాచార్యః సద్భిః సహ దురాక్రమం ॥39॥

ద్వౌ సూర్యావితి నో బుద్ధిరాసీత్తస్మింస్తథా గతే
ఏకాగ్రమివ చాసీద్ధి జ్యోతిర్భిః పూరితం నభః
సమపద్యత చార్కాభే భారద్వాజనిశాకరే ॥40॥

నిమేషమాత్రేణ చ తజ్జ్యోతిరంతరధీయత
ఆసీత్కిలకిలాశబ్దః ప్రహృష్టానాం దివౌకసాం
బ్రహ్మలోకం గతే ద్రోణే ధృష్టద్యుమ్నే చ మోహితే ॥41॥

వయమేవ తదాద్రాక్ష్మ పంచ మానుషయోనయః
యోగయుక్తం మహాత్మానం గచ్ఛంతం పరమాం గతిం ॥42॥

అహం ధనంజయః పార్థః కృపః శారద్వతో ద్విజః
వాసుదేవశ్చ వార్ష్ణేయో ధర్మరాజశ్చ పాండవః ॥43॥

అన్యే తు సర్వే నాపశ్యన్భారద్వాజస్య ధీమతః
మహిమానం మహారాజ యోగయుక్తస్య గచ్ఛతః ॥44॥

గతిం పరమికాం ప్రాప్తమజానంతో నృయోనయః
నాపశ్యన్గచ్ఛమానం హి తం సార్ధమృషిపుంగవైః
ఆచార్యం యోగమాస్థాయ బ్రహ్మలోకమరిందమం ॥45॥

వితున్నాంగం శరశతైర్న్యస్తాయుధమసృక్క్షరం
ధిక్కృతః పార్షతస్తం తు సర్వభూతైః పరామృశత్ ॥46॥

తస్య మూర్ధానమాలంబ్య గతసత్త్వస్య దేహినః
కించిదబ్రువతః కాయాద్విచకర్తాసినా శిరః ॥47॥

హర్షేణ మహతా యుక్తో భారద్వాజే నిపాతితే
సింహనాదరవం చక్రే భ్రామయన్ఖడ్గమాహవే ॥48॥

ఆకర్ణపలితః శ్యామో వయసాశీతిపంచకః
త్వత్కృతే వ్యచరత్సంఖ్యే స తు షోడశవర్షవత్ ॥49॥

ఉక్తవాంశ్చ మహాబాహుః కుంతీపుత్రో ధనంజయః
జీవంతమానయాచార్యం మా వధీర్ద్రుపదాత్మజ ॥50॥

న హంతవ్యో న హంతవ్య ఇతి తే సైనికాశ్చ హ
ఉత్క్రోశన్నర్జునశ్చైవ సానుక్రోశస్తమాద్రవత్ ॥51॥

క్రోశమానేఽర్జునే చైవ పార్థివేషు చ సర్వశః
ధృష్టద్యుమ్నోఽవధీద్ద్రోణం రథతల్పే నరర్షభం ॥52॥

శోణితేన పరిక్లిన్నో రథాద్భూమిమరిందమః
లోహితాంగ ఇవాదిత్యో దుర్దర్శః సమపద్యత
ఏవం తం నిహతం సంఖ్యే దదృశే సైనికో జనః ॥53॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు తద్రాజన్భారద్వాజశిరో మహత్
తావకానాం మహేష్వాసః ప్రముఖే తత్సమాక్షిపత్ ॥54॥

తే తు దృష్ట్వా శిరో రాజన్భారద్వాజస్య తావకాః
పలాయనకృతోత్సాహా దుద్రువుః సర్వతోదిశం ॥55॥

ద్రోణస్తు దివమాస్థాయ నక్షత్రపథమావిశత్
అహమేవ తదాద్రాక్షం ద్రోణస్య నిధనం నృప ॥56॥

ఋషేః ప్రసాదాత్కృష్ణస్య సత్యవత్యాః సుతస్య చ
విధూమామివ సంయాంతీముల్కాం ప్రజ్వలితామివ
అపశ్యామ దివం స్తబ్ధ్వా గచ్ఛంతం తం మహాద్యుతిం ॥57॥

హతే ద్రోణే నిరుత్సాహాన్కురూన్పాండవసృంజయాః
అభ్యద్రవన్మహావేగాస్తతః సైన్యం వ్యదీర్యత॥58॥

నిహతా హయభూయిష్ఠాః సంగ్రామే నిశితైః శరైః
తావకా నిహతే ద్రోణే గతాసవ ఇవాభవన్॥59॥

పరాజయమథావాప్య పరత్ర చ మహద్భయం
ఉభయేనైవ తే హీనా నావిందంధృతిమాత్మనః॥60॥

అన్విచ్ఛంతః శరీరం తు భారద్వాజస్య పార్థివాః
నాధ్యగచ్ఛంస్తదా రాజన్కబంధాయుతసంకులే॥61॥

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా పరత్ర చ మహద్యశః
బాణశబ్దరవాంశ్చక్రుః సింహనాదాంశ్చ పుష్కలాన్॥62॥

భీమసేనస్తతో రాజంధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
వరూథిన్యామనృత్యేతాం పరిష్వజ్య పరస్పరం॥63॥

అబ్రవీచ్చ తదా భీమః పార్షతం శత్రుతాపనం
భూయోఽహం త్వాం విజయినం పరిష్వక్ష్యామి పార్షత
సూతపుత్రే హతే పాపే ధార్తరాష్ట్రే చ సంయుగే॥64॥

ఏతావదుక్త్వా భీమస్తు హర్షేణ మహతా యుతః
బాహుశబ్దేన పృథివీం కంపయామాస పాండవః॥65॥

తస్య శబ్దేన విత్రస్తాః ప్రాద్రవంస్తావకా యుధి
క్షత్రధర్మం సముత్సృజ్య పలాయనపరాయణాః॥66॥

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా హృష్టా హ్యాసన్విశాం పతే
అరిక్షయం చ సంగ్రామే తేన తే సుఖమాప్నువన్॥67॥

తతో ద్రోణే హతే రాజన్కురవః శస్త్రపీడితాః
హతప్రవీరా విధ్వస్తా భృశం శోకపరాయణాః॥68॥

విచేతసో హతోత్సాహాః కశ్మలాభిహతౌజసః
ఆర్తస్వరేణ మహతా పుత్రం తే పర్యవారయన్॥69॥

రజస్వలా వేపమానా వీక్షమాణా దిశో దశ
అశ్రుకంఠా యథా దైత్యా హిరణ్యాక్షే పురా హతే॥70॥

స తైః పరివృతో రాజా త్రస్తైః క్షుద్రమృగైరివ
అశక్నువన్నవస్థాతుమపాయాత్తనయస్తవ॥71॥

క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతాస్తే యోధాస్తవ భారత
ఆదిత్యేన చ సంతప్తా భృశం విమనసోఽభవన్॥72॥

భాస్కరస్యేవ పతనం సముద్రస్యేవ శోషణం
విపర్యాసం యథా మేరోర్వాసవస్యేవ నిర్జయం॥73॥

అమర్షణీయం తద్దృష్ట్వా భారద్వాజస్య పాతనం
త్రస్తరూపతరా రాజన్కౌరవాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥74॥

గాంధారరాజః శకునిస్త్రస్తస్త్రస్తతరైః సహ
హతం రుక్మరథం దృష్ట్వా ప్రాద్రవత్సహితో రథైః॥75॥

వరూథినీం వేగవతీం విద్రుతాం సపతాకినీం
పరిగృహ్య మహాసేనాం సూతపుత్రోఽపయాద్భయాత్॥76॥

రథనాగాశ్వకలిలాం పురస్కృత్య తు వాహినీం
మద్రాణామీశ్వరః శల్యో వీక్షమాణోఽపయాద్భయాత్॥77॥

హతప్రవీరైర్భూయిష్ఠం ద్విపైర్బహుపదాతిభిః
వృతః శారద్వతోఽగచ్ఛత్కష్టం కష్టమితి బ్రువన్॥78॥

భోజానీకేన శిష్టేన కలింగారట్టబాహ్లికైః
కృతవర్మా వృతో రాజన్ప్రాయాత్సుజవనైర్హయైః॥79॥

పదాతిగణసంయుక్తస్త్రస్తో రాజన్భయార్దితః
ఉలూకః ప్రాద్రవత్తత్ర దృష్ట్వా ద్రోణం నిపాతితం॥80॥

దర్శనీయో యువా చైవ శౌర్యే చ కృతలక్షణః
దుఃశాసనో భృశోద్విగ్నః ప్రాద్రవద్గజసంవృతః॥81॥

గజాశ్వరథసంయుక్తో వృతశ్చైవ పదాతిభిః
దుర్యోధనో మహారాజ ప్రాయాత్తత్ర మహారథః॥82॥

గజాన్రథాన్సమారుహ్య పరస్యాపి హయాంజనాః
ప్రకీర్ణకేశా విధ్వస్తా న ద్వావేకత్ర ధావతః॥83॥

నేదమస్తీతి పురుషా హతోత్సాహా హతౌజసః
ఉత్సృజ్య కవచానన్యే ప్రాద్రవంస్తావకా విభో॥84॥

అన్యోన్యం తే సమాక్రోశన్సైనికా భరతర్షభ
తిష్ఠ తిష్ఠేతి న చ తే స్వయం తత్రావతస్థిరే॥85॥

ధుర్యాన్ప్రముచ్య తు రథాద్ధతసూతాన్స్వలంకృతాన్
అధిరుహ్య హయాన్యోధాః క్షిప్రం పద్భిరచోదయన్॥86॥

ద్రవమాణే తథా సైన్యే త్రస్తరూపే హతౌజసి
ప్రతిస్రోత ఇవ గ్రాహో ద్రోణపుత్రః పరానియాత్॥87॥

హత్వా బహువిధాం సేనాం పాండూనాం యుద్ధదుర్మదః
కథంచిత్సంకటాన్ముక్తో మత్తద్విరదవిక్రమః॥88॥

ద్రవమాణం బలం దృష్ట్వా పలాయనకృతక్షణం
దుర్యోధనం సమాసాద్య ద్రోణపుత్రోఽబ్రవీదిదం॥89॥

కిమియం ద్రవతే సేనా త్రస్తరూపేవ భారత
ద్రవమాణాం చ రాజేంద్ర నావస్థాపయసే రణే॥90॥

త్వం చాపి న యథాపూర్వం ప్రకృతిస్థో నరాధిప
కర్ణప్రభృతయశ్చేమే నావతిష్ఠంతి పార్థివాః॥91॥

అన్యేష్వపి చ యుద్ధేషు నైవ సేనాద్రవత్తదా
కచ్చిత్క్షేమం మహాబాహో తవ సైన్యస్య భారత॥92॥

కస్మిన్నిదం హతే రాజన్రథసింహే బలం తవ
ఏతామవస్థాం సంప్రాప్తం తన్మమాచక్ష్వ కౌరవ॥93॥

తత్తు దుర్యోధనః శ్రుత్వా ద్రోణపుత్రస్య భాషితం
ఘోరమప్రియమాఖ్యాతుం నాశకత్పార్థివర్షభః॥94॥

భిన్నా నౌరివ తే పుత్రో నిమగ్నః శోకసాగరే
బాష్పేణ పిహితో దృష్ట్వా ద్రోణపుత్రం రథే స్థితం॥95॥

తతః శారద్వతం రాజా సవ్రీడమిదమబ్రవీత్
శంసేహ సర్వం భద్రం తే యథా సైన్యమిదం ద్రుతం॥96॥

అథ శారద్వతో రాజన్నార్తిం గచ్ఛన్పునః పునః
శశంస ద్రోణపుత్రాయ యథా ద్రోణో నిపాతితః॥97॥

కృప ఉవాచ

వయం ద్రోణం పురస్కృత్య పృథివ్యాం ప్రవరం రథం
ప్రావర్తయామ సంగ్రామం పాంచాలైరేవ కేవలైః॥98॥

తతః ప్రవృత్తే సంగ్రామే విమిశ్రాః కురుసోమకాః
అన్యోన్యమభిగర్జంతః శస్త్రైర్దేహానపాతయన్॥99॥

తతో ద్రోణో బ్రాహ్మమస్త్రం వికుర్వాణో నరర్షభః
అహనచ్ఛాత్రవాన్భల్లైః శతశోఽథ సహస్రశః॥100॥

పాండవాః కేకయా మత్స్యాః పాంచాలాశ్చ విశేషతః
సంఖ్యే ద్రోణరథం ప్రాప్య వ్యనశన్కాలచోదితాః॥101॥

సహస్రం రథసింహానాం ద్విసాహస్రం చ దంతినాం
ద్రోణో బ్రహ్మాస్త్రనిర్దగ్ధం ప్రేషయామాస మృత్యవే॥102॥

ఆకర్ణపలితః శ్యామో వయసాశీతిపంచకః
రణే పర్యచరద్ద్రోణో వృద్ధః షోడశవర్షవత్॥103॥

క్లిశ్యమానేషు సైన్యేషు వధ్యమానేషు రాజసు
అమర్షవశమాపన్నాః పాంచాలా విముఖాభవన్॥104॥

తేషు కించిత్ప్రభగ్నేషు విముఖేషు సపత్నజిత్
దివ్యమస్త్రం వికుర్వాణో బభూవార్క ఇవోదితః॥105॥

స మధ్యం ప్రాప్య పాండూనాం శరరశ్మిః ప్రతాపవాన్
మధ్యంగత ఇవాదిత్యో దుష్ప్రేక్ష్యస్తే పితాభవత్॥106॥

తే దహ్యమానా ద్రోణేన సూర్యేణేవ విరాజతా
దగ్ధవీర్యా నిరుత్సాహా బభూవుర్గతచేతసః॥107॥

తాందృష్ట్వా పీడితాన్బాణైర్ద్రోణేన మధుసూదనః
జయైషీ పాండుపుత్రాణామిదం వచనమబ్రవీత్॥108॥

నైష జాతు పరైః శక్యో జేతుం శస్త్రభృతాం వరః
అపి వృత్రహణా సంఖ్యే రథయూథపయూథపః॥109॥

తే యూయం ధర్మముత్సృజ్య జయం రక్షత పాండవాః
యథా వః సంయుగే సర్వాన్న హన్యాద్రుక్మవాహనః॥110॥

అశ్వత్థామ్ని హతే నైష యుధ్యేదితి మతిర్మమ
హతం తం సంయుగే కశ్చిదాఖ్యాత్వస్మై మృషా నరః॥111॥

ఏతన్నారోచయద్వాక్యం కుంతీపుత్రో ధనంజయః
అరోచయంస్తు సర్వేఽన్యే కృచ్ఛ్రేణ తు యుధిష్ఠిరః॥112॥

భీమసేనస్తు సవ్రీడమబ్రవీత్పితరం తవ
అశ్వత్థామా హత ఇతి తచ్చాబుధ్యత తే పితా॥113॥

స శంకమానస్తన్మిథ్యా ధర్మరాజమపృచ్ఛత
హతం వాప్యహతం వాజౌ త్వాం పితా పుత్రవత్సలః॥114॥

తదతథ్యభయే మగ్నో జయే సక్తో యుధిష్ఠిరః
అశ్వత్థామానమాహేదం హతః కుంజర ఇత్యుత
భీమేన గిరివర్ష్మాణం మాలవస్యేంద్రవర్మణః॥115॥

ఉపసృత్య తదా ద్రోణముచ్చైరిదమభాషత
యస్యార్థే శస్త్రమాధత్సే యమవేక్ష్య చ జీవసి
పుత్రస్తే దయితో నిత్యం సోఽశ్వత్థామా నిపాతితః॥116॥

తచ్ఛ్రుత్వా విమనాస్తత్ర ఆచార్యో మహదప్రియం
నియమ్య దివ్యాన్యస్త్రాణి నాయుధ్యత యథా పురా॥117॥

తం దృష్ట్వా పరమోద్విగ్నం శోకోపహతచేతసం
పాంచాలరాజస్య సుతః క్రూరకర్మా సమాద్రవత్॥118॥

తం దృష్ట్వా విహితం మృత్యుం లోకతత్త్వవిచక్షణః
దివ్యాన్యస్త్రాణ్యథోత్సృజ్య రణే ప్రాయ ఉపావిశత్॥119॥

తతోఽస్య కేశాన్సవ్యేన గృహీత్వా పాణినా తదా
పార్షతః క్రోశమానానాం వీరాణామచ్ఛినచ్ఛిరః॥120॥

న హంతవ్యో న హంతవ్య ఇతి తే సర్వతోఽబ్రువన్
తథైవ చార్జునో వాహాదవరుహ్యైనమాద్రవత్॥121॥

ఉద్యమ్య బాహూ త్వరితో బ్రువాణశ్చ పునః పునః
జీవంతమానయాచార్యం మా వధీరితి ధర్మవిత్॥122॥

తథాపి వార్యమాణేన కౌరవైరర్జునేన చ
హత ఏవ నృశంసేన పితా తవ నరర్షభ॥123॥

సైనికాశ్చ తతః సర్వే ప్రాద్రవంత భయార్దితాః
వయం చాపి నిరుత్సాహా హతే పితరి తేఽనఘ॥124॥

సంజయ ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా ద్రోణపుత్రస్తు నిధనం పితురాహవే
క్రోధమాహారయత్తీవ్రం పదాహత ఇవోరగః॥125॥

—♦ అధ్యాయము 166 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అధర్మేణ హతం శ్రుత్వా ధృష్టద్యుమ్నేన సంజయ
బ్రాహ్మణం పితరం వృద్ధమశ్వత్థామా కిమబ్రవీత్॥1॥

మానుషం వారుణాగ్నేయం బ్రాహ్మమస్త్రం చ వీర్యవాన్
ఐంద్రం నారాయణం చైవ యస్మిన్నిత్యం ప్రతిష్ఠితం॥2॥

తమధర్మేణ ధర్మిష్ఠం ధృష్టద్యుమ్నేన సంజయ
శ్రుత్వా నిహతమాచార్యమశ్వత్థామా కిమబ్రవీత్॥3॥

యేన రామాదవాప్యేహ ధనుర్వేదం మహాత్మనా
ప్రోక్తాన్యస్త్రాణి దివ్యాని పుత్రాయ గురుకాంక్షిణే॥4॥

ఏకమేవ హి లోకేఽస్మిన్నాత్మనో గుణవత్తరం
ఇచ్ఛంతి పుత్రం పురుషా లోకే నాన్యం కథంచన॥5॥

ఆచార్యాణాం భవంత్యేవ రహస్యాని మహాత్మనాం
తాని పుత్రాయ వా దద్యుః శిష్యాయానుగతాయ వా॥6॥

స శిల్పం ప్రాప్య తత్సర్వం సవిశేషం చ సంజయ
శూరః శారద్వతీపుత్రః సంఖ్యే ద్రోణాదనంతరః॥7॥

రామస్యానుమతః శాస్త్రే పురందరసమో యుధి
కార్తవీర్యసమో వీర్యే బృహస్పతిసమో మతౌ॥8॥

మహీధరసమో ధృత్యా తేజసాగ్నిసమో యువా
సముద్ర ఇవ గాంభీర్యే క్రోధే సర్పవిషోపమః॥9॥

స రథీ ప్రథమో లోకే దృఢధన్వా జితక్లమః
శీఘ్రోఽనిల ఇవాక్రందే చరన్క్రుద్ధ ఇవాంతకః॥10॥

అస్యతా యేన సంగ్రామే ధరణ్యభినిపీడితా
యో న వ్యథతి సంగ్రామే వీరః సత్యపరాక్రమః॥11॥

వేదస్నాతో వ్రతస్నాతో ధనుర్వేదే చ పారగః
మహోదధిరివాక్షోభ్యో రామో దాశరథిర్యథా॥12॥

తమధర్మేణ ధర్మిష్ఠం ధృష్టద్యుమ్నేన సంయుగే
శ్రుత్వా నిహతమాచార్యమశ్వత్థామా కిమబ్రవీత్॥13॥

ధృష్టద్యుమ్నస్య యో మృత్యుః సృష్టస్తేన మహాత్మనా
యథా ద్రోణస్య పాంచాల్యో యజ్ఞసేనసుతోఽభవత్॥14॥

తం నృశంసేన పాపేన క్రూరేణాత్యల్పదర్శినా
శ్రుత్వా నిహతమాచార్యమశ్వత్థామా కిమబ్రవీత్॥15॥

సంజయ ఉవాచ

ఛద్మనా నిహతం శ్రుత్వా పితరం పాపకర్మణా
బాష్పేణాపూర్యత ద్రౌణీ రోషేణ చ నరర్షభ॥16॥

తస్య క్రుద్ధస్య రాజేంద్ర వపుర్దివ్యమదృశ్యత
అంతకస్యేవ భూతాని జిహీర్షోః కాలపర్యయే॥17॥

అశ్రుపూర్ణే తతో నేత్రే అపమృజ్య పునః పునః
ఉవాచ కోపాన్నిఃశ్వస్య దుర్యోధనమిదం వచః॥18॥

పితా మమ యథా క్షుద్రైర్న్యస్తశస్త్రో నిపాతితః
ధర్మధ్వజవతా పాపం కృతం తద్విదితం మమ
అనార్యం సునృశంసస్య ధర్మపుత్రస్య మే శ్రుతం॥19॥

యుద్ధేష్వపి ప్రవృత్తానాం ధ్రువౌ జయపరాజయౌ
ద్వయమేతద్భవేద్రాజన్వధస్తత్ర ప్రశస్యతే॥20॥

న్యాయవృత్తో వధో యస్తు సంగ్రామే యుధ్యతో భవేత్
న స దుఃఖాయ భవతి తథా దృష్టో హి స ద్విజః॥21॥

గతః స వీరలోకాయ పితా మమ న సంశయః
న శోచ్యః పురుషవ్యాఘ్రస్తథా స నిధనం గతః॥22॥

యత్తు ధర్మప్రవృత్తః సన్కేశగ్రహణమాప్తవాన్
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం తన్మే మర్మాణి కృంతతి॥23॥

కామాత్క్రోధాదవజ్ఞానాద్దర్పాద్బాల్యేన వా పునః
వైధర్మికాని కుర్వంతి తథా పరిభవేన చ॥24॥

తదిదం పార్షతేనేహ మహదాధర్మికం కృతం
అవజ్ఞాయ చ మాం నూనం నృశంసేన దురాత్మనా॥25॥

తస్యానుబంధం స ద్రష్టా ధృష్టద్యుమ్నః సుదారుణం
అనార్యం పరమం కృత్వా మిథ్యావాదీ చ పాండవః॥26॥

యో హ్యసౌ ఛద్మనాచార్యం శస్త్రం సంన్యాసయత్తదా
తస్యాద్య ధర్మరాజస్య భూమిః పాస్యతి శోణితం॥27॥

సర్వోపాయైర్యతిష్యామి పాంచాలానామహం వధే
ధృష్టద్యుమ్నం చ సమరే హంతాహం పాపకారిణం||28||

కర్మణా యేన తేనేహ మృదునా దారుణేన వా
పాంచాలానాం వధం కృత్వా శాంతిం లబ్ధాస్మి కౌరవ||29||

యదర్థం పురుషవ్యాఘ్ర పుత్రమిచ్ఛంతి మానవాః
ప్రేత్య చేహ చ సంప్రాప్తం త్రాణాయ మహతో భయాత్||30||

పిత్రా తు మమ సావస్థా ప్రాప్తా నిర్బంధునా యథా
మయి శైలప్రతీకాశే పుత్రే శిష్యే చ జీవతి||31||

ధిఙ్మమాస్త్రాణి దివ్యాని ధిగ్బాహూ ధిక్పరాక్రమం
యన్మాం ద్రోణః సుతం ప్రాప్య కేశగ్రహణమాప్తవాన్||32||

స తథాహం కరిష్యామి యథా భరతసత్తమ
పరలోకగతస్యాపి గమిష్యామ్యనృణః పితుః||33||

ఆర్యేణ తు న వక్తవ్యా కదాచిత్స్తుతిరాత్మనః
పితుర్వధమమృష్యంస్తు వక్ష్యామ్యద్యేహ పౌరుషం||34||

అద్య పశ్యంతు మే వీర్యం పాండవాః సజనార్దనాః
మృద్నతః సర్వసైన్యాని యుగాంతమివ కుర్వతః||35||

న హి దేవా న గంధర్వా నాసురా న చ రాక్షసాః
అద్య శక్తా రణే జేతుం రథస్థం మాం నరర్షభ||36||

మదన్యో నాస్తి లోకేఽస్మిన్నర్జునాద్వాస్త్రవిత్తమః
అహం హి జ్వలతాం మధ్యే మయూఖానామివాంశుమాన్
ప్రయోక్తా దేవసృష్టానామస్త్రాణాం పృతనాగతః||37||

కృశాశ్వతనయా హ్యద్య మత్ప్రయుక్తా మహామృధే
దర్శయంతోఽఽత్మనో వీర్యం ప్రమథిష్యంతి పాండవాన్||38||

అద్య సర్వా దిశో రాజంధారాభిరివ సంకులాః
ఆవృతాః పత్రిభిస్తీక్ష్ణైర్ద్రష్టారో మామకైరిహ||39||

కిరన్హి శరజాలాని సర్వతో భైరవస్వరం
శత్రూన్నిపాతయిష్యామి మహావాత ఇవ ద్రుమాన్||40||

న చ జానాతి బీభత్సుస్తదస్త్రం న జనార్దనః
న భీమసేనో న యమౌ న చ రాజా యుధిష్ఠిరః||41||

న పార్షతో దురాత్మాసౌ న శిఖండీ న సాత్యకిః
యదిదం మయి కౌరవ్య సకల్పం సనివర్తనం||42||

నారాయణాయ మే పిత్రా ప్రణమ్య విధిపూర్వకం
ఉపహారః పురా దత్తో బ్రహ్మరూప ఉపస్థితే||43||

తం స్వయం ప్రతిగృహ్యాథ భగవాన్స వరం దదౌ
వవ్రే పితా మే పరమమస్త్రం నారాయణం తతః||44||

అథైనమబ్రవీద్రాజన్భగవాందేవసత్తమః
భవితా త్వత్సమో నాన్యః కశ్చిద్యుధి నరః క్వచిత్||45||

న త్విదం సహసా బ్రహ్మన్ప్రయోక్తవ్యం కథంచన
న హ్యేతదస్త్రమన్యత్ర వధాచ్ఛత్రోర్నివర్తతే||46||

న చైతచ్ఛక్యతే జ్ఞాతుం కో న వధ్యేదితి ప్రభో
అవధ్యమపి హన్యాద్ధి తస్మాన్నైతత్ప్రయోజయేత్||47||

వధః సంఖ్యే ద్రవశ్చైవ శస్త్రాణాం చ విసర్జనం
ప్రయాచనం చ శత్రూణాం గమనం శరణస్య చ॥48॥

ఏతే ప్రశమనే యోగా మహాస్త్రస్య పరంతప
సర్వథా పీడితో హి స్యాదవధ్యాన్పీడయన్రణే॥49॥

తజ్జగ్రాహ పితా మహ్యమబ్రవీచ్చైవ స ప్రభుః
త్వం వర్షిష్యసి దివ్యాని శస్త్రవర్షాణ్యనేకశః
అనేనాస్త్రేణ సంగ్రామే తేజసా చ జ్వలిష్యసి॥50॥

ఏవముక్త్వా స భగవాందివమాచక్రమే ప్రభుః
ఏతన్నారాయణాదస్త్రం తత్ప్రాప్తం మమ బంధునా॥51॥

తేనాహం పాండవాంశ్చైవ పాంచాలాన్మత్స్యకేకయాన్
విద్రావయిష్యామి రణే శచీపతిరివాసురాన్॥52॥

యథా యథాహమిచ్ఛేయం తథా భూత్వా శరా మమ
నిపతేయుః సపత్నేషు విక్రమత్స్వపి భారత॥53॥

యథేష్టమశ్మవర్షేణ ప్రవర్షిష్యే రణే స్థితః
అయోముఖైశ్చ విహగైర్ద్రావయిష్యే మహారథాన్
పరశ్వధాంశ్చ వివిధాన్ప్రసక్ష్యేఽహమసంశయం॥54॥

సోఽహం నారాయణాస్త్రేణ మహతా శత్రుతాపన
శత్రూన్విధ్వంసయిష్యామి కదర్థీకృత్య పాండవాన్॥55॥

మిత్రబ్రహ్మగురుద్వేషీ జాల్మకః సువిగర్హితః
పాంచాలాపసదశ్చాద్య న మే జీవన్విమోక్ష్యతే॥56॥

తచ్ఛ్రుత్వా ద్రోణపుత్రస్య పర్యవర్తత వాహినీ
తతః సర్వే మహాశంఖాందధ్ముః పురుషసత్తమాః॥57॥

భేరీశ్చాభ్యహనన్హృష్టా డిండిమాంశ్చ సహస్రశః
తథా ననాద వసుధా ఖురనేమిప్రపీడితా
స శబ్దస్తుములః ఖం ద్యాం పృథివీం చ వ్యనాదయత్॥58॥

తం శబ్దం పాండవాః శ్రుత్వా పర్జన్యనినదోపమం
సమేత్య రథినాం శ్రేష్ఠాః సహితాః సంన్యమంత్రయన్॥59॥

తథోక్త్వా ద్రోణపుత్రోఽపి తదోపస్పృశ్య భారత
ప్రాదుశ్చకార తద్దివ్యమస్త్రం నారాయణం తదా॥60॥

—♦ అధ్యాయము 167 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రాదుర్భూతే తతస్తస్మిన్నస్త్రే నారాయణే తదా
ప్రావాత్సపృషతో వాయురనభ్రే స్తనయిత్నుమాన్॥1॥

చచాల పృథివీ చాపి చుక్షుభే చ మహోదధిః
ప్రతిస్రోతః ప్రవృత్తాశ్చ గంతుం తత్ర సముద్రగాః॥2॥

శిఖరాణి వ్యదీర్యంత గిరీణాం తత్ర భారత
అపసవ్యం మృగాశ్చైవ పాండుపుత్రాన్ప్రచక్రిరే॥3॥

తమసా చావకీర్యంత సూర్యశ్చ కలుషోఽభవత్
సంపతంతి చ భూతాని క్రవ్యాదాని ప్రహృష్టవత్॥4॥

దేవదానవగంధర్వాస్త్రస్తా ఆసన్విశాం పతే
కథం కథాభవత్తీవ్రా దృష్ట్వా తద్వ్యాకులం మహత్॥5॥

వ్యథితాః సర్వరాజానస్తదా హ్యాసన్విచేతసః
తద్దృష్ట్వా ఘోరరూపం తు ద్రౌణేరస్త్రం భయావహం॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నివర్తితేషు సైన్యేషు ద్రోణపుత్రేణ సంయుగే
భృశం శోకాభితప్తేన పితుర్వధమమృష్యతా॥7॥

కురూనాపతతో దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నస్య రక్షణే
కో మంత్రః పాండవేష్వాసీత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥8॥

సంజయ ఉవాచ

ప్రాగేవ విద్రుతాందృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్యుధిష్ఠిరః
పునశ్చ తుములం శబ్దం శ్రుత్వార్జునమభాషత॥9॥

ఆచార్యే నిహతే ద్రోణే ధృష్టద్యుమ్నేన సంయుగే
నిహతే వజ్రహస్తేన యథా వృత్రే మహాసురే॥10॥

నాశంసంత జయం యుద్ధే దీనాత్మానో ధనంజయ
ఆత్మత్రాణే మతిం కృత్వా ప్రాద్రవన్కురవో యథా॥11॥

కేచిద్భ్రాంతై రథైస్తూర్ణం నిహతపార్ష్ణి యంతృభిః
విపతాకధ్వజచ్ఛత్రైః పార్థివాః శీర్ణకూబరైః॥12॥

భగ్ననీడైరాకులాశ్వైరారుహ్యాన్యే విచేతసః
భీతాః పాదైర్హయాన్కేచిత్త్వరయంతః స్వయం రథైః
యుగచక్రాక్షభగ్నైశ్చ ద్రుతాః కేచిద్భయాతురాః॥13॥

గజస్కంధేషు సంస్యూతా నారాచైశ్చలితాసనాః
శరార్తైర్విద్రుతైర్నాగైర్హృతాః కేచిద్దిశో దశ॥14॥

విశస్త్రకవచాశ్చాన్యే వాహనేభ్యః క్షితిం గతాః
సంఛిన్నా నేమిషు గతా మృదితాశ్చ హయద్విపైః॥15॥

క్రోశంతస్తాత పుత్రేతి పలాయంతోఽపరే భయాత్
నాభిజానంతి చాన్యోన్యం కశ్మలాభిహతౌజసః॥16॥

పుత్రాన్పితౄన్సఖీన్భ్రాతౄన్సమారోప్య దృఢక్షతాన్
జలేన క్లేదయంత్యన్యే విముచ్య కవచాన్యపి॥17॥

అవస్థాం తాదృశీం ప్రాప్య హతే ద్రోణే ద్రుతం బలం
పునరావర్తితం కేన యది జానాసి శంస మే॥18॥

హయానాం హేషతాం శబ్దః కుంజరాణాం చ బృంహతాం
రథనేమిస్వనశ్చాత్ర విమిశ్రః శ్రూయతే మహాన్॥19॥

ఏతే శబ్దా భృశం తీవ్రాః ప్రవృత్తాః కురుసాగరే
ముహుర్ముహురుదీర్యంతః కంపయంతి హి మామకాన్॥20॥

య ఏష తుములః శబ్దః శ్రూయతే లోమహర్షణః
సేంద్రానప్యేష లోకాంస్త్రీన్భంజ్యాదితి మతిర్మమ॥21॥

మన్యే వజ్రధరస్యైష నినాదో భైరవస్వనః
ద్రోణే హతే కౌరవార్థం వ్యక్తమభ్యేతి వాసవః॥22॥

ప్రహృష్టలోమకూపాః స్మ సంవిగ్నరథకుంజరాః
ధనంజయ గురుం శ్రుత్వా తత్ర నాదం సుభీషణం॥23॥

క ఏష కౌరవాందీర్ణానవస్థాప్య మహారథః
నివర్తయతి యుద్ధార్థం మృధే దేవేశ్వరో యథా॥24॥

అర్జున ఉవాచ

ఉద్యమ్యాత్మానముగ్రాయ కర్మణే ధైర్యమాస్థితాః
ధమంతి కౌరవాః శంఖాన్యస్య వీర్యముపాశ్రితాః॥25॥

యత్ర తే సంశయో రాజన్న్యస్తశస్త్రే గురౌ హతే
ధార్తరాష్ట్రానవస్థాప్య క ఏష నదతీతి హ॥26॥

హ్రీమంతం తం మహాబాహుం మత్తద్విరదగామినం
వ్యాఖ్యాస్యామ్యుగ్రకర్మాణం కురూణామభయంకరం॥27॥

యస్మింజాతే దదౌ ద్రోణో గవాం దశశతం ధనం
బ్రాహ్మణేభ్యో మహార్హేభ్యః సోఽశ్వత్థామైష గర్జతి॥28॥

జాతమాత్రేణ వీరేణ యేనోచ్చైఃశ్రవసా ఇవ
హేషతా కంపితా భూమిర్లోకాశ్చ సకలాస్త్రయః॥29॥

తచ్ఛ్రుత్వాంతర్హితం భూతం నామ చాస్యాకరోత్తదా
అశ్వత్థామేతి సోఽద్యైష శూరో నదతి పాండవ॥30॥

యోఽద్యానాథ ఇవాక్రమ్య పార్షతేన హతస్తథా
కర్మణా సునృశంసేన తస్య నాథో వ్యవస్థితః॥31॥

గురుం మే యత్ర పాంచాల్యః కేశపక్షే పరామృశత్
తన్న జాతు క్షమేద్ద్రౌణిర్జానన్పౌరుషమాత్మనః॥32॥

ఉపచీర్ణో గురుర్మిథ్యా భవతా రాజ్యకారణాత్
ధర్మజ్ఞేన సతా నామ సోఽధర్మః సుమహాన్కృతః॥33॥

సర్వధర్మోపపన్నోఽయం మమ శిష్యశ్చ పాండవః
నాయం వక్ష్యతి మిథ్యేతి ప్రత్యయం కృతవాంస్త్వయి॥34॥

స సత్యకంచుకం నామ ప్రవిష్టేన తతోఽనృతం
ఆచార్య ఉక్తో భవతా హతః కుంజర ఇత్యుత॥35॥

తతః శస్త్రం సముత్సృజ్య నిర్మమో గతచేతనః
ఆసీత్స విహ్వలో రాజన్యథా దృష్టస్త్వయా విభుః॥36॥

స తు శోకేన చావిష్టో విముఖః పుత్రవత్సలః
శాశ్వతం ధర్మముత్సృజ్య గురుః శిష్యేణ ఘాతితః॥37॥

న్యస్తశస్త్రమధర్మేణ ఘాతయిత్వా గురుం భవాన్
రక్షత్విదానీం సామాత్యో యది శక్నోషి పార్షతం॥38॥

గ్రస్తమాచార్యపుత్రేణ క్రుద్ధేన హతబంధునా
సర్వే వయం పరిత్రాతుం న శక్ష్యామోఽద్య పార్షతం॥39॥

సౌహార్దం సర్వభూతేషు యః కరోత్యతిమాత్రశః
సోఽద్య కేశగ్రహం శ్రుత్వా పితుర్ధక్ష్యతి నో రణే॥40॥

విక్రోశమానే హి మయి భృశమాచార్యగృద్ధిని
అవకీర్య స్వధర్మం హి శిష్యేణ నిహతో గురుః॥41॥

యదా గతం వయో భూయః శిష్టమల్పతరం చ నః
తస్యేదానీం వికారోఽయమధర్మో యత్కృతో మహాన్॥42॥

పితేవ నిత్యం సౌహార్దాత్పితేవ స హి ధర్మతః
సోఽల్పకాలస్య రాజ్యస్య కారణాన్నిహతో గురుః॥43॥

ధృతరాష్ట్రేణ భీష్మాయ ద్రోణాయ చ విశాం పతే
విసృష్టా పృథివీ సర్వా సహ పుత్రైశ్చ తత్పరైః॥44॥

స ప్రాప్య తాదృశీం వృత్తిం సత్కృతః సతతం పరైః
అవృణీత సదా పుత్రాన్మామేవాభ్యధికం గురుః॥45॥

అక్షీయమాణో న్యస్తాస్త్రస్త్వద్వాక్యేనాహవే హతః
న త్వేనం యుధ్యమానం వై హన్యాదపి శతక్రతుః॥46॥

తస్యాచార్యస్య వృద్ధస్య ద్రోహో నిత్యోపకారిణః
కృతో హ్యనార్యైరస్మాభీ రాజ్యార్థే లఘుబుద్ధిభిః॥47॥

పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄందారాంజీవితం చైవ వాసవిః
త్యజేత్సర్వం మమ ప్రేమ్ణా జానాత్యేతద్ధి మే గురుః॥48॥

స మయా రాజ్యకామేన హన్యమానోఽప్యుపేక్షితః
తస్మాదవాక్శిరా రాజన్ప్రాప్తోఽస్మి నరకం విభో॥49॥

బ్రాహ్మణం వృద్ధమాచార్యం న్యస్తశస్త్రం యథా మునిం
ఘాతయిత్వాద్య రాజ్యార్థే మృతం శ్రేయో న జీవితం॥50॥

—♦ అధ్యాయము 168 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునస్య వచః శ్రుత్వా నోచుస్తత్ర మహారథాః
అప్రియం వా ప్రియం వాపి మహారాజ ధనంజయం॥1॥

తతః క్రుద్ధో మహాబాహుర్భీమసేనోఽభ్యభాషత
ఉత్స్మయన్నివ కౌంతేయమర్జునం భరతర్షభ॥2॥

మునిర్యథారణ్యగతో భాషసే ధర్మసంహితం
న్యస్తదండో యథా పార్థ బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః॥3॥

క్షతాత్త్రాతా క్షతాజ్జీవన్క్షాంతస్త్రిష్వపి సాధుషు
క్షత్రియః క్షితిమాప్నోతి క్షిప్రం ధర్మం యశః శ్రియం॥4॥

స భవాన్క్షత్రియగుణైర్యుక్తః సర్వైః కులోద్వహః
అవిపశ్చిద్యథా వాక్యం వ్యాహరన్నాద్య శోభసే॥5॥

పరాక్రమస్తే కౌంతేయ శక్రస్యేవ శచీపతేః
న చాతివర్తసే ధర్మం వేలామివ మహోదధిః॥6॥

న పూజయేత్త్వా కోఽన్వద్య యత్త్రయోదశవార్షికం
అమర్షం పృష్ఠతః కృత్వా ధర్మమేవాభికాంక్షసే॥7॥

దిష్ట్యా తాత మనస్తేఽద్య స్వధర్మమనువర్తతే
ఆనృశంస్యే చ తే దిష్ట్యా బుద్ధిః సతతమచ్యుత॥8॥

యత్తు ధర్మప్రవృత్తస్య హృతం రాజ్యమధర్మతః
ద్రౌపదీ చ పరామృష్టా సభామానీయ శత్రుభిః॥9॥

వనం ప్రవ్రాజితాశ్చాస్మ వల్కలాజినవాససః
అనర్హమాణాస్తం భావం త్రయోదశ సమాః పరైః॥10॥

ఏతాన్యమర్షస్థానాని మర్షితాని త్వయానఘ
క్షత్రధర్మప్రసక్తేన సర్వమేతదనుష్ఠితం॥11॥

తమధర్మమపాక్రష్టుమారబ్ధః సహితస్త్వయా
సానుబంధాన్హనిష్యామి క్షుద్రాన్రాజ్యహరానహం॥12॥

త్వయా తు కథితం పూర్వం యుద్ధాయాభ్యాగతా వయం
ఘటామశ్చ యథాశక్తి త్వం తు నోఽద్య జుగుప్ససే॥13॥

స్వధర్మం నేచ్ఛసే జ్ఞాతుం మిథ్యా వచనమేవ తే
భయార్దితానామస్మాకం వాచా మర్మాణి కృంతసి॥14॥

వపన్వ్రణే క్షారమివ క్షతానాం శత్రుకర్శన
విదీర్యతే మే హృదయం త్వయా వాక్శల్యపీడితం॥15॥

అధర్మమేతద్విపులం ధార్మికః సన్న బుధ్యసే
యత్త్వమాత్మానమస్మాంశ్చ ప్రశంస్యాన్న ప్రశంససి
యః కలాం షోడశీం త్వత్తో నార్హతే తం ప్రశంససి॥16॥

స్వయమేవాత్మనో వక్తుం న యుక్తం గుణసంస్తవం
దారయేయం మహీం క్రోధాద్వికిరేయం చ పర్వతాన్॥17॥

ఆవిధ్య చ గదాం గుర్వీం భీమాం కాంచనమాలినీం
గిరిప్రకాశాన్క్షితిజాన్భంజేయమనిలో యథా॥18॥

స త్వమేవంవిధం జానన్భ్రాతరం మాం నరర్షభ
ద్రోణపుత్రాద్భయం కర్తుం నార్హస్యమితవిక్రమ॥19॥

అథ వా తిష్ఠ బీభత్సో సహ సర్వైర్నరర్షభైః
అహమేనం గదాపాణిర్జేష్యామ్యేకో మహాహవే॥20॥

తతః పాంచాలరాజస్య పుత్రః పార్థమథాబ్రవీత్
సంక్రుద్ధమివ నర్దంతం హిరణ్యకశిపుం హరిః॥21॥

బీభత్సో విప్రకర్మాణి విదితాని మనీషిణాం
యాజనాధ్యాపనే దానం తథా యజ్ఞప్రతిగ్రహౌ॥22॥

షష్ఠమధ్యయనం నామ తేషాం కస్మిన్ప్రతిష్ఠితః
హతో ద్రోణో మయా యత్తత్కిం మాం పార్థ విగర్హసే॥23॥

అపక్రాంతః స్వధర్మాచ్చ క్షత్రధర్మముపాశ్రితః
అమానుషేణ హంత్యస్మానస్త్రేణ క్షుద్రకర్మకృత్॥24॥

తథా మాయాం ప్రయుంజానమసహ్యం బ్రాహ్మణబ్రువం
మాయయైవ నిహన్యాద్యో న యుక్తం పార్థ తత్ర కిం॥25॥

తస్మింస్తథా మయా శస్తే యది ద్రౌణాయనీ రుషా
కురుతే భైరవం నాదం తత్ర కిం మమ హీయతే॥26॥

న చాద్భుతమిదం మన్యే యద్ద్రౌణిః శుద్ధగర్జయా
ఘాతయిష్యతి కౌరవ్యాన్పరిత్రాతుమశక్నువన్॥27॥

యచ్చ మాం ధార్మికో భూత్వా బ్రవీషి గురుఘాతినం
తదర్థమహముత్పన్నః పాంచాల్యస్య సుతోఽనలాత్॥28॥

యస్య కార్యమకార్యం వా యుధ్యతః స్యాత్సమం రణే
తం కథం బ్రాహ్మణం బ్రూయాః క్షత్రియం వా ధనంజయ॥29॥

యో హ్యనస్త్రవిదో హన్యాద్బ్రహ్మాస్త్రైః క్రోధమూర్ఛితః
సర్వోపాయైర్న స కథం వధ్యః పురుషసత్తమ॥30॥

విధర్మిణం ధర్మవిద్భిః ప్రోక్తం తేషాం విషోపమం
జానంధర్మార్థతత్త్వజ్ఞః కిమర్జున విగర్హసే॥31॥

నృశంసః స మయాక్రమ్య రథ ఏవ నిపాతితః
తన్మాభినంద్యం బీభత్సో కిమర్థం నాభినందసే॥32॥

కృతే రణే కథం పార్థ జ్వలనార్కవిషోపమం
భీమం ద్రోణశిరశ్ఛేదే ప్రశస్యం న ప్రశంససి॥33॥

యోఽసౌ మమైవ నాన్యస్య బాంధవాన్యుధి జఘ్నివాన్
ఛిత్త్వాపి తస్య మూర్ధానం నైవాస్మి విగతజ్వరః॥34॥

తచ్చ మే కృంతతే మర్మ యన్న తస్య శిరో మయా
నిషాదవిషయే క్షిప్తం జయద్రథశిరో యథా॥35॥

అవధశ్చాపి శత్రూణామధర్మః శిష్యతేఽర్జున
క్షత్రియస్య హ్యయం ధర్మో హన్యాద్ధన్యేత వా పునః॥36॥

స శత్రుర్నిహతః సంఖ్యే మయా ధర్మేణ పాండవ
యథా త్వయా హతః శూరో భగదత్తః పితుః సఖా॥37॥

పితామహం రణే హత్వా మన్యసే ధర్మమాత్మనః
మయా శత్రౌ హతే కస్మాత్పాపే ధర్మం న మన్యసే॥38॥

నానృతః పాండవో జ్యేష్ఠో నాహం వాధార్మికోఽర్జున
శిష్యధ్రుఙ్నిహతః పాపో యుధ్యస్వ విజయస్తవ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 169 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సాంగా వేదా యథాన్యాయం యేనాధీతా మహాత్మనా
యస్మిన్సాక్షాద్ధనుర్వేదో హ్రీనిషేధే ప్రతిష్ఠితః॥1॥

తస్మిన్నాక్రుశ్యతి ద్రోణే మహర్షితనయే తదా
నీచాత్మనా నృశంసేన క్షుద్రేణ గురుఘాతినా॥2॥

యస్య ప్రసాదాత్కర్మాణి కుర్వంతి పురుషర్షభాః
అమానుషాణి సంగ్రామే దేవైరసుకరాణి చ॥3॥

తస్మిన్నాక్రుశ్యతి ద్రోణే సమక్షం పాపకర్మిణః
నామర్షం తత్ర కుర్వంతి ధిక్క్షత్రం ధిగమర్షితం॥4॥

పార్థాః సర్వే చ రాజానః పృథివ్యాం యే ధనుర్ధరాః
శ్రుత్వా కిమాహుః పాంచాల్యం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥5॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా ద్రుపదపుత్రస్య తా వాచః క్రూరకర్మణః
తూష్ణీం బభూవూ రాజానః సర్వ ఏవ విశాం పతే॥6॥

అర్జునస్తు కటాక్షేణ జిహ్మం ప్రేక్ష్య చ పార్షతం
సబాష్పమభినిఃశ్వస్య ధిగ్ధిగ్ధిగితి చాబ్రవీత్॥7॥

యుధిష్ఠిరశ్చ భీమశ్చ యమౌ కృష్ణస్తథాపరే
ఆసన్సువ్రీడితా రాజన్సాత్యకిరిదమబ్రవీత్॥8॥

నేహాస్తి పురుషః కశ్చిద్య ఇమం పాపపూరుషం
భాషమాణమకల్యాణం శీఘ్రం హన్యాన్నరాధమం॥9॥

కథం చ శతధా జిహ్వా న తే మూర్ధా చ దీర్యతే
గురుమాక్రోశతః క్షుద్ర న చాధర్మేణ పాత్యసే ॥10॥

యాప్యస్త్వమసి పార్థైశ్చ సర్వైశ్చాంధకవృష్ణిభిః
యత్కర్మ కలుషం కృత్వా శ్లాఘసే జనసంసది ॥11॥

అకార్యం తాదృశం కృత్వా పునరేవ గురుం క్షిపన్
వధ్యస్త్వం న త్వయార్థోఽస్తి ముహూర్తమపి జీవతా ॥12॥

కస్త్వేతద్వ్యవసేదార్యస్త్వదన్యః పురుషాధమః
నిగృహ్య కేశేషు వధం గురోర్ధర్మాత్మనః సతః ॥13॥

సప్తావరే తథా పూర్వే బాంధవాస్తే నిపాతితాః
యశసా చ పరిత్యక్తాస్త్వాం ప్రాప్య కులపాంసనం ॥14॥

ఉక్తవాంశ్చాపి యత్పార్థం భీష్మం ప్రతి నరర్షభం
తథాంతో విహితస్తేన స్వయమేవ మహాత్మనా ॥15॥

తస్యాపి తవ సోదర్యో నిహంతా పాపకృత్తమః
నాన్యః పాంచాలపుత్రేభ్యో విద్యతే భువి పాపకృత్ ॥16॥

స చాపి సృష్టః పిత్రా తే భీష్మస్యాంతకరః కిల
శిఖండీ రక్షితస్తేన స చ మృత్యుర్మహాత్మనః ॥17॥

పాంచాలాశ్చలితా ధర్మాత్క్షుద్రా మిత్రగురుద్రుహః
త్వాం ప్రాప్య సహసోదర్యం ధిక్కృతం సర్వసాధుభిః ॥18॥

పునశ్చేదీదృశీం వాచం మత్సమీపే వదిష్యసి
శిరస్తే పాతయిష్యామి గదయా వజ్రకల్పయా ॥19॥

సాత్వతేనైవమాక్షిప్తః పార్షతః పరుషాక్షరం
సంరబ్ధః సాత్యకిం ప్రాహ సంక్రుద్ధః ప్రహసన్నివ ॥20॥

శ్రూయతే శ్రూయతే చేతి క్షమ్యతే చేతి మాధవ
న చానార్య శుభం సాధుం పురుషం క్షేప్తుమర్హసి ॥21॥

క్షమా ప్రశస్యతే లోకే న తు పాపోఽర్హతి క్షమాం
క్షమావంతం హి పాపాత్మా జితోఽయమితి మన్యతే ॥22॥

స త్వం క్షుద్రసమాచారో నీచాత్మా పాపనిశ్చయః
ఆ కేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ వక్తవ్యో వక్తుమిచ్ఛసి ॥23॥

యః స భూరిశ్రవాశ్ఛిన్నే భుజే ప్రాయగతస్త్వయా
వార్యమాణేన నిహతస్తతః పాపతరం ను కిం ॥24॥

వ్యూహమానో మయా ద్రోణో దివ్యేనాస్త్రేణ సంయుగే
విసృష్టశస్త్రో నిహతః కిం తత్ర క్రూర దుష్కృతం ॥25॥

అయుధ్యమానం యస్త్వాజౌ తథా ప్రాయగతం మునిం
ఛిన్నబాహుం పరైర్హన్యాత్సాత్యకే స కథం భవేత్ ॥26॥

నిహత్య త్వాం యదా భూమౌ స విక్రామతి వీర్యవాన్
కిం తదా న నిహంస్యేనం భూత్వా పురుషసత్తమః ॥27॥

త్వయా పునరనార్యేణ పూర్వం పార్థేన నిర్జితః
యదా తదా హతః శూరః సౌమదత్తిః ప్రతాపవాన్ ॥28॥

యత్ర యత్ర తు పాండూనాం ద్రోణో ద్రావయతే చమూం
కిరఞ్శరసహస్రాణి తత్ర తత్ర ప్రయామ్యహం ॥29॥

స త్వమేవంవిధం కృత్వా కర్మ చాండాలవత్స్వయం
వక్తుమిచ్ఛసి వక్తవ్యః కస్మాన్మాం పరుషాణ్యథ ॥30॥

కర్తా త్వం కర్మణోగ్రస్య నాహం వృష్ణికులాధమ
పాపానాం చ త్వమావాసః కర్మణాం మా పునర్వద॥31॥

జోషమాస్స్వ న మాం భూయో వక్తుమర్హస్యతః పరం
అధరోత్తరమేతద్ధి యన్మా త్వం వక్తుమిచ్ఛసి॥32॥

అథ వక్ష్యసి మాం మౌర్ఖ్యాద్భూయః పరుషమీదృశం
గమయిష్యామి బాణైస్త్వాం యుధి వైవస్వతక్షయం॥33॥

న చైవ మూర్ఖ ధర్మేణ కేవలేనైవ శక్యతే
తేషామపి హ్యధర్మేణ చేష్టితం శృణు యాదృశం॥34॥

వంచితః పాండవః పూర్వమధర్మేణ యుధిష్ఠిరః
ద్రౌపదీ చ పరిక్లిష్టా తథాధర్మేణ సాత్యకే॥35॥

ప్రవ్రాజితా వనం సర్వే పాండవాః సహ కృష్ణయా
సర్వస్వమపకృష్టం చ తథాధర్మేణ బాలిశ॥36॥

అధర్మేణాపకృష్టశ్చ మద్రరాజః పరైరితః
ఇతోఽప్యధర్మేణ హతో భీష్మః కురుపితామహః
భూరిశ్రవా హ్యధర్మేణ త్వయా ధర్మవిదా హతః॥37॥

ఏవం పరైరాచరితం పాండవేయైశ్చ సంయుగే
రక్షమాణైర్జయం వీరైర్ధర్మజ్ఞైరపి సాత్వత॥38॥

దుర్జ్ఞేయః పరమో ధర్మస్తథాధర్మః సుదుర్విదః
యుధ్యస్వ కౌరవైః సార్ధం మా గాః పితృనివేశనం॥39॥

ఏవమాదీని వాక్యాని క్రూరాణి పరుషాణి చ
శ్రావితః సాత్యకిః శ్రీమానాకంపిత ఇవాభవత్॥40॥

తచ్ఛ్రుత్వా క్రోధతామ్రాక్షః సాత్యకిస్త్వాదదే గదాం
వినిఃశ్వస్య యథా సర్పః ప్రణిధాయ రథే ధనుః॥41॥

తతోఽభిపత్య పాంచాల్యం సంరంభేణేదమబ్రవీత్
న త్వాం వక్ష్యామి పరుషం హనిష్యే త్వాం వధక్షమం॥42॥

తమాపతంతం సహసా మహాబలమమర్షణం
పాంచాల్యాయాభిసంక్రుద్ధమంతకాయాంతకోపమం॥43॥

చోదితో వాసుదేవేన భీమసేనో మహాబలః
అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం బాహుభ్యాం సమవారయత్॥44॥

ద్రవమాణం తథా క్రుద్ధం సాత్యకిం పాండవో బలీ
ప్రస్కందమానమాదాయ జగామ బలినం బలాత్॥45॥

స్థిత్వా విష్టభ్య చరణౌ భీమేన శినిపుంగవః
నిగృహీతః పదే షష్ఠే బలేన బలినాం వరః॥46॥

అవరుహ్య రథాత్తం తు ధ్రియమాణం బలీయసా
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా సహదేవో విశాం పతే॥47॥

అస్మాకం పురుషవ్యాఘ్ర మిత్రమన్యన్న విద్యతే
పరమంధకవృష్ణిభ్యః పాంచాలేభ్యశ్చ మాధవ॥48॥

తథైవాంధకవృష్ణీనాం తవ చైవ విశేషతః
కృష్ణస్య చ తథాస్మత్తో మిత్రమన్యన్న విద్యతే॥49॥

పాంచాలానాం చ వార్ష్ణేయ సముద్రాంతాం విచిన్వతాం
నాన్యదస్తి పరం మిత్రం యథా పాండవవృష్ణయః॥50॥

స భవానీదృశం మిత్రం మన్యతే చ యథా భవాన్
భవంతశ్చ యథాస్మాకం భవతాం చ తథా వయం॥51॥

స ఏవం సర్వధర్మజ్ఞో మిత్రధర్మమనుస్మరన్
నియచ్ఛ మన్యుం పాంచాల్యాత్ప్రశామ్య శినిపుంగవ॥52॥

పార్షతస్య క్షమ త్వం వై క్షమతాం తవ పార్షతః
వయం క్షమయితారశ్చ కిమన్యత్ర శమాద్భవేత్॥53॥

ప్రశామ్యమానే శైనేయే సహదేవేన మారిష
పాంచాలరాజస్య సుతః ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥54॥

ముంచ ముంచ శినేః పౌత్రం భీమ యుద్ధమదాన్వితం
ఆసాదయతు మామేష ధరాధరమివానిలః॥55॥

యావదస్య శితైర్బాణైః సంరంభం వినయామ్యహం
యుద్ధశ్రద్ధాం చ కౌంతేయ జీవితస్య చ సంయుగే॥56॥

కిం ను శక్యం మయా కర్తుం కార్యం యదిదముద్యతం
సుమహత్పాండుపుత్రాణామాయాంత్యేతే హి కౌరవాః॥57॥

అథ వా ఫల్గునః సర్వాన్వారయిష్యతి సంయుగే
అహమప్యస్య మూర్ధానం పాతయిష్యామి సాయకైః॥58॥

మన్యతే ఛిన్నబాహుం మాం భూరిశ్రవసమాహవే
ఉత్సృజైనమహం వైనమేష మాం వా హనిష్యతి॥59॥

శృణ్వన్పాంచాలవాక్యాని సాత్యకిః సర్పవచ్ఛ్వసన్
భీమబాహ్వంతరే సక్తో విస్ఫురత్యనిశం బలీ॥60॥

త్వరయా వాసుదేవశ్చ ధర్మరాజశ్చ మారిష
యత్నేన మహతా వీరౌ వారయామాసతుస్తతః॥61॥

నివార్య పరమేష్వాసౌ క్రోధసంరక్తలోచనౌ
యుయుత్సవః పరాన్సంఖ్యే ప్రతీయుః క్షత్రియర్షభాః॥62॥

—♦ అధ్యాయము 170 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః స కదనం చక్రే రిపూణాం ద్రోణనందనః
యుగాంతే సర్వభూతానాం కాలసృష్ట ఇవాంతకః॥1॥

ధ్వజద్రుమం శస్త్రశృంగం హతనాగమహాశిలం
అశ్వకింపురుషాకీర్ణం శరాసనలతావృతం॥2॥

శూలక్రవ్యాదసంఘుష్టం భూతయక్షగణాకులం
నిహత్య శాత్రవాన్భల్లైః సోఽచినోద్దేహపర్వతం॥3॥

తతో వేగేన మహతా వినద్య స నరర్షభః
ప్రతిజ్ఞాం శ్రావయామాస పునరేవ తవాత్మజం॥4॥

యస్మాద్యుధ్యంతమాచార్యం ధర్మకంచుకమాస్థితః
ముంచ శస్త్రమితి ప్రాహ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥5॥

తస్మాత్సంపశ్యతస్తస్య ద్రావయిష్యామి వాహినీం
విద్రావ్య సత్యం హంతాస్మి పాపం పాంచాల్యమేవ తు॥6॥

సర్వానేతాన్హనిష్యామి యది యోత్స్యంతి మాం రణే
సత్యం తే ప్రతిజానామి పరావర్తయ వాహినీం॥7॥

తచ్ఛ్రుత్వా తవ పుత్రస్తు వాహినీం పర్యవర్తయత్
సింహనాదేన మహతా వ్యపోహ్య సుమహద్భయం ॥8॥

తతః సమాగమో రాజన్కురుపాండవసేనయోః
పునరేవాభవత్తీవ్రః పూర్ణసాగరయోరివ ॥9॥

సంరబ్ధా హి స్థిరీభూతా ద్రోణపుత్రేణ కౌరవాః
ఉదగ్రాః పాండుపాంచాలా ద్రోణస్య నిధనేన చ ॥10॥

తేషాం పరమహృష్టానాం జయమాత్మని పశ్యతాం
సంరబ్ధానాం మహావేగః ప్రాదురాసీద్రణాజిరే ॥11॥

యథా శిలోచ్చయే శైలః సాగరే సాగరో యథా
ప్రతిహన్యేత రాజేంద్ర తథాసన్కురుపాండవాః ॥12॥

తతః శంఖసహస్రాణి భేరీణామయుతాని చ
అవాదయంత సంహృష్టాః కురుపాండవసైనికాః ॥13॥

తతో నిర్మథ్యమానస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః
అభవత్తస్య సైన్యస్య సుమహానద్భుతోపమః ॥14॥

ప్రాదుశ్చక్రే తతో ద్రౌణిరస్త్రం నారాయణం తదా
అభిసంధాయ పాండూనాం పాంచాలానాం చ వాహినీం ॥15॥

ప్రాదురాసంస్తతో బాణా దీప్తాగ్రాః ఖే సహస్రశః
పాండవాన్భక్షయిష్యంతో దీప్తాస్యా ఇవ పన్నగాః ॥16॥

తే దిశః ఖం చ సైన్యం చ సమావృణ్వన్మహాహవే
ముహూర్తాద్భాస్కరస్యేవ రాజల్లోకం గభస్తయః ॥17॥

తథాపరే ద్యోతమానా జ్యోతీంషీవాంబరేఽమలే
ప్రాదురాసన్మహీపాల కార్ష్ణాయసమయా గుడాః ॥18॥

చతుర్దిశం విచిత్రాశ్చ శతఘ్న్యోఽథ హుతాశదాః
చక్రాణి చ క్షురాంతాని మండలానీవ భాస్వతః ॥19॥

శస్త్రాకృతిభిరాకీర్ణమతీవ భరతర్షభ
దృష్ట్వాంతరిక్షమావిగ్నాః పాండుపాంచాలసృంజయాః ॥20॥

యథా యథా హ్యయుధ్యంత పాండవానాం మహారథాః
తథా తథా తదస్త్రం వై వ్యవర్ధత జనాధిప ॥21॥

వధ్యమానాస్తథాస్త్రేణ తేన నారాయణేన వై
దహ్యమానానలేనేవ సర్వతోఽభ్యర్దితా రణే ॥22॥

యథా హి శిశిరాపాయే దహేత్కక్షం హుతాశనః
తథా తదస్త్రం పాండూనాం దదాహ ధ్వజినీం ప్రభో ॥23॥

ఆపూర్యమాణేనాస్త్రేణ సైన్యే క్షీయతి చాభిభో
జగామ పరమం త్రాసం ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః ॥24॥

ద్రవమాణం తు తత్సైన్యం దృష్ట్వా విగతచేతనం
మధ్యస్థతాం చ పార్థస్య ధర్మపుత్రోఽబ్రవీదిదం ॥25॥

ధృష్టద్యుమ్న పలాయస్వ సహ పాంచాలసేనయా
సాత్యకే త్వం చ గచ్ఛస్వ వృష్ణ్యంధకవృతో గృహాన్ ॥26॥

వాసుదేవోఽపి ధర్మాత్మా కరిష్యత్యాత్మనః క్షమం
ఉపదేష్టుం సమర్థోఽయం లోకస్య కిముతాత్మనః ॥27॥

సంగ్రామస్తు న కర్తవ్యః సర్వసైన్యాన్బ్రవీమి వః
అహం హి సహ సోదర్యైః ప్రవేక్ష్యే హవ్యవాహనం ॥28॥

భీష్మద్రోణార్ణవం తీర్త్వా సంగ్రామం భీరుదుస్తరం
అవసత్స్యామ్యసలిలే సగణో ద్రౌణిగోష్పదే॥29॥

కామః సంపద్యతామస్య బీభత్సోరాశు మాం ప్రతి
కల్యాణవృత్త ఆచార్యో మయా యుధి నిపాతితః॥30॥

యేన బాలః స సౌభద్రో యుద్ధానామవిశారదః
సమర్థైర్బహుభిః క్రూరైర్ఘాతితో నాభిపాలితః॥31॥

యేనావిబ్రువతా ప్రశ్నం తథా కృష్ణా సభాం గతా
ఉపేక్షితా సపుత్రేణ దాసభావం నియచ్ఛతీ॥32॥

జిఘాంసుర్ధార్తరాష్ట్రశ్చ శ్రాంతేష్వశ్వేషు ఫల్గునం
కవచేన తథా యుక్తో రక్షార్థం సైంధవస్య చ॥33॥

యేన బ్రహ్మాస్త్రవిదుషా పాంచాలాః సత్యజిన్ముఖాః
కుర్వాణా మజ్జయే యత్నం సమూలా వినిపాతితాః॥34॥

యేన ప్రవ్రాజ్యమానాశ్చ రాజ్యాద్వయమధర్మతః
నివార్యమాణేనాస్మాభిరనుగంతుం తదేషితాః॥35॥

యోఽసావత్యంతమస్మాసు కుర్వాణః సౌహృదం పరం
హతస్తదర్థే మరణం గమిష్యామి సబాంధవః॥36॥

ఏవం బ్రువతి కౌంతేయే దాశార్హస్త్వరితస్తతః
నివార్య సైన్యం బాహుభ్యామిదం వచనమబ్రవీత్॥37॥

శీఘ్రం న్యస్యత శస్త్రాణి వాహేభ్యశ్చావరోహత
ఏష యోగోఽత్ర విహితః ప్రతిఘాతో మహాత్మనా॥38॥

ద్విపాశ్వస్యందనేభ్యశ్చ క్షితిం సర్వేఽవరోహత
ఏవమేతన్న వో హన్యాదస్త్రం భూమౌ నిరాయుధాన్॥39॥

యథా యథా హి యుధ్యంతే యోధా హ్యస్త్రబలం ప్రతి
తథా తథా భవంత్యేతే కౌరవా బలవత్తరాః॥40॥

నిక్షేప్స్యంతి చ శస్త్రాణి వాహనేభ్యోఽవరుహ్య యే
తాన్నైతదస్త్రం సంగ్రామే నిహనిష్యతి మానవాన్॥41॥

యే త్వేతత్ప్రతియోత్స్యంతి మనసాపీహ కేచన
నిహనిష్యతి తాన్సర్వాన్రసాతలగతానపి॥42॥

తే వచస్తస్య తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవస్య భారత
ఈషుః సర్వేఽస్త్రముత్స్రష్టుం మనోభిః కరణేన చ॥43॥

తత ఉత్స్రష్టుకామాంస్తానస్త్రాణ్యాలక్ష్య పాండవః
భీమసేనోఽబ్రవీద్రాజన్నిదం సంహర్షయన్వచః॥44॥

న కథంచన శస్త్రాణి మోక్తవ్యానీహ కేనచిత్
అహమావారయిష్యామి ద్రోణపుత్రాస్త్రమాశుగైః॥45॥

అథ వాప్యనయా గుర్వ్యా హేమవిగ్రహయా రణే
కాలవద్విచరిష్యామి ద్రౌణేరస్త్రం విశాతయన్॥46॥

న హి మే విక్రమే తుల్యః కశ్చిదస్తి పుమానిహ
యథైవ సవితుస్తుల్యం జ్యోతిరన్యన్న విద్యతే॥47॥

పశ్యధ్వం మే దృఢౌ బాహూ నాగరాజకరోపమౌ
సమర్థౌ పర్వతస్యాపి శైశిరస్య నిపాతనే॥48॥

నాగాయుతసమప్రాణో హ్యహమేకో నరేష్విహ
శక్రో యథా ప్రతిద్వంద్వో దివి దేవేషు విశ్రుతః॥49॥

అద్య పశ్యత మే వీర్యం బాహ్వోః పీనాంసయోర్యుధి
జ్వలమానస్య దీప్తస్య ద్రౌణేరస్త్రస్య వారణే॥50॥

యది నారాయణాస్త్రస్య ప్రతియోద్ధా న విద్యతే
అద్యైనం ప్రతియోత్స్యామి పశ్యత్సు కురుపాండుషు॥51॥

ఏవముక్త్వా తతో భీమో ద్రోణపుత్రమరిందమః
అభ్యయాన్మేఘఘోషేణ రథేనాదిత్యవర్చసా॥52॥

స ఏనమిషుజాలేన లఘుత్వాచ్ఛీఘ్రవిక్రమః
నిమేషమాత్రేణాసాద్య కుంతీపుత్రోఽభ్యవాకిరత్॥53॥

తతో ద్రౌణిః ప్రహస్యైనముదాసమభిభాష్య చ
అవాకిరత్ప్రదీప్తాగ్రైః శరైస్తైరభిమంత్రితైః॥54॥

పన్నగైరివ దీప్తాస్యైర్వమద్భిరనలం రణే
అవకీర్ణోఽభవత్పార్థః స్ఫులింగైరివ కాంచనైః॥55॥

తస్య రూపమభూద్రాజన్భీమసేనస్య సంయుగే
ఖద్యోతైరావృతస్యేవ పర్వతస్య దినక్షయే॥56॥

తదస్త్రం ద్రోణపుత్రస్య తస్మిన్ప్రతిసమస్యతి
అవర్ధత మహారాజ యథాగ్నిరనిలోద్ధతః॥57॥

వివర్ధమానమాలక్ష్య తదస్త్రం భీమవిక్రమం
పాండుసైన్యమృతే భీమం సుమహద్భయమావిశత్॥58॥

తతః శస్త్రాణి తే సర్వే సముత్సృజ్య మహీతలే
అవారోహన్రథేభ్యశ్చ హస్త్యశ్వేభ్యశ్చ సర్వశః॥59॥

తేషు నిక్షిప్తశస్త్రేషు వాహనేభ్యశ్చ్యుతేషు చ
తదస్త్రవీర్యం విపులం భీమమూర్ధన్యథాపతత్॥60॥

హాహాకృతాని భూతాని పాండవాశ్చ విశేషతః
భీమసేనమపశ్యంత తేజసా సంవృతం తదా॥61॥

—♦ అధ్యాయము 171 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనం సమాకీర్ణం దృష్ట్వాస్త్రేణ ధనంజయః
తేజసః ప్రతిఘాతార్థం వారుణేన సమావృణోత్॥1॥

నాలక్షయత తం కశ్చిద్వారుణాస్త్రేణ సంవృతం
అర్జునస్య లఘుత్వాచ్చ సంవృతత్వాచ్చ తేజసః॥2॥

సాశ్వసూతరథో భీమో ద్రోణపుత్రాస్త్రసంవృతః
అగ్నావగ్నిరివ న్యస్తో జ్వాలామాలీ సుదుర్దృశః॥3॥

యథా రాత్రిక్షయే రాజంజ్యోతీంష్యస్తగిరిం ప్రతి
సమాపేతుస్తథా బాణా భీమసేనరథం ప్రతి॥4॥

స హి భీమో రథశ్చాస్య హయాః సూతశ్చ మారిష
సంవృతా ద్రోణపుత్రేణ పావకాంతర్గతాభవన్॥5॥

యథా దగ్ధ్వా జగత్కృత్స్నం సమయే సచరాచరం
గచ్ఛేదగ్నిర్విభోరాస్యం తథాస్త్రం భీమమావృణోత్॥6॥

సూర్యమగ్నిః ప్రవిష్టః స్యాద్యథా చాగ్నిం దివాకరః
తథా ప్రవిష్టం తత్తేజో న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥7॥

వికీర్ణమస్త్రం తద్దృష్ట్వా తథా భీమరథం ప్రతి
ఉదీర్యమాణం ద్రౌణిం చ నిష్ప్రతిద్వంద్వమాహవే॥8॥

సర్వసైన్యాని పాండూనాం న్యస్తశస్త్రాణ్యచేతసః
యుధిష్ఠిరపురోగాంశ్చ విముఖాంస్తాన్మహారథాన్॥9॥

అర్జునో వాసుదేవశ్చ త్వరమాణౌ మహాద్యుతీ
అవప్లుత్య రథాద్వీరౌ భీమమాద్రవతాం తతః॥10॥

తతస్తద్ద్రోణపుత్రస్య తేజోఽస్త్రబలసంభవం
విగాహ్య తౌ సుబలినౌ మాయయావిశతాం తదా॥11॥

న్యస్తశస్త్రౌ తతస్తౌ తు నాదహదస్త్రజోఽనలః
వారుణాస్త్రప్రయోగాచ్చ వీర్యవత్త్వాచ్చ కృష్ణయోః॥12॥

తతశ్చకృషతుర్భీమం తస్య సర్వాయుధాని చ
నారాయణాస్త్రశాంత్యర్థం నరనారాయణౌ బలాత్॥13॥

అపకృష్యమాణః కౌంతేయో నదత్యేవ మహారథః
వర్ధతే చైవ తద్ఘోరం ద్రౌణేరస్త్రం సుదుర్జయం॥14॥

తమబ్రవీద్వాసుదేవః కిమిదం పాండునందన
వార్యమాణోఽపి కౌంతేయ యద్యుద్ధాన్న నివర్తసే॥15॥

యది యుద్ధేన జేయాః స్యురిమే కౌరవనందనాః
వయమప్యత్ర యుధ్యేమ తథా చేమే నరర్షభాః॥16॥

రథేభ్యస్త్వవతీర్ణాస్తు సర్వ ఏవ స్మ తావకాః
తస్మాత్త్వమపి కౌంతేయ రథాత్తూర్ణమపాక్రమ॥17॥

ఏవముక్త్వా తతః కృష్ణో రథాద్భూమిమపాతయత్
నిఃశ్వసంతం యథా నాగం క్రోధసంరక్తలోచనం॥18॥

యదాపకృష్టః స రథాన్న్యాసితశ్చాయుధం భువి
తతో నారాయణాస్త్రం తత్ప్రశాంతం శత్రుతాపనం॥19॥

తస్మిన్ప్రశాంతే విధినా తదా తేజసి దుఃసహే
బభూవుర్విమలాః సర్వా దిశః ప్రదిశ ఏవ చ॥20॥

ప్రవవుశ్చ శివా వాతాః ప్రశాంతా మృగపక్షిణః
వాహనాని చ హృష్టాని యోధాశ్చ మనుజేశ్వర॥21॥

వ్యపోఢే చ తతో ఘోరే తస్మింస్తేజసి భారత
బభౌ భీమో నిశాపాయే ధీమాన్సూర్య ఇవోదితః॥22॥

హతశేషం బలం తత్ర పాండవానామతిష్ఠత
అస్త్రవ్యుపరమాద్ధృష్టం తవ పుత్రజిఘాంసయా॥23॥

వ్యవస్థితే బలే తస్మిన్నస్త్రే ప్రతిహతే తథా
దుర్యోధనో మహారాజ ద్రోణపుత్రమథాబ్రవీత్॥24॥

అశ్వత్థామన్పునః శీఘ్రమస్త్రమేతత్ప్రయోజయ
వ్యవస్థితా హి పాంచాలాః పునరేవ జయైషిణః॥25॥

అశ్వత్థామా తథోక్తస్తు తవ పుత్రేణ మారిష
సుదీనమభినిఃశ్వస్య రాజానమిదమబ్రవీత్॥26॥

నైతదావర్తతే రాజన్నస్త్రం ద్విర్నోపపద్యతే
ఆవర్తయన్నిహంత్యేతత్ప్రయోక్తారం న సంశయః॥27॥

ఏష చాస్త్రప్రతీఘాతం వాసుదేవః ప్రయుక్తవాన్
అన్యథా విహితః సంఖ్యే వధః శత్రోర్జనాధిప॥28॥

పరాజయో వా మృత్యుర్వా శ్రేయో మృత్యుర్న నిర్జయః
నిర్జితాశ్చారయో హ్యేతే శస్త్రోత్సర్గాన్మృతోపమాః॥29॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఆచార్యపుత్ర యద్యేతద్ద్విరస్త్రం న ప్రయుజ్యతే
అన్యైర్గురుఘ్నా వధ్యంతామస్త్రైరస్త్రవిదాం వర॥30॥

త్వయి హ్యస్త్రాణి దివ్యాని యథా స్యుస్త్ర్యంబకే తథా
ఇచ్ఛతో న హి తే ముచ్యేత్క్రుద్ధస్యాపి పురందరః॥31॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్నస్త్రే ప్రతిహతే ద్రోణే చోపధినా హతే
తథా దుర్యోధనేనోక్తో ద్రౌణిః కిమకరోత్పునః॥32॥

దృష్ట్వా పార్థాంశ్చ సంగ్రామే యుద్ధాయ సమవస్థితాన్
నారాయణాస్త్రనిర్ముక్తాంశ్చరతః పృతనాముఖే॥33॥

సంజయ ఉవాచ

జానన్పితుః స నిధనం సింహలాంగూలకేతనః
సక్రోధో భయముత్సృజ్య అభిదుద్రావ పార్షతం॥34॥

అభిద్రుత్య చ వింశత్యా క్షుద్రకాణాం నరర్షభః
పంచభిశ్చాతివేగేన వివ్యాధ పురుషర్షభం॥35॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో రాజంజ్వలంతమివ పావకం
ద్రోణపుత్రం త్రిషష్ట్యా తు రాజన్వివ్యాధ పత్రిణాం॥36॥

సారథిం చాస్య వింశత్యా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః
హయాంశ్చ చతురోఽవిధ్యచ్చతుర్భిర్నిశితైః శరైః॥37॥

విద్ధ్వా విద్ధ్వానదద్ద్రౌణిః కంపయన్నివ మేదినీం
ఆదదత్సర్వలోకస్య ప్రాణానివ మహారణే॥38॥

పార్షతస్తు బలీ రాజన్కృతాస్త్రః కృతనిశ్రమః
ద్రౌణిమేవాభిదుద్రావ కృత్వా మృత్యుం నివర్తనం॥39॥

తతో బాణమయం వర్షం ద్రోణపుత్రస్య మూర్ధని
అవాసృజదమేయాత్మా పాంచాల్యో రథినాం వరః॥40॥

తం ద్రౌణిః సమరే క్రుద్ధశ్ఛాదయామాస పత్రిభిః
వివ్యాధ చైనం దశభిః పితుర్వధమనుస్మరన్॥41॥

ద్వాభ్యాం చ సువికృష్టాభ్యాం క్షురాభ్యాం ధ్వజకార్ముకే
ఛిత్త్వా పాంచాలరాజస్య ద్రౌణిరన్యైః సమార్దయత్॥42॥

వ్యశ్వసూతరథం చైనం ద్రౌణిశ్చక్రే మహాహవే
తస్య చానుచరాన్సర్వాన్క్రుద్ధః ప్రాచ్ఛాదయచ్ఛరైః॥43॥

ప్రదుద్రావ తతః సైన్యం పాంచాలానాం విశాం పతే
సంభ్రాంతరూపమార్తం చ శరవర్షపరిక్షతం॥44॥

దృష్ట్వా చ విముఖాన్యోధాంధృష్టద్యుమ్నం చ పీడితం
శైనేయోఽచోదయత్తూర్ణం రణం ద్రౌణిరథం ప్రతి॥45॥

అష్టభిర్నిశితైశ్చైవ సోఽశ్వత్థామానమార్దయత్
వింశత్యా పునరాహత్య నానారూపైరమర్షణం
వివ్యాధ చ తథా సూతం చతుర్భిశ్చతురో హయాన్॥46॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసో నానాలింగైరమర్షణః
యుయుధానేన వై ద్రౌణిః ప్రహసన్వాక్యమబ్రవీత్॥47॥

శైనేయాభ్యవపత్తిం తే జానామ్యాచార్యఘాతినః
న త్వేనం త్రాస్యసి మయా గ్రస్తమాత్మానమేవ చ॥48॥

ఏవముక్త్వార్కరశ్మ్యాభం సుపర్వాణం శరోత్తమం
వ్యసృజత్సాత్వతే ద్రౌణిర్వజ్రం వృత్రే యథా హరిః॥49॥

స తం నిర్భిద్య తేనాస్తః సాయకః సశరావరం
వివేశ వసుధాం భిత్త్వా శ్వసన్బిలమివోరగః॥50॥

స భిన్నకవచః శూరస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
విముచ్య సశరం చాపం భూరివ్రణపరిస్రవః॥51॥

సీదన్రుధిరసిక్తశ్చ రథోపస్థ ఉపావిశత్
సూతేనాపహృతస్తూర్ణం ద్రోణపుత్రాద్రథాంతరం॥52॥

అథాన్యేన సుపుంఖేన శరేణ నతపర్వణా
ఆజఘాన భ్రువోర్మధ్యే ధృష్టద్యుమ్నం పరంతపః॥53॥

స పూర్వమతివిద్ధశ్చ భృశం పశ్చాచ్చ పీడితః
ససాద యుధి పాంచాల్యో వ్యపాశ్రయత చ ధ్వజం॥54॥

తం మత్తమివ సింహేన రాజన్కుంజరమర్దితం
జవేనాభ్యద్రవఞ్శూరాః పంచ పాండవతో రథాః॥55॥

కిరీటీ భీమసేనశ్చ వృద్ధక్షత్రశ్చ పౌరవః
యువరాజశ్చ చేదీనాం మాలవశ్చ సుదర్శనః
పంచభిః పంచభిర్బాణైరభ్యఘ్నన్సర్వతః సమం॥56॥

ఆశీవిషాభైర్వింశద్భిః పంచభిశ్చాపి తాఞ్శరైః
చిచ్ఛేద యుగపద్ద్రౌణిః పంచవింశతిసాయకాన్॥57॥

సప్తభిశ్చ శితైర్బాణైః పౌరవం ద్రౌణిరార్దయత్
మాలవం త్రిభిరేకేన పార్థం షడ్భిర్వృకోదరం॥58॥

తతస్తే వివ్యధుః సర్వే ద్రౌణిం రాజన్మహారథాః
యుగపచ్చ పృథక్చైవ రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః॥59॥

యువరాజస్తు వింశత్యా ద్రౌణిం వివ్యాధ పత్రిణాం
పార్థశ్చ పునరష్టాభిస్తథా సర్వే త్రిభిస్త్రిభిః॥60॥

తతోఽర్జునం షడ్భిరథాజఘాన; ద్రౌణాయనిర్దశభిర్వాసుదేవం
భీమం దశార్ధైర్యువరాజం చతుర్భి;ర్ద్వాభ్యాం ఛిత్త్వా కార్ముకం చ ధ్వజం చ
పునః పార్థం శరవర్షేణ విద్ధ్వా; ద్రౌణిర్ఘోరం సింహనాదం ననాద॥61॥

తస్యాస్యతః సునిశితాన్పీతధారా;న్ద్రౌణేః శరాన్పృష్ఠతశ్చాగ్రతశ్చ
ధరా వియద్ద్యౌః ప్రదిశో దిశశ్చ; ఛన్నా బాణైరభవన్ఘోరరూపైః॥62॥

ఆసీనస్య స్వరథం తూగ్రతేజాః; సుదర్శనస్యేంద్రకేతుప్రకాశౌ
భుజౌ శిరశ్చేంద్రసమానవీర్య;స్త్రిభిః శరైర్యుగపత్సంచకర్త॥63॥

స పౌరవం రథశక్త్యా నిహత్య; ఛిత్త్వా రథం తిలశశ్చాపి బాణైః
ఛిత్త్వాస్య బాహూ వరచందనాక్తౌ; భల్లేన కాయాచ్ఛిర ఉచ్చకర్త॥64॥

యువానమిందీవరదామవర్ణం; చేదిప్రియం యువరాజం ప్రహస్య
బాణైస్త్వరావాంజ్వలితాగ్నికల్పై;ర్విద్ధ్వా ప్రాదాన్మృత్యవే సాశ్వసూతం॥65॥

తాన్నిహత్య రణే వీరో ద్రోణపుత్రో యుధాం పతిః
దధ్మౌ ప్రముదితః శంఖం బృహంతమపరాజితః॥66॥

తతః సర్వే చ పాంచాలా భీమసేనశ్చ పాండవః
ధృష్టద్యుమ్నరథం భీతాస్త్యక్త్వా సంప్రాద్రవందిశః॥67॥

తాన్ప్రభగ్నాంస్తథా ద్రౌణిః పృష్ఠతో వికిరఞ్శరైః
అభ్యవర్తత వేగేన కాలవత్పాండువాహినీం॥68॥

తే వధ్యమానాః సమరే ద్రోణపుత్రేణ క్షత్రియాః
ద్రోణపుత్రం భయాద్రాజందిక్షు సర్వాసు మేనిరే॥69॥

—♦ అధ్యాయము 172 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా కుంతీపుత్రో ధనంజయః
న్యవారయదమేయాత్మా ద్రోణపుత్రవధేప్సయా॥1॥

తతస్తే సైనికా రాజన్నైవ తత్రావతస్థిరే
సంస్థాప్యమానా యత్నేన గోవిందేనార్జునేన చ॥2॥

ఏక ఏవ తు బీభత్సుః సోమకావయవైః సహ
మత్స్యైరన్యైశ్చ సంధాయ కౌరవైః సంన్యవర్తత॥3॥

తతో ద్రుతమతిక్రమ్య సింహలాంగూలకేతనం
సవ్యసాచీ మహేష్వాసమశ్వత్థామానమబ్రవీత్॥4॥

యా శక్తిర్యచ్చ తే వీర్యం యజ్జ్ఞానం యచ్చ పౌరుషం
ధార్తరాష్ట్రేషు యా ప్రీతిః ప్రద్వేషోఽస్మాసు యశ్చ తే
యచ్చ భూయోఽస్తి తేజస్తత్పరమం మమ దర్శయ॥5॥

స ఏవ ద్రోణహంతా తే దర్పం భేత్స్యతి పార్షతః
కాలానలసమప్రఖ్యో ద్విషతామంతకో యుధి
సమాసాదయ పాంచాల్యం మాం చాపి సహకేశవం॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆచార్యపుత్రో మానార్హో బలవాంశ్చాపి సంజయ
ప్రీతిర్ధనంజయే చాస్య ప్రియశ్చాపి స వాసవేః॥7॥

న భూతపూర్వం బీభత్సోర్వాక్యం పరుషమీదృశం
అథ కస్మాత్స కౌంతేయః సఖాయం రూక్షమబ్రవీత్॥8॥

సంజయ ఉవాచ

యువరాజే హతే చైవ వృద్ధక్షత్రే చ పౌరవే
ఇష్వస్త్రవిధిసంపన్నే మాలవే చ సుదర్శనే॥9॥

ధృష్టద్యుమ్నే సాత్యకౌ చ భీమే చాపి పరాజితే
యుధిష్ఠిరస్య తైర్వాక్యైర్మర్మణ్యపి చ ఘట్టితే॥10॥

అంతర్భేదే చ సంజాతే దుఃఖం సంస్మృత్య చ ప్రభో
అభూతపూర్వో బీభత్సోర్దుఃఖాన్మన్యురజాయత॥11॥

తస్మాదనర్హమశ్లీలమప్రియం ద్రౌణిముక్తవాన్
మాన్యమాచార్యతనయం రూక్షం కాపురుషో యథా॥12॥

ఏవముక్తః శ్వసన్క్రోధాన్మహేష్వాసతమో నృప
పార్థేన పరుషం వాక్యం సర్వమర్మఘ్నయా గిరా
ద్రౌణిశ్చుకోప పార్థాయ కృష్ణాయ చ విశేషతః॥13॥

స తు యత్తో రథే స్థిత్వా వార్యుపస్పృశ్య వీర్యవాన్
దేవైరపి సుదుర్ధర్షమస్త్రమాగ్నేయమాదదే॥14॥

దృశ్యాదృశ్యానరిగణానుద్దిశ్యాచార్యనందనః
సోఽభిమంత్ర్య శరం దీప్తం విధూమమివ పావకం
సర్వతః క్రోధమావిశ్య చిక్షేప పరవీరహా॥15॥

తతస్తుములమాకాశే శరవర్షమజాయత
వవుశ్చ శిశిరా వాతాః సూర్యో నైవ తతాప చ॥16॥

చుక్రుశుర్దానవాశ్చాపి దిక్షు సర్వాసు భైరవం
రుధిరం చాపి వర్షంతో వినేదుస్తోయదాంబరే॥17॥

పక్షిణః పశవో గావో మునయశ్చాపి సువ్రతాః
పరమం ప్రయతాత్మానో న శాంతిముపలేభిరే॥18॥

భ్రాంతసర్వమహాభూతమావర్జితదివాకరం
త్రైలోక్యమభిసంతప్తం జ్వరావిష్టమివాతురం॥19॥

శరతేజోఽభిసంతప్తా నాగా భూమిశయాస్తథా
నిఃశ్వసంతః సముత్పేతుస్తేజో ఘోరం ముముక్షవః॥20॥

జలజాని చ సత్త్వాని దహ్యమానాని భారత
న శాంతిముపజగ్ముర్హి తప్యమానైర్జలాశయైః॥21॥

దిశః ఖం ప్రదిశశ్చైవ భువం చ శరవృష్టయః
ఉచ్చావచా నిపేతుర్వై గరుడానిలరంహసః॥22॥

తైః శరైర్ద్రోణపుత్రస్య వజ్రవేగసమాహితైః
ప్రదగ్ధాః శత్రవః పేతురగ్నిదగ్ధా ఇవ ద్రుమాః॥23॥

దహ్యమానా మహానాగాః పేతురుర్వ్యాం సమంతతః
నదంతో భైరవాన్నాదాంజలదోపమనిస్వనాన్॥24॥

అపరే ప్రద్రుతాస్తత్ర దహ్యమానా మహాగజాః
త్రేసుస్తథాపరే ఘోరే వనే దావాగ్నిసంవృతాః॥25॥

ద్రుమాణాం శిఖరాణీవ దావదగ్ధాని మారిష
అశ్వవృందాన్యదృశ్యంత రథవృందాని చాభిభో
అపతంత రథౌఘాశ్చ తత్ర తత్ర సహస్రశః॥26॥

తత్సైన్యం భగవానగ్నిర్దదాహ యుధి భారత
యుగాంతే సర్వభూతాని సంవర్తక ఇవానలః॥27॥

దృష్ట్వా తు పాండవీం సేనాం దహ్యమానాం మహాహవే
ప్రహృష్టాస్తావకా రాజన్సింహనాదాన్వినేదిరే॥28॥

తతస్తూర్యసహస్రాణి నానాలింగాని భారత
తూర్ణమాజఘ్నిరే హృష్టాస్తావకా జితకాశినః॥29॥

కృత్స్నా హ్యక్షౌహిణీ రాజన్సవ్యసాచీ చ పాండవః
తమసా సంవృతే లోకే నాదృశ్యత మహాహవే॥30॥

నైవ నస్తాదృశం రాజందృష్టపూర్వం న చ శ్రుతం
యాదృశం ద్రోణపుత్రేణ సృష్టమస్త్రమమర్షిణా॥31॥

అర్జునస్తు మహారాజ బ్రాహ్మమస్త్రముదైరయత్
సర్వాస్త్రప్రతిఘాతాయ విహితం పద్మయోనినా॥32॥

తతో ముహూర్తాదివ తత్తమో వ్యుపశశామ హ
ప్రవవౌ చానిలః శీతో దిశశ్చ విమలాభవన్॥33॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ కృత్స్నామక్షౌహిణీం హతాం
అనభిజ్ఞేయరూపాం చ ప్రదగ్ధామస్త్రమాయయా॥34॥

తతో వీరౌ మహేష్వాసౌ విముక్తౌ కేశవార్జునౌ
సహితౌ సంప్రదృశ్యేతాం నభసీవ తమోనుదౌ॥35॥

సపతాకధ్వజహయః సానుకర్షవరాయుధః
ప్రబభౌ స రథో ముక్తస్తావకానాం భయంకరః॥36॥

తతః కిలకిలాశబ్దః శంఖభేరీరవైః సహ
పాండవానాం ప్రహృష్టానాం క్షణేన సమజాయత॥37॥

హతావితి తయోరాసీత్సేనయోరుభయోర్మతిః
తరసాభ్యాగతౌ దృష్ట్వా విముక్తౌ కేశవార్జునౌ॥38॥

తావక్షతౌ ప్రముదితౌ దధ్మతుర్వారిజోత్తమౌ
దృష్ట్వా ప్రముదితాన్పార్థాంస్త్వదీయా వ్యథితాభవన్॥39॥

విముక్తౌ చ మహాత్మానౌ దృష్ట్వా ద్రౌణిః సుదుఃఖితః
ముహూర్తం చింతయామాస కిం త్వేతదితి మారిష॥40॥

చింతయిత్వా తు రాజేంద్ర ధ్యానశోకపరాయణః
నిఃశ్వసందీర్ఘముష్ణం చ విమనాశ్చాభవత్తదా॥41॥

తతో ద్రౌణిర్ధనుర్న్యస్య రథాత్ప్రస్కంద్య వేగితః
ధిగ్ధిక్సర్వమిదం మిథ్యేత్యుక్త్వా సంప్రాద్రవద్రణాత్॥42॥

తతః స్నిగ్ధాంబుదాభాసం వేదవ్యాసమకల్మషం
ఆవాసం చ సరస్వత్యాః స వై వ్యాసం దదర్శ హ॥43॥

తం ద్రౌణిరగ్రతో దృష్ట్వా స్థితం కురుకులోద్వహ
సన్నకంఠోఽబ్రవీద్వాక్యమభివాద్య సుదీనవత్॥44॥

భో భో మాయా యదృచ్ఛా వా న విద్మః కిమిదం భవేత్
అస్త్రం త్విదం కథం మిథ్యా మమ కశ్చ వ్యతిక్రమః॥45॥

అధరోత్తరమేతద్వా లోకానాం వా పరాభవః
యదిమౌ జీవతః కృష్ణౌ కాలో హి దురతిక్రమః॥46॥

నాసురామరగంధర్వా న పిశాచా న రాక్షసాః
న సర్పయక్షపతగా న మనుష్యాః కథంచన॥47॥

ఉత్సహంతేఽన్యథా కర్తుమేతదస్త్రం మయేరితం
తదిదం కేవలం హత్వా యుక్తామక్షౌహిణీం జ్వలత్॥48॥

కేనేమౌ మర్త్యధర్మాణౌ నావధీత్కేశవార్జునౌ
ఏతత్ప్రబ్రూహి భగవన్మయా పృష్టో యథాతథం॥49॥

వ్యాస ఉవాచ

మహాంతమేతమర్థం మాం యం త్వం పృచ్ఛసి విస్మయాత్
తత్ప్రవక్ష్యామి తే సర్వం సమాధాయ మనః శృణు॥50॥

యోఽసౌ నారాయణో నామ పూర్వేషామపి పూర్వజః
అజాయత చ కార్యార్థం పుత్రో ధర్మస్య విశ్వకృత్॥51॥

స తపస్తీవ్రమాతస్థే మైనాకం గిరిమాస్థితః
ఊర్ధ్వబాహుర్మహాతేజా జ్వలనాదిత్యసంనిభః॥52॥

షష్టిం వర్షసహస్రాణి తావంత్యేవ శతాని చ
అశోషయత్తదాత్మానం వాయుభక్షోఽమ్బుజేక్షణః॥53॥

అథాపరం తపస్తప్త్వా ద్విస్తతోఽన్యత్పునర్మహత్
ద్యావాపృథివ్యోర్వివరం తేజసా సమపూరయత్॥54॥

స తేన తపసా తాత బ్రహ్మభూతో యదాభవత్
తతో విశ్వేశ్వరం యోనిం విశ్వస్య జగతః పతిం॥55॥

దదర్శ భృశదుర్దర్శం సర్వదేవైరపీశ్వరం
అణీయసామణీయాంసం బృహద్భ్యశ్చ బృహత్తరం॥56॥

రుద్రమీశానమృషభం చేకితానమజం పరం
గచ్ఛతస్తిష్ఠతో వాపి సర్వభూతహృది స్థితం॥57॥

దుర్వారణం దుర్దృశం తిగ్మమన్యుం; మహాత్మానం సర్వహరం ప్రచేతసం
దివ్యం చాపమిషుధీ చాదదానం; హిరణ్యవర్మాణమనంతవీర్యం॥58॥

పినాకినం వజ్రిణం దీప్తశూలం; పరశ్వధిం గదినం స్వాయతాసిం
సుభ్రూం జటామండలచంద్రమౌలిం; వ్యాఘ్రాజినం పరిఘం దండపాణిం॥59॥

శుభాంగదం నాగయజ్ఞోపవీతిం; విశ్వైర్గణైః శోభితం భూతసంఘైః
ఏకీభూతం తపసాం సంనిధానం; వయోతిగైః సుష్టుతమిష్టవాగ్భిః॥60॥

జలం దివం ఖం క్షితిం చంద్రసూర్యౌ; తథా వాయ్వగ్నీ ప్రతిమానం జగచ్చ
నాలం ద్రష్టుం యమజం భిన్నవృత్తా; బ్రహ్మద్విషఘ్నమమృతస్య యోనిం॥61॥

యం పశ్యంతి బ్రాహ్మణాః సాధువృత్తాః; క్షీణే పాపే మనసా యే విశోకాః
స తన్నిష్ఠస్తపసా ధర్మమీడ్యం; తద్భక్త్యా వై విశ్వరూపం దదర్శ
దృష్ట్వా చైనం వాఙ్మనోబుద్ధిదేహైః; సంహృష్టాత్మా ముముదే దేవదేవం॥62॥

అక్షమాలాపరిక్షిప్తం జ్యోతిషాం పరమం నిధిం
తతో నారాయణో దృష్ట్వా వవందే విశ్వసంభవం॥63॥

వరదం పృథుచార్వంగ్యా పార్వత్యా సహితం ప్రభుం
అజమీశానమవ్యగ్రం కారణాత్మానమచ్యుతం॥64॥

అభివాద్యాథ రుద్రాయ సద్యోఽన్ధకనిపాతినే
పద్మాక్షస్తం విరూపాక్షమభితుష్టావ భక్తిమాన్॥65॥

త్వత్సంభూతా భూతకృతో వరేణ్య; గోప్తారోఽద్య భువనం పూర్వదేవాః
ఆవిశ్యేమాం ధరణీం యేఽభ్యరక్ష;న్పురా పురాణాం తవ దేవ సృష్టిం॥66॥

సురాసురాన్నాగరక్షఃపిశాచా;న్నరాన్సుపర్ణానథ గంధర్వయక్షాన్
పృథగ్విధాన్భూతసంఘాంశ్చ విశ్వాం;స్త్వత్సంభూతాన్విద్మ సర్వాంస్తథైవ
ఐంద్రం యామ్యం వారుణం వైత్తపాల్యం; మైత్రం త్వాష్ట్రం కర్మ సౌమ్యం చ తుభ్యం॥67॥

రూపం జ్యోతిః శబ్ద ఆకాశవాయుః; స్పర్శః స్వాద్యం సలిలం గంధ ఉర్వీ
కామో బ్రహ్మో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చ; త్వత్సంభూతం స్థాస్ను చరిష్ణు చేదం॥68॥

అద్భ్యః స్తోకా యాంతి యథా పృథక్త్వం; తాభిశ్చైక్యం సంక్షయే యాంతి భూయః
ఏవం విద్వాన్ప్రభవం చాప్యయం చ; హిత్వా భూతానాం తత్ర సాయుజ్యమేతి॥69॥

దివ్యావృతౌ మానసౌ ద్వౌ సుపర్ణా;వవాక్శాఖః పిప్పలః సప్త గోపాః
దశాప్యన్యే యే పురం ధారయంతి; త్వయా సృష్టాస్తే హి తేభ్యః పరస్త్వం
భూతం భవ్యం భవితా చాప్యధృష్యం; త్వత్సంభూతా భువనానీహ విశ్వా॥70॥

భక్తం చ మాం భజమానం భజస్వ; మా రీరిషో మామహితాహితేన
ఆత్మానం త్వామాత్మనోఽనన్యభావో; విద్వానేవం గచ్ఛతి బ్రహ్మ శుక్రం॥71॥

అస్తౌషం త్వాం తవ సంమానమిచ్ఛ;న్విచిన్వన్వై సవృషం దేవవర్య
సుదుర్లభాందేహి వరాన్మమేష్టా;నభిష్టుతః ప్రతికార్షీశ్చ మా మాం॥72॥

తస్మై వరానచింత్యాత్మా నీలకంఠః పినాకధృక్
అర్హతే దేవముఖ్యాయ ప్రాయచ్ఛదృషిసంస్తుతః॥73॥

నీలకంఠ ఉవాచ

మత్ప్రసాదాన్మనుష్యేషు దేవగంధర్వయోనిషు
అప్రమేయబలాత్మా త్వం నారాయణ భవిష్యసి॥74॥

న చ త్వా ప్రసహిష్యంతి దేవాసురమహోరగాః
న పిశాచా న గంధర్వా న నరా న చ రాక్షసాః॥75॥

న సుపర్ణాస్తథా నాగా న చ విశ్వే వియోనిజాః
న కశ్చిత్త్వాం చ దేవోఽపి సమరేషు విజేష్యతి॥76॥

న శస్త్రేణ న వజ్రేణ నాగ్నినా న చ వాయునా
నార్ద్రేణ న చ శుష్కేణ త్రసేన స్థావరేణ వా॥77॥

కశ్చిత్తవ రుజం కర్తా మత్ప్రసాదాత్కథంచన
అపి చేత్సమరం గత్వా భవిష్యసి మమాధికః॥78॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవమేతే వరా లబ్ధాః పురస్తాద్విద్ధి శౌరిణా
స ఏష దేవశ్చరతి మాయయా మోహయంజగత్॥79॥

తస్యైవ తపసా జాతం నరం నామ మహామునిం
తుల్యమేతేన దేవేన తం జానీహ్యర్జునం సదా॥80॥

తావేతౌ పూర్వదేవానాం పరమోపచితావృషీ
లోకయాత్రావిధానార్థం సంజాయేతే యుగే యుగే॥81॥

తథైవ కర్మణః కృత్స్నం మహతస్తపసోఽపి చ
తేజోమన్యుశ్చ విద్వంస్త్వం జాతో రౌద్రో మహామతే॥82॥

స భవాందేవవత్ప్రాజ్ఞో జ్ఞాత్వా భవమయం జగత్
అవాకర్షస్త్వమాత్మానం నియమైస్తత్ప్రియేప్సయా॥83॥

శుభమౌర్వం నవం కృత్వా మహాపురుషవిగ్రహం
ఈజివాంస్త్వం జపైర్హోమైరుపహారైశ్చ మానద॥84॥

స తథా పూజ్యమానస్తే పూర్వదేవోఽప్యతూతుషత్
పుష్కలాంశ్చ వరాన్ప్రాదాత్తవ విద్వన్హృది స్థితాన్॥85॥

జన్మకర్మతపోయోగాస్తయోస్తవ చ పుష్కలాః
తాభ్యాం లింగేఽర్చితో దేవస్త్వయార్చాయాం యుగే యుగే॥86॥

సర్వరూపం భవం జ్ఞాత్వా లింగే యోఽర్చయతి ప్రభుం
ఆత్మయోగాశ్చ తస్మిన్వై శాస్త్రయోగాశ్చ శాశ్వతాః॥87॥

ఏవం దేవా యజంతో హి సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
ప్రార్థయంతి పరం లోకే స్థానమేవ చ శాశ్వతం॥88॥

స ఏష రుద్రభక్తశ్చ కేశవో రుద్రసంభవః
కృష్ణ ఏవ హి యష్టవ్యో యజ్ఞైశ్చైష సనాతనః॥89॥

సర్వభూతభవం జ్ఞాత్వా లింగేఽర్చయతి యః ప్రభుం
తస్మిన్నభ్యధికాం ప్రీతిం కరోతి వృషభధ్వజః॥90॥

సంజయ ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ద్రోణపుత్రో మహారథః
నమశ్చకార రుద్రాయ బహు మేనే చ కేశవం॥91॥

హృష్టలోమా చ వశ్యాత్మా నమస్కృత్య మహర్షయే
వరూథినీమభిప్రేత్య అవహారమకారయత్॥92॥

తతః ప్రత్యవహారోఽభూత్పాండవానాం విశాం పతే
కౌరవాణాం చ దీనానాం ద్రోణే యుధి నిపాతితే॥93॥

యుద్ధం కృత్వా దినాన్పంచ ద్రోణో హత్వా వరూథినీం
బ్రహ్మలోకం గతో రాజన్బ్రాహ్మణో వేదపారగః॥94॥

—♦ అధ్యాయము 173 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తస్మిన్నతిరథే ద్రోణే నిహతే తత్ర సంజయ
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వన్నతః పరం॥1॥

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్నతిరథే ద్రోణే నిహతే పార్షతేన వై
కౌరవేషు చ భగ్నేషు కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥2॥

దృష్ట్వా సుమహదాశ్చర్యమాత్మనో విజయావహం
యదృచ్ఛయాగతం వ్యాసం పప్రచ్ఛ భరతర్షభ॥3॥

సంగ్రామే నిఘ్నతః శత్రూఞ్శరౌఘైర్విమలైరహం
అగ్రతో లక్షయే యాంతం పురుషం పావకప్రభం॥4॥

జ్వలంతం శూలముద్యమ్య యాం దిశం ప్రతిపద్యతే
తస్యాం దిశి విశీర్యంతే శత్రవో మే మహామునే॥5॥

న పద్భ్యాం స్పృశతే భూమిం న చ శూలం విముంచతి
శూలాచ్ఛూలసహస్రాణి నిష్పేతుస్తస్య తేజసా॥6॥

తేన భగ్నానరీన్సర్వాన్మద్భగ్నాన్మన్యతే జనః
తేన దగ్ధాని సైన్యాని పృష్ఠతోఽనుదహామ్యహం॥7॥

భగవంస్తన్మమాచక్ష్వ కో వై స పురుషోత్తమః
శూలపాణిర్మహాన్కృష్ణ తేజసా సూర్యసంనిభః॥8॥

వ్యాస ఉవాచ

ప్రజాపతీనాం ప్రథమం తైజసం పురుషం విభుం
భువనం భూర్భువం దేవం సర్వలోకేశ్వరం ప్రభుం॥9॥

ఈశానం వరదం పార్థ దృష్టవానసి శంకరం
తం గచ్ఛ శరణం దేవం సర్వాదిం భువనేశ్వరం॥10॥

మహాదేవం మహాత్మానమీశానం జటిలం శివం
త్ర్యక్షం మహాభుజం రుద్రం శిఖినం చీరవాససం
దాతారం చైవ భక్తానాం ప్రసాదవిహితాన్వరాన్॥11॥

తస్య తే పార్షదా దివ్యా రూపైర్నానావిధైః విభోః
వామనా జటిలా ముండా హ్రస్వగ్రీవా మహోదరాః॥12॥

మహాకాయా మహోత్సాహా మహాకర్ణాస్తథాపరే
ఆననైర్వికృతైః పాదైః పార్థ వేషైశ్చ వైకృతైః॥13॥

ఈదృశైః స మహాదేవః పూజ్యమానో మహేశ్వరః
స శివస్తాత తేజస్వీ ప్రసాదాద్యాతి తేఽగ్రతః
తస్మిన్ఘోరే తదా పార్థ సంగ్రామే లోమహర్షణే॥14॥

ద్రోణకర్ణకృపైర్గుప్తాం మహేష్వాసైః ప్రహారిభిః
కస్తాం సేనాం తదా పార్థ మనసాపి ప్రధర్షయేత్
ఋతే దేవాన్మహేష్వాసాద్బహురూపాన్మహేశ్వరాత్॥15॥

స్థాతుముత్సహతే కశ్చిన్న తస్మిన్నగ్రతః స్థితే
న హి భూతం సమం తేన త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥16॥

గంధేనాపి హి సంగ్రామే తస్య క్రుద్ధస్య శత్రవః
విసంజ్ఞా హతభూయిష్ఠా వేపంతి చ పతంతి చ॥17॥

తస్మై నమస్తు కుర్వంతో దేవాస్తిష్ఠంతి వై దివి
యే చాన్యే మానవా లోకే యే చ స్వర్గజితో నరాః॥18॥

యే భక్తా వరదం దేవం శివం రుద్రముమాపతిం
ఇహ లోకే సుఖం ప్రాప్య తే యాంతి పరమాం గతిం॥19॥

నమస్కురుష్వ కౌంతేయ తస్మై శాంతాయ వై సదా
రుద్రాయ శితికంఠాయ కనిష్ఠాయ సువర్చసే॥20॥

కపర్దినే కరాలాయ హర్యక్ష్ణే వరదాయ చ
యామ్యాయావ్యక్తకేశాయ సద్వృత్తే శంకరాయ చ॥21॥

కామ్యాయ హరినేత్రాయ స్థాణవే పురుషాయ చ
హరికేశాయ ముండాయ కృశాయోత్తరణాయ చ॥22॥

భాస్కరాయ సుతీర్థాయ దేవదేవాయ రంహసే
బహురూపాయ శర్వాయ ప్రియాయ ప్రియవాససే॥23॥

ఉష్ణీషిణే సువక్త్రాయ సహస్రాక్షాయ మీఢుషే
గిరిశాయ ప్రశాంతాయ పతయే చీరవాససే॥24॥

హిరణ్యబాహవే చైవ ఉగ్రాయ పతయే దిశాం
పర్జన్యపతయే చైవ భూతానాం పతయే నమః॥25॥

వృక్షాణాం పతయే చైవ అపాం చ పతయే తథా
వృక్షైరావృతకాయాయ సేనాన్యే మధ్యమాయ చ॥26॥

స్రువహస్తాయ దేవాయ ధన్వినే భార్గవాయ చ
బహురూపాయ విశ్వస్య పతయే చీరవాససే॥27॥

సహస్రశిరసే చైవ సహస్రనయనాయ చ
సహస్రబాహవే చైవ సహస్రచరణాయ చ॥28॥

శరణం ప్రాప్య కౌంతేయ వరదం భువనేశ్వరం
ఉమాపతిం విరూపాక్షం దక్షయజ్ఞనిబర్హణం
ప్రజానాం పతిమవ్యగ్రం భూతానాం పతిమవ్యయం॥29॥

కపర్దినం వృషావర్తం వృషనాభం వృషధ్వజం
వృషదర్పం వృషపతిం వృషశృంగం వృషర్షభం ||30||

వృషాంకం వృషభోదారం వృషభం వృషభేక్షణం
వృషాయుధం వృషశరం వృషభూతం మహేశ్వరం ||31||

మహోదరం మహాకాయం ద్వీపిచర్మనివాసినం
లోకేశం వరదం ముండం బ్రహ్మణ్యం బ్రాహ్మణప్రియం ||32||

త్రిశూలపాణిం వరదం ఖడ్గచర్మధరం ప్రభుం
పినాకినం ఖండపరశుం లోకానాం పతిమీశ్వరం
ప్రపద్యే శరణం దేవం శరణ్యం చీరవాససం ||33||

నమస్తస్మై సురేశాయ యస్య వైశ్రవణః సఖా
సువాససే నమో నిత్యం సువ్రతాయ సుధన్వినే ||34||

స్రువహస్తాయ దేవాయ సుఖధన్వాయ ధన్వినే
ధన్వంతరాయ ధనుషే ధన్వాచార్యాయ ధన్వినే ||35||

ఉగ్రాయుధాయ దేవాయ నమః సురవరాయ చ
నమోఽస్తు బహురూపాయ నమశ్చ బహుధన్వినే ||36||

నమోఽస్తు స్థాణవే నిత్యం సువ్రతాయ సుధన్వినే
నమోఽస్తు త్రిపురఘ్నాయ భగఘ్నాయ చ వై నమః ||37||

వనస్పతీనాం పతయే నరాణాం పతయే నమః
అపాం చ పతయే నిత్యం యజ్ఞానాం పతయే నమః ||38||

పూష్ణో దంతవినాశాయ త్ర్యక్షాయ వరదాయ చ
నీలకంఠాయ పింగాయ స్వర్ణకేశాయ వై నమః ||39||

కర్మాణి చైవ దివ్యాని మహాదేవస్య ధీమతః
తాని తే కీర్తయిష్యామి యథాప్రజ్ఞం యథాశ్రుతం ||40||

న సురా నాసురా లోకే న గంధర్వా న రాక్షసాః
సుఖమేధంతి కుపితే తస్మిన్నపి గుహాగతాః ||41||

వివ్యాధ కుపితో యజ్ఞం నిర్భయస్తు భవస్తదా
ధనుషా బాణముత్సృజ్య సఘోషం విననాద చ ||42||

తే న శర్మ కుతః శాంతిం లేభిరే స్మ సురాస్తదా
విద్రుతే సహసా యజ్ఞే కుపితే చ మహేశ్వరే ||43||

తేన జ్యాతలఘోషేణ సర్వే లోకాః సమాకులాః
బభూవుర్వశగాః పార్థ నిపేతుశ్చ సురాసురాః ||44||

ఆపశ్చుక్షుభిరే సర్వాశ్చకంపే చ వసుంధరా
పర్వతాశ్చ వ్యశీర్యంత దిశో నాగాశ్చ మోహితాః ||45||

అంధాశ్చ తమసా లోకా న ప్రకాశంత సంవృతాః
జఘ్నివాన్సహ సూర్యేణ సర్వేషాం జ్యోతిషాం ప్రభాః ||46||

చుక్రుశుర్భయభీతాశ్చ శాంతిం చక్రుస్తథైవ చ
ఋషయః సర్వభూతానామాత్మనశ్చ సుఖైషిణః ||47||

పూషాణమభ్యద్రవత శంకరః ప్రహసన్నివ
పురోడాశం భక్షయతో దశనాన్వై వ్యశాతయత్ ||48||

తతో నిశ్చక్రముర్దేవా వేపమానా నతాః స్మ తం
పునశ్చ సందధే దీప్తం దేవానాం నిశితం శరం ||49||

రుద్రస్య యజ్ఞభాగం చ విశిష్టం తే న్వకల్పయన్
భయేన త్రిదశా రాజఞ్ఛరణం చ ప్రపేదిరే॥50॥

తేన చైవాతికోపేన స యజ్ఞః సంధితస్తదా
యత్తాశ్చాపి సురా ఆసన్యత్తాశ్చాద్యాపి తం ప్రతి॥51॥

అసురాణాం పురాణ్యాసంస్త్రీణి వీర్యవతాం దివి
ఆయసం రాజతం చైవ సౌవర్ణమపరం మహత్॥52॥

ఆయసం తారకాక్షస్య కమలాక్షస్య రాజతం
సౌవర్ణం పరమం హ్యాసీద్విద్యున్మాలిన ఏవ చ॥53॥

న శక్తస్తాని మఘవాన్భేత్తుం సర్వాయుధైరపి
అథ సర్వేఽమరా రుద్రం జగ్ముః శరణమర్దితాః॥54॥

తే తమూచుర్మహాత్మానం సర్వే దేవాః సవాసవాః
రుద్ర రౌద్రా భవిష్యంతి పశవః సర్వకర్మసు
నిపాతయిష్యసే చైనానసురాన్భువనేశ్వర॥55॥

స తథోక్తస్తథేత్యుక్త్వా దేవానాం హితకామ్యయా
అతిష్ఠత్స్థాణుభూతః స సహస్రం పరివత్సరాన్॥56॥

యదా త్రీణి సమేతాని అంతరిక్షే పురాణి వై
త్రిపర్వణా త్రిశల్యేన తేన తాని బిభేద సః॥57॥

పురాణి న చ తం శేకుర్దానవాః ప్రతివీక్షితుం
శరం కాలాగ్నిసంయుక్తం విష్ణుసోమసమాయుతం॥58॥

బాలమంకగతం కృత్వా స్వయం పంచశిఖం పునః
ఉమా జిజ్ఞాసమానా వై కోఽయమిత్యబ్రవీత్సురాన్॥59॥

బాహుం సవజ్రం శక్రస్య క్రుద్ధస్యాస్తంభయత్ప్రభుః
స ఏష భగవాందేవః సర్వలోకేశ్వరః ప్రభుః॥60॥

న సంబుబుధిరే చైనం దేవాస్తం భువనేశ్వరం
సప్రజాపతయః సర్వే బాలార్కసదృశప్రభం॥61॥

అథాభ్యేత్య తతో బ్రహ్మా దృష్ట్వా చ స మహేశ్వరం
అయం శ్రేష్ఠ ఇతి జ్ఞాత్వా వవందే తం పితామహః॥62॥

తతః ప్రసాదయామాసురుమాం రుద్రం చ తే సురాః
అభవచ్చ పునర్బాహుర్యథాప్రకృతి వజ్రిణః॥63॥

తేషాం ప్రసన్నో భగవాన్సపత్నీకో వృషధ్వజః
దేవానాం త్రిదశశ్రేష్ఠో దక్షయజ్ఞవినాశనః॥64॥

స వై రుద్రః స చ శివః సోఽగ్నిః శర్వః స సర్వవిత్
స చేంద్రశ్చైవ వాయుశ్చ సోఽశ్వినౌ స చ విద్యుతః॥65॥

స భవః స చ పర్జన్యో మహాదేవః స చానఘః
స చంద్రమాః స చేశానః స సూర్యో వరుణశ్చ సః॥66॥

స కాలః సోఽన్తకో మృత్యుః స యమో రాత్ర్యహాని చ
మాసార్ధమాసా ఋతవః సంధ్యే సంవత్సరశ్చ సః॥67॥

స చ ధాతా విధాతా చ విశ్వాత్మా విశ్వకర్మకృత్
సర్వాసాం దేవతానాం చ ధారయత్యవపుర్వపుః॥68॥

సర్వైర్దేవైః స్తుతో దేవః సైకధా బహుధా చ సః
శతధా సహస్రధా చైవ తథా శతసహస్రధా॥69॥

ఈదృశః స మహాదేవో భూయశ్చ భగవానజః
న హి సర్వే మయా శక్యా వక్తుం భగవతో గుణాః॥70॥

సర్వైర్గ్రహైర్గృహీతాన్వై సర్వపాపసమన్వితాన్
స మోచయతి సుప్రీతః శరణ్యః శరణాగతాన్॥71॥

ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం విత్తం కామాంశ్చ పుష్కలాన్
స దదాతి మనుష్యేభ్యః స చైవాక్షిపతే పునః॥72॥

సేంద్రాదిషు చ దేవేషు తస్య చైశ్వర్యముచ్యతే
స చైవ వ్యాహృతే లోకే మనుష్యాణాం శుభాశుభే॥73॥

ఐశ్వర్యాచ్చైవ కామానామీశ్వరః పునరుచ్యతే
మహేశ్వరశ్చ భూతానాం మహతామీశ్వరశ్చ సః॥74॥

బహుభిర్బహుధా రూపైర్విశ్వం వ్యాప్నోతి వై జగత్
అస్య దేవస్య యద్వక్త్రం సముద్రే తదతిష్ఠత॥75॥

ఏష చైవ శ్మశానేషు దేవో వసతి నిత్యశః
యజంత్యేనం జనాస్తత్ర వీరస్థాన ఇతీశ్వరం॥76॥

అస్య దీప్తాని రూపాణి ఘోరాణి చ బహూని చ
లోకే యాన్యస్య కుర్వంతి మనుష్యాః ప్రవదంతి చ॥77॥

నామధేయాని లోకేషు బహూన్యత్ర యథార్థవత్
నిరుచ్యంతే మహత్త్వాచ్చ విభుత్వాత్కర్మభిస్తథా॥78॥

వేదే చాస్య సమామ్నాతం శతరుద్రీయముత్తమం
నామ్నా చానంతరుద్రేతి ఉపస్థానం మహాత్మనః॥79॥

స కామానాం ప్రభుర్దేవో యే దివ్యా యే చ మానుషాః
స విభుః స ప్రభుర్దేవో విశ్వం వ్యాప్నువతే మహత్॥80॥

జ్యేష్ఠం భూతం వదంత్యేనం బ్రాహ్మణా మునయస్తథా
ప్రథమో హ్యేష దేవానాం ముఖాదస్యానలోఽభవత్॥81॥

సర్వథా యత్పశూన్పాతి తైశ్చ యద్రమతే పునః
తేషామధిపతిర్యచ్చ తస్మాత్పశుపతిః స్మృతః॥82॥

నిత్యేన బ్రహ్మచర్యేణ లింగమస్య యదా స్థితం
మహయంతి చ లోకాశ్చ మహేశ్వర ఇతి స్మృతః॥83॥

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ గంధర్వాప్సరసస్తథా
లింగమస్యార్చయంతి స్మ తచ్చాప్యూర్ధ్వం సమాస్థితం॥84॥

పూజ్యమానే తతస్తస్మిన్మోదతే స మహేశ్వరః
సుఖీ ప్రీతశ్చ భవతి ప్రహృష్టశ్చైవ శంకరః॥85॥

యదస్య బహుధా రూపం భూతభవ్యభవత్స్థితం
స్థావరం జంగమం చైవ బహురూపస్తతః స్మృతః॥86॥

ఏకాక్షో జాజ్వలన్నాస్తే సర్వతోఽక్షిమయోఽపి వా
క్రోధాద్యశ్చావిశల్లోకాంస్తస్మాచ్ఛర్వ ఇతి స్మృతః॥87॥

ధూమ్రం రూపం చ యత్తస్య ధూర్జటిస్తేన ఉచ్యతే
విశ్వే దేవాశ్చ యత్తస్మిన్విశ్వరూపస్తతః స్మృతః॥88॥

తిస్రో దేవీర్యదా చైవ భజతే భువనేశ్వరః
ద్యామపః పృథివీం చైవ త్ర్యంబకశ్చ తతః స్మృతః॥89॥

సమేధయతి యన్నిత్యం సర్వార్థాన్సర్వకర్మసు
శివమిచ్ఛన్మనుష్యాణాం తస్మాదేశ శివః స్మృతః॥90॥

సహస్రాక్షోఽయుతాక్షో వా సర్వతోక్షిమయోఽపి వా
యచ్చ విశ్వం మహత్పాతి మహాదేవస్తతః స్మృతః॥91॥

దహత్యూర్ధ్వం స్థితో యచ్చ ప్రాణోత్పత్తిస్థితశ్చ యత్
స్థితలింగశ్చ యన్నిత్యం తస్మాత్స్థాణురితి స్మృతః॥92॥

విషమస్థః శరీరేషు సమశ్చ ప్రాణినామిహ
స వాయుర్విషమస్థేషు ప్రాణాపానశరీరిషు॥93॥

పూజయేద్విగ్రహం యస్తు లింగం వాపి సమర్చయేత్
లింగం పూజయితా నిత్యం మహతీం శ్రియమశ్నుతే॥94॥

ఊరుభ్యామర్ధమాగ్నేయం సోమార్ధం చ శివా తనుః
ఆత్మనోఽర్ధం చ తస్యాగ్నిః సోమోఽర్ధం పునరుచ్యతే॥95॥

తైజసీ మహతీ దీప్తా దేవేభ్యశ్చ శివా తనుః
భాస్వతీ మానుషేష్వస్య తనుర్ఘోరాగ్నిరుచ్యతే॥96॥

బ్రహ్మచర్యం చరత్యేష శివా యాస్య తనుస్తయా
యాస్య ఘోరతరా మూర్తిః సర్వానత్తి తయేశ్వరః॥97॥

యన్నిర్దహతి యత్తీక్ష్ణో యదుగ్రో యత్ప్రతాపవాన్
మాంసశోణితమజ్జాదో యత్తతో రుద్ర ఉచ్యతే॥98॥

ఏష దేవో మహాదేవో యోఽసౌ పార్థ తవాగ్రతః
సంగ్రామే శాత్రవాన్నిఘ్నంస్త్వయా దృష్టః పినాకధృక్॥99॥

ఏష వై భగవాందేవః సంగ్రామే యాతి తేఽగ్రతః
యేన దత్తాని తేఽస్త్రాణి యైస్త్వయా దానవా హతాః॥100॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యం పుణ్యం వేదైశ్చ సంజ్ఞితం
దేవదేవస్య తే పార్థ వ్యాఖ్యాతం శతరుద్రియం॥101॥

సర్వార్థసాధకం పుణ్యం సర్వకిల్బిషనాశనం
సర్వపాపప్రశమనం సర్వదుఃఖభయాపహం॥102॥

చతుర్విధమిదం స్తోత్రం యః శృణోతి నరః సదా
విజిత్య సర్వాఞ్శత్రూన్స రుద్రలోకే మహీయతే॥103॥

చరితం మహాత్మనో దివ్యం సాంగ్రామికమిదం శుభం
పఠన్వై శతరుద్రీయం శృణ్వంశ్చ సతతోత్థితః॥104॥

భక్తో విశ్వేశ్వరం దేవం మానుషేషు తు యః సదా
వరాన్స కామాల్లభతే ప్రసన్నే త్ర్యంబకే నరః॥105॥

గచ్ఛ యుధ్యస్వ కౌంతేయ న తవాస్తి పరాజయః
యస్య మంత్రీ చ గోప్తా చ పార్శ్వతస్తే జనార్దనః॥106॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వార్జునం సంఖ్యే పరాశరసుతస్తదా
జగామ భరతశ్రేష్ఠ యథాగతమరిందమ॥107॥

కర్ణ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో ద్రోణే హతే రాజందుర్యోధనముఖా నృపాః
భృశముద్విగ్నమనసో ద్రోణపుత్రముపాగమన్॥1॥

తే ద్రోణముపశోచంతః కశ్మలాభిహతౌజసః
పర్యుపాసంత శోకార్తాస్తతః శారద్వతీసుతం॥2॥

ముహూర్తం తే సమాశ్వాస్య హేతుభిః శాస్త్రసంమితైః
రాత్ర్యాగమే మహీపాలాః స్వాని వేశ్మాని భేజిరే॥3॥

విశేషతః సూతపుత్రో రాజా చైవ సుయోధనః
దుఃశాసనోఽథ శకునిర్న నిద్రాముపలేభిరే॥4॥

తే వేశ్మస్వపి కౌరవ్య పృథ్వీశా నాప్నువన్సుఖం
చింతయంతః క్షయం తీవ్రం నిద్రాం నైవోపలేభిరే॥5॥

సహితాస్తే నిశాయాం తు దుర్యోధననివేశనే
అతిప్రచండాద్విద్వేషాత్పాండవానాం మహాత్మనాం॥6॥

యత్తద్ద్యూతపరిక్లిష్టాం కృష్ణామానిన్యిరే సభాం
తత్స్మరంతోఽన్వతప్యంత భృశముద్విగ్నచేతసః॥7॥

చింతయంతశ్చ పార్థానాం తాన్క్లేశాంద్యూతకారితాన్
కృచ్ఛ్రేణ క్షణదాం రాజన్నిన్యురబ్దశతోపమాం॥8॥

తతః ప్రభాతే విమలే స్థితా దిష్టస్య శాసనే
చక్రురావశ్యకం సర్వే విధిదృష్టేన కర్మణా॥9॥

తే కృత్వావశ్యకార్యాణి సమాశ్వస్య చ భారత
యోగమాజ్ఞాపయామాసుర్యుద్ధాయ చ వినిర్యయుః॥10॥

కర్ణం సేనాపతిం కృత్వా కృతకౌతుకమంగలాః
వాచయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాందధిపాత్రఘృతాక్షతైః॥11॥

నిష్కైర్గోభిర్హిరణ్యేన వాసోభిశ్చ మహాధనైః
వర్ధ్యమానా జయాశీర్భిః సూతమాగధబందిభిః॥12॥

తథైవ పాండవా రాజన్కృతసర్వాహ్ణికక్రియాః
శిబిరాన్నిర్యయూ రాజన్యుద్ధాయ కృతనిశ్చయాః॥13॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తుములం రోమహర్షణం
కురూణాం పాండవానాం చ పరస్పరవధైషిణాం॥14॥

తయోర్ద్వే దివసే యుద్ధం కురుపాండవసేనయోః
కర్ణే సేనాపతౌ రాజన్నభూదద్భుతదర్శనం॥15॥

తతః శత్రుక్షయం కృత్వా సుమహాంతం రణే వృషః
పశ్యతాం ధార్తరాష్ట్రాణాం ఫల్గునేన నిపాతితః॥16॥

తతస్తత్సంజయః సర్వం గత్వా నాగాహ్వయం పురం
ఆచఖ్యౌ ధృతరాష్ట్రాయ యద్వృత్తం కురుజాంగలే॥17॥

జనమేజయ ఉవాచ

ఆపగేయం హతం శ్రుత్వా ద్రోణం చ సమరే పరైః
యో జగామ పరామార్తిం వృద్ధో రాజాంబికాసుతః॥18॥

స శ్రుత్వా నిహతం కర్ణం దుర్యోధనహితైషిణం
కథం ద్విజవర ప్రాణానధారయత దుఃఖితః॥19॥

యస్మింజయాశాం పుత్రాణామమన్యత స పార్థివః
తస్మిన్హతే స కౌరవ్యః కథం ప్రాణానధారయత్॥20॥

దుర్మరం బత మన్యేఽహం నృణాం కృచ్ఛ్రేఽపి వర్తతాం
యత్ర కర్ణం హతం శ్రుత్వా నాత్యజజ్జీవితం నృపః॥21॥

తథా శాంతనవం వృద్ధం బ్రహ్మన్బాహ్లీకమేవ చ
ద్రోణం చ సోమదత్తం చ భూరిశ్రవసమేవ చ॥22॥

తథైవ చాన్యాన్సుహృదః పుత్రపౌత్రాంశ్చ పాతితాన్
శ్రుత్వా యన్నాజహాత్ప్రాణాంస్తన్మన్యే దుష్కరం ద్విజ॥23॥

ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ విస్తరేణ తపోధన
న హి తృప్యామి పూర్వేషాం శృణ్వానశ్చరితం మహత్॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హతే కర్ణే మహారాజ నిశి గావల్గణిస్తదా
దీనో యయౌ నాగపురమశ్వైర్వాతసమైర్జవే॥25॥

స హాస్తినపురం గత్వా భృశముద్విగ్నమానసః
జగామ ధృతరాష్ట్రస్య క్షయం ప్రక్షీణబాంధవం॥26॥

స సముద్వీక్ష్య రాజానం కశ్మలాభిహతౌజసం
వవందే ప్రాంజలిర్భూత్వా మూర్ధ్నా పాదౌ నృపస్య హ॥27॥

సంపూజ్య చ యథాన్యాయం ధృతరాష్ట్రం మహీపతిం
హా కష్టమితి చోక్త్వా స తతో వచనమాదదే॥28॥

సంజయోఽహం క్షితిపతే కచ్చిదాస్తే సుఖం భవాన్
స్వదోషేణాపదం ప్రాప్య కచ్చిన్నాద్య విముహ్యసి॥29॥

హితాన్యుక్తాని విదురద్రోణగాంగేయకేశవైః
అగృహీతాన్యనుస్మృత్య కచ్చిన్న కురుషే వ్యథాం॥30॥

రామనారదకణ్వైశ్చ హితముక్తం సభాతలే
నగృహీతమనుస్మృత్య కచ్చిన్న కురుషే వ్యథాం॥31॥

సుహృదస్త్వద్ధితే యుక్తాన్భీష్మద్రోణముఖాన్పరైః
నిహతాన్యుధి సంస్మృత్య కచ్చిన్న కురుషే వ్యథాం॥32॥

తమేవంవాదినం రాజా సూతపుత్రం కృతాంజలిం
సుదీర్ఘమభినిఃశ్వస్య దుఃఖార్త ఇదమబ్రవీత్॥33॥

గాంగేయే నిహతే శూరే దివ్యాస్త్రవతి సంజయ
ద్రోణే చ పరమేష్వాసే భృశం మే వ్యథితం మనః॥34॥

యో రథానాం సహస్రాణి దంశితానాం దశైవ హి
అహన్యహని తేజస్వీ నిజఘ్నే వసుసంభవః॥35॥

స హతో యజ్ఞసేనస్య పుత్రేణేహ శిఖండినా
పాండవేయాభిగుప్తేన భృశం మే వ్యథితం మనః॥36॥

భార్గవః ప్రదదౌ యస్మై పరమాస్త్రం మహాత్మనే
సాక్షాద్రామేణ యో బాల్యే ధనుర్వేద ఉపాకృతః॥37॥

యస్య ప్రసాదాత్కౌంతేయా రాజపుత్రా మహాబలాః
మహారథత్వం సంప్రాప్తాస్తథాన్యే వసుధాధిపాః॥38॥

తం ద్రోణం నిహతం శ్రుత్వా ధృష్టద్యుమ్నేన సంయుగే
సత్యసంధం మహేష్వాసం భృశం మే వ్యథితం మనః॥39॥

త్రైలోక్యే యస్య శాస్త్రేషు న పుమాన్విద్యతే సమః
తం ద్రోణం నిహతం శ్రుత్వా కిమకుర్వత మామకాః॥40॥

సంశప్తకానాం చ బలే పాండవేన మహాత్మనా
ధనంజయేన విక్రమ్య గమితే యమసాదనం॥41॥

నారాయణాస్త్రే నిహతే ద్రోణపుత్రస్య ధీమతః
హతశేషేష్వనీకేషు కిమకుర్వత మామకాః॥42॥

విప్రద్రుతానహం మన్యే నిమగ్నాః శోకసాగరే
ప్లవమానాన్హతే ద్రోణే సన్ననౌకానివార్ణవే॥43॥

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య భోజస్య కృతవర్మణః
మద్రరాజస్య శల్యస్య ద్రౌణేశ్చైవ కృపస్య చ॥44॥

మత్పుత్రశేషస్య తథా తథాన్యేషాం చ సంజయ
విప్రకీర్ణేష్వనీకేషు ముఖవర్ణోఽభవత్కథం॥45॥

ఏతత్సర్వం యథా వృత్తం తత్త్వం గావల్గణే రణే
ఆచక్ష్వ పాండవేయానాం మామకానాం చ సర్వశః॥46॥

సంజయ ఉవాచ

పాండవేయైర్హి యద్వృత్తం కౌరవేయేషు మారిష
తచ్ఛ్రుత్వా మా వ్యథాం కార్షీర్దిష్టే న వ్యథతే మనః॥47॥

యస్మాదభావీ భావీ వా భవేదర్థో నరం ప్రతి
అప్రాప్తౌ తస్య వా ప్రాప్తౌ న కశ్చిద్వ్యథతే బుధః॥48॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

న వ్యథా శృణ్వతః కాచిద్విద్యతే మమ సంజయ
దిష్టమేతత్పురా మన్యే కథయస్వ యథేచ్ఛకం॥49॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హతే ద్రోణే మహేష్వాసే తవ పుత్రా మహారథాః
బభూవురాశ్వస్తముఖా విషణ్ణా గతచేతసః॥1॥

అవాఙ్ముఖాః శస్త్రభృతః సర్వ ఏవ విశాం పతే
అప్రేక్షమాణాః శోకార్తా నాభ్యభాషన్పరస్పరం॥2॥

తాందృష్ట్వా వ్యథితాకారాన్సైన్యాని తవ భారత
ఊర్ధ్వమేవాభ్యవేక్షంత దుఃఖత్రస్తాన్యనేకశః॥3॥

శస్త్రాణ్యేషాం చ రాజేంద్ర శోణితాక్తాన్యశేషతః
ప్రాభ్రశ్యంత కరాగ్రేభ్యో దృష్ట్వా ద్రోణం నిపాతితం॥4॥

తాని బద్ధాన్యనిష్టాని లంబమానాని భారత
అదృశ్యంత మహారాజ నక్షత్రాణి యథా దివి॥5॥

తథార్తం స్తిమితం దృష్ట్వా గతసత్త్వమివ స్థితం
స్వం బలం తన్మహారాజ రాజా దుర్యోధనోఽబ్రవీత్॥6॥

భవతాం బాహువీర్యం హి సమాశ్రిత్య మయా యుధి
పాండవేయాః సమాహూతా యుద్ధం చేదం ప్రవర్తితం॥7॥

తదిదం నిహతే ద్రోణే విషణ్ణమివ లక్ష్యతే
యుధ్యమానాశ్చ సమరే యోధా వధ్యంతి సర్వతః॥8॥

జయో వాపి వధో వాపి యుధ్యమానస్య సంయుగే
భవేత్కిమత్ర చిత్రం వై యుధ్యధ్వం సర్వతోముఖాః॥9॥

పశ్యధ్వం చ మహాత్మానం కర్ణం వైకర్తనం యుధి
ప్రచరంతం మహేష్వాసం దివ్యైరస్త్రైర్మహాబలం॥10॥

యస్య వై యుధి సంత్రాసాత్కుంతీపుత్రో ధనంజయః
నివర్తతే సదామర్షాత్సింహాత్క్షుద్రమృగో యథా॥11॥

యేన నాగాయుతప్రాణో భీమసేనో మహాబలః
మానుషేణైవ యుద్ధేన తామవస్థాం ప్రవేశితః॥12॥

యేన దివ్యాస్త్రవిచ్ఛూరో మాయావీ స ఘటోత్కచః
అమోఘయా రణే శక్త్యా నిహతో భైరవం నదన్॥13॥

తస్య దుష్పారవీర్యస్య సత్యసంధస్య ధీమతః
బాహ్వోర్ద్రవిణమక్షయ్యమద్య ద్రక్ష్యథ సంయుగే॥14॥

ద్రోణపుత్రస్య విక్రాంతం రాధేయస్యైవ చోభయోః
పాండుపాంచాలసైన్యేషు ద్రక్ష్యథాపి మహాత్మనోః॥15॥

సర్వ ఏవ భవంతశ్చ శూరాః ప్రాజ్ఞాః కులోద్గతాః
శీలవంతః కృతాస్త్రాశ్చ ద్రక్ష్యథాద్య పరస్పరం॥16॥

ఏవముక్తే మహారాజ కర్ణో వైకర్తనో నృపః
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః ప్రాయుధ్యత మహాబలః॥17॥

స సృంజయానాం సర్వేషాం పాంచాలానాం చ పశ్యతాం
కేకయానాం విదేహానామకరోత్కదనం మహత్॥18॥

తస్యేషుధారాః శతశః ప్రాదురాసఞ్శరాసనాత్
అగ్రే పుంఖే చ సంసక్తా యథా భ్రమరపంక్తయః॥19॥

స పీడయిత్వా పాంచాలాన్పాండవాంశ్చ తరస్వినః
హత్వా సహస్రశో యోధానర్జునేన నిపాతితః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
శోకస్యాంతమపశ్యన్వై హతం మత్వా సుయోధనం
విహ్వలః పతితో భూమౌ నష్టచేతా ఇవ ద్విపః ||1||

తస్మిన్నిపతితే భూమౌ విహ్వలే రాజసత్తమే
ఆర్తనాదో మహానాసీత్స్త్రీణాం భరతసత్తమ ||2||

స శబ్దః పృథివీం సర్వాం పూరయామాస సర్వశః
శోకార్ణవే మహాఘోరే నిమగ్నా భరతస్త్రియః ||3||

రాజానం చ సమాసాద్య గాంధారీ భరతర్షభ
నిఃసంజ్ఞా పతితా భూమౌ సర్వాణ్యంతఃపురాణి చ ||4||

తతస్తాః సంజయో రాజన్సమాశ్వాసయదాతురాః
ముహ్యమానాః సుబహుశో ముంచంత్యో వారి నేత్రజం ||5||

సమాశ్వస్తాః స్త్రియస్తాస్తు వేపమానా ముహుర్ముహుః
కదల్య ఇవ వాతేన ధూయమానాః సమంతతః ||6||

రాజానం విదురశ్చాపి ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం
ఆశ్వాసయామాస తదా సించంస్తోయేన కౌరవం ||7||

స లబ్ధ్వా శనకైః సంజ్ఞాం తాశ్చ దృష్ట్వా స్త్రియో నృప
ఉన్మత్త ఇవ రాజా స స్థితస్తూష్ణీం విశాం పతే ||8||

తతో ధ్యాత్వా చిరం కాలం నిఃశ్వసంశ్చ పునః పునః
స్వాన్పుత్రాన్గర్హయామాస బహు మేనే చ పాండవాన్ ||9||

గర్హయిత్వాత్మనో బుద్ధిం శకునేః సౌబలస్య చ
ధ్యాత్వా చ సుచిరం కాలం వేపమానో ముహుర్ముహుః ||10||

సంస్తభ్య చ మనో భూయో రాజా ధైర్యసమన్వితః
పునర్గావల్గణిం సూతం పర్యపృచ్ఛత సంజయం ||11||

యత్త్వయా కథితం వాక్యం శ్రుతం సంజయ తన్మయా
కచ్చిద్దుర్యోధనః సూత న గతో వై యమక్షయం
బ్రూహి సంజయ తత్త్వేన పునరుక్తాం కథామిమాం ||12||

ఏవముక్తోఽబ్రవీత్సూతో రాజానం జనమేజయ
హతో వైకర్తనో రాజన్సహ పుత్రైర్మహారథైః
భ్రాతృభిశ్చ మహేష్వాసైః సూతపుత్రైస్తనుత్యజైః ||13||

దుఃశాసనశ్చ నిహతః పాండవేన యశస్వినా
పీతం చ రుధిరం కోపాద్భీమసేనేన సంయుగే ||14||

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
అబ్రవీత్సంజయం సూతం శోకవ్యాకులచేతనః ||1||

దుష్ప్రణీతేన మే తాత మనసాభిప్లుతాత్మనః
హతం వైకర్తనం శ్రుత్వా శోకో మర్మాణి కృంతతి ॥2॥

కృతాస్త్రపరమాః శల్యే దుఃఖపారం తితీర్షవః
కురూణాం సృంజయానాం చ కే ను జీవంతి కే మృతాః ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

హతః శాంతనవో రాజందురాధర్షః ప్రతాపవాన్
హత్వా పాండవయోధానామర్బుదం దశభిర్దినైః ॥4॥

తతో ద్రోణో మహేష్వాసః పాంచాలానాం రథవ్రజాన్
నిహత్య యుధి దుర్ధర్షః పశ్చాద్రుక్మరథో హతః ॥5॥

హతశిష్టస్య భీష్మేణ ద్రోణేన చ మహాత్మనా
అర్ధం నిహత్య సైన్యస్య కర్ణో వైకర్తనో హతః ॥6॥

వివింశతిర్మహారాజ రాజపుత్రో మహాబలః
ఆనర్తయోధాఞ్శతశో నిహత్య నిహతో రణే ॥7॥

అథ పుత్రో వికర్ణస్తే క్షత్రవ్రతమనుస్మరన్
క్షీణవాహాయుధః శూరః స్థితోఽభిముఖతః పరాన్ ॥8॥

ఘోరరూపాన్పరిక్లేశాందుర్యోధనకృతాన్బహూన్
ప్రతిజ్ఞాం స్మరతా చైవ భీమసేనేన పాతితః ॥9॥

విందానువిందావావంత్యౌ రాజపుత్రౌ మహాబలౌ
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతౌ వైవస్వతక్షయం ॥10॥

సింధురాష్ట్రముఖానీహ దశ రాష్ట్రాణి యస్య వై
వశే తిష్ఠంతి వీరస్య యః స్థితస్తవ శాసనే ॥11॥

అక్షౌహిణీర్దశైకాం చ నిర్జిత్య నిశితైః శరైః
అర్జునేన హతో రాజన్మహావీర్యో జయద్రథః ॥12॥

తథా దుర్యోధనసుతస్తరస్వీ యుద్ధదుర్మదః
వర్తమానః పితుః శాస్త్రే సౌభద్రేణ నిపాతితః ॥13॥

తథా దౌఃశాసనిర్వీరో బాహుశాలీ రణోత్కటః
ద్రౌపదేయేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం ॥14॥

కిరాతానామధిపతిః సాగరానూపవాసినాం
దేవరాజస్య ధర్మాత్మా ప్రియో బహుమతః సఖా ॥15॥

భగదత్తో మహీపాలః క్షత్రధర్మరతః సదా
ధనంజయేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం ॥16॥

తథా కౌరవదాయాదః సౌమదత్తిర్మహాయశాః
హతో భూరిశ్రవా రాజఞ్శూరః సాత్యకినా యుధి ॥17॥

శ్రుతాయురపి చాంబష్ఠః క్షత్రియాణాం ధనుర్ధరః
చరన్నభీతవత్సంఖ్యే నిహతః సవ్యసాచినా ॥18॥

తవ పుత్రః సదా సంఖ్యే కృతాస్త్రో యుద్ధదుర్మదః
దుఃశాసనో మహారాజ భీమసేనేన పాతితః ॥19॥

యస్య రాజన్గజానీకం బహుసాహస్రమద్భుతం
సుదక్షిణః స సంగ్రామే నిహతః సవ్యసాచినా ॥20॥

కోసలానామధిపతిర్హత్వా బహుశతాన్పరాన్
సౌభద్రేణ హి విక్రమ్య గమితో యమసాదనం ॥21॥

బహుశో యోధయిత్వా చ భీమసేనం మహారథః
చిత్రసేనస్తవ సుతో భీమసేనేన పాతితః॥22॥

మద్రరాజాత్మజః శూరః పరేషాం భయవర్ధనః
అసిచర్మధరః శ్రీమాన్సౌభద్రేణ నిపాతితః॥23॥

సమః కర్ణస్య సమరే యః స కర్ణస్య పశ్యతః
వృషసేనో మహాతేజాః శీఘ్రాస్త్రః కృతనిశ్చయః॥24॥

అభిమన్యోర్వధం స్మృత్వా ప్రతిజ్ఞామపి చాత్మనః
ధనంజయేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం॥25॥

నిత్యప్రసక్తవైరో యః పాండవైః పృథివీపతిః
విశ్రావ్య వైరం పార్థేన శ్రుతాయుః స నిపాతితః॥26॥

శల్యపుత్రస్తు విక్రాంతః సహదేవేన మారిష
హతో రుక్మరథో రాజన్భ్రాతా మాతులజో యుధి॥27॥

రాజా భగీరథో వృద్ధో బృహత్క్షత్రశ్చ కేకయః
పరాక్రమంతౌ విక్రాంతౌ నిహతౌ వీర్యవత్తరౌ॥28॥

భగదత్తసుతో రాజన్కృతప్రజ్ఞో మహాబలః
శ్యేనవచ్చరతా సంఖ్యే నకులేన నిపాతితః॥29॥

పితామహస్తవ తథా బాహ్లికః సహ బాహ్లికైః
భీమసేనేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం॥30॥

జయత్సేనస్తథా రాజంజారాసంధిర్మహాబలః
మాగధో నిహతః సంఖ్యే సౌభద్రేణ మహాత్మనా॥31॥

పుత్రస్తే దుర్ముఖో రాజందుఃసహశ్చ మహారథః
గదయా భీమసేనేన నిహతౌ శూరమానినౌ॥32॥

దుర్మర్షణో దుర్విషహో దుర్జయశ్చ మహారథః
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతా వైవస్వతక్షయం॥33॥

సచివో వృషవర్మా తే సూతః పరమవీర్యవాన్
భీమసేనేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం॥34॥

నాగాయుతబలో రాజా నాగాయుతబలో మహాన్
సగణః పాండుపుత్రేణ నిహతః సవ్యసాచినా॥35॥

వసాతయో మహారాజ ద్విసాహస్రాః ప్రహారిణః
శూరసేనాశ్చ విక్రాంతాః సర్వే యుధి నిపాతితాః॥36॥

అభీషాహాః కవచినః ప్రహరంతో మదోత్కటాః
శిబయశ్చ రథోదారాః కలింగసహితా హతాః॥37॥

గోకులే నిత్యసంవృద్ధా యుద్ధే పరమకోవిదాః
శ్రేణయో బహుసాహస్రాః సంశప్తకగణాశ్చ యే
తే సర్వే పార్థమాసాద్య గతా వైవస్వతక్షయం॥38॥

స్యాలౌ తవ మహారాజ రాజానౌ వృషకాచలౌ
త్వదర్థే సంపరాక్రాంతౌ నిహతౌ సవ్యసాచినా॥39॥

ఉగ్రకర్మా మహేష్వాసో నామతః కర్మతస్తథా
శాల్వరాజో మహారాజ భీమసేనేన పాతితః॥40॥

ఓఘవాంశ్చ మహారాజ బృహంతః సహితో రణే
పరాక్రమంతౌ మిత్రార్థే గతౌ వైవస్వతక్షయం॥41॥

తథైవ రథినాం శ్రేష్ఠః క్షేమధూర్తిర్విశాం పతే
నిహతో గదయా రాజన్భీమసేనేన సంయుగే॥42॥

తథా రాజా మహేష్వాసో జలసంధో మహాబలః
సుమహత్కదనం కృత్వా హతః సాత్యకినా రణే॥43॥

అలాయుధో రాక్షసేంద్రః ఖరబంధురయానగః
ఘటోత్కచేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం॥44॥

రాధేయాః సూతపుత్రాశ్చ భ్రాతరశ్చ మహారథాః
కేకయాః సర్వశశ్చాపి నిహతాః సవ్యసాచినా॥45॥

మాలవా మద్రకాశ్చైవ ద్రవిడాశ్చోగ్రవిక్రమాః
యౌధేయాశ్చ లలిత్థాశ్చ క్షుద్రకాశ్చాప్యుశీనరాః॥46॥

మావేల్లకాస్తుండికేరాః సావిత్రీపుత్రకాంచలాః
ప్రాచ్యోదీచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ మారిష॥47॥

పత్తీనాం నిహతాః సంఘా హయానామయుతాని చ
రథవ్రజాశ్చ నిహతా హతాశ్చ వరవారణాః॥48॥

సధ్వజాః సాయుధాః శూరాః సవర్మాంబరభూషణాః
కాలేన మహతా యత్తాః కులే యే చ వివర్ధితాః॥49॥

తే హతాః సమరే రాజన్పార్థేనాక్లిష్టకర్మణా
అన్యే తథామితబలాః పరస్పరవధైషిణః॥50॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో రాజానః సగణా రణే
హతాః సహస్రశో రాజన్యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ఏవమేష క్షయో వృత్తః కర్ణార్జునసమాగమే॥51॥

మహేంద్రేణ యథా వృత్రో యథా రామేణ రావణః
యథా కృష్ణేన నిహతో మురో రణనిపాతితః
కార్తవీర్యశ్చ రామేణ భార్గవేణ హతో యథా॥52॥

సజ్ఞాతిబాంధవః శూరః సమరే యుద్ధదుర్మదః
రణే కృత్వా మహాయుద్ధం ఘోరం త్రైలోక్యవిశ్రుతం॥53॥

తథార్జునేన నిహతో ద్వైరథే యుద్ధదుర్మదః
సామాత్యబాంధవో రాజన్కర్ణః ప్రహరతాం వరః॥54॥

జయాశా ధార్తరాష్ట్రాణాం వైరస్య చ ముఖం యతః
తీర్ణం తత్పాండవై రాజన్యత్పురా నావబుధ్యసే॥55॥

ఉచ్యమానో మహారాజ బంధుభిర్హితకాంక్షిభిః
తదిదం సమనుప్రాప్తం వ్యసనం త్వాం మహాత్యయం॥56॥

పుత్రాణాం రాజ్యకామానాం త్వయా రాజన్హితైషిణా
అహితానీవ చీర్ణాని తేషాం తే ఫలమాగతం॥57॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆఖ్యాతా మామకాస్తాత నిహతా యుధి పాండవైః
నిహతాన్పాండవేయానాం మామకైర్బ్రూహి సంజయ॥58॥

సంజయ ఉవాచ

కుంతయో యుధి విక్రాంతా మహాసత్త్వా మహాబలాః
సానుబంధాః సహామాత్యా భీష్మేణ యుధి పాతితాః||59||

సమః కిరీటినా సంఖ్యే వీర్యేణ చ బలేన చ
సత్యజిత్సత్యసంధేన ద్రోణేన నిహతో రణే||60||

తథా విరాటద్రుపదౌ వృద్ధౌ సహసుతౌ నృపౌ
పరాక్రమంతౌ మిత్రార్థే ద్రోణేన నిహతౌ రణే||61||

యో బాల ఏవ సమరే సంమితః సవ్యసాచినా
కేశవేన చ దుర్ధర్షో బలదేవేన చాభిభూః||62||

స ఏష కదనం కృత్వా మహద్రణవిశారదః
పరివార్య మహామాత్రైః షడ్భిః పరమకై రథైః
అశక్నువద్భిర్బీభత్సుమభిమన్యుర్నిపాతితః||63||

తం కృతం విరథం వీరం క్షత్రధర్మే వ్యవస్థితం
దౌఃశాసనిర్మహారాజ సౌభద్రం హతవాన్రణే||64||

బృహంతస్తు మహేష్వాసః కృతాస్త్రో యుద్ధదుర్మదః
దుఃశాసనేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం||65||

మణిమాందండధారశ్చ రాజానౌ యుద్ధదుర్మదౌ
పరాక్రమంతౌ మిత్రార్థే ద్రోణేన వినిపాతితౌ||66||

అంశుమాన్భోజరాజస్తు సహసైన్యో మహారథః
భారద్వాజేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం||67||

చిత్రాయుధశ్చిత్రయోధీ కృత్వా తౌ కదనం మహత్
చిత్రమార్గేణ విక్రమ్య కర్ణేన నిహతౌ యుధి||68||

వృకోదరసమో యుద్ధే దృఢః కేకయజో యుధి
కేకయేనైవ విక్రమ్య భ్రాత్రా భ్రాతా నిపాతితః||69||

జనమేజయో గదాయోధీ పార్వతీయః ప్రతాపవాన్
దుర్ముఖేన మహారాజ తవ పుత్రేణ పాతితః||70||

రోచమానౌ నరవ్యాఘ్రౌ రోచమానౌ గ్రహావివ
ద్రోణేన యుగపద్రాజందివం సంప్రేషితౌ శరైః||71||

నృపాశ్చ ప్రతియుధ్యంతః పరాక్రాంతా విశాం పతే
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతా వైవస్వతక్షయం||72||

పురుజిత్కుంతిభోజశ్చ మాతులః సవ్యసాచినః
సంగ్రామనిర్జితాల్లోకాన్గమితో ద్రోణసాయకైః||73||

అభిభూః కాశిరాజశ్చ కాశికైర్బహుభిర్వృతః
వసుదానస్య పుత్రేణ న్యాసితో దేహమాహవే||74||

అమితౌజా యుధామన్యురుత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్
నిహత్య శతశః శూరాన్పరైర్వినిహతౌ రణే||75||

క్షత్రధర్మా చ పాంచాల్యః క్షత్రవర్మా చ మారిష
ద్రోణేన పరమేష్వాసౌ గమితౌ యమసాదనం||76||

శిఖండితనయో యుద్ధే క్షత్రదేవో యుధాం పతిః
లక్ష్మణేన హతో రాజంస్తవ పౌత్రేణ భారత||77||

సుచిత్రశ్చిత్రధర్మా చ పితాపుత్రౌ మహారథౌ
ప్రచరంతౌ మహావీర్యౌ ద్రోణేన నిహతౌ రణే॥78॥

వార్ధక్షేమిర్మహారాజ కృత్వా కదనమాహవే
బాహ్లీకేన మహారాజ కౌరవేణ నిపాతితః॥79॥

ధృష్టకేతుర్మహారాజ చేదీనాం ప్రవరో రథః
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతో వైవస్వతక్షయం॥80॥

తథా సత్యధృతిస్తాత కృత్వా కదనమాహవే
పాండవార్థే పరాక్రాంతో గమితో యమసాదనం॥81॥

పుత్రస్తు శిశుపాలస్య సుకేతుః పృథివీపతే
నిహత్య శాత్రవాన్సంఖ్యే ద్రోణేన నిహతో యుధి॥82॥

తథా సత్యధృతిర్వీరో మదిరాశ్వశ్చ వీర్యవాన్
సూర్యదత్తశ్చ విక్రాంతో నిహతో ద్రోణసాయకైః॥83॥

శ్రేణిమాంశ్చ మహారాజ యుధ్యమానః పరాక్రమీ
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతో వైవస్వతక్షయం॥84॥

తథైవ యుధి విక్రాంతో మాగధః పరవీరహా
భీష్మేణ నిహతో రాజన్యుధ్యమానః పరాక్రమీ॥85॥

వసుదానశ్చ కదనం కుర్వాణోఽతీవ సంయుగే
భారద్వాజేన విక్రమ్య గమితో యమసాదనం॥86॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః పాండవానాం మహారథాః
హతా ద్రోణేన విక్రమ్య యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥87॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

హతప్రవీరే సైన్యేఽస్మిన్మామకే వదతాం వర
అహతాఞ్శంస మే సూత యేఽత్ర జీవంతి కేచన॥88॥

ఏతేషు నిహతేష్వద్య యే త్వయా పరికీర్తితాః
అహతాన్మన్యసే యాంస్త్వం తేఽపి స్వర్గజితో మతాః॥89॥

సంజయ ఉవాచ

యస్మిన్మహాస్త్రాణి సమర్పితాని; చిత్రాణి శుభ్రాణి చతుర్విధాని
దివ్యాని రాజన్నిహితాని చైవ; ద్రోణేన వీరద్విజసత్తమేన॥90॥

మహారథః కృతిమాన్క్షిప్రహస్తో; దృఢాయుధో దృఢముష్టిర్దృఢేషుః
స వీర్యవాంద్రోణపుత్రస్తరస్వీ; వ్యవస్థితో యోద్ధుకామస్త్వదర్థే॥91॥

ఆనర్తవాసీ హృదికాత్మజోఽసౌ; మహారథః సాత్వతానాం వరిష్ఠః
స్వయం భోజః కృతవర్మా కృతాస్త్రో; వ్యవస్థితో యోద్ధుకామస్త్వదర్థే॥92॥

శారద్వతో గౌతమశ్చాపి రాజ;న్మహాబలో బహుచిత్రాస్త్రయోధీ
ధనుశ్చిత్రం సుమహద్భారసాహం; వ్యవస్థితో యోత్స్యమానః ప్రగృహ్య॥93॥

ఆర్తాయనిః సమరే దుష్ప్రకంప్యః; సేనాగ్రణీః ప్రథమస్తావకానాం
స్వస్రేయాంస్తాన్పాండవేయాన్విసృజ్య; సత్యాం వాచం తాం చికీర్షుస్తరస్వీ॥94॥

తేజోవధం సూతపుత్రస్య సంఖ్యే; ప్రతిశ్రుత్యాజాతశత్రోః పురస్తాత్
దురాధర్షః శక్రసమానవీర్యః; శల్యః స్థితో యోద్ధుకామస్త్వదర్థే॥95॥

ఆజానేయైః సైంధవైః పార్వతీయై;ర్నదీజకాంబోజవనాయుబాహ్లికైః
గాంధారరాజః స్వబలేన యుక్తో; వ్యవస్థితో యోద్ధుకామస్త్వదర్థే॥96॥

తథా సుతస్తే జ్వలనార్కవర్ణం; రథం సమాస్థాయ కురుప్రవీర
వ్యవస్థితః కురుమిత్రో నరేంద్ర; వ్యభ్రే సూర్యో భ్రాజమానో యథా వై॥97॥

దుర్యోధనో నాగకులస్య మధ్యే; మహావీర్యః సహ సైన్యప్రవీరైః
రథేన జాంబూనదభూషణేన; వ్యవస్థితః సమరే యోద్ధుకామః॥98॥

స రాజమధ్యే పురుషప్రవీరో; రరాజ జాంబూనదచిత్రవర్మా
పద్మప్రభో వహ్నిరివాల్పధూమో; మేఘాంతరే సూర్య ఇవ ప్రకాశః॥99॥

తథా సుషేణోఽప్యసిచర్మపాణి;స్తథాత్మజః సత్యసేనశ్చ వీరః
వ్యవస్థితౌ చిత్రసేనేన సార్ధం; హృష్టాత్మానౌ సమరే యోద్ధుకామౌ॥100॥

హ్రీనిషేధా భరతా రాజపుత్రా;శ్చిత్రాయుధః శ్రుతకర్మా జయశ్చ
శలశ్చ సత్యవ్రతదుఃశలౌ చ; వ్యవస్థితా బలినో యోద్ధుకామాః॥101॥

కైతవ్యానామధిపః శూరమానీ; రణే రణే శత్రుహా రాజపుత్రః
పత్తీ హయీ నాగరథప్రయాయీ; వ్యవస్థితో యోద్ధుకామస్త్వదర్థే॥102॥

వీరః శ్రుతాయుశ్చ శ్రుతాయుధశ్చ; చిత్రాంగదశ్చిత్రవర్మా స వీరః
వ్యవస్థితా యే తు సైన్యే నరాగ్ర్యాః; ప్రహారిణో మానినః సత్యసంధాః॥103॥

కర్ణాత్మజః సత్యసేనో మహాత్మా; వ్యవస్థితః సమరే యోద్ధుకామః
అథాపరౌ కర్ణసుతౌ వరార్హౌ; వ్యవస్థితౌ లఘుహస్తౌ నరేంద్ర
బలం మహద్దుర్భిదమల్పధైర్యైః; సమాశ్రితౌ యోత్స్యమానౌ త్వదర్థే॥104॥

ఏతైశ్చ ముఖ్యైరపరైశ్చ రాజ;న్యోధప్రవీరైరమితప్రభావైః
వ్యవస్థితో నాగకులస్య మధ్యే; యథా మహేంద్రః కురురాజో జయాయ॥105॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆఖ్యాతా జీవమానా యే పరేభ్యోఽన్యే యథాతథం
ఇతీదమభిగచ్ఛామి వ్యక్తమర్థాభిపత్తితః॥106॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువన్నేవ తదా ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
హతప్రవీరం విధ్వస్తం కించిచ్ఛేషం స్వకం బలం
శ్రుత్వా వ్యామోహమగమచ్ఛోకవ్యాకులితేంద్రియః॥107॥

ముహ్యమానోఽబ్రవీచ్చాపి ముహూర్తం తిష్ఠ సంజయ
వ్యాకులం మే మనస్తాత శ్రుత్వా సుమహదప్రియం
నష్టచిత్తస్తతః సోఽథ బభూవ జగతీపతిః॥108॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా కర్ణం హతం యుద్ధే పుత్రాంశ్చైవాపలాయినః
నరేంద్రః కించిదాశ్వస్తో ద్విజశ్రేష్ఠ కిమబ్రవీత్॥1॥

ప్రాప్తవాన్పరమం దుఃఖం పుత్రవ్యసనజం మహత్
తస్మిన్యదుక్తవాన్కాలే తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా కర్ణస్య నిధనమశ్రద్ధేయమివాద్భుతం
భూతసంమోహనం భీమం మేరోః పర్యసనం యథా॥3॥

చిత్తమోహమివాయుక్తం భార్గవస్య మహామతేః
పరాజయమివేంద్రస్య ద్విషద్భ్యో భీమకర్మణః॥4॥

దివః ప్రపతనం భానోరుర్వ్యామివ మహాద్యుతేః
సంశోషణమివాచింత్యం సముద్రస్యాక్షయాంభసః॥5॥

మహీవియద్దిగీశానాం సర్వనాశమివాద్భుతం
కర్మణోరివ వైఫల్యముభయోః పుణ్యపాపయోః॥6॥

సంచింత్య నిపుణం బుద్ధ్యా ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
నేదమస్తీతి సంచింత్య కర్ణస్య నిధనం ప్రతి॥7॥

ప్రాణినామేతదాత్మత్వాత్స్యాదపీతి వినాశనం
శోకాగ్నినా దహ్యమానో ధమ్యమాన ఇవాశయః॥8॥

విధ్వస్తాత్మా శ్వసందీనో హా హేత్యుక్త్వా సుదుఃఖితః
విలలాప మహారాజ ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః॥9॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంజయాధిరథో వీరః సింహద్విరదవిక్రమః
వృషభప్రతిమస్కంధో వృషభాక్షగతిస్వనః॥10॥

వృషభో వృషభస్యేవ యో యుద్ధే న నివర్తతే
శత్రోరపి మహేంద్రస్య వజ్రసంహననో యువా॥11॥

యస్య జ్యాతలశబ్దేన శరవృష్టిరవేణ చ
రథాశ్వనరమాతంగా నావతిష్ఠంతి సంయుగే॥12॥

యమాశ్రిత్య మహాబాహుం ద్విషత్సంఘఘ్నమచ్యుతం
దుర్యోధనోఽకరోద్వైరం పాండుపుత్రైర్మహాబలైః॥13॥

స కథం రథినాం శ్రేష్ఠః కర్ణః పార్థేన సంయుగే
నిహతః పురుషవ్యాఘ్రః ప్రసహ్యాసహ్యవిక్రమః॥14॥

యో నామన్యత వై నిత్యమచ్యుతం న ధనంజయం
న వృష్ణీనపి తానన్యాన్స్వబాహుబలమాశ్రితః॥15॥

శార్ఙ్గగాండీవధన్వానౌ సహితావపరాజితౌ
అహం దివ్యాద్రథాదేకః పాతయిష్యామి సంయుగే॥16॥

ఇతి యః సతతం మందమవోచల్లోభమోహితం
దుర్యోధనమపాదీనం రాజ్యకాముకమాతురం॥17॥

యశ్చాజైషీదతిబలానమిత్రానపి దుర్జయాన్
గాంధారాన్మద్రకాన్మత్స్యాంస్త్రిగర్తాంస్తంగణాఞ్శకాన్॥18॥

పాంచాలాంశ్చ విదేహాంశ్చ కుణిందాన్కాశికోసలాన్
సుహ్మానంగాంశ్చ పుండ్రాంశ్చ నిషాదాన్వంగకీచకాన్॥19॥

వత్సాన్కలింగాంస్తరలానశ్మకానృషికాంస్తథా
యో జిత్వా సమరే వీరశ్చక్రే బలిభృతః పురా॥20॥

ఉచ్చైఃశ్రవా వరోఽశ్వానాం రాజ్ఞాం వైశ్రవణో వరః
వరో మహేంద్రో దేవానాం కర్ణః ప్రహరతాం వరః॥21॥

యం లబ్ధ్వా మాగధో రాజా సాంత్వమానార్థగౌరవైః
అరౌత్సీత్పార్థివం క్షత్రమృతే కౌరవయాదవాన్॥22॥

తం శ్రుత్వా నిహతం కర్ణం ద్వైరథే సవ్యసాచినా
శోకార్ణవే నిమగ్నోఽహమప్లవః సాగరే యథా॥23॥

ఈదృశైర్యద్యహం దుఃఖైర్న వినశ్యామి సంజయ
వజ్రాద్దృఢతరం మన్యే హృదయం మమ దుర్భిదం॥24॥

జ్ఞాతిసంబంధిమిత్రాణామిమం శ్రుత్వా పరాజయం
కో మదన్యః పుమాల్లోకే న జహ్యాత్సూత జీవితం॥25॥

విషమగ్నిం ప్రపాతం వా పర్వతాగ్రాదహం వృణే
న హి శక్ష్యామి దుఃఖాని సోఢుం కష్టాని సంజయ॥26॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రియా కులేన యశసా తపసా చ శ్రుతేన చ
త్వామద్య సంతో మన్యంతే యయాతిమివ నాహుషం॥27॥

శ్రుతే మహర్షిప్రతిమః కృతకృత్యోఽసి పార్థివ
పర్యవస్థాపయాత్మానం మా విషాదే మనః కృథాః॥28॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

దైవమేవ పరం మన్యే ధిక్పౌరుషమనర్థకం
యత్ర రామప్రతీకాశః కర్ణోఽహన్యత సంయుగే॥29॥

హత్వా యుధిష్ఠిరానీకం పాంచాలానాం రథవ్రజాన్
ప్రతాప్య శరవర్షేణ దిశః సర్వా మహారథః॥30॥

మోహయిత్వా రణే పార్థాన్వజ్రహస్త ఇవాసురాన్
స కథం నిహతః శేతే వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః॥31॥

శోకస్యాంతం న పశ్యామి సముద్రస్యేవ విప్లుకాః
చింతా మే వర్ధతే తీవ్రా ముమూర్షా చాపి జాయతే॥32॥

కర్ణస్య నిధనం శ్రుత్వా విజయం ఫల్గునస్య చ
అశ్రద్ధేయమహం మన్యే వధం కర్ణస్య సంజయ॥33॥

వజ్రసారమయం నూనం హృదయం సుదృఢం మమ
యచ్ఛ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం హతం కర్ణం న దీర్యతే॥34॥

ఆయుర్నూనం సుదీర్ఘం మే విహితం దైవతైః పురా
యత్ర కర్ణం హతం శ్రుత్వా జీవామీహ సుదుఃఖితః॥35॥

ధిగ్జీవితమిదం మేఽద్య సుహృద్ధీనస్య సంజయ
అద్య చాహం దశామేతాం గతః సంజయ గర్హితాం
కృపణం వర్తయిష్యామి శోచ్యః సర్వస్య మందధీః॥36॥

అహమేవ పురా భూత్వా సర్వలోకస్య సత్కృతః
పరిభూతః కథం సూత పునః శక్ష్యామి జీవితుం
దుఃఖాత్సుదుఃఖం వ్యసనం ప్రాప్తవానస్మి సంజయ॥37॥

తస్మాద్భీష్మవధే చైవ ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
నాత్ర శేషం ప్రపశ్యామి సూతపుత్రే హతే యుధి॥38॥

స హి పారం మహానాసీత్పుత్రాణాం మమ సంజయ
యుద్ధే వినిహతః శూరో విసృజన్సాయకాన్బహూన్ ॥39॥

కో హి మే జీవితేనార్థస్తమృతే పురుషర్షభం
రథాదతిరథో నూనమపతత్సాయకార్దితః ॥40॥

పర్వతస్యేవ శిఖరం వజ్రపాతవిదారితం
శయీత పృథివీం నూనం శోభయన్రుధిరోక్షితః
మాతంగ ఇవ మత్తేన మాతంగేన నిపాతితః ॥41॥

యద్బలం ధార్తరాష్ట్రాణాం పాండవానాం యతో భయం
సోఽర్జునేన హతః కర్ణః ప్రతిమానం ధనుష్మతాం ॥42॥

స హి వీరో మహేష్వాసః పుత్రాణామభయంకరః
శేతే వినిహతో వీరః శక్రేణేవ యథా బలః ॥43॥

పంగోరివాధ్వగమనం దరిద్రస్యేవ కామితం
దుర్యోధనస్య చాకూతం తృషితస్యేవ విప్రుషః ॥44॥

అన్యథా చింతితం కార్యమన్యథా తత్తు జాయతే
అహో ను బలవద్దైవం కాలశ్చ దురతిక్రమః ॥45॥

పలాయమానః కృపణం దీనాత్మా దీనపౌరుషః
కచ్చిన్న నిహతః సూత పుత్రో దుఃశాసనో మమ ॥46॥

కచ్చిన్న నీచాచరితం కృతవాంస్తాత సంయుగే
కచ్చిన్న నిహతః శూరో యథా న క్షత్రియా హతాః ॥47॥

యుధిష్ఠిరస్య వచనం మా యుద్ధమితి సర్వదా
దుర్యోధనో నాభ్యగృహ్ణాన్మూఢః పథ్యమివౌషధం ॥48॥

శరతల్పే శయానేన భీష్మేణ సుమహాత్మనా
పానీయం యాచితః పార్థః సోఽవిధ్యన్మేదినీతలం ॥49॥

జలస్య ధారాం విహితాం దృష్ట్వా తాం పాండవేన హ
అబ్రవీత్స మహాబాహుస్తాత సంశామ్య పాండవైః ॥50॥

ప్రశమాద్ధి భవేచ్ఛాంతిర్మదంతం యుద్ధమస్తు చ
భ్రాతృభావేన పృథివీం భుంక్ష్వ పాండుసుతైః సహ ॥51॥

అకుర్వన్వచనం తస్య నూనం శోచతి మే సుతః
తదిదం సమనుప్రాప్తం వచనం దీర్ఘదర్శినః ॥52॥

అహం తు నిహతామాత్యో హతపుత్రశ్చ సంజయ
ద్యూతతః కృచ్ఛ్రమాపన్నో లూనపక్ష ఇవ ద్విజః ॥53॥

యథా హి శకునిం గృహ్య ఛిత్త్వా పక్షౌ చ సంజయ
విసర్జయంతి సంహృష్టాః క్రీడమానాః కుమారకాః ॥54॥

ఛిన్నపక్షతయా తస్య గమనం నోపపద్యతే
తథాహమపి సంప్రాప్తో లూనపక్ష ఇవ ద్విజః ॥55॥

క్షీణః సర్వార్థహీనశ్చ నిర్బంధుర్జ్ఞాతివర్జితః
కాం దిశం ప్రతిపత్స్యామి దీనః శత్రువశం గతః ॥56॥

దుర్యోధనస్య వృద్ధ్యర్థం పృథివీం యోఽజయత్ప్రభుః
స జితః పాండవైః శూరైః సమర్థైర్వీర్యశాలిభిః ॥57॥

తస్మిన్హతే మహేష్వాసే కర్ణే యుధి కిరీటినా
కే వీరాః పర్యవర్తంత తన్మమాచక్ష్వ సంజయ ॥58॥

కచ్చిన్నైకః పరిత్యక్తః పాండవైర్నిహతో రణే
ఉక్తం త్వయా పురా వీర యథా వీరా నిపాతితాః॥59॥

భీష్మమప్రతియుధ్యంతం శిఖండీ సాయకోత్తమైః
పాతయామాస సమరే సర్వశస్త్రభృతాం వరం॥60॥

తథా ద్రౌపదినా ద్రోణో న్యస్తసర్వాయుధో యుధి
యుక్తయోగో మహేష్వాసః శరైర్బహుభిరాచితః
నిహతః ఖడ్గముద్యమ్య ధృష్టద్యుమ్నేన సంజయ॥61॥

అంతరేణ హతావేతౌ ఛలేన చ విశేషతః
అశ్రౌషమహమేతద్వై భీష్మద్రోణౌ నిపాతితౌ॥62॥

భీష్మద్రోణౌ హి సమరే న హన్యాద్వజ్రభృత్స్వయం
న్యాయేన యుధ్యమానౌ హి తద్వై సత్యం బ్రవీమి తే॥63॥

కర్ణం త్వస్యంతమస్త్రాణి దివ్యాని చ బహూని చ
కథమింద్రోపమం వీరం మృత్యుర్యుద్ధే సమస్పృశత్॥64॥

యస్య విద్యుత్ప్రభాం శక్తిం దివ్యాం కనకభూషణాం
ప్రాయచ్ఛద్ద్విషతాం హంత్రీం కుండలాభ్యాం పురందరః॥65॥

యస్య సర్పముఖో దివ్యః శరః కనకభూషణః
అశేత నిహతః పత్రీ చందనేష్వరిసూదనః॥66॥

భీష్మద్రోణముఖాన్వీరాన్యోఽవమన్య మహారథాన్
జామదగ్న్యాన్మహాఘోరం బ్రాహ్మమస్త్రమశిక్షత॥67॥

యశ్చ ద్రోణముఖాందృష్ట్వా విముఖానర్దితాఞ్శరైః
సౌభద్రస్య మహాబాహుర్వ్యధమత్కార్ముకం శరైః॥68॥

యశ్చ నాగాయుతప్రాణం వాతరంహసమచ్యుతం
విరథం భ్రాతరం కృత్వా భీమసేనముపాహసత్॥69॥

సహదేవం చ నిర్జిత్య శరైః సంనతపర్వభిః
కృపయా విరథం కృత్వా నాహనద్ధర్మవిత్తయా॥70॥

యశ్చ మాయాసహస్రాణి ధ్వంసయిత్వా రణోత్కటం
ఘటోత్కచం రాక్షసేంద్రం శక్రశక్త్యాభిజఘ్నివాన్॥71॥

ఏతాని దివసాన్యస్య యుద్ధే భీతో ధనంజయః
నాగమద్ద్వైరథం వీరః స కథం నిహతో రణే॥72॥

రథసంగో న చేత్తస్య ధనుర్వా న వ్యశీర్యత
న చేదస్త్రాణి నిర్ణేశుః స కథం నిహతః పరైః॥73॥

కో హి శక్తో రణే కర్ణం విధున్వానం మహద్ధనుః
విముంచంతం శరాన్ఘోరాందివ్యాన్యస్త్రాణి చాహవే
జేతుం పురుషశార్దూలం శార్దూలమివ వేగితం॥74॥

ధ్రువం తస్య ధనుశ్ఛిన్నం రథో వాపి గతో మహీం
అస్త్రాణి వా ప్రనష్టాని యథా శంససి మే హతం
న హ్యన్యదనుపశ్యామి కారణం తస్య నాశనే॥75॥

న హన్యామర్జునం యావత్తావత్పాదౌ న ధావయే
ఇతి యస్య మహాఘోరం వ్రతమాసీన్మహాత్మనః॥76॥

యస్య భీతో వనే నిత్యం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
త్రయోదశ సమా నిద్రాం న లేభే పురుషర్షభః॥77॥

యస్య వీర్యవతో వీర్యం సమాశ్రిత్య మహాత్మనః
మమ పుత్రః సభాం భార్యాం పాండూనాం నీతవాన్బలాత్॥78॥

తత్ర చాపి సభామధ్యే పాండవానాం చ పశ్యతాం
దాసభార్యేతి పాంచాలీమబ్రవీత్కురుసంసది ॥79॥

యశ్చ గాండీవముక్తానాం స్పర్శముగ్రమచింతయన్
అపతిర్హ్యసి కృష్ణేతి బ్రువన్పార్థానవైక్షత ॥80॥

యస్య నాసీద్భయం పార్థైః సపుత్రైః సజనార్దనైః
స్వబాహుబలమాశ్రిత్య ముహూర్తమపి సంజయ ॥81॥

తస్య నాహం వధం మన్యే దేవైరపి సవాసవైః
ప్రతీపముపధావద్భిః కిం పునస్తాత పాండవైః ॥82॥

న హి జ్యాం స్పృశమానస్య తలత్రే చాపి గృహ్ణతః
పుమానాధిరథేః కశ్చిత్ప్రముఖే స్థాతుమర్హతి ॥83॥

అపి స్యాన్మేదినీ హీనా సోమసూర్యప్రభాంశుభిః
న వధః పురుషేంద్రస్య సమరేష్వపలాయినః ॥84॥

యది మందః సహాయేన భ్రాత్రా దుఃశాసనేన చ
వాసుదేవస్య దుర్బుద్ధిః ప్రత్యాఖ్యానమరోచయత్ ॥85॥

స నూనమృషభస్కంధం దృష్ట్వా కర్ణం నిపాతితం
దుఃశాసనం చ నిహతం మన్యే శోచతి పుత్రకః ॥86॥

హతం వైకర్తనం శ్రుత్వా ద్వైరథే సవ్యసాచినా
జయతః పాండవాందృష్ట్వా కిం స్విద్దుర్యోధనోఽబ్రవీత్ ॥87॥

దుర్మర్షణం హతం శ్రుత్వా వృషసేనం చ సంయుగే
ప్రభగ్నం చ బలం దృష్ట్వా వధ్యమానం మహారథైః ॥88॥

పరాఙ్ముఖాంస్తథా రాజ్ఞః పలాయనపరాయణాన్
విద్రుతాన్రథినో దృష్ట్వా మన్యే శోచతి పుత్రకః ॥89॥

అనేయశ్చాభిమానేన బాలబుద్ధిరమర్షణః
హతోత్సాహం బలం దృష్ట్వా కిం స్విద్దుర్యోధనోఽబ్రవీత్ ॥90॥

భ్రాతరం నిహతం దృష్ట్వా భీమసేనేన సంయుగే
రుధిరం పీయమానేన కిం స్విద్దుర్యోధనోఽబ్రవీత్ ॥91॥

సహ గాంధారరాజేన సభాయాం యదభాషత
కర్ణోఽర్జునం రణే హంతా హతే తస్మిన్కిమబ్రవీత్ ॥92॥

ద్యూతం కృత్వా పురా హృష్టో వంచయిత్వా చ పాండవాన్
శకునిః సౌబలస్తాత హతే కర్ణే కిమబ్రవీత్ ॥93॥

కృతవర్మా మహేష్వాసః సాత్వతానాం మహారథః
కర్ణం వినిహతం దృష్ట్వా హార్దిక్యః కిమభాషత ॥94॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా యస్య శిక్షాముపాసతే
ధనుర్వేదం చికీర్షంతో ద్రోణపుత్రస్య ధీమతః ॥95॥

యువా రూపేణ సంపన్నో దర్శనీయో మహాయశాః
అశ్వత్థామా హతే కర్ణే కిమభాషత సంజయ ॥96॥

ఆచార్యత్వం ధనుర్వేదే గతః పరమతత్త్వవిత్
కృపః శారద్వతస్తాత హతే కర్ణే కిమబ్రవీత్ ॥97॥

మద్రరాజో మహేష్వాసః శల్యః సమితిశోభనః
దిష్టం తేన హి తత్సర్వం యథా కర్ణో నిపాతితః ॥98॥

యే చ కేచన రాజానః పృథివ్యాం యోద్ధుమాగతాః
వైకర్తనం హతం దృష్ట్వా కిమభాషంత సంజయ ॥99॥

కర్ణే తు నిహతే వీరే రథవ్యాఘ్రే నరర్షభే
కిం వో ముఖమనీకానామాసీత్సంజయ భాగశః॥100॥

మద్రరాజః కథం శల్యో నియుక్తో రథినాం వరః
వైకర్తనస్య సారథ్యే తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥101॥

కేఽరక్షందక్షిణం చక్రం సూతపుత్రస్య సంయుగే
వామం చక్రం రరక్షుర్వా కే వా వీరస్య పృష్ఠతః॥102॥

కే కర్ణం వాజహుః శూరాః కే క్షుద్రాః ప్రాద్రవన్భయాత్
కథం చ వః సమేతానాం హతః కర్ణో మహారథః॥103॥

పాండవాశ్చ కథం శూరాః ప్రత్యుదీయుర్మహారథం
సృజంతం శరవర్షాణి వారిధారా ఇవాంబుదం॥104॥

స చ సర్పముఖో దివ్యో మహేషుప్రవరస్తదా
వ్యర్థః కథం సమభవత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥105॥

మామకస్యాస్య సైన్యస్య హృతోత్సేధస్య సంజయ
అవశేషం న పశ్యామి కకుదే మృదితే సతి॥106॥

తౌ హి వీరౌ మహేష్వాసౌ మదర్థే కురుసత్తమౌ
భీష్మద్రోణౌ హతౌ శ్రుత్వా కో న్వర్థో జీవితేన మే॥107॥

న మృష్యామి చ రాధేయం హతమాహవశోభినం
యస్య బాహ్వోర్బలం తుల్యం కుంజరాణాం శతం శతం॥108॥

ద్రోణే హతే చ యద్వృత్తం కౌరవాణాం పరైః సహ
సంగ్రామే నరవీరాణాం తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥109॥

యథా చ కర్ణః కౌంతేయైః సహ యుద్ధమయోజయత్
యథా చ ద్విషతాం హంతా రణే శాంతస్తదుచ్యతాం॥110॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హతే ద్రోణే మహేష్వాసే తస్మిన్నహని భారత
కృతే చ మోఘసంకల్పే ద్రోణపుత్రే మహారథే॥1॥

ద్రవమాణే మహారాజ కౌరవాణాం బలే తథా
వ్యూహ్య పార్థః స్వకం సైన్యమతిష్ఠద్భ్రాతృభిః సహ॥2॥

తమవస్థితమాజ్ఞాయ పుత్రస్తే భరతర్షభ
ద్రవచ్చ స్వబలం దృష్ట్వా పౌరుషేణ న్యవారయత్॥3॥

స్వమనీకమవస్థాప్య బాహువీర్యే వ్యవస్థితః
యుద్ధ్వా చ సుచిరం కాలం పాండవైః సహ భారత॥4॥

లబ్ధలక్షైః పరైర్హృష్టైర్వ్యాయచ్ఛద్భిశ్చిరం తదా
సంధ్యాకాలం సమాసాద్య ప్రత్యాహారమకారయత్॥5॥

కృత్వావహారం సైన్యానాం ప్రవిశ్య శిబిరం స్వకం
కురవోఽఽత్మహితం మంత్రం మంత్రయాం చక్రిరే తదా॥6॥

పర్యంకేషు పరార్ధ్యేషు స్పర్ధ్యాస్తరణవత్సు చ
వరాసనేషూపవిష్టాః సుఖశయ్యాస్వివామరాః॥7॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సామ్నా పరమవల్గునా
తానాభాష్య మహేష్వాసాన్ప్రాప్తకాలమభాషత॥8॥

మతిం మతిమతాం శ్రేష్ఠాః సర్వే ప్రబ్రూత మాచిరం
ఏవం గతే తు యత్కార్యం భవేత్కార్యకరం నృపాః॥9॥

ఏవముక్తే నరేంద్రేణ నరసింహా యుయుత్సవః
చక్రుర్నానావిధాశ్చేష్టాః సింహాసనగతాస్తదా॥10॥

తేషాం నిశమ్యేంగితాని యుద్ధే ప్రాణాంజుహూషతాం
సముద్వీక్ష్య ముఖం రాజ్ఞో బాలార్కసమవర్చసః
ఆచార్యపుత్రో మేధావీ వాక్యజ్ఞో వాక్యమాదదే॥11॥

రాగో యోగస్తథా దాక్ష్యం నయశ్చేత్యర్థసాధకాః
ఉపాయాః పండితైః ప్రోక్తాః సర్వే దైవసమాశ్రితాః॥12॥

లోకప్రవీరా యేఽస్మాకం దేవకల్పా మహారథాః
నీతిమంతస్తథా యుక్తా దక్షా రక్తాశ్చ తే హతాః॥13॥

న త్వేవ కార్యం నైరాశ్యమస్మాభిర్విజయం ప్రతి
సునీతైరిహ సర్వార్థైర్దైవమప్యనులోమ్యతే॥14॥

తే వయం ప్రవరం నృణాం సర్వైర్గుణగణైర్యుతం
కర్ణం సేనాపతిం కృత్వా ప్రమథిష్యామహే రిపూన్॥15॥

తతో దుర్యోధనః ప్రీతః ప్రియం శ్రుత్వా వచస్తదా
ప్రీతిసంస్కారసంయుక్తం తథ్యమాత్మహితం శుభం॥16॥

స్వం మనః సమవస్థాప్య బాహువీర్యముపాశ్రితః
దుర్యోధనో మహారాజ రాధేయమిదమబ్రవీత్॥17॥

కర్ణ జానామి తే వీర్యం సౌహృదం చ పరం మయి
తథాపి త్వాం మహాబాహో ప్రవక్ష్యామి హితం వచః॥18॥

శ్రుత్వా యథేష్టం చ కురు వీర యత్తవ రోచతే
భవాన్ప్రాజ్ఞతమో నిత్యం మమ చైవ పరా గతిః॥19॥

భీష్మద్రోణావతిరథౌ హతౌ సేనాపతీ మమ
సేనాపతిర్భవానస్తు తాభ్యాం ద్రవిణవత్తరః॥20॥

వృద్ధౌ చ తౌ మహేష్వాసౌ సాపేక్షౌ చ ధనంజయే
మానితౌ చ మయా వీరౌ రాధేయ వచనాత్తవ॥21॥

పితామహత్వం సంప్రేక్ష్య పాండుపుత్రా మహారణే
రక్షితాస్తాత భీష్మేణ దివసాని దశైవ హ॥22॥

న్యస్తశస్త్రే చ భవతి హతో భీష్మః పితామహః
శిఖండినం పురస్కృత్య ఫల్గునేన మహాహవే॥23॥

హతే తస్మిన్మహాభాగే శరతల్పగతే తదా
త్వయోక్తే పురుషవ్యాఘ్ర ద్రోణో హ్యాసీత్పురఃసరః॥24॥

తేనాపి రక్షితాః పార్థాః శిష్యత్వాదిహ సంయుగే
స చాపి నిహతో వృద్ధో ధృష్టద్యుమ్నేన సత్వరం॥25॥

నిహతాభ్యాం ప్రధానాభ్యాం తాభ్యామమితవిక్రమ
త్వత్సమం సమరే యోధం నాన్యం పశ్యామి చింతయన్॥26॥

భవానేవ తు నః శక్తో విజయాయ న సంశయః
పూర్వం మధ్యే చ పశ్చాచ్చ తవైవ విదితం హి తత్॥27॥

స భవాంధుర్యవత్సంఖ్యే ధురముద్వోఢుమర్హసి
అభిషేచయ సేనాన్యే స్వయమాత్మానమాత్మనా॥28॥

దేవతానాం యథా స్కందః సేనానీః ప్రభురవ్యయః
తథా భవానిమాం సేనాం ధార్తరాష్ట్రీం బిభర్తు మే
జహి శత్రుగణాన్సర్వాన్మహేంద్ర ఇవ దానవాన్॥29॥

అవస్థితం రణే జ్ఞాత్వా పాండవాస్త్వాం మహారథం
ద్రవిష్యంతి సపాంచాలా విష్ణుం దృష్ట్వేవ దానవాః
తస్మాత్త్వం పురుషవ్యాఘ్ర ప్రకర్షేథా మహాచమూం॥30॥

భవత్యవస్థితే యత్తే పాండవా గతచేతసః
భవిష్యంతి సహామాత్యాః పాంచాలైః సృంజయైః సహ॥31॥

యథా హ్యభ్యుదితః సూర్యః ప్రతపన్స్వేన తేజసా
వ్యపోహతి తమస్తీవ్రం తథా శత్రూన్వ్యపోహ నః॥32॥

కర్ణ ఉవాచ

ఉక్తమేతన్మయా పూర్వం గాంధారే తవ సంనిధౌ
జేష్యామి పాండవాన్రాజన్సపుత్రాన్సజనార్దనాన్॥33॥

సేనాపతిర్భవిష్యామి తవాహం నాత్ర సంశయః
స్థిరో భవ మహారాజ జితాన్విద్ధి చ పాండవాన్॥34॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తో మహాతేజాస్తతో దుర్యోధనో నృపః
ఉత్తస్థౌ రాజభిః సార్ధం దేవైరివ శతక్రతుః
సేనాపత్యేన సత్కర్తుం కర్ణం స్కందమివామరాః॥35॥

తతోఽభిషిషిచుస్తూర్ణం విధిదృష్టేన కర్మణా
దుర్యోధనముఖా రాజన్రాజానో విజయైషిణః
శాతకౌంభమయైః కుంభైర్మాహేయైశ్చాభిమంత్రితైః॥36॥

తోయపూర్ణైర్విషాణైశ్చ ద్వీపిఖడ్గమహర్షభైః
మణిముక్తామయైశ్చాన్యైః పుణ్యగంధైస్తథౌషధైః॥37॥

ఔదుంబరే సమాసీనమాసనే క్షౌమసంవృతం
శాస్త్రదృష్టేన విధినా సంభారైశ్చ సుసంభృతైః॥38॥

జయ పార్థాన్సగోవిందాన్సానుగాంస్త్వం మహాహవే
ఇతి తం బందినః ప్రాహుర్ద్విజాశ్చ భరతర్షభ॥39॥

జహి పార్థాన్సపాంచాలాన్రాధేయ విజయాయ నః
ఉద్యన్నివ సదా భానుస్తమాంస్యుగ్రైర్గభస్తిభిః॥40॥

న హ్యలం త్వద్విసృష్టానాం శరాణాం తే సకేశవాః
కృతఘ్నాః సూర్యరశ్మీనాం జ్వలతామివ దర్శనే॥41॥

న హి పార్థాః సపాంచాలాః స్థాతుం శక్తాస్తవాగ్రతః
ఆత్తశస్త్రస్య సమరే మహేంద్రస్యేవ దానవాః॥42॥

అభిషిక్తస్తు రాధేయః ప్రభయా సోఽమితప్రభః
వ్యత్యరిచ్యత రూపేణ దివాకర ఇవాపరః॥43॥

సేనాపత్యేన రాధేయమభిషిచ్య సుతస్తవ
అమన్యత తదాత్మానం కృతార్థం కాలచోదితః॥44॥

కర్ణోఽపి రాజన్సంప్రాప్య సేనాపత్యమరిందమః
యోగమాజ్ఞాపయామాస సూర్యస్యోదయనం ప్రతి॥45॥

తవ పుత్రైర్వృతః కర్ణః శుశుభే తత్ర భారత
దేవైరివ యథా స్కందః సంగ్రామే తారకామయే॥46॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సేనాపత్యం తు సంప్రాప్య కర్ణో వైకర్తనస్తదా
తథోక్తశ్చ స్వయం రాజ్ఞా స్నిగ్ధం భ్రాతృసమం వచః॥1॥

యోగమాజ్ఞాప్య సేనాయా ఆదిత్యేఽభ్యుదితే తదా
అకరోత్కిం మహాప్రాజ్ఞస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

కర్ణస్య మతమాజ్ఞాయ పుత్రస్తే భరతర్షభ
యోగమాజ్ఞాపయామాస నాందీతూర్యపురఃసరం॥3॥

మహత్యపరరాత్రే తు తవ పుత్రస్య మారిష
యోగో యోగేతి సహసా ప్రాదురాసీన్మహాస్వనః॥4॥

నాగానాం కల్పమానానాం రథానాం చ వరూథినాం
సంనహ్యతాం పదాతీనాం వాజినాం చ విశాం పతే॥5॥

క్రోశతాం చాపి యోధానాం త్వరితానాం పరస్పరం
బభూవ తుములః శబ్దో దివస్పృక్సుమహాంస్తదా॥6॥

తతః శ్వేతపతాకేన బాలార్కాకారవాజినా
హేమపృష్ఠేన ధనుషా హస్తికక్ష్యేణ కేతునా॥7॥

తూణేన శరపూర్ణేన సాంగదేన వరూథినా
శతఘ్నీకింకిణీశక్తిశూలతోమరధారిణా॥8॥

కార్ముకేణోపపన్నేన విమలాదిత్యవర్చసా
రథేనాతిపతాకేన సూతపుత్రో వ్యదృశ్యత॥9॥

ధమంతం వారిజం తాత హేమజాలవిభూషితం
విధున్వానం మహచ్చాపం కార్తస్వరవిభూషితం॥10॥

దృష్ట్వా కర్ణం మహేష్వాసం రథస్థం రథినాం వరం
భానుమంతమివోద్యంతం తమో ఘ్నంతం సహస్రశః॥11॥

న భీష్మవ్యసనం కేచిన్నాపి ద్రోణస్య మారిష
నాన్యేషాం పురుషవ్యాఘ్ర మేనిరే తత్ర కౌరవాః॥12॥

తతస్తు త్వరయన్యోధాఞ్శంఖశబ్దేన మారిష
కర్ణో నిష్కాసయామాస కౌరవాణాం వరూథినీం॥13॥

వ్యూహం వ్యూహ్య మహేష్వాసో మాకరం శత్రుతాపనః
ప్రత్యుద్యయౌ తదా కర్ణః పాండవాన్విజిగీషయా॥14॥

మకరస్య తు తుండే వై కర్ణో రాజన్వ్యవస్థితః
నేత్రాభ్యాం శకునిః శూర ఉలూకశ్చ మహారథః॥15॥

ద్రోణపుత్రస్తు శిరసి గ్రీవాయాం సర్వసోదరాః
మధ్యే దుర్యోధనో రాజా బలేన మహతా వృతః॥16॥

వామే పాదే తు రాజేంద్ర కృతవర్మా వ్యవస్థితః
నారాయణబలైర్యుక్తో గోపాలైర్యుద్ధదుర్మదః॥17॥

పాదే తు దక్షిణే రాజన్గౌతమః సత్యవిక్రమః
త్రిగర్తైశ్చ మహేష్వాసైర్దాక్షిణాత్యైశ్చ సంవృతః॥18॥

అనుపాదస్తు యో వామస్తత్ర శల్యో వ్యవస్థితః
మహత్యా సేనయా సార్ధం మద్రదేశసముత్థయా॥19॥

దక్షిణే తు మహారాజ సుషేణః సత్యసంగరః
వృతో రథసహస్రైశ్చ దంతినాం చ శతైస్తథా॥20॥

పుచ్ఛే ఆస్తాం మహావీరౌ భ్రాతరౌ పార్థివౌ తదా
చిత్రసేనశ్చ చిత్రశ్చ మహత్యా సేనయా వృతౌ॥21॥

తతః ప్రయాతే రాజేంద్ర కర్ణే నరవరోత్తమే
ధనంజయమభిప్రేక్ష్య ధర్మరాజోఽబ్రవీదిదం॥22॥

పశ్య పార్థ మహాసేనాం ధార్తరాష్ట్రస్య సంయుగే
కర్ణేన నిర్మితాం వీర గుప్తాం వీరైర్మహారథైః॥23॥

హతవీరతమా హ్యేషా ధార్తరాష్ట్రీ మహాచమూః
ఫల్గుశేషా మహాబాహో తృణైస్తుల్యా మతా మమ॥24॥

ఏకో హ్యత్ర మహేష్వాసః సూతపుత్రో వ్యవస్థితః
సదేవాసురగంధర్వైః సకింనరమహోరగైః
చరాచరైస్త్రిభిర్లోకైర్యోఽజయ్యో రథినాం వరః॥25॥

తం హత్వాద్య మహాబాహో విజయస్తవ ఫల్గున
ఉద్ధృతశ్చ భవేచ్ఛల్యో మమ ద్వాదశవార్షికః
ఏవం జ్ఞాత్వా మహాబాహో వ్యూహం వ్యూహ యథేచ్ఛసి॥26॥

భ్రాతుస్తద్వచనం శ్రుత్వా పాండవః శ్వేతవాహనః
అర్ధచంద్రేణ వ్యూహేన ప్రత్యవ్యూహత తాం చమూం॥27॥

వామపార్శ్వేఽభవద్రాజన్భీమసేనో వ్యవస్థితః
దక్షిణే చ మహేష్వాసో ధృష్టద్యుమ్నో మహాబలః॥28॥

మధ్యే వ్యూహస్య సాక్షాత్తు పాండవః కృష్ణసారథిః
నకులః సహదేవశ్చ ధర్మరాజశ్చ పృష్ఠతః॥29॥

చక్రరక్షౌ తు పాంచాల్యౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ
నార్జునం జహతుర్యుద్ధే పాల్యమానౌ కిరీటినా॥30॥

శేషా నృపతయో వీరాః స్థితా వ్యూహస్య దంశితాః
యథాభావం యథోత్సాహం యథాసత్త్వం చ భారత॥31॥

ఏవమేతన్మహావ్యూహం వ్యూహ్య భారత పాండవాః
తావకాశ్చ మహేష్వాసా యుద్ధాయైవ మనో దధుః॥32॥

దృష్ట్వా వ్యూఢాం తవ చమూం సూతపుత్రేణ సంయుగే
నిహతాన్పాండవాన్మేనే తవ పుత్రః సహాన్వయః॥33॥

తథైవ పాండవీం సేనాం వ్యూఢాం దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరః
ధార్తరాష్ట్రాన్హతాన్మేనే సకర్ణాన్వై జనాధిప॥34॥

తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః
సహసైవాభ్యహన్యంత సశబ్దాశ్చ సమంతతః॥35॥

సేనయోరుభయో రాజన్ప్రావాద్యంత మహాస్వనాః
సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే శూరాణాం జయగృద్ధినాం॥36॥

హయహేషితశబ్దాశ్చ వారణానాం చ బృంహితం
రథనేమిస్వనాశ్చోగ్రాః సంబభూవుర్జనాధిప ॥37॥

న ద్రోణవ్యసనం కశ్చిజ్జానీతే భరతర్షభ
దృష్ట్వా కర్ణం మహేష్వాసం ముఖే వ్యూహస్య దంశితం ॥38॥

ఉభే సేనే మహాసత్త్వే ప్రహృష్టనరకుంజరే
యోద్ధుకామే స్థితే రాజన్హంతుమన్యోన్యమంజసా ॥39॥

తత్ర యత్తౌ సుసంరబ్ధౌ దృష్ట్వాన్యోన్యం వ్యవస్థితౌ
అనీకమధ్యే రాజేంద్ర రేజతుః కర్ణపాండవౌ ॥40॥

నృత్యమానే తు తే సేనే సమేయాతాం పరస్పరం
తయోః పక్షైః ప్రపక్షైశ్చ నిర్జగ్ముర్వై యుయుత్సవః ॥41॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం నరవారణవాజినాం
రథినాం చ మహారాజ అన్యోన్యం నిఘ్నతాం దృఢం ॥42॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తే సేనేఽన్యోన్యమాసాద్య ప్రహృష్టాశ్వనరద్విపే
బృహత్యౌ సంప్రజహ్రాతే దేవాసురచమూపమే ॥1॥

తతో గజా రథాశ్చాశ్వాః పత్తయశ్చ మహాహవే
సంప్రహారం పరం చక్రుర్దేహపాప్మప్రణాశనం ॥2॥

పూర్ణచంద్రార్కపద్మానాం కాంతిత్విడ్గంధతః సమైః
ఉత్తమాంగైర్నృసింహానాం నృసింహాస్తస్తరుర్మహీం ॥3॥

అర్ధచంద్రైస్తథా భల్లైః క్షురప్రైరసిపట్టిశైః
పరశ్వధైశ్చాప్యకృంతన్నుత్తమాంగాని యుధ్యతాం ॥4॥

వ్యాయతాయతబాహూనాం వ్యాయతాయతబాహుభిః
వ్యాయతా బాహవః పేతుశ్ఛిన్నముష్ట్యాయుధాంగదాః ॥5॥

తైః స్ఫురద్భిర్మహీ భాతి రక్తాంగులితలైస్తదా
గరుడప్రహతైరుగ్రైః పంచాస్యైరివ పన్నగైః ॥6॥

హయస్యందననాగేభ్యః పేతుర్వీరా ద్విషద్ధతాః
విమానేభ్యో యథా క్షీణే పుణ్యే స్వర్గసదస్తథా ॥7॥

గదాభిరన్యైర్గుర్వీభిః పరిఘైర్ముసలైరపి
పోథితాః శతశః పేతుర్వీరా వీరతరై రణే ॥8॥

రథా రథైర్వినిహతా మత్తా మత్తైర్ద్విపైర్ద్విపాః
సాదినః సాదిభిశ్చైవ తస్మిన్పరమసంకులే ॥9॥

రథా వరరథైర్నాగైరశ్వారోహాశ్చ పత్తిభిః
అశ్వారోహైః పదాతాశ్చ నిహతా యుధి శేరతే ॥10॥

రథాశ్వపత్తయో నాగై రథైర్నాగాశ్చ పత్తయః
రథపత్తిద్విపాశ్చాశ్వైర్నృభిశ్చాశ్వరథద్విపాః ॥11॥

రథాశ్వేభనరాణాం చ నరాశ్వేభరథైః కృతం
పాణిపాదైశ్చ శస్త్రైశ్చ రథైశ్చ కదనం మహత్ ॥12॥

తథా తస్మిన్బలే శూరైర్వధ్యమానే హతేఽపి చ
అస్మానభ్యాగమన్పార్థా వృకోదరపురోగమాః ॥13॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః
సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ ద్రవిడైః సైనికైః సహ॥14॥

భృతా విత్తేన మహతా పాండ్యాశ్చౌడ్రాః సకేరలాః
వ్యూఢోరస్కా దీర్ఘభుజాః ప్రాంశవః ప్రియదర్శనాః॥15॥

ఆపీడినో రక్తదంతా మత్తమాతంగవిక్రమాః
నానావిరాగవసనా గంధచూర్ణావచూర్ణితాః॥16॥

బద్ధాసయః పాశహస్తా వారణప్రతివారణాః
సమానమృత్యవో రాజన్ననీకస్థాః పరస్పరం॥17॥

కలాపినశ్చాపహస్తా దీర్ఘకేశాః ప్రియాహవాః
పత్తయః సాత్యకేరంధ్రా ఘోరరూపపరాక్రమాః॥18॥

అథాపరే పునః శూరాశ్చేదిపాంచాలకేకయాః
కరూషాః కోసలాః కాశ్యా మాగధాశ్చాపి దుద్రువుః॥19॥

తేషాం రథాశ్చ నాగాశ్చ ప్రవరాశ్చాపి పత్తయః
నానావిధరవైర్హృష్టా నృత్యంతి చ హసంతి చ॥20॥

తస్య సైన్యస్య మహతో మహామాత్రవరైర్వృతః
మధ్యం వృకోదరోఽభ్యాగాత్త్వదీయం నాగధూర్గతః॥21॥

స నాగప్రవరోఽత్యుగ్రో విధివత్కల్పితో బభౌ
ఉదయాద్ర్యగ్ర్యభవనం యథాభ్యుదితభాస్కరం॥22॥

తస్యాయసం వర్మవరం వరరత్నవిభూషితం
తారోద్భాసస్య నభసః శారదస్య సమత్విషం॥23॥

స తోమరప్రాసకరశ్చారుమౌలిః స్వలంకృతః
చరన్మధ్యందినార్కాభస్తేజసా వ్యదహద్రిపూన్॥24॥

తం దృష్ట్వా ద్విరదం దూరాత్క్షేమధూర్తిర్ద్విపస్థితః
ఆహ్వయానోఽభిదుద్రావ ప్రమనాః ప్రమనస్తరం॥25॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం ద్విపయోరుగ్రరూపయోః
యదృచ్ఛయా ద్రుమవతోర్మహాపర్వతయోరివ॥26॥

సంసక్తనాగౌ తౌ వీరౌ తోమరైరితరేతరం
బలవత్సూర్యరశ్మ్యాభైర్భిత్త్వా భిత్త్వా వినేదతుః॥27॥

వ్యపసృత్య తు నాగాభ్యాం మండలాని విచేరతుః
ప్రగృహ్య చైవ ధనుషీ జఘ్నతుర్వై పరస్పరం॥28॥

క్ష్వేడితాస్ఫోటితరవైర్బాణశబ్దైశ్చ సర్వశః
తౌ జనాన్హర్షయిత్వా చ సింహనాదాన్ప్రచక్రతుః॥29॥

సముద్యతకరాభ్యాం తౌ ద్విపాభ్యాం కృతినావుభౌ
వాతోద్ధూతపతాకాభ్యాం యుయుధాతే మహాబలౌ॥30॥

తావన్యోన్యస్య ధనుషీ ఛిత్త్వాన్యోన్యం వినేదతుః
శక్తితోమరవర్షేణ ప్రావృణ్మేఘావివాంబుభిః॥31॥

క్షేమధూర్తిస్తదా భీమం తోమరేణ స్తనాంతరే
నిర్బిభేద తు వేగేన షడ్భిశ్చాప్యపరైర్నదన్॥32॥

స భీమసేనః శుశుభే తోమరైరంగమాశ్రితైః
క్రోధదీప్తవపుర్మేఘైః సప్తసప్తిరివాంశుమాన్॥33॥

తతో భాస్కరవర్ణాభమంజోగతిమయస్మయం
ససర్జ తోమరం భీమః ప్రత్యమిత్రాయ యత్నవాన్॥34॥

తతః కులూతాధిపతిశ్చాపమాయమ్య సాయకైః
దశభిస్తోమరం ఛిత్త్వా శక్త్యా వివ్యాధ పాండవం ||35||

అథ కార్ముకమాదాయ మహాజలదనిస్వనం
రిపోరభ్యర్దయన్నాగమున్మదః పాండవః శరైః ||36||

స శరౌఘార్దితో నాగో భీమసేనేన సంయుగే
నిగృహ్యమాణో నాతిష్ఠద్వాతధ్వస్త ఇవాంబుదః ||37||

తామభ్యధావద్ద్విరదం భీమసేనస్య నాగరాట్
మహావాతేరితం మేఘం వాతోద్ధూత ఇవాంబుదః ||38||

సంనివర్త్యాత్మనో నాగం క్షేమధూర్తిః ప్రయత్నతః
వివ్యాధాభిద్రుతం బాణైర్భీమసేనం సకుంజరం ||39||

తతః సాధువిసృష్టేన క్షురేణ పురుషర్షభః
ఛిత్త్వా శరాసనం శత్రోర్నాగమామిత్రమార్దయత్ ||40||

తతః ఖజాకయా భీమం క్షేమధూర్తిః పరాభినత్
జఘాన చాస్య ద్విరదం నారాచైః సర్వమర్మసు ||41||

పురా నాగస్య పతనాదవప్లుత్య స్థితో మహీం
భీమసేనో రిపోర్నాగం గదయా సమపోథయత్ ||42||

తస్మాత్ప్రమథితాన్నాగాత్క్షేమధూర్తిమవద్రుతం
ఉద్యతాసిముపాయాంతం గదయాహన్వృకోదరః ||43||

స పపాత హతః సాసిర్వ్యసుః స్వమభితో ద్విపం
వజ్రప్రరుగ్ణమచలం సింహో వజ్రహతో యథా ||44||

నిహతం నృపతిం దృష్ట్వా కులూతానాం యశస్కరం
ప్రాద్రవద్వ్యథితా సేనా త్వదీయా భరతర్షభ ||45||

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః కర్ణో మహేష్వాసః పాండవానామనీకినీం
జఘాన సమరే శూరః శరైః సంనతపర్వభిః ||1||

తథైవ పాండవా రాజంస్తవ పుత్రస్య వాహినీం
కర్ణస్య ప్రముఖే క్రుద్ధా వినిజఘ్నుర్మహారథాః ||2||

కర్ణో రాజన్మహాబాహుర్న్యవధీత్పాండవీం చమూం
నారాచైరర్కరశ్మ్యాభైః కర్మారపరిమార్జితైః ||3||

తత్ర భారత కర్ణేన నారాచైస్తాడితా గజాః
నేదుః సేదుశ్చ మమ్లుశ్చ బభ్రముశ్చ దిశో దశ ||4||

వధ్యమానే బలే తస్మిన్సూతపుత్రేణ మారిష
నకులోఽభ్యద్రవత్తూర్ణం సూతపుత్రం మహారణే ||5||

భీమసేనస్తథా ద్రౌణిం కుర్వాణం కర్మ దుష్కరం
విందానువిందౌ కైకేయౌ సాత్యకిః సమవారయత్ ||6||

శ్రుతకర్మాణమాయాంతం చిత్రసేనో మహీపతిః
ప్రతివింధ్యం తథా చిత్రశ్చిత్రకేతనకార్ముకః ||7||

దుర్యోధనస్తు రాజానం ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
సంశప్తకగణాన్క్రుద్ధో అభ్యధావద్ధనంజయః ||8||

ధృష్టద్యుమ్నః కృపం చాథ తస్మిన్వీరవరక్షయే
శిఖండీ కృతవర్మాణం సమాసాదయదచ్యుతం॥9॥

శ్రుతకీర్తిస్తథా శల్యం మాద్రీపుత్రః సుతం తవ
దుఃశాసనం మహారాజ సహదేవః ప్రతాపవాన్॥10॥

కేకయౌ సాత్యకిం యుద్ధే శరవర్షేణ భాస్వతా
సాత్యకిః కేకయౌ చైవ ఛాదయామాస భారత॥11॥

తావేనం భ్రాతరౌ వీరం జఘ్నతుర్హృదయే భృశం
విషాణాభ్యాం యథా నాగౌ ప్రతినాగం మహాహవే॥12॥

శరసంభిన్నవర్మాణౌ తావుభౌ భ్రాతరౌ రణే
సాత్యకిం సత్యకర్మాణం రాజన్వివ్యధతుః శరైః॥13॥

తౌ సాత్యకిర్మహారాజ ప్రహసన్సర్వతోదిశం
ఛాదయఞ్శరవర్షేణ వారయామాస భారత॥14॥

వార్యమాణౌ తతస్తౌ తు శైనేయశరవృష్టిభిః
శైనేయస్య రథం తూర్ణం ఛాదయామాసతుః శరైః॥15॥

తయోస్తు ధనుషీ చిత్రే ఛిత్త్వా శౌరిర్మహాహవే
అథ తౌ సాయకైస్తీక్ష్ణైశ్ఛాదయామాస దుఃసహైః॥16॥

అథాన్యే ధనుషీ మృష్టే ప్రగృహ్య చ మహాశరాన్
సాత్యకిం పూరయంతౌ తౌ చేరతుర్లఘు సుష్ఠు చ॥17॥

తాభ్యాం ముక్తా మహాబాణాః కంకబర్హిణవాససః
ద్యోతయంతో దిశః సర్వాః సంపేతుః స్వర్ణభూషణాః॥18॥

బాణాంధకారమభవత్తయో రాజన్మహాహవే
అన్యోన్యస్య ధనుశ్చైవ చిచ్ఛిదుస్తే మహారథాః॥19॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ సాత్వతో యుద్ధదుర్మదః
ధనురన్యత్సమాదాయ సజ్యం కృత్వా చ సంయుగే
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన అనువిందశిరోఽహరత్॥20॥

తచ్ఛిరో న్యపతద్భూమౌ కుండలోత్పీడితం మహత్
శంబరస్య శిరో యద్వన్నిహతస్య మహారణే
శోషయన్కేకయాన్సర్వాంజగామాశు వసుంధరాం॥21॥

తం దృష్ట్వా నిహతం శూరం భ్రాతా తస్య మహారథః
సజ్యమన్యద్ధనుః కృత్వా శైనేయం ప్రత్యవారయత్॥22॥

స శక్త్యా సాత్యకిం విద్ధ్వా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః
ననాద బలవన్నాదం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥23॥

స సాత్యకిం పునః క్రుద్ధః కేకయానాం మహారథః
శరైరగ్నిశిఖాకారైర్బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥24॥

స శరైః క్షతసర్వాంగః సాత్వతః సత్త్వకోవిదః
రరాజ సమరే రాజన్సపత్ర ఇవ కింశుకః॥25॥

సాత్యకిః సమరే విద్ధః కేకయేన మహాత్మనా
కేకయం పంచవింశత్యా వివ్యాధ ప్రహసన్నివ॥26॥

శతచంద్రచితే గృహ్య చర్మణీ సుభుజౌ తు తౌ
వ్యరోచేతాం మహారంగే నిస్త్రింశవరధారిణౌ
యథా దేవాసురే యుద్ధే జంభశక్రౌ మహాబలౌ॥27॥

మండలాని తతస్తౌ చ విచరంతౌ మహారణే
అన్యోన్యమసిభిస్తూర్ణం సమాజఘ్నతురాహవే॥28॥

కేకయస్య తతశ్చర్మ ద్విధా చిచ్ఛేద సాత్వతః
సాత్యకేశ్చ తథైవాసౌ చర్మ చిచ్ఛేద పార్థివః॥29॥

చర్మ ఛిత్త్వా తు కైకేయస్తారాగణశతైర్వృతం
చచార మండలాన్యేవ గతప్రత్యాగతాని చ॥30॥

తం చరంతం మహారంగే నిస్త్రింశవరధారిణం
అపహస్తేన చిచ్ఛేద శైనేయస్త్వరయాన్వితః॥31॥

సవర్మా కేకయో రాజంద్విధా ఛిన్నో మహాహవే
నిపపాత మహేష్వాసో వజ్రనున్న ఇవాచలః॥32॥

తం నిహత్య రణే శూరః శైనేయో రథసత్తమః
యుధామన్యో రథం తూర్ణమారురోహ పరంతపః॥33॥

తతోఽన్యం రథమాస్థాయ విధివత్కల్పితం పునః
కేకయానాం మహత్సైన్యం వ్యధమత్సాత్యకిః శరైః॥34॥

సా వధ్యమానా సమరే కేకయస్య మహాచమూః
తముత్సృజ్య రథం శత్రుం ప్రదుద్రావ దిశో దశ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శ్రుతకర్మా మహారాజ చిత్రసేనం మహీపతిం
ఆజఘ్నే సమరే క్రుద్ధః పంచాశద్భిః శిలీముఖైః॥1॥

అభిసారస్తు తం రాజా నవభిర్నిశితైః శరైః
శ్రుతకర్మాణమాహత్య సూతం వివ్యాధ పంచభిః॥2॥

శ్రుతకర్మా తతః క్రుద్ధశ్చిత్రసేనం చమూముఖే
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన మర్మదేశే సమర్దయత్॥3॥

ఏతస్మిన్నంతరే చైనం శ్రుతకీర్తిర్మహాయశాః
నవత్యా జగతీపాలం ఛాదయామాస పత్రిభిః॥4॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం చిత్రసేనో మహారథః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన తం చ వివ్యాధ సప్తభిః॥5॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ వేగఘ్నం రుక్మభూషణం
చిత్రరూపతరం చక్రే చిత్రసేనం శరోర్మిభిః॥6॥

స శరైశ్చిత్రితో రాజంశ్చిత్రమాల్యధరో యువా
యువేవ సమశోభత్స గోష్ఠీమధ్యే స్వలంకృతః॥7॥

శ్రుతకర్మాణమథ వై నారాచేన స్తనాంతరే
బిభేద సమరే క్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥8॥

శ్రుతకర్మాపి సమరే నారాచేన సమర్దితః
సుస్రావ రుధిరం భూరి గైరికాంభ ఇవాచలః॥9॥

తతః స రుధిరాక్తాంగో రుధిరేణ కృతచ్ఛవిః
రరాజ సమరే రాజన్సపుష్ప ఇవ కింశుకః॥10॥

శ్రుతకర్మా తతో రాజఞ్శత్రూణాం సమభిద్రుతః
శత్రుసంవరణం కృత్వా ద్విధా చిచ్ఛేద కార్ముకం॥11॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం నారాచానాం త్రిభిః శతైః
వివ్యాధ భరతశ్రేష్ఠ శ్రుతకర్మా మహాయశాః॥12॥

తతోఽపరేణ భల్లేన భృశం తీక్ష్ణేన సత్వరః
జహార సశిరస్త్రాణం శిరస్తస్య మహాత్మనః ॥13॥

తచ్ఛిరో న్యపతద్భూమౌ సుమహచ్చిత్రవర్మణః
యదృచ్ఛయా యథా చంద్రశ్చ్యుతః స్వర్గాన్మహీతలే ॥14॥

రాజానం నిహతం దృష్ట్వా అభిసారం చ మారిష
అభ్యద్రవంత వేగేన చిత్రసేనస్య సైనికాః ॥15॥

తతః క్రుద్ధో మహేష్వాసస్తత్సైన్యం ప్రాద్రవచ్ఛరైః
అంతకాలే యథా క్రుద్ధః సర్వభూతాని ప్రేతరాట్
ద్రావయన్నిషుభిస్తూర్ణం శ్రుతకర్మా వ్యరోచత ॥16॥

ప్రతివింధ్యస్తతశ్చిత్రం భిత్త్వా పంచభిరాశుగైః
సారథిం త్రిభిరానర్చ్ఛద్ధ్వజమేకేషుణా తతః ॥17॥

తం చిత్రో నవభిర్భల్లైర్బాహ్వోరురసి చార్దయత్
స్వర్ణపుంఖైః శిలాధౌతైః కంకబర్హిణవాజితైః ॥18॥

ప్రతివింధ్యో ధనుస్తస్య ఛిత్త్వా భారత సాయకైః
పంచభిర్నిశితైర్బాణైరథైనం సంప్రజఘ్నివాన్ ॥19॥

తతః శక్తిం మహారాజ హేమదండాం దురాసదాం
ప్రాహిణోత్తవ పుత్రాయ ఘోరామగ్నిశిఖామివ ॥20॥

తామాపతంతీం సహసా శక్తిముల్కామివాంబరాత్
ద్విధా చిచ్ఛేద సమరే ప్రతివింధ్యో హసన్నివ ॥21॥

సా పపాత తదా ఛిన్నా ప్రతివింధ్యశరైః శితైః
యుగాంతే సర్వభూతాని త్రాసయంతీ యథాశనిః ॥22॥

శక్తిం తాం ప్రహతాం దృష్ట్వా చిత్రో గృహ్య మహాగదాం
ప్రతివింధ్యాయ చిక్షేప రుక్మజాలవిభూషితాం ॥23॥

సా జఘాన హయాంస్తస్య సారథిం చ మహారణే
రథం ప్రమృద్య వేగేన ధరణీమన్వపద్యత ॥24॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు రథాదాప్లుత్య భారత
శక్తిం చిక్షేప చిత్రాయ స్వర్ణఘంటామలంకృతాం ॥25॥

తామాపతంతీం జగ్రాహ చిత్రో రాజన్మహామనాః
తతస్తామేవ చిక్షేప ప్రతివింధ్యాయ భారత ॥26॥

సమాసాద్య రణే శూరం ప్రతివింధ్యం మహాప్రభా
నిర్భిద్య దక్షిణం బాహుం నిపపాత మహీతలే
పతితాభాసయచ్చైవ తం దేశమశనిర్యథా ॥27॥

ప్రతివింధ్యస్తతో రాజంస్తోమరం హేమభూషితం
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధశ్చిత్రస్య వధకామ్యయా ॥28॥

స తస్య దేవావరణం భిత్త్వా హృదయమేవ చ
జగామ ధరణీం తూర్ణం మహోరగ ఇవాశయం ॥29॥

స పపాత తదా రాజంస్తోమరేణ సమాహతః
ప్రసార్య విపులౌ బాహూ పీనౌ పరిఘసంనిభౌ ॥30॥

చిత్రం సంప్రేక్ష్య నిహతం తావకా రణశోభినః
అభ్యద్రవంత వేగేన ప్రతివింధ్యం సమంతతః ॥31॥

సృజంతో వివిధాన్బాణాఞ్శతఘ్నీశ్చ సకింకిణీః
త ఏనం ఛాదయామాసుః సూర్యమభ్రగణా ఇవ ॥32॥

తానపాస్య మహాబాహుః శరజాలేన సంయుగే
వ్యద్రావయత్తవ చమూం వజ్రహస్త ఇవాసురీం॥33॥

తే వధ్యమానాః సమరే తావకాః పాండవైర్నృప
విప్రకీర్యంత సహసా వాతనున్నా ఘనా ఇవ॥34॥

విప్రద్రుతే బలే తస్మిన్వధ్యమానే సమంతతః
ద్రౌణిరేకోఽభ్యయాత్తూర్ణం భీమసేనం మహాబలం॥35॥

తతః సమాగమో ఘోరో బభూవ సహసా తయోః
యథా దేవాసురే యుద్ధే వృత్రవాసవయోరభూత్॥36॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనం తతో ద్రౌణీ రాజన్వివ్యాధ పత్రిణా
త్వరయా పరయా యుక్తో దర్శయన్నస్త్రలాఘవం॥1॥

అథైనం పునరాజఘ్నే నవత్యా నిశితైః శరైః
సర్వమర్మాణి సంప్రేక్ష్య మర్మజ్ఞో లఘుహస్తవత్॥2॥

భీమసేనః సమాకీర్ణో ద్రౌణినా నిశితైః శరైః
రరాజ సమరే రాజన్రశ్మివానివ భాస్కరః॥3॥

తతః శరసహస్రేణ సుప్రయుక్తేన పాండవః
ద్రోణపుత్రమవచ్ఛాద్య సింహనాదమముంచత॥4॥

శరైః శరాంస్తతో ద్రౌణిః సంవార్య యుధి పాండవం
లలాటేఽభ్యహనద్రాజన్నారాచేన స్మయన్నివ॥5॥

లలాటస్థం తతో బాణం ధారయామాస పాండవః
యథా శృంగం వనే దృప్తః ఖడ్గో ధారయతే నృప॥6॥

తతో ద్రౌణిం రణే భీమో యతమానం పరాక్రమీ
త్రిభిర్వివ్యాధ నారాచైర్లలాటే విస్మయన్నివ॥7॥

లలాటస్థైస్తతో బాణైర్బ్రాహ్మణః స వ్యరోచత
ప్రావృషీవ యథా సిక్తస్త్రిశృంగః పర్వతోత్తమః॥8॥

తతః శరశతైర్ద్రౌణిమర్దయామాస పాండవః
న చైనం కంపయామాస మాతరిశ్వేవ పర్వతం॥9॥

తథైవ పాండవం యుద్ధే ద్రౌణిః శరశతైః శితైః
నాకంపయత సంహృష్టో వార్యోఘ ఇవ పర్వతం॥10॥

తావన్యోన్యం శరైర్ఘోరైశ్ఛాదయానౌ మహారథౌ
రథచర్యాగతౌ శూరౌ శుశుభాతే రణోత్కటౌ॥11॥

ఆదిత్యావివ సందీప్తౌ లోకక్షయకరావుభౌ
స్వరశ్మిభిరివాన్యోన్యం తాపయంతౌ శరోత్తమైః॥12॥

కృతప్రతికృతే యత్నం కుర్వాణౌ చ మహారణే
కృతప్రతికృతే యత్నం చక్రాతే తావభీతవత్॥13॥

వ్యాఘ్రావివ చ సంగ్రామే చేరతుస్తౌ మహారథౌ
శరదంష్ట్రౌ దురాధర్షౌ చాపవ్యాత్తౌ భయానకౌ॥14॥

అభూతాం తావదృశ్యౌ చ శరజాలైః సమంతతః
మేఘజాలైరివ చ్ఛన్నౌ గగనే చంద్రభాస్కరౌ॥15॥

ప్రకాశౌ చ ముహూర్తేన తత్రైవాస్తామరిందమౌ
విముక్తౌ మేఘజాలేన శశిసూర్యౌ యథా దివి॥16॥

అపసవ్యం తతశ్చక్రే ద్రౌణిస్తత్ర వృకోదరం
కిరఞ్శరశతైరుగ్రైర్ధారాభిరివ పర్వతం॥17॥

న తు తన్మమృషే భీమః శత్రోర్విజయలక్షణం
ప్రతిచక్రే చ తం రాజన్పాండవోఽప్యపసవ్యతః॥18॥

మండలానాం విభాగేషు గతప్రత్యాగతేషు చ
బభూవ తుములం యుద్ధం తయోస్తత్ర మహామృధే॥19॥

చరిత్వా వివిధాన్మార్గాన్మండలం స్థానమేవ చ
శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥20॥

అన్యోన్యస్య వధే యత్నం చక్రతుస్తౌ మహారథౌ
ఈషతుర్విరథం చైవ కర్తుమన్యోన్యమాహవే॥21॥

తతో ద్రౌణిర్మహాస్త్రాణి ప్రాదుశ్చక్రే మహారథః
తాన్యస్త్రైరేవ సమరే ప్రతిజఘ్నేఽస్య పాండవః॥22॥

తతో ఘోరం మహారాజ అస్త్రయుద్ధమవర్తత
గ్రహయుద్ధం యథా ఘోరం ప్రజాసంహరణే అభూత్॥23॥

తే బాణాః సమసజ్జంత క్షిప్తాస్తాభ్యాం తు భారత
ద్యోతయంతో దిశః సర్వాస్తచ్చ సైన్యం సమంతతః॥24॥

బాణసంఘావృతం ఘోరమాకాశం సమపద్యత
ఉల్కాపాతకృతం యద్వత్ప్రజానాం సంక్షయే నృప॥25॥

బాణాభిఘాతాత్సంజజ్ఞే తత్ర భారత పావకః
సవిస్ఫులింగో దీప్తార్చిః సోఽదహద్వాహినీద్వయం॥26॥

తత్ర సిద్ధా మహారాజ సంపతంతోఽబ్రువన్వచః
అతి యుద్ధాని సర్వాణి యుద్ధమేతత్తతోఽధికం॥27॥

సర్వయుద్ధాని చైతస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం
నైతాదృశం పునర్యుద్ధం న భూతం న భవిష్యతి॥28॥

అహో జ్ఞానేన సంయుక్తావుభౌ చోగ్రపరాక్రమౌ
అహో భీమే బలం భీమమేతయోశ్చ కృతాస్త్రతా॥29॥

అహో వీర్యస్య సారత్వమహో సౌష్ఠవమేతయోః
స్థితావేతౌ హి సమరే కాలాంతకయమోపమౌ॥30॥

రుద్రౌ ద్వావివ సంభూతౌ యథా ద్వావివ భాస్కరౌ
యమౌ వా పురుషవ్యాఘ్రౌ ఘోరరూపావిమౌ రణే॥31॥

శ్రూయంతే స్మ తదా వాచః సిద్ధానాం వై ముహుర్ముహుః
సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే సమేతానాం దివౌకసాం
అద్భుతం చాప్యచింత్యం చ దృష్ట్వా కర్మ తయోర్మృధే॥32॥

తౌ శూరౌ సమరే రాజన్పరస్పరకృతాగసౌ
పరస్పరముదైక్షేతాం క్రోధాదుద్వృత్య చక్షుషీ॥33॥

క్రోధరక్తేక్షణౌ తౌ తు క్రోధాత్ప్రస్ఫురితాధరౌ
క్రోధాత్సందష్టదశనౌ సందష్టదశనచ్ఛదౌ॥34॥

అన్యోన్యం ఛాదయంతౌ స్మ శరవృష్ట్యా మహారథౌ
శరాంబుధారౌ సమరే శస్త్రవిద్యుత్ప్రకాశినౌ॥35॥

తావన్యోన్యం ధ్వజౌ విద్ధ్వా సారథీ చ మహారథౌ
అన్యోన్యస్య హయాన్విద్ధ్వా బిభిదాతే పరస్పరం॥36॥

తతః క్రుద్ధౌ మహారాజ బాణౌ గృహ్య మహాహవే
ఉభౌ చిక్షిపతుస్తూర్ణమన్యోన్యస్య వధైషిణౌ॥37॥

తౌ సాయకౌ మహారాజ ద్యోతమానౌ చమూముఖే
ఆజఘ్నాతే సమాసాద్య వజ్రవేగౌ దురాసదౌ॥38॥

తౌ పరస్పరవేగాచ్చ శరాభ్యాం చ భృశాహతౌ
నిపేతతుర్మహావీరౌ స్వరథోపస్థయోస్తదా॥39॥

తతస్తు సారథిర్జ్ఞాత్వా ద్రోణపుత్రమచేతనం
అపోవాహ రణాద్రాజన్సర్వక్షత్రస్య పశ్యతః॥40॥

తథైవ పాండవం రాజన్విహ్వలంతం ముహుర్ముహుః
అపోవాహ రథేనాజౌ సారథిః శత్రుతాపనం॥41॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యథా సంశప్తకైః సార్ధమర్జునస్యాభవద్రణః
అన్యేషాం చ మదీయానాం పాండవైస్తద్బ్రవీహి మే॥1॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథావృత్తం సంగ్రామం బ్రువతో మమ
వీరాణాం శత్రుభిః సార్ధం దేహపాప్మప్రణాశనం॥2॥

పార్థః సంశప్తకగణం ప్రవిశ్యార్ణవసంనిభం
వ్యక్షోభయదమిత్రఘ్నో మహావాత ఇవార్ణవం॥3॥

శిరాంస్యున్మథ్య వీరాణాం శితైర్భల్లైర్ధనంజయః
పూర్ణచంద్రాభవక్త్రాణి స్వక్షిభ్రూదశనాని చ
సంతస్తార క్షితిం క్షిప్రం వినాలైర్నలినైరివ॥4॥

సువృత్తానాయతాన్పుష్టాంశ్చందనాగురుభూషితాన్
సాయుధాన్సతనుత్రాణాన్పంచాస్యోరగసంనిభాన్
బాహూన్క్షురైరమిత్రాణాం విచకర్తార్జునో రణే॥5॥

ధుర్యాంధుర్యతరాన్సూతాంధ్వజాంశ్చాపాని సాయకాన్
పాణీనరత్నీనసకృద్భల్లైశ్చిచ్ఛేద పాండవః॥6॥

ద్విపాన్హయాన్రథాంశ్చైవ సారోహానర్జునో రణే
శరైరనేకసాహస్రై రాజన్నిన్యే యమక్షయం॥7॥

తం ప్రవీరం ప్రతీయాతా నర్దమానా ఇవర్షభాః
వాశితార్థమభిక్రుద్ధా హుంకృత్వా చాభిదుద్రువుః
నిఘ్నంతమభిజఘ్నుస్తే శరైః శృంగైరివర్షభాః॥8॥

తస్య తేషాం చ తద్యుద్ధమభవల్లోమహర్షణం
త్రైలోక్యవిజయే యాదృగ్దైత్యానాం సహ వజ్రిణా॥9॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ద్విషతాం సర్వతోఽర్జునః
ఇషుభిర్బహుభిస్తూర్ణం విద్ధ్వా ప్రాణాన్జహార సః॥10॥

ఛిన్నత్రివేణుచక్రాక్షాన్హతయోధాశ్వసారథీన్
విధ్వస్తాయుధతూణీరాన్సమున్మథితకేతనాన్॥11॥

సంఛిన్నయోక్త్రరశ్మీకాన్విత్రివేణూన్వికూబరాన్
విధ్వస్తబంధురయుగాన్విశస్త్రాయుధమండలాన్
రథాన్విశకలీకుర్వన్మహాభ్రాణీవ మారుతః॥12॥

విస్మాపయన్ప్రేక్షణీయం ద్విషాతాం భయవర్ధనం
మహారథసహస్రస్య సమం కర్మార్జునోఽకరోత్॥13॥

సిద్ధదేవర్షిసంఘాశ్చ చారణాశ్చైవ తుష్టువుః
దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవర్షాణి చాపతన్
కేశవార్జునయోర్మూర్ధ్ని ప్రాహ వాక్చాశరీరిణీ॥14॥

చంద్రార్కానిలవహ్నీనాం కాంతిదీప్తిబలద్యుతీః
యౌ సదా బిభ్రతుర్వీరౌ తావిమౌ కేశవార్జునౌ॥15॥

బ్రహ్మేశానావివాజయ్యౌ వీరావేకరథే స్థితౌ
సర్వభూతవరౌ వీరౌ నరనారాయణావుభౌ॥16॥

ఇత్యేతన్మహదాశ్చర్యం దృష్ట్వా శ్రుత్వా చ భారత
అశ్వత్థామా సుసంయత్తః కృష్ణావభ్యద్రవద్రణే॥17॥

అథ పాండవమస్యంతం యమకాలాంతకాఞ్శరాన్
సేషుణా పాణినాహూయ హసంద్రౌణిరథాబ్రవీత్॥18॥

యది మాం మన్యసే వీర ప్రాప్తమర్హమివాతిథిం
తతః సర్వాత్మనాద్య త్వం యుద్ధాతిథ్యం ప్రయచ్ఛ మే॥19॥

ఏవమాచార్యపుత్రేణ సమాహూతో యుయుత్సయా
బహు మేనేఽర్జునోఽఽత్మానమిదం చాహ జనార్దనం॥20॥

సంశప్తకాశ్చ మే వధ్యా ద్రౌణిరాహ్వయతే చ మాం
యదత్రానంతరం ప్రాప్తం ప్రశాధి త్వం మహాభుజ॥21॥

ఏవముక్తోఽవహత్పార్థం కృష్ణో ద్రోణాత్మజాంతికం
జైత్రేణ విధినాహూతం వాయురింద్రమివాధ్వరే॥22॥

తమామంత్ర్యైకమనసా కేశవో ద్రౌణిమబ్రవీత్
అశ్వత్థామన్స్థిరో భూత్వా ప్రహరాశు సహస్వ చ॥23॥

నిర్వేష్టుం భర్తృపిండం హి కాలోఽయముపజీవినాం
సూక్ష్మో వివాదో విప్రాణాం స్థూలౌ క్షాత్రౌ జయాజయౌ॥24॥

యాం న సంక్షమసే మోహాద్దివ్యాం పార్థస్య సత్క్రియాం
తామాప్తుమిచ్ఛన్యుధ్యస్వ స్థిరో భూత్వాద్య పాండవం॥25॥

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన తథేత్యుక్త్వా ద్విజోత్తమః
వివ్యాధ కేశవం షష్ట్యా నారాచైరర్జునం త్రిభిః॥26॥

తస్యార్జునః సుసంక్రుద్ధస్త్రిభిర్భల్లైః శరాసనం
చిచ్ఛేదాథాన్యదాదత్త ద్రౌణిర్ఘోరతరం ధనుః॥27॥

సజ్యం కృత్వా నిమేషాత్తద్వివ్యాధార్జునకేశవౌ
త్రిభిః శరైర్వాసుదేవం సహస్రేణ చ పాండవం॥28॥

తతః శరసహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
ససృజే ద్రౌణిరాయస్తః సంస్తభ్య చ రణేఽర్జునం॥29॥

ఇషుధేర్ధనుషో జ్యాయా అంగులీభ్యశ్చ మారిష
బాహ్వోః కరాభ్యామురసో వదనఘ్రాణనేత్రతః॥30॥

కర్ణాభ్యాం శిరసోఽజ్గేభ్యో లోమవర్త్మభ్య ఏవ చ
రథధ్వజేభ్యశ్చ శరా నిష్పేతుర్బ్రహ్మవాదినః॥31॥

శరజాలేన మహతా విద్ధ్వా కేశవపాండవౌ
ననాద ముదితో ద్రౌణిర్మహామేఘౌఘనిస్వనః॥32॥

తస్య నానదతః శ్రుత్వా పాండవోఽచ్యుతమబ్రవీత్
పశ్య మాధవ దౌరాత్మ్యం ద్రోణపుత్రస్య మాం ప్రతి॥33॥

వధప్రాప్తౌ మన్యతే నౌ ప్రవేశ్య శరవేశ్మని
ఏషోఽస్య హన్మి సంకల్పం శిక్షయా చ బలేన చ॥34॥

అశ్వత్థామ్నః శరానస్తాంశ్ఛిత్త్వైకైకం త్రిధా త్రిధా
వ్యధమద్భరతశ్రేష్ఠో నీహారమివ మారుతః॥35॥

తతః సంశప్తకాన్భూయః సాశ్వసూతరథద్విపాన్
ధ్వజపత్తిగణానుగ్రైర్బాణైర్వివ్యాధ పాండవః॥36॥

యే యే దదృశిరే తత్ర యద్యద్రూపం యథా యథా
తే తే తత్తచ్ఛరైర్వ్యాప్తం మేనిరేఽఽత్మానమేవ చ॥37॥

తే గాండీవప్రణుదితా నానారూపాః పతత్రిణః
క్రోశే సాగ్రే స్థితాన్ఘ్నంతి ద్విపాంశ్చ పురుషాన్రణే॥38॥

భల్లైశ్ఛిన్నాః కరాః పేతుః కరిణాం మదకర్షిణాం
ఛిన్నా యథా పరశుభిః ప్రవృద్ధాః శరది ద్రుమాః॥39॥

పశ్చాత్తు శైలవత్పేతుస్తే గజాః సహ సాదిభిః
వజ్రివజ్రప్రమథితా యథైవాద్రిచయాస్తథా॥40॥

గంధర్వనగరాకారాన్విధివత్కల్పితాన్రథాన్
వినీతజవనాన్యుక్తానాస్థితాన్యుద్ధదుర్మదాన్॥41॥

శరైర్విశకలీకుర్వన్నమిత్రానభ్యవీవృషత్
అలంకృతానశ్వసాదీన్పత్తీంశ్చాహంధనంజయః॥42॥

ధనంజయయుగాంతార్కః సంశప్తకమహార్ణవం
వ్యశోషయత దుఃశోషం తీవ్రైః శరగభస్తిభిః॥43॥

పునర్ద్రౌణిమహాశైలం నారాచైః సూర్యసంనిభైః
నిర్బిభేద మహావేగైస్త్వరన్వజ్రీవ పర్వతం॥44॥

తమాచార్యసుతః క్రుద్ధః సాశ్వయంతారమాశుగైః
యుయుత్సుర్నాశకద్యోద్ధుం పార్థస్తానంతరాచ్ఛినత్॥45॥

తతః పరమసంక్రుద్ధః కాండకోశానవాసృజత్
అశ్వత్థామాభిరూపాయ గృహానతిథయే యథా॥46॥

అథ సంశప్తకాంస్త్యక్త్వా పాండవో ద్రౌణిమభ్యయాత్
అపాంక్తేయమివ త్యక్త్వా దాతా పాంక్తేయమర్థినం॥47॥

తతః సమభవద్యుద్ధం శుక్రాంగిరసవర్చసోః
నక్షత్రమభితో వ్యోమ్ని శుక్రాంగిరసయోరివ॥48॥

సంతాపయంతావన్యోన్యం దీప్తైః శరగభస్తిభిః
లోకత్రాసకరావాస్తాం విమార్గస్థౌ గ్రహావివ॥49॥

తతోఽవిధ్యద్భ్రువోర్మధ్యే నారాచేనార్జునో భృశం
స తేన విబభౌ ద్రౌణిరూర్ధ్వరశ్మిర్యథా రవిః॥50॥

అథ కృష్ణౌ శరశతైరశ్వత్థామ్నార్దితౌ భృశం
సరశ్మిజాలనికరౌ యుగాంతార్కావివాసతుః॥51॥

తతోఽర్జునః సర్వతోధారమస్త్ర;మవాసృజద్వాసుదేవాభిగుప్తః
ద్రౌణాయనిం చాభ్యహనత్పృషత్కై;ర్వజ్రాగ్నివైవస్వతదండకల్పైః॥52॥

స కేశవం చార్జునం చాతితేజా; వివ్యాధ మర్మస్వతిరౌద్రకర్మా
బాణైః సుముక్తైరతితీవ్రవేగై;ర్యైరాహతో మృత్యురపి వ్యథేత॥53॥

ద్రౌణేరిషూనర్జునః సంనివార్య; వ్యాయచ్ఛతస్తద్ద్విగుణైః సుపుంఖైః
తం సాశ్వసూతధ్వజమేకవీర;మావృత్య సంశప్తకసైన్యమార్ఛత్॥54॥

ధనూంషి బాణానిషుధీర్ధనుర్జ్యాః; పాణీన్భుజాన్పాణిగతం చ శస్త్రం
ఛత్రాణి కేతూంస్తురగానథైషాం; వస్త్రాణి మాల్యాన్యథ భూషణాని॥55॥

చర్మాణి వర్మాణి మనోరథాంశ్చ; ప్రియాణి సర్వాణి శిరాంసి చైవ
చిచ్ఛేద పార్థో ద్విషతాం ప్రముక్తై;ర్బాణైః స్థితానామపరాఙ్ముఖానాం॥56॥

సుకల్పితాః స్యందనవాజినాగాః; సమాస్థితాః కృతయత్నైర్నృవీరైః
పార్థేరితైర్బాణగణైర్నిరస్తా;స్తైరేవ సార్ధం నృవరైర్నిపేతుః॥57॥

పద్మార్కపూర్ణేందుసమాననాని; కిరీటమాలాముకుటోత్కటాని
భల్లార్ధచంద్రక్షురహింసితాని; ప్రపేతురుర్వ్యాం నృశిరాంస్యజస్రం॥58॥

అథ ద్విపైర్దేవపతిద్విపాభై;ర్దేవారిదర్పోల్బణమన్యుదర్పైః
కలింగవంగాంగనిషాదవీరా; జిఘాంసవః పాండవమభ్యధావన్॥59॥

తేషాం ద్విపానాం విచకర్త పార్థో; వర్మాణి మర్మాణి కరాన్నియంతౄన్
ధ్వజాః పతాకాశ్చ తతః ప్రపేతు;ర్వజ్రాహతానీవ గిరేః శిరాంసి॥60॥

తేషు ప్రరుగ్ణేషు గురోస్తనూజం; బాణైః కిరీటీ నవసూర్యవర్ణైః
ప్రచ్ఛాదయామాస మహాభ్రజాలై;ర్వాయుః సముద్యుక్తమివాంశుమంతం॥61॥

తతోఽర్జునేషూనిషుభిర్నిరస్య; ద్రౌణిః శరైరర్జునవాసుదేవౌ
ప్రచ్ఛాదయిత్వా దివి చంద్రసూర్యౌ; ననాద సోఽమ్భోద ఇవాతపాంతే॥62॥

తమర్జునస్తాంశ్చ పునస్త్వదీయా;నభ్యర్దితస్తైరవికృత్తశస్త్రైః
బాణాంధకారం సహసైవ కృత్వా; వివ్యాధ సర్వానిషుభిః సుపుంఖైః॥63॥

నాప్యాదదత్సందధన్నైవ ముంచ;న్బాణాన్రణేఽదృశ్యత సవ్యసాచీ
హతాంశ్చ నాగాంస్తురగాన్పదాతీ;న్సంస్యూతదేహాందదృశూ రథాంశ్చ॥64॥

సంధాయ నారాచవరాందశాశు; ద్రౌణిస్త్వరన్నేకమివోత్ససర్జ
తేషాం చ పంచార్జునమభ్యవిధ్య;న్పంచాచ్యుతం నిర్బిభిదుః సుముక్తాః॥65॥

తైరాహతౌ సర్వమనుష్యముఖ్యా;వసృక్క్షరంతౌ ధనదేంద్రకల్పౌ
సమాప్తవిద్యేన యథాభిభూతౌ; హతౌ స్విదేతౌ కిము మేనిరేఽన్యే॥66॥

అథార్జునం ప్రాహ దశార్హనాథః; ప్రమాద్యసే కిం జహి యోధమేతం
కుర్యాద్ధి దోషం సముపేక్షితోఽసౌ; కష్టో భవేద్వ్యాధిరివాక్రియావాన్॥67॥

తథేతి చోక్త్వాచ్యుతమప్రమాదీ; ద్రౌణిం ప్రయత్నాదిషుభిస్తతక్ష
ఛిత్త్వాశ్వరశ్మీంస్తురగానవిధ్య;త్తే తం రణాదూహురతీవ దూరం॥68॥

ఆవృత్య నేయేష పునస్తు యుద్ధం; పార్థేన సార్ధం మతిమాన్విమృశ్య
జానంజయం నియతం వృష్ణివీరే; ధనంజయే చాంగిరసాం వరిష్ఠః॥69॥

ప్రతీపకాయే తు రణాదశ్వత్థామ్ని హృతే హయైః
మంత్రౌషధిక్రియాదానైర్వ్యాధౌ దేహాదివాహృతే॥70॥

సంశప్తకానభిముఖౌ ప్రయాతౌ కేశవార్జునౌ
వాతోద్ధూతపతాకేన స్యందనేనౌఘనాదినా॥71॥

సంజయ ఉవాచ

అథోత్తరేణ పాండూనాం సేనాయాం ధ్వనిరుత్థితః
రథనాగాశ్వపత్తీనాం దండధారేణ వధ్యతాం॥1॥

నివర్తయిత్వా తు రథం కేశవోఽర్జునమబ్రవీత్
వాహయన్నేవ తురగాన్గరుడానిలరంహసః॥2॥

మాగధోఽథాప్యతిక్రాంతో ద్విరదేన ప్రమాథినా
భగదత్తాదనవరః శిక్షయా చ బలేన చ॥3॥

ఏనం హత్వా నిహంతాసి పునః సంశప్తకానితి
వాక్యాంతే ప్రాపయత్పార్థం దండధారాంతికం ప్రతి॥4॥

స మాగధానాం ప్రవరోఽఙ్కుశగ్రహో; గ్రహేష్వసహ్యో వికచో యథా గ్రహః
సపత్నసేనాం ప్రమమాథ దారుణో; మహీం సమగ్రాం వికచో యథా గ్రహః॥5॥

సుకల్పితం దానవనాగసంనిభం; మహాభ్రసంహ్రాదమమిత్రమర్దనం
రథాశ్వమాతంగగణాన్సహస్రశః; సమాస్థితో హంతి శరైర్ద్విపానపి॥6॥

రథానధిష్ఠాయ సవాజిసారథీ;న్రథాంశ్చ పద్భిస్త్వరితో వ్యపోథయత్
ద్విపాంశ్చ పద్భ్యాం చరణైః కరేణ చ; ద్విపాస్థితో హంతి స కాలచక్రవత్॥7॥

నరాంశ్చ కార్ష్ణాయసవర్మభూషణా;న్నిపాత్య సాశ్వానపి పత్తిభిః సహ
వ్యపోథయద్దంతివరేణ శుష్మిణా; సశబ్దవత్స్థూలనడాన్యథా తథా॥8॥

అథార్జునో జ్యాతలనేమినిస్వనే; మృదంగభేరీబహుశంఖనాదితే
నరాశ్వమాతంగసహస్రనాదితై; రథోత్తమేనాభ్యపతద్ద్విపోత్తమం॥9॥

తతోఽర్జునం ద్వాదశభిః శరోత్తమై;ర్జనార్దనం షోడశభిః సమార్దయత్
స దండధారస్తురగాంస్త్రిభిస్త్రిభి;స్తతో ననాద ప్రజహాస చాసకృత్॥10॥

తతోఽస్య పార్థః సగుణేషుకార్ముకం; చకర్త భల్లైర్ధ్వజమప్యలంకృతం
పునర్నియంతౄన్సహ పాదగోప్తృభి;స్తతస్తు చుక్రోధ గిరివ్రజేశ్వరః॥11॥

తతోఽర్జునం భిన్నకటేన దంతినా; ఘనాఘనేనానిలతుల్యరంహసా
అతీవ చుక్షోభయిషుర్జనార్దనం; ధనంజయం చాభిజఘాన తోమరైః॥12॥

అథాస్య బాహూ ద్విపహస్తసంనిభౌ; శిరశ్చ పూర్ణేందునిభాననం త్రిభిః
క్షురైః ప్రచిచ్ఛేద సహైవ పాండవ;స్తతో ద్విపం బాణశతైః సమార్దయత్॥13॥

స పార్థబాణైస్తపనీయభూషణైః; సమారుచత్కాంచనవర్మభృద్ద్విపః
తథా చకాశే నిశి పర్వతో యథా; దవాగ్నినా ప్రజ్వలితౌషధిద్రుమః॥14॥

స వేదనార్తోఽమ్బుదనిస్వనో నదం;శ్చలన్భ్రమన్ప్రస్ఖలితోఽఽతురో ద్రవన్
పపాత రుగ్ణః సనియంతృకస్తథా; యథా గిరిర్వజ్రనిపాతచూర్ణితః॥15॥

హిమావదాతేన సువర్ణమాలినా; హిమాద్రికూటప్రతిమేన దంతినా
హతే రణే భ్రాతరి దండ ఆవ్రజ;జ్జిఘాంసురింద్రావరజం ధనంజయం॥16॥

స తోమరైరర్కకరప్రభైస్త్రిభి;ర్జనార్దనం పంచభిరేవ చార్జునం
సమర్పయిత్వా విననాద చార్దయం;స్తతోఽస్య బాహూ విచకర్త పాండవః॥17॥

క్షురప్రకృత్తౌ సుభృశం సతోమరౌ; చ్యుతాంగదౌ చందనరూషితౌ భుజౌ
గజాత్పతంతౌ యుగపద్విరేజతు;ర్యథాద్రిశృంగాత్పతితౌ మహోరగౌ॥18॥

అథార్ధచంద్రేణ హృతం కిరీటినా; పపాత దండస్య శిరః క్షితిం ద్విపాత్
తచ్ఛోణితాభం నిపతద్విరేజే; దివాకరోఽస్తాదివ పశ్చిమాం దిశం॥19॥

అథ ద్విపం శ్వేతనగాగ్రసంనిభం; దివాకరాంశుప్రతిమైః శరోత్తమైః
బిభేద పార్థః స పపాత నానదన్హిమాద్రికూటః కులిశాహతో యథా॥20॥

తతోఽపరే తత్ప్రతిమా గజోత్తమా; జిగీషవః సంయతి సవ్యసాచినం
తథా కృతాస్తేన యథైవ తౌ ద్విపౌ; తతః ప్రభగ్నం సుమహద్రిపోర్బలం॥21॥

గజా రథాశ్వాః పురుషాశ్చ సంఘశః; పరస్పరఘ్నాః పరిపేతురాహవే
పరస్పరప్రస్ఖలితాః సమాహతా; భృశం చ తత్తత్కులభాషిణో హతాః॥22॥

అథార్జునం స్వే పరివార్య సైనికాః; పురందరం దేవగణా ఇవాబ్రువన్
అభైష్మ యస్మాన్మరణాదివ ప్రజాః; స వీర దిష్ట్యా నిహతస్త్వయా రిపుః॥23॥

న చేత్పరిత్రాస్య ఇమాంజనాన్భయాద్ద్విషద్భిరేవం బలిభిః ప్రపీడితాన్
తథాభవిష్యద్ద్విషతాం ప్రమోదనం; యథా హతేష్వేష్విహ నోఽరిషు త్వయా॥24॥

ఇతీవ భూయశ్చ సుహృద్భిరీరితా; నిశమ్య వాచః సుమనాస్తతోఽర్జునః
యథానురూపం ప్రతిపూజ్య తం జనం; జగామ సంశప్తకసంఘహా పునః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రత్యాగత్య పునర్జిష్ణురహన్సంశప్తకాన్బహూన్
వక్రానువక్రగమనాదంగారక ఇవ గ్రహః॥1॥

పార్థబాణహతా రాజన్నరాశ్వరథకుంజరాః
విచేలుర్బభ్రముర్నేదుః పేతుర్మమ్లుశ్చ మారిష॥2॥

ధుర్యం ధుర్యతరాన్సూతాన్రథాంశ్చ పరిసంక్షిపన్
పాణీన్పాణిగతం శస్త్రం బాహూనపి శిరాంసి చ॥3॥

భల్లైః క్షురైరర్ధచంద్రైర్వత్సదంతైశ్చ పాండవః
చిచ్ఛేదామిత్రవీరాణాం సమరే ప్రతియుధ్యతాం॥4॥

వాశితార్థే యుయుత్సంతో వృషభా వృషభం యథా
ఆపతంత్యర్జునం శూరాః శతశోఽథ సహస్రశః॥5॥

తేషాం తస్య చ తద్యుద్ధమభవల్లోమహర్షణం
త్రైలోక్యవిజయే యాదృగ్దైత్యానాం సహ వజ్రిణా॥6॥

తమవిధ్యత్త్రిభిర్బాణైర్దందశూకైరివాహిభిః
ఉగ్రాయుధస్తతస్తస్య శిరః కాయాదపాహరత్॥7॥

తేఽర్జునం సర్వతః క్రుద్ధా నానాశస్త్రైరవీవృషన్
మరుద్భిః ప్రేషితా మేఘా హిమవంతమివోష్ణగే॥8॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ద్విషతాం సర్వతోఽర్జునః
సమ్యగస్తైః శరైః సర్వాన్సహితానహనద్బహూన్॥9॥

ఛిన్నత్రివేణుజంఘేషాన్నిహతపార్ష్ణి సారథీన్
సంఛిన్నరశ్మియోక్త్రాక్షాన్వ్యనుకర్షయుగాన్రథాన్
విధ్వస్తసర్వసంనాహాన్బాణైశ్చక్రేఽర్జునస్త్వరన్॥10॥

తే రథాస్తత్ర విధ్వస్తాః పరార్ధ్యా భాంత్యనేకశః
ధనినామివ వేశ్మాని హతాన్యగ్న్యనిలాంబుభిః॥11॥

ద్విపాః సంభిన్నమర్మాణో వజ్రాశనిసమైః శరైః
పేతుర్గిర్యగ్రవేశ్మాని వజ్రవాతాగ్నిభిర్యథా॥12॥

సారోహాస్తురగాః పేతుర్బహవోఽర్జునతాడితాః
నిర్జిహ్వాంత్రాః క్షితౌ క్షీణా రుధిరార్ద్రాః సుదుర్దృశః॥13॥

నరాశ్వనాగా నారాచైః సంస్యూతాః సవ్యసాచినా
బభ్రముశ్చస్ఖలుః పేతుర్నేదుర్మమ్లుశ్చ మారిష॥14॥

అణకైశ్చ శిలాధౌతైర్వజ్రాశనివిషోపమైః
శరైర్నిజఘ్నివాన్పార్థో మహేంద్ర ఇవ దానవాన్॥15॥

మహార్హవర్మాభరణా నానారూపాంబరాయుధాః
సరథాః సధ్వజా వీరా హతాః పార్థేన శేరతే॥16॥

విజితాః పుణ్యకర్మాణో విశిష్టాభిజనశ్రుతాః
గతాః శరీరైర్వసుధామూర్జితైః కర్మభిర్దివం॥17॥

అథార్జునరథం వీరాస్త్వదీయాః సముపాద్రవన్
నానాజనపదాధ్యక్షాః సగణా జాతమన్యవః॥18॥

ఉహ్యమానా రథాశ్వైస్తే పత్తయశ్చ జిఘాంసవః
సమభ్యధావన్నస్యంతో వివిధం క్షిప్రమాయుధం॥19॥

తదాయుధమహావర్షం క్షిప్తం యోధమహాంబుదైః
వ్యధమన్నిశితైర్బాణైః క్షిప్రమర్జునమారుతః॥20॥

సాశ్వపత్తిద్విపరథం మహాశస్త్రౌఘమప్లవం
సహసా సంతితీర్షంతం పార్థం శస్త్రాస్త్రసేతునా॥21॥

అథాబ్రవీద్వాసుదేవః పార్థం కిం క్రీడసేఽనఘ
సంశప్తకాన్ప్రమథ్యైతాంస్తతః కర్ణవధే త్వర॥22॥

తథేత్యుక్త్వార్జునః క్షిప్రం శిష్టాన్సంశప్తకాంస్తదా
ఆక్షిప్య శస్త్రేణ బలాద్దైత్యానింద్ర ఇవావధీత్॥23॥

ఆదధత్సంధధన్నేషూంద్రృష్టః కైశ్చిద్రణేఽర్జునః
విముంచన్వా శరాఞ్శీఘ్రం దృశ్యతే స్మ హి కైరపి॥24॥

ఆశ్చర్యమితి గోవిందో బ్రువన్నశ్వానచోదయత్
హంసాంసగౌరాస్తే సేనాం హంసాః సర ఇవావిశన్॥25॥

తతః సంగ్రామభూమిం తాం వర్తమానే జనక్షయే
అవేక్షమాణో గోవిందః సవ్యసాచినమబ్రవీత్॥26॥

ఏష పార్థ మహారౌద్రో వర్తతే భరతక్షయః
పృథివ్యాం పార్థివానాం వై దుర్యోధనకృతే మహాన్॥27॥

పశ్య భారత చాపాని రుక్మపృష్ఠాని ధన్వినాం
మహతామపవిద్ధాని కలాపానిషుధీస్తథా॥28॥

జాతరూపమయైః పుంఖైః శరాంశ్చ నతపర్వణః
తైలధౌతాంశ్చ నారాచాన్నిర్ముక్తానివ పన్నగాన్॥29॥

హస్తిదంతత్సరూన్ఖడ్గాంజాతరూపపరిష్కృతాన్
ఆకీర్ణాంస్తోమరాంశ్చాపాంశ్చిత్రాన్హేమవిభూషితాన్॥30॥

వర్మాణి చాపవిద్ధాని రుక్మపృష్ఠాని భారత
సువర్ణవికృతాన్ప్రాసాఞ్శక్తీః కనకభూషితాః॥31॥

జాంబూనదమయైః పట్టైర్బద్ధాశ్చ విపులా గదాః
జాతరూపమయీశ్చర్ష్టీః పట్టిశాన్హేమభూషితాన్॥32॥

దండైః కనకచిత్రైశ్చ విప్రవిద్ధాన్పరశ్వధాన్
అయస్కుశాంతాన్పతితాన్ముసలాని గురూణి చ॥33॥

శతఘ్నీః పశ్య చిత్రాశ్చ విపులాన్పరిఘాంస్తథా
చక్రాణి చాపవిద్ధాని ముద్గరాంశ్చ బహూన్రణే॥34॥

నానావిధాని శస్త్రాణి ప్రగృహ్య జయగృద్ధినః
జీవంత ఇవ లక్ష్యంతే గతసత్త్వాస్తరస్వినః॥35॥

గదావిమథితైర్గాత్రైర్ముసలైర్భిన్నమస్తకాన్
గజవాజిరథక్షుణ్ణాన్పశ్య యోధాన్సహస్రశః॥36॥

మనుష్యగజవాజీనాం శరశక్త్యృష్టితోమరైః
నిస్త్రింశైః పట్టిశైః ప్రాసైర్నఖరైర్లగుడైరపి॥37॥

శరీరైర్బహుధా భిన్నైః శోణితౌఘపరిప్లుతైః
గతాసుభిరమిత్రఘ్న సంవృతా రణభూమయః॥38॥

బాహుభిశ్చందనాదిగ్ధైః సాంగదైః శుభభూషణైః
సతలత్రైః సకేయూరైర్భాతి భారత మేదినీ॥39॥

సాంగులిత్రైర్భుజాగ్రైశ్చ విప్రవిద్ధైరలంకృతైః
హస్తిహస్తోపమైశ్ఛిన్నైరూరుభిశ్చ తరస్వినాం॥40॥

బద్ధచూడామణివరైః శిరోభిశ్చ సకుండలైః
నికృత్తైర్వృషభాక్షాణాం విరాజతి వసుంధరా॥41॥

కబంధైః శోణితాదిగ్ధైశ్ఛిన్నగాత్రశిరోధరైః
భూర్భాతి భరతశ్రేష్ఠ శాంతార్చిర్భిరివాగ్నిభిః॥42॥

రథాన్బహువిధాన్భగ్నాన్హేమకింకిణినః శుభాన్
అశ్వాంశ్చ బహుధా పశ్య శోణితేన పరిప్లుతాన్॥43॥

యోధానాం చ మహాశంఖాన్పాండురాంశ్చ ప్రకీర్ణకాన్
నిరస్తజిహ్వాన్మాతంగాఞ్శయానాన్పర్వతోపమాన్॥44॥

వైజయంతీవిచిత్రాంశ్చ హతాంశ్చ గజయోధినః
వారణానాం పరిస్తోమాన్సుయుక్తాంబరకంబలాన్॥45॥

విపాటితా విచిత్రాశ్చ రూపచిత్రాః కుథాస్తథా
భిన్నాశ్చ బహుధా ఘంటాః పతద్భిశ్చూర్ణితా గజైః॥46॥

వైడూర్యమణిదండాంశ్చ పతితానంకుశాన్భువి
బద్ధాః సాదిధ్వజాగ్రేషు సువర్ణవికృతాః కశాః॥47॥

విచిత్రాన్మణిచిత్రాంశ్చ జాతరూపపరిష్కృతాన్
అశ్వాస్తరపరిస్తోమాన్రాంకవాన్పతితాన్భువి॥48॥

చూడామణీన్నరేంద్రాణాం విచిత్రాః కాంచనస్రజః
ఛత్రాణి చాపవిద్ధాని చామరవ్యజనాని చ॥49॥

చంద్రనక్షత్రభాసైశ్చ వదనైశ్చారుకుండలైః
క్లృప్తశ్మశ్రుభిరత్యర్థం వీరాణాం సమలంకృతైః
వదనైః పశ్య సంఛన్నాం మహీం శోణితకర్దమాం॥50॥

సజీవాంశ్చ నరాన్పశ్య కూజమానాన్సమంతతః
ఉపాస్యమానాన్బహుభిర్న్యస్తశస్త్రైర్విశాం పతే॥51॥

జ్ఞాతిభిః సహితైస్తత్ర రోదమానైర్ముహుర్ముహుః
వ్యుత్క్రాంతానపరాన్యోధాంశ్ఛాదయిత్వా తరస్వినః
పునర్యుద్ధాయ గచ్ఛంతి జయగృద్ధాః ప్రమన్యవః॥52॥

అపరే తత్ర తత్రైవ పరిధావంతి మానినః
జ్ఞాతిభిః పతితైః శూరైర్యాచ్యమానాస్తథోదకం॥53॥

జలార్థం చ గతాః కేచిన్నిష్ప్రాణా బహవోఽర్జున
సంనివృత్తాశ్చ తే శూరాస్తాందృష్ట్వైవ విచేతసః||54||

జలం దృష్ట్వా ప్రధావంతి క్రోశమానాః పరస్పరం
జలం పీత్వా మృతాన్పశ్య పిబతోఽన్యాంశ్చ భారత||55||

పరిత్యజ్య ప్రియానన్యే బాంధవాన్బాంధవప్రియ
వ్యుత్క్రాంతాః సమదృశ్యంత తత్ర తత్ర మహారణే||56||

పశ్యాపరాన్నరశ్రేష్ఠ సందష్టౌష్ఠపుటాన్పునః
భ్రుకుటీకుటిలైర్వక్త్రైః ప్రేక్షమాణాన్సమంతతః||57||

ఏతత్తవైవానురూపం కర్మార్జున మహాహవే
దివి వా దేవరాజస్య త్వయా యత్కృతమాహవే||58||

ఏవం తాం దర్శయన్కృష్ణో యుద్ధభూమిం కిరీటినే
గచ్ఛన్నేవాశృణోచ్ఛబ్దం దుర్యోధనబలే మహత్||59||

శంఖదుందుభినిర్ఘోషాన్భేరీపణవమిశ్రితాన్
రథాశ్వగజనాదాంశ్చ శస్త్రశబ్దాంశ్చ దారుణాన్||60||

ప్రవిశ్య తద్బలం కృష్ణస్తురగైర్వాతవేగిభిః
పాండ్యేనాభ్యర్దితాం సేనాం త్వదీయాం వీక్ష్య ధిష్ఠితః||61||

స హి నానావిధైర్బాణైరిష్వాసప్రవరో యుధి
న్యహనద్ద్విషతాం వ్రాతాన్గతాసూనంతకో యథా||62||

గజవాజిమనుష్యాణాం శరీరాణి శితైః శరైః
భిత్త్వా ప్రహరతాం శ్రేష్ఠో విదేహాసూంశ్చకార సః||63||

శత్రుప్రవీరైరస్తాని నానాశస్త్రాణి సాయకైః
భిత్త్వా తానహనత్పాండ్యః శత్రూఞ్శక్ర ఇవాసురాన్||64||

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రోక్తస్త్వయా పూర్వమేవ ప్రవీరో లోకవిశ్రుతః
న త్వస్య కర్మ సంగ్రామే త్వయా సంజయ కీర్తితం||1||

తస్య విస్తరతో బ్రూహి ప్రవీరస్యాద్య విక్రమం
శిక్షాం ప్రభావం వీర్యం చ ప్రమాణం దర్పమేవ చ||2||

సంజయ ఉవాచ

ద్రోణభీష్మకృపద్రౌణికర్ణార్జునజనార్దనాన్
సమాప్తవిద్యాంధనుషి శ్రేష్ఠాన్యాన్మన్యసే యుధి||3||

తుల్యతా కర్ణభీష్మాభ్యామాత్మనో యేన దృశ్యతే
వాసుదేవార్జునాభ్యాం చ న్యూనతాం నాత్మనీచ్ఛతి||4||

స పాండ్యో నృపతిశ్రేష్ఠః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
కర్ణస్యానీకమవధీత్పరిభూత ఇవాంతకః||5||

తదుదీర్ణరథాశ్వం చ పత్తిప్రవరకుంజరం
కులాలచక్రవద్భ్రాంతం పాండ్యేనాధిష్ఠితం బలం||6||

వ్యశ్వసూతధ్వజరథాన్విప్రవిద్ధాయుధాన్రిపూన్
సమ్యగస్తైః శరైః పాండ్యో వాయుర్మేఘానివాక్షిపత్||7||

ద్విరదాన్ప్రహతప్రోథాన్విపతాకధ్వజాయుధాన్
సపాదరక్షానవధీద్వజ్రేణారీనివారిహా||8||

సశక్తిప్రాసతూణీరానశ్వారోహాన్హయానపి
పులిందఖశబాహ్లీకాన్నిషాదాంధ్రకతంగణాన్||9||

దాక్షిణాత్యాంశ్చ భోజాంశ్చ క్రూరాన్సంగ్రామకర్కశాన్
విశస్త్రకవచాన్బాణైః కృత్వా పాండ్యోఽకరోద్వ్యసూన్||10||

చతురంగం బలం బాణైర్నిఘ్నంతం పాండ్యమాహవే
దృష్ట్వా ద్రౌణిరసంభ్రాంతమసంభ్రాంతతరోఽభ్యయాత్||11||

ఆభాష్య చైనం మధురమభి నృత్యన్నభీతవత్
ప్రాహ ప్రహరతాం శ్రేష్ఠః స్మితపూర్వం సమాహ్వయన్||12||

రాజన్కమలపత్రాక్ష ప్రధానాయుధవాహన
వజ్రసంహననప్రఖ్య ప్రధానబలపౌరుష||13||

ముష్టిశ్లిష్టాయుధాభ్యాం చ వ్యాయతాభ్యాం మహద్ధనుః
దోర్భ్యాం విస్ఫారయన్భాసి మహాజలదవద్భృశం||14||

శరవర్షైర్మహావేగైరమిత్రానభివర్షతః
మదన్యం నానుపశ్యామి ప్రతివీరం తవాహవే||15||

రథద్విరదపత్త్యశ్వానేకః ప్రమథసే బహూన్
మృగసంఘానివారణ్యే విభీర్భీమబలో హరిః||16||

మహతా రథఘోషేణ దివం భూమిం చ నాదయన్
వర్షాంతే సస్యహా పీథో భాభిరాపూరయన్నివ||17||

సంస్పృశానః శరాంస్తీక్ష్ణాంస్తూణాదాశీవిషోపమాన్
మయైవైకేన యుధ్యస్వ త్ర్యంబకేణాంధకో యథా||18||

ఏవముక్తస్తథేత్యుక్త్వా ప్రహరేతి చ తాడితః
కర్ణినా ద్రోణతనయం వివ్యాధ మలయధ్వజః||19||

మర్మభేదిభిరత్యుగ్రైర్బాణైరగ్నిశిఖోపమైః
స్మయన్నభ్యహనద్ద్రౌణిః పాండ్యమాచార్యసత్తమః||20||

తతో నవాపరాంస్తీక్ష్ణాన్నారాచాన్కంకవాససః
గత్యా దశమ్యా సంయుక్తానశ్వత్థామా వ్యవాసృజత్||21||

తేషాం పంచాచ్ఛినత్పాండ్యః పంచభిర్నిశితైః శరైః
చత్వారోఽభ్యాహనన్వాహానాశు తే వ్యసవోఽభవన్||22||

అథ ద్రోణసుతస్యేషూంస్తాంశ్ఛిత్త్వా నిశితైః శరైః
ధనుర్జ్యాం వితతాం పాండ్యశ్చిచ్ఛేదాదిత్యవర్చసః||23||

విజ్యం ధనురథాధిజ్యం కృత్వా ద్రౌణిరమిత్రహా
తతః శరసహస్రాణి ప్రేషయామాస పాండ్యతః
ఇషుసంబాధమాకాశమకరోద్దిశ ఏవ చ||24||

తతస్తానస్యతః సర్వాంద్రౌణేర్బాణాన్మహాత్మనః
జానానోఽప్యక్షయాన్పాండ్యోఽశాతయత్పురుషర్షభః||25||

ప్రహితాంస్తాన్ప్రయత్నేన ఛిత్త్వా ద్రౌణేరిషూనరిః
చక్రరక్షౌ తతస్తస్య ప్రాణుదన్నిశితైః శరైః||26||

అథారేర్లాఘవం దృష్ట్వా మండలీకృతకార్ముకః
ప్రాస్యద్ద్రోణసుతో బాణాన్వృష్టిం పూషానుజో యథా॥27॥

అష్టావష్టగవాన్యాహుః శకటాని యదాయుధం
అహ్నస్తదష్టభాగేన ద్రౌణిశ్చిక్షేప మారిష॥28॥

తమంతకమివ క్రుద్ధమంతకాలాంతకోపమం
యే యే దదృశిరే తత్ర విసంజ్ఞాః ప్రాయశోఽభవన్॥29॥

పర్జన్య ఇవ ఘర్మాంతే వృష్ట్యా సాద్రిద్రుమాం మహీం
ఆచార్యపుత్రస్తాం సేనాం బాణవృష్ట్యాభ్యవీవృషత్॥30॥

ద్రౌణిపర్జన్యముక్తాం తాం బాణవృష్టిం సుదుఃసహాం
వాయవ్యాస్త్రేణ స క్షిప్రం రుద్ధ్వా పాండ్యానిలోఽనదత్॥31॥

తస్య నానదతః కేతుం చందనాగురుభూషితం
మలయప్రతిమం ద్రౌణిశ్ఛిత్త్వాశ్వాంశ్చతురోఽహనత్॥32॥

సూతమేకేషుణా హత్వా మహాజలదనిస్వనం
ధనుశ్ఛిత్త్వార్ధచంద్రేణ వ్యధమత్తిలశో రథం॥33॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య ఛిత్త్వా సర్వాయుధాని చ
ప్రాప్తమప్యహితం ద్రౌణిర్న జఘాన రణేప్సయా॥34॥

హతేశ్వరో దంతివరః సుకల్పిత;స్త్వరాభిసృష్టః ప్రతిశర్మగో బలీ
తమధ్యతిష్ఠన్మలయేశ్వరో మహా;న్యథాద్రిశృంగం హరిరున్నదంస్తథా॥35॥

స తోమరం భాస్కరరశ్మిసంనిభం; బలాస్త్రసర్గోత్తమయత్నమన్యుభిః
ససర్జ శీఘ్రం ప్రతిపీడయన్గజం; గురోః సుతాయాద్రిపతీశ్వరో నదన్॥36॥

మణిప్రతానోత్తమవజ్రహాటకై;రలంకృతం చాంశుకమాల్యమౌక్తికైః
హతోఽస్యసావిత్యసకృన్ముదా నద;న్పరాభినద్ద్రౌణివరాంగభూషణం॥37॥

తదర్కచంద్రగ్రహపావకత్విషం; భృశాభిఘాతాత్పతితం విచూర్ణితం
మహేంద్రవజ్రాభిహతం మహావనం; యథాద్రిశృంగం ధరణీతలే తథా॥38॥

తతః ప్రజజ్వాల పరేణ మన్యునా; పదాహతో నాగపతిర్యథా తథా
సమాదధే చాంతకదండసంనిభా;నిషూనమిత్రాంతకరాంశ్చతుర్దశ॥39॥

ద్విపస్య పాదాగ్రకరాన్స పంచభి;ర్నృపస్య బాహూ చ శిరోఽథ చ త్రిభిః
జఘాన షడ్భిః షడృతూత్తమత్విషః; స పాండ్యరాజానుచరాన్మహారథాన్॥40॥

సుదీర్ఘవృత్తౌ వరచందనోక్షితౌ; సువర్ణముక్తామణివజ్రభూషితౌ
భుజౌ ధరాయాం పతితౌ నృపస్య తౌ; వివేష్టతుస్తార్క్ష్యహతావివోరగౌ॥41॥

శిరశ్చ తత్పూర్ణశశిప్రభాననం; సరోషతామ్రాయతనేత్రమున్నసం
క్షితౌ విబభ్రాజ పతత్సకుండలం; విశాఖయోర్మధ్యగతః శశీ యథా॥42॥

సమాప్తవిద్యం తు గురోః సుతం నృపః; సమాప్తకర్మాణముపేత్య తే సుతః
సుహృద్వృతోఽత్యర్థమపూజయన్ముదా; జితే బలౌ విష్ణుమివామరేశ్వరః॥43॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

పాండ్యే హతే కిమకరోదర్జునో యుధి సంజయ
ఏకవీరేణ కర్ణేన ద్రావితేషు పరేషు చ॥1॥

సమాప్తవిద్యో బలవాన్యుక్తో వీరశ్చ పాండవః
సర్వభూతేష్వనుజ్ఞాతః శంకరేణ మహాత్మనా॥2॥

తస్మాన్మహద్భయం తీవ్రమమిత్రఘ్నాద్ధనంజయాత్
స యత్తత్రాకరోత్పార్థస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

హతే పాండ్యేఽర్జునేన కృష్ణస్త్వరన్నాహ వచో హితం
పశ్యాతిమాన్యం రాజానమపయాతాంశ్చ పాండవాన్॥4॥

అశ్వత్థామ్నశ్చ సంకల్పాద్ధతాః కర్ణేన సృంజయాః
తథాశ్వనరనాగానాం కృతం చ కదనం మహత్
ఇత్యాచష్ట సుదుర్ధర్షో వాసుదేవః కిరీటినే॥5॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా చ దృష్ట్వా చ భ్రాతుర్ఘోరం మహద్భయం
వాహయాశ్వాన్హృషీకేశ క్షిప్రమిత్యాహ పాండవః॥6॥

తతః ప్రాయాద్ధృషీకేశో రథేనాప్రతియోధినా
దారుణశ్చ పునస్తత్ర ప్రాదురాసీత్సమాగమః॥7॥

తతః ప్రవవృతే భూయః సంగ్రామో రాజసత్తమ
కర్ణస్య పాండవానాం చ యమరాష్ట్రవివర్ధనః॥8॥

ధనూంషి బాణాన్పరిఘానసితోమరపట్టిశాన్
ముసలాని భుశుండీశ్చ శక్తిఋష్టిపరశ్వధాన్॥9॥

గదాః ప్రాసానసీన్కుంతాన్భిండిపాలాన్మహాంకుశాన్
ప్రగృహ్య క్షిప్రమాపేతుః పరస్పరజిగీషయా॥10॥

బాణజ్యాతలశబ్దేన ద్యాం దిశః ప్రదిశో వియత్
పృథివీం నేమిఘోషేణ నాదయంతోఽభ్యయుః పరాన్॥11॥

తేన శబ్దేన మహతా సంహృష్టాశ్చక్రురాహవం
వీరా వీరైర్మహాఘోరం కలహాంతం తితీర్షవః॥12॥

జ్యాతలత్రధనుఃశబ్దాః కుంజరాణాం చ బృంహితం
తాడితానాం చ పతతాం నినాదః సుమహానభూత్॥13॥

బాణశబ్దాంశ్చ వివిధాఞ్శూరాణామభిగర్జతాం
శ్రుత్వా శబ్దం భృశం త్రేసుర్జఘ్నుర్మమ్లుశ్చ భారత॥14॥

తేషాం నానద్యతాం చైవ శస్త్రవృష్టిం చ ముంచతాం
బహూనాధిరథిః కర్ణః ప్రమమాథ రణేషుభిః॥15॥

పంచ పాంచాలవీరాణాం రథాందశ చ పంచ చ
సాశ్వసూతధ్వజాన్కర్ణః శరైర్నిన్యే యమక్షయం॥16॥

యోధముఖ్యా మహావీర్యాః పాండూనాం కర్ణమాహవే
శీఘ్రాస్త్రా దివమావృత్య పరివవ్రుః సమంతతః॥17॥

తతః కర్ణో ద్విషత్సేనాం శరవర్షైర్విలోడయన్
విజగాహేఽణ్డజాపూర్ణాం పద్మినీమివ యూథపః॥18॥

ద్విషన్మధ్యమవస్కంద్య రాధేయో ధనురుత్తమం
విధున్వానః శితైర్బాణైః శిరాంస్యున్మథ్య పాతయత్॥19॥

చర్మవర్మాణి సంఛింద్య నిర్వాపమివ దేహినాం
విషేహుర్నాస్య సంపర్కం ద్వితీయస్య పతత్రిణః॥20॥

వర్మదేహాసుమథనైర్ధనుషః ప్రచ్యుతైః శరైః
మౌర్వ్యా తలత్రైర్న్యవధీత్కశయా వాజినో యథా॥21॥

పాండుసృంజయపాంచాలానిష్వగోచరమానయత్
మమర్ద కర్ణస్తరసా సింహో మృగగణానివ ॥22॥

తతః పాంచాలపుత్రాశ్చ ద్రౌపదేయాశ్చ మారిష
యమౌ చ యుయుధానశ్చ సహితాః కర్ణమభ్యయుః ॥23॥

వ్యాయచ్ఛమానాః సుభృశం కురుపాండవసృంజయాః
ప్రియానసూన్రణే త్యక్త్వా యోధా జగ్ముః పరస్పరం ॥24॥

సుసంనద్ధాః కవచినః సశిరస్త్రాణభూషణాః
గదాభిర్ముసలైశ్చాన్యే పరిఘైశ్చ మహారథాః ॥25॥

సమభ్యధావంత భృశం దేవా దండైరివోద్యతైః
నదంతశ్చాహ్వయంతశ్చ ప్రవల్గంతశ్చ మారిష ॥26॥

తతో నిజఘ్నురన్యోన్యం పేతుశ్చాహవతాడితాః
వమంతో రుధిరం గాత్రైర్విమస్తిష్కేక్షణా యుధి ॥27॥

దంతపూర్ణైః సరుధిరైర్వక్త్రైర్దాడిమసంనిభైః
జీవంత ఇవ చాప్యేతే తస్థుః శస్త్రోపబృంహితాః ॥28॥

పరస్పరం చాప్యపరే పట్టిశైరసిభిస్తథా
శక్తిభిర్భిండిపాలైశ్చ నఖరప్రాసతోమరైః ॥29॥

తతక్షుశ్చిచ్ఛిదుశ్చాన్యే బిభిదుశ్చిక్షిపుస్తథా
సంచకర్తుశ్చ జఘ్నుశ్చ క్రుద్ధా నిర్బిభిదుశ్చ హ ॥30॥

పేతురన్యోన్యనిహతా వ్యసవో రుధిరోక్షితాః
క్షరంతః స్వరసం రక్తం ప్రకృతాశ్చందనా ఇవ ॥31॥

రథై రథా వినిహతా హస్తినశ్చాపి హస్తిభిః
నరా నరవరైః పేతురశ్వాశ్చాశ్వైః సహస్రశః ॥32॥

ధ్వజాః శిరాంసి చ్ఛత్రాణి ద్విపహస్తా నృణాం భుజాః
క్షురైర్భల్లార్ధచంద్రైశ్చ ఛిన్నాః శస్త్రాణి తత్యజుః ॥33॥

నరాంశ్చ నాగాంశ్చ రథాన్హయాన్మమృదురాహవే
అశ్వారోహైర్హతాః శూరాశ్ఛిన్నహస్తాశ్చ దంతినః ॥34॥

సపతాకా ధ్వజాః పేతుర్విశీర్ణా ఇవ పర్వతాః
పత్తిభిశ్చ సమాప్లుత్య ద్విరదాః స్యందనాస్తథా ॥35॥

ప్రహతా హన్యమానాశ్చ పతితాశ్చైవ సర్వశః
అశ్వారోహాః సమాసాద్య త్వరితాః పత్తిభిర్హతాః
సాదిభిః పత్తిసంఘాశ్చ నిహతా యుధి శేరతే ॥36॥

మృదితానీవ పద్మాని ప్రమ్లానా ఇవ చ స్రజః
హతానాం వదనాన్యాసన్గాత్రాణి చ మహామతే ॥37॥

రూపాణ్యత్యర్థకామ్యాని ద్విరదాశ్వనృణాం నృప
సమున్నానీవ వస్త్రాణి ప్రాపుర్దుర్దర్శతాం పరం ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

సంజయ ఉవాచ

హస్తిభిస్తు మహామాత్రాస్తవ పుత్రేణ చోదితాః
ధృష్టద్యుమ్నం జిఘాంసంతః క్రుద్ధాః పార్షతమభ్యయుః ॥1॥

ప్రాచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ ప్రవీరా గజయోధినః
అంగా వంగాశ్చ పుండ్రాశ్చ మాగధాస్తామ్రలిప్తకాః॥2॥

మేకలాః కోశలా మద్రా దశార్ణా నిషధాస్తథా
గజయుద్ధేషు కుశలాః కలింగైః సహ భారత॥3॥

శరతోమరనారాచైర్వృష్టిమంత ఇవాంబుదాః
సిషిచుస్తే తతః సర్వే పాంచాలాచలమాహవే॥4॥

తాన్సంమిమర్దిషుర్నాగాన్పార్ష్ణ్యంగుష్ఠాంకుశైర్భృశం
పోథితాన్పార్షతో బాణైర్నారాచైశ్చాభ్యవీవృషత్॥5॥

ఏకైకం దశభిః షడ్భిరష్టాభిరపి భారత
ద్విరదానభివివ్యాధ క్షిప్తైర్గిరినిభానిశ్వరైః
ప్రచ్ఛాద్యమానో ద్విరదైర్మేఘైరివ దివాకరః॥6॥

పర్యాసుః పాండుపాంచాలా నదంతో నిశితాయుధాః
తాన్నాగానభివర్షంతో జ్యాతంత్రీశరనాదితైః॥7॥

నకులః సహదేవశ్చ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః
సాత్యకిశ్చ శిఖండీ చ చేకితానశ్చ వీర్యవాన్॥8॥

తే మ్లేచ్ఛైః ప్రేషితా నాగా నరానశ్వాన్రథానపి
హస్తైరాక్షిప్య మమృదుః పద్భిశ్చాప్యతిమన్యవః॥9॥

బిభిదుశ్చ విషాణాగ్రైః సమాక్షిప్య చ చిక్షిపుః
విషాణలగ్నైశ్చాప్యన్యే పరిపేతుర్విభీషణాః॥10॥

ప్రముఖే వర్తమానం తు ద్విపం వంగస్య సాత్యకిః
నారాచేనోగ్రవేగేన భిత్త్వా మర్మణ్యపాతయత్॥11॥

తస్యావర్జితనాగస్య ద్విరదాదుత్పతిష్యతః
నారాచేనాభినద్వక్షః సోఽపతద్భువి సాత్యకేః॥12॥

పుండ్రస్యాపతతో నాగం చలంతమివ పర్వతం
సహదేవః ప్రయత్నాత్తైర్నారాచైర్వ్యహనత్త్రిభిః॥13॥

విపతాకం వియంతారం వివర్మధ్వజజీవితం
తం కృత్వా ద్విరదం భూయః సహదేవోఽఙ్గమభ్యగాత్॥14॥

సహదేవం తు నకులో వారయిత్వాంగమార్దయత్
నారాచైర్యమదండాభైస్త్రిభిర్నాగం శతేన చ॥15॥

దివాకరకరప్రఖ్యానంగశ్చిక్షేప తోమరాన్
నకులాయ శతాన్యష్టౌ త్రిధైకైకం తు సోఽచ్ఛినత్॥16॥

తథార్ధచంద్రేణ శిరస్తస్య చిచ్ఛేద పాండవః
స పపాత హతో మ్లేచ్ఛస్తేనైవ సహ దంతినా॥17॥

ఆచార్యపుత్రే నిహతే హస్తిశిక్షావిశారదే
అంగాః క్రుద్ధా మహామాత్రా నాగైర్నకులమభ్యయుః॥18॥

చలత్పతాకైః ప్రముఖైర్హేమకక్ష్యాతనుచ్ఛదైః
మిమర్దిషంతస్త్వరితాః ప్రదీప్తైరివ పర్వతైః॥19॥

మేకలోత్కలకాలింగా నిషాదాస్తామ్రలిప్తకాః
శరతోమరవర్షాణి విముంచంతో జిఘాంసవః॥20॥

తైశ్ఛాద్యమానం నకులం దివాకరమివాంబుదైః
పరి పేతుః సుసంరబ్ధాః పాండుపాంచాలసోమకాః॥21॥

తతస్తదభవద్యుద్ధం రథినాం హస్తిభిః సహ
సృజతాం శరవర్షాణి తోమరాంశ్చ సహస్రశః॥22॥

నాగానాం ప్రస్ఫుటుః కుంభా మర్మాణి వివిధాని చ
దంతాశ్చైవాతివిద్ధానాం నారాచైర్భూషణాని చ॥23॥

తేషామష్టౌ మహానాగాంశ్చతుఃషష్ట్యా సుతేజనైః
సహదేవో జఘానాశు తే పేతుః సహ సాదిభిః॥24॥

అంజోగతిభిరాయమ్య ప్రయత్నాద్ధనురుత్తమం
నారాచైరహనన్నాగాన్నకులః కురునందన॥25॥

తతః శైనేయపాంచాల్యౌ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః
శిఖండీ చ మహానాగాన్సిషిచుః శరవృష్టిభిః॥26॥

తే పాండుయోధాంబుధరైః శత్రుద్విరదపర్వతాః
బాణవర్షైర్హతాః పేతుర్వజ్రవర్షైరివాచలాః॥27॥

ఏవం హత్వా తవ గజాంస్తే పాండునరకుంజరాః
ద్రుతం సేనామవైక్షంత భిన్నకూలామివాపగాం॥28॥

తే తాం సేనామవాలోక్య పాండుపుత్రస్య సైనికాః
విక్షోభయిత్వా చ పునః కర్ణమేవాభిదుద్రువుః॥29॥

సహదేవం తతః క్రుద్ధం దహంతం తవ వాహినీం
దుఃశాసనో మహారాజ భ్రాతా భ్రాతరమభ్యయాత్॥30॥

తౌ సమేతౌ మహాయుద్ధే దృష్ట్వా తత్ర నరాధిపాః
సింహనాదరవాంశ్చక్రుర్వాసాంస్యాదుధువుశ్చ హ॥31॥

తతో భారత క్రుద్ధేన తవ పుత్రేణ ధన్వినా
పాండుపుత్రస్త్రిభిర్బాణైర్వక్షస్యభిహతో బలీ॥32॥

సహదేవస్తతో రాజన్నారాచేన తవాత్మజం
విద్ధ్వా వివ్యాధ సప్తత్యా సారథిం చ త్రిభిస్త్రిభిః॥33॥

దుఃశాసనస్తదా రాజంశ్ఛిత్త్వా చాపం మహాహవే
సహదేవం త్రిసప్తత్యా బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥34॥

సహదేవస్తతః క్రుద్ధః ఖడ్గం గృహ్య మహాహవే
వ్యావిధ్యత యుధాం శ్రేష్ఠః శ్రీమాంస్తవ సుతం ప్రతి॥35॥

సమార్గణగణం చాపం ఛిత్త్వా తస్య మహానసిః
నిపపాత తతో భూమౌ చ్యుతః సర్ప ఇవాంబరాత్॥36॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సహదేవః ప్రతాపవాన్
దుఃశాసనాయ చిక్షేప బాణమంతకరం తతః॥37॥

తమాపతంతం విశిఖం యమదండోపమత్విషం
ఖడ్గేన శితధారేణ ద్విధా చిచ్ఛేద కౌరవః॥38॥

తమాపతంతం సహసా నిస్త్రింశం నిశితైః శరైః
పాతయామాస సమరే సహదేవో హసన్నివ॥39॥

తతో బాణాంశ్చతుఃషష్టిం తవ పుత్రో మహారణే
సహదేవరథే తూర్ణం పాతయామాస భారత॥40॥

తాఞ్శరాన్సమరే రాజన్వేగేనాపతతో బహూన్
ఏకైకం పంచభిర్బాణైః సహదేవో న్యకృంతత॥41॥

స నివార్య మహాబాణాంస్తవ పుత్రేణ ప్రేషితాన్
అథాస్మై సుబహూన్బాణాన్మాద్రీపుత్రః సమాచినోత్॥42॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ సహదేవః ప్రతాపవాన్
సమాధత్త శరం ఘోరం మృత్యుకాలాంతకోపమం
వికృష్య బలవచ్చాపం తవ పుత్రాయ సోఽసృజత్||43||

స తం నిర్భిద్య వేగేన భిత్త్వా చ కవచం మహత్
ప్రావిశద్ధరణీం రాజన్వల్మీకమివ పన్నగః
తతః స ముముహే రాజంస్తవ పుత్రో మహారథః||44||

మూఢం చైనం సమాలక్ష్య సారథిస్త్వరితో రథం
అపోవాహ భృశం త్రస్తో వధ్యమానం శితైః శరైః||45||

పరాజిత్య రణే తం తు పాండవః పాండుపూర్వజ
దుర్యోధనబలం హృష్టః ప్రామథద్వై సమంతతః||46||

పిపీలికాపుటం రాజన్యథామృద్నాన్నరో రుషా
తథా సా కౌరవీ సేనా మృదితా తేన భారత||47||

నకులం రభసం యుద్ధే దారయంతం వరూథినీం
కర్ణో వైకర్తనో రాజన్వారయామాస వై తదా||48||

నకులశ్చ తదా కర్ణం ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
చిరస్య బత దృష్టోఽహం దైవతైః సౌమ్యచక్షుషా||49||

యస్య మే త్వం రణే పాప చక్షుర్విషయమాగతః
త్వం హి మూలమనర్థానాం వైరస్య కలహస్య చ||50||

త్వద్దోషాత్కురవః క్షీణాః సమాసాద్య పరస్పరం
త్వామద్య సమరే హత్వా కృతకృత్యోఽస్మి విజ్వరః||51||

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ నకులం సూతనందనః
సదృశం రాజపుత్రస్య ధన్వినశ్చ విశేషతః||52||

ప్రహరస్వ రణే బాల పశ్యామస్తవ పౌరుషం
కర్మ కృత్వా రణే శూర తతః కత్థితుమర్హసి||53||

అనుక్త్వా సమరే తాత శూరా యుధ్యంతి శక్తితః
స యుధ్యస్వ మయా శక్త్యా వినేష్యే దర్పమద్య తే||54||

ఇత్యుక్త్వా ప్రాహరత్తూర్ణం పాండుపుత్రాయ సూతజః
వివ్యాధ చైనం సమరే త్రిసప్తత్యా శిలీముఖైః||55||

నకులస్తు తతో విద్ధః సూతపుత్రేణ భారత
అశీత్యాశీవిషప్రఖ్యైః సూతపుత్రమవిధ్యత||56||

తస్య కర్ణో ధనుశ్ఛిత్త్వా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః
త్రింశతా పరమేష్వాసః శరైః పాండవమార్దయత్||57||

తే తస్య కవచం భిత్త్వా పపుః శోణితమాహవే
ఆశీవిషా యథా నాగా భిత్త్వా గాం సలిలం పపుః||58||

అథాన్యద్ధనురాదాయ హేమపృష్ఠం దురాసదం
కర్ణం వివ్యాధ వింశత్యా సారథిం చ త్రిభిః శరైః||59||

తతః క్రుద్ధో మహారాజ నకులః పరవీరహా
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన కర్ణస్య ధనురచ్ఛినత్||60||

అథైనం ఛిన్నధన్వానం సాయకానాం శతైస్త్రిభిః
ఆజఘ్నే ప్రహసన్వీరః సర్వలోకమహారథం||61||

కర్ణమభ్యర్దితం దృష్ట్వా పాండుపుత్రేణ మారిష
విస్మయం పరమం జగ్ముః రథినః సహ దైవతైః||62||

అథాన్యద్ధనురాదాయ కర్ణో వైకర్తనస్తదా
నకులం పంచభిర్బాణైర్జత్రుదేశే సమార్దయత్॥63॥

ఉరఃస్థైరథ తైర్బాణైర్మాద్రీపుత్రో వ్యరోచత
స్వరశ్మిభిరివాదిత్యో భువనే విసృజన్ప్రభాం॥64॥

నకులస్తు తతః కర్ణం విద్ధ్వా సప్తభిరాయసైః
అథాస్య ధనుషః కోటిం పునశ్చిచ్ఛేద మారిష॥65॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ సమరే వేగవత్తరం
నకులస్య తతో బాణైః సర్వతోఽవారయద్దిశః॥66॥

సంఛాద్యమానః సహసా కర్ణచాపచ్యుతైః శరైః
చిచ్ఛేద స శరాంస్తూర్ణం శరైరేవ మహారథః॥67॥

తతో బాణమయం జాలం వితతం వ్యోమ్న్యదృశ్యత
ఖద్యోతానాం గణైరేవ సంపతద్భిర్యథా నభః॥68॥

తైర్విముక్తైః శరశతైశ్ఛాదితం గగనం తదా
శలభానాం యథా వ్రాతైస్తద్వదాసీత్సమాకులం॥69॥

తే శరా హేమవికృతాః సంపతంతో ముహుర్ముహుః
శ్రేణీకృతా అభాసంత హంసాః శ్రేణీగతా ఇవ॥70॥

బాణజాలావృతే వ్యోమ్ని ఛాదితే చ దివాకరే
సమసర్పత్తతో భూతం కించిదేవ విశాం పతే॥71॥

నిరుద్ధే తత్ర మార్గే తు శరసంఘైః సమంతతః
వ్యరోచతాం మహాభాగౌ బాలసూర్యావివోదితౌ॥72॥

కర్ణచాపచ్యుతైర్బాణైర్వధ్యమానాస్తు సోమకాః
అవాలీయంత రాజేంద్ర వేదనార్తాః శరార్దితాః॥73॥

నకులస్య తథా బాణైర్వధ్యమానా చమూస్తవ
వ్యశీర్యత దిశో రాజన్వాతనున్నా ఇవాంబుదాః॥74॥

తే సేనే వధ్యమానే తు తాభ్యాం దివ్యైర్మహాశరైః
శరపాతమపక్రమ్య తతః ప్రేక్షకవత్స్థితే॥75॥

ప్రోత్సారితే జనే తస్మిన్కర్ణపాండవయోః శరైః
వివ్యాధాతే మహాత్మానావన్యోన్యం శరవృష్టిభిః॥76॥

నిదర్శయంతౌ త్వస్త్రాణి దివ్యాని రణమూర్ధని
ఛాదయంతౌ చ సహసా పరస్పరవధైషిణౌ॥77॥

నకులేన శరా ముక్తాః కంకబర్హిణవాససః
తే తు కర్ణమవచ్ఛాద్య వ్యతిష్ఠంత యథా పరే॥78॥

శరవేశ్మప్రవిష్టౌ తౌ దదృశాతే న కైశ్చన
చంద్రసూర్యౌ యథా రాజంశ్ఛాద్యమానౌ జలాగమే॥79॥

తతః క్రుద్ధో రణే కర్ణః కృత్వా ఘోరతరం వపుః
పాండవం ఛాదయామాస సమంతాచ్ఛరవృష్టిభిః॥80॥

స చ్ఛాద్యమానః సమరే సూతపుత్రేణ పాండవః
న చకార వ్యథాం రాజన్భాస్కరో జలదైర్యథా॥81॥

తతః ప్రహస్యాధిరథిః శరజాలాని మారిష
ప్రేషయామాస సమరే శతశోఽథ సహస్రశః॥82॥

ఏకచ్ఛాయమభూత్సర్వం తస్య బాణైర్మహాత్మనః
అభ్రచ్ఛాయేవ సంజజ్ఞే సంపతద్భిః శరోత్తమైః॥83॥

తతః కర్ణో మహారాజ ధనుశ్ఛిత్త్వా మహాత్మనః
సారథిం పాతయామాస రథనీడాద్ధసన్నివ॥84॥

తథాశ్వాంశ్చతురశ్చాస్య చతుర్భిర్నిశితైః శరైః
యమస్య సదనం తూర్ణం ప్రేషయామాస భారత॥85॥

అథాస్య తం రథం తూర్ణం తిలశో వ్యధమచ్ఛరైః
పతాకాం చక్రరక్షౌ చ ధ్వజం ఖడ్గం చ మారిష
శతచంద్రం తతశ్చర్మ సర్వోపకరణాని చ॥86॥

హతాశ్వో విరథశ్చైవ వివర్మా చ విశాం పతే
అవతీర్య రథాత్తూర్ణం పరిఘం గృహ్య విష్ఠితః॥87॥

తముద్యతం మహాఘోరం పరిఘం తస్య సూతజః
వ్యహనత్సాయకై రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥88॥

వ్యాయుధం చైనమాలక్ష్య శరైః సంనతపర్వభిః
ఆర్దయద్బహుశః కర్ణో న చైనం సమపీడయత్॥89॥

స వధ్యమానః సమరే కృతాస్త్రేణ బలీయసా
ప్రాద్రవత్సహసా రాజన్నకులో వ్యాకులేంద్రియః॥90॥

తమభిద్రుత్య రాధేయః ప్రహసన్వై పునః పునః
సజ్యమస్య ధనుః కంఠే సోఽవాసృజత భారత॥91॥

తతః స శుశుభే రాజన్కంఠాసక్తమహాధనుః
పరివేషమనుప్రాప్తో యథా స్యాద్వ్యోమ్ని చంద్రమాః
యథైవ చ సితో మేఘః శక్రచాపేన శోభితః॥92॥

తమబ్రవీత్తదా కర్ణో వ్యర్థం వ్యాహృతవానసి
వదేదానీం పునర్హృష్టో వధ్యం మాం త్వం పునః పునః॥93॥

మా యోత్సీర్గురుభిః సార్ధం బలవద్భిశ్చ పాండవ
సదృశైస్తాత యుధ్యస్వ వ్రీడాం మా కురు పాండవ
గృహం వా గచ్ఛ మాద్రేయ యత్ర వా కృష్ణఫల్గునౌ॥94॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ వ్యసర్జయత తం తతః
వధప్రాప్తం తు తం రాజన్నావధీత్సూతనందనః
స్మృత్వా కుంత్యా వచో రాజంస్తత ఏనం వ్యసర్జయత్॥95॥

విసృష్టః పాండవో రాజన్సూతపుత్రేణ ధన్వినా
వ్రీడన్నివ జగామాథ యుధిష్ఠిరరథం ప్రతి॥96॥

ఆరురోహ రథం చాపి సూతపుత్రప్రతాపితః
నిఃశ్వసందుఃఖసంతప్తః కుంభే క్షిప్త ఇవోరగః॥97॥

తం విసృజ్య రణే కర్ణః పాంచాలాంస్త్వరితో యయౌ
రథేనాతిపతాకేన చంద్రవర్ణహయేన చ॥98॥

తత్రాక్రందో మహానాసీత్పాండవానాం విశాం పతే
దృష్ట్వా సేనాపతిం యాంతం పాంచాలానాం రథవ్రజాన్॥99॥

తత్రాకరోన్మహారాజ కదనం సూతనందనః
మధ్యం గతే దినకరే చక్రవత్ప్రచరన్ప్రభుః॥100॥

భగ్నచక్రై రథైః కేచిచ్ఛిన్నధ్వజపతాకిభిః
ససూతైర్హతసూతైశ్చ భగ్నాక్షైశ్చైవ మారిష
హ్రియమాణానపశ్యామ పాంచాలానాం రథవ్రజాన్॥101॥

తత్ర తత్ర చ సంభ్రాంతా విచేరుర్మత్తకుంజరాః
దవాగ్నినా పరీతాంగా యథైవ స్యుర్మహావనే॥102॥

భిన్నకుంభా విరుధిరాశ్ఛిన్నహస్తాశ్చ వారణాః
భిన్నగాత్రవరాశ్చైవ చ్ఛిన్నవాలాశ్చ మారిష
ఛిన్నాభ్రాణీవ సంపేతుర్వధ్యమానా మహాత్మనా॥103॥

అపరే త్రాసితా నాగా నారాచశతతోమరైః
తమేవాభిముఖా యాంతి శలభా ఇవ పావకం॥104॥

అపరే నిష్టనంతః స్మ వ్యదృశ్యంత మహాద్విపాః
క్షరంతః శోణితం గాత్రైర్నగా ఇవ జలప్లవం॥105॥

ఉరశ్ఛదైర్విముక్తాశ్చ వాలబంధైశ్చ వాజినః
రాజతైశ్చ తథా కాంస్యైః సౌవర్ణైశ్చైవ భూషణైః॥106॥

హీనా ఆస్తరణైశ్చైవ ఖలీనైశ్చ వివర్జితాః
చామరైశ్చ కుథాభిశ్చ తూణీరైః పతితైరపి॥107॥

నిహతైః సాదిభిశ్చైవ శూరైరాహవశోభిభిః
అపశ్యామ రణే తత్ర భ్రామ్యమాణాన్హయోత్తమాన్॥108॥

ప్రాసైః ఖడ్గైశ్చ సంస్యూతానృష్టిభిశ్చ నరాధిప
హయయోధానపశ్యామ కంచుకోష్ణీషధారిణః॥109॥

రథాన్హేమపరిష్కారాన్సుయుక్తాంజవనైర్హయైః
భ్రమమాణానపశ్యామ హతేషు రథిషు ద్రుతం॥110॥

భగ్నాక్షకూబరాన్కాంశ్చిచ్ఛిన్నచక్రాంశ్చ మారిష
విపతాకాధ్వజాంశ్చాన్యాంఛిన్నేషాయుగబంధురాన్॥111॥

విహీనాన్రథినస్తత్ర ధావమానాన్సమంతతః
సూర్యపుత్రశరైస్త్రస్తానపశ్యామ విశాం పతే॥112॥

విశస్త్రాంశ్చ తథైవాన్యాన్సశస్త్రాంశ్చ బహూన్హతాన్
తావకాంజాలసంఛన్నానురోఘంటావిభూషితాన్॥113॥

నానావర్ణవిచిత్రాభిః పతాకాభిరలంకృతాన్
పదాతీనన్వపశ్యామ ధావమానాన్సమంతతః॥114॥

శిరాంసి బాహూనూరూంశ్చ ఛిన్నానన్యాంస్తథా యుధి
కర్ణచాపచ్యుతైర్బాణైరపశ్యామ వినాకృతాన్॥115॥

మహాన్వ్యతికరో రౌద్రో యోధానామన్వదృశ్యత
కర్ణసాయకనున్నానాం హతానాం నిశితైః శరైః॥116॥

తే వధ్యమానాః సమరే సూతపుత్రేణ సృంజయాః
తమేవాభిముఖా యాంతి పతంగా ఇవ పావకం॥117॥

తం దహంతమనీకాని తత్ర తత్ర మహారథం
క్షత్రియా వర్జయామాసుర్యుగాంతాగ్నిమివోల్బణం॥118॥

హతశేషాస్తు యే వీరాః పాంచాలానాం మహారథాః
తాన్ప్రభగ్నాంద్రుతాన్కర్ణః పృష్ఠతో వికిరఞ్శరైః
అభ్యధావత తేజస్వీ విశీర్ణకవచధ్వజాన్॥119॥

తాపయామాస తాన్బాణైః సూతపుత్రో మహారథః
మధ్యందినమనుప్రాప్తో భూతానీవ తమోనుదః॥120॥

సంజయ ఉవాచ

యుయుత్సుం తవ పుత్రం తు ప్రాద్రవంతం మహద్బలం
ఉలూకోఽభ్యపతత్తూర్ణం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥1॥

యుయుత్సుస్తు తతో రాజఞ్శితధారేణ పత్రిణా
ఉలూకం తాడయామాస వజ్రేణేంద్ర ఇవాచలం॥2॥

ఉలూకస్తు తతః క్రుద్ధస్తవ పుత్రస్య సంయుగే
క్షురప్రేణ ధనుశ్ఛిత్త్వా తాడయామాస కర్ణినా॥3॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం యుయుత్సుర్వేగవత్తరం
అన్యదాదత్త సుమహచ్చాపం సంరక్తలోచనః॥4॥

శాకునిం చ తతః షష్ట్యా వివ్యాధ భరతర్షభ
సారథిం త్రిభిరానర్ఛత్తం చ భూయో వ్యవిధ్యత॥5॥

ఉలూకస్తం తు వింశత్యా విద్ధ్వా హేమవిభూషితైః
అథాస్య సమరే క్రుద్ధో ధ్వజం చిచ్ఛేద కాంచనం॥6॥

స చ్ఛిన్నయష్టిః సుమహాఞ్శీర్యమాణో మహాధ్వజః
పపాత ప్రముఖే రాజన్యుయుత్సోః కాంచనోజ్జ్వలః॥7॥

ధ్వజమున్మథితం దృష్ట్వా యుయుత్సుః క్రోధమూర్ఛితః
ఉలూకం పంచభిర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే॥8॥

ఉలూకస్తస్య భల్లేన తైలధౌతేన మారిష
శిరశ్చిచ్ఛేద సహసా యంతుర్భరతసత్తమ॥9॥

జఘాన చతురోఽశ్వాంశ్చ తం చ వివ్యాధ పంచభిః
సోఽతివిద్ధో బలవతా ప్రత్యపాయాద్రథాంతరం॥10॥

తం నిర్జిత్య రణే రాజన్నులూకస్త్వరితో యయౌ
పాంచాలాన్సృంజయాంశ్చైవ వినిఘ్నన్నిశితైః శరైః॥11॥

శతానీకం మహారాజ శ్రుతకర్మా సుతస్తవ
వ్యశ్వసూతరథం చక్రే నిమేషార్ధాదసంభ్రమం॥12॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠఞ్శతానీకో మహాబలః
గదాం చిక్షేప సంక్రుద్ధస్తవ పుత్రస్య మారిష॥13॥

సా కృత్వా స్యందనం భస్మ హయాంశ్చైవ ససారథీన్
పపాత ధరణీం తూర్ణం దారయంతీవ భారత॥14॥

తావుభౌ విరథౌ వీరౌ కురూణాం కీర్తివర్ధనౌ
అపాక్రమేతాం యుద్ధార్తౌ ప్రేక్షమాణౌ పరస్పరం॥15॥

పుత్రస్తు తవ సంభ్రాంతో వివిత్సో రథమావిశత్
శతానీకోఽపి త్వరితః ప్రతివింధ్యరథం గతః॥16॥

సుతసోమస్తు శకునిం వివ్యాధ నిశితైః శరైః
నాకంపయత సంరబ్ధో వార్యోఘ ఇవ పర్వతం॥17॥

సుతసోమస్తు తం దృష్ట్వా పితురత్యంతవైరిణం
శరైరనేకసాహస్రైశ్ఛాదయామాస భారత॥18॥

తాఞ్శరాఞ్శకునిస్తూర్ణం చిచ్ఛేదాన్యైః పతత్రిభిః
లఘ్వస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ జితకాశీ చ సంయుగే॥19॥

నివార్య సమరే చాపి శరాంస్తాన్నిశితైః శరైః
ఆజఘాన సుసంక్రుద్ధః సుతసోమం త్రిభిః శరైః ॥20॥

తస్యాశ్వాన్కేతనం సూతం తిలశో వ్యధమచ్ఛరైః
స్యాలస్తవ మహావీర్యస్తతస్తే చుక్రుశుర్జనాః ॥21॥

హతాశ్వో విరథశ్చైవ ఛిన్నధన్వా చ మారిష
ధన్వీ ధనుర్వరం గృహ్య రథాద్భూమావతిష్ఠత
వ్యసృజత్సాయకాంశ్చైవ స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్ ॥22॥

ఛాదయామాసురథ తే తవ స్యాలస్య తం రథం
పతంగానామివ వ్రాతాః శరవ్రాతా మహారథం ॥23॥

రథోపస్థాన్సమీక్ష్యాపి వివ్యథే నైవ సౌబలః
ప్రమృద్నంశ్చ శరాంస్తాంస్తాఞ్శరవ్రాతైర్మహాయశాః ॥24॥

తత్రాతుష్యంత యోధాశ్చ సిద్ధాశ్చాపి దివి స్థితాః
సుతసోమస్య తత్కర్మ దృష్ట్వాశ్రద్ధేయమద్భుతం
రథస్థం నృపతిం తం తు పదాతిః సన్నయోధయత్ ॥25॥

తస్య తీక్ష్ణైర్మహావేగైర్భల్లైః సంనతపర్వభిః
వ్యహనత్కార్ముకం రాజా తూణీరం చైవ సర్వశః ॥26॥

స చ్ఛిన్నధన్వా సమరే ఖడ్గముద్యమ్య నానదన్
వైడూర్యోత్పలవర్ణాభం హస్తిదంతమయత్సరుం ॥27॥

భ్రామ్యమాణం తతస్తం తు విమలాంబరవర్చసం
కాలోపమం తతో మేనే సుతసోమస్య ధీమతః ॥28॥

సోఽచరత్సహసా ఖడ్గీ మండలాని సహస్రశః
చతుర్వింశన్మహారాజ శిక్షాబలసమన్వితః ॥29॥

సౌబలస్తు తతస్తస్య శరాంశ్చిక్షేప వీర్యవాన్
తానాపతత ఏవాశు చిచ్ఛేద పరమాసినా ॥30॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ సౌబలః పరవీరహా
ప్రాహిణోత్సుతసోమస్య శరానాశీవిషోపమాన్ ॥31॥

చిచ్ఛేద్ధ తాంశ్చ ఖడ్గేన శిక్షయా చ బలేన చ
దర్శయల్లాఘవం యుద్ధే తార్క్ష్యవీర్యసమద్యుతిః ॥32॥

తస్య సంచరతో రాజన్మండలావర్తనే తదా
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన ఖడ్గం చిచ్ఛేద సుప్రభం ॥33॥

స చ్ఛిన్నః సహసా భూమౌ నిపపాత మహానసిః
అవశస్య స్థితం హస్తే తం ఖడ్గం సత్సరుం తదా ॥34॥

ఛిన్నమాజ్ఞాయ నిస్త్రింశమవప్లుత్య పదాని షట్
ప్రావిధ్యత తతః శేషం సుతసోమో మహారథః ॥35॥

స ఛ్చిత్త్వా సగుణం చాపం రణే తస్య మహాత్మనః
పపాత ధరణీం తూర్ణం స్వర్ణవజ్రవిభూషితః
సుతసోమస్తతోఽగచ్ఛచ్ఛ్రుతకీర్తేర్మహారథం ॥36॥

సౌబలోఽపి ధనుర్గృహ్య ఘోరమన్యత్సుదుఃసహం
అభ్యయాత్పాండవానీకం నిఘ్నఞ్శత్రుగణాన్బహూన్ ॥37॥

తత్ర నాదో మహానాసీత్పాండవానాం విశాం పతే
సౌబలం సమరే దృష్ట్వా విచరంతమభీతవత్ ॥38॥

తాన్యనీకాని దృప్తాని శస్త్రవంతి మహాంతి చ
ద్రావ్యమాణాన్యదృశ్యంత సౌబలేన మహాత్మనా ॥39॥

యథా దైత్యచమూం రాజందేవరాజో మమర్ద హ
తథైవ పాండవీం సేనాం శౌబలేయో వ్యనాశయత్॥40॥

ధృష్టద్యుమ్నం కృపో రాజన్వారయామాస సంయుగే
యథా దృప్తం వనే నాగం శరభో వారయేద్యుధి॥41॥

నిరుద్ధః పార్షతస్తేన గౌతమేన బలీయసా
పదాత్పదం విచలితుం నాశక్నోత్తత్ర భారత॥42॥

గౌతమస్య వపుర్దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నరథం ప్రతి
విత్రేసుః సర్వభూతాని క్షయం ప్రాప్తం చ మేనిరే॥43॥

తత్రావోచన్విమనసో రథినః సాదినస్తథా
ద్రోణస్య నిధనే నూనం సంక్రుద్ధో ద్విపదాం వరః॥44॥

శారద్వతో మహాతేజా దివ్యాస్త్రవిదుదారధీః
అపి స్వస్తి భవేదద్య ధృష్టద్యుమ్నస్య గౌతమాత్॥45॥

అపీయం వాహినీ కృత్స్నా ముచ్యేత మహతో భయాత్
అప్యయం బ్రాహ్మణః సర్వాన్న నో హన్యాత్సమాగతాన్॥46॥

యాదృశం దృశ్యతే రూపమంతకప్రతిమం భృశం
గమిష్యత్యద్య పదవీం భారద్వాజస్య సంయుగే॥47॥

ఆచార్యః క్షిప్రహస్తశ్చ విజయీ చ సదా యుధి
అస్త్రవాన్వీర్యసంపన్నః క్రోధేన చ సమన్వితః॥48॥

పార్షతశ్చ భృశం యుద్ధే విముఖోఽద్యాపి లక్ష్యతే
ఇత్యేవం వివిధా వాచస్తావకానాం పరైః సహ॥49॥

వినిఃశ్వస్య తతః క్రుద్ధః కృపః శారద్వతో నృప
పార్షతం ఛాదయామాస నిశ్చేష్టం సర్వమర్మసు॥50॥

స వధ్యమానః సమరే గౌతమేన మహాత్మనా
కర్తవ్యం న ప్రజానాతి మోహితః పరమాహవే॥51॥

తమబ్రవీత్తతో యంతా కచ్చిత్క్షేమం ను పార్షత
ఈదృశం వ్యసనం యుద్ధే న తే దృష్టం కదాచన॥52॥

దైవయోగాత్తు తే బాణా నాతరన్మర్మభేదినః
ప్రేషితా ద్విజముఖ్యేన మర్మాణ్యుద్దిశ్య సర్వశః॥53॥

వ్యావర్తయే తత్ర రథం నదీవేగమివార్ణవాత్
అవధ్యం బ్రాహ్మణం మన్యే యేన తే విక్రమో హతః॥54॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో రాజఞ్శనకైరబ్రవీద్వచః
ముహ్యతే మే మనస్తాత గాత్రే స్వేదశ్చ జాయతే॥55॥

వేపథుం చ శరీరే మే రోమహర్షం చ పశ్య వై
వర్జయన్బ్రాహ్మణం యుద్ధే శనైర్యాహి యతోఽచ్యుతః॥56॥

అర్జునం భీమసేనం వా సమరే ప్రాప్య సారథే
క్షేమమద్య భవేద్యంతరితి మే నైష్ఠికీ మతిః॥57॥

తతః ప్రాయాన్మహారాజ సారథిస్త్వరయన్హయాన్
యతో భీమో మహేష్వాసో యుయుధే తవ సైనికైః॥58॥

ప్రద్రుతం తు రథం దృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నస్య మారిష
కిరఞ్శరశతాన్యేవ గౌతమోఽనుయయౌ తదా॥59॥

శంఖం చ పూరయామాస ముహుర్ముహురరిందమః
పార్షతం ప్రాద్రవద్యంతం మహేంద్ర ఇవ శంబరం॥60॥

శిఖండినం తు సమరే భీష్మమృత్యుం దురాసదం
హార్దిక్యో వారయామాస స్మయన్నివ ముహుర్ముహుః॥61॥

శిఖండీ చ సమాసాద్య హృదికానాం మహారథం
పంచభిర్నిశితైర్భల్లైర్జత్రుదేశే సమార్దయత్॥62॥

కృతవర్మా తు సంక్రుద్ధో భిత్త్వా షష్టిభిరాశుగైః
ధనురేకేన చిచ్ఛేద హసన్రాజన్మహారథః॥63॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ ద్రుపదస్యాత్మజో బలీ
తిష్ఠ తిష్ఠేతి సంక్రుద్ధో హార్దిక్యం ప్రత్యభాషత॥64॥

తతోఽస్య నవతిం బాణాన్రుక్మపుంఖాన్సుతేజనాన్
ప్రేషయామాస రాజేంద్ర తేఽస్యాభ్రశ్యంత వర్మణః॥65॥

వితథాంస్తాన్సమాలక్ష్య పతితాంశ్చ మహీతలే
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన కార్ముకం చిచ్ఛిదే బలీ॥66॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం భగ్నశృంగమివర్షభం
అశీత్యా మార్గణైః క్రుద్ధో బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥67॥

కృతవర్మా తు సంక్రుద్ధో మార్గణైః కృతవిక్షతః
ధనురన్యత్సమాదాయ సమార్గణగణం ప్రభో
శిఖండినం బాణవరైః స్కంధదేశేఽభ్యతాడయత్॥68॥

స్కంధదేశే స్థితైర్బాణైః శిఖండీ చ రరాజ హ
శాఖాప్రతానైర్విమలైః సుమహాన్స యథా ద్రుమః॥69॥

తావన్యోన్యం భృశం విద్ధ్వా రుధిరేణ సముక్షితౌ
అన్యోన్యశృంగాభిహతౌ రేజతుర్వృషభావివ॥70॥

అన్యోన్యస్య వధే యత్నం కుర్వాణౌ తౌ మహారథౌ
రథాభ్యాం చేరతుస్తత్ర మండలాని సహస్రశః॥71॥

కృతవర్మా మహారాజ పార్షతం నిశితైః శరైః
రణే వివ్యాధ సప్తత్యా స్వర్ణపుంఖైః శిలాశితైః॥72॥

తతోఽస్య సమరే బాణం భోజః ప్రహరతాం వరః
జీవితాంతకరం ఘోరం వ్యసృజత్త్వరయాన్వితః॥73॥

స తేనాభిహతో రాజన్మూర్ఛామాశు సమావిశత్
ధ్వజయష్టిం చ సహసా శిశ్రియే కశ్మలావృతః॥74॥

అపోవాహ రణాత్తం తు సారథీ రథినాం వరం
హార్దిక్యశరసంతప్తం నిఃశ్వసంతం పునః పునః॥75॥

పరాజితే తతః శూరే ద్రుపదస్య సుతే ప్రభో
ప్రాద్రవత్పాండవీ సేనా వధ్యమానా సమంతతః॥76॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శ్వేతాశ్వోఽపి మహారాజ వ్యధమత్తావకం బలం
యథా వాయుః సమాసాద్య తూలరాశిం సమంతతః॥1॥

ప్రత్యుద్యయుస్త్రిగర్తాస్తం శిబయః కౌరవైః సహ
శాల్వాః సంశప్తకాశ్చైవ నారాయణబలం చ యత్॥2॥

సత్యసేనః సత్యకీర్తిర్మిత్రదేవః శ్రుతంజయః
సౌశ్రుతిశ్చిత్రసేనశ్చ మిత్రవర్మా చ భారత॥3॥

త్రిగర్తరాజః సమరే భ్రాతృభిః పరివారితః
పుత్రైశ్చైవ మహేష్వాసైర్నానాశస్త్రధరైర్యుధి॥4॥

తే సృజంతః శరవ్రాతాన్కిరంతోఽర్జునమాహవే
అభ్యద్రవంత సమరే వార్యోఘా ఇవ సాగరం॥5॥

తే త్వర్జునం సమాసాద్య యోధాః శతసహస్రశః
అగచ్ఛన్విలయం సర్వే తార్క్ష్యం దృష్ట్వేవ పన్నగాః॥6॥

తే వధ్యమానాః సమరే నాజహుః పాండవం తదా
దహ్యమానా యథా రాజఞ్శలభా ఇవ పావకం॥7॥

సత్యసేనస్త్రిభిర్బాణైర్వివ్యాధ యుధి పాండవం
మిత్రదేవస్త్రిషష్ట్యా చ చంద్రదేవశ్చ సప్తభిః॥8॥

మిత్రవర్మా త్రిసప్తత్యా సౌశ్రుతిశ్చాపి పంచభిః
శత్రుంజయశ్చ వింశత్యా సుశర్మా నవభిః శరైః॥9॥

శత్రుంజయం చ రాజానం హత్వా తత్ర శిలాశితైః
సౌశ్రుతేః సశిరస్త్రాణం శిరః కాయాదపాహరత్
త్వరితశ్చంద్రదేవం చ శరైర్నిన్యే యమక్షయం॥10॥

అథేతరాన్మహారాజ యతమానాన్మహారథాన్
పంచభిః పంచభిర్బాణైరేకైకం ప్రత్యవారయత్॥11॥

సత్యసేనస్తు సంక్రుద్ధస్తోమరం వ్యసృజన్మహత్
సముద్దిశ్య రణే కృష్ణం సింహనాదం ననాద చ॥12॥

స నిర్భిద్య భుజం సవ్యం మాధవస్య మహాత్మనః
అయస్మయో మహాచండో జగామ ధరణీం తదా॥13॥

మాధవస్య తు విద్ధస్య తోమరేణ మహారణే
ప్రతోదః ప్రాపతద్ధస్తాద్రశ్మయశ్చ విశాం పతే॥14॥

స ప్రతోదం పునర్గృహ్య రశ్మీంశ్చైవ మహాయశాః
వాహయామాస తానశ్వాన్సత్యసేనరథం ప్రతి॥15॥

విష్వక్సేనం తు నిర్భిన్నం ప్రేక్ష్య పార్థో ధనంజయః
సత్యసేనం శరైస్తీక్ష్ణైర్దారయిత్వా మహాబలః॥16॥

తతః సునిశితైర్బాణై రాజ్ఞస్తస్య మహచ్ఛిరః
కుండలోపచితం కాయాచ్చకర్త పృతనాంతరే॥17॥

తం నిహత్య శితైర్బాణైర్మిత్రవర్మాణమాక్షిపత్
వత్సదంతేన తీక్ష్ణేన సారథిం చాస్య మారిష॥18॥

తతః శరశతైర్భూయః సంశప్తకగణాన్వశీ
పాతయామాస సంక్రుద్ధః శతశోఽథ సహస్రశః॥19॥

తతో రజతపుంఖేన రాజ్ఞః శీర్షం మహాత్మనః
మిత్రదేవస్య చిచ్ఛేద క్షురప్రేణ మహాయశాః
సుశర్మాణం చ సంక్రుద్ధో జత్రుదేశే సమార్దయత్॥20॥

తతః సంశప్తకాః సర్వే పరివార్య ధనంజయం
శస్త్రౌఘైర్మమృదుః క్రుద్ధా నాదయంతో దిశో దశ॥21॥

అభ్యర్దితస్తు తైర్జిష్ణుః శక్రతుల్యపరాక్రమః
ఐంద్రమస్త్రమమేయాత్మా ప్రాదుశ్చక్రే మహారథః
తతః శరసహస్రాణి ప్రాదురాసన్విశాం పతే॥22॥

ధ్వజానాం ఛిద్యమానానాం కార్ముకాణాం చ సంయుగే
రథానాం సపతాకానాం తూణీరాణాం శరైః సహ॥23॥

అక్షాణామథ యోక్త్రాణాం చక్రాణాం రశ్మిభిః సహ
కూబరాణాం వరూథానాం పృషత్కానాం చ సంయుగే॥24॥

అశ్మనాం పతతాం చైవ ప్రాసానామృష్టిభిః సహ
గదానాం పరిఘాణాం చ శక్తీనాం తోమరైః సహ॥25॥

శతఘ్నీనాం సచక్రాణాం భుజానామూరుభిః సహ
కంఠసూత్రాంగదానాం చ కేయూరాణాం చ మారిష॥26॥

హారాణామథ నిష్కాణాం తనుత్రాణాం చ భారత
ఛత్రాణాం వ్యజనానాం చ శిరసాం ముకుటైః సహ
అశ్రూయత మహాఞ్శబ్దస్తత్ర తత్ర విశాం పతే॥27॥

సకుండలాని స్వక్షీణి పూర్ణచంద్రనిభాని చ
శిరాంస్యుర్వ్యామదృశ్యంత తారాగణ ఇవాంబరే॥28॥

సుస్రగ్వీణి సువాసాంసి చందనేనోక్షితాని చ
శరీరాణి వ్యదృశ్యంత హతానాం చ మహీతలే
గంధర్వనగరాకారం ఘోరమాయోధనం తదా॥29॥

నిహతై రాజపుత్రైశ్చ క్షత్రియైశ్చ మహాబలైః
హస్తిభిః పతితైశ్చైవ తురగైశ్చాభవన్మహీ
అగమ్యమార్గా సమరే విశీర్ణైరివ పర్వతైః॥30॥

నాసీచ్చక్రపథశ్చైవ పాండవస్య మహాత్మనః
నిఘ్నతః శాత్రవాన్భల్లైర్హస్త్యశ్వం చామితం మహత్॥31॥

ఆ తుంబాదవసీదంత్హి రథచక్రాణి మారిష
రణే విచరతస్తస్య తస్మింల్లోహితకర్దమే॥32॥

సీదమానాని చక్రాణి సమూహుస్తురగా భృశం
శ్రమేణ మహతా యుక్తా మనోమారుతరంహసః॥33॥

వధ్యమానం తు తత్సైన్యం పాండుపుత్రేణ ధన్వినా
ప్రాయశో విముఖం సర్వం నావతిష్ఠత సంయుగే॥34॥

తాంజిత్వా సమరే జిష్ణుః సంశప్తకగణాన్బహూన్
రరాజ స మహారాజ విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥35॥

యుధిష్ఠిరం మహారాజ విసృజంతం శరాన్బహూన్
స్వయం దుర్యోధనో రాజా ప్రత్యగృహ్ణాదభీతవత్॥36॥

తమాపతంతం సహసా తవ పుత్రం మహాబలం
ధర్మరాజో ద్రుతం విద్ధ్వా తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥37॥

స చ తం ప్రతివివ్యాధ నవభిర్నిశితైః శరైః
సారథిం చాస్య భల్లేన భృశం క్రుద్ధోఽభ్యతాడయత్॥38॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా హేమపుంఖాఞ్శిలీముఖాన్
దుర్యోధనాయ చిక్షేప త్రయోదశ శిలాశితాన్॥39॥

చతుర్భిశ్చతురో వాహాంస్తస్య హత్వా మహారథః
పంచమేన శిరః కాయాత్సారథేస్తు సమాక్షిపత్॥40॥

షష్ఠేన చ ధ్వజం రాజ్ఞః సప్తమేన చ కార్ముకం
అష్టమేన తథా ఖడ్గం పాతయామాస భూతలే
పంచభిర్నృపతిం చాపి ధర్మరాజోఽర్దయద్భృశం॥41॥

హతాశ్వాత్తు రథాత్తస్మాదవప్లుత్య సుతస్తవ
ఉత్తమం వ్యసనం ప్రాప్తో భూమావేవ వ్యతిష్ఠత॥42॥

తం తు కృచ్ఛ్రగతం దృష్ట్వా కర్ణద్రౌణికృపాదయః
అభ్యవర్తంత సహితాః పరీప్సంతో నరాధిపం॥43॥

అథ పాండుసుతాః సర్వే పరివార్య యుధిష్ఠిరం
అభ్యయుః సమరే రాజంస్తతో యుద్ధమవర్తత॥44॥

అథ తూర్యసహస్రాణి ప్రావాద్యంత మహామృధే
క్ష్వేడాః కిలకిలాశబ్దాః ప్రాదురాసన్మహీపతే
యదభ్యగచ్ఛన్సమరే పాంచాలాః కౌరవైః సహ॥45॥

నరా నరైః సమాజగ్ముర్వారణా వరవారణైః
రథాశ్చ రథిభిః సార్ధం హయాశ్చ హయసాదిభిః॥46॥

ద్వంద్వాన్యాసన్మహారాజ ప్రేక్షణీయాని సంయుగే
విస్మాపనాన్యచింత్యాని శస్త్రవంత్యుత్తమాని చ॥47॥

అయుధ్యంత మహావేగాః పరస్పరవధైషిణః
అన్యోన్యం సమరే జఘ్నుర్యోధవ్రతమనుష్ఠితాః
న హి తే సమరం చక్రుః పృష్ఠతో వై కథంచన॥48॥

ముహూర్తమేవ తద్యుద్ధమాసీన్మధురదర్శనం
తత ఉన్మత్తవద్రాజన్నిర్మర్యాదమవర్తత॥49॥

రథీ నాగం సమాసాద్య విచరన్రణమూర్ధని
ప్రేషయామాస కాలాయ శరైః సంనతపర్వభిః॥50॥

నాగా హయాన్సమాసాద్య విక్షిపంతో బహూనథ
ద్రావయామాసురత్యుగ్రాస్తత్ర తత్ర తదా తదా॥51॥

విద్రావ్య చ బహూనశ్వాన్నాగా రాజన్బలోత్కటాః
విషాణైశ్చాపరే జఘ్నుర్మమృదుశ్చాపరే భృశం॥52॥

సాశ్వారోహాంశ్చ తురగాన్విషాణైర్బిభిదూ రణే
అపరాంశ్చిక్షిపుర్వేగాత్ప్రగృహ్యాతిబలాస్తథా॥53॥

పాదాతైరాహతా నాగా వివరేషు సమంతతః
చక్రురార్తస్వరం ఘోరం వ్యద్రవంత దిశో దశ॥54॥

పదాతీనాం తు సహసా ప్రద్రుతానాం మహామృధే
ఉత్సృజ్యాభరణం తూర్ణమవప్లుత్య రణాజిరే॥55॥

నిమిత్తం మన్యమానాస్తు పరిణమ్య మహాగజాః
జగృహుర్బిభిదుశ్చైవ చిత్రాణ్యాభరణాని చ॥56॥

ప్రతిమానేషు కుంభేషు దంతవేష్టేషు చాపరే
నిగృహీతా భృశం నాగాః ప్రాసతోమరశక్తిభిః॥57॥

నిగృహ్య చ గదాః కేచిత్పార్శ్వస్థైర్భృశదారుణైః
రథాశ్వసాదిభిస్తత్ర సంభిన్నా న్యపతన్భువి॥58॥

సరథం సాదినం తత్ర అపరే తు మహాగజాః
భూమావమృద్నన్వేగేన సవర్మాణం పతాకినం॥59॥

రథం నాగాః సమాసాద్య ధురి గృహ్య చ మారిష
వ్యాక్షిపన్సహసా తత్ర ఘోరరూపే మహామృధే॥60॥

నారాచైర్నిహతశ్చాపి నిపపాత మహాగజః
పర్వతస్యేవ శిఖరం వజ్రభగ్నం మహీతలే॥61॥

యోధా యోధాన్సమాసాద్య ముష్టిభిర్వ్యహనన్యుధి
కేశేష్వన్యోన్యమాక్షిప్య చిచ్ఛిదుర్భిభిదుః సహ॥62॥

ఉద్యమ్య చ భుజావన్యో నిక్షిప్య చ మహీతలే
పదా చోరః సమాక్రమ్య స్ఫురతో వ్యహనచ్ఛిరః॥63॥

మృతమన్యో మహారాజ పద్భ్యాం తాడితవాంస్తదా
జీవతశ్చ తథైవాన్యః శస్త్రం కాయే న్యమజ్జయత్॥64॥

ముష్టియుద్ధం మహచ్చాసీద్యోధానాం తత్ర భారత
తథా కేశగ్రహశ్చోగ్రో బాహుయుద్ధం చ కేవలం॥65॥

సమాసక్తస్య చాన్యేన అవిజ్ఞాతస్తథాపరః
జహార సమరే ప్రాణాన్నానాశస్త్రైరనేకధా॥66॥

సంసక్తేషు చ యోధేషు వర్తమానే చ సంకులే
కబంధాన్యుత్థితాని స్మ శతశోఽథ సహస్రశః॥67॥

లోహితైః సిచ్యమానాని శస్త్రాణి కవచాని చ
మహారంగానురక్తాని వస్త్రాణీవ చకాశిరే॥68॥

ఏవమేతన్మహాయుద్ధం దారుణం భృశసంకులం
ఉన్మత్తరంగప్రతిమం శబ్దేనాపూరయజ్జగత్॥69॥

నైవ స్వే న పరే రాజన్విజ్ఞాయంతే శరాతురాః
యోద్ధవ్యమితి యుధ్యంతే రాజానో జయగృద్ధినః॥70॥

స్వాన్స్వే జఘ్నుర్మహారాజ పరాంశ్చైవ సమాగతాన్
ఉభయోః సేనయోర్వీరైర్వ్యాకులం సమపద్యత॥71॥

రథైర్భగ్నైర్మహారాజ వారణైశ్చ నిపాతితైః
హయైశ్చ పతితైస్తత్ర నరైశ్చ వినిపాతితైః॥72॥

అగమ్యరూపా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా
క్షణేనాసీన్మహారాజ క్షతజౌఘప్రవర్తినీ॥73॥

పాంచాలానవధీత్కర్ణస్త్రిగర్తాంశ్చ ధనంజయః
భీమసేనః కురూన్రాజన్హస్త్యనీకం చ సర్వశః॥74॥

ఏవమేష క్షయో వృత్తః కురుపాండవసేనయోః
అపరాహ్ణే మహారాజ కాంక్షంత్యోర్విపులం జయం॥75॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అతితీవ్రాణి దుఃఖాని దుఃసహాని బహూని చ
తవాహం సంజయాశ్రౌషం పుత్రాణాం మమ సంక్షయం॥1॥

తథా తు మే కథయసే యథా యుద్ధం తు వర్తతే
న సంతి సూత కౌరవ్యా ఇతి మే నైష్ఠికీ మతిః॥2॥

దుర్యోధనస్తు విరథః కృతస్తత్ర మహారణే
ధర్మపుత్రః కథం చక్రే తస్మిన్వా నృపతిః కథం॥3॥

అపరాహ్ణే కథం యుద్ధమభవల్లోమహర్షణం
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన కుశలో హ్యసి సంజయ॥4॥

సంజయ ఉవాచ

సంసక్తేషు చ సైన్యేషు యుధ్యమానేషు భాగశః
రథమన్యం సమాస్థాయ పుత్రస్తవ విశాం పతే॥5॥

క్రోధేన మహతావిష్టః సవిషో భుజగో యథా
దుర్యోధనస్తు దృష్ట్వా వై ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
ఉవాచ సూత త్వరితం యాహి యాహీతి భారత॥6॥

అత్ర మాం ప్రాపయ క్షిప్రం సారథే యత్ర పాండవః
ధ్రియమాణేన ఛత్రేణ రాజా రాజతి దంశితః॥7॥

స సూతశ్చోదితో రాజ్ఞా రాజ్ఞః స్యందనముత్తమం
యుధిష్ఠిరస్యాభిముఖం ప్రేషయామాస సంయుగే॥8॥

తతో యుధిష్ఠిరః క్రుద్ధః ప్రమత్త ఇవ సద్గవః
సారథిం చోదయామాస యాహి యత్ర సుయోధనః॥9॥

తౌ సమాజగ్మతుర్వీరౌ భ్రాతరౌ రథసత్తమౌ
సమేత్య చ మహావీర్యౌ సంనద్ధౌ యుద్ధదుర్మదౌ
తతక్షతుర్మహేష్వాసౌ శరైరన్యోన్యమాహవే॥10॥

తతో దుర్యోధనో రాజా ధర్మశీలస్య మారిష
శిలాశితేన భల్లేన ధనుశ్చిచ్ఛేద సంయుగే
తం నామృష్యత సంక్రుద్ధో వ్యవసాయం యుధిష్ఠిరః॥11॥

అపవిధ్య ధనుశ్ఛిన్నం క్రోధసంరక్తలోచనః
అన్యత్కార్ముకమాదాయ ధర్మపుత్రశ్చమూముఖే॥12॥

దుర్యోధనస్య చిచ్ఛేద ధ్వజం కార్ముకమేవ చ
అథాన్యద్ధనురాదాయ ప్రత్యవిధ్యత పాండవం॥13॥

తావన్యోన్యం సుసంరబ్ధౌ శరవర్షాణ్యముంచతాం
సింహావివ సుసంక్రుద్ధౌ పరస్పరజిగీషయా॥14॥

అన్యోన్యం జఘ్నతుశ్చైవ నర్దమానౌ వృషావివ
అన్యోన్యం ప్రేక్షమాణౌ చ చేరతుస్తౌ మహారథౌ॥15॥

తతః పూర్ణాయతోత్సృష్టైరన్యోన్యం సుకృతవ్రణౌ
విరేజతుర్మహారాజ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥16॥

తతో రాజన్ప్రతిభయాన్సింహనాదాన్ముహుర్ముహుః
తలయోశ్చ తథా శబ్దాంధనుషోశ్చ మహాహవే॥17॥

శంఖశబ్దరవాంశ్చైవ చక్రతుస్తౌ రథోత్తమౌ
అన్యోన్యం చ మహారాజ పీడయాం చక్రతుర్భృశం॥18॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా తవ పుత్రం త్రిభిః శరైః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో వజ్రవేగో దురాసదః॥19॥

ప్రతివివ్యాధ తం తూర్ణం తవ పుత్రో మహీపతిం
పంచభిర్నిశితైర్బాణైర్హేమపుంఖైః శిలాశితైః॥20॥

తతో దుర్యోధనో రాజా శక్తిం చిక్షేప భారత
సర్వపారశవీం తీక్ష్ణాం మహోల్కాప్రతిమాం తదా॥21॥

తామాపతంతీం సహసా ధర్మరాజః శిలాశితైః
త్రిభిశ్చిచ్ఛేద సహసా తం చ వివ్యాధ సప్తభిః॥22॥

నిపపాత తతః సాథ హేమదండా మహాఘనా
నిపతంతీ మహోల్కేవ వ్యరాజచ్ఛిఖిసంనిభా॥23॥

శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా పుత్రస్తవ విశాం పతే
నవభిర్నిశితైర్భల్లైర్నిజఘాన యుధిష్ఠిరం||24||

సోఽతివిద్ధో బలవతామగ్రణీః శత్రుతాపనః
దుర్యోధనం సముద్దిశ్య బాణం జగ్రాహ సత్వరః||25||

సమాధత్త చ తం బాణం ధనుష్యగ్రం మహాబలః
చిక్షేప చ తతో రాజా రాజ్ఞః క్రుద్ధః పరాక్రమీ||26||

స తు బాణః సమాసాద్య తవ పుత్రం మహారథం
వ్యమోహయత రాజానం ధరణీం చ జగామ హ||27||

తతో దుర్యోధనః క్రుద్ధో గదాముద్యమ్య వేగితః
విధిత్సుః కలహస్యాంతమభిదుద్రావ పాండవం||28||

తమాలక్ష్యోద్యతగదం దండహస్తమివాంతకం
ధర్మరాజో మహాశక్తిం ప్రాహిణోత్తవ సూనవే
దీప్యమానాం మహావేగాం మహోల్కాం జ్వలితామివ||29||

రథస్థః స తయా విద్ధో వర్మ భిత్త్వా మహాహవే
భృశం సంవిగ్నహృదయః పపాత చ ముమోహ చ||30||

తతస్త్వరితమాగత్య కృతవర్మా తవాత్మజం
ప్రత్యపద్యత రాజానం మగ్నం వై వ్యసనార్ణవే||31||

భీమోఽపి మహతీం గృహ్య గదాం హేమపరిష్కృతాం
అభిదుద్రావ వేగేన కృతవర్మాణమాహవే
ఏవం తదభవద్యుద్ధం త్వదీయానాం పరైః సహ||32||

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః కర్ణం పురస్కృత్య త్వదీయా యుద్ధదుర్మదాః
పునరావృత్య సంగ్రామం చక్రుర్దేవాసురోపమం||1||

ద్విరదరథనరాశ్వశంఖశబ్దైః పరిహృషితా వివిధైశ్చ శస్త్రపాతైః
ద్విరదరథపదాతిసార్థవాహాః పరిపతితాభిముఖాః ప్రజహ్రిరే తే||2||

శరపరశువరాసిపట్టిశై;రిషుభిరనేకవిధైశ్చ సాదితాః
ద్విరదరథహయా మహాహవే; వరపురుషైః పురుషాశ్చ వాహనైః||3||

కమలదినకరేందుసంనిభైః; సితదశనైః సుముఖాక్షినాసికైః
రుచిరముకుటకుండలైర్మహీ; పురుషశిరోభిరవస్తృతా బభౌ||4||

పరిఘముసలశక్తితోమరై;ర్నఖరభుశుండిగదాశతైర్ద్రుతాః
ద్విరదనరహయాః సహస్రశో; రుధిరనదీప్రవహాస్తదాభవన్||5||

ప్రహతనరరథాశ్వకుంజరం; ప్రతిభయదర్శనముల్బణం తదా
తదహితనిహతం బభౌ బలం; పితృపతిరాష్ట్రమివ ప్రజాక్షయే||6||

అథ తవ నరదేవ సైనికా;స్తవ చ సుతాః సురసూనుసంనిభాః
అమితబలపురఃసరా రణే; కురువృషభాః శినిపుత్రమభ్యయుః||7||

తదతిరుచిరభీమమాబభౌ; పురుషవరాశ్వరథద్విపాకులం
లవణజలసముద్ధతస్వనం; బలమమరాసురసైన్యసంనిభం||8||

సురపతిసమవిక్రమస్తత;స్త్రిదశవరావరజోపమం యుధి
దినకరకిరణప్రభైః పృషత్కై; రవితనయోఽభ్యహనచ్ఛినిప్రవీరం||9||

తమపి సరథవాజిసారథిం; శినివృషభో వివిధైః శరైస్త్వరన్
భుజగవిషసమప్రభై రణే; పురుషవరం సమవాస్తృణోత్తదా॥10॥

శినివృషభశరప్రపీడితం; తవ సుహృదో వసుషేణమభ్యయుః
త్వరితమతిరథా రథర్షభం; ద్విరదరథాశ్వపదాతిభిః సహ॥11॥

తముదధినిభమాద్రవద్బలీ; త్వరితతరైః సమభిద్రుతం పరైః
ద్రుపదసుతసఖస్తదాకరోత్;పురుషరథాశ్వగజక్షయం మహత్॥12॥

అథ పురుషవరౌ కృతాహ్నికౌ; భవమభిపూజ్య యథావిధి ప్రభుం
అరివధకృతనిశ్చయౌ ద్రుతం; తవ బలమర్జునకేశవౌ సృతౌ॥13॥

జలదనినదనిస్వనం రథం; పవనవిధూతపతాకకేతనం
సితహయముపయాంతమంతికం; హృతమనసో దదృశుస్తదారయః॥14॥

అథ విస్ఫార్య గాండీవం రణే నృత్యన్నివార్జునః
శరసంబాధమకరోత్ఖం దిశః ప్రదిశస్తథా॥15॥

రథాన్విమానప్రతిమాన్సజ్జయంత్రాయుధధ్వజాన్
ససారథీంస్తదా బాణైరభ్రాణీవానిలోఽవధీత్॥16॥

గజాన్గజప్రయంతౄంశ్చ వైజయంత్యాయుధధ్వజాన్
సాదినోఽశ్వాంశ్చ పత్తీంశ్చ శరైర్నిన్యే యమక్షయం॥17॥

తమంతకమివ క్రుద్ధమనివార్యం మహారథం
దుర్యోధనోఽభ్యయాదేకో నిఘ్నన్బాణైః పృథగ్విధైః॥18॥

తస్యార్జునో ధనుః సూతం కేతుమశ్వాంశ్చ సాయకైః
హత్వా సప్తభిరేకైకం ఛత్రం చిచ్ఛేద పత్రిణా॥19॥

నవమం చ సమాసాద్య వ్యసృజత్ప్రతిఘాతినం
దుర్యోధనాయేషువరం తం ద్రౌణిః సప్తధాచ్ఛినత్॥20॥

తతో ద్రౌణేర్ధనుశ్ఛిత్త్వా హత్వా చాశ్వవరాఞ్శరైః
కృపస్యాపి తథాత్యుగ్రం ధనుశ్చిచ్ఛేద పాండవః॥21॥

హార్దిక్యస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా ధ్వజం చాశ్వం తథావధీత్
దుఃశాసనస్యేషువరం ఛిత్త్వా రాధేయమభ్యయాత్॥22॥

అథ సాత్యకిముత్సృజ్య త్వరన్కర్ణోఽర్జునం త్రిభిః
విద్ధ్వా వివ్యాధ వింశత్యా కృష్ణం పార్థం పునస్త్రిభిః॥23॥

అథ సాత్యకిరాగత్య కర్ణం విద్ధ్వా శితైః శరైః
నవత్యా నవభిశ్చోగ్రైః శతేన పునరార్దయత్॥24॥

తతః ప్రవీరాః పాండూనాం సర్వే కర్ణమపీడయన్
యుధామన్యుః శిఖండీ చ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః॥25॥

ఉత్తమౌజా యుయుత్సుశ్చ యమౌ పార్షత ఏవ చ
చేదికారూషమత్స్యానాం కేకయానాం చ యద్బలం
చేకితానశ్చ బలవాంధర్మరాజశ్చ సువ్రతః॥26॥

ఏతే రథాశ్వద్విరదైః పత్తిభిశ్చోగ్రవిక్రమైః
పరివార్య రణే కర్ణం నానాశస్త్రైరవాకిరన్
భాషంతో వాగ్భిరుగ్రాభిః సర్వే కర్ణవధే వృతాః॥27॥

తాం శస్త్రవృష్టిం బహుధా ఛిత్త్వా కర్ణః శితైః శరైః
అపోవాహ స్మ తాన్సర్వాంద్రుమాన్భంక్త్వేవ మారుతః॥28॥

రథినః సమహామాత్రాన్గజానశ్వాన్ససాదినః
శరవ్రాతాంశ్చ సంక్రుద్ధో నిఘ్నన్కర్ణో వ్యదృశ్యత॥29॥

తద్వధ్యమానం పాండూనాం బలం కర్ణాస్త్రతేజసా
విశస్త్రక్షతదేహం చ ప్రాయ ఆసీత్పరాఙ్ముఖం॥30॥

అథ కర్ణాస్త్రమస్త్రేణ ప్రతిహత్యార్జునః స్వయం
దిశః ఖం చైవ భూమిం చ ప్రావృణోచ్ఛరవృష్టిభిః॥31॥

ముసలానీవ నిష్పేతుః పరిఘా ఇవ చేషవః
శతఘ్న్య ఇవ చాప్యన్యే వజ్రాణ్యుగ్రాణి వాపరే॥32॥

తైర్వధ్యమానం తత్సైన్యం సపత్త్యశ్వరథద్విపం
నిమీలితాక్షమత్యర్థముదభ్రామ్యత్సమంతతః॥33॥

నిష్కైవల్యం తదా యుద్ధం ప్రాపురశ్వనరద్విపాః
వధ్యమానాః శరైరన్యే తదా భీతాః ప్రదుద్రువుః॥34॥

ఏవం తేషాం తదా యుద్ధే సంసక్తానాం జయైషిణాం
గిరిమస్తం సమాసాద్య ప్రత్యపద్యత భానుమాన్॥35॥

తమసా చ మహారాజ రజసా చ విశేషతః
న కించిత్ప్రత్యపశ్యామ శుభం వా యది వాశుభం॥36॥

తే త్రసంతో మహేష్వాసా రాత్రియుద్ధస్య భారత
అపయానం తతశ్చక్రుః సహితాః సర్వవాజిభిః॥37॥

కౌరవేషు చ యాతేషు తదా రాజందినక్షయే
జయం సుమనసః ప్రాప్య పార్థాః స్వశిబిరం యయుః॥38॥

వాదిత్రశబ్దైర్వివిధైః సింహనాదైశ్చ నర్తితైః
పరానవహసంతశ్చ స్తువంతశ్చాచ్యుతార్జునౌ॥39॥

కృతేఽవహారే తైర్వీరైః సైనికాః సర్వ ఏవ తే
ఆశిషః పాండవేయేషు ప్రాయుజ్యంత నరేశ్వరాః॥40॥

తతః కృతేఽవహారే చ ప్రహృష్టాః కురుపాండవాః
నిశాయాం శిబిరం గత్వా న్యవిశంత నరేశ్వరాః॥41॥

యక్షరక్షఃపిశాచాశ్చ శ్వాపదాని చ సంఘశః
జగ్మురాయోధనం ఘోరం రుద్రస్యానర్తనోపమం॥42॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

స్వేన చ్ఛందేన నః సర్వాన్నావధీద్వ్యక్తమర్జునః
న హ్యస్య సమరే ముచ్యేతాంతకోఽప్యాతతాయినః॥1॥

పార్థో హ్యేకోఽహరద్భద్రామేకశ్చాగ్నిమతర్పయత్
ఏకశ్చేమాం మహీం జిత్వా చక్రే బలిభృతో నృపాన్॥2॥

ఏకో నివాతకవచానవధీద్దివ్యకార్ముకః
ఏకః కిరాతరూపేణ స్థితం శర్వమయోధయత్॥3॥

ఏకోఽభ్యరక్షద్భరతానేకో భవమతోషయత్
తేనైకేన జితాః సర్వే మదీయా ఉగ్రతేజసః
తే న నింద్యాః ప్రశస్యాశ్చ యత్తే చక్రుర్బ్రవీహి తత్॥4॥

సంజయ ఉవాచ

హతప్రహతవిధ్వస్తా వివర్మాయుధవాహనాః
దీనస్వరా దూయమానా మానినః శత్రుభిర్జితాః॥5॥

శిబిరస్థాః పునర్మంత్రం మంత్రయంతి స్మ కౌరవాః
భగ్నదంష్ట్రా హతవిషాః పదాక్రాంతా ఇవోరగాః॥6॥

తానబ్రవీత్తతః కర్ణః క్రుద్ధః సర్ప ఇవ శ్వసన్
కరం కరేణాభిపీడ్య ప్రేక్షమాణస్తవాత్మజం॥7॥

యత్తో దృఢశ్చ దక్షశ్చ ధృతిమానర్జునః సదా
స బోధయతి చాప్యేనం ప్రాప్తకాలమధోక్షజః॥8॥

సహసాస్త్రవిసర్గేణ వయం తేనాద్య వంచితాః
శ్వస్త్వహం తస్య సంకల్పం సర్వం హంతా మహీపతే॥9॥

ఏవముక్తస్తథేత్యుక్త్వా సోఽనుజజ్ఞే నృపోత్తమాన్
సుఖోషితాస్తే రజనీం హృష్టా యుద్ధాయ నిర్యయుః॥10॥

తేఽపశ్యన్విహితం వ్యూహం ధర్మరాజేన దుర్జయం
ప్రయత్నాత్కురుముఖ్యేన బృహస్పత్యుశనోమతాత్॥11॥

అథ ప్రతీపకర్తారం సతతం విజితాత్మనాం
సస్మార వృషభస్కంధం కర్ణం దుర్యోధనస్తదా॥12॥

పురందరసమం యుద్ధే మరుద్గణసమం బలే
కార్తవీర్యసమం వీర్యే కర్ణం రాజ్ఞోఽగమన్మనః
సూతపుత్రం మహేష్వాసం బంధుమాత్యయికేష్వివ॥13॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యద్వోఽగమన్మనో మందాః కర్ణం వైకర్తనం తదా
అప్యద్రాక్షత తం యూయం శీతార్తా ఇవ భాస్కరం॥14॥

కృతేఽవహారే సైన్యానాం ప్రవృత్తే చ రణే పునః
కథం వైకర్తనః కర్ణస్తత్రాయుధ్యత సంజయ
కథం చ పాండవాః సర్వే యుయుధుస్తత్ర సూతజం॥15॥

కర్ణో హ్యేకో మహాబాహుర్హన్యాత్పార్థాన్ససోమకాన్
కర్ణస్య భుజయోర్వీర్యం శక్రవిష్ణుసమం మతం
తథాస్త్రాణి సుఘోరాణి విక్రమశ్చ మహాత్మనః॥16॥

దుర్యోధనం తదా దృష్ట్వా పాండవేన భృశార్దితం
పరాక్రాంతాన్పాండుసుతాందృష్ట్వా చాపి మహాహవే॥17॥

కర్ణమాశ్రిత్య సంగ్రామే దర్పో దుర్యోధనే పునః
జేతుముత్సహతే పార్థాన్సపుత్రాన్సహకేశవాన్॥18॥

అహో బత మహద్దుఃఖం యత్ర పాండుసుతాన్రణే
నాతరద్రభసః కర్ణో దైవం నూనం పరాయణం
అహో ద్యూతస్య నిష్ఠేయం ఘోరా సంప్రతి వర్తతే॥19॥

అహో దుఃఖాని తీవ్రాణి దుర్యోధనకృతాన్యహం
సహిష్యామి సుఘోరాణి శల్యభూతాని సంజయ॥20॥

సౌబలం చ తథా తాత నీతిమానితి మన్యతే॥21॥

యుద్ధేషు నామ దివ్యేషు వర్తమానేషు సంజయ
అశ్రౌషం నిహతాన్పుత్రాన్నిత్యమేవ చ నిర్జితాన్॥22॥

న పాండవానాం సమరే కశ్చిదస్తి నివారకః
స్త్రీమధ్యమివ గాహంతి దైవం హి బలవత్తరం॥23॥

సంజయ ఉవాచ

అతిక్రాంతం హి యత్కార్యం పశ్చాచ్చింతయతీతి చ
తచ్చాస్య న భవేత్కార్యం చింతయా చ వినశ్యతి॥24॥

తదిదం తవ కార్యం తు దూరప్రాప్తం విజానతా
న కృతం యత్త్వయా పూర్వం ప్రాప్తాప్రాప్తవిచారణే॥25॥

ఉక్తోఽసి బహుధా రాజన్మా యుధ్యస్వేతి పాండవైః
గృహ్ణీషే న చ తన్మోహాత్పాండవేషు విశాం పతే॥26॥

త్వయా పాపాని ఘోరాణి సమాచీర్ణాని పాండుషు
త్వత్కృతే వర్తతే ఘోరః పార్థివానాం జనక్షయః॥27॥

తత్త్విదానీమతిక్రమ్య మా శుచో భరతర్షభ
శృణు సర్వం యథావృత్తం ఘోరం వైశసమచ్యుత॥28॥

ప్రభాతాయాం రజన్యాం తు కర్ణో రాజానమభ్యయాత్
సమేత్య చ మహాబాహుర్దుర్యోధనమభాషత॥29॥

అద్య రాజన్సమేష్యామి పాండవేన యశస్వినా
హనిష్యామి చ తం వీరం స వా మాం నిహనిష్యతి॥30॥

బహుత్వాన్మమ కార్యాణాం తథా పార్థస్య పార్థివ
నాభూత్సమాగమో రాజన్మమ చైవార్జునస్య చ॥31॥

ఇదం తు మే యథాప్రజ్ఞం శృణు వాక్యం విశాం పతే
అనిహత్య రణే పార్థం నాహమేష్యామి భారత॥32॥

హతప్రవీరే సైన్యేఽస్మిన్మయి చైవ స్థితే యుధి
అభియాస్యతి మాం పార్థః శక్రశక్త్యా వినాకృతం॥33॥

తతః శ్రేయస్కరం యత్తే తన్నిబోధ జనేశ్వర
ఆయుధానాం చ యద్వీర్యం ద్రవ్యాణామర్జునస్య చ॥34॥

కాయస్య మహతో భేదే లాఘవే దూరపాతనే
సౌష్ఠవే చాస్త్రయోగే చ సవ్యసాచీ న మత్సమః॥35॥

సర్వాయుధమహామాత్రం విజయం నామ తద్ధనుః
ఇంద్రార్థమభికామేన నిర్మితం విశ్వకర్మణా॥36॥

యేన దైత్యగణాన్రాజంజితవాన్వై శతక్రతుః
యస్య ఘోషేణ దైత్యానాం విముహ్యంతి దిశో దశ
తద్భార్గవాయ ప్రాయచ్ఛచ్ఛక్రః పరమసంమతం॥37॥

తద్దివ్యం భార్గవో మహ్యమదదాద్ధనురుత్తమం
యేన యోత్స్యే మహాబాహుమర్జునం జయతాం వరం
యథేంద్రః సమరే సర్వాందైతేయాన్వై సమాగతాన్॥38॥

ధనుర్ఘోరం రామదత్తం గాండీవాత్తద్విశిష్యతే
త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీ ధనుషా తేన నిర్జితా॥39॥

ధనుషో యస్య కర్మాణి దివ్యాని ప్రాహ భార్గవః
తద్రామో హ్యదదాన్మహ్యం యేన యోత్స్యామి పాండవం॥40॥

అద్య దుర్యోధనాహం త్వాం నందయిష్యే సబాంధవం
నిహత్య సమరే వీరమర్జునం జయతాం వరం ॥41॥

సపర్వతవనద్వీపా హతద్విడ్భూః ససాగరా
పుత్రపౌత్రప్రతిష్ఠా తే భవిష్యత్యద్య పార్థివ ॥42॥

నాసాధ్యం విద్యతే మేఽద్య త్వత్ప్రియార్థం విశేషతః
సమ్యగ్ధర్మానురక్తస్య సిద్ధిరాత్మవతో యథా ॥43॥

న హి మాం సమరే సోఢుం స శక్తోఽగ్నిం తరుర్యథా
అవశ్యం తు మయా వాచ్యం యేన హీనోఽస్మి ఫల్గునాత్ ॥44॥

జ్యా తస్య ధనుషో దివ్యా తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ
తస్య దివ్యం ధనుః శ్రేష్ఠం గాండీవమజరం యుధి ॥45॥

విజయం చ మహద్దివ్యం మమాపి ధనురుత్తమం
తత్రాహమధికః పార్థాద్ధనుషా తేన పార్థివ ॥46॥

మయా చాభ్యధికో వీరః పాండవస్తన్నిబోధ మే
రశ్మిగ్రాహశ్చ దాశార్హః సర్వలోకనమస్కృతః ॥47॥

అగ్నిదత్తశ్చ వై దివ్యో రథః కాంచనభూషణః
అచ్ఛేద్యః సర్వతో వీర వాజినశ్చ మనోజవాః
ధ్వజశ్చ దివ్యో ద్యుతిమాన్వానరో విస్మయంకరః ॥48॥

కృష్ణశ్చ స్రష్టా జగతో రథం తమభిరక్షతి
ఏభిర్ద్రవ్యైరహం హీనో యోద్ధుమిచ్ఛామి పాండవం ॥49॥

అయం తు సదృశో వీరః శల్యః సమితిశోభనః
సారథ్యం యది మే కుర్యాద్ధ్రువస్తే విజయో భవేత్ ॥50॥

తస్య మే సారథిః శల్యో భవత్వసుకరః పరైః
నారాచాన్గార్ధ్రపత్రాంశ్చ శకటాని వహంతు మే ॥51॥

రథాశ్చ ముఖ్యా రాజేంద్ర యుక్తా వాజిభిరుత్తమైః
ఆయాంతు పశ్చాత్సతతం మామేవ భరతర్షభ ॥52॥

ఏవమభ్యధికః పార్థాద్భవిష్యామి గుణైరహం
శల్యో హ్యభ్యధికః కృష్ణాదర్జునాదధికో హ్యహం ॥53॥

యథాశ్వహృదయం వేద దాశార్హః పరవీరహా
తథా శల్యోఽపి జానీతే హయానాం వై మహారథః ॥54॥

బాహువీర్యే సమో నాస్తి మద్రరాజస్య కశ్చన
తథాస్త్రైర్మత్సమో నాస్తి కశ్చిదేవ ధనుర్ధరః ॥55॥

తథా శల్యసమో నాస్తి హయయానే హ కశ్చన
సోఽయమభ్యధికః పార్థాద్భవిష్యతి రథో మమ ॥56॥

ఏతత్కృతం మహారాజ త్వయేచ్ఛామి పరంతప
ఏవం కృతే కృతం మహ్యం సర్వకామైర్భవిష్యతి ॥57॥

తతో ద్రష్టాసి సమరే యత్కరిష్యామి భారత
సర్వథా పాండవాన్సర్వాంజేష్యామ్యద్య సమాగతాన్ ॥58॥

దుర్యోధన ఉవాచ

సర్వమేతత్కరిష్యామి యథా త్వం కర్ణ మన్యసే
సోపాసంగా రథాః సాశ్వా అనుయాస్యంతి సూతజ ॥59॥

నారాచాన్గార్ధ్రపక్షాంశ్చ శకటాని వహంతు తే
అనుయాస్యామ కర్ణ త్వాం వయం సర్వే చ పార్థివాః॥60॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహారాజ తవ పుత్రాః ప్రతాపవాన్
అభిగమ్యాబ్రవీద్రాజా మద్రరాజమిదం వచః॥61॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పుత్రస్తవ మహారాజ మద్రరాజమిదం వచః
వినయేనోపసంగమ్య ప్రణయాద్వాక్యమబ్రవీత్॥1॥

సత్యవ్రత మహాభాగ ద్విషతామఘవర్ధన
మద్రేశ్వర రణే శూర పరసైన్యభయంకర॥2॥

శ్రుతవానసి కర్ణస్య బ్రువతో వదతాం వర
యథా నృపతిసింహానాం మధ్యే త్వాం వరయత్యయం॥3॥

తస్మాత్పార్థవినాశార్థం హితార్థం మమ చైవ హి
సారథ్యం రథినాం శ్రేష్ఠ సుమనాః కర్తుమర్హసి॥4॥

అస్యాభీశుగ్రహో లోకే నాన్యోఽస్తి భవతా సమః
స పాతు సర్వతః కర్ణం భవాన్బ్రహ్మేవ శంకరం॥5॥

పార్థస్య సచివః కృష్ణో యథాభీశుగ్రహో వరః
తథా త్వమపి రాధేయం సర్వతః పరిపాలయ॥6॥

భీష్మో ద్రోణః కృపః కర్ణో భవాన్భోజశ్చ వీర్యవాన్
శకునిః సౌబలో ద్రౌణిరహమేవ చ నో బలం
ఏషామేవ కృతో భాగో నవధా పృతనాపతే॥7॥

నైవ భాగోఽత్ర భీష్మస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
తాభ్యామతీత్య తౌ భాగౌ నిహతా మమ శత్రవః॥8॥

వృద్ధౌ హి తౌ నరవ్యాఘ్రౌ ఛలేన నిహతౌ చ తౌ
కృత్వా నసుకరం కర్మ గతౌ స్వర్గమితోఽనఘ॥9॥

తథాన్యే పురుషవ్యాఘ్రాః పరైర్వినిహతా యుధి
అస్మదీయాశ్చ బహవః స్వర్గాయోపగతా రణే
త్యక్త్వా ప్రాణాన్యథాశక్తి చేష్టాః కృత్వా చ పుష్కలాః॥10॥

కర్ణో హ్యేకో మహాబాహురస్మత్ప్రియహితే రతః
భవాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర సర్వలోకమహారథః
తస్మింజయాశా విపులా మమ మద్రజనాధిప॥11॥

పార్థస్య సమరే కృష్ణో యథాభీశువరగ్రహః
తేన యుక్తో రణే పార్థో రక్ష్యమాణశ్చ పార్థివ
యాని కర్మాణి కురుతే ప్రత్యక్షాణి తథైవ తే॥12॥

పూర్వం న సమరే హ్యేవమవధీదర్జునో రిపూన్
అహన్యహని మద్రేశ ద్రావయంద్దృశ్యతే యుధి॥13॥

భాగోఽవశిష్టః కర్ణస్య తవ చైవ మహాద్యుతే
తం భాగం సహ కర్ణేన యుగపన్నాశయాహవే॥14॥

సూర్యారుణౌ యథా దృష్ట్వా తమో నశ్యతి మారిష
తథా నశ్యంతు కౌంతేయాః సపాంచాలాః ససృంజయాః॥15॥

రథానాం ప్రవరః కర్ణో యంతౄణాం ప్రవరో భవాన్
సంనిపాతః సమో లోకే భవతోర్నాస్తి కశ్చన॥16॥

యథా సర్వాస్వవస్థాసు వార్ష్ణేయః పాతి పాండవం
తథా భవాన్పరిత్రాతు కర్ణం వైకర్తనం రణే॥17॥

త్వయా సారథినా హ్యేష అప్రధృష్యో భవిష్యతి
దేవతానామపి రణే సశక్రాణాం మహీపతే
కిం పునః పాండవేయానాం మాతిశంకీర్వచో మమ॥18॥

దుర్యోధనవచః శ్రుత్వా శల్యః క్రోధసమన్వితః
త్రిశిఖాం భ్రుకుటీం కృత్వా ధున్వన్హస్తౌ పునః పునః॥19॥

క్రోధరక్తే మహానేత్రే పరివర్త్య మహాభుజః
కులైశ్వర్యశ్రుతిబలైర్దృప్తః శల్యోఽబ్రవీదిదం॥20॥

అవమన్యసే మాం గాంధారే ధ్రువం మాం పరిశంకసే
యన్మాం బ్రవీషి విస్రబ్ధం సారథ్యం క్రియతామితి॥21॥

అస్మత్తోఽభ్యధికం కర్ణం మన్యమానః ప్రశంససి
న చాహం యుధి రాధేయం గణయే తుల్యమాత్మనా॥22॥

ఆదిశ్యతామభ్యధికో మమాంశః పృథివీపతే
తమహం సమరే హత్వా గమిష్యామి యథాగతం॥23॥

అథ వాప్యేక ఏవాహం యోత్స్యామి కురునందన
పశ్య వీర్యం మమాద్య త్వం సంగ్రామే దహతో రిపూన్॥24॥

న చాభికామాన్కౌరవ్య విధాయ హృదయే పుమాన్
అస్మద్విధః ప్రవర్తేత మా మా త్వమతిశంకిథాః॥25॥

యుధి చాప్యవమానో మే న కర్తవ్యః కథంచన
పశ్య హీమౌ మమ భుజౌ వజ్రసంహననోపమౌ॥26॥

ధనుః పశ్య చ మే చిత్రం శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్
రథం పశ్య చ మే క్లృప్తం సదశ్వైర్వాతవేగితైః
గదాం చ పశ్య గాంధారే హేమపట్టవిభూషితాం॥27॥

దారయేయం మహీం క్రుద్ధో వికిరేయం చ పర్వతాన్
శోషయేయం సముద్రాంశ్చ తేజసా స్వేన పార్థివ॥28॥

తన్మామేవంవిధం జానన్సమర్థమరినిగ్రహే
కస్మాద్యునక్షి సారథ్యే న్యూనస్యాధిరథేర్నృప॥29॥

న నామ ధురి రాజేంద్ర ప్రయోక్తుం త్వమిహార్హసి
న హి పాపీయసః శ్రేయాన్భూత్వా ప్రేష్యత్వముత్సహే॥30॥

యో హ్యభ్యుపగతం ప్రీత్యా గరీయాంసం వశే స్థితం
వశే పాపీయసో ధత్తే తత్పాపమధరోత్తరం॥31॥

బ్రాహ్మణా బ్రహ్మణా సృష్టా ముఖాత్క్షత్రమథోరసః
ఊరుభ్యామసృజద్వైశ్యాఞ్శూద్రాన్పద్భ్యామితి శ్రుతిః
తేభ్యో వర్ణవిశేషాశ్చ ప్రతిలోమానులోమజాః॥32॥

అథాన్యోన్యస్య సంయోగాచ్చాతుర్వర్ణ్యస్య భారత
గోప్తారః సంగ్రహీతారో దాతారః క్షత్రియాః స్మృతాః॥33॥

యాజనాధ్యాపనైర్విప్రా విశుద్ధైశ్చ ప్రతిగ్రహైః
లోకస్యానుగ్రహార్థాయ స్థాపితా బ్రహ్మణా భువి॥34॥

కృషిశ్చ పాశుపాల్యం చ విశాం దానం చ సర్వశః
బ్రహ్మక్షత్రవిశాం శూద్రా విహితాః పరిచారకాః॥35॥

బ్రహ్మక్షత్రస్య విహితాః సూతా వై పరిచారకాః
న విట్శూద్రస్య తత్రైవ శృణు వాక్యం మమానఘ॥36॥

సోఽహం మూర్ధావసిక్తః సన్రాజర్షికులసంభవః
మహారథః సమాఖ్యాతః సేవ్యః స్తవ్యశ్చ బందినాం॥37॥

సోఽహమేతాదృశో భూత్వా నేహారికులమర్దన
సూతపుత్రస్య సంగ్రామే సారథ్యం కర్తుముత్సహే॥38॥

అవమానమహం ప్రాప్య న యోత్స్యామి కథంచన
ఆపృచ్ఛ్య త్వాద్య గాంధారే గమిష్యామి యథాగతం॥39॥

ఏవముక్త్వా నరవ్యాఘ్రః శల్యః సమితిశోభనః
ఉత్థాయ ప్రయయౌ తూర్ణం రాజమధ్యాదమర్షితః॥40॥

ప్రణయాద్బహుమానాచ్చ తం నిగృహ్య సుతస్తవ
అబ్రవీన్మధురం వాక్యం సామ సర్వార్థసాధకం॥41॥

యథా శల్య త్వమాత్థేదమేవమేతదసంశయం
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చిత్తం నిబోధ జనేశ్వర॥42॥

న కర్ణోఽభ్యధికస్త్వత్తః శంకే నైవ కథంచన
న హి మద్రేశ్వరో రాజా కుర్యాద్యదనృతం భవేత్॥43॥

ఋతమేవ హి పూర్వాస్తే వహంతి పురుషోత్తమాః
తస్మాదార్తాయనిః ప్రోక్తో భవానితి మతిర్మమ॥44॥

శల్యభూతశ్చ శత్రూణాం యస్మాత్త్వం భువి మానద
తస్మాచ్ఛల్యేతి తే నామ కథ్యతే పృథివీపతే॥45॥

యదేవ వ్యాహృతం పూర్వం భవతా భూరిదక్షిణ
తదేవ కురు ధర్మజ్ఞ మదర్థం యద్యదుచ్యసే॥46॥

న చ త్వత్తో హి రాధేయో న చాహమపి వీర్యవాన్
వృణీమస్త్వాం హయాగ్ర్యాణాం యంతారమితి సంయుగే॥47॥

యథా హ్యభ్యధికం కర్ణం గుణైస్తాత ధనంజయాత్
వాసుదేవాదపి త్వాం చ లోకోఽయమితి మన్యతే॥48॥

కర్ణో హ్యభ్యధికః పార్థాదస్త్రైరేవ నరర్షభ
భవానప్యధికః కృష్ణాదశ్వయానే బలే తథా॥49॥

యథాశ్వహృదయం వేద వాసుదేవో మహామనాః
ద్విగుణం త్వం తథా వేత్థ మద్రరాజ న సంశయః॥50॥

శల్య ఉవాచ

యన్మా బ్రవీషి గాంధారే మధ్యే సైన్యస్య కౌరవ
విశిష్టం దేవకీపుత్రాత్ప్రీతిమానస్మ్యహం త్వయి॥51॥

ఏష సారథ్యమాతిష్ఠే రాధేయస్య యశస్వినః
యుధ్యతః పాండవాగ్ర్యేణ యథా త్వం వీర మన్యసే॥52॥

సమయశ్చ హి మే వీర కశ్చిద్వైకర్తనం ప్రతి
ఉత్సృజేయం యథాశ్రద్ధమహం వాచోఽస్య సంనిధౌ॥53॥

సంజయ ఉవాచ

తథేతి రాజన్పుత్రస్తే సహ కర్ణేన భారత
అబ్రవీన్మద్రరాజస్య సుతం భరతసత్తమ॥54॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

భూయ ఏవ తు మద్రేశ యత్తే వక్ష్యామి తచ్ఛృణు
యథా పురా వృత్తమిదం యుద్ధే దేవాసురే విభో॥1॥

యదుక్తవాన్పితుర్మహ్యం మార్కండేయో మహానృషిః
తదశేషేణ బ్రువతో మమ రాజర్షిసత్తమ
త్వం నిబోధ న చాప్యత్ర కర్తవ్యా తే విచారణా॥2॥

దేవానామసురాణాం చ మహానాసీత్సమాగమః
బభూవ ప్రథమో రాజన్సంగ్రామస్తారకామయః
నిర్జితాశ్చ తదా దైత్యా దైవతైరితి నః శ్రుతం॥3॥

నిర్జితేషు చ దైత్యేషు తారకస్య సుతాస్త్రయః
తారాక్షః కమలాక్షశ్చ విద్యున్మాలీ చ పార్థివ॥4॥

తప ఉగ్రం సమాస్థాయ నియమే పరమే స్థితాః
తపసా కర్శయామాసుర్దేహాన్స్వాఞ్శత్రుతాపన॥5॥

దమేన తపసా చైవ నియమేన చ పార్థివ
తేషాం పితామహః ప్రీతో వరదః ప్రదదౌ వరాన్॥6॥

అవధ్యత్వం చ తే రాజన్సర్వభూతేషు సర్వదా
సహితా వరయామాసుః సర్వలోకపితామహం॥7॥

తానబ్రవీత్తదా దేవో లోకానాం ప్రభురీశ్వరః
నాస్తి సర్వామరత్వం హి నివర్తధ్వమతోఽసురాః
వరమన్యం వృణీధ్వం వై యాదృశం సంప్రరోచతే॥8॥

తతస్తే సహితా రాజన్సంప్రధార్యాసకృద్బహు
సర్వలోకేశ్వరం వాక్యం ప్రణమ్యైనమథాబ్రువన్॥9॥

అస్మాకం త్వం వరం దేవ ప్రయచ్ఛేమం పితామహ
వయం పురాణి త్రీణ్యేవ సమాస్థాయ మహీమిమాం
విచరిష్యామ లోకేఽస్మింస్త్వత్ప్రసాదపురస్కృతాః॥10॥

తతో వర్షసహస్రే తు సమేష్యామః పరస్పరం
ఏకీభావం గమిష్యంతి పురాణ్యేతాని చానఘ॥11॥

సమాగతాని చైతాని యో హన్యాద్భగవంస్తదా
ఏకేషుణా దేవవరః స నో మృత్యుర్భవిష్యతి
ఏవమస్త్వితి తాందేవః ప్రత్యుక్త్వా ప్రావిశద్దివం॥12॥

తే తు లబ్ధవరాః ప్రీతాః సంప్రధార్య పరస్పరం
పురత్రయవిసృష్ట్యర్థం మయం వవ్రుర్మహాసురం
విశ్వకర్మాణమజరం దైత్యదానవపూజితం॥13॥

తతో మయః స్వతపసా చక్రే ధీమాన్పురాణి హ
త్రీణి కాంచనమేకం తు రౌప్యం కార్ష్ణాయసం తథా॥14॥

కాంచనం దివి తత్రాసీదంతరిక్షే చ రాజతం
ఆయసం చాభవద్భూమౌ చక్రస్థం పృథివీపతే॥15॥

ఏకైకం యోజనశతం విస్తారాయామసంమితం
గృహాట్టాట్టాలకయుతం బృహత్ప్రాకారతోరణం॥16॥

గుణప్రసవసంబాధమసంబాధమనామయం
ప్రాసాదైర్వివిధైశ్చైవ ద్వారైశ్చాప్యుపశోభితం॥17॥

పురేషు చాభవన్రాజన్రాజానో వై పృథక్పృథక్
కాంచనం తారకాక్షస్య చిత్రమాసీన్మహాత్మనః
రాజతం కమలాక్షస్య విద్యున్మాలిన ఆయసం॥18॥

త్రయస్తే దైత్యరాజానస్త్రీంల్లోకానాశు తేజసా
ఆక్రమ్య తస్థుర్వర్షాణాం పూగాన్నామ ప్రజాపతిః॥19॥

తేషాం దానవముఖ్యానాం ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
కోట్యశ్చాప్రతివీరాణాం సమాజగ్ముస్తతస్తతః
మహదైశ్వర్యమిచ్ఛంతస్త్రిపురం దుర్గమాశ్రితాః॥20॥

సర్వేషాం చ పునస్తేషాం సర్వయోగవహో మయః
తమాశ్రిత్య హి తే సర్వే అవర్తంతాకుతోభయాః॥21॥

యో హి యం మనసా కామం దధ్యౌ త్రిపురసంశ్రయః
తస్మై కామం మయస్తం తం విదధే మాయయా తదా॥22॥

తారకాక్షసుతశ్చాసీద్ధరిర్నామ మహాబలః
తపస్తేపే పరమకం యేనాతుష్యత్పితామహః॥23॥

స తుష్టమవృణోద్దేవం వాపీ భవతు నః పురే
శస్త్రైర్వినిహతా యత్ర క్షిప్తాః స్యుర్బలవత్తరాః॥24॥

స తు లబ్ధ్వా వరం వీరస్తారకాక్షసుతో హరిః
ససృజే తత్ర వాపీం తాం మృతానాం జీవనీం ప్రభో॥25॥

యేన రూపేణ దైత్యస్తు యేన వేషేణ చైవ హ
మృతస్తస్యాం పరిక్షిప్తస్తాదృశేనైవ జజ్ఞివాన్॥26॥

తాం ప్రాప్య త్రైపురస్థాస్తు సర్వాంల్లోకాన్బబాధిరే
మహతా తపసా సిద్ధాః సురాణాం భయవర్ధనాః
న తేషామభవద్రాజన్క్షయో యుద్ధే కథంచన॥27॥

తతస్తే లోభమోహాభ్యామభిభూతా విచేతసః
నిర్హ్రీకాః సంస్థితిం సర్వే స్థాపితాం సమలూలుపన్॥28॥

విద్రావ్య సగణాందేవాంస్తత్ర తత్ర తదా తదా
విచేరుః స్వేన కామేన వరదానేన దర్పితాః॥29॥

దేవారణ్యాని సర్వాణి ప్రియాణి చ దివౌకసాం
ఋషీణామాశ్రమాన్పుణ్యాన్యూపాంజనపదాంస్తథా
వ్యనాశయంత మర్యాదా దానవా దుష్టచారిణః॥30॥

తే దేవాః సహితాః సర్వే పితామహమరిందమ
అభిజగ్ముస్తదాఖ్యాతుం విప్రకారం సురేతరైః॥31॥

తే తత్త్వం సర్వమాఖ్యాయ శిరసాభిప్రణమ్య చ
వధోపాయమపృచ్ఛంత భగవంతం పితామహం॥32॥

శ్రుత్వా తద్భగవాందేవో దేవానిదమువాచ హ
అసురాశ్చ దురాత్మానస్తే చాపి విబుధద్విషః
అపరాధ్యంతి సతతం యే యుష్మాన్పీడయంత్యుత॥33॥

అహం హి తుల్యః సర్వేషాం భూతానాం నాత్ర సంశయః
అధార్మికాస్తు హంతవ్యా ఇత్యహం ప్రబ్రవీమి వః ॥34॥

తే యూయం స్థాణుమీశానం జిష్ణుమక్లిష్టకారిణం
యోద్ధారం వృణుతాదిత్యాః స తాన్హంతా సురేతరాన్ ॥35॥

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా దేవాః శక్రపురోగమాః
బ్రహ్మాణమగ్రతః కృత్వా వృషాంకం శరణం యయుః ॥36॥

తపః పరం సమాతస్థుర్గృణంతో బ్రహ్మ శాశ్వతం
ఋషిభిః సహ ధర్మజ్ఞా భవం సర్వాత్మనా గతాః ॥37॥

తుష్టువుర్వాగ్భిరర్థ్యాభిర్భయేష్వభయకృత్తమం
సర్వాత్మానం మహాత్మానం యేనాప్తం సర్వమాత్మనా ॥38॥

తపోవిశేషైర్బహుభిర్యోగం యో వేద చాత్మనః
యః సాంఖ్యమాత్మనో వేద యస్య చాత్మా వశే సదా ॥39॥

తే తం దదృశురీశానం తేజోరాశిముమాపతిం
అనన్యసదృశం లోకే వ్రతవంతమకల్మషం ॥40॥

ఏకం చ భగవంతం తే నానారూపమకల్పయన్
ఆత్మనః ప్రతిరూపాణి రూపాణ్యథ మహాత్మని
పరస్పరస్య చాపశ్యన్సర్వే పరమవిస్మితాః ॥41॥

సర్వభూతమయం చేశం తమజం జగతః పతిం
దేవా బ్రహ్మర్షయశ్చైవ శిరోభిర్ధరణీం గతాః ॥42॥

తాన్స్వస్తివాక్యేనాభ్యర్చ్య సముత్థాప్య చ శంకరః
బ్రూత బ్రూతేతి భగవాన్స్మయమానోఽభ్యభాషత ॥43॥

త్ర్యంబకేణాభ్యనుజ్ఞాతాస్తతస్తేఽస్వస్థచేతసః
నమో నమస్తేఽస్తు విభో తత ఇత్యబ్రువన్భవం ॥44॥

నమో దేవాతిదేవాయ ధన్వినే చాతిమన్యవే
ప్రజాపతిమఖఘ్నాయ ప్రజాపతిభిరీడ్యసే ॥45॥

నమః స్తుతాయ స్తుత్యాయ స్తూయమానాయ మృత్యవే
విలోహితాయ రుద్రాయ నీలగ్రీవాయ శూలినే ॥46॥

అమోఘాయ మృగాక్షాయ ప్రవరాయుధయోధినే
దుర్వారణాయ శుక్రాయ బ్రహ్మణే బ్రహ్మచారిణే ॥47॥

ఈశానాయాప్రమేయాయ నియంత్రే చర్మవాససే
తపోనిత్యాయ పింగాయ వ్రతినే కృత్తివాససే ॥48॥

కుమారపిత్రే త్ర్యక్షాయ ప్రవరాయుధధారిణే
ప్రపన్నార్తివినాశాయ బ్రహ్మద్విట్సంఘఘాతినే ॥49॥

వనస్పతీనాం పతయే నరాణాం పతయే నమః
గవాం చ పతయే నిత్యం యజ్ఞానాం పతయే నమః ॥50॥

నమోఽస్తు తే ససైన్యాయ త్ర్యంబకాయోగ్రతేజసే
మనోవాక్కర్మభిర్దేవ త్వాం ప్రపన్నాన్భజస్వ నః ॥51॥

తతః ప్రసన్నో భగవాన్స్వాగతేనాభినంద్య తాన్
ప్రోవాచ వ్యేతు వస్త్రాసో బ్రూత కిం కరవాణి వః ॥52॥

పితృదేవర్షిసంఘేభ్యో వరే దత్తే మహాత్మనా
సత్కృత్య శంకరం ప్రాహ బ్రహ్మా లోకహితం వచః ॥53॥

తవాతిసర్గాద్దేవేశ ప్రాజాపత్యమిదం పదం
మయాధితిష్ఠతా దత్తో దానవేభ్యో మహేశ్వరః॥54॥

తానతిక్రాంతమర్యాదాన్నాన్యః సంహర్తుమర్హతి
త్వామృతే భూతభవ్యేశ త్వం హ్యేషాం ప్రత్యరిర్వధే॥55॥

స త్వం దేవ ప్రపన్నానాం యాచతాం చ దివౌకసాం
కురు ప్రసాదం దేవేశ దానవాంజహి శూలభృత్॥56॥

శ్రీభగవానువాచ

హంతవ్యాః శత్రవః సర్వే యుష్మాకమితి మే మతిః
న త్వేకోఽహం వధే తేషాం సమర్థో వై సురద్విషాం॥57॥

తే యూయం సహితాః సర్వే మదీయేనాస్త్రతేజసా
జయధ్వం యుధి తాఞ్శత్రూన్సంఘాతో హి మహాబలః॥58॥

దేవా ఊచుః

అస్మత్తేజోబలం యావత్తావద్ద్విగుణమేవ చ
తేషామితి హ మన్యామో దృష్టతేజోబలా హి తే॥59॥

భగవానువాచ

వధ్యాస్తే సర్వతః పాపా యే యుష్మాస్వపరాధినః
మమ తేజోబలార్ధేన సర్వాంస్తాన్ఘ్నత శాత్రవాన్॥60॥

దేవా ఊచుః

బిభర్తుం తేజసోఽర్ధం తే న శక్ష్యామో మహేశ్వర
సర్వేషాం నో బలార్ధేన త్వమేవ జహి శాత్రవాన్॥61॥

దుర్యోధన ఉవాచ

తతస్తథేతి దేవేశస్తైరుక్తో రాజసత్తమ
అర్ధమాదాయ సర్వేభ్యస్తేజసాభ్యధికోఽభవత్॥62॥

స తు దేవో బలేనాసీత్సర్వేభ్యో బలవత్తరః
మహాదేవ ఇతి ఖ్యాతస్తదాప్రభృతి శంకరః॥63॥

తతోఽబ్రవీన్మహాదేవో ధనుర్బాణధరస్త్వహం
హనిష్యామి రథేనాజౌ తాన్రిపూన్వై దివౌకసః॥64॥

తే యూయం మే రథం చైవ ధనుర్బాణం తథైవ చ
పశ్యధ్వం యావదద్యైతాన్పాతయామి మహీతలే॥65॥

దేవా ఊచుః

మూర్తిసర్వస్వమాదాయ త్రైలోక్యస్య తతస్తతః
రథం తే కల్పయిష్యామ దేవేశ్వర మహౌజసం॥66॥

తథైవ బుద్ధ్యా విహితం విశ్వకర్మకృతం శుభం
తతో విబుధశార్దూలాస్తం రథం సమకల్పయన్॥67॥

వంధురం పృథివీం దేవీం విశాలపురమాలినీం
సపర్వతవనద్వీపాం చక్రుర్భూతధరాం తదా॥68॥

మందరం పర్వతం చాక్షం జంఘాస్తస్య మహానదీః
దిశశ్చ ప్రదిశశ్చైవ పరివారం రథస్య హి॥69॥

అనుకర్షాన్గ్రహాందీప్తాన్వరూథం చాపి తారకాః
ధర్మార్థకామసంయుక్తం త్రివేణుం చాపి బంధురం
ఓషధీర్వివిధాస్తత్ర నానాపుష్పఫలోద్గమాః॥70॥

సూర్యాచంద్రమసౌ కృత్వా చక్రే రథవరోత్తమే
పక్షౌ పూర్వాపరౌ తత్ర కృతే రాత్ర్యహనీ శుభే॥71॥

దశ నాగపతీనీషాం ధృతరాష్ట్రముఖాందృఢాం
ద్యాం యుగం యుగచర్మాణి సంవర్తకబలాహకాన్॥72॥

శమ్యాం ధృతిం చ మేధాం చ స్థితిం సంనతిమేవ చ
గ్రహనక్షత్రతారాభిశ్చర్మ చిత్రం నభస్తలం॥73॥

సురాంబుప్రేతవిత్తానాం పతీँల్లోకేశ్వరాన్హయాన్
సినీవాలీమనుమతిం కుహూం రాకాం చ సువ్రతాం
యోక్త్రాణి చక్రుర్వాహానాం రోహకాంశ్చాపి కంఠకం॥74॥

కర్మ సత్యం తపోఽర్థశ్చ విహితాస్తత్ర రశ్మయః
అధిష్ఠానం మనస్త్వాసీత్పరిరథ్యం సరస్వతీ॥75॥

నానావర్ణాశ్చ చిత్రాశ్చ పతాకాః పవనేరితాః
విద్యుదింద్రధనుర్నద్ధం రథం దీప్తం వ్యదీపయత్॥76॥

ఏవం తస్మిన్మహారాజ కల్పితే రథసత్తమే
దేవైర్మనుజశార్దూల ద్విషతామభిమర్దనే॥77॥

స్వాన్యాయుధాని ముఖ్యాని న్యదధాచ్ఛంకరో రథే
రథయష్టిం వియత్కృష్టాం స్థాపయామాస గోవృషం॥78॥

బ్రహ్మదండః కాలదండో రుద్రదండస్తథా జ్వరః
పరిస్కందా రథస్యాస్య సర్వతోదిశముద్యతాః॥79॥

అథర్వాంగిరసావాస్తాం చక్రరక్షౌ మహాత్మనః
ఋగ్వేదః సామవేదశ్చ పురాణం చ పురఃసరాః॥80॥

ఇతిహాసయజుర్వేదౌ పృష్ఠరక్షౌ బభూవతుః
దివ్యా వాచశ్చ విద్యాశ్చ పరిపార్శ్వచరాః కృతాః॥81॥

తోత్త్రాదయశ్చ రాజేంద్ర వషట్కారస్తథైవ చ
ఓంకారశ్చ ముఖే రాజన్నతిశోభాకరోఽభవత్॥82॥

విచిత్రమృతుభిః షడ్భిః కృత్వా సంవత్సరం ధనుః
తస్మాన్నృణాం కాలరాత్రిర్జ్యా కృతా ధనుషోఽజరా॥83॥

ఇషుశ్చాప్యభవద్విష్ణుర్జ్వలనః సోమ ఏవ చ
అగ్నీషోమౌ జగత్కృత్స్నం వైష్ణవం చోచ్యతే జగత్॥84॥

విష్ణుశ్చాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః
తస్మాద్ధనుర్జ్యాసంస్పర్శం న విషేహుర్హరస్య తే॥85॥

తస్మిఞ్శరే తిగ్మమన్యుర్ముమోచావిషహం ప్రభుః
భృగ్వంగిరోమన్యుభవం క్రోధాగ్నిమతిదుఃసహం॥86॥

స నీలలోహితో ధూమ్రః కృత్తివాసా భయంకరః
ఆదిత్యాయుతసంకాశస్తేజోజ్వాలావృతో జ్వలన్॥87॥

దుశ్చ్యవశ్చ్యవనో జేతా హంతా బ్రహ్మద్విషాం హరః
నిత్యం త్రాతా చ హంతా చ ధర్మాధర్మాశ్రితాంజనాన్॥88॥

ప్రమాథిభిర్ఘోరరూపైర్భీమోదగ్రైర్గణైర్వృతః
విభాతి భగవాన్స్థాణుస్తైరేవాత్మగుణైర్వృతః॥89॥

తస్యాంగాని సమాశ్రిత్య స్థితం విశ్వమిదం జగత్
జంగమాజంగమం రాజఞ్శుశుభేఽద్భుతదర్శనం॥90॥

దృష్ట్వా తు తం రథం దివ్యం కవచీ స శరాసనీ
బాణమాదత్త తం దివ్యం సోమవిష్ణ్వగ్నిసంభవం॥91॥

తస్య వాజాంస్తతో దేవాః కల్పయాం చక్రిరే విభోః
పుణ్యగంధవహం రాజఞ్శ్వసనం రాజసత్తమ॥92॥

తమాస్థాయ మహాదేవస్త్రాసయందైవతాన్యపి
ఆరురోహ తదా యత్తః కంపయన్నివ రోదసీ॥93॥

స శోభమానో వరదః ఖడ్గీ బాణీ శరాసనీ
హసన్నివాబ్రవీద్దేవో సారథిః కో భవిష్యతి॥94॥

తమబ్రువందేవగణా యం భవాన్సంనియోక్ష్యతే
స భవిష్యతి దేవేశ సారథిస్తే న సంశయః॥95॥

తానబ్రవీత్పునర్దేవో మత్తః శ్రేష్ఠతరో హి యః
తం సారథిం కురుధ్వం మే స్వయం సంచింత్య మాచిరం॥96॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తతో దేవా వాక్యముక్తం మహాత్మనా
గత్వా పితామహం దేవం ప్రసాద్యైవం వచోఽబ్రువన్॥97॥

దేవ త్వయేదం కథితం త్రిదశారినిబర్హణం
తథా చ కృతమస్మాభిః ప్రసన్నో వృషభధ్వజః॥98॥

రథశ్చ విహితోఽస్మాభిర్విచిత్రాయుధసంవృతః
సారథిం తు న జానీమః కః స్యాత్తస్మిన్రథోత్తమే॥99॥

తస్మాద్విధీయతాం కశ్చిత్సారథిర్దేవసత్తమ
సఫలాం తాం గిరం దేవ కర్తుమర్హసి నో విభో॥100॥

ఏవమస్మాసు హి పురా భగవన్నుక్తవానసి
హితం కర్తాస్మి భవతామితి తత్కర్తుమర్హసి॥101॥

స దేవ యుక్తో రథసత్తమో నో; దురావరో ద్రావణః శాత్రవాణాం
పినాకపాణిర్విహితోఽత్ర యోద్ధా; విభీషయందానవానుద్యతోఽసౌ॥102॥

తథైవ వేదాశ్చతురో హయాగ్ర్యా; ధరా సశైలా చ రథో మహాత్మన్
నక్షత్రవంశోఽనుగతో వరూథే; యస్మిన్యోద్ధా సారథినాభిరక్ష్యః॥103॥

తత్ర సారథిరేష్టవ్యః సర్వైరేతైర్విశేషవాన్
తత్ప్రతిష్ఠో రథో దేవ హయా యోద్ధా తథైవ చ
కవచాని చ శస్త్రాణి కార్ముకం చ పితామహ॥104॥

త్వామృతే సారథిం తత్ర నాన్యం పశ్యామహే వయం
త్వం హి సర్వైర్గుణైర్యుక్తో దేవతాభ్యోఽధికః ప్రభో
సారథ్యే తూర్ణమారోహ సంయచ్ఛ పరమాన్హయాన్॥105॥

ఇతి తే శిరసా నత్వా త్రిలోకేశం పితామహం
దేవాః ప్రసాదయామాసుః సారథ్యాయేతి నః శ్రుతం॥106॥

బ్రహ్మోవాచ

నాత్ర కించిన్మృషా వాక్యం యదుక్తం వో దివౌకసః
సంయచ్ఛామి హయానేష యుధ్యతో వై కపర్దినః॥107॥

తతః స భగవాందేవో లోకస్రష్టా పితామహః
సారథ్యే కల్పితో దేవైరీశానస్య మహాత్మనః॥108॥

తస్మిన్నారోహతి క్షిప్రం స్యందనం లోకపూజితే
శిరోభిరగమంస్తూర్ణం తే హయా వాతరంహసః॥109॥

మహేశ్వరే త్వారుహతి జానుభ్యామగమన్మహీం॥110॥

అభీశూన్హి త్రిలోకేశః సంగృహ్య ప్రపితామహః
తానశ్వాంశ్చోదయామాస మనోమారుతరంహసః॥111॥

తతోఽధిరూఢే వరదే ప్రయాతే చాసురాన్ప్రతి
సాధు సాధ్వితి విశ్వేశః స్మయమానోఽభ్యభాషత॥112॥

యాహి దేవ యతో దైత్యాశ్చోదయాశ్వానతంద్రితః
పశ్య బాహ్వోర్బలం మేఽద్య నిఘ్నతః శాత్రవాన్రణే॥113॥

తతస్తాంశ్చోదయామాస వాయువేగసమాంజవే
యేన తత్త్రిపురం రాజందైత్యదానవరక్షితం॥114॥

అథాధిజ్యం ధనుః కృత్వా శర్వః సంధాయ తం శరం
యుక్త్వా పాశుపతాస్త్రేణ త్రిపురం సమచింతయత్॥115॥

తస్మిన్స్థితే తదా రాజన్క్రుద్ధే విధృతకార్ముకే
పురాణి తాని కాలేన జగ్మురేకత్వతాం తదా॥116॥

ఏకీభావం గతే చైవ త్రిపురే సముపాగతే
బభూవ తుములో హర్షో దైవతానాం మహాత్మనాం॥117॥

తతో దేవగణాః సర్వే సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
జయేతి వాచో ముముచుః సంస్తువంతో ముదాన్వితాః॥118॥

తతోఽగ్రతః ప్రాదురభూత్త్రిపురం జఘ్నుషోఽసురాన్
అనిర్దేశ్యోగ్రవపుషో దేవస్యాసహ్యతేజసః॥119॥

స తద్వికృష్య భగవాందివ్యం లోకేశ్వరో ధనుః
త్రైలోక్యసారం తమిషుం ముమోచ త్రిపురం ప్రతి
తత్సాసురగణం దగ్ధ్వా ప్రాక్షిపత్పశ్చిమార్ణవే॥120॥

ఏవం తత్త్రిపురం దగ్ధం దానవాశ్చాప్యశేషతః
మహేశ్వరేణ క్రుద్ధేన త్రైలోక్యస్య హితైషిణా॥121॥

స చాత్మక్రోధజో వహ్నిర్హాహేత్యుక్త్వా నివారితః
మా కార్షీర్భస్మసాల్లోకానితి త్ర్యక్షోఽబ్రవీచ్చ తం॥122॥

తతః ప్రకృతిమాపన్నా దేవా లోకాస్తథర్షయః
తుష్టువుర్వాగ్భిరర్థ్యాభిః స్థాణుమప్రతిమౌజసం॥123॥

తేఽనుజ్ఞాతా భగవతా జగ్ముః సర్వే యథాగతం
కృతకామాః ప్రసన్నేన ప్రజాపతిముఖాః సురాః॥124॥

యథైవ భగవాన్బ్రహ్మా లోకధాతా పితామహః
సంయచ్ఛ త్వం హయానస్య రాధేయస్య మహాత్మనః॥125॥

త్వం హి కృష్ణాచ్చ కర్ణాచ్చ ఫల్గునాచ్చ విశేషతః
విశిష్టో రాజశార్దూల నాస్తి తత్ర విచారణా॥126॥

యుద్ధే హ్యాయం రుద్రకల్పస్త్వం చ బ్రహ్మసమోఽనఘ
తస్మాచ్ఛక్తౌ యువాం జేతుం మచ్ఛత్రూంస్తావివాసురాన్॥127॥

యథా శల్యాద్య కర్ణోఽయం శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
ప్రమథ్య హన్యాత్కౌంతేయం తథా శీఘ్రం విధీయతాం
త్వయి కర్ణశ్చ రాజ్యం చ వయం చైవ ప్రతిష్ఠితాః॥128॥

ఇమం చాప్యపరం భూయ ఇతిహాసం నిబోధ మే
పితుర్మమ సకాశే యం బ్రాహ్మణః ప్రాహ ధర్మవిత్॥129॥

శ్రుత్వా చైతద్వచశ్చిత్రం హేతుకార్యార్థసంహితం
కురు శల్య వినిశ్చిత్య మా భూదత్ర విచారణా॥130॥

భార్గవాణాం కులే జాతో జమదగ్నిర్మహాతపాః
తస్య రామేతి విఖ్యాతః పుత్రస్తేజోగుణాన్వితః॥131॥

స తీవ్రం తప ఆస్థాయ ప్రసాదయితవాన్భవం
అస్త్రహేతోః ప్రసన్నాత్మా నియతః సంయతేంద్రియః॥132॥

తస్య తుష్టో మహాదేవో భక్త్యా చ ప్రశమేన చ
హృద్గతం చాస్య విజ్ఞాయ దర్శయామాస శంకరః॥133॥

ఈశ్వర ఉవాచ

రామ తుష్టోఽస్మి భద్రం తే విదితం మే తవేప్సితం
కురుష్వ పూతమాత్మానం సర్వమేతదవాప్స్యసి॥134॥

దాస్యామి తే తదాస్త్రాణి యదా పూతో భవిష్యసి
అపాత్రమసమర్థం చ దహంత్యస్త్రాణి భార్గవ॥135॥

ఇత్యుక్తో జామదగ్న్యస్తు దేవదేవేన శూలినా
ప్రత్యువాచ మహాత్మానం శిరసావనతః ప్రభుం॥136॥

యదా జానాసి దేవేశ పాత్రం మామస్త్రధారణే
తదా శుశ్రూషతేఽస్త్రాణి భవాన్మే దాతుమర్హతి॥137॥

దుర్యోధన ఉవాచ

తతః స తపసా చైవ దమేన నియమేన చ
పూజోపహారబలిభిర్హోమమంత్రపురస్కృతైః॥138॥

ఆరాధయితవాఞ్శర్వం బహూన్వర్షగణాంస్తదా
ప్రసన్నశ్చ మహాదేవో భార్గవస్య మహాత్మనః॥139॥

అబ్రవీత్తస్య బహుశో గుణాందేవ్యాః సమీపతః
భక్తిమానేష సతతం మయి రామో దృఢవ్రతః॥140॥

ఏవం తస్య గుణాన్ప్రీతో బహుశోఽకథయత్ప్రభుః
దేవతానాం పితౄణాం చ సమక్షమరిసూదనః॥141॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దైత్యా ఆసన్మహాబలాః
తైస్తదా దర్పమోహాంధైరబాధ్యంత దివౌకసః॥142॥

తతః సంభూయ విబుధాస్తాన్హంతుం కృతనిశ్చయాః
చక్రుః శత్రువధే యత్నం న శేకుర్జేతుమేవ తే॥143॥

అభిగమ్య తతో దేవా మహేశ్వరమథాబ్రువన్
ప్రసాదయంతస్తం భక్త్యా జహి శత్రుగణానితి॥144॥

ప్రతిజ్ఞాయ తతో దేవో దేవతానాం రిపుక్షయం
రామం భార్గవమాహూయ సోఽభ్యభాషత శంకరః॥145॥

రిపూన్భార్గవ దేవానాం జహి సర్వాన్సమాగతాన్
లోకానాం హితకామార్థం మత్ప్రీత్యర్థం తథైవ చ॥146॥

రామ ఉవాచ

అకృతాస్త్రస్య దేవేశ కా శక్తిర్మే మహేశ్వర
నిహంతుం దానవాన్సర్వాన్కృతాస్త్రాన్యుద్ధదుర్మదాన్॥147॥

ఈశ్వర ఉవాచ

గచ్ఛ త్వం మదనుధ్యానాన్నిహనిష్యసి దానవాన్
విజిత్య చ రిపూన్సర్వాన్గుణాన్ప్రాప్స్యసి పుష్కలాన్॥148॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా చ వచనం ప్రతిగృహ్యా చ సర్వశః
రామః కృతస్వస్త్యయనః ప్రయయౌ దానవాన్ప్రతి॥149॥

అవధీద్దేవశత్రూంస్తాన్మదదర్పబలాన్వితాన్
వజ్రాశనిసమస్పర్శైః ప్రహారైరేవ భార్గవః॥150॥

స దానవైః క్షతతనుర్జామదగ్న్యో ద్విజోత్తమః
సంస్పృష్టః స్థాణునా సద్యో నిర్వ్రణః సమజాయత॥151॥

ప్రీతశ్చ భగవాందేవః కర్మణా తేన తస్య వై
వరాన్ప్రాదాద్బ్రహ్మవిదే భార్గవాయ మహాత్మనే॥152॥

ఉక్తశ్చ దేవదేవేన ప్రీతియుక్తేన శూలినా
నిపాతాత్తవ శస్త్రాణాం శరీరే యాభవద్రుజా॥153॥

తయా తే మానుషం కర్మ వ్యపోఢం భృగునందన
గృహాణాస్త్రాణి దివ్యాని మత్సకాశాద్యథేప్సితం॥154॥

తతోఽస్త్రాణి సమస్తాని వరాంశ్చ మనసేప్సితాన్
లబ్ధ్వా బహువిధాన్రామః ప్రణమ్య శిరసా శివం॥155॥

అనుజ్ఞాం ప్రాప్య దేవేశాజ్జగామ స మహాతపాః
ఏవమేతత్పురావృత్తం తదా కథితవానృషిః॥156॥

భార్గవోఽప్యదదాత్సర్వం ధనుర్వేదం మహాత్మనే
కర్ణాయ పురుషవ్యాఘ్ర సుప్రీతేనాంతరాత్మనా॥157॥

వృజినం హి భవేత్కించిద్యది కర్ణస్య పార్థివ
నాస్మై హ్యస్త్రాణి దివ్యాని ప్రాదాస్యద్భృగునందనః॥158॥

నాపి సూతకులే జాతం కర్ణం మన్యే కథంచన
దేవపుత్రమహం మన్యే క్షత్రియాణాం కులోద్భవం॥159॥

సకుండలం సకవచం దీర్ఘబాహుం మహారథం
కథమాదిత్యసదృశం మృగీ వ్యాఘ్రం జనిష్యతి॥160॥

పశ్య హ్యస్య భుజౌ పీనౌ నాగరాజకరోపమౌ
వక్షః పశ్య విశాలం చ సర్వశత్రునిబర్హణం॥161॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏవం స భగవాందేవః సర్వలోకపితామహః
సారథ్యమకరోత్తత్ర యత్ర రుద్రోఽభవద్రథీ॥1॥

రథినాభ్యధికో వీరః కర్తవ్యో రథసారథిః
తస్మాత్త్వం పురుషవ్యాఘ్ర నియచ్ఛ తురగాన్యుధి॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తతః శల్యః పరిష్వజ్య సుతం తే వాక్యమబ్రవీత్
దుర్యోధనమమిత్రఘ్నః ప్రీతో మద్రాధిపస్తదా॥3॥

ఏవం చేన్మన్యసే రాజన్గాంధారే ప్రియదర్శన
తస్మాత్తే యత్ప్రియం కించిత్తత్సర్వం కరవాణ్యహం॥4॥

యత్రాస్మి భరతశ్రేష్ఠ యోగ్యః కర్మణి కర్హిచిత్
తత్ర సర్వాత్మనా యుక్తో వక్ష్యే కార్యధురం తవ॥5॥

యత్తు కర్ణమహం బ్రూయాం హితకామః ప్రియాప్రియం
మమ తత్క్షమతాం సర్వం భవాన్కర్ణశ్చ సర్వశః॥6॥

కర్ణ ఉవాచ

ఈశానస్య యథా బ్రహ్మా యథా పార్థస్య కేశవః
తథా నిత్యం హితే యుక్తో మద్రరాజ భజస్వ నః॥7॥

శల్య ఉవాచ

ఆత్మనిందాత్మపూజా చ పరనిందా పరస్తవః
అనాచరితమార్యాణాం వృత్తమేతచ్చతుర్విధం॥8॥

యత్తు విద్వన్ప్రవక్ష్యామి ప్రత్యయార్థమహం తవ
ఆత్మనః స్తవసంయుక్తం తన్నిబోధ యథాతథం॥9॥

అహం శక్రస్య సారథ్యే యోగ్యో మాతలివత్ప్రభో
అప్రమాదప్రయోగాచ్చ జ్ఞానవిద్యాచికిత్సితైః॥10॥

తతః పార్థేన సంగ్రామే యుధ్యమానస్య తేఽనఘ
వాహయిష్యామి తురగాన్విజ్వరో భవ సూతజ॥11॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

దుర్యోధన ఉవాచ

అయం తే కర్ణ సారథ్యం మద్రరాజః కరిష్యతి
కృష్ణాదభ్యధికో యంతా దేవేంద్రస్యేవ మాతలిః॥1॥

యథా హరిహయైర్యుక్తం సంగృహ్ణాతి స మాతలిః
శల్యస్తవ తథాద్యాయం సంయంతా రథవాజినాం॥2॥

యోధే త్వయి రథస్థే చ మద్రరాజే చ సారథౌ
రథశ్రేష్ఠో ధ్రువం సంఖ్యే పార్థో నాభిభవిష్యతి॥3॥

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో భూయో మద్రరాజం తరస్వినం
ఉవాచ రాజన్సంగ్రామే సంయచ్ఛంతం హయోత్తమాన్॥4॥

త్వయాభిగుప్తో రాధేయో విజేష్యతి ధనంజయం
ఇత్యుక్తో రథమాస్థాయ తథేతి ప్రాహ భారత॥5॥

శల్యేఽభ్యుపగతే కర్ణః సారథిం సుమనోఽబ్రవీత్
స్వం సూత స్యందనం మహ్యం కల్పయేత్యసకృత్త్వరన్॥6॥

తతో జైత్రం రథవరం గంధర్వనగరోపమం
విధివత్కల్పితం భర్త్రే జయేత్యుక్త్వా న్యవేదయత్॥7॥

తం రథం రథినాం శ్రేష్ఠః కర్ణోఽభ్యర్చ్య యథావిధి
సంపాదితం బ్రహ్మవిదా పూర్వమేవ పురోధసా॥8॥

కృత్వా ప్రదక్షిణం యత్నాదుపస్థాయ చ భాస్కరం
సమీపస్థం మద్రరాజం సమారోపయదగ్రతః॥9॥

తతః కర్ణస్య దుర్ధర్షం స్యందనప్రవరం మహత్
ఆరురోహ మహాతేజాః శల్యః సింహ ఇవాచలం॥10॥

తతః శల్యాస్థితం రాజన్కర్ణః స్వరథముత్తమం
అధ్యతిష్ఠద్యథాంభోదం విద్యుత్వంతం దివాకరః॥11॥

తావేకరథమారూఢావాదిత్యాగ్నిసమత్విషౌ
వ్యభ్రాజేతాం యథా మేఘం సూర్యాగ్నీ సహితౌ దివి॥12॥

సంస్తూయమానౌ తౌ వీరౌ తదాస్తాం ద్యుతిమత్తరౌ
ఋత్విక్సదస్యైరింద్రాగ్నీ హూయమానావివాధ్వరే॥13॥

స శల్యసంగృహీతాశ్వే రథే కర్ణః స్థితోఽభవత్
ధనుర్విస్ఫారయన్ఘోరం పరివేషీవ భాస్కరః॥14॥

ఆస్థితః స రథశ్రేష్ఠం కర్ణః శరగభస్తిమాన్
ప్రబభౌ పురుషవ్యాఘ్రో మందరస్థ ఇవాంశుమాన్॥15॥

తం రథస్థం మహావీరం యాంతం చామితతేజసం
దుర్యోధనః స్మ రాధేయమిదం వచనమబ్రవీత్॥16॥

అకృతం ద్రోణభీష్మాభ్యాం దుష్కరం కర్మ సంయుగే
కురుష్వాధిరథే వీర మిషతాం సర్వధన్వినాం॥17॥

మనోగతం మమ హ్యాసీద్భీష్మద్రోణౌ మహారథౌ
అర్జునం భీమసేనం చ నిహంతారావితి ధ్రువం॥18॥

తాభ్యాం యదకృతం వీర వీరకర్మ మహామృధే
తత్కర్మ కురు రాధేయ వజ్రపాణిరివాపరః॥19॥

గృహాణ ధర్మరాజం వా జహి వా త్వం ధనంజయం
భీమసేనం చ రాధేయ మాద్రీపుత్రౌ యమావపి॥20॥

జయశ్చ తేఽస్తు భద్రం చ ప్రయాహి పురుషర్షభ
పాండుపుత్రస్య సైన్యాని కురు సర్వాణి భస్మసాత్॥21॥

తతస్తూర్యసహస్రాణి భేరీణామయుతాని చ
వాద్యమానాన్యరోచంత మేఘశబ్దా యథా దివి॥22॥

ప్రతిగృహ్య తు తద్వాక్యం రథస్థో రథసత్తమః
అభ్యభాషత రాధేయః శల్యం యుద్ధవిశారదం॥23॥

చోదయాశ్వాన్మహాబాహో యావద్ధన్మి ధనంజయం
భీమసేనం యమౌ చోభౌ రాజానం చ యుధిష్ఠిరం॥24॥

అద్య పశ్యతు మే శల్య బాహువీర్యం ధనంజయః
అస్యతః కంకపత్రాణాం సహస్రాణి శతాని చ॥25॥

అద్య క్షేప్స్యామ్యహం శల్య శరాన్పరమతేజనాన్
పాండవానాం వినాశాయ దుర్యోధనజయాయ చ॥26॥

శల్య ఉవాచ

సూతపుత్ర కథం ను త్వం పాండవానవమన్యసే
సర్వాస్త్రజ్ఞాన్మహేష్వాసాన్సర్వానేవ మహారథాన్॥27॥

అనివర్తినో మహాభాగానజేయాన్సత్యవిక్రమాన్
అపి సంజనయేయుర్యే భయం సాక్షాచ్ఛతక్రతోః॥28॥

యదా శ్రోష్యసి నిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
రాధేయ గాండివస్యాజౌ తదా నైవం వదిష్యసి॥29॥

సంజయ ఉవాచ

అనాదృత్య తు తద్వాక్యం మద్రరాజేన భాషితం
ద్రక్ష్యస్యద్యేత్యవోచద్వై శల్యం కర్ణో నరేశ్వర॥30॥

దృష్ట్వా కర్ణం మహేష్వాసం యుయుత్సుం సమవస్థితం
చుక్రుశుః కురవః సర్వే హృష్టరూపాః పరంతప॥31॥

తతో దుందుభిఘోషేణ భేరీణాం నినదేన చ
బాణశబ్దైశ్చ వివిధైర్గర్జితైశ్చ తరస్వినాం
నిర్యయుస్తావకా యుద్ధే మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥32॥

ప్రయాతే తు తతః కర్ణే యోధేషు ముదితేషు చ
చచాల పృథివీ రాజన్రరాస చ సువిస్వరం॥33॥

నిశ్చరంతో వ్యదృశ్యంత సూర్యాత్సప్త మహాగ్రహాః
ఉల్కాపాతశ్చ సంజజ్ఞే దిశాం దాహస్తథైవ చ
తథాశన్యశ్చ సంపేతుర్వవుర్వాతాశ్చ దారుణాః॥34॥

మృగపక్షిగణాశ్చైవ బహుశః పృతనాం తవ
అపసవ్యం తదా చక్రుర్వేదయంతో మహద్భయం॥35॥

ప్రస్థితస్య చ కర్ణస్య నిపేతుస్తురగా భువి
అస్థివర్షం చ పతితమంతరిక్షాద్భయానకం॥36॥

జజ్వలుశ్చైవ శస్త్రాణి ధ్వజాశ్చైవ చకంపిరే
అశ్రూణి చ వ్యముంచంత వాహనాని విశాం పతే॥37॥

ఏతే చాన్యే చ బహవ ఉత్పాతాస్తత్ర మారిష
సముత్పేతుర్వినాశాయ కౌరవాణాం సుదారుణాః॥38॥

న చ తాన్గణయామాసుః సర్వే తే దైవమోహితాః
ప్రస్థితం సూతపుత్రం చ జయేత్యూచుర్నరా భువి
నిర్జితాన్పాండవాంశ్చైవ మేనిరే తవ కౌరవాః॥39॥

తతో రథస్థః పరవీరహంతా; భీష్మద్రోణావాత్తవీర్యౌ నిరీక్ష్య
సమజ్వలద్భారత పావకాభో; వైకర్తనోఽసౌ రథకుంజరో వృషః॥40॥

స శల్యమాభాష్య జగాద వాక్యం; పార్థస్య కర్మాప్రతిమం చ దృష్ట్వా
మానేన దర్పేణ చ దహ్యమానః; క్రోధేన దీప్యన్నివ నిఃశ్వసిత్వా॥41॥

నాహం మహేంద్రాదపి వజ్రపాణేః; క్రుద్ధాద్బిభేమ్యాత్తధనూ రథస్థః
దృష్ట్వా తు భీష్మప్రముఖానశయానాన్న త్వేవ మాం స్థిరతా సంజహాతి॥42॥

మహేంద్రవిష్ణుప్రతిమావనిందితౌ; రథాశ్వనాగప్రవరప్రమాథినౌ
అవధ్యకల్పౌ నిహతౌ యదా పరైస్తతో మమాద్యాపి రణేఽస్తి సాధ్వసం॥43॥

సమీక్ష్య సంఖ్యేఽతిబలాన్నరాధిపైర్నరాశ్వమాతంగరథానశ్శరైర్హతాన్
కథం న సర్వానహితాన్రణేఽవధీన్మహాస్త్రవిద్బ్రాహ్మణపుంగవో గురుః॥44॥

స సంస్మరంద్రోణహవం మహాహవే; బ్రవీమి సత్యం కురవో నిబోధత
న వో మదన్యః ప్రసహేద్రణేఽర్జునం; క్రమాగతం మృత్యుమివోగ్రరూపిణం॥45॥

శిక్షా ప్రసాదశ్చ బలం ధృతిశ్చ; ద్రోణే మహాస్త్రాణి చ సంనతిశ్చ
స చేదగాన్మృత్యువశం మహాత్మా; సర్వానన్యానాతురానద్య మన్యే॥46॥

నేహ ధ్రువం కించిదపి ప్రచింత్యం; విదుర్లోకే కర్మణోఽనిత్యయోగాత్
సూర్యోదయే కో హి విముక్తసంశయో; గర్వం కుర్వీతాద్య గురౌ నిపాతితే॥47॥

న నూనమస్త్రాణి బలం పరాక్రమః; క్రియా సునీతం పరమాయుధాని వా
అలం మనుష్యస్య సుఖాయ వర్తితుం; తథా హి యుద్ధే నిహతః పరైర్గురుః॥48॥

హుతాశనాదిత్యసమానతేజసం; పరాక్రమే విష్ణుపురందరోపమం
నయే బృహస్పత్యుశనఃసమం సదా; న చైనమస్త్రం తదపాత్సుదుఃసహం॥49॥

సంప్రక్రుష్టే రుదితస్త్రీకుమారే; పరాభూతే పౌరుషే ధార్తరాష్ట్రే
మయా కృత్యమితి జానామి శల్య; ప్రయాహి తస్మాద్ద్విషతామనీకం॥50॥

యత్ర రాజా పాండవః సత్యసంధో; వ్యవస్థితో భీమసేనార్జునౌ చ
వాసుదేవః సృంజయాః సాత్యకిశ్చ; యమౌ చ కస్తౌ విషహేన్మదన్యః॥51॥

తస్మాత్క్షిప్రం మద్రపతే ప్రయాహి; రణే పాంచాలాన్పాండవాన్సృంజయాంశ్చ
తాన్వా హనిష్యామి సమేత్య సంఖ్యే; యాస్యామి వా ద్రోణముఖాయ మన్యే॥52॥

న త్వేవాహం న గమిష్యామి మధ్యం; తేషాం శూరాణామితి మా శల్య విద్ధి
మిత్రద్రోహో మర్షణీయో న మేఽయం; త్యక్త్వా ప్రాణాననుయాస్యామి ద్రోణం॥53॥

ప్రాజ్ఞస్య మూఢస్య చ జీవితాంతే; ప్రాణప్రమోక్షోఽన్తకవక్త్రగస్య
అతో విద్వన్నభియాస్యామి పార్థం; దిష్టం న శక్యం వ్యతివర్తితుం వై॥54॥

కల్యాణవృత్తః సతతం హి రాజన్వైచిత్రవీర్యస్య సుతో మమాసీత్
తస్యార్థసిద్ధ్యర్థమహం త్యజామి; ప్రియాన్భోగాందుస్త్యజం జీవితం చ॥55॥

వైయాఘ్రచర్మాణమకూజనాక్షం; హైమత్రికోశం రజతత్రివేణుం
రథప్రబర్హం తురగప్రబర్హైర్యుక్తం ప్రాదాన్మహ్యమిదం హి రామః॥56॥

ధనూంషి చిత్రాణి నిరీక్ష్య శల్య; ధ్వజం గదాం సాయకాంశ్చోగ్రరూపాన్
అసిం చ దీప్తం పరమాయుధం చ; శంఖం చ శుభ్రం స్వనవంతముగ్రం॥57॥

పతాకినం వజ్రనిపాతనిస్వనం; సితాశ్వయుక్తం శుభతూణశోభితం
ఇమం సమాస్థాయ రథం రథర్షభం; రణే హనిష్యామ్యహమర్జునం బలాత్॥58॥

తం చేన్మృత్యుః సర్వహరోఽభిరక్షతే; సదాప్రమత్తః సమరే పాండుపుత్రం
తం వా హనిష్యామి సమేత్య యుద్ధే; యాస్యామి వా భీష్మముఖో యమాయ॥59॥

యమవరుణకుబేరవాసవా వా; యది యుగపత్సగణా మహాహవే
జుగుపిషవ ఇహైత్య పాండవం; కిము బహునా సహ తైర్జయామి తం॥60॥

ఇతి రణరభసస్య కత్థత;స్తదుపనిశమ్య వచః స మద్రరాట్
అవహసదవమన్య వీర్యవా;న్ప్రతిషిషిధే చ జగాద చోత్తరం॥61॥

విరమ విరమ కర్ణ కత్థనా;దతిరభసోఽస్యతి చాప్యయుక్తవాక్
క్వ చ హి నరవరో ధనంజయః; క్వ పునరిహ త్వముపారమాబుధ॥62॥

యదుసదనముపేంద్రపాలితం; త్రిదివమివామరరాజరక్షితం
ప్రసభమిహ విలోక్య కో హరే;త్పురుషవరావరజామృతేఽర్జునాత్॥63॥

త్రిభువనసృజమీశ్వరేశ్వరం; క ఇహ పుమాన్భవమాహ్వయేద్యుధి
మృగవధకలహే ఋతేఽర్జునా;త్సురపతివీర్యసమప్రభావతః॥64॥

అసురసురమహోరగాన్నరా;న్గరుడపిశాచసయక్షరాక్షసాన్
ఇషుభిరజయదగ్నిగౌరవా;త్స్వభిలషితం చ హవిర్దదౌ జయః॥65॥

స్మరసి నను యదా పరైర్హృతః; స చ ధృతరాష్ట్రసుతో విమోక్షితః
దినకరజ నరోత్తమైర్యదా; మరుషు బహూన్వినిహత్య తానరీన్॥66॥

ప్రథమమపి పలాయితే త్వయి; ప్రియకలహా ధృతరాష్ట్రసూనవః
స్మరసి నను యదా ప్రమోచితాః; ఖచరగణానవజిత్య పాండవైః॥67॥

సముదితబలవాహనాః పునః; పురుషవరేణ జితాః స్థ గోగ్రహే
సగురుగురుసుతాః సభీష్మకాః; కిము న జితః స తదా త్వయార్జునః॥68॥

ఇదమపరముపస్థితం పున;స్తవ నిధనాయ సుయుద్ధమద్య వై
యది న రిపుభయాత్పలాయసే; సమరగతోఽద్య హతోఽసి సూతజ॥69॥

సంజయ ఉవాచ

ఇతి బహుపరుషం ప్రభాషతి; ప్రమనసి మద్రపతౌ రిపుస్తవం
భృశమతిరుషితః పరం వృషః; కురుపృతనాపతిరాహ మద్రపం॥70॥

భవతు భవతు కిం వికత్థసే; నను మమ తస్య చ యుద్ధముద్యతం
యది స జయతి మాం మహాహవే; తత ఇదమస్తు సుకత్థితం తవ॥71॥

ఏవమస్త్వితి మద్రేశ ఉక్త్వా నోత్తరముక్తవాన్
యాహి మద్రేశ చాప్యేనం కర్ణః ప్రాహ యుయుత్సయా॥72॥

స రథః ప్రయయౌ శత్రూఞ్శ్వేతాశ్వః శల్యసారథిః
నిఘ్నన్నమిత్రాన్సమరే తమో ఘ్నన్సవితా యథా॥73॥

తతః ప్రాయాత్ప్రీతిమాన్వై రథేన; వైయాఘ్రేణ శ్వేతయుజాథ కర్ణః
స చాలోక్య ధ్వజినీం పాండవానాం; ధనంజయం త్వరయా పర్యపృచ్ఛత్॥74॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ప్రయానేవ తదా కర్ణో హర్షయన్వాహినీం తవ
ఏకైకం సమరే దృష్ట్వా పాండవం పర్యపృచ్ఛత॥1॥

యో మమాద్య మహాత్మానం దర్శయేచ్ఛ్వేతవాహనం
తస్మై దద్యామభిప్రేతం వరం యం మనసేచ్ఛతి ||2||

స చేత్తదభిమన్యేత తస్మై దద్యామహం పునః
శకటం రత్నసంపూర్ణం యో మే బ్రూయాద్ధనంజయం ||3||

స చేత్తదభిమన్యేత పురుషోఽర్జునదర్శివాన్
అన్యం తస్మై పునర్దద్యాం సౌవర్ణం హస్తిషడ్గవం ||4||

తథా తస్మై పునర్దద్యాం స్త్రీణాం శతమలంకృతం
శ్యామానాం నిష్కకంఠీనాం గీతవాద్యవిపశ్చితాం ||5||

స చేత్తదభిమన్యేత పురుషోఽర్జునదర్శివాన్
అన్యం తస్మై వరం దద్యాం శ్వేతాన్పంచశతాన్హయాన్ ||6||

హేమభాండపరిచ్ఛన్నాన్సుమృష్టమణికుండలాన్
సుదాంతానపి చైవాహం దద్యామష్టశతాన్పరాన్ ||7||

రథం చ శుభ్రం సౌవర్ణం దద్యాం తస్మై స్వలంకృతం
యుక్తం పరమకాంబోజైర్యో మే బ్రూయాద్ధనంజయం ||8||

అన్యం తస్మై వరం దద్యాం కుంజరాణాం శతాని షట్
కాంచనైర్వివిధైర్భాండైరాచ్ఛన్నాన్హేమమాలినః
ఉత్పన్నానపరాంతేషు వినీతాన్హస్తిశిక్షకైః ||9||

స చేత్తదభిమన్యేత పురుషోఽర్జునదర్శివాన్
అన్యం తస్మై వరం దద్యాం యమసౌ కామయేత్స్వయం ||10||

పుత్రదారాన్విహారాంశ్చ యదన్యద్విత్తమస్తి మే
తచ్చ తస్మై పునర్దద్యాం యద్యత్స మనసేచ్ఛతి ||11||

హత్వా చ సహితౌ కృష్ణౌ తయోర్విత్తాని సర్వశః
తస్మై దద్యామహం యో మే ప్రబ్రూయాత్కేశవార్జునౌ ||12||

ఏతా వాచః సుబహుశః కర్ణ ఉచ్చారయన్యుధి
దధ్మౌ సాగరసంభూతం సుస్వనం శంఖముత్తమం ||13||

తా వాచః సూతపుత్రస్య తథా యుక్తా నిశమ్య తు
దుర్యోధనో మహారాజ ప్రహృష్టః సానుగోఽభవత్ ||14||

తతో దుందుభినిర్ఘోషో మృదంగానాం చ సర్వశః
సింహనాదః సవాదిత్రః కుంజరాణాం చ నిస్వనః ||15||

ప్రాదురాసీత్తదా రాజంస్త్వత్సైన్యే భరతర్షభ
యోధానాం సంప్రహృష్టానాం తథా సమభవత్స్వనః ||16||

తథా ప్రహృష్టే సైన్యే తు ప్లవమానం మహారథం
వికత్థమానం సమరే రాధేయమరికర్శనం
మద్రరాజః ప్రహస్యేదం వచనం ప్రత్యభాషత ||17||

మా సూతపుత్ర మానేన సౌవర్ణం హస్తిషడ్గవం
ప్రయచ్ఛ పురుషాయాద్య ద్రక్ష్యసి త్వం ధనంజయం ||18||

బాల్యాదివ త్వం త్యజసి వసు వైశ్రవణో యథా
అయత్నేనైవ రాధేయ ద్రష్టాస్యద్య ధనంజయం ||19||

పరాసృజసి మిథ్యా కిం కిం చ త్వం బహు మూఢవత్
అపాత్రదానే యే దోషాస్తాన్మోహాన్నావబుధ్యసే ||20||

యత్ప్రవేదయసే విత్తం బహుత్వేన ఖలు త్వయా
శక్యం బహువిధైర్యజ్ఞైర్యష్టుం సూత యజస్వ తైః ||21||

యచ్చ ప్రార్థయసే హంతుం కృష్ణౌ మోహాన్మృషైవ తత్
న హి శుశ్రుమ సంమర్దే క్రోష్ట్రా సింహౌ నిపాతితౌ॥22॥

అప్రార్థితం ప్రార్థయసే సుహృదో న హి సంతి తే
యే త్వాం న వారయంత్యాశు ప్రపతంతం హుతాశనే॥23॥

కాలకార్యం న జానీషే కాలపక్వోఽస్యసంశయం
బహ్వబద్ధమకర్ణీయం కో హి బ్రూయాజ్జిజీవిషుః॥24॥

సముద్రతరణం దోర్భ్యాం కంఠే బద్ధ్వా యథా శిలాం
గిర్యగ్రాద్వా నిపతనం తాదృక్తవ చికీర్షితం॥25॥

సహితః సర్వయోధైస్త్వం వ్యూఢానీకైః సురక్షితః
ధనంజయేన యుధ్యస్వ శ్రేయశ్చేత్ప్రాప్తుమిచ్ఛసి॥26॥

హితార్థం ధార్తరాష్ట్రస్య బ్రవీమి త్వా న హింసయా
శ్రద్ధత్స్వైతన్మయా ప్రోక్తం యది తేఽస్తి జిజీవిషా॥27॥

కర్ణ ఉవాచ

స్వవీర్యేఽహం పరాశ్వస్య ప్రార్థయామ్యర్జునం రణే
త్వం తు మిత్రముఖః శత్రుర్మాం భీషయితుమిచ్ఛసి॥28॥

న మామస్మాదభిప్రాయాత్కశ్చిదద్య నివర్తయేత్
అపీంద్రో వజ్రముద్యమ్య కిం ను మర్త్యః కరిష్యతి॥29॥

సంజయ ఉవాచ

ఇతి కర్ణస్య వాక్యాంతే శల్యః ప్రాహోత్తరం వచః
చుకోపయిషురత్యర్థం కర్ణం మద్రేశ్వరః పునః॥30॥

యదా వై త్వాం ఫల్గునవేగనున్నా; జ్యాచోదితా హస్తవతా విసృష్టాః
అన్వేతారః కంకపత్రాః శితాగ్రా;స్తదా తప్స్యస్యర్జునస్యాభియోగాత్॥31॥

యదా దివ్యం ధనురాదాయ పార్థః; ప్రభాసయన్పృతనాం సవ్యసాచీ
త్వామర్దయేత నిశితైః పృషత్కై;స్తదా పశ్చాత్తప్స్యసే సూతపుత్ర॥32॥

బాలశ్చంద్రం మాతురంకే శయానో; యథా కశ్చిత్ప్రార్థయతేఽపహర్తుం
తద్వన్మోహాద్యతమానో రథస్థ;స్త్వం ప్రార్థయస్యర్జునమద్య జేతుం॥33॥

త్రిశూలమాశ్లిష్య సుతీక్ష్ణధారం; సర్వాణి గాత్రాణి నిఘర్షసి త్వం
సుతీక్ష్ణధారోపమకర్మణా త్వం; యుయుత్ససే యోఽర్జునేనాద్య కర్ణ॥34॥

సిద్ధం సింహం కేసరిణం బృహంతం; బాలో మూఢః క్షుద్రమృగస్తరస్వీ
సమాహ్వయేత్తద్వదేతత్తవాద్య; సమాహ్వానం సూతపుత్రార్జునస్య॥35॥

మా సూతపుత్రాహ్వయ రాజపుత్రం; మహావీర్యం కేసరిణం యథైవ
వనే సృగాలః పిశితస్య తృప్తో; మా పార్థమాసాద్య వినంక్ష్యసి త్వం॥36॥

ఈషాదంతం మహానాగం ప్రభిన్నకరటాముఖం
శశకాహ్వయసే యుద్ధే కర్ణ పార్థం ధనంజయం॥37॥

బిలస్థం కృష్ణసర్పం త్వం బాల్యాత్కాష్ఠేన విధ్యసి
మహావిషం పూర్ణకోశం యత్పార్థం యోద్ధుమిచ్ఛసి॥38॥

సింహం కేసరిణం క్రుద్ధమతిక్రమ్యాభినర్దసి
సృగాల ఇవ మూఢత్వాన్నృసింహం కర్ణ పాండవం॥39॥

సుపర్ణం పతగశ్రేష్ఠం వైనతేయం తరస్వినం
లట్వేవాహ్వయసే పాతే కర్ణ పార్థం ధనంజయం ॥40॥

సర్వాంభోనిలయం భీమమూర్మిమంతం ఝషాయుతం
చంద్రోదయే వివర్తంతమప్లవః సంతితీర్షసి ॥41॥

ఋషభం దుందుభిగ్రీవం తీక్ష్ణశృంగం ప్రహారిణం
వత్స ఆహ్వయసే యుద్ధే కర్ణ పార్థం ధనంజయం ॥42॥

మహాఘోషం మహామేఘం దర్దురః ప్రతినర్దసి
కామతోయప్రదం లోకే నరపర్జన్యమర్జునం ॥43॥

యథా చ స్వగృహస్థః శ్వా వ్యాఘ్రం వనగతం భషేత్
తథా త్వం భషసే కర్ణ నరవ్యాఘ్రం ధనంజయం ॥44॥

సృగాలోఽపి వనే కర్ణ శశైః పరివృతో వసన్
మన్యతే సింహమాత్మానం యావత్సింహం న పశ్యతి ॥45॥

తథా త్వమపి రాధేయ సింహమాత్మానమిచ్ఛసి
అపశ్యఞ్శత్రుదమనం నరవ్యాఘ్రం ధనంజయం ॥46॥

వ్యాఘ్రం త్వం మన్యసేఽఽత్మానం యావత్కృష్ణౌ న పశ్యసి
సమాస్థితావేకరథే సూర్యాచంద్రమసావివ ॥47॥

యావద్గాండీవనిర్ఘోషం న శృణోషి మహాహవే
తావదేవ త్వయా కర్ణ శక్యం వక్తుం యథేచ్ఛసి ॥48॥

రథశబ్దధనుఃశబ్దైర్నాదయంతం దిశో దశ
నర్దంతమివ శార్దూలం దృష్ట్వా క్రోష్టా భవిష్యసి ॥49॥

నిత్యమేవ సృగాలస్త్వం నిత్యం సింహో ధనంజయః
వీరప్రద్వేషణాన్మూఢ నిత్యం క్రోష్టేవ లక్ష్యసే ॥50॥

యథాఖుః స్యాద్బిడాలశ్చ శ్వా వ్యాఘ్రశ్చ బలాబలే
యథా సృగాలః సింహశ్చ యథా చ శశకుంజరౌ ॥51॥

యథానృతం చ సత్యం చ యథా చాపి విషామృతే
తథా త్వమపి పార్థశ్చ ప్రఖ్యాతావాత్మకర్మభిః ॥52॥

సంజయ ఉవాచ

అధిక్షిప్తస్తు రాధేయః శల్యేనామితతేజసా
శల్యమాహ సుసంక్రుద్ధో వాక్శల్యమవధారయన్ ॥53॥

గుణాన్గుణవతః శల్య గుణవాన్వేత్తి నాగుణః
త్వం తు నిత్యం గుణైర్హీనః కిం జ్ఞాస్యస్యగుణో గుణాన్ ॥54॥

అర్జునస్య మహాస్త్రాణి క్రోధం వీర్యం ధనుః శరాన్
అహం శల్యాభిజానామి న త్వం జానాసి తత్తథా ॥55॥

ఏవమేవాత్మనో వీర్యమహం వీర్యం చ పాండవే
జానన్నేవాహ్వయే యుద్ధే శల్య నాగ్నిం పతంగవత్ ॥56॥

అస్తి చాయమిషుః శల్య సుపుంఖో రక్తభోజనః
ఏకతూణీశయః పత్రీ సుధౌతః సమలంకృతః ॥57॥

శేతే చందనపూర్ణేన పూజితో బహులాః సమాః
ఆహేయో విషవానుగ్రో నరాశ్వద్విపసంఘహా ॥58॥

ఏకవీరో మహారౌద్రస్తనుత్రాస్థివిదారణః
నిర్భింద్యాం యేన రుష్టోఽహమపి మేరుం మహాగిరిం ॥59॥

తమహం జాతు నాస్యేయమన్యస్మిన్ఫల్గునాదృతే
కృష్ణాద్వా దేవకీపుత్రాత్సత్యం చాత్ర శృణుష్వ మే॥60॥

తేనాహమిషుణా శల్య వాసుదేవధనంజయౌ
యోత్స్యే పరమసంక్రుద్ధస్తత్కర్మ సదృశం మమ॥61॥

సర్వేషాం వాసుదేవానాం కృష్ణే లక్ష్మీః ప్రతిష్ఠితా
సర్వేషాం పాండుపుత్రాణాం జయః పార్థే ప్రతిష్ఠితః
ఉభయం తత్సమాసాద్య కోఽతివర్తితుమర్హతి॥62॥

తావేతౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ సమేతౌ స్యందనే స్థితౌ
మామేకమభిసంయాతౌ సుజాతం శల్య పశ్య మే॥63॥

పితృష్వసామాతులజౌ భ్రాతరావపరాజితౌ
మణీ సూత్ర ఇవ ప్రోతౌ ద్రష్టాసి నిహతౌ మయా॥64॥

అర్జునే గాండివం కృష్ణే చక్రం తార్క్ష్యకపిధ్వజౌ
భీరూణాం త్రాసజననౌ శల్య హర్షకరౌ మమ॥65॥

త్వం తు దుష్ప్రకృతిర్మూఢో మహాయుద్ధేష్వకోవిదః
భయావతీర్ణః సంత్రాసాదబద్ధం బహు భాషసే॥66॥

సంస్తౌషి త్వం తు కేనాపి హేతునా తౌ కుదేశజ
తౌ హత్వా సమరే హంతా త్వామద్ధా సహబాంధవం॥67॥

పాపదేశజ దుర్బుద్ధే క్షుద్ర క్షత్రియపాంసన
సుహృద్భూత్వా రిపుః కిం మాం కృష్ణాభ్యాం భీషయన్నసి॥68॥

తౌ వా మమాద్య హంతారౌ హంతాస్మి సమరే స్థితౌ
నాహం బిభేమి కృష్ణాభ్యాం విజానన్నాత్మనో బలం॥69॥

వాసుదేవసహస్రం వా ఫల్గునానాం శతాని చ
అహమేకో హనిష్యామి జోషమాస్స్వ కుదేశజ॥70॥

స్త్రియో బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ ప్రాయః క్రీడాగతా జనాః
యా గాథాః సంప్రగాయంతి కుర్వంతోఽధ్యయనం యథా
తా గాథాః శృణు మే శల్య మద్రకేషు దురాత్మసు॥71॥

బ్రాహ్మణైః కథితాః పూర్వం యథావద్రాజసంనిధౌ
శ్రుత్వా చైకమనా మూఢ క్షమ వా బ్రూహి వోత్తరం॥72॥

మిత్రధ్రుఙ్మద్రకో నిత్యం యో నో ద్వేష్టి స మద్రకః
మద్రకే సంగతం నాస్తి క్షుద్రవాక్యే నరాధమే॥73॥

దురాత్మా మద్రకో నిత్యం నిత్యం చానృతికోఽనృజుః
యావదంతం హి దౌరాత్మ్యం మద్రకేష్వితి నః శ్రుతం॥74॥

పితా మాతా చ పుత్రశ్చ శ్వశ్రూశ్వశురమాతులాః
జామాతా దుహితా భ్రాతా నప్తా తే తే చ బాంధవాః॥75॥

వయస్యాభ్యాగతాశ్చాన్యే దాసీదాసం చ సంగతం
పుంభిర్విమిశ్రా నార్యశ్చ జ్ఞాతాజ్ఞాతాః స్వయేచ్ఛయా॥76॥

యేషాం గృహేషు శిష్టానాం సక్తుమంథాశినాం సదా
పీత్వా సీధుం సగోమాంసం నర్దంతి చ హసంతి చ॥77॥

యాని చైవాప్యబద్ధాని ప్రవర్తంతే చ కామతః
కామప్రలాపినోఽన్యోన్యం తేషు ధర్మః కథం భవేత్॥78॥

మద్రకేషు విలుప్తేషు ప్రఖ్యాతాశుభకర్మసు
నాపి వైరం న సౌహార్దం మద్రకేషు సమాచరేత్॥79॥

మద్రకే సంగతం నాస్తి మద్రకో హి సచాపలః
మద్రకేషు చ దుఃస్పర్శం శౌచం గాంధారకేషు చ॥80॥

రాజయాజకయాజ్యేన నష్టం దత్తం హవిర్భవేత్॥81॥

శూద్రసంస్కారకో విప్రో యథా యాతి పరాభవం
తథా బ్రహ్మద్విషో నిత్యం గచ్ఛంతీహ పరాభవం॥82॥

మద్రకే సంగతం నాస్తి హతం వృశ్చికతో విషం
ఆథర్వణేన మంత్రేణ సర్వా శాంతిః కృతా భవేత్॥83॥

ఇతి వృశ్చికదష్టస్య నానావిషహతస్య చ
కుర్వంతి భేషజం ప్రాజ్ఞాః సత్యం తచ్చాపి దృశ్యతే
ఏవం విద్వంజోషమాస్స్వ శృణు చాత్రోత్తరం వచః॥84॥

వాసాంస్యుత్సృజ్య నృత్యంతి స్త్రియో యా మద్యమోహితాః
మిథునేఽసంయతాశ్చాపి యథాకామచరాశ్చ తాః
తాసాం పుత్రః కథం ధర్మం మద్రకో వక్తుమర్హతి॥85॥

యాస్తిష్ఠంత్యః ప్రమేహంతి యథైవోష్ట్రీదశేరకే
తాసాం విభ్రష్టలజ్జానాం నిర్లజ్జానాం తతస్తతః
త్వం పుత్రస్తాదృశీనాం హి ధర్మం వక్తుమిహేచ్ఛసి॥86॥

సువీరకం యాచ్యమానా మద్రకా కషతి స్ఫిజౌ
అదాతుకామా వచనమిదం వదతి దారుణం॥87॥

మా మా సువీరకం కశ్చిద్యాచతాం దయితో మమ
పుత్రం దద్యాం ప్రతిపదం న తు దద్యాం సువీరకం॥88॥

నార్యో బృహత్యో నిర్హ్రీకా మద్రకాః కంబలావృతాః
ఘస్మరా నష్టశౌచాశ్చ ప్రాయ ఇత్యనుశుశ్రుమ॥89॥

ఏవమాది మయాన్యైర్వా శక్యం వక్తుం భవేద్బహు
ఆ కేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ వక్తవ్యేషు కువర్త్మసు॥90॥

మద్రకాః సింధుసౌవీరా ధర్మం విద్యుః కథం త్విహ
పాపదేశోద్భవా మ్లేచ్ఛా ధర్మాణామవిచక్షణాః॥91॥

ఏష ముఖ్యతమో ధర్మః క్షత్రియస్యేతి నః శ్రుతం
యదాజౌ నిహతః శేతే సద్భిః సమభిపూజితః॥92॥

ఆయుధానాం సంపరాయే యన్ముచ్యేయమహం తతః
న మే స ప్రథమః కల్పో నిధనే స్వర్గమిచ్ఛతః॥93॥

సోఽహం ప్రియః సఖా చాస్మి ధార్తరాష్ట్రస్య ధీమతః
తదర్థే హి మమ ప్రాణా యచ్చ మే విద్యతే వసు॥94॥

వ్యక్తం త్వమప్యుపహితః పాండవైః పాపదేశజ
యథా హ్యమిత్రవత్సర్వం త్వమస్మాసు ప్రవర్తసే॥95॥

కామం న ఖలు శక్యోఽహం త్వద్విధానాం శతైరపి
సంగ్రామాద్విముఖః కర్తుం ధర్మజ్ఞ ఇవ నాస్తికైః॥96॥

సారంగ ఇవ ఘర్మార్తః కామం విలప శుష్య చ
నాహం భీషయితుం శక్యః క్షత్రవృత్తే వ్యవస్థితః॥97॥

తనుత్యజాం నృసింహానామాహవేష్వనివర్తినాం
యా గతిర్గురుణా ప్రాఙ్మే ప్రోక్తా రామేణ తాం స్మర॥98॥

స్వేషాం త్రాణార్థముద్యుక్తం వధాయ ద్విషతామపి
విద్ధి మామాస్థితం వృత్తం పౌరూరవసముత్తమం॥99॥

న తద్భూతం ప్రపశ్యామి త్రిషు లోకేషు మద్రక
యో మామస్మాదభిప్రాయాద్వారయేదితి మే మతిః॥100॥

ఏవం విద్వంజోషమాస్స్వ త్రాసాత్కిం బహు భాషసే
మా త్వా హత్వా ప్రదాస్యామి క్రవ్యాద్భ్యో మద్రకాధమ॥101॥

మిత్రప్రతీక్షయా శల్య ధార్తరాష్ట్రస్య చోభయోః
అపవాదతితిక్షాభిస్త్రిభిరేతైర్హి జీవసి॥102॥

పునశ్చేదీదృశం వాక్యం మద్రరాజ వదిష్యసి
శిరస్తే పాతయిష్యామి గదయా వజ్రకల్పయా॥103॥

శ్రోతారస్త్విదమద్యేహ ద్రష్టారో వా కుదేశజ
కర్ణం వా జఘ్నతుః కృష్ణౌ కర్ణో వాపి జఘాన తౌ॥104॥

ఏవముక్త్వా తు రాధేయః పునరేవ విశాం పతే
అబ్రవీన్మద్రరాజానం యాహి యాహీత్యసంభ్రమం॥105॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

సంజయ ఉవాచ

మారిషాధిరథేః శ్రుత్వా వచో యుద్ధాభినందినః
శల్యోఽబ్రవీత్పునః కర్ణం నిదర్శనముదాహరన్॥1॥

యథైవ మత్తో మద్యేన త్వం తథా న చ వా తథా
తథాహం త్వాం ప్రమాద్యంతం చికిత్సామి సుహృత్తయా॥2॥

ఇమాం కాకోపమాం కర్ణ ప్రోచ్యమానాం నిబోధ మే
శ్రుత్వా యథేష్టం కుర్యాస్త్వం విహీన కులపాంసన॥3॥

నాహమాత్మని కించిద్వై కిల్బిషం కర్ణ సంస్మరే
యేన త్వం మాం మహాబాహో హంతుమిచ్ఛస్యనాగసం॥4॥

అవశ్యం తు మయా వాచ్యం బుధ్యతాం యది తే హితం
విశేషతో రథస్థేన రాజ్ఞశ్చైవ హితైషిణా॥5॥

సమం చ విషమం చైవ రథినశ్చ బలాబలం
శ్రమః ఖేదశ్చ సతతం హయానాం రథినా సహ॥6॥

ఆయుధస్య పరిజ్ఞానం రుతం చ మృగపక్షిణాం
భారశ్చాప్యతిభారశ్చ శల్యానాం చ ప్రతిక్రియా॥7॥

అస్త్రయోగశ్చ యుద్ధం చ నిమిత్తాని తథైవ చ
సర్వమేతన్మయా జ్ఞేయం రథస్యాస్య కుటుంబినా
అతస్త్వాం కథయే కర్ణ నిదర్శనమిదం పునః॥8॥

వైశ్యః కిల సముద్రాంతే ప్రభూతధనధాన్యవాన్
యజ్వా దానపతిః క్షాంతః స్వకర్మస్థోఽభవచ్ఛుచిః॥9॥

బహుపుత్రః ప్రియాపత్యః సర్వభూతానుకంపకః
రాజ్ఞో ధర్మప్రధానస్య రాష్ట్రే వసతి నిర్భయః॥10॥

పుత్రాణాం తస్య బాలానాం కుమారాణాం యశస్వినాం
కాకో బహూనామభవదుచ్ఛిష్టకృతభోజనః॥11॥

తస్మై సదా ప్రయచ్ఛంతి వైశ్యపుత్రాః కుమారకాః
మాంసోదనం దధి క్షీరం పాయసం మధుసర్పిషీ॥12॥

స చోచ్ఛిష్టభృతః కాకో వైశ్యపుత్రైః కుమారకైః
సదృశాన్పక్షిణో దృప్తః శ్రేయసశ్చావమన్యతే ॥13॥

అథ హంసాః సముద్రాంతే కదాచిదభిపాతినః
గరుడస్య గతౌ తుల్యాశ్చక్రాంగా హృష్టచేతసః ॥14॥

కుమారకాస్తతో హంసాందృష్ట్వా కాకమథాబ్రువన్
భవానేవ విశిష్టో హి పతత్రిభ్యో విహంగమ ॥15॥

ప్రతార్యమాణస్తు స తైరల్పబుద్ధిభిరండజః
తద్వచః సత్యమిత్యేవ మౌర్ఖ్యాద్దర్పాచ్చ మన్యతే ॥16॥

తాన్సోఽభిపత్య జిజ్ఞాసుః క ఏషాం శ్రేష్ఠభాగితి
ఉచ్ఛిష్టదర్పితః కాకో బహూనాం దూరపాతినాం ॥17॥

తేషాం యం ప్రవరం మేనే హంసానాం దూరపాతినాం
తమాహ్వయత దుర్బుద్ధిః పతామ ఇతి పక్షిణం ॥18॥

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహసన్హంసా యే తత్రాసన్సమాగతాః
భాషతో బహు కాకస్య బలినః పతతాం వరాః
ఇదమూచుశ్చ చక్రాంగా వచః కాకం విహంగమాః ॥19॥

వయం హంసాశ్చరామేమాం పృథివీం మానసౌకసః
పక్షిణాం చ వయం నిత్యం దూరపాతేన పూజితాః ॥20॥

కథం ను హంసం బలినం వజ్రాంగం దూరపాతినం
కాకో భూత్వా నిపతనే సమాహ్వయసి దుర్మతే
కథం త్వం పతనం కాక సహాస్మాభిర్బ్రవీషి తత్ ॥21॥

అథ హంసవచో మూఢః కుత్సయిత్వా పునః పునః
ప్రజగాదోత్తరం కాకః కత్థనో జాతిలాఘవాత్ ॥22॥

శతమేకం చ పాతానాం పతితాస్మి న సంశయః
శతయోజనమేకైకం విచిత్రం వివిధం తథా ॥23॥

ఉడ్డీనమవడీనం చ ప్రడీనం డీనమేవ చ
నిడీనమథ సండీనం తిర్యక్చాతిగతాని చ ॥24॥

విడీనం పరిడీనం చ పరాడీనం సుడీనకం
అతిడీనం మహాడీనం నిడీనం పరిడీనకం ॥25॥

గతాగతప్రతిగతా బహ్వీశ్చ నికుడీనికాః
కర్తాస్మి మిషతాం వోఽద్య తతో ద్రక్ష్యథ మే బలం ॥26॥

ఏవముక్తే తు కాకేన ప్రహస్యైకో విహంగమః
ఉవాచ హంసస్తం కాకం వచనం తన్నిబోధ మే ॥27॥

శతమేకం చ పాతానాం త్వం కాక పతితా ధ్రువం
ఏకమేవ తు యే పాతం విదుః సర్వే విహంగమాః ॥28॥

తమహం పతితా కాక నాన్యం జానామి కంచన
పత త్వమపి రక్తాక్ష యేన వా తేన మన్యసే ॥29॥

అథ కాకాః ప్రజహసుర్యే తత్రాసన్సమాగతాః
కథమేకేన పాతేన హంసః పాతశతం జయేత్ ॥30॥

ఏకేనైవ శతస్యైకం పాతేనాభిభవిష్యతి
హంసస్య పతితం కాకో బలవానాశువిక్రమః ॥31॥

ప్రపేతతుః స్పర్ధయాథ తతస్తౌ హంసవాయసౌ
ఏకపాతీ చ చక్రాంగః కాకః పాతశతేన చ ॥32॥

పేతివానథ చక్రాంగః పేతివానథ వాయసః
విసిస్మాపయిషుః పాతైరాచక్షాణోఽఽత్మనః క్రియాం ॥33॥

అథ కాకస్య చిత్రాణి పతితానీతరాణి చ
దృష్ట్వా ప్రముదితాః కాకా వినేదురథ తైః స్వరైః ॥34॥

హంసాంశ్చావహసంతి స్మ ప్రావదన్నప్రియాణి చ
ఉత్పత్యోత్పత్య చ ప్రాహుర్ముహూర్తమితి చేతి చ ॥35॥

వృక్షాగ్రేభ్యః స్థలేభ్యశ్చ నిపతంత్యుత్పతంతి చ
కుర్వాణా వివిధాన్రావానాశంసంతస్తదా జయం ॥36॥

హంసస్తు మృదుకేనైవ విక్రాంతుముపచక్రమే
ప్రత్యహీయత కాకాచ్చ ముహూర్తమివ మారిష ॥37॥

అవమన్య రయం హంసానిదం వచనమబ్రవీత్
యోఽసావుత్పతితో హంసః సోఽసావేవ ప్రహీయతే ॥38॥

అథ హంసః స తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాపతత్పశ్చిమాం దిశం
ఉపర్యుపరి వేగేన సాగరం వరుణాలయం ॥39॥

తతో భీః ప్రావిశత్కాకం తదా తత్ర విచేతసం
ద్వీపద్రుమానపశ్యంతం నిపతంతం శ్రమాన్వితం
నిపతేయం క్వ ను శ్రాంత ఇతి తస్మింజలార్ణవే ॥40॥

అవిషహ్యః సముద్రో హి బహుసత్త్వగణాలయః
మహాభూతశతోద్భాసీ నభసోఽపి విశిష్యతే ॥41॥

గాంభీర్యాద్ధి సముద్రస్య న విశేషః కులాధమ
దిగంబరాంభసాం కర్ణ సముద్రస్థా హి దుర్జయాః
విదూరపాతాత్తోయస్య కిం పునః కర్ణ వాయసః ॥42॥

అథ హంసోఽభ్యతిక్రమ్య ముహూర్తమితి చేతి చ
అవేక్షమాణస్తం కాకం నాశక్నోద్వ్యపసర్పితుం
అతిక్రమ్య చ చక్రాంగః కాకం తం సముదైక్షత ॥43॥

తం తథా హీయమానం చ హంసో దృష్ట్వాబ్రవీదిదం
ఉజ్జిహీర్షుర్నిమజ్జంతం స్మరన్సత్పురుషవ్రతం ॥44॥

బహూని పతనాని త్వమాచక్షాణో ముహుర్ముహుః
పతస్యవ్యాహరంశ్చేదం న నో గుహ్యం ప్రభాషసే ॥45॥

కిం నామ పతనం కాక యత్త్వం పతసి సాంప్రతం
జలం స్పృశసి పక్షాభ్యాం తుండేన చ పునః పునః ॥46॥

స పక్షాభ్యాం స్పృశన్నార్తస్తుండేన జలమర్ణవే
కాకో దృఢం పరిశ్రాంతః సహసా నిపపాత హ ॥47॥

హంస ఉవాచ

శతమేకం చ పాతానాం యత్ప్రభాషసి వాయస
నానావిధానీహ పురా తచ్చానృతమిహాద్య తే ॥48॥

కాక ఉవాచ

ఉచ్ఛిష్టదర్పితో హంస మన్యేఽఽత్మానం సుపర్ణవత్
అవమన్య బహూంశ్చాహం కాకానన్యాంశ్చ పక్షిణః
ప్రాణైర్హంస ప్రపద్యే త్వాం ద్వీపాంతం ప్రాపయస్వ మాం ॥49॥

యద్యహం స్వస్తిమాన్హంస స్వదేశం ప్రాప్నుయాం పునః
న కంచిదవమన్యేయమాపదో మాం సముద్ధర॥50॥

తమేవంవాదినం దీనం విలపంతమచేతనం
కాక కాకేతి వాశంతం నిమజ్జంతం మహార్ణవే॥51॥

తథేత్యా వాయసం హంసో జలక్లిన్నం సుదుర్దశం
పద్భ్యాముత్క్షిప్య వేపంతం పృష్ఠమారోపయచ్ఛనైః॥52॥

ఆరోప్య పృష్ఠం కాకం తం హంసః కర్ణ విచేతసం
ఆజగామ పునర్ద్వీపం స్పర్ధయా పేతతుర్యతః॥53॥

సంస్థాప్య తం చాపి పునః సమాశ్వాస్య చ ఖేచరం
గతో యథేప్సితం దేశం హంసో మన ఇవాశుగః॥54॥

ఉచ్ఛిష్టభోజనాత్కాకో యథా వైశ్యకులే తు సః
ఏవం త్వముచ్ఛిష్టభృతో ధార్తరాష్ట్రైర్న సంశయః
సదృశాఞ్ఛ్రేయసశ్చాపి సర్వాన్కర్ణాతిమన్యసే॥55॥

ద్రోణద్రౌణికృపైర్గుప్తో భీష్మేణాన్యైశ్చ కౌరవైః
విరాటనగరే పార్థమేకం కిం నావధీస్తదా॥56॥

యత్ర వ్యస్తాః సమస్తాశ్చ నిర్జితాః స్థ కిరీటినా
సృగాలా ఇవ సింహేన క్వ తే వీర్యమభూత్తదా॥57॥

భ్రాతరం చ హతం దృష్ట్వా నిర్జితః సవ్యసాచినా
పశ్యతాం కురువీరాణాం ప్రథమం త్వం పలాయథాః॥58॥

తథా ద్వైతవనే కర్ణ గంధర్వైః సమభిద్రుతః
కురూన్సమగ్రానుత్సృజ్య ప్రథమం త్వం పలాయథాః॥59॥

హత్వా జిత్వా చ గంధర్వాంశ్చిత్రసేనముఖాన్రణే
కర్ణ దుర్యోధనం పార్థః సభార్యం సమమోచయత్॥60॥

పునః ప్రభావః పార్థస్య పురాణః కేశవస్య చ
కథితః కర్ణ రామేణ సభాయాం రాజసంసది॥61॥

సతతం చ తదశ్రౌషీర్వచనం ద్రోణభీష్మయోః
అవధ్యౌ వదతోః కృష్ణౌ సంనిధౌ వై మహీక్షితాం॥62॥

కియంతం తత్ర వక్ష్యామి యేన యేన ధనంజయః
త్వత్తోఽతిరిక్తః సర్వేభ్యో భూతేభ్యో బ్రాహ్మణో యథా॥63॥

ఇదానీమేవ ద్రష్టాసి ప్రధనే స్యందనే స్థితౌ
పుత్రం చ వసుదేవస్య పాండవం చ ధనంజయం॥64॥

దేవాసురమనుష్యేషు ప్రఖ్యాతౌ యౌ నరర్షభౌ
ప్రకాశేనాభివిఖ్యాతౌ త్వం తు ఖద్యోతవన్నృషు॥65॥

ఏవం విద్వాన్మావమంస్థాః సూతపుత్రాచ్యుతార్జునౌ
నృసింహౌ తౌ నరశ్వా త్వం జోషమాస్స్వ వికత్థన॥66॥

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

సంజయ ఉవాచ

మద్రాధిపస్యాధిరథిస్తదైవం; వచో నిశమ్యాప్రియమప్రతీతః
ఉవాచ శల్యం విదితం మమైత;ద్యథావిధావర్జునవాసుదేవౌ॥1॥

శౌరే రథం వాహయతోఽర్జునస్య; బలం మహాస్త్రాణి చ పాండవస్య
అహం విజానామి యథావదద్య; పరోక్షభూతం తవ తత్తు శల్య॥2॥

తౌ చాప్రధృష్యౌ శస్త్రభృతాం వరిష్ఠౌ; వ్యపేతభీర్యోధయిష్యామి కృష్ణౌ
సంతాపయత్యభ్యధికం తు రామా;చ్ఛాపోఽద్య మాం బ్రాహ్మణసత్తమాచ్చ॥3॥

అవాత్సం వై బ్రాహ్మణచ్ఛద్మనాహం; రామే పురా దివ్యమస్త్రం చికీర్షుః
తత్రాపి మే దేవరాజేన విఘ్నో; హితార్థినా ఫల్గునస్యైవ శల్య॥4॥

కృతోఽవభేదేన మమోరుమేత్య; ప్రవిశ్య కీటస్య తనుం విరూపాం
గురోర్భయాచ్చాపి న చేలివానహం; తచ్చావబుద్ధో దదృశే స విప్రః॥5॥

పృష్టశ్చాహం తమవోచం మహర్షిం; సూతోఽహమస్మీతి స మాం శశాప
సూతోపధావాప్తమిదం త్వయాస్త్రం; న కర్మకాలే ప్రతిభాస్యతి త్వాం॥6॥

అన్యత్ర యస్మాత్తవ మృత్యుకాలా;దబ్రాహ్మణే బ్రహ్మ న హి ధ్రువం స్యాత్
తదద్య పర్యాప్తమతీవ శస్త్ర;మస్మిన్సంగ్రామే తుములే తాత భీమే॥7॥

అపాం పతిర్వేగవానప్రమేయో; నిమజ్జయిష్యన్నివహాన్ప్రజానాం
మహానగం యః కురుతే సముద్రం; వేలైవ తం వారయత్యప్రమేయం॥8॥

ప్రముంచంతం బాణసంఘానమోఘా;న్మర్మచ్ఛిదో వీరహణః సపత్రాన్
కుంతీపుత్రం ప్రతియోత్స్యామి యుద్ధే; జ్యాకర్షిణాముత్తమమద్య లోకే॥9॥

ఏవం బలేనాతిబలం మహాస్త్రం; సముద్రకల్పం సుదురాపముగ్రం
శరౌఘిణం పార్థివాన్మజ్జయంతం; వేలేవ పార్థమిషుభిః సంసహిష్యే॥10॥

అద్యాహవే యస్య న తుల్యమన్యం; మన్యే మనుష్యం ధనురాదదానం
సురాసురాన్వై యుధి యో జయేత; తేనాద్య మే పశ్య యుద్ధం సుఘోరం॥11॥

అతిమానీ పాండవో యుద్ధకామో; అమానుషైరేష్యతి మే మహాస్త్రైః
తస్యాస్త్రమస్త్రైరభిహత్య సంఖ్యే; శరోత్తమైః పాతయిష్యామి పార్థం॥12॥

దివాకరేణాపి సమం తపంతం; సమాప్తరశ్మిం యశసా జ్వలంతం
తమోనుదం మేఘ ఇవాతిమాత్రో; ధనంజయం ఛాదయిష్యామి బాణైః॥13॥

వైశ్వానరం ధూమశిఖం జ్వలంతం; తేజస్వినం లోకమిమం దహంతం
మేఘో భూత్వా శరవర్షైర్యథాగ్నిం; తథా పార్థం శమయిష్యామి యుద్ధే॥14॥

ప్రమాథినం బలవంతం ప్రహారిణం; ప్రభంజనం మాతరిశ్వానముగ్రం
యుద్ధే సహిష్యే హిమవానివాచలో; ధనంజయం క్రుద్ధమమృష్యమాణం॥15॥

విశారదం రథమార్గేష్వసక్తం; ధుర్యం నిత్యం సమరేషు ప్రవీరం
లోకే వరం సర్వధనుర్ధరాణాం; ధనంజయం సంయుగే సంసహిష్యే॥16॥

అద్యాహవే యస్య న తుల్యమన్యం; మధ్యేమనుష్యం ధనురాదదానం
సర్వామిమాం యః పృథివీం సహేత; తథా విద్వాన్యోత్స్యమానోఽస్మి తేన॥17॥

యః సర్వభూతాని సదేవకాని; ప్రస్థేఽజయత్ఖాండవే సవ్యసాచీ
కో జీవితం రక్షమాణో హి తేన; యుయుత్సతే మామృతే మానుషోఽన్యః॥18॥

అహం తస్య పౌరుషం పాండవస్య; బ్రూయాం హృష్టః సమితౌ క్షత్రియాణాం
కిం త్వం మూర్ఖః ప్రభషన్మూఢచేతా; మామవోచః పౌరుషమర్జునస్య॥19॥

అప్రియో యః పరుషో నిష్ఠురో హి; క్షుద్రః క్షేప్తా క్షమిణశ్చాక్షమావాన్
హన్యామహం తాదృశానాం శతాని; క్షమామి త్వాం క్షమయా కాలయోగాత్॥20॥

అవోచస్త్వం పాండవార్థేఽప్రియాణి; ప్రధర్షయన్మాం మూఢవత్పాపకర్మన్
మయ్యార్జవే జిహ్మగతిర్హతస్త్వం; మిత్రద్రోహీ సప్తపదం హి మిత్రం॥21॥

కాలస్త్వయం మృత్యుమయోఽతిదారుణో; దుర్యోధనో యుద్ధముపాగమద్యత్
తస్యార్థసిద్ధిమభికాంక్షమాణ;స్తమభ్యేష్యే యత్ర నైకాంత్యమస్తి॥22॥

మిత్రం మిదేర్నందతేః ప్రీయతేర్వా; సంత్రాయతేర్మానద మోదతేర్వా
బ్రవీతి తచ్చాముత విప్రపూర్వా;త్తచ్చాపి సర్వం మమ దుర్యోధనేఽస్తి||23||

శత్రుః శదేః శాసతేః శాయతేర్వా; శృణాతేర్వా శ్వయతేర్వాపి సర్గే
ఉపసర్గాద్బహుధా సూదతేశ్చ; ప్రాయేణ సర్వం త్వయి తచ్చ మహ్యం||24||

దుర్యోధనార్థం తవ చాప్రియార్థం; యశోర్థమాత్మార్థమపీశ్వరార్థం
తస్మాదహం పాండవవాసుదేవౌ; యోత్స్యే యత్నాత్కర్మ తత్పశ్య మేఽద్య||25||

అస్త్రాణి పశ్యాద్య మమోత్తమాని; బ్రాహ్మాణి దివ్యాన్యథ మానుషాణి
ఆసాదయిష్యామ్యహముగ్రవీర్యం; ద్విపోత్తమం మత్తమివాభిమత్తః||26||

అస్త్రం బ్రాహ్మం మనసా తద్ధ్యజయ్యం; క్షేప్స్యే పార్థాయాప్రతిమం జయాయ
తేనాపి మే నైవ ముచ్యేత యుద్ధే; న చేత్పతేద్విషమే మేఽద్య చక్రం||27||

వైవస్వతాద్దండహస్తాద్వరుణాద్వాపి పాశినః
సగదాద్వా ధనపతేః సవజ్రాద్వాపి వాసవాత్||28||

నాన్యస్మాదపి కస్మాచ్చిద్బిభిమో హ్యాతతాయినః
ఇతి శల్య విజానీహి యథా నాహం బిభేమ్యభీః||29||

తస్మాద్భయం న మే పార్థాన్నాపి చైవ జనార్దనాత్
అద్య యుద్ధం హి తాభ్యాం మే సంపరాయే భవిష్యతి||30||

శ్వభ్రే తే పతతాం చక్రమితి మే బ్రాహ్మణోఽవదత్
యుధ్యమానస్య సంగ్రామే ప్రాప్తస్యైకాయనే భయం||31||

తస్మాద్బిభేమి బలవద్బ్రాహ్మణవ్యాహృతాదహం
ఏతే హి సోమరాజాన ఈశ్వరాః సుఖదుఃఖయోః||32||

హోమధేన్వా వత్సమస్య ప్రమత్త ఇషుణాహనం
చరంతమజనే శల్య బ్రాహ్మణాత్తపసో నిధేః||33||

ఈషాదంతాన్సప్తశతాందాసీదాసశతాని చ
దదతో ద్విజముఖ్యాయ ప్రసాదం న చకార మే||34||

కృష్ణానాం శ్వేతవత్సానాం సహస్రాణి చతుర్దశ
ఆహరన్న లభే తస్మాత్ప్రసాదం ద్విజసత్తమాత్||35||

ఋద్ధం గేహం సర్వకామైర్యచ్చ మే వసు కించన
తత్సర్వమస్మై సత్కృత్య ప్రయచ్ఛామి న చేచ్ఛతి||36||

తతోఽబ్రవీన్మాం యాచంతమపరాద్ధం ప్రయత్నతః
వ్యాహృతం యన్మయా సూత తత్తథా న తదన్యథా||37||

అనృతోక్తం ప్రజా హన్యాత్తతః పాపమవాప్నుయాత్
తస్మాద్ధర్మాభిరక్షార్థం నానృతం వక్తుముత్సహే||38||

మా త్వం బ్రహ్మగతిం హింస్యాః ప్రాయశ్చిత్తం కృతం త్వయా
మద్వాక్యం నానృతం లోకే కశ్చిత్కుర్యాత్సమాప్నుహి||39||

ఇత్యేతత్తే మయా ప్రోక్తం క్షిప్తేనాపి సుహృత్తయా
జానామి త్వాధిక్షిపంతం జోషమాస్స్వోత్తరం శృణు||40||

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః పునర్మహారాజ మద్రరాజమరిందమం
అభ్యభాషత రాధేయః సంనివార్యోత్తరం వచః||1||

యత్త్వం నిదర్శనార్థం మాం శల్య జల్పితవానసి
నాహం శక్యస్త్వయా వాచా విభీషయితుమాహవే॥2॥

యది మాం దేవతాః సర్వా యోధయేయుః సవాసవాః
తథాపి మే భయం న స్యాత్కిము పార్థాత్సకేశవాత్॥3॥

నాహం భీషయితుం శక్యో వాఙ్మాత్రేణ కథంచన
అన్యం జానీహి యః శక్యస్త్వయా భీషయితుం రణే॥4॥

నీచస్య బలమేతావత్పారుష్యం యత్త్వమాత్థ మాం
అశక్తోఽస్మద్గుణాన్ప్రాప్తుం వల్గసే బహు దుర్మతే॥5॥

న హి కర్ణః సముద్భూతో భయార్థమిహ మారిష
విక్రమార్థమహం జాతో యశోర్థం చ తథైవ చ॥6॥

ఇదం తు మే త్వమేకాగ్రః శృణు మద్రజనాధిప
సంనిధౌ ధృతరాష్ట్రస్య ప్రోచ్యమానం మయా శ్రుతం॥7॥

దేశాంశ్చ వివిధాంశ్చిత్రాన్పూర్వవృత్తాంశ్చ పార్థివాన్
బ్రాహ్మణాః కథయంతః స్మ ధృతరాష్ట్రముపాసతే॥8॥

తత్ర వృద్ధః పురావృత్తాః కథాః కాశ్చిద్ద్విజోత్తమః
బాహ్లీకదేశం మద్రాంశ్చ కుత్సయన్వాక్యమబ్రవీత్॥9॥

బహిష్కృతా హిమవతా గంగయా చ తిరస్కృతాః
సరస్వత్యా యమునయా కురుక్షేత్రేణ చాపి యే॥10॥

పంచానాం సింధుషష్ఠానాం నదీనాం యేఽన్తరాశ్రితాః
తాంధర్మబాహ్యానశుచీన్బాహ్లీకాన్పరివర్జయేత్॥11॥

గోవర్ధనో నామ వటః సుభాండం నామ చత్వరం
ఏతద్రాజకులద్వారమాకుమారః స్మరామ్యహం॥12॥

కార్యేణాత్యర్థగాఢేన బాహ్లీకేషూషితం మయా
తత ఏషాం సమాచారః సంవాసాద్విదితో మమ॥13॥

శాకలం నామ నగరమాపగా నామ నిమ్నగా
జర్తికా నామ బాహ్లీకాస్తేషాం వృత్తం సునిందితం॥14॥

ధానాగౌడాసవే పీత్వా గోమాంసం లశునైః సహ
అపూపమాంసవాట్యానామాశినః శీలవర్జితాః॥15॥

హసంతి గాంతి నృత్యంతి స్త్రీభిర్మత్తా వివాససః
నగరాగారవప్రేషు బహిర్మాల్యానులేపనాః॥16॥

మత్తావగీతైర్వివిధైః ఖరోష్ట్రనినదోపమైః
ఆహురన్యోన్యముక్తాని ప్రబ్రువాణా మదోత్కటాః॥17॥

హా హతే హా హతేత్యేవ స్వామిభర్తృహతేతి చ
ఆక్రోశంత్యః ప్రనృత్యంతి మందాః పర్వస్వసంయతాః॥18॥

తేషాం కిలావలిప్తానాం నివసన్కురుజాంగలే
కశ్చిద్బాహ్లీకముఖ్యానాం నాతిహృష్టమనా జగౌ॥19॥

సా నూనం బృహతీ గౌరీ సూక్ష్మకంబలవాసినీ
మామనుస్మరతీ శేతే బాహ్లీకం కురువాసినం॥20॥

శతద్రుకనదీం తీర్త్వా తాం చ రమ్యామిరావతీం
గత్వా స్వదేశం ద్రక్ష్యామి స్థూలశంఖాః శుభాః స్త్రియః॥21॥

మనఃశిలోజ్జ్వలాపాంగా గౌర్యస్త్రికకుదాంజనాః
కేవలాజినసంవీతాః కూర్దంత్యః ప్రియదర్శనాః॥22॥

మృదంగానకశంఖానాం మర్దలానాం చ నిస్వనైః
ఖరోష్ట్రాశ్వతరైశ్చైవ మత్తా యాస్యామహే సుఖం॥23॥

శమీపీలుకరీరాణాం వనేషు సుఖవర్త్మసు
అపూపాన్సక్తుపిండీశ్చ ఖాదంతో మథితాన్వితాః॥24॥

పథిషు ప్రబలా భూత్వా కదాసమృదితేఽధ్వని
ఖలోపహారం కుర్వాణాస్తాడయిష్యామ భూయసః॥25॥

ఏవం హీనేషు వ్రాత్యేషు బాహ్లీకేషు దురాత్మసు
కశ్చేతయానో నివసేన్ముహూర్తమపి మానవః॥26॥

ఈదృశా బ్రాహ్మణేనోక్తా బాహ్లీకా మోఘచారిణః
యేషాం షడ్భాగహర్తా త్వముభయోః శుభపాపయోః॥27॥

ఇత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణః సాధురుత్తరం పునరుక్తవాన్
బాహ్లీకేష్వవినీతేషు ప్రోచ్యమానం నిబోధత॥28॥

తత్ర స్మ రాక్షసీ గాతి సదా కృష్ణచతుర్దశీం
నగరే శాకలే స్ఫీతే ఆహత్య నిశి దుందుభిం॥29॥

కదా వా ఘోషికా గాథాః పునర్గాస్యంతి శాకలే
గవ్యస్య తృప్తా మాంసస్య పీత్వా గౌడం మహాసవం॥30॥

గౌరీభిః సహ నారీభిర్బృహతీభిః స్వలంకృతాః
పలాండుగండూషయుతాన్ఖాదంతే చైడకాన్బహూన్॥31॥

వారాహం కౌక్కుటం మాంసం గవ్యం గార్దభమౌష్ట్రకం
ఐడం చ యే న ఖాదంతి తేషాం జన్మ నిరర్థకం॥32॥

ఇతి గాయంతి యే మత్తాః శీధునా శాకలావతః
సబాలవృద్ధాః కూర్దంతస్తేషు వృత్తం కథం భవేత్॥33॥

ఇతి శల్య విజానీహి హంత భూయో బ్రవీమి తే
యదన్యోఽప్యుక్తవానస్మాన్బ్రాహ్మణః కురుసంసది॥34॥

పంచ నద్యో వహంత్యేతా యత్ర పీలువనాన్యపి
శతద్రుశ్చ విపాశా చ తృతీయేరావతీ తథా
చంద్రభాగా వితస్తా చ సింధుషష్ఠా బహిర్గతాః॥35॥

ఆరట్టా నామ తే దేశా నష్టధర్మాన్న తాన్వ్రజేత్
వ్రాత్యానాం దాసమీయానాం విదేహానామయజ్వనాం॥36॥

న దేవాః ప్రతిగృహ్ణంతి పితరో బ్రాహ్మణాస్తథా
తేషాం ప్రనష్టధర్మాణాం బాహ్లీకానామితి శ్రుతిః॥37॥

బ్రాహ్మణేన తథా ప్రోక్తం విదుషా సాధుసంసది
కాష్ఠకుండేషు బాహ్లీకా మృణ్మయేషు చ భుంజతే
సక్తువాట్యావలిప్తేషు శ్వాదిలీఢేషు నిర్ఘృణాః॥38॥

ఆవికం చౌష్ట్రికం చైవ క్షీరం గార్దభమేవ చ
తద్వికారాంశ్చ బాహ్లీకాః ఖాదంతి చ పిబంతి చ॥39॥

పుత్రసంకరిణో జాల్మాః సర్వాన్నక్షీరభోజనాః
ఆరట్టా నామ బాహ్లీకా వర్జనీయా విపశ్చితా॥40॥

ఉత శల్య విజానీహి హంత భూయో బ్రవీమి తే
యదన్యోఽప్యుక్తవాన్సభ్యో బ్రాహ్మణః కురుసంసది॥41॥

యుగంధరే పయః పీత్వా ప్రోష్య చాప్యచ్యుతస్థలే
తద్వదుభ్భాతిలయే స్నాత్వా కథం స్వర్గం గమిష్యతి॥42॥

పంచ నద్యో వహంత్యేతా యత్ర నిఃసృత్య పర్వతాత్
ఆరట్టా నామ బాహ్లీకా న తేష్వార్యో ద్వ్యహం వసేత్||43||

బహిశ్చ నామ హ్లీకశ్చ విపాశాయాం పిశాచకౌ
తయోరపత్యం బాహ్లీకా నైషా సృష్టిః ప్రజాపతేః||44||

కారస్కరాన్మహిషకాన్కులింగాన్కీకటాటవీన్
కర్కోటకాన్వీరకాంశ్చ దుర్ధర్మాంశ్చ వివర్జయేత్||45||

ఇతి తీర్థానుసర్తారం రాక్షసీ కాచిదబ్రవీత్
ఏకరాత్రా శమీగేహే మహోలూఖలమేఖలా||46||

ఆరట్టా నామ తే దేశా బాహ్లీకా నామ తే జనాః
వసాతిసింధుసౌవీరా ఇతి ప్రాయో వికుత్సితాః||47||

ఉత శల్య విజానీహి హంత భూయో బ్రవీమి తే
ఉచ్యమానం మయా సమ్యక్తదేకాగ్రమనాః శృణు||48||

బ్రాహ్మణః శిల్పినో గేహమభ్యగచ్ఛత్పురాతిథిః
ఆచారం తత్ర సంప్రేక్ష్య ప్రీతః శిల్పినమబ్రవీత్||49||

మయా హిమవతః శృంగమేకేనాధ్యుషితం చిరం
దృష్టాశ్చ బహవో దేశా నానాధర్మసమాకులాః||50||

న చ కేన చ ధర్మేణ విరుధ్యంతే ప్రజా ఇమాః
సర్వే హి తేఽబ్రువంధర్మం యథోక్తం వేదపారగైః||51||

అటతా తు సదా దేశాన్నానాధర్మసమాకులాన్
ఆగచ్ఛతా మహారాజ బాహ్లీకేషు నిశామితం||52||

తత్రైవ బ్రాహ్మణో భూత్వా తతో భవతి క్షత్రియః
వైశ్యః శూద్రశ్చ బాహ్లీకస్తతో భవతి నాపితః||53||

నాపితశ్చ తతో భూత్వా పునర్భవతి బ్రాహ్మణః
ద్విజో భూత్వా చ తత్రైవ పునర్దాసోఽపి జాయతే||54||

భవత్యేకః కులే విప్రః శిష్టాన్యే కామచారిణః
గాంధారా మద్రకాశ్చైవ బాహ్లీకాః కేఽప్యచేతసః||55||

ఏతన్మయా శ్రుతం తత్ర ధర్మసంకరకారకం
కృత్స్నామటిత్వా పృథివీం బాహ్లీకేషు విపర్యయః||56||

ఉత శల్య విజానీహి హంత భూయో బ్రవీమి తే
యదప్యన్యోఽబ్రవీద్వాక్యం బాహ్లీకానాం వికుత్సితం||57||

సతీ పురా హృతా కాచిదారట్టా కిల దస్యుభిః
అధర్మతశ్చోపయాతా సా తానభ్యశపత్తతః||58||

బాలాం బంధుమతీం యన్మామధర్మేణోపగచ్ఛథ
తస్మాన్నార్యో భవిష్యంతి బంధక్యో వై కులేషు వః
న చైవాస్మాత్ప్రమోక్ష్యధ్వం ఘోరాత్పాపాన్నరాధమాః||59||

కురవః సహపాంచాలాః శాల్వా మత్స్యాః సనైమిషాః
కోసలాః కాశయోఽఙ్గాశ్చ కలింగా మగధాస్తథా||60||

చేదయశ్చ మహాభాగా ధర్మం జానంతి శాశ్వతం
నానాదేశేషు సంతశ్చ ప్రాయో బాహ్యా లయాదృతే||61||

ఆ మత్స్యేభ్యః కురుపాంచాలదేశ్యా; ఆ నైమిషాచ్చేదయో యే విశిష్టాః
ధర్మం పురాణముపజీవంతి సంతో; మద్రాన్ఋతే పంచనదాంశ్చ జిహ్మాన్||62||

ఏవం విద్వంధర్మకథాంశ్చ రాజం;స్తూష్ణీంభూతో జడవచ్ఛల్య భూయాః
త్వం తస్య గోప్తా చ జనస్య రాజా; షడ్భాగహర్తా శుభదుష్కృతస్య॥63॥

అథ వా దుష్కృతస్య త్వం హర్తా తేషామరక్షితా
రక్షితా పుణ్యభాగ్రాజా ప్రజానాం త్వం త్వపుణ్యభాక్॥64॥

పూజ్యమానే పురా ధర్మే సర్వదేశేషు శాశ్వతే
ధర్మం పాంచనదం దృష్ట్వా ధిగిత్యాహ పితామహః॥65॥

వ్రాత్యానాం దాశమీయానాం కృతేఽప్యశుభకర్మణాం
ఇతి పాంచనదం ధర్మమవమేనే పితామహః
స్వధర్మస్థేషు వర్ణేషు సోఽప్యేతం నాభిపూజయేత్॥66॥

ఉత శల్య విజానీహి హంత భూయో బ్రవీమి తే
కల్మాషపాదః సరసి నిమజ్జన్రాక్షసోఽబ్రవీత్॥67॥

క్షత్రియస్య మలం భైక్షం బ్రాహ్మణస్యానృతం మలం
మలం పృథివ్యా బాహ్లీకాః స్త్రీణాం మద్రస్త్రియో మలం॥68॥

నిమజ్జమానముద్ధృత్య కశ్చిద్రాజా నిశాచరం
అపృచ్ఛత్తేన చాఖ్యాతం ప్రోక్తవాన్యన్నిబోధ తత్॥69॥

మానుషాణాం మలం మ్లేచ్ఛా మ్లేచ్ఛానాం మౌష్టికా మలం
మౌష్టికానాం మలం శండాః శండానాం రాజయాజకాః॥70॥

రాజయాజకయాజ్యానాం మద్రకాణాం చ యన్మలం
తద్భవేద్వై తవ మలం యద్యస్మాన్న విముంచసి॥71॥

ఇతి రక్షోపసృష్టేషు విషవీర్యహతేషు చ
రాక్షసం భేషజం ప్రోక్తం సంసిద్ధం వచనోత్తరం॥72॥

బ్రాహ్మం పాంచాలాః కౌరవేయాః స్వధర్మః; సత్యం మత్స్యాః శూరసేనాశ్చ యజ్ఞః
ప్రాచ్యా దాసా వృషలా దాక్షిణాత్యాః; స్తేనా బాహ్లీకాః సంకరా వై సురాష్ట్రాః॥73॥

కృతఘ్నతా పరవిత్తాపహారః; సురాపానం గురుదారావమర్శః
యేషాం ధర్మస్తాన్ప్రతి నాస్త్యధర్మ; ఆరట్టకాన్పాంచనదాంధిగస్తు॥74॥

ఆ పాంచాలేభ్యః కురవో నైమిషాశ్చ; మత్స్యాశ్చైవాప్యథ జానంతి ధర్మం
కలింగకాశ్చాంగకా మాగధాశ్చ; శిష్టాంధర్మానుపజీవంతి వృద్ధాః॥75॥

ప్రాచీం దిశం శ్రితా దేవా జాతవేదఃపురోగమాః
దక్షిణాం పితరో గుప్తాం యమేన శుభకర్మణా॥76॥

ప్రతీచీం వరుణః పాతి పాలయన్నసురాన్బలీ
ఉదీచీం భగవాన్సోమో బ్రహ్మణ్యో బ్రాహ్మణైః సహ॥77॥

రక్షఃపిశాచాన్హిమవాన్గుహ్యకాన్గంధమాదనః
ధ్రువః సర్వాణి భూతాని విష్ణుర్లోకాంజనార్దనః॥78॥

ఇంగితజ్ఞాశ్చ మగధాః ప్రేక్షితజ్ఞాశ్చ కోసలాః
అర్ధోక్తాః కురుపాంచాలాః శాల్వాః కృత్స్నానుశాసనాః
పార్వతీయాశ్చ విషమా యథైవ గిరయస్తథా॥79॥

సర్వజ్ఞా యవనా రాజఞ్శూరాశ్చైవ విశేషతః
మ్లేచ్ఛాః స్వసంజ్ఞానియతా నానుక్త ఇతరో జనః॥80॥

ప్రతిరబ్ధాస్తు బాహ్లీకా న చ కేచన మద్రకాః
స త్వమేతాదృశః శల్య నోత్తరం వక్తుమర్హసి॥81॥

ఏతజ్జ్ఞాత్వా జోషమాస్స్వ ప్రతీపం మా స్మ వై కృథాః
స త్వాం పూర్వమహం హత్వా హనిష్యే కేశవార్జునౌ॥82॥

శల్య ఉవాచ

ఆతురాణాం పరిత్యాగః స్వదారసుతవిక్రయః
అంగేషు వర్తతే కర్ణ యేషామధిపతిర్భవాన్॥83॥

రథాతిరథసంఖ్యాయాం యత్త్వా భీష్మస్తదాబ్రవీత్
తాన్విదిత్వాత్మనో దోషాన్నిర్మన్యుర్భవ మా క్రుధః॥84॥

సర్వత్ర బ్రాహ్మణాః సంతి సంతి సర్వత్ర క్షత్రియాః
వైశ్యాః శూద్రాస్తథా కర్ణ స్త్రియః సాధ్వ్యశ్చ సువ్రతాః॥85॥

రమంతే చోపహాసేన పురుషాః పురుషైః సహ
అన్యోన్యమవతక్షంతో దేశే దేశే సమైథునాః॥86॥

పరవాచ్యేషు నిపుణః సర్వో భవతి సర్వదా
ఆత్మవాచ్యం న జానీతే జానన్నపి విముహ్యతి॥87॥

సంజయ ఉవాచ

కర్ణోఽపి నోత్తరం ప్రాహ శల్యోఽప్యభిముఖః పరాన్
పునః ప్రహస్య రాధేయః పునర్యాహీత్యచోదయత్॥88॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః పరానీకభిదం వ్యూహమప్రతిమం పరైః
సమీక్ష్య కర్ణః పార్థానాం ధృష్టద్యుమ్నాభిరక్షితం॥1॥

ప్రయయౌ రథఘోషేణ సింహనాదరవేణ చ
వాదిత్రాణాం చ నినదైః కంపయన్నివ మేదినీం॥2॥

వేపమాన ఇవ క్రోధాద్యుద్ధశౌండః పరంతపః
ప్రతివ్యూహ్య మహాతేజా యథావద్భరతర్షభ॥3॥

వ్యధమత్పాండవీం సేనామాసురీం మఘవానివ
యుధిష్ఠిరం చాభిభవన్నపసవ్యం చకార హ॥4॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం సంజయ రాధేయః ప్రత్యవ్యూహత పాండవాన్
ధృష్టద్యుమ్నముఖాన్వీరాన్భీమసేనాభిరక్షితాన్॥5॥

కే చ ప్రపక్షౌ పక్షౌ వా మమ సైన్యస్య సంజయ
ప్రవిభజ్య యథాన్యాయం కథం వా సమవస్థితాః॥6॥

కథం పాండుసుతాశ్చాపి ప్రత్యవ్యూహంత మామకాన్
కథం చైతన్మహాయుద్ధం ప్రావర్తత సుదారుణం॥7॥

క్వ చ బీభత్సురభవద్యత్కర్ణోఽయాద్యుధిష్ఠిరం
కో హ్యర్జునస్య సాంనిధ్యే శక్తోఽభ్యేతుం యుధిష్ఠిరం॥8॥

సర్వభూతాని యో హ్యేకః ఖాండవే జితవాన్పురా
కస్తమన్యత్ర రాధేయాత్ప్రతియుధ్యేజ్జిజీవిషుః॥9॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు వ్యూహస్య రచనామర్జునశ్చ యథా గతః
పరిదాయ నృపం తేభ్యః సంగ్రామశ్చాభవద్యథా॥10॥

కృపః శారద్వతో రాజన్మాగధశ్చ తరస్వినః
సాత్వతః కృతవర్మా చ దక్షిణం పక్షమాశ్రితాః॥11॥

తేషాం ప్రపక్షే శకునిరులూకశ్చ మహారథః
సాదిభిర్విమలప్రాసైస్తవానీకమరక్షతాం॥12॥

గాంధారిభిరసంభ్రాంతైః పార్వతీయైశ్చ దుర్జయైః
శలభానామివ వ్రాతైః పిశాచైరివ దుర్దృశైః॥13॥

చతుస్త్రింశత్సహస్రాణి రథానామనివర్తినాం
సంశప్తకా యుద్ధశౌండా వామం పార్శ్వమపాలయన్॥14॥

సముచ్ఛ్రితాస్తవ సుతైః కృష్ణార్జునజిఘాంసవః
తేషాం ప్రపక్షః కాంబోజాః శకాశ్చ యవనైః సహ॥15॥

నిదేశాత్సూతపుత్రస్య సరథాః సాశ్వపత్తయః
ఆహ్వాయంతోఽర్జునం తస్థుః కేశవం చ మహాబలం॥16॥

మధ్యేసేనాముఖం కర్ణో వ్యవాతిష్ఠత దంశితః
చిత్రవర్మాంగదః స్రగ్వీ పాలయంధ్వజినీముఖం॥17॥

రక్ష్యమాణః సుసంరబ్ధైః పుత్రైః శస్త్రభృతాం వరః
వాహినీప్రముఖం వీరః సంప్రకర్షన్నశోభత॥18॥

అయోరత్నిర్మహాబాహుః సూర్యవైశ్వానరద్యుతిః
మహాద్విపస్కంధగతః పింగలః ప్రియదర్శనః
దుఃశాసనో వృతః సైన్యైః స్థితో వ్యూహస్య పృష్ఠతః॥19॥

తమన్వయాన్మహారాజ స్వయం దుర్యోధనో నృపః
చిత్రాశ్వైశ్చిత్రసంనాహైః సోదర్యైరభిరక్షితః॥20॥

రక్ష్యమాణో మహావీర్యైః సహితైర్మద్రకేకయైః
అశోభత మహారాజ దేవైరివ శతక్రతుః॥21॥

అశ్వత్థామా కురూణాం చ యే ప్రవీరా మహారథాః
నిత్యమత్తాశ్చ మాతంగాః శూరైర్మ్లేచ్ఛైరధిష్ఠితాః
అన్వయుస్తద్రథానీకం క్షరంత ఇవ తోయదాః॥22॥

తే ధ్వజైర్వైజయంతీభిర్జ్వలద్భిః పరమాయుధైః
సాదిభిశ్చాస్థితా రేజుర్ద్రుమవంత ఇవాచలాః॥23॥

తేషాం పదాతినాగానాం పాదరక్షాః సహస్రశః
పట్టిశాసిధరాః శూరా బభూవురనివర్తినః॥24॥

సాదిభిః స్యందనైర్నాగైరధికం సమలంకృతైః
స వ్యూహరాజో విబభౌ దేవాసురచమూపమః॥25॥

బార్హస్పత్యః సువిహితో నాయకేన విపశ్చితా
నృత్యతీవ మహావ్యూహః పరేషామాదధద్భయం॥26॥

తస్య పక్షప్రపక్షేభ్యో నిష్పతంతి యుయుత్సవః
పత్త్యశ్వరథమాతంగాః ప్రావృషీవ బలాహకాః॥27॥

తతః సేనాముఖే కర్ణం దృష్ట్వా రాజా యుధిష్ఠిరః
ధనంజయమమిత్రఘ్నమేకవీరమువాచ హ॥28॥

పశ్యార్జున మహావ్యూహం కర్ణేన విహితం రణే
యుక్తం పక్షైః ప్రపక్షైశ్చ సేనానీకం ప్రకాశతే॥29॥

తదేతద్వై సమాలోక్య ప్రత్యమిత్రం మహద్బలం
యథా నాభిభవత్యస్మాంస్తథా నీతిర్విధీయతాం॥30॥

ఏవముక్తోఽర్జునో రాజ్ఞా ప్రాంజలిర్నృపమబ్రవీత్
యథా భవానాహ తథా తత్సర్వం న తదన్యథా॥31॥

యస్త్వస్య విహితో ఘాతస్తం కరిష్యామి భారత
ప్రధానవధ ఏవాస్య వినాశస్తం కరోమ్యహం॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తస్మాత్త్వమేవ రాధేయం భీమసేనః సుయోధనం
వృషసేనం చ నకులః సహదేవోఽపి సౌబలం॥33॥

దుఃశాసనం శతానీకో హార్దిక్యం శినిపుంగవః
ధృష్టద్యుమ్నస్తథా ద్రౌణిం స్వయం యాస్యామ్యహం కృపం॥34॥

ద్రౌపదేయా ధార్తరాష్ట్రాఞ్శిష్టాన్సహ శిఖండినా
తే తే చ తాంస్తానహితానస్మాకం ఘ్నంతు మామకాః॥35॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన తథేత్యుక్త్వా ధనంజయః
వ్యాదిదేశ స్వసైన్యాని స్వయం చాగాచ్చమూముఖం॥36॥

అథ తం రథమాయాంతం దృష్ట్వాత్యద్భుతదర్శనం
ఉవాచాధిరథిం శల్యః పునస్తం యుద్ధదుర్మదం॥37॥

అయం స రథ ఆయాతి శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
నిఘ్నన్నమిత్రాన్కౌంతేయో యం యం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥38॥

శ్రూయతే తుములః శబ్దో రథనేమిస్వనో మహాన్
ఏష రేణుః సముద్భూతో దివమావృత్య తిష్ఠతి॥39॥

చక్రనేమిప్రణున్నా చ కంపతే కర్ణ మేదినీ
ప్రవాత్యేష మహావాయురభితస్తవ వాహినీం
క్రవ్యాదా వ్యాహరంత్యేతే మృగాః కుర్వంతి భైరవం॥40॥

పశ్య కర్ణ మహాఘోరం భయదం లోమహర్షణం
కబంధం మేఘసంకాశం భానుమావృత్య సంస్థితం॥41॥

పశ్య యూథైర్బహువిధైర్మృగాణాం సర్వతోదిశం
బలిభిర్దృప్తశార్దూలైరాదిత్యోఽభినిరీక్ష్యతే॥42॥

పశ్య కంకాంశ్చ గృధ్రాంశ్చ సమవేతాన్సహస్రశః
స్థితానభిముఖాన్ఘోరానన్యోన్యమభిభాషతః॥43॥

సితాశ్చాశ్వాః సమాయుక్తాస్తవ కర్ణ మహారథే
ప్రదరాః ప్రజ్వలంత్యేతే ధ్వజశ్చైవ ప్రకంపతే॥44॥

ఉదీర్యతో హయాన్పశ్య మహాకాయాన్మహాజవాన్
ప్లవమానాందర్శనీయానాకాశే గరుడానివ॥45॥

ధ్రువమేషు నిమిత్తేషు భూమిమావృత్య పార్థివాః
స్వప్స్యంతి నిహతాః కర్ణ శతశోఽథ సహస్రశః॥46॥

శంఖానాం తుములః శబ్దః శ్రూయతే లోమహర్షణః
ఆనకానాం చ రాధేయ మృదంగానాం చ సర్వశః॥47॥

బాణశబ్దాన్బహువిధాన్నరాశ్వరథనిస్వనాన్
జ్యాతలత్రేషుశబ్దాంశ్చ శృణు కర్ణ మహాత్మనాం॥48॥

హేమరూప్యప్రమృష్టానాం వాససాం శిల్పినిర్మితాః
నానావర్ణా రథే భాంతి శ్వసనేన ప్రకంపితాః॥49॥

సహేమచంద్రతారార్కాః పతాకాః కింకిణీయుతాః
పశ్య కర్ణార్జునస్యైతాః సౌదామిన్య ఇవాంబుదే॥50॥

ధ్వజాః కణకణాయంతే వాతేనాభిసమీరితాః
సపతాకా రథాశ్చాపి పాంచాలానాం మహాత్మనాం॥51॥

నాగాశ్వరథపత్త్యోఘాంస్తావకాన్సమభిఘ్నతః
ధ్వజాగ్రం దృశ్యతే త్వస్య జ్యాశబ్దశ్చాపి శ్రూయతే॥52॥

అద్య ద్రష్టాసి తం వీరం శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
నిఘ్నంతం శాత్రవాన్సంఖ్యే యం కర్ణ పరిపృచ్ఛసి॥53॥

అద్య తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ లోహితాక్షౌ పరంతపౌ
వాసుదేవార్జునౌ కర్ణ ద్రష్టాస్యేకరథస్థితౌ॥54॥

సారథిర్యస్య వార్ష్ణేయో గాండీవం యస్య కార్ముకం
తం చేద్ధంతాసి రాధేయ త్వం నో రాజా భవిష్యసి॥55॥

ఏష సంశప్తకాహూతస్తానేవాభిముఖో గతః
కరోతి కదనం చైషాం సంగ్రామే ద్విషతాం బలీ
ఇతి బ్రువాణం మద్రేశం కర్ణః ప్రాహాతిమన్యుమాన్॥56॥

పశ్య సంశప్తకైః క్రుద్ధైః సర్వతః సమభిద్రుతః
ఏష సూర్య ఇవాంభోదైశ్ఛన్నః పార్థో న దృశ్యతే
ఏతదంతోఽర్జునః శల్య నిమగ్నః శోకసాగరే॥57॥

శల్య ఉవాచ

వరుణం కోఽమ్బుసా హన్యాదింధనేన చ పావకం
కో వానిలం నిగృహ్ణీయాత్పిబేద్వా కో మహార్ణవం॥58॥

ఈదృగ్రూపమహం మన్యే పార్థస్య యుధి నిగ్రహం
న హి శక్యోఽర్జునో జేతుం సేంద్రైః సర్వైః సురాసురైః॥59॥

అథైవం పరితోషస్తే వాచోక్త్వా సుమనా భవ
న స శక్యో యుధా జేతుమన్యం కురు మనోరథం॥60॥

బాహుభ్యాముద్ధరేద్భూమిం దహేత్క్రుద్ధ ఇమాః ప్రజాః
పాతయేత్త్రిదివాద్దేవాన్యోఽర్జునం సమరే జయేత్॥61॥

పశ్య కుంతీసుతం వీరం భీమమక్లిష్టకారిణం
ప్రభాసంతం మహాబాహుం స్థితం మేరుమివాచలం॥62॥

అమర్షీ నిత్యసంరబ్ధశ్చిరం వైరమనుస్మరన్
ఏష భీమో జయప్రేప్సుర్యుధి తిష్ఠతి వీర్యవాన్॥63॥

ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
తిష్ఠత్యసుకరః సంఖ్యే పరైః పరపురంజయః॥64॥

ఏతౌ చ పురుషవ్యాఘ్రావశ్వినావివ సోదరౌ
నకులః సహదేవశ్చ తిష్ఠతో యుధి దుర్జయౌ॥65॥

దృశ్యంత ఏతే కార్ష్ణయాః పంచ పంచాచలా ఇవ
వ్యవస్థితా యోత్స్యమానాః సర్వేఽర్జునసమా యుధి॥66॥

ఏతే ద్రుపదపుత్రాశ్చ ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
హీనాః సత్యజితా వీరాస్తిష్ఠంతి పరమౌజసః॥67॥

ఇతి సంవదతోరేవ తయోః పురుషసింహయోః
తే సేనే సమసజ్జేతాం గంగాయమునవద్భృశం॥68॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా వ్యూఢేష్వనీకేషు సంసక్తేషు చ సంజయ
సంశప్తకాన్కథం పార్థో గతః కర్ణశ్చ పాండవాన్॥1॥

ఏతద్విస్తరతో యుద్ధం ప్రబ్రూహి కుశలో హ్యసి
న హి తృప్యామి వీరాణాం శృణ్వానో విక్రమాన్రణే॥2॥

సంజయ ఉవాచ

తత్స్థానే సమవస్థాప్య ప్రత్యమిత్రం మహాబలం
అవ్యూహతార్జునో వ్యూహం పుత్రస్య తవ దుర్నయే॥3॥

తత్సాదినాగకలిలం పదాతిరథసంకులం
ధృష్టద్యుమ్నముఖైర్వ్యూఢమశోభత మహద్బలం॥4॥

పారావతసవర్ణాశ్వశ్చంద్రాదిత్యసమద్యుతిః
పార్షతః ప్రబభౌ ధన్వీ కాలో విగ్రహవానివ॥5॥

పార్షతం త్వభి సంతస్థుర్ద్రౌపదేయా యుయుత్సవః
సానుగా భీమవపుషశ్చంద్రం తారాగణా ఇవ॥6॥

అథ వ్యూఢేష్వనీకేషు ప్రేక్ష్య సంశప్తకాన్రణే
క్రుద్ధోఽర్జునోఽభిదుద్రావ వ్యాక్షిపన్గాండివం ధనుః॥7॥

అథ సంశప్తకాః పార్థమభ్యధావన్వధైషిణః
విజయే కృతసంకల్పా మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥8॥

తదశ్వసంఘబహులం మత్తనాగరథాకులం
పత్తిమచ్ఛూరవీరౌఘైర్ద్రుతమర్జునమాద్రవత్॥9॥

స సంప్రహారస్తుములస్తేషామాసీత్కిరీటినా
తస్యైవ నః శ్రుతో యాదృఙ్నివాతకవచైః సహ॥10॥

రథానశ్వాంధ్వజాన్నాగాన్పత్తీన్రథపతీనపి
ఇషూంధనూంషి ఖడ్గాంశ్చ చక్రాణి చ పరశ్వధాన్॥11॥

సాయుధానుద్యతాన్బాహూనుద్యతాన్యాయుధాని చ
చిచ్ఛేద ద్విషతాం పార్థః శిరాంసి చ సహస్రశః॥12॥

తస్మిన్సైన్యే మహావర్తే పాతాలావర్తసంనిభే
నిమగ్నం తం రథం మత్వా నేదుః సంశప్తకా ముదా॥13॥

స పురస్తాదరీన్హత్వా పశ్చార్ధేనోత్తరేణ చ
దక్షిణేన చ బీభత్సుః క్రుద్ధో రుద్రః పశూనివ॥14॥

అథ పాంచాలచేదీనాం సృంజయానాం చ మారిష
త్వదీయైః సహ సంగ్రామ ఆసీత్పరమదారుణః॥15॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
హృష్టసేనాః సుసంరబ్ధా రథానీకైః ప్రహారిణః॥16॥

కోసలైః కాశిమత్స్యైశ్చ కారూషైః కేకయైరపి
శూరసేనైః శూరవీరైర్యుయుధుర్యుద్ధదుర్మదాః॥17॥

తేషామంతకరం యుద్ధం దేహపాప్మప్రణాశనం
శూద్రవిట్క్షత్రవీరాణాం ధర్మ్యం స్వర్గ్యం యశస్కరం॥18॥

దుర్యోధనోఽపి సహితో భ్రాతృభిర్భరతర్షభ
గుప్తః కురుప్రవీరైశ్చ మద్రాణాం చ మహారథైః॥19॥

పాండవైః సహపాంచాలైశ్చేదిభిః సాత్యకేన చ
యుధ్యమానం రణే కర్ణం కురువీరోఽభ్యపాలయత్॥20॥

కర్ణోఽపి నిశితైర్బాణైర్వినిహత్య మహాచమూం
ప్రమృద్య చ రథశ్రేష్ఠాన్యుధిష్ఠిరమపీడయత్॥21॥

విపత్రాయుధదేహాసూన్కృత్వా శత్రూన్సహస్రశః
యుక్త్వా స్వర్గయశోభ్యాం చ స్వేభ్యో ముదముదావహత్॥22॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యత్తత్ప్రవిశ్య పార్థానాం సేనాం కుర్వంజనక్షయం
కర్ణో రాజానమభ్యర్చ్ఛత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥23॥

కే చ ప్రవీరాః పార్థానాం యుధి కర్ణమవారయన్
కాంశ్చ ప్రమథ్యాధిరథిర్యుధిష్ఠిరమపీడయత్॥24॥

సంజయ ఉవాచ

ధృష్టద్యుమ్నముఖాన్పార్థాందృష్ట్వా కర్ణో వ్యవస్థితాన్
సమభ్యధావత్త్వరితః పాంచాలాఞ్శత్రుకర్శనః॥25॥

తం తూర్ణమభిధావంతం పాంచాలా జితకాశినః
ప్రత్యుద్యయుర్మహారాజ హంసా ఇవ మహార్ణవం॥26॥

తతః శంఖసహస్రాణాం నిస్వనో హృదయంగమః
ప్రాదురాసీదుభయతో భేరీశబ్దశ్చ దారుణః॥27॥

నానావాదిత్రనాదశ్చ ద్విపాశ్వరథనిస్వనః
సింహనాదశ్చ వీరాణామభవద్దారుణస్తదా॥28॥

సాద్రిద్రుమార్ణవా భూమిః సవాతాంబుదమంబరం
సార్కేందుగ్రహనక్షత్రా ద్యౌశ్చ వ్యక్తం వ్యఘూర్ణత॥29॥

అతి భూతాని తం శబ్దం మేనిరేఽతి చ వివ్యథుః
యాని చాప్లవసత్త్వాని ప్రాయస్తాని మృతాని చ॥30॥

అథ కర్ణో భృశం క్రుద్ధః శీఘ్రమస్త్రముదీరయన్
జఘాన పాండవీం సేనామాసురీం మఘవానివ॥31॥

స పాండవరథాంస్తూర్ణం ప్రవిశ్య విసృజఞ్శరాన్
ప్రభద్రకాణాం ప్రవరానహనత్సప్తసప్తతిం॥32॥

తతః సుపుంఖైర్నిశితై రథశ్రేష్ఠో రథేషుభిః
అవధీత్పంచవింశత్యా పాంచాలాన్పంచవింశతిం ॥33॥

సువర్ణపుంఖైర్నారాచైః పరకాయవిదారణైః
చేదికానవధీద్వీరః శతశోఽథ సహస్రశః ॥34॥

తం తథా సమరే కర్మ కుర్వాణమతిమానుషం
పరివవ్రుర్మహారాజ పాంచాలానాం రథవ్రజాః ॥35॥

తతః సంధాయ విశిఖాన్పంచ భారత దుఃసహాన్
పాంచాలానవధీత్పంచ కర్ణో వైకర్తనో వృషః ॥36॥

భానుదేవం చిత్రసేనం సేనాబిందుం చ భారత
తపనం శూరసేనం చ పాంచాలానవధీద్రణే ॥37॥

పాంచాలేషు చ శూరేషు వధ్యమానేషు సాయకైః
హాహాకారో మహానాసీత్పాంచాలానాం మహాహవే ॥38॥

తేషాం సంకీర్యమాణానాం హాహాకారకృతా దిశః
పునరేవ చ తాన్కర్ణో జఘానాశు పతత్రిభిః ॥39॥

చక్రరక్షౌ తు కర్ణస్య పుత్రౌ మారిష దుర్జయౌ
సుషేణః సత్యసేనశ్చ త్యక్త్వా ప్రాణానయుధ్యతాం ॥40॥

పృష్ఠగోపస్తు కర్ణస్య జ్యేష్ఠః పుత్రో మహారథః
వృషసేనః స్వయం కర్ణం పృష్ఠతః పర్యపాలయత్ ॥41॥

ధృష్టద్యుమ్నః సాత్యకిశ్చ ద్రౌపదేయా వృకోదరః
జనమేజయః శిఖండీ చ ప్రవీరాశ్చ ప్రభద్రకాః ॥42॥

చేదికేకయపాంచాలా యమౌ మత్స్యాశ్చ దంశితాః
సమభ్యధావన్రాధేయం జిఘాంసంతః ప్రహారిణః ॥43॥

త ఏనం వివిధైః శస్త్రైః శరధారాభిరేవ చ
అభ్యవర్షన్విమృద్నంతః ప్రావృషీవాంబుదా గిరిం ॥44॥

పితరం తు పరీప్సంతః కర్ణపుత్రాః ప్రహారిణః
త్వదీయాశ్చాపరే రాజన్వీరా వీరానవారయన్ ॥45॥

సుషేణో భీమసేనస్య ఛిత్త్వా భల్లేన కార్ముకం
నారాచైః సప్తభిర్విద్ధ్వా హృది భీమం ననాద హ ॥46॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సుదృఢం భీమవిక్రమః
సజ్యం వృకోదరః కృత్వా సుషేణస్యాచ్ఛినద్ధనుః ॥47॥

వివ్యాధ చైనం నవభిః క్రుద్ధో నృత్యన్నివేషుభిః
కర్ణం చ తూర్ణం వివ్యాధ త్రిసప్తత్యా శితైః శరైః ॥48॥

సత్యసేనం చ దశభిః సాశ్వసూతధ్వజాయుధం
పశ్యతాం సుహృదాం మధ్యే కర్ణపుత్రమపాతయత్ ॥49॥

క్షురప్రణున్నం తత్తస్య శిరశ్చంద్రనిభాననం
శుభదర్శనమేవాసీన్నాలభ్రష్టమివాంబుజం ॥50॥

హత్వా కర్ణసుతం భీమస్తావకాన్పునరార్దయత్
కృపహార్దిక్యయోశ్ఛిత్త్వా చాపే తావప్యథార్దయత్ ॥51॥

దుఃశాసనం త్రిభిర్విద్ధ్వా శకునిం షడ్భిరాయసైః
ఉలూకం చ పతత్రిం చ చకార విరథావుభౌ ॥52॥

హే సుషేణ హతోఽసీతి బ్రువన్నాదత్త సాయకం
తమస్య కర్ణశ్చిచ్ఛేద త్రిభిశ్చైనమతాడయత్ ॥53॥

అథాన్యమపి జగ్రాహ సుపర్వాణం సుతేజనం
సుషేణాయాసృజద్భీమస్తమప్యస్యాచ్ఛినద్వృషః॥54॥

పునః కర్ణస్త్రిసప్తత్యా భీమసేనం రథేషుభిః
పుత్రం పరిప్సన్వివ్యాధ క్రూరం క్రూరైర్జిఘాంసయా॥55॥

సుషేణస్తు ధనుర్గృహ్య భారసాధనముత్తమం
నకులం పంచభిర్బాణైర్బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥56॥

నకులస్తం తు వింశత్యా విద్ధ్వా భారసహైర్దృఢైః
ననాద బలవన్నాదం కర్ణస్య భయమాదధత్॥57॥

తం సుషేణో మహారాజ విద్ధ్వా దశభిరాశుగైః
చిచ్ఛేద చ ధనుః శీఘ్రం క్షురప్రేణ మహారథః॥58॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ నకులః క్రోధమూర్ఛితః
సుషేణం బహుభిర్బాణైర్వారయామాస సంయుగే॥59॥

స తు బాణైర్దిశో రాజన్నాచ్ఛాద్య పరవీరహా
ఆజఘ్నే సారథిం చాస్య సుషేణం చ తతస్త్రిభిః
చిచ్ఛేద చాస్య సుదృఢం ధనుర్భల్లైస్త్రిభిస్త్రిధా॥60॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ సుషేణః క్రోధమూర్ఛితః
అవిధ్యన్నకులం షష్ట్యా సహదేవం చ సప్తభిః॥61॥

తద్యుద్ధం సుమహద్ఘోరమాసీద్దేవాసురోపమం
నిఘ్నతాం సాయకైస్తూర్ణమన్యోన్యస్య వధం ప్రతి॥62॥

సాత్యకిర్వృషసేనస్య హత్వా సూతం త్రిభిః శరైః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన జఘానాశ్వాంశ్చ సప్తభిః
ధ్వజమేకేషుణోన్మథ్య త్రిభిస్తం హృద్యతాడయత్॥63॥

అథావసన్నః స్వరథే ముహూర్తాత్పునరుత్థితః
అథో జిఘాంసుః శైనేయం ఖడ్గచర్మభృదభ్యయాత్॥64॥

తస్య చాప్లవతః శీఘ్రం వృషసేనస్య సాత్యకిః
వరాహకర్ణైర్దశభిరవిధ్యదసిచర్మణీ॥65॥

దుఃశాసనస్తు తం దృష్ట్వా విరథం వ్యాయుధం కృతం
ఆరోప్య స్వరథే తూర్ణమపోవాహ రథాంతరం॥66॥

అథాన్యం రథమాస్థాయ వృషసేనో మహారథః
కర్ణస్య యుధి దుర్ధర్షః పునః పృష్ఠమపాలయత్॥67॥

దుఃశాసనం తు శైనేయో నవైర్నవభిరాశుగైః
విసూతాశ్వరథం కృత్వా లలాటే త్రిభిరార్పయత్॥68॥

స త్వన్యం రథమాస్థాయ విధివత్కల్పితం పునః
యుయుధే పాండుభిః సార్ధం కర్ణస్యాప్యాయయన్బలం॥69॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతః కర్ణమవిధ్యద్దశభిః శరైః
ద్రౌపదేయాస్త్రిసప్తత్యా యుయుధానస్తు సప్తభిః॥70॥

భీమసేనశ్చతుఃషష్ట్యా సహదేవశ్చ పంచభిః
నకులస్త్రింశతా బాణైః శతానీకశ్చ సప్తభిః
శిఖండీ దశభిర్వీరో ధర్మరాజః శతేన తు॥71॥

ఏతే చాన్యే చ రాజేంద్ర ప్రవీరా జయగృద్ధినః
అభ్యర్దయన్మహేష్వాసం సూతపుత్రం మహామృధే॥72॥

తాన్సూతపుత్రో విశిఖైర్దశభిర్దశభిః శితైః
రథే చారు చరన్వీరః ప్రత్యవిధ్యదరిందమః॥73॥

తత్రాస్త్రవీర్యం కర్ణస్య లాఘవం చ మహాత్మనః
అపశ్యామ మహారాజ తదద్భుతమివాభవత్॥74॥

న హ్యాదదానం దదృశుః సందధానం చ సాయకాన్
విముంచంతం చ సంరంభాద్దదృశుస్తే మహారథం॥75॥

ద్యౌర్వియద్భూర్దిశశ్చాశు ప్రణున్నా నిశితైః శరైః
అరుణాభ్రావృతాకారం తస్మిందేశే బభౌ వియత్॥76॥

నృత్యన్నివ హి రాధేయశ్చాపహస్తః ప్రతాపవాన్
యైర్విద్ధః ప్రత్యవిధ్యత్తానేకైకం త్రిగుణైః శరైః॥77॥

దశభిర్దశభిశ్చైనాన్పునర్విద్ధ్వా ననాద హ
సాశ్వసూతధ్వజచ్ఛత్రాస్తతస్తే వివరం దదుః॥78॥

తాన్ప్రమృద్నన్మహేష్వాసాన్రాధేయః శరవృష్టిభిః
రాజానీకమసంబాధం ప్రావిశచ్ఛత్రుకర్శనః॥79॥

స రథాంస్త్రిశతాన్హత్వా చేదీనామనివర్తినాం
రాధేయో నిశితైర్బాణైస్తతోఽభ్యార్చ్ఛద్యుధిష్ఠిరం॥80॥

తతస్తే పాండవా రాజఞ్శిఖండీ చ ససాత్యకిః
రాధేయాత్పరిరక్షంతో రాజానం పర్యవారయన్॥81॥

తథైవ తావకాః సర్వే కర్ణం దుర్వారణం రణే
యత్తాః సేనామహేష్వాసాః పర్యరక్షంత సర్వశః॥82॥

నానావాదిత్రఘోషాశ్చ ప్రాదురాసన్విశాం పతే
సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే శూరాణామనివర్తినాం॥83॥

తతః పునః సమాజగ్మురభీతాః కురుపాండవాః
యుధిష్ఠిరముఖాః పార్థాః సూతపుత్రముఖా వయం॥84॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

సంజయ ఉవాచ

విదార్య కర్ణస్తాం సేనాం ధర్మరాజముపాద్రవత్
రథహస్త్యశ్వపత్తీనాం సహస్రైః పరివారితః॥1॥

నానాయుధసహస్రాణి ప్రేషితాన్యరిభిర్వృషః
ఛిత్త్వా బాణశతైరుగ్రైస్తానవిధ్యదసంభ్రమః॥2॥

నిచకర్త శిరాంస్యేషాం బాహూనూరూంశ్చ సర్వశః
తే హతా వసుధాం పేతుర్భగ్నాశ్చాన్యే విదుద్రువుః॥3॥

ద్రవిడాంధ్రనిషాదాస్తు పునః సాత్యకిచోదితాః
అభ్యర్దయంజిఘాంసంతః పత్తయః కర్ణమాహవే॥4॥

తే విబాహుశిరస్త్రాణాః ప్రహతాః కర్ణసాయకైః
పేతుః పృథివ్యాం యుగపచ్ఛిన్నం శాలవనం యథా॥5॥

ఏవం యోధశతాన్యాజౌ సహస్రాణ్యయుతాని చ
హతానీయుర్మహీం దేహైర్యశసాపూరయందిశః॥6॥

అథ వైకర్తనం కర్ణం రణే క్రుద్ధమివాంతకం
రురుధుః పాండుపాంచాలా వ్యాధిం మంత్రౌషధైరివ॥7॥

స తాన్ప్రమృద్యాభ్యపతత్పునరేవ యుధిష్ఠిరం
మంత్రౌషధిక్రియాతీతో వ్యాధిరత్యుల్బణో యథా॥8॥

స రాజగృద్ధిభీ రుద్ధః పాండుపాంచాలకేకయైః
నాశకత్తానతిక్రాంతుం మృత్యుర్బ్రహ్మవిదో యథా॥9॥

తతో యుధిష్ఠిరః కర్ణమదూరస్థం నివారితం
అబ్రవీత్పరవీరఘ్నః క్రోధసంరక్తలోచనః॥10॥

కర్ణ కర్ణ వృథాదృష్టే సూతపుత్ర వచః శృణు
సదా స్పర్ధసి సంగ్రామే ఫల్గునేన యశస్వినా
తథాస్మాన్బాధసే నిత్యం ధార్తరాష్ట్రమతే స్థితః॥11॥

యద్బలం యచ్చ తే వీర్యం ప్రద్వేషో యశ్చ పాండుషు
తత్సర్వం దర్శయస్వాద్య పౌరుషం మహదాస్థితః
యుద్ధశ్రద్ధాం స తేఽద్యాహం వినేష్యామి మహాహవే॥12॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ కర్ణం పాండుసుతస్తదా
సువర్ణపుంఖైర్దశభిర్వివ్యాధాయస్మయైః శితైః॥13॥

తం సూతపుత్రో నవభిః ప్రత్యవిధ్యదరిందమః
వత్సదంతైర్మహేష్వాసః ప్రహసన్నివ భారత॥14॥

తతః క్షురాభ్యాం పాంచాల్యౌ చక్రరక్షౌ మహాత్మనః
జఘాన సమరే శూరః శరైః సంనతపర్వభిః॥15॥

తావుభౌ ధర్మరాజస్య ప్రవీరౌ పరిపార్శ్వతః
రథాభ్యాశే చకాశేతే చంద్రస్యేవ పునర్వసూ॥16॥

యుధిష్ఠిరః పునః కర్ణమవిధ్యత్త్రింశతా శరైః
సుషేణం సత్యసేనం చ త్రిభిస్త్రిభిరతాడయత్॥17॥

శల్యం నవత్యా వివ్యాధ త్రిసప్తత్యా చ సూతజం
తాంశ్చాస్య గోప్తౄన్వివ్యాధ త్రిభిస్త్రిభిరజిహ్మగైః॥18॥

తతః ప్రహస్యాధిరథిర్విధున్వానః స కార్ముకం
భిత్త్వా భల్లేన రాజానం విద్ధ్వా షష్ట్యానదన్ముదా॥19॥

తతః ప్రవీరాః పాండూనామభ్యధావన్యుధిష్ఠిరం
సూతపుత్రాత్పరీప్సంతః కర్ణమభ్యర్దయఞ్శరైః॥20॥

సాత్యకిశ్చేకితానశ్చ యుయుత్సుః పాండ్య ఏవ చ
ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ ద్రౌపదేయాః ప్రభద్రకాః॥21॥

యమౌ చ భీమసేనశ్చ శిశుపాలస్య చాత్మజః
కారూషా మత్స్యశేషాశ్చ కేకయాః కాశికోసలాః
ఏతే చ త్వరితా వీరా వసుషేణమవారయన్॥22॥

జనమేజయశ్చ పాంచాల్యః కర్ణం వివ్యాధ సాయకైః
వరాహకర్ణైర్నారాచైర్నాలీకైర్నిశితైః శరైః
వత్సదంతైర్విపాఠైశ్చ క్షురప్రైశ్చటకాముఖైః॥23॥

నానాప్రహరణైశ్చోగ్రై రథహస్త్యశ్వసాదినః
సర్వతోఽభ్యాద్రవన్కర్ణం పరివార్య జిఘాంసయా॥24॥

స పాండవానాం ప్రవరైః సర్వతః సమభిద్రుతః
ఉదైరయద్బ్రాహ్మమస్త్రం శరైః సంపూరయందిశః॥25॥

తతః శరమహాజ్వాలో వీర్యోష్మా కర్ణపావకః
నిర్దహన్పాండవవనం చారు పర్యచరద్రణే॥26॥

స సంవార్య మహాస్త్రాణి మహేష్వాసో మహాత్మనాం
ప్రహస్య పురుషేంద్రస్య శరైశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం॥27॥

తతః సంధాయ నవతిం నిమేషాన్నతపర్వణాం
బిభేద కవచం రాజ్ఞో రణే కర్ణః శితైః శరైః॥28॥

తద్వర్మ హేమవికృతం రరాజ నిపతత్తదా
సవిద్యుదభ్రం సవితుః శిష్టం వాతహతం యథా॥29॥

తదంగం పురుషేంద్రస్య భ్రష్టవర్మ వ్యరోచత
రత్నైరలంకృతం దివ్యైర్వ్యభ్రం నిశి యథా నభః॥30॥

స వివర్మా శరైః పార్థో రుధిరేణ సముక్షితః
క్రుద్ధః సర్వాయసీం శక్తిం చిక్షేపాధిరథిం ప్రతి॥31॥

తాం జ్వలంతీమివాకాశే శరైశ్చిచ్ఛేద సప్తభిః
సా ఛిన్నా భూమిమపతన్మహేష్వాసస్య సాయకైః॥32॥

తతో బాహ్వోర్లలాటే చ హృది చైవ యుధిష్ఠిరః
చతుర్భిస్తోమరైః కర్ణం తాడయిత్వా ముదానదత్॥33॥

ఉద్భిన్నరుధిరః కర్ణః క్రుద్ధః సర్ప ఇవ శ్వసన్
ధ్వజం చిచ్ఛేద భల్లేన త్రిభిర్వివ్యాధ పాండవం
ఇషుధీ చాస్య చిచ్ఛేద రథం చ తిలశోఽచ్ఛినత్॥34॥

ఏవం పార్థో వ్యపాయాత్స నిహతప్రార్ష్టిసారథిః
అశక్నువన్ప్రముఖతః స్థాతుం కర్ణస్య దుర్మనాః॥35॥

తమభిద్రుత్య రాధేయః స్కంధం సంస్పృశ్య పాణినా
అబ్రవీత్ప్రహసన్రాజన్కుత్సయన్నివ పాండవం॥36॥

కథం నామ కులే జాతః క్షత్రధర్మే వ్యవస్థితః
ప్రజహ్యాత్సమరే శత్రూన్ప్రాణాన్రక్షన్మహాహవే॥37॥

న భవాన్క్షత్రధర్మేషు కుశలోఽసీతి మే మతిః
బ్రాహ్మే బలే భవాన్యుక్తః స్వాధ్యాయే యజ్ఞకర్మణి॥38॥

మా స్మ యుధ్యస్వ కౌంతేయ మా చ వీరాన్సమాసదః
మా చైనానప్రియం బ్రూహి మా చ వ్రజ మహారణం॥39॥

ఏవముక్త్వా తతః పార్థం విసృజ్య చ మహాబలః
న్యహనత్పాండవీం సేనాం వజ్రహస్త ఇవాసురీం
తతః ప్రాయాద్ద్రుతం రాజన్వ్రీడన్నివ జనేశ్వరః॥40॥

అథ ప్రయాంతం రాజానమన్వయుస్తే తదాచ్యుతం
చేదిపాండవపాంచాలాః సాత్యకిశ్చ మహారథః
ద్రౌపదేయాస్తథా శూరా మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥41॥

తతో యుధిష్ఠిరానీకం దృష్ట్వా కర్ణః పరాఙ్ముఖం
కురుభిః సహితో వీరైః పృష్ఠగైః పృష్ఠమన్వయాత్॥42॥

శంఖభేరీనినాదైశ్చ కార్ముకాణాం చ నిస్వనైః
బభూవ ధార్తరాష్ట్రాణాం సింహనాదరవస్తదా॥43॥

యుధిష్ఠిరస్తు కౌరవ్య రథమారుహ్య సత్వరః
శ్రుతకీర్తేర్మహారాజ దృష్టవాన్కర్ణవిక్రమం॥44॥

కాల్యమానం బలం దృష్ట్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
తాన్యోధానబ్రవీత్క్రుద్ధో హతైనం వై సహస్రశః॥45॥

తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతాః పాండవానాం మహారథాః
భీమసేనముఖాః సర్వే పుత్రాంస్తే ప్రత్యుపాద్రవన్॥46॥

అభవత్తుములః శబ్దో యోధానాం తత్ర భారత
హస్త్యశ్వరథపత్తీనాం శస్త్రాణాం చ తతస్తతః॥47॥

ఉత్తిష్ఠత ప్రహరత ప్రైతాభిపతతేతి చ
ఇతి బ్రువాణా అన్యోన్యం జఘ్నుర్యోధా రణాజిరే ॥48॥

అభ్రచ్ఛాయేవ తత్రాసీచ్ఛరవృష్టిభిరంబరే
సమావృత్తైర్నరవరైర్నిఘ్నద్భిరితరేతరం ॥49॥

విపతాకాధ్వజచ్ఛత్రా వ్యశ్వసూతాయుధా రణే
వ్యంగాంగావయవాః పేతుః క్షితౌ క్షీణా హతేశ్వరాః ॥50॥

ప్రవరాణీవ శైలానాం శిఖరాణి ద్విపోత్తమాః
సారోహా నిహతాః పేతుర్వజ్రభిన్నా ఇవాద్రయః ॥51॥

ఛిన్నభిన్నవిపర్యస్తైర్వర్మాలంకారవిగ్రహైః
సారోహాస్తురగాః పేతుర్హతవీరాః సహస్రశః ॥52॥

విప్రవిద్ధాయుధాంగాశ్చ ద్విరదాశ్వరథైర్హతాః
ప్రతివీరైశ్చ సంమర్దే పత్తిసంఘాః సహస్రశః ॥53॥

విశాలాయతతామ్రాక్షైః పద్మేందుసదృశాననైః
శిరోభిర్యుద్ధశౌండానాం సర్వతః సంస్తృతా మహీ ॥54॥

తథా తు వితతే వ్యోమ్ని నిస్వనం శుశ్రువుర్జనాః
విమానైరప్సరఃసంఘైర్గీతవాదిత్రనిస్వనైః ॥55॥

హతాన్కృత్తానభిముఖాన్వీరాన్వీరైః సహస్రశః
ఆరోప్యారోప్య గచ్ఛంతి విమానేష్వప్సరోగణాః ॥56॥

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం ప్రత్యక్షం స్వర్గలిప్సయా
ప్రహృష్టమనసః శూరాః క్షిప్రం జగ్ముః పరస్పరం ॥57॥

రథినో రథిభిః సార్ధం చిత్రం యుయుధురాహవే
పత్తయః పత్తిభిర్నాగా నాగైః సహ హయైర్హయాః ॥58॥

ఏవం ప్రవృత్తే సంగ్రామే గజవాజిజనక్షయే
సైన్యే చ రజసా వ్యాప్తే స్వే స్వాంజఘ్నుః పరే పరాన్ ॥59॥

కచాకచి బభౌ యుద్ధం దంతాదంతి నఖానఖి
ముష్టియుద్ధం నియుద్ధం చ దేహపాప్మవినాశనం ॥60॥

తథా వర్తతి సంగ్రామే గజవాజిజనక్షయే
నరాశ్వగజదేహేభ్యః ప్రసృతా లోహితాపగా
నరాశ్వగజదేహాన్సా వ్యువాహ పతితాన్బహూన్ ॥61॥

నరాశ్వగజసంబాధే నరాశ్వగజసాదినాం
లోహితోదా మహాఘోరా నదీ లోహితకర్దమా
నరాశ్వగజదేహాన్సా వహంతీ భీరుభీషణీ ॥62॥

తస్యాః పరమపారం చ వ్రజంతి విజయైషిణః
గాధేన చ ప్లవంతశ్చ నిమజ్జ్యోన్మజ్జ్య చాపరే ॥63॥

తే తు లోహితదిగ్ధాంగా రక్తవర్మాయుధాంబరాః
సస్నుస్తస్యాం పపుశ్చాసృఙ్మమ్లుశ్చ భరతర్షభ ॥64॥

రథానశ్వాన్నరాన్నాగానాయుధాభరణాని చ
వసనాన్యథ వర్మాణి హన్యమానాన్హతానపి
భూమిం ఖం ద్యాం దిశశ్చైవ ప్రాయః పశ్యామ లోహితం ॥65॥

లోహితస్య తు గంధేన స్పర్శేన చ రసేన చ
రూపేణ చాతిరిక్తేన శబ్దేన చ విసర్పతా
విషాదః సుమహానాసీత్ప్రాయః సైన్యస్య భారత ॥66॥

తత్తు విప్రహతం సైన్యం భీమసేనముఖైస్తవ
భూయః సమాద్రవన్వీరాః సాత్యకిప్రముఖా రథాః ||67||

తేషామాపతతాం వేగమవిషహ్యా మహాత్మనాం
పుత్త్రాణాం తే మహత్సైన్యమాసీద్రాజన్పరాఙ్ముఖం ||68||

తత్ప్రకీర్ణరథాశ్వేభం నరవాజిసమాకులం
విధ్వస్తచర్మకవచం ప్రవిద్ధాయుధకార్ముకం ||69||

వ్యద్రవత్తావకం సైన్యం లోడ్యమానం సమంతతః
సింహార్దితం మహారణ్యే యథా గజకులం తథా ||70||

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తానభిద్రవతో దృష్ట్వా పాండవాంస్తావకం బలం
క్రోశతస్తవ పుత్త్రస్య న స్మ రాజన్న్యవర్తత ||1||

తతః పక్షాత్ప్రపక్షాచ్చ ప్రపక్షేశ్చాపి దక్షిణాత్
ఉదస్తశస్త్రాః కురవో భీమమభ్యద్రవన్రణే ||2||

కర్ణోఽపి దృష్ట్వా ద్రవతో ధార్తరాష్ట్రాన్పరాఙ్ముఖాన్
హంసవర్ణాన్హయాగ్ర్యాంస్తాన్ప్రైషీద్యత్ర వృకోదరం ||3||

తే ప్రేషితా మహారాజ శల్యేనాహవశోభినా
భీమసేనరథం ప్రాప్య సమసజ్జంత వాజినః ||4||

దృష్ట్వా కర్ణం సమాయాంతం భీమః క్రోధసమన్వితః
మతిం దధ్రే వినాశాయ కర్ణస్య భరతర్షభ ||5||

సోఽబ్రవీత్సాత్యకిం వీరం ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
ఏనం రక్షత రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
సంశయాన్మహతో ముక్తం కథంచిత్ప్రేక్షతో మమ ||6||

అగ్రతో మే కృతో రాజా ఛిన్నసర్వపరిచ్ఛదః
దుర్యోధనస్య ప్రీత్యర్థం రాధేయేన దురాత్మనా ||7||

అంతమద్య కరిష్యామి తస్య దుఃఖస్య పార్షత
హంతా వాస్మి రణే కర్ణం స వా మాం నిహనిష్యతి
సంగ్రామేణ సుఘోరేణ సత్యమేతద్బ్రవీమి వః ||8||

రాజానమద్య భవతాం న్యాసభూతం దదామి వై
అస్య సంరక్షణే సర్వే యతధ్వం విగతజ్వరాః ||9||

ఏవముక్త్వా మహాబాహుః ప్రాయాదాధిరథిం ప్రతి
సింహనాదేన మహతా సర్వాః సంనాదయందిశః ||10||

దృష్ట్వా త్వరితమాయాంతం భీమం యుద్ధాభినందినం
సూతపుత్రమథోవాచ మద్రాణామీశ్వరో విభుః ||11||

పశ్య కర్ణ మహాబాహుం క్రుద్ధం పాండవనందనం
దీర్ఘకాలార్జితం క్రోధం మోక్తుకామం త్వయి ధ్రువం ||12||

ఈదృశం నాస్య రూపం మే దృష్టపూర్వం కదాచన
అభిమన్యౌ హతే కర్ణ రాక్షసే వా ఘటోత్కచే ||13||

త్రైలోక్యస్య సమస్తస్య శక్తః క్రుద్ధో నివారణే
బిభర్తి యాదృశం రూపం కాలాగ్నిసదృశం శుభం ||14||

ఇతి బ్రువతి రాధేయం మద్రాణామీశ్వరే నృప
అభ్యవర్తత వై కర్ణం క్రోధదీప్తో వృకోదరః॥15॥

తథాగతం తు సంప్రేక్ష్య భీమం యుద్ధాభినందినం
అబ్రవీద్వచనం శల్యం రాధేయః ప్రహసన్నివ॥16॥

యదుక్తం వచనం మేఽద్య త్వయా మద్రజనేశ్వర
భీమసేనం ప్రతి విభో తత్సత్యం నాత్ర సంశయః॥17॥

ఏష శూరశ్చ వీరశ్చ క్రోధనశ్చ వృకోదరః
నిరపేక్షః శరీరే చ ప్రాణతశ్చ బలాధికః॥18॥

అజ్ఞాతవాసం వసతా విరాటనగరే తదా
ద్రౌపద్యాః ప్రియకామేన కేవలం బాహుసంశ్రయాత్
గూఢభావం సమాశ్రిత్య కీచకః సగణో హతః॥19॥

సోఽద్య సంగ్రామశిరసి సంనద్ధః క్రోధమూర్ఛితః
కింకరోద్యతదండేన మృత్యునాపి వ్రజేద్రణం॥20॥

చిరకాలాభిలషితో మమాయం తు మనోరథః
అర్జునం సమరే హన్యాం మాం వా హన్యాద్ధనంజయః
స మే కదాచిదద్యైవ భవేద్భీమసమాగమాత్॥21॥

నిహతే భీమసేనే తు యది వా విరథీకృతే
అభియాస్యతి మాం పార్థస్తన్మే సాధు భవిష్యతి
అత్ర యన్మన్యసే ప్రాప్తం తచ్ఛీఘ్రం సంప్రధారయ॥22॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం రాధేయస్య మహాత్మనః
ఉవాచ వచనం శల్యః సూతపుత్రం తథాగతం॥23॥

అభియాసి మహాబాహో భీమసేనం మహాబలం
నిరస్య భీమసేనం తు తతః ప్రాప్స్యసి ఫల్గునం॥24॥

యస్తే కామోఽభిలషితశ్చిరాత్ప్రభృతి హృద్గతః
స వై సంపత్స్యతే కర్ణ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥25॥

ఏవముక్తే తతః కర్ణః శల్యం పునరభాషత
హంతాహమర్జునం సంఖ్యే మాం వా హంతా ధనంజయః
యుద్ధే మనః సమాధాయ యాహి యాహీత్యచోదయత్॥26॥

తతః ప్రాయాద్రథేనాశు శల్యస్తత్ర విశాం పతే
యత్ర భీమో మహేష్వాసో వ్యద్రావయత వాహినీం॥27॥

తతస్తూర్యనినాదశ్చ భేరీణాం చ మహాస్వనః
ఉదతిష్ఠత రాజేంద్ర కర్ణభీమసమాగమే॥28॥

భీమసేనోఽథ సంక్రుద్ధస్తవ సైన్యం దురాసదం
నారాచైర్విమలైస్తీక్ష్ణైర్దిశః ప్రాద్రావయద్బలీ॥29॥

స సంనిపాతస్తుములో భీమరూపో విశాం పతే
ఆసీద్రౌద్రో మహారాజ కర్ణపాండవయోర్మృధే
తతో ముహూర్తాద్రాజేంద్ర పాండవః కర్ణమాద్రవత్॥30॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య కర్ణో వైకర్తనో వృషః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధో నారాచేన స్తనాంతరే
పునశ్చైనమమేయాత్మా శరవర్షైరవాకిరత్॥31॥

స విద్ధః సూతపుత్రేణ ఛాదయామాస పత్రిభిః
వివ్యాధ నిశితైః కర్ణ నవభిర్నతపర్వభిః॥32॥

తస్య కర్ణో ధనుర్మధ్యే ద్విధా చిచ్ఛేద పత్త్రిణా
అథ తం ఛిన్నధన్వానమభ్యవిధ్యత్స్తనాంతరే
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన సర్వావరణభేదినా ॥33॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ సూతపుత్రం వృకోదరః
రాజన్మర్మసు మర్మజ్ఞో విద్ధ్వా సునిశితైః శరైః
ననాద బలవన్నాదం కంపయన్నివ రోదసీ ॥34॥

తం కర్ణః పంచవింశత్యా నారాచానాం సమార్దయత్
మదోత్కటం వనే దృప్తముల్కాభిరివ కుంజరం ॥35॥

తతః సాయకభిన్నాంగః పాండవః క్రోధమూర్ఛితః
సంరంభామర్షతామ్రాక్షః సూతపుత్రవధేచ్ఛయా ॥36॥

స కార్ముకే మహావేగం భారసాధనముత్తమం
గిరీణామపి భేత్తారం సాయకం సమయోజయత్ ॥37॥

వికృష్య బలవచ్చాపమా కర్ణాదతిమారుతిః
తం ముమోచ మహేష్వాసః క్రుద్ధః కర్ణజిఘాంసయా ॥38॥

స విసృష్టో బలవతా బాణో వజ్రాశనిస్వనః
అదారయద్రణే కర్ణం వజ్రవేగ ఇవాచలం ॥39॥

స భీమసేనాభిహతో సూతపుత్రః కురూద్వహ
నిషసాద రథోపస్థే విసంజ్ఞః పృతనాపతిః ॥40॥

తతో మద్రాధిపో దృష్ట్వా విసంజ్ఞం సూతనందనం
అపోవాహ రథేనాజౌ కర్ణమాహవశోభినం ॥41॥

తతః పరాజితే కర్ణే ధార్తరాష్ట్రీం మహాచమూం
వ్యద్రావయద్భీమసేనో యథేంద్రో దానవీం చమూం ॥42॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సుదుష్కరమిదం కర్మ కృతం భీమేన సంజయ
యేన కర్ణో మహాబాహూ రథోపస్థే నిపాతితః ॥1॥

కర్ణో హ్యేకో రణే హంతా సృంజయాన్పాండవైః సహ
ఇతి దుర్యోధనః సూత ప్రాబ్రవీన్మాం ముహుర్ముహుః ॥2॥

పరాజితం తు రాధేయం దృష్ట్వా భీమేన సంయుగే
తతః పరం కిమకరోత్పుత్రో దుర్యోధనో మమ ॥3॥

సంజయ ఉవాచ

విభ్రాంతం ప్రేక్ష్య రాధేయం సూతపుత్రం మహాహవే
మహత్యా సేనయా రాజన్సోదర్యాన్సమభాషత ॥4॥

శీఘ్రం గచ్ఛత భద్రం వో రాధేయం పరిరక్షత
భీమసేనభయాగాధే మజ్జంతం వ్యసనార్ణవే ॥5॥

తే తు రాజ్ఞా సమాదిష్టా భీమసేనజిఘాంసవః
అభ్యవర్తంత సంక్రుద్ధాః పతంగా ఇవ పావకం ॥6॥

శ్రుతాయుర్ధుర్ధరః క్రాథో వివిత్సుర్వికటః సమః
నిషంగీ కవచీ పాశీ తథా నందోపనందకౌ॥7॥

దుష్ప్రధర్షః సుబాహుశ్చ వాతవేగసువర్చసౌ
ధనుర్గ్రాహో దుర్మదశ్చ తథా సత్త్వసమః సహః॥8॥

ఏతే రథైః పరివృతా వీర్యవంతో మహాబలాః
భీమసేనం సమాసాద్య సమంతాత్పర్యవారయన్
తే వ్యముంచఞ్శరవ్రాతాన్నానాలింగాన్సమంతతః॥9॥

స తైరభ్యర్ద్యమానస్తు భీమసేనో మహాబలః
తేషామాపతతాం క్షిప్రం సుతానాం తే నరాధిప
రథైః పంచాశతా సార్ధం పంచాశన్న్యహనద్రథాన్॥10॥

వివిత్సోస్తు తతః క్రుద్ధో భల్లేనాపాహరచ్ఛిరః
సకుండలశిరస్త్రాణం పూర్ణచంద్రోపమం తదా
భీమేన చ మహారాజ స పపాత హతో భువి॥11॥

తం దృష్ట్వా నిహతం శూరం భ్రాతరః సర్వతః ప్రభో
అభ్యద్రవంత సమరే భీమం భీమపరాక్రమం॥12॥

తతోఽపరాభ్యాం భల్లాభ్యాం పుత్రయోస్తే మహాహవే
జహార సమరే ప్రాణాన్భీమో భీమపరాక్రమః॥13॥

తౌ ధరామన్వపద్యేతాం వాతరుగ్ణావివ ద్రుమౌ
వికటశ్చ సమశ్చోభౌ దేవగర్భసమౌ నృప॥14॥

తతస్తు త్వరితో భీమః క్రాథం నిన్యే యమక్షయం
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన స హతో న్యపతద్భువి॥15॥

హాహాకారస్తతస్తీవ్రః సంబభూవ జనేశ్వర
వధ్యమానేషు తే రాజంస్తదా పుత్రేషు ధన్విషు॥16॥

తేషాం సంలులితే సైన్యే భీమసేనో మహాబలః
నందోపనందౌ సమరే ప్రాపయద్యమసాదనం॥17॥

తతస్తే ప్రాద్రవన్భీతాః పుత్రాస్తే విహ్వలీకృతాః
భీమసేనం రణే దృష్ట్వా కాలాంతకయమోపమం॥18॥

పుత్రాంస్తే నిహతాందృష్ట్వా సూతపుత్రో మహామనాః
హంసవర్ణాన్హయాన్భూయః ప్రాహిణోద్యత్ర పాండవః॥19॥

తే ప్రేషితా మహారాజ మద్రరాజేన వాజినః
భీమసేనరథం ప్రాప్య సమసజ్జంత వేగితాః॥20॥

స సంనిపాతస్తుములో ఘోరరూపో విశాం పతే
ఆసీద్రౌద్రో మహారాజ కర్ణపాండవయోర్మృధే॥21॥

దృష్ట్వా మమ మహారాజ తౌ సమేతౌ మహారథౌ
ఆసీద్బుద్ధిః కథం నూనమేతదద్య భవిష్యతి॥22॥

తతో ముహూర్తాద్రాజేంద్ర నాతికృచ్ఛ్రాద్ధసన్నివ
విరథం భీమకర్మాణం భీమం కర్ణశ్చకార హ॥23॥

విరథో భరతశ్రేష్ఠః ప్రహసన్ననిలోపమః
గదాహస్తో మహాబాహురపతత్స్యందనోత్తమాత్॥24॥

నాగాన్సప్తశతాన్రాజన్నీషాదంతాన్ప్రహారిణః
వ్యధమత్సహసా భీమః క్రుద్ధరూపః పరంతపః॥25॥

దంతవేష్టేషు నేత్రేషు కంభేషు స కటేషు చ
మర్మస్వపి చ మర్మజ్ఞో నినదన్వ్యధమద్భృశం॥26॥

తతస్తే ప్రాద్రవన్భీతాః ప్రతీపం ప్రహితాః పునః
మహామాత్రైస్తమావవ్రుర్మేఘా ఇవ దివాకరం॥27॥

తాన్స సప్తశతాన్నాగాన్సారోహాయుధకేతనాన్
భూమిష్ఠో గదయా జఘ్నే శరన్మేఘానివానిలః॥28॥

తతః సుబలపుత్రస్య నాగానతిబలాన్పునః
పోథయామాస కౌంతేయో ద్వాపంచాశతమాహవే॥29॥

తథా రథశతం సాగ్రం పత్తీంశ్చ శతశోఽపరాన్
న్యహనత్పాండవో యుద్ధే తాపయంస్తవ వాహినీం॥30॥

ప్రతాప్యమానం సూర్యేణ భీమేన చ మహాత్మనా
తవ సైన్యం సంచుకోచ చర్మ వహ్నిగతం యథా॥31॥

తే భీమభయసంత్రస్తాస్తావకా భరతర్షభ
విహాయ సమరే భీమం దుద్రువుర్వై దిశో దశ॥32॥

రథాః పంచశతాశ్చాన్యే హ్రాదినశ్చర్మవర్మిణః
భీమమభ్యద్రవంస్తూర్ణం శరపూగైః సమంతతః॥33॥

తాన్ససూతరథాన్సర్వాన్సపతాకాధ్వజాయుధాన్
పోథయామాస గదయా భీమో విష్ణురివాసురాన్॥34॥

తతః శకునినిర్దిష్టాః సాదినః శూరసంమతాః
త్రిసాహస్రా యయుర్భీమం శక్త్యృష్టిప్రాసపాణయః॥35॥

తాన్ప్రత్యుద్గమ్య యవనానశ్వారోహాన్వరారిహా
విచరన్వివిధాన్మార్గాన్ఘాతయామాస పోథయన్॥36॥

తేషామాసీన్మహాఞ్శబ్దస్తాడితానాం చ సార్వశః
అసిభిశ్ఛిద్యమానానాం నడానామివ భారత॥37॥

ఏవం సుబలపుత్రస్య త్రిసాహస్రాన్హయోత్తమాన్
హత్వాన్యం రథమాస్థాయ క్రుద్ధో రాధేయమభ్యయాత్॥38॥

కర్ణోఽపి సమరే రాజంధర్మపుత్రమరిందమం
శరైః ప్రచ్ఛాదయామాస సారథిం చాప్యపాతయత్॥39॥

తతః సంప్రద్రుతం సంఖ్యే రథం దృష్ట్వా మహారథః
అన్వధావత్కిరన్బాణైః కంకపత్రైరజిహ్మగైః॥40॥

రాజానమభి ధావంతం శరైరావృత్య రోదసీ
క్రుద్ధః ప్రచ్ఛాదయామాస శరజాలేన మారుతిః॥41॥

సంనివృత్తస్తతస్తూర్ణం రాధేయః శత్రుకర్శనః
భీమం ప్రచ్ఛాదయామాస సమంతాన్నిశితైః శరైః॥42॥

భీమసేనరథవ్యగ్రం కర్ణం భారత సాత్యకిః
అభ్యర్దయదమేయాత్మా పార్ష్ణిగ్రహణకారణాత్
అభ్యవర్తత కర్ణస్తమర్దితోఽపి శరైర్భృశం॥43॥

తావన్యోన్యం సమాసాద్య వృషభౌ సర్వధన్వినాం
విసృజంతౌ శరాంశ్చిత్రాన్విభ్రాజేతాం మనస్వినౌ॥44॥

తాభ్యాం వియతి రాజేంద్ర వితతం భీమదర్శనం
క్రౌంచపృష్ఠారుణం రౌద్రం బాణజాలం వ్యదృశ్యత॥45॥

నైవ సూర్యప్రభాం ఖం వా న దిశః ప్రదిశః కుతః
ప్రాజ్ఞాసిష్మ వయం తాభ్యాం శరైర్ముక్తైః సహస్రశః॥46॥

మధ్యాహ్నే తపతో రాజన్భాస్కరస్య మహాప్రభాః
హృతాః సర్వాః శరౌఘైస్తైః కర్ణమాధవయోస్తదా ॥47॥

సౌబలం కృతవర్మాణం ద్రౌణిమాధిరథిం కృపం
సంసక్తాన్పాండవైర్దృష్ట్వా నివృత్తాః కురవః పునః ॥48॥

తేషామాపతతాం శబ్దస్తీవ్ర ఆసీద్విశాం పతే
ఉద్ధూతానాం యథా వృష్ట్యా సాగరాణాం భయావహః ॥49॥

తే సేనే భృశసంవిగ్నే దృష్ట్వాన్యోన్యం మహారణే
హర్షేణ మహతా యుక్తే పరిగృహ్య పరస్పరం ॥50॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం మధ్యం ప్రాప్తే దివాకరే
యాదృశం న కదాచిద్ధి దృష్టపూర్వం న చ శ్రుతం ॥51॥

బలౌఘస్తు సమాసాద్య బలౌఘం సహసా రణే
ఉపాసర్పత వేగేన జలౌఘ ఇవ సాగరం ॥52॥

ఆసీన్నినాదః సుమహాన్బలౌఘానాం పరస్పరం
గర్జతాం సాగరౌఘాణాం యథా స్యాన్నిస్వనో మహాన్ ॥53॥

తే తు సేనే సమాసాద్య వేగవత్యౌ పరస్పరం
ఏకీభావమనుప్రాప్తే నద్యావివ సమాగమే ॥54॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ఘోరరూపం విశాం పతే
కురూణాం పాండవానాం చ లిప్సతాం సుమహద్యశః ॥55॥

కురూణాం గర్జతాం తత్ర అవిచ్ఛేదకృతా గిరః
శ్రూయంతే వివిధా రాజన్నామాన్యుద్దిశ్య భారత ॥56॥

యస్య యద్ధి రణే న్యంగం పితృతో మాతృతోఽపి వా
కర్మతః శీలతో వాపి స తచ్ఛ్రావయతే యుధి ॥57॥

తాందృష్ట్వా సమరే శూరాంస్తర్జయానాన్పరస్పరం
అభవన్మే మతీ రాజన్నైషామస్తీతి జీవితం ॥58॥

తేషాం దృష్ట్వా తు క్రుద్ధానాం వపూంష్యమితతేజసాం
అభవన్మే భయం తీవ్రం కథమేతద్భవిష్యతి ॥59॥

తతస్తే పాండవా రాజన్కౌరవాశ్చ మహారథాః
తతక్షుః సాయకైస్తీక్ష్ణైర్నిఘ్నంతో హి పరస్పరం ॥60॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

సంజయ ఉవాచ

క్షత్రియాస్తే మహారాజ పరస్పరవధైషిణః
అన్యోన్యం సమరే జఘ్నుః కృతవైరాః పరస్పరం ॥1॥

రథౌఘాశ్చ హయౌఘాశ్చ నరౌఘాశ్చ సమంతతః
గజౌఘాశ్చ మహారాజ సంసక్తాః స్మ పరస్పరం ॥2॥

గదానాం పరిఘాణాం చ కణపానాం చ సర్పతాం
ప్రాసానాం భిండిపాలానాం భుశుండీనాం చ సర్వశః ॥3॥

సంపాతం చాన్వపశ్యామ సంగ్రామే భృశదారుణే
శలభా ఇవ సంపేతుః సమంతాచ్ఛరవృష్టయః ॥4॥

నాగా నాగాన్సమాసాద్య వ్యధమంత పరస్పరం
హయా హయాంశ్చ సమరే రథినో రథినస్తథా

పత్తయః పత్తిసంఘైశ్చ హయసంఘైర్హయాస్తథా॥5॥

పత్తయో రథమాతంగాన్రథా హస్త్యశ్వమేవ చ
నాగాశ్చ సమరే త్ర్యంగం మమృదుః శీఘ్రగా నృప॥6॥

పతతాం తత్ర శూరాణాం క్రోశతాం చ పరస్పరం
ఘోరమాయోధనం జజ్ఞే పశూనాం వైశసం యథా॥7॥

రుధిరేణ సమాస్తీర్ణా భాతి భారత మేదినీ
శక్రగోపగణాకీర్ణా ప్రావృషీవ యథా ధరా॥8॥

యథా వా వాససీ శుక్లే మహారజనరంజితే
బిభృయాద్యువతిః శ్యామా తద్వదాసీద్వసుంధరా
మాంసశోణితచిత్రేవ శాతకౌంభమయీవ చ॥9॥

ఛిన్నానాం చోత్తమాంగానాం బాహూనాం చోరుభిః సహ
కుండలానాం ప్రవిద్ధానాం భూషణానాం చ భారత॥10॥

నిష్కాణామధిసూత్రాణాం శరీరాణాం చ ధన్వినాం
వర్మణాం సపతాకానాం సంఘాస్తత్రాపతన్భువి॥11॥

గజాన్గజాః సమాసాద్య విషాణాగ్రైరదారయన్
విషాణాభిహతాస్తే చ భ్రాజంతే ద్విరదా యథా॥12॥

రుధిరేణావసిక్తాంగా గైరికప్రస్రవా ఇవ
యథా భ్రాజంతి స్యందంతః పర్వతా ధాతుమండితాః॥13॥

తోమరాన్గజిభిర్ముక్తాన్ప్రతీపానాస్థితాన్బహూన్
హస్తైర్విచేరుస్తే నాగా బభంజుశ్చాపరే తథా॥14॥

నారాచైశ్ఛిన్నవర్మాణో భ్రాజంతే స్మ గజోత్తమాః
హిమాగమే మహారాజ వ్యభ్రా ఇవ మహీధరాః॥15॥

శరైః కనకపుంఖైస్తు చితా రేజుర్గజోత్తమాః
ఉల్కాభిః సంప్రదీప్తాగ్రాః పర్వతా ఇవ మారిష॥16॥

కేచిదభ్యాహతా నాగా నాగైర్నగనిభా భువి
నిపేతుః సమరే తస్మిన్పక్షవంత ఇవాద్రయః॥17॥

అపరే ప్రాద్రవన్నాగాః శల్యార్తా వ్రణపీడితాః
ప్రతిమానైశ్చ కుంభైశ్చ పేతురుర్వ్యాం మహాహవే॥18॥

నిషేదుః సింహవచ్చాన్యే నదంతో భైరవాన్రవాన్
మమ్లుశ్చ బహవో రాజంశ్చుకూజుశ్చాపరే తథా॥19॥

హయాశ్చ నిహతా బాణైః స్వర్ణభాండపరిచ్ఛదాః
నిషేదుశ్చైవ మమ్లుశ్చ బభ్రముశ్చ దిశో దశ॥20॥

అపరే కృష్యమాణాశ్చ వివేష్టంతో మహీతలే
భావాన్బహువిధాంశ్చక్రుస్తాడితాః శరతోమరైః॥21॥

నరాస్తు నిహతా భూమౌ కూజంతస్తత్ర మారిష
దృష్ట్వా చ బాంధవానన్యే పితౄనన్యే పితామహాన్॥22॥

ధావమానాన్పరాంశ్చైవ దృష్ట్వాన్యే తత్ర భారత
గోత్రనామాని ఖ్యాతాని శశంసురితరేతరం॥23॥

తేషాం ఛిన్నా మహారాజ భుజాః కనకభూషణాః
ఉద్వేష్టంతే వివేష్టంతే పతంతే చోత్పతంతి చ॥24॥

నిపతంతి తథా భూమౌ స్ఫురంతి చ సహస్రశః
వేగాంశ్చాన్యే రణే చక్రుః స్ఫురంత ఇవ పన్నగాః॥25॥

తే భుజా భోగిభోగాభాశ్చందనాక్తా విశాం పతే
లోహితార్ద్రా భృశం రేజుస్తపనీయధ్వజా ఇవ॥26॥

వర్తమానే తథా ఘోరే సంకులే సర్వతోదిశం
అవిజ్ఞాతాః స్మ యుధ్యంతే వినిఘ్నంతః పరస్పరం॥27॥

భౌమేన రజసా కీర్ణే శస్త్రసంపాతసంకులే
నైవ స్వే న పరే రాజన్వ్యజ్ఞాయంత తమోవృతే॥28॥

తథా తదభవద్యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
శోణితోదా మహానద్యః ప్రసస్రుస్తత్ర చాసకృత్॥29॥

శీర్షపాషాణసంఛన్నాః కేశశైవలశాద్వలాః
అస్థిసంఘాతసంకీర్ణా ధనుఃశరవరోత్తమాః॥30॥

మాంసకర్దమపంకాశ్చ శోణితౌఘాః సుదారుణాః
నదీః ప్రవర్తయామాసుర్యమరాష్ట్రవివర్ధనీః॥31॥

తా నద్యో ఘోరరూపాశ్చ నయంత్యో యమసాదనం
అవగాఢా మజ్జయంత్యః క్షత్రస్యాజనయన్భయం॥32॥

క్రవ్యాదానాం నరవ్యాఘ్ర నర్దతాం తత్ర తత్ర హ
ఘోరమాయోధనం జజ్ఞే ప్రేతరాజపురోపమం॥33॥

ఉత్థితాన్యగణేయాని కబంధాని సమంతతః
నృత్యంతి వై భూతగణాః సంతృప్తా మాంసశోణితైః॥34॥

పీత్వా చ శోణితం తత్ర వసాం పీత్వా చ భారత
మేదోమజ్జావసాతృప్తాస్తృప్తా మాంసస్య చైవ హి
ధావమానాశ్చ దృశ్యంతే కాకగృధ్రబలాస్తథా॥35॥

శూరాస్తు సమరే రాజన్భయం త్యక్త్వా సుదుస్త్యజం
యోధవ్రతసమాఖ్యాతాశ్చక్రుః కర్మాణ్యభీతవత్॥36॥

శరశక్తిసమాకీర్ణే క్రవ్యాదగణసంకులే
వ్యచరంత గణైః శూరాః ఖ్యాపయంతః స్వపౌరుషం॥37॥

అన్యోన్యం శ్రావయంతి స్మ నామగోత్రాణి భారత
పితృనామాని చ రణే గోత్రనామాని చాభితః॥38॥

శ్రావయంతో హి బహవస్తత్ర యోధా విశాం పతే
అన్యోన్యమవమృద్నంతః శక్తితోమరపట్టిశైః॥39॥

వర్తమానే తదా యుద్ధే ఘోరరూపే సుదారుణే
వ్యషీదత్కౌరవీ సేనా భిన్నా నౌరివ సాగరే॥40॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వర్తమానే తదా యుద్ధే క్షత్రియాణాం నిమజ్జనే
గాండీవస్య మహాన్ఘోషః శుశ్రువే యుధి మారిష॥1॥

సంశప్తకానాం కదనమకరోద్యత్ర పాండవః
కోసలానాం తథా రాజన్నారాయణబలస్య చ॥2॥

సంశప్తకాస్తు సమరే శరవృష్టిం సమంతతః
అపాతయన్పార్థమూర్ధ్ని జయగృద్ధాః ప్రమన్యవః॥3॥

తాం వృష్టిం సహసా రాజంస్తరసా ధారయన్ప్రభుః
వ్యగాహత రణే పార్థో వినిఘ్నన్రథినాం వరః॥4॥

నిగృహ్య తు రథానీకం కంకపత్రైః శిలాశితైః
ఆససాద రణే పార్థః సుశర్మాణం మహారథం॥5॥

స తస్య శరవర్షాణి వవర్ష రథినాం వరః
తథా సంశప్తకాశ్చైవ పార్థస్య సమరే స్థితాః॥6॥

సుశర్మా తు తతః పార్థం విద్ధ్వా నవభిరాశుగైః
జనార్దనం త్రిభిర్బాణైరభ్యహందక్షిణే భుజే
తతోఽపరేణ భల్లేన కేతుం వివ్యాధ మారిష॥7॥

స వానరవరో రాజన్విశ్వకర్మకృతో మహాన్
ననాద సుమహన్నాదం భీషయన్వై ననర్ద చ॥8॥

కపేస్తు నినదం శ్రుత్వా సంత్రస్తా తవ వాహినీ
భయం విపులమాదాయ నిశ్చేష్టా సమపద్యత॥9॥

తతః సా శుశుభే సేనా నిశ్చేష్టావస్థితా నృప
నానాపుష్పసమాకీర్ణం యథా చైత్రరథం వనం॥10॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం యోధాస్తే కురుసత్తమ
అర్జునం సిషిచుర్బాణైః పర్వతం జలదా ఇవ
పరివవ్రుస్తదా సర్వే పాండవస్య మహారథం॥11॥

తే హయాన్రథచక్రే చ రథేషాశ్చాపి భారత
నిగృహ్య బలవత్తూర్ణం సింహనాదమథానదన్॥12॥

అపరే జగృహుశ్చైవ కేశవస్య మహాభుజౌ
పార్థమన్యే మహారాజ రథస్థం జగృహుర్ముదా॥13॥

కేశవస్తు తదా బాహూ విధున్వన్రణమూర్ధని
పాతయామాస తాన్సర్వాందుష్టహస్తీవ హస్తినః॥14॥

తతః క్రుద్ధో రణే పార్థః సంవృతస్తైర్మహారథైః
నిగృహీతం రథం దృష్ట్వా కేశవం చాప్యభిద్రుతం
రథారూఢాంశ్చ సుబహూన్పదాతీంశ్చాప్యపాతయత్॥15॥

ఆసన్నాంశ్చ తతో యోధాఞ్శరైరాసన్నయోధిభిః
చ్యావయామాస సమరే కేశవం చేదమబ్రవీత్॥16॥

పశ్య కృష్ణ మహాబాహో సంశప్తకగణాన్మయా
కుర్వాణాందారుణం కర్మ వధ్యమానాన్సహస్రశః॥17॥

రథబంధమిమం ఘోరం పృథివ్యాం నాస్తి కశ్చన
యః సహేత పుమాల్లోకే మదన్యో యదుపుంగవ॥18॥

ఇత్యేవముక్త్వా బీభత్సుర్దేవదత్తమథాధమత్
పాంచజన్యం చ కృష్ణోఽపి పూరయన్నివ రోదసీ॥19॥

తం తు శంఖస్వనం శ్రుత్వా సంశప్తకవరూథినీ
సంచచాల మహారాజ విత్రస్తా చాభవద్భృశం॥20॥

పదబంధం తతశ్చక్రే పాండవః పరవీరహా
నాగమస్త్రం మహారాజ సంప్రోదీర్య ముహుర్ముహుః॥21॥

యానుద్దిశ్య రణే పార్థః పదబంధం చకార హ
తే బద్ధాః పదబంధేన పాండవేన మహాత్మనా
నిశ్చేష్టా అభవన్రాజన్నశ్మసారమయా ఇవ॥22॥

నిశ్చేష్టాంస్తు తతో యోధానవధీత్పాండునందనః
యథేంద్రః సమరే దైత్యాంస్తారకస్య వధే పురా॥23॥

తే వధ్యమానాః సమరే ముముచుస్తం రథోత్తమం
ఆయుధాని చ సర్వాణి విస్రష్టుముపచక్రముః॥24॥

తతః సుశర్మా రాజేంద్ర గృహీతాం వీక్ష్య వాహినీం
సౌపర్ణమస్త్రం త్వరితః ప్రాదుశ్చక్రే మహారథః॥25॥

తతః సుపర్ణాః సంపేతుర్భక్షయంతో భుజంగమాన్
తే వై విదుద్రువుర్నాగా దృష్ట్వా తాన్ఖచరాన్నృప॥26॥

బభౌ బలం తద్విముక్తం పదబంధాద్విశాం పతే
మేఘవృందాద్యథా ముక్తో భాస్కరస్తాపయన్ప్రజాః॥27॥

విప్రముక్తాస్తు తే యోధాః ఫల్గునస్య రథం ప్రతి
ససృజుర్బాణసంఘాంశ్చ శస్త్రసంఘాంశ్చ మారిష॥28॥

తాం మహాస్త్రమయీం వృష్టిం సంఛిద్య శరవృష్టిభిః
వ్యవాతిష్ఠత్తతో యోధాన్వాసవిః పరవీరహా॥29॥

సుశర్మా తు తతో రాజన్బాణేనానతపర్వణా
అర్జునం హృదయే విద్ధ్వా వివ్యాధాన్యైస్త్రిభిః శరైః
స గాఢవిద్ధో వ్యథితో రథోపస్థ ఉపావిశత్॥30॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
ఐంద్రమస్త్రమమేయాత్మా ప్రాదుశ్చక్రే త్వరాన్వితః
తతో బాణసహస్రాణి సముత్పన్నాని మారిష॥31॥

సర్వదిక్షు వ్యదృశ్యంత సూదయంతో నృప ద్విపాన్
హయాన్రథాంశ్చ సమరే శస్త్రైః శతసహస్రశః॥32॥

వధ్యమానే తతః సైన్యే విపులా భీః సమావిశత్
సంశప్తకగణానాం చ గోపాలానాం చ భారత
న హి కశ్చిత్పుమాంస్తత్ర యోఽర్జునం ప్రత్యయుధ్యత॥33॥

పశ్యతాం తత్ర వీరాణామహన్యత మహద్బలం
హన్యమానమపశ్యంశ్చ నిశ్చేష్టాః స్మ పరాక్రమే॥34॥

అయుతం తత్ర యోధానాం హత్వా పాండుసుతో రణే
వ్యభ్రాజత రణే రాజన్విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥35॥

చతుర్దశ సహస్రాణి యాని శిష్టాని భారత
రథానామయుతం చైవ త్రిసాహస్రాశ్చ దంతినః॥36॥

తతః సంశప్తకా భూయః పరివవ్రుర్ధనంజయం
మర్తవ్యమితి నిశ్చిత్య జయం వాపి నివర్తనం॥37॥

తత్ర యుద్ధం మహద్ధ్యాసీత్తావకానాం విశాం పతే
శూరేణ బలినా సార్ధం పాండవేన కిరీటినా॥38॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కృతవర్మా కృపో ద్రౌణిః సూతపుత్రశ్చ మారిష
ఉలూకః సౌబలశ్చైవ రాజా చ సహ సోదరైః॥1॥

సీదమానాం చమూం దృష్ట్వా పాండుపుత్రభయార్దితాం
సముజ్జిహీర్షుర్వేగేన భిన్నాం నావమివార్ణవే॥2॥

తతో యుద్ధమతీవాసీన్ముహూర్తమివ భారత
భీరూణాం త్రాసజననం శూరాణాం హర్షవర్ధనం॥3॥

కృపేణ శరవర్షాణి విప్రముక్తాని సంయుగే
సృంజయాః శాతయామాసుః శలభానాం వ్రజా ఇవ॥4॥

శిఖండీ తు తతః క్రుద్ధో గౌతమం త్వరితో యయౌ
వవర్ష శరవర్షాణి సమంతాదేవ బ్రాహ్మణే॥5॥

కృపస్తు శరవర్షం తద్వినిహత్య మహాస్త్రవిత్
శిఖండినం రణే క్రుద్ధో వివ్యాధ దశభిః శరైః॥6॥

తతః శిఖండీ కుపితః శరైః సప్తభిరాహవే
కృపం వివ్యాధ సుభృశం కంకపత్రైరజిహ్మగైః॥7॥

తతః కృపః శరైస్తీక్ష్ణైః సోఽతివిద్ధో మహారథః
వ్యశ్వసూతరథం చక్రే పార్షతం తు ద్విజోత్తమః॥8॥

హతాశ్వాత్తు తతో యానాదవప్లుత్య మహారథః
చర్మఖడ్గే చ సంగృహ్య సత్వరం బ్రాహ్మణం యయౌ॥9॥

తమాపతంతం సహసా శరైః సంనతపర్వభిః
ఛాదయామాస సమరే తదద్భుతమివాభవత్॥10॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ శిలానాం ప్లవనం యథా
నిశ్చేష్టో యద్రణే రాజఞ్శిఖండీ సమతిష్ఠత॥11॥

కృపేణ ఛాదితం దృష్ట్వా నృపోత్తమ శిఖండినం
ప్రత్యుద్యయౌ కృపం తూర్ణం ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః॥12॥

ధృష్టద్యుమ్నం తతో యాంతం శారద్వతరథం ప్రతి
ప్రతిజగ్రాహ వేగేన కృతవర్మా మహారథః॥13॥

యుధిష్ఠిరమథాయాంతం శారద్వతరథం ప్రతి
సపుత్రం సహసేనం చ ద్రోణపుత్రో న్యవారయత్॥14॥

నకులం సహదేవం చ త్వరమాణౌ మహారథౌ
ప్రతిజగ్రాహ తే పుత్రః శరవర్షేణ వారయన్॥15॥

భీమసేనం కరూషాంశ్చ కేకయాన్సహసృంజయాన్
కర్ణో వైకర్తనో యుద్ధే వారయామాస భారత॥16॥

శిఖండినస్తతో బాణాన్కృపః శారద్వతో యుధి
ప్రాహిణోత్త్వరయా యుక్తో దిధక్షురివ మారిష॥17॥

తాఞ్శరాన్ప్రేషితాంస్తేన సమంతాద్ధేమభూషణాన్
చిచ్ఛేద ఖడ్గమావిధ్య భ్రామయంశ్చ పునః పునః॥18॥

శతచంద్రం తతశ్చర్మ గౌతమః పార్షతస్య హ
వ్యధమత్సాయకైస్తూర్ణం తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥19॥

స విచర్మా మహారాజ ఖడ్గపాణిరుపాద్రవత్
కృపస్య వశమాపన్నో మృత్యోరాస్యమివాతురః॥20॥

శారద్వతశరైర్గ్రస్తం క్లిశ్యమానం మహాబలం
చిత్రకేతుసుతో రాజన్సుకేతుస్త్వరితో యయౌ॥21॥

వికిరన్బ్రాహ్మణం యుద్ధే బహుభిర్నిశితైః శరైః
అభ్యాపతదమేయాత్మా గౌతమస్య రథం ప్రతి॥22॥

దృష్ట్వావిషహ్యాం తం యుద్ధే బ్రాహ్మణం చరితవ్రతం
అపయాతస్తతస్తూర్ణం శిఖండీ రాజసత్తమ॥23॥

సుకేతుస్తు తతో రాజన్గౌతమం నవభిః శరైః
విద్ధ్వా వివ్యాధ సప్తత్యా పునశ్చైనం త్రిభిః శరైః॥24॥

అథాస్య సశరం చాపం పునశ్చిచ్ఛేద మారిష
సారథిం చ శరేణాస్య భృశం మర్మణ్యతాడయత్॥25॥

గౌతమస్తు తతః క్రుద్ధో ధనుర్గృహ్య నవం దృఢం
సుకేతుం త్రింశతా బాణైః సర్వమర్మస్వతాడయత్॥26॥

స విహ్వలితసర్వాంగః ప్రచచాల రథోత్తమే
భూమిచాలే యథా వృక్షశ్చలత్యాకంపితో భృశం॥27॥

చలతస్తస్య కాయాత్తు శిరో జ్వలితకుండలం
సోష్ణీషం సశిరస్త్రాణం క్షురప్రేణాన్వపాతయత్॥28॥

తచ్ఛిరః ప్రాపతద్భూమౌ శ్యేనాహృతమివామిషం
తతోఽస్య కాయో వసుధాం పశ్చాత్ప్రాప తదా చ్యుతః॥29॥

తస్మిన్హతే మహారాజ త్రస్తాస్తస్య పదానుగాః
గౌతమం సమరే త్యక్త్వా దుద్రువుస్తే దిశో దశ॥30॥

ధృష్టద్యుమ్నం తు సమరే సంనివార్య మహాబలః
కృతవర్మాబ్రవీద్ధృష్టస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి పార్షతం॥31॥

తదభూత్తుములం యుద్ధం వృష్ణిపార్షతయో రణే
ఆమిషార్థే యథా యుద్ధం శ్యేనయోర్గృద్ధయోర్నృప॥32॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు సమరే హార్దిక్యం నవభిః శరైః
ఆజఘానోరసి క్రుద్ధః పీడయన్హృదికాత్మజం॥33॥

కృతవర్మా తు సమరే పార్షతేన దృఢాహతః
పార్షతం సరథం సాశ్వం ఛాదయామాస సాయకైః॥34॥

సరథశ్ఛాదితో రాజంధృష్టద్యుమ్నో న దృశ్యతే
మేఘైరివ పరిచ్ఛన్నో భాస్కరో జలదాగమే॥35॥

విధూయ తం బాణగణం శరైః కనకభూషణైః
వ్యరోచత రణే రాజంధృష్టద్యుమ్నః కృతవ్రణః॥36॥

తతస్తు పార్షతః క్రుద్ధః శస్త్రవృష్టిం సుదారుణాం
కృతవర్మాణమాసాద్య వ్యసృజత్పృతనాపతిః॥37॥

తామాపతంతీం సహసా శస్త్రవృష్టిం నిరంతరాం
శరైరనేకసాహస్రైర్హార్దిక్యో వ్యధమద్యుధి॥38॥

దృష్ట్వా తు దారితాం యుద్ధే శస్త్రవృష్టిం దురుత్తరాం
కృతవర్మాణమభ్యేత్య వారయామాస పార్షతః॥39॥

సారథిం చాస్య తరసా ప్రాహిణోద్యమసాదనం
భల్లేన శితధారేణ స హతః ప్రాపతద్రథాత్॥40॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు బలవాంజిత్వా శత్రుం మహారథం
కౌరవాన్సమరే తూర్ణం వారయామాస సాయకైః॥41॥

తతస్తే తావకా యోధా ధృష్టద్యుమ్నముపాద్రవన్
సింహనాదరవం కృత్వా తతో యుద్ధమవర్తత॥42॥

సంజయ ఉవాచ

ద్రౌణిర్యుధిష్ఠిరం దృష్ట్వా శైనేయేనాభిరక్షితం
ద్రౌపదేయైస్తథా శూరైరభ్యవర్తత హృష్టవత్॥1॥

కిరన్నిషుగణాన్ఘోరాన్స్వర్ణపుంఖాఞ్శిలాశితాన్
దర్శయన్వివిధాన్మార్గాఞ్శిక్షార్థం లఘుహస్తవత్॥2॥

తతః ఖం పూరయామాస శరైర్దివ్యాస్త్రమంత్రితైః
యుధిష్ఠిరం చ సమరే పర్యవారయదస్త్రవిత్॥3॥

ద్రౌణాయనిశరచ్ఛన్నం న ప్రాజ్ఞాయత కించన
బాణభూతమభూత్సర్వమాయోధనశిరో హి తత్॥4॥

బాణజాలం దివిష్ఠం తత్స్వర్ణజాలవిభూషితం
శుశుభే భరతశ్రేష్ఠ వితానమివ విష్ఠితం॥5॥

తేన ఛన్నే రణే రాజన్బాణజాలేన భాస్వతా
అభ్రచ్ఛాయేవ సంజజ్ఞే బాణరుద్ధే నభస్తలే॥6॥

తత్రాశ్చర్యమపశ్యామ బాణభూతే తథావిధే
న స్మ సంపతతే భూమౌ దృష్ట్వా ద్రౌణేః పరాక్రమం॥7॥

లాఘవం ద్రోణపుత్రస్య దృష్ట్వా తత్ర మహారథాః
వ్యస్మయంత మహారాజ న చైనం ప్రతివీక్షితుం
శేకుస్తే సర్వరాజానస్తపంతమివ భాస్కరం॥8॥

సాత్యకిర్యతమానస్తు ధర్మరాజశ్చ పాండవః
తథేతరాణి సైన్యాని న స్మ చక్రుః పరాక్రమం॥9॥

వధ్యమానే తతః సైన్యే ద్రౌపదేయా మహారథాః
సాత్యకిర్ధర్మరాజశ్చ పాంచాలాశ్చాపి సంగతాః
త్యక్త్వా మృత్యుభయం ఘోరం ద్రౌణాయనిముపాద్రవన్॥10॥

సాత్యకిః పంచవింశత్యా ద్రౌణిం విద్ధ్వా శిలాముఖైః
పునర్వివ్యాధ నారాచైః సప్తభిః స్వర్ణభూషితైః॥11॥

యుధిష్ఠిరస్త్రిసప్తత్యా ప్రతివింధ్యశ్చ సప్తభిః
శ్రుతకర్మా త్రిభిర్బాణైః శ్రుతకీర్తిస్తు సప్తభిః॥12॥

సుతసోమశ్చ నవభిః శతానీకశ్చ సప్తభిః
అన్యే చ బహవః శూరా వివ్యధుస్తం సమంతతః॥13॥

సోఽతిక్రుద్ధస్తతో రాజన్నాశీవిష ఇవ శ్వసన్
సాత్యకిం పంచవింశత్యా ప్రావిధ్యత శిలాశితైః॥14॥

శ్రుతకీర్తిం చ నవభిః సుతసోమం చ పంచభిః
అష్టభిః శ్రుతకర్మాణం ప్రతివింధ్యం త్రిభిః శరైః
శతానీకం చ నవభిర్ధర్మపుత్రం చ సప్తభిః॥15॥

అథేతరాంస్తతః శూరాంద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామతాడయత్
శ్రుతకీర్తేస్తథా చాపం చిచ్ఛేద నిశితైః శరైః॥16॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ శ్రుతకీర్తిర్మహారథః
ద్రౌణాయనిం త్రిభిర్విద్ధ్వా వివ్యాధాన్యైః శితైః శరైః॥17॥

తతో ద్రౌణిర్మహారాజ శరవర్షేణ భారత
ఛాదయామాస తత్సైన్యం సమంతాచ్చ శరైర్నృపాన్॥18॥

తతః పునరమేయాత్మా ధర్మరాజస్య కార్ముకం
ద్రౌణిశ్చిచ్ఛేద విహసన్వివ్యాధ చ శరైస్త్రిభిః॥19॥

తతో ధర్మసుతో రాజన్ప్రగృహ్యాన్యన్మహద్ధనుః
ద్రౌణిం వివ్యాధ సప్తత్యా బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥20॥

సాత్యకిస్తు తతః క్రుద్ధో ద్రౌణేః ప్రహరతో రణే
అర్ధచంద్రేణ తీక్ష్ణేన ధనుశ్ఛిత్త్వానదద్భృశం॥21॥

ఛిన్నధన్వా తతో ద్రౌణిః శక్త్యా శక్తిమతాం వరః
సారథిం పాతయామాస శైనేయస్య రథాద్ద్రుతం॥22॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
శైనేయం శరవర్షేణ ఛాదయామాస భారత॥23॥

తస్యాశ్వాః ప్రద్రుతాః సంఖ్యే పతితే రథసారథౌ
తత్ర తత్రైవ ధావంతః సమదృశ్యంత భారత॥24॥

యుధిష్ఠిరపురోగాస్తే ద్రౌణిం శస్త్రభృతాం వరం
అభ్యవర్షంత వేగేన విసృజంతః శితాఞ్శరాన్॥25॥

ఆగచ్ఛమానాంస్తాందృష్ట్వా రౌద్రరూపాన్పరంతపః
ప్రహసన్ప్రతిజగ్రాహ ద్రోణపుత్రో మహారణే॥26॥

తతః శరశతజ్వాలః సేనాకక్షం మహారథః
ద్రౌణిర్దదాహ సమరే కక్షమగ్నిర్యథా వనే॥27॥

తద్బలం పాండుపుత్రస్య ద్రోణపుత్రప్రతాపితం
చుక్షుభే భరతశ్రేష్ఠ తిమినేవ నదీముఖం॥28॥

దృష్ట్వా తే చ మహారాజ ద్రోణపుత్రపరాక్రమం
నిహతాన్మేనిరే సర్వాన్పాండూంద్రోణసుతేన వై॥29॥

యుధిష్ఠిరస్తు త్వరితో ద్రౌణిం శిష్య మహారథం
అబ్రవీద్ద్రోణపుత్రం తు రోషామర్షసమన్వితః॥30॥

నైవ నామ తవ ప్రీతిర్నైవ నామ కృతజ్ఞతా
యతస్త్వం పురుషవ్యాఘ్ర మామేవాద్య జిఘాంససి॥31॥

బ్రాహ్మణేన తపః కార్యం దానమధ్యయనం తథా
క్షత్రియేణ ధనుర్నామ్యం స భవాన్బ్రాహ్మణబ్రువః॥32॥

మిషతస్తే మహాబాహో జేష్యామి యుధి కౌరవాన్
కురుష్వ సమరే కర్మ బ్రహ్మబంధురసి ధ్రువం॥33॥

ఏవముక్తో మహారాజ ద్రోణపుత్రః స్మయన్నివ
యుక్తత్వం తచ్చ సంచింత్య నోత్తరం కించిదబ్రవీత్॥34॥

అనుక్త్వా చ తతః కించిచ్ఛరవర్షేణ పాండవం
ఛాదయామాస సమరే క్రుద్ధోఽన్తక ఇవ ప్రజాః॥35॥

సంఛాద్యమానస్తు తదా ద్రోణపుత్రేణ మారిష
పార్థోఽపయాతః శీఘ్రం వై విహాయ మహతీం చమూం॥36॥

అపయాతే తతస్తస్మింధర్మపుత్రే యుధిష్ఠిరే
ద్రోణపుత్రః స్థితో రాజన్ప్రత్యాదేశాన్మహాత్మనః॥37॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా త్యక్త్వా ద్రౌణిం మహాహవే
ప్రయయౌ తావకం సైన్యం యుక్తః క్రూరాయ కర్మణే॥38॥

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనం సపాంచాల్యం చేదికేకయసంవృతం
వైకర్తనః స్వయం రుద్ధ్వా వారయామాస సాయకైః||1||

తతస్తు చేదికారూషాన్సృంజయాంశ్చ మహారథాన్
కర్ణో జఘాన సంక్రుద్ధో భీమసేనస్య పశ్యతః||2||

భీమసేనస్తతః కర్ణం విహాయ రథసత్తమం
ప్రయయౌ కౌరవం సైన్యం కక్షమగ్నిరివ జ్వలన్||3||

సూతపుత్రోఽపి సమరే పాంచాలాన్కేకయాంస్తథా
సృంజయాంశ్చ మహేష్వాసాన్నిజఘాన సహస్రశః||4||

సంశప్తకేషు పార్థశ్చ కౌరవేషు వృకోదరః
పాంచాలేషు తథా కర్ణః క్షయం చక్రుర్మహారథాః||5||

తే క్షత్రియా దహ్యమానాస్త్రిభిస్తైః పావకోపమైః
జగ్ముర్వినాశం సమరే రాజందుర్మంత్రితే తవ||6||

తతో దుర్యోధనః క్రుద్ధో నకులం నవభిః శరైః
వివ్యాధ భరతశ్రేష్ఠ చతురశ్చాస్య వాజినః||7||

తతః పునరమేయాత్మా తవ పుత్రో జనాధిపః
క్షురేణ సహదేవస్య ధ్వజం చిచ్ఛేద కాంచనం||8||

నకులస్తు తతః క్రుద్ధస్తవ పుత్రం త్రిసప్తభిః
జఘాన సమరే రాజన్సహదేవశ్చ పంచభిః||9||

తావుభౌ భరతశ్రేష్ఠౌ శ్రేష్ఠౌ సర్వధనుష్మతాం
వివ్యాధోరసి సంక్రుద్ధః పంచభిః పంచభిః శరైః||10||

తతోఽపరాభ్యాం భల్లాభ్యాం ధనుషీ సమకృంతత
యమయోః ప్రహసన్రాజన్వివ్యాధైవ చ సప్తభిః||11||

తావన్యే ధనుషీ శ్రేష్ఠే శక్రచాపనిభే శుభే
ప్రగృహ్య రేజతుః శూరౌ దేవపుత్రసమౌ యుధి||12||

తతస్తౌ రభసౌ యుద్ధే భ్రాతరౌ భ్రాతరం నృప
శరైర్వవర్షతుర్ఘోరైర్మహామేఘౌ యథాచలం||13||

తతః క్రుద్ధో మహారాజ తవ పుత్రో మహారథః
పాండుపుత్రౌ మహేష్వాసౌ వారయామాస పత్రిభిః||14||

ధనుర్మండలమేవాస్య దృశ్యతే యుధి భారత
సాయకాశ్చైవ దృశ్యంతే నిశ్చరంతః సమంతతః||15||

తస్య సాయకసంఛన్నౌ చకాశేతాం చ పాండవౌ
మేఘచ్ఛన్నౌ యథా వ్యోమ్ని చంద్రసూర్యౌ హతప్రభౌ||16||

తే తు బాణా మహారాజ హేమపుంఖాః శిలాశితాః
ఆచ్ఛాదయందిశః సర్వాః సూర్యస్యేవాంశవస్తదా||17||

బాణభూతే తతస్తస్మిన్సంఛన్నే చ నభస్తలే
యమాభ్యాం దదృశే రూపం కాలాంతకయమోపమం||18||

పరాక్రమం తు తం దృష్ట్వా తవ సూనోర్మహారథాః
మృత్యోరుపాంతికం ప్రాప్తౌ మాద్రీపుత్రౌ స్మ మేనిరే||19||

తతః సేనాపతీ రాజన్పాండవస్య మహాత్మనః
పార్షతః ప్రయయౌ తత్ర యత్ర రాజా సుయోధనః॥20॥

మాద్రీపుత్రౌ తతః శూరౌ వ్యతిక్రమ్య మహారథౌ
ధృష్టద్యుమ్నస్తవ సుతం తాడయామాస సాయకైః॥21॥

తమవిధ్యదమేయాత్మా తవ పుత్రోఽత్యమర్షణః
పాంచాల్యం పంచవింశత్యా ప్రహస్య పురుషర్షభ॥22॥

తతః పునరమేయాత్మా పుత్రస్తే పృథివీపతే
విద్ధ్వా ననాద పాంచాల్యం షష్ట్యా పంచభిరేవ చ॥23॥

అథాస్య సశరం చాపం హస్తావాపం చ మారిష
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన రాజా చిచ్ఛేద సంయుగే॥24॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం పాంచాల్యః శత్రుకర్శనః
అన్యదాదత్త వేగేన ధనుర్భారసహం నవం॥25॥

ప్రజ్వలన్నివ వేగేన సంరంభాద్రుధిరేక్షణః
అశోభత మహేష్వాసో ధృష్టద్యుమ్నః కృతవ్రణః॥26॥

స పంచదశ నారాచాఞ్శ్వసతః పన్నగానివ
జిఘాంసుర్భరతశ్రేష్ఠం ధృష్టద్యుమ్నో వ్యవాసృజత్॥27॥

తే వర్మ హేమవికృతం భిత్త్వా రాజ్ఞః శిలాశితాః
వివిశుర్వసుధాం వేగాత్కంకబర్హిణవాససః॥28॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ పుత్రస్తేఽతివ్యరాజత
వసంతే పుష్పశబలః సపుష్ప ఇవ కింశుకః॥29॥

స ఛిన్నవర్మా నారాచైః ప్రహారైర్జర్జరచ్ఛవిః
ధృష్టద్యుమ్నస్య భల్లేన క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం॥30॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం త్వరమాణో మహీపతిః
సాయకైర్దశభీ రాజన్భ్రువోర్మధ్యే సమార్దయత్॥31॥

తస్య తేఽశోభయన్వక్త్రం కర్మారపరిమార్జితాః
ప్రఫుల్లం చంపకం యద్వద్భ్రమరా మధులిప్సవః॥32॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం ధృష్టద్యుమ్నో మహామనాః
అన్యదాదత్త వేగేన ధనుర్భల్లాంశ్చ షోడశ॥33॥

తతో దుర్యోధనస్యాశ్వాన్హత్వా సూతం చ పంచభిః
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన జాతరూపపరిష్కృతం॥34॥

రథం సోపస్కరం ఛత్రం శక్తిం ఖడ్గం గదాం ధ్వజం
భల్లైశ్చిచ్ఛేద నవభిః పుత్రస్య తవ పార్షతః॥35॥

తపనీయాంగదం చిత్రం నాగం మణిమయం శుభం
ధ్వజం కురుపతేశ్ఛిన్నం దదృశుః సర్వపార్థివాః॥36॥

దుర్యోధనం తు విరథం ఛిన్నసర్వాయుధం రణే
భ్రాతరః పర్యరక్షంత సోదర్యా భరతర్షభ॥37॥

తమారోప్య రథే రాజందండధారో జనాధిపం
అపోవాహ చ సంభ్రాంతో ధృష్టద్యుమ్నస్య పశ్యతః॥38॥

కర్ణస్తు సాత్యకిం జిత్వా రాజగృద్ధీ మహాబలః
ద్రోణహంతారముగ్రేషుం ససారాభిముఖం రణే॥39॥

తం పృష్ఠతోఽభ్యయాత్తూర్ణం శైనేయో వితుదఞ్శరైః
వారణం జఘనోపాంతే విషాణాభ్యామివ ద్విపః॥40॥

స భారత మహానాసీద్యోధానాం సుమహాత్మనాం
కర్ణపార్షతయోర్మధ్యే త్వదీయానాం మహారణః॥41॥

న పాండవానాం నాస్మాకం యోధః కశ్చిత్పరాఙ్ముఖః
ప్రత్యదృశ్యత యత్కర్ణః పాంచాలాంస్త్వరితో యయౌ॥42॥

తస్మిన్క్షణే నరశ్రేష్ఠ గజవాజినరక్షయః
ప్రాదురాసీదుభయతో రాజన్మధ్యంగతేఽహని॥43॥

పాంచాలాస్తు మహారాజ త్వరితా విజిగీషవః
సర్వతోఽభ్యద్రవన్కర్ణం పతత్రిణ ఇవ ద్రుమం॥44॥

తేషామాధిరథిః క్రుద్ధో యతమానాన్మనస్వినః
విచిన్వన్నేవ బాణాగ్రైః సమాసాదయదగ్రతః॥45॥

వ్యాఘ్రకేతుం సుశర్మాణం శంకుం చోగ్రం ధనంజయం
శుక్లం చ రోచమానం చ సింహసేనం చ దుర్జయం॥46॥

తే వీరా రథవేగేన పరివవ్రుర్నరోత్తమం
సృజంతం సాయకాన్క్రుద్ధం కర్ణమాహవశోభినం॥47॥

యుధ్యమానాంస్తు తాఞ్శూరాన్మనుజేంద్రః ప్రతాపవాన్
అష్టాభిరష్టౌ రాధేయో న్యహనన్నిశితైః శరైః॥48॥

అథాపరాన్మహారాజ సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
జఘాన బహుసాహస్రాన్యోధాన్యుద్ధవిశారదః॥49॥

విష్ణుం చ విష్ణుకర్మాణం దేవాపిం భద్రమేవ చ
దండం చ సమరే రాజంశ్చిత్రం చిత్రాయుధం హరిం॥50॥

సింహకేతుం రోచమానం శలభం చ మహారథం
నిజఘాన సుసంక్రుద్ధశ్చేదీనాం చ మహారథాన్॥51॥

తేషామాదదతః ప్రాణానాసీదాధిరథేర్వపుః
శోణితాభ్యుక్షితాంగస్య రుద్రస్యేవోర్జితం మహత్॥52॥

తత్ర భారత కర్ణేన మాతంగాస్తాడితాః శరైః
సర్వతోఽభ్యద్రవన్భీతాః కుర్వంతో మహదాకులం॥53॥

నిపేతురుర్వ్యాం సమరే కర్ణసాయకపీడితాః
కుర్వంతో వివిధాన్నాదాన్వజ్రనున్నా ఇవాచలాః॥54॥

గజవాజిమనుష్యైశ్చ నిపతద్భిః సమంతతః
రథైశ్చావగతైర్మార్గే పర్యస్తీర్యత మేదినీ॥55॥

నైవ భీష్మో న చ ద్రోణో నాప్యన్యే యుధి తావకాః
చక్రుః స్మ తాదృశం కర్మ యాదృశం వై కృతం రణే॥56॥

సూతపుత్రేణ నాగేషు రథేషు చ హయేషు చ
నరేషు చ నరవ్యాఘ్ర కృతం స్మ కదనం మహత్॥57॥

మృగమధ్యే యథా సింహో దృశ్యతే నిర్భయశ్చరన్
పాంచాలానాం తథా మధ్యే కర్ణోఽచరదభీతవత్॥58॥

యథా మృగగణాంస్త్రస్తాన్సింహో ద్రావయతే దిశః
పాంచాలానాం రథవ్రాతాన్కర్ణో ద్రావయతే తథా॥59॥

సింహాస్యం చ యథా ప్రాప్య న జీవంతి మృగాః క్వచిత్
తథా కర్ణమనుప్రాప్య న జీవంతి మహారథాః॥60॥

వైశ్వానరం యథా దీప్తం దహ్యంతే ప్రాప్య వై జనాః
కర్ణాగ్నినా రణే తద్వద్దగ్ధా భారత సృంజయాః॥61॥

కర్ణేన చేదిష్వేకేన పాంచాలేషు చ భారత
విశ్రావ్య నామ నిహతా బహవః శూరసంమతాః॥62॥

మమ చాసీన్మనుష్యేంద్ర దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం
నైకోఽప్యాధిరథేర్జీవన్పాంచాల్యో మోక్ష్యతే యుధి॥63॥

పాంచాలాన్విధమన్సంఖ్యే సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
అభ్యధావత సంక్రుద్ధో ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥64॥

ధృష్టద్యుమ్నశ్చ రాజానం ద్రౌపదేయాశ్చ మారిష
పరివవ్రురమిత్రఘ్నం శతశశ్చాపరే జనాః॥65॥

శిఖండీ సహదేవశ్చ నకులో నాకులిస్తథా
జనమేజయః శినేర్నప్తా బహవశ్చ ప్రభద్రకాః॥66॥

ఏతే పురోగమా భూత్వా ధృష్టద్యుమ్నస్య సంయుగే
కర్ణమస్యంతమిష్వస్త్రైర్విచేరురమితౌజసః॥67॥

తాంస్తత్రాధిరథిః సంఖ్యే చేదిపాంచాలపాండవాన్
ఏకో బహూనభ్యపతద్గరుత్మన్పన్నగానివ॥68॥

భీమసేనస్తు సంక్రుద్ధః కురూన్మద్రాన్సకేకయాన్
ఏకః సంఖ్యే మహేష్వాసో యోధయన్బహ్వశోభత॥69॥

తత్ర మర్మసు భీమేన నారాచైస్తాడితా గజాః
ప్రపతంతో హతారోహాః కంపయంతి స్మ మేదినీం॥70॥

వాజినశ్చ హతారోహాః పత్తయశ్చ గతాసవః
శేరతే యుధి నిర్భిన్నా వమంతో రుధిరం బహు॥71॥

సహస్రశశ్చ రథినః పతితాః పతితాయుధాః
అక్షతాః సమదృశ్యంత భీమాద్భీతా గతాసవః॥72॥

రథిభిర్వాజిభిః సూతైః పత్తిభిశ్చ తథా గజైః
భీమసేనశరచ్ఛిన్నైరాస్తీర్ణా వసుధాభవత్॥73॥

తత్స్తంభితమివాతిష్ఠద్భీమసేనబలార్దితం
దుర్యోధనబలం రాజన్నిరుత్సాహం కృతవ్రణం॥74॥

నిశ్చేష్టం తుములే దీనం బభౌ తస్మిన్మహారణే
ప్రసన్నసలిలః కాలే యథా స్యాత్సాగరో నృప॥75॥

మన్యువీర్యబలోపేతం బలాత్పర్యవరోపితం
అభవత్తవ పుత్రస్య తత్సైన్యమిషుభిస్తదా
రుధిరౌఘపరిక్లిన్నం రుధిరార్ద్రం బభూవ హ॥76॥

సూతపుత్రో రణే క్రుద్ధః పాండవానామనీకినీం
భీమసేనః కురూంశ్చాపి ద్రావయన్బహ్వశోభత॥77॥

వర్తమానే తథా రౌద్రే సంగ్రామేఽద్భుతదర్శనే
నిహత్య పృతనామధ్యే సంశప్తకగణాన్బహూన్॥78॥

అర్జునో జయతాం శ్రేష్ఠో వాసుదేవమథాబ్రవీత్
ప్రభగ్నం బలమేతద్ధి యోత్స్యమానం జనార్దన॥79॥

ఏతే ధావంతి సగణాః సంశప్తకమహారథాః
అపారయంతో మద్బాణాన్సింహశబ్దాన్మృగా ఇవ॥80॥

దీర్యతే చ మహత్సైన్యం సృంజయానాం మహారణే
హస్తికక్ష్యో హ్యసౌ కృష్ణ కేతుః కర్ణస్య ధీమతః
దృశ్యతే రాజసైన్యస్య మధ్యే విచరతో ముహుః॥81॥

న చ కర్ణం రణే శక్తా జేతుమన్యే మహారథాః
జానీతే హి భవాన్కర్ణం వీర్యవంతం పరాక్రమే ॥82॥

తత్ర యాహి యతః కర్ణో ద్రావయత్యేష నో బలం ॥83॥

వర్జయిత్వా రణే యాహి సూతపుత్రం మహారథం
శ్రమో మా బాధతే కృష్ణ యథా వా తవ రోచతే ॥84॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ గోవిందః ప్రహసన్నివ
అబ్రవీదర్జునం తూర్ణం కౌరవాంజహి పాండవ ॥85॥

తతస్తవ మహత్సైన్యం గోవిందప్రేరితా హయాః
హంసవర్ణాః ప్రవివిశుర్వహంతః కృష్ణపాండవౌ ॥86॥

కేశవప్రహితైరశ్వైః శ్వేతైః కాంచనభూషణైః
ప్రవిశద్భిస్తవ బలం చతుర్దిశమభిద్యత ॥87॥

తౌ విదార్య మహాసేనాం ప్రవిష్టౌ కేశవార్జునౌ
క్రుద్ధౌ సంరంభరక్తాక్షౌ వ్యభ్రాజేతాం మహాద్యుతీ ॥88॥

యుద్ధశౌండౌ సమాహూతావరిభిస్తౌ రణాధ్వరం
యజ్వభిర్విధినాహూతౌ మఖే దేవావివాశ్వినౌ ॥89॥

క్రుద్ధౌ తౌ తు నరవ్యాఘ్రౌ వేగవంతౌ బభూవతుః
తలశబ్దేన రుషితౌ యథా నాగౌ మహాహవే ॥90॥

విగాహన్స రథానీకమశ్వసంఘాంశ్చ ఫల్గునః
వ్యచరత్పృతనామధ్యే పాశహస్త ఇవాంతకః ॥91॥

తం దృష్ట్వా యుధి విక్రాంతం సేనాయాం తవ భారత
సంశప్తకగణాన్భూయః పుత్రస్తే సమచోదయత్ ॥92॥

తతో రథసహస్రేణ ద్విరదానాం త్రిభిః శతైః
చతుర్దశసహస్రైశ్చ తురగాణాం మహాహవే ॥93॥

ద్వాభ్యాం శతసహస్రాభ్యాం పదాతీనాం చ ధన్వినాం
శూరాణాం నామలబ్ధానాం విదితానాం సమంతతః
అభ్యవర్తంత తౌ వీరౌ ఛాదయంతో మహారథాః ॥94॥

స ఛాద్యమానః సమరే శరైః పరబలార్దనః
దర్శయన్రౌద్రమాత్మానం పాశహస్త ఇవాంతకః
నిఘ్నన్సంశప్తకాన్పార్థః ప్రేక్షణీయతరోఽభవత్ ॥95॥

తతో విద్యుత్ప్రభైర్బాణైః కార్తస్వరవిభూషితైః
నిరంతరమివాకాశమాసీన్నున్నైః కిరీటినా ॥96॥

కిరీటిభుజనిర్ముక్తైః సంపతద్భిర్మహాశరైః
సమాచ్ఛన్నం బభౌ సర్వం కాద్రవేయైరివ ప్రభో ॥97॥

రుక్మపుంఖాన్ప్రసన్నాగ్రాఞ్శరాన్సంనతపర్వణః
అదర్శయదమేయాత్మా దిక్షు సర్వాసు పాండవః ॥98॥

హత్వా దశ సహస్రాణి పార్థివానాం మహారథః
సంశప్తకానాం కౌంతేయః ప్రపక్షం త్వరితోఽభ్యయాత్ ॥99॥

ప్రపక్షం స సమాసాద్య పార్థః కాంబోజరక్షితం
ప్రమమాథ బలాద్బాణైర్దానవానివ వాసవః ॥100॥

ప్రచిచ్ఛేదాశు భల్లైశ్చ ద్విషతామాతతాయినాం
శస్త్రపాణీంస్తథా బాహూంస్తథాపి చ శిరాంస్యుత ॥101॥

అంగాంగావయవైశ్ఛిన్నైర్వ్యాయుధాస్తేఽపతన్నితౌ
విష్వగ్వాతాభిసంభగ్నా బహుశాఖా ఇవ ద్రుమాః॥102॥

హస్త్యశ్వరథపత్తీనాం వ్రాతాన్నిఘ్నంతమర్జునం
సుదక్షిణాదవరజః శరవృష్ట్యాభ్యవీవృషత్॥103॥

అస్యాస్యతోఽర్ధచంద్రాభ్యాం స బాహూ పరిఘోపమౌ
పూర్ణచంద్రాభవక్త్రం చ క్షురేణాభ్యహనచ్ఛిరః॥104॥

స పపాత తతో వాహాత్స్వలోహితపరిస్రవః
మనఃశిలాగిరేః శృంగం వజ్రేణేవావదారితం॥105॥

సుదక్షిణాదవరజం కాంబోజం దదృశుర్హతం
ప్రాంశుం కమలపత్రాక్షమత్యర్థం ప్రియదర్శనం
కాంచనస్తంభసంకాశం భిన్నం హేమగిరిం యథా॥106॥

తతోఽభవత్పునర్యుద్ధం ఘోరమద్భుతదర్శనం
నానావస్థాశ్చ యోధానాం బభూవుస్తత్ర యుధ్యతాం॥107॥

ఏతేష్వావర్జితైరశ్వైః కాంబోజైర్యవనైః శకైః
శోణితాక్తైస్తదా రక్తం సర్వమాసీద్విశాం పతే॥108॥

రథై రథాశ్వసూతైశ్చ హతారోహైశ్చ వాజిభిః
ద్విరదైశ్చ హతారోహైర్మహామాత్రైర్హతద్విపైః
అన్యోన్యేన మహారాజ కృతో ఘోరో జనక్షయః॥109॥

తస్మిన్ప్రపక్షే పక్షే చ వధ్యమానే మహాత్మనా
అర్జునం జయతాం శ్రేష్ఠం త్వరితో ద్రౌణిరాయయౌ॥110॥

విధున్వానో మహచ్చాపం కార్తస్వరవిభూషితం
ఆదదానః శరాన్ఘోరాన్స్వరశ్మీనివ భాస్కరః॥111॥

తైః పతద్భిర్మహారాజ ద్రౌణిముక్తైః సమంతతః
సంఛాదితౌ రథస్థౌ తావుభౌ కృష్ణధనంజయౌ॥112॥

తతః శరశతైస్తీక్ష్ణైర్భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
నిశ్చేష్టౌ తావుభౌ చక్రే యుద్ధే మాధవపాండవౌ॥113॥

హాహాకృతమభూత్సర్వం జంగమం స్థావరం తథా
చరాచరస్య గోప్తారౌ దృష్ట్వా సంఛాదితౌ శరైః॥114॥

సిద్ధచారణసంఘాశ్చ సంపేతుర్వై సమంతతః
చింతయంతో భవేదద్య లోకానాం స్వస్త్యపీత్యుహ॥115॥

న మయా తాదృశో రాజందృష్టపూర్వః పరాక్రమః
సంజజ్ఞే యాదృశో ద్రౌణేః కృష్ణౌ సంఛాదయిష్యతః॥116॥

ద్రౌణేస్తు ధనుషః శబ్దమహితత్రాసనం రణే
అశ్రౌషం బహుశో రాజన్సింహస్య నదతో యథా॥117॥

జ్యా చాస్య చరతో యుద్ధే సవ్యదక్షిణమస్యతః
విద్యుదంబుదమధ్యస్థా భ్రాజమానేవ సాభవత్॥118॥

స తథా క్షిప్రకారీ చ దృఢహస్తశ్చ పాండవః
సంమోహం పరమం గత్వా ప్రైక్షత ద్రోణజం తతః॥119॥

స విక్రమం హృతం మేనే ఆత్మనః సుమహాత్మనా
తథాస్య సమరే రాజన్వపురాసీత్సుదుర్దృశం॥120॥

ద్రౌణిపాండవయోరేవం వర్తమానే మహారణే
వర్ధమానే చ రాజేంద్ర ద్రోణపుత్రే మహాబలే
హీయమానే చ కౌంతేయే కృష్ణం రోషః సమభ్యయాత్॥121॥

స రోషాన్నిఃశ్వసన్రాజన్నిర్దహన్నివ చక్షుషా
ద్రౌణిం హ్యాపశ్యత్సంగ్రామే ఫల్గునం చ ముహుర్ముహుః॥122॥

తతః క్రుద్ధోఽబ్రవీత్కృష్ణః పార్థం సప్రణయం తదా
అత్యద్భుతమిదం పార్థ తవ పశ్యామి సంయుగే
అతిశేతే హి యత్ర త్వా ద్రోణపుత్రోఽద్య భారత॥123॥

కచ్చిత్తే గాండివం హస్తే రథే తిష్ఠసి చార్జున
కచ్చిత్కుశలినౌ బాహూ కచ్చిద్వీర్యం తదేవ తే॥124॥

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన క్షిప్త్వా భల్లాంశ్చతుర్దశ
త్వరమాణస్త్వరాకాలే ద్రౌణేర్ధనురథాచ్ఛినత్
ధ్వజం ఛత్రం పతాకాం చ రథం శక్తిం గదాం తథా॥125॥

జత్రుదేశే చ సుభృశం వత్సదంతైరతాడయత్
స మూర్చ్ఛాం పరమాం గత్వా ధ్వజయష్టిం సమాశ్రితః॥126॥

తం విసంజ్ఞం మహారాజ కిరీటిభయపీడితం
అపోవాహ రణాత్సూతో రక్షమాణో ధనంజయాత్॥127॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు విజయః శత్రుతాపనః
న్యవధీత్తావకం సైన్యం శతశోఽథ సహస్రశః
పశ్యతస్తవ పుత్రస్య తస్య వీరస్య భారత॥128॥

ఏవమేష క్షయో వృత్తస్తావకానాం పరైః సహ
క్రూరో విశసనో ఘోరో రాజందుర్మంత్రితే తవ॥129॥

సంశప్తకాంశ్చ కౌంతేయః కురూంశ్చాపి వృకోదరః
వసుషేణం చ పాంచాలః కృత్స్నేన వ్యధమద్రణే॥130॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

సంజయ ఉవాచ

త్వరమాణః పునః కృష్ణః పార్థమభ్యవదచ్ఛనైః
పశ్య కౌరవ్య రాజానమపయాతాంశ్చ పాండవాన్॥1॥

కర్ణం పశ్య మహారంగే జ్వలంతమివ పావకం
అసౌ భీమో మహేష్వాసః సంనివృత్తో రణం ప్రతి॥2॥

తమేతేఽను నివర్తంతే ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
పాంచాలానాం సృంజయానాం పాండవానాం చ యన్ముఖం
నివృత్తైశ్చ తథా పార్థైర్భగ్నం శత్రుబలం మహత్॥3॥

కౌరవాంద్రవతో హ్యేష కర్ణో ధారయతేఽర్జున
అంతకప్రతిమో వేగే శక్రతుల్యపరాక్రమః॥4॥

అసౌ గచ్ఛతి కౌరవ్య ద్రౌణిరస్త్రభృతాం వరః
తమేష ప్రద్రుతః సంఖ్యే ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః॥5॥

సర్వం వ్యాచష్ట దుర్ధర్షో వాసుదేవః కిరీటినే
తతో రాజన్ప్రాదురాసీన్మహాఘోరో మహారణః॥6॥

సింహనాదరవాశ్చాత్ర ప్రాదురాసన్సమాగమే
ఉభయోః సేనయో రాజన్మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥7॥

సంజయ ఉవాచ

తతః పునః సమాజగ్మురభీతాః కురుస్సృంజయాః
యుధిష్ఠిరముఖాః పార్థా వైకర్తనముఖా వయం॥1॥

తతః ప్రవవృతే భీమః సంగ్రామో లోమహర్షణః
కర్ణస్య పాండవానాం చ యమరాష్ట్రవివర్ధనః॥2॥

తస్మిన్ప్రవృత్తే సంగ్రామే తుములే శోణితోదకే
సంశప్తకేషు శూరేషు కించిచ్ఛిష్టేషు భారత॥3॥

ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ సహితః సర్వరాజభిః
కర్ణమేవాభిదుద్రావ పాండవాశ్చ మహారథాః॥4॥

ఆగచ్ఛమానాంస్తాన్సంఖ్యే ప్రహృష్టాన్విజయైషిణః
దధారైకో రణే కర్ణో జలౌఘానివ పర్వతః॥5॥

తమాసాద్య తు తే కర్ణం వ్యశీర్యంత మహారథాః
యథాచలం సమాసాద్య జలౌఘాః సర్వతోదిశం
తయోరాసీన్మహారాజ సంగ్రామో లోమహర్షణః॥6॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు రాధేయం శరేణ నతపర్వణా
తాడయామాస సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥7॥

విజయం తు ధనుఃశ్రేష్ఠం విధున్వానో మహారథః
పార్షతస్య ధనుశ్ఛిత్త్వా శరానాశీవిషోపమాన్
తాడయామాస సంక్రుద్ధః పార్షతం నవభిః శరైః॥8॥

తే వర్మ హేమవికృతం భిత్త్వా తస్య మహాత్మనః
శోణితాక్తా వ్యరాజంత శక్రగోపా ఇవానఘ॥9॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః
అన్యద్ధనురుపాదాయ శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్
కర్ణం వివ్యాధ సప్తత్యా శరైః సంనతపర్వభిః॥10॥

తథైవ రాజన్కర్ణోఽపి పార్షతం శత్రుతాపనం
ద్రోణశత్రుం మహేష్వాసో వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥11॥

తస్య కర్ణో మహారాజ శరం కనకభూషణం
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో మృత్యుదండమివాపరం॥12॥

తమాపతంతం సహసా ఘోరరూపం విశాం పతే
చిచ్ఛేద సప్తధా రాజఞ్శైనేయః కృతహస్తవత్॥13॥

దృష్ట్వా వినిహితం బాణం శరైః కర్ణో విశాం పతే
సాత్యకిం శరవర్షేణ సమంతాత్పర్యవారయత్॥14॥

వివ్యాధ చైనం సమరే నారాచైస్తత్ర సప్తభిః
తం ప్రత్యవిధ్యచ్ఛైనేయః శరైర్హేమవిభూషితైః॥15॥

తతో యుద్ధమతీవాసీచ్చక్షుఃశ్రోత్రభయావహం
రాజన్ఘోరం చ చిత్రం చ ప్రేక్షణీయం సమంతతః॥16॥

సర్వేషాం తత్ర భూతానాం లోమహర్షో వ్యజాయత
తద్దృష్ట్వా సమరే కర్మ కర్ణశైనేయయోర్నృప॥17॥

ఏతస్మిన్నంతరే ద్రౌణిరభ్యయాత్సుమహాబలం
పార్షతం శత్రుదమనం శత్రువీర్యాసునాశనం॥18॥

అభ్యభాషత సంక్రుద్ధో ద్రౌణిర్దూరే ధనంజయే
తిష్ఠ తిష్ఠాద్య బ్రహ్మఘ్న న మే జీవన్విమోక్ష్యసే||19||

ఇత్యుక్త్వా సుభృశం వీరః శీఘ్రకృన్నిశితైః శరైః
పార్షతం ఛాదయామాస ఘోరరూపైః సుతేజనైః
యతమానం పరం శక్త్యా యతమానో మహారథః||20||

యథా హి సమరే ద్రౌణిః పార్షతం వీక్ష్య మారిష
తథా ద్రౌణిం రణే దృష్ట్వా పార్షతః పరవీరహా
నాతిహృష్టమనా భూత్వా మన్యతే మృత్యుమాత్మనః||21||

ద్రౌణిస్తు దృష్ట్వా రాజేంద్ర ధృష్టద్యుమ్నం రణే స్థితం
క్రోధేన నిఃశ్వసన్వీరః పార్షతం సముపాద్రవత్
తావన్యోన్యం తు దృష్ట్వైవ సంరంభం జగ్మతుః పరం||22||

అథాబ్రవీన్మహారాజ ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
ధృష్టద్యుమ్నం సమీపస్థం త్వరమాణో విశాం పతే
పాంచాలాపసదాద్య త్వాం ప్రేషయిష్యామి మృత్యవే||23||

పాపం హి యత్త్వయా కర్మ ఘ్నతా ద్రోణం పురా కృతం
అద్య త్వా పత్స్యతే తద్వై యథా హ్యకుశలం తథా||24||

అరక్ష్యమాణః పార్థేన యది తిష్ఠసి సంయుగే
నాపక్రమసి వా మూఢ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే||25||

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ ధృష్టద్యుమ్నః ప్రతాపవాన్
ప్రతివాక్యం స ఏవాసిర్మామకో దాస్యతే తవ
యేనైవ తే పితుర్దత్తం యతమానస్య సంయుగే||26||

యది తావన్మయా ద్రోణో నిహతో బ్రాహ్మణబ్రువః
త్వామిదానీం కథం యుద్ధే న హనిష్యామి విక్రమాత్||27||

ఏవముక్త్వా మహారాజ సేనాపతిరమర్షణః
నిశితేనాథ బాణేన ద్రౌణిం వివ్యాధ పార్షతః||28||

తతో ద్రౌణిః సుసంక్రుద్ధః శరైః సంనతపర్వభిః
ప్రాచ్ఛాదయద్దిశో రాజంధృష్టద్యుమ్నస్య సంయుగే||29||

నైవాంతరిక్షం న దిశో నైవ యోధాః సమంతతః
దృశ్యంతే వై మహారాజ శరైశ్ఛన్నాః సహస్రశః||30||

తథైవ పార్షతో రాజంద్రౌణిమాహవశోభినం
శరైః సంఛాదయామాస సూతపుత్రస్య పశ్యతః||31||

రాధేయోఽపి మహారాజ పాంచాలాన్సహ పాండవైః
ద్రౌపదేయాన్యుధామన్యుం సాత్యకిం చ మహారథం
ఏకః స వారయామాస ప్రేక్షణీయః సమంతతః||32||

ధృష్టద్యుమ్నోఽపి సమరే ద్రౌణేశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం
తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నమన్యదాదత్త కార్ముకం
వేగవత్సమరే ఘోరం శరాంశ్చాశీవిషోపమాన్||33||

స పార్షతస్య రాజేంద్ర ధనుః శక్తిం గదాం ధ్వజం
హయాన్సూతం రథం చైవ నిమేషాద్వ్యధమచ్ఛరైః||34||

స ఛిన్నధన్వా విరథో హతాశ్వో హతసారథిః
ఖడ్గమాదత్త విపులం శతచంద్రం చ భానుమత్||35||

ద్రౌణిస్తదపి రాజేంద్ర భల్లైః క్షిప్రం మహారథః
చిచ్ఛేద సమరే వీరః క్షిప్రహస్తో దృఢాయుధః

రథాదనవరూఢస్య తదద్భుతమివాభవత్॥36॥

ధృష్టద్యుమ్నం తు విరథం హతాశ్వం ఛిన్నకార్ముకం
శరైశ్చ బహుధా విద్ధమస్త్రైశ్చ శకలీకృతం
నాతరద్భరతశ్రేష్ఠ యతమానో మహారథః॥37॥

తస్యాంతమిషుభీ రాజన్యదా ద్రౌణిర్న జగ్మివాన్
అథ త్యక్త్వా ధనుర్వీరః పార్షతం త్వరితోఽన్వగాత్॥38॥

ఆసీదాద్రవతో రాజన్వేగస్తస్య మహాత్మనః
గరుడస్యేవ పతతో జిఘృక్షోః పన్నగోత్తమం॥39॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు మాధవోఽర్జునమబ్రవీత్
పశ్య పార్థ యథా ద్రౌణిః పార్షతస్య వధం ప్రతి
యత్నం కరోతి విపులం హన్యాచ్చైనమసంశయం॥40॥

తం మోచయ మహాబాహో పార్షతం శత్రుతాపనం
ద్రౌణేరాస్యమనుప్రాప్తం మృత్యోరాస్యగతం యథా॥41॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
ప్రైషయత్తత్ర తురగాన్యత్ర ద్రౌణిర్వ్యవస్థితః॥42॥

తే హయాశ్చంద్రసంకాశాః కేశవేన ప్రచోదితాః
పిబంత ఇవ తద్వ్యోమ జగ్ముర్ద్రౌణిరథం ప్రతి॥43॥

దృష్ట్వాయాంతౌ మహావీర్యావుభౌ కృష్ణధనంజయౌ
ధృష్టద్యుమ్నవధే రాజంశ్చక్రే యత్నం మహాబలః॥44॥

వికృష్యమాణం దృష్ట్వైవ ధృష్టద్యుమ్నం జనేశ్వర
శరాంశ్చిక్షేప వై పార్థో ద్రౌణిం ప్రతి మహాబలః॥45॥

తే శరా హేమవికృతా గాండీవప్రేషితా భృశం
ద్రౌణిమాసాద్య వివిశుర్వల్మీకమివ పన్నగాః॥46॥

స విద్ధస్తైః శరైర్ఘోరైర్ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
రథమారురుహే వీరో ధనంజయశరార్దితః
ప్రగృహ్య చ ధనుః శ్రేష్ఠం పార్థం వివ్యాధ సాయకైః॥47॥

ఏతస్మిన్నంతరే వీరః సహదేవో జనాధిప
అపోవాహ రథేనాజౌ పార్షతం శత్రుతాపనం॥48॥

అర్జునోఽపి మహారాజ ద్రౌణిం వివ్యాధ పత్రిభిః
తం ద్రోణపుత్రః సంక్రుద్ధో బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥49॥

క్రోధితస్తు రణే పార్థో నారాచం కాలసంమితం
ద్రోణపుత్రాయ చిక్షేప కాలదండమివాపరం
స బ్రాహ్మణస్యాంసదేశే నిపపాత మహాద్యుతిః॥50॥

స విహ్వలో మహారాజ శరవేగేన సంయుగే
నిషసాద రథోపస్థే వైక్లవ్యం చ పరం యయౌ॥51॥

తతః కర్ణో మహారాజ వ్యాక్షిపద్విజయం ధనుః
అర్జునం సమరే క్రుద్ధః ప్రేక్షమాణో ముహుర్ముహుః
ద్వైరథం చాపి పార్థేన కామయానో మహారణే॥52॥

తం తు హిత్వా హతం వీరం సారథిః శత్రుకర్శనం
అపోవాహ రథేనాజౌ త్వరమాణో రణాజిరాత్॥53॥

అథోత్క్రుష్టం మహారాజ పాంచాలైర్జితకాశిభిః
మోక్షితం పార్షతం దృష్ట్వా ద్రోణపుత్రం చ పీడితం॥54॥

వాదిత్రాణి చ దివ్యాని ప్రావాద్యంత సహస్రశః
సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే దృష్ట్వా ఘోరం మహాద్భుతం॥55॥

ఏవం కృత్వాబ్రవీత్పార్థో వాసుదేవం ధనంజయః
యాహి సంశప్తకాన్కృష్ణ కార్యమేతత్పరం మమ॥56॥

తతః ప్రయాతో దాశార్హః శ్రుత్వా పాండవభాషితం
రథేనాతిపతాకేన మనోమారుతరంహసా॥57॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏతస్మిన్నంతరే కృష్ణః పార్థం వచనమబ్రవీత్
దర్శయన్నివ కౌంతేయం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం॥1॥

ఏష పాండవ తే భ్రాతా ధార్తరాష్ట్రైర్మహాబలైః
జిఘాంసుభిర్మహేష్వాసైర్ద్రుతం పార్థానుసర్యతే॥2॥

తథానుయాంతి సంరబ్ధాః పాంచాలా యుద్ధదుర్మదాః
యుధిష్ఠిరం మహాత్మానం పరీప్సంతో మహాజవాః॥3॥

ఏష దుర్యోధనః పార్థ రథానీకేన దంశితః
రాజా సర్వస్య లోకస్య రాజానమనుధావతి॥4॥

జిఘాంసుః పురుషవ్యాఘ్రం భ్రాతృభిః సహితో బలీ
ఆశీవిషసమస్పర్శైః సర్వయుద్ధవిశారదైః॥5॥

ఏతే జిఘృక్షవో యాంతి ద్విపాశ్వరథపత్తయః
యుధిష్ఠిరం ధార్తరాష్ట్రా రత్నోత్తమమివార్థినః॥6॥

పశ్య సాత్వతభీమాభ్యాం నిరుద్ధాధిష్ఠితః ప్రభుః
జిహీర్షవోఽమృతం దైత్యాః శక్రాగ్నిభ్యామివావశాః॥7॥

ఏతే బహుత్వాత్త్వరితాః పునర్గచ్ఛంతి పాండవం
సముద్రమివ వార్యోఘాః ప్రావృట్కాలే మహారథాః॥8॥

నదంతః సింహనాదాంశ్చ ధమంతశ్చాపి వారిజాన్
బలవంతో మహేష్వాసా విధున్వంతో ధనూంషి చ॥9॥

మృత్యోర్ముఖగతం మన్యే కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
హుతమగ్నౌ చ భద్రం తే దుర్యోధనవశం గతం॥10॥

యథాయుక్తమనీకం హి ధార్తరాష్ట్రస్య పాండవ
నాస్య శక్రోఽపి ముచ్యేత సంప్రాప్తో బాణగోచరం॥11॥

దుర్యోధనస్య శూరస్య ద్రౌణేః శారద్వతస్య చ
కర్ణస్య చేషువేగో వై పర్వతానపి దారయేత్॥12॥

దుర్యోధనస్య శూరస్య శరౌఘాఞ్శీఘ్రమస్యతః
సంక్రుద్ధస్యాంతకస్యేవ కో వేగం సంసహేద్రణే॥13॥

కర్ణేన చ కృతో రాజా విముఖః శత్రుతాపనః
బలవాల్లఘుహస్తశ్చ కృతీ యుద్ధవిశారదః॥14॥

రాధేయః పాండవశ్రేష్ఠం శక్తః పీడయితుం రణే
సహితో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రైః శూరో మహాత్మభిః॥15॥

తస్యైవం యుధ్యమానస్య సంగ్రామే సంయతాత్మనః
అన్యైరపి చ పార్థస్య హృతం వర్మ మహారథైః॥16॥

ఉపవాసకృశో రాజా భృశం భరతసత్తమ
బ్రాహ్మే బలే స్థితో హ్యేష న క్షత్రేఽతిబలే విభో॥17॥

న జీవతి మహారాజో మన్యే పార్థ యుధిష్ఠిరః
యద్భీమసేనః సహతే సింహనాదమమర్షణః॥18॥

నర్దతాం ధార్తరాష్ట్రాణాం పునః పునరరిందమ
ధమతాం చ మహాశంఖాన్సంగ్రామే జితకాశినాం॥19॥

యుధిష్ఠిరం పాండవేయం హతేతి భరతర్షభ
సంచోదయత్యసౌ కర్ణో ధార్తరాష్ట్రాన్మహాబలాన్॥20॥

స్థూణాకర్ణేంద్రజాలేన పార్థ పాశుపతేన చ
ప్రచ్ఛాదయంతో రాజానమనుయాంతి మహారథాః
ఆతురో మే మతో రాజా సంనిషేవ్యశ్చ భారత॥21॥

యథైనమనువర్తంతే పాంచాలాః సహ పాండవైః
త్వరమాణాస్త్వరాకాలే సర్వశస్త్రభృతాం వరాః
మజ్జంతమివ పాతాలే బలినోఽప్యుజ్జిహీర్షవః॥22॥

న కేతుర్దృశ్యతే రాజ్ఞః కర్ణేన నిహతః శరైః
పశ్యతోర్యమయోః పార్థ సాత్యకేశ్చ శిఖండినః॥23॥

ధృష్టద్యుమ్నస్య భీమస్య శతానీకస్య వా విభో
పాంచాలానాం చ సర్వేషాం చేదీనాం చైవ భారత॥24॥

ఏష కర్ణో రణే పార్థ పాండవానామనీకినీం
శరైర్విధ్వంసయతి వై నలినీమివ కుంజరః॥25॥

ఏతే ద్రవంతి రథినస్త్వదీయాః పాండునందన
పశ్య పశ్య యథా పార్థ గచ్ఛంత్యేతే మహారథాః॥26॥

ఏతే భారత మాతంగాః కర్ణేనాభిహతా రణే
ఆర్తనాదాన్వికుర్వాణా విద్రవంతి దిశో దశ॥27॥

రథానాం ద్రవతాం వృందం పశ్య పార్థ సమంతతః
ద్రావ్యమాణం రణే చైవ కర్ణేనామిత్రకర్శినా॥28॥

హస్తికక్ష్యాం రణే పశ్య చరంతీం తత్ర తత్ర హ
రథస్థం సూతపుత్రస్య కేతుం కేతుమతాం వర॥29॥

అసౌ ధావతి రాధేయో భీమసేనరథం ప్రతి
కిరఞ్శరశతానీవ వినిఘ్నంస్తవ వాహినీం॥30॥

ఏతాన్పశ్య చ పాంచాలాంద్రావ్యమాణాన్మహాత్మనా
శక్రేణేవ యథా దైత్యాన్హన్యమానాన్మహాహవే॥31॥

ఏష కర్ణో రణే జిత్వా పాంచాలాన్పాండుసృంజయాన్
దిశో విప్రేక్షతే సర్వాస్త్వదర్థమితి మే మతిః॥32॥

పశ్య పార్థ ధనుః శ్రేష్ఠం వికర్షన్సాధు శోభతే
శత్రూంజిత్వా యథా శక్రో దేవసంఘైః సమావృతః॥33॥

ఏతే నదంతి కౌరవ్యా దృష్ట్వా కర్ణస్య విక్రమం
త్రాసయంతో రణే పార్థాన్సృంజయాంశ్చ సహస్రశః॥34॥

ఏష సర్వాత్మనా పాండూంస్త్రాసయిత్వా మహారణే
అభిభాషతి రాధేయః సర్వసైన్యాని మానదః॥35॥

అభిద్రవత గచ్ఛధ్వం ద్రుతం ద్రవత కౌరవాః
యథా జీవన్న వః కశ్చిన్ముచ్యతే యుధి సృంజయః॥36॥

తథా కురుత సంయత్తా వయం యాస్యామ పృష్ఠతః
ఏవముక్త్వా యయావేష పృష్ఠతో వికిరఞ్శరైః॥37॥

పశ్య కర్ణం రణే పార్థ శ్వేతచ్ఛవివిరాజితం
ఉదయం పర్వతం యద్వచ్ఛోభయన్వై దివాకరః॥38॥

పూర్ణచంద్రనికాశేన మూర్ధ్ని ఛత్రేణ భారత
ధ్రియమాణేన సమరే తథా శతశలాకినా॥39॥

ఏష త్వాం ప్రేక్షతే కర్ణః సకటాక్షో విశాం పతే
ఉత్తమం యత్నమాస్థాయ ధ్రువమేష్యతి సంయుగే॥40॥

పశ్య హ్యేనం మహాబాహో విధున్వానం మహద్ధనుః
శరాంశ్చాశీవిషాకారాన్విసృజంతం మహాబలం॥41॥

అసౌ నివృత్తో రాధేయో దృశ్యతే వానరధ్వజ
వధాయ చాత్మనోఽభ్యేతి దీపస్య శలభో యథా॥42॥

కర్ణమేకాకినం దృష్ట్వా రథానీకేన భారత
రిరక్షిషుః సుసంయత్తో ధార్తరాష్ట్రోఽభివర్తతే॥43॥

సార్వైః సహైభిర్దుష్టాత్మా వధ్య ఏష ప్రయత్నతః
త్వయా యశశ్చ రాజ్యం చ సుఖం చోత్తమమిచ్ఛతా॥44॥

ఆత్మానం చ కృతాత్మానం సమీక్ష్య భరతర్షభ
కృతాగసం చ రాధేయం ధర్మాత్మని యుధిష్ఠిరే॥45॥

ప్రతిపద్యస్వ రాధేయం ప్రాప్తకాలమనంతరం
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా ప్రత్యేహి రథయూథపం॥46॥

పంచ హ్యేతాని ముఖ్యానాం రథానాం రథసత్తమ
శతాన్యాయాంతి వేగేన బలినాం భీమతేజసాం॥47॥

పంచ నాగసహస్రాణి ద్విగుణా వాజినస్తథా
అభిసంహత్య కౌంతేయ పదాతిప్రయుతాని చ
అన్యోన్యరక్షితం వీర బలం త్వామభివర్తతే॥48॥

సూతపుత్రే మహేష్వాసే దర్శయాత్మానమాత్మనా
ఉత్తమం యత్నమాస్థాయ ప్రత్యేహి భరతర్షభ॥49॥

అసౌ కర్ణః సుసంరబ్ధః పాంచాలానభిధావతి
కేతుమస్య హి పశ్యామి ధృష్టద్యుమ్నరథం ప్రతి
సముచ్ఛేత్స్యతి పాంచాలానితి మన్యే పరంతప॥50॥

ఆచక్షే తే ప్రియం పార్థ తదేవం భరతర్షభ
రాజా జీవతి కౌరవ్యో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥51॥

అసౌ భీమో మహాబాహుః సంనివృత్తశ్చమూముఖే
వృతః సృంజయసైన్యేన సాత్యకేన చ భారత॥52॥

వధ్యంత ఏతే సమరే కౌరవా నిశితైః శరైః
భీమసేనేన కౌంతేయ పాంచాలైశ్చ మహాత్మభిః॥53॥

సేనా హి ధార్తరాష్ట్రస్య విముఖా చాభవద్రణాత్
విప్రధావతి వేగేన భీమస్య నిహతా శరైః॥54॥

విపన్నసస్యేవ మహీ రుధిరేణ సముక్షితా
భారతీ భరతశ్రేష్ఠ సేనా కృపణదర్శనా॥55॥

నివృత్తం పశ్య కౌంతేయ భీమసేనం యుధాం పతిం
ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం తస్మాద్ద్రవతి వాహినీ॥56॥

పీతరక్తాసితసితాస్తారాచంద్రార్కమండితాః
పతాకా విప్రకీర్యంతే ఛత్రాణ్యేతాని చార్జున॥57॥

సౌవర్ణా రాజతాశ్చైవ తైజసాశ్చ పృథగ్విధాః
కేతవో వినిపాత్యంతే హస్త్యశ్వం విప్రకీర్యతే॥58॥

రథేభ్యః ప్రపతంత్యేతే రథినో విగతాసవః
నానావర్ణైర్హతా బాణైః పాంచాలైరపలాయిభిః॥59॥

నిర్మనుష్యాన్గజానశ్వాన్రథాంశ్చైవ ధనంజయ
సమాద్రవంతి పాంచాలా ధార్తరాష్ట్రాంస్తరస్వినః॥60॥

మృద్నంతి చ నరవ్యాఘ్రా భీమసేనవ్యపాశ్రయాత్
బలం పరేషాం దుర్ధర్షం త్యక్త్వా ప్రాణానరిందమ॥61॥

ఏతే నదంతి పాంచాలా ధమంత్యపి చ వారిజాన్
అభిద్రవంతి చ రణే నిఘ్నంతః సాయకైః పరాన్॥62॥

పశ్య స్వర్గస్య మాహాత్మ్యం పాంచాలా హి పరంతప
ధార్తరాష్ట్రాన్వినిఘ్నంతి క్రుద్ధాః సింహా ఇవ ద్విపాన్॥63॥

సర్వతశ్చాభిపన్నైషా ధార్తరాష్ట్రీ మహాచమూః
పాంచాలైర్మానసాదేత్య హంసైర్గంగేవ వేగితైః॥64॥

సుభృశం చ పరాక్రాంతాః పాంచాలానాం నివారణే
కృపకర్ణాదయో వీరా ఋషభాణామివర్షభాః॥65॥

సునిమగ్నాంశ్చ భీమాస్త్రైర్ధార్తరాష్ట్రాన్మహారథాన్
ధృష్టద్యుమ్నముఖా వీరా ఘ్నంతి శత్రూన్సహస్రశః
విషణ్ణభూయిష్ఠరథా ధార్తరాష్ట్రీ మహాచమూః॥66॥

పశ్య భీమేన నారాచైశ్ఛిన్నా నాగాః పతంత్యమీ
వజ్రివజ్రాహతానీవ శిఖరాణి మహీభృతాం॥67॥

భీమసేనస్య నిర్విద్ధా బాణైః సంనతపర్వభిః
స్వాన్యనీకాని మృద్నంతో ద్రవంత్యేతే మహాగజాః॥68॥

నాభిజానాసి భీమస్య సింహనాదం దురుత్సహం
నదతోఽర్జున సంగ్రామే వీరస్య జితకాశినః॥69॥

ఏష నైషాదిరభ్యేతి ద్విపముఖ్యేన పాండవం
జిఘాంసుస్తోమరైః క్రుద్ధో దండపాణిరివాంతకః॥70॥

సతోమరావస్య భుజౌ ఛిన్నౌ భీమేన గర్జతః
తీక్ష్ణైరగ్నిశిఖాప్రఖ్యైర్నారాచైర్దశభిర్హతః॥71॥

హత్వైనం పునరాయాతి నాగానన్యాన్ప్రహారిణః
పశ్య నీలాంబుదనిభాన్మహామాత్రైరధిష్ఠితాన్
శక్తితోమరసంకాశైర్వినిఘ్నంతం వృకోదరం॥72॥

సప్త సప్త చ నాగాంస్తాన్వైజయంతీశ్చ సధ్వజాః
నిహత్య నిశితైర్బాణైశ్ఛిన్నాః పార్థాగ్రజేన తే
దశభిర్దశభిశ్చైకో నారాచైర్నిహతో గజః॥73॥

న చాసౌ ధార్తరాష్ట్రాణాం శ్రూయతే నినదస్తథా
పురందరసమే క్రుద్ధే నివృత్తే భరతర్షభే॥74॥

అక్షౌహిణ్యస్తథా తిస్రో ధార్తరాష్ట్రస్య సంహతాః
క్రుద్ధేన నరసింహేన భీమసేనేన వారితాః॥75॥

సంజయ ఉవాచ

భీమసేనేన తత్కర్మ కృతం దృష్ట్వా సుదుష్కరం
అర్జునో వ్యధమచ్ఛిష్టానహితాన్నిశితైః శరైః॥76॥

తే వధ్యమానాః సమరే సంశప్తకగణాః ప్రభో
శక్రస్యాతిథితాం గత్వా విశోకా హ్యభవన్ముదా॥77॥

పార్థశ్చ పురుషవ్యాఘ్రః శరైః సంనతపర్వభిః
జఘాన ధార్తరాష్ట్రస్య చతుర్విధబలాం చమూం॥78॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నివృత్తే భీమసేనే చ పాండవే చ యుధిష్ఠిరే
వధ్యమానే బలే చాపి మామకే పాండుసృంజయైః॥1॥

ద్రవమాణే బలౌఘే చ నిరాక్రందే ముహుర్ముహుః
కిమకుర్వంత కురవస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా భీమం మహాబాహుం సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
క్రోధరక్తేక్షణో రాజన్భీమసేనముపాద్రవత్॥3॥

తావకం చ బలం దృష్ట్వా భీమసేనాత్పరాఙ్ముఖం
యత్నేన మహతా రాజన్పర్యవస్థాపయద్బలీ॥4॥

వ్యవస్థాప్య మహాబాహుస్తవ పుత్రస్య వాహినీం
ప్రత్యుద్యయౌ తదా కర్ణః పాండవాన్యుద్ధదుర్మదాన్॥5॥

ప్రత్యుద్యయుస్తు రాధేయం పాండవానాం మహారథాః
ధున్వానాః కార్ముకాణ్యాజౌ విక్షిపంతశ్చ సాయకాన్॥6॥

భీమసేనః శినేర్నప్తా శిఖండీ జనమేజయః
ధృష్టద్యుమ్నశ్చ బలవాన్సర్వే చాపి ప్రభద్రకాః॥7॥

పాంచాలాశ్చ నరవ్యాఘ్రాః సమంతాత్తవ వాహినీం
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధాః సమరే జితకాశినః॥8॥

తథైవ తావకా రాజన్పాండవానామనీకినీం
అభ్యద్రవంత త్వరితా జిఘాంసంతో మహారథాః॥9॥

రథనాగాశ్వకలిలం పత్తిధ్వజసమాకులం
బభూవ పురుషవ్యాఘ్ర సైన్యమద్భుతదర్శనం॥10॥

శిఖండీ చ యయౌ కర్ణం ధృష్టద్యుమ్నః సుతం తవ
దుఃశాసనం మహారాజ మహత్యా సేనయా వృతం॥11॥

నకులో వృషసేనం చ చిత్రసేనం యుధిష్ఠిరః
ఉలూకం సమరే రాజన్సహదేవః సమభ్యయాత్॥12॥

సాత్యకిః శకునిం చాపి భీమసేనశ్చ కౌరవాన్
అర్జునం చ రణే యత్తం ద్రోణపుత్రో మహారథః॥13॥

యుధామన్యుం మహేష్వాసం గౌతమోఽభ్యపతద్రణే
కృతవర్మా చ బలవానుత్తమౌజసమాద్రవత్॥14॥

భీమసేనః కురూన్సర్వాన్పుత్రాంశ్చ తవ మారిష
సహానీకాన్మహాబాహురేక ఏవాభ్యవారయత్॥15॥

శిఖండీ చ తతః కర్ణం విచరంతమభీతవత్
భీష్మహంతా మహారాజ వారయామాస పత్రిభిః॥16॥

ప్రతిరబ్ధస్తతః కర్ణో రోషాత్ప్రస్ఫురితాధరః
శిఖండినం త్రిభిర్బాణైర్భ్రువోర్మధ్యే వ్యతాడయత్॥17॥

ధారయంస్తు స తాన్బాణాఞ్శిఖండీ బహ్వశోభత
రాజతః పర్వతో యద్వత్త్రిభిః శృంగైః సమన్వితః॥18॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసః సూతపుత్రేణ సంయుగే
కర్ణం వివ్యాధ సమరే నవత్యా నిశితైః శరైః॥19॥

తస్య కర్ణో హయాన్హత్వా సారథిం చ త్రిభిః శరైః
ఉన్మమాథ ధ్వజం చాస్య క్షురప్రేణ మహారథః॥20॥

హతాశ్వాత్తు తతో యానాదవప్లుత్య మహారథః
శక్తిం చిక్షేప కర్ణాయ సంక్రుద్ధః శత్రుతాపనః॥21॥

తాం ఛిత్త్వా సమరే కర్ణస్త్రిభిర్భారత సాయకైః
శిఖండినమథావిధ్యన్నవభిర్నిశితైః శరైః॥22॥

కర్ణచాపచ్యుతాన్బాణాన్వర్జయంస్తు నరోత్తమః
అపయాతస్తతస్తూర్ణం శిఖండీ జయతాం వరః॥23॥

తతః కర్ణో మహారాజ పాండుసైన్యాన్యశాతయత్
తూలరాశిం సమాసాద్య యథా వాయుర్మహాజవః॥24॥

ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ తవ పుత్రేణ పీడితః
దుఃశాసనం త్రిభిర్బాణైరభ్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥25॥

తస్య దుఃశాసనో బాహుం సవ్యం వివ్యాధ మారిష
శితేన రుక్మపుంఖేన భల్లేన నతపర్వణా॥26॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు నిర్విద్ధః శరం ఘోరమమర్షణః
దుఃశాసనాయ సంక్రుద్ధః ప్రేషయామాస భారత॥27॥

ఆపతంతం మహావేగం ధృష్టద్యుమ్నసమీరితం
శరైశ్చిచ్ఛేద పుత్రస్తే త్రిభిరేవ విశాం పతే॥28॥

అథాపరైః సప్తదశైర్భల్లైః కనకభూషణైః
ధృష్టద్యుమ్నం సమాసాద్య బాహ్వోరురసి చార్దయత్॥29॥

తతః స పార్షతః క్రుద్ధో ధనుశ్చిచ్ఛేద మారిష
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥30॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ పుత్రస్తే భరతర్షభ
ధృష్టద్యుమ్నం శరవ్రాతైః సమంతాత్పర్యవారయత్॥31॥

తవ పుత్రస్య తే దృష్ట్వా విక్రమం తం మహాత్మనః
వ్యహసంత రణే యోధాః సిద్ధాశ్చాప్సరసాం గణాః॥32॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం తావకానాం పరైః సహ
ఘోరం ప్రాణభృతాం కాలే ఘోరరూపం పరంతప॥33॥

నకులం వృషసేనస్తు విద్ధ్వా పంచభిరాయసైః
పితుః సమీపే తిష్ఠంతం త్రిభిరన్యైరవిధ్యత॥34॥

నకులస్తు తతః క్రుద్ధో వృషసేనం స్మయన్నివ
నారాచేన సుతీక్ష్ణేన వివ్యాధ హృదయే దృఢం॥35॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా శత్రుణా శత్రుకర్శనః
శత్రుం వివ్యాధ వింశత్యా స చ తం పంచభిః శరైః॥36॥

తతః శరసహస్రేణ తావుభౌ పురుషర్షభౌ
అన్యోన్యమాచ్ఛాదయతామథాభజ్యత వాహినీ॥37॥

దృష్ట్వా తు ప్రద్రుతాం సేనాం ధార్తరాష్ట్రస్య సూతజః
నివారయామాస బలాదనుపత్య విశాం పతే
నివృత్తే తు తతః కర్ణే నకులః కౌరవాన్యయౌ॥38॥

కర్ణపుత్రస్తు సమరే హిత్వా నకులమేవ తు
జుగోప చక్రం త్వరితం రాధేయస్యైవ మారిష॥39॥

ఉలూకస్తు రణే క్రుద్ధః సహదేవేన వారితః
తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా సహదేవః ప్రతాపవాన్
సారథిం ప్రేషయామాస యమస్య సదనం ప్రతి॥40॥

ఉలూకస్తు తతో యానాదవప్లుత్య విశాం పతే
త్రిగర్తానాం బలం పూర్ణం జగామ పితృనందనః॥41॥

సాత్యకిః శకునిం విద్ధ్వా వింశత్యా నిశితైః శరైః
ధ్వజం చిచ్ఛేద భల్లేన సౌబలస్య హసన్నివ॥42॥

సౌబలస్తస్య సమరే క్రుద్ధో రాజన్ప్రతాపవాన్
విదార్య కవచం భూయో ధ్వజం చిచ్ఛేద కాంచనం॥43॥

అథైనం నిశితైర్బాణైః సాత్యకిః ప్రత్యవిధ్యత
సారథిం చ మహారాజ త్రిభిరేవ సమార్దయత్
అథాస్య వాహాంస్త్వరితః శరైర్నిన్యే యమక్షయం॥44॥

తతోఽవప్లుత్య సహసా శకునిర్భరతర్షభ
ఆరురోహ రథం తూర్ణములూకస్య మహారథః
అపోవాహాథ శీఘ్రం స శైనేయాద్యుద్ధశాలినః॥45॥

సాత్యకిస్తు రణే రాజంస్తావకానామనీకినీం
అభిదుద్రావ వేగేన తతోఽనీకమభిద్యత॥46॥

శైనేయశరనున్నం తు తతః సైన్యం విశాం పతే
భేజే దశ దిశస్తూర్ణం న్యపతచ్చ గతాసువత్॥47॥

భీమసేనం తవ సుతో వారయామాస సంయుగే
తం తు భీమో ముహూర్తేన వ్యశ్వసూతరథధ్వజం
చక్రే లోకేశ్వరం తత్ర తేనాతుష్యంత చారణాః॥48॥

తతోఽపాయాన్నృపస్తత్ర భీమసేనస్య గోచరాత్
కురుసైన్యం తతః సర్వం భీమసేనముపాద్రవత్
తత్ర రావో మహానాసీద్భీమమేకం జిఘాంసతాం॥49॥

యుధామన్యుః కృపం విద్ధ్వా ధనురస్యాశు చిచ్ఛిదే
అథాన్యద్ధనురాదాయ కృపః శస్త్రభృతాం వరః॥50॥

యుధామన్యోర్ధ్వజం సూతం ఛత్రం చాపాతయత్క్షితౌ
తతోఽపాయాద్రథేనైవ యుధామన్యుర్మహారథః॥51॥

ఉత్తమౌజాస్తు హార్దిక్యం శరైర్భీమపరాక్రమం
ఛాదయామాస సహసా మేఘో వృష్ట్యా యథాచలం॥52॥

తద్యుద్ధం సుమహచ్చాసీద్ఘోరరూపం పరంతప
యాదృశం న మయా యుద్ధం దృష్టపూర్వం విశాం పతే॥53॥

కృతవర్మా తతో రాజన్నుత్తమౌజసమాహవే
హృది వివ్యాధ స తదా రథోపస్థ ఉపావిశత్॥54॥

సారథిస్తమపోవాహ రథేన రథినాం వరం
తతస్తు సత్వరం రాజన్పాండుసైన్యముపాద్రవత్॥55॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ద్రౌణిస్తు రథవంశేన మహతా పరివారితః
ఆపతత్సహసా రాజన్యత్ర రాజా వ్యవస్థితః॥1॥

తమాపతంతం సహసా శూరః శౌరిసహాయవాన్
దధార సహసా పార్థో వేలేవ మకరాలయం॥2॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
అర్జునం వాసుదేవం చ ఛాదయామాస పత్రిభిః॥3॥

అవచ్ఛన్నౌ తతః కృష్ణౌ దృష్ట్వా తత్ర మహారథాః
విస్మయం పరమం గత్వా ప్రైక్షంత కురవస్తదా॥4॥

అర్జునస్తు తతో దివ్యమస్త్రం చక్రే హసన్నివ
తదస్త్రం బ్రాహ్మణో యుద్ధే వారయామాస భారత॥5॥

యద్యద్ధి వ్యాక్షిపద్యుద్ధే పాండవోఽస్త్రం జిఘాంసయా
తత్తదస్త్రం మహేష్వాసో ద్రోణపుత్రో వ్యశాతయత్॥6॥

అస్త్రయుద్ధే తతో రాజన్వర్తమానే భయావహే
అపశ్యామ రణే ద్రౌణిం వ్యాత్తాననమివాంతకం॥7॥

స దిశో విదిశశ్చైవ ఛాదయిత్వా విజిహ్మగైః
వాసుదేవం త్రిభిర్బాణైరవిధ్యద్దక్షిణే భుజే॥8॥

తతోఽర్జునో హయాన్హత్వా సర్వాంస్తస్య మహాత్మనః
చకార సమరే భూమిం శోణితౌఘతరంగిణీం॥9॥

నిహతా రథినః పేతుః పార్థచాపచ్యుతైః శరైః
హయాశ్చ పర్యధావంత ముక్తయోక్త్రాస్తతస్తతః॥10॥

తద్దృష్ట్వా కర్మ పార్థస్య ద్రౌణిరాహవశోభినః
అవాకిరద్రణే కృష్ణం సమంతాన్నిశితైః శరైః॥11॥

తతోఽర్జునం మహారాజ ద్రౌణిరాయమ్య పత్రిణా
వక్షోదేశే సమాసాద్య తాడయామాస సంయుగే॥12॥

సోఽతివిద్ధో రణే తేన ద్రోణపుత్రేణ భారత
ఆదత్త పరిఘం ఘోరం ద్రౌణేశ్చైనమవాక్షిపత్॥13॥

తమాపతంతం పరిఘం కార్తస్వరవిభూషితం
ద్రౌణిశ్చిచ్ఛేద సహసా తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥14॥

సోఽనేకధాపతద్భూమౌ భారద్వాజస్య సాయకైః
విశీర్ణః పర్వతో రాజన్యథా స్యాన్మాతరిశ్వనా॥15॥

తతోఽర్జునో రణే ద్రౌణిం వివ్యాధ దశభిః శరైః
సారథిం చాస్య భల్లేన రథనీడాదపాహరత్॥16॥

స సంగృహ్య స్వయం వాహాన్కృష్ణౌ ప్రాచ్ఛాదయచ్ఛరైః
తత్రాద్భుతమపశ్యామ ద్రౌణేరాశు పరాక్రమం॥17॥

అయచ్ఛత్తురగాన్యచ్చ ఫల్గునం చాప్యయోధయత్
తదస్య సమరే రాజన్సర్వే యోధా అపూజయన్॥18॥

యదా త్వగ్రస్యత రణే ద్రోణపుత్రేణ ఫల్గునః
తతో రశ్మీన్రథాశ్వానాం క్షురప్రైశ్చిచ్ఛిదే జయః॥19॥

ప్రాద్రవంస్తురగాస్తే తు శరవేగప్రబాధితాః
తతోఽభూన్నినదో భూయస్తవ సైన్యస్య భారత॥20॥

పాండవాస్తు జయం లబ్ధ్వా తవ సైన్యముపాద్రవన్
సమంతాన్నిశితాన్బాణాన్విముంచంతో జయైషిణః॥21॥

పాండవైస్తు మహారాజ ధార్తరాష్ట్రీ మహాచమూః
పునః పునరథో వీరైరభజ్యత జయోద్ధతైః॥22॥

పశ్యతాం తే మహారాజ పుత్రాణాం చిత్రయోధినాం
శకునేః సౌబలేయస్య కర్ణస్య చ మహాత్మనః॥23॥

వార్యమాణా మహాసేనా పుత్రైస్తవ జనేశ్వర
నావతిష్ఠత సంగ్రామే తాడ్యమానా సమంతతః॥24॥

తతో యోధైర్మహారాజ పలాయద్భిస్తతస్తతః
అభవద్వ్యాకులం భీతైః పుత్రాణాం తే మహద్బలం॥25॥

తిష్ఠ తిష్ఠేతి సతతం సూతపుత్రస్య జల్పతః
నావతిష్ఠత సా సేనా వధ్యమానా మహాత్మభిః॥26॥

అథోత్క్రుష్టం మహారాజ పాండవైర్జితకాశిభిః
ధార్తరాష్ట్రబలం దృష్ట్వా ద్రవమాణం సమంతతః॥27॥

తతో దుర్యోధనః కర్ణమబ్రవీత్ప్రణయాదివ
పశ్య కర్ణ యథా సేనా పాండవైరర్దితా భృశం॥28॥

త్వయి తిష్ఠతి సంత్రాసాత్పలాయతి సమంతతః
ఏతజ్జ్ఞాత్వా మహాబాహో కురు ప్రాప్తమరిందమ॥29॥

సహస్రాణి చ యోధానాం త్వామేవ పురుషర్షభ
క్రోశంతి సమరే వీర ద్రావ్యమాణాని పాండవైః॥30॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు రాధేయో దుర్యోధనవచో మహత్
మద్రరాజమిదం వాక్యమబ్రవీత్సూతనందనః॥31॥

పశ్య మే భుజయోర్వీర్యమస్త్రాణాం చ జనేశ్వర
అద్య హన్మి రణే సర్వాన్పాంచాలాన్పాండుభిః సహ
వాహయాశ్వాన్నరవ్యాఘ్ర భద్రేణైవ జనేశ్వర॥32॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
ప్రగృహ్య విజయం వీరో ధనుఃశ్రేష్ఠం పురాతనం
సజ్యం కృత్వా మహారాజ సంమృజ్య చ పునః పునః॥33॥

సంనివార్య చ యోధాన్స్వాన్సత్యేన శపథేన చ
ప్రాయోజయదమేయాత్మా భార్గవాస్త్రం మహాబలః॥34॥

తతో రాజన్సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
కోటిశశ్చ శరాస్తీక్ష్ణా నిరగచ్ఛన్మహామృధే॥35॥

జ్వలితైస్తైర్మహాఘోరైః కంకబర్హిణవాజితైః
సంఛన్నా పాండవీ సేనా న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥36॥

హాహాకారో మహానాసీత్పాంచాలానాం విశాం పతే
పీడితానాం బలవతా భార్గవాస్త్రేణ సంయుగే॥37॥

నిపతద్భిర్గజై రాజన్నరైశ్చాపి సహస్రశః
రథైశ్చాపి నరవ్యాఘ్ర హయైశ్చాపి సమంతతః॥38॥

ప్రాకంపత మహీ రాజన్నిహతైస్తైస్తతస్తతః
వ్యాకులం సర్వమభవత్పాండవానాం మహద్బలం॥39॥

కర్ణస్త్వేకో యుధాం శ్రేష్ఠో విధూమ ఇవ పావకః
దహఞ్శత్రూన్నరవ్యాఘ్ర శుశుభే స పరంతపః॥40॥

తే వధ్యమానాః కర్ణేన పాంచాలాశ్చేదిభిః సహ
తత్ర తత్ర వ్యముహ్యంత వనదాహే యథా ద్విపాః
చుక్రుశుస్తే నరవ్యాఘ్ర యథాప్రాగ్వా నరోత్తమాః॥41॥

తేషాం తు క్రోశతాం శ్రుత్వా భీతానాం రణమూర్ధని
ధావతాం చ దిశో రాజన్విత్రస్తానాం సమంతతః
ఆర్తనాదో మహాంస్తత్ర ప్రేతానామివ సంప్లవే॥42॥

వధ్యమానాంస్తు తాందృష్ట్వా సూతపుత్రేణ మారిష
విత్రేసుః సర్వభూతాని తిర్యగ్యోనిగతాన్యపి॥43॥

తే వధ్యమానాః సమరే సూతపుత్రేణ సృంజయాః
అర్జునం వాసుదేవం చ వ్యాక్రోశంత ముహుర్ముహుః
ప్రేతరాజపురే యద్వత్ప్రేతరాజం విచేతసః॥44॥

అథాబ్రవీద్వాసుదేవం కుంతీపుత్రో ధనంజయః
భార్గవాస్త్రం మహాఘోరం దృష్ట్వా తత్ర సభీరితం॥45॥

పశ్య కృష్ణ మహాబాహో భార్గవాస్త్రస్య విక్రమం
నైతదస్త్రం హి సమరే శక్యం హంతుం కథంచన॥46॥

సూతపుత్రం చ సంరబ్ధం పశ్య కృష్ణ మహారణే
అంతకప్రతిమం వీరం కుర్వాణం కర్మ దారుణం॥47॥

సుతీక్ష్ణం చోదయన్నశ్వాన్ప్రేక్షతే మాం ముహుర్ముహుః
న చ పశ్యామి సమరే కర్ణస్య ప్రపలాయితం॥48॥

జీవన్ప్రాప్నోతి పురుషః సంఖ్యే జయపరాజయౌ
జితస్య తు హృషీకేశ వధ ఏవ కుతో జయః॥49॥

తతో జనార్దనః ప్రాయాద్ద్రష్టుమిచ్ఛన్యుధిష్ఠిరం
శ్రమేణ గ్రాహయిష్యంశ్చ కర్ణం యుద్ధేన మారిష॥50॥

అర్జునం చాబ్రవీత్కృష్ణో భృశం రాజా పరిక్షతః
తమాశ్వాస్య కురుశ్రేష్ఠ తతః కర్ణం హనిష్యసి॥51॥

తతో ధనంజయో ద్రష్టుం రాజానం బాణపీడితం
రథేన ప్రయయౌ క్షిప్రం సంగ్రామే కేశవాజ్ఞయా॥52॥

గచ్ఛన్నేవ తు కౌంతేయో ధర్మరాజదిదృక్షయా
సైన్యమాలోకయామాస నాపశ్యత్తత్ర చాగ్రజం॥53॥

యుద్ధం కృత్వా తు కౌంతేయో ద్రోణపుత్రేణ భారత
దుఃసహం వజ్రిణా సంఖ్యే పరాజిగ్యే భృగోః సుతం॥54॥

ద్రౌణిం పరాజిత్య తతోగ్రధన్వా; కృత్వా మహద్దుష్కరమార్యకర్మ
ఆలోకయామాస తతః స్వసైన్యం; ధనంజయః శత్రుభిరప్రధృష్యః॥55॥

స యుధ్యమానః పృతనాముఖస్థా;ఞ్శూరాఞ్శూరో హర్షయన్సవ్యసాచీ
పూర్వాపదానైః ప్రథితైః ప్రశంస;న్స్థిరాంశ్చకారాత్మరథాననీకే॥56॥

అపశ్యమానస్తు కిరీటమాలీ; యుధి జ్యేష్ఠం భ్రాతరమాజమీఢం
ఉవాచ భీమం తరసాభ్యుపేత్య; రాజ్ఞః ప్రవృత్తిస్త్విహ కేతి రాజన్॥57॥

భీమ ఉవాచ

అపయాత ఇతో రాజా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
కర్ణబాణవిభుగ్నాంగో యది జీవేత్కథంచన॥58॥

అర్జున ఉవాచ

తస్మాద్భవానాశ్వోశీఘ్రమితః ప్రయాతు; రాజ్ఞః ప్రవృత్త్యై కురుసత్తమస్య
నూనం హి విద్ధోఽతిభృశం పృషత్కైః; కర్ణేన రాజా శిబిరం గతోఽసౌ॥59॥

యః సంప్రహారే నిశి సంప్రవృత్తే; ద్రోణేన విద్ధోఽతిభృశం తరస్వీ
తస్థౌ చ తత్రాపి జయప్రతీక్షో; ద్రోణేన యావన్న హతః కిలాసీత్॥60॥

స సంశయం గమితః పాండవాగ్ర్యః; సంఖ్యేఽద్య కర్ణేన మహానుభావః
జ్ఞాతుం ప్రయాహ్యాశు తమద్య భీమ; స్థాస్యామ్యహం శత్రుగణాన్నిరుధ్య॥61॥

భీమ ఉవాచ

త్వమేవ జానీహి మహానుభావ; రాజ్ఞః ప్రవృత్తిం భరతర్షభస్య
అహం హి యద్యర్జున యామి తత్ర; వక్ష్యంతి మాం భీత ఇతి ప్రవీరాః॥62॥

తతోఽబ్రవీదర్జునో భీమసేనం; సంశప్తకాః ప్రత్యనీకం స్థితా మే
ఏతానహత్వా న మయా తు శక్య;మితోఽపయాతుం రిపుసంఘగోష్ఠాత్॥63॥

అథాబ్రవీదర్జునం భీమసేనః; స్వవీర్యమాశ్రిత్య కురుప్రవీర
సంశప్తకాన్ప్రతియోత్స్యామి సంఖ్యే; సర్వానహం యాహి ధనంజయేతి॥64॥

తద్భీమసేనస్య వచో నిశమ్య; సుదుర్వచం భ్రాతురమిత్రమధ్యే
ద్రష్టుం కురుశ్రేష్ఠమభిప్రయాతుం; ప్రోవాచ వృష్ణిప్రవరం తదానీం॥65॥

చోదయాశ్వాన్హృషీకేశ విగాహ్యైతం రథార్ణవం
అజాతశత్రుం రాజానం ద్రష్టుమిచ్ఛామి కేశవ॥66॥

తతో హయాన్సర్వదాశార్హముఖ్యః; ప్రాచోదయద్భీమమువాచ చేదం
నైతచ్చిత్రం తవ కర్మాద్య వీర; యాస్యామహే జహి భీమారిసంఘాన్॥67॥

తతో యయౌ హృషీకేశో యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః
శీఘ్రాచ్ఛీఘ్రతరం రాజన్వాజిభిర్గరుడోపమైః॥68॥

ప్రత్యనీకే వ్యవస్థాప్య భీమసేనమరిందమం
సందిశ్య చైవ రాజేంద్ర యుద్ధం ప్రతి వృకోదరం॥69॥

తతస్తు గత్వా పురుషప్రవీరౌ; రాజానమాసాద్య శయానమేకం
రథాదుభౌ ప్రత్యవరుహ్య తస్మా;ద్వవందతుర్ధర్మరాజస్య పాదౌ॥70॥

తౌ దృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రౌ క్షేమిణౌ పురుషర్షభ
ముదాభ్యుపగతౌ కృష్ణావశ్వినావివ వాసవం॥71॥

తావభ్యనందద్రాజా హి వివస్వానశ్వినావివ
హతే మహాసురే జంభే శక్రవిష్ణూ యథా గురుః॥72॥

మన్యమానో హతం కర్ణం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
హర్షగద్గదయా వాచా ప్రీతః ప్రాహ పరంతపౌ॥73॥

సంజయ ఉవాచ

మహాసత్త్వౌ తు తౌ దృష్ట్వా సహితౌ కేశవార్జునౌ
హతమాధిరథిం మేనే సంఖ్యే గాండీవధన్వనా ॥1॥

తావభ్యనందత్కౌంతేయః సామ్నా పరమవల్గునా
స్మితపూర్వమమిత్రఘ్నః పూజయన్భరతర్షభ ॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్వాగతం దేవకీపుత్ర స్వాగతం తే ధనంజయ
ప్రియం మే దర్శనం బాఢం యువయోరచ్యుతార్జునౌ ॥3॥

అక్షతాభ్యామరిష్టాభ్యాం కథం యుధ్య మహారథం
ఆశీవిషసమం యుద్ధే సర్వశస్త్రవిశారదం ॥4॥

అగ్రగం ధార్తరాష్ట్రాణాం సర్వేషాం శర్మ వర్మ చ
రక్షితం వృషసేనేన సుషేణేన చ ధన్వినా ॥5॥

అనుజ్ఞాతం మహావీర్యం రామేణాస్త్రేషు దుర్జయం
త్రాతారం ధార్తరాష్ట్రాణాం గంతారం వాహినీముఖే ॥6॥

హంతారమరిసైన్యానామమిత్రగణమర్దనం
దుర్యోధనహితే యుక్తమస్మద్యుద్ధాయ చోద్యతం ॥7॥

అప్రధృష్యం మహాయుద్ధే దేవైరపి సవాసవైః
అనలానిలయోస్తుల్యం తేజసా చ బలేన చ ॥8॥

పాతాలమివ గంభీరం సుహృదానందవర్ధనం
అంతకాభమమిత్రాణాం కర్ణం హత్వా మహాహవే
దిష్ట్యా యువామనుప్రాప్తౌ జిత్వాసురమివామరౌ ॥9॥

తేన యుద్ధమదీనేన మయా హ్యద్యాచ్యుతార్జునౌ
కుపితేనాంతకేనేవ ప్రజాః సర్వా జిఘాంసతా ॥10॥

తేన కేతుశ్చ మే ఛిన్నో హతౌ చ పార్ష్ణిసారథీ
హతవాహః కృతశ్చాస్మి యుయుధానస్య పశ్యతః ॥11॥

ధృష్టద్యుమ్నస్య యమయోర్వీరస్య చ శిఖండినః
పశ్యతాం ద్రౌపదేయానాం పాంచాలానాం చ సర్వశః ॥12॥

ఏతాంజిత్వా మహావీర్యాన్కర్ణః శత్రుగణాన్బహూన్
జితవాన్మాం మహాబాహో యతమానం మహారణే ॥13॥

అనుసృత్య చ మాం యుద్ధే పరుషాణ్యుక్తవాన్బహు
తత్ర తత్ర యుధాం శ్రేష్ఠః పరిభూయ న సంశయః ॥14॥

భీమసేనప్రభావాత్తు యజ్జీవామి ధనంజయ
బహునాత్ర కిముక్తేన నాహం తత్సోఢుముత్సహే ॥15॥

త్రయోదశాహం వర్షాణి యస్మాద్భీతో ధనంజయ
న స్మ నిద్రాం లభే రాత్రౌ న చాహని సుఖం క్వచిత్ ॥16॥

తస్య ద్వేషేణ సంయుక్తః పరిదహ్యే ధనంజయ
ఆత్మనో మరణం జానన్వాధ్రీణస ఇవ ద్విపః ॥17॥

యస్యాయమగమత్కాలశ్చింతయానస్య మే విభో
కథం శక్యో మయా కర్ణో యుద్ధే క్షపయితుం భవేత్॥18॥

జాగ్రత్స్వపంశ్చ కౌంతేయ కర్ణమేవ సదా హ్యహం
పశ్యామి తత్ర తత్రైవ కర్ణభూతమిదం జగత్॥19॥

యత్ర యత్ర హి గచ్ఛామి కర్ణాద్భీతో ధనంజయ
తత్ర తత్ర హి పశ్యామి కర్ణమేవాగ్రతః స్థితం॥20॥

సోఽహం తేనైవ వీరేణ సమరేష్వపలాయినా
సహయః సరథః పార్థ జిత్వా జీవన్విసర్జితః॥21॥

కో ను మే జీవితేనార్థో రాజ్యేనార్థోఽథ వా పునః
మమైవం ధిక్కృతస్యేహ కర్ణేనాహవశోభినా॥22॥

న ప్రాప్తపూర్వం యద్భీష్మాత్కృపాద్ద్రోణాచ్చ సంయుగే
తత్ప్రాప్తమద్య మే యుద్ధే సూతపుత్రాన్మహారథాత్॥23॥

తత్త్వా పృచ్ఛామి కౌంతేయ యథా హ్యకుశలస్తథా
తన్మమాచక్ష్వ కార్త్స్న్యేన యథా కర్ణస్త్వయా హతః॥24॥

శక్రవీర్యసమో యుద్ధే యమతుల్యపరాక్రమః
రామతుల్యస్తథాస్త్రే యః స కథం వై నిషూదితః॥25॥

మహారథః సమాఖ్యాతః సర్వయుద్ధవిశారదః
ధనుర్ధరాణాం ప్రవరః సర్వేషామేకపూరుషః॥26॥

పూజితో ధృతరాష్ట్రేణ సపుత్రేణ విశాం పతే
సదా త్వదర్థం రాధేయః స కథం నిహతస్త్వయా॥27॥

ధృతరాష్ట్రో హి యోధేషు సర్వేష్వేవ సదార్జున
తవ మృత్యుం రణే కర్ణం మన్యతే పురుషర్షభః॥28॥

స త్వయా పురుషవ్యాఘ్ర కథం యుద్ధే నిషూదితః
తం మమాచక్ష్వ బీభత్సో యథా కర్ణో హతస్త్వయా॥29॥

సోత్సేధమస్య చ శిరః పశ్యతాం సుహృదాం హృతం
త్వయా పురుషశార్దూల శార్దూలేన యథా రురోః॥30॥

యః పర్యుపాసీత్ప్రదిశో దిశశ్చ; త్వాం సూతపుత్రః సమరే పరీప్సన్
దిత్సుః కర్ణః సమరే హస్తిపూగం; స హీదానీం కంకపత్రైః సుతీక్ష్ణైః॥31॥

త్వయా రణే నిహతః సూతపుత్రః; కచ్చిచ్ఛేతే భూమితలే దురాత్మా
కచ్చిత్ప్రియం మే పరమం త్వయాద్య; కృతం రణే సూతపుత్రం నిహత్య॥32॥

యః సర్వతః పర్యపతత్త్వదర్థే; మదాన్వితో గర్వితః సూతపుత్రః
స శూరమానీ సమరే సమేత్య; కచ్చిత్త్వయా నిహతః సంయుగేఽద్య॥33॥

రౌక్మం రథం హస్తివరైశ్చ యుక్తం; రథం దిత్సుర్యః పరేభ్యస్త్వదర్థే
సదా రణే స్పర్ధతే యః స పాపః; కచ్చిత్త్వయా నిహతస్తాత యుద్ధే॥34॥

యోఽసౌ నిత్యం శూరమదేన మత్తో; వికత్థతే సంసది కౌరవాణాం
ప్రియోఽత్యర్థం తస్య సుయోధనస్య; కచ్చిత్స పాపో నిహతస్త్వయాద్య॥35॥

కచ్చిత్సమాగమ్య ధనుఃప్రముక్తైః;స్త్వత్ప్రేషితైర్లోహితార్థిర్విహంగైః
శేతేఽద్య పాపః స విభిన్నగాత్రః; కచ్చిద్భగ్నౌ ధార్తరాష్ట్రస్య బాహుః॥36॥

యోఽసౌ సదా శ్లాఘతే రాజమధ్యే; దుర్యోధనం హర్షయందర్పపూర్ణః
అహం హంతా ఫల్గునస్యేతి మోహా;త్కచ్చిద్ధతస్తస్య న వై తథా రథః॥37॥

నాహం పాదౌ ధావయిష్యే కదాచి;ద్యావత్స్థితః పార్థ ఇత్యల్పబుద్ధిః
వ్రతం తస్యైతత్సర్వదా శక్రసూనో; కచ్చిత్త్వయా నిహతః సోఽద్య కర్ణః॥38॥

యోఽసౌ కృష్ణామబ్రవీద్దుష్టబుద్ధిః; కర్ణః సభాయాం కురువీరమధ్యే
కిం పాండవాంస్త్వం న జహాసి కృష్ణే; సుదుర్బలాన్పతితాన్హీనసత్త్వాన్॥39॥

యత్తత్కర్ణః ప్రత్యజానాత్త్వదర్థే; నాహత్వాహం సహ కృష్ణేన పార్థం
ఇహోపయాతేతి స పాపబుద్ధిః; కచ్చిచ్ఛేతే శరసంభిన్నగాత్రః॥40॥

కచ్చిత్సంగ్రామే విదితో వా తదాయం; సమాగమః సృంజయకౌరవాణాం
యత్రావస్థామీదృశీం ప్రాపితోఽహం; కచ్చిత్త్వయా సోఽద్య హతః సమేత్య॥41॥

కచ్చిత్త్వయా తస్య సుమందబుద్ధేః;గాండీవముక్తైర్విశిఖైర్జ్వలద్భిః
సకుండలం భానుమదుత్తమాంగం; కాయాత్ప్రకృత్తం యుధి సవ్యసాచిన్॥42॥

యత్తన్మయా బాణసమర్పితేన; ధ్యాతోఽసి కర్ణస్య వధాయ వీర
తన్మే త్వయా కచ్చిదమోఘమద్య; ధ్యాతం కృతం కర్ణనిపాతనేన॥43॥

యద్దర్పపూర్ణః స సుయోధనోఽస్మా;నవేక్షతే కర్ణసమాశ్రయేణ
కచ్చిత్త్వయా సోఽద్య సమాశ్రయోఽస్య; భగ్నః పరాక్రమ్య సుయోధనస్య॥44॥

యో నః పురా షండతిలానవోచ;త్సభామధ్యే పార్థివానాం సమక్షం
స దుర్మతిః కచ్చిదుపేత్య సంఖ్యే; త్వయా హతః సూతపుత్రోఽత్యమర్షీ॥45॥

యః సూతపుత్రః ప్రహసందురాత్మా; పురాబ్రవీన్నిర్జితాం సౌబలేన
స్వయం ప్రసహ్యానయ యాజ్ఞసేనీ;మపీహ కచ్చిత్స హతస్త్వయాద్య॥46॥

యః శస్త్రభృచ్ఛ్రేష్ఠతమం పృథివ్యాం; పితామహం వ్యాక్షిపదల్పచేతాః
సంఖ్యాయమానోఽర్ధరథః స కచ్చి;త్త్వయా హతోఽద్యాధిరథిర్దురాత్మా॥47॥

అమర్షణం నికృతిసమీరణేరితం; హృది శ్రితం జ్వలనమిమం సదా మమ
హతో మయా సోఽద్య సమేత్య పాపధీ;రితి బ్రువన్ప్రశమయ మేఽద్య ఫల్గున॥48॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తద్ధర్మశీలస్య వచో నిశమ్య; రాజ్ఞః క్రుద్ధస్యాధిరథౌ మహాత్మా
ఉవాచ దుర్ధర్షమదీనసత్త్వం; యుధిష్ఠిరం జిష్ణురనంతవీర్యః॥1॥

సంశప్తకైర్యుధ్యమానస్య మేఽద్య; సేనాగ్రయాయీ కురుసైన్యస్య రాజన్
ఆశీవిషాభాన్ఖగమాన్ప్రముంచ;న్ద్రౌణిః పురస్తాత్సహసా వ్యతిష్ఠత్॥2॥

దృష్ట్వా రథం మేఘనిభం మమేమ;మంబష్ఠసేనా మరణే వ్యతిష్ఠత్
తేషామహం పంచ శతాని హత్వా; తతో ద్రౌణిమగమం పార్థివాగ్ర్య॥3॥

తతోఽపరాన్బాణసంఘాననేకా;నాకర్ణపూర్ణాయతవిప్రముక్తాన్
ససర్జ శిక్షాస్త్రబలప్రయత్నై;స్తథా యథా ప్రావృషి కాలమేఘః॥4॥

నైవాదదానం న చ సందధానం; జానీమహే కతరేణాస్యతీతి
వామేన వా యది వా దక్షిణేన; స ద్రోణపుత్రః సమరే పర్యవర్తత్॥5॥

అవిధ్యన్మాం పంచభిర్ద్రోణపుత్రః; శితైః శరైః పంచభిర్వాసుదేవం
అహం తు తం త్రింశతా వజ్రకల్పైః; సమార్దయం నిమిషస్యాంతరేణ॥6॥

స విక్షరన్రుధిరం సర్వగాత్రై; రథానీకం సూతసూనోర్వివేశ
మయాభిభూతః సైనికానాం ప్రబర్హా;నసావపశ్యన్రుధిరేణ ప్రదిగ్ధాన్॥7॥

తతోఽభిభూతం యుధి వీక్ష్య సైన్యం; విధ్వస్తయోధం ద్రుతవాజినాగం
పంచాశతా రథముఖ్యైః సమేతః; కర్ణస్త్వరన్మాముపాయాత్ప్రమాథీ॥8॥

తాన్సూదయిత్వాహమపాస్య కర్ణం; ద్రష్టుం భవంతం త్వరయాభియాతః
సర్వే పాంచాలా హ్యుద్విజంతే స్మ కర్ణా;ద్గంధాద్గావః కేసరిణో యథైవ॥9॥

మహార్షభస్యేవ ముఖం ప్రపన్నాః ప్రభద్రకాః కర్ణమభి ద్రవంతి
మృత్యోరాస్యం వ్యాత్తమివాన్వపద్య;న్ప్రభద్రకాః కర్ణమాసాద్య రాజన్॥10॥

ఆయాహి పశ్యాద్య యుయుత్సమానం; మాం సూతపుత్రం చ వృతౌ జయాయ
షట్సాహస్రా భారత రాజపుత్రాః; స్వర్గాయ లోకాయ రథా నిమగ్నాః॥11॥

సమేత్యాహం సూతపుత్రేణ సంఖ్యే; వృత్రేణ వజ్రీవ నరేంద్రముఖ్య
యోత్స్యే భృశం భారత సూతపుత్ర;మస్మిన్సంగ్రామే యది వై దృశ్యతేఽద్య॥12॥

కర్ణం న చేదద్య నిహన్మి రాజ;న్సబాంధవం యుధ్యమానం ప్రసహ్య
ప్రతిశ్రుత్యాకుర్వతాం వై గతిర్యా; కష్టాం గచ్ఛేయమం తామహం రాజసింహ॥13॥

ఆమంత్రయే త్వాం బ్రూహి జయం రణే మే; పురా భీమం ధార్తరాష్ట్రా గ్రసంతే
సౌతిం హనిష్యామి నరేంద్రసింహ; సైన్యం తథా శత్రుగణాంశ్చ సర్వాన్॥14॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా కర్ణం కల్యముదారవీర్యం; క్రుద్ధః పార్థః ఫల్గునస్యామితౌజాః
ధనంజయం వాక్యమువాచ చేదం; యుధిష్ఠిరః కర్ణశరాభితప్తః॥1॥

ఇదం యది ద్వైతవనే హ్యవక్ష్యః; కర్ణం యోద్ధుం న ప్రసహే నృపేతి
వయం తదా ప్రాప్తకాలాని సర్వే; వృత్తాన్యుపైష్యామ తదైవ పార్థ॥2॥

మయి ప్రతిశ్రుత్య వధం హి తస్య; బలస్య చాప్తస్య తథైవ వీర
ఆనీయ నః శత్రుమధ్యం స కస్మా;త్సముత్క్షిప్య స్థండిలే ప్రత్యపింష్ఠాః॥3॥

అన్వాశిష్మ వయమర్జున త్వయి; యియాసవో బహు కల్యాణమిష్టం
తన్నః సర్వం విఫలం రాజపుత్ర; ఫలార్థినాం నిచుల ఇవాతిపుష్పః॥4॥

ప్రచ్ఛాదితం బడిశమివామిషేణ; ప్రచ్ఛాదితో గవయ ఇవాపవాచా
అనర్థకం మే దర్శితవానసి త్వం; రాజ్యార్థినో రాజ్యరూపం వినాశం॥5॥

యత్తత్పృథాం వాగువాచాంతరిక్షే; సప్తాహజాతే త్వయి మందబుద్ధౌ
జాతః పుత్రో వాసవవిక్రమోఽయం; సర్వాఞ్శూరాఞ్శాత్రవాంజేష్యతీతి॥6॥

అయం జేతా ఖాండవే దేవసంఘా;న్సర్వాణి భూతాన్యపి చోత్తమౌజాః
అయం జేతా మద్రకలింగకేకయా;నయం కురూన్హంతి చ రాజమధ్యే॥7॥

అస్మాత్పరో న భవితా ధనుర్ధరో; న వై భూతః కశ్చన జాతు జేతా
ఇచ్ఛన్నార్యః సర్వభూతాని కుర్యా;ద్వశే వశీ సర్వసమాప్తవిద్యః॥8॥

కాంత్యా శశాంకస్య జవేన వాయోః; స్థైర్యేణ మేరోః క్షమయా పృథివ్యాః
సూర్యస్య భాసా ధనదస్య లక్ష్మ్యా; శౌర్యేణ శక్రస్య బలేన విష్ణోః॥9॥

తుల్యో మహాత్మా తవ కుంతి పుత్రో; జాతోఽదితేర్విష్ణురివారిహంతా
స్వేషాం జయాయ ద్విషతాం వధాయ; ఖ్యాతోఽమితౌజాః కులతంతుకర్తా॥10॥

ఇత్యంతరిక్షే శతశృంగమూర్ధ్ని; తపస్వినాం శృణ్వతాం వాగువాచ
ఏవంవిధం త్వాం తచ్చ నాభూత్తవాద్య; దేవా హి నూనమనృతం వదంతి॥11॥

తథాపరేషామృషిసత్తమానాం; శ్రుత్వా గిరం పూజయతాం సదైవ
న సంనతిం ప్రైమి సుయోధనస్య; న త్వా జానామ్యాధిరథేర్భయార్తం॥12॥

త్వష్ట్రా కృతం వాహమకూజనాక్షం; శుభం సమాస్థాయ కపిధ్వజం త్వం
ఖడ్గం గృహీత్వా హేమచిత్రం సమిద్ధం; ధనుశ్చేదం గాండివం తాలమాత్రం
స కేశవేనోహ్యమానః కథం ను; కర్ణాద్భీతో వ్యపయాతోఽసి పార్థ॥13॥

ధనుశ్చైతత్కేశవాయ ప్రదాయ; యంతాభవిష్యస్త్వం రణే చేద్దురాత్మన్
తతోఽహనిష్యత్కేశవః కర్ణముగ్రం; మరుత్పతిర్వృత్రమివాత్తవజ్రః॥14॥

మాసేఽపతిష్యః పంచమే త్వం ప్రకృచ్ఛ్రే; న వా గర్భేఽప్యభవిష్యః పృథాయాః
తత్తే శ్రమో రాజపుత్రాభవిష్య;న్న సంగ్రామాదపయాతుం దురాత్మన్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

సంజయ ఉవాచ

యుధిష్ఠిరేణైవముక్తః కౌంతేయః శ్వేతవాహనః
అసిం జగ్రాహ సంక్రుద్ధో జిఘాంసుర్భరతర్షభం॥1॥

తస్య కోపం సముద్వీక్ష్య చిత్తజ్ఞః కేశవస్తదా
ఉవాచ కిమిదం పార్థ గృహీతః ఖడ్గ ఇత్యుత॥2॥

నేహ పశ్యామి యోద్ధవ్యం తవ కించిద్ధనంజయ
తే ధ్వస్తా ధార్తరాష్ట్రా హి సర్వే భీమేన ధీమతా॥3॥

అపయాతోఽసి కౌంతేయ రాజా ద్రష్టవ్య ఇత్యపి
స రాజా భవతా దృష్టః కుశలీ చ యుధిష్ఠిరః॥4॥

తం దృష్ట్వా నృపశార్దూలం శార్దూలసమవిక్రమం
హర్షకాలే తు సంప్రాప్తే కస్మాత్త్వా మన్యురావిశత్॥5॥

న తం పశ్యామి కౌంతేయ యస్తే వధ్యో భవేదిహ
కస్మాద్భవాన్మహాఖడ్గం పరిగృహ్ణాతి సత్వరం॥6॥

తత్త్వా పృచ్ఛామి కౌంతేయ కిమిదం తే చికీర్షితం
పరామృశసి యత్క్రుద్ధః ఖడ్గమద్భుతవిక్రమ॥7॥

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన ప్రేక్షమాణో యుధిష్ఠిరం
అర్జునః ప్రాహ గోవిందం క్రుద్ధః సర్ప ఇవ శ్వసన్॥8॥

దద గాండీవమన్యస్మా ఇతి మాం యోఽభిచోదయేత్
ఛింద్యామహం శిరస్తస్య ఇత్యుపాంశువ్రతం మమ॥9॥

తదుక్తోఽహమదీనాత్మన్రాజ్ఞామితపరాక్రమ
సమక్షం తవ గోవింద న తత్క్షంతుమిహోత్సహే॥10॥

తస్మాదేనం వధిష్యామి రాజానం ధర్మభీరుకం
ప్రతిజ్ఞాం పాలయిష్యామి హత్వేమం నరసత్తమం
ఏతదర్థం మయా ఖడ్గో గృహీతో యదునందన॥11॥

సోఽహం యుధిష్ఠిరం హత్వా సత్యేఽప్యానృణ్యతాం గతః
విశోకో విజ్వరశ్చాపి భవిష్యామి జనార్దన॥12॥

కిం వా త్వం మన్యసే ప్రాప్తమస్మిన్కాలే సముత్థితే
త్వమస్య జగతస్తాత వేత్థ సర్వం గతాగతం
తత్తథా ప్రకరిష్యామి యథా మాం వక్ష్యతే భవాన్॥13॥

కృష్ణ ఉవాచ

ఇదానీం పార్థ జానామి న వృద్ధాః సేవితాస్త్వయా
అకాలే పురుషవ్యాఘ్ర సంరంభక్రియయానయా
న హి ధర్మవిభాగజ్ఞః కుర్యాదేవం ధనంజయ॥14॥

అకార్యాణాం చ కార్యాణాం సంయోగం యః కరోతి వై
కార్యాణామక్రియాణాం చ స పార్థ పురుషాధమః॥15॥

అనుసృత్య తు యే ధర్మం కవయః సముపస్థితాః
సమాసవిస్తరవిదాం న తేషాం వేత్థ నిశ్చయం॥16॥

అనిశ్చయజ్ఞో హి నరః కార్యాకార్యవినిశ్చయే
అవశో ముహ్యతే పార్థ యథా త్వం మూఢ ఏవ తు॥17॥

న హి కార్యమకార్యం వా సుఖం జ్ఞాతుం కథంచన
శ్రుతేన జ్ఞాయతే సర్వం తచ్చ త్వం నావబుధ్యసే॥18॥

అవిజ్ఞానాద్భవాన్యచ్చ ధర్మం రక్షతి ధర్మవిత్
ప్రాణినాం హి వధం పార్థ ధార్మికో నావబుధ్యతే॥19॥

ప్రాణినామవధస్తాత సర్వజ్యాయాన్మతో మమ
అనృతం తు భవేద్వాచ్యం న చ హింస్యాత్కథంచన॥20॥

స కథం భ్రాతరం జ్యేష్ఠం రాజానం ధర్మకోవిదం
హన్యాద్భవాన్నరశ్రేష్ఠ ప్రాకృతోఽన్యః పుమానివ॥21॥

అయుధ్యమానస్య వధస్తథాశస్త్రస్య భారత
పరాఙ్ముఖస్య ద్రవతః శరణం వాభిగచ్ఛతః
కృతాంజలేః ప్రపన్నస్య న వధః పూజ్యతే బుధైః॥22॥

త్వయా చైవ వ్రతం పార్థ బాలేనైవ కృతం పురా
తస్మాదధర్మసంయుక్తం మౌఢ్యాత్కర్మ వ్యవస్యసి॥23॥

స గురుం పార్థ కస్మాత్త్వం హన్యా ధర్మమనుస్మరన్
అసంప్రధార్య ధర్మాణాం గతిం సూక్ష్మాం దురన్వయాం॥24॥

ఇదం ధర్మరహస్యం చ వక్ష్యామి భరతర్షభ
యద్బ్రూయాత్తవ భీష్మో వా ధర్మజ్ఞో వా యుధిష్ఠిరః॥25॥

విదురో వా తథా క్షత్తా కుంతీ వాపి యశస్వినీ
తత్తే వక్ష్యామి తత్త్వేన తన్నిబోధ ధనంజయ॥26॥

సత్యస్య వచనం సాధు న సత్యాద్విద్యతే పరం
తత్త్వేనైతత్సుదుర్జ్ఞేయం యస్య సత్యమనుష్ఠితం॥27॥

భవేత్సత్యమవక్తవ్యం వక్తవ్యమనృతం భవేత్
సర్వస్వస్యాపహారే తు వక్తవ్యమనృతం భవేత్॥28॥

ప్రాణాత్యయే వివాహే చ వక్తవ్యమనృతం భవేత్
యత్రానృతం భవేత్సత్యం సత్యం చాప్యనృతం భవేత్॥29॥

తాదృశం పశ్యతే బాలో యస్య సత్యమనుష్ఠితం
సత్యానృతే వినిశ్చిత్య తతో భవతి ధర్మవిత్॥30॥

కిమాశ్చర్యం కృతప్రజ్ఞః పురుషోఽపి సుదారుణః
సుమహత్ప్రాప్నుయాత్పుణ్యం బలాకోఽన్ధవధాదివ॥31॥

కిమాశ్చర్యం పునర్మూఢో ధర్మకామోఽప్యపండితః
సుమహత్ప్రాప్నుయాత్పాపమాపగామివ కౌశికః॥32॥

అర్జున ఉవాచ

ఆచక్ష్వ భగవన్నేతద్యథా విద్యామహం తథా
బలాకాంధాభిసంబద్ధం నదీనాం కౌశికస్య చ॥33॥

కృష్ణ ఉవాచ

మృగవ్యాధోఽభవత్కశ్చిద్బలాకో నామ భారత
యాత్రార్థం పుత్రదారస్య మృగాన్హంతి న కామతః ॥34॥

సోఽన్ధౌ చ మాతాపితరౌ బిభర్త్యన్యాంశ్చ సంశ్రితాన్
స్వధర్మనిరతో నిత్యం సత్యవాగనసూయకః ॥35॥

స కదాచిన్మృగాల్లిప్సుర్నాన్వవిందత్ప్రయత్నవాన్
అథాపశ్యత్స పీతోదం శ్వాపదం ఘ్రాణచక్షుషం ॥36॥

అదృష్టపూర్వమపి తత్సత్త్వం తేన హతం తదా
అన్వేవ చ తతో వ్యోమ్నః పుష్పవర్షమవాపతత్ ॥37॥

అప్సరోగీతవాదిత్రైర్నాదితం చ మనోరమం
విమానమాగమత్స్వర్గాన్మృగవ్యాధనినీషయా ॥38॥

తద్భూతం సర్వభూతానామభావాయ కిలార్జున
తపస్తప్త్వా వరం ప్రాప్తం కృతమంధం స్వయంభువా ॥39॥

తద్ధత్వా సర్వభూతానామభావకృతనిశ్చయం
తతో బలాకః స్వరగాదేవం ధర్మః సుదుర్విదః ॥40॥

కౌశికోఽప్యభవద్విప్రస్తపస్వీ న బహుశ్రుతః
నదీనాం సంగమే గ్రామాదదూరే స కిలావసత్ ॥41॥

సత్యం మయా సదా వాచ్యమితి తస్యాభవద్వ్రతం
సత్యవాదీతి విఖ్యాతః స తదాసీద్ధనంజయ ॥42॥

అథ దస్యుభయాత్కేచిత్తదా తద్వనమావిశన్
దస్యవోఽపి గతాః క్రూరా వ్యమార్గంత ప్రయత్నతః ॥43॥

అథ కౌశికమభ్యేత్య ప్రాహుస్తం సత్యవాదినం
కతమేన పథా యాతా భగవన్బహవో జనాః
సత్యేన పృష్టః ప్రబ్రూహి యది తాన్వేత్థ శంస నః ॥44॥

స పృష్టః కౌశికః సత్యం వచనం తానువాచ హ
బహువృక్షలతాగుల్మమేతద్వనముపాశ్రితాః
తతస్తే తాన్సమాసాద్య క్రూరా జఘ్నురితి శ్రుతిః ॥45॥

తేనాధర్మేణ మహతా వాగ్దురుక్తేన కౌశికః
గతః సుకష్టం నరకం సూక్ష్మధర్మేష్వకోవిదః
అప్రభూతశ్రుతో మూఢో ధర్మాణామవిభాగవిత్ ॥46॥

వృద్ధానపృష్ట్వా సందేహం మహచ్ఛ్వభ్రమితోఽర్హతి
తత్ర తే లక్షణోద్దేశః కశ్చిదేవ భవిష్యతి ॥47॥

దుష్కరం పరమజ్ఞానం తర్కేణాత్ర వ్యవస్యతి
శ్రుతిర్ధర్మ ఇతి హ్యేకే వదంతి బహవో జనాః ॥48॥

న త్వేతత్ప్రతిసూయామి న హి సర్వం విధీయతే
ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనం కృతం ॥49॥

ధారణాద్ధర్మమిత్యాహుర్ధర్మో ధారయతి ప్రజాః
యః స్యాద్ధారణసంయుక్తః స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః ॥50॥

యేఽన్యాయేన జిహీర్షంతో జనా ఇచ్ఛంతి కర్హిచిత్
అకూజనేన చేన్మోక్షో నాత్ర కూజేత్కథంచన ॥51॥

అవశ్యం కూజితవ్యం వా శంకేరన్వాప్యకూజతః
శ్రేయస్తత్రానృతం వక్తుం సత్యాదితి విచారితం ॥52॥

ప్రాణాత్యయే వివాహే వా సర్వజ్ఞాతిధనక్షయే
నర్మణ్యభిప్రవృత్తే వా ప్రవక్తవ్యం మృషా భవేత్
అధర్మం నాత్ర పశ్యంతి ధర్మతత్త్వార్థదర్శినః॥53॥

యః స్తేనైః సహ సంబంధాన్ముచ్యతే శపథైరపి
శ్రేయస్తత్రానృతం వక్తుం తత్సత్యమవిచారితం॥54॥

న చ తేభ్యో ధనం దేయం శక్యే సతి కథంచన
పాపేభ్యో హి ధనం దత్తం దాతారమపి పీడయేత్
తస్మాద్ధర్మార్థమనృతముక్త్వా నానృతవాగ్భవేత్॥55॥

ఏష తే లక్షణోద్దేశః సముద్దిష్టో యథావిధి
ఏతచ్ఛ్రుత్వా బ్రూహి పార్థ యది వధ్యో యుధిష్ఠిరః॥56॥

అర్జున ఉవాచ

యథా బ్రూయాన్మహాప్రాజ్ఞో యథా బ్రూయాన్మహామతిః
హితం చైవ యథాస్మాకం తథైతద్వచనం తవ॥57॥

భవాన్మాతృసమోఽస్మాకం తథా పితృసమోఽపి చ
గతిశ్చ పరమా కృష్ణ తేన తే వాక్యమద్భుతం॥58॥

న హి తే త్రిషు లోకేషు విద్యతేఽవిదితం క్వచిత్
తస్మాద్భవాన్పరం ధర్మం వేద సర్వం యథాతథం॥59॥

అవధ్యం పాండవం మన్యే ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
తస్మిన్సమయసంయోగే బ్రూహి కించిదనుగ్రహం
ఇదం చాపరమత్రైవ శృణు హృత్స్థం వివక్షితం॥60॥

జానాసి దాశార్హ మమ వ్రతం త్వం; యో మాం బ్రూయాత్కశ్చన మానుషేషు
అన్యస్మై త్వం గాండివం దేహి పార్థ; యస్త్వత్తోఽస్త్రైర్భవితా వా విశిష్టః॥61॥

హన్యామహం కేశవ తం ప్రసహ్య; భీమో హన్యాత్తూబరకేతి చోక్తః
తన్మే రాజా ప్రోక్తవాంస్తే సమక్షం; ధనుర్దేహీత్యసకృద్వృష్ణిసింహ॥62॥

తం హత్వా చేత్కేశవ జీవలోకే; స్థాతా కాలం నాహమప్యల్పమాత్రం
సా చ ప్రతిజ్ఞా మమ లోకప్రబుద్ధా; భవేత్సత్యా ధర్మభృతాం వరిష్ఠ
యథా జీవేత్పాండవోఽహం చ కృష్ణ; తథా బుద్ధిం దాతుమద్యార్హసి త్వం॥63॥

వాసుదేవ ఉవాచ

రాజా శ్రాంతో జగతో విక్షతశ్చ; కర్ణేన సంఖ్యే నిశితైర్బాణసంఘైః
తస్మాత్పార్థ త్వాం పరుషాణ్యవోచ;త్కర్ణే ద్యూతం హ్యద్య రణే నిబద్ధం॥64॥

తస్మిన్హతే కురవో నిర్జితాః స్యు;రేవంబుద్ధిః పార్థివో ధర్మపుత్రః
యదావమానం లభతే మహాంతం; తదా జీవన్మృత ఇత్యుచ్యతే సః॥65॥

తన్మానితః పార్థివోఽయం సదైవ; త్వయా సభీమేన తథా యమాభ్యాం
వృద్ధైశ్చ లోకే పురుషప్రవీరై;స్తస్యావమానం కలయా త్వం ప్రయుంక్ష్వ॥66॥

త్వమిత్యత్రభవంతం త్వం బ్రూహి పార్థ యుధిష్ఠిరం
త్వమిత్యుక్తో హి నిహతో గురుర్భవతి భారత॥67॥

ఏవమాచర కౌంతేయ ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
అధర్మయుక్తం సంయోగం కురుష్వైవం కురూద్వహ॥68॥

అథర్వాంగిరసీ హ్యేషా శ్రుతీనాముత్తమా శ్రుతిః
అవిచార్యైవ కార్యైషా శ్రేయఃకామైర్నరైః సదా॥69॥

వధో హ్యయం పాండవ ధర్మరాజ్ఞ;స్త్వత్తో యుక్తో వేత్స్యతే చైవమేషః
తతోఽస్య పాదావభివాద్య పశ్చా;చ్ఛమం బ్రూయాః సాంత్వపూర్వం చ పార్థం॥70॥

భ్రాతా ప్రాజ్ఞస్తవ కోపం న జాతు; కుర్యాద్రాజా కంచన పాండవేయః
ముక్తోఽనృతాద్భ్రాతృవధాచ్చ పార్థ; హృష్టః కర్ణం త్వం జహి సూతపుత్రం॥71॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యేవముక్తస్తు జనార్దనేన; పార్థః ప్రశస్యాథ సుహృద్వధం తం
తతోఽబ్రవీదర్జునో ధర్మరాజ;మనుక్తపూర్వం పరుషం ప్రసహ్య॥72॥

మా త్వం రాజన్వ్యాహర వ్యాహరత్సు; న తిష్ఠసే క్రోశమాత్రే రణార్ధే
భీమస్తు మామర్హతి గర్హణాయ; యో యుధ్యతే సర్వయోధప్రవీరః॥73॥

కాలే హి శత్రూన్ప్రతిపీడ్య సంఖ్యే; హత్వా చ శూరాన్పృథివీపతీంస్తాన్
యః కుంజరాణామధికం సహస్రం; హత్వానదత్తుములం సింహనాదం॥74॥

సుదుష్కరం కర్మ కరోతి వీరః; కర్తుం యథా నార్హసి త్వం కదాచిత్
రథాదవప్లుత్య గదాం పరామృశం;స్తయా నిహంత్యశ్వనరద్విపాన్రణే॥75॥

వరాసినా వాజిరథాశ్వకుంజరాం;స్తథా రథాంగైర్ధనుషా చ హంత్యరీన్
ప్రమృద్య పద్భ్యామహితాన్నిహంతి యః; పునశ్చ దోర్భ్యాం శతమన్యువిక్రమః॥76॥

మహాబలో వైశ్రవణాంతకోపమః; ప్రసహ్య హంతా ద్విషతాం యథార్హం
స భీమసేనోఽర్హతి గర్హణాం మే; న త్వం నిత్యం రక్ష్యసే యః సుహృద్భిః॥77॥

మహారథాన్నాగవరాన్హయాంశ్చ; పదాతిముఖ్యానపి చ ప్రమథ్య
ఏకో భీమో ధార్తరాష్ట్రేషు మగ్నః; స మాముపాలబ్ధుమరిందమోఽర్హతి॥78॥

కలింగవంగాంగనిషాదమాగధా;న్సదామదాన్నీలబలాహకోపమాన్
నిహంతి యః శత్రుగణాననేకశః; స మాభివక్తుం ప్రభవత్యనాగసం॥79॥

సుయుక్తమాస్థాయ రథం హి కాలే; ధనుర్వికర్షన్శరపూర్ణముష్టిః
సృజత్యసౌ శరవర్షాణి వీరో; మహాహవే మేఘ ఇవాంబుధారాః॥80॥

బలం తు వాచి ద్విజసత్తమానాం; క్షాత్రం బుధా బాహుబలం వదంతి
త్వం వాగ్బలో భారత నిష్ఠురశ్చ; త్వమేవ మాం వేత్సి యథావిధోఽహం॥81॥

యతామి నిత్యం తవ కర్తుమిష్టం; దారైః సుతైర్జీవితేనాత్మనా చ
ఏవం చ మాం వాగ్విశిఖైర్నిహంసి; త్వత్తః సుఖం న వయం విద్మ కించిత్॥82॥

అవామంస్థా మాం ద్రౌపదీతల్పసంస్థో; మహారథాన్ప్రతిహన్మి త్వదర్థే
తేనాతిశంకీ భారత నిష్ఠురోఽసి; త్వత్తః సుఖం నాభిజానామి కించిత్॥83॥

ప్రోక్తః స్వయం సత్యసంధేన మృత్యు;స్తవ ప్రియార్థం నరదేవ యుద్ధే
వీరః శిఖండీ ద్రౌపదోఽసౌ మహాత్మా; మయాభిగుప్తేన హతశ్చ తేన॥84॥

న చాభినందామి తవాధిరాజ్యం; యతస్త్వమక్షేష్వహితాయ సక్తః
స్వయం కృత్వా పాపమనార్యజుష్ట;మేభిర్యుద్ధే తర్తుమిచ్ఛస్యరీంస్తు॥85॥

అక్షేషు దోషా బహవో విధర్మాః; శ్రుతాస్త్వయా సహదేవోఽబ్రవీద్యాన్
తాన్నైషి సంతర్తుమసాధుజుష్టా;న్యేన స్మ సర్వే నిరయం ప్రపన్నాః॥86॥

త్వం దేవితా త్వత్కృతే రాజ్యనాశ;స్త్వత్సంభవం వ్యసనం నో నరేంద్ర
మాస్మాన్క్రూరైర్వాక్ప్రతోదైస్తుద త్వం; భూయో రాజన్కోపయన్నల్పభాగ్యాన్॥87॥

ఏతా వాచః పరుషాః సవ్యసాచీ; స్థిరప్రజ్ఞం శ్రావయిత్వా తతక్ష
తదానుతేపే సురరాజపుత్రో; వినిఃశ్వసంశ్చాప్యసిముద్బబర్హ॥88॥

తమాహ కృష్ణః కిమిదం పునర్భవా;న్వికోశమాకాశనిభం కరోత్యసిం
ప్రబ్రూహి సత్యం పునరుత్తరం విధే;ర్వచః ప్రవక్ష్యామ్యహమర్థసిద్ధయే॥89॥

ఇత్యేవ పృష్టః పురుషోత్తమేన; సుదుఃఖితః కేశవమాహ వాక్యం
అహం హనిష్యే స్వశరీరమేవ; ప్రసహ్య యేనాహితమాచరం వై॥90॥

నిశమ్య తత్పార్థవచోఽబ్రవీదిదం; ధనంజయం ధర్మభృతాం వరిష్ఠః
ప్రబ్రూహి పార్థ స్వగుణానిహాత్మన;స్తథా స్వహార్దం భవతీహ సద్యః॥91॥

తథాస్తు కృష్ణేత్యభినంద్య వాక్యం; ధనంజయః ప్రాహ ధనుర్వినామ్య
యుధిష్ఠిరం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం; శృణుష్వ రాజన్నితి శక్రసూనుః॥92॥

న మాదృశోఽన్యో నరదేవ విద్యతే; ధనుర్ధరో దేవమృతే పినాకినం
అహం హి తేనానుమతో మహాత్మనా; క్షణేన హన్యాం సచరాచరం జగత్॥93॥

మయా హి రాజన్సదిగీశ్వరా దిశో; విజిత్య సర్వా భవతః కృతా వశే
స రాజసూయశ్చ సమాప్తదక్షిణః; సభా చ దివ్యా భవతో మమౌజసా॥94॥

పాణౌ పృషత్కా లిఖితా మమేమే; ధనుశ్చ సంఖ్యే వితతం సబాణం
పాదౌ చ మే సశరౌ సహధ్వజౌ; న మాదృశం యుద్ధగతం జయంతి॥95॥

హతా ఉదీచ్యా నిహతాః ప్రతీచ్యాః; ప్రాచ్యా నిరస్తా దాక్షిణాత్యా విశస్తాః
సంశప్తకానాం కించిదేవావశిష్టం; సర్వస్య సైన్యస్య హతం మయార్ధం॥96॥

శేతే మయా నిహతా భారతీ చ; చమూ రాజందేవచమూప్రకాశా
యే నాస్త్రజ్ఞాస్తానహం హన్మి శస్త్రై;స్తస్మాల్లోకం నేహ కరోమి భస్మసాత్॥97॥

ఇత్యేవముక్త్వా పునరాహ పార్థో; యుధిష్ఠిరం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం
అపుత్రా తేన రాధా భవిత్రీ; కుంతీ మయా వా తదృతం విద్ధి రాజన్
ప్రసీద రాజన్క్షమ యన్మయోక్తం; కాలే భవాన్వేత్స్యతి తన్నమస్తే॥98॥

ప్రసాద్య రాజానమమిత్రసాహం; స్థితోఽబ్రవీచ్చైనమభిప్రపన్నః
యామ్యేష భీమం సమరాత్ప్రమోక్తుం; సర్వాత్మనా సూతపుత్రం చ హంతుం॥99॥

తవ ప్రియార్థం మమ జీవితం హి; బ్రవీమి సత్యం తదవేహి రాజన్
ఇతి ప్రాయాదుపసంగృహ్య పాదౌ; సముత్థితో దీప్తతేజాః కిరీటీ
నేదం చిరాత్క్షిప్రమిదం భవిష్య;త్యావర్తతేఽసావభియామి చైనం॥100॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా పాండవో ధర్మరాజో; భ్రాతుర్వాక్యం పరుషం ఫల్గునస్య
ఉత్థాయ తస్మాచ్ఛయనాదువాచ; పార్థం తతో దుఃఖపరీతచేతాః॥101॥

కృతం మయా పార్థ యథా న సాధు; యేన ప్రాప్తం వ్యసనం వః సుఘోరం
తస్మాచ్ఛిరశ్ఛింధి మమేదమద్య; కులాంతకస్యాధమపూరుషస్య॥102॥

పాపస్య పాపవ్యసనాన్వితస్య; విమూఢబుద్ధేరలసస్య భీరోః
వృద్ధావమంతుః పరుషస్య చైవ; కిం తే చిరం మామనువృత్య రూక్షం॥103॥

గచ్ఛామ్యహం వనమేవాద్య పాపః; సుఖం భవాన్వర్తతాం మద్విహీనః
యోగ్యో రాజా భీమసేనో మహాత్మా; క్లీబస్య వా మమ కిం రాజ్యకృత్యం॥104॥

న చాస్మి శక్తః పరుషాణి సోఢుం; పునస్తవేమాని రుషాన్వితస్య
భీమోఽస్తు రాజా మమ జీవితేన; కిం కార్యమద్యావమతస్య వీర॥105॥

ఇత్యేవముక్త్వా సహసోత్పపాత; రాజా తతస్తచ్ఛయనం విహాయ
ఇయేష నిర్గంతుమథో వనాయ; తం వాసుదేవః ప్రణతోఽభ్యువాచ॥106॥

రాజన్విదితమేతత్తే యథా గాండీవధన్వనః
ప్రతిజ్ఞా సత్యసంధస్య గాండీవం ప్రతి విశ్రుతా॥107॥

బ్రూయాద్య ఏవం గాండీవం దేహ్యన్యస్మై త్వమిత్యుత
స వధ్యోఽస్య పుమాల్లోకే త్వయా చోక్తోఽయమీదృశం॥108॥

అతః సత్యాం ప్రతిజ్ఞాం తాం పార్థేన పరిరక్షతా
మచ్ఛందాదవమానోఽయం కృతస్తవ మహీపతే
గురూణామవమానో హి వధ ఇత్యభిధీయతే॥109॥

తస్మాత్త్వం వై మహాబాహో మమ పార్థస్య చోభయోః
వ్యతిక్రమమిమం రాజన్సంక్షమస్వార్జునం ప్రతి ॥110॥

శరణం త్వాం మహారాజ ప్రపన్నౌ స్వ ఉభావపి
క్షంతుమర్హసి మే రాజన్ప్రణతస్యాభియాచతః॥111॥

రాధేయస్యాద్య పాపస్య భూమిః పాస్యతి శోణితం
సత్యం తే ప్రతిజానామి హతం విద్ధ్యద్య సూతజం
యస్యేచ్ఛసి వధం తస్య గతమేవాద్య జీవితం॥112॥

ఇతి కృష్ణవచః శ్రుత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ససంభ్రమం హృషీకేశముత్థాప్య ప్రణతం తదా
కృతాంజలిమిదం వాక్యమువాచానంతరం వచః॥113॥

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వమస్త్యేషోఽతిక్రమో మమ
అనునీతోఽస్మి గోవింద తారితశ్చాద్య మాధవ
మోక్షితా వ్యసనాద్ఘోరాద్వయమద్య త్వయాచ్యుత॥114॥

భవంతం నాథమాసాద్య ఆవాం వ్యసనసాగరాత్
ఘోరాదద్య సముత్తీర్ణావుభావజ్ఞానమోహితౌ॥115॥

త్వద్బుద్ధిప్లవమాసాద్య దుఃఖశోకార్ణవాద్వయం
సముత్తీర్ణాః సహామాత్యాః సనాథాః స్మ త్వయాచ్యుత॥116॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఇతి స్మ కృష్ణవచనాత్ప్రత్యుచ్చార్య యుధిష్ఠిరం
బభూవ విమనాః పార్థః కించిత్కృత్వేవ పాతకం॥1॥

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవః ప్రహసన్నివ పాండవం
కథం నామ భవేదేతద్యది త్వం పార్థ ధర్మజం
అసినా తీక్ష్ణధారేణ హన్యా ధర్మే వ్యవస్థితం॥2॥

త్వమిత్యుక్త్వైవ రాజానమేవం కశ్మలమావిశః
హత్వా తు నృపతిం పార్థ అకరిష్యః కిముత్తరం
ఏవం సుదుర్విదో ధర్మో మందప్రజ్ఞై ర్విశేషతః॥3॥

స భవాంధర్మభీరుత్వాద్ధ్రువమైష్యన్మహత్తమః
నరకం ఘోరరూపం చ భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య వై వధాత్॥4॥

స త్వం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠం రాజానం ధర్మసంహితం
ప్రసాదయ కురుశ్రేష్ఠమేతదత్ర మతం మమ॥5॥

ప్రసాద్య భక్త్యా రాజానం ప్రీతం చైవ యుధిష్ఠిరం
ప్రయామస్త్వరితా యోద్ధుం సూతపుత్రరథం ప్రతి॥6॥

హత్వా సుదుర్జయం కర్ణం త్వమద్య నిశితైః శరైః
విపులాం ప్రీతిమాధత్స్వ ధర్మపుత్రస్య మానద॥7॥

ఏతదత్ర మహాబాహో ప్రాప్తకాలం మతం మమ
ఏవం కృతే కృతం చైవ తవ కార్యం భవిష్యతి॥8॥

తతోఽర్జునో మహారాజ లజ్జయా వై సమన్వితః
ధర్మరాజస్య చరణౌ ప్రపేదే శిరసానఘ॥9॥

ఉవాచ భరతశ్రేష్ఠ ప్రసీదేతి పునః పునః
క్షమస్వ రాజన్యత్ప్రోక్తం ధర్మకామేన భీరుణా॥10॥

పాదయోః పతితం దృష్ట్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ధనంజయమమిత్రఘ్నం రుదంతం భరతర్షభ॥11॥

ఉత్థాప్య భ్రాతరం రాజా ధర్మరాజో ధనంజయం
సమాశ్లిష్య చ సస్నేహం ప్రరురోద మహీపతిః॥12॥

రుదిత్వా తు చిరం కాలం భ్రాతరౌ సుమహాద్యుతీ
కృతశౌచౌ నరవ్యాఘ్రౌ ప్రీతిమంతౌ బభూవతుః॥13॥

తత ఆశ్లిష్య స ప్రేమ్ణా మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ పాండవం
ప్రీత్యా పరమయా యుక్తః ప్రస్మయంశ్చాబ్రవీజ్జయం॥14॥

కర్ణేన మే మహాబాహో సర్వసైన్యస్య పశ్యతః
కవచం చ ధ్వజశ్చైవ ధనుః శక్తిర్హయా గదా
శరైః కృత్తా మహేష్వాస యతమానస్య సంయుగే॥15॥

సోఽహం జ్ఞాత్వా రణే తస్య కర్మ దృష్ట్వా చ ఫల్గున
వ్యవసీదామి దుఃఖేన న చ మే జీవితం ప్రియం॥16॥

తమద్య యది వై వీర న హనిష్యసి సూతజం
ప్రాణానేవ పరిత్యక్ష్యే జీవితార్థో హి కో మమ॥17॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ విజయో భరతర్షభ
సత్యేన తే శపే రాజన్ప్రసాదేన తవైవ చ
భీమేన చ నరశ్రేష్ఠ యమాభ్యాం చ మహీపతే॥18॥

యథాద్య సమరే కర్ణం హనిష్యామి హతోఽథ వా
మహీతలే పతిష్యామి సత్యేనాయుధమాలభే॥19॥

ఏవమాభాష్య రాజానమబ్రవీన్మాధవం వచః
అద్య కర్ణం రణే కృష్ణ సూదయిష్యే న సంశయః
తదనుధ్యాహి భద్రం తే వధం తస్య దురాత్మనః॥20॥

ఏవముక్తోఽబ్రవీత్పార్థం కేశవో రాజసత్తమ
శక్తోఽస్మి భరతశ్రేష్ఠ యత్నం కర్తుం యథాబలం॥21॥

ఏవం చాపి హి మే కామో నిత్యమేవ మహారథ
కథం భవాన్రణే కర్ణం నిహన్యాదితి మే మతిః॥22॥

భూయశ్చోవాచ మతిమాన్మాధవో ధర్మనందనం
యుధిష్ఠిరేమం బీభత్సుం త్వం సాంత్వయితుమర్హసి
అనుజ్ఞాతుం చ కర్ణస్య వధాయాద్య దురాత్మనః॥23॥

శ్రుత్వా హ్యయమహం చైవ త్వాం కర్ణశరపీడితం
ప్రవృత్తిం జ్ఞాతుమాయాతావిహ పాండవనందన॥24॥

దిష్ట్యాసి రాజన్నిరుజో దిష్ట్యా న గ్రహణం గతః
పరిసాంత్వయ బీభత్సుం జయమాశాధి చానఘ॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏహ్యేహి పార్థ బీభత్సో మాం పరిష్వజ పాండవ
వక్తవ్యముక్తోఽస్మ్యహితం త్వయా క్షాంతం చ తన్మయా॥26॥

అహం త్వామనుజానామి జహి కర్ణం ధనంజయ
మన్యుం చ మా కృథాః పార్థ యన్మయోక్తోఽసి దారుణం॥27॥

సంజయ ఉవాచ

తతో ధనంజయో రాజఞ్శిరసా ప్రణతస్తదా
పాదౌ జగ్రాహ పాణిభ్యాం భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య మారిష॥28॥

సముత్థాప్య తతో రాజా పరిష్వజ్య చ పీడితం
మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ చైవైనమిదం పునరువాచ హ॥29॥

ధనంజయ మహాబాహో మానితోఽస్మి దృఢం త్వయా
మాహాత్మ్యం విజయం చైవ భూయః ప్రాప్నుహి శాశ్వతం॥30॥

అర్జున ఉవాచ

అద్య తం పాపకర్మాణం సానుబంధం రణే శరైః
నయామ్యంతం సమాసాద్య రాధేయం బలగర్వితం॥31॥

యేన త్వం పీడితో బాణైర్దృఢమాయమ్య కార్ముకం
తస్యాద్య కర్మణః కర్ణః ఫలం ప్రాప్స్యతి దారుణం॥32॥

అద్య త్వామహమేష్యామి కర్ణం హత్వా మహీపతే
సభాజయితుమాక్రందాదితి సత్యం బ్రవీమి తే॥33॥

నాహత్వా వినివర్తేఽహం కర్ణమద్య రణాజిరాత్
ఇతి సత్యేన తే పాదౌ స్పృశామి జగతీపతే॥34॥

సంజయ ఉవాచ

ప్రసాద్య ధర్మరాజానం ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా
పార్థః ప్రోవాచ గోవిందం సూతపుత్రవధోద్యతః॥35॥

కల్ప్యతాం చ రథో భూయో యుజ్యంతాం చ హయోత్తమాః
ఆయుధాని చ సర్వాణి సజ్జ్యంతాం వై మహారథే॥36॥

ఉపావృత్తాశ్చ తురగాః శిక్షితాశ్చాశ్వసాదినః
రథోపకరణైః సర్వైరుపాయాంతు త్వరాన్వితాః॥37॥

ఏవముక్తే మహారాజ ఫల్గునేన మహాత్మనా
ఉవాచ దారుకం కృష్ణః కురు సర్వం యథాబ్రవీత్
అర్జునో భరతశ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతాం॥38॥

ఆజ్ఞప్తస్త్వథ కృష్ణేన దారుకో రాజసత్తమ
యోజయామాస స రథం వైయాఘ్రం శత్రుతాపనం॥39॥

యుక్తం తు రథమాస్థాయ దారుకేణ మహాత్మనా
ఆపృచ్ఛ్య ధర్మరాజానం బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ
సమంగలస్వస్త్యయనమారురోహ రథోత్తమం॥40॥

తస్య రాజా మహాప్రాజ్ఞో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ఆశిషోఽయుంక్త పరమా యుక్తాః కర్ణవధం ప్రతి॥41॥

తం ప్రయాంతం మహేష్వాసం దృష్ట్వా భూతాని భారత
నిహతం మేనిరే కర్ణం పాండవేన మహాత్మనా॥42॥

బభూవుర్విమలాః సర్వా దిశో రాజన్సమంతతః
చాషాశ్చ శతపత్రాశ్చ క్రౌంచాశ్చైవ జనేశ్వర
ప్రదక్షిణమకుర్వంత తదా వై పాండునందనం॥43॥

బహవః పక్షిణో రాజన్పుంనామానః శుభాః శివాః
త్వరయంతోఽర్జునం యుద్ధే హృష్టరూపా వవాశిరే॥44॥

కంకా గృధ్రా వడాశ్చైవ వాయసాశ్చ విశాం పతే
అగ్రతస్తస్య గచ్ఛంతి భక్ష్యహేతోర్భయానకాః॥45॥

నిమిత్తాని చ ధన్యాని పార్థస్య ప్రశశంసిరే
వినాశమరిసైన్యానాం కర్ణస్య చ వధం తథా॥46॥

ప్రయాతస్యాథ పార్థస్య మహాన్స్వేదో వ్యజాయత
చింతా చ విపులా జజ్ఞే కథం న్వేతద్భవిష్యతి॥47॥

తతో గాండీవధన్వానమబ్రవీన్మధుసూదనః
దృష్ట్వా పార్థం తదాయస్తం చింతాపరిగతం తదా॥48॥

గాండీవధన్వన్సంగ్రామే యే త్వయా ధనుషా జితాః
న తేషాం మానుషో జేతా త్వదన్య ఇహ విద్యతే॥49॥

దృష్టా హి బహవః శూరాః శక్రతుల్యపరాక్రమాః
త్వాం ప్రాప్య సమరే వీరం యే గతాః పరమాం గతిం॥50॥

కో హి ద్రోణం చ భీష్మం చ భగదత్తం చ మారిష
విందానువిందావావంత్యౌ కాంబోజం చ సుదక్షిణం॥51॥

శ్రుతాయుషం మహావీర్యమచ్యుతాయుషమేవ చ
ప్రత్యుద్గమ్య భవేత్క్షేమీ యో న స్యాత్త్వమివ క్షమీ॥52॥

తవ హ్యస్త్రాణి దివ్యాని లాఘవం బలమేవ చ
వేధః పాతశ్చ లక్షశ్చ యోగశ్చైవ తవార్జున
అసంమోహశ్చ యుద్ధేషు విజ్ఞానస్య చ సంనతిః॥53॥

భవాందేవాసురాన్సర్వాన్సన్యాత్సహచరాచరాన్
పృథివ్యాం హి రణే పార్థ న యోద్ధా త్వత్సమః పుమాన్॥54॥

ధనుర్గ్రహా హి యే కేచిత్క్షత్రియా యుద్ధదుర్మదాః
ఆ దేవాత్త్వత్సమం తేషాం న పశ్యామి శృణోమి వా॥55॥

బ్రహ్మణా చ ప్రజాః సృష్టా గాండీవం చ మహాద్భుతం
యేన త్వం యుధ్యసే పార్థ తస్మాన్నాస్తి త్వయా సమః॥56॥

అవశ్యం తు మయా వాచ్యం యత్పథ్యం తవ పాండవ
మావమంస్థా మహాబాహో కర్ణమాహవశోభినం॥57॥

కర్ణో హి బలవాంధృష్టః కృతాస్త్రశ్చ మహారథః
కృతీ చ చిత్రయోధీ చ దేశే కాలే చ కోవిదః॥58॥

తేజసా వహ్నిసదృశో వాయువేగసమో జవే
అంతకప్రతిమః క్రోధే సింహసంహననో బలీ॥59॥

అయోరత్నిర్మహాబాహుర్వ్యూఢోరస్కః సుదుర్జయః
అతిమానీ చ శూరశ్చ ప్రవీరః ప్రియదర్శనః॥60॥

సర్వైర్యోధగుణైర్యుక్తో మిత్రాణామభయంకరః
సతతం పాండవద్వేషీ ధార్తరాష్ట్రహితే రతః॥61॥

సర్వైరవధ్యో రాధేయో దేవైరపి సవాసవైః
ఋతే త్వామితి మే బుద్ధిస్త్వమద్య జహి సూతజం॥62॥

దేవైరపి హి సంయత్తైర్బిభ్రద్భిర్మాంసశోణితం
అశక్యః సమరే జేతుం సర్వైరపి యుయుత్సుభిః॥63॥

దురాత్మానం పాపమతిం నృశంసం; దుష్టప్రజ్ఞం పాండవేయేషు నిత్యం
హీనస్వార్థం పాండవేయైర్విరోధే; హత్వా కర్ణం ధిష్ఠితార్థో భవాద్య॥64॥

వీరం మన్యత ఆత్మానం యేన పాపః సుయోధనః
తమద్య మూలం పాపానాం జయ సౌతిం ధనంజయ॥65॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః పునరమేయాత్మా కేశవోఽర్జునమబ్రవీత్
కృతసంకల్పమాయస్తం వధే కర్ణస్య సర్వశః॥1॥

అద్య సప్తదశాహాని వర్తమానస్య భారత
వినాశస్యాతిఘోరస్య నరవారణవాజినాం॥2॥

భూత్వా హి విపులా సేనా తావకానాం పరైః సహ
అన్యోన్యం సమరే ప్రాప్య కించిచ్ఛేషా విశాం పతే॥3॥

భూత్వా హి కౌరవాః పార్థ ప్రభూతగజవాజినః
త్వాం వై శత్రుం సమాసాద్య వినష్టా రణమూర్ధని॥4॥

ఏతే చ సర్వే పాంచాలాః సృంజయాశ్చ సహాన్వయాః
త్వాం సమాసాద్య దుర్ధర్షం పాండవాశ్చ వ్యవస్థితాః॥5॥

పాంచాలైః పాండవైర్మత్స్యైః కారూషైశ్చేదికేకయైః
త్వయా గుప్తైరమిత్రఘ్న కృతః శత్రుగణక్షయః॥6॥

కో హి శక్తో రణే జేతుం కౌరవాంస్తాత సంగతాన్
అన్యత్ర పాండవాన్యుద్ధే త్వయా గుప్తాన్మహారథాన్॥7॥

త్వం హి శక్తో రణే జేతుం ససురాసురమానుషాన్
త్రీఁల్లోకాన్సమముద్యుక్తాన్కిం పునః కౌరవం బలం॥8॥

భగదత్తం హి రాజానం కోఽన్యః శక్తస్త్వయా వినా
జేతుం పురుషశార్దూల యోఽపి స్యాద్వాసవోపమః॥9॥

తథేమాం విపులాం సేనాం గుప్తాం పార్థ త్వయానఘ
న శేకుః పార్థివాః సర్వే చక్షుర్భిరభివీక్షితుం॥10॥

తథైవ సతతం పార్థ రక్షితాభ్యాం త్వయా రణే
ధృష్టద్యుమ్నశిఖండిభ్యాం భీష్మద్రోణౌ నిపాతితౌ॥11॥

కో హి శక్తో రణే పార్థ పాంచాలానాం మహారథౌ
భీష్మద్రోణౌ యుధా జేతుం శక్రతుల్యపరాక్రమౌ॥12॥

కో హి శాంతనవం సంఖ్యే ద్రోణం వైకర్తనం కృపం
ద్రౌణిం చ సౌమదత్తిం చ కృతవర్మాణమేవ చ
సైంధవం మద్రరాజం చ రాజానం చ సుయోధనం॥13॥

వీరాన్కృతాస్త్రాన్సమరే సర్వానేవానువర్తినః
అక్షౌహిణీపతీనుగ్రాన్సంరబ్ధాన్యుద్ధదుర్మదాన్॥14॥

శ్రేణ్యశ్చ బహులాః క్షీణాః ప్రదీర్ణాశ్వరథద్విపాః
నానాజనపదాశ్చోగ్రాః క్షత్రియాణామమర్షిణాం॥15॥

గోవాసదాసమీయానాం వసాతీనాం చ భారత
వ్రాత్యానాం వాటధానానాం భోజానాం చాపి మానినాం॥16॥

ఉదీర్ణాశ్చ మహాసేనా బ్రహ్మక్షత్రస్య భారత
త్వాం సమాసాద్య నిధనం గతాః సాశ్వరథద్విపాః॥17॥

ఉగ్రాశ్చ క్రూరకర్మాణస్తుఖారా యవనాః ఖశాః
దార్వాభిసారా దరదాః శకా రమఠతంగణాః॥18॥

అంధ్రకాశ్చ పులిందాశ్చ కిరాతాశ్చోగ్రవిక్రమాః
మ్లేచ్ఛాశ్చ పార్వతీయాశ్చ సాగరానూపవాసినః
సంరంభిణో యుద్ధశౌండా బలినో దృఢపాణయః॥19॥

ఏతే సుయోధనస్యార్థే సంరబ్ధాః కురుభిః సహ
న శక్యా యుధి నిర్జేతుం త్వదన్యేన పరంతప॥20॥

ధార్తరాష్ట్రముదగ్రం హి వ్యూఢం దృష్ట్వా మహాబలం
యస్య త్వం న భవేస్త్రాతా ప్రతీయాత్కో ను మానవః॥21॥

తత్సాగరమివోద్ధూతం రజసా సంవృతం బలం
విదార్య పాండవైః క్రుద్ధైస్త్వయా గుప్తైర్హతం విభో॥22॥

మాగధానామధిపతిర్జయత్సేనో మహాబలః
అద్య సప్తైవ చాహాని హతః సంఖ్యేఽభిమన్యునా॥23॥

తతో దశ సహస్రాణి గజానాం భీమకర్మణాం
జఘాన గదయా భీమస్తస్య రాజ్ఞః పరిచ్ఛదం
తతోఽన్యేఽపి హతా నాగా రథాశ్చ శతశో బలాత్॥24॥

తదేవం సమరే తాత వర్తమానే మహాభయే
భీమసేనం సమాసాద్య త్వాం చ పాండవ కౌరవాః
సవాజిరథనాగాశ్చ మృత్యులోకమితో గతాః॥25॥

తథా సేనాముఖే తత్ర నిహతే పార్థ పాండవైః
భీష్మః ప్రాసృజదుగ్రాణి శరవర్షాణి మారిష॥26॥

స చేదికాశిపాంచాలాన్కరూషాన్మత్స్యకేకయాన్
శరైః ప్రచ్ఛాద్య నిధనమనయత్పురుషాస్త్రవిత్॥27॥

తస్య చాపచ్యుతైర్బాణైః పరదేహవిదారణైః
పూర్ణమాకాశమభవద్రుక్మపుంఖైరజిహ్మగైః॥28॥

గత్యా దశమ్యా తే గత్వా జఘ్నుర్వాజిరథద్విపాన్
హిత్వా నవ గతీర్దుష్టాః స బాణాన్వ్యాయతోఽముచత్॥29॥

దినాని దశ భీష్మేణ నిఘ్నతా తావకం బలం
శూన్యాః కృతా రథోపస్థా హతాశ్చ గజవాజినః॥30॥

దర్శయిత్వాత్మనో రూపం రుద్రోపేంద్రసమం యుధి
పాండవానామనీకాని ప్రవిగాహ్య వ్యశాతయత్॥31॥

వినిఘ్నన్పృథివీపాలాంశ్చేదిపాంచాలకేకయాన్
వ్యదహత్పాండవీం సేనాం నరాశ్వగజసంకులాం॥32॥

మజ్జంతమప్లవే మందముజ్జిహీర్షుః సుయోధనం
తథా చరంతం సమరే తపంతమివ భాస్కరం
న శేకుః సృంజయా ద్రష్టుం తథైవాన్యే మహీక్షితః॥33॥

విచరంతం తథా తం తు సంగ్రామే జితకాశినం
సర్వోద్యోగేన సహసా పాండవాః సముపాద్రవన్॥34॥

స తు విద్రావ్య సమరే పాండవాన్సృంజయానపి
ఏక ఏవ రణే భీష్మ ఏకవీరత్వమాగతః॥35॥

తం శిఖండీ సమాసాద్య త్వయా గుప్తో మహారథం
జఘాన పురుషవ్యాఘ్రం శరైః సంనతపర్వభిః॥36॥

స ఏష పతితః శేతే శరతల్పే పితామహః
త్వాం ప్రాప్య పురుషవ్యాఘ్ర గృధ్రః ప్రాప్యేవ వాయసం॥37॥

ద్రోణః పంచ దినాన్యుగ్రో విధమ్య రిపువాహినీః
కృత్వా వ్యూహం మహాయుద్ధే పాతయిత్వా మహారథాన్॥38॥

జయద్రథస్య సమరే కృత్వా రక్షాం మహారథః
అంతకప్రతిమశ్చోగ్రాం రాత్రిం యుద్ధ్వావదహత్ప్రజాః॥39॥

అద్యేతి ద్వే దినే వీరో భారద్వాజః ప్రతాపవాన్
ధృష్టద్యుమ్నం సమాసాద్య స గతః పరమాం గతిం॥40॥

యది చైవ పరాన్యుద్ధే సూతపుత్రముఖాన్రథాన్
నావారయిష్యః సంగ్రామే న స్మ ద్రోణో వ్యనంక్ష్యత॥41॥

భవతా తు బలం సర్వం ధార్తరాష్ట్రస్య వారితం
తతో ద్రోణో హతో యుద్ధే పార్షతేన ధనంజయ॥42॥

క ఇవాన్యో రణే కుర్యాత్త్వదన్యః క్షత్రియో యుధి
యాదృశం తే కృతం పార్థ జయద్రథవధం ప్రతి॥43॥

నివార్య సేనాం మహతీం హత్వా శూరాంశ్చ పార్థివాన్
నిహతః సైంధవో రాజా త్వయాస్త్రబలతేజసా॥44॥

ఆశ్చర్యం సింధురాజస్య వధం జానంతి పార్థివాః
అనాశ్చర్యం హి తత్త్వత్తస్త్వం హి పార్థ మహారథః॥45॥

త్వాం హి ప్రాప్య రణే క్షత్రమేకాహాదితి భారత
తప్యమానమసంయుక్తం న భవేదితి మే మతిః॥46॥

సేయం పార్థ చమూర్ఘోరా ధార్తరాష్ట్రస్య సంయుగే
హతా ససర్వవీరా హి భీష్మద్రోణౌ యదా హతౌ॥47॥

శీర్ణప్రవరయోధాద్య హతవాజినరద్విపా
హీనా సూర్యేందునక్షత్రైర్ద్యౌరివాభాతి భారతీ॥48॥

విధ్వస్తా హి రణే పార్థ సేనేయం భీమవిక్రమాత్
ఆసురీవ పురా సేనా శక్రస్యేవ పరాక్రమైః॥49॥

తేషాం హతావశిష్టాస్తు పంచ సంతి మహారథాః
అశ్వత్థామా కృతవర్మా కర్ణో మద్రాధిపః కృపః॥50॥

తాంస్త్వమద్య నరవ్యాఘ్ర హత్వా పంచ మహారథాన్
హతామిత్రః ప్రయచ్ఛోర్వీం రాజ్ఞః సద్వీపపత్తనాం॥51॥

సాకాశజలపాతాలాం సపర్వతమహావనాం
ప్రాప్నోత్వమితవీర్యశ్రీరద్య పార్థో వసుంధరాం॥52॥

ఏతాం పురా విష్ణురివ హత్వా దైతేయదానవాన్
ప్రయచ్ఛ మేదినీం రాజ్ఞే శక్రాయేవ యథా హరిః॥53॥

అద్య మోదంతు పాంచాలా నిహతేష్వరిషు త్వయా
విష్ణునా నిహతేష్వేవ దానవేయేషు దేవతాః॥54॥

యది వా ద్విపదాం శ్రేష్ఠ ద్రోణం మానయతో గురుం
అశ్వత్థామ్ని కృపా తేఽస్తి కృపే చాచార్యగౌరవాత్॥55॥

అత్యంతోపచితాన్వా త్వం మానయన్భ్రాతృబాంధవాన్
కృతవర్మాణమాసాద్య న నేష్యసి యమక్షయం॥56॥

భ్రాతరం మాతురాసాద్య శల్యం మద్రజనాధిపం
యది త్వమరవిందాక్ష దయావాన్న జిఘాంససి॥57॥

ఇమం పాపమతిం క్షుద్రమత్యంతం పాండవాన్ప్రతి
కర్ణమద్య నరశ్రేష్ఠ జహ్యాశు నిశితైః శరైః॥58॥

ఏతత్తే సుకృతం కర్మ నాత్ర కించిన్న యుజ్యతే
వయమప్యత్ర జానీమో నాత్ర దోషోఽస్తి కశ్చన॥59॥

దహనే యత్సపుత్రాయా నిశి మాతుస్తవానఘ
ద్యూతార్థే యచ్చ యుష్మాసు ప్రావర్తత సుయోధనః
తత్ర సర్వత్ర దుష్టాత్మా కర్ణో మూలమిహార్జున॥60॥

కర్ణాద్ధి మన్యతే త్రాణం నిత్యమేవ సుయోధనః
తతో మామపి సంరబ్ధో నిగ్రహీతుం ప్రచక్రమే॥61॥

స్థిరా బుద్ధిర్నరేంద్రస్య ధార్తరాష్ట్రస్య మానద
కర్ణః పార్థాన్రణే సర్వాన్విజేష్యతి న సంశయః॥62॥

కర్ణమాశ్రిత్య కౌంతేయ ధార్తరాష్ట్రేణ విగ్రహః
రోచితో భవతా సార్ధం జానతాపి బలం తవ॥63॥

కర్ణో హి భాషతే నిత్యమహం పార్థాన్సమాగతాన్
వాసుదేవం సరాజానం విజేష్యామి మహారణే॥64॥

ప్రోత్సాహయందురాత్మానం ధార్తరాష్ట్రం సుదుర్మతిః
సమితౌ గర్జతే కర్ణస్తమద్య జహి భారత॥65॥

యచ్చ యుష్మాసు పాపం వై ధార్తరాష్ట్రః ప్రయుక్తవాన్
తత్ర సర్వత్ర దుష్టాత్మా కర్ణః పాపమతిర్ముఖం॥66॥

యచ్చ తద్ధార్తరాష్ట్రాణాం క్రూరైః షడ్భిర్మహారథైః
అపశ్యం నిహతం వీరం సౌభద్రమృషభేక్షణం॥67॥

ద్రోణద్రౌణికృపాన్వీరాన్కంపయంతో మహారథాన్
నిర్మనుష్యాంశ్చ మాతంగాన్విరథాంశ్చ మహారథాన్॥68॥

వ్యశ్వారోహాంశ్చ తురగాన్పత్తీన్వ్యాయుధజీవితాన్
కుర్వంతమృషభస్కంధం కురువృష్ణియశస్కరం॥69॥

విధమంతమనీకాని వ్యథయంతం మహారథాన్
మనుష్యవాజిమాతంగాన్ప్రహిణ్వంతం యమక్షయం॥70॥

శరైః సౌభద్రమాయస్తం దహంతమివ వాహినీం
తన్మే దహతి గాత్రాణి సఖే సత్యేన తే శపే॥71॥

యత్తత్రాపి చ దుష్టాత్మా కర్ణోఽభ్యద్రుహ్యత ప్రభో
అశక్నువంశ్చాభిమన్యోః కర్ణః స్థాతుం రణేఽగ్రతః॥72॥

సౌభద్రశరనిర్భిన్నో విసంజ్ఞః శోణితోక్షితః
నిఃశ్వసన్క్రోధసందీప్తో విముఖః సాయకార్దితః॥73॥

అపయానకృతోత్సాహో నిరాశశ్చాపి జీవితే
తస్థౌ సువిహ్వలః సంఖ్యే ప్రహారజనితశ్రమః॥74॥

అథ ద్రోణస్య సమరే తత్కాలసదృశం తదా
శ్రుత్వా కర్ణో వచః క్రూరం తతశ్చిచ్ఛేద కార్ముకం॥75॥

తతశ్ఛిన్నాయుధం తేన రణే పంచ మహారథాః
స చైవ నికృతిప్రజ్ఞః ప్రావధీచ్ఛరవృష్టిభిః॥76॥

యచ్చ కర్ణోఽబ్రవీత్కృష్ణాం సభాయాం పరుషం వచః
ప్రముఖే పాండవేయానాం కురూణాం చ నృశంసవత్॥77॥

వినష్టాః పాండవాః కృష్ణే శాశ్వతం నరకం గతాః
పతిమన్యం పృథుశ్రోణి వృణీష్వ మితభాషిణి॥78॥

లేఖాభ్రు ధృతరాష్ట్రస్య దాసీ భూత్వా నివేశనం
ప్రవిశారాలపక్ష్మాక్షి న సంతి పతయస్తవ॥79॥

ఇత్యుక్తవానధర్మజ్ఞస్తదా పరమదుర్మతిః
పాపః పాపం వచః కర్ణః శృణ్వతస్తవ భారత॥80॥

తస్య పాపస్య తద్వాక్యం సువర్ణవికృతాః శరాః
శమయంతు శిలాధౌతాస్త్వయాస్తా జీవితచ్ఛిదః॥81॥

యాని చాన్యాని దుష్టాత్మా పాపాని కృతవాంస్త్వయి
తాన్యద్య జీవితం చాస్య శమయంతు శరాస్తవ॥82॥

గాండీవప్రహితాన్ఘోరానద్య గాత్రైః స్పృశఞ్శరాన్
కర్ణః స్మరతు దుష్టాత్మా వచనం ద్రోణభీష్మయోః॥83॥

సువర్ణపుంఖా నారాచాః శత్రుఘ్నా వైద్యుతప్రభాః
త్వయాస్తాస్తస్య మర్మాణి భిత్త్వా పాస్యంతి శోణితం॥84॥

ఉగ్రాస్త్వద్భుజనిర్ముక్తా మర్మ భిత్త్వా శితాః శరాః
అద్య కర్ణం మహావేగాః ప్రేషయంతు యమక్షయం॥85॥

అద్య హాహాకృతా దీనా విషణ్ణాస్త్వచ్ఛరార్దితాః
ప్రపతంతం రథాత్కర్ణం పశ్యంతు వసుధాధిపాః॥86॥

అద్య స్వశోణితే మగ్నం శయానం పతితం భువి
అపవిద్ధాయుధం కర్ణం పశ్యంతు సుహృదో నిజాః॥87॥

హస్తికక్ష్యో మహానస్య భల్లేనోన్మథితస్త్వయా
ప్రకంపమానః పతతు భూమావాధిరథేర్ధ్వజః॥88॥

త్వయా శరశతైశ్ఛిన్నం రథం హేమవిభూషితం
హతయోధం సముత్సృజ్య భీతః శల్యః పలాయతాం॥89॥

తతః సుయోధనో దృష్ట్వా హతమాధిరథిం త్వయా
నిరాశో జీవితే త్వద్య రాజ్యే చైవ ధనంజయ॥90॥

ఏతే ద్రవంతి పాంచాలా వధ్యమానాః శితైః శరైః
కర్ణేన భరతశ్రేష్ఠ పాండవానుజ్జిహీర్షవః॥91॥

పాంచాలాంద్రౌపదేయాంశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
ధృష్టద్యుమ్నతనూజాంశ్చ శతానీకం చ నాకులిం॥92॥

నకులం సహదేవం చ దుర్ముఖం జనమేజయం
సువర్మాణం సాత్యకిం చ విద్ధి కర్ణవశం గతాన్॥93॥

అభ్యాహతానాం కర్ణేన పాంచాలానాం మహారణే
శ్రూయతే నినదో ఘోరస్త్వద్బంధూనాం పరంతప॥94॥

న త్వేవ భీతాః పాంచాలాః కథంచిత్స్యుః పరాఙ్ముఖాః
న హి మృత్యుం మహేష్వాసా గణయంతి మహారథాః॥95॥

య ఏకః పాండవీం సేనాం శరౌఘైః సమవేష్టయత్
తం సమాసాద్య పాంచాలా భీష్మం నాసన్పరాఙ్ముఖాః॥96॥

తథా జ్వలంతమస్త్రాగ్నిం గురుం సర్వధనుష్మతాం
నిర్దహంతం సమారోహందుర్ధర్షం ద్రోణమోజసా॥97॥

తే నిత్యముదితా జేతుం యుద్ధే శత్రూనరిందమాః
న జాత్వాధిరథేర్భీతాః పాంచాలాః స్యుః పరాఙ్ముఖాః॥98॥

తేషామాపతతాం శూరః పాంచాలానాం తరస్వినాం
ఆదత్తేఽసూఞ్శరైః కర్ణః పతంగానామివానలః॥99॥

తాంస్తథాభిముఖాన్వీరాన్మిత్రార్థే త్యక్తజీవితాన్
క్షయం నయతి రాధేయః పాంచాలాఞ్శతశో రణే॥100॥

అస్త్రం హి రామాత్కర్ణేన భార్గవాదృషిసత్తమాత్
యదుపాత్తం పురా ఘోరం తస్య రూపముదీర్యతే॥101॥

తాపనం సర్వసైన్యానాం ఘోరరూపం సుదారుణం
సమావృత్య మహాసేనాం జ్వలతి స్వేన తేజసా॥102॥

ఏతే చరంతి సంగ్రామే కర్ణచాపచ్యుతాః శరాః
భ్రమరాణామివ వ్రాతాస్తాపయంతః స్మ తావకాన్॥103॥

ఏతే చరంతి పాంచాలా దిక్షు సర్వాసు భారత
కర్ణాస్త్రం సమరే ప్రాప్య దుర్నివారమనాత్మభిః॥104॥

ఏష భీమో దృఢక్రోధో వృతః పార్థ సమంతతః
సృంజయైర్యోధయన్కర్ణం పీడ్యతే స్మ శితైః శరైః॥105॥

పాండవాన్సృంజయాంశ్చైవ పాంచాలాంశ్చైవ భారత
హన్యాదుపేక్షితః కర్ణో రోగో దేహమివాతతః॥106॥

నాన్యం త్వత్తోఽభిపశ్యామి యోధం యౌధిష్ఠిరే బలే
యః సమాసాద్య రాధేయం స్వస్తిమానావ్రజేద్గృహం॥107॥

తమద్య నిశితైర్బాణైర్నిహత్య భరతర్షభ
యథాప్రతిజ్ఞం పార్థ త్వం కృత్వా కీర్తిమవాప్నుహి॥108॥

త్వం హి శక్తో రణే జేతుం సకర్ణానపి కౌరవాన్
నాన్యో యుధి యుధాం శ్రేష్ఠ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥109॥

ఏతత్కృత్వా మహత్కర్మ హత్వా కర్ణం మహారథం
కృతార్థః సఫలః పార్థ సుఖీ భవ నరోత్తమ॥110॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స కేశవస్య బీభత్సుః శ్రుత్వా భారత భాషితం
విశోకః సంప్రహృష్టశ్చ క్షణేన సమపద్యత॥1॥

తతో జ్యామనుమృజ్యాశు వ్యాక్షిపద్గాండివం ధనుః
దధ్రే కర్ణవినాశాయ కేశవం చాభ్యభాషత॥2॥

త్వయా నాథేన గోవింద ధ్రువ ఏష జయో మమ
ప్రసన్నో యస్య మేఽద్య త్వం భూతభవ్యభవత్ప్రభుః॥3॥

త్వత్సహాయో హ్యహం కృష్ణ త్రీఁల్లోకాన్వై సమాగతాన్
ప్రాపయేయం పరం లోకం కిము కర్ణం మహారణే॥4॥

పశ్యామి ద్రవతీం సేనాం పాంచాలానాం జనార్దన
పశ్యామి కర్ణం సమరే విచరంతమభీతవత్॥5॥

భార్గవాస్త్రం చ పశ్యామి విచరంతం సమంతతః
సృష్టం కర్ణేన వార్ష్ణేయ శక్రేణేవ మహాశనిం॥6॥

అయం ఖలు స సంగ్రామో యత్ర కృష్ణ మయా కృతం
కథయిష్యంతి భూతాని యావద్భూమిర్ధరిష్యతి॥7॥

అద్య కృష్ణ వికర్ణా మే కర్ణం నేష్యంతి మృత్యవే
గాండీవముక్తాః క్షిణ్వంతో మమ హస్తప్రచోదితాః॥8॥

అద్య రాజా ధృతరాష్ట్రః స్వాం బుద్ధిమవమంస్యతే
దుర్యోధనమరాజ్యార్హం యయా రాజ్యేఽభ్యషేచయత్॥9॥

అద్య రాజ్యాత్సుఖాచ్చైవ శ్రియో రాష్ట్రాత్తథా పురాత్
పుత్రేభ్యశ్చ మహాబాహో ధృతరాష్ట్రో వియోక్ష్యతే॥10॥

అద్య దుర్యోధనో రాజా జీవితాచ్చ నిరాశకః
భవిష్యతి హతే కర్ణే కృష్ణ సత్యం బ్రవీమి తే॥11॥

అద్య దృష్ట్వా మయా కర్ణం శరైర్విశకలీకృతం
స్మరతాం తవ వాక్యాని శమం ప్రతి జనేశ్వరః॥12॥

అద్యాసౌ సౌబలః కృష్ణ గ్లహం జానాతు వై శరాన్
దురోదరం చ గాండీవం మండలం చ రథం మమ॥13॥

యోఽసౌ రణే నరం నాన్యం పృథివ్యామభిమన్యతే
తస్యాద్య సూతపుత్రస్య భూమిః పాస్యతి శోణితం
గాండీవసృష్టా దాస్యంతి కర్ణస్య పరమాం గతిం॥14॥

అద్య తప్స్యతి రాధేయః పాంచాలీం యత్తదాబ్రవీత్
సభామధ్యే వచః క్రూరం కుత్సయన్పాండవాన్ప్రతి॥15॥

యే వై షండతిలాస్తత్ర భవితారోఽద్య తే తిలాః
హతే వైకర్తనే కర్ణే సూతపుత్రే దురాత్మని॥16॥

అహం వః పాండుపుత్రేభ్యస్త్రాస్యామీతి యదబ్రవీత్
అనృతం తత్కరిష్యంతి మామకా నిశితాః శరాః॥17॥

హంతాహం పాండవాన్సర్వాన్సపుత్రానితి యోఽబ్రవీత్
తమద్య కర్ణం హంతాస్మి మిషతాం సర్వధన్వినాం॥18॥

యస్య వీర్యే సమాశ్వస్య ధార్తరాష్ట్రో బృహన్మనాః
అవామన్యత దుర్బుద్ధిర్నిత్యమస్మాందురాత్మవాన్
తమద్య కర్ణం రాధేయం హంతాస్మి మధుసూదన॥19॥

అద్య కర్ణే హతే కృష్ణ ధార్తరాష్ట్రాః సరాజకాః
విద్రవంతు దిశో భీతాః సింహత్రస్తా మృగా ఇవ॥20॥

అద్య దుర్యోధనో రాజా పృథివీమన్వవేక్షతాం
హతే కర్ణే మయా సంఖ్యే సపుత్రే ససుహృజ్జనే॥21॥

అద్య కర్ణం హతం దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రోఽత్యమర్షణః
జానాతు మాం రణే కృష్ణ ప్రవరం సర్వధన్వినాం॥22॥

అద్యాహమనృణః కృష్ణ భవిష్యామి ధనుర్భృతాం
క్రోధస్య చ కురూణాం చ శరాణాం గాండివస్య చ॥23॥

అద్య దుఃఖమహం మోక్ష్యే త్రయోదశసమార్జితం
హత్వా కర్ణం రణే కృష్ణ శంబరం మఘవానివ॥24॥

అద్య కర్ణే హతే యుద్ధే సోమకానాం మహారథాః
కృతం కార్యం చ మన్యంతాం మిత్రకార్యేప్సవో యుధి॥25॥

న జానే చ కథం ప్రీతిః శైనేయస్యాద్య మాధవ
భవిష్యతి హతే కర్ణే మయి చాపి జయాధికే॥26॥

అహం హత్వా రణే కర్ణం పుత్రం చాస్య మహారథం
ప్రీతిం దాస్యామి భీమస్య యమయోః సాత్యకేరపి॥27॥

ధృష్టద్యుమ్నశిఖండిభ్యాం పాంచాలానాం చ మాధవ
అద్యానృణ్యం గమిష్యామి హత్వా కర్ణం మహారణే॥28॥

అద్య పశ్యంతు సంగ్రామే ధనంజయమమర్షణం
యుధ్యంతం కౌరవాన్సంఖ్యే పాతయంతం చ సూతజం
భవత్సకాశే వక్ష్యే చ పునరేవాత్మసంస్తవం॥29॥

ధనుర్వేదే మత్సమో నాస్తి లోకే; పరాక్రమే వా మమ కోఽస్తి తుల్యః
కో వాప్యన్యో మత్సమోఽస్తి క్షమాయాం; తథా క్రోధే సదృశోఽన్యో న మేఽస్తి॥30॥

అహం ధనుష్మానసురాన్సురాంశ్చ; సర్వాణి భూతాని చ సంగతాని
స్వబాహువీర్యాద్గమయే పరాభవం; మత్పౌరుషం విద్ధి పరః పరేభ్యః॥31॥

శరార్చిషా గాండివేనాహమేకః; సర్వాన్కురూన్బాహ్లికాంశ్చాభిపత్య
హిమాత్యయే కక్షగతో యథాగ్నిః;స్తహా దహేయం సగణాన్ప్రసహ్య॥32॥

పాణౌ పృషత్కా లిఖితా మమైతే; ధనుశ్చ సవ్యే నిహితం సబాణం
పాదౌ చ మే సరథౌ సధ్వజౌ చ; న మాదృశం యుద్ధగతం జయంతి॥33॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తేషామనీకాని బృహద్ధ్వజాని; రణే సమృద్ధాని సమాగతాని
గర్జంతి భేరీనినదోన్ముఖాని; మేఘైర్యథా మేఘగణాస్తపాంతే॥1॥

మహాగజాభ్రాకులమస్త్రతోయం; వాదిత్రనేమీతలశబ్దవచ్చ
హిరణ్యచిత్రాయుధవైద్యుతం చ; మహారథైరావృతశబ్దవచ్చ॥2॥

తద్భీమవేగం రుధిరౌఘవాహి; ఖడ్గాకులం క్షత్రియజీవవాహి
అనార్తవం క్రూరమనిష్టవర్షం; బభూవ తత్సంహరణం ప్రజానాం॥3॥

రథాన్ససూతాన్సహయాన్గజాంశ్చ; సర్వానరీన్మృత్యువశం శరౌఘైః
నిన్యే హయాంశ్చైవ తథా ససాదీ;న్పదాతిసంఘాంశ్చ తథైవ పార్థః॥4॥

కృపః శిఖండీ చ రణే సమేతౌ; దుర్యోధనం సాత్యకిరభ్యగచ్ఛత
శ్రుతశ్రవా ద్రోణసుతేన సార్ధం; యుధామన్యుశ్చిత్రసేనేన చాపి॥5॥

కర్ణస్య పుత్రస్తు రథీ సుషేణం; సమాగతః సృంజయాంశ్చోత్తమౌజాః
గాంధారరాజం సహదేవః క్షుధార్తో; మహర్షభం సింహ ఇవాభ్యధావత్॥6॥

శతానీకో నాకులిః కర్ణపుత్రం; యువా యువానం వృషసేనం శరౌఘైః
సమార్దయత్కర్ణసుతశ్చ వీరః; పాంచాలేయం శరవర్షైరనేకైః॥7॥

రథర్షభః కృతవర్మాణమార్చ్ఛ;న్మాద్రీపుత్రో నకులశ్చిత్రయోధీ
పాంచాలానామధిపో యాజ్ఞసేనిః; సేనాపతిం కర్ణమార్చ్ఛత్ససైన్యం॥8॥

దుఃశాసనో భారత భారతీ చ; సంశప్తకానాం పృతనా సమృద్ధా
భీమం రణే శస్త్రభృతాం వరిష్ఠం; తదా సమార్చ్ఛత్తమసహ్యవేగం॥9॥

కర్ణాత్మజం తత్ర జఘాన శూర;స్తథాచ్ఛినచ్చోత్తమౌజాః ప్రసహ్య
తస్యోత్తమాంగం నిపపాత భూమౌ; నినాదయద్గాం నినదేన ఖం చ॥10॥

సుషేణశీర్షం పతితం పృథివ్యాం; విలోక్య కర్ణోఽథ తదార్తరూపః
క్రోధాద్ధయాంస్తస్య రథం ధ్వజం చ; బాణైః సుధారైర్నిశితైర్న్యకృంతత్॥11॥

స తూత్తమౌజా నిశితైః పృషత్కై;ర్వివ్యాధ ఖడ్గేన చ భాస్వరేణ
పార్ష్ణిం హయాంశ్చైవ కృపస్య హత్వా; శిఖండివాహం స తతోఽభ్యరోహత్॥12॥

కృపం తు దృష్ట్వా విరథం రథస్థో; నైచ్ఛచ్ఛరైస్తాడయితుం శిఖండీ
తం ద్రౌణిరావార్య రథం కృపం స్మ; సముజ్జహ్రే పంకగతాం యథా గాం॥13॥

హిరణ్యవర్మా నిశితైః పృషత్కైః;స్తవాత్మజానామనిలాత్మజో వై
అతాపయత్సైన్యమతీవ భీమః; కాలే శుచౌ మధ్యగతో యథార్కః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథ త్విదానీం తుములే విమర్దే; ద్విషద్భిరేకో బహుభిః సమావృతః
మహాభయే సారథిమిత్యువాచ; భీమశ్చమూం వారయంధార్తరాష్ట్రీం
త్వం సారథే యాహి జవేన వాహై;ర్నయామ్యేతాంధార్తరాష్ట్రాన్యమాయ॥1॥

సంచోదితో భీమసేనేన చైవం; స సారథిః పుత్రబలం త్వదీయం
ప్రాయాత్తతః సారథిరుగ్రవేగో; యతో భీమస్తద్బలం గంతుమైచ్ఛత్॥2॥

తతోఽపరే నాగరథాశ్వపత్తిభిః; ప్రత్యుద్యయుః కురవస్తం సమంతాత్
భీమస్య వాహాగ్ర్యముదారవేగం; సమంతతో బాణగణైర్నిజఘ్నుః॥3॥

తతః శరానాపతతో మహాత్మా; చిచ్ఛేద బాణైస్తపనీయపుంఖైః
తే వై నిపేతుస్తపనీయపుంఖా; ద్విధా త్రిధా భీమశరైర్నికృత్తాః॥4॥

తతో రాజన్నాగరథాశ్వయూనాం; భీమాహతానాం తవ రాజమధ్యే
ఘోరో నినాదః ప్రబభౌ నరేంద్ర; వజ్రాహతానామివ పర్వతానాం॥5॥

తే వధ్యమానాశ్చ నరేంద్రముఖ్యా; నిర్భిన్నా వై భీమసేనప్రవేకైః
భీమం సమంతాత్సమరేఽధ్యరోహ;న్వృక్షం శకుంతా ఇవ పుష్పహేతోః॥6॥

తతోఽభిపాతం తవ సైన్యమధ్యే; ప్రాదుశ్చక్రే వేగమివాత్తవేగః
యథాంతకాలే క్షపయందిధక్షు;ర్భూతాంతకృత్కాల ఇవాత్తదండః॥7॥

తస్యాతివేగస్య రణేఽతివేగం; నాశక్నువంధారయితుం త్వదీయాః
వ్యాత్తాననస్యాపతతో యథైవ; కాలస్య కాలే హరతః ప్రజా వై॥8॥

తతో బలం భారత భారతానాం; ప్రదహ్యమానం సమరే మహాత్మన్
భీతం దిశోఽకీర్యత భీమనున్నం; మహానిలేనాభ్రగణో యథైవ॥9॥

తతో ధీమాన్సారథిమబ్రవీద్బలీ; స భీమసేనః పునరేవ హృష్టః
సూతాభిజానీహి పరాన్స్వకాన్వా; రథాంధ్వజాంశ్చాపతతః సమేతాన్
యుధ్యన్నహం నాభిజానామి కించి;న్మా సైన్యం స్వం ఛాదయిష్యే పృషత్కైః॥10॥

అరీన్విశోకాభినిరీక్ష్య సర్వతో; మనస్తు చింతా ప్రదునోతి మే భృశం
రాజాతురో నాగమద్యత్కిరీటీ; బహూని దుఃఖాన్యభిజాతోఽస్మి సూత॥11॥

ఏతద్దుఃఖం సారథే ధర్మరాజో; యన్మాం హిత్వా యాతవానిస్త్రమధ్యే
నైనం జీవన్నాపి జానామ్యజీవ;న్బీభత్సుం వా తన్మమాద్యాతిదుఃఖం॥12॥

సోఽహం ద్విషత్సైన్యముదగ్రకల్పం; వినాశయిష్యే పరమప్రతీతః
ఏతాన్నిహత్యాజిమధ్యే సమేతా;న్ప్రీతో భవిష్యామి సహ త్వయాద్య॥13॥

సర్వాంస్తూణీరాన్మార్గణాన్వాన్వవేక్ష్య; కిం శిష్టం స్యాత్సాయకానాం రథే మే
కా వా జాతిః కిం ప్రమాణం చ తేషాం; జ్ఞాత్వా వ్యక్తం తన్మమాచక్ష్వ సూత॥14॥

విశోక ఉవాచ

షణ్మార్గణానామయుతాని వీర; క్షురాశ్చ భల్లాశ్చ తథాయుతాఖ్యాః
నారాచానాం ద్వే సహస్రే తు వీర; త్రీణ్యేవ చ ప్రదరాణాం చ పార్థ॥15॥

అస్త్యాయుధం పాండవేయావశిష్టం; న యద్వహేచ్ఛకటం షడ్గవీయం
ఏతద్విద్వన్ముంచ సహస్రశోఽపి; గదాసిబాహుద్రవిణం చ తేఽస్తి॥16॥

భీమ ఉవాచ

సూతాద్యేమం పశ్య భీమప్రముక్తైః; సంభిందద్భిః పార్థివానాశువేగైః
ఉగ్రైర్బాణైరాహవం ఘోరరూపం; నష్టాదిత్యం మృత్యులోకేన తుల్యం॥17॥

అద్యైవ తద్విదితం పార్థివానాం; భవిష్యతి ఆకుమారం చ సూత
నిమగ్నో వా సమరే భీమసేన; ఏకః కురూన్వా సమరే విజేతా॥18॥

సర్వే సంఖ్యే కురవో నిష్పతంతు; మాం వా లోకాః కీర్తయంత్వాకుమారం
సర్వానేకస్తానహం పాతయిష్యే; తే వా సర్వే భీమసేనం తుదంతు॥19॥

ఆశాస్తారః కర్మ చాప్యుత్తమం వా; తన్మే దేవాః కేవలం సాధయంతు
ఆయాత్విహాద్యార్జునః శత్రుఘాతీ; శక్రస్తూర్ణం యజ్ఞ ఇవోపహూతః॥20॥

ఈక్షస్వైతాం భారతీం దీర్యమాణా;మేతే కస్మాద్విద్రవంతే నరేంద్రాః
వ్యక్తం ధీమాన్సవ్యసాచీ నరాగ్ర్యః; సైన్యం హ్యేతచ్ఛాదయత్యాశు బాణైః॥21॥

పశ్య ధ్వజాంశ్చ ద్రవతో విశోక; నాగాన్హయాన్పత్తిసంఘాంశ్చ సంఖ్యే
రథాన్విశీర్ణాఞ్శరశక్తితాడితా;న్పశ్యస్వైతాన్రథినశ్చైవ సూత॥22॥

ఆపూర్యతే కౌరవీ చాప్యభీక్ష్ణం; సేనా హ్యసౌ సుభృశం హన్యమానా
ధనంజయస్యాశనితుల్యవేగై;ర్గ్రస్తా శరైర్బర్హిసువర్ణవాజైః॥23॥

ఏతే ద్రవంతి స్మ రథాశ్వనాగాః; పదాతిసంఘానవమర్దయంతః
సంముహ్యమానాః కౌరవాః సర్వ ఏవ; ద్రవంతి నాగా ఇవ దావభీతాః
హాహాకృతాశ్చైవ రణే విశోక; ముంచంతి నాదాన్విపులాన్గజేంద్రాః॥24॥

విశోక ఉవాచ

సర్వే కామాః పాండవ తే సమృద్ధాః; కపిధ్వజో దృశ్యతే హస్తిసైన్యే
నీలాద్ధనాద్విద్యుతముచ్చరంతీం; తథాపశ్యం విస్ఫురద్వై ధనుస్తత్॥25॥

కపిర్హ్యసౌ వీక్ష్యతే సర్వతో వై; ధ్వజాగ్రమారుహ్య ధనంజయస్య
దివాకరాభో మణిరేష దివ్యో; విభ్రాజతే చైవ కిరీటసంస్థః॥26॥

పార్శ్వే భీమం పాండురాభ్రప్రకాశం; పశ్యేమం త్వం దేవదత్తం సుఘోషం
అభీశుహస్తస్య జనార్దనస్య; విగాహమానస్య చమూం పరేషాం॥27॥

రవిప్రభం వజ్రనాభం క్షురాంతం; పార్శ్వే స్థితం పశ్య జనార్దనస్య
చక్రం యశో వర్ధయత్కేశవస్య; సదార్చితం యదుభిః పశ్య వీర॥28॥

భీమ ఉవాచ

దదామి తే గ్రామవరాంశ్చతుర్దశ; ప్రియాఖ్యానే సారథే సుప్రసన్నః
దసీశతం చాపి రథాంశ్చ వింశతిం; యదర్జునం వేదయసే విశోక॥29॥

సంజయ ఉవాచ

శ్రుత్వా చ రథనిర్ఘోషం సింహనాదం చ సంయుగే
అర్జునః ప్రాహ గోవిందం శీఘ్రం చోదయ వాజినః॥1॥

అర్జునస్య వచః శ్రుత్వా గోవిందోఽర్జునమబ్రవీత్
ఏష గచ్ఛామి సుక్షిప్రం యత్ర భీమో వ్యవస్థితః॥2॥

ఆయాంతమశ్వైర్హిమశంఖవర్ణైః; సువర్ణముక్తామణిజాలనద్ధైః
జంభం జిఘాంసుం ప్రగృహీతవజ్రం; జయాయ దేవేంద్రమివోగ్రమన్యుం॥3॥

రథాశ్వమాతంగపదాతిసంఘా; బాణస్వనైర్నేమిఖురస్వనైశ్చ
సంనాదయంతో వసుధాం దిశశ్చ; క్రుద్ధా నృసింహా జయమభ్యుదీయుః॥4॥

తేషాం చ పార్థస్య మహత్తదాసీ;ద్దేహాసుపాప్మక్షపణం సుయుద్ధం
త్రైలోక్యహేతోరసురైర్యథాసీ;ద్దేవస్య విష్ణోర్జయతాం వరస్య॥5॥

తైరస్తముచ్చావచమాయుధౌఘ;మేకః ప్రచిచ్ఛేద కిరీటమాలీ
క్షురార్ధచంద్రైర్నిశితైశ్చ బాణైః; శిరాంసి తేషాం బహుధా చ బాహూన్॥6॥

ఛత్రాణి వాలవ్యజనాని కేతూ;నశ్వాన్రథాన్పత్తిగణాంద్విపాంశ్చ
తే పేతురుర్వ్యాం బహుధా విరూపా; వాతప్రభగ్నాని యథా వనాని॥7॥

సువర్ణజాలావతతా మహాగజాః; సవైజయంతీధ్వజయోధకల్పితాః
సువర్ణపుంఖైరిషుభిః సమాచితా;శ్చకాశిరే ప్రజ్వలితా యథాచలాః॥8॥

విదార్య నాగాంశ్చ రథాంశ్చ వాజినః; శరోత్తమైర్వాసవవజ్రసంనిభైః
ద్రుతం యయౌ కర్ణజిఘాంసయా తథా; యథా మరుత్వాన్బలభేదనే పురా॥9॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రః సూతసైన్యమరిందమ
ప్రవివేశ మహాబాహుర్మకరః సాగరం యథా॥10॥

తం దృష్ట్వా తావకా రాజన్రథపత్తిసమన్వితాః
గజాశ్వసాదిబహులాః పాండవం సముపాద్రవన్॥11॥

తత్రాభిద్రవతాం పార్థమారావః సుమహానభూత్
సాగరస్యేవ మత్తస్య యథా స్యాత్సలిలస్వనః॥12॥

తే తు తం పురుషవ్యాఘ్రం వ్యాఘ్రా ఇవ మహారథాః
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే త్యక్త్వా ప్రాణకృతం భయం॥13॥

తేషామాపతతాం తత్ర శరవర్షాణి ముంచతాం
అర్జునో వ్యధమత్సైన్యం మహావాతో ఘనానివ॥14॥

తేఽర్జునం సహితా భూత్వా రథవంశైః ప్రహారిణః
అభియాయ మహేష్వాసా వివ్యధుర్నిశితైః శరైః॥15॥

తతోఽర్జునః సహస్రాణి రథవారణవాజినాం
ప్రేషయామాస విశిఖైర్యమస్య సదనం ప్రతి॥16॥

తే వధ్యమానాః సమరే పార్థచాపచ్యుతైః శరైః
తత్ర తత్ర స్మ లీయంతే భయే జాతే మహారథాః॥17॥

తేషాం చతుఃశతాన్వీరాన్యతమానాన్మహారథాన్
అర్జునో నిశితైర్బాణైరనయద్యమసాదనం॥18॥

తే వధ్యమానాః సమరే నానాలింగైః శితైః శరైః
అర్జునం సమభిత్యజ్య దుద్రువుర్వై దిశో భయాత్॥19॥

తేషాం శబ్దో మహానాసీద్ద్రవతాం వాహినీముఖే
మహౌఘస్యేవ భద్రం తే గిరిమాసాద్య దీర్యతః॥20॥

తాం తు సేనాం భృశం విద్ధ్వా ద్రావయిత్వార్జునః శరైః
ప్రాయాదభిముఖః పార్థః సూతానీకాని మారిష॥21॥

తస్య శబ్దో మహానాసీత్పురానభిముఖస్య వై
గరుడస్యేవ పతతః పన్నగార్థే యథా పురా॥22॥

తం తు శబ్దమభిశ్రుత్య భీమసేనో మహాబలః
బభూవ పరమప్రీతః పార్థదర్శనలాలసః॥23॥

శ్రుత్వైవ పార్థమాయాంతం భీమసేనః ప్రతాపవాన్
త్యక్త్వా ప్రాణాన్మహారాజ సేనాం తవ మమర్ద హ॥24॥

స వాయువేగప్రతిమో వాయువేగసమో జవే
వాయువద్వ్యచరద్భీమో వాయుపుత్రః ప్రతాపవాన్॥25॥

తేనార్ద్యమానా రాజేంద్ర సేనా తవ విశాం పతే
వ్యభ్రామ్యత మహారాజ భిన్నా నౌరివ సాగరే॥26॥

తాం తు సేనాం తదా భీమో దర్శయన్పాణిలాఘవం
శరైరవచకర్తోగ్రైః ప్రేషయిష్యన్యమక్షయం॥27॥

తత్ర భారత భీమస్య బలం దృష్ట్వాతిమానుషం
వ్యత్రస్యంత రణే యోధాః కాలస్యేవ యుగక్షయే॥28॥

తథార్దితాన్భీమబలాన్భీమసేనేన భారత
దృష్ట్వా దుర్యోధనో రాజా ఇదం వచనమబ్రవీత్॥29॥

సైనికాన్స మహేష్వాసో యోధాంశ్చ భరతర్షభ
సమాదిశద్రణే సర్వాన్హత భీమమితి స్మ హ
తస్మిన్హతే హతం మన్యే సర్వసైన్యమశేషతః॥30॥

ప్రతిగృహ్య చ తామాజ్ఞాం తవ పుత్రస్య పార్థివాః
భీమం ప్రచ్ఛాదయామాసుః శరవర్షైః సమంతతః॥31॥

గజాశ్చ బహులా రాజన్నరాశ్చ జయగృద్ధినః
రథా హయాశ్చ రాజేంద్ర పరివవ్రుర్వృకోదరం॥32॥

స తైః పరివృతః శూరైః శూరో రాజన్సమంతతః
శుశుభే భరతశ్రేష్ఠ నక్షత్రైరివ చంద్రమాః॥33॥

స రరాజ తథా సంఖ్యే దర్శనీయో నరోత్తమః
నిర్విశేషం మహారాజ యథా హి విజయస్తథా॥34॥

తత్ర తే పార్థివాః సర్వే శరవృష్టీః సమాసృజన్
క్రోధరక్తేక్షణాః క్రూరా హంతుకామా వృకోదరం॥35॥

స విదార్య మహాసేనాం శరైః సంనతపర్వభిః
నిశ్చక్రామ రణాద్భీమో మత్స్యో జాలాదివాంభసి॥36॥

హత్వా దశ సహస్రాణి గజానామనివర్తినాం
నృణాం శతసహస్రే ద్వే ద్వే శతే చైవ భారత॥37॥

పంచ చాశ్వసహస్రాణి రథానాం శతమేవ చ
హత్వా ప్రాస్యందయద్భీమో నదీం శోణితకర్దమాం॥38॥

శోణితోదాం రథావర్తాం హస్తిగ్రాహసమాకులాం
నరమీనామశ్వనక్రాం కేశశైవలశాద్వలాం॥39॥

సంఛిన్నభుజనాగేంద్రాం బహురత్నాపహారిణీం
ఊరుగ్రాహాం మజ్జపంకాం శీర్షోపలసమాకులాం॥40॥

ధనుష్కాశాం శరావాపాం గదాపరిఘకేతనాం
యోధవ్రాతవతీం సంఖ్యే వహంతీం యమసాదనం॥41॥

క్షణేన పురుషవ్యాఘ్రః ప్రావర్తయత నిమ్నగాం
యథా వైతరణీముగ్రాం దుస్తరామకృతాత్మభిః॥42॥

యతో యతః పాండవేయః ప్రవృత్తో రథసత్తమః
తతస్తతోఽపాతయత యోధాఞ్శతసహస్రశః॥43॥

ఏవం దృష్ట్వా కృతం కర్మ భీమసేనేన సంయుగే
దుర్యోధనో మహారాజ శకునిం వాక్యమబ్రవీత్॥44॥

జయ మాతుల సంగ్రామే భీమసేనం మహాబలం
అస్మింజితే జితం మన్యే పాండవేయం మహాబలం॥45॥

తతః ప్రాయాన్మహారాజ సౌబలేయః ప్రతాపవాన్
రణాయ మహతే యుక్తో భ్రాతృభిః పరివారితః॥46॥

స సమాసాద్య సంగ్రామే భీమం భీమపరాక్రమం
వారయామాస తం వీరో వేలేవ మకరాలయం
స న్యవర్తత తం భీమో వార్యమాణః శితైః శరైః॥47॥

శకునిస్తస్య రాజేంద్ర వామే పార్శ్వే స్తనాంతరే
ప్రేషయామాస నారాచాన్రుక్మపుంఖాఞ్శిలాశితాన్॥48॥

వర్మ భిత్త్వా తు సౌవర్ణం బాణాస్తస్య మహాత్మనః
న్యమజ్జంత మహారాజ కంకబర్హిణవాససః॥49॥

సోఽతివిద్ధో రణే భీమః శరం హేమవిభూషితం
ప్రేషయామాస సహసా సౌబలం ప్రతి భారత॥50॥

తమాయాంతం శరం ఘోరం శకునిః శత్రుతాపనః
చిచ్ఛేద శతధా రాజన్కృతహస్తో మహాబలః॥51॥

తస్మిన్నిపతితే భూమౌ భీమః క్రుద్ధో విశాం పతే
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన సౌబలస్య హసన్నివ॥52॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం సౌబలేయః ప్రతాపవాన్
అన్యదాదత్త వేగేన ధనుర్భల్లాంశ్చ షోడశ॥53॥

తైస్తస్య తు మహారాజ భల్లైః సంనతపర్వభిః
చతుర్భిః సారథిం హ్యార్చ్ఛద్భీమం పంచభిరేవ చ॥54॥

ధ్వజమేకేన చిచ్ఛేద ఛత్రం ద్వాభ్యాం విశాం పతే
చతుర్భిశ్చతురో వాహాన్వివ్యాధ సుబలాత్మజః॥55॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ భీమసేనః ప్రతాపవాన్
శక్తిం చిక్షేప సమరే రుక్మదండామయస్మయీం॥56॥

సా భీమభుజనిర్ముక్తా నాగజిహ్వేవ చంచలా
నిపపాత రథే తూర్ణం సౌబలస్య మహాత్మనః॥57॥

తతస్తామేవ సంగృహ్య శక్తిం కనకభూషణాం
భీమసేనాయ చిక్షేప క్రుద్ధరూపో విశాం పతే॥58॥

సా నిర్భిద్య భుజం సవ్యం పాండవస్య మహాత్మనః
పపాత చ తతో భూమౌ యథా విద్యున్నభశ్చ్యుతా॥59॥

అథోత్కృష్టం మహారాజ ధార్తరాష్ట్రైః సమంతతః
న తు తం మమృషే భీమః సింహనాదం తరస్వినాం॥60॥

స సంగృహ్య ధనుః సజ్యం త్వరమాణో మహారథః
ముహూర్తాదివ రాజేంద్ర ఛాదయామాస సాయకైః
సౌబలస్య బలం సంఖ్యే త్యక్త్వాత్మానం మహాబలః॥61॥

తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా సూతం చైవ విశాం పతే
ధ్వజం చిచ్ఛేద భల్లేన త్వరమాణః పరాక్రమీ॥62॥

హతాశ్వం రథముత్సృజ్య త్వరమాణో నరోత్తమః
తస్థౌ విస్ఫారయంశ్చాపం క్రోధరక్తేక్షణః శ్వసన్
శరైశ్చ బహుధా రాజన్భీమమార్చ్ఛత్సమంతతః॥63॥

ప్రతిహత్య తు వేగేన భీమసేనః ప్రతాపవాన్
ధనుశ్చిచ్ఛేద సంక్రుద్ధో వివ్యాధ చ శితైః శరైః॥64॥

సోఽతివిద్ధో బలవతా శత్రుణా శత్రుకర్శనః
నిపపాత తతో భూమౌ కించిత్ప్రాణో నరాధిప॥65॥

తతస్తం విహ్వలం జ్ఞాత్వా పుత్రస్తవ విశాం పతే
అపోవాహ రథేనాజౌ భీమసేనస్య పశ్యతః॥66॥

రథస్థే తు నరవ్యాఘ్రే ధార్తరాష్ట్రాః పరాఙ్ముఖాః
ప్రదుద్రువుర్దిశో భీతా భీమాజ్జాతే మహాభయే॥67॥

సౌబలే నిర్జితే రాజన్భీమసేనేన ధన్వినా
భయేన మహతా భగ్నః పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
అపాయాజ్జవనైరశ్వైః సాపేక్షో మాతులం ప్రతి॥68॥

పరాఙ్ముఖం తు రాజానం దృష్ట్వా సైన్యాని భారత
విప్రజగ్ముః సముత్సృజ్య ద్వైరథాని సమంతతః॥69॥

తాందృష్ట్వాతిరథాన్సర్వాంధార్తరాష్ట్రాన్పరాఙ్ముఖాన్
జవేనాభ్యపతద్భీమః కిరఞ్శరశతాన్బహూన్॥70॥

తే వధ్యమానా భీమేన ధార్తరాష్ట్రాః పరాఙ్ముఖాః
కర్ణమాసాద్య సమరే స్థితా రాజన్సమంతతః
స హి తేషాం మహావీర్యో ద్వీపోఽభూత్సుమహాబలః॥71॥

భిన్ననౌకా యథా రాజంద్వీపమాసాద్య నిర్వృతాః
భవంతి పురుషవ్యాఘ్ర నావికాః కాలపర్యయే॥72॥

తథా కర్ణం సమాసాద్య తావకా భరతర్షభ
సమాశ్వస్తాః స్థితా రాజన్సంప్రహృష్టాః పరస్పరం
సమాజగ్ముశ్చ యుద్ధాయ మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥73॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తతో భగ్నేషు సైన్యేషు భీమసేనేన సంయుగే
దుర్యోధనోఽబ్రవీత్కిం ను సౌబలో వాపి సంజయ॥1॥

కర్ణో వా జయతాం శ్రేష్ఠో యోధా వా మామకా యుధి
కృపో వా కృతవర్మా చ ద్రౌణిర్దుఃశాసనోఽపి వా॥2॥

అత్యద్భుతమిదం మన్యే పాండవేయస్య విక్రమం
యథాప్రతిజ్ఞం యోధానాం రాధేయః కృతవానపి ॥3॥

కురూణామపి సర్వేషాం కర్ణః శత్రునిషూదనః
శర్మ వర్మ ప్రతిష్ఠా చ జీవితాశా చ సంజయ ॥4॥

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా కౌంతేయేనామితౌజసా
రాధేయానామధిరథః కర్ణః కిమకరోద్యుధి ॥5॥

పుత్రా వా మమ దుర్ధర్షా రాజానో వా మహారథాః
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ కుశలో హ్యసి సంజయ ॥6॥

సంజయ ఉవాచ

అపరాహ్ణే మహారాజ సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
జఘాన సోమకాన్సర్వాన్భీమసేనస్య పశ్యతః
భీమోఽప్యతిబలః సైన్యం ధార్తరాష్ట్రం వ్యపోథయత్ ॥7॥

ద్రావ్యమాణం బలం దృష్ట్వా భీమసేనేన ధీమతా
యంతారమబ్రవీత్కర్ణః పాంచాలానేవ మా వహ ॥8॥

మద్రరాజస్తతః శల్యః శ్వేతానశ్వాన్మహాజవాన్
ప్రాహిణోచ్చేదిపాంచాలాన్కరూషాంశ్చ మహాబలః ॥9॥

ప్రవిశ్య చ స తాం సేనాం శల్యః పరబలార్దనః
న్యయచ్ఛత్తురగాన్హృష్టో యత్ర యత్రైచ్ఛదగ్రణీః ॥10॥

తం రథం మేఘసంకాశం వైయాఘ్రపరివారణం
సందృశ్య పాండుపాంచాలాస్త్రస్తా ఆసన్విశాం పతే ॥11॥

తతో రథస్య నినదః ప్రాదురాసీన్మహారణే
పర్జన్యసమనిర్ఘోషః పర్వతస్యేవ దీర్యతః ॥12॥

తతః శరశతైస్తీక్ష్ణైః కర్ణోఽప్యాకర్ణనిఃసృతైః
జఘాన పాండవబలం శతశోఽథ సహస్రశః ॥13॥

తం తథా సమరే కర్మ కుర్వాణమతిమానుషం
పరివవ్రుర్మహేష్వాసాః పాండవానాం మహారథాః ॥14॥

తం శిఖండీ చ భీమశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
నకులః సహదేవశ్చ ద్రౌపదేయాః ససాత్యకాః
పరివవ్రుర్జిఘాంసంతో రాధేయం శరవృష్టిభిః ॥15॥

సాత్యకిస్తు తతః కర్ణం వింశత్యా నిశితైః శరైః
అతాడయద్రణే శూరో జత్రుదేశే నరోత్తమః ॥16॥

శిఖండీ పంచవింశత్యా ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పంచభిః
ద్రౌపదేయాశ్చతుఃషష్ట్యా సహదేవశ్చ సప్తభిః
నకులశ్చ శతేనాజౌ కర్ణం వివ్యాధ సాయకైః ॥17॥

భీమసేనస్తు రాధేయం నవత్యా నతపర్వణాం
వివ్యాధ సమరే క్రుద్ధో జత్రుదేశే మహాబలః ॥18॥

తతః ప్రహస్యాధిరథిర్విక్షిపంధనురుత్తమం
ముమోచ నిశితాన్బాణాన్పీడయన్సుమహాబలః
తాన్ప్రత్యవిధ్యద్రాధేయః పంచభిః పంచభిః శరైః ॥19॥

సాత్యకేస్తు ధనుశ్ఛిత్త్వా ధ్వజం చ పురుషర్షభః
అథైనం నవభిర్బాణైరాజఘాన స్తనాంతరే ॥20॥

భీమసేనస్తు తం క్రుద్ధో వివ్యాధ త్రింశతా శరైః
సారథిం చ త్రిభిర్బాణైరాజఘాన పరంతపః॥21॥

విరథాంద్రౌపదేయాంశ్చ చకార పురుషర్షభః
అక్ష్ణోర్నిమేషమాత్రేణ తదద్భుతమివాభవత్॥22॥

విముఖీకృత్య తాన్సర్వానిష్కరైః సంనతపర్వభిః
పాంచాలానహనచ్చూరశ్చేదీనాం చ మహారథాన్॥23॥

తే వధ్యమానాః సమరే చేదిమత్స్యా విశాం పతే
కర్ణమేకమభిద్రుత్య శరసంఘైః సమార్దయన్
తాంజఘాన శితైర్బాణైః సూతపుత్రో మహారథః॥24॥

ఏతదత్యద్భుతం కర్ణే దృష్టవానస్మి భారత
యదేకః సమరే శూరాన్సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్॥25॥

యతమానాన్పరం శక్త్యాయోధయత్తాంశ్చ ధన్వినః
పాండవేయాన్మహారాజ శరైర్వారితవాన్రణే॥26॥

తత్ర భారత కర్ణస్య లాఘవేన మహాత్మనః
తుతుషుర్దేవతాః సర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః॥27॥

అపూజయన్మహేష్వాసా ధార్తరాష్ట్రా నరోత్తమం
కర్ణం రథవరశ్రేష్ఠం శ్రేష్ఠం సర్వధనుష్మతాం॥28॥

తతః కర్ణో మహారాజ దదాహ రిపువాహినీం
కక్షమిద్ధో యథా వహ్నిర్నిదాఘే జ్వలితో మహాన్॥29॥

తే వధ్యమానాః కర్ణేన పాండవేయాస్తతస్తతః
ప్రాద్రవంత రణే భీతాః కర్ణం దృష్ట్వా మహాబలం॥30॥

తత్రాక్రందో మహానాసీత్పాంచాలానాం మహారణే
వధ్యతాం సాయకైస్తీక్ష్ణైః కర్ణచాపవరచ్యుతైః॥31॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తా పాండవానాం మహాచమూః
కర్ణమేకం రణే యోధం మేనిరే తత్ర శాత్రవాః॥32॥

తత్రాద్భుతం పరం చక్రే రాధేయః శత్రుకర్శనః
యదేకం పాండవాః సర్వే న శేకురభివీక్షితుం॥33॥

యథౌఘః పర్వతశ్రేష్ఠమాసాద్యాభిప్రదీర్యతే
తథా తత్పాండవం సైన్యం కర్ణమాసాద్య దీర్యతే॥34॥

కర్ణోఽపి సమరే రాజన్విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్
దహంస్తస్థౌ మహాబాహుః పాండవానాం మహాచమూం॥35॥

శిరాంసి చ మహారాజ కర్ణాంశ్చంచలకుండలాన్
బాహూంశ్చ వీరో వీరాణాం చిచ్ఛేద లఘు చేషుభిః॥36॥

హస్తిదంతాంత్సరూన్ఖడ్గాంధ్వజాఞ్శక్తీర్హయాన్గజాన్
రథాంశ్చ వివిధాన్రాజన్పతాకా వ్యజనాని చ॥37॥

అక్షేషాయుగయోక్త్రాణి చక్రాణి వివిధాని చ
చిచ్ఛేద శతధా కర్ణో యోధవ్రతమనుష్ఠితః॥38॥

తత్ర భారత కర్ణేన నిహతైర్గజవాజిభిః
అగమ్యరూపా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా॥39॥

విషమం చ సమం చైవ హతైరశ్వపదాతిభిః
రథైశ్చ కుంజరైశ్చైవ న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥40॥

నాపి స్వే న పరే యోధాః ప్రాజ్ఞాయంత పరస్పరం
ఘోరే శరాంధకారే తు కర్ణాస్త్రే చ విజృంభితే ||41||

రాధేయచాపనిర్ముక్తైః శరైః కాంచనభూషితైః
సంఛాదితా మహారాజ యతమానా మహారథాః ||42||

తే పాండవేయాః సమరే కర్ణేన స్మ పునః పునః
అభజ్యంత మహారాజ యతమానా మహారథాః ||43||

మృగసంఘాన్యథా క్రుద్ధః సింహో ద్రావయతే వనే
కర్ణస్తు సమరే యోధాంస్తత్ర తత్ర మహాయశాః
కాలయామాస తత్సైన్యం యథా పశుగణాన్వృకః ||44||

దృష్ట్వా తు పాండవీం సేనాం ధార్తరాష్ట్రాః పరాఙ్ముఖీం
అభిజగ్ముర్మహేష్వాసా రువంతో భైరవాన్రవాన్ ||45||

దుర్యోధనో హి రాజేంద్ర ముదా పరమయా యుతః
వాదయామాస సంహృష్టో నానావాద్యాని సర్వశః ||46||

పాంచాలాపి మహేష్వాసా భగ్నా భగ్నా నరోత్తమాః
న్యవర్తంత యథా శూరా మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం ||47||

తాన్నివృత్తాన్రణే శూరాన్రాధేయః శత్రుతాపనః
అనేకశో మహారాజ బభంజ పురుషర్షభః ||48||

తత్ర భారత కర్ణేన పాంచాలా వింశతీ రథాః
నిహతాః సాదయః క్రోధాచ్చేదయశ్చ పరఃశతాః ||49||

కృత్వా శూన్యాన్రథోపస్థాన్వాజిపృష్ఠాంశ్చ భారత
నిర్మనుష్యాన్గజస్కంధాన్పాదాతాంశ్చైవ విద్రుతాన్ ||50||

ఆదిత్య ఇవ మధ్యాహ్నే దుర్నిరీక్ష్యః పరంతపః
కాలాంతకవపుః క్రూరః సూతపుత్రశ్చచార హ ||51||

ఏవమేతాన్మహారాజ నరవాజిరథద్విపాన్
హత్వా తస్థౌ మహేష్వాసః కర్ణోఽరిగణసూదనః ||52||

యథా భూతగణాన్హత్వా కాలస్తిష్ఠేన్మహాబలః
తథా స సోమకాన్హత్వా తస్థావేకో మహారథః ||53||

తత్రాద్భుతమపశ్యామ పాంచాలానాం పరాక్రమం
వధ్యమానాపి కర్ణేన నాజహూరా రణమూర్ధని ||54||

రాజా దుఃశాసనశ్చైవ కృపః శారద్వతస్తథా
అశ్వత్థామా కృతవర్మా శకునిశ్చాపి సౌబలః
న్యహనన్పాండవీం సేనాం శతశోఽథ సహస్రశః ||55||

కర్ణపుత్రౌ చ రాజేంద్ర భ్రాతరౌ సత్యవిక్రమౌ
అనాశయేతాం బలినః పాంచాలాన్వై తతస్తతః
తత్ర యుద్ధం తదా హ్యాసీత్క్రూరం విశసనం మహత్ ||56||

తథైవ పాండవాః శూరా ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
ద్రౌపదేయాశ్చ సంక్రుద్ధా అభ్యఘ్నంస్తావకం బలం ||57||

ఏవమేష క్షయో వృత్తః పాండవానాం తతస్తతః
తావకానామపి రణే భీమం ప్రాప్య మహాబలం ||58||

సంజయ ఉవాచ

అర్జునస్తు మహారాజ కృత్వా సైన్యం పృథగ్విధం
సూతపుత్రం సుసంరబ్ధం దృష్ట్వా చైవ మహారణే॥1॥

శోణితోదాం మహీం కృత్వా మాంసమజ్జాస్థివాహినీం
వాసుదేవమిదం వాక్యమబ్రవీత్పురుషర్షభ॥2॥

ఏష కేతూ రణే కృష్ణ సూతపుత్రస్య దృశ్యతే
భీమసేనాదయశ్చైతే యోధయంతి మహారథాన్
ఏతే ద్రవంతి పాంచాలాః కర్ణాత్త్రస్తా జనార్దన॥3॥

ఏష దుర్యోధనో రాజా శ్వేతచ్ఛత్రేణ భాస్వతా
కర్ణేన భగ్నాన్పాంచాలాంద్రావయన్బహు శోభతే॥4॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ ద్రౌణిశ్చైవ మహాబలః
ఏతే రక్షంతి రాజానం సూతపుత్రేణ రక్షితాః
అవధ్యమానాస్తేఽస్మాభిర్ఘాతయిష్యంతి సోమకాన్॥5॥

ఏష శల్యో రథోపస్థే రశ్మిసంచారకోవిదః
సూతపుత్రరథం కృష్ణ వాహయన్బహు శోభతే॥6॥

తత్ర మే బుద్ధిరుత్పన్నా వాహయాత్ర మహారథం
నాహత్వా సమరే కర్ణం నివర్తిష్యే కథంచన॥7॥

రాధేయోఽప్యన్యథా పార్థాన్సృంజయాంశ్చ మహారథాన్
నిఃశేషాన్సమరే కుర్యాత్పశ్యతోర్నౌ జనార్దన॥8॥

తతః ప్రాయాద్రథేనాశు కేశవస్తవ వాహినీం
కర్ణం ప్రతి మహేష్వాసం ద్వైరథే సవ్యసాచినా॥9॥

ప్రయాతశ్చ మహాబాహుః పాండవానుజ్ఞయా హరిః
ఆశ్వాసయన్రథేనైవ పాండుసైన్యాని సర్వశః॥10॥

రథఘోషః స సంగ్రామే పాండవేయస్య సంబభౌ
వాసవాశనితుల్యస్య మహౌఘస్యేవ మారిష॥11॥

మహతా రథఘోషేణ పాండవః సత్యవిక్రమః
అభ్యయాదప్రమేయాత్మా విజయస్తవ వాహినీం॥12॥

తమాయాంతం సమీక్ష్యైవ శ్వేతాశ్వం కృష్ణసారథిం
మద్రరాజోఽబ్రవీత్కర్ణం కేతుం దృష్ట్వా మహాత్మనః॥13॥

అయం స రథ ఆయాతి శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః
నిఘ్నన్నమిత్రాన్సమరే యం కర్ణ పరిపృచ్ఛసి॥14॥

ఏష తిష్ఠతి కౌంతేయః సంస్పృశన్గాండివం ధనుః
తం హనిష్యసి చేదద్య తన్నః శ్రేయో భవిష్యతి॥15॥

ఏషా విదీర్యతే సేనా ధార్తరాష్ట్రీ సమంతతః
అర్జునస్య భయాత్తూర్ణం నిఘ్నతః శాత్రవాన్బహూన్॥16॥

వర్జయన్సర్వసైన్యాని త్వరతే హి ధనంజయః
త్వదర్థమితి మన్యేఽహం యథాస్యోదీర్యతే వపుః॥17॥

న హ్యవస్థాప్యతే పార్థో యుయుత్సుః కేనచిత్సహ
త్వామృతే క్రోధదీప్తో హి పీడ్యమానే వృకోదరే॥18॥

విరథం ధర్మరాజం చ దృష్ట్వా సుదృఢవిక్షతం
శిఖండినం సాత్యకిం చ ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం॥19॥

ద్రౌపదేయాన్యుధామన్యుముత్తమౌజసమేవ చ
నకులం సహదేవం చ భ్రాతరౌ ద్వౌ సమీక్ష్య చ॥20॥

సహసైకరథః పార్థస్త్వామభ్యేతి పరంతప
క్రోధరక్తేక్షణః క్రుద్ధో జిఘాంసుః సర్వధన్వినాం॥21॥

త్వరితోఽభిపతత్యస్మాంస్త్యక్త్వా సైన్యాన్యసంశయం
త్వం కర్ణ ప్రతియాహ్యేనం నాస్త్యన్యో హి ధనుర్ధరః॥22॥

న తం పశ్యామి లోకేఽస్మింస్త్వత్తోఽప్యన్యం ధనుర్ధరం
అర్జునం సమరే క్రుద్ధం యో వేలామివ ధారయేత్॥23॥

న చాస్య రక్షాం పశ్యామి పృష్ఠతో న చ పార్శ్వతః
ఏక ఏవాభియాతి త్వాం పశ్య సాఫల్యమాత్మనః॥24॥

త్వం హి కృష్ణౌ రణే శక్తః సంసాధయితుమాహవే
తవైష భారో రాధేయ ప్రత్యుద్యాహి ధనంజయం॥25॥

త్వం కృతో హ్యేవ భీష్మేణ ద్రోణద్రౌణికృపైరపి
సవ్యసాచిప్రతిరథస్తం నివర్తయ పాండవం॥26॥

లేలిహానం యథా సర్పం గర్జంతమృషభం యథా
లయస్థితం యథా వ్యాఘ్రం జహి కర్ణ ధనంజయం॥27॥

ఏతే ద్రవంతి సమరే ధార్తరాష్ట్రా మహారథాః
అర్జునస్య భయాత్తూర్ణం నిరపేక్షా జనాధిపాః॥28॥

ద్రవతామథ తేషాం తు యుధి నాన్యోఽస్తి మానవః
భయహా యో భవేద్వీర త్వామృతే సూతనందన॥29॥

ఏతే త్వాం కురవః సర్వే ద్వీపమాసాద్య సంయుగే
విష్ఠితాః పురుషవ్యాఘ్ర త్వత్తః శరణకాంక్షిణః॥30॥

వైదేహాంబష్ఠకాంబోజాస్తథా నగ్నజితస్త్వయా
గాంధారాశ్చ యయా ధృత్యా జితాః సంఖ్యే సుదుర్జయాః॥31॥

తాం ధృతిం కురు రాధేయ తతః ప్రత్యేహి పాండవం
వాసుదేవం చ వార్ష్ణేయం ప్రీయమాణం కిరీటినా॥32॥

కర్ణ ఉవాచ

ప్రకృతిస్థో హి మే శల్య ఇదానీం సంమతస్తథా
ప్రతిభాసి మహాబాహో విభీశ్చైవ ధనంజయాత్॥33॥

పశ్య బాహ్వోర్బలం మేఽద్య శిక్షితస్య చ పశ్య మే
ఏకోఽద్య నిహనిష్యామి పాండవానాం మహాచమూం॥34॥

కృష్ణౌ చ పురుషవ్యాఘ్రౌ తచ్చ సత్యం బ్రవీమి తే
నాహత్వా యుధి తౌ వీరావపయాస్యే కథంచన॥35॥

స్వప్స్యే వా నిహతస్తాభ్యామసత్యో హి రణే జయః
కృతార్థో వా భవిష్యామి హత్వా తావథ వా హతః॥36॥

నైతాదృశో జాతు బభూవ లోకే; రథోత్తమో యావదనుశ్రుతం నః
తమీదృశం ప్రతియోత్స్యామి పార్థం; మహాహవే పశ్య చ పౌరుషం మే॥37॥

రథే చరత్యేష రథప్రవీరః; శీఘ్రైర్హయైః కౌరవరాజపుత్రః
స వాద్య మాం నేష్యతి కృచ్ఛ్రమేత;త్కర్ణస్యాంతాదేతదంతాః స్థ సర్వే॥38॥

అస్వేదినౌ రాజపుత్రస్య హస్తౌ;వవేపినౌ జాతకిణౌ బృహంతౌ
దృఢాయుధః కృతిమాన్క్షిప్రహస్తో; న పాండవేయేన సమోఽస్తి యోధః॥39॥

గృహ్ణాత్యనేకానపి కంకపత్రా;నేకం యథా తాన్క్షితిపాన్ప్రమథ్య
తే క్రోశమాత్రం నిపతంత్యమోఘాః; కస్తేన యోధోఽస్తి సమః పృథివ్యాం॥40॥

అతోషయత్పాండవేయో హుతాశం; కృష్ణద్వితీయోఽతిరథస్తరస్వీ
లేభే చక్రం యత్ర కృష్ణో మహాత్మా; ధనుర్గాండీవం పాండవః సవ్యసాచీ॥41॥

శ్వేతాశ్వయుక్తం చ సుఘోషమగ్ర్యం; రథం మహాబాహురదీనసత్త్వః
మహేషుధీ చాక్షయౌ దివ్యరూపౌ; శస్త్రాణి దివ్యాని చ హవ్యవాహాత్॥42॥

తథేంద్రలోకే నిజఘాన దైత్యా;నసంఖ్యేయాన్కాలకేయాంశ్చ సర్వాన్
లేభే శంఖం దేవదత్తం స్మ తత్ర; కో నామ తేనాభ్యధికః పృథివ్యాం॥43॥

మహాదేవం తోషయామాస చైవ; సాక్షాత్సుయుద్ధేన మహానుభావః
లేభే తతః పాశుపతం సుఘోరం; త్రైలోక్యసంహారకరం మహాస్త్రం॥44॥

పృథక్పృథగ్లోకపాలాః సమేతా; దదుర్హ్యస్త్రాణ్యప్రమేయాణి యస్య
యైస్తాంజఘానాశు రణే నృసింహా;న్స కాలఖంజానసురాన్సమేతాన్॥45॥

తథా విరాటస్య పురే సమేతా;న్సర్వానస్మానేకరథేన జిత్వా
జహార తద్గోధనమాజిమధ్యే; వస్త్రాణి చాదత్త మహారథేభ్యః॥46॥

తమీదృశం వీర్యగుణోపపన్నం; కృష్ణద్వితీయం వరయే రణాయ
అనంతవీర్యేణ చ కేశవేన; నారాయణేనాప్రతిమేన గుప్తం॥47॥

వర్షాయుతైర్యస్య గుణా న శక్యా; వక్తుం సమేతైరపి సర్వలోకైః
మహాత్మనః శంఖచక్రాసిపాణే;ర్విష్ణోర్జిష్ణోర్వసుదేవాత్మజస్య
భయం మే వై జాయతే సాధ్వసం చ; దృష్ట్వా కృష్ణావేకరథే సమేతౌ॥48॥

ఉభౌ హి శూరౌ కృతినౌ దృఢాస్త్రౌ; మహారథౌ సంహననోపపన్నౌ
ఏతాదృశౌ ఫల్గునవాసుదేవౌ; కోఽన్యః ప్రతీయాన్మదృతే ను శల్య॥49॥

ఏతావహం యుధి వా పాతయిష్యే; మాం వా కృష్ణౌ నిహనిష్యతోఽద్య
ఇతి బ్రువఞ్శల్యమమిత్రహంతా; కర్ణో రణే మేఘ ఇవోన్ననాద॥50॥

అభ్యేత్య పుత్రేణ తవాభినందితః; సమేత్య చోవాచ కురుప్రవీరాన్
కృపం చ భోజం చ మహాభుజావుభౌ; తథైవ గాంధారనృపం సహానుజం
గురోః సుతం చావరజం తథాత్మనః; పదాతినోఽథ ద్విపసాదినోఽన్యాన్॥51॥

నిరుంధతాభిద్రవతాచ్యుతార్జునౌ; శ్రమేణ సంయోజయతాశు సర్వతః
యథా భవద్భిర్భృశవిక్షతావుభౌ; సుఖేన హన్యామహమద్య భూమిపాః॥52॥

తథేతి చోక్త్వా త్వరితాః స్మ తేఽర్జునం; జిఘాంసవో వీరతమాః సమభ్యయుః
నదీనదాన్భూరిజలో మహార్ణవో; యథా తథా తాన్సమరేఽర్జునోఽగ్రసత్॥53॥

న సందధానో న తథా శరోత్తమా;న్ప్రముంచమానో రిపుభిః ప్రదృశ్యతే
ధనంజయస్తస్య శరైశ్చ దారితా; హతాశ్చ పేతుర్నరవాజికుంజరాః॥54॥

శరార్చిషం గాండివచారుమండలం; యుగాంతసూర్యప్రతిమానతేజసం
న కౌరవాః శేకురుదీక్షితుం జయం; యథా రవిం వ్యాధితచక్షుషో జనాః॥55॥

తమభ్యధావద్విసృజఞ్శరాన్కృప;స్తథైవ భోజస్తవ చాత్మజః స్వయం
జిఘాంసుభిస్తాన్కుశలైః శరోత్తమా;న్మహాహవే సంజవితాన్ప్రయత్నతః
శరైః ప్రచిచ్ఛేద చ పాండవస్త్వర;న్పరాభినద్వక్షసి చ త్రిభిస్త్రిభిః॥56॥

స గాండివాభ్యాయతపూర్ణమండల;స్తపన్రిపూనర్జునభాస్కరో బభౌ
శరోగ్రరశ్మిః శుచిశుక్రమధ్యగో; యథైవ సూర్యః పరివేషగస్తథా॥57॥

అథాగ్ర్యబాణైర్దశభిర్ధనంజయం; పరాభినద్ద్రోణసుతోఽచ్యుతం త్రిభిః
చతుర్భిరశ్వాంశ్చతురః కపిం తథా; శరైః స నారాచవరైరవాకిరత్॥58॥

తథా తు తత్తత్స్ఫురదాత్తకార్ముకం; త్రిభిః శరైర్యంతృశిరః క్షురేణ
హయాంశ్చతుర్భిశ్చతురస్త్రిభిర్ధ్వజం; ధనంజయో ద్రౌణిరథాన్న్యపాతయత్॥59॥

స రోషపూర్ణోఽశనివజ్రహాటకై;రలంకృతం తక్షకభోగవర్చసం
సుబంధనం కార్ముకమన్యదాదదే; యథా మహాహిప్రవరం గిరేస్తథా॥60॥

స్వమాయుధం చోపవికీర్య భూతలే; ధనుశ్చ కృత్వా సగుణం గుణాధికః
సమానయానావజితౌ నరోత్తమౌ; శరోత్తమైర్ద్రౌణిరవిధ్యదంతికాత్॥61॥

కృపశ్చ భోజశ్చ తథాత్మజశ్చ తే; తమోనుదం వారిధరా ఇవాపతన్
కృపస్య పార్థః సశరం శరాసనం; హయాంధ్వజం సారథిమేవ పత్రిభిః॥62॥

శరైః ప్రచిచ్ఛేద తవాత్మజస్య; ధ్వజం ధనుశ్చ ప్రచకర్త నర్దతః
జఘాన చాశ్వాన్కృతవర్మణః శుభా;న్ధ్వజం చ చిచ్ఛేద తతః ప్రతాపవాన్॥63॥

సవాజిసూతేష్వసనాన్సకేతనా;ఞ్జఘాన నాగాశ్వరథాంస్త్వరంశ్చ సః
తతః ప్రకీర్ణం సుమహద్బలం తవ; ప్రదారితం సేతురివాంభసా యథా
తతోఽర్జునస్యాశు రథేన కేశవ;శ్చకార శత్రూనపసవ్యమాతురాన్॥64॥

తతః ప్రయాంతం త్వరితం ధనంజయం; శతక్రతుం వృత్రనిజఘ్నుషం యథా
సమన్వధావన్పునరుచ్ఛ్రితైర్ధ్వజైః రథైః సుయుక్తైరపరే యుయుత్సవః॥65॥

అథాభిసృత్య ప్రతివార్య తానరీ;న్ధనంజయస్యాభి రథం మహారథాః
శిఖండిశైనేయయమాః శితైః శరై;ర్విదారయంతో వ్యనదన్సుభైరవం॥66॥

తతోఽభిజఘ్నుః కుపితాః పరస్పరం; శరైస్తదాంజోగతిభిః సుతేజనైః
కురుప్రవీరాః సహ సృంజయైర్యథా;సురాః పురా దేవవరైరయోధయన్॥67॥

జయేప్సవః స్వర్గమనాయ చోత్సుకాః; పతంతి నాగాశ్వరథాః పరంతప
జగర్జురుచ్చైర్బలవచ్చ వివ్యధుః; శరైః సుముక్తైరితరేతరం పృథక్॥68॥

శరాంధకారే తు మహాత్మభిః కృతే; మహామృధే యోధవరైః పరస్పరం
బభుర్దశాశా న దివం చ పార్థివ; ప్రభా చ సూర్యస్య తమోవృతాభవత్॥69॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

సంజయ ఉవాచ

రాజన్కురూణాం ప్రవరైర్బలైర్భీమమభిద్రుతం
మజ్జంతమివ కౌంతేయముజ్జిహీర్షుర్ధనంజయః॥1॥

విమృద్య సూతపుత్రస్య సేనాం భారత సాయకైః
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ పరవీరాంధనంజయః॥2॥

తతోఽస్యాంబరమావృత్య శరజాలాని భాగశః
అదృశ్యంత తథాన్యే చ నిఘ్నంతస్తవ వాహినీం॥3॥

స పక్షిసంఘాచరితమాకాశం పూరయఞ్శరైః
ధనంజయో మహారాజ కురూణామంతకోఽభవత్॥4॥

తతో భల్లైః క్షురప్రైశ్చ నారాచైర్నిర్మలైరపి
గాత్రాణి ప్రాక్షిణోత్పార్థః శిరాంసి చ చకర్త హ॥5॥

ఛిన్నగాత్రైర్వికవచైర్విశిరస్కైః సమంతతః
పతితైశ్చ పతద్భిశ్చ యోధైరాసీత్సమావృతం॥6॥

ధనంజయశరాభ్యస్తైః స్యందనాశ్వనరద్విపైః
రణభూమిరభూద్రాజన్మహావైతరణీ యథా॥7॥

ఈషాచక్రాక్షభంగైశ్చ వ్యశ్వైః సాశ్వైశ్చ యుధ్యతాం
ససూతైర్హతసూతైశ్చ రథైః స్తీర్ణాభవన్మహీ॥8॥

సువర్ణవర్మసంనాహైర్యోధైః కనకభూషణైః
ఆస్థితాః కృతవర్మాణో భద్రా నిత్యమదా ద్విపాః
క్రుద్ధాః క్రుద్ధైర్మహామాత్రైః ప్రేషితార్జునమభ్యయుః॥9॥

చతుఃశతాః శరవర్షైర్హతాః పేతుః కిరీటినా
పర్యస్తానీవ శృంగాణి ససత్త్వాని మహాగిరేః॥10॥

ధనంజయశరాభ్యస్తైః స్తీర్ణా భూర్వరవారణైః
అభిపేదేఽర్జునరథో ఘనాన్భిందన్నివాంశుమాన్॥11॥

హతైర్గజమనుష్యాశ్వైర్భగ్నైశ్చ బహుధా రథైః
విశస్త్రపత్రకవచైర్యుద్ధశౌండైర్గతాసుభిః
అపవిద్ధాయుధైర్మార్గః స్తీర్ణోఽభూత్ఫల్గునేన వై॥12॥

వ్యస్ఫూర్జయచ్చ గాండీవం సుమహద్భైరవస్వనం
ఘోరో వజ్రవినిష్పేషః స్తనయిత్నోరివాంబరే॥13॥

తతః ప్రాదీర్యత చమూర్ధనంజయశరాహతా
మహావాతసమావిద్ధా మహానౌరివ సాగరే॥14॥

నానారూపాః ప్రహరణాః శరా గాండీవచోదితాః
అలాతోల్కాశనిప్రఖ్యాస్తవ సైన్యం వినిర్దహన్॥15॥

మహాగిరౌ వేణువనం నిశి ప్రజ్వలితం యథా
తథా తవ మహత్సైన్యం ప్రాస్ఫురచ్ఛరపీడితం॥16॥

సంపిష్టదగ్ధవిధ్వస్తం తవ సైన్యం కిరీటినా
హతం ప్రవిహతం బాణైః సర్వతః ప్రద్రుతం దిశః॥17॥

మహావనే మృగగణా దావాగ్నిగ్రసితా యథా
కురవః పర్యవర్తంత నిర్దగ్ధాః సవ్యసాచినా॥18॥

ఉత్సృజ్య హి మహాబాహుం భీమసేనం తదా రణే
బలం కురూణాముద్విగ్నం సర్వమాసీత్పరాఙ్ముఖం॥19॥

తతః కురుషు భగ్నేషు బీభత్సురపరాజితః
భీమసేనం సమాసాద్య ముహూర్తం సోఽభ్యవర్తత॥20॥

సమాగమ్య స భీమేన మంత్రయిత్వా చ ఫల్గునః
విశల్యమరుజం చాస్మై కథయిత్వా యుధిష్ఠిరం॥21॥

భీమసేనాభ్యనుజ్ఞాతస్తతః ప్రాయాద్ధనంజయః
నాదయన్రథఘోషేణ పృథివీం ద్యాం చ భారత॥22॥

తతః పరివృతో భీమైర్దశభిః శత్రుపుంగవైః
దుఃశాసనాదవరజైస్తవ పుత్రైర్ధనంజయః॥23॥

తే తమభ్యర్దయన్బాణైరుల్కాభిరివ కుంజరం
ఆతతేష్వసనాః క్రూరా నృత్యంత ఇవ భారత॥24॥

అపసవ్యాంస్తు తాంశ్చక్రే రథేన మధుసూదనః
తతస్తే ప్రాద్రవఞ్శూరాః పరాఙ్ముఖరథేఽర్జునే॥25॥

తేషామాపతతాం కేతూన్రథాంశ్చాపాని సాయకాన్
నారాచైరర్ధచంద్రైశ్చ క్షిప్రం పార్థో న్యపాతయత్॥26॥

అథాన్యైర్దశభిర్భల్లైః శిరాంస్యేషాం న్యపాతయత్
రోషసంరక్తనేత్రాణి సందష్టౌష్ఠాని భూతలే
తాని వక్త్రాణి విబభుర్వ్యోమ్ని తారాగణా ఇవ॥27॥

తాంస్తు భల్లైర్మహావేగైర్దశభిర్దశ కౌరవాన్
రుక్మాంగదాన్రుక్మపుంఖైర్విద్ధ్వా ప్రాయాదమిత్రహా॥28॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తం తు యాంతం మహావేగైరశ్వైః కపివరధ్వజం
యుద్ధాయాభ్యద్రవన్వీరాః కురూణాం నవతీ రథాః
పరివవ్రుర్నరవ్యాఘ్రా నరవ్యాఘ్రం రణేఽర్జునం॥1॥

కృష్ణః శ్వేతాన్మహావేగానశ్వాన్కనకభూషణాన్
ముక్తాజాలప్రతిచ్ఛన్నాన్ప్రైషీత్కర్ణరథం ప్రతి॥2॥

తతః కర్ణరథం యాంతమరీన్ఘ్నంతం ధనంజయం
బాణవర్షైరభిఘ్నంతః సంశప్తకరథా యయుః॥3॥

త్వరమాణాంస్తు తాన్సర్వాన్ససూతేష్వసనధ్వజాన్
జఘాన నవతిం వీరానర్జునో నిశితైః శరైః॥4॥

తేఽపతంత హతా బాణైర్నానారూపైః కిరీటినా
సవిమానా యథా సిద్ధాః స్వర్గాత్పుణ్యక్షయే తథా॥5॥

తతః సరథనాగాశ్వాః కురవః కురుసత్తమ
నిర్భయా భరతశ్రేష్ఠమభ్యవర్తంత ఫల్గునం॥6॥

తదాయస్తమముక్తాస్త్రముదీర్ణవరవారణం
పుత్రాణాం తే మహత్సైన్యం సమరౌత్సీద్ధనంజయః॥7॥

శక్త్యృష్టితోమరప్రాసైర్గదానిస్త్రింశసాయకైః
ప్రాచ్ఛాదయన్మహేష్వాసాః కురవః కురునందనం॥8॥

తాం కురూణాం ప్రవితతాం శస్త్రవృష్టిం సముద్యతాం
వ్యధమత్పాండవో బాణైస్తమః సూర్య ఇవాంశుభిః॥9॥

తతో మ్లేచ్ఛాః స్థితైర్మత్తైస్త్రయోదశశతైర్గజైః
పార్శ్వతోఽభ్యహనన్పార్థం తవ పుత్రస్య శాసనాత్॥10॥

కర్ణినాలీకనారాచైస్తోమరైః ప్రాసశక్తిభిః
కంపనైర్భిండిపాలైశ్చ రథస్థం పార్థమార్దయన్॥11॥

తామస్త్రవృష్టిం ప్రహితాం ద్విపస్థైర్యవనైః స్మయన్
చిచ్ఛేద నిశితైర్భల్లైరర్ధచంద్రైశ్చ ఫల్గునః॥12॥

అథ తాంద్విరదాన్సర్వాన్నానాలింగైర్మహాశరైః
సపతాకాన్సహారోహాన్గిరీన్వజ్రైరివాభినత్॥13॥

తే హేమపుంఖైరిషుభిరాచితా హేమమాలినః
హతాః పేతుర్మహానాగాః సాగ్నిజ్వాలా ఇవాద్రయః॥14॥

తతో గాండీవనిర్ఘోషో మహానాసీద్విశాం పతే
స్తనతాం కూజతాం చైవ మనుష్యగజవాజినాం॥15॥

కుంజరాశ్చ హతా రాజన్ప్రాద్రవంస్తే సమంతతః
అశ్వాశ్చ పర్యధావంత హతారోహా దిశో దశ॥16॥

రథా హీనా మహారాజ రథిభిర్వాజిభిస్తథా
గంధర్వనగరాకారా దృశ్యంతే స్మ సహస్రశః॥17॥

అశ్వారోహా మహారాజ ధావమానాస్తతస్తతః
తత్ర తత్రైవ దృశ్యంతే పతితాః పార్థసాయకైః॥18॥

తస్మిన్క్షణే పాండవస్య బాహ్వోర్బలమదృశ్యత
యత్సాదినో వారణాంశ్చ రథాంశ్చైకోఽజయద్యుధి॥19॥

తతస్త్ర్యంగేణ మహతా బలేన భరతర్షభ
దృష్ట్వా పరివృతం రాజన్భీమసేనః కిరీటినం॥20॥

హతావశేషానుత్సృజ్య త్వదీయాన్కతిచిద్రథాన్
జవేనాభ్యద్రవద్రాజంధనంజయరథం ప్రతి॥21॥

తతస్తత్ప్రాద్రవత్సైన్యం హతభూయిష్ఠమాతురం
దృష్ట్వా యదర్జునం భీమో జగామ భ్రాతరం ప్రతి॥22॥

హతావశిష్టాంస్తురగానర్జునేన మహాజవాన్
భీమో వ్యధమదభ్రాంతో గదాపాణిర్మహాహవే॥23॥

కాలరాత్రిమివాత్యుగ్రాం నరనాగాశ్వభోజనాం
ప్రాకారాట్టపురద్వారదారణీమతిదారుణాం॥24॥

తతో గదాం నృనాగాశ్వేష్వాశు భీమో వ్యవాసృజత్
సా జఘాన బహూనశ్వానశ్వారోహాంశ్చ మారిష॥25॥

కాంస్యాయసతనుత్రాంస్తాన్నరానశ్వాంశ్చ పాండవః
పోథయామాస గదయా సశబ్దం తేఽపతన్హతాః॥26॥

హత్వా తు తద్గజానీకం భీమసేనో మహాబలః
పునః స్వరథమాస్థాయ పృష్ఠతోఽర్జునమన్వగాత్॥27॥

హతం పరాఙ్ముఖప్రాయం నిరుత్సాహం పరం బలం
వ్యాలంబత మహారాజ ప్రాయశః శస్త్రవేష్టితం॥28॥

విలంబమానం తత్సైన్యమప్రగల్భమవస్థితం
దృష్ట్వా ప్రాచ్ఛాదయద్బాణైరర్జునః ప్రాణతాపనైః॥29॥

తతః కురూణామభవదార్తనాదో మహామృధే
రథాశ్వనాగాసుహరైర్వధ్యతామర్జునేషుభిః॥30॥

హాహాకృతం భృశం తత్స్థా లీయమానం పరస్పరం
అలాతచక్రవత్సైన్యం తదాభ్రమత తావకం॥31॥

ఆదీప్తం తవ తత్సైన్యం శరైశ్ఛిన్నతనుచ్ఛదం
ఆసీత్స్వశోణితక్లిన్నం ఫుల్లాశోకవనం యథా॥32॥

తద్దృష్ట్వా కురవస్తత్ర విక్రాంతం సవ్యసాచినః
నిరాశాః సమపద్యంత సర్వే కర్ణస్య జీవితే॥33॥

అవిషహ్యం తు పార్థస్య శరసంపాతమాహవే
మత్వా న్యవర్తన్కురవో జితా గాండీవధన్వనా॥34॥

తే హిత్వా సమరే పార్థం వధ్యమానాశ్చ సాయకైః
ప్రదుద్రువుర్దిశో భీతాశ్చుక్రుశుశ్చాపి సూతజం॥35॥

అభ్యద్రవత తాన్పార్థః కిరఞ్శరశతాన్బహూన్
హర్షయన్పాండవాన్యోధాన్భీమసేనపురోగమాన్॥36॥

పుత్రాస్తు తే మహారాజ జగ్ముః కర్ణరథం ప్రతి
అగాధే మజ్జతాం తేషాం ద్వీపః కర్ణోఽభవత్తదా॥37॥

కురవో హి మహారాజ నిర్విషాః పన్నగా ఇవ
కర్ణమేవోపలీయంత భయాద్గాండీవధన్వనః॥38॥

యథా సర్వాణి భూతాని మృత్యోర్భీతాని భారత
ధర్మమేవోపలీయంతే కర్మవంతి హి యాని చ॥39॥

తథా కర్ణం మహేష్వాసం పుత్రాస్తవ నరాధిప
ఉపాలీయంత సంత్రాసాత్పాండవస్య మహాత్మనః॥40॥

తాఞ్శోణితపరిక్లిన్నాన్విషమస్థాఞ్శరాతురాన్
మా భైష్టేత్యబ్రవీత్కర్ణో హ్యభితో మామితేతి చ॥41॥

సంభగ్నం హి బలం దృష్ట్వా బలాత్పార్థేన తావకం
ధనుర్విస్ఫారయన్కర్ణస్తస్థౌ శత్రుజిఘాంసయా
పాంచాలాన్పునరాధావత్పశ్యతః సవ్యసాచినః॥42॥

తతః క్షణేన క్షితిపాః క్షతజప్రతిమేక్షణాః
కర్ణం వవర్షుర్బాణౌఘైర్యథా మేఘా మహీధరం॥43॥

తతః శరసహస్రాణి కర్ణముక్తాని మారిష
వ్యయోజయంత పాంచాలాన్ప్రాణైః ప్రాణభృతాం వర॥44॥

తతో రణో మహానాసీత్పాంచాలానాం విశాం పతే
వధ్యతాం సూతపుత్రేణ మిత్రార్థేఽమిత్రఘాతినాం॥45॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః కర్ణః కురుషు ప్రద్రుతేషు; వరూథినా శ్వేతహయేన రాజన్
పాంచాలపుత్రాన్వ్యధమత్సూతపుత్రో; మహేషుభిర్వాత ఇవాభ్రసంఘాన్॥1॥

సూతం రథాదంజలికేన పాత్య; జఘాన చాశ్వాంజనమేజయస్య
శతానీకం సుతసోమం చ భల్లై;రవాకిరద్ధనుషీ చాప్యకృంతత్॥2॥

ధృష్టద్యుమ్నం నిర్బిభేదాథ షడ్భి;ర్జఘాన చాశ్వం దక్షిణం తస్య సంఖ్యే
హత్వా చాశ్వాన్సాత్యకేః సూతపుత్రః; కైకేయపుత్రం న్యవధీద్విశోకం॥3॥

తమభ్యధావన్నిహతే కుమారే; కైకేయసేనాపతిరుగ్రధన్వా
శరైర్విభిన్నం భృశముగ్రవేగైః; కర్ణాత్మజం సోఽభ్యహనత్సుషేణం॥4॥

తస్యార్ధచంద్రైస్త్రిభిరుచ్చకర్త; ప్రసహ్య బాహూ చ శిరశ్చ కర్ణః
స స్యందనాద్గామపతద్గతాసుః; పరశ్వధైః శాల ఇవావరుగ్ణః॥5॥

హతాశ్వమంజోగతిభిః సుషేణః; శినిప్రవీరం నిశితైః పృషత్కైః
ప్రచ్ఛాద్య నృత్యన్నివ సౌతిపుత్రః; శైనేయబాణాభిహతః పపాత॥6॥

పుత్రే హతే క్రోధపరీతచేతాః; కర్ణః శినీనామృషభం జిఘాంసుః
హతోఽసి శైనేయ ఇతి బ్రువన్స; వ్యవాసృజద్బాణమమిత్రసాహం॥7॥

స తస్య చిచ్ఛేద శరం శిఖండీ; త్రిభిస్త్రిభిశ్చ ప్రతుతోద కర్ణం
శిఖండినః కార్ముకం స ధ్వజం చ; చ్ఛిత్త్వా శరాభ్యామహనత్సుజాతం॥8॥

శిఖండినం షడ్భిరవిధ్యదుగ్రో; దాంతో ధార్ష్టద్యుమ్నశిరశ్చకర్త
అథాభినత్సుతసోమం శరేణ; స సంశితేనాధిరథిర్మహాత్మా॥9॥

అథాక్రందే తుములే వర్తమానే; ధార్ష్టద్యుమ్నే నిహతే తత్ర కృష్ణః
అపాంచాల్యం క్రియతే యాహి పార్థ; కర్ణం జహీత్యబ్రవీద్రాజసింహ॥10॥

తతః ప్రహస్యాశు నరప్రవీరో; రథం రథేనాధిరథేర్జగామ
భయే తేషాం త్రాణమిచ్ఛన్సుబాహు;రభ్యాహతానాం రథయూథపేన॥11॥

విస్ఫార్య గాండీవమథోగ్రఘోషం; జ్యయా సమాహత్య తలే భృశం చ
బాణాంధకారం సహసైవ కృత్వా; జఘాన నాగాశ్వరథాన్నరాంశ్చ॥12॥

తం భీమసేనోఽను యయౌ రథేన; పృష్ఠే రక్షన్పాండవమేకవీరం
తౌ రాజపుత్రౌ త్వరితౌ రథాభ్యాం; కర్ణాయ యాతావరిభిర్విముక్తౌ॥13॥

అత్రాంతరే సుమహత్సూతపుత్ర;శ్చక్రే యుద్ధం సోమకాన్సంప్రమృద్నన్
రథాశ్వమాతంగగణాంజఘాన; ప్రచ్ఛాదయామాస దిశః శరైశ్చ॥14॥

తముత్తమౌజా జనమేజయశ్చ; క్రుద్ధౌ యుధామన్యుశిఖండినౌ చ
కర్ణం వినేదుః సహితాః పృషత్కైః; సంమర్దమానాః సహ పార్షతేన॥15॥

తే పంచ పాంచాలరథాః సురూపై;ర్వైకర్తనం కర్ణమభిద్రవంతః
తస్మాద్రథాచ్చ్యావయితుం న శేకు;ర్ధైర్యాత్కృతాత్మానమివేంద్రియాణి॥16॥

తేషాం ధనూంషి ధ్వజవాజిసూతాం;స్తూణం పతాకాశ్చ నికృత్య బాణైః
తాన్పంచభిః స త్వహనత్పృషత్కైః; కర్ణస్తతః సింహ ఇవోన్ననాద॥17॥

తస్యాస్యతస్తానభినిఘ్నతశ్చ; జ్యాబాణహస్తస్య ధనుఃస్వనేన
సాద్రిద్రుమా స్యాత్పృథివీ విశీర్ణా; ఇత్యేవ మత్వా జనతా వ్యషీదత్॥18॥

స శక్రచాపప్రతిమేన ధన్వనా; భృశాతతేనాధిరథిః శరాన్సృజన్
బభౌ రణే దీప్తమరీచిమండలో; యథాంశుమాలీ పరివేషవాంస్తథా॥19॥

శిఖండినం ద్వాదశభిః పరాభిన;చ్ఛితైః శరైః షడ్భిరథోత్తమౌజసం
త్రిభిర్యుధామన్యుమవిధ్యదాశుగై;స్త్రిభిస్త్రిభిః సోమకపార్షతాత్మజౌ॥20॥

పరాజితాః పంచ మహారథాస్తు తే; మహాహవే సూతసుతేన మారిష
నిరుద్యమాస్తస్థురమిత్రమర్దనా; యథేంద్రియార్థాత్మవతా పరాజితాః॥21॥

నిమజ్జతస్తానథ కర్ణసాగరే; విపన్ననావో వణిజో యథార్ణవే
ఉద్దధ్రిరే నౌభిరివార్ణవాద్రథైః; సుకల్పితైర్ద్రౌపదిజాః స్వమాతులాన్॥22॥

తతః శినీనామృషభః శితైః శరై;ర్నికృత్య కర్ణప్రహితానిషూన్బహూన్
విదార్య కర్ణం నిశితైరయస్మయై;స్తవాత్మజం జ్యేష్ఠమవిధ్యదష్టభిః॥23॥

కృపోఽథ భోజశ్చ తవాత్మజస్తథా; స్వయం చ కర్ణో నిశితైరతాడయత్
స తైశ్చతుర్భిర్యుయుధే యదూత్తమో; దిగీశ్వరైర్దైత్యపతిర్యథా తథా॥24॥

సమానతేనేష్వసనేన కూజతా; భృశాతతేనామితబాణవర్షిణా
బభూవ దుర్ధర్షతరః స సాత్యకిః; శరన్నభోమధ్యగతో యథా రవిః॥25॥

పునః సమాసాద్య రథాన్సుదంశితాః; శినిప్రవీరం జుగుపుః పరంతపాః
సమేత్య పాంచాలరథా మహారణే; మరుద్గణాః శక్రమివారినిగ్రహే॥26॥

తతోఽభవద్యుద్ధమతీవ దారుణం; తవాహితానాం తవ సైనికైః సహ
రథాశ్వమాతంగవినాశనం తథా; యథా సురాణామసురైః పురాభవత్॥27॥

రథద్విపా వాజిపదాతయోఽపి వా; భ్రమంతి నానావిధశస్త్రవేష్టితాః
పరస్పరేణాభిహతాశ్చ చస్ఖలు;ర్వినేదురార్తా వ్యసవోఽపతంత చ॥28॥

తథా గతే భీమమభీస్తవాత్మజః; ససార రాజావరజః కిరఞ్శరైః
తమభ్యధావత్త్వరితో వృకోదరో; మహారురుం సింహ ఇవాభిపేతివాన్॥29॥

తతస్తయోర్యుద్ధమతీతమానుషం; ప్రదీవ్యతోః ప్రాణదురోదరేఽభవత్
పరస్పరేణాభినివిష్టరోషయో;రుదగ్రయోః శంబరశక్రయోర్యథా॥30॥

శరైః శరీరాంతకరైః సుతేజనై;ర్నిజఘ్నతుస్తావితరేతరం భృశం
సకృత్ప్రభిన్నావివ వాశితాంతరే; మహాగజౌ మన్మథసక్తచేతసౌ॥31॥

తవాత్మజస్యాథ వృకోదరస్త్వర;న్ధనుః క్షురాభ్యాం ధ్వజమేవ చాచ్ఛినత్
లలాటమప్యస్య బిభేద పత్రిణా; శిరశ్చ కాయాత్ప్రజహార సారథేః॥32॥

స రాజపుత్రోఽన్యదవాప్య కార్ముకం; వృకోదరం ద్వాదశభిః పరాభినత్
స్వయం నియచ్ఛంస్తురగానజిహ్మగైః; శరైశ్చ భీమం పునరభ్యవీవృషత్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తత్రాకరోద్దుష్కరం రాజపుత్రో; దుఃశాసనస్తుములే యుధ్యమానః
చిచ్ఛేద భీమస్య ధనుః క్షురేణ; షడ్భిః శరైః సారథిమప్యవిధ్యత్॥1॥

తతోఽభినద్బహుభిః క్షిప్రమేవ; వరేషుభిర్భీమసేనం మహాత్మా
స విక్షరన్నాగ ఇవ ప్రభిన్నో; గదామస్మై తుములే ప్రాహిణోద్వై॥2॥

తయాహరద్దశ ధన్వంతరాణి; దుఃశాసనం భీమసేనః ప్రసహ్య
తయా హతః పతితో వేపమానో; దుఃశాసనో గదయా వేగవత్యా॥3॥

హయాః ససూతాశ్చ హతా నరేంద్ర; చూర్ణీకృతశ్చాస్య రథః పతంత్యా
విధ్వస్తవర్మాభరణాంబరస్ర;గ్విచేష్టమానో భృశవేదనార్తః॥4॥

తతః స్మృత్వా భీమసేనస్తరస్వీ; సాపత్నకం యత్ప్రయుక్తం సుతైస్తే
రథాదవప్లుత్య గతః స భూమౌ; యత్నేన తస్మిన్ప్రణిధాయ చక్షుః॥5॥

అసిం సముద్ధృత్య శితం సుధారం; కంఠే సమాక్రమ్య చ వేపమానం
ఉత్కృత్య వక్షః పతితస్య భూమా;వథాపిబచ్ఛోణితమస్య కోష్ణం
ఆస్వాద్య చాస్వాద్య చ వీక్షమాణః; క్రుద్ధోఽతివేలం ప్రజగాద వాక్యం॥6॥

స్తన్యస్య మాతుర్మధుసర్పిషో వా; మాధ్వీకపానస్య చ సత్కృతస్య
దివ్యస్య వా తోయరసస్య పానా;త్పయోదధిభ్యాం మథితాచ్చ ముఖ్యాత్
సర్వేభ్య ఏవాభ్యధికో రసోఽయం; మతో మమాద్యాహితలోహితస్య॥7॥

ఏవం బ్రువాణం పునరాద్రవంత;మాస్వాద్య వల్గంతమతిప్రహృష్టం
యే భీమసేనం దదృశుస్తదానీం; భయేన తేఽపి వ్యథితా నిపేతుః॥8॥

యే చాపి తత్రాపతితా మనుష్యా;స్తేషాం కరేభ్యః పతితం చ శస్త్రం
భయాచ్చ సంచుక్రుశురుచ్చకైస్తే; నిమీలితాక్షా దదృశుశ్చ తన్న॥9॥

యే తత్ర భీమం దదృశుః సమంతా;ద్దౌఃశాసనం తద్రుధిరం పిబంతం
సర్వే పలాయంత భయాభిపన్నా; నాయం మనుష్య ఇతి భాషమాణాః॥10॥

శృణ్వతాం లోకవీరాణామిదం వచనమబ్రవీత్
ఏష తే రుధిరం కంఠాత్పిబామి పురుషాధమ
బ్రూహీదానీం సుసంరబ్ధః పునర్గౌరితి గౌరితి॥11॥

ప్రమాణకోట్యాం శయనం కాలకూటస్య భోజనం
దశనం చాహిభిః కష్టం దాహం చ జతువేశ్మని॥12॥

ద్యూతేన రాజ్యహరణమరణ్యే వసతిశ్చ యా
ఇష్వస్త్రాణి చ సంగ్రామేష్వసుఖాని చ వేశ్మని॥13॥

దుఃఖాన్యేతాని జానీమో న సుఖాని కదాచన
ధృతరాష్ట్రస్య దౌరాత్మ్యాత్సపుత్రస్య సదా వయం॥14॥

ఇత్యుక్త్వా వచనం రాజంజయం ప్రాప్య వృకోదరః
పునరాహ మహారాజ స్మయంస్తౌ కేశవార్జునౌ॥15॥

దుఃశాసనే యద్రణే సంశ్రుతం మే; తద్వై సర్వం కృతమద్యేహ వీరౌ
అద్యైవ దాస్యామ్యపరం ద్వితీయం; దుర్యోధనం యజ్ఞపశుం విశస్య
శిరో మృదిత్వా చ పదా దురాత్మనః; శాంతిం లప్స్యే కౌరవాణాం సమక్షం॥16॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం ప్రహృష్టో; ననాద చోచ్చై రుధిరార్ద్రగాత్రః
ననర్త చైవాతిబలో మహాత్మా; వృత్రం నిహత్యేవ సహస్రనేత్రః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుఃశాసనే తు నిహతే పుత్రాస్తవ మహారథాః
మహాక్రోధవిషా వీరాః సమరేష్వపలాయినః
దశ రాజన్మహావీర్యో భీమం ప్రాచ్ఛాదయఞ్శరైః॥1॥

కవచీ నిషంగీ పాశీ దండధారో ధనుర్ధరః
అలోలుపః శలః సంధో వాతవేగసువర్చసౌ॥2॥

ఏతే సమేత్య సహితా భ్రాతృవ్యసనకర్శితాః
భీమసేనం మహాబాహుం మార్గణైః సమవారయన్॥3॥

స వార్యమాణో విశిఖైః సమంతాత్తైర్మహారథైః
భీమః క్రోధాభిరక్తాక్షః క్రుద్ధః కాల ఇవాబభౌ॥4॥

తాంస్తు భల్లైర్మహావేగైర్దశభిర్దశభిః శితైః
రుక్మాంగదో రుక్మపుంఖైః పార్థో నిన్యే యమక్షయం॥5॥

హతేషు తేషు వీరేషు ప్రదుద్రావ బలం తవ
పశ్యతః సూతపుత్రస్య పాండవస్య భయార్దితం॥6॥

తతః కర్ణో మహారాజ ప్రవివేశ మహారణం
దృష్ట్వా భీమస్య విక్రాంతమంతకస్య ప్రజాస్వివ॥7॥

తస్య త్వాకారభావజ్ఞః శల్యః సమితిశోభనః
ఉవాచ వచనం కర్ణం ప్రాప్తకాలమరిందమ
మా వ్యథాం కురు రాధేయ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే॥8॥

ఏతే ద్రవంతి రాజానో భీమసేనభయార్దితాః
దుర్యోధనశ్చ సంమూఢో భ్రాతృవ్యసనదుఃఖితః॥9॥

దుఃశాసనస్య రుధిరే పీయమానే మహాత్మనా
వ్యాపన్నచేతసశ్చైవ శోకోపహతమన్యవః॥10॥

దుర్యోధనముపాసంతే పరివార్య సమంతతః
కృపప్రభృతయః కర్ణ హతశేషాశ్చ సోదరాః॥11॥

పాండవా లబ్ధలక్షాశ్చ ధనంజయపురోగమాః
త్వామేవాభిముఖాః శూరా యుద్ధాయ సముపాస్థితాః॥12॥

స త్వం పురుషశార్దూల పౌరుషే మహతి స్థితః
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య ప్రత్యుద్యాహి ధనంజయం॥13॥

భారో హి ధార్తరాష్ట్రేణ త్వయి సర్వః సమర్పితః
తముద్వహ మహాబాహో యథాశక్తి యథాబలం
జయే స్యాద్విపులా కీర్తిర్ధ్రువః స్వర్గః పరాజయే॥14॥

వృషసేనశ్చ రాధేయ సంక్రుద్ధస్తనయస్తవ
త్వయి మోహసమాపన్నే పాండవానభిధావతి॥15॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం శల్యస్యామితతేజసః
హృది మానుష్యకం భావం చక్రే యుద్ధాయ సుస్థిరం॥16॥

తతః క్రుద్ధో వృషసేనోఽభ్యధావ;దాతస్థివాంసం స్వరథం హతారిం
వృకోదరం కాలమివాత్తదండం; గదాహస్తం పోథమానం త్వదీయాన్॥17॥

తమభ్యధావన్నకులః ప్రవీరో; రోషాదమిత్రం ప్రతుదన్పృషత్కైః
కర్ణస్య పుత్రం సమరే ప్రహృష్టం; జిష్ణుర్జిఘాంసుర్మఘవేవ జంభం॥18॥

తతో ధ్వజం స్ఫాటికచిత్రకంబుం; చిచ్ఛేద వీరో నకులః క్షురేణ
కర్ణాత్మజస్యేష్వసనం చ చిత్రం; భల్లేన జాంబూనదపట్టనద్ధం॥19॥

అథాన్యదాదాయ ధనుః సుశీఘ్రం; కర్ణాత్మజః పాండవమభ్యవిధ్యత్
దివ్యైర్మహాస్త్రైర్నకులం మహాస్త్రో; దుఃశాసనస్యాపచితిం యియాసుః॥20॥

తతః క్రుద్ధో నకులస్తం మహాత్మా; శరైర్మహోల్కాప్రతిమైరవిధ్యత్
దివ్యైరస్త్రైరభ్యవిధ్యచ్చ సోఽపి; కర్ణస్య పుత్రో నకులం కృతాస్త్రః॥21॥

కర్ణస్య పుత్రో నకులస్య రాజ;న్సర్వానశ్వానక్షిణోదుత్తమాస్త్రైః
వనాయుజాన్సుకుమారస్య శుభ్రా;నలంకృతాంజాతరూపేణ శీఘ్రాన్॥22॥

తతో హతాశ్వాదవరుహ్య యానా;దాదాయ చర్మ రుచిరం చాష్టచంద్రం
ఆకాశసంకాశమసిం గృహీత్వా; పోప్లూయమానః ఖగవచ్చచార॥23॥

తతోఽన్తరిక్షే నృవరాశ్వనాగాం;శ్చిచ్ఛేద మార్గాన్విచరన్విచిత్రాన్
తే ప్రాపతన్నసినా గాం విశస్తా; యథాశ్వమేధే పశవః శమిత్రా॥24॥

ద్విసాహస్రా విదితా యుద్ధశౌండా; నానాదేశ్యాః సుభృతాః సత్యసంధాః
ఏకేన శీఘ్రం నకులేన కృత్తాః; సారేప్సునేవోత్తమచందనాస్తే॥25॥

తమాపతంతం నకులం సోఽభిపత్య; సమంతతః సాయకైరభ్యవిధ్యత్
స తుద్యమానో నకులః పృషత్కై;ర్వివ్యాధ వీరం స చుకోప విద్ధః॥26॥

తం కర్ణపుత్రో విధమంతమేకం; నరాశ్వమాతంగరథప్రవేకాన్
క్రీడంతమష్టాదశభిః పృషత్కై;ర్వివ్యాధ వీరం స చుకోప విద్ధః॥27॥

తతోఽభ్యధావత్సమరే జిఘాంసుః; కర్ణాత్మజం పాండుసుతో నృవీరః
తస్యేషుభిర్వ్యధమత్కర్ణపుత్రో; మహారణే చర్మ సహస్రతారం॥28॥

తస్యాయసం నిశితం తీక్ష్ణధార;మసిం వికోశం గురుభారసాహం
ద్విషచ్ఛరీరాపహరం సుఘోర;మాధున్వతః సర్పమివోగ్రరూపం॥29॥

క్షిప్రం శరైః షడ్భిరమిత్రసాహ;శ్చకర్త ఖడ్గం నిశితైః సుధారైః
పునశ్చ పీతైర్నిశితైః పృషత్కైః; స్తనాంతరే గాఢమథాభ్యవిధ్యత్॥30॥

స భీమసేనస్య రథం హతాశ్వో; మాద్రీసుతః కర్ణసుతాభితప్తః
ఆపుప్లువే సింహ ఇవాచలాగ్రం; సంప్రేక్షమాణస్య ధనంజయస్య॥31॥

నకులమథ విదిత్వా ఛిన్నబాణాసనాసిం; విరథమరిశరార్తం కర్ణపుత్రాస్త్రభగ్నం
పవనధుతపతాకా హ్రాదినో వల్గితాశ్వా; వరపురుషనియత్తాస్తే రథాః శీఘ్రమీయుః॥32॥

ద్రుపదసుతవరిష్ఠాః పంచ శైనేయషష్ఠా; ద్రుపదదుహితృపుత్రాః పంచ చామిత్రసాహాః
ద్విరదరథనరాశ్వాన్సూదయంతస్త్వదీయా;న్భుజగపతినికాశైర్మార్గణైరాత్తశస్త్రాః॥33॥

అథ తవ రథముఖ్యాస్తాన్ప్రతీయుస్త్వరంతో; హృదికసుతకృపౌ చ ద్రౌణిదుర్యోధనౌ చ
శకునిశుకవృకాశ్చ క్రాథదేవావృధౌ చ; ద్విరదజలదఘోషైః స్యందనైః కార్ముకైశ్చ॥34॥

తవ నరవరవర్యాస్తాందశైకం చ వీరా;న్నృవరశరవరాగ్ర్యైస్తాడయంతోఽభ్యరుంధన్
నవజలదసవర్ణైర్హస్తిభిస్తానుదీయు;ర్గిరిశిఖరనికాశైర్భీమవేగైః కుణిందాః॥35॥

సుకల్పితా హైమవతా మదోత్కటా; రణాభికామైః కృతిభిః సమాస్థితాః
సువర్ణజాలావతతా బభుర్గజా;స్తథా యథా వై జలదాః సవిద్యుతః॥36॥

కుణిందపుత్రో దశభిర్మహాయసైః; కృపం ససూతాశ్వమపీడయద్భృశం
తతః శరద్వత్సుతసాయకైర్హతః; సహైవ నాగేన పపాత భూతలే॥37॥

కుణిందపుత్రావరజస్తు తోమరై;ర్దివాకరాంశుప్రతిమైరయస్మయైః
రథం చ విక్షోభ్య ననాద నర్దత;స్తతోఽస్య గాంధారపతిః శిరోఽహరత్॥38॥

తతః కుణిందేషు హతేషు తేష్వథ; ప్రహృష్టరూపాస్తవ తే మహారథాః
భృశం ప్రదధ్ముర్లవణాంబుసంభవా;న్వరాంశ్చ బాణాసనపాణయోఽభ్యయుః॥39॥

అథాభవద్యుద్ధమతీవ దారుణం; పునః కురూణాం సహ పాండుసృంజయైః
శరాసిశక్త్యృష్టిగదాపరశ్వధై;ర్నరాశ్వనాగాసుహరం భృశాకులం॥40॥

రథాశ్వమాతంగపదాతిభిస్తతః; పరస్పరం విప్రహతాపతన్క్షితౌ
యథా సవిద్యుత్స్తనితా బలాహకాః; సమాస్థితా దిగ్భ్య ఇవోగ్రమారుతైః॥41॥

తతః శతానీకహతాన్మహాగజాం;స్తథా రథాన్పత్తిగణాంశ్చ తావకాన్
జఘాన భోజశ్చ హయానథాపత;న్విశస్త్రకృత్తాః కృతవర్మణా ద్విపాః॥42॥

అథాపరే ద్రౌణిశరాహతా ద్విపా;స్త్రయః ససర్వాయుధయోధకేతవః
నిపేతురుర్వ్యాం వ్యసవః ప్రపాతితా;స్తథా యథా వజ్రహతా మహాచలాః॥43॥

కుణిందరాజావరజాదనంతరః; స్తనాంతరే పత్త్రివరైరతాడయత్
తవాత్మజం తస్య తవాత్మజః శరైః; శితైః శరీరం బిభిదే ద్విపం చ తం॥44॥

స నాగరాజః సహ రాజసూనునా; పపాత రక్తం బహు సర్వతః క్షరన్
శచీశవజ్రప్రహతోఽమ్బుదాగమే; యథా జలం గైరికపర్వతస్తథా॥45॥

కుణిందపుత్రప్రహితోఽపరద్విపః; శుకం ససూతాశ్వరథం వ్యపోథయత్
తతోఽపతత్క్రాథశరాభిదారితః; సహేశ్వరో వజ్రహతో యథా గిరిః॥46॥

రథీ ద్విపస్థేన హతోఽపతచ్ఛరైః; క్రాథాధిపః పర్వతజేన దుర్జయః
సవాజిసూతేష్వసనస్తథాపత;ద్యథా మహావాతహతో మహాద్రుమః॥47॥

వృకో ద్విపస్థం గిరిరాజవాసినం; భృశం శరైర్ద్వాదశభిః పరాభినత్
తతో వృకం సాశ్వరథం మహాజవం; త్వరంశ్చతుర్భిశ్చరణై వ్యపోథయత్॥48॥

స నాగరాజః సనియంతృకోఽపత;త్పరాహతో బభ్రుసుతేషుభిర్భృశం
స చాపి దేవావృధసూనురర్దితః; పపాత నున్నః సహదేవసూనునా॥49॥

విషాణపోత్త్రాపరగాత్రఘాతినా; గజేన హంతుం శకునేః కుణిందజః
జగామ వేగేన భృశార్దయంశ్చ తం; తతోఽస్య గాంధారపతిః శిరోఽహరత్॥50॥

తతః శతానీకహతా మహాగజా; హయా రథాః పత్తిగణాశ్చ తావకాః
సుపర్ణవాతప్రహతా యథా నగా;స్తథా గతా గామవశా విచూర్ణితాః॥51॥

తతోఽభ్యవిధ్యద్బహుభిః శితైః శరైః; కుణిందపుత్రో నకులాత్మజం స్మయన్
తతోఽస్య కాయాన్నిచకర్త నాకులిః; శిరః క్షురేణాంబుజసంనిభాననం॥52॥

తతః శతానీకమవిధ్యదాశుగై;స్త్రిభిః శితైః కర్ణసుతోఽర్జునం త్రిభిః
త్రిభిశ్చ భీమం నకులం చ సప్తభి;ర్జనార్దనం ద్వాదశభిశ్చ సాయకైః॥53॥

తదస్య కర్మాతిమనుష్యకర్మణః; సమీక్ష్య హృష్టాః కురవోఽభ్యపూజయన్
పరాక్రమజ్ఞాస్తు ధనంజయస్య తే; హుతోఽయమగ్నావితి తం తు మేనిరే॥54॥

తతః కిరీటీ పరవీరఘాతీ; హతాశ్వమాలోక్య నరప్రవీరం
తమభ్యధావద్వృషసేనమాహవే; స సూతజస్య ప్రముఖే స్థితం తదా॥55॥

తమాపతంతం నరవీరముగ్రం; మహాహవే బాణసహస్రధారిణం
అభ్యాపతత్కర్ణసుతో మహారథో; యథైవ చేంద్రం నముచిః పురాతనే॥56॥

తతోఽద్భుతేనైకశతేన పార్థం; శరైర్విద్ధ్వా సూతపుత్రస్య పుత్రః
ననాద నాదం సుమహానుభావో; విద్ధ్వేవ శక్రం నముచిః పురా వై॥57॥

పునః స పార్థం వృషసేన ఉగ్రై;ర్బాణైరవిధ్యద్భుజమూలమధ్యే
తథైవ కృష్ణం నవభిః సమార్దయ;త్పునశ్చ పార్థం దశభిః శితాగ్రైః॥58॥

తతః కిరీటీ రణమూర్ధ్ని కోపా;త్కృత్వా త్రిశాఖాం భ్రుకుటిం లలాటే
ముమోచ బాణాన్విశిఖాన్మహాత్మా; వధాయ రాజన్సూతపుత్రస్య సంఖ్యే॥59॥

వివ్యాధ చైనం దశభిః పృషత్కై;ర్మర్మస్వసక్తం ప్రసభం కిరీటీ
చిచ్ఛేద చాస్యేష్వసనం భుజౌ చ; క్షురైశ్చతుర్భిః శిర ఏవ చోగ్రైః॥60॥

స పార్థబాణాభిహతః పపాత; రథాద్విబాహుర్విశిరా ధరాయాం
సుపుష్పితః పర్ణధరోఽతికాయో; వాతేరితః శాల ఇవాద్రిశృంగాత్॥61॥

తం ప్రేక్ష్య బాణాభిహతం పతంతం; రథాత్సుతం సూతజః క్షిప్రకారీ
రథం రథేనాశు జగామ వేగా;త్కిరీటినః పుత్రవధాభితప్తః॥62॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వృషసేనం హతం దృష్ట్వా శోకామర్షసమన్వితః
ముక్త్వా శోకోద్భవం వారి నేత్రాభ్యాం సహసా వృషః॥1॥

రథేన కర్ణస్తేజస్వీ జగామాభిముఖో రిపూన్
యుద్ధాయామర్షతామ్రాక్షః సమాహూయ ధనంజయం॥2॥

తౌ రథౌ సూర్యసంకాశౌ వైయాఘ్రపరివారణౌ
సమేతౌ దదృశుస్తత్ర ద్వావివార్కౌ సమాగతౌ॥3॥

శ్వేతాశ్వౌ పురుషాదిత్యావాస్థితావరిమర్దనౌ
శుశుభాతే మహాత్మానౌ చంద్రాదిత్యౌ యథా దివి॥4॥

తౌ దృష్ట్వా విస్మయం జగ్ముః సర్వభూతాని మారిష
త్రైలోక్యవిజయే యత్తావింద్రవైరోచనావివ॥5॥

రథజ్యాతలనిర్హ్రాదైర్బాణశంఖరవైరపి
తౌ రథావభిధావంతౌ సమాలోక్య మహీక్షితాం॥6॥

ధ్వజౌ చ దృష్ట్వా సంసక్తౌ విస్మయః సమపద్యత
హస్తికక్ష్యాం చ కర్ణస్య వానరం చ కిరీటినః॥7॥

తౌ రథౌ సంప్రసక్తౌ చ దృష్ట్వా భారత పార్థివాః
సింహనాదరవాంశ్చక్రుః సాధువాదాంశ్చ పుష్కలాన్॥8॥

శ్రుత్వా తు ద్వైరథం తాభ్యాం తత్ర యోధాః సమంతతః
చక్రుర్బాహువలం చైవ తథా చేలవలం మహత్॥9॥

ఆజగ్ముః కురవస్తత్ర వాదిత్రానుగతాస్తదా
కర్ణం ప్రహర్షయంతశ్చ శంఖాందధ్ముశ్చ పుష్కలాన్॥10॥

తథైవ పాండవాః సర్వే హర్షయంతో ధనంజయం
తూర్యశంఖనినాదేన దిశః సర్వా వ్యనాదయన్॥11॥

క్ష్వేడితాస్ఫోటితోత్క్రుష్టైస్తుములం సర్వతోఽభవత్
బాహుఘోషాశ్చ వీరాణాం కర్ణార్జునసమాగమే॥12॥

తౌ దృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రౌ రథస్థౌ రథినాం వరౌ
ప్రగృహీతమహాచాపౌ శరశక్తిగదాయుధౌ॥13॥

వర్మిణౌ బద్ధనిస్త్రింశౌ శ్వేతాశ్వౌ శంఖశోభినౌ
తూణీరవరసంపన్నౌ ద్వావపి స్మ సుదర్శనౌ॥14॥

రక్తచందనదిగ్ధాంగౌ సమదౌ వృషభావివ
ఆశీవిషసమప్రఖ్యౌ యమకాలాంతకోపమౌ॥15॥

ఇంద్రవృత్రావివ క్రుద్ధౌ సూర్యాచంద్రమసప్రభౌ
మహాగ్రహావివ క్రూరౌ యుగాంతే సముపస్థితౌ॥16॥

దేవగర్భౌ దేవసమౌ దేవతుల్యౌ చ రూపతః
సమేతౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ ప్రేక్ష్య కర్ణధనంజయౌ॥17॥

ఉభౌ వరాయుధధరావుభౌ రణకృతశ్రమౌ
ఉభౌ చ బాహుశబ్దేన నాదయంతౌ నభస్తలం॥18॥

ఉభౌ విశ్రుతకర్మాణౌ పౌరుషేణ బలేన చ
ఉభౌ చ సదృశౌ యుద్ధే శంబరామరరాజయోః॥19॥

కార్తవీర్యసమౌ యుద్ధే తథా దాశరథేః సమౌ
విష్ణువీర్యసమౌ వీర్యే తథా భవసమౌ యుధి॥20॥

ఉభౌ శ్వేతహయౌ రాజన్రథప్రవరవాహినౌ
సారథీ ప్రవరౌ చైవ తయోరాస్తాం మహాబలౌ॥21॥

తౌ తు దృష్ట్వా మహారాజ రాజమానౌ మహారథౌ
సిద్ధచారణసంఘానాం విస్మయః సమపద్యత॥22॥

ధార్తరాష్ట్రాస్తతః కర్ణం సబలా భరతర్షభ
పరివవ్రుర్మహాత్మానం క్షిప్రమాహవశోభినం॥23॥

తథైవ పాండవా హృష్టా ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
పరివవ్రుర్మహాత్మానం పార్థమప్రతిమం యుధి॥24॥

తావకానాం రణే కర్ణో గ్లహ ఆసీద్విశాం పతే
తథైవ పాండవేయానాం గ్లహః పార్థోఽభవద్యుధి॥25॥

త ఏవ సభ్యాస్తత్రాసన్ప్రేక్షకాశ్చాభవన్స్మ తే
తత్రైషాం గ్లహమానానాం ధ్రువౌ జయపరాజయౌ॥26॥

తాభ్యాం ద్యూతం సమాయత్తం విజయాయేతరాయ వా
అస్మాకం పాండవానాం చ స్థితానాం రణమూర్ధని॥27॥

తౌ తు స్థితౌ మహారాజ సమరే యుద్ధశాలినౌ
అన్యోన్యం ప్రతిసంరబ్ధావన్యోన్యస్య జయైషిణౌ॥28॥

తావుభౌ ప్రజిహీర్షేతామింద్రవృత్రావివాభితః
భీమరూపధరావాస్తాం మహాధూమావివ గ్రహౌ॥29॥

తతోఽన్తరిక్షే సాక్షేపా వివాదా భరతర్షభ
మిథో భేదాశ్చ భూతానామాసన్కర్ణార్జునాంతరే
వ్యాశ్రయంత దిశో భిన్నాః సర్వలోకాశ్చ మారిష॥30॥

దేవదానవగంధర్వాః పిశాచోరగరాక్షసాః
ప్రతిపక్షగ్రహం చక్రుః కర్ణార్జునసమాగమే॥31॥

ద్యౌరాసీత్కర్ణతో వ్యగ్రా సనక్షత్రా విశాం పతే
భూమిర్విశాలా పార్థస్య మాతా పుత్రస్య భారత॥32॥

సరితః సాగరాశ్చైవ గిరయశ్చ నరోత్తమ
వృక్షాశ్చౌషధయస్తత్ర వ్యాశ్రయంత కిరీటినం॥33॥

అసురా యాతుధానాశ్చ గుహ్యకాశ్చ పరంతప
కర్ణతః సమపద్యంత ఖేచరాణి వయాంసి చ॥34॥

రత్నాని నిధయః సర్వే వేదాశ్చాఖ్యానపంచమాః
సోపవేదోపనిషదః సరహస్యాః ససంగ్రహాః॥35॥

వాసుకిశ్చిత్రసేనశ్చ తక్షకశ్చోపతక్షకః
పర్వతాశ్చ తథా సర్వే కాద్రవేయాశ్చ సాన్వయాః
విషవంతో మహారోషా నాగాశ్చార్జునతోఽభవన్॥36॥

ఐరావతాః సౌరభేయా వైశాలేయాశ్చ భోగినః
ఏతేఽభవన్నర్జునతః క్షుద్రసర్పాస్తు కర్ణతః॥37॥

ఈహామృగా వ్యాడమృగా మంగల్యాశ్చ మృగద్విజాః
పార్థస్య విజయం రాజన్సర్వ ఏవాభిసంశ్రితాః॥38॥

వసవో మరుతః సాధ్యా రుద్రా విశ్వేఽశ్వినౌ తథా
అగ్నిరింద్రశ్చ సోమశ్చ పవనశ్చ దిశో దశ
ధనంజయముపాజగ్మురాదిత్యాః కర్ణతోఽభవన్॥39॥

దేవాస్తు పితృభిః సార్ధం సగణార్జునతోఽభవన్
యమో వైశ్రవణశ్చైవ వరుణశ్చ యతోఽర్జునః॥40॥

దేవబ్రహ్మనృపర్షీణాం గణాః పాండవతోఽభవన్
తుంబురుప్రముఖా రాజన్గంధర్వాశ్చ యతోఽర్జునః॥41॥

ప్రావేయాః సహ మౌనేయైర్గంధర్వాప్సరసాం గణాః
ఈహామృగవ్యాడమృగైర్ద్విపాశ్చ రథపత్తిభిః॥42॥

ఉహ్యమానాస్తథా మేఘైర్వాయునా చ మనీషిణః
దిదృక్షవః సమాజగ్ముః కర్ణార్జునసమాగమం॥43॥

దేవదానవగంధర్వా నాగా యక్షాః పతత్రిణః
మహర్షయో వేదవిదః పితరశ్చ స్వధాభుజః॥44॥

తపో విద్యాస్తథౌషధ్యో నానారూపాంబరత్విషః
అంతరిక్షే మహారాజ వినదంతోఽవతస్థిరే॥45॥

బ్రహ్మా బ్రహ్మర్షిభిః సార్ధం ప్రజాపతిభిరేవ చ
భవేనావస్థితో యానం దివ్యం తం దేశమభ్యయాత్॥46॥

దృష్ట్వా ప్రజాపతిం దేవాః స్వయంభువముపాగమన్
సమోఽస్తు దేవ విజయ ఏతయోర్నరసింహయోః॥47॥

తదుపశ్రుత్య మఘవా ప్రణిపత్య పితామహం
కర్ణార్జునవినాశేన మా నశ్యత్వఖిలం జగత్॥48॥

స్వయంభో బ్రూహి తద్వాక్యం సమోఽస్తు విజయోఽనయోః
తత్తథాస్తు నమస్తేఽస్తు ప్రసీద భగవన్మమ॥49॥

బ్రహ్మేశానావథో వాక్యమూచతుస్త్రిదశేశ్వరం
విజయో ధ్రువ ఏవాస్తు విజయస్య మహాత్మనః॥50॥

మనస్వీ బలవాఞ్శూరః కృతాస్త్రశ్చ తపోధనః
బిభర్తి చ మహాతేజా ధనుర్వేదమశేషతః॥51॥

అతిక్రమేచ్చ మాహాత్మ్యాద్దిష్టమేతస్య పర్యయాత్
అతిక్రాంతే చ లోకానామభావో నియతో భవేత్॥52॥

న విద్యతే వ్యవస్థానం కృష్ణయోః క్రుద్ధయోః క్వచిత్
స్రష్టారౌ హ్యసతశ్చోభౌ సతశ్చ పురుషర్షభౌ॥53॥

నరనారాయణావేతౌ పురాణావృషిసత్తమౌ
అనియత్తౌ నియంతారావభీతౌ స్మ పరంతపౌ॥54॥

కర్ణో లోకానయం ముఖ్యాన్ప్రాప్నోతు పురుషర్షభః
వీరో వైకర్తనః శూరో విజయస్త్వస్తు కృష్ణయోః॥55॥

వసూనాం చ సలోకత్వం మరుతాం వా సమాప్నుయాత్
సహితో ద్రోణభీష్మాభ్యాం నాకలోకే మహీయతాం॥56॥

ఇత్యుక్తో దేవదేవాభ్యాం సహస్రాక్షోఽబ్రవీద్వచః
ఆమంత్ర్య సర్వభూతాని బ్రహ్మేశానానుశాసనాత్॥57॥

శ్రుతం భవద్భిర్యత్ప్రోక్తం భగవద్భ్యాం జగద్ధితం
తత్తథా నాన్యథా తద్ధి తిష్ఠధ్వం గతమన్యవః॥58॥

ఇతి శ్రుత్వేంద్రవచనం సర్వభూతాని మారిష
విస్మితాన్యభవన్రాజన్పూజయాం చక్రిరే చ తత్॥59॥

వ్యసృజంశ్చ సుగంధీని నానారూపాణి ఖాత్తథా
పుష్పవర్షాణి విబుధా దేవతూర్యాణ్యవాదయన్॥60॥

దిదృక్షవశ్చాప్రతిమం ద్వైరథం నరసింహయోః
దేవదానవగంధర్వాః సర్వ ఏవావతస్థిరే
రథౌ చ తౌ శ్వేతహయౌ యుక్తకేతూ మహాస్వనౌ॥61॥

సమాగతా లోకవీరాః శంఖాందధ్ముః పృథక్పృథక్
వాసుదేవార్జునౌ వీరౌ కర్ణశల్యౌ చ భారత॥62॥

తద్భీరుసంత్రాసకరం యుద్ధం సమభవత్తదా
అన్యోన్యస్పర్ధినోర్వీర్యే శక్రశంబరయోరివ॥63॥

తయోర్ధ్వజౌ వీతమాలౌ శుశుభాతే రథస్థితౌ
పృథగ్రూపౌ సమార్చ్ఛంతౌ క్రోధం యుద్ధే పరస్పరం॥64॥

కర్ణస్యాశీవిషనిభా రత్నసారవతీ దృఢా
పురందరధనుఃప్రఖ్యా హస్తికక్ష్యా వ్యరాజత॥65॥

కపిశ్రేష్ఠస్తు పార్థస్య వ్యాదితాస్యో భయంకరః
భీషయన్నేవ దంష్ట్రాభిర్దుర్నిరీక్ష్యో రవిర్యథా॥66॥

యుద్ధాభిలాషుకో భూత్వా ధ్వజో గాండీవధన్వనః
కర్ణధ్వజముపాతిష్ఠత్సోఽవదీదభినర్దయన్॥67॥

ఉత్పత్య చ మహావేగః కక్ష్యామభ్యహనత్కపిః
నఖైశ్చ దశనైశ్చైవ గరుడః పన్నగం యథా॥68॥

సుకింకిణీకాభరణా కాలపాశోపమాయసీ
అభ్యద్రవత్సుసంక్రుద్ధా నాగకక్ష్యా మహాకపిం॥69॥

ఉభయోరుత్తమే యుద్ధే ద్వైరథే ద్యూత ఆహృతే
ప్రకుర్వాతే ధ్వజౌ యుద్ధం ప్రత్యహేషన్హయాన్హయాః॥70॥

అవిధ్యత్పుండరీకాక్షః శల్యం నయనసాయకైః
స చాపి పుండరీకాక్షం తథైవాభిసమైక్షత॥71॥

తత్రాజయద్వాసుదేవః శల్యం నయనసాయకైః
కర్ణం చాప్యజయద్దృష్ట్యా కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥72॥

అథాబ్రవీత్సూతపుత్రః శల్యమాభాష్య సస్మితం
యది పార్థో రణే హన్యాదద్య మామిహ కర్హిచిత్
కిముత్తరం తదా తే స్యాత్సఖే సత్యం బ్రవీహి మే॥73॥

శల్య ఉవాచ

యది కర్ణ రణే హన్యాదద్య త్వాం శ్వేతవాహనః
ఉభావేకరథేనాహం హన్యాం మాధవపాండవౌ॥74॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవమేవ తు గోవిందమర్జునః ప్రత్యభాషత
తం ప్రహస్యాబ్రవీత్కృష్ణః పార్థం పరమిదం వచః ||75 ||

పతేద్దివాకరః స్థానాచ్ఛీర్యేతానేకధా క్షితిః
శైత్యమగ్నిరియాన్న త్వా కర్ణో హన్యాద్ధనంజయం ||76 ||

యది త్వేవం కథంచిత్స్యాల్లోకపర్యసనం యథా
హన్యాం కర్ణం తథా శల్యం బాహుభ్యామేవ సంయుగే ||77 ||

ఇతి కృష్ణవచః శ్రుత్వా ప్రహసన్కపికేతనః
అర్జునః ప్రత్యువాచేదం కృష్ణమక్లిష్టకారిణం
మమాప్యేతావపర్యాప్తౌ కర్ణశల్యౌ జనార్దన ||78 ||

సపతాకాధ్వజం కర్ణం సశల్యరథవాజినం
సచ్ఛత్రకవచం చైవ సశక్తిశరకార్ముకం ||79 ||

ద్రష్టాస్యద్య శరైః కర్ణం రణే కృత్తమనేకధా
అద్యైనం సరథం సాశ్వం సశక్తికవచాయుధం
న హి మే శామ్యతే వైరం కృష్ణాం యత్ప్రాహసత్పురా ||80 ||

అద్య ద్రష్టాసి గోవింద కర్ణమున్మథితం మయా
వారణేనేవ మత్తేన పుష్పితం జగతీరుహం ||81 ||

అద్య తా మధురా వాచః శ్రోతాసి మధుసూదన
అద్యాభిమన్యుజననీమనృణః సాంత్వయిష్యసి
కుంతీం పితృష్వసారం చ సంప్రహృష్టో జనార్దన ||82 ||

అద్య బాష్పముఖీం కృష్ణాం సాంత్వయిష్యసి మాధవ
వాగ్భిశ్చామృతకల్పాభిర్ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం ||83 ||

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తద్దేవనాగాసురసిద్ధసంఘైః;ర్గంధర్వయక్షాప్సరసాం చ సంఘైః
బ్రహ్మర్షిరాజర్షిసుపర్ణజుష్టం; బభౌ వియద్విస్మయనీయరూపం ||1 ||

నానద్యమానం నినదైర్మనోజ్ఞైః;ర్వాదిత్రగీతస్తుతిభిశ్చ నృత్తైః
సర్వేఽన్తరిక్షే దదృశుర్మనుష్యాః; ఖస్థాంశ్చ తాన్విస్మయనీయరూపాన్ ||2 ||

తతః ప్రహృష్టాః కురుపాండుయోధా; వాదిత్రపత్రాయుధసింహనాదైః
నినాదయంతో వసుధాం దిశశ్చ; స్వనేన సర్వే ద్విషతో నిజఘ్నుః ||3 ||

నానాశ్వమాతంగరథాయుతాకులం; వరాసిశక్త్యృష్టినిపాతదుఃసహం
అభీరుజుష్టం హతదేహసంకులం; రణాజిరం లోహితరక్తమాబభౌ ||4 ||

తథా ప్రవృత్తేఽస్త్రభృతాం పరాభవే; ధనంజయశ్చాధిరథిశ్చ సాయకైః
దిశశ్చ సైన్యం చ శితైరజిహ్మగైః; పరస్పరం ప్రోర్ణువతుః స్మ దంశితౌ ||5 ||

తతస్త్వదీయాశ్చ పరే చ సాయకైః; కృతేఽన్ధకారే వివిదుర్న కించన
భయాత్తు తావేవ రథౌ సమాశ్రయం;స్తమోనుదౌ ఖే ప్రసృతా ఇవాంశవః ||6 ||

తతోఽస్త్రమస్త్రేణ పరస్పరస్య తౌ; విధూయ వాతావివ పూర్వపశ్చిమౌ
ఘనాంధకారే వితతే తమోనుదౌ; యథోదితౌ తద్వదతీవ రేజతుః ||7 ||

న చాభిమంతవ్యమితి ప్రచోదితాః; పరే త్వదీయాశ్చ తదావతస్థిరే
మహారథౌ తౌ పరివార్య సర్వతః; సురాసురా వాసవశంబరావివ॥8॥

మృదంగభేరీపణవానకస్వనై;ర్నినాదితే భారత శంఖనిస్వనైః
ససింహనాదౌ బభతుర్నరోత్తమౌ; శశాంకసూర్యావివ మేఘసంప్లవే॥9॥

మహాధనుర్మండలమధ్యగావుభౌ; సువర్చసౌ బాణసహస్రరశ్మినౌ
దిధక్షమాణౌ సచరాచరం జగ;ద్యుగాస్తసూర్యావివ దుఃసహౌ రణే॥10॥

ఉభావజేయావహితాంతకావుభౌ; జిఘాంసతుస్తౌ కృతినౌ పరస్పరం
మహాహవే వీరవరౌ సమీయతు;ర్యథేంద్రజంభావివ కర్ణపాండవౌ॥11॥

తతో మహాస్త్రాణి మహాధనుర్ధరౌ; విముంచమానావిషుభిర్భయానకైః
నరాశ్వనాగానమితౌ నిజఘ్నతుః; పరస్పరం జఘ్నతురుత్తమేషుభిః॥12॥

తతో విసస్రుః పునరర్దితాః శరై;ర్నరోత్తమాభ్యాం కురుపాండవాశ్రయాః
సనాగపత్త్యశ్వరథా దిశో గతా;స్తథా యథా సింహభయాద్వనౌకసః॥13॥

తతస్తు దుర్యోధనభోజసౌబలాః; కృపశ్చ శారద్వతసూనునా సహ
మహారథాః పంచ ధనంజయాచ్యుతౌ; శరైః శరీరాంతకరైరతాడయన్॥14॥

ధనూంషి తేషామిషుధీన్హయాంధ్వజా;న్రథాంశ్చ సూతాంశ్చ ధనంజయః శరైః
సమం చ చిచ్ఛేద పరాభినచ్చ తా;న్శరోత్తమైర్ద్వాదశభిశ్చ సూతజం॥15॥

అథాభ్యధావంస్త్వరితాః శతం రథాః; శతం చ నాగార్జునమాతతాయినః
శకాస్తుఖారా యవనాశ్చ సాదినః; సహైవ కాంబోజవరైర్జిఘాంసవః॥16॥

వరాయుధాన్పాణిగతాన్కరైః సహ; క్షురైర్న్యకృంతంస్త్వరితాః శిరాంసి చ
హయాంశ్చ నాగాంశ్చ రథాంశ్చ యుధ్యతాం; ధనంజయః శత్రుగణం తమక్షిణోత్॥17॥

తతోఽన్తరిక్షే సురతూర్యనిస్వనాః; ససాధువాదా హృషితైః సమీరితాః
నిపేతురప్యుత్తమపుష్పవృష్టయః; సురూపగంధాః పవనేరితాః శివాః॥18॥

తదద్భుతం దేవమనుష్యసాక్షికం; సమీక్ష్య భూతాని విసిష్మియుర్నృప
తవాత్మజః సూతసుతశ్చ న వ్యథాం; న విస్మయం జగ్మతురేకనిశ్చయౌ॥19॥

అథాబ్రవీద్ద్రోణసుతస్తవాత్మజం; కరం కరేణ ప్రతిపీడ్య సాంత్వయన్
ప్రసీద దుర్యోధన శామ్య పాండవై;రలం విరోధేన ధిగస్తు విగ్రహం॥20॥

హతో గురుర్బ్రహ్మసమో మహాస్త్రవి;త్తథైవ భీష్మప్రముఖా నరర్షభాః
అహం త్వవధ్యో మమ చాపి మాతులః; ప్రశాధి రాజ్యం సహ పాండవైశ్చిరం॥21॥

ధనంజయః స్థాస్యతి వారితో మయా; జనార్దనో నైవ విరోధమిచ్ఛతి
యుధిష్ఠిరో భూతహితే సదా రతో; వృకోదరస్తద్వశగస్తథా యమౌ॥22॥

త్వయా చ పార్థైశ్చ పరస్పరేణ; ప్రజాః శివం ప్రాప్నుయురిచ్ఛతి త్వయి
వ్రజంతు శేషాః స్వపురాణి పార్థివా; నివృత్తవైరాశ్చ భవంతు సైనికాః॥23॥

న చేద్వచః శ్రోష్యసి మే నరాధిప; ధ్రువం ప్రతప్తాసి హతోఽరిభిర్యుధి
ఇదం చ దృష్టం జగతా సహ త్వయా; కృతం యదేకేన కిరీటమాలినా
యథా న కుర్యాద్బలభిన్న చాంతకో; న చ ప్రచేతా భగవాన్న యక్షరాట్॥24॥

అతోఽపి భూయాంశ్చ గుణైర్ధనంజయః; స చాభిపత్స్యత్యఖిలం వచో మమ
తవానుయాత్రాం చ తథా కరిష్యతి; ప్రసీద రాజంజగతః శమాయ వై॥25॥

మమాపి మానః పరమః సదా త్వయి; బ్రవీమ్యతస్త్వాం పరమాచ్చ సౌహృదాత్
నివారయిష్యామి హి కర్ణమప్యహం; యదా భవాన్సప్రణయో భవిష్యతి॥26॥

వదంతి మిత్రం సహజం విచక్షణా;స్తథైవ సామ్నా చ ధనేన చార్జితం
ప్రతాపతశ్చోపనతం చతుర్విధం; తదస్తి సర్వం త్వయి పాండవేషు చ॥27॥

నిసర్గతస్తే తవ వీర బాంధవాః; పునశ్చ సామ్నా చ సమాప్నుహి స్థిరం
త్వయి ప్రసన్నే యది మిత్రతామియు;ర్ధ్రువం నరేంద్రేంద్ర తథా త్వమాచర॥28॥

స ఏవముక్తః సుహృదా వచో హితం; విచింత్య నిఃశ్వస్య చ దుర్మనాబ్రవీత్
యథా భవానాహ సఖే తథైవ త;న్మమాపి చ జ్ఞాపయతో వచః శృణు॥29॥

నిహత్య దుఃశాసనముక్తవాన్బహు; ప్రసహ్య శార్దూలవదేష దుర్మతిః
వృకోదరస్తద్ధృదయే మమ స్థితం; న తత్పరోక్షం భవతః కుతః శమః॥30॥

న చాపి కర్ణం గురుపుత్ర సంస్తవా;దుపారమేత్యర్హసి వక్తుమచ్యుత
శ్రమేణ యుక్తో మహతాద్య ఫల్గున;స్తమేష కర్ణః ప్రసభం హనిష్యతి॥31॥

తమేవముక్త్వాభ్యనునీయ చాసకృ;త్తవాత్మజః స్వాననుశాస్తి సైనికాన్
సమాఘ్నతాభిద్రవతాహితానిమా;న్సబాణశబ్దాన్కిము జోషమాస్యతే॥32॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తౌ శంఖభేరీనినదే సమృద్ధే; సమీయతుః శ్వేతహయౌ నరాగ్ర్యౌ
వైకర్తనః సూతపుత్రోఽర్జునశ్చ; దుర్మంత్రితే తవ పుత్రస్య రాజన్॥1॥

యథా గజౌ హైమవతౌ ప్రభిన్నౌ; ప్రగృహ్య దంతావివ వాశితార్థే
తథా సమాజగ్మతురుగ్రవేగౌ; ధనంజయశ్చాధిరథిశ్చ వీరౌ॥2॥

బలాహకేనేవ యథా బలాహకో; యదృచ్ఛయా వా గిరిణా గిరిర్యథా
తథా ధనుర్జ్యాతలనేమినిస్వనౌ; సమీయతుస్తావిషువర్షవర్షిణౌ॥3॥

ప్రవృద్ధశృంగద్రుమవీరుదోషధీ; ప్రవృద్ధనానావిధపర్వతౌకసౌ
యథాచలౌ వా గలితౌ మహాబలౌ; తథా మహాస్త్రైరితరేతరం ఘ్నతః॥4॥

స సంనిపాతస్తు తయోర్మహానభూ;త్సురేశవైరోచనయోర్యథా పురా
శరైర్విభుగ్నాంగనియంతృవాహనః; సుదుఃసహోఽన్యైః పటుశోణితోదకః॥5॥

ప్రభూతపద్మోత్పలమత్స్యకచ్ఛపౌ; మహాహ్రదౌ పక్షిగణానునాదితౌ
సుసంనికృష్టావనిలోద్ధతౌ యథా; తథా రథౌ తౌ ధ్వజినౌ సమీయతుః॥6॥

ఉభౌ మహేంద్రస్య సమానవిక్రమా;వుభౌ మహేంద్రప్రతిమౌ మహారథౌ
మహేంద్రవజ్రప్రతిమైశ్చ సాయకై;ర్మహేంద్రవృత్రావివ సంప్రజహ్రతుః॥7॥

సనాగపత్త్యశ్వరథే ఉభే బలే; విచిత్రవర్ణాభరణాంబరస్రజే
చకంపతుశ్చోన్నమతః స్మ విస్మయా;ద్వియద్గతాశ్చార్జునకర్ణసంయుగే॥8॥

భుజాః సవజ్రాంగులయః సముచ్ఛ్రితాః; ససింహనాదా హృషితైర్దిదృక్షుభిః
యదార్జునం మత్తమివ ద్విపో ద్విపం; సమభ్యయాదాధిరథిర్జిఘాంసయా॥9॥

అభ్యక్రోశన్సోమకాస్తత్ర పార్థం; త్వరస్వ యాహ్యర్జున విధ్య కర్ణం
ఛింధ్యస్య మూర్ధానమలం చిరేణ; శ్రద్ధాం చ రాజ్యాద్ధృతరాష్ట్రసూనోః॥10॥

తథాస్మాకం బహవస్తత్ర యోధాః; కర్ణం తదా యాహి యాహీత్యవోచన్
జహ్యర్జునం కర్ణ తతః సచీరాః; పునర్వనం యాంతు చిరాయ పార్థాః॥11॥

తతః కర్ణః ప్రథమం తత్ర పార్థం; మహేషుభిర్దశభిః పర్యవిధ్యత్
తమర్జునః ప్రత్యవిధ్యచ్ఛితాగ్రైః; కక్షాంతరే దశభిరతీవ క్రుద్ధః॥12॥

పరస్పరం తౌ విశిఖైః సుతీక్ష్ణై;స్తతక్షతుః సూతపుత్రోఽర్జునశ్చ
పరస్పరస్యాంతరేప్సూ విమర్దే; సుభీమమభ్యాయయతుః ప్రహృష్టౌ॥13॥

అమృష్యమాణశ్చ మహావిమర్దే; తత్రాక్రుధ్యద్భీమసేనో మహాత్మా
అథాబ్రవీత్పాణినా పాణిమాఘ్న;న్సందష్టౌష్ఠో నృత్యతి వాదయన్నివ

కథం ను త్వాం సూతపుత్రః కిరీటి;న్మహేషుభిర్దశభిరవిధ్యదగ్రే॥14॥

యయా ధృత్యా సర్వభూతాన్యజైషీ;ర్గ్రాసం దదద్వహ్నయే ఖాండవే త్వం
తయా ధృత్యా సూతపుత్రం జహి త్వ;మహం వైనం గదయా పోథయిష్యే॥15॥

అథాబ్రవీద్వాసుదేవోఽపి పార్థం; దృష్ట్వా రథేషూన్ప్రతిహన్యమానాన్
అమీమృదత్సర్వథా తేఽద్య కర్ణో; హ్యస్త్రైరస్త్రాణి కిమిదం కిరీటిన్॥16॥

స వీర కిం ముహ్యసి నావధీయసే; నదంత్యేతే కురవః సంప్రహృష్టాః
కర్ణం పురస్కృత్య విదుర్హి సర్వే; త్వదస్త్రమస్త్రైర్వినిపాత్యమానం॥17॥

యయా ధృత్యా నిహతం తామసాస్త్రం; యుగే యుగే రాక్షసాశ్చాపి ఘోరాః
దంభోద్భవాశ్చాసురాశ్చాహవేషు; తయా ధృత్యా త్వం జహి సూతపుత్రం॥18॥

అనేన వాస్య క్షురనేమినాద్య; సంఛింద్ధి మూర్ధానమరేః ప్రసహ్య
మయా నిసృష్టేన సుదర్శనేన; వజ్రేణ శక్రో నముచేరివారేః॥19॥

కిరాతరూపీ భగవాన్యయా చ; త్వయా మహత్యా పరితోషితోఽభూత్
తాం త్వం ధృతిం వీర పునర్గృహీత్వా; సహానుబంధం జహి సూతపుత్రం॥20॥

తతో మహీం సాగరమేఖలాం త్వం; సపత్తనాం గ్రామవతీం సమృద్ధాం
ప్రయచ్ఛ రాజ్ఞే నిహతారిసంఘాం; యశశ్చ పార్థాతులమాప్నుహి త్వం॥21॥

సంచోదితో భీమజనార్దనాభ్యాం; స్మృత్వా తదాత్మానమవేక్ష్య సత్త్వం
మహాత్మనశ్చాగమనే విదిత్వా; ప్రయోజనం కేశవమిత్యువాచ॥22॥

ప్రాదుష్కరోమ్యేష మహాస్త్రముగ్రం; శివాయ లోకస్య వధాయ సౌతేః
తన్మేఽనుజానాతు భవాన్సురాశ్చ; బ్రహ్మా భవో బ్రహ్మవిదశ్చ సర్వే॥23॥

ఇత్యూచివాన్బ్రాహ్మమసహ్యమస్త్రం; ప్రాదుశ్చక్రే మనసా సంవిధేయం
తతో దిశశ్చ ప్రదిశశ్చ సర్వాః; సమావృణోత్సాయకైర్భూరితేజాః
ససర్జ బాణాన్భరతర్షభోఽపి; శతంశతానేకవదాశువేగాన్॥24॥

వైకర్తనేనాపి తథాజిమధ్యే; సహస్రశో బాణగణా విసృష్టాః
తే ఘోషిణః పాండవమభ్యుపేయుః; పర్జన్యముక్తా ఇవ వారిధారాః॥25॥

స భీమసేనం చ జనార్దనం చ; కిరీటినం చాప్యమనుష్యకర్మా
త్రిభిస్త్రిభిర్భీమబలో నిహత్య; ననాద ఘోరం మహతా స్వరేణ॥26॥

స కర్ణబాణాభిహతః కిరీటీ; భీమం తథా ప్రేక్ష్య జనార్దనం చ
అమృష్యమాణః పునరేవ పార్థః; శరాందశాష్టౌ చ సముద్బబర్హ॥27॥

సుషేణమేకేన శరేణ విద్ధ్వా; శల్యం చతుర్భిస్త్రిభిరేవ కర్ణం
తతః సుముక్తైర్దశభిర్జఘాన; సభాపతిం కాంచనవర్మనద్ధం॥28॥

స రాజపుత్రో విశిరా విబాహు;ర్వివాజిసూతో విధనుర్వికేతుః
తతో రథాగ్రాదపతత్ప్రభగ్నః; పరశ్వధైః శాల ఇవాభికృత్తః॥29॥

పునశ్చ కర్ణం త్రిభిరష్టభిశ్చ; ద్వాభ్యాం చతుర్భిర్దశభిశ్చ విద్ధ్వా
చతుఃశతాంద్విరదాన్సాయుధీయా;న్హత్వా రథానష్టశతం జఘాన
సహస్రమశ్వాంశ్చ పునశ్చ సాదీ;నష్టౌ సహస్రాణి చ పత్తివీరాన్॥30॥

దృష్ట్వాజిముఖ్యావథ యుధ్యమానౌ; దిదృక్షవః శూరవరావరిఘ్నౌ
కర్ణం చ పార్థం చ నియమ్య వాహా;న్ఖస్థా మహీస్థాశ్చ జనావతస్థుః॥31॥

తతో ధనుర్జ్యా సహసాతికృష్టా; సుఘోషమాచ్ఛిద్యత పాండవస్య
తస్మిన్క్షణే సూతపుత్రస్తు పార్థం; సమాచినోత్క్షుద్రకాణాం శతేన॥32॥

నిర్ముక్తసర్పప్రతిమైశ్చ తీక్ష్ణై;స్తైలప్రధౌతైః ఖగపత్రవాజైః
షష్ట్యా నారాచైర్వాసుదేవం బిభేద; తదంతరం సోమకాః ప్రాద్రవంత॥33॥

తతో ధనుర్జ్యామవధమ్య శీఘ్రం; శరానస్తానాధిరథేర్విధమ్య
సుసంరబ్ధః కర్ణశరక్షతాంగో; రణే పార్థః సోమకాన్ప్రత్యగృష్ణాత్
న పక్షిణః సంపతంత్యంతరిక్షే; క్షేపీయసాస్త్రేణ కృతేఽన్ధకారే||34||

శల్యం చ పార్థో దశభిః పృషత్కై;ర్భృశం తనుత్రే ప్రహసన్నవిధ్యత్
తతః కర్ణం ద్వాదశభిః సుముక్తై;ర్విద్ధ్వా పునః సప్తభిరభ్యవిధ్యత్||35||

స పార్థబాణాసనవేగనున్నై;ర్దృఢాహతః పత్రిభిరుగ్రవేగైః
విభిన్నగాత్రః క్షతజోక్షితాంగః; కర్ణో బభౌ రుద్ర ఇవాతతేషుః||36||

తతస్త్రిభిశ్చ త్రిదశాధిపోపమం; శరైర్బిభేదాధిరథిర్ధనంజయం
శరాంస్తు పంచ జ్వలితానివోరగా;న్ప్రవీరయామాస జిఘాంసురచ్యుతే||37||

తే వర్మ భిత్త్వా పురుషోత్తమస్య; సువర్ణచిత్రం న్యపతన్సుముక్తాః
వేగేన గామావివిశుః సువేగాః; స్నాత్వా చ కర్ణాభిముఖాః ప్రతీయుః||38||

తాన్పంచభల్లైస్త్వరితైః సుముక్తై;స్త్రిధా త్రిధైకైకమథోచ్చకర్త
ధనంజయస్తే న్యపతన్పృథివ్యాం; మహాహయస్తక్షకపుత్రపక్షాః||39||

తతః ప్రజజ్వాల కిరీటమాలీ; క్రోధేన కక్షం ప్రదహన్నివాగ్నిః
స కర్ణమాకర్ణవికృష్టసృష్టైః; శరైః శరీరాంతకరైర్జ్వలద్భిః
మర్మస్వవిధ్యత్స చచాల దుఃఖా;ద్ధైర్యాత్తు తస్థావతిమాత్రధైర్యః||40||

తతః శరౌఘైః ప్రదిశో దిశశ్చ; రవిప్రభా కర్ణరథశ్చ రాజన్
అదృశ్య ఆసీత్కుపితే ధనంజయే; తుషారనీహారవృతం యథా నభః||41||

స చక్రరక్షానథ పాదరక్షా;న్పురఃసరాన్పృష్ఠగోపాంశ్చ సర్వాన్
దుర్యోధనేనానుమతానరిఘ్నా;న్సముచ్ఛితాన్సురథాన్సారభూతాన్||42||

ద్విసాహస్రాన్సమరే సవ్యసాచీ; కురుప్రవీరాన్నృషభః కురూణాం
క్షణేన సర్వాన్సరథాశ్వసూతా;న్నినాయ రాజన్క్షయమేకవీరః||43||

అథాపలాయంత విహాయ కర్ణం; తవాత్మజాః కురవశ్చావశిష్టాః
హతానవాకీర్య శరక్షతాంశ్చ; లాలప్యమానాంస్తనయాన్పితౄంశ్చ||44||

స సర్వతః ప్రేక్ష్య దిశో విశూన్యా; భయావదీర్ణైః కురుభిర్విహీనః
న వివ్యథే భారత తత్ర కర్ణః; ప్రతీపమేవార్జునమభ్యధావత్||45||

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతోఽపయాతాః శరపాతమాత్ర;మవస్థితాః కురవో భిన్నసేనాః
విద్యుత్ప్రకాశం దదృశుః సమంతా;ద్ధనంజయాస్త్రం సముదీర్యమాణం||1||

తదర్జునాస్త్రం గ్రసతే స్మ వీరా;న్వియత్తథాకాశమనంతఘోషం
క్రుద్ధేన పార్థేన తదాశు సృష్టం; వధాయ కర్ణస్య మహావిమర్దే||2||

రామాదుపాత్తేన మహామహిమ్నా; ఆథర్వణేనారివినాశనేన
తదర్జునాస్త్రం వ్యధమద్దహంతం; పార్థం చ బాణైర్నిశితైర్నిజఘ్నే||3||

తతో విమర్దః సుమహాన్బభూవ; తస్యార్జునస్యాధిరథేశ్చ రాజన్
అన్యోన్యమాసాదయతోః పృషత్కై;ర్విషాణఘాతైర్ద్విపయోరివోగ్రైః||4||

తతో రిపుఘ్నం సమధత్త కర్ణః; సుసంశితం సర్పముఖం జ్వలంతం
రౌద్రం శరం సంయతి సుప్రధౌతం; పార్థార్థమత్యర్థచిరాయ గుప్తం||5||

సదార్చితం చందనచూర్ణశాయినం; సువర్ణనాలీశయనం మహావిషం
ప్రదీప్తమైరావతవంశసంభవం; శిరో జిహీర్షుర్యుధి ఫల్గునస్య||6||

తమబ్రవీన్మద్రరాజో మహాత్మా; వైకర్తనం ప్రేక్ష్య హి సంహితేషుం
న కర్ణ గ్రీవామిషురేష ప్రాప్స్యతే; సంలక్ష్య సంధత్స్వ శరం శిరోఘ్నం||7||

అథాబ్రవీత్క్రోధసంరక్తనేత్రః; కర్ణః శల్యం సంధితేషుః ప్రసహ్య
న సంధత్తే ద్విః శరం శల్య కర్ణో; న మాదృశాః శాఠ్యయుక్తా భవంతి||8||

తథైవముక్త్వా విససర్జ తం శరం; బలాహకం వర్షఘనాభిపూజితం
హతోఽసి వై ఫల్గున ఇత్యవోచ;త్తతస్త్వరన్నూర్జితముత్ససర్జ||9||

సంధీయమానం భుజగం దృష్ట్వా కర్ణేన మాధవః
ఆక్రమ్య స్యందనం పద్భ్యాం బలేన బలినాం వరః||10||

అవగాఢే రథే భూమౌ జానుభ్యామగమన్హయాః
తతః శరః సోఽభ్యహనత్కిరీటం తస్య ధీమతః||11||

అథార్జునస్యోత్తమగాత్రభూషణం; ధరావియద్ద్యోసలిలేషు విశ్రుతం
బలాస్త్రసర్గోత్తమయత్నమన్యుభిః; శరేణ మూర్ధ్నః స జహార సూతజః||12||

దివాకరేందుజ్వలనగ్రహత్విషం; సువర్ణముక్తామణిజాలభూషితం
పురందరార్థం తపసా ప్రయత్నతః; స్వయం కృతం యద్భువనస్య సూనునా||13||

మహార్హరూపం ద్విషతాం భయంకరం; విభాతి చాత్యర్థసుఖం సుగంధి తత్
నిజఘ్నుషే దేవరిపూన్సురేశ్వరః; స్వయం దదౌ యత్సుమనాః కిరీటినే||14||

హరాంబుపాఖండలవిత్తగోప్తృభిః; పినాకపాశాశనిసాయకోత్తమైః
సురోత్తమైరప్యవిషహ్యమర్దితుం; ప్రసహ్య నాగేన జహార యద్వృషః||15||

తదుత్తమేషూన్మథితం విషాగ్నినా; ప్రదీప్తమర్చిష్మదభిక్షితి ప్రియం
పపాత పార్థస్య కిరీటముత్తమం; దివాకరోఽస్తాదివ పర్వతాజ్జ్వలన్||16||

తతః కిరీటం బహురత్నమండితం; జహార నాగోఽర్జునమూర్ధతో బలాత్
గిరేః సుజాతాంకురపుష్పితద్రుమం; మహేంద్రవజ్రః శిఖరం యథోత్తమం||17||

మహీ వియద్ద్యౌః సలిలాని వాయునా; యథా విభిన్నాని విభాంతి భారత
తథైవ శబ్దో భువనేష్వభూత్తదా; జనా వ్యవస్యన్వ్యథితాశ్చ చస్ఖలుః||18||

తతః సముద్గ్రథ్య సితేన వాససా; స్వమూర్ధజానవ్యథితః స్థితోఽర్జునః
విభాతి సంపూర్ణమరీచిభాస్వతా; శిరోగతేనోదయపర్వతో యథా||19||

బలాహకః కర్ణభుజేరితస్తతో; హుతాశనార్కప్రతిమద్యుతిర్మహాన్
మహోరగః కృతవైరోఽర్జునేన; కిరీటమాసాద్య సముత్పపాత||20||

తమబ్రవీద్విద్ధి కృతాగసం మే; కృష్ణాద్య మాతుర్వధజాతవైరం
తతః కృష్ణః పార్థమువాచ సంఖ్యే; మహోరగం కృతవైరం జహి త్వం||21||

స ఏవముక్తో మధుసూదనేన; గాండీవధన్వా రిపుషూగ్రధన్వా
ఉవాచ కో న్వేష మమాద్య నాగః; స్వయం య ఆగాద్గరుడస్య వక్త్రం||22||

కృష్ణ ఉవాచ

యోఽసౌ త్వయా ఖాండవే చిత్రభానుం; సంతర్పయానేన ధనుర్ధరేణ
వియద్గతో బాణనికృత్తదేహో; హ్యనేకరూపో నిహతాస్య మాతా||23||

తతస్తు జిష్ణుః పరిహృత్య శేషాం;శ్చిచ్ఛేద షడ్భిర్నిశితైః సుధారైః
నాగం వియత్తిర్యగివోత్పతంతం; స ఛిన్నగాత్రో నిపపాత భూమౌ||24||

తస్మిన్ముహూర్తే దశభిః పృషత్కైః; శిలాశితైర్బర్హిణవాజితైశ్చ
వివ్యాధ కర్ణః పురుషప్రవీరం; ధనంజయం తిర్యగవేక్షమాణం||25||

తతోఽర్జునో ద్వాదశభిర్విముక్తై;రాకర్ణముక్తైర్నిశితైః సమర్ప్య
నారాచమాశీవిషతుల్యవేగ;మాకర్ణపూర్ణాయతముత్ససర్జ||26||

స చిత్రవర్మేషువరో విదార్య; ప్రాణాన్నిరస్యన్నివ సాధు ముక్తః
కర్ణస్య పీత్వా రుధిరం వివేశ; వసుంధరాం శోణితవాజదిగ్ధః॥27॥

తతో వృషో బాణనిపాతకోపితో; మహోరగో దండవిఘట్టితో యథా
తథాశుకారీ వ్యసృజచ్ఛరోత్తమా;న్మహావిషః సర్ప ఇవోత్తమం విషం॥28॥

జనార్దనం ద్వాదశభిః పరాభిన;న్నవైర్నవత్యా చ శరైస్తథార్జునం
శరేణ ఘోరేణ పునశ్చ పాండవం; విభిద్య కర్ణోఽభ్యనదజ్జహాస చ॥29॥

తమస్య హర్షం మమృషే న పాండవో; బిభేద మర్మాణి తతోఽస్య మర్మవిత్
పరం శరైః పత్రిభిరింద్రవిక్రమ;స్తథా యథేంద్రో బలమోజసాహనత్॥30॥

తతః శరాణాం నవతీర్నవార్జునః; ససర్జ కర్ణేఽన్తకదండసంనిభాః
శరైర్భృశాయస్తతనుః ప్రవివ్యథే; తథా యథా వజ్రవిదారితోఽచలః॥31॥

మణిప్రవేకోత్తమవజ్రహాటకై;రలంకృతం చాస్య వరాంగభూషణం
ప్రవిద్ధముర్వ్యాం నిపపాత పత్రిభి;ర్ధనంజయేనోత్తమకుండలేఽపి చ॥32॥

మహాధనం శిల్పివరైః ప్రయత్నతః; కృతం యదస్యోత్తమవర్మ భాస్వరం
సుదీర్ఘకాలేన తదస్య పాండవః; క్షణేన బాణైర్బహుధా వ్యశాతయత్॥33॥

స తం వివర్మాణమథోత్తమేషుభిః; శరైశ్చతుర్భిః కుపితః పరాభినత్
స వివ్యథేఽత్యర్థమరిప్రహారితో; యథాతురః పిత్తకఫానిలవ్రణైః॥34॥

మహాధనుర్మండలనిఃసృతైః శితైః; క్రియాప్రయత్నప్రహితైర్బలేన చ
తతక్ష కర్ణం బహుభిః శరోత్తమై;ర్బిభేద మర్మస్వపి చార్జునస్త్వరన్॥35॥

దృఢాహతః పత్రిభిరుగ్రవేగైః; పార్థేన కర్ణో వివిధైః శితాగ్రైః
బభౌ గిరిర్గైరికధాతురక్తః; క్షరన్ప్రపాతైరివ రక్తమంభః॥36॥

సాశ్వం తు కర్ణం సరథం కిరీటీ; సమాచినోద్భారత వత్సదంతైః
ప్రచ్ఛాదయామాస దిశశ్చ బాణైః; సర్వప్రయత్నాత్తపనీయపుంఖైః॥37॥

స వత్సదంతైః పృథుపీనవక్షాః; సమాచితః స్మాధిరథిర్విభాతి
సుపుష్పితాశోకపలాశశాల్మలి;ర్యథాచలః స్పందనచందనాయుతః॥38॥

శరైః శరీరే బహుధా సమర్పితై;ర్విభాతి కర్ణః సమరే విశాం పతే
మహీరుహైరాచితసానుకందరో; యథా మహేంద్రః శుభకర్ణికారవాన్॥39॥

స బాణసంఘాంధనుషా వ్యవాసృజ;న్విభాతి కర్ణః శరజాలరశ్మివాన్
సలోహితో రక్తగభస్తిమండలో; దివాకరోఽస్తాభిముఖో యథా తథా॥40॥

బాహ్వంతరాదాధిరథేర్విముక్తా;న్బాణాన్మహాహీనివ దీప్యమానాన్
వ్యధ్వంసయన్నర్జునబాహుముక్తాః; శరాః సమాసాద్య దిశః శితాగ్రాః॥41॥

తతశ్చక్రమపతత్తస్య భూమౌ; స విహ్వలః సమరే సూతపుత్రః
ఘూర్ణే రథే బ్రాహ్మణస్యాభిశాపా;ద్రామాదుపాత్తేఽప్రతిభాతి చాస్త్రే॥42॥

అమృష్యమాణో వ్యసనాని తాని; హస్తౌ విధున్వన్స విగర్హమాణః
ధర్మప్రధానానభిపాతి ధర్మ; ఇత్యబ్రువంధర్మవిదః సదైవ
మమాపి నిమ్నోఽద్య న పాతి భక్తా;న్మన్యే న నిత్యం పరిపాతి ధర్మః॥43॥

ఏవం బ్రువన్ప్రస్ఖలితాశ్వసూతో; విచాల్యమానోఽర్జునశస్త్రపాతైః
మర్మాభిఘాతాచ్చలితః క్రియాసు; పునః పునర్ధర్మమగర్హదాజౌ॥44॥

తతః శరైర్భీమతరైరవిధ్యత్త్రిభిరాహవే
హస్తే కర్ణస్తదా పార్థమభ్యవిధ్యచ్చ సప్తభిః॥45॥

తతోఽర్జునః సప్తదశ తిగ్మతేజానజిహ్మగాన్
ఇంద్రాశనిసమాన్ఘోరానసృజత్పావకోపమాన్॥46॥

నిర్భిద్య తే భీమవేగా న్యపతన్పృథివీతలే
కంపితాత్మా తథా కర్ణః శక్త్యా చేష్టామదర్శయత్||47||

బలేనాథ స సంస్తభ్య బ్రహ్మాస్త్రం సముదైరయత్
ఐంద్రాస్త్రమర్జునశ్చాపి తద్దృష్ట్వాభిన్యమంత్రయత్||48||

గాండీవం జ్యాం చ బాణాంశ్చ అనుమంత్ర్య ధనంజయః
అసృజచ్ఛరవర్షాణి వర్షాణీవ పురందరః||49||

తతస్తేజోమయా బాణా రథాత్పార్థస్య నిఃసృతాః
ప్రాదురాసన్మహావీర్యాః కర్ణస్య రథమంతికాత్||50||

తాన్కర్ణస్త్వగ్రతోఽభ్యస్తాన్మోఘాంశ్చక్రే మహారథః
తతోఽబ్రవీద్వృష్ణివీరస్తస్మిన్నస్త్రే వినాశితే||51||

విసృజాస్త్రం పరం పార్థ రాధేయో గ్రసతే శరాన్
బ్రహ్మాస్త్రమర్జునశ్చాపి సంమంత్ర్యాథ ప్రయోజయత్||52||

ఛాదయిత్వా తతో బాణైః కర్ణం ప్రభ్రామ్య చార్జునః
తస్య కర్ణః శరైః క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద జ్యాం సుతేజనైః||53||

తతో జ్యామవధాయాన్యామనుమృజ్య చ పాండవః
శరైరవాకిరత్కర్ణం దీప్యమానైః సహస్రశః||54||

తస్య జ్యాచ్ఛేదనం కర్ణో జ్యావధానం చ సంయుగే
నాన్వబుధ్యత శీఘ్రత్వాత్తదద్భుతమివాభవత్||55||

అస్త్రైరస్త్రాణి రాధేయః ప్రత్యహన్సవ్యసాచినః
చక్రే చాభ్యధికం పార్థాత్స్వవీర్యం ప్రతిదర్శయన్||56||

తతః కృష్ణోఽర్జునం దృష్ట్వా కర్ణాస్త్రేణాభిపీడితం
అభ్యస్యేత్యబ్రవీత్పార్థమాతిష్ఠాస్త్రమనుత్తమం||57||

తతోఽన్యమగ్నిసదృశం శరం సర్పవిషోపమం
అశ్మసారమయం దివ్యమనుమంత్ర్య ధనంజయః||58||

రౌద్రమస్త్రం సమాదాయ క్షేప్తుకామః కిరీటవాన్
తతోఽగ్రసన్మహీ చక్రం రాధేయస్య మహామృధే||59||

గ్రస్తచక్రస్తు రాధేయః కోపాదశ్రూణ్యవర్తయత్
సోఽబ్రవీదర్జునం చాపి ముహూర్తం క్షమ పాండవ||60||

మధ్యే చక్రమవగ్రస్తం దృష్ట్వా దైవాదిదం మమ
పార్థ కాపురుషాచీర్ణమభిసంధిం వివర్జయ||61||

ప్రకీర్ణకేశే విముఖే బ్రాహ్మణే చ కృతాంజలౌ
శరణాగతే న్యస్తశస్త్రే తథా వ్యసనగేఽర్జున||62||

అబాణే భ్రష్టకవచే భ్రష్టభగ్నాయుధే తథా
న శూరాః ప్రహరంత్యాజౌ న రాజ్ఞే పార్థివాస్తథా
త్వం చ శూరోఽసి కౌంతేయ తస్మాత్క్షమ ముహూర్తకం||63||

యావచ్చక్రమిదం భూమేరుద్ధరామి ధనంజయ
న మాం రథస్థో భూమిష్ఠమసజ్జం హంతుమర్హసి
న వాసుదేవాత్త్వత్తో వా పాండవేయ బిభేమ్యహం||64||

త్వం హి క్షత్రియదాయాదో మహాకులవివర్ధనః
స్మృత్వా ధర్మోపదేశం త్వం ముహూర్తం క్షమ పాండవ||65||

సంజయ ఉవాచ

అథాబ్రవీద్వాసుదేవో రథస్థో; రాధేయ దిష్ట్యా స్మరసీహ ధర్మం
ప్రాయేణ నీచా వ్యసనేషు మగ్నా; నిందంతి దైవం కుకృతం న తత్తత్॥1॥

యద్ద్రౌపదీమేకవస్త్రాం సభాయా;మానాయ్య త్వం చైవ సుయోధనశ్చ
దుఃశాసనః శకునిః సౌబలశ్చ; న తే కర్ణ ప్రత్యభాత్తత్ర ధర్మః॥2॥

యదా సభాయాం కౌంతేయమనక్షజ్ఞం యుధిష్ఠిరం
అక్షజ్ఞః శకునిర్జేతా తదా ధర్మః క్వ తే గతః॥3॥

యదా రజస్వలాం కృష్ణాం దుఃశాసనవశే స్థితాం
సభాయాం ప్రాహసః కర్ణ క్వ తే ధర్మస్తదా గతః॥4॥

రాజ్యలుబ్ధః పునః కర్ణ సమాహ్వయసి పాండవం
గాంధారరాజమాశ్రిత్య క్వ తే ధర్మస్తదా గతః॥5॥

ఏవముక్తే తు రాధేయే వాసుదేవేన పాండవం
మన్యురభ్యావిశత్తీవ్రః స్మృత్వా తత్తద్ధనంజయం॥6॥

తస్య క్రోధేన సర్వేభ్యః స్రోతోభ్యస్తేజసోఽర్చిషః
ప్రాదురాసన్మహారాజ తదద్భుతమివాభవత్॥7॥

తం సమీక్ష్య తతః కర్ణో బ్రహ్మాస్త్రేణ ధనంజయం
అభ్యవర్షత్పునర్యత్నమకరోద్రథసర్జనే
తదస్త్రమస్త్రేణావార్య ప్రజహారాస్య పాండవః॥8॥

తతోఽన్యదస్త్రం కౌంతేయో దయితం జాతవేదసః
ముమోచ కర్ణముద్దిశ్య తత్ప్రజజ్వాల వై భృశం॥9॥

వారుణేన తతః కర్ణః శమయామాస పావకం
జీమూతైశ్చ దిశః సర్వాశ్చక్రే తిమిరదుర్దినాః॥10॥

పాండవేయస్త్వసంభ్రాంతో వాయవ్యాస్త్రేణ వీర్యవాన్
అపోవాహ తదాభ్రాణి రాధేయస్య ప్రపశ్యతః॥11॥

తం హస్తికక్ష్యాప్రవరం చ బాణైః; సువర్ణముక్తామణివజ్రమృష్టం
కాలప్రయత్నోత్తమశిల్పియత్నైః; కృతం సురూపం వితమస్కముచ్చైః॥12॥

ఊర్జస్కరం తవ సైన్యస్య నిత్య;మమిత్రవిత్రాసనమీడ్యరూపం
విఖ్యాతమాదిత్యసమస్య లోకే; త్విషా సమం పావకభానుచంద్రైః॥13॥

తతః క్షురేణాధిరథేః కిరీటీ; సువర్ణపుంఖేన శితేన యత్తః
శ్రియా జ్వలంతం ధ్వజమున్మమాథ; మహారథస్యాధిరథేర్మహాత్మా॥14॥

యశశ్చ ధర్మశ్చ జయశ్చ మారిష; ప్రియాణి సర్వాణి చ తేన కేతునా
తదా కురూణాం హృదయాని చాపత;న్బభూవ హాహేతి చ నిస్వనో మహాన్॥15॥

అథ త్వరన్కర్ణవధాయ పాండవో; మహేంద్రవజ్రానలదండసంనిభం
ఆదత్త పార్థోఽఞ్జలికం నిషంగా;త్సహస్రరశ్మేరివ రశ్మిముత్తమం॥16॥

మర్మచ్ఛిదం శోణితమాంసదిగ్ధం; వైశ్వానరార్కప్రతిమం మహార్హం
నరాశ్వనాగాసుహరం త్ర్యరత్నిం; షడ్వాజమంజోగతిముగ్రవేగం॥17॥

సహస్రనేత్రాశనితుల్యతేజసం; సమానక్రవ్యాదమివాతిదుఃసహం
పినాకనారాయణచక్రసంనిభం; భయంకరం ప్రాణభృతాం వినాశనం॥18॥

యుక్త్వా మహాస్త్రేణ పరేణ మంత్రవి;ద్వికృష్య గాండీవమువాచ సస్వనం
అయం మహాస్త్రోఽప్రతిమో ధృతః శరః; శరీరభిచ్చాసుహరశ్చ దుర్హృదః॥19॥

తపోఽస్తి తప్తం గురవశ్చ తోషితా; మయా యదిష్టం సుహృదాం తథా శ్రుతం
అనేన సత్యేన నిహంత్వయం శరః; సుదంశితః కర్ణమరిం మమాజితః॥20॥

ఇత్యూచివాంస్తం స ముమోచ బాణం; ధనంజయః కర్ణవధాయ ఘోరం
కృత్యామథర్వాంగిరసీమివోగ్రాం; దీప్తామసహ్యాం యుధి మృత్యునాపి॥21॥

బ్రువన్కిరీటీ తమతిప్రహృష్టో; అయం శరో మే విజయావహోఽస్తు
జిఘాంసురర్కేందుసమప్రభావః; కర్ణం సమాప్తిం నయతాం యమాయ॥22॥

తేనేషువర్యేణ కిరీటమాలీ; ప్రహృష్టరూపో విజయావహేన
జిఘాంసురర్కేందుసమప్రభేణ; చక్రే విషక్తం రిపుమాతతాయీ॥23॥

తదుద్యతాదిత్యసమానవర్చసం; శరన్నభోమధ్యగభాస్కరోపమం
వరాంగముర్వ్యామపతచ్చమూపతే;ర్దివాకరోఽస్తాదివ రక్తమండలః॥24॥

తదస్య దేహీ సతతం సుఖోదితం; స్వరూపమత్యర్థముదారకర్మణః
పరేణ కృచ్ఛ్రేణ శరీరమత్యజ;ద్గృహం మహర్ద్ధీవ ససంగమీశ్వరః॥25॥

శరైర్విభుగ్నం వ్యసు తద్వివర్మణః; పపాత కర్ణస్య శరీరముచ్ఛ్రితం
స్రవద్వ్రణం గైరికతోయవిస్రవం; గిరేర్యథా వజ్రహతం శిరస్తథా॥26॥

దేహాత్తు కర్ణస్య నిపాతితస్య; తేజో దీప్తం ఖం విగాహ్యాచిరేణ
తదద్భుతం సర్వమనుష్యయోధాః; పశ్యంతి రాజన్నిహతే స్మ కర్ణే॥27॥

తం సోమకాః ప్రేక్ష్య హతం శయానం; ప్రీతా నాదం సహ సైన్యైరకుర్వన్
తూర్యాణి చాజఘ్నురతీవ హృష్టా; వాసాంసి చైవాదుధువుర్భుజాంశ్చ
బలాన్వితాశ్చాప్యపరే హ్యనృత్య;న్నన్యోన్యమాశ్లిష్య నదంత ఊచుః॥28॥

దృష్ట్వా తు కర్ణం భువి నిష్టనంతం; హతం రథాత్సాయకేనావభిన్నం
మహానిలేనాగ్నిమివాపవిద్ధం; యజ్ఞావసానే శయనే నిశాంతే॥29॥

శరైరాచితసర్వాంగః శోణితౌఘపరిప్లుతః
విభాతి దేహః కర్ణస్య స్వరశ్మిభిరివాంశుమాన్॥30॥

ప్రతాప్య సేనామామిత్రీం దీప్తైః శరగభస్తిభిః
బలినార్జునకాలేన నీతోఽస్తం కర్ణభాస్కరః॥31॥

అస్తం గచ్ఛన్యథాదిత్యః ప్రభామాదాయ గచ్ఛతి
ఏవం జీవితమాదాయ కర్ణస్యేషుర్జగామ హ॥32॥

అపరాహ్ణే పరాహ్ణస్య సూతపుత్రస్య మారిష
ఛిన్నమంజలికేనాజౌ సోత్సేధమపతచ్ఛిరః॥33॥

ఉపర్యుపరి సైన్యానాం తస్య శత్రోస్తదంజసా
శిరః కర్ణస్య సోత్సేధమిషుః సోఽపాహరద్ద్రుతం॥34॥

సంజయ ఉవాచ

కర్ణం తు శూరం పతితం పృథివ్యాం; శరాచితం శోణితదిగ్ధగాత్రం
దృష్ట్వా శయానం భువి మద్రరాజ;శ్ఛిన్నధ్వజేనాపయయౌ రథేన॥35॥

కర్ణే హతే కురవః ప్రాద్రవంత; భయార్దితా గాఢవిద్ధాశ్చ సంఖ్యే
అవేక్షమాణా ముహురర్జునస్య; ధ్వజం మహాంతం వపుషా జ్వలంతం॥36॥

సహస్రనేత్రప్రతిమానకర్మణః; సహస్రపత్రప్రతిమాననం శుభం
సహస్రరశ్మిర్దినసంక్షయే యథా; తథాపతత్తస్య శిరో వసుంధరాం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శల్యస్తు కర్ణార్జునయోర్విమర్దే; బలాని దృష్ట్వా మృదితాని బాణైః
దుర్యోధనం యాంతమవేక్షమాణో; సందర్శయద్భారత యుద్ధభూమిం॥1॥

నిపాతితస్యందనవాజినాగం; దృష్ట్వా బలం తద్ధతసూతపుత్రం
దుర్యోధనోఽశ్రుప్రతిపూర్ణనేత్రో; ముహుర్ముహుర్న్యశ్వసదార్తరూపః॥2॥

కర్ణం తు శూరం పతితం పృథివ్యాం; శరాచితం శోణితదిగ్ధగాత్రం
యదృచ్ఛయా సూర్యమివావనిస్థం; దిదృక్షవః సంపరివార్య తస్థుః॥3॥

ప్రహృష్టవిత్రస్తవిషణ్ణవిస్మృతా;స్తథాపరే శోకగతా ఇవాభవన్
పరే త్వదీయాశ్చ పరస్పరేణ; యథా యథైషాం ప్రకృతిస్తథాభవన్॥4॥

ప్రవిద్ధవర్మాభరణాంబరాయుధం; ధనంజయేనాభిహతం హతౌజసం
నిశమ్య కర్ణం కురవః ప్రదుద్రువు;ర్హతర్షభా గావ ఇవాకులాకులాః॥5॥

కృత్వా విమర్దం భృశమర్జునేన; కర్ణం హతం కేసరిణేవ నాగం
దృష్ట్వా శయానం భువి మద్రరాజో; భీతోఽపసర్పత్సరథః సుశీఘ్రం॥6॥

మద్రాధిపశ్చాపి విమూఢచేతా;స్తూర్ణం రథేనాపహృతధ్వజేన
దుర్యోధనస్యాంతికమేత్య శీఘ్రం; సంభాష్య దుఃఖార్తమువాచ వాక్యం॥7॥

విశీర్ణనాగాశ్వరథప్రవీరం; బలం త్వదియం యమరాష్ట్రకల్పం
అన్యోన్యమాసాద్య హతం మహద్భి;ర్నరాశ్వనాగైర్గిరికూటకల్పైః॥8॥

నైతాదృశం భారత యుద్ధమాసీ;ద్యథాద్య కర్ణార్జునయోర్బభూవ
గ్రస్తౌ హి కర్ణేన సమేత్య కృష్ణా;వన్యే చ సర్వే తవ శత్రవో యే॥9॥

దైవం తు యత్తత్స్వవశం ప్రవృత్తం; తత్పాండవాన్పాతి హినస్తి చాస్మాన్
తవార్థసిద్ధ్యర్థకరా హి సర్వే; ప్రసహ్య వీరా నిహతా ద్విషద్భిః॥10॥

కుబేరవైవస్వతవాసవానాం; తుల్యప్రభావాంబుపతేశ్చ వీరాః
వీర్యేణ శౌర్యేణ బలేన చైవ; తైస్తైశ్చ యుక్తా విపులైర్గుణౌఘైః॥11॥

అవధ్యకల్పా నిహతా నరేంద్రా;స్తవార్థకామా యుధి పాండవేయైః
తన్మా శుచో భారత దిష్టమేత;త్పర్యాయసిద్ధిర్న సదాస్తి సిద్ధిః॥12॥

ఏతద్వచో మద్రపతేర్నిశమ్య; స్వం చాపనీతం మనసా నిరీక్ష్య
దుర్యోధనో దీనమనా విసంజ్ఞః; పునః పునర్న్యశ్వసదార్తరూపః॥13॥

తం ధ్యానమూకం కృపణం భృశార్త;మార్తాయనిర్దీనమువాచ వాక్యం
పశ్యేదముగ్రం నరవాజినాగై;రాయోధనం వీరహతైః ప్రపన్నం॥14॥

మహీధరాభైః పతితైర్మహాగజైః; సకృత్ప్రవిద్ధైః శరవిద్ధమర్మభిః
తైర్వ్యహ్వలద్భిశ్చ గతాసుభిశ్చ; ప్రధ్వస్తయంత్రాయుధవర్మయోధైః॥15॥

వజ్రాపవిద్ధైరివ చాచలేంద్రై;ర్విభిన్నపాషాణమృగద్రుమౌషధైః
ప్రవిద్ధఘంటాంకుశతోమరధ్వజైః; సహేమమాలై రుధిరౌఘసంప్లుతైః॥16॥

శరావభిన్నైః పతితైశ్చ వాజిభిః; శ్వసద్భిరన్యైః క్షతజం వమద్భిః
దీనైః స్తనద్భిః పరివృత్తనేత్రై;ర్మహీం దశద్భిః కృపణం నదద్భిః॥17॥

తథాపవిద్ధైర్గజవాజియోధై;ర్మందాసుభిశ్చైవ గతాసుభిశ్చ
నరాశ్వనాగైశ్చ రథైశ్చ మర్దితై;ర్మహీ మహావైతరణీవ దుర్దృశా॥18॥

గజైర్నికృత్తాపరహస్తగాత్రై;రుద్వేపమానైః పతితైః పృథివ్యాం
యశస్విభిర్నాగరథాశ్వయోధిభిః; పదాతిభిశ్చాభిముఖైర్హతైః పరైః

విశీర్ణవర్మాభరణాంబరాయుధై;ర్వృతా నిశాంతైరివ పావకైర్మహీ॥19॥

శరప్రహారాభిహతైర్మహాబలై;రవేక్ష్యమాణైః పతితైః సహస్రశః
ప్రనష్టసంజ్ఞైః పునరుచ్ఛ్వసద్భి;ర్మహీ బభూవానుగతైరివాగ్నిభిః
దివశ్చ్యుతైర్భారతిదీప్తిమద్భి;ర్నక్తం గ్రహైర్ద్యౌరమలేవ దీప్తైః॥20॥

శరాస్తు కర్ణార్జునబాహుముక్తా; విదార్య నాగాశ్వమనుష్యదేహాన్
ప్రాణాన్నిరస్యాశు మహీమతీయు;ర్మహోరగా వాసమివాభితోఽస్త్రైః॥21॥

హతైర్మనుష్యాశ్వగజైశ్చ సంఖ్యే; శరావభిన్నైశ్చ రథైర్బభూవ
ధనంజయస్యాధిరథేశ్చ మార్గే; గజైరగమ్యా వసుధాతిదుర్గా॥22॥

రథైర్వరేషూన్మథితైశ్చ యోధైః; సంస్యూతసూతాశ్వవరాయుధధ్వజైః
విశీర్ణశస్త్రైర్వినికృత్తబంధురై;ర్నికృత్తచక్రాక్షయుగత్రివేణుభిః॥23॥

విముక్తయంత్రైర్నిహతైరయస్మయై;ర్హతానుషంగైర్వినిషంగబంధురైః
ప్రభగ్ననీడైర్మణిహేమమండితైః; స్తృతా మహీ ద్యౌరివ శారదైర్ఘనైః॥24॥

వికృష్యమణైర్జవనైరలంకృతై;ర్హతేశ్వరైరాజిరథైః సుకల్పితైః
మనుష్యమాతంగరథాశ్వరాశిభి;ర్ద్రుతం వ్రజంతో బహుధా విచూర్ణితాః॥25॥

సహేమపట్టాః పరిఘాః పరశ్వధాః; కడంగరాయోముసలాని పట్టిశాః
పేతుశ్చ ఖడ్గా విమలా వికోశా; గదాశ్చ జాంబూనదపట్టబద్ధాః॥26॥

చాపాని రుక్మాంగదభూషణాని; శరాశ్చ కార్తస్వరచిత్రపుంఖాః
ఋష్ట్యశ్చ పీతా విమలా వికోశాః; ప్రాసాః సఖడ్గాః కనకావభాసాః॥27॥

ఛత్రాణి వాలవ్యజనాని శంఖాః; స్రజశ్చ పుష్పోత్తమహేమచిత్రాః
కుథాః పతాకాంబరవేష్టితాశ్చ; కిరీటమాలా ముకుటాశ్చ శుభ్రాః॥28॥

ప్రకీర్ణకా విప్రకీర్ణాః కుథాశ్చ; ప్రధానముక్తాతరలాశ్చ హారాః
ఆపీడకేయూరవరాంగదాని; గ్రైవేయనిష్కాః ససువర్ణసూత్రాః॥29॥

మణ్యుత్తమా వజ్రసువర్ణముక్తా; రత్నాని చోచ్చావచమంగలాని
గాత్రాణి చాత్యంతసుఖోచితాని; శిరాంసి చేందుప్రతిమాననాని॥30॥

దేహాంశ్చ భోగాంశ్చ పరిచ్ఛదాంశ్చ; త్యక్త్వా మనోజ్ఞాని సుఖాని చాపి
స్వధర్మనిష్ఠాం మహతీమవాప్య; వ్యాప్తాంశ్చ లోకాన్యశసా సమీయుః॥31॥

ఇత్యేవముక్త్వా విరరామ శల్యో; దుర్యోధనః శోకపరీతచేతాః
హా కర్ణ హా కర్ణ ఇతి బ్రువాణ; ఆర్తో విసంజ్ఞో భృశమశ్రునేత్రః॥32॥

తం ద్రోణపుత్రప్రముఖా నరేంద్రాః; సర్వే సమాశ్వాస్య సహ ప్రయాంతి
నిరీక్షమాణా ముహురర్జునస్య; ధ్వజం మహాంతం యశసా జ్వలంతం॥33॥

నరాశ్వమాతంగశరీరజేన; రక్తేన సిక్తా రుధిరేణ భూమిః
రక్తాంబరస్రక్తపనీయయోగా;న్నారీ ప్రకాశా ఇవ సర్వగమ్యా॥34॥

ప్రచ్ఛన్నరూపా రుధిరేణ రాజ;న్రౌద్రే ముహూర్తేఽతివిరాజమానాః
నైవావతస్థుః కురవః సమీక్ష్య; ప్రవ్రాజితా దేవలోకాశ్చ సర్వే॥35॥

వధేన కర్ణస్య సుదుఃఖితాస్తే; హా కర్ణ హా కర్ణ ఇతి బ్రువాణాః
ద్రుతం ప్రయాతాః శిబిరాణి రాజ;న్దివాకరం రక్తమవేక్షమాణాః॥36॥

గాండీవముక్తైస్తు సువర్ణపుంఖైః; శితైః శరైః శోణితదిగ్ధవాజైః
శరైశ్చితాంగో భువి భాతి కర్ణో; హతోఽపి సన్సూర్య ఇవాంశుమాలీ॥37॥

కర్ణస్య దేహం రుధిరావసిక్తం; భక్తానుకంపీ భగవాన్వివస్వాన్
స్పృష్ట్వా కరైర్లోహితరక్తరూపః; సిష్ణాసురభ్యేతి పరం సముద్రం॥38॥

ఇతీవ సంచింత్య సురర్షిసంఘాః; సంప్రస్థితా యాంతి యథానికేతం
సంచింతయిత్వా చ జనా విసస్రు;ర్యథాసుఖం ఖం చ మహీతలం చ॥39॥

తదద్భుతం ప్రాణభృతాం భయంకరం; నిశమ్య యుద్ధం కురువీరముఖ్యయోః
ధనంజయస్యాధిరథేశ్చ విస్మితాః; ప్రశంసమానాః ప్రయయుస్తదా జనాః॥40॥

శరైః సంకృత్తవర్మాణం వీరం విశసనే హతం
గతాసుమపి రాధేయం నైవ లక్ష్మీర్వ్యముంచత॥41॥

నానాభరణవాన్రాజన్మృష్టజాంబూనదాంగదః
హతో వైకర్తనః శేతే పాదపోఽఙ్కురవానివ॥42॥

కనకోత్తమసంకాశః ప్రదీప్త ఇవ పావకః
సపుత్రః పురుషవ్యాఘ్రః సంశాంతః పార్థతేజసా
ప్రతాప్య పాండవాన్రాజన్పాంచాలాంశ్చాస్త్రతేజసా॥43॥

దదానీత్యేవ యోఽవోచన్న నాస్తీత్యర్థితోఽర్థిభిః
సద్భిః సదా సత్పురుషః స హతో ద్వైరథే వృషః॥44॥

యస్య బ్రాహ్మణసాత్సర్వమాత్మార్థం న మహాత్మనః
నాదేయం బ్రాహ్మణేష్వాసీద్యస్య స్వమపి జీవితం॥45॥

సదా నృణాం ప్రియో దాతా ప్రియదానో దివం గతః
ఆదాయ తవ పుత్రాణాం జయాశాం శర్మ వర్మ చ॥46॥

హతే స్మ కర్ణే సరితో న స్రవంతి; జగామ చాస్తం కలుషో దివాకరః
గ్రహశ్చ తిర్యగ్జ్వలితార్కవర్ణో; యమస్య పుత్రోఽభ్యుదియాయ రాజన్॥47॥

నభః పఫాలాథ ననాద చోర్వీ; వవుశ్చ వాతాః పరుషాతివేలం
దిశః సధూమాశ్చ భృశం ప్రజజ్వలు;ర్మహార్ణవాశ్చుక్షుభిరే చ సస్వనాః॥48॥

సకాననాః సాద్రిచయాశ్చకంపుః; ప్రవివ్యథుర్భూతగణాశ్చ మారిష
బృహస్పతీ రోహిణీం సంప్రపీడ్య; బభూవ చంద్రార్కసమానవర్ణః॥49॥

హతే కర్ణే న దిశో విప్రజజ్ఞు;స్తమోవృతా ద్యౌర్విచచాల భూమిః
పపాత చోల్కా జ్వలనప్రకాశా; నిశాచరాశ్చాప్యభవన్ప్రహృష్టాః॥50॥

శశిప్రకాశాననమర్జునో యదా; క్షురేణ కర్ణస్య శిరో న్యపాతయత్
అథాంతరిక్షే దివి చేహ చాసకృ;ద్బభూవ హాహేతి జనస్య నిస్వనః॥51॥

స దేవగంధర్వమనుష్యపూజితం; నిహత్య కర్ణం రిపుమాహవేఽర్జునః
రరాజ పార్థః పరమేణ తేజసా; వృత్రం నిహత్యేవ సహస్రలోచనః॥52॥

తతో రథేనాంబుదవృందనాదినా; శరన్నభోమధ్యగభాస్కరత్విషా
పతాకినా భీమనినాదకేతునా; హిమేందుశంఖస్ఫటికావభాసినా
సువర్ణముక్తామణివజ్రవిద్రుమై;రలంకృతేనాప్రతిమానరంహసా॥53॥

నరోత్తమౌ పాండవకేశిమర్దనా;వుదాహితావగ్నిదివాకరోపమౌ
రణాజిరే వీతభయౌ విరేజతుః; సమానయానావివ విష్ణువాసవౌ॥54॥

తతో ధనుర్జ్యాతలనేమినిస్వనైః; ప్రసహ్య కృత్వా చ రిపూన్హతప్రభాన్
సంసాధయిత్వైవ కురూఞ్శరౌఘైః; కపిధ్వజః పక్షివరధ్వజశ్చ
ప్రసహ్య శంఖౌ ధమతుః సుఘోషౌ; మనాంస్యరీణామవసాదయంతౌ॥55॥

సువర్ణజాలావతతౌ మహాస్వనౌ; హిమావదాతౌ పరిగృహ్య పాణిభిః
చుచుంబతుః శంఖవరౌ నృణాం వరౌ; వరాననాభ్యాం యుగపచ్చ దధ్మతుః॥56॥

పాంచజన్యస్య నిర్ఘోషో దేవదత్తస్య చోభయోః
పృథివీమంతరిక్షం చ ద్యామపశ్చాప్యపూరయత్॥57॥

తౌ శంఖశబ్దేన నినాదయంతౌ; వనాని శైలాన్సరితో దిశశ్చ
విత్రాసయంతౌ తవ పుత్రసేనాం; యుధిష్ఠిరం నందయతః స్మ వీరౌ॥58॥

తతః ప్రయాతాః కురవో జవేన; శ్రుత్వైవ శంఖస్వనమీర్యమాణం
విహాయ మద్రాధిపతిం పతిం చ; దుర్యోధనం భారత భారతానాం॥59॥

మహాహవే తం బహు శోభమానం; ధనంజయం భూతగణాః సమేతాః
తదాన్వమోదంత జనార్దనం చ; ప్రభాకరావభ్యుదితౌ యథైవ॥60॥

సమాచితౌ కర్ణశరైః పరంతపా;వుభౌ వ్యభాతాం సమరేఽచ్యుతార్జునౌ
తమో నిహత్యాభ్యుదితౌ యథామలౌ; శశాంకసూర్యావివ రశ్మిమాలినౌ॥61॥

విహాయ తాన్బాణగణానథాగతౌ; సుహృద్వృతావప్రతిమానవిక్రమౌ
సుఖం ప్రవిష్టౌ శిబిరం స్వమీశ్వరౌ; సదస్యహూతావివ వాసవాచ్యుతౌ॥62॥

సదేవగంధర్వమనుష్యచారణై;ర్మహర్షిభిర్యక్షమహోరగైరపి
జయాభివృద్ధ్యా పరయాభిపూజితౌ; నిహత్య కర్ణం పరమాహవే తదా॥63॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తథా నిపాతితే కర్ణే తవ సైన్యే చ విద్రుతే
ఆశ్లిష్య పార్థం దాశార్హో హర్షాద్వచనమబ్రవీత్॥1॥

హతో బలభిదా వృత్రస్త్వయా కర్ణో ధనంజయ
వధం వై కర్ణవృత్రాభ్యాం కథయిష్యంతి మానవాః॥2॥

వజ్రిణా నిహతో వృత్రః సంయుగే భూరితేజసా
త్వయా తు నిహతః కర్ణో ధనుషా నిశితైః శరైః॥3॥

తమిమం విక్రమం లోకే ప్రథితం తే యశోవహం
నివేదయావః కౌంతేయ ధర్మరాజాయ ధీమతే॥4॥

వధం కర్ణస్య సంగ్రామే దీర్ఘకాలచికీర్షితం
నివేద్య ధర్మరాజస్య త్వమానృణ్యం గమిష్యసి॥5॥

తథేత్యుక్తే కేశవస్తు పార్థేన యదుపుంగవః
పర్యవర్తయదవ్యగ్రో రథం రథవరస్య తం॥6॥

ధృష్టద్యుమ్నం యుధామన్యుం మాద్రీపుత్రౌ వృకోదరం
యుయుధానం చ గోవింద ఇదం వచనమబ్రవీత్॥7॥

పరానభిముఖా యత్తాస్తిష్ఠధ్వం భద్రమస్తు వః
యావదావేద్యతే రాజ్ఞే హతః కర్ణోఽర్జునేన వై॥8॥

స తైః శూరైరనుజ్ఞాతో యయౌ రాజనివేశనం
పార్థమాదాయ గోవిందో దదర్శ చ యుధిష్ఠిరం॥9॥

శయానం రాజశార్దూలం కాంచనే శయనోత్తమే
అగృహ్ణీతాం చ చరణౌ ముదితౌ పార్థివస్య తౌ॥10॥

తయోః ప్రహర్షమాలక్ష్య ప్రహారాంశ్చాతిమానుషాన్
రాధేయం నిహతం మత్వా సముత్తస్థౌ యుధిష్ఠిరః॥11॥

తతోఽస్మై తద్యథావృత్తం వాసుదేవః ప్రియంవదః
కథయామాస కర్ణస్య నిధనం యదునందనః॥12॥

ఈషదుత్స్మయమానస్తు కృష్ణో రాజానమబ్రవీత్
యుధిష్ఠిరం హతామిత్రం కృతాంజలిరథాచ్యుతః॥13॥

దిష్ట్యా గాండీవధన్వా చ పాండవశ్చ వృకోదరః
త్వం చాపి కుశలీ రాజన్మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥14॥

ముక్తా వీరక్షయాదస్మాత్సంగ్రామాల్లోమహర్షణాత్
క్షిప్రముత్తరకాలాని కురు కార్యాణి పార్థివ॥15॥

హతో వైకర్తనః క్రూరః సూతపుత్రో మహాబలః
దిష్ట్యా జయసి రాజేంద్ర దిష్ట్యా వర్ధసి పాండవ॥16॥

యః స ద్యూతజితాం కృష్ణాం ప్రాహసత్పురుషాధమః
తస్యాద్య సూతపుత్రస్య భూమిః పిబతి శోణితం॥17॥

శేతేఽసౌ శరదీర్ణాంగః శత్రుస్తే కురుపుంగవ
తం పశ్య పురుషవ్యాఘ్ర విభిన్నం బహుధా శరైః॥18॥

యుధిష్ఠిరస్తు దాశార్హం ప్రహృష్టః ప్రత్యపూజయత్
దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి రాజేంద్ర ప్రీత్యా చేదమువాచ హ॥19॥

నైతచ్చిత్రం మహాబాహో త్వయి దేవకినందన
త్వయా సారథినా పార్థో యత్కుర్యాదద్య పౌరుషం॥20॥

ప్రగృహ్య చ కురుశ్రేష్ఠః సాంగదం దక్షిణం భుజం
ఉవాచ ధర్మభృత్పార్థ ఉభౌ తౌ కేశవార్జునౌ॥21॥

నరనారాయణౌ దేవౌ కథితౌ నారదేన హ
ధర్మసంస్థాపనే యుక్తౌ పురాణౌ పురుషోత్తమౌ॥22॥

అసకృచ్చాపి మేధావీ కృష్ణద్వైపాయనో మమ
కథామేతాం మహాబాహో దివ్యామకథయత్ప్రభుః॥23॥

తవ కృష్ణ ప్రభావేణ గాండీవేన ధనంజయః
జయత్యభిముఖాఞ్శత్రూన్న చాసీద్విముఖః క్వచిత్॥24॥

జయశ్చైవ ధ్రువోఽస్మాకం న త్వస్మాకం పరాజయః
యదా త్వం యుధి పార్థస్య సారథ్యముపజగ్మివాన్॥25॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ తం రథం హేమభూషితం
దంతవర్ణైర్హయైర్యుక్తం కాలవాలైర్మహారథః॥26॥

ఆస్థాయ పురుషవ్యాఘ్రః స్వబలేనాభిసంవృతః
కృష్ణార్జునాభ్యాం వీరాభ్యామనుమన్య తతః ప్రియం॥27॥

ఆగతో బహువృత్తాంతం ద్రష్టుమాయోధనం తదా
ఆభాషమాణస్తౌ వీరావుభౌ మాధవఫల్గునౌ॥28॥

స దదర్శ రణే కర్ణం శయానం పురుషర్షభం
గాండీవముక్తైర్విశిఖైః సర్వతః శకలీకృతం॥29॥

సపుత్రం నిహతం దృష్ట్వా కర్ణం రాజా యుధిష్ఠిరః
ప్రశశంస నరవ్యాఘ్రావుభౌ మాధవపాండవౌ॥30॥

అద్య రాజాస్మి గోవింద పృథివ్యాం భ్రాతృభిః సహ
త్వయా నాథేన వీరేణ విదుషా పరిపాలితః॥31॥

హతం దృష్ట్వా నరవ్యాఘ్రం రాధేయమభిమానినం
నిరాశోఽద్య దురాత్మాసౌ ధార్తరాష్ట్రో భవిష్యతి
జీవితాచ్చాపి రాజ్యాచ్చ హతే కర్ణే మహారథే॥32॥

త్వత్ప్రసాదాద్వయం చైవ కృతార్థాః పురుషర్షభ
త్వం చ గాండీవధన్వా చ విజయీ యదునందన
దిష్ట్యా జయసి గోవింద దిష్ట్యా కర్ణో నిపాతితః॥33॥

ఏవం స బహుశో హృష్టః ప్రశశంస జనార్దనం
అర్జునం చాపి రాజేంద్ర ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥34॥

తతో భీమప్రభృతిభిః సర్వైశ్చ భ్రాతృభిర్వృతం
వర్ధయంతి స్మ రాజానం హర్షయుక్తా మహారథాః॥35॥

నకులః సహదేవశ్చ పాండవశ్చ వృకోదరః
సాత్యకిశ్చ మహారాజ వృష్ణీనాం ప్రవరో రథః॥36॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ పాండుపాంచాలసృంజయాః
పూజయంతి స్మ కౌంతేయం నిహతే సూతనందనే॥37॥

తే వర్ధయిత్వా నృపతిం పాండుపుత్రం యుధిష్ఠిరం
జితకాశినో లబ్ధలక్షా యుద్ధశౌండాః ప్రహారిణః॥38॥

స్తువంతః స్తవయుక్తాభిర్వాగ్భిః కృష్ణౌ పరంతపౌ
జగ్ముః స్వశిబిరాయైవ ముదా యుక్తా మహారథాః॥39॥

ఏవమేష క్షయో వృత్తః సుమహాఁల్లోమహర్షణః
తవ దుర్మంత్రితే రాజన్నతీతం కిం ను శోచసి॥40॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తదప్రియం రాజంధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
పపాత భూమౌ నిశ్చేష్టః కౌరవ్యః పరమార్తివాన్
తథా సత్యవ్రతా దేవీ గాంధారీ ధర్మదర్శినీ॥41॥

తం ప్రత్యగృహ్ణాద్విదురో నృపతిం సంజయస్తథా
పర్యాశ్వాసయతశ్చైవం తావుభావేవ భూమిపం॥42॥

తథైవోత్థాపయామాసుర్గాంధారీం రాజయోషితః
తాభ్యామాశ్వాసితో రాజా తూష్ణీమాసీద్విచేతనః॥43॥

శల్య పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం నిపాతితే కర్ణే సమరే సవ్యసాచినా
అల్పావశిష్టాః కురవః కిమకుర్వత వై ద్విజ॥1॥

ఉదీర్యమాణం చ బలం దృష్ట్వా రాజా సుయోధనః
పాండవైః ప్రాప్తకాలం చ కిం ప్రాపద్యత కౌరవః॥2॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తదాచక్ష్వ ద్విజోత్తమ
న హి తృప్యామి పూర్వేషాం శృణ్వానశ్చరితం మహత్॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కర్ణే హతే రాజంధార్తరాష్ట్రః సుయోధనః
భృశం శోకార్ణవే మగ్నో నిరాశః సర్వతోఽభవత్॥4॥

హా కర్ణ హా కర్ణ ఇతి శోచమానః పునః పునః
కృచ్ఛ్రాత్స్వశిబిరం ప్రాయాద్ధతశేషైర్నృపైః సహ॥5॥

స సమాశ్వాస్యమానోఽపి హేతుభిః శాస్త్రనిశ్చితైః
రాజభిర్నాలభచ్ఛర్మ సూతపుత్రవధం స్మరన్॥6॥

స దైవం బలవన్మత్వా భవితవ్యం చ పార్థివః
సంగ్రామే నిశ్చయం కృత్వా పునర్యుద్ధాయ నిర్యయౌ॥7॥

శల్యం సేనాపతిం కృత్వా విధివద్రాజపుంగవః
రణాయ నిర్యయౌ రాజా హతశేషైర్నృపైః సహ॥8॥

తతః సుతుములం యుద్ధం కురుపాండవసేనయోః
బభూవ భరతశ్రేష్ఠ దేవాసురరణోపమం॥9॥

తతః శల్యో మహారాజ కృత్వా కదనమాహవే
పాండుసైన్యస్య మధ్యాహ్నే ధర్మరాజేన పాతితః॥10॥

తతో దుర్యోధనో రాజా హతబంధూ రణాజిరాత్
అపసృత్య హ్రదం ఘోరం వివేశ రిపుజాద్భయాత్॥11॥

అథాపరాహ్ణే తస్యాహ్నః పరివార్య మహారథైః
హ్రదాదాహూయ యోగేన భీమసేనేన పాతితః॥12॥

తస్మిన్హతే మహేష్వాసే హతశిష్టాస్త్రయో రథాః
సంరభాన్నిశి రాజేంద్ర జఘ్నుః పాంచాలసైనికాన్॥13॥

తతః పూర్వాహ్ణసమయే శిబిరాదేత్య సంజయః
ప్రవివేశ పురీం దీనో దుఃఖశోకసమన్వితః॥14॥

ప్రవిశ్య చ పురం తూర్ణం భుజావుచ్ఛ్రిత్య దుఃఖితః
వేపమానస్తతో రాజ్ఞః ప్రవివేశ నివేశనం॥15॥

రురోద చ నరవ్యాఘ్ర హా రాజన్నితి దుఃఖితః
అహో బత వివిగ్నాః స్మ నిధనేన మహాత్మనః॥16॥

అహో సుబలవాన్కాలో గతిశ్చ పరమా తథా
శక్రతుల్యబలాః సర్వే యత్రావధ్యంత పార్థివాః॥17॥

దృష్ట్వైవ చ పురో రాజంజనః సర్వః స సంజయం
ప్రరురోద భృశోద్విగ్నో హా రాజన్నితి సస్వరం॥18॥

ఆకుమారం నరవ్యాఘ్ర తత్పురం వై సమంతతః
ఆర్తనాదం మహచ్చక్రే శ్రుత్వా వినిహతం నృపం॥19॥

ధావతశ్చాప్యపశ్యచ్చ తత్ర త్రీన్పురుషర్షభాన్
నష్టచిత్తానివోన్మత్తాఞ్శోకేన భృశపీడితాన్॥20॥

తథా స విహ్వలః సూతః ప్రవిశ్య నృపతిక్షయం
దదర్శ నృపతిశ్రేష్ఠం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం॥21॥

దృష్ట్వా చాసీనమనఘం సమంతాత్పరివారితం
స్నుషాభిర్భరతశ్రేష్ఠ గాంధార్యా విదురేణ చ॥22॥

తథాన్యైశ్చ సుహృద్భిశ్చ జ్ఞాతిభిశ్చ హితైషిభిః
తమేవ చార్థం ధ్యాయంతం కర్ణస్య నిధనం ప్రతి॥23॥

రుదన్నేవాబ్రవీద్వాక్యం రాజానం జనమేజయ
నాతిహృష్టమనాః సూతో బాష్పసందిగ్ధయా గిరా॥24॥

సంజయోఽహం నరవ్యాఘ్ర నమస్తే భరతర్షభ
మద్రాధిపో హతః శల్యః శకునిః సౌబలస్తథా
ఉలూకః పురుషవ్యాఘ్ర కైతవ్యో దృఢవిక్రమః॥25॥

సంశప్తకా హతాః సర్వే కాంబోజాశ్చ శకైః సహ
మ్లేచ్ఛాశ్చ పార్వతీయాశ్చ యవనాశ్చ నిపాతితాః॥26॥

ప్రాచ్యా హతా మహారాజ దాక్షిణాత్యాశ్చ సర్వశః
ఉదీచ్యా నిహతాః సర్వే ప్రతీచ్యాశ్చ నరాధిప
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సర్వతో నిహతా నృప॥27॥

దుర్యోధనో హతో రాజన్యథోక్తం పాండవేన చ
భగ్నసక్థో మహారాజ శేతే పాంసుషు రూషితః॥28॥

ధృష్టద్యుమ్నో హతో రాజఞ్శిఖండీ చాపరాజితః
ఉత్తమౌజా యుధామన్యుస్తథా రాజన్ప్రభద్రకాః॥29॥

పాంచాలాశ్చ నరవ్యాఘ్రాశ్చేదయశ్చ నిషూదితాః
తవ పుత్రా హతాః సర్వే ద్రౌపదేయాశ్చ భారత
కర్ణపుత్రో హతః శూరో వృషసేనో మహాబలః॥30॥

నరా వినిహతాః సర్వే గజాశ్చ వినిపాతితాః
రథినశ్చ నరవ్యాఘ్ర హయాశ్చ నిహతా యుధి॥31॥

కించిచ్ఛేషం చ శిబిరం తావకానాం కృతం విభో
పాండవానాం చ శూరాణాం సమాసాద్య పరస్పరం॥32॥

ప్రాయః స్త్రీశేషమభవజ్జగత్కాలేన మోహితం
సప్త పాండవతః శేషా ధార్తరాష్ట్రాస్తథా త్రయః॥33॥

తే చైవ భ్రాతరః పంచ వాసుదేవోఽథ సాత్యకిః
కృపశ్చ కృతవర్మా చ ద్రౌణిశ్చ జయతాం వరః॥34॥

తవాప్యేతే మహారాజ రథినో నృపసత్తమ
అక్షౌహిణీనాం సర్వాసాం సమేతానాం జనేశ్వర

ఏతే శేషా మహారాజ సర్వేఽన్యే నిధనం గతాః॥35॥

కాలేన నిహతం సర్వం జగద్వై భరతర్షభ
దుర్యోధనం వై పురతః కృత్వా వైరస్య భారత॥36॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచః క్రూరం ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
నిపపాత మహారాజ గతసత్త్వో మహీతలే॥37॥

తస్మిన్నిపతితే భూమౌ విదురోఽపి మహాయశాః
నిపపాత మహారాజ రాజవ్యసనకర్శితః॥38॥

గాంధారీ చ నృపశ్రేష్ఠ సర్వాశ్చ కురుయోషితః
పతితాః సహసా భూమౌ శ్రుత్వా క్రూరం వచశ్చ తాః॥39॥

నిఃసంజ్ఞం పతితం భూమౌ తదాసీద్రాజమండలం
ప్రలాపయుక్తా మహతీ కథా న్యస్తా పటే యథా॥40॥

కృచ్ఛ్రేణ తు తతో రాజా ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
శనైరలభత ప్రాణాన్పుత్రవ్యసనకర్శితః॥41॥

లబ్ధ్వా తు స నృపః సంజ్ఞాం వేపమానః సుదుఃఖితః
ఉదీక్ష్య చ దిశః సర్వాః క్షత్తారం వాక్యమబ్రవీత్॥42॥

విద్వన్క్షత్తర్మహాప్రాజ్ఞ త్వం గతిర్భరతర్షభ
మమానాథస్య సుభృశం పుత్రైర్హీనస్య సర్వశః
ఏవముక్త్వా తతో భూయో విసంజ్ఞో నిపపాత హ॥43॥

తం తథా పతితం దృష్ట్వా బాంధవా యేఽస్య కేచన
శీతైస్తు సిషిచుస్తోయైర్వివ్యజుర్వ్యజనైరపి॥44॥

స తు దీర్ఘేణ కాలేన ప్రత్యాశ్వస్తో మహీపతిః
తూష్ణీం దధ్యౌ మహీపాలః పుత్రవ్యసనకర్శితః
నిఃశ్వసంజిహ్మగ ఇవ కుంభక్షిప్తో విశాం పతే॥45॥

సంజయోఽప్యరుదత్తత్ర దృష్ట్వా రాజానమాతురం
తథా సర్వాః స్త్రియశ్చైవ గాంధారీ చ యశస్వినీ॥46॥

తతో దీర్ఘేణ కాలేన విదురం వాక్యమబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రో నరవ్యాఘ్రో ముహ్యమానో ముహుర్ముహుః॥47॥

గచ్ఛంతు యోషితః సర్వా గాంధారీ చ యశస్వినీ
తథేమే సుహృదః సర్వే భ్రశ్యతే మే మనో భృశం॥48॥

ఏవముక్తస్తతః క్షత్తా తాః స్త్రియో భరతర్షభ
విసర్జయామాస శనైర్వేపమానః పునః పునః॥49॥

నిశ్చక్రముస్తతః సర్వాస్తాః స్త్రియో భరతర్షభ
సుహృదశ్చ తతః సర్వే దృష్ట్వా రాజానమాతురం॥50॥

తతో నరపతిం తత్ర లబ్ధసంజ్ఞం పరంతప
అవేక్ష్య సంజయో దీనో రోదమానం భృశాతురం॥51॥

ప్రాంజలిర్నిఃశ్వసంతం చ తం నరేంద్రం ముహుర్ముహుః
సమాశ్వాసయత క్షత్తా వచసా మధురేణ చ॥52॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

విసృష్టాస్వథ నారీషు ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
విలలాప మహారాజ దుఃఖాద్దుఃఖతరం గతః॥1॥

సధూమమివ నిఃశ్వస్య కరౌ ధున్వన్పునః పునః
విచింత్య చ మహారాజ తతో వచనమబ్రవీత్॥2॥

అహో బత మహద్దుఃఖం యదహం పాండవాన్రణే
క్షేమిణశ్చావ్యయాంశ్చైవ త్వత్తః సూత శృణోమి వై॥3॥

వజ్రసారమయం నూనం హృదయం సుదృఢం మమ
యచ్ఛ్రుత్వా నిహతాన్పుత్రాందీర్యతే న సహస్రధా॥4॥

చింతయిత్వా వచస్తేషాం బాలక్రీడాం చ సంజయ
అద్య శ్రుత్వా హతాన్పుత్రాన్భృశం మే దీర్యతే మనః॥5॥

అంధత్వాద్యది తేషాం తు న మే రూపనిదర్శనం
పుత్రస్నేహకృతా ప్రీతిర్నిత్యమేతేషు ధారితా॥6॥

బాలభావమతిక్రాంతాన్యౌవనస్థాంశ్చ తానహం
మధ్యప్రాప్తాంస్తథా శ్రుత్వా హృష్ట ఆసం తథానఘ॥7॥

తానద్య నిహతాఞ్శ్రుత్వా హృతైశ్వర్యాన్హృతౌజసః
న లభే వై క్వచిచ్ఛాంతిం పుత్రాధిభిరభిప్లుతః॥8॥

ఏహ్యేహి పుత్ర రాజేంద్ర మమానాథస్య సాంప్రతం
త్వయా హీనో మహాబాహో కాం ను యాస్యామ్యహం గతిం॥9॥

గతిర్భూత్వా మహారాజ జ్ఞాతీనాం సుహృదాం తథా
అంధం వృద్ధం చ మాం వీర విహాయ క్వ ను గచ్ఛసి॥10॥

సా కృపా సా చ తే ప్రీతిః సా చ రాజన్సుమానితా
కథం వినిహతః పార్థైః సంయుగేష్వపరాజితః॥11॥

కథం త్వం పృథివీపాలాన్భుక్త్వా తాత సమాగతాన్
శేషే వినిహతో భూమౌ ప్రాకృతః కునృపో యథా॥12॥

కో ను మాముత్థితం కాల్యే తాత తాతేతి వక్ష్యతి
మహారాజేతి సతతం లోకనాథేతి చాసకృత్॥13॥

పరిష్వజ్య చ మాం కంఠే స్నేహేనాక్లిన్నలోచనః
అనుశాధీతి కౌరవ్య తత్సాధు వద మే వచః॥14॥

నను నామాహమశ్రౌషం వచనం తవ పుత్రక
భూయసీ మమ పృథ్వీయం యథా పార్థస్య నో తథా॥15॥

భగదత్తః కృపః శల్య ఆవంత్యోఽథ జయద్రథః
భూరిశ్రవాః సోమదత్తో మహారాజోఽథ బాహ్లికః॥16॥

అశ్వత్థామా చ భోజశ్చ మాగధశ్చ మహాబలః
బృహద్బలశ్చ కాశీశః శకునిశ్చాపి సౌబలః॥17॥

మ్లేచ్ఛాశ్చ బహుసాహస్రాః శకాశ్చ యవనైః సహ
సుదక్షిణశ్చ కాంబోజస్త్రిగర్తాధిపతిస్తథా॥18॥

భీష్మః పితామహశ్చైవ భారద్వాజోఽథ గౌతమః
శ్రుతాయుశ్చాచ్యుతాయుశ్చ శతాయుశ్చాపి వీర్యవాన్॥19॥

జలసంధోఽథార్శ్యశృంగీ రాక్షసశ్చాప్యలాయుధః
అలంబుసో మహాబాహుః సుబాహుశ్చ మహారథః॥20॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో రాజానో రాజసత్తమ
మదర్థముద్యతాః సర్వే ప్రాణాంస్త్యక్త్వా రణే ప్రభో॥21॥

యేషాం మధ్యే స్థితో యుద్ధే భ్రాతృభిః పరివారితః
యోధయిష్యామ్యహం పార్థాన్పాంచాలాంశ్చైవ సర్వశః॥22॥

చేదీంశ్చ నృపశార్దూల ద్రౌపదేయాంశ్చ సంయుగే
సాత్యకిం కుంతిభోజం చ రాక్షసం చ ఘటోత్కచం॥23॥

ఏకోఽప్యేషాం మహారాజ సమర్థః సంనివారణే
సమరే పాండవేయానాం సంక్రుద్ధో హ్యభిధావతాం
కిం పునః సహితా వీరాః కృతవైరాశ్చ పాండవైః॥24॥

అథ వా సర్వ ఏవైతే పాండవస్యానుయాయిభిః
యోత్స్యంతి సహ రాజేంద్ర హనిష్యంతి చ తాన్మృధే॥25॥

కర్ణస్త్వేకో మయా సార్ధం నిహనిష్యతి పాండవాన్
తతో నృపతయో వీరాః స్థాస్యంతి మమ శాసనే॥26॥

యశ్చ తేషాం ప్రణేతా వై వాసుదేవో మహాబలః
న స సంనహ్యతే రాజన్నితి మామబ్రవీద్వచః॥27॥

తస్యాహం వదతః సూత బహుశో మమ సంనిధౌ
యుక్తితో హ్యనుపశ్యామి నిహతాన్పాండవాన్మృధే॥28॥

తేషాం మధ్యే స్థితా యత్ర హన్యంతే మమ పుత్రకాః
వ్యాయచ్ఛమానాః సమరే కిమన్యద్భాగధేయతః॥29॥

భీష్మశ్చ నిహతో యత్ర లోకనాథః ప్రతాపవాన్
శిఖండినం సమాసాద్య మృగేంద్ర ఇవ జంబుకం॥30॥

ద్రోణశ్చ బ్రాహ్మణో యత్ర సర్వశస్త్రాస్త్రపారగః
నిహతః పాండవైః సంఖ్యే కిమన్యద్భాగధేయతః॥31॥

భూరిశ్రవా హతో యత్ర సోమదత్తశ్చ సంయుగే
బాహ్లీకశ్చ మహారాజ కిమన్యద్భాగధేయతః॥32॥

సుదక్షిణో హతో యత్ర జలసంధశ్చ కౌరవః
శ్రుతాయుశ్చాచ్యుతాయుశ్చ కిమన్యద్భాగధేయతః॥33॥

బృహద్బలో హతో యత్ర మాగధశ్చ మహాబలః
ఆవంత్యో నిహతో యత్ర త్రిగర్తశ్చ జనాధిపః
సంశప్తకాశ్చ బహవః కిమన్యద్భాగధేయతః॥34॥

అలంబుసస్తథా రాజన్రాక్షసశ్చాప్యలాయుధః
ఆర్శ్యశృంగశ్చ నిహతః కిమన్యద్భాగధేయతః॥35॥

నారాయణా హతా యత్ర గోపాలా యుద్ధదుర్మదాః
మ్లేచ్ఛాశ్చ బహుసాహస్రాః కిమన్యద్భాగధేయతః॥36॥

శకునిః సౌబలో యత్ర కైతవ్యశ్చ మహాబలః
నిహతః సబలో వీరః కిమన్యద్భాగధేయతః॥37॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ శూరాః పరిఘబాహవః
నిహతా బహవో యత్ర కిమన్యద్భాగధేయతః॥38॥

నానాదేశసమావృత్తాః క్షత్రియా యత్ర సంజయ
నిహతాః సమరే సర్వే కిమన్యద్భాగధేయతః॥39॥

పుత్రాశ్చ మే వినిహతాః పౌత్రాశ్చైవ మహాబలాః
వయస్యా భ్రాతరశ్చైవ కిమన్యద్భాగధేయతః॥40॥

భాగధేయసమాయుక్తో ధ్రువముత్పద్యతే నరః
యశ్చ భాగ్యసమాయుక్తః స శుభం ప్రాప్నుయాన్నరః॥41॥

అహం వియుక్తః స్వైర్భాగ్యైః పుత్రైశ్చైవేహ సంజయ
కథమద్య భవిష్యామి వృద్ధః శత్రువశం గతః॥42॥

నాన్యదత్ర పరం మన్యే వనవాసాదృతే ప్రభో
సోఽహం వనం గమిష్యామి నిర్బంధుర్జ్ఞాతిసంక్షయే॥43॥

న హి మేఽన్యద్భవేచ్ఛ్రేయో వనాభ్యుపగమాదృతే
ఇమామవస్థాం ప్రాప్తస్య లూనపక్షస్య సంజయ॥44॥

దుర్యోధనో హతో యత్ర శల్యశ్చ నిహతో యుధి
దుఃశాసనో విశస్తశ్చ వికర్ణశ్చ మహాబలః॥45॥

కథం హి భీమసేనస్య శ్రోష్యేఽహం శబ్దముత్తమం
ఏకేన సమరే యేన హతం పుత్రశతం మమ॥46॥

అసకృద్వదతస్తస్య దుర్యోధనవధేన చ
దుఃఖశోకాభిసంతప్తో న శ్రోష్యే పరుషా గిరః॥47॥

ఏవం స శోకసంతప్తః పార్థివో హతబాంధవః
ముహుర్ముహుర్ముహ్యమానః పుత్రాధిభిరభిప్లుతః॥48॥

విలప్య సుచిరం కాలం ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య చింతయిత్వా పరాభవం॥49॥

దుఃఖేన మహతా రాజా సంతప్తో భరతర్షభ
పునర్గావల్గణిం సూతం పర్యపృచ్ఛద్యథాతథం॥50॥

భీష్మద్రోణౌ హతౌ శ్రుత్వా సూతపుత్రం చ పాతితం
సేనాపతిం ప్రణేతారం కిమకుర్వత మామకాః॥51॥

యం యం సేనాప్రణేతారం యుధి కుర్వంతి మామకాః
అచిరేణైవ కాలేన తం తం నిఘ్నంతి పాండవాః॥52॥

రణమూర్ధ్ని హతో భీష్మః పశ్యతాం వః కిరీటినా
ఏవమేవ హతో ద్రోణః సర్వేషామేవ పశ్యతాం॥53॥

ఏవమేవ హతః కర్ణః సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
స రాజకానాం సర్వేషాం పశ్యతాం వః కిరీటినా॥54॥

పూర్వమేవాహముక్తో వై విదురేణ మహాత్మనా
దుర్యోధనాపరాధేన ప్రజేయం వినశిష్యతి॥55॥

కేచిన్న సమ్యక్పశ్యంతి మూఢాః సమ్యక్తథాపరే
తదిదం మమ మూఢస్య తథాభూతం వచః స్మ హ॥56॥

యదబ్రవీన్మే ధర్మాత్మా విదురో దీర్ఘదర్శివాన్
తత్తథా సమనుప్రాప్తం వచనం సత్యవాదినః॥57॥

దైవోపహతచిత్తేన యన్మయాపకృతం పురా
అనయస్య ఫలం తస్య బ్రూహి గావల్గణే పునః॥58॥

కో వా ముఖమనీకానామాసీత్కర్ణే నిపాతితే
అర్జునం వాసుదేవం చ కో వా ప్రత్యుద్యయౌ రథీ॥59॥

కేఽరక్షందక్షిణం చక్రం మద్రరాజస్య సంయుగే
వామం చ యోద్ధుకామస్య కే వా వీరస్య పృష్ఠతః॥60॥

కథం చ వః సమేతానాం మద్రరాజో మహాబలః
నిహతః పాండవైః సంఖ్యే పుత్రో వా మమ సంజయ||61||

బ్రూహి సర్వం యథాతత్త్వం భరతానాం మహాక్షయం
యథా చ నిహతః సంఖ్యే పుత్రో దుర్యోధనో మమ||62||

పాంచాలాశ్చ యథా సర్వే నిహతాః సపదానుగాః
ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ ద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః||63||

పాండవాశ్చ యథా ముక్తాస్తథోభౌ సాత్వతౌ యుధి
కృపశ్చ కృతవర్మా చ భారద్వాజస్య చాత్మజః||64||

యద్యథా యాదృశం చైవ యుద్ధం వృత్తం చ సాంప్రతం
అఖిలం శ్రోతుమిచ్ఛామి కుశలో హ్యసి సంజయ||65||

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితో యథా వృత్తో మహాన్క్షయః
కురూణాం పాండవానాం చ సమాసాద్య పరస్పరం||1||

నిహతే సూతపుత్రే తు పాండవేన మహాత్మనా
విద్రుతేషు చ సైన్యేషు సమానీతేషు చాసకృత్||2||

విముఖే తవ పుత్రే తు శోకోపహతచేతసి
భృశోద్విగ్నేషు సైన్యేషు దృష్ట్వా పార్థస్య విక్రమం||3||

ధ్యాయమానేషు సైన్యేషు దుఃఖం ప్రాప్తేషు భారత
బలానాం మథ్యమానానాం శ్రుత్వా నినదముత్తమం||4||

అభిజ్ఞానం నరేంద్రాణాం వికృతం ప్రేక్ష్య సంయుగే
పతితాన్రథనీడాంశ్చ రథాంశ్చాపి మహాత్మనాం||5||

రణే వినిహతాన్నాగాందృష్ట్వా పత్తీంశ్చ మారిష
ఆయోధనం చాతిఘోరం రుద్రస్యాక్రీడసంనిభం||6||

అప్రఖ్యాతిం గతానాం తు రాజ్ఞాం శతసహస్రశః
కృపావిష్టః కృపో రాజన్వయఃశీలసమన్వితః||7||

అబ్రవీత్తత్ర తేజస్వీ సోఽభిసృత్య జనాధిపం
దుర్యోధనం మన్యువశాద్వచనం వచనక్షమః||8||

దుర్యోధన నిబోధేదం యత్త్వా వక్ష్యామి కౌరవ
శ్రుత్వా కురు మహారాజ యది తే రోచతేఽనఘ||9||

న యుద్ధధర్మాచ్ఛ్రేయాన్వై పంథా రాజేంద్ర విద్యతే
యం సమాశ్రిత్య యుధ్యంతే క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ||10||

పుత్రో భ్రాతా పితా చైవ స్వస్రేయో మాతులస్తథా
సంబంధిబాంధవాశ్చైవ యోధ్యా వై క్షత్రజీవినా||11||

వధే చైవ పరో ధర్మస్తథాధర్మః పలాయనే
తే స్మ ఘోరాం సమాపన్నా జీవికాం జీవితార్థినః||12||

తత్ర త్వాం ప్రతివక్ష్యామి కించిదేవ హితం వచః
హతే భీష్మే చ ద్రోణే చ కర్ణే చైవ మహారథే||13||

జయద్రథే చ నిహతే తవ భ్రాతృషు చానఘ
లక్ష్మణే తవ పుత్రే చ కిం శేషం పర్యుపాస్మహే||14||

యేషు భారం సమాసజ్య రాజ్యే మతిమకుర్మహి
తే సంత్యజ్య తనూర్యాతాః శూరా బ్రహ్మవిదాం గతిం॥15॥

వయం త్విహ వినాభూతా గుణవద్భిర్మహారథైః
కృపణం వర్తయిష్యామ పాతయిత్వా నృపాన్బహూన్॥16॥

సర్వైరపి చ జీవద్భిర్బీభత్సురపరాజితః
కృష్ణనేత్రో మహాబాహుర్దేవైరపి దురాసదః॥17॥

ఇంద్రకార్ముకవజ్రాభమింద్రకేతుమివోచ్ఛ్రితం
వానరం కేతుమాసాద్య సంచచాల మహాచమూః॥18॥

సింహనాదేన భీమస్య పాంచజన్యస్వనేన చ
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషాత్సంహృష్యంతి మనాంసి నః॥19॥

చరంతీవ మహావిద్యున్ముష్ణంతీ నయనప్రభాం
అలాతమివ చావిద్ధం గాండీవం సమదృశ్యత॥20॥

జాంబూనదవిచిత్రం చ ధూయమానం మహద్ధనుః
దృశ్యతే దిక్షు సర్వాసు విద్యుదభ్రఘనేష్వివ॥21॥

ఉహ్యమానశ్చ కృష్ణేన వాయునేవ బలాహకః
తావకం తద్బలం రాజన్నర్జునోఽస్త్రవిదాం వరః
గహనం శిశిరే కక్షం దదాహాగ్నిరివోత్థితః॥22॥

గాహమానమనీకాని మహేంద్రసదృశప్రభం
ధనంజయమపశ్యామ చతుర్దంతమివ ద్విపం॥23॥

విక్షోభయంతం సేనాం తే త్రాసయంతం చ పార్థివాన్
ధనంజయమపశ్యామ నలినీమివ కుంజరం॥24॥

త్రాసయంతం తథా యోధాంధనుర్ఘోషేణ పాండవం
భూయ ఏనమపశ్యామ సింహం మృగగణా ఇవ॥25॥

సర్వలోకమహేష్వాసౌ వృషభౌ సర్వధన్వినాం
ఆముక్తకవచౌ కృష్ణౌ లోకమధ్యే విరేజతుః॥26॥

అద్య సప్తదశాహాని వర్తమానస్య భారత
సంగ్రామస్యాతిఘోరస్య వధ్యతాం చాభితో యుధి॥27॥

వాయునేవ విధూతాని తవానీకాని సర్వశః
శరదంభోదజాలాని వ్యశీర్యంత సమంతతః॥28॥

తాం నావమివ పర్యస్తాం భ్రాంతవాతాం మహార్ణవే
తవ సేనాం మహారాజ సవ్యసాచీ వ్యకంపయత్॥29॥

క్వ ను తే సూతపుత్రోఽభూత్క్వ ను ద్రోణః సహానుగః
అహం క్వ చ క్వ చాత్మా తే హార్దిక్యశ్చ తథా క్వ ను
దుఃశాసనశ్చ భ్రాతా తే భ్రాతృభిః సహితః క్వ ను॥30॥

బాణగోచరసంప్రాప్తం ప్రేక్ష్య చైవ జయద్రథం
సంబంధినస్తే భ్రాతౄంశ్చ సహాయాన్మాతులాంస్తథా॥31॥

సర్వాన్విక్రమ్య మిషతో లోకాంశ్చాక్రమ్య మూర్ధని
జయద్రథో హతో రాజన్కిం ను శేషముపాస్మహే॥32॥

కో వేహ స పుమానస్తి యో విజేష్యతి పాండవం
తస్య చాస్త్రాణి దివ్యాని వివిధాని మహాత్మనః
గాండీవస్య చ నిర్ఘోషో వీర్యాణి హరతే హి నః॥33॥

నష్టచంద్రా యథా రాత్రిః సేనేయం హతనాయకా
నాగభగ్నద్రుమా శుష్కా నదీవాకులతాం గతా॥34॥

ధ్వజిన్యాం హతనేత్రాయాం యథేష్టం శ్వేతవాహనః
చరిష్యతి మహాబాహుః కక్షేఽగ్నిరివ సంజ్వలన్ ॥35॥

సాత్యకేశ్చైవ యో వేగో భీమసేనస్య చోభయోః
దారయేత గిరీన్సర్వాఞ్శోషయేత చ సాగరాన్ ॥36॥

ఉవాచ వాక్యం యద్భీమః సభామధ్యే విశాం పతే
కృతం తత్సకలం తేన భూయశ్చైవ కరిష్యతి ॥37॥

ప్రముఖస్థే తదా కర్ణే బలం పాండవరక్షితం
దురాసదం తథా గుప్తం గూఢం గాండీవధన్వనా ॥38॥

యుష్మాభిస్తాని చీర్ణాని యాన్యసాధూని సాధుషు
అకారణకృతాన్యేవ తేషాం వః ఫలమాగతం ॥39॥

ఆత్మనోఽర్థే త్వయా లోకో యత్నతః సర్వ ఆహృతః
స తే సంశయితస్తాత ఆత్మా చ భరతర్షభ ॥40॥

రక్ష దుర్యోధనాత్మానమాత్మా సర్వస్య భాజనం
భిన్నే హి భాజనే తాత దిశో గచ్ఛతి తద్గతం ॥41॥

హీయమానేన వై సంధిః పర్యేష్టవ్యః సమేన చ
విగ్రహో వర్ధమానేన నీతిరేషా బృహస్పతేః ॥42॥

తే వయం పాండుపుత్రేభ్యో హీనాః స్వబలశక్తితః
అత్ర తే పాండవైః సార్ధం సంధిం మన్యే క్షమం ప్రభో ॥43॥

న జానీతే హి యః శ్రేయః శ్రేయసశ్చావమన్యతే
స క్షిప్రం భ్రశ్యతే రాజ్యాన్న చ శ్రేయోఽనువిందతి ॥44॥

ప్రణిపత్య హి రాజానం రాజ్యం యది లభేమహి
శ్రేయః స్యాన్న తు మౌఢ్యేన రాజన్గంతుం పరాభవం ॥45॥

వైచిత్రవీర్యవచనాత్కృపాశీలో యుధిష్ఠిరః
వినియుంజీత రాజ్యే త్వాం గోవిందవచనేన చ ॥46॥

యద్బ్రూయాద్ధి హృషీకేశో రాజానమపరాజితం
అర్జునం భీమసేనం చ సర్వం కుర్యురసంశయం ॥47॥

నాతిక్రమిష్యతే కృష్ణో వచనం కౌరవస్య హ
ధృతరాష్ట్రస్య మన్యేఽహం నాపి కృష్ణస్య పాండవః ॥48॥

ఏతత్క్షమమహం మన్యే తవ పార్థైరవిగ్రహం
న త్వా బ్రవీమి కార్పణ్యాన్న ప్రాణపరిరక్షణాత్
పథ్యం రాజన్బ్రవీమి త్వాం తత్పరాసుః స్మరిష్యసి ॥49॥

ఇతి వృద్ధో విలప్యైతత్కృపః శారద్వతో వచః
దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య శుశోచ చ ముమోహ చ ॥50॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తతో రాజా గౌతమేన యశస్వినా
నిఃశ్వస్య దీర్ఘముష్ణం చ తూష్ణీమాసీద్విశాం పతే ॥1॥

తతో ముహూర్తం స ధ్యాత్వా ధార్తరాష్ట్రో మహామనాః
కృపం శారద్వతం వాక్యమిత్యువాచ పరంతపః ॥2॥

యత్కించిత్సుహృదా వాచ్యం తత్సర్వం శ్రావితో హ్యహం
కృతం చ భవతా సర్వం ప్రాణాన్సంత్యజ్య యుధ్యతా॥3॥

గాహమానమనీకాని యుధ్యమానం మహారథైః
పాండవైరతితేజోభిర్లోకస్త్వామనుదృష్టవాన్॥4॥

సుహృదా యదిదం వాచ్యం భవతా శ్రావితో హ్యహం
న మాం ప్రీణాతి తత్సర్వం ముమూర్షోరివ భేషజం॥5॥

హేతుకారణసంయుక్తం హితం వచనముత్తమం
ఉచ్యమానం మహాబాహో న మే విప్రాగ్ర్య రోచతే॥6॥

రాజ్యాద్వినికృతోఽస్మాభిః కథం సోఽస్మాసు విశ్వసేత్
అక్షద్యూతే చ నృపతిర్జితోఽస్మాభిర్మహాధనః
స కథం మమ వాక్యాని శ్రద్దధ్యాద్భూయ ఏవ తు॥7॥

తథా దౌత్యేన సంప్రాప్తః కృష్ణః పార్థహితే రతః
ప్రలబ్ధశ్చ హృషీకేశస్తచ్చ కర్మ విరోధితం
స చ మే వచనం బ్రహ్మన్కథమేవాభిమంస్యతే॥8॥

విలలాప హి యత్కృష్ణా సభామధ్యే సమేయుషీ
న తన్మర్షయతే కృష్ణో న రాజ్యహరణం తథా॥9॥

ఏకప్రాణావుభౌ కృష్ణావన్యోన్యం ప్రతి సంహతౌ
పురా యచ్ఛ్రుతమేవాసీదద్య పశ్యామి తత్ప్రభో॥10॥

స్వస్రీయం చ హతం శ్రుత్వా దుఃఖం స్వపితి కేశవః
కృతాగసో వయం తస్య స మదర్థం కథం క్షమేత్॥11॥

అభిమన్యోర్వినాశేన న శర్మ లభతేఽర్జునః
స కథం మద్ధితే యత్నం ప్రకరిష్యతి యాచితః॥12॥

మధ్యమః పాండవస్తీక్ష్ణో భీమసేనో మహాబలః
ప్రతిజ్ఞాతం చ తేనోగ్రం స భజ్యేత న సంనమేత్॥13॥

ఉభౌ తౌ బద్ధనిస్త్రింశావుభౌ చాబద్ధకంకటౌ
కృతవైరావుభౌ వీరౌ యమావపి యమోపమౌ॥14॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ కృతవైరౌ మయా సహ
తౌ కథం మద్ధితే యత్నం ప్రకుర్యాతాం ద్విజోత్తమ॥15॥

దుఃశాసనేన యత్కృష్ణా ఏకవస్త్రా రజస్వలా
పరిక్లిష్టా సభామధ్యే సర్వలోకస్య పశ్యతః॥16॥

తథా వివసనాం దీనాం స్మరంత్యద్యాపి పాండవాః
న నివారయితుం శక్యాః సంగ్రామాత్తే పరంతపాః॥17॥

యదా చ ద్రౌపదీ కృష్ణా మద్వినాశాయ దుఃఖితా
ఉగ్రం తేపే తపః కృష్ణా భర్తౄణామర్థసిద్ధయే
స్థండిలే నిత్యదా శేతే యావద్వైరస్య యాతనా॥18॥

నిక్షిప్య మానం దర్పం చ వాసుదేవసహోదరా
కృష్ణాయాః ప్రేష్యవద్భూత్వా శుశ్రూషాం కురుతే సదా॥19॥

ఇతి సర్వం సమున్నద్ధం న నిర్వాతి కథంచన
అభిమన్యోర్వినాశేన స సంధేయః కథం మయా॥20॥

కథం చ నామ భుక్త్వేమాం పృథివీం సాగరాంబరాం
పాండవానాం ప్రసాదేన భుంజీయాం రాజ్యమల్పకం॥21॥

ఉపర్యుపరి రాజ్ఞాం వై జ్వలితో భాస్కరో యథా
యుధిష్ఠిరం కథం పశ్చాదనుయాస్యామి దాసవత్॥22॥

కథం భుక్త్వా స్వయం భోగాందత్త్వా దాయాంశ్చ పుష్కలాన్
కృపణం వర్తయిష్యామి కృపణైః సహ జీవికాం॥23॥

నాభ్యసూయామి తే వాక్యముక్తం స్నిగ్ధం హితం త్వయా
న తు సంధిమహం మన్యే ప్రాప్తకాలం కథంచన॥24॥

సునీతమనుపశ్యామి సుయుద్ధేన పరంతప
నాయం క్లీబయితుం కాలః సంయోద్ధుం కాల ఏవ నః॥25॥

ఇష్టం మే బహుభిర్యజ్ఞైర్దత్తా విప్రేషు దక్షిణాః
ప్రాప్తాః క్రమశ్రుతా వేదాః శత్రూణాం మూర్ధ్ని చ స్థితం॥26॥

భృత్యా మే సుభృతాస్తాత దీనశ్చాభ్యుద్ధృతో జనః
యాతాని పరరాష్ట్రాణి స్వరాష్ట్రమనుపాలితం॥27॥

భుక్తాశ్చ వివిధా భోగాస్త్రివర్గః సేవితో మయా
పితౄణాం గతమానృణ్యం క్షత్రధర్మస్య చోభయోః॥28॥

న ధ్రువం సుఖమస్తీహ కుతో రాజ్యం కుతో యశః
ఇహ కీర్తిర్విధాతవ్యా సా చ యుద్ధేన నాన్యథా॥29॥

గృహే యత్క్షత్రియస్యాపి నిధనం తద్విగర్హితం
అధర్మః సుమహానేష యచ్ఛయ్యామరణం గృహే॥30॥

అరణ్యే యో విముంచేత సంగ్రామే వా తనుం నరః
క్రతూనాహృత్య మహతో మహిమానం స గచ్ఛతి॥31॥

కృపణం విలపన్నార్తో జరయాభిపరిప్లుతః
మ్రియతే రుదతాం మధ్యే జ్ఞాతీనాం న స పూరుషః॥32॥

త్యక్త్వా తు వివిధాన్భోగాన్ప్రాప్తానాం పరమాం గతిం
అపీదానీం సుయుద్ధేన గచ్ఛేయం సత్సలోకతాం॥33॥

శూరాణామార్యవృత్తానాం సంగ్రామేష్వనివర్తినాం
ధీమతాం సత్యసంధానాం సర్వేషాం క్రతుయాజినాం॥34॥

శస్త్రావభృథమాప్తానాం ధ్రువం వాసస్త్రివిష్టపే
ముదా నూనం ప్రపశ్యంతి శుభ్రా హ్యప్సరసాం గణాః॥35॥

పశ్యంతి నూనం పితరః పూజితాఞ్శక్రసంసది
అప్సరోభిః పరివృతాన్మోదమానాంస్త్రివిష్టపే॥36॥

పంథానమమరైర్యాతం శూరైశ్చైవానివర్తిభిః
అపి తైః సంగతం మార్గం వయమప్యారుహేమహి॥37॥

పితామహేన వృద్ధేన తథాచార్యేణ ధీమతా
జయద్రథేన కర్ణేన తథా దుఃశాసనేన చ॥38॥

ఘటమానా మదర్థేఽస్మిన్హతాః శూరా జనాధిపాః
శేరతే లోహితాక్తాంగాః పృథివ్యాం శరవిక్షతాః॥39॥

ఉత్తమాస్త్రవిదః శూరా యథోక్తక్రతుయాజినః
త్యక్త్వా ప్రాణాన్యథాన్యాయమింద్రసద్మసు ధిష్ఠితాః॥40॥

తైస్త్వయం రచితః పంథా దుర్గమో హి పునర్భవేత్
సంపతద్భిర్మహావేగైరితో యాద్భిశ్చ సద్గతిం॥41॥

యే మదర్థే హతాః శూరాస్తేషాం కృతమనుస్మరన్
ఋణం తత్ప్రతిముంచానో న రాజ్యే మన ఆదధే॥42॥

పాతయిత్వా వయస్యాంశ్చ భ్రాతౄనథ పితామహాన్
జీవితం యది రక్షేయం లోకో మాం గర్హయేద్ధ్రువం॥43॥

కీదృశం చ భవేద్రాజ్యం మమ హీనస్య బంధుభిః
సఖిభిశ్చ సుహృద్భిశ్చ ప్రణిపత్య చ పాండవం॥44॥

సోఽహమేతాదృశం కృత్వా జగతోఽస్య పరాభవం
సుయుద్ధేన తతః స్వర్గం ప్రాప్స్యామి న తదన్యథా॥45॥

ఏవం దుర్యోధనేనోక్తం సర్వే సంపూజ్య తద్వచః
సాధు సాధ్వితి రాజానం క్షత్రియాః సంబభాషిరే॥46॥

పరాజయమశోచంతః కృతచిత్తాశ్చ విక్రమే
సర్వే సునిశ్చితా యోద్ధుముదగ్రమనసోఽభవన్॥47॥

తతో వాహాన్సమాశ్వాస్య సర్వే యుద్ధాభినందినః
ఊనే ద్వియోజనే గత్వా ప్రత్యతిష్ఠంత కౌరవాః॥48॥

ఆకాశే విద్రుమే పుణ్యే ప్రస్థే హిమవతః శుభే
అరుణాం సరస్వతీం ప్రాప్య పపుః సస్నుశ్చ తజ్జలం॥49॥

తవ పుత్రాః కృతోత్సాహాః పర్యవర్తంత తే తతః
పర్యవస్థాప్య చాత్మానమన్యోన్యేన పునస్తదా
సర్వే రాజన్న్యవర్తంత క్షత్రియాః కాలచోదితాః॥50॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అథ హైమవతే ప్రస్థే స్థిత్వా యుద్ధాభినందినః
సర్వ ఏవ మహారాజ యోధాస్తత్ర సమాగతాః॥1॥

శల్యశ్చ చిత్రసేనశ్చ శకునిశ్చ మహారథః
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః॥2॥

సుషేణోఽరిష్టసేనశ్చ ధృతసేనశ్చ వీర్యవాన్
జయత్సేనశ్చ రాజానస్తే రాత్రిముషితాస్తతః॥3॥

రణే కర్ణే హతే వీరే త్రాసితా జితకాశిభిః
నాలభఞ్శర్మ తే పుత్రా హిమవంతమృతే గిరిం॥4॥

తేఽబ్రువన్సహితాస్తత్ర రాజానం సైన్యసంనిధౌ
కృతయత్నా రణే రాజన్సంపూజ్య విధివత్తదా॥5॥

కృత్వా సేనాప్రణేతారం పరాంస్త్వం యోద్ధుమర్హసి
యేనాభిగుప్తాః సంగ్రామే జయేమాసుహృదో వయం॥6॥

తతో దుర్యోధనః స్థిత్వా రథే రథవరోత్తమం
సర్వయుద్ధవిభాగజ్ఞమంతకప్రతిమం యుధి॥7॥

స్వంగం ప్రచ్ఛన్నశిరసం కంబుగ్రీవం ప్రియంవదం
వ్యాకోశపద్మాభిముఖం వ్యాఘ్రాస్యం మేరుగౌరవం॥8॥

స్థాణోర్వృషస్య సదృశం స్కంధనేత్రగతిస్వరైః
పుష్టశ్లిష్టాయతభుజం సువిస్తీర్ణఘనోరసం॥9॥

జవే బలే చ సదృశమరుణానుజవాతయోః
ఆదిత్యస్య త్విషా తుల్యం బుద్ధ్యా చోశనసా సమం॥10॥

కాంతిరూపముఖైశ్వర్యైస్త్రిభిశ్చంద్రమసోపమం
కాంచనోపలసంఘాతైః సదృశం శ్లిష్టసంధికం॥11॥

సువృత్తోరుకటీజంఘం సుపాదం స్వంగులీనఖం
స్మృత్వా స్మృత్వైవ చ గుణాంధాత్రా యత్నాద్వినిర్మితం॥12॥

సర్వలక్షణసంపన్నం నిపుణం శ్రుతిసాగరం
జేతారం తరసారీణామజేయం శత్రుభిర్బలాత్॥13॥

దశాంగం యశ్చతుష్పాదమిష్వస్త్రం వేద తత్త్వతః
సాంగాంశ్చ చతురో వేదాన్సమ్యగాఖ్యానపంచమాన్॥14॥

ఆరాధ్య త్ర్యంబకం యత్నాద్వ్రతైరుగ్రైర్మహాతపాః
అయోనిజాయాముత్పన్నో ద్రోణేనాయోనిజేన యః॥15॥

తమప్రతిమకర్మాణం రూపేణాసదృశం భువి
పారగం సర్వవిద్యానాం గుణార్ణవమనిందితం
తమభ్యేత్యాత్మజస్తుభ్యమశ్వత్థామానమబ్రవీత్॥16॥

యం పురస్కృత్య సహితా యుధి జేష్యామ పాండవాన్
గురుపుత్రోఽద్య సర్వేషామస్మాకం పరమా గతిః
భవాంస్తస్మాన్నియోగాత్తే కోఽస్తు సేనాపతిర్మమ॥17॥

ద్రౌణిరువాచ

అయం కులేన వీర్యేణ తేజసా యశసా శ్రియా
సర్వైర్గుణైః సముదితః శల్యో నోఽస్తు చమూపతిః॥18॥

భాగినేయాన్నిజాంస్త్యక్త్వా కృతజ్ఞోఽస్మానుపాగతః
మహాసేనో మహాబాహుర్మహాసేన ఇవాపరః॥19॥

ఏనం సేనాపతిం కృత్వా నృపతిం నృపసత్తమ
శక్యః ప్రాప్తుం జయోఽస్మాభిర్దేవైః స్కందమివాజితం॥20॥

తథోక్తే ద్రోణపుత్రేణ సర్వ ఏవ నరాధిపాః
పరివార్య స్థితాః శల్యం జయశబ్దాంశ్చ చక్రిరే
యుద్ధాయ చ మతిం చక్రురావేశం చ పరం యయుః॥21॥

తతో దుర్యోధనః శల్యం భూమౌ స్థిత్వా రథే స్థితం
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా రామభీష్మసమం రణే॥22॥

అయం స కాలః సంప్రాప్తో మిత్రాణాం మిత్రవత్సల
యత్ర మిత్రమమిత్రం వా పరీక్షంతే బుధా జనాః॥23॥

స భవానస్తు నః శూరః ప్రణేతా వాహినీముఖే
రణం చ యాతే భవతి పాండవా మందచేతసః
భవిష్యంతి సహామాత్యాః పాంచాలాశ్చ నిరుద్యమాః॥24॥

శల్య ఉవాచ

యత్తు మాం మన్యసే రాజన్కురురాజ కరోమి తత్
త్వత్ప్రియార్థం హి మే సర్వం ప్రాణా రాజ్యం ధనాని చ॥25॥

దుర్యోధన ఉవాచ

సేనాపత్యేన వరయే త్వామహం మాతులాతులం
సోఽస్మాన్పాహి యుధాం శ్రేష్ఠ స్కందో దేవానివాహవే॥26॥

అభిషిచ్యస్వ రాజేంద్ర దేవానామివ పావకిః
జహి శత్రూన్రణే వీర మహేంద్రో దానవానివ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో రాజ్ఞో మద్రరాజః ప్రతాపవాన్
దుర్యోధనం తదా రాజన్వాక్యమేతదువాచ హ॥1॥

దుర్యోధన మహాబాహో శృణు వాక్యవిదాం వర
యావేతౌ మన్యసే కృష్ణౌ రథస్థౌ రథినాం వరౌ
న మే తుల్యావుభావేతౌ బాహువీర్యే కథంచన॥2॥

ఉద్యతాం పృథివీం సర్వాం ససురాసురమానవాం
యోధయేయం రణముఖే సంక్రుద్ధః కిము పాండవాన్
విజేష్యే చ రణే పార్థాన్సోమకాంశ్చ సమాగతాన్॥3॥

అహం సేనాప్రణేతా తే భవిష్యామి న సంశయః
తం చ వ్యూహం విధాస్యామి న తరిష్యంతి యం పరే
ఇతి సత్యం బ్రవీమ్యేష దుర్యోధన న సంశయః॥4॥

ఏవముక్తస్తతో రాజా మద్రాధిపతిమంజసా
అభ్యషించత సేనాయా మధ్యే భరతసత్తమ
విధినా శాస్త్రదృష్టేన హృష్టరూపో విశాం పతే॥5॥

అభిషిక్తే తతస్తస్మిన్సింహనాదో మహానభూత్
తవ సైన్యేష్వవాద్యంత వాదిత్రాణి చ భారత॥6॥

హృష్టాశ్చాసంస్తదా యోధా మద్రకాశ్చ మహారథాః
తుష్టువుశ్చైవ రాజానం శల్యమాహవశోభినం॥7॥

జయ రాజంశ్చిరం జీవ జహి శత్రూన్సమాగతాన్
తవ బాహుబలం ప్రాప్య ధార్తరాష్ట్రా మహాబలాః
నిఖిలాం పృథివీం సర్వాం ప్రశాసంతు హతద్విషః॥8॥

త్వం హి శక్తో రణే జేతుం ససురాసురమానవాన్
మర్త్యధర్మాణ ఇహ తు కిము సోమకసృంజయాన్॥9॥

ఏవం సంస్తూయమానస్తు మద్రాణామధిపో బలీ
హర్షం ప్రాప తదా వీరో దురాపమకృతాత్మభిః॥10॥

శల్య ఉవాచ

అద్యైవాహం రణే సర్వాన్పాంచాలాన్సహ పాండవైః
నిహనిష్యామి రాజేంద్ర స్వర్గం యాస్యామి వా హతః॥11॥

అద్య పశ్యంతు మాం లోకా విచరంతమభీతవత్
అద్య పాండుసుతాః సర్వే వాసుదేవః ససాత్యకిః॥12॥

పాంచాలాశ్చేదయశ్చైవ ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః
ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ సర్వే చాపి ప్రభద్రకాః॥13॥

విక్రమం మమ పశ్యంతు ధనుషశ్చ మహద్బలం
లాఘవం చాస్త్రవీర్యం చ భుజయోశ్చ బలం యుధి॥14॥

అద్య పశ్యంతు మే పార్థాః సిద్ధాశ్చ సహ చారణైః
యాదృశం మే బలం బాహ్వోః సంపదస్త్రేషు యా చ మే॥15॥

అద్య మే విక్రమం దృష్ట్వా పాండవానాం మహారథాః
ప్రతీకారపరా భూత్వా చేష్టంతాం వివిధాః క్రియాః॥16॥

అద్య సైన్యాని పాండూనాం ద్రావయిష్యే సమంతతః
ద్రోణభీష్మావతి విభో సూతపుత్రం చ సంయుగే
విచరిష్యే రణే యుధ్యన్ప్రియార్థం తవ కౌరవ॥17॥

సంజయ ఉవాచ

అభిషిక్తే తదా శల్యే తవ సైన్యేషు మానద
న కర్ణవ్యసనం కించిన్మేనిరే తత్ర భారత॥18॥

హృష్టాః సుమనసశ్చైవ బభూవుస్తత్ర సైనికాః
మేనిరే నిహతాన్పార్థాన్మద్రరాజవశం గతాన్॥19॥

ప్రహర్షం ప్రాప్య సేనా తు తావకీ భరతర్షభ
తాం రాత్రిం సుఖినీ సుప్తా స్వస్థచిత్తేవ సాభవత్॥20॥

సైన్యస్య తవ తం శబ్దం శ్రుత్వా రాజా యుధిష్ఠిరః
వార్ష్ణేయమబ్రవీద్వాక్యం సర్వక్షత్రస్య శృణ్వతః॥21॥

మద్రరాజః కృతః శల్యో ధార్తరాష్ట్రేణ మాధవ
సేనాపతిర్మహేష్వాసః సర్వసైన్యేషు పూజితః॥22॥

ఏతజ్జ్ఞాత్వా యథాభూతం కురు మాధవ యత్క్షమం
భవాన్నేతా చ గోప్తా చ విధత్స్వ యదనంతరం॥23॥

తమబ్రవీన్మహారాజ వాసుదేవో జనాధిపం
ఆర్తాయనిమహం జానే యథాతత్త్వేన భారత॥24॥

వీర్యవాంశ్చ మహాతేజా మహాత్మా చ విశేషతః
కృతీ చ చిత్రయోధీ చ సంయుక్తో లాఘవేన చ॥25॥

యాదృగ్భీష్మస్తథా ద్రోణో యాదృక్కర్ణశ్చ సంయుగే
తాదృశస్తద్విశిష్టో వా మద్రరాజో మతో మమ॥26॥

యుధ్యమానస్య తస్యాజౌ చింతయన్నేవ భారత
యోద్ధారం నాధిగచ్ఛామి తుల్యరూపం జనాధిప॥27॥

శిఖండ్యర్జునభీమానాం సాత్వతస్య చ భారత
ధృష్టద్యుమ్నస్య చ తథా బలేనాభ్యధికో రణే॥28॥

మద్రరాజో మహారాజ సింహద్విరదవిక్రమః
విచరిష్యత్యభీః కాలే కాలః క్రుద్ధః ప్రజాస్వివ॥29॥

తస్యాద్య న ప్రపశ్యామి ప్రతియోద్ధారమాహవే
త్వామృతే పురుషవ్యాఘ్ర శార్దూలసమవిక్రమం॥30॥

సదేవలోకే కృత్స్నేఽస్మిన్నాన్యస్త్వత్తః పుమాన్భవేత్
మద్రరాజం రణే క్రుద్ధం యో హన్యాత్కురునందన
అహన్యహని యుధ్యంతం క్షోభయంతం బలం తవ॥31॥

తస్మాజ్జహి రణే శల్యం మఘవానివ శంబరం
అతిపశ్చాదసౌ వీరో ధార్తరాష్ట్రేణ సత్కృతః॥32॥

తవైవ హి జయో నూనం హతే మద్రేశ్వరే యుధి
తస్మిన్హతే హతం సర్వం ధార్తరాష్ట్రబలం మహత్॥33॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ వచనం మమ సాంప్రతం
ప్రత్యుద్యాహి రణే పార్థ మద్రరాజం మహాబలం
జహి చైనం మహాబాహో వాసవో నముచిం యథా||34||

న చైవాత్ర దయా కార్యా మాతులోఽయం మమేతి వై
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య జహి మద్రజనేశ్వరం||35||

భీష్మద్రోణార్ణవం తీర్త్వా కర్ణపాతాలసంభవం
మా నిమజ్జస్వ సగణః శల్యమాసాద్య గోష్పదం||36||

యచ్చ తే తపసో వీర్యం యచ్చ క్షాత్రం బలం తవ
తద్దర్శయ రణే సర్వం జహి చైనం మహారథం||37||

ఏతావదుక్త్వా వచనం కేశవః పరవీరహా
జగామ శిబిరం సాయం పూజ్యమానోఽథ పాండవైః||38||

కేశవే తు తదా యాతే ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
విసృజ్య సర్వాన్భ్రాతౄంశ్చ పాంచాలానథ సోమకాన్
సుష్వాప రజనీం తాం తు విశల్య ఇవ కుంజరః||39||

తే చ సర్వే మహేష్వాసాః పాంచాలాః పాండవాస్తథా
కర్ణస్య నిధనే హృష్టాః సుషుపుస్తాం నిశాం తదా||40||

గతజ్వరం మహేష్వాసం తీర్ణపారం మహారథం
బభూవ పాండవేయానాం సైన్యం ప్రముదితం నిశి
సూతపుత్రస్య నిధనే జయం లబ్ధ్వా చ మారిష||41||

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వ్యతీతాయాం రజన్యాం తు రాజా దుర్యోధనస్తదా
అబ్రవీత్తావకాన్సర్వాన్సంనహ్యంతాం మహారథాః||1||

రాజ్ఞస్తు మతమాజ్ఞాయ సమనహ్యత సా చమూః
అయోజయన్రథాంస్తూర్ణం పర్యధావంస్తథాపరే||2||

అకల్ప్యంత చ మాతంగాః సమనహ్యంత పత్తయః
హయానాస్తరణోపేతాంశ్చక్రురన్యే సహస్రశః||3||

వాదిత్రాణాం చ నినదః ప్రాదురాసీద్విశాం పతే
బోధనార్థం హి యోధానాం సైన్యానాం చాప్యుదీర్యతాం||4||

తతో బలాని సర్వాణి సేనాశిష్టాని భారత
సంనద్ధాన్యేవ దదృశుర్మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం||5||

శల్యం సేనాపతిం కృత్వా మద్రరాజం మహారథాః
ప్రవిభజ్య బలం సర్వమనీకేషు వ్యవస్థితాః||6||

తతః సర్వే సమాగమ్య పుత్రేణ తవ సైనికాః
కృపశ్చ కృతవర్మా చ ద్రౌణిః శల్యోఽథ సౌబలః||7||

అన్యే చ పార్థివాః శేషాః సమయం చక్రిరే తదా
న న ఏకేన యోద్ధవ్యం కథంచిదపి పాండవైః||8||

యో హ్యేకః పాండవైర్యుధ్యేద్యో వా యుధ్యంతముత్సృజేత్
స పంచభిర్భవేద్యుక్తః పాతకైః సోపపాతకైః
అన్యోన్యం పరిరక్షద్భిర్యోద్ధవ్యం సహితైశ్చ నః||9||

ఏవం తే సమయం కృత్వా సర్వే తత్ర మహారథాః
మద్రరాజం పురస్కృత్య తూర్ణమభ్యద్రవన్పరాన్॥10॥

తథైవ పాండవా రాజన్వ్యూహ్య సైన్యం మహారణే
అభ్యయుః కౌరవాన్సర్వాన్యోత్స్యమానాః సమంతతః॥11॥

తద్బలం భరతశ్రేష్ఠ క్షుబ్ధార్ణవసమస్వనం
సముద్ధూతార్ణవాకారముద్ధూతరథకుంజరం॥12॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ద్రోణస్య భీష్మస్య చ వై రాధేయస్య చ మే శ్రుతం
పాతనం శంస మే భూయః శల్యస్యాథ సుతస్య మే॥13॥

కథం రణే హతః శల్యో ధర్మరాజేన సంజయ
భీమేన చ మహాబాహుః పుత్రో దుర్యోధనో మమ॥14॥

సంజయ ఉవాచ

క్షయం మనుష్యదేహానాం రథనాగాశ్వసంక్షయం
శృణు రాజన్స్థిరో భూత్వా సంగ్రామం శంసతో మమ॥15॥

ఆశా బలవతీ రాజన్పుత్రాణాం తేఽభవత్తదా
హతే భీష్మే చ ద్రోణే చ సూతపుత్రే చ పాతితే
శల్యః పార్థాన్రణే సర్వాన్నిహనిష్యతి మారిష॥16॥

తామాశాం హృదయే కృత్వా సమాశ్వాస్య చ భారత
మద్రరాజం చ సమరే సమాశ్రిత్య మహారథం
నాథవంతమథాత్మానమమన్యత సుతస్తవ॥17॥

యదా కర్ణే హతే పార్థాః సింహనాదం ప్రచక్రిరే
తదా రాజంధార్తరాష్ట్రానావివేశ మహద్భయం॥18॥

తాన్సమాశ్వాస్య తు తదా మద్రరాజః ప్రతాపవాన్
వ్యూహ్య వ్యూహం మహారాజ సర్వతోభద్రమృద్ధిమత్॥19॥

ప్రత్యుద్యాతో రణే పార్థాన్మద్రరాజః ప్రతాపవాన్
విధున్వన్కార్ముకం చిత్రం భారఘ్నం వేగవత్తరం॥20॥

రథప్రవరమాస్థాయ సైంధవాశ్వం మహారథః
తస్య సీతా మహారాజ రథస్థాశోభయద్రథం॥21॥

స తేన సంవృతో వీరో రథేనామిత్రకర్శనః
తస్థౌ శూరో మహారాజ పుత్రాణాం తే భయప్రణుత్॥22॥

ప్రయాణే మద్రరాజోఽభూన్ముఖం వ్యూహస్య దంశితః
మద్రకైః సహితో వీరైః కర్ణపుత్రైశ్చ దుర్జయైః॥23॥

సవ్యేఽభూత్కృతవర్మా చ త్రిగర్తైః పరివారితః
గౌతమో దక్షిణే పార్శ్వే శకైశ్చ యవనైః సహ॥24॥

అశ్వత్థామా పృష్ఠతోఽభూత్కాంబోజైః పరివారితః
దుర్యోధనోఽభవన్మధ్యే రక్షితః కురుపుంగవైః॥25॥

హయానీకేన మహతా సౌబలశ్చాపి సంవృతః
ప్రయయౌ సర్వసైన్యేన కైతవ్యశ్చ మహారథః॥26॥

పాండవాశ్చ మహేష్వాసా వ్యూహ్య సైన్యమరిందమాః
త్రిధా భూత్వా మహారాజ తవ సైన్యముపాద్రవన్॥27॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
శల్యస్య వాహినీం తూర్ణమభిదుద్రువురాహవే॥28॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా స్వేనానీకేన సంవృతః
శల్యమేవాభిదుద్రావ జిఘాంసుర్భరతర్షభ॥29॥

హార్దిక్యం తు మహేష్వాసమర్జునః శత్రుపూగహా
సంశప్తకగణాంశ్చైవ వేగతోఽభివిదుద్రువే॥30॥

గౌతమం భీమసేనో వై సోమకాశ్చ మహారథాః
అభ్యద్రవంత రాజేంద్ర జిఘాంసంతః పరాన్యుధి॥31॥

మాద్రీపుత్రౌ తు శకునిములూకం చ మహారథౌ
ససైన్యౌ సహసేనౌ తావుపతస్థతురాహవే॥32॥

తథైవాయుతశో యోధాస్తావకాః పాండవాన్రణే
అభ్యద్రవంత సంక్రుద్ధా వివిధాయుధపాణయః॥33॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

హతే భీష్మే మహేష్వాసే ద్రోణే కర్ణే మహారథే
కురుష్వల్పావశిష్టేషు పాండవేషు చ సంయుగే॥34॥

సుసంరబ్ధేషు పార్థేషు పరాక్రాంతేషు సంజయ
మామకానాం పరేషాం చ కిం శిష్టమభవద్బలం॥35॥

సంజయ ఉవాచ

యథా వయం పరే రాజన్యుద్ధాయ సమవస్థితాః
యావచ్చాసీద్బలం శిష్టం సంగ్రామే తన్నిబోధ మే॥36॥

ఏకాదశ సహస్రాణి రథానాం భరతర్షభ
దశ దంతిసహస్రాణి సప్త చైవ శతాని చ॥37॥

పూర్ణే శతసహస్రే ద్వే హయానాం భరతర్షభ
నరకోట్యస్తథా తిస్రో బలమేతత్తవాభవత్॥38॥

రథానాం షట్సహస్రాణి షట్సహస్రాశ్చ కుంజరాః
దశ చాశ్వసహస్రాణి పత్తికోటీ చ భారత॥39॥

ఏతద్బలం పాండవానామభవచ్ఛేషమాహవే
ఏత ఏవ సమాజగ్ముర్యుద్ధాయ భరతర్షభ॥40॥

ఏవం విభజ్య రాజేంద్ర మద్రరాజమతే స్థితాః
పాండవాన్ప్రత్యుదీయామ జయగృద్ధాః ప్రమన్యవః॥41॥

తథైవ పాండవాః శూరాః సమరే జితకాశినః
ఉపయాతా నరవ్యాఘ్రాః పాంచాలాశ్చ యశస్వినః॥42॥

ఏవమేతే బలౌఘేన పరస్పరవధైషిణః
ఉపయాతా నరవ్యాఘ్రాః పూర్వాం సంధ్యాం ప్రతి ప్రభో॥43॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం ఘోరరూపం భయానకం
తావకానాం పరేషాం చ నిఘ్నతామితరేతరం॥44॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కురూణాం భయవర్ధనం
సృంజయైః సహ రాజేంద్ర ఘోరం దేవాసురోపమం ॥1॥

నరా రథా గజౌఘాశ్చ సాదినశ్చ సహస్రశః
వాజినశ్చ పరాక్రాంతాః సమాజగ్ముః పరస్పరం ॥2॥

నాగానాం భీమరూపాణాం ద్రవతాం నిస్వనో మహాన్
అశ్రూయత యథా కాలే జలదానాం నభస్తలే ॥3॥

నాగైరభ్యాహతాః కేచిత్సరథా రథినోఽపతన్
వ్యద్రవంత రణే వీరా ద్రావ్యమాణా మదోత్కటైః ॥4॥

హయౌఘాన్పాదరక్షాంశ్చ రథినస్తత్ర శిక్షితాః
శరైః సంప్రేషయామాసుః పరలోకాయ భారత ॥5॥

సాదినః శిక్షితా రాజన్పరివార్య మహారథాన్
విచరంతో రణేఽభ్యఘ్నన్ప్రాసశక్త్యృష్టిభిస్తథా ॥6॥

ధన్వినః పురుషాః కేచిత్సంనివార్య మహారథాన్
ఏకం బహవ ఆసాద్య ప్రేషయేయుర్యమక్షయం ॥7॥

నాగం రథవరాంశ్చాన్యే పరివార్య మహారథాః
సోత్తరాయుధినం జఘ్నుర్ద్రవమాణా మహారవం ॥8॥

తథా చ రథినం క్రుద్ధం వికిరంతం శరాన్బహూన్
నాగా జఘ్నుర్మహారాజ పరివార్య సమంతతః ॥9॥

నాగో నాగమభిద్రుత్య రథీ చ రథినం రణే
శక్తితోమరనారాచైర్నిజఘ్నుస్తత్ర తత్ర హ ॥10॥

పాదాతానవమృద్నంతో రథవారణవాజినః
రణమధ్యే వ్యదృశ్యంత కుర్వంతో మహదాకులం ॥11॥

హయాశ్చ పర్యధావంత చామరైరుపశోభితాః
హంసా హిమవతః ప్రస్థే పిబంత ఇవ మేదినీం ॥12॥

తేషాం తు వాజినాం భూమిః ఖురైశ్చిత్రా విశాం పతే
అశోభత యథా నారీ కరజక్షతవిక్షతా ॥13॥

వాజినాం ఖురశబ్దేన రథనేమిస్వనేన చ
పత్తీనాం చాపి శబ్దేన నాగానాం బృంహితేన చ ॥14॥

వాదిత్రాణాం చ ఘోషేణ శంఖానాం నిస్వనేన చ
అభవన్నాదితా భూమిర్నిర్ఘాతైరివ భారత ॥15॥

ధనుషాం కూజమానానాం నిస్త్రింశానాం చ దీప్యతాం
కవచానాం ప్రభాభిశ్చ న ప్రాజ్ఞాయత కించన ॥16॥

బహవో బాహవశ్ఛిన్నా నాగరాజకరోపమాః
ఉద్వేష్టంతే వివేష్టంతే వేగం కుర్వంతి దారుణం ॥17॥

శిరసాం చ మహారాజ పతతాం వసుధాతలే
చ్యుతానామివ తాలేభ్యః ఫలానాం శ్రూయతే స్వనః ॥18॥

శిరోభిః పతితైర్భాతి రుధిరార్ద్రైర్వసుంధరా
తపనీయనిభైః కాలే నలినైరివ భారత ॥19॥

ఉద్వృత్తనయనైస్తైస్తు గతసత్త్వైః సువిక్షతైః
వ్యభ్రాజత మహారాజ పుండరీకైరివావృతా ॥20॥

బాహుభిశ్చందనాదిగ్ధైః సకేయూరైర్మహాధనైః
పతితైర్భాతి రాజేంద్ర మహీ శక్రధ్వజైరివ ॥21॥

ఊరుభిశ్చ నరేంద్రాణాం వినికృత్తైర్మహాహవే
హస్తిహస్తోపమైరన్యైః సంవృతం తద్రణాంగణం ॥22॥

కబంధశతసంకీర్ణం ఛత్రచామరశోభితం
సేనావనం తచ్ఛుశుభే వనం పుష్పాచితం యథా ॥23॥

తత్ర యోధా మహారాజ విచరంతో హ్యభీతవత్
దృశ్యంతే రుధిరాక్తాంగాః పుష్పితా ఇవ కింశుకాః ॥24॥

మాతంగాశ్చాప్యదృశ్యంత శరతోమరపీడితాః
పతంతస్తత్ర తత్రైవ ఛిన్నాభ్రసదృశా రణే ॥25॥

గజానీకం మహారాజ వధ్యమానం మహాత్మభిః
వ్యదీర్యత దిశః సర్వా వాతనున్నా ఘనా ఇవ ॥26॥

తే గజా ఘనసంకాశాః పేతురుర్వ్యాం సమంతతః
వజ్రరుగ్ణా ఇవ బభుః పర్వతా యుగసంక్షయే ॥27॥

హయానాం సాదిభిః సార్ధం పతితానాం మహీతలే
రాశయః సంప్రదృశ్యంతే గిరిమాత్రాస్తతస్తతః ॥28॥

సంజజ్ఞే రణభూమౌ తు పరలోకవహా నదీ
శోణితోదా రథావర్తా ధ్వజవృక్షాస్థిశర్కరా ॥29॥

భుజనక్రా ధనుఃస్రోతా హస్తిశైలా హయోపలా
మేదోమజ్జాకర్దమినీ ఛత్రహంసా గదోడుపా ॥30॥

కవచోష్ణీషసంఛన్నా పతాకారుచిరద్రుమా
చక్రచక్రావలీజుష్టా త్రివేణూదండకావృతా ॥31॥

శూరాణాం హర్షజననీ భీరూణాం భయవర్ధినీ
ప్రావర్తత నదీ రౌద్రా కురుసృంజయసంకులా ॥32॥

తాం నదీం పితృలోకాయ వహంతీమతిభైరవాం
తేరుర్వాహననౌభిస్తే శూరాః పరిఘబాహవః ॥33॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే నిర్మర్యాదే విశాం పతే
చతురంగక్షయే ఘోరే పూర్వం దేవాసురోపమే ॥34॥

అక్రోశన్బాంధవానన్యే తత్ర తత్ర పరంతప
క్రోశద్భిర్బాంధవైశ్చాన్యే భయార్తా న నివర్తిరే ॥35॥

నిర్మర్యాదే తథా యుద్ధే వర్తమానే భయానకే
అర్జునో భీమసేనశ్చ మోహయాం చక్రతుః పరాన్ ॥36॥

సా వధ్యమానా మహతీ సేనా తవ జనాధిప
అముహ్యత్తత్ర తత్రైవ యోషిన్మదవశాదివ ॥37॥

మోహయిత్వా చ తాం సేనాం భీమసేనధనంజయౌ
దధ్మతుర్వారిజౌ తత్ర సింహనాదం చ నేదతుః ॥38॥

శ్రుత్వైవ తు మహాశబ్దం ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినౌ
ధర్మరాజం పురస్కృత్య మద్రరాజమభిద్రుతౌ ॥39॥

తత్రాశ్చర్యమపశ్యామ ఘోరరూపం విశాం పతే
శల్యేన సంగతాః శూరా యదయుధ్యంత భాగశః ॥40॥

మాద్రీపుత్రౌ సరభసౌ కృతాస్త్రౌ యుద్ధదుర్మదౌ
అభ్యయాతాం త్వరాయుక్తౌ జిగీషంతౌ బలం తవ॥41॥

తతో న్యవర్తత బలం తావకం భరతర్షభ
శరైః ప్రణున్నం బహుధా పాండవైర్జితకాశిభిః॥42॥

వధ్యమానా చమూః సా తు పుత్రాణాం ప్రేక్షతాం తవ
భేజే దిశో మహారాజ ప్రణున్నా దృఢధన్విభిః
హాహాకారో మహాంజజ్ఞే యోధానాం తవ భారత॥43॥

తిష్ఠ తిష్ఠేతి వాగాసీద్ద్రావితానాం మహాత్మనాం
క్షత్రియాణాం తదాన్యోన్యం సంయుగే జయమిచ్ఛతాం
ఆద్రవన్నేవ భగ్నాస్తే పాండవైస్తవ సైనికాః॥44॥

త్యక్త్వా యుద్ధే ప్రియాన్పుత్రాన్భ్రాతౄనథ పితామహాన్
మాతులాన్భాగినేయాంశ్చ తథా సంబంధిబాంధవాన్॥45॥

హయాంద్విపాంస్త్వరయంతో యోధా జగ్ముః సమంతతః
ఆత్మత్రాణకృతోత్సాహాస్తావకా భరతర్షభ॥46॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా మద్రరాజః ప్రతాపవాన్
ఉవాచ సారథిం తూర్ణం చోదయాశ్వాన్మహాజవాన్॥1॥

ఏష తిష్ఠతి వై రాజా పాండుపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఛత్రేణ ధ్రియమాణేన పాండురేణ విరాజతా॥2॥

అత్ర మాం ప్రాపయ క్షిప్రం పశ్య మే సారథే బలం
న సమర్థా హి మే పార్థాః స్థాతుమద్య పురో యుధి॥3॥

ఏవముక్తస్తతః ప్రాయాన్మద్రరాజస్య సారథిః
యత్ర రాజా సత్యసంధో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥4॥

ఆపతంతం చ సహసా పాండవానాం మహద్బలం
దధారైకో రణే శల్యో వేలేవోద్వృతమర్ణవం॥5॥

పాండవానాం బలౌఘస్తు శల్యమాసాద్య మారిష
వ్యతిష్ఠత తదా యుద్ధే సింధోర్వేగ ఇవాచలం॥6॥

మద్రరాజం తు సమరే దృష్ట్వా యుద్ధాయ విష్ఠితం
కురవః సంన్యవర్తంత మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥7॥

తేషు రాజన్నివృత్తేషు వ్యూఢానీకేషు భాగశః
ప్రావర్తత మహారౌద్రః సంగ్రామః శోణితోదకః
సమార్ఛచ్చిత్రసేనేన నకులో యుద్ధదుర్మదః॥8॥

తౌ పరస్పరమాసాద్య చిత్రకార్ముకధారిణౌ
మేఘావివ యథోద్వృత్తౌ దక్షిణోత్తరవర్షిణౌ॥9॥

శరతోయైః సిషిచతుస్తౌ పరస్పరమాహవే
నాంతరం తత్ర పశ్యామి పాండవస్యేతరస్య వా॥10॥

ఉభౌ కృతాస్త్రౌ బలినౌ రథచర్యావిశారదౌ
పరస్పరవధే యత్తౌ ఛిద్రాన్వేషణతత్పరౌ॥11॥

చిత్రసేనస్తు భల్లేన పీతేన నిశితేన చ
నకులస్య మహారాజ ముష్టిదేశేఽచ్ఛినద్ధనుః॥12॥

అథైనం ఛిన్నధన్వానం రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః
త్రిభిః శరైరసంభ్రాంతో లలాటే వై సమర్పయత్॥13॥

హయాంశ్చాస్య శరైస్తీక్ష్ణైః ప్రేషయామాస మృత్యవే
తథా ధ్వజం సారథిం చ త్రిభిస్త్రిభిరపాతయత్॥14॥

స శత్రుభుజనిర్ముక్తైర్లలాటస్థైస్త్రిభిః శరైః
నకులః శుశుభే రాజంస్త్రిశృంగ ఇవ పర్వతః॥15॥

స ఛిన్నధన్వా విరథః ఖడ్గమాదాయ చర్మ చ
రథాదవాతరద్వీరః శైలాగ్రాదివ కేసరీ॥16॥

పద్భ్యామాపతతస్తస్య శరవృష్టిమవాసృజత్
నకులోఽప్యగ్రసత్తాం వై చర్మణా లఘువిక్రమః॥17॥

చిత్రసేనరథం ప్రాప్య చిత్రయోధీ జితశ్రమః
ఆరురోహ మహాబాహుః సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥18॥

సకుండలం సముకుటం సునసం స్వాయతేక్షణం
చిత్రసేనశిరః కాయాదపాహరత పాండవః
స పపాత రథోపస్థాద్దివాకరసమప్రభః॥19॥

చిత్రసేనం విశస్తం తు దృష్ట్వా తత్ర మహారథాః
సాధువాదస్వనాంశ్చక్రుః సింహనాదాంశ్చ పుష్కలాన్॥20॥

విశస్తం భ్రాతరం దృష్ట్వా కర్ణపుత్రౌ మహారథౌ
సుషేణః సత్యసేనశ్చ ముంచంతౌ నిశితాఞ్శరాన్॥21॥

తతోఽభ్యధావతాం తూర్ణం పాండవం రథినాం వరం
జిఘాంసంతౌ యథా నాగం వ్యాఘ్రౌ రాజన్మహావనే॥22॥

తావభ్యధావతాం తీక్ష్ణౌ ద్వావప్యేనం మహారథం
శరౌఘాన్సమ్యగస్యంతౌ జీమూతౌ సలిలం యథా॥23॥

స శరైః సర్వతో విద్ధః ప్రహృష్ట ఇవ పాండవః
అన్యత్కార్ముకమాదాయ రథమారుహ్య వీర్యవాన్
అతిష్ఠత రణే వీరః క్రుద్ధరూప ఇవాంతకః॥24॥

తస్య తౌ భ్రాతరౌ రాజఞ్శరైః సంనతపర్వభిః
రథం విశకలీకర్తుం సమారబ్ధౌ విశాం పతే॥25॥

తతః ప్రహస్య నకులశ్చతుర్భిశ్చతురో రణే
జఘాన నిశితైస్తీక్ష్ణైః సత్యసేనస్య వాజినః॥26॥

తతః సంధాయ నారాచం రుక్మపుంఖం శిలాశితం
ధనుశ్చిచ్ఛేద రాజేంద్ర సత్యసేనస్య పాండవః॥27॥

అథాన్యం రథమాస్థాయ ధనురాదాయ చాపరం
సత్యసేనః సుషేణశ్చ పాండవం పర్యధావతాం॥28॥

అవిధ్యత్తావసంభ్రాంతౌ మాద్రీపుత్రః ప్రతాపవాన్
ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం మహారాజ శరాభ్యాం రణమూర్ధని॥29॥

సుషేణస్తు తతః క్రుద్ధః పాండవస్య మహద్ధనుః
చిచ్ఛేద ప్రహసన్యుద్ధే క్షురప్రేణ మహారథః॥30॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ నకులః క్రోధమూర్ఛితః
సుషేణం పంచభిర్విద్ధ్వా ధ్వజమేకేన చిచ్ఛిదే॥31॥

సత్యసేనస్య చ ధనుర్హస్తావాపం చ మారిష
చిచ్ఛేద తరసా యుద్ధే తత ఉచ్చుక్రుశుర్జనాః॥32॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ వేగఘ్నం భారసాధనం
శరైః సంఛాదయామాస సమంతాత్పాండునందనం॥33॥

సంనివార్య తు తాన్బాణాన్నకులః పరవీరహా
సత్యసేనం సుషేణం చ ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామవిధ్యత॥34॥

తావేనం ప్రత్యవిధ్యేతాం పృథక్పృథగజిహ్మగైః
సారథిం చాస్య రాజేంద్ర శరైర్వివ్యధతుః శితైః॥35॥

సత్యసేనో రథేషాం తు నకులస్య ధనుస్తథా
పృథక్క్షురాభ్యాం చిచ్ఛేద కృతహస్తః ప్రతాపవాన్॥36॥

స రథేఽతిరథస్తిష్ఠన్రథశక్తిం పరామృశత్
స్వర్ణదండామకుంఠాగ్రాం తైలధౌతాం సునిర్మలాం॥37॥

లేలిహానామివ విభో నాగకన్యాం మహావిషాం
సముద్యమ్య చ చిక్షేప సత్యసేనస్య సంయుగే॥38॥

సా తస్య హృదయం సంఖ్యే బిభేద శతధా నృప
స పపాత రథాద్భూమౌ గతసత్త్వోఽల్పచేతనః॥39॥

భ్రాతరం నిహతం దృష్ట్వా సుషేణః క్రోధమూర్ఛితః
అభ్యవర్షచ్ఛరైస్తూర్ణం పదాతిం పాండునందనం॥40॥

నకులం విరథం దృష్ట్వా ద్రౌపదేయో మహాబలః
సుతసోమోఽభిదుద్రావ పరీప్సన్పితరం రణే॥41॥

తతోఽధిరుహ్య నకులః సుతసోమస్య తం రథం
శుశుభే భరతశ్రేష్ఠో గిరిస్థ ఇవ కేసరీ
సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ సుషేణం సమయోధయత్॥42॥

తావుభౌ శరవర్షాభ్యాం సమాసాద్య పరస్పరం
పరస్పరవధే యత్నం చక్రతుః సుమహారథౌ॥43॥

సుషేణస్తు తతః క్రుద్ధః పాండవం విశిఖైస్త్రిభిః
సుతసోమం చ వింశత్యా బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥44॥

తతః క్రుద్ధో మహారాజ నకులః పరవీరహా
శరైస్తస్య దిశః సర్వాశ్ఛాదయామాస వీర్యవాన్॥45॥

తతో గృహీత్వా తీక్ష్ణాగ్రమర్ధచంద్రం సుతేజనం
స వేగయుక్తం చిక్షేప కర్ణపుత్రస్య సంయుగే॥46॥

తస్య తేన శిరః కాయాజ్జహార నృపసత్తమ
పశ్యతాం సర్వసైన్యానాం తదద్భుతమివాభవత్॥47॥

స హతః ప్రాపతద్రాజన్నకులేన మహాత్మనా
నదీవేగాదివారుగ్ణస్తీరజః పాదపో మహాన్॥48॥

కర్ణపుత్రవధం దృష్ట్వా నకులస్య చ విక్రమం
ప్రదుద్రావ భయాత్సేనా తావకీ భరతర్షభ॥49॥

తాం తు సేనాం మహారాజ మద్రరాజః ప్రతాపవాన్
అపాలయద్రణే శూరః సేనాపతిరరిందమః॥50॥

విభీస్తస్థౌ మహారాజ వ్యవస్థాప్య చ వాహినీం
సింహనాదం భృశం కృత్వా ధనుఃశబ్దం చ దారుణం॥51॥

తావకాః సమరే రాజన్రక్షితా దృఢధన్వనా
ప్రత్యుద్యయురరాతీంస్తే సమంతాద్విగతవ్యథాః||52||

మద్రరాజం మహేష్వాసం పరివార్య సమంతతః
స్థితా రాజన్మహాసేనా యోద్ధుకామాః సమంతతః||53||

సాత్యకిర్భీమసేనశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
యుధిష్ఠిరం పురస్కృత్య హ్రీనిషేధమరిందమం||54||

పరివార్య రణే వీరాః సింహనాదం ప్రచక్రిరే
బాణశబ్దరవాంశ్చోగ్రాన్క్ష్వేడాంశ్చ వివిధాందధుః||55||

తథైవ తావకాః సర్వే మద్రాధిపతిమంజసా
పరివార్య సుసంరబ్ధాః పునర్యుద్ధమరోచయన్||56||

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం భీరూణాం భయవర్ధనం
తావకానాం పరేషాం చ మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం||57||

యథా దేవాసురం యుద్ధం పూర్వమాసీద్విశాం పతే
అభీతానాం తథా రాజన్యమరాష్ట్రవివర్ధనం||58||

తతః కపిధ్వజో రాజన్హత్వా సంశప్తకాన్రణే
అభ్యద్రవత తాం సేనాం కౌరవీం పాండునందనః||59||

తథైవ పాండవాః శేషా ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
అభ్యధావంత తాం సేనాం విసృజంతః శితాఞ్శరాన్||60||

పాండవైరవకీర్ణానాం సంమోహః సమజాయత
న చ జజ్ఞురనీకాని దిశో వా ప్రదిశస్తథా||61||

ఆపూర్యమాణా నిశితైః శరైః పాండవచోదితైః
హతప్రవీరా విధ్వస్తా కీర్యమాణా సమంతతః
కౌరవ్యవధ్యత చమూః పాండుపుత్రైర్మహారథైః||62||

తథైవ పాండవీ సేనా శరై రాజన్సమంతతః
రణేఽహన్యత పుత్రైస్తే శతశోఽథ సహస్రశః||63||

తే సేనే భృశసంతప్తే వధ్యమానే పరస్పరం
వ్యాకులే సమపద్యేతాం వర్షాసు సరితావివ||64||

ఆవివేశ తతస్తీవ్రం తావకానాం మహద్భయం
పాండవానాం చ రాజేంద్ర తథాభూతే మహాహవే||65||

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్విలులితే సైన్యే వధ్యమానే పరస్పరం
ద్రవమాణేషు యోధేషు నినదత్సు చ దంతిషు||1||

కూజతాం స్తనతాం చైవ పదాతీనాం మహాహవే
విద్రుతేషు మహారాజ హయేషు బహుధా తదా||2||

ప్రక్షయే దారుణే జాతే సంహారే సర్వదేహినాం
నానాశస్త్రసమావాపే వ్యతిషక్తరథద్విపే||3||

హర్షణే యుద్ధశౌండానాం భీరూణాం భయవర్ధనే
గాహమానేషు యోధేషు పరస్పరవధైషిషు||4||

ప్రాణాదానే మహాఘోరే వర్తమానే దురోదరే
సంగ్రామే ఘోరరూపే తు యమరాష్ట్రవివర్ధనే ॥5॥

పాండవాస్తావకం సైన్యం వ్యధమన్నిశితైః శరైః
తథైవ తావకా యోధా జఘ్నుః పాండవసైనికాన్ ॥6॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే యుద్ధే భీరుభయావహే
పూర్వాహ్ణే చైవ సంప్రాప్తే భాస్కరోదయనం ప్రతి ॥7॥

లబ్ధలక్షాః పరే రాజన్రక్షితాశ్చ మహాత్మనా
అయోధయంస్తవ బలం మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం ॥8॥

బలిభిః పాండవైర్దృప్తైర్లబ్ధలక్షైః ప్రహారిభిః
కౌరవ్యసీదత్పృతనా మృగీవాగ్నిసమాకులా ॥9॥

తాం దృష్ట్వా సీదతీం సేనాం పంకే గామివ దుర్బలాం
ఉజ్జిహీర్షుస్తదా శల్యః ప్రాయాత్పాండుచమూం ప్రతి ॥10॥

మద్రరాజస్తు సంక్రుద్ధో గృహీత్వా ధనురుత్తమం
అభ్యద్రవత సంగ్రామే పాండవానాతతాయినః ॥11॥

పాండవాశ్చ మహారాజ సమరే జితకాశినః
మద్రరాజం సమాసాద్య వివ్యధుర్నిశితైః శరైః ॥12॥

తతః శరశతైస్తీక్ష్ణైర్మద్రరాజో మహాబలః
అర్దయామాస తాం సేనాం ధర్మరాజస్య పశ్యతః ॥13॥

ప్రాదురాసంస్తతో రాజన్నానారూపాణ్యనేకశః
చచాల శబ్దం కుర్వాణా మహీ చాపి సపర్వతా ॥14॥

సదండశూలా దీప్తాగ్రాః శీర్యమాణాః సమంతతః
ఉల్కా భూమిం దివః పేతురాహత్య రవిమండలం ॥15॥

మృగాశ్చ మాహిషాశ్చాపి పక్షిణశ్చ విశాం పతే
అపసవ్యం తదా చక్రుః సేనాం తే బహుశో నృప ॥16॥

తతస్తద్యుద్ధమత్యుగ్రమభవత్సంఘచారిణాం
తథా సర్వాణ్యనీకాని సంనిపత్య జనాధిప
అభ్యయుః కౌరవా రాజన్పాండవానామనీకినీం ॥17॥

శల్యస్తు శరవర్షేణ వర్షన్నివ సహస్రదృక్
అభ్యవర్షదదీనాత్మా కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం ॥18॥

భీమసేనం శరైశ్చాపి రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః
ద్రౌపదేయాంస్తథా సర్వాన్మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ ॥19॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ శైనేయం శిఖండినమథాపి చ
ఏకైకం దశభిర్బాణైర్వివ్యాధ చ మహాబలః
తతోఽసృజద్బాణవర్షం ఘర్మాంతే మఘవానివ ॥20॥

తతః ప్రభద్రకా రాజన్సోమకాశ్చ సహస్రశః
పతితాః పాత్యమానాశ్చ దృశ్యంతే శల్యసాయకైః ॥21॥

భ్రమరాణామివ వ్రాతాః శలభానామివ వ్రజాః
హ్రాదిన్య ఇవ మేఘేభ్యః శల్యస్య న్యపతఞ్శరాః ॥22॥

ద్విరదాస్తురగాశ్చార్తాః పత్తయో రథినస్తథా
శల్యస్య బాణైర్న్యపతన్బభ్రముర్వ్యనదంస్తథా ॥23॥

ఆవిష్ట ఇవ మద్రేశో మన్యునా పౌరుషేణ చ
ప్రాచ్ఛాదయదరీన్సంఖ్యే కాలసృష్ట ఇవాంతకః
వినర్దమానో మద్రేశో మేఘహ్రాదో మహాబలః ॥24॥

సా వధ్యమానా శల్యేన పాండవానామనీకినీ
అజాతశత్రుం కౌంతేయమభ్యధావద్యుధిష్ఠిరం||25||

తాం సమర్ప్య తతః సంఖ్యే లఘుహస్తః శితైః శరైః
శరవర్షేణ మహతా యుధిష్ఠిరమపీడయత్||26||

తమాపతంతం పత్త్యశ్వైః క్రుద్ధో రాజా యుధిష్ఠిరః
అవారయచ్ఛరైస్తీక్ష్ణై ర్మత్తం ద్విపమివాంకుశైః||27||

తస్య శల్యః శరం ఘోరం ముమోచాశీవిషోపమం
సోఽభ్యవిధ్యన్మహాత్మానం వేగేనాభ్యపతచ్చ గాం||28||

తతో వృకోదరః క్రుద్ధః శల్యం వివ్యాధ సప్తభిః
పంచభిః సహదేవస్తు నకులో దశభిః శరైః||29||

ద్రౌపదేయాశ్చ శత్రుఘ్నం శూరమార్తాయనిం శరైః
అభ్యవర్షన్మహాభాగం మేఘా ఇవ మహీధరం||30||

తతో దృష్ట్వా తుద్యమానం శల్యం పార్థైః సమంతతః
కృతవర్మా కృపశ్చైవ సంక్రుద్ధావభ్యధావతాం||31||

ఉలూకశ్చ పతత్రీ చ శకునిశ్చాపి సౌబలః
స్మయమానశ్చ శనకైరశ్వత్థామా మహారథః
తవ పుత్రాశ్చ కార్త్స్న్యేన జుగుపుః శల్యమాహవే||32||

భీమసేనం త్రిభిర్విద్ధ్వా కృతవర్మా శిలీముఖైః
బాణవర్షేణ మహతా క్రుద్ధరూపమవారయత్||33||

ధృష్టద్యుమ్నం కృపః క్రుద్ధో బాణవర్షైరపీడయత్
ద్రౌపదేయాంశ్చ శకునిర్యమౌ చ ద్రౌణిరభ్యయాత్||34||

దుర్యోధనో యుధాం శ్రేష్ఠావాహవే కేశవార్జునౌ
సమభ్యయాదుగ్రతేజాః శరైశ్చాభ్యహనద్బలీ||35||

ఏవం ద్వంద్వశతాన్యాసంస్త్వదీయానాం పరైః సహ
ఘోరరూపాణి చిత్రాణి తత్ర తత్ర విశాం పతే||36||

ఋశ్యవర్ణాంజఘానాశ్వాన్భోజో భీమస్య సంయుగే
సోఽవతీర్య రథోపస్థాద్ధతాశ్వః పాండునందనః
కాలో దండమివోద్యమ్య గదాపాణిరయుధ్యత||37||

ప్రముఖే సహదేవస్య జఘానాశ్వాంశ్చ మద్రరాట్
తతః శల్యస్య తనయం సహదేవోఽసినావధీత్||38||

గౌతమః పునరాచార్యో ధృష్టద్యుమ్నమయోధయత్
అసంభ్రాంతమసంభ్రాంతో యత్నవాన్యత్నవత్తరం||39||

ద్రౌపదేయాంస్తథా వీరానేకైకం దశభిః శరైః
అవిధ్యదాచార్యసుతో నాతిక్రుద్ధః స్మయన్నివ||40||

శల్యోఽపి రాజన్సంక్రుద్ధో నిఘ్నన్సోమకపాండవాన్
పునరేవ శితైర్బాణైర్యుధిష్ఠిరమపీడయత్||41||

తస్య భీమో రణే క్రుద్ధః సందష్టదశనచ్ఛదః
వినాశాయాభిసంధాయ గదామాదత్త వీర్యవాన్||42||

యమదండప్రతీకాశాం కాలరాత్రిమివోద్యతాం
గజవాజిమనుష్యాణాం ప్రాణాంతకరణీమపి||43||

హేమపట్టపరిక్షిప్తాముల్కాం ప్రజ్వలితామివ
శైక్యాం వ్యాలీమివాత్యుగ్రాం వజ్రకల్పామయస్మయీం||44||

చందనాగురుపంకాక్తాం ప్రమదామీప్సితామివ
వసామేదోసృగాదిగ్ధాం జిహ్వాం వైవస్వతీమివ ॥45॥

పటుఘంటారవశతాం వాసవీమశనీమివ
నిర్ముక్తాశీవిషాకారాం పృక్తాం గజమదైరపి ॥46॥

త్రాసనీం రిపుసైన్యానాం స్వసైన్యపరిహర్షిణీం
మనుష్యలోకే విఖ్యాతాం గిరిశృంగవిదారిణీం ॥47॥

యయా కైలాసభవనే మహేశ్వరసఖం బలీ
ఆహ్వయామాస కౌంతేయః సంక్రుద్ధమలకాధిపం ॥48॥

యయా మాయావినో దృప్తాన్సుబహూంధనదాలయే
జఘాన గుహ్యకాన్క్రుద్ధో మందారార్థే మహాబలః
నివార్యమాణో బహుభిర్ద్రౌపద్యాః ప్రియమాస్థితః ॥49॥

తాం వజ్రమణిరత్నౌఘామష్టాశ్రిం వజ్రగౌరవాం
సముద్యమ్య మహాబాహుః శల్యమభ్యద్రవద్రణే ॥50॥

గదయా యుద్ధకుశలస్తయా దారుణనాదయా
పోథయామాస శల్యస్య చతురోఽశ్వాన్మహాజవాన్ ॥51॥

తతః శల్యో రణే క్రుద్ధః పీనే వక్షసి తోమరం
నిచఖాన నదన్వీరో వర్మ భిత్త్వా చ సోఽభ్యగాత్ ॥52॥

వృకోదరస్త్వసంభ్రాతస్తమేవోద్ధృత్య తోమరం
యంతారం మద్రరాజస్య నిర్బిభేద తతో హృది ॥53॥

స భిన్నవర్మా రుధిరం వమన్విత్రస్తమానసః
పపాతాభిముఖో దీనో మద్రరాజస్త్వపాక్రమత్ ॥54॥

కృతప్రతికృతం దృష్ట్వా శల్యో విస్మితమానసః
గదామాశ్రిత్య ధీరాత్మా ప్రత్యమిత్రమవైక్షత ॥55॥

తతః సుమనసః పార్థా భీమసేనమపూజయన్
తద్దృష్ట్వా కర్మ సంగ్రామే ఘోరమక్లిష్టకర్మణః ॥56॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పతితం ప్రేక్ష్య యంతారం శల్యః సర్వాయసీం గదాం
ఆదాయ తరసా రాజంస్తస్థౌ గిరిరివాచలః ॥1॥

తం దీప్తమివ కాలాగ్నిం పాశహస్తమివాంతకం
సశృంగమివ కైలాసం సవజ్రమివ వాసవం ॥2॥

సశూలమివ హర్యక్షం వనే మత్తమివ ద్విపం
జవేనాభ్యపతద్భీమః ప్రగృహ్య మహతీం గదాం ॥3॥

తతః శంఖప్రణాదశ్చ తూర్యాణాం చ సహస్రశః
సింహనాదశ్చ సంజజ్ఞే శూరాణాం హర్షవర్ధనః ॥4॥

ప్రేక్షంతః సర్వతస్తౌ హి యోధా యోధమహాద్విపౌ
తావకాశ్చ పరే చైవ సాధు సాధ్విత్యథాబ్రువన్ ॥5॥

న హి మద్రాధిపాదన్యో రామాద్వా యదునందనాత్
సోఢుముత్సహతే వేగం భీమసేనస్య సంయుగే ॥6॥

తథా మద్రాధిపస్యాపి గదావేగం మహాత్మనః
సోఢుముత్సహతే నాన్యో యోద్ధో యుధి వృకోదరాత్॥7॥

తౌ వృషావివ నర్దంతౌ మండలాని విచేరతుః
ఆవల్గితౌ గదాహస్తౌ మద్రరాజవృకోదరౌ॥8॥

మండలావర్తమార్గేషు గదావిహరణేషు చ
నిర్విశేషమభూద్యుద్ధం తయోః పురుషసింహయోః॥9॥

తప్తహేమమయైః శుభ్రైర్బభూవ భయవర్ధనీ
అగ్నిజ్వాలైరివావిద్ధా పట్టైః శల్యస్య సా గదా॥10॥

తథైవ చరతో మార్గాన్మండలేషు మహాత్మనః
విద్యుదభ్రప్రతీకాశా భీమస్య శుశుభే గదా॥11॥

తాడితా మద్రరాజేన భీమస్య గదయా గదా
దీప్యమానేవ వై రాజన్ససృజే పావకార్చిషః॥12॥

తథా భీమేన శల్యస్య తాడితా గదయా గదా
అంగారవర్షం ముముచే తదద్భుతమివాభవత్॥13॥

దంతైరివ మహానాగౌ శృంగైరివ మహర్షభౌ
తోత్త్రైరివ తదాన్యోన్యం గదాగ్రాభ్యాం నిజఘ్నతుః॥14॥

తౌ గదానిహతైర్గాత్రైః క్షణేన రుధిరోక్షితౌ
ప్రేక్షణీయతరావాస్తాం పుష్పితావివ కింశుకౌ॥15॥

గదయా మద్రరాజేన సవ్యదక్షిణమాహతః
భీమసేనో మహాబాహుర్న చచాలాచలో యథా॥16॥

తథా భీమగదావేగైస్తాడ్యమానో ముహుర్ముహుః
శల్యో న వివ్యథే రాజందంతినేవాహతో గిరిః॥17॥

శుశ్రువే దిక్షు సర్వాసు తయోః పురుషసింహయోః
గదానిపాతసంహ్రాదో వజ్రయోరివ నిస్వనః॥18॥

నివృత్య తు మహావీర్యౌ సముచ్ఛ్రితగదావుభౌ
పునరంతరమార్గస్థౌ మండలాని విచేరతుః॥19॥

అథాభ్యేత్య పదాన్యష్టౌ సంనిపాతోఽభవత్తయోః
ఉద్యమ్య లోహదండాభ్యామతిమానుషకర్మణోః॥20॥

ప్రార్థయానౌ తదాన్యోఽన్యం మండలాని విచేరతుః
క్రియావిశేషం కృతినౌ దర్శయామాసతుస్తదా॥21॥

అథోద్యమ్య గదే ఘోరే సశృంగావివ పర్వతౌ
తావాజఘ్నతురన్యోన్యం యథా భూమిచలేఽచలౌ॥22॥

తౌ పరస్పరవేగాచ్చ గదాభ్యాం చ భృశాహతౌ
యుగపత్పేతతుర్వీరావుభావింద్రధ్వజావివ॥23॥

ఉభయోః సేనయోర్వీరాస్తదా హాహాకృతోఽభవన్
భృశం మర్మణ్యభిహతావుభావాస్తాం సువిహ్వలౌ॥24॥

తతః సగదమారోప్య మద్రాణామృషభం రథే
అపోవాహ కృపః శల్యం తూర్ణమాయోధనాదపి॥25॥

క్షీబవద్విహ్వలత్వాత్తు నిమేషాత్పునరుత్థితః
భీమసేనో గదాపాణిః సమాహ్వయత మద్రపం॥26॥

తతస్తు తావకాః శూరా నానాశస్త్రసమాయుతాః
నానావాదిత్రశబ్దేన పాండుసేనామయోధయన్॥27॥

భుజావుచ్ఛ్రిత్య శస్త్రం చ శబ్దేన మహతా తతః
అభ్యద్రవన్మహారాజ దుర్యోధనపురోగమాః॥28॥

తదనీకమభిప్రేక్ష్య తతస్తే పాండునందనాః
ప్రయయుః సింహనాదేన దుర్యోధనవధేప్సయా॥29॥

తేషామాపతతాం తూర్ణం పుత్రస్తే భరతర్షభ
ప్రాసేన చేకితానం వై వివ్యాధ హృదయే భృశం॥30॥

స పపాత రథోపస్థే తవ పుత్రేణ తాడితః
రుధిరౌఘపరిక్లిన్నః ప్రవిశ్య విపులం తమః॥31॥

చేకితానం హతం దృష్ట్వా పాండవానాం మహారథాః
ప్రసక్తమభ్యవర్షంత శరవర్షాణి భాగశః॥32॥

తావకానామనీకేషు పాండవా జితకాశినః
వ్యచరంత మహారాజ ప్రేక్షణీయాః సమంతతః॥33॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ సౌబలశ్చ మహాబలః
అయోధయంధర్మరాజం మద్రరాజపురస్కృతాః॥34॥

భారద్వాజస్య హంతారం భూరివీర్యపరాక్రమం
దుర్యోధనో మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నమయోధయత్॥35॥

త్రిసాహస్రా రథా రాజంస్తవ పుత్రేణ చోదితాః
అయోధయంత విజయం ద్రోణపుత్రపురస్కృతాః॥36॥

విజయే ధృతసంకల్పాః సమభిత్యక్తజీవితాః
ప్రావిశంస్తావకా రాజన్హంసా ఇవ మహత్సరః॥37॥

తతో యుద్ధమభూద్ఘోరం పరస్పరవధైషిణాం
అన్యోన్యవధసంయుక్తమన్యోన్యప్రీతివర్ధనం॥38॥

తస్మిన్ప్రవృత్తే సంగ్రామే రాజన్వీరవరక్షయే
అనిలేనేరితం ఘోరముత్తస్థౌ పార్థివం రజః॥39॥

శ్రవణాన్నామధేయానాం పాండవానాం చ కీర్తనాత్
పరస్పరం విజానీమో యే చాయుధ్యన్నభీతవత్॥40॥

తద్రజః పురుషవ్యాఘ్ర శోణితేన ప్రశామితం
దిశశ్చ విమలా జజ్ఞుస్తస్మిన్రజసి శామితే॥41॥

తథా ప్రవృత్తే సంగ్రామే ఘోరరూపే భయానకే
తావకానాం పరేషాం చ నాసీత్కశ్చిత్పరాఙ్ముఖః॥42॥

బ్రహ్మలోకపరా భూత్వా ప్రార్థయంతో జయం యుధి
సుయుద్ధేన పరాక్రాంతా నరాః స్వర్గమభీప్సవః॥43॥

భర్తృపిండవిమోక్షార్థం భర్తృకార్యవినిశ్చితాః
స్వర్గసంసక్తమనసో యోధా యుయుధిరే తదా॥44॥

నానారూపాణి శస్త్రాణి విసృజంతో మహారథాః
అన్యోన్యమభిగర్జంతః ప్రహరంతః పరస్పరం॥45॥

హత విధ్యత గృహ్ణీత ప్రహరధ్వం నికృంతత
ఇతి స్మ వాచః శ్రూయంతే తవ తేషాం చ వై బలే॥46॥

తతః శల్యో మహారాజ ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైర్హంతుకామో మహారథం॥47॥

తస్య పార్థో మహారాజ నారాచాన్వై చతుర్దశ
మర్మాణ్యుద్దిశ్య మర్మజ్ఞో నిచఖాన హసన్నివ॥48॥

తం వార్య పాండవం బాణైర్హంతుకామో మహాయశాః
వివ్యాధ సమరే క్రుద్ధో బహుభిః కంకపత్రిభిః||49||

అథ భూయో మహారాజ శరేణ నతపర్వణా
యుధిష్ఠిరం సమాజఘ్నే సర్వసైన్యస్య పశ్యతః||50||

ధర్మరాజోఽపి సంక్రుద్ధో మద్రరాజం మహాయశాః
వివ్యాధ నిశితైర్బాణైః కంకబర్హిణవాజితైః||51||

చంద్రసేనం చ సప్తత్యా సూతం చ నవభిః శరైః
ద్రుమసేనం చతుఃషష్ట్యా నిజఘాన మహారథః||52||

చక్రరక్షే హతే శల్యః పాండవేన మహాత్మనా
నిజఘాన తతో రాజంశ్చేదీన్వై పంచవింశతిం||53||

సాత్యకిం పంచవింశత్యా భీమసేనం చ పంచభిః
మాద్రీపుత్రౌ శతేనాజౌ వివ్యాధ నిశితైః శరైః||54||

ఏవం విచరతస్తస్య సంగ్రామే రాజసత్తమ
సంప్రేషయచ్ఛితాన్పార్థః శరానాశీవిషోపమాన్||55||

ధ్వజాగ్రం చాస్య సమరే కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ప్రముఖే వర్తమానస్య భల్లేనాపహరద్రథాత్||56||

పాండుపుత్రేణ వై తస్య కేతుం ఛిన్నం మహాత్మనా
నిపతంతమపశ్యామ గిరిశృంగమివాహతం||57||

ధ్వజం నిపతితం దృష్ట్వా పాండవం చ వ్యవస్థితం
సంక్రుద్ధో మద్రరాజోఽభూచ్ఛరవర్షం ముమోచ హ||58||

శల్యః సాయకవర్షేణ పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
అభ్యవర్షదమేయాత్మా క్షత్రియం క్షత్రియర్షభః||59||

సాత్యకిం భీమసేనం చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ఏకైకం పంచభిర్విద్ధ్వా యుధిష్ఠిరమపీడయత్||60||

తతో బాణమయం జాలం వితతం పాండవోరసి
అపశ్యామ మహారాజ మేఘజాలమివోద్గతం||61||

తస్య శల్యో రణే క్రుద్ధో బాణైః సంనతపర్వభిః
దిశః ప్రచ్ఛాదయామాస ప్రదిశశ్చ మహారథః||62||

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా బాణజాలేన పీడితః
బభూవ హృతవిక్రాంతో జంభో వృత్రహణా యథా||63||

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పీడితే ధర్మరాజే తు మద్రరాజేన మారిష
సాత్యకిర్భీమసేనశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
పరివార్య రథైః శల్యం పీడయామాసురాహవే||1||

తమేకం బహుభిర్దృష్ట్వా పీడ్యమానం మహారథైః
సాధువాదో మహాంజజ్ఞే సిద్ధాశ్చాసన్ప్రహర్షితాః
ఆశ్చర్యమిత్యభాషంత మునయశ్చాపి సంగతాః||2||

భీమసేనో రణే శల్యం శల్యభూతం పరాక్రమే
ఏకేన విద్ధ్వా బాణేన పునర్వివ్యాధ సప్తభిః||3||

సాత్యకిశ్చ శతేనైనం ధర్మపుత్రపరీప్సయా
మద్రేశ్వరమవాకీర్య సింహనాదమథానదత్॥4॥

నకులః పంచభిశ్చైనం సహదేవశ్చ సప్తభిః
విద్ధ్వా తం తు తతస్తూర్ణం పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥5॥

స తు శూరో రణే యత్తః పీడితస్తైర్మహారథైః
వికృష్య కార్ముకం ఘోరం వేగఘ్నం భారసాధనం॥6॥

సాత్యకిం పంచవింశత్యా శల్యో వివ్యాధ మారిష
భీమసేనం త్రిసప్తత్యా నకులం సప్తభిస్తథా॥7॥

తతః సవిశిఖం చాపం సహదేవస్య ధన్వినః
ఛిత్త్వా భల్లేన సమరే వివ్యాధైనం త్రిసప్తభిః॥8॥

సహదేవస్తు సమరే మాతులం భూరివర్చసం
సజ్యమన్యద్ధనుః కృత్వా పంచభిః సమతాడయత్
శరైరాశీవిషాకారైర్జ్వలజ్జ్వలనసంనిభైః॥9॥

సారథిం చాస్య సమరే శరేణానతపర్వణా
వివ్యాధ భృశసంక్రుద్ధస్తం చ భూయస్త్రిభిః శరైః॥10॥

భీమసేనస్త్రిసప్తత్యా సాత్యకిర్నవభిః శరైః
ధర్మరాజస్తథా షష్ట్యా గాత్రే శల్యం సమర్పయత్॥11॥

తతః శల్యో మహారాజ నిర్విద్ధస్తైర్మహారథైః
సుస్రావ రుధిరం గాత్రైర్గైరికం పర్వతో యథా॥12॥

తాంశ్చ సర్వాన్మహేష్వాసాన్పంచభిః పంచభిః శరైః
వివ్యాధ తరసా రాజంస్తదద్భుతమివాభవత్॥13॥

తతోఽపరేణ భల్లేన ధర్మపుత్రస్య మారిష
ధనుశ్చిచ్ఛేద సమరే సజ్యం స సుమహారథః॥14॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ ధర్మపుత్రో మహారథః
సాశ్వసూతధ్వజరథం శల్యం ప్రాచ్ఛాదయచ్ఛరైః॥15॥

స చ్ఛాద్యమానః సమరే ధర్మపుత్రస్య సాయకైః
యుధిష్ఠిరమథావిధ్యద్దశభిర్నిశితైః శరైః॥16॥

సాత్యకిస్తు తతః క్రుద్ధో ధర్మపుత్రే శరార్దితే
మద్రాణామధిపం శూరం శరౌఘైః సమవారయత్॥17॥

స సాత్యకేః ప్రచిచ్ఛేద క్షురప్రేణ మహద్ధనుః
భీమసేనముఖాంస్తాంశ్చ త్రిభిస్త్రిభిరతాడయత్॥18॥

తస్య క్రుద్ధో మహారాజ సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
తోమరం ప్రేషయామాస స్వర్ణదండం మహాధనం॥19॥

భీమసేనోఽథ నారాచం జ్వలంతమివ పన్నగం
నకులః సమరే శక్తిం సహదేవో గదాం శుభాం
ధర్మరాజః శతఘ్నీం తు జిఘాంసుః శల్యమాహవే॥20॥

తానాపతత ఏవాశు పంచానాం వై భుజచ్యుతాన్
సాత్యకిప్రహితం శల్యో భల్లైశ్చిచ్ఛేద తోమరం॥21॥

భీమేన ప్రహితం చాపి శరం కనకభూషణం
ద్విధా చిచ్ఛేద సమరే కృతహస్తః ప్రతాపవాన్॥22॥

నకులప్రేషితాం శక్తిం హేమదండాం భయావహాం
గదాం చ సహదేవేన శరౌఘైః సమవారయత్॥23॥

శరాభ్యాం చ శతఘ్నీం తాం రాజ్ఞశ్చిచ్ఛేద భారత
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం సింహనాదం ననాద చ
నామృష్యత్తం తు శైనేయః శత్రోర్విజయమాహవే||24||

అథాన్యద్ధనురాదాయ సాత్యకిః క్రోధమూర్ఛితః
ద్వాభ్యాం మద్రేశ్వరం విద్ధ్వా సారథిం చ త్రిభిః శరైః||25||

తతః శల్యో మహారాజ సర్వాంస్తాందశభిః శరైః
వివ్యాధ సుభృశం క్రుద్ధస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపాన్||26||

తే వార్యమాణాః సమరే మద్రరాజ్ఞా మహారథాః
న శేకుః ప్రముఖే స్థాతుం తస్య శత్రునిషూదనాః||27||

తతో దుర్యోధనో రాజా దృష్ట్వా శల్యస్య విక్రమం
నిహతాన్పాండవాన్మేనే పాంచాలానథ సృంజయాన్||28||

తతో రాజన్మహాబాహుర్భీమసేనః ప్రతాపవాన్
సంత్యజ్య మనసా ప్రాణాన్మద్రాధిపమయోధయత్||29||

నకులః సహదేవశ్చ సాత్యకిశ్చ మహారథః
పరివార్య తదా శల్యం సమంతాద్వ్యకిరఞ్శరైః||30||

స చతుర్భిర్మహేష్వాసైః పాండవానాం మహారథైః
వృతస్తాన్యోధయామాస మద్రరాజః ప్రతాపవాన్||31||

తస్య ధర్మసుతో రాజన్క్షురప్రేణ మహాహవే
చక్రరక్షం జఘానాశు మద్రరాజస్య పార్థివ||32||

తస్మింస్తు నిహతే శూరే చక్రరక్షే మహారథే
మద్రరాజోఽతిబలవాన్సైనికానాస్తృణోచ్ఛరైః||33||

సమాచ్ఛన్నాంస్తతస్తాంస్తు రాజన్వీక్ష్య స సైనికాన్
చింతయామాస సమరే ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః||34||

కథం ను న భవేత్సత్యం తన్మాధవవచో మహత్
న హి క్రుద్ధో రణే రాజా క్షపయేత బలం మమ||35||

తతః సరథనాగాశ్వాః పాండవాః పాండుపూర్వజ
మద్రేశ్వరం సమాసేదుః పీడయంతః సమంతతః||36||

నానాశస్త్రౌఘబహులాం శస్త్రవృష్టిం సముత్థితాం
వ్యధమత్సమరే రాజన్మహాభ్రాణీవ మారుతః||37||

తతః కనకపుంఖాం తాం శల్యక్షిప్తాం వియద్గతాం
శరవృష్టిమపశ్యామ శలభానామివాతతిం||38||

తే శరా మద్రరాజేన ప్రేషితా రణమూర్ధని
సంపతంతః స్మ దృశ్యంతే శలభానాం వ్రజా ఇవ||39||

మద్రరాజధనుర్ముక్తైః శరైః కనకభూషణైః
నిరంతరమివాకాశం సంబభూవ జనాధిప||40||

న పాండవానాం నాస్మాకం తత్ర కశ్చిద్వ్యదృశ్యత
బాణాంధకారే మహతి కృతే తత్ర మహాభయే||41||

మద్రరాజేన బలినా లాఘవాచ్ఛరవృష్టిభిః
లోడ్యమానం తథా దృష్ట్వా పాండవానాం బలార్ణవం
విస్మయం పరమం జగ్ముర్దేవగంధర్వదానవాః||42||

స తు తాన్సర్వతో యత్తాఞ్శరైః సంపీడ్య మారిష
ధర్మరాజమవచ్ఛాద్య సింహవద్వ్యనదన్ముహుః||43||

తే ఛన్నాః సమరే తేన పాండవానాం మహారథాః
న శేకుస్తం తదా యుద్ధే ప్రత్యుద్యాతుం మహారథం ||44||

ధర్మరాజపురోగాస్తు భీమసేనముఖా రథాః
న జహుః సమరే శూరం శల్యమాహవశోభినం ||45||

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అర్జునో ద్రౌణినా విద్ధో యుద్ధే బహుభిరాయసైః
తస్య చానుచరైః శూరైస్త్రిగర్తానాం మహారథైః
ద్రౌణిం వివ్యాధ సమరే త్రిభిరేవ శిలీముఖైః ||1||

తథేతరాన్మహేష్వాసాంద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం ధనంజయః
భూయశ్చైవ మహాబాహుః శరవర్షైరవాకిరత్ ||2||

శరకంటకితాస్తే తు తావకా భరతర్షభ
న జహుః సమరే పార్థం వధ్యమానాః శితైః శరైః ||3||

తేఽర్జునం రథవంశేన ద్రోణపుత్రపురోగమాః
అయోధయంత సమరే పరివార్య మహారథాః ||4||

తైస్తు క్షిప్తాః శరా రాజన్కార్తస్వరవిభూషితాః
అర్జునస్య రథోపస్థం పూరయామాసురంజసా ||5||

తథా కృష్ణౌ మహేష్వాసౌ వృషభౌ సర్వధన్వినాం
శరైర్వీక్ష్య వితున్నాంగౌ ప్రహృష్టౌ యుద్ధదుర్మదౌ ||6||

కూబరం రథచక్రాణి ఈషా యోక్త్రాణి చాభిభో
యుగం చైవానుకర్షం చ శరభూతమభూత్తదా ||7||

నైతాదృశం దృష్టపూర్వం రాజన్నైవ చ నః శ్రుతం
యాదృశం తత్ర పార్థస్య తావకాః సంప్రచక్రిరే ||8||

స రథః సర్వతో భాతి చిత్రపుంఖైః శితైః శరైః
ఉల్కాశతైః సంప్రదీప్తం విమానమివ భూతలే ||9||

తతోఽర్జునో మహారాజ శరైః సంనతపర్వభిః
అవాకిరత్తాం పృతనాం మేఘో వృష్ట్యా యథాచలం ||10||

తే వధ్యమానాః సమరే పార్థనామాంకితైః శరైః
పార్థభూతమమన్యంత ప్రేక్షమాణాస్తథావిధం ||11||

తతోఽద్భుతశరజ్వాలో ధనుఃశబ్దానిలో మహాన్
సేనేంధనం దదాహాశు తావకం పార్థపావకః ||12||

చక్రాణాం పతతాం చైవ యుగానాం చ ధరాతలే
తూణీరాణాం పతాకానాం ధ్వజానాం చ రథైః సహ ||13||

ఈషాణామనుకర్షాణాం త్రివేణూనాం చ భారత
అక్షాణామథ యోక్త్రాణాం ప్రతోదానాం చ సర్వశః ||14||

శిరసాం పతతాం చైవ కుండలోష్ణీషధారిణాం
భుజానాం చ మహారాజ స్కంధానాం చ సమంతతః ||15||

ఛత్రాణాం వ్యజనైః సార్ధం ముకుటానాం చ రాశయః
సమదృశ్యంత పార్థస్య రథమార్గేషు భారత ||16||

అగమ్యరూపా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా
బభూవ భరతశ్రేష్ఠ రుద్రస్యాక్రీడనం యథా
భీరూణాం త్రాసజననీ శూరాణాం హర్షవర్ధనీ॥17॥

హత్వా తు సమరే పార్థః సహస్రే ద్వే పరంతప
రథానాం సవరూథానాం విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥18॥

యథా హి భగవానగ్నిర్జగద్దగ్ధ్వా చరాచరం
విధూమో దృశ్యతే రాజంస్తథా పార్థో మహారథః॥19॥

ద్రౌణిస్తు సమరే దృష్ట్వా పాండవస్య పరాక్రమం
రథేనాతిపతాకేన పాండవం ప్రత్యవారయత్॥20॥

తావుభౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ శ్వేతాశ్వౌ ధన్వినాం వరౌ
సమీయతుస్తదా తూర్ణం పరస్పరవధైషిణౌ॥21॥

తయోరాసీన్మహారాజ బాణవర్షం సుదారుణం
జీమూతానాం యథా వృష్టిస్తపాంతే భరతర్షభ॥22॥

అన్యోన్యస్పర్ధినౌ తౌ తు శరైః సంనతపర్వభిః
తతక్షతుర్మృధేఽన్యోన్యం శృంగాభ్యాం వృషభావివ॥23॥

తయోర్యుద్ధం మహారాజ చిరం సమమివాభవత్
అస్త్రాణాం సంగమశ్చైవ ఘోరస్తత్రాభవన్మహాన్॥24॥

తతోఽర్జునం ద్వాదశభీ రుక్మపుంఖైః సుతేజనైః
వాసుదేవం చ దశభిర్ద్రౌణిర్వివ్యాధ భారత॥25॥

తతః ప్రహస్య బీభత్సుర్వ్యాక్షిపద్గాండివం ధనుః
మానయిత్వా ముహూర్తం చ గురుపుత్రం మహాహవే॥26॥

వ్యశ్వసూతరథం చక్రే సవ్యసాచీ మహారథః
మృదుపూర్వం తతశ్చైనం త్రిభిర్వివ్యాధ సాయకైః॥27॥

హతాశ్వే తు రథే తిష్ఠంద్రోణపుత్రస్త్వయస్మయం
ముసలం పాండుపుత్రాయ చిక్షేప పరిఘోపమం॥28॥

తమాపతంతం సహసా హేమపట్టవిభూషితం
చిచ్ఛేద సప్తధా వీరః పార్థః శత్రునిబర్హణః॥29॥

స చ్ఛిన్నం ముసలం దృష్ట్వా ద్రౌణిః పరమకోపనః
ఆదదే పరిఘం ఘోరం నగేంద్రశిఖరోపమం
చిక్షేప చైవ పార్థాయ ద్రౌణిర్యుద్ధవిశారదః॥30॥

తమంతకమివ క్రుద్ధం పరిఘం ప్రేక్ష్య పాండవః
అర్జునస్త్వరితో జఘ్నే పంచభిః సాయకోత్తమైః॥31॥

స చ్ఛిన్నః పతితో భూమౌ పార్థబాణైర్మహాహవే
దారయన్పృథివీంద్రాణాం మనః శబ్దేన భారత॥32॥

తతోఽపరైస్త్రిభిర్బాణైర్ద్రౌణిం వివ్యాధ పాండవః
సోఽతివిద్ధో బలవతా పార్థేన సుమహాబలః
న సంభ్రాంతస్తదా ద్రౌణిః పౌరుషే స్వే వ్యవస్థితః॥33॥

సుధర్మా తు తతో రాజన్భారద్వాజం మహారథం
అవాకిరచ్ఛరవ్రాతైః సర్వక్షత్రస్య పశ్యతః॥34॥

తతస్తు సురథోఽప్యాజౌ పాంచాలానాం మహారథః
రథేన మేఘఘోషేణ ద్రౌణిమేవాభ్యధావత॥35॥

వికర్షన్వై ధనుః శ్రేష్ఠం సర్వభారసహం దృఢం
జ్వలనాశీవిషనిభైః శరైశ్చైనమవాకిరత్॥36॥

సురథం తు తతః క్రుద్ధమాపతంతం మహారథం
చుకోప సమరే ద్రౌణిర్దండాహత ఇవోరగః॥37॥

త్రిశిఖాం భ్రుకుటీం కృత్వా సృక్కిణీ పరిలేలిహన్
ఉద్వీక్ష్య సురథం రోషాద్ధనుర్జ్యామవమృజ్య చ
ముమోచ తీక్ష్ణం నారాచం యమదండసమద్యుతిం॥38॥

స తస్య హృదయం భిత్త్వా ప్రవివేశాతివేగతః
శక్రాశనిరివోత్సృష్టా విదార్య ధరణీతలం॥39॥

తతస్తం పతితం భూమౌ నారాచేన సమాహతం
వజ్రేణేవ యథా శృంగం పర్వతస్య మహాధనం॥40॥

తస్మింస్తు నిహతే వీరే ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
ఆరురోహ రథం తూర్ణం తమేవ రథినాం వరః॥41॥

తతః సజ్జో మహారాజ ద్రౌణిరాహవదుర్మదః
అర్జునం యోధయామాస సంశప్తకవృతో రణే॥42॥

తత్ర యుద్ధం మహచ్చాసీదర్జునస్య పరైః సహ
మధ్యందినగతే సూర్యే యమరాష్ట్రవివర్ధనం॥43॥

తత్రాశ్చర్యమపశ్యామ దృష్ట్వా తేషాం పరాక్రమం
యదేకో యుగపద్వీరాన్సమయోధయదర్జునః॥44॥

విమర్దస్తు మహానాసీదర్జునస్య పరైః సహ
శతక్రతోర్యథా పూర్వం మహత్యా దైత్యసేనయా॥45॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనో మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః
చక్రతుః సుమహద్యుద్ధం శరశక్తిసమాకులం॥1॥

తయోరాసన్మహారాజ శరధారాః సహస్రశః
అంబుదానాం యథా కాలే జలధారాః సమంతతః॥2॥

రాజా తు పార్షతం విద్ధ్వా శరైః పంచభిరాయసైః
ద్రోణహంతారముగ్రేషుః పునర్వివ్యాధ సప్తభిః॥3॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు సమరే బలవాందృఢవిక్రమః
సప్తత్యా విశిఖానాం వై దుర్యోధనమపీడయత్॥4॥

పీడితం ప్రేక్ష్య రాజానం సోదర్యా భరతర్షభ
మహత్యా సేనయా సార్ధం పరివవ్రుః స్మ పార్షతం॥5॥

స తైః పరివృతః శూరైః సర్వతోఽతిరథైర్భృశం
వ్యచరత్సమరే రాజందర్శయన్హస్తలాఘవం॥6॥

శిఖండీ కృతవర్మాణం గౌతమం చ మహారథం
ప్రభద్రకైః సమాయుక్తో యోధయామాస ధన్వినౌ॥7॥

తత్రాపి సుమహద్యుద్ధం ఘోరరూపం విశాం పతే
ప్రాణాన్సంత్యజతాం యుద్ధే ప్రాణద్యూతాభిదేవనే॥8॥

శల్యస్తు శరవర్షాణి విముంచన్సర్వతోదిశం
పాండవాన్పీడయామాస ససాత్యకివృకోదరాన్॥9॥

తథోభౌ చ యమౌ యుద్ధే యమతుల్యపరాక్రమౌ
యోధయామాస రాజేంద్ర వీర్యేణ చ బలేన చ॥10॥

శల్యసాయకనున్నానాం పాండవానాం మహామృధే
త్రాతారం నాధ్యగచ్ఛంత కేచిత్తత్ర మహారథాః॥11॥

తతస్తు నకులః శూరో ధర్మరాజే ప్రపీడితే
అభిదుద్రావ వేగేన మాతులం మాద్రినందనః॥12॥

సంఛాద్య సమరే శల్యం నకులః పరవీరహా
వివ్యాధ చైనం దశభిః స్మయమానః స్తనాంతరే॥13॥

సర్వపారశవైర్బాణైః కర్మారపరిమార్జితైః
స్వర్ణపుంఖైః శిలాధౌతైర్ధనుర్యంత్రప్రచోదితైః॥14॥

శల్యస్తు పీడితస్తేన స్వస్రీయేణ మహాత్మనా
నకులం పీడయామాస పత్రిభిర్నతపర్వభిః॥15॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా భీమసేనోఽథ సాత్యకిః
సహదేవశ్చ మాద్రేయో మద్రరాజముపాద్రవన్॥16॥

తానాపతత ఏవాశు పూరయానాన్రథస్వనైః
దిశశ్చ ప్రదిశశ్చైవ కంపయానాంశ్చ మేదినీం
ప్రతిజగ్రాహ సమరే సేనాపతిరమిత్రజిత్॥17॥

యుధిష్ఠిరం త్రిభిర్విద్ధ్వా భీమసేనం చ సప్తభిః
సాత్యకిం చ శతేనాజౌ సహదేవం త్రిభిః శరైః॥18॥

తతస్తు సశరం చాపం నకులస్య మహాత్మనః
మద్రేశ్వరః క్షురప్రేణ తదా చిచ్ఛేద మారిష
తదశీర్యత విచ్ఛిన్నం ధనుః శల్యస్య సాయకైః॥19॥

అథాన్యద్ధనురాదాయ మాద్రీపుత్రో మహారథః
మద్రరాజరథం తూర్ణం పూరయామాస పత్రిభిః॥20॥

యుధిష్ఠిరస్తు మద్రేశం సహదేవశ్చ మారిష
దశభిర్దశభిర్బాణైరురస్యేనమవిధ్యతాం॥21॥

భీమసేనస్తతః షష్ట్యా సాత్యకిర్నవభిః శరైః
మద్రరాజమభిద్రుత్య జఘ్నతుః కంకపత్రిభిః॥22॥

మద్రరాజస్తతః క్రుద్ధః సాత్యకిం నవభిః శరైః
వివ్యాధ భూయః సప్తత్యా శరాణాం నతపర్వణాం॥23॥

అథాస్య సశరం చాపం ముష్టౌ చిచ్ఛేద మారిష
హయాంశ్చ చతురః సంఖ్యే ప్రేషయామాస మృత్యవే॥24॥

విరథం సాత్యకిం కృత్వా మద్రరాజో మహాబలః
విశిఖానాం శతేనైనమాజఘాన సమంతతః॥25॥

మాద్రీపుత్రౌ తు సంరబ్ధౌ భీమసేనం చ పాండవం
యుధిష్ఠిరం చ కౌరవ్య వివ్యాధ దశభిః శరైః॥26॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ మద్రరాజస్య పౌరుషం
యదేనం సహితాః పార్థా నాభ్యవర్తంత సంయుగే॥27॥

అథాన్యం రథమాస్థాయ సాత్యకిః సత్యవిక్రమః
పీడితాన్పాండవాందృష్ట్వా మద్రరాజవశం గతాన్
అభిదుద్రావ వేగేన మద్రాణామధిపం బలీ॥28॥

ఆపతంతం రథం తస్య శల్యః సమితిశోభనః
ప్రత్యుద్యయౌ రథేనైవ మత్తో మత్తమివ ద్విపం॥29॥

స సంనిపాతస్తుములో బభూవాద్భుతదర్శనః
సాత్యకేశ్చైవ శూరస్య మద్రాణామధిపస్య చ
యాదృశో వై పురా వృత్తః శంబరామరరాజయోః||30||

సాత్యకిః ప్రేక్ష్య సమరే మద్రరాజం వ్యవస్థితం
వివ్యాధ దశభిర్బాణైస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్||31||

మద్రరాజస్తు సుభృశం విద్ధస్తేన మహాత్మనా
సాత్యకిం ప్రతివివ్యాధ చిత్రపుంఖైః శితైః శరైః||32||

తతః పార్థా మహేష్వాసాః సాత్వతాభిసృతం నృపం
అభ్యద్రవన్రథైస్తూర్ణం మాతులం వధకామ్యయా||33||

తత ఆసీత్పరామర్దస్తుములః శోణితోదకః
శూరాణాం యుధ్యమానానాం సింహానామివ నర్దతాం||34||

తేషామాసీన్మహారాజ వ్యతిక్షేపః పరస్పరం
సింహానామామిషేప్సూనాం కూజతామివ సంయుగే||35||

తేషాం బాణసహస్రౌఘైరాకీర్ణా వసుధాభవత్
అంతరిక్షం చ సహసా బాణభూతమభూత్తదా||36||

శరాంధకారం బహుధా కృతం తత్ర సమంతతః
అభ్రచ్ఛాయేవ సంజజ్ఞే శరైర్ముక్తైర్మహాత్మభిః||37||

తత్ర రాజఞ్శరైర్ముక్తైర్నిర్ముక్తైరివ పన్నగైః
స్వర్ణపుంఖైః ప్రకాశద్భిర్వ్యరోచంత దిశస్తథా||38||

తత్రాద్భుతం పరం చక్రే శల్యః శత్రునిబర్హణః
యదేకః సమరే శూరో యోధయామాస వై బహూన్||39||

మద్రరాజభుజోత్సృష్టైః కంకబర్హిణవాజితైః
సంపతద్భిః శరైర్ఘోరైరవాకీర్యత మేదినీ||40||

తత్ర శల్యరథం రాజన్విచరంతం మహాహవే
అపశ్యామ యథా పూర్వం శక్రస్యాసురసంక్షయే||41||

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః సైన్యాస్తవ విభో మద్రరాజపురస్కృతాః
పునరభ్యద్రవన్పార్థాన్వేగేన మహతా రణే||1||

పీడితాస్తావకాః సర్వే ప్రధావంతో రణోత్కటాః
క్షణేనైవ చ పార్థాంస్తే బహుత్వాత్సమలోడయన్||2||

తే వధ్యమానాః కురుభిః పాండవా నావతస్థిరే
నివార్యమాణా భీమేన పశ్యతోః కృష్ణపార్థయోః||3||

తతో ధనంజయః క్రుద్ధః కృపం సహ పదానుగైః
అవాకిరచ్ఛరౌఘేణ కృతవర్మాణమేవ చ||4||

శకునిం సహదేవస్తు సహసైన్యమవారయత్
నకులః పార్శ్వతః స్థిత్వా మద్రరాజమవైక్షత||5||

ద్రౌపదేయా నరేంద్రాంశ్చ భూయిష్ఠం సమవారయన్
ద్రోణపుత్రం చ పాంచాల్యః శిఖండీ సమవారయత్||6||

భీమసేనస్తు రాజానం గదాపాణిరవారయత్
శల్యం తు సహ సైన్యేన కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥7॥

తతః సమభవద్యుద్ధం సంసక్తం తత్ర తత్ర హ
తావకానాం పరేషాం చ సంగ్రామేష్వనివర్తినాం॥8॥

తత్ర పశ్యామహే కర్మ శల్యస్యాతిమహద్రణే
యదేకః సర్వసైన్యాని పాండవానామయుధ్యత॥9॥

వ్యదృశ్యత తదా శల్యో యుధిష్ఠిరసమీపతః
రణే చంద్రమసోఽభ్యాశే శనైశ్చర ఇవ గ్రహః॥10॥

పీడయిత్వా తు రాజానం శరైరాశీవిషోపమైః
అభ్యధావత్పునర్భీమం శరవర్షైరవాకిరత్॥11॥

తస్య తల్లాఘవం దృష్ట్వా తథైవ చ కృతాస్త్రతాం
అపూజయన్ననీకాని పరేషాం తావకాని చ॥12॥

పీడ్యమానాస్తు శల్యేన పాండవా భృశవిక్షతాః
ప్రాద్రవంత రణం హిత్వా క్రోశమానే యుధిష్ఠిరే॥13॥

వధ్యమానేష్వనీకేషు మద్రరాజేన పాండవః
అమర్షవశమాపన్నో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
తతః పౌరుషమాస్థాయ మద్రరాజమపీడయత్॥14॥

జయో వాస్తు వధో వేతి కృతబుద్ధిర్మహారథః
సమాహూయాబ్రవీత్సర్వాన్భ్రాతౄన్కృష్ణం చ మాధవం॥15॥

భీష్మో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ యే చాన్యే పృథివీక్షితః
కౌరవార్థే పరాక్రాంతాః సంగ్రామే నిధనం గతాః॥16॥

యథాభాగం యథోత్సాహం భవంతః కృతపౌరుషాః
భాగోఽవశిష్ట ఏకోఽయం మమ శల్యో మహారథః॥17॥

సోఽహమద్య యుధా జేతుమాశంసే మద్రకేశ్వరం
తత్ర యన్మానసం మహ్యం తత్సర్వం నిగదామి వః॥18॥

చక్రరక్షావిమౌ శూరౌ మమ మాద్రవతీసుతౌ
అజేయౌ వాసవేనాపి సమరే వీరసంమతౌ॥19॥

సాధ్విమౌ మాతులం యుద్ధే క్షత్రధర్మపురస్కృతౌ
మదర్థం ప్రతియుధ్యేతాం మానార్హౌ సత్యసంగరౌ॥20॥

మాం వా శల్యో రణే హంతా తం వాహం భద్రమస్తు వః
ఇతి సత్యామిమాం వాణీం లోకవీరా నిబోధత॥21॥

యోత్స్యేఽహం మాతులేనాద్య క్షత్రధర్మేణ పార్థివాః
స్వయం సమభిసంధాయ విజయాయేతరాయ వా॥22॥

తస్య మేఽభ్యధికం శస్త్రం సర్వోపకరణాని చ
సంయుంజంతు రణే క్షిప్రం శాస్త్రవద్రథయోజకాః॥23॥

శైనేయో దక్షిణం చక్రం ధృష్టద్యుమ్నస్తథోత్తరం
పృష్ఠగోపో భవత్వద్య మమ పార్థో ధనంజయః॥24॥

పురఃసరో మమాద్యాస్తు భీమః శస్త్రభృతాం వరః
ఏవమభ్యధికః శల్యాద్భవిష్యామి మహామృధే॥25॥

ఏవముక్తాస్తథా చక్రుః సర్వే రాజ్ఞః ప్రియైషిణః
తతః ప్రహర్షః సైన్యానాం పునరాసీత్తదా నృప॥26॥

పాంచాలానాం సోమకానాం మత్స్యానాం చ విశేషతః
ప్రతిజ్ఞాం తాం చ సంగ్రామే ధర్మరాజస్య పూరయన్॥27॥

తతః శంఖాంశ్చ భేరీశ్చ శతశశ్చైవ పుష్కరాన్
అవాదయంత పాంచాలాః సింహనాదాంశ్చ నేదిరే॥28॥

తేఽభ్యధావంత సంరబ్ధా మద్రరాజం తరస్వినః
మహతా హర్షజేనాథ నాదేన కురుపుంగవాః॥29॥

హ్రాదేన గజఘంటానాం శంఖానాం నినదేన చ
తూర్యశబ్దేన మహతా నాదయంతశ్చ మేదినీం॥30॥

తాన్ప్రత్యగృహ్ణాత్పుత్రస్తే మద్రరాజశ్చ వీర్యవాన్
మహామేఘానివ బహూఞ్శైలావస్తోదయావుభౌ॥31॥

శల్యస్తు సమరశ్లాఘీ ధర్మరాజమరిందమం
వవర్ష శరవర్షేణ వర్షేణ మఘవానివ॥32॥

తథైవ కురురాజోఽపి ప్రగృహ్య రుచిరం ధనుః
ద్రోణోపదేశాన్వివిధాందర్శయానో మహామనాః॥33॥

వవర్ష శరవర్షాణి చిత్రం లఘు చ సుష్ఠు చ
న చాస్య వివరం కశ్చిద్దదర్శ చరతో రణే॥34॥

తావుభౌ వివిధైర్బాణైస్తతక్షాతే పరస్పరం
శార్దూలావామిషప్రేప్సూ పరాక్రాంతావివాహవే॥35॥

భీమస్తు తవ పుత్రేణ రణశౌండేన సంగతః
పాంచాల్యః సాత్యకిశ్చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
శకునిప్రముఖాన్వీరాన్ప్రత్యగృహ్ణన్సమంతతః॥36॥

తదాసీత్తుములం యుద్ధం పునరేవ జయైషిణాం
తావకానాం పరేషాం చ రాజందుర్మంత్రితే తవ॥37॥

దుర్యోధనస్తు భీమస్య శరేణానతపర్వణా
చిచ్ఛేదాదిశ్య సంగ్రామే ధ్వజం హేమవిభూషితం॥38॥

సకింకిణీకజాలేన మహతా చారుదర్శనః
పపాత రుచిరః సింహో భీమసేనస్య నానదన్॥39॥

పునశ్చాస్య ధనుశ్చిత్రం గజరాజకరోపమం
క్షురేణ శితధారేణ ప్రచకర్త నరాధిపః॥40॥

స చ్ఛిన్నధన్వా తేజస్వీ రథశక్త్యా సుతం తవ
బిభేదోరసి విక్రమ్య స రథోపస్థ ఆవిశత్॥41॥

తస్మిన్మోహమనుప్రాప్తే పునరేవ వృకోదరః
యంతురేవ శిరః కాయాత్క్షురప్రేణాహరత్తదా॥42॥

హతసూతా హయాస్తస్య రథమాదాయ భారత
వ్యద్రవంత దిశో రాజన్హాహాకారస్తదాభవత్॥43॥

తమభ్యధావత్త్రాణార్థం ద్రోణపుత్రో మహారథః
కృపశ్చ కృతవర్మా చ పుత్రం తేఽభిపరీప్సవః॥44॥

తస్మిన్విలులితే సైన్యే త్రస్తాస్తస్య పదానుగాః
గాండీవధన్వా విస్ఫార్య ధనుస్తానహనచ్ఛరైః॥45॥

యుధిష్ఠిరస్తు మద్రేశమభ్యధావదమర్షితః
స్వయం సంచోదయన్నశ్వాందంతవర్ణాన్మనోజవాన్॥46॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ కుంతీపుత్రే యుధిష్ఠిరే
పురా భూత్వా మృదుర్దాంతో యత్తదా దారుణోఽభవత్॥47॥

వివృతాక్షశ్చ కౌంతేయో వేపమానశ్చ మన్యునా
చిచ్ఛేద యోధాన్నిశితైః శరైః శతసహస్రశః॥48॥

యాం యాం ప్రత్యుద్యయౌ సేనాం తాం తాం జ్యేష్ఠః స పాండవః
శరైరపాతయద్రాజన్గిరీన్వజ్రైరివోత్తమైః॥49॥

సాశ్వసూతధ్వజరథాన్రథినః పాతయన్బహూన్
ఆక్రీడదేకో బలవాన్పవనస్తోయదానివ॥50॥

సాశ్వారోహాంశ్చ తురగాన్పత్తీంశ్చైవ సహస్రశః
వ్యపోథయత సంగ్రామే క్రుద్ధో రుద్రః పశూనివ॥51॥

శూన్యమాయోధనం కృత్వా శరవర్షైః సమంతతః
అభ్యద్రవత మద్రేశం తిష్ఠ శల్యేతి చాబ్రవీత్॥52॥

తస్య తచ్చరితం దృష్ట్వా సంగ్రామే భీమకర్మణః
విత్రేసుస్తావకాః సర్వే శల్యస్త్వేనం సమభ్యయాత్॥53॥

తతస్తౌ తు సుసంరబ్ధౌ ప్రధ్మాప్య సలిలోద్భవౌ
సమాహూయ తదాన్యోన్యం భర్త్సయంతౌ సమీయతుః॥54॥

శల్యస్తు శరవర్షేణ యుధిష్ఠిరమవాకిరత్
మద్రరాజం చ కౌంతేయః శరవర్షైరవాకిరత్॥55॥

వ్యదృశ్యేతాం తదా రాజన్కంకపత్రిభిరాహవే
ఉద్భిన్నరుధిరౌ శూరౌ మద్రరాజయుధిష్ఠిరౌ॥56॥

పుష్పితావివ రేజాతే వనే శల్మలికింశుకౌ
దీప్యమానౌ మహాత్మానౌ ప్రాణయోర్యుద్ధదుర్మదౌ॥57॥

దృష్ట్వా సర్వాణి సైన్యాని నాధ్యవస్యంస్తయోర్జయం
హత్వా మద్రాధిపం పార్థో భోక్ష్యతేఽద్య వసుంధరాం॥58॥

శల్యో వా పాండవం హత్వా దద్యాద్దుర్యోధనాయ గాం
ఇతీవ నిశ్చయో నాభూద్యోధానాం తత్ర భారత॥59॥

ప్రదక్షిణమభూత్సర్వం ధర్మరాజస్య యుధ్యతః॥60॥

తతః శరశతం శల్యో ముమోచాశు యుధిష్ఠిరే
ధనుశ్చాస్య శితాగ్రేణ బాణేన నిరకృంతత॥61॥

సోఽన్యత్కార్ముకమాదాయ శల్యం శరశతైస్త్రిభిః
అవిధ్యత్కార్ముకం చాస్య క్షురేణ నిరకృంతత॥62॥

అథాస్య నిజఘానాశ్వాంశ్చతురో నతపర్వభిః
ద్వాభ్యామథ శితాగ్రాభ్యాముభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ॥63॥

తతోఽస్య దీప్యమానేన పీతేన నిశితేన చ
ప్రముఖే వర్తమానస్య భల్లేనాపాహరద్ధ్వజం
తతః ప్రభగ్నం తత్సైన్యం దౌర్యోధనమరిందమ॥64॥

తతో మద్రాధిపం ద్రౌణిరభ్యధావత్తథాకృతం
ఆరోప్య చైనం స్వరథం త్వరమాణః ప్రదుద్రువే॥65॥

ముహూర్తమివ తౌ గత్వా నర్దమానే యుధిష్ఠిరే
స్థిత్వా తతో మద్రపతిరన్యం స్యందనమాస్థితః॥66॥

విధివత్కల్పితం శుభ్రం మహాంబుదనినాదినం
సజ్జయంత్రోపకరణం ద్విషతాం రోమహర్షణం॥67॥

సంజయ ఉవాచ

అథాన్యద్ధనురాదాయ బలవద్వేగవత్తరం
యుధిష్ఠిరం మద్రపతిర్విద్ధ్వా సింహ ఇవానదత్॥1॥

తతః స శరవర్షేణ పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
అభ్యవర్షదమేయాత్మా క్షత్రియాన్క్షత్రియర్షభః॥2॥

సాత్యకిం దశభిర్విద్ధ్వా భీమసేనం త్రిభిః శరైః
సహదేవం త్రిభిర్విద్ధ్వా యుధిష్ఠిరమపీడయత్॥3॥

తాంస్తానన్యాన్మహేష్వాసాన్సాశ్వాన్సరథకుంజరాన్
కుంజరాన్కుంజరారోహానశ్వానశ్వప్రయాయినః
రథాంశ్చ రథిభిః సార్ధం జఘాన రథినాం వరః॥4॥

బాహూంశ్చిచ్ఛేద చ తథా సాయుధాన్కేతనాని చ
చకార చ మహీం యోధైస్తీర్ణాం వేదీం కుశైరివ॥5॥

తథా తమరిసైన్యాని ఘ్నంతం మృత్యుమివాంతకం
పరివవ్రుర్భృశం క్రుద్ధాః పాండుపాంచాలసోమకాః॥6॥

తం భీమసేనశ్చ శినేశ్చ నప్తా; మాద్ర్యాశ్చ పుత్రౌ పురుషప్రవీరౌ
సమాగతం భీమబలేన రాజ్ఞా; పర్యాపురన్యోన్యమథాహ్వయంతః॥7॥

తతస్తు శూరాః సమరే నరేంద్రం; మద్రేశ్వరం ప్రాప్య యుధాం వరిష్ఠం
ఆవార్య చైనం సమరే నృవీరా; జఘ్నుః శరైః పత్రిభిరుగ్రవేగైః॥8॥

సంరక్షితో భీమసేనేన రాజా; మాద్రీసుతాభ్యామథ మాధవేన
మద్రాధిపం పత్రిభిరుగ్రవేగైః; స్తనాంతరే ధర్మసుతో నిజఘ్నే॥9॥

తతో రణే తావకానాం రథౌఘాః; సమీక్ష్య మద్రాధిపతిం శరార్తం
పర్యావవ్రుః ప్రవరాః సర్వశశ్చ; దుర్యోధనస్యానుమతే సమంతాత్॥10॥

తతో ద్రుతం మద్రజనాధిపో రణే; యుధిష్ఠిరం సప్తభిరభ్యవిధ్యత్
తం చాపి పార్థో నవభిః పృషత్కై;ర్వివ్యాధ రాజంస్తుములే మహాత్మా॥11॥

ఆకర్ణపూర్ణాయతసంప్రయుక్తైః; శరైస్తదా సంయతి తైలధౌతైః
అన్యోన్యమాచ్ఛాదయతాం మహారథౌ; మద్రాధిపశ్చాపి యుధిష్ఠిరశ్చ॥12॥

తతస్తు తూర్ణం సమరే మహారథౌ; పరస్పరస్యాంతరమీక్షమాణౌ
శరైర్భృశం వివ్యధతుర్నృపోత్తమౌ; మహాబలౌ శత్రుభిరప్రధృష్యౌ॥13॥

తయోర్ధనుర్జ్యాతలనిస్వనో మహా;న్మహేంద్రవజ్రాశనితుల్యనిస్వనః
పరస్పరం బాణగణైర్మహాత్మనోః; ప్రవర్షతోర్మద్రపపాండువీరయోః॥14॥

తౌ చేరతుర్వ్యాఘ్రశిశుప్రకాశౌ; మహావనేష్వామిషగృద్ధినావివ
విషాణినౌ నాగవరావివోభౌ; తతక్షతుః సంయుగజాతదర్పౌ॥15॥

తతస్తు మద్రాధిపతిర్మహాత్మా; యుధిష్ఠిరం భీమబలం ప్రసహ్య
వివ్యాధ వీరం హృదయేఽతివేగం; శరేణ సూర్యాగ్నిసమప్రభేణ॥16॥

తతోఽతివిద్ధోఽథ యుధిష్ఠిరోఽపి; సుసంప్రయుక్తేన శరేణ రాజన్
జఘాన మద్రాధిపతిం మహాత్మా; ముదం చ లేభే ఋషభః కురూణాం॥17॥

తతో ముహూర్తాదివ పార్థివేంద్రో; లబ్ధ్వా సంజ్ఞాం క్రోధసంరక్తనేత్రః
శతేన పార్థం త్వరితో జఘాన; సహస్రనేత్రప్రతిమప్రభావః॥18॥

త్వరంస్తతో ధర్మసుతో మహాత్మా; శల్యస్య క్రుద్ధో నవభిః పృషత్కైః
భిత్త్వా హ్యురస్తపనీయం చ వర్మ; జఘాన షడ్భిస్త్వపరైః పృషత్కైః॥19॥

తతస్తు మద్రాధిపతిః ప్రహృష్టో; ధనుర్వికృష్య వ్యసృజత్పృషత్కాన్
ద్వాభ్యాం క్షురాభ్యాం చ తథైవ రాజ్ఞ;శ్చిచ్ఛేద చాపం కురుపుంగవస్య॥20॥

నవం తతోఽన్యత్సమరే ప్రగృహ్య; రాజా ధనుర్ఘోరతరం మహాత్మా
శల్యం తు విద్ధ్వా నిశితైః సమంతా;ద్యథా మహేంద్రో నముచిం శితాగ్రైః॥21॥

తతస్తు శల్యో నవభిః పృషత్కై;ర్భీమస్య రాజ్ఞశ్చ యుధిష్ఠిరస్య
నికృత్య రౌక్మే పటువర్మణీ తయో;ర్విదారయామాస భుజౌ మహాత్మా॥22॥

తతోఽపరేణ జ్వలితార్కతేజసా; క్షురేణ రాజ్ఞో ధనురున్మమాథ
కృపశ్చ తస్యైవ జఘాన సూతం; షడ్భిః శరైః సోఽభిముఖం పపాత॥23॥

మద్రాధిపశ్చాపి యుధిష్ఠిరస్య; శరైశ్చతుర్భిర్నిజఘాన వాహాన్
వాహాంశ్చ హత్వా వ్యకరోన్మహాత్మా; యోధక్షయం ధర్మసుతస్య రాజ్ఞః॥24॥

తథా కృతే రాజని భీమసేనో; మద్రాధిపస్యాశు తతో మహాత్మా
ఛిత్త్వా ధనుర్వేగవతా శరేణ; ద్వాభ్యామవిధ్యత్సుభృశం నరేంద్రం॥25॥

అథాపరేణాస్య జహార యంతుః; కాయాచ్ఛిరః సంనహనీయమధ్యాత్
జఘాన చాశ్వాంశ్చతురః స శీఘ్రం; తథా భృశం కుపితో భీమసేనః॥26॥

తమగ్రణీః సర్వధనుర్ధరాణా;మేకం చరంతం సమరేఽతివేగం
భీమః శతేన వ్యకిరచ్ఛరాణాం; మాద్రీపుత్రః సహదేవస్తథైవ॥27॥

తైః సాయకైర్మోహితం వీక్ష్య శల్యం; భీమః శరైరస్య చకర్త వర్మ
స భీమసేనేన నికృత్తవర్మా; మద్రాధిపశ్చర్మ సహస్రతారం॥28॥

ప్రగృహ్య ఖడ్గం చ రథాన్మహాత్మా; ప్రస్కంద్య కుంతీసుతమభ్యధావత్
ఛిత్త్వా రథేషాం నకులస్య సోఽథ; యుధిష్ఠిరం భీమబలోఽభ్యధావత్॥29॥

తం చాపి రాజానమథోత్పతంతం; క్రుద్ధం యథైవాంతకమాపతంతం
ధృష్టద్యుమ్నో ద్రౌపదేయాః శిఖండీ; శినేశ్చ నప్తా సహసా పరీయుః॥30॥

అథాస్య చర్మాప్రతిమం న్యకృంత;ద్భీమో మహాత్మా దశభిః పృషత్కైః
ఖడ్గం చ భల్లైర్నిచకర్త ముష్టౌ; నదన్ప్రహృష్టస్తవ సైన్యమధ్యే॥31॥

తత్కర్మ భీమస్య సమీక్ష్య హృష్టా;స్తే పాండవానాం ప్రవరా రథౌఘాః
నాదం చ చక్రుర్భృశముత్స్మయంతః; శంఖాంశ్చ దధ్ముః శశిసంనికాశాన్॥32॥

తేనాథ శబ్దేన విభీషణేన; తవాభితప్తం బలమప్రహృష్టం
స్వేదాభిభూతం రుధిరోక్షితాంగం; విసంజ్ఞకల్పం చ తథా విషణ్ణం॥33॥

స మద్రరాజః సహసావకీర్ణో; భీమాగ్రగైః పాండవయోధముఖ్యైః
యుధిష్ఠిరస్యాభిముఖం జవేన; సింహో యథా మృగహేతోః ప్రయాతః॥34॥

స ధర్మరాజో నిహతాశ్వసూతం; క్రోధేన దీప్తజ్వలనప్రకాశం
దృష్ట్వా తు మద్రాధిపతిం స తూర్ణం; సమభ్యధావత్తమరిం బలేన॥35॥

గోవిందవాక్యం త్వరితం విచింత్య; దధ్రే మతిం శల్యవినాశనాయ
స ధర్మరాజో నిహతాశ్వసూతే; రథే తిష్ఠఞ్శక్తిమేవాభికాంక్షన్॥36॥

తచ్చాపి శల్యస్య నిశమ్య కర్మ; మహాత్మనో భాగమథావశిష్టం
స్మృత్వా మనః శల్యవధే యతాత్మా; యథోక్తమింద్రావరజస్య చక్రే॥37॥

స ధర్మరాజో మణిహేమదండాం; జగ్రాహ శక్తిం కనకప్రకాశాం
నేత్రే చ దీప్తే సహసా వివృత్య; మద్రాధిపం క్రుద్ధమనా నిరైక్షత్॥38॥

నిరీక్షితో వై నరదేవ రాజ్ఞా; పూతాత్మనా నిర్హృతకల్మషేణ
అభూన్న యద్భస్మసాన్మద్రరాజ;స్తదద్భుతం మే ప్రతిభాతి రాజన్॥39॥

తతస్తు శక్తిం రుచిరోగ్రదండాం; మణిప్రవాలోజ్జ్వలితాం ప్రదీప్తాం
చిక్షేప వేగాత్సుభృశం మహాత్మా; మద్రాధిపాయ ప్రవరః కురూణాం॥40॥

దీప్తామథైనాం మహతా బలేన; సవిస్ఫులింగాం సహసా పతంతీం
ప్రైక్షంత సర్వే కురవః సమేతా; యథా యుగాంతే మహతీమివోల్కాం॥41॥

తాం కాలరాత్రీమివ పాశహస్తాం; యమస్య ధాత్రీమివ చోగ్రరూపాం
సబ్రహ్మదండప్రతిమామమోఘాం; ససర్జ యత్తో యుధి ధర్మరాజః॥42॥

గంధస్రగగ్ర్యాసనపానభోజనై;రభ్యర్చితాం పాండుసుతైః ప్రయత్నాత్
సంవర్తకాగ్నిప్రతిమాం జ్వలంతీం; కృత్యామథర్వాంగిరసీమివోగ్రాం॥43॥

ఈశానహేతోః ప్రతినిర్మితాం తాం; త్వష్ట్రా రిపూణామసుదేహభక్షాం
భూమ్యంతరిక్షాదిజలాశయాని; ప్రసహ్య భూతాని నిహంతుమీశాం॥44॥

ఘంటాపతాకామణివజ్రభాజం; వైడూర్యచిత్రాం తపనీయదండాం
త్వష్ట్రా ప్రయత్నాన్నియమేన క్లృప్తాం; బ్రహ్మద్విషామంతకరీమమోఘాం॥45॥

బలప్రయత్నాదధిరూఢవేగాం; మంత్రైశ్చ ఘోరైరభిమంత్రయిత్వా
ససర్జ మార్గేణ చ తాం పరేణ; వధాయ మద్రాధిపతేస్తదానీం॥46॥

హతోఽస్యసావిత్యభిగర్జమానో; రుద్రోఽన్తకాయాంతకరం యథేషుం
ప్రసార్య బాహుం సుదృఢం సుపాణిం; క్రోధేన నృత్యన్నివ ధర్మరాజః॥47॥

తాం సర్వశక్త్యా ప్రహితాం స శక్తిం; యుధిష్ఠిరేణాప్రతివార్యవీర్యాం
ప్రతిగ్రహాయాభిననర్ద శల్యః; సమ్యగ్ఘుతామగ్నిరివాజ్యధారాం॥48॥

సా తస్య మర్మాణి విదార్య శుభ్ర;మురో విశాలం చ తథైవ వర్మ
వివేశ గాం తోయమివాప్రసక్తా; యశో విశాలం నృపతేర్దహంతీ॥49॥

నాసాక్షికర్ణాస్యవినిఃసృతేన; ప్రస్యందతా చ వ్రణసంభవేన
సంసిక్తగాత్రో రుధిరేణ సోఽభూ;త్క్రౌంచో యథా స్కందహతో మహాద్రిః॥50॥

ప్రసార్య బాహూ స రథాద్గతో గాం; సంఛిన్నవర్మా కురునందనేన
మహేంద్రవాహప్రతిమో మహాత్మా; వజ్రాహతం శృంగమివాచలస్య॥51॥

బాహూ ప్రసార్యాభిముఖో ధర్మరాజస్య మద్రరాట్
తతో నిపతితో భూమావింద్రధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః॥52॥

స తథా భిన్నసర్వాంగో రుధిరేణ సముక్షితః
ప్రత్యుద్గత ఇవ ప్రేమ్ణా భూమ్యా స నరపుంగవః॥53॥

ప్రియయా కాంతయా కాంతః పతమాన ఇవోరసి
చిరం భుక్త్వా వసుమతీం ప్రియాం కాంతామివ ప్రభుః
సర్వైరంగైః సమాశ్లిష్య ప్రసుప్త ఇవ సోఽభవత్॥54॥

ధర్మ్యే ధర్మాత్మనా యుద్ధే నిహతో ధర్మసూనునా
సమ్యగ్ఘుత ఇవ స్విష్టః ప్రశాంతోఽగ్నిరివాధ్వరే॥55॥

శక్త్యా విభిన్నహృదయం విప్రవిద్ధాయుధధ్వజం
సంశాంతమపి మద్రేశం లక్ష్మీర్నైవ వ్యముంచత॥56॥

తతో యుధిష్ఠిరశ్చాపమాదాయేంద్రధనుష్ప్రభం
వ్యధమద్ద్విషతః సంఖ్యే ఖగరాడివ పన్నగాన్
దేహాసూన్నిశితైర్భల్లై రిపూణాం నాశయన్క్షణాత్॥57॥

తతః పార్థస్య బాణౌఘైరావృతాః సైనికాస్తవ
నిమీలితాక్షాః క్షిణ్వంతో భృశమన్యోన్యమర్దితాః
సంన్యస్తకవచా దేహైర్విపత్రాయుధజీవితాః॥58॥

తతః శల్యే నిపతితే మద్రరాజానుజో యువా
భ్రాతుః సర్వైర్గుణైస్తుల్యో రథీ పాండవమభ్యయాత్॥59॥

వివ్యాధ చ నరశ్రేష్ఠో నారాచైర్బహుభిస్త్వరన్
హతస్యాపచితిం భ్రాతుశ్చికీర్షుర్యుద్ధదుర్మదః॥60॥

తం వివ్యాధాశుగైః షడ్భిర్ధర్మరాజస్త్వరన్నివ
కార్ముకం చాస్య చిచ్ఛేద క్షురాభ్యాం ధ్వజమేవ చ॥61॥

తతోఽస్య దీప్యమానేన సుదృఢేన శితేన చ
ప్రముఖే వర్తమానస్య భల్లేనాపాహరచ్ఛిరః॥62॥

సకుండలం తద్దదృశే పతమానం శిరో రథాత్
పుణ్యక్షయమివ ప్రాప్య పతంతం స్వర్గవాసినం॥63॥

తస్యాపకృష్టశీర్షం తచ్ఛరీరం పతితం రథాత్
రుధిరేణావసిక్తాంగం దృష్ట్వా సైన్యమభజ్యత॥64॥

విచిత్రకవచే తస్మిన్హతే మద్రనృపానుజే
హాహాకారం వికుర్వాణాః కురవో విప్రదుద్రువుః॥65॥

శల్యానుజం హతం దృష్ట్వా తావకాస్త్యక్తజీవితాః
విత్రేసుః పాండవభయాద్రజోధ్వస్తాస్తథా భృశం॥66॥

తాంస్తథా భజ్యతస్త్రస్తాన్కౌరవాన్భరతర్షభ
శినేర్నప్తా కిరన్బాణైరభ్యవర్తత సాత్యకిః॥67॥

తమాయాంతం మహేష్వాసమప్రసహ్యం దురాసదం
హార్దిక్యస్త్వరితో రాజన్ప్రత్యగృహ్ణాదభీతవత్॥68॥

తౌ సమేతౌ మహాత్మానౌ వార్ష్ణేయావపరాజితౌ
హార్దిక్యః సాత్యకిశ్చైవ సింహావివ మదోత్కటౌ॥69॥

ఇషుభిర్విమలాభాసైశ్ఛాదయంతౌ పరస్పరం
అర్చిర్భిరివ సూర్యస్య దివాకరసమప్రభౌ॥70॥

చాపమార్గబలోద్ధూతాన్మార్గణాన్వృష్ణిసింహయోః
ఆకాశే సమపశ్యామ పతంగానివ శీఘ్రగాన్॥71॥

సాత్యకిం దశభిర్విద్ధ్వా హయాంశ్చాస్య త్రిభిః శరైః
చాపమేకేన చిచ్ఛేద హార్దిక్యో నతపర్వణా॥72॥

తన్నికృత్తం ధనుః శ్రేష్ఠమపాస్య శినిపుంగవః
అన్యదాదత్త వేగేన వేగవత్తరమాయుధం॥73॥

తదాదాయ ధనుః శ్రేష్ఠం వరిష్ఠః సర్వధన్వినాం
హార్దిక్యం దశభిర్బాణైః ప్రత్యవిధ్యత్స్తనాంతరే॥74॥

తతో రథం యుగేషాం చ ఛిత్త్వా భల్లైః సుసంయతైః
అశ్వాంస్తస్యావధీత్తూర్ణముభౌ చ పార్ష్ణిసారథీ॥75॥

మద్రరాజే హతే రాజన్విరథే కృతవర్మణి
దుర్యోధనబలం సర్వం పునరాసీత్పరాఙ్ముఖం॥76॥

తత్పరే నావబుధ్యంత సైన్యేన రజసా వృతే
బలం తు హతభూయిష్ఠం తత్తదాసీత్పరాఙ్ముఖం॥77॥

తతో ముహూర్తాత్తేఽపశ్యన్రజో భౌమం సముత్థితం
వివిధైః శోణితస్రావైః ప్రశాంతం పురుషర్షభ॥78॥

తతో దుర్యోధనో దృష్ట్వా భగ్నం స్వబలమంతికాత్
జవేనాపతతః పార్థానేకః సర్వానవారయత్॥79॥

పాండవాన్సరథాందృష్ట్వా ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
ఆనర్తం చ దురాధర్షం శితైర్బాణైరవాకిరత్॥80॥

తం పరే నాభ్యవర్తంత మర్త్యా మృత్యుమివాగతం
అథాన్యం రథమాస్థాయ హార్దిక్యోఽపి న్యవర్తత॥81॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా త్వరమాణో మహారథః
చతుర్భిర్నిజఘానాశ్వాన్పత్రిభిః కృతవర్మణః
వివ్యాధ గౌతమం చాపి షడ్భిర్భల్లైః సుతేజనైః॥82॥

అశ్వత్థామా తతో రాజ్ఞా హతాశ్వం విరథీకృతం
సమపోవాహ హార్దిక్యం స్వరథేన యుధిష్ఠిరాత్॥83॥

తతః శారద్వతోఽష్టాభిః ప్రత్యవిధ్యద్యుధిష్ఠిరం
వివ్యాధ చాశ్వాన్నిశితైస్తస్యాష్టాభిః శిలీముఖైః॥84॥

ఏవమేతన్మహారాజ యుద్ధశేషమవర్తత
తవ దుర్మంత్రితే రాజన్సహపుత్రస్య భారత॥85॥

తస్మిన్మహేష్వాసవరే విశస్తే; సంగ్రామమధ్యే కురుపుంగవేన
పార్థాః సమేతాః పరమప్రహృష్టాః; శంఖాన్ప్రదధ్ముర్హతమీక్ష్య శల్యం॥86॥

యుధిష్ఠిరం చ ప్రశశంసురాజౌ; పురా సురా వృత్రవధే యథేంద్రం
చక్రుశ్చ నానావిధవాద్యశబ్దా;న్నినాదయంతో వసుధాం సమంతాత్॥87॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

సంజయ ఉవాచ

శల్యే తు నిహతే రాజన్మద్రరాజపదానుగాః
రథాః సప్తశతా వీరా నిర్యయుర్మహతో బలాత్॥1॥

దుర్యోధనస్తు ద్విరదమారుహ్యాచలసంనిభం
ఛత్రేణ ధ్రియమాణేన వీజ్యమానశ్చ చామరైః
న గంతవ్యం న గంతవ్యమితి మద్రానవారయత్॥2॥

దుర్యోధనేన తే వీరా వార్యమాణాః పునః పునః
యుధిష్ఠిరం జిఘాంసంతః పాండూనాం ప్రావిశన్బలం॥3॥

తే తు శూరా మహారాజ కృతచిత్తాః స్మ యోధనే
ధనుఃశబ్దం మహత్కృత్వా సహాయుధ్యంత పాండవైః॥4॥

శ్రుత్వా తు నిహతం శల్యం ధర్మపుత్రం చ పీడితం
మద్రరాజప్రియే యుక్తైర్మద్రకాణాం మహారథైః॥5॥

ఆజగామ తతః పార్థో గాండీవం విక్షిపంధనుః
పూరయన్రథఘోషేణ దిశః సర్వా మహారథః॥6॥

తతోఽర్జునశ్చ భీమశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
సాత్యకిశ్చ నరవ్యాఘ్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః॥7॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ పాంచాలాః సహ సోమకైః
యుధిష్ఠిరం పరీప్సంతః సమంతాత్పర్యవారయన్॥8॥

తే సమంతాత్పరివృతాః పాండవైః పురుషర్షభాః
క్షోభయంతి స్మ తాం సేనాం మకరాః సాగరం యథా॥9॥

పురోవాతేన గంగేవ క్షోభ్యమానా మహానదీ
అక్షోభ్యత తదా రాజన్పాండూనాం ధ్వజినీ పునః॥10॥

ప్రస్కంద్య సేనాం మహతీం త్యక్తాత్మానో మహారథాః
వృక్షానివ మహావాతాః కంపయంతి స్మ తావకాః॥11॥

బహవశ్చుక్రుశుస్తత్ర క్వ స రాజా యుధిష్ఠిరః
భ్రాతరో వాస్య తే శూరా దృశ్యంతే నేహ కేచన॥12॥

పాంచాలానాం మహావీర్యాః శిఖండీ చ మహారథః
ధృష్టద్యుమ్నోఽథ శైనేయో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః॥13॥

ఏవం తాన్వాదినః శూరాంద్రౌపదేయా మహారథాః
అభ్యఘ్నన్యుయుధానశ్చ మద్రరాజపదానుగాన్॥14॥

చక్రైర్విమథితైః కేచిత్కేచిచ్ఛిన్నైర్మహాధ్వజైః
ప్రత్యదృశ్యంత సమరే తావకా నిహతాః పరైః॥15॥

ఆలోక్య పాండవాన్యుద్ధే యోధా రాజన్సమంతతః
వార్యమాణా యయుర్వేగాత్తవ పుత్రేణ భారత॥16॥

దుర్యోధనస్తు తాన్వీరాన్వారయామాస సాంత్వయన్
న చాస్య శాసనం కశ్చిత్తత్ర చక్రే మహారథః॥17॥

తతో గాంధారరాజస్య పుత్రః శకునిరబ్రవీత్
దుర్యోధనం మహారాజ వచనం వచనక్షమః॥18॥

కిం నః సంప్రేక్షమాణానాం మద్రాణాం హన్యతే బలం
న యుక్తమేతత్సమరే త్వయి తిష్ఠతి భారత॥19॥

సహితైర్నామ యోద్ధవ్యమిత్యేష సమయః కృతః
అథ కస్మాత్పరానేవ ఘ్నతో మర్షయసే నృప॥20॥

దుర్యోధన ఉవాచ

వార్యమాణా మయా పూర్వం నైతే చక్రుర్వచో మమ
ఏతే హి నిహతాః సర్వే ప్రస్కన్నాః పాండువాహినీం॥21॥

శకునిరువాచ

న భర్తుః శాసనం వీరా రణే కుర్వంత్యమర్షితాః
అలం క్రోద్ధుం తథైతేషాం నాయం కాల ఉపేక్షితుం॥22॥

యామః సర్వేఽత్ర సంభూయ సవాజిరథకుంజరాః
పరిత్రాతుం మహేష్వాసాన్మద్రరాజపదానుగాన్॥23॥

అన్యోన్యం పరిరక్షామో యత్నేన మహతా నృప
ఏవం సర్వేఽనుసంచింత్య ప్రయయుర్యత్ర సైనికాః॥24॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తతో రాజా బలేన మహతా వృతః
ప్రయయౌ సింహనాదేన కంపయన్వై వసుంధరాం॥25॥

హత విధ్యత గృహ్ణీత ప్రహరధ్వం నికృంతతత
ఇత్యాసీత్తుములః శబ్దస్తవ సైన్యస్య భారత॥26॥

పాండవాస్తు రణే దృష్ట్వా మద్రరాజపదానుగాన్
సహితానభ్యవర్తంత గుల్మమాస్థాయ మధ్యమం॥27॥

తే ముహూర్తాద్రణే వీరా హస్తాహస్తం విశాం పతే
నిహతాః ప్రత్యదృశ్యంత మద్రరాజపదానుగాః॥28॥

తతో నః సంప్రయాతానాం హతామిత్రాస్తరస్వినః
హృష్టాః కిలకిలాశబ్దమకుర్వన్సహితాః పరే॥29॥

అథోత్థితాని రుండాని సమదృశ్యంత సర్వశః
పపాత మహతీ చోల్కా మధ్యేనాదిత్యమండలం॥30॥

రథైర్భగ్నైర్యుగాక్షైశ్చ నిహతైశ్చ మహారథైః
అశ్వైర్నిపతితైశ్చైవ సంఛన్నాభూద్వసుంధరా॥31॥

వాతాయమానైస్తురగైర్యుగాసక్తైస్తురంగమైః
అదృశ్యంత మహారాజ యోధాస్తత్ర రణాజిరే॥32॥

భగ్నచక్రాన్రథాన్కేచిదవహంస్తురగా రణే
రథార్ధం కేచిదాదాయ దిశో దశ విబభ్రముః
తత్ర తత్ర చ దృశ్యంతే యోక్త్రైః శ్లిష్టాః స్మ వాజినః॥33॥

రథినః పతమానాశ్చ వ్యదృశ్యంత నరోత్తమ
గగనాత్ప్రచ్యుతాః సిద్ధాః పుణ్యానామివ సంక్షయే॥34॥

నిహతేషు చ శూరేషు మద్రరాజానుగేషు చ
అస్మానాపతతశ్చాపి దృష్ట్వా పార్థా మహారథాః॥35॥

అభ్యవర్తంత వేగేన జయగృధ్రాః ప్రహారిణః
బాణశబ్దరవాన్కృత్వా విమిశ్రాఞ్శంఖనిస్వనైః॥36॥

అస్మాంస్తు పునరాసాద్య లబ్ధలక్షాః ప్రహారిణః
శరాసనాని ధున్వానాః సింహనాదాన్ప్రచుక్రుశుః॥37॥

తతో హతమభిప్రేక్ష్య మద్రరాజబలం మహత్
మద్రరాజం చ సమరే దృష్ట్వా శూరం నిపాతితం
దుర్యోధనబలం సర్వం పునరాసీత్పరాఙ్ముఖం॥38॥

వధ్యమానం మహారాజ పాండవైర్జితకాశిభిః
దిశో భేజేఽథ సంభ్రాంతం త్రాసితం దృఢధన్విభిః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పాతితే యుధి దుర్ధర్షే మద్రరాజే మహారథే
తావకాస్తవ పుత్రాశ్చ ప్రాయశో విముఖాభవన్॥1॥

వణిజో నావి భిన్నాయాం యథాగాధేఽప్లవేఽర్ణవే
అపారే పారమిచ్ఛంతో హతే శూరే మహాత్మని॥2॥

మద్రరాజే మహారాజ విత్రస్తాః శరవిక్షతాః
అనాథా నాథమిచ్ఛంతో మృగాః సింహార్దితా ఇవ॥3॥

వృషా యథా భగ్నశృంగాః శీర్ణదంతా గజా ఇవ
మధ్యాహ్నే ప్రత్యపాయామ నిర్జితా ధర్మసూనునా॥4॥

న సంధాతుమనీకాని న చ రాజన్పరాక్రమే
ఆసీద్బుద్ధిర్హతే శల్యే తవ యోధస్య కస్యచిత్॥5॥

భీష్మే ద్రోణే చ నిహతే సూతపుత్రే చ భారత
యద్దుఃఖం తవ యోధానాం భయం చాసీద్విశాం పతే
తద్భయం స చ నః శోకో భూయ ఏవాభ్యవర్తత॥6॥

నిరాశాశ్చ జయే తస్మిన్హతే శల్యే మహారథే
హతప్రవీరా విధ్వస్తా వికృత్తాశ్చ శితైః శరైః
మద్రరాజే హతే రాజన్యోధాస్తే ప్రాద్రవన్భయాత్॥7॥

అశ్వానన్యే గజానన్యే రథానన్యే మహారథాః
ఆరుహ్య జవసంపన్నాః పాదాతాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥8॥

ద్విసాహస్రాశ్చ మాతంగా గిరిరూపాః ప్రహారిణః
సంప్రాద్రవన్హతే శల్యే అంకుశాంగుష్ఠచోదితాః॥9॥

తే రణాద్భరతశ్రేష్ఠ తావకాః ప్రాద్రవందిశః
ధావంతశ్చాప్యదృశ్యంత శ్వసమానాః శరాతురాః॥10॥

తాన్ప్రభగ్నాంద్రుతాందృష్ట్వా హతోత్సాహాన్పరాజితాన్
అభ్యద్రవంత పాంచాలాః పాండవాశ్చ జయైషిణః॥11॥

బాణశబ్దరవశ్చాపి సింహనాదశ్చ పుష్కలః
శంఖశబ్దశ్చ శూరాణాం దారుణః సమపద్యత॥12॥

దృష్ట్వా తు కౌరవం సైన్యం భయత్రస్తం ప్రవిద్రుతం
అన్యోన్యం సమభాషంత పాంచాలాః పాండవైః సహ॥13॥

అద్య రాజా సత్యధృతిర్జితామిత్రో యుధిష్ఠిరః
అద్య దుర్యోధనో హీనో దీప్తయా నృపతిశ్రియా॥14॥

అద్య శ్రుత్వా హతం పుత్రం ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
నిఃసంజ్ఞః పతితో భూమౌ కిల్బిషం ప్రతిపద్యతాం॥15॥

అద్య జానాతు కౌంతేయం సమర్థం సర్వధన్వినాం
అద్యాత్మానం చ దుర్మేధా గర్హయిష్యతి పాపకృత్
అద్య క్షత్తుర్వచః సత్యం స్మరతాం బ్రువతో హితం॥16॥

అద్యప్రభృతి పార్థాంశ్చ ప్రేష్యభూత ఉపాచరన్
విజానాతు నృపో దుఃఖం యత్ప్రాప్తం పాండునందనైః॥17॥

అద్య కృష్ణస్య మాహాత్మ్యం జానాతు స మహీపతిః
అద్యార్జునధనుర్ఘోషం ఘోరం జానాతు సంయుగే॥18॥

అస్త్రాణాం చ బలం సర్వం బాహ్వోశ్చ బలమాహవే
అద్య జ్ఞాస్యతి భీమస్య బలం ఘోరం మహాత్మనః॥19॥

హతే దుర్యోధనే యుద్ధే శక్రేణేవాసురే మయే
యత్కృతం భీమసేనేన దుఃశాసనవధే తదా
నాన్యః కర్తాస్తి లోకే తదృతే భీమం మహాబలం॥20॥

జానీతామద్య జ్యేష్ఠస్య పాండవస్య పరాక్రమం
మద్రరాజం హతం శ్రుత్వా దేవైరపి సుదుఃసహం॥21॥

అద్య జ్ఞాస్యతి సంగ్రామే మాద్రీపుత్రౌ మహాబలౌ
నిహతే సౌబలే శూరే గాంధారేషు చ సర్వశః॥22॥

కథం తేషాం జయో న స్యాద్యేషాం యోద్ధా ధనంజయః
సాత్యకిర్భీమసేనశ్చ ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పార్షతః॥23॥

ద్రౌపద్యాస్తనయాః పంచ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
శిఖండీ చ మహేష్వాసో రాజా చైవ యుధిష్ఠిరః॥24॥

యేషాం చ జగతాం నాథో నాథః కృష్ణో జనార్దనః
కథం తేషాం జయో న స్యాద్యేషాం ధర్మో వ్యపాశ్రయః॥25॥

భీష్మం ద్రోణం చ కర్ణం చ మద్రరాజానమేవ చ
తథాన్యాన్నృపతీన్వీరాఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥26॥

కోఽన్యః శక్తో రణే జేతుమృతే పార్థం యుధిష్ఠిరం
యస్య నాథో హృషీకేశః సదా ధర్మయశోనిధిః॥27॥

ఇత్యేవం వదమానాస్తే హర్షేణ మహతా యుతాః
ప్రభగ్నాంస్తావకాన్రాజన్సృంజయాః పృష్ఠతోఽన్వయుః॥28॥

ధనంజయో రథానీకమభ్యవర్తత వీర్యవాన్
మాద్రీపుత్రౌ చ శకునిం సాత్యకిశ్చ మహారథః॥29॥

తాన్ప్రేక్ష్య ద్రవతః సర్వాన్భీమసేనభయార్దితాన్
దుర్యోధనస్తదా సూతమబ్రవీదుత్స్మయన్నివ॥30॥

న మాతిక్రమతే పార్థో ధనుష్పాణిమవస్థితం
జఘనే సర్వసైన్యానాం మమాశ్వాన్ప్రతిపాదయ॥31॥

జఘనే యుధ్యమానం హి కౌంతేయో మాం ధనంజయః
నోత్సహేతాభ్యతిక్రాంతుం వేలామివ మహోదధిః॥32॥

పశ్య సైన్యం మహత్సూత పాండవైః సమభిద్రుతం
సైన్యరేణుం సముద్ధూతం పశ్యస్వైనం సమంతతః॥33॥

సింహనాదాంశ్చ బహుశః శృణు ఘోరాన్భయానకాన్
తస్మాద్యాహి శనైః సూత జఘనం పరిపాలయ॥34॥

మయి స్థితే చ సమరే నిరుద్ధేషు చ పాండుషు
పునరావర్తతే తూర్ణం మామకం బలమోజసా॥35॥

తచ్ఛ్రుత్వా తవ పుత్రస్య శూరాగ్ర్యసదృశం వచః
సారథిర్హేమసంఛన్నాఞ్శనైరశ్వానచోదయత్॥36॥

గజాశ్వరథిభిర్హీనాస్త్యక్తాత్మానః పదాతయః
ఏకవింశతిసాహస్రాః సంయుగాయావతస్థిరే॥37॥

నానాదేశసముద్భూతా నానారంజితవాససః
అవస్థితాస్తదా యోధాః ప్రార్థయంతో మహద్యశః॥38॥

తేషామాపతతాం తత్ర సంహృష్టానాం పరస్పరం
సంమర్దః సుమహాంజజ్ఞే ఘోరరూపో భయానకః॥39॥

భీమసేనం తదా రాజంధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
బలేన చతురంగేణ నానాదేశ్యా న్యవారయన్॥40॥

భీమమేవాభ్యవర్తంత రణేఽన్యే తు పదాతయః
ప్రక్ష్వేడ్యాస్ఫోట్య సంహృష్టా వీరలోకం యియాసవః॥41॥

ఆసాద్య భీమసేనం తు సంరబ్ధా యుద్ధదుర్మదాః
ధార్తరాష్ట్రా వినేదుర్హి నాన్యాం చాకథయన్కథాం
పరివార్య రణే భీమం నిజఘ్నుస్తే సమంతతః॥42॥

స వధ్యమానః సమరే పదాతిగణసంవృతః
న చచాల రథోపస్థే మైనాక ఇవ పర్వతః॥43॥

తే తు క్రుద్ధా మహారాజ పాండవస్య మహారథం
నిగ్రహీతుం ప్రచక్రుర్హి యోధాంశ్చాన్యానవారయన్॥44॥

అక్రుధ్యత రణే భీమస్తైస్తదా పర్యవస్థితైః
సోఽవతీర్య రథాత్తూర్ణం పదాతిః సమవస్థితః॥45॥

జాతరూపపరిచ్ఛన్నాం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
అవధీత్తావకాన్యోధాందండపాణిరివాంతకః॥46॥

రథాశ్వద్విపహీనాంస్తు తాన్భీమో గదయా బలీ
ఏకవింశతిసాహస్రాన్పదాతీనవపోథయత్॥47॥

హత్వా తత్పురుషానీకం భీమః సత్యపరాక్రమః
ధృష్టద్యుమ్నం పురస్కృత్య నచిరాత్ప్రత్యదృశ్యత॥48॥

పాదాతా నిహతా భూమౌ శిశ్యిరే రుధిరోక్షితాః
సంభగ్నా ఇవ వాతేన కర్ణికారాః సుపుష్పితాః॥49॥

నానాపుష్పస్రజోపేతా నానాకుండలధారిణః
నానాజాత్యా హతాస్తత్ర నానాదేశసమాగతాః॥50॥

పతాకాధ్వజసంఛన్నం పదాతీనాం మహద్బలం
నికృత్తం విబభౌ తత్ర ఘోరరూపం భయానకం॥51॥

యుధిష్ఠిరపురోగాస్తు సర్వసైన్యమహారథాః
అభ్యధావన్మహాత్మానం పుత్రం దుర్యోధనం తవ॥52॥

తే సర్వే తావకాందృష్ట్వా మహేష్వాసాన్పరాఙ్ముఖాన్
నాభ్యవర్తంత తే పుత్రం వేలేవ మకరాలయం॥53॥

తదద్భుతమపశ్యామ తవ పుత్రస్య పౌరుషం
యదేకం సహితాః పార్థా న శేకురతివర్తితుం॥54॥

నాతిదూరాపయాతం తు కృతబుద్ధిం పలాయనే
దుర్యోధనః స్వకం సైన్యమబ్రవీద్భృశవిక్షతం॥55॥

న తం దేశం ప్రపశ్యామి పృథివ్యాం పర్వతేషు వా
యత్ర యాతాన్న వో హన్యుః పాండవాః కిం సృతేన వః॥56॥

అల్పం చ బలమేతేషాం కృష్ణౌ చ భృశవిక్షతౌ
యది సర్వేఽత్ర తిష్ఠామో ధ్రువో నో విజయో భవేత్॥57॥

విప్రయాతాంస్తు వో భిన్నాన్పాండవాః కృతకిల్బిషాన్
అనుసృత్య హనిష్యంతి శ్రేయో నః సమరే స్థితం॥58॥

శృణుధ్వం క్షత్రియాః సర్వే యావంతః స్థ సమాగతాః
యదా శూరం చ భీరుం చ మారయత్యంతకః సదా
కో ను మూఢో న యుధ్యేత పురుషః క్షత్రియబ్రువః॥59॥

శ్రేయో నో భీమసేనస్య క్రుద్ధస్య ప్రముఖే స్థితం
సుఖః సాంగ్రామికో మృత్యుః క్షత్రధర్మేణ యుధ్యతాం
జిత్వేహ సుఖమాప్నోతి హతః ప్రేత్య మహత్ఫలం॥60॥

న యుద్ధధర్మాచ్ఛ్రేయాన్హి పంథాః స్వర్గస్య కౌరవాః
అచిరేణ జితాల్లోకాన్హతో యుద్ధే సమశ్నుతే॥61॥

శ్రుత్వా తు వచనం తస్య పూజయిత్వా చ పార్థివాః
పునరేవాన్వవర్తంత పాండవానాతతాయినః॥62॥

తానాపతత ఏవాశు వ్యూఢానీకాః ప్రహారిణః
ప్రత్యుద్యయుస్తదా పార్థా జయగృధ్రాః ప్రహారిణః॥63॥

ధనంజయో రథేనాజావభ్యవర్తత వీర్యవాన్
విశ్రుతం త్రిషు లోకేషు గాండీవం విక్షిపంధనుః॥64॥

మాద్రీపుత్రౌ చ శకునిం సాత్యకిశ్చ మహాబలః
జవేనాభ్యపతన్హృష్టా యతో వై తావకం బలం॥65॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

సంజయ ఉవాచ

సంనివృత్తే బలౌఘే తు శాల్వో మ్లేచ్ఛగణాధిపః
అభ్యవర్తత సంక్రుద్ధః పాండూనాం సుమహద్బలం॥1॥

ఆస్థాయ సుమహానాగం ప్రభిన్నం పర్వతోపమం
దృప్తమైరావతప్రఖ్యమమిత్రగణమర్దనం॥2॥

యోఽసౌ మహాభద్రకులప్రసూతః; సుపూజితో ధార్తరాష్ట్రేణ నిత్యం
సుకల్పితః శాస్త్రవినిశ్చయజ్ఞైః; సదోపవాహ్యః సమరేషు రాజన్॥3॥

తమాస్థితో రాజవరో బభూవ; యథోదయస్థః సవితా క్షపాంతే
స తేన నాగప్రవరేణ రాజ;న్నభ్యుద్యయౌ పాండుసుతాన్సమంతాత్
శితైః పృషత్కైర్విదదార చాపి; మహేంద్రవజ్రప్రతిమైః సుఘోరైః॥4॥

తతః శరాన్వై సృజతో మహారణే; యోధాంశ్చ రాజన్నయతో యమాయ
నాస్యాంతరం దదృశుః స్వే పరే వా; యథా పురా వజ్రధరస్య దైత్యాః॥5॥

తే పాండవాః సోమకాః సృంజయాశ్చ; తమేవ నాగం దదృశుః సమంతాత్
సహస్రశో వై విచరంతమేకం; యథా మహేంద్రస్య గజం సమీపే॥6॥

సంద్రావ్యమాణం తు బలం పరేషాం; పరీతకల్పం విబభౌ సమంతాత్
నైవావతస్థే సమరే భృశం భయా;ద్విమర్దమానం తు పరస్పరం తదా॥7॥

తతః ప్రభగ్నా సహసా మహాచమూః; సా పాండవీ తేన నరాధిపేన
దిశశ్చతస్రః సహసా ప్రధావితా; గజేంద్రవేగం తమపారయంతీ॥8॥

దృష్ట్వా చ తాం వేగవతా ప్రభగ్నాం; సర్వే త్వదీయా యుధి యోధముఖ్యాః
అపూజయంస్తత్ర నరాధిపం తం; దధ్ముశ్చ శంఖాఞ్శశిసంనికాశాన్॥9॥

శ్రుత్వా నినాదం త్వథ కౌరవాణాం; హర్షాద్విముక్తం సహ శంఖశబ్దైః
సేనాపతిః పాండవసృంజయానాం; పాంచాలపుత్రో న మమర్ష రోషాత్॥10॥

తతస్తు తం వై ద్విరదం మహాత్మా; ప్రత్యుద్యయౌ త్వరమాణో జయాయ
జంభో యథా శక్రసమాగమే వై; నాగేంద్రమైరావణమింద్రవాహ్యం॥11॥

తమాపతంతం సహసా తు దృష్ట్వా; పాంచాలరాజం యుధి రాజసింహః
తం వై ద్విపం ప్రేషయామాస తూర్ణం; వధాయ రాజంద్రుపదాత్మజస్య॥12॥

స తం ద్విపం సహసాభ్యాపతంత;మవిధ్యదర్కప్రతిమైః పృషత్కైః
కర్మారధౌతైర్నిశితైర్జ్వలద్భి;ర్నారాచముఖ్యైస్త్రిభిరుగ్రవేగైః॥13॥

తతోఽపరాన్పంచ శితాన్మహాత్మా; నారాచముఖ్యాన్విససర్జ కుంభే
స తైస్తు విద్ధః పరమద్విపో రణే; తదా పరావృత్య భృశం ప్రదుద్రువే॥14॥

తం నాగరాజం సహసా ప్రణున్నం; విద్రావ్యమాణం చ నిగృహ్య శాల్వః
తోత్త్రాంకుశైః ప్రేషయామాస తూర్ణం; పాంచాలరాజస్య రథం ప్రదిశ్య॥15॥

దృష్ట్వాపతంతం సహసా తు నాగం; ధృష్టద్యుమ్నః స్వరథాచ్ఛీఘ్రమేవ
గదాం ప్రగృహ్యాశు జవేన వీరో; భూమిం ప్రపన్నో భయవిహ్వలాంగః॥16॥

స తం రథం హేమవిభూషితాంగం; సాశ్వం ససూతం సహసా విమృద్య
ఉత్క్షిప్య హస్తేన తదా మహాద్విపో; విపోథయామాస వసుంధరాతలే॥17॥

పాంచాలరాజస్య సుతం స దృష్ట్వా; తదార్దితం నాగవరేణ తేన
తమభ్యధావత్సహసా జవేన; భీమః శిఖండీ చ శినేశ్చ నప్తా॥18॥

శరైశ్చ వేగం సహసా నిగృహ్య; తస్యాభితోఽభ్యాపతతో గజస్య
స సంగృహీతో రథిభిర్గజో వై; చచాల తైర్వార్యమాణశ్చ సంఖ్యే॥19॥

తతః పృషత్కాన్ప్రవవర్ష రాజా; సూర్యో యథా రశ్మిజాలం సమంతాత్
తేనాశుగైర్వధ్యమానా రథౌఘాః; ప్రదుద్రువుస్తత్ర తతస్తు సర్వే॥20॥

తత్కర్మ శాల్వస్య సమీక్ష్య సర్వే; పాంచాలమత్స్యా నృప సృంజయాశ్చ
హాహాకారైర్నాదయంతః స్మ యుద్ధే; ద్విపం సమంతాద్రురుధుర్నరాగ్ర్యాః॥21॥

పాంచాలరాజస్త్వరితస్తు శూరో; గదాం ప్రగృహ్యాచలశృంగకల్పాం
అసంభ్రమం భారత శత్రుఘాతీ; జవేన వీరోఽనుససార నాగం॥22॥

తతోఽథ నాగం ధరణీధరాభం; మదం స్రవంతం జలదప్రకాశం
గదాం సమావిధ్య భృశం జఘాన; పాంచాలరాజస్య సుతస్తరస్వీ॥23॥

స భిన్నకుంభః సహసా వినద్య; ముఖాత్ప్రభూతం క్షతజం విముంచన్
పపాత నాగో ధరణీధరాభః; క్షితిప్రకంపాచ్చలితో యథాద్రిః॥24॥

నిపాత్యమానే తు తదా గజేంద్రే; హాహాకృతే తవ పుత్రస్య సైన్యే
స శాల్వరాజస్య శినిప్రవీరో; జహార భల్లేన శిరః శితేన॥25॥

హృతోత్తమాంగో యుధి సాత్వతేన; పపాత భూమౌ సహ నాగరాజ్ఞా
యథాద్రిశృంగం సుమహత్ప్రణున్నం; వజ్రేణ దేవాధిపచోదితేన॥26॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మింస్తు నిహతే శూరే శాల్వే సమితిశోభనే
తవాభజ్యద్బలం వేగాద్వాతేనేవ మహాద్రుమః॥1॥

తత్ప్రభగ్నం బలం దృష్ట్వా కృతవర్మా మహారథః
దధార సమరే శూరః శత్రుసైన్యం మహాబలః॥2॥

సంనివృత్తాస్తు తే శూరా దృష్ట్వా సాత్వతమాహవే
శైలోపమం స్థితం రాజన్కీర్యమాణం శరైర్యుధి॥3॥

తతః ప్రవవృతే యుద్ధం కురూణాం పాండవైః సహ
నివృత్తానాం మహారాజ మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥4॥

తత్రాశ్చర్యమభూద్యుద్ధం సాత్వతస్య పరైః సహ
యదేకో వారయామాస పాండుసేనాం దురాసదాం॥5॥

తేషామన్యోన్యసుహృదాం కృతే కర్మణి దుష్కరే
సింహనాదః ప్రహృష్టానాం దివఃస్పృక్సుమహానభూత్॥6॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తాన్పాంచాలాన్భరతర్షభ
శినేర్నప్తా మహాబాహురన్వపద్యత సాత్యకిః॥7॥

స సమాసాద్య రాజానం క్షేమధూర్తిం మహాబలం
సప్తభిర్నిశితైర్బాణైరనయద్యమసాదనం॥8॥

తమాయాంతం మహాబాహుం ప్రవపంతం శితాఞ్శరాన్
జవేనాభ్యపతద్ధీమాన్హార్దిక్యః శినిపుంగవం॥9॥

తౌ సింహావివ నర్దంతౌ ధన్వినౌ రథినాం వరౌ
అన్యోన్యమభ్యధావేతాం శస్త్రప్రవరధారిణౌ॥10॥

పాండవాః సహ పాంచాలైర్యోధాశ్చాన్యే నృపోత్తమాః
ప్రేక్షకాః సమపద్యంత తయోః పురుషసింహయోః॥11॥

నారాచైర్వత్సదంతైశ్చ వృష్ణ్యంధకమహారథౌ
అభిజఘ్నతురన్యోన్యం ప్రహృష్టావివ కుంజరౌ॥12॥

చరంతౌ వివిధాన్మార్గాన్హార్దిక్యశినిపుంగవౌ
ముహురంతర్దధాతే తౌ బాణవృష్ట్యా పరస్పరం॥13॥

చాపవేగబలోద్ధూతాన్మార్గణాన్వృష్ణిసింహయోః
ఆకాశే సమపశ్యామ పతంగానివ శీఘ్రగాన్॥14॥

తమేకం సత్యకర్మాణమాసాద్య హృదికాత్మజః
అవిధ్యన్నిశితైర్బాణైశ్చతుర్భిశ్చతురో హయాన్॥15॥

స దీర్ఘబాహుః సంక్రుద్ధస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
అష్టాభిః కృతవర్మాణమవిధ్యత్పరమేషుభిః॥16॥

తతః పూర్ణాయతోత్సృష్టైః కృతవర్మా శిలాశితైః
సాత్యకిం త్రిభిరాహత్య ధనురేకేన చిచ్ఛిదే॥17॥

నికృత్తం తద్ధనుఃశ్రేష్ఠమపాస్య శినిపుంగవః
అన్యదాదత్త వేగేన శైనేయః సశరం ధనుః॥18॥

తదాదాయ ధనుఃశ్రేష్ఠం వరిష్ఠః సర్వధన్వినాం
ఆరోప్య చ మహావీర్యో మహాబుద్ధిర్మహాబలః॥19॥

అమృష్యమాణో ధనుషశ్ఛేదనం కృతవర్మణా
కుపితోఽతిరథః శీఘ్రం కృతవర్మాణమభ్యయాత్॥20॥

తతః సునిశితైర్బాణైర్దశభిః శినిపుంగవః
జఘాన సూతమశ్వాంశ్చ ధ్వజం చ కృతవర్మణః॥21॥

తతో రాజన్మహేష్వాసః కృతవర్మా మహారథః
హతాశ్వసూతం సంప్రేక్ష్య రథం హేమపరిష్కృతం॥22॥

రోషేణ మహతావిష్టః శూలముద్యమ్య మారిష
చిక్షేప భుజవేగేన జిఘాంసుః శినిపుంగవం॥23॥

తచ్ఛూలం సాత్వతో హ్యాజౌ నిర్భిద్య నిశితైః శరైః
చూర్ణితం పాతయామాస మోహయన్నివ మాధవం
తతోఽపరేణ భల్లేన హృద్యేనం సమతాడయత్॥24॥

స యుద్ధే యుయుధానేన హతాశ్వో హతసారథిః
కృతవర్మా కృతాస్త్రేణ ధరణీమన్వపద్యత॥25॥

తస్మిన్సాత్యకినా వీరే ద్వైరథే విరథీకృతే
సమపద్యత సర్వేషాం సైన్యానాం సుమహద్భయం॥26॥

పుత్రస్య తవ చాత్యర్థం విషాదః సమపద్యత
హతసూతే హతాశ్వే చ విరథే కృతవర్మణి॥27॥

హతాశ్వం చ సమాలక్ష్య హతసూతమరిందమం
అభ్యధావత్కృపో రాజంజిఘాంసుః శినిపుంగవం॥28॥

తమారోప్య రథోపస్థే మిషతాం సర్వధన్వినాం
అపోవాహ మహాబాహుస్తూర్ణమాయోధనాదపి॥29॥

శైనేయేఽధిష్ఠితే రాజన్విరథే కృతవర్మణి
దుర్యోధనబలం సర్వం పునరాసీత్పరాఙ్ముఖం॥30॥

తత్పరే నావబుధ్యంత సైన్యేన రజసావృతే
తావకాః ప్రద్రుతా రాజందుర్యోధనమృతే నృపం॥31॥

దుర్యోధనస్తు సంప్రేక్ష్య భగ్నం స్వబలమంతికాత్
జవేనాభ్యపతత్తూర్ణం సర్వాంశ్చైకో న్యవారయత్॥32॥

పాండూంశ్చ సర్వాన్సంక్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
శిఖండినం ద్రౌపదేయాన్పాంచాలానాం చ యే గణాః॥33॥

కేకయాన్సోమకాంశ్చైవ పాంచాలాంశ్చైవ మారిష
అసంభ్రమం దురాధర్షః శితైరస్త్రైరవారయత్॥34॥

అతిష్ఠదాహవే యత్తః పుత్రస్తవ మహాబలః
యథా యజ్ఞే మహానగ్నిర్మంత్రపూతః ప్రకాశయన్॥35॥

తం పరే నాభ్యవర్తంత మర్త్యా మృత్యుమివాహవే
అథాన్యం రథమాస్థాయ హార్దిక్యః సమపద్యత॥36॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

సంజయ ఉవాచ

పుత్రస్తు తే మహారాజ రథస్థో రథినాం వరః
దురుత్సహో బభౌ యుద్ధే యథా రుద్రః ప్రతాపవాన్॥1॥

తస్య బాణసహస్రైస్తు ప్రచ్ఛన్నా హ్యాభవన్మహీ
పరాంశ్చ సిషిచే బాణైర్ధారాభిరివ పర్వతాన్॥2॥

న చ సోఽస్తి పుమాన్కశ్చిత్పాండవానాం మహాహవే
హయో గజో రథో వాపి యోఽస్య బాణైరవిక్షతః॥3॥

యం యం హి సమరే యోధం ప్రపశ్యామి విశాం పతే
స స బాణైశ్చితోఽభూద్వై పుత్రేణ తవ భారత॥4॥

యథా సైన్యేన రజసా సముద్ధూతేన వాహినీ
ప్రత్యదృశ్యత సంఛన్నా తథా బాణైర్మహాత్మనః॥5॥

బాణభూతామపశ్యామ పృథివీం పృథివీపతే
దుర్యోధనేన ప్రకృతాం క్షిప్రహస్తేన ధన్వినా॥6॥

తేషు యోధసహస్రేషు తావకేషు పరేషు చ
ఏకో దుర్యోధనో హ్యాసీత్పుమానితి మతిర్మమ॥7॥

తత్రాద్భుతమపశ్యామ తవ పుత్రస్య విక్రమం
యదేకం సహితాః పార్థా నాత్యవర్తంత భారత॥8॥

యుధిష్ఠిరం శతేనాజౌ వివ్యాధ భరతర్షభ
భీమసేనం చ సప్తత్యా సహదేవం చ సప్తభిః॥9॥

నకులం చ చతుఃషష్ట్యా ధృష్టద్యుమ్నం చ పంచభిః
సప్తభిర్ద్రౌపదేయాంశ్చ త్రిభిర్వివ్యాధ సాత్యకిం
ధనుశ్చిచ్ఛేద భల్లేన సహదేవస్య మారిష॥10॥

తదపాస్య ధనుశ్ఛిన్నం మాద్రీపుత్రః ప్రతాపవాన్
అభ్యధావత రాజానం ప్రగృహ్యాన్యన్మహద్ధనుః
తతో దుర్యోధనం సంఖ్యే వివ్యాధ దశభిః శరైః॥11॥

నకులశ్చ తతో వీరో రాజానం నవభిః శరైః
ఘోరరూపైర్మహేష్వాసో వివ్యాధ చ ననాద చ॥12॥

సాత్యకిశ్చాపి రాజానం శరేణానతపర్వణా
ద్రౌపదేయాస్త్రిసప్తత్యా ధర్మరాజశ్చ సప్తభిః

అశీత్యా భీమసేనశ్చ శరై రాజానమార్దయత్॥13॥

సమంతాత్కీర్యమాణస్తు బాణసంఘైర్మహాత్మభిః
న చచాల మహారాజ సర్వసైన్యస్య పశ్యతః॥14॥

లాఘవం సౌష్ఠవం చాపి వీర్యం చైవ మహాత్మనః
అతి సర్వాణి భూతాని దదృశుః సర్వమానవాః॥15॥

ధార్తరాష్ట్రాస్తు రాజేంద్ర యాత్వా తు స్వల్పమంతరం
అపశ్యమానా రాజానం పర్యవర్తంత దంశితాః॥16॥

తేషామాపతతాం ఘోరస్తుములః సమజాయత
క్షుబ్ధస్య హి సముద్రస్య ప్రావృట్కాలే యథా నిశి॥17॥

సమాసాద్య రణే తే తు రాజానమపరాజితం
ప్రత్యుద్యయుర్మహేష్వాసాః పాండవానాతతాయినః॥18॥

భీమసేనం రణే క్రుద్ధం ద్రోణపుత్రో న్యవారయత్
తతో బాణైర్మహారాజ ప్రముక్తైః సర్వతోదిశం
నాజ్ఞాయంత రణే వీరా న దిశః ప్రదిశస్తథా॥19॥

తావుభౌ క్రూరకర్మాణావుభౌ భారత దుఃసహౌ
ఘోరరూపమయుధ్యేతాం కృతప్రతికృతైషిణౌ
త్రాసయంతౌ జగత్సర్వం జ్యాక్షేపవిహతత్వచౌ॥20॥

శకునిస్తు రణే వీరో యుధిష్ఠిరమపీడయత్
తస్యాశ్వాంశ్చతురో హత్వా సుబలస్య సుతో విభుః
నాదం చకార బలవాన్సర్వసైన్యాని కంపయన్॥21॥

ఏతస్మిన్నంతరే వీరం రాజానమపరాజితం
అపోవాహ రథేనాజౌ సహదేవః ప్రతాపవాన్॥22॥

అథాన్యం రథమాస్థాయ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
శకునిం నవభిర్విద్ధ్వా పునర్వివ్యాధ పంచభిః
ననాద చ మహానాదం ప్రవరః సర్వధన్వినాం॥23॥

తద్యుద్ధమభవచ్చిత్రం ఘోరరూపం చ మారిష
ఈక్షితృప్రీతిజననం సిద్ధచారణసేవితం॥24॥

ఉలూకస్తు మహేష్వాసం నకులం యుద్ధదుర్మదం
అభ్యద్రవదమేయాత్మా శరవర్షైః సమంతతః॥25॥

తథైవ నకులః శూరః సౌబలస్య సుతం రణే
శరవర్షేణ మహతా సమంతాత్పర్యవారయత్॥26॥

తౌ తత్ర సమరే వీరౌ కులపుత్రౌ మహారథౌ
యోధయంతావపశ్యేతాం పరస్పరకృతాగసౌ॥27॥

తథైవ కృతవర్మా తు శైనేయం శత్రుతాపనం
యోధయఞ్శుశుభే రాజన్బలం శక్ర ఇవాహవే॥28॥

దుర్యోధనో ధనుశ్ఛిత్త్వా ధృష్టద్యుమ్నస్య సంయుగే
అథైనం ఛిన్నధన్వానం వివ్యాధ నిశితైః శరైః॥29॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽపి సమరే ప్రగృహ్య పరమాయుధం
రాజానం యోధయామాస పశ్యతాం సర్వధన్వినాం॥30॥

తయోర్యుద్ధం మహచ్చాసీత్సంగ్రామే భరతర్షభ
ప్రభిన్నయోర్యథా సక్తం మత్తయోర్వరహస్తినోః॥31॥

గౌతమస్తు రణే క్రుద్ధో ద్రౌపదేయాన్మహాబలాన్
వివ్యాధ బహుభిః శూరః శరైః సంనతపర్వభిః॥32॥

తస్య తైరభవద్యుద్ధమింద్రియైరివ దేహినః
ఘోరరూపమసంవార్యం నిర్మర్యాదమతీవ చ॥33॥

తే చ తం పీడయామాసురింద్రియాణీవ బాలిశం
స చ తాన్ప్రతిసంరబ్ధః ప్రత్యయోధయదాహవే॥34॥

ఏవం చిత్రమభూద్యుద్ధం తస్య తైః సహ భారత
ఉత్థాయోత్థాయ హి యథా దేహినామింద్రియైర్విభో॥35॥

నరాశ్చైవ నరైః సార్ధం దంతినో దంతిభిస్తథా
హయా హయైః సమాసక్తా రథినో రథిభిస్తథా
సంకులం చాభవద్భూయో ఘోరరూపం విశాం పతే॥36॥

ఇదం చిత్రమిదం ఘోరమిదం రౌద్రమితి ప్రభో
యుద్ధాన్యాసన్మహారాజ ఘోరాణి చ బహూని చ॥37॥

తే సమాసాద్య సమరే పరస్పరమరిందమాః
వివ్యధుశ్చైవ జఘ్నుశ్చ సమాసాద్య మహాహవే॥38॥

తేషాం శస్త్రసముద్భూతం రజస్తీవ్రమదృశ్యత
ప్రవాతేనోద్ధతం రాజంధావద్భిశ్చాశ్వసాదిభిః॥39॥

రథనేమిసముద్భూతం నిఃశ్వాసైశ్చాపి దంతినాం
రజః సంధ్యాభ్రకపిలం దివాకరపథం యయౌ॥40॥

రజసా తేన సంపృక్తే భాస్కరే నిష్ప్రభీకృతే
సంఛాదితాభవద్భూమిస్తే చ శూరా మహారథాః॥41॥

ముహూర్తాదివ సంవృత్తం నీరజస్కం సమంతతః
వీరశోణితసిక్తాయాం భూమౌ భరతసత్తమ
ఉపాశామ్యత్తతస్తీవ్రం తద్రజో ఘోరదర్శనం॥42॥

తతోఽపశ్యం మహారాజ ద్వంద్వయుద్ధాని భారత
యథాప్రాగ్ర్యం యథాజ్యేష్ఠం మధ్యాహ్నే వై సుదారుణే
వర్మణాం తత్ర రాజేంద్ర వ్యదృశ్యంతోజ్జ్వలాః ప్రభాః॥43॥

శబ్దః సుతుములః సంఖ్యే శరాణాం పతతామభూత్
మహావేణువనస్యేవ దహ్యమానస్య సర్వతః॥44॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వర్తమానే తథా యుద్ధే ఘోరరూపే భయానకే
అభజ్యత బలం తత్ర తవ పుత్రస్య పాండవైః॥1॥

తాంస్తు యత్నేన మహతా సంనివార్య మహారథాన్
పుత్రస్తే యోధయామాస పాండవానామనీకినీం॥2॥

నివృత్తాః సహసా యోధాస్తవ పుత్రప్రియైషిణః
సంనివృత్తేషు తేష్వేవం యుద్ధమాసీత్సుదారుణం॥3॥

తావకానాం పరేషాం చ దేవాసురరణోపమం
పరేషాం తవ సైన్యే చ నాసీత్కశ్చిత్పరాఙ్ముఖః॥4॥

అనుమానేన యుధ్యంతే సంజ్ఞాభిశ్చ పరస్పరం
తేషాం క్షయో మహానాసీద్యుధ్యతామితరేతరం॥5॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా క్రోధేన మహతా యుతః
జిగీషమాణః సంగ్రామే ధార్తరాష్ట్రాన్సరాజకాన్॥6॥

త్రిభిః శారద్వతం విద్ధ్వా రుక్మపుంఖైః శిలాశితైః
చతుర్భిర్నిజఘానాశ్వాన్కల్యాణాన్కృతవర్మణః॥7॥

అశ్వత్థామా తు హార్దిక్యమపోవాహ యశస్వినం
అథ శారద్వతోఽష్టాభిః ప్రత్యవిధ్యద్యుధిష్ఠిరం॥8॥

తతో దుర్యోధనో రాజా రథాన్సప్తశతాన్రణే
ప్రేషయద్యత్ర రాజాసౌ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥9॥

తే రథా రథిభిర్యుక్తా మనోమారుతరంహసః
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే కౌంతేయస్య రథం ప్రతి॥10॥

తే సమంతాన్మహారాజ పరివార్య యుధిష్ఠిరం
అదృశ్యం సాయకైశ్చక్రుర్మేఘా ఇవ దివాకరం॥11॥

నామృష్యంత సుసంరబ్ధాః శిఖండిప్రముఖా రథాః
రథైరగ్ర్యజవైర్యుక్తైః కింకిణీజాలసంవృతైః
ఆజగ్మురభిరక్షంతః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥12॥

తతః ప్రవవృతే రౌద్రః సంగ్రామః శోణితోదకః
పాండవానాం కురూణాం చ యమరాష్ట్రవివర్ధనః॥13॥

రథాన్సప్తశతాన్హత్వా కురూణామాతతాయినాం
పాండవాః సహ పాంచాలైః పునరేవాభ్యవారయన్॥14॥

తత్ర యుద్ధం మహచ్చాసీత్తవ పుత్రస్య పాండవైః
న చ నస్తాదృశం దృష్టం నైవ చాపి పరిశ్రుతం॥15॥

వర్తమానే తథా యుద్ధే నిర్మర్యాదే సమంతతః
వధ్యమానేషు యోధేషు తావకేష్వితరేషు చ॥16॥

నినదత్సు చ యోధేషు శంఖవర్యైశ్చ పూరితైః
ఉత్కృష్టైః సింహనాదైశ్చ గర్జితేన చ ధన్వినాం॥17॥

అతిప్రవృద్ధే యుద్ధే చ ఛిద్యమానేషు మర్మసు
ధావమానేషు యోధేషు జయగృద్ధిషు మారిష॥18॥

సంహారే సర్వతో జాతే పృథివ్యాం శోకసంభవే
బహ్వీనాముత్తమస్త్రీణాం సీమంతోద్ధరణే తథా॥19॥

నిర్మర్యాదే తథా యుద్ధే వర్తమానే సుదారుణే
ప్రాదురాసన్వినాశాయ తదోత్పాతాః సుదారుణాః
చచాల శబ్దం కుర్వాణా సపర్వతవనా మహీ॥20॥

సదండాః సోల్ముకా రాజఞ్శీర్యమాణాః సమంతతః
ఉల్కాః పేతుర్దివో భూమావాహత్య రవిమండలం॥21॥

విష్వగ్వాతాః ప్రాదురాసన్నీచైః శర్కరవర్షిణః
అశ్రూణి ముముచుర్నాగా వేపథుశ్చాస్పృశద్భృశం॥22॥

ఏతాన్ఘోరాననాదృత్య సముత్పాతాన్సుదారుణాన్
పునర్యుద్ధాయ సంమంత్ర్య క్షత్రియాస్తస్థురవ్యథాః
రమణీయే కురుక్షేత్రే పుణ్యే స్వర్గం యియాసవః॥23॥

తతో గాంధారరాజస్య పుత్రః శకునిరబ్రవీత్
యుధ్యధ్వమగ్రతో యావత్పృష్ఠతో హన్మి పాండవాన్॥24॥

తతో నః సంప్రయాతానాం మద్రయోధాస్తరస్వినః
హృష్టాః కిలకిలాశబ్దమకుర్వంతాపరే తథా॥25॥

అస్మాంస్తు పునరాసాద్య లబ్ధలక్షా దురాసదాః
శరాసనాని ధున్వంతః శరవర్షైరవాకిరన్॥26॥

తతో హతం పరైస్తత్ర మద్రరాజబలం తదా
దుర్యోధనబలం దృష్ట్వా పునరాసీత్పరాఙ్ముఖం॥27॥

గాంధారరాజస్తు పునర్వాక్యమాహ తతో బలీ
నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞా యుధ్యధ్వం కిం సృతేన వః॥28॥

అనీకం దశసాహస్రమశ్వానాం భరతర్షభ
ఆసీద్గాంధారరాజస్య విమలప్రాసయోధినాం॥29॥

బలేన తేన విక్రమ్య వర్తమానే జనక్షయే
పృష్ఠతః పాండవానీకమభ్యఘ్నన్నిశితైః శరైః॥30॥

తదభ్రమివ వాతేన క్షిప్యమాణం సమంతతః
అభజ్యత మహారాజ పాండూనాం సుమహద్బలం॥31॥

తతో యుధిష్ఠిరః ప్రేక్ష్య భగ్నం స్వబలమంతికాత్
అభ్యచోదయదవ్యగ్రః సహదేవం మహాబలం॥32॥

అసౌ సుబలపుత్రో నో జఘనం పీడ్య దంశితః
సేనాం నిసూదయంత్యేష పశ్య పాండవ దుర్మతిం॥33॥

గచ్ఛ త్వం ద్రౌపదేయాశ్చ శకునిం సౌబలం జహి
రథానీకమహం రక్ష్యే పాంచాలసహితోఽనఘ॥34॥

గచ్ఛంతు కుంజరాః సర్వే వాజినశ్చ సహ త్వయా
పాదాతాశ్చ త్రిసాహస్రాః శకునిం సౌబలం జహి॥35॥

తతో గజాః సప్తశతాశ్చాపపాణిభిరాస్థితాః
పంచ చాశ్వసహస్రాణి సహదేవశ్చ వీర్యవాన్॥36॥

పాదాతాశ్చ త్రిసాహస్రా ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః
రణే హ్యభ్యద్రవంస్తే తు శకునిం యుద్ధదుర్మదం॥37॥

తతస్తు సౌబలో రాజన్నభ్యతిక్రమ్య పాండవాన్
జఘాన పృష్ఠతః సేనాం జయగృధ్రః ప్రతాపవాన్॥38॥

అశ్వారోహాస్తు సంరబ్ధాః పాండవానాం తరస్వినాం
ప్రావిశన్సౌబలానీకమభ్యతిక్రమ్య తాన్రథాన్॥39॥

తే తత్ర సాదినః శూరాః సౌబలస్య మహద్బలం
గజమధ్యేఽవతిష్ఠంతః శరవర్షైరవాకిరన్॥40॥

తదుద్యతగదాప్రాసమకాపురుషసేవితం
ప్రావర్తత మహద్యుద్ధం రాజందుర్మంత్రితే తవ॥41॥

ఉపారమంత జ్యాశబ్దాః ప్రేక్షకా రథినోఽభవన్
న హి స్వేషాం పరేషాం వా విశేషః ప్రత్యదృశ్యత॥42॥

శూరబాహువిసృష్టానాం శక్తీనాం భరతర్షభ
జ్యోతిషామివ సంపాతమపశ్యన్కురుపాండవాః॥43॥

ఋష్టిభిర్విమలాభిశ్చ తత్ర తత్ర విశాం పతే
సంపతంతీభిరాకాశమావృతం బహ్వశోభత॥44॥

ప్రాసానాం పతతాం రాజన్రూపమాసీత్సమంతతః
శలభానామివాకాశే తదా భరతసత్తమ॥45॥

రుధిరోక్షితసర్వాంగా విప్రవిద్ధైర్నియంతృభిః
హయాః పరిపతంతి స్మ శతశోఽథ సహస్రశః॥46॥

అన్యోన్యపరిపిష్టాశ్చ సమాసాద్య పరస్పరం
అవిక్షతాః స్మ దృశ్యంతే వమంతో రుధిరం ముఖైః॥47॥

తతోఽభవత్తమో ఘోరం సైన్యేన రజసా వృతే
తానపాక్రమతోఽద్రాక్షం తస్మాద్దేశాదరిందమాన్
అశ్వాన్రాజన్మనుష్యాంశ్చ రజసా సంవృతే సతి॥48॥

భూమౌ నిపతితాశ్చాన్యే వమంతో రుధిరం బహు
కేశాకేశిసమాలగ్నా న శేకుశ్చేష్టితుం జనాః॥49॥

అన్యోన్యమశ్వపృష్ఠేభ్యో వికర్షంతో మహాబలాః
మల్లా ఇవ సమాసాద్య నిజఘ్నురితరేతరం
అశ్వైశ్చ వ్యపకృష్యంత బహవోఽత్ర గతాసవః॥50॥

భూమౌ నిపతితాశ్చాన్యే బహవో విజయైషిణః
తత్ర తత్ర వ్యదృశ్యంత పురుషాః శూరమానినః॥51॥

రక్తోక్షితైశ్ఛిన్నభుజైరపకృష్టశిరోరుహైః
వ్యదృశ్యత మహీ కీర్ణా శతశోఽథ సహస్రశః॥52॥

దూరం న శక్యం తత్రాసీద్గంతుమశ్వేన కేనచిత్
సాశ్వారోహైర్హతైరశ్వైరావృతే వసుధాతలే॥53॥

రుధిరోక్షితసంనాహైరాత్తశస్త్రైరుదాయుధైః
నానాప్రహరణైర్ఘోరైః పరస్పరవధైషిభిః
సుసంనికృష్టైః సంగ్రామే హతభూయిష్ఠసైనికైః॥54॥

స ముహూర్తం తతో యుద్ధ్వా సౌబలోఽథ విశాం పతే
షట్సహస్రైర్హయైః శిష్టైరపాయాచ్ఛకునిస్తతః॥55॥

తథైవ పాండవానీకం రుధిరేణ సముక్షితం
షట్సహస్రైర్హయైః శిష్టైరపాయాచ్ఛ్రాంతవాహనం॥56॥

అశ్వారోహాస్తు పాండూనామబ్రువన్రుధిరోక్షితాః
సుసంనికృష్టాః సంగ్రామే భూయిష్ఠం త్యక్తజీవితాః॥57॥

నేహ శక్యం రథైర్యోద్ధుం కుత ఏవ మహాగజైః
రథానేవ రథా యాంతు కుంజరాః కుంజరానపి॥58॥

ప్రతియాతో హి శకునిః స్వమనీకమవస్థితః
న పునః సౌబలో రాజా యుద్ధమభ్యాగమిష్యతి॥59॥

తతస్తు ద్రౌపదేయాశ్చ తే చ మత్తా మహాద్విపాః
ప్రయయుర్యత్ర పాంచాల్యో ధృష్టద్యుమ్నో మహారథః॥60॥

సహదేవోఽపి కౌరవ్య రజోమేఘే సముత్థితే
ఏకాకీ ప్రయయౌ తత్ర యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః॥61॥

తతస్తేషు ప్రయాతేషు శకునిః సౌబలః పునః
పార్శ్వతోఽభ్యహనత్క్రుద్ధో ధృష్టద్యుమ్నస్య వాహినీం॥62॥

తత్పునస్తుములం యుద్ధం ప్రాణాంస్త్యక్త్వాభ్యవర్తత
తావకానాం పరేషాం చ పరస్పరవధైషిణాం॥63॥

తే హ్యన్యోన్యమవేక్షంత తస్మిన్వీరసమాగమే
యోధాః పర్యపతన్రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥64॥

అసిభిశ్ఛిద్యమానానాం శిరసాం లోకసంక్షయే
ప్రాదురాసీన్మహాశబ్దస్తాలానాం పతతామివ॥65॥

విముక్తానాం శరీరాణాం భిన్నానాం పతతాం భువి
సాయుధానాం చ బాహూనామురూణాం చ విశాం పతే

ఆసీత్కటకటాశబ్దః సుమహాన్రోమహర్షణః॥66॥

నిఘ్నంతో నిశితైః శస్త్రైర్భ్రాతౄన్పుత్రాన్సఖీనపి
యోధాః పరిపతంతి స్మ యథామిషకృతే ఖగాః॥67॥

అన్యోన్యం ప్రతిసంరబ్ధాః సమాసాద్య పరస్పరం
అహం పూర్వమహం పూర్వమితి న్యఘ్నన్సహస్రశః॥68॥

సంఘాతైరాసనభ్రష్టైరశ్వారోహైర్గతాసుభిః
హయాః పరిపతంతి స్మ శతశోఽథ సహస్రశః॥69॥

స్ఫురతాం ప్రతిపిష్టానామశ్వానాం శీఘ్రసారిణాం
స్తనతాం చ మనుష్యాణాం సంనద్ధానాం విశాం పతే॥70॥

శక్త్యృష్టిప్రాసశబ్దశ్చ తుములః సమజాయత
భిందతాం పరమర్మాణి రాజందుర్మంత్రితే తవ॥71॥

శ్రమాభిభూతాః సంరబ్ధాః శ్రాంతవాహాః పిపాసితాః
విక్షతాశ్చ శితైః శస్త్రైరభ్యవర్తంత తావకాః॥72॥

మత్తా రుధిరగంధేన బహవోఽత్ర విచేతసః
జఘ్నుః పరాన్స్వకాంశ్చైవ ప్రాప్తాన్ప్రాప్తాననంతరాన్॥73॥

బహవశ్చ గతప్రాణాః క్షత్రియా జయగృద్ధినః
భూమావభ్యపతన్రాజఞ్శరవృష్టిభిరావృతాః॥74॥

వృకగృధ్రశృగాలానాం తుములే మోదనేఽహని
ఆసీద్బలక్షయో ఘోరస్తవ పుత్రస్య పశ్యతః॥75॥

నరాశ్వకాయసంఛన్నా భూమిరాసీద్విశాం పతే
రుధిరోదకచిత్రా చ భీరూణాం భయవర్ధినీ॥76॥

అసిభిః పట్టిశైః శూలైస్తక్షమాణాః పునః పునః
తావకాః పాండవాశ్చైవ నాభ్యవర్తంత భారత॥77॥

ప్రహరంతో యథాశక్తి యావత్ప్రాణస్య ధారణం
యోధాః పరిపతంతి స్మ వమంతో రుధిరం వ్రణైః॥78॥

శిరో గృహీత్వా కేశేషు కబంధః సమదృశ్యత
ఉద్యమ్య నిశితం ఖడ్గం రుధిరేణ సముక్షితం॥79॥

అథోత్థితేషు బహుషు కబంధేషు జనాధిప
తథా రుధిరగంధేన యోధాః కశ్మలమావిశన్॥80॥

మందీభూతే తతః శబ్దే పాండవానాం మహద్బలం
అల్పావశిష్టైస్తురగైరభ్యవర్తత సౌబలః॥81॥

తతోఽభ్యధావంస్త్వరితాః పాండవా జయగృద్ధినః
పదాతయశ్చ నాగాశ్చ సాదినశ్చోద్యతాయుధాః॥82॥

కోష్ఠకీకృత్య చాప్యేనం పరిక్షిప్య చ సర్వశః
శస్త్రైర్నానావిధైర్జఘ్నుర్యుద్ధపారం తితీర్షవః॥83॥

త్వదీయాస్తాంస్తు సంప్రేక్ష్య సర్వతః సమభిద్రుతాన్
సాశ్వపత్తిద్విపరథాః పాండవానభిదుద్రువుః॥84॥

కేచిత్పదాతయః పద్భిర్ముష్టిభిశ్చ పరస్పరం
నిజఘ్నుః సమరే శూరాః క్షీణశస్త్రాస్తతోఽపతన్॥85॥

రథేభ్యో రథినః పేతుర్ద్విపేభ్యో హస్తిసాదినః
విమానేభ్య ఇవ భ్రష్టాః సిద్ధాః పుణ్యక్షయాద్యథా॥86॥

ఏవమన్యోన్యమాయస్తా యోధా జఘ్నుర్మహామృధే
పితౄన్భ్రాతౄన్వయస్యాంశ్చ పుత్రానపి తథాపరే॥87॥

ఏవమాసీదమర్యాదం యుద్ధం భరతసత్తమ
ప్రాసాసిబాణకలిలే వర్తమానే సుదారుణే॥88॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిఞ్శబ్దే మృదౌ జాతే పాండవైర్నిహతే బలే
అశ్వైః సప్తశతైః శిష్టైరుపావర్తత సౌబలః॥1॥

స యాత్వా వాహినీం తూర్ణమబ్రవీత్త్వరయన్యుధి
యుధ్యధ్వమితి సంహృష్టాః పునః పునరరిందమః
అపృచ్ఛత్క్షత్రియాంస్తత్ర క్వ ను రాజా మహారథః॥2॥

శకునేస్తు వచః శ్రుత్వా త ఊచుర్భరతర్షభ
అసౌ తిష్ఠతి కౌరవ్యో రణమధ్యే మహారథః॥3॥

యత్రైతత్సుమహచ్ఛత్రం పూర్ణచంద్రసమప్రభం
యత్రైతే సతలత్రాణా రథాస్తిష్ఠంతి దంశితాః॥4॥

యత్రైష శబ్దస్తుములః పర్జన్యనినదోపమః
తత్ర గచ్ఛ ద్రుతం రాజంస్తతో ద్రక్ష్యసి కౌరవం॥5॥

ఏవముక్తస్తు తైః శూరైః శకునిః సౌబలస్తదా
ప్రయయౌ తత్ర యత్రాసౌ పుత్రస్తవ నరాధిప
సర్వతః సంవృతో వీరైః సమరేష్వనివర్తిభిః॥6॥

తతో దుర్యోధనం దృష్ట్వా రథానీకే వ్యవస్థితం
సరథాంస్తావకాన్సర్వాన్హర్షయఞ్శకునిస్తతః॥7॥

దుర్యోధనమిదం వాక్యం హృష్టరూపో విశాం పతే
కృతకార్యమివాత్మానం మన్యమానోఽబ్రవీన్నృపం॥8॥

జహి రాజన్రథానీకమశ్వాః సర్వే జితా మయా
నాత్యక్త్వా జీవితం సంఖ్యే శక్యో జేతుం యుధిష్ఠిరః॥9॥

హతే తస్మిన్రథానీకే పాండవేనాభిపాలితే
గజానేతాన్హనిష్యామః పదాతీంశ్చేతరాంస్తథా॥10॥

శ్రుత్వా తు వచనం తస్య తావకా జయగృద్ధినః
జవేనాభ్యపతన్హృష్టాః పాండవానామనీకినీం॥11॥

సర్వే వివృతతూణీరాః ప్రగృహీతశరాసనాః
శరాసనాని ధున్వానాః సింహనాదం ప్రచక్రిరే॥12॥

తతో జ్యాతలనిర్ఘోషః పునరాసీద్విశాం పతే
ప్రాదురాసీచ్ఛరాణాం చ సుముక్తానాం సుదారుణః॥13॥

తాన్సమీపగతాందృష్ట్వా జవేనోద్యతకార్ముకాన్
ఉవాచ దేవకీపుత్రం కుంతీపుత్రో ధనంజయః॥14॥

చోదయాశ్వానసంభ్రాంతః ప్రవిశైతద్బలార్ణవం
అంతమద్య గమిష్యామి శత్రూణాం నిశితైః శరైః॥15॥

అష్టాదశ దినాన్యద్య యుద్ధస్యాస్య జనార్దన
వర్తమానస్య మహతః సమాసాద్య పరస్పరం॥16॥

అనంతకల్పా ధ్వజినీ భూత్వా హ్యేషాం మహాత్మనాం
క్షయమద్య గతా యుద్ధే పశ్య దైవం యథావిధం॥17॥

సముద్రకల్పం తు బలం ధార్తరాష్ట్రస్య మాధవ
అస్మానాసాద్య సంజాతం గోష్పదోపమమచ్యుత॥18॥

హతే భీష్మే చ సందధ్యాచ్ఛివం స్యాదిహ మాధవ
న చ తత్కృతవాన్మూఢో ధార్తరాష్ట్రః సుబాలిశః॥19॥

ఉక్తం భీష్మేణ యద్వాక్యం హితం పథ్యం చ మాధవ
తచ్చాపి నాసౌ కృతవాన్వీతబుద్ధిః సుయోధనః॥20॥

తస్మింస్తు పతితే భీష్మే ప్రచ్యుతే పృథివీతలే
న జానే కారణం కిం ను యేన యుద్ధమవర్తత॥21॥

మూఢాంస్తు సర్వథా మన్యే ధార్తరాష్ట్రాన్సుబాలిశాన్
పతితే శంతనోః పుత్రే యేఽకార్షుః సంయుగం పునః॥22॥

అనంతరం చ నిహతే ద్రోణే బ్రహ్మవిదాం వరే
రాధేయే చ వికర్ణే చ నైవాశామ్యత వైశసం॥23॥

అల్పావశిష్టే సైన్యేఽస్మిన్సూతపుత్రే చ పాతితే
సపుత్రే వై నరవ్యాఘ్రే నైవాశామ్యత వైశసం॥24॥

శ్రుతాయుషి హతే శూరే జలసంధే చ పౌరవే
శ్రుతాయుధే చ నృపతౌ నైవాశామ్యత వైశసం॥25॥

భూరిశ్రవసి శల్యే చ శాల్వే చైవ జనార్దన
ఆవంత్యేషు చ వీరేషు నైవాశామ్యత వైశసం॥26॥

జయద్రథే చ నిహతే రాక్షసే చాప్యలాయుధే
బాహ్లికే సోమదత్తే చ నైవాశామ్యత వైశసం॥27॥

భగదత్తే హతే శూరే కాంబోజే చ సుదక్షిణే
దుఃశాసనే చ నిహతే నైవాశామ్యత వైశసం॥28॥

దృష్ట్వా చ నిహతాఞ్శూరాన్పృథఙ్మాండలికాన్నృపాన్
బలినశ్చ రణే కృష్ణ నైవాశామ్యత వైశసం॥29॥

అక్షౌహిణీపతీందృష్ట్వా భీమసేనేన పాతితాన్
మోహాద్వా యది వా లోభాన్నైవాశామ్యత వైశసం॥30॥

కో ను రాజకులే జాతః కౌరవేయో విశేషతః
నిరర్థకం మహద్వైరం కుర్యాదన్యః సుయోధనాత్॥31॥

గుణతోఽభ్యధికం జ్ఞాత్వా బలతః శౌర్యతోఽపి వా
అమూఢః కో ను యుధ్యేత జానన్ప్రాజ్ఞో హితాహితం॥32॥

యన్న తస్య మనో హ్యాసీత్త్వయోక్తస్య హితం వచః
ప్రశమే పాండవైః సార్ధం సోఽన్యస్య శృణుయాత్కథం॥33॥

యేన శాంతనవో భీష్మో ద్రోణో విదుర ఏవ చ
ప్రత్యాఖ్యాతాః శమస్యార్థే కిం ను తస్యాద్య భేషజం॥34॥

మౌర్ఖ్యాద్యేన పితా వృద్ధః ప్రత్యాఖ్యాతో జనార్దన
తథా మాతా హితం వాక్యం భాషమాణా హితైషిణీ
ప్రత్యాఖ్యాతా హ్యసత్కృత్య స కస్మై రోచయేద్వచః॥35॥

కులాంతకరణో వ్యక్తం జాత ఏష జనార్దన
తథాస్య దృశ్యతే చేష్టా నీతిశ్చైవ విశాం పతే
నైష దాస్యతి నో రాజ్యమితి మే మతిరచ్యుత॥36॥

ఉక్తోఽహం బహుశస్తాత విదురేణ మహాత్మనా
న జీవందాస్యతే భాగం ధార్తరాష్ట్రః కథంచన ॥37॥

యావత్ప్రాణా ధమిష్యంతి ధార్తరాష్ట్రస్య మానద
తావద్యుష్మాస్వపాపేషు ప్రచరిష్యతి పాతకం ॥38॥

న స యుక్తోఽన్యథా జేతుమృతే యుద్ధేన మాధవ
ఇత్యబ్రవీత్సదా మాం హి విదురః సత్యదర్శనః ॥39॥

తత్సర్వమద్య జానామి వ్యవసాయం దురాత్మనః
యదుక్తం వచనం తేన విదురేణ మహాత్మనా ॥40॥

యో హి శ్రుత్వా వచః పథ్యం జామదగ్న్యాద్యథాతథం
అవామన్యత దుర్బుద్ధిర్ధ్రువం నాశముఖే స్థితః ॥41॥

ఉక్తం హి బహుభిః సిద్ధైర్జాతమాత్రే సుయోధనే
ఏనం ప్రాప్య దురాత్మానం క్షయం క్షత్రం గమిష్యతి ॥42॥

తదిదం వచనం తేషాం నిరుక్తం వై జనార్దన
క్షయం యాతా హి రాజానో దుర్యోధనకృతే భృశం ॥43॥

సోఽద్య సర్వాన్రణే యోధాన్నిహనిష్యామి మాధవ
క్షత్రియేషు హతేష్వాశు శూన్యే చ శిబిరే కృతే ॥44॥

వధాయ చాత్మనోఽస్మాభిః సంయుగం రోచయిష్యతి
తదంతం హి భవేద్వైరమనుమానేన మాధవ ॥45॥

ఏవం పశ్యామి వార్ష్ణేయ చింతయన్ప్రజ్ఞయా స్వయా
విదురస్య చ వాక్యేన చేష్టయా చ దురాత్మనః ॥46॥

సంయాహి భారతీం వీర యావద్ధన్మి శితైః శరైః
దుర్యోధనం దురాత్మానం వాహినీం చాస్య సంయుగే ॥47॥

క్షేమమద్య కరిష్యామి ధర్మరాజస్య మాధవ
హత్వైతద్దుర్బలం సైన్యం ధార్తరాష్ట్రస్య పశ్యతః ॥48॥

సంజయ ఉవాచ

అభీశుహస్తో దాశార్హస్తథోక్తః సవ్యసాచినా
తద్బలౌఘమమిత్రాణామభీతః ప్రావిశద్రణే ॥49॥

శరాసనవరం ఘోరం శక్తికంటకసంవృతం
గదాపరిఘపంథానం రథనాగమహాద్రుమం ॥50॥

హయపత్తిలతాకీర్ణం గాహమానో మహాయశాః
వ్యచరత్తత్ర గోవిందో రథేనాతిపతాకినా ॥51॥

తే హయాః పాండురా రాజన్వహంతోఽర్జునమాహవే
దిక్షు సర్వాస్వదృశ్యంత దాశార్హేణ ప్రచోదితాః ॥52॥

తతః ప్రాయాద్రథేనాజౌ సవ్యసాచీ పరంతపః
కిరఞ్శరశతాంస్తీక్ష్ణాన్వారిధారా ఇవాంబుదః ॥53॥

ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దః శరాణాం నతపర్వణాం
ఇషుభిశ్ఛాద్యమానానాం సమరే సవ్యసాచినా ॥54॥

అసజ్జంతస్తనుత్రేషు శరౌఘాః ప్రాపతన్భువి
ఇంద్రాశనిసమస్పర్శా గాండీవప్రేషితాః శరాః ॥55॥

నరాన్నాగాన్సమాహత్య హయాంశ్చాపి విశాం పతే
అపతంత రణే బాణాః పతంగా ఇవ ఘోషిణః ॥56॥

ఆసీత్సర్వమవచ్ఛన్నం గాండీవప్రేషితైః శరైః
న ప్రాజ్ఞాయంత సమరే దిశో వా ప్రదిశోఽపి వా||57||

సర్వమాసీజ్జగత్పూర్ణం పార్థనామాంకితైః శరైః
రుక్మపుంఖైస్తైలధౌతైః కర్మారపరిమార్జితైః||58||

తే దహ్యమానాః పార్థేన పావకేనేవ కుంజరాః
సమాసీదంత కౌరవ్యా వధ్యమానాః శితైః శరైః||59||

శరచాపధరః పార్థః ప్రజ్వలన్నివ భారత
దదాహ సమరే యోధాన్కక్షమగ్నిరివ జ్వలన్||60||

యథా వనాంతే వనపైర్విసృష్టః; కక్షం దహేత్కృష్ణగతిః సఘోషః
భూరిద్రుమం శుష్కలతావితానం; భృశం సమృద్ధో జ్వలనః ప్రతాపీ||61||

ఏవం స నారాచగణప్రతాపీ; శరార్చిరుచ్చావచతిగ్మతేజాః
దదాహ సర్వాం తవ పుత్రసేనా;మమృష్యమాణస్తరసా తరస్వీ||62||

తస్యేషవః ప్రాణహరాః సుముక్తా; నాసజ్జన్వై వర్మసు రుక్మపుంఖాః
న చ ద్వితీయం ప్రముమోచ బాణం; నరే హయే వా పరమద్విపే వా||63||

అనేకరూపాకృతిభిర్హి బాణై;ర్మహారథానీకమనుప్రవిశ్య
స ఏవ ఏకస్తవ పుత్రసేనాం; జఘాన దైత్యానివ వజ్రపాణిః||64||

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

సంజయ ఉవాచ

అస్యతాం యతమానానాం శూరాణామనివర్తినాం
సంకల్పమకరోన్మోఘం గాండీవేన ధనంజయః||1||

ఇంద్రాశనిసమస్పర్శానవిషహ్యాన్మహౌజసః
విసృజందృశ్యతే బాణాంధారా ముంచన్నివాంబుదః||2||

తత్సైన్యం భరతశ్రేష్ఠ వధ్యమానం కిరీటినా
సంప్రదుద్రావ సంగ్రామాత్తవ పుత్రస్య పశ్యతః||3||

హతధుర్యా రథాః కేచిద్ధతసూతాస్తథాపరే
భగ్నాక్షయుగచక్రేషాః కేచిదాసన్విశాం పతే||4||

అన్యేషాం సాయకాః క్షీణాస్తథాన్యే శరపీడితాః
అక్షతా యుగపత్కేచిత్ప్రాద్రవన్భయపీడితాః||5||

కేచిత్పుత్రానుపాదాయ హతభూయిష్ఠవాహనాః
విచుక్రుశుః పితౄనన్యే సహాయానపరే పునః||6||

బాంధవాంశ్చ నరవ్యాఘ్ర భ్రాతౄన్సంబంధినస్తథా
దుద్రువుః కేచిదుత్సృజ్య తత్ర తత్ర విశాం పతే||7||

బహవోఽత్ర భృశం విద్ధా ముహ్యమానా మహారథాః
నిష్టనంతః స్మ దృశ్యంతే పార్థబాణహతా నరాః||8||

తానన్యే రథమారోప్య సమాశ్వాస్య ముహూర్తకం
విశ్రాంతాశ్చ వితృష్ణాశ్చ పునర్యుద్ధాయ జగ్మిరే||9||

తానపాస్య గతాః కేచిత్పునరేవ యుయుత్సవః
కుర్వంతస్తవ పుత్రస్య శాసనం యుద్ధదుర్మదాః||10||

పానీయమపరే పీత్వా పర్యాశ్వాస్య చ వాహనం
వర్మాణి చ సమారోప్య కేచిద్భరతసత్తమ||11||

సమాశ్వాస్యాపరే భ్రాతౄన్నిక్షిప్య శిబిరేఽపి చ
పుత్రానన్యే పితౄనన్యే పునర్యుద్ధమరోచయన్॥12॥

సజ్జయిత్వా రథాన్కేచిద్యథాముఖ్యం విశాం పతే
ఆప్లుత్య పాండవానీకం పునర్యుద్ధమరోచయన్॥13॥

తే శూరాః కింకిణీజాలైః సమాచ్ఛన్నా బభాసిరే
త్రైలోక్యవిజయే యుక్తా యథా దైతేయదానవాః॥14॥

ఆగమ్య సహసా కేచిద్రథైః స్వర్ణవిభూషితైః
పాండవానామనీకేషు ధృష్టద్యుమ్నమయోధయన్॥15॥

ధృష్టద్యుమ్నోఽపి పాంచాల్యః శిఖండీ చ మహారథః
నాకులిశ్చ శతానీకో రథానీకమయోధయన్॥16॥

పాంచాల్యస్తు తతః క్రుద్ధః సైన్యేన మహతా వృతః
అభ్యద్రవత్సుసంరబ్ధస్తావకాన్హంతుముద్యతః॥17॥

తతస్త్వాపతతస్తస్య తవ పుత్రో జనాధిప
బాణసంఘాననేకాన్వై ప్రేషయామాస భారత॥18॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తతో రాజంస్తవ పుత్రేణ ధన్వినా
నారాచైర్బహుభిః క్షిప్రం బాహ్వోరురసి చార్పితః॥19॥

సోఽతివిద్ధో మహేష్వాసస్తోత్త్రార్దిత ఇవ ద్విపః
తస్యాశ్వాంశ్చతురో బాణైః ప్రేషయామాస మృత్యవే
సారథేశ్చాస్య భల్లేన శిరః కాయాదపాహరత్॥20॥

తతో దుర్యోధనో రాజా పృష్ఠమారుహ్య వాజినః
అపాక్రామద్ధతరథో నాతిదూరమరిందమః॥21॥

దృష్ట్వా తు హతవిక్రాంతం స్వమనీకం మహాబలః
తవ పుత్రో మహారాజ ప్రయయౌ యత్ర సౌబలః॥22॥

తతో రథేషు భగ్నేషు త్రిసాహస్రా మహాద్విపాః
పాండవాన్రథినః పంచ సమంతాత్పర్యవారయన్॥23॥

తే వృతాః సమరే పంచ గజానీకేన భారత
అశోభంత నరవ్యాఘ్రా గ్రహా వ్యాప్తా ఘనైరివ॥24॥

తతోఽర్జునో మహారాజ లబ్ధలక్షో మహాభుజః
వినిర్యయౌ రథేనైవ శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారథిః॥25॥

తైః సమంతాత్పరివృతః కుంజరైః పర్వతోపమైః
నారాచైర్విమలైస్తీక్ష్ణైర్గజానీకమపోథయత్॥26॥

తత్రైకబాణనిహతానపశ్యామ మహాగజాన్
పతితాన్పాత్యమానాంశ్చ విభిన్నాన్సవ్యసాచినా॥27॥

భీమసేనస్తు తాందృష్ట్వా నాగాన్మత్తగజోపమః
కరేణ గృహ్య మహతీం గదామభ్యపతద్బలీ
అవప్లుత్య రథాత్తూర్ణం దండపాణిరివాంతకః॥28॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా పాండవానాం మహారథం
విత్రేసుస్తావకాః సైన్యాః శకృన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః
ఆవిగ్నం చ బలం సర్వం గదాహస్తే వృకోదరే॥29॥

గదయా భీమసేనేన భిన్నకుంభాన్రజస్వలాన్
ధావమానానపశ్యామ కుంజరాన్పర్వతోపమాన్॥30॥

ప్రధావ్య కుంజరాస్తే తు భీమసేనగదాహతాః
పేతురార్తస్వరం కృత్వా ఛిన్నపక్షా ఇవాద్రయః॥31॥

తాన్భిన్నకుంభాన్సుబహూంద్రవమాణానితస్తతః
పతమానాంశ్చ సంప్రేక్ష్య విత్రేసుస్తవ సైనికాః॥32॥

యుధిష్ఠిరోఽపి సంక్రుద్ధో మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
గృధ్రపక్షైః శితైర్బాణైర్జఘ్నుర్వై గజయోధినః॥33॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు సమరే పరాజిత్య నరాధిపం
అపక్రాంతే తవ సుతే హయపృష్ఠం సమాశ్రితే॥34॥

దృష్ట్వా చ పాండవాన్సర్వాన్కుంజరైః పరివారితాన్
ధృష్టద్యుమ్నో మహారాజ సహ సర్వైః ప్రభద్రకైః
పుత్రః పాంచాలరాజస్య జిఘాంసుః కుంజరాన్యయౌ॥35॥

అదృష్ట్వా తు రథానీకే దుర్యోధనమరిందమం
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
అపృచ్ఛన్క్షత్రియాంస్తత్ర క్వ ను దుర్యోధనో గతః॥36॥

అపశ్యమానా రాజానం వర్తమానే జనక్షయే
మన్వానా నిహతం తత్ర తవ పుత్రం మహారథాః
విషణ్ణవదనా భూత్వా పర్యపృచ్ఛంత తే సుతం॥37॥

ఆహుః కేచిద్ధతే సూతే ప్రయాతో యత్ర సౌబలః
అపరే త్వబ్రువంస్తత్ర క్షత్రియా భృశవిక్షతాః॥38॥

దుర్యోధనేన కిం కార్యం ద్రక్ష్యధ్వం యది జీవతి
యుధ్యధ్వం సహితాః సర్వే కిం వో రాజా కరిష్యతి॥39॥

తే క్షత్రియాః క్షతైర్గాత్రైర్హతభూయిష్ఠవాహనాః
శరైః సంపీడ్యమానాశ్చ నాతివ్యక్తమివాబ్రువన్॥40॥

ఇదం సర్వం బలం హన్మో యేన స్మ పరివారితాః
ఏతే సర్వే గజాన్హత్వా ఉపయాంతి స్మ పాండవాః॥41॥

శ్రుత్వా తు వచనం తేషామశ్వత్థామా మహాబలః
హిత్వా పాంచాలరాజస్య తదనీకం దురుత్సహం॥42॥

కృపశ్చ కృతవర్మా చ ప్రయయుర్యత్ర సౌబలః
రథానీకం పరిత్యజ్య శూరాః సుదృఢధన్వినః॥43॥

తతస్తేషు ప్రయాతేషు ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
ఆయయుః పాండవా రాజన్వినిఘ్నంతః స్మ తావకాన్॥44॥

దృష్ట్వా తు తానాపతతః సంప్రహృష్టాన్మహారథాన్
పరాక్రాంతాంస్తతో వీరాన్నిరాశాంజీవితే తదా
వివర్ణముఖభూయిష్ఠమభవత్తావకం బలం॥45॥

పరిక్షీణాయుధాంధృష్ట్వా తానహం పరివారితాన్
రాజన్బలేన ద్వ్యంగేన త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః॥46॥

ఆత్మనాపంచమోఽయుధ్యం పాంచాలస్య బలేన హ
తస్మిందేశే వ్యవస్థాప్య యత్ర శారద్వతః స్థితః॥47॥

సంప్రయుద్ధా వయం పంచ కిరీటిశరపీడితాః
ధృష్టద్యుమ్నం మహానీకం తత్ర నోఽభూద్రణో మహాన్
జితాస్తేన వయం సర్వే వ్యపయామ రణాత్తతః॥48॥

అథాపశ్యం సాత్యకిం తముపాయాంతం మహారథం
రథైశ్చతుఃశతైర్వీరో మాం చాభ్యద్రవదాహవే॥49॥

ధృష్టద్యుమ్నాదహం ముక్తః కథంచిచ్ఛ్రాంతవాహనః
పతితో మాధవానీకం దుష్కృతీ నరకం యథా

తత్ర యుద్ధమభూద్ఘోరం ముహూర్తమతిదారుణం॥50॥

సాత్యకిస్తు మహాబాహుర్మమ హత్వా పరిచ్ఛదం
జీవగ్రాహమగృహ్ణాన్మాం మూర్ఛితం పతితం భువి॥51॥

తతో ముహూర్తాదివ తద్గజానీకమవధ్యత
గదయా భీమసేనేన నారాచైరర్జునేన చ॥52॥

ప్రతిపిష్టైర్మహానాగైః సమంతాత్పర్వతోపమైః
నాతిప్రసిద్ధేవ గతిః పాండవానామజాయత॥53॥

రథమార్గాంస్తతశ్చక్రే భీమసేనో మహాబలః
పాండవానాం మహారాజ వ్యపకర్షన్మహాగజాన్॥54॥

అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
అపశ్యంతో రథానీకే దుర్యోధనమరిందమం
రాజానం మృగయామాసుస్తవ పుత్రం మహారథం॥55॥

పరిత్యజ్య చ పాంచాలం ప్రయాతా యత్ర సౌబలః
రాజ్ఞోఽదర్శనసంవిగ్నా వర్తమానే జనక్షయే॥56॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

సంజయ ఉవాచ

గజానీకే హతే తస్మిన్పాండుపుత్రేణ భారత
వధ్యమానే బలే చైవ భీమసేనేన సంయుగే॥1॥

చరంతం చ తథా దృష్ట్వా భీమసేనమరిందమం
దండహస్తం యథా క్రుద్ధమంతకం ప్రాణహారిణం॥2॥

సమేత్య సమరే రాజన్హతశేషాః సుతాస్తవ
అదృశ్యమానే కౌరవ్యే పుత్రే దుర్యోధనే తవ
సోదర్యాః సహితా భూత్వా భీమసేనముపాద్రవన్॥3॥

దుర్మర్షణో మహారాజ జైత్రో భూరిబలో రవిః
ఇత్యేతే సహితా భూత్వా తవ పుత్రాః సమంతతః
భీమసేనమభిద్రుత్య రురుధుః సర్వతోదిశం॥4॥

తతో భీమో మహారాజ స్వరథం పునరాస్థితః
ముమోచ నిశితాన్బాణాన్పుత్రాణాం తవ మర్మసు॥5॥

తే కీర్యమాణా భీమేన పుత్రాస్తవ మహారణే
భీమసేనమపాసేధన్ప్రవణాదివ కుంజరం॥6॥

తతః క్రుద్ధో రణే భీమః శిరో దుర్మర్షణస్య హ
క్షురప్రేణ ప్రమథ్యాశు పాతయామాస భూతలే॥7॥

తతోఽపరేణ భల్లేన సర్వావరణభేదినా
శ్రుతాంతమవధీద్భీమస్తవ పుత్రం మహారథః॥8॥

జయత్సేనం తతో విద్ధ్వా నారాచేన హసన్నివ
పాతయామాస కౌరవ్యం రథోపస్థాదరిందమః
స పపాత రథాద్రాజన్భూమౌ తూర్ణం మమార చ॥9॥

శ్రుతర్వా తు తతో భీమం క్రుద్ధో వివ్యాధ మారిష
శతేన గృధ్రవాజానాం శరాణాం నతపర్వణాం॥10॥

తతః క్రుద్ధో రణే భీమో జైత్రం భూరిబలం రవిం
త్రీనేతాంస్త్రిభిరానర్ఛద్విషాగ్నిప్రతిమైః శరైః॥11॥

తే హతా న్యపతన్భూమౌ స్యందనేభ్యో మహారథాః
వసంతే పుష్పశబలా నికృత్తా ఇవ కింశుకాః॥12॥

తతోఽపరేణ తీక్ష్ణేన నారాచేన పరంతపః
దుర్విమోచనమాహత్య ప్రేషయామాస మృత్యవే॥13॥

స హతః ప్రాపతద్భూమౌ స్వరథాద్రథినాం వరః
గిరేస్తు కూటజో భగ్నో మారుతేనేవ పాదపః॥14॥

దుష్ప్రధర్షం తతశ్చైవ సుజాతం చ సుతౌ తవ
ఏకైకం న్యవధీత్సంఖ్యే ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం చమూముఖే
తౌ శిలీముఖవిద్ధాంగౌ పేతతూ రథసత్తమౌ॥15॥

తతో యతంతమపరమభివీక్ష్య సుతం తవ
భల్లేన యుధి వివ్యాధ భీమో దుర్విషహం రణే
స పపాత హతో వాహాత్పశ్యతాం సర్వధన్వినాం॥16॥

దృష్ట్వా తు నిహతాన్భ్రాతౄన్బహూనేకేన సంయుగే
అమర్షవశమాపన్నః శ్రుతర్వా భీమమభ్యయాత్॥17॥

విక్షిపన్సుమహచ్చాపం కార్తస్వరవిభూషితం
విసృజన్సాయకాంశ్చైవ విషాగ్నిప్రతిమాన్బహూన్॥18॥

స తు రాజంధనుశ్ఛిత్త్వా పాండవస్య మహామృధే
అథైనం ఛిన్నధన్వానం వింశత్యా సమవాకిరత్॥19॥

తతోఽన్యద్ధనురాదాయ భీమసేనో మహారథః
అవాకిరత్తవ సుతం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥20॥

మహదాసీత్తయోర్యుద్ధం చిత్రరూపం భయానకం
యాదృశం సమరే పూర్వం జంభవాసవయోరభూత్॥21॥

తయోస్తత్ర శరైర్ముక్తైర్యమదండనిభైః శుభైః
సమాచ్ఛన్నా ధరా సర్వా ఖం చ సర్వా దిశస్తథా॥22॥

తతః శ్రుతర్వా సంక్రుద్ధో ధనురాయమ్య సాయకైః
భీమసేనం రణే రాజన్బాహ్వోరురసి చార్పయత్॥23॥

సోఽతివిద్ధో మహారాజ తవ పుత్రేణ ధన్వినా
భీమః సంచుక్షుభే క్రుద్ధః పర్వణీవ మహోదధిః॥24॥

తతో భీమో రుషావిష్టః పుత్రస్య తవ మారిష
సారథిం చతురశ్చాశ్వాన్బాణైర్నిన్యే యమక్షయం॥25॥

విరథం తం సమాలక్ష్య విశిఖైర్లోమవాహిభిః
అవాకిరదమేయాత్మా దర్శయన్పాణిలాఘవం॥26॥

శ్రుతర్వా విరథో రాజన్నాదదే ఖడ్గచర్మణీ
అథాస్యాదదతః ఖడ్గం శతచంద్రం చ భానుమత్
క్షురప్రేణ శిరః కాయాత్పాతయామాస పాండవః॥27॥

ఛిన్నోత్తమాంగస్య తతః క్షురప్రేణ మహాత్మనః
పపాత కాయః స రథాద్వసుధామనునాదయన్॥28॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే తావకా భయమోహితాః
అభ్యద్రవంత సంగ్రామే భీమసేనం యుయుత్సవః॥29॥

తానాపతత ఏవాశు హతశేషాద్బలార్ణవాత్
దంశితః ప్రతిజగ్రాహ భీమసేనః ప్రతాపవాన్

తే తు తం వై సమాసాద్య పరివవ్రుః సమంతతః॥30॥

తతస్తు సంవృతో భీమస్తావకైర్నిశితైః శరైః
పీడయామాస తాన్సర్వాన్సహస్రాక్ష ఇవాసురాన్॥31॥

తతః పంచశతాన్హత్వా సవరూథాన్మహారథాన్
జఘాన కుంజరానీకం పునః సప్తశతం యుధి॥32॥

హత్వా దశ సహస్రాణి పత్తీనాం పరమేషుభిః
వాజినాం చ శతాన్యష్టౌ పాండవః స్మ విరాజతే॥33॥

భీమసేనస్తు కౌంతేయో హత్వా యుద్ధే సుతాంస్తవ
మేనే కృతార్థమాత్మానం సఫలం జన్మ చ ప్రభో॥34॥

తం తథా యుధ్యమానం చ వినిఘ్నంతం చ తావకాన్
ఈక్షితుం నోత్సహంతే స్మ తవ సైన్యాని భారత॥35॥

విద్రావ్య తు కురూన్సర్వాంస్తాంశ్చ హత్వా పదానుగాన్
దోర్భ్యాం శబ్దం తతశ్చక్రే త్రాసయానో మహాద్విపాన్॥36॥

హతభూయిష్ఠయోధా తు తవ సేనా విశాం పతే
కించిచ్ఛేషా మహారాజ కృపణా సమపద్యత॥37॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

సంజయ ఉవాచ

దుర్యోధనో మహారాజ సుదర్శశ్చాపి తే సుతః
హతశేషౌ తదా సంఖ్యే వాజిమధ్యే వ్యవస్థితౌ॥1॥

తతో దుర్యోధనం దృష్ట్వా వాజిమధ్యే వ్యవస్థితం
ఉవాచ దేవకీపుత్రః కుంతీపుత్రం ధనంజయం॥2॥

శత్రవో హతభూయిష్ఠా జ్ఞాతయః పరిపాలితాః
గృహీత్వా సంజయం చాసౌ నివృత్తః శినిపుంగవః॥3॥

పరిశ్రాంతశ్చ నకులః సహదేవశ్చ భారత
యోధయిత్వా రణే పాపాంధార్తరాష్ట్రపదానుగాన్॥4॥

సుయోధనమభిత్యజ్య త్రయ ఏతే వ్యవస్థితాః
కృపశ్చ కృతవర్మా చ ద్రౌణిశ్చైవ మహారథః॥5॥

అసౌ తిష్ఠతి పాంచాల్యః శ్రియా పరమయా యుతః
దుర్యోధనబలం హత్వా సహ సర్వైః ప్రభద్రకైః॥6॥

అసౌ దుర్యోధనః పార్థ వాజిమధ్యే వ్యవస్థితః
ఛత్రేణ ధ్రియమాణేన ప్రేక్షమాణో ముహుర్ముహుః॥7॥

ప్రతివ్యూహ్య బలం సర్వం రణమధ్యే వ్యవస్థితః
ఏనం హత్వా శితైర్బాణైః కృతకృత్యో భవిష్యసి॥8॥

గజానీకం హతం దృష్ట్వా త్వాం చ ప్రాప్తమరిందమ
యావన్న విద్రవంత్యేతే తావజ్జహి సుయోధనం॥9॥

యాతు కశ్చిత్తు పాంచాల్యం క్షిప్రమాగమ్యతామితి
పరిశ్రాంతబలస్తాత నైష ముచ్యేత కిల్బిషీ॥10॥

తవ హత్వా బలం సర్వం సంగ్రామే ధృతరాష్ట్రజః
జితాన్పాండుసుతాన్మత్వా రూపం ధారయతే మహత్॥11॥

నిహతం స్వబలం దృష్ట్వా పీడితం చాపి పాండవైః
ధ్రువమేష్యతి సంగ్రామే వధాయైవాత్మనో నృపః॥12॥

ఏవముక్తః ఫల్గునస్తు కృష్ణం వచనమబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రసుతాః సర్వే హతా భీమేన మానద
యావేతావాస్థితౌ కృష్ణ తావద్య న భవిష్యతః॥13॥

హతో భీష్మో హతో ద్రోణః కర్ణో వైకర్తనో హతః
మద్రరాజో హతః శల్యో హతః కృష్ణ జయద్రథః॥14॥

హయాః పంచశతాః శిష్టాః శకునేః సౌబలస్య చ
రథానాం తు శతే శిష్టే ద్వే ఏవ తు జనార్దన
దంతినాం చ శతం సాగ్రం త్రిసాహస్రాః పదాతయః॥15॥

అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ త్రిగర్తాధిపతిస్తథా
ఉలూకః శకునిశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః॥16॥

ఏతద్బలమభూచ్ఛేషం ధార్తరాష్ట్రస్య మాధవ
మోక్షో న నూనం కాలాద్ధి విద్యతే భువి కస్యచిత్॥17॥

తథా వినిహతే సైన్యే పశ్య దుర్యోధనం స్థితం
అద్యాహ్నా హి మహారాజో హతామిత్రో భవిష్యతి॥18॥

న హి మే మోక్ష్యతే కశ్చిత్పరేషామితి చింతయే
యే త్వద్య సమరం కృష్ణ న హాస్యంతి రణోత్కటాః
తాన్వై సర్వాన్హనిష్యామి యద్యపి స్యురమానుషాః॥19॥

అద్య యుద్ధే సుసంక్రుద్ధో దీర్ఘం రాజ్ఞః ప్రజాగరం
అపనేష్యామి గాంధారం పాతయిత్వా శితైః శరైః॥20॥

నికృత్యా వై దురాచారో యాని రత్నాని సౌబలః
సభాయామహరద్ద్యూతే పునస్తాన్యాహరామ్యహం॥21॥

అద్య తా అపి వేత్స్యంతి సర్వా నాగపురస్త్రియః
శ్రుత్వా పతీంశ్చ పుత్రాంశ్చ పాండవైర్నిహతాన్యుధి॥22॥

సమాప్తమద్య వై కర్మ సర్వం కృష్ణ భవిష్యతి
అద్య దుర్యోధనో దీప్తాం శ్రియం ప్రాణాంశ్చ త్యక్ష్యతి॥23॥

నాపయాతి భయాత్కృష్ణ సంగ్రామాద్యది చేన్మమ
నిహతం విద్ధి వార్ష్ణేయ ధార్తరాష్ట్రం సుబాలిశం॥24॥

మమ హ్యేతదశక్తం వై వాజివృందమరిందమ
సోఢుం జ్యాతలనిర్ఘోషం యాహి యావన్నిహన్మ్యహం॥25॥

ఏవముక్తస్తు దాశార్హః పాండవేన యశస్వినా
అచోదయద్ధయాన్రాజందుర్యోధనబలం ప్రతి॥26॥

తదనీకమభిప్రేక్ష్య త్రయః సజ్జా మహారథాః
భీమసేనోఽర్జునశ్చైవ సహదేవశ్చ మారిష
ప్రయయుః సింహనాదేన దుర్యోధనజిఘాంసయా॥27॥

తాన్ప్రేక్ష్య సహితాన్సర్వాంజవేనోద్యతకార్ముకాన్
సౌబలోఽభ్యద్రవద్యుద్ధే పాండవానాతతాయినః॥28॥

సుదర్శనస్తవ సుతో భీమసేనం సమభ్యయాత్
సుశర్మా శకునిశ్చైవ యుయుధాతే కిరీటినా
సహదేవం తవ సుతో హయపృష్ఠగతోఽభ్యయాత్॥29॥

తతో హ్యయత్నతః క్షిప్రం తవ పుత్రో జనాధిప
ప్రాసేన సహదేవస్య శిరసి ప్రాహరద్భృశం॥30॥

సోపావిశద్రథోపస్థే తవ పుత్రేణ తాడితః
రుధిరాప్లుతసర్వాంగ ఆశీవిష ఇవ శ్వసన్॥31॥

ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం సహదేవో విశాం పతే
దుర్యోధనం శరైస్తీక్ష్ణైః సంక్రుద్ధః సమవాకిరత్॥32॥

పార్థోఽపి యుధి విక్రమ్య కుంతీపుత్రో ధనంజయః
శూరాణామశ్వపృష్ఠేభ్యః శిరాంసి నిచకర్త హ॥33॥

తదనీకం తదా పార్థో వ్యధమద్బహుభిః శరైః
పాతయిత్వా హయాన్సర్వాంస్త్రిగర్తానాం రథాన్యయౌ॥34॥

తతస్తే సహితా భూత్వా త్రిగర్తానాం మహారథాః
అర్జునం వాసుదేవం చ శరవర్షైరవాకిరన్॥35॥

సత్యకర్మాణమాక్షిప్య క్షురప్రేణ మహాయశాః
తతోఽస్య స్యందనస్యేషాం చిచ్ఛిదే పాండునందనః॥36॥

శిలాశితేన చ విభో క్షురప్రేణ మహాయశాః
శిరశ్చిచ్ఛేద ప్రహసంస్తప్తకుండలభూషణం॥37॥

సత్యేషుమథ చాదత్త యోధానాం మిషతాం తతః
యథా సింహో వనే రాజన్మృగం పరిబుభుక్షితః॥38॥

తం నిహత్య తతః పార్థః సుశర్మాణం త్రిభిః శరైః
విద్ధ్వా తానహనత్సర్వాన్రథాన్రుక్మవిభూషితాన్ ||39||

తతస్తు ప్రత్వరన్పార్థో దీర్ఘకాలం సుసంభృతం
ముంచన్క్రోధవిషం తీక్ష్ణం ప్రస్థలాధిపతిం ప్రతి ||40||

తమర్జునః పృషత్కానాం శతేన భరతర్షభ
పూరయిత్వా తతో వాహాన్న్యహనత్తస్య ధన్వినః ||41||

తతః శరం సమాదాయ యమదండోపమం శితం
సుశర్మాణం సముద్దిశ్య చిక్షేపాశు హసన్నివ ||42||

స శరః ప్రేషితస్తేన క్రోధదీప్తేన ధన్వినా
సుశర్మాణం సమాసాద్య బిభేద హృదయం రణే ||43||

స గతాసుర్మహారాజ పపాత ధరణీతలే
నందయన్పాండవాన్సర్వాన్వ్యథయంశ్చాపి తావకాన్ ||44||

సుశర్మాణం రణే హత్వా పుత్రానస్య మహారథాన్
సప్త చాష్టౌ చ త్రింశచ్చ సాయకైరనయత్క్షయం ||45||

తతోఽస్య నిశితైర్బాణైః సర్వాన్హత్వా పదానుగాన్
అభ్యగాద్భారతీం సేనాం హతశేషాం మహారథః ||46||

భీమస్తు సమరే క్రుద్ధః పుత్రం తవ జనాధిప
సుదర్శనమదృశ్యం తం శరైశ్చక్రే హసన్నివ ||47||

తతోఽస్య ప్రహసన్క్రుద్ధః శిరః కాయాదపాహరత్
క్షురప్రేణ సుతీక్ష్ణేన స హతః ప్రాపతద్భువి ||48||

తస్మింస్తు నిహతే వీరే తతస్తస్య పదానుగాః
పరివవ్రూ రణే భీమం కిరంతో విశిఖాఞ్శితాన్ ||49||

తతస్తు నిశితైర్బాణైస్తదనీకం వృకోదరః
ఇంద్రాశనిసమస్పర్శైః సమంతాత్పర్యవాకిరత్
తతః క్షణేన తద్భీమో న్యహనద్భరతర్షభ ||50||

తేషు తూత్సాద్యమానేషు సేనాధ్యక్షా మహాబలాః
భీమసేనం సమాసాద్య తతోఽయుధ్యంత భారత
తాంస్తు సర్వాఞ్శరైర్ఘోరైరవాకిరత పాండవః ||51||

తథైవ తావకా రాజన్పాండవేయాన్మహారథాన్
శరవర్షేణ మహతా సమంతాత్పర్యవారయన్ ||52||

వ్యాకులం తదభూత్సర్వం పాండవానాం పరైః సహ
తావకానాం చ సమరే పాండవేయైర్యుయుత్సతాం ||53||

తత్ర యోధాస్తదా పేతుః పరస్పరసమాహతాః
ఉభయోః సేనయో రాజన్సంశోచంతః స్మ బాంధవాన్ ||54||

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్ప్రవృత్తే సంగ్రామే నరవాజిగజక్షయే
శకునిః సౌబలో రాజన్సహదేవం సమభ్యయాత్ ||1||

తతోఽస్యాపతతస్తూర్ణం సహదేవః ప్రతాపవాన్
శరౌఘాన్ప్రేషయామాస పతంగానివ శీఘ్రగాన్

ఉలూకశ్చ రణే భీమం వివ్యాధ దశభిః శరైః॥2॥

శకునిస్తు మహారాజ భీమం విద్ధ్వా త్రిభిః శరైః
సాయకానాం నవత్యా వై సహదేవమవాకిరత్॥3॥

తే శూరాః సమరే రాజన్సమాసాద్య పరస్పరం
వివ్యధుర్నిశితైర్బాణైః కంకబర్హిణవాజితైః
స్వర్ణపుంఖైః శిలాధౌతైరా కర్ణాత్ప్రహితైః శరైః॥4॥

తేషాం చాపభుజోత్సృష్టా శరవృష్టిర్విశాం పతే
ఆచ్ఛాదయద్దిశః సర్వా ధారాభిరివ తోయదః॥5॥

తతః క్రుద్ధో రణే భీమః సహదేవశ్చ భారత
చేరతుః కదనం సంఖ్యే కుర్వంతౌ సుమహాబలౌ॥6॥

తాభ్యాం శరశతైశ్ఛన్నం తద్బలం తవ భారత
అంధకారమివాకాశమభవత్తత్ర తత్ర హ॥7॥

అశ్వైర్విపరిధావద్భిః శరచ్ఛన్నైర్విశాం పతే
తత్ర తత్ర కృతో మార్గో వికర్షద్భిర్హతాన్బహూన్॥8॥

నిహతానాం హయానాం చ సహైవ హయయోధిభిః
వర్మభిర్వినికృత్తైశ్చ ప్రాసైశ్ఛిన్నైశ్చ మారిష
సంఛన్నా పృథివీ జజ్ఞే కుసుమైః శబలా ఇవ॥9॥

యోధాస్తత్ర మహారాజ సమాసాద్య పరస్పరం
వ్యచరంత రణే క్రుద్ధా వినిఘ్నంతః పరస్పరం॥10॥

ఉద్వృత్తనయనై రోషాత్సందష్టౌష్ఠపుటైర్ముఖైః
సకుండలైర్మహీ ఛన్నా పద్మకింజల్కసంనిభైః॥11॥

భుజైశ్ఛిన్నైర్మహారాజ నాగరాజకరోపమైః
సాంగదైః సతనుత్రైశ్చ సాసిప్రాసపరశ్వధైః॥12॥

కబంధైరుత్థితైశ్ఛిన్నైర్నృత్యద్భిశ్చాపరైర్యుధి
క్రవ్యాదగణసంకీర్ణా ఘోరాభూత్పృథివీ విభో॥13॥

అల్పావశిష్టే సైన్యే తు కౌరవేయాన్మహాహవే
ప్రహృష్టాః పాండవా భూత్వా నిన్యిరే యమసాదనం॥14॥

ఏతస్మిన్నంతరే శూరః సౌబలేయః ప్రతాపవాన్
ప్రాసేన సహదేవస్య శిరసి ప్రాహరద్భృశం
స విహ్వలో మహారాజ రథోపస్థ ఉపావిశత్॥15॥

సహదేవం తథా దృష్ట్వా భీమసేనః ప్రతాపవాన్
సర్వసైన్యాని సంక్రుద్ధో వారయామాస భారత॥16॥

నిర్బిభేద చ నారాచైః శతశోఽథ సహస్రశః
వినిర్భిద్యాకరోచ్చైవ సింహనాదమరిందమ॥17॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తాః సర్వే సహయవారణాః
ప్రాద్రవన్సహసా భీతాః శకునేశ్చ పదానుగాః॥18॥

ప్రభగ్నానథ తాందృష్ట్వా రాజా దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞా యుధ్యధ్వం కిం సృతేన వః॥19॥

ఇహ కీర్తిం సమాధాయ ప్రేత్య లోకాన్సమశ్నుతే
ప్రాణాంజహాతి యో వీరో యుధి పృష్ఠమదర్శయన్॥20॥

ఏవముక్తాస్తు తే రాజ్ఞా సౌబలస్య పదానుగాః
పాండవానభ్యవర్తంత మృత్యుం కృత్వా నివర్తనం॥21॥

ద్రవద్భిస్తత్ర రాజేంద్ర కృతః శబ్దోఽతిదారుణః
క్షుబ్ధసాగరసంకాశః క్షుభితః సర్వతోఽభవత్||22||

తాంస్తదాపతతో దృష్ట్వా సౌబలస్య పదానుగాన్
ప్రత్యుద్యయుర్మహారాజ పాండవా విజయే వృతాః||23||

ప్రత్యాశ్వస్య చ దుర్ధర్షః సహదేవో విశాం పతే
శకునిం దశభిర్విద్ధ్వా హయాంశ్చాస్య త్రిభిః శరైః
ధనుశ్చిచ్ఛేద చ శరైః సౌబలస్య హసన్నివ||24||

అథాన్యద్ధనురాదాయ శకునిర్యుద్ధదుర్మదః
వివ్యాధ నకులం షష్ట్యా భీమసేనం చ సప్తభిః||25||

ఉలూకోఽపి మహారాజ భీమం వివ్యాధ సప్తభిః
సహదేవం చ సప్తత్యా పరీప్సన్పితరం రణే||26||

తం భీమసేనః సమరే వివ్యాధ నిశితైః శరైః
శకునిం చ చతుఃషష్ట్యా పార్శ్వస్థాంశ్చ త్రిభిస్త్రిభిః||27||

తే హన్యమానా భీమేన నారాచైస్తైలపాయితైః
సహదేవం రణే క్రుద్ధాశ్ఛాదయఞ్శరవృష్టిభిః
పర్వతం వారిధారాభిః సవిద్యుత ఇవాంబుదాః||28||

తతోఽస్యాపతతః శూరః సహదేవః ప్రతాపవాన్
ఉలూకస్య మహారాజ భల్లేనాపాహరచ్ఛిరః||29||

స జగామ రథాద్భూమిం సహదేవేన పాతితః
రుధిరాప్లుతసర్వాంగో నందయన్పాండవాన్యుధి||30||

పుత్రం తు నిహతం దృష్ట్వా శకునిస్తత్ర భారత
సాశ్రుకంఠో వినిఃశ్వస్య క్షత్తుర్వాక్యమనుస్మరన్||31||

చింతయిత్వా ముహూర్తం స బాష్పపూర్ణేక్షణః శ్వసన్
సహదేవం సమాసాద్య త్రిభిర్వివ్యాధ సాయకైః||32||

తానపాస్య శరాన్ముక్తాఞ్శరసంఘైః ప్రతాపవాన్
సహదేవో మహారాజ ధనుశ్చిచ్ఛేద సంయుగే||33||

ఛిన్నే ధనుషి రాజేంద్ర శకునిః సౌబలస్తదా
ప్రగృహ్య విపులం ఖడ్గం సహదేవాయ ప్రాహిణోత్||34||

తమాపతంతం సహసా ఘోరరూపం విశాం పతే
ద్విధా చిచ్ఛేద సమరే సౌబలస్య హసన్నివ||35||

అసిం దృష్ట్వా ద్విధా ఛిన్నం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
ప్రాహిణోత్సహదేవాయ సా మోఘా న్యపతద్భువి||36||

తతః శక్తిం మహాఘోరాం కాలరాత్రిమివోద్యతాం
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధః పాండవం ప్రతి సౌబలః||37||

తామాపతంతీం సహసా శరైః కాంచనభూషణైః
త్రిధా చిచ్ఛేద సమరే సహదేవో హసన్నివ||38||

సా పపాత త్రిధా ఛిన్నా భూమౌ కనకభూషణా
శీర్యమాణా యథా దీప్తా గగనాద్వై శతహ్రదా||39||

శక్తిం వినిహతాం దృష్ట్వా సౌబలం చ భయార్దితం
దుద్రువుస్తావకాః సర్వే భయే జాతే ససౌబలాః||40||

అథోత్క్రుష్టం మహద్ధ్యాసీత్పాండవైర్జితకాశిభిః
ధార్తరాష్ట్రాస్తతః సర్వే ప్రాయశో విముఖాభవన్||41||

తాన్వై విమనసో దృష్ట్వా మాద్రీపుత్రః ప్రతాపవాన్
శరైరనేకసాహస్రైర్వారయామాస సంయుగే॥42॥

తతో గాంధారకైర్గుప్తం పృష్ఠై రశ్వైర్జయే ధృతం
ఆససాద రణే యాంతం సహదేవోఽథ సౌబలం॥43॥

స్వమంశమవశిష్టం స సంస్మృత్య శకునిం నృప
రథేన కాంచనాంగేన సహదేవః సమభ్యయాత్
అధిజ్యం బలవత్కృత్వా వ్యాక్షిపన్సుమహద్ధనుః॥44॥

స సౌబలమభిద్రుత్య గృధ్రపత్రైః శిలాశితైః
భృశమభ్యహనత్క్రుద్ధస్తోత్త్రైరివ మహాద్విపం॥45॥

ఉవాచ చైనం మేధావీ నిగృహ్య స్మారయన్నివ
క్షత్రధర్మే స్థితో భూత్వా యుధ్యస్వ పురుషో భవ॥46॥

యత్తదా హృష్యసే మూఢ గ్లహన్నక్షైః సభాతలే
ఫలమద్య ప్రపద్యస్వ కర్మణస్తస్య దుర్మతే॥47॥

నిహతాస్తే దురాత్మానో యేఽస్మానవహసన్పురా
దుర్యోధనః కులాంగారః శిష్టస్త్వం తస్య మాతులః॥48॥

అద్య తే విహనిష్యామి క్షురేణోన్మథితం శిరః
వృక్షాత్ఫలమివోద్ధృత్య లగుడేన ప్రమాథినా॥49॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ సహదేవో మహాబలః
సంక్రుద్ధో నరశార్దూలో వేగేనాభిజగామ హ॥50॥

అభిగమ్య తు దుర్ధర్షః సహదేవో యుధాం పతిః
వికృష్య బలవచ్చాపం క్రోధేన ప్రహసన్నివ॥51॥

శకునిం దశభిర్విద్ధ్వా చతుర్భిశ్చాస్య వాజినః
ఛత్రం ధ్వజం ధనుశ్చాస్య ఛిత్త్వా సింహ ఇవానదత్॥52॥

ఛిన్నధ్వజధనుశ్ఛత్రః సహదేవేన సౌబలః
తతో విద్ధశ్చ బహుభిః సర్వమర్మసు సాయకైః॥53॥

తతో భూయో మహారాజ సహదేవః ప్రతాపవాన్
శకునేః ప్రేషయామాస శరవృష్టిం దురాసదాం॥54॥

తతస్తు క్రుద్ధః సుబలస్య పుత్రో; మాద్రీసుతం సహదేవం విమర్దే
ప్రాసేన జాంబూనదభూషణేన; జిఘాంసురేకోఽభిపపాత శీఘ్రం॥55॥

మాద్రీసుతస్తస్య సముద్యతం తం; ప్రాసం సువృత్తౌ చ భుజౌ రణాగ్రే
భల్లైస్త్రిభిర్యుగపత్సంచకర్త; ననాద చోచ్చైస్తరసాజిమధ్యే॥56॥

తస్యాశుకారీ సుసమాహితేన; సువర్ణపుంఖేన దృఢాయసేన
భల్లేన సర్వావరణాతిగేన; శిరః శరీరాత్ప్రమమాథ భూయః॥57॥

శరేణ కార్తస్వరభూషితేన; దివాకరాభేన సుసంశితేన
హృతోత్తమాంగో యుధి పాండవేన; పపాత భూమౌ సుబలస్య పుత్రః॥58॥

స తచ్ఛిరో వేగవతా శరేణ; సువర్ణపుంఖేన శిలాశితేన
ప్రావేరయత్కుపితః పాండుపుత్రో; యత్తత్కురూణామనయస్య మూలం॥59॥

హృతోత్తమాంగం శకునిం సమీక్ష్య; భూమౌ శయానం రుధిరార్ద్రగాత్రం
యోధాస్త్వదీయా భయనష్టసత్త్వా; దిశః ప్రజగ్ముః ప్రగృహీతశస్త్రాః॥60॥

విప్రద్రుతాః శుష్కముఖా విసంజ్ఞా; గాండీవఘోషేణ సమాహతాశ్చ
భయార్దితా భగ్నరథాశ్వనాగాః; పదాతయశ్చైవ సధార్తరాష్ట్రాః॥61॥

తతో రథాచ్ఛకునిం పాతయిత్వా; ముదాన్వితా భారత పాండవేయాః
శంఖాన్ప్రదధ్ముః సమరే ప్రహృష్టాః; సకేశవాః సైనికాన్హర్షయంతః॥62॥

తం చాపి సర్వే ప్రతిపూజయంతో; హృష్టా బ్రువాణాః సహదేవమాజౌ
దిష్ట్యా హతో నైకృతికో దురాత్మా; సహాత్మజో వీర రణే త్వయేతి॥63॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతః క్రుద్ధా మహారాజ సౌబలస్య పదానుగాః
త్యక్త్వా జీవితమాక్రందే పాండవాన్పర్యవారయన్॥1॥

తానర్జునః ప్రత్యగృహ్ణాత్సహదేవజయే ధృతః
భీమసేనశ్చ తేజస్వీ క్రుద్ధాశీవిషదర్శనః॥2॥

శక్త్యృష్టిప్రాసహస్తానాం సహదేవం జిఘాంసతాం
సంకల్పమకరోన్మోఘం గాండీవేన ధనంజయః॥3॥

ప్రగృహీతాయుధాన్బాహూన్యోధానామభిధావతాం
భల్లైశ్చిచ్ఛేద బీభత్సుః శిరాంస్యపి హయానపి॥4॥

తే హతాః ప్రత్యపద్యంత వసుధాం విగతాసవః
త్వరితా లోకవీరేణ ప్రహతాః సవ్యసాచినా॥5॥

తతో దుర్యోధనో రాజా దృష్ట్వా స్వబలసంక్షయం
హతశేషాన్సమానీయ క్రుద్ధో రథశతాన్విభో॥6॥

కుంజరాంశ్చ హయాంశ్చైవ పాదాతాంశ్చ పరంతప
ఉవాచ సహితాన్సర్వాంధార్తరాష్ట్ర ఇదం వచః॥7॥

సమాసాద్య రణే సర్వాన్పాండవాన్ససుహృద్గణాన్
పాంచాల్యం చాపి సబలం హత్వా శీఘ్రం నివర్తత॥8॥

తస్య తే శిరసా గృహ్య వచనం యుద్ధదుర్మదాః
ప్రత్యుద్యయూ రణే పార్థాంస్తవ పుత్రస్య శాసనాత్॥9॥

తానభ్యాపతతః శీఘ్రం హతశేషాన్మహారణే
శరైరాశీవిషాకారైః పాండవాః సమవాకిరన్॥10॥

తత్సైన్యం భరతశ్రేష్ఠ ముహూర్తేన మహాత్మభిః
అవధ్యత రణం ప్రాప్య త్రాతారం నాభ్యవిందత
ప్రతిష్ఠమానం తు భయాన్నావతిష్ఠత దంశితం॥11॥

అశ్వైర్విపరిధావద్భిః సైన్యేన రజసా వృతే
న ప్రాజ్ఞాయంత సమరే దిశశ్చ ప్రదిశస్తథా॥12॥

తతస్తు పాండవానీకాన్నిఃసృత్య బహవో జనాః
అభ్యఘ్నంస్తావకాన్యుద్ధే ముహూర్తాదివ భారత
తతో నిఃశేషమభవత్తత్సైన్యం తవ భారత॥13॥

అక్షౌహిణ్యః సమేతాస్తు తవ పుత్రస్య భారత
ఏకాదశ హతా యుద్ధే తాః ప్రభో పాండుసృంజయైః॥14॥

తేషు రాజసహస్రేషు తావకేషు మహాత్మసు
ఏకో దుర్యోధనో రాజన్నదృశ్యత భృశం క్షతః॥15॥

తతో వీక్ష్య దిశః సర్వా దృష్ట్వా శూన్యాం చ మేదినీం
విహీనః సర్వయోధైశ్చ పాండవాన్వీక్ష్య సంయుగే॥16॥

ముదితాన్సర్వసిద్ధార్థాన్నర్దమానాన్సమంతతః
బాణశబ్దరవాంశ్చైవ శ్రుత్వా తేషాం మహాత్మనాం॥17॥

దుర్యోధనో మహారాజ కశ్మలేనాభిసంవృతః
అపయానే మనశ్చక్రే విహీనబలవాహనః॥18॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నిహతే మామకే సైన్యే నిఃశేషే శిబిరే కృతే
పాండవానాం బలం సూత కిం ను శేషమభూత్తదా
ఏతన్మే పృచ్ఛతో బ్రూహి కుశలో హ్యసి సంజయ॥19॥

యచ్చ దుర్యోధనో మందః కృతవాంస్తనయో మమ
బలక్షయం తథా దృష్ట్వా స ఏకః పృథివీపతిః॥20॥

సంజయ ఉవాచ

రథానాం ద్వే సహస్రే తు సప్త నాగశతాని చ
పంచ చాశ్వసహస్రాణి పత్తీనాం చ శతం శతాః॥21॥

ఏతచ్ఛేషమభూద్రాజన్పాండవానాం మహద్బలం
పరిగృహ్య హి యద్యుద్ధే ధృష్టద్యుమ్నో వ్యవస్థితః॥22॥

ఏకాకీ భరతశ్రేష్ఠ తతో దుర్యోధనో నృపః
నాపశ్యత్సమరే కంచిత్సహాయం రథినాం వరః॥23॥

నర్దమానాన్పరాంశ్చైవ స్వబలస్య చ సంక్షయం
హతం స్వహయముత్సృజ్య ప్రాఙ్ముఖః ప్రాద్రవద్భయాత్॥24॥

ఏకాదశచమూభర్తా పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
గదామాదాయ తేజస్వీ పదాతిః ప్రస్థితో హ్రదం॥25॥

నాతిదూరం తతో గత్వా పద్భ్యామేవ నరాధిపః
సస్మార వచనం క్షత్తుర్ధర్మశీలస్య ధీమతః॥26॥

ఇదం నూనం మహాప్రాజ్ఞో విదురో దృష్టవాన్పురా
మహద్వైశసమస్మాకం క్షత్రియాణాం చ సంయుగే॥27॥

ఏవం విచింతయానస్తు ప్రవివిక్షుర్హ్రదం నృపః
దుఃఖసంతప్తహృదయో దృష్ట్వా రాజన్బలక్షయం॥28॥

పాండవాశ్చ మహారాజ ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
అభ్యధావంత సంక్రుద్ధాస్తవ రాజన్బలం ప్రతి॥29॥

శక్త్యృష్టిప్రాసహస్తానాం బలానామభిగర్జతాం
సంకల్పమకరోన్మోఘం గాండీవేన ధనంజయః॥30॥

తాన్హత్వా నిశితైర్బాణైః సామాత్యాన్సహ బంధుభిః
రథే శ్వేతహయే తిష్ఠన్నర్జునో బహ్వశోభత॥31॥

సుబలస్య హతే పుత్రే సవాజిరథకుంజరే
మహావనమివ ఛిన్నమభవత్తావకం బలం॥32॥

అనేకశతసాహస్రే బలే దుర్యోధనస్య హ
నాన్యో మహారథో రాజంజీవమానో వ్యదృశ్యత॥33॥

ద్రోణపుత్రాదృతే వీరాత్తథైవ కృతవర్మణః
కృపాచ్చ గౌతమాద్రాజన్పార్థివాచ్చ తవాత్మజాత్॥34॥

ధృష్టద్యుమ్నస్తు మాం దృష్ట్వా హసన్సాత్యకిమబ్రవీత్
కిమనేన గృహీతేన నానేనార్థోఽస్తి జీవతా॥35॥

ధృష్టద్యుమ్నవచః శ్రుత్వా శినేర్నప్తా మహారథః
ఉద్యమ్య నిశితం ఖడ్గం హంతుం మాముద్యతస్తదా॥36॥

తమాగమ్య మహాప్రాజ్ఞః కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
ముచ్యతాం సంజయో జీవన్న హంతవ్యః కథంచన॥37॥

ద్వైపాయనవచః శ్రుత్వా శినేర్నప్తా కృతాంజలిః
తతో మామబ్రవీన్ముక్త్వా స్వస్తి సంజయ సాధయ॥38॥

అనుజ్ఞాతస్త్వహం తేన న్యస్తవర్మా నిరాయుధః
ప్రాతిష్ఠం యేన నగరం సాయాహ్నే రుధిరోక్షితః॥39॥

క్రోశమాత్రమపక్రాంతం గదాపాణిమవస్థితం
ఏకం దుర్యోధనం రాజన్నపశ్యం భృశవిక్షతం॥40॥

స తు మామశ్రుపూర్ణాక్షో నాశక్నోదభివీక్షితుం
ఉపప్రైక్షత మాం దృష్ట్వా తదా దీనమవస్థితం॥41॥

తం చాహమపి శోచంతం దృష్ట్వైకాకినమాహవే
ముహూర్తం నాశకం వక్తుం కించిద్దుఃఖపరిప్లుతః॥42॥

తతోఽస్మై తదహం సర్వముక్తవాన్గ్రహణం తదా
ద్వైపాయనప్రసాదాచ్చ జీవతో మోక్షమాహవే॥43॥

ముహూర్తమివ చ ధ్యాత్వా ప్రతిలభ్య చ చేతనాం
భ్రాతౄంశ్చ సర్వసైన్యాని పర్యపృచ్ఛత మాం తతః॥44॥

తస్మై తదహమాచక్షం సర్వం ప్రత్యక్షదర్శివాన్
భ్రాతౄంశ్చ నిహతాన్సర్వాన్సైన్యం చ వినిపాతితం॥45॥

త్రయః కిల రథాః శిష్టాస్తావకానాం నరాధిప
ఇతి ప్రస్థానకాలే మాం కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్॥46॥

స దీర్ఘమివ నిఃశ్వస్య విప్రేక్ష్య చ పునః పునః
అంసే మాం పాణినా స్పృష్ట్వా పుత్రస్తే పర్యభాషత॥47॥

త్వదన్యో నేహ సంగ్రామే కశ్చిజ్జీవతి సంజయ
ద్వితీయం నేహ పశ్యామి ససహాయాశ్చ పాండవాః॥48॥

బ్రూయాః సంజయ రాజానం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం
దుర్యోధనస్తవ సుతః ప్రవిష్టో హ్రదమిత్యుత॥49॥

సుహృద్భిస్తాదృశైర్హీనః పుత్రైర్భ్రాతృభిరేవ చ
పాండవైశ్చ హృతే రాజ్యే కో ను జీవతి మాదృశః॥50॥

ఆచక్షేథాః సర్వమిదం మాం చ ముక్తం మహాహవాత్
అస్మింస్తోయహ్రదే సుప్తం జీవంతం భృశవిక్షతం॥51॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ ప్రావిశత్తం హ్రదం నృపః
అస్తంభయత తోయం చ మాయయా మనుజాధిపః॥52॥

తస్మిన్హ్రదం ప్రవిష్టే తు త్రీన్రథాఞ్శ్రాంతవాహనాన్
అపశ్యం సహితానేకస్తం దేశం సముపేయుషః॥53॥

కృపం శారద్వతం వీరం ద్రౌణిం చ రథినాం వరం
భోజం చ కృతవర్మాణం సహితాఞ్శరవిక్షతాన్॥54॥

తే సర్వే మామభిప్రేక్ష్య తూర్ణమశ్వానచోదయన్
ఉపయాయ చ మామూచుర్దిష్ట్యా జీవసి సంజయ॥55॥

అపృచ్ఛంశ్చైవ మాం సర్వే పుత్రం తవ జనాధిపం
కచ్చిద్దుర్యోధనో రాజా స నో జీవతి సంజయ॥56॥

ఆఖ్యాతవానహం తేభ్యస్తదా కుశలినం నృపం
తచ్చైవ సర్వమాచక్షం యన్మాం దుర్యోధనోఽబ్రవీత్
హ్రదం చైవాహమాచష్ట యం ప్రవిష్టో నరాధిపః॥57॥

అశ్వత్థామా తు తద్రాజన్నిశమ్య వచనం మమ
తం హ్రదం విపులం ప్రేక్ష్య కరుణం పర్యదేవయత్॥58॥

అహో ధిఙ్న స జానాతి జీవతోఽస్మాన్నరాధిపః
పర్యాప్తా హి వయం తేన సహ యోధయితుం పరాన్॥59॥

తే తు తత్ర చిరం కాలం విలప్య చ మహారథాః
ప్రాద్రవన్రథినాం శ్రేష్ఠా దృష్ట్వా పాండుసుతాన్రణే॥60॥

తే తు మాం రథమారోప్య కృపస్య సుపరిష్కృతం
సేనానివేశమాజగ్ముర్హతశేషాస్త్రయో రథాః॥61॥

తత్ర గుల్మాః పరిత్రస్తాః సూర్యే చాస్తమితే సతి
సర్వే విచుక్రుశుః శ్రుత్వా పుత్రాణాం తవ సంక్షయం॥62॥

తతో వృద్ధా మహారాజ యోషితాం రక్షిణో నరాః
రాజదారానుపాదాయ ప్రయయుర్నగరం ప్రతి॥63॥

తత్ర విక్రోశతీనాం చ రుదతీనాం చ సర్వశః
ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దః శ్రుత్వా తద్బలసంక్షయం॥64॥

తతస్తా యోషితో రాజన్క్రందంత్యో వై ముహుర్ముహుః
కురర్య ఇవ శబ్దేన నాదయంత్యో మహీతలం॥65॥

ఆజఘ్నుః కరజైశ్చాపి పాణిభిశ్చ శిరాంస్యుత
లులువుశ్చ తదా కేశాన్క్రోశంత్యస్తత్ర తత్ర హ॥66॥

హాహాకారవినాదిన్యో వినిఘ్నంత్య ఉరాంసి చ
క్రోశంత్యస్తత్ర రురుదుః క్రందమానా విశాం పతే॥67॥

తతో దుర్యోధనామాత్యాః సాశ్రుకంఠా భృశాతురాః
రాజదారానుపాదాయ ప్రయయుర్నగరం ప్రతి॥68॥

వేత్రజర్ఝరహస్తాశ్చ ద్వారాధ్యక్షా విశాం పతే
శయనీయాని శుభ్రాణి స్పర్ధ్యాస్తరణవంతి చ
సమాదాయ యయుస్తూర్ణం నగరం దారరక్షిణః॥69॥

ఆస్థాయాశ్వతరీయుక్తాన్స్యందనానపరే జనాః
స్వాన్స్వాందారానుపాదాయ ప్రయయుర్నగరం ప్రతి॥70॥

అదృష్టపూర్వా యా నార్యో భాస్కరేణాపి వేశ్మసు
దదృశుస్తా మహారాజ జనా యాంతీః పురం ప్రతి॥71॥

తాః స్త్రియో భరతశ్రేష్ఠ సౌకుమార్యసమన్వితాః
ప్రయయుర్నగరం తూర్ణం హతస్వజనబాంధవాః॥72॥

ఆ గోపాలావిపాలేభ్యో ద్రవంతో నగరం ప్రతి
యయుర్మనుష్యాః సంభ్రాంతా భీమసేనభయార్దితాః॥73॥

అపి చైషాం భయం తీవ్రం పార్థేభ్యోఽభూత్సుదారుణం
ప్రేక్షమాణాస్తదాన్యోన్యమాధావన్నగరం ప్రతి॥74॥

తస్మింస్తదా వర్తమానే విద్రవే భృశదారుణే
యుయుత్సుః శోకసంమూఢః ప్రాప్తకాలమచింతయత్॥75॥

జితో దుర్యోధనః సంఖ్యే పాండవైర్భీమవిక్రమైః
ఏకాదశచమూభర్తా భ్రాతరశ్చాస్య సూదితాః
హతాశ్చ కురవః సర్వే భీష్మద్రోణపురఃసరాః॥76॥

అహమేకో విముక్తస్తు భాగ్యయోగాద్యదృచ్ఛయా
విద్రుతాని చ సర్వాణి శిబిరాణి సమంతతః॥77॥

దుర్యోధనస్య సచివా యే కేచిదవశేషితాః
రాజదారానుపాదాయ వ్యధావన్నగరం ప్రతి॥78॥

ప్రాప్తకాలమహం మన్యే ప్రవేశం తైః సహాభిభో
యుధిష్ఠిరమనుజ్ఞాప్య భీమసేనం తథైవ చ॥79॥

ఏతమర్థం మహాబాహురుభయోః స న్యవేదయత్
తస్య ప్రీతోఽభవద్రాజా నిత్యం కరుణవేదితా
పరిష్వజ్య మహాబాహుర్వైశ్యాపుత్రం వ్యసర్జయత్॥80॥

తతః స రథమాస్థాయ ద్రుతమశ్వానచోదయత్
అసంభావితవాంశ్చాపి రాజదారాన్పురం ప్రతి॥81॥

తైశ్చైవ సహితః క్షిప్రమస్తం గచ్ఛతి భాస్కరే
ప్రవిష్టో హాస్తినపురం బాష్పకంఠోఽశ్రులోచనః॥82॥

అపశ్యత మహాప్రాజ్ఞం విదురం సాశ్రులోచనం
రాజ్ఞః సమీపాన్నిష్క్రాంతం శోకోపహతచేతసం॥83॥

తమబ్రవీత్సత్యధృతిః ప్రణతం త్వగ్రతః స్థితం
అస్మిన్కురుక్షయే వృత్తే దిష్ట్యా త్వం పుత్ర జీవసి॥84॥

వినా రాజ్ఞః ప్రవేశాద్వై కిమసి త్వమిహాగతః
ఏతన్మే కారణం సర్వం విస్తరేణ నివేదయ॥85॥

యుయుత్సురువాచ

నిహతే శకునౌ తాత సజ్ఞాతిసుతబాంధవే
హతశేషపరీవారో రాజా దుర్యోధనస్తతః
స్వకం స హయముత్సృజ్య ప్రాఙ్ముఖః ప్రాద్రవద్భయాత్॥86॥

అపక్రాంతే తు నృపతౌ స్కంధావారనివేశనాత్
భయవ్యాకులితం సర్వం ప్రాద్రవన్నగరం ప్రతి॥87॥

తతో రాజ్ఞః కలత్రాణి భ్రాతౄణాం చాస్య సర్వశః
వాహనేషు సమారోప్య స్త్ర్యధ్యక్షాః ప్రాద్రవన్భయాత్॥88॥

తతోఽహం సమనుజ్ఞాప్య రాజానం సహకేశవం
ప్రవిష్టో హాస్తినపురం రక్షల్లోకాద్ధి వాచ్యతాం॥89॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం వైశ్యాపుత్రేణ భాషితం
ప్రాప్తకాలమితి జ్ఞాత్వా విదురః సర్వధర్మవిత్
అపూజయదమేయాత్మా యుయుత్సుం వాక్యకోవిదం॥90॥

ప్రాప్తకాలమిదం సర్వం భవతో భరతక్షయే
అద్య త్వమిహ విశ్రాంతః శ్వోఽభిగంతా యుధిష్ఠిరం॥91॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం విదురః సర్వధర్మవిత్
యుయుత్సుం సమనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నృపక్షయం
యుయుత్సురపి తాం రాత్రిం స్వగృహే న్యవసత్తదా॥92॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

హతేషు సర్వసైన్యేషు పాండుపుత్రైః రణాజిరే
మమ సైన్యావశిష్టాస్తే కిమకుర్వత సంజయ ||1||

కృతవర్మా కృపశ్చైవ ద్రోణపుత్రశ్చ వీర్యవాన్
దుర్యోధనశ్చ మందాత్మా రాజా కిమకరోత్తదా ||2||

సంజయ ఉవాచ

సంప్రాద్రవత్సు దారేషు క్షత్రియాణాం మహాత్మనాం
విద్రుతే శిబిరే శూన్యే భృశోద్విగ్నాస్త్రయో రథాః ||3||

నిశమ్య పాండుపుత్రాణాం తదా విజయినాం స్వనం
విద్రుతం శిబిరం దృష్ట్వా సాయాహ్నే రాజగృద్ధినః
స్థానం నారోచయంస్తత్ర తతస్తే హ్రదమభ్యయుః ||4||

యుధిష్ఠిరోఽపి ధర్మాత్మా భ్రాతృభిః సహితో రణే
హృష్టః పర్యపతద్రాజందుర్యోధనవధేప్సయా ||5||

మార్గమాణాస్తు సంక్రుద్ధాస్తవ పుత్రం జయైషిణః
యత్నతోఽన్వేషమాణాస్తు నైవాపశ్యంజనాధిపం ||6||

స హి తీవ్రేణ వేగేన గదాపాణిరపాక్రమత్
తం హ్రదం ప్రావిశచ్చాపి విష్టభ్యాపః స్వమాయయా ||7||

యదా తు పాండవాః సర్వే సుపరిశ్రాంతవాహనాః
తతః స్వశిబిరం ప్రాప్య వ్యతిష్ఠన్సహసైనికాః ||8||

తతః కృపశ్చ ద్రౌణిశ్చ కృతవర్మా చ సాత్వతః
సంనివిష్టేషు పార్థేషు ప్రయాతాస్తం హ్రదం శనైః ||9||

తే తం హ్రదం సమాసాద్య యత్ర శేతే జనాధిపః
అభ్యభాషంత దుర్ధర్షం రాజానం సుప్తమంభసి ||10||

రాజన్నుత్తిష్ఠ యుధ్యస్వ సహాస్మాభిర్యుధిష్ఠిరం
జిత్వా వా పృథివీం భుంక్ష్వ హతో వా స్వర్గమాప్నుహి ||11||

తేషామపి బలం సర్వం హతం దుర్యోధన త్వయా
ప్రతిరబ్ధాశ్చ భూయిష్ఠం యే శిష్టాస్తత్ర సైనికాః ||12||

న తే వేగం విషహితుం శక్తాస్తవ విశాం పతే
అస్మాభిరభిగుప్తస్య తస్మాదుత్తిష్ఠ భారత ||13||

దుర్యోధన ఉవాచ

దిష్ట్యా పశ్యామి వో ముక్తానీదృశాత్పురుషక్షయాత్
పాండుకౌరవసంమర్దాజ్జీవమానాన్నరర్షభాన్ ||14||

విజేష్యామో వయం సర్వే విశ్రాంతా విగతక్లమాః
భవంతశ్చ పరిశ్రాంతా వయం చ భృశవిక్షతాః
ఉదీర్ణం చ బలం తేషాం తేన యుద్ధం న రోచయే ||15||

న త్వేతదద్భుతం వీరా యద్వో మహదిదం మనః
అస్మాసు చ పరా భక్తిర్న తు కాలః పరాక్రమే||16||

విశ్రమ్యైకాం నిశామద్య భవద్భిః సహితో రణే
ప్రతియోత్స్యామ్యహం శత్రూఞ్శ్వో న మేఽస్త్యత్ర సంశయః||17||

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్తోఽబ్రవీద్ద్రౌణీ రాజానం యుద్ధదుర్మదం
ఉత్తిష్ఠ రాజన్భద్రం తే విజేష్యామో రణే పరాన్||18||

ఇష్టాపూర్తేన దానేన సత్యేన చ జపేన చ
శపే రాజన్యథా హ్యద్య నిహనిష్యామి సోమకాన్||19||

మా స్మ యజ్ఞకృతాం ప్రీతిం ప్రాప్నుయాం సజ్జనోచితాం
యదీమాం రజనీం వ్యుష్టాం న నిహన్మి పరాన్రణే||20||

నాహత్వా సర్వపాంచాలాన్విమోక్ష్యే కవచం విభో
ఇతి సత్యం బ్రవీమ్యేతత్తన్మే శృణు జనాధిప||21||

తేషు సంభాషమాణేషు వ్యాధాస్తం దేశమాయయుః
మాంసభారపరిశ్రాంతాః పానీయార్థం యదృచ్ఛయా||22||

తే హి నిత్యం మహారాజ భీమసేనస్య లుబ్ధకాః
మాంసభారానుపాజహ్రుర్భక్త్యా పరమయా విభో||23||

తే తత్ర విష్ఠితాస్తేషాం సర్వం తద్వచనం రహః
దుర్యోధనవచశ్చైవ శుశ్రువుః సంగతా మిథః||24||

తేఽపి సర్వే మహేష్వాసా అయుద్ధార్థిని కౌరవే
నిర్బంధం పరమం చక్రుస్తదా వై యుద్ధకాంక్షిణః||25||

తాంస్తథా సముదీక్ష్యాథ కౌరవాణాం మహారథాన్
అయుద్ధమనసం చైవ రాజానం స్థితమంభసి||26||

తేషాం శ్రుత్వా చ సంవాదం రాజ్ఞశ్చ సలిలే సతః
వ్యాధాభ్యజానన్రాజేంద్ర సలిలస్థం సుయోధనం||27||

తే పూర్వం పాండుపుత్రేణ పృష్టా హ్యాసన్సుతం తవ
యదృచ్ఛోపగతాస్తత్ర రాజానం పరిమార్గితాః||28||

తతస్తే పాండుపుత్రస్య స్మృత్వా తద్భాషితం తదా
అన్యోన్యమబ్రువన్రాజన్మృగవ్యాధాః శనైరిదం||29||

దుర్యోధనం ఖ్యాపయామో ధనం దాస్యతి పాండవః
సువ్యక్తమితి నః ఖ్యాతో హ్రదే దుర్యోధనో నృపః||30||

తస్మాద్గచ్ఛామహే సర్వే యత్ర రాజా యుధిష్ఠిరః
ఆఖ్యాతుం సలిలే సుప్తం దుర్యోధనమమర్షణం||31||

ధృతరాష్ట్రాత్మజం తస్మై భీమసేనాయ ధీమతే
శయానం సలిలే సర్వే కథయామో ధనుర్భృతే||32||

స నో దాస్యతి సుప్రీతో ధనాని బహులాన్యుత
కిం నో మాంసేన శుష్కేణ పరిక్లిష్టేన శోషిణా||33||

ఏవముక్త్వా తతో వ్యాధాః సంప్రహృష్టా ధనార్థినః
మాంసభారానుపాదాయ ప్రయయుః శిబిరం ప్రతి||34||

పాండవాశ్చ మహారాజ లబ్ధలక్షాః ప్రహారిణః
అపశ్యమానాః సమరే దుర్యోధనమవస్థితం||35||

నికృతేస్తస్య పాపస్య తే పారం గమనేప్సవః
చారాన్సంప్రేషయామాసుః సమంతాత్తద్రణాజిరం ॥36॥

ఆగమ్య తు తతః సర్వే నష్టం దుర్యోధనం నృపం
న్యవేదయంత సహితా ధర్మరాజస్య సైనికాః ॥37॥

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా చారాణాం భరతర్షభ
చింతామభ్యగమత్తీవ్రాం నిశశ్వాస చ పార్థివః ॥38॥

అథ స్థితానాం పాండూనాం దీనానాం భరతర్షభ
తస్మాద్దేశాదపక్రమ్య త్వరితా లుబ్ధకా విభో ॥39॥

ఆజగ్ముః శిబిరం హృష్టా దృష్ట్వా దుర్యోధనం నృపం
వార్యమాణాః ప్రవిష్టాశ్చ భీమసేనస్య పశ్యతః ॥40॥

తే తు పాండవమాసాద్య భీమసేనం మహాబలం
తస్మై తత్సర్వమాచఖ్యుర్యద్వృత్తం యచ్చ వై శ్రుతం ॥41॥

తతో వృకోదరో రాజందత్త్వా తేషాం ధనం బహు
ధర్మరాజాయ తత్సర్వమాచచక్షే పరంతపః ॥42॥

అసౌ దుర్యోధనో రాజన్విజ్ఞాతో మమ లుబ్ధకైః
సంస్తభ్య సలిలం శేతే యస్యార్థే పరితప్యసే ॥43॥

తద్వచో భీమసేనస్య ప్రియం శ్రుత్వా విశాం పతే
అజాతశత్రుః కౌంతేయో హృష్టోఽభూత్సహ సోదరైః ॥44॥

తం చ శ్రుత్వా మహేష్వాసం ప్రవిష్టం సలిలహ్రదం
క్షిప్రమేవ తతోఽగచ్ఛత్పురస్కృత్య జనార్దనం ॥45॥

తతః కిలకిలాశబ్దః ప్రాదురాసీద్విశాం పతే
పాండవానాం ప్రహృష్టానాం పాంచాలానాం చ సర్వశః ॥46॥

సింహనాదాంస్తతశ్చక్రుః క్ష్వేడాంశ్చ భరతర్షభ
త్వరితాః క్షత్రియా రాజంజగ్ముర్ద్వైపాయనం హ్రదం ॥47॥

జ్ఞాతః పాపో ధార్తరాష్ట్రో దృష్టశ్చేత్యసకృద్రణే
ప్రాక్రోశన్సోమకాస్తత్ర హృష్టరూపాః సమంతతః ॥48॥

తేషామాశు ప్రయాతానాం రథానాం తత్ర వేగినాం
బభూవ తుములః శబ్దో దివస్పృక్పృథివీపతే ॥49॥

దుర్యోధనం పరీప్సంతస్తత్ర తత్ర యుధిష్ఠిరం
అన్వయుస్త్వరితాస్తే వై రాజానం శ్రాంతవాహనాః ॥50॥

అర్జునో భీమసేనశ్చ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ధృష్టద్యుమ్నశ్చ పాంచాల్యః శిఖండీ చాపరాజితః ॥51॥

ఉత్తమౌజా యుధామన్యుః సాత్యకిశ్చాపరాజితః
పాంచాలానాం చ యే శిష్టా ద్రౌపదేయాశ్చ భారత
హయాశ్చ సర్వే నాగాశ్చ శతశశ్చ పదాతయః ॥52॥

తతః ప్రాప్తో మహారాజ ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ద్వైపాయనహ్రదం ఖ్యాతం యత్ర దుర్యోధనోఽభవత్ ॥53॥

శీతామలజలం హృద్యం ద్వితీయమివ సాగరం
మాయయా సలిలం స్తభ్య యత్రాభూత్తే సుతః స్థితః ॥54॥

అత్యద్భుతేన విధినా దైవయోగేన భారత
సలిలాంతర్గతః శేతే దుర్దర్శః కస్యచిత్ప్రభో
మానుషస్య మనుష్యేంద్ర గదాహస్తో జనాధిపః ॥55॥

తతో దుర్యోధనో రాజా సలితాంతర్గతో వసన్
శుశ్రువే తుములం శబ్దం జలదోపమనిఃస్వనం॥56॥

యుధిష్ఠిరస్తు రాజేంద్ర హ్రదం తం సహ సోదరైః
ఆజగామ మహారాజ తవ పుత్రవధాయ వై॥57॥

మహతా శంఖనాదేన రథనేమిస్వనేన చ
ఉద్ధున్వంశ్చ మహారేణుం కంపయంశ్చాపి మేదినీం॥58॥

యౌధిష్ఠిరస్య సైన్యస్య శ్రుత్వా శబ్దం మహారథాః
కృతవర్మా కృపో ద్రౌణీ రాజానమిదమబ్రువన్॥59॥

ఇమే హ్యాయాంతి సంహృష్టాః పాండవా జితకాశినః
అపయాస్యామహే తావదనుజానాతు నో భవాన్॥60॥

దుర్యోధనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా తేషాం తత్ర యశస్వినాం
తథేత్యుక్త్వా హ్రదం తం వై మాయయాస్తంభయత్ప్రభో॥61॥

తే త్వనుజ్ఞాప్య రాజానం భృశం శోకపరాయణాః
జగ్ముర్దూరం మహారాజ కృపప్రభృతయో రథాః॥62॥

తే గత్వా దూరమధ్వానం న్యగ్రోధం ప్రేక్ష్య మారిష
న్యవిశంత భృశం శ్రాంతాశ్చింతయంతో నృపం ప్రతి॥63॥

విష్టభ్య సలిలం సుప్తో ధార్తరాష్ట్రో మహాబలః
పాండవాశ్చాపి సంప్రాప్తాస్తం దేశం యుద్ధమీప్సవః॥64॥

కథం ను యుద్ధం భవితా కథం రాజా భవిష్యతి
కథం ను పాండవా రాజన్ప్రతిపత్స్యంతి కౌరవం॥65॥

ఇత్యేవం చింతయంతస్తే రథేభ్యోఽశ్వాన్విముచ్య హ
తత్రాసాం చక్రిరే రాజన్కృపప్రభృతయో రథాః॥66॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తేష్వపయాతేషు రథేషు త్రిషు పాండవాః
తం హ్రదం ప్రత్యపద్యంత యత్ర దుర్యోధనోఽభవత్॥1॥

ఆసాద్య చ కురుశ్రేష్ఠ తదా ద్వైపాయనహ్రదం
స్తంభితం ధార్తరాష్ట్రేణ దృష్ట్వా తం సలిలాశయం
వాసుదేవమిదం వాక్యమబ్రవీత్కురునందనః॥2॥

పశ్యేమాం ధార్తరాష్ట్రేణ మాయామప్సు ప్రయోజితాం
విష్టభ్య సలిలం శేతే నాస్య మానుషతో భయం॥3॥

దైవీం మాయామిమాం కృత్వా సలిలాంతర్గతో హ్యయం
నికృత్యా నికృతిప్రజ్ఞో న మే జీవన్విమోక్ష్యతే॥4॥

యద్యస్య సమరే సాహ్యం కురుతే వజ్రభృత్స్వయం
తథాప్యేనం హతం యుద్ధే లోకో ద్రక్ష్యతి మాధవ॥5॥

శ్రీవాసుదేవ ఉవాచ

మాయావిన ఇమాం మాయాం మాయయా జహి భారత
మాయావీ మాయయా వధ్యః సత్యమేతద్యుధిష్ఠిర॥6॥

క్రియాభ్యుపాయైర్బహులైర్మాయామప్సు ప్రయోజ్య హ
జహి త్వం భరతశ్రేష్ఠ పాపాత్మానం సుయోధనం ॥7॥

క్రియాభ్యుపాయైరింద్రేణ నిహతా దైత్యదానవాః
క్రియాభ్యుపాయైర్బహుభిర్బలిర్బద్ధో మహాత్మనా ॥8॥

క్రియాభ్యుపాయైః పూర్వం హి హిరణ్యాక్షో మహాసురః
హిరణ్యకశిపుశ్చైవ క్రియయైవ నిషూదితౌ
వృత్రశ్చ నిహతో రాజన్క్రియయైవ న సంశయః ॥9॥

తథా పౌలస్త్యతనయో రావణో నామ రాక్షసః
రామేణ నిహతో రాజన్సానుబంధః సహానుగః
క్రియయా యోగమాస్థాయ తథా త్వమపి విక్రమ ॥10॥

క్రియాభ్యుపాయైర్నిహతో మయా రాజన్పురాతనే
తారకశ్చ మహాదైత్యో విప్రచిత్తిశ్చ వీర్యవాన్ ॥11॥

వాతాపిరిల్వలశ్చైవ త్రిశిరాశ్చ తథా విభో
సుందోపసుందావసురౌ క్రియయైవ నిషూదితౌ ॥12॥

క్రియాభ్యుపాయైరింద్రేణ త్రిదివం భుజ్యతే విభో
క్రియా బలవతీ రాజన్నాన్యత్కించిద్యుధిష్ఠిర ॥13॥

దైత్యాశ్చ దానవాశ్చైవ రాక్షసాః పార్థివాస్తథా
క్రియాభ్యుపాయైర్నిహతాః క్రియాం తస్మాత్సమాచర ॥14॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన పాండవః సంశితవ్రతః
జలస్థం తం మహారాజ తవ పుత్రం మహాబలం
అభ్యభాషత కౌంతేయః ప్రహసన్నివ భారత ॥15॥

సుయోధన కిమర్థోఽయమారంభోఽప్సు కృతస్త్వయా
సర్వం క్షత్రం ఘాతయిత్వా స్వకులం చ విశాం పతే ॥16॥

జలాశయం ప్రవిష్టోఽద్య వాంఛంజీవితమాత్మనః
ఉత్తిష్ఠ రాజన్యుధ్యస్వ సహాస్మాభిః సుయోధన ॥17॥

స చ దర్పో నరశ్రేష్ఠ స చ మానః క్వ తే గతః
యస్త్వం సంస్తభ్య సలిలం భీతో రాజన్వ్యవస్థితః ॥18॥

సర్వే త్వాం శూర ఇత్యేవ జనా జల్పంతి సంసది
వ్యర్థం తద్భవతో మన్యే శౌర్యం సలిలశాయినః ॥19॥

ఉత్తిష్ఠ రాజన్యుధ్యస్వ క్షత్రియోఽసి కులోద్భవః
కౌరవేయో విశేషేణ కులే జన్మ చ సంస్మర ॥20॥

స కథం కౌరవే వంశే ప్రశంసంజన్మ చాత్మనః
యుద్ధాద్భీతస్తతస్తోయం ప్రవిశ్య ప్రతితిష్ఠసి ॥21॥

అయుద్ధమవ్యవస్థానం నైష ధర్మః సనాతనః
అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యం రణే రాజన్పలాయనం ॥22॥

కథం పారమగత్వా హి యుద్ధే త్వం వై జిజీవిషుః
ఇమాన్నిపతితాందృష్ట్వా పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄంస్తథా ॥23॥

సంబంధినో వయస్యాంశ్చ మాతులాన్బాంధవాంస్తథా
ఘాతయిత్వా కథం తాత హ్రదే తిష్ఠసి సాంప్రతం ॥24॥

శూరమానీ న శూరస్త్వం మిథ్యా వదసి భారత
శూరోఽహమితి దుర్బుద్ధే సర్వలోకస్య శృణ్వతః॥25॥

న హి శూరాః పలాయంతే శత్రూందృష్ట్వా కథంచన
బ్రూహి వా త్వం యయా ధృత్యా శూర త్యజసి సంగరం॥26॥

స త్వముత్తిష్ఠ యుధ్యస్వ వినీయ భయమాత్మనః
ఘాతయిత్వా సర్వసైన్యం భ్రాతౄంశ్చైవ సుయోధన॥27॥

నేదానీం జీవితే బుద్ధిః కార్యా ధర్మచికీర్షయా
క్షత్రధర్మమపాశ్రిత్య త్వద్విధేన సుయోధన॥28॥

యత్తత్కర్ణముపాశ్రిత్య శకునిం చాపి సౌబలం
అమర్త్య ఇవ సంమోహాత్త్వమాత్మానం న బుద్ధవాన్॥29॥

తత్పాపం సుమహత్కృత్వా ప్రతియుధ్యస్వ భారత
కథం హి త్వద్విధో మోహాద్రోచయేత పలాయనం॥30॥

క్వ తే తత్పౌరుషం యాతం క్వ చ మానః సుయోధన
క్వ చ విక్రాంతతా యాతా క్వ చ విస్ఫూర్జితం మహత్॥31॥

క్వ తే కృతాస్త్రతా యాతా కిం చ శేషే జలాశయే
స త్వముత్తిష్ఠ యుధ్యస్వ క్షత్రధర్మేణ భారత॥32॥

అస్మాన్వా త్వం పరాజిత్య ప్రశాధి పృథివీమిమాం
అథ వా నిహతోఽస్మాభిర్భూమౌ స్వప్స్యసి భారత॥33॥

ఏష తే ప్రథమో ధర్మః సృష్టో ధాత్రా మహాత్మనా
తం కురుష్వ యథాతథ్యం రాజా భవ మహారథ॥34॥

దుర్యోధన ఉవాచ

నైతచ్చిత్రం మహారాజ యద్భీః ప్రాణినమావిశేత్
న చ ప్రాణభయాద్భీతో వ్యపయాతోఽస్మి భారత॥35॥

అరథశ్చానిషంగీ చ నిహతః పార్ష్ణిసారథిః
ఏకశ్చాప్యగణః సంఖ్యే ప్రత్యాశ్వాసమరోచయం॥36॥

న ప్రాణహేతోర్న భయాన్న విషాదాద్విశాం పతే
ఇదమంభః ప్రవిష్టోఽస్మి శ్రమాత్త్విదమనుష్ఠితం॥37॥

త్వం చాశ్వసిహి కౌంతేయ యే చాప్యనుగతాస్తవ
అహముత్థాయ వః సర్వాన్ప్రతియోత్స్యామి సంయుగే॥38॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆశ్వస్తా ఏవ సర్వే స్మ చిరం త్వాం మృగయామహే
తదిదానీం సముత్తిష్ఠ యుధ్యస్వేహ సుయోధన॥39॥

హత్వా వా సమరే పార్థాన్స్ఫీతం రాజ్యమవాప్నుహి
నిహతో వా రణేఽస్మాభిర్వీరలోకమవాప్స్యసి॥40॥

దుర్యోధన ఉవాచ

యదర్థం రాజ్యమిచ్ఛామి కురూణాం కురునందన
త ఇమే నిహతాః సర్వే భ్రాతరో మే జనేశ్వర॥41॥

క్షీణరత్నాం చ పృథివీం హతక్షత్రియపుంగవాం
నాభ్యుత్సహామ్యహం భోక్తుం విధవామివ యోషితం॥42॥

అద్యాపి త్వహమాశంసే త్వాం విజేతుం యుధిష్ఠిర
భంక్త్వా పాంచాలపాండూనాముత్సాహం భరతర్షభ॥43॥

న త్విదానీమహం మన్యే కార్యం యుద్ధేన కర్హిచిత్
ద్రోణే కర్ణే చ సంశాంతే నిహతే చ పితామహే॥44॥

అస్త్విదానీమియం రాజన్కేవలా పృథివీ తవ
అసహాయో హి కో రాజా రాజ్యమిచ్ఛేత్ప్రశాసితుం॥45॥

సుహృదస్తాదృశాన్హిత్వా పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄనపి
భవద్భిశ్చ హృతే రాజ్యే కో ను జీవేత మాదృశః॥46॥

అహం వనం గమిష్యామి హ్యజినైః ప్రతివాసితః
రతిర్హి నాస్తి మే రాజ్యే హతపక్షస్య భారత॥47॥

హతబాంధవభూయిష్ఠా హతాశ్వా హతకుంజరా
ఏషా తే పృథివీ రాజన్భుంక్ష్వైనాం విగతజ్వరః॥48॥

వనమేవ గమిష్యామి వసానో మృగచర్మణీ
న హి మే నిర్జితస్యాస్తి జీవితేఽద్య స్పృహా విభో॥49॥

గచ్ఛ త్వం భుంక్ష్వ రాజేంద్ర పృథివీం నిహతేశ్వరాం
హతయోధాం నష్టరత్నాం క్షీణవప్రాం యథాసుఖం॥50॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆర్తప్రలాపాన్మా తాత సలిలస్థః ప్రభాషథాః
నైతన్మనసి మే రాజన్వాశితం శకునేరివ॥51॥

యది చాపి సమర్థః స్యాస్త్వం దానాయ సుయోధన
నాహమిచ్ఛేయమవనిం త్వయా దత్తాం ప్రశాసితుం॥52॥

అధర్మేణ న గృహ్ణీయాం త్వయా దత్తాం మహీమిమాం
న హి ధర్మః స్మృతో రాజన్క్షత్రియస్య ప్రతిగ్రహః॥53॥

త్వయా దత్తాం న చేచ్ఛేయం పృథివీమఖిలామహం
త్వాం తు యుద్ధే వినిర్జిత్య భోక్తాస్మి వసుధామిమాం॥54॥

అనీశ్వరశ్చ పృథివీం కథం త్వం దాతుమిచ్ఛసి
త్వయేయం పృథివీ రాజన్కిం న దత్తా తదైవ హి॥55॥

ధర్మతో యాచమానానాం శమార్థం చ కులస్య నః
వార్ష్ణేయం ప్రథమం రాజన్ప్రత్యాఖ్యాయ మహాబలం॥56॥

కిమిదానీం దదాసి త్వం కో హి తే చిత్తవిభ్రమః
అభియుక్తస్తు కో రాజా దాతుమిచ్ఛేద్ధి మేదినీం॥57॥

న త్వమద్య మహీం దాతుమీశః కౌరవనందన
ఆచ్ఛేత్తుం వా బలాద్రాజన్స కథం దాతుమిచ్ఛసి
మాం తు నిర్జిత్య సంగ్రామే పాలయేమాం వసుంధరాం॥58॥

సూచ్యగ్రేణాపి యద్భూమేరపి ధ్రీయేత భారత
తన్మాత్రమపి నో మహ్యం న దదాతి పురా భవాన్॥59॥

స కథం పృథివీమేతాం ప్రదదాసి విశాం పతే
సూచ్యగ్రం నాత్యజః పూర్వం స కథం త్యజసి క్షితిం॥60॥

ఏవమైశ్వర్యమాసాద్య ప్రశాస్య పృథివీమిమాం
కో హి మూఢో వ్యవస్యేత శత్రోర్దాతుం వసుంధరాం॥61॥

త్వం తు కేవలమౌర్ఖ్యేణ విమూఢో నావబుధ్యసే
పృథివీం దాతుకామోఽపి జీవితేనాద్య మోక్ష్యసే॥62॥

అస్మాన్వా త్వం పరాజిత్య ప్రశాధి పృథివీమిమాం
అథ వా నిహతోఽస్మాభిర్వ్రజ లోకాననుత్తమాన్॥63॥

ఆవయోర్జీవతో రాజన్మయి చ త్వయి చ ధ్రువం
సంశయః సర్వభూతానాం విజయే నో భవిష్యతి॥64॥

జీవితం తవ దుష్ప్రజ్ఞ మయి సంప్రతి వర్తతే
జీవయేయం త్వహం కామం న తు త్వం జీవితుం క్షమః॥65॥

దహనే హి కృతో యత్నస్త్వయాస్మాసు విశేషతః
ఆశీవిషైర్విషైశ్చాపి జలే చాపి ప్రవేశనైః
త్వయా వినికృతా రాజన్రాజ్యస్య హరణేన చ॥66॥

ఏతస్మాత్కారణాత్పాప జీవితం తే న విద్యతే
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ యుధ్యస్వ తత్తే శ్రేయో భవిష్యతి॥67॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవం తు వివిధా వాచో జయయుక్తాః పునః పునః
కీర్తయంతి స్మ తే వీరాస్తత్ర తత్ర జనాధిప॥68॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏవం సంతర్జ్యమానస్తు మమ పుత్రో మహీపతిః
ప్రకృత్యా మన్యుమాన్వీరః కథమాసీత్పరంతపః॥1॥

న హి సంతర్జనా తేన శ్రుతపూర్వా కదాచన
రాజభావేన మాన్యశ్చ సర్వలోకస్య సోఽభవత్॥2॥

ఇయం చ పృథివీ సర్వా సమ్లేచ్ఛాటవికా భృశం
ప్రసాదాద్ధ్రియతే యస్య ప్రత్యక్షం తవ సంజయ॥3॥

స తథా తర్జ్యమానస్తు పాండుపుత్రైర్విశేషతః
విహీనశ్చ స్వకైర్భృత్యైర్నిర్జనే చావృతో భృశం॥4॥

శ్రుత్వా స కటుకా వాచో జయయుక్తాః పునః పునః
కిమబ్రవీత్పాండవేయాంస్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥5॥

సంజయ ఉవాచ

తర్జ్యమానస్తదా రాజన్నుదకస్థస్తవాత్మజః
యుధిష్ఠిరేణ రాజేంద్ర భ్రాతృభిః సహితేన హ॥6॥

శ్రుత్వా స కటుకా వాచో విషమస్థో జనాధిపః
దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య సలిలస్థః పునః పునః॥7॥

సలిలాంతర్గతో రాజా ధున్వన్హస్తౌ పునః పునః
మనశ్చకార యుద్ధాయ రాజానం చాభ్యభాషత॥8॥

యూయం ససుహృదః పార్థాః సర్వే సరథవాహనాః
అహమేకః పరిద్యూనో విరథో హతవాహనః॥9॥

ఆత్తశస్త్రై రథగతైర్బహుభిః పరివారితః
కథమేకః పదాతిః సన్నశస్త్రో యోద్ధుముత్సహే॥10॥

ఏకైకేన తు మాం యూయం యోధయధ్వం యుధిష్ఠిర
న హ్యేకో బహుభిర్వీరైర్న్యాయ్యం యోధయితుం యుధి॥11॥

విశేషతో వికవచః శ్రాంతశ్చాపః సమాశ్రితః
భృశం విక్షతగాత్రశ్చ శ్రాంతవాహనసైనికః॥12॥

న మే త్వత్తో భయం రాజన్న చ పార్థాద్వృకోదరాత్
ఫల్గునాద్వాసుదేవాద్వా పాంచాలేభ్యోఽథ వా పునః॥13॥

యమాభ్యాం యుయుధానాద్వా యే చాన్యే తవ సైనికాః
ఏకః సర్వానహం క్రుద్ధో న తాన్యోద్ధుమిహోత్సహే॥14॥

ధర్మమూలా సతాం కీర్తిర్మనుష్యాణాం జనాధిప
ధర్మం చైవేహ కీర్తిం చ పాలయన్ప్రబ్రవీమ్యహం॥15॥

అహముత్థాయ వః సర్వాన్ప్రతియోత్స్యామి సంయుగే
అన్వంశాభ్యాగతాన్సర్వానృతూన్సంవత్సరో యథా॥16॥

అద్య వః సరథాన్సాశ్వానశస్త్రో విరథోఽపి సన్
నక్షత్రాణీవ సర్వాణి సవితా రాత్రిసంక్షయే
తేజసా నాశయిష్యామి స్థిరీభవత పాండవాః॥17॥

అద్యానృణ్యం గమిష్యామి క్షత్రియాణాం యశస్వినాం
బాహ్లీకద్రోణభీష్మాణాం కర్ణస్య చ మహాత్మనః॥18॥

జయద్రథస్య శూరస్య భగదత్తస్య చోభయోః
మద్రరాజస్య శల్యస్య భూరిశ్రవస ఏవ చ॥19॥

పుత్రాణాం భరతశ్రేష్ఠ శకునేః సౌబలస్య చ
మిత్రాణాం సుహృదాం చైవ బాంధవానాం తథైవ చ॥20॥

ఆనృణ్యమద్య గచ్ఛామి హత్వా త్వాం భ్రాతృభిః సహ
ఏతావదుక్త్వా వచనం విరరామ జనాధిపః॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దిష్ట్యా త్వమపి జానీషే క్షత్రధర్మం సుయోధన
దిష్ట్యా తే వర్తతే బుద్ధిర్యుద్ధాయైవ మహాభుజ॥22॥

దిష్ట్యా శూరోఽసి కౌరవ్య దిష్ట్యా జానాసి సంగరం
యస్త్వమేకో హి నః సర్వాన్సంయుగే యోద్ధుమిచ్ఛసి॥23॥

ఏక ఏకేన సంగమ్య యత్తే సంమతమాయుధం
తత్త్వమాదాయ యుధ్యస్వ ప్రేక్షకాస్తే వయం స్థితాః॥24॥

అయమిష్టం చ తే కామం వీర భూయో దదామ్యహం
హత్వైకం భవతో రాజ్యం హతో వా స్వర్గమాప్నుహి॥25॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏకశ్చేద్యోద్ధుమాక్రందే వరోఽద్య మమ దీయతే
ఆయుధానామియం చాపి వృతా త్వత్సంమతే గదా॥26॥

భ్రాతౄణాం భవతామేకః శక్యం మాం యోఽభిమన్యతే
పదాతిర్గదయా సంఖ్యే స యుధ్యతు మయా సహ॥27॥

వృత్తాని రథయుద్ధాని విచిత్రాణి పదే పదే
ఇదమేకం గదాయుద్ధం భవత్వద్యాద్భుతం మహత్॥28॥

అన్నానామపి పర్యాయం కర్తుమిచ్ఛంతి మానవాః
యుద్ధానామపి పర్యాయో భవత్వనుమతే తవ॥29॥

గదయా త్వాం మహాబాహో విజేష్యామి సహానుజం
పాంచాలాన్సృంజయాంశ్చైవ యే చాన్యే తవ సైనికాః॥30॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ గాంధారే మాం యోధయ సుయోధన
ఏక ఏకేన సంగమ్య సంయుగే గదయా బలీ॥31॥

పురుషో భవ గాంధారే యుధ్యస్వ సుసమాహితః
అద్య తే జీవితం నాస్తి యద్యపి త్వం మనోజవః॥32॥

సంజయ ఉవాచ

ఏతత్స నరశార్దూలో నామృష్యత తవాత్మజః
సలిలాంతర్గతః శ్వభ్రే మహానాగ ఇవ శ్వసన్॥33॥

తథాసౌ వాక్ప్రతోదేన తుద్యమానః పునః పునః
వాచం న మమృషే ధీమానుత్తమాశ్వః కశామివ॥34॥

సంక్షోభ్య సలిలం వేగాద్గదామాదాయ వీర్యవాన్
అద్రిసారమయీం గుర్వీం కాంచనాంగదభూషణాం
అంతర్జలాత్సముత్తస్థౌ నాగేంద్ర ఇవ నిఃశ్వసన్॥35॥

స భిత్త్వా స్తంభితం తోయం స్కంధే కృత్వాయసీం గదాం
ఉదతిష్ఠత పుత్రస్తే ప్రతపన్రశ్మిమానివ॥36॥

తతః శైక్యాయసీం గుర్వీం జాతరూపపరిష్కృతాం
గదాం పరామృశద్ధీమాంధార్తరాష్ట్రో మహాబలః॥37॥

గదాహస్తం తు తం దృష్ట్వా సశృంగమివ పర్వతం
ప్రజానామివ సంక్రుద్ధం శూలపాణిమవస్థితం
సగదో భారతో భాతి ప్రతపన్భాస్కరో యథా॥38॥

తముత్తీర్ణం మహాబాహుం గదాహస్తమరిందమం
మేనిరే సర్వభూతాని దండహస్తమివాంతకం॥39॥

వజ్రహస్తం యథా శక్రం శూలహస్తం యథా హరం
దదృశుః సర్వపాంచాలాః పుత్రం తవ జనాధిప॥40॥

తముత్తీర్ణం తు సంప్రేక్ష్య సమహృష్యంత సర్వశః
పాంచాలాః పాండవేయాశ్చ తేఽన్యోన్యస్య తలాందదుః॥41॥

అవహాసం తు తం మత్వా పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
ఉద్వృత్య నయనే క్రుద్ధో దిధక్షురివ పాండవాన్॥42॥

త్రిశిఖాం భ్రుకుటీం కృత్వా సందష్టదశనచ్ఛదః
ప్రత్యువాచ తతస్తాన్వై పాండవాన్సహకేశవాన్॥43॥

అవహాసస్య వోఽస్యాద్య ప్రతివక్తాస్మి పాండవాః
గమిష్యథ హతాః సద్యః సపాంచాలా యమక్షయం ॥44॥

ఉత్థితస్తు జలాత్తస్మాత్పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
అతిష్ఠత గదాపాణీ రుధిరేణ సముక్షితః ॥45॥

తస్య శోణితదిగ్ధస్య సలిలేన సముక్షితం
శరీరం స్మ తదా భాతి స్రవన్నివ మహీధరః ॥46॥

తముద్యతగదం వీరం మేనిరే తత్ర పాండవాః
వైవస్వతమివ క్రుద్ధం కింకరోద్యతపాణినం ॥47॥

స మేఘనినదో హర్షాన్నదన్నివ చ గోవృషః
ఆజుహావ తతః పార్థాన్గదయా యుధి వీర్యవాన్ ॥48॥

దుర్యోధన ఉవాచ

ఏకైకేన చ మాం యూయమాసీదత యుధిష్ఠిర
న హ్యేకో బహుభిర్న్యాయ్యో వీర యోధయితుం యుధి ॥49॥

న్యస్తవర్మా విశేషేణ శ్రాంతశ్చాప్సు పరిప్లుతః
భృశం విక్షతగాత్రశ్చ హతవాహనసైనికః ॥50॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నాభూదియం తవ ప్రజ్ఞా కథమేవం సుయోధన
యదాభిమన్యుం బహవో జఘ్నుర్యుధి మహారథాః ॥51॥

ఆముంచ కవచం వీర మూర్ధజాన్యమయస్వ చ
యచ్చాన్యదపి తే నాస్తి తదప్యాదత్స్వ భారత
ఇమమేకం చ తే కామం వీర భూయో దదామ్యహం ॥52॥

పంచానాం పాండవేయానాం యేన యోద్ధుమిహేచ్ఛసి
తం హత్వా వై భవాన్రాజా హతో వా స్వర్గమాప్నుహి
ఋతే చ జీవితాద్వీర యుద్ధే కిం కుర్మ తే ప్రియం ॥53॥

సంజయ ఉవాచ

తతస్తవ సుతో రాజన్వర్మ జగ్రాహ కాంచనం
విచిత్రం చ శిరస్త్రాణం జాంబూనదపరిష్కృతం ॥54॥

సోఽవబద్ధశిరస్త్రాణః శుభకాంచనవర్మభృత్
రరాజ రాజన్పుత్రస్తే కాంచనః శైలరాడివ ॥55॥

సంనద్ధః స గదీ రాజన్సజ్జః సంగ్రామమూర్ధని
అబ్రవీత్పాండవాన్సర్వాన్పుత్రో దుర్యోధనస్తవ ॥56॥

భ్రాతౄణాం భవతామేకో యుధ్యతాం గదయా మయా
సహదేవేన వా యోత్స్యే భీమేన నకులేన వా ॥57॥

అథ వా ఫల్గునేనాద్య త్వయా వా భరతర్షభ
యోత్స్యేఽహం సంగరం ప్రాప్య విజేష్యే చ రణాజిరే ॥58॥

అహమద్య గమిష్యామి వైరస్యాంతం సుదుర్గమం
గదయా పురుషవ్యాఘ్ర హేమపట్టవినద్ధయా ॥59॥

గదాయుద్ధే న మే కశ్చిత్సదృశోఽస్తీతి చింతయ
గదయా వో హనిష్యామి సర్వానేవ సమాగతాన్
గృహ్ణాతు స గదాం యో వై యుధ్యతేఽద్య మయా సహ॥60॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

సంజయ ఉవాచ

ఏవం దుర్యోధనే రాజన్గర్జమానే ముహుర్ముహుః
యుధిష్ఠిరస్య సంక్రుద్ధో వాసుదేవోఽబ్రవీదిదం॥1॥

యది నామ హ్యయం యుద్ధే వరయేత్త్వాం యుధిష్ఠిర
అర్జునం నకులం వాపి సహదేవమథాపి వా॥2॥

కిమిదం సాహసం రాజంస్త్వయా వ్యాహృతమీదృశం
ఏకమేవ నిహత్యాజౌ భవ రాజా కురుష్వితి॥3॥

ఏతేన హి కృతా యోగ్యా వర్షాణీహ త్రయోదశ
ఆయసే పురుషే రాజన్భీమసేనజిఘాంసయా॥4॥

కథం నామ భవేత్కార్యమస్మాభిర్భరతర్షభ
సాహసం కృతవాంస్త్వం తు హ్యనుక్రోశాన్నృపోత్తమ॥5॥

నాన్యమస్యానుపశ్యామి ప్రతియోద్ధారమాహవే
ఋతే వృకోదరాత్పార్థాత్స చ నాతికృతశ్రమః॥6॥

తదిదం ద్యూతమారబ్ధం పునరేవ యథా పురా
విషమం శకునేశ్చైవ తవ చైవ విశాం పతే॥7॥

బలీ భీమః సమర్థశ్చ కృతీ రాజా సుయోధనః
బలవాన్వా కృతీ వేతి కృతీ రాజన్విశిష్యతే॥8॥

సోఽయం రాజంస్త్వయా శత్రుః సమే పథి నివేశితః
న్యస్తశ్చాత్మా సువిషమే కృచ్ఛ్రమాపాదితా వయం॥9॥

కో ను సర్వాన్వినిర్జిత్య శత్రూనేకేన వైరిణా
పణిత్వా చైకపాణేన రోచయేదేవమాహవం॥10॥

న హి పశ్యామి తం లోకే గదాహస్తం నరోత్తమం
యుధ్యేద్దుర్యోధనం సంఖ్యే కృతిత్వాద్ధి విశేషయేత్॥11॥

ఫల్గునం వా భవంతం వా మాద్రీపుత్రావథాపి వా
న సమర్థానహం మన్యే గదాహస్తస్య సంయుగే॥12॥

స కథం వదసే శత్రుం యుధ్యస్వ గదయేతి హ
ఏకం చ నో నిహత్యాజౌ భవ రాజేతి భారత॥13॥

వృకోదరం సమాసాద్య సంశయో విజయే హి నః
న్యాయతో యుధ్యమానానాం కృతీ హ్యేష మహాబలః॥14॥

భీమ ఉవాచ

మధుసూదన మా కార్షీర్విషాదం యదునందన
అద్య పారం గమిష్యామి వైరస్య భృశదుర్గమం॥15॥

అహం సుయోధనం సంఖ్యే హనిష్యామి న సంశయః
విజయో వై ధ్రువం కృష్ణ ధర్మరాజస్య దృశ్యతే॥16॥

అధ్యర్ధేన గుణేనేయం గదా గురుతరీ మమ
న తథా ధార్తరాష్ట్రస్య మా కార్షీర్మాధవ వ్యథాం॥17॥

సామరానపి లోకాంస్త్రీన్నానాశస్త్రధరాన్యుధి
యోధయేయం రణే హృష్టః కిముతాద్య సుయోధనం॥18॥

సంజయ ఉవాచ

తథా సంభాషమాణం తు వాసుదేవో వృకోదరం
హృష్టః సంపూజయామాస వచనం చేదమబ్రవీత్॥19॥

త్వామాశ్రిత్య మహాబాహో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
నిహతారిః స్వకాం దీప్తాం శ్రియం ప్రాప్తో న సంశయః॥20॥

త్వయా వినిహతాః సర్వే ధృతరాష్ట్రసుతా రణే
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ నాగాశ్చ వినిపాతితాః॥21॥

కలింగా మాగధాః ప్రాచ్యా గాంధారాః కురవస్తథా
త్వామాసాద్య మహాయుద్ధే నిహతాః పాండునందన॥22॥

హత్వా దుర్యోధనం చాపి ప్రయచ్ఛోర్వీం ససాగరాం
ధర్మరాజాయ కౌంతేయ యథా విష్ణుః శచీపతేః॥23॥

త్వాం చ ప్రాప్య రణే పాపో ధార్తరాష్ట్రో వినంక్ష్యతి
త్వమస్య సక్థినీ భంక్త్వా ప్రతిజ్ఞాం పారయిష్యసి॥24॥

యత్నేన తు సదా పార్థ యోద్ధవ్యో ధృతరాష్ట్రజః
కృతీ చ బలవాంశ్చైవ యుద్ధశౌండశ్చ నిత్యదా॥25॥

తతస్తు సాత్యకీ రాజన్పూజయామాస పాండవం
వివిధాభిశ్చ తాం వాగ్భిః పూజయామాస మాధవః॥26॥

పాంచాలాః పాండవేయాశ్చ ధర్మరాజపురోగమాః
తద్వచో భీమసేనస్య సర్వ ఏవాభ్యపూజయన్॥27॥

తతో భీమబలో భీమో యుధిష్ఠిరమథాబ్రవీత్
సృంజయైః సహ తిష్ఠంతం తపంతమివ భాస్కరం॥28॥

అహమేతేన సంగమ్య సంయుగే యోద్ధుముత్సహే
న హి శక్తో రణే జేతుం మామేష పురుషాధమః॥29॥

అద్య క్రోధం విమోక్ష్యామి నిహితం హృదయే భృశం
సుయోధనే ధార్తరాష్ట్రే ఖాండవేఽగ్నిమివార్జునః॥30॥

శల్యమద్యోద్ధరిష్యామి తవ పాండవ హృచ్ఛయం
నిహత్య గదయా పాపమద్య రాజన్సుఖీ భవ॥31॥

అద్య కీర్తిమయీం మాలాం ప్రతిమోక్ష్యే తవానఘ
ప్రాణాఞ్శ్రియం చ రాజ్యం చ మోక్ష్యతేఽద్య సుయోధనః॥32॥

రాజా చ ధృతరాష్ట్రోఽద్య శ్రుత్వా పుత్రం మయా హతం
స్మరిష్యత్యశుభం కర్మ యత్తచ్ఛకునిబుద్ధిజం॥33॥

ఇత్యుక్త్వా భరతశ్రేష్ఠో గదాముద్యమ్య వీర్యవాన్
ఉదతిష్ఠత యుద్ధాయ శక్రో వృత్రమివాహ్వయన్॥34॥

తమేకాకినమాసాద్య ధార్తరాష్ట్రం మహాబలం
నిర్యూథమివ మాతంగం సమహృష్యంత పాండవాః॥35॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా కైలాసమివ శృంగిణం
భీమసేనస్తదా రాజందుర్యోధనమథాబ్రవీత్॥36॥

రాజ్ఞాపి ధృతరాష్ట్రేణ త్వయా చాస్మాసు యత్కృతం
స్మర తద్దుష్కృతం కర్మ యద్వృత్తం వారణావతే ॥37॥

ద్రౌపదీ చ పరిక్లిష్టా సభామధ్యే రజస్వలా
ద్యూతే యద్విజితో రాజా శకునేర్బుద్ధినిశ్చయాత్ ॥38॥

యాని చాన్యాని దుష్టాత్మన్పాపాని కృతవానసి
అనాగఃసు చ పార్థేషు తస్య పశ్య మహత్ఫలం ॥39॥

త్వత్కృతే నిహతః శేతే శరతల్పే మహాయశాః
గాంగేయో భరతశ్రేష్ఠః సర్వేషాం నః పితామహః ॥40॥

హతో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ హతః శల్యః ప్రతాపవాన్
వైరస్య చాదికర్తాసౌ శకునిర్నిహతో యుధి ॥41॥

భ్రాతరస్తే హతాః శూరాః పుత్రాశ్చ సహసైనికాః
రాజానశ్చ హతాః శూరాః సమరేష్వనివర్తినః ॥42॥

ఏతే చాన్యే చ నిహతా బహవః క్షత్రియర్షభాః
ప్రాతికామీ తథా పాపో ద్రౌపద్యాః క్లేశకృద్ధతః ॥43॥

అవశిష్టస్త్వమేవైకః కులఘ్నోఽధమపూరుషః
త్వామప్యద్య హనిష్యామి గదయా నాత్ర సంశయః ॥44॥

అద్య తేఽహం రణే దర్పం సర్వం నాశయితా నృప
రాజ్యాశాం విపులాం రాజన్పాండవేషు చ దుష్కృతం ॥45॥

దుర్యోధన ఉవాచ

కిం కత్థితేన బహుధా యుధ్యస్వాద్య మయా సహ
అద్య తేఽహం వినేష్యామి యుద్ధశ్రద్ధాం వృకోదర ॥46॥

కిం న పశ్యసి మాం పాప గదాయుద్ధే వ్యవస్థితం
హిమవచ్ఛిఖరాకారాం ప్రగృహ్య మహతీం గదాం ॥47॥

గదినం కోఽద్య మాం పాప జేతుముత్సహతే రిపుః
న్యాయతో యుధ్యమానస్య దేవేష్వపి పురందరః ॥48॥

మా వృథా గర్జ కౌంతేయ శారదాభ్రమివాజలం
దర్శయస్వ బలం యుద్ధే యావత్తత్తేఽద్య విద్యతే ॥49॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా పాంచాలాః సహసృంజయాః
సర్వే సంపూజయామాసుస్తద్వచో విజిగీషవః ॥50॥

తం మత్తమివ మాతంగం తలశబ్దేన మానవాః
భూయః సంహర్షయామాసూ రాజందుర్యోధనం నృపం ॥51॥

బృంహంతి కుంజరాస్తత్ర హయా హేషంతి చాసకృత్
శస్త్రాణి సంప్రదీప్యంతే పాండవానాం జయైషిణాం ॥52॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్యుద్ధే మహారాజ సంప్రవృత్తే సుదారుణే
ఉపవిష్టేషు సర్వేషు పాండవేషు మహాత్మసు ॥1॥

తతస్తాలధ్వజో రామస్తయోర్యుద్ధ ఉపస్థితే
శ్రుత్వా తచ్ఛిష్యయో రాజన్నాజగామ హలాయుధః॥2॥

తం దృష్ట్వా పరమప్రీతాః పూజయిత్వా నరాధిపాః
శిష్యయోః కౌశలం యుద్ధే పశ్య రామేతి చాబ్రువన్॥3॥

అబ్రవీచ్చ తదా రామో దృష్ట్వా కృష్ణం చ పాండవం
దుర్యోధనం చ కౌరవ్యం గదాపాణిమవస్థితం॥4॥

చత్వారింశదహాన్యద్య ద్వే చ మే నిఃసృతస్య వై
పుష్యేణ సంప్రయాతోఽస్మి శ్రవణే పునరాగతః
శిష్యయోర్వై గదాయుద్ధం ద్రష్టుకామోఽస్మి మాధవ॥5॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా పరిష్వజ్య హలాయుధం
స్వాగతం కుశలం చాస్మై పర్యపృచ్ఛద్యథాతథం॥6॥

కృష్ణౌ చాపి మహేష్వాసావభివాద్య హలాయుధం
సస్వజాతే పరిప్రీతౌ ప్రియమాణౌ యశస్వినౌ॥7॥

మాద్రీపుత్రౌ తథా శూరౌ ద్రౌపద్యాః పంచ చాత్మజాః
అభివాద్య స్థితా రాజన్రౌహిణేయం మహాబలం॥8॥

భీమసేనోఽథ బలవాన్పుత్రస్తవ జనాధిప
తథైవ చోద్యతగదౌ పూజయామాసతుర్బలం॥9॥

స్వాగతేన చ తే తత్ర ప్రతిపూజ్య పునః పునః
పశ్య యుద్ధం మహాబాహో ఇతి తే రామమబ్రువన్
ఏవమూచుర్మహాత్మానం రౌహిణేయం నరాధిపాః॥10॥

పరిష్వజ్య తదా రామః పాండవాన్సృంజయానపి
అపృచ్ఛత్కుశలం సర్వాన్పాండవాంశ్చామితౌజసః
తథైవ తే సమాసాద్య పప్రచ్ఛుస్తమనామయం॥11॥

ప్రత్యభ్యర్చ్య హలీ సర్వాన్క్షత్రియాంశ్చ మహామనాః
కృత్వా కుశలసంయుక్తాం సంవిదం చ యథావయః॥12॥

జనార్దనం సాత్యకిం చ ప్రేమ్ణా స పరిషస్వజే
మూర్ధ్ని చైతావుపాఘ్రాయ కుశలం పర్యపృచ్ఛత॥13॥

తౌ చైనం విధివద్రాజన్పూజయామాసతుర్గురుం
బ్రహ్మాణమివ దేవేశమింద్రోపేంద్రౌ ముదా యుతౌ॥14॥

తతోఽబ్రవీద్ధర్మసుతో రౌహిణేయమరిందమం
ఇదం భ్రాత్రోర్మహాయుద్ధం పశ్య రామేతి భారత॥15॥

తేషాం మధ్యే మహాబాహుః శ్రీమాన్కేశవపూర్వజః
న్యవిశత్పరమప్రీతః పూజ్యమానో మహారథైః॥16॥

స బభౌ రాజమధ్యస్థో నీలవాసాః సితప్రభః
దివీవ నక్షత్రగణైః పరికీర్ణో నిశాకరః॥17॥

తతస్తయోః సంనిపాతస్తుములో రోమహర్షణః
ఆసీదంతకరో రాజన్వైరస్య తవ పుత్రయోః॥18॥

జనమేజయ ఉవాచ

పూర్వమేవ యదా రామస్తస్మిన్యుద్ధ ఉపస్థితే
ఆమంత్ర్య కేశవం యాతో వృష్ణిభిః సహితః ప్రభుః ॥1॥

సాహాయ్యం ధార్తరాష్ట్రస్య న చ కర్తాస్మి కేశవ
న చైవ పాండుపుత్రాణాం గమిష్యామి యథాగతం ॥2॥

ఏవముక్త్వా తదా రామో యాతః శత్రునిబర్హణః
తస్య చాగమనం భూయో బ్రహ్మఞ్శంసితుమర్హసి ॥3॥

ఆఖ్యాహి మే విస్తరతః కథం రామ ఉపస్థితః
కథం చ దృష్టవాన్యుద్ధం కుశలో హ్యసి సత్తమ ॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉపప్లవ్యే నివిష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు
ప్రేషితో ధృతరాష్ట్రస్య సమీపం మధుసూదనః
శమం ప్రతి మహాబాహో హితార్థం సర్వదేహినాం ॥5॥

స గత్వా హాస్తినపురం ధృతరాష్ట్రం సమేత్య చ
ఉక్తవాన్వచనం తథ్యం హితం చైవ విశేషతః
న చ తత్కృతవాన్రాజా యథాఖ్యాతం హి తే పురా ॥6॥

అనవాప్య శమం తత్ర కృష్ణః పురుషసత్తమః
ఆగచ్ఛత మహాబాహురుపప్లవ్యం జనాధిప ॥7॥

తతః ప్రత్యాగతః కృష్ణో ధార్తరాష్ట్రవిసర్జితః
అక్రియాయాం నరవ్యాఘ్ర పాండవానిదమబ్రవీత్ ॥8॥

న కుర్వంతి వచో మహ్యం కురవః కాలచోదితాః
నిర్గచ్ఛధ్వం పాండవేయాః పుష్యేణ సహితా మయా ॥9॥

తతో విభజ్యమానేషు బలేషు బలినాం వరః
ప్రోవాచ భ్రాతరం కృష్ణం రౌహిణేయో మహామనాః ॥10॥

తేషామపి మహాబాహో సాహాయ్యం మధుసూదన
క్రియతామితి తత్కృష్ణో నాస్య చక్రే వచస్తదా ॥11॥

తతో మన్యుపరీతాత్మా జగామ యదునందనః
తీర్థయాత్రాం హలధరః సరస్వత్యాం మహాయశాః
మైత్రే నక్షత్రయోగే స్మ సహితః సర్వయాదవైః ॥12॥

ఆశ్రయామాస భోజస్తు దుర్యోధనమరిందమః
యుయుధానేన సహితో వాసుదేవస్తు పాండవాన్ ॥13॥

రౌహిణేయే గతే శూరే పుష్యేణ మధుసూదనః
పాండవేయాన్పురస్కృత్య యయావభిముఖః కురూన్ ॥14॥

గచ్ఛన్నేవ పథిస్థస్తు రామః ప్రేష్యానువాచ హ
సంభారాంస్తీర్థయాత్రాయాం సర్వోపకరణాని చ
ఆనయధ్వం ద్వారకాయా అగ్నీన్వై యాజకాంస్తథా ॥15॥

సువర్ణం రజతం చైవ ధేనూర్వాసాంసి వాజినః
కుంజరాంశ్చ రథాంశ్చైవ ఖరోష్ట్రం వాహనాని చ

క్షిప్రమానీయతాం సర్వం తీర్థహేతోః పరిచ్ఛదం॥16॥

ప్రతిస్రోతః సరస్వత్యా గచ్ఛధ్వం శీఘ్రగామినః
ఋత్విజశ్చానయధ్వం వై శతశశ్చ ద్విజర్షభాన్॥17॥

ఏవం సందిశ్య తు ప్రేష్యాన్బలదేవో మహాబలః
తీర్థయాత్రాం యయౌ రాజన్కురూణాం వైశసే తదా
సరస్వతీం ప్రతిస్రోతః సముద్రాదభిజగ్మివాన్॥18॥

ఋత్విగ్భిశ్చ సుహృద్భిశ్చ తథాన్యైర్ద్విజసత్తమైః
రథైర్గజైస్తథాశ్వైశ్చ ప్రేష్యైశ్చ భరతర్షభ
గోఖరోష్ట్రప్రయుక్తైశ్చ యానైశ్చ బహుభిర్వృతః॥19॥

శ్రాంతానాం క్లాంతవపుషాం శిశూనాం విపులాయుషాం
తాని యానాని దేశేషు ప్రతీక్ష్యంతే స్మ భారత
బుభుక్షితానామర్థాయ క్లృప్తమన్నం సమంతతః॥20॥

యో యో యత్ర ద్విజో భోక్తుం కామం కామయతే తదా
తస్య తస్య తు తత్రైవముపజహ్రుస్తదా నృప॥21॥

తత్ర స్థితా నరా రాజన్రౌహిణేయస్య శాసనాత్
భక్ష్యపేయస్య కుర్వంతి రాశీంస్తత్ర సమంతతః॥22॥

వాసాంసి చ మహార్హాణి పర్యంకాస్తరణాని చ
పూజార్థం తత్ర క్లృప్తాని విప్రాణాం సుఖమిచ్ఛతాం॥23॥

యత్ర యః స్వపతే విప్రః క్షత్రియో వాపి భారత
తత్ర తత్ర తు తస్యైవ సర్వం క్లృప్తమదృశ్యత॥24॥

యథాసుఖం జనః సర్వస్తిష్ఠతే యాతి వా తదా
యాతుకామస్య యానాని పానాని తృషితస్య చ॥25॥

బుభుక్షితస్య చాన్నాని స్వాదూని భరతర్షభ
ఉపజహ్రుర్నరాస్తత్ర వస్త్రాణ్యాభరణాని చ॥26॥

స పంథాః ప్రబభౌ రాజన్సర్వస్యైవ సుఖావహః
స్వర్గోపమస్తదా వీర నరాణాం తత్ర గచ్ఛతాం॥27॥

నిత్యప్రముదితోపేతః స్వాదుభక్షః శుభాన్వితః
విపణ్యాపణపణ్యానాం నానాజనశతైర్వృతః
నానాద్రుమలతోపేతో నానారత్నవిభూషితః॥28॥

తతో మహాత్మా నియమే స్థితాత్మా; పుణ్యేషు తీర్థేషు వసూని రాజన్
దదౌ ద్విజేభ్యః క్రతుదక్షిణాశ్చ; యదుప్రవీరో హలభృత్ప్రతీతః॥29॥

దోగ్ధ్రీశ్చ ధేనూశ్చ సహస్రశో వై; సువాససః కాంచనబద్ధశృంగీః
హయాంశ్చ నానావిధదేశజాతా;న్యానాని దాసీశ్చ తథా ద్విజేభ్యః॥30॥

రత్నాని ముక్తామణివిద్రుమం చ; శృంగీసువర్ణం రజతం చ శుభ్రం
అయస్మయం తామ్రమయం చ భాండం; దదౌ ద్విజాతిప్రవరేషు రామః॥31॥

ఏవం స విత్తం ప్రదదౌ మహాత్మా; సరస్వతీతీర్థవరేషు భూరి
యయౌ క్రమేణాప్రతిమప్రభావ;స్తతః కురుక్షేత్రముదారవృత్తః॥32॥

జనమేజయ ఉవాచ

సారస్వతానాం తీర్థానాం గుణోత్పత్తిం వదస్వ మే
ఫలం చ ద్విపదాం శ్రేష్ఠ కర్మనిర్వృత్తిమేవ చ॥33॥

యథాక్రమం చ భగవంస్తీర్థానామనుపూర్వశః
బ్రహ్మన్బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠ పరం కౌతూహలం హి మే॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తీర్థానాం విస్తరం రాజన్గుణోత్పత్తిం చ సర్వశః
మయోచ్యమానాం శృణు వై పుణ్యాం రాజేంద్ర కృత్స్నశః॥35॥

పూర్వం మహారాజ యదుప్రవీర; ఋత్విక్సుహృద్విప్రగణైశ్చ సార్ధం
పుణ్యం ప్రభాసం సముపాజగామ; యత్రోడురాడ్యక్ష్మణా క్లిశ్యమానః॥36॥

విముక్తశాపః పునరాప్య తేజః; సర్వం జగద్భాసయతే నరేంద్ర
ఏవం తు తీర్థప్రవరం పృథివ్యాం; ప్రభాసనాత్తస్య తతః ప్రభాసః॥37॥

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం భగవాన్సోమో యక్ష్మణా సమగృహ్యత
కథం చ తీర్థప్రవరే తస్మింశ్చంద్రో న్యమజ్జత॥38॥

కథమాప్లుత్య తస్మింస్తు పునరాప్యాయితః శశీ
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ విస్తరేణ మహామునే॥39॥

వైశంపాయన ఉవాచ

దక్షస్య తనయా యాస్తాః ప్రాదురాసన్విశాం పతే
స సప్తవింశతిం కన్యా దక్షః సోమాయ వై దదౌ॥40॥

నక్షత్రయోగనిరతాః సంఖ్యానార్థం చ భారత
పత్న్యో వై తస్య రాజేంద్ర సోమస్య శుభలక్షణాః॥41॥

తాస్తు సర్వా విశాలాక్ష్యో రూపేణాప్రతిమా భువి
అత్యరిచ్యత తాసాం తు రోహిణీ రూపసంపదా॥42॥

తతస్తస్యాం స భగవాన్ప్రీతిం చక్రే నిశాకరః
సాస్య హృద్యా బభూవాథ తస్మాత్తాం బుభుజే సదా॥43॥

పురా హి సోమో రాజేంద్ర రోహిణ్యామవసచ్చిరం
తతోఽస్య కుపితాన్యాసన్నక్షత్రాణి మహాత్మనః॥44॥

తా గత్వా పితరం ప్రాహుః ప్రజాపతిమతంద్రితాః
సోమో వసతి నాస్మాసు రోహిణీం భజతే సదా॥45॥

తా వయం సహితాః సర్వాస్త్వత్సకాశే ప్రజేశ్వర
వత్స్యామో నియతాహారాస్తపశ్చరణతత్పరాః॥46॥

శ్రుత్వా తాసాం తు వచనం దక్షః సోమమథాబ్రవీత్
సమం వర్తస్వ భార్యాసు మా త్వాధర్మో మహాన్స్పృశేత్॥47॥

తాశ్చ సర్వాబ్రవీద్దక్షో గచ్ఛధ్వం సోమమంతికాత్
సమం వత్స్యతి సర్వాసు చంద్రమా మమ శాసనాత్॥48॥

విసృష్టాస్తాస్తదా జగ్ముః శీతాంశుభవనం తదా
తథాపి సోమో భగవాన్పునరేవ మహీపతే
రోహిణీం నివసత్యేవ ప్రీయమాణో ముహుర్ముహుః॥49॥

తతస్తాః సహితాః సర్వా భూయః పితరమబ్రువన్
తవ శుశ్రూషణే యుక్తా వత్స్యామో హి తవాశ్రమే

సోమో వసతి నాస్మాసు నాకరోద్వచనం తవ॥50॥

తాసాం తద్వచనం శ్రుత్వా దక్షః సోమమథాబ్రవీత్
సమం వర్తస్వ భార్యాసు మా త్వాం శప్స్యే విరోచన॥51॥

అనాదృత్య తు తద్వాక్యం దక్షస్య భగవాఞ్శశీ
రోహిణ్యా సార్ధమవసత్తతస్తాః కుపితాః పునః॥52॥

గత్వా చ పితరం ప్రాహుః ప్రణమ్య శిరసా తదా
సోమో వసతి నాస్మాసు తస్మాన్నః శరణం భవ॥53॥

రోహిణ్యామేవ భగవన్సదా వసతి చంద్రమాః
తస్మాన్నస్త్రాహి సర్వా వై యథా నః సోమ ఆవిశేత్॥54॥

తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్క్రుద్ధో యక్ష్మాణం పృథివీపతే
ససర్జ రోషాత్సోమాయ స చోడుపతిమావిశత్॥55॥

స యక్ష్మణాభిభూతాత్మాక్షీయతాహరహః శశీ
యత్నం చాప్యకరోద్రాజన్మోక్షార్థం తస్య యక్ష్మణః॥56॥

ఇష్ట్వేష్టిభిర్మహారాజ వివిధాభిర్నిశాకరః
న చాముచ్యత శాపాద్వై క్షయం చైవాభ్యగచ్ఛత॥57॥

క్షీయమాణే తతః సోమే ఓషధ్యో న ప్రజజ్ఞిరే
నిరాస్వాదరసాః సర్వా హతవీర్యాశ్చ సర్వశః॥58॥

ఓషధీనాం క్షయే జాతే ప్రాణినామపి సంక్షయః
కృశాశ్చాసన్ప్రజాః సర్వాః క్షీయమాణే నిశాకరే॥59॥

తతో దేవాః సమాగమ్య సోమమూచుర్మహీపతే
కిమిదం భవతో రూపమీదృశం న ప్రకాశతే॥60॥

కారణం బ్రూహి నః సర్వం యేనేదం తే మహద్భయం
శ్రుత్వా తు వచనం త్వత్తో విధాస్యామస్తతో వయం॥61॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ సర్వాంస్తాఞ్శశలక్షణః
శాపం చ కారణం చైవ యక్ష్మాణం చ తథాత్మనః॥62॥

దేవాస్తస్య వచః శ్రుత్వా గత్వా దక్షమథాబ్రువన్
ప్రసీద భగవన్సోమే శాపశ్చైష నివర్త్యతాం॥63॥

అసౌ హి చంద్రమాః క్షీణః కించిచ్ఛేషో హి లక్ష్యతే
క్షయాచ్చైవాస్య దేవేశ ప్రజాశ్చాపి గతాః క్షయం॥64॥

వీరుదోషధయశ్చైవ బీజాని వివిధాని చ
తథా వయం లోకగురో ప్రసాదం కర్తుమర్హసి॥65॥

ఏవముక్తస్తదా చింత్య ప్రాహ వాక్యం ప్రజాపతిః
నైతచ్ఛక్యం మమ వచో వ్యావర్తయితుమన్యథా
హేతునా తు మహాభాగా నివర్తిష్యతి కేనచిత్॥66॥

సమం వర్తతు సర్వాసు శశీ భార్యాసు నిత్యశః
సరస్వత్యా వరే తీర్థే ఉన్మజ్జఞ్శశలక్షణః
పునర్వర్ధిష్యతే దేవాస్తద్వై సత్యం వచో మమ॥67॥

మాసార్ధం చ క్షయం సోమో నిత్యమేవ గమిష్యతి
మాసార్ధం చ సదా వృద్ధిం సత్యమేతద్వచో మమ॥68॥

సరస్వతీం తతః సోమో జగామ ఋషిశాసనాత్
ప్రభాసం పరమం తీర్థం సరస్వత్యా జగామ హ॥69॥

అమావాస్యాం మహాతేజాస్తత్రోన్మజ్జన్మహాద్యుతిః
లోకాన్ప్రభాసయామాస శీతాంశుత్వమవాప చ॥70॥

దేవాశ్చ సర్వే రాజేంద్ర ప్రభాసం ప్రాప్య పుష్కలం
సోమేన సహితా భూత్వా దక్షస్య ప్రముఖేఽభవన్॥71॥

తతః ప్రజాపతిః సర్వా విససర్జాథ దేవతాః
సోమం చ భగవాన్ప్రీతో భూయో వచనమబ్రవీత్॥72॥

మావమంస్థాః స్త్రియః పుత్ర మా చ విప్రాన్కదాచన
గచ్ఛ యుక్తః సదా భూత్వా కురు వై శాసనం మమ॥73॥

స విసృష్టో మహారాజ జగామాథ స్వమాలయం
ప్రజాశ్చ ముదితా భూత్వా భోజనే చ యథా పురా॥74॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా శప్తో నిశాకరః
ప్రభాసం చ యథా తీర్థం తీర్థానాం ప్రవరం హ్యభూత్॥75॥

అమావాస్యాం మహారాజ నిత్యశః శశలక్షణః
స్నాత్వా హ్యాప్యాయతే శ్రీమాన్ప్రభాసే తీర్థ ఉత్తమే॥76॥

అతశ్చైనం ప్రజానంతి ప్రభాసమితి భూమిప
ప్రభాం హి పరమాం లేభే తస్మిన్నున్మజ్జ్య చంద్రమాః॥77॥

తతస్తు చమసోద్భేదమచ్యుతస్త్వగమద్బలీ
చమసోద్భేద ఇత్యేవం యం జనాః కథయంత్యుత॥78॥

తత్ర దత్త్వా చ దానాని విశిష్టాని హలాయుధః
ఉషిత్వా రజనీమేకాం స్నాత్వా చ విధివత్తదా॥79॥

ఉదపానమథాగచ్ఛత్త్వరావాన్కేశవాగ్రజః
ఆద్యం స్వస్త్యయనం చైవ తత్రావాప్య మహత్ఫలం॥80॥

స్నిగ్ధత్వాదోషధీనాం చ భూమేశ్చ జనమేజయ
జానంతి సిద్ధా రాజేంద్ర నష్టామపి సరస్వతీం॥81॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మాన్నదీగతం చాపి ఉదపానం యశస్వినః
త్రితస్య చ మహారాజ జగామాథ హలాయుధః॥1॥

తత్ర దత్త్వా బహు ద్రవ్యం పూజయిత్వా తథా ద్విజాన్
ఉపస్పృశ్య చ తత్రైవ ప్రహృష్టో ముసలాయుధః॥2॥

తత్ర ధర్మపరో హ్యాసీత్త్రితః స సుమహాతపాః
కూపే చ వసతా తేన సోమః పీతో మహాత్మనా॥3॥

తత్ర చైనం సముత్సృజ్య భ్రాతరౌ జగ్మతుర్గృహాన్
తతస్తౌ వై శశాపాథ త్రితో బ్రాహ్మణసత్తమః॥4॥

జనమేజయ ఉవాచ

ఉదపానం కథం బ్రహ్మన్కథం చ సుమహాతపాః
పతితః కిం చ సంత్యక్తో భ్రాతృభ్యాం ద్విజసత్తమః॥5॥

కూపే కథం చ హిత్వైనం భ్రాతరౌ జగ్మతుర్గృహాన్
ఏతదాచక్ష్వ మే బ్రహ్మన్యది శ్రావ్యం హి మన్యసే॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆసన్పూర్వయుగే రాజన్మునయో భ్రాతరస్త్రయః
ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ త్రితశ్చాదిత్యసంనిభాః॥7॥

సర్వే ప్రజాపతిసమాః ప్రజావంతస్తథైవ చ
బ్రహ్మలోకజితః సర్వే తపసా బ్రహ్మవాదినః॥8॥

తేషాం తు తపసా ప్రీతో నియమేన దమేన చ
అభవద్గౌతమో నిత్యం పితా ధర్మరతః సదా॥9॥

స తు దీర్ఘేణ కాలేన తేషాం ప్రీతిమవాప్య చ
జగామ భగవాన్స్థానమనురూపమివాత్మనః॥10॥

రాజానస్తస్య యే పూర్వే యాజ్యా హ్యాసన్మహాత్మనః
తే సర్వే స్వర్గతే తస్మింస్తస్య పుత్రానపూజయన్॥11॥

తేషాం తు కర్మణా రాజంస్తథైవాధ్యయనేన చ
త్రితః స శ్రేష్ఠతాం ప్రాప యథైవాస్య పితా తథా॥12॥

తం స్మ సర్వే మహాభాగా మునయః పుణ్యలక్షణాః
అపూజయన్మహాభాగం తథా విద్వత్తయైవ తు॥13॥

కదాచిద్ధి తతో రాజన్భ్రాతరావేకతద్వితౌ
యజ్ఞార్థం చక్రతుశ్చిత్తం ధనార్థం చ విశేషతః॥14॥

తయోశ్చింతా సమభవత్త్రితం గృహ్య పరంతప
యాజ్యాన్సర్వానుపాదాయ ప్రతిగృహ్య పశూంస్తతః॥15॥

సోమం పాస్యామహే హృష్టాః ప్రాప్య యజ్ఞం మహాఫలం
చక్రుశ్చైవ మహారాజ భ్రాతరస్త్రయ ఏవ హ॥16॥

తథా తు తే పరిక్రమ్య యాజ్యాన్సర్వాన్పశూన్ప్రతి
యాజయిత్వా తతో యాజ్యాల్లబ్ధ్వా చ సుబహూన్పశూన్॥17॥

యాజ్యేన కర్మణా తేన ప్రతిగృహ్య విధానతః
ప్రాచీం దిశం మహాత్మాన ఆజగ్ముస్తే మహర్షయః॥18॥

త్రితస్తేషాం మహారాజ పురస్తాద్యాతి హృష్టవత్
ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ పృష్ఠతః కాలయన్పశూన్॥19॥

తయోశ్చింతా సమభవద్దృష్ట్వా పశుగణం మహత్
కథం న స్యురిమా గావ ఆవాభ్యాం వై వినా త్రితం॥20॥

తావన్యోన్యం సమాభాష్య ఏకతశ్చ ద్వితశ్చ హ
యదూచతుర్మిథః పాపౌ తన్నిబోధ జనేశ్వర॥21॥

త్రితో యజ్ఞేషు కుశలస్త్రితో వేదేషు నిష్ఠితః
అన్యాస్త్రితో బహుతరా గావః సముపలప్స్యతే॥22॥

తదావాం సహితౌ భూత్వా గాః ప్రకాల్య వ్రజావహే
త్రితోఽపి గచ్ఛతాం కామమావాభ్యాం వై వినాకృతః॥23॥

తేషామాగచ్ఛతాం రాత్రౌ పథిస్థానే వృకోఽభవత్
తథా కూపోఽవిదూరేఽభూత్సరస్వత్యాస్తటే మహాన్॥24॥

అథ త్రితో వృకం దృష్ట్వా పథి తిష్ఠంతమగ్రతః
తద్భయాదపసర్పన్వై తస్మిన్కూపే పపాత హ

అగాధే సుమహాఘోరే సర్వభూతభయంకరే॥25॥

త్రితస్తతో మహాభాగః కూపస్థో మునిసత్తమః
ఆర్తనాదం తతశ్చక్రే తౌ తు శుశ్రువతుర్మునీ॥26॥

తం జ్ఞాత్వా పతితం కూపే భ్రాతరావేకతద్వితౌ
వృకత్రాసాచ్చ లోభాచ్చ సముత్సృజ్య ప్రజగ్మతుః॥27॥

భ్రాతృభ్యాం పశులుబ్ధాభ్యాముత్సృష్టః స మహాతపాః
ఉదపానే మహారాజ నిర్జలే పాంసుసంవృతే॥28॥

త్రిత ఆత్మానమాలక్ష్య కూపే వీరుత్తృణావృతే
నిమగ్నం భరతశ్రేష్ఠ పాపకృన్నరకే యథా॥29॥

బుద్ధ్యా హ్యగణయత్ప్రాజ్ఞో మృత్యోర్భీతో హ్యసోమపః
సోమః కథం ను పాతవ్య ఇహస్థేన మయా భవేత్॥30॥

స ఏవమనుసంచింత్య తస్మిన్కూపే మహాతపాః
దదర్శ వీరుధం తత్ర లంబమానాం యదృచ్ఛయా॥31॥

పాంసుగ్రస్తే తతః కూపే విచింత్య సలిలం మునిః
అగ్నీన్సంకల్పయామాస హోత్రే చాత్మానమేవ చ॥32॥

తతస్తాం వీరుధం సోమం సంకల్ప్య సుమహాతపాః
ఋచో యజూంషి సామాని మనసా చింతయన్మునిః
గ్రావాణః శర్కరాః కృత్వా ప్రచక్రేఽభిషవం నృప॥33॥

ఆజ్యం చ సలిలం చక్రే భాగాంశ్చ త్రిదివౌకసాం
సోమస్యాభిషవం కృత్వా చకార తుములం ధ్వనిం॥34॥

స చావిశద్దివం రాజన్స్వరః శైక్షస్త్రితస్య వై
సమవాప చ తం యజ్ఞం యథోక్తం బ్రహ్మవాదిభిః॥35॥

వర్తమానే తథా యజ్ఞే త్రితస్య సుమహాత్మనః
ఆవిగ్నం త్రిదివం సర్వం కారణం చ న బుధ్యతే॥36॥

తతః సుతుములం శబ్దం శుశ్రావాథ బృహస్పతిః
శ్రుత్వా చైవాబ్రవీద్దేవాన్సర్వాందేవపురోహితః॥37॥

త్రితస్య వర్తతే యజ్ఞస్తత్ర గచ్ఛామహే సురాః
స హి క్రుద్ధః సృజేదన్యాందేవానపి మహాతపాః॥38॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య సహితాః సర్వదేవతాః
ప్రయయుస్తత్ర యత్రాసౌ త్రితయజ్ఞః ప్రవర్తతే॥39॥

తే తత్ర గత్వా విబుధాస్తం కూపం యత్ర స త్రితః
దదృశుస్తం మహాత్మానం దీక్షితం యజ్ఞకర్మసు॥40॥

దృష్ట్వా చైనం మహాత్మానం శ్రియా పరమయా యుతం
ఊచుశ్చాథ మహాభాగం ప్రాప్తా భాగార్థినో వయం॥41॥

అథాబ్రవీదృషిర్దేవాన్పశ్యధ్వం మాం దివౌకసః
అస్మిన్ప్రతిభయే కూపే నిమగ్నం నష్టచేతసం॥42॥

తతస్త్రితో మహారాజ భాగాంస్తేషాం యథావిధి
మంత్రయుక్తాన్సమదదాత్తే చ ప్రీతాస్తదాభవన్॥43॥

తతో యథావిధి ప్రాప్తాన్భాగాన్ప్రాప్య దివౌకసః
ప్రీతాత్మానో దదుస్తస్మై వరాన్యాన్మనసేచ్ఛతి॥44॥

స తు వవ్రే వరం దేవాంస్త్రాతుమర్హథ మామితః
యశ్చేహోపస్పృశేత్కూపే స సోమపగతిం లభేత్॥45॥

తత్ర చోర్మిమతీ రాజన్నుత్పపాత సరస్వతీ
తయోత్క్షిప్తస్త్రితస్తస్థౌ పూజయంస్త్రిదివౌకసః॥46॥

తథేతి చోక్త్వా విబుధా జగ్ముః రాజన్యథాగతం
త్రితశ్చాప్యగమత్ప్రీతః స్వమేవ నిలయం తదా॥47॥

క్రుద్ధః స తు సమాసాద్య తావృషీ భ్రాతరౌ తదా
ఉవాచ పరుషం వాక్యం శశాప చ మహాతపాః॥48॥

పశులుబ్ధౌ యువాం యస్మాన్మాముత్సృజ్య ప్రధావితౌ
తస్మాద్రూపేణ తేషాం వై దంష్ట్రిణామభితశ్చరౌ॥49॥

భవితారౌ మయా శప్తౌ పాపేనానేన కర్మణా
ప్రసవశ్చైవ యువయోర్గోలాంగూలర్క్షవానరాః॥50॥

ఇత్యుక్తే తు తదా తేన క్షణాదేవ విశాం పతే
తథాభూతావదృశ్యేతాం వచనాత్సత్యవాదినః॥51॥

తత్రాప్యమితవిక్రాంతః స్పృష్ట్వా తోయం హలాయుధః
దత్త్వా చ వివిధాందాయాన్పూజయిత్వా చ వై ద్విజాన్॥52॥

ఉదపానం చ తం దృష్ట్వా ప్రశస్య చ పునః పునః
నదీగతమదీనాత్మా ప్రాప్తో వినశనం తదా॥53॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వినశనం రాజన్నాజగామ హలాయుధః
శూద్రాభీరాన్ప్రతి ద్వేషాద్యత్ర నష్టా సరస్వతీ॥1॥

యస్మాత్సా భరతశ్రేష్ఠ ద్వేషాన్నష్టా సరస్వతీ
తస్మాత్తదృషయో నిత్యం ప్రాహుర్వినశనేతి హ॥2॥

తచ్చాప్యుపస్పృశ్య బలః సరస్వత్యాం మహాబలః
సుభూమికం తతోఽగచ్ఛత్సరస్వత్యాస్తటే వరే॥3॥

తత్ర చాప్సరసః శుభ్రా నిత్యకాలమతంద్రితాః
క్రీడాభిర్విమలాభిశ్చ క్రీడంతి విమలాననాః॥4॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వా మాసి మాసి జనేశ్వర
అభిగచ్ఛంతి తత్తీర్థం పుణ్యం బ్రాహ్మణసేవితం॥5॥

తత్రాదృశ్యంత గంధర్వాస్తథైవాప్సరసాం గణాః
సమేత్య సహితా రాజన్యథాప్రాప్తం యథాసుఖం॥6॥

తత్ర మోదంతి దేవాశ్చ పితరశ్చ సవీరుధః
పుణ్యైః పుష్పైః సదా దివ్యైః కీర్యమాణాః పునః పునః॥7॥

ఆక్రీడభూమిః సా రాజంస్తాసామప్సరసాం శుభా
సుభూమికేతి విఖ్యాతా సరస్వత్యాస్తటే వరే॥8॥

తత్ర స్నాత్వా చ దత్త్వా చ వసు విప్రేషు మాధవః
శ్రుత్వా గీతం చ తద్దివ్యం వాదిత్రాణాం చ నిఃస్వనం॥9॥

ఛాయాశ్చ విపులా దృష్ట్వా దేవగంధర్వరక్షసాం
గంధర్వాణాం తతస్తీర్థమాగచ్ఛద్రోహిణీసుతః॥10॥

విశ్వావసుముఖాస్తత్ర గంధర్వాస్తపసాన్వితాః
నృత్తవాదిత్రగీతం చ కుర్వంతి సుమనోరమం॥11॥

తత్ర దత్త్వా హలధరో విప్రేభ్యో వివిధం వసు
అజావికం గోఖరోష్ట్రం సువర్ణం రజతం తథా॥12॥

భోజయిత్వా ద్విజాన్కామైః సంతర్ప్య చ మహాధనైః
ప్రయయౌ సహితో విప్రైః స్తూయమానశ్చ మాధవః॥13॥

తస్మాద్గంధర్వతీర్థాచ్చ మహాబాహురరిందమః
గర్గస్రోతో మహాతీర్థమాజగామైకకుండలీ॥14॥

యత్ర గర్గేణ వృద్ధేన తపసా భావితాత్మనా
కాలజ్ఞానగతిశ్చైవ జ్యోతిషాం చ వ్యతిక్రమః॥15॥

ఉత్పాతా దారుణాశ్చైవ శుభాశ్చ జనమేజయ
సరస్వత్యాః శుభే తీర్థే విహితా వై మహాత్మనా
తస్య నామ్నా చ తత్తీర్థం గర్గస్రోత ఇతి స్మృతం॥16॥

తత్ర గర్గం మహాభాగమృషయః సువ్రతా నృప
ఉపాసాం చక్రిరే నిత్యం కాలజ్ఞానం ప్రతి ప్రభో॥17॥

తత్ర గత్వా మహారాజ బలః శ్వేతానులేపనః
విధివద్ధి ధనం దత్త్వా మునీనాం భావితాత్మనాం॥18॥

ఉచ్చావచాంస్తథా భక్ష్యాంద్విజేభ్యో విప్రదాయ సః
నీలవాసాస్తతోఽగచ్ఛచ్ఛంఖతీర్థం మహాయశాః॥19॥

తత్రాపశ్యన్మహాశంఖం మహామేరుమివోచ్ఛ్రితం
శ్వేతపర్వతసంకాశమృషిసంఘైర్నిషేవితం
సరస్వత్యాస్తటే జాతం నగం తాలధ్వజో బలీ॥20॥

యక్షా విద్యాధరాశ్చైవ రాక్షసాశ్చామితౌజసః
పిశాచాశ్చామితబలా యత్ర సిద్ధాః సహస్రశః॥21॥

తే సర్వే హ్యశనం త్యక్త్వా ఫలం తస్య వనస్పతేః
వ్రతైశ్చ నియమైశ్చైవ కాలే కాలే స్మ భుంజతే॥22॥

ప్రాప్తైశ్చ నియమైస్తైస్తైర్విచరంతః పృథక్పృథక్
అదృశ్యమానా మనుజైర్వ్యచరన్పురుషర్షభ॥23॥

ఏవం ఖ్యాతో నరపతే లోకేఽస్మిన్స వనస్పతిః
తత్ర తీర్థం సరస్వత్యాః పావనం లోకవిశ్రుతం॥24॥

తస్మింశ్చ యదుశార్దూలో దత్త్వా తీర్థే యశస్వినాం
తామ్రాయసాని భాండాని వస్త్రాణి వివిధాని చ॥25॥

పూజయిత్వా ద్విజాంశ్చైవ పూజితశ్చ తపోధనైః
పుణ్యం ద్వైతవనం రాజన్నాజగామ హలాయుధః॥26॥

తత్ర గత్వా మునీందృష్ట్వా నానావేషధరాన్బలః
ఆప్లుత్య సలిలే చాపి పూజయామాస వై ద్విజాన్॥27॥

తథైవ దత్త్వా విప్రేభ్యః పరిభోగాన్సుపుష్కలాన్
తతః ప్రాయాద్బలో రాజందక్షిణేన సరస్వతీం॥28॥

గత్వా చైవ మహాబాహుర్నాతిదూరం మహాయశాః
ధర్మాత్మా నాగధన్వానం తీర్థమాగమదచ్యుతః॥29॥

యత్ర పన్నగరాజస్య వాసుకేః సంనివేశనం
మహాద్యుతేర్మహారాజ బహుభిః పన్నగైర్వృతం
యత్రాసన్నృషయః సిద్ధాః సహస్రాణి చతుర్దశ॥30॥

యత్ర దేవాః సమాగమ్య వాసుకిం పన్నగోత్తమం
సర్వపన్నగరాజానమభ్యషించన్యథావిధి

పన్నగేభ్యో భయం తత్ర విద్యతే న స్మ కౌరవ ॥31॥

తత్రాపి విధివద్దత్త్వా విప్రేభ్యో రత్నసంచయాన్
ప్రాయాత్ప్రాచీం దిశం రాజందీప్యమానః స్వతేజసా ॥32॥

ఆప్లుత్య బహుశో హృష్టస్తేషు తీర్థేషు లాంగలీ
దత్త్వా వసు ద్విజాతిభ్యో జగామాతి తపస్వినః ॥33॥

తత్రస్థానృషిసంఘాంస్తానభివాద్య హలాయుధః
తతో రామోఽగమత్తీర్థమృషిభిః సేవితం మహత్ ॥34॥

యత్ర భూయో నివవృతే ప్రాఙ్ముఖా వై సరస్వతీ
ఋషీణాం నైమిషేయాణామవేక్షార్థం మహాత్మనాం ॥35॥

నివృత్తాం తాం సరిచ్ఛ్రేష్ఠాం తత్ర దృష్ట్వా తు లాంగలీ
బభూవ విస్మితో రాజన్బలః శ్వేతానులేపనః ॥36॥

జనమేజయ ఉవాచ

కస్మాత్సరస్వతీ బ్రహ్మన్నివృత్తా ప్రాఙ్ముఖీ తతః
వ్యాఖ్యాతుమేతదిచ్ఛామి సర్వమధ్వర్యుసత్తమ ॥37॥

కస్మింశ్చ కారణే తత్ర విస్మితో యదునందనః
వినివృత్తా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా కథమేతద్ద్విజోత్తమ ॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పూర్వం కృతయుగే రాజన్నైమిషేయాస్తపస్వినః
వర్తమానే సుబహులే సత్రే ద్వాదశవార్షికే
ఋషయో బహవో రాజంస్తత్ర సంప్రతిపేదిరే ॥39॥

ఉషిత్వా చ మహాభాగాస్తస్మిన్సత్రే యథావిధి
నివృత్తే నైమిషేయే వై సత్రే ద్వాదశవార్షికే
ఆజగ్ముర్ఋషయస్తత్ర బహవస్తీర్థకారణాత్ ॥40॥

ఋషీణాం బహులత్వాత్తు సరస్వత్యా విశాం పతే
తీర్థాని నగరాయంతే కూలే వై దక్షిణే తదా ॥41॥

సమంతపంచకం యావత్తావత్తే ద్విజసత్తమాః
తీర్థలోభాన్నరవ్యాఘ్ర నద్యాస్తీరం సమాశ్రితాః ॥42॥

జుహ్వతాం తత్ర తేషాం తు మునీనాం భావితాత్మనాం
స్వాధ్యాయేనాపి మహతా బభూవుః పూరితా దిశః ॥43॥

అగ్నిహోత్రైస్తతస్తేషాం హూయమానైర్మహాత్మనాం
అశోభత సరిచ్ఛ్రేష్ఠా దీప్యమానైః సమంతతః ॥44॥

వాలఖిల్యా మహారాజ అశ్మకుట్టాశ్చ తాపసాః
దంతోలూఖలినశ్చాన్యే సంప్రక్షాలాస్తథాపరే ॥45॥

వాయుభక్షా జలాహారాః పర్ణభక్షాశ్చ తాపసాః
నానానియమయుక్తాశ్చ తథా స్థండిలశాయినః ॥46॥

ఆసన్వై మునయస్తత్ర సరస్వత్యాః సమీపతః
శోభయంతః సరిచ్ఛ్రేష్ఠాం గంగామివ దివౌకసః ॥47॥

తతః పశ్చాత్సమాపేతుర్ఋషయః సత్రయాజినః
తేఽవకాశం న దదృశుః కురుక్షేత్రే మహావ్రతాః ॥48॥

తతో యజ్ఞోపవీతైస్తే తత్తీర్థం నిర్మిమాయ వై
జుహువుశ్చాగ్నిహోత్రాణి చక్రుశ్చ వివిధాః క్రియాః॥49॥

తతస్తమృషిసంఘాతం నిరాశం చింతయాన్వితం
దర్శయామాస రాజేంద్ర తేషామర్థే సరస్వతీ॥50॥

తతః కుంజాన్బహూన్కృత్వా సంనివృత్తా సరిద్వరా
ఋషీణాం పుణ్యతపసాం కారుణ్యాజ్జనమేజయ॥51॥

తతో నివృత్య రాజేంద్ర తేషామర్థే సరస్వతీ
భూయః ప్రతీచ్యభిముఖీ సుస్రావ సరితాం వరా॥52॥

అమోఘా గమనం కృత్వా తేషాం భూయో వ్రజామ్యహం
ఇత్యద్భుతం మహచ్చక్రే తతో రాజన్మహానదీ॥53॥

ఏవం స కుంజో రాజేంద్ర నైమిషేయ ఇతి స్మృతః
కురుక్షేత్రే కురుశ్రేష్ఠ కురుష్వ మహతీః క్రియాః॥54॥

తత్ర కుంజాన్బహూందృష్ట్వా సంనివృత్తాం చ తాం నదీం
బభూవ విస్మయస్తత్ర రామస్యాథ మహాత్మనః॥55॥

ఉపస్పృశ్య తు తత్రాపి విధివద్యదునందనః
దత్త్వా దాయాంద్విజాతిభ్యో భాండాని వివిధాని చ
భక్ష్యం పేయం చ వివిధం బ్రాహ్మణాన్ప్రత్యపాదయత్॥56॥

తతః ప్రాయాద్బలో రాజన్పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః
సరస్వతీతీర్థవరం నానాద్విజగణాయుతం॥57॥

బదరేంగుదకాశ్మర్యప్లక్షాశ్వత్థవిభీతకైః
పనసైశ్చ పలాశైశ్చ కరీరైః పీలుభిస్తథా॥58॥

సరస్వతీతీరరుహైర్బంధనైః స్యందనైస్తథా
పరూషకవనైశ్చైవ బిల్వైరామ్రాతకైస్తథా॥59॥

అతిముక్తకషండైశ్చ పారిజాతైశ్చ శోభితం
కదలీవనభూయిష్ఠమిష్టం కాంతం మనోరమం॥60॥

వాయ్వంబుఫలపర్ణాదైర్దంతోలూఖలికైరపి
తథాశ్మకుట్టైర్వానేయైర్మునిభిర్బహుభిర్వృతం॥61॥

స్వాధ్యాయఘోషసంఘుష్టం మృగయూథశతాకులం
అహింస్రైర్ధర్మపరమైర్నృభిరత్యంతసేవితం॥62॥

సప్తసారస్వతం తీర్థమాజగామ హలాయుధః
యత్ర మంకణకః సిద్ధస్తపస్తేపే మహామునిః॥63॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

సప్తసారస్వతం కస్మాత్కశ్చ మంకణకో మునిః
కథం సిద్ధశ్చ భగవాన్కశ్చాస్య నియమోఽభవత్॥1॥

కస్య వంశే సముత్పన్నః కిం చాధీతం ద్విజోత్తమ
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విధివద్ద్విజసత్తమ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

రాజన్సప్త సరస్వత్యో యాభిర్వ్యాప్తమిదం జగత్
ఆహూతా బలవద్భిర్హి తత్ర తత్ర సరస్వతీ||3||

సుప్రభా కాంచనాక్షీ చ విశాలా మానసహ్రదా
సరస్వతీ ఓఘవతీ సువేణుర్విమలోదకా||4||

పితామహస్య మహతో వర్తమానే మహీతలే
వితతే యజ్ఞవాటే వై సమేతేషు ద్విజాతిషు||5||

పుణ్యాహఘోషైర్విమలైర్వేదానాం నినదైస్తథా
దేవేషు చైవ వ్యగ్రేషు తస్మిన్యజ్ఞవిధౌ తదా||6||

తత్ర చైవ మహారాజ దీక్షితే ప్రపితామహే
యజతస్తత్ర సత్రేణ సర్వకామసమృద్ధినా||7||

మనసా చింతితా హ్యర్థా ధర్మార్థకుశలైస్తదా
ఉపతిష్ఠంతి రాజేంద్ర ద్విజాతీంస్తత్ర తత్ర హ||8||

జగుశ్చ తత్ర గంధర్వా ననృతుశ్చాప్సరోగణాః
వాదిత్రాణి చ దివ్యాని వాదయామాసురంజసా||9||

తస్య యజ్ఞస్య సంపత్త్యా తుతుషుర్దేవతా అపి
విస్మయం పరమం జగ్ముః కిము మానుషయోనయః||10||

వర్తమానే తథా యజ్ఞే పుష్కరస్థే పితామహే
అబ్రువన్నృషయో రాజన్నాయం యజ్ఞో మహాఫలః
న దృశ్యతే సరిచ్ఛ్రేష్ఠా యస్మాదిహ సరస్వతీ||11||

తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ప్రీతః సస్మారాథ సరస్వతీం
పితామహేన యజతా ఆహూతా పుష్కరేషు వై
సుప్రభా నామ రాజేంద్ర నామ్నా తత్ర సరస్వతీ||12||

తాం దృష్ట్వా మునయస్తుష్టా వేగయుక్తాం సరస్వతీం
పితామహం మానయంతీం క్రతుం తే బహు మేనిరే||13||

ఏవమేషా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా పుష్కరేషు సరస్వతీ
పితామహార్థం సంభూతా తుష్ట్యర్థం చ మనీషిణాం||14||

నైమిషే మునయో రాజన్సమాగమ్య సమాసతే
తత్ర చిత్రాః కథా హ్యాసన్వేదం ప్రతి జనేశ్వర||15||

తత్ర తే మునయో హ్యాసన్నానాస్వాధ్యాయవేదినః
తే సమాగమ్య మునయః సస్మరుర్వై సరస్వతీం||16||

సా తు ధ్యాతా మహారాజ ఋషిభిః సత్రయాజిభిః
సమాగతానాం రాజేంద్ర సహాయార్థం మహాత్మనాం
ఆజగామ మహాభాగా తత్ర పుణ్యా సరస్వతీ||17||

నైమిషే కాంచనాక్షీ తు మునీనాం సత్రయాజినాం
ఆగతా సరితాం శ్రేష్ఠా తత్ర భారత పూజితా||18||

గయస్య యజమానస్య గయేష్వేవ మహాక్రతుం
ఆహూతా సరితాం శ్రేష్ఠా గయయజ్ఞే సరస్వతీ||19||

విశాలాం తు గయేష్వాహురృషయః సంశితవ్రతాః
సరిత్సా హిమవత్పార్శ్వాత్ప్రసూతా శీఘ్రగామినీ||20||

ఔద్దాలకేస్తథా యజ్ఞే యజతస్తత్ర భారత
సమేతే సర్వతః స్ఫీతే మునీనాం మండలే తదా||21||

ఉత్తరే కోసలాభాగే పుణ్యే రాజన్మహాత్మనః
ఔద్దాలకేన యజతా పూర్వం ధ్యాతా సరస్వతీ॥22॥

ఆజగామ సరిచ్ఛ్రేష్ఠా తం దేశమృషికారణాత్
పూజ్యమానా మునిగణైర్వల్కలాజినసంవృతైః
మనోహ్రదేతి విఖ్యాతా సా హి తైర్మనసా హృతా॥23॥

సువేణుర్ఋషభద్వీపే పుణ్యే రాజర్షిసేవితే
కురోశ్చ యజమానస్య కురుక్షేత్రే మహాత్మనః
ఆజగామ మహాభాగా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా సరస్వతీ॥24॥

ఓఘవత్యపి రాజేంద్ర వసిష్ఠేన మహాత్మనా
సమాహూతా కురుక్షేత్రే దివ్యతోయా సరస్వతీ॥25॥

దక్షేణ యజతా చాపి గంగాద్వారే సరస్వతీ
విమలోదా భగవతీ బ్రహ్మణా యజతా పునః
సమాహూతా యయౌ తత్ర పుణ్యే హైమవతే గిరౌ॥26॥

ఏకీభూతాస్తతస్తాస్తు తస్మింస్తీర్థే సమాగతాః
సప్తసారస్వతం తీర్థం తతస్తత్ప్రథితం భువి॥27॥

ఇతి సప్త సరస్వత్యో నామతః పరికీర్తితాః
సప్తసారస్వతం చైవ తీర్థం పుణ్యం తథా స్మృతం॥28॥

శృణు మంకణకస్యాపి కౌమారబ్రహ్మచారిణః
ఆపగామవగాఢస్య రాజన్విక్రీడితం మహత్॥29॥

దృష్ట్వా యదృచ్ఛయా తత్ర స్త్రియమంభసి భారత
స్నాయంతీం రుచిరాపాంగీం దిగ్వాససమనిందితాం
సరస్వత్యాం మహారాజ చస్కందే వీర్యమంభసి॥30॥

తద్రేతః స తు జగ్రాహ కలశే వై మహాతపాః
సప్తధా ప్రవిభాగం తు కలశస్థం జగామ హ
తత్రర్షయః సప్త జాతా జజ్ఞిరే మరుతాం గణాః॥31॥

వాయువేగో వాయుబలో వాయుహా వాయుమండలః
వాయుజ్వాలో వాయురేతా వాయుచక్రశ్చ వీర్యవాన్
ఏవమేతే సముత్పన్నా మరుతాం జనయిష్ణవః॥32॥

ఇదమన్యచ్చ రాజేంద్ర శృణ్వాశ్చర్యతరం భువి
మహర్షేశ్చరితం యాదృక్త్రిషు లోకేషు విశ్రుతం॥33॥

పురా మంకణకః సిద్ధః కుశాగ్రేణేతి నః శ్రుతం
క్షతః కిల కరే రాజంస్తస్య శాకరసోఽస్రవత్
స వి శాకరసం దృష్ట్వా హర్షావిష్టః ప్రనృత్తవాన్॥34॥

తతస్తస్మిన్ప్రనృత్తే వై స్థావరం జంగమం చ యత్
ప్రనృత్తముభయం వీర తేజసా తస్య మోహితం॥35॥

బ్రహ్మాదిభిః సురై రాజన్నృషిభిశ్చ తపోధనైః
విజ్ఞప్తో వై మహాదేవ ఋషేరర్థే నరాధిప
నాయం నృత్యేద్యథా దేవ తథా త్వం కర్తుమర్హసి॥36॥

తతో దేవో మునిం దృష్ట్వా హర్షావిష్టమతీవ హ
సురాణాం హితకామార్థం మహాదేవోఽభ్యభాషత॥37॥

భో భో బ్రాహ్మణ ధర్మజ్ఞ కిమర్థం నరినర్తి వై
హర్షస్థానం కిమర్థం వై తవేదం మునిసత్తమ
తపస్వినో ధర్మపథే స్థితస్య ద్విజసత్తమ॥38॥

ఋషిరువాచ

కిం న పశ్యసి మే బ్రహ్మన్కరాచ్ఛాకరసం స్రుతం
యం దృష్ట్వా వై ప్రనృత్తోఽహం హర్షేణ మహతా విభో॥39॥

తం ప్రహస్యాబ్రవీద్దేవో మునిం రాగేణ మోహితం
అహం న విస్మయం విప్ర గచ్ఛామీతి ప్రపశ్య మాం॥40॥

ఏవముక్త్వా మునిశ్రేష్ఠం మహాదేవేన ధీమతా
అంగుల్యగ్రేణ రాజేంద్ర స్వాంగుష్ఠస్తాడితోఽభవత్॥41॥

తతో భస్మ క్షతాద్రాజన్నిర్గతం హిమసంనిభం
తద్దృష్ట్వా వ్రీడితో రాజన్స మునిః పాదయోర్గతః॥42॥

ఋషిరువాచ

నాన్యం దేవాదహం మన్యే రుద్రాత్పరతరం మహత్
సురాసురస్య జగతో గతిస్త్వమసి శూలధృక్॥43॥

త్వయా సృష్టమిదం విశ్వం వదంతీహ మనీషిణః
త్వామేవ సర్వం విశతి పునరేవ యుగక్షయే॥44॥

దేవైరపి న శక్యస్త్వం పరిజ్ఞాతుం కుతో మయా
త్వయి సర్వే స్మ దృశ్యంతే సురా బ్రహ్మాదయోఽనఘ॥45॥

సర్వస్త్వమసి దేవానాం కర్తా కారయితా చ హ
త్వత్ప్రసాదాత్సురాః సర్వే మోదంతీహాకుతోభయాః॥46॥

ఏవం స్తుత్వా మహాదేవం స ఋషిః ప్రణతోఽబ్రవీత్
భగవంస్త్వత్ప్రసాదాద్వై తపో మే న క్షరేదితి॥47॥

తతో దేవః ప్రీతమనాస్తమృషిం పునరబ్రవీత్
తపస్తే వర్ధతాం విప్ర మత్ప్రసాదాత్సహస్రధా
ఆశ్రమే చేహ వత్స్యామి త్వయా సార్ధమహం సదా॥48॥

సప్తసారస్వతే చాస్మిన్యో మామర్చిష్యతే నరః
న తస్య దుర్లభం కించిద్భవితేహ పరత్ర చ
సారస్వతం చ లోకం తే గమిష్యంతి న సంశయః॥49॥

ఏతన్మంకణకస్యాపి చరితం భూరితేజసః
స హి పుత్రః సజన్యాయాముత్పన్నో మాతరిశ్వనా॥50॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉషిత్వా తత్ర రామస్తు సంపూజ్యాశ్రమవాసినః
తథా మంకణకే ప్రీతిం శుభాం చక్రే హలాయుధః॥1॥

దత్త్వా దానం ద్విజాతిభ్యో రజనీం తాముపోష్య చ
పూజితో మునిసంఘైశ్చ ప్రాతరుత్థాయ లాంగలీ॥2॥

అనుజ్ఞాప్య మునీన్సర్వాన్స్పృష్ట్వా తోయం చ భారత
ప్రయయౌ త్వరితో రామస్తీర్థహేతోర్మహాబలః॥3॥

తత ఔశనసం తీర్థమాజగామ హలాయుధః
కపాలమోచనం నామ యత్ర ముక్తో మహాముని:॥4॥

మహతా శిరసా రాజన్గ్రస్తజంఘో మహోదరః
రాక్షసస్య మహారాజ రామక్షిప్తస్య వై పురా॥5॥

తత్ర పూర్వం తపస్తప్తం కావ్యేన సుమహాత్మనా
యత్రాస్య నీతిరఖిలా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మనః
తత్రస్థశ్చింతయామాస దైత్యదానవవిగ్రహం॥6॥

తత్ప్రాప్య చ బలో రాజంస్తీర్థప్రవరముత్తమం
విధివద్ధి దదౌ విత్తం బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం॥7॥

జనమేజయ ఉవాచ

కపాలమోచనం బ్రహ్మన్కథం యత్ర మహాముని:
ముక్తః కథం చాస్య శిరో లగ్నం కేన చ హేతునా॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పురా వై దండకారణ్యే రాఘవేణ మహాత్మనా
వసతా రాజశార్దూల రాక్షసాస్తత్ర హింసితాః॥9॥

జనస్థానే శిరశ్ఛిన్నం రాక్షసస్య దురాత్మనః
క్షురేణ శితధారేణ తత్పపాత మహావనే॥10॥

మహోదరస్య తల్లగ్నం జంఘాయాం వై యదృచ్ఛయా
వనే విచరతో రాజన్నస్థి భిత్త్వాస్ఫురత్తదా॥11॥

స తేన లగ్నేన తదా ద్విజాతిర్న శశాక హ
అభిగంతుం మహాప్రాజ్ఞస్తీర్థాన్యాయతనాని చ॥12॥

స పూతినా విస్రవతా వేదనార్తో మహాముని:
జగామ సర్వతీర్థాని పృథివ్యామితి నః శ్రుతం॥13॥

స గత్వా సరితః సర్వాః సముద్రాంశ్చ మహాతపాః
కథయామాస తత్సర్వమృషీణాం భావితాత్మనాం॥14॥

ఆప్లుతః సర్వతీర్థేషు న చ మోక్షమవాప్తవాన్
స తు శుశ్రావ విప్రేంద్రో మునీనాం వచనం మహత్॥15॥

సరస్వత్యాస్తీర్థవరం ఖ్యాతమౌశనసం తదా
సర్వపాపప్రశమనం సిద్ధక్షేత్రమనుత్తమం॥16॥

స తు గత్వా తతస్తత్ర తీర్థమౌశనసం ద్విజః
తత ఔశనసే తీర్థే తస్యోపస్పృశతస్తదా
తచ్ఛిరశ్చరణం ముక్త్వా పపాతాంతర్జలే తదా॥17॥

తతః స విరుజో రాజన్పూతాత్మా వీతకల్మషః
ఆజగామాశ్రమం ప్రీతః కృతకృత్యో మహోదరః॥18॥

సోఽథ గత్వాశ్రమం పుణ్యం విప్రముక్తో మహాతపాః
కథయామాస తత్సర్వమృషీణాం భావితాత్మనాం॥19॥

తే శ్రుత్వా వచనం తస్య తతస్తీర్థస్య మానద
కపాలమోచనమితి నామ చక్రుః సమాగతాః॥20॥

తత్ర దత్త్వా బహూందాయాన్విప్రాన్సంపూజ్య మాధవః
జగామ వృష్ణిప్రవరో రుషంగోరాశ్రమం తదా ॥21॥

యత్ర తప్తం తపో ఘోరమార్ష్టిషేణేన భారత
బ్రాహ్మణ్యం లబ్ధవాంస్తత్ర విశ్వామిత్రో మహామునిః ॥22॥

తతో హలధరః శ్రీమాన్బ్రాహ్మణైః పరివారితః
జగామ యత్ర రాజేంద్ర రుషంగుస్తనుమత్యజత్ ॥23॥

రుషంగుర్బ్రాహ్మణో వృద్ధస్తపోనిత్యశ్చ భారత
దేహన్యాసే కృతమనా విచింత్య బహుధా బహు ॥24॥

తతః సర్వానుపాదాయ తనయాన్వై మహాతపాః
రుషంగురబ్రవీత్తత్ర నయధ్వం మా పృథూదకం ॥25॥

విజ్ఞాయాతీతవయసం రుషంగుం తే తపోధనాః
తం వై తీర్థముపానిన్యుః సరస్వత్యాస్తపోధనం ॥26॥

స తైః పుత్రైస్తదా ధీమానానీతో వై సరస్వతీం
పుణ్యాం తీర్థశతోపేతాం విప్రసంఘైర్నిషేవితాం ॥27॥

స తత్ర విధినా రాజన్నాప్లుతః సుమహాతపాః
జ్ఞాత్వా తీర్థగుణాంశ్చైవ ప్రాహేదమృషిసత్తమః
సుప్రీతః పురుషవ్యాఘ్ర సర్వాన్పుత్రానుపాసతః ॥28॥

సరస్వత్యుత్తరే తీరే యస్త్యజేదాత్మనస్తనుం
పృథూదకే జప్యపరో నైనం శ్వోమరణం తపేత్ ॥29॥

తత్రాప్లుత్య స ధర్మాత్మా ఉపస్పృశ్య హలాయుధః
దత్త్వా చైవ బహూందాయాన్విప్రాణాం విప్రవత్సలః ॥30॥

ససర్జ యత్ర భగవాँల్లోकాँల్లోకపితామహః
యత్రార్ష్టిషేణః కౌరవ్య బ్రాహ్మణ్యం సంశితవ్రతః
తపసా మహతా రాజన్ప్రాప్తవానృషిసత్తమః ॥31॥

సింధుద్వీపశ్చ రాజర్షిర్దేవాపిశ్చ మహాతపాః
బ్రాహ్మణ్యం లబ్ధవాన్యత్ర విశ్వామిత్రో మహామునిః
మహాతపస్వీ భగవానుగ్రతేజా మహాతపాః ॥32॥

తత్రాజగామ బలవాన్బలభద్రః ప్రతాపవాన్ ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథమార్ష్టిషేణో భగవాన్విపులం తప్తవాంస్తపః
సింధుద్వీపః కథం చాపి బ్రాహ్మణ్యం లబ్ధవాంస్తదా ॥1॥

దేవాపిశ్చ కథం బ్రహ్మన్విశ్వామిత్రశ్చ సత్తమ
తన్మమాచక్ష్వ భగవన్పరం కౌతూహలం హి మే ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పురా కృతయుగే రాజన్నార్ష్టిషేణో ద్విజోత్తమః
వసన్గురుకులే నిత్యం నిత్యమధ్యయనే రతః ॥3॥

తస్య రాజన్గురుకులే వసతో నిత్యమేవ హ
సమాప్తిం నాగమద్విద్యా నాపి వేదా విశాం పతే॥4॥

స నిర్విణ్ణస్తతో రాజంస్తపస్తేపే మహాతపాః
తతో వై తపసా తేన ప్రాప్య వేదాననుత్తమాన్॥5॥

స విద్వాన్వేదయుక్తశ్చ సిద్ధశ్చాప్యృషిసత్తమః
తత్ర తీర్థే వరాన్ప్రాదాత్త్రీనేవ సుమహాతపాః॥6॥

అస్మింస్తీర్థే మహానద్యా అద్యప్రభృతి మానవః
ఆప్లుతో వాజిమేధస్య ఫలం ప్రాప్నోతి పుష్కలం॥7॥

అద్యప్రభృతి నైవాత్ర భయం వ్యాలాద్భవిష్యతి
అపి చాల్పేన యత్నేన ఫలం ప్రాప్స్యతి పుష్కలం॥8॥

ఏవముక్త్వా మహాతేజా జగామ త్రిదివం మునిః
ఏవం సిద్ధః స భగవానార్ష్టిషేణః ప్రతాపవాన్॥9॥

తస్మిన్నేవ తదా తీర్థే సింధుద్వీపః ప్రతాపవాన్
దేవాపిశ్చ మహారాజ బ్రాహ్మణ్యం ప్రాపతుర్మహత్॥10॥

తథా చ కౌశికస్తాత తపోనిత్యో జితేంద్రియః
తపసా వై సుతప్తేన బ్రాహ్మణత్వమవాప్తవాన్॥11॥

గాధిర్నామ మహానాసీత్క్షత్రియః ప్రథితో భువి
తస్య పుత్రోఽభవద్రాజన్విశ్వామిత్రః ప్రతాపవాన్॥12॥

స రాజా కౌశికస్తాత మహాయోగ్యభవత్కిల
స పుత్రమభిషిచ్యాథ విశ్వామిత్రం మహాతపాః॥13॥

దేహన్యాసే మనశ్చక్రే తమూచుః ప్రణతాః ప్రజాః
న గంతవ్యం మహాప్రాజ్ఞ త్రాహి చాస్మాన్మహాభయాత్॥14॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ తతో గాధిః ప్రజాస్తదా
విశ్వస్య జగతో గోప్తా భవిష్యతి సుతో మమ॥15॥

ఇత్యుక్త్వా తు తతో గాధిర్విశ్వామిత్రం నివేశ్య చ
జగామ త్రిదివం రాజన్విశ్వామిత్రోఽభవన్నృపః
న చ శక్నోతి పృథివీం యత్నవానపి రక్షితుం॥16॥

తతః శుశ్రావ రాజా స రాక్షసేభ్యో మహాభయం
నిర్యయౌ నగరాచ్చాపి చతురంగబలాన్వితః॥17॥

స గత్వా దూరమధ్వానం వసిష్ఠాశ్రమమభ్యయాత్
తస్య తే సైనికా రాజంశ్చక్రుస్తత్రానయాన్బహూన్॥18॥

తతస్తు భగవాన్విప్రో వసిష్ఠోఽఽశ్రమమభ్యయాత్
దదృశే చ తతః సర్వం భజ్యమానం మహావనం॥19॥

తస్య క్రుద్ధో మహారాజ వసిష్ఠో మునిసత్తమః
సృజస్వ శబరాన్ఘోరానితి స్వాం గాముపాచ హ॥20॥

తథోక్తా సాసృజద్ధేనుః పురుషాన్ఘోరదర్శనాన్
తే చ తద్బలమాసాద్య బభంజుః సర్వతోదిశం॥21॥

తద్దృష్ట్వా విద్రుతం సైన్యం విశ్వామిత్రస్తు గాధిజః
తపః పరం మన్యమానస్తపస్యేవ మనో దధే॥22॥

సోఽస్మింస్తీర్థవరే రాజన్సరస్వత్యాః సమాహితః
నియమైశ్చోపవాసైశ్చ కర్శయందేహమాత్మనః॥23॥

జలాహారో వాయుభక్షః పర్ణాహారశ్చ సోఽభవత్
తథా స్థండిలశాయీ చ యే చాన్యే నియమాః పృథక్||24||

అసకృత్తస్య దేవాస్తు వ్రతవిఘ్నం ప్రచక్రిరే
న చాస్య నియమాద్బుద్ధిరపయాతి మహాత్మనః||25||

తతః పరేణ యత్నేన తప్త్వా బహువిధం తపః
తేజసా భాస్కరాకారో గాధిజః సమపద్యత||26||

తపసా తు తథా యుక్తం విశ్వామిత్రం పితామహః
అమన్యత మహాతేజా వరదో వరమస్య తత్||27||

స తు వవ్రే వరం రాజన్స్యామహం బ్రాహ్మణస్త్వితి
తథేతి చాబ్రవీద్బ్రహ్మా సర్వలోకపితామహః||28||

స లబ్ధ్వా తపసోగ్రేణ బ్రాహ్మణత్వం మహాయశాః
విచచార మహీం కృత్స్నాం కృతకామః సురోపమః||29||

తస్మింస్తీర్థవరే రామః ప్రదాయ వివిధం వసు
పయస్వినీస్తథా ధేనూర్యానాని శయనాని చ||30||

తథా వస్త్రాణ్యలంకారం భక్ష్యం పేయం చ శోభనం
అదదాన్ముదితో రాజన్పూజయిత్వా ద్విజోత్తమాన్||31||

యయౌ రాజంస్తతో రామో బకస్యాశ్రమమంతికాత్
యత్ర తేపే తపస్తీవ్రం దాల్భ్యో బక ఇతి శ్రుతిః||32||

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

బ్రహ్మయోనిభిరాకీర్ణం జగామ యదునందనః
యత్ర దాల్భ్యో బకో రాజన్పశ్వర్థం సుమహాతపాః
జుహావ ధృతరాష్ట్రస్య రాష్ట్రం వైచిత్రవీర్యిణః||1||

తపసా ఘోరరూపేణ కర్శయందేహమాత్మనః
క్రోధేన మహతావిష్టో ధర్మాత్మా వై ప్రతాపవాన్||2||

పురా హి నైమిషేయాణాం సత్రే ద్వాదశవార్షికే
వృత్తే విశ్వజితోఽన్తే వై పాంచాలానృషయోఽగమన్||3||

తత్రేశ్వరమయాచంత దక్షిణార్థం మనీషిణః
బలాన్వితాన్వత్సతరాన్నిర్వ్యాధీనేకవింశతిం||4||

తానబ్రవీద్బకో వృద్ధో విభజధ్వం పశూనితి
పశూనేతానహం త్యక్త్వా భిక్షిష్యే రాజసత్తమం||5||

ఏవముక్త్వా తతో రాజన్నృషీన్సర్వాన్ప్రతాపవాన్
జగామ ధృతరాష్ట్రస్య భవనం బ్రాహ్మణోత్తమః||6||

స సమీపగతో భూత్వా ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
అయాచత పశూందాల్భ్యః స చైనం రుషితోఽబ్రవీత్||7||

యదృచ్ఛయా మృతా దృష్ట్వా గాస్తదా నృపసత్తమ
ఏతాన్పశూన్నయ క్షిప్రం బ్రహ్మబంధో యదీచ్ఛసి||8||

ఋషిస్త్వథ వచః శ్రుత్వా చింతయామాస ధర్మవిత్
అహో బత నృశంసం వై వాక్యముక్తోఽస్మి సంసది||9||

చింతయిత్వా ముహూర్తం చ రోషావిష్టో ద్విజోత్తమః
మతిం చక్రే వినాశాయ ధృతరాష్ట్రస్య భూపతేః॥10॥

స ఉత్కృత్య మృతానాం వై మాంసాని ద్విజసత్తమః
జుహావ ధృతరాష్ట్రస్య రాష్ట్రం నరపతేః పురా॥11॥

అవకీర్ణే సరస్వత్యాస్తీర్థే ప్రజ్వాల్య పావకం
బకో దాల్భ్యో మహారాజ నియమం పరమాస్థితః
స తైరేవ జుహావాస్య రాష్ట్రం మాంసైర్మహాతపాః॥12॥

తస్మింస్తు విధివత్సత్రే సంప్రవృత్తే సుదారుణే
అక్షీయత తతో రాష్ట్రం ధృతరాష్ట్రస్య పార్థివ॥13॥

ఛిద్యమానం యథానంతం వనం పరశునా విభో
బభూవాపహతం తచ్చాప్యవకీర్ణమచేతనం॥14॥

దృష్ట్వా తదవకీర్ణం తు రాష్ట్రం స మనుజాధిపః
బభూవ దుర్మనా రాజంశ్చింతయామాస చ ప్రభుః॥15॥

మోక్షార్థమకరోద్యత్నం బ్రాహ్మణైః సహితః పురా
అథాసౌ పార్థివః ఖిన్నస్తే చ విప్రాస్తదా నృప॥16॥

యదా చాపి న శక్నోతి రాష్ట్రం మోచయితుం నృప
అథ వైప్రాశ్నికాంస్తత్ర పప్రచ్ఛ జనమేజయ॥17॥

తతో వైప్రాశ్నికాః ప్రాహుః పశువిప్రకృతస్త్వయా
మాంసైరభిజుహోతీతి తవ రాష్ట్రం మునిర్బకః॥18॥

తేన తే హూయమానస్య రాష్ట్రస్యాస్య క్షయో మహాన్
తస్యైతత్తపసః కర్మ యేన తే హ్యనయో మహాన్
అపాం కుంజే సరస్వత్యాస్తం ప్రసాదయ పార్థివ॥19॥

సరస్వతీం తతో గత్వా స రాజా బకమబ్రవీత్
నిపత్య శిరసా భూమౌ ప్రాంజలిర్భరతర్షభ॥20॥

ప్రసాదయే త్వా భగవన్నపరాధం క్షమస్వ మే
మమ దీనస్య లుబ్ధస్య మౌర్ఖ్యేణ హతచేతసః
త్వం గతిస్త్వం చ మే నాథః ప్రసాదం కర్తుమర్హసి॥21॥

తం తథా విలపంతం తు శోకోపహతచేతసం
దృష్ట్వా తస్య కృపా జజ్ఞే రాష్ట్రం తచ్చ వ్యమోచయత్॥22॥

ఋషిః ప్రసన్నస్తస్యాభూత్సంరంభం చ విహాయ సః
మోక్షార్థం తస్య రాష్ట్రస్య జుహావ పునరాహుతిం॥23॥

మోక్షయిత్వా తతో రాష్ట్రం ప్రతిగృహ్య పశూన్బహూన్
హృష్టాత్మా నైమిషారణ్యం జగామ పునరేవ హి॥24॥

ధృతరాష్ట్రోఽపి ధర్మాత్మా స్వస్థచేతా మహామనాః
స్వమేవ నగరం రాజా ప్రతిపేదే మహర్ద్ధిమత్॥25॥

తత్ర తీర్థే మహారాజ బృహస్పతిరుదారధీః
అసురాణామభావాయ భావాయ చ దివౌకసాం॥26॥

మాంసైరపి జుహావేష్టిమక్షీయంత తతోఽసురాః
దైవతైరపి సంభగ్నా జితకాశిభిరాహవే॥27॥

తత్రాపి విధివద్దత్త్వా బ్రాహ్మణేభ్యో మహాయశాః
వాజినః కుంజరాంశ్చైవ రథాంశ్చాశ్వతరీయుతాన్॥28॥

రత్నాని చ మహార్హాణి ధనం ధాన్యం చ పుష్కలం
యయౌ తీర్థం మహాబాహుర్యాయాతం పృథివీపతే॥29॥

యత్ర యజ్ఞే యయాతేస్తు మహారాజ సరస్వతీ
సర్పిః పయశ్చ సుస్రావ నాహుషస్య మహాత్మనః॥30॥

తత్రేష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్రో యయాతిః పృథివీపతిః
ఆక్రామదూర్ధ్వం ముదితో లేభే లోకాంశ్చ పుష్కలాన్॥31॥

యయాతేర్యజమానస్య యత్ర రాజన్సరస్వతీ
ప్రసృతా ప్రదదౌ కామాన్బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం॥32॥

యత్ర యత్ర హి యో విప్రో యాన్యాన్కామానభీప్సతి
తత్ర తత్ర సరిచ్ఛ్రేష్ఠా ససర్జ సుబహూన్రసాన్॥33॥

తత్ర దేవాః సగంధర్వాః ప్రీతా యజ్ఞస్య సంపదా
విస్మితా మానుషాశ్చాసన్దృష్ట్వా తాం యజ్ఞసంపదం॥34॥

తతస్తాలకేతుర్మహాధర్మసేతు;ర్మహాత్మా కృతాత్మా మహాదాననిత్యః
వసిష్ఠాపవాహం మహాభీమవేగం; ధృతాత్మా జితాత్మా సమభ్యాజగామ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

వసిష్ఠస్యాపవాహో వై భీమవేగః కథం ను సః
కిమర్థం చ సరిచ్ఛ్రేష్ఠా తమృషిం ప్రత్యవాహయత్॥1॥

కేన చాస్యాభవద్వైరం కారణం కిం చ తత్ప్రభో
శంస పృష్టో మహాప్రాజ్ఞ న హి తృప్యామి కథ్యతాం॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

విశ్వామిత్రస్య చైవర్షేర్వసిష్ఠస్య చ భారత
భృశం వైరమభూద్రాజంస్తపఃస్పర్ధాకృతం మహత్॥3॥

ఆశ్రమో వై వసిష్ఠస్య స్థాణుతీర్థేఽభవన్మహాన్
పూర్వతః పశ్చిమశ్చాసీద్విశ్వామిత్రస్య ధీమతః॥4॥

యత్ర స్థాణుర్మహారాజ తప్తవాన్సుమహత్తపః
యత్రాస్య కర్మ తద్ఘోరం ప్రవదంతి మనీషిణః॥5॥

యత్రేష్ట్వా భగవాన్స్థాణుః పూజయిత్వా సరస్వతీం
స్థాపయామాస తత్తీర్థం స్థాణుతీర్థమితి ప్రభో॥6॥

తత్ర సర్వే సురాః స్కందమభ్యషించన్నరాధిప
సేనాపత్యేన మహతా సురారివినిబర్హణం॥7॥

తస్మిన్సరస్వతీతీర్థే విశ్వామిత్రో మహామునిః
వసిష్ఠం చాలయామాస తపసోగ్రేణ తచ్ఛృణు॥8॥

విశ్వామిత్రవసిష్ఠౌ తావహన్యహని భారత
స్పర్ధాం తపఃకృతాం తీవ్రాం చక్రతుస్తౌ తపోధనౌ॥9॥

తత్రాప్యధికసంతాపో విశ్వామిత్రో మహామునిః
దృష్ట్వా తేజో వసిష్ఠస్య చింతామభిజగామ హ
తస్య బుద్ధిరియం హ్యాసీద్ధర్మనిత్యస్య భారత॥10॥

ఇయం సరస్వతీ తూర్ణం మత్సమీపం తపోధనం
ఆనయిష్యతి వేగేన వసిష్ఠం జపతాం వరం

ఇహాగతం ద్విజశ్రేష్ఠం హనిష్యామి న సంశయః॥11॥

ఏవం నిశ్చిత్య భగవాన్విశ్వామిత్రో మహామునిః
సస్మార సరితాం శ్రేష్ఠాం క్రోధసంరక్తలోచనః॥12॥

సా ధ్యాతా మునినా తేన వ్యాకులత్వం జగామ హ
జజ్ఞే చైనం మహావీర్యం మహాకోపం చ భామినీ॥13॥

తత ఏనం వేపమానా వివర్ణా ప్రాంజలిస్తదా
ఉపతస్థే మునివరం విశ్వామిత్రం సరస్వతీ॥14॥

హతవీరా యథా నారీ సాభవద్దుఃఖితా భృశం
బ్రూహి కిం కరవాణీతి ప్రోవాచ మునిసత్తమం॥15॥

తామువాచ మునిః క్రుద్ధో వసిష్ఠం శీఘ్రమానయ
యావదేనం నిహన్మ్యద్య తచ్ఛ్రుత్వా వ్యథితా నదీ॥16॥

సాంజలిం తు తతః కృత్వా పుండరీకనిభేక్షణా
వివ్యథే సువిరూఢేవ లతా వాయుసమీరితా॥17॥

తథాగతాం తు తాం దృష్ట్వా వేపమానాం కృతాంజలిం
విశ్వామిత్రోఽబ్రవీత్క్రుద్ధో వసిష్ఠం శీఘ్రమానయ॥18॥

తతో భీతా సరిచ్ఛ్రేష్ఠా చింతయామాస భారత
ఉభయోః శాపయోర్భీతా కథమేతద్భవిష్యతి॥19॥

సాభిగమ్య వసిష్ఠం తు ఇమమర్థమచోదయత్
యదుక్తా సరితాం శ్రేష్ఠా విశ్వామిత్రేణ ధీమతా॥20॥

ఉభయోః శాపయోర్భీతా వేపమానా పునః పునః
చింతయిత్వా మహాశాపమృషివిత్రాసితా భృశం॥21॥

తాం కృశాం చ వివర్ణాం చ దృష్ట్వా చింతాసమన్వితాం
ఉవాచ రాజంధర్మాత్మా వసిష్ఠో ద్విపదాం వరః॥22॥

త్రాహ్యాత్మానం సరిచ్ఛ్రేష్ఠే వహ మాం శీఘ్రగామినీ
విశ్వామిత్రః శపేద్ధి త్వాం మా కృథాస్త్వం విచారణాం॥23॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కృపాశీలస్య సా సరిత్
చింతయామాస కౌరవ్య కిం కృతం సుకృతం భవేత్॥24॥

తస్యాశ్చింతా సముత్పన్నా వసిష్ఠో మయ్యతీవ హి
కృతవాన్హి దయాం నిత్యం తస్య కార్యం హితం మయా॥25॥

అథ కూలే స్వకే రాజంజపంతమృషిసత్తమం
జుహ్వానం కౌశికం ప్రేక్ష్య సరస్వత్యభ్యచింతయత్॥26॥

ఇదమంతరమిత్యేవ తతః సా సరితాం వరా
కూలాపహారమకరోత్స్వేన వేగేన సా సరిత్॥27॥

తేన కూలాపహారేణ మైత్రావరుణిరౌహ్యత
ఉహ్యమానశ్చ తుష్టావ తదా రాజన్సరస్వతీం॥28॥

పితామహస్య సరసః ప్రవృత్తాసి సరస్వతి
వ్యాప్తం చేదం జగత్సర్వం తవైవాంభోభిరుత్తమైః॥29॥

త్వమేవాకాశగా దేవి మేఘేషూత్సృజసే పయః
సర్వాశ్చాపస్త్వమేవేతి త్వత్తో వయమధీమహే॥30॥

పుష్టిర్ద్యుతిస్తథా కీర్తిః సిద్ధిర్వృద్ధిరుమా తథా
త్వమేవ వాణీ స్వాహా త్వం త్వయ్యాయత్తమిదం జగత్
త్వమేవ సర్వభూతేషు వససీహ చతుర్విధా॥31॥

ఏవం సరస్వతీ రాజన్నూ యమానా మహర్షిణా
వేగేనోవాహ తం విప్రం విశ్వామిత్రాశ్రమం ప్రతి
న్యవేదయత చాభీక్ష్ణం విశ్వామిత్రాయ తం మునిం॥32॥

తమానీతం సరస్వత్యా దృష్ట్వా కోపసమన్వితః
అథాన్వేషత్ప్రహరణం వసిష్ఠాంతకరం తదా॥33॥

తం తు క్రుద్ధమభిప్రేక్ష్య బ్రహ్మహత్యాభయాన్నదీ
అపోవాహ వసిష్ఠం తు ప్రాచీం దిశమతంద్రితా
ఉభయోః కుర్వతీ వాక్యం వంచయిత్వా తు గాధిజం॥34॥

తతోఽపవాహితం దృష్ట్వా వసిష్ఠమృషిసత్తమం
అబ్రవీదథ సంక్రుద్ధో విశ్వామిత్రో హ్యమర్షణః॥35॥

యస్మాన్మా త్వం సరిచ్ఛ్రేష్ఠే వంచయిత్వా పునర్గతా
శోణితం వహ కల్యాణి రక్షోగ్రామణిసంమతం॥36॥

తతః సరస్వతీ శప్తా విశ్వామిత్రేణ ధీమతా
అవహచ్ఛోణితోన్మిశ్రం తోయం సంవత్సరం తదా॥37॥

అథర్షయశ్చ దేవాశ్చ గంధర్వాప్సరసస్తథా
సరస్వతీం తథా దృష్ట్వా బభూవుర్భృశదుఃఖితాః॥38॥

ఏవం వసిష్ఠాపవాహో లోకే ఖ్యాతో జనాధిప
ఆగచ్ఛచ్చ పునర్మార్గం స్వమేవ సరితాం వరా॥39॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సా శప్తా తేన క్రుద్ధేన విశ్వామిత్రేణ ధీమతా
తస్మింస్తీర్థవరే శుభ్రే శోణితం సముపావహత్॥1॥

అథాజగ్ముస్తతో రాజన్రాక్షసాస్తత్ర భారత
తత్ర తే శోణితం సర్వే పిబంతః సుఖమాసతే॥2॥

తృప్తాశ్చ సుభృశం తేన సుఖితా విగతజ్వరాః
నృత్యంతశ్చ హసంతశ్చ యథా స్వర్గజితస్తథా॥3॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య ఋషయః సతపోధనాః
తీర్థయాత్రాం సమాజగ్ముః సరస్వత్యాం మహీపతే॥4॥

తేషు సర్వేషు తీర్థేషు ఆప్లుత్య మునిపుంగవాః
ప్రాప్య ప్రీతిం పరాం చాపి తపోలుబ్ధా విశారదాః
ప్రయయుర్హి తతో రాజన్యేన తీర్థం హి తత్తథా॥5॥

అథాగమ్య మహాభాగాస్తత్తీర్థం దారుణం తదా
దృష్ట్వా తోయం సరస్వత్యాః శోణితేన పరిప్లుతం
పీయమానం చ రక్షోభిర్బహుభిర్నృపసత్తమ॥6॥

తాందృష్ట్వా రాక్షసాన్రాజన్మునయః సంశితవ్రతాః
పరిత్రాణే సరస్వత్యాః పరం యత్నం ప్రచక్రిరే॥7॥

తే తు సర్వే మహాభాగాః సమాగమ్య మహావ్రతాః
ఆహూయ సరితాం శ్రేష్ఠామిదం వచనమబ్రువన్॥8॥

కారణం బ్రూహి కల్యాణి కిమర్థం తే హ్రదో హ్యయం
ఏవమాకులతాం యాతః శ్రుత్వా పాస్యామహే వయం॥9॥

తతః సా సర్వమాచష్ట యథావృత్తం ప్రవేపతీ
దుఃఖితామథ తాం దృష్ట్వా త ఊచుర్వై తపోధనాః॥10॥

కారణం శ్రుతమస్మాభిః శాపశ్చైవ శ్రుతోఽనఘే
కరిష్యంతి తు యత్ప్రాప్తం సర్వ ఏవ తపోధనాః॥11॥

ఏవముక్త్వా సరిచ్ఛ్రేష్ఠామూచుస్తేఽథ పరస్పరం
విమోచయామహే సర్వే శాపాదేతాం సరస్వతీం॥12॥

తేషాం తు వచనాదేవ ప్రకృతిస్థా సరస్వతీ
ప్రసన్నసలిలా జజ్ఞే యథా పూర్వం తథైవ హి
విముక్తా చ సరిచ్ఛ్రేష్ఠా విబభౌ సా యథా పురా॥13॥

దృష్ట్వా తోయం సరస్వత్యా మునిభిస్తైస్తథా కృతం
కృతాంజలీస్తతో రాజన్రాక్షసాః క్షుధయార్దితాః
ఊచుస్తాన్వై మునీన్సర్వాన్కృపాయుక్తాన్పునః పునః॥14॥

వయం హి క్షుధితాశ్చైవ ధర్మాద్ధీనాశ్చ శాశ్వతాత్
న చ నః కామకారోఽయం యద్వయం పాపకారిణః॥15॥

యుష్మాకం చాప్రసాదేన దుష్కృతేన చ కర్మణా
పక్షోఽయం వర్ధతేఽస్మాకం యతః స్మ బ్రహ్మరాక్షసాః॥16॥

ఏవం హి వైశ్యశూద్రాణాం క్షత్రియాణాం తథైవ చ
యే బ్రాహ్మణాన్ప్రద్విషంతి తే భవంతీహ రాక్షసాః॥17॥

ఆచార్యమృత్విజం చైవ గురుం వృద్ధజనం తథా
ప్రాణినో యేఽవమన్యంతే తే భవంతీహ రాక్షసాః
యోషితాం చైవ పాపానాం యోనిదోషేణ వర్ధతే॥18॥

తత్కురుధ్వమిహాస్మాకం కారుణ్యం ద్విజసత్తమాః
శక్తా భవంతః సర్వేషాం లోకానామపి తారణే॥19॥

తేషాం తే మునయః శ్రుత్వా తుష్టువుస్తాం మహానదీం
మోక్షార్థం రక్షసాం తేషామూచుః ప్రయతమానసాః॥20॥

క్షుతకీటావపన్నం చ యచ్చోచ్ఛిష్టాశితం భవేత్
కేశావపన్నమాధూతమారుగ్ణమపి యద్భవేత్
శ్వభిః సంస్పృష్టమన్నం చ భాగోఽసౌ రక్షసామిహ॥21॥

తస్మాజ్జ్ఞాత్వా సదా విద్వానేతాన్యన్నాని వర్జయేత్
రాక్షసాన్నమసౌ భుంక్తే యో భుంక్తే హ్యన్నమీదృశం॥22॥

శోధయిత్వా తతస్తీర్థమృషయస్తే తపోధనాః
మోక్షార్థం రాక్షసానాం చ నదీం తాం ప్రత్యచోదయన్॥23॥

మహర్షీణాం మతం జ్ఞాత్వా తతః సా సరితాం వరా
అరుణామానయామాస స్వాం తనుం పురుషర్షభ॥24॥

తస్యాం తే రాక్షసాః స్నాత్వా తనూస్త్యక్త్వా దివం గతాః
అరుణాయాం మహారాజ బ్రహ్మహత్యాపహా హి సా॥25॥

ఏతమర్థమభిజ్ఞాయ దేవరాజః శతక్రతుః
తస్మింస్తీర్థవరే స్నాత్వా విముక్తః పాప్మనా కిల॥26॥

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం భగవాఞ్శక్రో బ్రహ్మహత్యామవాప్తవాన్
కథమస్మింశ్చ తీర్థే వై ఆప్లుత్యాకల్మషోఽభవత్॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణుష్వైతదుపాఖ్యానం యథావృత్తం జనేశ్వర
యథా బిభేద సమయం నముచేర్వాసవః పురా॥28॥

నముచిర్వాసవాద్భీతః సూర్యరశ్మిం సమావిశత్
తేనేంద్రః సఖ్యమకరోత్సమయం చేదమబ్రవీత్॥29॥

నార్ద్రేణ త్వా న శుష్కేణ న రాత్రౌ నాపి వాహని
వధిష్యామ్యసురశ్రేష్ఠ సఖే సత్యేన తే శపే॥30॥

ఏవం స కృత్వా సమయం సృష్ట్వా నీహారమీశ్వరః
చిచ్ఛేదాస్య శిరో రాజన్నపాం ఫేనేన వాసవః॥31॥

తచ్ఛిరో నముచేశ్ఛిన్నం పృష్ఠతః శక్రమన్వయాత్
హే మిత్రహన్పాప ఇతి బ్రువాణం శక్రమంతికాత్॥32॥

ఏవం స శిరసా తేన చోద్యమానః పునః పునః
పితామహాయ సంతప్త ఏవమర్థం న్యవేదయత్॥33॥

తమబ్రవీల్లోకగురురరుణాయాం యథావిధి
ఇష్ట్వోపస్పృశ దేవేంద్ర బ్రహ్మహత్యాపహా హి సా॥34॥

ఇత్యుక్తః స సరస్వత్యాః కుంజే వై జనమేజయ
ఇష్ట్వా యథావద్బలభిదరుణాయాముపాస్పృశత్॥35॥

స ముక్తః పాప్మనా తేన బ్రహ్మహత్యాకృతేన హ
జగామ సంహృష్టమనాస్త్రిదివం త్రిదశేశ్వరః॥36॥

శిరస్తచ్చాపి నముచేస్తత్రైవాప్లుత్య భారత
లోకాన్కామదుఘాన్ప్రాప్తమక్షయాన్రాజసత్తమ॥37॥

తత్రాప్యుపస్పృశ్య బలో మహాత్మా; దత్త్వా చ దానాని పృథగ్విధాని
అవాప్య ధర్మం పరమార్యకర్మా; జగామ సోమస్య మహత్స తీర్థం॥38॥

యత్రాయజద్రాజసూయేన సోమః; సాక్షాత్పురా విధివత్పార్థివేంద్ర
అత్రిర్ధీమాన్విప్రముఖ్యో బభూవ; హోతా యస్మిన్క్రతుముఖ్యే మహాత్మా॥39॥

యస్యాంతేఽభూత్సుమహాందానవానాం; దైతేయానాం రాక్షసానాం చ దేవైః
స సంగ్రామస్తారకాఖ్యః సుతీవ్రో; యత్ర స్కందస్తారకాఖ్యం జఘాన॥40॥

సేనాపత్యం లబ్ధవాందేవతానాం; మహాసేనో యత్ర దైత్యాంతకర్తా
సాక్షాచ్చాత్ర న్యవసత్కార్త్తికేయః; సదా కుమారో యత్ర స ప్లక్షరాజః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

సరస్వత్యాః ప్రభావోఽయముక్తస్తే ద్విజసత్తమ
కుమారస్యాభిషేకం తు బ్రహ్మన్వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

యస్మిన్కాలే చ దేశే చ యథా చ వదతాం వర
యైశ్చాభిషిక్తో భగవాన్విధినా యేన చ ప్రభుః॥2॥

స్కందో యథా చ దైత్యానామకరోత్కదనం మహత్
తథా మే సర్వమాచక్ష్వ పరం కౌతూహలం హి మే॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కురువంశస్య సదృశమిదం కౌతూహలం తవ
హర్షముత్పాదయత్యేతద్వచో మే జనమేజయ॥4॥

హంత తే కథయిష్యామి శృణ్వానస్య జనాధిప
అభిషేకం కుమారస్య ప్రభావం చ మహాత్మనః॥5॥

తేజో మాహేశ్వరం స్కన్నమగ్నౌ ప్రపతితం పురా
తత్సర్వభక్షో భగవాన్నాశకద్దగ్ధుమక్షయం॥6॥

తేనాసీదతి తేజస్వీ దీప్తిమాన్హవ్యవాహనః
న చైవ ధారయామాస గర్భం తేజోమయం తదా॥7॥

స గంగామభిసంగమ్య నియోగాద్బ్రహ్మణః ప్రభుః
గర్భమాహితవాందివ్యం భాస్కరోపమతేజసం॥8॥

అథ గంగాపి తం గర్భమసహంతీ విధారణే
ఉత్ససర్జ గిరౌ రమ్యే హిమవత్యమరార్చితే॥9॥

స తత్ర వవృధే లోకానావృత్య జ్వలనాత్మజః
దదృశుర్జ్వలనాకారం తం గర్భమథ కృత్తికాః॥10॥

శరస్తంబే మహాత్మానమనలాత్మజమీశ్వరం
మమాయమితి తాః సర్వాః పుత్రార్థిన్యోఽభిచక్రముః॥11॥

తాసాం విదిత్వా భావం తం మాతౄణాం భగవాన్ప్రభుః
ప్రస్నుతానాం పయః షడ్భిర్వదనైరపిబత్తదా॥12॥

తం ప్రభావం సమాలక్ష్య తస్య బాలస్య కృత్తికాః
పరం విస్మయమాపన్నా దేవ్యో దివ్యవపుర్ధరాః॥13॥

యత్రోత్సృష్టః స భగవాన్గంగయా గిరిమూర్ధని
స శైలః కాంచనః సర్వః సంబభౌ కురుసత్తమ॥14॥

వర్ధతా చైవ గర్భేణ పృథివీ తేన రంజితా
అతశ్చ సర్వే సంవృత్తా గిరయః కాంచనాకరాః॥15॥

కుమారశ్చ మహావీర్యః కార్తికేయ ఇతి స్మృతః
గాంగేయః పూర్వమభవన్మహాయోగబలాన్వితః॥16॥

స దేవస్తపసా చైవ వీర్యేణ చ సమన్వితః
వవృధేఽతీవ రాజేంద్ర చంద్రవత్ప్రియదర్శనః॥17॥

స తస్మిన్కాంచనే దివ్యే శరస్తంబే శ్రియా వృతః
స్తూయమానస్తదా శేతే గంధర్వైర్మునిభిస్తథా॥18॥

తథైనమన్వనృత్యంత దేవకన్యాః సహస్రశః
దివ్యవాదిత్రనృత్తజ్ఞాః స్తువంత్యశ్చారుదర్శనాః॥19॥

అన్వాస్తే చ నదీ దేవం గంగా వై సరితాం వరా
దధార పృథివీ చైనం బిభ్రతీ రూపముత్తమం॥20॥

జాతకర్మాదికాస్తస్య క్రియాశ్చక్రే బృహస్పతిః
వేదశ్చైనం చతుర్మూర్తిరుపతస్థే కృతాంజలిః॥21॥

ధనుర్వేదశ్చతుష్పాదః శస్త్రగ్రామః ససంగ్రహః
తత్రైనం సముపాతిష్ఠత్సాక్షాద్వాణీ చ కేవలా॥22॥

స దదర్శ మహావీర్యం దేవదేవముమాపతిం
శైలపుత్ర్యా సహాసీనం భూతసంఘశతైర్వృతం॥23॥

నికాయా భూతసంఘానాం పరమాద్భుతదర్శనాః
వికృతా వికృతాకారా వికృతాభరణధ్వజాః॥24॥

వ్యాఘ్రసింహర్క్షవదనా బిడాలమకరాననాః
వృషదంశముఖాశ్చాన్యే గజోష్ట్రవదనాస్తథా॥25॥

ఉలూకవదనాః కేచిద్గృధ్రగోమాయుదర్శనాః
క్రౌంచపారావతనిభైర్వదనై రాంకవైరపి॥26॥

శ్వావిచ్ఛల్యకగోధానాం ఖరైడకగవాం తథా
సదృశాని వపూంష్యన్యే తత్ర తత్ర వ్యధారయన్॥27॥

కేచిచ్ఛైలాంబుదప్రఖ్యాశ్చక్రాలాతగదాయుధాః
కేచిదంజనపుంజాభాః కేచిచ్ఛ్వేతాచలప్రభాః॥28॥

సప్తమాతృగణాశ్చైవ సమాజగ్ముర్విశాం పతే
సాధ్యా విశ్వేఽథ మరుతో వసవః పితరస్తథా॥29॥

రుద్రాదిత్యాస్తథా సిద్ధా భుజగా దానవాః ఖగాః
బ్రహ్మా స్వయంభూర్భగవాన్సపుత్రః సహ విష్ణునా॥30॥

శక్రస్తథాభ్యయాద్ద్రష్టుం కుమారవరమచ్యుతం
నారదప్రముఖాశ్చాపి దేవగంధర్వసత్తమాః॥31॥

దేవర్షయశ్చ సిద్ధాశ్చ బృహస్పతిపురోగమాః
ఋభవో నామ వరదా దేవానామపి దేవతాః
తేఽపి తత్ర సమాజగ్ముర్యామా ధామాశ్చ సర్వశః॥32॥

స తు బాలోఽపి భగవాన్మహాయోగబలాన్వితః
అభ్యాజగామ దేవేశం శూలహస్తం పినాకినం॥33॥

తమావ్రజంతమాలక్ష్య శివస్యాసీన్మనోగతం
యుగపచ్ఛైలపుత్ర్యాశ్చ గంగాయాః పావకస్య చ॥34॥

కిం ను పూర్వమయం బాలో గౌరవాదభ్యుపైష్యతి
అపి మామితి సర్వేషాం తేషామాసీన్మనోగతం॥35॥

తేషామేతమభిప్రాయం చతుర్ణాముపలక్ష్య సః
యుగపద్యోగమాస్థాయ ససర్జ వివిధాస్తనూః॥36॥

తతోఽభవచ్చతుర్మూర్తిః క్షణేన భగవాన్ప్రభుః
స్కందః శాఖో విశాఖశ్చ నైగమేషశ్చ పృష్ఠతః॥37॥

ఏవం స కృత్వా హ్యాత్మానం చతుర్ధా భగవాన్ప్రభుః
యతో రుద్రస్తతః స్కందో జగామాద్భుతదర్శనః॥38॥

విశాఖస్తు యయౌ యేన దేవీ గిరివరాత్మజా
శాఖో యయౌ చ భగవాన్వాయుమూర్తిర్విభావసుం
నైగమేషోఽగమద్గంగాం కుమారః పావకప్రభః॥39॥

సర్వే భాస్వరదేహాస్తే చత్వారః సమరూపిణః
తాన్సమభ్యయురవ్యగ్రాస్తదద్భుతమివాభవత్॥40॥

హాహాకారో మహానాసీద్దేవదానవరక్షసాం
తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యమద్భుతం రోమహర్షణం॥41॥

తతో రుద్రశ్చ దేవీ చ పావకశ్చ పితామహం
గంగయా సహితాః సర్వే ప్రణిపేతుర్జగత్పతిం॥42॥

ప్రణిపత్య తతస్తే తు విధివద్రాజపుంగవ
ఇదమూచుర్వచో రాజన్కార్త్తికేయప్రియేప్సయా॥43॥

అస్య బాలస్య భగవన్నాధిపత్యం యథేప్సితం
అస్మత్ప్రియార్థం దేవేశ సదృశం దాతుమర్హసి॥44॥

తతః స భగవాంధీమాన్సర్వలోకపితామహః
మనసా చింతయామాస కిమయం లభతామితి॥45॥

ఐశ్వర్యాణి హి సర్వాణి దేవగంధర్వరక్షసాం
భూతయక్షవిహంగానాం పన్నగానాం చ సర్వశః॥46॥

పూర్వమేవాదిదేశాసౌ నికాయేషు మహాత్మనాం
సమర్థం చ తమైశ్వర్యే మహామతిరమన్యత॥47॥

తతో ముహూర్తం స ధ్యాత్వా దేవానాం శ్రేయసి స్థితః
సేనాపత్యం దదౌ తస్మై సర్వభూతేషు భారత॥48॥

సర్వదేవనికాయానాం యే రాజానః పరిశ్రుతాః
తాన్సర్వాన్వ్యాదిదేశాస్మై సర్వభూతపితామహః॥49॥

తతః కుమారమాదాయ దేవా బ్రహ్మపురోగమాః
అభిషేకార్థమాజగ్ముః శైలేంద్రం సహితాస్తతః॥50॥

పుణ్యాం హైమవతీం దేవీం సరిచ్ఛ్రేష్ఠాం సరస్వతీం
సమంతపంచకే యా వై త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥51॥

తత్ర తీరే సరస్వత్యాః పుణ్యే సర్వగుణాన్వితే
నిషేదుర్దేవగంధర్వాః సర్వే సంపూర్ణమానసాః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽభిషేకసంభారాన్సర్వాన్సంభృత్య శాస్త్రతః
బృహస్పతిః సమిద్ధేఽగ్నౌ జుహావాజ్యం యథావిధి॥1॥

తతో హిమవతా దత్తే మణిప్రవరశోభితే
దివ్యరత్నాచితే దివ్యే నిషణ్ణః పరమాసనే॥2॥

సర్వమంగలసంభారైర్విధిమంత్రపురస్కృతం
ఆభిషేచనికం ద్రవ్యం గృహీత్వా దేవతాగణాః॥3॥

ఇంద్రావిష్ణూ మహావీర్యౌ సూర్యాచంద్రమసౌ తథా
ధాతా చైవ విధాతా చ తథా చైవానిలానలౌ॥4॥

పూష్ణా భగేనార్యమ్ణా చ అంశేన చ వివస్వతా
రుద్రశ్చ సహితో ధీమాన్మిత్రేణ వరుణేన చ॥5॥

రుద్రైర్వసుభిరాదిత్యైరశ్విభ్యాం చ వృతః ప్రభుః
విశ్వేదేవైర్మరుద్భిశ్చ సాధ్యైశ్చ పితృభిః సహ॥6॥

గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ యక్షరాక్షసపన్నగైః
దేవర్షిభిరసంఖ్యేయైస్తథా బ్రహ్మర్షిభిర్వరైః॥7॥

వైఖానసైర్వాలఖిల్యైర్వాయ్వాహారైర్మరీచిపైః
భృగుభిశ్చాంగిరోభిశ్చ యతిభిశ్చ మహాత్మభిః
సర్వైర్విద్యాధరైః పుణ్యైర్యోగసిద్ధైస్తథా వృతః॥8॥

పితామహః పులస్త్యశ్చ పులహశ్చ మహాతపాః
అంగిరాః కశ్యపోఽత్రిశ్చ మరీచిర్భృగురేవ చ॥9॥

క్రతుర్హరః ప్రచేతాశ్చ మనుర్దక్షస్తథైవ చ
ఋతవశ్చ గ్రహాశ్చైవ జ్యోతీంషి చ విశాం పతే॥10॥

మూర్తిమత్యశ్చ సరితో వేదాశ్చైవ సనాతనాః
సముద్రాశ్చ హ్రదాశ్చైవ తీర్థాని వివిధాని చ
పృథివీ ద్యౌర్దిశశ్చైవ పాదపాశ్చ జనాధిప॥11॥

అదితిర్దేవమాతా చ హ్రీః శ్రీః స్వాహా సరస్వతీ
ఉమా శచీ సినీవాలీ తథా చానుమతిః కుహూః
రాకా చ ధిషణా చైవ పత్న్యశ్చాన్యా దివౌకసాం॥12॥

హిమవాంశ్చైవ వింధ్యశ్చ మేరుశ్చానేకశృంగవాన్
ఐరావతః సానుచరః కలాః కాష్ఠాస్తథైవ చ
మాసార్ధమాసా ఋతవస్తథా రాత్ర్యహనీ నృప॥13॥

ఉచ్చైఃశ్రవా హయశ్రేష్ఠో నాగరాజశ్చ వామనః
అరుణో గరుడశ్చైవ వృక్షాశ్చౌషధిభిః సహ॥14॥

ధర్మశ్చ భగవాందేవః సమాజగ్ముర్హి సంగతాః
కాలో యమశ్చ మృత్యుశ్చ యమస్యానుచరాశ్చ యే॥15॥

బహులత్వాచ్చ నోక్తా యే వివిధా దేవతాగణాః
తే కుమారాభిషేకార్థం సమాజగ్ముస్తతస్తతః॥16॥

జగృహుస్తే తదా రాజన్సర్వ ఏవ దివౌకసః
ఆభిషేచనికం భాండం మంగలాని చ సర్వశః॥17॥

దివ్యసంభారసంయుక్తైః కలశైః కాంచనైర్నృప
సరస్వతీభిః పుణ్యాభిర్దివ్యతోయాభిరేవ తు॥18॥

అభ్యషించన్కుమారం వై సంప్రహృష్టా దివౌకసః
సేనాపతిం మహాత్మానమసురాణాం భయావహం॥19॥

పురా యథా మహారాజ వరుణం వై జలేశ్వరం
తథాభ్యషించద్భగవాన్బ్రహ్మా లోకపితామహః
కశ్యపశ్చ మహాతేజా యే చాన్యే నానుకీర్తితాః॥20॥

తస్మై బ్రహ్మా దదౌ ప్రీతో బలినో వాతరంహసః
కామవీర్యధరాన్సిద్ధాన్మహాపారిషదాన్ప్రభుః॥21॥

నందిషేణం లోహితాక్షం ఘంటాకర్ణం చ సంమతం
చతుర్థమస్యానుచరం ఖ్యాతం కుముదమాలినం॥22॥

తతః స్థాణుం మహావేగం మహాపారిషదం క్రతుం
మాయాశతధరం కామం కామవీర్యబలాన్వితం
దదౌ స్కందాయ రాజేంద్ర సురారివినిబర్హణం॥23॥

స హి దేవాసురే యుద్ధే దైత్యానాం భీమకర్మణాం
జఘాన దోర్భ్యాం సంక్రుద్ధః ప్రయుతాని చతుర్దశ॥24॥

తథా దేవా దదుస్తస్మై సేనాం నైరృతసంకులాం
దేవశత్రుక్షయకరీమజయ్యాం విశ్వరూపిణీం॥25॥

జయశబ్దం తతశ్చక్రుర్దేవాః సర్వే సవాసవాః
గంధర్వయక్షరక్షాంసి మునయః పితరస్తథా॥26॥

యమః ప్రాదాదనుచరౌ యమకాలోపమావుభౌ
ఉన్మాథం చ ప్రమాథం చ మహావీర్యౌ మహాద్యుతీ॥27॥

సుభ్రాజో భాస్కరశ్చైవ యౌ తౌ సూర్యానుయాయినౌ
తౌ సూర్యః కార్త్తికేయాయ దదౌ ప్రీతః ప్రతాపవాన్॥28॥

కైలాసశృంగసంకాశౌ శ్వేతమాల్యానులేపనౌ
సోమోఽప్యనుచరౌ ప్రాదాన్మణిం సుమణిమేవ చ॥29॥

జ్వాలాజిహ్వం తథా జ్యోతిరాత్మజాయ హుతాశనః
దదావనుచరౌ శూరౌ పరసైన్యప్రమాథినౌ॥30॥

పరిఘం చ వటం చైవ భీమం చ సుమహాబలం
దహతిం దహనం చైవ ప్రచండౌ వీర్యసంమతౌ
అంశోఽప్యనుచరాన్పంచ దదౌ స్కందాయ ధీమతే॥31॥

ఉత్క్రోశం పంకజం చైవ వజ్రదండధరావుభౌ
దదావనలపుత్రాయ వాసవః పరవీరహా
తౌ హి శత్రూన్మహేంద్రస్య జఘ్నతుః సమరే బహూన్॥32॥

చక్రం విక్రమకం చైవ సంక్రమం చ మహాబలం
స్కందాయ త్రీననుచరాందదౌ విష్ణుర్మహాయశాః॥33॥

వర్ధనం నందనం చైవ సర్వవిద్యావిశారదౌ
స్కందాయ దదతుః ప్రీతావశ్వినౌ భరతర్షభ॥34॥

కుందనం కుసుమం చైవ కుముదం చ మహాయశాః
డంబరాడంబరౌ చైవ దదౌ ధాతా మహాత్మనే॥35॥

వక్రానువక్రౌ బలినౌ మేషవక్త్రౌ బలోత్కటౌ
దదౌ త్వష్టా మహామాయౌ స్కందాయానుచరౌ వరౌ॥36॥

సువ్రతం సత్యసంధం చ దదౌ మిత్రో మహాత్మనే
కుమారాయ మహాత్మానౌ తపోవిద్యాధరౌ ప్రభుః॥37॥

సుదర్శనీయౌ వరదౌ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతౌ
సుప్రభం చ మహాత్మానం శుభకర్మాణమేవ చ
కార్త్తి కేయాయ సంప్రాదాద్విధాతా లోకవిశ్రుతౌ॥38॥

పాలితకం కాలికం చ మహామాయావినావుభౌ
పూషా చ పార్షదౌ ప్రాదాత్కార్త్తి కేయాయ భారత॥39॥

బలం చాతిబలం చైవ మహావక్త్రౌ మహాబలౌ
ప్రదదౌ కార్త్తి కేయాయ వాయుర్భరతసత్తమ॥40॥

ఘసం చాతిఘసం చైవ తిమివక్త్రౌ మహాబలౌ
ప్రదదౌ కార్త్తి కేయాయ వరుణః సత్యసంగరః॥41॥

సువర్చసం మహాత్మానం తథైవాప్యతివర్చసం
హిమవాన్ప్రదదౌ రాజన్హుతాశనసుతాయ వై॥42॥

కాంచనం చ మహాత్మానం మేఘమాలినమేవ చ
దదావనుచరౌ మేరురగ్నిపుత్రాయ భారత॥43॥

స్థిరం చాతిస్థిరం చైవ మేరురేవాపరౌ దదౌ
మహాత్మనేఽగ్నిపుత్రాయ మహాబలపరాక్రమౌ॥44॥

ఉచ్ఛ్రితం చాతిశృంగం చ మహాపాషాణయోధినౌ
ప్రదదావగ్నిపుత్రాయ వింధ్యః పారిషదావుభౌ॥45॥

సంగ్రహం విగ్రహం చైవ సముద్రోఽపి గదాధరౌ
ప్రదదావగ్నిపుత్రాయ మహాపారిషదావుభౌ॥46॥

ఉన్మాదం పుష్పదంతం చ శంకుకర్ణం తథైవ చ
ప్రదదావగ్నిపుత్రాయ పార్వతీ శుభదర్శనా॥47॥

జయం మహాజయం చైవ నాగౌ జ్వలనసూనవే
ప్రదదౌ పురుషవ్యాఘ్ర వాసుకిః పన్నగేశ్వరః॥48॥

ఏవం సాధ్యాశ్చ రుద్రాశ్చ వసవః పితరస్తథా
సాగరాః సరితశ్చైవ గిరయశ్చ మహాబలాః॥49॥

దదుః సేనాగణాధ్యక్షాఞ్శూలపట్టిశధారిణః
దివ్యప్రహరణోపేతాన్నానావేషవిభూషితాన్॥50॥

శృణు నామాని చాన్యేషాం యేఽన్యే స్కందస్య సైనికాః
వివిధాయుధసంపన్నాశ్చిత్రాభరణవర్మిణః॥51॥

శంకుకర్ణో నికుంభశ్చ పద్మః కుముద ఏవ చ
అనంతో ద్వాదశభుజస్తథా కృష్ణోపకృష్ణకౌ॥52॥

ద్రోణశ్రవాః కపిస్కంధః కాంచనాక్షో జలంధమః
అక్షసంతర్జనో రాజన్కునదీకస్తమోభ్రకృత్॥53॥

ఏకాక్షో ద్వాదశాక్షశ్చ తథైవైకజటః ప్రభుః
సహస్రబాహుర్వికటో వ్యాఘ్రాక్షః క్షితికంపనః॥54॥

పుణ్యనామా సునామా చ సువక్త్రః ప్రియదర్శనః
పరిశ్రుతః కోకనదః ప్రియమాల్యానులేపనః॥55॥

అజోదరో గజశిరాః స్కంధాక్షః శతలోచనః
జ్వాలాజిహ్వః కరాలశ్చ సితకేశో జటీ హరిః॥56॥

చతుర్దంష్ట్రోఽష్టజిహ్వశ్చ మేఘనాదః పృథుశ్రవాః
విద్యుదక్షో ధనుర్వక్త్రో జఠరో మారుతాశనః॥57॥

ఉదరాక్షో ఝషాక్షశ్చ వజ్రనాభో వసుప్రభః
సముద్రవేగో రాజేంద్ర శైలకంపీ తథైవ చ॥58॥

పుత్రమేషః ప్రవాహశ్చ తథా నందోపనందకౌ
ధూమ్రః శ్వేతః కలింగశ్చ సిద్ధార్థో వరదస్తథా॥59॥

ప్రియకశ్చైవ నందశ్చ గోనందశ్చ ప్రతాపవాన్
ఆనందశ్చ ప్రమోదశ్చ స్వస్తికో ధ్రువకస్తథా॥60॥

క్షేమవాపః సుజాతశ్చ సిద్ధయాత్రశ్చ భారత
గోవ్రజః కనకాపీడో మహాపారిషదేశ్వరః॥61॥

గాయనో హసనశ్చైవ బాణః ఖడ్గశ్చ వీర్యవాన్
వైతాలీ చాతితాలీ చ తథా కతికవాతికౌ॥62॥

హంసజః పంకదిగ్ధాంగః సముద్రోన్మాదనశ్చ హ
రణోత్కటః ప్రహాసశ్చ శ్వేతశీర్షశ్చ నందకః॥63॥

కాలకంఠః ప్రభాసశ్చ తథా కుంభాండకోఽపరః
కాలకాక్షః సితశ్చైవ భూతలోన్మథనస్తథా॥64॥

యజ్ఞవాహః ప్రవాహశ్చ దేవయాజీ చ సోమపః
సజాలశ్చ మహాతేజాః క్రథక్రాథౌ చ భారత॥65॥

తుహనశ్చ తుహానశ్చ చిత్రదేవశ్చ వీర్యవాన్
మధురః సుప్రసాదశ్చ కిరీటీ చ మహాబలః॥66॥

వసనో మధువర్ణశ్చ కలశోదర ఏవ చ
ధమంతో మన్మథకరః సూచీవక్త్రశ్చ వీర్యవాన్॥67॥

శ్వేతవక్త్రః సువక్త్రశ్చ చారువక్త్రశ్చ పాండురః
దండబాహుః సుబాహుశ్చ రజః కోకిలకస్తథా॥68॥

అచలః కనకాక్షశ్చ బాలానామయికః ప్రభుః
సంచారకః కోకనదో గృధ్రవక్త్రశ్చ జంబుకః॥69॥

లోహాశవక్త్రో జఠరః కుంభవక్త్రశ్చ కుండకః
మద్గుగ్రీవశ్చ కృష్ణౌజా హంసవక్త్రశ్చ చంద్రభాః॥70॥

పాణికూర్మా చ శంబూకః పంచవక్త్రశ్చ శిక్షకః
చాషవక్త్రశ్చ జంబూకః శాకవక్త్రశ్చ కుండకః॥71॥

యోగయుక్తా మహాత్మానః సతతం బ్రాహ్మణప్రియాః
పైతామహా మహాత్మానో మహాపారిషదాశ్చ హ
యౌవనస్థాశ్చ బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ జనమేజయ॥72॥

సహస్రశః పారిషదాః కుమారముపతస్థిరే
వక్త్రైర్నానావిధైర్యే తు శృణు తాంజనమేజయ॥73॥

కూర్మకుక్కుటవక్త్రాశ్చ శశోలూకముఖాస్తథా
ఖరోష్ట్రవదనాశ్చైవ వరాహవదనాస్తథా॥74॥

మనుష్యమేషవక్త్రాశ్చ సృగాలవదనాస్తథా
భీమా మకరవక్త్రాశ్చ శింశుమారముఖాస్తథా॥75॥

మార్జారశశవక్త్రాశ్చ దీర్ఘవక్త్రాశ్చ భారత
నకులోలూకవక్త్రాశ్చ శ్వవక్త్రాశ్చ తథాపరే॥76॥

ఆఖుబభ్రుకవక్త్రాశ్చ మయూరవదనాస్తథా
మత్స్యమేషాననాశ్చాన్యే అజావిమహిషాననాః॥77॥

ఋక్షశార్దూలవక్త్రాశ్చ ద్వీపిసింహాననాస్తథా
భీమా గజాననాశ్చైవ తథా నక్రముఖాః పరే॥78॥

గరుడాననాః ఖడ్గముఖా వృకకాకముఖాస్తథా
గోఖరోష్ట్రముఖాశ్చాన్యే వృషదంశముఖాస్తథా॥79॥

మహాజఠరపాదాంగాస్తారకాక్షాశ్చ భారత
పారావతముఖాశ్చాన్యే తథా వృషముఖాః పరే॥80॥

కోకిలావదనాశ్చాన్యే శ్యేనతిత్తిరికాననాః
కృకలాసముఖాశ్చైవ విరజోంబరధారిణః॥81॥

వ్యాలవక్త్రాః శూలముఖాశ్చండవక్త్రాః శతాననాః
ఆశీవిషాశ్చీరధరా గోనాసావరణాస్తథా॥82॥

స్థూలోదరాః కృశాంగాశ్చ స్థూలాంగాశ్చ కృశోదరాః
హ్రస్వగ్రీవా మహాకర్ణా నానావ్యాలవిభూషితాః॥83॥

గజేంద్రచర్మవసనాస్తథా కృష్ణాజినాంబరాః
స్కంధేముఖా మహారాజ తథా హ్యుదరతోముఖాః॥84॥

పృష్ఠేముఖా హనుముఖాస్తథా జంఘాముఖా అపి
పార్శ్వాననాశ్చ బహవో నానాదేశముఖాస్తథా॥85॥

తథా కీటపతంగానాం సదృశాస్యా గణేశ్వరాః
నానావ్యాలముఖాశ్చాన్యే బహుబాహుశిరోధరాః॥86॥

నానావృక్షభుజాః కేచిత్కటిశీర్షాస్తథాపరే
భుజంగభోగవదనా నానాగుల్మనివాసినః॥87॥

చీరసంవృతగాత్రాశ్చ తథా ఫలకవాససః
నానావేషధరాశ్చైవ చర్మవాసస ఏవ చ॥88॥

ఉష్ణీషిణో ముకుటినః కంబుగ్రీవాః సువర్చసః
కిరీటినః పంచశిఖాస్తథా కఠినమూర్ధజాః॥89॥

త్రిశిఖా ద్విశిఖాశ్చైవ తథా సప్తశిఖాః పరే
శిఖండినో ముకుటినో ముండాశ్చ జటిలాస్తథా॥90॥

చిత్రమాల్యధరాః కేచిత్కేచిద్రోమాననాస్తథా
దివ్యమాల్యాంబరధరాః సతతం ప్రియవిగ్రహాః॥91॥

కృష్ణా నిర్మాంసవక్త్రాశ్చ దీర్ఘపృష్ఠా నిరూదరాః
స్థూలపృష్ఠా హ్రస్వపృష్ఠాః ప్రలంబోదరమేహనాః॥92॥

మహాభుజా హ్రస్వభుజా హ్రస్వగాత్రాశ్చ వామనాః
కుబ్జాశ్చ దీర్ఘజంఘాశ్చ హస్తికర్ణశిరోధరాః॥93॥

హస్తినాసాః కూర్మనాసా వృకనాసాస్తథాపరే
దీర్ఘోష్ఠా దీర్ఘజిహ్వాశ్చ వికరాలా హ్యధోముఖాః॥94॥

మహాదంష్ట్రా హ్రస్వదంష్ట్రాశ్చతుర్దంష్ట్రాస్తథాపరే
వారణేంద్రనిభాశ్చాన్యే భీమా రాజన్సహస్రశః॥95॥

సువిభక్తశరీరాశ్చ దీప్తిమంతః స్వలంకృతాః
పింగాక్షాః శంకుకర్ణాశ్చ వక్రనాసాశ్చ భారత॥96॥

పృథుదంష్ట్రా మహాదంష్ట్రాః స్థూలౌష్ఠా హరిమూర్ధజాః
నానాపాదౌష్ఠదంష్ట్రాశ్చ నానాహస్తశిరోధరాః
నానావర్మభిరాచ్ఛన్నా నానాభాషాశ్చ భారత॥97॥

కుశలా దేశభాషాసు జల్పంతోఽన్యోన్యమీశ్వరాః
హృష్టాః పరిపతంతి స్మ మహాపారిషదాస్తథా॥98॥

దీర్ఘగ్రీవా దీర్ఘనఖా దీర్ఘపాదశిరోభుజాః
పింగాక్షా నీలకంఠాశ్చ లంబకర్ణాశ్చ భారత॥99॥

వృకోదరనిభాశ్చైవ కేచిదంజనసంనిభాః
శ్వేతాంగా లోహితగ్రీవాః పింగాక్షాశ్చ తథాపరే
కల్మాషా బహవో రాజంశ్చిత్రవర్ణాశ్చ భారత॥100॥

చామరాపీడకనిభాః శ్వేతలోహితరాజయః
నానావర్ణాః సవర్ణాశ్చ మయూరసదృశప్రభాః॥101॥

పునః ప్రహరణాన్యేషాం కీర్త్యమానాని మే శృణు
శేషైః కృతం పారిషదైరాయుధానాం పరిగ్రహం॥102॥

పాశోద్యతకరాః కేచిద్వ్యాదితాస్యాః ఖరాననాః
పృథ్వక్షా నీలకంఠాశ్చ తథా పరిఘబాహవః॥103॥

శతఘ్నీచక్రహస్తాశ్చ తథా ముసలపాణయః
శూలాసిహస్తాశ్చ తథా మహాకాయా మహాబలాః॥104॥

గదాభుశుండిహస్తాశ్చ తథా తోమరపాణయః
అసిముద్గరహస్తాశ్చ దండహస్తాశ్చ భారత॥105॥

ఆయుధైర్వివిధైర్ఘోరైర్మహాత్మానో మహాజవాః
మహాబలా మహావేగా మహాపారిషదాస్తథా॥106॥

అభిషేకం కుమారస్య దృష్ట్వా హృష్టా రణప్రియాః
ఘంటాజాలపినద్ధాంగా ననృతుస్తే మహౌజసః॥107॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో మహాపారిషదా నృప
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం కార్తి కేయం యశస్వినం॥108॥

దివ్యాశ్చాప్యాంతరిక్షాశ్చ పార్థివాశ్చానిలోపమాః
వ్యాదిష్టా దైవతైః శూరాః స్కందస్యానుచరాభవన్॥109॥

తాదృశానాం సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
అభిషిక్తం మహాత్మానం పరివార్యోపతస్థిరే॥110॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు మాతృగణాన్రాజన్కుమారానుచరానిమాన్
కీర్త్యమానాన్మయా వీర సపత్నగణసూదనాన్॥1॥

యశస్వినీనాం మాతౄణాం శృణు నామాని భారత
యాభిర్వ్యాప్తాస్త్రయో లోకాః కల్యాణీభిశ్చరాచరాః॥2॥

ప్రభావతీ విశాలాక్షీ పలితా గోనసీ తథా
శ్రీమతీ బహులా చైవ తథైవ బహుపుత్రికా॥3॥

అప్సుజాతా చ గోపాలీ బృహదంబాలికా తథా
జయావతీ మాలతికా ధ్రువరత్నా భయంకరీ॥4॥

వసుదామా సుదామా చ విశోకా నందినీ తథా
ఏకచూడా మహాచూడా చక్రనేమిశ్చ భారత॥5॥

ఉత్తేజనీ జయత్సేనా కమలాక్ష్యథ శోభనా
శత్రుంజయా తథా చైవ క్రోధనా శలభీ ఖరీ॥6॥

మాధవీ శుభవక్త్రా చ తీర్థనేమిశ్చ భారత
గీతప్రియా చ కల్యాణీ కద్రులా చామితాశనా॥7॥

మేఘస్వనా భోగవతీ సుభ్రూశ్చ కనకావతీ
అలాతాక్షీ వీర్యవతీ విద్యుజ్జిహ్వా చ భారత॥8॥

పద్మావతీ సునక్షత్రా కందరా బహుయోజనా
సంతానికా చ కౌరవ్య కమలా చ మహాబలా॥9॥

సుదామా బహుదామా చ సుప్రభా చ యశస్వినీ
నృత్యప్రియా చ రాజేంద్ర శతోలూఖలమేఖలా॥10॥

శతఘంటా శతానందా భగనందా చ భామినీ
వపుష్మతీ చంద్రశీతా భద్రకాలీ చ భారత॥11॥

సంకారికా నిష్కుటికా భ్రమా చత్వరవాసినీ
సుమంగలా స్వస్తిమతీ వృద్ధికామా జయప్రియా॥12॥

ధనదా సుప్రసాదా చ భవదా చ జలేశ్వరీ
ఏడీ భేడీ సమేడీ చ వేతాలజననీ తథా
కండూతిః కాలికా చైవ దేవమిత్రా చ భారత॥13॥

లంబసీ కేతకీ చైవ చిత్రసేనా తథా బలా
కుక్కుటికా శంఖనికా తథా జర్జరికా నృప॥14॥

కుండారికా కోకలికా కండరా చ శతోదరీ
ఉత్క్రాథినీ జరేణా చ మహావేగా చ కంకణా॥15॥

మనోజవా కంటకినీ ప్రఘసా పూతనా తథా
ఖశయా చుర్వ్యుటిర్వామా క్రోశనాథ తడిత్ప్రభా॥16॥

మండోదరీ చ తుండా చ కోటరా మేఘవాసినీ
సుభగా లంబినీ లంబా వసుచూడా వికత్థనీ॥17॥

ఊర్ధ్వవేణీధరా చైవ పింగాక్షీ లోహమేఖలా
పృథువక్త్రా మధురికా మధుకుంభా తథైవ చ॥18॥

పక్షాలికా మంథనికా జరాయుర్జర్జరాననా
ఖ్యాతా దహదహా చైవ తథా ధమధమా నృప॥19॥

ఖండఖండా చ రాజేంద్ర పూషణా మణికుండలా
అమోచా చైవ కౌరవ్య తథా లంబపయోధరా॥20॥

వేణువీణాధరా చైవ పింగాక్షీ లోహమేఖలా
శశోలూకముఖీ కృష్ణా ఖరజంఘా మహాజవా॥21॥

శిశుమారముఖీ శ్వేతా లోహితాక్షీ విభీషణా
జటాలికా కామచరీ దీర్ఘజిహ్వా బలోత్కటా॥22॥

కాలేడికా వామనికా ముకుటా చైవ భారత
లోహితాక్షీ మహాకాయా హరిపిండీ చ భూమిప॥23॥

ఏకాక్షరా సుకుసుమా కృష్ణకర్ణీ చ భారత
క్షురకర్ణీ చతుష్కర్ణీ కర్ణప్రావరణా తథా॥24॥

చతుష్పథనికేతా చ గోకర్ణీ మహిషాననా
ఖరకర్ణీ మహాకర్ణీ భేరీస్వనమహాస్వనా॥25॥

శంఖకుంభస్వనా చైవ భంగదా చ మహాబలా
గణా చ సుగణా చైవ తథాభీత్యథ కామదా॥26॥

చతుష్పథరతా చైవ భూతితీర్థాన్యగోచరా
పశుదా విత్తదా చైవ సుఖదా చ మహాయశాః
పయోదా గోమహిషదా సువిషాణా చ భారత॥27॥

ప్రతిష్ఠా సుప్రతిష్ఠా చ రోచమానా సురోచనా
గోకర్ణీ చ సుకర్ణీ చ ససిరా స్థేరికా తథా
ఏకచక్రా మేఘరవా మేఘమాలా విరోచనా॥28॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ బహవో మాతరో భరతర్షభ
కార్త్తికేయానుయాయిన్యో నానారూపాః సహస్రశః॥29॥

దీర్ఘనఖ్యో దీర్ఘదంత్యో దీర్ఘతుండ్యశ్చ భారత
సరలా మధురాశ్చైవ యౌవనస్థాః స్వలంకృతాః॥30॥

మాహాత్మ్యేన చ సంయుక్తాః కామరూపధరాస్తథా
నిర్మాంసగాత్ర్యః శ్వేతాశ్చ తథా కాంచనసంనిభాః॥31॥

కృష్ణమేఘనిభాశ్చాన్యా ధూమ్రాశ్చ భరతర్షభ
అరుణాభా మహాభాగా దీర్ఘకేశ్యః సితాంబరాః॥32॥

ఊర్ధ్వవేణీధరాశ్చైవ పింగాక్ష్యో లంబమేఖలాః
లంబోదర్యో లంబకర్ణాస్తథా లంబపయోధరాః॥33॥

తామ్రాక్ష్యస్తామ్రవర్ణాశ్చ హర్యక్ష్యశ్చ తథాపరాః
వరదాః కామచారిణ్యో నిత్యప్రముదితాస్తథా॥34॥

యామ్యో రౌద్ర్యస్తథా సౌమ్యాః కౌబేర్యోఽథ మహాబలాః
వారుణ్యోఽథ చ మాహేంద్ర్యస్తథాగ్నేయ్యః పరంతప॥35॥

వాయవ్యశ్చాథ కౌమార్యో బ్రాహ్మ్యశ్చ భరతర్షభ
రూపేణాప్సరసాం తుల్యా జవే వాయుసమాస్తథా॥36॥

పరపుష్టోపమా వాక్యే తథర్ద్ధ్యా ధనదోపమాః
శక్రవీర్యోపమాశ్చైవ దీప్త్యా వహ్నిసమాస్తథా॥37॥

వృక్షచత్వరవాసిన్యశ్చతుష్పథనికేతనాః
గుహాశ్మశానవాసిన్యః శైలప్రస్రవణాలయాః॥38॥

నానాభరణధారిణ్యో నానామాల్యాంబరాస్తథా
నానావిచిత్రవేషాశ్చ నానాభాషాస్తథైవ చ॥39॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో గణాః శత్రుభయంకరాః
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం త్రిదశేంద్రస్య సంమతే॥40॥

తతః శక్త్యస్త్రమదదద్భగవాన్పాకశాసనః
గుహాయ రాజశార్దూల వినాశాయ సురద్విషాం॥41॥

మహాస్వనాం మహాఘంటాం ద్యోతమానాం సితప్రభాం
తరుణాదిత్యవర్ణాం చ పతాకాం భరతర్షభ॥42॥

దదౌ పశుపతిస్తస్మై సర్వభూతమహాచమూం
ఉగ్రాం నానాప్రహరణాం తపోవీర్యబలాన్వితాం॥43॥

విష్ణుర్దదౌ వైజయంతీం మాలాం బలవివర్ధినీం
ఉమా దదౌ చారజసీ వాససీ సూర్యసప్రభే॥44॥

గంగా కమండలుం దివ్యమమృతోద్భవముత్తమం
దదౌ ప్రీత్యా కుమారాయ దండం చైవ బృహస్పతిః॥45॥

గరుడో దయితం పుత్రం మయూరం చిత్రబర్హిణం
అరుణస్తామ్రచూడం చ ప్రదదౌ చరణాయుధం॥46॥

పాశం తు వరుణో రాజా బలవీర్యసమన్వితం
కృష్ణాజినం తథా బ్రహ్మా బ్రహ్మణ్యాయ దదౌ ప్రభుః
సమరేషు జయం చైవ ప్రదదౌ లోకభావనః॥47॥

సేనాపత్యమనుప్రాప్య స్కందో దేవగణస్య హ
శుశుభే జ్వలితోఽర్చిష్మాంద్వితీయ ఇవ పావకః
తతః పారిషదైశ్చైవ మాతృభిశ్చ సమన్వితః॥48॥

సా సేనా నైరృతీ భీమా సఘంటోచ్ఛ్రితకేతనా
సభేరీశంఖమురజా సాయుధా సపతాకినీ
శారదీ ద్యౌరివాభాతి జ్యోతిర్భిరుపశోభితా॥49॥

తతో దేవనికాయాస్తే భూతసేనాగణాస్తథా
వాదయామాసురవ్యగ్రా భేరీశంఖాంశ్చ పుష్కలాన్॥50॥

పటహాంఝర్ఝరాంశ్చైవ కృకచాన్గోవిషాణికాన్
ఆడంబరాన్గోముఖాంశ్చ డిండిమాంశ్చ మహాస్వనాన్॥51॥

తుష్టువుస్తే కుమారం చ సర్వే దేవాః సవాసవాః
జగుశ్చ దేవగంధర్వా ననృతుశ్చాప్సరోగణాః॥52॥

తతః ప్రీతో మహాసేనస్త్రిదశేభ్యో వరం దదౌ
రిపూన్హంతాస్మి సమరే యే వో వధచికీర్షవః॥53॥

ప్రతిగృహ్య వరం దేవాస్తస్మాద్విబుధసత్తమాత్
ప్రీతాత్మానో మహాత్మానో మేనిరే నిహతాన్రిపూన్॥54॥

సర్వేషాం భూతసంఘానాం హర్షాన్నాదః సముత్థితః
అపూరయత లోకాంస్త్రీన్వరే దత్తే మహాత్మనా॥55॥

స నిర్యయౌ మహాసేనో మహత్యా సేనయా వృతః
వధాయ యుధి దైత్యానాం రక్షార్థం చ దివౌకసాం॥56॥

వ్యవసాయో జయో ధర్మః సిద్ధిర్లక్ష్మీర్ధృతిః స్మృతిః
మహాసేనస్య సైన్యానామగ్రే జగ్ముర్నరాధిప॥57॥

స తయా భీమయా దేవః శూలముద్గరహస్తయా
గదాముసలనారాచశక్తితోమరహస్తయా
దృప్తసింహనినాదిన్యా వినద్య ప్రయయౌ గుహః॥58॥

తం దృష్ట్వా సర్వదైతేయా రాక్షసా దానవాస్తథా
వ్యద్రవంత దిశః సర్వా భయోద్విగ్నాః సమంతతః
అభ్యద్రవంత దేవాస్తాన్వివిధాయుధపాణయః॥59॥

దృష్ట్వా చ స తతః క్రుద్ధః స్కందస్తేజోబలాన్వితః
శక్త్యస్త్రం భగవాన్భీమం పునః పునరవాసృజత్
ఆదధచ్చాత్మనస్తేజో హవిషేద్ధ ఇవానలః॥60॥

అభ్యస్యమానే శక్త్యస్త్రే స్కందేనామితతేజసా
ఉల్కాజ్వాలా మహారాజ పపాత వసుధాతలే॥61॥

సంహ్రాదయంతశ్చ తథా నిర్ఘాతాశ్చాపతన్క్షితౌ
యథాంతకాలసమయే సుఘోరాః స్యుస్తథా నృప॥62॥

క్షిప్తా హ్యేకా తథా శక్తిః సుఘోరానలసూనునా
తతః కోట్యో వినిష్పేతుః శక్తీనాం భరతర్షభ॥63॥

స శక్త్యస్త్రేణ సంగ్రామే జఘాన భగవాన్ప్రభుః
దైత్యేంద్రం తారకం నామ మహాబలపరాక్రమం
వృతం దైత్యాయుతైర్వీరైర్బలిభిర్దశభిర్నృప॥64॥

మహిషం చాష్టభిః పద్మైర్వృతం సంఖ్యే నిజఘ్నివాన్
త్రిపాదం చాయుతశతైర్జఘాన దశభిర్వృతం॥65॥

హ్రదోదరం నిఖర్వైశ్చ వృతం దశభిరీశ్వరః
జఘానానుచరైః సార్ధం వివిధాయుధపాణిభిః॥66॥

తత్రాకుర్వంత విపులం నాదం వధ్యత్సు శత్రుషు
కుమారానుచరా రాజన్పూరయంతో దిశో దశ॥67॥

శక్త్యస్త్రస్య తు రాజేంద్ర తతోఽర్చిర్భిః సమంతతః
దగ్ధాః సహస్రశో దైత్యా నాదైః స్కందస్య చాపరే॥68॥

పతాకయావధూతాశ్చ హతాః కేచిత్సురద్విషః
కేచిద్ఘంటారవత్రస్తా నిపేతుర్వసుధాతలే
కేచిత్ప్రహరణైశ్ఛిన్నా వినిపేతుర్గతాసవః॥69॥

ఏవం సురద్విషోఽనేకాన్బలవానాతతాయినః
జఘాన సమరే వీరః కార్త్తికేయో మహాబలః॥70॥

బాణో నామాథ దైతేయో బలేః పుత్రో మహాబలః
క్రౌంచం పర్వతమాసాద్య దేవసంఘానబాధత॥71॥

తమభ్యయాన్మహాసేనః సురశత్రుముదారధీః
స కార్త్తికేయస్య భయాత్క్రౌంచం శరణమేయివాన్॥72॥

తతః క్రౌంచం మహామన్యుః క్రౌంచనాదనినాదితం
శక్త్యా బిభేద భగవాన్కార్త్తికేయోఽగ్నిదత్తయా॥73॥

సశాలస్కంధసరలం త్రస్తవానరవారణం
పులినత్రస్తవిహగం వినిష్పతితపన్నగం॥74॥

గోలాంగూలర్క్షసంఘైశ్చ ద్రవద్భిరనునాదితం
కురంగగతినిర్ఘోషముద్భ్రాంతసృమరాచితం॥75॥

వినిష్పతద్భిః శరభైః సింహైశ్చ సహసా ద్రుతైః
శోచ్యామపి దశాం ప్రాప్తో రరాజైవ స పర్వతః॥76॥

విద్యాధరాః సముత్పేతుస్తస్య శృంగనివాసినః
కింనరాశ్చ సముద్విగ్నాః శక్తిపాతరవోద్ధతాః॥77॥

తతో దైత్యా వినిష్పేతుః శతశోఽథ సహస్రశః
ప్రదీప్తాత్పర్వతశ్రేష్ఠాద్విచిత్రాభరణస్రజః॥78॥

తాన్నిజఘ్నురతిక్రమ్య కుమారానుచరా మృధే
బిభేద శక్త్యా క్రౌంచం చ పావకిః పరవీరహా॥79॥

బహుధా చైకధా చైవ కృత్వాత్మానం మహాత్మనా
శక్తిః క్షిప్తా రణే తస్య పాణిమేతి పునః పునః॥80॥

ఏవంప్రభావో భగవానతో భూయశ్చ పావకిః
క్రౌంచస్తేన వినిర్భిన్నో దైత్యాశ్చ శతశో హతాః॥81॥

తతః స భగవాందేవో నిహత్య విబుధద్విషః
సభాజ్యమానో విబుధైః పరం హర్షమవాప హ॥82॥

తతో దుందుభయో రాజన్నేదుః శంఖాశ్చ భారత
ముముచుర్దేవయోషాశ్చ పుష్పవర్షమనుత్తమం॥83॥

దివ్యగంధముపాదాయ వవౌ పుణ్యశ్చ మారుతః
గంధర్వాస్తుష్టువుశ్చైనం యజ్వానశ్చ మహర్షయః॥84॥

కేచిదేనం వ్యవస్యంతి పితామహసుతం ప్రభుం
సనత్కుమారం సర్వేషాం బ్రహ్మయోనిం తమగ్రజం॥85॥

కేచిన్మహేశ్వరసుతం కేచిత్పుత్రం విభావసోః
ఉమాయాః కృత్తికానాం చ గంగాయాశ్చ వదంత్యుత॥86॥

ఏకధా చ ద్విధా చైవ చతుర్ధా చ మహాబలం
యోగినామీశ్వరం దేవం శతశోఽథ సహస్రశః॥87॥

ఏతత్తే కథితం రాజన్కార్తి కేయాభిషేచనం
శృణు చైవ సరస్వత్యాస్తీర్థవంశస్య పుణ్యతాం॥88॥

బభూవ తీర్థప్రవరం హతేషు సురశత్రుషు
కుమారేణ మహారాజ త్రివిష్టపమివాపరం॥89॥

ఐశ్వర్యాణి చ తత్రస్థో దదావీశః పృథక్పృథక్
తదా నైరృతముఖ్యేభ్యస్త్రైలోక్యే పావకాత్మజః॥90॥

ఏవం స భగవాంస్తస్మింస్తీర్థే దైత్యకులాంతకః
అభిషిక్తో మహారాజ దేవసేనాపతిః సురైః॥91॥

ఔజసం నామ తత్తీర్థం యత్ర పూర్వమపాం పతిః
అభిషిక్తః సురగణైర్వరుణో భరతర్షభ॥92॥

తస్మింస్తీర్థవరే స్నాత్వా స్కందం చాభ్యర్చ్య లాంగలీ
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రుక్మం వాసాంస్యాభరణాని చ॥93॥

ఉషిత్వా రజనీం తత్ర మాధవః పరవీరహా
పూజ్య తీర్థవరం తచ్చ స్పృష్ట్వా తోయం చ లాంగలీ
హృష్టః ప్రీతమనాశ్చైవ హ్యభవన్మాధవోత్తమః॥94॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
యథాభిషిక్తో భగవాన్స్కందో దేవైః సమాగతైః॥95॥

జనమేజయ ఉవాచ

అత్యద్భుతమిదం బ్రహ్మఞ్ఛ్రుతవానస్మి తత్త్వతః
అభిషేకం కుమారస్య విస్తరేణ యథావిధి ||1||

యచ్ఛ్రుత్వా పూతమాత్మానం విజానామి తపోధన
ప్రహృష్టాని చ రోమాణి ప్రసన్నం చ మనో మమ ||2||

అభిషేకం కుమారస్య దైత్యానాం చ వధం తథా
శ్రుత్వా మే పరమా ప్రీతిర్భూయః కౌతూహలం హి మే ||3||

అపాం పతిః కథం హ్యస్మిన్నభిషిక్తః సురాసురైః
తన్మే బ్రూహి మహాప్రాజ్ఞ కుశలో హ్యసి సత్తమ ||4||

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు రాజన్నిదం చిత్రం పూర్వకల్పే యథాతథం
ఆదౌ కృతయుగే తస్మిన్వర్తమానే యథావిధి
వరుణం దేవతాః సర్వాః సమేత్యేదమథాబ్రువన్ ||5||

యథాస్మాన్సురరాట్శక్రో భయేభ్యః పాతి సర్వదా
తథా త్వమపి సర్వాసాం సరితాం వై పతిర్భవ ||6||

వాసశ్చ తే సదా దేవ సాగరే మకరాలయే
సముద్రోఽయం తవ వశే భవిష్యతి నదీపతిః ||7||

సోమేన సార్ధం చ తవ హానివృద్ధీ భవిష్యతః
ఏవమస్త్వితి తాందేవాన్వరుణో వాక్యమబ్రవీత్ ||8||

సమాగమ్య తతః సర్వే వరుణం సాగరాలయం
అపాం పతిం ప్రచక్రుర్హి విధిదృష్టేన కర్మణా ||9||

అభిషిచ్య తతో దేవా వరుణం యాదసాం పతిం
జగ్ముః స్వాన్యేవ స్థానాని పూజయిత్వా జలేశ్వరం ||10||

అభిషిక్తస్తతో దేవైర్వరుణోఽపి మహాయశాః
సరితః సాగరాంశ్చైవ నదాంశ్చైవ సరాంసి చ
పాలయామాస విధినా యథా దేవాఞ్శతక్రతుః ||11||

తతస్తత్రాప్యుపస్పృశ్య దత్త్వా చ వివిధం వసు
అగ్నితీర్థం మహాప్రాజ్ఞః స జగామ ప్రలంబహా
నష్టో న దృశ్యతే యత్ర శమీగర్భే హుతాశనః ||12||

లోకాలోకవినాశే చ ప్రాదుర్భూతే తదానఘ
ఉపతస్థుర్మహాత్మానం సర్వలోకపితామహం ||13||

అగ్నిః ప్రనష్టో భగవాన్కారణం చ న విద్మహే
సర్వలోకక్షయో మా భూత్సంపాదయతు నోఽనలం ||14||

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం భగవానగ్నిః ప్రనష్టో లోకభావనః
విజ్ఞాతశ్చ కథం దేవైస్తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వతః ||15||

వైశంపాయన ఉవాచ

భృగోః శాపాద్భృశం భీతో జాతవేదాః ప్రతాపవాన్
శమీగర్భమథాసాద్య ననాశ భగవాంస్తతః॥16॥

ప్రనష్టే తు తదా వహ్నౌ దేవాః సర్వే సవాసవాః
అన్వేషంత తదా నష్టం జ్వలనం భృశదుఃఖితాః॥17॥

తతోఽగ్నితీర్థమాసాద్య శమీగర్భస్థమేవ హి
దదృశుర్జ్వలనం తత్ర వసమానం యథావిధి॥18॥

దేవాః సర్వే నరవ్యాఘ్ర బృహస్పతిపురోగమాః
జ్వలనం తం సమాసాద్య ప్రీతాభూవన్సవాసవాః
పునర్యథాగతం జగ్ముః సర్వభక్షశ్చ సోఽభవత్॥19॥

భృగోః శాపాన్మహీపాల యదుక్తం బ్రహ్మవాదినా
తత్రాప్యాప్లుత్య మతిమాన్బ్రహ్మయోనిం జగామ హ॥20॥

ససర్జ భగవాన్యత్ర సర్వలోకపితామహః
తత్రాప్లుత్య తతో బ్రహ్మో సహ దేవైః ప్రభుః పురా
ససర్జ చాన్నాని తథా దేవతానాం యథావిధి॥21॥

తత్ర స్నాత్వా చ దత్త్వా చ వసూని వివిధాని చ
కౌబేరం ప్రయయౌ తీర్థం తత్ర తప్త్వా మహత్తపః
ధనాధిపత్యం సంప్రాప్తో రాజన్నైలబిలః ప్రభుః॥22॥

తత్రస్థమేవ తం రాజంధనాని నిధయస్తథా
ఉపతస్థుర్నరశ్రేష్ఠ తత్తీర్థం లాంగలీ తతః
గత్వా స్నాత్వా చ విధివద్బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దదౌ॥23॥

దదృశే తత్ర తత్స్థానం కౌబేరే కాననోత్తమే
పురా యత్ర తపస్తప్తం విపులం సుమహాత్మనా॥24॥

యత్ర రాజ్ఞా కుబేరేణ వరా లబ్ధాశ్చ పుష్కలాః
ధనాధిపత్యం సఖ్యం చ రుద్రేణామితతేజసా॥25॥

సురత్వం లోకపాలత్వం పుత్రం చ నలకూబరం
యత్ర లేభే మహాబాహో ధనాధిపతిరంజసా॥26॥

అభిషిక్తశ్చ తత్రైవ సమాగమ్య మరుద్గణైః
వాహనం చాస్య తద్దత్తం హంసయుక్తం మనోరమం
విమానం పుష్పకం దివ్యం నైరృతైశ్వర్యమేవ చ॥27॥

తత్రాప్లుత్య బలో రాజందత్త్వా దాయాంశ్చ పుష్కలాన్
జగామ త్వరితో రామస్తీర్థం శ్వేతానులేపనః॥28॥

నిషేవితం సర్వసత్త్వైర్నామ్నా బదరపాచనం
నానర్తుకవనోపేతం సదాపుష్పఫలం శుభం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తీర్థవరం రామో యయౌ బదరపాచనం
తపస్విసిద్ధచరితం యత్ర కన్యా ధృతవ్రతా॥1॥

భరద్వాజస్య దుహితా రూపేణాప్రతిమా భువి
స్రుచావతీ నామ విభో కుమారీ బ్రహ్మచారిణీ॥2॥

తపశ్చచార సాత్యుగ్రం నియమైర్బహుభిర్నృప
భర్తా మే దేవరాజః స్యాదితి నిశ్చిత్య భామినీ॥3॥

సమాస్తస్యా వ్యతిక్రాంతా బహ్వ్యః కురుకులోద్వహ
చరంత్యా నియమాంస్తాంస్తాన్స్త్రీభిస్తీవ్రాన్సుదుశ్చరాన్॥4॥

తస్యాస్తు తేన వృత్తేన తపసా చ విశాం పతే
భక్త్యా చ భగవాన్ప్రీతః పరయా పాకశాసనః॥5॥

ఆజగామాశ్రమం తస్యాస్త్రిదశాధిపతిః ప్రభుః
ఆస్థాయ రూపం విప్రర్షేర్వసిష్ఠస్య మహాత్మనః॥6॥

సా తం దృష్ట్వోగ్రతపసం వసిష్ఠం తపతాం వరం
ఆచారైర్మునిభిర్దృష్టైః పూజయామాస భారత॥7॥

ఉవాచ నియమజ్ఞా చ కల్యాణీ సా ప్రియంవదా
భగవన్మునిశార్దూల కిమాజ్ఞాపయసి ప్రభో॥8॥

సర్వమద్య యథాశక్తి తవ దాస్యామి సువ్రత
శక్రభక్త్యా తు తే పాణిం న దాస్యామి కథంచన॥9॥

వ్రతైశ్చ నియమైశ్చైవ తపసా చ తపోధన
శక్రస్తోషయితవ్యో వై మయా త్రిభువనేశ్వరః॥10॥

ఇత్యుక్తో భగవాందేవః స్మయన్నివ నిరీక్ష్య తాం
ఉవాచ నియమజ్ఞాం తాం సాంత్వయన్నివ భారత॥11॥

ఉగ్రం తపశ్చరసి వై విదితా మేఽసి సువ్రతే
యదర్థమయమారంభస్తవ కల్యాణి హృద్గతః॥12॥

తచ్చ సర్వం యథాభూతం భవిష్యతి వరాననే
తపసా లభ్యతే సర్వం సర్వం తపసి తిష్ఠతి॥13॥

యాని స్థానాని దివ్యాని విబుధానాం శుభాననే
తపసా తాని ప్రాప్యాని తపోమూలం మహత్సుఖం॥14॥

ఇహ కృత్వా తపో ఘోరం దేహం సంన్యస్య మానవాః
దేవత్వం యాంతి కల్యాణి శృణు చేదం వచో మమ॥15॥

పచస్వైతాని సుభగే బదరాణి శుభవ్రతే
పచేత్యుక్త్వా స భగవాంజగామ బలసూదనః॥16॥

ఆమంత్ర్య తాం తు కల్యాణీం తతో జప్యం జజాప సః
అవిదూరే తతస్తస్మాదాశ్రమాత్తీర్థ ఉత్తమే
ఇంద్రతీర్థే మహారాజ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతే॥17॥

తస్యా జిజ్ఞాసనార్థం స భగవాన్పాకశాసనః
బదరాణామపచనం చకార విబుధాధిపః॥18॥

తతః స ప్రయతా రాజన్వాగ్యతా విగతక్లమా
తత్పరా శుచిసంవీతా పావకే సమధిశ్రయత్
అపచద్రాజశార్దూల బదరాణి మహావ్రతా॥19॥

తస్యాః పచంత్యాః సుమహాన్కాలోఽగాత్పురుషర్షభ
న చ స్మ తాన్యపచ్యంత దినం చ క్షయమభ్యగాత్॥20॥

హుతాశనేన దగ్ధశ్చ యస్తస్యాః కాష్ఠసంచయః
అకాష్ఠమగ్నిం సా దృష్ట్వా స్వశరీరమథాదహత్॥21॥

పాదౌ ప్రక్షిప్య సా పూర్వం పావకే చారుదర్శనా
దగ్ధౌ దగ్ధౌ పునః పాదావుపావర్తయతానఘా ॥22॥

చరణౌ దహ్యమానౌ చ నాచింతయదనిందితా
దుఃఖం కమలపత్రాక్షీ మహర్షేః ప్రియకామ్యయా ॥23॥

అథ తత్కర్మ దృష్ట్వాస్యాః ప్రీతస్త్రిభువనేశ్వరః
తతః సందర్శయామాస కన్యాయై రూపమాత్మనః ॥24॥

ఉవాచ చ సురశ్రేష్ఠస్తాం కన్యాం సుదృఢవ్రతాం
ప్రీతోఽస్మి తే శుభే భక్త్యా తపసా నియమేన చ ॥25॥

తస్మాద్యోఽభిమతః కామః స తే సంపత్స్యతే శుభే
దేహం త్యక్త్వా మహాభాగే త్రిదివే మయి వత్స్యసి ॥26॥

ఇదం చ తే తీర్థవరం స్థిరం లోకే భవిష్యతి
సర్వపాపాపహం సుభ్రు నామ్నా బదరపాచనం
విఖ్యాతం త్రిషు లోకేషు బ్రహ్మర్షిభిరభిప్లుతం ॥27॥

అస్మిన్ఖలు మహాభాగే శుభే తీర్థవరే పురా
త్యక్త్వా సప్తర్షయో జగ్ముర్హిమవంతమరుంధతీం ॥28॥

తతస్తే వై మహాభాగా గత్వా తత్ర సుసంశితాః
వృత్త్యర్థం ఫలమూలాని సమాహర్తుం యయుః కిల ॥29॥

తేషాం వృత్త్యర్థినాం తత్ర వసతాం హిమవద్వనే
అనావృష్టిరనుప్రాప్తా తదా ద్వాదశవార్షికీ ॥30॥

తే కృత్వా చాశ్రమం తత్ర న్యవసంత తపస్వినః
అరుంధత్యపి కల్యాణీ తపోనిత్యాభవత్తదా ॥31॥

అరుంధతీం తతో దృష్ట్వా తీవ్రం నియమమాస్థితాం
అథాగమత్త్రినయనః సుప్రీతో వరదస్తదా ॥32॥

బ్రాహ్మం రూపం తతః కృత్వా మహాదేవో మహాయశాః
తామభ్యేత్యాబ్రవీద్దేవో భిక్షామిచ్ఛామ్యహం శుభే ॥33॥

ప్రత్యువాచ తతః సా తం బ్రాహ్మణం చారుదర్శనా
క్షీణోఽన్నసంచయో విప్ర బదరాణీహ భక్షయ
తతోఽబ్రవీన్మహాదేవః పచస్వైతాని సువ్రతే ॥34॥

ఇత్యుక్తా సాపచత్తాని బ్రాహ్మణప్రియకామ్యయా
అధిశ్రిత్య సమిద్ధేఽగ్నౌ బదరాణి యశస్వినీ ॥35॥

దివ్యా మనోరమాః పుణ్యాః కథాః శుశ్రావ సా తదా
అతీతా సా త్వనావృష్టిర్ఘోరా ద్వాదశవార్షికీ ॥36॥

అనశ్నంత్యాః పచంత్యాశ్చ శృణ్వంత్యాశ్చ కథాః శుభాః
అహఃసమః స తస్యాస్తు కాలోఽతీతః సుదారుణః ॥37॥

తతస్తే మునయః ప్రాప్తాః ఫలాన్యాదాయ పర్వతాత్
తతః స భగవాన్ప్రీతః ప్రోవాచారుంధతీం తదా ॥38॥

ఉపసర్పస్వ ధర్మజ్ఞే యథాపూర్వమిమానృషీన్
ప్రీతోఽస్మి తవ ధర్మజ్ఞే తపసా నియమేన చ ॥39॥

తతః సందర్శయామాస స్వరూపం భగవాన్హరః
తతోఽబ్రవీత్తదా తేభ్యస్తస్యాస్తచ్చరితం మహత్ ॥40॥

భవద్భిర్హిమవత్పృష్ఠే యత్తపః సముపార్జితం
అస్యాశ్చ యత్తపో విప్రా న సమం తన్మతం మమ ॥41॥

అనయా హి తపస్విన్యా తపస్తప్తం సుదుశ్చరం
అనశ్నంత్యా పచంత్యా చ సమా ద్వాదశ పారితాః॥42॥

తతః ప్రోవాచ భగవాంస్తామేవారుంధతీం పునః
వరం వృణీష్వ కల్యాణి యత్తేఽభిలషితం హృది॥43॥

సాబ్రవీత్పృథుతామ్రాక్షీ దేవం సప్తర్షిసంసది
భగవాన్యది మే ప్రీతస్తీర్థం స్యాదిదముత్తమం
సిద్ధదేవర్షిదయితం నామ్నా బదరపాచనం॥44॥

తథాస్మిందేవదేవేశ త్రిరాత్రముషితః శుచిః
ప్రాప్నుయాదుపవాసేన ఫలం ద్వాదశవార్షికం
ఏవమస్త్వితి తాం చోక్త్వా హరో యాతస్తదా దివం॥45॥

ఋషయో విస్మయం జగ్ముస్తాం దృష్ట్వా చాప్యరుంధతీం
అశ్రాంతాం చావివర్ణాం చ క్షుత్పిపాసాసహాం సతీం॥46॥

ఏవం సిద్ధిః పరా ప్రాప్తా అరుంధత్యా విశుద్ధయా
యథా త్వయా మహాభాగే మదర్థం సంశితవ్రతే॥47॥

విశేషో హి త్వయా భద్రే వ్రతే హ్యస్మిన్సమర్పితః
తథా చేదం దదామ్యద్య నియమేన సుతోషితః॥48॥

విశేషం తవ కల్యాణి ప్రయచ్ఛామి వరం వరే
అరుంధత్యా వరస్తస్యా యో దత్తో వై మహాత్మనా॥49॥

తస్య చాహం ప్రసాదేన తవ కల్యాణి తేజసా
ప్రవక్ష్యామ్యపరం భూయో వరమత్ర యథావిధి॥50॥

యస్త్వేకాం రజనీం తీర్థే వత్స్యతే సుసమాహితః
స స్నాత్వా ప్రాప్స్యతే లోకాందేహన్యాసాచ్చ దుర్లభాన్॥51॥

ఇత్యుక్త్వా భగవాందేవః సహస్రాక్షః ప్రతాపవాన్
స్రుచావతీం తతః పుణ్యాం జగామ త్రిదివం పునః॥52॥

గతే వజ్రధరే రాజంస్తత్ర వర్షం పపాత హ
పుష్పాణాం భరతశ్రేష్ఠ దివ్యానాం దివ్యగంధినాం॥53॥

నేదుర్దుందుభయశ్చాపి సమంతాత్సుమహాస్వనాః
మారుతశ్చ వవౌ యుక్త్యా పుణ్యగంధో విశాం పతే॥54॥

ఉత్సృజ్య తు శుభం దేహం జగామేంద్రస్య భార్యతాం
తపసోగ్రేణ సా లబ్ధ్వా తేన రేమే సహాచ్యుత॥55॥

జనమేజయ ఉవాచ

కా తస్యా భగవన్మాతా క్వ సంవృద్ధా చ శోభనా
శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం బ్రహ్మన్పరం కౌతూహలం హి మే॥56॥

వైశంపాయన ఉవాచ

భారద్వాజస్య విప్రర్షేః స్కన్నం రేతో మహాత్మనః
దృష్ట్వాప్సరసమాయాంతీం ఘృతాచీం పృథులోచనాం॥57॥

స తు జగ్రాహ తద్రేతః కరేణ జపతాం వరః
తదావపత్పర్ణపుటే తత్ర సా సంభవచ్ఛుభా॥58॥

తస్యాస్తు జాతకర్మాది కృత్వా సర్వం తపోధనః
నామ చాస్యాః స కృతవాన్భారద్వాజో మహామునిః॥59॥

స్రుచావతీతి ధర్మాత్మా తదర్షిగణసంసది
స చ తామాశ్రమే న్యస్య జగామ హిమవద్వనం॥60॥

తత్రాప్యుపస్పృశ్య మహానుభావో; వసూని దత్త్వా చ మహాద్విజేభ్యః
జగామ తీర్థం సుసమాహితాత్మా; శక్రస్య వృష్ణిప్రవరస్తదానీం॥61॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇంద్రతీర్థం తతో గత్వా యదూనాం ప్రవరో బలీ
విప్రేభ్యో ధనరత్నాని దదౌ స్నాత్వా యథావిధి॥1॥

తత్ర హ్యమరరాజోఽసావీజే క్రతుశతేన హ
బృహస్పతేశ్చ దేవేశః ప్రదదౌ విపులం ధనం॥2॥

నిరర్గలాన్సజారూథ్యాన్సర్వాన్వివిధదక్షిణాన్
ఆజహార క్రతూంస్తత్ర యథోక్తాన్వేదపారగైః॥3॥

తాన్క్రతూన్భరతశ్రేష్ఠ శతకృత్వో మహాద్యుతిః
పూరయామాస విధివత్తతః ఖ్యాతః శతక్రతుః॥4॥

తస్య నామ్నా చ తత్తీర్థం శివం పుణ్యం సనాతనం
ఇంద్రతీర్థమితి ఖ్యాతం సర్వపాపప్రమోచనం॥5॥

ఉపస్పృశ్య చ తత్రాపి విధివన్ముసలాయుధః
బ్రాహ్మణాన్పూజయిత్వా చ పానాచ్ఛాదనభోజనైః
శుభం తీర్థవరం తస్మాద్రామతీర్థం జగామ హ॥6॥

యత్ర రామో మహాభాగో భార్గవః సుమహాతపాః
అసకృత్పృథివీం సర్వాం హతక్షత్రియపుంగవాం॥7॥

ఉపాధ్యాయం పురస్కృత్య కశ్యపం మునిసత్తమం
అయజద్వాజపేయేన సోఽశ్వమేధశతేన చ
ప్రదదౌ దక్షిణార్థం చ పృథివీం వై ససాగరాం॥8॥

రామో దత్త్వా ధనం తత్ర ద్విజేభ్యో జనమేజయ
ఉపస్పృశ్య యథాన్యాయం పూజయిత్వా తథా ద్విజాన్॥9॥

పుణ్యే తీర్థే శుభే దేశే వసు దత్త్వా శుభాననః
మునీంశ్చైవాభివాద్యాథ యమునాతీర్థమాగమత్॥10॥

యత్రానయామాస తదా రాజసూయం మహీపతే
పుత్రోఽదితేర్మహాభాగో వరుణో వై సితప్రభః॥11॥

తత్ర నిర్జిత్య సంగ్రామే మానుషాందైవతాంస్తథా
వరం క్రతుం సమాజహ్రే వరుణః పరవీరహా॥12॥

తస్మిన్క్రతువరే వృత్తే సంగ్రామః సమజాయత
దేవానాం దానవానాం చ త్రైలోక్యస్య క్షయావహః॥13॥

రాజసూయే క్రతుశ్రేష్ఠే నివృత్తే జనమేజయ
జాయతే సుమహాఘోరః సంగ్రామః క్షత్రియాన్ప్రతి॥14॥

సీరాయుధస్తదా రామస్తస్మింస్తీర్థవరే తదా
తత్ర స్నాత్వా చ దత్త్వా చ ద్విజేభ్యో వసు మాధవః॥15॥

వనమాలీ తతో హృష్టః స్తూయమానో ద్విజాతిభిః
తస్మాదాదిత్యతీర్థం చ జగామ కమలేక్షణః॥16॥

యత్రేష్ట్వా భగవాంజ్యోతిర్భాస్కరో రాజసత్తమ
జ్యోతిషామాధిపత్యం చ ప్రభావం చాభ్యపద్యత॥17॥

తస్యా నద్యాస్తు తీరే వై సర్వే దేవాః సవాసవాః
విశ్వేదేవాః సమరుతో గంధర్వాప్సరసశ్చ హ॥18॥

ద్వైపాయనః శుకశ్చైవ కృష్ణశ్చ మధుసూదనః
యక్షాశ్చ రాక్షసాశ్చైవ పిశాచాశ్చ విశాం పతే॥19॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో యోగసిద్ధాః సహస్రశః
తస్మింస్తీర్థే సరస్వత్యాః శివే పుణ్యే పరంతప॥20॥

తత్ర హత్వా పురా విష్ణురసురౌ మధుకైటభౌ
ఆప్లుతో భరతశ్రేష్ఠ తీర్థప్రవర ఉత్తమే॥21॥

ద్వైపాయనశ్చ ధర్మాత్మా తత్రైవాప్లుత్య భారత
సంప్రాప్తః పరమం యోగం సిద్ధిం చ పరమాం గతః॥22॥

అసితో దేవలశ్చైవ తస్మిన్నేవ మహాతపాః
పరమం యోగమాస్థాయ ఋషిర్యోగమవాప్తవాన్॥23॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్నేవ తు ధర్మాత్మా వసతి స్మ తపోధనః
గార్హస్థ్యం ధర్మమాస్థాయ అసితో దేవలః పురా॥1॥

ధర్మనిత్యః శుచిర్దాంతో న్యస్తదండో మహాతపాః
కర్మణా మనసా వాచా సమః సర్వేషు జంతుషు॥2॥

అక్రోధనో మహారాజ తుల్యనిందాప్రియాప్రియః
కాంచనే లోష్టకే చైవ సమదర్శీ మహాతపాః॥3॥

దేవతాః పూజయన్నిత్యమతిథీంశ్చ ద్విజైః సహ
బ్రహ్మచర్యరతో నిత్యం సదా ధర్మపరాయణః॥4॥

తతోఽభ్యేత్య మహారాజ యోగమాస్థాయ భిక్షుకః
జైగీషవ్యో మునిర్ధీమాంస్తస్మింస్తీర్థే సమాహితః॥5॥

దేవలస్యాశ్రమే రాజన్న్యవసత్స మహాద్యుతిః
యోగనిత్యో మహారాజ సిద్ధిం ప్రాప్తో మహాతపాః॥6॥

తం తత్ర వసమానం తు జైగీషవ్యం మహామునిం
దేవలో దర్శయన్నేవ నైవాయుంజత ధర్మతః॥7॥

ఏవం తయోర్మహారాజ దీర్ఘకాలో వ్యతిక్రమత్
జైగీషవ్యం మునిం చైవ న దదర్శాథ దేవలః॥8॥

ఆహారకాలే మతిమాన్పరివ్రాడ్జనమేజయ
ఉపాతిష్ఠత ధర్మజ్ఞో భైక్షకాలే స దేవలం॥9॥

స దృష్ట్వా భిక్షురూపేణ ప్రాప్తం తత్ర మహామునిం
గౌరవం పరమం చక్రే ప్రీతిం చ విపులాం తథా॥10॥

దేవలస్తు యథాశక్తి పూజయామాస భారత
ఋషిదృష్టేన విధినా సమా బహ్వీః సమాహితః॥11॥

కదాచిత్తస్య నృపతే దేవలస్య మహాత్మనః
చింతా సుమహతీ జాతా మునిం దృష్ట్వా మహాద్యుతిం॥12॥

సమాస్తు సమతిక్రాంతా బహ్వ్యః పూజయతో మమ
న చాయమలసో భిక్షురభ్యభాషత కించన॥13॥

ఏవం విగణయన్నేవ స జగామ మహోదధిం
అంతరిక్షచరః శ్రీమాన్కలశం గృహ్య దేవలః॥14॥

గచ్ఛన్నేవ స ధర్మాత్మా సముద్రం సరితాం పతిం
జైగీషవ్యం తతోఽపశ్యద్గతం ప్రాగేవ భారత॥15॥

తతః సవిస్మయశ్చింతాం జగామాథాసితః ప్రభుః
కథం భిక్షురయం ప్రాప్తః సముద్రే స్నాత ఏవ చ॥16॥

ఇత్యేవం చింతయామాస మహర్షిరసితస్తదా
స్నాత్వా సముద్రే విధివచ్ఛుచిర్జప్యం జజాప హ॥17॥

కృతజప్యాహ్నికః శ్రీమానాశ్రమం చ జగామ హ
కలశం జలపూర్ణం వై గృహీత్వా జనమేజయ॥18॥

తతః స ప్రవిశన్నేవ స్వమాశ్రమపదం మునిః
ఆసీనమాశ్రమే తత్ర జైగీషవ్యమపశ్యత॥19॥

న వ్యాహరతి చైవైనం జైగీషవ్యః కథంచన
కాష్ఠభూతోఽఽశ్రమపదే వసతి స్మ మహాతపాః॥20॥

తం దృష్ట్వా చాప్లుతం తోయే సాగరే సాగరోపమం
ప్రవిష్టమాశ్రమం చాపి పూర్వమేవ దదర్శ సః॥21॥

అసితో దేవలో రాజంశ్చింతయామాస బుద్ధిమాన్
దృష్టః ప్రభావం తపసో జైగీషవ్యస్య యోగజం॥22॥

చింతయామాస రాజేంద్ర తదా స మునిసత్తమః
మయా దృష్టః సముద్రే చ ఆశ్రమే చ కథం త్వయం॥23॥

ఏవం విగణయన్నేవ స మునిర్మంత్రపారగః
ఉత్పపాతాశ్రమాత్తస్మాదంతరిక్షం విశాం పతే
జిజ్ఞాసార్థం తదా భిక్షోర్జైగీషవ్యస్య దేవలః॥24॥

సోఽన్తరిక్షచరాన్సిద్ధాన్సమపశ్యత్సమాహితాన్
జైగీషవ్యం చ తైః సిద్ధైః పూజ్యమానమపశ్యత॥25॥

తతోఽసితః సుసంరబ్ధో వ్యవసాయీ దృఢవ్రతః
అపశ్యద్వై దివం యాంతం జైగీషవ్యం స దేవలః॥26॥

తస్మాచ్చ పితృలోకం తం వ్రజంతం సోఽన్వపశ్యత
పితృలోకాచ్చ తం యాంతం యామ్యం లోకమపశ్యత॥27॥

తస్మాదపి సముత్పత్య సోమలోకమభిష్టుతం
వ్రజంతమన్వపశ్యత్స జైగీషవ్యం మహామునిం॥28॥

లోకాన్సముత్పతంతం చ శుభానేకాంతయాజినాం
తతోఽగ్నిహోత్రిణాం లోకాంస్తేభ్యశ్చాప్యుత్పపాత హ॥29॥

దర్శం చ పౌర్ణమాసం చ యే యజంతి తపోధనాః
తేభ్యః స దదృశే ధీమాల్లోకేభ్యః పశుయాజినాం
వ్రజంతం లోకమమలమపశ్యద్దేవపూజితం॥30॥

చాతుర్మాస్యైర్బహువిధైర్యజంతే యే తపోధనాః
తేషాం స్థానం తథా యాంతం తథాగ్నిష్టోమయాజినాం॥31॥

అగ్నిష్టుతేన చ తథా యే యజంతి తపోధనాః
తత్స్థానమనుసంప్రాప్తమన్వపశ్యత దేవలః ||32 ||

వాజపేయం క్రతువరం తథా బహుసువర్ణకం
ఆహరంతి మహాప్రాజ్ఞాస్తేషాం లోకేష్వపశ్యత ||33 ||

యజంతే పుండరీకేణ రాజసూయేన చైవ యే
తేషాం లోకేష్వపశ్యచ్చ జైగీషవ్యం స దేవలః ||34 ||

అశ్వమేధం క్రతువరం నరమేధం తథైవ చ
ఆహరంతి నరశ్రేష్ఠాస్తేషాం లోకేష్వపశ్యత ||35 ||

సర్వమేధం చ దుష్ప్రాపం తథా సౌత్రామణిం చ యే
తేషాం లోకేష్వపశ్యచ్చ జైగీషవ్యం స దేవలః ||36 ||

ద్వాదశాహైశ్చ సత్రైర్యే యజంతే వివిధైర్నృప
తేషాం లోకేష్వపశ్యచ్చ జైగీషవ్యం స దేవలః ||37 ||

మిత్రావరుణయోర్లోకానాదిత్యానాం తథైవ చ
సలోకతామనుప్రాప్తమపశ్యత తతోఽసితః ||38 ||

రుద్రాణాం చ వసూనాం చ స్థానం యచ్చ బృహస్పతేః
తాని సర్వాణ్యతీతం చ సమపశ్యత్తతోఽసితః ||39 ||

ఆరుహ్య చ గవాం లోకం ప్రయాంతం బ్రహ్మసత్రిణాం
లోకానపశ్యద్గచ్ఛంతం జైగీషవ్యం తతోఽసితః ||40 ||

త్రీँల్లోకానపరాన్విప్రముత్పతంతం స్వతేజసా
పతివ్రతానాం లోకాంశ్చ వ్రజంతం సోఽన్వపశ్యత ||41 ||

తతో మునివరం భూయో జైగీషవ్యమథాసితః
నాన్వపశ్యత యోగస్థమంతర్హితమరిందమ ||42 ||

సోఽచింతయన్మహాభాగో జైగీషవ్యస్య దేవలః
ప్రభావం సువ్రతత్వం చ సిద్ధిం యోగస్య చాతులాం ||43 ||

అసితోఽపృచ్ఛత తదా సిద్ధాँల్లోకేషు సత్తమాన్
ప్రయతః ప్రాంజలిర్భూత్వా ధీరస్తాన్బ్రహ్మసత్రిణః ||44 ||

జైగీషవ్యం న పశ్యామి తం శంసత మహౌజసం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం పరం కౌతూహలం హి మే ||45 ||

సిద్ధా ఊచుః

శృణు దేవల భూతార్థం శంసతాం నో దృఢవ్రత
జైగీషవ్యో గతో లోకం శాశ్వతం బ్రహ్మణోఽవ్యయం ||46 ||

స శ్రుత్వా వచనం తేషాం సిద్ధానాం బ్రహ్మసత్రిణాం
అసితో దేవలస్తూర్ణముత్పపాత పపాత చ ||47 ||

తతః సిద్ధాస్త ఊచుర్హి దేవలం పునరేవ హ
న దేవల గతిస్తత్ర తవ గంతుం తపోధన
బ్రహ్మణః సదనం విప్ర జైగీషవ్యో యదాప్తవాన్ ||48 ||

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా సిద్ధానాం దేవలః పునః
ఆనుపూర్వ్యేణ లోకాంస్తాన్సర్వానవతతార హ ||49 ||

స్వమాశ్రమపదం పుణ్యమాజగామ పతంగవత్
ప్రవిశన్నేవ చాపశ్యజ్జైగీషవ్యం స దేవలః ||50 ||

తతో బుద్ధ్వా వ్యగణయద్దేవలో ధర్మయుక్తయా
దృష్ట్వా ప్రభావం తపసో జైగీషవ్యస్య యోగజం॥51॥

తతోఽబ్రవీన్మహాత్మానం జైగీషవ్యం స దేవలః
వినయావనతో రాజన్నుపసర్ప్య మహామునిం
మోక్షధర్మం సమాస్థాతుమిచ్ఛేయం భగవన్నహం॥52॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ఉపదేశం చకార సః
విధిం చ యోగస్య పరం కార్యాకార్యం చ శాస్త్రతః॥53॥

సంన్యాసకృతబుద్ధిం తం తతో దృష్ట్వా మహాతపాః
సర్వాశ్చాస్య క్రియాశ్చక్రే విధిదృష్టేన కర్మణా॥54॥

సంన్యాసకృతబుద్ధిం తం భూతాని పితృభిః సహ
తతో దృష్ట్వా ప్రరురుదుః కోఽస్మాన్సంవిభజిష్యతి॥55॥

దేవలస్తు వచః శ్రుత్వా భూతానాం కరుణం తథా
దిశో దశ వ్యాహరతాం మోక్షం త్యక్తుం మనో దధే॥56॥

తతస్తు ఫలమూలాని పవిత్రాణి చ భారత
పుష్పాణ్యోషధయశ్చైవ రోరూయంతే సహస్రశః॥57॥

పునర్నో దేవలః క్షుద్రో నూనం ఛేత్స్యతి దుర్మతిః
అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దత్త్వా నావబుధ్యతే॥58॥

తతో భూయో వ్యగణయత్స్వబుద్ధ్యా మునిసత్తమః
మోక్షే గార్హస్థ్యధర్మే వా కిం ను శ్రేయస్కరం భవేత్॥59॥

ఇతి నిశ్చిత్య మనసా దేవలో రాజసత్తమ
త్యక్త్వా గార్హస్థ్యధర్మం స మోక్షధర్మమరోచయత్॥60॥

ఏవమాదీని సంచింత్య దేవలో నిశ్చయాత్తతః
ప్రాప్తవాన్పరమాం సిద్ధిం పరం యోగం చ భారత॥61॥

తతో దేవాః సమాగమ్య బృహస్పతిపురోగమాః
జైగీషవ్యం తపశ్చాస్య ప్రశంసంతి తపస్వినః॥62॥

అథాబ్రవీదృషివరో దేవాన్వై నారదస్తదా
జైగీషవ్యే తపో నాస్తి విస్మాపయతి యోఽసితం॥63॥

తమేవంవాదినం ధీరం ప్రత్యూచుస్తే దివౌకసః
మైవమిత్యేవ శంసంతో జైగీషవ్యం మహామునిం॥64॥

తత్రాప్యుపస్పృశ్య తతో మహాత్మా; దత్త్వా చ విత్తం హలభృద్ద్విజేభ్యః
అవాప్య ధర్మం పరమార్యకర్మా; జగామ సోమస్య మహత్స తీర్థం॥65॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యత్రేజివానుడుపతీ రాజసూయేన భారత
తస్మిన్వృత్తే మహానాసీత్సంగ్రామస్తారకామయః॥1॥

తత్రాప్యుపస్పృశ్య బలో దత్త్వా దానాని చాత్మవాన్
సారస్వతస్య ధర్మాత్మా మునేస్తీర్థం జగామ హ॥2॥

యత్ర ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం ద్విజోత్తమాన్
వేదానధ్యాపయామాస పురా సారస్వతో మునిః॥3॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం తపోధనః
వేదానధ్యాపయామాస పురా సారస్వతో మునిః॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆసీత్పూర్వం మహారాజ మునిర్ధీమాన్మహాతపాః
దధీచ ఇతి విఖ్యాతో బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః॥5॥

తస్యాతితపసః శక్రో బిభేతి సతతం విభో
న స లోభయితుం శక్యః ఫలైర్బహువిధైరపి॥6॥

ప్రలోభనార్థం తస్యాథ ప్రాహిణోత్పాకశాసనః
దివ్యామప్సరసం పుణ్యాం దర్శనీయామలంబుసాం॥7॥

తస్య తర్పయతో దేవాన్సరస్వత్యాం మహాత్మనః
సమీపతో మహారాజ సోపాతిష్ఠత భామినీ॥8॥

తాం దివ్యవపుషం దృష్ట్వా తస్యర్షేర్భావితాత్మనః
రేతః స్కన్నం సరస్వత్యాం తత్సా జగ్రాహ నిమ్నగా॥9॥

కుక్షౌ చాప్యదధద్దృష్ట్వా తద్రేతః పురుషర్షభ
సా దధార చ తం గర్భం పుత్రహేతోర్మహానదీ॥10॥

సుషువే చాపి సమయే పుత్రం సా సరితాం వరా
జగామ పుత్రమాదాయ తమృషిం ప్రతి చ ప్రభో॥11॥

ఋషిసంసది తం దృష్ట్వా సా నదీ మునిసత్తమం
తతః ప్రోవాచ రాజేంద్ర దదతీ పుత్రమస్య తం
బ్రహ్మర్షే తవ పుత్రోఽయం త్వద్భక్త్యా ధారితో మయా॥12॥

దృష్ట్వా తేఽప్సరసం రేతో యత్స్కన్నం ప్రాగలంబుసాం
తత్కుక్షిణా వై బ్రహ్మర్షే త్వద్భక్త్యా ధృతవత్యహం॥13॥

న వినాశమిదం గచ్ఛేత్త్వత్తేజ ఇతి నిశ్చయాత్
ప్రతిగృహ్ణీష్వ పుత్రం స్వం మయా దత్తమనిందితం॥14॥

ఇత్యుక్తః ప్రతిజగ్రాహ ప్రీతిం చావాప ఉత్తమాం
మంత్రవచ్చోపజిఘ్రత్తం మూర్ధ్ని ప్రేమ్ణా ద్విజోత్తమః॥15॥

పరిష్వజ్య చిరం కాలం తదా భరతసత్తమ
సరస్వత్యై వరం ప్రాదాత్ప్రీయమాణో మహామునిః॥16॥

విశ్వే దేవాః సపితరో గంధర్వాప్సరసాం గణాః
తృప్తిం యాస్యంతి సుభగే తర్ప్యమాణాస్తవాంభసా॥17॥

ఇత్యుక్త్వా స తు తుష్టావ వచోభిర్వై మహానదీం
ప్రీతః పరమహృష్టాత్మా యథావచ్ఛృణు పార్థివ॥18॥

ప్రసృతాసి మహాభాగే సరసో బ్రహ్మణః పురా
జానంతి త్వాం సరిచ్ఛ్రేష్ఠే మునయః సంశితవ్రతాః॥19॥

మమ ప్రియకరీ చాపి సతతం ప్రియదర్శనే
తస్మాత్సారస్వతః పుత్రో మహాంస్తే వరవర్ణిని॥20॥

తవైవ నామ్నా ప్రథితః పుత్రస్తే లోకభావనః
సారస్వత ఇతి ఖ్యాతో భవిష్యతి మహాతపాః॥21॥

ఏష ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం ద్విజర్షభాన్
సారస్వతో మహాభాగే వేదానధ్యాపయిష్యతి॥22॥

పుణ్యాభ్యశ్చ సరిద్భ్యస్త్వం సదా పుణ్యతమా శుభే
భవిష్యసి మహాభాగే మత్ప్రసాదాత్సరస్వతి॥23॥

ఏవం సా సంస్తుతా తేన వరం లబ్ధ్వా మహానదీ
పుత్రమాదాయ ముదితా జగామ భరతర్షభ॥24॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు విరోధే దేవదానవైః
శక్రః ప్రహరణాన్వేషీ లోకాంస్త్రీన్విచచార హ॥25॥

న చోపలేభే భగవాఞ్శక్రః ప్రహరణం తదా
యద్వై తేషాం భవేద్యోగ్యం వధాయ విబుధద్విషాం॥26॥

తతోఽబ్రవీత్సురాఞ్శక్రో న మే శక్యా మహాసురాః
ఋతేఽస్థిభిర్దధీచస్య నిహంతుం త్రిదశద్విషః॥27॥

తస్మాద్గత్వా ఋషిశ్రేష్ఠో యాచ్యతాం సురసత్తమాః
దధీచాస్థీని దేహీతి తైర్వధిష్యామహే రిపూన్॥28॥

స దేవైర్యాచితోఽస్థీని యత్నాదృషివరస్తదా
ప్రాణత్యాగం కురుష్వేతి చకారైవావిచారయన్
స లోకానక్షయాన్ప్రాప్తో దేవప్రియకరస్తదా॥29॥

తస్యాస్థిభిరథో శక్రః సంప్రహృష్టమనాస్తదా
కారయామాస దివ్యాని నానాప్రహరణాన్యుత
వజ్రాణి చక్రాణి గదా గురుదండాంశ్చ పుష్కలాన్॥30॥

స హి తీవ్రేణ తపసా సంభృతః పరమర్షిణా
ప్రజాపతిసుతేనాథ భృగుణా లోకభావనః॥31॥

అతికాయః స తేజస్వీ లోకసారవినిర్మితః
జజ్ఞే శైలగురుః ప్రాంశుర్మహిమ్నా ప్రథితః ప్రభుః
నిత్యముద్విజతే చాస్య తేజసా పాకశాసనః॥32॥

తేన వజ్రేణ భగవాన్మంత్రయుక్తేన భారత
భృశం క్రోధవిసృష్టేన బ్రహ్మతేజోభవేన చ
దైత్యదానవవీరాణాం జఘాన నవతీర్నవ॥33॥

అథ కాలే వ్యతిక్రాంతే మహత్యతిభయంకరే
అనావృష్టిరనుప్రాప్తా రాజంద్వాదశవార్షికీ॥34॥

తస్యాం ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం మహర్షయః
వృత్త్యర్థం ప్రాద్రవన్రాజన్క్షుధార్తాః సర్వతోదిశం॥35॥

దిగ్భ్యస్తాన్ప్రద్రుతాందృష్ట్వా మునిః సారస్వతస్తదా
గమనాయ మతిం చక్రే తం ప్రోవాచ సరస్వతీ॥36॥

న గంతవ్యమితః పుత్ర తవాహారమహం సదా
దాస్యామి మత్స్యప్రవరానుష్యతామిహ భారత॥37॥

ఇత్యుక్తస్తర్పయామాస స పితౄందేవతాస్తథా
ఆహారమకరోన్నిత్యం ప్రాణాన్వేదాంశ్చ ధారయన్॥38॥

అథ తస్యామతీతాయామనావృష్ట్యాం మహర్షయః
అన్యోన్యం పరిపప్రచ్ఛుః పునః స్వాధ్యాయకారణాత్॥39॥

తేషాం క్షుధాపరీతానాం నష్టా వేదా విధావతాం
సర్వేషామేవ రాజేంద్ర న కశ్చిత్ప్రతిభానవాన్॥40॥

అథ కశ్చిదృషిస్తేషాం సారస్వతముపేయివాన్
కుర్వాణం సంశితాత్మానం స్వాధ్యాయమృషిసత్తమం ॥41॥

స గత్వాచష్ట తేభ్యశ్చ సారస్వతమతిప్రభం
స్వాధ్యాయమమరప్రఖ్యం కుర్వాణం విజనే జనే ॥42॥

తతః సర్వే సమాజగ్ముస్తత్ర రాజన్మహర్షయః
సారస్వతం మునిశ్రేష్ఠమిదమూచుః సమాగతాః ॥43॥

అస్మానధ్యాపయస్వేతి తానువాచ తతో మునిః
శిష్యత్వముపగచ్ఛధ్వం విధివద్భో మమేత్యుత ॥44॥

తతోఽబ్రవీదృషిగణో బాలస్త్వమసి పుత్రక
స తానాహ న మే ధర్మో నశ్యేదితి పునర్మునీన్ ॥45॥

యో హ్యధర్మేణ విబ్రూయాద్గృహ్ణీయాద్వాప్యధర్మతః
మ్రియతాం తావుభౌ క్షిప్రం స్యాతాం వా వైరిణావుభౌ ॥46॥

న హాయనైర్న పలితైర్న విత్తేన న బంధుభిః
ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోఽనూచానః స నో మహాన్ ॥47॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య మునయస్తే విధానతః
తస్మాద్వేదాననుప్రాప్య పునర్ధర్మం ప్రచక్రిరే ॥48॥

షష్టిర్మునిసహస్రాణి శిష్యత్వం ప్రతిపేదిరే
సారస్వతస్య విప్రర్షేర్వేదస్వాధ్యాయకారణాత్ ॥49॥

ముష్టిం ముష్టిం తతః సర్వే దర్భాణాం తేఽభ్యుపాహరన్
తస్యాసనార్థం విప్రర్షేర్బాలస్యాపి వశే స్థితాః ॥50॥

తత్రాపి దత్త్వా వసు రౌహిణేయో; మహాబలః కేశవపూర్వజోఽథ
జగామ తీర్థం ముదితః క్రమేణ; ఖ్యాతం మహద్వృద్ధకన్యా స్మ యత్ర ॥51॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం కుమారీ భగవంస్తపోయుక్తా హ్యభూత్పురా
కిమర్థం చ తపస్తేపే కో వాస్యా నియమోఽభవత్॥1॥

సుదుష్కరమిదం బ్రహ్మంస్త్వత్తః శ్రుతమనుత్తమం
ఆఖ్యాహి తత్త్వమఖిలం యథా తపసి సా స్థితా॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఋషిరాసీన్మహావీర్యః కుణిర్గార్గ్యో మహాయశాః
స తప్త్వా విపులం రాజంస్తపో వై తపతాం వరః
మానసీం స సుతాం సుభ్రూం సముత్పాదితవాన్విభుః॥3॥

తాం చ దృష్ట్వా భృశం ప్రీతః కుణిర్గార్గ్యో మహాయశాః
జగామ త్రిదివం రాజన్సంత్యజ్యేహ కలేవరం॥4॥

సుభ్రూః సా హ్యథ కల్యాణీ పుండరీకనిభేక్షణా
మహతా తపసోగ్రేణ కృత్వాశ్రమమనిందితా॥5॥

ఉపవాసైః పూజయంతీ పితౄందేవాంశ్చ సా పురా
తస్యాస్తు తపసోగ్రేణ మహాన్కాలోఽత్యగాన్నృప॥6॥

సా పిత్రా దీయమానాపి భర్త్రే నైచ్ఛదనిందితా
ఆత్మనః సదృశం సా తు భర్తారం నాన్వపశ్యత॥7॥

తతః సా తపసోగ్రేణ పీడయిత్వాత్మనస్తనుం
పితృదేవార్చనరతా బభూవ విజనే వనే॥8॥

సాత్మానం మన్యమానాపి కృతకృత్యం శ్రమాన్వితా
వార్ద్ధకేన చ రాజేంద్ర తపసా చైవ కర్శితా॥9॥

సా నాశకద్యదా గంతుం పదాత్పదమపి స్వయం
చకార గమనే బుద్ధిం పరలోకాయ వై తదా॥10॥

మోక్తుకామాం తు తాం దృష్ట్వా శరీరం నారదోఽబ్రవీత్
అసంస్కృతాయాః కన్యాయాః కుతో లోకాస్తవానఘే॥11॥

ఏవం హి శ్రుతమస్మాభిర్దేవలోకే మహావ్రతే
తపః పరమకం ప్రాప్తం న తు లోకాస్త్వయా జితాః॥12॥

తన్నారదవచః శ్రుత్వా సాబ్రవీదృషిసంసది
తపసోఽర్ధం ప్రయచ్ఛామి పాణిగ్రాహస్య సత్తమాః॥13॥

ఇత్యుక్తే చాస్యా జగ్రాహ పాణిం గాలవసంభవః
ఋషిః ప్రాక్శృంగవాన్నామ సమయం చేదమబ్రవీత్॥14॥

సమయేన తవాద్యాహం పాణిం స్ప్రక్ష్యామి శోభనే
యద్యేకరాత్రం వస్తవ్యం త్వయా సహ మయేతి హ॥15॥

తథేతి సా ప్రతిశ్రుత్య తస్మై పాణిం దదౌ తదా
చక్రే చ పాణిగ్రహణం తస్యోద్వాహం చ గాలవిః॥16॥

సా రాత్రావభవద్రాజంస్తరుణీ దేవవర్ణినీ
దివ్యాభరణవస్త్రా చ దివ్యస్రగనులేపనా॥17॥

తాం దృష్ట్వా గాలవిః ప్రీతో దీపయంతీమివాత్మనా
ఉవాస చ క్షపామేకాం ప్రభాతే సాబ్రవీచ్చ తం॥18॥

యస్త్వయా సమయో విప్ర కృతో మే తపతాం వర
తేనోషితాస్మి భద్రం తే స్వస్తి తేఽస్తు వ్రజామ్యహం॥19॥

సానుజ్ఞాతాబ్రవీద్భూయో యోఽస్మింస్తీర్థే సమాహితః
వత్స్యతే రజనీమేకాం తర్పయిత్వా దివౌకసః॥20॥

చత్వారింశతమష్టౌ చ ద్వే చాష్టౌ సమ్యగాచరేత్
యో బ్రహ్మచర్యం వర్షాణి ఫలం తస్య లభేత సః
ఏవముక్త్వా తతః సాధ్వీ దేహం త్యక్త్వా దివం గతా॥21॥

ఋషిరప్యభవద్దీనస్తస్యా రూపం విచింతయన్
సమయేన తపోఽర్ధం చ కృచ్ఛ్రాత్ప్రతిగృహీతవాన్॥22॥

సాధయిత్వా తదాత్మానం తస్యాః స గతిమన్వయాత్
దుఃఖితో భరతశ్రేష్ఠ తస్యా రూపబలాత్కృతః
ఏతత్తే వృద్ధకన్యాయా వ్యాఖ్యాతం చరితం మహత్॥23॥

తత్రస్థశ్చాపి శుశ్రావ హతం శల్యం హలాయుధః
తత్రాపి దత్త్వా దానాని ద్విజాతిభ్యః పరంతప
శుశోచ శల్యం సంగ్రామే నిహతం పాండవైస్తదా॥24॥

సమంతపంచకద్వారాత్తతో నిష్క్రమ్య మాధవః
పప్రచ్ఛర్షిగణాన్రామః కురుక్షేత్రస్య యత్ఫలం॥25॥

తే పృష్టా యదుసింహేన కురుక్షేత్రఫలం విభో
సమాచఖ్యుర్మహాత్మానస్తస్మై సర్వం యథాతథం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

ఋషయ ఊచుః

ప్రజాపతేరుత్తరవేదిరుచ్యతే; సనాతనా రామ సమంతపంచకం
సమీజిరే యత్ర పురా దివౌకసో; వరేణ సత్రేణ మహావరప్రదాః॥1॥

పురా చ రాజర్షివరేణ ధీమతా; బహూని వర్షాణ్యమితేన తేజసా
ప్రకృష్టమేతత్కురుణా మహాత్మనా; తతః కురుక్షేత్రమితీహ పప్రథే॥2॥

రామ ఉవాచ

కిమర్థం కురుణా కృష్టం క్షేత్రమేతన్మహాత్మనా
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం కథ్యమానం తపోధనాః॥3॥

ఋషయ ఊచుః

పురా కిల కురుం రామ కృషంతం సతతోత్థితం
అభ్యేత్య శక్రస్త్రిదివాత్పర్యపృచ్ఛత కారణం॥4॥

కిమిదం వర్తతే రాజన్ప్రయత్నేన పరేణ చ
రాజర్షే కిమభిప్రేతం యేనేయం కృష్యతే క్షితిః॥5॥

కురురువాచ

ఇహ యే పురుషాః క్షేత్రే మరిష్యంతి శతక్రతో
తే గమిష్యంతి సుకృతాల్లోకాన్పాపవివర్జితాన్॥6॥

అవహస్య తతః శక్రో జగామ త్రిదివం ప్రభుః
రాజర్షిరప్యనిర్విణ్ణః కర్షత్యేవ వసుంధరాం॥7॥

ఆగమ్యాగమ్య చైవైనం భూయో భూయోఽవహస్య చ
శతక్రతురనిర్విణ్ణం పృష్ట్వా పృష్ట్వా జగామ హ॥8॥

యదా తు తపసోగ్రేణ చకర్ష వసుధాం నృపః
తతః శక్రోఽబ్రవీద్దేవాన్రాజర్షేర్యచ్చికీర్షితం॥9॥

తచ్ఛ్రుత్వా చాబ్రువందేవాః సహస్రాక్షమిదం వచః
వరేణ చ్ఛంద్యతాం శక్ర రాజర్షిర్యది శక్యతే॥10॥

యది హ్యత్ర ప్రమీతా వై స్వర్గం గచ్ఛంతి మానవాః
అస్మాననిష్ట్వా క్రతుభిర్భాగో నో న భవిష్యతి॥11॥

ఆగమ్య చ తతః శక్రస్తదా రాజర్షిమబ్రవీత్
అలం ఖేదేన భవతః క్రియతాం వచనం మమ॥12॥

మానవా యే నిరాహారా దేహం త్యక్ష్యంత్యతంద్రితాః
యుధి వా నిహతాః సమ్యగపి తిర్యగ్గతా నృప॥13॥

తే స్వర్గభాజో రాజేంద్ర భవంత్వితి మహామతే
తథాస్త్వితి తతో రాజా కురుః శక్రమువాచ హ॥14॥

తతస్తమభ్యనుజ్ఞాప్య ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా
జగామ త్రిదివం భూయః క్షిప్రం బలనిషూదనః॥15॥

ఏవమేతద్యదుశ్రేష్ఠ కృష్టం రాజర్షిణా పురా
శక్రేణ చాప్యనుజ్ఞాతం పుణ్యం ప్రాణాన్విముంచతాం॥16॥

అపి చాత్ర స్వయం శక్రో జగౌ గాథాం సురాధిపః
కురుక్షేత్రే నిబద్ధాం వై తాం శృణుష్వ హలాయుధ॥17॥

పాంసవోఽపి కురుక్షేత్రాద్వాయునా సముదీరితాః
అపి దుష్కృతకర్మాణం నయంతి పరమాం గతిం॥18॥

సురర్షభా బ్రాహ్మణసత్తమాశ్చ; తథా నృగాద్యా నరదేవముఖ్యాః
ఇష్ట్వా మహార్హైః క్రతుభిర్నృసింహా; సంన్యస్య దేహాన్సుగతిం ప్రపన్నాః॥19॥

తరంతుకారంతుకయోర్యదంతరం; రామహ్రదానాం చ మచక్రుకస్య
ఏతత్కురుక్షేత్రసమంతపంచకం; ప్రజాపతేరుత్తరవేదిరుచ్యతే॥20॥

శివం మహత్పుణ్యమిదం దివౌకసాం; సుసంమతం స్వర్గగుణైః సమన్వితం
అతశ్చ సర్వేఽపి వసుంధరాధిపా; హతా గమిష్యంతి మహాత్మనాం గతిం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కురుక్షేత్రం తతో దృష్ట్వా దత్త్వా దాయాంశ్చ సాత్వతః
ఆశ్రమం సుమహద్దివ్యమగమజ్జనమేజయ॥1॥

మధూకామ్రవనోపేతం ప్లక్షన్యగ్రోధసంకులం
చిరిబిల్వయుతం పుణ్యం పనసార్జునసంకులం॥2॥

తం దృష్ట్వా యాదవశ్రేష్ఠః ప్రవరం పుణ్యలక్షణం
పప్రచ్ఛ తానృషీన్సర్వాన్కస్యాశ్రమవరస్త్వయం ॥3॥

తే తు సర్వే మహాత్మానమూచూ రాజన్హలాయుధం
శృణు విస్తరతో రామ యస్యాయం పూర్వమాశ్రమః ॥4॥

అత్ర విష్ణుః పురా దేవస్తప్తవాంస్తప ఉత్తమం
అత్రాస్య విధివద్యజ్ఞాః సర్వే వృత్తాః సనాతనాః ॥5॥

అత్రైవ బ్రాహ్మణీ సిద్ధా కౌమారబ్రహ్మచారిణీ
యోగయుక్తా దివం యాతా తపఃసిద్ధా తపస్వినీ ॥6॥

బభూవ శ్రీమతీ రాజఞ్శాండిల్యస్య మహాత్మనః
సుతా ధృతవ్రతా సాధ్వీ నియతా బ్రహ్మచారిణీ ॥7॥

సా తు ప్రాప్య పరం యోగం గతా స్వర్గమనుత్తమం
భుక్త్వాశ్రమేఽశ్వమేధస్య ఫలం ఫలవతాం శుభా
గతా స్వర్గం మహాభాగా పూజితా నియతాత్మభిః ॥8॥

అభిగమ్యాశ్రమం పుణ్యం దృష్ట్వా చ యదుపుంగవః
ఋషీంస్తానభివాద్యాథ పార్శ్వే హిమవతోఽచ్యుతః
స్కంధావారాణి సర్వాణి నివర్త్యారురుహేఽచలం ॥9॥

నాతిదూరం తతో గత్వా నగం తాలధ్వజో బలీ
పుణ్యం తీర్థవరం దృష్ట్వా విస్మయం పరమం గతః ॥10॥

ప్రభవం చ సరస్వత్యాః ప్లక్షప్రస్రవణం బలః
సంప్రాప్తః కారపచనం తీర్థప్రవరముత్తమం ॥11॥

హలాయుధస్తత్ర చాపి దత్త్వా దానం మహాబలః
ఆప్లుతః సలిలే శీతే తస్మాచ్చాపి జగామ హ
ఆశ్రమం పరమప్రీతో మిత్రస్య వరుణస్య చ ॥12॥

ఇంద్రోఽగ్నిరర్యమా చైవ యత్ర ప్రాక్ప్రీతిమాప్నువన్
తం దేశం కారపచనాద్యమునాయాం జగామ హ ॥13॥

స్నాత్వా తత్రాపి ధర్మాత్మా పరాం తుష్టిమవాప్య చ
ఋషిభిశ్చైవ సిద్ధైశ్చ సహితో వై మహాబలః
ఉపవిష్టః కథాః శుభ్రాః శుశ్రావ యదుపుంగవః ॥14॥

తథా తు తిష్ఠతాం తేషాం నారదో భగవానృషిః
ఆజగామాథ తం దేశం యత్ర రామో వ్యవస్థితః ॥15॥

జటామండలసంవీతః స్వర్ణచీరీ మహాతపాః
హేమదండధరో రాజన్కమండలుధరస్తథా ॥16॥

కచ్ఛపీం సుఖశబ్దాం తాం గృహ్య వీణాం మనోరమాం
నృత్యే గీతే చ కుశలో దేవబ్రాహ్మణపూజితః ॥17॥

ప్రకర్తా కలహానాం చ నిత్యం చ కలహప్రియః
తం దేశమగమద్యత్ర శ్రీమాన్రామో వ్యవస్థితః ॥18॥

ప్రత్యుత్థాయ తు తే సర్వే పూజయిత్వా యతవ్రతం
దేవర్షిం పర్యపృచ్ఛంత యథావృత్తం కురూన్ప్రతి ॥19॥

తతోఽస్యాకథయద్రాజన్నారదః సర్వధర్మవిత్
సర్వమేవ యథావృత్తమతీతం కురుసంక్షయం ॥20॥

తతోఽబ్రవీద్రౌహిణేయో నారదం దీనయా గిరా
కిమవస్థం తు తత్క్షత్రం యే చ తత్రాభవన్నృపాః ॥21॥

శ్రుతమేతన్మయా పూర్వం సర్వమేవ తపోధన
విస్తరశ్రవణే జాతం కౌతూహలమతీవ మే॥22॥

నారద ఉవాచ

పూర్వమేవ హతో భీష్మో ద్రోణః సింధుపతిస్తథా
హతో వైకర్తనః కర్ణః పుత్రాశ్చాస్య మహారథాః॥23॥

భూరిశ్రవా రౌహిణేయ మద్రరాజశ్చ వీర్యవాన్
ఏతే చాన్యే చ బహవస్తత్ర తత్ర మహాబలాః॥24॥

ప్రియాన్ప్రాణాన్పరిత్యజ్య ప్రియార్థం కౌరవస్య వై
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ సమరేష్వనివర్తినః॥25॥

అహతాంస్తు మహాబాహో శృణు మే తత్ర మాధవ
ధార్తరాష్ట్రబలే శేషాః కృపో భోజశ్చ వీర్యవాన్
అశ్వత్థామా చ విక్రాంతో భగ్నసైన్యా దిశో గతాః॥26॥

దుర్యోధనో హతే సైన్యే ప్రద్రుతేషు కృపాదిషు
హ్రదం ద్వైపాయనం నామ వివేశ భృశదుఃఖితః॥27॥

శయానం ధార్తరాష్ట్రం తు స్తంభితే సలిలే తదా
పాండవాః సహ కృష్ణేన వాగ్భిరుగ్రాభిరార్దయన్॥28॥

స తుద్యమానో బలవాన్వాగ్భి రామ సమంతతః
ఉత్థితః ప్రాగ్ఘ్రదాద్వీరః ప్రగృహ్య మహతీం గదాం॥29॥

స చాప్యుపగతో యుద్ధం భీమేన సహ సాంప్రతం
భవిష్యతి చ తత్సద్యస్తయో రామ సుదారుణం॥30॥

యది కౌతూహలం తేఽస్తి వ్రజ మాధవ మా చిరం
పశ్య యుద్ధం మహాఘోరం శిష్యయోర్యది మన్యసే॥31॥

వైశంపాయన ఉవాచ

నారదస్య వచః శ్రుత్వా తానభ్యర్చ్య ద్విజర్షభాన్
సర్వాన్విసర్జయామాస యే తేనాభ్యాగతాః సహ
గమ్యతాం ద్వారకాం చేతి సోఽన్వశాదనుయాయినః॥32॥

సోఽవతీర్యాచలశ్రేష్ఠాత్ప్లక్షప్రస్రవణాచ్ఛుభాత్
తతః ప్రీతమనా రామః శ్రుత్వా తీర్థఫలం మహత్
విప్రాణాం సంనిధౌ శ్లోకమగాయదిదమచ్యుతః॥33॥

సరస్వతీవాససమా కుతో రతిః; సరస్వతీవాససమాః కుతో గుణాః
సరస్వతీం ప్రాప్య దివం గతా జనాః; సదా స్మరిష్యంతి నదీం సరస్వతీం॥34॥

సరస్వతీ సర్వనదీషు పుణ్యా; సరస్వతీ లోకసుఖావహా సదా
సరస్వతీం ప్రాప్య జనాః సుదుష్కృతాః; సదా న శోచంతి పరత్ర చేహ చ॥35॥

తతో ముహుర్ముహుః ప్రీత్యా ప్రేక్షమాణః సరస్వతీం
హయైర్యుక్తం రథం శుభ్రమాతిష్ఠత పరంతపః॥36॥

స శీఘ్రగామినా తేన రథేన యదుపుంగవః
దిదృక్షురభిసంప్రాప్తః శిష్యయుద్ధముపస్థితం॥37॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తదభవద్యుద్ధం తుములం జనమేజయ
యత్ర దుఃఖాన్వితో రాజా ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం ॥1॥

రామం సంనిహితం దృష్ట్వా గదాయుద్ధ ఉపస్థితే
మమ పుత్రః కథం భీమం ప్రత్యయుధ్యత సంజయ ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

రామసాంనిధ్యమాసాద్య పుత్రో దుర్యోధనస్తవ
యుద్ధకామో మహాబాహుః సమహృష్యత వీర్యవాన్ ॥3॥

దృష్ట్వా లాంగలినం రాజా ప్రత్యుత్థాయ చ భారత
ప్రీత్యా పరమయా యుక్తో యుధిష్ఠిరమథాబ్రవీత్ ॥4॥

సమంతపంచకం క్షిప్రమితో యామ విశాం పతే
ప్రథితోత్తరవేదీ సా దేవలోకే ప్రజాపతేః ॥5॥

తస్మిన్మహాపుణ్యతమే త్రైలోక్యస్య సనాతనే
సంగ్రామే నిధనం ప్రాప్య ధ్రువం స్వర్గో భవిష్యతి ॥6॥

తథేత్యుక్త్వా మహారాజ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
సమంతపంచకం వీరః ప్రాయాదభిముఖః ప్రభుః ॥7॥

తతో దుర్యోధనో రాజా ప్రగృహ్య మహతీం గదాం
పద్భ్యామమర్షాద్ద్యుతిమానగచ్ఛత్పాండవైః సహ ॥8॥

తథా యాంతం గదాహస్తం వర్మణా చాపి దంశితం
అంతరిక్షగతా దేవాః సాధు సాధ్విత్యపూజయన్
వాతికాశ్చ నరా యేఽత్ర దృష్ట్వా తే హర్షమాగతాః ॥9॥

స పాండవైః పరివృతః కురురాజస్తవాత్మజః
మత్తస్యేవ గజేంద్రస్య గతిమాస్థాయ సోఽవ్రజత్ ॥10॥

తతః శంఖనినాదేన భేరీణాం చ మహాస్వనైః
సింహనాదైశ్చ శూరాణాం దిశః సర్వాః ప్రపూరితాః ॥11॥

ప్రతీచ్యభిముఖం దేశం యథోద్దిష్టం సుతేన తే
గత్వా చ తైః పరిక్షిప్తం సమంతాత్సర్వతోదిశం ॥12॥

దక్షిణేన సరస్వత్యాః స్వయనం తీర్థముత్తమం
తస్మిందేశే త్వనిరిణే తత్ర యుద్ధమరోచయన్ ॥13॥

తతో భీమో మహాకోటిం గదాం గృహ్యాథ వర్మభృత్
బిభ్రద్రూపం మహారాజ సదృశం హి గరుత్మతః ॥14॥

అవబద్ధశిరస్త్రాణః సంఖ్యే కాంచనవర్మభృత్
రరాజ రాజన్పుత్రస్తే కాంచనః శైలరాడివ ॥15॥

వర్మభ్యాం సంవృతౌ వీరౌ భీమదుర్యోధనావుభౌ
సంయుగే చ ప్రకాశేతే సంరబ్ధావివ కుంజరౌ ॥16॥

రణమండలమధ్యస్థౌ భ్రాతరౌ తౌ నరర్షభౌ
అశోభేతాం మహారాజ చంద్రసూర్యావివోదితౌ ॥17॥

తావన్యోన్యం నిరీక్షేతాం క్రుద్ధావివ మహాద్విపౌ
దహంతౌ లోచనై రాజన్పరస్పరవధైషిణౌ॥18॥

సంప్రహృష్టమనా రాజన్గదామాదాయ కౌరవః
సృక్కిణీ సంలిహన్రాజన్క్రోధరక్తేక్షణః శ్వసన్॥19॥

తతో దుర్యోధనో రాజా గదామాదాయ వీర్యవాన్
భీమసేనమభిప్రేక్ష్య గజో గజమివాహ్వయత్॥20॥

అద్రిసారమయీం భీమస్తథైవాదాయ వీర్యవాన్
ఆహ్వయామాస నృపతిం సింహః సింహం యథా వనే॥21॥

తావుద్యతగదాపాణీ దుర్యోధనవృకోదరౌ
సంయుగే స్మ ప్రకాశేతే గిరీ సశిఖరావివ॥22॥

తావుభావభిసంక్రుద్ధావుభౌ భీమపరాక్రమౌ
ఉభౌ శిష్యౌ గదాయుద్ధే రౌహిణేయస్య ధీమతః॥23॥

ఉభౌ సదృశకర్మాణౌ యమవాసవయోరివ
తథా సదృశకర్మాణౌ వరుణస్య మహాబలౌ॥24॥

వాసుదేవస్య రామస్య తథా వైశ్రవణస్య చ
సదృశౌ తౌ మహారాజ మధుకైటభయోర్యుధి॥25॥

ఉభౌ సదృశకర్మాణౌ రణే సుందోపసుందయోః
తథైవ కాలస్య సమౌ మృత్యోశ్చైవ పరంతపౌ॥26॥

అన్యోన్యమభిధావంతౌ మత్తావివ మహాద్విపౌ
వాశితాసంగమే దృప్తౌ శరదీవ మదోత్కటౌ॥27॥

మత్తావివ జిగీషంతౌ మాతంగౌ భరతర్షభౌ
ఉభౌ క్రోధవిషం దీప్తం వమంతావురగావివ॥28॥

అన్యోన్యమభిసంరబ్ధౌ ప్రేక్షమాణావరిందమౌ
ఉభౌ భరతశార్దూలౌ విక్రమేణ సమన్వితౌ॥29॥

సింహావివ దురాధర్షౌ గదాయుద్ధే పరంతపౌ
నఖదంష్ట్రాయుధౌ వీరౌ వ్యాఘ్రావివ దురుత్సహౌ॥30॥

ప్రజాసంహరణే క్షుబ్ధౌ సముద్రావివ దుస్తరౌ
లోహితాంగావివ క్రుద్ధౌ ప్రతపంతౌ మహారథౌ॥31॥

రశ్మిమంతౌ మహాత్మానౌ దీప్తిమంతౌ మహాబలౌ
దదృశాతే కురుశ్రేష్ఠౌ కాలసూర్యావివోదితౌ॥32॥

వ్యాఘ్రావివ సుసంరబ్ధౌ గర్జంతావివ తోయదౌ
జహృషాతే మహాబాహూ సింహౌ కేసరిణావివ॥33॥

గజావివ సుసంరబ్ధౌ జ్వలితావివ పావకౌ
దదృశుస్తౌ మహాత్మానౌ సశృంగావివ పర్వతౌ॥34॥

రోషాత్ప్రస్ఫురమాణోష్ఠౌ నిరీక్షంతౌ పరస్పరం
తౌ సమేతౌ మహాత్మానౌ గదాహస్తౌ నరోత్తమౌ॥35॥

ఉభౌ పరమసంహృష్టావుభౌ పరమసంమతౌ
సదశ్వావివ హేషంతౌ బృంహంతావివ కుంజరౌ॥36॥

వృషభావివ గర్జంతౌ దుర్యోధనవృకోదరౌ
దైత్యావివ బలోన్మత్తౌ రేజతుస్తౌ నరోత్తమౌ॥37॥

తతో దుర్యోధనో రాజన్నిదమాహ యుధిష్ఠిరం
సృంజయైః సహ తిష్ఠంతం తపంతమివ భాస్కరం॥38॥

ఇదం వ్యవసితం యుద్ధం మమ భీమస్య చోభయోః
ఉపోపవిష్టాః పశ్యధ్వం విమర్దం నృపసత్తమాః ॥39॥

తతః సముపవిష్టం తత్సుమహద్రాజమండలం
విరాజమానం దదృశే దివీవాదిత్యమండలం ॥40॥

తేషాం మధ్యే మహాబాహుః శ్రీమాన్కేశవపూర్వజః
ఉపవిష్టో మహారాజ పూజ్యమానః సమంతతః ॥41॥

శుశుభే రాజమధ్యస్థో నీలవాసాః సితప్రభః
నక్షత్రైరివ సంపూర్ణో వృతో నిశి నిశాకరః ॥42॥

తౌ తథా తు మహారాజ గదాహస్తౌ దురాసదౌ
అన్యోన్యం వాగ్భిరుగ్రాభిస్తక్షమాణౌ వ్యవస్థితౌ ॥43॥

అప్రియాణి తతోఽన్యోన్యముక్త్వా తౌ కురుపుంగవౌ
ఉదీక్షంతౌ స్థితౌ వీరౌ వృత్రశక్రావివాహవే ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వాగ్యుద్ధమభవత్తుములం జనమేజయ
యత్ర దుఃఖాన్వితో రాజా ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం ॥1॥

ధిగస్తు ఖలు మానుష్యం యస్య నిష్ఠేయమీదృశీ
ఏకాదశచమూభర్తా యత్ర పుత్రో మమాభిభూః ॥2॥

ఆజ్ఞాప్య సర్వాన్నృపతీన్భుక్త్వా చేమాం వసుంధరాం
గదామాదాయ వేగేన పదాతిః ప్రస్థితో రణం ॥3॥

భూత్వా హి జగతో నాథో హ్యనాథ ఇవ మే సుతః
గదాముద్యమ్య యో యాతి కిమన్యద్భాగధేయతః ॥4॥

అహో దుఃఖం మహత్ప్రాప్తం పుత్రేణ మమ సంజయ
ఏవముక్త్వా స దుఃఖార్తో విరరామ జనాధిపః ॥5॥

సంజయ ఉవాచ

స మేఘనినదో హర్షాద్వినదన్నివ గోవృషః
ఆజుహావ తతః పార్థం యుద్ధాయ యుధి వీర్యవాన్ ॥6॥

భీమమాహ్వయమానే తు కురురాజే మహాత్మని
ప్రాదురాసన్సుఘోరాణి రూపాణి వివిధాన్యుత ॥7॥

వవుర్వాతాః సనిర్ఘాతాః పాంసువర్షం పపాత చ
బభూవుశ్చ దిశః సర్వాస్తిమిరేణ సమావృతాః ॥8॥

మహాస్వనాః సనిర్ఘాతాస్తుములా రోమహర్షణాః
పేతుస్తథోల్కాః శతశః స్ఫోటయంత్యో నభస్తలం ॥9॥

రాహుశ్చాగ్రసదాదిత్యమపర్వణి విశాం పతే
చకంపే చ మహాకంపం పృథివీ సవనద్రుమా ॥10॥

రూక్షాశ్చ వాతాః ప్రవవుర్నీచైః శర్కరవర్షిణః
గిరీణాం శిఖరాణ్యేవ న్యపతంత మహీతలే ॥11॥

మృగా బహువిధాకారాః సంపతంతి దిశో దశ
దీప్తాః శివాశ్చాప్యనదన్ఘోరరూపాః సుదారుణాః॥12॥

నిర్ఘాతాశ్చ మహాఘోరా బభూవూ రోమహర్షణాః
దీప్తాయాం దిశి రాజేంద్ర మృగాశ్చాశుభవాదినః॥13॥

ఉదపానగతాశ్చాపో వ్యవర్ధంత సమంతతః
అశరీరా మహానాదాః శ్రూయంతే స్మ తదా నృప॥14॥

ఏవమాదీని దృష్ట్వాథ నిమిత్తాని వృకోదరః
ఉవాచ భ్రాతరం జ్యేష్ఠం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం॥15॥

నైష శక్తో రణే జేతుం మందాత్మా మాం సుయోధనః
అద్య క్రోధం విమోక్ష్యామి నిగూఢం హృదయే చిరం
సుయోధనే కౌరవేంద్రే ఖాండవే పావకో యథా॥16॥

శల్యమద్యోద్ధరిష్యామి తవ పాండవ హృచ్ఛయం
నిహత్య గదయా పాపమిమం కురుకులాధమం॥17॥

అద్య కీర్తిమయీం మాలాం ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం త్వయి
హత్వేమం పాపకర్మాణం గదయా రణమూర్ధని॥18॥

అద్యాస్య శతధా దేహం భినద్మి గదయానయా
నాయం ప్రవేష్టా నగరం పునర్వారణసాహ్వయం॥19॥

సర్పోత్సర్గస్య శయనే విషదానస్య భోజనే
ప్రమాణకోట్యాం పాతస్య దాహస్య జతువేశ్మని॥20॥

సభాయామవహాసస్య సర్వస్వహరణస్య చ
వర్షమజ్ఞాతవాసస్య వనవాసస్య చానఘ॥21॥

అద్యాంతమేషాం దుఃఖానాం గంతా భరతసత్తమ
ఏకాహ్నా వినిహత్యేమం భవిష్యామ్యాత్మనోఽనృణః॥22॥

అద్యాయుర్ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేరకృతాత్మనః
సమాప్తం భరతశ్రేష్ఠ మాతాపిత్రోశ్చ దర్శనం॥23॥

అద్యాయం కురురాజస్య శంతనోః కులపాంసనః
ప్రాణాఞ్శ్రియం చ రాజ్యం చ త్యక్త్వా శేష్యతి భూతలే॥24॥

రాజా చ ధృతరాష్ట్రోఽద్య శ్రుత్వా పుత్రం మయా హతం
స్మరిష్యత్యశుభం కర్మ యత్తచ్ఛకునిబుద్ధిజం॥25॥

ఇత్యుక్త్వా రాజశార్దూల గదామాదాయ వీర్యవాన్
అవాతిష్ఠత యుద్ధాయ శక్రో వృత్రమివాహ్వయన్॥26॥

తముద్యతగదం దృష్ట్వా కైలాసమివ శృంగిణం
భీమసేనః పునః క్రుద్ధో దుర్యోధనమువాచ హ॥27॥

రాజ్ఞశ్చ ధృతరాష్ట్రస్య తథా త్వమపి చాత్మనః
స్మర తద్దుష్కృతం కర్మ యద్వృత్తం వారణావతే॥28॥

ద్రౌపదీ చ పరిక్లిష్టా సభాయాం యద్రజస్వలా
ద్యూతే చ వంచితో రాజా యత్త్వయా సౌబలేన చ॥29॥

వనే దుఃఖం చ యత్ప్రాప్తమస్మాభిస్త్వత్కృతం మహత్
విరాటనగరే చైవ యోన్యంతరగతైరివ
తత్సర్వం యాతయామ్యద్య దిష్ట్యా దృష్టోఽసి దుర్మతే॥30॥

త్వత్కృతేఽసౌ హతః శేతే శరతల్పే ప్రతాపవాన్
గాంగేయో రథినాం శ్రేష్ఠో నిహతో యాజ్ఞసేనినా॥31॥

హతో ద్రోణశ్చ కర్ణశ్చ తథా శల్యః ప్రతాపవాన్
వైరాగ్నేరాదికర్తా చ శకునిః సౌబలో హతః||32||

ప్రాతికామీ తథా పాపో ద్రౌపద్యాః క్లేశకృద్ధతః
భ్రాతరస్తే హతాః సర్వే శూరా విక్రాంతయోధినః||33||

ఏతే చాన్యే చ బహవో నిహతాస్త్వత్కృతే నృపాః
త్వామద్య నిహనిష్యామి గదయా నాత్ర సంశయః||34||

ఇత్యేవముచ్చై రాజేంద్ర భాషమాణం వృకోదరం
ఉవాచ వీతభీ రాజన్పుత్రస్తే సత్యవిక్రమః||35||

కిం కత్థితేన బహుధా యుధ్యస్వ త్వం వృకోదర
అద్య తేఽహం వినేష్యామి యుద్ధశ్రద్ధాం కులాధమ||36||

నైవ దుర్యోధనః క్షుద్ర కేనచిత్త్వద్విధేన వై
శక్యస్త్రాసయితుం వాచా యథాన్యః ప్రాకృతో నరః||37||

చిరకాలేప్సితం దిష్ట్యా హృదయస్థమిదం మమ
త్వయా సహ గదాయుద్ధం త్రిదశైరుపపాదితం||38||

కిం వాచా బహునోక్తేన కత్థితేన చ దుర్మతే
వాణీ సంపద్యతామేషా కర్మణా మా చిరం కృథాః||39||

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సర్వ ఏవాభ్యపూజయన్
రాజానః సోమకాశ్చైవ యే తత్రాసన్సమాగతాః||40||

తతః సంపూజితః సర్వైః సంప్రహృష్టతనూరుహః
భూయో ధీరం మనశ్చక్రే యుద్ధాయ కురునందనః||41||

తం మత్తమివ మాతంగం తలతాలైర్నరాధిపాః
భూయః సంహర్షయాం చక్రుర్దుర్యోధనమమర్షణం||42||

తం మహాత్మా మహాత్మానం గదాముద్యమ్య పాండవః
అభిదుద్రావ వేగేన ధార్తరాష్ట్రం వృకోదరః||43||

బృంహంతి కుంజరాస్తత్ర హయా హేషంతి చాసకృత్
శస్త్రాణి చాప్యదీప్యంత పాండవానాం జయైషిణాం||44||

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతో దుర్యోధనో దృష్ట్వా భీమసేనం తథాగతం
ప్రత్యుద్యయావదీనాత్మా వేగేన మహతా నదన్||1||

సమాపేతతురానద్య శృంగిణౌ వృషభావివ
మహానిర్ఘాతఘోషశ్చ సంప్రహారస్తయోరభూత్||2||

అభవచ్చ తయోర్యుద్ధం తుములం రోమహర్షణం
జిగీషతోర్యుధాన్యోన్యమింద్రప్రహ్రాదయోరివ||3||

రుధిరోక్షితసర్వాంగౌ గదాహస్తౌ మనస్వినౌ
దదృశాతే మహాత్మానౌ పుష్పితావివ కింశుకౌ||4||

తథా తస్మిన్మహాయుద్ధే వర్తమానే సుదారుణే
ఖద్యోతసంఘైరివ ఖం దర్శనీయం వ్యరోచత||5||

తథా తస్మిన్వర్తమానే సంకులే తుములే భృశం
ఉభావపి పరిశ్రాంతౌ యుధ్యమానావరిందమౌ||6||

తౌ ముహూర్తం సమాశ్వస్య పునరేవ పరంతపౌ
అభ్యహారయతాం తత్ర సంప్రగృహ్య గదే శుభే||7||

తౌ తు దృష్ట్వా మహావీర్యౌ సమాశ్వస్తౌ నరర్షభౌ
బలినౌ వారణౌ యద్వద్వాశితార్థే మదోత్కటౌ||8||

అపారవీర్యౌ సంప్రేక్ష్య ప్రగృహీతగదావుభౌ
విస్మయం పరమం జగ్ముర్దేవగంధర్వదానవాః||9||

ప్రగృహీతగదౌ దృష్ట్వా దుర్యోధనవృకోదరౌ
సంశయః సర్వభూతానాం విజయే సమపద్యత||10||

సమాగమ్య తతో భూయో భ్రాతరౌ బలినాం వరౌ
అన్యోన్యస్యాంతరప్రేప్సూ ప్రచక్రాతేఽన్తరం ప్రతి||11||

యమదండోపమాం గుర్వీమింద్రాశనిమివోద్యతాం
దదృశుః ప్రేక్షకా రాజన్రౌద్రీం విశసనీం గదాం||12||

ఆవిధ్యతో గదాం తస్య భీమసేనస్య సంయుగే
శబ్దః సుతుములో ఘోరో ముహూర్తం సమపద్యత||13||

ఆవిధ్యంతమభిప్రేక్ష్య ధార్తరాష్ట్రోఽథ పాండవం
గదామలఘువేగాం తాం విస్మితః సంబభూవ హ||14||

చరంశ్చ వివిధాన్మార్గాన్మండలాని చ భారత
అశోభత తదా వీరో భూయ ఏవ వృకోదరః||15||

తౌ పరస్పరమాసాద్య యత్తావన్యోన్యరక్షణే
మార్జారావివ భక్షార్థే తతక్షాతే ముహుర్ముహుః||16||

అచరద్భీమసేనస్తు మార్గాన్బహువిధాంస్తథా
మండలాని విచిత్రాణి స్థానాని వివిధాని చ||17||

గోమూత్రికాణి చిత్రాణి గతప్రత్యాగతాని చ
పరిమోక్షం ప్రహారాణాం వర్జనం పరిధావనం||18||

అభిద్రవణమాక్షేపమవస్థానం సవిగ్రహం
పరావర్తనసంవర్తమవప్లుతమథాప్లుతం
ఉపన్యస్తమపన్యస్తం గదాయుద్ధవిశారదౌ||19||

ఏవం తౌ విచరంతౌ తు న్యఘ్నతాం వై పరస్పరం
వంచయంతౌ పునశ్చైవ చేరతుః కురుసత్తమౌ||20||

విక్రీడంతౌ సుబలినౌ మండలాని ప్రచేరతుః
గదాహస్తౌ తతస్తౌ తు మండలావస్థితౌ బలీ||21||

దక్షిణం మండలం రాజంధార్తరాష్ట్రోఽభ్యవర్తత
సవ్యం తు మండలం తత్ర భీమసేనోఽభ్యవర్తత||22||

తథా తు చరతస్తస్య భీమస్య రణమూర్ధని
దుర్యోధనో మహారాజ పార్శ్వదేశేఽభ్యతాడయత్||23||

ఆహతస్తు తదా భీమస్తవ పుత్రేణ భారత
ఆవిధ్యత గదాం గుర్వీం ప్రహారం తమచింతయన్||24||

ఇంద్రాశనిసమాం ఘోరాం యమదండమివోద్యతాం
దదృశుస్తే మహారాజ భీమసేనస్య తాం గదాం||25||

ఆవిధ్యంతం గదాం దృష్ట్వా భీమసేనం తవాత్మజః
సముద్యమ్య గదాం ఘోరాం ప్రత్యవిధ్యదరిందమః||26||

గదామారుతవేగేన తవ పుత్రస్య భారత
శబ్ద ఆసీత్సుతుములస్తేజశ్చ సమజాయత॥27॥

స చరన్వివిధాన్మార్గాన్మండలాని చ భాగశః
సమశోభత తేజస్వీ భూయో భీమాత్సుయోధనః॥28॥

ఆవిద్ధా సర్వవేగేన భీమేన మహతీ గదా
సధూమం సార్చిషం చాగ్నిం ముమోచోగ్రా మహాస్వనా॥29॥

ఆధూతాం భీమసేనేన గదాం దృష్ట్వా సుయోధనః
అద్రిసారమయీం గుర్వీమావిధ్యన్బహ్వశోభత॥30॥

గదామారుతవేగం హి దృష్ట్వా తస్య మహాత్మనః
భయం వివేశ పాండూన్వై సర్వానేవ ససోమకాన్॥31॥

తౌ దర్శయంతౌ సమరే యుద్ధక్రీడాం సమంతతః
గదాభ్యాం సహసాన్యోన్యమాజఘ్నతురరిందమౌ॥32॥

తౌ పరస్పరమాసాద్య దంష్ట్రాభ్యాం ద్విరదౌ యథా
అశోభేతాం మహారాజ శోణితేన పరిప్లుతౌ॥33॥

ఏవం తదభవద్యుద్ధం ఘోరరూపమసంవృతం
పరివృత్తేఽహని క్రూరం వృత్రవాసవయోరివ॥34॥

దృష్ట్వా వ్యవస్థితం భీమం తవ పుత్రో మహాబలః
చరంశ్చిత్రతరాన్మార్గాన్కౌంతేయమభిదుద్రువే॥35॥

తస్య భీమో మహావేగాం జాంబూనదపరిష్కృతాం
అభిక్రుద్ధస్య క్రుద్ధస్తు తాడయామాస తాం గదాం॥36॥

సవిస్ఫులింగో నిర్హ్రాదస్తయోస్తత్రాభిఘాతజః
ప్రాదురాసీన్మహారాజ సృష్టయోర్వజ్రయోరివ॥37॥

వేగవత్యా తయా తత్ర భీమసేనప్రముక్తయా
నిపతంత్యా మహారాజ పృథివీ సమకంపత॥38॥

తాం నామృష్యత కౌరవ్యో గదాం ప్రతిహతాం రణే
మత్తో ద్విప ఇవ క్రుద్ధః ప్రతికుంజరదర్శనాత్॥39॥

స సవ్యం మండలం రాజన్నుద్భ్రామ్య కృతనిశ్చయః
ఆజఘ్నే మూర్ధ్ని కౌంతేయం గదయా భీమవేగయా॥40॥

తయా త్వభిహతో భీమః పుత్రేణ తవ పాండవః
నాకంపత మహారాజ తదద్భుతమివాభవత్॥41॥

ఆశ్చర్యం చాపి తద్రాజన్సర్వసైన్యాన్యపూజయన్
యద్గదాభిహతో భీమో నాకంపత పదాత్పదం॥42॥

తతో గురుతరాం దీప్తాం గదాం హేమపరిష్కృతాం
దుర్యోధనాయ వ్యసృజద్భీమో భీమపరాక్రమః॥43॥

తం ప్రహారమసంభ్రాంతో లాఘవేన మహాబలః
మోఘం దుర్యోధనశ్చక్రే తత్రాభూద్విస్మయో మహాన్॥44॥

సా తు మోఘా గదా రాజన్పతంతీ భీమచోదితా
చాలయామాస పృథివీం మహానిర్ఘాతనిస్వనా॥45॥

ఆస్థాయ కౌశికాన్మార్గానుత్పతన్స పునః పునః
గదానిపాతం ప్రజ్ఞాయ భీమసేనమవంచయత్॥46॥

వంచయిత్వా తథా భీమం గదయా కురుసత్తమః
తాడయామాస సంక్రుద్ధో వక్షోదేశే మహాబలః॥47॥

గదయాభిహతో భీమో ముహ్యమానో మహారణే
నాభ్యమన్యత కర్తవ్యం పుత్రేణాభ్యాహతస్తవ॥48॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే రాజన్సోమకపాండవాః
భృశోపహతసంకల్పా నహృష్టమనసోఽభవన్॥49॥

స తు తేన ప్రహారేణ మాతంగ ఇవ రోషితః
హస్తివద్ధస్తిసంకాశమభిదుద్రావ తే సుతం॥50॥

తతస్తు రభసో భీమో గదయా తనయం తవ
అభిదుద్రావ వేగేన సింహో వనగజం యథా॥51॥

ఉపసృత్య తు రాజానం గదామోక్షవిశారదః
ఆవిధ్యత గదాం రాజన్సముద్దిశ్య సుతం తవ॥52॥

అతాడయద్భీమసేనః పార్శ్వే దుర్యోధనం తదా
స విహ్వలః ప్రహారేణ జానుభ్యామగమన్మహీం॥53॥

తస్మింస్తు భరతశ్రేష్ఠే జానుభ్యామవనీం గతే
ఉదతిష్ఠత్తతో నాదః సృంజయానాం జగత్పతే॥54॥

తేషాం తు నినదం శ్రుత్వా సృంజయానాం నరర్షభః
అమర్షాద్భరతశ్రేష్ఠ పుత్రస్తే సమకుప్యత॥55॥

ఉత్థాయ తు మహాబాహుః క్రుద్ధో నాగ ఇవ శ్వసన్
దిధక్షన్నివ నేత్రాభ్యాం భీమసేనమవైక్షత॥56॥

తతః స భరతశ్రేష్ఠో గదాపాణిరభిద్రవత్
ప్రమథిష్యన్నివ శిరో భీమసేనస్య సంయుగే॥57॥

స మహాత్మా మహాత్మానం భీమం భీమపరాక్రమః
అతాడయచ్ఛంఖదేశే స చచాలాచలోపమః॥58॥

స భూయః శుశుభే పార్థస్తాడితో గదయా రణే
ఉద్భిన్నరుధిరో రాజన్ప్రభిన్న ఇవ కుంజరః॥59॥

తతో గదాం వీరహణీమయస్మయీం; ప్రగృహ్య వజ్రాశనితుల్యనిస్వనాం
అతాడయచ్ఛత్రుమమిత్రకర్శనో; బలేన విక్రమ్య ధనంజయాగ్రజః॥60॥

స భీమసేనాభిహతస్తవాత్మజః; పపాత సంకంపితదేహబంధనః
సుపుష్పితో మారుతవేగతాడితో; మహావనే సాల ఇవావఘూర్ణితః॥61॥

తతః ప్రణేదుర్జహృషుశ్చ పాండవాః; సమీక్ష్య పుత్రం పతితం క్షితౌ తవ
తతః సుతస్తే ప్రతిలభ్య చేతనాం; సముత్పపాత ద్విరదో యథా హ్రదాత్॥62॥

స పార్థివో నిత్యమమర్షితస్తదా; మహారథః శిక్షితవత్పరిభ్రమన్
అతాడయత్పాండవమగ్రతః స్థితం; స విహ్వలాంగో జగతీముపాస్పృశత్॥63॥

స సింహనాదాన్విననాద కౌరవో; నిపాత్య భూమౌ యుధి భీమమోజసా
బిభేద చైవాశనితుల్యతేజసా; గదానిపాతేన శరీరరక్షణం॥64॥

తతోఽన్తరిక్షే నినదో మహానభూ;ద్దివౌకసామప్సరసాం చ నేదుషాం
పపాత చోచ్చైరమరప్రవేరితం; విచిత్రపుష్పోత్కరవర్షముత్తమం॥65॥

తతః పరానావిశదుత్తమం భయం; సమీక్ష్య భూమౌ పతితం నరోత్తమం
అహీయమానం చ బలేన కౌరవం; నిశమ్య భేదం చ దృఢస్య వర్మణః॥66॥

తతో ముహూర్తాదుపలభ్య చేతనాం; ప్రమృజ్య వక్త్రం రుధిరార్ద్రమాత్మనః
ధృతిం సమాలంబ్య వివృత్తలోచనో; బలేన సంస్తభ్య వృకోదరః స్థితః॥67॥

సంజయ ఉవాచ

సముదీర్ణం తతో దృష్ట్వా సంగ్రామం కురుముఖ్యయోః
అథాబ్రవీదర్జునస్తు వాసుదేవం యశస్వినం॥1॥

అనయోర్వీరయోర్యుద్ధే కో జ్యాయాన్భవతో మతః
కస్య వా కో గుణో భూయానేతద్వద జనార్దన॥2॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉపదేశోఽనయోస్తుల్యో భీమస్తు బలవత్తరః
కృతయత్నతరస్త్వేష ధార్తరాష్ట్రో వృకోదరాత్॥3॥

భీమసేనస్తు ధర్మేణ యుధ్యమానో న జేష్యతి
అన్యాయేన తు యుధ్యన్వై హన్యాదేష సుయోధనం॥4॥

మాయయా నిర్జితా దేవైరసురా ఇతి నః శ్రుతం
విరోచనశ్చ శక్రేణ మాయయా నిర్జితః సఖే
మాయయా చాక్షిపత్తేజో వృత్రస్య బలసూదనః॥5॥

ప్రతిజ్ఞాతం తు భీమేన ద్యూతకాలే ధనంజయ
ఊరూ భేత్స్యామి తే సంఖ్యే గదయేతి సుయోధనం॥6॥

సోఽయం ప్రతిజ్ఞాం తాం చాపి పారయిత్వారికర్శనః
మాయావినం చ రాజానం మాయయైవ నికృంతతు॥7॥

యద్యేష బలమాస్థాయ న్యాయేన ప్రహరిష్యతి
విషమస్థస్తతో రాజా భవిష్యతి యుధిష్ఠిరః॥8॥

పునరేవ చ వక్ష్యామి పాండవేదం నిబోధ మే
ధర్మరాజాపరాధేన భయం నః పునరాగతం॥9॥

కృత్వా హి సుమహత్కర్మ హత్వా భీష్మముఖాన్కురూన్
జయః ప్రాప్తో యశశ్చాగ్ర్యం వైరం చ ప్రతియాతితం
తదేవం విజయః ప్రాప్తః పునః సంశయితః కృతః॥10॥

అబుద్ధిరేషా మహతీ ధర్మరాజస్య పాండవ
యదేకవిజయే యుద్ధం పణితం కృతమీదృశం
సుయోధనః కృతీ వీర ఏకాయనగతస్తథా॥11॥

అపి చోశనసా గీతః శ్రూయతేఽయం పురాతనః
శ్లోకస్తత్త్వార్థసహితస్తన్మే నిగదతః శృణు॥12॥

పునరావర్తమానానాం భగ్నానాం జీవితైషిణాం
భేతవ్యమరిశేషాణామేకాయనగతా హి తే॥13॥

సుయోధనమిమం భగ్నం హతసైన్యం హ్రదం గతం
పరాజితం వనప్రేప్సుం నిరాశం రాజ్యలంభనే॥14॥

కో న్వేష సంయుగే ప్రాజ్ఞః పునర్ద్వంద్వే సమాహ్వయేత్
అపి వో నిర్జితం రాజ్యం న హరేత సుయోధనః॥15॥

యస్త్రయోదశవర్షాణి గదయా కృతనిశ్రమః
చరత్యూర్ధ్వం చ తిర్యక్చ భీమసేనజిఘాంసయా॥16॥

ఏవం చేన్న మహాబాహురన్యాయేన హనిష్యతి
ఏష వః కౌరవో రాజా ధార్తరాష్ట్రో భవిష్యతి ॥17॥

ధనంజయస్తు శ్రుత్వైతత్కేశవస్య మహాత్మనః
ప్రేక్షతో భీమసేనస్య హస్తేనోరుమతాడయత్ ॥18॥

గృహ్య సంజ్ఞాం తతో భీమో గదయా వ్యచరద్రణే
మండలాని విచిత్రాణి యమకానీతరాణి చ ॥19॥

దక్షిణం మండలం సవ్యం గోమూత్రకమథాపి చ
వ్యచరత్పాండవో రాజన్నరిం సంమోహయన్నివ ॥20॥

తథైవ తవ పుత్రోఽపి గదామార్గవిశారదః
వ్యచరల్లఘు చిత్రం చ భీమసేనజిఘాంసయా ॥21॥

ఆధున్వంతౌ గదే ఘోరే చందనాగరురూషితే
వైరస్యాంతం పరీప్సంతౌ రణే క్రుద్ధావివాంతకౌ ॥22॥

అన్యోన్యం తౌ జిఘాంసంతౌ ప్రవీరౌ పురుషర్షభౌ
యుయుధాతే గరుత్మంతౌ యథా నాగామిషైషిణౌ ॥23॥

మండలాని విచిత్రాణి చరతోర్నృపభీమయోః
గదాసంపాతజాస్తత్ర ప్రజజ్ఞుః పావకార్చిషః ॥24॥

సమం ప్రహరతోస్తత్ర శూరయోర్బలినోర్మృధే
క్షుబ్ధయోర్వాయునా రాజంద్వయోరివ సముద్రయోః ॥25॥

తయోః ప్రహరతోస్తుల్యం మత్తకుంజరయోరివ
గదానిర్ఘాతసంహ్రాదః ప్రహారాణామజాయత ॥26॥

తస్మింస్తదా సంప్రహారే దారుణే సంకులే భృశం
ఉభావపి పరిశ్రాంతౌ యుధ్యమానావరిందమౌ ॥27॥

తౌ ముహూర్తం సమాశ్వస్య పునరేవ పరంతపౌ
అభ్యహారయతాం క్రుద్ధౌ ప్రగృహ్య మహతీ గదే ॥28॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం ఘోరరూపమసంవృతం
గదానిపాతై రాజేంద్ర తక్షతోర్వై పరస్పరం ॥29॥

వ్యాయామప్రద్రుతౌ తౌ తు వృషభాక్షౌ తరస్వినౌ
అన్యోన్యం జఘ్నతుర్వీరౌ పంకస్థౌ మహిషావివ ॥30॥

జర్జరీకృతసర్వాంగౌ రుధిరేణాభిసంప్లుతౌ
దదృశాతే హిమవతి పుష్పితావివ కింశుకౌ ॥31॥

దుర్యోధనేన పార్థస్తు వివరే సంప్రదర్శితే
ఈషదుత్స్మయమానస్తు సహసా ప్రససార హ ॥32॥

తమభ్యాశగతం ప్రాజ్ఞో రణే ప్రేక్ష్య వృకోదరః
అవాక్షిపద్గదాం తస్మై వేగేన మహతా బలీ ॥33॥

అవక్షేపం తు తం దృష్ట్వా పుత్రస్తవ విశాం పతే
అపాసర్పత్తతః స్థానాత్సా మోఘా న్యపతద్భువి ॥34॥

మోక్షయిత్వా ప్రహారం తం సుతస్తవ స సంభ్రమాత్
భీమసేనం చ గదయా ప్రాహరత్కురుసత్తమః ॥35॥

తస్య విష్యందమానేన రుధిరేణామితౌజసః
ప్రహారగురుపాతాచ్చ మూర్ఛేవ సమజాయత ॥36॥

దుర్యోధనస్తం చ వేద పీడితం పాండవం రణే
ధారయామాస భీమోఽపి శరీరమతిపీడితం ॥37॥

అమన్యత స్థితం హ్యేనం ప్రహరిష్యంతమాహవే
అతో న ప్రాహరత్తస్మై పునరేవ తవాత్మజః॥38॥

తతో ముహూర్తమాశ్వస్య దుర్యోధనమవస్థితం
వేగేనాభ్యద్రవద్రాజన్భీమసేనః ప్రతాపవాన్॥39॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య సంరబ్ధమమితౌజసం
మోఘమస్య ప్రహారం తం చికీర్షుర్భరతర్షభ॥40॥

అవస్థానే మతిం కృత్వా పుత్రస్తవ మహామనాః
ఇయేషోత్పతితుం రాజంశ్ఛలయిష్యన్వృకోదరం॥41॥

అబుధ్యద్భీమసేనస్తద్రాజ్ఞస్తస్య చికీర్షితం
అథాస్య సమభిద్రుత్య సముత్క్రమ్య చ సింహవత్॥42॥

సృత్యా వంచయతో రాజన్పునరేవోత్పతిష్యతః
ఊరుభ్యాం ప్రాహిణోద్రాజన్గదాం వేగేన పాండవః॥43॥

సా వజ్రనిష్పేషసమా ప్రహితా భీమకర్మణా
ఊరూ దుర్యోధనస్యాథ బభంజ ప్రియదర్శనౌ॥44॥

స పపాత నరవ్యాఘ్రో వసుధామనునాదయన్
భగ్నోరుర్భీమసేనేన పుత్రస్తవ మహీపతే॥45॥

వవుర్వాతాః సనిర్ఘాతాః పాంసువర్షం పపాత చ
చచాల పృథివీ చాపి సవృక్షక్షుపపర్వతా॥46॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే పత్యౌ సర్వమహీక్షితాం
మహాస్వనా పునర్దీప్తా సనిర్ఘాతా భయంకరీ
పపాత చోల్కా మహతీ పతితే పృథివీపతౌ॥47॥

తథా శోణితవర్షం చ పాంసువర్షం చ భారత
వవర్ష మఘవాంస్తత్ర తవ పుత్రే నిపాతితే॥48॥

యక్షాణాం రాక్షసానాం చ పిశాచానాం తథైవ చ
అంతరిక్షే మహానాదః శ్రూయతే భరతర్షభ॥49॥

తేన శబ్దేన ఘోరేణ మృగాణామథ పక్షిణాం
జజ్ఞే ఘోరతమః శబ్దో బహూనాం సర్వతోదిశం॥50॥

యే తత్ర వాజినః శేషా గజాశ్చ మనుజైః సహ
ముముచుస్తే మహానాదం తవ పుత్రే నిపాతితే॥51॥

భేరీశంఖమృదంగానామభవచ్చ స్వనో మహాన్
అంతర్భూమిగతశ్చైవ తవ పుత్రే నిపాతితే॥52॥

బహుపాదైర్బహుభుజైః కబంధైర్ఘోరదర్శనైః
నృత్యద్భిర్భయదైర్వ్యాప్తా దిశస్తత్రాభవన్నృప॥53॥

ధ్వజవంతోఽస్త్రవంతశ్చ శస్త్రవంతస్తథైవ చ
ప్రాకంపంత తతో రాజంస్తవ పుత్రే నిపాతితే॥54॥

హ్రదాః కూపాశ్చ రుధిరముద్వేముర్నృపసత్తమ
నద్యశ్చ సుమహావేగాః ప్రతిస్రోతోవహాభవన్॥55॥

పుల్లింగా ఇవ నార్యస్తు స్త్రీలింగాః పురుషాభవన్
దుర్యోధనే తదా రాజన్పతితే తనయే తవ॥56॥

దృష్ట్వా తానద్భుతోత్పాతాన్పాంచాలాః పాండవైః సహ
ఆవిగ్నమనసః సర్వే బభూవుర్భరతర్షభ॥57॥

యయుర్దేవా యథాకామం గంధర్వాప్సరసస్తథా
కథయంతోఽద్భుతం యుద్ధం సుతయోస్తవ భారత॥58॥

తథైవ సిద్ధా రాజేంద్ర తథా వాతికచారణాః
నరసింహౌ ప్రశంసంతౌ విప్రజగ్ముర్యథాగతం॥59॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తం పాతితం తతో దృష్ట్వా మహాశాలమివోద్గతం
ప్రహృష్టమనసః సర్వే బభూవుస్తత్ర పాండవాః॥1॥

ఉన్మత్తమివ మాతంగం సింహేన వినిపాతితం
దదృశుర్హృష్టరోమాణః సర్వే తే చాపి సోమకాః॥2॥

తతో దుర్యోధనం హత్వా భీమసేనః ప్రతాపవాన్
పతితం కౌరవేంద్రం తముపగమ్యేదమబ్రవీత్॥3॥

గౌర్గౌరితి పురా మంద ద్రౌపదీమేకవాససం
యత్సభాయాం హసన్నస్మాంస్తదా వదసి దుర్మతే
తస్యావహాసస్య ఫలమద్య త్వం సమవాప్నుహి॥4॥

ఏవముక్త్వా స వామేన పదా మౌలిముపాస్పృశత్
శిరశ్చ రాజసింహస్య పాదేన సమలోడయత్॥5॥

తథైవ క్రోధసంరక్తో భీమః పరబలార్దనః
పునరేవాబ్రవీద్వాక్యం యత్తచ్ఛృణు నరాధిప॥6॥

యేఽస్మాన్పురోఽపనృత్యంత పునర్గౌరితి గౌరితి
తాన్వయం ప్రతినృత్యామః పునర్గౌరితి గౌరితి॥7॥

నాస్మాకం నికృతిర్వహ్నిర్నాక్షద్యూతం న వంచనా
స్వబాహుబలమాశ్రిత్య ప్రబాధామో వయం రిపూన్॥8॥

సోఽవాప్య వైరస్య పరస్య పారం; వృకోదరః ప్రాహ శనైః ప్రహస్య
యుధిష్ఠిరం కేశవసృంజయాంశ్చ; ధనంజయం మాద్రవతీసుతౌ చ॥9॥

రజస్వలాం ద్రౌపదీమానయన్యే; యే చాప్యకుర్వంత సదస్యవస్త్రాం
తాన్పశ్యధ్వం పాండవైర్ధార్తరాష్ట్రా;న్రణే హతాంస్తపసా యాజ్ఞసేన్యాః॥10॥

యే నః పురా షంఢతిలానవోచ;న్క్రూరా రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః
తే నో హతాః సగణాః సానుబంధాః; కామం స్వర్గం నరకం వా వ్రజామః॥11॥

పునశ్చ రాజ్ఞః పతితస్య భూమౌ; స తాం గదాం స్కంధగతాం నిరీక్ష్య
వామేన పాదేన శిరః ప్రమృద్య; దుర్యోధనం నైకృతికేత్యవోచత్॥12॥

హృష్టేన రాజన్కురుపార్థివస్య; క్షుద్రాత్మనా భీమసేనేన పాదం
దృష్ట్వా కృతం మూర్ధని నాభ్యనంద;న్ధర్మాత్మానః సోమకానాం ప్రబర్హాః॥13॥

తవ పుత్రం తథా హత్వా కత్థమానం వృకోదరం
నృత్యమానం చ బహుశో ధర్మరాజోఽబ్రవీదిదం॥14॥

మా శిరోఽస్య పదా మర్దీర్మా ధర్మస్తేఽత్యగాన్మహాన్
రాజా జ్ఞాతిర్హతశ్చాయం నైతన్న్యాయ్యం తవానఘ॥15॥

విధ్వస్తోఽయం హతామాత్యో హతభ్రాతా హతప్రజః
ఉత్సన్నపిండో భ్రాతా చ నైతన్న్యాయ్యం కృతం త్వయా॥16॥

ధార్మికో భీమసేనోఽసావిత్యాహుస్త్వాం పురా జనాః
స కస్మాద్భీమసేన త్వం రాజానమధితిష్ఠసి॥17॥

దృష్ట్వా దుర్యోధనం రాజా కుంతీపుత్రస్తథాగతం
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యామిదం వచనమబ్రవీత్॥18॥

నూనమేతద్బలవతా ధాత్రాదిష్టం మహాత్మనా
యద్వయం త్వాం జిఘాంసామస్త్వం చాస్మాన్కురుసత్తమ॥19॥

ఆత్మనో హ్యపరాధేన మహద్వ్యసనమీదృశం
ప్రాప్తవానసి యల్లోభాన్మదాద్బాల్యాచ్చ భారత॥20॥

ఘాతయిత్వా వయస్యాంశ్చ భ్రాతౄనథ పితౄంస్తథా
పుత్రాన్పౌత్రాంస్తథాచార్యాంస్తతోఽసి నిధనం గతః॥21॥

తవాపరాధాదస్మాభిర్భ్రాతరస్తే మహారథాః
నిహతా జ్ఞాతయశ్చాన్యే దిష్టం మన్యే దురత్యయం॥22॥

స్నుషాశ్చ ప్రస్నుషాశ్చైవ ధృతరాష్ట్రస్య విహ్వలాః
గర్హయిష్యంతి నో నూనం విధవాః శోకకర్శితాః॥23॥

ఏవముక్త్వా సుదుఃఖార్తో నిశశ్వాస స పార్థివః
విలలాప చిరం చాపి ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అధర్మేణ హతం దృష్ట్వా రాజానం మాధవోత్తమః
కిమబ్రవీత్తదా సూత బలదేవో మహాబలః॥1॥

గదాయుద్ధవిశేషజ్ఞో గదాయుద్ధవిశారదః
కృతవాన్రౌహిణేయో యత్తన్మమాచక్ష్వ సంజయ॥2॥

సంజయ ఉవాచ

శిరస్యభిహతం దృష్ట్వా భీమసేనేన తే సుతం
రామః ప్రహరతాం శ్రేష్ఠశ్చుక్రోధ బలవద్బలీ॥3॥

తతో మధ్యే నరేంద్రాణామూర్ధ్వబాహుర్హలాయుధః
కుర్వన్నార్తస్వరం ఘోరం ధిగ్ధిగ్భీమేత్యువాచ హ॥4॥

అహో ధిగ్యదధో నాభేః ప్రహృతం శుద్ధవిక్రమే
నైతద్దృష్టం గదాయుద్ధే కృతవాన్యద్వృకోదరః॥5॥

అధో నాభ్యా న హంతవ్యమితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః
అయం త్వశాస్త్రవిన్మూఢః స్వచ్ఛందాత్సంప్రవర్తతే॥6॥

తస్య తత్తద్బ్రువాణస్య రోషః సమభవన్మహాన్
తతో లాంగలముద్యమ్య భీమమభ్యద్రవద్బలీ॥7॥

తస్యోర్ధ్వబాహోః సదృశం రూపమాసీన్మహాత్మనః
బహుధాతువిచిత్రస్య శ్వేతస్యేవ మహాగిరేః॥8॥

తముత్పతంతం జగ్రాహ కేశవో వినయానతః
బాహుభ్యాం పీనవృత్తాభ్యాం ప్రయత్నాద్బలవద్బలీ॥9॥

సితాసితౌ యదువరౌ శుశుభాతేఽధికం తతః
నభోగతౌ యథా రాజంశ్చంద్రసూర్యౌ దినక్షయే॥10॥

ఉవాచ చైనం సంరబ్ధం శమయన్నివ కేశవః
ఆత్మవృద్ధిర్మిత్రవృద్ధిర్మిత్రమిత్రోదయస్తథా
విపరీతం ద్విషత్స్వేతత్షడ్విధా వృద్ధిరాత్మనః॥11॥

ఆత్మన్యపి చ మిత్రేషు విపరీతం యదా భవేత్
తదా విద్యాన్మనోజ్యానిమాశు శాంతికరో భవేత్॥12॥

అస్మాకం సహజం మిత్రం పాండవాః శుద్ధపౌరుషాః
స్వకాః పితృష్వసుః పుత్రాస్తే పరైర్నికృతా భృశం॥13॥

ప్రతిజ్ఞాపారణం ధర్మః క్షత్రియస్యేతి వేత్థ హ
సుయోధనస్య గదయా భంక్తాస్మ్యూరూ మహాహవే
ఇతి పూర్వం ప్రతిజ్ఞాతం భీమేన హి సభాతలే॥14॥

మైత్రేయేణాభిశప్తశ్చ పూర్వమేవ మహర్షిణా
ఊరూ భేత్స్యతి తే భీమో గదయేతి పరంతప
అతో దోషం న పశ్యామి మా క్రుధస్త్వం ప్రలంబహన్॥15॥

యౌనైర్హార్దైశ్చ సంబంధైః సంబద్ధాః స్మేహ పాండవైః
తేషాం వృద్ధ్యాభివృద్ధిర్నో మా క్రుధః పురుషర్షభ॥16॥

రామ ఉవాచ

ధర్మః సుచరితః సద్భిః సహ ద్వాభ్యాం నియచ్ఛతి
అర్థశ్చాత్యర్థలుబ్ధస్య కామశ్చాతిప్రసంగినః॥17॥

ధర్మార్థౌ ధర్మకామౌ చ కామార్థౌ చాప్యపీడయన్
ధర్మార్థకామాన్యోఽభ్యేతి సోఽత్యంతం సుఖమశ్నుతే॥18॥

తదిదం వ్యాకులం సర్వం కృతం ధర్మస్య పీడనాత్
భీమసేనేన గోవింద కామం త్వం తు యథాత్థ మాం॥19॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అరోషణో హి ధర్మాత్మా సతతం ధర్మవత్సలః
భవాన్ప్రఖ్యాయతే లోకే తస్మాత్సంశామ్య మా క్రుధః॥20॥

ప్రాప్తం కలియుగం విద్ధి ప్రతిజ్ఞాం పాండవస్య చ
ఆనృణ్యం యాతు వైరస్య ప్రతిజ్ఞాయాశ్చ పాండవః॥21॥

సంజయ ఉవాచ

ధర్మచ్ఛలమపి శ్రుత్వా కేశవాత్స విశాం పతే
నైవ ప్రీతమనా రామో వచనం ప్రాహ సంసది॥22॥

హత్వాధర్మేణ రాజానం ధర్మాత్మానం సుయోధనం
జిహ్మయోధీతి లోకేఽస్మిన్ఖ్యాతిం యాస్యతి పాండవః॥23॥

దుర్యోధనోఽపి ధర్మాత్మా గతిం యాస్యతి శాశ్వతీం
ఋజుయోధీ హతో రాజా ధార్తరాష్ట్రో నరాధిపః॥24॥

యుద్ధదీక్షాం ప్రవిశ్యాజౌ రణయజ్ఞం వితత్య చ
హుత్వాత్మానమమిత్రాగ్నౌ ప్రాప చావభృథం యశః॥25॥

ఇత్యుక్త్వా రథమాస్థాయ రౌహిణేయః ప్రతాపవాన్
శ్వేతాభ్రశిఖరాకారః ప్రయయౌ ద్వారకాం ప్రతి ॥26॥

పాంచాలాశ్చ సవార్ష్ణేయాః పాండవాశ్చ విశాం పతే
రామే ద్వారవతీం యాతే నాతిప్రమనసోఽభవన్॥27॥

తతో యుధిష్ఠిరం దీనం చింతాపరమధోముఖం
శోకోపహతసంకల్పం వాసుదేవోఽబ్రవీదిదం॥28॥

ధర్మరాజ కిమర్థం త్వమధర్మమనుమన్యసే
హతబంధోర్యదేతస్య పతితస్య విచేతసః॥29॥

దుర్యోధనస్య భీమేన మృద్యమానం శిరః పదా
ఉపప్రేక్షసి కస్మాత్త్వం ధర్మజ్ఞః సన్నరాధిప॥30॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న మమైతత్ప్రియం కృష్ణ యద్రాజానం వృకోదరః
పదా మూర్ధ్న్యస్పృశత్క్రోధాన్న చ హృష్యే కులక్షయే॥31॥

నికృత్యా నికృతా నిత్యం ధృతరాష్ట్రసుతైర్వయం
బహూని పరుషాణ్యుక్త్వా వనం ప్రస్థాపితాః స్మ హ॥32॥

భీమసేనస్య తద్దుఃఖమతీవ హృది వర్తతే
ఇతి సంచింత్య వార్ష్ణేయ మయైతత్సముపేక్షితం॥33॥

తస్మాద్ధత్వాకృతప్రజ్ఞం లుబ్ధం కామవశానుగం
లభతాం పాండవః కామం ధర్మేఽధర్మేఽపి వా కృతే॥34॥

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యుక్తే ధర్మరాజేన వాసుదేవోఽబ్రవీదిదం
కామమస్త్వేవమితి వై కృచ్ఛ్రాద్యదుకులోద్వహః॥35॥

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన భీమప్రియహితైషిణా
అన్వమోదత తత్సర్వం యద్భీమేన కృతం యుధి॥36॥

భీమసేనోఽపి హత్వాజౌ తవ పుత్రమమర్షణః
అభివాద్యాగ్రతః స్థిత్వా సంప్రహృష్టః కృతాంజలిః॥37॥

ప్రోవాచ సుమహాతేజా ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
హర్షాదుత్ఫుల్లనయనో జితకాశీ విశాం పతే॥38॥

తవాద్య పృథివీ రాజన్క్షేమా నిహతకంటకా
తాం ప్రశాధి మహారాజ స్వధర్మమనుపాలయన్॥39॥

యస్తు కర్తాస్య వైరస్య నికృత్యా నికృతిప్రియః
సోఽయం వినిహతః శేతే పృథివ్యాం పృథివీపతే॥40॥

దుఃశాసనప్రభృతయః సర్వే తే చోగ్రవాదినః
రాధేయః శకునిశ్చాపి నిహతాస్తవ శత్రవః॥41॥

సేయం రత్నసమాకీర్ణా మహీ సవనపర్వతా
ఉపావృత్తా మహారాజ త్వామద్య నిహతద్విషం॥42॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గతం వైరస్య నిధనం హతో రాజా సుయోధనః
కృష్ణస్య మతమాస్థాయ విజితేయం వసుంధరా ॥43॥

దిష్ట్యా గతస్త్వమానృణ్యం మాతుః కోపస్య చోభయోః
దిష్ట్యా జయసి దుర్ధర్ష దిష్ట్యా శత్రుర్నిపాతితః ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

హతం దుర్యోధనం దృష్ట్వా భీమసేనేన సంయుగే
పాండవాః సృంజయాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

హతం దుర్యోధనం దృష్ట్వా భీమసేనేన సంయుగే
సింహేనేవ మహారాజ మత్తం వనగజం వనే ॥2॥

ప్రహృష్టమనసస్తత్ర కృష్ణేన సహ పాండవాః
పాంచాలాః సృంజయాశ్చైవ నిహతే కురునందనే ॥3॥

ఆవిధ్యన్నుత్తరీయాణి సింహనాదాంశ్చ నేదిరే
నైతాన్హర్షసమావిష్టానియం సేహే వసుంధరా ॥4॥

ధనూంష్యన్యే వ్యాక్షిపంత జ్యాశ్చాప్యన్యే తథాక్షిపన్
దధ్మురన్యే మహాశంఖానన్యే జఘ్నుశ్చ దుందుభీః ॥5॥

చిక్రీడుశ్చ తథైవాన్యే జహసుశ్చ తవాహితాః
అబ్రువంశ్చాసకృద్వీరా భీమసేనమిదం వచః ॥6॥

దుష్కరం భవతా కర్మ రణేఽద్య సుమహత్కృతం
కౌరవేంద్రం రణే హత్వా గదయాతికృతశ్రమం ॥7॥

ఇంద్రేణేవ హి వృత్రస్య వధం పరమసంయుగే
త్వయా కృతమమన్యంత శత్రోర్వధమిమం జనాః ॥8॥

చరంతం వివిధాన్మార్గాన్మండలాని చ సర్వశః
దుర్యోధనమిమం శూరం కోఽన్యో హన్యాద్వృకోదరాత్ ॥9॥

వైరస్య చ గతః పారం త్వమిహాన్యైః సుదుర్గమం
అశక్యమేతదన్యేన సంపాదయితుమీదృశం ॥10॥

కుంజరేణేవ మత్తేన వీర సంగ్రామమూర్ధని
దుర్యోధనశిరో దిష్ట్యా పాదేన మృదితం త్వయా ॥11॥

సింహేన మహిషస్యేవ కృత్వా సంగరమద్భుతం
దుఃశాసనస్య రుధిరం దిష్ట్యా పీతం త్వయానఘ ॥12॥

యే విప్రకుర్వన్రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
మూర్ధ్ని తేషాం కృతః పాదో దిష్ట్యా తే స్వేన కర్మణా ॥13॥

అమిత్రాణామధిష్ఠానాద్వధాద్దుర్యోధనస్య చ
భీమ దిష్ట్యా పృథివ్యాం తే ప్రథితం సుమహద్యశః ॥14॥

ఏవం నూనం హతే వృత్రే శక్రం నందంతి బందినః
తథా త్వాం నిహతామిత్రం వయం నందామ భారత॥15॥

దుర్యోధనవధే యాని రోమాణి హృషితాని నః
అద్యాపి న విహృష్యంతి తాని తద్విద్ధి భారత
ఇత్యబ్రువన్భీమసేనం వాతికాస్తత్ర సంగతాః॥16॥

తాన్హృష్టాన్పురుషవ్యాఘ్రాన్పాంచాలాన్పాండవైః సహ
బ్రువతః సదృశం తత్ర ప్రోవాచ మధుసూదనః॥17॥

న న్యాయ్యం నిహతః శత్రుర్భూయో హంతుం జనాధిపాః
అసకృద్వాగ్భిరుగ్రాభిర్నిహతో హ్యేష మందధీః॥18॥

తదైవైష హతః పాపో యదైవ నిరపత్రపః
లుబ్ధః పాపసహాయశ్చ సుహృదాం శాసనాతిగః॥19॥

బహుశో విదురద్రోణకృపగాంగేయసృంజయైః
పాండుభ్యః ప్రోచ్యమానోఽపి పిత్ర్యమంశం న దత్తవాన్॥20॥

నైష యోగ్యోఽద్య మిత్రం వా శత్రుర్వా పురుషాధమః
కిమనేనాతినున్నేన వాగ్భిః కాష్ఠసధర్మణా॥21॥

రథేష్వారోహత క్షిప్రం గచ్ఛామో వసుధాధిపాః
దిష్ట్యా హతోఽయం పాపాత్మా సామాత్యజ్ఞాతిబాంధవః॥22॥

ఇతి శ్రుత్వా త్వధిక్షేపం కృష్ణాద్దుర్యోధనో నృపః
అమర్షవశమాపన్న ఉదతిష్ఠద్విశాం పతే॥23॥

స్ఫిగ్దేశేనోపవిష్టః స దోర్భ్యాం విష్టభ్య మేదినీం
దృష్టిం భ్రూసంకటాం కృత్వా వాసుదేవే న్యపాతయత్॥24॥

అర్ధోన్నతశరీరస్య రూపమాసీన్నృపస్య తత్
క్రుద్ధస్యాశీవిషస్యేవ చ్ఛిన్నపుచ్ఛస్య భారత॥25॥

ప్రాణాంతకరణీం ఘోరాం వేదనామవిచింతయన్
దుర్యోధనో వాసుదేవం వాగ్భిరుగ్రాభిరార్దయత్॥26॥

కంసదాసస్య దాయాద న తే లజ్జాస్త్యనేన వై
అధర్మేణ గదాయుద్ధే యదహం వినిపాతితః॥27॥

ఊరూ భింధీతి భీమస్య స్మృతిం మిథ్యా ప్రయచ్ఛతా
కిం న విజ్ఞాతమేతన్మే యదర్జునమవోచథాః॥28॥

ఘాతయిత్వా మహీపాలానృజుయుద్ధాన్సహస్రశః
జిహ్మైరుపాయైర్బహుభిర్న తే లజ్జా న తే ఘృణా॥29॥

అహన్యహని శూరాణాం కుర్వాణః కదనం మహత్
శిఖండినం పురస్కృత్య ఘాతితస్తే పితామహః॥30॥

అశ్వత్థామ్నః సనామానం హత్వా నాగం సుదుర్మతే
ఆచార్యో న్యాసితః శస్త్రం కిం తన్న విదితం మమ॥31॥

స చానేన నృశంసేన ధృష్టద్యుమ్నేన వీర్యవాన్
పాత్యమానస్త్వయా దృష్టో న చైనం త్వమవారయః॥32॥

వధార్థం పాండుపుత్రస్య యాచితాం శక్తిమేవ చ
ఘటోత్కచే వ్యంసయథాః కస్త్వత్తః పాపకృత్తమః॥33॥

ఛిన్నబాహుః ప్రాయగతస్తథా భూరిశ్రవా బలీ
త్వయా నిసృష్టేన హతః శైనేయేన దురాత్మనా॥34॥

కుర్వాణశ్చోత్తమం కర్మ కర్ణః పార్థజిగీషయా
వ్యంసనేనాశ్వసేనస్య పన్నగేంద్రసుతస్య వై॥35॥

పునశ్చ పతితే చక్రే వ్యసనార్తః పరాజితః
పాతితః సమరే కర్ణశ్చక్రవ్యగ్రోఽగ్రణీర్నృణాం॥36॥

యది మాం చాపి కర్ణం చ భీష్మద్రోణౌ చ సంయుగే
ఋజునా ప్రతియుధ్యేథా న తే స్యాద్విజయో ధ్రువం॥37॥

త్వయా పునరనార్యేణ జిహ్మమార్గేణ పార్థివాః
స్వధర్మమనుతిష్ఠంతో వయం చాన్యే చ ఘాతితాః॥38॥

వాసుదేవ ఉవాచ

హతస్త్వమసి గాంధారే సభ్రాతృసుతబాంధవః
సగణః ససుహృచ్చైవ పాపమార్గమనుష్ఠితః॥39॥

తవైవ దుష్కృతైర్వీరౌ భీష్మద్రోణౌ నిపాతితౌ
కర్ణశ్చ నిహతః సంఖ్యే తవ శీలానువర్తకః॥40॥

యాచ్యమానో మయా మూఢ పిత్ర్యమంశం న దిత్ససి
పాండవేభ్యః స్వరాజ్యార్థం లోభాచ్ఛకునినిశ్చయాత్॥41॥

విషం తే భీమసేనాయ దత్తం సర్వే చ పాండవాః
ప్రదీపితా జతుగృహే మాత్రా సహ సుదుర్మతే॥42॥

సభాయాం యాజ్ఞసేనీ చ కృష్టా ద్యూతే రజస్వలా
తదైవ తావద్దుష్టాత్మన్వధ్యస్త్వం నిరపత్రపః॥43॥

అనక్షజ్ఞం చ ధర్మజ్ఞం సౌబలేనాక్షవేదినా
నికృత్యా యత్పరాజైషీస్తస్మాదసి హతో రణే॥44॥

జయద్రథేన పాపేన యత్కృష్ణా క్లేశితా వనే
యాతేషు మృగయాం తేషు తృణబిందోరథాశ్రమే॥45॥

అభిమన్యుశ్చ యద్బాల ఏకో బహుభిరాహవే
త్వద్దోషైర్నిహతః పాప తస్మాదసి హతో రణే॥46॥

దుర్యోధన ఉవాచ

అధీతం విధివద్దత్తం భూః ప్రశాస్తా ససాగరా
మూర్ధ్ని స్థితమమిత్రాణాం కో ను స్వంతతరో మయా॥47॥

యదిష్టం క్షత్రబంధూనాం స్వధర్మమనుపశ్యతాం
తదిదం నిధనం ప్రాప్తం కో ను స్వంతతరో మయా॥48॥

దేవార్హా మానుషా భోగాః ప్రాప్తా అసులభా నృపైః
ఐశ్వర్యం చోత్తమం ప్రాప్తం కో ను స్వంతతరో మయా॥49॥

ససుహృత్సానుబంధశ్చ స్వర్గం గంతాహమచ్యుత
యూయం విహతసంకల్పాః శోచంతో వర్తయిష్యథ॥50॥

సంజయ ఉవాచ

అస్య వాక్యస్య నిధనే కురురాజస్య భారత
అపతత్సుమహద్వర్షం పుష్పాణాం పుణ్యగంధినాం॥51॥

అవాదయంత గంధర్వా జగుశ్చాప్సరసాం గణాః
సిద్ధాశ్చ ముముచుర్వాచః సాధు సాధ్వితి భారత॥52॥

వవౌ చ సురభిర్వాయుః పుణ్యగంధో మృదుః సుఖః
వ్యరాజతామలం చైవ నభో వైడూర్యసంనిభం॥53॥

అత్యద్భుతాని తే దృష్ట్వా వాసుదేవపురోగమాః
దుర్యోధనస్య పూజాం చ దృష్ట్వా వ్రీడాముపాగమన్॥54॥

హతాంశ్చాధర్మతః శ్రుత్వా శోకార్తాః శుశుచుర్హి తే
భీష్మం ద్రోణం తథా కర్ణం భూరిశ్రవసమేవ చ॥55॥

తాంస్తు చింతాపరాందృష్ట్వా పాండవాందీనచేతసః
ప్రోవాచేదం వచః కృష్ణో మేఘదుందుభినిస్వనః॥56॥

నైష శక్యోఽతిశీఘ్రాస్త్రస్తే చ సర్వే మహారథాః
ఋజుయుద్ధేన విక్రాంతా హంతుం యుష్మాభిరాహవే॥57॥

ఉపాయా విహితా హ్యేతే మయా తస్మాన్నరాధిపాః
అన్యథా పాండవేయానాం నాభవిష్యజ్జయః క్వచిత్॥58॥

తే హి సర్వే మహాత్మానశ్చత్వారోఽతిరథా భువి
న శక్యా ధర్మతో హంతుం లోకపాలైరపి స్వయం॥59॥

తథైవాయం గదాపాణిర్ధార్తరాష్ట్రో గతక్లమః
న శక్యో ధర్మతో హంతుం కాలేనాపీహ దండినా॥60॥

న చ వో హృది కర్తవ్యం యదయం ఘాతితో నృపః
మిథ్యావధ్యాస్తథోపాయైర్బహవః శత్రవోఽధికాః॥61॥

పూర్వైరనుగతో మార్గో దేవైరసురఘాతిభిః
సద్భిశ్చానుగతః పంథాః స సర్వైరనుగమ్యతే॥62॥

కృతకృత్యాః స్మ సాయాహ్నే నివాసం రోచయామహే
సాశ్వనాగరథాః సర్వే విశ్రమామో నరాధిపాః॥63॥

వాసుదేవవచః శ్రుత్వా తదానీం పాండవైః సహ
పాంచాలా భృశసంహృష్టా వినేదుః సింహసంఘవత్॥64॥

తతః ప్రాధ్మాపయఞ్శంఖాన్పాంచజన్యం చ మాధవః
హృష్టా దుర్యోధనం దృష్ట్వా నిహతం పురుషర్షభాః॥65॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే ప్రయయుః సర్వే నివాసాయ మహీక్షితః
శంఖాన్ప్రధ్మాపయంతో వై హృష్టాః పరిఘబాహవః॥1॥

పాండవాన్గచ్ఛతశ్చాపి శిబిరం నో విశాం పతే
మహేష్వాసోఽన్వగాత్పశ్చాద్యుయుత్సుః సాత్యకిస్తథా॥2॥

ధృష్టద్యుమ్నః శిఖండీ చ ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః
సర్వే చాన్యే మహేష్వాసా యయుః స్వశిబిరాణ్యుత॥3॥

తతస్తే ప్రావిశన్పార్థా హతత్విట్కం హతేశ్వరం
దుర్యోధనస్య శిబిరం రంగవద్విసృతే జనే॥4॥

గతోత్సవం పురమివ హృతనాగమివ హ్రదం
స్త్రీవర్షవరభూయిష్ఠం వృద్ధామాత్యైరధిష్ఠితం॥5॥

తత్రైతాన్పర్యుపాతిష్ఠందుర్యోధనపురఃసరాః
కృతాంజలిపుటా రాజన్కాషాయమలినాంబరాః||6||

శిబిరం సమనుప్రాప్య కురురాజస్య పాండవాః
అవతేరుర్మహారాజ రథేభ్యో రథసత్తమాః||7||

తతో గాండీవధన్వానమభ్యభాషత కేశవః
స్థితః ప్రియహితే నిత్యమతీవ భరతర్షభ||8||

అవరోపయ గాండీవమక్షయ్యౌ చ మహేషుధీ
అథాహమవరోక్ష్యామి పశ్చాద్భరతసత్తమ||9||

స్వయం చైవావరోహ త్వమేతచ్ఛ్రేయస్తవానఘ
తచ్చాకరోత్తథా వీరః పాండుపుత్రో ధనంజయః||10||

అథ పశ్చాత్తతః కృష్ణో రశ్మీనుత్సృజ్య వాజినాం
అవారోహత మేధావీ రథాద్గాండీవధన్వనః||11||

అథావతీర్ణే భూతానామీశ్వరే సుమహాత్మని
కపిరంతర్దధే దివ్యో ధ్వజో గాండీవధన్వనః||12||

స దగ్ధో ద్రోణకర్ణాభ్యాం దివ్యైరస్త్రైర్మహారథః
అథ దీప్తోఽగ్నినా హ్యాశు ప్రజజ్వాల మహీపతే||13||

సోపాసంగః సరశ్మిశ్చ సాశ్వః సయుగబంధురః
భస్మీభూతోఽపతద్భూమౌ రథో గాండీవధన్వనః||14||

తం తథా భస్మభూతం తు దృష్ట్వా పాండుసుతాః ప్రభో
అభవన్విస్మితా రాజన్నర్జునశ్చేదమబ్రవీత్||15||

కృతాంజలిః సప్రణయం ప్రణిపత్యాభివాద్య చ
గోవింద కస్మాద్భగవన్రథో దగ్ధోఽయమగ్నినా||16||

కిమేతన్మహదాశ్చర్యమభవద్యదునందన
తన్మే బ్రూహి మహాబాహో శ్రోతవ్యం యది మన్యసే||17||

వాసుదేవ ఉవాచ

అస్త్రైర్బహువిధైర్దగ్ధః పూర్వమేవాయమర్జున
మదధిష్ఠితత్వాత్సమరే న విశీర్ణః పరంతప||18||

ఇదానీం తు విశీర్ణోఽయం దగ్ధో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా
మయా విముక్తః కౌంతేయ త్వయ్యద్య కృతకర్మణి||19||

సంజయ ఉవాచ

ఈషదుత్స్మయమానశ్చ భగవాన్కేశవోఽరిహా
పరిష్వజ్య చ రాజానం యుధిష్ఠిరమభాషత||20||

దిష్ట్యా జయసి కౌంతేయ దిష్ట్యా తే శత్రవో జితాః
దిష్ట్యా గాండీవధన్వా చ భీమసేనశ్చ పాండవః||21||

త్వం చాపి కుశలీ రాజన్మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ముక్తా వీరక్షయాదస్మాత్సంగ్రామాన్నిహతద్విషః
క్షిప్రముత్తరకాలాని కురు కార్యాణి భారత||22||

ఉపయాతముపప్లవ్యం సహ గాండీవధన్వనా
ఆనీయ మధుపర్కం మాం యత్పురా త్వమవోచథాః||23||

ఏష భ్రాతా సఖా చైవ తవ కృష్ణ ధనంజయః
రక్షితవ్యో మహాబాహో సర్వాస్వాపత్స్వితి ప్రభో
తవ చైవం బ్రువాణస్య తథేత్యేవాహమబ్రువం॥24॥

స సవ్యసాచీ గుప్తస్తే విజయీ చ నరేశ్వర
భ్రాతృభిః సహ రాజేంద్ర శూరః సత్యపరాక్రమః
ముక్తో వీరక్షయాదస్మాత్సంగ్రామాద్రోమహర్షణాత్॥25॥

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
హృష్టరోమా మహారాజ ప్రత్యువాచ జనార్దనం॥26॥

ప్రముక్తం ద్రోణకర్ణాభ్యాం బ్రహ్మాస్త్రమరిమర్దన
కస్త్వదన్యః సహేత్సాక్షాదపి వజ్రీ పురందరః॥27॥

భవతస్తు ప్రసాదేన సంగ్రామే బహవో జితాః
మహారణగతః పార్థో యచ్చ నాసీత్పరాఙ్ముఖః॥28॥

తథైవ చ మహాబాహో పర్యాయైర్బహుభిర్మయా
కర్మణామనుసంతానం తేజసశ్చ గతిః శుభా॥29॥

ఉపప్లవ్యే మహర్షిర్మే కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
యతో ధర్మస్తతః కృష్ణో యతః కృష్ణస్తతో జయః॥30॥

ఇత్యేవముక్తే తే వీరాః శిబిరం తవ భారత
ప్రవిశ్య ప్రత్యపద్యంత కోశరత్నర్ద్ధిసంచయాన్॥31॥

రజతం జాతరూపం చ మణీనథ చ మౌక్తికాన్
భూషణాన్యథ ముఖ్యాని కంబలాన్యజినాని చ
దాసీదాసమసంఖ్యేయం రాజ్యోపకరణాని చ॥32॥

తే ప్రాప్య ధనమక్షయ్యం త్వదీయం భరతర్షభ
ఉదక్రోశన్మహేష్వాసా నరేంద్ర విజితారయః॥33॥

తే తు వీరాః సమాశ్వస్య వాహనాన్యవముచ్య చ
అతిష్ఠంత ముహుః సర్వే పాండవాః సాత్యకిస్తథా॥34॥

అథాబ్రవీన్మహారాజ వాసుదేవో మహాయశాః
అస్మాభిర్మంగలార్థాయ వస్తవ్యం శిబిరాద్బహిః॥35॥

తథేత్యుక్త్వా చ తే సర్వే పాండవాః సాత్యకిస్తథా
వాసుదేవేన సహితా మంగలార్థం యయుర్బహిః॥36॥

తే సమాసాద్య సరితం పుణ్యామోఘవతీం నృప
న్యవసన్నథ తాం రాత్రిం పాండవా హతశత్రవః॥37॥

తతః సంప్రేషయామాసుర్యాదవం నాగసాహ్వయం
స చ ప్రాయాజ్జవేనాశు వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
దారుకం రథమారోప్య యేన రాజాంబికాసుతః॥38॥

తమూచుః సంప్రయాస్యంతం సైన్యసుగ్రీవవాహనం
ప్రత్యాశ్వాసయ గాంధారీం హతపుత్రాం యశస్వినీం॥39॥

స ప్రాయాత్పాండవైరుక్తస్తత్పురం సాత్వతాం వరః
ఆససాదయిషుః క్షిప్రం గాంధారీం నిహతాత్మజాం॥40॥

జనమేజయ ఉవాచ

కిమర్థం రాజశార్దూలో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
గాంధార్యాః ప్రేషయామాస వాసుదేవం పరంతపం॥1॥

యదా పూర్వం గతః కృష్ణః శమార్థం కౌరవాన్ప్రతి
న చ తం లబ్ధవాన్కామం తతో యుద్ధమభూదిదం॥2॥

నిహతేషు తు యోధేషు హతే దుర్యోధనే తథా
పృథివ్యాం పాండవేయస్య నిఃసపత్నే కృతే యుధి॥3॥

విద్రుతే శిబిరే శూన్యే ప్రాప్తే యశసి చోత్తమే
కిం ను తత్కారణం బ్రహ్మన్యేన కృష్ణో గతః పునః॥4॥

న చైతత్కారణం బ్రహ్మన్నల్పం వై ప్రతిభాతి మే
యత్రాగమదమేయాత్మా స్వయమేవ జనార్దనః॥5॥

తత్త్వతో వై సమాచక్ష్వ సర్వమధ్వర్యుసత్తమ
యచ్చాత్ర కారణం బ్రహ్మన్కార్యస్యాస్య వినిశ్చయే॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

త్వద్యుక్తోఽయమనుప్రశ్నో యన్మాం పృచ్ఛసి పార్థివ
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి యథావద్భరతర్షభ॥7॥

హతం దుర్యోధనం దృష్ట్వా భీమసేనేన సంయుగే
వ్యుత్క్రమ్య సమయం రాజంధార్తరాష్ట్రం మహాబలం॥8॥

అన్యాయేన హతం దృష్ట్వా గదాయుద్ధేన భారత
యుధిష్ఠిరం మహారాజ మహద్భయమథావిశత్॥9॥

చింతయానో మహాభాగాం గాంధారీం తపసాన్వితాం
ఘోరేణ తపసా యుక్తాం త్రైలోక్యమపి సా దహేత్॥10॥

తస్య చింతయమానస్య బుద్ధిః సమభవత్తదా
గాంధార్యాః క్రోధదీప్తాయాః పూర్వం ప్రశమనం భవేత్॥11॥

సా హి పుత్రవధం శ్రుత్వా కృతమస్మాభిరీదృశం
మానసేనాగ్నినా క్రుద్ధా భస్మసాన్నః కరిష్యతి॥12॥

కథం దుఃఖమిదం తీవ్రం గాంధారీ ప్రసహిష్యతి
శ్రుత్వా వినిహతం పుత్రం ఛలేనాజిహ్మయోధినం॥13॥

ఏవం విచింత్య బహుధా భయశోకసమన్వితః
వాసుదేవమిదం వాక్యం ధర్మరాజోఽభ్యభాషత॥14॥

తవ ప్రసాదాద్గోవింద రాజ్యం నిహతకంటకం
అప్రాప్యం మనసాపీహ ప్రాప్తమస్మాభిరచ్యుత॥15॥

ప్రత్యక్షం మే మహాబాహో సంగ్రామే రోమహర్షణే
విమర్దః సుమహాన్ప్రాప్తస్త్వయా యాదవనందన॥16॥

త్వయా దేవాసురే యుద్ధే వధార్థమమరద్విషాం
యథా సాహ్యం పురా దత్తం హతాశ్చ విబుధద్విషః॥17॥

సాహ్యం తథా మహాబాహో దత్తమస్మాకమచ్యుత
సారథ్యేన చ వార్ష్ణేయ భవతా యద్ధృతా వయం॥18॥

యది న త్వం భవేన్నాథః ఫల్గునస్య మహారణే
కథం శక్యో రణే జేతుం భవేదేష బలార్ణవః॥19॥

గదాప్రహారా విపులాః పరిఘైశ్చాపి తాడనం
శక్తిభిర్భిండిపాలైశ్చ తోమరైః సపరశ్వధైః॥20॥

వాచశ్చ పరుషాః ప్రాప్తాస్త్వయా హ్యస్మద్ధితైషిణా
తాశ్చ తే సఫలాః సర్వా హతే దుర్యోధనేఽచ్యుత॥21॥

గాంధార్యా హి మహాబాహో క్రోధం బుధ్యస్వ మాధవ
సా హి నిత్యం మహాభాగా తపసోగ్రేణ కర్శితా॥22॥

పుత్రపౌత్రవధం శ్రుత్వా ధ్రువం నః సంప్రధక్ష్యతి
తస్యాః ప్రసాదనం వీర ప్రాప్తకాలం మతం మమ॥23॥

కశ్చ తాం క్రోధదీప్తాక్షీం పుత్రవ్యసనకర్శితాం
వీక్షితుం పురుషః శక్తస్త్వామృతే పురుషోత్తమ॥24॥

తత్ర మే గమనం ప్రాప్తం రోచతే తవ మాధవ
గాంధార్యాః క్రోధదీప్తాయాః ప్రశమార్థమరిందమ॥25॥

త్వం హి కర్తా వికర్తా చ లోకానాం ప్రభవాప్యయః
హేతుకారణసంయుక్తైర్వాక్యైః కాలసమీరితైః॥26॥

క్షిప్రమేవ మహాప్రాజ్ఞ గాంధారీం శమయిష్యసి
పితామహశ్చ భగవాన్కృష్ణస్తత్ర భవిష్యతి॥27॥

సర్వథా తే మహాబాహో గాంధార్యాః క్రోధనాశనం
కర్తవ్యం సాత్వతశ్రేష్ఠ పాండవానాం హితైషిణా॥28॥

ధర్మరాజస్య వచనం శ్రుత్వా యదుకులోద్వహః
ఆమంత్ర్య దారుకం ప్రాహ రథః సజ్జో విధీయతాం॥29॥

కేశవస్య వచః శ్రుత్వా త్వరమాణోఽథ దారుకః
న్యవేదయద్రథం సజ్జం కేశవాయ మహాత్మనే॥30॥

తం రథం యాదవశ్రేష్ఠః సమారుహ్య పరంతపః
జగామ హాస్తినపురం త్వరితః కేశవో విభుః॥31॥

తతః ప్రాయాన్మహారాజ మాధవో భగవాన్రథీ
నాగసాహ్వయమాసాద్య ప్రవివేశ చ వీర్యవాన్॥32॥

ప్రవిశ్య నగరం వీరో రథఘోషేణ నాదయన్
విదితో ధృతరాష్ట్రస్య సోఽవతీర్య రథోత్తమాత్॥33॥

అభ్యగచ్ఛదదీనాత్మా ధృతరాష్ట్రనివేశనం
పూర్వం చాభిగతం తత్ర సోఽపశ్యదృషిసత్తమం॥34॥

పాదౌ ప్రపీడ్య కృష్ణస్య రాజ్ఞశ్చాపి జనార్దనః
అభ్యవాదయదవ్యగ్రో గాంధారీం చాపి కేశవః॥35॥

తతస్తు యాదవశ్రేష్ఠో ధృతరాష్ట్రమధోక్షజః
పాణిమాలంబ్య రాజ్ఞః స సస్వరం ప్రరురోద హ॥36॥

స ముహూర్తమివోత్సృజ్య బాష్పం శోకసముద్భవం
ప్రక్షాల్య వారిణా నేత్రే ఆచమ్య చ యథావిధి
ఉవాచ ప్రశ్రితం వాక్యం ధృతరాష్ట్రమరిందమః॥37॥

న తేఽస్త్యవిదితం కించిద్భూతభవ్యస్య భారత
కాలస్య చ యథా వృత్తం తత్తే సువిదితం ప్రభో॥38॥

యదిదం పాండవైః సర్వైస్తవ చిత్తానురోధిభిః
కథం కులక్షయో న స్యాత్తథా క్షత్రస్య భారత॥39॥

భ్రాతృభిః సమయం కృత్వా క్షాంతవాంధర్మవత్సలః
ద్యూతచ్ఛలజితైః శక్తైర్వనవాసోఽభ్యుపాగతః॥40॥

అజ్ఞాతవాసచర్యా చ నానావేశసమావృతైః
అన్యే చ బహవః క్లేశాస్త్వశక్తైరివ నిత్యదా॥41॥

మయా చ స్వయమాగమ్య యుద్ధకాల ఉపస్థితే
సర్వలోకస్య సాంనిధ్యే గ్రామాంస్త్వం పంచ యాచితః॥42॥

త్వయా కాలోపసృష్టేన లోభతో నాపవర్జితాః
తవాపరాధాన్నృపతే సర్వం క్షత్రం క్షయం గతం॥43॥

భీష్మేణ సోమదత్తేన బాహ్లికేన కృపేణ చ
ద్రోణేన చ సపుత్రేణ విదురేణ చ ధీమతా
యాచితస్త్వం శమం నిత్యం న చ తత్కృతవానసి॥44॥

కాలోపహతచిత్తో హి సర్వో ముహ్యతి భారత
యథా మూఢో భవాన్పూర్వమస్మిన్నర్థే సముద్యతే॥45॥

కిమన్యత్కాలయోగాద్ధి దిష్టమేవ పరాయణం
మా చ దోషం మహారాజ పాండవేషు నివేశయ॥46॥

అల్పోఽప్యతిక్రమో నాస్తి పాండవానాం మహాత్మనాం
ధర్మతో న్యాయతశ్చైవ స్నేహతశ్చ పరంతప॥47॥

ఏతత్సర్వం తు విజ్ఞాయ ఆత్మదోషకృతం ఫలం
అసూయాం పాండుపుత్రేషు న భవాన్కర్తుమర్హతి॥48॥

కులం వంశశ్చ పిండశ్చ యచ్చ పుత్రకృతం ఫలం
గాంధార్యాస్తవ చైవాద్య పాండవేషు ప్రతిష్ఠితం॥49॥

ఏతత్సర్వమనుధ్యాత్వా ఆత్మనశ్చ వ్యతిక్రమం
శివేన పాండవాంధ్యాహి నమస్తే భరతర్షభ॥50॥

జానాసి చ మహాబాహో ధర్మరాజస్య యా త్వయి
భక్తిర్భరతశార్దూల స్నేహశ్చాపి స్వభావతః॥51॥

ఏతచ్చ కదనం కృత్వా శత్రూణామపకారిణాం
దహ్యతే స్మ దివారాత్రం న చ శర్మాధిగచ్ఛతి॥52॥

త్వాం చైవ నరశార్దూల గాంధారీం చ యశస్వినీం
స శోచన్భరతశ్రేష్ఠ న శాంతిమధిగచ్ఛతి॥53॥

హ్రియా చ పరయావిష్టో భవంతం నాధిగచ్ఛతి
పుత్రశోకాభిసంతప్తం బుద్ధివ్యాకులితేంద్రియం॥54॥

ఏవముక్త్వా మహారాజ ధృతరాష్ట్రం యదూత్తమః
ఉవాచ పరమం వాక్యం గాంధారీం శోకకర్శితాం॥55॥

సౌబలేయి నిబోధ త్వం యత్త్వాం వక్ష్యామి సువ్రతే
త్వత్సమా నాస్తి లోకేఽస్మిన్నద్య సీమంతినీ శుభే॥56॥

జానామి చ యథా రాజ్ఞి సభాయాం మమ సంనిధౌ
ధర్మార్థసహితం వాక్యముభయోః పక్షయోర్హితం
ఉక్తవత్యసి కల్యాణి న చ తే తనయైః శ్రుతం॥57॥

దుర్యోధనస్త్వయా చోక్తో జయార్థీ పరుషం వచః
శృణు మూఢ వచో మహ్యం యతో ధర్మస్తతో జయః॥58॥

తదిదం సమనుప్రాప్తం తవ వాక్యం నృపాత్మజే
ఏవం విదిత్వా కల్యాణి మా స్మ శోకే మనః కృథాః
పాండవానాం వినాశాయ మా తే బుద్ధిః కదాచన॥59॥

శక్తా చాసి మహాభాగే పృథివీం సచరాచరాం
చక్షుషా క్రోధదీప్తేన నిర్దగ్ధుం తపసో బలాత్॥60॥

వాసుదేవవచః శ్రుత్వా గాంధారీ వాక్యమబ్రవీత్
ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి కేశవ॥61॥

ఆధిభిర్దహ్యమానాయా మతిః సంచలితా మమ
సా మే వ్యవస్థితా శ్రుత్వా తవ వాక్యం జనార్దన॥62॥

రాజ్ఞస్త్వంధస్య వృద్ధస్య హతపుత్రస్య కేశవ
త్వం గతిః సహ తైర్వీరైః పాండవైర్ద్విపదాం వర॥63॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం ముఖం ప్రచ్ఛాద్య వాససా
పుత్రశోకాభిసంతప్తా గాంధారీ ప్రరురోద హ॥64॥

తత ఏనాం మహాబాహుః కేశవః శోకకర్శితాం
హేతుకారణసంయుక్తైర్వాక్యైరాశ్వాసయత్ప్రభుః॥65॥

సమాశ్వాస్య చ గాంధారీం ధృతరాష్ట్రం చ మాధవః
ద్రౌణేః సంకల్పితం భావమన్వబుధ్యత కేశవః॥66॥

తతస్త్వరిత ఉత్థాయ పాదౌ మూర్ధ్నా ప్రణమ్య చ
ద్వైపాయనస్య రాజేంద్ర తతః కౌరవమబ్రవీత్॥67॥

ఆపృచ్ఛే త్వాం కురుశ్రేష్ఠ మా చ శోకే మనః కృథాః
ద్రౌణేః పాపోఽస్త్యభిప్రాయస్తేనాస్మి సహసోత్థితః
పాండవానాం వధే రాత్రౌ బుద్ధిస్తేన ప్రదర్శితా॥68॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం గాంధార్యా సహితోఽబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రో మహాబాహుః కేశవం కేశిసూదనం॥69॥

శీఘ్రం గచ్ఛ మహాబాహో పాండవాన్పరిపాలయ
భూయస్త్వయా సమేష్యామి క్షిప్రమేవ జనార్దన
ప్రాయాత్తతస్తు త్వరితో దారుకేణ సహాచ్యుతః॥70॥

వాసుదేవే గతే రాజంధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం
ఆశ్వాసయదమేయాత్మా వ్యాసో లోకనమస్కృతః॥71॥

వాసుదేవోఽపి ధర్మాత్మా కృతకృత్యో జగామ హ
శిబిరం హాస్తినపురాద్దిదృక్షుః పాండవాన్నృప॥72॥

ఆగమ్య శిబిరం రాత్రౌ సోఽభ్యగచ్ఛత పాండవాన్
తచ్చ తేభ్యః సమాఖ్యాయ సహితస్తైః సమావిశత్॥73॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అధిష్ఠితః పదా మూర్ధ్ని భగ్నసక్థో మహీం గతః
శౌటీరమానీ పుత్రో మే కాన్యభాషత సంజయ॥1॥

అత్యర్థం కోపనో రాజా జాతవైరశ్చ పాండుషు
వ్యసనం పరమం ప్రాప్తః కిమాహ పరమాహవే॥2॥

సంజయ ఉవాచ

శృణు రాజన్ప్రవక్ష్యామి యథావృత్తం నరాధిప
రాజ్ఞా యదుక్తం భగ్నేన తస్మిన్వ్యసన ఆగతే॥3॥

భగ్నసక్థో నృపో రాజన్పాంసునా సోఽవగుంఠితః
యమయన్మూర్ధజాంస్తత్ర వీక్ష్య చైవ దిశో దశ॥4॥

కేశాన్నియమ్య యత్నేన నిఃశ్వసన్నురగో యథా
సంరంభాశ్రుపరీతాభ్యాం నేత్రాభ్యామభివీక్ష్య మాం॥5॥

బాహూ ధరణ్యాం నిష్పిష్య ముహుర్మత్త ఇవ ద్విపః
ప్రకీర్ణాన్మూర్ధజాంధున్వందంతైర్దంతానుపస్పృశన్
గర్హయన్పాండవం జ్యేష్ఠం నిఃశ్వస్యేదమథాబ్రవీత్॥6॥

భీష్మే శాంతనవే నాథే కర్ణే చాస్త్రభృతాం వరే
గౌతమే శకునౌ చాపి ద్రోణే చాస్త్రభృతాం వరే॥7॥

అశ్వత్థామ్ని తథా శల్యే శూరే చ కృతవర్మణి
ఇమామవస్థాం ప్రాప్తోఽస్మి కాలో హి దురతిక్రమః॥8॥

ఏకాదశచమూభర్తా సోఽహమేతాం దశాం గతః
కాలం ప్రాప్య మహాబాహో న కశ్చిదతివర్తతే॥9॥

ఆఖ్యాతవ్యం మదీయానాం యేఽస్మింజీవంతి సంగరే
యథాహం భీమసేనేన వ్యుత్క్రమ్య సమయం హతః॥10॥

బహూని సునృశంసాని కృతాని ఖలు పాండవైః
భూరిశ్రవసి కర్ణే చ భీష్మే ద్రోణే చ శ్రీమతి॥11॥

ఇదం చాకీర్తిజం కర్మ నృశంసైః పాండవైః కృతం
యేన తే సత్సు నిర్వేదం గమిష్యంతీతి మే మతిః॥12॥

కా ప్రీతిః సత్త్వయుక్తస్య కృత్వోపధికృతం జయం
కో వా సమయభేత్తారం బుధః సంమంతుమర్హతి॥13॥

అధర్మేణ జయం లబ్ధ్వా కో ను హృష్యేత పండితః
యథా సంహృష్యతే పాపః పాండుపుత్రో వృకోదరః॥14॥

కిం ను చిత్రమతస్త్వద్య భగ్నసక్థస్య యన్మమ
క్రుద్ధేన భీమసేనేన పాదేన మృదితం శిరః॥15॥

ప్రతపంతం శ్రియా జుష్టం వర్తమానం చ బంధుషు
ఏవం కుర్యాన్నరో యో హి స వై సంజయ పూజితః॥16॥

అభిజ్ఞౌ క్షత్రధర్మస్య మమ మాతా పితా చ మే
తౌ హి సంజయ దుఃఖార్తౌ విజ్ఞాప్యౌ వచనాన్మమ॥17॥

ఇష్టం భృత్యా భృతాః సమ్యగ్భూః ప్రశాస్తా ససాగరా
మూర్ధ్ని స్థితమమిత్రాణాం జీవతామేవ సంజయ॥18॥

దత్తా దాయా యథాశక్తి మిత్రాణాం చ ప్రియం కృతం
అమిత్రా బాధితాః సర్వే కో ను స్వంతతరో మయా॥19॥

యాతాని పరరాష్ట్రాణి నృపా భుక్తాశ్చ దాసవత్
ప్రియేభ్యః ప్రకృతం సాధు కో ను స్వంతతరో మయా॥20॥

మానితా బాంధవాః సర్వే మాన్యః సంపూజితో జనః
త్రితయం సేవితం సర్వం కో ను స్వంతతరో మయా॥21॥

ఆజ్ఞప్తం నృపముఖ్యేషు మానః ప్రాప్తః సుదుర్లభః
ఆజానేయైస్తథా యాతం కో ను స్వంతతరో మయా॥22॥

అధీతం విధివద్దత్తం ప్రాప్తమాయుర్నిరామయం
స్వధర్మేణ జితా లోకాః కో ను స్వంతతరో మయా॥23॥

దిష్ట్యా నాహం జితః సంఖ్యే పరాన్ప్రేష్యవదాశ్రితః
దిష్ట్యా మే విపులా లక్ష్మీర్మృతే త్వన్యం గతా విభో॥24॥

యదిష్టం క్షత్రబంధూనాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం
నిధనం తన్మయా ప్రాప్తం కో ను స్వంతతరో మయా॥25॥

దిష్ట్యా నాహం పరావృత్తో వైరాత్ప్రాకృతవజ్జితః
దిష్ట్యా న విమతిం కాంచిద్భజిత్వా తు పరాజితః॥26॥

సుప్తం వాథ ప్రమత్తం వా యథా హన్యాద్విషేణ వా
ఏవం వ్యుత్క్రాంతధర్మేణ వ్యుత్క్రమ్య సమయం హతః॥27॥

అశ్వత్థామా మహాభాగః కృతవర్మా చ సాత్వతః
కృపః శారద్వతశ్చైవ వక్తవ్యా వచనాన్మమ॥28॥

అధర్మేణ ప్రవృత్తానాం పాండవానామనేకశః
విశ్వాసం సమయఘ్నానాం న యూయం గంతుమర్హథ॥29॥

వాతికాంశ్చాబ్రవీద్రాజా పుత్రస్తే సత్యవిక్రమః
అధర్మాద్భీమసేనేన నిహతోఽహం యథా రణే॥30॥

సోఽహం ద్రోణం స్వర్గగతం శల్యకర్ణావుభౌ తథా
వృషసేనం మహావీర్యం శకునిం చాపి సౌబలం॥31॥

జలసంధం మహావీర్యం భగదత్తం చ పార్థివం
సౌమదత్తిం మహేష్వాసం సైంధవం చ జయద్రథం॥32॥

దుఃశాసనపురోగాంశ్చ భ్రాతౄనాత్మసమాంస్తథా
దౌఃశాసనిం చ విక్రాంతం లక్ష్మణం చాత్మజావుభౌ॥33॥

ఏతాంశ్చాన్యాంశ్చ సుబహూన్మదీయాంశ్చ సహస్రశః
పృష్ఠతోఽనుగమిష్యామి సార్థహీన ఇవాధ్వగః॥34॥

కథం భ్రాతౄన్హతాఞ్శ్రుత్వా భర్తారం చ స్వసా మమ
రోరూయమాణా దుఃఖార్తా దుఃశలా సా భవిష్యతి॥35॥

స్నుషాభిః ప్రస్నుషాభిశ్చ వృద్ధో రాజా పితా మమ
గాంధారీసహితః క్రోశన్కాం గతిం ప్రతిపత్స్యతే॥36॥

నూనం లక్ష్మణమాతాపి హతపుత్రా హతేశ్వరా
వినాశం యాస్యతి క్షిప్రం కల్యాణీ పృథులోచనా॥37॥

యది జానాతి చార్వాకః పరివ్రాడ్వాగ్విశారదః
కరిష్యతి మహాభాగో ధ్రువం సోఽపచితిం మమ॥38॥

సమంతపంచకే పుణ్యే త్రిషు లోకేషు విశ్రుతే
అహం నిధనమాసాద్య లోకాన్ప్రాప్స్యామి శాశ్వతాన్॥39॥

తతో జనసహస్రాణి బాష్పపూర్ణాని మారిష
ప్రలాపం నృపతేః శ్రుత్వా విద్రవంతి దిశో దశ॥40॥

ససాగరవనా ఘోరా పృథివీ సచరాచరా
చచాలాథ సనిర్హ్రాదా దిశశ్చైవావిలాభవన్॥41॥

తే ద్రోణపుత్రమాసాద్య యథావృత్తం న్యవేదయన్
వ్యవహారం గదాయుద్ధే పార్థివస్య చ ఘాతనం॥42॥

తదాఖ్యాయ తతః సర్వే ద్రోణపుత్రస్య భారత
ధ్యాత్వా చ సుచిరం కాలం జగ్మురార్తా యథాగతం||43||

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

సంజయ ఉవాచ

వాతికానాం సకాశాత్తు శ్రుత్వా దుర్యోధనం హతం
హతశిష్టాస్తతో రాజన్కౌరవాణాం మహారథాః||1||

వినిర్భిన్నాః శితైర్బాణైర్గదాతోమరశక్తిభిః
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః
త్వరితా జవనైరశ్వైరాయోధనముపాగమన్||2||

తత్రాపశ్యన్మహాత్మానం ధార్తరాష్ట్రం నిపాతితం
ప్రభగ్నం వాయువేగేన మహాశాలం యథా వనే||3||

భూమౌ వివేష్టమానం తం రుధిరేణ సముక్షితం
మహాగజమివారణ్యే వ్యాధేన వినిపాతితం||4||

వివర్తమానం బహుశో రుధిరౌఘపరిప్లుతం
యదృచ్ఛయా నిపతితం చక్రమాదిత్యగోచరం||5||

మహావాతసముత్థేన సంశుష్కమివ సాగరం
పూర్ణచంద్రమివ వ్యోమ్ని తుషారావృతమండలం||6||

రేణుధ్వస్తం దీర్ఘభుజం మాతంగసమవిక్రమం
వృతం భూతగణైర్ఘోరైః క్రవ్యాదైశ్చ సమంతతః
యథా ధనం లిప్సమానైర్భృత్యైర్నృపతిసత్తమం||7||

భ్రుకుటీకృతవక్త్రాంతం క్రోధాదుద్వృత్తచక్షుషం
సామర్షం తం నరవ్యాఘ్రం వ్యాఘ్రం నిపతితం యథా||8||

తే తు దృష్ట్వా మహేష్వాసా భూతలే పతితం నృపం
మోహమభ్యాగమన్సర్వే కృపప్రభృతయో రథాః||9||

అవతీర్య రథేభ్యస్తు ప్రాద్రవన్రాజసంనిధౌ
దుర్యోధనం చ సంప్రేక్ష్య సర్వే భూమావుపావిశన్||10||

తతో ద్రౌణిర్మహారాజ బాష్పపూర్ణేక్షణః శ్వసన్
ఉవాచ భరతశ్రేష్ఠం సర్వలోకేశ్వరేశ్వరం||11||

న నూనం విద్యతేఽసహ్యం మానుష్యే కించిదేవ హి
యత్ర త్వం పురుషవ్యాఘ్ర శేషే పాంసుషు రూషితః||12||

భూత్వా హి నృపతిః పూర్వం సమాజ్ఞాప్య చ మేదినీం
కథమేకోఽద్య రాజేంద్ర తిష్ఠసే నిర్జనే వనే||13||

దుఃశాసనం న పశ్యామి నాపి కర్ణం మహారథం
నాపి తాన్సుహృదః సర్వాన్కిమిదం భరతర్షభ||14||

దుఃఖం నూనం కృతాంతస్య గతిం జ్ఞాతుం కథంచన
లోకానాం చ భవాన్యత్ర శేతే పాంసుషు రూషితః||15||

ఏష మూర్ధావసిక్తానామగ్రే గత్వా పరంతపః
సతృణం గ్రసతే పాంసుం పశ్య కాలస్య పర్యయం||16||

క్వ తే తదమలం ఛత్రం వ్యజనం క్వ చ పార్థివ
సా చ తే మహతీ సేనా క్వ గతా పార్థివోత్తమ||17||

దుర్విజ్ఞేయా గతిర్నూనం కార్యాణాం కారణాంతరే
యద్వై లోకగురుర్భూత్వా భవానేతాం దశాం గతః॥18॥

అధ్రువా సర్వమర్త్యేషు ధ్రువం శ్రీరుపలక్ష్యతే
భవతో వ్యసనం దృష్ట్వా శక్రవిస్పర్ధినో భృశం॥19॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దుఃఖితస్య విశేషతః
ఉవాచ రాజన్పుత్రస్తే ప్రాప్తకాలమిదం వచః॥20॥

విమృజ్య నేత్రే పాణిభ్యాం శోకజం బాష్పముత్సృజన్
కృపాదీన్స తదా వీరాన్సర్వానేవ నరాధిపః॥21॥

ఈదృశో మర్త్యధర్మోఽయం ధాత్రా నిర్దిష్ట ఉచ్యతే
వినాశః సర్వభూతానాం కాలపర్యాయకారితః॥22॥

సోఽయం మాం సమనుప్రాప్తః ప్రత్యక్షం భవతాం హి యః
పృథివీం పాలయిత్వాహమేతాం నిష్ఠాముపాగతః॥23॥

దిష్ట్యా నాహం పరావృత్తో యుద్ధే కస్యాంచిదాపది
దిష్ట్యాహం నిహతః పాపైశ్ఛలేనైవ విశేషతః॥24॥

ఉత్సాహశ్చ కృతో నిత్యం మయా దిష్ట్యా యుయుత్సతా
దిష్ట్యా చాస్మి హతో యుద్ధే నిహతజ్ఞాతిబాంధవః॥25॥

దిష్ట్యా చ వోఽహం పశ్యామి ముక్తానస్మాజ్జనక్షయాత్
స్వస్తియుక్తాంశ్చ కల్యాంశ్చ తన్మే ప్రియమనుత్తమం॥26॥

మా భవంతోఽనుతప్యంతాం సౌహృదాన్నిధనేన మే
యది వేదాః ప్రమాణం వో జితా లోకా మయాక్షయాః॥27॥

మన్యమానః ప్రభావం చ కృష్ణస్యామితతేజసః
తేన న చ్యావితశ్చాహం క్షత్రధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్॥28॥

స మయా సమనుప్రాప్తో నాస్మి శోచ్యః కథంచన
కృతం భవద్భిః సదృశమనురూపమివాత్మనః
యతితం విజయే నిత్యం దైవం తు దురతిక్రమం॥29॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం బాష్పవ్యాకులలోచనః
తూష్ణీం బభూవ రాజేంద్ర రుజాసౌ విహ్వలో భృశం॥30॥

తథా తు దృష్ట్వా రాజానం బాష్పశోకసమన్వితం
ద్రౌణిః క్రోధేన జజ్వాల యథా వహ్నిర్జగత్క్షయే॥31॥

స తు క్రోధసమావిష్టః పాణౌ పాణిం నిపీడ్య చ
బాష్పవిహ్వలయా వాచా రాజానమిదమబ్రవీత్॥32॥

పితా మే నిహతః క్షుద్రైః సునృశంసేన కర్మణా
న తథా తేన తప్యామి యథా రాజంస్త్వయాద్య వై॥33॥

శృణు చేదం వచో మహ్యం సత్యేన వదతః ప్రభో
ఇష్టాపూర్తేన దానేన ధర్మేణ సుకృతేన చ॥34॥

అద్యాహం సర్వపాంచాలాన్వాసుదేవస్య పశ్యతః
సర్వోపాయైర్హి నేష్యామి ప్రేతరాజనివేశనం
అనుజ్ఞాం తు మహారాజ భవాన్మే దాతుమర్హతి॥35॥

ఇతి శ్రుత్వా తు వచనం ద్రోణపుత్రస్య కౌరవః
మనసః ప్రీతిజననం కృపం వచనమబ్రవీత్
ఆచార్య శీఘ్రం కలశం జలపూర్ణం సమానయ॥36॥

స తద్వచనమాజ్ఞాయ రాజ్ఞో బ్రాహ్మణసత్తమః
కలశం పూర్ణమాదాయ రాజ్ఞోఽన్తికముపాగమత్॥37॥

తమబ్రవీన్మహారాజ పుత్రస్తవ విశాం పతే
మమాజ్ఞయా ద్విజశ్రేష్ఠ ద్రోణపుత్రోఽభిషిచ్యతాం
సేనాపత్యేన భద్రం తే మమ చేదిచ్ఛసి ప్రియం॥38॥

రాజ్ఞో నియోగాద్యోద్ధవ్యం బ్రాహ్మణేన విశేషతః
వర్తతా క్షత్రధర్మేణ హ్యేవం ధర్మవిదో విదుః॥39॥

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా కృపః శారద్వతస్తతః
ద్రౌణిం రాజ్ఞో నియోగేన సేనాపత్యేఽభ్యషేచయత్॥40॥

సోఽభిషిక్తో మహారాజ పరిష్వజ్య నృపోత్తమం
ప్రయయౌ సింహనాదేన దిశః సర్వా వినాదయన్॥41॥

దుర్యోధనోఽపి రాజేంద్ర శోణితౌఘపరిప్లుతః
తాం నిశాం ప్రతిపేదేఽథ సర్వభూతభయావహాం॥42॥

అపక్రమ్య తు తే తూర్ణం తస్మాదాయోధనాన్నృప
శోకసంవిగ్నమనసశ్చింతాధ్యానపరాభవన్॥43॥

సౌప్తిక పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తతస్తే సహితా వీరాః ప్రయాతా దక్షిణాముఖాః
ఉపాస్తమయవేలాయాం శిబిరాభ్యాశమాగతాః ॥1॥

విముచ్య వాహాంస్త్వరితా భీతాః సమభవంస్తదా
గహనం దేశమాసాద్య ప్రచ్ఛన్నా న్యవిశంత తే ॥2॥

సేనానివేశమభితో నాతిదూరమవస్థితాః
నికృత్తా నిశితైః శస్త్రైః సమంతాత్క్షతవిక్షతాః ॥3॥

దీర్ఘముష్ణం చ నిఃశ్వస్య పాండవానన్వచింతయన్
శ్రుత్వా చ నినదం ఘోరం పాండవానాం జయైషిణాం ॥4॥

అనుసారభయాద్భీతాః ప్రాఙ్ముఖాః ప్రాద్రవన్పునః
తే ముహూర్తం తతో గత్వా శ్రాంతవాహాః పిపాసితాః ॥5॥

నామృష్యంత మహేష్వాసాః క్రోధామర్షవశం గతాః
రాజ్ఞో వధేన సంతప్తా ముహూర్తం సమవస్థితాః ॥6॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అశ్రద్ధేయమిదం కర్మ కృతం భీమేన సంజయ
యత్స నాగాయుతప్రాణః పుత్రో మమ నిపాతితః ॥7॥

అవధ్యః సర్వభూతానాం వజ్రసంహననో యువా
పాండవైః సమరే పుత్రో నిహతో మమ సంజయ ॥8॥

న దిష్టమభ్యతిక్రాంతుం శక్యం గావల్గణే నరైః
యత్సమేత్య రణే పార్థైః పుత్రో మమ నిపాతితః ॥9॥

అద్రిసారమయం నూనం హృదయం మమ సంజయ
హతం పుత్రశతం శ్రుత్వా యన్న దీర్ణం సహస్రధా ॥10॥

కథం హి వృద్ధమిథునం హతపుత్రం భవిష్యతి
న హ్యహం పాండవేయస్య విషయే వస్తుముత్సహే ॥11॥

కథం రాజ్ఞః పితా భూత్వా స్వయం రాజా చ సంజయ
ప్రేష్యభూతః ప్రవర్తేయం పాండవేయస్య శాసనాత్ ॥12॥

ఆజ్ఞాప్య పృథివీం సర్వాం స్థిత్వా మూర్ధ్ని చ సంజయ
కథమద్య భవిష్యామి ప్రేష్యభూతో దురంతకృత్ ॥13॥

కథం భీమస్య వాక్యాని శ్రోతుం శక్ష్యామి సంజయ
యేన పుత్రశతం పూర్ణమేకేన నిహతం మమ ॥14॥

కృతం సత్యం వచస్తస్య విదురస్య మహాత్మనః
అకుర్వతా వచస్తేన మమ పుత్రేణ సంజయ ॥15॥

అధర్మేణ హతే తాత పుత్రే దుర్యోధనే మమ
కృతవర్మా కృపో ద్రౌణిః కిమకుర్వత సంజయ ॥16॥

సంజయ ఉవాచ

గత్వా తు తావకా రాజన్నాతిదూరమవస్థితాః
అపశ్యంత వనం ఘోరం నానాద్రుమలతాకులం ॥17॥

తే ముహూర్తం తు విశ్రమ్య లబ్ధతోయైర్హయోత్తమైః
సూర్యాస్తమయవేలాయామాసేదుః సుమహద్వనం ॥18॥

నానామృగగణైర్జుష్టం నానాపక్షిసమాకులం
నానాద్రుమలతాచ్ఛన్నం నానావ్యాలనిషేవితం ॥19॥

నానాతోయసమాకీర్ణం తడాగైరుపశోభితం
పద్మినీశతసంఛన్నం నీలోత్పలసమాయుతం ॥20॥

ప్రవిశ్య తద్వనం ఘోరం వీక్షమాణాః సమంతతః
శాఖాసహస్రసంఛన్నం న్యగ్రోధం దదృశుస్తతః ॥21॥

ఉపేత్య తు తదా రాజన్న్యగ్రోధం తే మహారథాః
దదృశుర్ద్విపదాం శ్రేష్ఠాః శ్రేష్ఠం తం వై వనస్పతిం ॥22॥

తేఽవతీర్య రథేభ్యస్తు విప్రముచ్య చ వాజినః
ఉపస్పృశ్య యథాన్యాయం సంధ్యామన్వాసత ప్రభో ॥23॥

తతోఽస్తం పర్వతశ్రేష్ఠమనుప్రాప్తే దివాకరే
సర్వస్య జగతో ధాత్రీ శర్వరీ సమపద్యత ॥24॥

గ్రహనక్షత్రతారాభిః ప్రకీర్ణాభిరలంకృతం
నభోంఽశుకమివాభాతి ప్రేక్షణీయం సమంతతః ॥25॥

ఈషచ్చాపి ప్రవల్గంతి యే సత్త్వా రాత్రిచారిణః
దివాచరాశ్చ యే సత్త్వాస్తే నిద్రావశమాగతాః ॥26॥

రాత్రించరాణాం సత్త్వానాం నినాదోఽభూత్సుదారుణః
క్రవ్యాదాశ్చ ప్రముదితా ఘోరా ప్రాప్తా చ శర్వరీ ॥27॥

తస్మిన్రాత్రిముఖే ఘోరే దుఃఖశోకసమన్వితాః
కృతవర్మా కృపో ద్రౌణిరుపోపవివిశుః సమం ॥28॥

తత్రోపవిష్టాః శోచంతో న్యగ్రోధస్య సమంతతః
తమేవార్థమతిక్రాంతం కురుపాండవయోః క్షయం ॥29॥

నిద్రయా చ పరీతాంగా నిషేదుర్ధరణీతలే
శ్రమేణ సుదృఢం యుక్తా విక్షతా వివిధైః శరైః ॥30॥

తతో నిద్రావశం ప్రాప్తౌ కృపభోజౌ మహారథౌ
సుఖోచితావదుఃఖార్హౌ నిషణ్ణౌ ధరణీతలే
తౌ తు సుప్తౌ మహారాజ శ్రమశోకసమన్వితౌ ॥31॥

క్రోధామర్షవశం ప్రాప్తో ద్రోణపుత్రస్తు భారత
నైవ స్మ స జగామాథ నిద్రాం సర్ప ఇవ శ్వసన్ ॥32॥

న లేభే స తు నిద్రాం వై దహ్యమానోఽతిమన్యునా
వీక్షాం చక్రే మహాబాహుస్తద్వనం ఘోరదర్శనం ॥33॥

వీక్షమాణో వనోద్దేశం నానాసత్త్వైర్నిషేవితం
అపశ్యత మహాబాహుర్న్యగ్రోధం వాయసాయుతం ॥34॥

తత్ర కాకసహస్రాణి తాం నిశాం పర్యణామయన్
సుఖం స్వపంతః కౌరవ్య పృథక్పృథగపాశ్రయాః॥35॥

సుప్తేషు తేషు కాకేషు విస్రబ్ధేషు సమంతతః
సోఽపశ్యత్సహసాయాంతములూకం ఘోరదర్శనం॥36॥

మహాస్వనం మహాకాయం హర్యక్షం బభ్రుపింగలం
సుదీర్ఘఘోణానఖరం సుపర్ణమివ వేగినం॥37॥

సోఽథ శబ్దం మృదుం కృత్వా లీయమాన ఇవాండజః
న్యగ్రోధస్య తతః శాఖాం ప్రార్థయామాస భారత॥38॥

సంనిపత్య తు శాఖాయాం న్యగ్రోధస్య విహంగమః
సుప్తాంజఘాన సుబహూన్వాయసాన్వాయసాంతకః॥39॥

కేషాంచిదచ్ఛినత్పక్షాఞ్శిరాంసి చ చకర్త హ
చరణాంశ్చైవ కేషాంచిద్బభంజ చరణాయుధః॥40॥

క్షణేనాహన్స బలవాన్యేఽస్య దృష్టిపథే స్థితాః
తేషాం శరీరావయవైః శరీరైశ్చ విశాం పతే
న్యగ్రోధమండలం సర్వం సంఛన్నం సర్వతోఽభవత్॥41॥

తాంస్తు హత్వా తతః కాకాన్కౌశికో ముదితోఽభవత్
ప్రతికృత్య యథాకామం శత్రూణాం శత్రుసూదనః॥42॥

తద్దృష్ట్వా సోపధం కర్మ కౌశికేన కృతం నిశి
తద్భావకృతసంకల్పో ద్రౌణిరేకో వ్యచింతయత్॥43॥

ఉపదేశః కృతోఽనేన పక్షిణా మమ సంయుగే
శత్రూణాం క్షపణే యుక్తః ప్రాప్తకాలశ్చ మే మతః॥44॥

నాద్య శక్యా మయా హంతుం పాండవా జితకాశినః
బలవంతః కృతోత్సాహా లబ్ధలక్షాః ప్రహారిణః
రాజ్ఞః సకాశే తేషాం చ ప్రతిజ్ఞాతో వధో మయా॥45॥

పతంగాగ్నిసమాం వృత్తిమాస్థాయాత్మవినాశినీం
న్యాయతో యుధ్యమానస్య ప్రాణత్యాగో న సంశయః
ఛద్మనా తు భవేత్సిద్ధిః శత్రూణాం చ క్షయో మహాన్॥46॥

తత్ర సంశయితాదర్థాద్యోఽర్థో నిఃసంశయో భవేత్
తం జనా బహు మన్యంతే యేఽర్థశాస్త్రవిశారదాః॥47॥

యచ్చాప్యత్ర భవేద్వాచ్యం గర్హితం లోకనిందితం
కర్తవ్యం తన్మనుష్యేణ క్షత్రధర్మేణ వర్తతా॥48॥

నిందితాని చ సర్వాణి కుత్సితాని పదే పదే
సోపధాని కృతాన్యేవ పాండవైరకృతాత్మభిః॥49॥

అస్మిన్నర్థే పురా గీతౌ శ్రూయేతే ధర్మచింతకైః
శ్లోకౌ న్యాయమవేక్షద్భిస్తత్త్వార్థం తత్త్వదర్శిభిః॥50॥

పరిశ్రాంతే విదీర్ణే చ భుంజానే చాపి శత్రుభిః
ప్రస్థానే చ ప్రవేశే చ ప్రహర్తవ్యం రిపోర్బలం॥51॥

నిద్రార్తమర్ధరాత్రే చ తథా నష్టప్రణాయకం
భిన్నయోధం బలం యచ్చ ద్విధా యుక్తం చ యద్భవేత్॥52॥

ఇత్యేవం నిశ్చయం చక్రే సుప్తానాం యుధి మారణే
పాండూనాం సహ పాంచాలైర్ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్॥53॥

స క్రూరాం మతిమాస్థాయ వినిశ్చిత్య ముహుర్ముహుః
సుప్తౌ ప్రాబోధయత్తౌ తు మాతులం భోజమేవ చ॥54॥

నోత్తరం ప్రతిపేదే చ తత్ర యుక్తం ప్రియా వృతః
స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా బాష్పవిహ్వలమబ్రవీత్॥55॥

హతో దుర్యోధనో రాజా ఏకవీరో మహాబలః
యస్యార్థే వైరమస్మాభిరాసక్తం పాండవైః సహ॥56॥

ఏకాకీ బహుభిః క్షుద్రైరాహవే శుద్ధవిక్రమః
పాతితో భీమసేనేన ఏకాదశచమూపతిః॥57॥

వృకోదరేణ క్షుద్రేణ సునృశంసమిదం కృతం
మూర్ధాభిషిక్తస్య శిరః పాదేన పరిమృద్నతా॥58॥

వినర్దంతి స్మ పాంచాలాః క్ష్వేడంతి చ హసంతి చ
ధమంతి శంఖాఞ్శతశో హృష్టా ఘ్నంతి చ దుందుభీన్॥59॥

వాదిత్రఘోషస్తుములో విమిశ్రః శంఖనిస్వనైః
అనిలేనేరితో ఘోరో దిశః పూరయతీవ హి॥60॥

అశ్వానాం హేషమాణానాం గజానాం చైవ బృంహతాం
సింహనాదశ్చ శూరాణాం శ్రూయతే సుమహానయం॥61॥

దిశం ప్రాచీం సమాశ్రిత్య హృష్టానాం గర్జతాం భృశం
రథనేమిస్వనాశ్చైవ శ్రూయంతే లోమహర్షణాః॥62॥

పాండవైర్ధార్తరాష్ట్రాణాం యదిదం కదనం కృతం
వయమేవ త్రయః శిష్టాస్తస్మిన్మహతి వైశసే॥63॥

కేచిన్నాగశతప్రాణాః కేచిత్సర్వాస్త్రకోవిదాః
నిహతాః పాండవేయైః స్మ మన్యే కాలస్య పర్యయం॥64॥

ఏవమేతేన భావ్యం హి నూనం కార్యేణ తత్త్వతః
యథా హ్యస్యేదృశీ నిష్ఠా కృతే కార్యేఽపి దుష్కరే॥65॥

భవతోస్తు యది ప్రజ్ఞా న మోహాదపచీయతే
వ్యాపన్నేఽస్మిన్మహత్యర్థే యన్నః శ్రేయస్తదుచ్యతాం॥66॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

కృప ఉవాచ

శ్రుతం తే వచనం సర్వం హేతుయుక్తం మయా విభో
మమాపి తు వచః కించిచ్ఛృణుష్వాద్య మహాభుజ॥1॥

ఆబద్ధా మానుషాః సర్వే నిర్బంధాః కర్మణోర్ద్వయోః
దైవే పురుషకారే చ పరం తాభ్యాం న విద్యతే॥2॥

న హి దైవేన సిధ్యంతి కర్మాణ్యేకేన సత్తమ
న చాపి కర్మణైకేన ద్వాభ్యాం సిద్ధిస్తు యోగతః॥3॥

తాభ్యాముభాభ్యాం సర్వార్థా నిబద్ధా హ్యధమోత్తమాః
ప్రవృత్తాశ్చైవ దృశ్యంతే నివృత్తాశ్చైవ సర్వశః॥4॥

పర్జన్యః పర్వతే వర్షన్కిం ను సాధయతే ఫలం
కృష్టే క్షేత్రే తథావర్షన్కిం ను సాధయతే ఫలం॥5॥

ఉత్థానం చాప్యదైవస్య హ్యనుత్థానస్య దైవతం
వ్యర్థం భవతి సర్వత్ర పూర్వం కస్తత్ర నిశ్చయః॥6॥

ప్రవృష్టే చ యథా దేవే సమ్యక్క్షేత్రే చ కర్షితే
బీజం మహాగుణం భూయాత్తథా సిద్ధిర్హి మానుషీ॥7॥

తయోర్దైవం వినిశ్చిత్య స్వవశేనైవ వర్తతే
ప్రాజ్ఞాః పురుషకారం తు ఘటంతే దాక్ష్యమాస్థితాః॥8॥

తాభ్యాం సర్వే హి కార్యార్థా మనుష్యాణాం నరర్షభ
విచేష్టంతశ్చ దృశ్యంతే నివృత్తాశ్చ తథైవ హి॥9॥

కృతః పురుషకారః సన్సోఽపి దైవేన సిధ్యతి
తథాస్య కర్మణః కర్తురభినిర్వర్తతే ఫలం॥10॥

ఉత్థానం తు మనుష్యాణాం దక్షాణాం దైవవర్జితం
అఫలం దృశ్యతే లోకే సమ్యగప్యుపపాదితం॥11॥

తత్రాలసా మనుష్యాణాం యే భవంత్యమనస్వినః
ఉత్థానం తే విగర్హంతి ప్రాజ్ఞానాం తన్న రోచతే॥12॥

ప్రాయశో హి కృతం కర్మ అఫలం దృశ్యతే భువి
అకృత్వా చ పునర్దుఃఖం కర్మ దృశ్యేన్మహాఫలం॥13॥

చేష్టామకుర్వఀల్లభతే యది కించిద్యదృచ్ఛయా
యో వా న లభతే కృత్వా దుర్దశౌ తావుభావపి॥14॥

శక్నోతి జీవితుం దక్షో నాలసః సుఖమేధతే
దృశ్యంతే జీవలోకేఽస్మిందక్షాః ప్రాయో హితైషిణః॥15॥

యది దక్షః సమారంభాత్కర్మణాం నాశ్నుతే ఫలం
నాస్య వాచ్యం భవేత్కించిత్తత్త్వం చాప్యధిగచ్ఛతి॥16॥

అకృత్వా కర్మ యో లోకే ఫలం విందతి విష్ఠితః
స తు వక్తవ్యతాం యాతి ద్వేష్యో భవతి ప్రాయశః॥17॥

ఏవమేతదనాదృత్య వర్తతే యస్త్వతోఽన్యథా
స కరోత్యాత్మనోఽనర్థాన్నైష బుద్ధిమతాం నయః॥18॥

హీనం పురుషకారేణ యదా దైవేన వా పునః
కారణాభ్యామథైతాభ్యాముత్థానమఫలం భవేత్
హీనం పురుషకారేణ కర్మ త్విహ న సిధ్యతి॥19॥

దైవతేభ్యో నమస్కృత్య యస్త్వర్థాన్సమ్యగీహతే
దక్షో దాక్షిణ్యసంపన్నో న స మోఘం విహన్యతే॥20॥

సమ్యగీహా పునరియం యో వృద్ధానుపసేవతే
ఆపృచ్ఛతి చ యచ్ఛ్రేయః కరోతి చ హితం వచః॥21॥

ఉత్థాయోత్థాయ హి సదా ప్రష్టవ్యా వృద్ధసంమతాః
తేఽస్య యోగే పరం మూలం తన్మూలా సిద్ధిరుచ్యతే॥22॥

వృద్ధానాం వచనం శ్రుత్వా యో హ్యుత్థానం ప్రయోజయేత్
ఉత్థానస్య ఫలం సమ్యక్తదా స లభతేఽచిరాత్॥23॥

రాగాత్క్రోధాద్భయాల్లోభాద్యోఽర్థానీహేత మానవః
అనీశశ్చావమానీ చ స శీఘ్రం భ్రశ్యతే శ్రియః॥24॥

సోఽయం దుర్యోధనేనార్థో లుబ్ధేనాదీర్ఘదర్శినా
అసమర్థ్య సమారబ్ధో మూఢత్వాదవిచింతితః॥25॥

హితబుద్ధీననాదృత్య సంమంత్ర్యాసాధుభిః సహ
వార్యమాణోఽకరోద్వైరం పాండవైర్గుణవత్తరైః॥26॥

పూర్వమప్యతిదుఃశీలో న దైన్యం కర్తుమర్హతి
తపత్యర్థే విపన్నే హి మిత్రాణామకృతం వచః॥27॥

అన్వావర్తామహి వయం యత్తు తం పాపపూరుషం
అస్మానపన్యనయస్తస్మాత్ప్రాప్తోఽయం దారుణో మహాన్॥28॥

అనేన తు మమాద్యాపి వ్యసనేనోపతాపితా
బుద్ధిశ్చింతయతః కించిత్స్వం శ్రేయో నావబుధ్యతే॥29॥

ముహ్యతా తు మనుష్యేణ ప్రష్టవ్యాః సుహృదో బుధాః
తే చ పృష్టా యథా బ్రూయుస్తత్కర్తవ్యం తథా భవేత్॥30॥

తే వయం ధృతరాష్ట్రం చ గాంధారీం చ సమేత్య హ
ఉపపృచ్ఛామహే గత్వా విదురం చ మహామతిం॥31॥

తే పృష్టాశ్చ వదేయుర్యచ్ఛ్రేయో నః సమనంతరం
తదస్మాభిః పునః కార్యమితి మే నైష్ఠికీ మతిః॥32॥

అనారంభాత్తు కార్యాణాం నార్థః సంపద్యతే క్వచిత్
కృతే పురుషకారే చ యేషాం కార్యం న సిధ్యతి
దైవేనోపహతాస్తే తు నాత్ర కార్యా విచారణా॥33॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

సంజయ ఉవాచ

కృపస్య వచనం శ్రుత్వా ధర్మార్థసహితం శుభం
అశ్వత్థామా మహారాజ దుఃఖశోకసమన్వితః॥1॥

దహ్యమానస్తు శోకేన ప్రదీప్తేనాగ్నినా యథా
క్రూరం మనస్తతః కృత్వా తావుభౌ ప్రత్యభాషత॥2॥

పురుషే పురుషే బుద్ధిః సా సా భవతి శోభనా
తుష్యంతి చ పృథక్సర్వే ప్రజ్ఞయా తే స్వయా స్వయా॥3॥

సర్వో హి మన్యతే లోక ఆత్మానం బుద్ధిమత్తరం
సర్వస్యాత్మా బహుమతః సర్వాత్మానం ప్రశంసతి॥4॥

సర్వస్య హి స్వకా ప్రజ్ఞా సాధువాదే ప్రతిష్ఠితా
పరబుద్ధిం చ నిందంతి స్వాం ప్రశంసంతి చాసకృత్॥5॥

కారణాంతరయోగేన యోగే యేషాం సమా మతిః
తేఽన్యోన్యేన చ తుష్యంతి బహు మన్యంతి చాసకృత్॥6॥

తస్యైవ తు మనుష్యస్య సా సా బుద్ధిస్తదా తదా
కాలయోగవిపర్యాసం ప్రాప్యాన్యోన్యం విపద్యతే॥7॥

అచింత్యత్వాద్ధి చిత్తానాం మనుష్యాణాం విశేషతః
చిత్తవైకల్యమాసాద్య సా సా బుద్ధిః ప్రజాయతే॥8॥

యథా హి వైద్యః కుశలో జ్ఞాత్వా వ్యాధిం యథావిధి
భేషజం కురుతే యోగాత్ప్రశమార్థమిహాభిభో॥9॥

ఏవం కార్యస్య యోగార్థం బుద్ధిం కుర్వంతి మానవాః
ప్రజ్ఞయా హి స్వయా యుక్తాస్తాం చ నిందంతి మానవాః॥10॥

అన్యయా యౌవనే మర్త్యో బుద్ధ్యా భవతి మోహితః
మధ్యేఽన్యయా జరాయాం తు సోఽన్యాం రోచయతే మతిం॥11॥

వ్యసనం వా పునర్ఘోరం సమృద్ధిం వాపి తాదృశీం
అవాప్య పురుషో భోజ కురుతే బుద్ధివైకృతం॥12॥

ఏకస్మిన్నేవ పురుషే సా సా బుద్ధిస్తదా తదా
భవత్యనిత్యప్రజ్ఞత్వాత్సా తస్యైవ న రోచతే॥13॥

నిశ్చిత్య తు యథాప్రజ్ఞం యాం మతిం సాధు పశ్యతి
తస్యాం ప్రకురుతే భావం సా తస్యోద్యోగకారికా॥14॥

సర్వో హి పురుషో భోజ సాధ్వేతదితి నిశ్చితః
కర్తుమారభతే ప్రీతో మరణాదిషు కర్మసు॥15॥

సర్వే హి యుక్తిం విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం చాపి స్వకాం నరాః
చేష్టంతే వివిధాశ్చేష్టా హితమిత్యేవ జానతే॥16॥

ఉపజాతా వ్యసనజా యేయమద్య మతిర్మమ
యువయోస్తాం ప్రవక్ష్యామి మమ శోకవినాశినీం॥17॥

ప్రజాపతిః ప్రజాః సృష్ట్వా కర్మ తాసు విధాయ చ
వర్ణే వర్ణే సమాధత్త ఏకైకం గుణవత్తరం॥18॥

బ్రాహ్మణే దమమవ్యగ్రం క్షత్రియే తేజ ఉత్తమం
దాక్ష్యం వైశ్యే చ శూద్రే చ సర్వవర్ణానుకూలతాం॥19॥

అదాంతో బ్రాహ్మణోఽసాధుర్నిస్తేజాః క్షత్రియోఽధమః
అదక్షో నింద్యతే వైశ్యః శూద్రశ్చ ప్రతికూలవాన్॥20॥

సోఽస్మి జాతః కులే శ్రేష్ఠే బ్రాహ్మణానాం సుపూజితే
మందభాగ్యతయాస్మ్యేతం క్షత్రధర్మమను ష్ఠితః॥21॥

క్షత్రధర్మం విదిత్వాహం యది బ్రాహ్మణ్యసంశ్రితం
ప్రకుర్యాం సుమహత్కర్మ న మే తత్సాధు సంమతం॥22॥

ధారయిత్వా ధనుర్దివ్యం దివ్యాన్యస్త్రాణి చాహవే
పితరం నిహతం దృష్ట్వా కిం ను వక్ష్యామి సంసది॥23॥

సోఽహమద్య యథాకామం క్షత్రధర్మముపాస్య తం
గంతాస్మి పదవీం రాజ్ఞః పితుశ్చాపి మహాద్యుతేః॥24॥

అద్య స్వప్స్యంతి పాంచాలా విశ్వస్తా జితకాశినః
విముక్తయుగ్యకవచా హర్షేణ చ సమన్వితాః
వయం జితా మతాశ్చైషాం శ్రాంతా వ్యాయమనేన చ॥25॥

తేషాం నిశి ప్రసుప్తానాం స్వస్థానాం శిబిరే స్వకే
అవస్కందం కరిష్యామి శిబిరస్యాద్య దుష్కరం॥26॥

తానవస్కంద్య శిబిరే ప్రేతభూతాన్విచేతసః
సూదయిష్యామి విక్రమ్య మఘవానివ దానవాన్॥27॥

అద్య తాన్సహితాన్సర్వాంధృష్టద్యుమ్నపురోగమాన్
సూదయిష్యామి విక్రమ్య కక్షం దీప్త ఇవానలః
నిహత్య చైవ పాంచాలాఞ్శాంతిం లబ్ధాస్మి సత్తమ॥28॥

పాంచాలేషు చరిష్యామి సూదయన్నద్య సంయుగే
పినాకపాణిః సంక్రుద్ధః స్వయం రుద్రః పశుష్వివ॥29॥

అద్యాహం సర్వపాంచాలాన్నిహత్య చ నికృత్య చ
అర్దయిష్యామి సంక్రుద్ధో రణే పాండుసుతాంస్తథా॥30॥

అద్యాహం సర్వపాంచాలైః కృత్వా భూమిం శరీరిణీం
ప్రహృత్యైకైకశస్తేభ్యో భవిష్యామ్యనృణః పితుః॥31॥

దుర్యోధనస్య కర్ణస్య భీష్మసైంధవయోరపి
గమయిష్యామి పాంచాలాన్పదవీమద్య దుర్గమాం॥32॥

అద్య పాంచాలరాజస్య ధృష్టద్యుమ్నస్య వై నిశి
విరాత్రే ప్రమథిష్యామి పశోరివ శిరో బలాత్‖33‖

అద్య పాంచాలపాండూనాం శయితానాత్మజాన్నిశి
ఖడ్గేన నిశితేనాజౌ ప్రమథిష్యామి గౌతమ‖34‖

అద్య పాంచాలసేనాం తాం నిహత్య నిశి సౌప్తికే
కృతకృత్యః సుఖీ చైవ భవిష్యామి మహామతే‖35‖

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

కృప ఉవాచ

దిష్ట్యా తే ప్రతికర్తవ్యే మతిర్జాతేయమచ్యుత
న త్వా వారయితుం శక్తో వజ్రపాణిరపి స్వయం‖1‖

అనుయాస్యావహే త్వాం తు ప్రభాతే సహితావుభౌ
అద్య రాత్రౌ విశ్రమస్వ విముక్తకవచధ్వజః‖2‖

అహం త్వామనుయాస్యామి కృతవర్మా చ సాత్వతః
పరానభిముఖం యాంతం రథావాస్థాయ దంశితౌ‖3‖

ఆవాభ్యాం సహితః శత్రూఞ్శ్వోఽసి హంతా సమాగమే
విక్రమ్య రథినాం శ్రేష్ఠ పాంచాలాన్సపదానుగాన్‖4‖

శక్తస్త్వమసి విక్రాంతుం విశ్రమస్వ నిశామిమాం
చిరం తే జాగ్రతస్తాత స్వప తావన్నిశామిమాం‖5‖

విశ్రాంతశ్చ వినిద్రశ్చ స్వస్థచిత్తశ్చ మానద
సమేత్య సమరే శత్రూన్వధిష్యసి న సంశయః‖6‖

న హి త్వా రథినాం శ్రేష్ఠ ప్రగృహీతవరాయుధం
జేతుముత్సహతే కశ్చిదపి దేవేషు పావకిః‖7‖

కృపేణ సహితం యాంతం యుక్తం చ కృతవర్మణా
కో ద్రౌణిం యుధి సంరబ్ధం యోధయేదపి దేవరాట్‖8‖

తే వయం పరివిశ్రాంతా వినిద్రా విగతజ్వరాః
ప్రభాతాయాం రజన్యాం వై నిహనిష్యామ శాత్రవాన్‖9‖

తవ హ్యస్త్రాణి దివ్యాని మమ చైవ న సంశయః
సాత్వతోఽపి మహేష్వాసో నిత్యం యుద్ధేషు కోవిదః‖10‖

తే వయం సహితాస్తాత సర్వాఞ్శత్రూన్సమాగతాన్
ప్రసహ్య సమరే హత్వా ప్రీతిం ప్రాప్స్యామ పుష్కలాం
విశ్రమస్వ త్వమవ్యగ్రః స్వప చేమాం నిశాం సుఖం‖11‖

అహం చ కృతవర్మా చ ప్రయాంతం త్వాం నరోత్తమ
అనుయాస్యావ సహితౌ ధన్వినౌ పరతాపినౌ
రథినం త్వరయా యాంతం రథావాస్థాయ దంశితౌ‖12‖

స గత్వా శిబిరం తేషాం నామ విశ్రావ్య చాహవే
తతః కర్తాసి శత్రూణాం యుధ్యతాం కదనం మహత్‖13‖

కృత్వా చ కదనం తేషాం ప్రభాతే విమలేఽహని
విహరస్వ యథా శక్రః సూదయిత్వా మహాసురాన్‖14‖

త్వం హి శక్తో రణే జేతుం పాంచాలానాం వరూథినీం
దైత్యసేనామివ క్రుద్ధః సర్వదానవసూదనః‖15‖

మయా త్వాం సహితం సంఖ్యే గుప్తం చ కృతవర్మణా
న సహేత విభుః సాక్షాద్వజ్రపాణిరపి స్వయం॥16॥

న చాహం సమరే తాత కృతవర్మా తథైవ చ
అనిర్జిత్య రణే పాండూన్వ్యపయాస్యావ కర్హిచిత్॥17॥

హత్వా చ సమరే క్షుద్రాన్పాంచాలాన్పాండుభిః సహ
నివర్తిష్యామహే సర్వే హతా వా స్వర్గగా వయం॥18॥

సర్వోపాయైః సహాయాస్తే ప్రభాతే వయమేవ హి
సత్యమేతన్మహాబాహో ప్రబ్రవీమి తవానఘ॥19॥

ఏవముక్తస్తతో ద్రౌణిర్మాతులేన హితం వచః
అబ్రవీన్మాతులం రాజన్క్రోధాదుద్వృత్య లోచనే॥20॥

ఆతురస్య కుతో నిద్రా నరస్యామర్షితస్య చ
అర్థాంశ్చింతయతశ్చాపి కామయానస్య వా పునః॥21॥

తదిదం సమనుప్రాప్తం పశ్య మేఽద్య చతుష్టయం
యస్య భాగశ్చతుర్థో మే స్వప్నమహ్నాయ నాశయేత్॥22॥

కిం నామ దుఃఖం లోకేఽస్మిన్పితుర్వధమనుస్మరన్
హృదయం నిర్దహన్మేఽద్య రాత్ర్యహాని న శామ్యతి॥23॥

యథా చ నిహతః పాపైః పితా మమ విశేషతః
ప్రత్యక్షమపి తే సర్వం తన్మే మర్మాణి కృంతతి॥24॥

కథం హి మాదృశో లోకే ముహూర్తమపి జీవతి
ద్రోణో హతేతి యద్వాచః పాంచాలానాం శృణోమ్యహం॥25॥

దృష్టద్యుమ్నమహత్వాజౌ నాహం జీవితుముత్సహే
స మే పితృవధాద్వధ్యః పాంచాలా యే చ సంగతాః॥26॥

విలాపో భగ్నసక్థస్య యస్తు రాజ్ఞో మయా శ్రుతః
స పునర్హృదయం కస్య క్రూరస్యాపి న నిర్దహేత్॥27॥

కస్య హ్యకరుణస్యాపి నేత్రాభ్యామశ్రు నావ్రజేత్
నృపతేర్భగ్నసక్థస్య శ్రుత్వా తాదృగ్వచః పునః॥28॥

యశ్చాయం మిత్రపక్షో మే మయి జీవతి నిర్జితః
శోకం మే వర్ధయత్యేష వారివేగ ఇవార్ణవం
ఏకాగ్రమనసో మేఽద్య కుతో నిద్రా కుతః సుఖం॥29॥

వాసుదేవార్జునాభ్యాం హి తానహం పరిరక్షితాన్
అవిషహ్యతమాన్మన్యే మహేంద్రేణాపి మాతుల॥30॥

న చాస్మి శక్యః సంయంతుమస్మాత్కార్యాత్కథంచన
న తం పశ్యామి లోకేఽస్మిన్యో మాం కార్యాన్నివర్తయేత్
ఇతి మే నిశ్చితా బుద్ధిరేషా సాధుమతా చ మే॥31॥

వార్త్తికైః కథ్యమానస్తు మిత్రాణాం మే పరాభవః
పాండవానాం చ విజయో హృదయం దహతీవ మే॥32॥

అహం తు కదనం కృత్వా శత్రూణామద్య సౌప్తికే
తతో విశ్రమితా చైవ స్వప్తా చ విగతజ్వరః॥33॥

కృప ఉవాచ

శుశ్రూషురపి దుర్మేధాః పురుషోఽనియతేంద్రియః
నాలం వేదయితుం కృత్స్నౌ ధర్మార్థావితి మే మతిః॥1॥

తథైవ తావన్మేధావీ వినయం యో న శిక్షతి
న చ కించన జానాతి సోఽపి ధర్మార్థనిశ్చయం॥2॥

శుశ్రూషుస్త్వేవ మేధావీ పురుషో నియతేంద్రియః
జానీయాదాగమాన్సర్వాన్గ్రాహ్యం చ న విరోధయేత్॥3॥

అనేయస్త్వవమానీ యో దురాత్మా పాపపూరుషః
దిష్టముత్సృజ్య కల్యాణం కరోతి బహుపాపకం॥4॥

నాథవంతం తు సుహృదః ప్రతిషేధంతి పాతకాత్
నివర్తతే తు లక్ష్మీవాన్నాలక్ష్మీవాన్నివర్తతే॥5॥

యథా హ్యుచ్చావచైర్వాక్యైః క్షిప్తచిత్తో నియమ్యతే
తథైవ సుహృదా శక్యో నశక్యస్త్వవసీదతి॥6॥

తథైవ సుహృదం ప్రాజ్ఞం కుర్వాణం కర్మ పాపకం
ప్రాజ్ఞాః సంప్రతిషేధంతే యథాశక్తి పునః పునః॥7॥

స కల్యాణే మతిం కృత్వా నియమ్యాత్మానమాత్మనా
కురు మే వచనం తాత యేన పశ్చాన్న తప్యసే॥8॥

న వధః పూజ్యతే లోకే సుప్తానామిహ ధర్మతః
తథైవ న్యస్తశస్త్రాణాం విముక్తరథవాజినాం॥9॥

యే చ బ్రూయుస్తవాస్మీతి యే చ స్యుః శరణాగతాః
విముక్తమూర్ధజా యే చ యే చాపి హతవాహనాః॥10॥

అద్య స్వప్స్యంతి పాంచాలా విముక్తకవచా విభో
విశ్వస్తా రజనీం సర్వే ప్రేతా ఇవ విచేతసః॥11॥

యస్తేషాం తదవస్థానాం ద్రుహ్యేత పురుషోఽనృజుః
వ్యక్తం స నరకే మజ్జేదగాధే విపులేఽప్లవే॥12॥

సర్వాస్త్రవిదుషాం లోకే శ్రేష్ఠస్త్వమసి విశ్రుతః
న చ తే జాతు లోకేఽస్మిన్సుసూక్ష్మమపి కిల్బిషం॥13॥

త్వం పునః సూర్యసంకాశః శ్వోభూత ఉదితే రవౌ
ప్రకాశే సర్వభూతానాం విజేతా యుధి శాత్రవాన్॥14॥

అసంభావితరూపం హి త్వయి కర్మ విగర్హితం
శుక్లే రక్తమివ న్యస్తం భవేదితి మతిర్మమ॥15॥

అశ్వత్థామోవాచ

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వమనుశాస్మీహ మాతుల
తైస్తు పూర్వమయం సేతుః శతధా విదలీకృతః॥16॥

ప్రత్యక్షం భూమిపాలానాం భవతాం చాపి సంనిధౌ
న్యస్తశస్త్రో మమ పితా ధృష్టద్యుమ్నేన పాతితః॥17॥

కర్ణశ్చ పతితే చక్రే రథస్య రథినాం వరః
ఉత్తమే వ్యసనే సన్నో హతో గాండీవధన్వనా॥18॥

తథా శాంతనవో భీష్మో న్యస్తశస్త్రో నిరాయుధః
శిఖండినం పురస్కృత్య హతో గాండీవధన్వనా ॥19॥

భూరిశ్రవా మహేష్వాసస్తథా ప్రాయగతో రణే
క్రోశతాం భూమిపాలానాం యుయుధానేన పాతితః ॥20॥

దుర్యోధనశ్చ భీమేన సమేత్య గదయా మృధే
పశ్యతాం భూమిపాలానామధర్మేణ నిపాతితః ॥21॥

ఏకాకీ బహుభిస్తత్ర పరివార్య మహారథైః
అధర్మేణ నరవ్యాఘ్రో భీమసేనేన పాతితః ॥22॥

విలాపో భగ్నసక్థస్య యో మే రాజ్ఞః పరిశ్రుతః
వార్త్తికానాం కథయతాం స మే మర్మాణి కృంతతి ॥23॥

ఏవమధార్మికాః పాపాః పాంచాలా భిన్నసేతవః
తానేవం భిన్నమర్యాదాన్కిం భవాన్న విగర్హతి ॥24॥

పితృహంతౄనహం హత్వా పాంచాలాన్నిశి సౌప్తికే
కామం కీటః పతంగో వా జన్మ ప్రాప్య భవామి వై ॥25॥

త్వరే చాహమనేనాద్య యదిదం మే చికీర్షితం
తస్య మే త్వరమాణస్య కుతో నిద్రా కుతః సుఖం ॥26॥

న స జాతః పుమాఀల్లోకే కశ్చిన్న చ భవిష్యతి
యో మే వ్యావర్తయేదేతాం వధే తేషాం కృతాం మతిం ॥27॥

సంజయ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా మహారాజ ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
ఏకాంతే యోజయిత్వాశ్వాన్ప్రాయాదభిముఖః పరాన్ ॥28॥

తమబ్రూతాం మహాత్మానౌ భోజశారద్వతావుభౌ
కిమయం స్యందనో యుక్తః కిం చ కార్యం చికీర్షితం ॥29॥

ఏకసార్థం ప్రయాతౌ స్వస్త్వయా సహ నరర్షభ
సమదుఃఖసుఖౌ చైవ నావాం శంకితుమర్హసి ॥30॥

అశ్వత్థామా తు సంక్రుద్ధః పితుర్వధమనుస్మరన్
తాభ్యాం తథ్యం తదాచఖ్యౌ యదస్యాత్మచికీర్షితం ॥31॥

హత్వా శతసహస్రాణి యోధానాం నిశితైః శరైః
న్యస్తశస్త్రో మమ పితా ధృష్టద్యుమ్నేన పాతితః ॥32॥

తం తథైవ హనిష్యామి న్యస్తవర్మాణమద్య వై
పుత్రం పాంచాలరాజస్య పాపం పాపేన కర్మణా ॥33॥

కథం చ నిహతః పాపః పాంచాలః పశువన్మయా
శస్త్రాహవజితాం లోకాన్ప్రాప్నుయాదితి మే మతిః ॥34॥

క్షిప్రం సంనద్ధకవచౌ సఖడ్గావాత్తకార్ముకౌ
సమాస్థాయ ప్రతీక్షేతాం రథవర్యౌ పరంతపౌ ॥35॥

ఇత్యుక్త్వా రథమాస్థాయ ప్రాయాదభిముఖః పరాన్
తమన్వగాత్కృపో రాజన్కృతవర్మా చ సాత్వతః ॥36॥

తే ప్రయాతా వ్యరోచంత పరానభిముఖాస్త్రయః
హూయమానా యథా యజ్ఞే సమిద్ధా హవ్యవాహనాః ॥37॥

యయుశ్చ శిబిరం తేషాం సంప్రసుప్తజనం విభో
ద్వారదేశం తు సంప్రాప్య ద్రౌణిస్తస్థౌ రథోత్తమే ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ద్వారదేశే తతో ద్రౌణిమవస్థితమవేక్ష్య తౌ
అకుర్వతాం భోజకృపౌ కిం సంజయ వదస్వ మే ॥1॥

సంజయ ఉవాచ

కృతవర్మాణమామంత్ర్య కృపం చ స మహారథం
ద్రౌణిర్మన్యుపరీతాత్మా శిబిరద్వారమాసదత్ ॥2॥

తత్ర భూతం మహాకాయం చంద్రార్కసదృశద్యుతిం
సోఽపశ్యద్ద్వారమావృత్య తిష్ఠంతం లోమహర్షణం ॥3॥

వసానం చర్మ వైయాఘ్రం మహారుధిరవిస్రవం
కృష్ణాజినోత్తరాసంగం నాగయజ్ఞోపవీతినం ॥4॥

బాహుభిః స్వాయతైః పీనైర్నానాప్రహరణోద్యతైః
బద్ధాంగదమహాసర్పం జ్వాలామాలాకులాననం ॥5॥

దంష్ట్రాకరాలవదనం వ్యాదితాస్యం భయావహం
నయనానాం సహస్రైశ్చ విచిత్రైరభిభూషితం ॥6॥

నైవ తస్య వపుః శక్యం ప్రవక్తుం వేష ఏవ వా
సర్వథా తు తదాలక్ష్య స్ఫుటేయురపి పర్వతాః ॥7॥

తస్యాస్యాన్నాసికాభ్యాం చ శ్రవణాభ్యాం చ సర్వశః
తేభ్యశ్చాక్షిసహస్రేభ్యః ప్రాదురాసన్మహార్చిషః ॥8॥

తథా తేజోమరీచిభ్యః శంఖచక్రగదాధరాః
ప్రాదురాసన్హృషీకేశాః శతశోఽథ సహస్రశః ॥9॥

తదత్యద్భుతమాలోక్య భూతం లోకభయంకరం
ద్రౌణిరవ్యథితో దివ్యైరస్త్రవర్షైరవాకిరత్ ॥10॥

ద్రౌణిముక్తాఞ్శరాంస్తాంస్తు తద్భూతం మహదగ్రసత్
ఉదధేరివ వార్యోఘాన్పావకో వడవాముఖః ॥11॥

అశ్వత్థామా తు సంప్రేక్ష్య తాఞ్శరౌఘాన్నిరర్థకాన్
రథశక్తిం ముమోచాస్మై దీప్తామగ్నిశిఖామివ ॥12॥

సా తదాహత్య దీప్తాగ్రా రథశక్తిరశీర్యత
యుగాంతే సూర్యమాహత్య మహోల్కేవ దివశ్చ్యుతా ॥13॥

అథ హేమత్సరుం దివ్యం ఖడ్గమాకాశవర్చసం
కోశాత్సముద్బబర్హాశు బిలాద్దీప్తమివోరగం ॥14॥

తతః ఖడ్గవరం ధీమాన్భూతాయ ప్రాహిణోత్తదా
స తదాసాద్య భూతం వై విలయం తూలవద్యయౌ ॥15॥

తతః స కుపితో ద్రౌణిరింద్రకేతునిభాం గదాం
జ్వలంతీం ప్రాహిణోత్తస్మై భూతం తామపి చాగ్రసత్ ॥16॥

తతః సర్వాయుధాభావే వీక్షమాణస్తతస్తతః
అపశ్యత్కృతమాకాశమనాకాశం జనార్దనైః ॥17॥

తదద్భుతతమం దృష్ట్వా ద్రోణపుత్రో నిరాయుధః
అబ్రవీదభిసంతప్తః కృపవాక్యమనుస్మరన్ ॥18॥

బ్రువతామప్రియం పథ్యం సుహృదాం న శృణోతి యః
స శోచత్యాపదం ప్రాప్య యథాహమతివర్త్య తౌ॥19॥

శాస్త్రదృష్టానవధ్యాన్యః సమతీత్య జిఘాంసతి
స పథః ప్రచ్యుతో ధర్మ్యాత్కుపథం ప్రతిపద్యతే॥20॥

గోబ్రాహ్మణనృపస్త్రీషు సఖ్యుర్మాతుర్గురోస్తథా
వృద్ధబాలజడాంధేషు సుప్తభీతోత్థితేషు చ॥21॥

మత్తోన్మత్తప్రమత్తేషు న శస్త్రాణ్యుపధారయేత్
ఇత్యేవం గురుభిః పూర్వముపదిష్టం నృణాం సదా॥22॥

సోఽహముత్క్రమ్య పంథానం శాస్త్రదృష్టం సనాతనం
అమార్గేణైవమారభ్య ఘోరామాపదమాగతః॥23॥

తాం చాపదం ఘోరతరాం ప్రవదంతి మనీషిణః
యదుద్యమ్య మహత్కృత్యం భయాదపి నివర్తతే॥24॥

అశక్యం చైవ కః కర్తుం శక్తః శక్తిబలాదిహ
న హి దైవాద్గరీయో వై మానుషం కర్మ కథ్యతే॥25॥

మానుషం కుర్వతః కర్మ యది దైవాన్న సిధ్యతి
స పథః ప్రచ్యుతో ధర్మ్యాద్విపదం ప్రతిపద్యతే॥26॥

ప్రతిఘాతం హ్యవిజ్ఞాతం ప్రవదంతి మనీషిణః
యదారభ్య క్రియాం కాంచిద్భయాదిహ నివర్తతే॥27॥

తదిదం దుష్ప్రణీతేన భయం మాం సముపస్థితం
న హి ద్రోణసుతః సంఖ్యే నివర్తేత కథంచన॥28॥

ఇదం చ సుమహద్భూతం దైవదండమివోద్యతం
న చైతదభిజానామి చింతయన్నపి సర్వథా॥29॥

ధ్రువం యేయమధర్మే మే ప్రవృత్తా కలుషా మతిః
తస్యాః ఫలమిదం ఘోరం ప్రతిఘాతాయ దృశ్యతే॥30॥

తదిదం దైవవిహితం మమ సంఖ్యే నివర్తనం
నాన్యత్ర దైవాదుద్యంతుమిహ శక్యం కథంచన॥31॥

సోఽహమద్య మహాదేవం ప్రపద్యే శరణం ప్రభుం
దైవదండమిమం ఘోరం స హి మే నాశయిష్యతి॥32॥

కపర్దినం ప్రపద్యాథ దేవదేవముమాపతిం
కపాలమాలినం రుద్రం భగనేత్రహరం హరం॥33॥

స హి దేవోఽత్యగాద్దేవాంస్తపసా విక్రమేణ చ
తస్మాచ్ఛరణమభ్యేష్యే గిరిశం శూలపాణినం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

సంజయ ఉవాచ

స ఏవం చింతయిత్వా తు ద్రోణపుత్రో విశాం పతే
అవతీర్య రథోపస్థాద్దధ్యౌ సంప్రయతః స్థితః॥1॥

ద్రౌణిరువాచ

ఉగ్రం స్థాణుం శివం రుద్రం శర్వమీశానమీశ్వరం
గిరిశం వరదం దేవం భవం భావనమవ్యయం ||2||

శితికంఠమజం శక్రం క్రథం క్రతుహరం హరం
విశ్వరూపం విరూపాక్షం బహురూపముమాపతిం ||3||

శ్మశానవాసినం దృప్తం మహాగణపతిం ప్రభుం
ఖట్వాంగధారిణం ముండం జటిలం బ్రహ్మచారిణం ||4||

మనసాప్యసుచింత్యేన దుష్కరేణాల్పచేతసా
సోఽహమాత్మోపహారేణ యక్ష్యే త్రిపురఘాతినం ||5||

స్తుతం స్తుత్యం స్తూయమానమమోఘం చర్మవాససం
విలోహితం నీలకంఠమపృక్తం దుర్నివారణం ||6||

శుక్రం విశ్వసృజం బ్రహ్మ బ్రహ్మచారిణమేవ చ
వ్రతవంతం తపోనిత్యమనంతం తపతాం గతిం ||7||

బహురూపం గణాధ్యక్షం త్ర్యక్షం పారిషదప్రియం
గణాధ్యక్షేక్షితముఖం గౌరీహృదయవల్లభం ||8||

కుమారపితరం పింగం గోవృషోత్తమవాహనం
తనువాససమత్యుగ్రముమాభూషణతత్పరం ||9||

పరం పరేభ్యః పరమం పరం యస్మాన్న విద్యతే
ఇష్వస్త్రోత్తమభర్తారం దిగంతం చైవ దక్షిణం ||10||

హిరణ్యకవచం దేవం చంద్రమౌలివిభూషితం
ప్రపద్యే శరణం దేవం పరమేణ సమాధినా ||11||

ఇమాం చాప్యాపదం ఘోరాం తరామ్యద్య సుదుస్తరాం
సర్వభూతోపహారేణ యక్ష్యేఽహం శుచినా శుచిం ||12||

ఇతి తస్య వ్యవసితం జ్ఞాత్వా త్యాగాత్మకం మనః
పురస్తాత్కాంచనీ వేదిః ప్రాదురాసీన్మహాత్మనః ||13||

తస్యాం వేద్యాం తదా రాజంశ్చిత్రభానురజాయత
ద్యాం దిశో విదిశః ఖం చ జ్వాలాభిరభిపూరయన్ ||14||

దీప్తాస్యనయనాశ్చాత్ర నైకపాదశిరోభుజాః
ద్విపశైలప్రతీకాశాః ప్రాదురాసన్మహాననాః ||15||

శ్వవరాహోష్ట్రరూపాశ్చ హయగోమాయుగోముఖాః
ఋక్షమార్జారవదనా వ్యాఘ్రద్వీపిముఖాస్తథా ||16||

కాకవక్త్రాః ప్లవముఖాః శుకవక్త్రాస్తథైవ చ
మహాజగరవక్త్రాశ్చ హంసవక్త్రాః సితప్రభాః ||17||

దార్వాఘాటముఖాశ్చైవ చాషవక్త్రాశ్చ భారత
కూర్మనక్రముఖాశ్చైవ శిశుమారముఖాస్తథా ||18||

మహామకరవక్త్రాశ్చ తిమివక్త్రాస్తథైవ చ
హరివక్త్రాః క్రౌంచముఖాః కపోతేభముఖాస్తథా ||19||

పారావతముఖాశ్చైవ మద్గువక్త్రాస్తథైవ చ
పాణికర్ణాః సహస్రాక్షాస్తథైవ చ శతోదరాః ||20||

నిర్మాంసాః కోకవక్త్రాశ్చ శ్యేనవక్త్రాశ్చ భారత
తథైవాశిరసో రాజన్నృక్షవక్త్రాశ్చ భీషణాః ||21||

ప్రదీప్తనేత్రజిహ్వాశ్చ జ్వాలావక్త్రాస్తథైవ చ
మేషవక్త్రాస్తథైవాన్యే తథా ఛాగముఖా నృప॥22॥

శంఖాభాః శంఖవక్త్రాశ్చ శంఖకర్ణాస్తథైవ చ
శంఖమాలాపరికరాః శంఖధ్వనిసమస్వనాః॥23॥

జటాధరాః పంచశిఖాస్తథా ముండాః కృశోదరాః
చతుర్దంష్ట్రాశ్చతుర్జిహ్వాః శంకుకర్ణాః కిరీటినః॥24॥

మౌలీధరాశ్చ రాజేంద్ర తథాకుంచితమూర్ధజాః
ఉష్ణీషిణో ముకుటినశ్చారువక్త్రాః స్వలంకృతాః॥25॥

పద్మోత్పలాపీడధరాస్తథా కుముదధారిణః
మాహాత్మ్యేన చ సంయుక్తాః శతశోఽథ సహస్రశః॥26॥

శతఘ్నీచక్రహస్తాశ్చ తథా ముసలపాణయః
భుశుండీపాశహస్తాశ్చ గదాహస్తాశ్చ భారత॥27॥

పృష్ఠేషు బద్ధేషుధయశ్చిత్రబాణా రణోత్కటాః
సధ్వజాః సపతాకాశ్చ సఘంటాః సపరశ్వధాః॥28॥

మహాపాశోద్యతకరాస్తథా లగుడపాణయః
స్థూణాహస్తాః ఖడ్గహస్తాః సర్పోచ్ఛ్రితకిరీటినః
మహాసర్పాంగదధరాశ్చిత్రాభరణధారిణః॥29॥

రజోధ్వస్తాః పంకదిగ్ధాః సర్వే శుక్లాంబరస్రజః
నీలాంగాః కమలాంగాశ్చ ముండవక్త్రాస్తథైవ చ॥30॥

భేరీశంఖమృదంగాంస్తే ఝర్ఝరానకగోముఖాన్
అవాదయన్పారిషదాః ప్రహృష్టాః కనకప్రభాః॥31॥

గాయమానాస్తథైవాన్యే నృత్యమానాస్తథాపరే
లంఘయంతః ప్లవంతశ్చ వల్గంతశ్చ మహాబలాః॥32॥

ధావంతో జవనాశ్చండాః పవనోద్ధూతమూర్ధజాః
మత్తా ఇవ మహానాగా వినదంతో ముహుర్ముహుః॥33॥

సుభీమా ఘోరరూపాశ్చ శూలపట్టిశపాణయః
నానావిరాగవసనాశ్చిత్రమాల్యానులేపనాః॥34॥

రత్నచిత్రాంగదధరాః సముద్యతకరాస్తథా
హంతారో ద్విషతాం శూరాః ప్రసహ్యాసహ్యవిక్రమాః॥35॥

పాతారోఽసృగ్వసాద్యానాం మాంసాంత్రకృతభోజనాః
చూడాలాః కర్ణికాలాశ్చ ప్రకృశాః పిఠరోదరాః॥36॥

అతిహ్రస్వాతిదీర్ఘాశ్చ ప్రబలాశ్చాతిభైరవాః
వికటాః కాలలంబోష్ఠా బృహచ్ఛేఫాస్థిపిండికాః॥37॥

మహార్హనానాముకుటా ముండాశ్చ జటిలాః పరే
సార్కేందుగ్రహనక్షత్రాం ద్యాం కుర్యుర్యే మహీతలే॥38॥

ఉత్సహేరంశ్చ యే హంతుం భూతగ్రామం చతుర్విధం
యే చ వీతభయా నిత్యం హరస్య భ్రుకుటీభటాః॥39॥

కామకారకరాః సిద్ధాస్త్రైలోక్యస్యేశ్వరేశ్వరాః
నిత్యానందప్రముదితా వాగీశా వీతమత్సరాః॥40॥

ప్రాప్యాష్టగుణమైశ్వర్యం యే న యాంతి చ విస్మయం
యేషాం విస్మయతే నిత్యం భగవాన్కర్మభిర్హరః॥41॥

మనోవాక్కర్మభిర్భక్తైర్నిత్యమారాధితశ్చ యైః
మనోవాక్కర్మభిర్భక్తాన్పాతి పుత్రానివౌరసాన్॥42॥

పిబంతోఽసృగ్వసాస్త్వన్యే క్రుద్ధా బ్రహ్మద్విషాం సదా
చతుర్వింశాత్మకం సోమం యే పిబంతి చ నిత్యదా॥43॥

శ్రుతేన బ్రహ్మచర్యేణ తపసా చ దమేన చ
యే సమారాధ్య శూలాంకం భవసాయుజ్యమాగతాః॥44॥

యైరాత్మభూతైర్భగవాన్పార్వత్యా చ మహేశ్వరః
సహ భూతగణాన్భుంక్తే భూతభవ్యభవత్ప్రభుః॥45॥

నానావిచిత్రహసితక్ష్వేడితోత్కృష్టగర్జితైః
సంనాదయంతస్తే విశ్వమశ్వత్థామానమభ్యయుః॥46॥

సంస్తువంతో మహాదేవం భాః కుర్వాణాః సువర్చసః
వివర్ధయిషవో ద్రౌణేర్మహిమానం మహాత్మనః॥47॥

జిజ్ఞాసమానాస్తత్తేజః సౌప్తికం చ దిదృక్షవః
భీమోగ్రపరిఘాలాతశూలపట్టిశపాణయః
ఘోరరూపాః సమాజగ్ముర్భూతసంఘాః సమంతతః॥48॥

జనయేయుర్భయం యే స్మ త్రైలోక్యస్యాపి దర్శనాత్
తాన్ప్రేక్షమాణోఽపి వ్యథాం న చకార మహాబలః॥49॥

అథ ద్రౌణిర్ధనుష్పాణిర్బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
స్వయమేవాత్మనాత్మానముపహారముపాహరత్॥50॥

ధనూంషి సమిధస్తత్ర పవిత్రాణి శితాః శరాః
హవిరాత్మవతశ్చాత్మా తస్మిన్భారత కర్మణి॥51॥

తతః సౌమ్యేన మంత్రేణ ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
ఉపహారం మహామన్యురథాత్మానముపాహరత్॥52॥

తం రుద్రం రౌద్రకర్మాణం రౌద్రైః కర్మభిరచ్యుతం
అభిష్టుత్య మహాత్మానమిత్యువాచ కృతాంజలిః॥53॥

ఇమమాత్మానమద్యాహం జాతమాంగిరసే కులే
అగ్నౌ జుహోమి భగవన్ప్రతిగృహ్ణీష్వ మాం బలిం॥54॥

భవద్భక్త్యా మహాదేవ పరమేణ సమాధినా
అస్యామాపది విశ్వాత్మన్నుపాకుర్మి తవాగ్రతః॥55॥

త్వయి సర్వాణి భూతాని సర్వభూతేషు చాసి వై
గుణానాం హి ప్రధానానామేకత్వం త్వయి తిష్ఠతి॥56॥

సర్వభూతాశయ విభో హవిర్భూతముపస్థితం
ప్రతిగృహాణ మాం దేవ యద్యశక్యాః పరే మయా॥57॥

ఇత్యుక్త్వా ద్రౌణిరాస్థాయ తాం వేదీం దీప్తపావకాం
సంత్యక్తాత్మా సమారుహ్య కృష్ణవర్త్మన్యుపావిశత్॥58॥

తమూర్ధ్వబాహుం నిశ్చేష్టం దృష్ట్వా హవిరుపస్థితం
అబ్రవీద్భగవాన్సాక్షాన్మహాదేవో హసన్నివ॥59॥

సత్యశౌచార్జవత్యాగైస్తపసా నియమేన చ
క్షాంత్యా భక్త్యా చ ధృత్యా చ బుద్ధ్యా చ వచసా తథా॥60॥

యథావదహమారాద్ధః కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా
తస్మాదిష్టతమః కృష్ణాదన్యో మమ న విద్యతే॥61॥

కుర్వతా తస్య సంమానం త్వాం చ జిజ్ఞాసతా మయా
పాంచాలాః సహసా గుప్తా మాయాశ్చ బహుశః కృతాః||62||

కృతస్తస్యైష సంమానః పాంచాలాన్రక్షతా మయా
అభిభూతాస్తు కాలేన నైషామద్యాస్తి జీవితం||63||

ఏవముక్త్వా మహేష్వాసం భగవానాత్మనస్తనుం
ఆవివేశ దదౌ చాస్మై విమలం ఖడ్గముత్తమం||64||

అథావిష్టో భగవతా భూయో జజ్వాల తేజసా
వర్ష్మవాంశ్చాభవద్యుద్ధే దేవసృష్టేన తేజసా||65||

తమదృశ్యాని భూతాని రక్షాంసి చ సమాద్రవన్
అభితః శత్రుశిబిరం యాంతం సాక్షాదివేశ్వరం||66||

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తథా ప్రయాతే శిబిరం ద్రోణపుత్రే మహారథే
కచ్చిత్కృపశ్చ భోజశ్చ భయార్తౌ న న్యవర్తతాం||1||

కచ్చిన్న వారితౌ క్షుద్రై రక్షిభిర్నోపలక్షితౌ
అసహ్యమితి వా మత్వా న నివృత్తౌ మహారథౌ||2||

కచ్చిత్ప్రమథ్య శిబిరం హత్వా సోమకపాండవాన్
దుర్యోధనస్య పదవీం గతౌ పరమికాం రణే||3||

పాంచాలైర్వా వినిహతౌ కచ్చిన్నాస్వపతాం క్షితౌ
కచ్చిత్తాభ్యాం కృతం కర్మ తన్మమాచక్ష్వ సంజయ||4||

సంజయ ఉవాచ

తస్మిన్ప్రయాతే శిబిరం ద్రోణపుత్రే మహాత్మని
కృపశ్చ కృతవర్మా చ శిబిరద్వార్యతిష్ఠతాం||5||

అశ్వత్థామా తు తౌ దృష్ట్వా యత్నవంతౌ మహారథౌ
ప్రహృష్టః శనకై రాజన్నిదం వచనమబ్రవీత్||6||

యత్తౌ భవంతౌ పర్యాప్తౌ సర్వక్షత్రస్య నాశనే
కిం పునర్యోధశేషస్య ప్రసుప్తస్య విశేషతః||7||

అహం ప్రవేక్ష్యే శిబిరం చరిష్యామి చ కాలవత్
యథా న కశ్చిదపి మే జీవన్ముచ్యేత మానవః||8||

ఇత్యుక్త్వా ప్రావిశద్ద్రౌణిః పార్థానాం శిబిరం మహత్
అద్వారేణాభ్యవస్కంద్య విహాయ భయమాత్మనః||9||

స ప్రవిశ్య మహాబాహురుద్దేశజ్ఞశ్చ తస్య హ
ధృష్టద్యుమ్నస్య నిలయం శనకైరభ్యుపాగమత్||10||

తే తు కృత్వా మహత్కర్మ శ్రాంతాశ్చ బలవద్రణే
ప్రసుప్తా వై సువిశ్వస్తాః స్వసైన్యపరివారితాః||11||

అథ ప్రవిశ్య తద్వేశ్మ ధృష్టద్యుమ్నస్య భారత
పాంచాల్యం శయనే ద్రౌణిరపశ్యత్సుప్తమంతికాత్||12||

క్షౌమావదాతే మహతి స్పర్ధ్యాస్తరణసంవృతే
మాల్యప్రవరసంయుక్తే ధూపైశ్చూర్ణైశ్చ వాసితే॥13॥

తం శయానం మహాత్మానం విస్రబ్ధమకుతోభయం
ప్రాబోధయత పాదేన శయనస్థం మహీపతే॥14॥

స బుద్ధ్వా చరణస్పర్శముత్థాయ రణదుర్మదః
అభ్యజానదమేయాత్మా ద్రోణపుత్రం మహారథం॥15॥

తముత్పతంతం శయనాదశ్వత్థామా మహాబలః
కేశేష్వాలంబ్య పాణిభ్యాం నిష్పిపేష మహీతలే॥16॥

స బలాత్తేన నిష్పిష్టః సాధ్వసేన చ భారత
నిద్రయా చైవ పాంచాల్యో నాశకచ్చేష్టితుం తదా॥17॥

తమాక్రమ్య తదా రాజన్కంఠే చోరసి చోభయోః
నదంతం విస్ఫురంతం చ పశుమారమమారయత్॥18॥

తుదన్నఖైస్తు స ద్రౌణిం నాతివ్యక్తముదాహరత్
ఆచార్యపుత్ర శస్త్రేణ జహి మా మా చిరం కృథాః
త్వత్కృతే సుకృతాల్లోకాన్గచ్ఛేయం ద్విపదాం వర॥19॥

తస్యావ్యక్తాం తు తాం వాచం సంశ్రుత్య ద్రౌణిరబ్రవీత్
ఆచార్యఘాతినాం లోకా న సంతి కులపాంసన
తస్మాచ్ఛస్త్రేణ నిధనం న త్వమర్హసి దుర్మతే॥20॥

ఏవం బ్రువాణస్తం వీరం సింహో మత్తమివ ద్విపం
మర్మస్వభ్యవధీత్క్రుద్ధః పాదాష్ఠీలైః సుదారుణైః॥21॥

తస్య వీరస్య శబ్దేన మార్యమాణస్య వేశ్మని
అబుధ్యంత మహారాజ స్త్రియో యే చాస్య రక్షిణః॥22॥

తే దృష్ట్వా వర్ష్మవంతం తమతిమానుషవిక్రమం
భూతమేవ వ్యవస్యంతో న స్మ ప్రవ్యాహరన్భయాత్॥23॥

తం తు తేనాభ్యుపాయేన గమయిత్వా యమక్షయం
అధ్యతిష్ఠత్స తేజస్వీ రథం ప్రాప్య సుదర్శనం॥24॥

స తస్య భవనాద్రాజన్నిష్క్రమ్యానాదయందిశః
రథేన శిబిరం ప్రాయాజ్జిఘాంసుర్ద్విషతో బలీ॥25॥

అపక్రాంతే తతస్తస్మింద్రోణపుత్రే మహారథే
సహ తై రక్షిభిః సర్వైః ప్రణేదుర్యోషితస్తదా॥26॥

రాజానం నిహతం దృష్ట్వా భృశం శోకపరాయణాః
వ్యాక్రోశన్క్షత్రియాః సర్వే ధృష్టద్యుమ్నస్య భారత॥27॥

తాసాం తు తేన శబ్దేన సమీపే క్షత్రియర్షభాః
క్షిప్రం చ సమనహ్యంత కిమేతదితి చాబ్రువన్॥28॥

స్త్రియస్తు రాజన్విత్రస్తా భారద్వాజం నిరీక్ష్య తం
అబ్రువందీనకంఠేన క్షిప్రమాద్రవతేతి వై॥29॥

రాక్షసో వా మనుష్యో వా నైనం జానీమహే వయం
హత్వా పాంచాలరాజం యో రథమారుహ్య తిష్ఠతి॥30॥

తతస్తే యోధముఖ్యాస్తం సహసా పర్యవారయన్
స తానాపతతః సర్వాన్రుద్రాస్త్రేణ వ్యపోథయత్॥31॥

ధృష్టద్యుమ్నం చ హత్వా స తాంశ్చైవాస్య పదానుగాన్
అపశ్యచ్ఛయనే సుప్తముత్తమౌజసమంతికే॥32॥

తమప్యాక్రమ్య పాదేన కంఠే చోరసి చౌజసా
తథైవ మారయామాస వినర్దంతమరిందమం॥33॥

యుధామన్యుస్తు సంప్రాప్తో మత్త్వా తం రక్షసా హతం
గదాముద్యమ్య వేగేన హృది ద్రౌణిమతాడయత్॥34॥

తమభిద్రుత్య జగ్రాహ క్షితౌ చైనమపాతయత్
విస్ఫురంతం చ పశువత్తథైవైనమమారయత్॥35॥

తథా స వీరో హత్వా తం తతోఽన్యాన్సముపాద్రవత్
సంసుప్తానేవ రాజేంద్ర తత్ర తత్ర మహారథాన్
స్ఫురతో వేపమానాంశ్చ శమితేవ పశూన్మఖే॥36॥

తతో నిస్త్రింశమాదాయ జఘానాన్యాన్పృథగ్జనాన్
భాగశో విచరన్మార్గానసియుద్ధవిశారదః॥37॥

తథైవ గుల్మే సంప్రేక్ష్య శయానాన్మధ్యగౌల్మికాన్
శ్రాంతాన్న్యస్తాయుధాన్సర్వాన్క్షణేనైవ వ్యపోథయత్॥38॥

యోధానశ్వాంద్విపాంశ్చైవ ప్రాచ్ఛినత్స వరాసినా
రుధిరోక్షితసర్వాంగః కాలసృష్ట ఇవాంతకః॥39॥

విస్ఫురద్భిశ్చ తైర్ద్రౌణిర్నిస్త్రింశస్యోద్యమేన చ
ఆక్షేపేణ తథైవాసేస్త్రిధా రక్తోక్షితోఽభవత్॥40॥

తస్య లోహితసిక్తస్య దీప్తఖడ్గస్య యుధ్యతః
అమానుష ఇవాకారో బభౌ పరమభీషణః॥41॥

యే త్వజాగ్రత కౌరవ్య తేఽపి శబ్దేన మోహితాః
నిరీక్ష్యమాణా అన్యోన్యం ద్రౌణిం దృష్ట్వా ప్రవివ్యథుః॥42॥

తద్రూపం తస్య తే దృష్ట్వా క్షత్రియాః శత్రుకర్శనాః
రాక్షసం మన్యమానాస్తం నయనాని న్యమీలయన్॥43॥

స ఘోరరూపో వ్యచరత్కాలవచ్ఛిబిరే తతః
అపశ్యద్ద్రౌపదీపుత్రానవశిష్టాంశ్చ సోమకాన్॥44॥

తేన శబ్దేన విత్రస్తా ధనుర్హస్తా మహారథాః
ధృష్టద్యుమ్నం హతం శ్రుత్వా ద్రౌపదేయా విశాం పతే
అవాకిరఞ్శరవ్రాతైర్భారద్వాజమభీతవత్॥45॥

తతస్తేన నినాదేన సంప్రబుద్ధాః ప్రభద్రకాః
శిలీముఖైః శిఖండీ చ ద్రోణపుత్రం సమార్దయన్॥46॥

భారద్వాజస్తు తాందృష్ట్వా శరవర్షాణి వర్షతః
ననాద బలవన్నాదం జిఘాంసుస్తాన్సుదుర్జయాన్॥47॥

తతః పరమసంక్రుద్ధః పితుర్వధమనుస్మరన్
అవరుహ్య రథోపస్థాత్త్వరమాణోఽభిదుద్రువే॥48॥

సహస్రచంద్రం విపులం గృహీత్వా చర్మ సంయుగే
ఖడ్గం చ విపులం దివ్యం జాతరూపపరిష్కృతం
ద్రౌపదేయానభిద్రుత్య ఖడ్గేన వ్యచరద్బలీ॥49॥

తతః స నరశార్దూలః ప్రతివింధ్యం తమాహవే
కుక్షిదేశేఽవధీద్రాజన్స హతో న్యపతద్భువి॥50॥

ప్రాసేన విద్ధ్వా ద్రౌణిం తు సుతసోమః ప్రతాపవాన్
పునశ్చాసిం సముద్యమ్య ద్రోణపుత్రముపాద్రవత్॥51॥

సుతసోమస్య సాసిం తు బాహుం ఛిత్త్వా నరర్షభః
పునరభ్యహనత్పార్శ్వే స భిన్నహృదయోఽపతత్॥52॥

నాకులిస్తు శతానీకో రథచక్రేణ వీర్యవాన్
దోర్భ్యాముత్క్షిప్య వేగేన వక్షస్యేనమతాడయత్॥53॥

అతాడయచ్ఛతానీకం ముక్తచక్రం ద్విజస్తు సః
స విహ్వలో యయౌ భూమిం తతోఽస్యాపాహరచ్ఛిరః॥54॥

శ్రుతకర్మా తు పరిఘం గృహీత్వా సమతాడయత్
అభిద్రుత్య తతో ద్రౌణిం సవ్యే స ఫలకే భృశం॥55॥

స తు తం శ్రుతకర్మాణమాస్యే జఘ్నే వరాసినా
స హతో న్యపతద్భూమౌ విమూఢో వికృతాననః॥56॥

తేన శబ్దేన వీరస్తు శ్రుతకీర్తిర్మహాధనుః
అశ్వత్థామానమాసాద్య శరవర్షైరవాకిరత్॥57॥

తస్యాపి శరవర్షాణి చర్మణా ప్రతివార్య సః
సకుండలం శిరః కాయాద్భ్రాజమానమపాహరత్॥58॥

తతో భీష్మనిహంతా తం సహ సర్వైః ప్రభద్రకైః
అహనత్సర్వతో వీరం నానాప్రహరణైర్బలీ
శిలీముఖేన చాప్యేనం భ్రువోర్మధ్యే సమార్దయత్॥59॥

స తు క్రోధసమావిష్టో ద్రోణపుత్రో మహాబలః
శిఖండినం సమాసాద్య ద్విధా చిచ్ఛేద సోఽసినా॥60॥

శిఖండినం తతో హత్వా క్రోధావిష్టః పరంతపః
ప్రభద్రకగణాన్సర్వానభిదుద్రావ వేగవాన్
యచ్చ శిష్టం విరాటస్య బలం తచ్చ సమాద్రవత్॥61॥

ద్రుపదస్య చ పుత్రాణాం పౌత్రాణాం సుహృదామపి
చకార కదనం ఘోరం దృష్ట్వా దృష్ట్వా మహాబలః॥62॥

అన్యానన్యాంశ్చ పురుషానభిసృత్యాభిసృత్య చ
న్యకృంతదసినా ద్రౌణిరసిమార్గవిశారదః॥63॥

కాలీం రక్తాస్యనయనాం రక్తమాల్యానులేపనాం
రక్తాంబరధరామేకాం పాశహస్తాం శిఖండినీం॥64॥

దదృశుః కాలరాత్రిం తే స్మయమానామవస్థితాం
నరాశ్వకుంజరాన్పాశైర్బద్ధ్వా ఘోరైః ప్రతస్థుషీం
హరంతీం వివిధాన్ప్రేతాన్పాశబద్ధాన్విమూర్ధజాన్॥65॥

స్వప్నే సుప్తాన్నయంతీం తాం రాత్రిష్వన్యాసు మారిష
దదృశుర్యోధముఖ్యాస్తే ఘ్నంతం ద్రౌణిం చ నిత్యదా॥66॥

యతః ప్రవృత్తః సంగ్రామః కురుపాండవసేనయోః
తతః ప్రభృతి తాం కృత్యామపశ్యంద్రౌణిమేవ చ॥67॥

తాంస్తు దైవహతాన్పూర్వం పశ్చాద్ద్రౌణిర్న్యపాతయత్
త్రాసయన్సర్వభూతాని వినదన్భైరవాన్రవాన్॥68॥

తదనుస్మృత్య తే వీరా దర్శనం పౌర్వకాలికం
ఇదం తదిత్యమన్యంత దైవేనోపనిపీడితాః॥69॥

తతస్తేన నినాదేన ప్రత్యబుధ్యంత ధన్వినః
శిబిరే పాండవేయానాం శతశోఽథ సహస్రశః॥70॥

సోఽచ్ఛినత్కస్యచిత్పాదౌ జఘనం చైవ కస్యచిత్
కాంశ్చిద్బిభేద పార్శ్వేషు కాలసృష్ట ఇవాంతకః॥71॥

అత్యుగ్రప్రతిపిష్టైశ్చ నదద్భిశ్చ భృశాతురైః
గజాశ్వమథితైశ్చాన్యైర్మహీ కీర్ణాభవత్ప్రభో॥72॥

క్రోశతాం కిమిదం కోఽయం కిం శబ్దః కిం ను కిం కృతం
ఏవం తేషాం తదా ద్రౌణిరంతకః సమపద్యత॥73॥

అపేతశస్త్రసంనాహాన్సంరబ్ధాన్పాండుసృంజయాన్
ప్రాహిణోన్మృత్యులోకాయ ద్రౌణిః ప్రహరతాం వరః॥74॥

తతస్తచ్ఛస్త్రవిత్రస్తా ఉత్పతంతో భయాతురాః
నిద్రాంధా నష్టసంజ్ఞాశ్చ తత్ర తత్ర నిలిల్యిరే॥75॥

ఊరుస్తంభగృహీతాశ్చ కశ్మలాభిహతౌజసః
వినదంతో భృశం త్రస్తాః సంన్యపేషన్పరస్పరం॥76॥

తతో రథం పునర్ద్రౌణిరాస్థితో భీమనిస్వనం
ధనుష్పాణిః శరైరన్యాన్ప్రైషయద్వై యమక్షయం॥77॥

పునరుత్పతతః కాంశ్చిద్దూరాదపి నరోత్తమాన్
శూరాన్సంపతతశ్చాన్యాన్కాలరాత్ర్యై న్యవేదయత్॥78॥

తథైవ స్యందనాగ్రేణ ప్రమథన్స విధావతి
శరవర్షైశ్చ వివిధైరవర్షచ్ఛాత్రవాంస్తతః॥79॥

పునశ్చ సువిచిత్రేణ శతచంద్రేణ చర్మణా
తేన చాకాశవర్ణేన తదాచరత సోఽసినా॥80॥

తథా స శిబిరం తేషాం ద్రౌణిరాహవదుర్మదః
వ్యక్షోభయత రాజేంద్ర మహాహ్రదమివ ద్విపః॥81॥

ఉత్పేతుస్తేన శబ్దేన యోధా రాజన్విచేతసః
నిద్రార్తాశ్చ భయార్తాశ్చ వ్యధావంత తతస్తతః॥82॥

విస్వరం చుక్రుశుశ్చాన్యే బహ్వాబద్ధం తథావదన్
న చ స్మ ప్రతిపద్యంతే శస్త్రాణి వసనాని చ॥83॥

విముక్తకేశాశ్చాప్యన్యే నాభ్యజానన్పరస్పరం
ఉత్పతంతః పరే భీతాః కేచిత్తత్ర తథాభ్రమన్
పురీషమసృజన్కేచిత్కేచిన్మూత్రం ప్రసుస్రువుః॥84॥

బంధనాని చ రాజేంద్ర సంఛిద్య తురగా ద్విపాః
సమం పర్యపతంశ్చాన్యే కుర్వంతో మహదాకులం॥85॥

తత్ర కేచిన్నరా భీతా వ్యలీయంత మహీతలే
తథైవ తాన్నిపతితానపింషన్గజవాజినః॥86॥

తస్మింస్తథా వర్తమానే రక్షాంసి పురుషర్షభ
తృప్తాని వ్యనదన్నుచ్చైర్ముదా భరతసత్తమ॥87॥

స శబ్దః ప్రేరితో రాజన్భూతసంఘైర్ముదా యుతైః
అపూరయద్దిశః సర్వా దివం చాపి మహాస్వనః॥88॥

తేషామార్తస్వరం శ్రుత్వా విత్రస్తా గజవాజినః
ముక్తాః పర్యపతన్రాజన్మృద్నంతః శిబిరే జనం॥89॥

తైస్తత్ర పరిధావద్భిశ్చరణోదీరితం రజః
అకరోచ్ఛిబిరే తేషాం రజన్యాం ద్విగుణం తమః॥90॥

తస్మింస్తమసి సంజాతే ప్రమూఢాః సర్వతో జనాః
నాజానన్పితరః పుత్రాన్భ్రాతౄన్భ్రాతర ఏవ చ॥91॥

గజా గజానతిక్రమ్య నిర్మనుష్యా హయా హయాన్
అతాడయంస్తథాభంజంస్తథామృద్నంశ్చ భారత॥92॥

తే భగ్నాః ప్రపతంతశ్చ నిఘ్నంతశ్చ పరస్పరం
న్యపాతయంత చ పరాన్పాతయిత్వా తథాపిషన్॥93॥

విచేతసః సనిద్రాశ్చ తమసా చావృతా నరాః
జఘ్నుః స్వానేవ తత్రాథ కాలేనాభిప్రచోదితాః॥94॥

త్యక్త్వా ద్వారాణి చ ద్వాఃస్థాస్తథా గుల్మాంశ్చ గౌల్మికాః
ప్రాద్రవంత యథాశక్తి కాందిశీకా విచేతసః॥95॥

విప్రనష్టాశ్చ తేఽన్యోన్యం నాజానంత తదా విభో
క్రోశంతస్తాత పుత్రేతి దైవోపహతచేతసః॥96॥

పలాయతాం దిశస్తేషాం స్వానప్యుత్సృజ్య బాంధవాన్
గోత్రనామభిరన్యోన్యమాక్రందంత తతో జనాః॥97॥

హాహాకారం చ కుర్వాణాః పృథివ్యాం శేరతే పరే
తాన్బుద్ధ్వా రణమత్తోఽసౌ ద్రోణపుత్రో వ్యపోథయత్॥98॥

తత్రాపరే వధ్యమానా ముహుర్ముహురచేతసః
శిబిరాన్నిష్పతంతి స్మ క్షత్రియా భయపీడితాః॥99॥

తాంస్తు నిష్పతతస్త్రస్తాఞ్శిబిరాంజీవితైషిణః
కృతవర్మా కృపశ్చైవ ద్వారదేశే నిజఘ్నతుః॥100॥

విశస్త్రయంత్రకవచాన్ముక్తకేశాన్కృతాంజలీన్
వేపమానాన్క్షితౌ భీతాన్నైవ కాంశ్చిదముంచతాం॥101॥

నాముచ్యత తయోః కశ్చిన్నిష్క్రాంతః శిబిరాద్బహిః
కృపస్య చ మహారాజ హార్దిక్యస్య చ దుర్మతేః॥102॥

భూయశ్చైవ చికీర్షంతౌ ద్రోణపుత్రస్య తౌ ప్రియం
త్రిషు దేశేషు దదతుః శిబిరస్య హుతాశనం॥103॥

తతః ప్రకాశే శిబిరే ఖడ్గేన పితృనందనః
అశ్వత్థామా మహారాజ వ్యచరత్కృతహస్తవత్॥104॥

కాంశ్చిదాపతతో వీరానపరాంశ్చ ప్రధావతః
వ్యయోజయత ఖడ్గేన ప్రాణైర్ద్విజవరో నరాన్॥105॥

కాంశ్చిద్యోధాన్స ఖడ్గేన మధ్యే సంఛిద్య వీర్యవాన్
అపాతయద్ద్రోణసుతః సంరబ్ధస్తిలకాండవత్॥106॥

వినదద్భిర్భృశాయస్తైర్నరాశ్వద్విరదోత్తమైః
పతితైరభవత్కీర్ణా మేదినీ భరతర్షభ॥107॥

మానుషాణాం సహస్రేషు హతేషు పతితేషు చ
ఉదతిష్ఠన్కబంధాని బహూన్యుత్థాయ చాపతన్॥108॥

సాయుధాన్సాంగదాన్బాహూన్నిచకర్త శిరాంసి చ
హస్తిహస్తోపమానూరూన్హస్తాన్పాదాంశ్చ భారత॥109॥

పృష్ఠచ్ఛిన్నాఞ్శిరశ్ఛిన్నాన్పార్శ్వచ్ఛిన్నాంస్తథాపరాన్
సమాసాద్యాకరోద్ద్రౌణిః కాంశ్చిచ్చాపి పరాఙ్ముఖాన్॥110॥

మధ్యకాయాన్నరానన్యాంశ్చిచ్ఛేదాన్యాంశ్చ కర్ణతః
అంసదేశే నిహత్యాన్యాన్కాయే ప్రావేశయచ్ఛిరః॥111॥

ఏవం విచరతస్తస్య నిఘ్నతః సుబహూన్నరాన్
తమసా రజనీ ఘోరా బభౌ దారుణదర్శనా॥112॥

కించిత్ప్రాణైశ్చ పురుషైర్హతైశ్చాన్యైః సహస్రశః
బహునా చ గజాశ్వేన భూరభూద్భీమదర్శనా॥113॥

యక్షరక్షఃసమాకీర్ణే రథాశ్వద్విపదారుణే
క్రుద్ధేన ద్రోణపుత్రేణ సంఛిన్నాః ప్రాపతన్భువి॥114॥

మాతౄరన్యే పితౄనన్యే భ్రాతౄనన్యే విచుక్రుశుః
కేచిదూచుర్న తత్క్రుద్ధైర్ధార్తరాష్ట్రైః కృతం రణే॥115॥

యత్కృతం నః ప్రసుప్తానాం రక్షోభిః క్రూరకర్మభిః
అసాంనిధ్యాద్ధి పార్థానామిదం నః కదనం కృతం॥116॥

న దేవాసురగంధర్వైర్న యక్షైర్న చ రాక్షసైః
శక్యో విజేతుం కౌంతేయో గోప్తా యస్య జనార్దనః॥117॥

బ్రహ్మణ్యః సత్యవాగ్దాంతః సర్వభూతానుకంపకః
న చ సుప్తం ప్రమత్తం వా న్యస్తశస్త్రం కృతాంజలిం
ధావంతం ముక్తకేశం వా హంతి పార్థో ధనంజయః॥118॥

తదిదం నః కృతం ఘోరం రక్షోభిః క్రూరకర్మభిః
ఇతి లాలప్యమానాః స్మ శేరతే బహవో జనాః॥119॥

స్తనతాం చ మనుష్యాణామపరేషాం చ కూజతాం
తతో ముహూర్తాత్ప్రాశామ్యత్స శబ్దస్తుములో మహాన్॥120॥

శోణితవ్యతిషిక్తాయాం వసుధాయాం చ భూమిప
తద్రజస్తుములం ఘోరం క్షణేనాంతరధీయత॥121॥

సంవేష్టమానానుద్విగ్నాన్నిరుత్సాహాన్సహస్రశః
న్యపాతయన్నరాన్క్రుద్ధః పశూన్పశుపతిర్యథా॥122॥

అన్యోన్యం సంపరిష్వజ్య శయానాంద్రవతోఽపరాన్
సంలీనాన్యుధ్యమానాంశ్చ సర్వాంద్రౌణిరపోథయత్॥123॥

దహ్యమానా హుతాశేన వధ్యమానాశ్చ తేన తే
పరస్పరం తదా యోధా అనయన్యమసాదనం॥124॥

తస్యా రజన్యాస్త్వర్ధేన పాండవానాం మహద్బలం
గమయామాస రాజేంద్ర ద్రౌణిర్యమనివేశనం॥125॥

నిశాచరాణాం సత్త్వానాం స రాత్రిర్హర్షవర్ధినీ
ఆసీన్నరగజాశ్వానాం రౌద్రీ క్షయకరీ భృశం॥126॥

తత్రాదృశ్యంత రక్షాంసి పిశాచాశ్చ పృథగ్విధాః
ఖాదంతో నరమాంసాని పిబంతః శోణితాని చ॥127॥

కరాలాః పింగలా రౌద్రాః శైలదంతా రజస్వలాః
జటిలా దీర్ఘసక్థాశ్చ పంచపాదా మహోదరాః॥128॥

పశ్చాదంగులయో రూక్షా విరూపా భైరవస్వనాః
ఘంటజానవోఽతిహ్రస్వాశ్చ నీలకంఠా విభీషణాః॥129॥

సపుత్రదారాః సుక్రూరా దుర్దర్శనసునిర్ఘృణాః
వివిధాని చ రూపాణి తత్రాదృశ్యంత రక్షసాం॥130॥

పీత్వా చ శోణితం హృష్టాః ప్రానృత్యన్గణశోఽపరే
ఇదం వరమిదం మేధ్యమిదం స్వాద్వితి చాబ్రువన్॥131॥

మేదోమజ్జాస్థిరక్తానాం వసానాం చ భృశాశితాః
పరమాంసాని ఖాదంతః క్రవ్యాదా మాంసజీవినః॥132॥

వసాం చాప్యపరే పీత్వా పర్యధావన్వికుక్షిలాః
నానావక్త్రాస్తథా రౌద్రాః క్రవ్యాదాః పిశితాశినః॥133॥

అయుతాని చ తత్రాసన్ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
రక్షసాం ఘోరరూపాణాం మహతాం క్రూరకర్మణాం॥134॥

ముదితానాం వితృప్తానాం తస్మిన్మహతి వైశసే
సమేతాని బహూన్యాసన్భూతాని చ జనాధిప॥135॥

ప్రత్యూషకాలే శిబిరాత్ప్రతిగంతుమియేష సః
నృశోణితావసిక్తస్య ద్రౌణేరాసీదసిత్సరుః
పాణినా సహ సంశ్లిష్ట ఏకీభూత ఇవ ప్రభో॥136॥

స నిఃశేషానరీన్కృత్వా విరరాజ జనక్షయే
యుగాంతే సర్వభూతాని భస్మ కృత్వేవ పావకః॥137॥

యథాప్రతిజ్ఞం తత్కర్మ కృత్వా ద్రౌణాయనిః ప్రభో
దుర్గమాం పదవీం కృత్వా పితురాసీద్గతజ్వరః॥138॥

యథైవ సంసుప్తజనే శిబిరే ప్రావిశన్నిశి
తథైవ హత్వా నిఃశబ్దే నిశ్చక్రామ నరర్షభః॥139॥

నిష్క్రమ్య శిబిరాత్తస్మాత్తాభ్యాం సంగమ్య వీర్యవాన్
ఆచఖ్యౌ కర్మ తత్సర్వం హృష్టః సంహర్షయన్విభో॥140॥

తావప్యాచఖ్యతుస్తస్మై ప్రియం ప్రియకరౌ తదా
పాంచాలాన్సృంజయాంశ్చైవ వినికృత్తాన్సహస్రశః
ప్రీత్యా చోచ్చైరుదక్రోశంస్తథైవాస్ఫోటయంస్తలాన్॥141॥

ఏవంవిధా హి సా రాత్రిః సోమకానాం జనక్షయే
ప్రసుప్తానాం ప్రమత్తానామాసీత్సుభృశదారుణా॥142॥

అసంశయం హి కాలస్య పర్యాయో దురతిక్రమః
తాదృశా నిహతా యత్ర కృత్వాస్మాకం జనక్షయం॥143॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ప్రాగేవ సుమహత్కర్మ ద్రౌణిరేతన్మహారథః
నాకరోదీదృశం కస్మాన్మత్పుత్రవిజయే ధృతః॥144॥

అథ కస్మాద్ధతే క్షత్రే కర్మేదం కృతవానసౌ
ద్రోణపుత్రో మహేష్వాసస్తన్మే శంసితుమర్హసి॥145॥

సంజయ ఉవాచ

తేషాం నూనం భయాన్నాసౌ కృతవాన్కురునందన
అసాంనిధ్యాద్ధి పార్థానాం కేశవస్య చ ధీమతః॥146॥

సాత్యకేశ్చాపి కర్మేదం ద్రోణపుత్రేణ సాధితం
న హి తేషాం సమక్షం తాన్హన్యాదపి మరుత్పతిః॥147॥

ఏతదీదృశకం వృత్తం రాజన్సుప్తజనే విభో
తతో జనక్షయం కృత్వా పాండవానాం మహాత్యయం
దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి చాన్యోన్యం సమేత్యోచుర్మహారథాః॥148॥

పర్యష్వజత్తతో ద్రౌణిస్తాభ్యాం చ ప్రతినందితః
ఇదం హర్షాచ్చ సుమహదాదదే వాక్యముత్తమం॥149॥

పాంచాలా నిహతాః సర్వే ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః
సోమకా మత్స్యశేషాశ్చ సర్వే వినిహతా మయా॥150॥

ఇదానీం కృతకృత్యాః స్మ యామ తత్రైవ మాచిరం
యది జీవతి నో రాజా తస్మై శంసామహే ప్రియం ||151 ||

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

సంజయ ఉవాచ

తే హత్వా సర్వపాంచాలాంద్రౌపదేయాంశ్చ సర్వశః
అగచ్ఛన్సహితాస్తత్ర యత్ర దుర్యోధనో హతః ||1 ||

గత్వా చైనమపశ్యంస్తే కించిత్ప్రాణం నరాధిపం
తతో రథేభ్యః ప్రస్కంద్య పరివవ్రుస్తవాత్మజం ||2 ||

తం భగ్నసక్థం రాజేంద్ర కృచ్ఛ్రప్రాణమచేతసం
వమంతం రుధిరం వక్త్రాదపశ్యన్వసుధాతలే ||3 ||

వృతం సమంతాద్బహుభిః శ్వాపదైర్ఘోరదర్శనైః
శాలావృకగణైశ్చైవ భక్షయిష్యద్భిరంతికాత్ ||4 ||

నివారయంతం కృచ్ఛ్రాత్తాఞ్శ్వాపదాన్సంచిఖాదిషూన్
వివేష్టమానం మహ్యాం చ సుభృశం గాఢవేదనం ||5 ||

తం శయానం మహాత్మానం భూమౌ స్వరుధిరోక్షితం
హతశిష్టాస్త్రయో వీరాః శోకార్తాః పర్యవారయన్
అశ్వత్థామా కృపశ్చైవ కృతవర్మా చ సాత్వతః ||6 ||

తైస్త్రిభిః శోణితాదిగ్ధైర్నిఃశ్వసద్భిర్మహారథైః
శుశుభే సంవృతో రాజా వేదీ త్రిభిరివాగ్నిభిః ||7 ||

తే తం శయానం సంప్రేక్ష్య రాజానమతథోచితం
అవిషహ్యేన దుఃఖేన తతస్తే రురుదుస్త్రయః ||8 ||

తతస్తే రుధిరం హస్తైర్ముఖాన్నిర్మృజ్య తస్య హ
రణే రాజ్ఞః శయానస్య కృపణం పర్యదేవయన్ ||9 ||

కృప ఉవాచ

న దైవస్యాతిభారోఽస్తి యదయం రుధిరోక్షితః
ఏకాదశచమూభర్తా శేతే దుర్యోధనో హతః ||10 ||

పశ్య చామీకరాభస్య చామీకరవిభూషితాం
గదాం గదాప్రియస్యేమాం సమీపే పతితాం భువి ||11 ||

ఇయమేనం గదా శూరం న జహాతి రణే రణే
స్వర్గాయాపి వ్రజంతం హి న జహాతి యశస్వినం ||12 ||

పశ్యేమాం సహ వీరేణ జాంబూనదవిభూషితాం
శయానాం శయనే ధర్మే భార్యాం ప్రీతిమతీమివ ||13 ||

యో వై మూర్ధావసిక్తానామగ్రే యాతః పరంతపః
స హతో గ్రసతే పాంసూన్పశ్య కాలస్య పర్యయం ||14 ||

యేనాజౌ నిహతా భూమావశేరత పురా ద్విషః
స భూమౌ నిహతః శేతే కురురాజః పరైరయం ||15 ||

భయాన్నమంతి రాజానో యస్య స్మ శతసంఘశః
స వీరశయనే శేతే క్రవ్యాద్భిః పరివారితః ||16 ||

ఉపాసత నృపాః పూర్వమర్థహేతోర్యమీశ్వరం
ధిక్సద్యో నిహతః శేతే పశ్య కాలస్య పర్యయం॥17॥

సంజయ ఉవాచ

తం శయానం నృపశ్రేష్ఠం తతో భరతసత్తమ
అశ్వత్థామా సమాలోక్య కరుణం పర్యదేవయత్॥18॥

ఆహుస్త్వాం రాజశార్దూల ముఖ్యం సర్వధనుష్మతాం
ధనాధ్యక్షోపమం యుద్ధే శిష్యం సంకర్షణస్య హ॥19॥

కథం వివరమద్రాక్షీద్భీమసేనస్తవానఘ
బలినః కృతినో నిత్యం స చ పాపాత్మవాన్నృప॥20॥

కాలో నూనం మహారాజ లోకేఽస్మిన్బలవత్తరః
పశ్యామో నిహతం త్వాం చేద్భీమసేనేన సంయుగే॥21॥

కథం త్వాం సర్వధర్మజ్ఞం క్షుద్రః పాపో వృకోదరః
నికృత్యా హతవాన్మందో నూనం కాలో దురత్యయః॥22॥

ధర్మయుద్ధే హ్యధర్మేణ సమాహూయౌజసా మృధే
గదయా భీమసేనేన నిర్భిన్నే సక్థినీ తవ॥23॥

అధర్మేణ హతస్యాజౌ మృద్యమానం పదా శిరః
యదుపేక్షితవాన్క్షుద్రో ధిక్తమస్తు యుధిష్ఠిరం॥24॥

యుద్ధేష్వపవదిష్యంతి యోధా నూనం వృకోదరం
యావత్స్థాస్యంతి భూతాని నికృత్యా హ్యసి పాతితః॥25॥

నను రామోఽబ్రవీద్రాజంస్త్వాం సదా యదునందనః
దుర్యోధనసమో నాస్తి గదయా ఇతి వీర్యవాన్॥26॥

శ్లాఘతే త్వాం హి వార్ష్ణేయో రాజన్సంసత్సు భారత
సుశిష్యో మమ కౌరవ్యో గదాయుద్ధ ఇతి ప్రభో॥27॥

యాం గతిం క్షత్రియస్యాహుః ప్రశస్తాం పరమర్షయః
హతస్యాభిముఖస్యాజౌ ప్రాప్తస్త్వమసి తాం గతిం॥28॥

దుర్యోధన న శోచామి త్వామహం పురుషర్షభ
హతపుత్రాం తు శోచామి గాంధారీం పితరం చ తే
భిక్షుకౌ విచరిష్యేతే శోచంతౌ పృథివీమిమాం॥29॥

ధిగస్తు కృష్ణం వార్ష్ణేయమర్జునం చాపి దుర్మతిం
ధర్మజ్ఞమానినౌ యౌ త్వాం వధ్యమానముపేక్షతాం॥30॥

పాండవాశ్చాపి తే సర్వే కిం వక్ష్యంతి నరాధిపాన్
కథం దుర్యోధనోఽస్మాభిర్హత ఇత్యనపత్రపాః॥31॥

ధన్యస్త్వమసి గాంధారే యస్త్వమాయోధనే హతః
ప్రయాతోఽభిముఖః శత్రూంధర్మేణ పురుషర్షభ॥32॥

హతపుత్రా హి గాంధారీ నిహతజ్ఞాతిబాంధవా
ప్రజ్ఞాచక్షుశ్చ దుర్ధర్షః కాం గతిం ప్రతిపత్స్యతే॥33॥

ధిగస్తు కృతవర్మాణం మాం కృపం చ మహారథం
యే వయం న గతాః స్వర్గం త్వాం పురస్కృత్య పార్థివం॥34॥

దాతారం సర్వకామానాం రక్షితారం ప్రజాహితం
యద్వయం నానుగచ్ఛామస్త్వాం ధిగస్మాన్నరాధమాన్॥35॥

కృపస్య తవ వీర్యేణ మమ చైవ పితుశ్చ మే
సభృత్యానాం నరవ్యాఘ్ర రత్నవంతి గృహాణి చ॥36॥

భవత్ప్రసాదాదస్మాభిః సమిత్రైః సహబాంధవైః
అవాప్తాః క్రతవో ముఖ్యా బహవో భూరిదక్షిణాః॥37॥

కుతశ్చాపీదృశం సార్థముపలప్స్యామహే వయం
యాదృశేన పురస్కృత్య త్వం గతః సర్వపార్థివాన్॥38॥

వయమేవ త్రయో రాజన్గచ్ఛంతం పరమాం గతిం
యద్వై త్వాం నానుగచ్ఛామస్తేన తప్స్యామహే వయం॥39॥

త్వత్స్వర్గహీనా హీనార్థాః స్మరంతః సుకృతస్య తే
కిం నామ తద్భవేత్కర్మ యేన త్వానువ్రజేమ వై॥40॥

దుఃఖం నూనం కురుశ్రేష్ఠ చరిష్యామో మహీమిమాం
హీనానాం నస్త్వయా రాజన్కుతః శాంతిః కుతః సుఖం॥41॥

గత్వైతాంస్తు మహారాజ సమేత్య త్వం మహారథాన్
యథాశ్రేష్ఠం యథాజ్యేష్ఠం పూజయేర్వచనాన్మమ॥42॥

ఆచార్యం పూజయిత్వా చ కేతుం సర్వధనుష్మతాం
హతం మయాద్య శంసేథా ధృష్టద్యుమ్నం నరాధిప॥43॥

పరిష్వజేథా రాజానం బాహ్లికం సుమహారథం
సైంధవం సోమదత్తం చ భూరిశ్రవసమేవ చ॥44॥

తథా పూర్వగతానన్యాన్స్వర్గం పార్థివసత్తమాన్
అస్మద్వాక్యాత్పరిష్వజ్య పృచ్ఛేథాస్త్వమనామయం॥45॥

ఇత్యేవముక్త్వా రాజానం భగ్నసక్థమచేతసం
అశ్వత్థామా సముద్వీక్ష్య పునర్వచనమబ్రవీత్॥46॥

దుర్యోధన జీవసి చేద్వాచం శ్రోత్రసుఖాం శృణు
సప్త పాండవతః శేషా ధార్తరాష్ట్రాస్త్రయో వయం॥47॥

తే చైవ భ్రాతరః పంచ వాసుదేవోఽథ సాత్యకిః
అహం చ కృతవర్మా చ కృపః శారద్వతస్తథా॥48॥

ద్రౌపదేయా హతాః సర్వే ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజాః
పాంచాలా నిహతాః సర్వే మత్స్యశేషం చ భారత॥49॥

కృతే ప్రతికృతం పశ్య హతపుత్రా హి పాండవాః
సౌప్తికే శిబిరం తేషాం హతం సనరవాహనం॥50॥

మయా చ పాపకర్మాసౌ ధృష్టద్యుమ్నో మహీపతే
ప్రవిశ్య శిబిరం రాత్రౌ పశుమారేణ మారితః॥51॥

దుర్యోధనస్తు తాం వాచం నిశమ్య మనసః ప్రియాం
ప్రతిలభ్య పునశ్చేత ఇదం వచనమబ్రవీత్॥52॥

న మేఽకరోత్తద్గాంగేయో న కర్ణో న చ తే పితా
యత్త్వయా కృపభోజాభ్యాం సహితేనాద్య మే కృతం॥53॥

స చేత్సేనాపతిః క్షుద్రో హతః సార్ధం శిఖండినా
తేన మన్యే మఘవతా సమమాత్మానమద్య వై॥54॥

స్వస్తి ప్రాప్నుత భద్రం వః స్వర్గే నః సంగమః పునః
ఇత్యేవముక్త్వా తూష్ణీం స కురురాజో మహామనాః
ప్రాణానుదసృజద్వీరః సుహృదాం శోకమాదధత్॥55॥

తథేతి తే పరిష్వక్తాః పరిష్వజ్య చ తం నృపం
పునః పునః ప్రేక్షమాణాః స్వకానారురుహూ రథాన్||56||

ఇత్యేవం తవ పుత్రస్య నిశమ్య కరుణాం గిరం
ప్రత్యూష‌కాలే శోకార్తః ప్రాధావం నగరం ప్రతి||57||

తవ పుత్రే గతే స్వర్గం శోకార్తస్య మమానఘ
ఋషిదత్తం ప్రనష్టం తద్దివ్యదర్శిత్వమద్య వై||58||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి శ్రుత్వా స నృపతిః పుత్రజ్ఞాతివధం తదా
నిఃశ్వస్య దీర్ఘముష్ణం చ తతశ్చింతాపరోఽభవత్||59||

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ధృష్టద్యుమ్నస్య సారథిః
శశంస ధర్మరాజాయ సౌప్తికే కదనం కృతం||1||

ద్రౌపదేయా మహారాజ ద్రుపదస్యాత్మజైః సహ
ప్రమత్తా నిశి విశ్వస్తాః స్వపంతః శిబిరే స్వకే||2||

కృతవర్మణా నృశంసేన గౌతమేన కృపేణ చ
అశ్వత్థామ్నా చ పాపేన హతం వః శిబిరం నిశి||3||

ఏతైర్నరగజాశ్వానాం ప్రాసశక్తిపరశ్వధైః
సహస్రాణి నికృంతద్భిర్నిఃశేషం తే బలం కృతం||4||

ఛిద్యమానస్య మహతో వనస్యేవ పరశ్వధైః
శుశ్రువే సుమహాఞ్శబ్దో బలస్య తవ భారత||5||

అహమేకోఽవశిష్టస్తు తస్మాత్సైన్యాన్మహీపతే
ముక్తః కథంచిద్ధర్మాత్మన్వ్యగ్రస్య కృతవర్మణః||6||

తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యమశివం కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
పపాత మహ్యాం దుర్ధర్షః పుత్రశోకసమన్వితః||7||

తం పతంతమభిక్రమ్య పరిజగ్రాహ సాత్యకిః
భీమసేనోఽర్జునశ్చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ||8||

లబ్ధచేతాస్తు కౌంతేయః శోకవిహ్వలయా గిరా
జిత్వా శత్రూంజితః పశ్చాత్పర్యదేవయదాతురః||9||

దుర్విదా గతిరర్థానామపి యే దివ్యచక్షుషః
జీయమానా జయంత్యన్యే జయమానా వయం జితాః||10||

హత్వా భ్రాతౄన్వయస్యాంశ్చ పితౄన్పుత్రాన్సుహృద్గణాన్
బంధూనమాత్యాన్పౌత్రాంశ్చ జిత్వా సర్వాంజితా వయం||11||

అనర్థో హ్యర్థసంకాశస్తథార్థోఽనర్థదర్శనః
జయోఽయమజయాకారో జయస్తస్మాత్పరాజయః||12||

యం జిత్వా తప్యతే పశ్చాదాపన్న ఇవ దుర్మతిః
కథం మన్యేత విజయం తతో జితతరః పరైః||13||

యేషామర్థాయ పాపస్య ధిగ్జయస్య సుహృద్వధే
నిర్జితైరప్రమత్తైర్హి విజితా జితకాశినః॥14॥

కర్ణినాలీకదంష్ట్రస్య ఖడ్గజిహ్వస్య సంయుగే
చాపవ్యాత్తస్య రౌద్రస్య జ్యాతలస్వననాదినః॥15॥

క్రుద్ధస్య నరసింహస్య సంగ్రామేష్వపలాయినః
యే వ్యముచ్యంత కర్ణస్య ప్రమాదాత్త ఇమే హతాః॥16॥

రథహ్రదం శరవర్షోర్మిమంతం; రత్నాచితం వాహనరాజియుక్తం
శక్త్యృష్టిమీనధ్వజనాగనక్రం; శరాసనావర్తమహేషుఫేనం॥17॥

సంగ్రామచంద్రోదయవేగవేలం; ద్రోణార్ణవం జ్యాతలనేమిఘోషం
యే తేరురుచ్చావచశస్త్రనౌభి;స్తే రాజపుత్రా నిహతాః ప్రమాదాత్॥18॥

న హి ప్రమాదాత్పరమోఽస్తి కశ్చి;ద్వధో నరాణామిహ జీవలోకే
ప్రమత్తమర్థా హి నరం సమంతా;త్త్యజంత్యనర్థాశ్చ సమావిశంతి॥19॥

ధ్వజోత్తమాగ్రోచ్ఛ్రితధూమకేతుం; శరార్చిషం కోపమహాసమీరం
మహాధనుర్జ్యాతలనేమిఘోషం; తనుత్రనానావిధశస్త్రహోమం॥20॥

మహాచమూకక్షవరాభిపన్నం; మహాహవే భీష్మమహాదవాగ్నిం
యే సేహురాత్తాయతశస్త్రవేగం; తే రాజపుత్రా నిహతాః ప్రమాదాత్॥21॥

న హి ప్రమత్తేన నరేణ లభ్యా; విద్యా తపః శ్రీర్విపులం యశో వా
పశ్యాప్రమాదేన నిహత్య శత్రూ;న్సర్వాన్మహేంద్రం సుఖమేధమానం॥22॥

ఇంద్రోపమాన్పార్థివపుత్రపౌత్రా;న్పశ్యావిశేషేణ హతాన్ప్రమాదాత్
తీర్త్వా సముద్రం వణిజః సమృద్ధాః; సన్నాః కునద్యామివ హేలమానాః
అమర్షితైర్యే నిహతాః శయానా; నిఃసంశయం తే త్రిదివం ప్రపన్నాః॥23॥

కృష్ణాం ను శోచామి కథం న సాధ్వీం; శోకార్ణవే సాద్య వినంక్ష్యతీతి
భ్రాతౄంశ్చ పుత్రాంశ్చ హతాన్నిశమ్య; పాంచాలరాజం పితరం చ వృద్ధం
ధ్రువం విసంజ్ఞా పతితా పృథివ్యాం; సా శేష్యతే శోకకృశాంగయష్టిః॥24॥

తచ్ఛోకజం దుఃఖమపారయంతీ; కథం భవిష్యత్యుచితా సుఖానాం
పుత్రక్షయభ్రాతృవధప్రణున్నా; ప్రదహ్యమానేవ హుతాశనేన॥25॥

ఇత్యేవమార్తః పరిదేవయన్స; రాజా కురూణాం నకులం బభాషే
గచ్ఛానయైనామిహ మందభాగ్యాం; సమాతృపక్షామితి రాజపుత్రీం॥26॥

మాద్రీసుతస్తత్పరిగృహ్య వాక్యం; ధర్మేణ ధర్మప్రతిమస్య రాజ్ఞః
యయౌ రథేనాలయమాశు దేవ్యాః; పాంచాలరాజస్య చ యత్ర దారాః॥27॥

ప్రస్థాప్య మాద్రీసుతమాజమీఢః; శోకార్దితస్తైః సహితః సుహృద్భిః
రోరూయమాణః ప్రయయౌ సుతానా;మాయోధనం భూతగణానుకీర్ణం॥28॥

స తత్ప్రవిశ్యాశివముగ్రరూపం; దదర్శ పుత్రాన్సుహృదః సఖీంశ్చ
భూమౌ శయానాన్రుధిరార్ద్రగాత్రా;న్విభిన్నభగ్నాపహృతోత్తమాంగాన్॥29॥

స తాంస్తు దృష్ట్వా భృశమార్తరూపో; యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః
ఉచ్చైః ప్రచుక్రోశ చ కౌరవాగ్ర్యః; పపాత చోర్వ్యాం సగణో విసంజ్ఞః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స దృష్ట్వా నిహతాన్సంఖ్యే పుత్రాన్భ్రాతౄన్సఖీంస్తథా
మహాదుఃఖపరీతాత్మా బభూవ జనమేజయ॥1॥

తతస్తస్య మహాఞ్శోకః ప్రాదురాసీన్మహాత్మనః
స్మరతః పుత్రపౌత్రాణాం భ్రాతౄణాం స్వజనస్య హ ॥2॥

తమశ్రుపరిపూర్ణాక్షం వేపమానమచేతసం
సుహృదో భృశసంవిగ్నాః సాంత్వయాం చక్రిరే తదా ॥3॥

తతస్తస్మిన్క్షణే కాల్యే రథేనాదిత్యవర్చసా
నకులః కృష్ణయా సార్ధముపాయాత్పరమార్తయా ॥4॥

ఉపప్లవ్యగతా సా తు శ్రుత్వా సుమహదప్రియం
తదా వినాశం పుత్రాణాం సర్వేషాం వ్యథితాభవత్ ॥5॥

కంపమానేవ కదలీ వాతేనాభిసమీరితా
కృష్ణా రాజానమాసాద్య శోకార్తా న్యపతద్భువి ॥6॥

బభూవ వదనం తస్యాః సహసా శోకకర్శితం
ఫుల్లపద్మపలాశాక్ష్యాస్తమోధ్వస్త ఇవాంశుమాన్ ॥7॥

తతస్తాం పతితాం దృష్ట్వా సంరంభీ సత్యవిక్రమః
బాహుభ్యాం పరిజగ్రాహ సముపేత్య వృకోదరః ॥8॥

సా సమాశ్వాసితా తేన భీమసేనేన భామినీ
రుదతీ పాండవం కృష్ణా సహభ్రాతరమబ్రవీత్ ॥9॥

దిష్ట్యా రాజంస్త్వమద్యేమామఖిలాం భోక్ష్యసే మహీం
ఆత్మజాన్క్షత్రధర్మేణ సంప్రదాయ యమాయ వై ॥10॥

దిష్ట్యా త్వం పార్థ కుశలీ మత్తమాతంగగామినం
అవాప్య పృథివీం కృత్స్నాం సౌభద్రం న స్మరిష్యసి ॥11॥

ఆత్మజాంస్తేన ధర్మేణ శ్రుత్వా శూరాన్నిపాతితాన్
ఉపప్లవ్యే మయా సార్ధం దిష్ట్యా త్వం న స్మరిష్యసి ॥12॥

ప్రసుప్తానాం వధం శ్రుత్వా ద్రౌణినా పాపకర్మణా
శోకస్తపతి మాం పార్థ హుతాశన ఇవాశయం ॥13॥

తస్య పాపకృతో ద్రౌణేర్న చేదద్య త్వయా మృధే
హ్రియతే సానుబంధస్య యుధి విక్రమ్య జీవితం ॥14॥

ఇహైవ ప్రాయమాసిష్యే తన్నిబోధత పాండవాః
న చేత్ఫలమవాప్నోతి ద్రౌణిః పాపస్య కర్మణః ॥15॥

ఏవముక్త్వా తతః కృష్ణా పాండవం ప్రత్యుపావిశత్
యుధిష్ఠిరం యాజ్ఞసేనీ ధర్మరాజం యశస్వినీ ॥16॥

దృష్ట్వోపవిష్టాం రాజర్షిః పాండవో మహిషీం ప్రియాం
ప్రత్యువాచ స ధర్మాత్మా ద్రౌపదీం చారుదర్శనాం ॥17॥

ధర్మ్యం ధర్మేణ ధర్మజ్ఞే ప్రాప్తాస్తే నిధనం శుభే
పుత్రాస్తే భ్రాతరశ్చైవ తాన్న శోచితుమర్హసి ॥18॥

ద్రోణపుత్రః స కల్యాణి వనం దూరమితో గతః
తస్య త్వం పాతనం సంఖ్యే కథం జ్ఞాస్యసి శోభనే ॥19॥

ద్రౌపద్యువాచ

ద్రోణపుత్రస్య సహజో మణిః శిరసి మే శ్రుతః
నిహత్య సంఖ్యే తం పాపం పశ్యేయం మణిమాహృతం
రాజఞ్శిరసి తం కృత్వా జీవేయమితి మే మతిః ॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా పాండవం కృష్ణా రాజానం చారుదర్శనా
భీమసేనమథాభ్యేత్య కుపితా వాక్యమబ్రవీత్॥21॥

త్రాతుమర్హసి మాం భీమ క్షత్రధర్మమనుస్మరన్
జహి తం పాపకర్మాణం శంబరం మఘవానివ
న హి తే విక్రమే తుల్యః పుమానస్తీహ కశ్చన॥22॥

శ్రుతం తత్సర్వలోకేషు పరమవ్యసనే యథా
ద్వీపోఽభూస్త్వం హి పార్థానాం నగరే వారణావతే
హిడింబదర్శనే చైవ తథా త్వమభవో గతిః॥23॥

తథా విరాటనగరే కీచకేన భృశార్దితాం
మామప్యుద్ధృతవాన్కృచ్ఛ్రాత్పౌలోమీం మఘవానివ॥24॥

యథైతాన్యకృథాః పార్థ మహాకర్మాణి వై పురా
తథా ద్రౌణిమమిత్రఘ్న వినిహత్య సుఖీ భవ॥25॥

తస్యా బహువిధం దుఃఖాన్నిశమ్య పరిదేవితం
నామర్షయత కౌంతేయో భీమసేనో మహాబలః॥26॥

స కాంచనవిచిత్రాంగమారురోహ మహారథం
ఆదాయ రుచిరం చిత్రం సమార్గణగుణం ధనుః॥27॥

నకులం సారథిం కృత్వా ద్రోణపుత్రవధే వృతః
విస్ఫార్య సశరం చాపం తూర్ణమశ్వానచోదయత్॥28॥

తే హయాః పురుషవ్యాఘ్ర చోదితా వాతరంహసః
వేగేన త్వరితా జగ్ముర్హరయః శీఘ్రగామినః॥29॥

శిబిరాత్స్వాద్గృహీత్వా స రథస్య పదమచ్యుతః
ద్రోణపుత్రరథస్యాశు యయౌ మార్గేణ వీర్యవాన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్ప్రయాతే దుర్ధర్షే యదూనామృషభస్తతః
అబ్రవీత్పుండరీకాక్షః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం॥1॥

ఏష పాండవ తే భ్రాతా పుత్రశోకమపారయన్
జిఘాంసుర్ద్రౌణిమాక్రందే యాతి భారత భారతః॥2॥

భీమః ప్రియస్తే సర్వేభ్యో భ్రాతృభ్యో భరతర్షభ
తం కృచ్ఛ్రగతమద్య త్వం కస్మాన్నాభ్యవపద్యసే॥3॥

యత్తదాచష్ట పుత్రాయ ద్రోణః పరపురంజయః
అస్త్రం బ్రహ్మశిరో నామ దహేద్యత్పృథివీమపి॥4॥

తన్మహాత్మా మహాభాగః కేతుః సర్వధనుష్మతాం
ప్రత్యపాదయదాచార్యః ప్రీయమాణో ధనంజయం॥5॥

తత్పుత్రోఽస్యైవమేవైనమన్వయాచదమర్షణః
తతః ప్రోవాచ పుత్రాయ నాతిహృష్టమనా ఇవ॥6॥

విదితం చాపలం హ్యాసీదాత్మజస్య మహాత్మనః
సర్వధర్మవిదాచార్యో నాన్విషత్సతతం సుతం॥7॥

పరమాపద్గతేనాపి న స్మ తాత త్వయా రణే
ఇదమస్త్రం ప్రయోక్తవ్యం మానుషేషు విశేషతః॥8॥

ఇత్యుక్తవాన్గురుః పుత్రం ద్రోణః పశ్చాదథోక్తవాన్
న త్వం జాతు సతాం మార్గే స్థాతేతి పురుషర్షభ॥9॥

స తదాజ్ఞాయ దుష్టాత్మా పితుర్వచనమప్రియం
నిరాశః సర్వకల్యాణైః శోచన్పర్యపతన్మహీం॥10॥

తతస్తదా కురుశ్రేష్ఠ వనస్థే త్వయి భారత
అవసద్ద్వారకామేత్య వృష్ణిభిః పరమార్చితః॥11॥

స కదాచిత్సముద్రాంతే వసంద్రారవతీమను
ఏక ఏకం సమాగమ్య మాముువాచ హసన్నివ॥12॥

యత్తదుగ్రం తపః కృష్ణ చరన్సత్యపరాక్రమః
అగస్త్యాద్భారతాచార్యః ప్రత్యపద్యత మే పితా॥13॥

అస్త్రం బ్రహ్మశిరో నామ దేవగంధర్వపూజితం
తదద్య మయి దాశార్హ యథా పితరి మే తథా॥14॥

అస్మత్తస్తదుపాదాయ దివ్యమస్త్రం యదూత్తమ
మమాప్యస్త్రం ప్రయచ్ఛ త్వం చక్రం రిపుహరం రణే॥15॥

స రాజన్ప్రీయమాణేన మయాప్యుక్తః కృతాంజలిః
యాచమానః ప్రయత్నేన మత్తోఽస్త్రం భరతర్షభ॥16॥

దేవదానవగంధర్వమనుష్యపతగోరగాః
న సమా మమ వీర్యస్య శతాంశేనాపి పిండితాః॥17॥

ఇదం ధనురియం శక్తిరిదం చక్రమియం గదా
యద్యదిచ్ఛసి చేదస్త్రం మత్తస్తత్తద్దదాని తే॥18॥

యచ్ఛక్నోషి సముద్యంతుం ప్రయోక్తుమపి వా రణే
తద్గృహాణ వినాస్త్రేణ యన్మే దాతుమభీప్ససి॥19॥

స సునాభం సహస్రారం వజ్రనాభమయస్మయం
వవ్రే చక్రం మహాబాహో స్పర్ధమానో మయా సహ॥20॥

గృహాణ చక్రమిత్యుక్తో మయా తు తదనంతరం
జగ్రాహోపేత్య సహసా చక్రం సవ్యేన పాణినా
న చైతదశకత్స్థానాత్సంచాలయితుమచ్యుత॥21॥

అథ తద్దక్షిణేనాపి గ్రహీతుముపచక్రమే
సర్వయత్నేన తేనాపి గృహ్ణన్నేతదకల్పయత్॥22॥

తతః సర్వబలేనాపి యచ్చైతన్న శశాక సః
ఉద్ధర్తుం వా చాలయితుం ద్రౌణిః పరమదుర్మనాః
కృత్వా యత్నం పరం శ్రాంతః స న్యవర్తత భారత॥23॥

నివృత్తమథ తం తస్మాదభిప్రాయాద్విచేతసం
అహమామంత్ర్య సుస్నిగ్ధమశ్వత్థామానమబ్రువం॥24॥

యః స దేవమనుష్యేషు ప్రమాణం పరమం గతః
గాండీవధన్వా శ్వేతాశ్వః కపిప్రవరకేతనః॥25॥

యః సాక్షాద్దేవదేవేశం శితికంఠముమాపతిం
ద్వంద్వయుద్ధే పరాజిష్ణుస్తోషయామాస శంకరం॥26॥

యస్మాత్ప్రియతరో నాస్తి మమాన్యః పురుషో భువి
నాదేయం యస్య మే కించిదపి దారాః సుతాస్తథా॥27॥

తేనాపి సుహృదా బ్రహ్మన్ప్రార్థేనాక్లిష్టకర్మణా
నోక్తపూర్వమిదం వాక్యం యత్త్వం మామభిభాషసే॥28॥

బ్రహ్మచర్యం మహద్ఘోరం చీర్త్వా ద్వాదశవార్షికం
హిమవత్పార్శ్వమభ్యేత్య యో మయా తపసార్చితః॥29॥

సమానవ్రతచారిణ్యాం రుక్మిణ్యాం యోఽన్వజాయత
సనత్కుమారస్తేజస్వీ ప్రద్యుమ్నో నామ మే సుతః॥30॥

తేనాప్యేతన్మహద్దివ్యం చక్రమప్రతిమం మమ
న ప్రార్థితమభూన్మూఢ యదిదం ప్రార్థితం త్వయా॥31॥

రామేణాతిబలేనైతన్నోక్తపూర్వం కదాచన
న గదేన న సాంబేన యదిదం ప్రార్థితం త్వయా॥32॥

ద్వారకావాసిభిశ్చాన్యైర్వృష్ణ్యంధకమహారథైః
నోక్తపూర్వమిదం జాతు యదిదం ప్రార్థితం త్వయా॥33॥

భారతాచార్యపుత్రః సన్మానితః సర్వయాదవైః
చక్రేణ రథినాం శ్రేష్ఠ కిం ను తాత యుయుత్ససే॥34॥

ఏవముక్తో మయా ద్రౌణిర్మామిదం ప్రత్యువాచ హ
ప్రయుజ్య భవతే పూజాం యోత్స్యే కృష్ణ త్వయేత్యుత॥35॥

తతస్తే ప్రార్థితం చక్రం దేవదానవపూజితం
అజేయః స్యామితి విభో సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥36॥

త్వత్తోఽహం దుర్లభం కామమనవాప్యైవ కేశవ
ప్రతియాస్యామి గోవింద శివేనాభివదస్వ మాం॥37॥

ఏతత్సునాభం వృష్ణీనామృషభేణ త్వయా ధృతం
చక్రమప్రతిచక్రేణ భువి నాన్యోఽభిపద్యతే॥38॥

ఏతావదుక్త్వా ద్రౌణిర్మాం యుగ్యమశ్వాంధనాని చ
ఆదాయోపయయౌ బాలో రత్నాని వివిధాని చ॥39॥

స సంరంభీ దురాత్మా చ చపలః క్రూర ఏవ చ
వేద చాస్త్రం బ్రహ్మశిరస్తస్మాద్రక్ష్యో వృకోదరః॥40॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా యుధాం శ్రేష్ఠః సర్వయాదవనందనః
సర్వాయుధవరోపేతమారురోహ మహారథం
యుక్తం పరమకాంబోజైస్తురగైర్హేమమాలిభిః॥1॥

ఆదిత్యోదయవర్ణస్య ధురం రథవరస్య తు
దక్షిణామవహత్సైన్యః సుగ్రీవః సవ్యతోఽవహత్
పార్ష్ణివాహౌ తు తస్యాస్తాం మేఘపుష్పబలాహకౌ॥2॥

విశ్వకర్మకృతా దివ్యా నానారత్నవిభూషితా
ఉచ్ఛ్రితేవ రథే మాయా ధ్వజయష్టిరదృశ్యత॥3॥

వైనతేయః స్థితస్తస్యాం ప్రభామండలరశ్మివాన్
తస్య సత్యవతః కేతుర్భుజగారిరదృశ్యత॥4॥

అన్వారోహద్ధృషీకేశః కేతుః సర్వధనుష్మతాం
అర్జునః సత్యకర్మా చ కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥5॥

అశోభేతాం మహాత్మానౌ దాశార్హమభితః స్థితౌ
రథస్థం శార్ఙ్గధన్వానమశ్వినావివ వాసవం||6||

తావుపారోప్య దాశార్హః స్యందనం లోకపూజితం
ప్రతోదేన జవోపేతాన్పరమాశ్వానచోదయత్||7||

తే హయాః సహసోత్పేతుర్గృహీత్వా స్యందనోత్తమం
ఆస్థితం పాండవేయాభ్యాం యదూనామృషభేణ చ||8||

వహతాం శార్ఙ్గధన్వానమశ్వానాం శీఘ్రగామినాం
ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దః పక్షిణాం పతతామివ||9||

తే సమార్ఛన్నరవ్యాఘ్రాః క్షణేన భరతర్షభ
భీమసేనం మహేష్వాసం సమనుద్రుత్య వేగితాః||10||

క్రోధదీప్తం తు కౌంతేయం ద్విషదర్థే సముద్యతం
నాశక్నువన్వారయితుం సమేత్యాపి మహారథాః||11||

స తేషాం ప్రేక్షతామేవ శ్రీమతాం దృఢధన్వినాం
యయౌ భాగిరథీకచ్ఛం హరిభిర్భృశవేగితైః
యత్ర స్మ శ్రూయతే ద్రౌణిః పుత్రహంతా మహాత్మనాం||12||

స దదర్శ మహాత్మానముదకాంతే యశస్వినం
కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసమాసీనమృషిభిః సహ||13||

తం చైవ క్రూరకర్మాణం ఘృతాక్తం కుశచీరిణం
రజసా ధ్వస్తకేశాంతం దదర్శ ద్రౌణిమంతికే||14||

తమభ్యధావత్కౌంతేయః ప్రగృహ్య సశరం ధనుః
భీమసేనో మహాబాహుస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్||15||

స దృష్ట్వా భీమధన్వానం ప్రగృహీతశరాసనం
భ్రాతరౌ పృష్ఠతశ్చాస్య జనార్దనరథే స్థితౌ
వ్యథితాత్మాభవద్ద్రౌణిః ప్రాప్తం చేదమమన్యత||16||

స తద్దివ్యమదీనాత్మా పరమాస్త్రమచింతయత్
జగ్రాహ చ స చైషీకాం ద్రౌణిః సవ్యేన పాణినా
స తామాపదమాసాద్య దివ్యమస్త్రముదీరయత్||17||

అమృష్యమాణస్తాఞ్శూరాందివ్యాయుధధరాన్స్థితాన్
అపాండవాయేతి రుషా వ్యసృజద్దారుణం వచః||18||

ఇత్యుక్త్వా రాజశార్దూల ద్రోణపుత్రః ప్రతాపవాన్
సర్వలోకప్రమోహార్థం తదస్త్రం ప్రముమోచ హ||19||

తతస్తస్యామిషీకాయాం పావకః సమజాయత
ప్రధక్ష్యన్నివ లోకాంస్త్రీన్కాలాంతకయమోపమః||20||

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇంగితేనైవ దాశార్హస్తమభిప్రాయమాదితః
ద్రౌణేర్బుద్ధ్వా మహాబాహురర్జునం ప్రత్యభాషత||1||

అర్జునార్జున యద్దివ్యమస్త్రం తే హృది వర్తతే
ద్రోణోపదిష్టం తస్యాయం కాలః సంప్రతి పాండవ||2||

భ్రాతౄణామాత్మనశ్చైవ పరిత్రాణాయ భారత
విసృజైతత్త్వమప్యాజావస్త్రమస్త్రనివారణం॥3॥

కేశవేనైవముక్తస్తు పాండవః పరవీరహా
అవాతరద్రథాత్తూర్ణం ప్రగృహ్య సశరం ధనుః॥4॥

పూర్వమాచార్యపుత్రాయ తతోఽనంతరమాత్మనే
భ్రాతృభ్యశ్చైవ సర్వేభ్యః స్వస్తీత్యుక్త్వా పరంతపః॥5॥

దేవతాభ్యో నమస్కృత్య గురుభ్యశ్చైవ సర్వశః
ఉత్ససర్జ శివం ధ్యాయన్నస్త్రమస్త్రేణ శామ్యతాం॥6॥

తతస్తదస్త్రం సహసా సృష్టం గాండీవధన్వనా
ప్రజజ్వాల మహార్చిష్మద్యుగాంతానలసంనిభం॥7॥

తథైవ ద్రోణపుత్రస్య తదస్త్రం తిగ్మతేజసః
ప్రజజ్వాల మహాజ్వాలం తేజోమండలసంవృతం॥8॥

నిర్ఘాతా బహవశ్చాసన్పేతురుల్కాః సహస్రశః
మహద్భయం చ భూతానాం సర్వేషాం సమజాయత॥9॥

సశబ్దమభవద్వ్యోమ జ్వాలామాలాకులం భృశం
చచాల చ మహీ కృత్స్నా సపర్వతవనద్రుమా॥10॥

తే అస్త్రే తేజసా లోకాంస్తాపయంతీ వ్యవస్థితే
మహర్షీ సహితౌ తత్ర దర్శయామాసతుస్తదా॥11॥

నారదః స చ ధర్మాత్మా భరతానాం పితామహః
ఉభౌ శమయితుం వీరౌ భారద్వాజధనంజయౌ॥12॥

తౌ మునీ సర్వధర్మజ్ఞౌ సర్వభూతహితైషిణౌ
దీప్తయోరస్త్రయోర్మధ్యే స్థితౌ పరమతేజసౌ॥13॥

తదంతరమనాధృష్యావుపగమ్య యశస్వినౌ
ఆస్తామృషివరౌ తత్ర జ్వలితావివ పావకౌ॥14॥

ప్రాణభృద్భిరనాధృష్యౌ దేవదానవసంమతౌ
అస్త్రతేజః శమయితుం లోకానాం హితకామ్యయా॥15॥

ఋషీ ఊచతుః

నానాశస్త్రవిదః పూర్వే యేఽప్యతీతా మహారథాః
నైతదస్త్రం మనుష్యేషు తైః ప్రయుక్తం కథంచన॥16॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దృష్ట్వైవ నరశార్దూలస్తావగ్నిసమతేజసౌ
సంజహార శరం దివ్యం త్వరమాణో ధనంజయః॥1॥

ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠస్తావృషీ ప్రాంజలిస్తదా
ప్రయుక్తమస్త్రమస్త్రేణ శామ్యతామితి వై మయా॥2॥

సంహృతే పరమాస్త్రేఽస్మిన్సర్వానస్మానశేషతః
పాపకర్మా ధ్రువం ద్రౌణిః ప్రధక్ష్యత్యస్త్రతేజసా॥3॥

అత్ర యద్ధితమస్మాకం లోకానాం చైవ సర్వథా
భవంతౌ దేవసంకాశౌ తథా సంహర్తుమర్హతః॥4॥

ఇత్యుక్త్వా సంజహారాస్త్రం పునరేవ ధనంజయః
సంహారో దుష్కరస్తస్య దేవైరపి హి సంయుగే॥5॥

విసృష్టస్య రణే తస్య పరమాస్త్రస్య సంగ్రహే
న శక్తః పాండవాదన్యః సాక్షాదపి శతక్రతుః॥6॥

బ్రహ్మతేజోభవం తద్ధి విసృష్టమకృతాత్మనా
న శక్యమావర్తయితుం బ్రహ్మచారివ్రతాదృతే॥7॥

అచీర్ణబ్రహ్మచర్యో యః సృష్ట్వావర్తయతే పునః
తదస్త్రం సానుబంధస్య మూర్ధానం తస్య కృంతతి॥8॥

బ్రహ్మచారీ వ్రతీ చాపి దురవాపమవాప్య తత్
పరమవ్యసనార్తోఽపి నార్జునోఽస్త్రం వ్యముంచత॥9॥

సత్యవ్రతధరః శూరో బ్రహ్మచారీ చ పాండవః
గురువర్తీ చ తేనాస్త్రం సంజహారార్జునః పునః॥10॥

ద్రౌణిరప్యథ సంప్రేక్ష్య తావృషీ పురతః స్థితౌ
న శశాక పునర్ఘోరమస్త్రం సంహర్తుమాహవే॥11॥

అశక్తః ప్రతిసంహారే పరమాస్త్రస్య సంయుగే
ద్రౌణిర్దీనమనా రాజంద్వైపాయనమభాషత॥12॥

ఉత్తమవ్యసనార్తేన ప్రాణత్రాణమభీప్సునా
మయైతదస్త్రముత్సృష్టం భీమసేనభయాన్మునే॥13॥

అధర్మశ్చ కృతోఽనేన ధార్తరాష్ట్రం జిఘాంసతా
మిథ్యాచారేణ భగవన్భీమసేనేన సంయుగే॥14॥

అతః సృష్టమిదం బ్రహ్మన్మయాస్త్రమకృతాత్మనా
తస్య భూయోఽద్య సంహారం కర్తుం నాహమిహోత్సహే॥15॥

విసృష్టం హి మయా దివ్యమేతదస్త్రం దురాసదం
అపాండవాయేతి మునే వహ్నితేజోఽనుమంత్ర్య వై॥16॥

తదిదం పాండవేయానామంతకాయాభిసంహితం
అద్య పాండుసుతాన్సర్వాంజీవితాద్భ్రంశయిష్యతి॥17॥

కృతం పాపమిదం బ్రహ్మన్రోషావిష్టేన చేతసా
వధమాశాస్య పార్థానాం మయాస్త్రం సృజతా రణే॥18॥

వ్యాస ఉవాచ

అస్త్రం బ్రహ్మశిరస్తాత విద్వాన్పార్థో ధనంజయః
ఉత్సృష్టవాన్న రోషేణ న వధాయ తవాహవే॥19॥

అస్త్రమస్త్రేణ తు రణే తవ సంశమయిష్యతా
విసృష్టమర్జునేనేదం పునశ్చ ప్రతిసంహృతం॥20॥

బ్రహ్మాస్త్రమప్యవాప్యైతదుపదేశాత్పితుస్తవ
క్షత్రధర్మాన్మహాబాహుర్నాకంపత ధనంజయః॥21॥

ఏవం ధృతిమతః సాధోః సర్వాస్త్రవిదుషః సతః
సభ్రాతృబంధోః కస్మాత్త్వం వధమస్య చికీర్షసి॥22॥

అస్త్రం బ్రహ్మశిరో యత్ర పరమాస్త్రేణ వధ్యతే
సమా ద్వాదశ పర్జన్యస్తద్రాష్ట్రం నాభివర్షతి॥23॥

ఏతదర్థం మహాబాహుః శక్తిమానపి పాండవః
న విహంత్యేతదస్త్రం తే ప్రజాహితచికీర్షయా॥24॥

పాండవాస్త్వం చ రాష్ట్రం చ సదా సంరక్ష్యమేవ నః
తస్మాత్సంహర దివ్యం త్వమస్త్రమేతన్మహాభుజ॥25॥

అరోషస్తవ చైవాస్తు పార్థాః సంతు నిరామయాః
న హ్యధర్మేణ రాజర్షిః పాండవో జేతుమిచ్ఛతి॥26॥

మణిం చైతం ప్రయచ్ఛైభ్యో యస్తే శిరసి తిష్ఠతి
ఏతదాదాయ తే ప్రాణాన్ప్రతిదాస్యంతి పాండవాః॥27॥

ద్రౌణిరువాచ

పాండవైర్యాని రత్నాని యచ్చాన్యత్కౌరవైర్ధనం
అవాప్తానీహ తేభ్యోఽయం మణిర్మమ విశిష్యతే॥28॥

యమాబధ్య భయం నాస్తి శస్త్రవ్యాధిక్షుధాశ్రయం
దేవేభ్యో దానవేభ్యో వా నాగేభ్యో వా కథంచన॥29॥

న చ రక్షోగణభయం న తస్కరభయం తథా
ఏవంవీర్యో మణిరయం న మే త్యాజ్యః కథంచన॥30॥

యత్తు మే భగవానాహ తన్మే కార్యమనంతరం
అయం మణిరయం చాహమిషీకా నిపతిష్యతి
గర్భేషు పాండవేయానామమోఘం చైతదుద్యతం॥31॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవం కురు న చాన్యా తే బుద్ధిః కార్యా కదాచన
గర్భేషు పాండవేయానాం విసృజ్యైతదుపారమ॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పరమమస్త్రం తదశ్వత్థామా భృశాతురః
ద్వైపాయనవచః శ్రుత్వా గర్భేషు ప్రముమోచ హ॥33॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తదాజ్ఞాయ హృషీకేశో విసృష్టం పాపకర్మణా
హృష్యమాణ ఇదం వాక్యం ద్రౌణిం ప్రత్యబ్రవీత్తదా॥1॥

విరాటస్య సుతాం పూర్వం స్నుషాం గాండీవధన్వనః
ఉపప్లవ్యగతాం దృష్ట్వా వ్రతవాన్బ్రాహ్మణోఽబ్రవీత్॥2॥

పరిక్షీణేషు కురుషు పుత్రస్తవ జనిష్యతి
ఏతదస్య పరిక్షిత్త్వం గర్భస్థస్య భవిష్యతి॥3॥

తస్య తద్వచనం సాధోః సత్యమేవ భవిష్యతి
పరిక్షిద్భవితా హ్యేషాం పునర్వంశకరః సుతః॥4॥

ఏవం బ్రువాణం గోవిందం సాత్వతప్రవరం తదా
ద్రౌణిః పరమసంరబ్ధః ప్రత్యువాచేదముత్తరం ||5||

నైతదేవం యథాత్థ త్వం పక్షపాతేన కేశవ
వచనం పుండరీకాక్ష న చ మద్వాక్యమన్యథా ||6||

పతిష్యత్యేతదస్త్రం హి గర్భే తస్యా మయోద్యతం
విరాటదుహితుః కృష్ణ యాం త్వం రక్షితుమిచ్ఛసి ||7||

వాసుదేవ ఉవాచ

అమోఘః పరమాస్త్రస్య పాతస్తస్య భవిష్యతి
స తు గర్భో మృతో జాతో దీర్ఘమాయురవాప్స్యతి ||8||

త్వాం తు కాపురుషం పాపం విదుః సర్వే మనీషిణః
అసకృత్పాపకర్మాణం బాలజీవితఘాతకం ||9||

తస్మాత్త్వమస్య పాపస్య కర్మణః ఫలమాప్నుహి
త్రీణి వర్షసహస్రాణి చరిష్యసి మహీమిమాం
అప్రాప్నువన్క్వచిత్కాంచిత్సంవిదం జాతు కేనచిత్ ||10||

నిర్జనానసహాయస్త్వం దేశాన్ప్రవిచరిష్యసి
భవిత్రీ న హి తే క్షుద్ర జనమధ్యేషు సంస్థితిః ||11||

పూయశోణితగంధీ చ దుర్గకాంతారసంశ్రయః
విచరిష్యసి పాపాత్మన్సర్వవ్యాధిసమన్వితః ||12||

వయః ప్రాప్య పరిక్షిత్తు వేదవ్రతమవాప్య చ
కృపాచ్ఛారద్వతాద్వీరః సర్వాస్త్రాణ్యుపలప్స్యతే ||13||

విదిత్వా పరమాస్త్రాణి క్షత్రధర్మవ్రతే స్థితః
షష్టిం వర్షాణి ధర్మాత్మా వసుధాం పాలయిష్యతి ||14||

ఇతశ్చోర్ధ్వం మహాబాహుః కురురాజో భవిష్యతి
పరిక్షిన్నామ నృపతిర్మిషతస్తే సుదుర్మతే
పశ్య మే తపసో వీర్యం సత్యస్య చ నరాధమ ||15||

వ్యాస ఉవాచ

యస్మాదనాదృత్య కృతం త్వయాస్మాన్కర్మ దారుణం
బ్రాహ్మణస్య సతశ్చైవ యస్మాత్తే వృత్తమీదృశం ||16||

తస్మాద్యద్దేవకీపుత్ర ఉక్తవానుత్తమం వచః
అసంశయం తే తద్భావి క్షుద్రకర్మన్వ్రజాశ్వితః ||17||

అశ్వత్థామోవాచ

సహైవ భవతా బ్రహ్మన్స్థాస్యామి పురుషేష్వహం
సత్యవాగస్తు భగవానయం చ పురుషోత్తమః ||18||

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రదాయాథ మణిం ద్రౌణిః పాండవానాం మహాత్మనాం
జగామ విమనాస్తేషాం సర్వేషాం పశ్యతాం వనం ||19||

పాండవాశ్చాపి గోవిందం పురస్కృత్య హతద్విషః
కృష్ణద్వైపాయనం చైవ నారదం చ మహామునిం॥20॥

ద్రోణపుత్రస్య సహజం మణిమాదాయ సత్వరాః
ద్రౌపదీమభ్యధావంత ప్రాయోపేతాం మనస్వినీం॥21॥

తతస్తే పురుషవ్యాఘ్రాః సదశ్వైరనిలోపమైః
అభ్యయుః సహదాశార్హాః శిబిరం పునరేవ హ॥22॥

అవతీర్య రథాభ్యాం తు త్వరమాణా మహారథాః
దదృశుర్ద్రౌపదీం కృష్ణామార్తామార్తతరాః స్వయం॥23॥

తాముపేత్య నిరానందాం దుఃఖశోకసమన్వితాం
పరివార్య వ్యతిష్ఠంత పాండవాః సహకేశవాః॥24॥

తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతో భీమసేనో మహాబలః
ప్రదదౌ తు మణిం దివ్యం వచనం చేదమబ్రవీత్॥25॥

అయం భద్రే తవ మణిః పుత్రహంతా జితః స తే
ఉత్తిష్ఠ శోకముత్సృజ్య క్షత్రధర్మమనుస్మర॥26॥

ప్రయాణే వాసుదేవస్య శమార్థమసితేక్షణే
యాన్యుక్తాని త్వయా భీరు వాక్యాని మధుఘాతినః॥27॥

నైవ మే పతయః సంతి న పుత్రా భ్రాతరో న చ
నైవ త్వమపి గోవింద శమమిచ్ఛతి రాజని॥28॥

ఉక్తవత్యసి ధీరాణి వాక్యాని పురుషోత్తమం
క్షత్రధర్మానురూపాణి తాని సంస్మర్తుమర్హసి॥29॥

హతో దుర్యోధనః పాపో రాజ్యస్య పరిపంథకః
దుఃశాసనస్య రుధిరం పీతం విస్ఫురతో మయా॥30॥

వైరస్య గతమానృణ్యం న స్మ వాచ్యా వివక్షతాం
జిత్వా ముక్తో ద్రోణపుత్రో బ్రాహ్మణ్యాద్గౌరవేణ చ॥31॥

యశోఽస్య పాతితం దేవి శరీరం త్వవశేషితం
వియోజితశ్చ మణినా న్యాసితశ్చాయుధం భువి॥32॥

ద్రౌపద్యువాచ

కేవలానృణ్యమాప్తాస్మి గురుపుత్రో గురుర్మమ
శిరస్యేతం మణిం రాజా ప్రతిబధ్నాతు భారత॥33॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తం గృహీత్వా తతో రాజా శిరస్యేవాకరోత్తదా
గురోరుచ్ఛిష్టమిత్యేవ ద్రౌపద్యా వచనాదపి॥34॥

తతో దివ్యం మణివరం శిరసా ధారయన్ప్రభుః
శుశుభే స మహారాజః సచంద్ర ఇవ పర్వతః॥35॥

ఉత్తస్థౌ పుత్రశోకార్తా తతః కృష్ణా మనస్వినీ
కృష్ణం చాపి మహాబాహుం పర్యపృచ్ఛత ధర్మరాట్॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హతేషు సర్వసైన్యేషు సౌప్తికే తై రథైస్త్రిభిః
శోచన్యుధిష్ఠిరో రాజా దాశార్హమిదమబ్రవీత్॥1॥

కథం ను కృష్ణ పాపేన క్షుద్రేణాక్లిష్టకర్మణా
ద్రౌణినా నిహతాః సర్వే మమ పుత్రా మహారథాః॥2॥

తథా కృతాస్త్రా విక్రాంతాః సహస్రశతయోధినః
ద్రుపదస్యాత్మజాశ్చైవ ద్రోణపుత్రేణ పాతితాః॥3॥

యస్య ద్రోణో మహేష్వాసో న ప్రాదాదాహవే ముఖం
తం జఘ్నే రథినాం శ్రేష్ఠం ధృష్టద్యుమ్నం కథం ను సః॥4॥

కిం ను తేన కృతం కర్మ తథాయుక్తం నరర్షభ
యదేకః శిబిరం సర్వమవధీన్నో గురోః సుతః॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

నూనం స దేవదేవానామీశ్వరేశ్వరమవ్యయం
జగామ శరణం ద్రౌణిరేకస్తేనావధీద్బహూన్॥6॥

ప్రసన్నో హి మహాదేవో దద్యాదమరతామపి
వీర్యం చ గిరిశో దద్యాద్యేనేంద్రమపి శాతయేత్॥7॥

వేదాహం హి మహాదేవం తత్త్వేన భరతర్షభ
యాని చాస్య పురాణాని కర్మాణి వివిధాన్యుత॥8॥

ఆదిరేష హి భూతానాం మధ్యమంతశ్చ భారత
విచేష్టతే జగచ్చేదం సర్వమస్యైవ కర్మణా॥9॥

ఏవం సిసృక్షుర్భూతాని దదర్శ ప్రథమం విభుః
పితామహోఽబ్రవీచ్చైనం భూతాని సృజ మాచిరం॥10॥

హరికేశస్తథేత్యుక్త్వా భూతానాం దోషదర్శివాన్
దీర్ఘకాలం తపస్తేపే మగ్నోఽమ్భసి మహాతపాః॥11॥

సుమహాంతం తతః కాలం ప్రతీక్ష్యైనం పితామహః
స్రష్టారం సర్వభూతానాం ససర్జ మనసాపరం॥12॥

సోఽబ్రవీత్పితరం దృష్ట్వా గిరిశం మగ్నమంభసి
యది మే నాగ్రజస్త్వన్యస్తతః స్రక్ష్యామ్యహం ప్రజాః॥13॥

తమబ్రవీత్పితా నాస్తి త్వదన్యః పురుషోఽగ్రజః
స్థాణురేష జలే మగ్నో విస్రబ్ధః కురు వై కృతిం॥14॥

స భూతాన్యసృజత్సప్త దక్షాదీంస్తు ప్రజాపతీన్
యైరిమం వ్యకరోత్సర్వం భూతగ్రామం చతుర్విధం॥15॥

తాః సృష్టమాత్రాః క్షుధితాః ప్రజాః సర్వాః ప్రజాపతిం
బిభక్షయిషవో రాజన్సహసా ప్రాద్రవంస్తదా॥16॥

స భక్ష్యమాణస్త్రాణార్థీ పితామహముపాద్రవత్
ఆభ్యో మాం భగవాన్పాతు వృత్తిరాసాం విధీయతాం॥17॥

తతస్తాభ్యో దదావన్నమోషధీః స్థావరాణి చ
జంగమాని చ భూతాని దుర్బలాని బలీయసాం॥18॥

విహితాన్నాః ప్రజాస్తాస్తు జగ్ముస్తుష్టా యథాగతం
తతో వవృధిరే రాజన్ప్రీతిమత్యః స్వయోనిషు ॥19॥

భూతగ్రామే వివృద్ధే తు తుష్టే లోకగురావపి
ఉదతిష్ఠజ్జలాజ్జ్యేష్ఠః ప్రజాశ్చేమా దదర్శ సః ॥20॥

బహురూపాః ప్రజా దృష్ట్వా వివృద్ధాః స్వేన తేజసా
చుక్రోధ భగవాన్రుద్రో లింగం స్వం చాప్యవిధ్యత ॥21॥

తత్ప్రవిద్ధం తదా భూమౌ తథైవ ప్రత్యతిష్ఠత
తమువాచావ్యయో బ్రహ్మా వచోభిః శమయన్నివ ॥22॥

కిం కృతం సలిలే శర్వ చిరకాలం స్థితేన తే
కిమర్థం చైతదుత్పాట్య భూమౌ లింగం ప్రవేరితం ॥23॥

సోఽబ్రవీజ్జాతసంరంభస్తదా లోకగురుర్గురుం
ప్రజాః సృష్టాః పరేణేమాః కిం కరిష్యామ్యనేన వై ॥24॥

తపసాధిగతం చాన్నం ప్రజార్థం మే పితామహ
ఓషధ్యః పరివర్తేరన్యథైవ సతతం ప్రజాః ॥25॥

ఏవముక్త్వా తు సంక్రుద్ధో జగామ విమనా భవః
గిరేర్ముంజవతః పాదం తపస్తప్తుం మహాతపాః ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

తతో దేవయుగేఽతీతే దేవా వై సమకల్పయన్
యజ్ఞం వేదప్రమాణేన విధివద్యష్టుమీప్సవః ॥1॥

కల్పయామాసురవ్యగ్రా దేశాన్యజ్ఞోచితాంస్తతః
భాగార్హా దేవతాశ్చైవ యజ్ఞియం ద్రవ్యమేవ చ ॥2॥

తా వై రుద్రమజానంత్యో యాథాతథ్యేన దేవతాః
నాకల్పయంత దేవస్య స్థాణోర్భాగం నరాధిప ॥3॥

సోఽకల్ప్యమానే భాగే తు కృత్తివాసా మఖేఽమరైః
తరసా భాగమన్విచ్ఛంధనురాదౌ ససర్జ హ ॥4॥

లోకయజ్ఞః క్రియాయజ్ఞో గృహయజ్ఞః సనాతనః
పంచభూతమయో యజ్ఞో నృయజ్ఞశ్చైవ పంచమః ॥5॥

లోకయజ్ఞేన యజ్ఞైషీ కపర్దీ విదధే ధనుః
ధనుః సృష్టమభూత్తస్య పంచకిష్కుప్రమాణతః ॥6॥

వషట్కారోఽభవజ్జ్యా తు ధనుషస్తస్య భారత
యజ్ఞాంగాని చ చత్వారి తస్య సంహననేఽభవన్ ॥7॥

తతః క్రుద్ధో మహాదేవస్తదుపాదాయ కార్ముకం
ఆజగామాథ తత్రైవ యత్ర దేవాః సమీజిరే ॥8॥

తమాత్తకార్ముకం దృష్ట్వా బ్రహ్మచారిణమవ్యయం
వివ్యథే పృథివీ దేవీ పర్వతాశ్చ చకంపిరే ॥9॥

న వవౌ పవనశ్చైవ నాగ్నిర్జజ్వాల చైధితః
వ్యభ్రమచ్చాపి సంవిగ్నం దివి నక్షత్రమండలం ॥10॥

న బభౌ భాస్కరశ్చాపి సోమః శ్రీముక్తమండలః
తిమిరేణాకులం సర్వమాకాశం చాభవద్వృతం ॥11॥

అభిభూతాస్తతో దేవా విషయాన్న ప్రజజ్ఞిరే
న ప్రత్యభాచ్చ యజ్ఞస్తాన్వేదా బభ్రంశిరే తదా॥12॥

తతః స యజ్ఞం రౌద్రేణ వివ్యాధ హృది పత్రిణా
అపక్రాంతస్తతో యజ్ఞో మృగో భూత్వా సపావకః॥13॥

స తు తేనైవ రూపేణ దివం ప్రాప్య వ్యరోచత
అన్వీయమానో రుద్రేణ యుధిష్ఠిర నభస్తలే॥14॥

అపక్రాంతే తతో యజ్ఞే సంజ్ఞా న ప్రత్యభాత్సురాన్
నష్టసంజ్ఞేషు దేవేషు న ప్రజ్ఞాయత కించన॥15॥

త్ర్యంబకః సవితుర్బాహూ భగస్య నయనే తథా
పూష్ణశ్చ దశనాన్క్రుద్ధో ధనుష్కోట్యా వ్యశాతయత్॥16॥

ప్రాద్రవంత తతో దేవా యజ్ఞాంగాని చ సర్వశః
కేచిత్తత్రైవ ఘూర్ణంతో గతాసవ ఇవాభవన్॥17॥

స తు విద్రావ్య తత్సర్వం శితికంఠోఽవహస్య చ
అవష్టభ్య ధనుష్కోటిం రురోధ విబుధాంస్తతః॥18॥

తతో వాగమరైరుక్తా జ్యాం తస్య ధనుషోఽచ్ఛినత్
అథ తత్సహసా రాజంశ్ఛిన్నజ్యం విస్ఫురద్ధనుః॥19॥

తతో విధనుషం దేవా దేవశ్రేష్ఠముపాగమన్
శరణం సహ యజ్ఞేన ప్రసాదం చాకరోత్ప్రభుః॥20॥

తతః ప్రసన్నో భగవాన్ప్రాస్యత్కోపం జలాశయే
స జలం పావకో భూత్వా శోషయత్యనిశం ప్రభో॥21॥

భగస్య నయనే చైవ బాహూ చ సవితుస్తథా
ప్రాదాత్పూష్ణశ్చ దశనాన్పునర్యజ్ఞం చ పాండవ॥22॥

తతః సర్వమిదం స్వస్థం బభూవ పునరేవ హ
సర్వాణి చ హవీంష్యస్య దేవా భాగమకల్పయన్॥23॥

తస్మిన్క్రుద్ధేఽభవత్సర్వమస్వస్థం భువనం విభో
ప్రసన్నే చ పునః స్వస్థం స ప్రసన్నోఽస్య వీర్యవాన్॥24॥

తతస్తే నిహతాః సర్వే తవ పుత్రా మహారథాః
అన్యే చ బహవః శూరాః పాంచాలాశ్చ సహానుగాః॥25॥

న తన్మనసి కర్తవ్యం న హి తద్ద్రౌణినా కృతం
మహాదేవప్రసాదః స కురు కార్యమనంతరం॥26॥

స్త్రీ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

హతే దుర్యోధనే చైవ హతే సైన్యే చ సర్వశః
ధృతరాష్ట్రో మహారాజః శ్రుత్వా కిమకరోన్మునే ॥1॥

తథైవ కౌరవో రాజా ధర్మపుత్రో మహామనాః
కృపప్రభృతయశ్చైవ కిమకుర్వత తే త్రయః ॥2॥

అశ్వత్థామ్నః శ్రుతం కర్మ శాపశ్చాన్యోన్యకారితః
వృత్తాంతముత్తరం బ్రూహి యదభాషత సంజయః ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

హతే పుత్రశతే దీనం ఛిన్నశాఖమివ ద్రుమం
పుత్రశోకాభిసంతప్తం ధృతరాష్ట్రం మహీపతిం ॥4॥

ధ్యానమూకత్వమాపన్నం చింతయా సమభిప్లుతం
అభిగమ్య మహాప్రాజ్ఞః సంజయో వాక్యమబ్రవీత్ ॥5॥

కిం శోచసి మహారాజ నాస్తి శోకే సహాయతా
అక్షౌహిణ్యో హతాశ్చాష్టౌ దశ చైవ విశాం పతే
నిర్జనేయం వసుమతీ శూన్యా సంప్రతి కేవలా ॥6॥

నానాదిగ్భ్యః సమాగమ్య నానాదేశ్యా నరాధిపాః
సహితాస్తవ పుత్రేణ సర్వే వై నిధనం గతాః ॥7॥

పితౄణాం పుత్రపౌత్రాణాం జ్ఞాతీనాం సుహృదాం తథా
గురూణాం చానుపూర్వ్యేణ ప్రేతకార్యాణి కారయ ॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా కరుణం వాక్యం పుత్రపౌత్రవధార్దితః
పపాత భువి దుర్ధర్షో వాతాహత ఇవ ద్రుమః ॥9॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

హతపుత్రో హతామాత్యో హతసర్వసుహృజ్జనః
దుఃఖం నూనం భవిష్యామి విచరన్పృథివీమిమాం ॥10॥

కిం ను బంధువిహీనస్య జీవితేన మమాద్య వై
లూనపక్షస్య ఇవ మే జరాజీర్ణస్య పక్షిణః ॥11॥

హృతరాజ్యో హతసుహృద్ధతచక్షుశ్చ వై తథా
న భ్రాజిష్యే మహాప్రాజ్ఞ క్షీణరశ్మిరివాంశుమాన్ ॥12॥

న కృతం సుహృదాం వాక్యం జామదగ్న్యస్య జల్పతః
నారదస్య చ దేవర్షేః కృష్ణద్వైపాయనస్య చ||13||

సభామధ్యే తు కృష్ణేన యచ్ఛ్రేయోఽభిహితం మమ
అలం వైరేణ తే రాజన్పుత్రః సంగృహ్యతామితి||14||

తచ్చ వాక్యమకృత్వాహం భృశం తప్యామి దుర్మతిః
న హి శ్రోతాస్మి భీష్మస్య ధర్మయుక్తం ప్రభాషితం||15||

దుర్యోధనస్య చ తథా వృషభస్యేవ నర్దతః
దుఃశాసనవధం శ్రుత్వా కర్ణస్య చ విపర్యయం
ద్రోణసూర్యోపరాగం చ హృదయం మే విదీర్యతే||16||

న స్మరామ్యాత్మనః కించిత్పురా సంజయ దుష్కృతం
యస్యేదం ఫలమద్యేహ మయా మూఢేన భుజ్యతే||17||

నూనం హ్యపకృతం కించిన్మయా పూర్వేషు జన్మసు
యేన మాం దుఃఖభాగేషు ధాతా కర్మసు యుక్తవాన్||18||

పరిణామశ్చ వయసః సర్వబంధుక్షయశ్చ మే
సుహృన్మిత్రవినాశశ్చ దైవయోగాదుపాగతః
కోఽన్యోఽస్తి దుఃఖితతరో మయా లోకే పుమానిహ||19||

తన్మామద్యైవ పశ్యంతు పాండవాః సంశితవ్రతం
వివృతం బ్రహ్మలోకస్య దీర్ఘమధ్వానమాస్థితం||20||

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య లాలప్యమానస్య బహుశోకం విచిన్వతః
శోకాపహం నరేంద్రస్య సంజయో వాక్యమబ్రవీత్||21||

శోకం రాజన్వ్యపనుద శ్రుతాస్తే వేదనిశ్చయాః
శాస్త్రాగమాశ్చ వివిధా వృద్ధేభ్యో నృపసత్తమ
సృంజయే పుత్రశోకార్తే యదూచుర్మునయః పురా||22||

తథా యౌవనజం దర్పమాస్థితే తే సుతే నృప
న త్వయా సుహృదాం వాక్యం బ్రువతామవధారితం
స్వార్థశ్చ న కృతః కశ్చిల్లుబ్ధేన ఫలగృద్ధినా||23||

తవ దుఃశాసనో మంత్రీ రాధేయశ్చ దురాత్మవాన్
శకునిశ్చైవ దుష్టాత్మా చిత్రసేనశ్చ దుర్మతిః
శల్యశ్చ యేన వై సర్వం శల్యభూతం కృతం జగత్||24||

కురువృద్ధస్య భీష్మస్య గాంధార్యా విదురస్య చ
న కృతం వచనం తేన తవ పుత్రేణ భారత||25||

న ధర్మః సత్కృతః కశ్చిన్నిత్యం యుద్ధమితి బ్రువన్
క్షపితాః క్షత్రియాః సర్వే శత్రూణాం వర్ధితం యశః||26||

మధ్యస్థో హి త్వమప్యాసీర్న క్షమం కించిదుక్తవాన్
ధూర్ధరేణ త్వయా భారస్తులయా న సమం ధృతః||27||

ఆదావేవ మనుష్యేణ వర్తితవ్యం యథా క్షమం
యథా నాతీతమర్థం వై పశ్చాత్తాపేన యుజ్యతే||28||

పుత్రగృద్ధ్యా త్వయా రాజన్ప్రియం తస్య చికీర్షతా
పశ్చాత్తాపమిదం ప్రాప్తం న త్వం శోచితుమర్హసి||29||

మధు యః కేవలం దృష్ట్వా ప్రపాతం నానుపశ్యతి
స భ్రష్టో మధులోభేన శోచత్యేవ యథా భవాన్॥30॥

అర్థాన్న శోచన్ప్రాప్నోతి న శోచన్విందతే సుఖం
న శోచఞ్శ్రియమాప్నోతి న శోచన్విందతే పరం॥31॥

స్వయముత్పాదయిత్వాగ్నిం వస్త్రేణ పరివేష్టయేత్
దహ్యమానో మనస్తాపం భజతే న స పండితః॥32॥

త్వయైవ ససుతేనాయం వాక్యవాయుసమీరితః
లోభాజ్యేన చ సంసిక్తో జ్వలితః పార్థపావకః॥33॥

తస్మిన్సమిద్ధే పతితాః శలభా ఇవ తే సుతాః
తాన్కేశవార్చిర్నిర్దగ్ధాన్న త్వం శోచితుమర్హసి॥34॥

యచ్చాశ్రుపాతకలిలం వదనం వహసే నృప
అశాస్త్రదృష్టమేతద్ధి న ప్రశంసంతి పండితాః॥35॥

విస్ఫులింగా ఇవ హ్యేతాందహంతి కిల మానవాన్
జహీహి మన్యుం బుద్ధ్యా వై ధారయాత్మానమాత్మనా॥36॥

ఏవమాశ్వాసితస్తేన సంజయేన మహాత్మనా
విదురో భూయ ఏవాహ బుద్ధిపూర్వం పరంతప॥37॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽమృతసమైర్వాక్యైర్హ్లాదయన్పురుషర్షభం
వైచిత్రవీర్యం విదురో యదువాచ నిబోధ తత్॥1॥

విదుర ఉవాచ

ఉత్తిష్ఠ రాజన్కిం శేషే ధారయాత్మానమాత్మనా
స్థిరజంగమమర్త్యానాం సర్వేషామేష నిర్ణయః॥2॥

సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం హి జీవితం॥3॥

యదా శూరం చ భీరుం చ యమః కర్షతి భారత
తత్కిం న యోత్స్యంతి హి తే క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ॥4॥

అయుధ్యమానో మ్రియతే యుధ్యమానశ్చ జీవతి
కాలం ప్రాప్య మహారాజ న కశ్చిదతివర్తతే॥5॥

న చాప్యేతాన్హతాన్యుద్ధే రాజఞ్శోచితుమర్హసి
ప్రమాణం యది శాస్త్రాణి గతాస్తే పరమాం గతిం॥6॥

సర్వే స్వాధ్యాయవంతో హి సర్వే చ చరితవ్రతాః
సర్వే చాభిముఖాః క్షీణాస్తత్ర కా పరిదేవనా॥7॥

అదర్శనాదాపతితాః పునశ్చాదర్శనం గతాః
న తే తవ న తేషాం త్వం తత్ర కా పరిదేవనా॥8॥

హతోఽపి లభతే స్వర్గం హత్వా చ లభతే యశః
ఉభయం నో బహుగుణం నాస్తి నిష్ఫలతా రణే॥9॥

తేషాం కామదుఘాల్లోకానింద్రః సంకల్పయిష్యతి
ఇంద్రస్యాతిథయో హ్యేతే భవంతి పురుషర్షభ ॥10॥

న యజ్ఞైర్దక్షిణావద్భిర్న తపోభిర్న విద్యయా
స్వర్గం యాంతి తథా మర్త్యా యథా శూరా రణే హతాః ॥11॥

మాతాపితృసహస్రాణి పుత్రదారశతాని చ
సంసారేష్వనుభూతాని కస్య తే కస్య వా వయం ॥12॥

శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం ॥13॥

న కాలస్య ప్రియః కశ్చిన్న ద్వేష్యః కురుసత్తమ
న మధ్యస్థః క్వచిత్కాలః సర్వం కాలః ప్రకర్షతి ॥14॥

అనిత్యం జీవితం రూపం యౌవనం ద్రవ్యసంచయః
ఆరోగ్యం ప్రియసంవాసో గృధ్యేదేషు న పండితః ॥15॥

న జానపదికం దుఃఖమేకః శోచితుమర్హసి
అప్యభావేన యుజ్యేత తచ్చాస్య న నివర్తతే ॥16॥

అశోచన్ప్రతికుర్వీత యది పశ్యేత్పరాక్రమం
భైషజ్యమేతద్దుఃఖస్య యదేతన్నానుచింతయేత్
చింత్యమానం హి న వ్యేతి భూయశ్చాపి వివర్ధతే ॥17॥

అనిష్టసంప్రయోగాచ్చ విప్రయోగాత్ప్రియస్య చ
మనుష్యా మానసైర్దుఃఖైర్యుజ్యంతే యేఽల్పబుద్ధయః ॥18॥

నార్థో న ధర్మో న సుఖం యదేతదనుశోచసి
న చ నాపైతి కార్యార్థాత్త్రివర్గాచ్చైవ భ్రశ్యతే ॥19॥

అన్యామన్యాం ధనావస్థాం ప్రాప్య వైశేషికీం నరాః
అసంతుష్టాః ప్రముహ్యంతి సంతోషం యాంతి పండితాః ॥20॥

ప్రజ్ఞయా మానసం దుఃఖం హన్యాచ్ఛారీరమౌషధైః
ఏతజ్జ్ఞానస్య సామర్థ్యం న బాలైః సమతామియాత్ ॥21॥

శయానం చానుశయతి తిష్ఠంతం చానుతిష్ఠతి
అనుధావతి ధావంతం కర్మ పూర్వకృతం నరం ॥22॥

యస్యాం యస్యామవస్థాయాం యత్కరోతి శుభాశుభం
తస్యాం తస్యామవస్థాయాం తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సుభాషితైర్మహాప్రాజ్ఞ శోకోఽయం విగతో మమ
భూయ ఏవ తు వాక్యాని శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ॥1॥

అనిష్టానాం చ సంసర్గాదిష్టానాం చ వివర్జనాత్
కథం హి మానసైర్దుఃఖైః ప్రముచ్యంతేఽత్ర పండితాః ॥2॥

విదుర ఉవాచ

యతో యతో మనో దుఃఖాత్సుఖాద్వాపి ప్రముచ్యతే
తతస్తతః శమం లబ్ధ్వా సుగతిం విందతే బుధః ॥3॥

అశాశ్వతమిదం సర్వం చింత్యమానం నరర్షభ
కదలీసంనిభో లోకః సారో హ్యస్య న విద్యతే ॥4॥

గృహాణ్యేవ హి మర్త్యానామాహుర్దేహాని పండితాః
కాలేన వినియుజ్యంతే సత్త్వమేకం తు శోభనం ॥5॥

యథా జీర్ణమజీర్ణం వా వస్త్రం త్యక్త్వా తు వై నరః
అన్యద్రోచయతే వస్త్రమేవం దేహాః శరీరిణాం ॥6॥

వైచిత్రవీర్య వాసం హి దుఃఖం వా యది వా సుఖం
ప్రాప్నువంతీహ భూతాని స్వకృతేనైవ కర్మణా ॥7॥

కర్మణా ప్రాప్యతే స్వర్గం సుఖం దుఃఖం చ భారత
తతో వహతి తం భారమవశః స్వవశోఽపి వా ॥8॥

యథా చ మృన్మయం భాండం చక్రారూఢం విపద్యతే
కించిత్ప్రక్రియమాణం వా కృతమాత్రమథాపి వా ॥9॥

ఛిన్నం వాప్యవరోప్యంతమవతీర్ణమథాపి వా
ఆర్ద్రం వాప్యథ వా శుష్కం పచ్యమానమథాపి వా ॥10॥

అవతార్యమాణమాపాకాదుద్ధృతం వాపి భారత
అథ వా పరిభుజ్యంతమేవం దేహాః శరీరిణాం ॥11॥

గర్భస్థో వా ప్రసూతో వాప్యథ వా దివసాంతరః
అర్ధమాసగతో వాపి మాసమాత్రగతోఽపి వా ॥12॥

సంవత్సరగతో వాపి ద్విసంవత్సర ఏవ వా
యౌవనస్థోఽపి మధ్యస్థో వృద్ధో వాపి విపద్యతే ॥13॥

ప్రాక్కర్మభిస్తు భూతాని భవంతి న భవంతి చ
ఏవం సాంసిద్ధికే లోకే కిమర్థమనుతప్యసే ॥14॥

యథా చ సలిలే రాజన్క్రీడార్థమనుసంచరన్
ఉన్మజ్జేచ్చ నిమజ్జేచ్చ కించిత్సత్త్వం నరాధిప ॥15॥

ఏవం సంసారగహనాదున్మజ్జననిమజ్జనాత్
కర్మభోగేన బధ్యంతః క్లిశ్యంతే యేఽల్పబుద్ధయః ॥16॥

యే తు ప్రాజ్ఞాః స్థితాః సత్యే సంసారాంతగవేషిణః
సమాగమజ్ఞా భూతానాం తే యాంతి పరమాం గతిం ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కథం సంసారగహనం విజ్ఞేయం వదతాం వర
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తత్త్వమాఖ్యాహి పృచ్ఛతః ॥1॥

విదుర ఉవాచ

జన్మప్రభృతి భూతానాం క్రియాః సర్వాః శృణు ప్రభో
పూర్వమేవేహ కలలే వసతే కించిదంతరం ॥2॥

తతః స పంచమేఽతీతే మాసే మాంసం ప్రకల్పయేత్
తతః సర్వాంగసంపూర్ణో గర్భో మాసే ప్రజాయతే ॥3॥

అమేధ్యమధ్యే వసతి మాంసశోణితలేపనే
తతస్తు వాయువేగేన ఊర్ధ్వపాదో హ్యధఃశిరాః॥4॥

యోనిద్వారముపాగమ్య బహూన్క్లేశాన్సమృచ్ఛతి
యోనిసంపీడనాచ్చైవ పూర్వకర్మభిరన్వితః॥5॥

తస్మాన్ముక్తః స సంసారాదన్యాన్పశ్యత్యుపద్రవాన్
గ్రహాస్తముపసర్పంతి సారమేయా ఇవామిషం॥6॥

తతః ప్రాప్తోత్తరే కాలే వ్యాధయశ్చాపి తం తథా
ఉపసర్పంతి జీవంతం బధ్యమానం స్వకర్మభిః॥7॥

బద్ధమింద్రియపాశైస్తం సంగస్వాదుభిరాతురం
వ్యసనాన్యుపవర్తంతే వివిధాని నరాధిప
బధ్యమానశ్చ తైర్భూయో నైవ తృప్తిముపైతి సః॥8॥

అయం న బుధ్యతే తావద్యమలోకమథాగతం
యమదూతైర్వికృష్యంశ్చ మృత్యుం కాలేన గచ్ఛతి॥9॥

వాగ్ఘీనస్య చ యన్మాత్రమిష్టానిష్టం కృతం ముఖే
భూయ ఏవాత్మనాత్మానం బధ్యమానముపేక్షతే॥10॥

అహో వినికృతో లోకో లోభేన చ వశీకృతః
లోభక్రోధమదోన్మత్తో నాత్మానమవబుధ్యతే॥11॥

కులీనత్వేన రమతే దుష్కులీనాన్వికుత్సయన్
ధనదర్పేణ దృప్తశ్చ దరిద్రాన్పరికుత్సయన్॥12॥

మూర్ఖానితి పరానాహ నాత్మానం సమవేక్షతే
శిక్షాం క్షిపతి చాన్యేషాం నాత్మానం శాస్తుమిచ్ఛతి॥13॥

అధ్రువే జీవలోకేఽస్మిన్యో ధర్మమనుపాలయన్
జన్మప్రభృతి వర్తేత ప్రాప్నుయాత్పరమాం గతిం॥14॥

ఏవం సర్వం విదిత్వా వై యస్తత్త్వమనువర్తతే
స ప్రమోక్షాయ లభతే పంథానం మనుజాధిప॥15॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యదిదం ధర్మగహనం బుద్ధ్యా సమనుగమ్యతే
ఏతద్విస్తరశః సర్వం బుద్ధిమార్గం ప్రశంస మే॥1॥

విదుర ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి నమస్కృత్వా స్వయంభువే
యథా సంసారగహనం వదంతి పరమర్షయః॥2॥

కశ్చిన్మహతి సంసారే వర్తమానో ద్విజః కిల
వనం దుర్గమనుప్రాప్తో మహత్క్రవ్యాదసంకులం॥3॥

సింహవ్యాఘ్రగజాకారైరతిఘోరైర్మహాశనైః
సమంతాత్సంపరిక్షిప్తం మృత్యోరపి భయప్రదం॥4॥

తదస్య దృష్ట్వా హృదయముద్వేగమగమత్పరం
అభ్యుచ్ఛ్రయశ్చ రోమ్ణాం వై విక్రియాశ్చ పరంతప॥5॥

స తద్వనం వ్యనుసరన్విప్రధావనితస్తతః
వీక్షమాణో దిశః సర్వాః శరణం క్వ భవేదితి ||6||

స తేషాం ఛిద్రమన్విచ్ఛన్ప్రద్రుతో భయపీడితః
న చ నిర్యాతి వై దూరం న చ తైర్విప్రయుజ్యతే ||7||

అథాపశ్యద్వనం ఘోరం సమంతాద్వాగురావృతం
బాహుభ్యాం సంపరిష్వక్తం స్త్రియా పరమఘోరయా ||8||

పంచశీర్షధరైర్నాగైః శైలైరివ సమున్నతైః
నభఃస్పృశైర్మహావృక్షైః పరిక్షిప్తం మహావనం ||9||

వనమధ్యే చ తత్రాభూదుదపానః సమావృతః
వల్లీభిస్తృణఛన్నాభిర్గూఢాభిరభిసంవృతః ||10||

పపాత స ద్విజస్తత్ర నిగూఢే సలిలాశయే
విలగ్నశ్చాభవత్తస్మిల్లతాసంతానసంకటే ||11||

పనసస్య యథా జాతం వృంతబద్ధం మహాఫలం
స తథా లంబతే తత్ర ఊర్ధ్వపాదో హ్యధఃశిరాః ||12||

అథ తత్రాపి చాన్యోఽస్య భూయో జాత ఉపద్రవః
కూపవీనాహవేలాయామపశ్యత మహాగజం ||13||

షడ్వక్త్రం కృష్ణశబలం ద్విషట్కపదచారిణం
క్రమేణ పరిసర్పంతం వల్లీవృక్షసమావృతం ||14||

తస్య చాపి ప్రశాఖాసు వృక్షశాఖావలంబినః
నానారూపా మధుకరా ఘోరరూపా భయావహాః
ఆసతే మధు సంభృత్య పూర్వమేవ నికేతజాః ||15||

భూయో భూయః సమీహంతే మధూని భరతర్షభ
స్వాదనీయాని భూతానాం న యైర్బాలోఽపి తృప్యతే ||16||

తేషాం మధూనాం బహుధా ధారా ప్రస్రవతే సదా
తాం లంబమానః స పుమాంధారాం పిబతి సర్వదా
న చాస్య తృష్ణా విరతా పిబమానస్య సంకటే ||17||

అభీప్సతి చ తాం నిత్యమతృప్తః స పునః పునః
న చాస్య జీవితే రాజన్నిర్వేదః సమజాయత ||18||

తత్రైవ చ మనుష్యస్య జీవితాశా ప్రతిష్ఠితా
కృష్ణాః శ్వేతాశ్చ తం వృక్షం కుట్టయంతి స్మ మూషకాః ||19||

వ్యాలైశ్చ వనదుర్గాంతే స్త్రియా చ పరమోగ్రయా
కూపాధస్తాచ్చ నాగేన వీనాహే కుంజరేణ చ ||20||

వృక్షప్రపాతాచ్చ భయం మూషకేభ్యశ్చ పంచమం
మధులోభాన్మధుకరైః షష్ఠమాహుర్మహద్భయం ||21||

ఏవం స వసతే తత్ర క్షిప్తః సంసారసాగరే
న చైవ జీవితాశాయాం నిర్వేదముపగచ్ఛతి ||22||

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అహో ఖలు మహద్దుఃఖం కృచ్ఛ్రవాసం వసత్యసౌ
కథం తస్య రతిస్తత్ర తుష్టిర్వా వదతాం వర ||1||

స దేశః క్వ ను యత్రాసౌ వసతే ధర్మసంకటే
కథం వా స విముచ్యేత నరస్తస్మాన్మహాభయాత్॥2॥

ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ సాధు చేష్టామహే తథా
కృపా మే మహతీ జాతా తస్యాభ్యుద్ధరణేన హి॥3॥

విదుర ఉవాచ

ఉపమానమిదం రాజన్మోక్షవిద్భిరుదాహృతం
సుగతిం విందతే యేన పరలోకేషు మానవః॥4॥

యత్తదుచ్యతి కాంతారం మహత్సంసార ఏవ సః
వనం దుర్గం హి యత్త్వేతత్సంసారగహనం హి తత్॥5॥

యే చ తే కథితా వ్యాలా వ్యాధయస్తే ప్రకీర్తితాః
యా సా నారీ బృహత్కాయా అధితిష్ఠతి తత్ర వై
తామాహుస్తు జరాం ప్రాజ్ఞా వర్ణరూపవినాశినీం॥6॥

యస్తత్ర కూపో నృపతే స తు దేహః శరీరిణాం
యస్తత్ర వసతేఽధస్తాన్మహాహిః కాల ఏవ సః
అంతకః సర్వభూతానాం దేహినాం సర్వహార్యసౌ॥7॥

కూపమధ్యే చ యా జాతా వల్లీ యత్ర స మానవః
ప్రతానే లంబతే సా తు జీవితాశా శరీరిణాం॥8॥

స యస్తు కూపవీనాహే తం వృక్షం పరిసర్పతి
షడ్వక్త్రః కుంజరో రాజన్స తు సంవత్సరః స్మృతః
ముఖాని ఋతవో మాసాః పాదా ద్వాదశ కీర్తితాః॥9॥

యే తు వృక్షం నికృంతంతి మూషకాః సతతోత్థితాః
రాత్ర్యహాని తు తాన్యాహుర్భూతానాం పరిచింతకాః
యే తే మధుకరాస్తత్ర కామాస్తే పరికీర్తితాః॥10॥

యాస్తు తా బహుశో ధారాః స్రవంతి మధునిస్రవం
తాంస్తు కామరసాన్విద్యాద్యత్ర మజ్జంతి మానవాః॥11॥

ఏవం సంసారచక్రస్య పరివృత్తిం స్మ యే విదుః
తే వై సంసారచక్రస్య పాశాంశ్ఛిందంతి వై బుధాః॥12॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అహోఽభిహితమాఖ్యానం భవతా తత్త్వదర్శినా
భూయ ఏవ తు మే హర్షః శ్రోతుం వాగమృతం తవ॥1॥

విదుర ఉవాచ

శృణు భూయః ప్రవక్ష్యామి మార్గస్యైతస్య విస్తరం
యచ్ఛ్రుత్వా విప్రముచ్యంతే సంసారేభ్యో విచక్షణాః॥2॥

యథా తు పురుషో రాజందీర్ఘమధ్వానమాస్థితః
క్వచిత్క్వచిచ్ఛ్రమాత్స్థితా కురుతే వాసమేవ వా॥3॥

ఏవం సంసారపర్యాయే గర్భవాసేషు భారత
కుర్వంతి దుర్బుధా వాసం ముచ్యంతే తత్ర పండితాః ||4||

తస్మాదధ్వానమేవైతమాహుః శాస్త్రవిదో జనాః
యత్తు సంసారగహనం వనమాహుర్మనీషిణః ||5||

సోఽయం లోకసమావర్తో మర్త్యానాం భరతర్షభ
చరాణాం స్థావరాణాం చ గృధ్యేత్తత్ర న పండితః ||6||

శారీరా మానసాశ్చైవ మర్త్యానాం యే తు వ్యాధయః
ప్రత్యక్షాశ్చ పరోక్షాశ్చ తే వ్యాలాః కథితా బుధైః ||7||

క్లిశ్యమానాశ్చ తైర్నిత్యం హన్యమానాశ్చ భారత
స్వకర్మభిర్మహావ్యాలైర్నోద్విజంత్యల్పబుద్ధయః ||8||

అథాపి తైర్విముచ్యేత వ్యాధిభిః పురుషో నృప
ఆవృణోత్యేవ తం పశ్చాజ్జరా రూపవినాశినీ ||9||

శబ్దరూపరసస్పర్శైర్గంధైశ్చ వివిధైరపి
మజ్జమానం మహాపంకే నిరాలంబే సమంతతః ||10||

సంవత్సరర్తవో మాసాః పక్షాహోరాత్రసంధయః
క్రమేణాస్య ప్రలుంపంతి రూపమాయుస్తథైవ చ ||11||

ఏతే కాలస్య నిధయో నైతాంజానంతి దుర్బుధాః
అత్రాభిలిఖితాన్యాహుః సర్వభూతాని కర్మణా ||12||

రథం శరీరం భూతానాం సత్త్వమాహుస్తు సారథిం
ఇంద్రియాణి హయానాహుః కర్మ బుద్ధిశ్చ రశ్మయః ||13||

తేషాం హయానాం యో వేగం ధావతామనుధావతి
స తు సంసారచక్రేఽస్మింశ్చక్రవత్పరివర్తతే ||14||

యస్తాన్యమయతే బుద్ధ్యా స యంతా న నివర్తతే
యామ్యమాహూ రథం హ్యేనం ముహ్యంతే యేన దుర్బుధాః ||15||

స చైతత్ప్రాప్నుతే రాజన్యత్త్వం ప్రాప్తో నరాధిప
రాజ్యనాశం సుహృన్నాశం సుతనాశం చ భారత ||16||

అనుతర్షులమేవైతద్దుఃఖం భవతి భారత
సాధుః పరమదుఃఖానాం దుఃఖభైషజ్యమాచరేత్ ||17||

న విక్రమో న చాప్యర్థో న మిత్రం న సుహృజ్జనః
తథోన్మోచయతే దుఃఖాద్యథాత్మా స్థిరసంయమః ||18||

తస్మాన్మైత్రం సమాస్థాయ శీలమాపద్య భారత
దమస్త్యాగోఽప్రమాదశ్చ తే త్రయో బ్రహ్మణో హయాః ||19||

శీలరశ్మిసమాయుక్తే స్థితో యో మానసే రథే
త్యక్త్వా మృత్యుభయం రాజన్బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి ||20||

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురస్య తు తద్వాక్యం నిశమ్య కురుసత్తమః
పుత్రశోకాభిసంతప్తః పపాత భువి మూర్ఛితః ||1||

తం తథా పతితం భూమౌ నిఃసంజ్ఞం ప్రేక్ష్య బాంధవాః
కృష్ణద్వైపాయనశ్చైవ క్షత్తా చ విదురస్తథా ||2||

సంజయః సుహృదశ్చాన్యే ద్వాఃస్థా యే చాస్య సంమతాః
జలేన సుఖశీతేన తాలవృంతైశ్చ భారత॥3॥

పస్పృశుశ్చ కరైర్గాత్రం వీజమానాశ్చ యత్నతః
అన్వాసన్సుచిరం కాలం ధృతరాష్ట్రం తథాగతం॥4॥

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య లబ్ధసంజ్ఞో మహీపతిః
విలలాప చిరం కాలం పుత్రాధిభిరభిప్లుతః॥5॥

ధిగస్తు ఖలు మానుష్యం మానుష్యే చ పరిగ్రహం
యతోమూలాని దుఃఖాని సంభవంతి ముహుర్ముహుః॥6॥

పుత్రనాశేఽర్థనాశే చ జ్ఞాతిసంబంధినామపి
ప్రాప్యతే సుమహద్దుఃఖం విషాగ్నిప్రతిమం విభో॥7॥

యేన దహ్యంతి గాత్రాణి యేన ప్రజ్ఞా వినశ్యతి
యేనాభిభూతః పురుషో మరణం బహు మన్యతే॥8॥

తదిదం వ్యసనం ప్రాప్తం మయా భాగ్యవిపర్యయాత్
తచ్చైవాహం కరిష్యామి అద్యైవ ద్విజసత్తమ॥9॥

ఇత్యుక్త్వా తు మహాత్మానం పితరం బ్రహ్మవిత్తమం
ధృతరాష్ట్రోఽభవన్మూఢః శోకం చ పరమం గతః
అభూచ్చ తూష్ణీం రాజాసౌ ధ్యాయమానో మహీపతే॥10॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కృష్ణద్వైపాయనః ప్రభుః
పుత్రశోకాభిసంతప్తం పుత్రం వచనమబ్రవీత్॥11॥

ధృతరాష్ట్ర మహాబాహో యత్త్వాం వక్ష్యామి తచ్ఛృణు
శ్రుతవానసి మేధావీ ధర్మార్థకుశలస్తథా॥12॥

న తేఽస్త్యవిదితం కించిద్వేదితవ్యం పరంతప
అనిత్యతాం హి మర్త్యానాం విజానాసి న సంశయః॥13॥

అధ్రువే జీవలోకే చ స్థానే వాశాశ్వతే సతి
జీవితే మరణాంతే చ కస్మాచ్ఛోచసి భారత॥14॥

ప్రత్యక్షం తవ రాజేంద్ర వైరస్యాస్య సముద్భవః
పుత్రం తే కారణం కృత్వా కాలయోగేన కారితః॥15॥

అవశ్యం భవితవ్యే చ కురూణాం వైశసే నృప
కస్మాచ్ఛోచసి తాఞ్శూరాన్గతాన్పరమికాం గతిం॥16॥

జానతా చ మహాబాహో విదురేణ మహాత్మనా
యతితం సర్వయత్నేన శమం ప్రతి జనేశ్వర॥17॥

న చ దైవకృతో మార్గః శక్యో భూతేన కేనచిత్
ఘటతాపి చిరం కాలం నియంతుమితి మే మతిః॥18॥

దేవతానాం హి యత్కార్యం మయా ప్రత్యక్షతః శ్రుతం
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి కథం స్థైర్యం భవేత్తవ॥19॥

పురాహం త్వరితో యాతః సభామైంద్రీం జితక్లమః
అపశ్యం తత్ర చ తదా సమవేతాందివౌకసః
నారదప్రముఖాంశ్చాపి సర్వాందేవఋషీంస్తథా॥20॥

తత్ర చాపి మయా దృష్టా పృథివీ పృథివీపతే
కార్యార్థముపసంప్రాప్తా దేవతానాం సమీపతః॥21॥

ఉపగమ్య తదా ధాత్రీ దేవానాహ సమాగతాన్
యత్కార్యం మమ యుష్మాభిర్బ్రహ్మణః సదనే తదా
ప్రతిజ్ఞాతం మహాభాగాస్తచ్ఛీఘ్రం సంవిధీయతాం॥22॥

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా విష్ణుర్లోకనమస్కృతః
ఉవాచ ప్రహసన్వాక్యం పృథివీం దేవసంసది॥23॥

ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాణాం యస్తు జ్యేష్ఠః శతస్య వై
దుర్యోధన ఇతి ఖ్యాతః స తే కార్యం కరిష్యతి
తం చ ప్రాప్య మహీపాలం కృతకృత్యా భవిష్యసి॥24॥

తస్యార్థే పృథివీపాలాః కురుక్షేత్రే సమాగతాః
అన్యోన్యం ఘాతయిష్యంతి దృఢైః శస్త్రైః ప్రహారిణః॥25॥

తతస్తే భవితా దేవి భారస్య యుధి నాశనం
గచ్ఛ శీఘ్రం స్వకం స్థానం లోకాంధారయ శోభనే॥26॥

స ఏష తే సుతో రాజల్లోకసంహారకారణాత్
కలేరంశః సముత్పన్నో గాంధార్యా జఠరే నృప॥27॥

అమర్షీ చపలశ్చాపి క్రోధనో దుష్ప్రసాధనః
దైవయోగాత్సముత్పన్నా భ్రాతరశ్చాస్య తాదృశాః॥28॥

శకునిర్మాతులశ్చైవ కర్ణశ్చ పరమః సఖా
సముత్పన్నా వినాశార్థం పృథివ్యాం సహితా నృపాః
ఏతమర్థం మహాబాహో నారదో వేద తత్త్వతః॥29॥

ఆత్మాపరాధాత్పుత్రాస్తే వినష్టాః పృథివీపతే
మా తాఞ్శోచస్వ రాజేంద్ర న హి శోకేఽస్తి కారణం॥30॥

న హి తే పాండవాః స్వల్పమపరాధ్యంతి భారత
పుత్రాస్తవ దురాత్మానో యైరియం ఘాతితా మహీ॥31॥

నారదేన చ భద్రం తే పూర్వమేవ న సంశయః
యుధిష్ఠిరస్య సమితౌ రాజసూయే నివేదితం॥32॥

పాండవాః కౌరవాశ్చైవ సమాసాద్య పరస్పరం
న భవిష్యంతి కౌంతేయ యత్తే కృత్యం తదాచర॥33॥

నారదస్య వచః శ్రుత్వా తదాశోచంత పాండవాః
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం దేవగుహ్యం సనాతనం॥34॥

కథం తే శోకనాశః స్యాత్ప్రాణేషు చ దయా ప్రభో
స్నేహశ్చ పాండుపుత్రేషు జ్ఞాత్వా దైవకృతం విధిం॥35॥

ఏష చార్థో మహాబాహో పూర్వమేవ మయా శ్రుతః
కథితో ధర్మరాజస్య రాజసూయే క్రతూత్తమే॥36॥

యతితం ధర్మపుత్రేణ మయా గుహ్యే నివేదితే
అవిగ్రహే కౌరవాణాం దైవం తు బలవత్తరం॥37॥

అనతిక్రమణీయో హి విధీ రాజన్కథంచన
కృతాంతస్య హి భూతేన స్థావరేణ త్రసేన చ॥38॥

భవాంధర్మపరో యత్ర బుద్ధిశ్రేష్ఠశ్చ భారత
ముహ్యతే ప్రాణినాం జ్ఞాత్వా గతిం చాగతిమేవ చ॥39॥

త్వాం తు శోకేన సంతప్తం ముహ్యమానం ముహుర్ముహుః
జ్ఞాత్వా యుధిష్ఠిరో రాజా ప్రాణానపి పరిత్యజేత్॥40॥

కృపాలుర్నిత్యశో వీరస్తిర్యగ్యోనిగతేష్వపి
స కథం త్వయి రాజేంద్ర కృపాం వై న కరిష్యతి॥41॥

మమ చైవ నియోగేన విధేశ్చాప్యనివర్తనాత్
పాండవానాం చ కారుణ్యాత్ప్రాణాంధారయ భారత॥42॥

ఏవం తే వర్తమానస్య లోకే కీర్తిర్భవిష్యతి
ధర్మశ్చ సుమహాంస్తాత తప్తం స్యాచ్చ తపశ్చిరాత్॥43॥

పుత్రశోకసముత్పన్నం హుతాశం జ్వలితం యథా
ప్రజ్ఞాంభసా మహారాజ నిర్వాపయ సదా సదా॥44॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం వ్యాసస్యామితతేజసః
ముహూర్తం సమనుధ్యాయ ధృతరాష్ట్రోఽభ్యభాషత॥45॥

మహతా శోకజాలేన ప్రణున్నోఽస్మి ద్విజోత్తమ
నాత్మానమవబుధ్యామి ముహ్యమానో ముహుర్ముహుః॥46॥

ఇదం తు వచనం శ్రుత్వా తవ దైవనియోగజం
ధారయిష్యామ్యహం ప్రాణాన్యతిష్యే చ నశోచితుం॥47॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం వ్యాసః సత్యవతీసుతః
ధృతరాష్ట్రస్య రాజేంద్ర తత్రైవాంతరధీయత॥48॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

గతే భగవతి వ్యాసే ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
కిమచేష్టత విప్రర్షే తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా నరశ్రేష్ఠ చిరం ధ్యాత్వా త్వచేతనః
సంజయం యోజయేత్యుక్త్వా విదురం ప్రత్యభాషత॥2॥

క్షిప్రమానయ గాంధారీం సర్వాశ్చ భరతస్త్రియః
వధూం కుంతీముపాదాయ యాశ్చాన్యాస్తత్ర యోషితః॥3॥

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా విదురం ధర్మవిత్తమం
శోకవిప్రహతజ్ఞానో యానమేవాన్వపద్యత॥4॥

గాంధారీ చైవ శోకార్తా భర్తుర్వచనచోదితా
సహ కుంత్యా యతో రాజా సహ స్త్రీభిరుపాద్రవత్॥5॥

తాః సమాసాద్య రాజానం భృశం శోకసమన్వితాః
ఆమంత్ర్యాన్యోన్యమీయుః స్మ భృశముచ్చుక్రుశుస్తతః॥6॥

తాః సమాశ్వాసయత్క్షత్తా తాభ్యశ్చార్తతరః స్వయం
అశ్రుకంఠీః సమారోప్య తతోఽసౌ నిర్యయౌ పురాత్॥7॥

తతః ప్రణాదః సంజజ్ఞే సర్వేషు కురువేశ్మసు
ఆకుమారం పురం సర్వమభవచ్ఛోకకర్శితం॥8॥

అదృష్టపూర్వా యా నార్యః పురా దేవగణైరపి
పృథగ్జనేన దృశ్యంత తాస్తదా నిహతేశ్వరాః॥9॥

ప్రకీర్య కేశాన్సుశుభాన్భూషణాన్యవముచ్య చ
ఏకవస్త్రధరా నార్యః పరిపేతురనాథవత్॥10॥

శ్వేతపర్వతరూపేభ్యో గృహేభ్యస్తాస్త్వపాక్రమన్
గుహాభ్య ఇవ శైలానాం పృషత్యో హతయూథపాః॥11॥

తాన్యుదీర్ణాని నారీణాం తదా వృందాన్యనేకశః
శోకార్తాన్యద్రవన్రాజన్కిశోరీణామివాంగనే ॥12॥

ప్రగృహ్య బాహూన్క్రోశంత్యః పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄనపి
దర్శయంతీవ తా హ స్మ యుగాంతే లోకసంక్షయం ॥13॥

విలపంత్యో రుదంత్యశ్చ ధావమానాస్తతస్తతః
శోకేనాభ్యాహతజ్ఞానాః కర్తవ్యం న ప్రజజ్ఞిరే ॥14॥

వ్రీడాం జగ్ముః పురా యాః స్మ సఖీనామపి యోషితః
తా ఏకవస్త్రా నిర్లజ్జాః శ్వశ్రూణాం పురతోఽభవన్ ॥15॥

పరస్పరం సుసూక్ష్మేషు శోకేష్వాశ్వాసయన్స్మ యాః
తాః శోకవిహ్వలా రాజన్నుపైక్షంత పరస్పరం ॥16॥

తాభిః పరివృతో రాజా రుదతీభిః సహస్రశః
నిర్యయౌ నగరాద్దీనస్తూర్ణమాయోధనం ప్రతి ॥17॥

శిల్పినో వణిజో వైశ్యాః సర్వకర్మోపజీవినః
తే పార్థివం పురస్కృత్య నిర్యయుర్నగరాద్బహిః ॥18॥

తాసాం విక్రోశమానానామార్తానాం కురుసంక్షయే
ప్రాదురాసీన్మహాఞ్శబ్దో వ్యథయన్భువనాన్యుత ॥19॥

యుగాంతకాలే సంప్రాప్తే భూతానాం దహ్యతామివ
అభావః స్యాదయం ప్రాప్త ఇతి భూతాని మేనిరే ॥20॥

భృశముద్విగ్నమనసస్తే పౌరాః కురుసంక్షయే
ప్రాక్రోశంత మహారాజ స్వనురక్తాస్తదా భృశం ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

క్రోశమాత్రం తతో గత్వా దదృశుస్తాన్మహారథాన్
శారద్వతం కృపం ద్రౌణిం కృతవర్మాణమేవ చ ॥1॥

తే తు దృష్ట్వైవ రాజానం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం
అశ్రుకంఠా వినిఃశ్వస్య రుదంతమిదమబ్రువన్ ॥2॥

పుత్రస్తవ మహారాజ కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం
గతః సానుచరో రాజఞ్శక్రలోకం మహీపతిః ॥3॥

దుర్యోధనబలాన్ముక్తా వయమేవ త్రయో రథాః
సర్వమన్యత్పరిక్షీణం సైన్యం తే భరతర్షభ ॥4॥

ఇత్యేవముక్త్వా రాజానం కృపః శారద్వతస్తదా
గాంధారీం పుత్రశోకార్తామిదం వచనమబ్రవీత్ ॥5॥

అభీతా యుధ్యమానాస్తే ఘ్నంతః శత్రుగణాన్బహూన్
వీరకర్మాణి కుర్వాణాః పుత్రాస్తే నిధనం గతాః ॥6॥

ధ్రువం సంప్రాప్య లోకాంస్తే నిర్మలాఞ్శస్త్రనిర్జితాన్
భాస్వరం దేహమాస్థాయ విహరంత్యమరా ఇవ ॥7॥

న హి కశ్చిద్ధి శూరాణాం యుధ్యమానః పరాఙ్ముఖః
శస్త్రేణ నిధనం ప్రాప్తో న చ కశ్చిత్కృతాంజలిః ॥8॥

ఏతాం తాం క్షత్రియస్యాహుః పురాణాం పరమాం గతిం
శస్త్రేణ నిధనం సంఖ్యే తాన్న శోచితుమర్హసి ॥9॥

న చాపి శత్రవస్తేషామృధ్యంతే రాజ్ఞి పాండవాః
శృణు యత్కృతమస్మాభిరశ్వత్థామపురోగమైః ॥10॥

అధర్మేణ హతం శ్రుత్వా భీమసేనేన తే సుతం
సుప్తం శిబిరమావిశ్య పాండూనాం కదనం కృతం ॥11॥

పాంచాలా నిహతాః సర్వే ధృష్టద్యుమ్నపురోగమాః
ద్రుపదస్యాత్మజాశ్చైవ ద్రౌపదేయాశ్చ పాతితాః ॥12॥

తథా విశసనం కృత్వా పుత్రశత్రుగణస్య తే
ప్రాద్రవామ రణే స్థాతుం న హి శక్యామహే త్రయః ॥13॥

తే హి శూరా మహేష్వాసాః క్షిప్రమేష్యంతి పాండవాః
అమర్షవశమాపన్నా వైరం ప్రతిజిహీర్షవః ॥14॥

నిహతానాత్మజాఞ్శ్రుత్వా ప్రమత్తాన్పురుషర్షభాః
నినీషంతః పదం శూరాః క్షిప్రమేవ యశస్విని ॥15॥

పాండూనాం కిల్బిషం కృత్వా సంస్థాతుం నోత్సహామహే
అనుజానీహి నో రాజ్ఞి మా చ శోకే మనః కృథాః ॥16॥

రాజంస్త్వమనుజానీహి ధైర్యమాతిష్ఠ చోత్తమం
నిష్ఠాంతం పశ్య చాపి త్వం క్షత్రధర్మం చ కేవలం ॥17॥

ఇత్యేవముక్త్వా రాజానం కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
కృపశ్చ కృతవర్మా చ ద్రోణపుత్రశ్చ భారత ॥18॥

అవేక్షమాణా రాజానం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
గంగామను మహాత్మానస్తూర్ణమశ్వానచోదయన్ ॥19॥

అపక్రమ్య తు తే రాజన్సర్వ ఏవ మహారథాః
ఆమంత్ర్యాన్యోన్యముద్విగ్నాస్త్రిధా తే ప్రయయుస్తతః ॥20॥

జగామ హాస్తినపురం కృపః శారద్వతస్తదా
స్వమేవ రాష్ట్రం హార్దిక్యో ద్రౌణిర్వ్యాసాశ్రమం యయౌ ॥21॥

ఏవం తే ప్రయయుర్వీరా వీక్షమాణాః పరస్పరం
భయార్తాః పాండుపుత్రాణామాగస్కృత్వా మహాత్మనాం ॥22॥

సమేత్య వీరా రాజానం తదా త్వనుదితే రవౌ
విప్రజగ్ముర్మహారాజ యథేచ్ఛకమరిందమాః ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

హతేషు సర్వసైన్యేషు ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
శుశ్రువే పితరం వృద్ధం నిర్యాతం గజసాహ్వయాత్ ॥1॥

సోఽభ్యయాత్పుత్రశోకార్తః పుత్రశోకపరిప్లుతం
శోచమానో మహారాజ భ్రాతృభిః సహితస్తదా ॥2॥

అన్వీయమానో వీరేణ దాశార్హేణ మహాత్మనా
యుయుధానేన చ తథా తథైవ చ యుయుత్సునా ॥3॥

తమన్వగాత్సుదుఃఖార్తా ద్రౌపదీ శోకకర్శితా
సహ పాంచాలయోషిద్భిర్యాస్తత్రాసన్సమాగతాః ॥4॥

స గంగామను వృందాని స్త్రీణాం భరతసత్తమ
కురరీణామివార్తానాం క్రోశంతీనాం దదర్శ హ ॥5॥

తాభిః పరివృతో రాజా రుదతీభిః సహస్రశః
ఊర్ధ్వబాహుభిరార్తాభిర్బ్రువతీభిః ప్రియాప్రియే॥6॥

క్వ ను ధర్మజ్ఞతా రాజ్ఞః క్వ ను సాద్యానృశంసతా
యదావధీత్పితౄన్భ్రాతౄన్గురూన్పుత్రాన్సఖీనపి॥7॥

ఘాతయిత్వా కథం ద్రోణం భీష్మం చాపి పితామహం
మనస్తేఽభూన్మహాబాహో హత్వా చాపి జయద్రథం॥8॥

కిం ను రాజ్యేన తే కార్యం పితౄన్భ్రాతౄనపశ్యతః
అభిమన్యుం చ దుర్ధర్షం ద్రౌపదేయాంశ్చ భారత॥9॥

అతీత్య తా మహాబాహుః క్రోశంతీః కురరీరివ
వవందే పితరం జ్యేష్ఠం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥10॥

తతోఽభివాద్య పితరం ధర్మేణామిత్రకర్శనాః
న్యవేదయంత నామాని పాండవాస్తేఽపి సర్వశః॥11॥

తమాత్మజాంతకరణం పితా పుత్రవధార్దితః
అప్రీయమాణః శోకార్తః పాండవం పరిషస్వజే॥12॥

ధర్మరాజం పరిష్వజ్య సాంత్వయిత్వా చ భారత
దుష్టాత్మా భీమమన్వైచ్ఛద్దిధక్షురివ పావకః॥13॥

స కోపపావకస్తస్య శోకవాయుసమీరితః
భీమసేనమయం దావం దిధక్షురివ దృశ్యతే॥14॥

తస్య సంకల్పమాజ్ఞాయ భీమం ప్రత్యశుభం హరిః
భీమమాక్షిప్య పాణిభ్యాం ప్రదదౌ భీమమాయసం॥15॥

ప్రాగేవ తు మహాబుద్ధిర్బుద్ధ్వా తస్యేంగితం హరిః
సంవిధానం మహాప్రాజ్ఞస్తత్ర చక్రే జనార్దనః॥16॥

తం తు గృహ్యైవ పాణిభ్యాం భీమసేనమయస్మయం
బభంజ బలవాన్రాజా మన్యమానో వృకోదరం॥17॥

నాగాయుతబలప్రాణః స రాజా భీమమాయసం
భంక్త్వా విమథితోరస్కః సుస్రావ రుధిరం ముఖాత్॥18॥

తతః పపాత మేదిన్యాం తథైవ రుధిరోక్షితః
ప్రపుష్పితాగ్రశిఖరః పారిజాత ఇవ ద్రుమః॥19॥

పర్యగృహ్ణాత తం విద్వాన్సూతో గావల్గణిస్తదా
మైవమిత్యబ్రవీచ్చైనం శమయన్సాంత్వయన్నివ॥20॥

స తు కోపం సముత్సృజ్య గతమన్యుర్మహామనాః
హా హా భీమేతి చుక్రోశ భూయః శోకసమన్వితః॥21॥

తం విదిత్వా గతక్రోధం భీమసేనవధార్దితం
వాసుదేవో వరః పుంసామిదం వచనమబ్రవీత్॥22॥

మా శుచో ధృతరాష్ట్ర త్వం నైష భీమస్త్వయా హతః
ఆయసీ ప్రతిమా హ్యేషా త్వయా రాజన్నిపాతితా॥23॥

త్వాం క్రోధవశమాపన్నం విదిత్వా భరతర్షభ
మయాపకృష్టః కౌంతేయో మృత్యోర్దంష్ట్రాంతరం గతః॥24॥

న హి తే రాజశార్దూల బలే తుల్యోఽస్తి కశ్చన
కః సహేత మహాబాహో బాహ్వోర్నిగ్రహణం నరః॥25॥

యథాంతకమనుప్రాప్య జీవన్కశ్చిన్న ముచ్యతే
ఏవం బాహ్వంతరం ప్రాప్య తవ జీవేన్న కశ్చన॥26॥

తస్మాత్పుత్రేణ యా సా తే ప్రతిమా కారితాయసీ
భీమస్య సేయం కౌరవ్య తవైవోపహృతా మయా॥27॥

పుత్రశోకాభిసంతాపాద్ధర్మాదపహృతం మనః
తవ రాజేంద్ర తేన త్వం భీమసేనం జిఘాంససి॥28॥

న చ తే తత్క్షమం రాజన్హన్యాస్త్వం యద్వృకోదరం
న హి పుత్రా మహారాజ జీవేయుస్తే కథంచన॥29॥

తస్మాద్యత్కృతమస్మాభిర్మన్యమానైః క్షమం ప్రతి
అనుమన్యస్వ తత్సర్వం మా చ శోకే మనః కృథాః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తత ఏనముపాతిష్ఠఞ్శౌచార్థం పరిచారకాః
కృతశౌచం పునశ్చైనం ప్రోవాచ మధుసూదనః॥1॥

రాజన్నధీతా వేదాస్తే శాస్త్రాణి వివిధాని చ
శ్రుతాని చ పురాణాని రాజధర్మాశ్చ కేవలాః॥2॥

ఏవం విద్వాన్మహాప్రాజ్ఞ నాకార్షీర్వచనం తదా
పాండవానధికాంజానన్బలే శౌర్యే చ కౌరవ॥3॥

రాజా హి యః స్థిరప్రజ్ఞః స్వయం దోషానవేక్షతే
దేశకాలవిభాగం చ పరం శ్రేయః స విందతి॥4॥

ఉచ్యమానం చ యః శ్రేయో గృహ్ణీతే నో హితాహితే
ఆపదం సమనుప్రాప్య స శోచత్యనయే స్థితః॥5॥

తతోఽన్యవృత్తమాత్మానం సమవేక్షస్వ భారత
రాజంస్త్వం హ్యవిధేయాత్మా దుర్యోధనవశే స్థితః॥6॥

ఆత్మాపరాధాదాయస్తస్తత్కిం భీమం జిఘాంససి
తస్మాత్సంయచ్ఛ కోపం త్వం స్వమనుస్మృత్య దుష్కృతం॥7॥

యస్తు తాం స్పర్ధయా క్షుద్రః పాంచాలీమానయత్సభాం
స హతో భీమసేనేన వైరం ప్రతిచికీర్షతా॥8॥

ఆత్మనోఽతిక్రమం పశ్య పుత్రస్య చ దురాత్మనః
యదనాగసి పాండూనాం పరిత్యాగః పరంతప॥9॥

ఏవముక్తః స కృష్ణేన సర్వం సత్యం జనాధిప
ఉవాచ దేవకీపుత్రం ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః॥10॥

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి మాధవ
పుత్రస్నేహస్తు ధర్మాత్మంధైర్యాన్మాం సమచాలయత్॥11॥

దిష్ట్యా తు పురుషవ్యాఘ్రో బలవాన్సత్యవిక్రమః
త్వద్గుప్తో నాగమత్కృష్ణ భీమో బాహ్వంతరం మమ॥12॥

ఇదానీం త్వహమేకాగ్రో గతమన్యుర్గతజ్వరః
మధ్యమం పాండవం వీరం స్ప్రష్టుమిచ్ఛామి కేశవ॥13॥

హతేషు పార్థివేంద్రేషు పుత్రేషు నిహతేషు చ
పాండుపుత్రేషు మే శర్మ ప్రీతిశ్చాప్యవతిష్ఠతే॥14॥

తతః స భీమం చ ధనంజయం చ; మాద్ర్యాశ్చ పుత్రౌ పురుషప్రవీరౌ
పస్పర్శ గాత్రైః ప్రరుదన్సుగాత్రా;నాశ్వాస్య కల్యాణమువాచ చైనాన్॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతాస్తతస్తే కురుపుంగవాః
అభ్యయుర్భ్రాతరః సర్వే గాంధారీం సహకేశవాః॥1॥

తతో జ్ఞాత్వా హతామిత్రం ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
గాంధారీ పుత్రశోకార్తా శప్తుమైచ్ఛదనిందితా॥2॥

తస్యాః పాపమభిప్రాయం విదిత్వా పాండవాన్ప్రతి
ఋషిః సత్యవతీపుత్రః ప్రాగేవ సమబుధ్యత॥3॥

స గంగాయాముపస్పృశ్య పుణ్యగంధం పయః శుచి
తం దేశముపసంపేదే పరమర్షిర్మనోజవః॥4॥

దివ్యేన చక్షుషా పశ్యన్మనసానుద్ధతేన చ
సర్వప్రాణభృతాం భావం స తత్ర సమబుధ్యత॥5॥

స స్నుషామబ్రవీత్కాలే కల్యవాదీ మహాతపాః
శాపకాలమవాక్షిప్య శమకాలముదీరయన్॥6॥

న కోపః పాండవే కార్యో గాంధారి శమమాప్నుహి
రజో నిగృహ్యతామేతచ్ఛృణు చేదం వచో మమ॥7॥

ఉక్తాస్యష్టాదశాహాని పుత్రేణ జయమిచ్ఛతా
శివమాశాస్స్వ మే మాతర్యుధ్యమానస్య శత్రుభిః॥8॥

సా తథా యాచ్యమానా త్వం కాలే కాలే జయైషిణా
ఉక్తవత్యసి గాంధారి యతో ధర్మస్తతో జయః॥9॥

న చాప్యతీతాం గాంధారి వాచం తే వితథామహం
స్మరామి భాషమాణాయాస్తథా ప్రణిహితా హ్యసి॥10॥

సా త్వం ధర్మం పరిస్మృత్య వాచా చోక్త్వా మనస్విని
కోపం సంయచ్ఛ గాంధారి మైవం భూః సత్యవాదిని॥11॥

గాంధార్యువాచ

భగవన్నాభ్యసూయామి నైతానిచ్ఛామి నశ్యతః
పుత్రశోకేన తు బలాన్మనో విహ్వలతీవ మే॥12॥

యథైవ కుంత్యా కౌంతేయా రక్షితవ్యాస్తథా మయా
యథైవ ధృతరాష్ట్రేణ రక్షితవ్యాస్తథా మయా॥13॥

దుర్యోధనాపరాధేన శకునేః సౌబలస్య చ
కర్ణదుఃశాసనాభ్యాం చ వృత్తోఽయం కురుసంక్షయః॥14॥

నాపరాధ్యతి బీభత్సుర్న చ పార్థో వృకోదరః
నకులః సహదేవో వా నైవ జాతు యుధిష్ఠిరః॥15॥

యుధ్యమానా హి కౌరవ్యాః కృంతమానాః పరస్పరం
నిహతాః సహితాశ్చాన్యైస్తత్ర నాస్త్యప్రియం మమ॥16॥

యత్తు కర్మాకరోద్భీమో వాసుదేవస్య పశ్యతః
దుర్యోధనం సమాహూయ గదాయుద్ధే మహామనాః॥17॥

శిక్షయాభ్యధికం జ్ఞాత్వా చరంతం బహుధా రణే
అధో నాభ్యాం ప్రహృతవాంస్తన్మే కోపమవర్ధయత్॥18॥

కథం ను ధర్మం ధర్మజ్ఞైః సముద్దిష్టం మహాత్మభిః
త్యజేయురాహవే శూరాః ప్రాణహేతోః కథంచన॥19॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్యా భీమసేనోఽథ భీతవత్
గాంధారీం ప్రత్యువాచేదం వచః సానునయం తదా॥1॥

అధర్మో యది వా ధర్మస్త్రాసాత్తత్ర మయా కృతః
ఆత్మానం త్రాతుకామేన తన్మే త్వం క్షంతుమర్హసి॥2॥

న హి యుద్ధేన పుత్రస్తే ధర్మేణ స మహాబలః
శక్యః కేనచిదుద్యంతుమతో విషమమాచరం॥3॥

సైన్యస్యైకోఽవశిష్టోఽయం గదాయుద్ధే చ వీర్యవాన్
మాం హత్వా న హరేద్రాజ్యమితి చైతత్కృతం మయా॥4॥

రాజపుత్రీం చ పాంచాలీమేకవస్త్రాం రజస్వలాం
భవత్యా విదితం సర్వముక్తవాన్యత్సుతస్తవ॥5॥

సుయోధనమసంగృహ్య న శక్యా భూః ససాగరా
కేవలా భోక్తుమస్మాభిరతశ్చైతత్కృతం మయా॥6॥

తచ్చాప్యప్రియమస్మాకం పుత్రస్తే సముపాచరత్
ద్రౌపద్యా యత్సభామధ్యే సవ్యమూరుమదర్శయత్॥7॥

తత్రైవ వధ్యః సోఽస్మాకం దురాచారోఽమ్బ తే సుతః
ధర్మరాజాజ్ఞయా చైవ స్థితాః స్మ సమయే తదా॥8॥

వైరముద్ధుక్షితం రాజ్ఞి పుత్రేణ తవ తన్మహత్
క్లేశితాశ్చ వనే నిత్యం తత ఏతత్కృతం మయా॥9॥

వైరస్యాస్య గతః పారం హత్వా దుర్యోధనం రణే
రాజ్యం యుధిష్ఠిరః ప్రాప్తో వయం చ గతమన్యవః॥10॥

గాంధార్యువాచ

న తస్యైష వధస్తాత యత్ప్రశంససి మే సుతం
కృతవాంశ్చాపి తత్సర్వం యదిదం భాషసే మయి॥11॥

హతాశ్వే నకులే యత్తద్వృషసేనేన భారత
అపిబః శోణితం సంఖ్యే దుఃశాసనశరీరజం॥12॥

సద్భిర్విగర్హితం ఘోరమనార్యజనసేవితం
క్రూరం కర్మాకరోః కస్మాత్తదయుక్తం వృకోదర॥13॥

భీమసేన ఉవాచ

అన్యస్యాపి న పాతవ్యం రుధిరం కిం పునః స్వకం
యథైవాత్మా తథా భ్రాతా విశేషో నాస్తి కశ్చన॥14॥

రుధిరం న వ్యతిక్రామద్దంతోష్ఠం మేఽమ్బ మా శుచః
వైవస్వతస్తు తద్వేద హస్తౌ మే రుధిరోక్షితౌ॥15॥

హతాశ్వం నకులం దృష్ట్వా వృషసేనేన సంయుగే
భ్రాతౄణాం సంప్రహృష్టానాం త్రాసః సంజనితో మయా॥16॥

కేశపక్షపరామర్శే ద్రౌపద్యా ద్యూతకారితే
క్రోధాద్యదబ్రువం చాహం తచ్చ మే హృది వర్తతే॥17॥

క్షత్రధర్మాచ్చ్యుతో రాజ్ఞి భవేయం శాశ్వతీః సమాః
ప్రతిజ్ఞాం తామనిస్తీర్య తతస్తత్కృతవానహం॥18॥

న మామర్హసి గాంధారి దోషేణ పరిశంకితుం
అనిగృహ్య పురా పుత్రానస్మాస్వనపకారిషు॥19॥

గాంధార్యువాచ

వృద్ధస్యాస్య శతం పుత్రాన్నిఘ్నంస్త్వమపరాజితః
కస్మాన్న శేషయః కంచిద్యేనాల్పమపరాధితం॥20॥

సంతానమావయోస్తాత వృద్ధయోర్హృతరాజ్యయోః
కథమంధద్వయస్యాస్య యష్టిరేకా న వర్జితా॥21॥

శేషే హ్యవస్థితే తాత పుత్రాణామంతకే త్వయి
న మే దుఃఖం భవేదేతద్యది త్వం ధర్మమాచరః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు గాంధారీ యుధిష్ఠిరమపృచ్ఛత
క్వ స రాజేతి సక్రోధా పుత్రపౌత్రవధార్దితా॥1॥

తామభ్యగచ్ఛద్రాజేంద్రో వేపమానః కృతాంజలిః
యుధిష్ఠిర ఇదం చైనాం మధురం వాక్యమబ్రవీత్॥2॥

పుత్రహంతా నృశంసోఽహం తవ దేవి యుధిష్ఠిరః
శాపార్హః పృథివీనాశే హేతుభూతః శపస్వ మాం॥3॥

న హి మే జీవితేనార్థో న రాజ్యేన ధనేన వా
తాదృశాన్సుహృదో హత్వా మూఢస్యాస్య సుహృద్ద్రుహః॥4॥

తమేవంవాదినం భీతం సంనికర్షగతం తదా
నోవాచ కించిద్గాంధారీ నిఃశ్వాసపరమా భృశం॥5॥

తస్యావనతదేహస్య పాదయోర్నిపతిష్యతః
యుధిష్ఠిరస్య నృపతేర్ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ
అంగుల్యగ్రాణి దదృశే దేవీ పట్టాంతరేణ సా॥6॥

తతః స కునఖీభూతో దర్శనీయనఖో నృపః
తం దృష్ట్వా చార్జునోఽగచ్ఛద్వాసుదేవస్య పృష్ఠతః॥7॥

ఏవం సంచేష్టమానాంస్తానితశ్చేతశ్చ భారత
గాంధారీ విగతక్రోధా సాంత్వయామాస మాతృవత్॥8॥

తయా తే సమనుజ్ఞాతా మాతరం వీరమాతరం
అభ్యగచ్ఛంత సహితాః పృథాం పృథులవక్షసః॥9॥

చిరస్య దృష్ట్వా పుత్రాన్సా పుత్రాధిభిరభిప్లుతా
బాష్పమాహారయద్దేవీ వస్త్రేణావృత్య వై ముఖం॥10॥

తతో బాష్పం సముత్సృజ్య సహ పుత్రైస్తథా పృథా
అపశ్యదేతాఞ్శస్త్రౌఘైర్బహుధా పరివిక్షతాన్॥11॥

సా తానేకైకశః పుత్రాన్సంస్పృశంతీ పునః పునః
అన్వశోచంత దుఃఖార్తా ద్రౌపదీం చ హతాత్మజాం
రుదతీమథ పాంచాలీం దదర్శ పతితాం భువి॥12॥

ద్రౌపద్యువాచ

ఆర్యే పౌత్రాః క్వ తే సర్వే సౌభద్రసహితా గతాః
న త్వాం తేఽద్యాభిగచ్ఛంతి చిరదృష్టాం తపస్వినీం
కిం ను రాజ్యేన వై కార్యం విహీనాయాః సుతైర్మమ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తాం సమాశ్వాసయామాస పృథా పృథులలోచనా
ఉత్థాప్య యాజ్ఞసేనీం తు రుదతీం శోకకర్శితాం॥14॥

తయైవ సహితా చాపి పుత్రైరనుగతా పృథా
అభ్యగచ్ఛత గాంధారీమార్తామార్తతరా స్వయం॥15॥

తామువాచాథ గాంధారీ సహ వధ్వా యశస్వినీం
మైవం పుత్రీతి శోకార్తా పశ్య మామపి దుఃఖితాం॥16॥

మన్యే లోకవినాశోఽయం కాలపర్యాయచోదితః
అవశ్యభావీ సంప్రాప్తః స్వభావాల్లోమహర్షణః॥17॥

ఇదం తత్సమనుప్రాప్తం విదురస్య వచో మహత్
అసిద్ధానునయే కృష్ణే యదువాచ మహామతిః॥18॥

తస్మిన్నపరిహార్యేఽర్థే వ్యతీతే చ విశేషతః
మా శుచో న హి శోచ్యాస్తే సంగ్రామే నిధనం గతాః॥19॥

యథైవ త్వం తథైవాహం కో వా మాశ్వాసయిష్యతి
మమైవ హ్యపరాధేన కులమగ్ర్యం వినాశితం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు గాంధారీ కురూణామావికర్తనం
అపశ్యత్తత్ర తిష్ఠంతీ సర్వం దివ్యేన చక్షుషా॥1॥

పతివ్రతా మహాభాగా సమానవ్రతచారిణీ
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా సతతం సత్యవాదినీ॥2॥

వరదానేన కృష్ణస్య మహర్షేః పుణ్యకర్మణః
దివ్యజ్ఞానబలోపేతా వివిధం పర్యదేవయత్॥3॥

దదర్శ సా బుద్ధిమతీ దూరాదపి యథాంతికే
రణాజిరం నృవీరాణామద్భుతం లోమహర్షణం॥4॥

అస్థికేశపరిస్తీర్ణం శోణితౌఘపరిప్లుతం
శరీరైర్బహుసాహస్రైర్వినికీర్ణం సమంతతః॥5॥

గజాశ్వరథయోధానామావృతం రుధిరావిలైః
శరీరైరశిరస్కైశ్చ విదేహైశ్చ శిరోగణైః॥6॥

గజాశ్వనరవీరాణాం నిఃసత్త్వైరభిసంవృతం
సృగాలబడకాకోలకంకకాకనిషేవితం॥7॥

రక్షసాం పురుషాదానాం మోదనం కురరాకులం
అశివాభిః శివాభిశ్చ నాదితం గృధ్రసేవితం॥8॥

తతో వ్యాసాభ్యనుజ్ఞాతో ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
పాండుపుత్రాశ్చ తే సర్వే యుధిష్ఠిరపురోగమాః॥9॥

వాసుదేవం పురస్కృత్య హతబంధుం చ పార్థివం
కురుస్త్రియః సమాసాద్య జగ్మురాయోధనం ప్రతి॥10॥

సమాసాద్య కురుక్షేత్రం తాః స్త్రియో నిహతేశ్వరాః
అపశ్యంత హతాంస్తత్ర పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄన్పతీన్॥11॥

క్రవ్యాదైర్భక్ష్యమాణాన్వై గోమాయుబడవాయసైః
భూతైః పిశాచై రక్షోభిర్వివిధైశ్చ నిశాచరైః॥12॥

రుద్రాక్రీడనిభం దృష్ట్వా తదా విశసనం స్త్రియః
మహార్హేభ్యోఽథ యానేభ్యో విక్రోశంత్యో నిపేతిరే॥13॥

అదృష్టపూర్వం పశ్యంత్యో దుఃఖార్తా భరతస్త్రియః
శరీరేష్వస్ఖలన్నన్యా న్యపతంశ్చాపరా భువి॥14॥

శ్రాంతానాం చాప్యనాథానాం నాసీత్కాచన చేతనా
పాంచాలకురుయోషాణాం కృపణం తదభూన్మహత్॥15॥

దుఃఖోపహతచిత్తాభిః సమంతాదనునాదితం
దృష్ట్వాయోధనమత్యుగ్రం ధర్మజ్ఞా సుబలాత్మజా॥16॥

తతః సా పుండరీకాక్షమామంత్ర్య పురుషోత్తమం
కురూణాం వైశసం దృష్ట్వా దుఃఖాద్వచనమబ్రవీత్॥17॥

పశ్యైతాః పుండరీకాక్ష స్నుషా మే నిహతేశ్వరాః
ప్రకీర్ణకేశాః క్రోశంతీః కురరీరివ మాధవ॥18॥

అమూస్త్వభిసమాగమ్య స్మరంత్యో భరతర్షభాన్
పృథగేవాభ్యధావంత పుత్రాన్భ్రాతౄన్పితౄన్పతీన్॥19॥

వీరసూభిర్మహాబాహో హతపుత్రాభిరావృతం
క్వచిచ్చ వీరపత్నీభిర్హతవీరాభిరాకులం॥20॥

శోభితం పురుషవ్యాఘ్రైర్భీష్మకర్ణాభిమన్యుభిః
ద్రోణద్రుపదశల్యైశ్చ జ్వలద్భిరివ పావకైః॥21॥

కాంచనైః కవచైర్నిష్కైర్మణిభిశ్చ మహాత్మనాం
అంగదైర్హస్తకేయూరైః స్రగ్భిశ్చ సమలంకృతం॥22॥

వీరబాహువిసృష్టాభిః శక్తిభిః పరిఘైరపి
ఖడ్గైశ్చ విమలైస్తీక్ష్ణైః సశరైశ్చ శరాసనైః॥23॥

క్రవ్యాదసంఘైర్ముదితైస్తిష్ఠద్భిః సహితైః క్వచిత్
క్వచిదాక్రీడమానైశ్చ శయానైరపరైః క్వచిత్॥24॥

ఏతదేవంవిధం వీర సంపశ్యాయోధనం విభో
పశ్యమానా చ దహ్యామి శోకేనాహం జనార్దన॥25॥

పాంచాలానాం కురూణాం చ వినాశం మధుసూదన
పంచానామివ భూతానాం నాహం వధమచింతయం॥26॥

తాన్సుపర్ణాశ్చ గృధ్రాశ్చ నిష్కర్షంత్యసృగుక్షితాన్
నిగృహ్య కవచేషూగ్రా భక్షయంతి సహస్రశః॥27॥

జయద్రథస్య కర్ణస్య తథైవ ద్రోణభీష్మయోః
అభిమన్యోర్వినాశం చ కశ్చింతయితుమర్హతి॥28॥

అవధ్యకల్పాన్నిహతాందృష్ట్వాహం మధుసూదన
గృధ్రకంకబడశ్యేనశ్వసృగాలాదనీకృతాన్॥29॥

అమర్షవశమాపన్నాందుర్యోధనవశే స్థితాన్
పశ్యేమాన్పురుషవ్యాఘ్రాన్సంశాంతాన్పావకానివ॥30॥

శయనాన్యుచితాః సర్వే మృదూని విమలాని చ
విపన్నాస్తేఽద్య వసుధాం వివృతామధిశేరతే॥31॥

బందిభిః సతతం కాలే స్తువద్భిరభినందితాః
శివానామశివా ఘోరాః శృణ్వంతి వివిధా గిరః॥32॥

యే పురా శేరతే వీరాః శయనేషు యశస్వినః
చందనాగురుదిగ్ధాంగాస్తేఽద్య పాంసుషు శేరతే॥33॥

తేషామాభరణాన్యేతే గృధ్రగోమాయువాయసాః
ఆక్షిపంత్యశివా ఘోరా వినదంతః పునః పునః॥34॥

చాపాని విశిఖాన్పీతాన్నిస్త్రింశాన్విమలా గదాః
యుద్ధాభిమానినః ప్రీతా జీవంత ఇవ బిభ్రతి॥35॥

సురూపవర్ణా బహవః క్రవ్యాదైరవఘట్టితాః
ఋషభప్రతిరూపాక్షాః శేరతే హరితస్రజః॥36॥

అపరే పునరాలింగ్య గదాః పరిఘబాహవః
శేరతేఽభిముఖాః శూరా దయితా ఇవ యోషితః॥37॥

బిభ్రతః కవచాన్యన్యే విమలాన్యాయుధాని చ
న ధర్షయంతి క్రవ్యాదా జీవంతీతి జనార్దన॥38॥

క్రవ్యాదైః కృష్యమాణానామపరేషాం మహాత్మనాం
శాతకౌంభ్యః స్రజశ్చిత్రా విప్రకీర్ణాః సమంతతః॥39॥

ఏతే గోమాయవో భీమా నిహతానాం యశస్వినాం
కంఠాంతరగతాన్హారానాక్షిపంతి సహస్రశః॥40॥

సర్వేష్వపరరాత్రేషు యాననందంత బందినః
స్తుతిభిశ్చ పరార్ధ్యాభిరుపచారైశ్చ శిక్షితాః॥41॥

తానిమాః పరిదేవంతి దుఃఖార్తాః పరమాంగనాః
కృపణం వృష్ణిశార్దూల దుఃఖశోకార్దితా భృశం॥42॥

రక్తోత్పలవనానీవ విభాంతి రుచిరాణి వై
ముఖాని పరమస్త్రీణాం పరిశుష్కాణి కేశవ॥43॥

రుదితోపరతా హ్యేతా ధ్యాయంత్యః సంపరిప్లుతాః
కురుస్త్రియోఽభిగచ్ఛంతి తేన తేనైవ దుఃఖితాః॥44॥

ఏతాన్యాదిత్యవర్ణాని తపనీయనిభాని చ
రోషరోదనతామ్రాణి వక్త్రాణి కురుయోషితాం॥45॥

ఆసామపరిపూర్ణార్థం నిశమ్య పరిదేవితం
ఇతరేతరసంక్రందాన్న విజానంతి యోషితః॥46॥

ఏతా దీర్ఘమివోచ్ఛ్వస్య విక్రుశ్య చ విలప్య చ
విస్పందమానా దుఃఖేన వీరా జహతి జీవితం॥47॥

బహ్వ్యో దృష్ట్వా శరీరాణి క్రోశంతి విలపంతి చ
పాణిభిశ్చాపరా ఘ్నంతి శిరాంసి మృదుపాణయః॥48॥

శిరోభిః పతితైర్హస్తైః సర్వాంగైర్యూథశః కృతైః
ఇతరేతరసంపృక్తైరాకీర్ణా భాతి మేదినీ॥49॥

విశిరస్కానథో కాయాందృష్ట్వా ఘోరాభినందినః
ముహ్యంత్యనుచితా నార్యో విదేహాని శిరాంసి చ॥50॥

శిరః కాయేన సంధాయ ప్రేక్షమాణా విచేతసః
అపశ్యంత్యో పరం తత్ర నేదమస్యేతి దుఃఖితాః॥51॥

బాహూరుచరణానన్యాన్విశిఖోన్మథితాన్పృథక్
సందధత్యోఽసుఖావిష్టా మూర్ఛంత్యేతాః పునః పునః॥52॥

ఉత్కృత్తశిరసశ్చాన్యాన్విజగ్ధాన్మృగపక్షిభిః
దృష్ట్వా కాశ్చిన్న జానంతి భర్తౄన్భరతయోషితః॥53॥

పాణిభిశ్చాపరా ఘ్నంతి శిరాంసి మధుసూదన
ప్రేక్ష్య భ్రాతౄన్పితౄన్పుత్రాన్పతీంశ్చ నిహతాన్పరైః॥54॥

బాహుభిశ్చ సఖడ్గైశ్చ శిరోభిశ్చ సకుండలైః
అగమ్యకల్పా పృథివీ మాంసశోణితకర్దమా॥55॥

న దుఃఖేషూచితాః పూర్వం దుఃఖం గాహంత్యనిందితాః
భ్రాతృభిః పితృభిః పుత్రైరుపకీర్ణాం వసుంధరాం॥56॥

యూథానీవ కిశోరీణాం సుకేశీనాం జనార్దన
స్నుషాణాం ధృతరాష్ట్రస్య పశ్య వృందాన్యనేకశః॥57॥

అతో దుఃఖతరం కిం ను కేశవ ప్రతిభాతి మే
యదిమాః కుర్వతే సర్వా రూపముచ్చావచం స్త్రియః॥58॥

నూనమాచరితం పాపం మయా పూర్వేషు జన్మసు
యా పశ్యామి హతాన్పుత్రాన్పౌత్రాన్భ్రాతౄంశ్చ కేశవ
ఏవమార్తా విలపతీ దదర్శ నిహతం సుతం॥59॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో దుర్యోధనం దృష్ట్వా గాంధారీ శోకకర్శితా
సహసా న్యపతద్భూమౌ ఛిన్నేవ కదలీ వనే॥1॥

సా తు లబ్ధ్వా పునః సంజ్ఞాం విక్రుశ్య చ పునః పునః
దుర్యోధనమభిప్రేక్ష్య శయానం రుధిరోక్షితం॥2॥

పరిష్వజ్య చ గాంధారీ కృపణం పర్యదేవయత్
హా హా పుత్రేతి శోకార్తా విలలాపాకులేంద్రియా॥3॥

సుగూఢజత్రు విపులం హారనిష్కనిషేవితం
వారిణా నేత్రజేనోరః సించంతీ శోకతాపితా
సమీపస్థం హృషీకేశమిదం వచనమబ్రవీత్॥4॥

ఉపస్థితేఽస్మిన్సంగ్రామే జ్ఞాతీనాం సంక్షయే విభో
మామయం ప్రాహ వార్ష్ణేయ ప్రాంజలిర్నృపసత్తమః
అస్మింజ్ఞాతిసముద్ధర్షే జయమంబా బ్రవీతు మే॥5॥

ఇత్యుక్తే జానతీ సర్వమహం స్వం వ్యసనాగమం
అబ్రువం పురుషవ్యాఘ్ర యతో ధర్మస్తతో జయః ||6||

యథా న యుధ్యమానస్త్వం సంప్రముహ్యాసి పుత్రక
ధ్రువం శస్త్రజితాల్లోకాన్ప్రాప్తాస్యమరవద్విభో ||7||

ఇత్యేవమబ్రువం పూర్వం నైనం శోచామి వై ప్రభో
ధృతరాష్ట్రం తు శోచామి కృపణం హతబాంధవం ||8||

అమర్షణం యుధాం శ్రేష్ఠం కృతాస్త్రం యుద్ధదుర్మదం
శయానం వీరశయనే పశ్య మాధవ మే సుతం ||9||

యోఽయం మూర్ధావసిక్తానామగ్రే యాతి పరంతపః
సోఽయం పాంసుషు శేతేఽద్య పశ్య కాలస్య పర్యయం ||10||

ధ్రువం దుర్యోధనో వీరో గతిం నసులభాం గతః
తథా హ్యభిముఖః శేతే శయనే వీరసేవితే ||11||

యం పురా పర్యుపాసీనా రమయంతి మహీక్షితః
మహీతలస్థం నిహతం గృధ్రాస్తం పర్యుపాసతే ||12||

యం పురా వ్యజనైరగ్ర్యైరుపవీజంతి యోషితః
తమద్య పక్షవ్యజనైరుపవీజంతి పక్షిణః ||13||

ఏష శేతే మహాబాహుర్బలవాన్సత్యవిక్రమః
సింహేనేవ ద్విపః సంఖ్యే భీమసేనేన పాతితః ||14||

పశ్య దుర్యోధనం కృష్ణ శయానం రుధిరోక్షితం
నిహతం భీమసేనేన గదాముద్యమ్య భారత ||15||

అక్షౌహిణీర్మహాబాహుర్దశ చైకాం చ కేశవ
అనయద్యః పురా సంఖ్యే సోఽనయాన్నిధనం గతః ||16||

ఏష దుర్యోధనః శేతే మహేష్వాసో మహారథః
శార్దూల ఇవ సింహేన భీమసేనేన పాతితః ||17||

విదురం హ్యవమన్యైష పితరం చైవ మందభాక్
బాలో వృద్ధావమానేన మందో మృత్యువశం గతః ||18||

నిఃసపత్నా మహీ యస్య త్రయోదశ సమాః స్థితా
స శేతే నిహతో భూమౌ పుత్రో మే పృథివీపతిః ||19||

అపశ్యం కృష్ణ పృథివీం ధార్తరాష్ట్రానుశాసనాత్
పూర్ణాం హస్తిగవాశ్వస్య వార్ష్ణేయ న తు తచ్చిరం ||20||

తామేవాద్య మహాబాహో పశ్యామ్యన్యానుశాసనాత్
హీనాం హస్తిగవాశ్వేన కిం ను జీవామి మాధవ ||21||

ఇదం కృచ్ఛ్రతరం పశ్య పుత్రస్యాపి వధాన్మమ
యదిమాః పర్యుపాసంతే హతాఞ్శూరాన్రణే స్త్రియః ||22||

ప్రకీర్ణకేశాం సుశ్రోణీం దుర్యోధనభుజాంకగాం
రుక్మవేదీనిభాం పశ్య కృష్ణ లక్ష్మణమాతరం ||23||

నూనమేషా పురా బాలా జీవమానే మహాభుజే
భుజావాశ్రిత్య రమతే సుభుజస్య మనస్వినీ ||24||

కథం తు శతధా నేదం హృదయం మమ దీర్యతే
పశ్యంత్యా నిహతం పుత్రం పుత్రేణ సహితం రణే ||25||

పుత్రం రుధిరసంసిక్తముపజిఘ్రత్యనిందితా
దుర్యోధనం తు వామోరూః పాణినా పరిమార్జతి ||26||

కిం ను శోచతి భర్తారం పుత్రం చైషా మనస్వినీ
తథా హ్యవస్థితా భాతి పుత్రం చాప్యభివీక్ష్య సా॥27॥

స్వశిరః పంచశాఖాభ్యామభిహత్యాయతేక్షణా
పతత్యురసి వీరస్య కురురాజస్య మాధవ॥28॥

పుండరీకనిభా భాతి పుండరీకాంతరప్రభా
ముఖం విమృజ్య పుత్రస్య భర్తుశ్చైవ తపస్వినీ॥29॥

యది చాప్యాగమాః సంతి యది వా శ్రుతయస్తథా
ధ్రువం లోకానవాప్తోఽయం నృపో బాహుబలార్జితాన్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

గాంధార్యువాచ

పశ్య మాధవ పుత్రాన్మే శతసంఖ్యాంజితక్లమాన్
గదయా భీమసేనేన భూయిష్ఠం నిహతాన్రణే॥1॥

ఇదం దుఃఖతరం మేఽద్య యదిమా ముక్తమూర్ధజాః
హతపుత్రా రణే బాలాః పరిధావంతి మే స్నుషాః॥2॥

ప్రాసాదతలచారిణ్యశ్చరణైర్భూషణాన్వితైః
ఆపన్నా యత్స్పృశంతీమా రుధిరార్ద్రాం వసుంధరాం॥3॥

గృధ్రానుత్సారయంత్యశ్చ గోమాయూన్వాయసాంస్తథా
శోకేనార్తా విఘూర్ణంత్యో మత్తా ఇవ చరంత్యుత॥4॥

ఏషాన్యా త్వనవద్యాంగీ కరసంమితమధ్యమా
ఘోరం తద్వైశసం దృష్ట్వా నిపతత్యతిదుఃఖితా॥5॥

దృష్ట్వా మే పార్థివసుతామేతాం లక్ష్మణమాతరం
రాజపుత్రీం మహాబాహో మనో న వ్యుపశామ్యతి॥6॥

భ్రాతౄంశ్చాన్యాః పతీంశ్చాన్యాః పుత్రాంశ్చ నిహతాన్భువి
దృష్ట్వా పరిపతంత్యేతాః ప్రగృహ్య సుభుజా భుజాన్॥7॥

మధ్యమానాం తు నారీణాం వృద్ధానాం చాపరాజిత
ఆక్రందం హతబంధూనాం దారుణే వైశసే శృణు॥8॥

రథనీడాని దేహాంశ్చ హతానాం గజవాజినాం
ఆశ్రితాః శ్రమమోహార్తాః స్థితాః పశ్య మహాబల॥9॥

అన్యా చాపహృతం కాయాచ్చారుకుండలమున్నసం
స్వస్య బంధోః శిరః కృష్ణ గృహీత్వా పశ్య తిష్ఠతి॥10॥

పూర్వజాతికృతం పాపం మన్యే నాల్పమివానఘ
ఏతాభిరనవద్యాభిర్మయా చైవాల్పమేధయా॥11॥

తదిదం ధర్మరాజేన యాతితం నో జనార్దన
న హి నాశోఽస్తి వార్ష్ణేయ కర్మణోః శుభపాపయోః॥12॥

ప్రత్యగ్రవయసః పశ్య దర్శనీయకుచోదరాః
కులేషు జాతా హ్రీమత్యః కృష్ణపక్షాక్షిమూర్ధజాః॥13॥

హంసగద్గదభాషిణ్యో దుఃఖశోకప్రమోహితాః
సారస్య ఇవ వాశంత్యః పతితాః పశ్య మాధవ॥14॥

ఫుల్లపద్మప్రకాశాని పుండరీకాక్ష యోషితాం
అనవద్యాని వక్త్రాణి తపత్యసుఖరశ్మివాన్॥15॥

ఈర్ష్యూణాం మమ పుత్రాణాం వాసుదేవావరోధనం
మత్తమాతంగదర్పాణాం పశ్యంత్యద్య పృథగ్జనాః॥16॥

శతచంద్రాణి చర్మాణి ధ్వజాంశ్చాదిత్యసంనిభాన్
రౌక్మాణి చైవ వర్మాణి నిష్కానపి చ కాంచనాన్॥17॥

శీర్షత్రాణాని చైతాని పుత్రాణాం మే మహీతలే
పశ్య దీప్తాని గోవింద పావకాన్సుహుతానివ॥18॥

ఏష దుఃశాసనః శేతే శూరేణామిత్రఘాతినా
పీతశోణితసర్వాంగో భీమసేనేన పాతితః॥19॥

గదయా వీరఘాతిన్యా పశ్య మాధవ మే సుతం
ద్యూతక్లేశాననుస్మృత్య ద్రౌపద్యా చోదితేన చ॥20॥

ఉక్తా హ్యనేన పాంచాలీ సభాయాం ద్యూతనిర్జితా
ప్రియం చికీర్షతా భ్రాతుః కర్ణస్య చ జనార్దన॥21॥

సహైవ సహదేవేన నకులేనార్జునేన చ
దాసభార్యాసి పాంచాలి క్షిప్రం ప్రవిశ నో గృహాన్॥22॥

తతోఽహమబ్రువం కృష్ణ తదా దుర్యోధనం నృపం
మృత్యుపాశపరిక్షిప్తం శకునిం పుత్ర వర్జయ॥23॥

నిబోధైనం సుదుర్బుద్ధిం మాతులం కలహప్రియం
క్షిప్రమేనం పరిత్యజ్య పుత్ర శామ్యస్వ పాండవైః॥24॥

న బుధ్యసే త్వం దుర్బుద్ధే భీమసేనమమర్షణం
వాఙ్నారాచైస్తుదంస్తీక్ష్ణైరుల్కాభిరివ కుంజరం॥25॥

తానేష రభసః క్రూరో వాక్శల్యానవధారయన్
ఉత్ససర్జ విషం తేషు సర్పో గోవృషభేష్వివ॥26॥

ఏష దుఃశాసనః శేతే విక్షిప్య విపులౌ భుజౌ
నిహతో భీమసేనేన సింహేనేవ మహర్షభః॥27॥

అత్యర్థమకరోద్రౌద్రం భీమసేనోఽత్యమర్షణః
దుఃశాసనస్య యత్క్రుద్ధోఽపిబచ్ఛోణితమాహవే॥28॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

గాంధార్యువాచ

ఏష మాధవ పుత్రో మే వికర్ణః ప్రాజ్ఞసంమతః
భూమౌ వినిహతః శేతే భీమేన శతధా కృతః॥1॥

గజమధ్యగతః శేతే వికర్ణో మధుసూదన
నీలమేఘపరిక్షిప్తః శరదీవ దివాకరః॥2॥

అస్య చాపగ్రహేణైష పాణిః కృతకిణో మహాన్
కథంచిచ్ఛిద్యతే గృధ్రైరత్తుకామైస్తలత్రవాన్॥3॥

అస్య భార్యామిషప్రేప్సూన్గృధ్రానేతాంస్తపస్వినీ
వారయత్యనిశం బాలా న చ శక్నోతి మాధవ॥4॥

యువా వృందారకః శూరో వికర్ణః పురుషర్షభ
సుఖోచితః సుఖార్హశ్చ శేతే పాంసుషు మాధవ॥5॥

కర్ణినాలీకనారాచైర్భిన్నమర్మాణమాహవే
అద్యాపి న జహాత్యేనం లక్ష్మీర్భరతసత్తమం॥6॥

ఏష సంగ్రామశూరేణ ప్రతిజ్ఞాం పాలయిష్యతా
దుర్ముఖోఽభిముఖః శేతే హతోఽరిగణహా రణే ॥7॥

తస్యైతద్వదనం కృష్ణ శ్వాపదైరర్ధభక్షితం
విభాత్యభ్యధికం తాత సప్తమ్యామివ చంద్రమాః ॥8॥

శూరస్య హి రణే కృష్ణ యస్యాననమథేదృశం
స కథం నిహతోఽమిత్రైః పాంసూన్గ్రసతి మే సుతః ॥9॥

యస్యాహవముఖే సౌమ్య స్థాతా నైవోపపద్యతే
స కథం దుర్ముఖోఽమిత్రైర్హతో విబుధలోకజిత్ ॥10॥

చిత్రసేనం హతం భూమౌ శయానం మధుసూదన
ధార్తరాష్ట్రమిమం పశ్య ప్రతిమానం ధనుష్మతాం ॥11॥

తం చిత్రమాల్యాభరణం యువత్యః శోకకర్శితాః
క్రవ్యాదసంఘైః సహితా రుదంత్యః పర్యుపాసతే ॥12॥

స్త్రీణాం రుదితనిర్ఘోషః శ్వాపదానాం చ గర్జితం
చిత్రరూపమిదం కృష్ణ విచిత్రం ప్రతిభాతి మే ॥13॥

యువా వృందారకో నిత్యం ప్రవరస్త్రీనిషేవితః
వివింశతిరసౌ శేతే ధ్వస్తః పాంసుషు మాధవ ॥14॥

శరసంకృత్తవర్మాణం వీరం విశసనే హతం
పరివార్యాసతే గృధ్రాః పరివింశా వివింశతిం ॥15॥

ప్రవిశ్య సమరే వీరః పాండవానామనీకినీం
ఆవిశ్య శయనే శేతే పునః సత్పురుషోచితం ॥16॥

స్మితోపపన్నం సునసం సుభ్రు తారాధిపోపమం
అతీవ శుభ్రం వదనం పశ్య కృష్ణ వివింశతేః ॥17॥

యం స్మ తం పర్యుపాసంతే వసుం వాసవయోషితః
క్రీడంతమివ గంధర్వం దేవకన్యాః సహస్రశః ॥18॥

హంతారం వీరసేనానాం శూరం సమితిశోభనం
నిబర్హణమమిత్రాణాం దుఃసహం విషహేత కః ॥19॥

దుఃసహస్యైతదాభాతి శరీరం సంవృతం శరైః
గిరిరాత్మరుహైః ఫుల్లైః కర్ణికారైరివావృతః ॥20॥

శాతకౌంభ్యా స్రజా భాతి కవచేన చ భాస్వతా
అగ్నినేవ గిరిః శ్వేతో గతాసురపి దుఃసహః ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

గాంధార్యువాచ

అధ్యర్ధగుణమాహుర్యం బలే శౌర్యే చ మాధవ
పిత్రా త్వయా చ దాశార్హ దృప్తం సింహమివోత్కటం ॥1॥

యో బిభేద చమూమేకో మమ పుత్రస్య దుర్భిదాం
స భూత్వా మృత్యురన్యేషాం స్వయం మృత్యువశం గతః ॥2॥

తస్యోపలక్షయే కృష్ణ కార్ష్ణేరమితతేజసః
అభిమన్యోర్హతస్యాపి ప్రభా నైవోపశామ్యతి ॥3॥

ఏషా విరాటదుహితా స్నుషా గాండీవధన్వనః
ఆర్తా బాలా పతిం వీరం శోచ్యా శోచత్యనిందితా ॥4॥

తమేషా హి సమాసాద్య భార్యా భర్తారమంతికే
విరాటదుహితా కృష్ణ పాణినా పరిమార్జతి ॥5॥

తస్య వక్త్రముపాఘ్రాయ సౌభద్రస్య యశస్వినీ
విబుద్ధకమలాకారం కంబువృత్తశిరోధరం ॥6॥

కామ్యరూపవతీ చైషా పరిష్వజతి భామినీ
లజ్జమానా పురేవైనం మాధ్వీకమదమూర్ఛితా ॥7॥

తస్య క్షతజసందిగ్ధం జాతరూపపరిష్కృతం
విముచ్య కవచం కృష్ణ శరీరమభివీక్షతే ॥8॥

అవేక్షమాణా తం బాలా కృష్ణ త్వామభిభాషతే
అయం తే పుండరీకాక్ష సదృశాక్షో నిపాతితః ॥9॥

బలే వీర్యే చ సదృశస్తేజసా చైవ తేఽనఘ
రూపేణ చ తవాత్యర్థం శేతే భువి నిపాతితః ॥10॥

అత్యంతసుకుమారస్య రాంకవాజినశాయినః
కచ్చిదద్య శరీరం తే భూమౌ న పరితప్యతే ॥11॥

మాతంగభుజవర్ష్మాణౌ జ్యాక్షేపకఠినత్వచౌ
కాంచనాంగదినౌ శేషే నిక్షిప్య విపులౌ భుజౌ ॥12॥

వ్యాయమ్య బహుధా నూనం సుఖసుప్తః శ్రమాదివ
ఏవం విలపతీమార్తాం న హి మామభిభాషసే ॥13॥

ఆర్యామార్య సుభద్రాం త్వమిమాంశ్చ త్రిదశోపమాన్
పితౄన్మాం చైవ దుఃఖార్తాం విహాయ క్వ గమిష్యసి ॥14॥

తస్య శోణితసందిగ్ధాన్కేశానున్నామ్య పాణినా
ఉత్సంగే వక్త్రమాధాయ జీవంతమివ పృచ్ఛతి
స్వస్రీయం వాసుదేవస్య పుత్రం గాండీవధన్వనః ॥15॥

కథం త్వాం రణమధ్యస్థం జఘ్నురేతే మహారథాః
ధిగస్తు క్రూరకర్తౄంస్తాన్కృపకర్ణజయద్రథాన్ ॥16॥

ద్రోణద్రౌణాయనీ చోభౌ యైరసి వ్యసనీకృతః
రథర్షభాణాం సర్వేషాం కథమాసీత్తదా మనః ॥17॥

బాలం త్వాం పరివార్యైకం మమ దుఃఖాయ జఘ్నుషాం
కథం ను పాండవానాం చ పాంచాలానాం చ పశ్యతాం
త్వం వీర నిధనం ప్రాప్తో నాథవాన్సన్ననాథవత్ ॥18॥

దృష్ట్వా బహుభిరాక్రందే నిహతం త్వామనాథవత్
వీరః పురుషశార్దూలః కథం జీవతి పాండవః ॥19॥

న రాజ్యలాభో విపులః శత్రూణాం వా పరాభవః
ప్రీతిం దాస్యతి పార్థానాం త్వామృతే పుష్కరేక్షణ ॥20॥

తవ శస్త్రజితాల్లోకాంధర్మేణ చ దమేన చ
క్షిప్రమన్వాగమిష్యామి తత్ర మాం ప్రతిపాలయ ॥21॥

దుర్మరం పునరప్రాప్తే కాలే భవతి కేనచిత్
యదహం త్వాం రణే దృష్ట్వా హతం జీవామి దుర్భగా ॥22॥

కామిదానీం నరవ్యాఘ్ర శ్లక్ష్ణయా స్మితయా గిరా
పితృలోకే సమేత్యాన్యాం మామివామంత్రయిష్యసి ॥23॥

నూనమప్సరసాం స్వర్గే మనాంసి ప్రమథిష్యసి
పరమేణ చ రూపేణ గిరా చ స్మితపూర్వయా ॥24॥

ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకానప్సరోభిః సమేయివాన్
సౌభద్ర విహరన్కాలే స్మరేథాః సుకృతాని మే॥25॥

ఏతావానిహ సంవాసో విహితస్తే మయా సహ
షణ్మాసాన్సప్తమే మాసి త్వం వీర నిధనం గతః॥26॥

ఇత్యుక్తవచనామేతామపకర్షంతి దుఃఖితాం
ఉత్తరాం మోఘసంకల్పాం మత్స్యరాజకులస్త్రియః॥27॥

ఉత్తరామపకృష్యైనామార్తామార్తతరాః స్వయం
విరాటం నిహతం దృష్ట్వా క్రోశంతి విలపంతి చ॥28॥

ద్రోణాస్త్రశరసంకృత్తం శయానం రుధిరోక్షితం
విరాటం వితుదంత్యేతే గృధ్రగోమాయువాయసాః॥29॥

వితుద్యమానం విహగైర్విరాటమసితేక్షణాః
న శక్నువంతి వివశా నివర్తయితుమాతురాః॥30॥

ఆసామాతపతప్తానామాయాసేన చ యోషితాం
శ్రమేణ చ వివర్ణానాం రూపాణాం విగతం వపుః॥31॥

ఉత్తరం చాభిమన్యుం చ కాంబోజం చ సుదక్షిణం
శిశూనేతాన్హతాన్పశ్య లక్ష్మణం చ సుదర్శనం
ఆయోధనశిరోమధ్యే శయానం పశ్య మాధవ॥32॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

గాంధార్యువాచ

ఏష వైకర్తనః శేతే మహేష్వాసో మహారథః
జ్వలితానలవత్సంఖ్యే సంశాంతః పార్థతేజసా॥1॥

పశ్య వైకర్తనం కర్ణం నిహత్యాతిరథాన్బహూన్
శోణితౌఘపరీతాంగం శయానం పతితం భువి॥2॥

అమర్షీ దీర్ఘరోషశ్చ మహేష్వాసో మహారథః
రణే వినిహతః శేతే శూరో గాండీవధన్వనా॥3॥

యం స్మ పాండవసంత్రాసాన్మమ పుత్రా మహారథాః
ప్రాయుధ్యంత పురస్కృత్య మాతంగా ఇవ యూథపం॥4॥

శార్దూలమివ సింహేన సమరే సవ్యసాచినా
మాతంగమివ మత్తేన మాతంగేన నిపాతితం॥5॥

సమేతాః పురుషవ్యాఘ్ర నిహతం శూరమాహవే
ప్రకీర్ణమూర్ధజాః పత్న్యో రుదత్యః పర్యుపాసతే॥6॥

ఉద్విగ్నః సతతం యస్మాద్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
త్రయోదశ సమా నిద్రాం చింతయన్నాధ్యగచ్ఛత॥7॥

అనాధృష్యః పరైర్యుద్ధే శత్రుభిర్మఘవానివ
యుగాంతాగ్నిరివార్చిష్మాన్హిమవానివ చ స్థిరః॥8॥

స భూత్వా శరణం వీరో ధార్తరాష్ట్రస్య మాధవ
భూమౌ వినిహతః శేతే వాతరుగ్ణ ఇవ ద్రుమః॥9॥

పశ్య కర్ణస్య పత్నీం త్వం వృషసేనస్య మాతరం
లాలప్యమానాః కరుణం రుదతీం పతితాం భువి॥10॥

ఆచార్యశాపోఽనుగతో ధ్రువం త్వాం; యదగ్రసచ్చక్రమియం ధరా తే
తతః శరేణాపహృతం శిరస్తే; ధనంజయేనాహవే శత్రుమధ్యే॥11॥

అహో ధిగేషా పతితా విసంజ్ఞా; సమీక్ష్య జాంబూనదబద్ధనిష్కం
కర్ణం మహాబాహుమదీనసత్త్వం; సుషేణమాతా రుదతీ భృశార్తా॥12॥

అల్పావశేషో హి కృతో మహాత్మా; శరీరభక్షైః పరిభక్షయద్భిః
ద్రష్టుం న సంప్రీతికరః శశీవ; కృష్ణశ్య పక్షస్య చతుర్దశాహే॥13॥

సావర్తమానా పతితా పృథివ్యా;ముత్థాయ దీనా పునరేవ చైషా
కర్ణస్య వక్త్రం పరిజిఘ్రమాణా; రోరూయతే పుత్రవధాభితప్తా॥14॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

గాంధార్యువాచ

ఆవంత్యం భీమసేనేన భక్షయంతి నిపాతితం
గృధ్రగోమాయవః శూరం బహుబంధుమబంధువత్॥1॥

తం పశ్య కదనం కృత్వా శత్రూణాం మధుసూదన
శయానం వీరశయనే రుధిరేణ సముక్షితం॥2॥

తం సృగాలాశ్చ కంకాశ్చ క్రవ్యాదాశ్చ పృథగ్విధాః
తేన తేన వికర్షంతి పశ్య కాలస్య పర్యయం॥3॥

శయానం వీరశయనే వీరమాక్రందసారిణం
ఆవంత్యమభితో నార్యో రుదత్యః పర్యుపాసతే॥4॥

ప్రాతిపీయం మహేష్వాసం హతం భల్లేన బాహ్లికం
ప్రసుప్తమివ శార్దూలం పశ్య కృష్ణ మనస్వినం॥5॥

అతీవ ముఖవర్ణోఽస్య నిహతస్యాపి శోభతే
సోమస్యేవాభిపూర్ణస్య పౌర్ణమాస్యాం సముద్యతః॥6॥

పుత్రశోకాభితప్తేన ప్రతిజ్ఞాం పరిరక్షతా
పాకశాసనినా సంఖ్యే వార్ధక్షత్రిర్నిపాతితః॥7॥

ఏకాదశ చమూర్జిత్వా రక్ష్యమాణం మహాత్మనా
సత్యం చికీర్షతా పశ్య హతమేనం జయద్రథం॥8॥

సింధుసౌవీరభర్తారం దర్పపూర్ణం మనస్వినం
భక్షయంతి శివా గృధ్రా జనార్దన జయద్రథం॥9॥

సంరక్ష్యమాణం భార్యాభిరనురక్తాభిరచ్యుత
భషంతో వ్యపకర్షంతి గహనం నిమ్నమంతికాత్॥10॥

తమేతాః పర్యుపాసంతే రక్షమాణా మహాభుజం
సింధుసౌవీరగాంధారకాంబోజయవనస్త్రియః॥11॥

యదా కృష్ణాముపాదాయ ప్రాద్రవత్కేకయైః సహ
తదైవ వధ్యః పాండూనాం జనార్దన జయద్రథః॥12॥

దుఃశలాం మానయద్భిస్తు యదా ముక్తో జయద్రథః
కథమద్య న తాం కృష్ణ మానయంతి స్మ తే పునః॥13॥

సైషా మమ సుతా బాలా విలపంతీ సుదుఃఖితా
ప్రమాపయతి చాత్మానమాక్రోశతి చ పాండవాన్॥14॥

కిం ను దుఃఖతరం కృష్ణ పరం మమ భవిష్యతి
యత్సుతా విధవా బాలా స్నుషాశ్చ నిహతేశ్వరాః॥15॥

అహో ధిగ్దుఃశలాం పశ్య వీతశోకభయామివ
శిరో భర్తురనాసాద్య ధావమానామితస్తతః॥16॥

వారయామాస యః సర్వాన్పాండవాన్పుత్రగృద్ధినః
స హత్వా విపులాః సేనాః స్వయం మృత్యువశం గతః॥17॥

తం మత్తమివ మాతంగం వీరం పరమదుర్జయం
పరివార్య రుదంత్యేతాః స్త్రియశ్చంద్రోపమాననాః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

గాంధార్యువాచ

ఏష శల్యో హతః శేతే సాక్షాన్నకులమాతులః
ధర్మజ్ఞేన సతా తాత ధర్మరాజేన సంయుగే॥1॥

యస్త్వయా స్పర్ధతే నిత్యం సర్వత్ర పురుషర్షభ
స ఏష నిహతః శేతే మద్రరాజో మహారథః॥2॥

యేన సంగృహ్ణతా తాత రథమాధిరథేర్యుధి
జయార్థం పాండుపుత్రాణాం తథా తేజోవధః కృతః॥3॥

అహో ధిక్పశ్య శల్యస్య పూర్ణచంద్రసుదర్శనం
ముఖం పద్మపలాశాక్షం వడైరాదష్టమవ్రణం॥4॥

ఏషా చామీకరాభస్య తప్తకాంచనసప్రభా
ఆస్యాద్వినిఃసృతా జిహ్వా భక్ష్యతే కృష్ణ పక్షిభిః॥5॥

యుధిష్ఠిరేణ నిహతం శల్యం సమితిశోభనం
రుదంత్యః పర్యుపాసంతే మద్రరాజకులస్త్రియః॥6॥

ఏతాః సుసూక్ష్మవసనా మద్రరాజం నరర్షభం
క్రోశంత్యభిసమాసాద్య క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభం॥7॥

శల్యం నిపతితం నార్యః పరివార్యాభితః స్థితాః
వాశితా గృష్టయః పంకే పరిమగ్నమివర్షభం॥8॥

శల్యం శరణదం శూరం పశ్యైనం రథసత్తమం
శయానం వీరశయనే శరైర్విశకలీకృతం॥9॥

ఏష శైలాలయో రాజా భగదత్తః ప్రతాపవాన్
గజాంకుశధరః శ్రేష్ఠః శేతే భువి నిపాతితః॥10॥

యస్య రుక్మమయీ మాలా శిరస్యేషా విరాజతే
శ్వాపదైర్భక్ష్యమాణస్య శోభయంతీవ మూర్ధజాన్॥11॥

ఏతేన కిల పార్థస్య యుద్ధమాసీత్సుదారుణం
లోమహర్షణమత్యుగ్రం శక్రస్య బలినా యథా॥12॥

యోధయిత్వా మహాబాహురేష పార్థం ధనంజయం
సంశయం గమయిత్వా చ కుంతీపుత్రేణ పాతితః॥13॥

యస్య నాస్తి సమో లోకే శౌర్యే వీర్యే చ కశ్చన
స ఏష నిహతః శేతే భీష్మో భీష్మకృదాహవే॥14॥

పశ్య శాంతనవం కృష్ణ శయానం సూర్యవర్చసం
యుగాంత ఇవ కాలేన పాతితం సూర్యమంబరాత్॥15॥

ఏష తప్త్వా రణే శత్రూఞ్శస్త్రతాపేన వీర్యవాన్
నరసూర్యోఽస్తమభ్యేతి సూర్యోఽస్తమివ కేశవ॥16॥

శరతల్పగతం వీరం ధర్మే దేవాపినా సమం
శయానం వీరశయనే పశ్య శూరనిషేవితే॥17॥

కర్ణినాలీకనారాచైరాస్తీర్య శయనోత్తమం
ఆవిశ్య శేతే భగవాన్స్కందః శరవణం యథా॥18॥

అతూలపూర్ణం గాంగేయస్త్రిభిర్బాణైః సమన్వితం
ఉపధాయోపధానాగ్ర్యం దత్తం గాండీవధన్వనా॥19॥

పాలయానః పితుః శాస్త్రమూర్ధ్వరేతా మహాయశాః
ఏష శాంతనవః శేతే మాధవాప్రతిమో యుధి॥20॥

ధర్మాత్మా తాత ధర్మజ్ఞః పారంపర్యేణ నిర్ణయే
అమర్త్య ఇవ మర్త్యః సన్నేష ప్రాణానధారయత్॥21॥

నాస్తి యుద్ధే కృతీ కశ్చిన్న విద్వాన్న పరాక్రమీ
యత్ర శాంతనవో భీష్మః శేతేఽద్య నిహతః పరైః॥22॥

స్వయమేతేన శూరేణ పృచ్ఛ్యమానేన పాండవైః
ధర్మజ్ఞేనాహవే మృత్యురాఖ్యాతః సత్యవాదినా॥23॥

ప్రనష్టః కురువంశశ్చ పునర్యేన సముద్ధృతః
స గతః కురుభిః సార్ధం మహాబుద్ధిః పరాభవం॥24॥

ధర్మేషు కురవః కం ను పరిప్రక్ష్యంతి మాధవ
గతే దేవవ్రతే స్వర్గం దేవకల్పే నరర్షభే॥25॥

అర్జునస్య వినేతారమాచార్యం సాత్యకేస్తథా
తం పశ్య పతితం ద్రోణం కురూణాం గురుసత్తమం॥26॥

అస్త్రం చతుర్విధం వేద యథైవ త్రిదశేశ్వరః
భార్గవో వా మహావీర్యస్తథా ద్రోణోఽపి మాధవ॥27॥

యస్య ప్రసాదాద్బీభత్సుః పాండవః కర్మ దుష్కరం
చకార స హతః శేతే నైనమస్త్రాణ్యపాలయన్॥28॥

యం పురోధాయ కురవ ఆహ్వయంతి స్మ పాండవాన్
సోఽయం శస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠో ద్రోణః శస్త్రైః పృథక్కృతః॥29॥

యస్య నిర్దహతః సేనాం గతిరగ్నేరివాభవత్
స భూమౌ నిహతః శేతే శాంతార్చిరివ పావకః॥30॥

ధనుర్ముష్టిరశీర్ణశ్చ హస్తావాపశ్చ మాధవ
ద్రోణస్య నిహతస్యాపి దృశ్యతే జీవతో యథా॥31॥

వేదా యస్మాచ్చ చత్వారః సర్వాస్త్రాణి చ కేశవ
అనపేతాని వై శూరాద్యథైవాదౌ ప్రజాపతేః॥32॥

వందనార్హావిమౌ తస్య బందిభిర్వందితౌ శుభౌ
గోమాయవో వికర్షంతి పాదౌ శిష్యశతార్చితౌ॥33॥

ద్రోణం ద్రుపదపుత్రేణ నిహతం మధుసూదన
కృపీ కృపణమన్వాస్తే దుఃఖోపహతచేతనా॥34॥

తాం పశ్య రుదతీమార్తాం ముక్తకేశీమధోముఖీం
హతం పతిముపాసంతీం ద్రోణం శస్త్రభృతాం వరం॥35॥

బాణైర్భిన్నతనుత్రాణం ధృష్టద్యుమ్నేన కేశవ
ఉపాస్తే వై మృధే ద్రోణం జటిలా బ్రహ్మచారిణీ॥36॥

ప్రేతకృత్యే చ యతతే కృపీ కృపణమాతురా
హతస్య సమరే భర్తుః సుకుమారీ యశస్వినీ॥37॥

అగ్నీనాహృత్య విధివచ్చితాం ప్రజ్వాల్య సర్వశః
ద్రోణమాధాయ గాయంతి త్రీణి సామాని సామగాః॥38॥

కిరంతి చ చితామేతే జటిలా బ్రహ్మచారిణః
ధనుర్భిః శక్తిభిశ్చైవ రథనీడైశ్చ మాధవ॥39॥

శస్త్రైశ్చ వివిధైరన్యైర్ధక్ష్యంతే భూరితేజసం
త ఏతే ద్రోణమాధాయ శంసంతి చ రుదంతి చ॥40॥

సామభిస్త్రిభిరంతఃస్థైరనుశంసంతి చాపరే
అగ్నావగ్నిమివాధాయ ద్రోణం హుత్వా హుతాశనే॥41॥

గచ్ఛంత్యభిముఖా గంగాం ద్రోణశిష్యా ద్విజాతయః
అపసవ్యాం చితిం కృత్వా పురస్కృత్య కృపీం తదా॥42॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

గాంధార్యువాచ

సోమదత్తసుతం పశ్య యుయుధానేన పాతితం
వితుద్యమానం విహగైర్బహుభిర్మాధవాంతికే॥1॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తః సోమదత్తో జనార్దన
యుయుధానం మహేష్వాసం గర్హయన్నివ దృశ్యతే॥2॥

అసౌ తు భూరిశ్రవసో మాతా శోకపరిప్లుతా
ఆశ్వాసయతి భర్తారం సోమదత్తమనిందితా॥3॥

దిష్ట్యా నేదం మహారాజ దారుణం భరతక్షయం
కురుసంక్రందనం ఘోరం యుగాంతమనుపశ్యసి॥4॥

దిష్ట్యా యూపధ్వజం వీరం పుత్రం భూరిసహస్రదం
అనేకక్రతుయజ్వానం నిహతం నాద్య పశ్యసి॥5॥

దిష్ట్యా స్నుషాణామాక్రందే ఘోరం విలపితం బహు
న శృణోషి మహారాజ సారసీనామివార్ణవే॥6॥

ఏకవస్త్రానుసంవీతాః ప్రకీర్ణాసితమూర్ధజాః
స్నుషాస్తే పరిధావంతి హతాపత్యా హతేశ్వరాః॥7॥

శ్వాపదైర్భక్ష్యమాణం త్వమహో దిష్ట్యా న పశ్యసి
ఛిన్నబాహుం నరవ్యాఘ్రమర్జునేన నిపాతితం॥8॥

శలం వినిహతం సంఖ్యే భూరిశ్రవసమేవ చ
స్నుషాశ్చ విధవాః సర్వా దిష్ట్యా నాద్యేహ పశ్యసి॥9॥

దిష్ట్యా తత్కాంచనం ఛత్రం యూపకేతోర్మహాత్మనః
వినికీర్ణం రథోపస్థే సౌమదత్తేర్న పశ్యసి॥10॥

అమూస్తు భూరిశ్రవసో భార్యాః సాత్యకినా హతం
పరివార్యానుశోచంతి భర్తారమసితేక్షణాః॥11॥

ఏతా విలప్య బహులం భర్తృశోకేన కర్శితాః
పతంత్యభిముఖా భూమౌ కృపణం బత కేశవ॥12॥

బీభత్సురతిబీభత్సం కర్మేదమకరోత్కథం
ప్రమత్తస్య యదచ్ఛైత్సీద్బాహుం శూరస్య యజ్వనః॥13॥

తతః పాపతరం కర్మ కృతవానపి సాత్యకిః
యస్మాత్ప్రాయోపవిష్టస్య ప్రాహార్షీత్సంశితాత్మనః॥14॥

ఏకో ద్వాభ్యాం హతః శేషే త్వమధర్మేణ ధార్మికః
ఇతి యూపధ్వజస్యైతాః స్త్రియః క్రోశంతి మాధవ॥15॥

భార్యా యూపధ్వజస్యైషా కరసంమితమధ్యమా
కృత్వోత్సంగే భుజం భర్తుః కృపణం పర్యదేవయత్॥16॥

అయం స రశనోత్కర్షీ పీనస్తనవిమర్దనః
నాభ్యూరుజఘనస్పర్శీ నీవీవిస్రంసనః కరః॥17॥

వాసుదేవస్య సాంనిధ్యే పార్థేనాక్లిష్టకర్మణా
యుధ్యతః సమరేఽన్యేన ప్రమత్తస్య నిపాతితః॥18॥

కిం ను వక్ష్యసి సంసత్సు కథాసు చ జనార్దన
అర్జునస్య మహత్కర్మ స్వయం వా స కిరీటవాన్॥19॥

ఇత్యేవం గర్హయిత్వైషా తూష్ణీమాస్తే వరాంగనా
తామేతామనుశోచంతి సపత్న్యః స్వామివ స్నుషాం॥20॥

గాంధారరాజః శకునిర్బలవాన్సత్యవిక్రమః
నిహతః సహదేవేన భాగినేయేన మాతులః॥21॥

యః పురా హేమదండాభ్యాం వ్యజనాభ్యాం స్మ వీజ్యతే
స ఏష పక్షిభిః పక్షైః శయాన ఉపవీజ్యతే॥22॥

యః స్మ రూపాణి కురుతే శతశోఽథ సహస్రశః
తస్య మాయావినో మాయా దగ్ధాః పాండవతేజసా॥23॥

మాయయా నికృతిప్రజ్ఞో జితవాన్యో యుధిష్ఠిరం
సభాయాం విపులం రాజ్యం స పునర్జీవితం జితః॥24॥

శకుంతాః శకునిం కృష్ణ సమంతాత్పర్యుపాసతే
కితవం మమ పుత్రాణాం వినాశాయోపశిక్షితం॥25॥

ఏతేనైతన్మహద్వైరం ప్రసక్తం పాండవైః సహ
వధాయ మమ పుత్రాణామాత్మనః సగణస్య చ॥26॥

యథైవ మమ పుత్రాణాం లోకాః శస్త్రజితాః ప్రభో
ఏవమస్యాపి దుర్బుద్ధేర్లోకాః శస్త్రేణ వై జితాః॥27॥

కథం చ నాయం తత్రాపి పుత్రాన్మే భ్రాతృభిః సహ
విరోధయేదృజుప్రజ్ఞాననృజుర్మధుసూదన॥28॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

గాంధార్యువాచ

కాంబోజం పశ్య దుర్ధర్షం కాంబోజాస్తరణోచితం
శయానమృషభస్కంధం హతం పాంసుషు మాధవ॥1॥

యస్య క్షతజసందిగ్ధౌ బాహూ చందనరూషితౌ
అవేక్ష్య కృపణం భార్యా విలపత్యతిదుఃఖితా॥2॥

ఇమౌ తౌ పరిఘప్రఖ్యౌ బాహూ శుభతలాంగులీ
యయోర్వివరమాపన్నాం న రతిర్మాం పురాజహత్॥3॥

కాం గతిం ను గమిష్యామి త్వయా హీనా జనేశ్వర
దూరబంధురనాథేవ అతీవ మధురస్వరా॥4॥

ఆతపే క్లామ్యమానానాం వివిధానామివ స్రజాం
క్లాంతానామపి నారీణాం న శ్రీర్జహతి వై తనుం॥5॥

శయానమభితః శూరం కాలింగం మధుసూదన
పశ్య దీప్తాంగదయుగప్రతిబద్ధమహాభుజం॥6॥

మాగధానామధిపతిం జయత్సేనం జనార్దన
పరివార్య ప్రరుదితా మాగధ్యః పశ్య యోషితః॥7॥

ఆసామాయతనేత్రాణాం సుస్వరాణాం జనార్దన
మనఃశ్రుతిహరో నాదో మనో మోహయతీవ మే॥8॥

ప్రకీర్ణసర్వాభరణా రుదంత్యః శోకకర్శితాః
స్వాస్తీర్ణశయనోపేతా మాగధ్యః శేరతే భువి॥9॥

కోసలానామధిపతిం రాజపుత్రం బృహద్బలం
భర్తారం పరివార్యైతాః పృథక్ప్రరుదితాః స్త్రియః॥10॥

అస్య గాత్రగతాన్బాణాన్కార్ష్ణిబాహుబలార్పితాన్
ఉద్ధరంత్యసుఖావిష్టా మూర్ఛమానాః పునః పునః॥11॥

ఆసాం సర్వానవద్యానామాతపేన పరిశ్రమాత్
ప్రమ్లాననలినాభాని భాంతి వక్త్రాణి మాధవ॥12॥

ద్రోణేన నిహతాః శూరాః శేరతే రుచిరాంగదాః
ద్రోణేనాభిముఖాః సర్వే భ్రాతరః పంచ కేకయాః॥13॥

తప్తకాంచనవర్మాణస్తామ్రధ్వజరథస్రజః
భాసయంతి మహీం భాసా జ్వలితా ఇవ పావకాః॥14॥

ద్రోణేన ద్రుపదం సంఖ్యే పశ్య మాధవ పాతితం
మహాద్విపమివారణ్యే సింహేన మహతా హతం॥15॥

పాంచాలరాజ్ఞో విపులం పుండరీకాక్ష పాండురం
ఆతపత్రం సమాభాతి శరదీవ దివాకరః॥16॥

ఏతాస్తు ద్రుపదం వృద్ధం స్నుషా భార్యాశ్చ దుఃఖితాః
దగ్ధ్వా గచ్ఛంతి పాంచాల్యం రాజానమపసవ్యతః॥17॥

ధృష్టకేతుం మహేష్వాసం చేదిపుంగవమంగనాః
ద్రోణేన నిహతం శూరం హరంతి హృతచేతసః॥18॥

ద్రోణాస్త్రమభిహత్యైష విమర్దే మధుసూదన
మహేష్వాసో హతః శేతే నద్యా హృత ఇవ ద్రుమః॥19॥

ఏష చేదిపతిః శూరో ధృష్టకేతుర్మహారథః
శేతే వినిహతః సంఖ్యే హత్వా శత్రూన్సహస్రశః॥20॥

వితుద్యమానం విహగైస్తం భార్యాః ప్రత్యుపస్థితాః
చేదిరాజం హృషీకేశ హతం సబలబాంధవం॥21॥

దాశార్హీపుత్రజం వీరం శయానం సత్యవిక్రమం
ఆరోప్యాంకే రుదంత్యేతాశ్చేదిరాజవరాంగనాః॥22॥

అస్య పుత్రం హృషీకేశ సువక్త్రం చారుకుండలం
ద్రోణేన సమరే పశ్య నికృత్తం బహుధా శరైః॥23॥

పితరం నూనమాజిస్థం యుధ్యమానం పరైః సహ
నాజహాత్పృష్ఠతో వీరమద్యాపి మధుసూదన॥24॥

ఏవం మమాపి పుత్రస్య పుత్రః పితరమన్వగాత్
దుర్యోధనం మహాబాహో లక్ష్మణః పరవీరహా॥25॥

విందానువిందావావంత్యౌ పతితౌ పశ్య మాధవ
హిమాంతే పుష్పితౌ శాలౌ మరుతా గలితావివ॥26॥

కాంచనాంగదవర్మాణౌ బాణఖడ్గధనుర్ధరౌ
ఋషభప్రతిరూపాక్షౌ శయానౌ విమలస్రజౌ॥27॥

అవధ్యాః పాండవాః కృష్ణ సర్వ ఏవ త్వయా సహ
యే ముక్తా ద్రోణభీష్మాభ్యాం కర్ణాద్వైకర్తనాత్కృపాత్॥28॥

దుర్యోధనాద్ద్రోణసుతాత్సైంధవాచ్చ మహారథాత్
సోమదత్తాద్వికర్ణాచ్చ శూరాచ్చ కృతవర్మణః
యే హన్యుః శస్త్రవేగేన దేవానపి నరర్షభాః॥29॥

త ఇమే నిహతాః సంఖ్యే పశ్య కాలస్య పర్యయం
నాతిభారోఽస్తి దైవస్య ధ్రువం మాధవ కశ్చన
యదిమే నిహతాః శూరాః క్షత్రియైః క్షత్రియర్షభాః॥30॥

తదైవ నిహతాః కృష్ణ మమ పుత్రాస్తరస్వినః
యదైవాకృతకామస్త్వముపప్లవ్యం గతః పునః॥31॥

శంతనోశ్చైవ పుత్రేణ ప్రాజ్ఞేన విదురేణ చ
తదైవోక్తాస్మి మా స్నేహం కురుష్వాత్మసుతేష్వితి॥32॥

తయోర్న దర్శనం తాత మిథ్యా భవితుమర్హతి
అచిరేణైవ మే పుత్రా భస్మీభూతా జనార్దన॥33॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా న్యపతద్భూమౌ గాంధారీ శోకకర్శితా
దుఃఖోపహతవిజ్ఞానా ధైర్యముత్సృజ్య భారత॥34॥

తతః కోపపరీతాంగీ పుత్రశోకపరిప్లుతా
జగామ శౌరిం దోషేణ గాంధారీ వ్యథితేంద్రియా॥35॥

గాంధార్యువాచ

పాండవా ధార్తరాష్ట్రాశ్చ ద్రుగ్ధాః కృష్ణ పరస్పరం
ఉపేక్షితా వినశ్యంతస్త్వయా కస్మాజ్జనార్దన॥36॥

శక్తేన బహుభృత్యేన విపులే తిష్ఠతా బలే
ఉభయత్ర సమర్థేన శ్రుతవాక్యేన చైవ హ॥37॥

ఇచ్ఛతోపేక్షితో నాశః కురూణాం మధుసూదన
యస్మాత్త్వయా మహాబాహో ఫలం తస్మాదవాప్నుహి॥38॥

పతిశుశ్రూషయా యన్మే తపః కించిదుపార్జితం
తేన త్వాం దురవాపాత్మఞ్శప్స్యే చక్రగదాధర॥39॥

యస్మాత్పరస్పరం ఘ్నంతో జ్ఞాతయః కురుపాండవాః
ఉపేక్షితాస్తే గోవింద తస్మాజ్జ్ఞాతీన్వధిష్యసి॥40॥

త్వమప్యుపస్థితే వర్షే షట్త్రింశే మధుసూదన
హతజ్ఞాతిర్హతామాత్యో హతపుత్రో వనేచరః
కుత్సితేనాభ్యుపాయేన నిధనం సమవాప్స్యసి॥41॥

తవాప్యేవం హతసుతా నిహతజ్ఞాతిబాంధవాః
స్త్రియః పరిపతిష్యంతి యథైతా భరతస్త్రియః॥42॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ఘోరం వాసుదేవో మహామనాః
ఉవాచ దేవీం గాంధారీమీషదభ్యుత్స్మయన్నివ ॥43॥

సంహర్తా వృష్ణిచక్రస్య నాన్యో మద్విద్యతే శుభే
జానేఽహమేతదప్యేవం చీర్ణం చరసి క్షత్రియే ॥44॥

అవధ్యాస్తే నరైరన్యైరపి వా దేవదానవైః
పరస్పరకృతం నాశమతః ప్రాప్స్యంతి యాదవాః ॥45॥

ఇత్యుక్తవతి దాశార్హే పాండవాస్త్రస్తచేతసః
బభూవుర్భృశసంవిగ్నా నిరాశాశ్చాపి జీవితే ॥46॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ గాంధారి మా చ శోకే మనః కృథాః
తవైవ హ్యపరాధేన కురవో నిధనం గతాః ॥1॥

యా త్వం పుత్రం దురాత్మానమీర్షుమత్యంతమానినం
దుర్యోధనం పురస్కృత్య దుష్కృతం సాధు మన్యసే ॥2॥

నిష్ఠురం వైరపరుషం వృద్ధానాం శాసనాతిగం
కథమాత్మకృతం దోషం మయ్యాధాతుమిహేచ్ఛసి ॥3॥

మృతం వా యది వా నష్టం యోఽతీతమనుశోచతి
దుఃఖేన లభతే దుఃఖం ద్వావనర్థౌ ప్రపద్యతే ॥4॥

తపోర్థీయం బ్రాహ్మణీ ధత్త గర్భం; గౌర్వోఢారం ధావితారం తురంగీ
శూద్రా దాసం పశుపాలం తు వైశ్యా; వధార్థీయం త్వద్విధా రాజపుత్రీ ॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవస్య పునరుక్తం వచోఽప్రియం
తూష్ణీం బభూవ గాంధారీ శోకవ్యాకులలోచనా ॥6॥

ధృతరాష్ట్రస్తు రాజర్షిర్నిగృహ్యాబుద్ధిజం తమః
పర్యపృచ్ఛత ధర్మాత్మా ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం ॥7॥

జీవతాం పరిమాణజ్ఞః సైన్యానామసి పాండవ
హతానాం యది జానీషే పరిమాణం వదస్వ మే ॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దశాయుతానామయుతం సహస్రాణి చ వింశతిః
కోట్యః షష్టిశ్చ షట్చైవ యేఽస్మిన్రాజమృధే హతాః ॥9॥

అలక్ష్యాణాం తు వీరాణాం సహస్రాణి చతుర్దశ
దశ చాన్యాని రాజేంద్ర శతం షష్టిశ్చ పంచ చ ॥10॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యుధిష్ఠిర గతిం కాం తే గతాః పురుషసత్తమాః
ఆచక్ష్వ మే మహాబాహో సర్వజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యైర్హుతాని శరీరాణి హృష్టైః పరమసంయుగే
దేవరాజసమాల్లోకాన్గతాస్తే సత్యవిక్రమాః॥12॥

యే త్వహృష్టేన మనసా మర్తవ్యమితి భారత
యుధ్యమానా హతాః సంఖ్యే తే గంధర్వైః సమాగతాః॥13॥

యే తు సంగ్రామభూమిష్ఠా యాచమానాః పరాఙ్ముఖాః
శస్త్రేణ నిధనం ప్రాప్తా గతాస్తే గుహ్యకాన్నృతి॥14॥

పీడ్యమానాః పరైర్యే తు హీయమానా నిరాయుధాః
హ్రీనిషేధా మహాత్మానః పరానభిముఖా రణే॥15॥

ఛిద్యమానాః శితైః శస్త్రైః క్షత్రధర్మపరాయణాః
గతాస్తే బ్రహ్మసదనం హతా వీరాః సువర్చసః॥16॥

యే తత్ర నిహతా రాజన్నంతరాయోధనం ప్రతి
యథా కథంచిత్తే రాజన్సంప్రాప్తా ఉత్తరాన్కురూన్॥17॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

కేన జ్ఞానబలేనైవం పుత్ర పశ్యసి సిద్ధవత్
తన్మే వద మహాబాహో శ్రోతవ్యం యది వై మయా॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నిదేశాద్భవతః పూర్వం వనే విచరతా మయా
తీర్థయాత్రాప్రసంగేన సంప్రాప్తోఽయమనుగ్రహః॥19॥

దేవర్షిర్లోమశో దృష్టస్తతః ప్రాప్తోఽస్మ్యనుస్మృతిం
దివ్యం చక్షురపి ప్రాప్తం జ్ఞానయోగేన వై పురా॥20॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యేఽత్రానాథా జనస్యాస్య సనాథా యే చ భారత
కచ్చిత్తేషాం శరీరాణి ధక్ష్యంతి విధిపూర్వకం॥21॥

న యేషాం సంతి కర్తారో న చ యేఽత్రాహితాగ్నయః
వయం చ కస్య కుర్యామో బహుత్వాత్తాత కర్మణః॥22॥

యాన్సుపర్ణాశ్చ గృధ్రాశ్చ వికర్షంతి తతస్తతః
తేషాం తు కర్మణా లోకా భవిష్యంతి యుధిష్ఠిర॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో మహాప్రాజ్ఞః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఆదిదేశ సుధర్మాణం ధౌమ్యం సూతం చ సంజయం॥24॥

విదురం చ మహాబుద్ధిం యుయుత్సుం చైవ కౌరవం
ఇంద్రసేనముఖాంశ్చైవ భృత్యాన్సూతాంశ్చ సర్వశః॥25॥

భవంతః కారయంత్వేషాం ప్రేతకార్యాణి సర్వశః
యథా చానాథవత్కించిచ్ఛరీరం న వినశ్యతి॥26॥

శాసనాద్ధర్మరాజస్య క్షత్తా సూతశ్చ సంజయః
సుధర్మా ధౌమ్యసహిత ఇంద్రసేనాదయస్తథా॥27॥

చందనాగురుకాష్ఠాని తథా కాలీయకాన్యుత
ఘృతం తైలం చ గంధాంశ్చ క్షౌమాణి వసనాని చ॥28॥

సమాహృత్య మహార్హాణి దారూణాం చైవ సంచయాన్
రథాంశ్చ మృదితాంస్తత్ర నానాప్రహరణాని చ॥29॥

చితాః కృత్వా ప్రయత్నేన యథాముఖ్యాన్నరాధిపాన్
దాహయామాసురవ్యగ్రా విధిదృష్టేన కర్మణా॥30॥

దుర్యోధనం చ రాజానం భ్రాతౄంశ్చాస్య శతాధికాన్
శల్యం శలం చ రాజానం భూరిశ్రవసమేవ చ॥31॥

జయద్రథం చ రాజానమభిమన్యుం చ భారత
దౌఃశాసనిం లక్ష్మణం చ ధృష్టకేతుం చ పార్థివం॥32॥

బృహంతం సోమదత్తం చ సృంజయాంశ్చ శతాధికాన్
రాజానం క్షేమధన్వానం విరాటద్రుపదౌ తథా॥33॥

శిఖండినం చ పాంచాల్యం ధృష్టద్యుమ్నం చ పార్షతం
యుధామన్యుం చ విక్రాంతముత్తమౌజసమేవ చ॥34॥

కౌసల్యం ద్రౌపదేయాంశ్చ శకునిం చాపి సౌబలం
అచలం వృషకం చైవ భగదత్తం చ పార్థివం॥35॥

కర్ణం వైకర్తనం చైవ సహపుత్రమమర్షణం
కేకయాంశ్చ మహేష్వాసాంస్త్రిగర్తాంశ్చ మహారథాన్॥36॥

ఘటోత్కచం రాక్షసేంద్రం బకభ్రాతరమేవ చ
అలంబుసం చ రాజానం జలసంధం చ పార్థివం॥37॥

అన్యాంశ్చ పార్థివాన్రాజఞ్శతశోఽథ సహస్రశః
ఘృతధారాహుతైర్దీప్తైః పావకైః సమదాహయన్॥38॥

పితృమేధాశ్చ కేషాంచిదవర్తంత మహాత్మనాం
సామభిశ్చాప్యగాయంత తేఽన్వశోచ్యంత చాపరైః॥39॥

సామ్నామృచాం చ నాదేన స్త్రీణాం చ రుదితస్వనైః
కశ్మలం సర్వభూతానాం నిశాయాం సమపద్యత॥40॥

తే విధూమాః ప్రదీప్తాశ్చ దీప్యమానాశ్చ పావకాః
నభసీవాన్వదృశ్యంత గ్రహాస్తన్వభ్రసంవృతాః॥41॥

యే చాప్యనాథాస్తత్రాసన్నానాదేశసమాగతాః
తాంశ్చ సర్వాన్సమానాయ్య రాశీన్కృత్వా సహస్రశః॥42॥

చిత్వా దారుభిరవ్యగ్రః ప్రభూతైః స్నేహతాపితైః
దాహయామాస విదురో ధర్మరాజస్య శాసనాత్॥43॥

కారయిత్వా క్రియాస్తేషాం కురురాజో యుధిష్ఠిరః
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య గంగామభిముఖోఽగమత్॥44॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తే సమాసాద్య గంగాం తు శివాం పుణ్యజనోచితాం
హ్రదినీం వప్రసంపన్నాం మహానూపాం మహావనాం॥1॥

భూషణాన్యుత్తరీయాణి వేష్టనాన్యవముచ్య చ
తతః పితౄణాం పౌత్రాణాం భ్రాతౄణాం స్వజనస్య చ॥2॥

పుత్రాణామార్యకాణాం చ పతీనాం చ కురుస్త్రియః
ఉదకం చక్రిరే సర్వా రుదంత్యో భృశదుఃఖితాః
సుహృదాం చాపి ధర్మజ్ఞాః ప్రచక్రుః సలిలక్రియాః॥3॥

ఉదకే క్రియమాణే తు వీరాణాం వీరపత్నిభిః
సూపతీర్థాభవద్గంగా భూయో విప్రససార చ॥4॥

తన్మహోదధిసంకాశం నిరానందమనుత్సవం
వీరపత్నీభిరాకీర్ణం గంగాతీరమశోభత॥5॥

తతః కుంతీ మహారాజ సహసా శోకకర్శితా
రుదతీ మందయా వాచా పుత్రాన్వచనమబ్రవీత్॥6॥

యః స శూరో మహేష్వాసో రథయూథపయూథపః
అర్జునేన హతః సంఖ్యే వీరలక్షణలక్షితః॥7॥

యం సూతపుత్రం మన్యధ్వం రాధేయమితి పాండవాః
యో వ్యరాజచ్చమూమధ్యే దివాకర ఇవ ప్రభుః॥8॥

ప్రత్యయుధ్యత యః సర్వాన్పురా వః సపదానుగాన్
దుర్యోధనబలం సర్వం యః ప్రకర్షన్వ్యరోచత॥9॥

యస్య నాస్తి సమో వీర్యే పృథివ్యామపి కశ్చన
సత్యసంధస్య శూరస్య సంగ్రామేష్వపలాయినః॥10॥

కురుధ్వముదకం తస్య భ్రాతురక్లిష్టకర్మణః
స హి వః పూర్వజో భ్రాతా భాస్కరాన్మయ్యజాయత
కుండలీ కవచీ శూరో దివాకరసమప్రభః॥11॥

శ్రుత్వా తు పాండవాః సర్వే మాతుర్వచనమప్రియం
కర్ణమేవానుశోచంత భూయశ్చార్తతరాభవన్॥12॥

తతః స పురుషవ్యాఘ్రః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ మాతరం వీరో నిఃశ్వసన్నివ పన్నగః॥13॥

యస్యేషుపాతమాసాద్య నాన్యస్తిష్ఠేద్ధనంజయాత్
కథం పుత్రో భవత్యాం స దేవగర్భః పురాభవత్॥14॥

యస్య బాహుప్రతాపేన తాపితాః సర్వతో వయం
తమగ్నిమివ వస్త్రేణ కథం ఛాదితవత్యసి
యస్య బాహుబలం ఘోరం ధార్తరాష్ట్రైరుపాసితం॥15॥

నాన్యః కుంతీసుతాత్కర్ణాదగృహ్ణాద్రథినాం రథీ
స నః ప్రథమజో భ్రాతా సర్వశస్త్రభృతాం వరః
అసూత తం భవత్యగ్రే కథమద్భుతవిక్రమం॥16॥

అహో భవత్యా మంత్రస్య పిధానేన వయం హతాః
నిధనేన హి కర్ణస్య పీడితాః స్మ సబాంధవాః॥17॥

అభిమన్యోర్వినాశేన ద్రౌపదేయవధేన చ
పాంచాలానాం చ నాశేన కురూణాం పతనేన చ॥18॥

తతః శతగుణం దుఃఖమిదం మామస్పృశద్భృశం
కర్ణమేవానుశోచన్హి దహ్యామ్యగ్నావివాహితః॥19॥

న హి స్మ కించిదప్రాప్యం భవేదపి దివి స్థితం
న చ స్మ వైశసం ఘోరం కౌరవాంతకరం భవేత్॥20॥

ఏవం విలప్య బహులం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
వినదఞ్శనకై రాజంశ్చకారాస్యోదకం ప్రభుః॥21॥

తతో వినేదుః సహసా స్త్రీపుంసాస్తత్ర సర్వశః
అభితో యే స్థితాస్తత్ర తస్మిన్నుదకకర్మణి॥22॥

తత ఆనాయయామాస కర్ణస్య సపరిచ్ఛదం
స్త్రియః కురుపతిర్ధీమాన్భ్రాతుః ప్రేమ్ణా యుధిష్ఠిరః॥23॥

స తాభిః సహ ధర్మాత్మా ప్రేతకృత్యమనంతరం
కృత్వోత్తతార గంగాయాః సలిలాదాకులేంద్రియః॥24॥

శాంతి పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృతోదకాస్తే సుహృదాం సర్వేషాం పాండునందనాః
విదురో ధృతరాష్ట్రశ్చ సర్వాశ్చ భరతస్త్రియః ॥1॥

తత్ర తే సుమహాత్మానో న్యవసన్కురునందనాః
శౌచం నివర్తయిష్యంతో మాసమేకం బహిః పురాత్ ॥2॥

కృతోదకం తు రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
అభిజగ్ముర్మహాత్మానః సిద్ధా బ్రహ్మర్షిసత్తమాః ॥3॥

ద్వైపాయనో నారదశ్చ దేవలశ్చ మహానృషిః
దేవస్థానశ్చ కణ్వశ్చ తేషాం శిష్యాశ్చ సత్తమాః ॥4॥

అన్యే చ వేదవిద్వాంసః కృతప్రజ్ఞా ద్విజాతయః
గృహస్థాః స్నాతకాః సర్వే దదృశుః కురుసత్తమం ॥5॥

అభిగమ్య మహాత్మానః పూజితాశ్చ యథావిధి
ఆసనేషు మహార్హేషు వివిశుస్తే మహర్షయః ॥6॥

ప్రతిగృహ్య తతః పూజాం తత్కాలసదృశీం తదా
పర్యుపాసన్యథాన్యాయం పరివార్య యుధిష్ఠిరం ॥7॥

పుణ్యే భాగీరథీతీరే శోకవ్యాకులచేతసం
ఆశ్వాసయంతో రాజానం విప్రాః శతసహస్రశః ॥8॥

నారదస్త్వబ్రవీత్కాలే ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
విచార్య మునిభిః సార్ధం తత్కాలసదృశం వచః ॥9॥

భవతో బాహువీర్యేణ ప్రసాదాన్మాధవస్య చ
జితేయమవనిః కృత్స్నా ధర్మేణ చ యుధిష్ఠిర ॥10॥

దిష్ట్యా ముక్తాః స్థ సంగ్రామాదస్మాల్లోకభయంకరాత్
క్షత్రధర్మరతశ్చాపి కచ్చిన్మోదసి పాండవ ॥11॥

కచ్చిచ్చ నిహతామిత్రః ప్రీణాసి సుహృదో నృప
కచ్చిచ్ఛ్రియమిమాం ప్రాప్య న త్వాం శోకః ప్రబాధతే ॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విజితేయం మహీ కృత్స్నా కృష్ణబాహుబలాశ్రయాత్
బ్రాహ్మణానాం ప్రసాదేన భీమార్జునబలేన చ ॥13॥

ఇదం తు మే మహద్దుఃఖం వర్తతే హృది నిత్యదా
కృత్వా జ్ఞాతిక్షయమిమం మహాంతం లోభకారితం ॥14॥

సౌభద్రం ద్రౌపదేయాంశ్చ ఘాతయిత్వా ప్రియాన్సుతాన్
జయోఽయమజయాకారో భగవన్ప్రతిభాతి మే ॥15॥

కిం ను వక్ష్యతి వార్ష్ణేయీ వధూర్మే మధుసూదనం
ద్వారకావాసినీ కృష్ణమితః ప్రతిగతం హరిం॥16॥

ద్రౌపదీ హతపుత్రేయం కృపణా హతబాంధవా
అస్మత్ప్రియహితే యుక్తా భూయః పీడయతీవ మాం॥17॥

ఇదమన్యచ్చ భగవన్యత్త్వాం వక్ష్యామి నారద
మంత్రసంవరణేనాస్మి కుంత్యా దుఃఖేన యోజితః॥18॥

యోఽసౌ నాగాయుతబలో లోకేఽప్రతిరథో రణే
సింహఖేలగతిర్ధీమాన్ఘృణీ దాంతో యతవ్రతః॥19॥

ఆశ్రయో ధార్తరాష్ట్రాణాం మానీ తీక్ష్ణపరాక్రమః
అమర్షీ నిత్యసంరంభీ క్షేప్తాస్మాకం రణే రణే॥20॥

శీఘ్రాస్త్రశ్చిత్రయోధీ చ కృతీ చాద్భుతవిక్రమః
గూఢోత్పన్నః సుతః కుంత్యా భ్రాతాస్మాకం చ సోదరః॥21॥

తోయకర్మణి యం కుంతీ కథయామాస సూర్యజం
పుత్రం సర్వగుణోపేతమవకీర్ణం జలే పురా॥22॥

యం సూతపుత్రం లోకోఽయం రాధేయం చాప్యమన్యత
స జ్యేష్ఠపుత్రః కుంత్యా వై భ్రాతాస్మాకం చ మాతృజః॥23॥

అజానతా మయా సంఖ్యే రాజ్యలుబ్ధేన ఘాతితః
తన్మే దహతి గాత్రాణి తూలరాశిమివానలః॥24॥

న హి తం వేద పార్థోఽపి భ్రాతరం శ్వేతవాహనః
నాహం న భీమో న యమౌ స త్వస్మాన్వేద సువ్రతః॥25॥

గతా కిల పృథా తస్య సకాశమితి నః శ్రుతం
అస్మాకం శమకామా వై త్వం చ పుత్రో మమేత్యథ॥26॥

పృథాయా న కృతః కామస్తేన చాపి మహాత్మనా
అతిపశ్చాదిదం మాతర్యవోచదితి నః శ్రుతం॥27॥

న హి శక్ష్యామ్యహం త్యక్తుం నృపం దుర్యోధనం రణే
అనార్యం చ నృశంసం చ కృతఘ్నం చ హి మే భవేత్॥28॥

యుధిష్ఠిరేణ సంధిం చ యది కుర్యాం మతే తవ
భీతో రణే శ్వేతవాహాదితి మాం మంస్యతే జనః॥29॥

సోఽహం నిర్జిత్య సమరే విజయం సహకేశవం
సంధాస్యే ధర్మపుత్రేణ పశ్చాదితి చ సోఽబ్రవీత్॥30॥

తమవోచత్కిల పృథా పునః పృథులవక్షసం
చతుర్ణామభయం దేహి కామం యుధ్యస్వ ఫల్గునం॥31॥

సోఽబ్రవీన్మాతరం ధీమాన్వేపమానః కృతాంజలిః
ప్రాప్తాన్విషహ్యాంశ్చతురో న హనిష్యామి తే సుతాన్॥32॥

పంచైవ హి సుతా మాతర్భవిష్యంతి హి తే ధ్రువం
సకర్ణా వా హతే పార్థే సార్జునా వా హతే మయి॥33॥

తం పుత్రగృద్ధినీ భూయో మాతా పుత్రమథాబ్రవీత్
భ్రాతౄణాం స్వస్తి కుర్వీథా యేషాం స్వస్తి చికీర్షసి॥34॥

తమేవముక్త్వా తు పృథా విసృజ్యోపయయౌ గృహాన్
సోఽర్జునేన హతో వీరో భ్రాతా భ్రాత్రా సహోదరః॥35॥

న చైవ వివృతో మంత్రః పృథాయాస్తస్య వా మునే
అథ శూరో మహేష్వాసః పార్థేనాసౌ నిపాతితః॥36॥

అహం త్వజ్ఞాసిషం పశ్చాత్స్వసోదర్యం ద్విజోత్తమ
పూర్వజం భ్రాతరం కర్ణం పృథాయా వచనాత్ప్రభో ॥37॥

తేన మే దూయతేఽతీవ హృదయం భ్రాతృఘాతినః
కర్ణార్జునసహాయోఽహం జయేయమపి వాసవం ॥38॥

సభాయాం క్లిశ్యమానస్య ధార్తరాష్ట్రైర్దురాత్మభిః
సహసోత్పతితః క్రోధః కర్ణం దృష్ట్వా ప్రశామ్యతి ॥39॥

యదా హ్యస్య గిరో రూక్షాః శృణోమి కటుకోదయాః
సభాయాం గదతో ద్యూతే దుర్యోధనహితైషిణః ॥40॥

తదా నశ్యతి మే క్రోధః పాదౌ తస్య నిరీక్ష్య హ
కుంత్యా హి సదృశౌ పాదౌ కర్ణస్యేతి మతిర్మమ ॥41॥

సాదృశ్యహేతుమన్విచ్ఛన్పృథాయాస్తవ చైవ హ
కారణం నాధిగచ్ఛామి కథంచిదపి చింతయన్ ॥42॥

కథం ను తస్య సంగ్రామే పృథివీ చక్రమగ్రసత్
కథం చ శప్తో భ్రాతా మే తత్త్వం వక్తుమిహార్హసి ॥43॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి భగవంస్త్వత్తః సర్వం యథాతథం
భవాన్హి సర్వవిద్విద్వాల్లోకే వేద కృతాకృతం ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స ఏవముక్తస్తు మునిర్నారదో వదతాం వరః
కథయామాస తత్సర్వం యథా శప్తః స సూతజః ॥1॥

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
న కర్ణార్జునయోః కించిదవిషహ్యం భవేద్రణే ॥2॥

గుహ్యమేతత్తు దేవానాం కథయిష్యామి తే నృప
తన్నిబోధ మహారాజ యథా వృత్తమిదం పురా ॥3॥

క్షత్రం స్వర్గం కథం గచ్ఛేచ్ఛస్త్రపూతమితి ప్రభో
సంఘర్షజననస్తస్మాత్కన్యాగర్భో వినిర్మితః ॥4॥

స బాలస్తేజసా యుక్తః సూతపుత్రత్వమాగతః
చకారాంగిరసాం శ్రేష్ఠే ధనుర్వేదం గురౌ తవ ॥5॥

స బలం భీమసేనస్య ఫల్గునస్య చ లాఘవం
బుద్ధిం చ తవ రాజేంద్ర యమయోర్వినయం తథా ॥6॥

సఖ్యం చ వాసుదేవేన బాల్యే గాండీవధన్వనః
ప్రజానామనురాగం చ చింతయానో వ్యదహ్యత ॥7॥

స సఖ్యమగమద్బాల్యే రాజ్ఞా దుర్యోధనేన వై
యుష్మాభిర్నిత్యసంద్విష్టో దైవాచ్చాపి స్వభావతః ॥8॥

విద్యాధికమథాలక్ష్య ధనుర్వేదే ధనంజయం
ద్రోణం రహస్యుపాగమ్య కర్ణో వచనమబ్రవీత్ ॥9॥

బ్రహ్మాస్త్రం వేత్తుమిచ్ఛామి సరహస్యనివర్తనం
అర్జునేన సమో యుద్ధే భవేయమితి మే మతిః ॥10॥

సమః పుత్రేషు చ స్నేహః శిష్యేషు చ తవ ధ్రువం
త్వత్ప్రసాదాన్న మాం బ్రూయురకృతాస్త్రం విచక్షణాః ॥11॥

ద్రోణస్తథోక్తః కర్ణేన సాపేక్షః ఫల్గునం ప్రతి
దౌరాత్మ్యం చాపి కర్ణస్య విదిత్వా తమువాచ హ॥12॥

బ్రహ్మాస్త్రం బ్రాహ్మణో విద్యాద్యథావచ్చరితవ్రతః
క్షత్రియో వా తపస్వీ యో నాన్యో విద్యాత్కథంచన॥13॥

ఇత్యుక్తోఽఙ్గిరసాం శ్రేష్ఠమామంత్ర్య ప్రతిపూజ్య చ
జగామ సహసా రామం మహేంద్రం పర్వతం ప్రతి॥14॥

స తు రామముపాగమ్య శిరసాభిప్రణమ్య చ
బ్రాహ్మణో భార్గవోఽస్మీతి గౌరవేణాభ్యగచ్ఛత॥15॥

రామస్తం ప్రతిజగ్రాహ పృష్ట్వా గోత్రాది సర్వశః
ఉష్యతాం స్వాగతం చేతి ప్రీతిమాంశ్చాభవద్భృశం॥16॥

తత్ర కర్ణస్య వసతో మహేంద్రే పర్వతోత్తమే
గంధర్వై రాక్షసైర్యక్షైర్దేవైశ్చాసీత్సమాగమః॥17॥

స తత్రేష్వస్త్రమకరోద్భృగుశ్రేష్ఠాద్యథావిధి
ప్రియశ్చాభవదత్యర్థం దేవగంధర్వరక్షసాం॥18॥

స కదాచిత్సముద్రాంతే విచరన్నాశ్రమాంతికే
ఏకః ఖడ్గధనుష్పాణిః పరిచక్రామ సూతజః॥19॥

సోఽగ్నిహోత్రప్రసక్తస్య కస్యచిద్బ్రహ్మవాదినః
జఘానాజ్ఞానతః పార్థ హోమధేనుం యదృచ్ఛయా॥20॥

తదజ్ఞానకృతం మత్వా బ్రాహ్మణాయ న్యవేదయత్
కర్ణః ప్రసాదయంశ్చైనమిదమిత్యబ్రవీద్వచః॥21॥

అబుద్ధిపూర్వం భగవంధేనురేషా హతా తవ
మయా తత్ర ప్రసాదం మే కురుష్వేతి పునః పునః॥22॥

తం స విప్రోఽబ్రవీత్క్రుద్ధో వాచా నిర్భర్త్సయన్నివ
దురాచార వధార్హస్త్వం ఫలం ప్రాప్నుహి దుర్మతే॥23॥

యేన విస్పర్ధసే నిత్యం యదర్థం ఘటసేఽనిశం
యుధ్యతస్తేన తే పాప భూమిశ్చక్రం గ్రసిష్యతి॥24॥

తతశ్చక్రే మహీగ్రస్తే మూర్ధానం తే విచేతసః
పాతయిష్యతి విక్రమ్య శత్రుర్గచ్ఛ నరాధమ॥25॥

యథేయం గౌర్హతా మూఢ ప్రమత్తేన త్వయా మమ
ప్రమత్తస్యైవమేవాన్యః శిరస్తే పాతయిష్యతి॥26॥

తతః ప్రసాదయామాస పునస్తం ద్విజసత్తమం
గోభిర్ధనైశ్చ రత్నైశ్చ స చైనం పునరబ్రవీత్॥27॥

నేదం మద్వ్యాహృతం కుర్యాత్సర్వలోకోఽపి వై మృషా
గచ్ఛ వా తిష్ఠ వా యద్వా కార్యం తే తత్సమాచర॥28॥

ఇత్యుక్తో బ్రాహ్మణేనాథ కర్ణో దైన్యాదధోముఖః
రామమభ్యాగమద్భీతస్తదేవ మనసా స్మరన్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

నారద ఉవాచ

కర్ణస్య బాహువీర్యేణ ప్రశ్రయేణ దమేన చ
తుతోష భృగుశార్దూలో గురుశుశ్రూషయా తథా॥1॥

తస్మై స విధివత్కృత్స్నం బ్రహ్మాస్త్రం సనివర్తనం
ప్రోవాచాఖిలమవ్యగ్రం తపస్వీ సుతపస్వినే॥2॥

విదితాస్త్రస్తతః కర్ణో రమమాణోఽఽశ్రమే భృగోః
చకార వై ధనుర్వేదే యత్నమద్భుతవిక్రమః॥3॥

తతః కదాచిద్రామస్తు చరన్నాశ్రమమంతికాత్
కర్ణేన సహితో ధీమానుపవాసేన కర్శితః॥4॥

సుష్వాప జామదగ్న్యో వై విస్రంభోత్పన్నసౌహృదః
కర్ణస్యోత్సంగ ఆధాయ శిరః క్లాంతమనా గురుః॥5॥

అథ కృమిః శ్లేష్మమయో మాంసశోణితభోజనః
దారుణో దారుణస్పర్శః కర్ణస్యాభ్యాశమాగమత్॥6॥

స తస్యోరుమథాసాద్య బిభేద రుధిరాశనః
న చైనమశకత్క్షేప్తుం హంతుం వాపి గురోర్భయాత్॥7॥

సందశ్యమానోఽపి తథా కృమిణా తేన భారత
గురుప్రబోధశంకీ చ తముపైక్షత సూతజః॥8॥

కర్ణస్తు వేదనాం ధైర్యాదసహ్యాం వినిగృహ్య తాం
అకంపన్నవ్యథంశ్చైవ ధారయామాస భార్గవం॥9॥

యదా తు రుధిరేణాంగే పరిస్పృష్టో భృగూద్వహః
తదాబుధ్యత తేజస్వీ సంతప్తశ్చేదమబ్రవీత్॥10॥

అహోఽస్మ్యశుచితాం ప్రాప్తః కిమిదం క్రియతే త్వయా
కథయస్వ భయం త్యక్త్వా యాథాతథ్యమిదం మమ॥11॥

తస్య కర్ణస్తదాచష్ట కృమిణా పరిభక్షణం
దదర్శ రామస్తం చాపి కృమిం సూకరసంనిభం॥12॥

అష్టపాదం తీక్ష్ణదంష్ట్రం సూచీభిరివ సంవృతం
రోమభిః సంనిరుద్ధాంగమలర్కం నామ నామతః॥13॥

స దృష్టమాత్రో రామేణ కృమిః ప్రాణానవాసృజత్
తస్మిన్నేవాసృక్సంక్లిన్నే తదద్భుతమివాభవత్॥14॥

తతోఽన్తరిక్షే దదృశే విశ్వరూపః కరాలవాన్
రాక్షసో లోహితగ్రీవః కృష్ణాంగో మేఘవాహనః॥15॥

స రామం ప్రాంజలిర్భూత్వా బభాషే పూర్ణమానసః
స్వస్తి తే భృగుశార్దూల గమిష్యామి యథాగతం॥16॥

మోక్షితో నరకాదస్మి భవతా మునిసత్తమ
భద్రం చ తేఽస్తు నందిశ్చ ప్రియం మే భవతా కృతం॥17॥

తమువాచ మహాబాహుర్జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
కస్త్వం కస్మాచ్చ నరకం ప్రతిపన్నో బ్రవీహి తత్॥18॥

సోఽబ్రవీదహమాసం ప్రాగ్గృత్సో నామ మహాసురః
పురా దేవయుగే తాత భృగోస్తుల్యవయా ఇవ॥19॥

సోఽహం భృగోః సుదయితాం భార్యామపహరం బలాత్
మహర్షేరభిశాపేన కృమిభూతోఽపతం భువి॥20॥

అబ్రవీత్తు స మాం క్రోధాత్తవ పూర్వపితామహః
మూత్రశ్లేష్మాశనః పాప నిరయం ప్రతిపత్స్యసే॥21॥

శాపస్యాంతో భవేద్బ్రహ్మన్నిత్యేవం తమథాబ్రువం
భవితా భార్గవే రామ ఇతి మామబ్రవీద్భృగుః॥22॥

సోఽహమేతాం గతిం ప్రాప్తో యథా నకుశలం తథా
త్వయా సాధో సమాగమ్య విముక్తః పాపయోనితః॥23॥

ఏవముక్త్వా నమస్కృత్య యయౌ రామం మహాసురః
రామః కర్ణం తు సక్రోధమిదం వచనమబ్రవీత్॥24॥

అతిదుఃఖమిదం మూఢ న జాతు బ్రాహ్మణః సహేత్
క్షత్రియస్యైవ తే ధైర్యం కామయా సత్యముచ్యతాం॥25॥

తమువాచ తతః కర్ణః శాపభీతః ప్రసాదయన్
బ్రహ్మక్షత్రాంతరే సూతం జాతం మాం విద్ధి భార్గవ॥26॥

రాధేయః కర్ణ ఇతి మాం ప్రవదంతి జనా భువి
ప్రసాదం కురు మే బ్రహ్మన్నస్త్రలుబ్ధస్య భార్గవ॥27॥

పితా గురుర్న సందేహో వేదవిద్యాప్రదః ప్రభుః
అతో భార్గవ ఇత్యుక్తం మయా గోత్రం తవాంతికే॥28॥

తమువాచ భృగుశ్రేష్ఠః సరోషః ప్రహసన్నివ
భూమౌ నిపతితం దీనం వేపమానం కృతాంజలిం॥29॥

యస్మాన్మిథ్యోపచరితో అస్త్రలోభాదిహ త్వయా
తస్మాదేతద్ధి తే మూఢ బ్రహ్మాస్త్రం ప్రతిభాస్యతి॥30॥

అన్యత్ర వధకాలాత్తే సదృశేన సమేయుషః
అబ్రాహ్మణే న హి బ్రహ్మ ధ్రువం తిష్ఠేత్కదాచన॥31॥

గచ్ఛేదానీం న తే స్థానమనృతస్యేహ విద్యతే
న త్వయా సదృశో యుద్ధే భవితా క్షత్రియో భువి॥32॥

ఏవముక్తస్తు రామేణ న్యాయేనోపజగామ సః
దుర్యోధనముపాగమ్య కృతాస్త్రోఽస్మీతి చాబ్రవీత్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

నారద ఉవాచ

కర్ణస్తు సమవాప్యైతదస్త్రం భార్గవనందనాత్
దుర్యోధనేన సహితో ముముదే భరతర్షభ॥1॥

తతః కదాచిద్రాజానః సమాజగ్ముః స్వయంవరే
కలింగవిషయే రాజన్రాజ్ఞశ్చిత్రాంగదస్య చ॥2॥

శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్ర భారత
రాజానః శతశస్తత్ర కన్యార్థం సముపాగమన్॥3॥

శ్రుత్వా దుర్యోధనస్తత్ర సమేతాన్సర్వపార్థివాన్
రథేన కాంచనాంగేన కర్ణేన సహితో యయౌ॥4॥

తతః స్వయంవరే తస్మిన్సంప్రవృత్తే మహోత్సవే
సమాపేతుర్నృపతయః కన్యార్థే నృపసత్తమ॥5॥

శిశుపాలో జరాసంధో భీష్మకో వక్ర ఏవ చ
కపోతరోమా నీలశ్చ రుక్మీ చ దృఢవిక్రమః॥6॥

సృగాలశ్చ మహారాజ స్త్రీరాజ్యాధిపతిశ్చ యః
అశోకః శతధన్వా చ భోజో వీరశ్చ నామతః॥7॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో దక్షిణాం దిశమాశ్రితాః
మ్లేచ్ఛాచార్యాశ్చ రాజానః ప్రాచ్యోదీచ్యాశ్చ భారత॥8॥

కాంచనాంగదినః సర్వే బద్ధజాంబూనదస్రజః
సర్వే భాస్వరదేహాశ్చ వ్యాఘ్రా ఇవ మదోత్కటాః||9||

తతః సముపవిష్టేషు తేషు రాజసు భారత
వివేశ రంగం సా కన్యా ధాత్రీవర్షధరాన్వితా||10||

తతః సంశ్రావ్యమాణేషు రాజ్ఞాం నామసు భారత
అత్యక్రామద్ధార్తరాష్ట్రం సా కన్యా వరవర్ణినీ||11||

దుర్యోధనస్తు కౌరవ్యో నామర్షయత లంఘనం
ప్రత్యషేధచ్చ తాం కన్యామసత్కృత్య నరాధిపాన్||12||

స వీర్యమదమత్తత్వాద్భీష్మద్రోణావుపాశ్రితః
రథమారోప్య తాం కన్యామాజుహావ నరాధిపాన్||13||

తమన్వయాద్రథీ ఖడ్గీ భద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
కర్ణః శస్త్రభృతాం శ్రేష్ఠః పృష్ఠతః పురుషర్షభ||14||

తతో విమర్దః సుమహాన్రాజ్ఞామాసీద్యుధిష్ఠిర
సంనహ్యతాం తనుత్రాణి రథాన్యోజయతామపి||15||

తేఽభ్యధావంత సంక్రుద్ధాః కర్ణదుర్యోధనావుభౌ
శరవర్షాణి ముంచంతో మేఘాః పర్వతయోరివ||16||

కర్ణస్తేషామాపతతామేకైకేన క్షురేణ హ
ధనూంషి సశరావాపాన్యపాతయత భూతలే||17||

తతో విధనుషః కాంశ్చిత్కాంశ్చిదుద్యతకార్ముకాన్
కాంశ్చిదుద్వహతో బాణాన్రథశక్తిగదాస్తథా||18||

లాఘవాదాకులీకృత్య కర్ణః ప్రహరతాం వరః
హతసూతాంశ్చ భూయిష్ఠానవజిగ్యే నరాధిపాన్||19||

తే స్వయం త్వరయంతోఽశ్వాన్యాహి యాహీతి వాదినః
వ్యపేయుస్తే రణం హిత్వా రాజానో భగ్నమానసాః||20||

దుర్యోధనస్తు కర్ణేన పాల్యమానోఽభ్యయాత్తదా
హృష్టః కన్యాముపాదాయ నగరం నాగసాహ్వయం||21||

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

నారద ఉవాచ

ఆవిష్కృతబలం కర్ణం జ్ఞాత్వా రాజా తు మాగధః
ఆహ్వాయద్ద్వైరథేనాజౌ జరాసంధో మహీపతిః||1||

తయోః సమభవద్యుద్ధం దివ్యాస్త్రవిదుషోర్ద్వయోః
యుధి నానాప్రహరణైరన్యోన్యమభివర్షతోః||2||

క్షీణబాణౌ విధనుషౌ భగ్నఖడ్గౌ మహీం గతౌ
బాహుభిః సమసజ్జేతాముభావపి బలాన్వితౌ||3||

బాహుకంటకయుద్ధేన తస్య కర్ణోఽథ యుధ్యతః
బిభేద సంధిం దేహస్య జరయా శ్లేషితస్య హ||4||

స వికారం శరీరస్య దృష్ట్వా నృపతిరాత్మనః
ప్రీతోఽస్మీత్యబ్రవీత్కర్ణం వైరముత్సృజ్య భారత||5||

ప్రీత్యా దదౌ స కర్ణాయ మాలినీం నగరీమథ
అంగేషు నరశార్దూల స రాజాసీత్సపత్నజిత్||6||

పాలయామాస చంపాం తు కర్ణః పరబలార్దనః
దుర్యోధనస్యానుమతే తవాపి విదితం తథా॥7॥

ఏవం శస్త్రప్రతాపేన ప్రథితః సోఽభవత్క్షితౌ
త్వద్ధితార్థం సురేంద్రేణ భిక్షితో వర్మకుండలే॥8॥

స దివ్యే సహజే ప్రాదాత్కుండలే పరమార్చితే
సహజం కవచం చైవ మోహితో దేవమాయయా॥9॥

విముక్తః కుండలాభ్యాం చ సహజేన చ వర్మణా
నిహతో విజయేనాజౌ వాసుదేవస్య పశ్యతః॥10॥

బ్రాహ్మణస్యాభిశాపేన రామస్య చ మహాత్మనః
కుంత్యాశ్చ వరదానేన మాయయా చ శతక్రతోః॥11॥

భీష్మావమానాత్సంఖ్యాయాం రథానామర్ధకీర్తనాత్
శల్యాత్తేజోవధాచ్చాపి వాసుదేవనయేన చ॥12॥

రుద్రస్య దేవరాజస్య యమస్య వరుణస్య చ
కుబేరద్రోణయోశ్చైవ కృపస్య చ మహాత్మనః॥13॥

అస్త్రాణి దివ్యాన్యాదాయ యుధి గాండీవధన్వనా
హతో వైకర్తనః కర్ణో దివాకరసమద్యుతిః॥14॥

ఏవం శప్తస్తవ భ్రాతా బహుభిశ్చాపి వంచితః
న శోచ్యః స నరవ్యాఘ్రో యుద్ధే హి నిధనం గతః॥15॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా దేవర్షిర్విరరామ స నారదః
యుధిష్ఠిరస్తు రాజర్షిర్దధ్యౌ శోకపరిప్లుతః॥1॥

తం దీనమనసం వీరమధోవదనమాతురం
నిఃశ్వసంతం యథా నాగం పర్యశ్రునయనం తథా॥2॥

కుంతీ శోకపరీతాంగీ దుఃఖోపహతచేతనా
అబ్రవీన్మధురాభాషా కాలే వచనమర్థవత్॥3॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో నైనం శోచితుమర్హసి
జహి శోకం మహాప్రాజ్ఞ శృణు చేదం వచో మమ॥4॥

యతితః స మయా పూర్వం భ్రాత్ర్యం జ్ఞాపయితుం తవ
భాస్కరేణ చ దేవేన పిత్రా ధర్మభృతాం వర॥5॥

యద్వాచ్యం హితకామేన సుహృదా భూతిమిచ్ఛతా
తథా దివాకరేణోక్తః స్వప్నాంతే మమ చాగ్రతః॥6॥

న చైనమశకద్భానురహం వా స్నేహకారణైః
పురా ప్రత్యనునేతుం వా నేతుం వాప్యేకతాం త్వయా॥7॥

తతః కాలపరీతః స వైరస్యోద్ధుక్షణే రతః
ప్రతీపకారీ యుష్మాకమితి చోపేక్షితో మయా॥8॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజస్తు మాత్రా బాష్పాకులేక్షణః
ఉవాచ వాక్యం ధర్మాత్మా శోకవ్యాకులచేతనః॥9॥

భవత్యా గూఢమంత్రత్వాత్పీడితోఽస్మీత్యువాచ తాం
శశాప చ మహాతేజాః సర్వలోకేషు చ స్త్రియః

న గుహ్యం ధారయిష్యంతీత్యతిదుఃఖసమన్వితః ॥10॥

స రాజా పుత్రపౌత్రాణాం సంబంధిసుహృదాం తథా
స్మరన్నుద్విగ్నహృదయో బభూవాస్వస్థచేతనః ॥11॥

తతః శోకపరీతాత్మా సధూమ ఇవ పావకః
నిర్వేదమకరోద్ధీమాన్రాజా సంతాపపీడితః ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్తు ధర్మాత్మా శోకవ్యాకులచేతనః
శుశోచ దుఃఖసంతప్తః స్మృత్వా కర్ణం మహారథం ॥1॥

ఆవిష్టో దుఃఖశోకాభ్యాం నిఃశ్వసంశ్చ పునః పునః
దృష్ట్వార్జునమువాచేదం వచనం శోకకర్శితః ॥2॥

యద్భైక్షమాచరిష్యామ వృష్ణ్యంధకపురే వయం
జ్ఞాతీన్నిష్పురుషాన్కృత్వా నేమాం ప్రాప్స్యామ దుర్గతిం ॥3॥

అమిత్రా నః సమృద్ధార్థా వృత్తార్థాః కురవః కిల
ఆత్మానమాత్మనా హత్వా కిం ధర్మఫలమాప్నుమః ॥4॥

ధిగస్తు క్షాత్రమాచారం ధిగస్తు బలమౌరసం
ధిగస్త్వమర్షం యేనేమామాపదం గమితా వయం ॥5॥

సాధు క్షమా దమః శౌచమవైరోధ్యమమత్సరః
అహింసా సత్యవచనం నిత్యాని వనచారిణాం ॥6॥

వయం తు లోభాన్మోహాచ్చ స్తంభం మానం చ సంశ్రితాః
ఇమామవస్థామాపన్నా రాజ్యలేశబుభుక్షయా ॥7॥

త్రైలోక్యస్యాపి రాజ్యేన నాస్మాన్కశ్చిత్ప్రహర్షయేత్
బాంధవాన్నిహతాందృష్ట్వా పృథివ్యామామిషైషిణః ॥8॥

తే వయం పృథివీహేతోరవధ్యాన్పృథివీసమాన్
సంపరిత్యజ్య జీవామో హీనార్థా హతబాంధవాః ॥9॥

ఆమిషే గృధ్యమానానామశునాం నః శునామివ
ఆమిషం చైవ నో నష్టమామిషస్య చ భోజినః ॥10॥

న పృథివ్యా సకలయా న సువర్ణస్య రాశిభిః
న గవాశ్వేన సర్వేణ తే త్యాజ్యా య ఇమే హతాః ॥11॥

సంయుక్తాః కామమన్యుభ్యాం క్రోధామర్షసమన్వితాః
మృత్యుయానం సమారుహ్య గతా వైవస్వతక్షయం ॥12॥

బహు కల్యాణమిచ్ఛంత ఈహంతే పితరః సుతాన్
తపసా బ్రహ్మచర్యేణ వందనేన తితిక్షయా ॥13॥

ఉపవాసైస్తథేజ్యాభిర్వ్రతకౌతుకమంగలైః
లభంతే మాతరో గర్భాంస్తాన్మాసాందశ బిభ్రతి ॥14॥

యది స్వస్తి ప్రజాయంతే జాతా జీవంతి వా యది
సంభావితా జాతబలాస్తే దద్యుర్యది నః సుఖం
ఇహ చాముత్ర చైవేతి కృపణాః ఫలహేతుకాః ॥15॥

తాసామయం సమారంభో నివృత్తః కేవలోఽఫలః
యదాసాం నిహతాః పుత్రా యువానో మృష్టకుండలాః ॥16॥

అభుక్త్వా పార్థివాన్భోగానృణాన్యనవదాయ చ
పితృభ్యో దేవతాభ్యశ్చ గతా వైవస్వతక్షయం॥17॥

యద్వైషామంగ పితరౌ జాతౌ కామమయావివ
సంజాతబలరూపేషు తద్వైవ నిహతా నృపాః॥18॥

సంయుక్తాః కామమన్యుభ్యాం క్రోధహర్షాసమంజసాః
న తే జన్మఫలం కించిద్భోక్తారో జాతు కర్హిచిత్॥19॥

పాంచాలానాం కురూణాం చ హతా ఏవ హి యేఽహతాః
తే వయం త్వధమాల్లోకాన్ప్రపద్యేమ స్వకర్మభిః॥20॥

వయమేవాస్య లోకస్య వినాశే కారణం స్మృతాః
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ నికృత్యా ప్రత్యపత్స్మహి॥21॥

సదైవ నికృతిప్రజ్ఞో ద్వేష్టా మాయోపజీవనః
మిథ్యావృత్తః స సతతమస్మాస్వనపకారిషు॥22॥

అంశకామా వయం తే చ న చాస్మాభిర్న తైర్జితం
న తైర్భుక్తేయమవనిర్న నార్యో గీతవాదితం॥23॥

నామాత్యసమితౌ కథ్యం న చ శ్రుతవతాం శ్రుతం
న రత్నాని పరార్ధ్యాని న భూర్న ద్రవిణాగమః॥24॥

బుద్ధిమస్మాసు తాం దృష్ట్వా వివర్ణో హరిణః కృశః
ధృతరాష్ట్రస్య నృపతేః సౌబలేన నివేదితః॥25॥

తం పితా పుత్రగృద్ధిత్వాదనుమేనేఽనయే స్థితం
అనవేక్ష్యైవ పితరం గాంగేయం విదురం తథా
అసంశయం ధృతరాష్ట్రో యథైవాహం తథా గతః॥26॥

అనియమ్యాశుచిం లుబ్ధం పుత్రం కామవశానుగం
పతితో యశసో దీప్తాద్ఘాతయిత్వా సహోదరాన్॥27॥

ఇమౌ వృద్ధౌ చ శోకాగ్నౌ ప్రక్షిప్య స సుయోధనః
అస్మత్ప్రద్వేషసంయుక్తః పాపబుద్ధిః సదైవ హి॥28॥

కో హి బంధుః కులీనః సంస్తథా బ్రూయాత్సుహృజ్జనే
యథాసావుక్తవాన్క్షుద్రో యుయుత్సుర్వృష్ణిసంనిధౌ॥29॥

ఆత్మనో హి వయం దోషాద్వినష్టాః శాశ్వతీః సమాః
ప్రదహంతో దిశః సర్వాస్తేజసా భాస్కరా ఇవ॥30॥

సోఽస్మాకం వైరపురుషో దుర్మంత్రిప్రగ్రహం గతః
దుర్యోధనకృతే హ్యేతత్కులం నో వినిపాతితం
అవధ్యానాం వధం కృత్వా లోకే ప్రాప్తాః స్మ వాచ్యతాం॥31॥

కులస్యాస్యాంతకరణం దుర్మతిం పాపకారిణం
రాజా రాష్ట్రేశ్వరం కృత్వా ధృతరాష్ట్రోఽద్య శోచతి॥32॥

హతాః శూరాః కృతం పాపం విషయః స్వో వినాశితః
హత్వా నో విగతో మన్యుః శోకో మాం రుంధయత్యయం॥33॥

ధనంజయ కృతం పాపం కల్యాణేనోపహన్యతే
త్యాగవాంశ్చ పునః పాపం నాలం కర్తుమితి శ్రుతిః॥34॥

త్యాగవాంజన్మమరణే నాప్నోతీతి శ్రుతిర్యదా
ప్రాప్తవర్త్మా కృతమతిర్బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥35॥

స ధనంజయ నిర్ద్వంద్వో మునిర్జ్ఞానసమన్వితః
వనమామంత్ర్య వః సర్వాన్గమిష్యామి పరంతప॥36॥

న హి కృత్స్నతమో ధర్మః శక్యః ప్రాప్తుమితి శ్రుతిః
పరిగ్రహవతా తన్మే ప్రత్యక్షమరిసూదన ||37||

మయా నిసృష్టం పాపం హి పరిగ్రహమభీప్సతా
జన్మక్షయనిమిత్తం చ శక్యం ప్రాప్తుమితి శ్రుతిః ||38||

స పరిగ్రహముత్సృజ్య కృత్స్నం రాజ్యం తథైవ చ
గమిష్యామి వినిర్ముక్తో విశోకో విజ్వరస్తథా ||39||

ప్రశాధి త్వమిమాముర్వీం క్షేమాం నిహతకంటకాం
న మమార్థోఽస్తి రాజ్యేన న భోగైర్వా కురూత్తమ ||40||

ఏతావదుక్త్వా వచనం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
వ్యపారమత్తతః పార్థః కనీయాన్ప్రత్యభాషత ||41||

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథార్జున ఉవాచేదమధిక్షిప్త ఇవాక్షమీ
అభినీతతరం వాక్యం దృఢవాదపరాక్రమః ||1||

దర్శయన్నైంద్రిరాత్మానముగ్రముగ్రపరాక్రమః
స్మయమానో మహాతేజాః సృక్కిణీ సంలిహన్ముహుః ||2||

అహో దుఃఖమహో కృచ్ఛ్రమహో వైక్లవ్యముత్తమం
యత్కృత్వామానుషం కర్మ త్యజేథాః శ్రియముత్తమాం ||3||

శత్రూన్హత్వా మహీం లబ్ధ్వా స్వధర్మేణోపపాదితాం
హతామిత్రః కథం సర్వం త్యజేథా బుద్ధిలాఘవాత్ ||4||

క్లీబస్య హి కుతో రాజ్యం దీర్ఘసూత్రస్య వా పునః
కిమర్థం చ మహీపాలానవధీః క్రోధమూర్ఛితః ||5||

యో హ్యాజిజీవిషేద్భైక్ష్యం కర్మణా నైవ కేనచిత్
సమారంభాన్బుభూషేత హతస్వస్తిరకించనః
సర్వలోకేషు విఖ్యాతో న పుత్రపశుసంహితః ||6||

కాపాలీం నృప పాపిష్ఠాం వృత్తిమాస్థాయ జీవతః
సంత్యజ్య రాజ్యమృద్ధం తే లోకోఽయం కిం వదిష్యతి ||7||

సర్వారంభాన్సముత్సృజ్య హతస్వస్తిరకించనః
కస్మాదాశంససే భైక్ష్యం చర్తుం ప్రాకృతవత్ప్రభో ||8||

అస్మిన్రాజకులే జాతో జిత్వా కృత్స్నాం వసుంధరాం
ధర్మార్థావఖిలౌ హిత్వా వనం మౌఢ్యాత్ప్రతిష్ఠసే ||9||

యదీమాని హవీంషీహ విమథిష్యంత్యసాధవః
భవతా విప్రహీణాని ప్రాప్తం త్వామేవ కిల్బిషం ||10||

ఆకించన్యమనాశాస్యమితి వై నహుషోఽబ్రవీత్
కృత్వా నృశంసా హ్యధనే ధిగస్త్వధనతామిహ ||11||

అశ్వస్తనమృషీణాం హి విద్యతే వేద తద్భవాన్
యం త్విమం ధర్మమిత్యాహుర్ధనాదేష ప్రవర్తతే ||12||

ధర్మం సంహరతే తస్య ధనం హరతి యస్య యః
హ్రియమాణే ధనే రాజన్వయం కస్య క్షమేమహి ||13||

అభిశస్తవత్ప్రపశ్యంతి దరిద్రం పార్శ్వతః స్థితం
దారిద్ర్యం పాతకం లోకే కస్తచ్ఛంసితుమర్హతి॥14॥

పతితః శోచ్యతే రాజన్నిర్ధనశ్చాపి శోచ్యతే
విశేషం నాధిగచ్ఛామి పతితస్యాధనస్య చ॥15॥

అర్థేభ్యో హి వివృద్ధేభ్యః సంభృతేభ్యస్తతస్తతః
క్రియాః సర్వాః ప్రవర్తంతే పర్వతేభ్య ఇవాపగాః॥16॥

అర్థాద్ధర్మశ్చ కామశ్చ స్వర్గశ్చైవ నరాధిప
ప్రాణయాత్రా హి లోకస్య వినార్థం న ప్రసిధ్యతి॥17॥

అర్థేన హి విహీనస్య పురుషస్యాల్పమేధసః
వ్యుచ్ఛిద్యంతే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా॥18॥

యస్యార్థాస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థాస్తస్య బాంధవాః
యస్యార్థాః స పుమాల్లోకే యస్యార్థాః స చ పండితః॥19॥

అధనేనార్థకామేన నార్థః శక్యో వివిత్సతా
అర్థైరర్థా నిబధ్యంతే గజైరివ మహాగజాః॥20॥

ధర్మః కామశ్చ స్వర్గశ్చ హర్షః క్రోధః శ్రుతం దమః
అర్థాదేతాని సర్వాణి ప్రవర్తంతే నరాధిప॥21॥

ధనాత్కులం ప్రభవతి ధనాద్ధర్మః ప్రవర్తతే
నాధనస్యాస్త్యయం లోకో న పరః పురుషోత్తమ॥22॥

నాధనో ధర్మకృత్యాని యథావదనుతిష్ఠతి
ధనాద్ధి ధర్మః స్రవతి శైలాద్గిరినదీ యథా॥23॥

యః కృశాశ్వః కృశగవః కృశభృత్యః కృశాతిథిః
స వై రాజన్కృశో నామ న శరీరకృశః కృశః॥24॥

అవేక్షస్వ యథాన్యాయం పశ్య దేవాసురం యథా
రాజన్కిమన్యజ్జ్ఞాతీనాం వధాదృధ్యంతి దేవతాః॥25॥

న చేద్ధర్తవ్యమన్యస్య కథం తద్ధర్మమారభేత్
ఏతావానేవ వేదేషు నిశ్చయః కవిభిః కృతః॥26॥

అధ్యేతవ్యా త్రయీ విద్యా భవితవ్యం విపశ్చితా
సర్వథా ధనమాహార్యం యష్టవ్యం చాపి యత్నతః॥27॥

ద్రోహాద్దేవైరవాప్తాని దివి స్థానాని సర్వశః
ఇతి దేవా వ్యవసితా వేదవాదాశ్చ శాశ్వతాః॥28॥

అధీయంతే తపస్యంతి యజంతే యాజయంతి చ
కృత్స్నం తదేవ చ శ్రేయో యదప్యాదదతేఽన్యతః॥29॥

న పశ్యామోఽనపహృతం ధనం కించిత్క్వచిద్వయం
ఏవమేవ హి రాజానో జయంతి పృథివీమిమాం॥30॥

జిత్వా మమత్వం బ్రువతే పుత్రా ఇవ పితుర్ధనే
రాజర్షయో జితస్వర్గా ధర్మో హ్యేషాం నిగద్యతే॥31॥

యథైవ పూర్ణాదుదధేః స్యందంత్యాపో దిశో దశ
ఏవం రాజకులాద్విత్తం పృథివీం ప్రతితిష్ఠతి॥32॥

ఆసీదియం దిలీపస్య నృగస్య నహుషస్య చ
అంబరీషస్య మాంధాతుః పృథివీ సా త్వయి స్థితా॥33॥

స త్వాం ద్రవ్యమయో యజ్ఞః సంప్రాప్తః సర్వదక్షిణః
తం చేన్న యజసే రాజన్ప్రాప్తస్త్వం దేవకిల్బిషం॥34॥

యేషాం రాజాశ్వమేధేన యజతే దక్షిణావతా
ఉపేత్య తస్యావభృథం పూతాః సర్వే భవంతి తే||35||

విశ్వరూపో మహాదేవః సర్వమేధే మహామఖే
జుహావ సర్వభూతాని తథైవాత్మానమాత్మనా||36||

శాశ్వతోఽయం భూతిపథో నాస్యాంతమనుశుశ్రుమ
మహాందాశరథః పంథా మా రాజన్కాపథం గమః||37||

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ముహూర్తం తావదేకాగ్రో మనఃశ్రోత్రేఽన్తరాత్మని
ధారయిత్వాపి తే శ్రుత్వా రోచతాం వచనం మమ||1||

సార్థగమ్యమహం మార్గం న జాతు త్వత్కృతే పునః
గచ్ఛేయం తద్గమిష్యామి హిత్వా గ్రామ్యసుఖాన్యుత||2||

క్షేమ్యశ్చైకాకినా గమ్యః పంథాః కోఽస్తీతి పృచ్ఛ మాం
అథ వా నేచ్ఛసి ప్రష్టుమపృచ్ఛన్నపి మే శృణు||3||

హిత్వా గ్రామ్యసుఖాచారం తప్యమానో మహత్తపః
అరణ్యే ఫలమూలాశీ చరిష్యామి మృగైః సహ||4||

జుహ్వానోఽగ్నిం యథాకాలముభౌ కాలావుపస్పృశన్
కృశః పరిమితాహారశ్చర్మచీరజటాధరః||5||

శీతవాతాతపసహః క్షుత్పిపాసాశ్రమక్షమః
తపసా విధిదృష్టేన శరీరముపశోషయన్||6||

మనఃకర్ణసుఖా నిత్యం శృణ్వన్నుచ్చావచా గిరః
ముదితానామరణ్యేషు వసతాం మృగపక్షిణాం||7||

ఆజిఘ్రన్పేశలాన్గంధాన్ఫుల్లానాం వృక్షవీరుధాం
నానారూపాన్వనే పశ్యన్రమణీయాన్వనౌకసః||8||

వానప్రస్థజనస్యాపి దర్శనం కులవాసినః
నాప్రియాణ్యాచరిష్యామి కిం పునర్గ్రామవాసినాం||9||

ఏకాంతశీలీ విమృశన్పక్వాపక్వేన వర్తయన్
పితౄందేవాంశ్చ వన్యేన వాగ్భిరద్భిశ్చ తర్పయన్||10||

ఏవమారణ్యశాస్త్రాణాముగ్రముగ్రతరం విధిం
సేవమానః ప్రతీక్షిష్యే దేహస్యాస్య సమాపనం||11||

అథ వైకోఽహమేకాహమేకైకస్మిన్వనస్పతౌ
చరన్భైక్ష్యం మునిర్ముండః క్షపయిష్యే కలేవరం||12||

పాంసుభిః సమవచ్ఛన్నః శూన్యాగారప్రతిశ్రయః
వృక్షమూలనికేతో వా త్యక్తసర్వప్రియాప్రియః||13||

న శోచన్న ప్రహృష్యంశ్చ తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః||14||

ఆత్మారామః ప్రసన్నాత్మా జడాంధబధిరాకృతిః
అకుర్వాణః పరైః కాంచిత్సంవిదం జాతు కేనచిత్||15||

జంగమాజంగమాన్సర్వాన్నవిహింసంశ్చతుర్విధాన్
ప్రజాః సర్వాః స్వధర్మస్థాః సమః ప్రాణభృతః ప్రతి||16||

న చాప్యవహసన్కంచిన్న కుర్వన్భ్రుకుటీం క్వచిత్
ప్రసన్నవదనో నిత్యం సర్వేంద్రియసుసంయతః॥17॥

అపృచ్ఛన్కస్యచిన్మార్గం ప్రజన్యేనైవ కేనచిత్
న దేశం న దిశం కాంచిద్గంతుమిచ్ఛన్విశేషతః॥18॥

గమనే నిరపేక్షశ్చ పశ్చాదనవలోకయన్
ఋజుః ప్రణిహితో గచ్ఛంస్త్రసస్థావరవర్జకః॥19॥

స్వభావస్తు ప్రయాత్యగ్రే ప్రభవంత్యశనాన్యపి
ద్వంద్వాని చ విరుద్ధాని తాని సర్వాణ్యచింతయన్॥20॥

అల్పం వాస్వాదు వా భోజ్యం పూర్వాలాభేన జాతు చిత్
అన్యేష్వపి చరల్లాభమలాభే సప్త పూరయన్॥21॥

విధూమే న్యస్తముసలే వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే
అతీతపాత్రసంచారే కాలే విగతభిక్షుకే॥22॥

ఏకకాలం చరన్భైక్ష్యం గృహే ద్వే చైవ పంచ చ
స్పృహాపాశాన్విముచ్యాహం చరిష్యామి మహీమిమాం॥23॥

న జిజీవిషువత్కించిన్న ముమూర్షువదాచరన్
జీవితం మరణం చైవ నాభినందన్న చ ద్విషన్॥24॥

వాస్యైకం తక్షతో బాహుం చందనేనైకముక్షతః
నాకల్యాణం న కల్యాణం చింతయన్నుభయోస్తయోః॥25॥

యాః కాశ్చిజ్జీవతా శక్యాః కర్తుమభ్యుదయక్రియాః
సర్వాస్తాః సమభిత్యజ్య నిమేషాదివ్యవస్థితః॥26॥

తేషు నిత్యమసక్తశ్చ త్యక్తసర్వేంద్రియక్రియః
సుపరిత్యక్తసంకల్పః సునిర్ణిక్తాత్మకల్మషః॥27॥

విముక్తః సర్వసంగేభ్యో వ్యతీతః సర్వవాగురాః
న వశే కస్యచిత్తిష్ఠన్సధర్మా మాతరిశ్వనః॥28॥

వీతరాగశ్చరన్నేవం తుష్టిం ప్రాప్స్యామి శాశ్వతీం
తృష్ణయా హి మహత్పాపమజ్ఞానాదస్మి కారితః॥29॥

కుశలాకుశలాన్యేకే కృత్వా కర్మాణి మానవాః
కార్యకారణసంశ్లిష్టం స్వజనం నామ బిభ్రతి॥30॥

ఆయుషోఽన్తే ప్రహాయేదం క్షీణప్రాయం కలేవరం
ప్రతిగృహ్ణాతి తత్పాపం కర్తుః కర్మఫలం హి తత్॥31॥

ఏవం సంసారచక్రేఽస్మిన్వ్యావిద్ధే రథచక్రవత్
సమేతి భూతగ్రామోఽయం భూతగ్రామేణ కార్యవాన్॥32॥

జన్మమృత్యుజరావ్యాధివేదనాభిరుపద్రుతం
అసారమిమమస్వంతం సంసారం త్యజతః సుఖం॥33॥

దివః పతత్సు దేవేషు స్థానేభ్యశ్చ మహర్షిషు
కో హి నామ భవేనార్థీ భవేత్కారణతత్త్వవిత్॥34॥

కృత్వా హి వివిధం కర్మ తత్తద్వివిధలక్షణం
పార్థివైర్నృపతిః స్వల్పైః కారణైరేవ బధ్యతే॥35॥

తస్మాత్ప్రజ్ఞామృతమిదం చిరాన్మాం ప్రత్యుపస్థితం
తత్ప్రాప్య ప్రార్థయే స్థానమవ్యయం శాశ్వతం ధ్రువం॥36॥

ఏతయా సతతం వృత్త్యా చరన్నేవంప్రకారయా
దేహం సంస్థాపయిష్యామి నిర్భయం మార్గమాస్థితః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

భీమ ఉవాచ

శ్రోత్రియస్యేవ తే రాజన్మందకస్యావిపశ్చితః
అనువాకహతాబుద్ధిర్నైషా తత్త్వార్థదర్శినీ॥1॥

ఆలస్యే కృతచిత్తస్య రాజధర్మానసూయతః
వినాశే ధార్తరాష్ట్రాణాం కిం ఫలం భరతర్షభ॥2॥

క్షమానుకంపా కారుణ్యమానృశంస్యం న విద్యతే
క్షాత్రమాచరతో మార్గమపి బంధోస్త్వదంతరే॥3॥

యదీమాం భవతో బుద్ధిం విద్యామ వయమీదృశీం
శస్త్రం నైవ గ్రహీష్యామో న వధిష్యామ కంచన॥4॥

భైక్ష్యమేవాచరిష్యామ శరీరస్యా విమోక్షణాత్
న చేదం దారుణం యుద్ధమభవిష్యన్మహీక్షితాం॥5॥

ప్రాణస్యాన్నమిదం సర్వమితి వై కవయో విదుః
స్థావరం జంగమం చైవ సర్వం ప్రాణస్య భోజనం॥6॥

ఆదదానస్య చేద్రాజ్యం యే కేచిత్పరిపంథినః
హంతవ్యాస్త ఇతి ప్రాజ్ఞాః క్షత్రధర్మవిదో విదుః॥7॥

తే సదోషా హతాస్మాభీ రాజ్యస్య పరిపంథినః
తాన్హత్వా భుంక్ష్వ ధర్మేణ యుధిష్ఠిర మహీమిమాం॥8॥

యథా హి పురుషః ఖాత్వా కూపమప్రాప్య చోదకం
పంకదిగ్ధో నివర్తేత కర్మేదం నస్తథోపమం॥9॥

యథారుహ్య మహావృక్షమపహృత్య తతో మధు
అప్రాశ్య నిధనం గచ్ఛేత్కర్మేదం నస్తథోపమం॥10॥

యథా మహాంతమధ్వానమాశయా పురుషః పతన్
స నిరాశో నివర్తేత కర్మేదం నస్తథోపమం॥11॥

యథా శత్రూన్ఘాతయిత్వా పురుషః కురుసత్తమ
ఆత్మానం ఘాతయేత్పశ్చాత్కర్మేదం నస్తథావిధం॥12॥

యథాన్నం క్షుధితో లబ్ధ్వా న భుంజీత యదృచ్ఛయా
కామీ చ కామినీం లబ్ధ్వా కర్మేదం నస్తథావిధం॥13॥

వయమేవాత్ర గర్హ్యా హి యే వయం మందచేతసః
త్వాం రాజన్ననుగచ్ఛామో జ్యేష్ఠోఽయమితి భారత॥14॥

వయం హి బాహుబలినః కృతవిద్యా మనస్వినః
క్లీబస్య వాక్యే తిష్ఠామో యథైవాశక్తయస్తథా॥15॥

అగతీన్కాగతీనస్మాన్నష్టార్థానర్థసిద్ధయే
కథం వై నానుపశ్యేయుర్జనాః పశ్యంతి యాదృశం॥16॥

ఆపత్కాలే హి సంన్యాసః కర్తవ్య ఇతి శిష్యతే
జరయాభిపరీతేన శత్రుభిర్వ్యంసితేన చ॥17॥

తస్మాదిహ కృతప్రజ్ఞాస్త్యాగం న పరిచక్షతే
ధర్మవ్యతిక్రమం చేదం మన్యంతే సూక్ష్మదర్శినః॥18॥

కథం తస్మాత్సముత్పన్నస్తన్నిష్ఠస్తదుపాశ్రయః
తదేవ నిందన్నాసీత శ్రద్ధా వాన్యత్ర గృహ్యతే॥19॥

శ్రియా విహీనైరధనైర్నాస్తికైః సంప్రవర్తితం
వేదవాదస్య విజ్ఞానం సత్యాభాసమివానృతం॥20॥

శక్యం తు మౌణ్డ్యమాస్థాయ బిభ్రతాత్మానమాత్మనా
ధర్మచ్ఛద్మ సమాస్థాయ ఆసితుం న తు జీవితుం॥21॥

శక్యం పునరరణ్యేషు సుఖమేకేన జీవితుం
అబిభ్రతా పుత్రపౌత్రాందేవర్షీనతిథీన్పితౄన్॥22॥

నేమే మృగాః స్వర్గజితో న వరాహా న పక్షిణః
అథైతేన ప్రకారేణ పుణ్యమాహుర్న తాంజనాః॥23॥

యది సంన్యాసతః సిద్ధిం రాజన్కశ్చిదవాప్నుయాత్
పర్వతాశ్చ ద్రుమాశ్చైవ క్షిప్రం సిద్ధిమవాప్నుయుః॥24॥

ఏతే హి నిత్యసంన్యాసా దృశ్యంతే నిరుపద్రవాః
అపరిగ్రహవంతశ్చ సతతం చాత్మచారిణః॥25॥

అథ చేదాత్మభాగ్యేషు నాన్యేషాం సిద్ధిమశ్నుతే
తస్మాత్కర్మైవ కర్తవ్యం నాస్తి సిద్ధిరకర్మణః॥26॥

ఔదకాః సృష్టయశ్చైవ జంతవః సిద్ధిమాప్నుయుః
యేషామాత్మైవ భర్తవ్యో నాన్యః కశ్చన విద్యతే॥27॥

అవేక్షస్వ యథా స్వైః స్వైః కర్మభిర్వ్యాపృతం జగత్
తస్మాత్కర్మైవ కర్తవ్యం నాస్తి సిద్ధిరకర్మణః॥28॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

అర్జున ఉవాచ

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
తాపసైః సహ సంవాదం శక్రస్య భరతర్షభ॥1॥

కేచిద్గృహాన్పరిత్యజ్య వనమభ్యగమంద్విజాః
అజాతశ్మశ్రవో మందాః కులే జాతాః ప్రవవ్రజుః॥2॥

ధర్మోఽయమితి మన్వానా బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితాః
త్యక్త్వా గృహాన్పితౄంశ్చైవ తానింద్రోఽన్వకృపాయత॥3॥

తానాబభాషే భగవాన్పక్షీ భూత్వా హిరణ్మయః
సుదుష్కరం మనుష్యైశ్చ యత్కృతం విఘసాశిభిః॥4॥

పుణ్యం చ బత కర్మైషాం ప్రశస్తం చైవ జీవితం
సంసిద్ధాస్తే గతిం ముఖ్యాం ప్రాప్తా ధర్మపరాయణాః॥5॥

ఋషయ ఊచుః

అహో బతాయం శకునిర్విఘసాశాన్ప్రశంసతి
అస్మాన్నూనమయం శాస్తి వయం చ విఘసాశినః॥6॥

శకునిరువాచ

నాహం యుష్మాన్ప్రశంసామి పంకదిగ్ధాన్రజస్వలాన్
ఉచ్ఛిష్టభోజినో మందానన్యే వై విఘసాశినః॥7॥

ఋషయ ఊచుః

ఇదం శ్రేయః పరమితి వయమేవాభ్యుపాస్మహే
శకునే బ్రూహి యచ్ఛ్రేయో భృశం వై శ్రద్దధామ తే॥8॥

శకునిరువాచ

యది మాం నాభిశంకధ్వం విభజ్యాత్మానమాత్మనా
తతోఽహం వః ప్రవక్ష్యామి యాథాతథ్యం హితం వచః॥9॥

ఋషయ ఊచుః

శృణుమస్తే వచస్తాత పంథానో విదితాస్తవ
నియోగే చైవ ధర్మాత్మన్స్థాతుమిచ్ఛామ శాధి నః॥10॥

శకునిరువాచ

చతుష్పదాం గౌః ప్రవరా లోహానాం కాంచనం వరం
శబ్దానాం ప్రవరో మంత్రో బ్రాహ్మణో ద్విపదాం వరః॥11॥

మంత్రోఽయం జాతకర్మాది బ్రాహ్మణస్య విధీయతే
జీవతో యో యథాకాలం శ్మశాననిధనాదితి॥12॥

కర్మాణి వైదికాన్యస్య స్వర్గ్యః పంథాస్త్వనుత్తమః
అథ సర్వాణి కర్మాణి మంత్రసిద్ధాని చక్షతే॥13॥

ఆమ్నాయదృఢవాదీని తథా సిద్ధిరిహేష్యతే
మాసార్ధమాసా ఋతవ ఆదిత్యశశితారకం॥14॥

ఈహంతే సర్వభూతాని తదృతం కర్మసంగినాం
సిద్ధిక్షేత్రమిదం పుణ్యమయమేవాశ్రమో మహాన్॥15॥

అథ యే కర్మ నిందంతో మనుష్యాః కాపథం గతాః
మూఢానామర్థహీనానాం తేషామేనస్తు విద్యతే॥16॥

దేవవంశాన్పితృవంశాన్బ్రహ్మవంశాంశ్చ శాశ్వతాన్
సంత్యజ్య మూఢా వర్తంతే తతో యాంత్యశ్రుతీపథం॥17॥

ఏతద్వోఽస్తు తపో యుక్తం దదానీత్యృషిచోదితం
తస్మాత్తదధ్యవసతస్తపస్వి తప ఉచ్యతే॥18॥

దేవవంశాన్పితృవంశాన్బ్రహ్మవంశాంశ్చ శాశ్వతాన్
సంవిభజ్య గురోశ్చర్యాం తద్వై దుష్కరముచ్యతే॥19॥

దేవా వై దుష్కరం కృత్వా విభూతిం పరమాం గతాః
తస్మాద్గార్హస్థ్యముద్వోఢుం దుష్కరం ప్రబ్రవీమి వః॥20॥

తపః శ్రేష్ఠం ప్రజానాం హి మూలమేతన్న సంశయః
కుటుంబవిధినానేన యస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥21॥

ఏతద్విదుస్తపో విప్రా ద్వంద్వాతీతా విమత్సరాః
తస్మాద్వనం మధ్యమం చ లోకేషు తప ఉచ్యతే॥22॥

దురాధర్షం పదం చైవ గచ్ఛంతి విఘసాశినః
సాయంప్రాతర్విభజ్యాన్నం స్వకుటుంబే యథావిధి॥23॥

దత్త్వాతిథిభ్యో దేవేభ్యః పితృభ్యః స్వజనస్య చ
అవశిష్టాని యేఽశ్నంతి తానాహుర్విఘసాశినః॥24॥

తస్మాత్స్వధర్మమాస్థాయ సువ్రతాః సత్యవాదినః
లోకస్య గురవో భూత్వా తే భవంత్యనుపస్కృతాః॥25॥

త్రిదివం ప్రాప్య శక్రస్య స్వర్గలోకే విమత్సరాః
వసంతి శాశ్వతీర్వర్షా జనా దుష్కరకారిణః॥26॥

తతస్తే తద్వచః శ్రుత్వా తస్య ధర్మార్థసంహితం
ఉత్సృజ్య నాస్తికగతిం గార్హస్థ్యం ధర్మమాశ్రితాః॥27॥

తస్మాత్త్వమపి దుర్ధర్ష ధైర్యమాలంబ్య శాశ్వతం
ప్రశాధి పృథివీం కృత్స్నాం హతామిత్రాం నరోత్తమ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునస్య వచః శ్రుత్వా నకులో వాక్యమబ్రవీత్
రాజానమభిసంప్రేక్ష్య సర్వధర్మభృతాం వరం॥1॥

అనురుధ్య మహాప్రాజ్ఞో భ్రాతుశ్చిత్తమరిందమః
వ్యూఢోరస్కో మహాబాహుస్తామ్రాస్యో మితభాషితా॥2॥

విశాఖయూపే దేవానాం సర్వేషామగ్నయశ్చితాః
తస్మాద్విద్ధి మహారాజ దేవాన్కర్మపథి స్థితాన్॥3॥

అనాస్తికానాస్తికానాం ప్రాణదాః పితరశ్చ యే
తేఽపి కర్మైవ కుర్వంతి విధిం పశ్యస్వ పార్థివ
వేదవాదాపవిద్ధాంస్తు తాన్విద్ధి భృశనాస్తికాన్॥4॥

న హి వేదోక్తముత్సృజ్య విప్రః సర్వేషు కర్మసు
దేవయానేన నాకస్య పృష్ఠమాప్నోతి భారత॥5॥

అత్యాశ్రమానయం సర్వానిత్యాహుర్వేదనిశ్చయాః
బ్రాహ్మణాః శ్రుతిసంపన్నాస్తాన్నిబోధ జనాధిప॥6॥

విత్తాని ధర్మలబ్ధాని క్రతుముఖ్యేష్వవాసృజన్
కృతాత్మసు మహారాజ స వై త్యాగీ స్మృతో నరః॥7॥

అనవేక్ష్య సుఖాదానం తథైవోర్ధ్వం ప్రతిష్ఠితః
ఆత్మత్యాగీ మహారాజ స త్యాగీ తామసః ప్రభో॥8॥

అనికేతః పరిపతన్వృక్షమూలాశ్రయో మునిః
అపాచకః సదా యోగీ స త్యాగీ పార్థ భిక్షుకః॥9॥

క్రోధహర్షావనాదృత్య పైశున్యం చ విశాం పతే
విప్రో వేదానధీతే యః స త్యాగీ గురుపూజకః॥10॥

ఆశ్రమాంస్తులయా సర్వాంధృతానాహుర్మనీషిణః
ఏకతస్తే త్రయో రాజన్గృహస్థాశ్రమ ఏకతః॥11॥

సమీక్షతే తు యోఽర్థం వై కామం స్వర్గం చ భారత
అయం పంథా మహర్షీణామియం లోకవిదాం గతిః॥12॥

ఇతి యః కురుతే భావం స త్యాగీ భరతర్షభ
న యః పరిత్యజ్య గృహాన్వనమేతి విమూఢవత్॥13॥

యదా కామాన్సమీక్షేత ధర్మవైతంసికోఽనృజుః
అథైనం మృత్యుపాశేన కంఠే బధ్నాతి మృత్యురాట్॥14॥

అభిమానకృతం కర్మ నైతత్ఫలవదుచ్యతే
త్యాగయుక్తం మహారాజ సర్వమేవ మహాఫలం॥15॥

శమో దమస్తపో దానం సత్యం శౌచమథార్జవం
యజ్ఞో ధృతిశ్చ ధర్మశ్చ నిత్యమార్షో విధిః స్మృతః॥16॥

పితృదేవాతిథికృతే సమారంభోఽత్ర శస్యతే
అత్రైవ హి మహారాజ త్రివర్గః కేవలం ఫలం॥17॥

ఏతస్మిన్వర్తమానస్య విధౌ విప్రనిషేవితే
త్యాగినః ప్రసృతస్యేహ నోచ్ఛిత్తిర్విద్యతే క్వచిత్॥18॥

అసృజద్ధి ప్రజా రాజన్ప్రజాపతిరకల్మషః
మాం యక్ష్యంతీతి శాంతాత్మా యజ్ఞైర్వివిధదక్షిణైః॥19॥

వీరుధశ్చైవ వృక్షాంశ్చ యజ్ఞార్థం చ తథౌషధీః
పశూంశ్చైవ తథా మేధ్యాన్యజ్ఞార్థాని హవీంషి చ॥20॥

గృహస్థాశ్రమిణస్తచ్చ యజ్ఞకర్మ విరోధకం
తస్మాద్గార్హస్థ్యమేవేహ దుష్కరం దుర్లభం తథా॥21॥

తత్సంప్రాప్య గృహస్థా యే పశుధాన్యసమన్వితాః
న యజంతే మహారాజ శాశ్వతం తేషు కిల్బిషం॥22॥

స్వాధ్యాయయజ్ఞా ఋషయో జ్ఞానయజ్ఞాస్తథాపరే
అథాపరే మహాయజ్ఞాన్మనసైవ వితన్వతే॥23॥

ఏవం దానసమాధానం మార్గమాతిష్ఠతో నృప
ద్విజాతేర్బ్రహ్మభూతస్య స్పృహయంతి దివౌకసః॥24॥

స రత్నాని విచిత్రాణి సంభృతాని తతస్తతః
మఖేష్వనభిసంత్యజ్య నాస్తిక్యమభిజల్పసి
కుటుంబమాస్థితే త్యాగం న పశ్యామి నరాధిప॥25॥

రాజసూయాశ్వమేధేషు సర్వమేధేషు వా పునః
య చాన్యే క్రతవస్తాత బ్రాహ్మణైరభిపూజితాః
తైర్యజస్వ మహారాజ శక్రో దేవపతిర్యథా॥26॥

రాజ్ఞః ప్రమాదదోషేణ దస్యుభిః పరిముష్యతాం
అశరణ్యః ప్రజానాం యః స రాజా కలిరుచ్యతే॥27॥

అశ్వాన్గాశ్చైవ దాసీశ్చ కరేణూశ్చ స్వలంకృతాః
గ్రామాంజనపదాంశ్చైవ క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ॥28॥

అప్రదాయ ద్విజాతిభ్యో మాత్సర్యావిష్టచేతసః
వయం తే రాజకలయో భవిష్యామో విశాం పతే॥29॥

అదాతారోఽశరణ్యాశ్చ రాజకిల్బిషభాగినః
దుఃఖానామేవ భోక్తారో న సుఖానాం కదాచన॥30॥

అనిష్ట్వా చ మహాయజ్ఞైరకృత్వా చ పితృస్వధాం
తీర్థేష్వనభిసంత్యజ్య ప్రవ్రజిష్యసి చేదథ॥31॥

ఛిన్నాభ్రమివ గంతాసి విలయం మారుతేరితం
లోకయోరుభయోర్భ్రష్టో హ్యంతరాలే వ్యవస్థితః॥32॥

అంతర్బహిశ్చ యత్కించిన్మనోవ్యాసంగకారకం
పరిత్యజ్య భవేత్త్యాగీ న యో హిత్వా ప్రతిష్ఠతే॥33॥

ఏతస్మిన్వర్తమానస్య విధౌ విప్రనిషేవితే
బ్రాహ్మణస్య మహారాజ నోచ్ఛిత్తిర్విద్యతే క్వచిత్॥34॥

నిహత్య శత్రూంస్తరసా సమృద్ధా;న్శక్రో యథా దైత్యబలాని సంఖ్యే
కః పార్థ శోచేన్నిరతః స్వధర్మే; పూర్వైః స్మృతే పార్థివ శిష్టజుష్టే॥35॥

క్షాత్రేణ ధర్మేణ పరాక్రమేణ; జిత్వా మహీం మంత్రవిద్భ్యః ప్రదాయ
నాకస్య పృష్ఠేఽసి నరేంద్ర గంతా; న శోచితవ్యం భవతాద్య పార్థ॥36॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

సహదేవ ఉవాచ

న బాహ్యం ద్రవ్యముత్సృజ్య సిద్ధిర్భవతి భారత
శారీరం ద్రవ్యముత్సృజ్య సిద్ధిర్భవతి వా న వా॥1॥

బాహ్యద్రవ్యవిముక్తస్య శారీరేషు చ గృధ్యతః
యో ధర్మో యత్సుఖం వా స్యాద్ద్విషతాం తత్తథాస్తు నః॥2॥

శారీరం ద్రవ్యముత్సృజ్య పృథివీమనుశాసతః
యో ధర్మో యత్సుఖం వా స్యాత్సుహృదాం తత్తథాస్తు నః॥3॥

ద్వ్యక్షరస్తు భవేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ శాశ్వతం
మమేతి చ భవేన్మృత్యుర్న మమేతి చ శాశ్వతం॥4॥

బ్రహ్మమృత్యూ చ తౌ రాజన్నాత్మన్యేవ సమాశ్రితౌ
అదృశ్యమానౌ భూతాని యోధయేతామసంశయం॥5॥

అవినాశోఽస్య సత్త్వస్య నియతో యది భారత
భిత్త్వా శరీరం భూతానాం న హింసా ప్రతిపత్స్యతే॥6॥

అథాపి చ సహోత్పత్తిః సత్త్వస్య ప్రలయస్తథా
నష్టే శరీరే నష్టం స్యాద్వృథా చ స్యాత్క్రియాపథః॥7॥

తస్మాదేకాంతముత్సృజ్య పూర్వైః పూర్వతరైశ్చ యః
పంథా నిషేవితః సద్భిః స నిషేవ్యో విజానతా॥8॥

లబ్ధ్వాపి పృథివీం కృత్స్నాం సహస్థావరజంగమాం
న భుంక్తే యో నృపః సమ్యఙ్నిష్ఫలం తస్య జీవితం॥9॥

అథ వా వసతో రాజన్వనే వన్యేన జీవతః
ద్రవ్యేషు యస్య మమతా మృత్యోరాస్యే స వర్తతే॥10॥

బాహ్యాభ్యంతరభూతానాం స్వభావం పశ్య భారత
యే తు పశ్యంతి తద్భావం ముచ్యంతే మహతో భయాత్॥11॥

భవాన్పితా భవాన్మాతా భవాన్భ్రాతా భవాన్గురుః
దుఃఖప్రలాపానార్తస్య తస్మాన్మే క్షంతుమర్హసి॥12॥

తథ్యం వా యది వాతథ్యం యన్మయైతత్ప్రభాషితం
తద్విద్ధి పృథివీపాల భక్త్యా భరతసత్తమ॥13॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అవ్యాహరతి కౌంతేయే ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
భ్రాతౄణాం బ్రువతాం తాంస్తాన్వివిధాన్వేదనిశ్చయాన్॥1॥

మహాభిజనసంపన్నా శ్రీమత్యాయతలోచనా
అభ్యభాషత రాజేంద్రం ద్రౌపదీ యోషితాం వరా॥2॥

ఆసీనమృషభం రాజ్ఞాం భ్రాతృభిః పరివారితం
సింహశార్దూలసదృశైర్వారణైరివ యూథపం॥3॥

అభిమానవతీ నిత్యం విశేషేణ యుధిష్ఠిరే
లాలితా సతతం రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ॥4॥

ఆమంత్ర్య విపులశ్రోణీ సామ్నా పరమవల్గునా
భర్తారమభిసంప్రేక్ష్య తతో వచనమబ్రవీత్॥5॥

ఇమే తే భ్రాతరః పార్థ శుష్యంత స్తోకకా ఇవ
వావాశ్యమానాస్తిష్ఠంతి న చైనానభినందసే॥6॥

నందయైతాన్మహారాజ మత్తానివ మహాద్విపాన్
ఉపపన్నేన వాక్యేన సతతం దుఃఖభాగినః॥7॥

కథం ద్వైతవనే రాజన్పూర్వముక్త్వా తథా వచః
భ్రాతౄనేతాన్స్మ సహితాఞ్శీతవాతాతపార్దితాన్॥8॥

వయం దుర్యోధనం హత్వా మృధే భోక్ష్యామ మేదినీం
సంపూర్ణాం సర్వకామానామాహవే విజయైషిణః॥9॥

విరథాంశ్చ రథాన్కృత్వా నిహత్య చ మహాగజాన్
సంస్తీర్య చ రథైర్భూమిం ససాదిభిరరిందమాః॥10॥

యజతాం వివిధైర్యజ్ఞైః సమృద్ధైరాప్తదక్షిణైః
వనవాసకృతం దుఃఖం భవిష్యతి సుఖాయ నః॥11॥

ఇత్యేతానేవముక్త్వా త్వం స్వయం ధర్మభృతాం వర
కథమద్య పునర్వీర వినిహంసి మనాంస్యుత॥12॥

న క్లీబో వసుధాం భుంక్తే న క్లీబో ధనమశ్నుతే
న క్లీబస్య గృహే పుత్రా మత్స్యాః పంక ఇవాసతే॥13॥

నాదండః క్షత్రియో భాతి నాదండో భూతిమశ్నుతే
నాదండస్య ప్రజా రాజ్ఞః సుఖమేధంతి భారత॥14॥

మిత్రతా సర్వభూతేషు దానమధ్యయనం తపః
బ్రాహ్మణస్యైష ధర్మః స్యాన్న రాజ్ఞో రాజసత్తమ॥15॥

అసతాం ప్రతిషేధశ్చ సతాం చ పరిపాలనం
ఏష రాజ్ఞాం పరో ధర్మః సమరే చాపలాయనం॥16॥

యస్మిన్క్షమా చ క్రోధశ్చ దానాదానే భయాభయే
నిగ్రహానుగ్రహౌ చోభౌ స వై ధర్మవిదుచ్యతే॥17॥

న శ్రుతేన న దానేన న సాంత్వేన న చేజ్యయా
త్వయేయం పృథివీ లబ్ధా నోత్కోచేన తథాప్యుత॥18॥

యత్తద్బలమమిత్రాణాం తథా వీరసముద్యతం
హస్త్యశ్వరథసంపన్నం త్రిభిరంగైర్మహత్తరం॥19॥

రక్షితం ద్రోణకర్ణాభ్యామశ్వత్థామ్నా కృపేణ చ
తత్త్వయా నిహతం వీర తస్మాద్భుంక్ష్వ వసుంధరాం॥20॥

జంబూద్వీపో మహారాజ నానాజనపదాయుతః
త్వయా పురుషశార్దూల దండేన మృదితః ప్రభో॥21॥

జంబూద్వీపేన సదృశః క్రౌంచద్వీపో నరాధిప
అపరేణ మహామేరోర్దండేన మృదితస్త్వయా॥22॥

క్రౌంచద్వీపేన సదృశః శాకద్వీపో నరాధిప
పూర్వేణ తు మహామేరోర్దండేన మృదితస్త్వయా॥23॥

ఉత్తరేణ మహామేరోః శాకద్వీపేన సంమితః
భద్రాశ్వః పురుషవ్యాఘ్ర దండేన మృదితస్త్వయా॥24॥

ద్వీపాశ్చ సాంతరద్వీపా నానాజనపదాలయాః
విగాహ్య సాగరం వీర దండేన మృదితాస్త్వయా॥25॥

ఏతాన్యప్రతిమాని త్వం కృత్వా కర్మాణి భారత
న ప్రీయసే మహారాజ పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః॥26॥

స త్వం భ్రాతౄనిమాందృష్ట్వా ప్రతినందస్వ భారత
ఋషభానివ సంమత్తాన్గజేంద్రానూర్జితానివ॥27॥

అమరప్రతిమాః సర్వే శత్రుసాహాః పరంతపాః
ఏకోఽపి హి సుఖాయైషాం క్షమః స్యాదితి మే మతిః॥28॥

కిం పునః పురుషవ్యాఘ్రాః పతయో మే నరర్షభాః
సమస్తానీంద్రియాణీవ శరీరస్య విచేష్టనే॥29॥

అనృతం మాబ్రవీచ్ఛ్వశ్రూః సర్వజ్ఞా సర్వదర్శినీ
యుధిష్ఠిరస్త్వాం పాంచాలి సుఖే ధాస్యత్యనుత్తమే॥30॥

హత్వా రాజసహస్రాణి బహూన్యాశుపరాక్రమః
తద్వ్యర్థం సంప్రపశ్యామి మోహాత్తవ జనాధిప॥31॥

యేషామున్మత్తకో జ్యేష్ఠః సర్వే తస్యోపచారిణః
తవోన్మాదేన రాజేంద్ర సోన్మాదాః సర్వపాండవాః॥32॥

యది హి స్యురనున్మత్తా భ్రాతరస్తే జనాధిప
బద్ధ్వా త్వాం నాస్తికైః సార్ధం ప్రశాసేయుర్వసుంధరాం॥33॥

కురుతే మూఢమేవం హి యః శ్రేయో నాధిగచ్ఛతి
ధూపైరంజనయోగైశ్చ నస్యకర్మభిరేవ చ
భేషజైః స చికిత్స్యః స్యాద్య ఉన్మార్గేణ గచ్ఛతి॥34॥

సాహం సర్వాధమా లోకే స్త్రీణాం భరతసత్తమ
తథా వినికృతామిత్రైర్యాహమిచ్ఛామి జీవితుం॥35॥

ఏతేషాం యతమానానాముత్పద్యంతే తు సంపదః
త్వం తు సర్వాం మహీం లబ్ధ్వా కురుషే స్వయమాపదం॥36॥

యథాస్తాం సంమతౌ రాజ్ఞాం పృథివ్యాం రాజసత్తమౌ
మాంధాతా చాంబరీషశ్చ తథా రాజన్విరాజసే॥37॥

ప్రశాధి పృథివీం దేవీం ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్
సపర్వతవనద్వీపాం మా రాజన్విమనా భవ॥38॥

యజస్వ వివిధైర్యజ్ఞైర్జుహ్వన్నగ్నీన్ప్రయచ్ఛ చ
పురాణి భోగాన్వాసాంసి ద్విజాతిభ్యో నృపోత్తమ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యాజ్ఞసేన్యా వచః శ్రుత్వా పునరేవార్జునోఽబ్రవీత్
అనుమాన్య మహాబాహుం జ్యేష్ఠం భ్రాతరమీశ్వరం ||1||

దండః శాస్తి ప్రజాః సర్వా దండ ఏవాభిరక్షతి
దండః సుప్తేషు జాగర్తి దండం ధర్మం విదుర్బుధాః ||2||

ధర్మం సంరక్షతే దండస్తథైవార్థం నరాధిప
కామం సంరక్షతే దండస్త్రివర్గో దండ ఉచ్యతే ||3||

దండేన రక్ష్యతే ధాన్యం ధనం దండేన రక్ష్యతే
ఏతద్విద్వన్నుపాదత్స్వ స్వభావం పశ్య లౌకికం ||4||

రాజదండభయాదేకే పాపాః పాపం న కుర్వతే
యమదండభయాదేకే పరలోకభయాదపి ||5||

పరస్పరభయాదేకే పాపాః పాపం న కుర్వతే
ఏవం సాంసిద్ధికే లోకే సర్వం దండే ప్రతిష్ఠితం ||6||

దండస్యైవ భయాదేకే న ఖాదంతి పరస్పరం
అంధే తమసి మజ్జేయుర్యది దండో న పాలయేత్ ||7||

యస్మాదదాంతాందమయత్యశిష్టాందండయత్యపి
దమనాద్దండనాచ్చైవ తస్మాద్దండం విదుర్బుధాః ||8||

వాచి దండో బ్రాహ్మణానాం క్షత్రియాణాం భుజార్పణం
దానదండః స్మృతో వైశ్యో నిర్దండః శూద్ర ఉచ్యతే ||9||

అసంమోహాయ మర్త్యానామర్థసంరక్షణాయ చ
మర్యాదా స్థాపితా లోకే దండసంజ్ఞా విశాం పతే ||10||

యత్ర శ్యామో లోహితాక్షో దండశ్చరతి సూనృతః
ప్రజాస్తత్ర న ముహ్యంతి నేతా చేత్సాధు పశ్యతి ||11||

బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః
దండస్యైవ భయాదేతే మనుష్యా వర్త్మని స్థితాః ||12||

నాభీతో యజతే రాజన్నాభీతో దాతుమిచ్ఛతి
నాభీతః పురుషః కశ్చిత్సమయే స్థాతుమిచ్ఛతి ||13||

నాచ్ఛిత్త్వా పరమర్మాణి నాకృత్వా కర్మ దారుణం
నాహత్వా మత్స్యఘాతీవ ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియం ||14||

నాఘ్నతః కీర్తిరస్తీహ న విత్తం న పునః ప్రజాః
ఇంద్రో వృత్రవధేనైవ మహేంద్రః సమపద్యత ||15||

య ఏవ దేవా హంతారస్తాँల్లోకోఽర్చయతే భృశం
హంతా రుద్రస్తథా స్కందః శక్రోఽగ్నిర్వరుణో యమః ||16||

హంతా కాలస్తథా వాయుర్మృత్యుర్వైశ్రవణో రవిః
వసవో మరుతః సాధ్యా విశ్వేదేవాశ్చ భారత ||17||

ఏతాందేవాన్నమస్యంతి ప్రతాపప్రణతా జనాః
న బ్రహ్మాణం న ధాతారం న పూషాణం కథంచన ||18||

మధ్యస్థాన్సర్వభూతేషు దాంతాఞ్శమపరాయణాన్
యజంతే మానవాః కేచిత్ప్రశాంతాః సర్వకర్మసు ||19||

న హి పశ్యామి జీవంతం లోకే కంచిదహింసయా
సత్త్వైః సత్త్వాని జీవంతి దుర్బలైర్బలవత్తరాః॥20॥

నకులో మూషకానత్తి బిడాలో నకులం తథా
బిడాలమత్తి శ్వా రాజఞ్శ్వానం వ్యాలమృగస్తథా॥21॥

తానత్తి పురుషః సర్వాన్పశ్య ధర్మో యథాగతః
ప్రాణస్యాన్నమిదం సర్వం జంగమం స్థావరం చ యత్॥22॥

విధానం దేవవిహితం తత్ర విద్వాన్న ముహ్యతి
యథా సృష్టోఽసి రాజేంద్ర తథా భవితుమర్హసి॥23॥

వినీతక్రోధహర్షా హి మందా వనముపాశ్రితాః
వినా వధం న కుర్వంతి తాపసాః ప్రాణయాపనం॥24॥

ఉదకే బహవః ప్రాణాః పృథివ్యాం చ ఫలేషు చ
న చ కశ్చిన్న తాన్హంతి కిమన్యత్ప్రాణయాపనాత్॥25॥

సూక్ష్మయోనీని భూతాని తర్కగమ్యాని కానిచిత్
పక్ష్మణోఽపి నిపాతేన యేషాం స్యాత్స్కంధపర్యయః॥26॥

గ్రామాన్నిష్క్రమ్య మునయో విగతక్రోధమత్సరాః
వనే కుటుంబధర్మాణో దృశ్యంతే పరిమోహితాః॥27॥

భూమిం భిత్త్వౌషధీశ్ఛిత్త్వా వృక్షాదీనండజాన్పశూన్
మనుష్యాస్తన్వతే యజ్ఞాంస్తే స్వర్గం ప్రాప్నువంతి చ॥28॥

దండనీత్యాం ప్రణీతాయాం సర్వే సిధ్యంత్యుపక్రమాః
కౌంతేయ సర్వభూతానాం తత్ర మే నాస్తి సంశయః॥29॥

దండశ్చేన్న భవేల్లోకే వ్యనశిష్యన్నిమాః ప్రజాః
శూలే మత్స్యానివాపక్ష్యందుర్బలాన్బలవత్తరాః॥30॥

సత్యం చేదం బ్రహ్మణా పూర్వముక్తం; దండః ప్రజా రక్షతి సాధు నీతః
పశ్యాగ్నయశ్చ ప్రతిశామ్యంత్యభీతాః; సంతర్జితా దండభయాజ్జ్వలంతి॥31॥

అంధం తమ ఇవేదం స్యాన్న ప్రజ్ఞాయేత కించన
దండశ్చేన్న భవేల్లోకే విభజన్సాధ్వసాధునీ॥32॥

యేఽపి సంభిన్నమర్యాదా నాస్తికా వేదనిందకాః
తేఽపి భోగాయ కల్పంతే దండేనోపనిపీడితాః॥33॥

సర్వో దండజితో లోకో దుర్లభో హి శుచిర్నరః
దండస్య హి భయాద్భీతో భోగాయేహ ప్రకల్పతే॥34॥

చాతుర్వర్ణ్యాప్రమోహాయ సునీతనయనాయ చ
దండో విధాత్రా విహితో ధర్మార్థావభిరక్షితుం॥35॥

యది దండాన్న బిభ్యేయుర్వయాంసి శ్వాపదాని చ
అద్యుః పశూన్మనుష్యాంశ్చ యజ్ఞార్థాని హవీంషి చ॥36॥

న బ్రహ్మచార్యధీయీత కల్యాణీ గౌర్న దుహ్యతే
న కన్యోద్వహనం గచ్ఛేద్యది దండో న పాలయేత్॥37॥

విశ్వలోపః ప్రవర్తేత భిద్యేరన్సర్వసేతవః
మమత్వం న ప్రజానీయుర్యది దండో న పాలయేత్॥38॥

న సంవత్సరసత్రాణి తిష్ఠేయురకుతోభయాః
విధివద్దక్షిణావంతి యది దండో న పాలయేత్॥39॥

చరేయుర్నాశ్రమే ధర్మం యథోక్తం విధిమాశ్రితాః
న విద్యాం ప్రాప్నుయాత్కశ్చిద్యది దండో న పాలయేత్॥40॥

న చోష్ట్రా న బలీవర్దా నాశ్వాశ్వతరగర్దభాః
యుక్తా వహేయుర్యానాని యది దండో న పాలయేత్॥41॥

న ప్రేష్యా వచనం కుర్యుర్న బాలో జాతు కర్హిచిత్
తిష్ఠేత్పితృమతే ధర్మే యది దండో న పాలయేత్॥42॥

దండే స్థితాః ప్రజాః సర్వా భయం దండం విదుర్బుధాః
దండే స్వర్గో మనుష్యాణాం లోకోఽయం చ ప్రతిష్ఠితః॥43॥

న తత్ర కూటం పాపం వా వంచనా వాపి దృశ్యతే
యత్ర దండః సువిహితశ్చరత్యరివినాశనః॥44॥

హవిః శ్వా ప్రపిబేద్ధృష్టో దండశ్చేన్నోద్యతో భవేత్
హరేత్కాకః పురోడాశం యది దండో న పాలయేత్॥45॥

యదిదం ధర్మతో రాజ్యం విహితం యద్యధర్మతః
కార్యస్తత్ర న శోకో వై భుంక్ష్వ భోగాన్యజస్వ చ॥46॥

సుఖేన ధర్మం శ్రీమంతశ్చరంతి శుచివాససః
సంవసంతః ప్రియైర్దారైర్భుంజానాశ్చాన్నముత్తమం॥47॥

అర్థే సర్వే సమారంభాః సమాయత్తా న సంశయః
స చ దండే సమాయత్తః పశ్య దండస్య గౌరవం॥48॥

లోకయాత్రార్థమేవేహ ధర్మప్రవచనం కృతం
అహింసా సాధుహింసేతి శ్రేయాంధర్మపరిగ్రహః॥49॥

నాత్యంతగుణవాన్కశ్చిన్న చాప్యత్యంతనిర్గుణః
ఉభయం సర్వకార్యేషు దృశ్యతే సాధ్వసాధు చ॥50॥

పశూనాం వృషణం ఛిత్త్వా తతో భిందంతి నస్తకాన్
కృషంతి బహవో భారాన్బధ్నంతి దమయంతి చ॥51॥

ఏవం పర్యాకులే లోకే వితథే జర్జరీకృతే
తైస్తైర్న్యాయైర్మహారాజ పురాణం ధర్మమాచర॥52॥

యజ దేహి ప్రజా రక్ష ధర్మం సమనుపాలయ
అమిత్రాంజహి కౌంతేయ మిత్రాణి పరిపాలయ॥53॥

మా చ తే నిఘ్నతః శత్రూన్మన్యుర్భవతు భారత
న తత్ర కిల్బిషం కించిత్కర్తుర్భవతి భారత॥54॥

ఆతతాయీ హి యో హన్యాదాతతాయినమాగతం
న తేన భ్రూణహా స స్యాన్మన్యుస్తం మన్యుమృచ్ఛతి॥55॥

అవధ్యః సర్వభూతానామంతరాత్మా న సంశయః
అవధ్యే చాత్మని కథం వధ్యో భవతి కేనచిత్॥56॥

యథా హి పురుషః శాలాం పునః సంప్రవిశేన్నవాం
ఏవం జీవః శరీరాణి తాని తాని ప్రపద్యతే॥57॥

దేహాన్పురాణానుత్సృజ్య నవాన్సంప్రతిపద్యతే
ఏవం మృత్యుముఖం ప్రాహుర్యే జనాస్తత్త్వదర్శినః॥58॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అర్జునస్య వచః శ్రుత్వా భీమసేనోఽత్యమర్షణః
ధైర్యమాస్థాయ తేజస్వీ జ్యేష్ఠం భ్రాతరమబ్రవీత్॥1॥

రాజన్విదితధర్మోఽసి న తేఽస్త్యవిదితం భువి
ఉపశిక్షామ తే వృత్తం సదైవ న చ శక్నుమః॥2॥

న వక్ష్యామి న వక్ష్యామీత్యేవం మే మనసి స్థితం
అతిదుఃఖాత్తు వక్ష్యామి తన్నిబోధ జనాధిప॥3॥

భవతస్తు ప్రమోహేన సర్వం సంశయితం కృతం
విక్లవత్వం చ నః ప్రాప్తమబలత్వం తథైవ చ॥4॥

కథం హి రాజా లోకస్య సర్వశాస్త్రవిశారదః
మోహమాపద్యతే దైన్యాద్యథా కుపురుషస్తథా॥5॥

ఆగతిశ్చ గతిశ్చైవ లోకస్య విదితా తవ
ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ న తేఽస్త్యవిదితం ప్రభో॥6॥

ఏవం గతే మహారాజ రాజ్యం ప్రతి జనాధిప
హేతుమత్ర ప్రవక్ష్యామి తదిహైకమనాః శృణు॥7॥

ద్వివిధో జాయతే వ్యాధిః శారీరో మానసస్తథా
పరస్పరం తయోర్జన్మ నిర్ద్వంద్వం నోపలభ్యతే॥8॥

శారీరాజ్జాయతే వ్యాధిర్మానసో నాత్ర సంశయః
మానసాజ్జాయతే వ్యాధిః శారీర ఇతి నిశ్చయః॥9॥

శారీరమానసే దుఃఖే యోఽతీతే అనుశోచతి
దుఃఖేన లభతే దుఃఖం ద్వావనర్థౌ ప్రపద్యతే॥10॥

శీతోష్ణే చైవ వాయుశ్చ త్రయః శారీరజా గుణాః
తేషాం గుణానాం సామ్యం చ తదాహుః స్వస్థలక్షణం॥11॥

తేషామన్యతమోత్సేకే విధానముపదిశ్యతే
ఉష్ణేన బాధ్యతే శీతం శీతేనోష్ణం ప్రబాధ్యతే॥12॥

సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ మానసాః స్యుస్త్రయో గుణాః
హర్షేణ బాధ్యతే శోకో హర్షః శోకేన బాధ్యతే॥13॥

కశ్చిత్సుఖే వర్తమానో దుఃఖస్య స్మర్తుమిచ్ఛతి
కశ్చిద్దుఃఖే వర్తమానః సుఖస్య స్మర్తుమిచ్ఛతి॥14॥

స త్వం న దుఃఖీ దుఃఖస్య న సుఖీ చ సుఖస్య చ
న దుఃఖీ సుఖజాతస్య న సుఖీ దుఃఖజస్య వా॥15॥

స్మర్తుమర్హసి కౌరవ్య దిష్టం తు బలవత్తరం
అథ వా తే స్వభావోఽయం యేన పార్థివ కృష్యసే॥16॥

దృష్ట్వా సభాగతాం కృష్ణామేకవస్త్రాం రజస్వలాం
మిషతాం పాండుపుత్రాణాం న తస్య స్మర్తుమర్హసి॥17॥

ప్రవ్రాజనం చ నగరాదజినైశ్చ నివాసనం
మహారణ్యనివాసశ్చ న తస్య స్మర్తుమర్హసి॥18॥

జటాసురాత్పరిక్లేశం చిత్రసేనేన చాహవం
సైంధవాచ్చ పరిక్లేశం కథం విస్మృతవానసి
పునరజ్ఞాతచర్యాయాం కీచకేన పదా వధం॥19॥

యచ్చ తే ద్రోణభీష్మాభ్యాం యుద్ధమాసీదరిందమ
మనసైకేన తే యుద్ధమిదం ఘోరముపస్థితం॥20॥

యత్ర నాస్తి శరైః కార్యం న మిత్రైర్న చ బంధుభిః
ఆత్మనైకేన యోద్ధవ్యం తత్తే యుద్ధముపస్థితం॥21॥

తస్మిన్ననిర్జితే యుద్ధే ప్రాణాన్యది హ మోక్ష్యసే
అన్యం దేహం సమాస్థాయ పునస్తేనైవ యోత్స్యసే॥22॥

తస్మాదద్యైవ గంతవ్యం యుద్ధస్య భరతర్షభ
ఏతజ్జిత్వా మహారాజ కృతకృత్యో భవిష్యసి॥23॥

ఏతాం బుద్ధిం వినిశ్చిత్య భూతానామాగతిం గతిం
పితృపైతామహే వృత్తే శాధి రాజ్యం యథోచితం॥24॥

దిష్ట్యా దుర్యోధనః పాపో నిహతః సానుగో యుధి
ద్రౌపద్యాః కేశపక్షస్య దిష్ట్యా త్వం పదవీం గతః॥25॥

యజస్వ వాజిమేధేన విధివద్దక్షిణావతా
వయం తే కింకరాః పార్థ వాసుదేవశ్చ వీర్యవాన్॥26॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసంతోషః ప్రమాదశ్చ మదో రాగోఽప్రశాంతతా
బలం మోహోఽభిమానశ్చ ఉద్వేగశ్చాపి సర్వశః॥1॥

ఏభిః పాప్మభిరావిష్టో రాజ్యం త్వమభికాంక్షసి
నిరామిషో వినిర్ముక్తః ప్రశాంతః సుసుఖీ భవ॥2॥

య ఇమామఖిలాం భూమిం శిష్యాదేకో మహీపతిః
తస్యాప్యుదరమేవైకం కిమిదం త్వం ప్రశంససి॥3॥

నాహ్నా పూరయితుం శక్యా న మాసేన నరర్షభ
అపూర్యాం పూరయన్నిచ్ఛామాయుషాపి న శక్నుయాత్॥4॥

యథేద్ధః ప్రజ్వలత్యగ్నిరసమిద్ధః ప్రశామ్యతి
అల్పాహారతయా త్వగ్నిం శమయౌదర్యముత్థితం
జయోదరం పృథివ్యా తే శ్రేయో నిర్జితయా జితం॥5॥

మానుషాన్కామభోగాంస్త్వమైశ్వర్యం చ ప్రశంససి
అభోగినోఽబలాశ్చైవ యాంతి స్థానమనుత్తమం॥6॥

యోగక్షేమౌ చ రాష్ట్రస్య ధర్మాధర్మౌ త్వయి స్థితౌ
ముచ్యస్వ మహతో భారాత్త్యాగమేవాభిసంశ్రయ॥7॥

ఏకోదరకృతే వ్యాఘ్రః కరోతి విఘసం బహు
తమన్యేఽప్యుపజీవంతి మందవేగంచరా మృగాః॥8॥

విషయాన్ప్రతిసంహృత్య సంన్యాసం కురుతే యతిః
న చ తుష్యంతి రాజానః పశ్య బుద్ధ్యంతరం యథా॥9॥

పత్రాహారైరశ్మకుట్టైర్దంతోలూఖలికైస్తథా
అబ్భక్షైర్వాయుభక్షైశ్చ తైరయం నరకో జితః॥10॥

యశ్చేమాం వసుధాం కృత్స్నాం ప్రశాసేదఖిలాం నృపః
తుల్యాశ్మకాంచనో యశ్చ స కృతార్థో న పార్థివః॥11॥

సంకల్పేషు నిరారంభో నిరాశో నిర్మమో భవ
విశోకం స్థానమాతిష్ఠ ఇహ చాముత్ర చావ్యయం॥12॥

నిరామిషా న శోచంతి శోచసి త్వం కిమామిషం
పరిత్యజ్యామిషం సర్వం మృషావాదాత్ప్రమోక్ష్యసే॥13॥

పంథానౌ పిత్రృయానశ్చ దేవయానశ్చ విశ్రుతౌ
ఈజానాః పిత్రృయానేన దేవయానేన మోక్షిణః॥14॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ స్వాధ్యాయేన చ పావితాః
విముచ్య దేహాన్వై భాంతి మృత్యోరవిషయం గతాః॥15॥

ఆమిషం బంధనం లోకే కర్మేహోక్తం తథామిషం
తాభ్యాం విముక్తః పాశాభ్యాం పదమాప్నోతి తత్పరం॥16॥

అపి గాథామిమాం గీతాం జనకేన వదంత్యుత
నిర్ద్వంద్వేన విముక్తేన మోక్షం సమనుపశ్యతా॥17॥

అనంతం బత మే విత్తం యస్య మే నాస్తి కించన
మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కించన॥18॥

ప్రజ్ఞాప్రాసాదమారుహ్య నశోచ్యాఞ్శోచతో జనాన్
జగతీస్థానివాద్రిస్థో మందబుద్ధీనవేక్షతే॥19॥

దృశ్యం పశ్యతి యః పశ్యన్స చక్షుష్మాన్స బుద్ధిమాన్
అజ్ఞాతానాం చ విజ్ఞానాత్సంబోధాద్బుద్ధిరుచ్యతే॥20॥

యస్తు వాచం విజానాతి బహుమానమియాత్స వై
బ్రహ్మభావప్రసూతానాం వైద్యానాం భావితాత్మనాం॥21॥

యదా భూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥22॥

తే జనాస్తాం గతిం యాంతి నావిద్వాంసోఽల్పచేతసః
నాబుద్ధయో నాతపసః సర్వం బుద్ధౌ ప్రతిష్ఠితం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తూష్ణీంభూతం తు రాజానం పునరేవార్జునోఽబ్రవీత్
సంతప్తః శోకదుఃఖాభ్యాం రాజ్ఞో వాక్శల్యపీడితః॥1॥

కథయంతి పురావృత్తమితిహాసమిమం జనాః
విదేహరాజ్ఞః సంవాదం భార్యయా సహ భారత॥2॥

ఉత్సృజ్య రాజ్యం భైక్షార్థం కృతబుద్ధిం జనేశ్వరం
విదేహరాజం మహిషీ దుఃఖితా ప్రత్యభాషత॥3॥

ధనాన్యపత్యం మిత్రాణి రత్నాని వివిధాని చ
పంథానం పావనం హిత్వా జనకో మౌండ్యమాస్థితః॥4॥

తం దదర్శ ప్రియా భార్యా భైక్ష్యవృత్తిమకించనం
ధానాముష్టిముపాసీనం నిరీహం గతమత్సరం॥5॥

తమువాచ సమాగమ్య భర్తారమకుతోభయం
క్రుద్ధా మనస్వినీ భార్యా వివిక్తే హేతుమద్వచః॥6॥

కథముత్సృజ్య రాజ్యం స్వం ధనధాన్యసమాచితం
కాపాలీం వృత్తిమాస్థాయ ధానాముష్టిర్వనేఽచరః॥7॥

ప్రతిజ్ఞా తేఽన్యథా రాజన్విచేష్టా చాన్యథా తవ
యద్రాజ్యం మహదుత్సృజ్య స్వల్పే తుష్యసి పార్థివ॥8॥

నైతేనాతిథయో రాజందేవర్షిపితరస్తథా
శక్యమద్య త్వయా భర్తుం మోఘస్తేఽయం పరిశ్రమః॥9॥

దేవతాతిథిభిశ్చైవ పితృభిశ్చైవ పార్థివ
సర్వైరేతైః పరిత్యక్తః పరివ్రజసి నిష్క్రియః॥10॥

యస్త్వం త్రైవిద్యవృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాం సహస్రశః
భర్తా భూత్వా చ లోకస్య సోఽద్యాన్యైర్భృతిమిచ్ఛసి॥11॥

శ్రియం హిత్వా ప్రదీప్తాం త్వం శ్వవత్సంప్రతి వీక్ష్యసే
అపుత్రా జననీ తేఽద్య కౌసల్యా చాపతిస్త్వయా॥12॥

అశీతిర్ధర్మకామాస్త్వాం క్షత్రియాః పర్యుపాసతే
త్వదాశామభికాంక్షంత్యః కృపణాః ఫలహేతుకాః॥13॥

తాశ్చ త్వం విఫలాః కుర్వన్కాఁల్లోకాన్ను గమిష్యసి
రాజన్సంశయితే మోక్షే పరతంత్రేషు దేహిషు॥14॥

నైవ తేఽస్తి పరో లోకో నాపరః పాపకర్మణః
ధర్మ్యాందారాన్పరిత్యజ్య యస్త్వమిచ్ఛసి జీవితుం॥15॥

స్రజో గంధానలంకారాన్వాసాంసి వివిధాని చ
కిమర్థమభిసంత్యజ్య పరివ్రజసి నిష్క్రియః॥16॥

నిపానం సర్వభూతానాం భూత్వా త్వం పావనం మహత్
ఆఢ్యో వనస్పతిర్భూత్వా సోఽద్యాన్యాన్పర్యుపాససే॥17॥

ఖాదంతి హస్తినం న్యాసే క్రవ్యాదా బహవోఽప్యుత
బహవః కృమయశ్చైవ కిం పునస్త్వామనర్థకం॥18॥

య ఇమాం కుండికాం భింద్యాత్త్రివిష్టబ్ధం చ తే హరేత్
వాసశ్చాపహరేత్తస్మిన్కథం తే మానసం భవేత్॥19॥

యస్త్వయం సర్వముత్సృజ్య ధానాముష్టిపరిగ్రహః
యదానేన సమం సర్వం కిమిదం మమ దీయతే
ధానాముష్టిరిహార్థశ్చేత్ప్రతిజ్ఞా తే వినశ్యతి॥20॥

కా వాహం తవ కో మే త్వం కోఽద్య తే మయ్యనుగ్రహః
ప్రశాధి పృథివీం రాజన్యత్ర తేఽనుగ్రహో భవేత్
ప్రాసాదం శయనం యానం వాసాంస్యాభరణాని చ॥21॥

శ్రియా నిరాశైరధనైస్త్యక్తమిత్రైరకించనైః
సౌఖికైః సంభృతానర్థాన్యః సంత్యజసి కిం ను తత్॥22॥

యోఽత్యంతం ప్రతిగృహ్ణీయాద్యశ్చ దద్యాత్సదైవ హి
తయోస్త్వమంతరం విద్ధి శ్రేయాంస్తాభ్యాం క ఉచ్యతే॥23॥

సదైవ యాచమానేషు సత్సు దంభవివర్జిషు
ఏతేషు దక్షిణా దత్తా దావాగ్నావివ దుర్హుతం॥24॥

జాతవేదా యథా రాజన్నాదగ్ధ్వైవోపశామ్యతి
సదైవ యాచమానో వై తథా శామ్యతి న ద్విజః॥25॥

సతాం చ వేదా అన్నం చ లోకేఽస్మిన్ప్రకృతిర్ధ్రువా
న చేద్దాతా భవేద్దాతా కుతః స్యుర్మోక్షకాంక్షిణః॥26॥

అన్నాద్గృహస్థా లోకేఽస్మిన్భిక్షవస్తత ఏవ చ
అన్నాత్ప్రాణః ప్రభవతి అన్నదః ప్రాణదో భవేత్॥27॥

గృహస్థేభ్యోఽభినిర్వృత్తా గృహస్థానేవ సంశ్రితాః
ప్రభవం చ ప్రతిష్ఠాం చ దాంతా నిందంత ఆసతే॥28॥

త్యాగాన్న భిక్షుకం విద్యాన్న మౌండ్యాన్న చ యాచనాత్
ఋజుస్తు యోఽర్థం త్యజతి తం సుఖం విద్ధి భిక్షుకం॥29॥

అసక్తః సక్తవద్గచ్ఛన్నిఃసంగో ముక్తబంధనః
సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ స వై ముక్తో మహీపతే॥30॥

పరివ్రజంతి దానార్థం ముండాః కాషాయవాససః
సితా బహువిధైః పాశైః సంచిన్వంతో వృథామిషం॥31॥

త్రయీం చ నామ వార్తాం చ త్యక్త్వా పుత్రాంస్త్యజంతి యే
త్రివిష్టబ్ధం చ వాసశ్చ ప్రతిగృహ్ణంత్యబుద్ధయః॥32॥

అనిష్కషాయే కాషాయమీహార్థమితి విద్ధి తత్
ధర్మధ్వజానాం ముండానాం వృత్త్యర్థమితి మే మతిః॥33॥

కాషాయైరజినైశ్చీరైర్నగ్నాన్ముండాంజటాధరాన్
బిభ్రత్సాధూన్మహారాజ జయ లోకాంజితేంద్రియః॥34॥

అగ్న్యాధేయాని గుర్వర్థాన్క్రతూన్సపశుదక్షిణాన్
దదాత్యహరహః పూర్వం కో ను ధర్మతరస్తతః॥35॥

తత్త్వజ్ఞో జనకో రాజా లోకేఽస్మిన్నితి గీయతే
సోఽప్యాసీన్మోహసంపన్నో మా మోహవశమన్వగాః॥36॥

ఏవం ధర్మమనుక్రాంతం సదా దానపరైర్నరైః
ఆనృశంస్యగుణోపేతైః కామక్రోధవివర్జితాః॥37॥

పాలయంతః ప్రజాశ్చైవ దానముత్తమమాస్థితాః
ఇష్టాల్లోకానవాప్స్యామో బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః॥38॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వేదాహం తాత శాస్త్రాణి అపరాణి పరాణి చ
ఉభయం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ॥1॥

ఆకులాని చ శాస్త్రాణి హేతుభిశ్చిత్రితాని చ
నిశ్చయశ్చైవ యన్మాత్రో వేదాహం తం యథావిధి॥2॥

త్వం తు కేవలమస్త్రజ్ఞో వీరవ్రతమనుష్ఠితః
శాస్త్రార్థం తత్త్వతో గంతుం న సమర్థః కథంచన॥3॥

శాస్త్రార్థసూక్ష్మదర్శీ యో ధర్మనిశ్చయకోవిదః
తేనాప్యేవం న వాచ్యోఽహం యది ధర్మం ప్రపశ్యసి॥4॥

భ్రాతృసౌహృదమాస్థాయ యదుక్తం వచనం త్వయా
న్యాయ్యం యుక్తం చ కౌంతేయ ప్రీతోఽహం తేన తేఽర్జున॥5॥

యుద్ధధర్మేషు సర్వేషు క్రియాణాం నైపుణేషు చ
న త్వయా సదృశః కశ్చిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥6॥

ధర్మసూక్ష్మం తు యద్వాక్యం తత్ర దుష్ప్రతరం త్వయా
ధనంజయ న మే బుద్ధిమభిశంకితుమర్హసి॥7॥

యుద్ధశాస్త్రవిదేవ త్వం న వృద్ధాః సేవితాస్త్వయా
సమాసవిస్తరవిదాం న తేషాం వేత్సి నిశ్చయం॥8॥

తపస్త్యాగో విధిరితి నిశ్చయస్తాత ధీమతాం
పరం పరం జ్యాయ ఏషాం సైషా నైఃశ్రేయసీ గతిః॥9॥

న త్వేతన్మన్యసే పార్థ న జ్యాయోఽస్తి ధనాదితి
అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథా నైతత్ప్రధానతః॥10॥

తపఃస్వాధ్యాయశీలా హి దృశ్యంతే ధార్మికా జనాః
ఋషయస్తపసా యుక్తా యేషాం లోకాః సనాతనాః||11||

అజాతశ్మశ్రవో ధీరాస్తథాన్యే వనవాసినః
అనంతా అధనా ఏవ స్వాధ్యాయేన దివం గతాః||12||

ఉత్తరేణ తు పంథానమార్యా విషయనిగ్రహాత్
అబుద్ధిజం తమస్త్యక్త్వా లోకాంస్త్యాగవతాం గతాః||13||

దక్షిణేన తు పంథానం యం భాస్వంతం ప్రపశ్యసి
ఏతే క్రియావతాం లోకా యే శ్మశానాని భేజిరే||14||

అనిర్దేశ్యా గతిః సా తు యాం ప్రపశ్యంతి మోక్షిణః
తస్మాత్త్యాగః ప్రధానేష్టః స తు దుఃఖః ప్రవేదితుం||15||

అనుసృత్య తు శాస్త్రాణి కవయః సమవస్థితాః
అపీహ స్యాదపీహ స్యాత్సారాసారదిదృక్షయా||16||

వేదవాదానతిక్రమ్య శాస్త్రాణ్యారణ్యకాని చ
విపాట్య కదలీస్కంధం సారం దదృశిరే న తే||17||

అథైకాంతవ్యుదాసేన శరీరే పంచభౌతికే
ఇచ్ఛాద్వేషసమాయుక్తమాత్మానం ప్రాహురింగితైః||18||

అగ్రాహ్యశ్చక్షుషా సోఽపి అనిర్దేశ్యం చ తద్గిరా
కర్మహేతుపురస్కారం భూతేషు పరివర్తతే||19||

కల్యాణగోచరం కృత్వా మనస్తృష్ణాం నిగృహ్య చ
కర్మసంతతిముత్సృజ్య స్యాన్నిరాలంబనః సుఖీ||20||

అస్మిన్నేవం సూక్ష్మగమ్యే మార్గే సద్భిర్నిషేవితే
కథమర్థమనర్థాఢ్యమర్జున త్వం ప్రశంససి||21||

పూర్వశాస్త్రవిదో హ్యేవం జనాః పశ్యంతి భారత
క్రియాసు నిరతా నిత్యం దానే యజ్ఞే చ కర్మణి||22||

భవంతి సుదురావర్తా హేతుమంతోఽపి పండితాః
దృఢపూర్వశ్రుతా మూఢా నైతదస్తీతి వాదినః||23||

అమృతస్యావమంతారో వక్తారో జనసంసది
చరంతి వసుధాం కృత్స్నాం వావదూకా బహుశ్రుతాః||24||

యాన్వయం నాభిజానీమః కస్తాంజ్ఞాతుమిహార్హతి
ఏవం ప్రాజ్ఞాన్సతశ్చాపి మహతః శాస్త్రవిత్తమాన్||25||

తపసా మహదాప్నోతి బుద్ధ్యా వై విందతే మహత్
త్యాగేన సుఖమాప్నోతి సదా కౌంతేయ ధర్మవిత్||26||

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్వాక్యాంతరే వక్తా దేవస్థానో మహాతపాః
అభినీతతరం వాక్యమిత్యువాచ యుధిష్ఠిరం||1||

యద్వచః ఫల్గునేనోక్తం న జ్యాయోఽస్తి ధనాదితి
అత్ర తే వర్తయిష్యామి తదేకాగ్రమనాః శృణు||2||

అజాతశత్రో ధర్మేణ కృత్స్నా తే వసుధా జితా
తాం జిత్వా న వృథా రాజంస్త్వం పరిత్యక్తుమర్హసి||3||

చతుష్పదీ హి నిఃశ్రేణీ కర్మణ్యేషా ప్రతిష్ఠితా
తాం క్రమేణ మహాబాహో యథావజ్జయ పార్థివ॥4॥

తస్మాత్పార్థ మహాయజ్ఞైర్యజస్వ బహుదక్షిణైః
స్వాధ్యాయయజ్ఞా ఋషయో జ్ఞానయజ్ఞాస్తథాపరే॥5॥

కర్మనిష్ఠాంస్తు బుధ్యేథాస్తపోనిష్ఠాంశ్చ భారత
వైఖానసానాం రాజేంద్ర వచనం శ్రూయతే యథా॥6॥

ఈహతే ధనహేతోర్యస్తస్యానీహా గరీయసీ
భూయాందోషః ప్రవర్ధేత యస్తం ధనమపాశ్రయేత్॥7॥

కృచ్ఛ్రాచ్చ ద్రవ్యసంహారం కుర్వంతి ధనకారణాత్
ధనేన తృషితోఽబుద్ధ్యా భ్రూణహత్యాం న బుధ్యతే॥8॥

అనర్హతే యద్దదాతి న దదాతి యదర్హతే
అనర్హార్హాపరిజ్ఞానాద్దానధర్మోఽపి దుష్కరః॥9॥

యజ్ఞాయ సృష్టాని ధనాని ధాత్రా; యష్టాదిష్టః పురుషో రక్షితా చ
తస్మాత్సర్వం యజ్ఞ ఏవోపయోజ్యం; ధనం తతోఽనంతర ఏవ కామః॥10॥

యజ్ఞైరింద్రో వివిధైరన్నవద్భి;ర్దేవాన్సర్వానభ్యయాన్మహౌజాః
తేనేంద్రత్వం ప్రాప్య విభ్రాజతేఽసౌ; తస్మాద్యజ్ఞే సర్వమేవోపయోజ్యం॥11॥

మహాదేవః సర్వమేధే మహాత్మా; హుత్వాత్మానం దేవదేవో విభూతః
విశ్వాల్లోకాన్వ్యాప్య విష్టభ్య కీర్త్యా; విరోచతే ద్యుతిమాన్కృత్తివాసాః॥12॥

ఆవిక్షితః పార్థివో వై మరుత్తః; స్వృద్ధ్యా మర్త్యో యోఽజయద్దేవరాజం
యజ్ఞే యస్య శ్రీః స్వయం సంనివిష్టా; యస్మిన్భాండం కాంచనం సర్వమాసీత్॥13॥

హరిశ్చంద్రః పార్థివేంద్రః శ్రుతస్తే; యజ్ఞైరిష్ట్వా పుణ్యకృద్వీతశోకః
ఋద్ధ్యా శక్రం యోఽజయన్మానుషః సం;స్తస్మాద్యజ్ఞే సర్వమేవోపయోజ్యం॥14॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

దేవస్థాన ఉవాచ

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఇంద్రేణ సమయే పృష్టో యదువాచ బృహస్పతిః॥1॥

సంతోషో వై స్వర్గతమః సంతోషః పరమం సుఖం
తుష్టేర్న కించిత్పరతః సుసమ్యక్పరితిష్ఠతి॥2॥

యదా సంహరతే కామాన్కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః
తదాత్మజ్యోతిరాత్మైవ స్వాత్మనైవ ప్రసీదతి॥3॥

న బిభేతి యదా చాయం యదా చాస్మాన్న బిభ్యతి
కామద్వేషౌ చ జయతి తదాత్మానం ప్రపశ్యతి॥4॥

యదాసౌ సర్వభూతానాం న క్రుధ్యతి న దుష్యతి
కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥5॥

ఏవం కౌంతేయ భూతాని తం తం ధర్మం తథా తథా
తదా తదా ప్రపశ్యంతి తస్మాద్బుధ్యస్వ భారత॥6॥

అన్యే శమం ప్రశంసంతి వ్యాయామమపరే తథా
నైకం న చాపరం కేచిదుభయం చ తథాపరే॥7॥

యజ్ఞమేకే ప్రశంసంతి సంన్యాసమపరే జనాః
దానమేకే ప్రశంసంతి కేచిదేవ ప్రతిగ్రహం

కేచిత్సర్వం పరిత్యజ్య తూష్ణీం ధ్యాయంత ఆసతే ||8||

రాజ్యమేకే ప్రశంసంతి సర్వేషాం పరిపాలనం
హత్వా భిత్త్వా చ ఛిత్త్వా చ కేచిదేకాంతశీలినః ||9||

ఏతత్సర్వం సమాలోక్య బుధానామేష నిశ్చయః
అద్రోహేణైవ భూతానాం యో ధర్మః స సతాం మతః ||10||

అద్రోహః సత్యవచనం సంవిభాగో ధృతిః క్షమా
ప్రజనః స్వేషు దారేషు మార్దవం హ్రీరచాపలం ||11||

ధనం ధర్మప్రధానేష్టం మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్
తస్మాదేవం ప్రయత్నేన కౌంతేయ పరిపాలయ ||12||

యో హి రాజ్యే స్థితః శశ్వద్వశీ తుల్యప్రియాప్రియః
క్షత్రియో యజ్ఞశిష్టాశీ రాజశాస్త్రార్థతత్త్వవిత్ ||13||

అసాధునిగ్రహరతః సాధూనాం ప్రగ్రహే రతః
ధర్మే వర్త్మని సంస్థాప్య ప్రజా వర్తేత ధర్మవిత్ ||14||

పుత్రసంక్రామితశ్రీస్తు వనే వన్యేన వర్తయన్
విధినా శ్రామణేనైవ కుర్యాత్కాలమతంద్రితః ||15||

య ఏవం వర్తతే రాజా రాజధర్మవినిశ్చితః
తస్యాయం చ పరశ్చైవ లోకః స్యాత్సఫలో నృప
నిర్వాణం తు సుదుష్పారం బహువిఘ్నం చ మే మతం ||16||

ఏవం ధర్మమనుక్రాంతాః సత్యదానతపఃపరాః
ఆనృశంస్యగుణైర్యుక్తాః కామక్రోధవివర్జితాః ||17||

ప్రజానాం పాలనే యుక్తా దమముత్తమమాస్థితాః
గోబ్రాహ్మణార్థం యుద్ధేన సంప్రాప్తా గతిముత్తమాం ||18||

ఏవం రుద్రాః సవసవస్తథాదిత్యాః పరంతప
సాధ్యా రాజర్షిసంఘాశ్చ ధర్మమేతం సమాశ్రితాః
అప్రమత్తాస్తతః స్వర్గం ప్రాప్తాః పుణ్యైః స్వకర్మభిః ||19||

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్వాక్యాంతరే వాక్యం పునరేవార్జునోఽబ్రవీత్
విషణ్ణమనసం జ్యేష్ఠమిదం భ్రాతరమీశ్వరం ||1||

క్షత్రధర్మేణ ధర్మజ్ఞ ప్రాప్య రాజ్యమనుత్తమం
జిత్వా చారీన్నరశ్రేష్ఠ తప్యతే కిం భవాన్భృశం ||2||

క్షత్రియాణాం మహారాజ సంగ్రామే నిధనం స్మృతం
విశిష్టం బహుభిర్యజ్ఞైః క్షత్రధర్మమనుస్మర ||3||

బ్రాహ్మణానాం తపస్త్యాగః ప్రేత్యధర్మవిధిః స్మృతః
క్షత్రియాణాం చ విహితం సంగ్రామే నిధనం విభో ||4||

క్షత్రధర్మో మహారౌద్రః శస్త్రనిత్య ఇతి స్మృతః
వధశ్చ భరతశ్రేష్ఠ కాలే శస్త్రేణ సంయుగే ||5||

బ్రాహ్మణస్యాపి చేద్రాజన్క్షత్రధర్మేణ తిష్ఠతః
ప్రశస్తం జీవితం లోకే క్షత్రం హి బ్రహ్మసంస్థితం ||6||

న త్యాగో న పునర్యాచ్ఞా న తపో మనుజేశ్వర
క్షత్రియస్య విధీయంతే న పరస్వోపజీవనం॥7॥

స భవాన్సర్వధర్మజ్ఞః సర్వాత్మా భరతర్షభ
రాజా మనీషీ నిపుణో లోకే దృష్టపరావరః॥8॥

త్యక్త్వా సంతాపజం శోకం దంశితో భవ కర్మణి
క్షత్రియస్య విశేషేణ హృదయం వజ్రసంహతం॥9॥

జిత్వారీన్క్షత్రధర్మేణ ప్రాప్య రాజ్యమకంటకం
విజితాత్మా మనుష్యేంద్ర యజ్ఞదానపరో భవ॥10॥

ఇంద్రో వై బ్రహ్మణః పుత్రః కర్మణా క్షత్రియోఽభవత్
జ్ఞాతీనాం పాపవృత్తీనాం జఘాన నవతీర్నవ॥11॥

తచ్చాస్య కర్మ పూజ్యం హి ప్రశస్యం చ విశాం పతే
తేన చేంద్రత్వమాపేదే దేవానామితి నః శ్రుతం॥12॥

స త్వం యజ్ఞైర్మహారాజ యజస్వ బహుదక్షిణైః
యథైవేంద్రో మనుష్యేంద్ర చిరాయ విగతజ్వరః॥13॥

మా త్వమేవంగతే కించిత్క్షత్రియర్షభ శోచిథాః
గతాస్తే క్షత్రధర్మేణ శస్త్రపూతాః పరాం గతిం॥14॥

భవితవ్యం తథా తచ్చ యద్వృత్తం భరతర్షభ
దిష్టం హి రాజశార్దూల న శక్యమతివర్తితుం॥15॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కౌంతేయో గుడాకేశేన భారత
నోవాచ కించిత్కౌరవ్యస్తతో ద్వైపాయనోఽబ్రవీత్॥1॥

బీభత్సోర్వచనం సమ్యక్సత్యమేతద్యుధిష్ఠిర
శాస్త్రదృష్టః పరో ధర్మః స్మృతో గార్హస్థ్య ఆశ్రమః॥2॥

స్వధర్మం చర ధర్మజ్ఞ యథాశాస్త్రం యథావిధి
న హి గార్హస్థ్యముత్సృజ్య తవారణ్యం విధీయతే॥3॥

గృహస్థం హి సదా దేవాః పితర ఋషయస్తథా
భృత్యాశ్చైవోపజీవంతి తాన్భజస్వ మహీపతే॥4॥

వయాంసి పశవశ్చైవ భూతాని చ మహీపతే
గృహస్థైరేవ ధార్యంతే తస్మాజ్జ్యేష్ఠాశ్రమో గృహీ॥5॥

సోఽయం చతుర్ణామేతేషామాశ్రమాణాం దురాచరః
తం చరావిమనాః పార్థ దుశ్చరం దుర్బలేంద్రియైః॥6॥

వేదజ్ఞానం చ తే కృత్స్నం తపశ్చ చరితం మహత్
పితృపైతామహే రాజ్యే ధురముద్వోఢుమర్హసి॥7॥

తపో యజ్ఞస్తథా విద్యా భైక్షమింద్రియనిగ్రహః
ధ్యానమేకాంతశీలత్వం తుష్టిర్దానం చ శక్తితః॥8॥

బ్రాహ్మణానాం మహారాజ చేష్టాః సంసిద్ధికారికాః
క్షత్రియాణాం చ వక్ష్యామి తవాపి విదితం పునః॥9॥

యజ్ఞో విద్యా సముత్థానమసంతోషః శ్రియం ప్రతి
దండధారణమత్యుగ్రం ప్రజానాం పరిపాలనం॥10॥

వేదజ్ఞానం తథా కృత్స్నం తపః సుచరితం తథా
ద్రవిణోపార్జనం భూరి పాత్రేషు ప్రతిపాదనం॥11॥

ఏతాని రాజ్ఞాం కర్మాణి సుకృతాని విశాం పతే
ఇమం లోకమముం లోకం సాధయంతీతి నః శ్రుతం॥12॥

తేషాం జ్యాయస్తు కౌంతేయ దండధారణముచ్యతే
బలం హి క్షత్రియే నిత్యం బలే దండః సమాహితః॥13॥

ఏతాశ్చేష్టాః క్షత్రియాణాం రాజన్సంసిద్ధికారికాః
అపి గాథామిమాం చాపి బృహస్పతిరభాషత॥14॥

భూమిరేతౌ నిగిరతి సర్పో బిలశయానివ
రాజానం చావిరోద్ధారం బ్రాహ్మణం చాప్రవాసినం॥15॥

సుద్యుమ్నశ్చాపి రాజర్షిః శ్రూయతే దండధారణాత్
ప్రాప్తవాన్పరమాం సిద్ధిం దక్షః ప్రాచేతసో యథా॥16॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భగవన్కర్మణా కేన సుద్యుమ్నో వసుధాధిపః
సంసిద్ధిం పరమాం ప్రాప్తః శ్రోతుమిచ్ఛామి తం నృపం॥1॥

వ్యాస ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శంఖశ్చ లిఖితశ్చాస్తాం భ్రాతరౌ సంయతవ్రతౌ॥2॥

తయోరావసథావాస్తాం రమణీయౌ పృథక్పృథక్
నిత్యపుష్పఫలైర్వృక్షైరుపేతౌ బాహుదామను॥3॥

తతః కదాచిల్లిఖితః శంఖస్యాశ్రమమాగమత్
యదృచ్ఛయాపి శంఖోఽథ నిష్క్రాంతోఽభవదాశ్రమాత్॥4॥

సోఽభిగమ్యాశ్రమం భ్రాతుః శంఖస్య లిఖితస్తదా
ఫలాని శాతయామాస సమ్యక్పరిణతాన్యుత॥5॥

తాన్యుపాదాయ విస్రబ్ధో భక్షయామాస స ద్విజః
తస్మింశ్చ భక్షయత్యేవ శంఖోఽప్యాశ్రమమాగమత్॥6॥

భక్షయంతం తు తం దృష్ట్వా శంఖో భ్రాతరమబ్రవీత్
కుతః ఫలాన్యవాప్తాని హేతునా కేన ఖాదసి॥7॥

సోఽబ్రవీద్భ్రాతరం జ్యేష్ఠముపస్పృశ్యాభివాద్య చ
ఇత ఏవ గృహీతాని మయేతి ప్రహసన్నివ॥8॥

తమబ్రవీత్తదా శంఖస్తీవ్రకోపసమన్వితః
స్తేయం త్వయా కృతమిదం ఫలాన్యాదదతా స్వయం
గచ్ఛ రాజానమాసాద్య స్వకర్మ ప్రథయస్వ వై॥9॥

అదత్తాదానమేవేదం కృతం పార్థివసత్తమ
స్తేనం మాం త్వం విదిత్వా చ స్వధర్మమనుపాలయ
శీఘ్రం ధారయ చౌరస్య మమ దండం నరాధిప॥10॥

ఇత్యుక్తస్తస్య వచనాత్సుద్యుమ్నం వసుధాధిపం
అభ్యగచ్ఛన్మహాబాహో లిఖితః సంశితవ్రతః॥11॥

సుద్యుమ్నస్త్వంతపాలేభ్యః శ్రుత్వా లిఖితమాగతం
అభ్యగచ్ఛత్సహామాత్యః పద్భ్యామేవ నరేశ్వరః॥12॥

తమబ్రవీత్సమాగత్య స రాజా బ్రహ్మవిత్తమం
కిమాగమనమాచక్ష్వ భగవన్కృతమేవ తత్॥13॥

ఏవముక్తః స విప్రర్షిః సుద్యుమ్నమిదమబ్రవీత్
ప్రతిశ్రౌషి కరిష్యేతి శ్రుత్వా తత్కర్తుమర్హసి॥14॥

అనిసృష్టాని గురుణా ఫలాని పురుషర్షభ
భక్షితాని మయా రాజంస్తత్ర మాం శాధి మాచిరం॥15॥

సుద్యుమ్న ఉవాచ

ప్రమాణం చేన్మతో రాజా భవతో దండధారణే
అనుజ్ఞాయామపి తథా హేతుః స్యాద్బ్రాహ్మణర్షభ॥16॥

స భవానభ్యనుజ్ఞాతః శుచికర్మా మహావ్రతః
బ్రూహి కామానతోఽన్యాంస్త్వం కరిష్యామి హి తే వచః॥17॥

వ్యాస ఉవాచ

ఛంద్యమానోఽపి బ్రహ్మర్షిః పార్థివేన మహాత్మనా
నాన్యం వై వరయామాస తస్మాద్దండాదృతే వరం॥18॥

తతః స పృథివీపాలో లిఖితస్య మహాత్మనః
కరౌ ప్రచ్ఛేదయామాస ధృతదండో జగామ సః॥19॥

స గత్వా భ్రాతరం శంఖమార్తరూపోఽబ్రవీదిదం
ధృతదండస్య దుర్బుద్ధేర్భగవన్క్షంతుమర్హసి॥20॥

శంఖ ఉవాచ

న కుప్యే తవ ధర్మజ్ఞ న చ దూషయసే మమ
ధర్మస్తు తే వ్యతిక్రాంతస్తతస్తే నిష్కృతిః కృతా॥21॥

స గత్వా బాహుదాం శీఘ్రం తర్పయస్వ యథావిధి
దేవాన్పితౄనృషీంశ్చైవ మా చాధర్మే మనః కృథాః॥22॥

వ్యాస ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శంఖస్య లిఖితస్తదా
అవగాహ్యాపగాం పుణ్యాముదకార్థం ప్రచక్రమే॥23॥

ప్రాదురాస్తాం తతస్తస్య కరౌ జలజసంనిభౌ
తతః స విస్మితో భ్రాతుర్దర్శయామాస తౌ కరౌ॥24॥

తతస్తమబ్రవీచ్ఛంఖస్తపసేదం కృతం మయా
మా చ తేఽత్ర విశంకా భూద్దైవమేవ విధీయతే॥25॥

లిఖిత ఉవాచ

కిం ను నాహం త్వయా పూతః పూర్వమేవ మహాద్యుతే
యస్య తే తపసో వీర్యమీదృశం ద్విజసత్తమ॥26॥

శంఖ ఉవాచ

ఏవమేతన్మయా కార్యం నాహం దండధరస్తవ
స చ పూతో నరపతిస్త్వం చాపి పితృభిః సహ॥27॥

వ్యాస ఉవాచ

స రాజా పాండవశ్రేష్ఠ శ్రేష్ఠో వై తేన కర్మణా
ప్రాప్తవాన్పరమాం సిద్ధిం దక్షః ప్రాచేతసో యథా॥28॥

ఏష ధర్మః క్షత్రియాణాం ప్రజానాం పరిపాలనం
ఉత్పథేఽస్మిన్మహారాజ మా చ శోకే మనః కృథాః॥29॥

భ్రాతురస్య హితం వాక్యం శృణు ధర్మజ్ఞసత్తమ
దండ ఏవ హి రాజేంద్ర క్షత్రధర్మో న ముండనం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

పునరేవ మహర్షిస్తం కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
అజాతశత్రుం కౌంతేయమిదం వచనమర్థవత్॥1॥

అరణ్యే వసతాం తాత భ్రాతౄణాం తే తపస్వినాం
మనోరథా మహారాజ యే తత్రాసన్యుధిష్ఠిర॥2॥

తానిమే భరతశ్రేష్ఠ ప్రాప్నువంతు మహారథాః
ప్రశాధి పృథివీం పార్థ యయాతిరివ నాహుషః॥3॥

అరణ్యే దుఃఖవసతిరనుభూతా తపస్విభిః
దుఃఖస్యాంతే నరవ్యాఘ్రాః సుఖం త్వనుభవంత్విమే॥4॥

ధర్మమర్థం చ కామం చ భ్రాతృభిః సహ భారత
అనుభూయ తతః పశ్చాత్ప్రస్థాతాసి విశాం పతే॥5॥

అతిథీనాం చ పితౄణాం దేవతానాం చ భారత
ఆనృణ్యం గచ్ఛ కౌంతేయ తతః స్వర్గం గమిష్యసి॥6॥

సర్వమేధాశ్వమేధాభ్యాం యజస్వ కురునందన
తతః పశ్చాన్మహారాజ గమిష్యసి పరాం గతిం॥7॥

భ్రాతౄంశ్చ సర్వాన్క్రతుభిః సంయోజ్య బహుదక్షిణైః
సంప్రాప్తః కీర్తిమతులాం పాండవేయ భవిష్యసి॥8॥

విద్మ తే పురుషవ్యాఘ్ర వచనం కురునందన
శృణు మచ్ఛ యథా కుర్వంధర్మాన్న చ్యవతే నృపః॥9॥

ఆదదానస్య చ ధనం నిగ్రహం చ యుధిష్ఠిర
సమానం ధర్మకుశలాః స్థాపయంతి నరేశ్వర॥10॥

దేశకాలప్రతీక్షే యో దస్యోర్దర్శయతే నృపః
శాస్త్రజాం బుద్ధిమాస్థాయ నైనసా స హి యుజ్యతే॥11॥

ఆదాయ బలిషడ్భాగం యో రాష్ట్రం నాభిరక్షతి
ప్రతిగృహ్ణాతి తత్పాపం చతుర్థాంశేన పార్థివః॥12॥

నిబోధ చ యథాతిష్ఠంధర్మాన్న చ్యవతే నృపః
నిగ్రహాద్ధర్మశాస్త్రాణామనురుధ్యన్నపేతభీః
కామక్రోధావనాదృత్య పితేవ సమదర్శనః॥13॥

దైవేనోపహతే రాజా కర్మకాలే మహాద్యుతే
ప్రమాదయతి తత్కర్మ న తత్రాహురతిక్రమం॥14॥

తరసా బుద్ధిపూర్వం వా నిగ్రాహ్యా ఏవ శత్రవః
పాపైః సహ న సందధ్యాద్రాష్ట్రం పణ్యం న కారయేత్॥15॥

శూరాశ్చార్యాశ్చ సత్కార్యా విద్వాంసశ్చ యుధిష్ఠిర
గోమతో ధనినశ్చైవ పరిపాల్యా విశేషతః॥16॥

వ్యవహారేషు ధర్మ్యేషు నియోజ్యాశ్చ బహుశ్రుతాః
గుణయుక్తేఽపి నైకస్మిన్విశ్వస్యాచ్చ విచక్షణః॥17॥

అరక్షితా దుర్వినీతో మానీ స్తబ్ధోఽభ్యసూయకః
ఏనసా యుజ్యతే రాజా దుర్దాంత ఇతి చోచ్యతే॥18॥

యేఽరక్ష్యమాణా హీయంతే దైవేనోపహతే నృపే
తస్కరైశ్చాపి హన్యంతే సర్వం తద్రాజకిల్బిషం॥19॥

సుమంత్రితే సునీతే చ విధివచ్చోపపాదితే
పౌరుషే కర్మణి కృతే నాస్త్యధర్మో యుధిష్ఠిర॥20॥

విపద్యంతే సమారంభాః సిధ్యంత్యపి చ దైవతః
కృతే పురుషకారే తు నైనః స్పృశతి పార్థివం॥21॥

అత్ర తే రాజశార్దూల వర్తయిష్యే కథామిమాం
యద్వృత్తం పూర్వరాజర్షేర్హయగ్రీవస్య పార్థివ॥22॥

శత్రూన్హత్వా హతస్యాజౌ శూరస్యాక్లిష్టకర్మణః
అసహాయస్య ధీరస్య నిర్జితస్య యుధిష్ఠిర॥23॥

యత్కర్మ వై నిగ్రహే శాత్రవాణాం; యోగశ్చాగ్ర్యః పాలనే మానవానాం
కృత్వా కర్మ ప్రాప్య కీర్తిం సుయుద్ధే; వాజిగ్రీవో మోదతే దేవలోకే॥24॥

సంత్యక్తాత్మా సమరేష్వాతతాయీ; శస్త్రైశ్ఛిన్నో దస్యుభిరర్ద్యమానః
అశ్వగ్రీవః కర్మశీలో మహాత్మా; సంసిద్ధాత్మా మోదతే దేవలోకే॥25॥

ధనుర్యూపో రశనా జ్యా శరః స్రు;క్స్రువః ఖడ్గో రుధిరం యత్ర చాజ్యం
రథో వేదీ కామగో యుద్ధమగ్ని;శ్చాతుర్హోత్రం చతురో వాజిముఖ్యాః॥26॥

హుత్వా తస్మిన్యజ్ఞవహ్నావథారీ;న్పాపాన్ముక్తో రాజసింహస్తరస్వీ
ప్రాణాన్హుత్వా చావభృథే రణే స; వాజిగ్రీవో మోదతే దేవలోకే॥27॥

రాష్ట్రం రక్షన్బుద్ధిపూర్వం నయేన; సంత్యక్తాత్మా యజ్ఞశీలో మహాత్మా
సర్వాల్లోకాన్వ్యాప్య కీర్త్యా మనస్వీ; వాజిగ్రీవో మోదతే దేవలోకే॥28॥

దైవీం సిద్ధిం మానుషీం దండనీతిం; యోగన్యాయైః పాలయిత్వా మహీం చ
తస్మాద్రాజా ధర్మశీలో మహాత్మా; హయగ్రీవో మోదతే స్వర్గలోకే॥29॥

విద్వాంస్త్యాగీ శ్రద్దధానః కృతజ్ఞ;స్త్యక్త్వా లోకం మానుషం కర్మ కృత్వా
మేధావినాం విదుషాం సంమతానాం; తనుత్యజాం లోకమాక్రమ్య రాజా॥30॥

సమ్యగ్వేదాన్ప్రాప్య శాస్త్రాణ్యధీత్య; సమ్యగ్రాష్ట్రం పాలయిత్వా మహాత్మా
చాతుర్వర్ణ్యం స్థాపయిత్వా స్వధర్మే; వాజిగ్రీవో మోదతే దేవలోకే॥31॥

జిత్వా సంగ్రామాన్పాలయిత్వా ప్రజాశ్చ; సోమం పీత్వా తర్పయిత్వా ద్విజాగ్ర్యాన్
యుక్త్యా దండం ధారయిత్వా ప్రజానాం; యుద్ధే క్షీణో మోదతే దేవలోకే॥32॥

వృత్తం యస్య శ్లాఘనీయం మనుష్యాః; సంతో విద్వాంసశ్చార్హయంత్యర్హణీయాః
స్వర్గం జిత్వా వీరలోకాంశ్చ గత్వా; సిద్ధిం ప్రాప్తః పుణ్యకీర్తిర్మహాత్మా॥33॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ద్వైపాయనవచః శ్రుత్వా కుపితే చ ధనంజయే
వ్యాసమామంత్ర్య కౌంతేయః ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరః॥1॥

న పార్థివమిదం రాజ్యం న చ భోగాః పృథగ్విధాః
ప్రీణయంతి మనో మేఽద్య శోకో మాం నర్దయత్యయం॥2॥

శ్రుత్వా చ వీరహీనానామపుత్రాణాం చ యోషితాం
పరిదేవయమానానాం శాంతిం నోపలభే మునే॥3॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం వ్యాసో యోగవిదాం వరః
యుధిష్ఠిరం మహాప్రాజ్ఞం ధర్మజ్ఞో వేదపారగః॥4॥

న కర్మణా లభ్యతే చింతయా వా; నాప్యస్య దాతా పురుషస్య కశ్చిత్
పర్యాయయోగాద్విహితం విధాత్రా; కాలేన సర్వం లభతే మనుష్యః॥5॥

న బుద్ధిశాస్త్రాధ్యయనేన శక్యం; ప్రాప్తుం విశేషైర్మనుజైరకాలే
మూర్ఖోఽపి ప్రాప్నోతి కదాచిదర్థా;న్కాలో హి కార్యం ప్రతి నిర్విశేషః॥6॥

నాభూతికాలే చ ఫలం దదాతి; శిల్పం న మంత్రాశ్చ తథౌషధాని
తాన్యేవ కాలేన సమాహితాని; సిధ్యంతి చేధ్యంతి చ భూతికాలే॥7॥

కాలేన శీఘ్రాః ప్రవివాంతి వాతాః; కాలేన వృష్టిర్జలదానుపైతి
కాలేన పద్మోత్పలవజ్జలం చ; కాలేన పుష్యంతి నగా వనేషు॥8॥

కాలేన కృష్ణాశ్చ సితాశ్చ రాత్ర్యః; కాలేన చంద్రః పరిపూర్ణబింబః
నాకాలతః పుష్పఫలం నగానాం; నాకాలవేగాః సరితో వహంతి॥9॥

నాకాలమత్తాః ఖగపన్నగాశ్చ; మృగద్విపాః శైలమహాగ్రహాశ్చ
నాకాలతః స్త్రీషు భవంతి గర్భా; నాయాంత్యకాలే శిశిరోష్ణవర్షాః॥10॥

నాకాలతో మ్రియతే జాయతే వా; నాకాలతో వ్యాహరతే చ బాలః
నాకాలతో యౌవనమభ్యుపైతి; నాకాలతో రోహతి బీజముప్తం॥11॥

నాకాలతో భానురుపైతి యోగం; నాకాలతోఽస్తం గిరిమభ్యుపైతి
నాకాలతో వర్ధతే హీయతే చ; చంద్రః సముద్రశ్చ మహోర్మిమాలీ॥12॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గీతం రాజ్ఞా సేనజితా దుఃఖార్తేన యుధిష్ఠిర॥13॥

సర్వానేవైష పర్యాయో మర్త్యాన్స్పృశతి దుస్తరః
కాలేన పరిపక్వా హి మ్రియంతే సర్వమానవాః॥14॥

ఘ్నంతి చాన్యాన్నరా రాజంస్తానప్యన్యే నరాస్తథా
సంజ్ఞైషా లౌకికీ రాజన్న హినస్తి న హన్యతే॥15॥

హంతీతి మన్యతే కశ్చిన్న హంతీత్యపి చాపరే
స్వభావతస్తు నియతౌ భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ॥16॥

నష్టే ధనే వా దారే వా పుత్రే పితరి వా మృతే
అహో కష్టమితి ధ్యాయఞ్శోకస్యాపచితిం చరేత్॥17॥

స కిం శోచసి మూఢః సఞ్శోచ్యః కిమనుశోచసి
పశ్య దుఃఖేషు దుఃఖాని భయేషు చ భయాన్యపి॥18॥

ఆత్మాపి చాయం న మమ సర్వాపి పృథివీ మమ
యథా మమ తథాన్యేషామితి పశ్యన్న ముహ్యతి॥19॥

శోకస్థానసహస్రాణి హర్షస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం॥20॥

ఏవమేతాని కాలేన ప్రియద్వేష్యాణి భాగశః
జీవేషు పరివర్తంతే దుఃఖాని చ సుఖాని చ॥21॥

దుఃఖమేవాస్తి న సుఖం తస్మాత్తదుపలభ్యతే
తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖం॥22॥

సుఖస్యానంతరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖం
న నిత్యం లభతే దుఃఖం న నిత్యం లభతే సుఖం॥23॥

సుఖమంతే హి దుఃఖానాం దుఃఖమంతే సుఖస్య చ
తస్మాదేతద్ద్వయం జహ్యాద్య ఇచ్ఛేచ్ఛాశ్వతం సుఖం॥24॥

యన్నిమిత్తం భవేచ్ఛోకస్తాపో వా దుఃఖమూర్ఛితః
ఆయాసో వాపి యన్మూలస్తదేకాంగమపి త్యజేత్॥25॥

సుఖం వా యది వా దుఃఖం ప్రియం వా యది వాప్రియం
ప్రాప్తం ప్రాప్తముపాసీత హృదయేనాపరాజితః॥26॥

ఈషదప్యంగ దారాణాం పుత్రాణాం వా చరాప్రియం
తతో జ్ఞాస్యసి కః కస్య కేన వా కథమేవ వా॥27॥

యే చ మూఢతమా లోకే యే చ బుద్ధేః పరం గతాః
త ఏవ సుఖమేధంతే మధ్యః క్లేశేన యుజ్యతే॥28॥

ఇత్యబ్రవీన్మహాప్రాజ్ఞో యుధిష్ఠిర స సేనజిత్
పరావరజ్ఞో లోకస్య ధర్మవిత్సుఖదుఃఖవిత్॥29॥

సుఖీ పరస్య యో దుఃఖే న జాతు స సుఖీ భవేత్
దుఃఖానాం హి క్షయో నాస్తి జాయతే హ్యపరాత్పరం॥30॥

సుఖం చ దుఃఖం చ భవాభవౌ చ; లాభాలాభౌ మరణం జీవితం చ
పర్యాయశః సర్వమిహ స్పృశంతి; తస్మాద్ధీరో నైవ హృష్యేన్న కుప్యేత్॥31॥

దీక్షాం యజ్ఞే పాలనం యుద్ధమాహు;ర్యోగం రాష్ట్రే దండనీత్యా చ సమ్యక్
విత్తత్యాగం దక్షిణానాం చ యజ్ఞే; సమ్యగ్జ్ఞానం పావనానీతి విద్యాత్॥32॥

రక్షన్రాష్ట్రం బుద్ధిపూర్వం నయేన; సంత్యక్తాత్మా యజ్ఞశీలో మహాత్మా
సర్వాల్లోకాంధర్మమూర్త్యా చరంశ్చా;ప్యూర్ధ్వం దేహాన్మోదతే దేవలోకే॥33॥

జిత్వా సంగ్రామాన్పాలయిత్వా చ రాష్ట్రం; సోమం పీత్వా వర్ధయిత్వా ప్రజాశ్చ
యుక్త్యా దండం ధారయిత్వా ప్రజానాం; యుద్ధే క్షీణో మోదతే దేవలోకే॥34॥

సమ్యగ్వేదాన్ప్రాప్య శాస్త్రాణ్యధీత్య; సమ్యగ్రాష్ట్రం పాలయిత్వా చ రాజా
చాతుర్వర్ణ్యం స్థాపయిత్వా స్వధర్మే; పూతాత్మా వై మోదతే దేవలోకే॥35॥

యస్య వృత్తం నమస్యంతి స్వర్గస్థస్యాపి మానవాః
పౌరజానపదామాత్యాః స రాజా రాజసత్తమః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అభిమన్యౌ హతే బాలే ద్రౌపద్యాస్తనయేషు చ
ధృష్టద్యుమ్నే విరాటే చ ద్రుపదే చ మహీపతౌ॥1॥

వసుషేణే చ ధర్మజ్ఞే ధృష్టకేతౌ చ పార్థివే
తథాన్యేషు నరేంద్రేషు నానాదేశ్యేషు సంయుగే ॥2॥

న విముంచతి మాం శోకో జ్ఞాతిఘాతినమాతురం
రాజ్యకాముకమత్యుగ్రం స్వవంశోచ్ఛేదకారకం ॥3॥

యస్యాంకే క్రీడమానేన మయా వై పరివర్తితం
స మయా రాజ్యలుబ్ధేన గాంగేయో వినిపాతితః ॥4॥

యదా హ్యేనం విఘూర్ణంతమపశ్యం పార్థసాయకైః
కంపమానం యథా వజ్రైః ప్రేక్షమాణం శిఖండినం ॥5॥

జీర్ణం సింహమివ ప్రాంశుం నరసింహం పితామహం
కీర్యమాణం శరైస్తీక్ష్ణైర్దృష్ట్వా మే వ్యథితం మనః ॥6॥

ప్రాఙ్ముఖం సీదమానం చ రథాదపచ్యుతం శరైః
ఘూర్ణమానం యథా శైలం తదా మే కశ్మలోఽభవత్ ॥7॥

యః స బాణధనుష్పాణిర్యోధయామాస భార్గవం
బహూన్యహాని కౌరవ్యః కురుక్షేత్రే మహామృధే ॥8॥

సమేతం పార్థివం క్షత్రం వారాణస్యాం నదీసుతః
కన్యార్థమాహ్వయద్వీరో రథేనైకేన సంయుగే ॥9॥

యేన చోగ్రాయుధో రాజా చక్రవర్తీ దురాసదః
దగ్ధః శస్త్రప్రతాపేన స మయా యుధి ఘాతితః ॥10॥

స్వయం మృత్యుం రక్షమాణః పాంచాల్యం యః శిఖండినం
న బాణైః పాతయామాస సోఽర్జునేన నిపాతితః ॥11॥

యదైనం పతితం భూమావపశ్యం రుధిరోక్షితం
తదైవావిశదత్యుగ్రో జ్వరో మే మునిసత్తమ
యేన సంవర్ధితా బాలా యేన స్మ పరిరక్షితాః ॥12॥

స మయా రాజ్యలుబ్ధేన పాపేన గురుఘాతినా
అల్పకాలస్య రాజ్యస్య కృతే మూఢేన ఘాతితః ॥13॥

ఆచార్యశ్చ మహేష్వాసః సర్వపార్థివపూజితః
అభిగమ్య రణే మిథ్యా పాపేనోక్తః సుతం ప్రతి ॥14॥

తన్మే దహతి గాత్రాణి యన్మాం గురురభాషత
సత్యవాక్యో హి రాజంస్త్వం యది జీవతి మే సుతః
సత్యం మా మర్శయన్విప్రో మయి తత్పరిపృష్టవాన్ ॥15॥

కుంజరం చాంతరం కృత్వా మిథ్యోపచరితం మయా
సుభృశం రాజ్యలుబ్ధేన పాపేన గురుఘాతినా ॥16॥

సత్యకంచుకమాస్థాయ మయోక్తో గురురాహవే
అశ్వత్థామా హత ఇతి కుంజరే వినిపాతితే
కాన్ను లోకాన్గమిష్యామి కృత్వా తత్కర్మ దారుణం ॥17॥

అఘాతయం చ యత్కర్ణం సమరేష్వపలాయినం
జ్యేష్ఠం భ్రాతరమత్యుగ్రం కో మత్తః పాపకృత్తమః ॥18॥

అభిమన్యుం చ యద్బాలం జాతం సింహమివాద్రిషు
ప్రావేశయమహం లుబ్ధో వాహినీం ద్రోణపాలితాం ॥19॥

తదాప్రభృతి బీభత్సుం న శక్నోమి నిరీక్షితుం
కృష్ణం చ పుండరీకాక్షం కిల్బిషీ భ్రూణహా యథా ॥20॥

ద్రౌపదీం చాప్యదుఃఖార్హాం పంచపుత్రవినాకృతాం
శోచామి పృథివీం హీనాం పంచభిః పర్వతైరివ ॥21॥

సోఽహమాగస్కరః పాపః పృథివీనాశకారకః
ఆసీన ఏవమేవేదం శోషయిష్యే కలేవరం॥22॥

ప్రాయోపవిష్టం జానీధ్వమద్య మాం గురుఘాతినం
జాతిష్వన్యాస్వపి యథా న భవేయం కులాంతకృత్॥23॥

న భోక్ష్యే న చ పానీయముపయోక్ష్యే కథంచన
శోషయిష్యే ప్రియాన్ప్రాణానిహస్థోఽహం తపోధన॥24॥

యథేష్టం గమ్యతాం కామమనుజానే ప్రసాద్య వః
సర్వే మామనుజానీత త్యక్ష్యామీదం కలేవరం॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమేవంవాదినం పార్థం బంధుశోకేన విహ్వలం
మైవమిత్యబ్రవీద్వ్యాసో నిగృహ్య మునిసత్తమః॥26॥

అతివేలం మహారాజ న శోకం కర్తుమర్హసి
పునరుక్తం ప్రవక్ష్యామి దిష్టమేతదితి ప్రభో॥27॥

సంయోగా విప్రయోగాశ్చ జాతానాం ప్రాణినాం ధ్రువం
బుద్బుదా ఇవ తోయేషు భవంతి న భవంతి చ॥28॥

సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం హి జీవితం॥29॥

సుఖం దుఃఖాంతమాలస్యం దాక్ష్యం దుఃఖం సుఖోదయం
భూతిః శ్రీర్హ్రీర్ధృతిః సిద్ధిర్నాదక్షే నివసంత్యుత॥30॥

నాలం సుఖాయ సుహృదో నాలం దుఃఖాయ దుర్హృదః
న చ ప్రజ్ఞాలమర్థేభ్యో న సుఖేభ్యోఽప్యలం ధనం॥31॥

యథా సృష్టోఽసి కౌంతేయ ధాత్రా కర్మసు తత్కురు
అత ఏవ హి సిద్ధిస్తే నేశస్త్వమాత్మనా నృప॥32॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

జ్ఞాతిశోకాభితప్తస్య ప్రాణానభ్యుత్స్రిసృక్షతః
జ్యేష్ఠస్య పాండుపుత్రస్య వ్యాసః శోకమపానుదత్॥1॥

వ్యాస ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అశ్మగీతం నరవ్యాఘ్ర తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥2॥

అశ్మానం బ్రాహ్మణం ప్రాజ్ఞం వైదేహో జనకో నృపః
సంశయం పరిపప్రచ్ఛ దుఃఖశోకపరిప్లుతః॥3॥

జనక ఉవాచ

ఆగమే యది వాపాయే జ్ఞాతీనాం ద్రవిణస్య చ
నరేణ ప్రతిపత్తవ్యం కల్యాణం కథమిచ్ఛతా॥4॥

అశ్మోవాచ

ఉత్పన్నమిమమాత్మానం నరస్యానంతరం తతః
తాని తాన్యభివర్తంతే దుఃఖాని చ సుఖాని చ॥5॥

తేషామన్యతరాపత్తౌ యద్యదేవోపసేవతే
తత్తద్ధి చేతనామస్య హరత్యభ్రమివానిలః॥6॥

అభిజాతోఽస్మి సిద్ధోఽస్మి నాస్మి కేవలమానుషః
ఇత్యేవం హేతుభిస్తస్య త్రిభిశ్చిత్తం ప్రసిచ్యతి॥7॥

స ప్రసిక్తమనా భోగాన్విసృజ్య పితృసంచితాన్
పరిక్షీణః పరస్వానామాదానం సాధు మన్యతే॥8॥

తమతిక్రాంతమర్యాదమాదదానమసాంప్రతం
ప్రతిషేధంతి రాజానో లుబ్ధా మృగమివేషుభిః॥9॥

యే చ వింశతివర్షా వా త్రింశద్వర్షాశ్చ మానవాః
పరేణ తే వర్షశతాన్న భవిష్యంతి పార్థివ॥10॥

తేషాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా భేషజమాదిశేత్
సర్వప్రాణభృతాం వృత్తం ప్రేక్షమాణస్తతస్తతః॥11॥

మానసానాం పునర్యోనిర్దుఃఖానాం చిత్తవిభ్రమః
అనిష్టోపనిపాతో వా తృతీయం నోపపద్యతే॥12॥

ఏవమేతాని దుఃఖాని తాని తానీహ మానవం
వివిధాన్యుపవర్తంతే తథా సాంస్పర్శకాని చ॥13॥

జరామృత్యూ హ భూతాని ఖాదితారౌ వృకావివ
బలినాం దుర్బలానాం చ హ్రస్వానాం మహతామపి॥14॥

న కశ్చిజ్జాత్వతిక్రామేజ్జరామృత్యూ హ మానవః
అపి సాగరపర్యంతాం విజిత్యేమాం వసుంధరాం॥15॥

సుఖం వా యది వా దుఃఖం భూతానాం పర్యుపస్థితం
ప్రాప్తవ్యమవశైః సర్వం పరిహారో న విద్యతే॥16॥

పూర్వే వయసి మధ్యే వాప్యుత్తమే వా నరాధిప
అవర్జనీయాస్తేఽర్థా వై కాంక్షితాశ్చ తతోఽన్యథా॥17॥

సుప్రియైర్విప్రయోగశ్చ సంప్రయోగస్తథాప్రియైః
అర్థానర్థౌ సుఖం దుఃఖం విధానమనువర్తతే॥18॥

ప్రాదుర్భావశ్చ భూతానాం దేహన్యాసస్తథైవ చ
ప్రాప్తివ్యాయామయోగశ్చ సర్వమేతత్ప్రతిష్ఠితం॥19॥

గంధవర్ణరసస్పర్శా నివర్తంతే స్వభావతః
తథైవ సుఖదుఃఖాని విధానమనువర్తతే॥20॥

ఆసనం శయనం యానముత్థానం పానభోజనం
నియతం సర్వభూతానాం కాలేనైవ భవంత్యుత॥21॥

వైద్యాశ్చాప్యాతురాః సంతి బలవంతః సుదుర్బలాః
స్త్రీమంతశ్చ తథా షండా విచిత్రః కాలపర్యయః॥22॥

కులే జన్మ తథా వీర్యమారోగ్యం ధైర్యమేవ చ
సౌభాగ్యముపభోగశ్చ భవితవ్యేన లభ్యతే॥23॥

సంతి పుత్రాః సుబహవో దరిద్రాణామనిచ్ఛతాం
బహూనామిచ్ఛతాం నాస్తి సమృద్ధానాం విచేష్టతాం॥24॥

వ్యాధిరగ్నిర్జలం శస్త్రం బుభుక్షా శ్వాపదం విషం
రజ్జ్వా చ మరణం జంతోరుచ్చాచ్చ పతనం తథా॥25॥

నిర్యాణం యస్య యద్దిష్టం తేన గచ్ఛతి హేతునా
దృశ్యతే నాభ్యతిక్రామన్నతిక్రాంతో న వా పునః॥26॥

దృశ్యతే హి యువైవేహ వినశ్యన్వసుమాన్నరః
దరిద్రశ్చ పరిక్లిష్టః శతవర్షో జనాధిప॥27॥

అకించనాశ్చ దృశ్యంతే పురుషాశ్చిరజీవినః
సమృద్ధే చ కులే జాతా వినశ్యంతి పతంగవత్॥28॥

ప్రాయేణ శ్రీమతాం లోకే భోక్తుం శక్తిర్న విద్యతే
కాష్ఠాన్యపి హి జీర్యంతే దరిద్రాణాం నరాధిప॥29॥

అహమేతత్కరోమీతి మన్యతే కాలచోదితః
యద్యదిష్టమసంతోషాద్దురాత్మా పాపమాచరన్॥30॥

స్త్రియోఽక్షా మృగయా పానం ప్రసంగాన్నిందితా బుధైః
దృశ్యంతే చాపి బహవః సంప్రసక్తా బహుశ్రుతాః॥31॥

ఇతి కాలేన సర్వార్థానీప్సితానీప్సితాని చ
స్పృశంతి సర్వభూతాని నిమిత్తం నోపలభ్యతే॥32॥

వాయుమాకాశమగ్నిం చ చంద్రాదిత్యావహఃక్షపే
జ్యోతీంషి సరితః శైలాన్కః కరోతి బిభర్తి వా॥33॥

శీతముష్ణం తథా వర్షం కాలేన పరివర్తతే
ఏవమేవ మనుష్యాణాం సుఖదుఃఖే నరర్షభ॥34॥

నౌషధాని న శాస్త్రాణి న హోమా న పునర్జపాః
త్రాయంతే మృత్యునోపేతం జరయా వాపి మానవం॥35॥

యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహోదధౌ
సమేత్య చ వ్యతీయాతాం తద్వద్భూతసమాగమః॥36॥

యే చాపి పురుషైః స్త్రీభిర్గీతవాద్యైరుపస్థితాః
యే చానాథాః పరాన్నాదాః కాలస్తేషు సమక్రియః॥37॥

మాతృపితృసహస్రాణి పుత్రదారశతాని చ
సంసారేష్వనుభూతాని కస్య తే కస్య వా వయం॥38॥

నైవాస్య కశ్చిద్భవితా నాయం భవతి కస్యచిత్
పథి సంగతమేవేదం దారబంధుసుహృద్గణైః॥39॥

క్వాసం క్వాస్మి గమిష్యామి కో న్వహం కిమిహాస్థితః
కస్మాత్కమనుశోచేయమిత్యేవం స్థాపయేన్మనః
అనిత్యే ప్రియసంవాసే సంసారే చక్రవద్గతౌ॥40॥

న దృష్టపూర్వం ప్రత్యక్షం పరలోకం విదుర్బుధాః
ఆగమాంస్త్వనతిక్రమ్య శ్రద్ధాతవ్యం బుభూషతా॥41॥

కుర్వీత పితృదైవత్యం ధర్మాణి చ సమాచరేత్
యజేచ్చ విద్వాన్విధివత్త్రివర్గం చాప్యనువ్రజేత్॥42॥

సంనిమజ్జజ్జగదిదం గంభీరే కాలసాగరే
జరామృత్యుమహాగ్రాహే న కశ్చిదవబుధ్యతే॥43॥

ఆయుర్వేదమధీయానాః కేవలం సపరిగ్రహం
దృశ్యంతే బహవో వైద్యా వ్యాధిభిః సమభిప్లుతాః॥44॥

తే పిబంతః కషాయాంశ్చ సర్పీంషి వివిధాని చ
న మృత్యుమతివర్తంతే వేలామివ మహోదధిః ||45||

రసాయనవిదశ్చైవ సుప్రయుక్తరసాయనాః
దృశ్యంతే జరయా భగ్నా నగా నాగైరివోత్తమైః ||46||

తథైవ తపసోపేతాః స్వాధ్యాయాభ్యసనే రతాః
దాతారో యజ్ఞశీలాశ్చ న తరంతి జరాంతకౌ ||47||

న హ్యహాని నివర్తంతే న మాసా న పునః సమాః
జాతానాం సర్వభూతానాం న పక్షా న పునః క్షపాః ||48||

సోఽయం విపులమధ్వానం కాలేన ధ్రువమధ్రువః
నరోఽవశః సమభ్యేతి సర్వభూతనిషేవితం ||49||

దేహో వా జీవతోఽభ్యేతి జీవో వాభ్యేతి దేహతః
పథి సంగతమేవేదం దారైరన్యైశ్చ బంధుభిః ||50||

నాయమత్యంతసంవాసో లభ్యతే జాతు కేనచిత్
అపి స్వేన శరీరేణ కిముతాన్యేన కేనచిత్ ||51||

క్వ ను తేఽద్య పితా రాజన్క్వ ను తేఽద్య పితామహాః
న త్వం పశ్యసి తానద్య న త్వాం పశ్యంతి తేఽపి చ ||52||

న హ్యేవ పురుషో ద్రష్టా స్వర్గస్య నరకస్య వా
ఆగమస్తు సతాం చక్షుర్నృపతే తమిహాచర ||53||

చరితబ్రహ్మచర్యో హి ప్రజాయేత యజేత చ
పితృదేవమహర్షీణామానృణ్యాయానసూయకః ||54||

స యజ్ఞశీలః ప్రజనే నివిష్టః; ప్రాగ్బ్రహ్మచారీ ప్రవిభక్తపక్షః
ఆరాధయన్స్వర్గమిమం చ లోకం; పరం చ ముక్త్వా హృదయవ్యలీకం ||55||

సమ్యగ్ఘి ధర్మం చరతో నృపస్య; ద్రవ్యాణి చాప్యాహరతో యథావత్
ప్రవృత్తచక్రస్య యశోఽభివర్ధతే; సర్వేషు లోకేషు చరాచరేషు ||56||

వ్యాస ఉవాచ

ఇత్యేవమాజ్ఞాయ విదేహరాజో; వాక్యం సమగ్రం పరిపూర్ణహేతుః
అశ్మానమామంత్ర్య విశుద్ధబుద్ధి;ర్యయౌ గృహం స్వం ప్రతి శాంతశోకః ||57||

తథా త్వమప్యచ్యుత ముంచ శోక;ముత్తిష్ఠ శక్రోపమ హర్షమేహి
క్షాత్రేణ ధర్మేణ మహీ జితా తే; తాం భుంక్ష్వ కుంతీసుత మా విషాదీః ||58||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అవ్యాహరతి కౌంతేయే ధర్మపుత్రే యుధిష్ఠిరే
గుడాకేశో హృషీకేశమభ్యభాషత పాండవః ||1||

జ్ఞాతిశోకాభిసంతప్తో ధర్మరాజః పరంతపః
ఏష శోకార్ణవే మగ్నస్తమాశ్వాసయ మాధవ ||2||

సర్వే స్మ తే సంశయితాః పునరేవ జనార్దన
అస్య శోకం మహాబాహో ప్రణాశయితుమర్హసి ||3||

ఏవముక్తస్తు గోవిందో విజయేన మహాత్మనా
పర్యవర్తత రాజానం పుండరీకేక్షణోఽచ్యుతః ॥4॥

అనతిక్రమణీయో హి ధర్మరాజస్య కేశవః
బాల్యాత్ప్రభృతి గోవిందః ప్రీత్యా చాభ్యధికోఽర్జునాత్ ॥5॥

సంప్రగృహ్య మహాబాహుర్భుజం చందనభూషితం
శైలస్తంభోపమం శౌరిరువాచాభివినోదయన్ ॥6॥

శుశుభే వదనం తస్య సుదంష్ట్రం చారులోచనం
వ్యాకోశమివ విస్పష్టం పద్మం సూర్యవిబోధితం ॥7॥

మా కృథాః పురుషవ్యాఘ్ర శోకం త్వం గాత్రశోషణం
న హి తే సులభా భూయో యే హతాస్మిన్రణాజిరే ॥8॥

స్వప్నలబ్ధా యథా లాభా వితథాః ప్రతిబోధనే
ఏవం తే క్షత్రియా రాజన్యే వ్యతీతా మహారణే ॥9॥

సర్వే హ్యభిముఖాః శూరా విగతా రణశోభినః
నైషాం కశ్చిత్పృష్ఠతో వా పలాయన్వాపి పాతితః ॥10॥

సర్వే త్యక్త్వాత్మనః ప్రాణాన్యుద్ధ్వా వీరా మహాహవే
శస్త్రపూతా దివం ప్రాప్తా న తాఞ్శోచితుమర్హసి ॥11॥

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సృంజయం పుత్రశోకార్తం యథాయం ప్రాహ నారదః ॥12॥

సుఖదుఃఖైరహం త్వం చ ప్రజాః సర్వాశ్చ సృంజయ
అవిముక్తం చరిష్యామస్తత్ర కా పరిదేవనా ॥13॥

మహాభాగ్యం పరం రాజ్ఞాం కీర్త్యమానం మయా శృణు
గచ్ఛావధానం నృపతే తతో దుఃఖం ప్రహాస్యసి ॥14॥

మృతాన్మహానుభావాంస్త్వం శ్రుత్వైవ తు మహీపతీన్
శ్రుత్వాపనయ సంతాపం శృణు విస్తరశశ్చ మే ॥15॥

ఆవిక్షితం మరుత్తం మే మృతం సృంజయ శుశ్రుహి
యస్య సేంద్రాః సవరుణా బృహస్పతిపురోగమాః
దేవా విశ్వసృజో రాజ్ఞో యజ్ఞమీయుర్మహాత్మనః ॥16॥

యః స్పర్ధామనయచ్ఛక్రం దేవరాజం శతక్రతుం
శక్రప్రియైషీ యం విద్వాన్ప్రత్యాచష్ట బృహస్పతిః
సంవర్తో యాజయామాస యం పీడార్థం బృహస్పతేః ॥17॥

యస్మిన్ప్రశాసతి సతాం నృపతౌ నృపసత్తమ
అకృష్టపచ్యా పృథివీ విబభౌ చైత్యమాలినీ ॥18॥

ఆవిక్షితస్య వై సత్రే విశ్వే దేవాః సభాసదః
మరుతః పరివేష్టారః సాధ్యాశ్చాసన్మహాత్మనః ॥19॥

మరుద్గణా మరుత్తస్య యత్సోమమపిబంత తే
దేవాన్మనుష్యాన్గంధర్వానత్యరిచ్యంత దక్షిణాః ॥20॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః ॥21॥

సుహోత్రం చేద్వైతిథినం మృతం సృంజయ శుశ్రుమ
యస్మై హిరణ్యం వవృషే మఘవాన్పరివత్సరం ॥22॥

సత్యనామా వసుమతీ యం ప్రాప్యాసీజ్జనాధిప
హిరణ్యమవహన్నద్యస్తస్మింజనపదేశ్వరే ॥23॥

కూర్మాన్కర్కటకాన్నక్రాన్మకరాఞ్శింశుకానపి
నదీష్వపాతయద్రాజన్మఘవా లోకపూజితః॥24॥

హైరణ్యాన్పతితాందృష్ట్వా మత్స్యాన్మకరకచ్ఛపాన్
సహస్రశోఽథ శతశస్తతోఽస్మయత వైతిథిః॥25॥

తద్ధిరణ్యమపర్యంతమావృత్తం కురుజాంగలే
ఈజానో వితతే యజ్ఞే బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః॥26॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః
అదక్షిణమయజ్వానం శ్వైత్య సంశామ్య మా శుచః॥27॥

అంగం బృహద్రథం చైవ మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యః సహస్రం సహస్రాణాం శ్వేతానశ్వానవాసృజత్॥28॥

సహస్రం చ సహస్రాణాం కన్యా హేమవిభూషితాః
ఈజానో వితతే యజ్ఞే దక్షిణామత్యకాలయత్॥29॥

శతం శతసహస్రాణాం వృషాణాం హేమమాలినాం
గవాం సహస్రానుచరం దక్షిణామత్యకాలయత్॥30॥

అంగస్య యజమానస్య తదా విష్ణుపదే గిరౌ
అమాద్యదింద్రః సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః॥31॥

యస్య యజ్ఞేషు రాజేంద్ర శతసంఖ్యేషు వై పునః
దేవాన్మనుష్యాన్గంధర్వానత్యరిచ్యంత దక్షిణాః॥32॥

న జాతో జనితా చాన్యః పుమాన్యస్తత్ప్రదాస్యతి
యదంగః ప్రదదౌ విత్తం సోమసంస్థాసు సప్తసు॥33॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥34॥

శిబిమౌశీనరం చైవ మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
య ఇమాం పృథివీం కృత్స్నాం చర్మవత్సమవేష్టయత్॥35॥

మహతా రథఘోషేణ పృథివీమనునాదయన్
ఏకచ్ఛత్రాం మహీం చక్రే జైత్రేణైకరథేన యః॥36॥

యావదద్య గవాశ్వం స్యాదారణ్యైః పశుభిః సహ
తావతీః ప్రదదౌ గాః స శిబిరౌశీనరోఽధ్వరే॥37॥

నోద్యంతారం ధురం తస్య కంచిన్మేనే ప్రజాపతిః
న భూతం న భవిష్యంతం సర్వరాజసు భారత
అన్యత్రౌశీనరాచ్ఛైబ్యాద్రాజర్షేరింద్రవిక్రమాత్॥38॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః
అదక్షిణమయజ్వానం తం వై సంశామ్య మా శుచః॥39॥

భరతం చైవ దౌఃషంతిం మృతం సృంజయ శుశ్రుమ
శాకుంతలిం మహేష్వాసం భూరిద్రవిణతేజసం॥40॥

యో బద్ధ్వా త్రింశతో హ్యశ్వాందేవేభ్యో యమునామను
సరస్వతీం వింశతిం చ గంగామను చతుర్దశ॥41॥

అశ్వమేధసహస్రేణ రాజసూయశతేన చ
ఇష్టవాన్స మహాతేజా దౌఃషంతిర్భరతః పురా॥42॥

భరతస్య మహత్కర్మ సర్వరాజసు పార్థివాః
ఖం మర్త్యా ఇవ బాహుభ్యాం నానుగంతుమశక్నువన్॥43॥

పరం సహస్రాద్యో బద్ధ్వా హయాన్వేదీం విచిత్య చ
సహస్రం యత్ర పద్మానాం కణ్వాయ భరతో దదౌ॥44॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥45॥

రామం దాశరథిం చైవ మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యోఽన్వకంపత వై నిత్యం ప్రజాః పుత్రానివౌరసాన్॥46॥

విధవా యస్య విషయే నానాథాః కాశ్చనాభవన్
సర్వస్యాసీత్పితృసమో రామో రాజ్యం యదాన్వశాత్॥47॥

కాలవర్షాశ్చ పర్జన్యాః సస్యాని రసవంతి చ
నిత్యం సుభిక్షమేవాసీద్రామే రాజ్యం ప్రశాసతి॥48॥

ప్రాణినో నాప్సు మజ్జంతి నానర్థే పావకోఽదహత్
న వ్యాలజం భయం చాసీద్రామే రాజ్యం ప్రశాసతి॥49॥

ఆసన్వర్షసహస్రాణి తథా పుత్రసహస్రికాః
అరోగాః సర్వసిద్ధార్థాః ప్రజా రామే ప్రశాసతి॥50॥

నాన్యోన్యేన వివాదోఽభూత్స్త్రీణామపి కుతో నృణాం
ధర్మనిత్యాః ప్రజాశ్చాసన్రామే రాజ్యం ప్రశాసతి॥51॥

నిత్యపుష్పఫలాశ్చైవ పాదపా నిరుపద్రవాః
సర్వా ద్రోణదుఘా గావో రామే రాజ్యం ప్రశాసతి॥52॥

స చతుర్దశ వర్షాణి వనే ప్రోష్య మహాతపాః
దశాశ్వమేధాంజారూథ్యానాజహార నిరర్గలాన్॥53॥

శ్యామో యువా లోహితాక్షో మత్తవారణవిక్రమః
దశ వర్షసహస్రాణి రామో రాజ్యమకారయత్॥54॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥55॥

భగీరథం చ రాజానం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యస్యేంద్రో వితతే యజ్ఞే సోమం పీత్వా మదోత్కటః॥56॥

అసురాణాం సహస్రాణి బహూని సురసత్తమః
అజయద్బాహువీర్యేణ భగవాన్పాకశాసనః॥57॥

యః సహస్రం సహస్రాణాం కన్యా హేమవిభూషితాః
ఈజానో వితతే యజ్ఞే దక్షిణామత్యకాలయత్॥58॥

సర్వా రథగతాః కన్యా రథాః సర్వే చతుర్యుజః
రథే రథే శతం నాగాః పద్మినో హేమమాలినః॥59॥

సహస్రమశ్వా ఏకైకం హస్తినం పృష్ఠతోఽన్వయుః
గవాం సహస్రమశ్వేఽశ్వే సహస్రం గవ్యజావికం॥60॥

ఉపహ్వరే నివసతో యస్యాంకే నిషసాద హ
గంగా భాగీరథీ తస్మాదుర్వశీ హ్యభవత్పురా॥61॥

భూరిదక్షిణమిక్ష్వాకుం యజమానం భగీరథం
త్రిలోకపథగా గంగా దుహితృత్వముపేయుషీ॥62॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥63॥

దిలీపం చైవైలవిలం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యస్య కర్మాణి భూరీణి కథయంతి ద్విజాతయః॥64॥

ఇమాం వై వసుసంపన్నాం వసుధాం వసుధాధిపః
దదౌ తస్మిన్మహాయజ్ఞే బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః॥65॥

తస్యేహ యజమానస్య యజ్ఞే యజ్ఞే పురోహితః
సహస్రం వారణాన్హైమాందక్షిణామత్యకాలయత్॥66॥

యస్య యజ్ఞే మహానాసీద్యూపః శ్రీమాన్హిరణ్మయః
తం దేవాః కర్మ కుర్వాణాః శక్రజ్యేష్ఠా ఉపాశ్రయన్॥67॥

చషాలో యస్య సౌవర్ణస్తస్మిన్యూపే హిరణ్మయే
ననృతుర్దేవగంధర్వాః షట్సహస్రాణి సప్తధా॥68॥

అవాదయత్తత్ర వీణాం మధ్యే విశ్వావసుః స్వయం
సర్వభూతాన్యమన్యంత మమ వాదయతీత్యయం॥69॥

ఏతద్రాజ్ఞో దిలీపస్య రాజానో నానుచక్రిరే
యత్స్త్రియో హేమసంపన్నాః పథి మత్తాః స్మ శేరతే॥70॥

రాజానముగ్రధన్వానం దిలీపం సత్యవాదినం
యేఽపశ్యన్సుమహాత్మానం తేఽపి స్వర్గజితో నరాః॥71॥

త్రయః శబ్దా న జీర్యంతే దిలీపస్య నివేశనే
స్వాధ్యాయఘోషో జ్యాఘోషో దీయతామితి చైవ హి॥72॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥73॥

మాంధాతారం యౌవనాశ్వం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యం దేవా మరుతో గర్భం పితుః పార్శ్వాదపాహరన్॥74॥

సంవృద్ధో యువనాశ్వస్య జఠరే యో మహాత్మనః
పృషదాజ్యోద్భవః శ్రీమాంస్త్రిలోకవిజయీ నృపః॥75॥

యం దృష్ట్వా పితురుత్సంగే శయానం దేవరూపిణం
అన్యోన్యమబ్రువందేవాః కమయం ధాస్యతీతి వై॥76॥

మామేవ ధాస్యతీత్యేవమింద్రో అభ్యవపద్యత
మాంధాతేతి తతస్తస్య నామ చక్రే శతక్రతుః॥77॥

తతస్తు పయసో ధారాం పుష్టిహేతోర్మహాత్మనః
తస్యాస్యే యౌవనాశ్వస్య పాణిరింద్రస్య చాస్రవత్॥78॥

తం పిబన్పాణిమింద్రస్య సమామహ్నా వ్యవర్ధత
స ఆసీద్ద్వాదశసమో ద్వాదశాహేన పార్థివ॥79॥

తమియం పృథివీ సర్వా ఏకాహ్నా సమపద్యత
ధర్మాత్మానం మహాత్మానం శూరమింద్రసమం యుధి॥80॥

య ఆంగారం హి నృపతిం మరుత్తమసితం గయం
అంగం బృహద్రథం చైవ మాంధాతా సమరేఽజయత్॥81॥

యౌవనాశ్వో యదాంగారం సమరే సమయోధయత్
విస్ఫారైర్ధనుషో దేవా ద్యౌరభేదీతి మేనిరే॥82॥

యతః సూర్య ఉదేతి స్మ యత్ర చ ప్రతితిష్ఠతి
సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రముచ్యతే॥83॥

అశ్వమేధశతేనేష్ట్వా రాజసూయశతేన చ
అదదాద్రోహితాన్మత్స్యాన్బ్రాహ్మణేభ్యో మహీపతిః॥84॥

హైరణ్యాన్యోజనోత్సేధానాయతాందశయోజనం
అతిరిక్తాంద్విజాతిభ్యో వ్యభజన్నితరే జనాః॥85॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥86॥

యయాతిం నాహుషం చైవ మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
య ఇమాం పృథివీం సర్వాం విజిత్య సహసాగరాం॥87॥

శమ్యాపాతేనాభ్యతీయాద్వేదీభిశ్చిత్రయన్నృప
ఈజానః క్రతుభిః పుణ్యైః పర్యగచ్ఛద్వసుంధరాం॥88॥

ఇష్ట్వా క్రతుసహస్రేణ వాజిమేధశతేన చ
తర్పయామాస దేవేంద్రం త్రిభిః కాంచనపర్వతైః॥89॥

వ్యూఢే దేవాసురే యుద్ధే హత్వా దైతేయదానవాన్
వ్యభజత్పృథివీం కృత్స్నాం యయాతిర్నహుషాత్మజః॥90॥

అంతేషు పుత్రాన్నిక్షిప్య యదుద్రుహ్యుపురోగమాన్
పూరుం రాజ్యేఽభిషిచ్య స్వే సదారః ప్రస్థితో వనం॥91॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥92॥

అంబరీషం చ నాభాగం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యం ప్రజా వవ్రిరే పుణ్యం గోప్తారం నృపసత్తమ॥93॥

యః సహస్రం సహస్రాణాం రాజ్ఞామయుత యాజినాం
ఈజానో వితతే యజ్ఞే బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః॥94॥

నైతత్పూర్వే జనాశ్చక్రుర్న కరిష్యంతి చాపరే
ఇత్యంబరీషం నాభాగమన్వమోదంత దక్షిణాః॥95॥

శతం రాజసహస్రాణి శతం రాజశతాని చ
సర్వేఽశ్వమేధైరీజానాస్తేఽభ్యయుర్దక్షిణాయనం॥96॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥97॥

శశబిందుం చైత్రరథం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యస్య భార్యాసహస్రాణాం శతమాసీన్మహాత్మనః॥98॥

సహస్రం తు సహస్రాణాం యస్యాసఞ్శాశబిందవః
హిరణ్యకవచాః సర్వే సర్వే చోత్తమధన్వినః॥99॥

శతం కన్యా రాజపుత్రమేకైకం పృష్ఠతోఽన్వయుః
కన్యాం కన్యాం శతం నాగా నాగం నాగం శతం రథాః॥100॥

రథం రథం శతం చాశ్వా దేశజా హేమమాలినః
అశ్వమశ్వం శతం గావో గాం గాం తద్వదజావికం॥101॥

ఏతద్ధనమపర్యంతమశ్వమేధే మహామఖే
శశబిందుర్మహారాజ బ్రాహ్మణేభ్యః సమాదిశత్॥102॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥103॥

గయమామూర్తరయసం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యః స వర్షశతం రాజా హుతశిష్టాశనోఽభవత్॥104॥

యస్మై వహ్నిర్వరాన్ప్రాదాత్తతో వవ్రే వరాన్గయః
దదతో మేఽక్షయా చాస్తు ధర్మే శ్రద్ధా చ వర్ధతాం॥105॥

మనో మే రమతాం సత్యే త్వత్ప్రసాదాద్ధుతాశన
లేభే చ కామాంస్తాన్సర్వాన్పావకాదితి నః శ్రుతం॥106॥

దర్శేన పౌర్ణమాసేన చాతుర్మాస్యైః పునః పునః
అయజత్స మహాతేజాః సహస్రం పరివత్సరాన్॥107॥

శతం గవాం సహస్రాణి శతమశ్వశతాని చ
ఉత్థాయోత్థాయ వై ప్రాదాత్సహస్రం పరివత్సరాన్॥108॥

తర్పయామాస సోమేన దేవాన్విత్తైర్ద్విజానపి
పితౄన్స్వధాభిః కామైశ్చ స్త్రియః స్వాః పురుషర్షభ॥109॥

సౌవర్ణాం పృథివీం కృత్వా దశవ్యామాం ద్విరాయతాం
దక్షిణామదదద్రాజా వాజిమేధమహామఖే॥110॥

యావత్యః సికతా రాజన్గంగాయాః పురుషర్షభ
తావతీరేవ గాః ప్రాదాదామూర్తరయసో గయః॥111॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥112॥

రంతిదేవం చ సాంకృత్యం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
సమ్యగారాధ్య యః శక్రం వరం లేభే మహాయశాః॥113॥

అన్నం చ నో బహు భవేదతిథీంశ్చ లభేమహి
శ్రద్ధా చ నో మా వ్యగమన్మా చ యాచిష్మ కంచన॥114॥

ఉపాతిష్ఠంత పశవః స్వయం తం సంశితవ్రతం
గ్రామ్యారణ్యా మహాత్మానం రంతిదేవం యశస్వినం॥115॥

మహానదీ చర్మరాశేరుత్క్లేదాత్సుస్రువే యతః
తతశ్చర్మణ్వతీత్యేవం విఖ్యాతా సా మహానదీ॥116॥

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ నిష్కాన్సదసి ప్రతతే నృపః
తుభ్యం తుభ్యం నిష్కమితి యత్రాక్రోశంతి వై ద్విజాః
సహస్రం తుభ్యమిత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణాన్స్మ ప్రపద్యతే॥117॥

అన్వాహార్యోపకరణం ద్రవ్యోపకరణం చ యత్
ఘటాః స్థాల్యః కటాహాశ్చ పాత్ర్యశ్చ పిఠరా అపి
న తత్కించిదసౌవర్ణం రంతిదేవస్య ధీమతః॥118॥

సాంకృతే రంతిదేవస్య యాం రాత్రిమవసద్గృహే
ఆలభ్యంత శతం గావః సహస్రాణి చ వింశతిః॥119॥

తత్ర స్మ సూదాః క్రోశంతి సుమృష్టమణికుండలాః
సూపభూయిష్ఠమశ్నీధ్వం నాద్య మాంసం యథా పురా॥120॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥121॥

సగరం చ మహాత్మానం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
ఐక్ష్వాకం పురుషవ్యాఘ్రమతిమానుషవిక్రమం॥122॥

షష్టిః పుత్రసహస్రాణి యం యాంతం పృష్ఠతోఽన్వయుః
నక్షత్రరాజం వర్షాంతే వ్యభ్రే జ్యోతిర్గణా ఇవ॥123॥

ఏకచ్ఛత్రా మహీ యస్య ప్రణతా హ్యభవత్పురా
యోఽశ్వమేధసహస్రేణ తర్పయామాస దేవతాః॥124॥

యః ప్రాదాత్కాంచనస్తంభం ప్రాసాదం సర్వకాంచనం
పూర్ణం పద్మదలాక్షీణాం స్త్రీణాం శయనసంకులం॥125॥

ద్విజాతిభ్యోఽనురూపేభ్యః కామానుచ్చావచాంస్తథా
యస్యాదేశేన తద్విత్తం వ్యభజంత ద్విజాతయః॥126॥

ఖానయామాస యః కోపాత్పృథివీం సాగరాంకితాం
యస్య నామ్నా సముద్రశ్చ సాగరత్వముపాగతః॥127॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥128॥

రాజానం చ పృథుం వైన్యం మృతం శుశ్రుమ సృంజయ
యమభ్యషించన్సంభూయ మహారణ్యే మహర్షయః॥129॥

ప్రథయిష్యతి వై లోకాన్పృథురిత్యేవ శబ్దితః
క్షతాచ్చ నస్త్రాయతీతి స తస్మాత్క్షత్రియః స్మృతః॥130॥

పృథుం వైన్యం ప్రజా దృష్ట్వా రక్తాః స్మేతి యదబ్రువన్
తతో రాజేతి నామాస్య అనురాగాదజాయత॥131॥

అకృష్టపచ్యా పృథివీ పుటకే పుటకే మధు
సర్వా ద్రోణదుఘా గావో వైన్యస్యాసన్ప్రశాసతః॥132॥

అరోగాః సర్వసిద్ధార్థా మనుష్యా అకుతోభయాః
యథాభికామమవసన్క్షేత్రేషు చ గృహేషు చ॥133॥

ఆపః సంస్తంభిరే యస్య సముద్రస్య యియాసతః
సరితశ్చానుదీర్యంత ధ్వజసంగశ్చ నాభవత్॥134॥

హైరణ్యాంస్త్రినలోత్సేధాన్పర్వతానేకవింశతిం
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రాజా యోఽశ్వమేధే మహామఖే॥135॥

స చేన్మమార సృంజయ చతుర్భద్రతరస్త్వయా
పుత్రాత్పుణ్యతరశ్చైవ మా పుత్రమనుతప్యథాః॥136॥

కిం వై తూష్ణీం ధ్యాయసి సృంజయ త్వం; న మే రాజన్వాచమిమాం శృణోషి
న చేన్మోఘం విప్రలప్తం మయేదం; పథ్యం ముమూర్షోరివ సమ్యగుక్తం॥137॥

సృంజయ ఉవాచ

శృణోమి తే నారద వాచమేతాం; విచిత్రార్థాం స్రజమివ పుణ్యగంధాం
రాజర్షీణాం పుణ్యకృతాం మహాత్మనాం; కీర్త్యా యుక్తాం శోకనిర్ణాశనార్థం॥138॥

న తే మోఘం విప్రలప్తం మహర్షే; దృష్ట్వైవ త్వాం నారదాహం విశోకః
శుశ్రూషే తే వచనం బ్రహ్మవాది;న్న తే తృప్యామ్యమృతస్యేవ పానాత్॥139॥

అమోఘదర్శిన్మమ చేత్ప్రసాదం; సుతాఘదగ్ధస్య విభో ప్రకుర్యాః
మృతస్య సంజీవనమద్య మే స్యా;త్తవ ప్రసాదాత్సుతసంగమశ్చ॥140॥

నారద ఉవాచ

యస్తే పుత్రో దయితోఽయం వియాతః; స్వర్ణష్ఠీవీ యమదాత్పర్వతస్తే
పునస్తే తం పుత్రమహం దదామి; హిరణ్యనాభం వర్షసహస్రిణం చ॥141॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స కథం కాంచనష్ఠీవీ సృంజయస్య సుతోఽభవత్
పర్వతేన కిమర్థం చ దత్తః కేన మమార చ॥1॥

యదా వర్షసహస్రాయుస్తదా భవతి మానవః
కథమప్రాప్తకౌమారః సృంజయస్య సుతో మృతః॥2॥

ఉతాహో నామమాత్రం వై సువర్ణష్ఠీవినోఽభవత్
తథ్యం వా కాంచనష్ఠీవీత్యేతదిచ్ఛామి వేదితుం॥3॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అత్ర తే కథయిష్యామి యథా వృత్తం జనేశ్వర
నారదః పర్వతశ్చైవ ప్రాగృషీ లోకపూజితౌ॥4॥

మాతులో భాగినేయశ్చ దేవలోకాదిహాగతౌ
విహర్తుకామౌ సంప్రీత్యా మానుష్యేషు పురా ప్రభూ॥5॥

హవిఃపవిత్రభోజ్యేన దేవభోజ్యేన చైవ హ
నారదో మాతులశ్చైవ భాగినేయశ్చ పర్వతః॥6॥

తావుభౌ తపసోపేతావవనీతలచారిణౌ
భుంజానౌ మానుషాన్భోగాన్యథావత్పర్యధావతాం॥7॥

ప్రీతిమంతౌ ముదా యుక్తౌ సమయం తత్ర చక్రతుః
యో భవేద్ధృది సంకల్పః శుభో వా యది వాశుభః
అన్యోన్యస్య స ఆఖ్యేయో మృషా శాపోఽన్యథా భవేత్॥8॥

తౌ తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ మహర్షీ లోకపూజితౌ
సృంజయం శ్వైత్యమభ్యేత్య రాజానమిదమూచతుః॥9॥

ఆవాం భవతి వత్స్యావః కంచిత్కాలం హితాయ తే
యథావత్పృథివీపాల ఆవయోః ప్రగుణీభవ
తథేతి కృత్వా తౌ రాజా సత్కృత్యోపచచార హ॥10॥

తతః కదాచిత్తౌ రాజా మహాత్మానౌ తథాగతౌ
అబ్రవీత్పరమప్రీతః సుతేయం వరవర్ణినీ॥11॥

ఏకైవ మమ కన్యైషా యువాం పరిచరిష్యతి
దర్శనీయానవద్యాంగీ శీలవృత్తసమన్వితా
సుకుమారీ కుమారీ చ పద్మకింజల్కసంనిభా॥12॥

పరమం సౌమ్య ఇత్యుక్తస్తాభ్యాం రాజా శశాస తాం
కన్యే విప్రావుపచర దేవవత్పితృవచ్చ హ॥13॥

సా తు కన్యా తథేత్యుక్త్వా పితరం ధర్మచారిణీ
యథానిదేశం రాజ్ఞస్తౌ సత్కృత్యోపచచార హ॥14॥

తస్యాస్తథోపచారేణ రూపేణాప్రతిమేన చ
నారదం హృచ్ఛయస్తూర్ణం సహసైవాన్వపద్యత॥15॥

వవృధే చ తతస్తస్య హృది కామో మహాత్మనః
యథా శుక్లస్య పక్షస్య ప్రవృత్తావుడురాట్ఛనైః॥16॥

న చ తం భాగినేయాయ పర్వతాయ మహాత్మనే
శశంస మన్మథం తీవ్రం వ్రీడమానః స ధర్మవిత్॥17॥

తపసా చేంగితేనాథ పర్వతోఽథ బుబోధ తత్
కామార్తం నారదం క్రుద్ధః శశాపైనం తతో భృశం॥18॥

కృత్వా సమయమవ్యగ్రో భవాన్వై సహితో మయా
యో భవేద్ధృది సంకల్పః శుభో వా యది వాశుభః॥19॥

అన్యోన్యస్య స ఆఖ్యేయ ఇతి తద్వై మృషా కృతం
భవతా వచనం బ్రహ్మంస్తస్మాదేతద్వదామ్యహం॥20॥

న హి కామం ప్రవర్తంతం భవానాచష్ట మే పురా
సుకుమార్యాం కుమార్యాం తే తస్మాదేష శపామ్యహం॥21॥

బ్రహ్మవాదీ గురుర్యస్మాత్తపస్వీ బ్రాహ్మణశ్చ సన్
అకార్షీః సమయభ్రంశమావాభ్యాం యః కృతో మిథః॥22॥

శప్స్యే తస్మాత్సుసంక్రుద్ధో భవంతం తం నిబోధ మే
సుకుమారీ చ తే భార్యా భవిష్యతి న సంశయః॥23॥

వానరం చైవ కన్యా త్వాం వివాహాత్ప్రభృతి ప్రభో
సంద్రక్ష్యంతి నరాశ్చాన్యే స్వరూపేణ వినాకృతం॥24॥

స తద్వాక్యం తు విజ్ఞాయ నారదః పర్వతాత్తదా
అశపత్తమపి క్రోధాద్భాగినేయం స మాతులః॥25॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ సత్యేన చ దమేన చ
యుక్తోఽపి ధర్మనిత్యశ్చ న స్వర్గవాసమాప్స్యసి॥26॥

తౌ తు శప్త్వా భృశం క్రుద్ధౌ పరస్పరమమర్షణౌ
ప్రతిజగ్మతురన్యోన్యం క్రుద్ధావివ గజోత్తమౌ॥27॥

పర్వతః పృథివీం కృత్స్నాం విచచార మహామునిః
పూజ్యమానో యథాన్యాయం తేజసా స్వేన భారత॥28॥

అథ తామలభత్కన్యాం నారదః సృంజయాత్మజాం
ధర్మేణ ధర్మప్రవరః సుకుమారీమనిందితాం॥29॥

సా తు కన్యా యథాశాపం నారదం తం దదర్శ హ
పాణిగ్రహణమంత్రాణాం ప్రయోగాదేవ వానరం॥30॥

సుకుమారీ చ దేవర్షిం వానరప్రతిమాననం
నైవావమన్యత తదా ప్రీతిమత్యేవ చాభవత్॥31॥

ఉపతస్థే చ భర్తారం న చాన్యం మనసాప్యగాత్
దేవం మునిం వా యక్షం వా పతిత్వే పతివత్సలా॥32॥

తతః కదాచిద్భగవాన్పర్వతోఽనుససార హ
వనం విరహితం కించిత్తత్రాపశ్యత్స నారదం॥33॥

తతోఽభివాద్య ప్రోవాచ నారదం పర్వతస్తదా
భవాన్ప్రసాదం కురుతాం స్వర్గాదేశాయ మే ప్రభో॥34॥

తమువాచ తతో దృష్ట్వా పర్వతం నారదస్తదా
కృతాంజలిముపాసీనం దీనం దీనతరః స్వయం॥35॥

త్వయాహం ప్రథమం శప్తో వానరస్త్వం భవిష్యసి
ఇత్యుక్తేన మయా పశ్చాచ్ఛప్తస్త్వమపి మత్సరాత్
అద్యప్రభృతి వై వాసం స్వర్గే నావాప్స్యసీతి హ॥36॥

తవ నైతద్ధి సదృశం పుత్రస్థానే హి మే భవాన్
నివర్తయేతాం తౌ శాపమన్యోఽన్యేన తదా మునీ॥37॥

శ్రీసమృద్ధం తదా దృష్ట్వా నారదం దేవరూపిణం
సుకుమారీ ప్రదుద్రావ పరపత్యభిశంకయా॥38॥

తాం పర్వతస్తతో దృష్ట్వా ప్రద్రవంతీమనిందితాం
అబ్రవీత్తవ భర్తైష నాత్ర కార్యా విచారణా॥39॥

ఋషిః పరమధర్మాత్మా నారదో భగవాన్ప్రభుః
తవైవాభేద్యహృదయో మా తే భూదత్ర సంశయః॥40॥

సానునీతా బహువిధం పర్వతేన మహాత్మనా
శాపదోషం చ తం భర్తుః శ్రుత్వా స్వాం ప్రకృతిం గతా
పర్వతోఽథ యయౌ స్వర్గం నారదోఽథ యయౌ గృహాన్॥41॥

ప్రత్యక్షకర్మా సర్వస్య నారదోఽయం మహానృషిః
ఏష వక్ష్యతి వై పృష్టో యథా వృత్తం నరోత్తమ॥42॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజా పాండుసుతో నారదం ప్రత్యభాషత
భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి సువర్ణష్ఠీవిసంభవం॥1॥

ఏవముక్తః స చ మునిర్ధర్మరాజేన నారదః
ఆచచక్షే యథా వృత్తం సువర్ణష్ఠీవినం ప్రతి॥2॥

ఏవమేతన్మహారాజ యథాయం కేశవోఽబ్రవీత్
కార్యస్యాస్య తు యచ్ఛేషం తత్తే వక్ష్యామి పృచ్ఛతః॥3॥

అహం చ పర్వతశ్చైవ స్వస్రీయో మే మహామునిః
వస్తుకామావభిగతౌ సృంజయం జయతాం వరం॥4॥

తత్ర సంపూజితౌ తేన విధిదృష్టేన కర్మణా
సర్వకామైః సువిహితౌ నివసావోఽస్య వేశ్మని॥5॥

వ్యతిక్రాంతాసు వర్షాసు సమయే గమనస్య చ
పర్వతో మామువాచేదం కాలే వచనమర్థవత్॥6॥

ఆవామస్య నరేంద్రస్య గృహే పరమపూజితౌ
ఉషితౌ సమయే బ్రహ్మంశ్చింత్యతామత్ర సాంప్రతం॥7॥

తతోఽహమబ్రువం రాజన్పర్వతం శుభదర్శనం
సర్వమేతత్త్వయి విభో భాగినేయోపపద్యతే॥8॥

వరేణ ఛంద్యతాం రాజా లభతాం యద్యదిచ్ఛతి
ఆవయోస్తపసా సిద్ధిం ప్రాప్నోతు యది మన్యసే॥9॥

తత ఆహూయ రాజానం సృంజయం శుభదర్శనం
పర్వతోఽనుమతం వాక్యమువాచ మునిపుంగవః॥10॥

ప్రీతౌ స్వో నృప సత్కారైస్తవ హ్యార్జవసంభృతైః
ఆవాభ్యామభ్యనుజ్ఞాతో వరం నృవర చింతయ॥11॥

దేవానామవిహింసాయాం యద్భవేన్మానుషక్షమం
తద్గృహాణ మహారాజ పూజార్హో నౌ మతో భవాన్॥12॥

సృంజయ ఉవాచ

ప్రీతౌ భవంతౌ యది మే కృతమేతావతా మమ
ఏష ఏవ పరో లాభో నిర్వృత్తో మే మహాఫలః॥13॥

నారద ఉవాచ

తమేవంవాదినం భూయః పర్వతః ప్రత్యభాషత
వృణీష్వ రాజన్సంకల్పో యస్తే హృది చిరం స్థితః॥14॥

సృంజయ ఉవాచ

అభీప్సామి సుతం వీరం వీర్యవంతం దృఢవ్రతం
ఆయుష్మంతం మహాభాగం దేవరాజసమద్యుతిం॥15॥

పర్వత ఉవాచ

భవిష్యత్యేష తే కామో న త్వాయుష్మాన్భవిష్యతి
దేవరాజాభిభూత్యర్థం సంకల్పో హ్యేష తే హృది॥16॥

సువర్ణష్ఠీవనాచ్చైవ స్వర్ణష్ఠీవీ భవిష్యతి
రక్ష్యశ్చ దేవరాజాత్స దేవరాజసమద్యుతిః॥17॥

నారద ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా సృంజయో వాక్యం పర్వతస్య మహాత్మనః
ప్రసాదయామాస తదా నైతదేవం భవేదితి॥18॥

ఆయుష్మాన్మే భవేత్పుత్రో భవతస్తపసా మునే
న చ తం పర్వతః కించిదువాచేంద్రవ్యపేక్షయా॥19॥

తమహం నృపతిం దీనమబ్రువం పునరేవ తు
స్మర్తవ్యోఽహం మహారాజ దర్శయిష్యామి తే స్మృతః॥20॥

అహం తే దయితం పుత్రం ప్రేతరాజవశం గతం
పునర్దాస్యామి తద్రూపం మా శుచః పృథివీపతే॥21॥

ఏవముక్త్వా తు నృపతిం ప్రయాతౌ స్వో యథేప్సితం
సృంజయశ్చ యథాకామం ప్రవివేశ స్వమందిరం॥22॥

సృంజయస్యాథ రాజర్షేః కస్మింశ్చిత్కాలపర్యయే
జజ్ఞే పుత్రో మహావీర్యస్తేజసా ప్రజ్వలన్నివ॥23॥

వవృధే స యథాకాలం సరసీవ మహోత్పలం
బభూవ కాంచనష్ఠీవీ యథార్థం నామ తస్య తత్॥24॥

తదద్భుతతమం లోకే పప్రథే కురుసత్తమ
బుబుధే తచ్చ దేవేంద్రో వరదానం మహాత్మనోః॥25॥

తతస్త్వభిభవాద్భీతో బృహస్పతిమతే స్థితః
కుమారస్యాంతరప్రేక్షీ బభూవ బలవృత్రహా॥26॥

చోదయామాస వజ్రం స దివ్యాస్త్రం మూర్తిసంస్థితం
వ్యాఘ్రో భూత్వా జహీమం త్వం రాజపుత్రమితి ప్రభో॥27॥

వివృద్ధః కిల వీర్యేణ మామేషోఽభిభవిష్యతి
సృంజయస్య సుతో వజ్ర యథైనం పర్వతో దదౌ॥28॥

ఏవముక్తస్తు శక్రేణ వజ్రః పరపురంజయః
కుమారస్యాంతరప్రేక్షీ నిత్యమేవాన్వపద్యత॥29॥

సృంజయోఽపి సుతం ప్రాప్య దేవరాజసమద్యుతిం
హృష్టః సాంతఃపురో రాజా వననిత్యోఽభవత్తదా ॥30॥

తతో భాగీరథీతీరే కదాచిద్వననిర్ఝరే
ధాత్రీద్వితీయో బాలః స క్రీడార్థం పర్యధావత ॥31॥

పంచవర్షకదేశీయో బాలో నాగేంద్రవిక్రమః
సహసోత్పతితం వ్యాఘ్రమాససాద మహాబలః ॥32॥

తేన చైవ వినిష్పిష్టో వేపమానో నృపాత్మజః
వ్యసుః పపాత మేదిన్యాం తతో ధాత్రీ విచుక్రుశే ॥33॥

హత్వా తు రాజపుత్రం స తత్రైవాంతరధీయత
శార్దూలో దేవరాజస్య మాయయాంతర్హితస్తదా ॥34॥

ధాత్ర్యాస్తు నినదం శ్రుత్వా రుదత్యాః పరమార్తవత్
అభ్యధావత తం దేశం స్వయమేవ మహీపతిః ॥35॥

స దదర్శ గతాసుం తం శయానం పీతశోణితం
కుమారం విగతానందం నిశాకరమివ చ్యుతం ॥36॥

స తముత్సంగమారోప్య పరిపీడితవక్షసం
పుత్రం రుధిరసంసిక్తం పర్యదేవయదాతురః ॥37॥

తతస్తా మాతరస్తస్య రుదంత్యః శోకకర్శితాః
అభ్యధావంత తం దేశం యత్ర రాజా స సృంజయః ॥38॥

తతః స రాజా సస్మార మామంతర్గతమానసః
తచ్చాహం చింతితం జ్ఞాత్వా గతవాంస్తస్య దర్శనం ॥39॥

స మయైతాని వాక్యాని శ్రావితః శోకలాలసః
యాని తే యదువీరేణ కథితాని మహీపతే ॥40॥

సంజీవితశ్చాపి మయా వాసవానుమతే తదా
భవితవ్యం తథా తచ్చ న తచ్ఛక్యమతోఽన్యథా ॥41॥

అత ఊర్ధ్వం కుమారః స స్వర్ణష్ఠీవీ మహాయశాః
చిత్తం ప్రసాదయామాస పితుర్మాతుశ్చ వీర్యవాన్ ॥42॥

కారయామాస రాజ్యం స పితరి స్వర్గతే విభుః
వర్షాణామేకశతవత్సహస్రం భీమవిక్రమః ॥43॥

తత ఇష్ట్వా మహాయజ్ఞైర్బహుభిర్భూరిదక్షిణైః
తర్పయామాస దేవాంశ్చ పితౄంశ్చైవ మహాద్యుతిః ॥44॥

ఉత్పాద్య చ బహూన్పుత్రాన్కులసంతానకారిణః
కాలేన మహతా రాజన్కాలధర్మముపేయివాన్ ॥45॥

స త్వం రాజేంద్ర సంజాతం శోకమేతన్నివర్తయ
యథా త్వాం కేశవః ప్రాహ వ్యాసశ్చ సుమహాతపాః ॥46॥

పితృపైతామహం రాజ్యమాస్థాయ దురముద్వహ
ఇష్ట్వా పుణ్యైర్మహాయజ్ఞైరిష్టాల్లోకానవాప్స్యసి ॥47॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తూష్ణీంభూతం తు రాజానం శోచమానం యుధిష్ఠిరం
తపస్వీ ధర్మతత్త్వజ్ఞః కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్ ॥1॥

ప్రజానాం పాలనం ధర్మో రాజ్ఞాం రాజీవలోచన
ధర్మః ప్రమాణం లోకస్య నిత్యం ధర్మానువర్తనం॥2॥

అనుతిష్ఠస్వ వై రాజన్పితృపైతామహం పదం
బ్రాహ్మణేషు చ యో ధర్మః స నిత్యో వేదనిశ్చితః॥3॥

తత్ప్రమాణం ప్రమాణానాం శాశ్వతం భరతర్షభ
తస్య ధర్మస్య కృత్స్నస్య క్షత్రియః పరిరక్షితా॥4॥

తథా యః ప్రతిహంత్యస్య శాసనం విషయే నరః
స బాహుభ్యాం వినిగ్రాహ్యో లోకయాత్రావిఘాతకః॥5॥

ప్రమాణమప్రమాణం యః కుర్యాన్మోహవశం గతః
భృత్యో వా యది వా పుత్రస్తపస్వీ వాపి కశ్చన
పాపాన్సర్వైరుపాయైస్తాన్నియచ్ఛేద్ఘాతయేత వా॥6॥

అతోఽన్యథా వర్తమానో రాజా ప్రాప్నోతి కిల్బిషం
ధర్మం వినశ్యమానం హి యో న రక్షేత్స ధర్మహా॥7॥

తే త్వయా ధర్మహంతారో నిహతాః సపదానుగాః
స్వధర్మే వర్తమానస్త్వం కిం ను శోచసి పాండవ
రాజా హి హన్యాద్దద్యాచ్చ ప్రజా రక్షేచ్చ ధర్మతః॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న తేఽభిశంకే వచనం యద్బ్రవీషి తపోధన
అపరోక్షో హి తే ధర్మః సర్వధర్మభృతాం వర॥9॥

మయా హ్యవధ్యా బహవో ఘాతితా రాజ్యకారణాత్
తాన్యకార్యాణి మే బ్రహ్మందహంతి చ తపంతి చ॥10॥

వ్యాస ఉవాచ

ఈశ్వరో వా భవేత్కర్తా పురుషో వాపి భారత
హఠో వా వర్తతే లోకే కర్మజం వా ఫలం స్మృతం॥11॥

ఈశ్వరేణ నియుక్తా హి సాధ్వసాధు చ పార్థివ
కుర్వంతి పురుషాః కర్మ ఫలమీశ్వరగామి తత్॥12॥

యథా హి పురుషశ్ఛింద్యాద్వృక్షం పరశునా వనే
ఛేత్తురేవ భవేత్పాపం పరశోర్న కథంచన॥13॥

అథ వా తదుపాదానాత్ప్రాప్నుయుః కర్మణః ఫలం
దండశస్త్రకృతం పాపం పురుషే తన్న విద్యతే॥14॥

న చైతదిష్టం కౌంతేయ యదన్యేన ఫలం కృతం
ప్రాప్నుయాదితి తస్మాచ్చ ఈశ్వరే తన్నివేశయ॥15॥

అథ వా పురుషః కర్తా కర్మణోః శుభపాపయోః
న పరం విద్యతే తస్మాదేవమన్యచ్ఛుభం కురు॥16॥

న హి కశ్చిత్క్వచిద్రాజందిష్టాత్ప్రతినివర్తతే
దండశస్త్రకృతం పాపం పురుషే తన్న విద్యతే॥17॥

యది వా మన్యసే రాజన్హతే లోకం ప్రతిష్ఠితం
ఏవమప్యశుభం కర్మ న భూతం న భవిష్యతి॥18॥

అథాభిపత్తిర్లోకస్య కర్తవ్యా శుభపాపయోః
అభిపన్నతమం లోకే రాజ్ఞాముద్యతదండనం॥19॥

అథాపి లోకే కర్మాణి సమావర్తంత భారత
శుభాశుభఫలం చేమే ప్రాప్నువంతీతి మే మతిః॥20॥

ఏవం సత్యం శుభాదేశం కర్మణస్తత్ఫలం ధ్రువం
త్యజ తద్రాజశార్దూల మైవం శోకే మనః కృథాః॥21॥

స్వధర్మే వర్తమానస్య సాపవాదేఽపి భారత
ఏవమాత్మపరిత్యాగస్తవ రాజన్న శోభనః॥22॥

విహితానీహ కౌంతేయ ప్రాయశ్చిత్తాని కర్మిణాం
శరీరవాంస్తాని కుర్యాదశరీరః పరాభవేత్॥23॥

తద్రాజంజీవమానస్త్వం ప్రాయశ్చిత్తం చరిష్యసి
ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వా తు ప్రేత్య తప్తాసి భారత॥24॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హతాః పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ భ్రాతరః పితరస్తథా
శ్వశురా గురవశ్చైవ మాతులాః సపితామహాః॥1॥

క్షత్రియాశ్చ మహాత్మానః సంబంధిసుహృదస్తథా
వయస్యా జ్ఞాతయశ్చైవ భ్రాతరశ్చ పితామహ॥2॥

బహవశ్చ మనుష్యేంద్రా నానాదేశసమాగతాః
ఘాతితా రాజ్యలుబ్ధేన మయైకేన పితామహ॥3॥

తాంస్తాదృశానహం హత్వా ధర్మనిత్యాన్మహీక్షితః
అసకృత్సోమపాన్వీరాన్కిం ప్రాప్స్యామి తపోధన॥4॥

దహ్యామ్యనిశమద్యాహం చింతయానః పునః పునః
హీనాం పార్థివసింహైస్తైః శ్రీమద్భిః పృథివీమిమాం॥5॥

దృష్ట్వా జ్ఞాతివధం ఘోరం హతాంశ్చ శతశః పరాన్
కోటిశశ్చ నరానన్యాన్పరితప్యే పితామహ॥6॥

కా ను తాసాం వరస్త్రీణామవస్థాద్య భవిష్యతి
విహీనానాం స్వతనయైః పతిభిర్భ్రాతృభిస్తథా॥7॥

అస్మానంతకరాన్ఘోరాన్పాండవాన్వృష్ణిసంహితాన్
ఆక్రోశంత్యః కృశా దీనా నిపతంత్యశ్చ భూతలే॥8॥

అపశ్యంత్యః పితౄన్భ్రాతౄన్పతీన్పుత్రాంశ్చ యోషితః
త్యక్త్వా ప్రాణాన్ప్రియాన్సర్వా గమిష్యంతి యమక్షయం॥9॥

వత్సలత్వాద్ద్విజశ్రేష్ఠ తత్ర మే నాస్తి సంశయః
వ్యక్తం సౌక్ష్మ్యాచ్చ ధర్మస్య ప్రాప్స్యామః స్త్రీవధం వయం॥10॥

తే వయం సుహృదో హత్వా కృత్వా పాపమనంతకం
నరకే నిపతిష్యామో హ్యధఃశిరస ఏవ చ॥11॥

శరీరాణి విమోక్ష్యామస్తపసోగ్రేణ సత్తమ
ఆశ్రమాంశ్చ విశేషాంస్త్వం మమాచక్ష్వ పితామహ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా ద్వైపాయనస్తదా
సమీక్ష్య నిపుణం బుద్ధ్యా ఋషిః ప్రోవాచ పాండవం॥1॥

మా విషాదం కృథా రాజన్క్షత్రధర్మమనుస్మర
స్వధర్మేణ హతా హ్యేతే క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ॥2॥

కాంక్షమాణాః శ్రియం కృత్స్నాం పృథివ్యాం చ మహద్యశః
కృతాంతవిధిసంయుక్తాః కాలేన నిధనం గతాః॥3॥

న త్వం హంతా న భీమోఽపి నార్జునో న యమావపి
కాలః పర్యాయధర్మేణ ప్రాణానాదత్త దేహినాం॥4॥

న యస్య మాతాపితరౌ నానుగ్రాహ్యోఽస్తి కశ్చన
కర్మసాక్షీ ప్రజానాం యస్తేన కాలేన సంహృతాః॥5॥

హేతుమాత్రమిదం తస్య కాలస్య పురుషర్షభ
యద్ధంతి భూతైర్భూతాని తదస్మై రూపమైశ్వరం॥6॥

కర్మమూర్త్యాత్మకం విద్ధి సాక్షిణం శుభపాపయోః
సుఖదుఃఖగుణోదర్కం కాలం కాలఫలప్రదం॥7॥

తేషామపి మహాబాహో కర్మాణి పరిచింతయ
వినాశహేతుకారిత్వే యైస్తే కాలవశం గతాః॥8॥

ఆత్మనశ్చ విజానీహి నియమవ్రతశీలతాం
యదా త్వమీదృశం కర్మ విధినాక్రమ్య కారితః॥9॥

త్వష్ట్రేవ విహితం యంత్రం యథా స్థాపయితుర్వశే
కర్మణా కాలయుక్తేన తథేదం భ్రామ్యతే జగత్॥10॥

పురుషస్య హి దృష్ట్వేమాముత్పత్తిమనిమిత్తతః
యదృచ్ఛయా వినాశం చ శోకహర్షావనర్థకౌ॥11॥

వ్యలీకం చాపి యత్త్వత్ర చిత్తవైతంసికం తవ
తదర్థమిష్యతే రాజన్ప్రాయశ్చిత్తం తదాచర॥12॥

ఇదం చ శ్రూయతే పార్థ యుద్ధే దేవాసురే పురా
అసురా భ్రాతరో జ్యేష్ఠా దేవాశ్చాపి యవీయసః॥13॥

తేషామపి శ్రీనిమిత్తం మహానాసీత్సముచ్ఛ్రయః
యుద్ధం వర్షసహస్రాణి ద్వాత్రింశదభవత్కిల॥14॥

ఏకార్ణవాం మహీం కృత్వా రుధిరేణ పరిప్లుతాం
జఘ్నుర్దైత్యాంస్తదా దేవాస్త్రిదివం చైవ లేభిరే॥15॥

తథైవ పృథివీం లబ్ధ్వా బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
సంశ్రితా దానవానాం వై సాహ్యార్థే దర్పమోహితాః॥16॥

శాలావృకా ఇతి ఖ్యాతాస్త్రిషు లోకేషు భారత
అష్టాశీతిసహస్రాణి తే చాపి విబుధైర్హతాః॥17॥

ధర్మవ్యుచ్ఛిత్తిమిచ్ఛంతో యేఽధర్మస్య ప్రవర్తకాః
హంతవ్యాస్తే దురాత్మానో దేవైర్దైత్యా ఇవోల్బణాః॥18॥

ఏకం హత్వా యది కులే శిష్టానాం స్యాదనామయం
కులం హత్వాథ రాష్ట్రం వా న తద్వృత్తోపఘాతకం॥19॥

అధర్మరూపో ధర్మో హి కశ్చిదస్తి నరాధిప
ధర్మశ్చాధర్మరూపోఽస్తి తచ్చ జ్ఞేయం విపశ్చితా||20||

తస్మాత్సంస్తంభయాత్మానం శ్రుతవానసి పాండవ
దేవైః పూర్వగతం మార్గమనుయాతోఽసి భారత||21||

న హీదృశా గమిష్యంతి నరకం పాండవర్షభ
భ్రాతౄనాశ్వాసయైతాంస్త్వం సుహృదశ్చ పరంతప||22||

యో హి పాపసమారంభే కార్యే తద్భావభావితః
కుర్వన్నపి తథైవ స్యాత్కృత్వా చ నిరపత్రపః||23||

తస్మింస్తత్కలుషం సర్వం సమాప్తమితి శబ్దితం
ప్రాయశ్చిత్తం న తస్యాస్తి హ్రాసో వా పాపకర్మణః||24||

త్వం తు శుక్లాభిజాతీయః పరదోషేణ కారితః
అనిచ్ఛమానః కర్మేదం కృత్వా చ పరితప్యసే||25||

అశ్వమేధో మహాయజ్ఞః ప్రాయశ్చిత్తముదాహృతం
తమాహర మహారాజ విపాప్మైవం భవిష్యసి||26||

మరుద్భిః సహ జిత్వారీన్మఘవాన్పాకశాసనః
ఏకైకం క్రతుమాహృత్య శతకృత్వః శతక్రతుః||27||

పూతపాప్మా జితస్వర్గో లోకాన్ప్రాప్య సుఖోదయాన్
మరుద్గణవృతః శక్రః శుశుభే భాసయందిశః||28||

స్వర్గలోకే మహీయంతమప్సరోభిః శచీపతిం
ఋషయః పర్యుపాసంతే దేవాశ్చ విబుధేశ్వరం||29||

సోఽయం త్వమిహ సంక్రాంతో విక్రమేణ వసుంధరాం
నిర్జితాశ్చ మహీపాలా విక్రమేణ త్వయానఘ||30||

తేషాం పురాణి రాష్ట్రాణి గత్వా రాజన్సుహృద్వృతః
భ్రాతౄన్పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ స్వే స్వే రాజ్యేఽభిషేచయ||31||

బాలానపి చ గర్భస్థాన్సాంత్వాని సముదాచరన్
రంజయన్ప్రకృతీః సర్వాః పరిపాహి వసుంధరాం||32||

కుమారో నాస్తి యేషాం చ కన్యాస్తత్రాభిషేచయ
కామాశయో హి స్త్రీవర్గః శోకమేవం ప్రహాస్యతి||33||

ఏవమాశ్వాసనం కృత్వా సర్వరాష్ట్రేషు భారత
యజస్వ వాజిమేధేన యథేంద్రో విజయీ పురా||34||

అశోచ్యాస్తే మహాత్మానః క్షత్రియాః క్షత్రియర్షభ
స్వకర్మభిర్గతా నాశం కృతాంతబలమోహితాః||35||

అవాప్తః క్షత్రధర్మస్తే రాజ్యం ప్రాప్తమకల్మషం
చరస్వ ధర్మం కౌంతేయ శ్రేయాన్యః ప్రేత్య భావికః||36||

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాని కృత్వేహ కర్మాణి ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః
కిం కృత్వా చైవ ముచ్యేత తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

వ్యాస ఉవాచ

అకుర్వన్విహితం కర్మ ప్రతిషిద్ధాని చాచరన్
ప్రాయశ్చిత్తీయతే హ్యేవం నరో మిథ్యా చ వర్తయన్॥2॥

సూర్యేణాభ్యుదితో యశ్చ బ్రహ్మచారీ భవత్యుత
తథా సూర్యాభినిర్ముక్తః కునఖీ శ్యావదన్నపి॥3॥

పరివిత్తిః పరివేత్తా బ్రహ్మోజ్ఝో యశ్చ కుత్సకః
దిధిషూపతిస్తథా యః స్యాదగ్రేదిధిషురేవ చ॥4॥

అవకీర్ణీ భవేద్యశ్చ ద్విజాతివధకస్తథా
అతీర్థే బ్రహ్మణస్త్యాగీ తీర్థే చాప్రతిపాదకః॥5॥

గ్రామయాజీ చ కౌంతేయ రాజ్ఞశ్చ పరివిక్రయీ
శూద్రస్త్రీవధకో యశ్చ పూర్వః పూర్వస్తు గర్హితః॥6॥

వృథాపశుసమాలంభీ వనదాహస్య కారకః
అనృతేనోపచర్తా చ ప్రతిరోద్ధా గురోస్తథా॥7॥

యశ్చాగ్నీనపవిధ్యేత తథైవ బ్రహ్మవిక్రయీ
ఏతాన్యేనాంసి సర్వాణి వ్యుత్క్రాంతసమయశ్చ యః॥8॥

అకార్యాణ్యపి వక్ష్యామి యాని తాని నిబోధ మే
లోకవేదవిరుద్ధాని తాన్యేకాగ్రమనాః శృణు॥9॥

స్వధర్మస్య పరిత్యాగః పరధర్మస్య చ క్రియా
అయాజ్యయాజనం చైవ తథాభక్ష్యస్య భక్షణం॥10॥

శరణాగతసంత్యాగో భృత్యస్యాభరణం తథా
రసానాం విక్రయశ్చాపి తిర్యగ్యోనివధస్తథా॥11॥

ఆధానాదీని కర్మాణి శక్తిమాన్న కరోతి యః
అప్రయచ్ఛంశ్చ సర్వాణి నిత్యం దేయాని భారత॥12॥

దక్షిణానామదానం చ బ్రాహ్మణస్వాభిమర్శనం
సర్వాణ్యేతాన్యకార్యాణి ప్రాహుర్ధర్మవిదో జనాః॥13॥

పిత్రా విభజతే పుత్రో యశ్చ స్యాద్గురుతల్పగః
అప్రజాయన్నధర్మేణ భవత్యాధర్మికో జనః॥14॥

ఉక్తాన్యేతాని కర్మాణి విస్తరేణేతరేణ చ
యాని కుర్వన్నకుర్వంశ్చ ప్రాయశ్చిత్తీయతే జనః॥15॥

ఏతాన్యేవ తు కర్మాణి క్రియమాణాని మానవాన్
యేషు యేషు నిమిత్తేషు న లింపంత్యథ తచ్ఛృణు॥16॥

ప్రగృహ్య శస్త్రమాయాంతమపి వేదాంతగం రణే
జిఘాంసంతం నిహత్యాజౌ న తేన బ్రహ్మహా భవేత్॥17॥

అపి చాప్యత్ర కౌంతేయ మంత్రో వేదేషు పఠ్యతే
వేదప్రమాణవిహితం తం ధర్మం ప్రబ్రవీమి తే॥18॥

అపేతం బ్రాహ్మణం వృత్తాద్యో హన్యాదాతతాయినం
న తేన బ్రహ్మహా స స్యాన్మన్యుస్తం మన్యుమృచ్ఛతి॥19॥

ప్రాణాత్యయే తథాజ్ఞానాదాచరన్మదిరామపి
అచోదితో ధర్మపరః పునః సంస్కారమర్హతి॥20॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కౌంతేయాభక్ష్యభక్షణం
ప్రాయశ్చిత్తవిధానేన సర్వమేతేన శుధ్యతి॥21॥

గురుతల్పం హి గుర్వర్థే న దూషయతి మానవం
ఉద్దాలకః శ్వేతకేతుం జనయామాస శిష్యతః॥22॥

స్తేయం కుర్వంస్తు గుర్వర్థమాపత్సు న నిబధ్యతే
బహుశః కామకారేణ న చేద్యః సంప్రవర్తతే॥23॥

అన్యత్ర బ్రాహ్మణస్వేభ్య ఆదదానో న దుష్యతి
స్వయమప్రాశితా యశ్చ న స పాపేన లిప్యతే॥24॥

ప్రాణత్రాణేఽనృతం వాచ్యమాత్మనో వా పరస్య వా
గుర్వర్థే స్త్రీషు చైవ స్యాద్వివాహకరణేషు చ॥25॥

నావర్తతే వ్రతం స్వప్నే శుక్రమోక్షే కథంచన
ఆజ్యహోమః సమిద్ధేఽగ్నౌ ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే॥26॥

పారివిత్త్యం చ పతితే నాస్తి ప్రవ్రజితే తథా
భిక్షితే పారదార్యం చ న తద్ధర్మస్య దూషకం॥27॥

వృథాపశుసమాలంభం నైవ కుర్యాన్న కారయేత్
అనుగ్రహః పశూణాం హి సంస్కారో విధిచోదితః॥28॥

అనర్హే బ్రాహ్మణే దత్తమజ్ఞానాత్తన్న దూషకం
సకారణం తథా తీర్థేఽతీర్థే వా ప్రతిపాదనం॥29॥

స్త్రియస్తథాపచారిణ్యో నిష్కృతిః స్యాదదూషికా
అపి సా పూయతే తేన న తు భర్తా ప్రదుష్యతే॥30॥

తత్త్వం జ్ఞాత్వా తు సోమస్య విక్రయః స్యాదదూషకః
అసమర్థస్య భృత్యస్య విసర్గః స్యాదదోషవాన్
వనదాహో గవామర్థే క్రియమాణో న దూషకః॥31॥

ఉక్తాన్యేతాని కర్మాణి యాని కుర్వన్న దుష్యతి
ప్రాయశ్చిత్తాని వక్ష్యామి విస్తరేణైవ భారత॥32॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

తపసా కర్మభిశ్చైవ ప్రదానేన చ భారత
పునాతి పాపం పురుషః పూతశ్చేన్న ప్రవర్తతే॥1॥

ఏకకాలం తు భుంజానశ్చరన్భైక్షం స్వకర్మకృత్
కపాలపాణిః ఖట్వాంగీ బ్రహ్మచారీ సదోత్థితః॥2॥

అనసూయురధఃశాయీ కర్మ లోకే ప్రకాశయన్
పూర్ణైర్ద్వాదశభిర్వర్షైర్బ్రహ్మహా విప్రముచ్యతే॥3॥

షడ్భిర్వర్షైః కృచ్ఛ్రభోజీ బ్రహ్మహా పూయతే నరః
మాసే మాసే సమశ్నంస్తు త్రిభిర్వర్షైః ప్రముచ్యతే॥4॥

సంవత్సరేణ మాసాశీ పూయతే నాత్ర సంశయః
తథైవోపరమన్రాజన్స్వల్పేనాపి ప్రముచ్యతే॥5॥

క్రతునా చాశ్వమేధేన పూయతే నాత్ర సంశయః
యే చాస్యావభృథే స్నాంతి కేచిదేవంవిధా నరాః॥6॥

తే సర్వే పూతపాప్మానో భవంతీతి పరా శ్రుతిః
బ్రాహ్మణార్థే హతో యుద్ధే ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా॥7॥

గవాం శతసహస్రం తు పాత్రేభ్యః ప్రతిపాదయన్
బ్రహ్మహా విప్రముచ్యేత సర్వపాపేభ్య ఏవ చ॥8॥

కపిలానాం సహస్రాణి యో దద్యాత్పంచవింశతిం
దోగ్ధ్రీణాం స చ పాపేభ్యః సర్వేభ్యో విప్రముచ్యతే॥9॥

గోసహస్రం సవత్సానాం దోగ్ధ్రీణాం ప్రాణసంశయే
సాధుభ్యో వై దరిద్రేభ్యో దత్త్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥10॥

శతం వై యస్తు కాంబోజాన్బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి
నియతేభ్యో మహీపాల స చ పాపాత్ప్రముచ్యతే॥11॥

మనోరథం తు యో దద్యాదేకస్మా అపి భారత
న కీర్తయేత దత్త్వా యః స చ పాపాత్ప్రముచ్యతే॥12॥

సురాపానం సకృత్పీత్వా యోఽగ్నివర్ణాం పిబేద్ద్విజః
స పావయత్యథాత్మానమిహ లోకే పరత్ర చ॥13॥

మేరుప్రపాతం ప్రపతంజ్వలనం వా సమావిశన్
మహాప్రస్థానమాతిష్ఠన్ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః॥14॥

బృహస్పతిసవేనేష్ట్వా సురాపో బ్రాహ్మణః పునః
సమితిం బ్రాహ్మణైర్గచ్ఛేదితి వై బ్రాహ్మణీ శ్రుతిః॥15॥

భూమిప్రదానం కుర్యాద్యః సురాం పీత్వా విమత్సరః
పునర్న చ పిబేద్రాజన్సంస్కృతః శుధ్యతే నరః॥16॥

గురుతల్పీ శిలాం తప్తామాయసీమధిసంవిశేత్
పాణావాధాయ వా శేఫం ప్రవ్రజేదూర్ధ్వదర్శనః॥17॥

శరీరస్య విమోక్షేణ ముచ్యతే కర్మణోఽశుభాత్
కర్మభ్యో విప్రముచ్యంతే యత్తాః సంవత్సరం స్త్రియః॥18॥

మహావ్రతం చరేద్యస్తు దద్యాత్సర్వస్వమేవ తు
గుర్వర్థే వా హతో యుద్ధే స ముచ్యేత్కర్మణోఽశుభాత్॥19॥

అనృతేనోపచర్తా చ ప్రతిరోద్ధా గురోస్తథా
ఉపహృత్య ప్రియం తస్మై తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే॥20॥

అవకీర్ణినిమిత్తం తు బ్రహ్మహత్యావ్రతం చరేత్
ఖరచర్మవాసాః షణ్మాసం తథా ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥21॥

పరదారాపహారీ చ పరస్యాపహరన్వసు
సంవత్సరం వ్రతీ భూత్వా తథా ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥22॥

స్తేయం తు యస్యాపహరేత్తస్మై దద్యాత్సమం వసు
వివిధేనాభ్యుపాయేన తేన ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥23॥

కృచ్ఛ్రాద్ద్వాదశరాత్రేణ స్వభ్యస్తేన దశావరం
పరివేత్తా భవేత్పూతః పరివిత్తిశ్చ భారత॥24॥

నివేశ్యం తు భవేత్తేన సదా తారయితా పితౄన్
న తు స్త్రియా భవేద్దోషో న తు సా తేన లిప్యతే॥25॥

భజనే హ్యృతునా శుద్ధం చాతుర్మాస్యం విధీయతే
స్త్రియస్తేన విశుధ్యంతి ఇతి ధర్మవిదో విదుః॥26॥

స్త్రియస్త్వాశంకితాః పాపైర్నోపగమ్యా హి జానతా
రజసా తా విశుధ్యంతే భస్మనా భాజనం యథా॥27॥

చతుష్పాత్సకలో ధర్మో బ్రాహ్మణానాం విధీయతే
పాదావకృష్టో రాజన్యే తథా ధర్మో విధీయతే॥28॥

తథా వైశ్యే చ శూద్రే చ పాదః పాదో విధీయతే
విద్యాదేవంవిధేనైషాం గురులాఘవనిశ్చయం॥29॥

తిర్యగ్యోనివధం కృత్వా ద్రుమాంశ్ఛిత్త్వేతరాన్బహూన్
త్రిరాత్రం వాయుభక్షః స్యాత్కర్మ చ ప్రథయేన్నరః॥30॥

అగమ్యాగమనే రాజన్ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే
ఆర్ద్రవస్త్రేణ షణ్మాసం విహార్యం భస్మశాయినా॥31॥

ఏష ఏవ తు సర్వేషామకార్యాణాం విధిర్భవేత్
బ్రాహ్మణోక్తేన విధినా దృష్టాంతాగమహేతుభిః॥32॥

సావిత్రీమప్యధీయానః శుచౌ దేశే మితాశనః
అహింస్రోఽమందకోఽజల్పన్ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః॥33॥

అహఃసు సతతం తిష్ఠేదభ్యాకాశం నిశి స్వపేత్
త్రిరహ్నస్త్రిర్నిశాయాశ్చ సవాసా జలమావిశేత్॥34॥

స్త్రీశూద్రపతితాంశ్చాపి నాభిభాషేద్వ్రతాన్వితః
పాపాన్యజ్ఞానతః కృత్వా ముచ్యేదేవంవ్రతో ద్విజః॥35॥

శుభాశుభఫలం ప్రేత్య లభతే భూతసాక్షికః
అతిరిచ్యేత్తయోర్యత్తు తత్కర్తా లభతే ఫలం॥36॥

తస్మాద్దానేన తపసా కర్మణా చ శుభం ఫలం
వర్ధయేదశుభం కృత్వా యథా స్యాదతిరేకవాన్॥37॥

కుర్యాచ్ఛుభాని కర్మాణి నిమిత్తే పాపకర్మణాం
దద్యాన్నిత్యం చ విత్తాని తథా ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥38॥

అనురూపం హి పాపస్య ప్రాయశ్చిత్తముదాహృతం
మహాపాతకవర్జం తు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే॥39॥

భక్ష్యాభక్ష్యేషు సర్వేషు వాచ్యావాచ్యే తథైవ చ
అజ్ఞానజ్ఞానయో రాజన్విహితాన్యనుజానతే॥40॥

జానతా తు కృతం పాపం గురు సర్వం భవత్యుత
అజ్ఞానాత్స్ఖలితే దోషే ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే॥41॥

శక్యతే విధినా పాపం యథోక్తేన వ్యపోహితుం
ఆస్తికే శ్రద్దధానే తు విధిరేష విధీయతే॥42॥

నాస్తికాశ్రద్దధానేషు పురుషేషు కదాచన
దంభదోషప్రధానేషు విధిరేష న దృశ్యతే॥43॥

శిష్టాచారశ్చ శిష్టశ్చ ధర్మో ధర్మభృతాం వర
సేవితవ్యో నరవ్యాఘ్ర ప్రేత్య చేహ సుఖార్థినా॥44॥

స రాజన్మోక్ష్యసే పాపాత్తేన పూర్వేణ హేతునా
త్రాణార్థం వా వధేనైషామథ వా నృపకర్మణా॥45॥

అథ వా తే ఘృణా కాచిత్ప్రాయశ్చిత్తం చరిష్యసి
మా త్వేవానార్యజుష్టేన కర్మణా నిధనం గమః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తో భగవతా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
చింతయిత్వా ముహూర్తం తు ప్రత్యువాచ తపోధనం॥1॥

కిం భక్ష్యం కిమభక్ష్యం చ కిం చ దేయం ప్రశస్యతే
కిం చ పాత్రమపాత్రం వా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సిద్ధానాం చైవ సంవాదం మనోశ్చైవ ప్రజాపతేః॥3॥

సిద్ధాస్తపోవ్రతపరాః సమాగమ్య పురా విభుం
ధర్మం పప్రచ్ఛురాసీనమాదికాలే ప్రజాపతిం॥4॥

కథమన్నం కథం దానం కథమధ్యయనం తపః
కార్యాకార్యం చ నః సర్వం శంస వై త్వం ప్రజాపతే॥5॥

తైరేవముక్తో భగవాన్మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్
శుశ్రూషధ్వం యథావృత్తం ధర్మం వ్యాససమాసతః॥6॥

అదత్తస్యానుపాదానం దానమధ్యయనం తపః
అహింసా సత్యమక్రోధః క్షమేజ్యా ధర్మలక్షణం॥7॥

య ఏవ ధర్మః సోఽధర్మోఽదేశేఽకాలే ప్రతిష్ఠితః
ఆదానమనృతం హింసా ధర్మో వ్యావస్థికః స్మృతః॥8॥

ద్వివిధౌ చాప్యుభావేతౌ ధర్మాధర్మౌ విజానతాం
అప్రవృత్తిః ప్రవృత్తిశ్చ ద్వైవిధ్యం లోకవేదయోః॥9॥

అప్రవృత్తేరమర్త్యత్వం మర్త్యత్వం కర్మణః ఫలం
అశుభస్యాశుభం విద్యాచ్ఛుభస్య శుభమేవ చ॥10॥

ఏతయోశ్చోభయోః స్యాతాం శుభాశుభతయా తథా
దైవం చ దైవయుక్తం చ ప్రాణశ్చ ప్రలయశ్చ హ॥11॥

అప్రేక్షాపూర్వకరణాదశుభానాం శుభం ఫలం
ఊర్ధ్వం భవతి సందేహాదిహ దృష్టార్థమేవ వా
అప్రేక్షాపూర్వకరణాత్ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే॥12॥

క్రోధమోహకృతే చైవ దృష్టాంతాగమహేతుభిః
శరీరాణాముపక్లేశో మనసశ్చ ప్రియాప్రియే
తదౌషధైశ్చ మంత్రైశ్చ ప్రాయశ్చిత్తైశ్చ శామ్యతి॥13॥

జాతిశ్రేణ్యధివాసానాం కులధర్మాంశ్చ సర్వతః
వర్జయేన్న హి తం ధర్మం యేషాం ధర్మో న విద్యతే॥14॥

దశ వా వేదశాస్త్రజ్ఞాస్త్రయో వా ధర్మపాఠకాః
యద్బ్రూయుః కార్య ఉత్పన్నే స ధర్మో ధర్మసంశయే॥15॥

అరుణా మృత్తికా చైవ తథా చైవ పిపీలకాః
శ్లేష్మాతకస్తథా విప్రైరభక్ష్యం విషమేవ చ॥16॥

అభక్ష్యా బ్రాహ్మణైర్మత్స్యాః శకలైర్యే వివర్జితాః
చతుష్పాత్కచ్ఛపాదన్యో మండూకా జలజాశ్చ యే॥17॥

భాసా హంసాః సుపర్ణాశ్చ చక్రవాకా బకాః ప్లవాః
కంకో మద్గుశ్చ గృధ్రాశ్చ కాకోలూకం తథైవ చ॥18॥

క్రవ్యాదాః పక్షిణః సర్వే చతుష్పాదాశ్చ దంష్ట్రిణః
యేషాం చోభయతో దంతాశ్చతుర్దంష్ట్రాశ్చ సర్వశః॥19॥

ఏడకాశ్వఖరోష్ట్రీణాం సూతికానాం గవామపి
మానుషీణాం మృగీణాం చ న పిబేద్బ్రాహ్మణః పయః॥20॥

ప్రేతాన్నం సూతికాన్నం చ యచ్చ కించిదనిర్దశం
అభోజ్యం చాప్యపేయం చ ధేన్వా దుగ్ధమనిర్దశం॥21॥

తక్ష్ణశ్చర్మావకర్తుశ్చ పుంశ్చల్యా రజకస్య చ
చికిత్సకస్య యచ్చాన్నమభోజ్యం రక్షిణస్తథా॥22॥

గణగ్రామాభిశస్తానాం రంగస్త్రీజీవినశ్చ యే
పరివిత్తినపుంషాం చ బందిద్యూతవిదాం తథా॥23॥

వార్యమాణాహృతం చాన్నం శుక్తం పర్యుషితం చ యత్
సురానుగతముచ్ఛిష్టమభోజ్యం శేషితం చ యత్॥24॥

పిష్టమాంసేక్షుశాకానాం వికారాః పయసస్తథా
సక్తుధానాకరంభాశ్చ నోపభోజ్యాశ్చిరస్థితాః॥25॥

పాయసం కృసరం మాంసమపూపాశ్చ వృథా కృతాః
అభోజ్యాశ్చాప్యభక్ష్యాశ్చ బ్రాహ్మణైర్గృహమేధిభిః॥26॥

దేవాన్పితౄన్మనుష్యాంశ్చ మునీన్గృహ్యాశ్చ దేవతాః
పూజయిత్వా తతః పశ్చాద్గృహస్థో భోక్తుమర్హతి॥27॥

యథా ప్రవ్రజితో భిక్షుర్గృహస్థః స్వగృహే వసేత్
ఏవంవృత్తః ప్రియైర్దారైః సంవసంధర్మమాప్నుయాత్॥28॥

న దద్యాద్యశసే దానం న భయాన్నోపకారిణే
న నృత్తగీతశీలేషు హాసకేషు చ ధార్మికః॥29॥

న మత్తే నైవ చోన్మత్తే న స్తేనే న చికిత్సకే
న వాగ్ఘీనే వివర్ణే వా నాంగహీనే న వామనే॥30॥

న దుర్జనే దౌష్కులే వా వ్రతైర్వా యో న సంస్కృతః
అశ్రోత్రియే మృతం దానం బ్రాహ్మణేఽబ్రహ్మవాదిని॥31॥

అసమ్యక్చైవ యద్దత్తమసమ్యక్చ ప్రతిగ్రహః
ఉభయోః స్యాదనర్థాయ దాతురాదాతురేవ చ॥32॥

యథా ఖదిరమాలంబ్య శిలాం వాప్యర్ణవం తరన్
మజ్జతే మజ్జతే తద్వద్దాతా యశ్చ ప్రతీచ్ఛకః॥33॥

కాష్ఠై రార్ద్రైర్యథా వహ్నిరుపస్తీర్ణో న దీప్యతే
తపఃస్వాధ్యాయచారిత్రైరేవం హీనః ప్రతిగ్రహీ॥34॥

కపాలే యద్వదాపః స్యుః శ్వదృతౌ వా యథా పయః
ఆశ్రయస్థానదోషేణ వృత్తహీనే తథా శ్రుతం॥35॥

నిర్మంత్రో నిర్వ్రతో యః స్యాదశాస్త్రజ్ఞోఽనసూయకః
అనుక్రోశాత్ప్రదాతవ్యం దీనేష్వేవం నరేష్వపి॥36॥

న వై దేయమనుక్రోశాద్దీనాయాప్యపకారిణే
ఆప్తాచరితమిత్యేవ ధర్మ ఇత్యేవ వా పునః॥37॥

నిష్కారణం స్మ తద్దత్తం బ్రాహ్మణే ధర్మవర్జితే
భవేదపాత్రదోషేణ న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥38॥

యథా దారుమయో హస్తీ యథా చర్మమయో మృగః
బ్రాహ్మణశ్చానధీయానస్త్రయస్తే నామధారకాః॥39॥

యథా షండోఽఫలః స్త్రీషు యథా గౌర్గవి చాఫలా
శకునిర్వాప్యపక్షః స్యాన్నిర్మంత్రో బ్రాహ్మణస్తథా॥40॥

గ్రామధాన్యం యథా శూన్యం యథా కూపశ్చ నిర్జలః
యథా హుతమనగ్నౌ చ తథైవ స్యాన్నిరాకృతౌ॥41॥

దేవతానాం పితౄణాం చ హవ్యకవ్యవినాశనః
శత్రురర్థహరో మూర్ఖో న లోకాన్ప్రాప్తుమర్హతి ||42 ||

ఏతత్తే కథితం సర్వం యథా వృత్తం యుధిష్ఠిర
సమాసేన మహద్ధ్యేతచ్ఛ్రోతవ్యం భరతర్షభ ||43 ||

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రోతుమిచ్ఛామి భగవన్విస్తరేణ మహామునే
రాజధర్మాంద్విజశ్రేష్ఠ చాతుర్వర్ణ్యస్య చాఖిలాన్ ||1 ||

ఆపత్సు చ యథా నీతిర్విధాతవ్యా మహీక్షితా
ధర్మ్యమాలంబ్య పంథానం విజయేయం కథం మహీం ||2 ||

ప్రాయశ్చిత్తకథా హ్యేషా భక్ష్యాభక్ష్యవివర్ధితా
కౌతూహలానుప్రవణా హర్షం జనయతీవ మే ||3 ||

ధర్మచర్యా చ రాజ్యం చ నిత్యమేవ విరుధ్యతే
యేన ముహ్యతి మే చేతశ్చింతయానస్య నిత్యశః ||4 ||

వైశంపాయన ఉవాచ

తమువాచ మహాతేజా వ్యాసో వేదవిదాం వరః
నారదం సమభిప్రేక్ష్య సర్వం జానన్పురాతనం ||5 ||

శ్రోతుమిచ్ఛసి చేద్ధర్మానఖిలేన యుధిష్ఠిర
ప్రైహి భీష్మం మహాబాహో వృద్ధం కురుపితామహం ||6 ||

స తే సర్వరహస్యేషు సంశయాన్మనసి స్థితాన్
ఛేత్తా భాగీరథీపుత్రః సర్వజ్ఞః సర్వధర్మవిత్ ||7 ||

జనయామాస యం దేవీ దివ్యా త్రిపథగా నదీ
సాక్షాద్దదర్శ యో దేవాన్సర్వాఞ్శక్రపురోగమాన్ ||8 ||

బృహస్పతిపురోగాంశ్చ దేవర్షీనసకృత్ప్రభుః
తోషయిత్వోపచారేణ రాజనీతిమధీతవాన్ ||9 ||

ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం దేవాసురగురుర్ద్విజః
తచ్చ సర్వం సవైయాఖ్యం ప్రాప్తవాన్కురుసత్తమః ||10 ||

భార్గవాచ్చ్యవనాచ్చాపి వేదానంగోపబృంహితాన్
ప్రతిపేదే మహాబుద్ధిర్వసిష్ఠాచ్చ యతవ్రతాత్ ||11 ||

పితామహసుతం జ్యేష్ఠం కుమారం దీప్తతేజసం
అధ్యాత్మగతితత్త్వజ్ఞముపాశిక్షత యః పురా ||12 ||

మార్కండేయముఖాత్కృత్స్నం యతిధర్మమవాప్తవాన్
రామాదస్త్రాణి శక్రాచ్చ ప్రాప్తవాన్భరతర్షభ ||13 ||

మృత్యురాత్మేచ్ఛయా యస్య జాతస్య మనుజేష్వపి
తథానపత్యస్య సతః పుణ్యాలోకా దివి శ్రుతాః ||14 ||

యస్య బ్రహ్మర్షయః పుణ్యా నిత్యమాసన్సభాసదః
యస్య నావిదితం కించిజ్జ్ఞానజ్ఞేయేషు విద్యతే ||15 ||

స తే వక్ష్యతి ధర్మజ్ఞః సూక్ష్మధర్మార్థతత్త్వవిత్
తమభ్యేహి పురా ప్రాణాన్స విముంచతి ధర్మవిత్॥16॥

ఏవముక్తస్తు కౌంతేయో దీర్ఘప్రజ్ఞో మహాద్యుతిః
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠం వ్యాసం సత్యవతీసుతం॥17॥

వైశసం సుమహత్కృత్వా జ్ఞాతీనాం లోమహర్షణం
ఆగస్కృత్సర్వలోకస్య పృథివీనాశకారకః॥18॥

ఘాతయిత్వా తమేవాజౌ ఛలేనాజిహ్మయోధినం
ఉపసంప్రష్టుమర్హామి తమహం కేన హేతునా॥19॥

తతస్తం నృపతిశ్రేష్ఠం చాతుర్వర్ణ్యహితేప్సయా
పునరాహ మహాబాహుర్యదుశ్రేష్ఠో మహాద్యుతిః॥20॥

నేదానీమతినిర్బంధం శోకే కర్తుమిహార్హసి
యదాహ భగవాన్వ్యాసస్తత్కురుష్వ నృపోత్తమ॥21॥

బ్రాహ్మణాస్త్వాం మహాబాహో భ్రాతరశ్చ మహౌజసః
పర్జన్యమివ ఘర్మార్తా ఆశంసానా ఉపాసతే॥22॥

హతశిష్టాశ్చ రాజానః కృత్స్నం చైవ సమాగతం
చాతుర్వర్ణ్యం మహారాజ రాష్ట్రం తే కురుజాంగలం॥23॥

ప్రియార్థమపి చైతేషాం బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం
నియోగాదస్య చ గురోర్వ్యాసస్యామితతేజసః॥24॥

సుహృదాం చాస్మదాదీనాం ద్రౌపద్యాశ్చ పరంతప
కురు ప్రియమమిత్రఘ్న లోకస్య చ హితం కురు॥25॥

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన రాజా రాజీవలోచనః
హితార్థం సర్వలోకస్య సముత్తస్థౌ మహాతపాః॥26॥

సోఽనునీతో నరవ్యాఘ్రో విష్టరశ్రవసా స్వయం
ద్వైపాయనేన చ తథా దేవస్థానేన జిష్ణునా॥27॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిరనునీతో యుధిష్ఠిరః
వ్యజహాన్మానసం దుఃఖం సంతాపం చ మహామనాః॥28॥

శ్రుతవాక్యః శ్రుతనిధిః శ్రుతశ్రవ్యవిశారదః
వ్యవస్య మనసః శాంతిమగచ్ఛత్పాండునందనః॥29॥

స తైః పరివృతో రాజా నక్షత్రైరివ చంద్రమాః
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య స్వపురం ప్రవివేశ హ॥30॥

ప్రవివిక్షుః స ధర్మజ్ఞః కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
అర్చయామాస దేవాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చ సహస్రశః॥31॥

తతో రథం నవం శుభ్రం కంబలాజినసంవృతం
యుక్తం షోడశభిర్గోభిః పాండురైః శుభలక్షణైః॥32॥

మంత్రైరభ్యర్చితః పుణ్యైః స్తూయమానో మహర్షిభిః
ఆరురోహ యథా దేవః సోమోఽమృతమయం రథం॥33॥

జగ్రాహ రశ్మీన్కౌంతేయో భీమో భీమపరాక్రమః
అర్జునః పాండురం ఛత్రం ధారయామాస భానుమత్॥34॥

ధ్రియమాణం తు తచ్ఛత్రం పాండురం తస్య మూర్ధని
శుశుభే తారకారాజసితమభ్రమివాంబరే॥35॥

చామరవ్యజనే చాస్య వీరౌ జగృహతుస్తదా
చంద్రరశ్మిప్రభే శుభ్రే మాద్రీపుత్రావలంకృతే॥36॥

తే పంచ రథమాస్థాయ భ్రాతరః సమలంకృతాః
భూతానీవ సమస్తాని రాజందదృశిరే తదా॥37॥

ఆస్థాయ తు రథం శుభ్రం యుక్తమశ్వైర్మహాజవైః
అన్వయాత్పృష్ఠతో రాజన్యుయుత్సుః పాండవాగ్రజం॥38॥

రథం హేమమయం శుభ్రం సైన్యసుగ్రీవయోజితం
సహ సాత్యకినా కృష్ణః సమాస్థాయాన్వయాత్కురూన్॥39॥

నరయానేన తు జ్యేష్ఠః పితా పార్థస్య భారత
అగ్రతో ధర్మరాజస్య గాంధారీసహితో యయౌ॥40॥

కురుస్త్రియశ్చ తాః సర్వాః కుంతీ కృష్ణా చ ద్రౌపదీ
యానైరుచ్చావచైర్జగ్ముర్విదురేణ పురస్కృతాః॥41॥

తతో రథాశ్చ బహులా నాగాశ్చ సమలంకృతాః
పాదాతాశ్చ హయాశ్చైవ పృష్ఠతః సమనువ్రజన్॥42॥

తతో వైతాలికైః సూతైర్మాగధైశ్చ సుభాషితైః
స్తూయమానో యయౌ రాజా నగరం నాగసాహ్వయం॥43॥

తత్ప్రయాణం మహాబాహోర్బభూవాప్రతిమం భువి
ఆకులాకులముత్సృష్టం హృష్టపుష్టజనాన్వితం॥44॥

అభియానే తు పార్థస్య నరైర్నగరవాసిభిః
నగరం రాజమార్గశ్చ యథావత్సమలంకృతం॥45॥

పాండురేణ చ మాల్యేన పతాకాభిశ్చ వేదిభిః
సంవృతో రాజమార్గశ్చ ధూపనైశ్చ సుధూపితః॥46॥

అథ చూర్ణైశ్చ గంధానాం నానాపుష్పైః ప్రియంగుభిః
మాల్యదామభిరాసక్తై రాజవేశ్మాభిసంవృతం॥47॥

కుంభాశ్చ నగరద్వారి వారిపూర్ణా దృఢా నవాః
కన్యాః సుమనసశ్ఛాగాః స్థాపితాస్తత్ర తత్ర హ॥48॥

తథా స్వలంకృతద్వారం నగరం పాండునందనః
స్తూయమానః శుభైర్వాక్యైః ప్రవివేశ సుహృద్వృతః॥49॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రవేశనే తు పార్థానాం జనస్య పురవాసినః
దిదృక్షూణాం సహస్రాణి సమాజగ్ముర్బహూన్యథ॥1॥

స రాజమార్గః శుశుభే సమలంకృతచత్వరః
యథా చంద్రోదయే రాజన్వర్ధమానో మహోదధిః॥2॥

గృహాణి రాజమార్గే తు రత్నవంతి బృహంతి చ
ప్రాకంపంతేవ భారేణ స్త్రీణాం పూర్ణాని భారత॥3॥

తాః శనైరివ సవ్రీడం ప్రశశంసుర్యుధిష్ఠిరం
భీమసేనార్జునౌ చైవ మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥4॥

ధన్యా త్వమసి పాంచాలి యా త్వం పురుషసత్తమాన్
ఉపతిష్ఠసి కల్యాణి మహర్షీనివ గౌతమీ॥5॥

తవ కర్మాణ్యమోఘాని వ్రతచర్యా చ భామిని
ఇతి కృష్ణాం మహారాజ ప్రశశంసుస్తదా స్త్రియః॥6॥

ప్రశంసావచనైస్తాసాం మిథఃశబ్దైశ్చ భారత
ప్రీతిజైశ్చ తదా శబ్దైః పురమాసీత్సమాకులం ॥7॥

తమతీత్య యథాయుక్తం రాజమార్గం యుధిష్ఠిరః
అలంకృతం శోభమానముపాయాద్రాజవేశ్మ హ ॥8॥

తతః ప్రకృతయః సర్వాః పౌరజానపదాస్తథా
ఊచుః కథాః కర్ణసుఖాః సముపేత్య తతస్తతః ॥9॥

దిష్ట్యా జయసి రాజేంద్ర శత్రూఞ్శత్రునిసూదన
దిష్ట్యా రాజ్యం పునః ప్రాప్తం ధర్మేణ చ బలేన చ ॥10॥

భవ నస్త్వం మహారాజ రాజేహ శరదాం శతం
ప్రజాః పాలయ ధర్మేణ యథేంద్రస్త్రిదివం నృప ॥11॥

ఏవం రాజకులద్వారి మంగలైరభిపూజితః
ఆశీర్వాదాంద్విజైరుక్తాన్ప్రతిగృహ్య సమంతతః ॥12॥

ప్రవిశ్య భవనం రాజా దేవరాజగృహోపమం
శ్రుత్వా విజయసంయుక్తం రథాత్పశ్చాదవాతరత్ ॥13॥

ప్రవిశ్యాభ్యంతరం శ్రీమాందైవతాన్యభిగమ్య చ
పూజయామాస రత్నైశ్చ గంధైర్మాల్యైశ్చ సర్వశః ॥14॥

నిశ్చక్రామ తతః శ్రీమాన్పునరేవ మహాయశాః
దదర్శ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ సోఽభిరూపానుపస్థితాన్ ॥15॥

స సంవృతస్తదా విప్రైరాశీర్వాదవివక్షుభిః
శుశుభే విమలశ్చంద్రస్తారాగణవృతో యథా ॥16॥

తాన్స సంపూజయామాస కౌంతేయో విధివద్ద్విజాన్
ధౌమ్యం గురుం పురస్కృత్య జ్యేష్ఠం పితరమేవ చ ॥17॥

సుమనోమోదకై రత్నైర్హిరణ్యేన చ భూరిణా
గోభిర్వస్త్రైశ్చ రాజేంద్ర వివిధైశ్చ కిమిచ్ఛకైః ॥18॥

తతః పుణ్యాహఘోషోఽభూద్దివం స్తబ్ధ్వేవ భారత
సుహృదాం హర్షజననః పుణ్యః శ్రుతిసుఖావహః ॥19॥

హంసవన్నేదుషాం రాజంద్విజానాం తత్ర భారతీ
శుశ్రువే వేదవిదుషాం పుష్కలార్థపదాక్షరా ॥20॥

తతో దుందుభినిర్ఘోషః శంఖానాం చ మనోరమః
జయం ప్రవదతాం తత్ర స్వనః ప్రాదురభూన్నృప ॥21॥

నిఃశబ్దే చ స్థితే తత్ర తతో విప్రజనే పునః
రాజానం బ్రాహ్మణచ్ఛద్మా చార్వాకో రాక్షసోఽబ్రవీత్ ॥22॥

తత్ర దుర్యోధనసఖా భిక్షురూపేణ సంవృతః
సాంఖ్యః శిఖీ త్రిదండీ చ ధృష్టో విగతసాధ్వసః ॥23॥

వృతః సర్వైస్తదా విప్రైరాశీర్వాదవివక్షుభిః
పరంసహస్రై రాజేంద్ర తపోనియమసంస్థితైః ॥24॥

స దుష్టః పాపమాశంసన్పాండవానాం మహాత్మనాం
అనామంత్ర్యైవ తాన్విప్రాంస్తమువాచ మహీపతిం ॥25॥

ఇమే ప్రాహుర్ద్విజాః సర్వే సమారోప్య వచో మయి
ధిగ్భవంతం కునృపతిం జ్ఞాతిఘాతినమస్తు వై ॥26॥

కిం తే రాజ్యేన కౌంతేయ కృత్వేమం జ్ఞాతిసంక్షయం
ఘాతయిత్వా గురూంశ్చైవ మృతం శ్రేయో న జీవితం ॥27॥

ఇతి తే వై ద్విజాః శ్రుత్వా తస్య ఘోరస్య రక్షసః
వివ్యథుశ్చుక్రుశుశ్చైవ తస్య వాక్యప్రధర్షితాః॥28॥

తతస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వే స చ రాజా యుధిష్ఠిరః
వ్రీడితాః పరమోద్విగ్నాస్తూష్ణీమాసన్విశాం పతే॥29॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రసీదంతు భవంతో మే ప్రణతస్యాభియాచతః
ప్రత్యాపన్నం వ్యసనినం న మాం ధిక్కర్తుమర్హథ॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజన్బ్రాహ్మణాస్తే సర్వ ఏవ విశాం పతే
ఊచుర్నైతద్వచోఽస్మాకం శ్రీరస్తు తవ పార్థివ॥31॥

జజ్ఞుశ్చైవ మహాత్మానస్తతస్తం జ్ఞానచక్షుషా
బ్రాహ్మణా వేదవిద్వాంసస్తపోభిర్విమలీకృతాః॥32॥

బ్రాహ్మణా ఊచుః

ఏష దుర్యోధనసఖా చార్వాకో నామ రాక్షసః
పరివ్రాజకరూపేణ హితం తస్య చికీర్షతి॥33॥

న వయం బ్రూమ ధర్మాత్మన్వ్యేతు తే భయమీదృశం
ఉపతిష్ఠతు కల్యాణం భవంతం భ్రాతృభిః సహ॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వే హుంకారైః క్రోధమూర్చ్ఛితాః
నిర్భర్త్సయంతః శుచయో నిజఘ్నుః పాపరాక్షసం॥35॥

స పపాత వినిర్దగ్ధస్తేజసా బ్రహ్మవాదినాం
మహేంద్రాశనినిర్దగ్ధః పాదపోఽఙ్కురవానివ॥36॥

పూజితాశ్చ యయుర్విప్రా రాజానమభినంద్య తం
రాజా చ హర్షమాపేదే పాండవః ససుహృజ్జనః॥37॥

వాసుదేవ ఉవాచ

బ్రాహ్మణాస్తాత లోకేఽస్మిన్నర్చనీయాః సదా మమ
ఏతే భూమిచరా దేవా వాగ్విషాః సుప్రసాదకాః॥38॥

పురా కృతయుగే తాత చార్వాకో నామ రాక్షసః
తపస్తేపే మహాబాహో బదర్యాం బహువత్సరం॥39॥

ఛంద్యమానో వరేణాథ బ్రహ్మణా స పునః పునః
అభయం సర్వభూతేభ్యో వరయామాస భారత॥40॥

ద్విజావమానాదన్యత్ర ప్రాదాద్వరమనుత్తమం
అభయం సర్వభూతేభ్యస్తతస్తస్మై జగత్ప్రభుః॥41॥

స తు లబ్ధవరః పాపో దేవానమితవిక్రమః
రాక్షసస్తాపయామాస తీవ్రకర్మా మహాబలః॥42॥

తతో దేవాః సమేత్యాథ బ్రహ్మాణమిదమబ్రువన్
వధాయ రక్షసస్తస్య బలవిప్రకృతాస్తదా॥43॥

తానువాచావ్యయో దేవో విహితం తత్ర వై మయా
యథాస్య భవితా మృత్యురచిరేణైవ భారత॥44॥

రాజా దుర్యోధనో నామ సఖాస్య భవితా నృప
తస్య స్నేహావబద్ధోఽసౌ బ్రాహ్మణానవమంస్యతే॥45॥

తత్రైనం రుషితా విప్రా విప్రకారప్రధర్షితాః
ధక్ష్యంతి వాగ్బలాః పాపం తతో నాశం గమిష్యతి॥46॥

స ఏష నిహతః శేతే బ్రహ్మదండేన రాక్షసః
చార్వాకో నృపతిశ్రేష్ఠ మా శుచో భరతర్షభ॥47॥

హతాస్తే క్షత్రధర్మేణ జ్ఞాతయస్తవ పార్థివ
స్వర్గతాశ్చ మహాత్మానో వీరాః క్షత్రియపుంగవాః॥48॥

స త్వమాతిష్ఠ కల్యాణం మా తే భూద్గ్లానిరచ్యుత
శత్రూంజహి ప్రజా రక్ష ద్విజాంశ్చ ప్రతిపాలయ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కుంతీసుతో రాజా గతమన్యుర్గతజ్వరః
కాంచనే ప్రాఙ్ముఖో హృష్టో న్యషీదత్పరమాసనే॥1॥

తమేవాభిముఖౌ పీఠే సేవ్యాస్తరణసంవృతే
సాత్యకిర్వాసుదేవశ్చ నిషీదతురరిందమౌ॥2॥

మధ్యే కృత్వా తు రాజానం భీమసేనార్జునావుభౌ
నిషీదతుర్మహాత్మానౌ శ్లక్ష్ణయోర్మణిపీఠయోః॥3॥

దాంతే శయ్యాసనే శుభ్రే జాంబూనదవిభూషితే
పృథాపి సహదేవేన సహాస్తే నకులేన చ॥4॥

సుధర్మా విదురో ధౌమ్యో ధృతరాష్ట్రశ్చ కౌరవః
నిషేదుర్జ్వలనాకారేష్వాసనేషు పృథక్పృథక్॥5॥

యుయుత్సుః సంజయశ్చైవ గాంధారీ చ యశస్వినీ
ధృతరాష్ట్రో యతో రాజా తతః సర్వ ఉపావిశన్॥6॥

తత్రోపవిష్టో ధర్మాత్మా శ్వేతాః సుమనసోఽస్పృశత్
స్వస్తికానక్షతాన్భూమిం సువర్ణం రజతం మణీన్॥7॥

తతః ప్రకృతయః సర్వాః పురస్కృత్య పురోహితం
దదృశుర్ధర్మరాజానమాదాయ బహు మంగలం॥8॥

పృథివీం చ సువర్ణం చ రత్నాని వివిధాని చ
ఆభిషేచనికం భాండం సర్వసంభారసంభృతం॥9॥

కాంచనౌదుంబరాస్తత్ర రాజతాః పృథివీమయాః
పూర్ణకుంభాః సుమనసో లాజా బర్హీంషి గోరసాః॥10॥

శమీపలాశపుంనాగాః సమిధో మధుసర్పిషీ
స్రువ ఔదుంబరః శంఖాస్తథా హేమవిభూషితాః॥11॥

దాశార్హేణాభ్యనుజ్ఞాతస్తత్ర ధౌమ్యః పురోహితః
ప్రాగుదక్ప్రవణాం వేదీం లక్షణేనోపలిప్య హ॥12॥

వ్యాఘ్రచర్మోత్తరే శ్లక్ష్ణే సర్వతోభద్ర ఆసనే
దృఢపాదప్రతిష్ఠానే హుతాశనసమత్విషి॥13॥

ఉపవేశ్య మహాత్మానం కృష్ణాం చ ద్రుపదాత్మజాం
జుహావ పావకం ధీమాన్విధిమంత్రపురస్కృతం॥14॥

అభ్యషించత్పతిం పృథ్వ్యాః కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
ధృతరాష్ట్రశ్చ రాజర్షిః సర్వాః ప్రకృతయస్తథా॥15॥

తతోఽనువాదయామాసుః పణవానకదుందుభీః
ధర్మరాజోఽపి తత్సర్వం ప్రతిజగ్రాహ ధర్మతః॥16॥

పూజయామాస తాంశ్చాపి విధివద్భూరిదక్షిణః
తతో నిష్కసహస్రేణ బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచయత్
వేదాధ్యయనసంపన్నాన్ధృతిశీలసమన్వితాన్॥17॥

తే ప్రీతా బ్రాహ్మణా రాజన్స్వస్త్యూచుర్జయమేవ చ
హంసా ఇవ చ నర్దంతః ప్రశశంసుర్యుధిష్ఠిరం॥18॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో దిష్ట్యా జయసి పాండవ
దిష్ట్యా స్వధర్మం ప్రాప్తోఽసి విక్రమేణ మహాద్యుతే॥19॥

దిష్ట్యా గాండీవధన్వా చ భీమసేనశ్చ పాండవః
త్వం చాపి కుశలీ రాజన్మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ॥20॥

ముక్తా వీరక్షయాదస్మాత్సంగ్రామాన్నిహతద్విషః
క్షిప్రముత్తరకాలాని కురు కార్యాణి పాండవ॥21॥

తతః ప్రత్యర్చితః సద్భిర్ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
ప్రతిపేదే మహద్రాజ్యం సుహృద్భిః సహ భారత॥22॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రకృతీనాం తు తద్వాక్యం దేశకాలోపసంహితం
శ్రుత్వా యుధిష్ఠిరో రాజాథోత్తరం ప్రత్యభాషత॥1॥

ధన్యాః పాండుసుతా లోకే యేషాం బ్రాహ్మణపుంగవాః
తథ్యాన్వాప్యథ వాతథ్యాన్గుణానాహుః సమాగతాః॥2॥

అనుగ్రాహ్యా వయం నూనం భవతామితి మే మతిః
యత్రైవం గుణసంపన్నానస్మాన్బ్రూథ విమత్సరాః॥3॥

ధృతరాష్ట్రో మహారాజః పితా నో దైవతం పరం
శాసనేఽస్య ప్రియే చైవ స్థేయం మత్ప్రియకాంక్షిభిః॥4॥

ఏతదర్థం హి జీవామి కృత్వా జ్ఞాతివధం మహత్
అస్య శుశ్రూషణం కార్యం మయా నిత్యమతంద్రిణా॥5॥

యది చాహమనుగ్రాహ్యో భవతాం సుహృదాం తతః
ధృతరాష్ట్రే యథాపూర్వం వృత్తిం వర్తితుమర్హథ॥6॥

ఏష నాథో హి జగతో భవతాం చ మయా సహ
అస్యైవ పృథివీ కృత్స్నా పాండవాః సర్వ ఏవ చ
ఏతన్మనసి కర్తవ్యం భవద్భిర్వచనం మమ॥7॥

అనుగమ్య చ రాజానం యథేష్టం గమ్యతామితి
పౌరజానపదాన్సర్వాన్విసృజ్య కురునందనః
యౌవరాజ్యేన కౌరవ్యో భీమసేనమయోజయత్॥8॥

మంత్రే చ నిశ్చయే చైవ షాడ్గుణ్యస్య చ చింతనే
విదురం బుద్ధిసంపన్నం ప్రీతిమాన్వై సమాదిశత్॥9॥

కృతాకృతపరిజ్ఞానే తథాయవ్యయచింతనే
సంజయం యోజయామాస బుద్ధమృద్ధైర్గుణైర్యుతం॥10॥

బలస్య పరిమాణే చ భక్తవేతనయోస్తథా
నకులం వ్యాదిశద్రాజా కర్మిణామన్వవేక్షణే॥11॥

పరచక్రోపరోధే చ దృప్తానాం చావమర్దనే
యుధిష్ఠిరో మహారాజః ఫల్గునం వ్యాదిదేశ హ॥12॥

ద్విజానాం వేదకార్యేషు కార్యేష్వన్యేషు చైవ హి
ధౌమ్యం పురోధసాం శ్రేష్ఠం వ్యాదిదేశ పరంతపః॥13॥

సహదేవం సమీపస్థం నిత్యమేవ సమాదిశత్
తేన గోప్యో హి నృపతిః సర్వావస్థో విశాం పతే॥14॥

యాన్యానమన్యద్యోగ్యాంశ్చ యేషు యేష్విహ కర్మసు
తాంస్తాంస్తేష్వేవ యుయుజే ప్రీయమాణో మహీపతిః॥15॥

విదురం సంజయం చైవ యుయుత్సుం చ మహామతిం
అబ్రవీత్పరవీరఘ్నో ధర్మాత్మా ధర్మవత్సలః॥16॥

ఉత్థాయోత్థాయ యత్కార్యమస్య రాజ్ఞః పితుర్మమ
సర్వం భవద్భిః కర్తవ్యమప్రమత్తైర్యథాతథం॥17॥

పౌరజానపదానాం చ యాని కార్యాణి నిత్యశః
రాజానం సమనుజ్ఞాప్య తాని కార్యాణి ధర్మతః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా జ్ఞాతీనాం యే హతా మృధే
శ్రాద్ధాని కారయామాస తేషాం పృథగుదారధీః॥1॥

ధృతరాష్ట్రో దదౌ రాజా పుత్రాణామౌర్ధ్వదేహికం
సర్వకామగుణోపేతమన్నం గాశ్చ ధనాని చ
రత్నాని చ విచిత్రాణి మహార్హాణి మహాయశాః॥2॥

యుధిష్ఠిరస్తు కర్ణస్య ద్రోణస్య చ మహాత్మనః
ధృష్టద్యుమ్నాభిమన్యుభ్యాం హైడింబస్య చ రక్షసః॥3॥

విరాటప్రభృతీనాం చ సుహృదాముపకారిణాం
ద్రుపదద్రౌపదేయానాం ద్రౌపద్యా సహితో దదౌ॥4॥

బ్రాహ్మణానాం సహస్రాణి పృథగేకైకముద్దిశన్
ధనైశ్చ వస్త్రై రత్నైశ్చ గోభిశ్చ సమతర్పయత్॥5॥

యే చాన్యే పృథివీపాలా యేషాం నాస్తి సుహృజ్జనః
ఉద్దిశ్యోద్దిశ్య తేషాం చ చక్రే రాజౌర్ధ్వదైహికం॥6॥

సభాః ప్రపాశ్చ వివిధాస్తడాగాని చ పాండవః
సుహృదాం కారయామాస సర్వేషామౌర్ధ్వదైహికం॥7॥

స తేషామనృణో భూత్వా గత్వా లోకేష్వవాచ్యతాం
కృతకృత్యోఽభవద్రాజా ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥8॥

ధృతరాష్ట్రం యథాపూర్వం గాంధారీం విదురం తథా
సర్వాంశ్చ కౌరవామాత్యాన్భృత్యాంశ్చ సమపూజయత్॥9॥

యాశ్చ తత్ర స్త్రియః కాశ్చిద్ధతవీరా హతాత్మజాః
సర్వాస్తాః కౌరవో రాజా సంపూజ్యాపాలయద్ఘృణీ॥10॥

దీనాంధకృపణానాం చ గృహాచ్ఛాదనభోజనైః
ఆనృశంస్యపరో రాజా చకారానుగ్రహం ప్రభుః॥11॥

స విజిత్య మహీం కృత్స్నామానృణ్యం ప్రాప్య వైరిషు
నిఃసపత్నః సుఖీ రాజా విజహార యుధిష్ఠిరః॥12॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అభిషిక్తో మహాప్రాజ్ఞో రాజ్యం ప్రాప్య యుధిష్ఠిరః
దాశార్హం పుండరీకాక్షమువాచ ప్రాంజలిః శుచిః॥1॥

తవ కృష్ణ ప్రసాదేన నయేన చ బలేన చ
బుద్ధ్యా చ యదుశార్దూల తథా విక్రమణేన చ॥2॥

పునః ప్రాప్తమిదం రాజ్యం పితృపైతామహం మయా
నమస్తే పుండరీకాక్ష పునః పునరరిందమ॥3॥

త్వామేకమాహుః పురుషం త్వామాహుః సాత్వతాం పతిం
నామభిస్త్వాం బహువిధైః స్తువంతి పరమర్షయః॥4॥

విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు విశ్వాత్మన్విశ్వసంభవ
విష్ణో జిష్ణో హరే కృష్ణ వైకుంఠ పురుషోత్తమ॥5॥

అదిత్యాః సప్తరాత్రం తు పురాణే గర్భతాం గతః
పృశ్నిగర్భస్త్వమేవైకస్త్రియుగం త్వాం వదంత్యపి॥6॥

శుచిశ్రవా హృషీకేశో ఘృతార్చిర్హంస ఉచ్యసే
త్రిచక్షుః శంభురేకస్త్వం విభుర్దామోదరోఽపి చ॥7॥

వరాహోఽగ్నిర్బృహద్భానుర్వృషణస్తార్క్ష్యలక్షణః
అనీకసాహః పురుషః శిపివిష్ట ఉరుక్రమః॥8॥

వాచిష్ఠ ఉగ్రః సేనానీః సత్యో వాజసనిర్గుహః
అచ్యుతశ్చ్యావనోఽరీణాం సంకృతిర్వికృతిర్వృషః॥9॥

కృతవర్త్మా త్వమేవాద్రిర్వృషగర్భో వృషాకపిః
సింధుక్షిదూర్మిస్త్రికకుత్త్రిధామా త్రివృదచ్యుతః॥10॥

సమ్రాడ్విరాట్స్వరాట్చైవ సురరాడ్ధర్మదో భవః
విభుర్భూరభిభూః కృష్ణః కృష్ణవర్త్మా త్వమేవ చ॥11॥

స్విష్టకృద్భిషగావర్తః కపిలస్త్వం చ వామనః
యజ్ఞో ధ్రువః పతంగశ్చ జయత్సేనస్త్వముచ్యసే॥12॥

శిఖండీ నహుషో బభ్రుర్దివస్పృక్త్వం పునర్వసుః
సుబభ్రురుక్షో రుక్మస్త్వం సుషేణో దుందుభిస్తథా॥13॥

గభస్తినేమిః శ్రీపద్మం పుష్కరం పుష్పధారణః
ఋభుర్విభుః సర్వసూక్ష్మస్త్వం సావిత్రం చ పఠ్యసే॥14॥

అంభోనిధిస్త్వం బ్రహ్మా త్వం పవిత్రం ధామ ధన్వ చ
హిరణ్యగర్భం త్వామాహుః స్వధా స్వాహా చ కేశవ॥15॥

యోనిస్త్వమస్య ప్రలయశ్చ కృష్ణ; త్వమేవేదం సృజసి విశ్వమగ్రే
విశ్వం చేదం త్వద్వశే విశ్వయోనే; నమోఽస్తు తే శార్ఙ్గచక్రాసిపాణే॥16॥

ఏవం స్తుతో ధర్మరాజేన కృష్ణః; సభామధ్యే ప్రీతిమాన్పుష్కరాక్షః
తమభ్యనందద్భారతం పుష్కలాభి;ర్వాగ్భిర్జ్యేష్ఠం పాండవం యాదవాగ్ర్యః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో విసర్జయామాస సర్వాః ప్రకృతయో నృపః
వివిశుశ్చాభ్యనుజ్ఞాతా యథాస్వాని గృహాణి చ॥1॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా భీమం భీమపరాక్రమం
సాంత్వయన్నబ్రవీద్ధీమానర్జునం యమజౌ తథా॥2॥

శత్రుభిర్వివిధైః శస్త్రైః కృత్తదేహా మహారణే
శ్రాంతా భవంతః సుభృశం తాపితాః శోకమన్యుభిః॥3॥

అరణ్యే దుఃఖవసతీర్మత్కృతే పురుషోత్తమాః
భవద్భిరనుభూతాశ్చ యథా కుపురుషైస్తథా॥4॥

యథాసుఖం యథాజోషం జయోఽయమనుభూయతాం
విశ్రాంతాల్లబ్ధవిజ్ఞానాఞ్శ్వః సమేతాస్మి వః పునః॥5॥

తతో దుర్యోధనగృహం ప్రాసాదైరుపశోభితం
బహురత్నసమాకీర్ణం దాసీదాససమాకులం॥6॥

ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతం భ్రాత్రా దత్తం వృకోదరః
ప్రతిపేదే మహాబాహుర్మందరం మఘవానివ॥7॥

యథా దుర్యోధనగృహం తథా దుఃశాసనస్య చ
ప్రాసాదమాలాసంయుక్తం హేమతోరణభూషితం॥8॥

దాసీదాససుసంపూర్ణం ప్రభూతధనధాన్యవత్
ప్రతిపేదే మహాబాహురర్జునో రాజశాసనాత్॥9॥

దుర్మర్షణస్య భవనం దుఃశాసనగృహాద్వరం
కుబేరభవనప్రఖ్యం మణిహేమవిభూషితం॥10॥

నకులాయ వరార్హాయ కర్శితాయ మహావనే
దదౌ ప్రీతో మహారాజ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥11॥

దుర్ముఖస్య చ వేశ్మాగ్ర్యం శ్రీమత్కనకభూషితం
పూర్ణం పద్మదలాక్షీణాం స్త్రీణాం శయనసంకులం॥12॥

ప్రదదౌ సహదేవాయ సతతం ప్రియకారిణే
ముముదే తచ్చ లబ్ధ్వా స కైలాసం ధనదో యథా॥13॥

యుయుత్సుర్విదురశ్చైవ సంజయశ్చ మహాద్యుతిః
సుధర్మా చైవ ధౌమ్యశ్చ యథాస్వం జగ్మురాలయాన్॥14॥

సహ సాత్యకినా శౌరిరర్జునస్య నివేశనం
వివేశ పురుషవ్యాఘ్రో వ్యాఘ్రో గిరిగుహామివ॥15॥

తత్ర భక్షాన్నపానైస్తే సముపేతాః సుఖోషితాః
సుఖప్రబుద్ధా రాజానముపతస్థుర్యుధిష్ఠిరం॥16॥

జనమేజయ ఉవాచ

ప్రాప్య రాజ్యం మహాతేజా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
యదన్యదకరోద్విప్ర తన్మే వక్తుమిహార్హసి ||1||

భగవాన్వా హృషీకేశస్త్రైలోక్యస్య పరో గురుః
ఋషే యదకరోద్వీరస్తచ్చ వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు రాజేంద్ర తత్త్వేన కీర్త్యమానం మయానఘ
వాసుదేవం పురస్కృత్య యదకుర్వత పాండవాః ||3||

ప్రాప్య రాజ్యం మహాతేజా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
చాతుర్వర్ణ్యం యథాయోగం స్వే స్వే ధర్మే న్యవేశయత్ ||4||

బ్రాహ్మణానాం సహస్రం చ స్నాతకానాం మహాత్మనాం
సహస్రనిష్కమేకైకం వాచయామాస పాండవః ||5||

తథానుజీవినో భృత్యాన్సంశ్రితానతిథీనపి
కామైః సంతర్పయామాస కృపణాంస్తర్కకానపి ||6||

పురోహితాయ ధౌమ్యాయ ప్రాదాదయుతశః స గాః
ధనం సువర్ణం రజతం వాసాంసి వివిధాని చ ||7||

కృపాయ చ మహారాజ గురువృత్తిమవర్తత
విదురాయ చ ధర్మాత్మా పూజాం చక్రే యతవ్రతః ||8||

భక్ష్యాన్నపానైర్వివిధైర్వాసోభిః శయనాసనైః
సర్వాన్సంతోషయామాస సంశ్రితాందదతాం వరః ||9||

లబ్ధప్రశమనం కృత్వా స రాజా రాజసత్తమ
యుయుత్సోర్ధార్తరాష్ట్రస్య పూజాం చక్రే మహాయశాః ||10||

ధృతరాష్ట్రాయ తద్రాజ్యం గాంధార్యై విదురాయ చ
నివేద్య స్వస్థవద్రాజన్నాస్తే రాజా యుధిష్ఠిరః ||11||

తథా సర్వం స నగరం ప్రసాద్య జనమేజయ
వాసుదేవం మహాత్మానమభ్యగచ్ఛత్కృతాంజలిః ||12||

తతో మహతి పర్యంకే మణికాంచనభూషితే
దదర్శ కృష్ణమాసీనం నీలం మేరావివాంబుదం ||13||

జాజ్వల్యమానం వపుషా దివ్యాభరణభూషితం
పీతకౌశేయసంవీతం హేమ్నీవోపహితం మణిం ||14||

కౌస్తుభేన ఉరఃస్థేన మణినాభివిరాజితం
ఉద్యతేవోదయం శైలం సూర్యేణాప్తకిరీటినం
నౌపమ్యం విద్యతే యస్య త్రిషు లోకేషు కించన ||15||

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం విష్ణుం పురుషవిగ్రహం
ఉవాచ మధురాభాషః స్మితపూర్వమిదం తదా ||16||

సుఖేన తే నిశా కచ్చిద్వ్యుష్టా బుద్ధిమతాం వర
కచ్చిజ్జ్ఞానాని సర్వాణి ప్రసన్నాని తవాచ్యుత ||17||

తవ హ్యాశ్రిత్య తాం దేవీం బుద్ధిం బుద్ధిమతాం వర
వయం రాజ్యమనుప్రాప్తాః పృథివీ చ వశే స్థితా॥18॥

భవత్ప్రసాదాద్భగవంస్త్రిలోకగతివిక్రమ
జయః ప్రాప్తో యశశ్చాగ్ర్యం న చ ధర్మాచ్చ్యుతా వయం॥19॥

తం తథా భాషమాణం తు ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
నోవాచ భగవాన్కించిద్ధ్యానమేవాన్వపద్యత॥20॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమిదం పరమాశ్చర్యం ధ్యాయస్యమితవిక్రమ
కచ్చిల్లోకత్రయస్యాస్య స్వస్తి లోకపరాయణ॥1॥

చతుర్థం ధ్యానమార్గం త్వమాలంబ్య పురుషోత్తమ
అపక్రాంతో యతో దేవ తేన మే విస్మితం మనః॥2॥

నిగృహీతో హి వాయుస్తే పంచకర్మా శరీరగః
ఇంద్రియాణి చ సర్వాణి మనసి స్థాపితాని తే॥3॥

ఇంద్రియాణి మనశ్చైవ బుద్ధౌ సంవేశితాని తే
సర్వశ్చైవ గణో దేవ క్షేత్రజ్ఞే తే నివేశితః॥4॥

నేంగంతి తవ రోమాణి స్థిరా బుద్ధిస్తథా మనః
స్థాణుకుడ్యశిలాభూతో నిరీహశ్చాసి మాధవ॥5॥

యథా దీపో నివాతస్థో నిరింగో జ్వలతేఽచ్యుత
తథాసి భగవందేవ నిశ్చలో దృఢనిశ్చయః॥6॥

యది శ్రోతుమిహార్హామి న రహస్యం చ తే యది
ఛింధి మే సంశయం దేవ ప్రపన్నాయాభియాచతే॥7॥

త్వం హి కర్తా వికర్తా చ త్వం క్షరం చాక్షరం చ హి
అనాదినిధనశ్చాద్యస్త్వమేవ పురుషోత్తమ॥8॥

త్వత్ప్రపన్నాయ భక్తాయ శిరసా ప్రణతాయ చ
ధ్యానస్యాస్య యథాతత్త్వం బ్రూహి ధర్మభృతాం వర॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స్వగోచరే న్యస్య మనో బుద్ధీంద్రియాణి చ
స్మితపూర్వమువాచేదం భగవాన్వాసవానుజః॥10॥

శరతల్పగతో భీష్మః శామ్యన్నివ హుతాశనః
మాం ధ్యాతి పురుషవ్యాఘ్రస్తతో మే తద్గతం మనః॥11॥

యస్య జ్యాతలనిర్ఘోషం విస్ఫూర్జితమివాశనేః
న సహేద్దేవరాజోఽపి తమస్మి మనసా గతః॥12॥

యేనాభిద్రుత్య తరసా సమస్తం రాజమండలం
ఊఢాస్తిస్రః పురా కన్యాస్తమస్మి మనసా గతః॥13॥

త్రయోవింశతిరాత్రం యో యోధయామాస భార్గవం
న చ రామేణ నిస్తీర్ణస్తమస్మి మనసా గతః॥14॥

యం గంగా గర్భవిధినా ధారయామాస పార్థివం
వసిష్ఠశిష్యం తం తాత మనసాస్మి గతో నృప॥15॥

దివ్యాస్త్రాణి మహాతేజా యో ధారయతి బుద్ధిమాన్
సాంగాంశ్చ చతురో వేదాంస్తమస్మి మనసా గతః॥16॥

రామస్య దయితం శిష్యం జామదగ్న్యస్య పాండవ
ఆధారం సర్వవిద్యానాం తమస్మి మనసా గతః॥17॥

ఏకీకృత్యేంద్రియగ్రామం మనః సంయమ్య మేధయా
శరణం మాముపాగచ్ఛత్తతో మే తద్గతం మనః॥18॥

స హి భూతం చ భవ్యం చ భవచ్చ పురుషర్షభ
వేత్తి ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠస్తతో మే తద్గతం మనః॥19॥

తస్మిన్హి పురుషవ్యాఘ్రే కర్మభిః స్వైర్దివం గతే
భవిష్యతి మహీ పార్థ నష్టచంద్రేవ శర్వరీ॥20॥

తద్యుధిష్ఠిర గాంగేయం భీష్మం భీమపరాక్రమం
అభిగమ్యోపసంగృహ్య పృచ్ఛ యత్తే మనోగతం॥21॥

చాతుర్వేద్యం చాతుర్హోత్రం చాతురాశ్రమ్యమేవ చ
చాతుర్వర్ణ్యస్య ధర్మం చ పృచ్ఛైనం పృథివీపతే॥22॥

తస్మిన్నస్తమితే భీష్మే కౌరవాణాం ధురంధరే
జ్ఞానాన్యల్పీభవిష్యంతి తస్మాత్త్వాం చోదయామ్యహం॥23॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాసుదేవస్య తథ్యం వచనముత్తమం
సాశ్రుకంఠః స ధర్మజ్ఞో జనార్దనమువాచ హ॥24॥

యద్భవానాహ భీష్మస్య ప్రభావం ప్రతి మాధవ
తథా తన్నాత్ర సందేహో విద్యతే మమ మానద॥25॥

మహాభాగ్యం హి భీష్మస్య ప్రభావశ్చ మహాత్మనః
శ్రుతం మయా కథయతాం బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం॥26॥

భవాంశ్చ కర్తా లోకానాం యద్బ్రవీత్యరిసూదన
తథా తదనభిధ్యేయం వాక్యం యాదవనందన॥27॥

యతస్త్వనుగ్రహకృతా బుద్ధిస్తే మయి మాధవ
త్వామగ్రతః పురస్కృత్య భీష్మం పశ్యామహే వయం॥28॥

ఆవృత్తే భగవత్యర్కే స హి లోకాన్గమిష్యతి
త్వద్దర్శనం మహాబాహో తస్మాదర్హతి కౌరవః॥29॥

తవ హ్యాద్యస్య దేవస్య క్షరస్యైవాక్షరస్య చ
దర్శనం తస్య లాభః స్యాత్త్వం హి బ్రహ్మమయో నిధిః॥30॥

శ్రుత్వైతద్ధర్మరాజస్య వచనం మధుసూదనః
పార్శ్వస్థం సాత్యకిం ప్రాహ రథో మే యుజ్యతామితి॥31॥

సాత్యకిస్తూపనిష్క్రమ్య కేశవస్య సమీపతః
దారుకం ప్రాహ కృష్ణస్య యుజ్యతాం రథ ఇత్యుత॥32॥

స సాత్యకేరాశు వచో నిశమ్య; రథోత్తమం కాంచనభూషితాంగం
మసారగల్వర్కమయైర్విభంగై;ర్విభూషితం హేమపినద్ధచక్రం॥33॥

దివాకరాంశుప్రభమాశుగామినం; విచిత్రనానామణిరత్నభూషితం
నవోదితం సూర్యమివ ప్రతాపినం; విచిత్రతార్క్ష్యధ్వజినం పతాకినం॥34॥

సుగ్రీవసైన్యప్రముఖైర్వరాశ్వై;ర్మనోజవైః కాంచనభూషితాంగైః
సుయుక్తమావేదయదచ్యుతాయ; కృతాంజలిర్దారుకో రాజసింహ॥35॥

జనమేజయ ఉవాచ

శరతల్పే శయానస్తు భరతానాం పితామహః
కథముత్సృష్టవాందేహం కం చ యోగమధారయత్‖1‖

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజఞ్శుచిర్భూత్వా సమాహితః
భీష్మస్య కురుశార్దూల దేహోత్సర్గం మహాత్మనః‖2‖

నివృత్తమాత్రే త్వయన ఉత్తరే వై దివాకరే
సమావేశయదాత్మానమాత్మన్యేవ సమాహితః‖3‖

వికీర్ణాంశురివాదిత్యో భీష్మః శరశతైశ్చితః
శిశ్యే పరమయా లక్ష్మ్యా వృతో బ్రాహ్మణసత్తమైః‖4‖

వ్యాసేన వేదశ్రవసా నారదేన సురర్షిణా
దేవస్థానేన వాత్స్యేన తథాశ్మకసుమంతునా‖5‖

ఏతైశ్చాన్యైర్మునిగణైర్మహాభాగైర్మహాత్మభిః
శ్రద్ధాదమపురస్కారైర్వృతశ్చంద్ర ఇవ గ్రహైః‖6‖

భీష్మస్తు పురుషవ్యాఘ్రః కర్మణా మనసా గిరా
శరతల్పగతః కృష్ణం ప్రదధ్యౌ ప్రాంజలిః స్థితః‖7‖

స్వరేణ పుష్టనాదేన తుష్టావ మధుసూదనం
యోగేశ్వరం పద్మనాభం విష్ణుం జిష్ణుం జగత్పతిం‖8‖

కృతాంజలిః శుచిర్భూత్వా వాగ్విదాం ప్రవరః ప్రభుం
భీష్మః పరమధర్మాత్మా వాసుదేవమథాస్తువత్‖9‖

ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం వాచం జిగమిషామి యాం
తయా వ్యాససమాసిన్యా ప్రీయతాం పురుషోత్తమః‖10‖

శుచిః శుచిషదం హంసం తత్పరః పరమేష్ఠినం
యుక్త్వా సర్వాత్మనాత్మానం తం ప్రపద్యే ప్రజాపతిం‖11‖

యస్మిన్విశ్వాని భూతాని తిష్ఠంతి చ విశంతి చ
గుణభూతాని భూతేశే సూత్రే మణిగణా ఇవ‖12‖

యస్మిన్నిత్యే తతే తంతౌ దృఢే స్రగివ తిష్ఠతి
సదసద్గ్రథితం విశ్వం విశ్వాంగే విశ్వకర్మణి‖13‖

హరిం సహస్రశిరసం సహస్రచరణేక్షణం
ప్రాహుర్నారాయణం దేవం యం విశ్వస్య పరాయణం‖14‖

అణీయసామణీయాంసం స్థవిష్ఠం చ స్థవీయసాం
గరీయసాం గరిష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ శ్రేయసామపి‖15‖

యం వాకేష్వనువాకేషు నిషత్సూపనిషత్సు చ
గృణంతి సత్యకర్మాణం సత్యం సత్యేషు సామసు‖16‖

చతుర్భిశ్చతురాత్మానం సత్త్వస్థం సాత్వతాం పతిం
యం దివ్యైర్దేవమర్చంతి గుహ్యైః పరమనామభిః‖17‖

యం దేవం దేవకీ దేవీ వసుదేవాదజీజనత్
భౌమస్య బ్రహ్మణో గుప్త్యై దీప్తమగ్నిమివారణిః‖18‖

యమనన్యో వ్యపేతాశీరాత్మానం వీతకల్మషం
ఇష్ట్వానంత్యాయ గోవిందం పశ్యత్యాత్మన్యవస్థితం॥19॥

పురాణే పురుషః ప్రోక్తో బ్రహ్మా ప్రోక్తో యుగాదిషు
క్షయే సంకర్షణః ప్రోక్తస్తముపాస్యముపాస్మహే॥20॥

అతివాయ్వింద్రకర్మాణమతిసూర్యాగ్నితేజసం
అతిబుద్ధీంద్రియాత్మానం తం ప్రపద్యే ప్రజాపతిం॥21॥

యం వై విశ్వస్య కర్తారం జగతస్తస్థుషాం పతిం
వదంతి జగతోఽధ్యక్షమక్షరం పరమం పదం॥22॥

హిరణ్యవర్ణం యం గర్భమదితిర్దైత్యనాశనం
ఏకం ద్వాదశధా జజ్ఞే తస్మై సూర్యాత్మనే నమః॥23॥

శుక్లే దేవాన్పితౄన్కృష్ణే తర్పయత్యమృతేన యః
యశ్చ రాజా ద్విజాతీనాం తస్మై సోమాత్మనే నమః॥24॥

మహతస్తమసః పారే పురుషం జ్వలనద్యుతిం
యం జ్ఞాత్వా మృత్యుమత్యేతి తస్మై జ్ఞేయాత్మనే నమః॥25॥

యం బృహంతం బృహత్యుక్థే యమగ్నౌ యం మహాధ్వరే
యం విప్రసంఘా గాయంతి తస్మై వేదాత్మనే నమః॥26॥

ఋగ్యజుఃసామధామానం దశార్ధహవిరాకృతిం
యం సప్తతంతుం తన్వంతి తస్మై యజ్ఞాత్మనే నమః॥27॥

యః సుపర్ణో యజుర్నామ ఛందోగాత్రస్త్రివృచ్ఛిరాః
రథంతరబృహత్యక్షస్తస్మై స్తోత్రాత్మనే నమః॥28॥

యః సహస్రసవే సత్రే జజ్ఞే విశ్వసృజామృషిః
హిరణ్యవర్ణః శకునిస్తస్మై హంసాత్మనే నమః॥29॥

పదాంగం సంధిపర్వాణం స్వరవ్యంజనలక్షణం
యమాహురక్షరం నిత్యం తస్మై వాగాత్మనే నమః॥30॥

యశ్చినోతి సతాం సేతుమృతేనామృతయోనినా
ధర్మార్థవ్యవహారాంగైస్తస్మై సత్యాత్మనే నమః॥31॥

యం పృథగ్ధర్మచరణాః పృథగ్ధర్మఫలైషిణః
పృథగ్ధర్మైః సమర్చంతి తస్మై ధర్మాత్మనే నమః॥32॥

యం తం వ్యక్తస్థమవ్యక్తం విచిన్వంతి మహర్షయః
క్షేత్రే క్షేత్రజ్ఞమాసీనం తస్మై క్షేత్రాత్మనే నమః॥33॥

యం దృగాత్మానమాత్మస్థం వృతం షోడశభిర్గుణైః
ప్రాహుః సప్తదశం సాంఖ్యాస్తస్మై సాంఖ్యాత్మనే నమః॥34॥

యం వినిద్రా జితశ్వాసాః సత్త్వస్థాః సంయతేంద్రియాః
జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానాస్తస్మై యోగాత్మనే నమః॥35॥

అపుణ్యపుణ్యోపరమే యం పునర్భవనిర్భయాః
శాంతాః సంన్యాసినో యాంతి తస్మై మోక్షాత్మనే నమః॥36॥

యోఽసౌ యుగసహస్రాంతే ప్రదీప్తార్చిర్విభావసుః
సంభక్షయతి భూతాని తస్మై ఘోరాత్మనే నమః॥37॥

సంభక్ష్య సర్వభూతాని కృత్వా చైకార్ణవం జగత్
బాలః స్వపితి యశ్చైకస్తస్మై మాయాత్మనే నమః॥38॥

సహస్రశిరసే తస్మై పురుషాయామితాత్మనే
చతుఃసముద్రపర్యాయయోగనిద్రాత్మనే నమః॥39॥

అజస్య నాభావధ్యేకం యస్మిన్విశ్వం ప్రతిష్ఠితం
పుష్కరం పుష్కరాక్షస్య తస్మై పద్మాత్మనే నమః॥40॥

యస్య కేశేషు జీమూతా నద్యః సర్వాంగసంధిషు
కుక్షౌ సముద్రాశ్చత్వారస్తస్మై తోయాత్మనే నమః॥41॥

యుగేష్వావర్తతే యోంఽశైర్దినర్త్వయనహాయనైః
సర్గప్రలయయోః కర్తా తస్మై కాలాత్మనే నమః॥42॥

బ్రహ్మ వక్త్రం భుజౌ క్షత్రం కృత్స్నమూరూదరం విశః
పాదౌ యస్యాశ్రితాః శూద్రాస్తస్మై వర్ణాత్మనే నమః॥43॥

యస్యాగ్నిరాస్యం ద్యౌర్మూర్ధా ఖం నాభిశ్చరణౌ క్షితిః
సూర్యశ్చక్షుర్దిశః శ్రోత్రే తస్మై లోకాత్మనే నమః॥44॥

విషయే వర్తమానానాం యం తం వైశేషికైర్గుణైః
ప్రాహుర్విషయగోప్తారం తస్మై గోప్త్రాత్మనే నమః॥45॥

అన్నపానేంధనమయో రసప్రాణవివర్ధనః
యో ధారయతి భూతాని తస్మై ప్రాణాత్మనే నమః॥46॥

పరః కాలాత్పరో యజ్ఞాత్పరః సదసతోశ్చ యః
అనాదిరాదిర్విశ్వస్య తస్మై విశ్వాత్మనే నమః॥47॥

యో మోహయతి భూతాని స్నేహరాగానుబంధనైః
సర్గస్య రక్షణార్థాయ తస్మై మోహాత్మనే నమః॥48॥

ఆత్మజ్ఞానమిదం జ్ఞానం జ్ఞాత్వా పంచస్వవస్థితం
యం జ్ఞానినోఽధిగచ్ఛంతి తస్మై జ్ఞానాత్మనే నమః॥49॥

అప్రమేయశరీరాయ సర్వతోఽనంతచక్షుషే
అపారపరిమేయాయ తస్మై చింత్యాత్మనే నమః॥50॥

జటినే దండినే నిత్యం లంబోదరశరీరిణే
కమండలునిషంగాయ తస్మై బ్రహ్మాత్మనే నమః॥51॥

శూలినే త్రిదశేశాయ త్ర్యంబకాయ మహాత్మనే
భస్మదిగ్ధోర్ధ్వలింగాయ తస్మై రుద్రాత్మనే నమః॥52॥

పంచభూతాత్మభూతాయ భూతాదినిధనాత్మనే
అక్రోధద్రోహమోహాయ తస్మై శాంతాత్మనే నమః॥53॥

యస్మిన్సర్వం యతః సర్వం యః సర్వం సర్వతశ్చ యః
యశ్చ సర్వమయో నిత్యం తస్మై సర్వాత్మనే నమః॥54॥

విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు విశ్వాత్మన్విశ్వసంభవ
అపవర్గోఽసి భూతానాం పంచానాం పరతః స్థితః॥55॥

నమస్తే త్రిషు లోకేషు నమస్తే పరతస్త్రిషు
నమస్తే దిక్షు సర్వాసు త్వం హి సర్వపరాయణం॥56॥

నమస్తే భగవన్విష్ణో లోకానాం ప్రభవాప్యయ
త్వం హి కర్తా హృషీకేశ సంహర్తా చాపరాజితః॥57॥

తేన పశ్యామి తే దివ్యాన్భావాన్హి త్రిషు వర్త్మసు
తచ్చ పశ్యామి తత్త్వేన యత్తే రూపం సనాతనం॥58॥

దివం తే శిరసా వ్యాప్తం పద్భ్యాం దేవీ వసుంధరా
విక్రమేణ త్రయో లోకాః పురుషోఽసి సనాతనః॥59॥

అతసీపుష్పసంకాశం పీతవాససమచ్యుతం
యే నమస్యంతి గోవిందం న తేషాం విద్యతే భయం॥60॥

యథా విష్ణుమయం సత్యం యథా విష్ణుమయం హవిః
యథా విష్ణుమయం సర్వం పాప్మా మే నశ్యతాం తథా॥61॥

త్వాం ప్రపన్నాయ భక్తాయ గతిమిష్టాం జిగీషవే
యచ్ఛ్రేయః పుండరీకాక్ష తద్ధ్యాయస్వ సురోత్తమ॥62॥

ఇతి విద్యాతపోయోనిరయోనిర్విష్ణురీడితః
వాగ్యజ్ఞేనార్చితో దేవః ప్రీయతాం మే జనార్దనః॥63॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం భీష్మస్తద్గతమానసః
నమ ఇత్యేవ కృష్ణాయ ప్రణామమకరోత్తదా॥64॥

అభిగమ్య తు యోగేన భక్తిం భీష్మస్య మాధవః
త్రైకాల్యదర్శనం జ్ఞానం దివ్యం దాతుం యయౌ హరిః॥65॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే తతస్తే బ్రహ్మవాదినః
భీష్మం వాగ్భిర్బాష్పకంఠాస్తమానర్చుర్మహామతిం॥66॥

తే స్తువంతశ్చ విప్రాగ్ర్యాః కేశవం పురుషోత్తమం
భీష్మం చ శనకైః సర్వే ప్రశశంసుః పునః పునః॥67॥

విదిత్వా భక్తియోగం తు భీష్మస్య పురుషోత్తమః
సహసోత్థాయ సంహృష్టో యానమేవాన్వపద్యత॥68॥

కేశవః సాత్యకిశ్చైవ రథేనైకేన జగ్మతుః
అపరేణ మహాత్మానౌ యుధిష్ఠిరధనంజయౌ॥69॥

భీమసేనో యమౌ చోభౌ రథమేకం సమాస్థితౌ
కృపో యుయుత్సుః సూతశ్చ సంజయశ్చాపరం రథం॥70॥

తే రథైర్నగరాకారైః ప్రయాతాః పురుషర్షభాః
నేమిఘోషేణ మహతా కంపయంతో వసుంధరాం॥71॥

తతో గిరః పురుషవరస్తవాన్వితా; ద్విజేరితాః పథి సుమనాః స శుశ్రువే
కృతాంజలిం ప్రణతమథాపరం జనం; స కేశిహా ముదితమనాభ్యనందత॥72॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స చ హృషీకేశః స చ రాజా యుధిష్ఠిరః
కృపాదయశ్చ తే సర్వే చత్వారః పాండవాశ్చ హ॥1॥

రథైస్తే నగరాకారైః పతాకాధ్వజశోభితైః
యయురాశు కురుక్షేత్రం వాజిభిః శీఘ్రగామిభిః॥2॥

తేఽవతీర్య కురుక్షేత్రం కేశమజ్జాస్థిసంకులం
దేహన్యాసః కృతో యత్ర క్షత్రియైస్తైర్మహాత్మభిః॥3॥

గజాశ్వదేహాస్థిచయైః పర్వతైరివ సంచితం
నరశీర్షకపాలైశ్చ శంఖైరివ సమాచితం॥4॥

చితాసహస్రైర్నిచితం వర్మశస్త్రసమాకులం
ఆపానభూమిం కాలస్య తదా భుక్తోజ్ఝితామివ॥5॥

భూతసంఘానుచరితం రక్షోగణనిషేవితం
పశ్యంతస్తే కురుక్షేత్రం యయురాశు మహారథాః॥6॥

గచ్ఛన్నేవ మహాబాహుః సర్వయాదవనందనః
యుధిష్ఠిరాయ ప్రోవాచ జామదగ్న్యస్య విక్రమం॥7॥

అమీ రామహ్రదాః పంచ దృశ్యంతే పార్థ దూరతః
యేషు సంతర్పయామాస పూర్వాన్క్షత్రియశోణితైః॥8॥

త్రిఃసప్తకృత్వో వసుధాం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం ప్రభుః
ఇహేదానీం తతో రామః కర్మణో విరరామ హ॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీ కృతా నిఃక్షత్రియా తదా
రామేణేతి యదాత్థ త్వమత్ర మే సంశయో మహాన్॥10॥

క్షత్రబీజం యదా దగ్ధం రామేణ యదుపుంగవ
కథం భూయః సముత్పత్తిః క్షత్రస్యామితవిక్రమ॥11॥

మహాత్మనా భగవతా రామేణ యదుపుంగవ
కథముత్సాదితం క్షత్రం కథం వృద్ధిం పునర్గతం॥12॥

మహాభారతయుద్ధే హి కోటిశః క్షత్రియా హతాః
తథాభూచ్చ మహీ కీర్ణా క్షత్రియైర్వదతాం వర॥13॥

ఏవం మే ఛింధి వార్ష్ణేయ సంశయం తార్క్ష్యకేతన
ఆగమో హి పరః కృష్ణ త్వత్తో నో వాసవానుజ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్రజన్నేవ గదాగ్రజః ప్రభుః; శశంస తస్మై నిఖిలేన తత్త్వతః
యుధిష్ఠిరాయాప్రతిమౌజసే తదా; యథాభవత్క్షత్రియసంకులా మహీ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

శృణు కౌంతేయ రామస్య మయా యావత్పరిశ్రుతం
మహర్షీణాం కథయతాం కారణం తస్య జన్మ చ॥1॥

యథా చ జామదగ్న్యేన కోటిశః క్షత్రియా హతాః
ఉద్భూతా రాజవంశేషు యే భూయో భారతే హతాః॥2॥

జహ్నోరజహ్నుస్తనయో బల్లవస్తస్య చాత్మజః
కుశికో నామ ధర్మజ్ఞస్తస్య పుత్రో మహీపతిః॥3॥

ఉగ్రం తపః సమాతిష్ఠత్సహస్రాక్షసమో భువి
పుత్రం లభేయమజితం త్రిలోకేశ్వరమిత్యుత॥4॥

తముగ్రతపసం దృష్ట్వా సహస్రాక్షః పురందరః
సమర్థః పుత్రజననే స్వయమేవైత్య భారత॥5॥

పుత్రత్వమగమద్రాజంస్తస్య లోకేశ్వరేశ్వరః
గాధిర్నామాభవత్పుత్రః కౌశికః పాకశాసనః॥6॥

తస్య కన్యాభవద్రాజన్నామ్నా సత్యవతీ ప్రభో
తాం గాధిః కవిపుత్రాయ సోర్చీకాయ దదౌ ప్రభుః॥7॥

తతః ప్రీతస్తు కౌంతేయ భార్గవః కురునందన
పుత్రార్థే శ్రపయామాస చరుం గాధేస్తథైవ చ॥8॥

ఆహూయ చాహ తాం భార్యామృచీకో భార్గవస్తదా
ఉపయోజ్యశ్చరురయం త్వయా మాత్రాప్యయం తవ॥9॥

తస్యా జనిష్యతే పుత్రో దీప్తిమాన్క్షత్రియర్షభః
అజయ్యః క్షత్రియైర్లోకే క్షత్రియర్షభసూదనః॥10॥

తవాపి పుత్రం కల్యాణి ధృతిమంతం తపోన్వితం
శమాత్మకం ద్విజశ్రేష్ఠం చరురేష విధాస్యతి॥11॥

ఇత్యేవముక్త్వా తాం భార్యామృచీకో భృగునందనః
తపస్యభిరతో ధీమాంజగామారణ్యమేవ హ॥12॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు తీర్థయాత్రాపరో నృపః
గాధిః సదారః సంప్రాప్త ఋచీకస్యాశ్రమం ప్రతి॥13॥

చరుద్వయం గృహీత్వా తు రాజన్సత్యవతీ తదా
భర్తుర్వాక్యాదథావ్యగ్రా మాత్రే హృష్టా న్యవేదయత్॥14॥

మాతా తు తస్యాః కౌంతేయ దుహిత్రే స్వం చరుం దదౌ
తస్యాశ్చరుమథాజ్ఞాతమాత్మసంస్థం చకార హ॥15॥

అథ సత్యవతీ గర్భం క్షత్రియాంతకరం తదా
ధారయామాస దీప్తేన వపుషా ఘోరదర్శనం॥16॥

తామృచీకస్తదా దృష్ట్వా ధ్యానయోగేన వై తతః
అబ్రవీద్రాజశార్దూల స్వాం భార్యాం వరవర్ణినీం॥17॥

మాత్రాసి వ్యంసితా భద్రే చరువ్యత్యాసహేతునా
జనిష్యతే హి తే పుత్రః క్రూరకర్మా మహాబలః॥18॥

జనిష్యతే హి తే భ్రాతా బ్రహ్మభూతస్తపోధనః
విశ్వం హి బ్రహ్మ తపసా మయా తత్ర సమర్పితం॥19॥

సైవముక్తా మహాభాగా భర్త్రా సత్యవతీ తదా
పపాత శిరసా తస్మై వేపంతీ చాబ్రవీదిదం॥20॥

నార్హోఽసి భగవన్నద్య వక్తుమేవంవిధం వచః
బ్రాహ్మణాపసదం పుత్రం ప్రాప్స్యసీతి మహామునే॥21॥

ఋచీక ఉవాచ

నైష సంకల్పితః కామో మయా భద్రే తథా త్వయి
ఉగ్రకర్మా భవేత్పుత్రశ్చరుర్మాతా చ కారణం॥22॥

సత్యవత్యువాచ

ఇచ్ఛఁల్లోకానపి మునే సృజేథాః కిం పునర్మమ
శమాత్మకమృజుం పుత్రం లభేయం జపతాం వర॥23॥

ఋచీక ఉవాచ

నోక్తపూర్వం మయా భద్రే స్వైరేష్వప్యనృతం వచః
కిముతాగ్నిం సమాధాయ మంత్రవచ్చరుసాధనే॥24॥

సత్యవత్యువాచ

కామమేవం భవేత్పౌత్రో మమేహ తవ చైవ హ
శమాత్మకమృజుం పుత్రం లభేయం జపతాం వర॥25॥

ఋచీక ఉవాచ

పుత్రే నాస్తి విశేషో మే పౌత్రే వా వరవర్ణిని
యథా త్వయోక్తం తు వచస్తథా భద్రే భవిష్యతి॥26॥

వాసుదేవ ఉవాచ

తతః సత్యవతీ పుత్రం జనయామాస భార్గవం
తపస్యభిరతం శాంతం జమదగ్నిం శమాత్మకం॥27॥

విశ్వామిత్రం చ దాయాదం గాధిః కుశికనందనః
ప్రాప బ్రహ్మర్షిసమితం విశ్వేన బ్రహ్మణా యుతం॥28॥

ఆర్చీకో జనయామాస జమదగ్నిః సుదారుణం
సర్వవిద్యాంతగం శ్రేష్ఠం ధనుర్వేదే చ పారగం
రామం క్షత్రియహంతారం ప్రదీప్తమివ పావకం॥29॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు కృతవీర్యాత్మజో బలీ
అర్జునో నామ తేజస్వీ క్షత్రియో హైహయాన్వయః॥30॥

దదాహ పృథివీం సర్వాం సప్తద్వీపాం సపత్తనాం
స్వబాహ్వస్త్రబలేనాజౌ ధర్మేణ పరమేణ చ॥31॥

తృషితేన స కౌరవ్య భిక్షితశ్చిత్రభానునా
సహస్రబాహుర్విక్రాంతః ప్రాదాద్భిక్షామథాగ్నయే॥32॥

గ్రామాన్పురాణి ఘోషాంశ్చ పత్తనాని చ వీర్యవాన్
జజ్వాల తస్య బాణైస్తు చిత్రభానుర్దిధక్షయా॥33॥

స తస్య పురుషేంద్రస్య ప్రభావేన మహాతపాః
దదాహ కార్తవీర్యస్య శైలానథ వనాని చ॥34॥

స శూన్యమాశ్రమారణ్యం వరుణస్యాత్మజస్య తత్
దదాహ పవనేనేద్ధశ్చిత్రభానుః సహైహయః॥35॥

ఆపవస్తం తతో రోషాచ్ఛశాపార్జునమచ్యుత
దగ్ధేఽఽశ్రమే మహారాజ కార్తవీర్యేణ వీర్యవాన్॥36॥

త్వయా న వర్జితం మోహాద్యస్మాద్వనమిదం మమ
దగ్ధం తస్మాద్రణే రామో బాహూంస్తే ఛేత్స్యతేఽర్జున॥37॥

అర్జునస్తు మహారాజ బలీ నిత్యం శమాత్మకః
బ్రహ్మణ్యశ్చ శరణ్యశ్చ దాతా శూరశ్చ భారత॥38॥

తస్య పుత్రాః సుబలినః శాపేనాసన్పితుర్వధే
నిమిత్తమవలిప్తా వై నృశంసాశ్చైవ నిత్యదా॥39॥

జమదగ్నిధేన్వాస్తే వత్సమానిన్యుర్భరతర్షభ
అజ్ఞాతం కార్తవీర్యస్య హైహయేంద్రస్య ధీమతః॥40॥

తతోఽర్జునస్య బాహూంస్తు ఛిత్త్వా వై పౌరుషాన్వితః
తం రువంతం తతో వత్సం జామదగ్న్యః స్వమాశ్రమం

ప్రత్యానయత రాజేంద్ర తేషామంతఃపురాత్ప్రభుః॥41॥

అర్జునస్య సుతాస్తే తు సంభూయాబుద్ధయస్తదా
గత్వాశ్రమమసంబుద్ధం జమదగ్నేర్మహాత్మనః॥42॥

అపాతయంత భల్లాగ్రైః శిరః కాయాన్నరాధిప
సమిత్కుశార్థం రామస్య నిర్గతస్య మహాత్మనః॥43॥

తతః పితృవధామర్షాద్రామః పరమమన్యుమాన్
నిఃక్షత్రియాం ప్రతిశ్రుత్య మహీం శస్త్రమగృహ్ణత॥44॥

తతః స భృగుశార్దూలః కార్తవీర్యస్య వీర్యవాన్
విక్రమ్య నిజఘానాశు పుత్రాన్పౌత్రాంశ్చ సర్వశః॥45॥

స హైహయసహస్రాణి హత్వా పరమమన్యుమాన్
చకార భార్గవో రాజన్మహీం శోణితకర్దమాం॥46॥

స తథా సుమహాతేజాః కృత్వా నిఃక్షత్రియాం మహీం
కృపయా పరయావిష్టో వనమేవ జగామ హ॥47॥

తతో వర్షసహస్రేషు సమతీతేషు కేషుచిత్
క్షోభం సంప్రాప్తవాంస్తీవ్రం ప్రకృత్యా కోపనః ప్రభుః॥48॥

విశ్వామిత్రస్య పౌత్రస్తు రైభ్యపుత్రో మహాతపాః
పరావసుర్మహారాజ క్షిప్త్వాహ జనసంసది॥49॥

యే తే యయాతిపతనే యజ్ఞే సంతః సమాగతాః
ప్రతర్దనప్రభృతయో రామ కిం క్షత్రియా న తే॥50॥

మిథ్యాప్రతిజ్ఞో రామ త్వం కత్థసే జనసంసది
భయాత్క్షత్రియవీరాణాం పర్వతం సముపాశ్రితః॥51॥

స పునః క్షత్రియశతైః పృథివీమనుసంతతాం
పరావసోస్తదా శ్రుత్వా శస్త్రం జగ్రాహ భార్గవః॥52॥

తతో యే క్షత్రియా రాజఞ్శతశస్తేన జీవితాః
తే వివృద్ధా మహావీర్యాః పృథివీపతయోఽభవన్॥53॥

స పునస్తాంజఘానాశు బాలానపి నరాధిప
గర్భస్థైస్తు మహీ వ్యాప్తా పునరేవాభవత్తదా॥54॥

జాతం జాతం స గర్భం తు పునరేవ జఘాన హ
అరక్షంశ్చ సుతాన్కాంశ్చిత్తదా క్షత్రియయోషితః॥55॥

త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం ప్రభుః
దక్షిణామశ్వమేధాంతే కశ్యపాయాదదత్తతః॥56॥

క్షత్రియాణాం తు శేషార్థం కరేణోద్దిశ్య కశ్యపః
స్రుక్ప్రగ్రహవతా రాజఞ్స్రీమాన్వాక్యమథాబ్రవీత్॥57॥

గచ్ఛ పారం సముద్రస్య దక్షిణస్య మహామునే
న తే మద్విషయే రామ వస్తవ్యమిహ కర్హిచిత్॥58॥

తతః శూర్పారకం దేశం సాగరస్తస్య నిర్మమే
సంత్రాసాజ్జామదగ్న్యస్య సోఽపరాంతం మహీతలం॥59॥

కశ్యపస్తు మహారాజ ప్రతిగృహ్య మహీమిమాం
కృత్వా బ్రాహ్మణసంస్థాం వై ప్రవివేశ మహావనం॥60॥

తతః శూద్రాశ్చ వైశ్యాశ్చ యథాస్వైరప్రచారిణః
అవర్తంత ద్విజాగ్ర్యాణాం దారేషు భరతర్షభ॥61॥

అరాజకే జీవలోకే దుర్బలా బలవత్తరైః
బాధ్యంతే న చ విత్తేషు ప్రభుత్వమిహ కస్యచిత్॥62॥

తతః కాలేన పృథివీ ప్రవివేశ రసాతలం
అరక్ష్యమాణా విధివత్క్షత్రియైర్ధర్మరక్షిభిః॥63॥

ఊరుణా ధారయామాస కశ్యపః పృథివీం తతః
నిమజ్జంతీం తదా రాజంస్తేనోర్వీతి మహీ స్మృతా॥64॥

రక్షిణశ్చ సముద్దిశ్య ప్రాయాచత్పృథివీ తదా
ప్రసాద్య కశ్యపం దేవీ క్షత్రియాన్బాహుశాలినః॥65॥

సంతి బ్రహ్మన్మయా గుప్తా నృషు క్షత్రియపుంగవాః
హైహయానాం కులే జాతాస్తే సంరక్షంతు మాం మునే॥66॥

అస్తి పౌరవదాయాదో విడూరథసుతః ప్రభో
ఋక్షైః సంవర్ధితో విప్ర ఋక్షవత్యేవ పర్వతే॥67॥

తథానుకంపమానేన యజ్వనాథామితౌజసా
పరాశరేణ దాయాదః సౌదాసస్యాభిరక్షితః॥68॥

సర్వకర్మాణి కురుతే తస్యర్షేః శూద్రవద్ధి సః
సర్వకర్మేత్యభిఖ్యాతః స మాం రక్షతు పార్థివః॥69॥

శిబేః పుత్రో మహాతేజా గోపతిర్నామ నామతః
వనే సంరక్షితో గోభిః సోఽభిరక్షతు మాం మునే॥70॥

ప్రతర్దనస్య పుత్రస్తు వత్సో నామ మహాయశాః
వత్సైః సంవర్ధితో గోష్ఠే స మాం రక్షతు పార్థివః॥71॥

దధివాహనపౌత్రస్తు పుత్రో దివిరథస్య హ
అంగః స గౌతమేనాపి గంగాకూలేఽభిరక్షితః॥72॥

బృహద్రథో మహాబాహుర్భువి భూతిపురస్కృతః
గోలాంగూలైర్మహాభాగో గృధ్రకూటేఽభిరక్షితః॥73॥

మరుత్తస్యాన్వవాయే తు క్షత్రియాస్తుర్వసోస్త్రయః
మరుత్పతిసమా వీర్యే సముద్రేణాభిరక్షితాః॥74॥

ఏతే క్షత్రియదాయాదాస్తత్ర తత్ర పరిశ్రుతాః
సమ్యఙ్మామభిరక్షంతు తతః స్థాస్యామి నిశ్చలా॥75॥

ఏతేషాం పితరశ్చైవ తథైవ చ పితామహాః
మదర్థం నిహతా యుద్ధే రామేణాక్లిష్టకర్మణా॥76॥

తేషామపచితిశ్చైవ మయా కార్యా న సంశయః
న హ్యహం కామయే నిత్యమవిక్రాంతేన రక్షణం॥77॥

తతః పృథివ్యా నిర్దిష్టాంస్తాన్సమానీయ కశ్యపః
అభ్యషించన్మహీపాలాన్క్షత్రియాన్వీర్యసంమతాన్॥78॥

తేషాం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ యేషాం వంశాః ప్రతిష్ఠితాః
ఏవమేతత్పురా వృత్తం యన్మాం పృచ్ఛసి పాండవ॥79॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువన్నేవ యదుప్రవీరో; యుధిష్ఠిరం ధర్మభృతాం వరిష్ఠం
రథేన తేనాశు యయౌ యథార్కో; విశన్ప్రభాభిర్భగవాంస్త్రిలోకం॥80॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రామస్య తత్కర్మ శ్రుత్వా రాజా యుధిష్ఠిరః
విస్మయం పరమం గత్వా ప్రత్యువాచ జనార్దనం ॥1॥

అహో రామస్య వార్ష్ణేయ శక్రస్యేవ మహాత్మనః
విక్రమో యేన వసుధా క్రోధాన్నిఃక్షత్రియా కృతా ॥2॥

గోభిః సముద్రేణ తథా గోలాంగూలర్క్షవానరైః
గుప్తా రామభయోద్విగ్నాః క్షత్రియాణాం కులోద్వహాః ॥3॥

అహో ధన్యో హి లోకోఽయం సభాగ్యాశ్చ నరా భువి
యత్ర కర్మేదృశం ధర్మ్యం ద్విజేన కృతమచ్యుత ॥4॥

తథా యాంతౌ తదా తాత తావచ్యుతయుధిష్ఠిరౌ
జగ్మతుర్యత్ర గాంగేయః శరతల్పగతః ప్రభుః ॥5॥

తతస్తే దదృశుర్భీష్మం శరప్రస్తరశాయినం
స్వరశ్మిజాలసంవీతం సాయంసూర్యమివానలం ॥6॥

ఉపాస్యమానం మునిభిర్దేవైరివ శతక్రతుం
దేశే పరమధర్మిష్ఠే నదీమోఘవతీమను ॥7॥

దూరాదేవ తమాలోక్య కృష్ణో రాజా చ ధర్మరాట్
చత్వారః పాండవాశ్చైవ తే చ శారద్వతాదయః ॥8॥

అవస్కంద్యాథ వాహేభ్యః సంయమ్య ప్రచలం మనః
ఏకీకృత్యేంద్రియగ్రామముపతస్థుర్మహామునీన్ ॥9॥

అభివాద్య చ గోవిందః సాత్యకిస్తే చ కౌరవాః
వ్యాసాదీంస్తానృషీన్పశ్చాద్గాంగేయముపతస్థిరే ॥10॥

తపోవృద్ధిం తతః పృష్ట్వా గాంగేయం యదుకౌరవాః
పరివార్య తతః సర్వే నిషేదుః పురుషర్షభాః ॥11॥

తతో నిశమ్య గాంగేయం శామ్యమానమివానలం
కించిద్దీనమనా భీష్మమితి హోవాచ కేశవః ॥12॥

కచ్చిజ్జ్ఞానాని తే రాజన్ప్రసన్నాని యథా పురా
కచ్చిదవ్యాకులా చైవ బుద్ధిస్తే వదతాం వర ॥13॥

శరాభిఘాతదుఃఖాత్తే కచ్చిద్గాత్రం న దూయతే
మానసాదపి దుఃఖాద్ధి శారీరం బలవత్తరం ॥14॥

వరదానాత్పితుః కామం ఛందమృత్యురసి ప్రభో
శంతనోర్ధర్మశీలస్య న త్వేతచ్ఛమకారణం ॥15॥

సుసూక్ష్మోఽపీహ దేహే వై శల్యో జనయతే రుజం
కిం పునః శరసంఘాతైశ్చితస్య తవ భారత ॥16॥

కామం నైతత్తవాఖ్యేయం ప్రాణినాం ప్రభవాప్యయౌ
భవాన్హ్యుపదిశేచ్ఛ్రేయో దేవానామపి భారత ॥17॥

యద్ధి భూతం భవిష్యచ్చ భవచ్చ పురుషర్షభ
సర్వం తజ్జ్ఞానవృద్ధస్య తవ పాణావివాహితం ॥18॥

సంసారశ్చైవ భూతానాం ధర్మస్య చ ఫలోదయః
విదితస్తే మహాప్రాజ్ఞ త్వం హి బ్రహ్మమయో నిధిః ॥19॥

త్వాం హి రాజ్యే స్థితం స్ఫీతే సమగ్రాంగమరోగిణం
స్త్రీసహస్రైః పరివృతం పశ్యామీహోర్ధ్వరేతసం॥20॥

ఋతే శాంతనవాద్భీష్మాత్త్రిషు లోకేషు పార్థివ
సత్యసంధాన్మహావీర్యాచ్ఛూరాద్ధర్మైకతత్పరాత్॥21॥

మృత్యుమావార్య తరసా శరప్రస్తరశాయినః
నిసర్గప్రభవం కించిన్న చ తాతానుశుశ్రుమ॥22॥

సత్యే తపసి దానే చ యజ్ఞాధికరణే తథా
ధనుర్వేదే చ వేదే చ నిత్యం చైవాన్వవేక్షణే॥23॥

అనృశంసం శుచిం దాంతం సర్వభూతహితే రతం
మహారథం త్వత్సదృశం న కంచిదనుశుశ్రుమ॥24॥

త్వం హి దేవాన్సగంధర్వాన్ససురాసురరాక్షసాన్
శక్త ఏకరథేనైవ విజేతుం నాత్ర సంశయః॥25॥

త్వం హి భీష్మ మహాబాహో వసూనాం వాసవోపమః
నిత్యం విప్రైః సమాఖ్యాతో నవమోఽనవమో గుణైః॥26॥

అహం హి త్వాభిజానామి యస్త్వం పురుషసత్తమ
త్రిదశేష్వపి విఖ్యాతః స్వశక్త్యా సుమహాబలః॥27॥

మనుష్యేషు మనుష్యేంద్ర న దృష్టో న చ మే శ్రుతః
భవతో యో గుణైస్తుల్యః పృథివ్యాం పురుషః క్వచిత్॥28॥

త్వం హి సర్వైర్గుణై రాజందేవానప్యతిరిచ్యసే
తపసా హి భవాఞ్శక్తః స్రష్టుం లోకాంశ్చరాచరాన్॥29॥

తదస్య తప్యమానస్య జ్ఞాతీనాం సంక్షయేణ వై
జ్యేష్ఠస్య పాండుపుత్రస్య శోకం భీష్మ వ్యపానుద॥30॥

యే హి ధర్మాః సమాఖ్యాతాశ్చాతుర్వర్ణ్యస్య భారత
చాతురాశ్రమ్యసంసృష్టాస్తే సర్వే విదితాస్తవ॥31॥

చాతుర్వేద్యే చ యే ప్రోక్తాశ్చాతుర్హోత్రే చ భారత
సాంఖ్యే యోగే చ నియతా యే చ ధర్మాః సనాతనాః॥32॥

చాతుర్వర్ణ్యేన యశ్చైకో ధర్మో న స్మ విరుధ్యతే
సేవ్యమానః స చైవాద్యో గాంగేయ విదితస్తవ॥33॥

ఇతిహాసపురాణం చ కార్త్స్న్యేన విదితం తవ
ధర్మశాస్త్రం చ సకలం నిత్యం మనసి తే స్థితం॥34॥

యే చ కేచన లోకేఽస్మిన్నర్థాః సంశయకారకాః
తేషాం ఛేత్తా నాస్తి లోకే త్వదన్యః పురుషర్షభ॥35॥

స పాండవేయస్య మనఃసముత్థితం; నరేంద్ర శోకం వ్యపకర్ష మేధయా
భవద్విధా హ్యుత్తమబుద్ధివిస్తరా; విముహ్యమానస్య జనస్య శాంతయే॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తు వచనం భీష్మో వాసుదేవస్య ధీమతః
కించిదున్నామ్య వదనం ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్||1||

నమస్తే భగవన్విష్ణో లోకానాం నిధనోద్భవ
త్వం హి కర్తా హృషీకేశ సంహర్తా చాపరాజితః||2||

విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు విశ్వాత్మన్విశ్వసంభవ
అపవర్గోఽసి భూతానాం పంచానాం పరతః స్థితః||3||

నమస్తే త్రిషు లోకేషు నమస్తే పరతస్త్రిషు
యోగేశ్వర నమస్తేఽస్తు త్వం హి సర్వపరాయణం||4||

మత్సంశ్రితం యదాత్థ త్వం వచః పురుషసత్తమ
తేన పశ్యామి తే దివ్యాన్భావాన్హి త్రిషు వర్త్మసు||5||

తచ్చ పశ్యామి తత్త్వేన యత్తే రూపం సనాతనం
సప్త మార్గా నిరుద్ధాస్తే వాయోరమితతేజసః||6||

దివం తే శిరసా వ్యాప్తం పద్భ్యాం దేవీ వసుంధరా
దిశో భుజౌ రవిశ్చక్షుర్వీర్యే శక్రః ప్రతిష్ఠితః||7||

అతసీపుష్పసంకాశం పీతవాససమచ్యుతం
వపుర్హ్యనుమిమీమస్తే మేఘస్యేవ సవిద్యుతః||8||

త్వత్ప్రపన్నాయ భక్తాయ గతిమిష్టాం జిగీషవే
యచ్ఛ్రేయః పుండరీకాక్ష తద్ధ్యాయస్వ సురోత్తమ||9||

వాసుదేవ ఉవాచ

యతః ఖలు పరా భక్తిర్మయి తే పురుషర్షభ
తతో వపుర్మయా దివ్యం తవ రాజన్ప్రదర్శితం||10||

న హ్యభక్తాయ రాజేంద్ర భక్తాయానృజవే న చ
దర్శయామ్యహమాత్మానం న చాదాంతాయ భారత||11||

భవాంస్తు మమ భక్తశ్చ నిత్యం చార్జవమాస్థితః
దమే తపసి సత్యే చ దానే చ నిరతః శుచిః||12||

అర్హస్త్వం భీష్మ మాం ద్రష్టుం తపసా స్వేన పార్థివ
తవ హ్యుపస్థితా లోకా యేభ్యో నావర్తతే పునః||13||

పంచాశతం షట్చ కురుప్రవీర; శేషం దినానాం తవ జీవితస్య
తతః శుభైః కర్మఫలోదయైస్త్వం; సమేష్యసే భీష్మ విముచ్య దేహం||14||

ఏతే హి దేవా వసవో విమానా;న్యాస్థాయ సర్వే జ్వలితాగ్నికల్పాః
అంతర్హితాస్త్వాం ప్రతిపాలయంతి; కాష్ఠాం ప్రపద్యంతముదక్పతంగం||15||

వ్యావృత్తమాత్రే భగవత్యుదీచీం; సూర్యే దిశం కాలవశాత్ప్రపన్నే
గంతాసి లోకాన్పురుషప్రవీర; నావర్తతే యానుపలభ్య విద్వాన్||16||

అముం చ లోకం త్వయి భీష్మ యాతే; జ్ఞానాని నంక్ష్యంత్యఖిలేన వీర
అతః స్మ సర్వే త్వయి సంనికర్షం; సమాగతా ధర్మవివేచనాయ||17||

తజ్జ్ఞాతిశోకోపహతశ్రుతాయ; సత్యాభిసంధాయ యుధిష్ఠిరాయ
ప్రబ్రూహి ధర్మార్థసమాధియుక్త;మర్థ్యం వచోఽస్యాపనుదాస్య శోకం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కృష్ణస్య తద్వాక్యం ధర్మార్థసహితం హితం
శ్రుత్వా శాంతనవో భీష్మః ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః॥1॥

లోకనాథ మహాబాహో శివ నారాయణాచ్యుత
తవ వాక్యమభిశ్రుత్య హర్షేణాస్మి పరిప్లుతః॥2॥

కిం చాహమభిధాస్యామి వాక్పతే తవ సంనిధౌ
యదా వాచోగతం సర్వం తవ వాచి సమాహితం॥3॥

యద్ధి కించిత్కృతం లోకే కర్తవ్యం క్రియతే చ యత్
త్వత్తస్తన్నిఃసృతం దేవ లోకా బుద్ధిమయా హి తే॥4॥

కథయేద్దేవలోకం యో దేవరాజసమీపతః
ధర్మకామార్థశాస్త్రాణాం సోఽర్థాన్బ్రూయాత్తవాగ్రతః॥5॥

శరాభిఘాతాద్వ్యథితం మనో మే మధుసూదన
గాత్రాణి చావసీదంతి న చ బుద్ధిః ప్రసీదతి॥6॥

న చ మే ప్రతిభా కాచిదస్తి కించిత్ప్రభాషితుం
పీడ్యమానస్య గోవింద విషానలసమైః శరైః॥7॥

బలం మేధాః ప్రజరతి ప్రాణాః సంత్వరయంతి చ
మర్మాణి పరితప్యంతే భ్రాంతం చేతస్తథైవ చ॥8॥

దౌర్బల్యాత్సజ్జతే వాఙ్మే స కథం వక్తుముత్సహే
సాధు మే త్వం ప్రసీదస్వ దాశార్హకులనందన॥9॥

తత్క్షమస్వ మహాబాహో న బ్రూయాం కించిదచ్యుత
త్వత్సంనిధౌ చ సీదేత వాచస్పతిరపి బ్రువన్॥10॥

న దిశః సంప్రజానామి నాకాశం న చ మేదినీం
కేవలం తవ వీర్యేణ తిష్ఠామి మధుసూదన॥11॥

స్వయమేవ ప్రభో తస్మాద్ధర్మరాజస్య యద్ధితం
తద్బ్రవీహ్యాశు సర్వేషామాగమానాం త్వమాగమః॥12॥

కథం త్వయి స్థితే లోకే శాశ్వతే లోకకర్తరి
ప్రబ్రూయాన్మద్విధః కశ్చిద్గురౌ శిష్య ఇవ స్థితే॥13॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఉపపన్నమిదం వాక్యం కౌరవాణాం ధురంధరే
మహావీర్యే మహాసత్త్వే స్థితే సర్వార్థదర్శిని॥14॥

యచ్చ మామాత్థ గాంగేయ బాణఘాతరుజం ప్రతి
గృహాణాత్ర వరం భీష్మ మత్ప్రసాదకృతం విభో॥15॥

న తే గ్లానిర్న తే మూర్చ్ఛా న దాహో న చ తే రుజా
ప్రభవిష్యంతి గాంగేయ క్షుత్పిపాసే న చాప్యుత॥16॥

జ్ఞానాని చ సమగ్రాణి ప్రతిభాస్యంతి తేఽనఘ
న చ తే క్వచిదాసక్తిర్బుద్ధేః ప్రాదుర్భవిష్యతి॥17॥

సత్త్వస్థం చ మనో నిత్యం తవ భీష్మ భవిష్యతి
రజస్తమోభ్యాం రహితం ఘనైర్ముక్త ఇవోడురాట్॥18॥

యద్యచ్చ ధర్మసంయుక్తమర్థయుక్తమథాపి వా
చింతయిష్యసి తత్రాగ్ర్యా బుద్ధిస్తవ భవిష్యతి॥19॥

ఇమం చ రాజశార్దూల భూతగ్రామం చతుర్విధం
చక్షుర్దివ్యం సమాశ్రిత్య ద్రక్ష్యస్యమితవిక్రమ॥20॥

చతుర్విధం ప్రజాజాలం సంయుక్తో జ్ఞానచక్షుషా
భీష్మ ద్రక్ష్యసి తత్త్వేన జలే మీన ఇవామలే॥21॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే వ్యాససహితాః సర్వ ఏవ మహర్షయః
ఋగ్యజుఃసామసంయుక్తైర్వచోభిః కృష్ణమర్చయన్॥22॥

తతః సర్వార్తవం దివ్యం పుష్పవర్షం నభస్తలాత్
పపాత యత్ర వార్ష్ణేయః సగాంగేయః సపాండవః॥23॥

వాదిత్రాణి చ దివ్యాని జగుశ్చాప్సరసాం గణాః
న చాహితమనిష్టం వా కించిత్తత్ర వ్యదృశ్యత॥24॥

వవౌ శివః సుఖో వాయుః సర్వగంధవహః శుచిః
శాంతాయాం దిశి శాంతాశ్చ ప్రావదన్మృగపక్షిణః॥25॥

తతో ముహూర్తాద్భగవాన్సహస్రాంశుర్దివాకరః
దహన్వనమివైకాంతే ప్రతీచ్యాం ప్రత్యదృశ్యత॥26॥

తతో మహర్షయః సర్వే సముత్థాయ జనార్దనం
భీష్మమామంత్రయాం చక్రూ రాజానం చ యుధిష్ఠిరం॥27॥

తతః ప్రణామమకరోత్కేశవః పాండవస్తథా
సాత్యకిః సంజయశ్చైవ స చ శారద్వతః కృపః॥28॥

తతస్తే ధర్మనిరతాః సమ్యక్తైరభిపూజితాః
శ్వః సమేష్యామ ఇత్యుక్త్వా యథేష్టం త్వరితా యయుః॥29॥

తథైవామంత్ర్య గాంగేయం కేశవస్తే చ పాండవాః
ప్రదక్షిణముపావృత్య రథానారురుహుః శుభాన్॥30॥

తతో రథైః కాంచనదంతకూబరై;ర్మహీధరాభైః సమదైశ్చ దంతిభిః
హయైః సుపర్ణైరివ చాశుగామిభిః; పదాతిభిశ్చాత్తశరాసనాదిభిః॥31॥

యయౌ రథానాం పురతో హి సా చమూ;స్తథైవ పశ్చాదతిమాత్రసారిణీ
పురశ్చ పశ్చాచ్చ యథా మహానదీ; పురర్క్షవంతం గిరిమేత్య నర్మదా॥32॥

తతః పురస్తాద్భగవాన్నిశాకరః; సముత్థితస్తామభిహర్షయంశ్చమూం
దివాకరాపీతరసాస్తథౌషధీః; పునః స్వకేనైవ గుణేన యోజయన్॥33॥

తతః పురం సురపురసంనిభద్యుతి; ప్రవిశ్య తే యదువృషపాండవాస్తదా
యథోచితాన్భవనవరాన్సమావిశ;ఞ్శ్రమాన్వితా మృగపతయో గుహా ఇవ॥34॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రవిశ్య భవనం ప్రసుప్తో మధుసూదనః
యామమాత్రావశేషాయాం యామిన్యాం ప్రత్యబుధ్యత॥1॥

స ధ్యానపథమాశ్రిత్య సర్వజ్ఞానాని మాధవః
అవలోక్య తతః పశ్చాద్దధ్యౌ బ్రహ్మ సనాతనం॥2॥

తతః శ్రుతిపురాణజ్ఞాః శిక్షితా రక్తకంఠినః
అస్తువన్విశ్వకర్మాణం వాసుదేవం ప్రజాపతిం॥3॥

పఠంతి పాణిస్వనికాస్తథా గాయంతి గాయనాః
శంఖానకమృదంగాంశ్చ ప్రవాద్యంత సహస్రశః॥4॥

వీణాపణవవేణూనాం స్వనశ్చాతిమనోరమః
ప్రహాస ఇవ విస్తీర్ణః శుశ్రువే తస్య వేశ్మనః॥5॥

తథా యుధిష్ఠిరస్యాపి రాజ్ఞో మంగలసంహితాః
ఉచ్చేరుర్మధురా వాచో గీతవాదిత్రసంహితాః॥6॥

తత ఉత్థాయ దాశార్హః స్నాతః ప్రాంజలిరచ్యుతః
జప్త్వా గుహ్యం మహాబాహురగ్నీనాశ్రిత్య తస్థివాన్॥7॥

తతః సహస్రం విప్రాణాం చతుర్వేదవిదాం తథా
గవాం సహస్రేణైకైకం వాచయామాస మాధవః॥8॥

మంగలాలంభనం కృత్వా ఆత్మానమవలోక్య చ
ఆదర్శే విమలే కృష్ణస్తతః సాత్యకిమబ్రవీత్॥9॥

గచ్ఛ శైనేయ జానీహి గత్వా రాజనివేశనం
అపి సజ్జో మహాతేజా భీష్మం ద్రష్టుం యుధిష్ఠిరః॥10॥

తతః కృష్ణస్య వచనాత్సాత్యకిస్త్వరితో యయౌ
ఉపగమ్య చ రాజానం యుధిష్ఠిరమువాచ హ॥11॥

యుక్తో రథవరో రాజన్వాసుదేవస్య ధీమతః
సమీపమాపగేయస్య ప్రయాస్యతి జనార్దనః॥12॥

భవత్ప్రతీక్షః కృష్ణోఽసౌ ధర్మరాజ మహాద్యుతే
యదత్రానంతరం కృత్యం తద్భవాన్కర్తుమర్హతి॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యుజ్యతాం మే రథవరః ఫల్గునాప్రతిమద్యుతే
న సైనికైశ్చ యాతవ్యం యాస్యామో వయమేవ హి॥14॥

న చ పీడయితవ్యో మే భీష్మో ధర్మభృతాం వరః
అతః పురఃసరాశ్చాపి నివర్తంతు ధనంజయ॥15॥

అద్యప్రభృతి గాంగేయః పరం గుహ్యం ప్రవక్ష్యతి
తతో నేచ్ఛామి కౌంతేయ పృథగ్జనసమాగమం॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తద్వాక్యమాకర్ణ్య తథా కుంతీపుత్రో ధనంజయః
యుక్తం రథవరం తస్మై ఆచచక్షే నరర్షభ॥17॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా యమౌ భీమార్జునావపి
భూతానీవ సమస్తాని యయుః కృష్ణనివేశనం॥18॥

ఆగచ్ఛత్స్వథ కృష్ణోఽపి పాండవేషు మహాత్మసు
శైనేయసహితో ధీమాన్రథమేవాన్వపద్యత॥19॥

రథస్థాః సంవిదం కృత్వా సుఖాం పృష్ట్వా చ శర్వరీం
మేఘఘోషై రథవరైః ప్రయయుస్తే మహారథాః॥20॥

మేఘపుష్పం బలాహం చ సైన్యం సుగ్రీవమేవ చ
దారుకశ్చోదయామాస వాసుదేవస్య వాజినః॥21॥

తే హయా వాసుదేవస్య దారుకేణ ప్రచోదితాః
గాం ఖురాగ్రైస్తథా రాజల్లిఖంతః ప్రయయుస్తదా॥22॥

తే గ్రసంత ఇవాకాశం వేగవంతో మహాబలాః
క్షేత్రం ధర్మస్య కృత్స్నస్య కురుక్షేత్రమవాతరన్॥23॥

తతో యయుర్యత్ర భీష్మః శరతల్పగతః ప్రభుః
ఆస్తే బ్రహ్మర్షిభిః సార్ధం బ్రహ్మా దేవగణైర్యథా॥24॥

తతోఽవతీర్య గోవిందో రథాత్స చ యుధిష్ఠిరః
భీమో గాండీవధన్వా చ యమౌ సాత్యకిరేవ చ
ఋషీనభ్యర్చయామాసుః కరానుద్యమ్య దక్షిణాన్॥25॥

స తైః పరివృతో రాజా నక్షత్రైరివ చంద్రమాః
అభ్యాజగామ గాంగేయం బ్రహ్మాణమివ వాసవః॥26॥

శరతల్పే శయానం తమాదిత్యం పతితం యథా
దదర్శ స మహాబాహుర్భయాదాగతసాధ్వసః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ధర్మాత్మని మహాసత్త్వే సత్యసంధే జితాత్మని
దేవవ్రతే మహాభాగే శరతల్పగతేఽచ్యుతే॥1॥

శయానే వీరశయనే భీష్మే శంతనునందనే
గాంగేయే పురుషవ్యాఘ్రే పాండవైః పర్యుపస్థితే॥2॥

కాః కథాః సమవర్తంత తస్మిన్వీరసమాగమే
హతేషు సర్వసైన్యేషు తన్మే శంస మహామునే॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శరతల్పగతే భీష్మే కౌరవాణాం ధురంధరే
ఆజగ్ముర్ఋషయః సిద్ధా నారదప్రముఖా నృప॥4॥

హతశిష్టాశ్చ రాజానో యుధిష్ఠిరపురోగమాః
ధృతరాష్ట్రశ్చ కృష్ణశ్చ భీమార్జునయమాస్తథా॥5॥

తేఽభిగమ్య మహాత్మానో భరతానాం పితామహం
అన్వశోచంత గాంగేయమాదిత్యం పతితం యథా॥6॥

ముహూర్తమివ చ ధ్యాత్వా నారదో దేవదర్శనః
ఉవాచ పాండవాన్సర్వాన్హతశిష్టాంశ్చ పార్థివాన్॥7॥

ప్రాప్తకాలం చ ఆచక్షే భీష్మోఽయమనుయుజ్యతాం
అస్తమేతి హి గాంగేయో భానుమానివ భారత॥8॥

అయం ప్రాణానుత్సిసృక్షుస్తం సర్వేఽభ్యేత్య పృచ్ఛత
కృత్స్నాన్హి వివిధాంధర్మాంశ్చాతుర్వర్ణ్యస్య వేత్త్యయం॥9॥

ఏష వృద్ధః పురా లోకాన్సంప్రాప్నోతి తనుత్యజాం
తం శీఘ్రమనుయుంజధ్వం సంశయాన్మనసి స్థితాన్॥10॥

ఏవముక్తా నారదేన భీష్మమీయుర్నరాధిపాః
ప్రష్టుం చాశక్నువంతస్తే వీక్షాం చక్రుః పరస్పరం॥11॥

అథోవాచ హృషీకేశం పాండుపుత్రో యుధిష్ఠిరః
నాన్యస్త్వద్దేవకీపుత్ర శక్తః ప్రష్టుం పితామహం॥12॥

ప్రవ్యాహారయ దుర్ధర్ష త్వమగ్రే మధుసూదన
త్వం హి నస్తాత సర్వేషాం సర్వధర్మవిదుత్తమః॥13॥

ఏవముక్తః పాండవేన భగవాన్కేశవస్తదా
అభిగమ్య దురాధర్షం ప్రవ్యాహారయదచ్యుతః॥14॥

వాసుదేవ ఉవాచ

కచ్చిత్సుఖేన రజనీ వ్యుష్టా తే రాజసత్తమ
విస్పష్టలక్షణా బుద్ధిః కచ్చిచ్చోపస్థితా తవ॥15॥

కచ్చిజ్జ్ఞానాని సర్వాణి ప్రతిభాంతి చ తేఽనఘ
న గ్లాయతే చ హృదయం న చ తే వ్యాకులం మనః॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

దాహో మోహః శ్రమశ్చైవ క్లమో గ్లానిస్తథా రుజా
తవ ప్రసాదాద్గోవింద సద్యో వ్యపగతానఘ॥17॥

యచ్చ భూతం భవిష్యచ్చ భవచ్చ పరమద్యుతే
తత్సర్వమనుపశ్యామి పాణౌ ఫలమివాహితం॥18॥

వేదోక్తాశ్చైవ యే ధర్మా వేదాంతనిహితాశ్చ యే
తాన్సర్వాన్సంప్రపశ్యామి వరదానాత్తవాచ్యుత॥19॥

శిష్టైశ్చ ధర్మో యః ప్రోక్తః స చ మే హృది వర్తతే
దేశజాతికులానాం చ ధర్మజ్ఞోఽస్మి జనార్దన॥20॥

చతుర్ష్వాశ్రమధర్మేషు యోఽర్థః స చ హృది స్థితః
రాజధర్మాంశ్చ సకలానవగచ్ఛామి కేశవ॥21॥

యత్ర యత్ర చ వక్తవ్యం తద్వక్ష్యామి జనార్దన
తవ ప్రసాదాద్ధి శుభా మనో మే బుద్ధిరావిశత్॥22॥

యువేవ చాస్మి సంవృత్తస్త్వదనుధ్యానబృంహితః
వక్తుం శ్రేయః సమర్థోఽస్మి త్వత్ప్రసాదాజ్జనార్దన॥23॥

స్వయం కిమర్థం తు భవాఞ్ఛ్రేయో న ప్రాహ పాండవం
కిం తే వివక్షితం చాత్ర తదాశు వద మాధవ॥24॥

వాసుదేవ ఉవాచ

యశసః శ్రేయసశ్చైవ మూలం మాం విద్ధి కౌరవ
మత్తః సర్వేఽభినిర్వృత్తా భావాః సదసదాత్మకాః॥25॥

శీతాంశుశ్చంద్ర ఇత్యుక్తే కో లోకే విస్మయిష్యతి
తథైవ యశసా పూర్ణే మయి కో విస్మయిష్యతి॥26॥

ఆధేయం తు మయా భూయో యశస్తవ మహాద్యుతే
తతో మే విపులా బుద్ధిస్త్వయి భీష్మ సమాహితా॥27॥

యావద్ధి పృథివీపాల పృథివీ స్థాస్యతే ధ్రువా
తావత్తవాక్షయా కీర్తిర్లోకానను చరిష్యతి॥28॥

యచ్చ త్వం వక్ష్యసే భీష్మ పాండవాయానుపృచ్ఛతే
వేదప్రవాదా ఇవ తే స్థాస్యంతి వసుధాతలే॥29॥

యశ్చైతేన ప్రమాణేన యోక్ష్యత్యాత్మానమాత్మనా
స ఫలం సర్వపుణ్యానాం ప్రేత్య చానుభవిష్యతి॥30॥

ఏతస్మాత్కారణాద్భీష్మ మతిర్దివ్యా మయా హి తే
దత్తా యశో విప్రథేత కథం భూయస్తవేతి హ॥31॥

యావద్ధి ప్రథతే లోకే పురుషస్య యశో భువి
తావత్తస్యాక్షయం స్థానం భవతీతి వినిశ్చితం॥32॥

రాజానో హతశిష్టాస్త్వాం రాజన్నభిత ఆసతే
ధర్మాననుయుయుక్షంతస్తేభ్యః ప్రబ్రూహి భారత॥33॥

భవాన్హి వయసా వృద్ధః శ్రుతాచారసమన్వితః
కుశలో రాజధర్మాణాం పూర్వేషామపరాశ్చ యే॥34॥

జన్మప్రభృతి తే కశ్చిద్వృజినం న దదర్శ హ
జ్ఞాతారమనుధర్మాణాం త్వాం విదుః సర్వపార్థివాః॥35॥

తేభ్యః పితేవ పుత్రేభ్యో రాజన్బ్రూహి పరం నయం
ఋషయశ్చ హి దేవాశ్చ త్వయా నిత్యముపాసితాః॥36॥

తస్మాద్వక్తవ్యమేవేహ త్వయా పశ్యామ్యశేషతః
ధర్మాఞ్శుశ్రూషమాణేభ్యః పృష్టేన చ సతా పునః॥37॥

వక్తవ్యం విదుషా చేతి ధర్మమాహుర్మనీషిణః
అప్రతిబ్రువతః కష్టో దోషో హి భవతి ప్రభో॥38॥

తస్మాత్పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ ధర్మాన్పృష్టః సనాతనాన్
విద్వాంజిజ్ఞాసమానైస్త్వం ప్రబ్రూహి భరతర్షభ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

అథాబ్రవీన్మహాతేజా వాక్యం కౌరవనందనః
హంత ధర్మాన్ప్రవక్ష్యామి దృఢే వాఙ్మనసీ మమ
తవ ప్రసాదాద్గోవింద భూతాత్మా హ్యసి శాశ్వతః॥1॥

యుధిష్ఠిరస్తు మాం రాజా ధర్మాన్సమనుపృచ్ఛతు
ఏవం ప్రీతో భవిష్యామి ధర్మాన్వక్ష్యామి చానఘ॥2॥

యస్మిన్రాజర్షభే జాతే ధర్మాత్మని మహాత్మని
అహృష్యన్నృషయః సర్వే స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥3॥

సర్వేషాం దీప్తయశసాం కురూణాం ధర్మచారిణాం
యస్య నాస్తి సమః కశ్చిత్స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥4॥

ధృతిర్దమో బ్రహ్మచర్యం క్షమా ధర్మశ్చ నిత్యదా
యస్మిన్నోజశ్చ తేజశ్చ స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥5॥

సత్యం దానం తపః శౌచం శాంతిర్దాక్ష్యమసంభ్రమః
యస్మిన్నేతాని సర్వాణి స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥6॥

యో న కామాన్న సంరంభాన్న భయాన్నార్థకారణాత్
కుర్యాదధర్మం ధర్మాత్మా స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥7॥

సంబంధినోఽతిథీన్భృత్యాన్సంశ్రితోపాశ్రితాంశ్చ యః
సంమానయతి సత్కృత్య స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥8॥

సత్యనిత్యః క్షమానిత్యో జ్ఞాననిత్యోఽతిథిప్రియః
యో దదాతి సతాం నిత్యం స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥9॥

ఇజ్యాధ్యయననిత్యశ్చ ధర్మే చ నిరతః సదా
శాంతః శ్రుతరహస్యశ్చ స మాం పృచ్ఛతు పాండవః॥10॥

వాసుదేవ ఉవాచ

లజ్జయా పరయోపేతో ధర్మాత్మా స యుధిష్ఠిరః
అభిశాపభయాద్భీతో భవంతం నోపసర్పతి॥11॥

లోకస్య కదనం కృత్వా లోకనాథో విశాం పతే
అభిశాపభయాద్భీతో భవంతం నోపసర్పతి॥12॥

పూజ్యాన్మాన్యాంశ్చ భక్తాంశ్చ గురూన్సంబంధిబాంధవాన్
అర్ఘ్యార్హానిషుభిర్హత్వా భవంతం నోపసర్పతి॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణానాం యథా ధర్మో దానమధ్యయనం తపః
క్షత్రియాణాం తథా కృష్ణ సమరే దేహపాతనం॥14॥

పితౄన్పితామహాన్పుత్రాన్గురూన్సంబంధిబాంధవాన్
మిథ్యాప్రవృత్తాన్యః సంఖ్యే నిహన్యాద్ధర్మ ఏవ సః॥15॥

సమయత్యాగినో లుబ్ధాన్గురూనపి చ కేశవ
నిహంతి సమరే పాపాన్క్షత్రియో యః స ధర్మవిత్॥16॥

ఆహూతేన రణే నిత్యం యోద్ధవ్యం క్షత్రబంధునా
ధర్మ్యం స్వర్గ్యం చ లోక్యం చ యుద్ధం హి మనురబ్రవీత్॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు భీష్మేణ ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
వినీతవదుపాగమ్య తస్థౌ సందర్శనేఽగ్రతః॥18॥

అథాస్య పాదౌ జగ్రాహ భీష్మశ్చాభిననంద తం
మూర్ధ్ని చైనముపాఘ్రాయ నిషీదేత్యబ్రవీత్తదా॥19॥

తమువాచాథ గాంగేయ ఋషభః సర్వధన్వినాం
పృచ్ఛ మాం తాత విస్రబ్ధం మా భైస్త్వం కురుసత్తమ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రణిపత్య హృషీకేశమభివాద్య పితామహం
అనుమాన్య గురూన్సర్వాన్పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥1॥

రాజ్యం వై పరమో ధర్మ ఇతి ధర్మవిదో విదుః
మహాంతమేతం భారం చ మన్యే తద్బ్రూహి పార్థివ॥2॥

రాజధర్మాన్విశేషేణ కథయస్వ పితామహ
సర్వస్య జీవలోకస్య రాజధర్మాః పరాయణం॥3॥

త్రివర్గోఽత్ర సమాసక్తో రాజధర్మేషు కౌరవ
మోక్షధర్మశ్చ విస్పష్టః సకలోఽత్ర సమాహితః॥4॥

యథా హి రశ్మయోఽశ్వస్య ద్విరదస్యాంకుశో యథా
నరేంద్రధర్మో లోకస్య తథా ప్రగ్రహణం స్మృతం॥5॥

అత్ర వై సంప్రమూఢే తు ధర్మే రాజర్షిసేవితే
లోకస్య సంస్థా న భవేత్సర్వం చ వ్యాకులం భవేత్॥6॥

ఉదయన్హి యథా సూర్యో నాశయత్యాసురం తమః
రాజధర్మాస్తథాలోక్యామాక్షిపంత్యశుభాం గతిం॥7॥

తదగ్రే రాజధర్మాణామర్థతత్త్వం పితామహ
ప్రబ్రూహి భరతశ్రేష్ఠ త్వం హి బుద్ధిమతాం వరః॥8॥

ఆగమశ్చ పరస్త్వత్తః సర్వేషాం నః పరంతప
భవంతం హి పరం బుద్ధౌ వాసుదేవోఽభిమన్యతే॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

నమో ధర్మాయ మహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే
బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కృత్య ధర్మాన్వక్ష్యామి శాశ్వతాన్॥10॥

శృణు కార్త్స్న్యేన మత్తస్త్వం రాజధర్మాన్యుధిష్ఠిర
నిరుచ్యమానాన్నియతో యచ్చాన్యదభివాంఛసి॥11॥

ఆదావేవ కురుశ్రేష్ఠ రాజ్ఞా రంజనకామ్యయా
దేవతానాం ద్విజానాం చ వర్తితవ్యం యథావిధి॥12॥

దైవతాన్యర్చయిత్వా హి బ్రాహ్మణాంశ్చ కురూద్వహ
ఆనృణ్యం యాతి ధర్మస్య లోకేన చ స మాన్యతే॥13॥

ఉత్థానే చ సదా పుత్ర ప్రయతేథా యుధిష్ఠిర
న హ్యుత్థానమృతే దైవం రాజ్ఞామర్థప్రసిద్ధయే॥14॥

సాధారణం ద్వయం హ్యేతద్దైవముత్థానమేవ చ
పౌరుషం హి పరం మన్యే దైవం నిశ్చిత్యముచ్యతే॥15॥

విపన్నే చ సమారంభే సంతాపం మా స్మ వై కృథాః
ఘటతే వినయస్తాత రాజ్ఞామేష నయః పరః॥16॥

న హి సత్యాదృతే కించిద్రాజ్ఞాం వై సిద్ధికారణం
సత్యే హి రాజా నిరతః ప్రేత్య చేహ చ నందతి॥17॥

ఋషీణామపి రాజేంద్ర సత్యమేవ పరం ధనం
తథా రాజ్ఞః పరం సత్యాన్నాన్యద్విశ్వాసకారణం॥18॥

గుణవాఞ్శీలవాందాంతో మృదుర్ధర్మ్యో జితేంద్రియః
సుదర్శః స్థూలలక్ష్యశ్చ న భ్రశ్యేత సదా శ్రియః॥19॥

ఆర్జవం సర్వకార్యేషు శ్రయేథాః కురునందన
పునర్నయవిచారేణ త్రయీసంవరణేన చ॥20॥

మృదుర్హి రాజా సతతం లంఘ్యో భవతి సర్వశః
తీక్ష్ణాచ్చోద్విజతే లోకస్తస్మాదుభయమాచర॥21॥

అదండ్యాశ్చైవ తే నిత్యం విప్రాః స్యుర్దదతాం వర
భూతమేతత్పరం లోకే బ్రాహ్మణా నామ భారత॥22॥

మనునా చాపి రాజేంద్ర గీతౌ శ్లోకౌ మహాత్మనా
ధర్మేషు స్వేషు కౌరవ్య హృది తౌ కర్తుమర్హసి॥23॥

అద్భ్యోఽగ్నిర్బ్రహ్మతః క్షత్రమశ్మనో లోహముత్థితం
తేషాం సర్వత్రగం తేజః స్వాసు యోనిషు శామ్యతి॥24॥

అయో హంతి యదాశ్మానమగ్నిశ్చాపోఽభిపద్యతే
బ్రహ్మ చ క్షత్రియో ద్వేష్టి తదా సీదంతి తే త్రయః॥25॥

ఏతజ్జ్ఞాత్వా మహారాజ నమస్యా ఏవ తే ద్విజాః
భౌమం బ్రహ్మ ద్విజశ్రేష్ఠా ధారయంతి శమాన్వితాః॥26॥

ఏవం చైవ నరవ్యాఘ్ర లోకతంత్రవిఘాతకాః
నిగ్రాహ్యా ఏవ సతతం బాహుభ్యాం యే స్యురీదృశాః॥27॥

శ్లోకౌ చోశనసా గీతౌ పురా తాత మహర్షిణా
తౌ నిబోధ మహాప్రాజ్ఞ త్వమేకాగ్రమనా నృప॥28॥

ఉద్యమ్య శస్త్రమాయాంతమపి వేదాంతగం రణే
నిగృహ్ణీయాత్స్వధర్మేణ ధర్మాపేక్షీ నరేశ్వరః॥29॥

వినశ్యమానం ధర్మం హి యో రక్షతి స ధర్మవిత్
న తేన భ్రూణహా స స్యాన్మన్యుస్తం మనుమృచ్ఛతి॥30॥

ఏవం చైవ నరశ్రేష్ఠ రక్ష్యా ఏవ ద్విజాతయః
స్వపరాద్ధానపి హి తాన్విషయాంతే సముత్సృజేత్॥31॥

అభిశస్తమపి హ్యేషాం కృపాయీత విశాం పతే
బ్రహ్మఘ్నే గురుతల్పే చ భ్రూణహత్యే తథైవ చ॥32॥

రాజద్విష్టే చ విప్రస్య విషయాంతే విసర్జనం
విధీయతే న శారీరం భయమేషాం కదాచన॥33॥

దయితాశ్చ నరాస్తే స్యుర్నిత్యం పురుషసత్తమ
న కోశః పరమో హ్యన్యో రాజ్ఞాం పురుషసంచయాత్॥34॥

దుర్గేషు చ మహారాజ షట్సు యే శాస్త్రనిశ్చితాః
సర్వేషు తేషు మన్యంతే నరదుర్గం సుదుస్తరం॥35॥

తస్మాన్నిత్యం దయా కార్యా చాతుర్వర్ణ్యే విపశ్చితా
ధర్మాత్మా సత్యవాక్చైవ రాజా రంజయతి ప్రజాః॥36॥

న చ క్షాంతేన తే భావ్యం నిత్యం పురుషసత్తమ
అధర్మ్యో హి మృదూ రాజా క్షమావానివ కుంజరః||37||

బార్హస్పత్యే చ శాస్త్రే వై శ్లోకా వినియతాః పురా
అస్మిన్నర్థే మహారాజ తన్మే నిగదతః శృణు||38||

క్షమమాణం నృపం నిత్యం నీచః పరిభవేజ్జనః
హస్తియంతా గజస్యేవ శిర ఏవారురుక్షతి||39||

తస్మాన్నైవ మృదుర్నిత్యం తీక్ష్ణో వాపి భవేన్నృపః
వసంతేఽర్క ఇవ శ్రీమాన్న శీతో న చ ఘర్మదః||40||

ప్రత్యక్షేణానుమానేన తథౌపమ్యోపదేశతః
పరీక్ష్యాస్తే మహారాజ స్వే పరే చైవ సర్వదా||41||

వ్యసనాని చ సర్వాణి త్యజేథా భూరిదక్షిణ
న చైవ న ప్రయుంజీత సంగం తు పరివర్జయేత్||42||

నిత్యం హి వ్యసనీ లోకే పరిభూతో భవత్యుత
ఉద్వేజయతి లోకం చాప్యతిద్వేషీ మహీపతిః||43||

భవితవ్యం సదా రాజ్ఞా గర్భిణీసహధర్మిణా
కారణం చ మహారాజ శృణు యేనేదమిష్యతే||44||

యథా హి గర్భిణీ హిత్వా స్వం ప్రియం మనసోఽనుగం
గర్భస్య హితమాధత్తే తథా రాజ్ఞాప్యసంశయం||45||

వర్తితవ్యం కురుశ్రేష్ఠ నిత్యం ధర్మానువర్తినా
స్వం ప్రియం సమభిత్యజ్య యద్యల్లోకహితం భవేత్||46||

న సంత్యాజ్యం చ తే ధైర్యం కదాచిదపి పాండవ
ధీరస్య స్పష్టదండస్య న హ్యాజ్ఞా ప్రతిహన్యతే||47||

పరిహాసశ్చ భృత్యైస్తే న నిత్యం వదతాం వర
కర్తవ్యో రాజశార్దూల దోషమత్ర హి మే శృణు||48||

అవమన్యంతి భర్తారం సంహర్షాదుపజీవినః
స్వే స్థానే న చ తిష్ఠంతి లంఘయంతి హి తద్వచః||49||

ప్రేష్యమాణా వికల్పంతే గుహ్యం చాప్యనుయుంజతే
అయాచ్యం చైవ యాచంతేఽభోజ్యాన్యాహారయంతి చ||50||

క్రుధ్యంతి పరిదీప్యంతి భూమిమధ్యాసతేఽస్య చ
ఉత్కోచైర్వంచనాభిశ్చ కార్యాణ్యనువిహంతి చ||51||

జర్జరం చాస్య విషయం కుర్వంతి ప్రతిరూపకైః
స్త్రీరక్షిభిశ్చ సజ్జంతే తుల్యవేషా భవంతి చ||52||

వాతం చ ష్ఠీవనం చైవ కుర్వతే చాస్య సంనిధౌ
నిర్లజ్జా నరశార్దూల వ్యాహరంతి చ తద్వచః||53||

హయం వా దంతినం వాపి రథం నృపతిసంమతం
అధిరోహంత్యనాదృత్య హర్షులే పార్థివే మృదౌ||54||

ఇదం తే దుష్కరం రాజన్నిదం తే దుర్విచేష్టితం
ఇత్యేవం సుహృదో నామ బ్రువంతి పరిషద్గతాః||55||

క్రుద్ధే చాస్మిన్హసంత్యేవ న చ హృష్యంతి పూజితాః
సంఘర్షశీలాశ్చ సదా భవంత్యన్యోన్యకారణాత్||56||

విస్రంసయంతి మంత్రం చ వివృణ్వంతి చ దుష్కృతం
లీలయా చైవ కుర్వంతి సావజ్ఞాస్తస్య శాసనం

అలంకరణభోజ్యం చ తథా స్నానానులేపనం॥57॥

హేలమానా నరవ్యాఘ్ర స్వస్థాస్తస్యోపశృణ్వతే
నిందంతి స్వానధీకారాన్సంత్యజంతి చ భారత॥58॥

న వృత్త్యా పరితుష్యంతి రాజదేయం హరంతి చ
క్రీడితుం తేన చేచ్ఛంతి ససూత్రేణేవ పక్షిణా
అస్మత్ప్రణేయో రాజేతి లోకే చైవ వదంత్యుత॥59॥

ఏతే చైవాపరే చైవ దోషాః ప్రాదుర్భవంత్యుత
నృపతౌ మార్దవోపేతే హర్షులే చ యుధిష్ఠిర॥60॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

నిత్యోద్యుక్తేన వై రాజ్ఞా భవితవ్యం యుధిష్ఠిర
ప్రశామ్యతే చ రాజా హి నారీవోద్యమవర్జితః॥1॥

భగవానుశనా చాహ శ్లోకమత్ర విశాం పతే
తమిహైకమనా రాజన్గదతస్త్వం నిబోధ మే॥2॥

ద్వావేతౌ గ్రసతే భూమిః సర్పో బిలశయానివ
రాజానం చావిరోద్ధారం బ్రాహ్మణం చాప్రవాసినం॥3॥

తదేతన్నరశార్దూల హృది త్వం కర్తుమర్హసి
సంధేయానపి సంధత్స్వ విరోధ్యాంశ్చ విరోధయ॥4॥

సప్తాంగే యశ్చ తే రాజ్యే వైపరీత్యం సమాచరేత్
గురుర్వా యది వా మిత్రం ప్రతిహంతవ్య ఏవ సః॥5॥

మరుత్తేన హి రాజ్ఞాయం గీతః శ్లోకః పురాతనః
రాజ్యాధికారే రాజేంద్ర బృహస్పతిమతః పురా॥6॥

గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః
ఉత్పథప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే॥7॥

బాహోః పుత్రేణ రాజ్ఞా చ సగరేణేహ ధీమతా
అసమంజాః సుతో జ్యేష్ఠస్త్యక్తః పౌరహితైషిణా॥8॥

అసమంజాః సరయ్వాం ప్రాక్పౌరాణాం బాలకాన్నృప
న్యమజ్జయదతః పిత్రా నిర్భర్త్స్య స వివాసితః॥9॥

ఋషిణోద్దాలకేనాపి శ్వేతకేతుర్మహాతపాః
మిథ్యా విప్రానుపచరన్సంత్యక్తో దయితః సుతః॥10॥

లోకరంజనమేవాత్ర రాజ్ఞాం ధర్మః సనాతనః
సత్యస్య రక్షణం చైవ వ్యవహారస్య చార్జవం॥11॥

న హింస్యాత్పరవిత్తాని దేయం కాలే చ దాపయేత్
విక్రాంతః సత్యవాక్క్షాంతో నృపో న చలతే పథః॥12॥

గుప్తమంత్రో జితక్రోధో శాస్త్రార్థగతనిశ్చయః
ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ సతతం రతః॥13॥

త్రయ్యా సంవృతరంధ్రశ్చ రాజా భవితుమర్హతి
వృజినస్య నరేంద్రాణాం నాన్యత్సంవరణాత్పరం॥14॥

చాతుర్వర్ణ్యస్య ధర్మాశ్చ రక్షితవ్యా మహీక్షితా
ధర్మసంకరరక్షా హి రాజ్ఞాం ధర్మః సనాతనః॥15॥

న విశ్వసేచ్చ నృపతిర్న చాత్యర్థం న విశ్వసేత్
షాడ్గుణ్యగుణదోషాంశ్చ నిత్యం బుద్ధ్యావలోకయేత్॥16॥

ద్విట్ఛిద్రదర్శీ నృపతిర్నిత్యమేవ ప్రశస్యతే
త్రివర్గవిదితార్థశ్చ యుక్తచారోపధిశ్చ యః॥17॥

కోశస్యోపార్జనరతిర్యమవైశ్రవణోపమః
వేత్తా చ దశవర్గస్య స్థానవృద్ధిక్షయాత్మనః॥18॥

అభృతానాం భవేద్భర్తా భృతానాం చాన్వవేక్షకః
నృపతిః సుముఖశ్చ స్యాత్స్మితపూర్వాభిభాషితా॥19॥

ఉపాసితా చ వృద్ధానాం జితతంద్రీరలోలుపః
సతాం వృత్తే స్థితమతిః సంతో హ్యాచారదర్శినః॥20॥

న చాదదీత విత్తాని సతాం హస్తాత్కదాచన
అసద్భ్యస్తు సమాదద్యాత్సద్భ్యః సంప్రతిపాదయేత్॥21॥

స్వయం ప్రహర్తాదాతా చ వశ్యాత్మా వశ్యసాధనః
కాలే దాతా చ భోక్తా చ శుద్ధాచారస్తథైవ చ॥22॥

శూరాన్భక్తానసంహార్యాన్కులే జాతానరోగిణః
శిష్టాఞ్శిష్టాభిసంబంధాన్మానినో నావమానినః॥23॥

విద్యావిదో లోకవిదః పరలోకాన్వవేక్షకాన్
ధర్మేషు నిరతాన్సాధూనచలానచలానివ॥24॥

సహాయాన్సతతం కుర్యాద్రాజా భూతిపురస్కృతః
తైస్తుల్యశ్చ భవేద్భోగైశ్ఛత్రమాత్రాజ్ఞయాధికః॥25॥

ప్రత్యక్షా చ పరోక్షా చ వృత్తిశ్చాస్య భవేత్సదా
ఏవం కృత్వా నరేంద్రో హి న ఖేదమిహ విందతి॥26॥

సర్వాతిశంకీ నృపతిర్యశ్చ సర్వహరో భవేత్
స క్షిప్రమనృజుర్లుబ్ధః స్వజనేనైవ బాధ్యతే॥27॥

శుచిస్తు పృథివీపాలో లోకచిత్తగ్రహే రతః
న పతత్యరిభిర్గ్రస్తః పతితశ్చావతిష్ఠతే॥28॥

అక్రోధనోఽథావ్యసనీ మృదుదండో జితేంద్రియః
రాజా భవతి భూతానాం విశ్వాస్యో హిమవానివ॥29॥

ప్రాజ్ఞో న్యాయగుణోపేతః పరరంధ్రేషు తత్పరః
సుదర్శః సర్వవర్ణానాం నయాపనయవిత్తథా॥30॥

క్షిప్రకారీ జితక్రోధః సుప్రసాదో మహామనాః
అరోగప్రకృతిర్యుక్తః క్రియావానవికత్థనః॥31॥

ఆరబ్ధాన్యేవ కార్యాణి న పర్యవసితాని చ
యస్య రాజ్ఞః ప్రదృశ్యంతే స రాజా రాజసత్తమః॥32॥

పుత్రా ఇవ పితుర్గేహే విషయే యస్య మానవాః
నిర్భయా విచరిష్యంతి స రాజా రాజసత్తమః॥33॥

అగూఢవిభవా యస్య పౌరా రాష్ట్రనివాసినః
నయాపనయవేత్తారః స రాజా రాజసత్తమః॥34॥

స్వకర్మనిరతా యస్య జనా విషయవాసినః
అసంఘాతరతా దాంతాః పాల్యమానా యథావిధి॥35॥

వశ్యా నేయా వినీతాశ్చ న చ సంఘర్షశీలినః
విషయే దానరుచయో నరా యస్య స పార్థివః॥36॥

న యస్య కూటకపటం న మాయా న చ మత్సరః
విషయే భూమిపాలస్య తస్య ధర్మః సనాతనః॥37॥

యః సత్కరోతి జ్ఞానాని నేయః పౌరహితే రతః
సతాం ధర్మానుగస్త్యాగీ స రాజా రాజ్యమర్హతి॥38॥

యస్య చారశ్చ మంత్రశ్చ నిత్యం చైవ కృతాకృతే
న జ్ఞాయతే హి రిపుభిః స రాజా రాజ్యమర్హతి॥39॥

శ్లోకశ్చాయం పురా గీతో భార్గవేణ మహాత్మనా
ఆఖ్యాతే రామచరితే నృపతిం ప్రతి భారత॥40॥

రాజానం ప్రథమం విందేత్తతో భార్యాం తతో ధనం
రాజన్యసతి లోకస్య కుతో భార్యా కుతో ధనం॥41॥

తద్రాజన్రాజసింహానాం నాన్యో ధర్మః సనాతనః
ఋతే రక్షాం సువిస్పష్టాం రక్షా లోకస్య ధారణం॥42॥

ప్రాచేతసేన మనునా శ్లోకౌ చేమావుదాహృతౌ
రాజధర్మేషు రాజేంద్ర తావిహైకమనాః శృణు॥43॥

షడేతాన్పురుషో జహ్యాద్భిన్నాం నావమివార్ణవే
అప్రవక్తారమాచార్యమనధీయానమృత్విజం॥44॥

అరక్షితారం రాజానం భార్యాం చాప్రియవాదినీం
గ్రామకామం చ గోపాలం వనకామం చ నాపితం॥45॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏతత్తే రాజధర్మాణాం నవనీతం యుధిష్ఠిర
బృహస్పతిర్హి భగవాన్నాన్యం ధర్మం ప్రశంసతి॥1॥

విశాలాక్షశ్చ భగవాన్కావ్యశ్చైవ మహాతపాః
సహస్రాక్షో మహేంద్రశ్చ తథా ప్రాచేతసో మనుః॥2॥

భరద్వాజశ్చ భగవాంస్తథా గౌరశిరా మునిః
రాజశాస్త్రప్రణేతారో బ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మవాదినః॥3॥

రక్షామేవ ప్రశంసంతి ధర్మం ధర్మభృతాం వర
రాజ్ఞాం రాజీవతామ్రాక్ష సాధనం చాత్ర వై శృణు॥4॥

చారశ్చ ప్రణిధిశ్చైవ కాలే దానమమత్సరః
యుక్త్యాదానం న చాదానమయోగేన యుధిష్ఠిర॥5॥

సతాం సంగ్రహణం శౌర్యం దాక్ష్యం సత్యం ప్రజాహితం
అనార్జవైరార్జవైశ్చ శత్రుపక్షస్య భేదనం॥6॥

సాధూనామపరిత్యాగః కులీనానాం చ ధారణం
నిచయశ్చ నిచేయానాం సేవా బుద్ధిమతామపి॥7॥

బలానాం హర్షణం నిత్యం ప్రజానామన్వవేక్షణం
కార్యేష్వఖేదః కోశస్య తథైవ చ వివర్ధనం॥8॥

పురగుప్తిరవిశ్వాసః పౌరసంఘాతభేదనం
కేతనానాం చ జీర్ణానామవేక్షా చైవ సీదతాం॥9॥

ద్వివిధస్య చ దండస్య ప్రయోగః కాలచోదితః
అరిమధ్యస్థమిత్రాణాం యథావచ్చాన్వవేక్షణం॥10॥

ఉపజాపశ్చ భృత్యానామాత్మనః పరదర్శనాత్
అవిశ్వాసః స్వయం చైవ పరస్యాశ్వాసనం తథా॥11॥

నీతిధర్మానుసరణం నిత్యముత్థానమేవ చ
రిపూణామనవజ్ఞానం నిత్యం చానార్యవర్జనం॥12॥

ఉత్థానం హి నరేంద్రాణాం బృహస్పతిరభాషత
రాజధర్మస్య యన్మూలం శ్లోకాంశ్చాత్ర నిబోధ మే॥13॥

ఉత్థానేనామృతం లబ్ధముత్థానేనాసురా హతాః
ఉత్థానేన మహేంద్రేణ శ్రైష్ఠ్యం ప్రాప్తం దివీహ చ॥14॥

ఉత్థానధీరః పురుషో వాగ్ధీరానధితిష్ఠతి
ఉత్థానధీరం వాగ్ధీరా రమయంత ఉపాసతే॥15॥

ఉత్థానహీనో రాజా హి బుద్ధిమానపి నిత్యశః
ధర్షణీయో రిపూణాం స్యాద్భుజంగ ఇవ నిర్విషః॥16॥

న చ శత్రురవజ్ఞేయో దుర్బలోఽపి బలీయసా
అల్పోఽపి హి దహత్యగ్నిర్విషమల్పం హినస్తి చ॥17॥

ఏకాశ్వేనాపి సంభూతః శత్రుర్దుర్గసమాశ్రితః
తం తం తాపయతే దేశమపి రాజ్ఞః సమృద్ధినః॥18॥

రాజ్ఞో రహస్యం యద్వాక్యం జయార్థం లోకసంగ్రహః
హృది యచ్చాస్య జిహ్మం స్యాత్కారణార్థం చ యద్భవేత్॥19॥

యచ్చాస్య కార్యం వృజినమార్జవేనైవ ధార్యతే
దంభనార్థాయ లోకస్య ధర్మిష్ఠామాచరేత్క్రియాం॥20॥

రాజ్యం హి సుమహత్తంత్రం దుర్ధార్యమకృతాత్మభిః
న శక్యం మృదునా వోఢుమాఘాతస్థానముత్తమం॥21॥

రాజ్యం సర్వామిషం నిత్యమార్జవేనేహ ధార్యతే
తస్మాన్మిశ్రేణ సతతం వర్తితవ్యం యుధిష్ఠిర॥22॥

యద్యప్యస్య విపత్తిః స్యాద్రక్షమాణస్య వై ప్రజాః
సోఽప్యస్య విపులో ధర్మ ఏవంవృత్తా హి భూమిపాః॥23॥

ఏష తే రాజధర్మాణాం లేశః సమనువర్ణితః
భూయస్తే యత్ర సందేహస్తద్బ్రూహి వదతాం వర॥24॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో వ్యాసశ్చ భగవాందేవస్థానోఽశ్మనా సహ
వాసుదేవః కృపశ్చైవ సాత్యకిః సంజయస్తథా॥25॥

సాధు సాధ్వితి సంహృష్టాః పుష్యమాణైరివాననైః
అస్తువంస్తే నరవ్యాఘ్రం భీష్మం ధర్మభృతాం వరం॥26॥

తతో దీనమనా భీష్మమువాచ కురుసత్తమః
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం పాదౌ తస్య శనైః స్పృశన్॥27॥

శ్వ ఇదానీం స్వసందేహం ప్రక్ష్యామి త్వా పితామహ
ఉపైతి సవితాప్యస్తం రసమాపీయ పార్థివం॥28॥

తతో ద్విజాతీనభివాద్య కేశవః; కృపశ్చ తే చైవ యుధిష్ఠిరాదయః
ప్రదక్షిణీకృత్య మహానదీసుతం; తతో రథానారురుహుర్ముదా యుతాః॥29॥

దృషద్వతీం చాప్యవగాహ్య సువ్రతాః; కృతోదకార్యాః కృతజప్యమంగలాః
ఉపాస్య సంధ్యాం విధివత్పరంతపా;స్తతః పురం తే వివిశుర్గజాహ్వయం॥30॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కాల్యం సముత్థాయ కృతపౌర్వాహ్ణికక్రియాః
యయుస్తే నగరాకారై రథైః పాండవయాదవాః ॥1॥

ప్రపద్య చ కురుక్షేత్రం భీష్మమాసాద్య చానఘం
సుఖాం చ రజనీం పృష్ట్వా గాంగేయం రథినాం వరం ॥2॥

వ్యాసాదీనభివాద్యర్షీన్సర్వైస్తైశ్చాభినందితాః
నిషేదురభితో భీష్మం పరివార్య సమంతతః ॥3॥

తతో రాజా మహాతేజా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
అబ్రవీత్ప్రాంజలిర్భీష్మం ప్రతిపూజ్యాభివాద్య చ ॥4॥

య ఏష రాజా-రాజేతి శబ్దశ్చరతి భారత
కథమేష సముత్పన్నస్తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥5॥

తుల్యపాణిశిరోగ్రీవస్తుల్యబుద్ధీంద్రియాత్మకః
తుల్యదుఃఖసుఖాత్మా చ తుల్యపృష్ఠభుజోదరః ॥6॥

తుల్యశుక్రాస్థిమజ్జశ్చ తుల్యమాంసాసృగేవ చ
నిఃశ్వాసోచ్ఛ్వాసతుల్యశ్చ తుల్యప్రాణశరీరవాన్ ॥7॥

సమానజన్మమరణః సమః సర్వగుణైర్నృణాం
విశిష్టబుద్ధీఞ్శూరాంశ్చ కథమేకోఽధితిష్ఠతి ॥8॥

కథమేకో మహీం కృత్స్నాం వీరశూరార్యసంకులాం
రక్షత్యపి చ లోకోఽస్య ప్రసాదమభివాంఛతి ॥9॥

ఏకస్య చ ప్రసాదేన కృత్స్నో లోకః ప్రసీదతి
వ్యాకులేనాకులః సర్వో భవతీతి వినిశ్చయః ॥10॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం సర్వం తత్త్వేన భరతర్షభ
శ్రోతుం తన్మే యథాతత్త్వం ప్రబ్రూహి వదతాం వర ॥11॥

నైతత్కారణమల్పం హి భవిష్యతి విశాం పతే
యదేకస్మింజగత్సర్వం దేవవద్యాతి సంనతిం ॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

నియతస్త్వం నరశ్రేష్ఠ శృణు సర్వమశేషతః
యథా రాజ్యం సముత్పన్నమాదౌ కృతయుగేఽభవత్ ॥13॥

నైవ రాజ్యం న రాజాసీన్న దండో న చ దాండికః
ధర్మేణైవ ప్రజాః సర్వా రక్షంతి చ పరస్పరం ॥14॥

పాలయానాస్తథాన్యోన్యం నరా ధర్మేణ భారత
ఖేదం పరమమాజగ్ముస్తతస్తాన్మోహ ఆవిశత్ ॥15॥

తే మోహవశమాపన్నా మానవా మనుజర్షభ
ప్రతిపత్తివిమోహాచ్చ ధర్మస్తేషామనీనశత్ ॥16॥

నష్టాయాం ప్రతిపత్తౌ తు మోహవశ్యా నరాస్తదా
లోభస్య వశమాపన్నాః సర్వే భారతసత్తమ ॥17॥

అప్రాప్తస్యాభిమర్శం తు కుర్వంతో మనుజాస్తతః
కామో నామాపరస్తత్ర సమపద్యత వై ప్రభో ॥18॥

తాంస్తు కామవశం ప్రాప్తాన్రాగో నామ సమస్పృశత్
రక్తాశ్చ నాభ్యజానంత కార్యాకార్యం యుధిష్ఠిర॥19॥

అగమ్యాగమనం చైవ వాచ్యావాచ్యం తథైవ చ
భక్ష్యాభక్ష్యం చ రాజేంద్ర దోషాదోషం చ నాత్యజన్॥20॥

విప్లుతే నరలోకేఽస్మింస్తతో బ్రహ్మ ననాశ హ
నాశాచ్చ బ్రహ్మణో రాజంధర్మో నాశమథాగమత్॥21॥

నష్టే బ్రహ్మణి ధర్మే చ దేవాస్త్రాసమథాగమన్
తే త్రస్తా నరశార్దూల బ్రహ్మాణం శరణం యయుః॥22॥

ప్రపద్య భగవంతం తే దేవా లోకపితామహం
ఊచుః ప్రాంజలయః సర్వే దుఃఖశోకభయార్దితాః॥23॥

భగవన్నరలోకస్థం నష్టం బ్రహ్మ సనాతనం
లోభమోహాదిభిర్భావైస్తతో నో భయమావిశత్॥24॥

బ్రహ్మణశ్చ ప్రణాశేన ధర్మోఽప్యనశదీశ్వర
తతః స్మ సమతాం యాతా మర్త్యైస్త్రిభువనేశ్వర॥25॥

అధో హి వర్షమస్మాకం మర్త్యాస్తూర్ధ్వప్రవర్షిణః
క్రియావ్యుపరమాత్తేషాం తతోఽగచ్ఛామ సంశయం॥26॥

అత్ర నిఃశ్రేయసం యన్నస్తద్ధ్యాయస్వ పితామహ
త్వత్ప్రభావసముత్థోఽసౌ ప్రభావో నో వినశ్యతి॥27॥

తానువాచ సురాన్సర్వాన్స్వయంభూర్భగవాంస్తతః
శ్రేయోఽహం చింతయిష్యామి వ్యేతు వో భీః సురర్షభాః॥28॥

తతోఽధ్యాయసహస్రాణాం శతం చక్రే స్వబుద్ధిజం
యత్ర ధర్మస్తథైవార్థః కామశ్చైవానువర్ణితః॥29॥

త్రివర్గ ఇతి విఖ్యాతో గణ ఏష స్వయంభువా
చతుర్థో మోక్ష ఇత్యేవ పృథగర్థః పృథగ్గణః॥30॥

మోక్షస్యాపి త్రివర్గోఽన్యః ప్రోక్తః సత్త్వం రజస్తమః
స్థానం వృద్ధిః క్షయశ్చైవ త్రివర్గశ్చైవ దండజః॥31॥

ఆత్మా దేశశ్చ కాలశ్చాప్యుపాయాః కృత్యమేవ చ
సహాయాః కారణం చైవ షడ్వర్గో నీతిజః స్మృతః॥32॥

త్రయీ చాన్వీక్షికీ చైవ వార్తా చ భరతర్షభ
దండనీతిశ్చ విపులా విద్యాస్తత్ర నిదర్శితాః॥33॥

అమాత్యరక్షాప్రణిధీ రాజపుత్రస్య రక్షణం
చారశ్చ వివిధోపాయః ప్రణిధిశ్చ పృథగ్విధః॥34॥

సామ చోపప్రదానం చ భేదో దండశ్చ పాండవ
ఉపేక్షా పంచమీ చాత్ర కార్త్స్న్యేన సముదాహృతా॥35॥

మంత్రశ్చ వర్ణితః కృత్స్నస్తథా భేదార్థ ఏవ చ
విభ్రంశశ్చైవ మంత్రస్య సిద్ధ్యసిద్ధ్యోశ్చ యత్ఫలం॥36॥

సంధిశ్చ వివిధాభిఖ్యో హీనో మధ్యస్తథోత్తమః
భయసత్కారవిత్తాఖ్యః కార్త్స్న్యేన పరివర్ణితః॥37॥

యాత్రాకాలాశ్చ చత్వారస్త్రివర్గస్య చ విస్తరః
విజయో ధర్మయుక్తశ్చ తథార్థవిజయశ్చ హ॥38॥

ఆసురశ్చైవ విజయస్తథా కార్త్స్న్యేన వర్ణితః
లక్షణం పంచవర్గస్య త్రివిధం చాత్ర వర్ణితం॥39॥

ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చ దండోఽథ పరిశబ్దితః
ప్రకాశోఽష్టవిధస్తత్ర గుహ్యాస్తు బహువిస్తరః॥40॥

రథా నాగా హయాశ్చైవ పాదాతాశ్చైవ పాండవ
విష్టిర్నావశ్చరాశ్చైవ దేశికాః పథి చాష్టకం॥41॥

అంగాన్యేతాని కౌరవ్య ప్రకాశాని బలస్య తు
జంగమాజంగమాశ్చోక్తాశ్చూర్ణయోగా విషాదయః॥42॥

స్పర్శే చాభ్యవహార్యే చాప్యుపాంశుర్ద్వివిధః స్మృతః
అరిర్మిత్రముదాసీన ఇత్యేతేఽప్యనువర్ణితాః॥43॥

కృత్స్నా మార్గగుణాశ్చైవ తథా భూమిగుణాశ్చ హ
ఆత్మరక్షణమాశ్వాసః స్పశానాం చాన్వవేక్షణం॥44॥

కల్పనా వివిధాశ్చాపి నృనాగరథవాజినాం
వ్యూహాశ్చ వివిధాభిఖ్యా విచిత్రం యుద్ధకౌశలం॥45॥

ఉత్పాతాశ్చ నిపాతాశ్చ సుయుద్ధం సుపలాయనం
శస్త్రాణాం పాయనజ్ఞానం తథైవ భరతర్షభ॥46॥

బలవ్యసనముక్తం చ తథైవ బలహర్షణం
పీడనాస్కందకాలశ్చ భయకాలశ్చ పాండవ॥47॥

తథా ఖాతవిధానం చ యోగసంచార ఏవ చ
చౌరాటవ్యబలైశ్చోగ్రైః పరరాష్ట్రస్య పీడనం॥48॥

అగ్నిదైర్గరదైశ్చైవ ప్రతిరూపకచారకైః
శ్రేణిముఖ్యోపజాపేన వీరుధశ్ఛేదనేన చ॥49॥

దూషణేన చ నాగానామాశంకాజననేన చ
ఆరోధనేన భక్తస్య పథశ్చోపార్జనేన చ॥50॥

సప్తాంగస్య చ రాజ్యస్య హ్రాసవృద్ధిసమంజసం
దూతసామర్థ్యయోగశ్చ రాష్ట్రస్య చ వివర్ధనం॥51॥

అరిమధ్యస్థమిత్రాణాం సమ్యక్చోక్తం ప్రపంచనం
అవమర్దః ప్రతీఘాతస్తథైవ చ బలీయసాం॥52॥

వ్యవహారః సుసూక్ష్మశ్చ తథా కంటకశోధనం
శమో వ్యాయామయోగశ్చ యోగో ద్రవ్యస్య సంచయః॥53॥

అభృతానాం చ భరణం భృతానాం చాన్వవేక్షణం
అర్థకాలే ప్రదానం చ వ్యసనేష్వప్రసంగితా॥54॥

తథా రాజగుణాశ్చైవ సేనాపతిగుణాశ్చ యే
కారణస్య చ కర్తుశ్చ గుణదోషాస్తథైవ చ॥55॥

దుష్టేంగితం చ వివిధం వృత్తిశ్చైవానుజీవినాం
శంకితత్వం చ సర్వస్య ప్రమాదస్య చ వర్జనం॥56॥

అలబ్ధలిప్సా లబ్ధస్య తథైవ చ వివర్ధనం
ప్రదానం చ వివృద్ధస్య పాత్రేభ్యో విధివత్తథా॥57॥

విసర్గోఽర్థస్య ధర్మార్థమర్థార్థం కామహేతునా
చతుర్థో వ్యసనాఘాతే తథైవాత్రానువర్ణితః॥58॥

క్రోధజాని తథోగ్రాణి కామజాని తథైవ చ
దశోక్తాని కురుశ్రేష్ఠ వ్యసనాన్యత్ర చైవ హ॥59॥

మృగయాక్షాస్తథా పానం స్త్రియశ్చ భరతర్షభ
కామజాన్యాహురాచార్యాః ప్రోక్తానీహ స్వయంభువా॥60॥

వాక్పారుష్యం తథోగ్రత్వం దండపారుష్యమేవ చ
ఆత్మనో నిగ్రహస్త్యాగోఽథార్థదూషణమేవ చ॥61॥

యంత్రాణి వివిధాన్యేవ క్రియాస్తేషాం చ వర్ణితాః
అవమర్దః ప్రతీఘాతః కేతనానాం చ భంజనం॥62॥

చైత్యద్రుమాణామామర్దో రోధఃకర్మాంతనాశనం
అపస్కరోఽథ గమనం తథోపాస్యా చ వర్ణితా॥63॥

పణవానకశంఖానాం భేరీణాం చ యుధాం వర
ఉపార్జనం చ ద్రవ్యాణాం పరమర్మ చ తాని షట్॥64॥

లబ్ధస్య చ ప్రశమనం సతాం చైవ హి పూజనం
విద్వద్భిరేకీభావశ్చ ప్రాతర్హోమవిధిజ్ఞతా॥65॥

మంగలాలంభనం చైవ శరీరస్య ప్రతిక్రియా
ఆహారయోజనం చైవ నిత్యమాస్తిక్యమేవ చ॥66॥

ఏకేన చ యథోత్థేయం సత్యత్వం మధురా గిరః
ఉత్సవానాం సమాజానాం క్రియాః కేతనజాస్తథా॥67॥

ప్రత్యక్షా చ పరోక్షా చ సర్వాధికరణేషు చ
వృత్తిర్భరతశార్దూల నిత్యం చైవాన్వవేక్షణం॥68॥

అదండ్యత్వం చ విప్రాణాం యుక్త్యా దండనిపాతనం
అనుజీవిస్వజాతిభ్యో గుణేషు పరిరక్షణం॥69॥

రక్షణం చైవ పౌరాణాం స్వరాష్ట్రస్య వివర్ధనం
మండలస్థా చ యా చింతా రాజంద్వాదశరాజికా॥70॥

ద్వాసప్తతిమతిశ్చైవ ప్రోక్తా యా చ స్వయంభువా
దేశజాతికులానాం చ ధర్మాః సమనువర్ణితాః॥71॥

ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ మోక్షశ్చాత్రానువర్ణితః
ఉపాయశ్చార్థలిప్సా చ వివిధా భూరిదక్షిణాః॥72॥

మూలకర్మక్రియా చాత్ర మాయా యోగశ్చ వర్ణితః
దూషణం స్రోతసామత్ర వర్ణితం చ స్థిరాంభసాం॥73॥

యైర్యైరుపాయైర్లోకశ్చ న చలేదార్యవర్త్మనః
తత్సర్వం రాజశార్దూల నీతిశాస్త్రేఽనువర్ణితం॥74॥

ఏతత్కృత్వా శుభం శాస్త్రం తతః స భగవాన్ప్రభుః
దేవానువాచ సంహృష్టః సర్వాఞ్శక్రపురోగమాన్॥75॥

ఉపకారాయ లోకస్య త్రివర్గస్థాపనాయ చ
నవనీతం సరస్వత్యా బుద్ధిరేషా ప్రభావితా॥76॥

దండేన సహితా హ్యేషా లోకరక్షణకారికా
నిగ్రహానుగ్రహరతా లోకాననుచరిష్యతి॥77॥

దండేన నీయతే చేయ్యం దండం నయతి చాప్యుత
దండనీతిరితి ప్రోక్తా త్రీల్లోకాననువర్తతే॥78॥

షాడ్గుణ్యగుణసారైషా స్థాస్యత్యగ్రే మహాత్మను
మహత్త్వాత్తస్య దండస్య నీతిర్విస్పష్టలక్షణా॥79॥

నయచారశ్చ విపులో యేన సర్వమిదం తతం
ఆగమశ్చ పురాణానాం మహర్షీణాం చ సంభవః॥80॥

తీర్థవంశశ్చ వంశశ్చ నక్షత్రాణాం యుధిష్ఠిర
సకలం చాతురాశ్రమ్యం చాతుర్హోత్రం తథైవ చ॥81॥

చాతుర్వర్ణ్యం తథైవాత్ర చాతుర్వేద్యం చ వర్ణితం
ఇతిహాసోపవేదాశ్చ న్యాయః కృత్స్నశ్చ వర్ణితః॥82॥

తపో జ్ఞానమహింసా చ సత్యాసత్యే నయః పరః
వృద్ధోపసేవా దానం చ శౌచముత్థానమేవ చ॥83॥

సర్వభూతానుకంపా చ సర్వమత్రోపవర్ణితం
భువి వాచోగతం యచ్చ తచ్చ సర్వం సమర్పితం॥84॥

తస్మిన్ప్రైతామహే శాస్త్రే పాండవైతదసంశయం
ధర్మార్థకామమోక్షాశ్చ సకలా హ్యత్ర శబ్దితాః॥85॥

తతస్తాం భగవాన్నీతిం పూర్వం జగ్రాహ శంకరః
బహురూపో విశాలాక్షః శివః స్థాణురుమాపతిః॥86॥

యుగానామాయుషో హ్రాసం విజ్ఞాయ భగవాఞ్శివః
సంచిక్షేప తతః శాస్త్రం మహార్థం బ్రహ్మణా కృతం॥87॥

వైశాలాక్షమితి ప్రోక్తం తదింద్రః ప్రత్యపద్యత
దశాధ్యాయసహస్రాణి సుబ్రహ్మణ్యో మహాతపాః॥88॥

భగవానపి తచ్ఛాస్త్రం సంచిక్షేప పురందరః
సహస్రైః పంచభిస్తాత యదుక్తం బాహుదంతకం॥89॥

అధ్యాయానాం సహస్రైస్తు త్రిభిరేవ బృహస్పతిః
సంచిక్షేపేశ్వరో బుద్ధ్యా బార్హస్పత్యం తదుచ్యతే॥90॥

అధ్యాయానాం సహస్రేణ కావ్యః సంక్షేపమబ్రవీత్
తచ్ఛాస్త్రమమితప్రజ్ఞో యోగాచార్యో మహాతపాః॥91॥

ఏవం లోకానురోధేన శాస్త్రమేతన్మహర్షిభిః
సంక్షిప్తమాయుర్విజ్ఞాయ మర్త్యానాం హ్రాసి పాండవ॥92॥

అథ దేవాః సమాగమ్య విష్ణుమూచుః ప్రజాపతిం
ఏకో యోఽర్హతి మర్త్యేభ్యః శ్రైష్ఠ్యం తం వై సమాదిశ॥93॥

తతః సంచింత్య భగవాందేవో నారాయణః ప్రభుః
తైజసం వై విరజసం సోఽసృజన్మానసం సుతం॥94॥

విరజాస్తు మహాభాగ విభుత్వం భువి నైచ్ఛత
న్యాసాయైవాభవద్బుద్ధిః ప్రణీతా తస్య పాండవ॥95॥

కీర్తిమాంస్తస్య పుత్రోఽభూత్సోఽపి పంచాతిగోఽభవత్
కర్దమస్తస్య చ సుతః సోఽప్యతప్యన్మహత్తపః॥96॥

ప్రజాపతేః కర్దమస్య అనంగో నామ వై సుతః
ప్రజానాం రక్షితా సాధుర్దండనీతివిశారదః॥97॥

అనంగపుత్రోఽతిబలో నీతిమానధిగమ్య వై
అభిపేదే మహీరాజ్యమథేంద్రియవశోఽభవత్॥98॥

మృత్యోస్తు దుహితా రాజన్సునీథా నామ మానసీ
ప్రఖ్యాతా త్రిషు లోకేషు యా సా వేనమజీజనత్॥99॥

తం ప్రజాసు విధర్మాణం రాగద్వేషవశానుగం
మంత్రపూతైః కుశైర్జఘ్నురృషయో బ్రహ్మవాదినః॥100॥

మమంథుర్దక్షిణం చోరుమృషయస్తస్య మంత్రతః
తతోఽస్య వికృతో జజ్ఞే హ్రస్వాంగః పురుషో భువి॥101॥

దగ్ధస్థాణుప్రతీకాశో రక్తాక్షః కృష్ణమూర్ధజః
నిషీదేత్యేవమూచుస్తమృషయో బ్రహ్మవాదినః॥102॥

తస్మాన్నిషాదాః సంభూతాః క్రూరాః శైలవనాశ్రయాః
యే చాన్యే వింధ్యనిలయా మ్లేచ్ఛాః శతసహస్రశః॥103॥

భూయోఽస్య దక్షిణం పాణిం మమంథుస్తే మహర్షయః
తతః పురుష ఉత్పన్నో రూపేణేంద్ర ఇవాపరః॥104॥

కవచీ బద్ధనిస్త్రింశః సశరః సశరాసనః
వేదవేదాంగవిచ్చైవ ధనుర్వేదే చ పారగః॥105॥

తం దండనీతిః సకలా శ్రితా రాజన్నరోత్తమం
తతః స ప్రాంజలిర్వైన్యో మహర్షీంస్తానువాచ హ॥106॥

సుసూక్ష్మా మే సముత్పన్నా బుద్ధిర్ధర్మార్థదర్శినీ
అనయా కిం మయా కార్యం తన్మే తత్త్వేన శంసత॥107॥

యన్మాం భవంతో వక్ష్యంతి కార్యమర్థసమన్వితం
తదహం వై కరిష్యామి నాత్ర కార్యా విచారణా॥108॥

తమూచురథ దేవాస్తే తే చైవ పరమర్షయః
నియతో యత్ర ధర్మో వై తమశంకః సమాచర॥109॥

ప్రియాప్రియే పరిత్యజ్య సమః సర్వేషు జంతుషు
కామక్రోధౌ చ లోభం చ మానం చోత్సృజ్య దూరతః॥110॥

యశ్చ ధర్మాత్ప్రవిచలేల్లోకే కశ్చన మానవః
నిగ్రాహ్యస్తే స బాహుభ్యాం శశ్వద్ధర్మమవేక్షతః॥111॥

ప్రతిజ్ఞాం చాధిరోహస్వ మనసా కర్మణా గిరా
పాలయిష్యామ్యహం భౌమం బ్రహ్మ ఇత్యేవ చాసకృత్॥112॥

యశ్చాత్ర ధర్మనీత్యుక్తో దండనీతివ్యపాశ్రయః
తమశంకః కరిష్యామి స్వవశో న కదాచన॥113॥

అదండ్యా మే ద్విజాశ్చేతి ప్రతిజానీష్వ చాభిభో
లోకం చ సంకరాత్కృత్స్నాత్త్రాతాస్మీతి పరంతప॥114॥

వైన్యస్తతస్తానువాచ దేవానృషిపురోగమాన్
బ్రాహ్మణా మే సహాయాశ్చేదేవమస్తు సురర్షభాః॥115॥

ఏవమస్త్వితి వైన్యస్తు తైరుక్తో బ్రహ్మవాదిభిః
పురోధాశ్చాభవత్తస్య శుక్రో బ్రహ్మమయో నిధిః॥116॥

మంత్రిణో వాలఖిల్యాస్తు సారస్వత్యో గణో హ్యభూత్
మహర్షిర్భగవాన్గర్గస్తస్య సాంవత్సరోఽభవత్॥117॥

ఆత్మనాష్టమ ఇత్యేవ శ్రుతిరేషా పరా నృషు
ఉత్పన్నౌ బందినౌ చాస్య తత్పూర్వౌ సూతమాగధౌ॥118॥

సమతాం వసుధాయాశ్చ స సమ్యగుపపాదయత్
వైషమ్యం హి పరం భూమేరాసీదితి హ నః శ్రుతం॥119॥

స విష్ణునా చ దేవేన శక్రేణ విబుధైః సహ
ఋషిభిశ్చ ప్రజాపాల్యే బ్రహ్మణా చాభిషేచితః॥120॥

తం సాక్షాత్పృథివీ భేజే రత్నాన్యాదాయ పాండవ
సాగరః సరితాం భర్తా హిమవాంశ్చాచలోత్తమః॥121॥

శక్రశ్చ ధనమక్షయ్యం ప్రాదాత్తస్య యుధిష్ఠిర
రుక్మం చాపి మహామేరుః స్వయం కనకపర్వతః॥122॥

యక్షరాక్షసభర్తా చ భగవాన్నరవాహనః
ధర్మే చార్థే చ కామే చ సమర్థం ప్రదదౌ ధనం॥123॥

హయా రథాశ్చ నాగాశ్చ కోటిశః పురుషాస్తథా
ప్రాదుర్బభూవుర్వైన్యస్య చింతనాదేవ పాండవ
న జరా న చ దుర్భిక్షం నాధయో వ్యాధయస్తథా॥124॥

సరీసృపేభ్యః స్తేనేభ్యో న చాన్యోన్యాత్కదాచన
భయముత్పద్యతే తత్ర తస్య రాజ్ఞోఽభిరక్షణాత్॥125॥

తేనేయం పృథివీ దుగ్ధా సస్యాని దశ సప్త చ
యక్షరాక్షసనాగైశ్చాపీప్సితం యస్య యస్య యత్॥126॥

తేన ధర్మోత్తరశ్చాయం కృతో లోకో మహాత్మనా
రంజితాశ్చ ప్రజాః సర్వాస్తేన రాజేతి శబ్ద్యతే॥127॥

బ్రాహ్మణానాం క్షతత్రాణాత్తతః క్షత్రియ ఉచ్యతే
ప్రథితా ధనతశ్చేయం పృథివీ సాధుభిః స్మృతా॥128॥

స్థాపనం చాకరోద్విష్ణుః స్వయమేవ సనాతనః
నాతివర్తిష్యతే కశ్చిద్రాజంస్త్వామితి పార్థివ॥129॥

తపసా భగవాన్విష్ణురావివేశ చ భూమిపం
దేవవన్నరదేవానాం నమతే యజ్జగన్నృప॥130॥

దండనీత్యా చ సతతం రక్షితం తం నరేశ్వర
నాధర్షయత్తతః కశ్చిచ్చారనిత్యాచ్చ దర్శనాత్॥131॥

ఆత్మనా కరణైశ్చైవ సమస్యేహ మహీక్షితః
కో హేతుర్యద్వశే తిష్ఠేల్లోకో దైవాదృతే గుణాత్॥132॥

విష్ణోర్లలాటాత్కమలం సౌవర్ణమభవత్తదా
శ్రీః సంభూతా యతో దేవీ పత్నీ ధర్మస్య ధీమతః॥133॥

శ్రియః సకాశాదర్థశ్చ జాతో ధర్మేణ పాండవ
అథ ధర్మస్తథైవార్థః శ్రీశ్చ రాజ్యే ప్రతిష్ఠితా॥134॥

సుకృతస్య క్షయాచ్చైవ స్వర్లోకాదేత్య మేదినీం
పార్థివో జాయతే తాత దండనీతివశానుగః॥135॥

మహత్త్వేన చ సంయుక్తో వైష్ణవేన నరో భువి
బుద్ధ్యా భవతి సంయుక్తో మాహాత్మ్యం చాధిగచ్ఛతి॥136॥

స్థాపనామథ దేవానాం న కశ్చిదతివర్తతే
తిష్ఠత్యేకస్య చ వశే తం చేదనువిధీయతే॥137॥

శుభం హి కర్మ రాజేంద్ర శుభత్వాయోపకల్పతే
తుల్యస్యైకస్య యస్యాయం లోకో వచసి తిష్ఠతి॥138॥

యో హ్యస్య ముఖమద్రాక్షీత్సోమ్య సోఽస్య వశానుగః
సుభగం చార్థవంతం చ రూపవంతం చ పశ్యతి॥139॥

తతో జగతి రాజేంద్ర సతతం శబ్దితం బుధైః
దేవాశ్చ నరదేవాశ్చ తుల్యా ఇతి విశాం పతే॥140॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మహత్త్వం ప్రతి రాజసు
కార్త్స్న్యేన భరతశ్రేష్ఠ కిమన్యదిహ వర్తతాం॥141॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః పునః స గాంగేయమభివాద్య పితామహం
ప్రాంజలిర్నియతో భూత్వా పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥1॥

కే ధర్మాః సర్వవర్ణానాం చాతుర్వర్ణ్యస్య కే పృథక్
చతుర్ణామాశ్రమాణాం చ రాజధర్మాశ్చ కే మతాః॥2॥

కేన స్విద్వర్ధతే రాష్ట్రం రాజా కేన వివర్ధతే
కేన పౌరాశ్చ భృత్యాశ్చ వర్ధంతే భరతర్షభ॥3॥

కోశం దండం చ దుర్గం చ సహాయాన్మంత్రిణస్తథా
ఋత్విక్పురోహితాచార్యాన్కీదృశాన్వర్జయేన్నృపః॥4॥

కేషు విశ్వసితవ్యం స్యాద్రాజ్ఞాం కస్యాంచిదాపది
కుతో వాత్మా దృఢో రక్ష్యస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

నమో ధర్మాయ మహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే
బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కృత్వా ధర్మాన్వక్ష్యామి శాశ్వతాన్॥6॥

అక్రోధః సత్యవచనం సంవిభాగః క్షమా తథా
ప్రజనః స్వేషు దారేషు శౌచమద్రోహ ఏవ చ॥7॥

ఆర్జవం భృత్యభరణం నవైతే సార్వవర్ణికాః
బ్రాహ్మణస్య తు యో ధర్మస్తం తే వక్ష్యామి కేవలం॥8॥

దమమేవ మహారాజ ధర్మమాహుః పురాతనం
స్వాధ్యాయోఽధ్యాపనం చైవ తత్ర కర్మ సమాప్యతే॥9॥

తం చేద్విత్తముపాగచ్ఛేద్వర్తమానం స్వకర్మణి
అకుర్వాణం వికర్మాణి శాంతం ప్రజ్ఞానతర్పితం॥10॥

కుర్వీతాపత్యసంతానమథో దద్యాద్యజేత చ
సంవిభజ్య హి భోక్తవ్యం ధనం సద్భిరితీష్యతే॥11॥

పరినిష్ఠితకార్యస్తు స్వాధ్యాయేనైవ బ్రాహ్మణః
కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥12॥

క్షత్రియస్యాపి యో ధర్మస్తం తే వక్ష్యామి భారత
దద్యాద్రాజా న యాచేత యజేత న తు యాజయేత్॥13॥

నాధ్యాపయేదధీయీత ప్రజాశ్చ పరిపాలయేత్
నిత్యోద్యుక్తో దస్యువధే రణే కుర్యాత్పరాక్రమం॥14॥

యే చ క్రతుభిరీజానాః శ్రుతవంతశ్చ భూమిపాః
య ఏవాహవజేతారస్త ఏషాం లోకజిత్తమాః॥15॥

అవిక్షతేన దేహేన సమరాద్యో నివర్తతే
క్షత్రియో నాస్య తత్కర్మ ప్రశంసంతి పురావిదః॥16॥

వధం హి క్షత్రబంధూనాం ధర్మమాహుః ప్రధానతః
నాస్య కృత్యతమం కించిదన్యద్దస్యునిబర్హణాత్॥17॥

దానమధ్యయనం యజ్ఞో యోగః క్షేమో విధీయతే
తస్మాద్రాజ్ఞా విశేషేణ యోద్ధవ్యం ధర్మమీప్సతా॥18॥

స్వేషు ధర్మేష్వవస్థాప్య ప్రజాః సర్వా మహీపతిః
ధర్మేణ సర్వకృత్యాని సమనిష్ఠాని కారయేత్॥19॥

పరినిష్ఠితకార్యః స్యాన్నృపతిః పరిపాలనాత్
కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాదైంద్రో రాజన్య ఉచ్యతే॥20॥

వైశ్యస్యాపీహ యో ధర్మస్తం తే వక్ష్యామి భారత
దానమధ్యయనం యజ్ఞః శౌచేన ధనసంచయః॥21॥

పితృవత్పాలయేద్వైశ్యో యుక్తః సర్వపశూనిహ
వికర్మ తద్భవేదన్యత్కర్మ యద్యత్సమాచరేత్
రక్షయా స హి తేషాం వై మహత్సుఖమవాప్నుయాత్॥22॥

ప్రజాపతిర్హి వైశ్యాయ సృష్ట్వా పరిదదే పశూన్
బ్రాహ్మణాయ చ రాజ్ఞే చ సర్వాః పరిదదే ప్రజాః॥23॥

తస్య వృత్తిం ప్రవక్ష్యామి యచ్చ తస్యోపజీవనం
షణ్ణామేకాం పిబేద్ధేనుం శతాచ్చ మిథునం హరేత్॥24॥

లయే చ సప్తమో భాగస్తథా శృంగే కలా ఖురే
సస్యస్య సర్వబీజానామేషా సాంవత్సరీ భృతిః॥25॥

న చ వైశ్యస్య కామః స్యాన్న రక్షేయం పశూనితి
వైశ్యే చేచ్ఛతి నాన్యేన రక్షితవ్యాః కథంచన॥26॥

శూద్రస్యాపి హి యో ధర్మస్తం తే వక్ష్యామి భారత
ప్రజాపతిర్హి వర్ణానాం దాసం శూద్రమకల్పయత్॥27॥

తస్మాచ్ఛూద్రస్య వర్ణానాం పరిచర్యా విధీయతే
తేషాం శుశ్రూషణాచ్చైవ మహత్సుఖమవాప్నుయాత్॥28॥

శూద్ర ఏతాన్పరిచరేత్త్రీన్వర్ణాననసూయకః
సంచయాంశ్చ న కుర్వీత జాతు శూద్రః కథంచన॥29॥

పాపీయాన్హి ధనం లబ్ధ్వా వశే కుర్యాద్గరీయసః
రాజ్ఞా వా సమనుజ్ఞాతః కామం కుర్వీత ధార్మికః॥30॥

తస్య వృత్తిం ప్రవక్ష్యామి యచ్చ తస్యోపజీవనం
అవశ్యభరణీయో హి వర్ణానాం శూద్ర ఉచ్యతే॥31॥

ఛత్రం వేష్టనమౌశీరముపానద్వ్యజనాని చ
యాతయామాని దేయాని శూద్రాయ పరిచారిణే॥32॥

అధార్యాణి విశీర్ణాని వసనాని ద్విజాతిభిః
శూద్రాయైవ విధేయాని తస్య ధర్మధనం హి తత్॥33॥

యశ్చ కశ్చిద్ద్విజాతీనాం శూద్రః శుశ్రూషురావ్రజేత్
కల్ప్యాం తస్య తు తేనాహుర్వృత్తిం ధర్మవిదో జనాః
దేయః పిండోఽనపేతాయ భర్తవ్యౌ వృద్ధదుర్బలౌ॥34॥

శూద్రేణ చ న హాతవ్యో భర్తా కస్యాంచిదాపది
అతిరేకేణ భర్తవ్యో భర్తా ద్రవ్యపరిక్షయే
న హి స్వమస్తి శూద్రస్య భర్తృహార్యధనో హ్యసౌ॥35॥

ఉక్తస్త్రయాణాం వర్ణానాం యజ్ఞస్త్రయ్యైవ భారత
స్వాహాకారనమస్కారౌ మంత్రః శూద్రే విధీయతే॥36॥

తాభ్యాం శూద్రః పాకయజ్ఞైర్యజేత వ్రతవాన్స్వయం
పూర్ణపాత్రమయీమాహుః పాకయజ్ఞస్య దక్షిణాం॥37॥

శూద్రః పైజవనో నామ సహస్రాణాం శతం దదౌ
ఐంద్రాగ్నేన విధానేన దక్షిణామితి నః శ్రుతం॥38॥

అతో హి సర్వవర్ణానాం శ్రద్ధాయజ్ఞో విధీయతే
దైవతం హి మహచ్ఛ్రద్ధా పవిత్రం యజతాం చ యత్॥39॥

దైవతం పరమం విప్రాః స్వేన స్వేన పరస్పరం
అయజన్నిహ సత్రైస్తే తైస్తైః కామైః సనాతనైః॥40॥

సంసృష్టా బ్రాహ్మణైరేవ త్రిషు వర్ణేషు సృష్టయః
దేవానామపి యే దేవా యద్బ్రూయుస్తే పరం హి తత్
తస్మాద్వర్ణైః సర్వయజ్ఞాః సంసృజ్యంతే న కామ్యయా॥41॥

ఋగ్యజుఃసామవిత్పూజ్యో నిత్యం స్యాద్దేవవద్ద్విజః
అనృగ్యజురసామా తు ప్రాజాపత్య ఉపద్రవః॥42॥

యజ్ఞో మనీషయా తాత సర్వవర్ణేషు భారత
నాస్య యజ్ఞహనో దేవా ఈహంతే నేతరే జనాః
తస్మాత్సర్వేషు వర్ణేషు శ్రద్ధాయజ్ఞో విధీయతే॥43॥

స్వం దైవతం బ్రాహ్మణాః స్వేన నిత్యం; పరాన్వర్ణానయజన్నేవమాసీత్
ఆరోచితా నః సుమహాన్స ధర్మః; సృష్టో బ్రహ్మణా త్రిషు వర్ణేషు దృష్టః॥44॥

తస్మాద్వర్ణా ఋజవో జాతిధర్మాః; సంసృజ్యంతే తస్య విపాక ఏషః
ఏకం సామ యజురేకమృగేకా; విప్రశ్చైకోఽనిశ్చయస్తేషు దృష్టః॥45॥

అత్ర గాథా యజ్ఞగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
వైఖానసానాం రాజేంద్ర మునీనాం యష్టుమిచ్ఛతాం॥46॥

ఉదితేఽనుదితే వాపి శ్రద్దధానో జితేంద్రియః
వహ్నిం జుహోతి ధర్మేణ శ్రద్ధా వై కారణం మహత్॥47॥

యత్స్కన్నమస్య తత్పూర్వం యదస్కన్నం తదుత్తరం
బహూని యజ్ఞరూపాణి నానాకర్మఫలాని చ॥48॥

తాని యః సంవిజానాతి జ్ఞాననిశ్చయనిశ్చితః
ద్విజాతిః శ్రద్ధయోపేతః స యష్టుం పురుషోఽర్హతి॥49॥

స్తేనో వా యది వా పాపో యది వా పాపకృత్తమః
యష్టుమిచ్ఛతి యజ్ఞం యః సాధుమేవ వదంతి తం॥50॥

ఋషయస్తం ప్రశంసంతి సాధు చైతదసంశయం
సర్వథా సర్వవర్ణైర్హి యష్టవ్యమితి నిశ్చయః
న హి యజ్ఞసమం కించిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥51॥

తస్మాద్యష్టవ్యమిత్యాహుః పురుషేణానసూయతా
శ్రద్ధాపవిత్రమాశ్రిత్య యథాశక్తి ప్రయచ్ఛతా॥52॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఆశ్రమాణాం మహాబాహో శృణు సత్యపరాక్రమ
చతుర్ణామిహ వర్ణానాం కర్మాణి చ యుధిష్ఠిర॥1॥

వానప్రస్థం భైక్షచర్యాం గార్హస్థ్యం చ మహాశ్రమం
బ్రహ్మచర్యాశ్రమం ప్రాహుశ్చతుర్థం బ్రాహ్మణైర్వృతం॥2॥

జటాకరణసంస్కారం ద్విజాతిత్వమవాప్య చ
ఆధానాదీని కర్మాణి ప్రాప్య వేదమధీత్య చ॥3॥

సదారో వాప్యదారో వా ఆత్మవాన్సంయతేంద్రియః
వానప్రస్థాశ్రమం గచ్ఛేత్కృతకృత్యో గృహాశ్రమాత్॥4॥

తత్రారణ్యకశాస్త్రాణి సమధీత్య స ధర్మవిత్
ఊర్ధ్వరేతాః ప్రజాయిత్వా గచ్ఛత్యక్షరసాత్మతాం॥5॥

ఏతాన్యేవ నిమిత్తాని మునీనామూర్ధ్వరేతసాం
కర్తవ్యానీహ విప్రేణ రాజన్నాదౌ విపశ్చితా॥6॥

చరితబ్రహ్మచర్యస్య బ్రాహ్మణస్య విశాం పతే
భైక్షచర్యాస్వధీకారః ప్రశస్త ఇహ మోక్షిణః॥7॥

యత్రాస్తమితశాయీ స్యాన్నిరగ్నిరనికేతనః
యథోపలబ్ధజీవీ స్యాన్మునిర్దాంతో జితేంద్రియః॥8॥

నిరాశీః స్యాత్సర్వసమో నిర్భోగో నిర్వికారవాన్
విప్రః క్షేమాశ్రమం ప్రాప్తో గచ్ఛత్యక్షరసాత్మతాం॥9॥

అధీత్య వేదాన్కృతసర్వకృత్యః; సంతానముత్పాద్య సుఖాని భుక్త్వా
సమాహితః ప్రచరేద్దుశ్చరం తం; గార్హస్థ్యధర్మం మునిధర్మదృష్టం॥10॥

స్వదారతుష్ట ఋతుకాలగామీ; నియోగసేవీ నశఠో నజిహ్మః
మితాశనో దేవపరః కృతజ్ఞః; సత్యో మృదుశ్చానృశంసః క్షమావాన్॥11॥

దాంతో విధేయో హవ్యకవ్యేఽప్రమత్తో; అన్నస్య దాతా సతతం ద్విజేభ్యః
అమత్సరీ సర్వలింగిప్రదాతా; వైతాననిత్యశ్చ గృహాశ్రమీ స్యాత్॥12॥

అథాత్ర నారాయణగీతమాహు;ర్మహర్షయస్తాత మహానుభావాః
మహార్థమత్యర్థతపఃప్రయుక్తం; తదుచ్యమానం హి మయా నిబోధ॥13॥

సత్యార్జవం చాతిథిపూజనం చ; ధర్మస్తథార్థశ్చ రతిశ్చ దారే
నిషేవితవ్యాని సుఖాని లోకే; హ్యస్మిన్పరే చైవ మతం మమైతత్॥14॥

భరణం పుత్రదారాణాం వేదానాం పారణం తథా
సతాం తమాశ్రమం శ్రేష్ఠం వదంతి పరమర్షయః॥15॥

ఏవం హి యో బ్రాహ్మణో యజ్ఞశీలో; గార్హస్థ్యమధ్యావసతే యథావత్
గృహస్థవృత్తిం ప్రవిశోధ్య సమ్యక్స్వర్గే విశుద్ధం ఫలమాప్నుతే సః॥16॥

తస్య దేహపరిత్యాగాదిష్టాః కామాక్షయా మతాః
ఆనంత్యాయోపతిష్ఠంతి సర్వతోక్షిశిరోముఖాః॥17॥

ఖాదన్నేకో జపన్నేకః సర్పన్నేకో యుధిష్ఠిర
ఏకస్మిన్నేవ ఆచార్యే శుశ్రూషుర్మలపంకవాన్॥18॥

బ్రహ్మచారీ వ్రతీ నిత్యం నిత్యం దీక్షాపరో వశీ
అవిచార్య తథా వేదం కృత్యం కుర్వన్వసేత్సదా॥19॥

శుశ్రూషాం సతతం కుర్వన్గురోః సంప్రణమేత చ
షట్కర్మస్వనివృత్తశ్చ నప్రవృత్తశ్చ సర్వశః॥20॥

న చరత్యధికారేణ సేవితం ద్విషతో న చ
ఏషోఽఽశ్రమపదస్తాత బ్రహ్మచారిణ ఇష్యతే॥21॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శివాన్సుఖాన్మహోదర్కానహింస్రాల్లోకసంమతాన్
బ్రూహి ధర్మాన్సుఖోపాయాన్మద్విధానాం సుఖావహాన్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణస్యేహ చత్వార ఆశ్రమా విహితాః ప్రభో
వర్ణాస్తాననువర్తంతే త్రయో భరతసత్తమ॥2॥

ఉక్తాని కర్మాణి బహూని రాజ;న్స్వర్గ్యాణి రాజన్యపరాయణాని
నేమాని దృష్టాంతవిధౌ స్మృతాని; క్షాత్రే హి సర్వం విహితం యథావత్॥3॥

క్షాత్రాణి వైశ్యాని చ సేవమానః; శౌద్రాణి కర్మాణి చ బ్రాహ్మణః సన్
అస్మిల్లోకే నిందితో మందచేతాః; పరే చ లోకే నిరయం ప్రయాతి॥4॥

యా సంజ్ఞా విహితా లోకే దాసే శుని వృకే పశౌ
వికర్మణి స్థితే విప్రే తాం సంజ్ఞాం కురు పాండవ॥5॥

షట్కర్మసంప్రవృత్తస్య ఆశ్రమేషు చతుర్ష్వపి
సర్వధర్మోపపన్నస్య సంభూతస్య కృతాత్మనః॥6॥

బ్రాహ్మణస్య విశుద్ధస్య తపస్యభిరతస్య చ
నిరాశిషో వదాన్యస్య లోకా హ్యక్షరసంజ్ఞితాః॥7॥

యో యస్మిన్కురుతే కర్మ యాదృశం యేన యత్ర చ
తాదృశం తాదృశేనైవ స గుణం ప్రతిపద్యతే॥8॥

వృద్ధ్యా కృషివణిక్త్వేన జీవసంజీవనేన చ
వేత్తుమర్హసి రాజేంద్ర స్వాధ్యాయగణితం మహత్॥9॥

కాలసంచోదితః కాలః కాలపర్యాయనిశ్చితః
ఉత్తమాధమమధ్యాని కర్మాణి కురుతేఽవశః॥10॥

అంతవంతి ప్రదానాని పురా శ్రేయస్కరాణి చ
స్వకర్మనిరతో లోకో హ్యక్షరః సర్వతోముఖః॥11॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

జ్యాకర్షణం శత్రునిబర్హణం చ; కృషిర్వణిజ్యా పశుపాలనం చ
శుశ్రూషణం చాపి తథార్థహేతో;రకార్యమేతత్పరమం ద్విజస్య॥1॥

సేవ్యం తు బ్రహ్మషట్కర్మ గృహస్థేన మనీషిణా
కృతకృత్యస్య చారణ్యే వాసో విప్రస్య శస్యతే॥2॥

రాజప్రైష్యం కృషిధనం జీవనం చ వణిజ్యయా
కౌటిల్యం కౌలటేయం చ కుసీదం చ వివర్జయేత్॥3॥

శూద్రో రాజన్భవతి బ్రహ్మబంధు;ర్దుశ్చారిత్ర్యో యశ్చ ధర్మాదపేతః
వృషలీపతిః పిశునో నర్తకశ్చ; గ్రామప్రైష్యో యశ్చ భవేద్వికర్మా॥4॥

జపన్వేదానజపంశ్చాపి రాజ;న్సమః శూద్రైర్దాసవచ్చాపి భోజ్యః
ఏతే సర్వే శూద్రసమా భవంతి; రాజన్నేతాన్వర్జయేద్దేవకృత్యే॥5॥

నిర్మర్యాదే చాశనే క్రూరవృత్తౌ; హింసాత్మకే త్యక్తధర్మస్వవృత్తే
హవ్యం కవ్యం యాని చాన్యాని రాజ;న్దేయాన్యదేయాని భవంతి తస్మిన్॥6॥

తస్మాద్ధర్మో విహితో బ్రాహ్మణస్య; దమః శౌచం చార్జవం చాపి రాజన్
తథా విప్రస్యాశ్రమాః సర్వ ఏవ; పురా రాజన్బ్రహ్మణా వై నిసృష్టాః॥7॥

యః స్యాద్దాంతః సోమప ఆర్యశీలః; సానుక్రోశః సర్వసహో నిరాశీః
ఋజుర్మృదురనృశంసః క్షమావా;న్స వై విప్రో నేతరః పాపకర్మా॥8॥

శూద్రం వైశ్యం రాజపుత్రం చ రాజ;ల్లోకాః సర్వే సంశ్రితా ధర్మకామాః
తస్మాద్వర్ణాంజాతిధర్మేషు సక్తా;న్మత్వా విష్ణుర్నేచ్ఛతి పాండుపుత్ర॥9॥

లోకే చేదం సర్వలోకస్య న స్యా;చ్చాతుర్వర్ణ్యం వేదవాదాశ్చ న స్యుః
సర్వాశ్చేజ్యాః సర్వలోకక్రియాశ్చ; సద్యః సర్వే చాశ్రమస్థా న వై స్యుః॥10॥

యశ్చ త్రయాణాం వర్ణానామిచ్ఛేదాశ్రమసేవనం
కర్తుమాశ్రమదృష్టాంశ్చ ధర్మాంస్తాఞ్శృణు పాండవ॥11॥

శుశ్రూషాకృతకృత్యస్య కృతసంతానకర్మణః
అభ్యనుజ్ఞాప్య రాజానం శూద్రస్య జగతీపతే॥12॥

అల్పాంతరగతస్యాపి దశధర్మగతస్య వా
ఆశ్రమా విహితాః సర్వే వర్జయిత్వా నిరాశిషం॥13॥

భైక్షచర్యాం న తు ప్రాహుస్తస్య తద్ధర్మచారిణః
తథా వైశ్యస్య రాజేంద్ర రాజపుత్రస్య చైవ హి॥14॥

కృతకృత్యో వయోతీతో రాజ్ఞః కృతపరిశ్రమః
వైశ్యో గచ్ఛేదనుజ్ఞాతో నృపేణాశ్రమమండలం॥15॥

వేదానధీత్య ధర్మేణ రాజశాస్త్రాణి చానఘ
సంతానాదీని కర్మాణి కృత్వా సోమం నిషేవ్య చ॥16॥

పాలయిత్వా ప్రజాః సర్వా ధర్మేణ వదతాం వర
రాజసూయాశ్వమేధాదీన్మఖానన్యాంస్తథైవ చ॥17॥

సమానీయ యథాపాఠం విప్రేభ్యో దత్తదక్షిణః
సంగ్రామే విజయం ప్రాప్య తథాల్పం యది వా బహు॥18॥

స్థాపయిత్వా ప్రజాపాలం పుత్రం రాజ్యే చ పాండవ
అన్యగోత్రం ప్రశస్తం వా క్షత్రియం క్షత్రియర్షభ॥19॥

అర్చయిత్వా పితౄన్సమ్యక్పితృయజ్ఞై ర్యథావిధి
దేవాన్యజ్ఞై ఋషీన్వేదైరర్చిత్వా చైవ యత్నతః॥20॥

అంతకాలే చ సంప్రాప్తే య ఇచ్ఛేదాశ్రమాంతరం
ఆనుపూర్వ్యాశ్రమాన్రాజన్గత్వా సిద్ధిమవాప్నుయాత్॥21॥

రాజర్షిత్వేన రాజేంద్ర భైక్షచర్యాధ్వసేవయా
అపేతగృహధర్మోఽపి చరేజ్జీవితకామ్యయా॥22॥

న చైతన్నైష్ఠికం కర్మ త్రయాణాం భరతర్షభ
చతుర్ణాం రాజశార్దూల ప్రాహురాశ్రమవాసినాం॥23॥

బహ్వాయత్తం క్షత్రియైర్మానవానాం; లోకశ్రేష్ఠం ధర్మమాసేవమానైః
సర్వే ధర్మాః సోపధర్మాస్త్రయాణాం; రాజ్ఞో ధర్మాదితి వేదాచ్ఛృణోమి॥24॥

యథా రాజన్హస్తిపదే పదాని; సంలీయంతే సర్వసత్త్వోద్భవాని
ఏవం ధర్మాన్రాజధర్మేషు సర్వా;న్సర్వావస్థం సంప్రలీనాన్నిబోధ॥25॥

అల్పాశ్రయానల్పఫలాన్వదంతి; ధర్మానన్యాంధర్మవిదో మనుష్యాః
మహాశ్రయం బహుకల్యాణరూపం; క్షాత్రం ధర్మం నేతరం ప్రాహురార్యాః॥26॥

సర్వే ధర్మా రాజధర్మప్రధానాః; సర్వే ధర్మాః పాల్యమానా భవంతి
సర్వత్యాగో రాజధర్మేషు రాజం;స్త్యాగే చాహుర్ధర్మమగ్ర్యం పురాణం॥27॥

మజ్జేత్త్రయీ దండనీతౌ హతాయాం; సర్వే ధర్మా న భవేయుర్విరుద్ధాః
సర్వే ధర్మాశ్చాశ్రమాణాం గతాః స్యుః; క్షాత్రే త్యక్తే రాజధర్మే పురాణే॥28॥

సర్వే త్యాగా రాజధర్మేషు దృష్టాః; సర్వా దీక్షా రాజధర్మేషు చోక్తాః
సర్వే యోగా రాజధర్మేషు చోక్తాః; సర్వే లోకా రాజధర్మాన్ప్రవిష్టాః॥29॥

యథా జీవాః ప్రకృతౌ వధ్యమానా; ధర్మాశ్రితానాముపపీడనాయ
ఏవం ధర్మా రాజధర్మైర్వియుక్తాః; సర్వావస్థం నాద్రియంతే స్వధర్మం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

చాతురాశ్రమ్యధర్మాశ్చ జాతిధర్మాశ్చ పాండవ
లోకపాలోత్తరాశ్చైవ క్షాత్రే ధర్మే వ్యవస్థితాః॥1॥

సర్వాణ్యేతాని ధర్మాణి క్షాత్రే భరతసత్తమ
నిరాశిషో జీవలోకే క్షాత్రే ధర్మే వ్యవస్థితాః॥2॥

అప్రత్యక్షం బహుద్వారం ధర్మమాశ్రమవాసినాం
ప్రరూపయంతి తద్భావమాగమైరేవ శాశ్వతం॥3॥

అపరే వచనైః పుణ్యైర్వాదినో లోకనిశ్చయం
అనిశ్చయజ్ఞా ధర్మాణామదృష్టాంతే పరే రతాః॥4॥

ప్రత్యక్షసుఖభూయిష్ఠమాత్మసాక్షికమచ్ఛలం
సర్వలోకహితం ధర్మం క్షత్రియేషు ప్రతిష్ఠితం॥5॥

ధర్మాశ్రమవ్యవసినాం బ్రాహ్మణానాం యుధిష్ఠిర
యథా త్రయాణాం వర్ణానాం సంఖ్యాతోపశ్రుతిః పురా
రాజధర్మేష్వనుపమా లోక్యా సుచరితైరిహ॥6॥

ఉదాహృతం తే రాజేంద్ర యథా విష్ణుం మహౌజసం
సర్వభూతేశ్వరం దేవం ప్రభుం నారాయణం పురా
జగ్ముః సుబహవః శూరా రాజానో దండనీతయే॥7॥

ఏకైకమాత్మనః కర్మ తులయిత్వాశ్రమే పురా
రాజానః పర్యుపాతిష్ఠందృష్టాంతవచనే స్థితాః॥8॥

సాధ్యా దేవా వసవశ్చాశ్వినౌ చ; రుద్రాశ్చ విశ్వే మరుతాం గణాశ్చ
సృష్టాః పురా ఆదిదేవేన దేవా; క్షాత్రే ధర్మే వర్తయంతే చ సిద్ధాః॥9॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి ధర్మమర్థవినిశ్చయం
నిర్మర్యాదే వర్తమానే దానవైకాయనే కృతే
బభూవ రాజా రాజేంద్ర మాంధాతా నామ వీర్యవాన్॥10॥

పురా వసుమతీపాలో యజ్ఞం చక్రే దిదృక్షయా
అనాదిమధ్యనిధనం దేవం నారాయణం ప్రతి॥11॥

స రాజా రాజశార్దూల మాంధాతా పరమేష్ఠినః
జగ్రాహ శిరసా పాదౌ యజ్ఞే విష్ణోర్మహాత్మనః॥12॥

దర్శయామాస తం విష్ణూ రూపమాస్థాయ వాసవం
స పార్థివైర్వృతః సద్భిరర్చయామాస తం ప్రభుం॥13॥

తస్య పార్థివసంఘస్య తస్య చైవ మహాత్మనః
సంవాదోఽయం మహానాసీద్విష్ణుం ప్రతి మహాద్యుతే॥14॥

ఇంద్ర ఉవాచ

కిమిష్యతే ధర్మభృతాం వరిష్ఠ; యద్ద్రష్టుకామోఽసి తమప్రమేయం
అనంతమాయామితసత్త్వవీర్యం; నారాయణం హ్యాదిదేవం పురాణం॥15॥

నాసౌ దేవో విశ్వరూపో మయాపి; శక్యో ద్రష్టుం బ్రహ్మణా వాపి సాక్షాత్
యేఽన్యే కామాస్తవ రాజన్హృదిస్థా; దాస్యామి తాంస్త్వం హి మర్త్యేషు రాజా||16||

సత్యే స్థితో ధర్మపరో జితేంద్రియః; శూరో దృఢం ప్రీతిరతః సురాణాం
బుద్ధ్యా భక్త్యా చోత్తమశ్రద్ధయా చ; తతస్తేఽహం దద్మి వరం యథేష్టం||17||

మాంధాతోవాచ

అసంశయం భగవన్నాదిదేవం; ద్రక్ష్యామ్యహం శిరసాహం ప్రసాద్య
త్యక్త్వా భోగాంధర్మకామో హ్యరణ్య;మిచ్ఛే గంతుం సత్పథం లోకజుష్టం||18||

క్షాత్రాద్ధర్మాద్విపులాదప్రమేయా;ల్లోకాః ప్రాప్తాః స్థాపితం స్వం యశశ్చ
ధర్మో యోఽసావాదిదేవాత్ప్రవృత్తో; లోకజ్యేష్ఠస్తం న జానామి కర్తుం||19||

ఇంద్ర ఉవాచ

అసైనికోఽధర్మపరశ్చరేథాః; పరాం గతిం లప్స్యసే చాప్రమత్తః
క్షాత్రో ధర్మో హ్యాదిదేవాత్ప్రవృత్తః; పశ్చాదన్యే శేషభూతాశ్చ ధర్మాః||20||

శేషాః సృష్టా హ్యంతవంతో హ్యనంతాః; సుప్రస్థానాః క్షత్రధర్మావిశిష్టాః
అస్మింధర్మే సర్వధర్మాః ప్రవిష్టా;స్తస్మాద్ధర్మం శ్రేష్ఠమిమం వదంతి||21||

కర్మణా వై పురా దేవా ఋషయశ్చామితౌజసః
త్రాతాః సర్వే ప్రమథ్యారీన్క్షత్రధర్మేణ విష్ణునా||22||

యది హ్యసౌ భగవాన్నాహనిష్య;ద్రిపూన్సర్వాన్వసుమానప్రమేయః
న బ్రాహ్మణా న చ లోకాదికర్తా; న సద్ధర్మా నాదిధర్మా భవేయుః||23||

ఇమాముర్వీం న జయేద్విక్రమేణ; దేవశ్రేష్ఠోఽసౌ పురా చేదమేయః
చాతుర్వర్ణ్యం చాతురాశ్రమ్యధర్మాః; సర్వే న స్యుర్బ్రహ్మణో వై వినాశాత్||24||

దృష్టా ధర్మాః శతధా శాశ్వతేన; క్షాత్రేణ ధర్మేణ పునః ప్రవృత్తాః
యుగే యుగే హ్యాదిధర్మాః ప్రవృత్తా; లోకజ్యేష్ఠం క్షత్రధర్మం వదంతి||25||

ఆత్మత్యాగః సర్వభూతానుకంపా; లోకజ్ఞానం మోక్షణం పాలనం చ
విషణ్ణానాం మోక్షణం పీడితానాం; క్షాత్రే ధర్మే విద్యతే పార్థివానాం||26||

నిర్మర్యాదాః కామమన్యుప్రవృత్తా; భీతా రాజ్ఞో నాధిగచ్ఛంతి పాపం
శిష్టాశ్చాన్యే సర్వధర్మోపపన్నాః; సాధ్వాచారాః సాధు ధర్మం చరంతి||27||

పుత్రవత్పరిపాల్యాని లింగధర్మేణ పార్థివైః
లోకే భూతాని సర్వాణి విచరంతి న సంశయః||28||

సర్వధర్మపరం క్షత్రం లోకజ్యేష్ఠం సనాతనం
శశ్వదక్షరపర్యంతమక్షరం సర్వతోముఖం||29||

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

ఇంద్ర ఉవాచ

ఏవంవీర్యః సర్వధర్మోపపన్నః; క్షాత్రః శ్రేష్ఠః సర్వధర్మేషు ధర్మః
పాల్యో యుష్మాభిర్లోకసింహైరుదారై;ర్విపర్యయే స్యాదభావః ప్రజానాం||1||

భువః సంస్కారం రాజసంస్కారయోగ;మభైక్షచర్యాం పాలనం చ ప్రజానాం
విద్యాద్రాజా సర్వభూతానుకంపాం; దేహత్యాగం చాహవే ధర్మమగ్ర్యం||2||

త్యాగం శ్రేష్ఠం మునయో వై వదంతి; సర్వశ్రేష్ఠో యః శరీరం త్యజేత
నిత్యం త్యక్తం రాజధర్మేషు సర్వం; ప్రత్యక్షం తే భూమిపాలాః సదైతే॥3॥

బహుశ్రుత్యా గురుశుశ్రూషయా వా; పరస్య వా సంహననాద్వదంతి
నిత్యం ధర్మం క్షత్రియో బ్రహ్మచారీ; చరేదేకో హ్యాశ్రమం ధర్మకామః॥4॥

సామాన్యార్థే వ్యవహారే ప్రవృత్తే; ప్రియాప్రియే వర్జయన్నేవ యత్నాత్
చాతుర్వర్ణ్యస్థాపనాత్పాలనాచ్చ; తైస్తైర్యోగైర్నియమైరౌరసైశ్చ॥5॥

సర్వోద్యోగైరాశ్రమం ధర్మమాహుః; క్షాత్రం జ్యేష్ఠం సర్వధర్మోపపన్నం
స్వం స్వం ధర్మం యే న చరంతి వర్ణా;స్తాంస్తాంధర్మానయథావద్వదంతి॥6॥

నిర్మర్యాదే నిత్యమర్థే వినష్టా;నాహుస్తాన్వై పశుభూతాన్మనుష్యాన్
యథా నీతిం గమయత్యర్థలోభా;చ్ఛ్రేయాంస్తస్మాదాశ్రమః క్షత్రధర్మః॥7॥

త్రైవిద్యానాం యా గతిర్బ్రాహ్మణానాం; యశ్చైవోక్తోఽథాశ్రమో బ్రాహ్మణానాం
ఏతత్కర్మ బ్రాహ్మణస్యాహురగ్ర్య;మన్యత్కుర్వఞ్శూద్రవచ్ఛస్త్రవధ్యః॥8॥

చాతురాశ్రమ్యధర్మాశ్చ వేదధర్మాశ్చ పార్థివ
బ్రాహ్మణేనానుగంతవ్యా నాన్యో విద్యాత్కథంచన॥9॥

అన్యథా వర్తమానస్య న సా వృత్తిః ప్రకల్ప్యతే
కర్మణా వ్యజ్యతే ధర్మో యథైవ శ్వా తథైవ సః॥10॥

యో వికర్మస్థితో విప్రో న స సన్మానమర్హతి
కర్మస్వనుపయుంజానమవిశ్వాస్యం హి తం విదుః॥11॥

ఏతే ధర్మాః సర్వవర్ణాశ్చ వీరై;రుత్స్రష్టవ్యాః క్షత్రియైరేష ధర్మః
తస్మాజ్జ్యేష్ఠా రాజధర్మా న చాన్యే; వీర్యజ్యేష్ఠా వీరధర్మా మతా మే॥12॥

మాంధాతోవాచ

యవనాః కిరాతా గాంధారాశ్చీనాః శబరబర్బరాః
శకాస్తుషారాః కహ్వాశ్చ పహ్లవాశ్చాంధ్రమద్రకాః॥13॥

ఓడ్రాః పులిందా రమఠాః కాచా మ్లేచ్ఛాశ్చ సర్వశః
బ్రహ్మక్షత్రప్రసూతాశ్చ వైశ్యాః శూద్రాశ్చ మానవాః॥14॥

కథం ధర్మం చరేయుస్తే సర్వే విషయవాసినః
మద్విధైశ్చ కథం స్థాప్యాః సర్వే తే దస్యుజీవినః॥15॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం భగవంస్తద్బ్రవీహి మే
త్వం బంధుభూతో హ్యస్మాకం క్షత్రియాణాం సురేశ్వర॥16॥

ఇంద్ర ఉవాచ

మాతాపిత్రోర్హి కర్తవ్యా శుశ్రూషా సర్వదస్యుభిః
ఆచార్యగురుశుశ్రూషా తథైవాశ్రమవాసినాం॥17॥

భూమిపాలానాం చ శుశ్రూషా కర్తవ్యా సర్వదస్యుభిః
వేదధర్మక్రియాశ్చైవ తేషాం ధర్మో విధీయతే॥18॥

పితృయజ్ఞాస్తథా కూపాః ప్రపాశ్చ శయనాని చ
దానాని చ యథాకాలం ద్విజేషు దద్యురేవ తే॥19॥

అహింసా సత్యమక్రోధో వృత్తిదాయానుపాలనం
భరణం పుత్రదారాణాం శౌచమద్రోహ ఏవ చ॥20॥

దక్షిణా సర్వయజ్ఞానాం దాతవ్యా భూతిమిచ్ఛతా
పాకయజ్ఞా మహార్హాశ్చ కర్తవ్యాః సర్వదస్యుభిః॥21॥

ఏతాన్యేవంప్రకారాణి విహితాని పురానఘ
సర్వలోకస్య కర్మాణి కర్తవ్యానీహ పార్థివ॥22॥

మాంధాతోవాచ

దృశ్యంతే మానవా లోకే సర్వవర్ణేషు దస్యవః
లింగాంతరే వర్తమానా ఆశ్రమేషు చతుర్ష్వపి॥23॥

ఇంద్ర ఉవాచ

వినష్టాయాం దండనీతౌ రాజధర్మే నిరాకృతే
సంప్రముహ్యంతి భూతాని రాజదౌరాత్మ్యతో నృప॥24॥

అసంఖ్యాతా భవిష్యంతి భిక్షవో లింగినస్తథా
ఆశ్రమాణాం వికల్పాశ్చ నివృత్తేఽస్మిన్కృతే యుగే॥25॥

అశృణ్వానాః పురాణానాం ధర్మాణాం ప్రవరా గతీః
ఉత్పథం ప్రతిపత్స్యంతే కామమన్యుసమీరితాః॥26॥

యదా నివర్త్యతే పాపో దండనీత్యా మహాత్మభిః
తదా ధర్మో న చలతే సద్భూతః శాశ్వతః పరః॥27॥

పరలోకగురుం చైవ రాజానం యోఽవమన్యతే
న తస్య దత్తం న హుతం న శ్రాద్ధం ఫలతి క్వచిత్॥28॥

మానుషాణామధిపతిం దేవభూతం సనాతనం
దేవాశ్చ బహు మన్యంతే ధర్మకామం నరేశ్వరం॥29॥

ప్రజాపతిర్హి భగవాన్యః సర్వమసృజజ్జగత్
స ప్రవృత్తినివృత్త్యర్థం ధర్మాణాం క్షత్రమిచ్ఛతి॥30॥

ప్రవృత్తస్య హి ధర్మస్య బుద్ధ్యా యః స్మరతే గతిం
స మే మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ తత్ర క్షత్రం ప్రతిష్ఠితం॥31॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స భగవాన్మరుద్గణవృతః ప్రభుః
జగామ భవనం విష్ణురక్షరం పరమం పదం॥32॥

ఏవం ప్రవర్తితే ధర్మే పురా సుచరితేఽనఘ
కః క్షత్రమవమన్యేత చేతనావాన్బహుశ్రుతః॥33॥

అన్యాయేన ప్రవృత్తాని నివృత్తాని తథైవ చ
అంతరా విలయం యాంతి యథా పథి విచక్షుషః॥34॥

ఆదౌ ప్రవర్తితే చక్రే తథైవాదిపరాయణే
వర్తస్వ పురుషవ్యాఘ్ర సంవిజానామి తేఽనఘ॥35॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతా మే కథితాః పూర్వైశ్చత్వారో మానవాశ్రమాః
వ్యాఖ్యానమేషామాచక్ష్వ పృచ్ఛతో మే పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

విదితాః సర్వ ఏవేహ ధర్మాస్తవ యుధిష్ఠిర
యథా మమ మహాబాహో విదితాః సాధుసంమతాః॥2॥

యత్తు లింగాంతరగతం పృచ్ఛసే మాం యుధిష్ఠిర
ధర్మం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ తన్నిబోధ నరాధిప॥3॥

సర్వాణ్యేతాని కౌంతేయ విద్యంతే మనుజర్షభ
సాధ్వాచారప్రవృత్తానాం చాతురాశ్రమ్యకర్మణాం॥4॥

అకామద్వేషయుక్తస్య దండనీత్యా యుధిష్ఠిర
సమేక్షిణశ్చ భూతేషు భైక్షాశ్రమపదం భవేత్॥5॥

వేత్త్యాదానవిసర్గం యో నిగ్రహానుగ్రహౌ తథా
యథోక్తవృత్తేర్వీరస్య క్షేమాశ్రమపదం భవేత్॥6॥

జ్ఞాతిసంబంధిమిత్రాణి వ్యాపన్నాని యుధిష్ఠిర
సమభ్యుద్ధరమాణస్య దీక్షాశ్రమపదం భవేత్॥7॥

ఆహ్నికం భూతయజ్ఞాంశ్చ పితృయజ్ఞాంశ్చ మానుషాన్
కుర్వతః పార్థ విపులాన్వన్యాశ్రమపదం భవేత్॥8॥

పాలనాత్సర్వభూతానాం స్వరాష్ట్రపరిపాలనాత్
దీక్షా బహువిధా రాజ్ఞో వన్యాశ్రమపదం భవేత్॥9॥

వేదాధ్యయననిత్యత్వం క్షమాథాచార్యపూజనం
తథోపాధ్యాయశుశ్రూషా బ్రహ్మాశ్రమపదం భవేత్॥10॥

అజిహ్మమశఠం మార్గం సేవమానస్య భారత
సర్వదా సర్వభూతేషు బ్రహ్మాశ్రమపదం భవేత్॥11॥

వానప్రస్థేషు విప్రేషు త్రైవిద్యేషు చ భారత
ప్రయచ్ఛతోఽర్థాన్విపులాన్వన్యాశ్రమపదం భవేత్॥12॥

సర్వభూతేష్వనుక్రోశం కుర్వతస్తస్య భారత
ఆనృశంస్యప్రవృత్తస్య సర్వావస్థం పదం భవేత్॥13॥

బాలవృద్ధేషు కౌరవ్య సర్వావస్థం యుధిష్ఠిర
అనుక్రోశం విదధతః సర్వావస్థం పదం భవేత్॥14॥

బలాత్కృతేషు భూతేషు పరిత్రాణం కురూద్వహ
శరణాగతేషు కౌరవ్య కుర్వన్గార్హస్థ్యమావసేత్॥15॥

చరాచరాణాం భూతానాం రక్షామపి చ సర్వశః
యథార్హపూజాం చ సదా కుర్వన్గార్హస్థ్యమావసేత్॥16॥

జ్యేష్ఠానుజ్యేష్ఠపత్నీనాం భ్రాతౄణాం పుత్రనప్తృణాం
నిగ్రహానుగ్రహౌ పార్థ గార్హస్థ్యమితి తత్తపః॥17॥

సాధూనామర్చనీయానాం ప్రజాసు విదితాత్మనాం
పాలనం పురుషవ్యాఘ్ర గృహాశ్రమపదం భవేత్॥18॥

ఆశ్రమస్థాని సర్వాణి యస్తు వేశ్మని భారత
ఆదదీతేహ భోజ్యేన తద్గార్హస్థ్యం యుధిష్ఠిర॥19॥

యః స్థితః పురుషో ధర్మే ధాత్రా సృష్టే యథార్థవత్
ఆశ్రమాణాం స సర్వేషాం ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం॥20॥

యస్మిన్న నశ్యంతి గుణాః కౌంతేయ పురుషే సదా
ఆశ్రమస్థం తమప్యాహుర్నరశ్రేష్ఠం యుధిష్ఠిర॥21॥

స్థానమానం వయోమానం కులమానం తథైవ చ
కుర్వన్వసతి సర్వేషు హ్యాశ్రమేషు యుధిష్ఠిర॥22॥

దేశధర్మాంశ్చ కౌంతేయ కులధర్మాంస్తథైవ చ
పాలయన్పురుషవ్యాఘ్ర రాజా సర్వాశ్రమీ భవేత్॥23॥

కాలే విభూతిం భూతానాముపహారాంస్తథైవ చ
అర్హయన్పురుషవ్యాఘ్ర సాధూనామాశ్రమే వసేత్॥24॥

దశధర్మగతశ్చాపి యో ధర్మం ప్రత్యవేక్షతే
సర్వలోకస్య కౌంతేయ రాజా భవతి సోఽఽశ్రమీ॥25॥

యే ధర్మకుశలా లోకే ధర్మం కుర్వంతి సాధవః
పాలితా యస్య విషయే పాదోంఽశస్తస్య భూపతేః॥26॥

ధర్మారామాంధర్మపరాన్యే న రక్షంతి మానవాన్
పార్థివాః పురుషవ్యాఘ్ర తేషాం పాపం హరంతి తే॥27॥

యే చ రక్షాసహాయాః స్యుః పార్థివానాం యుధిష్ఠిర
తే చైవాంశహరాః సర్వే ధర్మే పరకృతేఽనఘ॥28॥

సర్వాశ్రమపదే హ్యాహుర్గార్హస్థ్యం దీప్తనిర్ణయం
పావనం పురుషవ్యాఘ్ర యం వయం పర్యుపాస్మహే॥29॥

ఆత్మోపమస్తు భూతేషు యో వై భవతి మానవః
న్యస్తదండో జితక్రోధః స ప్రేత్య లభతే సుఖం॥30॥

ధర్మోత్థితా సత్త్వవీర్యా ధర్మసేతువటాకరా
త్యాగవాతాధ్వగా శీఘ్రా నౌస్త్వా సంతారయిష్యతి॥31॥

యదా నివృత్తః సర్వస్మాత్కామో యోఽస్య హృది స్థితః
తదా భవతి సత్త్వస్థస్తతో బ్రహ్మ సమశ్నుతే॥32॥

సుప్రసన్నస్తు భావేన యోగేన చ నరాధిప
ధర్మం పురుషశార్దూల ప్రాప్స్యసే పాలనే రతః॥33॥

వేదాధ్యయనశీలానాం విప్రాణాం సాధుకర్మణాం
పాలనే యత్నమాతిష్ఠ సర్వలోకస్య చానఘ॥34॥

వనే చరతి యో ధర్మమాశ్రమేషు చ భారత
రక్షయా తచ్ఛతగుణం ధర్మం ప్రాప్నోతి పార్థివః॥35॥

ఏష తే వివిధో ధర్మః పాండవశ్రేష్ఠ కీర్తితః
అనుతిష్ఠ త్వమేనం వై పూర్వైర్దృష్టం సనాతనం॥36॥

చాతురాశ్రమ్యమేకాగ్రః చాతుర్వర్ణ్యం చ పాండవ
ధర్మం పురుషశార్దూల ప్రాప్స్యసే పాలనే రతః॥37॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

చాతురాశ్రమ్య ఉక్తోఽత్ర చాతుర్వర్ణ్యస్తథైవ చ
రాష్ట్రస్య యత్కృత్యతమం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

రాష్ట్రస్యైతత్కృత్యతమం రాజ్ఞ ఏవాభిషేచనం
అనింద్రమబలం రాష్ట్రం దస్యవోఽభిభవంతి చ॥2॥

అరాజకేషు రాష్ట్రేషు ధర్మో న వ్యవతిష్ఠతే
పరస్పరం చ ఖాదంతి సర్వథా ధిగరాజకం॥3॥

ఇంద్రమేనం ప్రవృణుతే యద్రాజానమితి శ్రుతిః
యథైవేంద్రస్తథా రాజా సంపూజ్యో భూతిమిచ్ఛతా॥4॥

నారాజకేషు రాష్ట్రేషు వస్తవ్యమితి వైదికం
నారాజకేషు రాష్ట్రేషు హవ్యమగ్నిర్వహత్యపి॥5॥

అథ చేదభివర్తేత రాజ్యార్థీ బలవత్తరః
అరాజకాని రాష్ట్రాణి హతరాజాని వా పునః॥6॥

ప్రత్యుద్గమ్యాభిపూజ్యః స్యాదేతదత్ర సుమంత్రితం
న హి పాపాత్పాపతరమస్తి కించిదరాజకాత్॥7॥

స చేత్సమనుపశ్యేత సమగ్రం కుశలం భవేత్
బలవాన్హి ప్రకుపితః కుర్యాన్నిఃశేషతామపి॥8॥

భూయాంసం లభతే క్లేశం యా గౌర్భవతి దుర్దుహా
సుదుహా యా తు భవతి నైవ తాం క్లేశయంత్యుత॥9॥

యదతప్తం ప్రణమతి న తత్సంతాపయంత్యుత
యచ్చ స్వయం నతం దారు న తత్సంనామయంత్యపి॥10॥

ఏతయోపమయా ధీరః సంనమేత బలీయసే
ఇంద్రాయ స ప్రణమతే నమతే యో బలీయసే॥11॥

తస్మాద్రాజైవ కర్తవ్యః సతతం భూతిమిచ్ఛతా
న ధనార్థో న దారార్థస్తేషాం యేషామరాజకం॥12॥

ప్రీయతే హి హరన్పాపః పరవిత్తమరాజకే
యదాస్య ఉద్ధరంత్యన్యే తదా రాజానమిచ్ఛతి॥13॥

పాపా అపి తదా క్షేమం న లభంతే కదాచన
ఏకస్య హి ద్వౌ హరతో ద్వయోశ్చ బహవోఽపరే॥14॥

అదాసః క్రియతే దాసో హ్రియంతే చ బలాత్స్త్రియః
ఏతస్మాత్కారణాద్దేవాః ప్రజాపాలాన్ప్రచక్రిరే॥15॥

రాజా చేన్న భవేల్లోకే పృథివ్యాం దండధారకః
శూలే మత్స్యానివాపక్ష్యందుర్బలాన్బలవత్తరాః॥16॥

అరాజకాః ప్రజాః పూర్వం వినేశురితి నః శ్రుతం
పరస్పరం భక్షయంతో మత్స్యా ఇవ జలే కృశాన్॥17॥

తాః సమేత్య తతశ్చక్రుః సమయానితి నః శ్రుతం
వాక్శూరో దండపరుషో యశ్చ స్యాత్పారదారికః

యశ్చ న స్వమథాదద్యాత్త్యాజ్యా నస్తాదృశా ఇతి||18||

విశ్వాసనార్థం వర్ణానాం సర్వేషామవిశేషతః
తాస్తథా సమయం కృత్వా సమయే నావతస్థిరే||19||

సహితాస్తాస్తదా జగ్మురసుఖార్తాః పితామహం
అనీశ్వరా వినశ్యామో భగవన్నీశ్వరం దిశ||20||

యం పూజయేమ సంభూయ యశ్చ నః పరిపాలయేత్
తాభ్యో మనుం వ్యాదిదేశ మనుర్నాభిననంద తాః||21||

మనురువాచ

బిభేమి కర్మణః క్రూరాద్రాజ్యం హి భృశదుష్కరం
విశేషతో మనుష్యేషు మిథ్యావృత్తిషు నిత్యదా||22||

భీష్మ ఉవాచ

తమబ్రువన్ప్రజా మా భైః కర్మణైనో గమిష్యతి
పశూనామధిపంచాశద్ధిరణ్యస్య తథైవ చ
ధాన్యస్య దశమం భాగం దాస్యామః కోశవర్ధనం||23||

ముఖ్యేన శస్త్రపత్రేణ యే మనుష్యాః ప్రధానతః
భవంతం తేఽనుయాస్యంతి మహేంద్రమివ దేవతాః||24||

స త్వం జాతబలో రాజందుష్ప్రధర్షః ప్రతాపవాన్
సుఖే ధాస్యసి నః సర్వాన్కుబేర ఇవ నైరృతాన్||25||

యం చ ధర్మం చరిష్యంతి ప్రజా రాజ్ఞా సురక్షితాః
చతుర్థం తస్య ధర్మస్య త్వత్సంస్థం నో భవిష్యతి||26||

తేన ధర్మేణ మహతా సుఖలబ్ధేన భావితః
పాహ్యస్మాన్సర్వతో రాజందేవానివ శతక్రతుః||27||

విజయాయాశు నిర్యాహి ప్రతపన్రశ్మిమానివ
మానం విధమ శత్రూణాం ధర్మో జయతు నః సదా||28||

స నిర్యయౌ మహాతేజా బలేన మహతా వృతః
మహాభిజనసంపన్నస్తేజసా ప్రజ్వలన్నివ||29||

తస్య తాం మహిమాం దృష్ట్వా మహేంద్రస్యేవ దేవతాః
అపతత్రసిరే సర్వే స్వధర్మే చ దధుర్మనః||30||

తతో మహీం పరియయౌ పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్
శమయన్సర్వతః పాపాన్స్వకర్మసు చ యోజయన్||31||

ఏవం యే భూతిమిచ్ఛేయుః పృథివ్యాం మానవాః క్వచిత్
కుర్యూ రాజానమేవాగ్రే ప్రజానుగ్రహకారణాత్||32||

నమస్యేయుశ్చ తం భక్త్యా శిష్యా ఇవ గురుం సదా
దేవా ఇవ సహస్రాక్షం ప్రజా రాజానమంతికే||33||

సత్కృతం స్వజనేనేహ పరోఽపి బహు మన్యతే
స్వజనేన త్వవజ్ఞాతం పరే పరిభవంత్యుత||34||

రాజ్ఞః పరైః పరిభవః సర్వేషామసుఖావహః
తస్మాచ్ఛత్రం చ పత్రం చ వాసాంస్యాభరణాని చ||35||

భోజనాన్యథ పానాని రాజ్ఞే దద్యుర్గృహాణి చ
ఆసనాని చ శయ్యాశ్చ సర్వోపకరణాని చ॥36॥

గుప్తాత్మా స్యాద్దురాధర్షః స్మితపూర్వాభిభాషితా
ఆభాషితశ్చ మధురం ప్రతిభాషేత మానవాన్॥37॥

కృతజ్ఞో దృఢభక్తిః స్యాత్సంవిభాగీ జితేంద్రియః
ఈక్షితః ప్రతివీక్షేత మృదు చక్షు చ వల్గు చ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమాహుర్దైవతం విప్రా రాజానం భరతర్షభ
మనుష్యాణామధిపతిం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బృహస్పతిం వసుమనా యథా పప్రచ్ఛ భారత॥2॥

రాజా వసుమనా నామ కౌసల్యో ధీమతాం వరః
మహర్షిం పరిపప్రచ్ఛ కృతప్రజ్ఞో బృహస్పతిం॥3॥

సర్వం వైనయికం కృత్వా వినయజ్ఞో బృహస్పతేః
దక్షిణానంతరో భూత్వా ప్రణమ్య విధిపూర్వకం॥4॥

విధిం పప్రచ్ఛ రాజ్యస్య సర్వభూతహితే రతః
ప్రజానాం హితమన్విచ్ఛంధర్మమూలం విశాం పతే॥5॥

కేన భూతాని వర్ధంతే క్షయం గచ్ఛంతి కేన చ
కమర్చంతో మహాప్రాజ్ఞ సుఖమత్యంతమాప్నుయుః॥6॥

ఇతి పృష్టో మహారాజ్ఞా కౌసల్యేనామితౌజసా
రాజసత్కారమవ్యగ్రః శశంసాస్మై బృహస్పతిః॥7॥

రాజమూలో మహారాజ ధర్మో లోకస్య లక్ష్యతే
ప్రజా రాజభయాదేవ న ఖాదంతి పరస్పరం॥8॥

రాజా హ్యేవాఖిలం లోకం సముదీర్ణం సముత్సుకం
ప్రసాదయతి ధర్మేణ ప్రసాద్య చ విరాజతే॥9॥

యథా హ్యనుదయే రాజన్భూతాని శశిసూర్యయోః
అంధే తమసి మజ్జేయురపశ్యంతః పరస్పరం॥10॥

యథా హ్యనుదకే మత్స్యా నిరాక్రందే విహంగమాః
విహరేయుర్యథాకామమభిసృత్య పునః పునః॥11॥

విమథ్యాతిక్రమేరంశ్చ విషహ్యాపి పరస్పరం
అభావమచిరేణైవ గచ్ఛేయుర్నాత్ర సంశయః॥12॥

ఏవమేవ వినా రాజ్ఞా వినశ్యేయురిమాః ప్రజాః
అంధే తమసి మజ్జేయురగోపాః పశవో యథా॥13॥

హరేయుర్బలవంతో హి దుర్బలానాం పరిగ్రహాన్
హన్యుర్వ్యాయచ్ఛమానాంశ్చ యది రాజా న పాలయేత్॥14॥

యానం వస్త్రమలంకారాన్రత్నాని వివిధాని చ
హరేయుః సహసా పాపా యది రాజా న పాలయేత్॥15॥

మమేదమితి లోకేఽస్మిన్న భవేత్సంపరిగ్రహః
విశ్వలోపః ప్రవర్తేత యది రాజా న పాలయేత్॥16॥

మాతరం పితరం వృద్ధమాచార్యమతిథిం గురుం
క్లిశ్నీయురపి హింస్యుర్వా యది రాజా న పాలయేత్॥17॥

పతేద్బహువిధం శస్త్రం బహుధా ధర్మచారిషు
అధర్మః ప్రగృహీతః స్యాద్యది రాజా న పాలయేత్॥18॥

వధబంధపరిక్లేశో నిత్యమర్థవతాం భవేత్
మమత్వం చ న విందేయుర్యది రాజా న పాలయేత్॥19॥

అంతశ్చాకాశమేవ స్యాల్లోకోఽయం దస్యుసాద్భవేత్
పతేచ్చ నరకం ఘోరం యది రాజా న పాలయేత్॥20॥

న యోనిపోషో వర్తేత న కృషిర్న వణిక్పథః
మజ్జేద్ధర్మస్త్రయీ న స్యాద్యది రాజా న పాలయేత్॥21॥

న యజ్ఞాః సంప్రవర్తేరన్విధివత్స్వాప్తదక్షిణాః
న వివాహాః సమాజా వా యది రాజా న పాలయేత్॥22॥

న వృషాః సంప్రవర్తేరన్న మథ్యేరంశ్చ గర్గరాః
ఘోషాః ప్రణాశం గచ్ఛేయుర్యది రాజా న పాలయేత్॥23॥

త్రస్తముద్విగ్నహృదయం హాహాభూతమచేతనం
క్షణేన వినశేత్సర్వం యది రాజా న పాలయేత్॥24॥

న సంవత్సరసత్రాణి తిష్ఠేయురకుతోభయాః
విధివద్దక్షిణావంతి యది రాజా న పాలయేత్॥25॥

బ్రాహ్మణాశ్చతురో వేదాన్నాధీయేరంస్తపస్వినః
విద్యాస్నాతాస్తపఃస్నాతా యది రాజా న పాలయేత్॥26॥

హస్తో హస్తం స ముష్ణీయాద్భిద్యేరన్సర్వసేతవః
భయార్తం విద్రవేత్సర్వం యది రాజా న పాలయేత్॥27॥

న లభేద్ధర్మసంశ్లేషం హతవిప్రహతో జనః
కర్తా స్వేచ్ఛేంద్రియో గచ్ఛేద్యది రాజా న పాలయేత్॥28॥

అనయాః సంప్రవర్తేరన్భవేద్వై వర్ణసంకరః
దుర్భిక్షమావిశేద్రాష్ట్రం యది రాజా న పాలయేత్॥29॥

వివృత్య హి యథాకామం గృహద్వారాణి శేరతే
మనుష్యా రక్షితా రాజ్ఞా సమంతాదకుతోభయాః॥30॥

నాక్రుష్టం సహతే కశ్చిత్కుతో హస్తస్య లంఘనం
యది రాజా మనుష్యేషు త్రాతా భవతి ధార్మికః॥31॥

స్త్రియశ్చాపురుషా మార్గం సర్వాలంకారభూషితాః
నిర్భయాః ప్రతిపద్యంతే యదా రక్షతి భూమిపః॥32॥

ధర్మమేవ ప్రపద్యంతే న హింసంతి పరస్పరం
అనుగృహ్ణంతి చాన్యోన్యం యదా రక్షతి భూమిపః॥33॥

యజంతే చ త్రయో వర్ణా మహాయజ్ఞైః పృథగ్విధైః
యుక్తాశ్చాధీయతే శాస్త్రం యదా రక్షతి భూమిపః॥34॥

వార్తామూలో హ్యయం లోకస్త్రయ్యా వై ధార్యతే సదా
తత్సర్వం వర్తతే సమ్యగ్యదా రక్షతి భూమిపః॥35॥

యదా రాజా ధురం శ్రేష్ఠామాదాయ వహతి ప్రజాః
మహతా బలయోగేన తదా లోకః ప్రసీదతి॥36॥

యస్యాభావే చ భూతానామభావః స్యాత్సమంతతః
భావే చ భావో నిత్యః స్యాత్కస్తం న ప్రతిపూజయేత్॥37॥

తస్య యో వహతే భారం సర్వలోకసుఖావహం
తిష్ఠేత్ప్రియహితే రాజ్ఞ ఉభౌ లోకౌ హి యో జయేత్॥38॥

యస్తస్య పురుషః పాపం మనసాప్యనుచింతయేత్
అసంశయమిహ క్లిష్టః ప్రేత్యాపి నరకం పతేత్॥39॥

న హి జాత్వవమంతవ్యో మనుష్య ఇతి భూమిపః
మహతీ దేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి॥40॥

కురుతే పంచ రూపాణి కాలయుక్తాని యః సదా
భవత్యగ్నిస్తథాదిత్యో మృత్యుర్వైశ్రవణో యమః॥41॥

యదా హ్యాసీదతః పాపాందహత్యుగ్రేణ తేజసా
మిథ్యోపచరితో రాజా తదా భవతి పావకః॥42॥

యదా పశ్యతి చారేణ సర్వభూతాని భూమిపః
క్షేమం చ కృత్వా వ్రజతి తదా భవతి భాస్కరః॥43॥

అశుచీంశ్చ యదా క్రుద్ధః క్షిణోతి శతశో నరాన్
సపుత్రపౌత్రాన్సామాత్యాంస్తదా భవతి సోఽన్తకః॥44॥

యదా త్వధార్మికాన్సర్వాంస్తీక్ష్ణైర్దండైర్నియచ్ఛతి
ధార్మికాంశ్చానుగృహ్ణాతి భవత్యథ యమస్తదా॥45॥

యదా తు ధనధారాభిస్తర్పయత్యుపకారిణః
ఆచ్ఛినత్తి చ రత్నాని వివిధాన్యపకారిణాం॥46॥

శ్రియం దదాతి కస్మైచిత్కస్మాచ్చిదపకర్షతి
తదా వైశ్రవణో రాజల్లోకే భవతి భూమిపః॥47॥

నాస్యాపవాదే స్థాతవ్యం దక్షేణాక్లిష్టకర్మణా
ధర్మ్యమాకాంక్షతా లాభమీశ్వరస్యానసూయతా॥48॥

న హి రాజ్ఞః ప్రతీపాని కుర్వన్సుఖమవాప్నుయాత్
పుత్రో భ్రాతా వయస్యో వా యద్యప్యాత్మసమో భవేత్॥49॥

కుర్యాత్కృష్ణగతిః శేషం జ్వలితోఽనిలసారథిః
న తు రాజ్ఞాభిపన్నస్య శేషం క్వచన విద్యతే॥50॥

తస్య సర్వాణి రక్ష్యాణి దూరతః పరివర్జయేత్
మృత్యోరివ జుగుప్సేత రాజస్వహరణాన్నరః॥51॥

నశ్యేదభిమృశన్సద్యో మృగః కూటమివ స్పృశన్
ఆత్మస్వమివ సంరక్షేద్రాజస్వమిహ బుద్ధిమాన్॥52॥

మహాంతం నరకం ఘోరమప్రతిష్ఠమచేతసః
పతంతి చిరరాత్రాయ రాజవిత్తాపహారిణః॥53॥

రాజా భోజో విరాట్సమ్రాట్క్షత్రియో భూపతిర్నృపః
య ఏవం స్తూయతే శబ్దైః కస్తం నార్చితుమిచ్ఛతి॥54॥

తస్మాద్బుభూషుర్నియతో జితాత్మా సంయతేంద్రియః
మేధావీ స్మృతిమాందక్షః సంశ్రయేత మహీపతిం॥55॥

కృతజ్ఞం ప్రాజ్ఞమక్షుద్రం దృఢభక్తిం జితేంద్రియం
ధర్మనిత్యం స్థితం స్థిత్యాం మంత్రిణం పూజయేన్నృపః॥56॥

దృఢభక్తిం కృతప్రజ్ఞం ధర్మజ్ఞం సంయతేంద్రియం
శూరమక్షుద్రకర్మాణం నిషిద్ధజనమాశ్రయేత్॥57॥

రాజా ప్రగల్భం పురుషం కరోతి; రాజా కృశం బృంహయతే మనుష్యం
రాజాభిపన్నస్య కుతః సుఖాని; రాజాభ్యుపేతం సుఖినం కరోతి॥58॥

రాజా ప్రజానాం హృదయం గరీయో; గతిః ప్రతిష్ఠా సుఖముత్తమం చ
యమాశ్రితా లోకమిమం పరం చ; జయంతి సమ్యక్పురుషా నరేంద్రం॥59॥

నరాధిపశ్చాప్యనుశిష్య మేదినీం; దమేన సత్యేన చ సౌహృదేన
మహద్భిరిష్ట్వా క్రతుభిర్మహాయశా;స్త్రివిష్టపే స్థానముపైతి సత్కృతం॥60॥

స ఏవముక్తో గురుణా కౌసల్యో రాజసత్తమః
ప్రయత్నాత్కృతవాన్వీరః ప్రజానాం పరిపాలనం॥61॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పార్థివేన విశేషేణ కిం కార్యమవశిష్యతే
కథం రక్ష్యో జనపదః కథం రక్ష్యాశ్చ శత్రవః॥1॥

కథం చారం ప్రయుంజీత వర్ణాన్విశ్వాసయేత్కథం
కథం భృత్యాన్కథం దారాన్కథం పుత్రాంశ్చ భారత॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

రాజవృత్తం మహారాజ శృణుష్వావహితోఽఖిలం
యత్కార్యం పార్థివేనాదౌ పార్థివప్రకృతేన వా॥3॥

ఆత్మా జేయః సదా రాజ్ఞా తతో జేయాశ్చ శత్రవః
అజితాత్మా నరపతిర్విజయేత కథం రిపూన్॥4॥

ఏతావానాత్మవిజయః పంచవర్గవినిగ్రహః
జితేంద్రియో నరపతిర్బాధితుం శక్నుయాదరీన్॥5॥

న్యసేత గుల్మాందుర్గేషు సంధౌ చ కురునందన
నగరోపవనే చైవ పురోద్యానేషు చైవ హ॥6॥

సంస్థానేషు చ సర్వేషు పురేషు నగరస్య చ
మధ్యే చ నరశార్దూల తథా రాజనివేశనే॥7॥

ప్రణిధీంశ్చ తతః కుర్యాజ్జడాంధబధిరాకృతీన్
పుంసః పరీక్షితాన్ప్రాజ్ఞాన్క్షుత్పిపాసాతపక్షమాన్॥8॥

అమాత్యేషు చ సర్వేషు మిత్రేషు త్రివిధేషు చ
పుత్రేషు చ మహారాజ ప్రణిదధ్యాత్సమాహితః॥9॥

పురే జనపదే చైవ తథా సామంతరాజసు
యథా న విద్యురన్యోన్యం ప్రణిధేయాస్తథా హి తే॥10॥

చారాంశ్చ విద్యాత్ప్రహితాన్పరేణ భరతర్షభ
ఆపణేషు విహారేషు సమవాయేషు భిక్షుషు॥11॥

ఆరామేషు తథోద్యానే పండితానాం సమాగమే
వేశేషు చత్వరే చైవ సభాస్వావసథేషు చ॥12॥

ఏవం విహన్యాచ్చారేణ పరచారం విచక్షణః
చారేణ విహతం సర్వం హతం భవతి పాండవ॥13॥

యదా తు హీనం నృపతిర్విద్యాదాత్మానమాత్మనా
అమాత్యైః సహ సంమంత్ర్య కుర్యాత్సంధిం బలీయసా॥14॥

అజ్ఞాయమానో హీనత్వే కుర్యాత్సంధిం పరేణ వై
లిప్సుర్వా కంచిదేవార్థం త్వరమాణో విచక్షణః॥15॥

గుణవంతో మహోత్సాహా ధర్మజ్ఞాః సాధవశ్చ యే
సందధీత నృపస్తైశ్చ రాష్ట్రం ధర్మేణ పాలయన్॥16॥

ఉచ్ఛిద్యమానమాత్మానం జ్ఞాత్వా రాజా మహామతిః
పూర్వాపకారిణో హన్యాల్లోకద్విష్టాంశ్చ సర్వశః॥17॥

యో నోపకర్తుం శక్నోతి నాపకర్తుం మహీపతిః
అశక్యరూపశ్చోద్ధర్తుముపేక్ష్యస్తాదృశో భవేత్॥18॥

యాత్రాం యాయాదవిజ్ఞాతమనాక్రందమనంతరం
వ్యాసక్తం చ ప్రమత్తం చ దుర్బలం చ విచక్షణః॥19॥

యాత్రామాజ్ఞాపయేద్వీరః కల్యపుష్టబలః సుఖీ
పూర్వం కృత్వా విధానం చ యాత్రాయాం నగరే తథా॥20॥

న చ వశ్యో భవేదస్య నృపో యద్యపి వీర్యవాన్
హీనశ్చ బలవీర్యాభ్యాం కర్శయంస్తం పరావసేత్॥21॥

రాష్ట్రం చ పీడయేత్తస్య శస్త్రాగ్నివిషమూర్ఛనైః
అమాత్యవల్లభానాం చ వివాదాంస్తస్య కారయేత్
వర్జనీయం సదా యుద్ధం రాజ్యకామేన ధీమతా॥22॥

ఉపాయైస్త్రిభిరాదానమర్థస్యాహ బృహస్పతిః
సాంత్వేనానుప్రదానేన భేదేన చ నరాధిప
యమర్థం శక్నుయాత్ప్రాప్తుం తేన తుష్యేద్ధి పండితః॥23॥

ఆదదీత బలిం చైవ ప్రజాభ్యః కురునందన
షడ్భాగమమితప్రజ్ఞస్తాసామేవాభిగుప్తయే॥24॥

దశధర్మగతేభ్యో యద్వసు బహ్వాల్పమేవ చ
తన్నాదదీత సహసా పౌరాణాం రక్షణాయ వై॥25॥

యథా పుత్రాస్తథా పౌరా ద్రష్టవ్యాస్తే న సంశయః
భక్తిశ్చైషాం ప్రకర్తవ్యా వ్యవహారే ప్రదర్శితే॥26॥

సుతం చ స్థాపయేద్రాజా ప్రాజ్ఞం సర్వార్థదర్శినం
వ్యవహారేషు సతతం తత్ర రాజ్యం వ్యవస్థితం॥27॥

ఆకరే లవణే శుల్కే తరే నాగవనే తథా
న్యసేదమాత్యాన్నృపతిః స్వాప్తాన్వా పురుషాన్హితాన్॥28॥

సమ్యగ్దండధరో నిత్యం రాజా ధర్మమవాప్నుయాత్
నృపస్య సతతం దండః సమ్యగ్ధర్మే ప్రశస్యతే॥29॥

వేదవేదాంగవిత్ప్రాజ్ఞః సుతపస్వీ నృపో భవేత్
దానశీలశ్చ సతతం యజ్ఞశీలశ్చ భారత॥30॥

ఏతే గుణాః సమస్తాః స్యుర్నృపస్య సతతం స్థిరాః
క్రియాలోపే తు నృపతేః కుతః స్వర్గః కుతో యశః॥31॥

యదా తు పీడితో రాజా భవేద్రాజ్ఞా బలీయసా
త్రిధా త్వాక్రంద్య మిత్రాణి విధానముపకల్పయేత్॥32॥

ఘోషాన్న్యసేత మార్గేషు గ్రామానుత్థాపయేదపి
ప్రవేశయేచ్చ తాన్సర్వాఞ్శాఖానగరకేష్వపి॥33॥

యే గుప్తాశ్చైవ దుర్గాశ్చ దేశాస్తేషు ప్రవేశయేత్
ధనినో బలముఖ్యాంశ్చ సాంత్వయిత్వా పునః పునః॥34॥

సస్యాభిహారం కుర్యాచ్చ స్వయమేవ నరాధిపః
అసంభవే ప్రవేశస్య దాహయేదగ్నినా భృశం॥35॥

క్షేత్రస్థేషు చ సస్యేషు శత్రోరుపజపేన్నరాన్
వినాశయేద్వా సర్వస్వం బలేనాథ స్వకేన వై॥36॥

నదీషు మార్గేషు సదా సంక్రమానవసాదయేత్
జలం నిస్రావయేత్సర్వమనిస్రావ్యం చ దూషయేత్॥37॥

తదాత్వేనాయతీభిశ్చ వివదన్భూమ్యనంతరం
ప్రతీఘాతః పరస్యాజౌ మిత్రకాలేఽప్యుపస్థితే॥38॥

దుర్గాణాం చాభితో రాజా మూలచ్ఛేదం ప్రకారయేత్
సర్వేషాం క్షుద్రవృక్షాణాం చైత్యవృక్షాన్వివర్జయేత్॥39॥

ప్రవృద్ధానాం చ వృక్షాణాం శాఖాః ప్రచ్ఛేదయేత్తథా
చైత్యానాం సర్వథా వర్జ్యమపి పత్రస్య పాతనం॥40॥

ప్రకంఠీః కారయేత్సమ్యగాకాశజననీస్తథా
ఆపూరయేచ్చ పరిఖాః స్థాణునక్రఝషాకులాః॥41॥

కడంగద్వారకాణి స్యురుచ్ఛ్వాసార్థే పురస్య హ
తేషాం చ ద్వారవద్గుప్తిః కార్యా సర్వాత్మనా భవేత్॥42॥

ద్వారేషు చ గురూణ్యేవ యంత్రాణి స్థాపయేత్సదా
ఆరోపయేచ్ఛతఘ్నీశ్చ స్వాధీనాని చ కారయేత్॥43॥

కాష్ఠాని చాభిహార్యాణి తథా కూపాంశ్చ ఖానయేత్
సంశోధయేత్తథా కూపాన్కృతాన్పూర్వం పయోర్థిభిః॥44॥

తృణచ్ఛన్నాని వేశ్మాని పంకేనాపి ప్రలేపయేత్
నిర్హరేచ్చ తృణం మాసే చైత్రే వహ్నిభయాత్పురః॥45॥

నక్తమేవ చ భక్తాని పాచయేత నరాధిపః
న దివాగ్నిర్జ్వలేద్గేహే వర్జయిత్వాగ్నిహోత్రికం॥46॥

కర్మారారిష్టశాలాసు జ్వలేదగ్నిః సమాహితః
గృహాణి చ ప్రవిశ్యాథ విధేయః స్యాద్ధుతాశనః॥47॥

మహాదండశ్చ తస్య స్యాద్యస్యాగ్నిర్వై దివా భవేత్
ప్రఘోషయేదథైవం చ రక్షణార్థం పురస్య వై॥48॥

భిక్షుకాంశ్చాక్రికాంశ్చైవ క్షీబోన్మత్తాన్కుశీలవాన్
బాహ్యాన్కుర్యాన్నరశ్రేష్ఠ దోషాయ స్యుర్హి తేఽన్యథా॥49॥

చత్వరేషు చ తీర్థేషు సభాస్వావసథేషు చ
యథార్హవర్ణం ప్రణిధిం కుర్యాత్సర్వత్ర పార్థివః॥50॥

విశాలాన్రాజమార్గాంశ్చ కారయేత నరాధిపః
ప్రపాశ్చ విపణీశ్చైవ యథోద్దేశం సమాదిశేత్॥51॥

భాండాగారాయుధాగారాంధాన్యాగారాంశ్చ సర్వశః
అశ్వాగారాన్గజాగారాన్బలాధికరణాని చ॥52॥

పరిఖాశ్చైవ కౌరవ్య ప్రతోలీః సంకటాని చ
న జాతు కశ్చిత్పశ్యేత్తు గుహ్యమేతద్యుధిష్ఠిర॥53॥

అథ సంనిచయం కుర్యాద్రాజా పరబలార్దితః
తైలం మధు ఘృతం సస్యమౌషధాని చ సర్వశః॥54॥

అంగారకుశముంజానాం పలాశశరపర్ణినాం
యవసేంధనదిగ్ధానాం కారయేత చ సంచయాన్॥55॥

ఆయుధానాం చ సర్వేషాం శక్త్యృష్టిప్రాసవర్మణాం
సంచయానేవమాదీనాం కారయేత నరాధిపః॥56॥

ఔషధాని చ సర్వాణి మూలాని చ ఫలాని చ
చతుర్విధాంశ్చ వైద్యాన్వై సంగృహ్ణీయాద్విశేషతః॥57॥

నటాశ్చ నర్తకాశ్చైవ మల్లా మాయావినస్తథా
శోభయేయుః పురవరం మోదయేయుశ్చ సర్వశః॥58॥

యతః శంకా భవేచ్చాపి భృత్యతో వాపి మంత్రితః
పౌరేభ్యో నృపతేర్వాపి స్వాధీనాన్కారయేత తాన్॥59॥

కృతే కర్మణి రాజేంద్ర పూజయేద్ధనసంచయైః
మానేన చ యథార్హేణ సాంత్వేన వివిధేన చ॥60॥

నిర్వేదయిత్వా తు పరం హత్వా వా కురునందన
గతానృణ్యో భవేద్రాజా యథా శాస్త్రేషు దర్శితం॥61॥

రాజ్ఞా సప్తైవ రక్ష్యాణి తాని చాపి నిబోధ మే
ఆత్మామాత్యశ్చ కోశశ్చ దండో మిత్రాణి చైవ హి॥62॥

తథా జనపదశ్చైవ పురం చ కురునందన
ఏతత్సప్తాత్మకం రాజ్యం పరిపాల్యం ప్రయత్నతః॥63॥

షాడ్గుణ్యం చ త్రివర్గం చ త్రివర్గమపరం తథా
యో వేత్తి పురుషవ్యాఘ్ర స భునక్తి మహీమిమాం॥64॥

షాడ్గుణ్యమితి యత్ప్రోక్తం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర
సంధాయాసనమిత్యేవ యాత్రాసంధానమేవ చ॥65॥

విగృహ్యాసనమిత్యేవ యాత్రాం సంపరిగృహ్య చ
ద్వైధీభావస్తథాన్యేషాం సంశ్రయోఽథ పరస్య చ॥66॥

త్రివర్గశ్చాపి యః ప్రోక్తస్తమిహైకమనాః శృణు
క్షయః స్థానం చ వృద్ధిశ్చ త్రివర్గమపరం తథా॥67॥

ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ సేవితవ్యోఽథ కాలతః
ధర్మేణ హి మహీపాలశ్చిరం పాలయతే మహీం॥68॥

అస్మిన్నర్థే చ యౌ శ్లోకౌ గీతావంగిరసా స్వయం
యాదవీపుత్ర భద్రం తే శ్రోతుమర్హసి తావపి॥69॥

కృత్వా సర్వాణి కార్యాణి సమ్యక్సంపాల్య మేదినీం
పాలయిత్వా తథా పౌరాన్పరత్ర సుఖమేధతే॥70॥

కిం తస్య తపసా రాజ్ఞః కిం చ తస్యాధ్వరైరపి
అపాలితాః ప్రజా యస్య సర్వా ధర్మవినాకృతాః॥71॥

—♦ అధ్యాయము 70 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దండనీతిశ్చ రాజా చ సమస్తౌ తావుభావపి
కస్య కిం కుర్వతః సిద్ధ్యై తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

మహాభాగ్యం దండనీత్యాః సిద్ధైః శబ్దైః సహేతుకైః
శృణు మే శంసతో రాజన్యథావదిహ భారత॥2॥

దండనీతిః స్వధర్మేభ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యం నియచ్ఛతి
ప్రయుక్తా స్వామినా సమ్యగధర్మేభ్యశ్చ యచ్ఛతి॥3॥

చాతుర్వర్ణ్యే స్వధర్మస్థే మర్యాదానామసంకరే
దండనీతికృతే క్షేమే ప్రజానామకుతోభయే॥4॥

సోమే ప్రయత్నం కుర్వంతి త్రయో వర్ణా యథావిధి
తస్మాద్దేవమనుష్యాణాం సుఖం విద్ధి సమాహితం॥5॥

కాలో వా కారణం రాజ్ఞో రాజా వా కాలకారణం
ఇతి తే సంశయో మా భూద్రాజా కాలస్య కారణం॥6॥

దండనీత్యా యదా రాజా సమ్యక్కార్త్స్న్యేన వర్తతే
తదా కృతయుగం నామ కాలః శ్రేష్ఠః ప్రవర్తతే॥7॥

భవేత్కృతయుగే ధర్మో నాధర్మో విద్యతే క్వచిత్
సర్వేషామేవ వర్ణానాం నాధర్మే రమతే మనః॥8॥

యోగక్షేమాః ప్రవర్తంతే ప్రజానాం నాత్ర సంశయః
వైదికాని చ కర్మాణి భవంత్యవిగుణాన్యుత॥9॥

ఋతవశ్చ సుఖాః సర్వే భవంత్యుత నిరామయాః
ప్రసీదంతి నరాణాం చ స్వరవర్ణమనాంసి చ॥10॥

వ్యాధయో న భవంత్యత్ర నాల్పాయుర్దృశ్యతే నరః
విధవా న భవంత్యత్ర నృశంసో నాభిజాయతే॥11॥

అకృష్టపచ్యా పృథివీ భవంత్యోషధయస్తథా
త్వక్పత్రఫలమూలాని వీర్యవంతి భవంతి చ॥12॥

నాధర్మో విద్యతే తత్ర ధర్మ ఏవ తు కేవలః
ఇతి కార్తయుగానేతాన్గుణాన్విద్ధి యుధిష్ఠిర॥13॥

దండనీత్యా యదా రాజా త్రీనంశాననువర్తతే
చతుర్థమంశముత్సృజ్య తదా త్రేతా ప్రవర్తతే॥14॥

అశుభస్య చతుర్థాంశస్త్రీనంశాననువర్తతే
కృష్టపచ్యైవ పృథివీ భవంత్యోషధయస్తథా॥15॥

అర్ధం త్యక్త్వా యదా రాజా నీత్యర్ధమనువర్తతే
తతస్తు ద్వాపరం నామ స కాలః సంప్రవర్తతే॥16॥

అశుభస్య తదా అర్ధం ద్వావంశావనువర్తతే
కృష్టపచ్యైవ పృథివీ భవత్యల్పఫలా తథా॥17॥

దండనీతిం పరిత్యజ్య యదా కార్త్స్న్యేన భూమిపః
ప్రజాః క్లిశ్నాత్యయోగేన ప్రవిశ్యతి తదా కలిః॥18॥

కలావధర్మో భూయిష్ఠం ధర్మో భవతి తు క్వచిత్
సర్వేషామేవ వర్ణానాం స్వధర్మాచ్చ్యవతే మనః॥19॥

శూద్రా భైక్షేణ జీవంతి బ్రాహ్మణాః పరిచర్యయా
యోగక్షేమస్య నాశశ్చ వర్తతే వర్ణసంకరః॥20॥

వైదికాని చ కర్మాణి భవంతి విగుణాన్యుత
ఋతవో నసుఖాః సర్వే భవంత్యామయినస్తథా॥21॥

ప్రసంతి చ మనుష్యాణాం స్వరవర్ణమనాంస్యుత
వ్యాధయశ్చ భవంత్యత్ర మ్రియంతే చాగతాయుషః॥22॥

విధవాశ్చ భవంత్యత్ర నృశంసా జాయతే ప్రజా
క్వచిద్వర్షతి పర్జన్యః క్వచిత్సస్యం ప్రరోహతి॥23॥

రసాః సర్వే క్షయం యాంతి యదా నేచ్ఛతి భూమిపః
ప్రజాః సంరక్షితుం సమ్యగ్దండనీతిసమాహితః॥24॥

రాజా కృతయుగస్రష్టా త్రేతాయా ద్వాపరస్య చ
యుగస్య చ చతుర్థస్య రాజా భవతి కారణం॥25॥

కృతస్య కరణాద్రాజా స్వర్గమత్యంతమశ్నుతే
త్రేతాయాః కరణాద్రాజా స్వర్గం నాత్యంతమశ్నుతే॥26॥

ప్రవర్తనాద్ద్వాపరస్య యథాభాగముపాశ్నుతే
కలేః ప్రవర్తనాద్రాజా పాపమత్యంతమశ్నుతే॥27॥

తతో వసతి దుష్కర్మా నరకే శాశ్వతీః సమాః
ప్రజానాం కల్మషే మగ్నోఽకీర్తిం పాపం చ విందతి॥28॥

దండనీతిం పురస్కృత్య విజానన్క్షత్రియః సదా
అనవాప్తం చ లిప్సేత లబ్ధం చ పరిపాలయేత్॥29॥

లోకస్య సీమంతకరీ మర్యాదా లోకభావనీ
సమ్యఙ్నీతా దండనీతిర్యథా మాతా యథా పితా॥30॥

యస్యాం భవంతి భూతాని తద్విద్ధి భరతర్షభ
ఏష ఏవ పరో ధర్మో యద్రాజా దండనీతిమాన్॥31॥

తస్మాత్కౌరవ్య ధర్మేణ ప్రజాః పాలయ నీతిమాన్
ఏవంవృత్తః ప్రజా రక్షన్స్వర్గం జేతాసి దుర్జయం॥32॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కేన వృత్తేన వృత్తజ్ఞ వర్తమానో మహీపతిః
సుఖేనార్థాన్సుఖోదర్కానిహ చ ప్రేత్య చాప్నుయాత్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇయం గుణానాం షట్త్రింశత్షట్త్రింశద్గుణసంయుతా
యాన్గుణాంస్తు గుణోపేతః కుర్వన్గుణమవాప్నుయాత్॥2॥

చరేద్ధర్మానకటుకో ముంచేత్స్నేహం న నాస్తికః
అనృశంసశ్చరేదర్థం చరేత్కామమనుద్ధతః॥3॥

ప్రియం బ్రూయాదకృపణః శూరః స్యాదవికత్థనః
దాతా నాపాత్రవర్షీ స్యాత్ప్రగల్భః స్యాదనిష్ఠురః॥4॥

సందధీత న చానార్యైర్విగృహ్ణీయాన్న బంధుభిః
నానాప్తైః కారయేచ్చారం కుర్యాత్కార్యమపీడయా॥5॥

అర్థాన్బ్రూయాన్న చాసత్సు గుణాన్బ్రూయాన్న చాత్మనః
ఆదద్యాన్న చ సాధుభ్యో నాసత్పురుషమాశ్రయేత్॥6॥

నాపరీక్ష్య నయేద్దండం న చ మంత్రం ప్రకాశయేత్
విసృజేన్న చ లుబ్ధేభ్యో విశ్వసేన్నాపకారిషు॥7॥

అనీర్షుర్గుప్తదారః స్యాచ్చోక్షః స్యాదఘృణీ నృపః
స్త్రియం సేవేత నాత్యర్థం మృష్టం భుంజీత నాహితం॥8॥

అస్తబ్ధః పూజయేన్మాన్యాన్గురూన్సేవేదమాయయా
అర్చేద్దేవాన్న దంభేన శ్రియమిచ్ఛేదకుత్సితాం॥9॥

సేవేత ప్రణయం హిత్వా దక్షః స్యాన్న త్వకాలవిత్
సాంత్వయేన్న చ భోగార్థమనుగృహ్ణన్న చాక్షిపేత్॥10॥

ప్రహరేన్న త్వవిజ్ఞాయ హత్వా శత్రూన్న శేషయేత్
క్రోధం కుర్యాన్న చాకస్మాన్మృదుః స్యాన్నాపకారిషు॥11॥

ఏవం చరస్వ రాజ్యస్థో యది శ్రేయ ఇహేచ్ఛసి
అతోఽన్యథా నరపతిర్భయమృచ్ఛత్యనుత్తమం॥12॥

ఇతి సర్వాన్గుణానేతాన్యథోక్తాన్యోఽనువర్తతే
అనుభూయేహ భద్రాణి ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇదం వచః శాంతనవస్య శుశ్రువా;న్యుధిష్ఠిరః పాండవముఖ్యసంవృతః
తదా వవందే చ పితామహం నృపో; యథోక్తమేతచ్చ చకార బుద్ధిమాన్॥14॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం రాజా ప్రజా రక్షన్నాధిబంధేన యుజ్యతే
ధర్మే చ నాపరాధ్నోతి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సమాసేనైవ తే తాత ధర్మాన్వక్ష్యామి నిశ్చితాన్
విస్తరేణ హి ధర్మాణాం న జాత్వంతమవాప్నుయాత్॥2॥

ధర్మనిష్ఠాఞ్శ్రుతవతో వేదవ్రతసమాహితాన్
అర్చితాన్వాసయేథాస్త్వం గృహే గుణవతో ద్విజాన్॥3॥

ప్రత్యుత్థాయోపసంగృహ్య చరణావభివాద్య చ
అథ సర్వాణి కుర్వీథాః కార్యాణి సపురోహితః॥4॥

ధర్మకార్యాణి నిర్వర్త్య మంగలాని ప్రయుజ్య చ
బ్రాహ్మణాన్వాచయేథాస్త్వమర్థసిద్ధిజయాశిషః॥5॥

ఆర్జవేన చ సంపన్నో ధృత్యా బుద్ధ్యా చ భారత
అర్థార్థం పరిగృహ్ణీయాత్కామక్రోధౌ చ వర్జయేత్॥6॥

కామక్రోధౌ పురస్కృత్య యోఽర్థం రాజానుతిష్ఠతి
న స ధర్మం న చాప్యర్థం పరిగృహ్ణాతి బాలిశః॥7॥

మా స్మ లుబ్ధాంశ్చ మూర్ఖాంశ్చ కామే చార్థేషు యూయుజః
అలుబ్ధాన్బుద్ధిసంపన్నాన్సర్వకర్మసు యోజయేత్॥8॥

మూర్ఖో హ్యధికృతోఽర్థేషు కార్యాణామవిశారదః
ప్రజాః క్లిశ్నాత్యయోగేన కామద్వేషసమన్వితః॥9॥

బలిషష్ఠేన శుల్కేన దండేనాథాపరాధినాం
శాస్త్రనీతేన లిప్సేథా వేతనేన ధనాగమం॥10॥

దాపయిత్వా కరం ధర్మ్యం రాష్ట్రం నిత్యం యథావిధి
అశేషాన్కల్పయేద్రాజా యోగక్షేమానతంద్రితః॥11॥

గోపాయితారం దాతారం ధర్మనిత్యమతంద్రితం
అకామద్వేషసంయుక్తమనురజ్యంతి మానవాః॥12॥

మా స్మాధర్మేణ లాభేన లిప్సేథాస్త్వం ధనాగమం
ధర్మార్థావధ్రువౌ తస్య యోఽపశాస్త్రపరో భవేత్॥13॥

అపశాస్త్రపరో రాజా సంచయాన్నాధిగచ్ఛతి
అస్థానే చాస్య తద్విత్తం సర్వమేవ వినశ్యతి॥14॥

అర్థమూలోఽపహింసాం చ కురుతే స్వయమాత్మనః
కరైరశాస్త్రదృష్టైర్హి మోహాత్సంపీడయన్ప్రజాః॥15॥

ఊధశ్ఛింద్యాద్ధి యో ధేన్వాః క్షీరార్థీ న లభేత్పయః
ఏవం రాష్ట్రమయోగేన పీడితం న వివర్ధతే॥16॥

యో హి దోగ్ధ్రీముపాస్తే తు స నిత్యం లభతే పయః
ఏవం రాష్ట్రముపాయేన భుంజానో లభతే ఫలం॥17॥

అథ రాష్ట్రముపాయేన భుజ్యమానం సురక్షితం
జనయత్యతులాం నిత్యం కోశవృద్ధిం యుధిష్ఠిర॥18॥

దోగ్ధి ధాన్యం హిరణ్యం చ ప్రజా రాజ్ఞి సురక్షితా
నిత్యం స్వేభ్యః పరేభ్యశ్చ తృప్తా మాతా యథా పయః॥19॥

మాలాకారోపమో రాజన్భవ మాంగారికోపమః
తథా యుక్తశ్చిరం రాష్ట్రం భోక్తుం శక్యసి పాలయన్॥20॥

పరచక్రాభియానేన యది తే స్యాద్ధనక్షయః
అథ సామ్నైవ లిప్సేథా ధనమబ్రాహ్మణేషు యత్॥21॥

మా స్మ తే బ్రాహ్మణం దృష్ట్వా ధనస్థం ప్రచలేన్మనః
అంత్యాయామప్యవస్థాయాం కిము స్ఫీతస్య భారత॥22॥

ధనాని తేభ్యో దద్యాస్త్వం యథాశక్తి యథార్హతః
సాంత్వయన్పరిరక్షంశ్చ స్వర్గమాప్స్యసి దుర్జయం॥23॥

ఏవం ధర్మేణ వృత్తేన ప్రజాస్త్వం పరిపాలయన్
స్వంతం పుణ్యం యశోవంతం ప్రాప్స్యసే కురునందన॥24॥

ధర్మేణ వ్యవహారేణ ప్రజాః పాలయ పాండవ
యుధిష్ఠిర తథా యుక్తో నాధిబంధేన యోక్ష్యసే॥25॥

ఏష ఏవ పరో ధర్మో యద్రాజా రక్షతే ప్రజాః
భూతానాం హి యథా ధర్మే రక్షణం చ పరా దయా॥26॥

తస్మాదేవం పరం ధర్మం మన్యంతే ధర్మకోవిదాః
యద్రాజా రక్షణే యుక్తో భూతేషు కురుతే దయాం॥27॥

యదహ్నా కురుతే పాపమరక్షన్భయతః ప్రజాః
రాజా వర్షసహస్రేణ తస్యాంతమధిగచ్ఛతి॥28॥

యదహ్నా కురుతే పుణ్యం ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్
దశ వర్షసహస్రాణి తస్య భుంక్తే ఫలం దివి॥29॥

స్విష్టిః స్వధీతిః సుతపా లోకాంజయతి యావతః
క్షణేన తానవాప్నోతి ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥30॥

ఏవం ధర్మం ప్రయత్నేన కౌంతేయ పరిపాలయన్
ఇహ పుణ్యఫలం లబ్ధ్వా నాధిబంధేన యోక్ష్యసే॥31॥

స్వర్గలోకే చ మహతీం శ్రియం ప్రాప్స్యసి పాండవ
అసంభవశ్చ ధర్మాణామీదృశానామరాజసు
తస్మాద్రాజైవ నాన్యోఽస్తి యో మహత్ఫలమాప్నుయాత్॥32॥

స రాజ్యమృద్ధిమత్ప్రాప్య ధర్మేణ పరిపాలయన్
ఇంద్రం తర్పయ సోమేన కామైశ్చ సుహృదో జనాన్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

య ఏవ తు సతో రక్షేదసతశ్చ నిబర్హయేత్
స ఏవ రాజ్ఞా కర్తవ్యో రాజన్రాజపురోహితః॥1॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
పురూరవస ఐలస్య సంవాదం మాతరిశ్వనః॥2॥

ఐల ఉవాచ

కుతః స్విద్బ్రాహ్మణో జాతో వర్ణాశ్చాపి కుతస్త్రయః
కస్మాచ్చ భవతి శ్రేయానేతద్వాయో విచక్ష్వ మే॥3॥

వాయురువాచ

బ్రహ్మణో ముఖతః సృష్టో బ్రాహ్మణో రాజసత్తమ
బాహుభ్యాం క్షత్రియః సృష్ట ఊరుభ్యాం వైశ్య ఉచ్యతే॥4॥

వర్ణానాం పరిచర్యార్థం త్రయాణాం పురుషర్షభ
వర్ణశ్చతుర్థః పశ్చాత్తు పద్భ్యాం శూద్రో వినిర్మితః॥5॥

బ్రాహ్మణో జాతమాత్రస్తు పృథివీమన్వజాయత
ఈశ్వరః సర్వభూతానాం ధర్మకోశస్య గుప్తయే॥6॥

తతః పృథివ్యా గోప్తారం క్షత్రియం దండధారిణం
ద్వితీయం వర్ణమకరోత్ప్రజానామనుగుప్తయే॥7॥

వైశ్యస్తు ధనధాన్యేన త్రీన్వర్ణాన్బిభృయాదిమాన్
శూద్రో హ్యేనాన్పరిచరేదితి బ్రహ్మానుశాసనం॥8॥

ఐల ఉవాచ

ద్విజస్య క్షత్రబంధోర్వా కస్యేయం పృథివీ భవేత్
ధర్మతః సహ విత్తేన సమ్యగ్వాయో ప్రచక్ష్వ మే॥9॥

వాయురువాచ

విప్రస్య సర్వమేవైతద్యత్కించిజ్జగతీగతం
జ్యేష్ఠేనాభిజనేనేహ తద్ధర్మకుశలా విదుః॥10॥

స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుంక్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠశ్చ వై ద్విజః॥11॥

పత్యభావే యథా స్త్రీ హి దేవరం కురుతే పతిం
ఆనంతర్యాత్తథా క్షత్రం పృథివీ కురుతే పతిం॥12॥

ఏష తే ప్రథమః కల్ప ఆపద్యన్యో భవేదతః
యది స్వర్గే పరం స్థానం ధర్మతః పరిమార్గసి॥13॥

యః కశ్చిద్విజయేద్భూమిం బ్రాహ్మణాయ నివేదయేత్
శ్రుతవృత్తోపపన్నాయ ధర్మజ్ఞాయ తపస్వినే॥14॥

స్వధర్మపరితృప్తాయ యో న విత్తపరో భవేత్
యో రాజానం నయేద్బుద్ధ్యా సర్వతః పరిపూర్ణయా॥15॥

బ్రాహ్మణో హి కులే జాతః కృతప్రజ్ఞో వినీతవాక్
శ్రేయో నయతి రాజానం బ్రువంశ్చిత్రాం సరస్వతీం॥16॥

రాజా చరతి యం ధర్మం బ్రాహ్మణేన నిదర్శితం
శుశ్రూషురనహంవాదీ క్షత్రధర్మవ్రతే స్థితః॥17॥

తావతా స కృతప్రజ్ఞశ్చిరం యశసి తిష్ఠతి
తస్య ధర్మస్య సర్వస్య భాగీ రాజపురోహితః॥18॥

ఏవమేవ ప్రజాః సర్వా రాజానమభిసంశ్రితాః
సమ్యగ్వృత్తాః స్వధర్మస్థా న కుతశ్చిద్భయాన్వితాః॥19॥

రాష్ట్రే చరంతి యం ధర్మం రాజ్ఞా సాధ్వభిరక్షితాః
చతుర్థం తస్య ధర్మస్య రాజా భాగం స విందతి॥20॥

దేవా మనుష్యాః పితరో గంధర్వోరగరాక్షసాః
యజ్ఞమేవోపజీవంతి నాస్తి చేష్టమరాజకే॥21॥

ఇతో దత్తేన జీవంతి దేవతాః పితరస్తథా
రాజన్యేవాస్య ధర్మస్య యోగక్షేమః ప్రతిష్ఠితః॥22॥

ఛాయాయామప్సు వాయౌ చ సుఖముష్ణేఽధిగచ్ఛతి
అగ్నౌ వాససి సూర్యే చ సుఖం శీతేఽధిగచ్ఛతి॥23॥

శబ్దే స్పర్శే రసే రూపే గంధే చ రమతే మనః
తేషు భోగేషు సర్వేషు నభీతో లభతే సుఖం॥24॥

అభయస్యైవ యో దాతా తస్యైవ సుమహత్ఫలం
న హి ప్రాణసమం దానం త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥25॥

ఇంద్రో రాజా యమో రాజా ధర్మో రాజా తథైవ చ
రాజా బిభర్తి రూపాణి రాజ్ఞా సర్వమిదం ధృతం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

రాజ్ఞా పురోహితః కార్యో భవేద్విద్వాన్బహుశ్రుతః
ఉభౌ సమీక్ష్య ధర్మార్థావప్రమేయావనంతరం॥1॥

ధర్మాత్మా ధర్మవిద్యేషాం రాజ్ఞాం రాజన్పురోహితః
రాజా చైవంగుణో యేషాం కుశలం తేషు సర్వశః॥2॥

ఉభౌ ప్రజా వర్ధయతో దేవాన్పూర్వాన్పరాన్పితౄన్
యౌ సమేయాస్థితౌ ధర్మే శ్రద్ధేయౌ సుతపస్వినౌ॥3॥

పరస్పరస్య సుహృదౌ సంమతౌ సమచేతసౌ
బ్రహ్మక్షత్రస్య సంమానాత్ప్రజాః సుఖమవాప్నుయుః॥4॥

విమాననాత్తయోరేవ ప్రజా నశ్యేయురేవ హ
బ్రహ్మక్షత్రం హి సర్వేషాం ధర్మాణాం మూలముచ్యతే॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఐలకశ్యపసంవాదం తం నిబోధ యుధిష్ఠిర॥6॥

ఐల ఉవాచ

యదా హి బ్రహ్మ ప్రజహాతి క్షత్రం; క్షత్రం యదా వా ప్రజహాతి బ్రహ్మ
అన్వగ్బలం కతమేఽస్మిన్భజంతే; తథాబల్యం కతమేఽస్మిన్వియంతి॥7॥

కశ్యప ఉవాచ

వ్యృద్ధం రాష్ట్రం భవతి క్షత్రియస్య; బ్రహ్మ క్షత్రం యత్ర విరుధ్యతే హ
అన్వగ్బలం దస్యవస్తద్భజంతే;ఽబల్యం తథా తత్ర వియంతి సంతః॥8॥

నైషాముక్షా వర్ధతే నోత ఉస్రా; న గర్గరో మథ్యతే నో యజంతే
నైషాం పుత్రా వేదమధీయతే చ; యదా బ్రహ్మ క్షత్రియాః సంత్యజంతి॥9॥

నైషాముక్షా వర్ధతే జాతు గేహే; నాధీయతే సప్రజా నో యజంతే
అపధ్వస్తా దస్యుభూతా భవంతి; యే బ్రాహ్మణాః క్షత్రియాన్సంత్యజంతి॥10॥

ఏతౌ హి నిత్యసంయుక్తావితరేతరధారణే
క్షత్రం హి బ్రహ్మణో యోనిర్యోనిః క్షత్రస్య చ ద్విజాః॥11॥

ఉభావేతౌ నిత్యమభిప్రపన్నౌ; సంప్రాపతుర్మహతీం శ్రీప్రతిష్ఠాం
తయోః సంధిర్భిద్యతే చేత్పురాణ;స్తతః సర్వం భవతి హి సంప్రమూఢం॥12॥

నాత్ర ప్లవం లభతే పారగామీ; మహాగాధే నౌరివ సంప్రణున్నా
చాతుర్వర్ణ్యం భవతి చ సంప్రమూఢం; తతః ప్రజాః క్షయసంస్థా భవంతి॥13॥

బ్రహ్మవృక్షో రక్ష్యమాణో మధు హేమ చ వర్షతి
అరక్ష్యమాణః సతతమశ్రు పాపం చ వర్షతి॥14॥

అబ్రహ్మచారీ చరణాదపేతో; యదా బ్రహ్మ బ్రహ్మణి త్రాణమిచ్ఛేత్
ఆశ్చర్యశో వర్షతి తత్ర దేవ;స్తత్రాభీక్ష్ణం దుఃసహాశ్చావిశంతి॥15॥

స్త్రియం హత్వా బ్రాహ్మణం వాపి పాపః; సభాయాం యత్ర లభతేఽనువాదం
రాజ్ఞః సకాశే న బిభేతి చాపి; తతో భయం జాయతే క్షత్రియస్య॥16॥

పాపైః పాపే క్రియమాణేఽతివేలం; తతో రుద్రో జాయతే దేవ ఏషః
పాపైః పాపాః సంజనయంతి రుద్రం; తతః సర్వాన్సాధ్వసాధూన్హినస్తి॥17॥

ఐల ఉవాచ

కుతో రుద్రః కీదృశో వాపి రుద్రః; సత్త్వైః సత్త్వం దృశ్యతే వధ్యమానం
ఏతద్విద్వన్కశ్యప మే ప్రచక్ష్వ; యతో రుద్రో జాయతే దేవ ఏషః॥18॥

కశ్యప ఉవాచ

ఆత్మా రుద్రో హృదయే మానవానాం; స్వం స్వం దేహం పరదేహం చ హంతి
వాతోత్పాతైః సదృశం రుద్రమాహు;ర్దావైర్జీమూతైః సదృశం రూపమస్య॥19॥

ఐల ఉవాచ

న వై వాతం పరివృనోతి కశ్చి;న్న జీమూతో వర్షతి నైవ దావః
తథాయుక్తో దృశ్యతే మానవేషు; కామద్వేషాద్బధ్యతే ముచ్యతే చ॥20॥

కశ్యప ఉవాచ

యథైకగేహే జాతవేదాః ప్రదీప్తః; కృత్స్నం గ్రామం ప్రదహేత్స త్వరావాన్
విమోహనం కురుతే దేవ ఏష; తతః సర్వం స్పృశ్యతే పుణ్యపాపైః॥21॥

ఐల ఉవాచ

యది దండః స్పృశతే పుణ్యభాజం; పాపైః పాపే క్రియమాణేఽవిశేషాత్
కస్య హేతోః సుకృతం నామ కుర్యా;ద్దుష్కృతం వా కస్య హేతోర్న కుర్యాత్॥22॥

కశ్యప ఉవాచ

అసంత్యాగాత్పాపకృతామపాపాం;స్తుల్యో దండః స్పృశతే మిశ్రభావాత్
శుష్కేణార్ద్రం దహ్యతే మిశ్రభావా;న్న మిశ్రః స్యాత్పాపకృద్భిః కథంచిత్॥23॥

ఐల ఉవాచ

సాధ్వసాధూంధారయతీహ భూమిః; సాధ్వసాధూంస్తాపయతీహ సూర్యః
సాధ్వసాధూన్వాతయతీహ వాయు;రాపస్తథా సాధ్వసాధూన్వహంతి॥24॥

కశ్యప ఉవాచ

ఏవమస్మిన్వర్తతే లోక ఏవ; నాముత్రైవం వర్తతే రాజపుత్ర
ప్రేత్యైతయోరంతరవాన్విశేషో; యో వై పుణ్యం చరతే యశ్చ పాపం॥25॥

పుణ్యస్య లోకో మధుమాన్ఘృతార్చి;ర్హిరణ్యజ్యోతిరమృతస్య నాభిః
తత్ర ప్రేత్య మోదతే బ్రహ్మచారీ; న తత్ర మృత్యుర్న జరా నోత దుఃఖం॥26॥

పాపస్య లోకో నిరయోఽప్రకాశో; నిత్యం దుఃఖః శోకభూయిష్ఠ ఏవ
తత్రాత్మానం శోచతే పాపకర్మా; బహ్వీః సమాః ప్రపతన్నప్రతిష్ఠః॥27॥

మిథో భేదాద్బ్రాహ్మణక్షత్రియాణాం; ప్రజా దుఃఖం దుఃసహం చావిశంతి
ఏవం జ్ఞాత్వా కార్య ఏవేహ విద్వా;న్పురోహితో నైకవిద్యో నృపేణ॥28॥

తం చైవాన్వభిషిచ్యేత తథా ధర్మో విధీయతే
అగ్ర్యో హి బ్రాహ్మణః ప్రోక్తః సర్వస్యైవేహ ధర్మతః॥29॥

పూర్వం హి బ్రాహ్మణాః సృష్టా ఇతి ధర్మవిదో విదుః
జ్యేష్ఠేనాభిజనేనాస్య ప్రాప్తం సర్వం యదుత్తరం॥30॥

తస్మాన్మాన్యశ్చ పూజ్యశ్చ బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్
సర్వం శ్రేష్ఠం వరిష్ఠం చ నివేద్యం తస్య ధర్మతః॥31॥

అవశ్యమేతత్కర్తవ్యం రాజ్ఞా బలవతాపి హి
బ్రహ్మ వర్ధయతి క్షత్రం క్షత్రతో బ్రహ్మ వర్ధతే॥32॥

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

యోగక్షేమో హి రాష్ట్రస్య రాజన్యాయత్త ఉచ్యతే
యోగక్షేమశ్చ రాజ్ఞోఽపి సమాయత్తః పురోహితే॥1॥

యతాదృష్టం భయం బ్రహ్మ ప్రజానాం శమయత్యుత
దృష్టం చ రాజా బాహుభ్యాం తద్రాష్ట్రం సుఖమేధతే॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ముచుకుందస్య సంవాదం రాజ్ఞో వైశ్రవణస్య చ॥3॥

ముచుకుందో విజిత్యేమాం పృథివీం పృథివీపతిః
జిజ్ఞాసమానః స్వబలమభ్యయాదలకాధిపం॥4॥

తతో వైశ్రవణో రాజా రక్షాంసి సమవాసృజత్
తే బలాన్యవమృద్నంతః ప్రాచరంస్తస్య నైరృతాః॥5॥

స హన్యమానే సైన్యే స్వే ముచుకుందో నరాధిపః
గర్హయామాస విద్వాంసం పురోహితమరిందమః॥6॥

తత ఉగ్రం తపస్తప్త్వా వసిష్ఠో బ్రహ్మవిత్తమః
రక్షాంస్యపావధీత్తత్ర పంథానం చాప్యవిందత॥7॥

తతో వైశ్రవణో రాజా ముచుకుందమదర్శయత్
వధ్యమానేషు సైన్యేషు వచనం చేదమబ్రవీత్॥8॥

త్వత్తో హి బలినః పూర్వే రాజానః సపురోహితాః
న చైవం సమవర్తంస్తే యథా త్వమిహ వర్తసే॥9॥

తే ఖల్వపి కృతాస్త్రాశ్చ బలవంతశ్చ భూమిపాః
ఆగమ్య పర్యుపాసంతే మామీశం సుఖదుఃఖయోః॥10॥

యద్యస్తి బాహువీర్యం తే తద్దర్శయితుమర్హసి
కిం బ్రాహ్మణబలేన త్వమతిమాత్రం ప్రవర్తసే॥11॥

ముచుకుందస్తతః క్రుద్ధః ప్రత్యువాచ ధనేశ్వరం
న్యాయపూర్వమసంరబ్ధమసంభ్రాంతమిదం వచః॥12॥

బ్రహ్మక్షత్రమిదం సృష్టమేకయోని స్వయంభువా
పృథగ్బలవిధానం చ తల్లోకం పరిరక్షతి॥13॥

తపోమంత్రబలం నిత్యం బ్రాహ్మణేషు ప్రతిష్ఠితం
అస్త్రబాహుబలం నిత్యం క్షత్రియేషు ప్రతిష్ఠితం॥14॥

తాభ్యాం సంభూయ కర్తవ్యం ప్రజానాం పరిపాలనం
తథా చ మాం ప్రవర్తంతం గర్హయస్యలకాధిప॥15॥

తతోఽబ్రవీద్వైశ్రవణో రాజానం సపురోహితం
నాహం రాజ్యమనిర్దిష్టం కస్మైచిద్విదధామ్యుత॥16॥

నాచ్ఛిందే చాపి నిర్దిష్టమితి జానీహి పార్థివ
ప్రశాధి పృథివీం వీర మద్దత్తామఖిలామిమాం॥17॥

ముచుకుంద ఉవాచ

నాహం రాజ్యం భవద్దత్తం భోక్తుమిచ్ఛామి పార్థివ
బాహువీర్యార్జితం రాజ్యమశ్నీయామితి కామయే ॥18॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో వైశ్రవణో రాజా విస్మయం పరమం యయౌ
క్షత్రధర్మే స్థితం దృష్ట్వా ముచుకుందమసంభ్రమం ॥19॥

తతో రాజా ముచుకుందః సోఽన్వశాసద్వసుంధరాం
బాహువీర్యార్జితాం సమ్యక్క్షత్రధర్మమనువ్రతః ॥20॥

ఏవం యో బ్రహ్మవిద్రాజా బ్రహ్మపూర్వం ప్రవర్తతే
జయత్యవిజితాముర్వీం యశశ్చ మహదశ్నుతే ॥21॥

నిత్యోదకో బ్రాహ్మణః స్యాన్నిత్యశస్త్రశ్చ క్షత్రియః
తయోర్హి సర్వమాయత్తం యత్కించిజ్జగతీగతం ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యయా వృత్త్యా మహీపాలో వివర్ధయతి మానవాన్
పుణ్యాంశ్చ లోకాంజయతి తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

దానశీలో భవేద్రాజా యజ్ఞశీలశ్చ భారత
ఉపవాసతపఃశీలః ప్రజానాం పాలనే రతః ॥2॥

సర్వాశ్చైవ ప్రజా నిత్యం రాజా ధర్మేణ పాలయేత్
ఉత్థానేనాప్రమాదేన పూజయేచ్చైవ ధార్మికాన్ ॥3॥

రాజ్ఞా హి పూజితో ధర్మస్తతః సర్వత్ర పూజ్యతే
యద్యదాచరతే రాజా తత్ప్రజానాం హి రోచతే ॥4॥

నిత్యముద్యతదండశ్చ భవేన్మృత్యురివారిషు
నిహన్యాత్సర్వతో దస్యూన్న కామాత్కస్యచిత్క్షమేత్ ॥5॥

యం హి ధర్మం చరంతీహ ప్రజా రాజ్ఞా సురక్షితాః
చతుర్థం తస్య ధర్మస్య రాజా భారత విందతి ॥6॥

యదధీతే యద్యజతే యద్దదాతి యదర్చతి
రాజా చతుర్థభాక్తస్య ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్ ॥7॥

యద్రాష్ట్రేఽకుశలం కించిద్రాజ్ఞోఽరక్షయతః ప్రజాః
చతుర్థం తస్య పాపస్య రాజా భారత విందతి ॥8॥

అప్యాహుః సర్వమేవేతి భూయోఽర్ధమితి నిశ్చయః
కర్మణః పృథివీపాల నృశంసోఽనృతవాగపి
తాదృశాత్కిల్బిషాద్రాజా శృణు యేన ప్రముచ్యతే ॥9॥

ప్రత్యాహర్తుమశక్యం స్యాద్ధనం చోరైర్హృతం యది
స్వకోశాత్తత్ప్రదేయం స్యాదశక్తేనోపజీవతా ॥10॥

సర్వవర్ణైః సదా రక్ష్యం బ్రహ్మస్వం బ్రాహ్మణాస్తథా
న స్థేయం విషయే తేషు యోఽపకుర్యాద్ద్విజాతిషు ॥11॥

బ్రహ్మస్వే రక్ష్యమాణే హి సర్వం భవతి రక్షితం
తేషాం ప్రసాదే నిర్వృత్తే కృతకృత్యో భవేన్నృపః ॥12॥

పర్జన్యమివ భూతాని మహాద్రుమమివ ద్విజాః
నరాస్తముపజీవంతి నృపం సర్వార్థసాధకం ॥13॥

న హి కామాత్మనా రాజ్ఞా సతతం శఠబుద్ధినా
నృశంసేనాతిలుబ్ధేన శక్యాః పాలయితుం ప్రజాః ॥14॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నాహం రాజ్యసుఖాన్వేషీ రాజ్యమిచ్ఛామ్యపి క్షణం
ధర్మార్థం రోచయే రాజ్యం ధర్మశ్చాత్ర న విద్యతే ॥15॥

తదలం మమ రాజ్యేన యత్ర ధర్మో న విద్యతే
వనమేవ గమిష్యామి తస్మాద్ధర్మచికీర్షయా॥16॥

తత్ర మేధ్యేష్వరణ్యేషు న్యస్తదండో జితేంద్రియః
ధర్మమారాధయిష్యామి మునిర్మూలఫలాశనః॥17॥

భీష్మ ఉవాచ

వేదాహం తవ యా బుద్ధిరానృశంస్యగుణైవ సా
న చ శుద్ధానృశంస్యేన శక్యం మహదుపాసితుం॥18॥

అపి తు త్వా మృదుం దాంతమత్యార్యమతిధార్మికం
క్లీబం ధర్మఘృణాయుక్తం న లోకో బహు మన్యతే॥19॥

రాజధర్మానవేక్షస్వ పితృపైతామహోచితాన్
నైతద్రాజ్ఞామథో వృత్తం యథా త్వం స్థాతుమిచ్ఛసి॥20॥

న హి వైక్లవ్యసంసృష్టమానృశంస్యమిహాస్థితః
ప్రజాపాలనసంభూతం ప్రాప్తా ధర్మఫలం హ్యసి॥21॥

న హ్యేతామాశిషం పాండుర్న చ కుంత్యన్వయాచత
న చైతాం ప్రాజ్ఞతాం తాత యయా చరసి మేధయా॥22॥

శౌర్యం బలం చ సత్త్వం చ పితా తవ సదాబ్రవీత్
మాహాత్మ్యం బలమౌదార్యం తవ కుంత్యన్వయాచత॥23॥

నిత్యం స్వాహా స్వధా నిత్యముభే మానుషదైవతే
పుత్రేష్వాశాసతే నిత్యం పితరో దైవతాని చ॥24॥

దానమధ్యయనం యజ్ఞః ప్రజానాం పరిపాలనం
ధర్మమేతమధర్మం వా జన్మనైవాభ్యజాయిథాః॥25॥

కాలే ధురి నియుక్తానాం వహతాం భార ఆహితే
సీదతామపి కౌంతేయ న కీర్తిరవసీదతి॥26॥

సమంతతో వినియతో వహత్యస్ఖలితో హి యః
నిర్దోషకర్మవచనాత్సిద్ధిః కర్మణ ఏవ సా॥27॥

నైకాంతవినిపాతేన విచచారేహ కశ్చన
ధర్మీ గృహీ వా రాజా వా బ్రహ్మచార్యథ వా పునః॥28॥

అల్పం తు సాధుభూయిష్ఠం యత్కర్మోదారమేవ తత్
కృతమేవాకృతాచ్ఛ్రేయో న పాపీయోఽస్త్యకర్మణః॥29॥

యదా కులీనో ధర్మజ్ఞః ప్రాప్నోత్యైశ్వర్యముత్తమం
యోగక్షేమస్తదా రాజన్కుశలాయైవ కల్పతే॥30॥

దానేనాన్యం బలేనాన్యమన్యం సూనృతయా గిరా
సర్వతః పరిగృహ్ణీయాద్రాజ్యం ప్రాప్యేహ ధార్మికః॥31॥

యం హి వైద్యాః కులే జాతా అవృత్తిభయపీడితాః
ప్రాప్య తృప్తాః ప్రతిష్ఠంతి ధర్మః కోఽభ్యధికస్తతః॥32॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం న్వతః పరమం స్వర్గ్యం కా న్వతః ప్రీతిరుత్తమా
కిం న్వతః పరమైశ్వర్యం బ్రూహి మే యది మన్యసే॥33॥

భీష్మ ఉవాచ

యస్మిన్ప్రతిష్ఠితాః సమ్యక్క్షేమం విందంతి తత్క్షణం
స స్వర్గజిత్తమోఽస్మాకం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥34॥

త్వమేవ ప్రీతిమాంస్తస్మాత్కురూణాం కురుసత్తమ
భవ రాజా జయ స్వర్గం సతో రక్షాసతో జహి॥35॥

అను త్వా తాత జీవంతు సుహృదః సాధుభిః సహ
పర్జన్యమివ భూతాని స్వాదుద్రుమమివాండజాః॥36॥

ధృష్టం శూరం ప్రహర్తారమనృశంసం జితేంద్రియం
వత్సలం సంవిభక్తారమను జీవంతు త్వాం జనాః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్వకర్మణ్యపరే యుక్తాస్తథైవాన్యే వికర్మణి
తేషాం విశేషమాచక్ష్వ బ్రాహ్మణానాం పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

విద్యాలక్షణసంపన్నాః సర్వత్రామ్నాయదర్శినః
ఏతే బ్రహ్మసమా రాజన్బ్రాహ్మణాః పరికీర్తితాః॥2॥

ఋత్విగాచార్యసంపన్నాః స్వేషు కర్మస్వవస్థితాః
ఏతే దేవసమా రాజన్బ్రాహ్మణానాం భవంత్యుత॥3॥

ఋత్విక్పురోహితో మంత్రీ దూతోఽథార్థానుశాసకః
ఏతే క్షత్రసమా రాజన్బ్రాహ్మణానాం భవంత్యుత॥4॥

అశ్వారోహా గజారోహా రథినోఽథ పదాతయః
ఏతే వైశ్యసమా రాజన్బ్రాహ్మణానాం భవంత్యుత॥5॥

జన్మకర్మవిహీనా యే కదర్యా బ్రహ్మబంధవః
ఏతే శూద్రసమా రాజన్బ్రాహ్మణానాం భవంత్యుత॥6॥

అశ్రోత్రియాః సర్వ ఏవ సర్వే చానాహితాగ్నయః
తాన్సర్వాంధార్మికో రాజా బలిం విష్టిం చ కారయేత్॥7॥

ఆహ్వాయకా దేవలకా నక్షత్రగ్రామయాజకాః
ఏతే బ్రాహ్మణచండాలా మహాపథికపంచమాః॥8॥

ఏతేభ్యో బలిమాదద్యాద్ధీనకోశో మహీపతిః
ఋతే బ్రహ్మసమేభ్యశ్చ దేవకల్పేభ్య ఏవ చ॥9॥

అబ్రాహ్మణానాం విత్తస్య స్వామీ రాజేతి వైదికం
బ్రాహ్మణానాం చ యే కేచిద్వికర్మస్థా భవంత్యుత॥10॥

వికర్మస్థాస్తు నోపేక్ష్యా జాతు రాజ్ఞా కథంచన
నియమ్యాః సంవిభజ్యాశ్చ ధర్మానుగ్రహకామ్యయా॥11॥

యస్య స్మ విషయే రాజ్ఞః స్తేనో భవతి వై ద్విజః
రాజ్ఞ ఏవాపరాధం తం మన్యంతే తద్విదో జనాః॥12॥

అవృత్త్యా యో భవేత్స్తేనో వేదవిత్స్నాతకస్తథా
రాజన్స రాజ్ఞా భర్తవ్య ఇతి ధర్మవిదో విదుః॥13॥

స చేన్నో పరివర్తేత కృతవృత్తిః పరంతప
తతో నిర్వాసనీయః స్యాత్తస్మాద్దేశాత్సబాంధవః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కేషాం రాజా ప్రభవతి విత్తస్య భరతర్షభ
కయా చ వృత్త్యా వర్తేత తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అబ్రాహ్మణానాం విత్తస్య స్వామీ రాజేతి వైదికం
బ్రాహ్మణానాం చ యే కేచిద్వికర్మస్థా భవంత్యుత॥2॥

వికర్మస్థాశ్చ నోపేక్ష్యా విప్రా రాజ్ఞా కథంచన
ఇతి రాజ్ఞాం పురావృత్తమభిజల్పంతి సాధవః॥3॥

యస్య స్మ విషయే రాజ్ఞః స్తేనో భవతి వై ద్విజః
రాజ్ఞ ఏవాపరాధం తం మన్యంతే కిల్బిషం నృప॥4॥

అభిశస్తమివాత్మానం మన్యంతే తేన కర్మణా
తస్మాద్రాజర్షయః సర్వే బ్రాహ్మణానన్వపాలయన్॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గీతం కేకయరాజేన హ్రియమాణేన రక్షసా॥6॥

కేకయానామధిపతిం రక్షో జగ్రాహ దారుణం
స్వాధ్యాయేనాన్వితం రాజన్నరణ్యే సంశితవ్రతం॥7॥

రాజోవాచ

న మే స్తేనో జనపదే న కదర్యో న మద్యపః
నానాహితాగ్నిర్నాయజ్వా మామకాంతరమావిశః॥8॥

న చ మే బ్రాహ్మణోఽవిద్వాన్నావ్రతీ నాప్యసోమపః
నానాహితాగ్నిర్విషయే మామకాంతరమావిశః॥9॥

నానాప్తదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజంతే విషయే మమ
అధీతే నావ్రతీ కశ్చిన్మామకాంతరమావిశః॥10॥

అధీయతేఽధ్యాపయంతి యజంతే యాజయంతి చ
దదతి ప్రతిగృహ్ణంతి షట్సు కర్మస్వవస్థితాః॥11॥

పూజితాః సంవిభక్తాశ్చ మృదవః సత్యవాదినః
బ్రాహ్మణా మే స్వకర్మస్థా మామకాంతరమావిశః॥12॥

న యాచంతే ప్రయచ్ఛంతి సత్యధర్మవిశారదాః
నాధ్యాపయంత్యధీయంతే యజంతే న చ యాజకాః॥13॥

బ్రాహ్మణాన్పరిరక్షంతి సంగ్రామేష్వపలాయినః
క్షత్రియా మే స్వకర్మస్థా మామకాంతరమావిశః॥14॥

కృషిగోరక్షవాణిజ్యముపజీవంత్యమాయయా
అప్రమత్తాః క్రియావంతః సువ్రతాః సత్యవాదినః॥15॥

సంవిభాగం దమం శౌచం సౌహృదం చ వ్యపాశ్రితాః
మమ వైశ్యాః స్వకర్మస్థా మామకాంతరమావిశః॥16॥

త్రీన్వర్ణాననుతిష్ఠంతి యథావదనసూయకాః
మమ శూద్రాః స్వకర్మస్థా మామకాంతరమావిశః॥17॥

కృపణానాథవృద్ధానాం దుర్బలాతురయోషితాం
సంవిభక్తాస్మి సర్వేషాం మామకాంతరమావిశః॥18॥

కులదేశాదిధర్మాణాం ప్రథితానాం యథావిధి
అవ్యుచ్ఛేత్తాస్మి సర్వేషాం మామకాంతరమావిశః॥19॥

తపస్వినో మే విషయే పూజితాః పరిపాలితాః
సంవిభక్తాశ్చ సత్కృత్య మామకాంతరమావిశః॥20॥

నాసంవిభజ్య భోక్తాస్మి న విశామి పరస్త్రియం
స్వతంత్రో జాతు న క్రీడే మామకాంతరమావిశః॥21॥

నాబ్రహ్మచారీ భిక్షావాన్భిక్షుర్వాబ్రహ్మచారికః
అనృత్విజం హుతం నాస్తి మామకాంతరమావిశః॥22॥

నావజానామ్యహం వృద్ధాన్న వైద్యాన్న తపస్వినః
రాష్ట్రే స్వపతి జాగర్మి మామకాంతరమావిశః॥23॥

వేదాధ్యయనసంపన్నస్తపస్వీ సర్వధర్మవిత్
స్వామీ సర్వస్య రాజ్యస్య శ్రీమాన్మమ పురోహితః॥24॥

దానేన దివ్యానభివాంఛామి లోకా;న్సత్యేనాథో బ్రాహ్మణానాం చ గుప్త్యా
శుశ్రూషయా చాపి గురూనుపైమి; న మే భయం విద్యతే రాక్షసేభ్యః॥25॥

న మే రాష్ట్రే విధవా బ్రహ్మబంధు;ర్న బ్రాహ్మణః కృపణో నోత చోరః
న పారజాయీ న చ పాపకర్మా; న మే భయం విద్యతే రాక్షసేభ్యః॥26॥

న మే శస్త్రైరనిర్భిన్నమంగే ద్వ్యంగులమంతరం
ధర్మార్థం యుధ్యమానస్య మామకాంతరమావిశః॥27॥

గోబ్రాహ్మణే చ యజ్ఞే చ నిత్యం స్వస్త్యయనం మమ
ఆశాసతే జనా రాష్ట్రే మామకాంతరమావిశః॥28॥

రాక్షస ఉవాచ

యస్మాత్సర్వాస్వవస్థాసు ధర్మమేవాన్వవేక్షసే
తస్మాత్ప్రాప్నుహి కైకేయ గృహాన్స్వస్తి వ్రజామ్యహం॥29॥

యేషాం గోబ్రాహ్మణా రక్ష్యాః ప్రజా రక్ష్యాశ్చ కేకయ
న రక్షోభ్యో భయం తేషాం కుత ఏవ తు మానుషాత్॥30॥

యేషాం పురోగమా విప్రా యేషాం బ్రహ్మబలం బలం
ప్రియాతిథ్యాస్తథా దారాస్తే వై స్వర్గజితో నరాః॥31॥

భీష్మ ఉవాచ

తస్మాద్ద్విజాతీన్రక్షేత తే హి రక్షంతి రక్షితాః
ఆశీరేషాం భవేద్రాజ్ఞాం రాష్ట్రం సమ్యక్ప్రవర్ధతే॥32॥

తస్మాద్రాజ్ఞా విశేషేణ వికర్మస్థా ద్విజాతయః
నియమ్యాః సంవిభజ్యాశ్చ ప్రజానుగ్రహకారణాత్॥33॥

య ఏవం వర్తతే రాజా పౌరజానపదేష్విహ
అనుభూయేహ భద్రాణి ప్రాప్నోతీంద్రసలోకతాం॥34॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వ్యాఖ్యాతా క్షత్రధర్మేణ వృత్తిరాపత్సు భారత
కథంచిద్వైశ్యధర్మేణ జీవేద్వా బ్రాహ్మణో న వా॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అశక్తః క్షత్రధర్మేణ వైశ్యధర్మేణ వర్తయేత్
కృషిగోరక్షమాస్థాయ వ్యసనే వృత్తిసంక్షయే॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాని పణ్యాని విక్రీణన్స్వర్గలోకాన్న హీయతే
బ్రాహ్మణో వైశ్యధర్మేణ వర్తయన్భరతర్షభ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

సురా లవణమిత్యేవ తిలాన్కేసరిణః పశూన్
ఋషభాన్మధు మాంసం చ కృతాన్నం చ యుధిష్ఠిర॥4॥

సర్వాస్వవస్థాస్వేతాని బ్రాహ్మణః పరివర్జయేత్
ఏతేషాం విక్రయాత్తాత బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజేత్॥5॥

అజోఽగ్నిర్వరుణో మేషః సూర్యోఽశ్వః పృథివీ విరాట్
ధేనుర్యజ్ఞశ్చ సోమశ్చ న విక్రేయాః కథంచన॥6॥

పక్వేనామస్య నిమయం న ప్రశంసంతి సాధవః
నిమయేత్పక్వమామేన భోజనార్థాయ భారత॥7॥

వయం సిద్ధమశిష్యామో భవాన్సాధయతామిదం
ఏవం సమీక్ష్య నిమయన్నాధర్మోఽస్తి కదాచన॥8॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథా ధర్మః పురాతనః
వ్యవహారప్రవృత్తానాం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥9॥

భవతేఽహం దదానీదం భవానేతత్ప్రయచ్ఛతు
రుచితే వర్తతే ధర్మో న బలాత్సంప్రవర్తతే॥10॥

ఇత్యేవం సంప్రవర్తంత వ్యవహారాః పురాతనాః
ఋషీణామితరేషాం చ సాధు చేదమసంశయం॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అథ తాత యదా సర్వాః శస్త్రమాదదతే ప్రజాః
వ్యుత్క్రామంతి స్వధర్మేభ్యః క్షత్రస్య క్షీయతే బలం॥12॥

రాజా త్రాతా న లోకే స్యాత్కిం తదా స్యాత్పరాయణం
ఏతన్మే సంశయం బ్రూహి విస్తరేణ పితామహ॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

దానేన తపసా యజ్ఞై రద్రోహేణ దమేన చ
బ్రాహ్మణప్రముఖా వర్ణాః క్షేమమిచ్ఛేయురాత్మనః॥14॥

తేషాం యే వేదబలినస్త ఉత్థాయ సమంతతః
రాజ్ఞో బలం వర్ధయేయుర్మహేంద్రస్యేవ దేవతాః॥15॥

రాజ్ఞో హి క్షీయమాణస్య బ్రహ్మైవాహుః పరాయణం
తస్మాద్బ్రహ్మబలేనైవ సముత్థేయం విజానతా॥16॥

యదా తు విజయీ రాజా క్షేమం రాష్ట్రేఽభిసందధేత్
తదా వర్ణా యథాధర్మమావిశేయుః స్వకర్మసు॥17॥

ఉన్మర్యాదే ప్రవృత్తే తు దస్యుభిః సంకరే కృతే
సర్వే వర్ణా న దుష్యేయుః శస్త్రవంతో యుధిష్ఠిర॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అథ చేత్సర్వతః క్షత్రం ప్రదుష్యేద్బ్రాహ్మణాన్ప్రతి
కస్తస్య బ్రాహ్మణస్త్రాతా కో ధర్మః కిం పరాయణం॥19॥

భీష్మ ఉవాచ

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శస్త్రేణ చ బలేన చ
అమాయయా మాయయా చ నియంతవ్యం తదా భవేత్॥20॥

క్షత్రస్యాభిప్రవృద్ధస్య బ్రాహ్మణేషు విశేషతః
బ్రహ్మైవ సంనియంతృ స్యాత్క్షత్రం హి బ్రహ్మసంభవం॥21॥

అద్భ్యోఽగ్నిర్బ్రహ్మతః క్షత్రమశ్మనో లోహముత్థితం
తేషాం సర్వత్రగం తేజః స్వాసు యోనిషు శామ్యతి॥22॥

యదా ఛినత్త్యయోఽశ్మానమగ్నిశ్చాపోఽభిపద్యతే
క్షత్రం చ బ్రాహ్మణం ద్వేష్టి తదా శామ్యంతి తే త్రయః॥23॥

తస్మాద్బ్రహ్మణి శామ్యంతి క్షత్రియాణాం యుధిష్ఠిర
సముదీర్ణాన్యజేయాని తేజాంసి చ బలాని చ॥24॥

బ్రహ్మవీర్యే మృదూభూతే క్షత్రవీర్యే చ దుర్బలే
దుష్టేషు సర్వవర్ణేషు బ్రాహ్మణాన్ప్రతి సర్వశః॥25॥

యే తత్ర యుద్ధం కుర్వంతి త్యక్త్వా జీవితమాత్మనః
బ్రాహ్మణాన్పరిరక్షంతో ధర్మమాత్మానమేవ చ॥26॥

మనస్వినో మన్యుమంతః పుణ్యలోకా భవంతి తే
బ్రాహ్మణార్థం హి సర్వేషాం శస్త్రగ్రహణమిష్యతే॥27॥

అతి స్విష్టస్వధీతానాం లోకానతి తపస్వినాం
అనాశకాగ్న్యోర్విశతాం శూరా యాంతి పరాం గతిం
ఏవమేవాత్మనస్త్యాగాన్నాన్యం ధర్మం విదుర్జనాః॥28॥

తేభ్యో నమశ్చ భద్రం చ యే శరీరాణి జుహ్వతి
బ్రహ్మద్విషో నియచ్ఛంతస్తేషాం నోఽస్తు సలోకతా

బ్రహ్మలోకజితః స్వర్గ్యాన్వీరాంస్తాన్మనురబ్రవీత్॥29॥

యథాశ్వమేధావభృథే స్నాతాః పూతా భవంత్యుత
దుష్కృతః సుకృతశ్చైవ తథా శస్త్రహతా రణే॥30॥

భవత్యధర్మో ధర్మో హి ధర్మాధర్మావుభావపి
కారణాద్దేశకాలస్య దేశకాలః స తాదృశః॥31॥

మైత్రాః క్రూరాణి కుర్వంతో జయంతి స్వర్గముత్తమం
ధర్మ్యాః పాపాని కుర్వంతో గచ్ఛంతి పరమాం గతిం॥32॥

బ్రాహ్మణస్త్రిషు కాలేషు శస్త్రం గృహ్ణన్న దుష్యతి
ఆత్మత్రాణే వర్ణదోషే దుర్గస్య నియమేషు చ॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అభ్యుత్థితే దస్యుబలే క్షత్రార్థే వర్ణసంకరే
సంప్రమూఢేషు వర్ణేషు యద్యన్యోఽభిభవేద్బలీ॥34॥

బ్రాహ్మణో యది వా వైశ్యః శూద్రో వా రాజసత్తమ
దస్యుభ్యోఽథ ప్రజా రక్షేద్దండం ధర్మేణ ధారయన్॥35॥

కార్యం కుర్యాన్న వా కుర్యాత్సంవార్యో వా భవేన్న వా
న స్మ శస్త్రం గ్రహీతవ్యమన్యత్ర క్షత్రబంధుతః॥36॥

భీష్మ ఉవాచ

అపారే యో భవేత్పారమప్లవే యః ప్లవో భవేత్
శూద్రో వా యది వాప్యన్యః సర్వథా మానమర్హతి॥37॥

యమాశ్రిత్య నరా రాజన్వర్తయేయుర్యథాసుఖం
అనాథాః పాల్యమానా వై దస్యుభిః పరిపీడితాః॥38॥

తమేవ పూజయేరంస్తే ప్రీత్యా స్వమివ బాంధవం
మహద్ధ్యభీక్ష్ణం కౌరవ్య కర్తా సన్మానమర్హతి॥39॥

కిముక్ష్ణావహతా కృత్యం కిం ధేన్వా చాప్యదుగ్ధయా
వంధ్యయా భార్యయా కోఽర్థః కోఽర్థో రాజ్ఞాప్యరక్షతా॥40॥

యథా దారుమయో హస్తీ యథా చర్మమయో మృగః
యథా హ్యనేత్రః శకటః పథి క్షేత్రం యథోషరం॥41॥

ఏవం బ్రహ్మానధీయానం రాజా యశ్చ న రక్షితా
న వర్షతి చ యో మేఘః సర్వ ఏతే నిరర్థకాః॥42॥

నిత్యం యస్తు సతో రక్షేదసతశ్చ నిబర్హయేత్
స ఏవ రాజా కర్తవ్యస్తేన సర్వమిదం ధృతం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 80 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్వసముత్థాః కథంశీలా ఋత్విజః స్యుః పితామహ
కథంవిధాశ్చ రాజేంద్ర తద్బ్రూహి వదతాం వర॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ప్రతికర్మ పురాచార ఋత్విజాం స్మ విధీయతే
ఆదౌ ఛందాంసి విజ్ఞాయ ద్విజానాం శ్రుతమేవ చ॥2॥

యే త్వేకరతయో నిత్యం ధీరా నాప్రియవాదినః
పరస్పరస్య సుహృదః సంమతాః సమదర్శినః॥3॥

యేష్వానృశంస్యం సత్యం చాప్యహింసా తప ఆర్జవం
అద్రోహో నాభిమానశ్చ హ్రీస్తితిక్షా దమః శమః॥4॥

హ్రీమాన్సత్యధృతిర్దాంతో భూతానామవిహింసకః
అకామద్వేషసంయుక్తస్త్రిభిః శుక్లైః సమన్వితః॥5॥

అహింసకో జ్ఞానతృప్తః స బ్రహ్మాసనమర్హతి
ఏతే మహర్త్విజస్తాత సర్వే మాన్యా యథాతథం॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం వేదవచనం దక్షిణాసు విధీయతే
ఇదం దేయమిదం దేయం న క్వచిద్వ్యవతిష్ఠతే॥7॥

నేదం ప్రతి ధనం శాస్త్రమాపద్ధర్మమశాస్త్రతః
ఆజ్ఞా శాస్త్రస్య ఘోరేయం న శక్తిం సమవేక్షతే॥8॥

శ్రద్ధామారభ్య యష్టవ్యమిత్యేషా వైదికీ శ్రుతిః
మిథ్యోపేతస్య యజ్ఞస్య కిము శ్రద్ధా కరిష్యతి॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

న వేదానాం పరిభవాన్న శాఠ్యేన న మాయయా
కశ్చిన్మహదవాప్నోతి మా తే భూద్బుద్ధిరీదృశీ॥10॥

యజ్ఞాంగం దక్షిణాస్తాత వేదానాం పరిబృంహణం
న మంత్రా దక్షిణాహీనాస్తారయంతి కథంచన॥11॥

శక్తిస్తు పూర్ణపాత్రేణ సంమితానవమా భవేత్
అవశ్యం తాత యష్టవ్యం త్రిభిర్వర్ణైర్యథావిధి॥12॥

సోమో రాజా బ్రాహ్మణానామిత్యేషా వైదికీ శ్రుతిః
తం చ విక్రేతుమిచ్ఛంతి న వృథా వృత్తిరిష్యతే
తేన క్రీతేన ధర్మేణ తతో యజ్ఞః ప్రతాయతే॥13॥

ఇత్యేవం ధర్మతః ఖ్యాతమృషిభిర్ధర్మవాదిభిః
పుమాన్యజ్ఞశ్చ సోమశ్చ న్యాయవృత్తో యథా భవేత్
అన్యాయవృత్తః పురుషో న పరస్య న చాత్మనః॥14॥

శరీరం యజ్ఞపాత్రాణి ఇత్యేషా శ్రూయతే శ్రుతిః
తాని సమ్యక్ప్రణీతాని బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం॥15॥

తపో యజ్ఞాదపి శ్రేష్ఠమిత్యేషా పరమా శ్రుతిః
తత్తే తపః ప్రవక్ష్యామి విద్వంస్తదపి మే శృణు॥16॥

అహింసా సత్యవచనమానృశంస్యం దమో ఘృణా
ఏతత్తపో విదుర్ధీరా న శరీరస్య శోషణం॥17॥

అప్రామాణ్యం చ వేదానాం శాస్త్రాణాం చాతిలంఘనం
అవ్యవస్థా చ సర్వత్ర తద్వై నాశనమాత్మనః॥18॥

నిబోధ దశహోతౄణాం విధానం పార్థ యాదృశం
చిత్తిః స్రుక్చిత్తమాజ్యం చ పవిత్రం జ్ఞానముత్తమం॥19॥

సర్వం జిహ్మం మృత్యుపదమార్జవం బ్రహ్మణః పదం
ఏతావాంజ్ఞానవిషయః కిం ప్రలాపః కరిష్యతి॥20॥

—♦ అధ్యాయము 81 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదప్యల్పతరం కర్మ తదప్యేకేన దుష్కరం
పురుషేణాసహాయేన కిము రాజ్యం పితామహ॥1॥

కింశీలః కింసమాచారో రాజ్ఞోఽర్థసచివో భవేత్
కీదృశే విశ్వసేద్రాజా కీదృశే నాపి విశ్వసేత్॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

చతుర్విధాని మిత్రాణి రాజ్ఞాం రాజన్భవంత్యుత
సహార్థో భజమానశ్చ సహజః కృత్రిమస్తథా॥3॥

ధర్మాత్మా పంచమం మిత్రం స తు నైకస్య న ద్వయోః
యతో ధర్మస్తతో వా స్యాన్మధ్యస్థో వా తతో భవేత్॥4॥

యస్తస్యార్థో న రోచేత న తం తస్య ప్రకాశయేత్
ధర్మాధర్మేణ రాజానశ్చరంతి విజిగీషవః॥5॥

చతుర్ణాం మధ్యమౌ శ్రేష్ఠౌ నిత్యం శంక్యౌ తథాపరౌ
సర్వే నిత్యం శంకితవ్యాః ప్రత్యక్షం కార్యమాత్మనః॥6॥

న హి రాజ్ఞా ప్రమాదో వై కర్తవ్యో మిత్రరక్షణే
ప్రమాదినం హి రాజానం లోకాః పరిభవంత్యుత॥7॥

అసాధుః సాధుతామేతి సాధుర్భవతి దారుణః
అరిశ్చ మిత్రం భవతి మిత్రం చాపి ప్రదుష్యతి॥8॥

అనిత్యచిత్తః పురుషస్తస్మిన్కో జాతు విశ్వసేత్
తస్మాత్ప్రధానం యత్కార్యం ప్రత్యక్షం తత్సమాచరేత్॥9॥

ఏకాంతేన హి విశ్వాసః కృత్స్నో ధర్మార్థనాశకః
అవిశ్వాసశ్చ సర్వత్ర మృత్యునా న విశిష్యతే॥10॥

అకాలమృత్యుర్విశ్వాసో విశ్వసన్హి విపద్యతే
యస్మిన్కరోతి విశ్వాసమిచ్ఛతస్తస్య జీవతి॥11॥

తస్మాద్విశ్వసితవ్యం చ శంకితవ్యం చ కేషుచిత్
ఏషా నీతిగతిస్తాత లక్ష్మీశ్చైవ సనాతనీ॥12॥

యం మన్యేత మమాభావాదిమమర్థాగమః స్పృశేత్
నిత్యం తస్మాచ్ఛంకితవ్యమమిత్రం తం విదుర్బుధాః॥13॥

యస్య క్షేత్రాదప్యుదకం క్షేత్రమన్యస్య గచ్ఛతి
న తత్రానిచ్ఛతస్తస్య భిద్యేరన్సర్వసేతవః॥14॥

తథైవాత్యుదకాద్భీతస్తస్య భేదనమిచ్ఛతి
యమేవంలక్షణం విద్యాత్తమమిత్రం వినిర్దిశేత్॥15॥

యః సమృద్ధ్యా న తుష్యేత క్షయే దీనతరో భవేత్
ఏతదుత్తమమిత్రస్య నిమిత్తమభిచక్షతే॥16॥

యం మన్యేత మమాభావాదస్యాభావో భవేదితి
తస్మిన్కుర్వీత విశ్వాసం యథా పితరి వై తథా॥17॥

తం శక్త్యా వర్ధమానశ్చ సర్వతః పరిబృంహయేత్
నిత్యం క్షతాద్వారయతి యో ధర్మేష్వపి కర్మసు॥18॥

క్షతాద్భీతం విజానీయాదుత్తమం మిత్రలక్షణం
యే తస్య క్షతమిచ్ఛంతి తే తస్య రిపవః స్మృతాః॥19॥

వ్యసనాన్నిత్యభీతోఽసౌ సమృద్ధ్యామేవ తృప్యతే
యత్స్యాదేవంవిధం మిత్రం తదాత్మసమముచ్యతే॥20॥

రూపవర్ణస్వరోపేతస్తితిక్షురనసూయకః
కులీనః శీలసంపన్నః స తే స్యాత్ప్రత్యనంతరః॥21॥

మేధావీ స్మృతిమాందక్షః ప్రకృత్యా చానృశంసవాన్
యో మానితోఽమానితో వా న సందూష్యేత్కదాచన॥22॥

ఋత్విగ్వా యది వాచార్యః సఖా వాత్యంతసంస్తుతః
గృహే వసేదమాత్యస్తే యః స్యాత్పరమపూజితః॥23॥

స తే విద్యాత్పరం మంత్రం ప్రకృతిం చార్థధర్మయోః
విశ్వాసస్తే భవేత్తత్ర యథా పితరి వై తథా॥24॥

నైవ ద్వౌ న త్రయః కార్యా న మృష్యేరన్పరస్పరం
ఏకార్థాదేవ భూతానాం భేదో భవతి సర్వదా॥25॥

కీర్తిప్రధానో యశ్చ స్యాద్యశ్చ స్యాత్సమయే స్థితః
సమర్థాన్యశ్చ న ద్వేష్టి సమర్థాన్కురుతే చ యః॥26॥

యో న కామాద్భయాల్లోభాత్క్రోధాద్వా ధర్మముత్సృజేత్
దక్షః పర్యాప్తవచనః స తే స్యాత్ప్రత్యనంతరః॥27॥

శూరశ్చార్యశ్చ విద్వాంశ్చ ప్రతిపత్తివిశారదః
కులీనః శీలసంపన్నస్తితిక్షురనసూయకః॥28॥

ఏతే హ్యమాత్యాః కర్తవ్యాః సర్వకర్మస్వవస్థితాః
పూజితాః సంవిభక్తాశ్చ సుసహాయాః స్వనుష్ఠితాః॥29॥

కృత్స్నమేతే వినిక్షిప్తాః ప్రతిరూపేషు కర్మసు
యుక్తా మహత్సు కార్యేషు శ్రేయాంస్యుత్పాదయంతి చ॥30॥

ఏతే కర్మాణి కుర్వంతి స్పర్ధమానా మిథః సదా
అనుతిష్ఠంతి చైవార్థానాచక్షాణాః పరస్పరం॥31॥

జ్ఞాతిభ్యశ్చైవ బిభ్యేథా మృత్యోరివ యతః సదా
ఉపరాజేవ రాజర్ధిం జ్ఞాతిర్న సహతే సదా॥32॥

ఋజోర్మృదోర్వదాన్యస్య హ్రీమతః సత్యవాదినః
నాన్యో జ్ఞాతేర్మహాబాహో వినాశమభినందతి॥33॥

అజ్ఞాతితా నాతిసుఖా నావజ్ఞేయాస్త్వతః పరం
అజ్ఞాతిమంతం పురుషం పరే పరిభవంత్యుత॥34॥

నికృతస్య నరైరన్యైర్జ్ఞాతిరేవ పరాయణం
నాన్యైర్నికారం సహతే జ్ఞాతేర్జ్ఞాతిః కదాచన॥35॥

ఆత్మానమేవ జానాతి నికృతం బాంధవైరపి
తేషు సంతి గుణాశ్చైవ నైర్గుణ్యం తేషు లక్ష్యతే॥36॥

నాజ్ఞాతిరనుగృహ్ణాతి నాజ్ఞాతిర్దిగ్ధమస్యతి
ఉభయం జ్ఞాతిలోకేషు దృశ్యతే సాధ్వసాధు చ॥37॥

తాన్మానయేత్పూజయేచ్చ నిత్యం వాచా చ కర్మణా
కుర్యాచ్చ ప్రియమేతేభ్యో నాప్రియం కించిదాచరేత్॥38॥

విశ్వస్తవదవిశ్వస్తస్తేషు వర్తేత సర్వదా
న హి దోషో గుణో వేతి నిస్పృక్తస్తేషు దృశ్యతే॥39॥

తస్యైవం వర్తమానస్య పురుషస్యాప్రమాదినః
అమిత్రాః సంప్రసీదంతి తథా మిత్రీభవంత్యపి॥40॥

య ఏవం వర్తతే నిత్యం జ్ఞాతిసంబంధిమండలే
మిత్రేష్వమిత్రేష్వైశ్వర్యే చిరం యశసి తిష్ఠతి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమగ్రాహ్యకే తస్మింజ్ఞాతిసంబంధిమండలే
మిత్రేష్వమిత్రేష్వపి చ కథం భావో విభావ్యతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వాసుదేవస్య సంవాదం సురర్షేర్నారదస్య చ॥2॥

వాసుదేవ ఉవాచ

నాసుహృత్పరమం మంత్రం నారదార్హతి వేదితుం
అపండితో వాపి సుహృత్పండితో వాపి నాత్మవాన్॥3॥

స తే సౌహృదమాస్థాయ కించిద్వక్ష్యామి నారద
కృత్స్నాం చ బుద్ధిం సంప్రేక్ష్య సంపృచ్ఛే త్రిదివంగమ॥4॥

దాస్యమైశ్వర్యవాదేన జ్ఞాతీనాం వై కరోమ్యహం
అర్ధభోక్తాస్మి భోగానాం వాగ్దురుక్తాని చ క్షమే॥5॥

అరణీమగ్నికామో వా మథ్నాతి హృదయం మమ
వాచా దురుక్తం దేవర్షే తన్మే దహతి నిత్యదా॥6॥

బలం సంకర్షణే నిత్యం సౌకుమార్యం పునర్గదే
రూపేణ మత్తః ప్రద్యుమ్నః సోఽసహాయోఽస్మి నారద॥7॥

అన్యే హి సుమహాభాగా బలవంతో దురాసదాః
నిత్యోత్థానేన సంపన్నా నారదాంధకవృష్ణయః॥8॥

యస్య న స్యుర్న వై స స్యాద్యస్య స్యుః కృచ్ఛ్రమేవ తత్
ద్వాభ్యాం నివారితో నిత్యం వృణోమ్యేకతరం న చ॥9॥

స్యాతాం యస్యాహుకాక్రూరౌ కిం ను దుఃఖతరం తతః
యస్య వాపి న తౌ స్యాతాం కిం ను దుఃఖతరం తతః॥10॥

సోఽహం కితవమాతేవ ద్వయోరపి మహామునే
ఏకస్య జయమాశంసే ద్వితీయస్యాపరాజయం॥11॥

మమైవం క్లిశ్యమానస్య నారదోభయతః సదా
వక్తుమర్హసి యచ్ఛ్రేయో జ్ఞాతీనామాత్మనస్తథా॥12॥

నారద ఉవాచ

ఆపదో ద్వివిధాః కృష్ణ బాహ్యాశ్చాభ్యంతరాశ్చ హ
ప్రాదుర్భవంతి వార్ష్ణేయ స్వకృతా యది వాన్యతః॥13॥

సేయమాభ్యంతరా తుభ్యమాపత్కృచ్ఛ్రా స్వకర్మజా
అక్రూరభోజప్రభవాః సర్వే హ్యేతే తదన్వయాః॥14॥

అర్థహేతోర్హి కామాద్వాద్వారా బీభత్సయాపి వా
ఆత్మనా ప్రాప్తమైశ్వర్యమన్యత్ర ప్రతిపాదితం॥15॥

కృతమూలమిదానీం తజ్జాతశబ్దం సహాయవత్
న శక్యం పునరాదాతుం వాంతమన్నమివ త్వయా॥16॥

బభ్రూగ్రసేనయో రాజ్యం నాప్తుం శక్యం కథంచన
జ్ఞాతిభేదభయాత్కృష్ణ త్వయా చాపి విశేషతః॥17॥

తచ్చేత్సిధ్యేత్ప్రయత్నేన కృత్వా కర్మ సుదుష్కరం
మహాక్షయవ్యయం వా స్యాద్వినాశో వా పునర్భవేత్॥18॥

అనాయసేన శస్త్రేణ మృదునా హృదయచ్ఛిదా
జిహ్వాముద్ధర సర్వేషాం పరిమృజ్యానుమృజ్య చ॥19॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అనాయసం మునే శస్త్రం మృదు విద్యామహం కథం
యేనైషాముద్ధరే జిహ్వాం పరిమృజ్యానుమృజ్య చ॥20॥

నారద ఉవాచ

శక్త్యాన్నదానం సతతం తితిక్షా దమ ఆర్జవం
యథార్హప్రతిపూజా చ శస్త్రమేతదనాయసం॥21॥

జ్ఞాతీనాం వక్తుకామానాం కటూని చ లఘూని చ
గిరా త్వం హృదయం వాచం శమయస్వ మనాంసి చ॥22॥

నామహాపురుషః కశ్చిన్నానాత్మా నాసహాయవాన్
మహతీం ధురమాదత్తే తాముద్యమ్యోరసా వహ॥23॥

సర్వ ఏవ గురుం భారమనడ్వాన్వహతే సమే
దుర్గే ప్రతీకః సుగవో భారం వహతి దుర్వహం॥24॥

భేదాద్వినాశః సంఘానాం సంఘముఖ్యోఽసి కేశవ
యథా త్వాం ప్రాప్య నోత్సీదేదయం సంఘస్తథా కురు॥25॥

నాన్యత్ర బుద్ధిక్షాంతిభ్యాం నాన్యత్రేంద్రియనిగ్రహాత్
నాన్యత్ర ధనసంత్యాగాద్గణః ప్రాజ్ఞేఽవతిష్ఠతే॥26॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వపక్షోద్భావనం శుభం
జ్ఞాతీనామవినాశః స్యాద్యథా కృష్ణ తథా కురు॥27॥

ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ న తేఽస్త్యవిదితం ప్రభో
షాడ్గుణ్యస్య విధానేన యాత్రాయానవిధౌ తథా॥28॥

మాధవాః కుకురా భోజాః సర్వే చాంధకవృష్ణయః
త్వయ్యాసక్తా మహాబాహో లోకా లోకేశ్వరాశ్చ యే॥29॥

ఉపాసతే హి త్వద్బుద్ధిమృషయశ్చాపి మాధవ
త్వం గురుః సర్వభూతానాం జానీషే త్వం గతాగతం
త్వామాసాద్య యదుశ్రేష్ఠమేధంతే జ్ఞాతినః సుఖం॥30॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏషా ప్రథమతో వృత్తిర్ద్వితీయాం శృణు భారత
యః కశ్చిజ్జనయేదర్థం రాజ్ఞా రక్ష్యః స మానవః॥1॥

హ్రియమాణమమాత్యేన భృతో వా యది వాభృతః
యో రాజకోశం నశ్యంతమాచక్షీత యుధిష్ఠిర॥2॥

శ్రోతవ్యం తస్య చ రహో రక్ష్యశ్చామాత్యతో భవేత్
అమాత్యా హ్యుపహంతారం భూయిష్ఠం ఘ్నంతి భారత॥3॥

రాజకోశస్య గోప్తారం రాజకోశవిలోపకాః
సమేత్య సర్వే బాధంతే స వినశ్యత్యరక్షితః॥4॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మునిః కాలకవృక్షీయః కౌసల్యం యదువాచ హ॥5॥

కోసలానామాధిపత్యం సంప్రాప్తే క్షేమదర్శిని
మునిః కాలకవృక్షీయ ఆజగామేతి నః శ్రుతం॥6॥

స కాకం పంజరే బద్ధ్వా విషయం క్షేమదర్శినః
పూర్వం పర్యచరద్యుక్తః ప్రవృత్త్యర్థీ పునః పునః॥7॥

అధీయే వాయసీం విద్యాం శంసంతి మమ వాయసాః
అనాగతమతీతం చ యచ్చ సంప్రతి వర్తతే॥8॥

ఇతి రాష్ట్రే పరిపతన్బహుశః పురుషైః సహ
సర్వేషాం రాజయుక్తానాం దుష్కృతం పరిపృష్టవాన్॥9॥

స బుద్ధ్వా తస్య రాష్ట్రస్య వ్యవసాయం హి సర్వశః
రాజయుక్తాపచారాంశ్చ సర్వాన్బుద్ధ్వా తతస్తతః॥10॥

తమేవ కాకమాదాయ రాజానం ద్రష్టుమాగమత్
సర్వజ్ఞోఽస్మీతి వచనం బ్రువాణః సంశితవ్రతః॥11॥

స స్మ కౌసల్యమాగమ్య రాజామాత్యమలంకృతం
ప్రాహ కాకస్య వచనాదముత్రేదం త్వయా కృతం॥12॥

అసౌ చాసౌ చ జానీతే రాజకోశస్త్వయా హృతః
ఏవమాఖ్యాతి కాకోఽయం తచ్ఛీఘ్రమనుగమ్యతాం॥13॥

తథాన్యానపి స ప్రాహ రాజకోశహరాన్సదా
న చాస్య వచనం కించిదకృతం శ్రూయతే క్వచిత్॥14॥

తేన విప్రకృతాః సర్వే రాజయుక్తాః కురూద్వహ
తమతిక్రమ్య సుప్తస్య నిశి కాకమపోథయన్॥15॥

వాయసం తు వినిర్భిన్నం దృష్ట్వా బాణేన పంజరే
పూర్వాహ్ణే బ్రాహ్మణో వాక్యం క్షేమదర్శినమబ్రవీత్॥16॥

రాజంస్త్వామభయం యాచే ప్రభుం ప్రాణధనేశ్వరం
అనుజ్ఞాతస్త్వయా బ్రూయాం వచనం త్వత్పురో హితం॥17॥

మిత్రార్థమభిసంతప్తో భక్త్యా సర్వాత్మనా గతః
అయం తవార్థం హరతే యో బ్రూయాదక్షమాన్వితః॥18॥

సంబుబోధయిషుర్మిత్రం సదశ్వమివ సారథిః
అతిమన్యుప్రసక్తో హి ప్రసజ్య హితకారణం॥19॥

తథావిధస్య సుహృదః క్షంతవ్యం సంవిజానతా
ఐశ్వర్యమిచ్ఛతా నిత్యం పురుషేణ బుభూషతా॥20॥

తం రాజా ప్రత్యువాచేదం యన్మా కించిద్భవాన్వదేత్
కస్మాదహం న క్షమేయమాకాంక్షన్నాత్మనో హితం॥21॥

బ్రాహ్మణ ప్రతిజానీహి ప్రబ్రూహి యది చేచ్ఛసి
కరిష్యామి హి తే వాక్యం యద్యన్మాం విప్ర వక్ష్యసి॥22॥

మునిరువాచ

జ్ఞాత్వా నయానపాయాంశ్చ భృత్యతస్తే భయాని చ
భక్త్యా వృత్తిం సమాఖ్యాతుం భవతోఽన్తికమాగమం॥23॥

ప్రాగేవోక్తశ్చ దోషోఽయమాచార్యైర్నృపసేవినాం
అగతీకగతిర్హ్యేషా యా రాజ్ఞా సహ జీవికా॥24॥

ఆశీవిషైశ్చ తస్యాహుః సంగతం యస్య రాజభిః
బహుమిత్రాశ్చ రాజానో బహ్వమిత్రాస్తథైవ చ॥25॥

తేభ్యః సర్వేభ్య ఏవాహుర్భయం రాజోపసేవినాం
అథైషామేకతో రాజన్ముహూర్తాదేవ భీర్భవేత్॥26॥

నైకాంతేనాప్రమాదో హి కర్తుం శక్యో మహీపతౌ
న తు ప్రమాదః కర్తవ్యః కథంచిద్భూతిమిచ్ఛతా॥27॥

ప్రమాదాద్ధి స్ఖలేద్రాజా స్ఖలితే నాస్తి జీవితం
అగ్నిం దీప్తమివాసీదేద్రాజానముపశిక్షితః॥28॥

ఆశీవిషమివ క్రుద్ధం ప్రభుం ప్రాణధనేశ్వరం
యత్నేనోపచరేన్నిత్యం నాహమస్మీతి మానవః॥29॥

దుర్వ్యాహృతాచ్ఛంకమానో దుష్కృతాద్దురధిష్ఠితాత్
దురాసితాద్దుర్వ్రజితాదింగితాదంగచేష్టితాత్॥30॥

దేవతేవ హి సర్వార్థాన్కుర్యాద్రాజా ప్రసాదితః
వైశ్వానర ఇవ క్రుద్ధః సమూలమపి నిర్దహేత్
ఇతి రాజన్మయః ప్రాహ వర్తతే చ తథైవ తత్॥31॥

అథ భూయాంసమేవార్థం కరిష్యామి పునః పునః
దదాత్యస్మద్విధోఽమాత్యో బుద్ధిసాహాయ్యమాపది॥32॥

వాయసశ్చైవ మే రాజన్నంతకాయాభిసంహితః
న చ మేఽత్ర భవాన్గర్హ్యో న చ యేషాం భవాన్ప్రియః
హితాహితాంస్తు బుధ్యేథా మా పరోక్షమతిర్భవ॥33॥

యే త్వాదానపరా ఏవ వసంతి భవతో గృహే
అభూతికామా భూతానాం తాదృశైర్మేఽభిసంహితం॥34॥

యే వా భవద్వినాశేన రాజ్యమిచ్ఛంత్యనంతరం
అంతరైరభిసంధాయ రాజన్సిధ్యంతి నాన్యథా॥35॥

తేషామహం భయాద్రాజన్గమిష్యామ్యన్యమాశ్రమం
తైర్హి మే సంధితో బాణః కాకే నిపతితః ప్రభో॥36॥

ఛద్మనా మమ కాకశ్చ గమితో యమసాదనం
దృష్టం హ్యేతన్మయా రాజంస్తపోదీర్ఘేణ చక్షుషా॥37॥

బహునక్రఝషగ్రాహాం తిమింగిలగణాయుతాం
కాకేన బడిశేనేమామతార్షం త్వామహం నదీం॥38॥

స్థాణ్వశ్మకంటకవతీం వ్యాఘ్రసింహగజాకులాం
దురాసదాం దుష్ప్రవేశాం గుహాం హైమవతీమివ॥39॥

అగ్నినా తామసం దుర్గం నౌభిరాప్యం చ గమ్యతే
రాజదుర్గావతరణే నోపాయం పండితా విదుః॥40॥

గహనం భవతో రాజ్యమంధకారతమోవృతం
నేహ విశ్వసితుం శక్యం భవతాపి కుతో మయా॥41॥

అతో నాయం శుభో వాసస్తుల్యే సదసతీ ఇహ
వధో హ్యేవాత్ర సుకృతే దుష్కృతే న చ సంశయః॥42॥

న్యాయతో దుష్కృతే ఘాతః సుకృతే స్యాత్కథం వధః
నేహ యుక్తం చిరం స్థాతుం జవేనాతో వ్రజేద్బుధః॥43॥

సీతా నామ నదీ రాజన్ప్లవో యస్యాం నిమజ్జతి
తథోపమామిమాం మన్యే వాగురాం సర్వఘాతినీం॥44॥

మధుప్రపాతో హి భవాన్భోజనం విషసంయుతం
అసతామివ తే భావో వర్తతే న సతామివ
ఆశీవిషైః పరివృతః కూపస్త్వమివ పార్థివ॥45॥

దుర్గతీర్థా బృహత్కూలా కరీరీవేత్రసంయుతా
నదీ మధురపానీయా యథా రాజంస్తథా భవాన్
శ్వగృధ్రగోమాయుయుతో రాజహంససమో హ్యసి॥46॥

యథాశ్రిత్య మహావృక్షం కక్షః సంవర్ధతే మహాన్
తతస్తం సంవృణోత్యేవ తమతీత్య చ వర్ధతే॥47॥

తేనైవోపేంధనో నూనం దావో దహతి దారుణః
తథోపమా హ్యమాత్యాస్తే రాజంస్తాన్పరిశోధయ॥48॥

భవతైవ కృతా రాజన్భవతా పరిపాలితాః
భవంతం పర్యవజ్ఞాయ జిఘాంసంతి భవత్ప్రియం॥49॥

ఉషితం శంకమానేన ప్రమాదం పరిరక్షతా
అంతఃసర్ప ఇవాగారే వీరపత్న్యా ఇవాలయే
శీలం జిజ్ఞాసమానేన రాజ్ఞశ్చ సహజీవినా॥50॥

కచ్చిజ్జితేంద్రియో రాజా కచ్చిదభ్యంతరా జితాః
కచ్చిదేషాం ప్రియో రాజా కచ్చిద్రాజ్ఞః ప్రియాః ప్రజాః॥51॥

జిజ్ఞాసురిహ సంప్రాప్తస్తవాహం రాజసత్తమ
తస్య మే రోచసే రాజన్క్షుధితస్యేవ భోజనం॥52॥

అమాత్యా మే న రోచంతే వితృష్ణస్య యథోదకం
భవతోఽర్థకృదిత్యేవ మయి దోషో హి తైః కృతః
విద్యతే కారణం నాన్యదితి మే నాత్ర సంశయః॥53॥

న హి తేషామహం ద్రుగ్ధస్తత్తేషాం దోషవద్గతం
అరేర్హి దుర్హతాద్భేయం భగ్నపృష్ఠాదివోరగాత్॥54॥

రాజోవాచ

భూయసా పరిబర్హేణ సత్కారేణ చ భూయసా
పూజితో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠ భూయో వస గృహే మమ॥55॥

యే త్వాం బ్రాహ్మణ నేచ్ఛంతి న తే వత్స్యంతి మే గృహే
భవతైవ హి తజ్జ్ఞేయం యదిదానీమనంతరం॥56॥

యథా స్యాద్దుష్కృతో దండో యథా చ సుకృతం కృతం
తథా సమీక్ష్య భగవఞ్శ్రేయసే వినియుంక్ష్వ మాం॥57॥

మునిరువాచ

అదర్శయన్నిమం దోషమేకైకం దుర్బలం కురు
తతః కారణమాజ్ఞాయ పురుషం పురుషం జహి॥58॥

ఏకదోషా హి బహవో మృద్నీయురపి కంటకాన్
మంత్రభేదభయాద్రాజంస్తస్మాదేతద్బ్రవీమి తే॥59॥

వయం తు బ్రాహ్మణా నామ మృదుదండాః కృపాలవః
స్వస్తి చేచ్ఛామి భవతః పరేషాం చ యథాత్మనః॥60॥

రాజన్నాత్మానమాచక్షే సంబంధీ భవతో హ్యహం
మునిః కాలకవృక్షీయ ఇత్యేవమభిసంజ్ఞితః॥61॥

పితుః సఖా చ భవతః సంమతః సత్యసంగరః
వ్యాపన్నే భవతో రాజ్యే రాజన్పితరి సంస్థితే॥62॥

సర్వకామాన్పరిత్యజ్య తపస్తప్తం తదా మయా
స్నేహాత్త్వాం ప్రబ్రవీమ్యేతన్మా భూయో విభ్రమేదితి॥63॥

ఉభే దృష్ట్వా దుఃఖసుఖే రాజ్యం ప్రాప్య యదృచ్ఛయా
రాజ్యేనామాత్యసంస్థేన కథం రాజన్ప్రమాద్యసి॥64॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో రాజకులే నాందీ సంజజ్ఞే భూయసీ పునః
పురోహితకులే చైవ సంప్రాప్తే బ్రాహ్మణర్షభే॥65॥

ఏకచ్ఛత్రాం మహీం కృత్వా కౌసల్యాయ యశస్వినే
మునిః కాలకవృక్షీయ ఈజే క్రతుభిరుత్తమైః॥66॥

హితం తద్వచనం శ్రుత్వా కౌసల్యోఽన్వశిషన్మహీం
తథా చ కృతవాన్రాజా యథోక్తం తేన భారత॥67॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

హ్రీనిషేధాః సదా సంతః సత్యార్జవసమన్వితాః
శక్తాః కథయితుం సమ్యక్తే తవ స్యుః సభాసదః॥1॥

అత్యాఢ్యాంశ్చాతిశూరాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చ బహుశ్రుతాన్
సుసంతుష్టాంశ్చ కౌంతేయ మహోత్సాహాంశ్చ కర్మసు ॥2॥

ఏతాన్సహాయాల్లిప్సేథాః సర్వాస్వాపత్సు భారత
కులీనః పూజితో నిత్యం న హి శక్తిం నిగూహతి ॥3॥

ప్రసన్నం హ్యప్రసన్నం వా పీడితం హృతమేవ వా
ఆవర్తయతి భూయిష్ఠం తదేకో హ్యనుపాలితః ॥4॥

కులీనా దేశజాః ప్రాజ్ఞా రూపవంతో బహుశ్రుతాః
ప్రగల్భాశ్చానురక్తాశ్చ తే తవ స్యుః పరిచ్ఛదాః ॥5॥

దౌష్కులేయాశ్చ లుబ్ధాశ్చ నృశంసా నిరపత్రపాః
తే త్వాం తాత నిషేవేయుర్యావదార్ద్రకపాణయః ॥6॥

అర్థమానార్ఘ్యసత్కారైర్భోగైరుచ్చావచైః ప్రియాన్
యానర్థభాజో మన్యేథాస్తే తే స్యుః సుఖభాగినః ॥7॥

అభిన్నవృత్తా విద్వాంసః సద్వృత్తాశ్చరితవ్రతాః
న త్వాం నిత్యార్థినో జహ్యురక్షుద్రాః సత్యవాదినః ॥8॥

అనార్యా యే న జానంతి సమయం మందచేతసః
తేభ్యః ప్రతిజుగుప్సేథా జానీయాః సమయచ్యుతాన్ ॥9॥

నైకమిచ్ఛేద్గణం హిత్వా స్యాచ్చేదన్యతరగ్రహః
యస్త్వేకో బహుభిః శ్రేయాన్కామం తేన గణం త్యజేత్ ॥10॥

శ్రేయసో లక్షణం హ్యేతద్విక్రమో యస్య దృశ్యతే
కీర్తిప్రధానో యశ్చ స్యాత్సమయే యశ్చ తిష్ఠతి ॥11॥

సమర్థాన్పూజయేద్యశ్చ నాస్పర్ధ్యైః స్పర్ధతే చ యః
న చ కామాద్భయాత్క్రోధాల్లోభాద్వా ధర్మముత్సృజేత్ ॥12॥

అమానీ సత్యవాక్శక్తో జితాత్మా మాన్యమానితా
స తే మంత్రసహాయః స్యాత్సర్వావస్థం పరీక్షితః ॥13॥

కులీనః సత్యసంపన్నస్తితిక్షుర్దక్ష ఆత్మవాన్
శూరః కృతజ్ఞః సత్యశ్చ శ్రేయసః పార్థ లక్షణం ॥14॥

తస్యైవం వర్తమానస్య పురుషస్య విజానతః
అమిత్రాః సంప్రసీదంతి తతో మిత్రీభవంత్యపి ॥15॥

అత ఊర్ధ్వమమాత్యానాం పరీక్షేత గుణాగుణాన్
సంయతాత్మా కృతప్రజ్ఞో భూతికామశ్చ భూమిపః ॥16॥

సంబద్ధాః పురుషైరాప్తైరభిజాతైః స్వదేశజైః
అహార్యైరవ్యభీచారైః సర్వతః సుపరీక్షితైః ॥17॥

యోధాః స్రౌవాస్తథా మౌలాస్తథైవాన్యేఽప్యవస్కృతాః
కర్తవ్యా భూతికామేన పురుషేణ బుభూషతా ॥18॥

యేషాం వైనయికీ బుద్ధిః ప్రకృతా చైవ శోభనా
తేజో ధైర్యం క్షమా శౌచమనురాగ స్థితిర్ధృతిః ॥19॥

పరీక్షితగుణాన్నిత్యం ప్రౌఢభావాంధురంధరాన్
పంచోపధావ్యతీతాంశ్చ కుర్యాద్రాజార్థకారిణః ॥20॥

పర్యాప్తవచనాన్వీరాన్ప్రతిపత్తివిశారదాన్
కులీనాన్సత్యసంపన్నానింగితజ్ఞాననిష్ఠురాన్ ॥21॥

దేశకాలవిధానజ్ఞాన్భర్తృకార్యహితైషిణః
నిత్యమర్థేషు సర్వేషు రాజా కుర్వీత మంత్రిణః ॥22॥

హీనతేజా హ్యసంహృష్టో నైవ జాతు వ్యవస్యతి
అవశ్యం జనయత్యేవ సర్వకర్మసు సంశయాన్॥23॥

ఏవమల్పశ్రుతో మంత్రీ కల్యాణాభిజనోఽప్యుత
ధర్మార్థకామయుక్తోఽపి నాలం మంత్రం పరీక్షితుం॥24॥

తథైవానభిజాతోఽపి కామమస్తు బహుశ్రుతః
అనాయక ఇవాచక్షుర్ముహ్యత్యూహ్యేషు కర్మసు॥25॥

యో వా హ్యస్థిరసంకల్పో బుద్ధిమానాగతాగమః
ఉపాయజ్ఞోఽపి నాలం స కర్మ యాపయితుం చిరం॥26॥

కేవలాత్పునరాచారాత్కర్మణో నోపపద్యతే
పరిమర్శో విశేషాణామశ్రుతస్యేహ దుర్మతేః॥27॥

మంత్రిణ్యననురక్తే తు విశ్వాసో న హి విద్యతే
తస్మాదననురక్తాయ నైవ మంత్రం ప్రకాశయేత్॥28॥

వ్యథయేద్ధి స రాజానం మంత్రిభిః సహితోఽనృజుః
మారుతోపహతచ్ఛిద్రైః ప్రవిశ్యాగ్నిరివ ద్రుమం॥29॥

సంక్రుధ్యత్యేకదా స్వామీ స్థానాచ్చైవాపకర్షతి
వాచా క్షిపతి సంరబ్ధస్తతః పశ్చాత్ప్రసీదతి॥30॥

తాని తాన్యనురక్తేన శక్యాన్యనుతితిక్షితుం
మంత్రిణాం చ భవేత్క్రోధో విస్ఫూర్జితమివాశనేః॥31॥

యస్తు సంహరతే తాని భర్తుః ప్రియచికీర్షయా
సమానసుఖదుఃఖం తం పృచ్ఛేదర్థేషు మానవం॥32॥

అనృజుస్త్వనురక్తోఽపి సంపన్నశ్చేతరైర్గుణైః
రాజ్ఞః ప్రజ్ఞానయుక్తోఽపి న మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥33॥

యోఽమిత్రైః సహ సంబద్ధో న పౌరాన్బహు మన్యతే
స సుహృత్తాదృశో రాజ్ఞో న మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥34॥

అవిద్వానశుచిః స్తబ్ధః శత్రుసేవీ వికత్థనః
స సుహృత్క్రోధనో లుబ్ధో న మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥35॥

ఆగంతుశ్చానురక్తోఽపి కామమస్తు బహుశ్రుతః
సత్కృతః సంవిభక్తో వా న మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥36॥

యస్త్వల్పేనాపి కార్యేణ సకృదాక్షారితో భవేత్
పునరన్యైర్గుణైర్యుక్తో న మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥37॥

కృతప్రజ్ఞశ్చ మేధావీ బుధో జానపదః శుచిః
సర్వకర్మసు యః శుద్ధః స మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥38॥

జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నః ప్రకృతిజ్ఞః పరాత్మనోః
సుహృదాత్మసమో రాజ్ఞః స మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥39॥

సత్యవాక్శీలసంపన్నో గంభీరః సత్రపో మృదుః
పితృపైతామహో యః స్యాత్స మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥40॥

సంతుష్టః సంమతః సత్యః శౌటీరో ద్వేష్యపాపకః
మంత్రవిత్కాలవిచ్ఛూరః స మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥41॥

సర్వలోకం సమం శక్తః సాంత్వేన కురుతే వశే
తస్మై మంత్రః ప్రయోక్తవ్యో దండమాధిత్సతా నృప॥42॥

పౌరజానపదా యస్మిన్విశ్వాసం ధర్మతో గతాః
యోద్ధా నయవిపశ్చిచ్చ స మంత్రం శ్రోతుమర్హతి॥43॥

తస్మాత్సర్వైర్గుణైరేతైరుపపన్నాః సుపూజితాః
మంత్రిణః ప్రకృతిజ్ఞాః స్యుస్త్ర్యవరా మహదీప్సవః॥44॥

స్వాసు ప్రకృతిషు ఛిద్రం లక్షయేరన్పరస్య చ
మంత్రిణో మంత్రమూలం హి రాజ్ఞో రాష్ట్రం వివర్ధతే॥45॥

నాస్య ఛిద్రం పరః పశ్యేచ్ఛిద్రేషు పరమన్వియాత్
గూహేత్కూర్మ ఇవాంగాని రక్షేద్వివరమాత్మనః॥46॥

మంత్రగ్రాహా హి రాజ్యస్య మంత్రిణో యే మనీషిణః
మంత్రసంహననో రాజా మంత్రాంగానీతరో జనః॥47॥

రాజ్యం ప్రణిధిమూలం హి మంత్రసారం ప్రచక్షతే
స్వామినం త్వనువర్తంతి వృత్త్యర్థమిహ మంత్రిణః॥48॥

స వినీయ మదక్రోధౌ మానమీర్ష్యాం చ నిర్వృతః
నిత్యం పంచోపధాతీతైర్మంత్రయేత్సహ మంత్రిభిః॥49॥

తేషాం త్రయాణాం వివిధం విమర్శం; బుధ్యేత చిత్తం వినివేశ్య తత్ర
స్వనిశ్చయం తం పరనిశ్చయం చ; నివేదయేదుత్తరమంత్రకాలే॥50॥

ధర్మార్థకామజ్ఞముపేత్య పృచ్ఛే;ద్యుక్తో గురుం బ్రాహ్మణముత్తమార్థం
నిష్ఠా కృతా తేన యదా సహ స్యా;త్తం తత్ర మార్గం ప్రణయేదసక్తం॥51॥

ఏవం సదా మంత్రయితవ్యమాహు;ర్యే మంత్రతత్త్వార్థవినిశ్చయజ్ఞాః
తస్మాత్త్వమేవం ప్రణయేః సదైవ; మంత్రం ప్రజాసంగ్రహణే సమర్థం॥52॥

న వామనాః కుబ్జకృశా న ఖంజా; నాంధా జడాః స్త్రీ న నపుంసకం చ
న చాత్ర తిర్యఙ్న పురో న పశ్చా;న్నోర్ధ్వం న చాధః ప్రచరేత కశ్చిత్॥53॥

ఆరుహ్య వాతాయనమేవ శూన్యం; స్థలం ప్రకాశం కుశకాశహీనం
వాగంగదోషాన్పరిహృత్య మంత్రం; సంమంత్రయేత్కార్యమహీనకాలం॥54॥

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బృహస్పతేశ్చ సంవాదం శక్రస్య చ యుధిష్ఠిర॥1॥

శక్ర ఉవాచ

కిం స్విదేకపదం బ్రహ్మన్పురుషః సమ్యగాచరన్
ప్రమాణం సర్వభూతానాం యశశ్చైవాప్నుయాన్మహత్॥2॥

బృహస్పతిరువాచ

సాంత్వమేకపదం శక్ర పురుషః సమ్యగాచరన్
ప్రమాణం సర్వభూతానాం యశశ్చైవాప్నుయాన్మహత్॥3॥

ఏతదేకపదం శక్ర సర్వలోకసుఖావహం
ఆచరన్సర్వభూతేషు ప్రియో భవతి సర్వదా॥4॥

యో హి నాభాషతే కించిత్సతతం భ్రుకుటీముఖః
ద్వేష్యో భవతి భూతానాం స సాంత్వమిహ నాచరన్॥5॥

యస్తు పూర్వమభిప్రేక్ష్య పూర్వమేవాభిభాషతే
స్మితపూర్వాభిభాషీ చ తస్య లోకః ప్రసీదతి॥6॥

దానమేవ హి సర్వత్ర సాంత్వేనానభిజల్పితం
న ప్రీణయతి భూతాని నిర్వ్యంజనమివాశనం॥7॥

అదాతా హ్యపి భూతానాం మధురామీరయన్గిరం
సర్వలోకమిమం శక్ర సాంత్వేన కురుతే వశే॥8॥

తస్మాత్సాంత్వం ప్రకర్తవ్యం దండమాధిత్సతామిహ
ఫలం చ జనయత్యేవం న చాస్యోద్విజతే జనః॥9॥

సుకృతస్య హి సాంత్వస్య శ్లక్ష్ణస్య మధురస్య చ
సమ్యగాసేవ్యమానస్య తుల్యం జాతు న విద్యతే॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః కృతవాన్సర్వం తథా శక్రః పురోధసా
తథా త్వమపి కౌంతేయ సమ్యగేతత్సమాచర॥11॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం స్విదిహ రాజేంద్ర పాలయన్పార్థివః ప్రజాః
ప్రతి ధర్మం విశేషేణ కీర్తిమాప్నోతి శాశ్వతీం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

వ్యవహారేణ శుద్ధేన ప్రజాపాలనతత్పరః
ప్రాప్య ధర్మం చ కీర్తిం చ లోకావాప్నోత్యుభౌ శుచిః॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశం వ్యవహారం తు కైశ్చ వ్యవహరేన్నృపః
ఏతత్పృష్టో మహాప్రాజ్ఞ యథావద్వక్తుమర్హసి॥3॥

యే చైతే పూర్వకథితా గుణాస్తే పురుషం ప్రతి
నైకస్మిన్పురుషే హ్యేతే విద్యంత ఇతి మే మతిః॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ యథా వదసి బుద్ధిమాన్
దుర్లభః పురుషః కశ్చిదేభిర్గుణగుణైర్యుతః॥5॥

కిం తు సంక్షేపతః శీలం ప్రయత్నే నేహ దుర్లభం
వక్ష్యామి తు యథామాత్యాన్యాదృశాంశ్చ కరిష్యసి॥6॥

చతురో బ్రాహ్మణాన్వైద్యాన్ప్రగల్భాన్స్నాతికానిశ్చుచీన్
త్రీంశ్చ శూద్రాన్వినీతాంశ్చ శుచీన్కర్మణి పూర్వకే॥7॥

అష్టాభిశ్చ గుణైర్యుక్తం సూతం పౌరాణికం చరేత్
పంచాశద్వర్షవయసం ప్రగల్భమనసూయకం॥8॥

మతిస్మృతిసమాయుక్తం వినీతం సమదర్శనం
కార్యే వివదమానానాం శక్తమర్థేష్వలోలుపం॥9॥

వివర్జితానాం వ్యసనైః సుఘోరైః సప్తభిర్భృశం
అష్టానాం మంత్రిణాం మధ్యే మంత్రం రాజోపధారయేత్॥10॥

తతః సంప్రేషయేద్రాష్ట్రే రాష్ట్రాయాథ చ దర్శయేత్
అనేన వ్యవహారేణ ద్రష్టవ్యాస్తే ప్రజాః సదా॥11॥

న చాపి గూఢం కార్యం తే గ్రాహ్యం కార్యోపఘాతకం
కార్యే ఖలు విపన్నే త్వాం సోఽధర్మస్తాంశ్చ పీడయేత్॥12॥

విద్రవేచ్చైవ రాష్ట్రం తే శ్యేనాత్పక్షిగణా ఇవ
పరిస్రవేచ్చ సతతం నౌర్విశీర్ణేవ సాగరే॥13॥

ప్రజాః పాలయతోఽసమ్యగధర్మేణేహ భూపతేః
హార్దం భయం సంభవతి స్వర్గశ్చాస్య విరుధ్యతే॥14॥

అథ యోఽధర్మతః పాతి రాజామాత్యోఽథ వాత్మజః
ధర్మాసనే నియుక్తః సంధర్మమూలం నరర్షభ॥15॥

కార్యేష్వధికృతాః సమ్యగకుర్వంతో నృపానుగాః
ఆత్మానం పురతః కృత్వా యాంత్యధః సహపార్థివాః॥16॥

బలాత్కృతానాం బలిభిః కృపణం బహు జల్పతాం
నాథో వై భూమిపో నిత్యమనాథానాం నృణాం భవేత్॥17॥

తతః సాక్షిబలం సాధు ద్వైధే వాదకృతం భవేత్
అసాక్షికమనాథం వా పరీక్ష్యం తద్విశేషతః॥18॥

అపరాధానురూపం చ దండం పాపేషు పాతయేత్
ఉద్వేజయేద్ధనైరృద్ధాందరిద్రాన్వధబంధనైః॥19॥

వినయైరపి దుర్వృత్తాన్ప్రహారైరపి పార్థివః
సాంత్వేనోపప్రదానేన శిష్టాంశ్చ పరిపాలయేత్॥20॥

రాజ్ఞో వధం చికీర్షేద్యస్తస్య చిత్రో వధో భవేత్
ఆజీవకస్య స్తేనస్య వర్ణసంకరకస్య చ॥21॥

సమ్యక్ప్రణయతో దండం భూమిపస్య విశాం పతే
యుక్తస్య వా నాస్త్యధర్మో ధర్మ ఏవేహ శాశ్వతః॥22॥

కామకారేణ దండం తు యః కుర్యాదవిచక్షణః
స ఇహాకీర్తిసంయుక్తో మృతో నరకమాప్నుయాత్॥23॥

న పరస్య శ్రవాదేవ పరేషాం దండమర్పయేత్
ఆగమానుగమం కృత్వా బధ్నీయాన్మోక్షయేత వా॥24॥

న తు హన్యాన్నృపో జాతు దూతం కస్యాంచిదాపది
దూతస్య హంతా నిరయమావిశేత్సచివైః సహ॥25॥

యథోక్తవాదినం దూతం క్షత్రధర్మరతో నృపః
యో హన్యాత్పితరస్తస్య భ్రూణహత్యామవాప్నుయుః॥26॥

కులీనః శీలసంపన్నో వాగ్మీ దక్షః ప్రియంవదః
యథోక్తవాదీ స్మృతిమాందూతః స్యాత్సప్తభిర్గుణైః॥27॥

ఏతైరేవ గుణైర్యుక్తః ప్రతీహారోఽస్య రక్షితా
శిరోరక్షశ్చ భవతి గుణైరేతైః సమన్వితః॥28॥

ధర్మార్థశాస్త్రతత్త్వజ్ఞః సంధివిగ్రహకో భవేత్
మతిమాంధృతిమాంధీమాన్రహస్యవినిగూహితా॥29॥

కులీనః సత్యసంపన్నః శక్తోఽమాత్యః ప్రశంసితః
ఏతైరేవ గుణైర్యుక్తస్తథా సేనాపతిర్భవేత్॥30॥

వ్యూహయంత్రాయుధీయానాం తత్త్వజ్ఞో విక్రమాన్వితః
వర్షశీతోష్ణవాతానాం సహిష్ణుః పరరంధ్రవిత్॥31॥

విశ్వాసయేత్పరాంశ్చైవ విశ్వసేన్న తు కస్యచిత్
పుత్రేష్వపి హి రాజేంద్ర విశ్వాసో న ప్రశస్యతే॥32॥

ఏతచ్ఛాస్త్రార్థతత్త్వం తు తవాఖ్యాతం మయానఘ
అవిశ్వాసో నరేంద్రాణాం గుహ్యం పరమముచ్యతే॥33॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథంవిధం పురం రాజా స్వయమావస్తుమర్హతి
కృతం వా కారయిత్వా వా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

యత్ర కౌంతేయ వస్తవ్యం సపుత్రభ్రాతృబంధునా
న్యాయ్యం తత్ర పరిప్రష్టుం గుప్తిం వృత్తిం చ భారత॥2॥

తస్మాత్తే వర్తయిష్యామి దుర్గకర్మ విశేషతః
శ్రుత్వా తథా విధాతవ్యమనుష్ఠేయం చ యత్నతః॥3॥

షడ్విధం దుర్గమాస్థాయ పురాణ్యథ నివేశయేత్
సర్వసంపత్ప్రధానం యద్బాహుల్యం వాపి సంభవేత్॥4॥

ధన్వదుర్గం మహీదుర్గం గిరిదుర్గం తథైవ చ
మనుష్యదుర్గమబ్దుర్గం వనదుర్గం చ తాని షట్॥5॥

యత్పురం దుర్గసంపన్నం ధాన్యాయుధసమన్వితం
దృఢప్రాకారపరిఖం హస్త్యశ్వరథసంకులం॥6॥

విద్వాంసః శిల్పినో యత్ర నిచయాశ్చ సుసంచితాః
ధార్మికశ్చ జనో యత్ర దాక్ష్యముత్తమమాస్థితః॥7॥

ఊర్జస్వినరనాగాశ్వం చత్వరాపణశోభితం
ప్రసిద్ధవ్యవహారం చ ప్రశాంతమకుతోభయం॥8॥

సుప్రభం సానునాదం చ సుప్రశస్తనివేశనం
శూరాఢ్యజనసంపన్నం బ్రహ్మఘోషానునాదితం॥9॥

సమాజోత్సవసంపన్నం సదాపూజితదైవతం
వశ్యామాత్యబలో రాజా తత్పురం స్వయమావసేత్॥10॥

తత్ర కోశం బలం మిత్రం వ్యవహారం చ వర్ధయేత్
పురే జనపదే చైవ సర్వదోషాన్నివర్తయేత్॥11॥

భాండాగారాయుధాగారం ప్రయత్నేనాభివర్ధయేత్
నిచయాన్వర్ధయేత్సర్వాంస్తథా యంత్రగదాగదాన్॥12॥

కాష్ఠలోహతుషాంగారదారుశృంగాస్థివైణవాన్
మజ్జాస్నేహవసాక్షౌద్రమౌషధగ్రామమేవ చ॥13॥

శణం సర్జరసం ధాన్యమాయుధాని శరాంస్తథా
చర్మ స్నాయు తథా వేత్రం ముంజబల్బజధన్వనాన్॥14॥

ఆశయాశ్చోదపానాశ్చ ప్రభూతసలిలా వరాః
నిరోద్ధవ్యాః సదా రాజ్ఞా క్షీరిణశ్చ మహీరుహాః॥15॥

సత్కృతాశ్చ ప్రయత్నేన ఆచార్యర్త్విక్పురోహితాః
మహేష్వాసాః స్థపతయః సాంవత్సరచికిత్సకాః॥16॥

ప్రాజ్ఞా మేధావినో దాంతా దక్షాః శూరా బహుశ్రుతాః
కులీనాః సత్త్వసంపన్నా యుక్తాః సర్వేషు కర్మసు॥17॥

పూజయేద్ధార్మికాన్రాజా నిగృహ్ణీయాదధార్మికాన్
నియుంజ్యాచ్చ ప్రయత్నేన సర్వవర్ణాన్స్వకర్మసు॥18॥

బాహ్యమాభ్యంతరం చైవ పౌరజానపదం జనం
చారైః సువిదితం కృత్వా తతః కర్మ ప్రయోజయేత్॥19॥

చారాన్మంత్రం చ కోశం చ మంత్రం చైవ విశేషతః
అనుతిష్ఠేత్స్వయం రాజా సర్వం హ్యత్ర ప్రతిష్ఠితం॥20॥

ఉదాసీనారిమిత్రాణాం సర్వమేవ చికీర్షితం
పురే జనపదే చైవ జ్ఞాతవ్యం చారచక్షుషా॥21॥

తతస్తథా విధాతవ్యం సర్వమేవాప్రమాదతః
భక్తాన్పూజయతా నిత్యం ద్విషతశ్చ నిగృహ్ణతా॥22॥

యష్టవ్యం క్రతుభిర్నిత్యం దాతవ్యం చాప్యపీడయా
ప్రజానాం రక్షణం కార్యం న కార్యం కర్మ గర్హితం॥23॥

కృపణానాథవృద్ధానాం విధవానాం చ యోషితాం
యోగక్షేమం చ వృత్తిం చ నిత్యమేవ ప్రకల్పయేత్॥24॥

ఆశ్రమేషు యథాకాలం చేలభాజనభోజనం
సదైవోపహరేద్రాజా సత్కృత్యానవమన్య చ॥25॥

ఆత్మానం సర్వకార్యాణి తాపసే రాజ్యమేవ చ
నివేదయేత్ప్రయత్నేన తిష్ఠేత్ప్రహ్వశ్చ సర్వదా॥26॥

సర్వార్థత్యాగినం రాజా కులే జాతం బహుశ్రుతం
పూజయేత్తాదృశం దృష్ట్వా శయనాసనభోజనైః॥27॥

తస్మిన్కుర్వీత విశ్వాసం రాజా కస్యాంచిదాపది
తాపసేషు హి విశ్వాసమపి కుర్వంతి దస్యవః॥28॥

తస్మిన్నిధీనాదధీత ప్రజ్ఞాం పర్యాదదీత చ
న చాప్యభీక్ష్ణం సేవేత భృశం వా ప్రతిపూజయేత్॥29॥

అన్యః కార్యః స్వరాష్ట్రేషు పరరాష్ట్రేషు చాపరః
అటవీష్వపరః కార్యః సామంతనగరేషు చ॥30॥

తేషు సత్కారసంస్కారాన్సంవిభాగాంశ్చ కారయేత్
పరరాష్ట్రాటవీస్థేషు యథా స్వవిషయే తథా॥31॥

తే కస్యాంచిదవస్థాయాం శరణం శరణార్థినే
రాజ్ఞే దద్యుర్యథాకామం తాపసాః సంశితవ్రతాః॥32॥

ఏష తే లక్షణోద్దేశః సంక్షేపేణ ప్రకీర్తితః
యాదృశం నగరం రాజా స్వయమావస్తుమర్హతి॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రాష్ట్రగుప్తిం చ మే రాజన్రాష్ట్రస్యైవ చ సంగ్రహం
సమ్యగ్జిజ్ఞాసమానాయ ప్రబ్రూహి భరతర్షభ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

రాష్ట్రగుప్తిం చ తే సమ్యగ్రాష్ట్రస్యైవ చ సంగ్రహం
హంత సర్వం ప్రవక్ష్యామి తత్త్వమేకమనాః శృణు॥2॥

గ్రామస్యాధిపతిః కార్యో దశగ్రామ్యస్తథాపరః
ద్విగుణాయాః శతస్యైవం సహస్రస్య చ కారయేత్॥3॥

గ్రామే యాన్గ్రామదోషాంశ్చ గ్రామికః పరిపాలయేత్
తాన్బ్రూయాద్దశపాయాసౌ స తు వింశతిపాయ వై॥4॥

సోఽపి వింశత్యధిపతిర్వృత్తం జానపదే జనే
గ్రామాణాం శతపాలాయ సర్వమేవ నివేదయేత్॥5॥

యాని గ్రామీణభోజ్యాని గ్రామికస్తాన్యుపాశ్నుయాత్
దశపస్తేన భర్తవ్యస్తేనాపి ద్విగుణాధిపః॥6॥

గ్రామం గ్రామశతాధ్యక్షో భోక్తుమర్హతి సత్కృతః
మహాంతం భరతశ్రేష్ఠ సుస్ఫీతజనసంకులం
తత్ర హ్యనేకమాయత్తం రాజ్ఞో భవతి భారత॥7॥

శాఖానగరమర్హస్తు సహస్రపతిరుత్తమం
ధాన్యహైరణ్యభోగేన భోక్తుం రాష్ట్రియ ఉద్యతః॥8॥

తథా యద్గ్రామకృత్యం స్యాద్గ్రామికృత్యం చ తే స్వయం
ధర్మజ్ఞః సచివః కశ్చిత్తత్ప్రపశ్యేదతంద్రితః॥9॥

నగరే నగరే చ స్యాదేకః సర్వార్థచింతకః
ఉచ్చైఃస్థానే ఘోరరూపో నక్షత్రాణామివ గ్రహః
భవేత్స తాన్పరిక్రామేత్సర్వానేవ సదా స్వయం॥10॥

విక్రయం క్రయమధ్వానం భక్తం చ సపరివ్యయం
యోగక్షేమం చ సంప్రేక్ష్య వణిజః కారయేత్కరాన్॥11॥

ఉత్పత్తిం దానవృత్తిం చ శిల్పం సంప్రేక్ష్య చాసకృత్
శిల్పప్రతికరానేవ శిల్పినః ప్రతి కారయేత్॥12॥

ఉచ్చావచకరా న్యాయ్యాః పూర్వరాజ్ఞాం యుధిష్ఠిర
యథా యథా న హీయేరంస్తథా కుర్యాన్మహీపతిః॥13॥

ఫలం కర్మ చ సంప్రేక్ష్య తతః సర్వం ప్రకల్పయేత్
ఫలం కర్మ చ నిర్హేతు న కశ్చిత్సంప్రవర్తయేత్॥14॥

యథా రాజా చ కర్తా చ స్యాతాం కర్మణి భాగినౌ
సమవేక్ష్య తథా రాజ్ఞా ప్రణేయాః సతతం కరాః॥15॥

నోచ్ఛింద్యాదాత్మనో మూలం పరేషాం వాపి తృష్ణయా
ఈహాద్వారాణి సంరుధ్య రాజా సంప్రీతిదర్శనః॥16॥

ప్రద్విషంతి పరిఖ్యాతం రాజానమతిఖాదినం
ప్రద్విష్టస్య కుతః శ్రేయః సంప్రియో లభతే ప్రియం॥17॥

వత్సౌపమ్యేన దోగ్ధవ్యం రాష్ట్రమక్షీణబుద్ధినా
భృతో వత్సో జాతబలః పీడాం సహతి భారత॥18॥

న కర్మ కురుతే వత్సో భృశం దుగ్ధో యుధిష్ఠిర
రాష్ట్రమప్యతిదుగ్ధం హి న కర్మ కురుతే మహత్॥19॥

యో రాష్ట్రమనుగృహ్ణాతి పరిగృహ్య స్వయం నృపః
సంజాతముపజీవన్స లభతే సుమహత్ఫలం॥20॥

ఆపదర్థం హి నిచయాన్రాజాన ఇహ చిన్వతే
రాష్ట్రం చ కోశభూతం స్యాత్కోశో వేశ్మగతస్తథా॥21॥

పౌరజానపదాన్సర్వాన్సంశ్రితోపాశ్రితాంస్తథా
యథాశక్త్యనుకంపేత సర్వానభ్యంతరానపి॥22॥

బాహ్యం జనం భేదయిత్వా భోక్తవ్యో మధ్యమః సుఖం
ఏవం న సంప్రకుప్యంతే జనాః సుఖితదుఃఖితాః॥23॥

ప్రాగేవ తు కరాదానమనుభాష్య పునః పునః
సంనిపత్య స్వవిషయే భయం రాష్ట్రే ప్రదర్శయేత్॥24॥

ఇయమాపత్సముత్పన్నా పరచక్రభయం మహత్
అపి నాంతాయ కల్పేత వేణోరివ ఫలాగమః॥25॥

అరయో మే సముత్థాయ బహుభిర్దస్యుభిః సహ
ఇదమాత్మవధాయైవ రాష్ట్రమిచ్ఛంతి బాధితుం॥26॥

అస్యామాపది ఘోరాయాం సంప్రాప్తే దారుణే భయే
పరిత్రాణాయ భవతాం ప్రార్థయిష్యే ధనాని వః॥27॥

ప్రతిదాస్యే చ భవతాం సర్వం చాహం భయక్షయే
నారయః ప్రతిదాస్యంతి యద్ధరేయుర్బలాదితః॥28॥

కలత్రమాదితః కృత్వా నశ్యేత్స్వం స్వయమేవ హి
అపి చేత్పుత్రదారార్థమర్థసంచయ ఇష్యతే॥29॥

నందామి వః ప్రభావేన పుత్రాణామివ చోదయే
యథాశక్త్యనుగృహ్ణామి రాష్ట్రస్యాపీడయా చ వః॥30॥

ఆపత్స్వేవ చ వోఢవ్యం భవద్భిః సద్గవైరివ
న వః ప్రియతరం కార్యం ధనం కస్యాంచిదాపది॥31॥

ఇతి వాచా మధురయా శ్లక్ష్ణయా సోపచారయా
స్వరశ్మీనభ్యవసృజేద్యుగమాదాయ కాలవిత్॥32॥

ప్రచారం భృత్యభరణం వ్యయం గోగ్రామతో భయం
యోగక్షేమం చ సంప్రేక్ష్య గోమినః కారయేత్కరాన్॥33॥

ఉపేక్షితా హి నశ్యేయుర్గోమినోఽరణ్యవాసినః
తస్మాత్తేషు విశేషేణ మృదుపూర్వం సమాచరేత్॥34॥

సాంత్వనం రక్షణం దానమవస్థా చాప్యభీక్ష్ణశః
గోమినాం పార్థ కర్తవ్యం సంవిభాగాః ప్రియాణి చ॥35॥

అజస్రముపయోక్తవ్యం ఫలం గోమిషు సర్వతః
ప్రభావయతి రాష్ట్రం చ వ్యవహారం కృషిం తథా॥36॥

తస్మాద్గోమిషు యత్నేన ప్రీతిం కుర్యాద్విచక్షణః
దయావానప్రమత్తశ్చ కరాన్సంప్రణయన్మృదూన్॥37॥

సర్వత్ర క్షేమచరణం సులభం తాత గోమిభిః
న హ్యతః సదృశం కించిద్ధనమస్తి యుధిష్ఠిర॥38॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదా రాజా సమర్థోఽపి కోశార్థీ స్యాన్మహామతే
కథం ప్రవర్తేత తదా తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

యథాదేశం యథాకాలమపి చైవ యథాబలం
అనుశిష్యాత్ప్రజా రాజా ధర్మార్థీ తద్ధితే రతః ॥2॥

యథా తాసాం చ మన్యేత శ్రేయ ఆత్మన ఏవ చ
తథా ధర్మ్యాణి సర్వాణి రాజా రాష్ట్రే ప్రవర్తయేత్ ॥3॥

మధుదోహం దుహేద్రాష్ట్రం భ్రమరాన్న విపాతయేత్
వత్సాపేక్షీ దుహేచ్చైవ స్తనాంశ్చ న వికుట్టయేత్ ॥4॥

జలౌకావత్పిబేద్రాష్ట్రం మృదునైవ నరాధిప
వ్యాఘ్రీవ చ హరేత్పుత్రమదష్ట్వా మా పతేదితి ॥5॥

అల్పేనాల్పేన దేయేన వర్ధమానం ప్రదాపయేత్
తతో భూయస్తతో భూయః కామం వృద్ధిం సమాచరేత్ ॥6॥

దమయన్నివ దమ్యానాం శశ్వద్భారం ప్రవర్ధయేత్
మృదుపూర్వం ప్రయత్నేన పాశానభ్యవహారయేత్ ॥7॥

సకృత్పాశావకీర్ణాస్తే న భవిష్యంతి దుర్దమాః
ఉచితేనైవ భోక్తవ్యాస్తే భవిష్యంతి యత్నతః ॥8॥

తస్మాత్సర్వసమారంభో దుర్లభః పురుషవ్రజః
యథాముఖ్యాన్సాంత్వయిత్వా భోక్తవ్య ఇతరో జనః ॥9॥

తతస్తాన్భేదయిత్వాథ పరస్పరవివక్షితాన్
భుంజీత సాంత్వయిత్వైవ యథాసుఖమయత్నతః ॥10॥

న చాస్థానే న చాకాలే కరానేభ్యోఽనుపాతయేత్
ఆనుపూర్వ్యేణ సాంత్వేన యథాకాలం యథావిధి ॥11॥

ఉపాయాన్ప్రబ్రవీమ్యేతాన్న మే మాయా వివక్షితా
అనుపాయేన దమయన్ప్రకోపయతి వాజినః ॥12॥

పానాగారాణి వేశాశ్చ వేశప్రాపణికాస్తథా
కుశీలవాః సకితవా యే చాన్యే కేచిదీదృశాః ॥13॥

నియమ్యాః సర్వ ఏవైతే యే రాష్ట్రస్యోపఘాతకాః
ఏతే రాష్ట్రే హి తిష్ఠంతో బాధంతే భద్రికాః ప్రజాః ॥14॥

న కేనచిద్యాచితవ్యః కశ్చిత్కించిదనాపది
ఇతి వ్యవస్థా భూతానాం పురస్తాన్మనునా కృతా ॥15॥

సర్వే తథా న జీవేయుర్న కుర్యుః కర్మ చేదిహ
సర్వ ఏవ త్రయో లోకా న భవేయురసంశయం ॥16॥

ప్రభుర్నియమనే రాజా య ఏతాన్న నియచ్ఛతి
భుంక్తే స తస్య పాపస్య చతుర్భాగమితి శ్రుతిః
తథా కృతస్య ధర్మస్య చతుర్భాగముపాశ్నుతే ॥17॥

స్థానాన్యేతాని సంగమ్య ప్రసంగే భూతినాశనః
కామప్రసక్తః పురుషః కిమకార్యం వివర్జయేత్॥18॥

ఆపద్యేవ తు యాచేరన్యేషాం నాస్తి పరిగ్రహః
దాతవ్యం ధర్మతస్తేభ్యస్త్వనుక్రోశాద్దయార్థినా॥19॥

మా తే రాష్ట్రే యాచనకా మా తే భూయుశ్చ దస్యవః
ఇష్టాదాతార ఏవైతే నైతే భూతస్య భావకాః॥20॥

యే భూతాన్యనుగృహ్ణంతి వర్ధయంతి చ యే ప్రజాః
తే తే రాష్ట్రే ప్రవర్తంతాం మా భూతానామభావకాః॥21॥

దండ్యాస్తే చ మహారాజ ధనాదానప్రయోజనాః
ప్రయోగం కారయేయుస్తాన్యథా బలికరాంస్తథా॥22॥

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం యచ్చాన్యత్కించిదీదృశం
పురుషైః కారయేత్కర్మ బహుభిః సహ కర్మిభిః॥23॥

నరశ్చేత్కృషిగోరక్ష్యం వాణిజ్యం చాప్యనుష్ఠితః
సంశయం లభతే కించిత్తేన రాజా విగర్హ్యతే॥24॥

ధనినః పూజయేన్నిత్యం యానాచ్ఛాదనభోజనైః
వక్తవ్యాశ్చానుగృహ్ణీధ్వం పూజాః సహ మయేతి హ॥25॥

అంగమేతన్మహద్రాజ్ఞాం ధనినో నామ భారత
కకుదం సర్వభూతానాం ధనస్థో నాత్ర సంశయః॥26॥

ప్రాజ్ఞః శూరో ధనస్థశ్చ స్వామీ ధార్మిక ఏవ చ
తపస్వీ సత్యవాదీ చ బుద్ధిమాంశ్చాభిరక్షతి॥27॥

తస్మాదేతేషు సర్వేషు ప్రీతిమాన్భవ పార్థివ
సత్యమార్జవమక్రోధమానృశంస్యం చ పాలయ॥28॥

ఏవం దండం చ కోశం చ మిత్రం భూమిం చ లప్స్యసే
సత్యార్జవపరో రాజన్మిత్రకోశసమన్వితః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

వనస్పతీన్భక్ష్యఫలాన్న ఛింద్యుర్విషయే తవ
బ్రాహ్మణానాం మూలఫలం ధర్మ్యమాహుర్మనీషిణః॥1॥

బ్రాహ్మణేభ్యోఽతిరిక్తం చ భుంజీరన్నితరే జనాః
న బ్రాహ్మణోపరోధేన హరేదన్యః కథంచన॥2॥

విప్రశ్చేత్త్యాగమాతిష్ఠేదాఖ్యాయావృత్తికర్శితః
పరికల్ప్యాస్య వృత్తిః స్యాత్సదారస్య నరాధిప॥3॥

స చేన్నోపనివర్తేత వాచ్యో బ్రాహ్మణసంసది
కస్మిన్నిదానీం మర్యాదామయం లోకః కరిష్యతి॥4॥

అసంశయం నివర్తేత న చేద్వక్ష్యత్యతః పరం
పూర్వం పరోక్షం కర్తవ్యమేతత్కౌంతేయ శాసనం॥5॥

ఆహురేతజ్జనా బ్రహ్మన్న చైతచ్ఛ్రద్దధామ్యహం
నిమంత్ర్యశ్చ భవేద్భోగైరవృత్త్యా చేత్తదాచరేత్॥6॥

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం లోకానామిహ జీవనం
ఊర్ధ్వం చైవ త్రయీ విద్యా సా భూతాన్భావయత్యుత॥7॥

తస్యాం ప్రయతమానాయాం యే స్యుస్తత్పరిపంథినః
దస్యవస్తద్వధాయేహ బ్రహ్మా క్షత్రమథాసృజత్॥8॥

శత్రూంజహి ప్రజా రక్ష యజస్వ క్రతుభిర్నృప
యుధ్యస్వ సమరే వీరో భూత్వా కౌరవనందన॥9॥

సంరక్ష్యాన్పాలయేద్రాజా యః స రాజార్యకృత్తమః
యే కేచిత్తాన్న రక్షంతి తైరర్థో నాస్తి కశ్చన॥10॥

సదైవ రాజ్ఞా బోద్ధవ్యం సర్వలోకాద్యుధిష్ఠిర
తస్మాద్ధేతోర్హి భుంజీత మనుష్యానేవ మానవః॥11॥

అంతరేభ్యః పరాన్రక్షన్పరేభ్యః పునరంతరాన్
పరాన్పరేభ్యః స్వాన్స్వేభ్యః సర్వాన్పాలయ నిత్యదా॥12॥

ఆత్మానం సర్వతో రక్షన్రాజా రక్షేత మేదినీం
ఆత్మమూలమిదం సర్వమాహుర్హి విదుషో జనాః॥13॥

కిం ఛిద్రం కోఽనుషంగో మే కిం వాస్త్యవినిపాతితం
కుతో మామాస్రవేద్దోష ఇతి నిత్యం విచింతయేత్॥14॥

గుప్తైశ్చారైరనుమతైః పృథివీమనుచారయేత్
సునీతం యది మే వృత్తం ప్రశంసంతి న వా పునః
కచ్చిద్రోచేజ్జనపదే కచ్చిద్రాష్ట్రే చ మే యశః॥15॥

ధర్మజ్ఞానాం ధృతిమతాం సంగ్రామేష్వపలాయినాం
రాష్ట్రం చ యేఽనుజీవంతి యే చ రాజ్ఞోఽనుజీవినః॥16॥

అమాత్యానాం చ సర్వేషాం మధ్యస్థానాం చ సర్వశః
యే చ త్వాభిప్రశంసేయుర్నిందేయురథ వా పునః
సర్వాన్సుపరిణీతాంస్తాన్కారయేత యుధిష్ఠిర॥17॥

ఏకాంతేన హి సర్వేషాం న శక్యం తాత రోచితుం
మిత్రామిత్రమథో మధ్యం సర్వభూతేషు భారత॥18॥

తుల్యబాహుబలానాం చ గుణైరపి నిషేవినాం
కథం స్యాదధికః కశ్చిత్స తు భుంజీత మానవాన్॥19॥

యే చరా హ్యచరానద్యురదంష్ట్రాందంష్ట్రిణస్తథా
ఆశీవిషా ఇవ క్రుద్ధా భుజగా భుజగానివ॥20॥

ఏతేభ్యశ్చాప్రమత్తః స్యాత్సదా యత్తో యుధిష్ఠిర
భారుండసదృశా హ్యేతే నిపతంతి ప్రమాద్యతః॥21॥

కచ్చిత్తే వణిజో రాష్ట్రే నోద్విజంతే కరార్దితాః
క్రీణంతో బహు వాల్పేన కాంతారకృతనిశ్రమాః॥22॥

కచ్చిత్కృషికరా రాష్ట్రం న జహత్యతిపీడితాః
యే వహంతి ధురం రాజ్ఞాం సంభరంతీతరానపి॥23॥

ఇతో దత్తేన జీవంతి దేవాః పితృగణాస్తథా
మనుష్యోరగరక్షాంసి వయాంసి పశవస్తథా॥24॥

ఏషా తే రాష్ట్రవృత్తిశ్చ రాష్ట్రగుప్తిశ్చ భారత
ఏతమేవార్థమాశ్రిత్య భూయో వక్ష్యామి పాండవ॥25॥

భీష్మ ఉవాచ

యానంగిరాః క్షత్రధర్మానుతథ్యో బ్రహ్మవిత్తమః
మాంధాత్రే యౌవనాశ్వాయ ప్రీతిమానభ్యభాషత॥1॥

స యథానుశశాసైనముతథ్యో బ్రహ్మవిత్తమః
తత్తే సర్వం ప్రవక్ష్యామి నిఖిలేన యుధిష్ఠిర॥2॥

ఉతథ్య ఉవాచ

ధర్మాయ రాజా భవతి న కామకరణాయ తు
మాంధాతరేవం జానీహి రాజా లోకస్య రక్షితా॥3॥

రాజా చరతి వై ధర్మం దేవత్వాయైవ గచ్ఛతి
న చేద్ధర్మం స చరతి నరకాయైవ గచ్ఛతి॥4॥

ధర్మే తిష్ఠంతి భూతాని ధర్మో రాజని తిష్ఠతి
తం రాజా సాధు యః శాస్తి స రాజా పృథివీపతిః॥5॥

రాజా పరమధర్మాత్మా లక్ష్మీవాన్పాప ఉచ్యతే
దేవాశ్చ గర్హాం గచ్ఛంతి ధర్మో నాస్తీతి చోచ్యతే॥6॥

అధర్మే వర్తమానానామర్థసిద్ధిః ప్రదృశ్యతే
తదేవ మంగలం సర్వం లోకః సమనువర్తతే॥7॥

ఉచ్ఛిద్యతే ధర్మవృత్తమధర్మో వర్తతే మహాన్
భయమాహుర్దివారాత్రం యదా పాపో న వార్యతే॥8॥

న వేదాననువర్తంతి వ్రతవంతో ద్విజాతయః
న యజ్ఞాంస్తన్వతే విప్రా యదా పాపో న వార్యతే॥9॥

వధ్యానామివ సర్వేషాం మనో భవతి విహ్వలం
మనుష్యాణాం మహారాజ యదా పాపో న వార్యతే॥10॥

ఉభౌ లోకావభిప్రేక్ష్య రాజానమృషయః స్వయం
అసృజన్సుమహద్భూతమయం ధర్మో భవిష్యతి॥11॥

యస్మింధర్మో విరాజేత తం రాజానం ప్రచక్షతే
యస్మిన్విలీయతే ధర్మస్తం దేవా వృషలం విదుః॥12॥

వృషో హి భగవాంధర్మో యస్తస్య కురుతే హ్యలం
వృషలం తం విదుర్దేవాస్తస్మాద్ధర్మం న లోపయేత్॥13॥

ధర్మే వర్ధతి వర్ధంతి సర్వభూతాని సర్వదా
తస్మిన్హ్రసతి హీయంతే తస్మాద్ధర్మం ప్రవర్ధయేత్॥14॥

ధనాత్స్రవతి ధర్మో హి ధారణాద్వేతి నిశ్చయః
అకార్యాణాం మనుష్యేంద్ర స సీమాంతకరః స్మృతః॥15॥

ప్రభవార్థం హి భూతానాం ధర్మః సృష్టః స్వయంభువా
తస్మాత్ప్రవర్ధయేద్ధర్మం ప్రజానుగ్రహకారణాత్॥16॥

తస్మాద్ధి రాజశార్దూల ధర్మః శ్రేష్ఠ ఇతి స్మృతః
స రాజా యః ప్రజాః శాస్తి సాధుకృత్పురుషర్షభః॥17॥

కామక్రోధావనాదృత్య ధర్మమేవానుపాలయేత్
ధర్మః శ్రేయస్కరతమో రాజ్ఞాం భరతసత్తమ॥18॥

ధర్మస్య బ్రాహ్మణా యోనిస్తస్మాత్తాన్పూజయేత్సదా
బ్రాహ్మణానాం చ మాంధాతః కామాన్కుర్యాదమత్సరీ॥19॥

తేషాం హ్యకామకరణాద్రాజ్ఞః సంజాయతే భయం
మిత్రాణి చ న వర్ధంతే తథామిత్రీభవంత్యపి॥20॥

బ్రాహ్మణాన్వై తదాసూయాద్యదా వైరోచనో బలిః
అథాస్మాచ్ఛ్రీరపాక్రామద్యాస్మిన్నాసీత్ప్రతాపినీ॥21॥

తతస్తస్మాదపక్రమ్య సాగచ్ఛత్పాకశాసనం
అథ సోఽన్వతపత్పశ్చాచ్ఛ్రియం దృష్ట్వా పురందరే॥22॥

ఏతత్ఫలమసూయాయా అభిమానస్య చాభిభో
తస్మాద్బుధ్యస్వ మాంధాతర్మా త్వా జహ్యాత్ప్రతాపినీ॥23॥

దర్పో నామ శ్రియః పుత్రో జజ్ఞేఽధర్మాదితి శ్రుతిః
తేన దేవాసురా రాజన్నీతాః సుబహుశో వశం॥24॥

రాజర్షయశ్చ బహవస్తస్మాద్బుధ్యస్వ పార్థివ
రాజా భవతి తం జిత్వా దాసస్తేన పరాజితః॥25॥

స యథా దర్పసహితమధర్మం నానుసేవసే
తథా వర్తస్వ మాంధాతశ్చిరం చేత్స్థాతుమిచ్ఛసి॥26॥

మత్తాత్ప్రమత్తాత్పోగండాదున్మత్తాచ్చ విశేషతః
తదభ్యాసాదుపావర్తాదహితానాం చ సేవనాత్॥27॥

నిగృహీతాదమాత్యాచ్చ స్త్రీభ్యశ్చైవ విశేషతః
పర్వతాద్విషమాద్దుర్గాద్ధస్తినోఽశ్వాత్సరీసృపాత్॥28॥

ఏతేభ్యో నిత్యయత్తః స్యాన్నక్తంచర్యాం చ వర్జయేత్
అత్యాయం చాతిమానం చ దంభం క్రోధం చ వర్జయేత్॥29॥

అవిజ్ఞాతాసు చ స్త్రీషు క్లీబాసు స్వైరిణీషు చ
పరభార్యాసు కన్యాసు నాచరేన్మైథునం నృపః॥30॥

కులేషు పాపరక్షాంసి జాయంతే వర్ణసంకరాత్
అపుమాంసోఽఙ్గహీనాశ్చ స్థూలజిహ్వా విచేతసః॥31॥

ఏతే చాన్యే చ జాయంతే యదా రాజా ప్రమాద్యతి
తస్మాద్రాజ్ఞా విశేషేణ వర్తితవ్యం ప్రజాహితే॥32॥

క్షత్రియస్య ప్రమత్తస్య దోషః సంజాయతే మహాన్
అధర్మాః సంప్రవర్తంతే ప్రజాసంకరకారకాః॥33॥

అశీతే విద్యతే శీతం శీతే శీతం న విద్యతే
అవృష్టిరతివృష్టిశ్చ వ్యాధిశ్చావిశతి ప్రజాః॥34॥

నక్షత్రాణ్యుపతిష్ఠంతి గ్రహా ఘోరాస్తథాపరే
ఉత్పాతాశ్చాత్ర దృశ్యంతే బహవో రాజనాశనాః॥35॥

అరక్షితాత్మా యో రాజా ప్రజాశ్చాపి న రక్షతి
ప్రజాశ్చ తస్య క్షీయంతే తాశ్చ సోఽను వినశ్యతి॥36॥

ద్వావాదదాతే హ్యేకస్య ద్వయోశ్చ బహవోఽపరే
కుమార్యః సంప్రలుప్యంతే తదాహుర్నృపదూషణం॥37॥

మమైతదితి నైకస్య మనుష్యేష్వవతిష్ఠతే
త్యక్త్వా ధర్మం యదా రాజా ప్రమాదమనుతిష్ఠతి॥38॥

ఉతథ్య ఉవాచ

కాలవర్షీ చ పర్జన్యో ధర్మచారీ చ పార్థివః
సంపద్యద్యైషా భవతి సా బిభర్తి సుఖం ప్రజాః॥1॥

యో న జానాతి నిర్హంతుం వస్త్రాణాం రజకో మలం
రక్తాని వా శోధయితుం యథా నాస్తి తథైవ సః॥2॥

ఏవమేవ ద్విజేంద్రాణాం క్షత్రియాణాం విశామపి
శూద్రాశ్చతుర్ణాం వర్ణానాం నానాకర్మస్వవస్థితాః॥3॥

కర్మ శూద్రే కృషిర్వైశ్యే దండనీతిశ్చ రాజని
బ్రహ్మచర్యం తపో మంత్రాః సత్యం చాపి ద్విజాతిషు॥4॥

తేషాం యః క్షత్రియో వేద వస్త్రాణామివ శోధనం
శీలదోషాన్వినిర్హంతుం స పితా స ప్రజాపతిః॥5॥

కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చ భరతర్షభ
రాజవృత్తాని సర్వాణి రాజైవ యుగముచ్యతే॥6॥

చాతుర్వర్ణ్యం తథా వేదాశ్చాతురాశ్రమ్యమేవ చ
సర్వం ప్రముహ్యతే హ్యేతద్యదా రాజా ప్రమాద్యతి॥7॥

రాజైవ కర్తా భూతానాం రాజైవ చ వినాశకః
ధర్మాత్మా యః స కర్తా స్యాదధర్మాత్మా వినాశకః॥8॥

రాజ్ఞో భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ బాంధవాః సుహృదస్తథా
సమేత్య సర్వే శోచంతి యదా రాజా ప్రమాద్యతి॥9॥

హస్తినోఽశ్వాశ్చ గావశ్చాప్యుష్ట్రాశ్వతరగర్దభాః
అధర్మవృత్తే నృపతౌ సర్వే సీదంతి పార్థివ॥10॥

దుర్బలార్థం బలం సృష్టం ధాత్రా మాంధాతరుచ్యతే
అబలం తన్మహద్భూతం యస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥11॥

యచ్చ భూతం స భజతే భూతా యే చ తదన్వయాః
అధర్మస్థే హి నృపతౌ సర్వే సీదంతి పార్థివ॥12॥

దుర్బలస్య హి యచ్చక్షుర్మునేరాశీవిషస్య చ
అవిషహ్యతమం మన్యే మా స్మ దుర్బలమాసదః॥13॥

దుర్బలాంస్తాత బుధ్యేథా నిత్యమేవావిమానితాన్
మా త్వాం దుర్బలచక్షూంషి ప్రదహేయుః సబాంధవం॥14॥

న హి దుర్బలదగ్ధస్య కులే కించిత్ప్రరోహతి
ఆమూలం నిర్దహత్యేవ మా స్మ దుర్బలమాసదః॥15॥

అబలం వై బలాచ్ఛ్రేయో యచ్చాతిబలవద్బలం
బలస్యాబలదగ్ధస్య న కించిదవశిష్యతే॥16॥

విమానితో హతోత్క్రుష్టస్త్రాతారం చేన్న విందతి
అమానుషకృతస్తత్ర దండో హంతి నరాధిపం॥17॥

మా స్మ తాత బలే స్థేయా బాధిష్ఠా మాపి దుర్బలం
మా త్వా దుర్బలచక్షూంషి ధక్ష్యంత్యగ్నిరివాశ్రయం॥18॥

యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పతంత్యశ్రూణి రోదతాం
తాని పుత్రాన్పశూన్ఘ్నంతి తేషాం మిథ్యాభిశాసతాం॥19॥

యది నాత్మని పుత్రేషు న చేత్పౌత్రేషు నప్తృషు
న హి పాపం కృతం కర్మ సద్యః ఫలతి గౌరివ॥20॥

యత్రాబలో వధ్యమానస్త్రాతారం నాధిగచ్ఛతి
మహాందైవకృతస్తత్ర దండః పతతి దారుణః॥21॥

యుక్తా యదా జానపదా భిక్షంతే బ్రాహ్మణా ఇవ
అభీక్ష్ణం భిక్షుదోషేణ రాజానం ఘ్నంతి తాదృశాః॥22॥

రాజ్ఞో యదా జనపదే బహవో రాజపూరుషాః
అనయేనోపవర్తంతే తద్రాజ్ఞః కిల్బిషం మహత్॥23॥

యదా యుక్తా నయంత్యర్థాన్కామాదర్థవశేన వా
కృపణం యాచమానానాం తద్రాజ్ఞో వైశసం మహత్॥24॥

మహావృక్షో జాయతే వర్ధతే చ; తం చైవ భూతాని సమాశ్రయంతి
యదా వృక్షశ్ఛిద్యతే దహ్యతే వా; తదాశ్రయా అనికేతా భవంతి॥25॥

యదా రాష్ట్రే ధర్మమగ్ర్యం చరంతి; సంస్కారం వా రాజగుణం బ్రువాణాః
తైరేవాధర్మశ్చరితో ధర్మమోహా;త్తూర్ణం జహ్యాత్సుకృతం దుష్కృతం చ॥26॥

యత్ర పాపా జ్ఞాయమానాశ్చరంతి; సతాం కలిర్విందతి తత్ర రాజ్ఞః
యదా రాజా శాస్తి నరాన్నశిష్యా;న్న తద్రాజ్యం వర్ధతే భూమిపాల॥27॥

యశ్చామాత్యం మానయిత్వా యథార్హం; మంత్రే చ యుద్ధే చ నృపో నియుంజ్యాత్
ప్రవర్ధతే తస్య రాష్ట్రం నృపస్య; భుంక్తే మహీం చాప్యఖిలాం చిరాయ॥28॥

అత్రాపి సుకృతం కర్మ వాచం చైవ సుభాషితాం
సమీక్ష్య పూజయన్రాజా ధర్మం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం॥29॥

సంవిభజ్య యదా భుంక్తే న చాన్యానవమన్యతే
నిహంతి బలినం దృప్తం స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥30॥

త్రాయతే హి యదా సర్వం వాచా కాయేన కర్మణా
పుత్రస్యాపి న మృష్యేచ్చ స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥31॥

యదా శారణికాన్రాజా పుత్రవత్పరిరక్షతి
భినత్తి న చ మర్యాదాం స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥32॥

యదాప్తదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజతే శ్రద్ధయాన్వితః
కామద్వేషావనాదృత్య స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥33॥

కృపణానాథవృద్ధానాం యదాశ్రు వ్యపమార్ష్టి వై
హర్షం సంజనయన్నృణాం స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥34॥

వివర్ధయతి మిత్రాణి తథారీంశ్చాపకర్షతి
సంపూజయతి సాధూంశ్చ స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥35॥

సత్యం పాలయతి ప్రాప్త్యా నిత్యం భూమిం ప్రయచ్ఛతి
పూజయత్యతిథీన్భృత్యాన్స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥36॥

నిగ్రహానుగ్రహౌ చోభౌ యత్ర స్యాతాం ప్రతిష్ఠితౌ
అస్మిల్లోకే పరే చైవ రాజా తత్ప్రాప్నుతే ఫలం॥37॥

యమో రాజా ధార్మికాణాం మాంధాతః పరమేశ్వరః
సంయచ్ఛన్భవతి ప్రాణాన్నసంయచ్ఛంస్తు పాపకః॥38॥

ఋత్విక్పురోహితాచార్యాన్సత్కృత్యానవమన్య చ
యదా సమ్యక్ప్రగృహ్ణాతి స రాజ్ఞో ధర్మ ఉచ్యతే॥39॥

యమో యచ్ఛతి భూతాని సర్వాణ్యేవావిశేషతః
తస్య రాజ్ఞానుకర్తవ్యం యంతవ్యా విధివత్ప్రజాః॥40॥

సహస్రాక్షేణ రాజా హి సర్వ ఏవోపమీయతే
స పశ్యతి హి యం ధర్మం స ధర్మః పురుషర్షభ॥41॥

అప్రమాదేన శిక్షేథాః క్షమాం బుద్ధిం ధృతిం మతిం
భూతానాం సత్త్వజిజ్ఞాసాం సాధ్వసాధు చ సర్వదా॥42॥

సంగ్రహః సర్వభూతానాం దానం చ మధురా చ వాక్
పౌరజానపదాశ్చైవ గోప్తవ్యాః స్వా యథా ప్రజాః॥43॥

న జాత్వదక్షో నృపతిః ప్రజాః శక్నోతి రక్షితుం
భారో హి సుమహాంస్తాత రాజ్యం నామ సుదుష్కరం॥44॥

తద్దండవిన్నృపః ప్రాజ్ఞః శూరః శక్నోతి రక్షితుం
న హి శక్యమదండేన క్లీబేనాబుద్ధినాపి వా॥45॥

అభిరూపైః కులే జాతైర్దక్షైర్భక్తైర్బహుశ్రుతైః
సర్వా బుద్ధీః పరీక్షేథాస్తాపసాశ్రమిణామపి॥46॥

తతస్త్వం సర్వభూతానాం ధర్మం వేత్స్యసి వై పరం
స్వదేశే పరదేశే వా న తే ధర్మో వినశ్యతి॥47॥

ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ ధర్మ ఏవోత్తరో భవేత్
అస్మిల్లోకే పరే చైవ ధర్మవిత్సుఖమేధతే॥48॥

త్యజంతి దారాన్ప్రాణాంశ్చ మనుష్యాః ప్రతిపూజితాః
సంగ్రహశ్చైవ భూతానాం దానం చ మధురా చ వాక్॥49॥

అప్రమాదశ్చ శౌచం చ తాత భూతికరం మహత్
ఏతేభ్యశ్చైవ మాంధాతః సతతం మా ప్రమాదిథాః॥50॥

అప్రమత్తో భవేద్రాజా ఛిద్రదర్శీ పరాత్మనోః
నాస్య ఛిద్రం పరః పశ్యేచ్ఛిద్రేషు పరమన్వియాత్॥51॥

ఏతద్వృత్తం వాసవస్య యమస్య వరుణస్య చ
రాజర్షీణాం చ సర్వేషాం తత్త్వమప్యనుపాలయ॥52॥

తత్కురుష్వ మహారాజ వృత్తం రాజర్షిసేవితం
ఆతిష్ఠ దివ్యం పంథానమహ్నాయ భరతర్షభ॥53॥

ధర్మవృత్తం హి రాజానం ప్రేత్య చేహ చ భారత
దేవర్షిపితృగంధర్వాః కీర్తయంత్యమితౌజసః॥54॥

భీష్మ ఉవాచ

స ఏవముక్తో మాంధాతా తేనోతథ్యేన భారత
కృతవానవిశంకస్తదేకః ప్రాప చ మేదినీం॥55॥

భవానపి తథా సమ్యఙ్మాంధాతేవ మహీపతిః
ధర్మం కృత్వా మహీం రక్షన్స్వర్గే స్థానమవాప్స్యసి॥56॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం ధర్మే స్థాతుమిచ్ఛన్రాజా వర్తేత ధార్మికః
పృచ్ఛామి త్వా కురుశ్రేష్ఠ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గీతం దృష్టార్థతత్త్వేన వామదేవేన ధీమతా॥2॥

రాజా వసుమనా నామ కౌసల్యో బలవాఞ్శుచిః
మహర్షిం పరిపప్రచ్ఛ వామదేవం యశస్వినం॥3॥

ధర్మార్థసహితం వాక్యం భగవన్ననుశాధి మాం
యేన వృత్తేన వై తిష్ఠన్న చ్యవేయం స్వధర్మతః॥4॥

తమబ్రవీద్వామదేవస్తపస్వీ జపతాం వరః
హేమవర్ణముపాసీనం యయాతిమివ నాహుషం॥5॥

ధర్మమేవానువర్తస్వ న ధర్మాద్విద్యతే పరం
ధర్మే స్థితా హి రాజానో జయంతి పృథివీమిమాం॥6॥

అర్థసిద్ధేః పరం ధర్మం మన్యతే యో మహీపతిః
ఋతాం చ కురుతే బుద్ధిం స ధర్మేణ విరోచతే॥7॥

అధర్మదర్శీ యో రాజా బలాదేవ ప్రవర్తతే
క్షిప్రమేవాపయాతోఽస్మాదుభౌ ప్రథమమధ్యమౌ॥8॥

అసత్పాపిష్ఠసచివో వధ్యో లోకస్య ధర్మహా
సహైవ పరివారేణ క్షిప్రమేవావసీదతి॥9॥

అర్థానామననుష్ఠాతా కామచారీ వికత్థనః
అపి సర్వాం మహీం లబ్ధ్వా క్షిప్రమేవ వినశ్యతి॥10॥

అథాదదానః కల్యాణమనసూయుర్జితేంద్రియః
వర్ధతే మతిమాన్రాజా స్రోతోభిరివ సాగరః॥11॥

న పూర్ణోఽస్మీతి మన్యేత ధర్మతః కామతోఽర్థతః
బుద్ధితో మిత్రతశ్చాపి సతతం వసుధాధిపః॥12॥

ఏతేష్వేవ హి సర్వేషు లోకయాత్రా ప్రతిష్ఠితా
ఏతాని శృణ్వల్లభతే యశః కీర్తిం శ్రియః ప్రజాః॥13॥

ఏవం యో ధర్మసంరంభీ ధర్మార్థపరిచింతకః
అర్థాన్సమీక్ష్యారభతే స ధ్రువం మహదశ్నుతే॥14॥

అదాతా హ్యనతిస్నేహో దండేనావర్తయన్ప్రజాః
సాహసప్రకృతీ రాజా క్షిప్రమేవ వినశ్యతి॥15॥

అథ పాపం కృతం బుద్ధ్యా న చ పశ్యత్యబుద్ధిమాన్
అకీర్త్యాపి సమాయుక్తో మృతో నరకమశ్నుతే॥16॥

అథ మానయితుర్దాతుః శుక్లస్య రసవేదినః
వ్యసనం స్వమివోత్పన్నం విజిఘాంసంతి మానవాః॥17॥

యస్య నాస్తి గురుర్ధర్మే న చాన్యాననుపృచ్ఛతి
సుఖతంత్రోఽర్థలాభేషు న చిరం మహదశ్నుతే॥18॥

గురుప్రధానో ధర్మేషు స్వయమర్థాన్వవేక్షితా
ధర్మప్రధానో లోకేషు సుచిరం మహదశ్నుతే॥19॥

వామదేవ ఉవాచ

యత్రాధర్మం ప్రణయతే దుర్బలే బలవత్తరః
తాం వృత్తిముపజీవంతి యే భవంతి తదన్వయాః ॥1॥

రాజానమనువర్తంతే తం పాపాభిప్రవర్తకం
అవినీతమనుష్యం తత్క్షిప్రం రాష్ట్రం వినశ్యతి ॥2॥

యద్వృత్తిముపజీవంతి ప్రకృతిస్థస్య మానవాః
తదేవ విషమస్థస్య స్వజనోఽపి న మృష్యతే ॥3॥

సాహసప్రకృతిర్యత్ర కురుతే కించిదుల్బణం
అశాస్త్రలక్షణో రాజా క్షిప్రమేవ వినశ్యతి ॥4॥

యోఽత్యంతాచరితాం వృత్తిం క్షత్రియో నానువర్తతే
జితానామజితానాం చ క్షత్రధర్మాదపైతి సః ॥5॥

ద్విషంతం కృతకర్మాణం గృహీత్వా నృపతీ రణే
యో న మానయతే ద్వేషాత్క్షత్రధర్మాదపైతి సః ॥6॥

శక్తః స్యాత్సుముఖో రాజా కుర్యాత్కారుణ్యమాపది
ప్రియో భవతి భూతానాం న చ విభ్రశ్యతే శ్రియః ॥7॥

అప్రియం యస్య కుర్వీత భూయస్తస్య ప్రియం చరేత్
నచిరేణ ప్రియః స స్యాద్యోఽప్రియః ప్రియమాచరేత్ ॥8॥

మృషావాదం పరిహరేత్కుర్యాత్ప్రియమయాచితః
న చ కామాన్న సంరంభాన్న ద్వేషాద్ధర్మముత్సృజేత్ ॥9॥

నాపత్రపేత ప్రశ్నేషు నాభిభవ్యాం గిరం సృజేత్
న త్వరేత న చాసూయేత్తథా సంగృహ్యతే పరః ॥10॥

ప్రియే నాతిభృశం హృష్యేదప్రియే న చ సంజ్వరేత్
న ముహ్యేదర్థకృచ్ఛ్రేషు ప్రజాహితమనుస్మరన్ ॥11॥

యః ప్రియం కురుతే నిత్యం గుణతో వసుధాధిపః
తస్య కర్మాణి సిధ్యంతి న చ సంత్యజ్యతే శ్రియా ॥12॥

నివృత్తం ప్రతికూలేభ్యో వర్తమానమనుప్రియే
భక్తం భజేత నృపతిస్తద్వై వృత్తం సతామిహ ॥13॥

అప్రకీర్ణేంద్రియం ప్రాజ్ఞమత్యంతానుగతం శుచిం
శక్తం చైవానురక్తం చ యుంజ్యాన్మహతి కర్మణి ॥14॥

ఏవమేవ గుణైర్యుక్తో యో న రజ్యతి భూమిపం
భర్తురర్థేష్వసూయంతం న తం యుంజీత కర్మణి ॥15॥

మూఢమైంద్రియకం లుబ్ధమనార్యచరితం శఠం
అనతీతోపధం హింస్రం దుర్బుద్ధిమబహుశ్రుతం ॥16॥

త్యక్తోపాత్తం మద్యరతం ద్యూతస్త్రీమృగయాపరం
కార్యే మహతి యో యుంజ్యాద్ధీయతే స నృపః శ్రియః ॥17॥

రక్షితాత్మా తు యో రాజా రక్ష్యాన్యశ్చానురక్షతి
ప్రజాశ్చ తస్య వర్ధంతే ధ్రువం చ మహదశ్నుతే ॥18॥

యే కేచిద్భూమిపతయస్తాన్సర్వానన్వవేక్షయేత్
సుహృద్భిరనభిఖ్యాతైస్తేన రాజా న రిష్యతే ॥19॥

అపకృత్య బలస్థస్య దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వసేత్
శ్యేనానుచరితైర్హ్యేతే నిపతంతి ప్రమాద్యతః॥20॥

దృఢమూలస్త్వదుష్టాత్మా విదిత్వా బలమాత్మనః
అబలానభియుంజీత న తు యే బలవత్తరాః॥21॥

విక్రమేణ మహీం లబ్ధ్వా ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్
ఆహవే నిధనం కుర్యాద్రాజా ధర్మపరాయణః॥22॥

మరణాంతమిదం సర్వం నేహ కించిదనామయం
తస్మాద్ధర్మే స్థితో రాజా ప్రజా ధర్మేణ పాలయేత్॥23॥

రక్షాధికరణం యుద్ధం తథా ధర్మానుశాసనం
మంత్రచింత్యం సుఖం కాలే పంచభిర్వర్ధతే మహీ॥24॥

ఏతాని యస్య గుప్తాని స రాజా రాజసత్తమ
సతతం వర్తమానోఽత్ర రాజా భుంక్తే మహీమిమాం॥25॥

నైతాన్యేకేన శక్యాని సాతత్యేనాన్వవేక్షితుం
ఏతేష్వాప్తాన్ప్రతిష్ఠాప్య రాజా భుంక్తే మహీం చిరం॥26॥

దాతారం సంవిభక్తారం మార్దవోపగతం శుచిం
అసంత్యక్తమనుష్యం చ తం జనాః కుర్వతే ప్రియం॥27॥

యస్తు నిఃశ్రేయసం జ్ఞాత్వా జ్ఞానం తత్ప్రతిపద్యతే
ఆత్మనో మతముత్సృజ్య తం లోకోఽనువిధీయతే॥28॥

యోఽర్థకామస్య వచనం ప్రాతికూల్యాన్న మృష్యతే
శృణోతి ప్రతికూలాని విమనా నచిరాదివ॥29॥

అగ్రామ్యచరితాం బుద్ధిమత్యంతం యో న బుధ్యతే
జితానామజితానాం చ క్షత్రధర్మాదపైతి సః॥30॥

ముఖ్యానమాత్యాన్యో హిత్వా నిహీనాన్కురుతే ప్రియాన్
స వై వ్యసనమాసాద్య గాధమార్తో న విందతి॥31॥

యః కల్యాణగుణాంజ్ఞాతీంద్వేషాన్నైవాభిమన్యతే
అదృఢాత్మా దృఢక్రోధో నాస్యార్థో రమతేఽన్తికే॥32॥

అథ యో గుణసంపన్నాన్హృదయస్యాప్రియానపి
ప్రియేణ కురుతే వశ్యాంశ్చిరం యశసి తిష్ఠతి॥33॥

నాకాలే ప్రణయేదర్థాన్నాప్రియే జాతు సంజ్వరేత్
ప్రియే నాతిభృశం హృష్యేద్యుజ్యేతారోగ్యకర్మణి॥34॥

కే మానురక్తా రాజానః కే భయాత్సముపాశ్రితాః
మధ్యస్థదోషాః కే చైషామితి నిత్యం విచింతయేత్॥35॥

న జాతు బలవాన్భూత్వా దుర్బలే విశ్వసేత్క్వచిత్
భారుండసదృశా హ్యేతే నిపతంతి ప్రమాద్యతః॥36॥

అపి సర్వైర్గుణైర్యుక్తం భర్తారం ప్రియవాదినం
అభిద్రుహ్యతి పాపాత్మా తస్మాద్ధి విభిషేజ్జనాత్॥37॥

ఏతాం రాజోపనిషదం యయాతిః స్మాహ నాహుషః
మనుష్యవిజయే యుక్తో హంతి శత్రూననుత్తమాన్॥38॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

వామదేవ ఉవాచ

అయుద్ధేనైవ విజయం వర్ధయేద్వసుధాధిపః
జఘన్యమాహుర్విజయం యో యుద్ధేన నరాధిప॥1॥

న చాప్యలబ్ధం లిప్సేత మూలే నాతిదృఢే సతి
న హి దుర్బలమూలస్య రాజ్ఞో లాభో విధీయతే॥2॥

యస్య స్ఫీతో జనపదః సంపన్నః ప్రియరాజకః
సంతుష్టపుష్టసచివో దృఢమూలః స పార్థివః॥3॥

యస్య యోధాః సుసంతుష్టాః సాంత్వితాః సూపధాస్థితాః
అల్పేనాపి స దండేన మహీం జయతి భూమిపః॥4॥

పౌరజానపదా యస్య స్వనురక్తాః సుపూజితాః
సధనా ధాన్యవంతశ్చ దృఢమూలః స పార్థివః॥5॥

ప్రభావకాలావధికౌ యదా మన్యేత చాత్మనః
తదా లిప్సేత మేధావీ పరభూమిం ధనాన్యుత॥6॥

భోగేష్వదయమానస్య భూతేషు చ దయావతః
వర్ధతే త్వరమాణస్య విషయో రక్షితాత్మనః॥7॥

తక్షత్యాత్మానమేవైష వనం పరశునా యథా
యః సమ్యగ్వర్తమానేషు స్వేషు మిథ్యా ప్రవర్తతే॥8॥

న వై ద్విషంతః క్షీయంతే రాజ్ఞో నిత్యమపి ఘ్నతః
క్రోధం నియంతుం యో వేద తస్య ద్వేష్టా న విద్యతే॥9॥

యదార్యజనవిద్విష్టం కర్మ తన్నాచరేద్బుధః
యత్కల్యాణమభిధ్యాయేత్తత్రాత్మానం నియోజయేత్॥10॥

నైనమన్యేఽవజానంతి నాత్మనా పరితప్యతే
కృత్యశేషేణ యో రాజా సుఖాన్యనుబుభూషతి॥11॥

ఇదంవృత్తం మనుష్యేషు వర్తతే యో మహీపతిః
ఉభౌ లోకౌ వినిర్జిత్య విజయే సంప్రతిష్ఠతే॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో వామదేవేన సర్వం తత్కృతవాన్నృపః
తథా కుర్వంస్త్వమప్యేతౌ లోకౌ జేతా న సంశయః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అథ యో విజిగీషేత క్షత్రియః క్షత్రియం యుధి
కస్తస్య ధర్మ్యో విజయ ఏతత్పృష్టో బ్రవీహి మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ససహాయోఽసహాయో వా రాష్ట్రమాగమ్య భూమిపః
బ్రూయాదహం వో రాజేతి రక్షిష్యామి చ వః సదా॥2॥

మమ ధర్మ్యం బలిం దత్త కిం వా మాం ప్రతిపత్స్యథ
తే చేత్తమాగతం తత్ర వృణుయుః కుశలం భవేత్॥3॥

తే చేదక్షత్రియాః సంతో విరుధ్యేయుః కథంచన
సర్వోపాయైర్నియంతవ్యా వికర్మస్థా నరాధిప॥4॥

అశక్తం క్షత్రియం మత్వా శస్త్రం గృహ్ణాత్యథాపరః
త్రాణాయాప్యసమర్థం తం మన్యమానమతీవ చ॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అథ యః క్షత్రియో రాజా క్షత్రియం ప్రత్యుపావ్రజేత్
కథం స ప్రతియోద్ధవ్యస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

నాసంనద్ధో నాకవచో యోద్ధవ్యః క్షత్రియో రణే
ఏక ఏకేన వాచ్యశ్చ విసృజస్వ క్షిపామి చ॥7॥

స చేత్సంనద్ధ ఆగచ్ఛేత్సంనద్ధవ్యం తతో భవేత్
స చేత్ససైన్య ఆగచ్ఛేత్ససైన్యస్తమథాహ్వయేత్॥8॥

స చేన్నికృత్యా యుధ్యేత నికృత్యా తం ప్రయోధయేత్
అథ చేద్ధర్మతో యుధ్యేద్ధర్మేణైవ నివారయేత్॥9॥

నాశ్వేన రథినం యాయాదుదియాద్రథినం రథీ
వ్యసనే న ప్రహర్తవ్యం న భీతాయ జితాయ చ॥10॥

నేషుర్లిప్తో న కర్ణీ స్యాదసతామేతదాయుధం
జయార్థమేవ యోద్ధవ్యం న క్రుధ్యేదజిఘాంసతః॥11॥

సాధూనాం తు మిథోభేదాత్సాధుశ్చేద్వ్యసనీ భవేత్
సవ్రణో నాభిహంతవ్యో నానపత్యః కథంచన॥12॥

భగ్నశస్త్రో విపన్నాశ్వశ్ఛిన్నజ్యో హతవాహనః
చికిత్స్యః స్యాత్స్వవిషయే ప్రాప్యో వా స్వగృహాన్భవేత్
నిర్వ్రణోఽపి చ మోక్తవ్య ఏష ధర్మః సనాతనః॥13॥

తస్మాద్ధర్మేణ యోద్ధవ్యం మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్
సత్సు నిత్యం సతాం ధర్మస్తమాస్థాయ న నాశయేత్॥14॥

యో వై జయత్యధర్మేణ క్షత్రియో వర్ధమానకః
ఆత్మానమాత్మనా హంతి పాపో నికృతిజీవనః॥15॥

కర్మ చైతదసాధూనామసాధుం సాధునా జయేత్
ధర్మేణ నిధనం శ్రేయో న జయః పాపకర్మణా॥16॥

నాధర్మశ్చరితో రాజన్సద్యః ఫలతి గౌరివ
మూలాన్యస్య ప్రశాఖాశ్చ దహన్సమనుగచ్ఛతి॥17॥

పాపేన కర్మణా విత్తం లబ్ధ్వా పాపః ప్రహృష్యతి
స వర్ధమానః స్తేయేన పాపః పాపే ప్రసజ్జతి॥18॥

న ధర్మోఽస్తీతి మన్వానః శుచీనవహసన్నివ
అశ్రద్దధానభావాచ్చ వినాశముపగచ్ఛతి ॥19॥

స బద్ధో వారుణైః పాశైరమర్త్య ఇవ మన్యతే
మహాదృతిరివాధ్మాతః స్వకృతేన వివర్ధతే ॥20॥

తతః సమూలో హ్రియతే నదీకూలాదివ ద్రుమః
అథైనమభినిందంతి భిన్నం కుంభమివాశ్మని
తస్మాద్ధర్మేణ విజయం కామం లిప్సేత భూమిపః ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

నాధర్మేణ మహీం జేతుం లిప్సేత జగతీపతిః
అధర్మవిజయం లబ్ధ్వా కోఽనుమన్యేత భూమిపః ॥1॥

అధర్మయుక్తో విజయో హ్యధ్రువోఽస్వర్గ్య ఏవ చ
సాదయత్యేష రాజానం మహీం చ భరతర్షభ ॥2॥

విశీర్ణకవచం చైవ తవాస్మీతి చ వాదినం
కృతాంజలిం న్యస్తశస్త్రం గృహీత్వా న విహింసయేత్ ॥3॥

బలేనావజితో యశ్చ న తం యుధ్యేత భూమిపః
సంవత్సరం విప్రణయేత్తస్మాజ్జాతః పునర్భవేత్ ॥4॥

నార్వాక్సంవత్సరాత్కన్యా స్ప్రష్టవ్యా విక్రమాహృతా
ఏవమేవ ధనం సర్వం యచ్చాన్యత్సహసాహృతం ॥5॥

న తు వంధ్యం ధనం తిష్ఠేత్పిబేయుర్బ్రాహ్మణాః పయః
యుంజీరన్వాప్యనడుహః క్షంతవ్యం వా తదా భవేత్ ॥6॥

రాజ్ఞా రాజైవ యోద్ధవ్యస్తథా ధర్మో విధీయతే
నాన్యో రాజానమభ్యసేదరాజన్యః కథంచన ॥7॥

అనీకయోః సంహతయోర్యదీయాద్బ్రాహ్మణోఽన్తరా
శాంతిమిచ్ఛన్నుభయతో న యోద్ధవ్యం తదా భవేత్
మర్యాదాం శాశ్వతీం భింద్యాద్బ్రాహ్మణం యోఽభిలంఘయేత్ ॥8॥

అథ చేల్లంఘయేదేనాం మర్యాదాం క్షత్రియబ్రువః
అప్రశస్యస్తదూర్ధ్వం స్యాదనాదేయశ్చ సంసది ॥9॥

యా తు ధర్మవిలోపేన మర్యాదాభేదనేన చ
తాం వృత్తిం నానువర్తేత విజిగీషుర్మహీపతిః
ధర్మలబ్ధాద్ధి విజయాత్కో లాభోఽభ్యధికో భవేత్ ॥10॥

సహసా నామ్య భూతాని క్షిప్రమేవ ప్రసాదయేత్
సాంత్వేన భోగదానేన స రాజ్ఞాం పరమో నయః ॥11॥

భుజ్యమానా హ్యయోగేన స్వరాష్ట్రాదభితాపితాః
అమిత్రాన్పర్యుపాసీరన్వ్యసనౌఘప్రతీక్షిణః ॥12॥

అమిత్రోపగ్రహం చాస్య తే కుర్యుః క్షిప్రమాపది
సందుష్టాః సర్వతో రాజన్రాజవ్యసనకాంక్షిణః ॥13॥

నామిత్రో వినికర్తవ్యో నాతిచ్ఛేద్యః కథంచన
జీవితం హ్యప్యతిచ్ఛిన్నః సంత్యజత్యేకదా నరః ॥14॥

అల్పేనాపి హి సంయుక్తస్తుష్యత్యేవాపరాధికః
శుద్ధం జీవితమేవాపి తాదృశో బహు మన్యతే॥15॥

యస్య స్ఫీతో జనపదః సంపన్నః ప్రియరాజకః
సంతుష్టభృత్యసచివో దృఢమూలః స పార్థివః॥16॥

ఋత్విక్పురోహితాచార్యా యే చాన్యే శ్రుతసంమతాః
పూజార్హాః పూజితా యస్య స వై లోకజిదుచ్యతే॥17॥

ఏతేనైవ చ వృత్తేన మహీం ప్రాప సురోత్తమః
అన్వేవ చైంద్రం విజయం వ్యజిగీషంత పార్థివాః॥18॥

భూమివర్జం పురం రాజా జిత్వా రాజానమాహవే
అమృతాశ్చౌషధీః శశ్వదాజహార ప్రతర్దనః॥19॥

అగ్నిహోత్రాణ్యగ్నిశేషం హవిర్భాజనమేవ చ
ఆజహార దివోదాసస్తతో విప్రకృతోఽభవత్॥20॥

సరాజకాని రాష్ట్రాణి నాభాగో దక్షిణాం దదౌ
అన్యత్ర శ్రోత్రియస్వాచ్చ తాపసస్వాచ్చ భారత॥21॥

ఉచ్చావచాని వృత్తాని ధర్మజ్ఞానాం యుధిష్ఠిర
ఆసన్రాజ్ఞాం పురాణానాం సర్వం తన్మమ రోచతే॥22॥

సర్వవిద్యాతిరేకాద్వా జయమిచ్ఛేన్మహీపతిః
న మాయయా న దంభేన య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్షత్రధర్మాన్న పాపీయాంధర్మోఽస్తి భరతర్షభ
అభియానే చ యుద్ధే చ రాజా హంతి మహాజనం॥1॥

అథ స్మ కర్మణా యేన లోకాంజయతి పార్థివః
విద్వంజిజ్ఞాసమానాయ ప్రబ్రూహి భరతర్షభ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

నిగ్రహేణ చ పాపానాం సాధూనాం ప్రగ్రహేణ చ
యజ్ఞైర్దానైశ్చ రాజానో భవంతి శుచయోఽమలాః॥3॥

ఉపరుంధంతి రాజానో భూతాని విజయార్థినః
త ఏవ విజయం ప్రాప్య వర్ధయంతి పునః ప్రజాః॥4॥

అపవిధ్యంతి పాపాని దానయజ్ఞతపోబలైః
అనుగ్రహేణ భూతానాం పుణ్యమేషాం ప్రవర్ధతే॥5॥

యథైవ క్షేత్రనిర్దాతా నిర్దన్వై క్షేత్రమేకదా
హినస్తి కక్షం ధాన్యం చ న చ ధాన్యం వినశ్యతి॥6॥

ఏవం శస్త్రాణి ముంచంతో ఘ్నంతి వధ్యానథైకదా
తస్యైషా నిష్కృతిః కృత్స్నా భూతానాం భావనం పునః॥7॥

యో భూతాని ధనజ్యానాద్వధాత్క్లేశాచ్చ రక్షతి
దస్యుభ్యః ప్రాణదానాత్స ధనదః సుఖదో విరాట్॥8॥

స సర్వయజ్ఞైరీజానో రాజాథాభయదక్షిణైః
అనుభూయేహ భద్రాణి ప్రాప్నోతీంద్రసలోకతాం॥9॥

బ్రాహ్మణార్థే సముత్పన్నే యోఽభినిఃసృత్య యుధ్యతే
ఆత్మానం యూపముచ్ఛ్రిత్య స యజ్ఞోఽనంతదక్షిణః॥10॥

అభీతో వికిరఞ్శత్రూన్ప్రతిగృహ్ణఞ్శరాంస్తథా
న తస్మాత్త్రిదశాః శ్రేయో భువి పశ్యంతి కించన॥11॥

తస్య యావంతి శస్త్రాణి త్వచం భిందంతి సంయుగే
తావతః సోఽశ్నుతే లోకాన్సర్వకామదుహోఽక్షయాన్॥12॥

న తస్య రుధిరం గాత్రాదావేధేభ్యః ప్రవర్తతే
స హ తేనైవ రక్తేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥13॥

యాని దుఃఖాని సహతే వ్రణానామభితాపనే
న తతోఽస్తి తపో భూయ ఇతి ధర్మవిదో విదుః॥14॥

పృష్ఠతో భీరవః సంఖ్యే వర్తంతేఽధమపూరుషాః
శూరాచ్ఛరణమిచ్ఛంతః పర్జన్యాదివ జీవనం॥15॥

యది శూరస్తథా క్షేమే ప్రతిరక్షేత్తథా భయే
ప్రతిరూపం జనాః కుర్యుర్న చ తద్వర్తతే తథా॥16॥

యది తే కృతమాజ్ఞాయ నమస్కుర్యుః సదైవ తం
యుక్తం న్యాయ్యం చ కుర్యుస్తే న చ తద్వర్తతే తథా॥17॥

పురుషాణాం సమానానాం దృశ్యతే మహదంతరం
సంగ్రామేఽనీకవేలాయాముత్క్రుష్టేఽభిపతత్సు చ॥18॥

పతత్యభిముఖః శూరః పరాన్భీరుః పలాయతే
ఆస్థాయాస్వర్గ్యమధ్వానం సహాయాన్విషమే త్యజన్॥19॥

మా స్మ తాంస్తాదృశాంస్తాత జనిష్ఠాః పురుషాధమాన్
యే సహాయాన్రణే హిత్వా స్వస్తిమంతో గృహాన్యయుః॥20॥

అస్వస్తి తేభ్యః కుర్వంతి దేవా ఇంద్రపురోగమాః
త్యాగేన యః సహాయానాం స్వాన్ప్రాణాంస్త్రాతుమిచ్ఛతి॥21॥

తం హన్యుః కాష్ఠలోష్టైర్వా దహేయుర్వా కటాగ్నినా
పశువన్మారయేయుర్వా క్షత్రియా యే స్యురీదృశాః॥22॥

అధర్మః క్షత్రియస్యైష యచ్ఛయ్యామరణం భవేత్
విసృజఞ్శ్లేష్మపిత్తాని కృపణం పరిదేవయన్॥23॥

అవిక్షతేన దేహేన ప్రలయం యోఽధిగచ్ఛతి
క్షత్రియో నాస్య తత్కర్మ ప్రశంసంతి పురావిదః॥24॥

న గృహే మరణం తాత క్షత్రియాణాం ప్రశస్యతే
శౌటీరాణామశౌటీరమధర్మ్యం కృపణం చ తత్॥25॥

ఇదం దుఃఖమహో కష్టం పాపీయ ఇతి నిష్టనన్
ప్రతిధ్వస్తముఖః పూతిరమాత్యాన్బహు శోచయన్॥26॥

అరోగాణాం స్పృహయతే ముహుర్మృత్యుమపీచ్ఛతి
వీరో దృప్తోఽభిమానీ చ నేదృశం మృత్యుమర్హతి॥27॥

రణేషు కదనం కృత్వా జ్ఞాతిభిః పరివారితః
తీక్ష్ణైః శస్త్రైః సువిక్లిష్టః క్షత్రియో మృత్యుమర్హతి॥28॥

శూరో హి సత్యమన్యుభ్యామావిష్టో యుధ్యతే భృశం
కృత్యమానాని గాత్రాణి పరైర్నైవావబుధ్యతే॥29॥

స సంఖ్యే నిధనం ప్రాప్య ప్రశస్తం లోకపూజితం
స్వధర్మం విపులం ప్రాప్య శక్రస్యైతి సలోకతాం||30||

సర్వో యోధః పరం త్యక్తుమావిష్టస్త్యక్తజీవితః
ప్రాప్నోతీంద్రస్య సాలోక్యం శూరః పృష్ఠమదర్శయన్||31||

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే లోకా యుధ్యమానానాం శూరాణామనివర్తినాం
భవంతి నిధనం ప్రాప్య తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అంబరీషస్య సంవాదమింద్రస్య చ యుధిష్ఠిర||2||

అంబరీషో హి నాభాగః స్వర్గం గత్వా సుదుర్లభం
దదర్శ సురలోకస్థం శక్రేణ సచివం సహ||3||

సర్వతేజోమయం దివ్యం విమానవరమాస్థితం
ఉపర్యుపరి గచ్ఛంతం స్వం వై సేనాపతిం ప్రభుం||4||

స దృష్ట్వోపరి గచ్ఛంతం సేనాపతిముదారధీః
ఋద్ధిం దృష్ట్వా సుదేవస్య విస్మితః ప్రాహ వాసవం||5||

సాగరాంతాం మహీం కృత్స్నామనుశిష్య యథావిధి
చాతుర్వర్ణ్యే యథాశాస్త్రం ప్రవృత్తో ధర్మకామ్యయా||6||

బ్రహ్మచర్యేణ ఘోరేణ ఆచార్యకులసేవయా
వేదానధీత్య ధర్మేణ రాజశాస్త్రం చ కేవలం||7||

అతిథీనన్నపానేన పితౄంశ్చ స్వధయా తథా
ఋషీన్స్వాధ్యాయదీక్షాభిర్దేవాన్యజ్ఞైరనుత్తమైః||8||

క్షత్రధర్మే స్థితో భూత్వా యథాశాస్త్రం యథావిధి
ఉదీక్షమాణః పృతనాం జయామి యుధి వాసవ||9||

దేవరాజ సుదేవోఽయం మమ సేనాపతిః పురా
ఆసీద్యోధః ప్రశాంతాత్మా సోఽయం కస్మాదతీవ మాం||10||

నానేన క్రతుభిర్ముఖ్యైరిష్టం నైవ ద్విజాతయః
తర్పితా విధివచ్ఛక్ర సోఽయం కస్మాదతీవ మాం||11||

ఇంద్ర ఉవాచ

ఏతస్య వితతస్తాత సుదేవస్య బభూవ హ
సంగ్రామయజ్ఞః సుమహాన్యశ్చాన్యో యుధ్యతే నరః||12||

సంనద్ధో దీక్షితః సర్వో యోధః ప్రాప్య చమూముఖం
యుద్ధయజ్ఞాధికారస్థో భవతీతి వినిశ్చయః||13||

అంబరీష ఉవాచ

కాని యజ్ఞే హవీంష్యత్ర కిమాజ్యం కా చ దక్షిణా
ఋత్విజశ్చాత్ర కే ప్రోక్తాస్తన్మే బ్రూహి శతక్రతో॥14॥

ఇంద్ర ఉవాచ

ఋత్విజః కుంజరాస్తత్ర వాజినోఽధ్వర్యవస్తథా
హవీంషి పరమాంసాని రుధిరం త్వాజ్యమేవ చ॥15॥

సృగాలగృధ్రకాకోలాః సదస్యాస్తత్ర సత్రిణః
ఆజ్యశేషం పిబంత్యేతే హవిః ప్రాశ్నంతి చాధ్వరే॥16॥

ప్రాసతోమరసంఘాతాః ఖడ్గశక్తిపరశ్వధాః
జ్వలంతో నిశితాః పీతాః స్రుచస్తస్యాథ సత్రిణః॥17॥

చాపవేగాయతస్తీక్ష్ణః పరకాయావదారణః
ఋజుః సునిశితః పీతః సాయకోఽస్య స్రువో మహాన్॥18॥

ద్వీపిచర్మావనద్ధశ్చ నాగదంతకృతత్సరుః
హస్తిహస్తగతః ఖడ్గః స్ఫ్యో భవేత్తస్య సంయుగే॥19॥

జ్వలితైర్నిశితైః పీతైః ప్రాసశక్తిపరశ్వధైః
శైక్యాయసమయైస్తీక్ష్ణైరభిఘాతో భవేద్వసు॥20॥

ఆవేగాద్యత్తు రుధిరం సంగ్రామే స్యందతే భువి
సాస్య పూర్ణాహుతిర్హోత్రే సమృద్ధా సర్వకామధుక్॥21॥

ఛింధి భింధీతి యస్యైతచ్ఛ్రూయతే వాహినీముఖే
సామాని సామగాస్తస్య గాయంతి యమసాదనే॥22॥

హవిర్ధానం తు తస్యాహుః పరేషాం వాహినీముఖం
కుంజరాణాం హయానాం చ వర్మిణాం చ సముచ్చయః
అగ్నిః శ్యేనచితో నామ తస్య యజ్ఞే విధీయతే॥23॥

ఉత్తిష్ఠతి కబంధోఽత్ర సహస్రే నిహతే తు యః
స యూపస్తస్య శూరస్య ఖాదిరోఽష్టాశ్రిరుచ్యతే॥24॥

ఇడోపహూతం క్రోశంతి కుంజరా అంకుశేరితాః
వ్యాఘుష్టతలనాదేన వషట్కారేణ పార్థివ
ఉద్గాతా తత్ర సంగ్రామే త్రిసామా దుందుభిః స్మృతః॥25॥

బ్రహ్మస్వే హ్రియమాణే యః ప్రియాం యుద్ధే తనుం త్యజేత్
ఆత్మానం యూపముచ్ఛ్రిత్య స యజ్ఞోఽనంతదక్షిణః॥26॥

భర్తురర్థే తు యః శూరో విక్రమేద్వాహినీముఖే
భయాన్న చ నివర్తేత తస్య లోకా యథా మమ॥27॥

నీలచంద్రాకృతైః ఖడ్గైర్బాహుభిః పరిఘోపమైః
యస్య వేదిరుపస్తీర్ణా తస్య లోకా యథా మమ॥28॥

యస్తు నావేక్షతే కంచిత్సహాయం విజయే స్థితః
విగాహ్య వాహినీమధ్యం తస్య లోకా యథా మమ॥29॥

యస్య తోమరసంఘాటా భేరీమండూకకచ్ఛపా
వీరాస్థిశర్కరా దుర్గా మాంసశోణితకర్దమా॥30॥

అసిచర్మప్లవా సింధుః కేశశైవలశాద్వలా
అశ్వనాగరథైశ్చైవ సంభిన్నైః కృతసంక్రమా॥31॥

పతాకాధ్వజవానీరా హతవాహనవాహినీ
శోణితోదా సుసంపూర్ణా దుస్తరా పారగైర్నరైః॥32॥

హతనాగమహానక్రా పరలోకవహాశివా
ఋష్టిఖడ్గధ్వజానూకా గృధ్రకంకవడప్లవా॥33॥

పురుషాదానుచరితా భీరూణాం కశ్మలావహా
నదీ యోధమహాయజ్ఞే తదస్యావభృథం స్మృతం॥34॥

వేదీ యస్య త్వమిత్రాణాం శిరోభిరవకీర్యతే
అశ్వస్కంధైర్గజస్కంధైస్తస్య లోకా యథా మమ॥35॥

పత్నీశాలా కృతా యస్య పరేషాం వాహినీముఖం
హవిర్ధానం స్వవాహిన్యస్తదస్యాహుర్మనీషిణః॥36॥

సదశ్చాంతరయోధాగ్నిరాగ్నీధ్రశ్చోత్తరాం దిశం
శత్రుసేనాకలత్రస్య సర్వలోకానదూరతః॥37॥

యదా తూభయతో వ్యూహో భవత్యాకాశమగ్రతః
సాస్య వేదీ తథా యజ్ఞే నిత్యం వేదాస్త్రయోఽగ్నయః॥38॥

యస్తు యోధః పరావృత్తః సంత్రస్తో హన్యతే పరైః
అప్రతిష్ఠం స నరకం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥39॥

యస్య శోణితవేగేన నదీ స్యాత్సమభిప్లుతా
కేశమాంసాస్థిసంకీర్ణా స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం॥40॥

యస్తు సేనాపతిం హత్వా తద్యానమధిరోహతి
స విష్ణువిక్రమక్రామీ బృహస్పతిసమః క్రతుః॥41॥

నాయకం వా ప్రమాణం వా యో వా స్యాత్తత్ర పూజితః
జీవగ్రాహం నిగృహ్ణాతి తస్య లోకా యథా మమ॥42॥

ఆహవే నిహతం శూరం న శోచేత కదాచన
అశోచ్యో హి హతః శూరః స్వర్గలోకే మహీయతే॥43॥

న హ్యన్నం నోదకం తస్య న స్నానం నాప్యశౌచకం
హతస్య కర్తుమిచ్ఛంతి తస్య లోకాఞ్శృణుష్వ మే॥44॥

వరాప్సరఃసహస్రాణి శూరమాయోధనే హతం
త్వరమాణా హి ధావంతి మమ భర్తా భవేదితి॥45॥

ఏతత్తపశ్చ పుణ్యం చ ధర్మశ్చైవ సనాతనః
చత్వారశ్చాశ్రమాస్తస్య యో యుద్ధే న పలాయతే॥46॥

వృద్ధం బలం న హంతవ్యం నైవ స్త్రీ న చ వై ద్విజః
తృణపూర్ణముఖశ్చైవ తవాస్మీతి చ యో వదేత్॥47॥

అహం వృత్రం బలం పాకం శతమాయం విరోచనం
దురావార్యం చ నముచిం నైకమాయం చ శంబరం॥48॥

విప్రచిత్తిం చ దైతేయం దనోః పుత్రాంశ్చ సర్వశః
ప్రహ్రాదం చ నిహత్యాజౌ తతో దేవాధిపోఽభవం॥49॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యేతచ్ఛక్రవచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ
యోధానామాత్మనః సిద్ధిమంబరీషోఽభిపన్నవాన్॥50॥

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రతర్దనో మైథిలశ్చ సంగ్రామం యత్ర చక్రతుః॥1॥

యజ్ఞోపవీతీ సంగ్రామే జనకో మైథిలో యథా
యోధానుద్ధర్షయామాస తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥2॥

జనకో మైథిలో రాజా మహాత్మా సర్వతత్త్వవిత్
యోధాన్స్వాందర్శయామాస స్వర్గం నరకమేవ చ॥3॥

అభీతానామిమే లోకా భాస్వంతో హంత పశ్యత
పూర్ణా గంధర్వకన్యాభిః సర్వకామదుహోఽక్షయాః॥4॥

ఇమే పలాయమానానాం నరకాః ప్రత్యుపస్థితాః
అకీర్తిః శాశ్వతీ చైవ పతితవ్యమనంతరం॥5॥

తాందృష్ట్వారీన్విజయతో భూత్వా సంత్యాగబుద్ధయః
నరకస్యాప్రతిష్ఠస్య మా భూత వశవర్తినః॥6॥

త్యాగమూలం హి శూరాణాం స్వర్గద్వారమనుత్తమం
ఇత్యుక్తాస్తే నృపతినా యోధాః పరపురంజయ॥7॥

వ్యజయంత రణే శత్రూన్హర్షయంతో జనేశ్వరం
తస్మాదాత్మవతా నిత్యం స్థాతవ్యం రణమూర్ధని॥8॥

గజానాం రథినో మధ్యే రథానామను సాదినః
సాదినామంతరా స్థాప్యం పాదాతమిహ దంశితం॥9॥

య ఏవం వ్యూహతే రాజా స నిత్యం జయతే ద్విషః
తస్మాదేవం విధాతవ్యం నిత్యమేవ యుధిష్ఠిర॥10॥

సర్వే సుకృతమిచ్ఛంతః సుయుద్ధేనాతిమన్యవః
క్షోభయేయురనీకాని సాగరం మకరా ఇవ॥11॥

హర్షయేయుర్విషణ్ణాంశ్చ వ్యవస్థాప్య పరస్పరం
జితాం చ భూమిం రక్షేత భగ్నాన్నాత్యనుసారయేత్॥12॥

పునరావర్తమానానాం నిరాశానాం చ జీవితే
న వేగః సుసహో రాజంస్తస్మాన్నాత్యనుసారయేత్॥13॥

న హి ప్రహర్తుమిచ్ఛంతి శూరాః ప్రాద్రవతాం భయాత్
తస్మాత్పలాయమానానాం కుర్యాన్నాత్యనుసారణం॥14॥

చరాణామచరా హ్యన్నమదంష్ట్రా దంష్ట్రిణామపి
అపాణయః పాణిమతామన్నం శూరస్య కాతరాః॥15॥

సమానపృష్ఠోదరపాణిపాదాః; పశ్చాచ్ఛూరం భీరవోఽనువ్రజంతి
అతో భయార్తాః ప్రణిపత్య భూయః; కృత్వాంజలీనుపతిష్ఠంతి శూరాన్॥16॥

శూరబాహుషు లోకోఽయం లంబతే పుత్రవత్సదా
తస్మాత్సర్వాస్వవస్థాసు శూరః సంమానమర్హతి॥17॥

న హి శౌర్యాత్పరం కించిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే
శూరః సర్వం పాలయతి సర్వం శూరే ప్రతిష్ఠితం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యథా జయార్థినః సేనాం నయంతి భరతర్షభ
ఈషద్ధర్మం ప్రపీడ్యాపి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సత్యేన హి స్థితా ధర్మా ఉపపత్త్యా తథాపరే
సాధ్వాచారతయా కేచిత్తథైవౌపయికా అపి
ఉపాయధర్మాన్వక్ష్యామి సిద్ధార్థానర్థధర్మయోః॥2॥

నిర్మర్యాదా దస్యవస్తు భవంతి పరిపంథినః
తేషాం ప్రతివిఘాతార్థం ప్రవక్ష్యామ్యథ నైగమం
కార్యాణాం సంప్రసిద్ధ్యర్థం తానుపాయాన్నిబోధ మే॥3॥

ఉభే ప్రజ్ఞే వేదితవ్యే ఋజ్వీ వక్రా చ భారత
జానన్వక్రాం న సేవేత ప్రతిబాధేత చాగతాం॥4॥

అమిత్రా ఏవ రాజానం భేదేనోపచరంత్యుత
తాం రాజా నికృతిం జానన్యథామిత్రాన్ప్రబాధతే॥5॥

గజానాం పార్శ్వచర్మాణి గోవృషాజగరాణి చ
శల్యకంకటలోహాని తనుత్రాణి మతాని చ॥6॥

శితపీతాని శస్త్రాణి సంనాహాః పీతలోహితాః
నానారంజనరక్తాః స్యుః పతాకాః కేతవశ్చ తే॥7॥

ఋష్టయస్తోమరాః ఖడ్గా నిశితాశ్చ పరశ్వధాః
ఫలకాన్యథ చర్మాణి ప్రతికల్ప్యాన్యనేకశః
అభినీతాని శస్త్రాణి యోధాశ్చ కృతనిశ్రమాః॥8॥

చైత్ర్యాం వా మార్గశీర్ష్యాం వా సేనాయోగః ప్రశస్యతే
పక్వసస్యా హి పృథివీ భవత్యంబుమతీ తథా॥9॥

నైవాతిశీతో నాత్యుష్ణః కాలో భవతి భారత
తస్మాత్తదా యోజయేత పరేషాం వ్యసనేషు వా
ఏతేషు యోగాః సేనాయాః ప్రశస్తాః పరబాధనే॥10॥

జలవాంస్తృణవాన్మార్గః సమో గమ్యః ప్రశస్యతే
చారైర్హి విహితాభ్యాసః కుశలైర్వనగోచరైః॥11॥

నవ్యారణ్యైర్న శక్యేత గంతుం మృగగణైరివ
తస్మాత్సర్వాసు సేనాసు యోజయంతి జయార్థినః॥12॥

ఆవాసస్తోయవాందుర్గః పర్యాకాశః ప్రశస్యతే
పరేషాముపసర్పాణాం ప్రతిషేధస్తథా భవేత్॥13॥

ఆకాశం తు వనాభ్యాశే మన్యంతే గుణవత్తరం
బహుభిర్గుణజాతైస్తు యే యుద్ధకుశలా జనాః॥14॥

ఉపన్యాసోఽపసర్పాణాం పదాతీనాం చ గూహనం
అథ శత్రుప్రతీఘాతమాపదర్థం పరాయణం॥15॥

సప్తర్షీన్పృష్ఠతః కృత్వా యుధ్యేరన్నచలా ఇవ
అనేన విధినా రాజంజిగీషేతాపి దుర్జయాన్‌॥16॥

యతో వాయుర్యతః సూర్యో యతః శుక్రస్తతో జయః
పూర్వం పూర్వం జ్యాయ ఏషాం సంనిపాతే యుధిష్ఠిర॥17॥

అకర్దమామనుదకామమర్యాదామలోష్టకాం
అశ్వభూమిం ప్రశంసంతి యే యుద్ధకుశలా జనాః॥18॥

సమా నిరుదకాకాశా రథభూమిః ప్రశస్యతే
నీచద్రుమా మహాకక్షా సోదకా హస్తియోధినాం॥19॥

బహుదుర్గా మహావృక్షా వేత్రవేణుభిరాస్తృతా
పదాతీనాం క్షమా భూమిః పర్వతోపవనాని చ॥20॥

పదాతిబహులా సేనా దృఢా భవతి భారత
రథాశ్వబహులా సేనా సుదినేషు ప్రశస్యతే॥21॥

పదాతినాగబహులా ప్రావృట్కాలే ప్రశస్యతే
గుణానేతాన్ప్రసంఖ్యాయ దేశకాలౌ ప్రయోజయేత్‌॥22॥

ఏవం సంచింత్య యో యాతి తిథినక్షత్రపూజితః
విజయం లభతే నిత్యం సేనాం సమ్యక్ప్రయోజయన్‌॥23॥

ప్రసుప్తాంస్తృషితాఞ్శ్రాంతాన్ప్రకీర్ణాన్నాభిఘాతయేత్‌
మోక్షే ప్రయాణే చలనే పానభోజనకాలయోః॥24॥

అతిక్షిప్తాన్వ్యతిక్షిప్తాన్విహతాన్ప్రతనూకృతాన్‌
సువిస్రంభాన్కృతారంభానుపన్యాసప్రతాపితాన్‌
బహిశ్చరానుపన్యాసాన్కృత్వా వేశ్మానుసారిణః॥25॥

పారంపర్యాగతే ద్వారే యే కేచిదనువర్తినః
పరిచర్యావరోద్ధారో యే చ కేచన వల్గినః॥26॥

అనీకం యే ప్రభిందంతి భిన్నం యే స్థగయంతి చ
సమానాశనపానాస్తే కార్యా ద్విగుణవేతనాః॥27॥

దశాధిపతయః కార్యాః శతాధిపతయస్తథా
తేషాం సహస్రాధిపతిం కుర్యాచ్ఛూరమతంద్రితం॥28॥

యథాముఖ్యం సంనిపాత్య వక్తవ్యాః స్మ శపామహే
యథా జయార్థం సంగ్రామే న జహ్యామ పరస్పరం॥29॥

ఇహైవ తే నివర్తంతాం యే నః కేచన భీరవః
న ఘాతయేయుః ప్రదరం కుర్వాణాస్తుములే సతి॥30॥

ఆత్మానం చ స్వపక్షం చ పలాయన్హంతి సంయుగే
ద్రవ్యనాశో వధోఽకీర్తిరయశశ్చ పలాయనే॥31॥

అమనోజ్ఞాసుఖా వాచః పురుషస్య పలాయతః
ప్రతిస్పందౌష్ఠదంతస్య న్యస్తసర్వాయుధస్య చ॥32॥

హిత్వా పలాయమానస్య సహాయాన్ప్రాణసంశయే
అమిత్రైరనుబద్ధస్య ద్విషతామస్తు నస్తథా॥33॥

మనుష్యాపసదా హ్యేతే యే భవంతి పరాఙ్ముఖాః
రాశివర్ధనమాత్రాస్తే నైవ తే ప్రేత్య నో ఇహ॥34॥

అమిత్రా హృష్టమనసః ప్రత్యుద్యాంతి పలాయినం
జయినం సుహృదస్తాత వందనైర్మంగలేన చ॥35॥

యస్య స్మ వ్యసనే రాజన్ననుమోదంతి శత్రవః
తదసహ్యతరం దుఃఖమహం మన్యే వధాదపి ||36||

శ్రియం జానీత ధర్మస్య మూలం సర్వసుఖస్య చ
సా భీరూణాం పరాన్యాతి శూరస్తామధిగచ్ఛతి ||37||

తే వయం స్వర్గమిచ్ఛంతః సంగ్రామే త్యక్తజీవితాః
జయంతో వధ్యమానా వా ప్రాప్తుమర్హామ సద్గతిం ||38||

ఏవం సంశప్తశపథాః సమభిత్యక్తజీవితాః
అమిత్రవాహినీం వీరాః సంప్రగాహంత్యభీరవః ||39||

అగ్రతః పురుషానీకమసిచర్మవతాం భవేత్
పృష్ఠతః శకటానీకం కలత్రం మధ్యతస్తథా ||40||

పరేషాం ప్రతిఘాతార్థం పదాతీనాం చ గూహనం
అపి హ్యస్మిన్పరే గృద్ధా భవేయుర్యే పురోగమాః ||41||

యే పురస్తాదభిమతాః సత్త్వవంతో మనస్వినః
తే పూర్వమభివర్తేరంస్తానన్వగితరే జనాః ||42||

అపి చోద్ధర్షణం కార్యం భీరూణామపి యత్నతః
స్కంధదర్శనమాత్రం తు తిష్ఠేయుర్వా సమీపతః ||43||

సంహతాన్యోధయేదల్పాన్కామం విస్తారయేద్బహూన్
సూచీముఖమనీకం స్యాదల్పానాం బహుభిః సహ ||44||

సంప్రయుద్ధే ప్రహృష్టే వా సత్యం వా యది వానృతం
ప్రగృహ్య బాహూన్క్రోశేత భగ్నా భగ్నాః పరా ఇతి ||45||

ఆగతం నో మిత్రబలం ప్రహరధ్వమభీతవత్
శబ్దవంతోఽనుధావేయుః కుర్వంతో భైరవం రవం ||46||

క్ష్వేడాః కిలకిలాః శంఖాః క్రకచా గోవిషాణికాన్
భేరీమృదంగపణవాన్నాదయేయుశ్చ కుంజరాన్ ||47||

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కింశీలాః కింసముత్థానాః కథంరూపాశ్చ భారత
కింసంనాహాః కథంశస్త్రా జనాః స్యుః సంయుగే నృప ||1||

భీష్మ ఉవాచ

యథాచరితమేవాత్ర శస్త్రపత్రం విధీయతే
ఆచారాదేవ పురుషస్తథా కర్మసు వర్తతే ||2||

గాంధారాః సింధుసౌవీరా నఖరప్రాసయోధినః
ఆభీరవః సుబలినస్తద్బలం సర్వపారగం ||3||

సర్వశస్త్రేషు కుశలాః సత్త్వవంతో హ్యుశీనరాః
ప్రాచ్యా మాతంగయుద్ధేషు కుశలాః శఠయోధినః ||4||

తథా యవనకాంబోజా మథురామభితశ్చ యే
ఏతే నియుద్ధకుశలా దాక్షిణాత్యాసిచర్మిణః ||5||

సర్వత్ర శూరా జాయంతే మహాసత్త్వా మహాబలాః
ప్రాయ ఏష సముద్దిష్టో లక్షణాని తు మే శృణు॥6॥

సింహశార్దూలవాణ్నేత్రాః సింహశార్దూలగామినః
పారావతకులింగాక్షాః సర్వే శూరాః ప్రమాథినః॥7॥

మృగస్వరా ద్వీపినేత్రా ఋషభాక్షాస్తథాపరే
ప్రవాదినః సుచండాశ్చ క్రోధినః కింనరీస్వనాః॥8॥

మేఘస్వనాః క్రుద్ధముఖాః కేచిత్కరభనిస్వనాః
జిహ్మనాసానుజంఘాశ్చ దూరగా దూరపాతినః॥9॥

బిడాలకుబ్జాస్తనవస్తనుకేశాస్తనుత్వచః
శూరాశ్చపలచిత్తాశ్చ తే భవంతి దురాసదాః॥10॥

గోధానిమీలితాః కేచిన్మృదుప్రకృతయోఽపి చ
తురంగగతినిర్ఘోషాస్తే నరాః పారయిష్ణవః॥11॥

సుసంహతాః ప్రతనవో వ్యూఢోరస్కాః సుసంస్థితాః
ప్రవాదితేన నృత్యంతి హృష్యంతి కలహేషు చ॥12॥

గంభీరాక్షా నిఃసృతాక్షాః పింగలా భ్రుకుటీముఖాః
నకులాక్షాస్తథా చైవ సర్వే శూరాస్తనుత్యజః॥13॥

జిహ్మాక్షాః ప్రలలాటాశ్చ నిర్మాంసహనవోఽపి చ
వక్రబాహ్వంగులీసక్తాః కృశా ధమనిసంతతాః॥14॥

ప్రవిశంత్యతివేగేన సంపరాయేఽభ్యుపస్థితే
వారణా ఇవ సంమత్తాస్తే భవంతి దురాసదాః॥15॥

దీప్తస్ఫుటితకేశాంతాః స్థూలపార్శ్వహనూముఖాః
ఉన్నతాంసాః పృథుగ్రీవా వికటాః స్థూలపిండికాః॥16॥

ఉద్వృత్తాశ్చైవ సుగ్రీవా వినతా విహగా ఇవ
పిండశీర్షాహివక్త్రాశ్చ వృషదంశముఖా ఇవ॥17॥

ఉగ్రస్వనా మన్యుమంతో యుద్ధేష్వారావసారిణః
అధర్మజ్ఞావలిప్తాశ్చ ఘోరా రౌద్రప్రదర్శినః॥18॥

త్యక్తాత్మానః సర్వ ఏతే అంత్యజా హ్యనివర్తినః
పురస్కార్యాః సదా సైన్యే హన్యంతే ఘ్నంతి చాపి తే॥19॥

అధార్మికా భిన్నవృత్తాః సాధ్వేవైషాం పరాభవః
ఏవమేవ ప్రకుప్యంతి రాజ్ఞోఽప్యేతే హ్యభీక్ష్ణశః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

జైత్ర్యా వా కాని రూపాణి భవంతి పురుషర్షభ
పృతనాయాః ప్రశస్తాని తానీహేచ్ఛామి వేదితుం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

జైత్ర్యా వా యాని రూపాణి భవంతి పురుషర్షభ
పృతనాయాః ప్రశస్తాని తాని వక్ష్యామి సర్వశః॥2॥

దైవం పూర్వం వికురుతే మానుషే కాలచోదితే
తద్విద్వాంసోఽనుపశ్యంతి జ్ఞానదీర్ఘేణ చక్షుషా॥3॥

ప్రాయశ్చిత్తవిధిం చాత్ర జపహోమాంశ్చ తద్విదః
మంగలాని చ కుర్వంతః శమయంత్యహితాన్యపి॥4॥

ఉదీర్ణమనసో యోధా వాహనాని చ భారత
యస్యాం భవంతి సేనాయాం ధ్రువం తస్యాం జయం వదేత్॥5॥

అన్వేనాం వాయవో వాంతి తథైవేంద్రధనూంషి చ
అనుప్లవంతే మేఘాశ్చ తథాదిత్యస్య రశ్మయః॥6॥

గోమాయవశ్చానులోమా వడా గృధ్రాశ్చ సర్వశః
ఆచరేయుర్యదా సేనాం తదా సిద్ధిరనుత్తమా॥7॥

ప్రసన్నభాః పావక ఊర్ధ్వరశ్మిః; ప్రదక్షిణావర్తశిఖో విధూమః
పుణ్యా గంధాశ్చాహుతీనాం ప్రవాంతి; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః॥8॥

గంభీరశబ్దాశ్చ మహాస్వనాశ్చ; శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ నదంతి యత్ర
యుయుత్సవశ్చాప్రతీపా భవంతి; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః॥9॥

ఇష్టా మృగాః పృష్ఠతో వామతశ్చ; సంప్రస్థితానాం చ గమిష్యతాం చ
జిఘాంసతాం దక్షిణాః సిద్ధిమాహు;ర్యే త్వగ్రతస్తే ప్రతిషేధయంతి॥10॥

మంగల్యశబ్దాః శకునా వదంతి; హంసాః క్రౌంచాః శతపత్రాశ్చ చాషాః
హృష్టా యోధాః సత్త్వవంతో భవంతి; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః॥11॥

శస్త్రైః పత్రైః కవచైః కేతుభిశ్చ; సుభానుభిర్ముఖవర్ణైశ్చ యూనాం
భ్రాజిష్మతీ దుష్ప్రతిప్రేక్షణీయా; యేషాం చమూస్తేఽభిభవంతి శత్రూన్॥12॥

శుశ్రూషవశ్చానభిమానినశ్చ; పరస్పరం సౌహృదమాస్థితాశ్చ
యేషాం యోధాః శౌచమనుష్ఠితాశ్చ; జయస్యైతద్భావినో రూపమాహుః॥13॥

శబ్దాః స్పర్శాస్తథా గంధా విచరంతి మనఃప్రియాః
ధైర్యం చావిశతే యోధాన్విజయస్య ముఖం తు తత్॥14॥

ఇష్టో వామః ప్రవిష్టస్య దక్షిణః ప్రవివిక్షతః
పశ్చాత్సంసాధయత్యర్థం పురస్తాత్ప్రతిషేధతి॥15॥

సంభృత్య మహతీం సేనాం చతురంగాం యుధిష్ఠిర
సామ్నైవావర్తనే పూర్వం ప్రయతేథాస్తతో యుధి॥16॥

జఘన్య ఏష విజయో యద్యుద్ధం నామ భారత
యాదృచ్ఛికో యుధి జయో దైవో వేతి విచారణం॥17॥

అపామివ మహావేగస్త్రస్తా మృగగణా ఇవ
దుర్నివార్యతమా చైవ ప్రభగ్నా మహతీ చమూః॥18॥

భగ్నా ఇత్యేవ భజ్యంతే విద్వాంసోఽపి నకారణం
ఉదారసారా మహతీ రురుసంఘోపమా చమూః॥19॥

పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టాస్త్యక్తప్రాణాః సునిశ్చితాః
అపి పంచాశతిః శూరా మృద్నంతి పరవాహినీం॥20॥

అథ వా పంచ షట్సప్త సహితాః కృతనిశ్చయాః
కులీనాః పూజితాః సమ్యగ్విజయంతీహ శాత్రవాన్॥21॥

సంనిపాతో న గంతవ్యః శక్యే సతి కథంచన
సాంత్వభేదప్రదానానాం యుద్ధముత్తరముచ్యతే॥22॥

సంసర్పణాద్ధి సేనాయా భయం భీరూన్ప్రబాధతే
వజ్రాదివ ప్రజ్వలితాదియం క్వ ను పతిష్యతి॥23॥

అభిప్రయాతాం సమితిం జ్ఞాత్వా యే ప్రతియాంత్యథ
తేషాం స్పందంతి గాత్రాణి యోధానాం విషయస్య చ॥24॥

విషయో వ్యథతే రాజన్సర్వః సస్థాణుజంగమః
శస్త్రప్రతాపతప్తానాం మజ్జా సీదతి దేహినాం॥25॥

తేషాం సాంత్వం క్రూరమిశ్రం ప్రణేతవ్యం పునః పునః
సంపీడ్యమానా హి పరే యోగమాయాంతి సర్వశః॥26॥

అంతరాణాం చ భేదార్థం చారానభ్యవచారయేత్
యశ్చ తస్మాత్పరో రాజా తేన సంధిః ప్రశస్యతే॥27॥

న హి తస్యాన్యథా పీడా శక్యా కర్తుం తథావిధా
యథా సార్ధమమిత్రేణ సర్వతః ప్రతిబాధనం॥28॥

క్షమా వై సాధుమాయా హి న హి సాధ్వక్షమా సదా
క్షమాయాశ్చాక్షమాయాశ్చ విద్ధి పార్థ ప్రయోజనం॥29॥

విజిత్య క్షమమాణస్య యశో రాజ్ఞోఽభివర్ధతే
మహాపరాధా హ్యప్యస్మిన్విశ్వసంతి హి శత్రవః॥30॥

మన్యతే కర్శయిత్వా తు క్షమా సాధ్వితి శంబరః
అసంతప్తం తు యద్దారు ప్రత్యేతి ప్రకృతిం పునః॥31॥

నైతత్ప్రశంసంత్యాచార్యా న చ సాధు నిదర్శనం
అక్లేశేనావినాశేన నియంతవ్యాః స్వపుత్రవత్॥32॥

ద్వేష్యో భవతి భూతానాముగ్రో రాజా యుధిష్ఠిర
మృదుమప్యవమన్యంతే తస్మాదుభయభాగ్భవేత్॥33॥

ప్రహరిష్యన్ప్రియం బ్రూయాత్ప్రహరన్నపి భారత
ప్రహృత్య చ కృపాయేత శోచన్నివ రుదన్నివ॥34॥

న మే ప్రియం యత్స హతః సంప్రాహైవం పురో వచః
న చకర్థ చ మే వాక్యముచ్యమానః పునః పునః॥35॥

అహో జీవితమాకాంక్షే నేదృశో వధమర్హతి
సుదుర్లభాః సుపురుషాః సంగ్రామేష్వపలాయినః॥36॥

కృతం మమాప్రియం తేన యేనాయం నిహతో మృధే
ఇతి వాచా వదన్హంతౄన్పూజయేత రహోగతః॥37॥

హంతౄణాం చాహతానాం చ యత్కుర్యురపరాధినః
క్రోశేద్బాహుం ప్రగృహ్యాపి చికీర్షంజనసంగ్రహం॥38॥

ఏవం సర్వాస్వవస్థాసు సాంత్వపూర్వం సమాచరన్
ప్రియో భవతి భూతానాం ధర్మజ్ఞో వీతభీర్నృపః॥39॥

విశ్వాసం చాత్ర గచ్ఛంతి సర్వభూతాని భారత
విశ్వస్తః శక్యతే భోక్తుం యథాకామముపస్థితః॥40॥

తస్మాద్విశ్వాసయేద్రాజా సర్వభూతాన్యమాయయా
సర్వతః పరిరక్షేచ్చ యో మహీం భోక్తుమిచ్ఛతి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం మృదౌ కథం తీక్ష్ణే మహాపక్షే చ పార్థివ
అరౌ వర్తేత నృపతిస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బృహస్పతేశ్చ సంవాదమింద్రస్య చ యుధిష్ఠిర ||2||

బృహస్పతిం దేవపతిరభివాద్య కృతాంజలిః
ఉపసంగమ్య పప్రచ్ఛ వాసవః పరవీరహా ||3||

అహితేషు కథం బ్రహ్మన్వర్తయేయమతంద్రితః
అసముచ్ఛిద్య చైవేనాన్నియచ్ఛేయముపాయతః ||4||

సేనయోర్వ్యతిషంగేణ జయః సాధారణో భవేత్
కిం కుర్వాణం న మాం జహ్యాజ్జ్వలితా శ్రీః ప్రతాపినీ ||5||

తతో ధర్మార్థకామానాం కుశలః ప్రతిభానవాన్
రాజధర్మవిధానజ్ఞః ప్రత్యువాచ పురందరం ||6||

న జాతు కలహేనేచ్ఛేన్నియంతుమపకారిణః
బాలసంసేవితం హ్యేతద్యదమర్షో యదక్షమా
న శత్రుర్వివృతః కార్యో వధమస్యాభికాంక్షతా ||7||

క్రోధం బలమమర్షం చ నియమ్యాత్మజమాత్మని
అమిత్రముపసేవేత విశ్వస్తవదవిశ్వసన్ ||8||

ప్రియమేవ వదేన్నిత్యం నాప్రియం కించిదాచరేత్
విరమేచ్ఛుష్కవైరేభ్యః కంఠాయాసం చ వర్జయేత్ ||9||

యథా వైతంసికో యుక్తో ద్విజానాం సదృశస్వనః
తాంద్విజాన్కురుతే వశ్యాంస్తథా యుక్తో మహీపతిః
వశం చోపనయేచ్ఛత్రూన్నిహన్యాచ్చ పురందర ||10||

న నిత్యం పరిభూయారీన్సుఖం స్వపితి వాసవ
జాగర్త్యేవ చ దుష్టాత్మా సంకరేఽగ్నిరివోత్థితః ||11||

న సంనిపాతః కర్తవ్యః సామాన్యే విజయే సతి
విశ్వాస్యైవోపసంన్యాస్యో వశే కృత్వా రిపుః ప్రభో ||12||

సంప్రధార్య సహామాత్యైర్మంత్రవిద్భిర్మహాత్మభిః
ఉపేక్షమాణోఽవజ్ఞాతే హృదయేనాపరాజితః ||13||

అథాస్య ప్రహరేత్కాలే కించిద్విచలితే పదే
దండం చ దూషయేదస్య పురుషైరాప్తకారిభిః ||14||

ఆదిమధ్యావసానజ్ఞః ప్రచ్ఛన్నం చ విచారయేత్
బలాని దూషయేదస్య జానంశ్చైవ ప్రమాణతః ||15||

భేదేనోపప్రదానేన సంసృజన్నౌషధైస్తథా
న త్వేవ చేలసంసర్గం రచయేదరిభిః సహ ||16||

దీర్ఘకాలమపి క్షాంత్వా విహన్యాదేవ శాత్రవాన్
కాలాకాంక్షీ యామయేచ్చ యథా విస్రంభమాప్నుయుః ||17||

న సద్యోఽరీన్వినిర్హన్యాద్దృష్టస్య విజయోఽజ్వరః
న యః శల్యం ఘట్టయతి నవం చ కురుతే వ్రణం ||18||

ప్రాప్తే చ ప్రహరేత్కాలే న స సంవర్తతే పునః
హంతుకామస్య దేవేంద్ర పురుషస్య రిపుం ప్రతి ||19||

యః కాలో హి వ్యతిక్రామేత్పురుషం కాలకాంక్షిణం
దుర్లభః స పునః కాలః కాలధర్మచికీర్షుణా ||20||

ఔర్జస్థ్యం విజయేదేవం సంగృహ్ణాన్సాధుసంమతాన్
కాలేన సాధయేన్నిత్యం నాప్రాప్తేఽభినిపీడయేత్॥21॥

విహాయ కామం క్రోధం చ తథాహంకారమేవ చ
యుక్తో వివరమన్విచ్ఛేదహితానాం పురందర॥22॥

మార్దవం దండ ఆలస్యం ప్రమాదశ్చ సురోత్తమ
మాయాశ్చ వివిధాః శక్ర సాధయంత్యవిచక్షణం॥23॥

నిహత్యైతాని చత్వారి మాయాం ప్రతివిధాయ చ
తతః శక్నోతి శత్రూణాం ప్రహర్తుమవిచారయన్॥24॥

యదైవైకేన శక్యేత గుహ్యం కర్తుం తదాచరేత్
యచ్ఛంతి సచివా గుహ్యం మిథో విద్రావయంత్యపి॥25॥

అశక్యమితి కృత్వా వా తతోఽన్యైః సంవిదం చరేత్
బ్రహ్మదండమదృష్టేషు దృష్టేషు చతురంగిణీం॥26॥

భేదం చ ప్రథమం యుంజ్యాత్తూష్ణీందండం తథైవ చ
కాలే ప్రయోజయేద్రాజా తస్మింస్తస్మింస్తదా తదా॥27॥

ప్రణిపాతం చ గచ్ఛేత కాలే శత్రోర్బలీయసః
యుక్తోఽస్య వధమన్విచ్ఛేదప్రమత్తః ప్రమాద్యతః॥28॥

ప్రణిపాతేన దానేన వాచా మధురయా బ్రువన్
అమిత్రముపసేవేత న తు జాతు విశంకయేత్॥29॥

స్థానాని శంకితానాం చ నిత్యమేవ వివర్జయేత్
న చ తేష్వాశ్వసేద్ద్రుగ్ధ్వా జాగ్రతీహ నిరాకృతాః॥30॥

న హ్యతో దుష్కరం కర్మ కించిదస్తి సురోత్తమ
యథా వివిధవృత్తానామైశ్వర్యమమరాధిప॥31॥

తథా వివిధశీలానామపి సంభవ ఉచ్యతే
యతేత యోగమాస్థాయ మిత్రామిత్రానవారయన్॥32॥

మృదుమప్యవమన్యంతే తీక్ష్ణాదుద్విజతే జనః
మాతీక్ష్ణో మామృదుర్భూస్త్వం తీక్ష్ణో భవ మృదుర్భవ॥33॥
యథా వప్రే వేగవతి సర్వతఃసంప్లుతోదకే
నిత్యం వివరణాద్బాధస్తథా రాజ్యం ప్రమాద్యతః॥34॥
న బహూనభియుంజీత యౌగపద్యేన శాత్రవాన్
సామ్నా దానేన భేదేన దండేన చ పురందర॥35॥

ఏకైకమేషాం నిష్పింషఞ్శిష్టేషు నిపుణం చరేత్
న చ శక్తోఽపి మేధావీ సర్వానేవారభేన్నృపః॥36॥

యదా స్యాన్మహతీ సేనా హయనాగరథాకులా
పదాతియంత్రబహులా స్వనురక్తా షడంగినీ॥37॥

యదా బహువిధాం వృద్ధిం మన్యతే ప్రతిలోమతః
తదా వివృత్య ప్రహరేద్దస్యూనామవిచారయన్॥38॥

న సామ దండోపనిషత్ప్రశస్యతే; న మార్దవం శత్రుషు యాత్రికం సదా
న సస్యఘాతో న చ సంకరక్రియా; న చాపి భూయః ప్రకృతేర్విచారణా॥39॥

మాయావిభేదానుపసర్జనాని; పాపం తథైవ స్పశసంప్రయోగాత్
ఆప్తైర్మనుష్యైరుపచారయేత; పురేషు రాష్ట్రేషు చ సంప్రయుక్తః॥40॥

పురాణి చైషామనుసృత్య భూమిపాః; పురేషు భోగాన్నిఖిలానిహాజయన్
పురేషు నీతిం విహితాం యథావిధి; ప్రయోజయంతో బలవృత్రసూదన॥41॥

ప్రదాయ గూఢాని వసూని నామ; ప్రచ్ఛిద్య భోగానవధాయ చ స్వాన్
దుష్టాః స్వదోషైరితి కీర్తయిత్వా; పురేషు రాష్ట్రేషు చ యోజయంతి||42||

తథైవ చాన్యై రతిశాస్త్రవేదిభిః; స్వలంకృతైః శాస్త్రవిధానదృష్టిభిః
సుశిక్షితైర్భాష్యకథావిశారదైః; పరేషు కృత్యానుపధారయస్వ||43||

ఇంద్ర ఉవాచ

కాని లింగాని దుష్టస్య భవంతి ద్విజసత్తమ
కథం దుష్టం విజానీయాదేతత్పృష్టో బ్రవీహి మే||44||

బృహస్పతిరువాచ

పరోక్షమగుణానాహ సద్గుణానభ్యసూయతి
పరైర్వా కీర్త్యమానేషు తూష్ణీమాస్తే పరాఙ్ముఖః||45||

తూష్ణీంభావేఽపి హి జ్ఞానం న చేద్భవతి కారణం
విశ్వాసమోష్ఠసందంశం శిరసశ్చ ప్రకంపనం||46||

కరోత్యభీక్ష్ణం సంసృష్టమసంసృష్టశ్చ భాషతే
అదృష్టితో వికురుతే దృష్ట్వా వా నాభిభాషతే||47||

పృథగేత్య సమశ్నాతి నేదమద్య యథావిధి
ఆసనే శయనే యానే భావా లక్ష్యా విశేషతః||48||

ఆర్తిరార్తే ప్రియే ప్రీతిరేతావన్మిత్రలక్షణం
విపరీతం తు బోద్ధవ్యమరిలక్షణమేవ తత్||49||

ఏతాన్యేవం యథోక్తాని బుధ్యేథాస్త్రిదశాధిప
పురుషాణాం ప్రదుష్టానాం స్వభావో బలవత్తరః||50||

ఇతి దుష్టస్య విజ్ఞానముక్తం తే సురసత్తమ
నిశామ్య శాస్త్రతత్త్వార్థం యథావదమరేశ్వర||51||

భీష్మ ఉవాచ

స తద్వచః శత్రునిబర్హణే రత;స్తథా చకారావితథం బృహస్పతేః
చచార కాలే విజయాయ చారిహా; వశం చ శత్రూననయత్పురందరః||52||

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధార్మికోఽర్థానసంప్రాప్య రాజామాత్యైః ప్రబాధితః
చ్యుతః కోశాచ్చ దండాచ్చ సుఖమిచ్ఛన్కథం చరేత్||1||

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాయం క్షేమదర్శీయమితిహాసోఽనుగీయతే
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర||2||

క్షేమదర్శం నృపసుతం యత్ర క్షీణబలం పురా
మునిః కాలకవృక్షీయ ఆజగామేతి నః శ్రుతం

తం పప్రచ్ఛోపసంగృహ్య కృచ్ఛ్రామాపదమాస్థితః॥3॥

అర్థేషు భాగీ పురుష ఈహమానః పునః పునః
అలబ్ధ్వా మద్విధో రాజ్యం బ్రహ్మన్కిం కర్తుమర్హతి॥4॥

అన్యత్ర మరణాత్స్తే యాదన్యత్ర పరసంశ్రయాత్
క్షుద్రాదన్యత్ర చాచారాత్తన్మమాచక్ష్వ సత్తమ॥5॥

వ్యాధినా చాభిపన్నస్య మానసేనేతరేణ వా
బహుశ్రుతః కృతప్రజ్ఞస్త్వద్విధః శరణం భవేత్॥6॥

నిర్విద్య హి నరః కామాన్నియమ్య సుఖమేధతే
త్యక్త్వా ప్రీతిం చ శోకం చ లబ్ధ్వాప్రీతిమయం వసు॥7॥

సుఖమర్థాశ్రయం యేషామనుశోచామి తానహం
మమ హ్యర్థాః సుబహవో నష్టాః స్వప్న ఇవాగతాః॥8॥

దుష్కరం బత కుర్వంతి మహతోఽర్థాంస్త్యజంతి యే
వయం త్వేనాన్పరిత్యక్తుమసతోఽపి న శక్నుమః॥9॥

ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తం దీనమార్తం శ్రియశ్చ్యుతం
యదన్యత్సుఖమస్తీహ తద్బ్రహ్మన్ననుశాధి మాం॥10॥

కౌసల్యేనైవముక్తస్తు రాజపుత్రేణ ధీమతా
మునిః కాలకవృక్షీయః ప్రత్యువాచ మహాద్యుతిః॥11॥

పురస్తాదేవ తే బుద్ధిరియం కార్యా విజానతః
అనిత్యం సర్వమేవేదమహం చ మమ చాస్తి యత్॥12॥

యత్కించిన్మన్యసేఽస్తీతి సర్వం నాస్తీతి విద్ధి తత్
ఏవం న వ్యథతే ప్రాజ్ఞః కృచ్ఛ్రామప్యాపదం గతః॥13॥

యద్ధి భూతం భవిష్యచ్చ ధ్రువం తన్న భవిష్యతి
ఏవం విదితవేద్యస్త్వమధర్మేభ్యః ప్రమోక్ష్యసే॥14॥

యచ్చ పూర్వే సమాహారే యచ్చ పూర్వతరే పరే
సర్వం తన్నాస్తి తచ్చైవ తజ్జ్ఞాత్వా కోఽనుసంజ్వరేత్॥15॥

భూత్వా చ న భవత్యేతదభూత్వా చ భవత్యపి
శోకే న హ్యస్తి సామర్థ్యం శోకం కుర్యాత్కథం నరః॥16॥

క్వ ను తేఽద్య పితా రాజన్క్వ ను తేఽద్య పితామహః
న త్వం పశ్యసి తానద్య న త్వా పశ్యంతి తేఽపి చ॥17॥

ఆత్మనోఽధ్రువతాం పశ్యంస్తాంస్త్వం కిమనుశోచసి
బుద్ధ్యా చైవానుబుధ్యస్వ ధ్రువం హి న భవిష్యసి॥18॥

అహం చ త్వం చ నృపతే శత్రవః సుహృదశ్చ తే
అవశ్యం న భవిష్యామః సర్వం చ న భవిష్యతి॥19॥

యే తు వింశతివర్షా వై త్రింశద్వర్షాశ్చ మానవాః
అర్వాగేవ హి తే సర్వే మరిష్యంతి శరచ్ఛతాత్॥20॥

అపి చేన్మహతో విత్తాద్విప్రముచ్యేత పూరుషః
నైతన్మమేతి తన్మత్వా కుర్వీత ప్రియమాత్మనః॥21॥

అనాగతం యన్న మమేతి విద్యా;దతిక్రాంతం యన్న మమేతి విద్యాత్
దిష్టం బలీయ ఇతి మన్యమానా;స్తే పండితాస్తత్సతాం స్థానమాహుః॥22॥

అనాఢ్యాశ్చాపి జీవంతి రాజ్యం చాప్యనుశాసతే
బుద్ధిపౌరుషసంపన్నాస్త్వయా తుల్యాధికా జనాః॥23॥

న చ త్వామివ శోచంతి తస్మాత్త్వమపి మా శుచః
కిం ను త్వం తైర్న వై శ్రేయాంస్తుల్యో వా బుద్ధిపౌరుషైః॥24॥

రాజపుత్ర ఉవాచ

యాదృచ్ఛికం మమాసీత్తద్రాజ్యమిత్యేవ చింతయే
హ్రియతే సర్వమేవేదం కాలేన మహతా ద్విజ॥25॥

తస్యైవం హ్రియమాణస్య స్రోతసేవ తపోధన
ఫలమేతత్ప్రపశ్యామి యథాలబ్ధేన వర్తయే॥26॥

మునిరువాచ

అనాగతమతీతం చ యథా తథ్యవినిశ్చయాత్
నానుశోచసి కౌసల్య సర్వార్థేషు తథా భవ॥27॥

అవాప్యాన్కామయస్వార్థాన్నానవాప్యాన్కదాచన
ప్రత్యుత్పన్నాననుభవన్మా శుచస్త్వమనాగతాన్॥28॥

యథా లబ్ధోపపన్నార్థస్తథా కౌసల్య రంస్యసే
కచ్చిచ్ఛుద్ధస్వభావేన శ్రియా హీనో న శోచసి॥29॥

పురస్తాద్భూతపూర్వత్వాద్ధీనభాగ్యో హి దుర్మతిః
ధాతారం గర్హతే నిత్యం లబ్ధార్థాంశ్చ న మృష్యతే॥30॥

అనర్హానపి చైవాన్యాన్మన్యతే శ్రీమతో జనాన్
ఏతస్మాత్కారణాదేతద్దుఃఖం భూయోఽనువర్తతే॥31॥

ఈర్ష్యాతిచ్ఛేదసంపన్నా రాజన్పురుషమానినః
కచ్చిత్త్వం న తథా ప్రాజ్ఞ మత్సరీ కోసలాధిప॥32॥

సహస్వ శ్రియమన్యేషాం యద్యపి త్వయి నాస్తి సా
అన్యత్రాపి సతీం లక్ష్మీం కుశలా భుంజతే జనాః
అభివిష్యందతే శ్రీర్హి సత్యపి ద్విషతో జనాత్॥33॥

శ్రియం చ పుత్రపౌత్రం చ మనుష్యా ధర్మచారిణః
త్యాగధర్మవిదో వీరాః స్వయమేవ త్యజంత్యుత॥34॥

బహు సంకసుకం దృష్ట్వా వివిత్సాసాధనేన చ
తథాన్యే సంత్యజంత్యేనం మత్వా పరమదుర్లభం॥35॥

త్వం పునః ప్రాజ్ఞరూపః సన్కృపణం పరితప్యసే
అకామ్యాన్కామయానోఽర్థాన్పరాచీనానుపద్రుతాన్॥36॥

తాం బుద్ధిముపజిజ్ఞాసుస్త్వమేవైనాన్పరిత్యజ
అనర్థాంశ్చార్థరూపేణ అర్థాంశ్చానర్థరూపతః॥37॥

అర్థాయైవ హి కేషాంచిద్ధననాశో భవత్యుత
అనంత్యం తం సుఖం మత్వా శ్రియమన్యః పరీక్షతే॥38॥

రమమాణః శ్రియా కశ్చిన్నాన్యచ్ఛ్రేయోఽభిమన్యతే
తథా తస్యేహమానస్య సమారంభో వినశ్యతి॥39॥

కృచ్ఛ్రాల్లబ్ధమభిప్రేతం యదా కౌసల్య నశ్యతి
తదా నిర్విద్యతే సోఽర్థాత్పరిభగ్నక్రమో నరః॥40॥

ధర్మమేకేఽభిపద్యంతే కల్యాణాభిజనా నరాః
పరత్ర సుఖమిచ్ఛంతో నిర్విద్యేయుశ్చ లౌకికాత్॥41॥

జీవితం సంత్యజంత్యేకే ధనలోభపరా నరాః
న జీవితార్థం మన్యంతే పురుషా హి ధనాదృతే ॥42॥

పశ్య తేషాం కృపణతాం పశ్య తేషామబుద్ధితాం
అధ్రువే జీవితే మోహాదర్థతృష్ణాముపాశ్రితాః ॥43॥

సంచయే చ వినాశాంతే మరణాంతే చ జీవితే
సంయోగే విప్రయోగాంతే కో ను విప్రణయేన్మనః ॥44॥

ధనం వా పురుషం రాజన్పురుషో వా పునర్ధనం
అవశ్యం ప్రజహాత్యేతత్తద్విద్వాన్కోఽనుసంజ్వరేత్ ॥45॥

అన్యేషామపి నశ్యంతి సుహృదశ్చ ధనాని చ
పశ్య బుద్ధ్యా మనుష్యాణాం రాజన్నాపదమాత్మనః
నియచ్ఛ యచ్ఛ సంయచ్ఛ ఇంద్రియాణి మనో గిరం ॥46॥

ప్రతిషిద్ధానవాప్యేషు దుర్లభేష్వహితేషు చ
ప్రతికృష్టేషు భావేషు వ్యతికృష్టేష్వసంభవే
ప్రజ్ఞానతృప్తో విక్రాంతస్త్వద్విధో నానుశోచతి ॥47॥

అల్పమిచ్ఛన్నచపలో మృదుర్దాంతః సుసంశితః
బ్రహ్మచర్యోపపన్నశ్చ త్వద్విధో నైవ ముహ్యతి ॥48॥

న త్వేవ జాల్మీం కాపాలీం వృత్తిమేషితుమర్హసి
నృశంసవృత్తిం పాపిష్ఠాం దుఃఖాం కాపురుషోచితాం ॥49॥

అపి మూలఫలాజీవో రమస్వైకో మహావనే
వాగ్యతః సంగృహీతాత్మా సర్వభూతదయాన్వితః ॥50॥

సదృశం పండితస్యైతదీషాదంతేన దంతినా
యదేకో రమతేఽరణ్యే యచ్చాప్యల్పేన తుష్యతి ॥51॥

మహాహ్రదః సంక్షుభిత ఆత్మనైవ ప్రసీదతి
ఏతదేవంగతస్యాహం సుఖం పశ్యామి కేవలం ॥52॥

అసంభవే శ్రియో రాజన్హీనస్య సచివాదిభిః
దైవే ప్రతినివిష్టే చ కిం శ్రేయో మన్యతే భవాన్ ॥53॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

మునిరువాచ

అథ చేత్పౌరుషం కించిత్క్షత్రియాత్మని పశ్యసి
బ్రవీమి హంత తే నీతిం రాజ్యస్య ప్రతిపత్తయే ॥1॥

తాం చేచ్ఛక్ష్యస్యనుష్ఠాతుం కర్మ చైవ కరిష్యసి
శృణు సర్వమశేషేణ యత్త్వాం వక్ష్యామి తత్త్వతః ॥2॥

ఆచరిష్యసి చేత్కర్మ మహతోఽర్థానవాప్స్యసి
రాజ్యం రాజ్యస్య మంత్రం వా మహతీం వా పునః శ్రియం
యద్యేతద్రోచతే రాజన్పునర్బ్రూహి బ్రవీమి తే ॥3॥

రాజపుత్ర ఉవాచ

బ్రవీతు భగవాన్నీతిముపపన్నోఽస్మ్యహం ప్రభో
అమోఘమిదమద్యాస్తు త్వయా సహ సమాగతం ॥4॥

మునిరువాచ

హిత్వా స్తంభం చ మానం చ క్రోధహర్షౌ భయం తథా
ప్రత్యమిత్రం నిషేవస్వ ప్రణిపత్య కృతాంజలిః॥5॥

తముత్తమేన శౌచేన కర్మణా చాభిరాధయ
దాతుమర్హతి తే వృత్తిం వైదేహః సత్యసంగరః॥6॥

ప్రమాణం సర్వభూతేషు ప్రగ్రహం చ గమిష్యసి
తతః సహాయాన్సోత్సాహాల్లప్స్యసేఽవ్యసనాఞ్శుచీన్॥7॥

వర్తమానః స్వశాస్త్రే వై సంయతాత్మా జితేంద్రియః
అభ్యుద్ధరతి చాత్మానం ప్రసాదయతి చ ప్రజాః॥8॥

తేనైవ త్వం ధృతిమతా శ్రీమతా చాభిసత్కృతః
ప్రమాణం సర్వభూతేషు గత్వా ప్రగ్రహణం మహత్॥9॥

తతః సుహృద్బలం లబ్ధ్వా మంత్రయిత్వా సుమంత్రితం
అంతరైర్భేదయిత్వారీన్బిల్వం బిల్వేన శాతయ
పరైర్వా సంవిదం కృత్వా బలమప్యస్య ఘాతయ॥10॥

అలభ్యా యే శుభా భావాః స్త్రియశ్చాచ్ఛాదనాని చ
శయ్యాసనాని యానాని మహార్హాణి గృహాణి చ॥11॥

పక్షిణో మృగజాతాని రసా గంధాః ఫలాని చ
తేష్వేవ సజ్జయేథాస్త్వం యథా నశ్యేత్స్వయం పరః॥12॥

యద్యేవ ప్రతిషేద్ధవ్యో యద్యుపేక్షణమర్హతి
న జాతు వివృతః కార్యః శత్రుర్వినయమిచ్ఛతా॥13॥

వసస్వ పరమామిత్రవిషయే ప్రాజ్ఞసంమతే
భజస్వ శ్వేతకాకీయైర్మిత్రాధమమనర్థకైః॥14॥

ఆరంభాంశ్చాస్య మహతో దుష్కరాంస్త్వం ప్రయోజయ
నదీబంధవిరోధాంశ్చ బలవద్భిర్విరుధ్యతాం॥15॥

ఉద్యానాని మహార్హాణి శయనాన్యాసనాని చ
ప్రతిభోగసుఖేనైవ కోశమస్య విరేచయ॥16॥

యజ్ఞదానప్రశంసాస్మై బ్రాహ్మణేష్వనువర్ణ్యతాం
తే త్వత్ప్రియం కరిష్యంతి తం చేష్యంతి వృకా ఇవ॥17॥

అసంశయం పుణ్యశీలః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిం
త్రివిష్టపే పుణ్యతమం స్థానం ప్రాప్నోతి పార్థివః
కోశక్షయే త్వమిత్రాణాం వశం కౌసల్య గచ్ఛతి॥18॥

ఉభయత్ర ప్రసక్తస్య ధర్మే చాధర్మ ఏవ చ
బలార్థమూలం వ్యుచ్ఛిద్యేత్తేన నందంతి శత్రవః॥19॥

నింద్యాస్య మానుషం కర్మ దైవమస్యోపవర్ణయ
అసంశయం దైవపరః క్షిప్రమేవ వినశ్యతి॥20॥

యాజయైనం విశ్వజితా సర్వస్వేన వియుజ్యతాం
తతో గచ్ఛత్వసిద్ధార్థః పీడ్యమానో మహాజనం॥21॥

త్యాగధర్మవిదం ముండం కంచిదస్యోపవర్ణయ
అపి త్యాగం బుభూషేత కచ్చిద్గచ్ఛేదనామయం॥22॥

సిద్ధేనౌషధయోగేన సర్వశత్రువినాశినా
నాగానశ్వాన్మనుష్యాంశ్చ కృతకైరుపఘాతయ॥23॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో దంభయోగాః సునిశ్చితాః
శక్యా విషహతా కర్తుం నక్లీబేన నృపాత్మజ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

రాజపుత్ర ఉవాచ

న నికృత్యా న దంభేన బ్రహ్మన్నిచ్ఛామి జీవితుం
నాధర్మయుక్తానిచ్ఛేయమర్థాన్సుమహతోఽప్యహం॥1॥

పురస్తాదేవ భగవన్మయైతదపవర్జితం
యేన మాం నాభిశంకేత యద్వా కృత్స్నం హితం భవేత్॥2॥

ఆనృశంస్యేన ధర్మేణ లోకే హ్యస్మింజిజీవిషుః
నాహమేతదలం కర్తుం నైతన్మయ్యుపపద్యతే॥3॥

మునిరువాచ

ఉపపన్నస్త్వమేతేన యథా క్షత్రియ భాషసే
ప్రకృత్యా హ్యుపపన్నోఽసి బుద్ధ్యా చాద్భుతదర్శన॥4॥

ఉభయోరేవ వామర్థే యతిష్యే తవ తస్య చ
సంశ్లేషం వా కరిష్యామి శాశ్వతం హ్యనపాయినం॥5॥

త్వాదృశం హి కులే జాతమనృశంసం బహుశ్రుతం
అమాత్యం కో న కుర్వీత రాజ్యప్రణయకోవిదం॥6॥

యస్త్వం ప్రవ్రజితో రాజ్యాద్వ్యసనం చోత్తమం గతః
ఆనృశంస్యేన వృత్తేన క్షత్రియేచ్ఛసి జీవితుం॥7॥

ఆగంతా మద్గృహం తాత వైదేహః సత్యసంగరః
యథాహం తం నియోక్ష్యామి తత్కరిష్యత్యసంశయం॥8॥

భీష్మ ఉవాచ

తత ఆహూయ వైదేహం మునిర్వచనమబ్రవీత్
అయం రాజకులే జాతో విదితాభ్యంతరో మమ॥9॥

ఆదర్శ ఇవ శుద్ధాత్మా శారదశ్చంద్రమా ఇవ
నాస్మిన్పశ్యామి వృజినం సర్వతో మే పరీక్షితః॥10॥

తేన తే సంధిరేవాస్తు విశ్వసాస్మిన్యథా మయి
న రాజ్యమనమాత్యేన శక్యం శాస్తుమమిత్రహన్॥11॥

అమాత్యః శూర ఏవ స్యాద్బుద్ధిసంపన్న ఏవ చ
తాభ్యాం చైవ భయం రాజ్ఞః పశ్య రాజ్యస్య యోజనం
ధర్మాత్మనాం క్వచిల్లోకే నాన్యాస్తి గతిరీదృశీ॥12॥

కృతాత్మా రాజపుత్రోఽయం సతాం మార్గమనుష్ఠితః
సుసంగృహీతస్త్వేవైష త్వయా ధర్మపురోగమః
సంసేవ్యమానః శత్రూంస్తే గృహ్ణీయాన్మహతో గణాన్॥13॥

యద్యయం ప్రతియుధ్యేత్త్వాం స్వకర్మ క్షత్రియస్య తత్
జిగీషమాణస్త్వాం యుద్ధే పితృపైతామహే పదే॥14॥

త్వం చాపి ప్రతియుధ్యేథా విజిగీషువ్రతే స్థితః
అయుద్ధ్వైవ నియోగాన్మే వశే వైదేహ తే స్థితః॥15॥

స త్వం ధర్మమవేక్షస్వ త్యక్త్వాధర్మమసాంప్రతం
న హి కామాన్న చ ద్రోహాత్స్వధర్మం హాతుమర్హసి॥16॥

నైవ నిత్యం జయస్తాత నైవ నిత్యం పరాజయః
తస్మాద్భోజయితవ్యశ్చ భోక్తవ్యశ్చ పరో జనః॥17॥

ఆత్మన్యేవ హి సంద్రుశ్యావుభౌ జయపరాజయౌ
నిఃశేషకారిణాం తాత నిఃశేషకరణాద్భయం॥18॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం వచనం బ్రాహ్మణర్షభం
అభిపూజ్యాభిసత్కృత్య పూజార్హమనుమాన్య చ॥19॥

యథా బ్రూయాన్మహాప్రాజ్ఞో యథా బ్రూయాద్బహుశ్రుతః
శ్రేయస్కామో యథా బ్రూయాదుభయోర్యత్క్షమం భవేత్॥20॥

తథా వచనముక్తోఽస్మి కరిష్యామి చ తత్తథా
ఏతద్ధి పరమం శ్రేయో న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥21॥

తతః కౌసల్యమాహూయ వైదేహో వాక్యమబ్రవీత్
ధర్మతో నీతితశ్చైవ బలేన చ జితో మయా॥22॥

సోఽహం త్వయా త్వాత్మగుణైర్జితః పార్థివసత్తమ
ఆత్మానమనవజ్ఞాయ జితవద్వర్తతాం భవాన్॥23॥

నావమన్యే చ తే బుద్ధిం నావమన్యే చ పౌరుషం
నావమన్యే జయామీతి జితవద్వర్తతాం భవాన్॥24॥

యథావత్పూజితో రాజన్గృహం గంతాసి మే గృహాత్
తతః సంపూజ్య తౌ విప్రం విశ్వస్తౌ జగ్మతుర్గృహాన్॥25॥

వైదేహస్త్వథ కౌసల్యం ప్రవేశ్య గృహమంజసా
పాద్యార్ఘ్యమధుపర్కైస్తం పూజార్హం ప్రత్యపూజయత్॥26॥

దదౌ దుహితరం చాస్మై రత్నాని వివిధాని చ
ఏష రాజ్ఞాం పరో ధర్మః సహ్యౌ జయపరాజయౌ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ పరంతప
ధర్మో వృత్తం చ వృత్తిశ్చ వృత్త్యుపాయఫలాని చ॥1॥

రాజ్ఞాం వృత్తం చ కోశశ్చ కోశసంజననం మహత్
అమాత్యగుణవృద్ధిశ్చ ప్రకృతీనాం చ వర్ధనం॥2॥

షాడ్గుణ్యగుణకల్పశ్చ సేనానీతిస్తథైవ చ
దుష్టస్య చ పరిజ్ఞానమదుష్టస్య చ లక్షణం॥3॥

సమహీనాధికానాం చ యథావల్లక్షణోచ్చయః
మధ్యమస్య చ తుష్ట్యర్థం యథా స్థేయం వివర్ధతా॥4॥

క్షీణసంగ్రహవృత్తిశ్చ యథావత్సంప్రకీర్తితా
లఘునాదేశరూపేణ గ్రంథయోగేన భారత॥5॥

విజిగీషోస్తథావృత్తముక్తం చైవ తథైవ తే
గణానాం వృత్తిమిచ్ఛామి శ్రోతుం మతిమతాం వర॥6॥

యథా గణాః ప్రవర్ధంతే న భిద్యంతే చ భారత
అరీన్హి విజిగీషంతే సుహృదః ప్రాప్నువంతి చ॥7॥

భేదమూలో వినాశో హి గణానాముపలభ్యతే
మంత్రసంవరణం దుఃఖం బహూనామితి మే మతిః॥8॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం నిఖిలేన పరంతప
యథా చ తే న భిద్యేరంస్తచ్చ మే బ్రూహి పార్థివ॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

గణానాం చ కులానాం చ రాజ్ఞాం చ భరతర్షభ
వైరసందీపనావేతౌ లోభామర్షౌ జనాధిప॥10॥

లోభమేకో హి వృణుతే తతోఽమర్షమనంతరం
తౌ క్షయవ్యయసంయుక్తావన్యోన్యజనితాశ్రయౌ॥11॥

చారమంత్రబలాదానైః సామదానవిభేదనైః
క్షయవ్యయభయోపాయైః కర్శయంతీతరేతరం॥12॥

తత్ర దానేన భిద్యంతే గణాః సంఘాతవృత్తయః
భిన్నా విమనసః సర్వే గచ్ఛంత్యరివశం భయాత్॥13॥

భేదాద్గణా వినశ్యంతి భిన్నాః సూపజపాః పరైః
తస్మాత్సంఘాతయోగేషు ప్రయతేరన్గణాః సదా॥14॥

అర్థా హ్యేవాధిగమ్యంతే సంఘాతబలపౌరుషాత్
బాహ్యాశ్చ మైత్రీం కుర్వంతి తేషు సంఘాతవృత్తిషు॥15॥

జ్ఞానవృద్ధాన్ప్రశంసంతః శుశ్రూషంతః పరస్పరం
వినివృత్తాభిసంధానాః సుఖమేధంతి సర్వశః॥16॥

ధర్మిష్ఠాన్వ్యవహారాంశ్చ స్థాపయంతశ్చ శాస్త్రతః
యథావత్సంప్రవర్తంతో వివర్ధంతే గణోత్తమాః॥17॥

పుత్రాన్భ్రాతౄన్నిగృహ్ణంతో వినయే చ సదా రతాః
వినీతాంశ్చ ప్రగృహ్ణంతో వివర్ధంతే గణోత్తమాః॥18॥

చారమంత్రవిధానేషు కోశసంనిచయేషు చ
నిత్యయుక్తా మహాబాహో వర్ధంతే సర్వతో గణాః॥19॥

ప్రాజ్ఞాఞ్శూరాన్మహేష్వాసాన్కర్మసు స్థిరపౌరుషాన్
మానయంతః సదా యుక్తా వివర్ధంతే గణా నృప॥20॥

ద్రవ్యవంతశ్చ శూరాశ్చ శస్త్రజ్ఞాః శాస్త్రపారగాః
కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు సంమూఢాన్గణానుత్తారయంతి తే॥21॥

క్రోధో భేదో భయో దండః కర్శనం నిగ్రహో వధః
నయంత్యరివశం సద్యో గణాన్భరతసత్తమ॥22॥

తస్మాన్మానయితవ్యాస్తే గణముఖ్యాః ప్రధానతః
లోకయాత్రా సమాయత్తా భూయసీ తేషు పార్థివ॥23॥

మంత్రగుప్తిః ప్రధానేషు చారశ్చామిత్రకర్శన
న గణాః కృత్స్నశో మంత్రం శ్రోతుమర్హంతి భారత॥24॥

గణముఖ్యైస్తు సంభూయ కార్యం గణహితం మిథః
పృథగ్గణస్య భిన్నస్య విమతస్య తతోఽన్యథా
అర్థాః ప్రత్యవసీదంతి తథానర్థా భవంతి చ॥25॥

తేషామన్యోన్యభిన్నానాం స్వశక్తిమనుతిష్ఠతాం
నిగ్రహః పండితైః కార్యః క్షిప్రమేవ ప్రధానతః॥26॥

కులేషు కలహా జాతాః కులవృద్ధైరుపేక్షితాః
గోత్రస్య రాజన్కుర్వంతి గణసంభేదకారికాం॥27॥

ఆభ్యంతరం భయం రక్ష్యం సురక్ష్యం బాహ్యతో భయం
అభ్యంతరాద్భయం జాతం సద్యో మూలం నికృంతతి॥28॥

అకస్మాత్క్రోధలోభాద్వా మోహాద్వాపి స్వభావజాత్
అన్యోన్యం నాభిభాషంతే తత్పరాభవలక్షణం॥29॥

జాత్యా చ సదృశాః సర్వే కులేన సదృశాస్తథా
న తు శౌర్యేణ బుద్ధ్యా వా రూపద్రవ్యేణ వా పునః॥30॥

భేదాచ్చైవ ప్రమాదాచ్చ నామ్యంతే రిపుభిర్గణాః
తస్మాత్సంఘాతమేవాహుర్గణానాం శరణం మహత్॥31॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మహానయం ధర్మపథో బహుశాఖశ్చ భారత
కిం స్విదేవేహ ధర్మాణామనుష్ఠేయతమం మతం॥1॥

కిం కార్యం సర్వధర్మాణాం గరీయో భవతో మతం
యథాయం పురుషో ధర్మమిహ చ ప్రేత్య చాప్నుయాత్॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

మాతాపిత్రోర్గురూణాం చ పూజా బహుమతా మమ
అత్ర యుక్తో నరో లోకాన్యశశ్చ మహదశ్నుతే॥3॥

యదేతే హ్యభిజానీయుః కర్మ తాత సుపూజితాః
ధర్మ్యం ధర్మవిరుద్ధం వా తత్కర్తవ్యం యుధిష్ఠిర॥4॥

న తైరనభ్యనుజ్ఞాతో ధర్మమన్యం ప్రకల్పయేత్
యమేతేఽభ్యనుజానీయుః స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః॥5॥

ఏత ఏవ త్రయో లోకా ఏత ఏవాశ్రమాస్త్రయః
ఏత ఏవ త్రయో వేదా ఏత ఏవ త్రయోఽగ్నయః॥6॥

పితా హ్యగ్నిర్గార్హపత్యో మాతాగ్నిర్దక్షిణః స్మృతః
గురురాహవనీయస్తు సాగ్నిత్రేతా గరీయసీ॥7॥

త్రిష్వప్రమాద్యన్నేతేషు త్రీఁల్లోకానవజేష్యసి
పితృవృత్త్యా త్విమం లోకం మాతృవృత్త్యా తథాపరం
బ్రహ్మలోకం గురోర్వృత్త్యా నిత్యమేవ చరిష్యసి॥8॥

సమ్యగేతేషు వర్తస్వ త్రిషు లోకేషు భారత
యశః ప్రాప్స్యసి భద్రం తే ధర్మం చ సుమహాఫలం॥9॥

నైతానతిశయేజ్జాతు నాత్యశ్నీయాన్న దూషయేత్
నిత్యం పరిచరేచ్చైవ తద్వై సుకృతముత్తమం
కీర్తిం పుణ్యం యశో లోకాన్ప్రాప్స్యసే చ జనాధిప॥10॥

సర్వే తస్యాదృతా లోకా యస్యైతే త్రయ ఆదృతాః
అనాదృతాస్తు యస్యైతే సర్వాస్తస్యాఫలాః క్రియాః॥11॥

నైవాయం న పరో లోకస్తస్య చైవ పరంతప
అమానితా నిత్యమేవ యస్యైతే గురవస్త్రయః॥12॥

న చాస్మిన్న పరే లోకే యశస్తస్య ప్రకాశతే
న చాన్యదపి కల్యాణం పారత్రం సముదాహృతం॥13॥

తేభ్య ఏవ తు తత్సర్వం కృత్యయా విసృజామ్యహం
తదాసీన్మే శతగుణం సహస్రగుణమేవ చ
తస్మాన్మే సంప్రకాశంతే త్రయో లోకా యుధిష్ఠిర॥14॥

దశైవ తు సదాచార్యః శ్రోత్రియానతిరిచ్యతే
దశాచార్యానుపాధ్యాయ ఉపాధ్యాయాన్పితా దశ॥15॥

పితౄందశ తు మాతైకా సర్వాం వా పృథివీమపి
గురుత్వేనాభిభవతి నాస్తి మాతృసమో గురుః
గురుర్గరీయాన్పితృతో మాతృతశ్చేతి మే మతిః॥16॥

ఉభౌ హి మాతాపితరౌ జన్మని వ్యుపయుజ్యతః
శరీరమేతౌ సృజతః పితా మాతా చ భారత
ఆచార్యశిష్టా యా జాతిః సా దివ్యా సాజరామరా॥17॥

అవధ్యా హి సదా మాతా పితా చాప్యపకారిణౌ
న సందుష్యతి తత్కృత్వా న చ తే దూషయంతి తం
ధర్మాయ యతమానానాం విదుర్దేవాః సహర్షిభిః॥18॥

య ఆవృణోత్యవితథేన కర్ణా;వృతం బ్రువన్నమృతం సంప్రయచ్ఛన్
తం వై మన్యే పితరం మాతరం చ; తస్మై న ద్రుహ్యేత్కృతమస్య జానన్॥19॥

విద్యాం శ్రుత్వా యే గురుం నాద్రియంతే; ప్రత్యాసన్నం మనసా కర్మణా వా
యథైవ తే గురుభిర్భావనీయా;స్తథా తేషాం గురవోఽప్యర్చనీయాః॥20॥

తస్మాత్పూజయితవ్యాశ్చ సంవిభజ్యాశ్చ యత్నతః
గురవోఽర్చయితవ్యాశ్చ పురాణం ధర్మమిచ్ఛతా॥21॥

యేన ప్రీతాశ్చ పితరస్తేన ప్రీతః పితామహః
ప్రీణాతి మాతరం యేన పృథివీ తేన పూజితా॥22॥

యేన ప్రీణాత్యుపాధ్యాయం తేన స్యాద్బ్రహ్మ పూజితం
మాతృతః పితృతశ్చైవ తస్మాత్పూజ్యతమో గురుః
ఋషయశ్చ హి దేవాశ్చ ప్రీయంతే పితృభిః సహ॥23॥

న కేనచన వృత్తేన హ్యవజ్ఞేయో గురుర్భవేత్
న చ మాతా న చ పితా తాదృశో యాదృశో గురుః॥24॥

న తేఽవమానమర్హంతి న చ తే దూషయంతి తం
గురూణామేవ సత్కారం విదుర్దేవాః సహర్షిభిః॥25॥

ఉపాధ్యాయం పితరం మాతరం చ; యేఽభిద్రుహ్యంతి మనసా కర్మణా వా
తేషాం పాపం భ్రూణహత్యావిశిష్టం; తస్మాన్నాన్యః పాపకృదస్తి లోకే॥26॥

మిత్రద్రుహః కృతఘ్నస్య స్త్రీఘ్నస్య పిశునస్య చ
చతుర్ణాం వయమేతేషాం నిష్కృతిం నానుశుశ్రుమః॥27॥

ఏతత్సర్వమతిదేశేన సృష్టం; యత్కర్తవ్యం పురుషేణేహ లోకే
ఏతచ్ఛ్రేయో నాన్యదస్మాద్విశిష్టం; సర్వాంధర్మాననుసృత్యైతదుక్తం॥28॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం ధర్మే స్థాతుమిచ్ఛన్నరో వర్తేత భారత
విద్వంజిజ్ఞాసమానాయ ప్రబ్రూహి భరతర్షభ||1||

సత్యం చైవానృతం చోభే లోకానావృత్య తిష్ఠతః
తయోః కిమాచరేద్రాజన్పురుషో ధర్మనిశ్చితః||2||

కిం స్విత్సత్యం కిమనృతం కిం స్విద్ధర్మ్యం సనాతనం
కస్మిన్కాలే వదేత్సత్యం కస్మిన్కాలేఽనృతం వదేత్||3||

భీష్మ ఉవాచ

సత్యస్య వచనం సాధు న సత్యాద్విద్యతే పరం
యద్భూలోకే సుదుర్జ్ఞాతం తత్తే వక్ష్యామి భారత||4||

భవేత్సత్యం న వక్తవ్యం వక్తవ్యమనృతం భవేత్
యత్రానృతం భవేత్సత్యం సత్యం వాప్యనృతం భవేత్||5||

తాదృశే ముహ్యతే బాలో యత్ర సత్యమనిష్ఠితం
సత్యానృతే వినిశ్చిత్య తతో భవతి ధర్మవిత్||6||

అప్యనార్యోఽకృతప్రజ్ఞః పురుషోఽపి సుదారుణః
సుమహత్ప్రాప్నుయాత్పుణ్యం బలాకోఽన్ధవధాదివ||7||

కిమాశ్చర్యం చ యన్మూఢో ధర్మకామోఽప్యధర్మవిత్
సుమహత్ప్రాప్నుయాత్పాపం గంగాయామివ కౌశికః||8||

తాదృశోఽయమనుప్రశ్నో యత్ర ధర్మః సుదుర్వచః
దుష్కరః ప్రతిసంఖ్యాతుం తర్కేణాత్ర వ్యవస్యతి||9||

ప్రభావార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనం కృతం
యత్స్యాదహింసాసంయుక్తం స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః||10||

ధారణాద్ధర్మ ఇత్యాహుర్ధర్మేణ విధృతాః ప్రజాః
యత్స్యాద్ధారణసంయుక్తం స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః||11||

శ్రుతిధర్మ ఇతి హ్యేకే నేత్యాహురపరే జనాః
న తు తత్ప్రత్యసూయామో న హి సర్వం విధీయతే||12||

యేఽన్యాయేన జిహీర్షంతో ధనమిచ్ఛంతి కర్హిచిత్
తేభ్యస్తన్న తదాఖ్యేయం స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః||13||

అకూజనేన చేన్మోక్షో నాత్ర కూజేత్కథంచన
అవశ్యం కూజితవ్యం వా శంకేరన్వాప్యకూజనాత్||14||

శ్రేయస్తత్రానృతం వక్తుం సత్యాదితి విచారితం
యః పాపైః సహ సంబంధాన్ముచ్యతే శపథాదితి||15||

న చ తేభ్యో ధనం దేయం శక్యే సతి కథంచన
పాపేభ్యో హి ధనం దత్తం దాతారమపి పీడయేత్||16||

స్వశరీరోపరోధేన వరమాదాతుమిచ్ఛతః
సత్యసంప్రతిపత్త్యర్థం యే బ్రూయుః సాక్షిణః క్వచిత్
అనుక్త్వా తత్ర తద్వాచ్యం సర్వే తేఽనృతవాదినః||17||

ప్రాణాత్యయే వివాహే చ వక్తవ్యమనృతం భవేత్
అర్థస్య రక్షణార్థాయ పరేషాం ధర్మకారణాత్
పరేషాం ధర్మమాకాంక్షన్నీచః స్యాద్ధర్మభిక్షుకః ॥18॥

ప్రతిశ్రుత్య తు దాతవ్యం శ్వఃకార్యస్తు బలాత్కృతః
యః కశ్చిద్ధర్మసమయాత్ప్రచ్యుతోఽధర్మమాస్థితః ॥19॥

శఠః స్వధర్మముత్సృజ్య తమిచ్ఛేదుపజీవితుం
సర్వోపాయైర్నిహంతవ్యః పాపో నికృతిజీవనః ॥20॥

ధనమిత్యేవ పాపానాం సర్వేషామిహ నిశ్చయః
యేఽవిషహ్యా హ్యసంభోజ్యా నికృత్యా పతనం గతాః ॥21॥

చ్యుతా దేవమనుష్యేభ్యో యథా ప్రేతాస్తథైవ తే
ధనాదానాద్దుఃఖతరం జీవితాద్విప్రయోజనం ॥22॥

అయం వో రోచతాం ధర్మ ఇతి వాచ్యః ప్రయత్నతః
న కశ్చిదస్తి పాపానాం ధర్మ ఇత్యేష నిశ్చయః ॥23॥

తథాగతం చ యో హన్యాన్నాసౌ పాపేన లిప్యతే
స్వకర్మణా హతం హంతి హత ఏవ స హన్యతే
తేషు యః సమయం కశ్చిత్కుర్వీత హతబుద్ధిషు ॥24॥

యథా కాకశ్చ గృధ్రశ్చ తథైవోపధిజీవినః
ఊర్ధ్వం దేహవిమోక్షాంతే భవంత్యేతాసు యోనిషు ॥25॥

యస్మిన్యథా వర్తతే యో మనుష్యః;స్తస్మింస్తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః
మాయాచారో మాయయా వర్తితవ్యః; సాధ్వాచారః సాధునా ప్రత్యుదేయః ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్లిశ్యమానేషు భూతేషు తైస్తైర్భావైస్తతస్తతః
దుర్గాణ్యతితరేద్యేన తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆశ్రమేషు యథోక్తేషు యథోక్తం యే ద్విజాతయః
వర్తంతే సంయతాత్మానో దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥2॥

యే దంభాన్న జపంతి స్మ యేషాం వృత్తిశ్చ సంవృతా
విషయాంశ్చ నిగృహ్ణంతి దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥3॥

వాసయంత్యతిథీన్నిత్యం నిత్యం యే చానసూయకాః
నిత్యం స్వాధ్యాయశీలాశ్చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥4॥

మాతాపిత్రోశ్చ యే వృత్తిం వర్తంతే ధర్మకోవిదాః
వర్జయంతి దివాస్వప్నం దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥5॥

స్వేషు దారేషు వర్తంతే న్యాయవృత్తేష్వృతావృతౌ
అగ్నిహోత్రపరాః సంతో దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥6॥

యే న లోభాన్నయంత్యర్థాన్రాజానో రజసావృతాః
విషయాన్పరిరక్షంతో దుర్గాణ్యతితరంతి తే ॥7॥

ఆహవేషు చ యే శూరాస్త్యక్త్వా మరణజం భయం
ధర్మేణ జయమిచ్ఛంతో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥8॥

యే పాపాని న కుర్వంతి కర్మణా మనసా గిరా
నిక్షిప్తదండా భూతేషు దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥9॥

యే వదంతీహ సత్యాని ప్రాణత్యాగేఽప్యుపస్థితే
ప్రమాణభూతా భూతానాం దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥10॥

అనధ్యాయేషు యే విప్రాః స్వాధ్యాయం నైవ కుర్వతే
తపోనిత్యాః సుతపసో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥11॥

కర్మాణ్యకుహకార్థాని యేషాం వాచశ్చ సూనృతాః
యేషామర్థాశ్చ సాధ్వర్థా దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥12॥

యే తపశ్చ తపస్యంతి కౌమారబ్రహ్మచారిణః
విద్యావేదవ్రతస్నాతా దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥13॥

యే చ సంశాంతరజసః సంశాంతతమసశ్చ యే
సత్యే స్థితా మహాత్మానో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥14॥

యేషాం న కశ్చిత్త్రసతి త్రసంతి న చ కస్యచిత్
యేషామాత్మసమో లోకో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥15॥

పరశ్రియా న తప్యంతే యే సంతః పురుషర్షభాః
గ్రామ్యాదన్నాన్నివృత్తాశ్చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥16॥

సర్వాందేవాన్నమస్యంతి సర్వాంధర్మాంశ్చ శృణ్వతే
యే శ్రద్దధానా దాంతాశ్చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥17॥

యే న మానితమిచ్ఛంతి మానయంతి చ యే పరం
మాన్యమానా న మన్యంతే దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥18॥

యే శ్రాద్ధాని చ కుర్వంతి తిథ్యాం తిథ్యాం ప్రజార్థినః
సువిశుద్ధేన మనసా దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥19॥

యే క్రోధం నైవ కుర్వంతి క్రుద్ధాన్సంశమయంతి చ
న చ కుప్యంతి భృత్యేభ్యో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥20॥

మధు మాంసం చ యే నిత్యం వర్జయంతీహ మానవాః
జన్మప్రభృతి మద్యం చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥21॥

యాత్రార్థం భోజనం యేషాం సంతానార్థం చ మైథునం
వాక్సత్యవచనార్థాయ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥22॥

ఈశ్వరం సర్వభూతానాం జగతః ప్రభవాప్యయం
భక్తా నారాయణం యే చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥23॥

య ఏష రక్తపద్మాక్షః పీతవాసా మహాభుజః
సుహృద్భ్రాతా చ మిత్రం చ సంబంధీ చ తవాచ్యుతః॥24॥

య ఇమాన్సకలాँల్లోకాంశ్చర్మవత్పరివేష్టయేత్
ఇచ్ఛన్ప్రభురచింత్యాత్మా గోవిందః పురుషోత్తమః॥25॥

స్థితః ప్రియహితే జిష్ణోః స ఏష పురుషర్షభ
రాజంస్తవ చ దుర్ధర్షో వైకుంఠః పురుషోత్తమః॥26॥

య ఏనం సంశ్రయంతీహ భక్త్యా నారాయణం హరిం
తే తరంతీహ దుర్గాణి న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥27॥

దుర్గాతితరణం యే చ పఠంతి శ్రావయంతి చ
పాఠయంతి చ విప్రేభ్యో దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥28॥

ఇతి కృత్యసముద్దేశః కీర్తితస్తే మయానఘ
సంతరేద్యేన దుర్గాణి పరత్రేహ చ మానవః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసౌమ్యాః సౌమ్యరూపేణ సౌమ్యాశ్చాసౌమ్యదర్శినః
ఈదృశాన్పురుషాంస్తాత కథం విద్యామహే వయం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వ్యాఘ్రగోమాయుసంవాదం తం నిబోధ యుధిష్ఠిర॥2॥

పురికాయాం పురి పురా శ్రీమత్యాం పౌరికో నృపః
పరహింసారుచిః క్రూరో బభూవ పురుషాధమః॥3॥

స త్వాయుషి పరిక్షీణే జగామానీప్సితాం గతిం
గోమాయుత్వం చ సంప్రాప్తో దూషితః పూర్వకర్మణా॥4॥

సంస్మృత్య పూర్వజాతిం స నిర్వేదం పరమం గతః
న భక్షయతి మాంసాని పరైరుపహృతాన్యపి॥5॥

అహింస్రః సర్వభూతేషు సత్యవాక్సుదృఢవ్రతః
చకార చ యథాకామమాహారం పతితైః ఫలైః॥6॥

శ్మశానే తస్య చావాసో గోమాయోః సంమతోఽభవత్
జన్మభూమ్యనురోధాచ్చ నాన్యద్వాసమరోచయత్॥7॥

తస్య శౌచమమృష్యంతః సర్వే తే సహజాతయః
చాలయంతి స్మ తాం బుద్ధిం వచనైః ప్రశ్రయోత్తరైః॥8॥

వసన్పితృవనే రౌద్రే శౌచం లప్సితుమిచ్ఛసి
ఇయం విప్రతిపత్తిస్తే యదా త్వం పిశితాశనః॥9॥

తత్సమో వా భవాస్మాభిర్భక్ష్యందాస్యామహే వయం
భుంక్ష్వ శౌచం పరిత్యజ్య యద్ధి భుక్తం తదస్తి తే॥10॥

ఇతి తేషాం వచః శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ సమాహితః
మధురైః ప్రశ్రితైర్వాక్యైర్హేతుమద్భిరనిష్ఠురైః॥11॥

అప్రమాణం ప్రసూతిర్మే శీలతః క్రియతే కులం
ప్రార్థయిష్యే తు తత్కర్మ యేన విస్తీర్యతే యశః॥12॥

శ్మశానే యది వాసో మే సమాధిర్మే నిశామ్యతాం
ఆత్మా ఫలతి కర్మాణి నాశ్రమో ధర్మలక్షణం॥13॥

ఆశ్రమే యో ద్విజం హన్యాద్గాం వా దద్యాదనాశ్రమే
కిం ను తత్పాతకం న స్యాత్తద్వా దత్తం వృథా భవేత్॥14॥

భవంతః సర్వలోభేన కేవలం భక్షణే రతాః
అనుబంధే తు యే దోషాస్తాన్న పశ్యంతి మోహితాః॥15॥

అప్రత్యయకృతాం గర్హ్యామర్థాపనయదూషితాం
ఇహ చాముత్ర చానిష్టాం తస్మాద్వృత్తిం న రోచయే॥16॥

తం శుచిం పండితం మత్వా శార్దూలః ఖ్యాతవిక్రమః
కృత్వాత్మసదృశాం పూజాం సాచివ్యేఽవర్ధయత్స్వయం॥17॥

సౌమ్య విజ్ఞాతరూపస్త్వం గచ్ఛ యాత్రాం మయా సహ
వ్రియంతామీప్సితా భోగాః పరిహార్యాశ్చ పుష్కలాః॥18॥

తీక్ష్ణా వయమితి ఖ్యాతా భవతో జ్ఞాపయామహే
మృదుపూర్వం ఘాతినస్తే శ్రేయశ్చాధిగమిష్యతి॥19॥

అథ సంపూజ్య తద్వాక్యం మృగేంద్రస్య మహాత్మనః
గోమాయుః ప్రశ్రితం వాక్యం బభాషే కించిదానతః॥20॥

సదృశం మృగరాజైతత్తవ వాక్యం మదంతరే
యత్సహాయాన్మృగయసే ధర్మార్థకుశలాఞ్శుచీన్॥21॥

న శక్యమనమాత్యేన మహత్త్వమనుశాసితుం
దుష్టామాత్యేన వా వీర శరీరపరిపంథినా॥22॥

సహాయాననురక్తాంస్తు యతేతానుపసంహితాన్
పరస్పరమసంఘుష్టాన్విజిగీషూనలోలుపాన్॥23॥

తానతీతోపధాన్ప్రాజ్ఞాన్హితే యుక్తాన్మనస్వినః
పూజయేథా మహాభాగాన్యథాచార్యాన్యథా పితౄన్॥24॥

న త్వేవం మమ సంతోషాద్రోచతేఽన్యన్మృగాధిప
న కామయే సుఖాన్భోగానైశ్వర్యం వా త్వదాశ్రయం॥25॥

న యోక్ష్యతి హి మే శీలం తవ భృత్యైః పురాతనైః
తే త్వాం విభేదయిష్యంతి దుఃఖశీలా మదంతరే॥26॥

సంశ్రయః శ్లాఘనీయస్త్వమన్యేషామపి భాస్వతాం
కృతాత్మా సుమహాభాగః పాపకేష్వప్యదారుణః॥27॥

దీర్ఘదర్శీ మహోత్సాహః స్థూలలక్ష్యో మహాబలః
కృతీ చామోఘకర్తాసి భావ్యైశ్చ సమలంకృతః॥28॥

కిం తు స్వేనాస్మి సంతుష్టో దుఃఖా వృత్తిరనుష్ఠితా
సేవాయాశ్చాపి నాభిజ్ఞః స్వచ్ఛందేన వనేచరః॥29॥

రాజోపక్రోశదోషాశ్చ సర్వే సంశ్రయవాసినాం
వనచర్యా చ నిఃసంగా నిర్భయా నిరవగ్రహా॥30॥

నృపేణాహూయమానస్య యత్తిష్ఠతి భయం హృది
న తత్తిష్ఠతి తుష్టానాం వనే మూలఫలాశినాం॥31॥

పానీయం వా నిరాయాసం స్వాద్వన్నం వా భయోత్తరం
విచార్య ఖలు పశ్యామి తత్సుఖం యత్ర నిర్వృతిః॥32॥

అపరాధైర్న తావంతో భృత్యాః శిష్టా నరాధిపైః
ఉపఘాతైర్యథా భృత్యా దూషితా నిధనం గతాః॥33॥

యది త్వేతన్మయా కార్యం మృగేంద్రో యది మన్యతే
సమయం కృతమిచ్ఛామి వర్తితవ్యం యథా మయి॥34॥

మదీయా మాననీయాస్తే శ్రోతవ్యం చ హితం వచః
కల్పితా యా చ తే వృత్తిః సా భవేత్తవ సుస్థిరా॥35॥

న మంత్రయేయమన్యైస్తే సచివైః సహ కర్హిచిత్
నీతిమంతః పరీప్సంతో వృథా బ్రూయుః పరే మయి॥36॥

ఏక ఏకేన సంగమ్య రహో బ్రూయాం హితం తవ
న చ తే జ్ఞాతికార్యేషు ప్రష్టవ్యోఽహం హితాహితే॥37॥

మయా సంమంత్ర్య పశ్చాచ్చ న హింస్యాః సచివాస్త్వయా
మదీయానాం చ కుపితో మా త్వం దండం నిపాతయేః॥38॥

ఏవమస్త్వితి తేనాసౌ మృగేంద్రేణాభిపూజితః
ప్రాప్తవాన్మతిసాచివ్యం గోమాయుర్వ్యాఘ్రయోనితః॥39॥

తం తథా సత్కృతం దృష్ట్వా యుజ్యమానం చ కర్మణి
ప్రాద్విషన్కృతసంఘాతాః పూర్వభృత్యా ముహుర్ముహుః॥40॥

మిత్రబుద్ధ్యా చ గోమాయుం సాంత్వయిత్వా ప్రవేశ్య చ
దోషేషు సమతాం నేతుమైచ్ఛన్నశుభబుద్ధయః॥41॥

అన్యథా హ్యుచితాః పూర్వం పరద్రవ్యాపహారిణః
అశక్తాః కించిదాదాతుం ద్రవ్యం గోమాయుయంత్రితాః॥42॥

వ్యుత్థానం చాత్ర కాంక్షద్భిః కథాభిః ప్రవిలోభ్యతే
ధనేన మహతా చైవ బుద్ధిరస్య విలోభ్యతే॥43॥

న చాపి స మహాప్రాజ్ఞస్తస్మాద్ధైర్యాచ్చచాల హ
అథాస్య సమయం కృత్వా వినాశాయ స్థితాః పరే॥44॥

ఈప్సితం చ మృగేంద్రస్య మాంసం యత్తత్ర సంస్కృతం
అపనీయ స్వయం తద్ధి తైర్న్యస్తం తస్య వేశ్మని॥45॥

యదర్థం చాప్యపహృతం యేన యచ్చైవ మంత్రితం
తస్య తద్విదితం సర్వం కారణార్థం చ మర్షితం॥46॥

సమయోఽయం కృతస్తేన సాచివ్యముపగచ్ఛతా
నోపఘాతస్త్వయా గ్రాహ్యో రాజన్మైత్రీమిహేచ్ఛతా॥47॥

భోజనే చోపహర్తవ్యే తన్మాంసం న స్మ దృశ్యతే
మృగరాజేన చాజ్ఞప్తం మృగ్యతాం చోర ఇత్యుత॥48॥

కృతకైశ్చాపి తన్మాంసం మృగేంద్రాయోపవర్ణితం
సచివేనోపనీతం తే విదుషా ప్రాజ్ఞమానినా॥49॥

సరోషస్త్వథ శార్దూలః శ్రుత్వా గోమాయుచాపలం
బభూవామర్షితో రాజా వధం చాస్యాభ్యరోచయత్॥50॥

ఛిద్రం తు తస్య తద్దృష్ట్వా ప్రోచుస్తే పూర్వమంత్రిణః
సర్వేషామేవ సోఽస్మాకం వృత్తిభంగేషు వర్తతే॥51॥

ఇదం చాస్యేదృశం కర్మ వాల్లభ్యేన తు రక్ష్యతే
శ్రుతశ్చ స్వామినా పూర్వం యాదృశో నైష తాదృశః॥52॥

వాఙ్మాత్రేణైవ ధర్మిష్ఠః స్వభావేన తు దారుణః
ధర్మచ్ఛద్మా హ్యయం పాపో వృథాచారపరిగ్రహః
కార్యార్థం భోజనార్థేషు వ్రతేషు కృతవాఞ్శ్రమం॥53॥

మాంసాపనయనం జ్ఞాత్వా వ్యాఘ్రస్తేషాం తు తద్వచః
ఆజ్ఞాపయామాస తదా గోమాయుర్వధ్యతామితి॥54॥

శార్దూలవచనం శ్రుత్వా శార్దూలజననీ తతః
మృగరాజం హితైర్వాక్యైః సంబోధయితుమాగమత్॥55॥

పుత్ర నైతత్త్వయా గ్రాహ్యం కపటారంభసంవృతం
కర్మసంఘర్షజైర్దోషైర్దుష్యత్యశుచిభిః శుచిః॥56॥

నోచ్ఛ్రితం సహతే కశ్చిత్ప్రక్రియా వైరకారికా
శుచేరపి హి యుక్తస్య దోష ఏవ నిపాత్యతే॥57॥

లుబ్ధానాం శుచయో ద్వేష్యాః కాతరాణాం తరస్వినః
మూర్ఖాణాం పండితా ద్వేష్యా దరిద్రాణాం మహాధనాః
అధార్మికాణాం ధర్మిష్ఠా విరూపాణాం సురూపకాః॥58॥

బహవః పండితా లుబ్ధాః సర్వే మాయోపజీవినః
కుర్యుర్దోషమదోషస్య బృహస్పతిమతేరపి॥59॥

శూన్యాత్తచ్చ గృహాన్మాంసం యదద్యాపహృతం తవ
నేచ్ఛతే దీయమానం చ సాధు తావద్విమృశ్యతాం॥60॥

అసత్యాః సత్యసంకాశాః సత్యాశ్చాసత్యదర్శినః
దృశ్యంతే వివిధా భావాస్తేషు యుక్తం పరీక్షణం॥61॥

తలవద్దృశ్యతే వ్యోమ ఖద్యోతో హవ్యవాడివ
న చైవాస్తి తలం వ్యోమ్ని న ఖద్యోతే హుతాశనః॥62॥

తస్మాత్ప్రత్యక్షదృష్టోఽపి యుక్తమర్థః పరీక్షితుం
పరీక్ష్య జ్ఞాపయన్హ్యర్థాన్న పశ్చాత్పరితప్యతే॥63॥

న దుష్కరమిదం పుత్ర యత్ప్రభుర్ఘాతయేత్పరం
శ్లాఘనీయా చ వర్యా చ లోకే ప్రభవతాం క్షమా॥64॥

స్థాపితోఽయం పుత్ర త్వయా సామంతేష్వధి విశ్రుతః
దుఃఖేనాసాద్యతే పాత్రం ధార్యతామేష తే సుహృత్॥65॥

దూషితం పరదోషైర్హి గృహ్ణీతే యోఽన్యథా శుచిం
స్వయం సందూషితామాత్యః క్షిప్రమేవ వినశ్యతి॥66॥

తస్మాదథారిసంఘాతాద్గోమాయోః కశ్చిదాగతః
ధర్మాత్మా తేన చాఖ్యాతం యథైతత్కపటం కృతం॥67॥

తతో విజ్ఞాతచారిత్రః సత్కృత్య స విమోక్షితః
పరిష్వక్తశ్చ సస్నేహం మృగేంద్రేణ పునః పునః॥68॥

అనుజ్ఞాప్య మృగేంద్రం తు గోమాయుర్నీతిశాస్త్రవిత్
తేనామర్షేణ సంతప్తః ప్రాయమాసితుమైచ్ఛత॥69॥

శార్దూలస్తత్ర గోమాయుం స్నేహాత్ప్రస్రుతలోచనః
అవారయత్స ధర్మిష్ఠం పూజయా ప్రతిపూజయన్॥70॥

తం స గోమాయురాలోక్య స్నేహాదాగతసంభ్రమం
బభాషే ప్రణతో వాక్యం బాష్పగద్గదయా గిరా॥71॥

పూజితోఽహం త్వయా పూర్వం పశ్చాచ్చైవ విమానితః
పరేషామాస్పదం నీతో వస్తుం నార్హామ్యహం త్వయి॥72॥

స్వసంతుష్టాశ్చ్యుతాః స్థానాన్మానాత్ప్రత్యవరోపితాః
స్వయం చోపహృతా భృత్యా యే చాప్యుపహృతాః పరైః॥73॥

పరిక్షీణాశ్చ లుబ్ధాశ్చ క్రూరాః కారాభితాపితాః
హృతస్వా మానినో యే చ త్యక్తోపాత్తా మహేప్సవః॥74॥

సంతాపితాశ్చ యే కేచిద్వ్యసనౌఘప్రతీక్షిణః
అంతర్హితాః సోపహితాః సర్వే తే పరసాధనాః॥75॥

అవమానేన యుక్తస్య స్థాపితస్య చ మే పునః
కథం యాస్యసి విశ్వాసమహమేష్యామి వా పునః॥76॥

సమర్థ ఇతి సంగృహ్య స్థాపయిత్వా పరీక్ష్య చ
కృతం చ సమయం భిత్త్వా త్వయాహమవమానితః॥77॥

ప్రథమం యః సమాఖ్యాతః శీలవానితి సంసది
న వాచ్యం తస్య వైగుణ్యం ప్రతిజ్ఞాం పరిరక్షతా॥78॥

ఏవం చావమతస్యేహ విశ్వాసం కిం ప్రయాస్యసి
త్వయి చైవ హ్యవిశ్వాసే మమోద్వేగో భవిష్యతి॥79॥

శంకితస్త్వమహం భీతః పరే ఛిద్రానుదర్శినః
అస్నిగ్ధాశ్చైవ దుస్తోషాః కర్మ చైతద్బహుచ్ఛలం॥80॥

దుఃఖేన శ్లేష్యతే భిన్నం శ్లిష్టం దుఃఖేన భిద్యతే
భిన్నశ్లిష్టా తు యా ప్రీతిర్న సా స్నేహేన వర్తతే॥81॥

కశ్చిదేవ హి భీతస్తు దృశ్యతే న పరాత్మనోః
కార్యాపేక్షా హి వర్తంతే భావాః స్నిగ్ధాస్తు దుర్లభాః॥82॥

సుదుఃఖం పురుషజ్ఞానం చిత్తం హ్యేషాం చలాచలం
సమర్థో వాప్యశక్తో వా శతేష్వేకోఽధిగమ్యతే॥83॥

అకస్మాత్ప్రక్రియా నృణామకస్మాచ్చాపకర్షణం
శుభాశుభే మహత్త్వం చ ప్రకర్తుం బుద్ధిలాఘవాత్॥84॥

ఏవం బహువిధం సాంత్వముక్త్వా ధర్మార్థహేతుమత్
ప్రసాదయిత్వా రాజానం గోమాయుర్వనమభ్యగాత్॥85॥

అగృహ్యానునయం తస్య మృగేంద్రస్య స బుద్ధిమాన్
గోమాయుః ప్రాయమాసీనస్త్యక్త్వా దేహం దివం యయౌ॥86॥

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం పార్థివేన కర్తవ్యం కిం చ కృత్వా సుఖీ భవేత్
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన సర్వం ధర్మభృతాం వర॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

హంత తేఽహం ప్రవక్ష్యామి శృణు కార్యైకనిశ్చయం
యథా రాజ్ఞేహ కర్తవ్యం యచ్చ కృత్వా సుఖీ భవేత్॥2॥

న త్వేవం వర్తితవ్యం స్మ యథేదమనుశుశ్రుమః
ఉష్ట్రస్య సుమహద్వృత్తం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥3॥

జాతిస్మరో మహానుష్ట్రః ప్రాజాపత్యయుగోద్భవః
తపః సుమహదాతిష్ఠదరణ్యే సంశితవ్రతః॥4॥

తపసస్తస్య చాంతే వై ప్రీతిమానభవత్ప్రభుః
వరేణ ఛందయామాస తతశ్చైనం పితామహః॥5॥

ఉష్ట్ర ఉవాచ

భగవంస్త్వత్ప్రసాదాన్మే దీర్ఘా గ్రీవా భవేదియం
యోజనానాం శతం సాగ్రం యా గచ్ఛేచ్చరితుం విభో॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమస్త్వితి చోక్తః స వరదేన మహాత్మనా
ప్రతిలభ్య వరం శ్రేష్ఠం యయావుష్ట్రః స్వకం వనం॥7॥

స చకార తదాలస్యం వరదానాత్స దుర్మతిః
న చైచ్ఛచ్చరితుం గంతుం దురాత్మా కాలమోహితః॥8॥

స కదాచిత్ప్రసార్యైవం తాం గ్రీవాం శతయోజనాం
చచారాశ్రాంతహృదయో వాతశ్చాగాత్తతో మహాన్॥9॥

స గుహాయాం శిరోగ్రీవం నిధాయ పశురాత్మనః
ఆస్తాథ వర్షమభ్యాగాత్సుమహత్ప్లావయజ్జగత్॥10॥

అథ శీతపరీతాంగో జంబుకః క్షుచ్ఛ్రమాన్వితః
సదారస్తాం గుహామాశు ప్రవివేశ జలార్దితః॥11॥

స దృష్ట్వా మాంసజీవీ తు సుభృశం క్షుచ్ఛ్రమాన్వితః
అభక్షయత్తతో గ్రీవాముష్ట్రస్య భరతర్షభ॥12॥

యదా త్వబుధ్యతాత్మానం భక్ష్యమాణం స వై పశుః
తదా సంకోచనే యత్నమకరోద్భృశదుఃఖితః॥13॥

యావదూర్ధ్వమధశ్చైవ గ్రీవాం సంక్షిపతే పశుః
తావత్తేన సదారేణ జంబుకేన స భక్షితః॥14॥

స హత్వా భక్షయిత్వా చ జంబుకోష్ట్రం తతస్తదా
విగతే వాతవర్షే చ నిశ్చక్రామ గుహాముఖాత్॥15॥

ఏవం దుర్బుద్ధినా ప్రాప్తముష్ట్రేణ నిధనం తదా
ఆలస్యస్య క్రమాత్పశ్య మహద్దోషముపాగతం॥16॥

త్వమప్యేతం విధిం త్యక్త్వా యోగేన నియతేంద్రియః
వర్తస్వ బుద్ధిమూలం హి విజయం మనురబ్రవీత్॥17॥

బుద్ధిశ్రేష్ఠాని కర్మాణి బాహుమధ్యాని భారత
తాని జంఘాజఘన్యాని భారప్రత్యవరాణి చ॥18॥

రాజ్యం తిష్ఠతి దక్షస్య సంగృహీతేంద్రియస్య చ
గుప్తమంత్రశ్రుతవతః సుసహాయస్య చానఘ॥19॥

పరీక్ష్యకారిణోఽర్థాశ్చ తిష్ఠంతీహ యుధిష్ఠిర
సహాయయుక్తేన మహీ కృత్స్నా శక్యా ప్రశాసితుం॥20॥

ఇదం హి సద్భిః కథితం విధిజ్ఞైః; పురా మహేంద్రప్రతిమప్రభావ
మయాపి చోక్తం తవ శాస్త్రదృష్ట్యా; త్వమత్ర యుక్తః ప్రచరస్వ రాజన్॥21॥

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రాజా రాజ్యమనుప్రాప్య దుర్బలో భరతర్షభ
అమిత్రస్యాతివృద్ధస్య కథం తిష్ఠేదసాధనః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సరితాం చైవ సంవాదం సాగరస్య చ భారత॥2॥

సురారినిలయః శశ్వత్సాగరః సరితాం పతిః
పప్రచ్ఛ సరితః సర్వాః సంశయం జాతమాత్మనః॥3॥

సమూలశాఖాన్పశ్యామి నిహతాంశ్ఛాయినో ద్రుమాన్
యుష్మాభిరిహ పూర్ణాభిరన్యాంస్తత్ర న వేతసం॥4॥

అకాయశ్చాల్పసారశ్చ వేతసః కూలజశ్చ వః
అవజ్ఞాయ నశక్యో వా కించిద్వా తేన వః కృతం॥5॥

తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి సర్వాసామేవ వో మతం
యథా కూలాని చేమాని భిత్త్వా నానీయతే వశం॥6॥

తతః ప్రాహ నదీ గంగా వాక్యముత్తరమర్థవత్
హేతుమద్గ్రాహకం చైవ సాగరం సరితాం పతిం॥7॥

తిష్ఠంత్యేతే యథాస్థానం నగా హ్యేకనికేతనాః
తతస్త్యజంతి తత్స్థానం ప్రాతిలోమ్యాదచేతసః॥8॥

వేతసో వేగమాయాంతం దృష్ట్వా నమతి నేతరః
స చ వేగేఽభ్యతిక్రాంతే స్థానమాసాద్య తిష్ఠతి॥9॥

కాలజ్ఞః సమయజ్ఞశ్చ సదా వశ్యశ్చ నోద్రుమః
అనులోమస్తథాస్తబ్ధస్తేన నాభ్యేతి వేతసః॥10॥

మారుతోదకవేగేన యే నమంత్యున్నమంతి చ
ఓషధ్యః పాదపా గుల్మా న తే యాంతి పరాభవం॥11॥

యో హి శత్రోర్వివృద్ధస్య ప్రభోర్వధవినాశనే
పూర్వం న సహతే వేగం క్షిప్రమేవ స నశ్యతి॥12॥

సారాసారం బలం వీర్యమాత్మనో ద్విషతశ్చ యః
జానన్విచరతి ప్రాజ్ఞో న స యాతి పరాభవం॥13॥

ఏవమేవ యదా విద్వాన్మన్యేతాతిబలం రిపుం
సంశ్రయేద్వైతసీం వృత్తిమేవం ప్రజ్ఞానలక్షణం॥14॥

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విద్వాన్మూర్ఖప్రగల్భేన మృదుస్తీక్ష్ణేన భారత
ఆక్రుశ్యమానః సదసి కథం కుర్యాదరిందమ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

శ్రూయతాం పృథివీపాల యథైషోఽర్థోఽనుగీయతే
సదా సుచేతాః సహతే నరస్యేహాల్పచేతసః॥2॥

అరుష్యన్క్రుశ్యమానస్య సుకృతం నామ విందతి
దుష్కృతం చాత్మనో మర్షీ రుష్యత్యేవాపమార్ష్టి వై॥3॥

టిట్టిభం తముపేక్షేత వాశమానమివాతురం
లోకవిద్వేషమాపన్నో నిష్ఫలం ప్రతిపద్యతే॥4॥

ఇతి స శ్లాఘతే నిత్యం తేన పాపేన కర్మణా
ఇదముక్తో మయా కశ్చిత్సంమతో జనసంసది
స తత్ర వ్రీడితః శుష్కో మృతకల్పోఽవతిష్ఠతి॥5॥

శ్లాఘన్నశ్లాఘనీయేన కర్మణా నిరపత్రపః
ఉపేక్షితవ్యో దాంతేన తాదృశః పురుషాధమః॥6॥

యద్యద్బ్రూయాదల్పమతిస్తత్తదస్య సహేత్సదా
ప్రాకృతో హి ప్రశంసన్వా నిందన్వా కిం కరిష్యతి
వనే కాక ఇవాబుద్ధిర్వాశమానో నిరర్థకం॥7॥

యది వాగ్భిః ప్రయోగః స్యాత్ప్రయోగే పాపకర్మణః
వాగేవార్థో భవేత్తస్య న హ్యేవార్థో జిఘాంసతః॥8॥

నిషేకం విపరీతం స ఆచష్టే వృత్తచేష్టయా
మయూర ఇవ కౌపీనం నృత్యన్సందర్శయన్నివ॥9॥

యస్యావాచ్యం న లోకేఽస్తి నాకార్యం వాపి కించన
వాచం తేన న సందధ్యాచ్ఛుచిః సంక్లిష్టకర్మణా॥10॥

ప్రత్యక్షం గుణవాదీ యః పరోక్షం తు వినిందకః
స మానవః శ్వవల్లోకే నష్టలోకపరాయణః॥11॥

తాదృగ్జనశతస్యాపి యద్దదాతి జుహోతి చ
పరోక్షేణాపవాదేన తన్నాశయతి స క్షణాత్॥12॥

తస్మాత్ప్రాజ్ఞో నరః సద్యస్తాదృశం పాపచేతసం
వర్జయేత్సాధుభిర్వర్జ్యం సారమేయామిషం యథా॥13॥

పరివాదం బ్రువాణో హి దురాత్మా వై మహాత్మనే
ప్రకాశయతి దోషాన్స్వాన్సర్పః ఫణమివోచ్ఛ్రితం॥14॥

తం స్వకర్మాణి కుర్వాణం ప్రతికర్తుం య ఇచ్ఛతి
భస్మకూట ఇవాబుద్ధిః ఖరో రజసి మజ్జతి॥15॥

మనుష్యశాలావృకమప్రశాంతం; జనాపవాదే సతతం నివిష్టం
మాతంగమున్మత్తమివోన్నదంతం; త్యజేత తం శ్వానమివాతిరౌద్రం॥16॥

అధీరజుష్టే పథి వర్తమానం; దమాదపేతం వినయాచ్చ పాపం
అరివ్రతం నిత్యమభూతికామం; ధిగస్తు తం పాపమతిం మనుష్యం॥17॥

ప్రత్యుచ్యమానస్తు హి భూయ ఏభి;ర్నిశామ్య మా భూస్త్వమథార్తరూపః
ఉచ్చస్య నీచేన హి సంప్రయోగం; విగర్హయంతి స్థిరబుద్ధయో యే॥18॥

క్రుద్ధో దశార్ధేన హి తాడయేద్వా; స పాంసుభిర్వాపకిరేత్తుషైర్వా
వివృత్య దంతాంశ్చ విభీషయేద్వా; సిద్ధం హి మూర్ఖే కుపితే నృశంసే॥19॥

విగర్హణాం పరమదురాత్మనా కృతాం; సహేత యః సంసది దుర్జనాన్నరః
పఠేదిదం చాపి నిదర్శనం సదా; న వాఙ్మయం స లభతి కించిదప్రియం॥20॥

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సంశయో మే మహానయం
స ఛేత్తవ్యస్త్వయా రాజన్భవాన్కులకరో హి నః॥1॥

పురుషాణామయం తాత దుర్వృత్తానాం దురాత్మనాం
కథితో వాక్యసంచారస్తతో విజ్ఞాపయామి తే॥2॥

యద్ధితం రాజ్యతంత్రస్య కులస్య చ సుఖోదయం
ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ క్షేమవృద్ధికరం చ యత్॥3॥

పుత్రపౌత్రాభిరామం చ రాష్ట్రవృద్ధికరం చ యత్
అన్నపానే శరీరే చ హితం యత్తద్బ్రవీహి మే॥4॥

అభిషిక్తో హి యో రాజా రాజ్యస్థో మిత్రసంవృతః
అసుహృత్సముపేతో వా స కథం రంజయేత్ప్రజాః॥5॥

యో హ్యసత్ప్రగ్రహరతిః స్నేహరాగబలాత్కృతః
ఇంద్రియాణామనీశత్వాదసజ్జనబుభూషకః॥6॥

తస్య భృత్యా విగుణతాం యాంతి సర్వే కులోద్గతాః
న చ భృత్యఫలైరర్థైః స రాజా సంప్రయుజ్యతే॥7॥

ఏతాన్మే సంశయస్థస్య రాజధర్మాన్సుదుర్లభాన్
బృహస్పతిసమో బుద్ధ్యా భవాఞ్శంసితుమర్హతి॥8॥

శంసితా పురుషవ్యాఘ్ర త్వం నః కులహితే రతః
క్షత్తా చైవ పటుప్రజ్ఞో యో నః శంసతి సర్వదా॥9॥

త్వత్తః కులహితం వాక్యం శ్రుత్వా రాజ్యహితోదయం
అమృతస్యావ్యయస్యేవ తృప్తః స్వప్స్యామ్యహం సుఖం॥10॥

కీదృశాః సంనికర్షస్థా భృత్యాః స్యుర్వా గుణాన్వితాః
కీదృశైః కింకులీనైర్వా సహ యాత్రా విధీయతే॥11॥

న హ్యేకో భృత్యరహితో రాజా భవతి రక్షితా
రాజ్యం చేదం జనః సర్వస్తత్కులీనోఽభిశంసతి॥12॥

న హి ప్రశాస్తుం రాజ్యం హి శక్యమేకేన భారత
అసహాయవతా తాత నైవార్థాః కేచిదప్యుత
లబ్ధుం లబ్ధ్వా చాపి సదా రక్షితుం భరతర్షభ॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

యస్య భృత్యజనః సర్వో జ్ఞానవిజ్ఞానకోవిదః
హితైషీ కులజః స్నిగ్ధః స రాజ్యఫలమశ్నుతే॥14॥

మంత్రిణో యస్య కులజా అసంహార్యాః సహోషితాః
నృపతేర్మతిదాః సంతి సంబంధజ్ఞానకోవిదాః॥15॥

అనాగతవిధాతారః కాలజ్ఞానవిశారదాః
అతిక్రాంతమశోచంతః స రాజ్యఫలమశ్నుతే॥16॥

సమదుఃఖసుఖా యస్య సహాయాః సత్యకారిణః
అర్థచింతాపరా యస్య స రాజ్యఫలమశ్నుతే॥17॥

యస్య నార్తో జనపదః సంనికర్షగతః సదా
అక్షుద్రః సత్పథాలంబీ స రాజ్యఫలభాగ్భవేత్॥18॥

కోశాక్షపటలం యస్య కోశవృద్ధికరైర్జనైః
ఆప్తైస్తుష్టైశ్చ సతతం ధార్యతే స నృపోత్తమః॥19॥

కోష్ఠాగారమసంహార్యైరాప్తైః సంచయతత్పరైః
పాత్రభూతైరలుబ్ధైశ్చ పాల్యమానం గుణీభవేత్॥20॥

వ్యవహారశ్చ నగరే యస్య కర్మఫలోదయః
దృశ్యతే శంఖలిఖితః స ధర్మఫలభాగ్భవేత్॥21॥

సంగృహీతమనుష్యశ్చ యో రాజా రాజధర్మవిత్
షడ్వర్గం ప్రతిగృహ్ణన్స ధర్మాత్ఫలముపాశ్నుతే॥22॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నిదర్శనకరం లోకే సజ్జనాచరితం సదా॥1॥

అస్యైవార్థస్య సదృశం యచ్ఛ్రుతం మే తపోవనే
జామదగ్న్యస్య రామస్య యదుక్తమృషిసత్తమైః॥2॥

వనే మహతి కస్మింశ్చిదమనుష్యనిషేవితే
ఋషిర్మూలఫలాహారో నియతో నియతేంద్రియః॥3॥

దీక్షాదమపరః శాంతః స్వాధ్యాయపరమః శుచిః
ఉపవాసవిశుద్ధాత్మా సతతం సత్పథే స్థితః॥4॥

తస్య సందృశ్య సద్భావముపవిష్టస్య ధీమతః
సర్వసత్త్వాః సమీపస్థా భవంతి వనచారిణః॥5॥

సింహవ్యాఘ్రాః సశరభా మత్తాశ్చైవ మహాగజాః
ద్వీపినః ఖడ్గభల్లూకా యే చాన్యే భీమదర్శనాః॥6॥

తే సుఖప్రశ్నదాః సర్వే భవంతి క్షతజాశనాః
తస్యర్షేః శిష్యవచ్చైవ న్యగ్భూతాః ప్రియకారిణః॥7॥

దత్త్వా చ తే సుఖప్రశ్నం సర్వే యాంతి యథాగతం
గ్రామ్యస్త్వేకః పశుస్తత్ర నాజహాచ్ఛ్వా మహామునిం॥8॥

భక్తోఽనురక్తః సతతముపవాసకృశోఽబలః
ఫలమూలోత్కరాహారః శాంతః శిష్టాకృతిర్యథా॥9॥

తస్యర్షేరుపవిష్టస్య పాదమూలే మహామునేః
మనుష్యవద్గతో భావః స్నేహబద్ధోఽభవద్భృశం॥10॥

తతోఽభ్యయాన్మహావీర్యో ద్వీపీ క్షతజభోజనః
శ్వార్థమత్యంతసందుష్టః క్రూరః కాల ఇవాంతకః॥11॥

లేలిహ్యమానస్తృషితః పుచ్ఛాస్ఫోటనతత్పరః
వ్యాదితాస్యః క్షుధాభగ్నః ప్రార్థయానస్తదామిషం॥12॥

తం దృష్ట్వా క్రూరమాయాంతం జీవితార్థీ నరాధిప
ప్రోవాచ శ్వా మునిం తత్ర యత్తచ్ఛృణు మహామతే॥13॥

శ్వశత్రుర్భగవన్నత్ర ద్వీపీ మాం హంతుమిచ్ఛతి
త్వత్ప్రసాదాద్భయం న స్యాత్తస్మాన్మమ మహామునే॥14॥

మునిరువాచ

న భయం ద్వీపినః కార్యం మృత్యుతస్తే కథంచన
ఏష శ్వరూపరహితో ద్వీపీ భవసి పుత్రక॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః శ్వా ద్వీపితాం నీతో జాంబూనదనిభాకృతిః
చిత్రాంగో విస్ఫురన్హృష్టో వనే వసతి నిర్భయః॥16॥

తతోఽభ్యయాన్మహారౌద్రో వ్యాదితాస్యః క్షుధాన్వితః
ద్వీపినం లేలిహద్వక్త్రో వ్యాఘ్రో రుధిరలాలసః॥17॥

వ్యాఘ్రం దృష్ట్వా క్షుధాభగ్నం దంష్ట్రిణం వనగోచరం
ద్వీపీ జీవితరక్షార్థమృషిం శరణమేయివాన్॥18॥

తతః సంవాసజం స్నేహమృషిణా కుర్వతా సదా
స ద్వీపీ వ్యాఘ్రతాం నీతో రిపుభిర్బలవత్తరః
తతో దృష్ట్వా స శార్దూలో నాభ్యహంస్తం విశాం పతే॥19॥

స తు శ్వా వ్యాఘ్రతాం ప్రాప్య బలవాన్పిశితాశనః
న మూలఫలభోగేషు స్పృహామప్యకరోత్తదా॥20॥

యథా మృగపతిర్నిత్యం ప్రకాంక్షతి వనౌకసః
తథైవ స మహారాజ వ్యాఘ్రః సమభవత్తదా॥21॥

వ్యాఘ్రస్తూటజమూలస్థస్తృప్తః సుప్తో హతైర్మృగైః
నాగశ్చాగాత్తముద్దేశం మత్తో మేఘ ఇవోత్థితః॥22॥

ప్రభిన్నకరటః ప్రాంశుః పద్మీ వితతమస్తకః
సువిషాణో మహాకాయో మేఘగంభీరనిస్వనః॥23॥

తం దృష్ట్వా కుంజరం మత్తమాయాంతం మదగర్వితం
వ్యాఘ్రో హస్తిభయాత్త్రస్తస్తమృషిం శరణం యయౌ॥24॥

తతోఽనయత్కుంజరతాం తం వ్యాఘ్రమృషిసత్తమః
మహామేఘోపమం దృష్ట్వా తం స భీతోఽభవద్గజః॥25॥

తతః కమలషండాని శల్లకీగహనాని చ
వ్యచరత్స ముదా యుక్తః పద్మరేణువిభూషితః॥26॥

కదాచిద్రమమాణస్య హస్తినః సుముఖం తదా
ఋషేస్తస్యోటజస్థస్య కాలోఽగచ్ఛన్నిశానిశం॥27॥

అథాజగామ తం దేశం కేసరీ కేసరారుణః
గిరికందరజో భీమః సింహో నాగకులాంతకః॥28॥

తం దృష్ట్వా సింహమాయాంతం నాగః సింహభయాకులః
ఋషిం శరణమాపేదే వేపమానో భయాతురః॥29॥

తతః స సింహతాం నీతో నాగేంద్రో మునినా తదా
వన్యం నాగణయత్సింహం తుల్యజాతిసమన్వయాత్॥30॥

దృష్ట్వా చ సోఽనశత్సింహో వన్యో భీసన్నవాగ్బలః
స చాశ్రమేఽవసత్సింహస్తస్మిన్నేవ వనే సుఖీ॥31॥

న త్వన్యే క్షుద్రపశవస్తపోవననివాసినః
వ్యదృశ్యంత భయత్రస్తా జీవితాకాంక్షిణః సదా॥32॥

కదాచిత్కాలయోగేన సర్వప్రాణివిహింసకః
బలవాన్క్షతజాహారో నానాసత్త్వభయంకరః॥33॥

అష్టపాదూర్ధ్వచరణః శరభో వనగోచరః
తం సింహం హంతుమాగచ్ఛన్మునేస్తస్య నివేశనం॥34॥

తం మునిః శరభం చక్రే బలోత్కటమరిందమ
తతః స శరభో వన్యో మునేః శరభమగ్రతః
దృష్ట్వా బలినమత్యుగ్రం ద్రుతం సంప్రాద్రవద్భయాత్॥35॥

స ఏవం శరభస్థానే న్యస్తో వై మునినా తదా
మునేః పార్శ్వగతో నిత్యం శారభ్యం సుఖమాప్తవాన్॥36॥

తతః శరభసంత్రస్తాః సర్వే మృగగణా వనాత్
దిశః సంప్రాద్రవన్రాజన్భయాజ్జీవితకాంక్షిణః॥37॥

శరభోఽప్యతిసందుష్టో నిత్యం ప్రాణివధే రతః
ఫలమూలాశనం శాంతం నైచ్ఛత్స పిశితాశనః॥38॥

తతో రుధిరతర్షేణ బలినా శరభోఽన్వితః
ఇయేష తం మునిం హంతుమకృతజ్ఞః శ్వయోనిజః॥39॥

తతస్తేన తపఃశక్త్యా విదితో జ్ఞానచక్షుషా
విజ్ఞాయ చ మహాప్రాజ్ఞో మునిః శ్వానం తముక్తవాన్॥40॥

శ్వా త్వం ద్వీపిత్వమాపన్నో ద్వీపీ వ్యాఘ్రత్వమాగతః
వ్యాఘ్రో నాగో మదపటుర్నాగః సింహత్వమాప్తవాన్॥41॥

సింహోఽతిబలసంయుక్తో భూయః శరభతాం గతః
మయా స్నేహపరీతేన న విమృష్టః కులాన్వయః॥42॥

యస్మాదేవమపాపం మాం పాప హింసితుమిచ్ఛసి
తస్మాత్స్వయోనిమాపన్నః శ్వైవ త్వం హి భవిష్యసి॥43॥

తతో మునిజనద్వేషాద్దుష్టాత్మా శ్వాకృతోఽబుధః
ఋషిణా శరభః శప్తః స్వం రూపం పునరాప్తవాన్॥44॥

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స శ్వా ప్రకృతిమాపన్నః పరం దైన్యముపాగమత్
ఋషిణా హుంకృతః పాపస్తపోవనబహిష్కృతః॥1॥

ఏవం రాజ్ఞా మతిమతా విదిత్వా శీలశౌచతాం
ఆర్జవం ప్రకృతిం సత్త్వం కులం వృత్తం శ్రుతం దమం॥2॥

అనుక్రోశం బలం వీర్యం భావం సంప్రశమం క్షమాం
భృత్యా యే యత్ర యోగ్యాః స్యుస్తత్ర స్థాప్యాః సుశిక్షితాః॥3॥

నాపరీక్ష్య మహీపాలః ప్రకర్తుం భృత్యమర్హతి
అకులీననరాకీర్ణో న రాజా సుఖమేధతే॥4॥

కులజః ప్రకృతో రాజ్ఞా తత్కులీనతయా సదా
న పాపే కురుతే బుద్ధిం నింద్యమానోఽప్యనాగసి॥5॥

అకులీనస్తు పురుషః ప్రకృతః సాధుసంక్షయాత్
దుర్లభైశ్వర్యతాం ప్రాప్తో నిందితః శత్రుతాం వ్రజేత్॥6॥

కులీనం శిక్షితం ప్రాజ్ఞం జ్ఞానవిజ్ఞానకోవిదం
సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞం సహిష్ణుం దేశజం తథా॥7॥

కృతజ్ఞం బలవంతం చ క్షాంతం దాంతం జితేంద్రియం
అలుబ్ధం లబ్ధసంతుష్టం స్వామిమిత్రబుభూషకం॥8॥

సచివం దేశకాలజ్ఞం సర్వసంగ్రహణే రతం
సత్కృతం యుక్తమనసం హితైషిణమతంద్రితం॥9॥

యుక్తాచారం స్వవిషయే సంధివిగ్రహకోవిదం
రాజ్ఞస్త్రివర్గవేత్తారం పౌరజానపదప్రియం॥10॥

ఖాతకవ్యూహతత్త్వజ్ఞం బలహర్షణకోవిదం
ఇంగితాకారతత్త్వజ్ఞం యాత్రాయానవిశారదం॥11॥

హస్తిశిక్షాసు తత్త్వజ్ఞమహంకారవివర్జితం
ప్రగల్భం దక్షిణం దాంతం బలినం యుక్తకారిణం॥12॥

చోక్షం చోక్షజనాకీర్ణం సువేషం సుఖదర్శనం
నాయకం నీతికుశలం గుణషష్ట్యా సమన్వితం॥13॥

అస్తబ్ధం ప్రశ్రితం శక్తం మృదువాదినమేవ చ
ధీరం శ్లక్ష్ణం మహర్ద్ధిం చ దేశకాలోపపాదకం॥14॥

సచివం యః ప్రకురుతే న చైనమవమన్యతే
తస్య విస్తీర్యతే రాజ్యం జ్యోత్స్నా గ్రహపతేరివ॥15॥

ఏతైరేవ గుణైర్యుక్తో రాజా శాస్త్రవిశారదః
ఏష్టవ్యో ధర్మపరమః ప్రజాపాలనతత్పరః॥16॥

ధీరో మర్షీ శుచిః శీఘ్రః కాలే పురుషకారవిత్
శుశ్రూషుః శ్రుతవాఞ్శ్రోతా ఊహాపోహవిశారదః॥17॥

మేధావీ ధారణాయుక్తో యథాన్యాయోపపాదకః
దాంతః సదా ప్రియాభాషీ క్షమావాంశ్చ విపర్యయే॥18॥

దానాచ్ఛేదే స్వయంకారీ సుద్వారః సుఖదర్శనః
ఆర్తహస్తప్రదో నిత్యమాప్తంమన్యో నయే రతః॥19॥

నాహంవాదీ న నిర్ద్వంద్వో న యత్కించనకారకః
కృతే కర్మణ్యమోఘానాం కర్తా భృత్యజనప్రియః॥20॥

సంగృహీతజనోఽస్తబ్ధః ప్రసన్నవదనః సదా
దాతా భృత్యజనావేక్షీ న క్రోధీ సుమహామనాః॥21॥

యుక్తదండో న నిర్దండో ధర్మకార్యానుశాసకః
చారనేత్రః పరావేక్షీ ధర్మార్థకుశలః సదా॥22॥

రాజా గుణశతాకీర్ణ ఏష్టవ్యస్తాదృశో భవేత్
యోధాశ్చైవ మనుష్యేంద్ర సర్వైర్గుణగుణైర్వృతాః॥23॥

అన్వేష్టవ్యాః సుపురుషాః సహాయా రాజ్యధారణాః
న విమానయితవ్యాశ్చ రాజ్ఞా వృద్ధిమభీప్సతా॥24॥

యోధాః సమరశౌటీరాః కృతజ్ఞాః శస్త్రకోవిదాః
ధర్మశాస్త్రసమాయుక్తాః పదాతిజనసంయుతాః॥25॥

అర్థమానవివృద్ధాశ్చ రథచర్యావిశారదాః
ఇష్వస్త్రకుశలా యస్య తస్యేయం నృపతేర్మహీ॥26॥

సర్వసంగ్రహణే యుక్తో నృపో భవతి యః సదా
ఉత్థానశీలో మిత్రాఢ్యః స రాజా రాజసత్తమః॥27॥

శక్యా అశ్వసహస్రేణ వీరారోహేణ భారత
సంగృహీతమనుష్యేణ కృత్స్నా జేతుం వసుంధరా॥28॥

—♦ అధ్యాయము 119 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం శునాసమాన్భృత్యాన్స్వస్థానే యో నరాధిపః
నియోజయతి కృత్యేషు స రాజ్యఫలమశ్నుతే॥1॥

న శ్వా స్వస్థానముత్క్రమ్య ప్రమాణమభి సత్కృతః
ఆరోప్యః శ్వా స్వకాత్స్థానాదుత్క్రమ్యాన్యత్ప్రపద్యతే॥2॥

స్వజాతికులసంపన్నాః స్వేషు కర్మస్వవస్థితాః
ప్రకర్తవ్యా బుధా భృత్యా నాస్థానే ప్రక్రియా క్షమా॥3॥

అనురూపాణి కర్మాణి భృత్యేభ్యో యః ప్రయచ్ఛతి
స భృత్యగుణసంపన్నం రాజా ఫలముపాశ్నుతే॥4॥

శరభః శరభస్థానే సింహః సింహ ఇవోర్జితః
వ్యాఘ్రో వ్యాఘ్ర ఇవ స్థాప్యో ద్వీపీ ద్వీపీ యథా తథా॥5॥

కర్మస్విహానురూపేషు న్యస్యా భృత్యా యథావిధి
ప్రతిలోమం న భృత్యాస్తే స్థాప్యాః కర్మఫలైషిణా॥6॥

యః ప్రమాణమతిక్రమ్య ప్రతిలోమం నరాధిపః
భృత్యాన్స్థాపయతేఽబుద్ధిర్న స రంజయతే ప్రజాః॥7॥

న బాలిశా న చ క్షుద్రా న చాప్రతిమితేంద్రియాః
నాకులీనా నరాః పార్శ్వే స్థాప్యా రాజ్ఞా హితైషిణా॥8॥

సాధవః కుశలాః శూరా జ్ఞానవంతోఽనసూయకాః
అక్షుద్రాః శుచయో దక్షా నరాః స్యుః పారిపార్శ్వకాః॥9॥

న్యగ్భూతాస్తత్పరాః క్షాంతాశ్చైక్షాః ప్రకృతిజాః శుభాః
స్వే స్వే స్థానేఽపరిక్రుష్టాస్తే స్యూ రాజ్ఞో బహిశ్చరాః॥10॥

సింహస్య సతతం పార్శ్వే సింహ ఏవ జనో భవేత్
అసింహః సింహసహితః సింహవల్లభతే ఫలం॥11॥

యస్తు సింహః శ్వభిః కీర్ణః సింహకర్మఫలే రతః
న స సింహఫలం భోక్తుం శక్తః శ్వభిరుపాసితః॥12॥

ఏవమేతైర్మనుష్యేంద్ర శూరైః ప్రాజ్ఞైర్బహుశ్రుతైః
కులీనైః సహ శక్యేత కృత్స్నాం జేతుం వసుంధరాం॥13॥

నావైద్యో నానృజుః పార్శ్వే నావిద్యో నామహాధనః
సంగ్రాహ్యో వసుధాపాలైర్భృత్యో భృత్యవతాం వర॥14॥

బాణవద్విసృతా యాంతి స్వామికార్యపరా జనాః
యే భృత్యాః పార్థివహితాస్తేషాం సాంత్వం ప్రయోజయేత్॥15॥

కోశశ్చ సతతం రక్ష్యో యత్నమాస్థాయ రాజభిః
కోశమూలా హి రాజానః కోశమూలకరో భవ॥16॥

కోష్ఠాగారం చ తే నిత్యం స్ఫీతం ధాన్యైః సుసంచితం
సదాస్తు సత్సు సంన్యస్తం ధనధాన్యపరో భవ॥17॥

నిత్యయుక్తాశ్చ తే భృత్యా భవంతు రణకోవిదాః
వాజినాం చ ప్రయోగేషు వైశారద్యమిహేష్యతే॥18॥

జ్ఞాతిబంధుజనావేక్షీ మిత్రసంబంధిసంవృతః
పౌరకార్యహితాన్వేషీ భవ కౌరవనందన॥19॥

ఏషా తే నైష్ఠికీ బుద్ధిః ప్రజ్ఞా చాభిహితా మయా
శ్వా తే నిదర్శనం తాత కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥20॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రాజవృత్తాన్యనేకాని త్వయా ప్రోక్తాని భారత
పూర్వైః పూర్వనియుక్తాని రాజధర్మార్థవేదిభిః॥1॥

తదేవ విస్తరేణోక్తం పూర్వైర్దృష్టం సతాం మతం
ప్రణయం రాజధర్మాణాం ప్రబ్రూహి భరతర్షభ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

రక్షణం సర్వభూతానామితి క్షత్రే పరం మతం
తద్యథా రక్షణం కుర్యాత్తథా శృణు మహీపతే॥3॥

యథా బర్హాణి చిత్రాణి బిభర్తి భుజగాశనః
తథా బహువిధం రాజా రూపం కుర్వీత ధర్మవిత్॥4॥

తైక్ష్ణ్యం జిహ్మత్వమాదాంత్యం సత్యమార్జవమేవ చ
మధ్యస్థః సత్త్వమాతిష్ఠంస్తథా వై సుఖమృచ్ఛతి॥5॥

యస్మిన్నర్థే హితం యత్స్యాత్తద్వర్ణం రూపమావిశేత్
బహురూపస్య రాజ్ఞో హి సూక్ష్మోఽప్యర్థో న సీదతి॥6॥

నిత్యం రక్షితమంత్రః స్యాద్యథా మూకః శరచ్ఛిఖీ
శ్లక్ష్ణాక్షరతనుః శ్రీమాన్భవేచ్ఛాస్త్రవిశారదః॥7॥

ఆపద్ద్వారేషు యత్తః స్యాజ్జలప్రస్రవణేష్వివ
శైలవర్షోదకానీవ ద్విజాన్సిద్ధాన్సమాశ్రయేత్॥8॥

అర్థకామః శిఖాం రాజా కుర్యాద్ధర్మధ్వజోపమాం
నిత్యముద్యతదండః స్యాదాచరేచ్చాప్రమాదతః
లోకే చాయవ్యయౌ దృష్ట్వా వృక్షాద్వృక్షమివాప్లవన్॥9॥

మృజావాన్స్యాత్స్వయూథ్యేషు భావాని చరణైః క్షిపేత్
జాతపక్షః పరిస్పందేద్రక్షేద్వైకల్యమాత్మనః॥10॥

దోషాన్వివృణుయాచ్ఛత్రోః పరపక్షాన్విధూనయేత్
కాననేష్వివ పుష్పాణి బర్హీవార్థాన్సమాచరేత్॥11॥

ఉచ్ఛ్రితానాశ్రయేత్స్ఫీతాన్నరేంద్రానచలోపమాన్
శ్రయేచ్ఛాయామవిజ్ఞాతాం గుప్తం శరణమాశ్రయేత్॥12॥

ప్రావృషీవాసితగ్రీవో మజ్జేత నిశి నిర్జనే
మాయూరేణ గుణేనైవ స్త్రీభిశ్చాలక్షితశ్చరేత్
న జహ్యాచ్చ తనుత్రాణం రక్షేదాత్మానమాత్మనా॥13॥

చారభూమిష్వభిగమాన్పాశాంశ్చ పరివర్జయేత్
పీడయేచ్చాపి తాం భూమిం ప్రణశ్యేద్గహనే పునః॥14॥

హన్యాత్క్రుద్ధానతివిషాన్యే జిహ్మగతయోఽహితాన్
నాశ్రయేద్బాలబర్హాణి సన్నివాసాని వాసయేత్॥15॥

సదా బర్హినిభః కామం ప్రసక్తికృతమాచరేత్
సర్వతశ్చాదదేత్ప్రాజ్ఞాం పతంగాన్గహనేష్వివ
ఏవం మయూరవద్రాజా స్వరాష్ట్రం పరిపాలయేత్॥16॥

ఆత్మవృద్ధికరీం నీతిం విదధీత విచక్షణః
ఆత్మసంయమనం బుద్ధ్యా పరబుద్ధ్యావతారణం
బుద్ధ్యా చాత్మగుణప్రాప్తిరేతచ్ఛాస్త్రనిదర్శనం॥17॥

పరం చాశ్వాసయేత్సామ్నా స్వశక్తిం చోపలక్షయేత్
ఆత్మనః పరిమర్శేన బుద్ధిం బుద్ధ్యా విచారయేత్
సాంత్వయోగమతిః ప్రాజ్ఞః కార్యాకార్యవిచారకః॥18॥

నిగూఢబుద్ధిర్ధీరః స్యాద్వక్తవ్యే వక్ష్యతే తథా
సంనికృష్టాం కథాం ప్రాజ్ఞో యది బుద్ధ్యా బృహస్పతిః
స్వభావమేష్యతే తప్తం కృష్ణాయసమివోదకే॥19॥

అనుయుంజీత కృత్యాని సర్వాణ్యేవ మహీపతిః
ఆగమైరుపదిష్టాని స్వస్య చైవ పరస్య చ॥20॥

క్షుద్రం క్రూరం తథా ప్రాజ్ఞం శూరం చార్థవిశారదం
స్వకర్మణి నియుంజీత యే చాన్యే వచనాధికాః॥21॥

అప్యదృష్ట్వా నియుక్తాని అనురూపేషు కర్మసు
సర్వాంస్తాననువర్తేత స్వరాంస్తంత్రీరివాయతా॥22॥

ధర్మాణామవిరోధేన సర్వేషాం ప్రియమాచరేత్
మమాయమితి రాజా యః స పర్వత ఇవాచలః॥23॥

వ్యవసాయం సమాధాయ సూర్యో రశ్మిమివాయతాం
ధర్మమేవాభిరక్షేత కృత్వా తుల్యే ప్రియాప్రియే॥24॥

కులప్రకృతిదేశానాం ధర్మజ్ఞాన్మృదుభాషిణః
మధ్యే వయసి నిర్దోషాన్హితే యుక్తాంజితేంద్రియాన్॥25॥

అలుబ్ధాఞ్శిక్షితాందాంతాంధర్మేషు పరినిష్ఠితాన్
స్థాపయేత్సర్వకార్యేషు రాజా ధర్మార్థరక్షిణః॥26॥
ఏతేనైవ ప్రకారేణ కృత్యానామాగతిం గతిం
యుక్తః సమనుతిష్ఠేత తుష్టశ్చారైరుపస్కృతః॥27॥

అమోఘక్రోధహర్షస్య స్వయం కృత్యాన్యవేక్షిణః
ఆత్మప్రత్యయకోశస్య వసుధైవ వసుంధరా॥28॥

వ్యక్తశ్చానుగ్రహో యస్య యథార్థశ్చాపి నిగ్రహః
గుప్తాత్మా గుప్తరాష్ట్రశ్చ స రాజా రాజధర్మవిత్॥29॥

నిత్యం రాష్ట్రమవేక్షేత గోభిః సూర్య ఇవోత్పతన్
చారాంశ్చ నచరాన్విద్యాత్తథా బుద్ధ్యా న సంజ్వరేత్॥30॥

కాలప్రాప్తముపాదద్యాన్నార్థం రాజా ప్రసూచయేత్
అహన్యహని సందుహ్యాన్మహీం గామివ బుద్ధిమాన్॥31॥

యథా క్రమేణ పుష్పేభ్యశ్చినోతి మధు షట్పదః
తథా ద్రవ్యముపాదాయ రాజా కుర్వీత సంచయం॥32॥

యద్ధి గుప్తావశిష్టం స్యాత్తద్ధితం ధర్మకామయోః
సంచయానువిసర్గీ స్యాద్రాజా శాస్త్రవిదాత్మవాన్॥33॥

నాల్పమర్థం పరిభవేన్నావమన్యేత శాత్రవాన్
బుద్ధ్యావబుధ్యేదాత్మానం న చాబుద్ధిషు విశ్వసేత్॥34॥

ధృతిర్దాక్ష్యం సంయమో బుద్ధిరగ్ర్యా; ధైర్యం శౌర్యం దేశకాలోఽప్రమాదః
స్వల్పస్య వా మహతో వాపి వృద్ధౌ; ధనస్యైతాన్యష్ట సమింధనాని ॥35॥

అగ్నిస్తోకో వర్ధతే హ్యాజ్యసిక్తో; బీజం చైకం బహుసాహస్రమేతి
క్షయోదయౌ విపులౌ సంనిశామ్య; తస్మాదల్పం నావమన్యేత విద్వాన్ ॥36॥

బాలోఽబాలః స్థవిరో వా రిపుర్యః; సదా ప్రమత్తం పురుషం నిహన్యాత్
కాలేనాన్యస్తస్య మూలం హరేత; కాలజ్ఞాతా పార్థివానాం వరిష్ఠః ॥37॥

హరేత్కీర్తిం ధర్మమస్యోపరుంధ్యా;దర్థే దీర్ఘం వీర్యమస్యోపహన్యాత్
రిపుర్ద్వేష్టా దుర్బలో వా బలీ వా; తస్మాచ్ఛత్రౌ నైవ హేడేద్యతాత్మా ॥38॥

క్షయం శత్రోః సంచయం పాలనం చా;ప్యుభౌ చార్థౌ సహితౌ ధర్మకామౌ
అతశ్చాన్యన్మతిమాన్సందధీత; తస్మాద్రాజా బుద్ధిమంతం శ్రయేత ॥39॥

బుద్ధిర్దీప్తా బలవంతం హినస్తి; బలం బుద్ధ్యా వర్ధతే పాల్యమానం
శత్రుర్బుద్ధ్యా సీదతే వర్ధమానో; బుద్ధేః పశ్చాత్కర్మ యత్తత్ప్రశస్తం ॥40॥

సర్వాన్కామాన్కామయానో హి ధీరః; సత్త్వేనాల్పేనాప్నుతే హీనదేహః
యథాత్మానం ప్రార్థయతేఽర్థమానైః; శ్రేయఃపాత్రం పూరయతే హ్యనల్పం ॥41॥

తస్మాద్రాజా ప్రగృహీతః పరేషు; మూలం లక్ష్మ్యాః సర్వతోఽభ్యాదదీత
దీర్ఘం కాలమపి సంపీడ్యమానో; విద్యుత్సంపాతమివ మానోర్జితః స్యాత్ ॥42॥

విద్యా తపో వా విపులం ధనం వా; సర్వమేతద్వ్యవసాయేన శక్యం
బ్రహ్మ యత్తం నివసతి దేహవత్సు; తస్మాద్విద్యాద్వ్యవసాయం ప్రభూతం ॥43॥

యత్రాసతే మతిమంతో మనస్వినః; శక్రో విష్ణుర్యత్ర సరస్వతీ చ
వసంతి భూతాని చ యత్ర నిత్యం; తస్మాద్విద్వాన్నావమన్యేత దేహం ॥44॥

లుబ్ధం హన్యాత్సంప్రదానేన నిత్యం; లుబ్ధస్తృప్తిం పరవిత్తస్య నైతి
సర్వో లుబ్ధః కర్మగుణోపభోగే; యోఽర్థైర్హీనో ధర్మకామౌ జహాతి ॥45॥

ధనం భోజ్యం పుత్రదారం సమృద్ధిం; సర్వో లుబ్ధః ప్రార్థయతే పరేషాం
లుబ్ధే దోషాః సంభవంతీహ సర్వే; తస్మాద్రాజా న ప్రగృహ్ణీత లుబ్ధాన్ ॥46॥

సందర్శనే సత్పురుషం జఘన్యమపి చోదయేత్
ఆరంభాన్ద్విషతాం ప్రాజ్ఞః సర్వానర్థాంస్తు సూదయేత్ ॥47॥

ధర్మాన్వితేషు విజ్ఞాతో మంత్రీ గుప్తశ్చ పాండవ
ఆప్తో రాజన్కులీనశ్చ పర్యాప్తో రాజ్యసంగ్రహే ॥48॥

విధిప్రవృత్తాన్నరదేవధర్మా;నుక్తాన్సమాసేన నిబోధ బుద్ధ్యా
ఇమాన్విదధ్యాద్వ్యనుసృత్య యో వై; రాజా మహీం పాలయితుం స శక్తః ॥49॥

అనీతిజం యద్యవిధానజం సుఖం; హఠప్రణీతం వివిధం ప్రదృశ్యతే
న విద్యతే తస్య గతిర్మహీపతే;ర్న విద్యతే రాష్ట్రజముత్తమం సుఖం ॥50॥

ధనైర్విశిష్టాన్మతిశీలపూజితా;న్గుణోపపన్నాన్యుధి దృష్టవిక్రమాన్
గుణేషు దృష్టానచిరాదిహాత్మవా;న్సతోఽభిసంధాయ నిహంతి శాత్రవాన్ ॥51॥

పశ్యేదుపాయాన్వివిధైః క్రియాపథై;ర్న చానుపాయేన మతిం నివేశయేత్
శ్రియం విశిష్టాం విపులం యశో ధనం; న దోషదర్శీ పురుషః సమశ్నుతే ॥52॥

ప్రీతిప్రవృత్తౌ వినివర్తనే తథా; సుహృత్సు విజ్ఞాయ నివృత్య చోభయోః
యదేవ మిత్రం గురుభారమావహే;త్తదేవ సుస్నిగ్ధముదాహరేద్బుధః ॥53॥

ఏతాన్మయోక్తాంస్తవ రాజధర్మా;న్నృణాం చ గుప్తౌ మతిమాదధత్స్వ
అవాప్స్యసే పుణ్యఫలం సుఖేన; సర్వో హి లోకోత్తమధర్మమూలః ॥54॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం పితామహేనోక్తో రాజధర్మః సనాతనః
ఈశ్వరశ్చ మహాదండో దండే సర్వం ప్రతిష్ఠితం ||1||

దేవతానామృషీణాం చ పితౄణాం చ మహాత్మనాం
యక్షరక్షఃపిశాచానాం మర్త్యానాం చ విశేషతః ||2||

సర్వేషాం ప్రాణినాం లోకే తిర్యక్ష్వపి నివాసినాం
సర్వవ్యాపీ మహాతేజా దండః శ్రేయానితి ప్రభో ||3||

ఇత్యేతదుక్తం భవతా సర్వం దండ్యం చరాచరం
దృశ్యతే లోకమాసక్తం ససురాసురమానుషం ||4||

ఏతదిచ్ఛామ్యహం జ్ఞాతుం తత్త్వేన భరతర్షభ
కో దండః కీదృశో దండః కింరూపః కింపరాయణః ||5||

కిమాత్మకః కథంభూతః కతిమూర్తిః కథంప్రభుః
జాగర్తి స కథం దండః ప్రజాస్వవహితాత్మకః ||6||

కశ్చ పూర్వాపరమిదం జాగర్తి పరిపాలయన్
కశ్చ విజ్ఞాయతే పూర్వం కోఽపరో దండసంజ్ఞితః
కింసంస్థశ్చ భవేద్దండః కా చాస్య గతిరిష్యతే ||7||

భీష్మ ఉవాచ

శృణు కౌరవ్య యో దండో వ్యవహార్యో యథా చ సః
యస్మిన్హి సర్వమాయత్తం స దండ ఇహ కేవలః ||8||

ధర్మస్యాఖ్యా మహారాజ వ్యవహార ఇతీష్యతే
తస్య లోపః కథం న స్యాల్లోకేష్వవహితాత్మనః
ఇత్యర్థం వ్యవహారస్య వ్యవహారత్వమిష్యతే ||9||

అపి చైతత్పురా రాజన్మనునా ప్రోక్తమాదితః
సుప్రణీతేన దండేన ప్రియాప్రియసమాత్మనా
ప్రజా రక్షతి యః సమ్యగ్ధర్మ ఏవ స కేవలః ||10||

అథోక్తమేతద్వచనం ప్రాగేవ మనునా పురా
జన్మ చోక్తం వసిష్ఠేన బ్రహ్మణో వచనం మహత్ ||11||

ప్రాగిదం వచనం ప్రోక్తమతః ప్రాగ్వచనం విదుః
వ్యవహారస్య చాఖ్యానాద్వ్యవహార ఇహోచ్యతే ||12||

దండాత్త్రివర్గః సతతం సుప్రణీతాత్ప్రవర్తతే
దైవం హి పరమో దండో రూపతోఽగ్నిరివోచ్ఛిఖః ||13||

నీలోత్పలదలశ్యామశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్భుజః
అష్టపాన్నైకనయనః శంకుకర్ణోర్ధ్వరోమవాన్ ||14||

జటీ ద్విజిహ్వస్తామ్రాస్యో మృగరాజతనుచ్ఛదః
ఏతద్రూపం బిభర్త్యుగ్రం దండో నిత్యం దురావరః ||15||

అసిర్గదా ధనుః శక్తిస్త్రిశూలం ముద్గరః శరః
ముసలం పరశుశ్చక్రం ప్రాసో దండర్ష్టితోమరాః ||16||

సర్వప్రహరణీయాని సంతి యానీహ కానిచిత్
దండ ఏవ హి సర్వాత్మా లోకే చరతి మూర్తిమాన్॥17॥

భిందంశ్ఛిందన్రుజన్కృంతందారయన్పాటయంస్తథా
ఘాతయన్నభిధావంశ్చ దండ ఏవ చరత్యుత॥18॥

అసిర్విశసనో ధర్మస్తీక్ష్ణవర్త్మా దురాసదః
శ్రీగర్భో విజయః శాస్తా వ్యవహారః ప్రజాగరః॥19॥

శాస్త్రం బ్రాహ్మణమంత్రశ్చ శాస్తా ప్రాగ్వచనం గతః
ధర్మపాలోఽక్షరో దేవః సత్యగో నిత్యగో గ్రహః॥20॥

అసంగో రుద్రతనయో మనుర్జ్యేష్ఠః శివంకరః
నామాన్యేతాని దండస్య కీర్తితాని యుధిష్ఠిర॥21॥

దండో హి భగవాన్విష్ణుర్యజ్ఞో నారాయణః ప్రభుః
శశ్వద్రూపం మహద్బిభ్రన్మహాపురుష ఉచ్యతే॥22॥

యథోక్తా బ్రహ్మకన్యేతి లక్ష్మీర్నీతిః సరస్వతీ
దండనీతిర్జగద్ధాత్రీ దండో హి బహువిగ్రహః॥23॥

అర్థానర్థౌ సుఖం దుఃఖం ధర్మాధర్మౌ బలాబలే
దౌర్భాగ్యం భాగధేయం చ పుణ్యాపుణ్యే గుణాగుణౌ॥24॥

కామాకామావృతుర్మాసః శర్వరీ దివసః క్షణః
అప్రసాదః ప్రసాదశ్చ హర్షః క్రోధః శమో దమః॥25॥

దైవం పురుషకారశ్చ మోక్షామోక్షౌ భయాభయే
హింసాహింసే తపో యజ్ఞః సంయమోఽథ విషావిషం॥26॥

అంతశ్చాదిశ్చ మధ్యం చ కృత్యానాం చ ప్రపంచనం
మదః ప్రమాదో దర్పశ్చ దంభో ధైర్యం నయానయౌ॥27॥

అశక్తిః శక్తిరిత్యేవ మానస్తంభౌ వ్యయావ్యయౌ
వినయశ్చ విసర్గశ్చ కాలాకాలౌ చ భారత॥28॥

అనృతం జ్ఞాజ్ఞతా సత్యం శ్రద్ధాశ్రద్ధే తథైవ చ
క్లీబతా వ్యవసాయశ్చ లాభాలాభౌ జయాజయౌ॥29॥

తీక్ష్ణతా మృదుతా మృత్యురాగమానాగమౌ తథా
విరాద్ధిశ్చైవ రాద్ధిశ్చ కార్యాకార్యే బలాబలే॥30॥

అసూయా చానసూయా చ ధర్మాధర్మౌ తథైవ చ
అపత్రపానపత్రపే హ్రీశ్చ సంపద్విపచ్చ హ॥31॥

తేజః కర్మణి పాండిత్యం వాక్శక్తిస్తత్త్వబుద్ధితా
ఏవం దండస్య కౌరవ్య లోకేఽస్మిన్బహురూపతా॥32॥

న స్యాద్యదీహ దండో వై ప్రమథేయుః పరస్పరం
భయాద్దండస్య చాన్యోన్యం ఘ్నంతి నైవ యుధిష్ఠిర॥33॥

దండేన రక్ష్యమాణా హి రాజన్నహరహః ప్రజాః
రాజానం వర్ధయంతీహ తస్మాద్దండః పరాయణం॥34॥

వ్యవస్థాపయతి క్షిప్రమిమం లోకం నరేశ్వర
సత్యే వ్యవస్థితో ధర్మో బ్రాహ్మణేష్వవతిష్ఠతే॥35॥

ధర్మయుక్తా ద్విజాః శ్రేష్ఠా వేదయుక్తా భవంతి చ
బభూవ యజ్ఞో వేదేభ్యో యజ్ఞః ప్రీణాతి దేవతాః॥36॥

ప్రీతాశ్చ దేవతా నిత్యమింద్రే పరిదదత్యుత
అన్నం దదాతి శక్రశ్చాప్యనుగృహ్ణన్నిమాః ప్రజాః॥37॥

ప్రాణాశ్చ సర్వభూతానాం నిత్యమన్నే ప్రతిష్ఠితాః
తస్మాత్ప్రజాః ప్రతిష్ఠంతే దండో జాగర్తి తాసు చ॥38॥

ఏవంప్రయోజనశ్చైవ దండః క్షత్రియతాం గతః
రక్షన్ప్రజాః ప్రజాగర్తి నిత్యం సువిహితోఽక్షరః॥39॥

ఈశ్వరః పురుషః ప్రాణః సత్త్వం విత్తం ప్రజాపతిః
భూతాత్మా జీవ ఇత్యేవ నామభిః ప్రోచ్యతేఽష్టభిః॥40॥

అదదద్దండ ఏవాస్మై ధ్రువమైశ్వర్యమేవ చ
బలే నయశ్చ సంయుక్తః సదా పంచవిధాత్మకః॥41॥

కులబాహుధనామాత్యాః ప్రజ్ఞా చోక్తా బలాని చ
ఆహార్యం చాష్టకైర్ద్రవ్యైర్బలమన్యద్యుధిష్ఠిర॥42॥

హస్తినోఽశ్వా రథాః పత్తిర్నావో విష్టిస్తథైవ చ
దైశికాశ్చారకాశ్చైవ తదష్టాంగం బలం స్మృతం॥43॥

అష్టాంగస్య తు యుక్తస్య హస్తినో హస్తియాయినః
అశ్వారోహాః పదాతాశ్చ మంత్రిణో రసదాశ్చ యే॥44॥

భిక్షుకాః ప్రాడ్వివాకాశ్చ మౌహూర్తా దైవచింతకాః
కోశో మిత్రాణి ధాన్యం చ సర్వోపకరణాని చ॥45॥

సప్తప్రకృతి చాష్టాంగం శరీరమిహ యద్విదుః
రాజ్యస్య దండ ఏవాంగం దండః ప్రభవ ఏవ చ॥46॥

ఈశ్వరేణ ప్రయత్నేన ధారణే క్షత్రియస్య హి
దండో దత్తః సమానాత్మా దండో హీదం సనాతనం
రాజ్ఞాం పూజ్యతమో నాన్యో యథాధర్మప్రదర్శనః॥47॥

బ్రహ్మణా లోకరక్షార్థం స్వధర్మస్థాపనాయ చ
భర్తృప్రత్యయ ఉత్పన్నో వ్యవహారస్తథాపరః
తస్మాద్యః సహితో దృష్టో భర్తృప్రత్యయలక్షణః॥48॥

వ్యవహారస్తు వేదాత్మా వేదప్రత్యయ ఉచ్యతే
మౌలశ్చ నరశార్దూల శాస్త్రోక్తశ్చ తథాపరః॥49॥

ఉక్తో యశ్చాపి దండోఽసౌ భర్తృప్రత్యయలక్షణః
జ్ఞేయో న స నరేంద్రస్థో దండప్రత్యయ ఏవ చ॥50॥

దండప్రత్యయదృష్టోఽపి వ్యవహారాత్మకః స్మృతః
వ్యవహారః స్మృతో యశ్చ స వేదవిషయాత్మకః॥51॥

యశ్చ వేదప్రసూతాత్మా స ధర్మో గుణదర్శకః
ధర్మప్రత్యయ ఉత్పన్నో యథాధర్మః కృతాత్మభిః॥52॥

వ్యవహారః ప్రజాగోప్తా బ్రహ్మదిష్టో యుధిష్ఠిర
త్రీంధారయతి లోకాన్వై సత్యాత్మా భూతివర్ధనః॥53॥

యశ్చ దండః స దృష్టో నో వ్యవహారః సనాతనః
వ్యవహారశ్చ యో దృష్టః స ధర్మ ఇతి నః శ్రుతః
యశ్చ వేదః స వై ధర్మో యశ్చ ధర్మః స సత్పథః॥54॥

బ్రహ్మా ప్రజాపతిః పూర్వం బభూవాథ పితామహః
లోకానాం స హి సర్వేషాం ససురాసురరక్షసాం
సమనుష్యోరగవతాం కర్తా చైవ స భూతకృత్॥55॥

తతో నో వ్యవహారోఽయం భర్తృప్రత్యయలక్షణః
తస్మాదిదమవోచామ వ్యవహారనిదర్శనం॥56॥

మాతా పితా చ భ్రాతా చ భార్యా చాథ పురోహితః
నాదండ్యో విద్యతే రాజ్ఞాం యః స్వధర్మే న తిష్ఠతి||57||

—♦ అధ్యాయము 122 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అంగేషు రాజా ద్యుతిమాన్వసుహోమ ఇతి శ్రుతః||1||

స రాజా ధర్మనిత్యః సన్సహ పత్న్యా మహాతపాః
ముంజపృష్ఠం జగామాథ దేవర్షిగణపూజితం||2||

తత్ర శృంగే హిమవతో మేరౌ కనకపర్వతే
యత్ర ముంజవటే రామో జటాహరణమాదిశత్||3||

తదాప్రభృతి రాజేంద్ర ఋషిభిః సంశితవ్రతైః
ముంజపృష్ఠ ఇతి ప్రోక్తః స దేశో రుద్రసేవితః||4||

స తత్ర బహుభిర్యుక్తః సదా శ్రుతిమయైర్గుణైః
బ్రాహ్మణానామనుమతో దేవర్షిసదృశోఽభవత్||5||

తం కదాచిదదీనాత్మా సఖా శక్రస్య మానితః
అభ్యాగచ్ఛన్మహీపాలో మాంధాతా శత్రుకర్శనః||6||

సోఽభిసృత్య తు మాంధాతా వసుహోమం నరాధిపం
దృష్ట్వా ప్రకృష్టం తపసా వినయేనాభ్యతిష్ఠత||7||

వసుహోమోఽపి రాజ్ఞో వై గామర్ఘ్యం చ న్యవేదయత్
అష్టాంగస్య చ రాజ్యస్య పప్రచ్ఛ కుశలం తదా||8||

సద్భిరాచరితం పూర్వం యథావదనుయాయినం
అపృచ్ఛద్వసుహోమస్తం రాజన్కిం కరవాణి తే||9||

సోఽబ్రవీత్పరమప్రీతో మాంధాతా రాజసత్తమం
వసుహోమం మహాప్రాజ్ఞమాసీనం కురునందన||10||

బృహస్పతేర్మతం రాజన్నధీతం సకలం త్వయా
తథైవౌశనసం శాస్త్రం విజ్ఞాతం తే నరాధిప||11||

తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి దండ ఉత్పద్యతే కథం
కిం వాపి పూర్వం జాగర్తి కిం వా పరమముచ్యతే||12||

కథం క్షత్రియసంస్థశ్చ దండః సంప్రత్యవస్థితః
బ్రూహి మే సుమహాప్రాజ్ఞ దదామ్యాచార్యవేతనం||13||

వసుహోమ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా దండః సంభూతో లోకసంగ్రహః
ప్రజావినయరక్షార్థం ధర్మస్యాత్మా సనాతనః||14||

బ్రహ్మా యియక్షుర్భగవాన్సర్వలోకపితామహః
ఋత్విజం నాత్మనా తుల్యం దదర్శేతి హి నః శ్రుతం||15||

స గర్భం శిరసా దేవో వర్షపూగానధారయత్
పూర్ణే వర్షసహస్రే తు స గర్భః క్షువతోఽపతత్||16||

స క్షుపో నామ సంభూతః ప్రజాపతిరరిందమ
ఋత్విగాసీత్తదా రాజన్యజ్ఞే తస్య మహాత్మనః॥17॥

తస్మిన్ప్రవృత్తే సత్రే తు బ్రహ్మణః పార్థివర్షభ
హృష్టరూపప్రచారత్వాద్దండః సోఽన్తర్హితోఽభవత్॥18॥

తస్మిన్నంతర్హితే చాథ ప్రజానాం సంకరోఽభవత్
నైవ కార్యం న చాకార్యం భోజ్యాభోజ్యం న విద్యతే॥19॥

పేయాపేయం కుతః సిద్ధిర్హింసంతి చ పరస్పరం
గమ్యాగమ్యం తదా నాసీత్పరస్వం స్వం చ వై సమం॥20॥

పరస్పరం విలుంపంతే సారమేయా ఇవామిషం
అబలం బలినో జఘ్నుర్నిర్మర్యాదమవర్తత॥21॥

తతః పితామహో విష్ణుం భగవంతం సనాతనం
సంపూజ్య వరదం దేవం మహాదేవమథాబ్రవీత్॥22॥

అత్ర సాధ్వనుకంపాం వై కర్తుమర్హసి కేవలం
సంకరో న భవేదత్ర యథా వై తద్విధీయతాం॥23॥

తతః స భగవాంధ్యాత్వా చిరం శూలజటాధరః
ఆత్మానమాత్మనా దండమసృజద్దేవసత్తమః॥24॥

తస్మాచ్చ ధర్మచరణాం నీతిం దేవీం సరస్వతీం
అసృజద్దండనీతిః సా త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥25॥

భూయః స భగవాంధ్యాత్వా చిరం శూలవరాయుధః
తస్య తస్య నికాయస్య చకారైకైకమీశరం॥26॥

దేవానామీశ్వరం చక్రే దేవం దశశతేక్షణం
యమం వైవస్వతం చాపి పితౄణామకరోత్పతిం॥27॥

ధనానాం రక్షసాం చాపి కుబేరమపి చేశ్వరం
పర్వతానాం పతిం మేరుం సరితాం చ మహోదధిం॥28॥

అపాం రాజ్యే సురాణాం చ విదధే వరుణం ప్రభుం
మృత్యుం ప్రాణేశ్వరమథో తేజసాం చ హుతాశనం॥29॥

రుద్రాణామపి చేశానం గోప్తారం విదధే ప్రభుః
మహాత్మానం మహాదేవం విశాలాక్షం సనాతనం॥30॥

వసిష్ఠమీశం విప్రాణాం వసూనాం జాతవేదసం
తేజసాం భాస్కరం చక్రే నక్షత్రాణాం నిశాకరం॥31॥

వీరుధామంశుమంతం చ భూతానాం చ ప్రభుం వరం
కుమారం ద్వాదశభుజం స్కందం రాజానమాదిశత్॥32॥

కాలం సర్వేశమకరోత్సంహారవినయాత్మకం
మృత్యోశ్చతుర్విభాగస్య దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ॥33॥

ఈశ్వరః సర్వదేహస్తు రాజరాజో ధనాధిపః
సర్వేషామేవ రుద్రాణాం శూలపాణిరితి శ్రుతిః॥34॥

తమేకం బ్రహ్మణః పుత్రమనుజాతం క్షుపం దదౌ
ప్రజానామధిపం శ్రేష్ఠం సర్వధర్మభృతామపి॥35॥

మహాదేవస్తతస్తస్మిన్వృత్తే యజ్ఞే యథావిధి
దండం ధర్మస్య గోప్తారం విష్ణవే సత్కృతం దదౌ॥36॥

విష్ణురంగిరసే ప్రాదాదంగిరా మునిసత్తమః
ప్రాదాదింద్రమరీచిభ్యాం మరీచిర్భృగవే దదౌ॥37॥

భృగుర్దదావృషిభ్యస్తు తం దండం ధర్మసంహితం
ఋషయో లోకపాలేభ్యో లోకపాలాః క్షుపాయ చ॥38॥

క్షుపస్తు మనవే ప్రాదాదాదిత్యతనయాయ చ
పుత్రేభ్యః శ్రాద్ధదేవస్తు సూక్ష్మధర్మార్థకారణాత్
తం దదౌ సూర్యపుత్రస్తు మనుర్వై రక్షణాత్మకం॥39॥

విభజ్య దండః కర్తవ్యో ధర్మేణ న యదృచ్ఛయా
దుర్వాచా నిగ్రహో బంధో హిరణ్యం బాహ్యతఃక్రియా॥40॥

వ్యంగత్వం చ శరీరస్య వధో వా నాల్పకారణాత్
శరీరపీడాస్తాస్తాస్తు దేహత్యాగో వివాసనం॥41॥

ఆనుపూర్వ్యా చ దండోఽసౌ ప్రజా జాగర్తి పాలయన్
ఇంద్రో జాగర్తి భగవానింద్రాదగ్నిర్విభావసుః॥42॥

అగ్నేర్జాగర్తి వరుణో వరుణాచ్చ ప్రజాపతిః
ప్రజాపతేస్తతో ధర్మో జాగర్తి వినయాత్మకః॥43॥

ధర్మాచ్చ బ్రహ్మణః పుత్రో వ్యవసాయః సనాతనః
వ్యవసాయాత్తతస్తేజో జాగర్తి పరిపాలయన్॥44॥

ఓషధ్యస్తేజసస్తస్మాదోషధిభ్యశ్చ పర్వతాః
పర్వతేభ్యశ్చ జాగర్తి రసో రసగుణాత్తథా॥45॥

జాగర్తి నిరృతిర్దేవీ జ్యోతీంషి నిరృతేరపి
వేదాః ప్రతిష్ఠా జ్యోతిర్భ్యస్తతో హయశిరాః ప్రభుః॥46॥

బ్రహ్మా పితామహస్తస్మాజ్జాగర్తి ప్రభురవ్యయః
పితామహాన్మహాదేవో జాగర్తి భగవాఞ్శివః॥47॥

విశ్వేదేవాః శివాచ్చాపి విశ్వేభ్యశ్చ తథర్షయః
ఋషిభ్యో భగవాన్సోమః సోమాద్దేవాః సనాతనాః॥48॥

దేవేభ్యో బ్రాహ్మణా లోకే జాగ్రతీత్యుపధారయ
బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రాజన్యా లోకాన్రక్షంతి ధర్మతః
స్థావరం జంగమం చైవ క్షత్రియేభ్యః సనాతనం॥49॥

ప్రజా జాగ్రతి లోకేఽస్మిందండో జాగర్తి తాసు చ
సర్వసంక్షేపకో దండః పితామహసమః ప్రభుః॥50॥

జాగర్తి కాలః పూర్వం చ మధ్యే చాంతే చ భారత
ఈశ్వరః సర్వలోకస్య మహాదేవః ప్రజాపతిః॥51॥

దేవదేవః శివః శర్వో జాగర్తి సతతం ప్రభుః
కపర్దీ శంకరో రుద్రో భవః స్థాణురుమాపతిః॥52॥

ఇత్యేష దండో విఖ్యాత ఆదౌ మధ్యే తథావరే
భూమిపాలో యథాన్యాయం వర్తేతానేన ధర్మవిత్॥53॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇతీదం వసుహోమస్య శృణుయాద్యో మతం నరః
శ్రుత్వా చ సమ్యగ్వర్తేత స కామానాప్నుయాన్నృపః॥54॥

ఇతి తే సర్వమాఖ్యాతం యో దండో మనుజర్షభ
నియంతా సర్వలోకస్య ధర్మాక్రాంతస్య భారత॥55॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తాత ధర్మార్థకామానాం శ్రోతుమిచ్ఛామి నిశ్చయం
లోకయాత్రా హి కార్త్స్న్యేన త్రిష్వేతేషు ప్రతిష్ఠితా॥1॥

ధర్మార్థకామాః కింమూలాస్త్రయాణాం ప్రభవశ్చ కః
అన్యోన్యం చానుషజ్జంతే వర్తంతే చ పృథక్పృథక్॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

యదా తే స్యుః సుమనసో లోకసంస్థార్థనిశ్చయే
కాలప్రభవసంస్థాసు సజ్జంతే చ త్రయస్తదా॥3॥

ధర్మమూలస్తు దేహోఽర్థః కామోఽర్థఫలముచ్యతే
సంకల్పమూలాస్తే సర్వే సంకల్పో విషయాత్మకః॥4॥

విషయాశ్చైవ కార్త్స్న్యేన సర్వ ఆహారసిద్ధయే
మూలమేతత్త్రివర్గస్య నివృత్తిర్మోక్ష ఉచ్యతే॥5॥

ధర్మః శరీరసంగుప్తిర్ధర్మార్థం చార్థ ఇష్యతే
కామో రతిఫలశ్చాత్ర సర్వే చైతే రజస్వలాః॥6॥

సంనికృష్టాంశ్చరేదేనాన్న చైనాన్మనసా త్యజేత్
విముక్తస్తమసా సర్వాంధర్మాదీన్కామనైష్ఠికాన్॥7॥

శ్రేష్ఠబుద్ధిస్త్రివర్గస్య యదయం ప్రాప్నుయాత్క్షణాత్
బుద్ధ్యా బుధ్యేదిహార్థే న తదహ్నా తు నికృష్టయా॥8॥

అపధ్యానమలో ధర్మో మలోఽర్థస్య నిగూహనం
సంప్రమోదమలః కామో భూయః స్వగుణవర్తితః॥9॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
కామందస్య చ సంవాదమంగారిష్ఠస్య చోభయోః॥10॥

కామందమృషిమాసీనమభివాద్య నరాధిపః
అంగారిష్ఠోఽథ పప్రచ్ఛ కృత్వా సమయపర్యయం॥11॥

యః పాపం కురుతే రాజా కామమోహబలాత్కృతః
ప్రత్యాసన్నస్య తస్యర్షే కిం స్యాత్పాపప్రణాశనం॥12॥

అధర్మో ధర్మ ఇతి హ యోఽజ్ఞానాదాచరేదిహ
తం చాపి ప్రథితం లోకే కథం రాజా నివర్తయేత్॥13॥

కామంద ఉవాచ

యో ధర్మార్థౌ సముత్సృజ్య కామమేవానువర్తతే
స ధర్మార్థపరిత్యాగాత్ప్రజ్ఞానాశమిహార్ఛతి॥14॥

ప్రజ్ఞాప్రణాశకో మోహస్తథా ధర్మార్థనాశకః
తస్మాన్నాస్తికతా చైవ దురాచారశ్చ జాయతే॥15॥

దురాచారాన్యదా రాజా ప్రదుష్టాన్న నియచ్ఛతి
తస్మాదుద్విజతే లోకః సర్పాద్వేశ్మగతాదివ॥16॥

తం ప్రజా నానువర్తంతే బ్రాహ్మణా న చ సాధవః
తతః సంక్షయమాప్నోతి తథా వధ్యత్వమేతి చ॥17॥

అపధ్వస్తస్త్వవమతో దుఃఖం జీవతి జీవితం
జీవేచ్చ యదపధ్వస్తస్తచ్ఛుద్ధం మరణం భవేత్॥18॥

అత్రైతదాహురాచార్యాః పాపస్య చ నిబర్హణం
సేవితవ్యా త్రయీ విద్యా సత్కారో బ్రాహ్మణేషు చ॥19॥

మహామనా భవేద్ధర్మే వివహేచ్చ మహాకులే
బ్రాహ్మణాంశ్చాపి సేవేత క్షమాయుక్తాన్మనస్వినః॥20॥

జపేదుదకశీలః స్యాత్సుముఖో నాన్యదాస్థితః
ధర్మాన్వితాన్సంప్రవిశేద్బహిః కృత్వైవ దుష్కృతీన్॥21॥

ప్రసాదయేన్మధురయా వాచాప్యథ చ కర్మణా
ఇత్యస్మీతి వదేన్నిత్యం పరేషాం కీర్తయన్గుణాన్॥22॥

అపాపో హ్యేవమాచారః క్షిప్రం బహుమతో భవేత్
పాపాన్యపి చ కృచ్ఛ్రాణి శమయేన్నాత్ర సంశయః॥23॥

గురవోఽపి పరం ధర్మం యద్బ్రూయుస్తత్తథా కురు
గురూణాం హి ప్రసాదాద్ధి శ్రేయః పరమవాప్స్యసి॥24॥

—♦ అధ్యాయము 124 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇమే జనా నరశ్రేష్ఠ ప్రశంసంతి సదా భువి
ధర్మస్య శీలమేవాదౌ తతో మే సంశయో మహాన్॥1॥

యది తచ్ఛక్యమస్మాభిర్జ్ఞాతుం ధర్మభృతాం వర
శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్సర్వం యథైతదుపలభ్యతే॥2॥

కథం ను ప్రాప్యతే శీలం శ్రోతుమిచ్ఛామి భారత
కింలక్షణం చ తత్ప్రోక్తం బ్రూహి మే వదతాం వర॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

పురా దుర్యోధనేనేహ ధృతరాష్ట్రాయ మానద
ఆఖ్యాతం తప్యమానేన శ్రియం దృష్ట్వా తథాగతాం॥4॥

ఇంద్రప్రస్థే మహారాజ తవ సభ్రాతృకస్య హ
సభాయాం చావహసనం తత్సర్వం శృణు భారత॥5॥

భవతస్తాం సభాం దృష్ట్వా సమృద్ధిం చాప్యనుత్తమాం
దుర్యోధనస్తదాసీనః సర్వం పిత్రే న్యవేదయత్॥6॥

శ్రుత్వా చ ధృతరాష్ట్రోఽపి దుర్యోధనవచస్తదా
అబ్రవీత్కర్ణసహితం దుర్యోధనమిదం వచః॥7॥

కిమర్థం తప్యసే పుత్ర శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః
శ్రుత్వా త్వామనునేష్యామి యది సమ్యగ్భవిష్యసి॥8॥

యథా త్వం మహదైశ్వర్యం ప్రాప్తః పరపురంజయ
కింకరా భ్రాతరః సర్వే మిత్రాః సంబంధినస్తథా॥9॥

ఆచ్ఛాదయసి ప్రావారానశ్నాసి పిశితోదనం
ఆజానేయా వహంతి త్వాం కస్మాచ్ఛోచసి పుత్రక॥10॥

దుర్యోధన ఉవాచ

దశ తాని సహస్రాణి స్నాతకానాం మహాత్మనాం
భుంజతే రుక్మపాత్రీషు యుధిష్ఠిరనివేశనే॥11॥

దృష్ట్వా చ తాం సభాం దివ్యాం దివ్యపుష్పఫలాన్వితాం
అశ్వాంస్తిత్తిరకల్మాషాన్రత్నాని వివిధాని చ॥12॥

దృష్ట్వా తాం పాండవేయానామృద్ధిమింద్రోపమాం శుభాం
అమిత్రాణాం సుమహతీమనుశోచామి మానద॥13॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యదీచ్ఛసి శ్రియం తాత యాదృశీం తాం యుధిష్ఠిరే
విశిష్టాం వా నరవ్యాఘ్ర శీలవాన్భవ పుత్రక॥14॥

శీలేన హి త్రయో లోకాః శక్యా జేతుం న సంశయః
న హి కించిదసాధ్యం వై లోకే శీలవతాం భవేత్॥15॥

ఏకరాత్రేణ మాంధాతా త్ర్యహేణ జనమేజయః
సప్తరాత్రేణ నాభాగః పృథివీం ప్రతిపేదివాన్॥16॥

ఏతే హి పార్థివాః సర్వే శీలవంతో దమాన్వితాః
అతస్తేషాం గుణక్రీతా వసుధా స్వయమాగమత్॥17॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదేన పురా ప్రోక్తం శీలమాశ్రిత్య భారత॥18॥

ప్రహ్రాదేన హృతం రాజ్యం మహేంద్రస్య మహాత్మనః
శీలమాశ్రిత్య దైత్యేన త్రైలోక్యం చ వశీకృతం॥19॥

తతో బృహస్పతిం శక్రః ప్రాంజలిః సముపస్థితః
ఉవాచ చ మహాప్రాజ్ఞః శ్రేయ ఇచ్ఛామి వేదితుం॥20॥

తతో బృహస్పతిస్తస్మై జ్ఞానం నైఃశ్రేయసం పరం
కథయామాస భగవాందేవేంద్రాయ కురూద్వహ॥21॥

ఏతావచ్ఛ్రేయ ఇత్యేవ బృహస్పతిరభాషత
ఇంద్రస్తు భూయః పప్రచ్ఛ క్వ విశేషో భవేదితి॥22॥

బృహస్పతిరువాచ

విశేషోఽస్తి మహాంస్తాత భార్గవస్య మహాత్మనః
తత్రాగమయ భద్రం తే భూయ ఏవ పురందర॥23॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఆత్మనస్తు తతః శ్రేయో భార్గవాత్సుమహాయశాః
జ్ఞానమాగమయత్ప్రీత్యా పునః స పరమద్యుతిః॥24॥

తేనాపి సమనుజ్ఞాతో భార్గవేణ మహాత్మనా
శ్రేయోఽస్తీతి పునర్భూయః శుక్రమాహ శతక్రతుః॥25॥

భార్గవస్త్వాహ ధర్మజ్ఞః ప్రహ్రాదస్య మహాత్మనః
జ్ఞానమస్తి విశేషేణ తతో హృష్టశ్చ సోఽభవత్॥26॥

స తతో బ్రాహ్మణో భూత్వా ప్రహ్రాదం పాకశాసనః
సృత్వా ప్రోవాచ మేధావీ శ్రేయ ఇచ్ఛామి వేదితుం॥27॥

ప్రహ్రాదస్త్వబ్రవీద్విప్రం క్షణో నాస్తి ద్విజర్షభ
త్రైలోక్యరాజ్యే సక్తస్య తతో నోపదిశామి తే॥28॥

బ్రాహ్మణస్త్వబ్రవీద్వాక్యం కస్మిన్కాలే క్షణో భవేత్
తతోపదిష్టమిచ్ఛామి యద్యత్కార్యాంతరం భవేత్॥29॥

తతః ప్రీతోఽభవద్రాజా ప్రహ్రాదో బ్రహ్మావాదినే
తథేత్యుక్త్వా శుభే కాలే జ్ఞానతత్త్వం దదౌ తదా॥30॥

బ్రాహ్మణోఽపి యథాన్యాయం గురువృత్తిమనుత్తమాం
చకార సర్వభావేన యద్వత్స మనసేచ్ఛతి॥31॥

పృష్టశ్చ తేన బహుశః ప్రాప్తం కథమరిందమ
త్రైలోక్యరాజ్యం ధర్మజ్ఞ కారణం తద్బ్రువీహి మే॥32॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

నాసూయామి ద్విజశ్రేష్ఠ రాజాస్మీతి కదాచన
కవ్యాని వదతాం తాత సంయచ్ఛామి వహామి చ॥33॥

తే విస్రబ్ధాః ప్రభాషంతే సంయచ్ఛంతి చ మాం సదా
తే మా కవ్యపదే సక్తం శుశ్రూషుమనసూయకం॥34॥

ధర్మాత్మానం జితక్రోధం సంయతం సంయతేంద్రియం
సమాచిన్వంతి శాస్తారః క్షౌద్రం మధ్వివ మక్షికాః॥35॥

సోఽహం వాగగ్రపిష్టానాం రసానామవలేహితా
స్వజాత్యానధితిష్ఠామి నక్షత్రాణీవ చంద్రమాః॥36॥

ఏతత్పృథివ్యామమృతమేతచ్చక్షురనుత్తమం
యద్బ్రాహ్మణముఖే కవ్యమేతచ్ఛ్రుత్వా ప్రవర్తతే॥37॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

ఏతావచ్ఛ్రేయ ఇత్యాహ ప్రహ్రాదో బ్రహ్మావాదినం
శుశ్రూషితస్తేన తదా దైత్యేంద్రో వాక్యమబ్రవీత్॥38॥

యథావద్గురువృత్త్యా తే ప్రీతోఽస్మి ద్విజసత్తమ
వరం వృణీష్వ భద్రం తే ప్రదాతాస్మి న సంశయః॥39॥

కృతమిత్యేవ దైత్యేంద్రమువాచ స చ వై ద్విజః
ప్రహ్రాదస్త్వబ్రవీత్ప్రీతో గృహ్యతాం వర ఇత్యుత॥40॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యది రాజన్ప్రసన్నస్త్వం మమ చేచ్ఛసి చేద్ధితం
భవతః శీలమిచ్ఛామి ప్రాప్తుమేష వరో మమ॥41॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తతః ప్రీతశ్చ దైత్యేంద్రో భయం చాస్యాభవన్మహత్
వరే ప్రదిష్టే విప్రేణ నాల్పతేజాయమిత్యుత॥42॥

ఏవమస్త్వితి తం ప్రాహ ప్రహ్లాదో విస్మితస్తదా
ఉపాకృత్య తు విప్రాయ వరం దుఃఖాన్వితోఽభవత్॥43॥

దత్తే వరే గతే విప్రే చింతాసీన్మహతీ తతః
ప్రహ్లాదస్య మహారాజ నిశ్చయం న చ జగ్మివాన్॥44॥

తస్య చింతయతస్తాత ఛాయాభూతం మహాద్యుతే
తేజో విగ్రహవత్తాత శరీరమజహాత్తదా॥45॥

తమపృచ్ఛన్మహాకాయం ప్రహ్లాదః కో భవానితి
ప్రత్యాహ నను శీలోఽస్మి త్యక్తో గచ్ఛామ్యహం త్వయా॥46॥

తస్మింద్విజవరే రాజన్వత్స్యామ్యహమనిందితం
యోఽసౌ శిష్యత్వమాగమ్య త్వయి నిత్యం సమాహితః
ఇత్యుక్త్వాంతర్హితం తద్వై శక్రం చాన్వవిశత్ప్రభో॥47॥

తస్మింస్తేజసి యాతే తు తాదృగ్రూపస్తతోఽపరః
శరీరాన్నిఃసృతస్తస్య కో భవానితి చాబ్రవీత్॥48॥

ధర్మం ప్రహ్లాద మాం విద్ధి యత్రాసౌ ద్విజసత్తమః
తత్ర యాస్యామి దైత్యేంద్ర యతః శీలం తతో హ్యహం॥49॥

తతోఽపరో మహారాజ ప్రజ్వలన్నివ తేజసా
శరీరాన్నిఃసృతస్తస్య ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః॥50॥

కో భవానితి పృష్టశ్చ తమాహ స మహాద్యుతిః
సత్యమస్మ్యసురేంద్రాగ్ర్య యాస్యేఽహం ధర్మమన్విహ॥51॥

తస్మిన్ననుగతే ధర్మం పురుషే పురుషోఽపరః
నిశ్చక్రామ తతస్తస్మాత్పృష్టశ్చాహ మహాత్మనా
వృత్తం ప్రహ్లాద మాం విద్ధి యతః సత్యం తతో హ్యహం॥52॥

తస్మిన్గతే మహాశ్వేతః శరీరాత్తస్య నిర్యయౌ
పృష్టశ్చాహ బలం విద్ధి యతో వృత్తమహం తతః
ఇత్యుక్త్వా చ యయౌ తత్ర యతో వృత్తం నరాధిప॥53॥

తతః ప్రభామయీ దేవీ శరీరాత్తస్య నిర్యయౌ
తామపృచ్ఛత్స దైత్యేంద్రః సా శ్రీరిత్యేవమబ్రవీత్॥54॥

ఉషితాస్మి సుఖం వీర త్వయి సత్యపరాక్రమే
త్వయా త్యక్తా గమిష్యామి బలం యత్ర తతో హ్యహం॥55॥

తతో భయం ప్రాదురాసీత్ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః
అపృచ్ఛత చ తాం భూయః క్వ యాసి కమలాలయే॥56॥

త్వం హి సత్యవ్రతా దేవీ లోకస్య పరమేశ్వరీ
కశ్చాసౌ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠస్తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుం॥57॥

శ్రీరువాచ

స శక్రో బ్రహ్మచారీ చ యస్త్వయా చోపశిక్షితః
త్రైలోక్యే తే యదైశ్వర్యం తత్తేనాపహృతం ప్రభో॥58॥

శీలేన హి త్వయా లోకాః సర్వే ధర్మజ్ఞ నిర్జితాః
తద్విజ్ఞాయ మహేంద్రేణ తవ శీలం హృతం ప్రభో॥59॥

ధర్మః సత్యం తథా వృత్తం బలం చైవ తథా హ్యహం
శీలమూలా మహాప్రాజ్ఞ సదా నాస్త్యత్ర సంశయః॥60॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా గతా తు శ్రీస్తే చ సర్వే యుధిష్ఠిర
దుర్యోధనస్తు పితరం భూయ ఏవాబ్రవీదిదం॥61॥

శీలస్య తత్త్వమిచ్ఛామి వేత్తుం కౌరవనందన
ప్రాప్యతే చ యథా శీలం తముపాయం వదస్వ మే॥62॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సోపాయం పూర్వముద్దిష్టం ప్రహ్రాదేన మహాత్మనా
సంక్షేపతస్తు శీలస్య శృణు ప్రాప్తిం నరాధిప॥63॥

అద్రోహః సర్వభూతేషు కర్మణా మనసా గిరా
అనుగ్రహశ్చ దానం చ శీలమేతత్ప్రశస్యతే॥64॥

యదన్యేషాం హితం న స్యాదాత్మనః కర్మ పౌరుషం
అపత్రపేత వా యేన న తత్కుర్యాత్కథంచన॥65॥

తత్తు కర్మ తథా కుర్యాద్యేన శ్లాఘేత సంసది
ఏతచ్ఛీలం సమాసేన కథితం కురుసత్తమ॥66॥

యద్యప్యశీలా నృపతే ప్రాప్నువంతి క్వచిచ్ఛ్రియం
న భుంజతే చిరం తాత సమూలాశ్చ పతంతి తే॥67॥

ఏతద్విదిత్వా తత్త్వేన శీలవాన్భవ పుత్రక
యదీచ్ఛసి శ్రియం తాత సువిశిష్టాం యుధిష్ఠిరాత్॥68॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతత్కథితవాన్పుత్రే ధృతరాష్ట్రో నరాధిప
ఏతత్కురుష్వ కౌంతేయ తతః ప్రాప్స్యసి తత్ఫలం॥69॥

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శీలం ప్రధానం పురుషే కథితం తే పితామహ
కథమాశా సముత్పన్నా యా చ సా తద్వదస్వ మే॥1॥

సంశయో మే మహానేష సముత్పన్నః పితామహ
ఛేత్తా చ తస్య నాన్యోఽస్తి త్వత్తః పరపురంజయ॥2॥

పితామహాశా మహతీ మమాసీద్ధి సుయోధనే
ప్రాప్తే యుద్ధే తు యద్యుక్తం తత్కర్తాయమితి ప్రభో॥3॥

సర్వస్యాశా సుమహతీ పురుషస్యోపజాయతే
తస్యాం విహన్యమానాయాం దుఃఖో మృత్యురసంశయం॥4॥

సోఽహం హతాశో దుర్బుద్ధిః కృతస్తేన దురాత్మనా
ధార్తరాష్ట్రేణ రాజేంద్ర పశ్య మందాత్మతాం మమ॥5॥

ఆశాం మహత్తరాం మన్యే పర్వతాదపి సద్రుమాత్
ఆకాశాదపి వా రాజన్నప్రమేయైవ వా పునః॥6॥

ఏషా చైవ కురుశ్రేష్ఠ దుర్విచింత్యా సుదుర్లభా
దుర్లభత్వాచ్చ పశ్యామి కిమన్యద్దుర్లభం తతః॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యుధిష్ఠిర నిబోధ తత్
ఇతిహాసం సుమిత్రస్య నిర్వృత్తమృషభస్య చ॥8॥

సుమిత్రో నామ రాజర్షిర్హైహయో మృగయాం గతః
ససార స మృగం విద్ధ్వా బాణేన నతపర్వణా॥9॥

స మృగో బాణమాదాయ యయావమితవిక్రమః
స చ రాజా బలీ తూర్ణం ససార మృగమంతికాత్॥10॥

తతో నిమ్నం స్థలం చైవ స మృగోఽద్రవదాశుగః
ముహూర్తమేవ రాజేంద్ర సమేన స పథాగమత్॥11॥

తతః స రాజా తారుణ్యాదౌరసేన బలేన చ
ససార బాణాసనభృత్సఖడ్గో హంసవత్తదా॥12॥

తీర్త్వా నదాన్నదీశ్చైవ పల్వలాని వనాని చ
అతిక్రమ్యాభ్యతిక్రమ్య ససారైవ వనే చరన్॥13॥

స తు కామాన్మృగో రాజన్నాసాద్యాసాద్య తం నృపం
పునరభ్యేతి జవనో జవేన మహతా తతః॥14॥

స తస్య బాణైర్బహుభిః సమభ్యస్తో వనేచరః
ప్రక్రీడన్నివ రాజేంద్ర పునరభ్యేతి చాంతికం॥15॥

పునశ్చ జవమాస్థాయ జవనో మృగయూథపః
అతీత్యాతీత్య రాజేంద్ర పునరభ్యేతి చాంతికం॥16॥

తస్య మర్మచ్ఛిదం ఘోరం సుమిత్రోఽమిత్రకర్శనః
సమాదాయ శరశ్రేష్ఠం కార్ముకాన్నిరవాసృజత్॥17॥

తతో గవ్యూతిమాత్రేణ మృగయూథపయూథపః
తస్య బాణపథం త్యక్త్వా తస్థివాన్ప్రహసన్నివ॥18॥

తస్మిన్నిపతితే బాణే భూమౌ ప్రజ్వలితే తతః
ప్రవివేశ మహారణ్యం మృగో రాజాప్యథాద్రవత్॥19॥

ప్రవిశ్య తు మహారణ్యం తాపసానామథాశ్రమం
ఆససాద తతో రాజా శ్రాంతశ్చోపావిశత్పునః॥20॥

తం కార్ముకధరం దృష్ట్వా శ్రమార్తం క్షుధితం తదా
సమేత్య ఋషయస్తస్మిన్పూజాం చక్రుర్యథావిధి॥21॥

ఋషయో రాజశార్దూలమపృచ్ఛన్స్వం ప్రయోజనం
కేన భద్రముఖార్థేన సంప్రాప్తోఽసి తపోవనం॥22॥

పదాతిర్బద్ధనిస్త్రింశో ధన్వీ బాణీ నరేశ్వర
ఏతదిచ్ఛామ విజ్ఞాతుం కుతః ప్రాప్తోఽసి మానద
కస్మిన్కులే హి జాతస్త్వం కింనామాసి బ్రవీహి నః॥23॥

తతః స రాజా సర్వేభ్యో ద్విజేభ్యః పురుషర్షభ
ఆచఖ్యౌ తద్యథాన్యాయం పరిచర్యాం చ భారత॥24॥

హైహయానాం కులే జాతః సుమిత్రో మిత్రనందనః
చరామి మృగయూథాని నిఘ్నన్బాణైః సహస్రశః
బలేన మహతా గుప్తః సామాత్యః సావరోధనః॥25॥

మృగస్తు విద్ధో బాణేన మయా సరతి శల్యవాన్
తం ద్రవంతమను ప్రాప్తో వనమేతద్యదృచ్ఛయా
భవత్సకాశే నష్టశ్రీర్హతాశః శ్రమకర్శితః॥26॥

కిం ను దుఃఖమతోఽన్యద్వై యదహం శ్రమకర్శితః
భవతామాశ్రమం ప్రాప్తో హతాశో నష్టలక్షణః॥27॥

న రాజలక్షణత్యాగో న పురస్య తపోధనాః
దుఃఖం కరోతి తత్తీవ్రం యథాశా విహతా మమ॥28॥

హిమవాన్వా మహాశైలః సముద్రో వా మహోదధిః
మహత్త్వాన్నాన్వపద్యేతాం రోదస్యోరంతరం యథా
ఆశాయాస్తపసి శ్రేష్ఠాస్తథా నాంతమహం గతః॥29॥

భవతాం విదితం సర్వం సర్వజ్ఞా హి తపోధనాః
భవంతః సుమహాభాగాస్తస్మాత్ప్రక్ష్యామి సంశయం॥30॥

ఆశావాన్పురుషో యః స్యాదంతరిక్షమథాపి వా
కిం ను జ్యాయస్తరం లోకే మహత్త్వాత్ప్రతిభాతి వః
ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన శ్రోతుం కిమిహ దుర్లభం॥31॥

యది గుహ్యం తపోనిత్యా న వో బ్రూతేహ మాచిరం
న హి గుహ్యమతః శ్రోతుమిచ్ఛామి ద్విజపుంగవాః॥32॥

భవత్తపోవిఘాతో వా యేన స్యాద్విరమే తతః
యది వాస్తి కథాయోగో యోఽయం ప్రశ్నో మయేరితః॥33॥

ఏతత్కారణసామగ్ర్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః
భవంతో హి తపోనిత్యా బ్రూయురేతత్సమాహితాః॥34॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తేషాం సమస్తానామృషీణామృషిసత్తమః
ఋషభో నామ విప్రర్షిః స్మయన్నివ తతోఽబ్రవీత్॥1॥

పురాహం రాజశార్దూల తీర్థాన్యనుచరన్ప్రభో
సమాసాదితవాందివ్యం నరనారాయణాశ్రమం॥2॥

యత్ర సా బదరీ రమ్యా హ్రదో వైహాయసస్తథా
యత్ర చాశ్వశిరా రాజన్వేదాన్పఠతి శాశ్వతాన్॥3॥

తస్మిన్సరసి కృత్వాహం విధివత్తర్పణం పురా
పితౄణాం దేవతానాం చ తతోఽఽశ్రమమియాం తదా॥4॥

రేమాతే యత్ర తౌ నిత్యం నరనారాయణావృషీ
అదూరాదాశ్రమం కంచిద్వాసార్థమగమం తతః॥5॥

తతశ్చీరాజినధరం కృశముచ్చమతీవ చ
అద్రాక్షమృషిమాయాంతం తనుం నామ తపోనిధిం॥6॥

అన్యైర్నరైర్మహాబాహో వపుషాష్టగుణాన్వితం
కృశతా చాపి రాజర్షే న దృష్టా తాదృశీ క్వచిత్॥7॥

శరీరమపి రాజేంద్ర తస్య కానిష్ఠికాసమం
గ్రీవా బాహూ తథా పాదౌ కేశాశ్చాద్భుతదర్శనాః॥8॥

శిరః కాయానురూపం చ కర్ణౌ నేత్రే తథైవ చ
తస్య వాక్చైవ చేష్టా చ సామాన్యే రాజసత్తమ॥9॥

దృష్ట్వాహం తం కృశం విప్రం భీతః పరమదుర్మనాః
పాదౌ తస్యాభివాద్యాథ స్థితః ప్రాంజలిరగ్రతః॥10॥

నివేద్య నామ గోత్రం చ పితరం చ నరర్షభ
ప్రదిష్టే చాసనే తేన శనైరహముపావిశం॥11॥

తతః స కథయామాస కథా ధర్మార్థసంహితాః
ఋషిమధ్యే మహారాజ తత్ర ధర్మభృతాం వరః॥12॥

తస్మింస్తు కథయత్యేవ రాజా రాజీవలోచనః
ఉపాయాజ్జవనైరశ్వైః సబలః సావరోధనః॥13॥

స్మరన్పుత్రమరణ్యే వై నష్టం పరమదుర్మనాః
భూరిద్యుమ్నపితా ధీమాన్రఘుశ్రేష్ఠో మహాయశాః॥14॥

ఇహ ద్రక్ష్యామి తం పుత్రం ద్రక్ష్యామీహేతి పార్థివః
ఏవమాశాకృతో రాజంశ్చరన్వనమిదం పురా॥15॥

దుర్లభః స మయా ద్రష్టుం నూనం పరమధార్మికః
ఏకః పుత్రో మహారణ్యే నష్ట ఇత్యసకృత్తదా॥16॥

దుర్లభః స మయా ద్రష్టుమాశా చ మహతీ మమ
తయా పరీతగాత్రోఽహం ముమూర్షుర్నాత్ర సంశయః॥17॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా స భగవాంస్తనుర్మునివరోత్తమః
అవాక్శిరా ధ్యానపరో ముహూర్తమివ తస్థివాన్॥18॥

తమనుధ్యాంతమాలక్ష్య రాజా పరమదుర్మనాః
ఉవాచ వాక్యం దీనాత్మా మందం మందమివాసకృత్॥19॥

దుర్లభం కిం ను విప్రర్షే ఆశాయాశ్చైవ కిం భవేత్
బ్రవీతు భగవానేతద్యది గుహ్యం న తన్మయి॥20॥

మహర్షిర్భగవాంస్తేన పూర్వమాసీద్విమానితః
బాలిశాం బుద్ధిమాస్థాయ మందభాగ్యతయాత్మనః॥21॥

అర్థయన్కలశం రాజన్కాంచనం వల్కలాని చ
నిర్విణ్ణః స తు విప్రర్షిర్నిరాశః సమపద్యత॥22॥

ఏవముక్త్వాభివాద్యాథ తమృషిం లోకపూజితం
శ్రాంతో న్యషీదద్ధర్మాత్మా యథా త్వం నరసత్తమ॥23॥

అర్ఘ్యం తతః సమానీయ పాద్యం చైవ మహానృషిః
ఆరణ్యకేన విధినా రాజ్ఞే సర్వం న్యవేదయత్॥24॥

తతస్తే మునయః సర్వే పరివార్య నరర్షభం
ఉపావిశన్పురస్కృత్య సప్తర్షయ ఇవ ధ్రువం॥25॥

అపృచ్ఛంశ్చైవ తే తత్ర రాజానమపరాజితం
ప్రయోజనమిదం సర్వమాశ్రమస్య ప్రవేశనం॥26॥

రాజోవాచ

వీరద్యుమ్న ఇతి ఖ్యాతో రాజాహం దిక్షు విశ్రుతః
భూరిద్యుమ్నం సుతం నష్టమన్వేష్టుం వనమాగతః॥27॥

ఏకపుత్రః స విప్రాగ్ర్య బాల ఏవ చ సోఽనఘ
న దృశ్యతే వనే చాస్మింస్తమన్వేష్టుం చరామ్యహం॥28॥

ఋషభ ఉవాచ

ఏవముక్తే తు వచనే రాజ్ఞా మునిరధోముఖః
తూష్ణీమేవాభవత్తత్ర న చ ప్రత్యుక్తవాన్నృపం॥29॥

స హి తేన పురా విప్రో రాజ్ఞా నాత్యర్థమానితః
ఆశాకృశం చ రాజేంద్ర తపో దీర్ఘం సమాస్థితః॥30॥

ప్రతిగ్రహమహం రాజ్ఞాం న కరిష్యే కథంచన
అన్యేషాం చైవ వర్ణానామితి కృత్వా ధియం తదా॥31॥

ఆశా హి పురుషం బాలం లాలాపయతి తస్థుషీ
తామహం వ్యపనేష్యామి ఇతి కృత్వా వ్యవస్థితః॥32॥

రాజోవాచ

ఆశాయాః కిం కృశత్వం చ కిం చేహ భువి దుర్లభం
బ్రవీతు భగవానేతత్త్వం హి ధర్మార్థదర్శివాన్॥33॥

ఋషభ ఉవాచ

తతః సంస్మృత్య తత్సర్వం స్మారయిష్యన్నివాబ్రవీత్
రాజానం భగవాన్విప్రస్తతః కృశతనుస్తనుః॥34॥

కృశత్వే న సమం రాజన్నాశాయా విద్యతే నృప
తస్యా వై దుర్లభత్వాత్తు ప్రార్థితాః పార్థివా మయా॥35॥

రాజోవాచ

కృశాకృశే మయా బ్రహ్మన్గృహీతే వచనాత్తవ
దుర్లభత్వం చ తస్యైవ వేదవాక్యమివ ద్విజ॥36॥

సంశయస్తు మహాప్రాజ్ఞ సంజాతో హృదయే మమ
తన్మే సత్తమ తత్త్వేన వక్తుమర్హసి పృచ్ఛతః॥37॥

త్వత్తః కృశతరం కిం ను బ్రవీతు భగవానిదం
యది గుహ్యం న తే విప్ర లోకేఽస్మిన్కిం ను దుర్లభం॥38॥

కృశతనురువాచ

దుర్లభోఽప్యథ వా నాస్తి యోఽర్థీ ధృతిమివాప్నుయాత్
సుదుర్లభతరస్తాత యోఽర్థినం నావమన్యతే॥39॥

సంశ్రుత్య నోపక్రియతే పరం శక్త్యా యథార్హతః
సక్తా యా సర్వభూతేషు సాశా కృశతరీ మయా॥40॥

ఏకపుత్రః పితా పుత్రే నష్టే వా ప్రోషితే తథా
ప్రవృత్తిం యో న జానాతి సాశా కృశతరీ మయా॥41॥

ప్రసవే చైవ నారీణాం వృద్ధానాం పుత్రకారితా
తథా నరేంద్ర ధనినామాశా కృశతరీ మయా॥42॥

ఋషభ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తతో రాజన్స రాజా సావరోధనః
సంస్పృశ్య పాదౌ శిరసా నిపపాత ద్విజర్షభే॥43॥

రాజోవాచ

ప్రసాదయే త్వా భగవన్పుత్రేణేచ్ఛామి సంగతిం
వృణీష్వ చ వరం విప్ర యమిచ్ఛసి యథావిధి॥44॥

ఋషభ ఉవాచ

అబ్రవీచ్చ హి తం వాక్యం రాజా రాజీవలోచనః
సత్యమేతద్యథా విప్ర త్వయోక్తం నాస్త్యతో మృషా॥45॥

తతః ప్రహస్య భగవాంస్తనుర్ధర్మభృతాం వరః
పుత్రమస్యానయత్క్షిప్రం తపసా చ శ్రుతేన చ॥46॥

తం సమానాయ్య పుత్రం తు తదోపాలభ్య పార్థివం
ఆత్మానం దర్శయామాస ధర్మం ధర్మభృతాం వరః॥47॥

సందర్శయిత్వా చాత్మానం దివ్యమద్భుతదర్శనం
విపాప్మా విగతక్రోధశ్చచార వనమంతికాత్॥48॥

ఏతద్దృష్టం మయా రాజంస్తతశ్చ వచనం శ్రుతం
ఆశామపనయస్వాశు తతః కృశతరీమిమాం॥49॥

భీష్మ ఉవాచ

స తత్రోక్తో మహారాజ ఋషభేణ మహాత్మనా
సుమిత్రోఽపనయత్క్షిప్రమాశాం కృశతరీం తదా॥50॥

ఏవం త్వమపి కౌంతేయ శ్రుత్వా వాణీమిమాం మమ
స్థిరో భవ యథా రాజన్హిమవానచలోత్తమః॥51॥

త్వం హి ద్రష్టా చ శ్రోతా చ కృచ్ఛ్రేష్వర్థకృతేష్విహ
శ్రుత్వా మమ మహారాజ న సంతప్తుమిహార్హసి॥52॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నామృతస్యేవ పర్యాప్తిర్మమాస్తి బ్రువతి త్వయి
తస్మాత్కథయ భూయస్త్వం ధర్మమేవ పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గౌతమస్య చ సంవాదం యమస్య చ మహాత్మనః॥2॥

పారియాత్రగిరిం ప్రాప్య గౌతమస్యాశ్రమో మహాన్
ఉవాస గౌతమో యత్ర కాలం తదపి మే శృణు॥3॥

షష్టిం వర్షసహస్రాణి సోఽతప్యద్గౌతమస్తపః
తముగ్రతపసం యుక్తం తపసా భావితం మునిం॥4॥

ఉపయాతో నరవ్యాఘ్ర లోకపాలో యమస్తదా
తమపశ్యత్సుతపసమృషిం వై గౌతమం మునిం॥5॥

స తం విదిత్వా బ్రహ్మర్షిర్యమమాగతమోజసా
ప్రాంజలిః ప్రయతో భూత్వా ఉపసృప్తస్తపోధనః॥6॥

తం ధర్మరాజో దృష్ట్వైవ నమస్కృత్య నరర్షభం
న్యమంత్రయత ధర్మేణ క్రియతాం కిమితి బ్రువన్॥7॥

గౌతమ ఉవాచ

మాతాపితృభ్యామానృణ్యం కిం కృత్వా సమవాప్నుయాత్
కథం చ లోకానశ్నాతి పురుషో దుర్లభాఞ్శుభాన్॥8॥

యమ ఉవాచ

తపఃశౌచవతా నిత్యం సత్యధర్మరతేన చ
మాతాపిత్రోరహరహః పూజనం కార్యమంజసా॥9॥

అశ్వమేధైశ్చ యష్టవ్యం బహుభిః స్వాప్తదక్షిణైః
తేన లోకానుపాశ్నాతి పురుషోఽద్భుతదర్శనాన్॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మిత్రైః ప్రహీయమాణస్య బహ్వమిత్రస్య కా గతిః
రాజ్ఞః సంక్షీణకోశస్య బలహీనస్య భారత ||1||

దుష్టామాత్యసహాయస్య స్రుతమంత్రస్య సర్వతః
రాజ్యాత్ప్రచ్యవమానస్య గతిమన్యామపశ్యతః ||2||

పరచక్రాభియాతస్య దుర్బలస్య బలీయసా
అసంవిహితరాష్ట్రస్య దేశకాలావజానతః ||3||

అప్రాప్యం చ భవేత్సాంత్వం భేదో వాప్యతిపీడనాత్
జీవితం చార్థహేతోర్వా తత్ర కిం సుకృతం భవేత్ ||4||

భీష్మ ఉవాచ

గుహ్యం మా ధర్మమప్రాక్షీరతీవ భరతర్షభ
అపృష్టో నోత్సహే వక్తుం ధర్మమేనం యుధిష్ఠిర ||5||

ధర్మో హ్యణీయాన్వచనాద్బుద్ధేశ్చ భరతర్షభ
శ్రుత్వోపాస్య సదాచారైః సాధుర్భవతి స క్వచిత్ ||6||

కర్మణా బుద్ధిపూర్వేణ భవత్యాఢ్యో న వా పునః
తాదృశోఽయమనుప్రశ్నః స వ్యవస్యస్త్వయా ధియా ||7||

ఉపాయం ధర్మబహులం యాత్రార్థం శృణు భారత
నాహమేతాదృశం ధర్మం బుభూషే ధర్మకారణాత్
దుఃఖాదాన ఇహాఢ్యేషు స్యాత్తు పశ్చాత్క్షమో మతః ||8||

అనుగమ్య గతీనాం చ సర్వాసామేవ నిశ్చయం
యథా యథా హి పురుషో నిత్యం శాస్త్రమవేక్షతే
తథా తథా విజానాతి విజ్ఞానం చాస్య రోచతే ||9||

అవిజ్ఞానాదయోగశ్చ పురుషస్యోపజాయతే
అవిజ్ఞానాదయోగో హి యోగో భూతికరః పునః ||10||

అశంకమానో వచనమనసూయురిదం శృణు
రాజ్ఞః కోశక్షయాదేవ జాయతే బలసంక్షయః ||11||

కోశం సంజనయేద్రాజా నిర్జలేభ్యో యథా జలం
కాలం ప్రాప్యానుగృహ్ణీయాదేష ధర్మోఽత్ర సాంప్రతం ||12||

ఉపాయధర్మం ప్రాప్యైనం పూర్వైరాచరితం జనైః
అన్యో ధర్మః సమర్థానామాపత్స్వన్యశ్చ భారత ||13||

ప్రాక్కోశః ప్రోచ్యతే ధర్మో బుద్ధిర్ధర్మాద్గరీయసీ
ధర్మం ప్రాప్య న్యాయవృత్తిమబలీయాన్న విందతి ||14||

యస్మాద్ధనస్యోపపత్తిరేకాంతేన న విద్యతే
తస్మాదాపద్యధర్మోఽపి శ్రూయతే ధర్మలక్షణః ||15||

అధర్మో జాయతే యస్మిన్నితి వై కవయో విదుః
అనంతరః క్షత్రియస్య ఇతి వై విచికిత్ససే ||16||

యథాస్య ధర్మో న గ్లాయేన్నేయాచ్ఛత్రువశం యథా
తత్కర్తవ్యమిహేత్యాహుర్నాత్మానమవసాదయేత్ ||17||

సన్నాత్మా నైవ ధర్మస్య న పరస్య న చాత్మనః
సర్వోపాయైరుజ్జిహీర్షేదాత్మానమితి నిశ్చయః॥18॥

తత్ర ధర్మవిదాం తాత నిశ్చయో ధర్మనైపుణే
ఉద్యమో జీవనం క్షత్రే బాహువీర్యాదితి శ్రుతిః॥19॥

క్షత్రియో వృత్తిసంరోధే కస్య నాదాతుమర్హతి
అన్యత్ర తాపసస్వాచ్చ బ్రాహ్మణస్వాచ్చ భారత॥20॥

యథా వై బ్రాహ్మణః సీదన్నయాజ్యమపి యాజయేత్
అభోజ్యాన్నాని చాశ్నీయాత్తథేదం నాత్ర సంశయః॥21॥

పీడితస్య కిమద్వారముత్పథో నిధృతస్య వా
అద్వారతః ప్రద్రవతి యదా భవతి పీడితః॥22॥

తస్య కోశబలజ్యాన్యా సర్వలోకపరాభవః
భైక్షచర్యా న విహితా న చ విట్శూద్రజీవికా॥23॥

స్వధర్మానంతరా వృత్తిర్యాన్యాననుపజీవతః
వహతః ప్రథమం కల్పమనుకల్పేన జీవనం॥24॥

ఆపద్గతేన ధర్మాణామన్యాయేనోపజీవనం
అపి హ్యేతద్బ్రాహ్మణేషు దృష్టం వృత్తిపరిక్షయే॥25॥

క్షత్రియే సంశయః కః స్యాదిత్యేతన్నిశ్చితం సదా
ఆదదీత విశిష్టేభ్యో నావసీదేత్కథంచన॥26॥

హంతారం రక్షితారం చ ప్రజానాం క్షత్రియం విదుః
తస్మాత్సంరక్షతా కార్యమాదానం క్షత్రబంధునా॥27॥

అన్యత్ర రాజన్హింసాయా వృత్తిర్నేహాస్తి కస్యచిత్
అప్యరణ్యసముత్థస్య ఏకస్య చరతో మునేః॥28॥

న శంఖలిఖితాం వృత్తిం శక్యమాస్థాయ జీవితుం
విశేషతః కురుశ్రేష్ఠ ప్రజాపాలనమీప్సతా॥29॥

పరస్పరాభిసంరక్షా రాజ్ఞా రాష్ట్రేణ చాపది
నిత్యమేవేహ కర్తవ్యా ఏష ధర్మః సనాతనః॥30॥

రాజా రాష్ట్రం యథాపత్సు ద్రవ్యౌఘైః పరిరక్షతి
రాష్ట్రేణ రాజా వ్యసనే పరిరక్ష్యస్తథా భవేత్॥31॥

కోశం దండం బలం మిత్రం యదన్యదపి సంచితం
న కుర్వీతాంతరం రాష్ట్రే రాజా పరిగతే క్షుధా॥32॥

బీజం భక్తేన సంపాద్యమితి ధర్మవిదో విదుః
అత్రైతచ్ఛంబరస్యాహుర్మహామాయస్య దర్శనం॥33॥

ధిక్తస్య జీవితం రాజ్ఞో రాష్ట్రే యస్యావసీదతి
అవృత్త్యాంత్యమనుష్యోఽపి యో వై వేద శిబేర్వచః॥34॥

రాజ్ఞః కోశబలం మూలం కోశమూలం పునర్బలం
తన్మూలం సర్వధర్మాణాం ధర్మమూలాః పునః ప్రజాః॥35॥

నాన్యానపీడయిత్వేహ కోశః శక్యః కుతో బలం
తదర్థం పీడయిత్వా చ దోషం న ప్రాప్తుమర్హతి॥36॥

అకార్యమపి యజ్ఞార్థం క్రియతే యజ్ఞకర్మసు
ఏతస్మాత్కారణాద్రాజా న దోషం ప్రాప్తుమర్హతి॥37॥

అర్థార్థమన్యద్భవతి విపరీతమథాపరం
అనర్థార్థమథాప్యన్యత్తత్సర్వం హ్యర్థలక్షణం

ఏవం బుద్ధ్యా సంప్రపశ్యేన్మేధావీ కార్యనిశ్చయం॥38॥

యజ్ఞార్థమన్యద్భవతి యజ్ఞే నార్థస్తథాపరః
యజ్ఞస్యార్థార్థమేవాన్యత్తత్సర్వం యజ్ఞసాధనం॥39॥

ఉపమామత్ర వక్ష్యామి ధర్మతత్త్వప్రకాశినీం
యూపం ఛిందంతి యజ్ఞార్థం తత్ర యే పరిపంథినః॥40॥

ద్రుమాః కేచన సామంతా ధ్రువం ఛిందంతి తానపి
తే చాపి నిపతంతోఽన్యాన్నిఘ్నంతి చ వనస్పతీన్॥41॥

ఏవం కోశస్య మహతో యే నరాః పరిపంథినః
తానహత్వా న పశ్యామి సిద్ధిమత్ర పరంతప॥42॥

ధనేన జయతే లోకావుభౌ పరమిమం తథా
సత్యం చ ధర్మవచనం యథా నాస్త్యధనస్తథా॥43॥

సర్వోపాయైరాదదీత ధనం యజ్ఞప్రయోజనం
న తుల్యదోషః స్యాదేవం కార్యాకార్యేషు భారత॥44॥

నైతౌ సంభవతో రాజన్కథంచిదపి భారత
న హ్యరణ్యేషు పశ్యామి ధనవృద్ధానహం క్వచిత్॥45॥

యదిదం దృశ్యతే విత్తం పృథివ్యామిహ కించన
మమేదం స్యాన్మమేదం స్యాదిత్యయం కాంక్షతే జనః॥46॥

న చ రాజ్యసమో ధర్మః కశ్చిదస్తి పరంతప
ధర్మం శంసంతి తే రాజ్ఞామాపదర్థమితోఽన్యథా॥47॥

దానేన కర్మణా చాన్యే తపసాన్యే తపస్వినః
బుద్ధ్యా దాక్ష్యేణ చాప్యన్యే చిన్వంతి ధనసంచయాన్॥48॥

అధనం దుర్బలం ప్రాహుర్ధనేన బలవాన్భవేత్
సర్వం ధనవతః ప్రాప్యం సర్వం తరతి కోశవాన్
కోశాద్ధర్మశ్చ కామశ్చ పరో లోకస్తథాప్యయం॥49॥

—♦ అధ్యాయము 129 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్షీణస్య దీర్ఘసూత్రస్య సానుక్రోశస్య బంధుషు
విరక్తపౌరరాష్ట్రస్య నిర్ద్రవ్యనిచయస్య చ॥1॥

పరిశంకితముఖ్యస్య స్రుతమంత్రస్య భారత
అసంభావితమిత్రస్య భిన్నామాత్యస్య సర్వశః॥2॥

పరచక్రాభియాతస్య దుర్బలస్య బలీయసా
ఆపన్నచేతసో బ్రూహి కిం కార్యమవశిష్యతే॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

బాహ్యశ్చేద్విజిగీషుః స్యాద్ధర్మార్థకుశలః శుచిః
జవేన సంధిం కుర్వీత పూర్వాన్పూర్వాన్విమోక్షయన్॥4॥

అధర్మవిజిగీషుశ్చేద్బలవాన్పాపనిశ్చయః
ఆత్మనః సంనిరోధేన సంధిం తేనాభియోజయేత్॥5॥

అపాస్య రాజధానీం వా తరేదన్యేన వాపదం
తద్భావభావే ద్రవ్యాణి జీవన్పునరుపార్జయేత్॥6॥

యాస్తు స్యుః కేవలత్యాగాచ్ఛక్యాస్తరితుమాపదః
కస్తత్రాధికమాత్మానం సంత్యజేదర్థధర్మవిత్॥7॥

అవరోధాజ్జుగుప్సేత కా సపత్నధనే దయా
న త్వేవాత్మా ప్రదాతవ్యః శక్యే సతి కథంచన॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆభ్యంతరే ప్రకుపితే బాహ్యే చోపనిపీడితే
క్షీణే కోశే స్రుతే మంత్రే కిం కార్యమవశిష్యతే॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

క్షిప్రం వా సంధికామః స్యాత్క్షిప్రం వా తీక్ష్ణవిక్రమః
పదాపనయనం క్షిప్రమేతావత్సాంపరాయికం॥10॥

అనురక్తేన పుష్టేన హృష్టేన జగతీపతే
అల్పేనాపి హి సైన్యేన మహీం జయతి పార్థివః॥11॥

హతో వా దివమారోహేద్విజయీ క్షితిమావసేత్
యుద్ధే తు సంత్యజన్ప్రాణాఞ్శక్రస్యైతి సలోకతాం॥12॥

సర్వలోకాగమం కృత్వా మృదుత్వం గంతుమేవ చ
విశ్వాసాద్వినయం కుర్యాద్వ్యవస్యేద్వాప్యుపానహౌ॥13॥

అపక్రమితుమిచ్ఛేద్వా యథాకామం తు సాంత్వయేత్
విలింగమిత్వా మిత్రేణ తతః స్వయముపక్రమేత్॥14॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హీనే పరమకే ధర్మే సర్వలోకాతిలంఘిని
సర్వస్మిందస్యుసాద్భూతే పృథివ్యాముపజీవనే॥1॥

కేనాస్మిన్బ్రాహ్మణో జీవేజ్జఘన్యే కాల ఆగతే
అసంత్యజన్పుత్రపౌత్రాననుక్రోశాత్పితామహ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

విజ్ఞానబలమాస్థాయ జీవితవ్యం తథాగతే
సర్వం సాధ్వర్థమేవేదమసాధ్వర్థం న కించన॥3॥

అసాధుభ్యో నిరాదాయ సాధుభ్యో యః ప్రయచ్ఛతి
ఆత్మానం సంక్రమం కృత్వా కృత్స్నధర్మవిదేవ సః॥4॥

సురోషేణాత్మనో రాజన్రాజ్యే స్థితిమకోపయన్
అదత్తమప్యాదదీత దాతుర్విత్తం మమేతి వా॥5॥

విజ్ఞానబలపూతో యో వర్తతే నిందితేష్వపి
వృత్తవిజ్ఞానవాంధీరః కస్తం కిం వక్తుమర్హతి॥6॥

యేషాం బలకృతా వృత్తిర్నైషామన్యాభిరోచతే
తేజసాభిప్రవర్ధంతే బలవంతో యుధిష్ఠిర॥7॥

యదేవ ప్రకృతం శాస్త్రమవిశేషేణ విందతి
తదేవ మధ్యాః సేవంతే మేధావీ చాప్యథోత్తరం॥8॥

ఋత్విక్పురోహితాచార్యాన్సత్కృతైరభిపూజితాన్
న బ్రాహ్మణాన్యాతయేత దోషాన్ప్రాప్నోతి యాతయన్॥9॥

ఏతత్ప్రమాణం లోకస్య చక్షురేతత్సనాతనం
తత్ప్రమాణోఽవగాహేత తేన తత్సాధ్వసాధు వా॥10॥

బహూని గ్రామవాస్తవ్యా రోషాద్బ్రూయుః పరస్పరం
న తేషాం వచనాద్రాజా సత్కుర్యాద్యాతయేత వా॥11॥

న వాచ్యః పరివాదో వై న శ్రోతవ్యః కథంచన
కర్ణావేవ పిధాతవ్యౌ ప్రస్థేయం వా తతోఽన్యతః॥12॥

న వై సతాం వృత్తమేతత్పరివాదో న పైశునం
గుణానామేవ వక్తారః సంతః సత్సు యుధిష్ఠిర॥13॥

యథా సమధురౌ దమ్యౌ సుదాంతౌ సాధువాహినౌ
ధురముద్యమ్య వహతస్తథా వర్తేత వై నృపః
యథా యథాస్య వహతః సహాయాః స్యుస్తథాపరే॥14॥

ఆచారమేవ మన్యంతే గరీయో ధర్మలక్షణం
అపరే నైవమిచ్ఛంతి యే శంఖలిఖితప్రియాః
మార్దవాదథ లోభాద్వా తే బ్రూయుర్వాక్యమీదృశం॥15॥

ఆర్షమప్యత్ర పశ్యంతి వికర్మస్థస్య యాపనం
న చార్షాత్సదృశం కించిత్ప్రమాణం విద్యతే క్వచిత్॥16॥

దేవా అపి వికర్మస్థం యాతయంతి నరాధమం
వ్యాజేన విందన్విత్తం హి ధర్మాత్తు పరిహీయతే॥17॥

సర్వతః సత్కృతః సద్భిర్భూతిప్రభవకారణైః
హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యో ధర్మస్తం వ్యవస్యతి॥18॥

యశ్చతుర్గుణసంపన్నం ధర్మం వేద స ధర్మవిత్
అహేరివ హి ధర్మస్య పదం దుఃఖం గవేషితుం॥19॥

యథా మృగస్య విద్ధస్య మృగవ్యాధః పదం నయేత్
కక్షే రుధిరపాతేన తథా ధర్మపదం నయేత్॥20॥

ఏవం సద్భిర్వినీతేన పథా గంతవ్యమచ్యుత
రాజర్షీణాం వృత్తమేతదవగచ్ఛ యుధిష్ఠిర॥21॥

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స్వరాష్ట్రాత్పరరాష్ట్రాచ్చ కోశం సంజనయేన్నృపః
కోశాద్ధి ధర్మః కౌంతేయ రాజ్యమూలః ప్రవర్తతే॥1॥

తస్మాత్సంజనయేత్కోశం సంహృత్య పరిపాలయేత్
పరిపాల్యానుగృహ్ణీయాదేష ధర్మః సనాతనః॥2॥

న కోశః శుద్ధశౌచేన న నృశంసేన జాయతే
పదం మధ్యమమాస్థాయ కోశసంగ్రహణం చరేత్॥3॥

అబలస్య కుతః కోశో హ్యకోశస్య కుతో బలం
అబలస్య కుతో రాజ్యమరాజ్ఞః శ్రీః కుతో భవేత్॥4॥

ఉచ్చైర్వృత్తేః శ్రియో హానిర్యథైవ మరణం తథా
తస్మాత్కోశం బలం మిత్రాణ్యథ రాజా వివర్ధయేత్॥5॥

హీనకోశం హి రాజానమవజానంతి మానవాః
న చాస్యాల్పేన తుష్యంతి కార్యమభ్యుత్సహంతి చ॥6॥

శ్రియో హి కారణాద్రాజా సత్క్రియాం లభతే పరాం
సాస్య గూహతి పాపాని వాసో గుహ్యమివ స్త్రియాః॥7॥

ఋద్ధిమస్యానువర్తంతే పురా విప్రకృతా జనాః
శాలావృకా ఇవాజస్రం జిఘాంసూనివ విందతి
ఈదృశస్య కుతో రాజ్ఞః సుఖం భరతసత్తమ॥8॥

ఉద్యచ్ఛేదేవ న గ్లాయేదుద్యమో హ్యేవ పౌరుషం
అప్యపర్వణి భజ్యేత న నమేతేహ కస్యచిత్॥9॥

అప్యరణ్యం సమాశ్రిత్య చరేద్దస్యుగణైః సహ
న త్వేవోద్ధృతమర్యాదైర్దస్యుభిః సహితశ్చరేత్
దస్యూనాం సులభా సేనా రౌద్రకర్మసు భారత॥10॥

ఏకాంతేన హ్యమర్యాదాత్సర్వోఽప్యుద్విజతే జనః
దస్యవోఽప్యుపశంకంతే నిరనుక్రోశకారిణః॥11॥

స్థాపయేదేవ మర్యాదాం జనచిత్తప్రసాదినీం
అల్పాప్యథేహ మర్యాదా లోకే భవతి పూజితా॥12॥

నాయం లోకోఽస్తి న పర ఇతి వ్యవసితో జనః
నాలం గంతుం చ విశ్వాసం నాస్తికే భయశంకిని॥13॥

యథా సద్భిః పరాదానమహింసా దస్యుభిస్తథా
అనురజ్యంతి భూతాని సమర్యాదేషు దస్యుషు॥14॥

అయుధ్యమానస్య వధో దారామర్శః కృతఘ్నతా
బ్రహ్మవిత్తస్య చాదానం నిఃశేషకరణం తథా
స్త్రియా మోషః పరిస్థానం దస్యుష్వేతద్విగర్హితం॥15॥

స ఏష ఏవ భవతి దస్యురేతాని వర్జయన్
అభిసందధతే యే న వినాశాయాస్య భారత
నశేషమేవోపాలభ్య న కుర్వంతీతి నిశ్చయః॥16॥

తస్మాత్సశేషం కర్తవ్యం స్వాధీనమపి దస్యుభిః
న బలస్థోఽహమస్మీతి నృశంసాని సమాచరేత్॥17॥

సశేషకారిణస్తాత శేషం పశ్యంతి సర్వతః
నిఃశేషకారిణో నిత్యమశేషకరణాద్భయం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర కర్మాంతవచనం కీర్తయంతి పురావిదః
ప్రత్యక్షావేవ ధర్మార్థౌ క్షత్రియస్య విజానతః
తత్ర న వ్యవధాతవ్యం పరోక్షా ధర్మయాపనా॥1॥

అధర్మో ధర్మ ఇత్యేతద్యథా వృకపదం తథా
ధర్మాధర్మఫలే జాతు న దదర్శేహ కశ్చన||2||

బుభూషేద్బలవానేవ సర్వం బలవతో వశే
శ్రియం బలమమాత్యాంశ్చ బలవానిహ విందతి||3||

యో హ్యనాఢ్యః స పతితస్తదుచ్ఛిష్టం యదల్పకం
బహ్వపథ్యం బలవతి న కించిత్త్రాయతే భయాత్||4||

ఉభౌ సత్యాధికారౌ తౌ త్రాయేతే మహతో భయాత్
అతి ధర్మాద్బలం మన్యే బలాద్ధర్మః ప్రవర్తతే||5||

బలే ప్రతిష్ఠితో ధర్మో ధరణ్యామివ జంగమః
ధూమో వాయోరివ వశం బలం ధర్మోఽనువర్తతే||6||

అనీశ్వరే బలం ధర్మో ద్రుమం వల్లీవ సంశ్రితా
వశ్యో బలవతాం ధర్మః సుఖం భోగవతామివ
నాస్త్యసాధ్యం బలవతాం సర్వం బలవతాం శుచి||7||

దురాచారః క్షీణబలః పరిమాణం నియచ్ఛతి
అథ తస్మాదుద్విజతే సర్వో లోకో వృకాదివ||8||

అపధ్వస్తో హ్యవమతో దుఃఖం జీవతి జీవితం
జీవితం యదవక్షిప్తం యథైవ మరణం తథా||9||

యదేనమాహుః పాపేన చారిత్రేణ వినిక్షతం
స భృశం తప్యతేఽనేన వాక్శల్యేన పరిక్షతః||10||

అత్రైతదాహురాచార్యాః పాపస్య పరిమోక్షణే
త్రయీం విద్యాం నిషేవేత తథోపాసీత స ద్విజాన్||11||

ప్రసాదయేన్మధురయా వాచాప్యథ చ కర్మణా
మహామనాశ్చైవ భవేద్వివహేచ్చ మహాకులే||12||

ఇత్యస్మీతి వదేదేవం పరేషాం కీర్తయన్గుణాన్
జపేదుదకశీలః స్యాత్పేశలో నాతిజల్పనః||13||

బ్రహ్మక్షత్రం సంప్రవిశేద్బహు కృత్వా సుదుష్కరం
ఉచ్యమానోఽపి లోకేన బహు తత్తదచింతయన్||14||

అపాపో హ్యేవమాచారః క్షిప్రం బహుమతో భవేత్
సుఖం విత్తం చ భుంజీత వృత్తేనైతేన గోపయేత్
లోకే చ లభతే పూజాం పరత్ర చ మహత్ఫలం||15||

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథా దస్యుః సమర్యాదః ప్రేత్యభావే న నశ్యతి||1||

ప్రహర్తా మతిమాఞ్శూరః శ్రుతవానన్నృశంసవాన్
రక్షన్నక్షయిణం ధర్మం బ్రహ్మణ్యో గురుపూజకః||2||

నిషాద్యాం క్షత్రియాజ్జాతః క్షత్రధర్మానుపాలకః
కాపవ్యో నామ నైషాదిర్దస్యుత్వాత్సిద్ధిమాప్తవాన్||3||

అరణ్యే సాయపూర్వాహ్ణే మృగయూథప్రకోపితా
విధిజ్ఞో మృగజాతీనాం నిపానానాం చ కోవిదః||4||

సర్వకాననదేశజ్ఞః పారియాత్రచరః సదా
ధర్మజ్ఞః సర్వభూతానామమోఘేషుర్దృఢాయుధః ॥5॥

అప్యనేకశతాః సేనా ఏక ఏవ జిగాయ సః
స వృద్ధావంధపితరౌ మహారణ్యేఽభ్యపూజయత్ ॥6॥

మధుమాంసైర్మూలఫలైరన్నైరుచ్చావచైరపి
సత్కృత్య భోజయామాస సమ్యక్పరిచచార చ ॥7॥

ఆరణ్యకాన్ప్రవ్రజితాన్బ్రాహ్మణాన్పరిపాలయన్
అపి తేభ్యో మృగాన్హత్వా నినాయ చ మహావనే ॥8॥

యే స్మ న ప్రతిగృహ్ణంతి దస్యుభోజనశంకయా
తేషామాసజ్య గేహేషు కాల్య ఏవ స గచ్ఛతి ॥9॥

తం బహూని సహస్రాణి గ్రామణిత్వేఽభివవ్రిరే
నిర్మర్యాదాని దస్యూనాం నిరనుక్రోశకారిణాం ॥10॥

దస్యవ ఊచుః

ముహూర్తదేశకాలజ్ఞ ప్రాజ్ఞ శీలదృఢాయుధ
గ్రామణీర్భవ నో ముఖ్యః సర్వేషామేవ సంమతః ॥11॥

యథా యథా వక్ష్యసి నః కరిష్యామస్తథా తథా
పాలయాస్మాన్యథాన్యాయం యథా మాతా యథా పితా ॥12॥

కాపవ్య ఉవాచ

మా వధీస్త్వం స్త్రియం భీరుం మా శిశుం మా తపస్వినం
నాయుధ్యమానో హంతవ్యో న చ గ్రాహ్యా బలాత్స్త్రియః ॥13॥

సర్వథా స్త్రీ న హంతవ్యా సర్వసత్త్వేషు యుధ్యతా
నిత్యం గోబ్రాహ్మణే స్వస్తి యోద్ధవ్యం చ తదర్థతః ॥14॥

సస్యం చ నాపహంతవ్యం సీరవిఘ్నం చ మా కృథాః
పూజ్యంతే యత్ర దేవాశ్చ పితరోఽతిథయస్తథా ॥15॥

సర్వభూతేష్వపి చ వై బ్రాహ్మణో మోక్షమర్హతి
కార్యా చాపచితిస్తేషాం సర్వస్వేనాపి యా భవేత్ ॥16॥

యస్య హ్యేతే సంప్రరుష్టా మంత్రయంతి పరాభవం
న తస్య త్రిషు లోకేషు త్రాతా భవతి కశ్చన ॥17॥

యో బ్రాహ్మణాన్పరిభవేద్వినాశం వాపి రోచయేత్
సూర్యోదయ ఇవావశ్యం ధ్రువం తస్య పరాభవః ॥18॥

ఇహైవ ఫలమాసీనః ప్రత్యాకాంక్షతి శక్తితః
యే యే నో న ప్రదాస్యంతి తాంస్తాన్సేనాభియాస్యతి ॥19॥

శిష్ట్యర్థం విహితో దండో న వధార్థం వినిశ్చయః
యే చ శిష్టాన్ప్రబాధంతే ధర్మస్తేషాం వధః స్మృతః ॥20॥

యే హి రాష్ట్రోపరోధేన వృత్తిం కుర్వంతి కేచన
తదేవ తేఽను మీయంతే కుణపం కృమయో యథా ॥21॥

యే పునర్ధర్మశాస్త్రేణ వర్తేరన్నిహ దస్యవః
అపి తే దస్యవో భూత్వా క్షిప్రం సిద్ధిమవాప్నుయుః ॥22॥

భీష్మ ఉవాచ

తత్సర్వముపచక్రుస్తే కాపవ్యస్యానుశాసనం
వృత్తిం చ లేభిరే సర్వే పాపేభ్యశ్చాప్యుపారమన్॥23॥

కాపవ్యః కర్మణా తేన మహతీం సిద్ధిమాప్తవాన్
సాధూనామాచరన్క్షేమం దస్యూన్పాపాన్నివర్తయన్॥24॥

ఇదం కాపవ్యచరితం యో నిత్యమనుకీర్తయేత్
నారణ్యేభ్యః స భూతేభ్యో భయమార్ఛేత్కదాచన॥25॥

భయం తస్య న మర్త్యేభ్యో నామర్త్యేభ్యః కథంచన
న సతో నాసతో రాజన్స హ్యరణ్యేషు గోపతిః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర గాథా బ్రహ్మగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
యేన మార్గేణ రాజానః కోశం సంజనయంతి చ॥1॥

న ధనం యజ్ఞశీలానాం హార్యం దేవస్వమేవ తత్
దస్యూనాం నిష్క్రియాణాం చ క్షత్రియో హర్తుమర్హతి॥2॥

ఇమాః ప్రజాః క్షత్రియాణాం రక్ష్యాశ్చాద్యాశ్చ భారత
ధనం హి క్షత్రియస్యేహ ద్వితీయస్య న విద్యతే॥3॥

తదస్య స్యాద్బలార్థం వా ధనం యజ్ఞార్థమేవ వా
అభోగ్యా హ్యోషధీశ్ఛిత్త్వా భోగ్యా ఏవ పచంత్యుత॥4॥

యో వై న దేవాన్న పితౄన్న మర్త్యాన్హవిషార్చతి
ఆనంతికాం తాం ధనితామాహుర్వేదవిదో జనాః॥5॥

హరేత్తద్ద్రవిణం రాజంధార్మికః పృథివీపతిః
న హి తత్ప్రీణయేల్లోకాన్న కోశం తద్విధం నృపః॥6॥

అసాధుభ్యో నిరాదాయ సాధుభ్యో యః ప్రయచ్ఛతి
ఆత్మానం సంక్రమం కృత్వా మన్యే ధర్మవిదేవ సః॥7॥

ఔద్భిజ్జా జంతవః కేచిద్యుక్తవాచో యథా తథా
అనిష్టతః సంభవంతి తథాయజ్ఞః ప్రతాయతే॥8॥

యథైవ దంశమశకం యథా చాండపిపీలికం
సైవ వృత్తిరయజ్ఞేషు తథా ధర్మో విధీయతే॥9॥

యథా హ్యకస్మాద్భవతి భూమౌ పాంసుతృణోలపం
తథైవేహ భవేద్ధర్మః సూక్ష్మః సూక్ష్మతరోఽపి చ॥10॥

—♦ అధ్యాయము 135 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రైవ చేదమవ్యగ్రః శృణ్వాఖ్యానమనుత్తమం
దీర్ఘసూత్రం సమాశ్రిత్య కార్యాకార్యవినిశ్చయే॥1॥

నాతిగాధే జలస్థాయే సుహృదః శకులాస్త్రయః
ప్రభూతమత్స్యే కౌంతేయ బభూవుః సహచారిణః॥2॥

అత్రైకః ప్రాప్తకాలజ్ఞో దీర్ఘదర్శీ తథాపరః
దీర్ఘసూత్రశ్చ తత్రైకస్త్రయాణాం జలచారిణాం॥3॥

కదాచిత్తజ్జలస్థాయం మత్స్యబంధాః సమంతతః
నిఃస్రావయామాసురథో నిమ్నేషు వివిధైర్ముఖైః॥4॥

ప్రక్షీయమాణం తం బుద్ధ్వా జలస్థాయం భయాగమే
అబ్రవీద్దీర్ఘదర్శీ తు తావుభౌ సుహృదౌ తదా॥5॥

ఇయమాపత్సముత్పన్నా సర్వేషాం సలిలౌకసాం
శీఘ్రమన్యత్ర గచ్ఛామః పంథా యావన్న దుష్యతి॥6॥

అనాగతమనర్థం హి సునయైర్యః ప్రబాధతే
న స సంశయమాప్నోతి రోచతాం వాం వ్రజామహే॥7॥

దీర్ఘసూత్రస్తు యస్తత్ర సోఽబ్రవీత్సమ్యగుచ్యతే
న తు కార్యా త్వరా యావదితి మే నిశ్చితా మతిః॥8॥

అథ సంప్రతిపత్తిజ్ఞః ప్రాబ్రవీద్దీర్ఘదర్శినం
ప్రాప్తే కాలే న మే కించిన్న్యాయతః పరిహాస్యతే॥9॥

ఏవముక్తో నిరాక్రామద్దీర్ఘదర్శీ మహామతిః
జగామ స్రోతసైకేన గంభీరసలిలాశయం॥10॥

తతః ప్రస్రుతతోయం తం సమీక్ష్య సలిలాశయం
బబంధుర్వివిధైర్యోగైర్మత్స్యాన్మత్స్యోపజీవినః॥11॥

విలోడ్యమానే తస్మింస్తు స్రుతతోయే జలాశయే
అగచ్ఛద్గ్రహణం తత్ర దీర్ఘసూత్రః సహాపరైః॥12॥

ఉద్దానం క్రియమాణం చ మత్స్యానాం వీక్ష్య రజ్జుభిః
ప్రవిశ్యాంతరమన్యేషామగ్రసత్ప్రతిపత్తిమాన్॥13॥

గ్రస్తమేవ తదుద్దానం గృహీత్వాస్త తథైవ సః
సర్వానేవ తు తాంస్తత్ర తే విదుర్గ్రథితా ఇతి॥14॥

తతః ప్రక్షాల్యమానేషు మత్స్యేషు విమలే జలే
త్యక్త్వా రజ్జుం విముక్తోఽభూచ్ఛీఘ్రం సంప్రతిపత్తిమాన్॥15॥

దీర్ఘసూత్రస్తు మందాత్మా హీనబుద్ధిరచేతనః
మరణం ప్రాప్తవాన్మూఢో యథైవోపహతేంద్రియః॥16॥

ఏవం ప్రాప్తతమం కాలం యో మోహాన్నావబుధ్యతే
స వినశ్యతి వై క్షిప్రం దీర్ఘసూత్రో యథా ఝషః॥17॥

ఆదౌ న కురుతే శ్రేయః కుశలోఽస్మీతి యః పుమాన్
స సంశయమవాప్నోతి యథా సంప్రతిపత్తిమాన్॥18॥

అనాగతవిధానం తు యో నరః కురుతే క్షమం
శ్రేయః ప్రాప్నోతి సోఽత్యర్థం దీర్ఘదర్శీ యథా హ్యసౌ॥19॥

కలాః కాష్ఠా ముహూర్తాశ్చ దినా నాడ్యః క్షణా లవాః
పక్షా మాసాశ్చ ఋతవస్తుల్యాః సంవత్సరాణి చ॥20॥

పృథివీ దేశ ఇత్యుక్తః కాలః స చ న దృశ్యతే
అభిప్రేతార్థసిద్ధ్యర్థం న్యాయతో యచ్చ తత్తథా॥21॥

ఏతౌ ధర్మార్థశాస్త్రేషు మోక్షశాస్త్రేషు చర్షిభిః
ప్రధానావితి నిర్దిష్టౌ కామేశాభిమతౌ నృణాం॥22॥

పరీక్ష్యకారీ యుక్తస్తు సమ్యక్సముపపాదయేత్
దేశకాలావభిప్రేతౌ తాభ్యాం ఫలమవాప్నుయాత్॥23॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సర్వత్ర బుద్ధిః కథితా శ్రేష్ఠా తే భరతర్షభ
అనాగతా తథోత్పన్నా దీర్ఘసూత్రా వినాశినీ॥1॥

తదిచ్ఛామి పరాం బుద్ధిం శ్రోతుం భరతసత్తమ
యథా రాజన్న ముహ్యేత శత్రుభిః పరివారితః॥2॥

ధర్మార్థకుశల ప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
పృచ్ఛామి త్వా కురుశ్రేష్ఠ తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥3॥

శత్రుభిర్బహుభిర్గ్రస్తో యథా వర్తేత పార్థివః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం సర్వమేవ యథావిధి॥4॥

విషమస్థం హి రాజానం శత్రవః పరిపంథినః
బహవోఽప్యేకముద్ధర్తుం యతంతే పూర్వతాపితాః॥5॥

సర్వతః ప్రార్థ్యమానేన దుర్బలేన మహాబలైః
ఏకేనైవాసహాయేన శక్యం స్థాతుం కథం భవేత్॥6॥

కథం మిత్రమరిం చైవ విందేత భరతర్షభ
చేష్టితవ్యం కథం చాత్ర శత్రోర్మిత్రస్య చాంతరే॥7॥

ప్రజ్ఞాతలక్షణే రాజన్నమిత్రే మిత్రతాం గతే
కథం ను పురుషః కుర్యాత్కిం వా కృత్వా సుఖీ భవేత్॥8॥

విగ్రహం కేన వా కుర్యాత్సంధిం వా కేన యోజయేత్
కథం వా శత్రుమధ్యస్థో వర్తేతాబలవానితి॥9॥

ఏతద్వై సర్వకృత్యానాం పరం కృత్యం పరంతప
నైతస్య కశ్చిద్వక్తాస్తి శ్రోతా చాపి సుదుర్లభః॥10॥

ఋతే శాంతనవాద్భీష్మాత్సత్యసంధాజ్జితేంద్రియాత్
తదన్విష్య మహాబాహో సర్వమేతద్వదస్వ మే॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

త్వద్యుక్తోఽయమనుప్రశ్నో యుధిష్ఠిర గుణోదయః
శృణు మే పుత్ర కార్త్స్న్యేన గుహ్యమాపత్సు భారత॥12॥

అమిత్రో మిత్రతాం యాతి మిత్రం చాపి ప్రదుష్యతి
సామర్థ్యయోగాత్కార్యాణాం తద్గత్యా హి సదా గతిః॥13॥

తస్మాద్విశ్వసితవ్యం చ విగ్రహం చ సమాచరేత్
దేశం కాలం చ విజ్ఞాయ కార్యాకార్యవినిశ్చయే॥14॥

సంధాతవ్యం బుధైర్నిత్యం వ్యవస్యం చ హితార్థిభిః
అమిత్రైరపి సంధేయం ప్రాణా రక్ష్యాశ్చ భారత॥15॥

యో హ్యమిత్రైర్నరో నిత్యం న సందధ్యాదపండితః
న సోఽర్థమాప్నుయాత్కించిత్ఫలాన్యపి చ భారత॥16॥

యస్త్వమిత్రేణ సంధత్తే మిత్రేణ చ విరుధ్యతే
అర్థయుక్తిం సమాలోక్య సుమహద్విందతే ఫలం ॥17॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మార్జారస్య చ సంవాదం న్యగ్రోధే మూషకస్య చ ॥18॥

వనే మహతి కస్మింశ్చిన్న్యగ్రోధః సుమహానభూత్
లతాజాలపరిచ్ఛన్నో నానాద్విజగణాయుతః ॥19॥

స్కంధవాన్మేఘసంకాశః శీతచ్ఛాయో మనోరమః
వైరంత్యమభితో జాతస్తరుర్వ్యాలమృగాకులః ॥20॥

తస్య మూలం సమాశ్రిత్య కృత్వా శతముఖం బిలం
వసతి స్మ మహాప్రాజ్ఞః పలితో నామ మూషకః ॥21॥

శాఖాశ్చ తస్య సంశ్రిత్య వసతి స్మ సుఖం పురః
లోమశో నామ మార్జారః పక్షిసత్త్వావసాదకః ॥22॥

తత్ర చాగత్య చండాలో వైరంత్యకృతకేతనః
అయోజయత్తమున్మాథం నిత్యమస్తం గతే రవౌ ॥23॥

తత్ర స్నాయుమయాన్పాశాన్యథావత్సంనిధాయ సః
గృహం గత్వా సుఖం శేతే ప్రభాతామేతి శర్వరీం ॥24॥

తత్ర స్మ నిత్యం బధ్యంతే నక్తం బహువిధా మృగాః
కదాచిత్తత్ర మార్జారస్త్వప్రమత్తోఽప్యబధ్యత ॥25॥

తస్మిన్బద్ధే మహాప్రాజ్ఞః శత్రౌ నిత్యాతతాయిని
తం కాలం పలితో జ్ఞాత్వా విచచార సునిర్భయః ॥26॥

తేనానుచరతా తస్మిన్వనే విశ్వస్తచారిణా
భక్షం విచరమాణేన నచిరాద్దృష్టమామిషం ॥27॥

స తమున్మాథమారుహ్య తదామిషమభక్షయత్
తస్యోపరి సపత్నస్య బద్ధస్య మనసా హసన్ ॥28॥

ఆమిషే తు ప్రసక్తః స కదాచిదవలోకయన్
అపశ్యదపరం ఘోరమాత్మనః శత్రుమాగతం ॥29॥

శరప్రసూనసంకాశం మహీవివరశాయినం
నకులం హరికం నామ చపలం తామ్రలోచనం ॥30॥

తేన మూషకగంధేన త్వరమాణముపాగతం
భక్షార్థం లేలిహద్వక్త్రం భూమావూర్ధ్వముఖం స్థితం ॥31॥

శాఖాగతమరిం చాన్యదపశ్యత్కోటరాలయం
ఉలూకం చంద్రకం నామ తీక్ష్ణతుండం క్షపాచరం ॥32॥

గతస్య విషయం తస్య నకులోలూకయోస్తదా
అథాస్యాసీదియం చింతా తత్ప్రాప్య సుమహద్భయం ॥33॥

ఆపద్యస్యాం సుకష్టాయాం మరణే సముపస్థితే
సమంతాద్భయ ఉత్పన్నే కథం కార్యం హితైషిణా ॥34॥

స తథా సర్వతో రుద్ధః సర్వత్ర సమదర్శనః
అభవద్భయసంతప్తశ్చక్రే చేమాం పరాం గతిం ॥35॥

ఆపద్వినాశభూయిష్ఠా శతైకీయం చ జీవితం
సమంతసంశయా చేయమస్మానాపదుపస్థితా ॥36॥

గతం హి సహసా భూమిం నకులో మాం సమాప్నుయాత్
ఉలూకశ్చేహ తిష్ఠంతం మార్జారః పాశసంక్షయాత్ ॥37॥

న త్వేవాస్మద్విధః ప్రాజ్ఞః సంమోహం గంతుమర్హతి
కరిష్యే జీవితే యత్నం యావదుచ్ఛ్వాసనిగ్రహం ॥38॥

న హి బుద్ధ్యాన్వితాః ప్రాజ్ఞా నీతిశాస్త్రవిశారదాః
సంభ్రమంత్యాపదం ప్రాప్య మహతోఽర్థానవాప్య చ ॥39॥

న త్వన్యామిహ మార్జారాద్గతిం పశ్యామి సాంప్రతం
విషమస్థో హ్యయం జంతుః కృత్యం చాస్య మహన్మయా ॥40॥

జీవితార్థీ కథం త్వద్య ప్రార్థితః శత్రుభిస్త్రిభిః
తస్మాదిమమహం శత్రుం మార్జారం సంశ్రయామి వై ॥41॥

క్షత్రవిద్యాం సమాశ్రిత్య హితమస్యోపధారయే
యేనేమం శత్రుసంఘాతం మతిపూర్వేణ వంచయే ॥42॥

అయమత్యంతశత్రుర్మే వైషమ్యం పరమం గతః
మూఢో గ్రాహయితుం స్వార్థం సంగత్యా యది శక్యతే ॥43॥

కదాచిద్వ్యసనం ప్రాప్య సంధిం కుర్యాన్మయా సహ
బలినా సంనివిష్టస్య శత్రోరపి పరిగ్రహః
కార్య ఇత్యాహురాచార్యా విషమే జీవితార్థినా ॥44॥

శ్రేయాన్హి పండితః శత్రుర్న చ మిత్రమపండితం
మమ హ్యమిత్రే మార్జారే జీవితం సంప్రతిష్ఠితం ॥45॥

హంతైనం సంప్రవక్ష్యామి హేతుమాత్మాభిరక్షణే
అపీదానీమయం శత్రుః సంగత్యా పండితో భవేత్ ॥46॥

తతోఽర్థగతితత్త్వజ్ఞః సంధివిగ్రహకాలవిత్
సాంత్వపూర్వమిదం వాక్యం మార్జారం మూషకోఽబ్రవీత్ ॥47॥

సౌహృదేనాభిభాషే త్వా కచ్చిన్మార్జార జీవసి
జీవితం హి తవేచ్ఛామి శ్రేయః సాధారణం హి నౌ ॥48॥

న తే సౌమ్య విషత్తవ్యం జీవిష్యసి యథా పురా
అహం త్వాముద్ధరిష్యామి ప్రాణాంజహ్యాం హి తే కృతే ॥49॥

అస్తి కశ్చిదుపాయోఽత్ర పుష్కలః ప్రతిభాతి మాం
యేన శక్యస్త్వయా మోక్షః ప్రాప్తుం శ్రేయో యథా మయా ॥50॥

మయా హ్యుపాయో దృష్టోఽయం విచార్య మతిమాత్మనః
ఆత్మార్థం చ త్వదర్థం చ శ్రేయః సాధారణం హి నౌ ॥51॥

ఇదం హి నకులోలూకం పాపబుద్ధ్యభితః స్థితం
న ధర్షయతి మార్జార తేన మే స్వస్తి సాంప్రతం ॥52॥

కూజంశ్చపలనేత్రోఽయం కౌశికో మాం నిరీక్షతే
నగశాఖాగ్రహస్తిష్ఠంస్తస్యాహం భృశముద్విజే ॥53॥

సతాం సాప్తపదం సఖ్యం సవాసో మేఽసి పండితః
సాంవాస్యకం కరిష్యామి నాస్తి తే మృత్యుతో భయం ॥54॥

న హి శక్నోషి మార్జార పాశం ఛేత్తుం వినా మయా
అహం ఛేత్స్యామి తే పాశం యది మాం త్వం న హింససి ॥55॥

త్వమాశ్రితో నగస్యాగ్రం మూలం త్వహముపాశ్రితః
చిరోషితావిహావాం వై వృక్షేఽస్మిన్విదితం హి తే ॥56॥

యస్మిన్నాశ్వసతే కశ్చిద్యశ్చ నాశ్వసతే క్వచిత్
న తౌ ధీరాః ప్రశంసంతి నిత్యముద్విగ్నచేతసౌ ॥57॥

తస్మాద్వివర్ధతాం ప్రీతిః సత్యా సంగతిరస్తు నౌ
కాలాతీతమపార్థం హి న ప్రశంసంతి పండితాః॥58॥

అర్థయుక్తిమిమాం తావద్యథాభూతాం నిశామయ
తవ జీవితమిచ్ఛామి త్వం మమేచ్ఛసి జీవితం॥59॥

కశ్చిత్తరతి కాష్ఠేన సుగంభీరాం మహానదీం
స తారయతి తత్కాష్ఠం స చ కాష్ఠేన తార్యతే॥60॥

ఈదృశో నౌ సమాయోగో భవిష్యతి సునిస్తరః
అహం త్వాం తారయిష్యామి త్వం చ మాం తారయిష్యసి॥61॥

ఏవముక్త్వా తు పలితస్తదర్థముభయోర్హితం
హేతుమద్గ్రహణీయం చ కాలాకాంక్షీ వ్యపైక్షత॥62॥

అథ సువ్యాహృతం తస్య శ్రుత్వా శత్రుర్విచక్షణః
హేతుమద్గ్రహణీయార్థం మార్జారో వాక్యమబ్రవీత్॥63॥

బుద్ధిమాన్వాక్యసంపన్నస్తద్వాక్యమనువర్ణయన్
తామవస్థామవేక్ష్యాంత్యాం సామ్నైవ ప్రత్యపూజయత్॥64॥

తతస్తీక్ష్ణాగ్రదశనో వైడూర్యమణిలోచనః
మూషకం మందముద్వీక్ష్య మార్జారో లోమశోఽబ్రవీత్॥65॥

నందామి సౌమ్య భద్రం తే యో మాం జీవంతమిచ్ఛసి
శ్రేయశ్చ యది జానీషే క్రియతాం మా విచారయ॥66॥

అహం హి దృఢమాపన్నస్త్వమాపన్నతరో మయా
ద్వయోరాపన్నయోః సంధిః క్రియతాం మా విచారయ॥67॥

విధత్స్వ ప్రాప్తకాలం యత్కార్యం సిధ్యతు చావయోః
మయి కృచ్ఛ్రాద్వినిర్ముక్తే న వినంక్ష్యతి తే కృతం॥68॥

న్యస్తమానోఽస్మి భక్తోఽస్మి శిష్యస్త్వద్ధితకృత్తథా
నిదేశవశవర్తీ చ భవంతం శరణం గతః॥69॥

ఇత్యేవముక్తః పలితో మార్జారం వశమాగతం
వాక్యం హితమువాచేదమభినీతార్థమర్థవత్॥70॥

ఉదారం యద్భవానాహ నైతచ్చిత్రం భవద్విధే
విదితో యస్తు మార్గో మే హితార్థం శృణు తం మమ॥71॥

అహం త్వానుప్రవేక్ష్యామి నకులాన్మే మహద్భయం
త్రాయస్వ మాం మా వధీశ్చ శక్తోఽస్మి తవ మోక్షణే॥72॥

ఉలూకాచ్చైవ మాం రక్ష క్షుద్రః ప్రార్థయతే హి మాం
అహం ఛేత్స్యామి తే పాశాన్సఖే సత్యేన తే శపే॥73॥

తద్వచః సంగతం శ్రుత్వా లోమశో యుక్తమర్థవత్
హర్షాదుద్వీక్ష్య పలితం స్వాగతేనాభ్యపూజయత్॥74॥

స తం సంపూజ్య పలితం మార్జారః సౌహృదే స్థితః
సువిచింత్యాబ్రవీద్ధీరః ప్రీతస్త్వరిత ఏవ హి॥75॥

క్షిప్రమాగచ్ఛ భద్రం తే త్వం మే ప్రాణసమః సఖా
తవ ప్రాజ్ఞ ప్రసాదాద్ధి క్షిప్రం ప్రాప్స్యామి జీవితం॥76॥

యద్యదేవంగతేనాద్య శక్యం కర్తుం మయా తవ
తదాజ్ఞాపయ కర్తాహం సంధిరేవాస్తు నౌ సఖే॥77॥

అస్మాత్తే సంశయాన్ముక్తః సమిత్రగణబాంధవః
సర్వకార్యాణి కర్తాహం ప్రియాణి చ హితాని చ॥78॥

ముక్తశ్చ వ్యసనాదస్మాత్సౌమ్యాహమపి నామ తే
ప్రీతిముత్పాదయేయం చ ప్రతికర్తుం చ శక్నుయాం॥79॥

గ్రాహయిత్వా తు తం స్వార్థం మార్జారం మూషకస్తదా
ప్రవివేశ సువిస్రబ్ధః సమ్యగర్థాంశ్చచార హ॥80॥

ఏవమాశ్వాసితో విద్వాన్మార్జారేణ స మూషకః
మార్జారోరసి విస్రబ్ధః సుష్వాప పితృమాతృవత్॥81॥

లీనం తు తస్య గాత్రేషు మార్జారస్యాథ మూషకం
తౌ దృష్ట్వా నకులోలూకౌ నిరాశౌ జగ్మతుర్గృహాన్॥82॥

లీనస్తు తస్య గాత్రేషు పలితో దేశకాలవిత్
చిచ్ఛేద పాశాన్నృపతే కాలాకాంక్షీ శనైః శనైః॥83॥

అథ బంధపరిక్లిష్టో మార్జారో వీక్ష్య మూషకం
ఛిందంతం వై తదా పాశానత్వరంతం త్వరాన్వితః॥84॥

తమత్వరంతం పలితం పాశానాం ఛేదనే తదా
సంచోదయితుమారేభే మార్జారో మూషకం తదా॥85॥

కిం సౌమ్య నాభిత్వరసే కిం కృతార్థోఽవమన్యసే
ఛింధి పాశానమిత్రఘ్న పురా శ్వపచ ఏతి సః॥86॥

ఇత్యుక్తస్త్వరతా తేన మతిమాన్పలితోఽబ్రవీత్
మార్జారమకృతప్రజ్ఞం వశ్యమాత్మహితం వచః॥87॥

తూష్ణీం భవ న తే సౌమ్య త్వరా కార్యా న సంభ్రమః
వయమేవాత్ర కాలజ్ఞా న కాలః పరిహాస్యతే॥88॥

అకాలే కృత్యమారబ్ధం కర్తుం నార్థాయ కల్పతే
తదేవ కాల ఆరబ్ధం మహతేఽర్థాయ కల్పతే॥89॥

అకాలవిప్రముక్తాన్మే త్వత్త ఏవ భయం భవేత్
తస్మాత్కాలం ప్రతీక్షస్వ కిమితి త్వరసే సఖే॥90॥

యావత్పశ్యామి చండాలమాయాంతం శస్త్రపాణినం
తతశ్ఛేత్స్యామి తే పాశం ప్రాప్తే సాధారణే భయే॥91॥

తస్మిన్కాలే ప్రముక్తస్త్వం తరుమేవాధిరోహసి
న హి తే జీవితాదన్యత్కించిత్కృత్యం భవిష్యతి॥92॥

తతో భవత్యతిక్రాంతే త్రస్తే భీతే చ లోమశ
అహం బిలం ప్రవేక్ష్యామి భవాఞ్శాఖాం గమిష్యతి॥93॥

ఏవముక్తస్తు మార్జారో మూషకేణాత్మనో హితం
వచనం వాక్యతత్త్వజ్ఞో జీవితార్థీ మహామతిః॥94॥

అథాత్మకృత్యత్వరితః సమ్యక్ప్రశ్రయమాచరన్
ఉవాచ లోమశో వాక్యం మూషకం చిరకారిణం॥95॥

న హ్యేవం మిత్రకార్యాణి ప్రీత్యా కుర్వంతి సాధవః
యథా త్వం మోక్షితః కృచ్ఛ్రాత్త్వరమాణేన వై మయా॥96॥

తథైవ త్వరమాణేన త్వయా కార్యం హితం మమ
యత్నం కురు మహాప్రాజ్ఞ యథా స్వస్త్యావయోర్భవేత్॥97॥

అథ వా పూర్వవైరం త్వం స్మరన్కాలం వికర్షసి
పశ్య దుష్కృతకర్మత్వం వ్యక్తమాయుఃక్షయో మమ॥98॥

యచ్చ కించిన్మయాజ్ఞానాత్పురస్తాద్విప్రియం కృతం
న తన్మనసి కర్తవ్యం క్షమయే త్వాం ప్రసీద మే॥99॥

తమేవంవాదినం ప్రాజ్ఞః శాస్త్రవిద్బుద్ధిసంమతః
ఉవాచేదం వచః శ్రేష్ఠం మార్జారం మూషకస్తదా॥100॥

శ్రుతం మే తవ మార్జార స్వమర్థం పరిగృహ్ణతః
మమాపి త్వం విజానీహి స్వమర్థం పరిగృహ్ణతః॥101॥

యన్మిత్రం భీతవత్సాధ్యం యన్మిత్రం భయసంహితం
సురక్షితం తతః కార్యం పాణిః సర్పముఖాదివ॥102॥

కృత్వా బలవతా సంధిమాత్మానం యో న రక్షతి
అపథ్యమివ తద్భుక్తం తస్యానర్థాయ కల్పతే॥103॥

న కశ్చిత్కస్యచిన్మిత్రం న కశ్చిత్కస్యచిత్సుహృత్
అర్థైరర్థా నిబధ్యంతే గజైర్వనగజా ఇవ॥104॥

న హి కశ్చిత్కృతే కార్యే కర్తారం సమవేక్షతే
తస్మాత్సర్వాణి కార్యాణి సావశేషాణి కారయేత్॥105॥

తస్మిన్కాలేఽపి చ భవాందివాకీర్తిభయాన్వితః
మమ న గ్రహణే శక్తః పలాయనపరాయణః॥106॥

ఛిన్నం తు తంతుబాహుల్యం తంతురేకోఽవశేషితః
ఛేత్స్యామ్యహం తదప్యాశు నిర్వృతో భవ లోమశ॥107॥

తయోః సంవదతోరేవం తథైవాపన్నయోర్ద్వయోః
క్షయం జగామ సా రాత్రిర్లోమశం చావిశద్భయం॥108॥

తతః ప్రభాతసమయే వికృతః కృష్ణపింగలః
స్థూలస్ఫిగ్వికచో రూక్షః శ్వచక్రపరివారితః॥109॥

శంకుకర్ణో మహావక్త్రః పలితో ఘోరదర్శనః
పరిఘో నామ చండాలః శస్త్రపాణిరదృశ్యత॥110॥

తం దృష్ట్వా యమదూతాభం మార్జారస్త్రస్తచేతనః
ఉవాచ పలితం భీతః కిమిదానీం కరిష్యసి॥111॥

అథ చాపి సుసంత్రస్తౌ తం దృష్ట్వా ఘోరదర్శనం
క్షణేన నకులోలూకౌ నైరాశ్యం జగ్మతుస్తదా॥112॥

బలినౌ మతిమంతౌ చ సంఘాతం చాప్యుపాగతౌ
అశక్యౌ సునయాత్తస్మాత్సంప్రధర్షయితుం బలాత్॥113॥

కార్యార్థం కృతసంధీ తౌ దృష్ట్వా మార్జారమూషకౌ
ఉలూకనకులౌ తూర్ణం జగ్మతుః స్వం స్వమాలయం॥114॥

తతశ్చిచ్ఛేద తం తంతుం మార్జారస్య స మూషకః
విప్రముక్తోఽథ మార్జారస్తమేవాభ్యపతద్ద్రుమం॥115॥

స చ తస్మాద్భయాన్ముక్తో ముక్తో ఘోరేణ శత్రుణా
బిలం వివేశ పలితః శాఖాం భేజే చ లోమశః॥116॥

ఉన్మాథమప్యథాదాయ చండాలో వీక్ష్య సర్వశః
విహతాశః క్షణేనాథ తస్మాద్దేశాదపాక్రమత్
జగామ చ స్వభవనం చండాలో భరతర్షభ॥117॥

తతస్తస్మాద్భయాన్ముక్తో దుర్లభం ప్రాప్య జీవితం
బిలస్థం పాదపాగ్రస్థః పలితం లోమశోఽబ్రవీత్॥118॥

అకృత్వా సంవిదం కాంచిత్సహసాహముపప్లుతః
కృతజ్ఞం కృతకల్యాణం కచ్చిన్మాం నాభిశంకసే॥119॥

గత్వా చ మమ విశ్వాసం దత్త్వా చ మమ జీవితం
మిత్రోపభోగసమయే కిం త్వం నైవోపసర్పసి॥120॥

కృత్వా హి పూర్వం మిత్రాణి యః పశ్చాన్నానుతిష్ఠతి
న స మిత్రాణి లభతే కృచ్ఛ్రాస్వాపత్సు దుర్మతిః॥121॥

తత్కృతోఽహం త్వయా మిత్రం సామర్థ్యాదాత్మనః సఖే
స మాం మిత్రత్వమాపన్నముపభోక్తుం త్వమర్హసి॥122॥

యాని మే సంతి మిత్రాణి యే చ మే సంతి బాంధవాః
సర్వే త్వాం పూజయిష్యంతి శిష్యా గురుమివ ప్రియం॥123॥

అహం చ పూజయిష్యే త్వాం సమిత్రగణబాంధవం
జీవితస్య ప్రదాతారం కృతజ్ఞః కో న పూజయేత్॥124॥

ఈశ్వరో మే భవానస్తు శరీరస్య గృహస్య చ
అర్థానాం చైవ సర్వేషామనుశాస్తా చ మే భవ॥125॥

అమాత్యో మే భవ ప్రాజ్ఞ పితేవ హి ప్రశాధి మాం
న తేఽస్తి భయమస్మత్తో జీవితేనాత్మనః శపే॥126॥

బుద్ధ్యా త్వముశనాః సాక్షాద్బలే త్వధికృతా వయం
త్వన్మంత్రబలయుక్తో హి విందేత జయమేవ హ॥127॥

ఏవముక్తః పరం సాంత్వం మార్జారేణ స మూషకః
ఉవాచ పరమార్థజ్ఞః శ్లక్ష్ణమాత్మహితం వచః॥128॥

యద్భవానాహ తత్సర్వం మయా తే లోమశ శ్రుతం
మమాపి తావద్బ్రువతః శృణు యత్ప్రతిభాతి మాం॥129॥

వేదితవ్యాని మిత్రాణి బోద్ధవ్యాశ్చాపి శత్రవః
ఏతత్సుసూక్ష్మం లోకేఽస్మిందృశ్యతే ప్రాజ్ఞసంమతం॥130॥

శత్రురూపాశ్చ సుహృదో మిత్రరూపాశ్చ శత్రవః
సాంత్వితాస్తే న బుధ్యంతే రాగలోభవశం గతాః॥131॥

నాస్తి జాత్యా రిపుర్నామ మిత్రం నామ న విద్యతే
సామర్థ్యయోగాజ్జాయంతే మిత్రాణి రిపవస్తథా॥132॥

యో యస్మింజీవతి స్వార్థం పశ్యేత్తావత్స జీవతి
స తస్య తావన్మిత్రం స్యాద్యావన్న స్యాద్విపర్యయః॥133॥

నాస్తి మైత్రీ స్థిరా నామ న చ ధ్రువమసౌహృదం
అర్థయుక్త్యా హి జాయంతే మిత్రాణి రిపవస్తథా॥134॥

మిత్రం చ శత్రుతామేతి కస్మింశ్చిత్కాలపర్యయే
శత్రుశ్చ మిత్రతామేతి స్వార్థో హి బలవత్తరః॥135॥

యో విశ్వసతి మిత్రేషు న చాశ్వసతి శత్రుషు
అర్థయుక్తిమవిజ్ఞాయ చలితం తస్య జీవితం॥136॥

అర్థయుక్తిమవిజ్ఞాయ యః శుభే కురుతే మతిం
మిత్రే వా యది వా శత్రౌ తస్యాపి చలితా మతిః॥137॥

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలాన్యపి నికృంతతి॥138॥

అర్థయుక్త్యా హి దృశ్యంతే పితా మాతా సుతాస్తథా
మాతులా భాగినేయాశ్చ తథా సంబంధిబాంధవాః॥139॥

పుత్రం హి మాతాపితరు త్యజతః పతితం ప్రియం
లోకో రక్షతి చాత్మానం పశ్య స్వార్థస్య సారతాం॥140॥

తం మన్యే నికృతిప్రజ్ఞం యో మోక్షం ప్రత్యనంతరం
కృత్యం మృగయసే కర్తుం సుఖోపాయమసంశయం॥141॥

అస్మిన్నిలయ ఏవ త్వం న్యగ్రోధాదవతారితః
పూర్వం నివిష్టమున్మాథం చపలత్వాన్న బుద్ధవాన్॥142॥

ఆత్మనశ్చపలో నాస్తి కుతోఽన్యేషాం భవిష్యతి
తస్మాత్సర్వాణి కార్యాణి చపలో హంత్యసంశయం॥143॥

బ్రవీతి మధురం కంచిత్ప్రియో మే హ భవానితి
తన్మిథ్యాకరణం సర్వం విస్తరేణాపి మే శృణు॥144॥

కారణాత్ప్రియతామేతి ద్వేష్యో భవతి కారణాత్
అర్థార్థీ జీవలోకోఽయం న కశ్చిత్కస్యచిత్ప్రియః॥145॥

సఖ్యం సోదరయోర్భ్రాత్రోర్దంపత్యోర్వా పరస్పరం
కస్యచిన్నాభిజానామి ప్రీతిం నిష్కారణామిహ॥146॥

యద్యపి భ్రాతరః క్రుద్ధా భార్యా వా కారణాంతరే
స్వభావతస్తే ప్రీయంతే నేతరః ప్రీయతే జనః॥147॥

ప్రియో భవతి దానేన ప్రియవాదేన చాపరః
మంత్రహోమజపైరన్యః కార్యార్థం ప్రీయతే జనః॥148॥

ఉత్పన్నే కారణే ప్రీతిర్నాస్తి నౌ కారణాంతరే
ప్రధ్వస్తే కారణస్థానే సా ప్రీతిర్వినివర్తతే॥149॥

కిం ను తత్కారణం మన్యే యేనాహం భవతః ప్రియః
అన్యత్రాభ్యవహారార్థాత్తత్రాపి చ బుధా వయం॥150॥

కాలో హేతుం వికురుతే స్వార్థస్తమనువర్తతే
స్వార్థం ప్రాజ్ఞోఽభిజానాతి ప్రాజ్ఞం లోకోఽనువర్తతే॥151॥

న త్వీదృశం త్వయా వాచ్యం విదుషి స్వార్థపండితే
అకాలేఽవిషమస్థస్య స్వార్థహేతురయం తవ॥152॥

తస్మాన్నాహం చలే స్వార్థాత్సుస్థితః సంధివిగ్రహే
అభ్రాణామివ రూపాణి వికుర్వంతి క్షణే క్షణే॥153॥

అద్యైవ హి రిపుర్భూత్వా పునరద్యైవ సౌహృదం
పునశ్చ రిపురద్యైవ యుక్తీనాం పశ్య చాపలం॥154॥

ఆసీత్తావత్తు మైత్రీ నౌ యావద్ధేతురభూత్పురా
సా గతా సహ తేనైవ కాలయుక్తేన హేతునా॥155॥

త్వం హి మేఽత్యంతతః శత్రుః సామర్థ్యాన్మిత్రతాం గతః
తత్కృత్యమభినిర్వృత్తం ప్రకృతిః శత్రుతాం గతా॥156॥

సోఽహమేవం ప్రణీతాని జ్ఞాత్వా శాస్త్రాణి తత్త్వతః
ప్రవిశేయం కథం పాశం త్వత్కృతం తద్వదస్వ మే॥157॥

త్వద్వీర్యేణ విముక్తోఽహం మద్వీర్యేణ తథా భవాన్
అన్యోన్యానుగ్రహే వృత్తే నాస్తి భూయః సమాగమః॥158॥

త్వం హి సౌమ్య కృతార్థోఽద్య నిర్వృత్తార్థాస్తథా వయం
న తేఽస్త్యన్యన్మయా కృత్యం కించిదన్యత్ర భక్షణాత్॥159॥

అహమన్నం భవాన్భోక్తా దుర్బలోఽహం భవాన్బలీ
నావయోర్విద్యతే సంధిర్వియుక్తే విషమే బలే॥160॥

సంమన్యేఽహం తవ ప్రజ్ఞాం యన్మోక్షాత్ప్రత్యనంతరం
భక్ష్యం మృగయసే నూనం సుఖోపాయమసంశయం॥161॥

భక్ష్యార్థమేవ బద్ధస్త్వం స ముక్తః ప్రసృతః క్షుధా
శాస్త్రజ్ఞమభిసంధాయ నూనం భక్షయితాద్య మాం॥162॥

జానామి క్షుధితం హి త్వామాహారసమయశ్చ తే
స త్వం మామభిసంధాయ భక్ష్యం మృగయసే పునః॥163॥

యచ్చాపి పుత్రదారం స్వం తత్సంనిసృజసే మయి
శుశ్రూషాం నామ మే కర్తుం సఖే మమ న తత్క్షమం॥164॥

త్వయా మాం సహితం దృష్ట్వా ప్రియా భార్యా సుతాశ్చ యే
కస్మాన్మాం తే న ఖాదేయుర్హృష్టాః ప్రణయినస్త్వయి॥165॥

నాహం త్వయా సమేష్యామి వృత్తో హేతుః సమాగమే
శివం ధ్యాయస్వ మేఽత్రస్థః సుకృతం స్మర్యతే యది॥166॥

శత్రోరన్నాద్యభూతః సన్క్లిష్టస్య క్షుధితస్య చ
భక్ష్యం మృగయమాణస్య కః ప్రాజ్ఞో విషయం వ్రజేత్॥167॥

స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి దూరాదపి తవోద్విజే
నాహం త్వయా సమేష్యామి నిర్వృతో భవ లోమశ॥168॥

బలవత్సంనికర్షో హి న కదాచిత్ప్రశస్యతే
ప్రశాంతాదపి మే ప్రాజ్ఞ భేతవ్యం బలినః సదా॥169॥

యది త్వర్థేన మే కార్యం బ్రూహి కిం కరవాణి తే
కామం సర్వం ప్రదాస్యామి న త్వాత్మానం కదాచన॥170॥

ఆత్మార్థే సంతతిస్త్యాజ్యా రాజ్యం రత్నం ధనం తథా
అపి సర్వస్వముత్సృజ్య రక్షేదాత్మానమాత్మనా॥171॥

ఐశ్వర్యధనరత్నానాం ప్రత్యమిత్రేఽపి తిష్ఠతాం
దృష్టా హి పునరావృత్తిర్జీవతామితి నః శ్రుతం॥172॥

న త్వాత్మనః సంప్రదానం ధనరత్నవదిష్యతే
ఆత్మా తు సర్వతో రక్ష్యో దారైరపి ధనైరపి॥173॥

ఆత్మరక్షితతంత్రాణాం సుపరీక్షితకారిణాం
ఆపదో నోపపద్యంతే పురుషాణాం స్వదోషజాః॥174॥

శత్రూన్సమ్యగ్విజానంతి దుర్బలా యే బలీయసః
తేషాం న చాల్యతే బుద్ధిరాత్మార్థం కృతనిశ్చయా॥175॥

ఇత్యభివ్యక్తమేవాసౌ పలితేనావభర్త్సితః
మార్జారో వ్రీడితో భూత్వా మూషకం వాక్యమబ్రవీత్॥176॥

సంమన్యేఽహం తవ ప్రజ్ఞాం యస్త్వం మమ హితే రతః
ఉక్తవానర్థతత్త్వేన మయా సంభిన్నదర్శనః॥177॥

న తు మామన్యథా సాధో త్వం విజ్ఞాతుమిహార్హసి
ప్రాణప్రదానజం త్వత్తో మమ సౌహృదమాగతం॥178॥

ధర్మజ్ఞోఽస్మి గుణజ్ఞోఽస్మి కృతజ్ఞోఽస్మి విశేషతః
మిత్రేషు వత్సలశ్చాస్మి త్వద్విధేషు విశేషతః॥179॥

తన్మామేవంగతే సాధో న యావయితుమర్హసి
త్వయా హి యావ్యమానోఽహం ప్రాణాంజహ్యాం సబాంధవః॥180॥

ధిక్శబ్దో హి బుధైర్దృష్టో మద్విధేషు మనస్విషు
మరణం ధర్మతత్త్వజ్ఞ న మాం శంకితుమర్హసి॥181॥

ఇతి సంస్తూయమానో హి మార్జారేణ స మూషకః
మనసా భావగంభీరం మార్జారం వాక్యమబ్రవీత్॥182॥

సాధుర్భవానిష్ప్తితార్థోఽస్మి ప్రీయతే న చ విశ్వసే
సంస్తవైర్వా ధనౌఘైర్వా నాహం శక్యః పునస్త్వయా॥183॥

న హ్యమిత్రవశం యాంతి ప్రాజ్ఞా నిష్కారణం సఖే
అస్మిన్నర్థే చ గాథే ద్వే నిబోధోశనసా కృతే॥184॥

శత్రుసాధారణే కృత్యే కృత్వా సంధిం బలీయసా
సమాహితశ్చరేద్యుక్త్యా కృతార్థశ్చ న విశ్వసేత్॥185॥

తస్మాత్సర్వాస్వవస్థాసు రక్షేజ్జీవితమాత్మనః
ద్రవ్యాణి సంతతిశ్చైవ సర్వం భవతి జీవతః॥186॥

సంక్షేపో నీతిశాస్త్రాణామవిశ్వాసః పరో మతః
నృషు తస్మాదవిశ్వాసః పుష్కలం హితమాత్మనః॥187॥

వధ్యంతే న హ్యవిశ్వస్తాః శత్రుభిర్దుర్బలా అపి
విశ్వస్తాస్త్వాశు వధ్యంతే బలవంతోఽపి దుర్బలైః॥188॥

త్వద్విధేభ్యో మయా హ్యాత్మా రక్ష్యో మార్జార సర్వదా
రక్ష త్వమపి చాత్మానం చండాలాజ్జాతికిల్బిషాత్॥189॥

స తస్య బ్రువతస్త్వేవం సంత్రాసాజ్జాతసాధ్వసః
స్వబిలం హి జవేనాశు మార్జారః ప్రయయౌ తతః॥190॥

తతః శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞో బుద్ధిసామర్థ్యమాత్మనః
విశ్రావ్య పలితః ప్రాజ్ఞో బిలమన్యజ్జగామ హ॥191॥

ఏవం ప్రజ్ఞావతా బుద్ధ్యా దుర్బలేన మహాబలాః
ఏకేన బహవోఽమిత్రాః పలితేనాభిసంధితాః॥192॥

అరిణాపి సమర్థేన సంధిం కుర్వీత పండితః
మూషకశ్చ బిడాలశ్చ ముక్తావన్యోన్యసంశ్రయాత్॥193॥

ఇత్యేష క్షత్రధర్మస్య మయా మార్గోఽనుదర్శితః
విస్తరేణ మహీపాల సంక్షేపేణ పునః శృణు॥194॥

అన్యోన్యకృతవైరౌ తు చక్రతుః ప్రీతిముత్తమాం
అన్యోన్యమభిసంధాతుమభూచ్చైవ తయోర్మతిః॥195॥

తత్ర ప్రాజ్ఞోఽభిసంధత్తే సమ్యగ్బుద్ధిబలాశ్రయాత్
అభిసంధీయతే ప్రాజ్ఞః ప్రమాదాదపి చాబుధైః॥196॥

తస్మాదభీతవద్భీతో విశ్వస్తవదవిశ్వసన్
న హ్యప్రమత్తశ్చలతి చలితో వా వినశ్యతి॥197॥

కాలేన రిపుణా సంధిః కాలే మిత్రేణ విగ్రహః
కార్య ఇత్యేవ తత్త్వజ్ఞాః ప్రాహుర్నిత్యం యుధిష్ఠిర॥198॥

ఏవం మత్వా మహారాజ శాస్త్రార్థమభిగమ్య చ
అభియుక్తోఽప్రమత్తశ్చ ప్రాగ్భయాద్భీతవచ్చరేత్॥199॥

భీతవత్సంవిధిః కార్యః ప్రతిసంధిస్తథైవ చ
భయాదుత్పద్యతే బుద్ధిరప్రమత్తాభియోగజా॥200॥

న భయం విద్యతే రాజన్భీతస్యానాగతే భయే
అభీతస్య తు విస్రంభాత్సుమహజ్జాయతే భయం॥201॥

న భీరురితి చాత్యంతం మంత్రోఽదేయః కథంచన
అవిజ్ఞానాద్ధి విజ్ఞాతే గచ్ఛేదాప్తదదర్శిషు॥202॥

తస్మాదభీతవద్భీతో విశ్వస్తవదవిశ్వసన్
కార్యాణాం గురుతాం బుద్ధ్వా నానృతం కించిదాచరేత్॥203॥

ఏవమేతన్మయా ప్రోక్తమితిహాసం యుధిష్ఠిర
శ్రుత్వా త్వం సుహృదాం మధ్యే యథావత్సముపాచర॥204॥

ఉపలభ్య మతిం చాగ్ర్యామరిమిత్రాంతరం తథా
సంధివిగ్రహకాలం చ మోక్షోపాయం తథాపది॥205॥

శత్రుసాధారణే కృత్యే కృత్వా సంధిం బలీయసా
సమాగమం చరేద్యుక్త్యా కృతార్థో న చ విశ్వసేత్॥206॥

అవిరుద్ధాం త్రివర్గేణ నీతిమేతాం యుధిష్ఠిర
అభ్యుత్తిష్ఠ శ్రుతాదస్మాద్భూయస్త్వం రంజయన్ప్రజాః॥207॥

బ్రాహ్మణైశ్చాపి తే సార్ధం యాత్రా భవతు పాండవ
బ్రాహ్మణా హి పరం శ్రేయో దివి చేహ చ భారత॥208॥

ఏతే ధర్మస్య వేత్తారః కృతజ్ఞాః సతతం ప్రభో
పూజితాః శుభకర్మాణః పూర్వ్యజిత్యా నరాధిప॥209॥

రాజ్యం శ్రేయః పరం రాజన్యశః కీర్తిం చ లప్స్యసే
కులస్య సంతతిం చైవ యథాన్యాయం యథాక్రమం॥210॥

ద్వయోరిమం భారత సంధివిగ్రహం; సుభాషితం బుద్ధివిశేషకారితం
తథాన్వవేక్ష్య క్షితిపేన సర్వదా; నిషేవితవ్యం నృప శత్రుమండలే॥211॥

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తో మంత్రో మహాబాహో న విశ్వాసోఽస్తి శత్రుషు
కథం హి రాజా వర్తేత యది సర్వత్ర నాశ్వసేత్॥1॥

విశ్వాసాద్ధి పరం రాజ్ఞో రాజన్నుత్పద్యతే భయం
కథం వై నాశ్వసన్రాజా శత్రూంజయతి పార్థివ॥2॥

ఏతన్మే సంశయం ఛింధి మనో మే సంప్రముహ్యతి
అవిశ్వాసకథామేతాముపశ్రుత్య పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు కౌంతేయ యో వృత్తో బ్రహ్మదత్తనివేశనే
పూజన్యా సహ సంవాదో బ్రహ్మదత్తస్య పార్థివ॥4॥

కాంపిల్యే బ్రహ్మదత్తస్య అంతఃపురనివాసినీ
పూజనీ నామ శకునీ దీర్ఘకాలం సహోషితా॥5॥

రుతజ్ఞా సర్వభూతానాం యథా వై జీవజీవకః
సర్వజ్ఞా సర్వధర్మజ్ఞా తిర్యగ్యోనిగతాపి సా॥6॥

అభిప్రజాతా సా తత్ర పుత్రమేకం సువర్చసం
సమకాలం చ రాజ్ఞోఽపి దేవ్యాః పుత్రో వ్యజాయత॥7॥

సముద్రతీరం గత్వా సా త్వాజహార ఫలద్వయం
పుష్ట్యర్థం చ స్వపుత్రస్య రాజపుత్రస్య చైవ హ॥8॥

ఫలమేకం సుతాయాదాద్రాజపుత్రాయ చాపరం
అమృతాస్వాదసదృశం బలతేజోవివర్ధనం
తత్రాగచ్ఛత్పరాం వృద్ధిం రాజపుత్రః ఫలాశనాత్॥9॥

ధాత్ర్యా హస్తగతశ్చాపి తేనాక్రీడత పక్షిణా
శూన్యే తు తముపాదాయ పక్షిణం సమజాతకం
హత్వా తతః స రాజేంద్ర ధాత్ర్యా హస్తముపాగమత్॥10॥

అథ సా శకునీ రాజన్నాగమత్ఫలహారికా
అపశ్యన్నిహతం పుత్రం తేన బాలేన భూతలే॥11॥

బాష్పపూర్ణముఖీ దీనా దృష్ట్వా సా తు హతం సుతం
పూజనీ దుఃఖసంతప్తా రుదతీ వాక్యమబ్రవీత్॥12॥

క్షత్రియే సంగతం నాస్తి న ప్రీతిర్న చ సౌహృదం
కారణే సంభజంతీహ కృతార్థాః సంత్యజంతి చ॥13॥

క్షత్రియేషు న విశ్వాసః కార్యః సర్వోపఘాతిషు
అపకృత్యాపి సతతం సాంత్వయంతి నిరర్థకం॥14॥

అహమస్య కరోమ్యద్య సదృశీం వైరయాతనాం
కృతఘ్నస్య నృశంసస్య భృశం విశ్వాసఘాతినః॥15॥

సహసంజాతవృద్ధస్య తథైవ సహభోజినః
శరణాగతస్య చ వధస్త్రివిధం హ్యస్య కిల్బిషం॥16॥

ఇత్యుక్త్వా చరణాభ్యాం తు నేత్రే నృపసుతస్య సా
భిత్త్వా స్వస్థా తత ఇదం పూజనీ వాక్యమబ్రవీత్॥17॥

ఇచ్ఛయైవ కృతం పాపం సద్య ఏవోపసర్పతి
కృతప్రతిక్రియం తేషాం న నశ్యతి శుభాశుభం॥18॥

పాపం కర్మ కృతం కించిన్న తస్మిన్యది విద్యతే
నిపాత్యతేఽస్య పుత్రేషు న చేత్పౌత్రేషు నప్తృషు॥19॥

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

అస్తి వై కృతమస్మాభిరస్తి ప్రతికృతం త్వయా
ఉభయం తత్సమీభూతం వస పూజని మా గమః॥20॥

పూజన్యువాచ

సకృత్కృతాపరాధస్య తత్రైవ పరిలంబతః
న తద్బుధాః ప్రశంసంతి శ్రేయస్తత్రాపసర్పణం॥21॥

సాంత్వే ప్రయుక్తే నృపతే కృతవైరే న విశ్వసేత్
క్షిప్రం ప్రబధ్యతే మూఢో న హి వైరం ప్రశామ్యతి॥22॥

అన్యోన్యం కృతవైరాణాం పుత్రపౌత్రం నిగచ్ఛతి
పుత్రపౌత్రే వినష్టే తు పరలోకం నిగచ్ఛతి॥23॥

సర్వేషాం కృతవైరాణామవిశ్వాసః సుఖావహః
ఏకాంతతో న విశ్వాసః కార్యో విశ్వాసఘాతకః॥24॥

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్
కామం విశ్వాసయేదన్యాన్పరేషాం తు న విశ్వసేత్॥25॥

మాతా పితా బాంధవానాం వరిష్ఠౌ; భార్యా జరా బీజమాత్రం తు పుత్రః
భ్రాతా శత్రుః క్లిన్నపాణిర్వయస్య; ఆత్మా హ్యేకః సుఖదుఃఖస్య వేత్తా॥26॥

అన్యోన్యకృతవైరాణాం న సంధిరుపపద్యతే
స చ హేతురతిక్రాంతో యదర్థమహమావసం॥27॥

పూజితస్యార్థమానాభ్యాం జంతోః పూర్వాపకారిణః
చేతో భవత్యవిశ్వస్తం పూర్వం త్రాసయతే బలాత్||28||

పూర్వం సంమాననా యత్ర పశ్చాచ్చైవ విమాననా
జహ్యాత్తం సత్త్వవాన్వాసం సంమానితవిమానితః||29||

ఉషితాస్మి తవాగారే దీర్ఘకాలమహింసితా
తదిదం వైరముత్పన్నం సుఖమాస్స్వ వ్రజామ్యహం||30||

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

యత్కృతే ప్రతికుర్యాద్వై న స తత్రాపరాధ్నుయాత్
అనృణస్తేన భవతి వస పూజని మా గమః||31||

పూజన్యువాచ

న కృతస్య న కర్తుశ్చ సఖ్యం సంధీయతే పునః
హృదయం తత్ర జానాతి కర్తుశ్చైవ కృతస్య చ||32||

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

కృతస్య చైవ కర్తుశ్చ సఖ్యం సంధీయతే పునః
వైరస్యోపశమో దృష్టః పాపం నోపాశ్నుతే పునః||33||

పూజన్యువాచ

నాస్తి వైరముపక్రాంతం సాంత్వితోఽస్మీతి నాశ్వసేత్
విశ్వాసాద్బధ్యతే బాలస్తస్మాచ్ఛ్రేయో హ్యదర్శనం||34||

తరసా యే న శక్యంతే శస్త్రైః సునిశితైరపి
సామ్నా తే వినిగృహ్యంతే గజా ఇవ కరేణుభిః||35||

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

సంవాసాజ్జాయతే స్నేహో జీవితాంతకరేష్వపి
అన్యోన్యస్య చ విశ్వాసః శ్వపచేన శునో యథా||36||

అన్యోన్యకృతవైరాణాం సంవాసాన్మృదుతాం గతం
నైవ తిష్ఠతి తద్వైరం పుష్కరస్థమివోదకం||37||

పూజన్యువాచ

వైరం పంచసముత్థానం తచ్చ బుధ్యంతి పండితాః
స్త్రీకృతం వాస్తుజం వాగ్జం ససపత్నాపరాధజం||38||

తత్ర దాతా నిహంతవ్యః క్షత్రియేణ విశేషతః
ప్రకాశం వాప్రకాశం వా బుద్ధ్వా దేశబలాదికం||39||

కృతవైరే న విశ్వాసః కార్యస్త్విహ సుహృద్యపి
ఛన్నం సంతిష్ఠతే వైరం గూఢోఽగ్నిరివ దారుషు||40||

న విత్తేన న పౌరుష్యైర్న సాంత్వేన న చ శ్రుతైః
వైరాగ్నిః శామ్యతే రాజన్నౌర్వాగ్నిరివ సాగరే॥41॥

న హి వైరాగ్నిరుద్భూతః కర్మ వాప్యపరాధజం
శామ్యత్యదగ్ధ్వా నృపతే వినా హ్యేకతరక్షయాత్॥42॥

సత్కృతస్యార్థమానాభ్యాం స్యాత్తు పూర్వాపకారిణః
నైవ శాంతిర్న విశ్వాసః కర్మ త్రాసయతే బలాత్॥43॥

నైవాపకారే కస్మింశ్చిదహం త్వయి తథా భవాన్
విశ్వాసాదుషితా పూర్వం నేదానీం విశ్వసామ్యహం॥44॥

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

కాలేన క్రియతే కార్యం తథైవ వివిధాః క్రియాః
కాలేనైవ ప్రవర్తంతే కః కస్యేహాపరాధ్యతి॥45॥

తుల్యం చోభే ప్రవర్తేతే మరణం జన్మ చైవ హ
కార్యతే చైవ కాలేన తన్నిమిత్తం హి జీవతి॥46॥

బధ్యంతే యుగపత్కేచిదేకైకస్య న చాపరే
కాలో దహతి భూతాని సంప్రాప్యాగ్నిరివేంధనం॥47॥

నాహం ప్రమాణం నైవ త్వమన్యోన్యకరణే శుభే
కాలో నిత్యముపాధత్తే సుఖం దుఃఖం చ దేహినాం॥48॥

ఏవం వసేహ సస్నేహా యథాకాలమహింసితా
యత్కృతం తచ్చ మే క్షాంతం త్వం చైవ క్షమ పూజని॥49॥

పూజన్యువాచ

యది కాలః ప్రమాణం తే న వైరం కస్యచిద్భవేత్
కస్మాత్త్వపచితిం యాంతి బాంధవా బాంధవే హతే॥50॥

కస్మాద్దేవాసురాః పూర్వమన్యోన్యమభిజఘ్నిరే
యది కాలేన నిర్యాణం సుఖదుఃఖే భవాభవౌ॥51॥

భిషజో భేషజం కర్తుం కస్మాదిచ్ఛంతి రోగిణే
యది కాలేన పచ్యంతే భేషజైః కిం ప్రయోజనం॥52॥

ప్రలాపః క్రియతే కస్మాత్సుమహాఞ్శోకమూర్ఛితైః
యది కాలః ప్రమాణం తే కస్మాద్ధర్మోఽస్తి కర్తృషు॥53॥

తవ పుత్రో మమాపత్యం హతవాన్హింసితో మయా
అనంతరం త్వయా చాహం బంధనీయా మహీపతే॥54॥

అహం హి పుత్రశోకేన కృతపాపా తవాత్మజే
తథా త్వయా ప్రహర్తవ్యం మయి తత్త్వం చ మే శృణు॥55॥

భక్షార్థం క్రీడనార్థం వా నరా వాంఛంతి పక్షిణః
తృతీయో నాస్తి సంయోగో వధబంధాదృతే క్షమః॥56॥

వధబంధభయాదేకే మోక్షతంత్రముపాగతాః
మరణోత్పాతజం దుఃఖమాహుర్ధర్మవిదో జనాః॥57॥

సర్వస్య దయితాః ప్రాణాః సర్వస్య దయితాః సుతాః
దుఃఖాదుద్విజతే సర్వః సర్వస్య సుఖమీప్సితం॥58॥

దుఃఖం జరా బ్రహ్మదత్త దుఃఖమర్థవిపర్యయః
దుఃఖం చానిష్టసంవాసో దుఃఖమిష్టవియోగజం॥59॥

వైరబంధకృతం దుఃఖం హింసాజం స్త్రీకృతం తథా
దుఃఖం సుఖేన సతతం జనాద్విపరివర్తతే॥60॥

న దుఃఖం పరదుఃఖే వై కేచిదాహురబుద్ధయః
యో దుఃఖం నాభిజానాతి స జల్పతి మహాజనే॥61॥

యస్తు శోచతి దుఃఖార్తః స కథం వక్తుముత్సహేత్
రసజ్ఞః సర్వదుఃఖస్య యథాత్మని తథా పరే॥62॥

యత్కృతం తే మయా రాజంస్త్వయా చ మమ యత్కృతం
న తద్వర్షశతైః శక్యం వ్యపోహితుమరిందమ॥63॥

ఆవయోః కృతమన్యోన్యం తత్ర సంధిర్న విద్యతే
స్మృత్వా స్మృత్వా హి తే పుత్రం నవం వైరం భవిష్యతి॥64॥

వైరమంతికమాసజ్య యః ప్రీతిం కర్తుమిచ్ఛతి
మృన్మయస్యేవ భగ్నస్య తస్య సంధిర్న విద్యతే॥65॥

నిశ్చితశ్చార్థశాస్త్రజ్ఞైరవిశ్వాసః సుఖోదయః
ఉశనాశ్చాథ గాథే ద్వే ప్రహ్రాదాయాబ్రవీత్పురా॥66॥

యే వైరిణః శ్రద్దధతే సత్యే సత్యేతరేఽపి వా
తే శ్రద్దధానా వధ్యంతే మధు శుష్కతృణైర్యథా॥67॥

న హి వైరాణి శామ్యంతి కులేష్వా దశమాద్యుగాత్
ఆఖ్యాతారశ్చ విద్యంతే కులే చేద్విద్యతే పుమాన్॥68॥

ఉపగుహ్య హి వైరాణి సాంత్వయంతి నరాధిపాః
అథైనం ప్రతిపింషంతి పూర్ణం ఘటమివాశ్మని॥69॥

సదా న విశ్వసేద్రాజన్పాపం కృత్వేహ కస్యచిత్
అపకృత్య పరేషాం హి విశ్వాసాద్దుఃఖమశ్నుతే॥70॥

బ్రహ్మదత్త ఉవాచ

నావిశ్వాసాచ్చిన్వతేఽర్థాన్నేహంతే చాపి కించన
భయాదేకతరాన్నిత్యం మృతకల్పా భవంతి చ॥71॥

పూజన్యువాచ

యస్యేహ వ్రణినౌ పాదౌ పద్భ్యాం చ పరిసర్పతి
క్షణ్యేతే తస్య తౌ పాదౌ సుగుప్తమభిధావతః॥72॥

నేత్రాభ్యాం సరుజాభ్యాం యః ప్రతివాతముదీక్షతే
తస్య వాయురుజాత్యర్థం నేత్రయోర్భవతి ధ్రువం॥73॥

దుష్టం పంథానమాశ్రిత్య యో మోహాదభిపద్యతే
ఆత్మనో బలమజ్ఞాత్వా తదంతం తస్య జీవితం॥74॥

యస్తు వర్షమవిజ్ఞాయ క్షేత్రం కృషతి మానవః
హీనం పురుషకారేణ సస్యం నైవాప్నుతే పునః॥75॥

యశ్చ తిక్తం కషాయం వాప్యాస్వాదవిధురం హితం
ఆహారం కురుతే నిత్యం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥76॥

పథ్యం భుక్త్వా నరో లోభాద్యోఽన్యదశ్నాతి భోజనం
పరిణామమవిజ్ఞాయ తదంతం తస్య జీవితం॥77॥

దైవం పురుషకారశ్చ స్థితావన్యోన్యసంశ్రయాత్
ఉదాత్తానాం కర్మ తంత్రం దైవం క్లీబా ఉపాసతే॥78॥

కర్మ చాత్మహితం కార్యం తీక్ష్ణం వా యది వా మృదు
గ్రస్యతేఽకర్మశీలస్తు సదానర్థైరకించనః॥79॥

తస్మాత్సంశయితేఽప్యర్థే కార్య ఏవ పరాక్రమః
సర్వస్వమపి సంత్యజ్య కార్యమాత్మహితం నరైః॥80॥

విద్యా శౌర్యం చ దాక్ష్యం చ బలం ధైర్యం చ పంచమం
మిత్రాణి సహజాన్యాహుర్వర్తయంతీహ యైర్బుధాః॥81॥

నివేశనం చ కుప్యం చ క్షేత్రం భార్యా సుహృజ్జనః
ఏతాన్యుపచితాన్యాహుః సర్వత్ర లభతే పుమాన్॥82॥

సర్వత్ర రమతే ప్రాజ్ఞః సర్వత్ర చ విరోచతే
న విభీషయతే కంచిద్భీషితో న బిభేతి చ॥83॥

నిత్యం బుద్ధిమతో హ్యర్థః స్వల్పకోఽపి వివర్ధతే
దాక్ష్యేణ కురుతే కర్మ సంయమాత్ప్రతితిష్ఠతి॥84॥

గృహస్నేహావబద్ధానాం నరాణామల్పమేధసాం
కుస్త్రీ ఖాదతి మాంసాని మాఘమా సేగవామివ॥85॥

గృహం క్షేత్రాణి మిత్రాణి స్వదేశ ఇతి చాపరే
ఇత్యేవమవసీదంతి నరా బుద్ధివిపర్యయే॥86॥

ఉత్పతేత్సరుజాద్దేశాద్వ్యాధిదుర్భిక్షపీడితాత్
అన్యత్ర వస్తుం గచ్ఛేద్వా వసేద్వా నిత్యమానితః॥87॥

తస్మాదన్యత్ర యాస్యామి వస్తుం నాహమిహోత్సహే
కృతమేతదనాహార్యం తవ పుత్రేణ పార్థివ॥88॥

కుభార్యాం చ కుపుత్రం చ కురాజానం కుసౌహృదం
కుసంబంధం కుదేశం చ దూరతః పరివర్జయేత్॥89॥

కుమిత్రే నాస్తి విశ్వాసః కుభార్యాయాం కుతో రతిః
కురాజ్యే నిర్వృతిర్నాస్తి కుదేశే న ప్రజీవ్యతే॥90॥

కుమిత్రే సంగతం నాస్తి నిత్యమస్థిరసౌహృదే
అవమానః కుసంబంధే భవత్యర్థవిపర్యయే॥91॥

సా భార్యా యా ప్రియం బ్రూతే స పుత్రో యత్ర నిర్వృతిః
తన్మిత్రం యత్ర విశ్వాసః స దేశో యత్ర జీవ్యతే॥92॥

యత్ర నాస్తి బలాత్కారః స రాజా తీవ్రశాసనః
న చైవ హ్యభిసంబంధో దరిద్రం యో బుభూషతి॥93॥

భార్యా దేశోఽథ మిత్రాణి పుత్రసంబంధిబాంధవాః
ఏతత్సర్వం గుణవతి ధర్మనేత్రే మహీపతౌ॥94॥

అధర్మజ్ఞస్య విలయం ప్రజా గచ్ఛంత్యనిగ్రహాత్
రాజా మూలం త్రివర్గస్య అప్రమత్తోఽనుపాలయన్॥95॥

బలిషడ్భాగముద్ధృత్య బలిం తముపయోజయేత్
న రక్షతి ప్రజాః సమ్యగ్యః స పార్థివతస్కరః॥96॥

దత్త్వాభయం యః స్వయమేవ రాజా; న తత్ప్రమాణం కురుతే యథావత్
స సర్వలోకాదుపలభ్య పాప;మధర్మబుద్ధిర్నిరయం ప్రయాతి॥97॥

దత్త్వాభయం యః స్మ రాజా ప్రమాణం కురుతే సదా
స సర్వసుఖకృజ్జ్ఞేయః ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥98॥

పితా మాతా గురుర్గోప్తా వహ్నిర్వైశ్రవణో యమః
సప్త రాజ్ఞో గుణానేతాన్మనురాహ ప్రజాపతిః॥99॥

పితా హి రాజా రాష్ట్రస్య ప్రజానాం యోఽనుకంపకః
తస్మిన్మిథ్యాప్రణీతే హి తిర్యగ్గచ్ఛతి మానవః॥100॥

సంభావయతి మాతేవ దీనమభ్యవపద్యతే
దహత్యగ్నిరివానిష్టాన్యమయన్నసతే యమః॥101॥

ఇష్టేషు విసృజత్యర్థాన్కుబేర ఇవ కామదః
గురుర్ధర్మోపదేశేన గోప్తా చ పరిపాలనాత్॥102॥

యస్తు రంజయతే రాజా పౌరజానపదాన్గుణైః
న తస్య భ్రశ్యతే రాజ్యం గుణధర్మానుపాలనాత్॥103॥

స్వయం సముపజానన్హి పౌరజానపదక్రియాః
స సుఖం మోదతే భూప ఇహ లోకే పరత్ర చ॥104॥

నిత్యోద్విగ్నాః ప్రజా యస్య కరభారప్రపీడితాః
అనర్థైర్విప్రలుప్యంతే స గచ్ఛతి పరాభవం॥105॥

ప్రజా యస్య వివర్ధంతే సరసీవ మహోత్పలం
స సర్వయజ్ఞఫలభాగ్రాజా లోకే మహీయతే॥106॥

బలినా విగ్రహో రాజన్న కథంచిత్ప్రశస్యతే
బలినా విగృహీతస్య కుతో రాజ్యం కుతః సుఖం॥107॥

భీష్మ ఉవాచ

సైవముక్త్వా శకునికా బ్రహ్మదత్తం నరాధిపం
రాజానం సమనుజ్ఞాప్య జగామాథేప్సితాం దిశం॥108॥

ఏతత్తే బ్రహ్మదత్తస్య పూజన్యా సహ భాషితం
మయోక్తం భరతశ్రేష్ఠ కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి॥109॥

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యుగక్షయాత్పరిక్షీణే ధర్మే లోకే చ భారత
దస్యుభిః పీడ్యమానే చ కథం స్థేయం పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి నీతిమాపత్సు భారత
ఉత్సృజ్యాపి ఘృణాం కాలే యథా వర్తేత భూమిపః॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
భరద్వాజస్య సంవాదం రాజ్ఞః శత్రుంతపస్య చ॥3॥

రాజా శత్రుంతపో నామ సౌవీరాణాం మహారథః
కణింకముపసంగమ్య పప్రచ్ఛార్థవినిశ్చయం॥4॥

అలబ్ధస్య కథం లిప్సా లబ్ధం కేన వివర్ధతే
వర్ధితం పాలయేత్కేన పాలితం ప్రణయేత్కథం॥5॥

తస్మై వినిశ్చయార్థం స పరిపృష్టార్థనిశ్చయః
ఉవాచ బ్రాహ్మణో వాక్యమిదం హేతుమదుత్తరం॥6॥

నిత్యముద్యతదండః స్యాన్నిత్యం వివృతపౌరుషః
అచ్ఛిద్రశ్ఛిద్రదర్శీ చ పరేషాం వివరానుగః॥7॥

నిత్యముద్యతదండస్య భృశముద్విజతే జనః
తస్మాత్సర్వాణి భూతాని దండేనైవ ప్రరోధయేత్॥8॥

ఏవమేవ ప్రశంసంతి పండితాస్తత్త్వదర్శినః
తస్మాచ్చతుష్టయే తస్మిన్ప్రధానో దండ ఉచ్యతే॥9॥

ఛిన్నమూలే హ్యధిష్ఠానే సర్వే తజ్జీవినో హతాః
కథం హి శాఖాస్తిష్ఠేయుశ్ఛిన్నమూలే వనస్పతౌ॥10॥

మూలమేవాదితశ్ఛింద్యాత్పరపక్షస్య పండితః
తతః సహాయాన్పక్షం చ సర్వమేవానుసారయేత్॥11॥

సుమంత్రితం సువిక్రాంతం సుయుద్ధం సుపలాయితం
ఆపదాం పదకాలేషు కుర్వీత న విచారయేత్॥12॥

వాఙ్మాత్రేణ వినీతః స్యాద్ధృదయేన యథా క్షురః
శ్లక్ష్ణపూర్వాభిభాషీ చ కామక్రోధౌ వివర్జయేత్॥13॥

సపత్నసహితే కార్యే కృత్వా సంధిం న విశ్వసేత్
అపక్రామేత్తతః క్షిప్రం కృతకార్యో విచక్షణః॥14॥

శత్రుం చ మిత్రరూపేణ సాంత్వేనైవాభిసాంత్వయేత్
నిత్యశశ్చోద్విజేత్తస్మాత్సర్పాద్వేశ్మగతాదివ॥15॥

యస్య బుద్ధిం పరిభవేత్తమతీతేన సాంత్వయేత్
అనాగతేన దుష్ప్రజ్ఞం ప్రత్యుత్పన్నేన పండితం॥16॥

అంజలిం శపథం సాంత్వం ప్రణమ్య శిరసా వదేత్
అశ్రుప్రపాతనం చైవ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా॥17॥

వహేదమిత్రం స్కంధేన యావత్కాలవిపర్యయః
అథైనమాగతే కాలే భింద్యాద్ఘటమివాశ్మని॥18॥

ముహూర్తమపి రాజేంద్ర తిందుకాలాతవజ్జ్వలేత్
న తుషాగ్నిరివానర్చిర్ధూమాయేత నరశ్చిరం॥19॥

నానర్థకేనార్థవత్త్వం కృతఘ్నేన సమాచరేత్
అర్థే తు శక్యతే భోక్తుం కృతకార్యోఽవమన్యతే
తస్మాత్సర్వాణి కార్యాణి సావశేషాణి కారయేత్॥20॥

కోకిలస్య వరాహస్య మేరోః శూన్యస్య వేశ్మనః
వ్యాడస్య భక్తిచిత్రస్య యచ్ఛ్రేష్ఠం తత్సమాచరేత్॥21॥

ఉత్థాయోత్థాయ గచ్ఛేచ్చ నిత్యయుక్తో రిపోర్గృహాన్
కుశలం చాపి పృచ్ఛేత యద్యప్యకుశలం భవేత్॥22॥

నాలసాః ప్రాప్నువంత్యర్థాన్న క్లీబా న చ మానినః
న చ లోకరవాద్భీతా న చ శశ్వత్ప్రతీక్షిణః॥23॥

నాస్య ఛిద్రం పరో విద్యాద్విద్యాచ్ఛిద్రం పరస్య తు
గూహేత్కూర్మ ఇవాంగాని రక్షేద్వివరమాత్మనః॥24॥

బకవచ్చింతయేదర్థాన్సింహవచ్చ పరాక్రమేత్
వృకవచ్చావలుంపేత శశవచ్చ వినిష్పతేత్॥25॥

పానమక్షాస్తథా నార్యో మృగయా గీతవాదితం
ఏతాని యుక్త్యా సేవేత ప్రసంగో హ్యత్ర దోషవాన్॥26॥

కుర్యాత్తృణమయం చాపం శయీత మృగశాయికాం
అంధః స్యాదంధవేలాయాం బాధిర్యమపి సంశ్రయేత్॥27॥

దేశం కాలం సమాసాద్య విక్రమేత విచక్షణః
దేశకాలాభ్యతీతో హి విక్రమో నిష్ఫలో భవేత్॥28॥

కాలాకాలౌ సంప్రధార్య బలాబలమథాత్మనః
పరస్పరబలం జ్ఞాత్వా తథాత్మానం నియోజయేత్॥29॥

దండేనోపనతం శత్రుం యో రాజా న నియచ్ఛతి
స మృత్యుముపగూహ్యాస్తే గర్భమశ్వతరీ యథా॥30॥

సుపుష్పితః స్యాదఫలః ఫలవాన్స్యాద్దురారుహః
ఆమః స్యాత్పక్వసంకాశో న చ శీర్యేత కస్యచిత్॥31॥

ఆశాం కాలవతీం కుర్యాత్తాం చ విఘ్నేన యోజయేత్
విఘ్నం నిమిత్తతో బ్రూయాన్నిమిత్తం చాపి హేతుతః॥32॥

భీతవత్సంవిధాతవ్యం యావద్భయమనాగతం
ఆగతం తు భయం దృష్ట్వా ప్రహర్తవ్యమభీతవత్॥33॥

న సంశయమనారుహ్య నరో భద్రాణి పశ్యతి
సంశయం పునరారుహ్య యది జీవతి పశ్యతి॥34॥

అనాగతం విజానీయాద్యచ్ఛేద్భయముపస్థితం
పునర్వృద్ధిక్షయాత్కించిదభివృత్తం నిశామయేత్॥35॥

ప్రత్యుపస్థితకాలస్య సుఖస్య పరివర్జనం
అనాగతసుఖాశా చ నైష బుద్ధిమతాం నయః॥36॥

యోఽరిణా సహ సంధాయ సుఖం స్వపితి విశ్వసన్
స వృక్షాగ్రప్రసుప్తో వా పతితః ప్రతిబుధ్యతే॥37॥

కర్మణా యేన తేనేహ మృదునా దారుణేన వా
ఉద్ధరేద్దీనమాత్మానం సమర్థో ధర్మమాచరేత్॥38॥

యే సపత్నాః సపత్నానాం సర్వాంస్తానపవత్సయేత్
ఆత్మనశ్చాపి బోద్ధవ్యాశ్చారాః ప్రణిహితాః పరైః॥39॥

చారః సువిహితః కార్య ఆత్మనోఽథ పరస్య చ
పాషండాంస్తాపసాదీంశ్చ పరరాష్ట్రం ప్రవేశయేత్॥40॥

ఉద్యానేషు విహారేషు ప్రపాస్వావసథేషు చ
పానాగారేషు వేశేషు తీర్థేషు చ సభాసు చ॥41॥

ధర్మాభిచారిణః పాపాశ్చారా లోకస్య కంటకాః
సమాగచ్ఛంతి తాన్బుద్ధ్వా నియచ్ఛేచ్ఛమయేదపి॥42॥

న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తే నాపి విశ్వసేత్
విశ్వస్తం భయమన్వేతి నాపరీక్ష్య చ విశ్వసేత్॥43॥

విశ్వాసయిత్వా తు పరం తత్త్వభూతేన హేతునా
అథాస్య ప్రహరేత్కాలే కించిద్విచలితే పదే॥44॥

అశంక్యమపి శంకేత నిత్యం శంకేత శంకితాత్
భయం హి శంకితాజ్జాతం సమూలమపి కృంతతి॥45॥

అవధానేన మౌనేన కాషాయేణ జటాజినైః
విశ్వాసయిత్వా ద్వేష్టారమవలుంపేద్యథా వృకః ॥46॥

పుత్రో వా యది వా భ్రాతా పితా వా యది వా సుహృత్
అర్థస్య విఘ్నం కుర్వాణా హంతవ్యా భూతివర్ధనాః ॥47॥

గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః
ఉత్పథప్రతిపన్నస్య దండో భవతి శాసనం ॥48॥

ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం సంప్రదానేన కస్యచిత్
ప్రతిపుష్కలఘాతీ స్యాత్తీక్ష్ణతుండ ఇవ ద్విజః ॥49॥

నాచ్ఛిత్త్వా పరమర్మాణి నాకృత్వా కర్మ దారుణం
నాహత్వా మత్స్యఘాతీవ ప్రాప్నోతి పరమాం శ్రియం ॥50॥

నాస్తి జాత్యా రిపుర్నామ మిత్రం నామ న విద్యతే
సామర్థ్యయోగాజ్జాయంతే మిత్రాణి రిపవస్తథా ॥51॥

అమిత్రం నైవ ముంచేత బ్రువంతం కరుణాన్యపి
దుఃఖం తత్ర న కుర్వీత హన్యాత్పూర్వాపకారిణం ॥52॥

సంగ్రహానుగ్రహే యత్నః సదా కార్యోఽనసూయతా
నిగ్రహశ్చాపి యత్నేన కర్తవ్యో భూతిమిచ్ఛతా ॥53॥

ప్రహరిష్యన్ప్రియం బ్రూయాత్ప్రహృత్యాపి ప్రియోత్తరం
అపి చాస్య శిరశ్ఛిత్త్వా రుద్యాచ్ఛోచేదథాపి వా ॥54॥

నిమంత్రయేత సాంత్వేన సంమానేన తితిక్షయా
ఆశాకారణమిత్యేతత్కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా ॥55॥

న శుష్కవైరం కుర్వీత న బాహుభ్యాం నదీం తరేత్
అపార్థకమనాయుష్యం గోవిషాణస్య భక్షణం
దంతాశ్చ పరిఘృష్యంతే రసశ్చాపి న లభ్యతే ॥56॥

త్రివర్గే త్రివిధా పీడానుబంధాస్త్రయ ఏవ చ
అనుబంధవధౌ జ్ఞాత్వా పీడాం హి పరివర్జయేత్ ॥57॥

ఋణశేషోఽగ్నిశేషశ్చ శత్రుశేషస్తథైవ చ
పునః పునర్వివర్ధేత స్వల్పోఽప్యనివారితః ॥58॥

వర్ధమానమృణం తిష్ఠత్పరిభూతాశ్చ శత్రవః
ఆవహంత్యనయం తీవ్రం వ్యాధయశ్చాప్యుపేక్షితాః ॥59॥

నాసమ్యక్కృతకారీ స్యాదప్రమత్తః సదా భవేత్
కంటకోఽపి హి దుశ్ఛిన్నో వికారం కురుతే చిరం ॥60॥

వధేన చ మనుష్యాణాం మార్గాణాం దూషణేన చ
ఆకరాణాం వినాశైశ్చ పరరాష్ట్రం వినాశయేత్ ॥61॥

గృధ్రదృష్టిర్బకాలీనః శ్వచేష్టః సింహవిక్రమః
అనుద్విగ్నః కాకశంకీ భుజంగచరితం చరేత్ ॥62॥

శ్రేణిముఖ్యోపజాపేషు వల్లభానునయేషు చ
అమాత్యాన్పరిరక్షేత భేదసంఘాతయోరపి ॥63॥

మృదురిత్యవమన్యంతే తీక్ష్ణ ఇత్యుద్విజంతి చ
తీక్ష్ణకాలే చ తీక్ష్ణః స్యాన్మృదుకాలే మృదుర్భవేత్ ॥64॥

మృదునా సుమృదుం హంతి మృదునా హంతి దారుణం
నాసాధ్యం మృదునా కించిత్తస్మాత్తీక్ష్ణతరం మృదు ॥65॥

కాలే మృదుర్యో భవతి కాలే భవతి దారుణః
స సాధయతి కృత్యాని శత్రూంశ్చైవాధితిష్ఠతి॥66॥

పండితేన విరుద్ధః సందూరేఽస్మీతి న విశ్వసేత్
దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ యాభ్యాం హింసతి హింసితః॥67॥

న తత్తరేద్యస్య న పారముత్తరే;న్న తద్ధరేద్యత్పునరాహరేత్పరః
న తత్ఖనేద్యస్య న మూలముత్ఖనే;న్న తం హన్యాద్యస్య శిరో న పాతయేత్॥68॥

ఇతీదముక్తం వృజినాభిసంహితం; న చైతదేవం పురుషః సమాచరేత్
పరప్రయుక్తం తు కథం నిశామయే;దతో మయోక్తం భవతో హితార్థినా॥69॥

యథావదుక్తం వచనం హితం తదా; నిశమ్య విప్రేణ సువీరరాష్ట్రియః
తథాకరోద్వాక్యమదీనచేతనః; శ్రియం చ దీప్తాం బుభుజే సబాంధవః॥70॥

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

హీనే పరమకే ధర్మే సర్వలోకాతిలంఘిని
అధర్మే ధర్మతాం నీతే ధర్మే చాధర్మతాం గతే॥1॥

మర్యాదాసు ప్రభిన్నాసు క్షుభితే ధర్మనిశ్చయే
రాజభిః పీడితే లోకే చోరైర్వాపి విశాం పతే॥2॥

సర్వాశ్రమేషు మూఢేషు కర్మసూపహతేషు చ
కామాన్మోహాచ్చ లోభాచ్చ భయం పశ్యత్సు భారత॥3॥

అవిశ్వస్తేషు సర్వేషు నిత్యభీతేషు పార్థివ
నికృత్యా హన్యమానేషు వంచయత్సు పరస్పరం॥4॥

సంప్రదీప్తేషు దేశేషు బ్రాహ్మణ్యే చాభిపీడితే
అవర్షతి చ పర్జన్యే మిథో భేదే సముత్థితే॥5॥

సర్వస్మిందస్యుసాద్భూతే పృథివ్యాముపజీవనే
కేన స్విద్బ్రాహ్మణో జీవేజ్జఘన్యే కాల ఆగతే॥6॥

అతిత్యక్షుః పుత్రపౌత్రాననుక్రోశాన్నరాధిప
కథమాపత్సు వర్తేత తన్మే బ్రూహి పితామహ॥7॥

కథం చ రాజా వర్తేత లోకే కలుషతాం గతే
కథమర్థాచ్చ ధర్మాచ్చ న హీయేత పరంతప॥8॥

భీష్మ ఉవాచ

రాజమూలా మహారాజ యోగక్షేమసువృష్టయః
ప్రజాసు వ్యాధయశ్చైవ మరణం చ భయాని చ॥9॥

కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చ భరతర్షభ
రాజమూలాని సర్వాణి మమ నాస్త్యత్ర సంశయః॥10॥

తస్మింస్త్వభ్యాగతే కాలే ప్రజానాం దోషకారకే
విజ్ఞానబలమాస్థాయ జీవితవ్యం తదా భవేత్॥11॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
విశ్వామిత్రస్య సంవాదం చండాలస్య చ పక్కణే॥12॥

త్రేతాద్వాపరయోః సంధౌ పురా దైవవిధిక్రమాత్
అనావృష్టిరభూద్ఘోరా రాజంద్వాదశవార్షికీ ॥13॥

ప్రజానామభివృద్ధానాం యుగాంతే పర్యుపస్థితే
త్రేతానిర్మోక్షసమయే ద్వాపరప్రతిపాదనే ॥14॥

న వవర్ష సహస్రాక్షః ప్రతిలోమోఽభవద్గురుః
జగామ దక్షిణం మార్గం సోమో వ్యావృత్తలక్షణః ॥15॥

నావశ్యాయోఽపి రాత్ర్యంతే కుత ఏవాభ్రరాజయః
నద్యః సంక్షిప్తతోయౌఘాః క్వచిదంతర్గతాభవన్ ॥16॥

సరాంసి సరితశ్చైవ కూపాః ప్రస్రవణాని చ
హతత్విట్కాన్యలక్ష్యంత నిసర్గాద్దైవకారితాత్ ॥17॥

ఉపశుష్కజలస్థాయా వినివృత్తసభాప్రపా
నివృత్తయజ్ఞస్వాధ్యాయా నిర్వషట్కారమంగలా ॥18॥

ఉత్సన్నకృషిగోరక్ష్యా నివృత్తవిపణాపణా
నివృత్తపూగసమయా సంప్రనష్టమహోత్సవా ॥19॥

అస్థికంకాలసంకీర్ణా హాహాభూతజనాకులా
శూన్యభూయిష్ఠనగరా దగ్ధగ్రామనివేశనా ॥20॥

క్వచిచ్చోరైః క్వచిచ్ఛస్త్రైః క్వచిద్రాజభిరాతురైః
పరస్పరభయాచ్చైవ శూన్యభూయిష్ఠనిర్జనా ॥21॥

గతదైవతసంకల్పా వృద్ధబాలవినాకృతా
గోజావిమహిషైర్హీనా పరస్పరహరాహరా ॥22॥

హతవిప్రా హతారక్షా ప్రనష్టౌషధిసంచయా
శ్యావభూతనరప్రాయా బభూవ వసుధా తదా ॥23॥

తస్మిన్ప్రతిభయే కాలే క్షీణే ధర్మే యుధిష్ఠిర
బభ్రముః క్షుధితా మర్త్యాః ఖాదంతః స్మ పరస్పరం ॥24॥

ఋషయో నియమాంస్త్యక్త్వా పరిత్యక్తాగ్నిదైవతాః
ఆశ్రమాన్సంపరిత్యజ్య పర్యధావన్నితస్తతః ॥25॥

విశ్వామిత్రోఽథ భగవాన్మహర్షిరనికేతనః
క్షుధా పరిగతో ధీమాన్సమంతాత్పర్యధావత ॥26॥

స కదాచిత్పరిపతఞ్శ్వపచానాం నివేశనం
హింస్రాణాం ప్రాణిహంతౄణామాససాద వనే క్వచిత్ ॥27॥

విభిన్నకలశాకీర్ణం శ్వచర్మాచ్ఛాదనాయుతం
వరాహఖరభగ్నాస్థికపాలఘటసంకులం ॥28॥

మృతచేలపరిస్తీర్ణం నిర్మాల్యకృతభూషణం
సర్పనిర్మోకమాలాభిః కృతచిహ్నకుటీమఠం ॥29॥

ఉలూకపక్షధ్వజిభిర్దేవతాయతనైర్వృతం
లోహఘంటాపరిష్కారం శ్వయూథపరివారితం ॥30॥

తత్ప్రవిశ్య క్షుధావిష్టో గాధేః పుత్రో మహానృషిః
ఆహారాన్వేషణే యుక్తః పరం యత్నం సమాస్థితః ॥31॥

న చ క్వచిదవిందత్స భిక్షమాణోఽపి కౌశికః
మాంసమన్నం మూలఫలమన్యద్వా తత్ర కించన ॥32॥

అహో కృచ్ఛ్రం మయా ప్రాప్తమితి నిశ్చిత్య కౌశికః
పపాత భూమౌ దౌర్బల్యాత్తస్మింశ్చండాలపక్కణే ॥33॥

చింతయామాస స మునిః కిం ను మే సుకృతం భవేత్
కథం వృథా న మృత్యుః స్యాదితి పార్థివసత్తమ॥34॥

స దదర్శ శ్వమాంసస్య కుతంతీం వితతాం మునిః
చండాలస్య గృహే రాజన్సద్యః శస్త్రహతస్య చ॥35॥

స చింతయామాస తదా స్తేయం కార్యమితో మయా
న హీదానీముపాయోఽన్యో విద్యతే ప్రాణధారణే॥36॥

ఆపత్సు విహితం స్తేయం విశిష్టసమహీనతః
పరం పరం భవేత్పూర్వమస్తేయమితి నిశ్చయః॥37॥

హీనాదాదేయమాదౌ స్యాత్సమానాత్తదనంతరం
అసంభవాదాదదీత విశిష్టాదపి ధార్మికాత్॥38॥

సోఽహమంతావసానానాం హరమాణః పరిగ్రహాత్
న స్తేయదోషం పశ్యామి హరిష్యామ్యేతదామిషం॥39॥

ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ విశ్వామిత్రో మహామునిః
తస్మిందేశే ప్రసుష్వాప పతితో యత్ర భారత॥40॥

స విగాఢాం నిశాం దృష్ట్వా సుప్తే చండాలపక్కణే
శనైరుత్థాయ భగవాన్ప్రవివేశ కుటీమఠం॥41॥

స సుప్త ఏవ చండాలః శ్లేష్మాపిహితలోచనః
పరిభిన్నస్వరో రూక్ష ఉవాచాప్రియదర్శనః॥42॥

కః కుతంతీం ఘట్టయతి సుప్తే చండాలపక్కణే
జాగర్మి నావసుప్తోఽస్మి హతోఽసీతి చ దారుణః॥43॥

విశ్వామిత్రోఽహమిత్యేవ సహసా తమువాచ సః
సహసాభ్యాగతభయః సోద్వేగస్తేన కర్మణా॥44॥

చండాలస్తద్వచః శ్రుత్వా మహర్షేర్భావితాత్మనః
శయనాదుపసంభ్రాంత ఇయేషోత్పతితుం తతః॥45॥

స విసృజ్యాశ్రు నేత్రాభ్యాం బహుమానాత్కృతాంజలిః
ఉవాచ కౌశికం రాత్రౌ బ్రహ్మన్కిం తే చికీర్షితం॥46॥

విశ్వామిత్రస్తు మాతంగమువాచ పరిసాంత్వయన్
క్షుధితోఽహం గతప్రాణో హరిష్యామి శ్వజాఘనీం॥47॥

అవసీదంతి మే ప్రాణాః స్మృతిర్మే నశ్యతి క్షుధా
స్వధర్మం బుధ్యమానోఽపి హరిష్యామి శ్వజాఘనీం॥48॥

అటన్భైక్షం న విందామి యదా యుష్మాకమాలయే
తదా బుద్ధిః కృతా పాపే హరిష్యామి శ్వజాఘనీం॥49॥

తృషితః కలుషం పాతా నాస్తి హ్రీరశనార్థినః
క్షుద్ధర్మం దూషయత్యత్ర హరిష్యామి శ్వజాఘనీం॥50॥

అగ్నిర్ముఖం పురోధాశ్చ దేవానాం శుచిపాద్విభుః
యథా స సర్వభుగ్బ్రహ్మ తథా మాం విద్ధి ధర్మతః॥51॥

తమువాచ స చండాలో మహర్షే శృణు మే వచః
శ్రుత్వా తథా సమాతిష్ఠ యథా ధర్మాన్న హీయసే॥52॥

మృగాణామధమం శ్వానం ప్రవదంతి మనీషిణః
తస్యాప్యధమ ఉద్దేశః శరీరస్యోరుజాఘనీ॥53॥

నేదం సమ్యగ్వ్యవసితం మహర్షే కర్మ వైకృతం
చండాలస్వస్య హరణమభక్ష్యస్య విశేషతః॥54॥

సాధ్వన్యమనుపశ్య త్వముపాయం ప్రాణధారణే
న మాంసలోభాత్తపసో నాశస్తే స్యాన్మహామునే॥55॥

జానతోఽవిహితో మార్గో న కార్యో ధర్మసంకరః
మా స్మ ధర్మం పరిత్యాక్షీస్త్వం హి ధర్మవిదుత్తమః॥56॥

విశ్వామిత్రస్తతో రాజన్నిత్యుక్తో భరతర్షభ
క్షుధార్తః ప్రత్యువాచేదం పునరేవ మహామునిః॥57॥

నిరాహారస్య సుమహాన్మమ కాలోఽభిధావతః
న విద్యతేఽభ్యుపాయశ్చ కశ్చిన్మే ప్రాణధారణే॥58॥

యేన తేన విశేషేణ కర్మణా యేన కేనచిత్
అభ్యుజ్జీవేత్సీదమానః సమర్థో ధర్మమాచరేత్॥59॥

ఐంద్రో ధర్మః క్షత్రియాణాం బ్రాహ్మణానామథాగ్నికః
బ్రహ్మవహ్నిర్మమ బలం భక్ష్యామి సమయం క్షుధా॥60॥

యథా యథా వై జీవేద్ధి తత్కర్తవ్యమపీడయా
జీవితం మరణాచ్ఛ్రేయో జీవంధర్మమవాప్నుయాత్॥61॥

సోఽహం జీవితమాకాంక్షన్నభక్షస్యాపి భక్షణం
వ్యవస్యే బుద్ధిపూర్వం వై తద్భవాననుమన్యతాం॥62॥

జీవంధర్మం చరిష్యామి ప్రణోత్స్యామ్యశుభాని చ
తపోభిర్విద్యయా చైవ జ్యోతీంషీవ మహత్తమః॥63॥

శ్వపచ ఉవాచ

నైతత్ఖాదన్ప్రాప్స్యసే ప్రాణమన్యం; నాయుర్దీర్ఘం నామృతస్యేవ తృప్తిం
భిక్షామన్యాం భిక్ష మా తే మనోఽస్తు; శ్వభక్షణే శ్వా హ్యభక్షో ద్విజానాం॥64॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

న దుర్భిక్షే సులభం మాంసమన్య;చ్ఛ్వపాక నాన్నం న చ మేఽస్తి విత్తం
క్షుధార్తశ్చాహమగతిర్నిరాశః; శ్వమాంసే చాస్మిన్షడ్రసాన్సాధు మన్యే॥65॥

శ్వపచ ఉవాచ

పంచ పంచనఖా భక్ష్యా బ్రహ్మక్షత్రస్య వై ద్విజ
యది శాస్త్రం ప్రమాణం తే మాభక్ష్యే మానసం కృథాః॥66॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

అగస్త్యేనాసురో జగ్ధో వాతాపిః క్షుధితేన వై
అహమాపద్గతః క్షుబ్ధో భక్షయిష్యే శ్వజాఘనీం॥67॥

శ్వపచ ఉవాచ

భిక్షామన్యామాహరేతి న చైతత్కర్తుమర్హసి
న నూనం కార్యమేతద్వై హర కామం శ్వజాఘనీం॥68॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

శిష్టా వై కారణం ధర్మే తద్వృత్తమనువర్తయే
పరాం మేధ్యాశనాదేతాం భక్ష్యాం మన్యే శ్వజాఘనీం॥69॥

శ్వపచ ఉవాచ

అసతా యత్సమాచీర్ణం న స ధర్మః సనాతనః
నావృత్తమనుకార్యం వై మా ఛలేనానృతం కృథాః॥70॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

న పాతకం నావమతమృషిః సన్కర్తుమర్హసి
సమౌ చ శ్వమృగౌ మన్యే తస్మాద్భక్ష్యా శ్వజాఘనీ॥71॥

శ్వపచ ఉవాచ

యద్బ్రాహ్మణార్థే కృతమర్థితేన; తేనర్షిణా తచ్చ భక్ష్యాధికారం
స వై ధర్మో యత్ర న పాపమస్తి; సర్వైరుపాయైర్హి స రక్షితవ్యః॥72॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

మిత్రం చ మే బ్రాహ్మణశ్చాయమాత్మా; ప్రియశ్చ మే పూజ్యతమశ్చ లోకే
తం భర్తుకామోఽహమిమాం హరిష్యే; నృశంసానామీదృశానాం న బిభ్యే॥73॥

శ్వపచ ఉవాచ

కామం నరా జీవితం సంత్యజంతి; న చాభక్ష్యైః ప్రతికుర్వంతి తత్ర
సర్వాన్కామాన్ప్రాప్నువంతీహ విద్వ;న్ప్రియస్వ కామం సహితః క్షుధా వై॥74॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

స్థానే తావత్సంశయః ప్రేత్యభావే; నిఃసంశయం కర్మణాం వా వినాశః
అహం పునర్వ్రర్త ఇత్యాశయాత్మా; మూలం రక్షన్భక్షయిష్యామ్యభక్ష్యం॥75॥

బుద్ధ్యాత్మకే వ్యస్తమస్తీతి తుష్టో; మోహాదేకత్వం యథా చర్మ చక్షుః
యద్యప్యేనః సంశయాదాచరామి; నాహం భవిష్యామి యథా త్వమేవ॥76॥

శ్వపచ ఉవాచ

పతనీయమిదం దుఃఖమితి మే వర్తతే మతిః
దుష్కృతీ బ్రాహ్మణం సంతం యస్త్వామహముపాలభే॥77॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

పిబంత్యేవోదకం గావో మండూకేషు రువత్స్వపి
న తేఽధికారో ధర్మేఽస్తి మా భూరాత్మప్రశంసకః॥78॥

శ్వపచ ఉవాచ

సుహృద్భూత్వానుశాస్మి త్వా కృపా హి త్వయి మే ద్విజ
తదేవం శ్రేయ ఆధత్స్వ మా లోభాచ్ఛ్వానమాదిథాః॥79॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

సుహృన్మే త్వం సుఖేప్సుశ్చేదాపదో మాం సముద్ధర
జానేఽహం ధర్మతోఽఽత్మానం శ్వానీముత్సృజ జాఘనీం॥80॥

శ్వపచ ఉవాచ

నైవోత్సహే భవతే దాతుమేతాం; నోపేక్షితుం హ్రియమాణం స్వమన్నం
ఉభౌ స్యావః స్వమలేనావలిప్తౌ; దాతాహం చ త్వం చ విప్ర ప్రతీచ్ఛన్॥81॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

అద్యాహమేతద్వృజినం కర్మ కృత్వా; జీవంశ్చరిష్యామి మహాపవిత్రం
ప్రపూతాత్మా ధర్మమేవాభిపత్స్యే; యదేతయోర్గురు తద్వై బ్రవీహి॥82॥

శ్వపచ ఉవాచ

ఆత్మైవ సాక్షీ కిల లోకకృత్యే; త్వమేవ జానాసి యదత్ర దుష్టం
యో హ్యాద్రియేద్భక్ష్యమితి శ్వమాంసం; మన్యే న తస్యాస్తి వివర్జనీయం॥83॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

ఉపాదానే ఖాదనే వాస్య దోషః; కార్యో న్యాయైర్నిత్యమత్రాపవాదః
యస్మిన్న హింసా నానృతే వాక్యలేశో; భక్ష్యక్రియా తత్ర న తద్గరీయః॥84॥

శ్వపచ ఉవాచ

యద్యేష హేతుస్తవ ఖాదనస్య; న తే వేదః కారణం నాన్యధర్మః
తస్మాదభక్ష్యే భక్షణాద్వా ద్విజేంద్ర; దోషం న పశ్యామి యథేదమాత్థ॥85॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

న పాతకం భక్షణమస్య దృష్టం; సురాం పీత్వా పతతీతీహ శబ్దః
అన్యోన్యకర్మాణి తథా తథైవ; న లేశమాత్రేణ కృత్యం హినస్తి॥86॥

శ్వపచ ఉవాచ

అస్థానతో హీనతః కుత్సితాద్వా; తం విద్వాంసం బాధతే సాధువృత్తం
స్థానం పునర్యో లభతే నిషంగా;త్తేనాపి దండః సహితవ్య ఏవ॥87॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా నివవృతే మాతంగః కౌశికం తదా
విశ్వామిత్రో జహారైవ కృతబుద్ధిః శ్వజాఘనీం॥88॥

తతో జగ్రాహ పంచాంగీం జీవితార్థీ మహామునిః
సదారస్తాముపాకృత్య వనే యాతో మహామునిః॥89॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ప్రవవర్షాథ వాసవః
సంజీవయన్ప్రజాః సర్వా జనయామాస చౌషధీః॥90॥

విశ్వామిత్రోఽపి భగవాంస్తపసా దగ్ధకిల్బిషః
కాలేన మహతా సిద్ధిమవాప పరమాద్భుతాం॥91॥

ఏవం విద్వానదీనాత్మా వ్యసనస్థో జిజీవిషుః
సర్వోపాయైరుపాయజ్ఞో దీనమాత్మానముద్ధరేత్॥92॥

ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ జీవితవ్యం సదా భవేత్
జీవన్పుణ్యమవాప్నోతి నరో భద్రాణి పశ్యతి॥93॥

తస్మాత్కౌంతేయ విదుషా ధర్మాధర్మవినిశ్చయే
బుద్ధిమాస్థాయ లోకేఽస్మిన్వర్తితవ్యం యతాత్మనా॥94॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం ఘోరముద్దిష్టమశ్రద్ధేయమివానృతం
అస్తి స్విద్దస్యుమర్యాదా యామహం పరివర్జయే॥1॥

సంముహ్యామి విషీదామి ధర్మో మే శిథిలీకృతః
ఉద్యమం నాధిగచ్ఛామి కుతశ్చిత్పరిచింతయన్॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

నైతచ్ఛుద్ధాగమాదేవ తవ ధర్మానుశాసనం
ప్రజ్ఞాసమవతారోఽయం కవిభిః సంభృతం మధు॥3॥

బహ్వ్యః ప్రతివిధాతవ్యాః ప్రజ్ఞా రాజ్ఞా తతస్తతః
నైకశాఖేన ధర్మేణ యాత్రైషా సంప్రవర్తతే॥4॥

బుద్ధిసంజననం రాజ్ఞాం ధర్మమాచరతాం సదా
జయో భవతి కౌరవ్య తదా తద్విద్ధి మే వచః॥5॥

బుద్ధిశ్రేష్ఠా హి రాజానో జయంతి విజయైషిణః
ధర్మః ప్రతివిధాతవ్యో బుద్ధ్యా రాజ్ఞా తతస్తతః॥6॥

నైకశాఖేన ధర్మేణ రాజ్ఞాం ధర్మో విధీయతే
దుర్బలస్య కుతః ప్రజ్ఞా పురస్తాదనుదాహృతా॥7॥

అద్వైధజ్ఞః పథి ద్వైధే సంశయం ప్రాప్తుమర్హతి
బుద్ధిద్వైధం వేదితవ్యం పురస్తాదేవ భారత॥8॥

పార్శ్వతఃకరణం ప్రజ్ఞా విషూచీ త్వాపగా ఇవ
జనస్తూచ్చారితం ధర్మం విజానాత్యన్యథాన్యథా॥9॥

సమ్యగ్విజ్ఞానినః కేచిన్మిథ్యావిజ్ఞానినోఽపరే
తద్వై యథాతథం బుద్ధ్వా జ్ఞానమాదదతే సతాం॥10॥

పరిముష్ణంతి శాస్త్రాణి ధర్మస్య పరిపంథినః
వైషమ్యమర్థవిద్యానాం నైరర్థ్యాత్ఖ్యాపయంతి తే॥11॥

ఆజిజీవిషవో విద్యాం యశస్కామాః సమంతతః
తే సర్వే నరపాపిష్ఠా ధర్మస్య పరిపంథినః॥12॥

అపక్వమతయో మందా న జానంతి యథాతథం
సదా హ్యశాస్త్రకుశలాః సర్వత్రాపరినిష్ఠితాః॥13॥

పరిముష్ణంతి శాస్త్రాణి శాస్త్రదోషానుదర్శినః
విజ్ఞానమథ విద్యానాం న సమ్యగితి వర్తతే॥14॥

నిందయా పరవిద్యానాం స్వాం విద్యాం ఖ్యాపయంతి యే
వాగస్త్రా వాక్ఛురీమత్త్వా దుగ్ధవిద్యాఫలా ఇవ
తాన్విద్యావణిజో విద్ధి రాక్షసానివ భారత॥15॥

వ్యాజేన కృత్స్నే విదితో ధర్మస్తే పరిహాస్యతే
న ధర్మవచనం వాచా న బుద్ధ్యా చేతి నః శ్రుతం॥16॥

ఇతి బార్హస్పతం జ్ఞానం ప్రోవాచ మఘవా స్వయం
న త్వేవ వచనం కించిదనిమిత్తాదిహోచ్యతే॥17॥

స్వవినీతేన శాస్త్రేణ వ్యవస్యంతి తథాపరే
లోకయాత్రామిహైకే తు ధర్మమాహుర్మనీషిణః॥18॥

సముద్దిష్టం సతాం ధర్మం స్వయమూహేన్న పండితః
అమర్షాచ్ఛాస్త్రసంమోహాదవిజ్ఞానాచ్చ భారత॥19॥

శాస్త్రం ప్రాజ్ఞస్య వదతః సమూహే యాత్యదర్శనం
ఆగతాగమయా బుద్ధ్యా వచనేన ప్రశస్యతే॥20॥

అజ్ఞానాజ్జ్ఞానహేతుత్వాద్వచనం సాధు మన్యతే
అనపాహతమేవేదం నేదం శాస్త్రమపార్థకం॥21॥

దైతేయానుశనాః ప్రాహ సంశయచ్ఛేదనే పురా
జ్ఞానమవ్యపదేశ్యం హి యథా నాస్తి తథైవ తత్॥22॥

తేన త్వం ఛిన్నమూలేన కం తోషయితుమర్హసి
అతథ్యవిహితం యో వా నేదం వాక్యముపాశ్నుయాత్॥23॥

ఉగ్రాయైవ హి సృష్టోఽసి కర్మణే న త్వవేక్షసే
అంగేమామన్వవేక్షస్వ రాజనీతిం బుభూషితుం
యయా ప్రముచ్యతే త్వన్యో యదర్థం చ ప్రమోదతే॥24॥

అజోఽశ్వః క్షత్రమిత్యేతత్సదృశం బ్రహ్మణా కృతం
తస్మాన్నతీక్ష్ణభూతానాం యాత్రా కాచిత్ప్రసిధ్యతి॥25॥

యస్త్వవధ్యవధే దోషః స వధ్యస్యావధే స్మృతః
ఏషైవ ఖలు మర్యాదా యామయం పరివర్జయేత్॥26॥

తస్మాత్తీక్ష్ణః ప్రజా రాజా స్వధర్మే స్థాపయేదుత
అన్యోన్యం భక్షయంతో హి ప్రచరేయుర్వృకా ఇవ॥27॥

యస్య దస్యుగణా రాష్ట్రే ధ్వాంక్షా మత్స్యాంజలాదివ
విహరంతి పరస్వాని స వై క్షత్రియపాంసనః॥28॥

కులీనాన్సచివాన్కృత్వా వేదవిద్యాసమన్వితాన్
ప్రశాధి పృథివీం రాజన్ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥29॥

విహీనజమకర్మాణం యః ప్రగృహ్ణాతి భూమిపః
ఉభయస్యావిశేషజ్ఞస్తద్వై క్షత్రం నపుంసకం॥30॥

నైవోగ్రం నైవ చానుగ్రం ధర్మేణేహ ప్రశస్యతే
ఉభయం న వ్యతిక్రామేదుగ్రో భూత్వా మృదుర్భవ॥31॥

కష్టః క్షత్రియధర్మోఽయం సౌహృదం త్వయి యత్స్థితం
ఉగ్రే కర్మణి సృష్టోఽసి తస్మాద్రాజ్యం ప్రశాధి వై॥32॥

అశిష్టనిగ్రహో నిత్యం శిష్టస్య పరిపాలనం
ఇతి శక్రోఽబ్రవీద్ధీమానాపత్సు భరతర్షభ॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అస్తి స్విద్దస్యుమర్యాదా యామన్యో నాతిలంఘయేత్
పృచ్ఛామి త్వాం సతాం శ్రేష్ఠ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥34॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణానేవ సేవేత విద్యావృద్ధాంస్తపస్వినః
శ్రుతచారిత్రవృత్తాఢ్యాన్పవిత్రం హ్యేతదుత్తమం॥35॥

యా దేవతాసు వృత్తిస్తే సాస్తు విప్రేషు సర్వదా
క్రుద్ధైర్హి విప్రైః కర్మాణి కృతాని బహుధా నృప॥36॥

తేషాం ప్రీత్యా యశో ముఖ్యమప్రీత్యా తు విపర్యయః
ప్రీత్యా హ్యమృతవద్విప్రాః క్రుద్ధాశ్చైవ యథా విషం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 141 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
శరణం పాలయానస్య యో ధర్మస్తం వదస్వ మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

మహాంధర్మో మహారాజ శరణాగతపాలనే
అర్హః ప్రష్టుం భవాంశ్చైవ ప్రశ్నం భరతసత్తమ॥2॥

నృగప్రభృతయో రాజన్రాజానః శరణాగతాన్
పరిపాల్య మహారాజ సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥3॥

శ్రూయతే హి కపోతేన శత్రుః శరణమాగతః
పూజితశ్చ యథాన్యాయం స్వైశ్చ మాంసైర్నిమంత్రితః॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం కపోతేన పురా శత్రుః శరణమాగతః
స్వమాంసైర్భోజితః కాం చ గతిం లేభే స భారత॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్కథాం దివ్యాం సర్వపాపప్రణాశినీం
నృపతేర్ముచుకుందస్య కథితాం భార్గవేణ హ॥6॥

ఇమమర్థం పురా పార్థ ముచుకుందో నరాధిపః
భార్గవం పరిపప్రచ్ఛ ప్రణతో భరతర్షభ॥7॥

తస్మై శుశ్రూషమాణాయ భార్గవోఽకథయత్కథాం
ఇయం యథా కపోతేన సిద్ధిః ప్రాప్తా నరాధిప॥8॥

ధర్మనిశ్చయసంయుక్తాం కామార్థసహితాం కథాం
శృణుష్వావహితో రాజన్గదతో మే మహాభుజ॥9॥

కశ్చిత్క్షుద్రసమాచారః పృథివ్యాం కాలసంమతః
చచార పృథివీం పాపో ఘోరః శకునిలుబ్ధకః॥10॥

కాకోల ఇవ కృష్ణాంగో రూక్షః పాపసమాహితః
యవమధ్యః కృశగ్రీవో హ్రస్వపాదో మహాహనుః॥11॥

నైవ తస్య సుహృత్కశ్చిన్న సంబంధీ న బాంధవః
స హి తైః సంపరిత్యక్తస్తేన ఘోరేణ కర్మణా॥12॥

స వై క్షారకమాదాయ ద్విజాన్హత్వా వనే సదా
చకార విక్రయం తేషాం పతంగానాం నరాధిప॥13॥

ఏవం తు వర్తమానస్య తస్య వృత్తిం దురాత్మనః
అగమత్సుమహాన్కాలో న చాధర్మమబుధ్యత॥14॥

తస్య భార్యాసహాయస్య రమమాణస్య శాశ్వతం
దైవయోగవిమూఢస్య నాన్యా వృత్తిరరోచత॥15॥

తతః కదాచిత్తస్యాథ వనస్థస్య సముద్గతః
పాతయన్నివ వృక్షాంస్తాన్సుమహాన్వాతసంభ్రమః॥16॥

మేఘసంకులమాకాశం విద్యున్మండలమండితం
సంఛన్నం సుముహూర్తేన నౌస్థానేనేవ సాగరః॥17॥

వారిధారాసమూహైశ్చ సంప్రహృష్టః శతక్రతుః
క్షణేన పూరయామాస సలిలేన వసుంధరాం॥18॥

తతో ధారాకులే లోకే సంభ్రమన్నష్టచేతనః
శీతార్తస్తద్వనం సర్వమాకులేనాంతరాత్మనా॥19॥

నైవ నిమ్నం స్థలం వాపి సోఽవిందత విహంగహా
పూరితో హి జలౌఘేన మార్గస్తస్య వనస్య వై॥20॥

పక్షిణో వాతవేగేన హతా లీనాస్తదాభవన్
మృగాః సింహా వరాహాశ్చ స్థలాన్యాశ్రిత్య తస్థిరే॥21॥

మహతా వాతవర్షేణ త్రాసితాస్తే వనౌకసః
భయార్తాశ్చ క్షుధార్తాశ్చ బభ్రముః సహితా వనే॥22॥

స తు శీతహతైర్గాత్రైర్జగామైవ న తస్థివాన్
సోఽపశ్యద్వనషండేషు మేఘనీలం వనస్పతిం॥23॥

తారాఢ్యం కుముదాకారమాకాశం నిర్మలం చ హ
మేఘైర్ముక్తం నభో దృష్ట్వా లుబ్ధకః శీతవిహ్వలః॥24॥

దిశోఽవలోకయామాస వేలాం చైవ దురాత్మవాన్
దూరే గ్రామనివేశశ్చ తస్మాద్దేశాదితి ప్రభో

కృతబుద్ధిర్వనే తస్మిన్వస్తుం తాం రజనీం తదా॥25॥

సోఽఞ్జలిం ప్రయతః కృత్వా వాక్యమాహ వనస్పతిం
శరణం యామి యాన్యస్మిందైవతానీహ భారత॥26॥

స శిలాయాం శిరః కృత్వా పర్ణాన్యాస్తీర్య భూతలే
దుఃఖేన మహతావిష్టస్తతః సుష్వాప పక్షిహా॥27॥

—♦ అధ్యాయము 142 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథ వృక్షస్య శాఖాయాం విహంగః ససుహృజ్జనః
దీర్ఘకాలోషితో రాజంస్తత్ర చిత్రతనూరుహః॥1॥

తస్య కాల్యం గతా భార్యా చరితుం నాభ్యవర్తత
ప్రాప్తాం చ రజనీం దృష్ట్వా స పక్షీ పర్యతప్యత॥2॥

వాతవర్షం మహచ్చాసీన్న చాగచ్ఛతి మే ప్రియా
కిం ను తత్కారణం యేన సాద్యాపి న నివర్తతే॥3॥

అపి స్వస్తి భవేత్తస్యాః ప్రియాయా మమ కాననే
తయా విరహితం హీదం శూన్యమద్య గృహం మమ॥4॥

యది సా రక్తనేత్రాంతా చిత్రాంగీ మధురస్వరా
అద్య నాభ్యేతి మే కాంతా న కార్యం జీవితేన మే॥5॥

పతిధర్మరతా సాధ్వీ ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ
సా హి శ్రాంతం క్షుధార్తం చ జానీతే మాం తపస్వినీ॥6॥

అనురక్తా హితా చైవ స్నిగ్ధా చైవ పతివ్రతా
యస్య వై తాదృశీ భార్యా ధన్యః స మనుజో భువి॥7॥

భార్యా హి పరమో న్నాథః పురుషస్యేహ పఠ్యతే
అసహాయస్య లోకేఽస్మిల్లోకయాత్రాసహాయినీ॥8॥

తథా రోగాభిభూతస్య నిత్యం కృచ్ఛ్రగతస్య చ
నాస్తి భార్యాసమం కించిన్నరస్యార్తస్య భేషజం॥9॥

నాస్తి భార్యాసమో బంధుర్నాస్తి భార్యాసమా గతిః
నాస్తి భార్యాసమో లోకే సహాయో ధర్మసాధనః॥10॥

ఏవం విలపతస్తస్య ద్విజస్యార్తస్య తత్ర వై
గృహీతా శకునఘ్నేన భార్యా శుశ్రావ భారతీం॥11॥

న సా స్త్రీత్యభిభాషా స్యాద్యస్యా భర్తా న తుష్యతి
అగ్నిసాక్షికమప్యేతద్భర్తా హి శరణం స్త్రియః॥12॥

ఇతి సంచింత్య దుఃఖార్తా భర్తారం దుఃఖితం తదా
కపోతీ లుబ్ధకేనాథ యత్తా వచనమబ్రవీత్॥13॥

హంత వక్ష్యామి తే శ్రేయః శ్రుత్వా చ కురు తత్తథా
శరణాగతసంత్రాతా భవ కాంత విశేషతః॥14॥

ఏష శాకునికః శేతే తవ వాసం సమాశ్రితః
శీతార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ పూజామస్మై ప్రయోజయ॥15॥

యో హి కశ్చిద్ద్విజం హన్యాద్గాం వా లోకస్య మాతరం
శరణాగతం చ యో హన్యాత్తుల్యం తేషాం చ పాతకం॥16॥

యాస్మాకం విహితా వృత్తిః కాపోతీ జాతిధర్మతః
సా న్యాయ్యాత్మవతా నిత్యం త్వద్విధేనాభివర్తితుం॥17॥

యస్తు ధర్మం యథాశక్తి గృహస్థో హ్యనువర్తతే
స ప్రేత్య లభతే లోకానక్షయానితి శుశ్రుమ॥18॥

స త్వం సంతానవానద్య పుత్రవానపి చ ద్విజ
తత్స్వదేహే దయాం త్యక్త్వా ధర్మార్థౌ పరిగృహ్య వై
పూజామస్మై ప్రయుంక్ష్వ త్వం ప్రీయేతాస్య మనో యథా॥19॥

ఇతి సా శకునీ వాక్యం క్షారకస్థా తపస్వినీ
అతిదుఃఖాన్వితా ప్రోచ్య భర్తారం సముదైక్షత॥20॥

స పత్న్యా వచనం శ్రుత్వా ధర్మయుక్తిసమన్వితం
హర్షేణ మహతా యుక్తో బాష్పవ్యాకులలోచనః॥21॥

తం వై శాకునికం దృష్ట్వా విధిదృష్టేన కర్మణా
పూజయామాస యత్నేన స పక్షీ పక్షిజీవినం॥22॥

ఉవాచ చ స్వాగతం తే బ్రూహి కిం కరవాణ్యహం
సంతాపశ్చ న కర్తవ్యః స్వగృహే వర్తతే భవాన్॥23॥

తద్బ్రవీతు భవాన్క్షిప్రం కిం కరోమి కిమిచ్ఛసి
ప్రణయేన బ్రవీమి త్వాం త్వం హి నః శరణాగతః॥24॥

శరణాగతస్య కర్తవ్యమాతిథ్యమిహ యత్నతః
పంచయజ్ఞప్రవృత్తేన గృహస్థేన విశేషతః॥25॥

పంచయజ్ఞాంస్తు యో మోహాన్న కరోతి గృహాశ్రమీ
తస్య నాయం న చ పరో లోకో భవతి ధర్మతః॥26॥

తద్బ్రూహి త్వం సువిస్రబ్ధో యత్త్వం వాచా వదిష్యసి
తత్కరిష్యామ్యహం సర్వం మా త్వం శోకే మనః కృథాః॥27॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శకునేర్లుబ్ధకోఽబ్రవీత్
బాధతే ఖలు మా శీతం హిమత్రాణం విధీయతాం॥28॥

ఏవముక్తస్తతః పక్షీ పర్ణాన్యాస్తీర్య భూతలే
యథాశుష్కాణి యత్నేన జ్వలనార్థం ద్రుతం యయౌ॥29॥

స గత్వాంగారకర్మాంతం గృహీత్వాగ్నిమథాగమత్
తతః శుష్కేషు పర్ణేషు పావకం సోఽభ్యదీదిపత్॥30॥

సుసందీప్తం మహత్కృత్వా తమాహ శరణాగతం
ప్రతాపయ సువిస్రబ్ధం స్వగాత్రాణ్యకుతోభయః॥31॥

స తథోక్తస్తథేత్యుక్త్వా లుబ్ధో గాత్రాణ్యతాపయత్
అగ్నిప్రత్యాగతప్రాణస్తతః ప్రాహ విహంగమం॥32॥

దత్తమాహారమిచ్ఛామి త్వయా క్షుద్బాధతే హి మాం
తద్వచః స ప్రతిశ్రుత్య వాక్యమాహ విహంగమః॥33॥

న మేఽస్తి విభవో యేన నాశయామి తవ క్షుధాం
ఉత్పన్నేన హి జీవామో వయం నిత్యం వనౌకసః॥34॥

సంచయో నాస్తి చాస్మాకం మునీనామివ కాననే
ఇత్యుక్త్వా స తదా తత్ర వివర్ణవదనోఽభవత్॥35॥

కథం ను ఖలు కర్తవ్యమితి చింతాపరః సదా
బభూవ భరతశ్రేష్ఠ గర్హయన్వృత్తిమాత్మనః॥36॥

ముహూర్తాల్లబ్ధసంజ్ఞస్తు స పక్షీ పక్షిఘాతకం
ఉవాచ తర్పయిష్యే త్వాం ముహూర్తం ప్రతిపాలయ॥37॥

ఇత్యుక్త్వా శుష్కపర్ణైః స సంప్రజ్వాల్య హుతాశనం
హర్షేణ మహతా యుక్తః కపోతః పునరబ్రవీత్॥38॥

దేవానాం చ మునీనాం చ పితౄణాం చ మహాత్మనాం
శ్రుతపూర్వో మయా ధర్మో మహానతిథిపూజనే॥39॥

కురుష్వానుగ్రహం మేఽద్య సత్యమేతద్బ్రవీమి తే
నిశ్చితా ఖలు మే బుద్ధిరతిథిప్రతిపూజనే॥40॥

తతః సత్యప్రతిజ్ఞో వై స పక్షీ ప్రహసన్నివ
తమగ్నిం త్రిః పరిక్రమ్య ప్రవివేశ మహీపతే॥41॥

అగ్నిమధ్యం ప్రవిష్టం తం లుబ్ధో దృష్ట్వాథ పక్షిణం
చింతయామాస మనసా కిమిదం ను కృతం మయా॥42॥

అహో మమ నృశంసస్య గర్హితస్య స్వకర్మణా
అధర్మః సుమహాన్ఘోరో భవిష్యతి న సంశయః॥43॥

ఏవం బహువిధం భూరి విలలాప స లుబ్ధకః
గర్హయన్స్వాని కర్మాణి ద్విజం దృష్ట్వా తథాగతం॥44॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తం లుబ్ధకః పశ్యన్కృపయాభిపరిప్లుతః
కపోతమగ్నౌ పతితం వాక్యం పునరువాచ హ॥1॥

కిమీదృశం నృశంసేన మయా కృతమబుద్ధినా
భవిష్యతి హి మే నిత్యం పాతకం హృది జీవతః॥2॥

స వినిందన్నథాత్మానం పునః పునరువాచ హ
ధిఙ్మామస్తు సుదుర్బుద్ధిం సదా నికృతినిశ్చయం
శుభం కర్మ పరిత్యజ్య యోఽహం శకునిలుబ్ధకః॥3॥

నృశంసస్య మమాద్యాయం ప్రత్యాదేశో న సంశయః
దత్తః స్వమాంసం దదతా కపోతేన మహాత్మనా॥4॥

సోఽహం త్యక్ష్యే ప్రియాన్ప్రాణాన్పుత్రదారం విసృజ్య చ
ఉపదిష్టో హి మే ధర్మః కపోతేనాతిధర్మిణా॥5॥

అద్య ప్రభృతి దేహం స్వం సర్వభోగైర్వివర్జితం
యథా స్వల్పం జలం గ్రీష్మే శోషయిష్యామ్యహం తథా॥6॥

క్షుత్పిపాసాతపసహః కృశో ధమనిసంతతః
ఉపవాసైర్బహువిధైశ్చరిష్యే పారలౌకికం॥7॥

అహో దేహప్రదానేన దర్శితాతిథిపూజనా
తస్మాద్ధర్మం చరిష్యామి ధర్మో హి పరమా గతిః
దృష్టో హి ధర్మో ధర్మిష్ఠై ర్యాదృశో విహగోత్తమే॥8॥

ఏవముక్త్వా వినిశ్చిత్య రౌద్రకర్మా స లుబ్ధకః
మహాప్రస్థానమాశ్రిత్య ప్రయయౌ సంశితవ్రతః॥9॥

తతో యష్టిం శలాకాశ్చ క్షారకం పంజరం తథా
తాంశ్చ బద్ధా కపోతాన్స సంప్రముచ్యోత్ససర్జ హ॥10॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతో గతే శాకునికే కపోతీ ప్రాహ దుఃఖితా
సంస్మృత్య భర్తారమథో రుదతీ శోకమూర్ఛితా ॥1॥

నాహం తే విప్రియం కాంత కదాచిదపి సంస్మరే
సర్వా వై విధవా నారీ బహుపుత్రాపి ఖేచర
శోచ్యా భవతి బంధూనాం పతిహీనా మనస్వినీ ॥2॥

లాలితాహం త్వయా నిత్యం బహుమానాచ్చ సాంత్వితా
వచనైర్మధురైః స్నిగ్ధైరసకృత్సుమనోహరైః ॥3॥

కందరేషు చ శైలానాం నదీనాం నిర్ఝరేషు చ
ద్రుమాగ్రేషు చ రమ్యేషు రమితాహం త్వయా ప్రియ ॥4॥

ఆకాశగమనే చైవ సుఖితాహం త్వయా సుఖం
విహృతాస్మి త్వయా కాంత తన్మే నాద్యాస్తి కించన ॥5॥

మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః
అమితస్య తు దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ ॥6॥

నాస్తి భర్తృసమో నాథో న చ భర్తృసమం సుఖం
విసృజ్య ధనసర్వస్వం భర్తా వై శరణం స్త్రియాః ॥7॥

న కార్యమిహ మే నాథ జీవితేన త్వయా వినా
పతిహీనాపి కా నారీ సతీ జీవితుముత్సహేత్ ॥8॥

ఏవం విలప్య బహుధా కరుణం సా సుదుఃఖితా
పతివ్రతా సంప్రదీప్తం ప్రవివేశ హుతాశనం ॥9॥

తతశ్చిత్రాంబరధరం భర్తారం సాన్వపశ్యత
విమానస్థం సుకృతిభిః పూజ్యమానం మహాత్మభిః ॥10॥

చిత్రమాల్యాంబరధరం సర్వాభరణభూషితం
విమానశతకోటీభిరావృతం పుణ్యకీర్తిభిః ॥11॥

తతః స్వర్గగతః పక్షీ భార్యయా సహ సంగతః
కర్మణా పూజితస్తేన రేమే తత్ర స భార్యయా ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

విమానస్థౌ తు తౌ రాజఁల్లుబ్ధకో వై దదర్శ హ
దృష్ట్వా తౌ దంపతీ దుఃఖాదచింతయత సద్గతిం ॥1॥

కీదృశేనేహ తపసా గచ్ఛేయం పరమాం గతిం
ఇతి బుద్ధ్వా వినిశ్చిత్య గమనాయోపచక్రమే ॥2॥

మహాప్రస్థానమాశ్రిత్య లుబ్ధకః పక్షిజీవనః
నిశ్చేష్టో మారుతాహారో నిర్మమః స్వర్గకాంక్షయా ॥3॥

తతోఽపశ్యత్సువిస్తీర్ణం హృద్యం పద్మవిభూషితం
నానాద్విజగణాకీర్ణం సరః శీతజలం శుభం
పిపాసార్తోఽపి తద్దృష్ట్వా తృప్తః స్యాన్నాత్ర సంశయః ॥4॥

ఉపవాసకృశోఽత్యర్థం స తు పార్థివ లుబ్ధకః
ఉపసర్పత సంహృష్టః శ్వాపదాధ్యుషితం వనం॥5॥

మహాంతం నిశ్చయం కృత్వా లుబ్ధకః ప్రవివేశ హ
ప్రవిశన్నేవ చ వనం నిగృహీతః స కంటకైః॥6॥

స కంటకవిభుగ్నాంగో లోహితార్ద్రీకృతచ్ఛవిః
బభ్రామ తస్మిన్విజనే నానామృగసమాకులే॥7॥

తతో ద్రుమాణాం మహతాం పవనేన వనే తదా
ఉదతిష్ఠత సంఘర్షాత్సుమహాన్హవ్యవాహనః॥8॥

తద్వనం వృక్షసంకీర్ణం లతావిటపసంకులం
దదాహ పావకః క్రుద్ధో యుగాంతాగ్నిసమప్రభః॥9॥

సజ్వాలైః పవనోద్ధూతైర్విస్ఫులింగైః సమన్వితః
దదాహ తద్వనం ఘోరం మృగపక్షిసమాకులం॥10॥

తతః స దేహమోక్షార్థం సంప్రహృష్టేన చేతసా
అభ్యధావత సంవృద్ధం పావకం లుబ్ధకస్తదా॥11॥

తతస్తేనాగ్నినా దగ్ధో లుబ్ధకో నష్టకిల్బిషః
జగామ పరమాం సిద్ధిం తదా భరతసత్తమ॥12॥

తతః స్వర్గస్థమాత్మానం సోఽపశ్యద్విగతజ్వరః
యక్షగంధర్వసిద్ధానాం మధ్యే భ్రాజంతమింద్రవత్॥13॥

ఏవం ఖలు కపోతశ్చ కపోతీ చ పతివ్రతా
లుబ్ధకేన సహ స్వర్గం గతాః పుణ్యేన కర్మణా॥14॥

యాపి చైవంవిధా నారీ భర్తారమనువర్తతే
విరాజతే హి సా క్షిప్రం కపోతీవ దివి స్థితా॥15॥

ఏవమేతత్పురా వృత్తం లుబ్ధకస్య మహాత్మనః
కపోతస్య చ ధర్మిష్ఠా గతిః పుణ్యేన కర్మణా॥16॥

యశ్చేదం శృణుయాన్నిత్యం యశ్చేదం పరికీర్తయేత్
నాశుభం విద్యతే తస్య మనసాపి ప్రమాద్యతః॥17॥

యుధిష్ఠిర మహానేష ధర్మో ధర్మభృతాం వర
గోఘ్నేష్వపి భవేదస్మిన్నిష్కృతిః పాపకర్మణః
నిష్కృతిర్న భవేత్తస్మిన్యో హన్యాచ్ఛరణాగతం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అబుద్ధిపూర్వం యః పాపం కుర్యాద్భరతసత్తమ
ముచ్యతే స కథం తస్మాదేనసస్తద్వదస్వ మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్ణయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
ఇంద్రోతః శౌనకో విప్రో యదాహ జనమేజయం॥2॥

ఆసీద్రాజా మహావీర్యః పారిక్షిజ్జనమేజయః
అబుద్ధిపూర్వం బ్రహ్మహత్యా తమాగచ్ఛన్మహీపతిం॥3॥

తం బ్రాహ్మణాః సర్వ ఏవ తత్యజుః సపురోహితాః
జగామ స వనం రాజా దహ్యమానో దివానిశం॥4॥

స ప్రజాభిః పరిత్యక్తశ్చకార కుశలం మహత్
అతివేలం తపస్తేపే దహ్యమానః స మన్యునా॥5॥

తత్రేతిహాసం వక్ష్యామి ధర్మస్యాస్యోపబృంహణం
దహ్యమానః పాపకృత్యా జగామ జనమేజయః॥6॥

పరిష్యమాణ ఇంద్రోతం శౌనకం సంశితవ్రతం
సమాసాద్యోపజగ్రాహ పాదయోః పరిపీడయన్॥7॥

తతో భీతో మహాప్రాజ్ఞో జగర్హే సుభృశం తదా
కర్తా పాపస్య మహతో భ్రూణహా కిమిహాగతః॥8॥

కిం తవాస్మాసు కర్తవ్యం మా మా స్ప్రాక్షీః కథంచన
గచ్ఛ గచ్ఛ న తే స్థానం ప్రీణాత్యస్మానిహ ధ్రువం॥9॥

రుధిరస్యేవ తే గంధః శవస్యేవ చ దర్శనం
అశివః శివసంకాశో మృతో జీవన్నివాటసి॥10॥

అంతర్మృత్యురశుద్ధాత్మా పాపమేవానుచింతయన్
ప్రబుధ్యసే ప్రస్వపిషి వర్తసే చరసే సుఖీ॥11॥

మోఘం తే జీవితం రాజన్పరిక్లిష్టం చ జీవసి
పాపాయేవ చ సృష్టోఽసి కర్మణే హ యవీయసే॥12॥

బహు కల్యాణమిచ్ఛంత ఈహంతే పితరః సుతాన్
తపసా దేవతేజ్యాభిర్వందనేన తితిక్షయా॥13॥

పితృవంశమిమం పశ్య త్వత్కృతే నరకం గతం
నిరర్థాః సర్వ ఏవైషామాశాబంధాస్త్వదాశ్రయాః॥14॥

యాన్పూజయంతో విందంతి స్వర్గమాయుర్యశః సుఖం
తేషు తే సతతం ద్వేషో బ్రాహ్మణేషు నిరర్థకః॥15॥

ఇమం లోకం విముచ్య త్వమవాఙ్మూర్ధా పతిష్యసి
అశాశ్వతీః శాశ్వతీశ్చ సమాః పాపేన కర్మణా॥16॥

అద్యమానో జంతుగృధ్రైః శితికంఠైరయోముఖైః
తతోఽపి పునరావృత్తః పాపయోనిం గమిష్యసి॥17॥

యదిదం మన్యసే రాజన్నాయమస్తి పరః కుతః
ప్రతిస్మారయితారస్త్వాం యమదూతా యమక్షయే॥18॥

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ తం మునిం జనమేజయః
గర్హ్యం భవాన్గర్హయతి నింద్యం నిందతి మా భవాన్॥1॥

ధిక్కార్యం మా ధిక్కురుతే తస్మాత్త్వాహం ప్రసాదయే
సర్వం హీదం స్వకృతం మే జ్వలామ్యగ్నావివాహితః॥2॥

స్వకర్మాణ్యభిసంధాయ నాభినందతి మే మనః
ప్రాప్తం నూనం మయా ఘోరం భయం వైవస్వతాదపి॥3॥

తత్తు శల్యమనిర్హృత్య కథం శక్ష్యామి జీవితుం
సర్వమన్యూన్వినీయ త్వమభి మా వద శౌనక॥4॥

మహానసం బ్రాహ్మణానాం భవిష్యామ్యర్థవాన్పునః
అస్తు శేషం కులస్యాస్య మా పరాభూదిదం కులం॥5॥

న హి నో బ్రహ్మశప్తానాం శేషో భవితుమర్హతి
శ్రుతీరలభమానానాం సంవిదం వేదనిశ్చయాత్॥6॥

నిర్విద్యమానః సుభృశం భూయో వక్ష్యామి సాంప్రతం
భూయశ్చైవాభినంక్షంతి నిర్ధర్మా నిర్జపా ఇవ॥7॥

అర్వాక్చ ప్రతితిష్ఠంతి పులిందశబరా ఇవ
న హ్యయజ్ఞా అముం లోకం ప్రాప్నువంతి కథంచన॥8॥

అవిజ్ఞాయైవ మే ప్రజ్ఞాం బాలస్యేవ సుపండితః
బ్రహ్మన్పితేవ పుత్రేభ్యః ప్రతి మాం వాంఛ శౌనక॥9॥

శౌనక ఉవాచ

కిమాశ్చర్యం యతః ప్రాజ్ఞో బహు కుర్యాద్ధి సాంప్రతం
ఇతి వై పండితో భూత్వా భూతానాం నోపతప్యతి॥10॥

ప్రజ్ఞాప్రాసాదమారుహ్య అశోచ్యః శోచతే జనాన్
జగతీస్థానివాద్రిస్థః ప్రజ్ఞయా ప్రతిపశ్యతి॥11॥

న చోపలభతే తత్ర న చ కార్యాణి పశ్యతి
నిర్విణ్ణాత్మా పరోక్షో వా ధిక్కృతః సర్వసాధుషు॥12॥

విదిత్వోభయతో వీర్యం మాహాత్మ్యం వేద ఆగమే
కురుష్వేహ మహాశాంతిం బ్రహ్మో శరణమస్తు తే॥13॥

తద్వై పారత్రికం చారు బ్రాహ్మణానామకుప్యతాం
అథ చేత్తప్యసే పాపైర్ధర్మం చేదనుపశ్యసి॥14॥

జనమేజయ ఉవాచ

అనుతప్యే చ పాపేన న చాధర్మం చరామ్యహం
బుభూషుం భజమానం చ ప్రతివాంఛామి శౌనక॥15॥

శౌనక ఉవాచ

ఛిత్త్వా స్తంభం చ మానం చ ప్రీతిమిచ్ఛామి తే నృప
సర్వభూతహితే తిష్ఠ ధర్మం చైవ ప్రతిస్మర॥16॥

న భయాన్న చ కార్పణ్యాన్న లోభాత్త్వాముపాహ్వయే
తాం మే దేవా గిరం సత్యాం శృణ్వంతు బ్రాహ్మణైః సహ॥17॥

సోఽహం న కేనచిచ్చార్థీ త్వాం చ ధర్మముపాహ్వయే
క్రోశతాం సర్వభూతానామహో ధిగితి కుర్వతాం॥18॥

వక్ష్యంతి మామధర్మజ్ఞా వక్ష్యంత్యసుహృదో జనాః
వాచస్తాః సుహృదః శ్రుత్వా సంజ్వరిష్యంతి మే భృశం॥19॥

కేచిదేవ మహాప్రాజ్ఞాః పరిజ్ఞాస్యంతి కార్యతాం
జానీహి మే కృతం తాత బ్రాహ్మణాన్ప్రతి భారత॥20॥

యథా తే మత్కృతే క్షేమం లభేరంస్తత్తథా కురు
ప్రతిజానీహి చాద్రోహం బ్రాహ్మణానాం నరాధిప॥21॥

జనమేజయ ఉవాచ

నైవ వాచా న మనసా న పునర్జాతు కర్మణా
ద్రోగ్ధాస్మి బ్రాహ్మణాన్విప్ర చరణావేవ తే స్పృశే॥22॥

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

శౌనక ఉవాచ

తస్మాత్తేఽహం ప్రవక్ష్యామి ధర్మమావృత్తచేతసే
శ్రీమాన్మహాబలస్తుష్టో యస్త్వం ధర్మమవేక్షసే
పురస్తాద్దారుణో భూత్వా సుచిత్రతరమేవ తత్॥1॥

అనుగృహ్ణంతి భూతాని స్వేన వృత్తేన పార్థివ
కృత్స్నే నూనం సదసతీ ఇతి లోకో వ్యవస్యతి
యత్ర త్వం తాదృశో భూత్వా ధర్మమద్యానుపశ్యసి॥2॥

హిత్వా సురుచిరం భక్ష్యం భోగాంశ్చ తప ఆస్థితః
ఇత్యేతదపి భూతానామద్భుతం జనమేజయ॥3॥

యో దుర్బలో భవేద్దాతా కృపణో వా తపోధనః
అనాశ్చర్యం తదిత్యాహుర్నాతిదూరే హి వర్తతే॥4॥

ఏతదేవ హి కార్పణ్యం సమగ్రమసమీక్షితం
తస్మాత్సమీక్షయైవ స్యాద్భవేత్తస్మింస్తతో గుణః॥5॥

యజ్ఞో దానం దయా వేదాః సత్యం చ పృథివీపతే
పంచైతాని పవిత్రాణి షష్ఠం సుచరితం తపః॥6॥

తదేవ రాజ్ఞాం పరమం పవిత్రం జనమేజయ
తేన సమ్యగ్గృహీతేన శ్రేయాంసం ధర్మమాప్స్యసి॥7॥

పుణ్యదేశాభిగమనం పవిత్రం పరమం స్మృతం
అపి హ్యుదాహరంతీమా గాథా గీతా యయాతినా॥8॥

యో మర్త్యః ప్రతిపద్యేత ఆయుర్జీవేత వా పునః
యజ్ఞమేకాంతతః కృత్వా తత్సంన్యస్య తపశ్చరేత్॥9॥

పుణ్యమాహుః కురుక్షేత్రం సరస్వత్యాం పృథూదకం
యత్రావగాహ్య పీత్వా వా నైవం శ్వోమరణం తపేత్॥10॥

మహాసరః పుష్కరాణి ప్రభాసోత్తరమానసే
కాలోదం త్వేవ గంతాసి లబ్ధాయుర్జీవితే పునః॥11॥

సరస్వతీదృషద్వత్యౌ సేవమానోఽనుసంచరేః
స్వాధ్యాయశీలః స్థానేషు సర్వేషు సముపస్పృశేః॥12॥

త్యాగధర్మం పవిత్రాణాం సంన్యాసం పరమబ్రవీత్
అత్రాప్యుదాహరంతీమా గాథాః సత్యవతా కృతాః॥13॥

యథా కుమారః సత్యో వై న పుణ్యో న చ పాపకృత్
న హ్యస్తి సర్వభూతేషు దుఃఖమస్మిన్కుతః సుఖం॥14॥

ఏవం ప్రకృతిభూతానాం సర్వసంసర్గయాయినాం
త్యజతాం జీవితం ప్రాయో వివృతే పుణ్యపాతకే॥15॥

యత్త్వేవ రాజ్ఞో జ్యాయో వై కార్యాణాం తద్వదామి తే
బలేన సంవిభాగైశ్చ జయ స్వర్గం పునీష్వ చ॥16॥

యస్యైవం బలమోజశ్చ స ధర్మస్య ప్రభుర్నరః
బ్రాహ్మణానాం సుఖార్థం త్వం పర్యేహి పృథివీమిమాం॥17॥

యథైవైనాన్పురాక్షైప్సీస్తథైవైనాన్ప్రసాదయ
అపి ధిక్క్రియమాణోఽపి త్యజ్యమానోఽప్యనేకధా॥18॥

ఆత్మనో దర్శనం విద్వాన్నాహంతాస్మీతి మా క్రుధః
ఘటమానః స్వకార్యేషు కురు నైఃశ్రేయసం పరం॥19॥

హిమాగ్నిఘోరసదృశో రాజా భవతి కశ్చన
లాంగలాశనికల్పో వా భవత్యన్యః పరంతప॥20॥

న నిఃశేషేణ మంతవ్యమచికిత్స్యేన వా పునః
న జాతు నాహమస్మీతి ప్రసక్తవ్యమసాధుషు॥21॥

వికర్మణా తప్యమానః పాదాత్పాపస్య ముచ్యతే
నైతత్కార్యం పునరితి ద్వితీయాత్పరిముచ్యతే
చరిష్యే ధర్మమేవేతి తృతీయాత్పరిముచ్యతే॥22॥

కల్యాణమనుమంతవ్యం పురుషేణ బుభూషతా
యే సుగంధీని సేవంతే తథాగంధా భవంతి తే
యే దుర్గంధీని సేవంతే తథాగంధా భవంతి తే॥23॥

తపశ్చర్యాపరః సద్యః పాపాద్ధి పరిముచ్యతే
సంవత్సరముపాస్యాగ్నిమభిశస్తః ప్రముచ్యతే
త్రీణి వర్షాణ్యుపాస్యాగ్నిం భ్రూణహా విప్రముచ్యతే॥24॥

యావతః ప్రాణినో హన్యాత్తజ్జాతీయాన్స్వభావతః
ప్రమీయమాణానున్మోచ్య భ్రూణహా విప్రముచ్యతే॥25॥

అపి వాప్సు నిమజ్జేత త్రిర్జపన్నఘమర్షణం
యథాశ్వమేధావభృథస్తథా తన్మనురబ్రవీత్॥26॥

క్షిప్రం ప్రణుదతే పాపం సత్కారం లభతే తథా
అపి చైనం ప్రసీదంతి భూతాని జడమూకవత్॥27॥

బృహస్పతిం దేవగురుం సురాసురాః; సమేత్య సర్వే నృపతేఽన్వయుంజన్
ధర్మే ఫలం వేత్థ కృతే మహర్షే; తథేతరస్మిన్నరకే పాపలోకే॥28॥

ఉభే తు యస్య సుకృతే భవేతాం; కిం స్విత్తయోస్తత్ర జయోత్తరం స్యాత్
ఆచక్ష్వ నః కర్మఫలం మహర్షే; కథం పాపం నుదతే పుణ్యశీలః॥29॥

బృహస్పతిరువాచ

కృత్వా పాపం పూర్వమబుద్ధిపూర్వం; పుణ్యాని యః కురుతే బుద్ధిపూర్వం
స తత్పాపం నుదతే పుణ్యశీలో; వాసో యథా మలినం క్షారయుక్త్యా॥30॥

పాపం కృత్వా న మన్యేత నాహమస్మీతి పూరుషః
చికీర్షేదేవ కల్యాణం శ్రద్దధానోఽనసూయకః॥31॥

ఛిద్రాణి వసనస్యేవ సాధునా వివృణోతి యః
యః పాపం పురుషః కృత్వా కల్యాణమభిపద్యతే॥32॥

యథాదిత్యః పునరుద్యంస్తమః సర్వం వ్యపోహతి
కల్యాణమాచరన్నేవం సర్వం పాపం వ్యపోహతి॥33॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స రాజానమింద్రోతో జనమేజయం
యాజయామాస విధివద్వాజిమేధేన శౌనకః॥34॥

తతః స రాజా వ్యపనీతకల్మషః; శ్రియా యుతః ప్రజ్వలితాగ్నిరూపయా
వివేశ రాజ్యం స్వమమిత్రకర్శనో; దివం యథా పూర్ణవపుర్నిశాకరః॥35॥

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

శృణు పార్థ యథావృత్తమితిహాసం పురాతనం
గృధ్రజంబుకసంవాదం యో వృత్తో వైదిశే పురా॥1॥

దుఃఖితాః కేచిదాదాయ బాలమప్రాప్తయౌవనం
కులసర్వస్వభూతం వై రుదంతః శోకవిహ్వలాః॥2॥

బాలం మృతం గృహీత్వాథ శ్మశానాభిముఖాః స్థితాః
అంకేనాంకం చ సంక్రమ్య రురుదుర్భూతలే తదా॥3॥

తేషాం రుదితశబ్దేన గృధ్రోఽభ్యేత్య వచోఽబ్రవీత్
ఏకాత్మకమిమం లోకే త్యక్త్వా గచ్ఛత మాచిరం॥4॥

ఇహ పుంసాం సహస్రాణి స్త్రీసహస్రాణి చైవ హి
సమానీతాని కాలేన కిం తే వై జాత్వబాంధవాః॥5॥

సంపశ్యత జగత్సర్వం సుఖదుఃఖైరధిష్ఠితం
సంయోగో విప్రయోగశ్చ పర్యాయేణోపలభ్యతే॥6॥

గృహీత్వా యే చ గచ్ఛంతి యేఽనుయాంతి చ తాన్మృతాన్
తేఽప్యాయుషః ప్రమాణేన స్వేన గచ్ఛంతి జంతవః॥7॥

అలం స్థిత్వా శ్మశానేఽస్మిన్గృధ్రగోమాయుసంకులే
కంకాలబహులే ఘోరే సర్వప్రాణిభయంకరే॥8॥

న పునర్జీవితః కశ్చిత్కాలధర్మముపాగతః
ప్రియో వా యది వా ద్వేష్యః ప్రాణినాం గతిరీదృశీ॥9॥

సర్వేణ ఖలు మర్తవ్యం మర్త్యలోకే ప్రసూయతా
కృతాంతవిహితే మార్గే కో మృతం జీవయిష్యతి॥10॥

కర్మాంతవిహితే లోకే చాస్తం గచ్ఛతి భాస్కరే
గమ్యతాం స్వమధిష్ఠానం సుతస్నేహం విసృజ్య వై॥11॥

తతో గృధ్రవచః శ్రుత్వా విక్రోశంతస్తదా నృప
బాంధవాస్తేఽభ్యగచ్ఛంత పుత్రముత్సృజ్య భూతలే॥12॥

వినిశ్చిత్యాథ చ తతః సంత్యజంతః స్వమాత్మజం
నిరాశా జీవితే తస్య మార్గమారుహ్య ధిష్ఠితాః॥13॥

ధ్వాంక్షాభ్రసమవర్ణస్తు బిలాన్నిఃసృత్య జంబుకః
గచ్ఛమానాన్స్మ తానాహ నిర్ఘృణాః ఖలు మానవాః॥14॥

ఆదిత్యోఽయం స్థితో మూఢాః స్నేహం కురుత మా భయం
బహురూపో ముహూర్తశ్చ జీవేతాపి కదాచన॥15॥

యూయం భూమౌ వినిక్షిప్య పుత్రస్నేహవినాకృతాః
శ్మశానే పుత్రముత్సృజ్య కస్మాద్గచ్ఛథ నిర్ఘృణాః॥16॥

న వోఽస్త్యస్మిన్సుతే స్నేహో బాలే మధురభాషిణి
యస్య భాషితమాత్రేణ ప్రసాదముపగచ్ఛథ॥17॥

న పశ్యథ సుతస్నేహం యాదృశః పశుపక్షిణాం
న యేషాం ధారయిత్వా తాన్కశ్చిదస్తి ఫలాగమః॥18॥

చతుష్పాత్పక్షికీటానాం ప్రాణినాం స్నేహసంగినాం
పరలోకగతిస్థానాం మునియజ్ఞక్రియా ఇవ॥19॥

తేషాం పుత్రాభిరామాణామిహ లోకే పరత్ర చ
న గుణో దృశ్యతే కశ్చిత్ప్రజాః సంధారయంతి చ॥20॥

అపశ్యతాం ప్రియాన్పుత్రాన్నైషాం శోకోఽనుతిష్ఠతి
న చ పుష్ణంతి సంవృద్ధాస్తే మాతాపితరౌ క్వచిత్॥21॥

మానుషాణాం కుతః స్నేహో యేషాం శోకో భవిష్యతి
ఇమం కులకరం పుత్రం కథం త్యక్త్వా గమిష్యథ॥22॥

చిరం ముంచత బాష్పం చ చిరం స్నేహేన పశ్యత
ఏవంవిధాని హీష్టాని దుస్త్యజాని విశేషతః॥23॥

క్షీణస్యాథాభియుక్తస్య శ్మశానాభిముఖస్య చ
బాంధవా యత్ర తిష్ఠంతి తత్రాన్యో నావతిష్ఠతే॥24॥

సర్వస్య దయితాః ప్రాణాః సర్వః స్నేహం చ విందతి
తిర్యగ్యోనిష్వపి సతాం స్నేహం పశ్యత యాదృశం॥25॥

త్యక్త్వా కథం గచ్ఛేథేమం పద్మలోలాయతాక్షకం
యథా నవోద్వాహకృతం స్నానమాల్యవిభూషితం॥26॥

భీష్మ ఉవాచ

జంబుకస్య వచః శ్రుత్వా కృపణం పరిదేవతః
న్యవర్తంత తదా సర్వే శవార్థం తే స్మ మానుషాః॥27॥

గృధ్ర ఉవాచ

అహో ధిక్కునృశంసేన జంబుకేనాల్పమేధసా
క్షుద్రేణోక్తా హీనసత్త్వా మానుషాః కిం నివర్తథ॥28॥

పంచభూతపరిత్యక్తం శూన్యం కాష్ఠత్వమాగతం
కస్మాచ్ఛోచథ నిశ్చేష్టమాత్మానం కిం న శోచథ॥29॥

తపః కురుత వై తీవ్రం ముచ్యధ్వం యేన కిల్బిషాత్
తపసా లభ్యతే సర్వం విలాపః కిం కరిష్యతి॥30॥

అనిష్టాని చ భాగ్యాని జానీత సహ మూర్తిభిః
యేన గచ్ఛతి లోకోఽయం దత్త్వా శోకమనంతకం॥31॥

ధనం గాశ్చ సువర్ణం చ మణిరత్నమథాపి చ
అపత్యం చ తపోమూలం తపోయోగాచ్చ లభ్యతే॥32॥

యథాకృతా చ భూతేషు ప్రాప్యతే సుఖదుఃఖతా
గృహీత్వా జాయతే జంతుర్దుఃఖాని చ సుఖాని చ॥33॥

న కర్మణా పితుః పుత్రః పితా వా పుత్రకర్మణా
మార్గేణాన్యేన గచ్ఛంతి త్యక్త్వా సుకృతదుష్కృతే॥34॥

ధర్మం చరత యత్నేన తథాధర్మాన్నివర్తత
వర్తధ్వం చ యథాకాలం దైవతేషు ద్విజేషు చ॥35॥

శోకం త్యజత దైన్యం చ సుతస్నేహాన్నివర్తత
త్యజ్యతామయమాకాశే తతః శీఘ్రం నివర్తత॥36॥

యత్కరోతి శుభం కర్మ తథాధర్మం సుదారుణం
తత్కర్తైవ సమశ్నాతి బాంధవానాం కిమత్ర హి॥37॥

ఇహ త్యక్త్వా న తిష్ఠంతి బాంధవా బాంధవం ప్రియం
స్నేహముత్సృజ్య గచ్ఛంతి బాష్పపూర్ణావిలేక్షణాః॥38॥

ప్రాజ్ఞో వా యది వా మూర్ఖః సధనో నిర్ధనోఽపి వా
సర్వః కాలవశం యాతి శుభాశుభసమన్వితః॥39॥

కిం కరిష్యథ శోచిత్వా మృతం కిమనుశోచథ
సర్వస్య హి ప్రభుః కాలో ధర్మతః సమదర్శనః॥40॥

యౌవనస్థాంశ్చ బాలాంశ్చ వృద్ధాన్గర్భగతానపి
సర్వానావిశతే మృత్యురేవంభూతమిదం జగత్॥41॥

జంబుక ఉవాచ

అహో మందీకృతః స్నేహో గృధ్రేణేహాల్పమేధసా
పుత్రస్నేహాభిభూతానాం యుష్మాకం శోచతాం భృశం॥42॥

సమైః సమ్యక్ప్రయుక్తైశ్చ వచనైః ప్రశ్రయోత్తరైః
యద్గచ్ఛథ జలస్థాయం స్నేహముత్సృజ్య దుస్త్యజం॥43॥

అహో పుత్రవియోగేన మృతశూన్యోపసేవనాత్
క్రోశతాం వై భృశం దుఃఖం వివత్సానాం గవామివ॥44॥

అద్య శోకం విజానామి మానుషాణాం మహీతలే
స్నేహం హి కరుణం దృష్ట్వా మమాప్యశ్రూణ్యథాగమన్॥45॥

యత్నో హి సతతం కార్యః కృతో దైవేన సిధ్యతి
దైవం పురుషకారశ్చ కృతాంతేనోపపద్యతే॥46॥

అనిర్వేదః సదా కార్యో నిర్వేదాద్ధి కుతః సుఖం
ప్రయత్నాత్ప్రాప్యతే హ్యర్థః కస్మాద్గచ్ఛథ నిర్దయాః॥47॥

ఆత్మమాంసోపవృత్తం చ శరీరార్ధమయీం తనుం
పితౄణాం వంశకర్తారం వనే త్యక్త్వా క్వ యాస్యథ॥48॥

అథ వాస్తం గతే సూర్యే సంధ్యాకాల ఉపస్థితే
తతో నేష్యథ వా పుత్రమిహస్థా వా భవిష్యథ॥49॥

గృధ్ర ఉవాచ

అద్య వర్షసహస్రం మే సాగ్రం జాతస్య మానుషాః
న చ పశ్యామి జీవంతం మృతం స్త్రీపుంనపుంసకం॥50॥

మృతా గర్భేషు జాయంతే మ్రియంతే జాతమాత్రకాః
విక్రమంతో మ్రియంతే చ యౌవనస్థాస్తథాపరే॥51॥

అనిత్యానీహ భాగ్యాని చతుష్పాత్పక్షిణామపి
జంగమాజంగమానాం చాప్యాయురగ్రేఽవతిష్ఠతే॥52॥

ఇష్టదారవియుక్తాశ్చ పుత్రశోకాన్వితాస్తథా
దహ్యమానాః స్మ శోకేన గృహం గచ్ఛంతి నిత్యదా||53||

అనిష్టానాం సహస్రాణి తథేష్టానాం శతాని చ
ఉత్సృజ్యేహ ప్రయాతా వై బాంధవా భృశదుఃఖితాః||54||

త్యజ్యతామేష నిస్తేజాః శూన్యః కాష్ఠత్వమాగతః
అన్యదేహవిషక్తో హి శావం కాష్ఠముపాసతే||55||

భ్రాంతజీవస్య వై బాష్పం కస్మాద్ధిత్వా న గచ్ఛథ
నిరర్థకో హ్యయం స్నేహో నిరర్థశ్చ పరిగ్రహః||56||

న చక్షుర్భ్యాం న కర్ణాభ్యాం సంశృణోతి సమీక్షతే
తస్మాదేనం సముత్సృజ్య స్వగృహాన్గచ్ఛతాశు వై||57||

మోక్షధర్మాశ్రితైర్వాక్యైర్హేతుమద్భిరనిష్ఠురైః
మయోక్తా గచ్ఛత క్షిప్రం స్వం స్వమేవ నివేశనం||58||

ప్రజ్ఞావిజ్ఞానయుక్తేన బుద్ధిసంజ్ఞాప్రదాయినా
వచనం శ్రావితా రూక్షం మానుషాః సంనివర్తత||59||

జంబుక ఉవాచ

ఇమం కనకవర్ణాభం భూషణైః సమలంకృతం
గృధ్రవాక్యాత్కథం పుత్రం త్యజధ్వం పితృపిండదం||60||

న స్నేహస్య విరోధోఽస్తి విలాపరుదితస్య వై
మృతస్యాస్య పరిత్యాగాత్తాపో వై భవితా ధ్రువం||61||

శ్రూయతే శంబుకే శూద్రే హతే బ్రాహ్మణదారకః
జీవితో ధర్మమాసాద్య రామాత్సత్యపరాక్రమాత్||62||

తథా శ్వేతస్య రాజర్షేర్బాలో దిష్టాంతమాగతః
శ్వోఽభూతే ధర్మనిత్యేన మృతః సంజీవితః పునః||63||

తథా కశ్చిద్భవేత్సిద్ధో మునిర్వా దేవతాపి వా
కృపణానామనుక్రోశం కుర్యాద్వో రుదతామిహ||64||

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తాః సంన్యవర్తంత శోకార్తాః పుత్రవత్సలాః
అంకే శిరః సమాధాయ రురుదుర్బహువిస్తరం||65||

గృధ్ర ఉవాచ

అశ్రుపాతపరిక్లిన్నః పాణిస్పర్శనపీడితః
ధర్మరాజప్రయోగాచ్చ దీర్ఘాం నిద్రాం ప్రవేశితః||66||

తపసాపి హి సంయుక్తో న కాలే నోపహన్యతే
సర్వస్నేహావసానం తదిదం తత్ప్రేతపత్తనం||67||

బాలవృద్ధసహస్రాణి సదా సంత్యజ్య బాంధవాః
దినాని చైవ రాత్రీశ్చ దుఃఖం తిష్ఠంతి భూతలే||68||

అలం నిర్బంధమాగమ్య శోకస్య పరివారణం
అప్రత్యయం కుతో హ్యస్య పునరద్యేహ జీవితం||69||

నైష జంబుకవాక్యేన పునః ప్రాప్స్యతి జీవితం
మృతస్యోత్సృష్టదేహస్య పునర్దేహో న విద్యతే॥70॥

న వై మూర్తిప్రదానేన న జంబుకశతైరపి
శక్యో జీవయితుం హ్యేష బాలో వర్షశతైరపి॥71॥

అపి రుద్రః కుమారో వా బ్రహ్మా వా విష్ణురేవ వా
వరమస్మై ప్రయచ్ఛేయుస్తతో జీవేదయం శిశుః॥72॥

న చ బాష్పవిమోక్షేణ న చాశ్వాసకృతేన వై
న దీర్ఘరుదితేనేహ పునర్జీవో భవిష్యతి॥73॥

అహం చ క్రోష్టుకశ్చైవ యూయం చైవాస్య బాంధవాః
ధర్మాధర్మౌ గృహీత్వేహ సర్వే వర్తామహేఽధ్వని॥74॥

అప్రియం పరుషం చాపి పరద్రోహం పరస్త్రియం
అధర్మమనృతం చైవ దూరాత్ప్రాజ్ఞో నివర్తయేత్॥75॥

సత్యం ధర్మం శుభం న్యాయ్యం ప్రాణినాం మహతీం దయాం
అజిహ్మత్వమశాఠ్యం చ యత్నతః పరిమార్గత॥76॥

మాతరం పితరం చైవ బాంధవాన్సుహృదస్తథా
జీవతో యే న పశ్యంతి తేషాం ధర్మవిపర్యయః॥77॥

యో న పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం నేంగతే చ కథంచన
తస్య నిష్ఠావసానాంతే రుదంతః కిం కరిష్యథ॥78॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తాస్తం సుతం త్యక్త్వా భూమౌ శోకపరిప్లుతాః
దహ్యమానాః సుతస్నేహాత్ప్రయయుర్బాంధవా గృహాన్॥79॥

జంబుక ఉవాచ

దారుణో మర్త్యలోకోఽయం సర్వప్రాణివినాశనః
ఇష్టబంధువియోగశ్చ తథైవాల్పం చ జీవితం॥80॥

బహ్వలీకమసత్యం చ ప్రతివాదాప్రియంవదం
ఇమం ప్రేక్ష్య పునర్భావం దుఃఖశోకాభివర్ధనం॥81॥

న మే మానుషలోకోఽయం ముహూర్తమపి రోచతే
అహో ధిగ్గృధ్రవాక్యేన సంనివర్తథ మానుషాః॥82॥

ప్రదీప్తాః పుత్రశోకేన యథైవాబుద్ధయస్తథా
కథం గచ్ఛథ సస్నేహాః సుతస్నేహం విసృజ్య చ
శ్రుత్వా గృధ్రస్య వచనం పాపస్యేహాకృతాత్మనః॥83॥

సుఖస్యానంతరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖం
సుఖదుఃఖాన్వితే లోకే నేహాస్త్యేకమనంతకం॥84॥

ఇమం క్షితితలే న్యస్య బాలం రూపసమన్వితం
కులశోకాకరం మూఢాః పుత్రం త్యక్త్వా క్వ యాస్యథ॥85॥

రూపయౌవనసంపన్నం ద్యోతమానమివ శ్రియా
జీవంతమేనం పశ్యామి మనసా నాత్ర సంశయః॥86॥

వినాశశ్చాప్యనర్హోఽస్య సుఖం ప్రాప్స్యథ మానుషాః
పుత్రశోకాగ్నిదగ్ధానాం మృతమప్యద్య వః క్షమం॥87॥

దుఃఖసంభావనాం కృత్వా ధారయిత్వా స్వయం సుఖం
త్యక్త్వా గమిష్యథ క్వాద్య సముత్సృజ్యాల్పబుద్ధివత్॥88॥

భీష్మ ఉవాచ

తథా ధర్మవిరోధేన ప్రియమిథ్యాభిధ్యాయినా
శ్మశానవాసినా నిత్యం రాత్రిం మృగయతా తదా॥89॥

తతో మధ్యస్థతాం నీతా వచనైరమృతోపమైః
జంబుకేన స్వకార్యార్థం బాంధవాస్తస్య ధిష్ఠితాః॥90॥

గృధ్ర ఉవాచ

అయం ప్రేతసమాకీర్ణో యక్షరాక్షససేవితః
దారుణః కాననోద్దేశః కౌశికైరభినాదితః॥91॥

భీమః సుఘోరశ్చ తథా నీలమేఘసమప్రభః
అస్మిఙ్శవం పరిత్యజ్య ప్రేతకార్యాణ్యుపాసత॥92॥

భానుర్యావన్న యాత్యస్తం యావచ్చ విమలా దిశః
తావదేనం పరిత్యజ్య ప్రేతకార్యాణ్యుపాసత॥93॥

నదంతి పరుషం శ్యేనాః శివాః క్రోశంతి దారుణాః
మృగేంద్రాః ప్రతినందంతి రవిరస్తం చ గచ్ఛతి॥94॥

చితాధూమేన నీలేన సంరజ్యంతే చ పాదపాః
శ్మశానే చ నిరాహారాః ప్రతినందంతి దేహినః॥95॥

సర్వే విక్రాంతవీర్యాశ్చ అస్మిందేశే సుదారుణాః
యుష్మాన్ప్రధర్షయిష్యంతి వికృతా మాంసభోజనాః॥96॥

దూరాచ్చాయం వనోద్దేశో భయమత్ర భవిష్యతి
త్యజ్యతాం కాష్ఠభూతోఽయం మృష్యతాం జాంబుకం వచః॥97॥

యది జంబుకవాక్యాని నిష్ఫలాన్యనృతాని చ
శ్రోష్యథ భ్రష్టవిజ్ఞానాస్తతః సర్వే వినంక్ష్యథ॥98॥

జంబుక ఉవాచ

స్థీయతాం నేహ భేతవ్యం యావత్తపతి భాస్కరః
తావదస్మిన్సుతస్నేహాదనిర్వేదేన వర్తత॥99॥

స్వైరం రుదత విస్రబ్ధాః స్వైరం స్నేహేన పశ్యత
స్థీయతాం యావదాదిత్యః కిం వః క్రవ్యాదభాషితైః॥100॥

యది గృధ్రస్య వాక్యాని తీవ్రాణి రభసాని చ
గృహ్ణీత మోహితాత్మానః సుతో వో న భవిష్యతి॥101॥

భీష్మ ఉవాచ

గృధ్రోఽనస్తమితే త్వాహ గతేఽస్తమితి జంబుకః
మృతస్య తం పరిజనమూచతుస్తౌ క్షుధాన్వితౌ॥102॥

స్వకార్యదక్షిణౌ రాజన్గృధ్రో జంబుక ఏవ చ
క్షుత్పిపాసాపరిశ్రాంతౌ శాస్త్రమాలంబ్య జల్పతః॥103॥

తయోర్విజ్ఞానవిదుషోర్ద్వయోర్జంబుకపత్రిణోః
వాక్యైరమృతకల్పైర్హి ప్రాతిష్ఠంత వ్రజంతి చ॥104॥

శోకదైన్యసమావిష్టా రుదంతస్తస్థిరే తదా
స్వకార్యకుశలాభ్యాం తే సంభ్రామ్యంతే హ నైపుణాత్॥105॥

తథా తయోర్వివదతోర్విజ్ఞానవిదుషోర్ద్వయోః
బాంధవానాం స్థితానాం చ ఉపాతిష్ఠత శంకరః॥106॥

తతస్తానాహ మనుజాన్వరదోఽస్మీతి శూలభృత్
తే ప్రత్యూచురిదం వాక్యం దుఃఖితాః ప్రణతాః స్థితాః॥107॥

ఏకపుత్రవిహీనానాం సర్వేషాం జీవితార్థినాం
పుత్రస్య నో జీవదానాజ్జీవితం దాతుమర్హసి॥108॥

ఏవముక్తః స భగవాన్వారిపూర్ణేన పాణినా
జీవం తస్మై కుమారాయ ప్రాదాద్వర్షశతాయ వై॥109॥

తథా గోమాయుగృధ్రాభ్యామదదత్క్షుద్వినాశనం
వరం పినాకీ భగవాన్సర్వభూతహితే రతః॥110॥

తతః ప్రణమ్య తం దేవం శ్రేయోహర్షసమన్వితాః
కృతకృత్యాః సుఖం హృష్టాః ప్రాతిష్ఠంత తదా విభో॥111॥

అనిర్వేదేన దీర్ఘేణ నిశ్చయేన ధ్రువేణ చ
దేవదేవప్రసాదాచ్చ క్షిప్రం ఫలమవాప్యతే॥112॥

పశ్య దేవస్య సంయోగం బాంధవానాం చ నిశ్చయం
కృపణానాం హి రుదతాం కృతమశ్రుప్రమార్జనం॥113॥

పశ్య చాల్పేన కాలేన నిశ్చయాన్వేషణేన చ
ప్రసాదం శంకరాత్ప్రాప్య దుఃఖితాః సుఖమాప్నువన్॥114॥

తే విస్మితాః ప్రహృష్టాశ్చ పుత్రసంజీవనాత్పునః
బభూవుర్భరతశ్రేష్ఠ ప్రసాదాచ్ఛంకరస్య వై॥115॥

తతస్తే త్వరితా రాజఞ్శ్రుత్వా శోకమఘోద్భవం
వివిశుః పుత్రమాదాయ నగరం హృష్టమానసాః
ఏషా బుద్ధిః సమస్తానాం చాతుర్వర్ణ్యే నిదర్శితా॥116॥

ధర్మార్థమోక్షసంయుక్తమితిహాసమిమం శుభం
శ్రుత్వా మనుష్యః సతతమిహ ప్రేత్య చ మోదతే॥117॥

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సంవాదం భరతశ్రేష్ఠ శల్మలేః పవనస్య చ॥1॥

హిమవంతం సమాసాద్య మహానాసీద్వనస్పతిః
వర్షపూగాభిసంవృద్ధః శాఖాస్కంధపలాశవాన్॥2॥

తత్ర స్మ మత్తా మాతంగా ధర్మార్తాః శ్రమకర్శితాః
విశ్రమంతి మహాబాహో తథాన్యా మృగజాతయః॥3॥

నల్వమాత్రపరీణాహో ఘనచ్ఛాయో వనస్పతిః
శుకశారికసంఘుష్టః ఫలవాన్పుష్పవానపి॥4॥

సార్థికా వణిజశ్చాపి తాపసాశ్చ వనౌకసః
వసంతి వాసాన్మార్గస్థాః సురమ్యే తరుసత్తమే॥5॥

తస్యా తా విపులాః శాఖా దృష్ట్వా స్కంధాంశ్చ సర్వతః
అభిగమ్యాబ్రవీదేనం నారదో భరతర్షభ॥6॥

అహో ను రమణీయస్త్వమహో చాసి మనోరమః
ప్రీయామహే త్వయా నిత్యం తరుప్రవర శల్మలే॥7॥

సదైవ శకునాస్తాత మృగాశ్చాధస్తథా గజాః
వసంతి తవ సంహృష్టా మనోహరతరాస్తథా॥8॥

తవ శాఖా మహాశాఖ స్కంధం చ విపులం తథా
న వై ప్రభగ్నాన్పశ్యామి మారుతేన కథంచన॥9॥

కిం ను తే మారుతస్తాత ప్రీతిమానథ వా సుహృత్
త్వాం రక్షతి సదా యేన వనేఽస్మిన్పవనో ధ్రువం॥10॥

వివాన్హి పవనః స్థానాద్వృక్షానుచ్చావచానపి
పర్వతానాం చ శిఖరాణ్యాచాలయతి వేగవాన్॥11॥

శోషయత్యేవ పాతాలం వివాన్గంధవహః శుచిః
హ్రదాంశ్చ సరితశ్చైవ సాగరాంశ్చ తథైవ హ॥12॥

త్వాం సంరక్షేత పవనః సఖిత్వేన న సంశయః
తస్మాద్బహులశాఖోఽసి పర్ణవాన్పుష్పవానపి॥13॥

ఇదం చ రమణీయం తే ప్రతిభాతి వనస్పతే
యదిమే విహగాస్తాత రమంతే ముదితాస్త్వయి॥14॥

ఏషాం పృథక్సమస్తానాం శ్రూయతే మధురః స్వరః
పుష్పసంమోదనే కాలే వాశతాం సుమనోహరం॥15॥

తథేమే ముదితా నాగాః స్వయూథకులశోభినః
ఘర్మార్తాస్త్వాం సమాసాద్య సుఖం విందంతి శల్మలే॥16॥

తథైవ మృగజాతీభిరన్యాభిరుపశోభసే
తథా సార్థాధివాసైశ్చ శోభసే మేరువద్ద్రుమ॥17॥

బ్రాహ్మణైశ్చ తపఃసిద్ధైస్తాపసైః శ్రమణైరపి
త్రివిష్టపసమం మన్యే తవాయతనమేవ హ॥18॥

బంధుత్వాదథ వా సఖ్యాచ్ఛల్మలే నాత్ర సంశయః
పాలయత్యేవ సతతం భీమః సర్వత్రగోఽనిలః॥19॥

న్యగ్భావం పరమం వాయోః శల్మలే త్వముపాగతః
తవాహమస్మీతి సదా యేన రక్షతి మారుతః॥20॥

న తం పశ్యామ్యహం వృక్షం పర్వతం వాపి తం దృఢం
యో న వాయుబలాద్భగ్నః పృథివ్యామితి మే మతిః॥21॥

త్వం పునః కారణైర్నూనం శల్మలే రక్ష్యసే సదా
వాయునా సపరీవారస్తేన తిష్ఠస్యసంశయం॥22॥

శల్మలిరువాచ

న మే వాయుః సఖా బ్రహ్మన్న బంధుర్న చ మే సుహృత్
పరమేష్ఠీ తథా నైవ యేన రక్షతి మానిలః॥23॥

మమ తేజోబలం వాయోర్భీమమపి హి నారద
కలామష్టాదశీం ప్రాణైర్న మే ప్రాప్నోతి మారుతః॥24॥

ఆగచ్ఛన్పరమో వాయుర్మయా విష్టంభితో బలాత్
రుజంద్రుమాన్పర్వతాంశ్చ యచ్చాన్యదపి కించన॥25॥

స మయా బహుశో భగ్నః ప్రభంజన్న్వై ప్రభంజనః
తస్మాన్న బిభ్యే దేవర్షే క్రుద్ధాదపి సమీరణాత్॥26॥

నారద ఉవాచ

శల్మలే విపరీతం తే దర్శనం నాత్ర సంశయః
న హి వాయోర్బలేనాస్తి భూతం తుల్యబలం క్వచిత్॥27॥

ఇంద్రో యమో వైశ్రవణో వరుణశ్చ జలేశ్వరః
న తేఽపి తుల్యా మరుతః కిం పునస్త్వం వనస్పతే॥28॥

యద్ధి కించిదిహ ప్రాణి శల్మలే చేష్టతే భువి
సర్వత్ర భగవాన్వాయుశ్చేష్టాప్రాణకరః ప్రభుః॥29॥

ఏష చేష్టయతే సమ్యక్ప్రాణినః సమ్యగాయతః
అసమ్యగాయతో భూయశ్చేష్టతే వికృతో నృషు॥30॥

స త్వమేవంవిధం వాయుం సర్వసత్త్వభృతాం వరం
న పూజయసి పూజ్యం తం కిమన్యద్బుద్ధిలాఘవాత్॥31॥

అసారశ్చాసి దుర్బుద్ధే కేవలం బహు భాషసే
క్రోధాదిభిరవచ్ఛన్నో మిథ్యా వదసి శల్మలే॥32॥

మమ రోషః సముత్పన్నస్త్వయ్యేవం సంప్రభాషతి
బ్రవీమ్యేష స్వయం వాయోస్తవ దుర్భాషితం బహు॥33॥

చందనైః స్పందనైః శాలైః సరలైర్దేవదారుభిః
వేతసైర్ధంధనైశ్చాపి యే చాన్యే బలవత్తరాః॥34॥

తైశ్చాపి నైవం దుర్బుద్ధే క్షిప్తో వాయుః కృతాత్మభిః
తే హి జానంతి వాయోశ్చ బలమాత్మన ఏవ చ॥35॥

తస్మాత్తే వై నమస్యంతి శ్వసనం ద్రుమసత్తమాః
త్వం తు మోహాన్న జానీషే వాయోర్బలమనంతకం॥36॥

—♦ అధ్యాయము 151 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు రాజేంద్ర శల్మలిం బ్రహ్మవిత్తమః
నారదః పవనే సర్వం శల్మలేర్వాక్యమబ్రవీత్॥1॥

హిమవత్పృష్ఠజః కశ్చిచ్ఛల్మలిః పరివారవాన్
బృహన్మూలో బృహచ్ఛాఖః స త్వాం వాయోఽవమన్యతే॥2॥

బహూన్యాక్షేపయుక్తాని త్వామాహ వచనాని సః
న యుక్తాని మయా వాయో తాని వక్తుం త్వయి ప్రభో॥3॥

జానామి త్వామహం వాయో సర్వప్రాణభృతాం వరం
వరిష్ఠం చ గరిష్ఠం చ క్రోధే వైవస్వతం యథా॥4॥

ఏవం తు వచనం శ్రుత్వా నారదస్య సమీరణః
శల్మలిం తముపాగమ్య క్రుద్ధో వచనమబ్రవీత్॥5॥

శల్మలే నారదే యత్తత్త్వయోక్తం మద్విగర్హణం
అహం వాయుః ప్రభావం తే దర్శయామ్యాత్మనో బలం॥6॥

నాహం త్వా నాభిజానామి విదితశ్చాసి మే ద్రుమ
పితామహః ప్రజాసర్గే త్వయి విశ్రాంతవాన్ప్రభుః॥7॥

తస్య విశ్రమణాదేవ ప్రసాదో యః కృతస్తవ
రక్ష్యసే తేన దుర్బుద్ధే నాత్మవీర్యాద్ద్రుమాధమ॥8॥

యన్మా త్వమవజానీషే యథాన్యం ప్రాకృతం తథా
దర్శయామ్యేష ఆత్మానం యథా మామవభోత్స్యసే॥9॥

ఏవముక్తస్తతః ప్రాహ శల్మలిః ప్రహసన్నివ
పవన త్వం వనే క్రుద్ధో దర్శయాత్మానమాత్మనా॥10॥

మయి వై త్యజ్యతాం క్రోధః కిం మే క్రుద్ధః కరిష్యసి
న తే బిభేమి పవన యద్యపి త్వం స్వయంప్రభుః॥11॥

ఇత్యేవముక్తః పవనః శ్వ ఇత్యేవాబ్రవీద్వచః
దర్శయిష్యామి తే తేజస్తతో రాత్రిరుపాగమత్॥12॥

అథ నిశ్చిత్య మనసా శల్మలిర్వాతకారితం
పశ్యమానస్తదాత్మానమసమం మాతరిశ్వనః॥13॥

నారదే యన్మయా ప్రోక్తం పవనం ప్రతి తన్మృషా
అసమర్థో హ్యహం వాయోర్బలేన బలవాన్హి సః॥14॥

మారుతో బలవాన్నిత్యం యథైనం నారదోఽబ్రవీత్
అహం హి దుర్బలోఽన్యేభ్యో వృక్షేభ్యో నాత్ర సంశయః॥15॥

కిం తు బుద్ధ్యా సమో నాస్తి మమ కశ్చిద్వనస్పతిః
తదహం బుద్ధిమాస్థాయ భయం మోక్ష్యే సమీరణాత్॥16॥

యది తాం బుద్ధిమాస్థాయ చరేయుః పర్ణినో వనే
అరిష్టాః స్యుః సదా క్రుద్ధాత్పవనాన్నాత్ర సంశయః॥17॥

తేఽత్ర బాలా న జానంతి యథా నైనాన్సమీరణః
సమీరయేత సంక్రుద్ధో యథా జానామ్యహం తథా॥18॥

తతో నిశ్చిత్య మనసా శల్మలిః క్షుభితస్తదా
శాఖాః స్కంధాన్ప్రశాఖాశ్చ స్వయమేవ వ్యశాతయత్॥19॥

స పరిత్యజ్య శాఖాశ్చ పత్రాణి కుసుమాని చ
ప్రభాతే వాయుమాయాంతం ప్రత్యైక్షత వనస్పతిః॥20॥

తతః క్రుద్ధః శ్వసన్వాయుః పాతయన్వై మహాద్రుమాన్
ఆజగామాథ తం దేశం స్థితో యత్ర స శల్మలిః॥21॥

తం హీనపర్ణం పతితాగ్రశాఖం; విశీర్ణపుష్పం ప్రసమీక్ష్య వాయుః
ఉవాచ వాక్యం స్మయమాన ఏనం; ముదా యుతం శల్మలిం రుగ్ణశాఖం॥22॥

అహమప్యేవమేవ త్వాం కుర్వాణః శల్మలే రుషా
ఆత్మనా యత్కృతం కృత్స్నం శాఖానామపకర్షణం॥23॥

హీనపుష్పాగ్రశాఖస్త్వం శీర్ణాంకురపలాశవాన్
ఆత్మదుర్మంత్రితేనేహ మద్వీర్యవశగోఽభవః॥24॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో వాయోః శల్మలిర్వ్రీడితస్తదా
అతప్యత వచః స్మృత్వా నారదో యత్తదాబ్రవీత్॥25॥

ఏవం యో రాజశార్దూల దుర్బలః సన్బలీయసా
వైరమాసజ్జతే బాలస్తప్యతే శల్మలిర్యథా॥26॥

తస్మాద్వైరం న కుర్వీత దుర్బలో బలవత్తరైః
శోచేద్ధి వైరం కుర్వాణో యథా వై శల్మలిస్తథా॥27॥

న హి వైరం మహాత్మానో వివృణ్వంత్యపకారిషు
శనైః శనైర్మహారాజ దర్శయంతి స్మ తే బలం॥28॥

వైరం న కుర్వీత నరో దుర్బుద్ధిర్బుద్ధిజీవినా
బుద్ధిర్బుద్ధిమతో యాతి తూలేష్వివ హుతాశనః॥29॥

న హి బుద్ధ్యా సమం కించిద్విద్యతే పురుషే నృప
తథా బలేన రాజేంద్ర న సమోఽస్తీతి చింతయేత్॥30॥

తస్మాత్క్షమేత బాలాయ జడాయ బధిరాయ చ
బలాధికాయ రాజేంద్ర తద్దృష్టం త్వయి శత్రుహన్॥31॥

అక్షౌహిణ్యో దశైకా చ సప్త చైవ మహాద్యుతే
బలేన న సమా రాజన్నర్జునస్య మహాత్మనః॥32॥

హతాస్తాశ్చైవ భగ్నాశ్చ పాండవేన యశస్వినా
చరతా బలమాస్థాయ పాకశాసనినా మృధే॥33॥

ఉక్తాస్తే రాజధర్మాశ్చ ఆపద్ధర్మాశ్చ భారత
విస్తరేణ మహారాజ కిం భూయః ప్రబ్రవీమి తే॥34॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పాపస్య యదధిష్ఠానం యతః పాపం ప్రవర్తతే
ఏతదిచ్ఛామ్యహం జ్ఞాతుం తత్త్వేన భరతర్షభ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

పాపస్య యదధిష్ఠానం తచ్ఛృణుష్వ నరాధిప
ఏకో లోభో మహాగ్రాహో లోభాత్పాపం ప్రవర్తతే॥2॥

అతః పాపమధర్మశ్చ తథా దుఃఖమనుత్తమం
నికృత్యా మూలమేతద్ధి యేన పాపకృతో జనాః॥3॥

లోభాత్క్రోధః ప్రభవతి లోభాత్కామః ప్రవర్తతే
లోభాన్మోహశ్చ మాయా చ మానస్తంభః పరాసుతా॥4॥

అక్షమా హ్రీపరిత్యాగః శ్రీనాశో ధర్మసంక్షయః
అభిధ్యాప్రజ్ఞతా చైవ సర్వం లోభాత్ప్రవర్తతే॥5॥

అన్యాయశ్చావితర్కశ్చ వికర్మసు చ యాః క్రియాః
కూటవిద్యాదయశ్చైవ రూపైశ్వర్యమదస్తథా॥6॥

సర్వభూతేష్వవిశ్వాసః సర్వభూతేష్వనార్జవం
సర్వభూతేష్వభిద్రోహః సర్వభూతేష్వయుక్తతా
హరణం పరవిత్తానాం పరదారాభిమర్శనం॥7॥

వాగ్వేగో మానసో వేగో నిందావేగస్తథైవ చ
ఉపస్థోదరయోర్వేగో మృత్యువేగశ్చ దారుణః॥8॥

ఈర్ష్యావేగశ్చ బలవాన్మిథ్యావేగశ్చ దుస్త్యజః
రసవేగశ్చ దుర్వారః శ్రోత్రవేగశ్చ దుఃసహః॥9॥

కుత్సా వికత్థా మాత్సర్యం పాపం దుష్కరకారితా
సాహసానాం చ సర్వేషామకార్యాణాం క్రియాస్తథా॥10॥

జాతౌ బాల్యేఽథ కౌమారే యౌవనే చాపి మానవః
న సంత్యజత్యాత్మకర్మ యన్న జీర్యతి జీర్యతః॥11॥

యో న పూరయితుం శక్యో లోభః ప్రాప్త్యా కురూద్వహ
నిత్యం గంభీరతోయాభిరాపగాభిరివోదధిః
న ప్రహృష్యతి లాభైర్యో యశ్చ కామైర్న తృప్యతి॥12॥

యో న దేవైర్న గంధర్వైర్నాసురైర్న మహోరగైః
జ్ఞాయతే నృప తత్త్వేన సర్వైర్భూతగణైస్తథా
స లోభః సహ మోహేన విజేతవ్యో జితాత్మనా॥13॥

దంభో ద్రోహశ్చ నిందా చ పైశున్యం మత్సరస్తథా
భవంత్యేతాని కౌరవ్య లుబ్ధానామకృతాత్మనాం॥14॥

సుమహాంత్యపి శాస్త్రాణి ధారయంతి బహుశ్రుతాః
ఛేత్తారః సంశయానాం చ క్లిశ్యంతీహాల్పబుద్ధయః॥15॥

ద్వేషక్రోధప్రసక్తాశ్చ శిష్టాచారబహిష్కృతాః
అంతఃక్షురా వాఙ్మధురాః కూపాశ్ఛన్నాస్తృణైరివ
ధర్మవైతంసికాః క్షుద్రా ముష్ణంతి ధ్వజినో జగత్॥16॥

కుర్వతే చ బహూన్మార్గాంస్తాంస్తాన్హేతుబలాశ్రితాః
సర్వం మార్గం విలుంపంతి లోభాజ్ఞానేషు నిష్ఠితాః॥17॥

ధర్మస్యాహ్రియమాణస్య లోభగ్రస్తైర్దురాత్మభిః
యా యా విక్రియతే సంస్థా తతః సాభిప్రపద్యతే॥18॥

దర్పః క్రోధో మదః స్వప్నో హర్షః శోకోఽతిమానితా
తత ఏవ హి కౌరవ్య దృశ్యంతే లుబ్ధబుద్ధిషు
ఏతానశిష్టాన్బుధ్యస్వ నిత్యం లోభసమన్వితాన్॥19॥

శిష్టాంస్తు పరిపృచ్ఛేథా యాన్వక్ష్యామి శుచివ్రతాన్
యేషు వృత్తిభయం నాస్తి పరలోకభయం న చ॥20॥

నామిషేషు ప్రసంగోఽస్తి న ప్రియేష్వప్రియేషు చ
శిష్టాచారః ప్రియో యేషు దమో యేషు ప్రతిష్ఠితః॥21॥

సుఖం దుఃఖం పరం యేషాం సత్యం యేషాం పరాయణం
దాతారో న గృహీతారో దయావంతస్తథైవ చ॥22॥

పితృదేవాతిథేయాశ్చ నిత్యోద్యుక్తాస్తథైవ చ
సర్వోపకారిణో ధీరాః సర్వధర్మానుపాలకాః॥23॥

సర్వభూతహితాశ్చైవ సర్వదేయాశ్చ భారత
న తే చాలయితుం శక్యా ధర్మవ్యాపారపారగాః॥24॥

న తేషాం భిద్యతే వృత్తం యత్పురా సాధుభిః కృతం
న త్రాసినో న చపలా న రౌద్రాః సత్పథే స్థితాః॥25॥

తే సేవ్యాః సాధుభిర్నిత్యం యేష్వహింసా ప్రతిష్ఠితా
కామక్రోధవ్యపేతా యే నిర్మమా నిరహంకృతాః
సువ్రతాః స్థిరమర్యాదాస్తానుపాస్స్వ చ పృచ్ఛ చ॥26॥

న గవార్థం యశోర్థం వా ధర్మస్తేషాం యుధిష్ఠిర
అవశ్యకార్య ఇత్యేవ శరీరస్య క్రియాస్తథా॥27॥

న భయం క్రోధచాపల్యం న శోకస్తేషు విద్యతే
న ధర్మధ్వజినశ్చైవ న గుహ్యం కించిదాస్థితాః॥28॥

యేష్వలోభస్తథామోహో యే చ సత్యార్జవే రతాః
తేషు కౌంతేయ రజ్యేథా యేష్వతంద్రీకృతం మనః॥29॥

యే న హృష్యంతి లాభేషు నాలాభేషు వ్యథంతి చ
నిర్మమా నిరహంకారాః సత్త్వస్థాః సమదర్శినః॥30॥

లాభాలాభౌ సుఖదుఃఖే చ తాత; ప్రియాప్రియే మరణం జీవితం చ
సమాని యేషాం స్థిరవిక్రమాణాం; బుద్ధాత్మనాం సత్త్వమవస్థితానాం॥31॥

సుఖప్రియైస్తాన్సుమహాప్రతాపా;న్యత్తోఽప్రమత్తశ్చ సమర్థయేథాః
దైవాత్సర్వే గుణవంతో భవంతి; శుభాశుభా వాక్ప్రలాపా యథైవ॥32॥

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనర్థానామధిష్ఠానముక్తో లోభః పితామహ
అజ్ఞానమపి వై తాత శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

కరోతి పాపం యోఽజ్ఞానాన్నాత్మనో వేత్తి చ క్షమం
ప్రద్వేష్టి సాధువృత్తాంశ్చ స లోకస్యైతి వాచ్యతాం॥2॥

అజ్ఞానాన్నిరయం యాతి తథాజ్ఞానేన దుర్గతిం
అజ్ఞానాత్క్లేశమాప్నోతి తథాపత్సు నిమజ్జతి॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అజ్ఞానస్య ప్రవృత్తిం చ స్థానం వృద్ధిం క్షయోదయౌ
మూలం యోగం గతిం కాలం కారణం హేతుమేవ చ॥4॥

శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వేన యథావదిహ పార్థివ
అజ్ఞానప్రభవం హీదం యద్దుఃఖముపలభ్యతే॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

రాగో ద్వేషస్తథా మోహో హర్షః శోకోఽభిమానితా
కామః క్రోధశ్చ దర్పశ్చ తంద్రీరాలస్యమేవ చ॥6॥

ఇచ్ఛా ద్వేషస్తథా తాపః పరవృద్ధ్యుపతాపితా
అజ్ఞానమేతన్నిర్దిష్టం పాపానాం చైవ యాః క్రియాః॥7॥

ఏతయా యా ప్రవృత్తిశ్చ వృద్ధ్యాదీన్యాంశ్చ పృచ్ఛసి
విస్తరేణ మహాబాహో శృణు తచ్చ విశాం పతే॥8॥

ఉభావేతౌ సమఫలౌ సమదోషౌ చ భారత
అజ్ఞానం చాతిలోభశ్చాప్యేకం జానీహి పార్థివ॥9॥

లోభప్రభవమజ్ఞానం వృద్ధం భూయః ప్రవర్ధతే
స్థానే స్థానం క్షయే క్షైణ్యముపైతి వివిధాం గతిం॥10॥

మూలం లోభస్య మహతః కాలాత్మగతిరేవ చ
ఛిన్నేఽచ్ఛిన్నే తథా లోభే కారణం కాల ఏవ హి॥11॥

తస్యాజ్ఞానాత్తు లోభో హి లోభాదజ్ఞానమేవ చ
సర్వే దోషాస్తథా లోభాత్తస్మాల్లోభం వివర్జయేత్॥12॥

జనకో యువనాశ్వశ్చ వృషాదర్భిః ప్రసేనజిత్
లోభక్షయాద్దివం ప్రాప్తాస్తథైవాన్యే జనాధిపాః॥13॥

ప్రత్యక్షం తు కురుశ్రేష్ఠ త్యజ లోభమిహాత్మనా
త్యక్త్వా లోభం సుఖం లోకే ప్రేత్య చానుచరిష్యసి॥14॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్వాధ్యాయకృతయత్నస్య బ్రాహ్మణస్య పితామహ
ధర్మకామస్య ధర్మాత్మన్కిం ను శ్రేయ ఇహోచ్యతే॥1॥

బహుధాదర్శనే లోకే శ్రేయో యదిహ మన్యసే
అస్మిల్లోకే పరే చైవ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥2॥

మహానయం ధర్మపథో బహుశాఖశ్చ భారత
కిం స్విదేవేహ ధర్మాణామనుష్ఠేయతమం మతం॥3॥

ధర్మస్య మహతో రాజన్బహుశాఖస్య తత్త్వతః
యన్మూలం పరమం తాత తత్సర్వం బ్రూహ్యతంద్రితః॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి యేన శ్రేయః ప్రపత్స్యసే
పీత్వామృతమివ ప్రాజ్ఞో జ్ఞానతృప్తో భవిష్యసి॥5॥

ధర్మస్య విధయో నైకే తే తే ప్రోక్తా మహర్షిభిః
స్వం స్వం విజ్ఞానమాశ్రిత్య దమస్తేషాం పరాయణం॥6॥

దమం నిఃశ్రేయసం ప్రాహుర్వృద్ధా నిశ్చయదర్శినః
బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ దమో ధర్మః సనాతనః॥7॥

నాదాంతస్య క్రియాసిద్ధిర్యథావదుపలభ్యతే
దమో దానం తథా యజ్ఞానధీతం చాతివర్తతే॥8॥

దమస్తేజో వర్ధయతి పవిత్రం చ దమః పరం
విపాప్మా తేజసా యుక్తః పురుషో విందతే మహత్॥9॥

దమేన సదృశం ధర్మం నాన్యం లోకేషు శుశ్రుమ
దమో హి పరమో లోకే ప్రశస్తః సర్వధర్మిణాం॥10॥

ప్రేత్య చాపి మనుష్యేంద్ర పరమం విందతే సుఖం
దమేన హి సమాయుక్తో మహాంతం ధర్మమశ్నుతే॥11॥

సుఖం దాంతః ప్రస్వపితి సుఖం చ ప్రతిబుధ్యతే
సుఖం పర్యేతి లోకాంశ్చ మనశ్చాస్య ప్రసీదతి॥12॥

అదాంతః పురుషః క్లేశమభీక్ష్ణం ప్రతిపద్యతే
అనర్థాంశ్చ బహూనన్యాన్ప్రసృజత్యాత్మదోషజాన్॥13॥

ఆశ్రమేషు చతుర్ష్వాహుర్దమమేవోత్తమం వ్రతం
తస్య లింగాని వక్ష్యామి యేషాం సముదయో దమః॥14॥

క్షమా ధృతిరహింసా చ సమతా సత్యమార్జవం
ఇంద్రియావజయో దాక్ష్యం మార్దవం హ్రీరచాపలం॥15॥

అకార్పణ్యమసంరంభః సంతోషః ప్రియవాదితా
అవివిత్సానసూయా చాప్యేషాం సముదయో దమః॥16॥

గురుపూజా చ కౌరవ్య దయా భూతేష్వపైశునం
జనవాదోఽమృషావాదః స్తుతినిందావివర్జనం॥17॥

కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ దర్పః స్తంభో వికత్థనం
మోహ ఈర్ష్యావమానశ్చేత్యేతద్దాంతో న సేవతే॥18॥

అనిందితో హ్యకామాత్మాథాల్పేచ్ఛోఽథానసూయకః
సముద్రకల్పః స నరో న కదాచన పూర్యతే॥19॥

అహం త్వయి మమ త్వం చ మయి తే తేషు చాప్యహం
పూర్వసంబంధిసంయోగాన్నైతద్దాంతో నిషేవతే॥20॥

సర్వా గ్రామ్యాస్తథారణ్యా యాశ్చ లోకే ప్రవృత్తయః
నిందాం చైవ ప్రశంసాం చ యో నాశ్రయతి ముచ్యతే॥21॥

మైత్రోఽథ శీలసంపన్నః సుసహాయపరశ్చ యః
ముక్తశ్చ వివిధైః సంగైస్తస్య ప్రేత్య మహత్ఫలం॥22॥

సువృత్తః శీలసంపన్నః ప్రసన్నాత్మాత్మవిద్బుధః
ప్రాప్యేహ లోకే సత్కారం సుగతిం ప్రతిపద్యతే॥23॥

కర్మ యచ్ఛుభమేవేహ సద్భిరాచరితం చ యత్
తదేవ జ్ఞానయుక్తస్య మునేర్ధర్మో న హీయతే॥24॥

నిష్క్రమ్య వనమాస్థాయ జ్ఞానయుక్తో జితేంద్రియః
కాలాకాంక్షీ చరన్నేవం బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥25॥

అభయం యస్య భూతేభ్యో భూతానామభయం యతః
తస్య దేహాద్విముక్తస్య భయం నాస్తి కుతశ్చన॥26॥

అవాచినోతి కర్మాణి న చ సంప్రచినోతి హ
సమః సర్వేషు భూతేషు మైత్రాయణగతిశ్చరేత్॥27॥

శకునీనామివాకాశే జలే వారిచరస్య వా
యథా గతిర్న దృశ్యేత తథా తస్య న సంశయః॥28॥

గృహానుత్సృజ్య యో రాజన్మోక్షమేవాభిపద్యతే
లోకాస్తేజోమయాస్తస్య కల్పంతే శాశ్వతీః సమాః॥29॥

సంన్యస్య సర్వకర్మాణి సంన్యస్య విధివత్తపః
సంన్యస్య వివిధా విద్యాః సర్వం సంన్యస్య చైవ హ॥30॥

కామేషు చాప్యనావృత్తః ప్రసన్నాత్మాత్మవిచ్ఛుచిః
ప్రాప్యేహ లోకే సత్కారం స్వర్గం సమభిపద్యతే॥31॥

యచ్చ పైతామహం స్థానం బ్రహ్మరాశిసముద్భవం
గుహాయాం పిహితం నిత్యం తద్దమేనాభిపద్యతే॥32॥

జ్ఞానారామస్య బుద్ధస్య సర్వభూతావిరోధినః
నావృత్తిభయమస్తీహ పరలోకే భయం కుతః॥33॥

ఏక ఏవ దమే దోషో ద్వితీయో నోపపద్యతే
యదేనం క్షమయా యుక్తమశక్తం మన్యతే జనః॥34॥

ఏతస్య తు మహాప్రాజ్ఞ దోషస్య సుమహాన్గుణః
క్షమాయాం విపులా లోకాః సులభా హి సహిష్ణునా॥35॥

దాంతస్య కిమరణ్యేన తథాదాంతస్య భారత
యత్రైవ హి వసేద్దాంతస్తదరణ్యం స ఆశ్రమః॥36॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతద్భీష్మస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా యుధిష్ఠిరః
అమృతేనేవ సంతృప్తః ప్రహృష్టః సమపద్యత॥37॥

పునశ్చ పరిపప్రచ్ఛ భీష్మం ధర్మభృతాం వరం
తపః ప్రతి స చోవాచ తస్మై సర్వం కురూద్వహ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 155 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సర్వమేతత్తపోమూలం కవయః పరిచక్షతే
న హ్యతప్తతపా మూఢః క్రియాఫలమవాప్యతే॥1॥

ప్రజాపతిరిదం సర్వం తపసైవాసృజత్ప్రభుః
తథైవ వేదానృషయస్తపసా ప్రతిపేదిరే॥2॥

తపసో హ్యానుపూర్వ్యేణ ఫలమూలానిలాశనాః
త్రీల్లోకాంస్తపసా సిద్ధాః పశ్యంతి సుసమాహితాః॥3॥

ఔషధాన్యగదాదీని తిస్రో విద్యాశ్చ సంస్కృతాః
తపసైవ హి సిధ్యంతి తపోమూలం హి సాధనం॥4॥

యద్దురాపం దురామ్నాయం దురాధర్షం దురుత్సహం
సర్వం తత్తపసా శక్యం తపో హి దురతిక్రమం॥5॥

సురాపోఽసంమతాదాయీ భ్రూణహా గురుతల్పగః
తపసైవ సుతప్తేన నరః పాపాద్విముచ్యతే॥6॥

తపసో బహురూపస్య తైస్తైర్ద్వారైః ప్రవర్తతః
నివృత్త్యా వర్తమానస్య తపో నానశనాత్పరం॥7॥

అహింసా సత్యవచనం దానమింద్రియనిగ్రహః
ఏతేభ్యో హి మహారాజ తపో నానశనాత్పరం॥8॥

న దుష్కరతరం దానాన్నాతిమాతరమాశ్రమః
త్రైవిద్యేభ్యః పరం నాస్తి సంన్యాసః పరమం తపః॥9॥

ఇంద్రియాణీహ రక్షంతి ధనధాన్యాభిగుప్తయే
తస్మాదర్థే చ ధర్మే చ తపో నానశనాత్పరం॥10॥

ఋషయః పితరో దేవా మనుష్యా మృగసత్తమాః
యాని చాన్యాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ॥11॥

తపఃపరాయణాః సర్వే సిధ్యంతి తపసా చ తే
ఇత్యేవం తపసా దేవా మహత్త్వం చాప్యవాప్నువన్॥12॥

ఇమానీష్టవిభాగాని ఫలాని తపసా సదా
తపసా శక్యతే ప్రాప్తుం దేవత్వమపి నిశ్చయాత్॥13॥

—♦ అధ్యాయము 156 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సత్యం ధర్మే ప్రశంసంతి విప్రర్షిపితృదేవతాః
సత్యమిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

సత్యం కింలక్షణం రాజన్కథం వా తదవాప్యతే
సత్యం ప్రాప్య భవేత్కిం చ కథం చైవ తదుచ్యతే॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

చాతుర్వర్ణ్యస్య ధర్మాణాం సంకరో న ప్రశస్యతే
అవికారితమం సత్యం సర్వవర్ణేషు భారత॥3॥

సత్యం సత్సు సదా ధర్మః సత్యం ధర్మః సనాతనః
సత్యమేవ నమస్యేత సత్యం హి పరమా గతిః॥4॥

సత్యం ధర్మస్తపో యోగః సత్యం బ్రహ్మ సనాతనం
సత్యం యజ్ఞః పరః ప్రోక్తః సత్యే సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥5॥

ఆచారానిహ సత్యస్య యథావదనుపూర్వశః
లక్షణం చ ప్రవక్ష్యామి సత్యస్యేహ యథాక్రమం॥6॥

ప్రాప్యతే హి యథా సత్యం తచ్చ శ్రోతుం త్వమర్హసి
సత్యం త్రయోదశవిధం సర్వలోకేషు భారత॥7॥

సత్యం చ సమతా చైవ దమశ్చైవ న సంశయః
అమాత్సర్యం క్షమా చైవ హ్రీస్తితిక్షానసూయతా॥8॥

త్యాగో ధ్యానమథార్యత్వం ధృతిశ్చ సతతం స్థిరా
అహింసా చైవ రాజేంద్ర సత్యాకారాస్త్రయోదశ॥9॥

సత్యం నామావ్యయం నిత్యమవికారి తథైవ చ
సర్వధర్మావిరుద్ధం చ యోగేనైతదవాప్యతే॥10॥

ఆత్మనీష్టే తథానిష్టే రిపౌ చ సమతా తథా
ఇచ్ఛాద్వేషక్షయం ప్రాప్య కామక్రోధక్షయం తథా॥11॥

దమో నాన్యస్పృహా నిత్యం ధైర్యం గాంభీర్యమేవ చ
అభయం క్రోధశమనం జ్ఞానేనైతదవాప్యతే॥12॥

అమాత్సర్యం బుధాః ప్రాహుర్దానం ధర్మే చ సంయమం
అవస్థితేన నిత్యం చ సత్యేనామత్సరీ భవేత్॥13॥

అక్షమాయాః క్షమాయాశ్చ ప్రియాణీహాప్రియాణి చ
క్షమతే సర్వతః సాధుః సాధ్వాప్నోతి చ సత్యవాన్॥14॥

కల్యాణం కురుతే గాఢం హ్రీమాన్న శ్లాఘతే క్వచిత్
ప్రశాంతవాఙ్మనా నిత్యం హ్రీస్తు ధర్మాదవాప్యతే॥15॥

ధర్మార్థహేతోః క్షమతే తితిక్షా క్షాంతిరుచ్యతే
లోకసంగ్రహణార్థం తు సా తు ధైర్యేణ లభ్యతే॥16॥

త్యాగః స్నేహస్య యస్త్యాగో విషయాణాం తథైవ చ
రాగద్వేషప్రహీణస్య త్యాగో భవతి నాన్యథా॥17॥

ఆర్యతా నామ భూతానాం యః కరోతి ప్రయత్నతః
శుభం కర్మ నిరాకారో వీతరాగత్వమేవ చ॥18॥

ధృతిర్నామ సుఖే దుఃఖే యథా నాప్నోతి విక్రియాం
తాం భజేత సదా ప్రాజ్ఞో య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః॥19॥

సర్వథా క్షమిణా భావ్యం తథా సత్యపరేణ చ
వీతహర్షభయక్రోధో ధృతిమాప్నోతి పండితః॥20॥

అద్రోహః సర్వభూతేషు కర్మణా మనసా గిరా
అనుగ్రహశ్చ దానం చ సతాం ధర్మః సనాతనః॥21॥

ఏతే త్రయోదశాకారాః పృథక్సత్యైకలక్షణాః
భజంతే సత్యమేవేహ బృంహయంతి చ భారత॥22॥

నాంతః శక్యో గుణానాం హి వక్తుం సత్యస్య భారత
అతః సత్యం ప్రశంసంతి విప్రాః సపితృదేవతాః॥23॥

నాస్తి సత్యాత్పరో ధర్మో నానృతాత్పాతకం పరం
స్థితిర్హి సత్యం ధర్మస్య తస్మాత్సత్యం న లోపయేత్॥24॥

ఉపైతి సత్యాద్దానం హి తథా యజ్ఞాః సదక్షిణాః
వ్రతాగ్నిహోత్రం వేదాశ్చ యే చాన్యే ధర్మనిశ్చయాః॥25॥

అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతం
అశ్వమేధసహస్రాద్ధి సత్యమేవాతిరిచ్యతే॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యతః ప్రభవతి క్రోధః కామశ్చ భరతర్షభ
శోకమోహౌ వివిత్సా చ పరాసుత్వం తథా మదః ॥1॥

లోభో మాత్సర్యమీర్ష్యా చ కుత్సాసూయా కృపా తథా
ఏతత్సర్వం మహాప్రాజ్ఞ యాథాతథ్యేన మే వద ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

త్రయోదశైతేఽతిబలాః శత్రవః ప్రాణినాం స్మృతాః
ఉపాసతే మహారాజ సమస్తాః పురుషానిహ ॥3॥

ఏతే ప్రమత్తం పురుషమప్రమత్తా నుదంతి హి
వృకా ఇవ విలుంపంతి దృష్ట్వైవ పురుషేతరాన్ ॥4॥

ఏభ్యః ప్రవర్తతే దుఃఖమేభ్యః పాపం ప్రవర్తతే
ఇతి మర్త్యో విజానీయాత్సతతం భరతర్షభ ॥5॥

ఏతేషాముదయం స్థానం క్షయం చ పురుషోత్తమ
హంత తే వర్తయిష్యామి తన్మే నిగదతః శృణు ॥6॥

లోభాత్క్రోధః ప్రభవతి పరదోషైరుదీర్యతే
క్షమయా తిష్ఠతే రాజఞ్శ్రీమాంశ్చ వినివర్తతే ॥7॥

సంకల్పాజ్జాయతే కామః సేవ్యమానో వివర్ధతే
అవద్యదర్శనాద్వ్యేతి తత్త్వజ్ఞానాచ్చ ధీమతాం ॥8॥

విరుద్ధాని హి శాస్త్రాణి పశ్యంతీహాల్పబుద్ధయః
వివిత్సా జాయతే తత్ర తత్త్వజ్ఞానాన్నివర్తతే ॥9॥

ప్రీతేః శోకః ప్రభవతి వియోగాత్తస్య దేహినః
యదా నిరర్థకం వేత్తి తదా సద్యః ప్రణశ్యతి ॥10॥

పరాసుతా క్రోధలోభాదభ్యాసాచ్చ ప్రవర్తతే
దయయా సర్వభూతానాం నిర్వేదాత్సా నివర్తతే ॥11॥

సత్త్వత్యాగాత్తు మాత్సర్యమహితాని చ సేవతే
ఏతత్తు క్షియతే తాత సాధూనాముపసేవనాత్ ॥12॥

కులాజ్జ్ఞానాత్తథైశ్వర్యాన్మదో భవతి దేహినాం
ఏభిరేవ తు విజ్ఞాతైర్మదః సద్యః ప్రణశ్యతి ॥13॥

ఈర్ష్యా కామాత్ప్రభవతి సంఘర్షాచ్చైవ భారత
ఇతరేషాం తు మర్త్యానాం ప్రజ్ఞయా సా ప్రణశ్యతి ॥14॥

విభ్రమాల్లోకబాహ్యానాం ద్వేష్యైర్వాక్యైరసంగతైః
కుత్సా సంజాయతే రాజన్నుపేక్షాభిః ప్రశామ్యతి ॥15॥

ప్రతికర్తుమశక్యాయ బలస్థాయాపకారిణే
అసూయా జాయతే తీవ్రా కారుణ్యాద్వినివర్తతే ॥16॥

కృపణాన్సతతం దృష్ట్వా తతః సంజాయతే కృపా
ధర్మనిష్ఠాం యదా వేత్తి తదా శామ్యతి సా కృపా ॥17॥

ఏతాన్యేవ జితాన్యాహుః ప్రశమాచ్చ త్రయోదశ
ఏతే హి ధార్తరాష్ట్రాణాం సర్వే దోషాస్త్రయోదశ

త్వయా సర్వాత్మనా నిత్యం విజితా జేష్యసే చ తాన్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 158 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆనృశంస్యం విజానామి దర్శనేన సతాం సదా
నృశంసాన్న విజానామి తేషాం కర్మ చ భారత॥1॥

కంటకాన్కూపమగ్నిం చ వర్జయంతి యథా నరాః
తథా నృశంసకర్మాణం వర్జయంతి నరా నరం॥2॥

నృశంసో హ్యధమో నిత్యం ప్రేత్య చేహ చ భారత
తస్మాద్బ్రవీహి కౌరవ్య తస్య ధర్మవినిశ్చయం॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

స్పృహాస్యాంతర్హితా చైవ విదితార్థా చ కర్మణా
ఆక్రోష్టా క్రుశ్యతే చైవ బంధితా బధ్యతే చ యః॥4॥

దత్తానుకీర్తిర్విషమః క్షుద్రో నైకృతికః శఠః
అసంభోగీ చ మానీ చ తథా సంగీ వికత్థనః॥5॥

సర్వాతిశంకీ పరుషో బాలిశః కృపణస్తథా
వర్గప్రశంసీ సతతమాశ్రమద్వేషసంకరీ॥6॥

హింసావిహారీ సతతమవిశేషగుణాగుణః
బహ్వలీకో మనస్వీ చ లుబ్ధోఽత్యర్థం నృశంసకృత్॥7॥

ధర్మశీలం గుణోపేతం పాప ఇత్యవగచ్ఛతి
ఆత్మశీలానుమానేన న విశ్వసితి కస్యచిత్॥8॥

పరేషాం యత్ర దోషః స్యాత్తద్గుహ్యం సంప్రకాశయేత్
సమానేష్వేవ దోషేషు వృత్త్యర్థముపఘాతయేత్॥9॥

తథోపకారిణం చైవ మన్యతే వంచితం పరం
దత్త్వాపి చ ధనం కాలే సంతపత్యుపకారిణే॥10॥

భక్ష్యం భోజ్యమథో లేహ్యం యచ్చాన్యత్సాధు భోజనం
ప్రేక్షమాణేషు యోఽశ్నీయాన్నృశంస ఇతి తం విదుః॥11॥

బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదాయాగ్రం యః సుహృద్భిః సహాశ్నుతే
స ప్రేత్య లభతే స్వర్గమిహ చానంత్యమశ్నుతే॥12॥

ఏష తే భరతశ్రేష్ఠ నృశంసః పరికీర్తితః
సదా వివర్జనీయో వై పురుషేణ బుభూషతా॥13॥

—♦ అధ్యాయము 159 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

కృతార్థో యక్ష్యమాణశ్చ సర్వవేదాంతగశ్చ యః
ఆచార్యపితృభార్యార్థం స్వాధ్యాయార్థమథాపి వా॥1॥

ఏతే వై సాధవో దృష్టా బ్రాహ్మణా ధర్మభిక్షవః
అన్వేభ్యో దేయమేతేభ్యో దానం విద్యావిశేషతః॥2॥

అన్యత్ర దక్షిణా యా తు దేయా భరతసత్తమ
అన్యేభ్యో హి బహిర్వేద్యాం నాకృతాన్నం విధీయతే॥3॥

సర్వరత్నాని రాజా చ యథార్హం ప్రతిపాదయేత్
బ్రాహ్మణాశ్చైవ యజ్ఞాశ్చ సహాన్నాః సహదక్షిణాః॥4॥

యస్య త్రైవార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే
అధికం వాపి విద్యేత స సోమం పాతుమర్హతి॥5॥

యజ్ఞశ్చేత్ప్రతివిద్ధః స్యాదంగేనైకేన యజ్వనః
బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ ధార్మికే సతి రాజని॥6॥

యో వైశ్యః స్యాద్బహుపశుర్హీనక్రతురసోమపః
కుటుంబాత్తస్య తద్ద్రవ్యం యజ్ఞార్థం పార్థివో హరేత్॥7॥

ఆహరేద్వేశ్మతః కించిత్కామం శూద్రస్య ద్రవ్యతః
న హి వేశ్మని శూద్రస్య కశ్చిదస్తి పరిగ్రహః॥8॥

యోఽనాహితాగ్నిః శతగురయజ్వా చ సహస్రగుః
తయోరపి కుటుంబాభ్యామాహరేదవిచారయన్॥9॥

అదాతృభ్యో హరేన్నిత్యం వ్యాఖ్యాప్య నృపతిః ప్రభో
తథా హ్యాచరతో ధర్మో నృపతేః స్యాదథాఖిలః॥10॥

తథైవ సప్తమే భక్తే భక్తాని షడనశ్నతా
అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యం హీనకర్మణః
ఖలాత్క్షేత్రాత్తథాగారాద్యతో వాప్యుపపద్యతే॥11॥

ఆఖ్యాతవ్యం నృపస్యైతత్పృచ్ఛతోఽపృచ్ఛతోఽపి వా
న తస్మై ధారయేద్దండం రాజా ధర్మేణ ధర్మవిత్॥12॥

క్షత్రియస్య హి బాలిశ్యాద్బ్రాహ్మణః క్లిశ్యతే క్షుధా
శ్రుతశీలే సమాజ్ఞాయ వృత్తిమస్య ప్రకల్పయేత్
అథైనం పరిరక్షేత పితా పుత్రమివౌరసం॥13॥

ఇష్టిం వైశ్వానరీం నిత్యం నిర్వపేదబ్దపర్యయే
అవికల్పః పురాధర్మో ధర్మవాదైస్తు కేవలం॥14॥

విశ్వైస్తు దేవైః సాధ్యైశ్చ బ్రాహ్మణైశ్చ మహర్షిభిః
ఆపత్సు మరణాద్భీతైర్లింగప్రతినిధిః కృతః॥15॥

ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే
న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలం॥16॥

న బ్రాహ్మణాన్వేదయేత కశ్చిద్రాజని మానవః
అవీర్యో వేదనాద్విద్యాత్స్వవీర్యో వీర్యవత్తరం॥17॥

తస్మాద్రాజ్ఞా సదా తేజో దుఃసహం బ్రహ్మవాదినాం
మంతా శాస్తా విధాతా చ బ్రాహ్మణో దేవ ఉచ్యతే
తస్మిన్నాకుశలం బ్రూయాన్న శుక్తామీరయేద్గిరం॥18॥

క్షత్రియో బాహువీర్యేణ తరత్యాపదమాత్మనః
ధనేన వైశ్యః శూద్రశ్చ మంత్రైర్హోమైశ్చ వై ద్విజః॥19॥

న వై కన్యా న యువతిర్నామంత్రో న చ బాలిశః
పరివేష్టాగ్నిహోత్రస్య భవేన్నాసంస్కృతస్తథా
నరకే నిపతంత్యేతే జుహ్వానాః స చ యస్య తత్॥20॥

ప్రాజాపత్యమదత్త్వాశ్వమగ్న్యాధేయస్య దక్షిణాం
అనాహితాగ్నిరితి స ప్రోచ్యతే ధర్మదర్శిభిః॥21॥

పుణ్యాన్యన్యాని కుర్వీత శ్రద్ధధానో జితేంద్రియః
అనాప్తదక్షిణైర్యజ్ఞైర్న యజేత కథంచన॥22॥

ప్రజాః పశూంశ్చ స్వర్గం చ హంతి యజ్ఞో హ్యదక్షిణః
ఇంద్రియాణి యశః కీర్తిమాయుశ్చాస్యోపకృంతతి॥23॥

ఉదక్యా హ్యాసతే యే చ యే చ కేచిదనగ్నయః
కులం చాశ్రోత్రియం యేషాం సర్వే తే శూద్రధర్మిణః॥24॥

ఉదపానోదకే గ్రామే బ్రాహ్మణో వృషలీపతిః
ఉషిత్వా ద్వాదశ సమాః శూద్రకర్మేహ గచ్ఛతి॥25॥

అనార్యాం శయనే బిభ్రదుజ్ఝన్బిభ్రచ్చ యో ద్విజాం
అబ్రాహ్మణో మన్యమానస్తృణేష్వాసీత పృష్ఠతః
తథా స శుధ్యతే రాజఞ్శృణు చాత్ర వచో మమ॥26॥

యదేకరాత్రేణ కరోతి పాపం; కృష్ణం వర్ణం బ్రాహ్మణః సేవమానః
స్థానాసనాభ్యాం విచరన్వ్రతీ సం;స్త్రిభిర్వర్షైః శమయేదాత్మపాపం॥27॥

న నర్మయుక్తం వచనం హినస్తి; న స్త్రీషు రాజన్న వివాహకాలే
న గుర్వర్థే నాత్మనో జీవితార్థే; పంచానృతాన్యాహురపాతకాని॥28॥

శ్రద్దధానః శుభాం విద్యాం హీనాదపి సమాచరేత్
సువర్ణమపి చామేధ్యాదాదదీతేతి ధారణా॥29॥

స్త్రీరత్నం దుష్కులాచ్చాపి విషాదప్యమృతం పిబేత్
అదుష్టా హి స్త్రియో రత్నమాప ఇత్యేవ ధర్మతః॥30॥

గోబ్రాహ్మణహితార్థం చ వర్ణానాం సంకరేషు చ
గృహ్ణీయాత్తు ధనుర్వైశ్యః పరిత్రాణాయ చాత్మనః॥31॥

సురాపానం బ్రహ్మహత్యా గురుతల్పమథాపి వా
అనిర్దేశ్యాని మన్యంతే ప్రాణాంతానీతి ధారణా॥32॥

సువర్ణహరణం స్తైన్యం విప్రాసంగశ్చ పాతకం
విహరన్మద్యపానం చాప్యగమ్యాగమనం తథా॥33॥

పతితైః సంప్రయోగాచ్చ బ్రాహ్మణైర్యోనితస్తథా
అచిరేణ మహారాజ తాదృశో వై భవత్యుత॥34॥

సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సహాచరన్
యాజనాధ్యాపనాద్యోనాన్న తు యానాసనాశనాత్॥35॥

ఏతాని చ తతోఽన్యాని నిర్దేశ్యానీతి ధారణా
నిర్దేశ్యకేన విధినా కాలేనావ్యసనీ భవేత్॥36॥

అన్నం తిర్యఞ్చ హోతవ్యం ప్రేతకర్మణ్యపాతితే
త్రిషు త్వేతేషు పూర్వేషు న కుర్వీత విచారణాం॥37॥

అమాత్యాన్వా గురూన్వాపి జహ్యాద్ధర్మేణ ధార్మికః
ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వాణైర్నైతైరర్హతి సంవిదం॥38॥

అధర్మకారీ ధర్మేణ తపసా హంతి కిల్బిషం
బ్రువన్స్తేన ఇతి స్తేనం తావత్ప్రాప్నోతి కిల్బిషం
అస్తేనం స్తేన ఇత్యుక్త్వా ద్విగుణం పాపమాప్నుయాత్॥39॥

త్రిభాగం బ్రహ్మహత్యాయాః కన్యా ప్రాప్నోతి దుష్యతీ
యస్తు దూషయితా తస్యాః శేషం ప్రాప్నోతి కిల్బిషం॥40॥

బ్రాహ్మణాయావగూర్యేహ స్పృష్ట్వా గురుతరం భవేత్
వర్షాణాం హి శతం పాపః ప్రతిష్ఠాం నాధిగచ్ఛతి ॥41॥

సహస్రం త్వేవ వర్షాణాం నిపాత్య నరకే వసేత్
తస్మాన్నైవావగూర్యాద్ధి నైవ జాతు నిపాతయేత్ ॥42॥

శోణితం యావతః పాంసూన్సంగృహ్ణీయాద్ద్విజక్షతాత్
తావతీః స సమా రాజన్నరకే పరివర్తతే ॥43॥

భ్రూణహాహవమధ్యే తు శుధ్యతే శస్త్రపాతితః
ఆత్మానం జుహుయాద్వహ్నౌ సమిద్ధే తేన శుధ్యతి ॥44॥

సురాపో వారుణీముష్ణాం పీత్వా పాపాద్విముచ్యతే
తయా స కాయే నిర్దగ్ధే మృత్యునా ప్రేత్య శుధ్యతి
లోకాంశ్చ లభతే విప్రో నాన్యథా లభతే హి సః ॥45॥

గురుతల్పమధిష్ఠాయ దురాత్మా పాపచేతనః
సూర్మీం జ్వలంతీమాశ్లిష్య మృత్యునా స విశుధ్యతి ॥46॥

అథ వా శిశ్నవృషణావాదాయాంజలినా స్వయం
నైరృతీం దిశమాస్థాయ నిపతేత్స త్వజిహ్మగః ॥47॥

బ్రాహ్మణార్థేఽపి వా ప్రాణాన్సంత్యజేత్తేన శుధ్యతి
అశ్వమేధేన వాపీష్ట్వా గోమేధేనాపి వా పునః
అగ్నిష్టోమేన వా సమ్యగిహ ప్రేత్య చ పూయతే ॥48॥

తథైవ ద్వాదశ సమాః కపాలీ బ్రహ్మహా భవేత్
బ్రహ్మచారీ చరేద్భైక్షం స్వకర్మోదాహరన్మునిః ॥49॥

ఏవం వా తపసా యుక్తో బ్రహ్మహా సవనీ భవేత్
ఏవం వా గర్భమజ్ఞాతా చాత్రేయీం యోఽభిగచ్ఛతి
ద్విగుణా బ్రహ్మహత్యా వై ఆత్రేయీవ్యసనే భవేత్ ॥50॥

సురాపో నియతాహారో బ్రహ్మచారీ క్షమాచరః
ఊర్ధ్వం త్రిభ్యోఽథ వర్షేభ్యో యజేతాగ్నిష్టుతా పరం
ఋషభైకసహస్రం గా దత్త్వా శుభమవాప్నుయాత్ ॥51॥

వైశ్యం హత్వా తు వర్షే ద్వే ఋషభైకశతాశ్చ గాః
శూద్రం హత్వాబ్దమేవైకమృషభైకాదశాశ్చ గాః ॥52॥

శ్వబర్బరఖరాన్హత్వా శౌద్రమేవ వ్రతం చరేత్
మార్జారచాషమండూకాన్కాకం భాసం చ మూషకం ॥53॥

ఉక్తః పశుసమో ధర్మో రాజన్ప్రాణినిపాతనాత్
ప్రాయశ్చిత్తాన్యథాన్యాని ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః ॥54॥

తల్పే చాన్యస్య చౌర్యే చ పృథక్సంవత్సరం చరేత్
త్రీణి శ్రోత్రియభార్యాయాం పరదారే తు ద్వే స్మృతే ॥55॥

కాలే చతుర్థే భుంజానో బ్రహ్మచారీ వ్రతీ భవేత్
స్థానాసనాభ్యాం విహరేత్త్రిరహ్నోఽభ్యుదితాదపః
ఏవమేవ నిరాచాంతో యశ్చాగ్నీనపవిధ్యతి ॥56॥

త్యజత్యకారణే యశ్చ పితరం మాతరం తథా
పతితః స్యాత్స కౌరవ్య తథా ధర్మేషు నిశ్చయః ॥57॥

గ్రాసాచ్ఛాదనమత్యర్థం దద్యాదితి నిదర్శనం
భార్యాయాం వ్యభిచారిణ్యాం నిరుద్ధాయాం విశేషతః
యత్పుంసాం పరదారేషు తచ్చైనాం చారయేద్వ్రతం ॥58॥

శ్రేయాంసం శయనే హిత్వా యా పాపీయాంసమృచ్ఛతి
శ్వభిస్తాం ఖాదయేద్రాజా సంస్థానే బహుసంవృతే||59||

పుమాంసం బంధయేత్ప్రాజ్ఞః శయనే తప్త ఆయసే
అప్యాదధీత దారూణి తత్ర దహ్యేత పాపకృత్||60||

ఏష దండో మహారాజ స్త్రీణాం భర్తృవ్యతిక్రమే
సంవత్సరాభిశస్తస్య దుష్టస్య ద్విగుణో భవేత్||61||

ద్వే తస్య త్రీణి వర్షాణి చత్వారి సహసేవినః
కుచరః పంచ వర్షాణి చరేద్భైక్షం మునివ్రతః||62||

పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే
పాణిగ్రాహశ్చ ధర్మేణ సర్వే తే పతితాః స్మృతాః||63||

చరేయుః సర్వ ఏవైతే వీరహా యద్వ్రతం చరేత్
చాంద్రాయణం చరేన్మాసం కృచ్ఛ్రం వా పాపశుద్ధయే||64||

పరివేత్తా ప్రయచ్ఛేత పరివిత్తాయ తాం స్నుషాం
జ్యేష్ఠేన త్వభ్యనుజ్ఞాతో యవీయాన్ప్రత్యనంతరం
ఏనసో మోక్షమాప్నోతి సా చ తౌ చైవ ధర్మతః||65||

అమానుషీషు గోవర్జమనావృష్టిర్న దుష్యతి
అధిష్ఠాతారమత్తారం పశూనాం పురుషం విదుః||66||

పరిధాయోర్ధ్వవాలం తు పాత్రమాదాయ మృన్మయం
చరేత్సప్త గృహాన్భైక్షం స్వకర్మ పరికీర్తయన్||67||

తత్రైవ లబ్ధభోజీ స్యాద్ద్వాదశాహాత్స శుధ్యతి
చరేత్సంవత్సరం చాపి తద్వ్రతం యన్నిరాకృతి||68||

భవేత్తు మానుషేష్వేవం ప్రాయశ్చిత్తమనుత్తమం
దానం వాదానసక్తేషు సర్వమేవ ప్రకల్పయేత్
అనాస్తికేషు గోమాత్రం ప్రాణమేకం ప్రచక్షతే||69||

శ్వవరాహమనుష్యాణాం కుక్కుటస్య ఖరస్య చ
మాంసం మూత్రపురీషం చ ప్రాశ్య సంస్కారమర్హతి||70||

బ్రాహ్మణస్య సురాపస్య గంధమాఘ్రాయ సోమపః
అపస్త్ర్యహం పిబేదుష్ణాస్త్ర్యహముష్ణం పయః పిబేత్
త్ర్యహముష్ణం ఘృతం పీత్వా వాయుభక్షో భవేత్త్ర్యహం||71||

ఏవమేతత్సముద్దిష్టం ప్రాయశ్చిత్తం సనాతనం
బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ తత్త్వజ్ఞానేన జాయతే||72||

—♦ అధ్యాయము 160 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కథాంతరమథాసాద్య ఖడ్గయుద్ధవిశారదః
నకులః శరతల్పస్థమిదమాహ పితామహం||1||

ధనుః ప్రహరణం శ్రేష్ఠమితి వాదః పితామహ
మతస్తు మమ ధర్మజ్ఞ ఖడ్గ ఏవ సుసంశితః||2||

విశీర్ణే కార్ముకే రాజన్ప్రక్షీణేషు చ వాజిషు
ఖడ్గేన శక్యతే యుద్ధే సాధ్వాత్మా పరిరక్షితుం||3||

శరాసనధరాంశ్చైవ గదాశక్తిధరాంస్తథా
ఏకః ఖడ్గధరో వీరః సమర్థః ప్రతిబాధితుం॥4॥

అత్ర మే సంశయశ్చైవ కౌతూహలమతీవ చ
కిం స్విత్ప్రహరణం శ్రేష్ఠం సర్వయుద్ధేషు పార్థివ॥5॥

కథం చోత్పాదితః ఖడ్గః కస్యార్థాయ చ కేన వా
పూర్వాచార్యం చ ఖడ్గస్య ప్రబ్రూహి ప్రపితామహ॥6॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా మాద్రీపుత్రస్య ధీమతః
సర్వకౌశలసంయుక్తం సూక్ష్మచిత్రార్థవచ్ఛుభం॥7॥

తతస్తస్యోత్తరం వాక్యం స్వరవర్ణోపపాదితం
శిక్షాన్యాయోపసంపన్నం ద్రోణశిష్యాయ పృచ్ఛతే॥8॥

ఉవాచ సర్వధర్మజ్ఞో ధనుర్వేదస్య పారగః
శరతల్పగతో భీష్మో నకులాయ మహాత్మనే॥9॥

తత్త్వం శృణుష్వ మాద్రేయ యదేతత్పరిపృచ్ఛసి
ప్రబోధితోఽస్మి భవతా ధాతుమానివ పర్వతః॥10॥

సలిలైకార్ణవం తాత పురా సర్వమభూదిదం
నిష్ప్రకంపమనాకాశమనిర్దేశ్యమహీతలం॥11॥

తమఃసంవృతమస్పర్శమతిగంభీరదర్శనం
నిఃశబ్దం చాప్రమేయం చ తత్ర జజ్ఞే పితామహః॥12॥

సోఽసృజద్వాయుమగ్నిం చ భాస్కరం చాపి వీర్యవాన్
ఆకాశమసృజచ్చోర్ధ్వమధో భూమిం చ నైరృతిం॥13॥

నభః సచంద్రతారం చ నక్షత్రాణి గ్రహాంస్తథా
సంవత్సరానహోరాత్రానృతూనథ లవాన్క్షణాన్॥14॥

తతః శరీరం లోకస్థం స్థాపయిత్వా పితామహః
జనయామాస భగవాన్పుత్రానుత్తమతేజసః॥15॥

మరీచిమృషిమత్రిం చ పులస్త్యం పులహం క్రతుం
వసిష్ఠాంగిరసౌ చోభౌ రుద్రం చ ప్రభుమీశ్వరం॥16॥

ప్రాచేతసస్తథా దక్షః కన్యాః షష్టిమజీజనత్
తా వై బ్రహ్మర్షయః సర్వాః ప్రజార్థం ప్రతిపేదిరే॥17॥

తాభ్యో విశ్వాని భూతాని దేవాః పితృగణాస్తథా
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ రక్షాంసి వివిధాని చ॥18॥

పతత్రిమృగమీనాశ్చ ప్లవంగాశ్చ మహోరగాః
నానాకృతిబలాశ్చాన్యే జలక్షితివిచారిణః॥19॥

ఔద్భిదాః స్వేదజాశ్చైవ అండజాశ్చ జరాయుజాః
జజ్ఞే తాత తథా సర్వం జగత్స్థావరజంగమం॥20॥

భూతసర్గమిమం కృత్వా సర్వలోకపితామహః
శాశ్వతం వేదపఠితం ధర్మం చ యుయుజే పునః॥21॥

తస్మింధర్మే స్థితా దేవాః సహాచార్యపురోహితాః
ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః ససాధ్యా మరుదశ్వినః॥22॥

భృగ్వత్ర్యంగిరసః సిద్ధాః కాశ్యపశ్చ తపోధనః
వసిష్ఠగౌతమాగస్త్యాస్తథా నారదపర్వతౌ॥23॥

ఋషయో వాలఖిల్యాశ్చ ప్రభాసాః సికతాస్తథా
ఘృతాచాః సోమవాయవ్యా వైఖానసమరీచిపాః॥24॥

అకృష్టాశ్చైవ హంసాశ్చ ఋషయోఽథాగ్నియోనిజాః
వానప్రస్థాః పృశ్నయశ్చ స్థితా బ్రహ్మానుశాసనే॥25॥

దానవేంద్రాస్త్వతిక్రమ్య తత్పితామహశాసనం
ధర్మస్యాపచయం చక్రుః క్రోధలోభసమన్వితాః॥26॥

హిరణ్యకశిపుశ్చైవ హిరణ్యాక్షో విరోచనః
శంబరో విప్రచిత్తిశ్చ ప్రహ్రాదో నముచిర్బలిః॥27॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః సగణా దైత్యదానవాః
ధర్మసేతుమతిక్రమ్య రేమిరేఽధర్మనిశ్చయాః॥28॥

సర్వే స్మ తుల్యజాతీయా యథా దేవాస్తథా వయం
ఇత్యేవం హేతుమాస్థాయ స్పర్ధమానాః సురర్షిభిః॥29॥

న ప్రియం నాప్యనుక్రోశం చక్రుర్భూతేషు భారత
త్రీనుపాయానతిక్రమ్య దండేన రురుధుః ప్రజాః
న జగ్ముః సంవిదం తైశ్చ దర్పాదసురసత్తమాః॥30॥

అథ వై భగవాన్బ్రహ్మా బ్రహ్మర్షిభిరుపస్థితః
తదా హిమవతః పృష్ఠే సురమ్యే పద్మతారకే॥31॥

శతయోజనవిస్తారే మణిముక్తాచయాచితే
తస్మిన్గిరివరే పుత్ర పుష్పితద్రుమకాననే
తస్థౌ స విబుధశ్రేష్ఠో బ్రహ్మా లోకార్థసిద్ధయే॥32॥

తతో వర్షసహస్రాంతే వితానమకరోత్ప్రభుః
విధినా కల్పదృష్టేన యథోక్తేనోపపాదితం॥33॥

ఋషిభిర్యజ్ఞపటుభిర్యథావత్కర్మకర్తృభిః
మరుద్భిః పరిసంస్తీర్ణం దీప్యమానైశ్చ పావకైః॥34॥

కాంచనైర్యజ్ఞభాండైశ్చ భ్రాజిష్ణుభిరలంకృతం
వృతం దేవగణైశ్చైవ ప్రబభౌ యజ్ఞమండలం॥35॥

తథా బ్రహ్మర్షిభిశ్చైవ సదస్యైరుపశోభితం
తత్ర ఘోరతమం వృత్తమృషీణాం మే పరిశ్రుతం॥36॥

చంద్రమా విమలం వ్యోమ యథాభ్యుదితతారకం
విదార్యాగ్నిం తథా భూతముత్థితం శ్రూయతే తతః॥37॥

నీలోత్పలసవర్ణాభం తీక్ష్ణదంష్ట్రం కృశోదరం
ప్రాంశు దుర్దర్శనం చైవాప్యతితేజస్తథైవ చ॥38॥

తస్మిన్నుత్పతమానే చ ప్రచచాల వసుంధరా
తత్రోర్మికలిలావర్తశ్చుక్షుభే చ మహార్ణవః॥39॥

పేతురుల్కా మహోత్పాతాః శాఖాశ్చ ముముచుర్ద్రుమాః
అప్రసన్నా దిశః సర్వాః పవనశ్చాశివో వవౌ
ముహుర్ముహుశ్చ భూతాని ప్రావ్యథంత భయాత్తథా॥40॥

తతః సుతుములం దృష్ట్వా తదద్భుతముపస్థితం
మహర్షిసురగంధర్వానువాచేదం పితామహః॥41॥

మయైతచ్చింతితం భూతమసిర్నామైష వీర్యవాన్
రక్షణార్థాయ లోకస్య వధాయ చ సురద్విషాం॥42॥

తతస్తద్రూపముత్సృజ్య బభౌ నిస్త్రింశ ఏవ సః
విమలస్తీక్ష్ణధారశ్చ కాలాంతక ఇవోద్యతః॥43॥

తతస్తం శితికంఠాయ రుద్రాయర్షభకేతవే
బ్రహ్మా దదావసిం దీప్తమధర్మప్రతివారణం॥44॥

తతః స భగవాన్రుద్రో బ్రహ్మర్షిగణసంస్తుతః
ప్రగృహ్యాసిమమేయాత్మా రూపమన్యచ్చకార హ ॥45॥

చతుర్బాహుః స్పృశన్మూర్ధ్నా భూస్థితోఽపి నభస్తలం
ఊర్ధ్వదృష్టిర్మహాలింగో ముఖాజ్జ్వాలాః సముత్సృజన్
వికుర్వన్బహుధా వర్ణాన్నీలపాండురలోహితాన్ ॥46॥

బిభ్రత్కృష్ణాజినం వాసో హేమప్రవరతారకం
నేత్రం చైకం లలాటేన భాస్కరప్రతిమం మహత్
శుశుభాతే చ విమలే ద్వే నేత్రే కృష్ణపింగలే ॥47॥

తతో దేవో మహాదేవః శూలపాణిర్భగాక్షిహా
సంప్రగృహ్యా తు నిస్త్రింశం కాలార్కానలసంనిభం ॥48॥

త్రికూటం చర్మ చోద్యమ్య సవిద్యుతమివాంబుదం
చచార వివిధాన్మార్గాన్మహాబలపరాక్రమః
విధున్వన్నసిమాకాశే దానవాంతచికీర్షయా ॥49॥

తస్య నాదం వినదతో మహాహాసం చ ముంచతః
బభౌ ప్రతిభయం రూపం తదా రుద్రస్య భారత ॥50॥

తద్రూపధారిణం రుద్రం రౌద్రకర్మ చికీర్షవః
నిశమ్య దానవాః సర్వే హృష్టాః సమభిదుద్రువుః ॥51॥

అశ్మభిశ్చాప్యవర్షంత ప్రదీప్తైశ్చ తథోల్ముకైః
ఘోరైః ప్రహరణైశ్చాన్యైః శితధారైరయోముఖైః ॥52॥

తతస్తద్దానవానీకం సంప్రణేతారమచ్యుతం
రుద్రఖడ్గబలోద్ధూతం ప్రచచాల ముమోహ చ ॥53॥

చిత్రం శీఘ్రతరత్వాచ్చ చరంతమసిధారిణం
తమేకమసురాః సర్వే సహస్రమితి మేనిరే ॥54॥

ఛిందన్భిందన్రుజన్కృంతందారయన్ప్రమథన్నపి
అచరద్దైత్యసంఘేషు రుద్రోఽగ్నిరివ కక్షగః ॥55॥

అసివేగప్రరుగ్ణాస్తే ఛిన్నబాహూరువక్షసః
సంప్రకృత్తోత్తమాంగాశ్చ పేతురుర్వ్యాం మహాసురాః ॥56॥

అపరే దానవా భగ్నా రుద్రఘాతావపీడితాః
అన్యోన్యమభినర్దంతో దిశః సంప్రతిపేదిరే ॥57॥

భూమిం కేచిత్ప్రవివిశుః పర్వతానపరే తథా
అపరే జగ్మురాకాశమపరేఽమ్భః సమావిశన్ ॥58॥

తస్మిన్మహతి సంవృత్తే సమరే భృశదారుణే
బభౌ భూమిః ప్రతిభయా తదా రుధిరకర్దమా ॥59॥

దానవానాం శరీరైశ్చ మహద్భిః శోణితోక్షితైః
సమాకీర్ణా మహాబాహో శైలైరివ సకింశుకైః ॥60॥

రుధిరేణ పరిక్లిన్నా ప్రబభౌ వసుధా తదా
రక్తార్ద్రవసనా శ్యామా నారీవ మదవిహ్వలా ॥61॥

స రుద్రో దానవాన్హత్వా కృత్వా ధర్మోత్తరం జగత్
రౌద్రం రూపం విహాయాశు చక్రే రూపం శివం శివః ॥62॥

తతో మహర్షయః సర్వే సర్వే దేవగణాస్తథా
జయేనాద్భుతకల్పేన దేవదేవమథార్చయన్ ॥63॥

తతః స భగవాన్రుద్రో దానవక్షతజోక్షితం
అసిం ధర్మస్య గోప్తారం దదౌ సత్కృత్య విష్ణవే ॥64॥

విష్ణుర్మరీచయే ప్రాదాన్మరీచిర్భగవాంశ్చ తం
మహర్షిభ్యో దదౌ ఖడ్గమృషయో వాసవాయ తు॥65॥

మహేంద్రో లోకపాలేభ్యో లోకపాలాస్తు పుత్రక
మనవే సూర్యపుత్రాయ దదుః ఖడ్గం సువిస్తరం॥66॥

ఊచుశ్చైనం తథైవాద్యం మానుషాణాం త్వమీశ్వరః
అసినా ధర్మగర్భేణ పాలయస్వ ప్రజా ఇతి॥67॥

ధర్మసేతుమతిక్రాంతాః సూక్ష్మస్థూలార్థకారణాత్
విభజ్య దండం రక్ష్యాః స్యుర్ధర్మతో న యదృచ్ఛయా॥68॥

దుర్వాచా నిగ్రహో దండో హిరణ్యబహులస్తథా
వ్యంగనం చ శరీరస్య వధో వానల్పకారణాత్॥69॥

అసేరేతాని రూపాణి దుర్వాచాదీని నిర్దిశేత్
అసేరేవ ప్రమాణాని పరిమాణవ్యతిక్రమాత్॥70॥

అధిసృజ్యాథ పుత్రం స్వం ప్రజానామధిపం తతః
మనుః ప్రజానాం రక్షార్థం క్షుపాయ ప్రదదావసిం॥71॥

క్షుపాజ్జగ్రాహ చేక్ష్వాకురిక్ష్వాకోశ్చ పురూరవాః
ఆయుశ్చ తస్మాల్లేభే తం నహుషశ్చ తతో భువి॥72॥

యయాతిర్నహుషాచ్చాపి పూరుస్తస్మాచ్చ లబ్ధవాన్
ఆమూర్తరయసస్తస్మాత్తతో భూమిశయో నృపః॥73॥

భరతశ్చాపి దౌఃషంతిర్లేభే భూమిశయాదసిం
తస్మాచ్చ లేభే ధర్మజ్ఞో రాజన్నైడబిడస్తథా॥74॥

తతశ్చైడబిడాల్లేభే ధుంధుమారో జనేశ్వరః
ధుంధుమారాచ్చ కాంబోజో ముచుకుందస్తతోఽలభత్॥75॥

ముచుకుందాన్మరుత్తశ్చ మరుత్తాదపి రైవతః
రైవతాద్యువనాశ్వశ్చ యువనాశ్వాత్తతో రఘుః॥76॥

ఇక్ష్వాకువంశజస్తస్మాద్ధరిణాశ్వః ప్రతాపవాన్
హరిణాశ్వాదసిం లేభే శునకః శునకాదపి॥77॥

ఉశీనరో వై ధర్మాత్మా తస్మాద్భోజాః సయాదవాః
యదుభ్యశ్చ శిబిర్లేభే శిబేశ్చాపి ప్రతర్దనః॥78॥

ప్రతర్దనాదష్టకశ్చ రుశదశ్వోఽష్టకాదపి
రుశదశ్వాద్భరద్వాజో ద్రోణస్తస్మాత్కృపస్తతః
తతస్త్వం భ్రాతృభిః సార్ధం పరమాసిమవాప్తవాన్॥79॥

కృత్తికాశ్చాస్య నక్షత్రమసేరగ్నిశ్చ దైవతం
రోహిణ్యో గోత్రమస్యాథ రుద్రశ్చ గురురుత్తమః॥80॥

అసేరష్టౌ చ నామాని రహస్యాని నిబోధ మే
పాండవేయ సదా యాని కీర్తయల్లభతే జయం॥81॥

అసిర్విశసనః ఖడ్గస్తీక్ష్ణవర్త్మా దురాసదః
శ్రీగర్భో విజయశ్చైవ ధర్మపాలస్తథైవ చ॥82॥

అగ్ర్యః ప్రహరణానాం చ ఖడ్గో మాద్రవతీసుత
మహేశ్వరప్రణీతశ్చ పురాణే నిశ్చయం గతః॥83॥

పృథుస్తూత్పాదయామాస ధనురాద్యమరిందమ
తేనేయం పృథివీ పూర్వం వైన్యేన పరిరక్షితా॥84॥

తదేతదార్షం మాద్రేయ ప్రమాణం కర్తుమర్హసి
అసేశ్చ పూజా కర్తవ్యా సదా యుద్ధవిశారదైః||85||

ఇత్యేష ప్రథమః కల్పో వ్యాఖ్యాతస్తే సువిస్తరః
అసేరుత్పత్తిసంసర్గో యథావద్భరతర్షభ||86||

సర్వథైతదిహ శ్రుత్వా ఖడ్గసాధనముత్తమం
లభతే పురుషః కీర్తిం ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే||87||

—♦ అధ్యాయము 161 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తవతి భీష్మే తు తూష్ణీంభూతే యుధిష్ఠిరః
పప్రచ్ఛావసరం గత్వా భ్రాతౄన్విదురపంచమాన్||1||

ధర్మే చార్థే చ కామే చ లోకవృత్తిః సమాహితా
తేషాం గరీయాన్కతమో మధ్యమః కో లఘుశ్చ కః||2||

కస్మింశ్చాత్మా నియంతవ్యస్త్రివర్గవిజయాయ వై
సంతుష్టా నైష్ఠికం వాక్యం యథావద్వక్తుమర్హథ||3||

తతోఽర్థగతితత్త్వజ్ఞః ప్రథమం ప్రతిభానవాన్
జగాద విదురో వాక్యం ధర్మశాస్త్రమనుస్మరన్||4||

బాహుశ్రుత్యం తపస్త్యాగః శ్రద్ధా యజ్ఞక్రియా క్షమా
భావశుద్ధిర్దయా సత్యం సంయమశ్చాత్మసంపదః||5||

ఏతదేవాభిపద్యస్వ మా తే భూచ్చలితం మనః
ఏతన్మూలౌ హి ధర్మార్థావేతదేకపదం హితం||6||

ధర్మేణైవర్షయస్తీర్ణా ధర్మే లోకాః ప్రతిష్ఠితాః
ధర్మేణ దేవా దివిగా ధర్మే చార్థః సమాహితః||7||

ధర్మో రాజన్గుణశ్రేష్ఠో మధ్యమో హ్యర్థ ఉచ్యతే
కామో యవీయానితి చ ప్రవదంతి మనీషిణః
తస్మాద్ధర్మప్రధానేన భవితవ్యం యతాత్మనా||8||

సమాప్తవచనే తస్మిన్నర్థశాస్త్రవిశారదః
పార్థో వాక్యార్థతత్త్వజ్ఞో జగౌ వాక్యమతంద్రితః||9||

కర్మభూమిరియం రాజన్నిహ వార్తా ప్రశస్యతే
కృషివాణిజ్యగోరక్ష్యం శిల్పాని వివిధాని చ||10||

అర్థ ఇత్యేవ సర్వేషాం కర్మణామవ్యతిక్రమః
న ఋతేఽర్థేన వర్తేతే ధర్మకామావితి శ్రుతిః||11||

విజయీ హ్యర్థవాంధర్మమారాధయితుముత్తమం
కామం చ చరితుం శక్తో దుష్ప్రాపమకృతాత్మభిః||12||

అర్థస్యావయవావేతౌ ధర్మకామావితి శ్రుతిః
అర్థసిద్ధ్యా హి నిర్వృత్తావుభావేతౌ భవిష్యతః||13||

ఉద్భూతార్థం హి పురుషం విశిష్టతరయోనయః
బ్రహ్మాణమివ భూతాని సతతం పర్యుపాసతే||14||

జటాజినధరా దాంతాః పంకదిగ్ధా జితేంద్రియాః
ముండా నిస్తంతవశ్చాపి వసంత్యర్థార్థినః పృథక్||15||

కాషాయవసనాశ్చాన్యే శ్మశ్రులా హ్రీసుసంవృతాః
విద్వాంసశ్చైవ శాంతాశ్చ ముక్తాః సర్వపరిగ్రహైః॥16॥

అర్థార్థినః సంతి కేచిదపరే స్వర్గకాంక్షిణః
కులప్రత్యాగమాశ్చైకే స్వం స్వం మార్గమనుష్ఠితాః॥17॥

ఆస్తికా నాస్తికాశ్చైవ నియతాః సంయమే పరే
అప్రజ్ఞానం తమోభూతం ప్రజ్ఞానం తు ప్రకాశతా॥18॥

భృత్యాన్భృత్యైర్ద్విషో దండైర్యో యోజయతి సోఽర్థవాన్
ఏతన్మతిమతాం శ్రేష్ఠ మతం మమ యథాతథం
అనయోస్తు నిబోధ త్వం వచనం వాక్యకంఠయోః॥19॥

తతో ధర్మార్థకుశలౌ మాద్రీపుత్రావనంతరం
నకులః సహదేవశ్చ వాక్యం జగదతుః పరం॥20॥

ఆసీనశ్చ శయానశ్చ విచరన్నపి చ స్థితః
అర్థయోగం దృఢం కుర్యాద్యోగైరుచ్చావచైరపి॥21॥

అస్మింస్తు వై సుసంవృత్తే దుర్లభే పరమప్రియే
ఇహ కామానవాప్నోతి ప్రత్యక్షం నాత్ర సంశయః॥22॥

యోఽర్థో ధర్మేణ సంయుక్తో ధర్మో యశ్చార్థసంయుతః
మధ్వివామృతసంయుక్తం తస్మాదేతౌ మతావిహ॥23॥

అనర్థస్య న కామోఽస్తి తథార్థోఽధర్మిణః కుతః
తస్మాదుద్విజతే లోకో ధర్మార్థాద్యో బహిష్కృతః॥24॥

తస్మాద్ధర్మప్రధానేన సాధ్యోఽర్థః సంయతాత్మనా
విశ్వస్తేషు చ భూతేషు కల్పతే సర్వ ఏవ హి॥25॥

ధర్మం సమాచరేత్పూర్వం తథార్థం ధర్మసంయుతం
తతః కామం చరేత్పశ్చాత్సిద్ధార్థస్య హి తత్ఫలం॥26॥

విరేమతుస్తు తద్వాక్యముక్త్వా తావశ్వినోః సుతౌ
భీమసేనస్తదా వాక్యమిదం వక్తుం ప్రచక్రమే॥27॥

నాకామః కామయత్యర్థం నాకామో ధర్మమిచ్ఛతి
నాకామః కామయానోఽస్తి తస్మాత్కామో విశిష్యతే॥28॥

కామేన యుక్తా ఋషయస్తపస్యేవ సమాహితాః
పలాశఫలమూలాశా వాయుభక్షాః సుసంయతాః॥29॥

వేదోపవాదేష్వపరే యుక్తాః స్వాధ్యాయపారగాః
శ్రాద్ధయజ్ఞక్రియాయాం చ తథా దానప్రతిగ్రహే॥30॥

వణిజః కర్షకా గోపాః కారవః శిల్పినస్తథా
దైవకర్మకృతశ్చైవ యుక్తాః కామేన కర్మసు॥31॥

సముద్రం చావిశంత్యన్యే నరాః కామేన సంయుతాః
కామో హి వివిధాకారః సర్వం కామేన సంతతం॥32॥

నాస్తి నాసీన్నాభవిష్యద్భూతం కామాత్మకాత్పరం
ఏతత్సారం మహారాజ ధర్మార్థావత్ర సంశ్రితౌ॥33॥

నవనీతం యథా దధ్నస్తథా కామోఽర్థధర్మతః
శ్రేయస్తైలం చ పిణ్యాకాద్ధృతం శ్రేయ ఉదశ్వితః॥34॥

శ్రేయః పుష్పఫలం కాష్ఠాత్కామో ధర్మార్థయోర్వరః
పుష్పతో మధ్వివ రసః కామాత్సంజాయతే సుఖం॥35॥

సుచారువేషాభిరలంకృతాభి;ర్మదోత్కటాభిః ప్రియవాదినీభిః
రమస్వ యోషాభిరుపేత్య కామం; కామో హి రాజంస్తరసాభిపాతీ॥36॥

బుద్ధిర్మమైషా పరిషత్స్థితస్య; మా భూద్విచారస్తవ ధర్మపుత్ర
స్యాత్సంహితం సద్భిరఫల్గుసారం; సమేత్య వాక్యం పరమానృశంస్యం॥37॥

ధర్మార్థకామాః సమమేవ సేవ్యా; యస్త్వేకసేవీ స నరో జఘన్యః
ద్వయోస్తు దక్షం ప్రవదంతి మధ్యం; స ఉత్తమో యో నిరతస్త్రివర్గే॥38॥

ప్రాజ్ఞః సుహృచ్చందనసారలిప్తో; విచిత్రమాల్యాభరణైరుపేతః
తతో వచః సంగ్రహవిగ్రహేణ; ప్రోక్త్వా యవీయాన్విరరామ భీమః॥39॥

తతో ముహూర్తాదథ ధర్మరాజో; వాక్యాని తేషామనుచింత్య సమ్యక్
ఉవాచ వాచావితథం స్మయన్వై; బహుశ్రుతో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః॥40॥

నిఃసంశయం నిశ్చితధర్మశాస్త్రాః; సర్వే భవంతో విదితప్రమాణాః
విజ్ఞాతుకామస్య మమేహ వాక్య;ముక్తం యద్వై నైష్ఠికం తచ్ఛ్రుతం మే
ఇహ త్వవశ్యం గదతో మమాపి; వాక్యం నిబోధధ్వమనన్యభావాః॥41॥

యో వై న పాపే నిరతో న పుణ్యే; నార్థే న ధర్మే మనుజో న కామే
విముక్తదోషః సమలోష్టకాంచనః; స ముచ్యతే దుఃఖసుఖార్థసిద్ధేః॥42॥

భూతాని జాతీమరణాన్వితాని; జరావికారైశ్చ సమన్వితాని
భూయశ్చ తైస్తైః ప్రతిబోధితాని; మోక్షం ప్రశంసంతి న తం చ విద్మః॥43॥

స్నేహే నబద్ధస్య న సంతి తానీ;త్యేవం స్వయంభూర్భగవానువాచ
బుధాశ్చ నిర్వాణపరా వదంతి; తస్మాన్న కుర్యాత్ప్రియమప్రియం చ॥44॥

ఏతత్ప్రధానం న తు కామకారో; యథా నియుక్తోఽస్మి తథా చరామి
భూతాని సర్వాణి విధిర్నియుంక్తే; విధిర్బలీయానితి విత్త సర్వే॥45॥

న కర్మణాప్నోత్యనవాప్యమర్థం; యద్భావి సర్వం భవతీతి విత్త
త్రివర్గహీనోఽపి హి విందతేఽర్థం; తస్మాదిదం లోకహితాయ గుహ్యం॥46॥

తతస్తదగ్ర్యం వచనం మనోనుగం; సమస్తమాజ్ఞాయ తతోఽతిహేతుమత్
తదా ప్రణేదుశ్చ జహర్షిరే చ తే; కురుప్రవీరాయ చ చక్రురంజలీన్॥47॥

సుచారువర్ణాక్షరశబ్దభూషితాం; మనోనుగాం నిర్ధుతవాక్యకంటకాం
నిశమ్య తాం పార్థివ పార్థభాషితాం; గిరం నరేంద్రాః ప్రశశంసురేవ తే
పునశ్చ పప్రచ్ఛ సరిద్వరాసుతం; తతః పరం ధర్మమహీనసత్త్వః॥48॥

—♦ అధ్యాయము 162 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ కురూణాం కీర్తివర్ధన
ప్రశ్నం కంచిత్ప్రవక్ష్యామి తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

కీదృశా మానవాః సౌమ్యాః కైః ప్రీతిః పరమా భవేత్
ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ కే క్షమాస్తాన్వదస్వ మే॥2॥

న హి తత్ర ధనం స్ఫీతం న చ సంబంధిబాంధవాః
తిష్ఠంతి యత్ర సుహృదస్తిష్ఠంతీతి మతిర్మమ॥3॥

దుర్లభో హి సుహృచ్ఛ్రోతా దుర్లభశ్చ హితః సుహృత్
ఏతద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ సర్వం వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

సంధేయాన్పురుషాన్రాజన్నసంధేయాంశ్చ తత్త్వతః
వదతో మే నిబోధ త్వం నిఖిలేన యుధిష్ఠిర||5||

లుబ్ధః క్రూరస్త్యక్తధర్మా నికృతః శఠ ఏవ చ
క్షుద్రః పాపసమాచారః సర్వశంకీ తథాలసః||6||

దీర్ఘసూత్రోఽనృజుః కష్టో గురుదారప్రధర్షకః
వ్యసనే యః పరిత్యాగీ దురాత్మా నిరపత్రపః||7||

సర్వతః పాపదర్శీ చ నాస్తికో వేదనిందకః
సంప్రకీర్ణేంద్రియో లోకే యః కామనిరతశ్చరేత్||8||

అసత్యో లోకవిద్విష్టః సమయే చానవస్థితః
పిశునోఽథాకృతప్రజ్ఞో మత్సరీ పాపనిశ్చయః||9||

దుఃశీలోఽథాకృతాత్మా చ నృశంసః కితవస్తథా
మిత్రైరర్థకృతీ నిత్యమిచ్ఛత్యర్థపరశ్చ యః||10||

వహతశ్చ యథాశక్తి యో న తుష్యతి మందధీః
అమిత్రమివ యో భుంక్తే సదా మిత్రం నరర్షభ||11||

అస్థానక్రోధనో యశ్చ అకస్మాచ్చ విరజ్యతే
సుహృదశ్చైవ కల్యాణానాశు త్యజతి కిల్బిషీ||12||

అల్పేఽప్యపకృతే మూఢస్తథాజ్ఞానాత్కృతేఽపి చ
కార్యోపసేవీ మిత్రేషు మిత్రద్వేషీ నరాధిప||13||

శత్రుర్మిత్రముఖో యశ్చ జిహ్మప్రేక్షీ విలోభనః
న రజ్యతి చ కల్యాణే యస్త్యజేత్తాదృశం నరం||14||

పానపో ద్వేషణః క్రూరో నిర్ఘృణః పరుషస్తథా
పరోపతాపీ మిత్రధ్రుక్తథా ప్రాణివధే రతః||15||

కృతఘ్నశ్చాధమో లోకే న సంధేయః కథంచన
ఛిద్రాన్వేషీ న సంధేయః సంధేయానపి మే శృణు||16||

కులీనా వాక్యసంపన్నా జ్ఞానవిజ్ఞానకోవిదాః
మిత్రజ్ఞాశ్చ కృతజ్ఞాశ్చ సర్వజ్ఞాః శోకవర్జితాః||17||

మాధుర్యగుణసంపన్నాః సత్యసంధా జితేంద్రియాః
వ్యాయామశీలాః సతతం భృతపుత్రాః కులోద్గతాః||18||

రూపవంతో గుణోపేతాస్తథాలుబ్ధా జితశ్రమాః
దోషైర్వియుక్తాః ప్రథితైస్తే గ్రాహ్యాః పార్థివేన హ||19||

యథాశక్తిసమాచారాః సంతస్తుష్యంతి హి ప్రభో
నాస్థానే క్రోధవంతశ్చ న చాకస్మాద్విరాగిణః||20||

విరక్తాశ్చ న రుష్యంతి మనసాప్యర్థకోవిదాః
ఆత్మానం పీడయిత్వాపి సుహృత్కార్యపరాయణాః
న విరజ్యంతి మిత్రేభ్యో వాసో రక్తమివావికం||21||

దోషాంశ్చ లోభమోహాదీనర్థేషు యువతిష్వథ
న దర్శయంతి సుహృదాం విశ్వస్తా బంధువత్సలాః||22||

లోష్టకాంచనతుల్యార్థాః సుహృత్స్వశఠబుద్ధయః
యే చరంత్యనభీమానా నిసృష్టార్థవిభూషణాః
సంగృహ్ణంతః పరిజనం స్వామ్యర్థపరమాః సదా||23||

ఈదృశైః పురుషశ్రేష్ఠైః సంధిం యః కురుతే నృపః
తస్య విస్తీర్యతే రాష్ట్రం జ్యోత్స్నా గ్రహపతేరివ॥24॥

శాస్త్రనిత్యా జితక్రోధా బలవంతో రణప్రియాః
క్షాంతాః శీలగుణోపేతాః సంధేయాః పురుషోత్తమాః॥25॥

యే చ దోషసమాయుక్తా నరాః ప్రోక్తా మయానఘ
తేషామప్యధమో రాజన్కృతఘ్నో మిత్రఘాతకః
త్యక్తవ్యః స దురాచారః సర్వేషామితి నిశ్చయః॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విస్తరేణార్థసంబంధం శ్రోతుమిచ్ఛామి పార్థివ
మిత్రద్రోహీ కృతఘ్నశ్చ యః ప్రోక్తస్తం చ మే వద॥27॥

భీష్మ ఉవాచ

హంత తే వర్తయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
ఉదీచ్యాం దిశి యద్వృత్తం మ్లేచ్ఛేషు మనుజాధిప॥28॥

బ్రాహ్మణో మధ్యదేశీయః కృష్ణాంగో బ్రహ్మవర్జితః
గ్రామం ప్రేక్ష్య జనాకీర్ణం ప్రావిశద్భైక్షకాంక్షయా॥29॥

తత్ర దస్యుర్ధనయుతః సర్వవర్ణవిశేషవిత్
బ్రహ్మణ్యః సత్యసంధశ్చ దానే చ నిరతోఽభవత్॥30॥

తస్య క్షయముపాగమ్య తతో భిక్షామయాచత
ప్రతిశ్రయం చ వాసార్థం భిక్షాం చైవాథ వార్షికీం॥31॥

ప్రాదాత్తస్మై స విప్రాయ వస్త్రం చ సదృశం నవం
నారీం చాపి వయోపేతాం భర్త్రా విరహితాం తదా॥32॥

ఏతత్సంప్రాప్య హృష్టాత్మా దస్యోః సర్వం ద్విజస్తదా
తస్మిన్గృహవరే రాజంస్తయా రేమే స గౌతమః॥33॥

కుటుంబార్థేషు దస్యోః స సాహాయ్యం చాప్యథాకరోత్
తత్రావసత్సోఽథ వర్షాః సమృద్ధే శబరాలయే
బాణవేధ్యే పరం యత్నమకరోచ్చైవ గౌతమః॥34॥

వక్రాంగాంస్తు స నిత్యం వై సర్వతో బాణగోచరే
జఘాన గౌతమో రాజన్యథా దస్యుగణస్తథా॥35॥

హింసాపరో ఘృణాహీనః సదా ప్రాణివధే రతః
గౌతమః సంనికర్షేణ దస్యుభిః సమతామియాత్॥36॥

తథా తు వసతస్తస్య దస్యుగ్రామే సుఖం తదా
అగచ్ఛన్బహవో మాసా నిఘ్నతః పక్షిణో బహూన్॥37॥

తతః కదాచిదపరో ద్విజస్తం దేశమాగమత్
జటీ చీరాజినధరః స్వాధ్యాయపరమః శుచిః॥38॥

వినీతో నియతాహారో బ్రహ్మణ్యో వేదపారగః
సబ్రహ్మచారీ తద్దేశ్యః సఖా తస్యైవ సుప్రియం
తం దస్యుగ్రామమగమద్యత్రాసౌ గౌతమోఽభవత్॥39॥

స తు విప్రగృహాన్వేషీ శూద్రాన్నపరివర్జకః
గ్రామే దస్యుజనాకీర్ణే వ్యచరత్సర్వతోదిశం॥40॥

తతః స గౌతమగృహం ప్రవివేశ ద్విజోత్తమః
గౌతమశ్చాపి సంప్రాప్తస్తావన్యోన్యేన సంగతౌ ॥41॥

వక్రాంగభారహస్తం తం ధనుష్పాణిం కృతాగసం
రుధిరేణావసిక్తాంగం గృహద్వారముపాగతం ॥42॥

తం దృష్ట్వా పురుషాదాభమపధ్వస్తం క్షయాగతం
అభిజ్ఞాయ ద్విజో వ్రీడామగమద్వాక్యమాహ చ ॥43॥

కిమిదం కురుషే మౌఢ్యాద్విప్రస్త్వం హి కులోద్గతః
మధ్యదేశపరిజ్ఞాతో దస్యుభావం గతః కథం ॥44॥

పూర్వాన్స్మర ద్విజాగ్ర్యాంస్తాన్ప్రఖ్యాతాన్వేదపారగాన్
యేషాం వంశేఽభిజాతస్త్వమీదృశః కులపాంసనః ॥45॥

అవబుధ్యాత్మనాత్మానం సత్యం శీలం శ్రుతం దమం
అనుక్రోశం చ సంస్మృత్య త్యజ వాసమిమం ద్విజ ॥46॥

ఏవముక్తః స సుహృదా తదా తేన హితైషిణా
ప్రత్యువాచ తతో రాజన్వినిశ్చిత్య తదార్తవత్ ॥47॥

అధనోఽస్మి ద్విజశ్రేష్ఠ న చ వేదవిదప్యహం
వృత్త్యర్థమిహ సంప్రాప్తం విద్ధి మాం ద్విజసత్తమ ॥48॥

త్వద్దర్శనాత్తు విప్రర్షే కృతార్థం వేద్మ్యహం ద్విజ
ఆత్మానం సహ యాస్యావః శ్వో వసాద్యేహ శర్వరీం ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 163 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తస్యాం నిశాయాం వ్యుష్టాయాం గతే తస్మింద్విజోత్తమే
నిష్క్రమ్య గౌతమోఽగచ్ఛత్సముద్రం ప్రతి భారత ॥1॥

సాముద్రకాన్స వణిజస్తతోఽపశ్యత్స్థితాన్పథి
స తేన సార్థేన సహ ప్రయయౌ సాగరం ప్రతి ॥2॥

స తు సార్థో మహారాజ కస్మింశ్చిద్గిరిగహ్వరే
మత్తేన ద్విరదేనాథ నిహతః ప్రాయశోఽభవత్ ॥3॥

స కథంచిత్తతస్తస్మాత్సార్థాన్ముక్తో ద్విజస్తదా
కాందిగ్భూతో జీవితార్థీ ప్రదుద్రావోత్తరాం దిశం ॥4॥

స సర్వతః పరిభ్రష్టః సార్థాద్దేశాత్తథార్థతః
ఏకాకీ వ్యద్రవత్తత్ర వనే కింపురుషో యథా ॥5॥

స పంథానమథాసాద్య సముద్రాభిసరం తదా
ఆససాద వనం రమ్యం మహత్పుష్పితపాదపం ॥6॥

సర్వర్తుకైరామ్రవనైః పుష్పితైరుపశోభితం
నందనోద్దేశసదృశం యక్షకింనరసేవితం ॥7॥

శాలతాలధవాశ్వత్థత్వచాగురువనైస్తథా
చందనస్య చ ముఖ్యస్య పాదపైరుపశోభితం
గిరిప్రస్థేషు రమ్యేషు శుభేషు సుసుగంధిషు ॥8॥

సమంతతో ద్విజశ్రేష్ఠా వల్గు కూజంతి తత్ర వై
మనుష్యవదనాస్త్వన్యే భారుండా ఇతి విశ్రుతాః
భూలింగశకునాశ్చాన్యే సముద్రం సర్వతోఽభవన్ ॥9॥

స తాన్యతిమనోజ్ఞాని విహంగాభిరుతాని వై
శృణ్వన్సురమణీయాని విప్రోఽగచ్ఛత గౌతమః॥10॥

తతోఽపశ్యత్సురమ్యే స సువర్ణసికతాచితే
దేశభాగే సమే చిత్రే స్వర్గోద్దేశసమప్రభే॥11॥

శ్రియా జుష్టం మహావృక్షం న్యగ్రోధం పరిమండలం
శాఖాభిరనురూపాభిర్భూషితం ఛత్రసంనిభం॥12॥

తస్య మూలం సుసంసిక్తం వరచందనవారిణా
దివ్యపుష్పాన్వితం శ్రీమత్పితామహసదోపమం॥13॥

తం దృష్ట్వా గౌతమః ప్రీతో మునికాంతమనుత్తమం
మేధ్యం సురగృహప్రఖ్యం పుష్పితైః పాదపైర్వృతం
తమాగమ్య ముదా యుక్తస్తస్యాధస్తాదుపావిశత్॥14॥

తత్రాసీనస్య కౌరవ్య గౌతమస్య సుఖః శివః
పుష్పాణి సముపస్పృశ్య ప్రవవావనిలః శుచిః
హ్లాదయన్సర్వగాత్రాణి గౌతమస్య తదా నృప॥15॥

స తు విప్రః పరిశ్రాంతః స్పృష్టః పుణ్యేన వాయునా
సుఖమాసాద్య సుష్వాప భాస్కరశ్చాస్తమభ్యగాత్॥16॥

తతోఽస్తం భాస్కరే యాతే సంధ్యాకాల ఉపస్థితే
ఆజగామ స్వభవనం బ్రహ్మలోకాత్ఖగోత్తమః॥17॥

నాడీజంఘ ఇతి ఖ్యాతో దయితో బ్రహ్మణః సఖా
బకరాజో మహాప్రాజ్ఞః కశ్యపస్యాత్మసంభవః॥18॥

రాజధర్మేతి విఖ్యాతో బభూవాప్రతిమో భువి
దేవకన్యాసుతః శ్రీమాన్విద్వాందేవపతిప్రభః॥19॥

మృష్టహాటకసంఛన్నో భూషణైరర్కసంనిభైః
భూషితః సర్వగాత్రేషు దేవగర్భః శ్రియా జ్వలన్॥20॥

తమాగతం ద్విజం దృష్ట్వా విస్మితో గౌతమోఽభవత్
క్షుత్పిపాసాపరీతాత్మా హింసార్థీ చాప్యవైక్షత॥21॥

రాజధర్మోవాచ

స్వాగతం భవతే విప్ర దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి మే గృహం
అస్తం చ సవితా యాతః సంధ్యేయం సముపస్థితా॥22॥

మమ త్వం నిలయం ప్రాప్తః ప్రియాతిథిరనిందితః
పూజితో యాస్యసి ప్రాతర్విధిదృష్టేన కర్మణా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 164 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

గిరం తాం మధురాం శ్రుత్వా గౌతమో విస్మితస్తదా
కౌతూహలాన్వితో రాజన్రాజధర్మాణమైక్షత॥1॥

రాజధర్మోవాచ

భోః కశ్యపస్య పుత్రోఽహం మాతా దాక్షాయణీ చ మే
అతిథిస్త్వం గుణోపేతః స్వాగతం తే ద్విజర్షభ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

తస్మై దత్త్వా స సత్కారం విధిదృష్టేన కర్మణా
శాలపుష్పమయీం దివ్యాం బృసీం సముపకల్పయత్॥3॥

భగీరథరథాక్రాంతాందేశాన్గంగానిషేవితాన్
యే చరంతి మహామీనాస్తాంశ్చ తస్యాన్వకల్పయత్॥4॥

వహ్నిం చాపి సుసందీప్తం మీనాంశ్చైవ సుపీవరాన్
స గౌతమాయాతిథయే న్యవేదయత కాశ్యపః॥5॥

భుక్తవంతం చ తం విప్రం ప్రీతాత్మానం మహామనాః
క్లమాపనయనార్థం స పక్షాభ్యామభ్యవీజయత్॥6॥

తతో విశ్రాంతమాసీనం గోత్రప్రశ్నమపృచ్ఛత
సోఽబ్రవీద్గౌతమోఽస్మీతి బ్రాహ్మ నాన్యదుదాహరత్॥7॥

తస్మై పర్ణమయం దివ్యం దివ్యపుష్పాధివాసితం
గంధాఢ్యం శయనం ప్రాదాత్స శిశ్యే తత్ర వై సుఖం॥8॥

అథోపవిష్టం శయనే గౌతమం బకరాట్తదా
పప్రచ్ఛ కాశ్యపో వాగ్మీ కిమాగమనకారణం॥9॥

తతోఽబ్రవీద్గౌతమస్తం దరిద్రోఽహం మహామతే
సముద్రగమనాకాంక్షీ ద్రవ్యార్థమితి భారత॥10॥

తం కాశ్యపోఽబ్రవీత్ప్రీతో నోత్కంఠాం కర్తుమర్హసి
కృతకార్యో ద్విజశ్రేష్ఠ సద్రవ్యో యాస్యసే గృహాన్॥11॥

చతుర్విధా హ్యర్థగతిర్బృహస్పతిమతం యథా
పారంపర్యం తథా దైవం కర్మ మిత్రమితి ప్రభో॥12॥

ప్రాదుర్భూతోఽస్మి తే మిత్రం సుహృత్త్వం చ మమ త్వయి
సోఽహం తథా యతిష్యామి భవిష్యసి యథార్థవాన్॥13॥

తతః ప్రభాతసమయే సుఖం పృష్ట్వాబ్రవీదిదం
గచ్ఛ సౌమ్య పథానేన కృతకృత్యో భవిష్యసి॥14॥

ఇతస్త్రియోజనం గత్వా రాక్షసాధిపతిర్మహాన్
విరూపాక్ష ఇతి ఖ్యాతః సఖా మమ మహాబలః॥15॥

తం గచ్ఛ ద్విజముఖ్య త్వం మమ వాక్యప్రచోదితః
కామానభీప్సితాంస్తుభ్యం దాతా నాస్త్యత్ర సంశయః॥16॥

ఇత్యుక్తః ప్రయయౌ రాజన్గౌతమో విగతక్లమః
ఫలాన్యమృతకల్పాని భక్షయన్స్మ యథేష్టతః॥17॥

చందనాగురుముఖ్యాని త్వక్పత్రాణాం వనాని చ
తస్మిన్పథి మహారాజ సేవమానో ద్రుతం యయౌ॥18॥

తతో మేరువ్రజం నామ నగరం శైలతోరణం
శైలప్రాకారవప్రం చ శైలయంత్రార్గలం తథా॥19॥

విదితశ్చాభవత్తస్య రాక్షసేంద్రస్య ధీమతః
ప్రహితః సుహృదా రాజన్ప్రియతా వై ప్రియాతిథిః॥20॥

తతః స రాక్షసేంద్రః స్వాన్ప్రేష్యానాహ యుధిష్ఠిర
గౌతమో నగరద్వారాచ్ఛీఘ్రమానీయతామితి ॥21॥

తతః పురవరాత్తస్మాత్పురుషాః శ్వేతవేష్టనాః
గౌతమేత్యభిభాషంతః పురద్వారముపాగమన్ ॥22॥

తే తమూచుర్మహారాజ ప్రేష్యా రక్షఃపతేర్ద్విజం
త్వరస్వ తూర్ణమాగచ్ఛ రాజా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి ॥23॥

రాక్షసాధిపతిర్వీరో విరూపాక్ష ఇతి శ్రుతః
స త్వాం త్వరతి వై ద్రష్టుం తత్క్షిప్రం సంవిధీయతాం ॥24॥

తతః స ప్రాద్రవద్విప్రో విస్మయాద్విగతక్లమః
గౌతమో నగరర్ద్ధిం తాం పశ్యన్పరమవిస్మితః ॥25॥

తైరేవ సహితో రాజ్ఞో వేశ్మ తూర్ణముపాద్రవత్
దర్శనం రాక్షసేంద్రస్య కాంక్షమాణో ద్విజస్తదా ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 165 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతః స విదితో రాజ్ఞః ప్రవిశ్య గృహముత్తమం
పూజితో రాక్షసేంద్రేణ నిషసాదాసనోత్తమే ॥1॥

పృష్టశ్చ గోత్రచరణం స్వాధ్యాయం బ్రహ్మచారికం
న తత్ర వ్యాజహారాన్యద్గోత్రమాత్రాదృతే ద్విజః ॥2॥

బ్రహ్మవర్చసహీనస్య స్వాధ్యాయవిరతస్య చ
గోత్రమాత్రవిదో రాజా నివాసం సమపృచ్ఛత ॥3॥

క్వ తే నివాసః కల్యాణ కింగోత్రా బ్రాహ్మణీ చ తే
తత్త్వం బ్రూహి న భీః కార్యా విశ్రమస్వ యథాసుఖం ॥4॥

గౌతమ ఉవాచ

మధ్యదేశప్రసూతోఽహం వాసో మే శబరాలయే
శూద్రా పునర్భూర్భార్యా మే సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో రాజా విమమృశే కథం కార్యమిదం భవేత్
కథం వా సుకృతం మే స్యాదితి బుద్ధ్యాన్వచింతయత్ ॥6॥

అయం వై జననాద్విప్రః సుహృత్తస్య మహాత్మనః
సంప్రేషితశ్చ తేనాయం కాశ్యపేన మమాంతికం ॥7॥

తస్య ప్రియం కరిష్యామి స హి మామాశ్రితః సదా
భ్రాతా మే బాంధవశ్చాసౌ సఖా చ హృదయంగమః ॥8॥

కార్త్తిక్యామద్య భోక్తారః సహస్రం మే ద్విజోత్తమాః
తత్రాయమపి భోక్తా వై దేయమస్మై చ మే ధనం ॥9॥

తతః సహస్రం విప్రాణాం విదుషాం సమలంకృతం
స్నాతానామనుసంప్రాప్తమహతక్షౌమవాససాం ॥10॥

తానాగతాంద్విజశ్రేష్ఠాన్విరూపాక్షో విశాం పతే
యథార్హం ప్రతిజగ్రాహ విధిదృష్టేన కర్మణా॥11॥

బృస్యస్తేషాం తు సంన్యస్తా రాక్షసేంద్రస్య శాసనాత్
భూమౌ వరకుథాస్తీర్ణాః ప్రేష్యైర్భరతసత్తమ॥12॥

తాసు తే పూజితా రాజ్ఞా నిషణ్ణా ద్విజసత్తమాః
వ్యరాజంత మహారాజ నక్షత్రపతయో యథా॥13॥

తతో జాంబూనదాః పాత్రీర్వజ్రాంకా విమలాః శుభాః
వరాన్నపూర్ణా విప్రేభ్యః ప్రాదాన్మధుఘృతాప్లుతాః॥14॥

తస్య నిత్యం తథాషాఢ్యాం మాఘ్యాం చ బహవో ద్విజాః
ఈప్సితం భోజనవరం లభంతే సత్కృతం సదా॥15॥

విశేషతస్తు కార్త్తిక్యాం ద్విజేభ్యః సంప్రయచ్ఛతి
శరద్వ్యపాయే రత్నాని పౌర్ణమాస్యామితి శ్రుతిః॥16॥

సువర్ణం రజతం చైవ మణీనథ చ మౌక్తికం
వజ్రాన్మహాధనాంశ్చైవ వైడూర్యాజినరాంకవాన్॥17॥

రత్నరాశీన్వినిక్షిప్య దక్షిణార్థే స భారత
తతః ప్రాహ ద్విజశ్రేష్ఠాన్విరూపాక్షో మహాయశాః॥18॥

గృహ్ణీత రత్నాన్యేతాని యథోత్సాహం యథేష్టతః
యేషు యేషు చ భాండేషు భుక్తం వో ద్విజసత్తమాః
తాన్యేవాదాయ గచ్ఛధ్వం స్వవేశ్మానీతి భారత॥19॥

ఇత్యుక్తవచనే తస్మిన్రాక్షసేంద్రే మహాత్మని
యథేష్టం తాని రత్నాని జగృహుర్బ్రాహ్మణర్షభాః॥20॥

తతో మహార్హైస్తే సర్వే రత్నైరభ్యర్చితాః శుభైః
బ్రాహ్మణా మృష్టవసనాః సుప్రీతాః స్మ తదాభవన్॥21॥

తతస్తాన్రాక్షసేంద్రశ్చ ద్విజానాహ పునర్వచః
నానాదిగాగతాన్రాజన్రాక్షసాన్ప్రతిషిధ్య వై॥22॥

అద్యైకదివసం విప్రా న వోఽస్తీహ భయం క్వచిత్
రాక్షసేభ్యః ప్రమోదధ్వమిష్టతో యాత మాచిరం॥23॥

తతః ప్రదుద్రువుః సర్వే విప్రసంఘాః సమంతతః
గౌతమోఽపి సువర్ణస్య భారమాదాయ సత్వరః॥24॥

కృచ్ఛ్రాత్సముద్వహన్వీర న్యగ్రోధం సముపాగమత్
న్యషీదచ్చ పరిశ్రాంతః క్లాంతశ్చ క్షుధితశ్చ హ॥25॥

తతస్తమభ్యగాద్రాజన్రాజధర్మా ఖగోత్తమః
స్వాగతేనాభ్యనందచ్చ గౌతమం మిత్రవత్సలః॥26॥

తస్య పక్షాగ్రవిక్షేపైః క్లమం వ్యపనయత్ఖగః
పూజాం చాప్యకరోద్ధీమాన్భోజనం చాప్యకల్పయత్॥27॥

స భుక్తవాన్సువిశ్రాంతో గౌతమోఽచింతయత్తదా
హాటకస్యాభిరూపస్య భారోఽయం సుమహాన్మయా
గృహీతో లోభమోహాద్వై దూరం చ గమనం మమ॥28॥

న చాస్తి పథి భోక్తవ్యం ప్రాణసంధారణం మమ
కిం కృత్వా ధారయేయం వై ప్రాణానిత్యభ్యచింతయత్॥29॥

తతః స పథి భోక్తవ్యం ప్రేక్షమాణో న కించన
కృతఘ్నః పురుషవ్యాఘ్ర మనసేదమచింతయత్॥30॥

అయం బకపతిః పార్శ్వే మాంసరాశిః స్థితో మమ
ఇమం హత్వా గృహీత్వా చ యాస్యేఽహం సమభిద్రుతం॥31॥

—♦ అధ్యాయము 166 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథ తత్ర మహార్చిష్మాననలో వాతసారథిః
తస్యావిదూరే రక్షార్థం ఖగేంద్రేణ కృతోఽభవత్॥1॥

స చాపి పార్శ్వే సుష్వాప విశ్వస్తో బకరాట్తదా
కృతఘ్నస్తు స దుష్టాత్మా తం జిఘాంసురజాగరత్॥2॥

తతోఽలాతేన దీప్తేన విశ్వస్తం నిజఘాన తం
నిహత్య చ ముదా యుక్తః సోఽనుబంధం న దృష్టవాన్॥3॥

స తం విపక్షరోమాణం కృత్వాగ్నావపచత్తదా
తం గృహీత్వా సువర్ణం చ యయౌ ద్రుతతరం ద్విజః॥4॥

తతోఽన్యస్మిన్గతే చాహ్ని విరూపాక్షోఽబ్రవీత్సుతం
న ప్రేక్షే రాజధర్మాణమద్య పుత్ర ఖగోత్తమం॥5॥

స పూర్వసంధ్యాం బ్రహ్మాణం వందితుం యాతి సర్వదా
మాం చాదృష్ట్వా కదాచిత్స న గచ్ఛతి గృహాన్ఖగః॥6॥

ఉభే ద్విరాత్రం సంధ్యే వై నాభ్యగాత్స మమాలయం
తస్మాన్న శుధ్యతే భావో మమ స జ్ఞాయతాం సుహృత్॥7॥

స్వాధ్యాయేన వియుక్తో హి బ్రహ్మవర్చసవర్జితః
తం గతస్తత్ర మే శంకా హన్యాత్తం స ద్విజాధమః॥8॥

దురాచారస్తు దుర్బుద్ధిరింగితైర్లక్షితో మయా
నిష్క్రియో దారుణాకారః కృష్ణో దస్యురివాధమః॥9॥

గౌతమః స గతస్తత్ర తేనోద్విగ్నం మనో మమ
పుత్ర శీఘ్రమితో గత్వా రాజధర్మనివేశనం
జ్ఞాయతాం స విశుద్ధాత్మా యది జీవతి మాచిరం॥10॥

స ఏవముక్తస్త్వరితో రక్షోభిః సహితో యయౌ
న్యగ్రోధం తత్ర చాపశ్యత్కంకాలం రాజధర్మణః॥11॥

స రుదన్నగమత్పుత్రో రాక్షసేంద్రస్య ధీమతః
త్వరమాణః పరం శక్త్యా గౌతమగ్రహణాయ వై॥12॥

తతోఽవిదూరే జగృహుర్గౌతమం రాక్షసాస్తదా
రాజధర్మశరీరం చ పక్షాస్థిచరణోజ్ఝితం॥13॥

తమాదాయాథ రక్షాంసి ద్రుతం మేరువ్రజం యయుః
రాజ్ఞశ్చ దర్శయామాసుః శరీరం రాజధర్మణః
కృతఘ్నం పురుషం తం చ గౌతమం పాపచేతసం॥14॥

రురోద రాజా తం దృష్ట్వా సామాత్యః సపురోహితః
ఆర్తనాదశ్చ సుమహానభూత్తస్య నివేశనే॥15॥

సస్త్రీకుమారం చ పురం బభూవాస్వస్థమానసం
అథాబ్రవీన్నృపః పుత్రం పాపోఽయం వధ్యతామితి॥16॥

అస్య మాంసైరిమే సర్వే విహరంతు యథేష్టతః
పాపాచారః పాపకర్మా పాపాత్మా పాపనిశ్చయః

హంతవ్యోఽయం మమ మతిర్భవద్భిరితి రాక్షసాః॥17॥

ఇత్యుక్తా రాక్షసేంద్రేణ రాక్షసా ఘోరవిక్రమాః
నైచ్ఛంత తం భక్షయితుం పాపకర్మాయమిత్యుత॥18॥

దస్యూనాం దీయతామేష సాధ్వద్య పురుషాధమః
ఇత్యూచుస్తం మహారాజ రాక్షసేంద్రం నిశాచరాః॥19॥

శిరోభిశ్చ గతా భూమిమూచూ రక్షోగణాధిపం
న దాతుమర్హసి త్వం నో భక్షణాయాస్య కిల్బిషం॥20॥

ఏవమస్త్వితి తానాహ రాక్షసేంద్రో నిశాచరాన్
దస్యూనాం దీయతామేష కృతఘ్నోఽద్యైవ రాక్షసాః॥21॥

ఇత్యుక్తే తస్య తే దాసాః శూలముద్గరపాణయః
ఛిత్త్వా తం ఖండశః పాపం దస్యుభ్యః ప్రదదుస్తదా॥22॥

దస్యవశ్చాపి నైచ్ఛంత తమత్తుం పాపకారిణం
క్రవ్యాదా అపి రాజేంద్ర కృతఘ్నం నోపభుంజతే॥23॥

బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చోరే భగ్నవ్రతే తథా
నిష్కృతిర్విహితా రాజన్కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః॥24॥

మిత్రద్రోహీ నృశంసశ్చ కృతఘ్నశ్చ నరాధమః
క్రవ్యాదైః కృమిభిశ్చాన్యైర్న భుజ్యంతే హి తాదృశాః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 167 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతశ్చితాం బకపతేః కారయామాస రాక్షసః
రత్నైర్గంధైశ్చ బహుభిర్వస్త్రైశ్చ సమలంకృతాం॥1॥

తత్ర ప్రజ్వాల్య నృపతే బకరాజం ప్రతాపవాన్
ప్రేతకార్యాణి విధివద్రాక్షసేంద్రశ్చకార హ॥2॥

తస్మిన్కాలేఽథ సురభిర్దేవీ దాక్షాయణీ శుభా
ఉపరిష్టాత్తతస్తస్య సా బభూవ పయస్వినీ॥3॥

తస్యా వక్త్రాచ్చ్యుతః ఫేనః క్షీరమిశ్రస్తదానఘ
సోఽపతద్వై తతస్తస్యాం చితాయాం రాజధర్మణః॥4॥

తతః సంజీవితస్తేన బకరాజస్తదానఘ
ఉత్పత్య చ సమేయాయ విరూపాక్షం బకాధిపః॥5॥

తతోఽభ్యయాద్దేవరాజో విరూపాక్షపురం తదా
ప్రాహ చేదం విరూపాక్షం దిష్ట్యాయం జీవతీత్యుత॥6॥

శ్రావయామాస చేంద్రస్తం విరూపాక్షం పురాతనం
యథా శాపః పురా దత్తో బ్రహ్మణా రాజధర్మణః॥7॥

యదా బకపతీ రాజన్బ్రహ్మాణం నోపసర్పతి
తతో రోషాదిదం ప్రాహ బకేంద్రాయ పితామహః॥8॥

యస్మాన్మూఢో మమ సదో నాగతోఽసౌ బకాధమః
తస్మాద్వధం స దుష్టాత్మా నచిరాత్సమవాప్స్యతి॥9॥

తదాయం తస్య వచనాన్నిహతో గౌతమేన వై
తేనైవామృతసిక్తశ్చ పునః సంజీవితో బకః॥10॥

రాజధర్మా తతః ప్రాహ ప్రణిపత్య పురందరం
యది తేఽనుగ్రహకృతా మయి బుద్ధిః పురందర
సఖాయం మే సుదయితం గౌతమం జీవయేత్యుత ||11||

తస్య వాక్యం సమాజ్ఞాయ వాసవః పురుషర్షభ
సంజీవయిత్వా సఖ్యే వై ప్రాదాత్తం గౌతమం తదా ||12||

సభాండోపస్కరం రాజంస్తమాసాద్య బకాధిపః
సంపరిష్వజ్య సుహృదం ప్రీత్యా పరమయా యుతః ||13||

అథ తం పాపకర్మాణం రాజధర్మా బకాధిపః
విసర్జయిత్వా సధనం ప్రవివేశ స్వమాలయం ||14||

యథోచితం చ స బకో యయౌ బ్రహ్మసదస్తదా
బ్రహ్మా చ తం మహాత్మానమాతిథ్యేనాభ్యపూజయత్ ||15||

గౌతమశ్చాపి సంప్రాప్య పునస్తం శబరాలయం
శూద్రాయాం జనయామాస పుత్రాందుష్కృతకారిణః ||16||

శాపశ్చ సుమహాంస్తస్య దత్తః సురగణైస్తదా
కుక్షౌ పునర్భ్వాం భార్యాయాం జనయిత్వా చిరాత్సుతాన్
నిరయం ప్రాప్స్యతి మహత్కృతఘ్నోఽయమితి ప్రభో ||17||

ఏతత్ప్రాహ పురా సర్వం నారదో మమ భారత
సంస్మృత్య చాపి సుమహదాఖ్యానం పురుషర్షభ
మయాపి భవతే సర్వం యథావదుపవర్ణితం ||18||

కుతః కృతఘ్నస్య యశః కుతః స్థానం కుతః సుఖం
అశ్రద్ధేయః కృతఘ్నో హి కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః ||19||

మిత్రద్రోహో న కర్తవ్యః పురుషేణ విశేషతః
మిత్రధ్రుఙ్నిరయం ఘోరమనంతం ప్రతిపద్యతే ||20||

కృతజ్ఞేన సదా భావ్యం మిత్రకామేన చానఘ
మిత్రాత్ప్రభవతే సత్యం మిత్రాత్ప్రభవతే బలం
సత్కారైరుత్తమైర్మిత్రం పూజయేత విచక్షణః ||21||

పరిత్యాజ్యో బుధైః పాపః కృతఘ్నో నిరపత్రపః
మిత్రద్రోహీ కులాంగారః పాపకర్మా నరాధమః ||22||

ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ ప్రోక్తః పాపో మయా తవ
మిత్రద్రోహీ కృతఘ్నో వై కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి ||23||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తదా వాక్యం భీష్మేణోక్తం మహాత్మనా
యుధిష్ఠిరః ప్రీతమనా బభూవ జనమేజయ ||24||

—♦ అధ్యాయము 168 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధర్మాః పితామహేనోక్తా రాజధర్మాశ్రితాః శుభాః
ధర్మమాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హసి పార్థివ ||1||

భీష్మ ఉవాచ

సర్వత్ర విహితో ధర్మః స్వర్గ్యః సత్యఫలం తపః
బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫలా క్రియా ||2||

యస్మిన్యస్మింస్తు వినయే యో యో యాతి వినిశ్చయం
స తమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ ||3||

యథా యథా చ పర్యేతి లోకతంత్రమసారవత్
తథా తథా విరాగోఽత్ర జాయతే నాత్ర సంశయః ||4||

ఏవం వ్యవసితే లోకే బహుదోషే యుధిష్ఠిర
ఆత్మమోక్షనిమిత్తం వై యతేత మతిమాన్నరః ||5||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నష్టే ధనే వా దారే వా పుత్రే పితరి వా మృతే
యయా బుద్ధ్యా నుదేచ్ఛోకం తన్మే బ్రూహి పితామహ ||6||

భీష్మ ఉవాచ

నష్టే ధనే వా దారే వా పుత్రే పితరి వా మృతే
అహో దుఃఖమితి ధ్యాయఞ్శోకస్యాపచితిం చరేత్ ||7||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథా సేనజితం విప్రః కశ్చిదిత్యబ్రవీద్వచః ||8||

పుత్రశోకాభిసంతప్తం రాజానం శోకవిహ్వలం
విషణ్ణవదనం దృష్ట్వా విప్రో వచనమబ్రవీత్ ||9||

కిం ను ఖల్వసి మూఢస్త్వం శోచ్యః కిమనుశోచసి
యదా త్వామపి శోచంతః శోచ్యా యాస్యంతి తాం గతిం ||10||

త్వం చైవాహం చ యే చాన్యే త్వాం రాజన్పర్యుపాసతే
సర్వే తత్ర గమిష్యామో యత ఏవాగతా వయం ||11||

సేనజిదువాచ

కా బుద్ధిః కిం తపో విప్ర కః సమాధిస్తపోధన
కిం జ్ఞానం కిం శ్రుతం వా తే యత్ప్రాప్య న విషీదసి ||12||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

పశ్య భూతాని దుఃఖేన వ్యతిషక్తాని సర్వశః
ఆత్మాపి చాయం న మమ సర్వా వా పృథివీ మమ ||13||

యథా మమ తథాన్యేషామితి బుద్ధ్యా న మే వ్యథా
ఏతాం బుద్ధిమహం ప్రాప్య న ప్రహృష్యే న చ వ్యథే ||14||

యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహోదధౌ
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం తద్వద్భూతసమాగమః ||15||

ఏవం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ జ్ఞాతయో బాంధవాస్తథా
తేషు స్నేహో న కర్తవ్యో విప్రయోగో హి తైర్ధ్రువం ||16||

అదర్శనాదాపతితః పునశ్చాదర్శనం గతః
న త్వాసౌ వేద న త్వం తం కః సన్కమనుశోచసి॥17॥

తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖం
సుఖాత్సంజాయతే దుఃఖమేవమేతత్పునః పునః
సుఖస్యానంతరం దుఃఖం దుఃఖస్యానంతరం సుఖం॥18॥

సుఖాత్త్వం దుఃఖమాపన్నః పునరాపత్స్యసే సుఖం
న నిత్యం లభతే దుఃఖం న నిత్యం లభతే సుఖం॥19॥

నాలం సుఖాయ సుహృదో నాలం దుఃఖాయ శత్రవః
న చ ప్రజ్ఞాలమర్థానాం న సుఖానామలం ధనం॥20॥

న బుద్ధిర్ధనలాభాయ న జాడ్యమసమృద్ధయే
లోకపర్యాయవృత్తాంతం ప్రాజ్ఞో జానాతి నేతరః॥21॥

బుద్ధిమంతం చ మూఢం చ శూరం భీరుం జడం కవిం
దుర్బలం బలవంతం చ భాగినం భజతే సుఖం॥22॥

ధేనుర్వత్సస్య గోపస్య స్వామినస్తస్కరస్య చ
పయః పిబతి యస్తస్యా ధేనుస్తస్యేతి నిశ్చయః॥23॥

యే చ మూఢతమా లోకే యే చ బుద్ధేః పరం గతాః
తే నరాః సుఖమేధంతే క్లిశ్యత్యంతరితో జనః॥24॥

అంత్యేషు రేమిరే ధీరా న తే మధ్యేషు రేమిరే
అంత్యప్రాప్తిం సుఖామాహుర్దుఃఖమంతరమంతయోః॥25॥

యే తు బుద్ధిసుఖం ప్రాప్తా ద్వంద్వాతీతా విమత్సరాః
తాన్నైవార్థా న చానర్థా వ్యథయంతి కదాచన॥26॥

అథ యే బుద్ధిమప్రాప్తా వ్యతిక్రాంతాశ్చ మూఢతాం
తేఽతివేలం ప్రహృష్యంతి సంతాపముపయాంతి చ॥27॥

నిత్యప్రముదితా మూఢా దివి దేవగణా ఇవ
అవలేపేన మహతా పరిదృబ్ధా విచేతసః॥28॥

సుఖం దుఃఖాంతమాలస్యం దుఃఖం దాక్ష్యం సుఖోదయం
భూతిశ్చైవ శ్రియా సార్ధం దక్షే వసతి నాలసే॥29॥

సుఖం వా యది వా దుఃఖం ద్వేష్యం వా యది వా ప్రియం
ప్రాప్తం ప్రాప్తముపాసీత హృదయేనాపరాజితః॥30॥

శోకస్థానసహస్రాణి హర్షస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం॥31॥

బుద్ధిమంతం కృతప్రజ్ఞం శుశ్రూషుమనసూయకం
దాంతం జితేంద్రియం చాపి శోకో న స్పృశతే నరం॥32॥

ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ గుప్తచిత్తశ్చరేద్బుధః
ఉదయాస్తమయజ్ఞం హి న శోకః స్ప్రష్టుమర్హతి॥33॥

యన్నిమిత్తం భవేచ్ఛోకస్త్రాసో వా దుఃఖమేవ వా
ఆయాసో వా యతోమూలస్తదేకాంగమపి త్యజేత్॥34॥

యద్యత్త్యజతి కామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే
కామానుసారీ పురుషః కామానను వినశ్యతి॥35॥

యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం
తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం॥36॥

పూర్వదేహకృతం కర్మ శుభం వా యది వాశుభం
ప్రాజ్ఞం మూఢం తథా శూరం భజతే యాదృశం కృతం॥37॥

ఏవమేవ కిలైతాని ప్రియాణ్యేవాప్రియాణి చ
జీవేషు పరివర్తంతే దుఃఖాని చ సుఖాని చ॥38॥

తదేవం బుద్ధిమాస్థాయ సుఖం జీవేద్గుణాన్వితః
సర్వాన్కామాంజుగుప్సేత సంగాన్కుర్వీత పృష్ఠతః
వృత్త ఏష హృది ప్రౌఢో మృత్యురేష మనోమయః॥39॥

యదా సంహరతే కామాన్కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః
తదాత్మజ్యోతిరాత్మా చ ఆత్మన్యేవ ప్రసీదతి॥40॥

కించిదేవ మమత్వేన యదా భవతి కల్పితం
తదేవ పరితాపార్థం సర్వం సంపద్యతే తదా॥41॥

న బిభేతి యదా చాయం యదా చాస్మాన్న బిభ్యతి
యదా నేచ్ఛతి న ద్వేష్టి బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥42॥

ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా శోకానందౌ భయాభయే
ప్రియాప్రియే పరిత్యజ్య ప్రశాంతాత్మా భవిష్యసి॥43॥

యదా న కురుతే ధీరః సర్వభూతేషు పాపకం
కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥44॥

యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః
యోఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖం॥45॥

అత్ర పింగలయా గీతా గాథాః శ్రూయంతి పార్థివ
యథా సా కృచ్ఛ్రకాలేఽపి లేభే ధర్మం సనాతనం॥46॥

సంకేతే పింగలా వేశ్యా కాంతేనాసీద్వినాకృతా
అథ కృచ్ఛ్రగతా శాంతాం బుద్ధిమాస్థాపయత్తదా॥47॥

పింగలోవాచ

ఉన్మత్తాహమనున్మత్తం కాంతమన్వవసం చిరం
అంతికే రమణం సంతం నైనమధ్యగమం పురా॥48॥

ఏకస్థూణం నవద్వారమపిధాస్యామ్యగారకం
కా హి కాంతమిహాయాంతమయం కాంతేతి మంస్యతే॥49॥

అకామాః కామరూపేణ ధూర్తా నరకరూపిణః
న పునర్వంచయిష్యంతి ప్రతిబుద్ధాస్మి జాగృమి॥50॥

అనర్థోఽపి భవత్యర్థో దైవాత్పూర్వకృతేన వా
సంబుద్ధాహం నిరాకారా నాహమద్యాజితేంద్రియా॥51॥

సుఖం నిరాశః స్వపితి నైరాశ్యం పరమం సుఖం
ఆశామనాశాం కృత్వా హి సుఖం స్వపితి పింగలా॥52॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ విప్రస్య హేతుమద్భిః ప్రభాషితైః
పర్యవస్థాపితో రాజా సేనజిన్ముముదే సుఖం॥53॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అతిక్రామతి కాలేఽస్మిన్సర్వభూతక్షయావహే
కిం శ్రేయః ప్రతిపద్యేత తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
పితుః పుత్రేణ సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర ॥2॥

ద్విజాతేః కస్యచిత్పార్థ స్వాధ్యాయనిరతస్య వై
బభూవ పుత్రో మేధావీ మేధావీ నామ నామతః ॥3॥

సోఽబ్రవీత్పితరం పుత్రః స్వాధ్యాయకరణే రతం
మోక్షధర్మార్థకుశలో లోకతత్త్వవిచక్షణః ॥4॥

ధీరః కిం స్విత్తాత కుర్యాత్ప్రజానన్;క్షిప్రం హ్యాయుర్భ్రశ్యతే మానవానాం
పితస్తదాచక్ష్వ యథార్థయోగం; మమానుపూర్వ్యా యేన ధర్మం చరేయం ॥5॥

పితోవాచ

వేదానధీత్య బ్రహ్మచర్యేణ పుత్ర; పుత్రానిచ్ఛేత్పావనార్థం పితౄణాం
అగ్నీనాధాయ విధివచ్చేష్టయజ్ఞో; వనం ప్రవిశ్యాథ మునిర్బుభూషేత్ ॥6॥

పుత్ర ఉవాచ

ఏవమభ్యాహతే లోకే సమంతాత్పరివారితే
అమోఘాసు పతంతీషు కిం ధీర ఇవ భాషసే ॥7॥

పితోవాచ

కథమభ్యాహతో లోకః కేన వా పరివారితః
అమోఘాః కాః పతంతీహ కిం ను భీషయసీవ మాం ॥8॥

పుత్ర ఉవాచ

మృత్యునాభ్యాహతో లోకో జరయా పరివారితః
అహోరాత్రాః పతంత్యేతే నను కస్మాన్న బుధ్యసే ॥9॥

యదాహమేతజ్జానామి న మృత్యుస్తిష్ఠతీతి హ
సోఽహం కథం ప్రతీక్షిష్యే జాలేనాపిహితశ్చరన్ ॥10॥

రాత్ర్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామాయురల్పతరం యదా
గాధోదకే మత్స్య ఇవ సుఖం విందేత కస్తదా
తదేవ వంధ్యం దివసమితి విద్యాద్విచక్షణః ॥11॥

అనవాప్తేషు కామేషు మృత్యురభ్యేతి మానవం
శష్పాణీవ విచిన్వంతమన్యత్రగతమానసం
వృకీవోరణమాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి ॥12॥

అద్యైవ కురు యచ్ఛ్రేయో మా త్వా కాలోఽత్యగాదయం
అకృతేష్వేవ కార్యేషు మృత్యుర్వై సంప్రకర్షతి॥13॥

శ్వఃకార్యమద్య కుర్వీత పూర్వాహ్ణే చాపరాహ్ణికం
న హి ప్రతీక్షతే మృత్యుః కృతం వాస్య న వా కృతం
కో హి జానాతి కస్యాద్య మృత్యుసేనా నివేక్ష్యతే॥14॥

యువైవ ధర్మశీలః స్యాదనిమిత్తం హి జీవితం
కృతే ధర్మే భవేత్కీర్తిరిహ ప్రేత్య చ వై సుఖం॥15॥

మోహేన హి సమావిష్టః పుత్రదారార్థముద్యతః
కృత్వా కార్యమకార్యం వా పుష్టిమేషాం ప్రయచ్ఛతి॥16॥

తం పుత్రపశుసంమత్తం వ్యాసక్తమనసం నరం
సుప్తం వ్యాఘ్రం మహౌఘో వా మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥17॥

సంచిన్వానకమేవైకం కామానామవితృప్తకం
వ్యాఘ్రః పశుమివాదాయ మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥18॥

ఇదం కృతమిదం కార్యమిదమన్యత్కృతాకృతం
ఏవమీహాసుఖాసక్తం కృతాంతః కురుతే వశే॥19॥

కృతానాం ఫలమప్రాప్తం కర్మణాం ఫలసంగినం
క్షేత్రాపణగృహాసక్తం మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥20॥

మృత్యుర్జరా చ వ్యాధిశ్చ దుఃఖం చానేకకారణం
అనుషక్తం యదా దేహే కిం స్వస్థ ఇవ తిష్ఠసి॥21॥

జాతమేవాంతకోఽన్తాయ జరా చాన్వేతి దేహినం
అనుషక్తా ద్వయేనైతే భావాః స్థావరజంగమాః॥22॥

మృత్యోర్వా గృహమేవైతద్యా గ్రామే వసతో రతిః
దేవానామేష వై గోష్ఠో యదరణ్యమితి శ్రుతిః॥23॥

నిబంధనీ రజ్జురేషా యా గ్రామే వసతో రతిః
ఛిత్త్వైనాం సుకృతో యాంతి నైనాం ఛిందంతి దుష్కృతః॥24॥

న హింసయతి యః ప్రాణాన్మనోవాక్కాయహేతుభిః
జీవితార్థాపనయనైః కర్మభిర్న స బధ్యతే॥25॥

న మృత్యుసేనామాయాంతీం జాతు కశ్చిత్ప్రబాధతే
ఋతే సత్యమసంత్యాజ్యం సత్యే హ్యమృతమాశ్రితం॥26॥

తస్మాత్సత్యవ్రతాచారః సత్యయోగపరాయణః
సత్యారామః సమో దాంతః సత్యేనైవాంతకం జయేత్॥27॥

అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ ద్వయం దేహే ప్రతిష్ఠితం
మృత్యుమాపద్యతే మోహాత్సత్యేనాపద్యతేఽమృతం॥28॥

సోఽహం హ్యహింస్రః సత్యార్థీ కామక్రోధబహిష్కృతః
సమదుఃఖసుఖః క్షేమీ మృత్యుం హాస్యామ్యమర్త్యవత్॥29॥

శాంతియజ్ఞరతో దాంతో బ్రహ్మయజ్ఞే స్థితో మునిః
వాఙ్మనఃకర్మయజ్ఞశ్చ భవిష్యామ్యుదగాయనే॥30॥

పశుయజ్ఞైః కథం హింస్రైర్మాదృశో యష్టుమర్హతి
అంతవద్భిరుత ప్రాజ్ఞః క్షత్రయజ్ఞైః పిశాచవత్॥31॥

యస్య వాఙ్మనసీ స్యాతాం సమ్యక్ప్రణిహితే సదా
తపస్త్యాగశ్చ యోగశ్చ స వై సర్వమవాప్నుయాత్॥32॥

నాస్తి విద్యాసమం చక్షుర్నాస్తి విద్యాసమం బలం
నాస్తి రాగసమం దుఃఖం నాస్తి త్యాగసమం సుఖం॥33॥

ఆత్మన్యేవాత్మనా జాత ఆత్మనిష్ఠోఽప్రజోఽపి వా
ఆత్మన్యేవ భవిష్యామి న మాం తారయతి ప్రజా॥34॥

నైతాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి విత్తం; యథైకతా సమతా సత్యతా చ
శీలే స్థితిర్దండనిధానమార్జవం; తతస్తతశ్చోపరమః క్రియాభ్యః॥35॥

కిం తే ధనైర్బాంధవైర్వాపి కిం తే; కిం తే దారైర్బ్రాహ్మణ యో మరిష్యసి
ఆత్మానమన్విచ్ఛ గుహాం ప్రవిష్టం; పితామహాస్తే క్వ గతః పితా చ॥36॥

భీష్మ ఉవాచ

పుత్రస్యైతద్వచః శ్రుత్వా తథాకార్షీత్పితా నృప
తథా త్వమపి వర్తస్వ సత్యధర్మపరాయణః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 170 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధనినో వాధనా యే చ వర్తయంతి స్వతంత్రిణః
సుఖదుఃఖాగమస్తేషాం కః కథం వా పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శమ్యాకేన విముక్తేన గీతం శాంతిగతేన హ॥2॥

అబ్రవీన్మాం పురా కశ్చిద్బ్రాహ్మణస్త్యాగమాస్థితః
క్లిశ్యమానః కుదారేణ కుచైలేన బుభుక్షయా॥3॥

ఉత్పన్నమిహ లోకే వై జన్మప్రభృతి మానవం
వివిధాన్యుపవర్తంతే దుఃఖాని చ సుఖాని చ॥4॥

తయోరేకతరే మార్గే యద్యేనమభిసంనయేత్
న సుఖం ప్రాప్య సంహృష్యేన్న దుఃఖం ప్రాప్య సంజ్వరేత్॥5॥

న వై చరసి యచ్ఛ్రేయ ఆత్మనో వా యదీహసే
అకామాత్మాపి హి సదా ధురముద్యమ్య చైవ హి॥6॥

అకించనః పరిపతన్సుఖమాస్వాదయిష్యసి
అకించనః సుఖం శేతే సముత్తిష్ఠతి చైవ హి॥7॥

ఆకించన్యం సుఖం లోకే పథ్యం శివమనామయం
అనమిత్రమథో హ్యేతద్దుర్లభం సులభం సతాం॥8॥

అకించనస్య శుద్ధస్య ఉపపన్నస్య సర్వశః
అవేక్షమాణస్త్రీల్లోకాన్న తుల్యముపలక్షయే॥9॥

ఆకించన్యం చ రాజ్యం చ తులయా సమతోలయం
అత్యరిచ్యత దారిద్ర్యం రాజ్యాదపి గుణాధికం॥10॥

ఆకించన్యే చ రాజ్యే చ విశేషః సుమహానయం
నిత్యోద్విగ్నో హి ధనవాన్మృత్యోరాస్యగతో యథా॥11॥

నైవాస్యాగ్నిర్న చాదిత్యో న మృత్యుర్న చ దస్యవః
ప్రభవంతి ధనజ్యానినిర్ముక్తస్య నిరాశిషః॥12॥

తం వై సదా కామచరమనుపస్తీర్ణశాయినం
బాహూపధానం శామ్యంతం ప్రశంసంతి దివౌకసః॥13॥

ధనవాన్క్రోధలోభాభ్యామావిష్టో నష్టచేతనః
తిర్యగీక్షః శుష్కముఖః పాపకో భ్రుకుటీముఖః॥14॥

నిర్దశంశ్చాధరోష్ఠం చ క్రుద్ధో దారుణభాషితా
కస్తమిచ్ఛేత్పరిద్రష్టుం దాతుమిచ్ఛతి చేన్మహీం॥15॥

శ్రియా హ్యభీక్ష్ణం సంవాసో మోహయత్యవిచక్షణం
సా తస్య చిత్తం హరతి శారదాభ్రమివానిలః॥16॥

అథైనం రూపమానశ్చ ధనమానశ్చ విందతి
అభిజాతోఽస్మి సిద్ధోఽస్మి నాస్మి కేవలమానుషః
ఇత్యేభిః కారణైస్తస్య త్రిభిశ్చిత్తం ప్రసిచ్యతే॥17॥

స ప్రసిక్తమనా భోగాన్విసృజ్య పితృసంచితాన్
పరిక్షీణః పరస్వానామాదానం సాధు మన్యతే॥18॥

తమతిక్రాంతమర్యాదమాదదానం తతస్తతః
ప్రతిషేధంతి రాజానో లుబ్ధా మృగమివేషుభిః॥19॥

ఏవమేతాని దుఃఖాని తాని తానీహ మానవం
వివిధాన్యుపవర్తంతే గాత్రసంస్పర్శజాని చ॥20॥

తేషాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా భైషజ్యమాచరేత్
లోకధర్మం సమాజ్ఞాయ ధ్రువాణామధ్రువైః సహ॥21॥

నాత్యక్త్వా సుఖమాప్నోతి నాత్యక్త్వా విందతే పరం
నాత్యక్త్వా చాభయః శేతే త్యక్త్వా సర్వం సుఖీ భవ॥22॥

ఇత్యేతద్ధాస్తినపురే బ్రాహ్మణేనోపవర్ణితం
శమ్యాకేన పురా మహ్యం తస్మాత్త్యాగః పరో మతః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 171 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఈహమానః సమారంభాన్యది నాసాదయేద్ధనం
ధనతృష్ణాభిభూతశ్చ కిం కుర్వన్సుఖమాప్నుయాత్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సర్వసామ్యమనాయాసః సత్యవాక్యం చ భారత
నిర్వేదశ్చావివిత్సా చ యస్య స్యాత్స సుఖీ నరః॥2॥

ఏతాన్యేవ పదాన్యాహుః పంచ వృద్ధాః ప్రశాంతయే
ఏష స్వర్గశ్చ ధర్మశ్చ సుఖం చానుత్తమం సతాం॥3॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నిర్వేదాన్మంకినా గీతం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥4॥

ఈహమానో ధనం మంకిర్భగ్నేహశ్చ పునః పునః
కేనచిద్ధనశేషేణ క్రీతవాందమ్యగోయుగం॥5॥

సుసంబద్ధౌ తు తౌ దమ్యౌ దమనాయాభినిఃసృతౌ
ఆసీనముష్ట్రం మధ్యేన సహసైవాభ్యధావతాం॥6॥

తయోః సంప్రాప్తయోరుష్ట్రః స్కంధదేశమమర్షణః
ఉత్థాయోత్క్షిప్య తౌ దమ్యౌ ప్రససార మహాజవః॥7॥

హ్రియమాణౌ తు తౌ దమ్యౌ తేనోష్ట్రేణ ప్రమాథినా
మ్రియమాణౌ చ సంప్రేక్ష్య మంకిస్తత్రాబ్రవీదిదం॥8॥

న చైవావిహితం శక్యం దక్షేణాపీహితుం ధనం
యుక్తేన శ్రద్ధయా సమ్యగీహాం సమనుతిష్ఠతా॥9॥

కృతస్య పూర్వం చానర్థైర్యుక్తస్యాప్యనుతిష్ఠతః
ఇమం పశ్యత సంగత్యా మమ దైవముపప్లవం॥10॥

ఉద్యమ్యోద్యమ్య మే దమ్యౌ విషమేణేవ గచ్ఛతి
ఉత్క్షిప్య కాకతాలీయమున్మాథేనేవ జంబుకః॥11॥

మణీ వోష్ట్రస్య లంబేతే ప్రియౌ వత్సతరౌ మమ
శుద్ధం హి దైవమేవేదమతో నైవాస్తి పౌరుషం॥12॥

యది వాప్యుపపద్యేత పౌరుషం నామ కర్హిచిత్
అన్విష్యమాణం తదపి దైవమేవావతిష్ఠతే॥13॥

తస్మాన్నిర్వేద ఏవేహ గంతవ్యః సుఖమీప్సతా
సుఖం స్వపితి నిర్విణ్ణో నిరాశశ్చార్థసాధనే॥14॥

అహో సమ్యక్శుకేనోక్తం సర్వతః పరిముచ్యతా
ప్రతిష్ఠతా మహారణ్యం జనకస్య నివేశనాత్॥15॥

యః కామాన్ప్రాప్నుయాత్సర్వాన్యశ్చైనాన్కేవలాంస్త్యజేత్
ప్రాపణాత్సర్వకామానాం పరిత్యాగో విశిష్యతే॥16॥

నాంతం సర్వవివిత్సానాం గతపూర్వోఽస్తి కశ్చన
శరీరే జీవితే చైవ తృష్ణా మందస్య వర్ధతే॥17॥

నివర్తస్వ వివిత్సాభ్యః శామ్య నిర్విద్య మామక
అసకృచ్చాసి నికృతో న చ నిర్విద్యసే తనో॥18॥

యది నాహం వినాశ్యస్తే యద్యేవం రమసే మయా
మా మాం యోజయ లోభేన వృథా త్వం విత్తకాముక॥19॥

సంచితం సంచితం ద్రవ్యం నష్టం తవ పునః పునః
కదా విమోక్ష్యసే మూఢ ధనేహాం ధనకాముక॥20॥

అహో ను మమ బాలిశ్యం యోఽహం క్రీడనకస్తవ
కిం నైవ జాతు పురుషః పరేషాం ప్రేష్యతామియాత్॥21॥

న పూర్వే నాపరే జాతు కామానామంతమాప్నువన్
త్యక్త్వా సర్వసమారంభాన్ప్రతిబుద్ధోఽస్మి జాగృమి॥22॥

నూనం తే హృదయం కామ వజ్రసారమయం దృఢం
యదనర్థశతావిష్టం శతధా న విదీర్యతే॥23॥

త్యజామి కామ త్వాం చైవ యచ్చ కించిత్ప్రియం తవ
తవాహం సుఖమన్విచ్ఛన్నాత్మన్యుపలభే సుఖం॥24॥

కామ జానామి తే మూలం సంకల్పాత్కిల జాయసే
న త్వాం సంకల్పయిష్యామి సమూలో న భవిష్యసి॥25॥

ఈహా ధనస్య న సుఖా లబ్ధ్వా చింతా చ భూయసీ
లబ్ధనాశో యథా మృత్యుర్లబ్ధం భవతి వా న వా॥26॥

పరేత్య యో న లభతే తతో దుఃఖతరం ను కిం
న చ తుష్యతి లబ్ధేన భూయ ఏవ చ మార్గతి ॥27॥

అనుతర్షుల ఏవార్థః స్వాదు గాంగమివోదకం
మద్విలాపనమేతత్తు ప్రతిబుద్ధోఽస్మి సంత్యజ ॥28॥

య ఇమం మామకం దేహం భూతగ్రామః సమాశ్రితః
స యాత్వితో యథాకామం వసతాం వా యథాసుఖం ॥29॥

న యుష్మాస్విహ మే ప్రీతిః కామలోభానుసారిషు
తస్మాదుత్సృజ్య సర్వాన్వః సత్యమేవాశ్రయామ్యహం ॥30॥

సర్వభూతాన్యహం దేహే పశ్యన్మనసి చాత్మనః
యోగే బుద్ధిం శ్రుతే సత్త్వం మనో బ్రహ్మణి ధారయన్ ॥31॥

విహరిష్యామ్యనాసక్తః సుఖీ లోకాన్నిరామయః
యథా మా త్వం పునర్నైవం దుఃఖేషు ప్రణిధాస్యసి ॥32॥

త్వయా హి మే ప్రణున్నస్య గతిరన్యా న విద్యతే
తృష్ణాశోకశ్రమాణాం హి త్వం కామ ప్రభవః సదా ॥33॥

ధననాశోఽధికం దుఃఖం మన్యే సర్వమహత్తరం
జ్ఞాతయో హ్యవమన్యంతే మిత్రాణి చ ధనచ్యుతం ॥34॥

అవజ్ఞానసహస్రైస్తు దోషాః కష్టతరాధనే
ధనే సుఖకలా యా చ సాపి దుఃఖైర్విధీయతే ॥35॥

ధనమస్యేతి పురుషం పురా నిఘ్నంతి దస్యవః
క్లిశ్యంతి వివిధైర్దండైర్నిత్యముద్వేజయంతి చ ॥36॥

మందలోలుపతా దుఃఖమితి బుద్ధం చిరాన్మయా
యద్యదాలంబసే కామ తత్తదేవానురుధ్యసే ॥37॥

అతత్త్వజ్ఞోఽసి బాలశ్చ దుస్తోషోఽపూరణోఽనలః
నైవ త్వం వేత్థ సులభం నైవ త్వం వేత్థ దుర్లభం ॥38॥

పాతాలమివ దుష్పూరో మాం దుఃఖైర్యోక్తుమిచ్ఛసి
నాహమద్య సమావేష్టుం శక్యః కామ పునస్త్వయా ॥39॥

నిర్వేదమహమాసాద్య ద్రవ్యనాశాద్యదృచ్ఛయా
నిర్వృతిం పరమాం ప్రాప్య నాద్య కామాన్విచింతయే ॥40॥

అతిక్లేశాన్సహామీహ నాహం బుధ్యామ్యబుద్ధిమాన్
నికృతో ధననాశేన శయే సర్వాంగవిజ్వరః ॥41॥

పరిత్యజామి కామ త్వాం హిత్వా సర్వమనోగతీః
న త్వం మయా పునః కామ నస్యోతేనేవ రంస్యసే ॥42॥

క్షమిష్యేఽక్షమమాణానాం న హింసిష్యే చ హింసితః
ద్వేష్యముక్తః ప్రియం వక్ష్యామ్యనాదృత్య తదప్రియం ॥43॥

తృప్తః స్వస్థేంద్రియో నిత్యం యథాలబ్ధేన వర్తయన్
న సకామం కరిష్యామి త్వామహం శత్రుమాత్మనః ॥44॥

నిర్వేదం నిర్వృతిం తృప్తిం శాంతిం సత్యం దమం క్షమాం
సర్వభూతదయాం చైవ విద్ధి మాం శరణాగతం ॥45॥

తస్మాత్కామశ్చ లోభశ్చ తృష్ణా కార్పణ్యమేవ చ
త్యజంతు మాం ప్రతిష్ఠంతం సత్త్వస్థో హ్యస్మి సాంప్రతం ॥46॥

ప్రహాయ కామం లోభం చ క్రోధం పారుష్యమేవ చ
నాద్య లోభవశం ప్రాప్తో దుఃఖం ప్రాప్స్యామ్యనాత్మవాన్ ॥47॥

యద్యత్త్యజతి కామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే
కామస్య వశగో నిత్యం దుఃఖమేవ ప్రపద్యతే ॥48॥

కామాన్వ్యుదస్య ధునుతే యత్కించిత్పురుషో రజః
కామక్రోధోద్భవం దుఃఖమహ్రీరరతిరేవ చ ॥49॥

ఏష బ్రహ్మప్రవిష్టోఽహం గ్రీష్మే శీతమివ హ్రదం
శామ్యామి పరినిర్వామి సుఖమాసే చ కేవలం ॥50॥

యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం
తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం ॥51॥

ఆత్మనా సప్తమం కామం హత్వా శత్రుమివోత్తమం
ప్రాప్యావధ్యం బ్రహ్మపురం రాజేవ స్యామహం సుఖీ ॥52॥

ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ మంకిర్నిర్వేదమాగతః
సర్వాన్కామాన్పరిత్యజ్య ప్రాప్య బ్రహ్మ మహత్సుఖం ॥53॥

దమ్యనాశకృతే మంకిరమరత్వం కిలాగమత్
అచ్ఛినత్కామమూలం స తేన ప్రాప మహత్సుఖం ॥54॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గీతం విదేహరాజేన జనకేన ప్రశామ్యతా ॥55॥

అనంతం బత మే విత్తం యస్య మే నాస్తి కించన
మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కించన ॥56॥

అత్రైవోదాహరంతీమం బోధ్యస్య పదసంచయం
నిర్వేదం ప్రతి విన్యస్తం ప్రతిబోధ యుధిష్ఠిర ॥57॥

బోధ్యం దాంతమృషిం రాజా నహుషః పర్యపృచ్ఛత
నిర్వేదాచ్ఛాంతిమాపన్నం శాంతం ప్రజ్ఞానతర్పితం ॥58॥

ఉపదేశం మహాప్రాజ్ఞ శమస్యోపదిశస్వ మే
కాం బుద్ధిం సమనుధ్యాయ శాంతశ్చరసి నిర్వృతః ॥59॥

బోధ్య ఉవాచ

ఉపదేశేన వర్తామి నానుశాస్మీహ కంచన
లక్షణం తస్య వక్ష్యేఽహం తత్స్వయం ప్రవిమృశ్యతాం ॥60॥

పింగలా కురరః సర్పః సారంగాన్వేషణం వనే
ఇషుకారః కుమారీ చ షడేతే గురవో మమ ॥61॥

—♦ అధ్యాయము 172 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కేన వృత్తేన వృత్తజ్ఞ వీతశోకశ్చరేన్మహీం
కిం చ కుర్వన్నరో లోకే ప్రాప్నోతి పరమాం గతిం ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రహ్రాదస్య చ సంవాదం మునేరాజగరస్య చ ॥2॥

చరంతం బ్రాహ్మణం కంచిత్కల్యచిత్తమనామయం
పప్రచ్ఛ రాజన్ప్రహ్రాదో బుద్ధిమాన్ప్రాజ్ఞసంమతః॥3॥

స్వస్థః శక్తో మృదుర్దాంతో నిర్వివిత్సోఽనసూయకః
సువాగ్బహుమతో లోకే ప్రాజ్ఞశ్చరసి బాలవత్॥4॥

నైవ ప్రార్థయసే లాభం నాలాభేష్వనుశోచసి
నిత్యతృప్త ఇవ బ్రహ్మన్న కించిదవమన్యసే॥5॥

స్రోతసా హ్రియమాణాసు ప్రజాస్వవిమనా ఇవ
ధర్మకామార్థకార్యేషు కూటస్థ ఇవ లక్ష్యసే॥6॥

నానుతిష్ఠసి ధర్మార్థౌ న కామే చాపి వర్తసే
ఇంద్రియార్థాననాదృత్య ముక్తశ్చరసి సాక్షివత్॥7॥

కా ను ప్రజ్ఞా శ్రుతం వా కిం వృత్తిర్వా కా ను తే మునే
క్షిప్రమాచక్ష్వ మే బ్రహ్మఞ్శ్రేయో యదిహ మన్యసే॥8॥

అనుయుక్తః స మేధావీ లోకధర్మవిధానవిత్
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహ్రాదమనపార్థయా॥9॥

పశ్యన్ప్రహ్రాద భూతానాముత్పత్తిమనిమిత్తతః
హ్రాసం వృద్ధిం వినాశం చ న ప్రహృష్యే న చ వ్యథే॥10॥

స్వభావాదేవ సందృశ్య వర్తమానాః ప్రవృత్తయః
స్వభావనిరతాః సర్వాః పరితప్యే న కేనచిత్॥11॥

పశ్యన్ప్రహ్రాద సంయోగాన్విప్రయోగపరాయణాన్
సంచయాంశ్చ వినాశాంతాన్న క్వచిద్విదధే మనః॥12॥

అంతవంతి చ భూతాని గుణయుక్తాని పశ్యతః
ఉత్పత్తినిధనజ్ఞస్య కిం కార్యమవశిష్యతే॥13॥

జలజానామపి హ్యంతం పర్యాయేణోపలక్షయే
మహతామపి కాయానాం సూక్ష్మాణాం చ మహోదధౌ॥14॥

జంగమస్థావరాణాం చ భూతానామసురాధిప
పార్థివానామపి వ్యక్తం మృత్యుం పశ్యామి సర్వశః॥15॥

అంతరిక్షచరాణాం చ దానవోత్తమ పక్షిణాం
ఉత్తిష్ఠతి యథాకాలం మృత్యుర్బలవతామపి॥16॥

దివి సంచరమాణాని హ్రస్వాని చ మహాంతి చ
జ్యోతీంషి చ యథాకాలం పతమానాని లక్షయే॥17॥

ఇతి భూతాని సంపశ్యన్ననుషక్తాని మృత్యునా
సర్వసామాన్యతో విద్వాన్కృతకృత్యః సుఖం స్వపే॥18॥

సుమహాంతమపి గ్రాసం గ్రసే లబ్ధం యదృచ్ఛయా
శయే పునరభుంజానో దివసాని బహూన్యపి॥19॥

ఆస్రవత్యపి మామన్నం పునర్బహుగుణం బహు
పునరల్పగుణం స్తోకం పునర్నైవోపపద్యతే॥20॥

కణాన్కదాచిత్ఖాదామి పిణ్యాకమపి చ గ్రసే
భక్షయే శాలిమాంసాని భక్షాంశ్చోచ్చావచాన్పునః॥21॥

శయే కదాచిత్పర్యంకే భూమావపి పునః శయే
ప్రాసాదేఽపి చ మే శయ్యా కదాచిదుపపద్యతే॥22॥

ధారయామి చ చీరాణి శాణీం క్షౌమాజినాని చ
మహార్హాణి చ వాసాంసి ధారయామ్యహమేకదా॥23॥

న సంనిపతితం ధర్మ్యముపభోగం యదృచ్ఛయా
ప్రత్యాచక్షే న చాప్యేనమనురుధ్యే సుదుర్లభం॥24॥

అచలమనిధనం శివం విశోకం; శుచిమతులం విదుషాం మతే నివిష్టం
అనభిమతమసేవితం చ మూఢై;ర్వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥25॥

అచలితమతిరచ్యుతః స్వధర్మా;త్పరిమితసంసరణః పరావరజ్ఞః
విగతభయకషాయలోభమోహో; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥26॥

అనియతఫలభక్ష్యభోజ్యపేయం; విధిపరిణామవిభక్తదేశకాలం
హృదయసుఖమసేవితం కదర్యై;ర్వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥27॥

ఇదమిదమితి తృష్ణయాభిభూతం; జనమనవాప్తధనం విషీదమానం
నిపుణమనునిశామ్య తత్త్వబుద్ధ్యా; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥28॥

బహువిధమనుదృశ్య చార్థహేతోః; కృపణమిహార్యమనార్యమాశ్రయంతం
ఉపశమరుచిరాత్మవాన్ప్రశాంతో; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥29॥

సుఖమసుఖమనర్థమర్థలాభం; రతిమరతిం మరణం చ జీవితం చ
విధినియతమవేక్ష్య తత్త్వతోఽహం; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥30॥

అపగతభయరాగమోహదర్పో; ధృతిమతిబుద్ధిసమన్వితః ప్రశాంతః
ఉపగతఫలభోగినో నిశామ్య; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥31॥

అనియతశయనాసనః ప్రకృత్యా; దమనియమవ్రతసత్యశౌచయుక్తః
అపగతఫలసంచయః ప్రహృష్టో; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥32॥

అభిగతమసుఖార్థమీహనార్థై;రుపగతబుద్ధిరవేక్ష్య చాత్మసంస్థః
తృషితమనియతం మనో నియంతుం; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥33॥

న హృదయమనురుధ్యతే మనో వా; ప్రియసుఖదుర్లభతామనిత్యతాం చ
తదుభయముపలక్షయన్నివాహం; వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥34॥

బహు కథితమిదం హి బుద్ధిమద్భిః; కవిభిరభిప్రథయద్భిరాత్మకీర్తిం
ఇదమిదమితి తత్ర తత్ర తత్త;త్స్వపరమతైర్గహనం ప్రతర్కయద్భిః॥35॥

తదహమనునిశామ్య విప్రయాతం; పృథగభిపన్నమిహాబుధైర్మనుష్యైః
అనవసితమనంతదోషపారం; నృషు విహరామి వినీతరోషతృష్ణః॥36॥

భీష్మ ఉవాచ

అజగరచరితం వ్రతం మహాత్మా; య ఇహ నరోఽనుచరేద్వినీతరాగః
అపగతభయమన్యులోభమోహః; స ఖలు సుఖీ విహరేదిమం విహారం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 173 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బాంధవాః కర్మ విత్తం వా ప్రజ్ఞా వేహ పితామహ
నరస్య కా ప్రతిష్ఠా స్యాదేతత్పృష్టో వదస్వ మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా భూతానాం ప్రజ్ఞా లాభః పరో మతః
ప్రజ్ఞా నైఃశ్రేయసీ లోకే ప్రజ్ఞా స్వర్గో మతః సతాం॥2॥

ప్రజ్ఞయా ప్రాపితార్థో హి బలిరైశ్వర్యసంక్షయే
ప్రహ్రాదో నముచిర్మంకిస్తస్యాః కిం విద్యతే పరం॥3॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఇంద్రకాశ్యపసంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥4॥

వైశ్యః కశ్చిదృషిం తాత కాశ్యపం సంశితవ్రతం
రథేన పాతయామాస శ్రీమాందృప్తస్తపస్వినం॥5॥

ఆర్తః స పతితః క్రుద్ధస్త్యక్త్వాత్మానమథాబ్రవీత్
మరిష్యామ్యధనస్యేహ జీవితార్థో న విద్యతే॥6॥

తథా ముమూర్షుమాసీనమకూజంతమచేతసం
ఇంద్రః సృగాలరూపేణ బభాషే క్రుద్ధమానసం॥7॥

మనుష్యయోనిమిచ్ఛంతి సర్వభూతాని సర్వశః
మనుష్యత్వే చ విప్రత్వం సర్వ ఏవాభినందతి॥8॥

మనుష్యో బ్రాహ్మణశ్చాసి శ్రోత్రియశ్చాసి కాశ్యప
సుదుర్లభమవాప్యైతదదోషాన్మర్తుమిచ్ఛసి॥9॥

సర్వే లాభాః సాభిమానా ఇతి సత్యా బత శ్రుతిః
సంతోషణీయరూపోఽసి లోభాద్యదభిమన్యసే॥10॥

అహో సిద్ధార్థతా తేషాం యేషాం సంతీహ పాణయః
పాణిమద్భ్యః స్పృహాస్మాకం యథా తవ ధనస్య వై॥11॥

న పాణిలాభాదధికో లాభః కశ్చన విద్యతే
అపాణిత్వాద్వయం బ్రహ్మన్కంటకాన్నోద్ధరామహే॥12॥

అథ యేషాం పునః పాణీ దేవదత్తౌ దశాంగులీ
ఉద్ధరంతి కృమీనంగాద్దశమానాన్కషంతి చ॥13॥

హిమవర్షాతపానాం చ పరిత్రాణాని కుర్వతే
చేలమన్నం సుఖం శయ్యాం నివాతం చోపభుంజతే॥14॥

అధిష్ఠాయ చ గాం లోకే భుంజతే వాహయంతి చ
ఉపాయైర్బహుభిశ్చైవ వశ్యానాత్మని కుర్వతే॥15॥

యే ఖల్వజిహ్వాః కృపణా అల్పప్రాణా అపాణయః
సహంతే తాని దుఃఖాని దిష్ట్యా త్వం న తథా మునే॥16॥

దిష్ట్యా త్వం న సృగాలో వై న కృమిర్న చ మూషకః
న సర్పో న చ మండూకో న చాన్యః పాపయోనిజః॥17॥

ఏతావతాపి లాభేన తోష్టుమర్హసి కాశ్యప
కిం పునర్యోఽసి సత్త్వానాం సర్వేషాం బ్రాహ్మణోత్తమః॥18॥

ఇమే మాం కృమయోఽదంతి తేషాముద్ధరణాయ మే
నాస్తి శక్తిరపాణిత్వాత్పశ్యావస్థామిమాం మమ॥19॥

అకార్యమితి చైవేమం నాత్మానం సంత్యజామ్యహం
నేతః పాపీయసీం యోనిం పతేయమపరామితి॥20॥

మధ్యే వై పాపయోనీనాం సార్గాలీ యామహం గతః
పాపీయస్యో బహుతరా ఇతోఽన్యాః పాపయోనయః॥21॥

జాత్యైవైకే సుఖతరాః సంత్యన్యే భృశదుఃఖితాః
నైకాంతసుఖమేవేహ క్వచిత్పశ్యామి కస్యచిత్॥22॥

మనుష్యా హ్యాఢ్యతాం ప్రాప్య రాజ్యమిచ్ఛంత్యనంతరం
రాజ్యాద్దేవత్వమిచ్ఛంతి దేవత్వాదింద్రతామపి॥23॥

భవేస్త్వం యద్యపి త్వాఢ్యో న రాజా న చ దైవతం
దేవత్వం ప్రాప్య చేంద్రత్వం నైవ తుష్యేస్తథా సతి॥24॥

న తృప్తిః ప్రియలాభేఽస్తి తృష్ణా నాద్భిః ప్రశామ్యతి
సంప్రజ్వలతి సా భూయః సమిద్భిరివ పావకః॥25॥

అస్త్యేవ త్వయి శోకో వై హర్షశ్చాస్తి తథా త్వయి
సుఖదుఃఖే తథా చోభే తత్ర కా పరిదేవనా॥26॥

పరిచ్ఛిద్యైవ కామానాం సర్వేషాం చైవ కర్మణాం
మూలం రుంధీంద్రియగ్రామం శకుంతానివ పంజరే॥27॥

న ఖల్వప్యరసజ్ఞస్య కామః క్వచన జాయతే
సంస్పర్శాద్దర్శనాద్వాపి శ్రవణాద్వాపి జాయతే॥28॥

న త్వం స్మరసి వారుణ్యా లట్వాకానాం చ పక్షిణాం
తాభ్యాం చాభ్యధికో భక్ష్యో న కశ్చిద్విద్యతే క్వచిత్॥29॥

యాని చాన్యాని దూరేషు భక్ష్యభోజ్యాని కాశ్యప
యేషామభుక్తపూర్వం తే తేషామస్మృతిరేవ చ॥30॥

అప్రాశనమసంస్పర్శమసందర్శనమేవ చ
పురుషస్యైష నియమో మన్యే శ్రేయో న సంశయః॥31॥

పాణిమంతో ధనైర్యుక్తా బలవంతో న సంశయః
మనుష్యా మానుషైరేవ దాసత్వముపపాదితాః॥32॥

వధబంధపరిక్లేశైః క్లిశ్యంతే చ పునః పునః
తే ఖల్వపి రమంతే చ మోదంతే చ హసంతి చ॥33॥

అపరే బాహుబలినః కృతవిద్యా మనస్వినః
జుగుప్సితాం సుకృపణాం పాపాం వృత్తిముపాసతే॥34॥

ఉత్సహంతే చ తే వృత్తిమన్యామప్యుపసేవితుం
స్వకర్మణా తు నియతం భవితవ్యం తు తత్తథా॥35॥

న పుల్కసో న చండాల ఆత్మానం త్యక్తుమిచ్ఛతి
అసంతుష్టః స్వయా యోన్యా మాయాం పశ్యస్వ యాదృశీం॥36॥

దృష్ట్వా కుణీన్పక్షహతాన్మనుష్యానామయావినః
సుసంపూర్ణః స్వయా యోన్యా లబ్ధలాభోఽసి కాశ్యప॥37॥

యది బ్రాహ్మణ దేహస్తే నిరాతంకో నిరామయః
అంగాని చ సమగ్రాణి న చ లోకేషు ధిక్కృతః॥38॥

న కేనచిత్ప్రవాదేన సత్యేనైవాపహారిణా
ధర్మాయోత్తిష్ఠ విప్రర్షే నాత్మానం త్యక్తుమర్హసి॥39॥

యది బ్రహ్మఞ్శృణోష్యేతచ్ఛ్రద్దధాసి చ మే వచః
వేదోక్తస్య చ ధర్మస్య ఫలం ముఖ్యమవాప్స్యసి॥40॥

స్వాధ్యాయమగ్నిసంస్కారమప్రమత్తోఽనుపాలయ
సత్యం దమం చ దానం చ స్పర్ధిష్ఠా మా చ కేనచిత్॥41॥

యే కేచన స్వధ్యయనాః ప్రాప్తా యజనయాజనం
కథం తే జాతు శోచేయుర్ధ్యాయేయుర్వాప్యశోభనం॥42॥

ఇచ్ఛంతస్తే విహారాయ సుఖం మహదవాప్నుయుః
ఉత జాతాః సునక్షత్రే సుతీర్థాః సుముహూర్తజాః॥43॥

నక్షత్రేష్వాసురేష్వన్యే దుస్తీర్థా దుర్ముహూర్తజాః
సంపతంత్యాసురీం యోనిం యజ్ఞప్రసవవర్జితాం॥44॥

అహమాసం పండితకో హైతుకో వేదనిందకః
ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యామనురక్తో నిరర్థికాం॥45॥

హేతువాదాన్ప్రవదితా వక్తా సంసత్సు హేతుమత్
ఆక్రోష్టా చాభివక్తా చ బ్రహ్మయజ్ఞేషు వై ద్విజాన్॥46॥

నాస్తికః సర్వశంకీ చ మూర్ఖః పండితమానికః
తస్యేయం ఫలనిర్వృత్తిః సృగాలత్వం మమ ద్విజ॥47॥

అపి జాతు తథా తత్స్యాదహోరాత్రశతైరపి
యదహం మానుషీం యోనిం సృగాలః ప్రాప్నుయాం పునః॥48॥

సంతుష్టశ్చాప్రమత్తశ్చ యజ్ఞదానతపోరతిః
జ్ఞేయజ్ఞాతా భవేయం వై వర్జ్యవర్జయితా తథా॥49॥

తతః స మునిరుత్థాయ కాశ్యపస్తమువాచ హ
అహో బతాసి కుశలో బుద్ధిమానితి విస్మితః॥50॥

సమవైక్షత తం విప్రో జ్ఞానదీర్ఘేణ చక్షుషా
దదర్శ చైనం దేవానామింద్రం దేవం శచీపతిం॥51॥

తతః సంపూజయామాస కాశ్యపో హరివాహనం
అనుజ్ఞాతశ్చ తేనాథ ప్రవివేశ స్వమాశ్రమం॥52॥

—♦ అధ్యాయము 174 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యద్యస్తి దత్తమిష్టం వా తపస్తప్తం తథైవ చ
గురూణాం చాపి శుశ్రూషా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆత్మనానర్థయుక్తేన పాపే నివిశతే మనః
స కర్మ కలుషం కృత్వా క్లేశే మహతి ధీయతే॥2॥

దుర్భిక్షాదేవ దుర్భిక్షం క్లేశాత్క్లేశం భయాద్భయం
మృతేభ్యః ప్రమృతం యాంతి దరిద్రాః పాపకారిణః॥3॥

ఉత్సవాదుత్సవం యాంతి స్వర్గాత్స్వర్గం సుఖాత్సుఖం
శ్రద్దధానాశ్చ దాంతాశ్చ ధనాఢ్యాః శుభకారిణః॥4॥

వ్యాలకుంజరదుర్గేషు సర్పచోరభయేషు చ
హస్తావాపేన గచ్ఛంతి నాస్తికాః కిమతః పరం॥5॥

ప్రియదేవాతిథేయాశ్చ వదాన్యాః ప్రియసాధవః
క్షేమ్యమాత్మవతాం మార్గమాస్థితా హస్తదక్షిణం॥6॥

పులాకా ఇవ ధాన్యేషు పుత్తికా ఇవ పక్షిషు
తద్విధాస్తే మనుష్యేషు యేషాం ధర్మో న కారణం॥7॥

సుశీఘ్రమపి ధావంతం విధానమనుధావతి
శేతే సహ శయానేన యేన యేన యథా కృతం॥8॥

ఉపతిష్ఠతి తిష్ఠంతం గచ్ఛంతమనుగచ్ఛతి
కరోతి కుర్వతః కర్మ ఛాయేవానువిధీయతే॥9॥

యేన యేన యథా యద్యత్పురా కర్మ సమాచితం
తత్తదేవ నరో భుంక్తే నిత్యం విహితమాత్మనా॥10॥

స్వకర్మఫలవిక్షిప్తం విధానపరిరక్షితం
భూతగ్రామమిమం కాలః సమంతాత్పరికర్షతి॥11॥

అచోద్యమానాని యథా పుష్పాణి చ ఫలాని చ
స్వకాలం నాతివర్తంతే తథా కర్మ పురాకృతం॥12॥

సంమానశ్చావమానశ్చ లాభాలాభౌ క్షయోదయౌ
ప్రవృత్తా వినివర్తంతే విధానాంతే పునః పునః॥13॥

ఆత్మనా విహితం దుఃఖమాత్మనా విహితం సుఖం
గర్భశయ్యాముపాదాయ భుజ్యతే పౌర్వదేహికం॥14॥

బాలో యువా చ వృద్ధశ్చ యత్కరోతి శుభాశుభం
తస్యాం తస్యామవస్థాయాం భుంక్తే జన్మని జన్మని॥15॥

యథా ధేనుసహస్రేషు వత్సో విందతి మాతరం
తథా పూర్వకృతం కర్మ కర్తారమనుగచ్ఛతి॥16॥

సమున్నమగ్రతో వస్త్రం పశ్చాచ్ఛుధ్యతి కర్మణా
ఉపవాసైః ప్రతప్తానాం దీర్ఘం సుఖమనంతకం॥17॥

దీర్ఘకాలేన తపసా సేవితేన తపోవనే
ధర్మనిర్ధూతపాపానాం సంసిధ్యంతే మనోరథాః॥18॥

శకునీనామివాకాశే మత్స్యానామివ చోదకే
పదం యథా న దృశ్యేత తథా జ్ఞానవిదాం గతిః॥19॥

అలమన్యైరుపాలంభైః కీర్తితైశ్చ వ్యతిక్రమైః
పేశలం చానురూపం చ కర్తవ్యం హితమాత్మనః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 175 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కుతః సృష్టమిదం విశ్వం జగత్స్థావరజంగమం
ప్రలయే చ కమభ్యేతి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

ససాగరః సగగనః సశైలః సబలాహకః
సభూమిః సాగ్నిపవనో లోకోఽయం కేన నిర్మితః॥2॥

కథం సృష్టాని భూతాని కథం వర్ణవిభక్తయః
శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మావథో కథం॥3॥

కీదృశో జీవతాం జీవః క్వ వా గచ్ఛంతి యే మృతాః
అస్మాల్లోకాదముం లోకం సర్వం శంసతు నో భవాన్॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
భృగుణాభిహితం శ్రేష్ఠం భరద్వాజాయ పృచ్ఛతే॥5॥

కైలాసశిఖరే దృష్ట్వా దీప్యమానమివౌజసా
భృగుం మహర్షిమాసీనం భరద్వాజోఽన్వపృచ్ఛత॥6॥

ససాగరః సగగనః సశైలః సబలాహకః
సభూమిః సాగ్నిపవనో లోకోఽయం కేన నిర్మితః॥7॥

కథం సృష్టాని భూతాని కథం వర్ణవిభక్తయః
శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మావథో కథం॥8॥

కీదృశో జీవతాం జీవః క్వ వా గచ్ఛంతి యే మృతాః
పరలోకమిమం చాపి సర్వం శంసతు నో భవాన్॥9॥

ఏవం స భగవాన్పృష్టో భరద్వాజేన సంశయం
మహర్షిర్బ్రహ్మసంకాశః సర్వం తస్మై తతోఽబ్రవీత్॥10॥

మానసో నామ విఖ్యాతః శ్రుతపూర్వో మహర్షిభిః
అనాదినిధనో దేవస్తథాభేద్యోఽజరామరః॥11॥

అవ్యక్త ఇతి విఖ్యాతః శాశ్వతోఽథాక్షరోఽవ్యయః
యతః సృష్టాని భూతాని జాయంతే చ మ్రియంతి చ॥12॥

సోఽసృజత్ప్రథమం దేవో మహాంతం నామ నామతః
ఆకాశమితి విఖ్యాతం సర్వభూతధరః ప్రభుః॥13॥

ఆకాశాదభవద్వారి సలిలాదగ్నిమారుతౌ
అగ్నిమారుతసంయోగాత్తతః సమభవన్మహీ॥14॥

తతస్తేజోమయం దివ్యం పద్మం సృష్టం స్వయంభువా
తస్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్రహ్మా వేదమయో నిధిః॥15॥

అహంకార ఇతి ఖ్యాతః సర్వభూతాత్మభూతకృత్
బ్రహ్మా వై సుమహాతేజా య ఏతే పంచ ధాతవః॥16॥

శైలాస్తస్యాస్థిసంజ్ఞాస్తు మేదో మాంసం చ మేదినీ
సముద్రాస్తస్య రుధిరమాకాశముదరం తథా॥17॥

పవనశ్చైవ నిఃశ్వాసస్తేజోఽగ్నిర్నిమ్నగాః సిరాః
అగ్నీషోమౌ తు చంద్రార్కౌ నయనే తస్య విశ్రుతే॥18॥

నభశ్చోర్ధ్వం శిరస్తస్య క్షితిః పాదౌ దిశో భుజౌ
దుర్విజ్ఞేయో హ్యనంతత్వాత్సిద్ధైరపి న సంశయః॥19॥

స ఏవ భగవాన్విష్ణురనంత ఇతి విశ్రుతః
సర్వభూతాత్మభూతస్థో దుర్విజ్ఞేయోఽకృతాత్మభిః॥20॥

అహంకారస్య యః స్రష్టా సర్వభూతభవాయ వై
యతః సమభవద్విశ్వం పృష్టోఽహం యదిహ త్వయా॥21॥

భరద్వాజ ఉవాచ

గగనస్య దిశాం చైవ భూతలస్యానిలస్య చ
కాన్యత్ర పరిమాణాని సంశయం ఛింధి మేఽర్థతః॥22॥

భృగురువాచ

అనంతమేతదాకాశం సిద్ధచారణసేవితం
రమ్యం నానాశ్రయాకీర్ణం యస్యాంతో నాధిగమ్యతే॥23॥

ఊర్ధ్వం గతేరధస్తాత్తు చంద్రాదిత్యౌ న దృశ్యతః
తత్ర దేవాః స్వయం దీప్తా భాస్వరాశ్చాగ్నివర్చసః॥24॥

తే చాప్యంతం న పశ్యంతి నభసః ప్రథితౌజసః
దుర్గమత్వాదనంతత్వాదితి మే విద్ధి మానద॥25॥

ఉపరిష్టోపరిష్టాత్తు ప్రజ్వలద్భిః స్వయంప్రభైః
నిరుద్ధమేతదాకాశమప్రమేయం సురైరపి॥26॥

పృథివ్యంతే సముద్రాస్తు సముద్రాంతే తమః స్మృతం
తమసోఽన్తే జలం ప్రాహుర్జలస్యాంతేఽగ్నిరేవ చ॥27॥

రసాతలాంతే సలిలం జలాంతే పన్నగాధిపః
తదంతే పునరాకాశమాకాశాంతే పునర్జలం॥28॥

ఏవమంతం భగవతః ప్రమాణం సలిలస్య చ
అగ్నిమారుతతోయేభ్యో దుర్జ్ఞేయం దైవతైరపి॥29॥

అగ్నిమారుతతోయానాం వర్ణాః క్షితితలస్య చ
ఆకాశసదృశా హ్యేతే భిద్యంతే తత్త్వదర్శనాత్॥30॥

పఠంతి చైవ మునయః శాస్త్రేషు వివిధేషు చ
త్రైలోక్యే సాగరే చైవ ప్రమాణం విహితం యథా
అదృశ్యాయ త్వగమ్యాయ కః ప్రమాణముదాహరేత్॥31॥

సిద్ధానాం దేవతానాం చ యదా పరిమితా గతిః
తదా గౌణమనంతస్య నామానంతేతి విశ్రుతం
నామధేయానురూపస్య మానసస్య మహాత్మనః॥32॥

యదా తు దివ్యం తద్రూపం హ్రసతే వర్ధతే పునః
కోఽన్యస్తద్వేదితుం శక్తో యోఽపి స్యాత్తద్విధోఽపరః॥33॥

తతః పుష్కరతః సృష్టః సర్వజ్ఞో మూర్తిమాన్ప్రభుః
బ్రహ్మా ధర్మమయః పూర్వః ప్రజాపతిరనుత్తమః॥34॥

భరద్వాజ ఉవాచ

పుష్కరాద్యది సంభూతో జ్యేష్ఠం భవతి పుష్కరం
బ్రహ్మాణం పూర్వజం చాహ భవాన్సందేహ ఏవ మే॥35॥

భృగురువాచ

మానసస్యేహ యా మూర్తిర్బ్రహ్మత్వం సముపాగతా
తస్యాసనవిధానార్థం పృథివీ పద్మముచ్యతే॥36॥

కర్ణికా తస్య పద్మస్య మేరుర్గగనముచ్ఛ్రితః
తస్య మధ్యే స్థితో లోకాన్సృజతే జగతః ప్రభుః॥37॥

భరద్వాజ ఉవాచ

ప్రజావిసర్గం వివిధం కథం స సృజతే ప్రభుః
మేరుమధ్యే స్థితో బ్రహ్మా తద్బ్రూహి ద్విజసత్తమ ॥1॥

భృగురువాచ

ప్రజావిసర్గం వివిధం మానసో మనసాసృజత్
సంధుక్షణార్థం భూతానాం సృష్టం ప్రథమతో జలం ॥2॥

యత్ప్రాణాః సర్వభూతానాం వర్ధంతే యేన చ ప్రజాః
పరిత్యక్తాశ్చ నశ్యంతి తేనేదం సర్వమావృతం ॥3॥

పృథివీ పర్వతా మేఘా మూర్తిమంతశ్చ యే పరే
సర్వం తద్వారుణం జ్ఞేయమాపస్తస్తంభిరే పునః ॥4॥

భరద్వాజ ఉవాచ

కథం సలిలముత్పన్నం కథం చైవాగ్నిమారుతౌ
కథం చ మేదినీ సృష్టేత్యత్ర మే సంశయో మహాన్ ॥5॥

భృగురువాచ

బ్రహ్మకల్పే పురా బ్రహ్మన్బ్రహ్మర్షీణాం సమాగమే
లోకసంభవసందేహః సముత్పన్నో మహాత్మనాం ॥6॥

తేఽతిష్ఠంధ్యానమాలంబ్య మౌనమాస్థాయ నిశ్చలాః
త్యక్తాహారాః పవనపా దివ్యం వర్షశతం ద్విజాః ॥7॥

తేషాం ధర్మమయీ వాణీ సర్వేషాం శ్రోత్రమాగమత్
దివ్యా సరస్వతీ తత్ర సంబభూవ నభస్తలాత్ ॥8॥

పురా స్తిమితనిఃశబ్దమాకాశమచలోపమం
నష్టచంద్రార్కపవనం ప్రసుప్తమివ సంబభౌ ॥9॥

తతః సలిలముత్పన్నం తమసీవాపరం తమః
తస్మాచ్చ సలిలోత్పీడాదుదతిష్ఠత మారుతః ॥10॥

యథా భాజనమచ్ఛిద్రం నిఃశబ్దమివ లక్ష్యతే
తచ్చాంభసా పూర్యమాణం సశబ్దం కురుతేఽనిలః ॥11॥

తథా సలిలసంరుద్ధే నభసోఽన్తే నిరంతరే
భిత్త్వార్ణవతలం వాయుః సముత్పతతి ఘోషవాన్ ॥12॥

స ఏష చరతే వాయురర్ణవోత్పీడసంభవః
ఆకాశస్థానమాసాద్య ప్రశాంతిం నాధిగచ్ఛతి ॥13॥

తస్మిన్వాయ్వంబుసంఘర్షే దీప్తతేజా మహాబలః
ప్రాదుర్భవత్యూర్ధ్వశిఖః కృత్వా వితిమిరం నభః ॥14॥

అగ్నిః పవనసంయుక్తః ఖాత్సముత్పతతే జలం
సోఽగ్నిర్మారుతసంయోగాద్ఘనత్వముపపద్యతే ॥15॥

తస్యాకాశే నిపతితః స్నేహస్తిష్ఠతి యోఽపరః
స సంఘాతత్వమాపన్నో భూమిత్వముపగచ్ఛతి॥16॥

రసానాం సర్వగంధానాం స్నేహానాం ప్రాణినాం తథా
భూమిర్యోనిరిహ జ్ఞేయా యస్యాం సర్వం ప్రసూయతే॥17॥

—♦ అధ్యాయము 177 ♦—

భరద్వాజ ఉవాచ

ఏతే తే ధాతవః పంచ బ్రహ్మా యానసృజత్పురా
ఆవృతా యైరిమే లోకా మహాభూతాభిసంజ్ఞితైః॥1॥

యదాసృజత్సహస్రాణి భూతానాం స మహామతిః
పంచానామేవ భూతత్వం కథం సముపపద్యతే॥2॥

భృగురువాచ

అమితానాం మహాశబ్దో యాంతి భూతాని సంభవం
తతస్తేషాం మహాభూతశబ్దోఽయముపపద్యతే॥3॥

చేష్టా వాయుః ఖమాకాశమూష్మాగ్నిః సలిలం ద్రవః
పృథివీ చాత్ర సంఘాతః శరీరం పాంచభౌతికం॥4॥

ఇత్యేతైః పంచభిర్భూతైర్యుక్తం స్థావరజంగమం
శ్రోత్రం ఘ్రాణం రసః స్పర్శో దృష్టిశ్చేంద్రియసంజ్ఞితాః॥5॥

భరద్వాజ ఉవాచ

పంచభిర్యది భూతైస్తు యుక్తాః స్థావరజంగమాః
స్థావరాణాం న దృశ్యంతే శరీరే పంచ ధాతవః॥6॥

అనూష్మణామచేష్టానాం ఘనానాం చైవ తత్త్వతః
వృక్షాణాం నోపలభ్యంతే శరీరే పంచ ధాతవః॥7॥

న శృణ్వంతి న పశ్యంతి న గంధరసవేదినః
న చ స్పర్శం విజానంతి తే కథం పాంచభౌతికాః॥8॥

అద్రవత్వాదనగ్నిత్వాదభౌమత్వాదవాయుతః
ఆకాశస్యాప్రమేయత్వాద్వృక్షాణాం నాస్తి భౌతికం॥9॥

భృగురువాచ

ఘనానామపి వృక్షాణామాకాశోఽస్తి న సంశయః
తేషాం పుష్పఫలే వ్యక్తిర్నిత్యం సముపలభ్యతే॥10॥

ఊష్మతో గ్లానపర్ణానాం త్వక్ఫలం పుష్పమేవ చ
మ్లాయతే చైవ శీతే న స్పర్శస్తేనాత్ర విద్యతే॥11॥

వాయ్వగ్న్యశనినిష్పేషైః ఫలపుష్పం విశీర్యతే
శ్రోత్రేణ గృహ్యతే శబ్దస్తస్మాచ్ఛృణ్వంతి పాదపాః॥12॥

వల్లీ వేష్టయతే వృక్షం సర్వతశ్చైవ గచ్ఛతి
న హ్యదృష్టేశ్చ మార్గోఽస్తి తస్మాత్పశ్యంతి పాదపాః॥13॥

పుణ్యాపుణ్యైస్తథా గంధైర్ధూపైశ్చ వివిధైరపి
అరోగాః పుష్పితాః సంతి తస్మాజ్జిఘ్రంతి పాదపాః॥14॥

పాదైః సలిలపానం చ వ్యాధీనామపి దర్శనం
వ్యాధిప్రతిక్రియత్వాచ్చ విద్యతే రసనం ద్రుమే॥15॥

వక్త్రేణోత్పలనాలేన యథోర్ధ్వం జలమాదదేత్
తథా పవనసంయుక్తః పాదైః పిబతి పాదపః॥16॥

గ్రహణాత్సుఖదుఃఖస్య ఛిన్నస్య చ విరోహణాత్
జీవం పశ్యామి వృక్షాణామచైతన్యం న విద్యతే॥17॥

తేన తజ్జలమాదత్తం జరయత్యగ్నిమారుతౌ
ఆహారపరిణామాచ్చ స్నేహో వృద్ధిశ్చ జాయతే॥18॥

జంగమానాం చ సర్వేషాం శరీరే పంచ ధాతవః
ప్రత్యేకశః ప్రభిద్యంతే యైః శరీరం విచేష్టతే॥19॥

త్వక్చ మాంసం తథాస్థీని మజ్జా స్నాయు చ పంచమం
ఇత్యేతదిహ సంఖ్యాతం శరీరే పృథివీమయం॥20॥

తేజోఽగ్నిశ్చ తథా క్రోధశ్చక్షురూష్మా తథైవ చ
అగ్నిర్జరయతే చాపి పంచాగ్నేయాః శరీరిణః॥21॥

శ్రోత్రం ఘ్రాణమథాస్యం చ హృదయం కోష్ఠమేవ చ
ఆకాశాత్ప్రాణినామేతే శరీరే పంచ ధాతవః॥22॥

శ్లేష్మా పిత్తమథ స్వేదో వసా శోణితమేవ చ
ఇత్యాపః పంచధా దేహే భవంతి ప్రాణినాం సదా॥23॥

ప్రాణాత్ప్రణీయతే ప్రాణీ వ్యానాద్వ్యాయచ్ఛతే తథా
గచ్ఛత్యపానోఽవాక్చైవ సమానో హృద్యవస్థితః॥24॥

ఉదానాదుచ్ఛ్వసితి చ ప్రతిభేదాచ్చ భాషతే
ఇత్యేతే వాయవః పంచ చేష్టయంతీహ దేహినం॥25॥

భూమేర్గంధగుణాన్వేత్తి రసం చాద్భ్యః శరీరవాన్
జ్యోతిః పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం స్పర్శం వేత్తి చ వాయునా॥26॥

తస్య గంధస్య వక్ష్యామి విస్తరాభిహితాన్గుణాన్
ఇష్టశ్చానిష్టగంధశ్చ మధురః కటురేవ చ॥27॥

నిర్హారీ సంహతః స్నిగ్ధో రూక్షో విశద ఏవ చ
ఏవం నవవిధో జ్ఞేయః పార్థివో గంధవిస్తరః॥28॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసశ్చాపాం గుణాః స్మృతాః
రసజ్ఞానం తు వక్ష్యామి తన్మే నిగదతః శృణు॥29॥

రసో బహువిధః ప్రోక్తః సూరిభిః ప్రథితాత్మభిః
మధురో లవణస్తిక్తః కషాయోఽమ్లః కటుస్తథా
ఏష షడ్విధవిస్తారో రసో వారిమయః స్మృతః॥30॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ త్రిగుణం జ్యోతిరుచ్యతే
జ్యోతిః పశ్యతి రూపాణి రూపం చ బహుధా స్మృతం॥31॥

హ్రస్వో దీర్ఘస్తథా స్థూలశ్చతురస్రోఽణు వృత్తవాన్
శుక్లః కృష్ణస్తథా రక్తో నీలః పీతోఽరుణస్తథా
ఏవం ద్వాదశవిస్తారో జ్యోతీరూపగుణః స్మృతః॥32॥

శబ్దస్పర్శౌ తు విజ్ఞేయౌ ద్విగుణో వాయురుచ్యతే
వాయవ్యస్తు గుణః స్పర్శః స్పర్శశ్చ బహుధా స్మృతః॥33॥

కఠినశ్చిక్కణః శ్లక్ష్ణః పిచ్ఛలో మృదుదారుణః
ఉష్ణః శీతః సుఖో దుఃఖః స్నిగ్ధో విశద ఏవ చ
ఏవం ద్వాదశవిస్తారో వాయవ్యో గుణ ఉచ్యతే||34||

తత్రైకగుణమాకాశం శబ్ద ఇత్యేవ తత్స్మృతం
తస్య శబ్దస్య వక్ష్యామి విస్తరం వివిధాత్మకం||35||

షడ్జ ఋషభగాంధారౌ మధ్యమః పంచమస్తథా
ధైవతశ్చాపి విజ్ఞేయస్తథా చాపి నిషాదకః||36||

ఏష సప్తవిధః ప్రోక్తో గుణ ఆకాశలక్షణః
త్రైస్వర్యేణ తు సర్వత్ర స్థితోఽపి పటహాదిషు||37||

ఆకాశజం శబ్దమాహురేభిర్వాయుగుణైః సహ
అవ్యాహతైశ్చేతయతే న వేత్తి విషమాగతైః||38||

ఆప్యాయంతే చ తే నిత్యం ధాతవస్తైస్తు ధాతుభిః
ఆపోఽగ్నిర్మారుతశ్చైవ నిత్యం జాగ్రతి దేహిషు||39||

—♦ అధ్యాయము 178 ♦—

భరద్వాజ ఉవాచ

పార్థివం ధాతుమాశ్రిత్య శారీరోఽగ్నిః కథం భవేత్
అవకాశవిశేషేణ కథం వర్తయతేఽనిలః||1||

భృగురువాచ

వాయోర్గతిమహం బ్రహ్మన్కీర్తయిష్యామి తేఽనఘ
ప్రాణినామనిలో దేహాన్యథా చేష్టయతే బలీ||2||

శ్రితో మూర్ధానమగ్నిస్తు శరీరం పరిపాలయన్
ప్రాణో మూర్ధని చాగ్నౌ చ వర్తమానో విచేష్టతే||3||

స జంతుః సర్వభూతాత్మా పురుషః స సనాతనః
మనో బుద్ధిరహంకారో భూతాని విషయాశ్చ సః||4||

ఏవం త్విహ స సర్వత్ర ప్రాణేన పరిపాల్యతే
పృష్ఠతశ్చ సమానేన స్వాం స్వాం గతిముపాశ్రితః||5||

వస్తిమూలం గుదం చైవ పావకం చ సమాశ్రితః
వహన్మూత్రం పురీషం చాప్యపానః పరివర్తతే||6||

ప్రయత్నే కర్మణి బలే య ఏకస్త్రిషు వర్తతే
ఉదాన ఇతి తం ప్రాహురధ్యాత్మవిదుషో జనాః||7||

సంధిష్వపి చ సర్వేషు సంనివిష్టస్తథానిలః
శరీరేషు మనుష్యాణాం వ్యాన ఇత్యుపదిశ్యతే||8||

ధాతుష్వగ్నిస్తు వితతః సమానేన సమీరితః
రసాంధాతూంశ్చ దోషాంశ్చ వర్తయన్నవతిష్ఠతి||9||

అపానప్రాణయోర్మధ్యే ప్రాణాపానసమాహితః
సమన్వితః స్వధిష్ఠానః సమ్యక్పచతి పావకః||10||

ఆస్యం హి పాయుసంయుక్తమంతే స్యాద్గుదసంజ్ఞితం
స్రోతస్తస్మాత్ప్రజాయంతే సర్వస్రోతాంసి దేహినాం||11||

ప్రాణానాం సంనిపాతాచ్చ సంనిపాతః ప్రజాయతే
ఊష్మా చాగ్నిరితి జ్ఞేయో యోఽన్నం పచతి దేహినాం॥12॥

అగ్నివేగవహః ప్రాణో గుదాంతే ప్రతిహన్యతే
స ఊర్ధ్వమాగమ్య పునః సముత్క్షిపతి పావకం॥13॥

పక్వాశయస్త్వధో నాభేరూర్ధ్వమామాశయః స్థితః
నాభిమధ్యే శరీరస్య సర్వే ప్రాణాః సమాహితాః॥14॥

ప్రసృతా హృదయాత్సర్వే తిర్యగూర్ధ్వమధస్తథా
వహంత్యన్నరసాన్నాడ్యో దశ ప్రాణప్రచోదితాః॥15॥

ఏష మార్గోఽథ యోగానాం యేన గచ్ఛంతి తత్పదం
జితక్లమాసనా ధీరా మూర్ధన్యాత్మానమాదధుః॥16॥

ఏవం సర్వేషు విహితః ప్రాణాపానేషు దేహినాం
తస్మిన్స్థితో నిత్యమగ్నిః స్థాల్యామివ సమాహితః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 179 ♦—

భరద్వాజ ఉవాచ

యది ప్రాణాయతే వాయుర్వాయురేవ విచేష్టతే
శ్వసిత్యాభాషతే చైవ తస్మాజ్జీవో నిరర్థకః॥1॥

యద్యూష్మభావ ఆగ్నేయో వహ్నినా పచ్యతే యది
అగ్నిర్జరయతే చైవ తస్మాజ్జీవో నిరర్థకః॥2॥

జంతోః ప్రమీయమాణస్య జీవో నైవోపలభ్యతే
వాయురేవ జహాత్యేనమూష్మభావశ్చ నశ్యతి॥3॥

యది వాతోపమో జీవః సంశ్లేషో యది వాయునా
వాయుమండలవద్దృశ్యో గచ్ఛేత్సహ మరుద్గణైః॥4॥

శ్లేషో యది చ వాతేన యది తస్మాత్ప్రణశ్యతి
మహార్ణవవిముక్తత్వాదన్యత్సలిలభాజనం॥5॥

కూపే వా సలిలం దద్యాత్ప్రదీపం వా హుతాశనే
ప్రక్షిప్తం నశ్యతి క్షిప్రం యథా నశ్యత్యసౌ తథా॥6॥

పంచసాధారణే హ్యస్మిఞ్శరీరే జీవితం కుతః
యేషామన్యతరత్యాగాచ్చతుర్ణాం నాస్తి సంగ్రహః॥7॥

నశ్యంత్యాపో హ్యనాహారాద్వాయురుచ్ఛ్వాసనిగ్రహాత్
నశ్యతే కోష్ఠభేదాత్ఖమగ్నిర్నశ్యత్యభోజనాత్॥8॥

వ్యాధివ్రణపరిక్లేశైర్మేదినీ చైవ శీర్యతే
పీడితేఽన్యతరే హ్యేషాం సంఘాతో యాతి పంచధా॥9॥

తస్మిన్పంచత్వమాపన్నే జీవః కిమనుధావతి
కిం వేదయతి వా జీవః కిం శృణోతి బ్రవీతి వా॥10॥

ఏషా గౌః పరలోకస్థం తారయిష్యతి మామితి
యో దత్త్వా మ్రియతే జంతుః సా గౌః కం తారయిష్యతి॥11॥

గౌశ్చ ప్రతిగ్రహీతా చ దాతా చైవ సమం యదా
ఇహైవ విలయం యాంతి కుతస్తేషాం సమాగమః॥12॥

విహగైరుపయుక్తస్య శైలాగ్రాత్పతితస్య వా
అగ్నినా చోపయుక్తస్య కుతః సంజీవనం పునః॥13॥

ఛిన్నస్య యది వృక్షస్య న మూలం ప్రతిరోహతి
బీజాన్యస్య ప్రవర్తంతే మృతః క్వ పునరేష్యతి ॥14॥

బీజమాత్రం పురా సృష్టం యదేతత్పరివర్తతే
మృతా మృతాః ప్రణశ్యంతి బీజాద్బీజం ప్రవర్తతే ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 180 ♦—

భృగురువాచ

న ప్రణాశోఽస్తి జీవానాం దత్తస్య చ కృతస్య చ
యాతి దేహాంతరం ప్రాణీ శరీరం తు విశీర్యతే ॥1॥

న శరీరాశ్రితో జీవస్తస్మిన్నష్టే ప్రణశ్యతి
యథా సమిత్సు దగ్ధాసు న ప్రణశ్యతి పావకః ॥2॥

భరద్వాజ ఉవాచ

అగ్నేర్యథా తథా తస్య యది నాశో న విద్యతే
ఇంధనస్యోపయోగాంతే స చాగ్నిర్నోపలభ్యతే ॥3॥

నశ్యతీత్యేవ జానామి శాంతమగ్నిమనింధనం
గతిర్యస్య ప్రమాణం వా సంస్థానం వా న దృశ్యతే ॥4॥

భృగురువాచ

సమిధాముపయోగాంతే సన్నేవాగ్నిర్న దృశ్యతే
ఆకాశానుగతత్వాద్ధి దుర్గ్రహః స నిరాశ్రయః ॥5॥

తథా శరీరసంత్యాగే జీవో హ్యాకాశవత్స్థితః
న గృహ్యతే సుసూక్ష్మత్వాద్యథా జ్యోతిర్న సంశయః ॥6॥

ప్రాణాంధారయతే హ్యగ్నిః స జీవ ఉపధార్యతాం
వాయుసంధారణో హ్యగ్నిర్నశ్యత్యుచ్ఛ్వాసనిగ్రహాత్ ॥7॥

తస్మిన్నష్టే శరీరాగ్నౌ శరీరం తదచేతనం
పతితం యాతి భూమిత్వమయనం తస్య హి క్షితిః ॥8॥

జంగమానాం హి సర్వేషాం స్థావరాణాం తథైవ చ
ఆకాశం పవనోఽభ్యేతి జ్యోతిస్తమనుగచ్ఛతి
తత్ర త్రయాణామేకత్వం ద్వయం భూమౌ ప్రతిష్ఠితం ॥9॥

యత్ర ఖం తత్ర పవనస్తత్రాగ్నిర్యత్ర మారుతః
అమూర్తయస్తే విజ్ఞేయా ఆపో మూర్తాస్తథా క్షితిః ॥10॥

భరద్వాజ ఉవాచ

యద్యగ్నిమారుతౌ భూమిః ఖమాపశ్చ శరీరిషు
జీవః కింలక్షణస్తత్రేత్యేతదాచక్ష్వ మేఽనఘ ॥11॥

పంచాత్మకే పంచరతౌ పంచవిజ్ఞానసంయుతే
శరీరే ప్రాణినాం జీవం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి యాదృశం ॥12॥

మాంసశోణితసంఘాతే మేదఃస్నాయ్వస్థిసంచయే
భిద్యమానే శరీరే తు జీవో నైవోపలభ్యతే॥13॥

యద్యజీవం శరీరం తు పంచభూతసమన్వితం
శారీరే మానసే దుఃఖే కస్తాం వేదయతే రుజం॥14॥

శృణోతి కథితం జీవః కర్ణాభ్యాం న శృణోతి తత్
మహర్షే మనసి వ్యగ్రే తస్మాజ్జీవో నిరర్థకః॥15॥

సర్వం పశ్యతి యద్దృశ్యం మనోయుక్తేన చక్షుషా
మనసి వ్యాకులే తద్ధి పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥16॥

న పశ్యతి న చ బ్రూతే న శృణోతి న జిఘ్రతి
న చ స్పర్శరసౌ వేత్తి నిద్రావశగతః పునః॥17॥

హృష్యతి క్రుధ్యతి చ కః శోచత్యుద్విజతే చ కః
ఇచ్ఛతి ధ్యాయతి ద్వేష్టి వాచమీరయతే చ కః॥18॥

భృగురువాచ

న పంచసాధారణమత్ర కించి;చ్ఛరీరమేకో వహతేఽన్తరాత్మా
స వేత్తి గంధాంశ్చ రసాఞ్శ్రుతిం చ; స్పర్శం చ రూపం చ గుణాశ్చ యేఽన్యే॥19॥

పంచాత్మకే పంచగుణప్రదర్శీ; స సర్వగాత్రానుగతోఽన్తరాత్మా
స వేత్తి దుఃఖాని సుఖాని చాత్ర; తద్విప్రయోగాత్తు న వేత్తి దేహః॥20॥

యదా న రూపం న స్పర్శో నోష్మభావశ్చ పావకే
తదా శాంతే శరీరాగ్నౌ దేహం త్యక్త్వా స నశ్యతి॥21॥

అమ్మయం సర్వమేవేదమాపో మూర్తిః శరీరిణాం
తత్రాత్మా మానసో బ్రహ్మా సర్వభూతేషు లోకకృత్॥22॥

ఆత్మానం తం విజానీహి సర్వలోకహితాత్మకం
తస్మిన్యః సంశ్రితో దేహే హ్యబ్బిందురివ పుష్కరే॥23॥

క్షేత్రజ్ఞం తం విజానీహి నిత్యం లోకహితాత్మకం
తమో రజశ్చ సత్త్వం చ విద్ధి జీవగుణానిమాన్॥24॥

సచేతనం జీవగుణం వదంతి; స చేష్టతే చేష్టయతే చ సర్వం
తతః పరం క్షేత్రవిదం వదంతి; ప్రావర్తయద్యో భువనాని సప్త॥25॥

న జీవనాశోఽస్తి హి దేహభేదే; మిథ్యైతదాహుర్మృత ఇత్యబుద్ధాః
జీవస్తు దేహాంతరితః ప్రయాతి; దశార్ధతైవాస్య శరీరభేదః॥26॥

ఏవం సర్వేషు భూతేషు గూఢశ్చరతి సంవృతః
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా తత్త్వదర్శిభిః॥27॥

తం పూర్వాపరరాత్రేషు యుంజానః సతతం బుధః
లఘ్వాహారో విశుద్ధాత్మా పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥28॥

చిత్తస్య హి ప్రసాదేన హిత్వా కర్మ శుభాశుభం
ప్రసన్నాత్మాత్మని స్థిత్వా సుఖమక్షయమశ్నుతే॥29॥

మానసోఽగ్నిః శరీరేషు జీవ ఇత్యభిధీయతే
సృష్టిః ప్రజాపతేరేషా భూతాధ్యాత్మవినిశ్చయే॥30॥

భృగురువాచ

అసృజద్బ్రాహ్మణానేవ పూర్వం బ్రహ్మా ప్రజాపతిః
ఆత్మతేజోభినిర్వృత్తాన్భాస్కరాగ్నిసమప్రభాన్॥1॥

తతః సత్యం చ ధర్మం చ తపో బ్రహ్మ చ శాశ్వతం
ఆచారం చైవ శౌచం చ స్వర్గాయ విదధే ప్రభుః॥2॥

దేవదానవగంధర్వదైత్యాసురమహోరగాః
యక్షరాక్షసనాగాశ్చ పిశాచా మనుజాస్తథా॥3॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చ ద్విజసత్తమ
యే చాన్యే భూతసంఘానాం సంఘాస్తాంశ్చాపి నిర్మమే॥4॥

బ్రాహ్మణానాం సితో వర్ణః క్షత్రియాణాం తు లోహితః
వైశ్యానాం పీతకో వర్ణః శూద్రాణామసితస్తథా॥5॥

భరద్వాజ ఉవాచ

చాతుర్వర్ణ్యస్య వర్ణేన యది వర్ణో విభజ్యతే
సర్వేషాం ఖలు వర్ణానాం దృశ్యతే వర్ణసంకరః॥6॥

కామః క్రోధో భయం లోభః శోకశ్చింతా క్షుధా శ్రమః
సర్వేషాం నః ప్రభవతి కస్మాద్వర్ణో విభజ్యతే॥7॥

స్వేదమూత్రపురీషాణి శ్లేష్మా పిత్తం సశోణితం
తనుః క్షరతి సర్వేషాం కస్మాద్వర్ణో విభజ్యతే॥8॥

జంగమానామసంఖ్యేయాః స్థావరాణాం చ జాతయః
తేషాం వివిధవర్ణానాం కుతో వర్ణవినిశ్చయః॥9॥

భృగురువాచ

న విశేషోఽస్తి వర్ణానాం సర్వం బ్రాహ్మమిదం జగత్
బ్రహ్మణా పూర్వసృష్టం హి కర్మభిర్వర్ణతాం గతం॥10॥

కామభోగప్రియాస్తీక్ష్ణాః క్రోధనాః ప్రియసాహసాః
త్యక్తస్వధర్మా రక్తాంగాస్తే ద్విజాః క్షత్రతాం గతాః॥11॥

గోషు వృత్తిం సమాధాయ పీతాః కృష్యుపజీవినః
స్వధర్మం నానుతిష్ఠంతి తే ద్విజా వైశ్యతాం గతాః॥12॥

హింసానృతప్రియా లుబ్ధాః సర్వకర్మోపజీవినః
కృష్ణాః శౌచపరిభ్రష్టాస్తే ద్విజాః శూద్రతాం గతాః॥13॥

ఇత్యేతైః కర్మభిర్వ్యస్తా ద్విజా వర్ణాంతరం గతాః
ధర్మో యజ్ఞక్రియా చైషాం నిత్యం న ప్రతిషిధ్యతే॥14॥

వర్ణాశ్చత్వార ఏతే హి యేషాం బ్రాహ్మీ సరస్వతీ
విహితా బ్రహ్మణా పూర్వం లోభాత్త్వజ్ఞానతాం గతాః॥15॥

బ్రాహ్మణా ధర్మతంత్రస్థాస్తపస్తేషాం న నశ్యతి
బ్రహ్మ ధారయతాం నిత్యం వ్రతాని నియమాంస్తథా॥16॥

బ్రహ్మ చైతత్పురా సృష్టం యే న జానంత్యతద్విదః
తేషాం బహువిధాస్త్వన్యాస్తత్ర తత్ర హి జాతయః॥17॥

పిశాచా రాక్షసాః ప్రేతా బహుధా మ్లేచ్ఛజాతయః
ప్రనష్టజ్ఞానవిజ్ఞానాః స్వచ్ఛందాచారచేష్టితాః॥18॥

ప్రజా బ్రాహ్మణసంస్కారాః స్వధర్మకృతనిశ్చయాః
ఋషిభిః స్వేన తపసా సృజ్యంతే చాపరే పరైః॥19॥

ఆదిదేవసముద్భూతా బ్రహ్మమూలాక్షయావ్యయా
సా సృష్టిర్మానసీ నామ ధర్మతంత్రపరాయణా॥20॥

—♦ అధ్యాయము 182 ♦—

భరద్వాజ ఉవాచ

బ్రాహ్మణః కేన భవతి క్షత్రియో వా ద్విజోత్తమ
వైశ్యః శూద్రశ్చ విప్రర్షే తద్బ్రూహి వదతాం వర॥1॥

భృగురువాచ

జాతకర్మాదిభిర్యస్తు సంస్కారైః సంస్కృతః శుచిః
వేదాధ్యయనసంపన్నః షట్సు కర్మస్వవస్థితః॥2॥

శౌచాచారస్థితః సమ్యగ్విఘసాశీ గురుప్రియః
నిత్యవ్రతీ సత్యపరః స వై బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥3॥

సత్యం దానం దమోఽద్రోహ ఆనృశంస్యం క్షమా ఘృణా
తపశ్చ దృశ్యతే యత్ర స బ్రాహ్మణ ఇతి స్మృతః॥4॥

క్షత్రజం సేవతే కర్మ వేదాధ్యయనసంమతః
దానాదానరతిర్యశ్చ స వై క్షత్రియ ఉచ్యతే॥5॥

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం యో విశత్యనిశం శుచిః
వేదాధ్యయనసంపన్నః స వైశ్య ఇతి సంజ్ఞితః॥6॥

సర్వభక్షరతిర్నిత్యం సర్వకర్మకరోఽశుచిః
త్యక్తవేదస్త్వనాచారః స వై శూద్ర ఇతి స్మృతః॥7॥

శూద్రే చైతద్భవేల్లక్ష్యం ద్విజే చైతన్న విద్యతే
న వై శూద్రో భవేచ్ఛూద్రో బ్రాహ్మణో న చ బ్రాహ్మణః॥8॥

సర్వోపాయైస్తు లోభస్య క్రోధస్య చ వినిగ్రహః
ఏతత్పవిత్రం జ్ఞాతవ్యం తథా చైవాత్మసంయమః॥9॥

నిత్యం క్రోధాత్తపో రక్షేచ్ఛ్రియం రక్షేత మత్సరాత్
విద్యాం మానావమానాభ్యామాత్మానం తు ప్రమాదతః॥10॥

యస్య సర్వే సమారంభా నిరాశీర్బంధనాస్త్విహ
త్యాగే యస్య హుతం సర్వం స త్యాగీ స చ బుద్ధిమాన్॥11॥

అహింస్రః సర్వభూతానాం మైత్రాయణగతశ్చరేత్
అవిస్రంభే న గంతవ్యం విస్రంభే ధారయేన్మనః॥12॥

పరిగ్రహాన్పరిత్యజ్య భవేద్బుద్ధ్యా జితేంద్రియః
అశోకం స్థానమాతిష్ఠేదిహ చాముత్ర చాభయం॥13॥

తపోనిత్యేన దాంతేన మునినా సంయతాత్మనా
అజితం జేతుకామేన భావ్యం సంగేష్వసంగినా||14||

ఇంద్రియైర్గృహ్యతే యద్యత్తత్తద్వ్యక్తమితి స్థితిః
అవ్యక్తమితి విజ్ఞేయం లింగగ్రాహ్యమతీంద్రియం||15||

మనః ప్రాణే నిగృహ్ణీయాత్ప్రాణం బ్రహ్మణి ధారయేత్
నిర్వాణాదేవ నిర్వాణో న చ కించిద్విచింతయేత్
సుఖం వై బ్రాహ్మణో బ్రహ్మ స వై తేనాధిగచ్ఛతి||16||

శౌచేన సతతం యుక్తస్తథాచారసమన్వితః
సానుక్రోశశ్చ భూతేషు తద్ద్విజాతిషు లక్షణం||17||

—♦ అధ్యాయము 183 ♦—

భృగురువాచ

సత్యం బ్రహ్మ తపః సత్యం సత్యం సృజతి చ ప్రజాః
సత్యేన ధార్యతే లోకః స్వర్గం సత్యేన గచ్ఛతి||1||

అనృతం తమసో రూపం తమసా నీయతే హ్యధః
తమోగ్రస్తా న పశ్యంతి ప్రకాశం తమసావృతం||2||

స్వర్గః ప్రకాశ ఇత్యాహుర్నరకం తమ ఏవ చ
సత్యానృతాత్తదుభయం ప్రాప్యతే జగతీచరైః||3||

తత్ర త్వేవంవిధా వృత్తిర్లోకే సత్యానృతా భవేత్
ధర్మాధర్మౌ ప్రకాశశ్చ తమో దుఃఖం సుఖం తథా||4||

తత్ర యత్సత్యం స ధర్మో యో ధర్మః స ప్రకాశో యః ప్రకాశస్తత్సుఖమితి
తత్ర యదనృతం సోఽధర్మో యోఽధర్మస్తత్తమో యత్తమస్తద్దుఃఖమితి||5||

అత్రోచ్యతే
శారీరైర్మానసైర్దుఃఖైః సుఖైశ్చాప్యసుఖోదయైః
లోకసృష్టిం ప్రపశ్యంతో న ముహ్యంతి విచక్షణాః||6||

తత్ర దుఃఖవిమోక్షార్థం ప్రయతేత విచక్షణః
సుఖం హ్యనిత్యం భూతానామిహ లోకే పరత్ర చ||7||

రాహుగ్రస్తస్య సోమస్య యథా జ్యోత్స్నా న భాసతే
తథా తమోభిభూతానాం భూతానాం భ్రశ్యతే సుఖం||8||

తత్ఖలు ద్వివిధం సుఖముచ్యతే శారీరం మానసం చ
ఇహ ఖల్వముష్మింశ్చ లోకే సర్వారంభప్రవృత్తయః సుఖార్థా అభిధీయంతే
న హ్యతస్త్రివర్గఫలం విశిష్టతరమస్తి
స ఏష కామ్యో గుణవిశేషో ధర్మార్థయోరారంభస్తద్ధేతురస్యోత్పత్తిః సుఖప్రయోజనా||9||

భరద్వాజ ఉవాచ

యదేతద్భవతాభిహితం సుఖానాం పరమాః స్త్రియ ఇతి తన్న గృహ్ణీమః
న హ్యేషామృషీణాం మహతి స్థితానామప్రాప్య ఏష గుణవిశేషో న చైనమభిలషంతి
శ్రూయతే చ భగవాంస్త్రిలోకకృద్బ్రహ్మా ప్రభురేకాకీ తిష్ఠతి
బ్రహ్మచారీ న కామసుఖేష్వాత్మానమవదధాతి
అపి చ భగవాన్విశ్వేశ్వర ఉమాపతిః కామమభివర్తమానమనంగత్వేన శమమనయత్
తస్మాద్బ్రూమో న మహాత్మభిరయం ప్రతిగృహీతో న త్వేష తావద్విశిష్టో గుణ ఇతి నైతద్భగవతః ప్రత్యేమి
భగవతా తూక్తం సుఖానాం పరమాః స్త్రియ ఇతి

లోకప్రవాదోఽపి చ భవతి ద్వివిధః ఫలోదయః సుకృతాత్సుఖమవాప్యతే దుష్కృతాద్దుఃఖమితి
అత్రోచ్యతాం॥10॥

భృగురువాచ

అనృతాత్ఖలు తమః ప్రాదుర్భూతం తమోగ్రస్తా అధర్మమేవానువర్తంతే న ధర్మం
క్రోధలోభమోహమానానృతాదిభిరవచ్ఛన్నా న ఖల్వస్మిల్లోకే న చాముత్ర సుఖమాప్నువంతి
వివిధవ్యాధిగణోపతాపైరవకీర్యంతే
వధబంధరోగపరిక్లేశాదిభిశ్చ క్షుత్పిపాసాశ్రమకృతైరుపతాపైరుపతప్యంతే
చండవాతాత్యుష్ణాతిశీతకృతైశ్చ ప్రతిభయైః శారీరైర్దుఃఖైరుపతప్యంతే
బంధుధనవినాశవిప్రయోగకృతైశ్చ మానసైః శోకైరభిభూయంతే జరామృత్యుకృతైశ్చాన్యైరితి॥11॥

యస్త్వేతైః శారీరైర్మానసైర్దుఃఖైర్న స్పృశ్యతే స సుఖం వేద
న చైతే దోషాః స్వర్గే ప్రాదుర్భవంతి
తత్ర భవతి ఖలు॥12॥

సుసుఖః పవనః స్వర్గే గంధశ్చ సురభిస్తథా
క్షుత్పిపాసాశ్రమో నాస్తి న జరా న చ పాపకం॥13॥

నిత్యమేవ సుఖం స్వర్గే సుఖం దుఃఖమిహోభయం
నరకే దుఃఖమేవాహుః సమం తు పరమం పదం॥14॥

పృథివీ సర్వభూతానాం జనిత్రీ తద్విధాః స్త్రియః
పుమాన్ప్రజాపతిస్తత్ర శుక్రం తేజోమయం విదుః॥15॥

ఇత్యేతల్లోకనిర్మాణం బ్రహ్మణా విహితం పురా
ప్రజా విపరివర్తంతే స్వైః స్వైః కర్మభిరావృతాః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 184 ♦—

భరద్వాజ ఉవాచ

దానస్య కిం ఫలం ప్రాహుర్ధర్మస్య చరితస్య చ
తపసశ్చ సుతప్తస్య స్వాధ్యాయస్య హుతస్య చ॥1॥

భృగురువాచ

హుతేన శామ్యతే పాపం స్వాధ్యాయే శాంతిరుత్తమా
దానేన భోగ ఇత్యాహుస్తపసా సర్వమాప్నుయాత్॥2॥

దానం తు ద్వివిధం ప్రాహుః పరత్రార్థమిహైవ చ
సద్భ్యో యద్దీయతే కించిత్తత్పరత్రోపతిష్ఠతి॥3॥

అసత్సు దీయతే యత్తు తద్దానమిహ భుజ్యతే
యాదృశం దీయతే దానం తాదృశం ఫలమాప్యతే॥4॥

భరద్వాజ ఉవాచ

కిం కస్య ధర్మచరణం కిం వా ధర్మస్య లక్షణం
ధర్మః కతివిధో వాపి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥5॥

భృగురువాచ

స్వధర్మచరణే యుక్తా యే భవంతి మనీషిణః
తేషాం ధర్మఫలావాప్తిర్యోఽన్యథా స విముహ్యతి ॥6॥

భరద్వాజ ఉవాచ

యదేతచ్చాతురాశ్రమ్యం బ్రహ్మర్షివిహితం పురా
తేషాం స్వే స్వే య ఆచారాస్తాన్మే వక్తుమిహార్హసి ॥7॥

భృగురువాచ

పూర్వమేవ భగవతా లోకహితమనుతిష్ఠతా ధర్మసంరక్షణార్థమాశ్రమాశ్చత్వారోఽభినిర్దిష్టాః
తత్ర గురుకులవాసమేవ తావత్ప్రథమమాశ్రమముదాహరంతి
సమ్యగత్ర శౌచసంస్కారవినయనియమప్రణీతో వినీతాత్మా ఉభే సంధ్యే భాస్కరాగ్నిదైవతాన్యుపస్థాయ విహాయ తంద్రాలస్యే గురోరభివాదనవేదాభ్యాసశ్రవణపవిత్రీకృతాంతరాత్మా త్రిషవణముపస్పృశ్య బ్రహ్మచర్యాగ్నిపరిచరణగురుశుశ్రూషానిత్యో భైక్షాదిసర్వనివేదితాంతరాత్మా గురువచననిర్దేశానుష్ఠానాప్రతికూలో గురుప్రసాదలబ్ధస్వాధ్యాయతత్పరః స్యాత్ ॥8॥

భవతి చాత్ర శ్లోకః
గురుం యస్తు సమారాధ్య ద్విజో వేదమవాప్నుయాత్
తస్య స్వర్గఫలావాప్తిః సిధ్యతే చాస్య మానసం ॥9॥

గార్హస్థ్యం ఖలు ద్వితీయమాశ్రమం వదంతి
తస్య సముదాచారలక్షణం సర్వమనువ్యాఖ్యాస్యామః
సమావృత్తానాం సదారాణాం సహధర్మచర్యాఫలార్థినాం గృహాశ్రమో విధీయతే
ధర్మార్థకామావాప్తిర్హ్యత్ర త్రివర్గసాధనమవేక్ష్యాగర్హితేన కర్మణా ధనాన్యాదాయ స్వాధ్యాయప్రకర్షోపలబ్ధేన బ్రహ్మర్షినిర్మితేన వా అద్రిసారగతేన వా హవ్యనియమాభ్యాసదైవతప్రసాదోపలబ్ధేన వా ధనేన గృహస్థో గార్హస్థ్యం ప్రవర్తయేత్
తద్ధి సర్వాశ్రమాణాం మూలముదాహరంతి
గురుకులవాసినః పరివ్రాజకా యే చాన్యే సంకల్పితవ్రతనియమధర్మానుష్ఠాయినస్తేషామప్యత ఏవ భిక్షాబలిసంవిభాగాః ప్రవర్తంతే ॥10॥

వానప్రస్థానాం ద్రవ్యోపస్కార ఇతి ప్రాయశః ఖల్వేతే సాధవః సాధుపథ్యదర్శనాః స్వాధ్యాయప్రసంగినస్తీర్థాభిగమనదేశదర్శనార్థం పృథివీం పర్యటంతి
తేషాం ప్రత్యుత్థానాభివాదనానసూయావాక్ప్రదానసౌముఖ్యశక్త్యాసనశయనాభ్యవహారసత్క్రియాశ్చేతి ॥11॥

భవతి చాత్ర శ్లోకః
అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే
స దత్త్వా దుష్కృతం తస్మై పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి ॥12॥

అపి చాత్ర యజ్ఞక్రియాభిర్దేవతాః ప్రీయంతే నివాపేన పితరో వేదాభ్యాసశ్రవణధారణేన ఋషయః
అపత్యోత్పాదనేన ప్రజాపతిరితి ॥13॥

శ్లోకౌ చాత్ర భవతః
వత్సలాః సర్వభూతానాం వాచ్యాః శ్రోత్రసుఖా గిరః
పరివాదోపఘాతౌ చ పారుష్యం చాత్ర గర్హితం ॥14॥

అవజ్ఞానమహంకారో దంభశ్చైవ విగర్హితః
అహింసా సత్యమక్రోధః సర్వాశ్రమగతం తపః ॥15॥

అపి చాత్ర మాల్యాభరణవస్త్రాభ్యంగగంధోపభోగనృత్తగీతవాదిత్రశ్రుతిసుఖనయనాభిరామసందర్శనానాం ప్రాప్తిర్భక్ష్యభోజ్యపేయలేహ్యచోష్యాణామభ్యవహార్యాణాం వివిధానాముపభోగః స్వదారవిహారసంతోషః కామసుఖావాప్తిరితి ॥16॥

త్రివర్గగుణనిర్వృత్తిర్యస్య నిత్యం గృహాశ్రమే
స సుఖాన్యనుభూయేహ శిష్టానాం గతిమాప్నుయాత్॥17॥

ఉంఛవృత్తిర్గృహస్థో యః స్వధర్మచరణే రతః
త్యక్తకామసుఖారంభస్తస్య స్వర్గో న దుర్లభః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 185 ♦—

భృగురువాచ

వానప్రస్థాః ఖలు ఋషిధర్మమనుసరంతః పుణ్యాని తీర్థాని నదీప్రస్రవణాని సువివిక్తేష్వరణ్యేషు మృగమహిషవరాహసృమరగజాకీర్ణేషు తపస్యంతోఽనుసంచరంతి త్యక్తగ్రామ్యవస్త్రాహారోపభోగా వన్యౌషధిమూలఫలపర్ణపరిమితవిచిత్రనియతాహారాః స్థానాసనినో భూమిపాషాణసికతాశర్కరావాలుకాభస్మశాయినః కాశకుశచర్మవల్కలసంవృతాంగాః కేశశ్మశ్రునఖరోమధారిణో నియతకాలోపస్పర్శనా అస్కన్నహోమబలికాలానుష్ఠాయినః సమిత్కుశకుసుమోపహారహోమార్జనలబ్ధవిశ్రామాః శీతోష్ణపవననిష్టప్తవిభిన్నసర్వత్వచో వివిధనియమయోగచర్యావిహితధర్మానుష్ఠానహృతమాంసశోణితాస్త్వగస్థిభూతా ధృతిపరాః సత్త్వయోగాచ్ఛరీరాణ్యుద్వహంతి॥1॥

యస్త్వేతాం నియతశ్చర్యాం బ్రహ్మర్షివిహితాం చరేత్
స దహేదగ్నివద్దోషాంజయేల్లోకాంశ్చ దుర్జయాన్॥2॥

పరివ్రాజకానాం పునరాచారస్తద్యథా
విముచ్యాగ్నిధనకలత్రపరిబర్హసంగానాత్మనః స్నేహపాశానవధూయ పరివ్రజంతి సమలోష్టాశ్మకాంచనాస్త్రివర్గప్రవృత్తేష్వారంభేష్వసక్తబుద్ధయోఽరిమిత్రోదాసీనేషు తుల్యవృత్తయః స్థావరజరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జానాం భూతానాం వాఙ్మనఃకర్మభిరనభిద్రోహిణోఽనికేతాః పర్వతపులినవృక్షమూలదేవతాయతనాన్యనుచరంతో వాసార్థముపేయుర్నగరం గ్రామం వా నగరే పంచరాత్రికా గ్రామైకరాత్రికాః
ప్రవిశ్య చ ప్రాణధారణమాత్రార్థం ద్విజాతీనాం భవనాన్యసంకీర్ణకర్మణాముపతిష్ఠేయుః పాత్రపతితాయాచితభైక్షాః కామక్రోధదర్పమోహలోభకార్పణ్యదంభపరివాదాభిమానహింసానివృత్తా ఇతి॥3॥

భవతి చాత్ర శ్లోకః
అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా చరతి యో మునిః
న తస్య సర్వభూతేభ్యో భయముత్పద్యతే క్వచిత్॥4॥

కృత్వాగ్నిహోత్రం స్వశరీరసంస్థం; శారీరమగ్నిం స్వముఖే జుహోతి
యో భైక్షచర్యోపగతైర్హవిర్భి;శ్చితాగ్నినాం స వ్యతియాతి లోకాన్॥5॥

మోక్షాశ్రమం యః కురుతే యథోక్తం; శుచిః సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః
అనింధనం జ్యోతిరివ ప్రశాంతం; స బ్రహ్మలోకం శ్రయతే ద్విజాతిః॥6॥

భరద్వాజ ఉవాచ

అస్మాల్లోకాత్పరో లోకః శ్రూయతే నోపలభ్యతే
తమహం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥7॥

భృగురువాచ

ఉత్తరే హిమవత్పార్శ్వే పుణ్యే సర్వగుణాన్వితే
పుణ్యః క్షేమ్యశ్చ కామ్యశ్చ స వరో లోక ఉచ్యతే॥8॥

తత్ర హ్యపాపకర్మాణః శుచయోఽత్యంతనిర్మలాః
లోభమోహపరిత్యక్తా మానవా నిరుపద్రవాః॥9॥

స స్వర్గసదృశో దేశస్తత్ర హ్యుక్తాః శుభా గుణాః
కాలే మృత్యుః ప్రభవతి స్పృశంతి వ్యాధయో న చ॥10॥

న లోభః పరదారేషు స్వదారనిరతో జనః
న చాన్యోన్యవధస్తత్ర ద్రవ్యేషు న చ విస్మయః
పరోక్షధర్మో నైవాస్తి సందేహో నాపి జాయతే॥11॥

కృతస్య తు ఫలం తత్ర ప్రత్యక్షముపలభ్యతే
శయ్యాయానాసనోపేతాః ప్రాసాదభవనాశ్రయాః
సర్వకామైర్వృతాః కేచిద్ధేమాభరణభూషితాః॥12॥

ప్రాణధారణమాత్రం తు కేషాంచిదుపపద్యతే
శ్రమేణ మహతా కేచిత్కుర్వంతి ప్రాణధారణం॥13॥

ఇహ ధర్మపరాః కేచిత్కేచిన్నైకృతికా నరాః
సుఖితా దుఃఖితాః కేచిన్నిర్ధనా ధనినోఽపరే॥14॥

ఇహ శ్రమో భయం మోహః క్షుధా తీవ్రా చ జాయతే
లోభశ్చార్థకృతో నృణాం యేన ముహ్యంతి పండితాః॥15॥

ఇహ చింతా బహువిధా ధర్మాధర్మస్య కర్మణః
యస్తద్వేదోభయం ప్రాజ్ఞః పాప్మనా న స లిప్యతే॥16॥

సోపధం నికృతిః స్తేయం పరివాదోఽభ్యసూయతా
పరోపఘాతో హింసా చ పైశున్యమనృతం తథా॥17॥

ఏతానాసేవతే యస్తు తపస్తస్య ప్రహీయతే
యస్త్వేతాన్నాచరేద్విద్వాంస్తపస్తస్యాభివర్ధతే॥18॥

కర్మభూమిరియం లోక ఇహ కృత్వా శుభాశుభం
శుభైః శుభమవాప్నోతి కృత్వాశుభమతోఽన్యథా॥19॥

ఇహ ప్రజాపతిః పూర్వం దేవాః సర్షిగణాస్తథా
ఇష్ట్వేష్టతపసః పూతా బ్రహ్మలోకముపాశ్రితాః॥20॥

ఉత్తరః పృథివీభాగః సర్వపుణ్యతమః శుభః
ఇహత్యాస్తత్ర జాయంతే యే వై పుణ్యకృతో జనాః॥21॥

అసత్కర్మాణి కుర్వంతస్తిర్యగ్యోనిషు చాపరే
క్షీణాయుషస్తథైవాన్యే నశ్యంతి పృథివీతలే॥22॥

అన్యోన్యభక్షణే సక్తా లోభమోహసమన్వితాః
ఇహైవ పరివర్తంతే న తే యాంత్యుత్తరాం దిశం॥23॥

యే గురూనుపసేవంతే నియతా బ్రహ్మచారిణః
పంథానం సర్వలోకానాం తే జానంతి మనీషిణః॥24॥

ఇత్యుక్తోఽయం మయా ధర్మః సంక్షేపాద్బ్రహ్మనిర్మితః
ధర్మాధర్మౌ హి లోకస్య యో వై వేత్తి స బుద్ధిమాన్॥25॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో భృగుణా రాజన్భరద్వాజః ప్రతాపవాన్
భృగుం పరమధర్మాత్మా విస్మితః ప్రత్యపూజయత్॥26॥

ఏష తే ప్రభవో రాజంజగతః సంప్రకీర్తితః
నిఖిలేన మహాప్రాజ్ఞ కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥27॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆచారస్య విధిం తాత ప్రోచ్యమానం త్వయానఘ
శ్రోతుమిచ్ఛామి ధర్మజ్ఞ సర్వజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

దురాచారా దుర్విచేష్టా దుష్ప్రజ్ఞాః ప్రియసాహసాః
అసంతో హ్యభివిఖ్యాతాః సంతశ్చాచారలక్షణాః॥2॥

పురీషం యది వా మూత్రం యే న కుర్వంతి మానవాః
రాజమార్గే గవాం మధ్యే ధాన్యమధ్యే చ తే శుభాః॥3॥

శౌచమావశ్యకం కృత్వా దేవతానాం చ తర్పణం
ధర్మమాహుర్మనుష్యాణాముపస్పృశ్య నదీం తరేత్॥4॥

సూర్యం సదోపతిష్ఠేత న స్వప్యాద్భాస్కరోదయే
సాయం ప్రాతర్జపన్సంధ్యాం తిష్ఠేత్పూర్వాం తథాపరాం॥5॥

పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖో మౌనమాస్థితః
న నిందేదన్నభక్ష్యాంశ్చ స్వాద్వస్వాదు చ భక్షయేత్॥6॥

నార్ద్రపాణిః సముత్తిష్ఠేన్నార్ద్రపాదః స్వపేన్నిశి
దేవర్షినారదప్రోక్తమేతదాచారలక్షణం॥7॥

శుచికామమనడ్వాహం దేవగోష్ఠం చతుష్పథం
బ్రాహ్మణం ధార్మికం చైవ నిత్యం కుర్యాత్ప్రదక్షిణం॥8॥

అతిథీనాం చ సర్వేషాం ప్రేష్యాణాం స్వజనస్య చ
సామాన్యం భోజనం భృత్యైః పురుషస్య ప్రశస్యతే॥9॥

సాయం ప్రాతర్మనుష్యాణామశనం దేవనిర్మితం
నాంతరా భోజనం దృష్టముపవాసీ తథా భవేత్॥10॥

హోమకాలే తథా జుహ్వన్నృతుకాలే తథా వ్రజన్
అనన్యస్త్రీజనః ప్రాజ్ఞో బ్రహ్మచారీ తథా భవేత్॥11॥

అమృతం బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టం జనన్యా హృదయం కృతం
ఉపాసీత జనః సత్యం సత్యం సంత ఉపాసతే॥12॥

యజుషా సంస్కృతం మాంసం నివృత్తో మాంసభక్షణాత్
న భక్షయేద్వృథామాంసం పృష్ఠమాంసం చ వర్జయేత్॥13॥

స్వదేశే పరదేశే వా అతిథిం నోపవాసయేత్
కామ్యం కర్మఫలం లబ్ధ్వా గురూణాముపపాదయేత్॥14॥

గురుభ్య ఆసనం దేయం కర్తవ్యం చాభివాదనం
గురూనభ్యర్చ్య యుజ్యంతే ఆయుషా యశసా శ్రియా॥15॥

నేక్షేతాదిత్యముద్యంతం న చ నగ్నాం పరస్త్రియం
మైథునం సమయే ధర్మ్యం గుహ్యం చైవ సమాచరేత్॥16॥

తీర్థానాం హృదయం తీర్థం శుచీనాం హృదయం శుచిః
సర్వమార్యకృతం శౌచం వాలసంస్పర్శనాని చ॥17॥

దర్శనే దర్శనే నిత్యం సుఖప్రశ్నముదాహరేత్
సాయం ప్రాతశ్చ విప్రాణాం ప్రదిష్టమభివాదనం॥18॥

దేవగోష్ఠే గవాం మధ్యే బ్రాహ్మణానాం క్రియాపథే
స్వాధ్యాయే భోజనే చైవ దక్షిణం పాణిముద్ధరేత్||19||

పణ్యానాం శోభనం పణ్యం కృషీణాం బాద్యతే కృషిః
బహుకారం చ సస్యానాం వాహ్యే వాహ్యం తథా గవాం||20||

సంపన్నం భోజనే నిత్యం పానీయే తర్పణం తథా
సుశృతం పాయసే బ్రూయాద్యవాగ్వాం కృసరే తథా||21||

శ్మశ్రుకర్మణి సంప్రాప్తే క్షుతే స్నానేఽథ భోజనే
వ్యాధితానాం చ సర్వేషామాయుష్యమభినందనం||22||

ప్రత్యాదిత్యం న మేహేత న పశ్యేదాత్మనః శకృత్
సుతస్త్రియా చ శయనం సహభోజ్యం చ వర్జయేత్||23||

త్వంకారం నామధేయం చ జ్యేష్ఠానాం పరివర్జయేత్
అవరాణాం సమానానాముభయేషాం న దుష్యతి||24||

హృదయం పాపవృత్తానాం పాపమాఖ్యాతి వైకృతం
జ్ఞానపూర్వం వినశ్యంతి గూహమానా మహాజనే||25||

జ్ఞానపూర్వం కృతం పాపం ఛాదయంత్యబహుశ్రుతాః
నైనం మనుష్యాః పశ్యంతి పశ్యంతి త్రిదివౌకసః||26||

పాపేన హి కృతం పాపం పాపమేవానువర్తతే
ధార్మికేణ కృతో ధర్మః కర్తారమనువర్తతే||27||

పాపం కృతం న స్మరతీహ మూఢో; వివర్తమానస్య తదేతి కర్తుః
రాహుర్యథా చంద్రముపైతి చాపి; తథాబుధం పాపముపైతి కర్మ||28||

ఆశయా సంచితం ద్రవ్యం యత్కాలే నేహ భుజ్యతే
తద్బుధా న ప్రశంసంతి మరణం న ప్రతీక్షతే||29||

మానసం సర్వభూతానాం ధర్మమాహుర్మనీషిణః
తస్మాత్సర్వేషు భూతేషు మనసా శివమాచరేత్||30||

ఏక ఏవ చరేద్ధర్మం నాస్తి ధర్మే సహాయతా
కేవలం విధిమాసాద్య సహాయః కిం కరిష్యతి||31||

దేవా యోనిర్మనుష్యాణాం దేవానామమృతం దివి
ప్రేత్యభావే సుఖం ధర్మాచ్ఛశ్వత్తైరుపభుజ్యతే||32||

—♦ అధ్యాయము 187 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అధ్యాత్మం నామ యదిదం పురుషస్యేహ చింత్యతే
యదధ్యాత్మం యతశ్చైతత్తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

అధ్యాత్మమితి మాం పార్థ యదేతదనుపృచ్ఛసి
తద్వ్యాఖ్యాస్యామి తే తాత శ్రేయస్కరతరం సుఖం||2||

యజ్జ్ఞాత్వా పురుషో లోకే ప్రీతిం సౌఖ్యం చ విందతి
ఫలలాభశ్చ సద్యః స్యాత్సర్వభూతహితం చ తత్||3||

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
మహాభూతాని భూతానాం సర్వేషాం ప్రభవాప్యయౌ॥4॥

తతః సృష్టాని తత్రైవ తాని యాంతి పునః పునః
మహాభూతాని భూతేషు సాగరస్యోర్మయో యథా॥5॥

ప్రసార్య చ యథాంగాని కూర్మః సంహరతే పునః
తద్వద్భూతాని భూతాత్మా సృష్ట్వా సంహరతే పునః॥6॥

మహాభూతాని పంచైవ సర్వభూతేషు భూతకృత్
అకరోత్తేషు వైషమ్యం తత్తు జీవోఽను పశ్యతి॥7॥

శబ్దః శ్రోత్రం తథా ఖాని త్రయమాకాశయోనిజం
వాయోస్త్వక్స్పర్శచేష్టాశ్చ వాగిత్యేతచ్చతుష్టయం॥8॥

రూపం చక్షుస్తథా పక్తిస్త్రివిధం తేజ ఉచ్యతే
రసః క్లేదశ్చ జిహ్వా చ త్రయో జలగుణాః స్మృతాః॥9॥

ఘ్రేయం ఘ్రాణం శరీరం చ తే తు భూమిగుణాస్త్రయః
మహాభూతాని పంచైవ షష్ఠం తు మన ఉచ్యతే॥10॥

ఇంద్రియాణి మనశ్చైవ విజ్ఞానాన్యస్య భారత
సప్తమీ బుద్ధిరిత్యాహుః క్షేత్రజ్ఞః పునరష్టమః॥11॥

చక్షురాలోకనాయైవ సంశయం కురుతే మనః
బుద్ధిరధ్యవసాయాయ క్షేత్రజ్ఞః సాక్షివత్స్థితః॥12॥

ఊర్ధ్వం పాదతలాభ్యాం యదర్వాగూర్ధ్వం చ పశ్యతి
ఏతేన సర్వమేవేదం విద్ధ్యభివ్యాప్తమంతరం॥13॥

పురుషే చేంద్రియాణీహ వేదితవ్యాని కృత్స్నశః
తమో రజశ్చ సత్త్వం చ విద్ధి భావాంస్తదాశ్రయాన్॥14॥

ఏతాం బుద్ధ్వా నరో బుద్ధ్యా భూతానామాగతిం గతిం
సమవేక్ష్య శనైశ్చైవ లభతే శమముత్తమం॥15॥

గుణాన్నేనీయతే బుద్ధిర్బుద్ధిరేవేంద్రియాణ్యపి
మనఃషష్ఠాని సర్వాణి బుద్ధ్యభావే కుతో గుణాః॥16॥

ఇతి తన్మయమేవైతత్సర్వం స్థావరజంగమం
ప్రలీయతే చోద్భవతి తస్మాన్నిర్దిశ్యతే తథా॥17॥

యేన పశ్యతి తచ్చక్షుః శృణోతి శ్రోత్రముచ్యతే
జిఘ్రతి ఘ్రాణమిత్యాహూ రసం జానాతి జిహ్వయా॥18॥

త్వచా స్పృశతి చ స్పర్శాన్బుద్ధిర్విక్రియతేఽసకృత్
యేన సంకల్పయత్యర్థం కించిద్భవతి తన్మనః॥19॥

అధిష్ఠానాని బుద్ధేర్హి పృథగర్థాని పంచధా
పంచేంద్రియాణి యాన్యాహుస్తాన్యదృశ్యోఽధితిష్ఠతి॥20॥

పురుషాధిష్ఠితా బుద్ధిస్త్రిషు భావేషు వర్తతే
కదాచిల్లభతే ప్రీతిం కదాచిదనుశోచతి॥21॥

న సుఖేన న దుఃఖేన కదాచిదపి వర్తతే
ఏవం నరాణాం మనసి త్రిషు భావేష్వవస్థితా॥22॥

సేయం భావాత్మికా భావాంస్త్రీనేతాన్నాతివర్తతే
సరితాం సాగరో భర్తా మహావేలామివోర్మిమాన్॥23॥

అతిభావగతా బుద్ధిర్భావే మనసి వర్తతే
ప్రవర్తమానం హి రజస్తద్భావమనువర్తతే॥24॥

ఇంద్రియాణి హి సర్వాణి ప్రదర్శయతి సా సదా
ప్రీతిః సత్త్వం రజః శోకస్తమో మోహశ్చ తే త్రయః॥25॥

యే యే చ భావా లోకేఽస్మిన్సర్వేష్వేతేషు తే త్రిషు
ఇతి బుద్ధిగతిః సర్వా వ్యాఖ్యాతా తవ భారత॥26॥

ఇంద్రియాణి చ సర్వాణి విజేతవ్యాని ధీమతా
సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ ప్రాణినాం సంశ్రితాః సదా॥27॥

త్రివిధా వేదనా చైవ సర్వసత్త్వేషు దృశ్యతే
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి భారత॥28॥

సుఖస్పర్శః సత్త్వగుణో దుఃఖస్పర్శో రజోగుణః
తమోగుణేన సంయుక్తౌ భవతోఽవ్యావహారికౌ॥29॥

తత్ర యత్ప్రీతిసంయుక్తం కాయే మనసి వా భవేత్
వర్తతే సాత్త్వికో భావ ఇత్యవేక్షేత తత్తదా॥30॥

అథ యద్దుఃఖసంయుక్తమతుష్టికరమాత్మనః
ప్రవృత్తం రజ ఇత్యేవ తన్నసంరభ్య చింతయేత్॥31॥

అథ యన్మోహసంయుక్తమవ్యక్తమివ యద్భవేత్
అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం తమస్తదుపధారయేత్॥32॥

ప్రహర్షః ప్రీతిరానందః సుఖం సంశాంతచిత్తతా
కథంచిదభివర్తంత ఇత్యేతే సాత్త్వికా గుణాః॥33॥

అతుష్టిః పరితాపశ్చ శోకో లోభస్తథాక్షమా
లింగాని రజసస్తాని దృశ్యంతే హేత్వహేతుభిః॥34॥

అభిమానస్తథా మోహః ప్రమాదః స్వప్నతంద్రితా
కథంచిదభివర్తంతే వివిధాస్తామసా గుణాః॥35॥

దూరగం బహుధాగామి ప్రార్థనాసంశయాత్మకం
మనః సునియతం యస్య స సుఖీ ప్రేత్య చేహ చ॥36॥

సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోరేతదంతరం పశ్య సూక్ష్మయోః
సృజతే తు గుణానేక ఏకో న సృజతే గుణాన్॥37॥

మశకోదుంబరౌ చాపి సంప్రయుక్తౌ యథా సదా
అన్యోన్యమన్యౌ చ యథా సంప్రయోగస్తథా తయోః॥38॥

పృథగ్భూతౌ ప్రకృత్యా తౌ సంప్రయుక్తౌ చ సర్వదా
యథా మత్స్యో జలం చైవ సంప్రయుక్తౌ తథైవ తౌ॥39॥

న గుణా విదురాత్మానం స గుణాన్వేత్తి సర్వశః
పరిద్రష్టా గుణానాం చ సంస్రష్టా మన్యతే సదా॥40॥

ఇంద్రియైస్తు ప్రదీపార్థం కురుతే బుద్ధిసప్తమైః
నిర్విచేష్టైరజానద్భిః పరమాత్మా ప్రదీపవత్॥41॥

సృజతే హి గుణాన్సత్త్వం క్షేత్రజ్ఞః పరిపశ్యతి
సంప్రయోగస్తయోరేష సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోర్ధ్రువః॥42॥

ఆశ్రయో నాస్తి సత్త్వస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ కశ్చన
సత్త్వం మనః సంసృజతి న గుణాన్వై కదాచన॥43॥

రశ్మీంస్తేషాం స మనసా యదా సమ్యఙ్నియచ్ఛతి
తదా ప్రకాశతేఽస్యాత్మా ఘటే దీపో జ్వలన్నివ॥44॥

త్యక్త్వా యః ప్రాకృతం కర్మ నిత్యమాత్మరతిర్మునిః
సర్వభూతాత్మభూతః స్యాత్స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం॥45॥

యథా వారిచరః పక్షీ లిప్యమానో న లిప్యతే
ఏవమేవ కృతప్రజ్ఞో భూతేషు పరివర్తతే॥46॥

ఏవంస్వభావమేవైతత్స్వబుద్ధ్యా విహరేన్నరః
అశోచన్నప్రహృష్యంశ్చ చరేద్విగతమత్సరః॥47॥

స్వభావసిద్ధ్యా సంసిద్ధాన్స నిత్యం సృజతే గుణాన్
ఊర్ణనాభిర్యథా స్రష్టా విజ్ఞేయాస్తంతువద్గుణాః॥48॥

ప్రధ్వస్తా న నివర్తంతే నివృత్తిర్నోపలభ్యతే
ప్రత్యక్షేణ పరోక్షం తదనుమానేన సిధ్యతి॥49॥

ఏవమేకే వ్యవస్యంతి నివృత్తిరితి చాపరే
ఉభయం సంప్రధార్యైతదధ్యవస్యేద్యథామతి॥50॥

ఇతీమం హృదయగ్రంథిం బుద్ధిభేదమయం దృఢం
విముచ్య సుఖమాసీత న శోచేచ్ఛిన్నసంశయః॥51॥

మలినాః ప్రాప్నుయుః శుద్ధిం యథా పూర్ణాం నదీం నరాః
అవగాహ్య సువిద్వంసో విద్ధి జ్ఞానమిదం తథా॥52॥

మహానదీం హి పారజ్ఞస్తప్యతే న తరన్యథా
ఏవం యే విదురధ్యాత్మం కైవల్యం జ్ఞానముత్తమం॥53॥

ఏతాం బుద్ధ్వా నరః సర్వాం భూతానామాగతిం గతిం
అవేక్ష్య చ శనైర్బుద్ధ్యా లభతే శం పరం తతః॥54॥

త్రివర్గో యస్య విదితః ప్రాగ్జ్యోతిః స విముచ్యతే
అన్విష్య మనసా యుక్తస్తత్త్వదర్శీ నిరుత్సుకః॥55॥

న చాత్మా శక్యతే ద్రష్టుమింద్రియేషు విభాగశః
తత్ర తత్ర విసృష్టేషు దుర్జయేష్వకృతాత్మభిః॥56॥

ఏతద్బుద్ధ్వా భవేద్బుద్ధః కిమన్యద్బుద్ధలక్షణం
విజ్ఞాయ తద్ధి మన్యంతే కృతకృత్యా మనీషిణః॥57॥

న భవతి విదుషాం తతో భయం; యదవిదుషాం సుమహద్భయం భవేత్
న హి గతిరధికాస్తి కస్యచి;త్సతి హి గుణే ప్రవదంత్యతుల్యతాం॥58॥

యత్కరోత్యనభిసంధిపూర్వకం; తచ్చ నిర్ణుదతి యత్పురా కృతం
నాప్రియం తదుభయం కుతః ప్రియం; తస్య తజ్జనయతీహ కుర్వతః॥59॥

లోక ఆతురజనాన్విరావిణ;స్తత్తదేవ బహు పశ్య శోచతః
తత్ర పశ్య కుశలానశోచతో; యే విదుస్తదుభయం పదం సదా॥60॥

—♦ అధ్యాయము 188 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

హంత వక్ష్యామి తే పార్థ ధ్యానయోగం చతుర్విధం
యం జ్ఞాత్వా శాశ్వతీం సిద్ధిం గచ్ఛంతి పరమర్షయః॥1॥

యథా స్వనుష్ఠితం ధ్యానం తథా కుర్వంతి యోగినః
మహర్షయో జ్ఞానతృప్తా నిర్వాణగతమానసాః॥2॥

నావర్తంతే పునః పార్థ ముక్తాః సంసారదోషతః
జన్మదోషపరిక్షీణాః స్వభావే పర్యవస్థితాః॥3॥

నిర్ద్వంద్వా నిత్యసత్త్వస్థా విముక్తా నిత్యమాశ్రితాః
అసంగీన్యవివాదీని మనఃశాంతికరాణి చ॥4॥

తత్ర స్వాధ్యాయసంశ్లిష్టమేకాగ్రం ధారయేన్మనః
పిండీకృత్యేంద్రియగ్రామమాసీనః కాష్ఠవన్మునిః॥5॥

శబ్దం న విందేచ్ఛ్రోత్రేణ స్పర్శం త్వచా న వేదయేత్
రూపం న చక్షుషా విద్యాజ్జిహ్వయా న రసాంస్తథా॥6॥

ఘ్రేయాణ్యపి చ సర్వాణి జహ్యాద్ధ్యానేన యోగవిత్
పంచవర్గప్రమాథీని నేచ్ఛేచ్చైతాని వీర్యవాన్॥7॥

తతో మనసి సంసజ్య పంచవర్గం విచక్షణః
సమాదధ్యాన్మనో భ్రాంతమింద్రియైః సహ పంచభిః॥8॥

విసంచారి నిరాలంబం పంచద్వారం చలాచలం
పూర్వే ధ్యానపథే ధీరః సమాదధ్యాన్మనోఽన్తరం॥9॥

ఇంద్రియాణి మనశ్చైవ యదా పిండీకరోత్యయం
ఏష ధ్యానపథః పూర్వో మయా సమనువర్ణితః॥10॥

తస్య తత్పూర్వసంరుద్ధం మనఃషష్ఠమనంతరం
స్ఫురిష్యతి సముద్భ్రాంతం విద్యుదంబుధరే యథా॥11॥

జలబిందుర్యథా లోలః పర్ణస్థః సర్వతశ్చలః
ఏవమేవాస్య తచ్చిత్తం భవతి ధ్యానవర్త్మని॥12॥

సమాహితం క్షణం కించిద్ధ్యానవర్త్మని తిష్ఠతి
పునర్వాయుపథం భ్రాంతం మనో భవతి వాయువత్॥13॥

అనిర్వేదో గతక్లేశో గతతంద్రీరమత్సరః
సమాదధ్యాత్పునశ్చేతో ధ్యానేన ధ్యానయోగవిత్॥14॥

విచారశ్చ వితర్కశ్చ వివేకశ్చోపజాయతే
మునేః సమాదధానస్య ప్రథమం ధ్యానమాదితః॥15॥

మనసా క్లిశ్యమానస్తు సమాధానం చ కారయేత్
న నిర్వేదం మునిర్గచ్ఛేత్కుర్యాదేవాత్మనో హితం॥16॥

పాంసుభస్మకరీషాణాం యథా వై రాశయశ్చితాః
సహసా వారిణా సిక్తా న యాంతి పరిభావనాం॥17॥

కించిత్స్నిగ్ధం యథా చ స్యాచ్ఛుష్కచూర్ణమభావితం
క్రమశస్తు శనైర్గచ్ఛేత్సర్వం తత్పరిభావనం॥18॥

ఏవమేవేంద్రియగ్రామం శనైః సంపరిభావయేత్
సంహరేత్క్రమశశ్చైవ స సమ్యక్ప్రశమిష్యతి॥19॥

స్వయమేవ మనశ్చైవ పంచవర్గశ్చ భారత
పూర్వం ధ్యానపథం ప్రాప్య నిత్యయోగేన శామ్యతి॥20॥

న తత్పురుషకారేణ న చ దైవేన కేనచిత్
సుఖమేష్యతి తత్తస్య యదేవం సంయతాత్మనః॥21॥

సుఖేన తేన సంయుక్తో రంస్యతే ధ్యానకర్మణి
గచ్ఛంతి యోగినో హ్యేవం నిర్వాణం తన్నిరామయం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 189 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

చాతురాశ్రమ్యముక్తం తే రాజధర్మాస్తథైవ చ
నానాశ్రయాశ్చ బహవ ఇతిహాసాః పృథగ్విధాః॥1॥

శ్రుతాస్త్వత్తః కథాశ్చైవ ధర్మయుక్తా మహామతే
సందేహోఽస్తి తు కశ్చిన్మే తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥2॥

జాపకానాం ఫలావాప్తిం శ్రోతుమిచ్ఛామి భారత
కిం ఫలం జపతాముక్తం క్వ వా తిష్ఠంతి జాపకాః॥3॥

జపస్య చ విధిం కృత్స్నం వక్తుమర్హసి మేఽనఘ
జాపకా ఇతి కిం చైతత్సాంఖ్యయోగక్రియావిధిః॥4॥

కిం యజ్ఞవిధిరేవైష కిమేతజ్జప్యముచ్యతే
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ సర్వజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యమస్య యత్పురా వృత్తం కాలస్య బ్రాహ్మణస్య చ॥6॥

సంన్యాస ఏవ వేదాంతే వర్తతే జపనం ప్రతి
వేదవాదాభినిర్వృత్తా శాంతిర్బ్రహ్మణ్యవస్థితౌ
మార్గౌ తావప్యుభావేతౌ సంశ్రితౌ న చ సంశ్రితౌ॥7॥

యథా సంశ్రూయతే రాజన్కారణం చాత్ర వక్ష్యతే
మనఃసమాధిరత్రాపి తథేంద్రియజయః స్మృతః॥8॥

సత్యమగ్నిపరీచారో వివిక్తానాం చ సేవనం
ధ్యానం తపో దమః క్షాంతిరనసూయా మితాశనం॥9॥

విషయప్రతిసంహారో మితజల్పస్తథా శమః
ఏష ప్రవృత్తకో ధర్మో నివృత్తకమథో శృణు॥10॥

యథా నివర్తతే కర్మ జపతో బ్రహ్మచారిణః
ఏతత్సర్వమశేషేణ యథోక్తం పరివర్జయేత్
త్రివిధం మార్గమాసాద్య వ్యక్తావ్యక్తమనాశ్రయం॥11॥

కుశోచ్చయనిషణ్ణః సన్కుశహస్తః కుశైః శిఖీ
చీరైః పరివృతస్తస్మిన్మధ్యే ఛన్నః కుశైస్తథా॥12॥

విషయేభ్యో నమస్కుర్యాద్విషయాన్న చ భావయేత్
సామ్యముత్పాద్య మనసో మనస్యేవ మనో దధత్॥13॥

తద్ధియా ధ్యాయతి బ్రహ్మ జపన్వై సంహితాం హితాం
సంన్యస్యత్యథ వా తాం వై సమాధౌ పర్యవస్థితః॥14॥

ధ్యానముత్పాదయత్యత్ర సంహితాబలసంశ్రయాత్
శుద్ధాత్మా తపసా దాంతో నివృత్తద్వేషకామవాన్॥15॥

అరాగమోహో నిర్ద్వంద్వో న శోచతి న సజ్జతే
న కర్తాకరణీయానాం న కార్యాణామితి స్థితిః॥16॥

న చాహంకారయోగేన మనః ప్రస్థాపయేత్క్వచిత్
న చాత్మగ్రహణే యుక్తో నావమానీ న చాక్రియః॥17॥

ధ్యానక్రియాపరో యుక్తో ధ్యానవాంధ్యాననిశ్చయః
ధ్యానే సమాధిముత్పాద్య తదపి త్యజతి క్రమాత్॥18॥

స వై తస్యామవస్థాయాం సర్వత్యాగకృతః సుఖీ
నిరీహస్త్యజతి ప్రాణాన్బ్రాహ్మీం సంశ్రయతే తనుం॥19॥

అథ వా నేచ్ఛతే తత్ర బ్రహ్మకాయనిషేవణం
ఉత్క్రామతి చ మార్గస్థో నైవ క్వచన జాయతే॥20॥

ఆత్మబుద్ధిం సమాస్థాయ శాంతీభూతో నిరామయః
అమృతం విరజఃశుద్ధమాత్మానం ప్రతిపద్యతే॥21॥

—♦ అధ్యాయము 190 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గతీనాముత్తమా ప్రాప్తిః కథితా జాపకేష్విహ
ఏకైవైషా గతిస్తేషాముత యాంత్యపరామపి॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజంజాపకానాం గతిం విభో
యథా గచ్ఛంతి నిరయమనేకం పురుషర్షభ॥2॥

యథోక్తమేతత్పూర్వం యో నానుతిష్ఠతి జాపకః
ఏకదేశక్రియశ్చాత్ర నిరయం స నిగచ్ఛతి॥3॥

అవజ్ఞానేన కురుతే న తుష్యతి న శోచతి
ఈదృశో జాపకో యాతి నిరయం నాత్ర సంశయః॥4॥

అహంకారకృతశ్చైవ సర్వే నిరయగామినః
పరావమానీ పురుషో భవితా నిరయోపగః॥5॥

అభిధ్యాపూర్వకం జప్యం కురుతే యశ్చ మోహితః
యత్రాభిధ్యాం స కురుతే తం వై నిరయమృచ్ఛతి॥6॥

అథైశ్వర్యప్రవృత్తః సంజాపకస్తత్ర రజ్యతే
స ఏవ నిరయస్తస్య నాసౌ తస్మాత్ప్రముచ్యతే॥7॥

రాగేణ జాపకో జప్యం కురుతే తత్ర మోహితః
యత్రాస్య రాగః పతతి తత్ర తత్రోపజాయతే॥8॥

దుర్బుద్ధిరకృతప్రజ్ఞశ్చలే మనసి తిష్ఠతి
చలామేవ గతిం యాతి నిరయం వాధిగచ్ఛతి॥9॥

అకృతప్రజ్ఞకో బాలో మోహం గచ్ఛతి జాపకః
స మోహాన్నిరయం యాతి తత్ర గత్వానుశోచతి॥10॥

దృఢగ్రాహీ కరోమీతి జప్యం జపతి జాపకః
న సంపూర్ణో న వా యుక్తో నిరయం సోఽధిగచ్ఛతి॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనిమిత్తం పరం యత్తదవ్యక్తం బ్రహ్మణి స్థితం
సద్భూతో జాపకః కస్మాత్స శరీరమథావిశేత్॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

దుష్ప్రజ్ఞానేన నిరయా బహవః సముదాహృతాః
ప్రశస్తం జాపకత్వం చ దోషాశ్చైతే తదాత్మకాః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 191 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశో జాపకో యాతి నిరయం వర్ణయస్వ మే
కౌతూహలం హి మే జాతం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ధర్మస్యాంశః ప్రసూతోఽసి ధర్మిష్ఠోఽసి స్వభావతః
ధర్మమూలాశ్రయం వాక్యం శృణుష్వావహితోఽనఘ ॥2॥

అమూని యాని స్థానాని దేవానాం పరమాత్మనాం
నానాసంస్థానవర్ణాని నానారూపఫలాని చ ॥3॥

దివ్యాని కామచారీణి విమానాని సభాస్తథా
ఆక్రీడా వివిధా రాజన్పద్మిన్యశ్చామలోదకాః ॥4॥

చతుర్ణాం లోకపాలానాం శుక్రస్యాథ బృహస్పతేః
మరుతాం విశ్వదేవానాం సాధ్యానామశ్వినోరపి ॥5॥

రుద్రాదిత్యవసూనాం చ తథాన్యేషాం దివౌకసాం
ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః ॥6॥

అభయం చానిమిత్తం చ న చ క్లేశభయావృతం
ద్వాభ్యాం ముక్తం త్రిభిర్ముక్తమష్టాభిస్త్రిభిరేవ చ ॥7॥

చతుర్లక్షణవర్జం తు చతుష్కారణవర్జితం
అప్రహర్షమనానందమశోకం విగతక్లమం ॥8॥

కాలః సంపచ్యతే తత్ర న కాలస్తత్ర వై ప్రభుః
స కాలస్య ప్రభూ రాజన్స్వర్గస్యాపి తథేశ్వరః ॥9॥

ఆత్మకేవలతాం ప్రాప్తస్తత్ర గత్వా న శోచతి
ఈదృశం పరమం స్థానం నిరయాస్తే చ తాదృశాః ॥10॥

ఏతే తే నిరయాః ప్రోక్తాః సర్వ ఏవ యథాతథం
తస్య స్థానవరస్యేహ సర్వే నిరయసంజ్ఞితాః ॥11॥

—♦ అధ్యాయము 192 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాలమృత్యుయమానాం చ బ్రాహ్మణస్య చ సత్తమ
వివాదో వ్యాహృతః పూర్వం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఇక్ష్వాకోః సూర్యపుత్రస్య యద్వృత్తం బ్రాహ్మణస్య చ ॥2॥

కాలస్య మృత్యోశ్చ తథా యద్వృత్తం తన్నిబోధ మే
యథా స తేషాం సంవాదో యస్మిన్స్థానేఽపి చాభవత్ ॥3॥

బ్రాహ్మణో జాపకః కశ్చిద్ధర్మవృత్తో మహాయశాః
షడంగవిన్మహాప్రాజ్ఞః పైప్పలాదిః స కౌశికః ॥4॥

తస్యాపరోక్షం విజ్ఞానం షడంగేషు తథైవ చ
వేదేషు చైవ నిష్ణాతో హిమవత్పాదసంశ్రయః ॥5॥

సోఽన్త్యం బ్రాహ్మం తపస్తేపే సంహితాం సంయతో జపన్
తస్య వర్షసహస్రం తు నియమేన తథా గతం ॥6॥

స దేవ్యా దర్శితః సాక్షాత్ప్రీతాస్మీతి తదా కిల
జప్యమావర్తయంస్తూష్ణీం న చ తాం కించిదబ్రవీత్ ॥7॥

తస్యానుకంపయా దేవీ ప్రీతా సమభవత్తదా
వేదమాతా తతస్తస్య తజ్జప్యం సమపూజయత్ ॥8॥

సమాప్తజప్యస్తూత్థాయ శిరసా పాదయోస్తథా
పపాత దేవ్యా ధర్మాత్మా వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥9॥

దిష్ట్యా దేవి ప్రసన్నా త్వం దర్శనం చాగతా మమ
యది వాపి ప్రసన్నాసి జప్యే మే రమతాం మనః ॥10॥

సావిత్ర్యువాచ

కిం ప్రార్థయసి విప్రర్షే కిం చేష్టం కరవాణి తే
ప్రబ్రూహి జపతాం శ్రేష్ఠ సర్వం తత్తే భవిష్యతి ॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా దేవ్యా విప్రః ప్రోవాచ ధర్మవిత్
జప్యం ప్రతి మమేచ్ఛేయం వర్ధత్వితి పునః పునః ॥12॥

మనసశ్చ సమాధిర్మే వర్ధేతాహరహః శుభే
తత్తథేతి తతో దేవీ మధురం ప్రత్యభాషత ॥13॥

ఇదం చైవాపరం ప్రాహ దేవీ తత్ప్రియకామ్యయా
నిరయం నైవ యాతాసి యత్ర యాతా ద్విజర్షభాః ॥14॥

యాస్యసి బ్రహ్మణః స్థానమనిమిత్తమనిందితం
సాధయే భవితా చైతద్యత్త్వయాహమిహార్థితా ॥15॥

నియతో జప చైకాగ్రో ధర్మస్త్వాం సముపైష్యతి
కాలో మృత్యుర్యమశ్చైవ సమాయాస్యంతి తేఽన్తికం
భవితా చ వివాదోఽత్ర తవ తేషాం చ ధర్మతః ॥16॥

ఏవముక్త్వా భగవతీ జగామ భవనం స్వకం
బ్రాహ్మణోఽపి జపన్నాస్తే దివ్యం వర్షశతం తదా ॥17॥

సమాప్తే నియమే తస్మిన్నథ విప్రస్య ధీమతః
సాక్షాత్ప్రీతస్తదా ధర్మో దర్శయామాస తం ద్విజం ॥18॥

ధర్మ ఉవాచ

ద్విజాతే పశ్య మాం ధర్మమహం త్వాం ద్రష్టుమాగతః
జప్యస్య చ ఫలం యత్తే సంప్రాప్తం తచ్చ మే శృణు ॥19॥

జితా లోకాస్త్వయా సర్వే యే దివ్యా యే చ మానుషాః
దేవానాం నిరయాన్సాధో సర్వానుత్క్రమ్య యాస్యసి ॥20॥

ప్రాణత్యాగం కురు మునే గచ్ఛ లోకాన్యథేప్సితాన్
త్యక్త్వాత్మనః శరీరం చ తతో లోకానవాప్స్యసి॥21॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కృతం లోకైర్హి మే ధర్మ గచ్ఛ చ త్వం యథాసుఖం
బహుదుఃఖసుఖం దేహం నోత్స్రృజేయమహం విభో॥22॥

ధర్మ ఉవాచ

అవశ్యం భోః శరీరం తే త్యక్తవ్యం మునిపుంగవ
స్వర్గ ఆరోహ్యతాం విప్ర కిం వా తే రోచతేఽనఘ॥23॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

న రోచయే స్వర్గవాసం వినా దేహాదహం విభో
గచ్ఛ ధర్మ న మే శ్రద్ధా స్వర్గం గంతుం వినాత్మనా॥24॥

ధర్మ ఉవాచ

అలం దేహే మనః కృత్వా త్యక్త్వా దేహం సుఖీ భవ
గచ్ఛ లోకానరజసో యత్ర గత్వా న శోచసి॥25॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

రమే జపన్మహాభాగ కృతం లోకైః సనాతనైః
సశరీరేణ గంతవ్యో మయా స్వర్గో న వా విభో॥26॥

ధర్మ ఉవాచ

యది త్వం నేచ్ఛసి త్యక్తుం శరీరం పశ్య వై ద్విజ
ఏష కాలస్తథా మృత్యుర్యమశ్చ త్వాముపాగతాః॥27॥

భీష్మ ఉవాచ

అథ వైవస్వతః కాలో మృత్యుశ్చ త్రితయం విభో
బ్రాహ్మణం తం మహాభాగముపాగమ్యేదమబ్రువన్॥28॥

తపసోఽస్య సుతప్తస్య తథా సుచరితస్య చ
ఫలప్రాప్తిస్తవ శ్రేష్ఠా యమోఽహం త్వాముపబ్రువే॥29॥

యథావదస్య జప్యస్య ఫలం ప్రాప్తస్త్వముత్తమం
కాలస్తే స్వర్గమారోఢుం కాలోఽహం త్వాముపాగతః॥30॥

మృత్యుం మా విద్ధి ధర్మజ్ఞ రూపిణం స్వయమాగతం
కాలేన చోదితం విప్ర త్వామితో నేతుమద్య వై॥31॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

స్వాగతం సూర్యపుత్రాయ కాలాయ చ మహాత్మనే
మృత్యవే చాథ ధర్మాయ కిం కార్యం కరవాణి వః ॥32॥

భీష్మ ఉవాచ

అర్ఘ్యం పాద్యం చ దత్త్వా స తేభ్యస్తత్ర సమాగమే
అబ్రవీత్పరమప్రీతః స్వశక్త్యా కిం కరోమి వః ॥33॥

తస్మిన్నేవాథ కాలే తు తీర్థయాత్రాముపాగతః
ఇక్ష్వాకురగమత్తత్ర సమేతా యత్ర తే విభో ॥34॥

సర్వానేవ తు రాజర్షిః సంపూజ్యాభిప్రణమ్య చ
కుశలప్రశ్నమకరోత్సర్వేషాం రాజసత్తమః ॥35॥

తస్మై సోఽథాసనం దత్త్వా పాద్యమర్ఘ్యం తథైవ చ
అబ్రవీద్బ్రాహ్మణో వాక్యం కృత్వా కుశలసంవిదం ॥36॥

స్వాగతం తే మహారాజ బ్రూహి యద్యదిహేచ్ఛసి
స్వశక్త్యా కిం కరోమీహ తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే ॥37॥

రాజోవాచ

రాజాహం బ్రాహ్మణశ్చ త్వం యది షట్కర్మసంస్థితః
దదామి వసు కించిత్తే ప్రార్థితం తద్వదస్వ మే ॥38॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ద్వివిధా బ్రాహ్మణా రాజంధర్మశ్చ ద్వివిధః స్మృతః
ప్రవృత్తశ్చ నివృత్తశ్చ నివృత్తోఽస్మి ప్రతిగ్రహాత్ ॥39॥

తేభ్యః ప్రయచ్ఛ దానాని యే ప్రవృత్తా నరాధిప
అహం న ప్రతిగృహ్ణామి కిమిష్టం కిం దదాని తే
బ్రూహి త్వం నృపతిశ్రేష్ఠ తపసా సాధయామి కిం ॥40॥

రాజోవాచ

క్షత్రియోఽహం న జానామి దేహీతి వచనం క్వచిత్
ప్రయచ్ఛ యుద్ధమిత్యేవం వాదినః స్మో ద్విజోత్తమ ॥41॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

తుష్యసి త్వం స్వధర్మేణ తథా తుష్టా వయం నృప
అన్యోన్యస్యోత్తరం నాస్తి యదిష్టం తత్సమాచర ॥42॥

రాజోవాచ

స్వశక్త్యాహం దదానీతి త్వయా పూర్వం ప్రభాషితం
యాచే త్వాం దీయతాం మహ్యం జప్యస్యాస్య ఫలం ద్విజ ॥43॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యుద్ధం మమ సదా వాణీ యాచతీతి వికత్థసే
న చ యుద్ధం మయా సార్ధం కిమర్థం యాచసే పునః॥44॥

రాజోవాచ

వాగ్వజ్రా బ్రాహ్మణాః ప్రోక్తాః క్షత్రియా బాహుజీవినః
వాగ్యుద్ధం తదిదం తీవ్రం మమ విప్ర త్వయా సహ॥45॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

సైవాద్యాపి ప్రతిజ్ఞా మే స్వశక్త్యా కిం ప్రదీయతాం
బ్రూహి దాస్యామి రాజేంద్ర విభవే సతి మాచిరం॥46॥

రాజోవాచ

యత్తద్వర్షశతం పూర్ణం జప్యం వై జపతా త్వయా
ఫలం ప్రాప్తం తత్ప్రయచ్ఛ మమ దిత్సుర్భవాన్యది॥47॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

పరమం గృహ్యతాం తస్య ఫలం యజ్జపితం మయా
అర్ధం త్వమవిచారేణ ఫలం తస్య సమాప్నుహి॥48॥
అథ వా సర్వమేవేహ జప్యకం మామకం ఫలం
రాజన్ప్రాప్నుహి కామం త్వం యది సర్వమిహేచ్ఛసి॥49॥

రాజోవాచ

కృతం సర్వేణ భద్రం తే జప్యం యద్యాచితం మయా
స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి కిం చ తస్య ఫలం వద॥50॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఫలప్రాప్తిం న జానామి దత్తం యజ్జపితం మయా
అయం ధర్మశ్చ కాలశ్చ యమో మృత్యుశ్చ సాక్షిణః॥51॥

రాజోవాచ

అజ్ఞాతమస్య ధర్మస్య ఫలం మే కిం కరిష్యతి
ప్రాప్నోతు తత్ఫలం విప్రో నాహమిచ్ఛే ససంశయం॥52॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

నాదదేఽపరవక్తవ్యం దత్తం వాచా ఫలం మయా
వాక్యం ప్రమాణం రాజర్షే మమాపి తవ చైవ హి॥53॥

నాభిసంధిర్మయా జప్యే కృతపూర్వః కథంచన
జప్యస్య రాజశార్దూల కథం జ్ఞాస్యామ్యహం ఫలం॥54॥

దదస్వేతి త్వయా చోక్తం దదామీతి తథా మయా
న వాచం దూషయిష్యామి సత్యం రక్ష స్థిరో భవ॥55॥

అథైవం వదతో మేఽద్య వచనం న కరిష్యసి
మహానధర్మో భవితా తవ రాజన్మృషాకృతః॥56॥

న యుక్తం తు మృషా వాణీ త్వయా వక్తుమరిందమ
తథా మయాప్యభ్యధికం మృషా వక్తుం న శక్యతే॥57॥

సంశ్రుతం చ మయా పూర్వం దదానీత్యవిచారితం
తద్గృహ్ణీష్వావిచారేణ యది సత్యే స్థితో భవాన్॥58॥

ఇహాగమ్య హి మాం రాజంజాప్యం ఫలమయాచిథాః
తన్మన్నిసృష్టం గృహ్ణీష్వ భవ సత్యే స్థిరోఽపి చ॥59॥

నాయం లోకోఽస్తి న పరో న చ పూర్వాన్స తారయేత్
కుత ఏవావరాన్రాజన్మృషావాదపరాయణః॥60॥

న యజ్ఞాధ్యయనే దానం నియమాస్తారయంతి హి
తథా సత్యం పరే లోకే యథా వై పురుషర్షభ॥61॥

తపాంసి యాని చీర్ణాని చరిష్యసి చ యత్తపః
సమాః శతైః సహస్రైశ్చ తత్సత్యాన్న విశిష్యతే॥62॥

సత్యమేకాక్షరం బ్రహ్మ సత్యమేకాక్షరం తపః
సత్యమేకాక్షరో యజ్ఞః సత్యమేకాక్షరం శ్రుతం॥63॥

సత్యం వేదేషు జాగర్తి ఫలం సత్యే పరం స్మృతం
సత్యాద్ధర్మో దమశ్చైవ సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితం॥64॥

సత్యం వేదాస్తథాంగాని సత్యం యజ్ఞస్తథా విధిః
వ్రతచర్యాస్తథా సత్యమోంకారః సత్యమేవ చ॥65॥

ప్రాణినాం జననం సత్యం సత్యం సంతతిరేవ చ
సత్యేన వాయురభ్యేతి సత్యేన తపతే రవిః॥66॥

సత్యేన చాగ్నిర్దహతి స్వర్గః సత్యే ప్రతిష్ఠితః
సత్యం యజ్ఞస్తపో వేదాః స్తోభా మంత్రాః సరస్వతీ॥67॥

తులామారోపితో ధర్మః సత్యం చైవేతి నః శ్రుతం
సమాం కక్షాం ధారయతో యతః సత్యం తతోఽధికం॥68॥

యతో ధర్మస్తతః సత్యం సర్వం సత్యేన వర్ధతే
కిమర్థమనృతం కర్మ కర్తుం రాజంస్త్వమిచ్ఛసి॥69॥

సత్యే కురు స్థిరం భావం మా రాజన్ననృతం కృథాః
కస్మాత్త్వమనృతం వాక్యం దేహీతి కురుషేఽశుభం॥70॥

యది జప్యఫలం దత్తం మయా నేషిష్యసే నృప
స్వధర్మేభ్యః పరిభ్రష్టో లోకాననుచరిష్యసి॥71॥

సంశ్రుత్య యో న దిత్సేత యాచిత్వా యశ్చ నేచ్ఛతి
ఉభావానృతికావేతౌ న మృషా కర్తుమర్హసి॥72॥

రాజోవాచ

యోద్ధవ్యం రక్షితవ్యం చ క్షత్రధర్మః కిల ద్విజ
దాతారః క్షత్రియాః ప్రోక్తా గృహ్ణీయాం భవతః కథం॥73॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

న ఛందయామి తే రాజన్నాపి తే గృహమావ్రజం
ఇహాగమ్య తు యాచిత్వా న గృహ్ణీషే పునః కథం||74||

ధర్మ ఉవాచ

అవివాదోఽస్తు యువయోర్విత్తం మాం ధర్మమాగతం
ద్విజో దానఫలైర్యుక్తో రాజా సత్యఫలేన చ||75||

స్వర్గ ఉవాచ

స్వర్గం మాం విద్ధి రాజేంద్ర రూపిణం స్వయమాగతం
అవివాదోఽస్తు యువయోరుభౌ తుల్యఫలౌ యువాం||76||

రాజోవాచ

కృతం స్వర్గేణ మే కార్యం గచ్ఛ స్వర్గ యథాసుఖం
విప్రో యదీచ్ఛతే దాతుం ప్రతీచ్ఛతు చ మే ధనం||77||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

బాల్యే యది స్యాదజ్ఞానాన్మయా హస్తః ప్రసారితః
నివృత్తిలక్షణం ధర్మముపాసే సంహితాం జపన్||78||

నివృత్తం మాం చిరం రాజన్విప్రం లోభయసే కథం
స్వేన కార్యం కరిష్యామి త్వత్తో నేచ్ఛే ఫలం నృప
తపఃస్వాధ్యాయశీలోఽహం నివృత్తశ్చ ప్రతిగ్రహాత్||79||

రాజోవాచ

యది విప్ర నిసృష్టం తే జప్యస్య ఫలముత్తమం
ఆవయోర్యత్ఫలం కించిత్సహితం నౌ తదస్త్విహ||80||

ద్విజాః ప్రతిగ్రహే యుక్తా దాతారో రాజవంశజాః
యది ధర్మః శ్రుతో విప్ర సహైవ ఫలమస్తు నౌ||81||

మా వా భూత్సహభోజ్యం నౌ మదీయం ఫలమాప్నుహి
ప్రతీచ్ఛ మత్కృతం ధర్మం యది తే మయ్యనుగ్రహః||82||

భీష్మ ఉవాచ

తతో వికృతచేష్టౌ ద్వౌ పురుషౌ సముపస్థితౌ
గృహీత్వాన్యోన్యమావేష్ట్య కుచేలావూచతుర్వచః||83||

న మే ధారయసీత్యేకో ధారయామీతి చాపరః
ఇహాస్తి నౌ వివాదోఽయమయం రాజానుశాసకః||84||

సత్యం బ్రవీమ్యహమిదం న మే ధారయతే భవాన్
అనృతం వదసీహ త్వమృణం తే ధారయామ్యహం||85||

తావుభౌ భృశసంతప్తౌ రాజానమిదమూచతుః
పరీక్ష్యతాం యథా స్యావ నావామిహ విగర్హితౌ॥86॥

విరూప ఉవాచ

ధారయామి నరవ్యాఘ్ర వికృతస్యేహ గోః ఫలం
దదతశ్చ న గృహ్ణాతి వికృతో మే మహీపతే॥87॥

వికృత ఉవాచ

న మే ధారయతే కించిద్విరూపోఽయం నరాధిప
మిథ్యా బ్రవీత్యయం హి త్వా మిథ్యాభాసం నరాధిప॥88॥

రాజోవాచ

విరూప కిం ధారయతే భవానస్య వదస్వ మే
శ్రుత్వా తథా కరిష్యామీత్యేవం మే ధీయతే మతిః॥89॥

విరూప ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజన్యథైతద్ధారయామ్యహం
వికృతస్యాస్య రాజర్షే నిఖిలేన నరర్షభ॥90॥

అనేన ధర్మప్రాప్త్యర్థం శుభా దత్తా పురానఘ
ధేనుర్విప్రాయ రాజర్షే తపఃస్వాధ్యాయశీలినే॥91॥

తస్యాశ్చాయం మయా రాజన్ఫలమభ్యేత్య యాచితః
వికృతేన చ మే దత్తం విశుద్ధేనాంతరాత్మనా॥92॥

తతో మే సుకృతం కర్మ కృతమాత్మవిశుద్ధయే
గావౌ హి కపిలే క్రీత్వా వత్సలే బహుదోహనే॥93॥

తే చోంఛవృత్తయే రాజన్మయా సమపవర్జితే
యథావిధి యథాశ్రద్ధం తదస్యాహం పునః ప్రభో॥94॥

ఇహాద్య వై గృహీత్వా తత్ప్రయచ్ఛే ద్విగుణం ఫలం
ఏకస్యాః పురుషవ్యాఘ్ర కః శుద్ధః కోఽత్ర దోషవాన్॥95॥

ఏవం వివదమానౌ స్వస్త్వామిహాభ్యాగతౌ నృప
కురు ధర్మమధర్మం వా వినయే నౌ సమాధయ॥96॥

యది నేచ్ఛతి మే దానం యథా దత్తమనేన వై
భవానత్ర స్థిరో భూత్వా మార్గే స్థాపయతు ప్రభుః॥97॥

రాజోవాచ

దీయమానం న గృహ్ణాసి ఋణం కస్మాత్త్వమద్య వై
యథైవ తేఽభ్యనుజ్ఞాతం తథా గృహ్ణీష్వ మాచిరం॥98॥

వికృత ఉవాచ

దీయతామిత్యనేనోక్తం దదానీతి తథా మయా
నాయం మే ధారయత్యత్ర గమ్యతాం యత్ర వాంఛతి॥99॥

రాజోవాచ

దదతోఽస్య న గృహ్ణాసి విషమం ప్రతిభాతి మే
దండ్యో హి త్వం మమ మతో నాస్త్యత్ర ఖలు సంశయః॥100॥

వికృత ఉవాచ

మయాస్య దత్తం రాజర్షే గృహ్ణీయాం తత్కథం పునః
కామమత్రాపరాధో మే దండ్యమాజ్ఞాపయ ప్రభో॥101॥

విరూప ఉవాచ

దీయమానం యది మయా నేషిష్యసి కథంచన
నియంస్యతి త్వా నృపతిరయం ధర్మానుశాసకః॥102॥

వికృత ఉవాచ

స్వం మయా యాచితేనేహ దత్తం కథమిహాద్య తత్
గృహ్ణీయాం గచ్ఛతు భవానభ్యనుజ్ఞాం దదాని తే॥103॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

శ్రుతమేతత్త్వయా రాజన్ననయోః కథితం ద్వయోః
ప్రతిజ్ఞాతం మయా యత్తే తద్గృహాణావిచారితం॥104॥

రాజోవాచ

ప్రస్తుతం సుమహత్కార్యమావయోర్గహ్వరం యథా
జాపకస్య దృఢీకారః కథమేతద్భవిష్యతి॥105॥

యది తావన్న గృహ్ణామి బ్రాహ్మణేనాపవర్జితం
కథం న లిప్యేయమహం దోషేణ మహతాద్య వై॥106॥

భీష్మ ఉవాచ

తౌ చోవాచ స రాజర్షిః కృతకార్యౌ గమిష్యథః
నేదానీం మామిహాసాద్య రాజధర్మో భవేన్మృషా॥107॥

స్వధర్మః పరిపాల్యశ్చ రాజ్ఞామేష వినిశ్చయః
విప్రధర్మశ్చ సుగురుర్మామనాత్మానమావిశత్॥108॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

గృహాణ ధారయేఽహం తే యాచితం తే శ్రుతం మయా
న చేద్గ్రహీష్యసే రాజఞ్శపిష్యే త్వాం న సంశయః॥109॥

రాజోవాచ

ధిగ్రాజధర్మం యస్యాయం కార్యస్యేహ వినిశ్చయః
ఇత్యర్థం మే గ్రహీతవ్యం కథం తుల్యం భవేదితి॥110॥

ఏష పాణిరపూర్వం భో నిక్షేపార్థం ప్రసారితః
యన్మే ధారయసే విప్ర తదిదానీం ప్రదీయతాం॥111॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

సంహితాం జపతా యావాన్మయా కశ్చిద్గుణః కృతః
తత్సర్వం ప్రతిగృహ్ణీష్వ యది కించిదిహాస్తి మే॥112॥

రాజోవాచ

జలమేతన్నిపతితం మమ పాణౌ ద్విజోత్తమ
సమమస్తు సహైవాస్తు ప్రతిగృహ్ణాతు వై భవాన్॥113॥

విరూప ఉవాచ

కామక్రోధౌ విద్ధి నౌ త్వమావాభ్యాం కారితో భవాన్
సమేతి చ యదుక్తం తే సమా లోకాస్తవాస్య చ॥114॥

నాయం ధారయతే కించిజ్జిజ్ఞాసా త్వత్కృతే కృతా
కాలో ధర్మస్తథా మృత్యుః కామక్రోధౌ తథా యువాం॥115॥

సర్వమన్యోన్యనికషే నిఘృష్టం పశ్యతస్తవ
గచ్ఛ లోకాంజితాన్స్వేన కర్మణా యత్ర వాంఛసి॥116॥

భీష్మ ఉవాచ

జాపకానాం ఫలావాప్తిర్మయా తే సంప్రకీర్తితా
గతిః స్థానం చ లోకాశ్చ జాపకేన యథా జితాః॥117॥

ప్రయాతి సంహితాధ్యాయీ బ్రహ్మాణం పరమేష్ఠినం
అథ వాగ్నిం సమాయాతి సూర్యమావిశతేఽపి వా॥118॥

స తైజసేన భావేన యది తత్రాశ్నుతే రతిం
గుణాంస్తేషాం సమాదత్తే రాగేణ ప్రతిమోహితః॥119॥

ఏవం సోమే తథా వాయౌ భూమ్యాకాశశరీరగః
సరాగస్తత్ర వసతి గుణాంస్తేషాం సమాచరన్॥120॥

అథ తత్ర విరాగీ స గచ్ఛతి త్వథ సంశయం
పరమవ్యయమిచ్ఛన్స తమేవావిశతే పునః॥121॥

అమృతాచ్చామృతం ప్రాప్తః శీతీభూతో నిరాత్మవాన్
బ్రహ్మభూతః స నిర్ద్వంద్వః సుఖీ శాంతో నిరామయః॥122॥

బ్రహ్మస్థానమనావర్తమేకమక్షరసంజ్ఞకం
అదుఃఖమజరం శాంతం స్థానం తత్ప్రతిపద్యతే॥123॥

చతుర్భిర్లక్షణైర్హీనం తథా షడ్భిః సషోడశైః
పురుషం సమతిక్రమ్య ఆకాశం ప్రతిపద్యతే॥124॥

అథ వేచ్ఛతి రాగాత్మా సర్వం తదధితిష్ఠతి
యచ్చ ప్రార్థయతే తచ్చ మనసా ప్రతిపద్యతే॥125॥

అథ వా వీక్షతే లోకాన్సర్వాన్నిరయసంస్థితాన్
నిఃస్పృహః సర్వతో ముక్తస్తత్రైవ రమతే సుఖీ॥126॥

ఏవమేషా మహారాజ జాపకస్య గతిర్యథా
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥127॥

—♦ అధ్యాయము 193 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిముత్తరం తదా తౌ స్మ చక్రతుస్తేన భాషితే
బ్రాహ్మణో వాథ వా రాజా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

అథ వా తౌ గతౌ తత్ర యదేతత్కీర్తితం త్వయా
సంవాదో వా తయోః కోఽభూత్కిం వా తౌ తత్ర చక్రతుః॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

తథేత్యేవం ప్రతిశ్రుత్య ధర్మం సంపూజ్య చాభిభో
యమం కాలం చ మృత్యుం చ స్వర్గం సంపూజ్య చార్హతః॥3॥

పూర్వం యే చాపరే తత్ర సమేతా బ్రాహ్మణర్షభాః
సర్వాన్సంపూజ్య శిరసా రాజానం సోఽబ్రవీద్వచః॥4॥

ఫలేనానేన సంయుక్తో రాజర్షే గచ్ఛ పుణ్యతాం
భవతా చాభ్యనుజ్ఞాతో జపేయం భూయ ఏవ హి॥5॥

వరశ్చ మమ పూర్వం హి దేవ్యా దత్తో మహాబల
శ్రద్ధా తే జపతో నిత్యం భవితేతి విశాం పతే॥6॥

రాజోవాచ

యద్యేవమఫలా సిద్ధిః శ్రద్ధా చ జపితుం తవ
గచ్ఛ విప్ర మయా సార్ధం జాపకం ఫలమాప్నుహి॥7॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

కృతః ప్రయత్నః సుమహాన్సర్వేషాం సంనిధావిహ
సహ తుల్యఫలౌ చావాం గచ్ఛావో యత్ర నౌ గతిః॥8॥

భీష్మ ఉవాచ

వ్యవసాయం తయోస్తత్ర విదిత్వా త్రిదశేశ్వరః
సహ దేవైరుపయయౌ లోకపాలైస్తథైవ చ॥9॥

సాధ్యా విశ్వేఽథ మరుతో జ్యోతీంషి సుమహాంతి చ
నద్యః శైలాః సముద్రాశ్చ తీర్థాని వివిధాని చ॥10॥

తపాంసి సంయోగవిధిర్వేదాః స్తోభాః సరస్వతీ
నారదః పర్వతశ్చైవ విశ్వావసుర్హహా హుహూః॥11॥

గంధర్వశ్చిత్రసేనశ్చ పరివారగణైర్యుతః
నాగాః సిద్ధాశ్చ మునయో దేవదేవః ప్రజాపతిః
విష్ణుః సహస్రశీర్షశ్చ దేవోఽచింత్యః సమాగమత్॥12॥

అవాద్యంతాంతరిక్షే చ భేర్యస్తూర్యాణి చాభిభో
పుష్పవర్షాణి దివ్యాని తత్ర తేషాం మహాత్మనాం
ననృతుశ్చాప్సరఃసంఘాస్తత్ర తత్ర సమంతతః॥13॥

అథ స్వర్గస్తథా రూపీ బ్రాహ్మణం వాక్యమబ్రవీత్
సంసిద్ధస్త్వం మహాభాగ త్వం చ సిద్ధస్తథా నృప॥14॥

అథ తౌ సహితౌ రాజన్నన్యోన్యేన విధానతః
విషయప్రతిసంహారముభావేవ ప్రచక్రతుః॥15॥

ప్రాణాపానౌ తథోదానం సమానం వ్యానమేవ చ
ఏవం తాన్మనసి స్థాప్య దధతుః ప్రాణయోర్మనః॥16॥

ఉపస్థితకృతౌ తత్ర నాసికాగ్రమధో భ్రువౌ
కుంకుణ్యాం చైవ మనసా శనైర్ధారయతః స్మ తౌ॥17॥

నిశ్చేష్టాభ్యాం శరీరాభ్యాం స్థిరదృష్టీ సమాహితౌ
జితాసనౌ తథాధాయ మూర్ధన్యాత్మానమేవ చ॥18॥

తాలుదేశమథోద్దాల్య బ్రాహ్మణస్య మహాత్మనః
జ్యోతిర్జ్వాలా సుమహతీ జగామ త్రిదివం తదా॥19॥

హాహాకారస్తతో దిక్షు సర్వాసు సుమహానభూత్
తజ్జ్యోతిః స్తూయమానం స్మ బ్రహ్మాణం ప్రావిశత్తదా॥20॥

తతః స్వాగతమిత్యాహ తత్తేజః స పితామహః
ప్రాదేశమాత్రం పురుషం ప్రత్యుద్గమ్య విశాం పతే॥21॥

భూయశ్చైవాపరం ప్రాహ వచనం మధురం స్మ సః
జాపకైస్తుల్యఫలతా యోగానాం నాత్ర సంశయః॥22॥

యోగస్య తావదేతేభ్యః ఫలం ప్రత్యక్షదర్శనం
జాపకానాం విశిష్టం తు ప్రత్యుత్థానం సమాధికం॥23॥

ఉష్యతాం మయి చేత్యుక్త్వాచేతయత్స తతః పునః
అథాస్య ప్రవివేశాస్యం బ్రాహ్మణో విగతజ్వరః॥24॥

రాజాప్యేతేన విధినా భగవంతం పితామహం
యథైవ ద్విజశార్దూలస్తథైవ ప్రావిశత్తదా॥25॥

స్వయంభువమథో దేవా అభివాద్య తతోఽబ్రువన్
జాపకార్థమయం యత్నస్తదర్థం వయమాగతాః॥26॥

కృతపూజావిమౌ తుల్యం త్వయా తుల్యఫలావిమౌ
యోగజాపకయోర్దృష్టం ఫలం సుమహదద్య వై
సర్వాల్లోకానతీత్యైతౌ గచ్ఛేతాం యత్ర వాంఛితం॥27॥

బ్రహ్మోవాచ

మహాస్మృతిం పఠేద్యస్తు తథైవానుస్మృతిం శుభాం
తావప్యేతేన విధినా గచ్ఛేతాం మత్సలోకతాం॥28॥

యశ్చ యోగే భవేద్భక్తః సోఽపి నాస్త్యత్ర సంశయః
విధినానేన దేహాంతే మమ లోకానవాప్నుయాత్
గమ్యతాం సాధయిష్యామి యథాస్థానాని సిద్ధయే॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా స తదా దేవస్తత్రైవాంతరధీయత
ఆమంత్ర్య తం తతో దేవా యయుః స్వం స్వం నివేశనం॥30॥

తే చ సర్వే మహాత్మానో ధర్మం సత్కృత్య తత్ర వై
పృష్ఠతోఽనుయయూ రాజన్సర్వే సుప్రీతమానసాః॥31॥

ఏతత్ఫలం జాపకానాం గతిశ్చైవ ప్రకీర్తితా
యథాశ్రుతం మహారాజ కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥32॥

—♦ అధ్యాయము 194 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం ఫలం జ్ఞానయోగస్య వేదానాం నియమస్య చ
భూతాత్మా వా కథం జ్ఞేయస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మనోః ప్రజాపతేర్వాదం మహర్షేశ్చ బృహస్పతేః॥2॥

ప్రజాపతిం శ్రేష్ఠతమం పృథివ్యాం; దేవర్షిసంఘప్రవరో మహర్షిః
బృహస్పతిః ప్రశ్నమిమం పురాణం; పప్రచ్ఛ శిష్యోఽథ గురుం ప్రణమ్య॥3॥

యత్కారణం మంత్రవిధిః ప్రవృత్తో; జ్ఞానే ఫలం యత్ప్రవదంతి విప్రాః
యన్మంత్రశబ్దైరకృతప్రకాశం; తదుచ్యతాం మే భగవన్యథావత్॥4॥

యదర్థశాస్త్రాగమమంత్రవిద్భి;ర్యజ్ఞైరనేకైర్వరగోప్రదానైః
ఫలం మహద్భిర్యదుపాస్యతే చ; తత్కిం కథం వా భవితా క్వ వా తత్॥5॥

మహీ మహీజాః పవనోఽన్తరిక్షం; జలౌకసశ్చైవ జలం దివం చ
దివౌకసశ్చైవ యతః ప్రసూతా;స్తదుచ్యతాం మే భగవన్పురాణం॥6॥

జ్ఞానం యతః ప్రార్థయతే నరో వై; తతస్తదర్థా భవతి ప్రవృత్తిః
న చాప్యహం వేద పరం పురాణం; మిథ్యాప్రవృత్తిం చ కథం ను కుర్యాం॥7॥

ఋక్సామసంఘాంశ్చ యజూంషి చాహం; ఛందాంసి నక్షత్రగతిం నిరుక్తం
అధీత్య చ వ్యాకరణం సకల్పం; శిక్షాం చ భూతప్రకృతిం న వేద్మి॥8॥

స మే భవాఞ్శంసతు సర్వమేత;జ్జ్ఞానే ఫలం కర్మణి వా యదస్తి
యథా చ దేహాచ్చ్యవతే శరీరీ; పునః శరీరం చ యథాభ్యుపైతి॥9॥

మనురువాచ

యద్యత్ప్రియం యస్య సుఖం తదాహు;స్తదేవ దుఃఖం ప్రవదంత్యనిష్టం
ఇష్టం చ మే స్యాదితరచ్చ న స్యా;దేతత్కృతే కర్మవిధిః ప్రవృత్తః
ఇష్టం త్వనిష్టం చ న మాం భజేతే;త్యేతత్కృతే జ్ఞానవిధిః ప్రవృత్తః॥10॥

కామాత్మకాశ్ఛందసి కర్మయోగా; ఏభిర్విముక్తః పరమశ్నువీత
నానావిధే కర్మపథే సుఖార్థీ; నరః ప్రవృత్తో న పరం ప్రయాతి
పరం హి తత్కర్మపథాదపేతం; నిరాశిషం బ్రహ్మపరం హ్యవశ్యం॥11॥

ప్రజాః సృష్టా మనసా కర్మణా చ; ద్వావప్యేతౌ సత్పథౌ లోకజుష్టౌ
దృష్ట్వా కర్మ శాశ్వతం చాంతవచ్చ; మనస్త్యాగః కారణం నాన్యదస్తి॥12॥

స్వేనాత్మనా చక్షురివ ప్రణేతా; నిశాత్యయే తమసా సంవృతాత్మా
జ్ఞానం తు విజ్ఞానగుణేన యుక్తం; కర్మాశుభం పశ్యతి వర్జనీయం॥13॥

సర్పాన్కుశాగ్రాణి తథోదపానం; జ్ఞాత్వా మనుష్యాః పరివర్జయంతి
అజ్ఞానతస్తత్ర పతంతి మూఢా; జ్ఞానే ఫలం పశ్య యథా విశిష్టం॥14॥

కృత్స్నస్తు మంత్రో విధివత్ప్రయుక్తో; యజ్ఞా యథోక్తాస్త్వథ దక్షిణాశ్చ
అన్నప్రదానం మనసః సమాధిః; పంచాత్మకం కర్మఫలం వదంతి॥15॥

గుణాత్మకం కర్మ వదంతి వేదా;స్తస్మాన్మంత్రా మంత్రమూలం హి కర్మ
విధిర్విధేయం మనసోపపత్తిః; ఫలస్య భోక్తా తు యథా శరీరీ॥16॥

శబ్దాశ్చ రూపాణి రసాశ్చ పుణ్యాః; స్పర్శాశ్చ గంధాశ్చ శుభాస్తథైవ
నరో నసంస్థానగతః ప్రభుః స్యా;దేతత్ఫలం సిధ్యతి కర్మలోకే॥17॥

యద్యచ్ఛరీరేణ కరోతి కర్మ; శరీరయుక్తః సముపాశ్నుతే తత్
శరీరమేవాయతనం సుఖస్య; దుఃఖస్య చాప్యాయతనం శరీరం॥18॥

వాచా తు యత్కర్మ కరోతి కించి;ద్వాచైవ సర్వం సముపాశ్నుతే తత్
మనస్తు యత్కర్మ కరోతి కించి;న్మనఃస్థ ఏవాయముపాశ్నుతే తత్॥19॥

యథాగుణం కర్మగణం ఫలార్థీ; కరోత్యయం కర్మఫలే నివిష్టః
తథా తథాయం గుణసంప్రయుక్తః; శుభాశుభం కర్మఫలం భునక్తి॥20॥

మత్స్యో యథా స్రోత ఇవాభిపాతీ; తథా కృతం పూర్వముపైతి కర్మ
శుభే త్వసౌ తుష్యతి దుష్కృతే తు; న తుష్యతే వై పరమః శరీరీ॥21॥

యతో జగత్సర్వమిదం ప్రసూతం; జ్ఞాత్వాత్మవంతో వ్యతియాంతి యత్తత్
యన్మంత్రశబ్దైరకృతప్రకాశం; తదుచ్యమానం శృణు మే పరం యత్॥22॥

రసైర్వియుక్తం వివిధైశ్చ గంధై;రశబ్దమస్పర్శమరూపవచ్చ
అగ్రాహ్యమవ్యక్తమవర్ణమేకం; పంచప్రకారం ససృజే ప్రజానాం॥23॥

న స్త్రీ పుమాన్వాపి నపుంసకం చ; న సన్న చాసత్సదసచ్చ తన్న
పశ్యంతి యద్బ్రహ్మవిదో మనుష్యా;స్తదక్షరం న క్షరతీతి విద్ధి॥24॥

—♦ అధ్యాయము 195 ♦—

మనురువాచ

అక్షరాత్ఖం తతో వాయుర్వాయోర్జ్యోతిస్తతో జలం
జలాత్ప్రసూతా జగతీ జగత్యాం జాయతే జగత్॥1॥

ఇమే శరీరైర్జలమేవ గత్వా; జలాచ్చ తేజః పవనోఽన్తరిక్షం
ఖాద్వై నివర్తంతి నభావినస్తే; యే భావినస్తే పరమాప్నువంతి॥2॥

నోష్ణం న శీతం మృదు నాపి తీక్ష్ణం; నామ్లం కషాయం మధురం న తిక్తం
న శబ్దవన్నాపి చ గంధవత్త;న్న రూపవత్తత్పరమస్వభావం॥3॥

స్పర్శం తనుర్వేద రసం తు జిహ్వా; ఘ్రాణం చ గంధాఞ్శ్రవణే చ శబ్దాన్
రూపాణి చక్షుర్న చ తత్పరం య;ద్గృహ్ణంత్యనధ్యాత్మవిదో మనుష్యాః॥4॥

నివర్తయిత్వా రసనం రసేభ్యో; ఘ్రాణం చ గంధాచ్ఛ్రవణే చ శబ్దాత్
స్పర్శాత్తనుం రూపగుణాత్తు చక్షు;స్తతః పరం పశ్యతి స్వం స్వభావం॥5॥

యతో గృహీత్వా హి కరోతి యచ్చ; యస్మింశ్చ తామారభతే ప్రవృత్తిం
యస్మింశ్చ యద్యేన చ యశ్చ కర్తా; తత్కారణం తం సముపాయమాహుః॥6॥

యచ్చాభిభూః సాధకం వ్యాపకం చ; యన్మంత్రవచ్ఛంస్యతే చైవ లోకే
యః సర్వహేతుః పరమార్థకారీ; తత్కారణం కార్యమతో యదన్యత్॥7॥

యథా చ కశ్చిత్సుకృతైర్మనుష్యః; శుభాశుభం ప్రాప్నుతేఽథావిరోధాత్
ఏవం శరీరేషు శుభాశుభేషు; స్వకర్మజైర్జ్ఞానమిదం నిబద్ధం॥8॥

యథా ప్రదీపః పురతః ప్రదీప్తః; ప్రకాశమన్యస్య కరోతి దీప్యన్
తథేహ పంచేంద్రియదీపవృక్షా; జ్ఞానప్రదీప్తాః పరవంత ఏవ॥9॥

యథా హి రాజ్ఞో బహవో హ్యమాత్యాః; పృథక్ప్రమానం ప్రవదంతి యుక్తాః
తద్వచ్ఛరీరేషు భవంతి పంచ; జ్ఞానైకదేశః పరమః స తేభ్యః॥10॥

యథార్చిషోఽగ్నేః పవనస్య వేగా; మరీచయోఽర్కస్య నదీషు చాపః
గచ్ఛంతి చాయాంతి చ తన్యమానా;స్తద్వచ్ఛరీరాణి శరీరిణాం తు॥11॥

యథా చ కశ్చిత్పరశుం గృహీత్వా; ధూమం న పశ్యేజ్జ్వలనం చ కాష్ఠే
తద్వచ్ఛరీరోదరపాణిపాదం; ఛిత్త్వా న పశ్యంతి తతో యదన్యత్॥12॥

తాన్యేవ కాష్ఠాని యథా విమథ్య; ధూమం చ పశ్యేజ్జ్వలనం చ యోగాత్
తద్వత్సుబుద్ధిః సమమింద్రియత్వా;ద్బుధః పరం పశ్యతి స్వం స్వభావం॥13॥

యథాత్మనోఽఙ్గం పతితం పృథివ్యాం; స్వప్నాంతరే పశ్యతి చాత్మనోఽన్యత్
శ్రోత్రాదియుక్తః సుమనాః సుబుద్ధి;ర్లింగాత్తథా గచ్ఛతి లింగమన్యత్॥14॥

ఉత్పత్తివృద్ధిక్షయసంనిపాతై;ర్న యుజ్యతేఽసౌ పరమః శరీరీ
అనేన లింగేన తు లింగమన్య;ద్గచ్ఛత్యదృష్టః ప్రతిసంధియోగాత్॥15॥

న చక్షుషా పశ్యతి రూపమాత్మనో; న చాపి సంస్పర్శముపైతి కించిత్
న చాపి తైః సాధయతేఽథ కార్యం; తే తం న పశ్యంతి స పశ్యతే తాన్॥16॥

యథా ప్రదీపే జ్వలతోఽనలస్య; సంతాపజం రూపముపైతి కించిత్
న చాంతరం రూపగుణం బిభర్తి; తథైవ తద్దృశ్యతే రూపమస్య॥17॥

యథా మనుష్యః పరిముచ్య కాయ;మదృశ్యమన్యద్విశతే శరీరం
విసృజ్య భూతేషు మహత్సు దేహం; తదాశ్రయం చైవ బిభర్తి రూపం॥18॥

ఖం వాయుమగ్నిం సలిలం తథోర్వీం; సమంతతోఽభ్యావిశతే శరీరీ
నానాశ్రయాః కర్మసు వర్తమానాః; శ్రోత్రాదయః పంచ గుణాఞ్శ్రయంతే॥19॥

శ్రోత్రం ఖతో ఘ్రాణమథో పృథివ్యా;స్తేజోమయం రూపమథో విపాకః
జలాశ్రయః స్వేద ఉక్తో రసశ్చ; వాయ్వాత్మకః స్పర్శకృతో గుణశ్చ॥20॥

మహత్సు భూతేషు వసంతి పంచ; పంచేంద్రియార్థాశ్చ తథేంద్రియేషు
సర్వాణి చైతాని మనోనుగాని; బుద్ధిం మనోఽన్వేతి మనః స్వభావం॥21॥

శుభాశుభం కర్మ కృతం యదస్య; తదేవ ప్రత్యాదదతే స్వదేహే
మనోఽనువర్తంతి పరావరాణి; జలౌకసః స్రోత ఇవానుకూలం॥22॥

చలం యథా దృష్టిపథం పరైతి; సూక్ష్మం మహద్రూపమివాభిపాతి
స్వరూపమాలోచయతే చ రూపం; పరం తథా బుద్ధిపథం పరైతి॥23॥

—♦ అధ్యాయము 196 ♦—

మనురువాచ

యదింద్రియైస్తూపకృతాన్పురస్తా;త్ప్రాప్తాన్గుణాన్సంస్మరతే చిరాయ
తేష్వింద్రియేషూపహతేషు పశ్చా;త్స బుద్ధిరూపః పరమః స్వభావః॥1॥

యథేంద్రియార్థాన్యుగపత్సమస్తా;న్నావేక్షతే కృత్స్నమతుల్యకాలం
యథాబలం సంచరతే స విద్వాం;స్తస్మాత్స ఏకః పరమః శరీరీ॥2॥

రజస్తమః సత్త్వమథో తృతీయం; గచ్ఛత్యసౌ జ్ఞానగుణాన్విరూపాన్
తథేంద్రియాణ్యావిశతే శరీరీ; హుతాశనం వాయురివేంధనస్థం॥3॥

న చక్షుషా పశ్యతి రూపమాత్మనో; న పశ్యతి స్పర్శనమింద్రియేంద్రియం
న శ్రోత్రలింగం శ్రవణే నిదర్శనం; తథాగతం పశ్యతి తద్వినశ్యతి॥4॥

శ్రోత్రాదీని న పశ్యంతి స్వం స్వమాత్మానమాత్మనా
సర్వజ్ఞః సర్వదర్శీ చ క్షేత్రజ్ఞస్తాని పశ్యతి॥5॥

యథా హిమవతః పార్శ్వం పృష్ఠం చంద్రమసో యథా
న దృష్టపూర్వం మనుజైర్న చ తన్నాస్తి తావతా॥6॥

తద్వద్భూతేషు భూతాత్మా సూక్ష్మో జ్ఞానాత్మవానసౌ
అదృష్టపూర్వశ్చక్షుర్భ్యాం న చాసౌ నాస్తి తావతా॥7॥

పశ్యన్నపి యథా లక్ష్మ జగత్సోమే న విందతి
ఏవమస్తి న వేత్త్యేతన్న చ తన్న పరాయణం॥8॥

రూపవంతమరూపత్వాదుదయాస్తమయే బుధాః
ధియా సమనుపశ్యంతి తద్గతాః సవితుర్గతిం॥9॥

తథా బుద్ధిప్రదీపేన దూరస్థం సువిపశ్చితః
ప్రత్యాసన్నం నినీషంతి జ్ఞేయం జ్ఞానాభిసంహితం॥10॥

న హి ఖల్వనుపాయేన కశ్చిదర్థోఽభిసిధ్యతి
సూత్రజాలైర్యథా మత్స్యాన్బధ్నంతి జలజీవినః॥11॥

మృగైర్మృగాణాం గ్రహణం పక్షిణాం పక్షిభిర్యథా
గజానాం చ గజైరేవం జ్ఞేయం జ్ఞానేన గృహ్యతే॥12॥

అహిరేవ హ్యహేః పాదాన్పశ్యతీతి నిదర్శనం
తద్వన్మూర్తిషు మూర్తిష్ఠం జ్ఞేయం జ్ఞానేన పశ్యతి॥13॥

నోత్సహంతే యథా వేత్తుమింద్రియైరింద్రియాణ్యపి
తథైవేహ పరా బుద్ధిః పరం బుద్ధ్యా న పశ్యతి॥14॥

యథా చంద్రో హ్యమావాస్యామలింగత్వాన్న దృశ్యతే
న చ నాశోఽస్య భవతి తథా విద్ధి శరీరిణం॥15॥

క్షీణకోశో హ్యమావాస్యాం చంద్రమా న ప్రకాశతే
తద్వన్మూర్తివియుక్తః సఞ్శరీరీ నోపలభ్యతే॥16॥

యథా కోశాంతరం ప్రాప్య చంద్రమా భ్రాజతే పునః
తద్వల్లింగాంతరం ప్రాప్య శరీరీ భ్రాజతే పునః॥17॥

జన్మవృద్ధిక్షయశ్చాస్య ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే
సా తు చంద్రమసో వ్యక్తిర్న తు తస్య శరీరిణః॥18॥

ఉత్పత్తివృద్ధివ్యయతో యథా స ఇతి గృహ్యతే
చంద్ర ఏవ త్వమావాస్యాం తథా భవతి మూర్తిమాన్॥19॥

నాభిసర్పద్విముంచద్వా శశినం దృశ్యతే తమః
విసృజంశ్చోపసర్పంశ్చ తద్వత్పశ్య శరీరిణం||20||

యథా చంద్రార్కసంయుక్తం తమస్తదుపలభ్యతే
తద్వచ్ఛరీరసంయుక్తః శరీరీత్యుపలభ్యతే||21||

యథా చంద్రార్కనిర్ముక్తః స రాహుర్నోపలభ్యతే
తద్వచ్ఛరీరనిర్ముక్తః శరీరీ నోపలభ్యతే||22||

యథా చంద్రో హ్యమావాస్యాం నక్షత్రైర్యుజ్యతే గతః
తద్వచ్ఛరీరనిర్ముక్తః ఫలైర్యుజ్యతి కర్మణః||23||

—♦ అధ్యాయము 197 ♦—

మనురువాచ

యథా వ్యక్తమిదం శేతే స్వప్నే చరతి చేతనం
జ్ఞానమింద్రియసంయుక్తం తద్వత్ప్రేత్య భవాభవౌ||1||

యథాంభసి ప్రసన్నే తు రూపం పశ్యతి చక్షుషా
తద్వత్ప్రసన్నేంద్రియవాంజ్ఞేయం జ్ఞానేన పశ్యతి||2||

స ఏవ లులితే తస్మిన్యథా రూపం న పశ్యతి
తథేంద్రియాకులీభావే జ్ఞేయం జ్ఞానే న పశ్యతి||3||

అబుద్ధిరజ్ఞానకృతా అబుద్ధ్యా దుష్యతే మనః
దుష్టస్య మనసః పంచ సంప్రదుష్యంతి మానసాః||4||

అజ్ఞానతృప్తో విషయేష్వవగాఢో న దృశ్యతే
అదృష్ట్వైవ తు పూతాత్మా విషయేభ్యో నివర్తతే||5||

తర్షచ్ఛేదో న భవతి పురుషస్యేహ కల్మషాత్
నివర్తతే తథా తర్షః పాపమంతం గతం యథా||6||

విషయేషు చ సంసర్గాచ్ఛాశ్వతస్య నసంశ్రయాత్
మనసా చాన్యదాకాంక్షన్పరం న ప్రతిపద్యతే||7||

జ్ఞానముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్పాపస్య కర్మణః
అథాదర్శతలప్రఖ్యే పశ్యత్యాత్మానమాత్మని||8||

ప్రసృతైరింద్రియైర్దుఃఖీ తైరేవ నియతైః సుఖీ
తస్మాదింద్రియరూపేభ్యో యచ్ఛేదాత్మానమాత్మనా||9||

ఇంద్రియేభ్యో మనః పూర్వం బుద్ధిః పరతరా తతః
బుద్ధేః పరతరం జ్ఞానం జ్ఞానాత్పరతరం పరం||10||

అవ్యక్తాత్ప్రసృతం జ్ఞానం తతో బుద్ధిస్తతో మనః
మనః శ్రోత్రాదిభిర్యుక్తం శబ్దాదీన్సాధు పశ్యతి||11||

యస్తాంస్త్యజతి శబ్దాదీన్సర్వాశ్చ వ్యక్తయస్తథా
విముంచత్యాకృతిగ్రామాంస్తాన్ముక్త్వామృతమశ్నుతే||12||

ఉద్యన్హి సవితా యద్వత్సృజతే రశ్మిమండలం
స ఏవాస్తముపాగచ్ఛంస్తదేవాత్మని యచ్ఛతి||13||

అంతరాత్మా తథా దేహమావిశ్యేంద్రియరశ్మిభిః
ప్రాప్యేంద్రియగుణాన్పంచ సోఽస్తమావృత్య గచ్ఛతి||14||

ప్రణీతం కర్మణా మార్గం నీయమానః పునః పునః
ప్రాప్నోత్యయం కర్మఫలం ప్రవృద్ధం ధర్మమాత్మవాన్||15||

విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే||16||

బుద్ధిః కర్మగుణైర్హీనా యదా మనసి వర్తతే
తదా సంపద్యతే బ్రహ్మ తత్రైవ ప్రలయం గతం||17||

అస్పర్శనమశృణ్వానమనాస్వాదమదర్శనం
అఘ్రాణమవితర్కం చ సత్త్వం ప్రవిశతే పరం||18||

మనస్యాకృతయో మగ్నా మనస్త్వతిగతం మతిం
మతిస్త్వతిగతా జ్ఞానం జ్ఞానం త్వభిగతం పరం||19||

ఇంద్రియైర్మనసః సిద్ధిర్న బుద్ధిం బుధ్యతే మనః
న బుద్ధిర్బుధ్యతేఽవ్యక్తం సూక్ష్మస్త్వేతాని పశ్యతి||20||

—♦ అధ్యాయము 198 ♦—

మనురువాచ

జ్ఞానం జ్ఞేయాభినిర్వృత్తం విద్ధి జ్ఞానగుణం మనః
ప్రజ్ఞాకరణసంయుక్తం తతో బుద్ధిః ప్రవర్తతే||1||

యదా కర్మగుణోపేతా బుద్ధిర్మనసి వర్తతే
తదా ప్రజ్ఞాయతే బ్రహ్మ ధ్యానయోగసమాధినా||2||

సేయం గుణవతీ బుద్ధిర్గుణేష్వేవాభివర్తతే
అవతారాభినిఃస్రోతం గిరేః శృంగాదివోదకం||3||

యదా నిర్గుణమాప్నోతి ధ్యానం మనసి పూర్వజం
తదా ప్రజ్ఞాయతే బ్రహ్మ నికష్యం నికషే యథా||4||

మనస్త్వపహృతం బుద్ధిమింద్రియార్థనిదర్శనం
న సమక్షం గుణావేక్షి నిర్గుణస్య నిదర్శనం||5||

సర్వాణ్యేతాని సంవార్య ద్వారాణి మనసి స్థితః
మనస్యేకాగ్రతాం కృత్వా తత్పరం ప్రతిపద్యతే||6||

యథా మహాంతి భూతాని నివర్తంతే గుణక్షయే
తథేంద్రియాణ్యుపాదాయ బుద్ధిర్మనసి వర్తతే||7||

యదా మనసి సా బుద్ధిర్వర్తతేఽన్తరచారిణీ
వ్యవసాయగుణోపేతా తదా సంపద్యతే మనః||8||

గుణవద్భిర్గుణోపేతం యదా ధ్యానగుణం మనః
తదా సర్వగుణాన్హిత్వా నిర్గుణం ప్రతిపద్యతే||9||

అవ్యక్తస్యేహ విజ్ఞానే నాస్తి తుల్యం నిదర్శనం
యత్ర నాస్తి పదన్యాసః కస్తం విషయమాప్నుయాత్||10||

తపసా చానుమానేన గుణైర్జాత్యా శ్రుతేన చ
నినీషేత్తత్పరం బ్రహ్మ విశుద్ధేనాంతరాత్మనా||11||

గుణహీనో హి తం మార్గం బహిః సమనువర్తతే
గుణాభావాత్ప్రకృత్యా చ నిస్తర్క్యం జ్ఞేయసంమితం||12||

నైర్గుణ్యాద్బ్రహ్మ చాప్నోతి సగుణత్వాన్నివర్తతే
గుణప్రసారిణీ బుద్ధిర్హుతాశన ఇవేంధనే||13||

యథా పంచ విముక్తాని ఇంద్రియాణి స్వకర్మభిః
తథా తత్పరమం బ్రహ్మ విముక్తం ప్రకృతేః పరం||14||

ఏవం ప్రకృతితః సర్వే ప్రభవంతి శరీరిణః
నివర్తంతే నివృత్తౌ చ సర్గం నైవోపయాంతి చ॥15॥

పురుషః ప్రకృతిర్బుద్ధిర్విశేషాశ్చేంద్రియాణి చ
అహంకారోఽభిమానశ్చ సంభూతో భూతసంజ్ఞకః॥16॥

ఏకస్యాద్యా ప్రవృత్తిస్తు ప్రధానాత్సంప్రవర్తతే
ద్వితీయా మిథునవ్యక్తిమవిశేషాన్నియచ్ఛతి॥17॥

ధర్మాదుత్కృష్యతే శ్రేయస్తథాశ్రేయోఽప్యధర్మతః
రాగవాన్ప్రకృతిం హ్యేతి విరక్తో జ్ఞానవాన్భవేత్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 199 ♦—

మనురువాచ

యదా తే పంచభిః పంచ విముక్తా మనసా సహ
అథ తద్ద్రక్ష్యసే బ్రహ్మ మణౌ సూత్రమివార్పితం॥1॥

తదేవ చ యథా సూత్రం సువర్ణే వర్తతే పునః
ముక్తాస్వథ ప్రవాలేషు మృన్మయే రాజతే తథా॥2॥

తద్వద్గోషు మనుష్యేషు తద్వద్ధస్తిమృగాదిషు
తద్వత్కీటపతంగేషు ప్రసక్తాత్మా స్వకర్మభిః॥3॥

యేన యేన శరీరేణ యద్యత్కర్మ కరోత్యయం
తేన తేన శరీరేణ తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే॥4॥

యథా హ్యేకరసా భూమిరోషధ్యాత్మానుసారిణీ
తథా కర్మానుగా బుద్ధిరంతరాత్మానుదర్శినీ॥5॥

జ్ఞానపూర్వోద్భవా లిప్సా లిప్సాపూర్వాభిసంధితా
అభిసంధిపూర్వకం కర్మ కర్మమూలం తతః ఫలం॥6॥

ఫలం కర్మాత్మకం విద్యాత్కర్మ జ్ఞేయాత్మకం తథా
జ్ఞేయం జ్ఞానాత్మకం విద్యాజ్జ్ఞానం సదసదాత్మకం॥7॥

జ్ఞానానాం చ ఫలానాం చ జ్ఞేయానాం కర్మణాం తథా
క్షయాంతే తత్ఫలం దివ్యం జ్ఞానం జ్ఞేయప్రతిష్ఠితం॥8॥

మహద్ధి పరమం భూతం యుక్తాః పశ్యంతి యోగినః
అబుధాస్తం న పశ్యంతి హ్యాత్మస్థా గుణబుద్ధయః॥9॥

పృథివీరూపతో రూపమపామిహ మహత్తరం
అద్భ్యో మహత్తరం తేజస్తేజసః పవనో మహాన్॥10॥

పవనాచ్చ మహద్వ్యోమ తస్మాత్పరతరం మనః
మనసో మహతీ బుద్ధిర్బుద్ధేః కాలో మహాన్స్మృతః॥11॥

కాలాత్స భగవాన్విష్ణుర్యస్య సర్వమిదం జగత్
నాదిర్న మధ్యం నైవాంతస్తస్య దేవస్య విద్యతే॥12॥

అనాదిత్వాదమధ్యత్వాదనంతత్వాచ్చ సోఽవ్యయః
అత్యేతి సర్వదుఃఖాని దుఃఖం హ్యంతవదుచ్యతే॥13॥

తద్బ్రహ్మ పరమం ప్రోక్తం తద్ధామ పరమం స్మృతం
తద్గత్వా కాలవిషయాద్విముక్తా మోక్షమాశ్రితాః॥14॥

గుణైస్త్వేతైః ప్రకాశంతే నిర్గుణత్వాత్తతః పరం
నివృత్తిలక్షణో ధర్మస్తథానంత్యాయ కల్పతే॥15॥

ఋచో యజూంషి సామాని శరీరాణి వ్యపాశ్రితాః
జిహ్వాగ్రేషు ప్రవర్తంతే యత్నసాధ్యా వినాశినః||16||

న చైవమిష్యతే బ్రహ్మ శరీరాశ్రయసంభవం
న యత్నసాధ్యం తద్బ్రహ్మ నాదిమధ్యం న చాంతవత్||17||

ఋచామాదిస్తథా సామ్నాం యజుషామాదిరుచ్యతే
అంతశ్చాదిమతాం దృష్టో న చాదిర్బ్రహ్మణః స్మృతః||18||

అనాదిత్వాదనంతత్వాత్తదనంతమథావ్యయం
అవ్యయత్వాచ్చ నిర్ద్వంద్వం ద్వంద్వాభావాత్తతః పరం||19||

అదృష్టతోఽనుపాయాచ్చాప్యభిసంధేశ్చ కర్మణః
న తేన మర్త్యాః పశ్యంతి యేన గచ్ఛంతి తత్పరం||20||

విషయేషు చ సంసర్గాచ్ఛాశ్వతస్య చ దర్శనాత్
మనసా చాన్యదాకాంక్షన్పరం న ప్రతిపద్యతే||21||

గుణాన్యదిహ పశ్యంతి తదిచ్ఛంత్యపరే జనాః
పరం నైవాభికాంక్షంతి నిర్గుణత్వాద్గుణార్థినః||22||

గుణైర్యస్త్వవరైర్యుక్తః కథం విద్యాద్గుణానిమాన్
అనుమానాద్ధి గంతవ్యం గుణైరవయవైః సహ||23||

సూక్ష్మేణ మనసా విద్మో వాచా వక్తుం న శక్నుమః
మనో హి మనసా గ్రాహ్యం దర్శనేన చ దర్శనం||24||

జ్ఞానేన నిర్మలీకృత్య బుద్ధిం బుద్ధ్యా తథా మనః
మనసా చేంద్రియగ్రామమనంతం ప్రతిపద్యతే||25||

బుద్ధిప్రహీణో మనసాసమృద్ధ;స్తథా నిరాశీర్గుణతాముపైతి
పరం త్యజంతీహ విలోభ్యమానా; హుతాశనం వాయురివేంధనస్థం||26||

గుణాదానే విప్రయోగే చ తేషాం; మనః సదా బుద్ధిపరావరాభ్యాం
అనేనైవ విధినా సంప్రవృత్తో; గుణాదానే బ్రహ్మశరీరమేతి||27||

అవ్యక్తాత్మా పురుషోఽవ్యక్తకర్మా; సోఽవ్యక్తత్వం గచ్ఛతి హ్యంతకాలే
తైరేవాయం చేంద్రియైర్వర్ధమానై;ర్గ్లాయద్భిర్వా వర్తతే కర్మరూపః||28||

సర్వైరయం చేంద్రియైః సంప్రయుక్తో; దేహః ప్రాప్తః పంచభూతాశ్రయః స్యాత్
నాసామర్థ్యాద్గచ్ఛతి కర్మణేహ; హీనస్తేన పరమేణావ్యయేన||29||

పృథ్వ్యా నరః పశ్యతి నాంతమస్యా; హ్యంతశ్చాస్యా భవితా చేతి విద్ధి
పరం నయంతీహ విలోభ్యమానం; యథా ప్లవం వాయురివార్ణవస్థం||30||

దివాకరో గుణముపలభ్య నిర్గుణో; యథా భవేద్వ్యపగతరశ్మిమండలః
తథా హ్యసౌ మునిరిహ నిర్విశేషవా;న్స నిర్గుణం ప్రవిశతి బ్రహ్మ చావ్యయం||31||

అనాగతిం సుకృతిమతాం పరాం గతిం; స్వయంభువం ప్రభవనిధానమవ్యయం
సనాతనం యదమృతమవ్యయం పదం; విచార్య తం శమమమృతత్వమశ్నుతే||32||

—♦ అధ్యాయము 200 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ పుండరీకాక్షమచ్యుతం
కర్తారమకృతం విష్ణుం భూతానాం ప్రభవాప్యయం||1||

నారాయణం హృషీకేశం గోవిందమపరాజితం
తత్త్వేన భరతశ్రేష్ఠ శ్రోతుమిచ్ఛామి కేశవం||2||

భీష్మ ఉవాచ

శ్రుతోఽయమర్థో రామస్య జామదగ్న్యస్య జల్పతః
నారదస్య చ దేవర్షేః కృష్ణద్వైపాయనస్య చ॥3॥

అసితో దేవలస్తాత వాల్మీకిశ్చ మహాతపాః
మార్కండేయశ్చ గోవిందే కథయత్యద్భుతం మహత్॥4॥

కేశవో భరతశ్రేష్ఠ భగవానీశ్వరః ప్రభుః
పురుషః సర్వమిత్యేవ శ్రూయతే బహుధా విభుః॥5॥

కిం తు యాని విదుర్లోకే బ్రాహ్మణాః శార్ఙ్గధన్వనః
మాహాత్మ్యాని మహాబాహో శృణు తాని యుధిష్ఠిర॥6॥

యాని చాహుర్మనుష్యేంద్ర యే పురాణవిదో జనాః
అశేషేణ హి గోవిందే కీర్తయిష్యామి తాన్యహం॥7॥

మహాభూతాని భూతాత్మా మహాత్మా పురుషోత్తమః
వాయుర్జ్యోతిస్తథా చాపః ఖం గాం చైవాన్వకల్పయత్॥8॥

స దృష్ట్వా పృథివీం చైవ సర్వభూతేశ్వరః ప్రభుః
అప్స్వేవ శయనం చక్రే మహాత్మా పురుషోత్తమః॥9॥

సర్వతేజోమయస్తస్మిఞ్శయానః శయనే శుభే
సోఽగ్రజం సర్వభూతానాం సంకర్షణమచింతయత్॥10॥

ఆశ్రయం సర్వభూతానాం మనసేతి విశుశ్రుమ
స ధారయతి భూతాత్మా ఉభే భూతభవిష్యతీ॥11॥

తతస్తస్మిన్మహాబాహో ప్రాదుర్భూతే మహాత్మని
భాస్కరప్రతిమం దివ్యం నాభ్యాం పద్మమజాయత॥12॥

స తత్ర భగవాందేవః పుష్కరే భాసయందిశః
బ్రహ్మా సమభవత్తాత సర్వభూతపితామహః॥13॥

తస్మిన్నపి మహాబాహో ప్రాదుర్భూతే మహాత్మని
తమసః పూర్వజో జజ్ఞే మధుర్నామ మహాసురః॥14॥

తముగ్రముగ్రకర్మాణముగ్రాం బుద్ధిం సమాస్థితం
బ్రహ్మణోపచితిం కుర్వంజఘాన పురుషోత్తమః॥15॥

తస్య తాత వధాత్సర్వే దేవదానవమానవాః
మధుసూదనమిత్యాహుర్వృషభం సర్వసాత్వతాం॥16॥

బ్రహ్మా తు ససృజే పుత్రాన్మానసాందక్షసప్తమాన్
మరీచిమత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యం పులహం క్రతుం॥17॥

మరీచిః కశ్యపం తాత పుత్రం చాసృజదగ్రజం
మానసం జనయామాస తైజసం బ్రహ్మసత్తమం॥18॥

అంగుష్ఠాదసృజద్బ్రహ్మా మరీచేరపి పూర్వజం
సోఽభవద్భరతశ్రేష్ఠ దక్షో నామ ప్రజాపతిః॥19॥

తస్య పూర్వమజాయంత దశ తిస్రశ్చ భారత
ప్రజాపతేర్దుహితరస్తాసాం జ్యేష్ఠాభవద్దితిః॥20॥

సర్వధర్మవిశేషజ్ఞః పుణ్యకీర్తిర్మహాయశాః
మారీచః కశ్యపస్తాత సర్వాసామభవత్పతిః॥21॥

ఉత్పాద్య తు మహాభాగస్తాసామవరజా దశ
దదౌ ధర్మాయ ధర్మజ్ఞో దక్ష ఏవ ప్రజాపతిః॥22॥

ధర్మస్య వసవః పుత్రా రుద్రాశ్చామితతేజసః
విశ్వేదేవాశ్చ సాధ్యాశ్చ మరుత్వంతశ్చ భారత ॥23॥

అపరాస్తు యవీయస్యస్తాభ్యోఽన్యాః సప్తవింశతిః
సోమస్తాసాం మహాభాగః సర్వాసామభవత్పతిః ॥24॥

ఇతరాస్తు వ్యజాయంత గంధర్వాంస్తురగాంద్విజాన్
గాశ్చ కింపురుషాన్మత్స్యానౌద్భిదాంశ్చ వనస్పతీన్ ॥25॥

ఆదిత్యానదితిర్జజ్ఞే దేవశ్రేష్ఠాన్మహాబలాన్
తేషాం విష్ణుర్వామనోఽభూద్గోవిందశ్చాభవత్ప్రభుః ॥26॥

తస్య విక్రమణాదేవ దేవానాం శ్రీర్వ్యవర్ధత
దానవాశ్చ పరాభూతా దైతేయీ చాసురీ ప్రజా ॥27॥

విప్రచిత్తిప్రధానాంశ్చ దానవానసృజద్దనుః
దితిస్తు సర్వానసురాన్మహాసత్త్వాన్వ్యజాయత ॥28॥

అహోరాత్రం చ కాలం చ యథర్తు మధుసూదనః
పూర్వాహ్ణం చాపరాహ్ణం చ సర్వమేవాన్వకల్పయత్ ॥29॥

బుద్ధ్వాపః సోఽసృజన్మేఘాంస్తథా స్థావరజంగమాన్
పృథివీం సోఽసృజద్విశ్వాం సహితాం భూరితేజసా ॥30॥

తతః కృష్ణో మహాబాహుః పునరేవ యుధిష్ఠిర
బ్రాహ్మణానాం శతం శ్రేష్ఠం ముఖాదసృజత ప్రభుః ॥31॥

బాహుభ్యాం క్షత్రియశతం వైశ్యానామూరుతః శతం
పద్భ్యాం శూద్రశతం చైవ కేశవో భరతర్షభ ॥32॥

స ఏవం చతురో వర్ణాన్సముత్పాద్య మహాయశాః
అధ్యక్షం సర్వభూతానాం ధాతారమకరోత్ప్రభుః ॥33॥

యావద్యావదభూచ్ఛ్రద్ధా దేహం ధారయితుం నృణాం
తావత్తావదజీవంస్తే నాసీద్యమకృతం భయం ॥34॥

న చైషాం మైథునో ధర్మో బభూవ భరతర్షభ
సంకల్పాదేవ చైతేషామపత్యముదపద్యత ॥35॥

తత్ర త్రేతాయుగే కాలే సంకల్పాజ్జాయతే ప్రజా
న హ్యభూన్మైథునో ధర్మస్తేషామపి జనాధిప ॥36॥

ద్వాపరే మైథునో ధర్మః ప్రజానామభవన్నృప
తథా కలియుగే రాజంద్వంద్వమాపేదిరే జనాః ॥37॥

ఏష భూతపతిస్తాత స్వధ్యక్షశ్చ ప్రకీర్తితః
నిరధ్యక్షాంస్తు కౌంతేయ కీర్తయిష్యామి తానపి ॥38॥

దక్షిణాపథజన్మానః సర్వే తలవరాంధ్రకాః
ఉత్సాః పులిందాః శబరాశ్చూచుపా మండపైః సహ ॥39॥

ఉత్తరాపథజన్మానః కీర్తయిష్యామి తానపి
యౌనకాంబోజగాంధారాః కిరాతా బర్బరైః సహ ॥40॥

ఏతే పాపకృతస్తాత చరంతి పృథివీమిమాం
శ్వకాకబలగృధ్రాణాం సధర్మాణో నరాధిప ॥41॥

నైతే కృతయుగే తాత చరంతి పృథివీమిమాం
త్రేతాప్రభృతి వర్తంతే తే జనా భరతర్షభ ॥42॥

తతస్తస్మిన్మహాఘోరే సంధ్యాకాలే యుగాంతికే
రాజానః సమసజ్జంత సమాసాద్యేతరేతరం ॥43॥

ఏవమేష కురుశ్రేష్ఠ ప్రాదుర్భావో మహాత్మనః
దేవదేవర్షిరాచష్ట నారదః సర్వలోకదృక్ ॥44॥

నారదోఽప్యథ కృష్ణస్య పరం మేనే నరాధిప
శాశ్వతత్వం మహాబాహో యథావద్భరతర్షభ ॥45॥

ఏవమేష మహాబాహుః కేశవః సత్యవిక్రమః
అచింత్యః పుండరీకాక్షో నైష కేవలమానుషః ॥46॥

—♦ అధ్యాయము 201 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే పూర్వమాసన్పతయః ప్రజానాం భరతర్షభ
కే చర్షయో మహాభాగా దిక్షు ప్రత్యేకశః స్మృతాః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

శ్రూయతాం భరతశ్రేష్ఠ యన్మా త్వం పరిపృచ్ఛసి
ప్రజానాం పతయో యే స్మ దిక్షు ప్రత్యేకశః స్మృతాః॥2॥

ఏకః స్వయంభూర్భగవానాద్యో బ్రహ్మా సనాతనః
బ్రహ్మణః సప్త పుత్రా వై మహాత్మానః స్వయంభువః॥3॥

మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః
వసిష్ఠశ్చ మహాభాగః సదృశా వై స్వయంభువా॥4॥

సప్త బ్రహ్మాణ ఇత్యేష పురాణే నిశ్చయో గతః
అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి సర్వానేవ ప్రజాపతీన్॥5॥

అత్రివంశసముత్పన్నో బ్రహ్మయోనిః సనాతనః
ప్రాచీనబర్హిర్భగవాంస్తస్మాత్ప్రాచేతసో దశ॥6॥

దశానాం తనయస్త్వేకో దక్షో నామ ప్రజాపతిః
తస్య ద్వే నామనీ లోకే దక్షః క ఇతి చోచ్యతే॥7॥

మరీచేః కశ్యపః పుత్రస్తస్య ద్వే నామనీ శ్రుతే
అరిష్టనేమిరిత్యేకం కశ్యపేత్యపరం విదుః॥8॥

అంగశ్చైవౌరసః శ్రీమాన్రాజా భౌమశ్చ వీర్యవాన్
సహస్రం యశ్చ దివ్యానాం యుగానాం పర్యుపాసితా॥9॥

అర్యమా చైవ భగవాన్యే చాన్యే తనయా విభో
ఏతే ప్రదేశాః కథితా భువనానాం ప్రభావనాః॥10॥

శశబిందోశ్చ భార్యాణాం సహస్రాణి దశాచ్యుత
ఏకైకస్యాం సహస్రం తు తనయానామభూత్తదా॥11॥

ఏవం శతసహస్రాణాం శతం తస్య మహాత్మనః
పుత్రాణాం న చ తే కంచిదిచ్ఛంత్యన్యం ప్రజాపతిం॥12॥

ప్రజామాచక్షతే విప్రాః పౌరాణీం శాశబిందవీం
స వృష్ణివంశప్రభవో మహాన్వంశః ప్రజాపతేః॥13॥

ఏతే ప్రజానాం పతయః సముద్దిష్టా యశస్వినః
అతః పరం ప్రవక్ష్యామి దేవాంస్త్రిభువనేశ్వరాన్॥14॥

భగోంఽశశ్చార్యమా చైవ మిత్రోఽథ వరుణస్తథా
సవితా చైవ ధాతా చ వివస్వాంశ్చ మహాబలః॥15॥

పూషా త్వష్టా తథైవేంద్రో ద్వాదశో విష్ణురుచ్యతే
త ఏతే ద్వాదశాదిత్యాః కశ్యపస్యాత్మసంభవాః॥16॥

నాసత్యశ్చైవ దస్రశ్చ స్మృతౌ ద్వావశ్వినావపి
మార్తాండస్యాత్మజావేతావష్టమస్య ప్రజాపతేః॥17॥

త్వష్టుశ్చైవాత్మజః శ్రీమాన్విశ్వరూపో మహాయశాః
అజైకపాదహిర్బుధ్న్యో విరూపాక్షోఽథ రైవతః॥18॥

హరశ్చ బహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చ సురేశ్వరః
సావిత్రశ్చ జయంతశ్చ పినాకీ చాపరాజితః
పూర్వమేవ మహాభాగా వసవోఽష్టౌ ప్రకీర్తితాః॥19॥

ఏత ఏవంవిధా దేవా మనోరేవ ప్రజాపతేః
తే చ పూర్వే సురాశ్చేతి ద్వివిధాః పితరః స్మృతాః॥20॥

శీలరూపరతాస్త్వన్యే తథాన్యే సిద్ధసాధ్యయోః
ఋభవో మరుతశ్చైవ దేవానాం చోదితా గణాః॥21॥

ఏవమేతే సమామ్నాతా విశ్వేదేవాస్తథాశ్వినౌ
ఆదిత్యాః క్షత్రియాస్తేషాం విశస్తు మరుతస్తథా॥22॥

అశ్వినౌ తు మతౌ శూద్రౌ తపస్యుగ్రే సమాహితౌ
స్మృతాస్త్వంగిరసో దేవా బ్రాహ్మణా ఇతి నిశ్చయః
ఇత్యేతత్సర్వదేవానాం చాతుర్వర్ణ్యం ప్రకీర్తితం॥23॥

ఏతాన్వై ప్రాతరుత్థాయ దేవాన్యస్తు ప్రకీర్తయేత్
స్వజాదన్యకృతాచ్చైవ సర్వపాపాత్ప్రముచ్యతే॥24॥

యవక్రీతోఽథ రైభ్యశ్చ అర్వావసుపరావసూ
ఔశిజశ్చైవ కక్షీవాన్నలశ్చాంగిరసః సుతాః॥25॥

ఋషేర్మేధాతిథేః పుత్రః కణ్వో బర్హిషదస్తథా
త్రైలోక్యభావనాస్తాత ప్రాచ్యాం సప్తర్షయస్తథా॥26॥

ఉన్ముచో విముచశ్చైవ స్వస్త్యాత్రేయశ్చ వీర్యవాన్
ప్రముచశ్చేధ్మవాహశ్చ భగవాంశ్చ దృఢవ్రతః॥27॥

మిత్రావరుణయోః పుత్రస్తథాగస్త్యః ప్రతాపవాన్
ఏతే బ్రహ్మర్షయో నిత్యమాశ్రితా దక్షిణాం దిశం॥28॥

రుషద్గుః కవషో ధౌమ్యః పరివ్యాధశ్చ వీర్యవాన్
ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ త్రితశ్చైవ మహర్షయః॥29॥

అత్రేః పుత్రశ్చ భగవాంస్తథా సారస్వతః ప్రభుః
ఏతే నవ మహాత్మానః పశ్చిమామాశ్రితా దిశం॥30॥

ఆత్రేయశ్చ వసిష్ఠశ్చ కశ్యపశ్చ మహానృషిః
గౌతమః సభరద్వాజో విశ్వామిత్రోఽథ కౌశికః॥31॥

తథైవ పుత్రో భగవానృచీకస్య మహాత్మనః
జమదగ్నిశ్చ సప్తైతే ఉదీచీం దిశమాశ్రితాః॥32॥

ఏతే ప్రతిదిశం సర్వే కీర్తితాస్తిగ్మతేజసః
సాక్షిభూతా మహాత్మానో భువనానాం ప్రభావనాః॥33॥

ఏవమేతే మహాత్మానః స్థితాః ప్రత్యేకశో దిశః
ఏతేషాం కీర్తనం కృత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥34॥

యస్యాం యస్యాం దిశి హ్యేతే తాం దిశం శరణం గతః
ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యః స్వస్తిమాంశ్చ గృహాన్వ్రజేత్॥35॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ యుధి సత్యపరాక్రమ
శ్రోతుమిచ్ఛామి కార్త్స్న్యేన కృష్ణమవ్యయమీశ్వరం॥1॥

యచ్చాస్య తేజః సుమహద్యచ్చ కర్మ పురాతనం
తన్మే సర్వం యథాతత్త్వం ప్రబ్రూహి భరతర్షభ॥2॥

తిర్యగ్యోనిగతం రూపం కథం ధారితవాన్హరిః
కేన కార్యవిసర్గేణ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

పురాహం మృగయాం యాతో మార్కండేయాశ్రమే స్థితః
తత్రాపశ్యం మునిగణాన్సమాసీనాన్సహస్రశః॥4॥

తతస్తే మధుపర్కేణ పూజాం చక్రురథో మయి
ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం ప్రత్యనందమృషీనహం॥5॥

కథైషా కథితా తత్ర కశ్యపేన మహర్షిణా
మనఃప్రహ్లాదినీం దివ్యాం తామిహైకమనాః శృణు॥6॥

పురా దానవముఖ్యా హి క్రోధలోభసమన్వితాః
బలేన మత్తాః శతశో నరకాద్యా మహాసురాః॥7॥

తథైవ చాన్యే బహవో దానవా యుద్ధదుర్మదాః
న సహంతే స్మ దేవానాం సమృద్ధిం తామనుత్తమాం॥8॥

దానవైరర్ద్యమానాస్తు దేవా దేవర్షయస్తథా
న శర్మ లేభిరే రాజన్విశమానాస్తతస్తతః॥9॥

పృథివీం చార్తరూపాం తే సమపశ్యందివౌకసః
దానవైరభిసంకీర్ణాం ఘోరరూపైర్మహాబలైః
భారార్తామపకృష్టాం చ దుఃఖితాం సంనిమజ్జతీం॥10॥

అథాదితేయాః సంత్రస్తా బ్రహ్మాణమిదమబ్రువన్
కథం శక్యామహే బ్రహ్మందానవైరుపమర్దనం॥11॥

స్వయంభూస్తానువాచేదం నిసృష్టోఽత్ర విధిర్మయా
తే వరేణాభిసంమత్తా బలేన చ మదేన చ॥12॥

నావభోత్స్యంతి సంమూఢా విష్ణుమవ్యక్తదర్శనం
వరాహరూపిణం దేవమధృష్యమమరైరపి॥13॥

ఏష వేగేన గత్వా హి యత్ర తే దానవాధమాః
అంతర్భూమిగతా ఘోరా నివసంతి సహస్రశః
శమయిష్యతి శ్రుత్వా తే జహృషుః సురసత్తమాః॥14॥

తతో విష్ణుర్మహాతేజా వారాహం రూపమాశ్రితః
అంతర్భూమిం సంప్రవిశ్య జగామ దితిజాన్ప్రతి॥15॥

దృష్ట్వా చ సహితాః సర్వే దైత్యాః సత్త్వమమానుషం
ప్రసహ్య సహసా సర్వే సంతస్థుః కాలమోహితాః॥16॥

సర్వే చ సమభిద్రుత్య వరాహం జగృహుః సమం
సంక్రుద్ధాశ్చ వరాహం తం వ్యకర్షంత సమంతతః॥17॥

దానవేంద్రా మహాకాయా మహావీర్యా బలోచ్ఛ్రితాః
నాశక్నువంశ్చ కించిత్తే తస్య కర్తుం తదా విభో॥18॥

తతోఽగమన్విస్మయం తే దానవేంద్రా భయాత్తదా
సంశయం గతమాత్మానం మేనిరే చ సహస్రశః॥19॥

తతో దేవాదిదేవః స యోగాత్మా యోగసారథిః
యోగమాస్థాయ భగవాంస్తదా భరతసత్తమ॥20॥

విననాద మహానాదం క్షోభయందైత్యదానవాన్
సంనాదితా యేన లోకాః సర్వాశ్చైవ దిశో దశ॥21॥

తేన సంనాదశబ్దేన లోకాః సంక్షోభమాగమన్
సంభ్రాంతాశ్చ దిశః సర్వా దేవాః శక్రపురోగమాః॥22॥

నిర్విచేష్టం జగచ్చాపి బభూవాతిభృశం తదా
స్థావరం జంగమం చైవ తేన నాదేన మోహితం॥23॥

తతస్తే దానవాః సర్వే తేన శబ్దేన భీషితాః
పేతుర్గతాసవశ్చైవ విష్ణుతేజోవిమోహితాః॥24॥

రసాతలగతాంశ్చైవ వరాహస్త్రిదశద్విషః
ఖురైః సందారయామాస మాంసమేదోస్థిసంచయం॥25॥

నాదేన తేన మహతా సనాతన ఇతి స్మృతః
పద్మనాభో మహాయోగీ భూతాచార్యః స భూతరాట్॥26॥

తతో దేవగణాః సర్వే పితామహముపాబ్రువన్
నాదోఽయం కీదృశో దేవ నైనం విద్మ వయం విభో
కోఽసౌ హి కస్య వా నాదో యేన విహ్వలితం జగత్॥27॥

ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుర్వారాహం రూపమాస్థితః
ఉదతిష్ఠన్మహాదేవః స్తూయమానో మహర్షిభిః॥28॥

పితామహ ఉవాచ

నిహత్య దానవపతీన్మహావర్ష్మా మహాబలః
ఏష దేవో మహాయోగీ భూతాత్మా భూతభావనః॥29॥

సర్వభూతేశ్వరో యోగీ యోనిరాత్మా తథాత్మనః
స్థిరీభవత కృష్ణోఽయం సర్వపాపప్రణాశనః॥30॥

కృత్వా కర్మాతిసాధ్వేతదశక్యమమితప్రభః
సమాయాతః స్వమాత్మానం మహాభాగో మహాద్యుతిః
పద్మనాభో మహాయోగీ భూతాత్మా భూతభావనః॥31॥

న సంతాపో న భీః కార్యా శోకో వా సురసత్తమాః
విధిరేష ప్రభావశ్చ కాలః సంక్షయకారకః
లోకాంధారయతానేన నాదో ముక్తో మహాత్మనా॥32॥

స ఏవ హి మహాభాగః సర్వలోకనమస్కృతః
అచ్యుతః పుండరీకాక్షః సర్వభూతసముద్భవః॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యోగం మే పరమం తాత మోక్షస్య వద భారత
తమహం తత్త్వతో జ్ఞాతుమిచ్ఛామి వదతాం వర॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సంవాదం మోక్షసంయుక్తం శిష్యస్య గురుణా సహ॥2॥

కశ్చిద్బ్రాహ్మణమాసీనమాచార్యమృషిసత్తమం
శిష్యః పరమమేధావీ శ్రేయోర్థీ సుసమాహితః
చరణావుపసంగృహ్య స్థితః ప్రాంజలిరబ్రవీత్॥3॥

ఉపాసనాత్ప్రసన్నోఽసి యది వై భగవన్మమ
సంశయో మే మహాన్కశ్చిత్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥4॥

కుతశ్చాహం కుతశ్చ త్వం తత్సమ్యగ్బ్రూహి యత్పరం
కథం చ సర్వభూతేషు సమేషు ద్విజసత్తమ
సమ్యగ్వృత్తా నివర్తంతే విపరీతాః క్షయోదయాః॥5॥

వేదేషు చాపి యద్వాక్యం లౌకికం వ్యాపకం చ యత్
ఏతద్విద్వన్యథాతత్త్వం సర్వం వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥6॥

గురురువాచ

శృణు శిష్య మహాప్రాజ్ఞ బ్రహ్మగుహ్యమిదం పరం
అధ్యాత్మం సర్వభూతానామాగమానాం చ యద్వసు॥7॥

వాసుదేవః సర్వమిదం విశ్వస్య బ్రహ్మణో ముఖం
సత్యం దానమథో యజ్ఞస్తితిక్షా దమ ఆర్జవం॥8॥

పురుషం సనాతనం విష్ణుం యత్తద్వేదవిదో విదుః
సర్గప్రలయకర్తారమవ్యక్తం బ్రహ్మ శాశ్వతం
తదిదం బ్రహ్మ వార్ష్ణేయమితిహాసం శృణుష్వ మే॥9॥

బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణైః శ్రావ్యో రాజన్యః క్షత్రియైస్తథా
మాహాత్మ్యం దేవదేవస్య విష్ణోరమితతేజసః
అర్హస్త్వమసి కల్యాణ వార్ష్ణేయం శృణు యత్పరం॥10॥

కాలచక్రమనాద్యంతం భావాభావస్వలక్షణం
త్రైలోక్యం సర్వభూతేషు చక్రవత్పరివర్తతే॥11॥

యత్తదక్షరమవ్యక్తమమృతం బ్రహ్మ శాశ్వతం
వదంతి పురుషవ్యాఘ్రం కేశవం పురుషర్షభం॥12॥

పితౄందేవానృషీంశ్చైవ తథా వై యక్షదానవాన్
నాగాసురమనుష్యాంశ్చ సృజతే పరమోఽవ్యయః॥13॥

తథైవ వేదశాస్త్రాణి లోకధర్మాంశ్చ శాశ్వతాన్
ప్రలయే ప్రకృతిం ప్రాప్య యుగాదౌ సృజతే ప్రభుః॥14॥

యథర్తుష్వృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే
దృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథా బ్రహ్మాహరాత్రిషు॥15॥

అథ యద్యద్యదా భావి కాలయోగాద్యుగాదిషు
తత్తదుత్పద్యతే జ్ఞానం లోకయాత్రావిధానజం॥16॥

యుగాంతేఽన్తర్హితాన్వేదాన్సేతిహాసాన్మహర్షయః
లేభిరే తపసా పూర్వమనుజ్ఞాతాః స్వయంభువా॥17॥

వేదవిద్వేద భగవాన్వేదాంగాని బృహస్పతిః
భార్గవో నీతిశాస్త్రం చ జగాద జగతో హితం॥18॥

గాంధర్వం నారదో వేదం భరద్వాజో ధనుర్గ్రహం
దేవర్షిచరితం గార్గ్యః కృష్ణాత్రేయశ్చికిత్సితం॥19॥

న్యాయతంత్రాణ్యనేకాని తైస్తైరుక్తాని వాదిభిః
హేత్వాగమసదాచారైర్యదుక్తం తదుపాస్యతే॥20॥

అనాద్యం యత్పరం బ్రహ్మ న దేవా నర్షయో విదుః
ఏకస్తద్వేద భగవాంధాతా నారాయణః ప్రభుః॥21॥

నారాయణాదృషిగణాస్తథా ముఖ్యాః సురాసురాః
రాజర్షయః పురాణాశ్చ పరమం దుఃఖభేషజం॥22॥

పురుషాధిష్ఠితం భావం ప్రకృతిః సూయతే సదా
హేతుయుక్తమతః సర్వం జగత్సంపరివర్తతే॥23॥

దీపాదన్యే యథా దీపాః ప్రవర్తంతే సహస్రశః
ప్రకృతిః సృజతే తద్వదానంత్యాన్నాపచీయతే॥24॥

అవ్యక్తకర్మజా బుద్ధిరహంకారం ప్రసూయతే
ఆకాశం చాప్యహంకారాద్వాయురాకాశసంభవః॥25॥

వాయోస్తేజస్తతశ్చాపస్త్వద్భ్యో హి వసుధోద్గతా
మూలప్రకృతయోఽష్టౌ తా జగదేతాస్వవస్థితం॥26॥

జ్ఞానేంద్రియాణ్యతః పంచ పంచ కర్మేంద్రియాణ్యపి
విషయాః పంచ చైకం చ వికారే షోడశం మనః॥27॥

శ్రోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా ఘ్రాణం పంచేంద్రియాణ్యపి
పాదౌ పాయురుపస్థశ్చ హస్తౌ వాక్కర్మణామపి॥28॥

శబ్దః స్పర్శోఽథ రూపం చ రసో గంధస్తథైవ చ
విజ్ఞేయం వ్యాపకం చిత్తం తేషు సర్వగతం మనః॥29॥

రసజ్ఞానే తు జిహ్వేయం వ్యాహృతే వాక్తథైవ చ
ఇంద్రియైర్వివిధైర్యుక్తం సర్వం వ్యస్తం మనస్తథా॥30॥

విద్యాత్తు షోడశైతాని దైవతాని విభాగశః
దేహేషు జ్ఞానకర్తారముపాసీనముపాసతే॥31॥

తద్వత్సోమగుణా జిహ్వా గంధస్తు పృథివీగుణః
శ్రోత్రం శబ్దగుణం చైవ చక్షురగ్నేర్గుణస్తథా
స్పర్శం వాయుగుణం విద్యాత్సర్వభూతేషు సర్వదా॥32॥

మనః సత్త్వగుణం ప్రాహుః సత్త్వమవ్యక్తజం తథా
సర్వభూతాత్మభూతస్థం తస్మాద్బుధ్యేత బుద్ధిమాన్॥33॥

ఏతే భావా జగత్సర్వం వహంతి సచరాచరం
శ్రితా విరజసం దేవం యమాహుః పరమం పదం॥34॥

నవద్వారం పురం పుణ్యమేతైర్భావైః సమన్వితం
వ్యాప్య శేతే మహానాత్మా తస్మాత్పురుష ఉచ్యతే॥35॥

అజరః సోఽమరశ్చైవ వ్యక్తావ్యక్తోపదేశవాన్
వ్యాపకః సగుణః సూక్ష్మః సర్వభూతగుణాశ్రయః॥36॥

యథా దీపః ప్రకాశాత్మా హ్రస్వో వా యది వా మహాన్
జ్ఞానాత్మానం తథా విద్యాత్పురుషం సర్వజంతుషు॥37॥

సోఽత్ర వేదయతే వేద్యం స శృణోతి స పశ్యతి
కారణం తస్య దేహోఽయం స కర్తా సర్వకర్మణాం॥38॥

అగ్నిర్దారుగతో యద్వద్భిన్నే దారౌ న దృశ్యతే
తథైవాత్మా శరీరస్థో యోగేనైవాత్ర దృశ్యతే॥39॥

నదీష్వాపో యథా యుక్తా యథా సూర్యే మరీచయః
సంతన్వానా యథా యాంతి తథా దేహాః శరీరిణాం॥40॥

స్వప్నయోగే యథైవాత్మా పంచేంద్రియసమాగతః
దేహముత్సృజ్య వై యాతి తథైవాత్రోపలభ్యతే॥41॥

కర్మణా వ్యాప్యతే పూర్వం కర్మణా చోపపద్యతే
కర్మణా నీయతేఽన్యత్ర స్వకృతేన బలీయసా॥42॥

స తు దేహాద్యథా దేహం త్యక్త్వాన్యం ప్రతిపద్యతే
తథా తం సంప్రవక్ష్యామి భూతగ్రామం స్వకర్మజం॥43॥

—♦ అధ్యాయము 204 ♦—

గురురువాచ

చతుర్విధాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
అవ్యక్తప్రభవాన్యాహురవ్యక్తనిధనాని చ
అవ్యక్తనిధనం విద్యాదవ్యక్తాత్మాత్మకం మనః॥1॥

యథాశ్వత్థకణీకాయామంతర్భూతో మహాద్రుమః
నిష్పన్నో దృశ్యతే వ్యక్తమవ్యక్తాత్సంభవస్తథా॥2॥

అభిద్రవత్యయస్కాంతమయో నిశ్చేతనావుభౌ
స్వభావహేతుజా భావా యద్వదన్యదపీదృశం॥3॥

తద్వదవ్యక్తజా భావాః కర్తుః కారణలక్షణాః
అచేతనాశ్చేతయితుః కారణాదభిసంహితాః॥4॥

న భూః ఖం ద్యౌర్న భూతాని నర్షయో న సురాసురాః
నాన్యదాసీదృతే జీవమాసేదుర్న తు సంహితం॥5॥

సర్వనీత్యా సర్వగతం మనోహేతు సలక్షణం
అజ్ఞానకర్మ నిర్దిష్టమేతత్కారణలక్షణం॥6॥

తత్కారణైర్హి సంయుక్తం కార్యసంగ్రహకారకం
యేనైతద్వర్తతే చక్రమనాదినిధనం మహత్॥7॥

అవ్యక్తనాభం వ్యక్తారం వికారపరిమండలం
క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితం చక్రం స్నిగ్ధాక్షం వర్తతే ధ్రువం॥8॥

స్నిగ్ధత్వాత్తిలవత్సర్వం చక్రేఽస్మిన్పీడ్యతే జగత్
తిలపీడైరివాక్రమ్య భోగైరజ్ఞానసంభవైః॥9॥

కర్మ తత్కురుతే తర్షాదహంకారపరిగ్రహం
కార్యకారణసంయోగే స హేతురుపపాదితః॥10॥

నాత్యేతి కారణం కార్యం న కార్యం కారణం తథా
కార్యాణాం తూపకరణే కాలో భవతి హేతుమాన్॥11॥

హేతుయుక్తాః ప్రకృతయో వికారాశ్చ పరస్పరం
అన్యోన్యమభివర్తంతే పురుషాధిష్ఠితాః సదా॥12॥

సరజస్తామసైర్భావైశ్చ్యుతో హేతుబలాన్వితః
క్షేత్రజ్ఞమేవానుయాతి పాంసుర్వాతేరితో యథా
న చ తైః స్పృశ్యతే భావో న తే తేన మహాత్మనా॥13॥

సరజస్కోఽరజస్కశ్చ స వై వాయుర్యథా భవేత్
తథైతదంతరం విద్యాత్క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్బుధః
అభ్యాసాత్స తథా యుక్తో న గచ్ఛేత్ప్రకృతిం పునః॥14॥

సందేహమేతముత్పన్నమచ్ఛినద్భగవానృషిః
తథా వార్తాం సమీక్షేత కృతలక్షణసంమితాం॥15॥

బీజాన్యగ్న్యుపదగ్ధాని న రోహంతి యథా పునః
జ్ఞానదగ్ధైస్తథా క్లేశైర్నాత్మా సంబధ్యతే పునః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 205 ♦—

గురురువాచ

ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో యథాయముపపద్యతే
తేషాం విజ్ఞాననిష్ఠానామన్యత్తత్త్వం న రోచతే॥1॥

దుర్లభా వేదవిద్వాంసో వేదోక్తేషు వ్యవస్థితాః
ప్రయోజనమతస్త్వత్ర మార్గమిచ్ఛంతి సంస్తుతం॥2॥

సద్భిరాచరితత్వాత్తు వృత్తమేతదగర్హితం
ఇయం సా బుద్ధిరన్యేయం యయా యాతి పరాం గతిం॥3॥

శరీరవానుపాదత్తే మోహాత్సర్వపరిగ్రహాన్
కామక్రోధాదిభిర్భావైర్యుక్తో రాజసతామసైః॥4॥

నాశుద్ధమాచరేత్తస్మాదభీప్సందేహయాపనం
కర్మణో వివరం కుర్వన్న లోకానాప్నుయాచ్ఛుభాన్॥5॥

లోహయుక్తం యథా హేమ విపక్వం న విరాజతే
తథాపక్వకషాయాఖ్యం విజ్ఞానం న ప్రకాశతే॥6॥

యశ్చాధర్మం చరేన్మోహాత్కామలోభావను ప్లవన్
ధర్మ్యం పంథానమాక్రమ్య సానుబంధో వినశ్యతి॥7॥

శబ్దాదీన్విషయాంస్తస్మాదసంరాగాదనుప్లవేత్
క్రోధహర్షౌ విషాదశ్చ జాయంతే హి పరస్పరం॥8॥

పంచభూతాత్మకే దేహే సత్త్వరాజసతామసే
కమభిష్టువతే చాయం కం వా క్రోశతి కిం వదేత్॥9॥

స్పర్శరూపరసాద్యేషు సంగం గచ్ఛంతి బాలిశాః
నావగచ్ఛంత్యవిజ్ఞానాదాత్మజం పార్థివం గుణం॥10॥

మృన్మయం శరణం యద్వన్మృదైవ పరిలిప్యతే
పార్థివోఽయం తథా దేహో మృద్వికారైర్విలిప్యతే॥11॥

మధు తైలం పయః సర్పిర్మాంసాని లవణం గుడః
ధాన్యాని ఫలమూలాని మృద్వికారాః సహాంభసా॥12॥

యద్వత్కాంతారమాతిష్ఠన్నౌత్సుక్యం సమనువ్రజేత్
శ్రమాదాహారమాదద్యాదస్వాద్వపి హి యాపనం॥13॥

తద్వత్సంసారకాంతారమాతిష్ఠఞ్ఛ్రమతత్పరః
యాత్రార్థమద్యాదాహారం వ్యాధితో భేషజం యథా॥14॥

సత్యశౌచార్జవత్యాగైర్యశసా విక్రమేణ చ
క్షాంత్యా ధృత్యా చ బుద్ధ్యా చ మనసా తపసైవ చ॥15॥

భావాన్సర్వాన్యథావృత్తాన్సంవసేత యథాక్రమం
శాంతిమిచ్ఛన్నదీనాత్మా సంయచ్ఛేదింద్రియాణి చ॥16॥

సత్త్వేన రజసా చైవ తమసా చైవ మోహితాః
చక్రవత్పరివర్తంతే హ్యజ్ఞానాజ్జంతవో భృశం॥17॥

తస్మాత్సమ్యక్పరీక్షేత దోషానజ్ఞానసంభవాన్
అజ్ఞానప్రభవం నిత్యమహంకారం పరిత్యజేత్॥18॥

మహాభూతానీంద్రియాణి గుణాః సత్త్వం రజస్తమః
త్రైలోక్యం సేశ్వరం సర్వమహంకారే ప్రతిష్ఠితం॥19॥

యథేహ నియతం కాలో దర్శయత్యార్తవాన్గుణాన్
తద్వద్భూతేష్వహంకారం విద్యాద్భూతప్రవర్తకం॥20॥

సంమోహకం తమో విద్యాత్కృష్ణమజ్ఞానసంభవం
ప్రీతిదుఃఖనిబద్ధాంశ్చ సమస్తాంస్త్రీనథో గుణాన్
సత్త్వస్య రజసశ్చైవ తమసశ్చ నిబోధ తాన్॥21॥

ప్రమోహో హర్షజః ప్రీతిరసందేహో ధృతిః స్మృతిః
ఏతాన్సత్త్వగుణాన్విద్యాదిమాన్రాజసతామసాన్॥22॥

కామక్రోధౌ ప్రమాదశ్చ లోభమోహౌ భయం క్లమః
విషాదశోకావరతిర్మానదర్పావనార్యతా॥23॥

దోషాణామేవమాదీనాం పరీక్ష్య గురులాఘవం
విమృశేదాత్మసంస్థానామేకైకమనుసంతతం॥24॥

శిష్య ఉవాచ

కే దోషా మనసా త్యక్తాః కే బుద్ధ్యా శిథిలీకృతాః
కే పునః పునరాయాంతి కే మోహాదఫలా ఇవ॥25॥

కేషాం బలాబలం బుద్ధ్యా హేతుభిర్విమృశేద్బుధః
ఏతత్సర్వం సమాచక్ష్వ యథా విద్యామహం ప్రభో॥26॥

గురురువాచ

దోషైర్మూలాదవచ్ఛిన్నైర్విశుద్ధాత్మా విముచ్యతే
వినాశయతి సంభూతమయస్మయమయో యథా
తథాకృతాత్మా సహజైర్దోషైర్నశ్యతి రాజసైః॥27॥

రాజసం తామసం చైవ శుద్ధాత్మాకర్మసంభవం
తత్సర్వం దేహినాం బీజం సర్వమాత్మవతః సమం॥28॥

తస్మాదాత్మవతా వర్జ్యం రజశ్చ తమ ఏవ చ
రజస్తమోభ్యాం నిర్ముక్తం సత్త్వం నిర్మలతామియాత్॥29॥

అథ వా మంత్రవద్బ్రూయుర్బ్రాంసాదానాం యజుష్కృతం
హేతుః స ఏవానాదానే శుద్ధధర్మానుపాలనే॥30॥

రజసా ధర్మయుక్తాని కార్యాణ్యపి సమాప్నుయాత్
అర్థయుక్తాని చాత్యర్థం కామాన్సర్వాంశ్చ సేవతే॥31॥

తమసా లోభయుక్తాని క్రోధజాని చ సేవతే
హింసావిహారాభిరతస్తంద్రీనిద్రాసమన్వితః॥32॥

సత్త్వస్థః సాత్త్వికాన్భావాఞ్శుద్ధాన్పశ్యతి సంశ్రితః
స దేహీ విమలః శ్రీమాఞ్శుద్ధో విద్యాసమన్వితః॥33॥

—♦ అధ్యాయము 206 ♦—

గురురువాచ

రజసా సాధ్యతే మోహస్తమసా చ నరర్షభ
క్రోధలోభౌ భయం దర్ప ఏతేషాం సాధనాచ్ఛుచిః॥1॥

పరమం పరమాత్మానం దేవమక్షయమవ్యయం
విష్ణుమవ్యక్తసంస్థానం విశంతే దేవసత్తమం॥2॥

తస్య మాయావిదగ్ధాంగా జ్ఞానభ్రష్టా నిరాశిషః
మానవా జ్ఞానసంమోహాత్తతః కామం ప్రయాంతి వై॥3॥

కామాత్క్రోధమవాప్యాథ లోభమోహౌ చ మానవాః
మానదర్పాదహంకారమహంకారాత్తతః క్రియాః॥4॥

క్రియాభిః స్నేహసంబంధః స్నేహాచ్ఛోకమనంతరం
సుఖదుఃఖసమారంభాజ్జన్మాజన్మకృతక్షణాః॥5॥

జన్మతో గర్భవాసం తు శుక్రశోణితసంభవం
పురీషమూత్రవిక్లేదశోణితప్రభవావిలం॥6॥

తృష్ణాభిభూతస్తైర్బద్ధస్తానేవాభిపరిప్లవన్
సంసారతంత్రవాహిన్యస్తత్ర బుధ్యేత యోషితః॥7॥

ప్రకృత్యా క్షేత్రభూతాస్తా నరాః క్షేత్రజ్ఞలక్షణాః
తస్మాదేతా విశేషేణ నరోఽతీయుర్విపశ్చితః॥8॥

కృత్యా హ్యేతా ఘోరరూపా మోహయంత్యవిచక్షణాన్
రజస్యంతర్హితా మూర్తిరింద్రియాణాం సనాతనీ॥9॥

తస్మాత్తర్షాత్మకాద్రాగాద్బీజాజ్జాయంతి జంతవః
స్వదేహజానస్వసంజ్ఞాన్యద్వదంగాత్కృమీంస్త్యజేత్
స్వసంజ్ఞానస్వజాంస్తద్వత్సుతసంజ్ఞాన్కృమీంస్త్యజేత్॥10॥

శుక్రతో రసతశ్చైవ స్నేహాజ్జాయంతి జంతవః
స్వభావాత్కర్మయోగాద్వా తానుపేక్షేత బుద్ధిమాన్॥11॥

రజస్తమసి పర్యస్తం సత్త్వం తమసి సంస్థితం
జ్ఞానాధిష్ఠానమజ్ఞానం బుద్ధ్యహంకారలక్షణం॥12॥

తద్బీజం దేహినామాహుస్తద్బీజం జీవసంజ్ఞితం
కర్మణా కాలయుక్తేన సంసారపరివర్తకం॥13॥

రమత్యయం యథా స్వప్నే మనసా దేహవానివ
కర్మగర్భైర్గుణైర్దేహీ గర్భే తదుపపద్యతే॥14॥

కర్మణా బీజభూతేన చోద్యతే యద్యదింద్రియం
జాయతే తదహంకారాద్రాగయుక్తేన చేతసా॥15॥

శబ్దరాగాచ్ఛ్రోత్రమస్య జాయతే భావితాత్మనః
రూపరాగాత్తథా చక్షుర్ఘ్రాణం గంధచికీర్షయా॥16॥

స్పర్శనేభ్యస్తథా వాయుః ప్రాణాపానవ్యపాశ్రయః
వ్యానోదానౌ సమానశ్చ పంచధా దేహయాపనా॥17॥

సంజాతైర్జాయతే గాత్రైః కర్మజైర్బ్రహ్మణా వృతః
దుఃఖాద్యంతైర్దుఃఖమధ్యైర్నరః శారీరమానసైః॥18॥

దుఃఖం విద్యాదుపాదానాదభిమానాచ్చ వర్ధతే
త్యాగాత్తేభ్యో నిరోధః స్యాన్నిరోధజ్ఞో విముచ్యతే॥19॥

ఇంద్రియాణాం రజస్యేవ ప్రభవప్రలయావుభౌ
పరీక్ష్య సంచరేద్విద్వాన్యథావచ్ఛాస్త్రచక్షుషా॥20॥

జ్ఞానేంద్రియాణీంద్రియార్థాన్నోపసర్పంత్యతర్షులం
జ్ఞాతైశ్చ కారణైర్దేహీ న దేహం పునరర్హతి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 207 ♦—

గురురువాచ

అత్రోపాయం ప్రవక్ష్యామి యథావచ్ఛాస్త్రచక్షుషా
తద్విజ్ఞానాచ్చరన్ప్రాజ్ఞః ప్రాప్నుయాత్పరమాం గతిం॥1॥

సర్వేషామేవ భూతానాం పురుషః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే
పురుషేభ్యో ద్విజానాహుర్ద్విజేభ్యో మంత్రవాదినః॥2॥

సర్వభూతవిశిష్టాస్తే సర్వజ్ఞాః సర్వదర్శినః
బ్రాహ్మణా వేదతత్త్వజ్ఞాస్తత్త్వార్థగతినిశ్చయాః॥3॥

నేత్రహీనో యథా హ్యేకః కృచ్ఛ్రాణి లభతేఽధ్వని
జ్ఞానహీనస్తథా లోకే తస్మాజ్జ్ఞానవిదోఽధికాః॥4॥

తాంస్తానుపాసతే ధర్మాంధర్మకామా యథాగమం
న త్వేషామర్థసామాన్యమంతరేణ గుణానిమాన్॥5॥

వాగ్దేహమనసాం శౌచం క్షమా సత్యం ధృతిః స్మృతిః
సర్వధర్మేషు ధర్మజ్ఞా జ్ఞాపయంతి గుణానిమాన్॥6॥

యదిదం బ్రహ్మణో రూపం బ్రహ్మచర్యమితి స్మృతం
పరం తత్సర్వభూతేభ్యస్తేన యాంతి పరాం గతిం॥7॥

లింగసంయోగహీనం యచ్ఛరీరస్పర్శవర్జితం
శ్రోత్రేణ శ్రవణం చైవ చక్షుషా చైవ దర్శనం॥8॥

జిహ్వయా రసనం యచ్చ తదేవ పరివర్జితం
బుద్ధ్యా చ వ్యవసాయేన బ్రహ్మచర్యమకల్మషం॥9॥

సమ్యగ్వృత్తిర్బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నుయాన్మధ్యమః సురాన్
ద్విజాగ్ర్యో జాయతే విద్వాన్కన్యసీం వృత్తిమాస్థితః॥10॥

సుదుష్కరం బ్రహ్మచర్యముపాయం తత్ర మే శృణు
సంప్రవృత్తముదీర్ణం చ నిగృహ్ణీయాద్ద్విజో మనః॥11॥

యోషితాం న కథాః శ్రావ్యా న నిరీక్ష్యా నిరంబరాః
కదాచిద్దర్శనాదాసాం దుర్బలానావిశేద్రజః॥12॥

రాగోత్పత్తౌ చరేత్కృచ్ఛ్రమహ్నాస్త్రిః ప్రవిశేదపః
మగ్నః స్వప్నే చ మనసా త్రిర్జపేదఘమర్షణం॥13॥

పాప్మానం నిర్దహేదేవమంతర్భూతం రజోమయం
జ్ఞానయుక్తేన మనసా సంతతేన విచక్షణః॥14॥

కుణపామేధ్యసంయుక్తం యద్వదచ్ఛిద్రబంధనం
తద్వద్దేహగతం విద్యాదాత్మానం దేహబంధనం॥15॥

వాతపిత్తకఫాన్రక్తం త్వఙ్మాంసం స్నాయుమస్థి చ
మజ్జాం చైవ సిరాజాలైస్తర్పయంతి రసా నృణాం॥16॥

దశ విద్యాద్ధమన్యోఽత్ర పంచేంద్రియగుణావహాః
యాభిః సూక్ష్మాః ప్రతాయంతే ధమన్యోఽన్యాః సహస్రశః॥17॥

ఏవమేతాః సిరానద్యో రసోదా దేహసాగరం
తర్పయంతి యథాకాలమాపగా ఇవ సాగరం॥18॥

మధ్యే చ హృదయస్యైకా సిరా త్వత్ర మనోవహా
శుక్రం సంకల్పజం నృణాం సర్వగాత్రైర్విముంచతి॥19॥

సర్వగాత్రప్రతాయిన్యస్తస్యా హ్యనుగతాః సిరాః
నేత్రయోః ప్రతిపద్యంతే వహంత్యస్తైజసం గుణం॥20॥

పయస్యంతర్హితం సర్పిర్యద్వన్నిర్మథ్యతే ఖజైః
శుక్రం నిర్మథ్యతే తద్వద్దేహసంకల్పజైః ఖజైః॥21॥

స్వప్నేఽప్యేవం యథాభ్యేతి మనఃసంకల్పజం రజః
శుక్రమస్పర్శజం దేహాత్సృజంత్యస్య మనోవహా॥22॥

మహర్షిర్భగవానత్రిర్వేద తచ్ఛుక్రసంభవం
త్రిబీజమింద్రదైవత్యం తస్మాదింద్రియముచ్యతే॥23॥

యే వై శుక్రగతిం విద్యుర్భూతసంకరకారికాం
విరాగా దగ్ధదోషాస్తే నాప్నుయుర్దేహసంభవం॥24॥

గుణానాం సామ్యమాగమ్య మనసైవ మనోవహం
దేహకర్మ నుదన్ప్రాణానంతకాలే విముచ్యతే॥25॥

భవితా మనసో జ్ఞానం మన ఏవ ప్రతాయతే
జ్యోతిష్మద్విరజో దివ్యమత్ర సిద్ధం మహాత్మనాం॥26॥

తస్మాత్తదవిఘాతాయ కర్మ కుర్యాదకల్మషం
రజస్తమశ్చ హిత్వేహ న తిర్యగ్గతిమాప్నుయాత్॥27॥

తరుణాధిగతం జ్ఞానం జరాదుర్బలతాం గతం
పరిపక్వబుద్ధిః కాలేన ఆదత్తే మానసం బలం॥28॥

సుదుర్గమివ పంథానమతీత్య గుణబంధనం
యదా పశ్యేత్తదా దోషానతీత్యామృతమశ్నుతే॥29॥

—♦ అధ్యాయము 208 ♦—

గురురువాచ

దురంతేష్వింద్రియార్థేషు సక్తాః సీదంతి జంతవః
యే త్వసక్తా మహాత్మానస్తే యాంతి పరమాం గతిం॥1॥

జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వ్యాధిభిర్మనసః క్లమైః
దృష్ట్వేమం సంతతం లోకం ఘటేన్మోక్షాయ బుద్ధిమాన్॥2॥

వాఙ్మనోభ్యాం శరీరేణ శుచిః స్యాదనహంకృతః
ప్రశాంతో జ్ఞానవాన్భిక్షుర్నిరపేక్షశ్చరేత్సుఖం||3||

అథ వా మనసః సంగం పశ్యేద్భూతానుకంపయా
అత్రాప్యుపేక్షాం కుర్వీత జ్ఞాత్వా కర్మఫలం జగత్||4||

యత్కృతం ప్రాక్షుభం కర్మ పాపం వా తదుపాశ్నుతే
తస్మాచ్ఛుభాని కర్మాణి కుర్యాద్వాగ్బుద్ధికర్మభిః||5||

అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతేషు చార్జవం
క్షమా చైవాప్రమాదశ్చ యస్యైతే స సుఖీ భవేత్||6||

యశ్చైనం పరమం ధర్మం సర్వభూతసుఖావహం
దుఃఖాన్నిఃసరణం వేద స తత్త్వజ్ఞః సుఖీ భవేత్||7||

తస్మాత్సమాహితం బుద్ధ్యా మనో భూతేషు ధారయేత్
నాపధ్యాయేన్న స్పృహయేన్నాబద్ధం చింతయేదసత్||8||

అవాగ్యోగప్రయోగేణ మనోజ్ఞం సంప్రవర్తతే
వివక్షతా వా సద్వాక్యం ధర్మం సూక్ష్మమవేక్షతా
సత్యాం వాచమహింస్రాం చ వదేదనపవాదినీం||9||

కల్కాపేతామపరుషామనృశంసామపైశునాం
ఈదృగల్పం చ వక్తవ్యమవిక్షిప్తేన చేతసా||10||

వాక్ప్రబుద్ధో హి సంరాగాద్విరాగాద్వ్యాహరేద్యది
బుద్ధ్యా హ్యనిగృహీతేన మనసా కర్మ తామసం
రజోభూతైర్హి కరణైః కర్మణా ప్రతిపద్యతే||11||

స దుఃఖం ప్రాప్య లోకేఽస్మిన్నరకాయోపపద్యతే
తస్మాన్మనోవాక్శరీరైరాచరేద్ధైర్యమాత్మనః||12||

ప్రకీర్ణమేషభారో హి యద్వద్ధార్యేత దస్యుభిః
ప్రతిలోమాం దిశం బుద్ధ్వా సంసారమబుధాస్తథా||13||

తానేవ చ యథా దస్యూన్క్షిప్త్వా గచ్ఛేచ్ఛివాం దిశం
తథా రజస్తమఃకర్మాణ్యుత్సృజ్య ప్రాప్నుయాత్సుఖం||14||

నిఃసందిగ్ధమనీహో వై ముక్తః సర్వపరిగ్రహైః
వివిక్తచారీ లఘ్వాశీ తపస్వీ నియతేంద్రియః||15||

జ్ఞానదగ్ధపరిక్లేశః ప్రయోగరతిరాత్మవాన్
నిష్ప్రచారేణ మనసా పరం తదధిగచ్ఛతి||16||

ధృతిమానాత్మవాన్బుద్ధిం నిగృహ్ణీయాదసంశయం
మనో బుద్ధ్యా నిగృహ్ణీయాద్విషయాన్మనసాత్మనః||17||

నిగృహీతేంద్రియస్యాస్య కుర్వాణస్య మనో వశే
దేవతాస్తాః ప్రకాశంతే హృష్టా యాంతి తమీశ్వరం||18||

తాభిః సంసక్తమనసో బ్రహ్మవత్సంప్రకాశతే
ఏతైశ్చాపగతైః సర్వైర్బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే||19||

అథ వా న ప్రవర్తేత యోగతంత్రైరుపక్రమేత్
యేన తంత్రమయం తంత్రం వృత్తిః స్యాత్తత్తదాచరేత్||20||

కణపిణ్యాకకుల్మాషశాకయావకసక్తవః
తథా మూలఫలం భైక్షం పర్యాయేణోపయోజయేత్||21||

ఆహారం నియతం చైవ దేశే కాలే చ సాత్త్వికం
తత్పరీక్ష్యానువర్తేత యత్ప్రవృత్త్యనువర్తకం||22||

ప్రవృత్తం నోపరుంధేత శనైరగ్నిమివేంధయేత్
జ్ఞానేంధితం తతో జ్ఞానమర్కవత్సంప్రకాశతే॥23॥

జ్ఞానాధిష్ఠానమజ్ఞానం త్రీఁల్లోకానధితిష్ఠతి
విజ్ఞానానుగతం జ్ఞానమజ్ఞానాదపకృష్యతే॥24॥

పృథక్త్వాత్సంప్రయోగాచ్చ నాసూయుర్వేద శాశ్వతం
స తయోరపవర్గజ్ఞో వీతరాగో విముచ్యతే॥25॥

వయోతీతో జరామృత్యూ జిత్వా బ్రహ్మ సనాతనం
అమృతం తదవాప్నోతి యత్తదక్షరమవ్యయం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 209 ♦—

గురురువాచ

నిష్కల్మషం బ్రహ్మచర్యమిచ్ఛతా చరితుం సదా
నిద్రా సర్వాత్మనా త్యాజ్యా స్వప్నదోషానవేక్షతా॥1॥

స్వప్నే హి రజసా దేహీ తమసా చాభిభూయతే
దేహాంతరమివాపన్నశ్చరత్యపగతస్మృతిః॥2॥

జ్ఞానాభ్యాసాజ్జాగరతో జిజ్ఞాసార్థమనంతరం
విజ్ఞానాభినివేశాత్తు జాగరత్యనిశం సదా॥3॥

అత్రాహ కో న్వయం భావః స్వప్నే విషయవానివ
ప్రలీనైరింద్రియైర్దేహీ వర్తతే దేహవానివ॥4॥

అత్రోచ్యతే యథా హ్యేతద్వేద యోగేశ్వరో హరిః
తథైతదుపపన్నార్థం వర్ణయంతి మహర్షయః॥5॥

ఇంద్రియాణాం శ్రమాత్స్వప్నమాహుః సర్వగతం బుధాః
మనసస్తు ప్రలీనత్వాత్తత్తదాహుర్నిదర్శనం॥6॥

కార్యవ్యాసక్తమనసః సంకల్పో జాగ్రతో హ్యపి
యద్వన్మనోరథైశ్వర్యం స్వప్నే తద్వన్మనోగతం॥7॥

సంసారాణామసంఖ్యానాం కామాత్మా తదవాప్నుయాత్
మనస్యంతర్హితం సర్వం వేద సోత్తమపూరుషః॥8॥

గుణానామపి యద్యత్తత్కర్మ జానాత్యుపస్థితం
తత్తచ్ఛంసంతి భూతాని మనో యద్భావితం యథా॥9॥

తతస్తముపవర్తంతే గుణా రాజసతామసాః
సాత్త్వికో వా యథాయోగమానంతర్యఫలోదయః॥10॥

తతః పశ్యత్యసంబద్ధాన్వాతపిత్తకఫోత్తరాన్
రజస్తమోభవైర్భావైస్తదప్యాహుర్దురన్వయం॥11॥

ప్రసన్నైరింద్రియైర్యద్యత్సంకల్పయతి మానసం
తత్తత్స్వప్నేఽప్యుపరతే మనోదృష్టిర్నిరీక్షతే॥12॥

వ్యాపకం సర్వభూతేషు వర్తతేఽప్రతిఘం మనః
మనస్యంతర్హితం ద్వారం దేహమాస్థాయ మానసం॥13॥

యత్తత్సదసదవ్యక్తం స్వపిత్యస్మిన్నిదర్శనం
సర్వభూతాత్మభూతస్థం తదధ్యాత్మగుణం విదుః॥14॥

లిప్సేత మనసా యశ్చ సంకల్పాదైశ్వరం గుణం
ఆత్మప్రభావాత్తం విద్యాత్సర్వా హ్యాత్మని దేవతాః॥15॥

ఏవం హి తపసా యుక్తమర్కవత్తమసః పరం
త్రైలోక్యప్రకృతిర్దేహీ తపసా తం మహేశ్వరం ॥16॥

తపో హ్యధిష్ఠితం దేవైస్తపోఘ్నమసురైస్తమః
ఏతద్దేవాసురైర్గుప్తం తదాహుర్జ్ఞానలక్షణం ॥17॥

సత్త్వం రజస్తమశ్చేతి దేవాసురగుణాన్విదుః
సత్త్వం దేవగుణం విద్యాదితరావాసురౌ గుణౌ ॥18॥

బ్రహ్మ తత్పరమం వేద్యమమృతం జ్యోతిరక్షరం
యే విదుర్భావితాత్మానస్తే యాంతి పరమాం గతిం ॥19॥

హేతుమచ్ఛక్యమాఖ్యాతుమేతావజ్జ్ఞానచక్షుషా
ప్రత్యాహారేణ వా శక్యమవ్యక్తం బ్రహ్మ వేదితుం ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 210 ♦—

గురురువాచ

న స వేద పరం ధర్మం యో న వేద చతుష్టయం
వ్యక్తావ్యక్తే చ యత్తత్త్వం సంప్రాప్తం పరమర్షిణా ॥1॥

వ్యక్తం మృత్యుముఖం విద్యాదవ్యక్తమమృతం పదం
ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మమృషిర్నారాయణోఽబ్రవీత్ ॥2॥

అత్రైవావస్థితం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం
నివృత్తిలక్షణం ధర్మమవ్యక్తం బ్రహ్మ శాశ్వతం ॥3॥

ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం ప్రజాపతిరథాబ్రవీత్
ప్రవృత్తిః పునరావృత్తిర్నివృత్తిః పరమా గతిః ॥4॥

తాం గతిం పరమామేతి నివృత్తిపరమో మునిః
జ్ఞానతత్త్వపరో నిత్యం శుభాశుభనిదర్శకః ॥5॥

తదేవమేతౌ విజ్ఞేయావవ్యక్తపురుషావుభౌ
అవ్యక్తపురుషాభ్యాం తు యత్స్యాదన్యన్మహత్తరం ॥6॥

తం విశేషమవేక్షేత విశేషేణ విచక్షణః
అనాద్యంతావుభావేతావలింగౌ చాప్యుభావపి ॥7॥

ఉభౌ నిత్యౌ సూక్ష్మతరౌ మహద్భ్యశ్చ మహత్తరౌ
సామాన్యమేతదుభయోరేవం హ్యన్యద్విశేషణం ॥8॥

ప్రకృత్యా సర్గధర్మిణ్యా తథా త్రివిధసత్త్వయా
విపరీతమతో విద్యాత్క్షేత్రజ్ఞస్య చ లక్షణం ॥9॥

ప్రకృతేశ్చ వికారాణాం ద్రష్టారమగుణాన్వితం
అగ్రాహ్యౌ పురుషావేతావలింగత్వాదసంహితౌ ॥10॥

సంయోగలక్షణోత్పత్తిః కర్మజా గృహ్యతే యయా
కరణైః కర్మనిర్వృత్తైః కర్తా యద్యద్విచేష్టతే
కీర్త్యతే శబ్దసంజ్ఞాభిః కోఽహమేషోఽప్యసావితి ॥11॥

ఉష్ణీషవాన్యథా వస్త్రైస్త్రిభిర్భవతి సంవృతః
సంవృతోఽయం తథా దేహీ సత్త్వరాజసతామసైః ॥12॥

తస్మాచ్చతుష్టయం వేద్యమేతైర్హేతుభిరాచితం
యథాసంజ్ఞో హ్యయం సమ్యగంతకాలే న ముహ్యతి ॥13॥

శ్రియం దివ్యామభిప్రేప్సుర్బ్రహ్మ వాఙ్మనసా శుచిః
శారీరైర్నియమైరుగ్రైశ్చరేన్నిష్కల్మషం తపః॥14॥

త్రైలోక్యం తపసా వ్యాప్తమంతర్భూతేన భాస్వతా
సూర్యశ్చ చంద్రమాశ్చైవ భాసతస్తపసా దివి॥15॥

ప్రతాపస్తపసో జ్ఞానం లోకే సంశబ్దితం తపః
రజస్తమోఘ్నం యత్కర్మ తపసస్తత్స్వలక్షణం॥16॥

బ్రహ్మచర్యమహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే
వాఙ్మనోనియమః సామ్యం మానసం తప ఉచ్యతే॥17॥

విధిజ్ఞేభ్యో ద్విజాతిభ్యో గ్రాహ్యమన్నం విశిష్యతే
ఆహారనియమేనాస్య పాప్మా నశ్యతి రాజసః॥18॥

వైమనస్యం చ విషయే యాంత్యస్య కరణాని చ
తస్మాత్తన్మాత్రమాదద్యాద్యావదత్ర ప్రయోజనం॥19॥

అంతకాలే వయోత్కర్షాచ్ఛనైః కుర్యాదనాతురః
ఏవం యుక్తేన మనసా జ్ఞానం తదుపపద్యతే॥20॥

రజసా చాప్యయం దేహీ దేహవాఞ్శబ్దవచ్చరేత్
కార్యైరవ్యాహతమతిర్వైరాగ్యాత్ప్రకృతౌ స్థితః
ఆ దేహాదప్రమాదాచ్చ దేహాంతాద్విప్రముచ్యతే॥21॥

హేతుయుక్తః సదోత్సర్గో భూతానాం ప్రలయస్తథా
పరప్రత్యయసర్గే తు నియతం నాతివర్తతే॥22॥

భవాంతప్రభవప్రజ్ఞా ఆసతే యే విపర్యయం
ధృత్యా దేహాంధారయంతో బుద్ధిసంక్షిప్తమానసాః
స్థానేభ్యో ధ్వంసమానాశ్చ సూక్ష్మత్వాత్తానుపాసతే॥23॥

యథాగమం చ తత్సర్వం బుద్ధ్యా తన్నైవ బుధ్యతే
దేహాంతం కశ్చిదన్వాస్తే భావితాత్మా నిరాశ్రయః
యుక్తో ధారణయా కశ్చిత్సత్తాం కేచిదుపాసతే॥24॥

అభ్యస్యంతి పరం దేవం విద్యుత్సంశబ్దితాక్షరం
అంతకాలే హ్యుపాసన్నాస్తపసా దగ్ధకిల్బిషాః॥25॥

సర్వ ఏతే మహాత్మానో గచ్ఛంతి పరమాం గతిం
సూక్ష్మం విశేషణం తేషామవేక్షేచ్ఛాస్త్రచక్షుషా॥26॥

దేహం తు పరమం విద్యాద్విముక్తమపరిగ్రహం
అంతరిక్షాదన్యతరం ధారణాసక్తమానసం॥27॥

మర్త్యలోకాద్విముచ్యంతే విద్యాసంయుక్తమానసాః
బ్రహ్మభూతా విరజసస్తతో యాంతి పరాం గతిం॥28॥

కషాయవర్జితం జ్ఞానం యేషాముత్పద్యతేఽచలం
తే యాంతి పరమాల్లోకాన్విశుధ్యంతో యథాబలం॥29॥

భగవంతమజం దివ్యం విష్ణుమవ్యక్తసంజ్ఞితం
భావేన యాంతి శుద్ధా యే జ్ఞానతృప్తా నిరాశిషః॥30॥

జ్ఞాత్వాత్మస్థం హరిం చైవ నివర్తంతే న తేఽవ్యయాః
ప్రాప్య తత్పరమం స్థానం మోదంతేఽక్షరమవ్యయం॥31॥

ఏతావదేతద్విజ్ఞానమేతదస్తి చ నాస్తి చ
తృష్ణాబద్ధం జగత్సర్వం చక్రవత్పరివర్తతే॥32॥

బిసతంతుర్యథైవాయమంతఃస్థః సర్వతో బిసే
తృష్ణాతంతురనాద్యంతస్తథా దేహగతః సదా॥33॥

సూచ్యా సూత్రం యథా వస్త్రే సంసారయతి వాయకః
తద్వత్సంసారసూత్రం హి తృష్ణాసూచ్యా నిబధ్యతే॥34॥

వికారం ప్రకృతిం చైవ పురుషం చ సనాతనం
యో యథావద్విజానాతి స వితృష్ణో విముచ్యతే॥35॥

ప్రకాశం భగవానేతదృషిర్నారాయణోఽమృతం
భూతానామనుకంపార్థం జగాద జగతో హితం॥36॥

—♦ అధ్యాయము 211 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కేన వృత్తేన వృత్తజ్ఞో జనకో మిథిలాధిపః
జగామ మోక్షం ధర్మజ్ఞో భోగానుత్సృజ్య మానుషాన్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యేన వృత్తేన వృత్తజ్ఞః స జగామ మహత్సుఖం॥2॥

జనకో జనదేవస్తు మిథిలాయాం జనాధిపః
ఔర్ధ్వదేహికధర్మాణామాసీద్యుక్తో విచింతనే॥3॥

తస్య స్మ శతమాచార్యా వసంతి సతతం గృహే
దర్శయంతః పృథగ్ధర్మాన్నానాపాషండవాదినః॥4॥

స తేషాం ప్రేత్యభావే చ ప్రేత్యజాతౌ వినిశ్చయే
ఆగమస్థః స భూయిష్ఠమాత్మతత్త్వే న తుష్యతి॥5॥

తత్ర పంచశిఖో నామ కాపిలేయో మహామునిః
పరిధావన్మహీం కృత్స్నాం జగామ మిథిలామపి॥6॥

సర్వసంన్యాసధర్మాణాం తత్త్వజ్ఞానవినిశ్చయే
సుపర్యవసితార్థశ్చ నిర్ద్వంద్వో నష్టసంశయః॥7॥

ఋషీణామాహురేకం యం కామాదవసితం నృషు
శాశ్వతం సుఖమత్యంతమన్విచ్ఛన్స సుదుర్లభం॥8॥

యమాహుః కపిలం సాంఖ్యాః పరమర్షిం ప్రజాపతిం
స మన్యే తేన రూపేణ విస్మాపయతి హి స్వయం॥9॥

ఆసురేః ప్రథమం శిష్యం యమాహుశ్చిరజీవినం
పంచస్రోతసి యః సత్రమాస్తే వర్షసహస్రికం॥10॥

తం సమాసీనమాగమ్య మండలం కాపిలం మహత్
పురుషావస్థమవ్యక్తం పరమార్థం నిబోధయత్॥11॥

ఇష్టిసత్రేణ సంసిద్ధో భూయశ్చ తపసా మునిః
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్వ్యక్తిం బుబుధే దేవదర్శనః॥12॥

యత్తదేకాక్షరం బ్రహ్మ నానారూపం ప్రదృశ్యతే
ఆసురిర్మండలే తస్మిన్ప్రతిపేదే తదవ్యయం॥13॥

తస్య పంచశిఖః శిష్యో మానుష్యా పయసా భృతః
బ్రాహ్మణీ కపిలా నామ కాచిదాసీత్కుటుంబినీ॥14॥

తస్యాః పుత్రత్వమాగమ్య స్త్రియాః స పిబతి స్తనౌ
తతః స కాపిలేయత్వం లేభే బుద్ధిం చ నైష్ఠికీం॥15॥

ఏతన్మే భగవానాహ కాపిలేయాయ సంభవం
తస్య తత్కాపిలేయత్వం సర్వవిత్త్వమనుత్తమం॥16॥

సామాన్యం కపిలో జ్ఞాత్వా ధర్మజ్ఞానామనుత్తమం
ఉపేత్య శతమాచార్యాన్మోహయామాస హేతుభిః॥17॥

జనకస్త్వభిసంరక్తః కాపిలేయానుదర్శనాత్
ఉత్సృజ్య శతమాచార్యాన్పృష్ఠతోఽనుజగామ తం॥18॥

తస్మై పరమకల్యాయ ప్రణతాయ చ ధర్మతః
అబ్రవీత్పరమం మోక్షం యత్తత్సాంఖ్యం విధీయతే॥19॥

జాతినిర్వేదముక్త్వా హి కర్మనిర్వేదమబ్రవీత్
కర్మనిర్వేదముక్త్వా చ సర్వనిర్వేదమబ్రవీత్॥20॥

యదర్థం కర్మసంసర్గః కర్మణాం చ ఫలోదయః
తదనాశ్వాసికం మోఘం వినాశి చలమధ్రువం॥21॥

దృశ్యమానే వినాశే చ ప్రత్యక్షే లోకసాక్షికే
ఆగమాత్పరమస్తీతి బ్రువన్నపి పరాజితః॥22॥

అనాత్మా హ్యాత్మనో మృత్యుః క్లేశో మృత్యుర్జరామయః
ఆత్మానం మన్యతే మోహాత్తదసమ్యక్పరం మతం॥23॥

అథ చేదేవమప్యస్తి యల్లోకే నోపపద్యతే
అజరోఽయమమృత్యుశ్చ రాజాసౌ మన్యతే తథా॥24॥

అస్తి నాస్తీతి చాప్యేతత్తస్మిన్నసతి లక్షణే
కిమధిష్ఠాయ తద్బ్రూయాల్లోకయాత్రావినిశ్చయం॥25॥

ప్రత్యక్షం హ్యేతయోర్మూలం కృతాంతైతిహ్యయోరపి
ప్రత్యక్షో హ్యాగమోఽభిన్నః కృతాంతో వా న కించన॥26॥

యత్ర తత్రానుమానేఽస్తి కృతం భావయతేఽపి వా
అన్యో జీవః శరీరస్య నాస్తికానాం మతే స్మృతః॥27॥

రేతో వటకణీకాయాం ఘృతపాకాధివాసనం
జాతిస్మృతిరయస్కాంతః సూర్యకాంతోఽమ్బుభక్షణం॥28॥

ప్రేత్య భూతాత్యయశ్చైవ దేవతాభ్యుపయాచనం
మృతే కర్మనివృత్తిశ్చ ప్రమాణమితి నిశ్చయః॥29॥

న త్వేతే హేతవః సంతి యే కేచిన్మూర్తిసంస్థితాః
అమర్త్యస్య హి మర్త్యేన సామాన్యం నోపపద్యతే॥30॥

అవిద్యాకర్మచేష్టానాం కేచిదాహుః పునర్భవం
కారణం లోభమోహౌ తు దోషాణాం చ నిషేవణం॥31॥

అవిద్యాం క్షేత్రమాహుర్హి కర్మ బీజం తథా కృతం
తృష్ణాసంజననం స్నేహ ఏష తేషాం పునర్భవః॥32॥

తస్మిన్వ్యూఢే చ దగ్ధే చ చిత్తే మరణధర్మిణి
అన్యోఽన్యాజ్జాయతే దేహస్తమాహుః సత్త్వసంక్షయం॥33॥

యదా స రూపతశ్చాన్యో జాతితః శ్రుతితోఽర్థతః
కథమస్మిన్స ఇత్యేవ సంబంధః స్యాదసంహితః॥34॥

ఏవం సతి చ కా ప్రీతిర్దానవిద్యాతపోబలైః
యదన్యాచరితం కర్మ సర్వమన్యః ప్రపద్యతే॥35॥

యదా హ్యయమిహైవాన్యైః ప్రాకృతైర్దుఃఖితో భవేత్
సుఖితైర్దుఃఖితైర్వాపి దృశ్యోఽప్యస్య వినిర్ణయః॥36॥

తథా హి ముసలైర్హన్యుః శరీరం తత్పునర్భవేత్
పృథగ్జ్ఞానం యదన్యచ్చ యేనైతన్నోపలభ్యతే॥37॥

ఋతుః సంవత్సరస్తిథ్యః శీతోష్ణే చ ప్రియాప్రియే
యథాతీతాని పశ్యంతి తాదృశః సత్త్వసంక్షయః॥38॥

జరయా హి పరీతస్య మృత్యునా వా వినాశినా
దుర్బలం దుర్బలం పూర్వం గృహస్యేవ వినశ్యతి॥39॥

ఇంద్రియాణి మనో వాయుః శోణితం మాంసమస్థి చ
ఆనుపూర్వ్యా వినశ్యంతి స్వం ధాతుముపయాంతి చ॥40॥

లోకయాత్రావిధానం చ దానధర్మఫలాగమః
యదర్థం వేదశబ్దాశ్చ వ్యవహారాశ్చ లౌకికాః॥41॥

ఇతి సమ్యఙ్మనస్యేతే బహవః సంతి హేతవః
ఏతదస్తీదమస్తీతి న కించిత్ప్రతిపద్యతే॥42॥

తేషాం విమృశతామేవం తత్తత్సమభిధావతాం
క్వచిన్నివిశతే బుద్ధిస్తత్ర జీర్యతి వృక్షవత్॥43॥

ఏవమర్థైరనర్థైశ్చ దుఃఖితాః సర్వజంతవః
ఆగమైరపకృష్యంతే హస్తిపైర్హస్తినో యథా॥44॥

అర్థాంస్తథాత్యంతసుఖావహాంశ్చ; లిప్సంత ఏతే బహవో విశుల్కాః
మహత్తరం దుఃఖమభిప్రపన్నా; హిత్వామిషం మృత్యువశం ప్రయాంతి॥45॥

వినాశినో హ్యధ్రువజీవితస్య; కిం బంధుభిర్మిత్రపరిగ్రహైశ్చ
విహాయ యో గచ్ఛతి సర్వమేవ; క్షణేన గత్వా న నివర్తతే చ॥46॥

భూవ్యోమతోయానలవాయవో హి; సదా శరీరం పరిపాలయంతి
ఇతీదమాలక్ష్య కుతో రతిర్భవే;ద్వినాశినో హ్యస్య న శర్మ విద్యతే॥47॥

ఇదమనుపధి వాక్యమచ్ఛలం; పరమనిరామయమాత్మసాక్షికం
నరపతిరభివీక్ష్య విస్మితః; పునరనుయోక్తుమిదం ప్రచక్రమే॥48॥

—♦ అధ్యాయము 212 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

జనకో జనదేవస్తు జ్ఞాపితః పరమర్షిణా
పునరేవానుపప్రచ్ఛ సాంపరాయే భవాభవౌ॥1॥

భగవన్యదిదం ప్రేత్య సంజ్ఞా భవతి కస్యచిత్
ఏవం సతి కిమజ్ఞానం జ్ఞానం వా కిం కరిష్యతి॥2॥

సర్వముచ్ఛేదనిష్ఠం స్యాత్పశ్య చైతద్ద్విజోత్తమ
అప్రమత్తః ప్రమత్తో వా కిం విశేషం కరిష్యతి॥3॥

అసంసర్గో హి భూతేషు సంసర్గో వా వినాశిషు
కస్మై క్రియేత కల్పేన నిశ్చయః కోఽత్ర తత్త్వతః॥4॥

తమసా హి ప్రతిచ్ఛన్నం విభ్రాంతమివ చాతురం
పునః ప్రశమయన్వాక్యైః కవిః పంచశిఖోఽబ్రవీత్॥5॥

ఉచ్ఛేదనిష్ఠా నేహాస్తి భావనిష్ఠా న విద్యతే
అయం హ్యపి సమాహారః శరీరేంద్రియచేతసాం

వర్తతే పృథగన్యోన్యమప్యపాశ్రిత్య కర్మసు॥6॥

ధాతవః పంచశాఖోఽయం ఖం వాయుర్జ్యోతిరంబు భూః
తే స్వభావేన తిష్ఠంతి వియుజ్యంతే స్వభావతః॥7॥

ఆకాశం వాయురూష్మా చ స్నేహో యచ్చాపి పార్థివం
ఏష పంచసమాహారః శరీరమితి నైకధా
జ్ఞానమూష్మా చ వాయుశ్చ త్రివిధః కర్మసంగ్రహః॥8॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాశ్చ స్వభావశ్చేతనా మనః
ప్రాణాపానౌ వికారశ్చ ధాతవశ్చాత్ర నిఃసృతాః॥9॥

శ్రవణం స్పర్శనం జిహ్వా దృష్టిర్నాసా తథైవ చ
ఇంద్రియాణీతి పంచైతే చిత్తపూర్వంగమా గుణాః॥10॥

తత్ర విజ్ఞానసంయుక్తా త్రివిధా వేదనా ధ్రువా
సుఖదుఃఖేతి యామాహురదుఃఖేత్యసుఖేతి చ॥11॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ మూర్త్యథ
ఏతే హ్యామరణాత్పంచ షడ్గుణా జ్ఞానసిద్ధయే॥12॥

తేషు కర్మనిసర్గశ్చ సర్వతత్త్వార్థనిశ్చయః
తమాహుః పరమం శుక్రం బుద్ధిరిత్యవ్యయం మహత్॥13॥

ఇమం గుణసమాహారమాత్మభావేన పశ్యతః
అసమ్యగ్దర్శనైర్దుఃఖమనంతం నోపశామ్యతి॥14॥

అనాత్మేతి చ యద్దృష్టం తేనాహం న మమేత్యపి
వర్తతే కిమధిష్ఠానా ప్రసక్తా దుఃఖసంతతిః॥15॥

తత్ర సమ్యఙ్మనో నామ త్యాగశాస్త్రమనుత్తమం
శృణు యత్తవ మోక్షాయ భాష్యమాణం భవిష్యతి॥16॥

త్యాగ ఏవ హి సర్వేషాముక్తానామపి కర్మణాం
నిత్యం మిథ్యావినీతానాం క్లేశో దుఃఖావహో మతః॥17॥

ద్రవ్యత్యాగే తు కర్మాణి భోగత్యాగే వ్రతాన్యపి
సుఖత్యాగే తపోయోగః సర్వత్యాగే సమాపనా॥18॥

తస్య మార్గోఽయమద్వైధః సర్వత్యాగస్య దర్శితః
విప్రహాణాయ దుఃఖస్య దుర్గతిర్హ్యన్యథా భవేత్॥19॥

పంచ జ్ఞానేంద్రియాణ్యుక్త్వా మనఃషష్ఠాని చేతసి
మనఃషష్ఠాని వక్ష్యామి పంచ కర్మేంద్రియాణి తు॥20॥

హస్తౌ కర్మేంద్రియం జ్ఞేయమథ పాదౌ గతీంద్రియం
ప్రజనానందయోః శేఫో విసర్గే పాయురింద్రియం॥21॥

వాక్తు శబ్దవిశేషార్థం గతిం పంచాన్వితాం విదుః
ఏవమేకాదశైతాని బుద్ధ్యా త్వవసృజేన్మనః॥22॥

కర్ణౌ శబ్దశ్చ చిత్తం చ త్రయః శ్రవణసంగ్రహే
తథా స్పర్శే తథా రూపే తథైవ రసగంధయోః॥23॥

ఏవం పంచత్రికా హ్యేతే గుణాస్తదుపలబ్ధయే
యేన యస్త్రివిధో భావః పర్యాయాత్సముపస్థితః॥24॥

సాత్త్వికో రాజసశ్చైవ తామసశ్చైవ తే త్రయః
త్రివిధా వేదనా యేషు ప్రసూతా సర్వసాధనా॥25॥

ప్రహర్షః ప్రీతిరానందః సుఖం సంశాంతచిత్తతా
అకుతశ్చిత్కుతశ్చిద్వా చిత్తతః సాత్త్వికో గుణః॥26॥

అతుష్టిః పరితాపశ్చ శోకో లోభస్తథాక్షమా
లింగాని రజసస్తాని దృశ్యంతే హేత్వహేతుతః ॥27॥

అవివేకస్తథా మోహః ప్రమాదః స్వప్నతంద్రితా
కథంచిదపి వర్తంతే వివిధాస్తామసా గుణాః ॥28॥

తత్ర యత్ప్రీతిసంయుక్తం కాయే మనసి వా భవేత్
వర్తతే సాత్త్వికో భావ ఇత్యపేక్షేత తత్తథా ॥29॥

యత్తు సంతాపసంయుక్తమప్రీతికరమాత్మనః
ప్రవృత్తం రజ ఇత్యేవ తతస్తదభిచింతయేత్ ॥30॥

అథ యన్మోహసంయుక్తం కాయే మనసి వా భవేత్
అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం తమస్తదుపధారయేత్ ॥31॥

తద్ధి శ్రోత్రాశ్రయం భూతం శబ్దః శ్రోత్రం సమాశ్రితః
నోభయం శబ్దవిజ్ఞానే విజ్ఞానస్యేతరస్య వా ॥32॥

ఏవం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా నాసికా చైవ పంచమీ
స్పర్శే రూపే రసే గంధే తాని చేతో మనశ్చ తత్ ॥33॥

స్వకర్మయుగపద్భావో దశస్వేతేషు తిష్ఠతి
చిత్తమేకాదశం విద్ధి బుద్ధిర్ద్వాదశమీ భవేత్ ॥34॥

తేషామయుగపద్భావ ఉచ్ఛేదో నాస్తి తామసః
ఆస్థితో యుగపద్భావే వ్యవహారః స లౌకికః ॥35॥

ఇంద్రియాణ్యవసృజ్యాపి దృష్ట్వా పూర్వం శ్రుతాగమం
చింతయన్నానుపర్యేతి త్రిభిరేవాన్వితో గుణైః ॥36॥

యత్తమోపహతం చిత్తమాశు సంచారమధ్రువం
కరోత్యుపరమం కాలే తదాహుస్తామసం సుఖం ॥37॥

యద్యదాగమసంయుక్తం న కృత్స్నముపశామ్యతి
అథ తత్రాప్యుపాదత్తే తమో వ్యక్తమివానృతం ॥38॥

ఏవమేష ప్రసంఖ్యాతః స్వకర్మప్రత్యయీ గుణః
కథంచిద్వర్తతే సమ్యక్కేషాంచిద్వా న వర్తతే ॥39॥

ఏవమాహుః సమాహారం క్షేత్రమధ్యాత్మచింతకాః
స్థితో మనసి యో భావః స వై క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే ॥40॥

ఏవం సతి క ఉచ్ఛేదః శాశ్వతో వా కథం భవేత్
స్వభావాద్వర్తమానేషు సర్వభూతేషు హేతుతః ॥41॥

యథార్ణవగతా నద్యో వ్యక్తీర్జహతి నామ చ
న చ స్వతాం నియచ్ఛంతి తాదృశః సత్త్వసంక్షయః ॥42॥

ఏవం సతి కుతః సంజ్ఞా ప్రేత్యభావే పునర్భవేత్
ప్రతిసంమిశ్రితే జీవే గృహ్యమాణే చ మధ్యతః ॥43॥

ఇమాం తు యో వేద విమోక్షబుద్ధి;మాత్మానమన్విచ్ఛతి చాప్రమత్తః
న లిప్యతే కర్మఫలైరనిష్టైః; పత్రం బిసస్యేవ జలేన సిక్తం ॥44॥

దృఢైశ్చ పాశైర్బహుభిర్విముక్తః; ప్రజానిమిత్తైరపి దైవతైశ్చ
యదా హ్యసౌ సుఖదుఃఖే జహాతి; ముక్తస్తదాగ్ర్యాం గతిమేత్యలింగః
శ్రుతిప్రమాణాగమమంగలైశ్చ; శేతే జరామృత్యుభయాదతీతః ॥45॥

క్షీణే చ పుణ్యే విగతే చ పాపే; తతోనిమిత్తే చ ఫలే వినష్టే
అలేపమాకాశమలింగమేవ;మాస్థాయ పశ్యంతి మహద్ధ్యసక్తాః ॥46॥

యథోర్ణనాభిః పరివర్తమాన;స్తంతుక్షయే తిష్ఠతి పాత్యమానః
తథా విముక్తః ప్రజహాతి దుఃఖం; విధ్వంసతే లోష్ట ఇవాద్రిమర్చ్ఛన్‌॥47॥

యథా రురుః శృంగమథో పురాణం; హిత్వా త్వచం వాప్యురగో యథావత్
విహాయ గచ్ఛత్యనవేక్షమాణ;స్తథా విముక్తో విజహాతి దుఃఖం॥48॥

ద్రుమం యథా వాప్యుదకే పతంత;ముత్సృజ్య పక్షీ ప్రపతత్యసక్తః
తథా హ్యసౌ సుఖదుఃఖే విహాయ; ముక్తః పరార్ధ్యాం గతిమేత్యలింగః॥49॥

అపి చ భవతి మైథిలేన గీతం; నగరముపాహితమగ్నినాభివీక్ష్య
న ఖలు మమ తుషోఽపి దహ్యతేఽత్ర; స్వయమిదమాహ కిల స్మ భూమిపాలః॥50॥

ఇదమమృతపదం విదేహరాజః; స్వయమిహ పంచశిఖేన భాష్యమాణః
నిఖిలమభిసమీక్ష్య నిశ్చితార్థం; పరమసుఖీ విజహార వీతశోకః॥51॥

ఇమం హి యః పఠతి విమోక్షనిశ్చయం; న హీయతే సతతమవేక్షతే తథా
ఉపద్రవాన్నానుభవత్యదుఃఖితః; ప్రముచ్యతే కపిలమివైత్య మైథిలః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 213 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం కుర్వన్సుఖమాప్నోతి కిం కుర్వందుఃఖమాప్నుతే
కిం కుర్వన్నిర్భయో లోకే సిద్ధశ్చరతి భారత॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

దమమేవ ప్రశంసంతి వృద్ధాః శ్రుతిసమాధయః
సర్వేషామేవ వర్ణానాం బ్రాహ్మణస్య విశేషతః॥2॥

నాదాంతస్య క్రియాసిద్ధిర్యథావదుపలభ్యతే
క్రియా తపశ్చ వేదాశ్చ దమే సర్వం ప్రతిష్ఠితం॥3॥

దమస్తేజో వర్ధయతి పవిత్రం దమ ఉచ్యతే
విపాప్మా నిర్భయో దాంతః పురుషో విందతే మహత్॥4॥

సుఖం దాంతః ప్రస్వపితి సుఖం చ ప్రతిబుధ్యతే
సుఖం లోకే విపర్యేతి మనశ్చాస్య ప్రసీదతి॥5॥

తేజో దమేన ధ్రియతే న తత్తీక్ష్ణోఽధిగచ్ఛతి
అమిత్రాంశ్చ బహూన్నిత్యం పృథగాత్మని పశ్యతి॥6॥

క్రవ్యాద్భ్య ఇవ భూతానామదాంతేభ్యః సదా భయం
తేషాం విప్రతిషేధార్థం రాజా సృష్టః స్వయంభువా॥7॥

ఆశ్రమేషు చ సర్వేషు దమ ఏవ విశిష్యతే
యచ్చ తేషు ఫలం ధర్మే భూయో దాంతే తదుచ్యతే॥8॥

తేషాం లింగాని వక్ష్యామి యేషాం సముదయో దమః
అకార్పణ్యమసంరంభః సంతోషః శ్రద్దధానతా॥9॥

అక్రోధ ఆర్జవం నిత్యం నాతివాదో న మానితా
గురుపూజానసూయా చ దయా భూతేష్వపైశునం॥10॥

జనవాదమృషావాదస్తుతినిందావివర్జనం
సాధుకామశ్చాస్పృహయన్నాయాతి ప్రత్యయం నృషు॥11॥

అవైరకృత్సూపచారః సమో నిందాప్రశంసయోః
సువృత్తః శీలసంపన్నః ప్రసన్నాత్మాత్మవాన్బుధః
ప్రాప్య లోకే చ సత్కారం స్వర్గం వై ప్రేత్య గచ్ఛతి॥12॥

సర్వభూతహితే యుక్తో న స్మయాద్ద్వేష్టి వై జనం
మహాహ్రద ఇవాక్షోభ్య ప్రజ్ఞాతృప్తః ప్రసీదతి॥13॥

అభయం సర్వభూతేభ్యః సర్వేషామభయం యతః
నమస్యః సర్వభూతానాం దాంతో భవతి జ్ఞానవాన్॥14॥

న హృష్యతి మహత్యర్థే వ్యసనే చ న శోచతి
స వై పరిమితప్రజ్ఞః స దాంతో ద్విజ ఉచ్యతే॥15॥

కర్మభిః శ్రుతసంపన్నః సద్భిరాచరితైః శుభైః
సదైవ దమసంయుక్తస్తస్య భుంక్తే మహత్ఫలం॥16॥

అనసూయా క్షమా శాంతిః సంతోషః ప్రియవాదితా
సత్యం దానమనాయాసో నైష మార్గో దురాత్మనాం॥17॥

కామక్రోధౌ వశే కృత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
విక్రమ్య ఘోరే తపసి బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః
కాలాకాంక్షీ చరేల్లోకాన్నిరపాయ ఇవాత్మవాన్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 214 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ద్విజాతయో వ్రతోపేతా యదిదం భుంజతే హవిః
అన్నం బ్రాహ్మణకామాయ కథమేతత్పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అవేదోక్తవ్రతోపేతా భుంజానాః కార్యకారిణః
వేదోక్తేషు చ భుంజానా వ్రతలుప్తా యుధిష్ఠిర॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం తప ఇత్యాహురుపవాసం పృథగ్జనాః
ఏతత్తపో మహారాజ ఉతాహో కిం తపో భవేత్॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

మాసపక్షోపవాసేన మన్యంతే యత్తపో జనాః
ఆత్మతంత్రోపఘాతః స న తపస్తత్సతాం మతం
త్యాగశ్చ సన్నతిశ్చైవ శిష్యతే తప ఉత్తమం॥4॥

సదోపవాసీ చ భవేద్బ్రహ్మచారీ సదైవ చ
మునిశ్చ స్యాత్సదా విప్రో దైవతం చ సదా భజేత్॥5॥

కుటుంబికో ధర్మకామః సదాస్వప్నశ్చ భారత
అమాంసాశీ సదా చ స్యాత్పవిత్రం చ సదా జపేత్॥6॥

అమృతాశీ సదా చ స్యాన్న చ స్యాద్విషభోజనః
విఘసాశీ సదా చ స్యాత్సదా చైవాతిథిప్రియః॥7॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం సదోపవాసీ స్యాద్బ్రహ్మచారీ కథం భవేత్
విఘసాశీ కథం చ స్యాత్సదా చైవాతిథిప్రియః॥8॥

భీష్మ ఉవాచ

అంతరా ప్రాతరాశం చ సాయమాశం తథైవ చ
సదోపవాసీ చ భవేద్యో న భుంక్తే కథంచన॥9॥

భార్యాం గచ్ఛన్బ్రహ్మచారీ ఋతౌ భవతి బ్రాహ్మణః
ఋతవాదీ సదా చ స్యాజ్జ్ఞాననిత్యశ్చ యో నరః॥10॥

అభక్షయన్వృథామాంసమమాంసాశీ భవత్యుత
దాననిత్యః పవిత్రశ్చ అస్వప్నశ్చ దివాస్వపన్॥11॥

భృత్యాతిథిషు యో భుంక్తే భుక్తవత్సు సదా స హ
అమృతం సకలం భుంక్త ఇతి విద్ధి యుధిష్ఠిర॥12॥

అభుక్తవత్సు నాశ్నానః సతతం యస్తు వై ద్విజః
అభోజనేన తేనాస్య జితః స్వర్గో భవత్యుత॥13॥

దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ భృత్యేభ్యోఽతిథిభిః సహ
అవశిష్టం తు యోఽశ్నాతి తమాహుర్విఘసాశినం॥14॥

తేషాం లోకా హ్యపర్యంతాః సదనే బ్రహ్మణా సహ
ఉపస్థితాశ్చాప్సరోభిః పరియాంతి దివౌకసః॥15॥

దేవతాభిశ్చ యే సార్ధం పితృభిశ్చోపభుంజతే
రమంతే పుత్రపౌత్రైశ్చ తేషాం గతిరనుత్తమా॥16॥

—♦ అధ్యాయము 215 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం కర్మ లోకేఽస్మిఞ్శుభం వా యది వాశుభం
పురుషం యోజయత్యేవ ఫలయోగేన భారత॥1॥

కర్తా స్విత్తస్య పురుష ఉతాహో నేతి సంశయః
ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన త్వత్తః శ్రోతుం పితామహ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రహ్రాదస్య చ సంవాదమింద్రస్య చ యుధిష్ఠిర॥3॥

అసక్తం ధూతపాప్మానం కులే జాతం బహుశ్రుతం
అస్తంభమనహంకారం సత్త్వస్థం సమయే రతం॥4॥

తుల్యనిందాస్తుతిం దాంతం శూన్యాగారనివేశనం
చరాచరాణాం భూతానాం విదితప్రభవాప్యయం॥5॥

అక్రుధ్యంతమహృష్యంతమప్రియేషు ప్రియేషు చ
కాంచనే వాథ లోష్టే వా ఉభయోః సమదర్శనం॥6॥

ఆత్మనిఃశ్రేయసజ్ఞానే ధీరం నిశ్చితనిశ్చయం
పరావరజ్ఞం భూతానాం సర్వజ్ఞం సమదర్శనం॥7॥

శక్రః ప్రహ్రాదమాసీనమేకాంతే సంయతేంద్రియం
బుభుత్సమానస్తత్ప్రజ్ఞామభిగమ్యేదమబ్రవీత్॥8॥

యైః కైశ్చిత్సంమతో లోకే గుణైః స్యాత్పురుషో నృషు
భవత్యనపగాన్సర్వాంస్తాన్గుణాల్లక్షయామహే॥9॥

అథ తే లక్ష్యతే బుద్ధిః సమా బాలజనైరిహ
ఆత్మానం మన్యమానః సఞ్ఛ్రేయః కిమిహ మన్యసే॥10॥

బద్ధః పాశైశ్చ్యుతః స్థానాద్ద్విషతాం వశమాగతః
శ్రియా విహీనః ప్రహ్రాద శోచితవ్యే న శోచసి॥11॥

ప్రజ్ఞాలాభాత్తు దైతేయ ఉతాహో ధృతిమత్తయా
ప్రహ్రాద స్వస్థరూపోఽసి పశ్యన్వ్యసనమాత్మనః॥12॥

ఇతి సంచోదితస్తేన ధీరో నిశ్చితనిశ్చయః
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా స్వాం ప్రజ్ఞామనువర్ణయన్॥13॥

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ భూతానాం యో న బుధ్యతే
తస్య స్తంభో భవేద్బాల్యాన్నాస్తి స్తంభోఽనుపశ్యతః॥14॥

స్వభావాత్సంప్రవర్తంతే నివర్తంతే తథైవ చ
సర్వే భావాస్తథాభావాః పురుషార్థో న విద్యతే॥15॥

పురుషార్థస్య చాభావే నాస్తి కశ్చిత్స్వకారకః
స్వయం తు కుర్వతస్తస్య జాతు మానో భవేదిహ॥16॥

యస్తు కర్తారమాత్మానం మన్యతే సాధ్వసాధునోః
తస్య దోషవతీ ప్రజ్ఞా స్వమూర్త్యజ్ఞేతి మే మతిః॥17॥

యది స్యాత్పురుషః కర్తా శక్రాత్మశ్రేయసే ధ్రువం
ఆరంభాస్తస్య సిధ్యేరన్న చ జాతు పరాభవేత్॥18॥

అనిష్టస్య హి నిర్వృత్తిరనివృత్తిః ప్రియస్య చ
లక్ష్యతే యతమానానాం పురుషార్థస్తతః కుతః॥19॥

అనిష్టస్యాభినిర్వృత్తిమిష్టసంవృత్తిమేవ చ
అప్రయత్నేన పశ్యామః కేషాంచిత్తత్స్వభావతః॥20॥

ప్రతిరూపధరాః కేచిద్దృశ్యంతే బుద్ధిసత్తమాః
విరూపేభ్యోఽల్పబుద్ధిభ్యో లిప్సమానా ధనాగమం॥21॥

స్వభావప్రేరితాః సర్వే నివిశంతే గుణా యదా
శుభాశుభాస్తదా తత్ర తస్య కిం మానకారణం॥22॥

స్వభావాదేవ తత్సర్వమితి మే నిశ్చితా మతిః
ఆత్మప్రతిష్ఠితా ప్రజ్ఞా మమ నాస్తి తతోఽన్యథా॥23॥

కర్మజం త్విహ మన్యేఽహం ఫలయోగం శుభాశుభం
కర్మణాం విషయం కృత్స్నమహం వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥24॥

యథా వేదయతే కశ్చిదోదనం వాయసో వదన్
ఏవం సర్వాణి కర్మాణి స్వభావస్యైవ లక్షణం॥25॥

వికారానేవ యో వేద న వేద ప్రకృతిం పరాం
తస్య స్తంభో భవేద్బాల్యాన్నాస్తి స్తంభోఽనుపశ్యతః॥26॥

స్వభావభావినో భావాన్సర్వానేవేహ నిశ్చయే
బుధ్యమానస్య దర్పో వా మానో వా కిం కరిష్యతి॥27॥

వేద ధర్మవిధిం కృత్స్నం భూతానాం చాప్యనిత్యతాం
తస్మాచ్ఛక్ర న శోచామి సర్వం హ్యేవేదమంతవత్॥28॥

నిర్మమో నిరహంకారో నిరీహో ముక్తబంధనః
స్వస్థోఽవ్యపేతః పశ్యామి భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ॥29॥

కృతప్రజ్ఞస్య దాంతస్య వితృష్ణస్య నిరాశిషః
నాయాసో విద్యతే శక్ర పశ్యతో లోకవిద్యయా॥30॥

ప్రకృతౌ చ వికారే చ న మే ప్రీతిర్న చ ద్విషే
ద్వేష్టారం న చ పశ్యామి యో మమాద్య మమాయతే॥31॥

నోర్ధ్వం నావాఙ్న తిర్యక్చ న క్వచిచ్ఛక్ర కామయే
న విజ్ఞానే న విజ్ఞేయే నాజ్ఞానే శర్మ విద్యతే॥32॥

శక్ర ఉవాచ

యేనైషా లభ్యతే ప్రజ్ఞా యేన శాంతిరవాప్యతే
ప్రబ్రూహి తముపాయం మే సమ్యక్ప్రహ్రాద పృచ్ఛతే॥33॥

ప్రహ్రాద ఉవాచ

ఆర్జవేనాప్రమాదేన ప్రసాదేనాత్మవత్తయా
వృద్ధశుశ్రూషయా శక్ర పురుషో లభతే మహత్॥34॥

స్వభావాల్లభతే ప్రజ్ఞాం శాంతిమేతి స్వభావతః
స్వభావాదేవ తత్సర్వం యత్కించిదనుపశ్యసి॥35॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో దైత్యపతినా శక్రో విస్మయమాగమత్
ప్రీతిమాంశ్చ తదా రాజంస్తద్వాక్యం ప్రత్యపూజయత్॥36॥

స తదాభ్యర్చ్య దైత్యేంద్రం త్రైలోక్యపతిరీశ్వరః
అసురేంద్రముపామంత్ర్య జగామ స్వం నివేశనం॥37॥

—♦ అధ్యాయము 216 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యయా బుద్ధ్యా మహీపాలో భ్రష్టశ్రీర్విచరేన్మహీం
కాలదండవినిష్పిష్టస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వాసవస్య చ సంవాదం బలేర్వైరోచనస్య చ॥2॥

పితామహముపాగత్య ప్రణిపత్య కృతాంజలిః
సర్వానేవాసురాంజిత్వా బలిం పప్రచ్ఛ వాసవః॥3॥

యస్య స్మ దదతో విత్తం న కదాచన హీయతే
తం బలిం నాధిగచ్ఛామి బ్రహ్మన్నాచక్ష్వ మే బలిం॥4॥

స ఏవ హ్యస్తమయతే స స్మ విద్యోతతే దిశః
స వర్షతి స్మ వర్షాణి యథాకాలమతంద్రితః
తం బలిం నాధిగచ్ఛామి బ్రహ్మన్నాచక్ష్వ మే బలిం॥5॥

స వాయుర్వరుణశ్చైవ స రవిః స చ చంద్రమాః
సోఽగ్నిస్తపతి భూతాని పృథివీ చ భవత్యుత
తం బలిం నాధిగచ్ఛామి బ్రహ్మన్నాచక్ష్వ మే బలిం॥6॥

బ్రహ్మోవాచ

నైతత్తే సాధు మఘవన్యదేతదనుపృచ్ఛసి
పృష్టస్తు నానృతం బ్రూయాత్తస్మాద్వక్ష్యామి తే బలిం॥7॥

ఉష్ట్రేషు యది వా గోషు ఖరేష్వశ్వేషు వా పునః
వరిష్ఠో భవితా జంతుః శూన్యాగారే శచీపతే॥8॥

శక్ర ఉవాచ

యది స్మ బలినా బ్రహ్మఞ్శూన్యాగారే సమేయివాన్
హన్యామేనం న వా హన్యాం తద్బ్రహ్మన్ననుశాధి మాం॥9॥

బ్రహ్మోవాచ

మా స్మ శక్ర బలిం హింసీర్న బలిర్వధమర్హతి
న్యాయాంస్తు శక్ర ప్రష్టవ్యస్త్వయా వాసవ కామ్యయా॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తో భగవతా మహేంద్రః పృథివీం తదా
చచారైరావతస్కంధమధిరుహ్య శ్రియా వృతః॥11॥

తతో దదర్శ స బలిం ఖరవేషేణ సంవృతం
యథాఖ్యాతం భగవతా శూన్యాగారకృతాలయం॥12॥

శక్ర ఉవాచ

ఖరయోనిమనుప్రాప్తస్తుషభక్షోఽసి దానవ
ఇయం తే యోనిరధమా శోచస్యాహో న శోచసి॥13॥

అదృష్టం బత పశ్యామి ద్విషతాం వశమాగతం
శ్రియా విహీనం మిత్రైశ్చ భ్రష్టవీర్యపరాక్రమం॥14॥

యత్తద్యానసహస్రేణ జ్ఞాతిభిః పరివారితః
లోకాన్ప్రతాపయన్సర్వాన్యాస్యస్మానవితర్కయన్॥15॥

త్వన్ముఖాశ్చైవ దైతేయా వ్యతిష్ఠంస్తవ శాసనే
అకృష్టపచ్యా పృథివీ తవైశ్వర్యే బభూవ హ
ఇదం చ తేఽద్య వ్యసనం శోచస్యాహో న శోచసి॥16॥

యదాతిష్ఠః సముద్రస్య పూర్వకూలే విలేలిహన్
జ్ఞాతిభ్యో విభజన్విత్తం తదాసీత్తే మనః కథం॥17॥

యత్తే సహస్రసమితా నన్నృతుర్దేవయోషితః
బహూని వర్షపూగాని విహారే దీప్యతః శ్రియా॥18॥

సర్వాః పుష్కరమాలిన్యః సర్వాః కాంచనసప్రభాః
కథమద్య తదా చైవ మనస్తే దానవేశ్వర॥19॥

ఛత్రం తవాసీత్సుమహత్సౌవర్ణం మణిభూషితం
నన్నృతుర్యత్ర గంధర్వాః షట్సహస్రాణి సప్తధా॥20॥

యూపస్తవాసీత్సుమహాన్యజతః సర్వకాంచనః
యత్రాదదః సహస్రాణామయుతాని గవాం దశ॥21॥

యదా తు పృథివీం సర్వాం యజమానోఽనుపర్యయాః
శమ్యాక్షేపేణ విధినా తదాసీత్కిం ను తే హృది॥22॥

న తే పశ్యామి భృంగారం న ఛత్రం వ్యజనం న చ
బ్రహ్మదత్తాం చ తే మాలాం న పశ్యామ్యసురాధిప॥23॥

బలిరువాచ

న త్వం పశ్యసి భృంగారం న ఛత్రం వ్యజనం న చ
బ్రహ్మదత్తాం చ మే మాలాం న త్వం ద్రక్ష్యసి వాసవ॥24॥

గుహాయాం నిహితాని త్వం మమ రత్నాని పృచ్ఛసి
యదా మే భవితా కాలస్తదా త్వం తాని ద్రక్ష్యసి॥25॥

న త్వేతదనురూపం తే యశసో వా కులస్య వా
సమృద్ధార్థోఽసమృద్ధార్థం యన్మాం కత్థితుమిచ్ఛసి॥26॥

న హి దుఃఖేషు శోచంతి న ప్రహృష్యంతి చర్ద్ధిషు
కృతప్రజ్ఞా జ్ఞానతృప్తాః క్షాంతాః సంతో మనీషిణః॥27॥

త్వం తు ప్రాకృతయా బుద్ధ్యా పురందర వికత్థసే
యదాహమివ భావీ త్వం తదా నైవం వదిష్యసి॥28॥

—♦ అధ్యాయము 217 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

పునరేవ తు తం శక్రః ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్
నిఃశ్వసంతం యథా నాగం ప్రవ్యాహారాయ భారత॥1॥

యత్తద్యానసహస్రేణ జ్ఞాతిభిః పరివారితః
లోకాన్ప్రతాపయన్సర్వాన్యాస్యస్మానవితర్కయన్॥2॥

దృష్ట్వా సుకృపణాం చేమామవస్థామాత్మనో బలే
జ్ఞాతిమిత్రపరిత్యక్తః శోచస్యాహో న శోచసి॥3॥

ప్రీతిం ప్రాప్యాతులాం పూర్వం లోకాంశ్చాత్మవశే స్థితాన్
వినిపాతమిమం చాద్య శోచస్యాహో న శోచసి॥4॥

బలిరువాచ

అనిత్యముపలక్ష్యేదం కాలపర్యాయమాత్మనః
తస్మాచ్ఛక్ర న శోచామి సర్వం హ్యేవేదమంతవత్॥5॥

అంతవంత ఇమే దేహా భూతానామమరాధిప
తేన శక్ర న శోచామి నాపరాధాదిదం మమ॥6॥

జీవితం చ శరీరం చ ప్రేత్య వై సహ జాయతే
ఉభే సహ వివర్ధేతే ఉభే సహ వినశ్యతః॥7॥

తదీదృశమిదం భావమవశః ప్రాప్య కేవలం
యద్యేవమభిజానామి కా వ్యథా మే విజానతః॥8॥

భూతానాం నిధనం నిష్ఠా స్రోతసామివ సాగరః
నైతత్సమ్యగ్విజానంతో నరా ముహ్యంతి వజ్రభృత్॥9॥

యే త్వేవం నాభిజానంతి రజోమోహపరాయణాః
తే కృచ్ఛ్రం ప్రాప్య సీదంతి బుద్ధిర్యేషాం ప్రణశ్యతి॥10॥

బుద్ధిలాభే హి పురుషః సర్వం నుదతి కిల్బిషం
విపాప్మా లభతే సత్త్వం సత్త్వస్థః సంప్రసీదతి॥11॥

తతస్తు యే నివర్తంతే జాయంతే వా పునః పునః
కృపణాః పరితప్యంతే తేఽనర్థైః పరిచోదితాః॥12॥

అర్థసిద్ధిమనర్థం చ జీవితం మరణం తథా
సుఖదుఃఖఫలం చైవ న ద్వేష్మి న చ కామయే॥13॥

హతం హంతి హతో హ్యేవ యో నరో హంతి కంచన
ఉభౌ తౌ న విజానీతో యశ్చ హంతి హతశ్చ యః॥14॥

హత్వా జిత్వా చ మఘవన్యః కశ్చిత్పురుషాయతే
అకర్తా హ్యేవ భవతి కర్తా త్వేవ కరోతి తత్॥15॥

కో హి లోకస్య కురుతే వినాశప్రభవావుభౌ
కృతం హి తత్కృతేనైవ కర్తా తస్యాపి చాపరః॥16॥

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
ఏతద్యోనీని భూతాని తత్ర కా పరిదేవనా॥17॥

మహావిద్యోఽల్పవిద్యశ్చ బలవాందుర్బలశ్చ యః
దర్శనీయో విరూపశ్చ సుభగో దుర్భగశ్చ యః॥18॥

సర్వం కాలః సమాదత్తే గంభీరః స్వేన తేజసా
తస్మిన్కాలవశం ప్రాప్తే కా వ్యథా మే విజానతః॥19॥

దగ్ధమేవానుదహతి హతమేవానుహంతి చ
నశ్యతే నష్టమేవాగ్రే లబ్ధవ్యం లభతే నరః॥20॥

నాస్య ద్వీపః కుతః పారం నావారః సంప్రదృశ్యతే
నాంతమస్య ప్రపశ్యామి విధేర్దివ్యస్య చింతయన్॥21॥

యది మే పశ్యతః కాలో భూతాని న వినాశయేత్
స్యాన్మే హర్షశ్చ దర్పశ్చ క్రోధశ్చైవ శచీపతే॥22॥

తుషభక్షం తు మాం జ్ఞాత్వా ప్రవివిక్తజనే గృహే
బిభ్రతం గార్దభం రూపమాదిశ్య పరిగర్హసే॥23॥

ఇచ్ఛన్నహం వికుర్యాం హి రూపాణి బహుధాత్మనః
విభీషణాని యానీక్ష్య పలాయేథాస్త్వమేవ మే॥24॥

కాలః సర్వం సమాదత్తే కాలః సర్వం ప్రయచ్ఛతి
కాలేన విధృతం సర్వం మా కృథాః శక్ర పౌరుషం॥25॥

పురా సర్వం ప్రవ్యథతే మయి క్రుద్ధే పురందర
అవైమి త్వస్య లోకస్య ధర్మం శక్ర సనాతనం॥26॥

త్వమప్యేవమపేక్షస్వ మాత్మనా విస్మయం గమః
ప్రభవశ్చ ప్రభావశ్చ నాత్మసంస్థః కదాచన॥27॥

కౌమారమేవ తే చిత్తం తథైవాద్య యథా పురా
సమవేక్షస్వ మఘవన్బుద్ధిం విందస్వ నైష్ఠికీం॥28॥

దేవా మనుష్యాః పితరో గంధర్వోరగరాక్షసాః
ఆసన్సర్వే మమ వశే తత్సర్వం వేత్థ వాసవ॥29॥

నమస్తస్యై దిశేఽప్యస్తు యస్యాం వైరోచనో బలిః
ఇతి మామభ్యపద్యంత బుద్ధిమాత్సర్యమోహితాః॥30॥

నాహం తదనుశోచామి నాత్మభ్రంశం శచీపతే
ఏవం మే నిశ్చితా బుద్ధిః శాస్తుస్తిష్ఠామ్యహం వశే॥31॥

దృశ్యతే హి కులే జాతో దర్శనీయః ప్రతాపవాన్
దుఃఖం జీవన్సహామాత్యో భవితవ్యం హి తత్తథా॥32॥

దౌష్కులేయస్తథా మూఢో దుర్జాతః శక్ర దృశ్యతే
సుఖం జీవన్సహామాత్యో భవితవ్యం హి తత్తథా॥33॥

కల్యాణీ రూపసంపన్నా దుర్భగా శక్ర దృశ్యతే
అలక్షణా విరూపా చ సుభగా శక్ర దృశ్యతే॥34॥

నైతదస్మత్కృతం శక్ర నైతచ్ఛక్ర త్వయా కృతం
యత్త్వమేవంగతో వజ్రిన్యద్వాప్యేవంగతా వయం॥35॥

న కర్మ తవ నాన్యేషాం కుతో మమ శతక్రతో
ఋద్ధిర్వాప్యథ వా నర్ద్ధిః పర్యాయకృతమేవ తత్॥36॥

పశ్యామి త్వా విరాజంతం దేవరాజమవస్థితం
శ్రీమంతం ద్యుతిమంతం చ గర్జంతం చ మమోపరి॥37॥

ఏతచ్చైవం న చేత్కాలో మామాక్రమ్య స్థితో భవేత్
పాతయేయమహం త్వాద్య సవజ్రమపి ముష్టినా॥38॥

న తు విక్రమకాలోఽయం క్షమాకాలోఽయమాగతః
కాలః స్థాపయతే సర్వం కాలః పచతి వై తథా॥39॥

మాం చేదభ్యాగతః కాలో దానవేశ్వరమూర్జితం
గర్జంతం ప్రతపంతం చ కమన్యం నాగమిష్యతి॥40॥

ద్వాదశానాం హి భవతామాదిత్యానాం మహాత్మనాం
తేజాంస్యేకేన సర్వేషాం దేవరాజ హృతాని మే॥41॥

అహమేవోద్వహామ్యాపో విసృజామి చ వాసవ
తపామి చైవ త్రైలోక్యం విద్యోతామ్యహమేవ చ॥42॥

సంరక్షామి విలుంపామి దదామ్యహమథాదదే
సంయచ్ఛామి నియచ్ఛామి లోకేషు ప్రభురీశ్వరః॥43॥

తదద్య వినివృత్తం మే ప్రభుత్వమమరాధిప
కాలసైన్యావగాఢస్య సర్వం న ప్రతిభాతి మే॥44॥

నాహం కర్తా న చైవ త్వం నాన్యః కర్తా శచీపతే
పర్యాయేణ హి భుజ్యంతే లోకాః శక్ర యదృచ్ఛయా॥45॥

మాసార్ధమాసవేశ్మానమహోరాత్రాభిసంవృతం
ఋతుద్వారం వర్షముఖమాహుర్వేదవిదో జనాః॥46॥

ఆహుః సర్వమిదం చింత్యం జనాః కేచిన్మనీషయా
అస్యాః పంచైవ చింతాయాః పర్యేష్యామి చ పంచధా॥47॥

గంభీరం గహనం బ్రహ్మ మహత్తోయార్ణవం యథా
అనాదినిధనం చాహురక్షరం పరమేవ చ॥48॥

సత్త్వేషు లింగమావేశ్య నలింగమపి తత్స్వయం
మన్యంతే ధ్రువమేవైనం యే నరాస్తత్త్వదర్శినః॥49॥

భూతానాం తు విపర్యాసం మన్యతే గతవానితి
న హ్యేతావద్భవేద్గమ్యం న యస్మాత్ప్రకృతేః పరః॥50॥

గతిం హి సర్వభూతానామగత్వా క్వ గమిష్యసి
యో ధావతా న హాతవ్యస్తిష్ఠన్నపి న హీయతే
తమింద్రియాణి సర్వాణి నానుపశ్యంతి పంచధా॥51॥

ఆహుశ్చైనం కేచిదగ్నిం కేచిదాహుః ప్రజాపతిం
ఋతుమాసార్ధమాసాంశ్చ దివసాంస్తు క్షణాంస్తథా॥52॥

పూర్వాహ్ణమపరాహ్ణం చ మధ్యాహ్నమపి చాపరే
ముహూర్తమపి చైవాహురేకం సంతమనేకధా
తం కాలమవజానీహి యస్య సర్వమిదం వశే॥53॥

బహూనీంద్రసహస్రాణి సమతీతాని వాసవ
బలవీర్యోపపన్నాని యథైవ త్వం శచీపతే॥54॥

త్వామప్యతిబలం శక్రం దేవరాజం బలోత్కటం
ప్రాప్తే కాలే మహావీర్యః కాలః సంశమయిష్యతి॥55॥

య ఇదం సర్వమాదత్తే తస్మాచ్ఛక్ర స్థిరో భవ
మయా త్వయా చ పూర్వైశ్చ న స శక్యోఽతివర్తితుం॥56॥

యామేతాం ప్రాప్య జానీషే రాజశ్రియమనుత్తమాం
స్థితా మయీతి తన్మిథ్యా నైషా హ్యేకత్ర తిష్ఠతి॥57॥

స్థితా హీంద్రసహస్రేషు త్వద్విశిష్టతమేష్వియం
మాం చ లోలా పరిత్యజ్య త్వామగాద్విబుధాధిప॥58॥

మైవం శక్ర పునః కార్షీః శాంతో భవితుమర్హసి
త్వామప్యేవంగతం త్యక్త్వా క్షిప్రమన్యం గమిష్యతి॥59॥

—♦ అధ్యాయము 218 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

శతక్రతురథాపశ్యద్బలేర్దీప్తాం మహాత్మనః
స్వరూపిణీం శరీరాద్ధి తదా నిష్క్రామతీం శ్రియం॥1॥

తాం దీప్తాం ప్రభయా దృష్ట్వా భగవాన్పాకశాసనః
విస్మయోత్ఫుల్లనయనో బలిం పప్రచ్ఛ వాసవః॥2॥

బలే కేయమపక్రాంతా రోచమానా శిఖండినీ
త్వత్తః స్థితా సకేయూరా దీప్యమానా స్వతేజసా॥3॥

బలిరువాచ

న హీమామాసురీం వేద్మి న దైవీం న చ మానుషీం
త్వమేవైనాం పృచ్ఛ మా వా యథేష్టం కురు వాసవ॥4॥

శక్ర ఉవాచ

కా త్వం బలేరపక్రాంతా రోచమానా శిఖండినీ
అజానతో మమాచక్ష్వ నామధేయం శుచిస్మితే॥5॥

కా త్వం తిష్ఠసి మాయేవ దీప్యమానా స్వతేజసా
హిత్వా దైత్యేశ్వరం సుభ్రు తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వతః॥6॥

శ్రీరువాచ

న మా విరోచనో వేద న మా వైరోచనో బలిః
ఆహుర్మాం దుఃసహేత్యేవం విధిత్సేతి చ మాం విదుః॥7॥

భూతిర్లక్ష్మీతి మామాహుః శ్రీరిత్యేవం చ వాసవ
త్వం మాం శక్ర న జానీషే సర్వే దేవా న మాం విదుః॥8॥

శక్ర ఉవాచ

కిమిదం త్వం మమ కృతే ఉతాహో బలినః కృతే
దుఃసహే విజహాస్యేనం చిరసంవాసినీ సతీ॥9॥

శ్రీరువాచ

న ధాతా న విధాతా మాం విదధాతి కథంచన
కాలస్తు శక్ర పర్యాయాన్మైనం శక్రావమన్యథాః॥10॥

శక్ర ఉవాచ

కథం త్వయా బలిస్త్యక్తః కిమర్థం వా శిఖండిని
కథం చ మాం న జహ్యాస్త్వం తన్మే బ్రూహి శుచిస్మితే॥11॥

శ్రీరువాచ

సత్యే స్థితాస్మి దానే చ వ్రతే తపసి చైవ హి
పరాక్రమే చ ధర్మే చ పరాచీనస్తతో బలిః॥12॥

బ్రహ్మణ్యోఽయం సదా భూత్వా సత్యవాదీ జితేంద్రియః
అభ్యసూయద్బ్రాహ్మణాన్వై ఉచ్ఛిష్టశ్చాస్పృశద్ఘృతం॥13॥

యజ్ఞశీలః పురా భూత్వా మామేవ యజతేత్యయం
ప్రోవాచ లోకాన్మూఢాత్మా కాలేనోపనిపీడితః॥14॥

అపాకృతా తతః శక్ర త్వయి వత్స్యామి వాసవ
అప్రమత్తేన ధార్యాస్మి తపసా విక్రమేణ చ॥15॥

శక్ర ఉవాచ

అస్తి దేవమనుష్యేషు సర్వభూతేషు వా పుమాన్
యస్త్వామేకో విషహితుం శక్నుయాత్కమలాలయే॥16॥

శ్రీరువాచ

నైవ దేవో న గంధర్వో నాసురో న చ రాక్షసః
యో మామేకో విషహితుం శక్తః కశ్చిత్పురందర॥17॥

శక్ర ఉవాచ

తిష్ఠేథా మయి నిత్యం త్వం యథా తద్బ్రూహి మే శుభే
తత్కరిష్యామి తే వాక్యమృతం త్వం వక్తుమర్హసి॥18॥

శ్రీరువాచ

స్థాస్యామి నిత్యం దేవేంద్ర యథా త్వయి నిబోధ తత్
విధినా వేదదృష్టేన చతుర్ధా విభజస్వ మాం॥19॥

శక్ర ఉవాచ

అహం వై త్వా నిధాస్యామి యథాశక్తి యథాబలం
న తు మేఽతిక్రమః స్యాద్వై సదా లక్ష్మి తవాంతికే॥20॥

భూమిరేవ మనుష్యేషు ధారణీ భూతభావినీ
సా తే పాదం తితిక్షేత సమర్థా హీతి మే మతిః॥21॥

శ్రీరువాచ

ఏష మే నిహితః పాదో యోఽయం భూమౌ ప్రతిష్ఠితః
ద్వితీయం శక్ర పాదం మే తస్మాత్సునిహితం కురు॥22॥

శక్ర ఉవాచ

ఆప ఏవ మనుష్యేషు ద్రవంత్యః పరిచారికాః
తాస్తే పాదం తితిక్షంతామలమాపస్తితిక్షితుం॥23॥

శ్రీరువాచ

ఏష మే నిహితః పాదో యోఽయమప్సు ప్రతిష్ఠితః
తృతీయం శక్ర పాదం మే తస్మాత్సునిహితం కురు॥24॥

శక్ర ఉవాచ

యస్మిందేవాశ్చ యజ్ఞాశ్చ యస్మిన్వేదాః ప్రతిష్ఠితాః
తృతీయం పాదమగ్నిస్తే సుధృతం ధారయిష్యతి॥25॥

శ్రీరువాచ

ఏష మే నిహితః పాదో యోఽయమగ్నౌ ప్రతిష్ఠితః
చతుర్థం శక్ర పాదం మే తస్మాత్సునిహితం కురు॥26॥

శక్ర ఉవాచ

యే వై సంతో మనుష్యేషు బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః
తే తే పాదం తితిక్షంతామలం సంతస్తితిక్షితుం ॥27॥

శ్రీరువాచ

ఏష మే నిహితః పాదో యోఽయం సత్సు ప్రతిష్ఠితః
ఏవం వినిహితాం శక్ర భూతేషు పరిధత్స్వ మాం ॥28॥

శక్ర ఉవాచ

భూతానామిహ వై యస్త్వా మయా వినిహితాం సతీం
ఉపహన్యాత్స మే ద్విష్యాత్తథా శృణ్వంతు మే వచః ॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్త్యక్తః శ్రియా రాజా దైత్యానాం బలిరబ్రవీత్
యావత్పురస్తాత్ప్రతపేత్తావద్వై దక్షిణాం దిశం ॥30॥

పశ్చిమాం తావదేవాపి తథోదీచీం దివాకరః
తథా మధ్యందినే సూర్యో అస్తమేతి యదా తదా
పునర్దేవాసురం యుద్ధం భావి జేతాస్మి వస్తదా ॥31॥

సర్వాँల్లోకాన్యదాదిత్య ఏకస్థస్తాపయిష్యతి
తదా దేవాసురే యుద్ధే జేతాహం త్వాం శతక్రతో ॥32॥

శక్ర ఉవాచ

బ్రహ్మణాస్మి సమాదిష్టో న హంతవ్యో భవానితి
తేన తేఽహం బలే వజ్రం న విముంచామి మూర్ధని ॥33॥

యథేష్టం గచ్ఛ దైత్యేంద్ర స్వస్తి తేఽస్తు మహాసుర
ఆదిత్యో నావతపితా కదాచిన్మధ్యతః స్థితః ॥34॥

స్థాపితో హ్యస్య సమయః పూర్వమేవ స్వయంభువా
అజస్రం పరియాత్యేష సత్యేనావతపన్ప్రజాః ॥35॥

అయనం తస్య షణ్మాసా ఉత్తరం దక్షిణం తథా
యేన సంయాతి లోకేషు శీతోష్ణే విసృజన్రవిః ॥36॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు దైత్యేంద్రో బలిరింద్రేణ భారత
జగామ దక్షిణామాశాముదీచీం తు పురందరః ॥37॥

ఇత్యేతద్బలినా గీతమనహంకారసంజ్ఞితం
వాక్యం శ్రుత్వా సహస్రాక్షః ఖమేవారురుహే తదా ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 219 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శతక్రతోశ్చ సంవాదం నముచేశ్చ యుధిష్ఠిర॥1॥

శ్రియా విహీనమాసీనమక్షోభ్యమివ సాగరం
భవాభవజ్ఞం భూతానామిత్యువాచ పురందరః॥2॥

బద్ధః పాశైశ్చ్యుతః స్థానాద్ద్విషతాం వశమాగతః
శ్రియా విహీనో నముచే శోచస్యాహో న శోచసి॥3॥

నముచిరువాచ

అనవాప్యం చ శోకేన శరీరం చోపతప్యతే
అమిత్రాశ్చ ప్రహృష్యంతి నాస్తి శోకే సహాయతా॥4॥

తస్మాచ్ఛక్ర న శోచామి సర్వం హ్యేవేదమంతవత్
సంతాపాద్భ్రశ్యతే రూపం ధర్మశ్చైవ సురేశ్వర॥5॥

వినీయ ఖలు తద్దుఃఖమాగతం వైమనస్యజం
ధ్యాతవ్యం మనసా హృద్యం కల్యాణం సంవిజానతా॥6॥

యథా యథా హి పురుషః కల్యాణే కురుతే మనః
తదైవాస్య ప్రసీదంతి సర్వార్థా నాత్ర సంశయః॥7॥

ఏకః శాస్తా న ద్వితీయోఽస్తి శాస్తా; గర్భే శయానం పురుషం శాస్తి శాస్తా
తేనానుశిష్టః ప్రవణాదివోదకం; యథా నియుక్తోఽస్మి తథా వహామి॥8॥

భావాభావావభిజానన్గరీయో; జానామి శ్రేయో న తు తత్కరోమి
ఆశాః సుశర్మ్యాః సుహృదాం సుకుర్వ;న్యథా నియుక్తోఽస్మి తథా వహామి॥9॥

యథా యథాస్య ప్రాప్తవ్యం ప్రాప్నోత్యేవ తథా తథా
భవితవ్యం యథా యచ్చ భవత్యేవ తథా తథా॥10॥

యత్ర యత్రైవ సంయుంక్తే ధాతా గర్భం పునః పునః
తత్ర తత్రైవ వసతి న యత్ర స్వయమిచ్ఛతి॥11॥

భావో యోఽయమనుప్రాప్తో భవితవ్యమిదం మమ
ఇతి యస్య సదా భావో న స ముహ్యేత్కదాచన॥12॥

పర్యాయైర్హన్యమానానామభియోక్తా న విద్యతే
దుఃఖమేతత్తు యద్ద్వేష్టా కర్తాహమితి మన్యతే॥13॥

ఋషీంశ్చ దేవాంశ్చ మహాసురాంశ్చ; త్రైవిద్యవృద్ధాంశ్చ వనే మునీంశ్చ
కాన్నాపదో నోపనమంతి లోకే; పరావరజ్ఞాస్తు న సంభ్రమంతి॥14॥

న పండితః క్రుధ్యతి నాపి సజ్జతే; న చాపి సంసీదతి న ప్రహృష్యతి
న చార్థకృచ్ఛ్రవ్యసనేషు శోచతి; స్థితః ప్రకృత్యా హిమవానివాచలః॥15॥

యమర్థసిద్ధిః పరమా న హర్షయే;త్తథైవ కాలే వ్యసనం న మోహయేత్
సుఖం చ దుఃఖం చ తథైవ మధ్యమం; నిషేవతే యః స ధురంధరో నరః॥16॥

యాం యామవస్థాం పురుషోఽధిగచ్ఛే;త్తస్యాం రమేతాపరితప్యమానః
ఏవం ప్రవృద్ధం ప్రణుదేన్మనోజం; సంతాపమాయాసకరం శరీరాత్॥17॥

తత్సదః స పరిషత్సభాసదః; ప్రాప్య యో న కురుతే సభాభయం
ధర్మతత్త్వమవగాహ్య బుద్ధిమా;న్యోఽభ్యుపైతి స పుమాంధురంధరః॥18॥

ప్రాజ్ఞస్య కర్మాణి దురన్వయాని; న వై ప్రాజ్ఞో ముహ్యతి మోహకాలే
స్థానాచ్చ్యుతశ్చేన్న ముమోహ గౌతమ;స్తావత్కృచ్ఛ్రామాపదం ప్రాప్య వృద్ధః||19||

న మంత్రబలవీర్యేణ ప్రజ్ఞయా పౌరుషేణ వా
అలభ్యం లభతే మర్త్యస్తత్ర కా పరిదేవనా||20||

యదేవమనుజాతస్య ధాతారో విదధుః పురా
తదేవానుభవిష్యామి కిం మే మృత్యుః కరిష్యతి||21||

లబ్ధవ్యాన్యేవ లభతే గంతవ్యాన్యేవ గచ్ఛతి
ప్రాప్తవ్యాన్యేవ ప్రాప్నోతి దుఃఖాని చ సుఖాని చ||22||

ఏతద్విదిత్వా కార్త్స్న్యేన యో న ముహ్యతి మానవః
కుశలః సుఖదుఃఖేషు స వై సర్వధనేశ్వరః||23||

—♦ అధ్యాయము 220 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మగ్నస్య వ్యసనే కృచ్ఛ్రే కిం శ్రేయః పురుషస్య హి
బంధునాశే మహీపాల రాజ్యనాశేఽపి వా పునః||1||

త్వం హి నః పరమో వక్తా లోకేఽస్మిన్భరతర్షభ
ఏతద్భవంతం పృచ్ఛామి తన్మే వక్తుమిహార్హసి||2||

భీష్మ ఉవాచ

పుత్రదారైః సుఖైశ్చైవ వియుక్తస్య ధనేన చ
మగ్నస్య వ్యసనే కృచ్ఛ్రే ధృతిః శ్రేయస్కరీ నృప||3||

ధైర్యేణ యుక్తస్య సతః శరీరం న విశీర్యతే
ఆరోగ్యాచ్చ శరీరస్య స పునర్విందతే శ్రియం||4||

యస్య రాజ్ఞో నరాస్తాత సాత్త్వికీం వృత్తిమాస్థితాః
తస్య స్థైర్యం చ ధైర్యం చ వ్యవసాయశ్చ కర్మసు||5||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బలివాసవసంవాదం పునరేవ యుధిష్ఠిర||6||

వృత్తే దేవాసురే యుద్ధే దైత్యదానవసంక్షయే
విష్ణుక్రాంతేషు లోకేషు దేవరాజే శతక్రతౌ||7||

ఇజ్యమానేషు దేవేషు చాతుర్వర్ణ్యే వ్యవస్థితే
సమృధ్యమానే త్రైలోక్యే ప్రీతియుక్తే స్వయంభువి||8||

రుద్రైర్వసుభిరాదిత్యైరశ్విభ్యామపి చర్షిభిః
గంధర్వైర్భుజగేంద్రైశ్చ సిద్ధైశ్చాన్యైర్వృతః ప్రభుః||9||

చతుర్దంతం సుదాంతం చ వారణేంద్రం శ్రియా వృతం
ఆరుహ్యైరావతం శక్రస్త్రైలోక్యమనుసంయయౌ||10||

స కదాచిత్సముద్రాంతే కస్మింశ్చిద్గిరిగహ్వరే
బలిం వైరోచనిం వజ్రీ దదర్శోపససర్ప చ||11||

తమైరావతమూర్ధస్థం ప్రేక్ష్య దేవగణైర్వృతం
సురేంద్రమింద్రం దైత్యేంద్రో న శుశోచ న వివ్యథే||12||

దృష్ట్వా తమవికారస్థం తిష్ఠంతం నిర్భయం బలిం
అధిరూఢో ద్విపశ్రేష్ఠమిత్యువాచ శతక్రతుః॥13॥

దైత్య న వ్యథసే శౌర్యాదథ వా వృద్ధసేవయా
తపసా భావితత్వాద్వా సర్వథైతత్సుదుష్కరం॥14॥

శత్రుభిర్వశమానీతో హీనః స్థానాదనుత్తమాత్
వైరోచనే కిమాశ్రిత్య శోచితవ్యే న శోచసి॥15॥

శ్రైష్ఠ్యం ప్రాప్య స్వజాతీనాం భుక్త్వా భోగాననుత్తమాన్
హృతస్వబలరాజ్యస్త్వం బ్రూహి కస్మాన్న శోచసి॥16॥

ఈశ్వరో హి పురా భూత్వా పిత్ర్యపైతామహే పదే
తత్త్వమద్య హృతం దృష్ట్వా సపత్నైః కిం న శోచసి॥17॥

బద్ధశ్చ వారుణైః పాశైర్వజ్రేణ చ సమాహతః
హృతదారో హృతధనో బ్రూహి కస్మాన్న శోచసి॥18॥

భ్రష్టశ్రీర్విభవభ్రష్టో యన్న శోచసి దుష్కరం
త్రైలోక్యరాజ్యనాశే హి కోఽన్యో జీవితుముత్సహేత్॥19॥

ఏతచ్చాన్యచ్చ పరుషం బ్రువంతం పరిభూయ తం
శ్రుత్వా సుఖమసంభ్రాంతో బలిర్వైరోచనోఽబ్రవీత్॥20॥

నిగృహీతే మయి భృశం శక్ర కిం కత్థితేన తే
వజ్రముద్యమ్య తిష్ఠంతం పశ్యామి త్వాం పురందర॥21॥

అశక్తః పూర్వమాసీస్త్వం కథంచిచ్ఛక్తతాం గతః
కస్త్వదన్య ఇమా వాచః సుక్రూరా వక్తుమర్హతి॥22॥

యస్తు శత్రోర్వశస్థస్య శక్తోఽపి కురుతే దయాం
హస్తప్రాప్తస్య వీరస్య తం చైవ పురుషం విదుః॥23॥

అనిశ్చయో హి యుద్ధేషు ద్వయోర్వివదమానయోః
ఏకః ప్రాప్నోతి విజయమేకశ్చైవ పరాభవం॥24॥

మా చ తే భూత్స్వభావోఽయం మయా దైవతపుంగవ
ఈశ్వరః సర్వభూతానాం విక్రమేణ జితో బలాత్॥25॥

నైతదస్మత్కృతం శక్ర నైతచ్ఛక్ర త్వయా కృతం
యత్త్వమేవంగతో వజ్రిన్యద్వాప్యేవంగతా వయం॥26॥

అహమాసం యథాద్య త్వం భవితా త్వం యథా వయం
మావమంస్థా మయా కర్మ దుష్కృతం కృతమిత్యుత॥27॥

సుఖదుఃఖే హి పురుషః పర్యాయేణాధిగచ్ఛతి
పర్యాయేణాసి శక్రత్వం ప్రాప్తః శక్ర న కర్మణా॥28॥

కాలః కాలే నయతి మాం త్వాం చ కాలో నయత్యయం
తేనాహం త్వం యథా నాద్య త్వం చాపి న యథా వయం॥29॥

న మాతృపితృశుశ్రూషా న చ దైవతపూజనం
నాన్యో గుణసమాచారః పురుషస్య సుఖావహః॥30॥

న విద్యా న తపో దానం న మిత్రాణి న బాంధవాః
శక్నువంతి పరిత్రాతుం నరం కాలేన పీడితం॥31॥

నాగామినమనర్థం హి ప్రతిఘాతశతైరపి
శక్నువంతి ప్రతివ్యోఢుమృతే బుద్ధిబలాన్నరాః॥32॥

పర్యాయైర్హన్యమానానాం పరిత్రాతా న విద్యతే
ఇదం తు దుఃఖం యచ్ఛక్ర కర్తాహమితి మన్యతే॥33॥

యది కర్తా భవేత్కర్తా న క్రియేత కదాచన
యస్మాత్తు క్రియతే కర్తా తస్మాత్కర్తాప్యనీశ్వరః॥34॥

కాలేన త్వాహమజయం కాలేనాహం జితస్త్వయా
గంతా గతిమతాం కాలః కాలః కలయతి ప్రజాః॥35॥

ఇంద్ర ప్రాకృతయా బుద్ధ్యా ప్రలపన్నావబుధ్యసే
కేచిత్త్వాం బహు మన్యంతే శ్రైష్ఠ్యం ప్రాప్తం స్వకర్మణా॥36॥

కథమస్మద్విధో నామ జానఁల్లోకప్రవృత్తయః
కాలేనాభ్యాహతః శోచేన్ముహ్యేద్వాప్యర్థసంభ్రమే॥37॥

నిత్యం కాలపరీతస్య మమ వా మద్విధస్య వా
బుద్ధిర్వ్యసనమాసాద్య భిన్నా నౌరివ సీదతి॥38॥

అహం చ త్వం చ యే చాన్యే భవిష్యంతి సురాధిపాః
తే సర్వే శక్ర యాస్యంతి మార్గమింద్రశతైర్గతం॥39॥

త్వామప్యేవం సుదుర్ధర్షం జ్వలంతం పరయా శ్రియా
కాలే పరిణతే కాలః కాలయిష్యతి మామివ॥40॥

బహూనీంద్రసహస్రాణి దైతేయానాం యుగే యుగే
అభ్యతీతాని కాలేన కాలో హి దురతిక్రమః॥41॥

ఇదం తు లబ్ధ్వా త్వం స్థానమాత్మానం బహు మన్యసే
సర్వభూతభవం దేవం బ్రహ్మాణమివ శాశ్వతం॥42॥

న చేదమచలం స్థానమనంతం వాపి కస్యచిత్
త్వం తు బాలిశయా బుద్ధ్యా మమేదమితి మన్యసే॥43॥

అవిశ్వాస్యే విశ్వసిషి మన్యసే చాధ్రువం ధ్రువం
మమేయమితి మోహాత్త్వం రాజశ్రియమభీప్ససి॥44॥

నేయం తవ న చాస్మాకం న చాన్యేషాం స్థిరా మతా
అతిక్రమ్య బహూనన్యాంస్త్వయి తావదియం స్థితా॥45॥

కంచిత్కాలమియం స్థిత్వా త్వయి వాసవ చంచలా
గౌర్నిపానమివోత్సృజ్య పునరన్యం గమిష్యతి॥46॥

రాజలోకా హ్యతిక్రాంతా యాన్న సంఖ్యాతుముత్సహే
త్వత్తో బహుతరాశ్చాన్యే భవిష్యంతి పురందర॥47॥

సవృక్షౌషధిరత్నేయం ససరిత్పర్వతాకరా
తానిదానీం న పశ్యామి యైర్భుక్తేయం పురా మహీ॥48॥

పృథురైలో మయో భౌమో నరకః శంబరస్తథా
అశ్వగ్రీవః పులోమా చ స్వర్భానురమితధ్వజః॥49॥

ప్రహ్రాదో నముచిర్దక్షో విప్రచిత్తిర్విరోచనః
హ్రీనిషేధః సుహోత్రశ్చ భూరిహా పుష్పవాన్వృషః॥50॥

సత్యేషుర్ఋషభో రాహుః కపిలాశ్వో విరూపకః
బాణః కార్తస్వరో వహ్నిర్విశ్వదంష్ట్రోఽథ నైరృతః॥51॥

రిత్థాహుత్థౌ వీరతామ్రౌ వరాహాశ్వో రుచిః ప్రభుః
విశ్వజిత్ప్రతిశౌరిశ్చ వృషాండో విష్కరో మధుః॥52॥

హిరణ్యకశిపుశ్చైవ కైటభశ్చైవ దానవః
దైత్యాశ్చ కాలఖంజాశ్చ సర్వే తే నైరృతైః సహ॥53॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః పూర్వే పూర్వతరాశ్చ యే
దైత్యేంద్రా దానవేంద్రాశ్చ యాంశ్చాన్యాననుశుశ్రుమ॥54॥

బహవః పూర్వదైత్యేంద్రాః సంత్యజ్య పృథివీం గతాః
కాలేనాభ్యాహతాః సర్వే కాలో హి బలవత్తరః॥55॥

సర్వైః క్రతుశతైరిష్టం న త్వమేకః శతక్రతుః
సర్వే ధర్మపరాశ్చాసన్సర్వే సతతసత్రిణః॥56॥

అంతరిక్షచరాః సర్వే సర్వేఽభిముఖయోధినః
సర్వే సంహననోపేతాః సర్వే పరిఘబాహవః॥57॥

సర్వే మాయాశతధరాః సర్వే తే కామచారిణః
సర్వే సమరమాసాద్య న శ్రూయంతే పరాజితాః॥58॥

సర్వే సత్యవ్రతపరాః సర్వే కామవిహారిణః
సర్వే వేదవ్రతపరాః సర్వే చాసన్బహుశ్రుతాః॥59॥

సర్వే సంహతమైశ్వర్యమీశ్వరాః ప్రతిపేదిరే
న చైశ్వర్యమదస్తేషాం భూతపూర్వో మహాత్మనాం॥60॥

సర్వే యథార్థదాతారః సర్వే విగతమత్సరాః
సర్వే సర్వేషు భూతేషు యథావత్ప్రతిపేదిరే॥61॥

సర్వే దాక్షాయణీపుత్రాః ప్రాజాపత్యా మహాబలాః
జ్వలంతః ప్రతపంతశ్చ కాలేన ప్రతిసంహృతాః॥62॥

త్వం చైవేమాం యదా భుక్త్వా పృథివీం త్యక్ష్యసే పునః
న శక్ష్యసి తదా శక్ర నియంతుం శోకమాత్మనః॥63॥

ముంచేచ్ఛాం కామభోగేషు ముంచేమం శ్రీభవం మదం
ఏవం స్వరాజ్యనాశే త్వం శోకం సంప్రసహిష్యసి॥64॥

శోకకాలే శుచో మా త్వం హర్షకాలే చ మా హృషః
అతీతానాగతే హిత్వా ప్రత్యుత్పన్నేన వర్తయ॥65॥

మాం చేదభ్యాగతః కాలః సదాయుక్తమతంద్రితం
క్షమస్వ నచిరాదింద్ర త్వామప్యుపగమిష్యతి॥66॥

త్రాసయన్నివ దేవేంద్ర వాగ్భిస్తక్షసి మామిహ
సంయతే మయి నూనం త్వమాత్మానం బహు మన్యసే॥67॥

కాలః ప్రథమమాయాన్మాం పశ్చాత్త్వామనుధావతి
తేన గర్జసి దేవేంద్ర పూర్వం కాలహతే మయి॥68॥

కో హి స్థాతుమలం లోకే క్రుద్ధస్య మమ సంయుగే
కాలస్తు బలవాన్ప్రాప్తస్తేన తిష్ఠసి వాసవ॥69॥

యత్తద్వర్షసహస్రాంతం పూర్ణం భవితుమర్హతి
యథా మే సర్వగాత్రాణి నస్వస్థాని హతౌజసః॥70॥

అహమైంద్రచ్చ్యుతః స్థానాత్త్వమింద్రః ప్రకృతో దివి
సుచిత్రే జీవలోకేఽస్మిన్నుపాస్యః కాలపర్యయాత్॥71॥

కిం హి కృత్వా త్వమింద్రోఽద్య కిం హి కృత్వా చ్యుతా వయం
కాలః కర్తా వికర్తా చ సర్వమన్యదకారణం॥72॥

నాశం వినాశమైశ్వర్యం సుఖదుఃఖే భవాభవౌ
విద్వాన్ప్రాప్యైవమత్యర్థం న ప్రహృష్యేన్న చ వ్యథేత్॥73॥

త్వమేవ హీంద్ర వేత్థాస్మాన్వేదాహం త్వాం చ వాసవ
వికత్థసే మాం కిం బద్ధం కాలేన నిరపత్రప॥74॥

త్వమేవ హి పురా వేత్థ యత్తదా పౌరుషం మమ
సమరేషు చ విక్రాంతం పర్యాప్తం తన్నిదర్శనం॥75॥

ఆదిత్యాశ్చైవ రుద్రాశ్చ సాధ్యాశ్చ వసుభిః సహ
మయా వినిర్జితాః సర్వే మరుతశ్చ శచీపతే॥76॥

త్వమేవ శక్ర జానాసి దేవాసురసమాగమే
సమేతా విబుధా భగ్నాస్తరసా సమరే మయా॥77॥

పర్వతాశ్చాసకృత్క్షిప్తాః సవనాః సవనౌకసః
సటంకశిఖరా ఘోరాః సమరే మూర్ధ్ని తే మయా॥78॥

కిం ను శక్యం మయా కర్తుం యత్కాలో దురతిక్రమః
న హి త్వాం నోత్సహే హంతుం సవజ్రమపి ముష్టినా॥79॥

న తు విక్రమకాలోఽయం క్షమాకాలోఽయమాగతః
తేన త్వా మర్షయే శక్ర దుర్మర్షణతరస్త్వయా॥80॥

త్వం మా పరిణతే కాలే పరీతం కాలవహ్నినా
నియతం కాలపాశేన బద్ధం శక్ర వికత్థసే॥81॥

అయం స పురుషః శ్యామో లోకస్య దురతిక్రమః
బద్ధ్వా తిష్ఠతి మాం రౌద్రః పశుం రశనయా యథా॥82॥

లాభాలాభౌ సుఖం దుఃఖం కామక్రోధౌ భవాభవౌ
వధో బంధః ప్రమోక్షశ్చ సర్వం కాలేన లభ్యతే॥83॥

నాహం కర్తా న కర్తా త్వం కర్తా యస్తు సదా ప్రభుః
సోఽయం పచతి కాలో మాం వృక్షే ఫలమివాగతం॥84॥

యాన్యేవ పురుషః కుర్వన్సుఖైః కాలేన యుజ్యతే
పునస్తాన్యేవ కుర్వాణో దుఃఖైః కాలేన యుజ్యతే॥85॥

న చ కాలేన కాలజ్ఞః స్పృష్టః శోచితుమర్హతి
తేన శక్ర న శోచామి నాస్తి శోకే సహాయతా॥86॥

యదా హి శోచతాం శోకో వ్యసనం నాపకర్షతి
సామర్థ్యం శోచతో నాస్తి నాద్య శోచామ్యహం తతః॥87॥

ఏవముక్తః సహస్రాక్షో భగవాన్పాకశాసనః
ప్రతిసంహృత్య సంరంభమిత్యువాచ శతక్రతుః॥88॥

సవజ్రముద్యతం బాహుం దృష్ట్వా పాశాంశ్చ వారుణాన్
కస్యేహ న వ్యథేద్బుద్ధిర్మృత్యోరపి జిఘాంసతః॥89॥

సా తే న వ్యథతే బుద్ధిరచలా తత్త్వదర్శినీ
బ్రువన్న వ్యథసే స త్వం వాక్యం సత్యపరాక్రమ॥90॥

కో హి విశ్వాసమర్థేషు శరీరే వా శరీరభృత్
కర్తుముత్సహతే లోకే దృష్ట్వా సంప్రస్థితం జగత్॥91॥

అహమప్యేవమేవైనం లోకం జానామ్యశాశ్వతం
కాలాగ్నావాహితం ఘోరే గుహ్యే సతతగేఽక్షరే॥92॥

న చాత్ర పరిహారోఽస్తి కాలస్పృష్టస్య కస్యచిత్
సూక్ష్మాణాం మహతాం చైవ భూతానాం పరిపచ్యతాం॥93॥

అనీశస్యాప్రమత్తస్య భూతాని పచతః సదా
అనివృత్తస్య కాలస్య క్షయం ప్రాప్తో న ముచ్యతే॥94॥

అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు కాలో జాగర్తి దేహిషు
ప్రయత్నేనాప్యతిక్రాంతో దృష్టపూర్వో న కేనచిత్॥95॥

పురాణః శాశ్వతో ధర్మః సర్వప్రాణభృతాం సమః
కాలో న పరిహార్యశ్చ న చాస్యాస్తి వ్యతిక్రమః॥96॥

అహోరాత్రాంశ్చ మాసాంశ్చ క్షణాన్కాష్ఠాః కలా లవాన్
సంపిండయతి నః కాలో వృద్ధిం వార్ధుషికో యథా॥97॥

ఇదమద్య కరిష్యామి శ్వః కర్తాస్మీతి వాదినం
కాలో హరతి సంప్రాప్తో నదీవేగ ఇవోడుపం॥98॥

ఇదానీం తావదేవాసౌ మయా దృష్టః కథం మృతః
ఇతి కాలేన హ్రియతాం ప్రలాపః శ్రూయతే నృణాం॥99॥

నశ్యంత్యర్థాస్తథా భోగాః స్థానమైశ్వర్యమేవ చ
అనిత్యమధ్రువం సర్వం వ్యవసాయో హి దుష్కరః
ఉచ్ఛ్రాయా వినిపాతాంతా భావోఽభావస్థ ఏవ చ॥100॥

సా తే న వ్యథతే బుద్ధిరచలా తత్త్వదర్శినీ
అహమాసం పురా చేతి మనసాపి న బుధ్యసే॥101॥

కాలేనాక్రమ్య లోకేఽస్మిన్పచ్యమానే బలీయసా
అజ్యేష్ఠమకనిష్ఠం చ క్షిప్యమాణో న బుధ్యసే॥102॥

ఈర్ష్యాభిమానలోభేషు కామక్రోధభయేషు చ
స్పృహామోహాభిమానేషు లోకః సక్తో విముహ్యతి॥103॥

భవాంస్తు భావతత్త్వజ్ఞో విద్వాంజ్జ్ఞానతపోన్వితః
కాలం పశ్యతి సువ్యక్తం పాణావామలకం యథా॥104॥

కాలచారిత్రతత్త్వజ్ఞః సర్వశాస్త్రవిశారదః
వైరోచనే కృతాత్మాసి స్పృహణీయో విజానతాం॥105॥

సర్వలోకో హ్యయం మన్యే బుద్ధ్యా పరిగతస్త్వయా
విహరన్సర్వతోముక్తో న క్వచిత్పరిషజ్జసే॥106॥

రజశ్చ హి తమశ్చ త్వా స్పృశతో న జితేంద్రియం
నిష్ప్రీతిం నష్టసంతాపం త్వమాత్మానముపాససే॥107॥

సుహృదం సర్వభూతానాం నిర్వైరం శాంతమానసం
దృష్ట్వా త్వాం మమ సంజాతా త్వయ్యనుక్రోశినీ మతిః॥108॥

నాహమేతాదృశం బుద్ధం హంతుమిచ్ఛామి బంధనే
ఆనృశంస్యం పరో ధర్మో అనుక్రోశస్తథా త్వయి॥109॥

మోక్ష్యంతే వారుణాః పాశాస్తవేమే కాలపర్యయాత్
ప్రజానామపచారేణ స్వస్తి తేఽస్తు మహాసుర॥110॥

యదా శ్వశ్రూం స్నుషా వృద్ధాం పరిచారేణ యోక్ష్యతే
పుత్రశ్చ పితరం మోహాత్ప్రేషయిష్యతి కర్మసు॥111॥

బ్రాహ్మణైః కారయిష్యంతి వృషలాః పాదధావనం
శూద్రాశ్చ బ్రాహ్మణీం భార్యాముపయాస్యంతి నిర్భయాః॥112॥

వియోనిషు చ బీజాని మోక్ష్యంతే పురుషా యదా
సంకరం కాంస్యభాండైశ్చ బలిం చాపి కుపాత్రకైః॥113॥

చాతుర్వర్ణ్యం యదా కృత్స్నమున్మర్యాదం భవిష్యతి
ఏకైకస్తే తదా పాశః క్రమశః ప్రతిమోక్ష్యతే॥114॥

అస్మత్తస్తే భయం నాస్తి సమయం ప్రతిపాలయ
సుఖీ భవ నిరాబాధః స్వస్థచేతా నిరామయః॥115॥

తమేవముక్త్వా భగవాఞ్శతక్రతుః; ప్రతిప్రయాతో గజరాజవాహనః
విజిత్య సర్వానసురాన్సురాధిపో; ననంద హర్షేణ బభూవ చైకరాట్॥116॥

మహర్షయస్తుష్టువురంజసా చ తం; వృషాకపిం సర్వచరాచరేశ్వరం
హిమాపహో హవ్యముదావహంస్త్వరం;స్తథామృతం చార్పితమీశ్వరాయ హ॥117॥

ద్విజోత్తమైః సర్వగతైరభిష్టుతో; విదీప్తతేజా గతమన్యురీశ్వరః
ప్రశాంతచేతా ముదితః స్వమాలయం; త్రివిష్టపం ప్రాప్య ముమోద వాసవః॥118॥

—♦ అధ్యాయము 221 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పూర్వరూపాణి మే రాజన్పురుషస్య భవిష్యతః
పరాభవిష్యతశ్చైవ త్వం మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి
భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ నభవిష్యతః॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శ్రియా శక్రస్య సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥3॥

మహతస్తపసో వ్యుష్ట్యా పశ్యఀల్లోకౌ పరావరౌ
సామాన్యమృషిభిర్గత్వా బ్రహ్మలోకనివాసిభిః॥4॥

బ్రహ్మైవామితదీప్తౌజాః శాంతపాప్మా మహాతపాః
విచచార యథాకామం త్రిషు లోకేషు నారదః॥5॥

కదాచిత్ప్రాతరుత్థాయ పిస్పృక్షుః సలిలం శుచి
ధ్రువద్వారభవాం గంగాం జగామావతతార చ॥6॥

సహస్రనయనశ్చాపి వజ్రీ శంబరపాకహా
తస్యా దేవర్షిజుష్టాయాస్తీరమభ్యాజగామ హ॥7॥

తావాప్లుత్య యతాత్మానౌ కృతజప్యౌ సమాసతుః
నద్యాః పులినమాసాద్య సూక్ష్మకాంచనవాలుకం॥8॥

పుణ్యకర్మభిరాఖ్యాతా దేవర్షికథితాః కథాః
చక్రతుస్తౌ కథాశీలౌ శుచిసంహృష్టమానసౌ
పూర్వవృత్తవ్యపేతాని కథయంతౌ సమాహితౌ॥9॥

అథ భాస్కరముద్యంతం రశ్మిజాలపురస్కృతం
పూర్ణమండలమాలోక్య తావుత్థాయోపతస్థతుః॥10॥

అభితస్తూదయంతం తమర్కమర్కమివాపరం
ఆకాశే దదృశే జ్యోతిరుద్యతార్చిఃసమప్రభం॥11॥

తయోః సమీపం సంప్రాప్తం ప్రత్యదృశ్యత భారత
తత్సుపర్ణార్కచరితమాస్థితం వైష్ణవం పదం
భాభిరప్రతిమం భాతి త్రైలోక్యమవభాసయత్॥12॥

దివ్యాభిరూపశోభాభిరప్సరోభిః పురస్కృతాం
బృహతీమంశుమత్ప్రఖ్యాం బృహద్భానోరివార్చిషం॥13॥

నక్షత్రకల్పాభరణాం తారాభక్తిసమస్రజం
శ్రియం దదృశతుః పద్మాం సాక్షాత్పద్మతలస్థితాం॥14॥

సావరుహ్య విమానాగ్రాదంగనానామనుత్తమా
అభ్యగచ్ఛత్త్రిలోకేశం శక్రం చర్షిం చ నారదం॥15॥

నారదానుగతః సాక్షాన్మఘవాంస్తాముపాగమత్
కృతాంజలిపుటో దేవీం నివేద్యాత్మానమాత్మనా॥16॥

చక్రే చానుపమాం పూజాం తస్యాశ్చాపి స సర్వవిత్
దేవరాజః శ్రియం రాజన్వాక్యం చేదమువాచ హ॥17॥

కా త్వం కేన చ కార్యేణ సంప్రాప్తా చారుహాసిని
కుతశ్చాగమ్యతే సుభ్రు గంతవ్యం క్వ చ తే శుభే॥18॥

శ్రీరువాచ

పుణ్యేషు త్రిషు లోకేషు సర్వే స్థావరజంగమాః
మమాత్మభావమిచ్ఛంతో యతంతే పరమాత్మనా॥19॥

సాహం వై పంకజే జాతా సూర్యరశ్మివిబోధితే
భూత్యర్థం సర్వభూతానాం పద్మా శ్రీః పద్మమాలినీ॥20॥

అహం లక్ష్మీరహం భూతిః శ్రీశ్చాహం బలసూదన
అహం శ్రద్ధా చ మేధా చ సన్నతిర్విజితిః స్థితిః॥21॥

అహం ధృతిరహం సిద్ధిరహం త్విడ్భూతిరేవ చ
అహం స్వాహా స్వధా చైవ సంస్తుతిర్నియతిః కృతిః॥22॥

రాజ్ఞాం విజయమానానాం సేనాగ్రేషు ధ్వజేషు చ
నివాసే ధర్మశీలానాం విషయేషు పురేషు చ॥23॥

జితకాశిని శూరే చ సంగ్రామేష్వనివర్తిని
నివసామి మనుష్యేంద్రే సదైవ బలసూదన॥24॥

ధర్మనిత్యే మహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే సత్యవాదిని
ప్రశ్రితే దానశీలే చ సదైవ నివసామ్యహం॥25॥

అసురేష్వవసం పూర్వం సత్యధర్మనిబంధనా
విపరీతాంస్తు తాన్బుద్ధ్వా త్వయి వాసమరోచయం॥26॥

శక్ర ఉవాచ

కథంవృత్తేషు దైత్యేషు త్వమవాత్సీర్వరాననే
దృష్ట్వా చ కిమిహాగాస్త్వం హిత్వా దైతేయదానవాన్॥27॥

శ్రీరువాచ

స్వధర్మమనుతిష్ఠత్సు ధైర్యాదచలితేషు చ
స్వర్గమార్గాభిరామేషు సత్త్వేషు నిరతా హ్యహం॥28॥

దానాధ్యయనయజ్ఞేజ్యా గురుదైవతపూజనం
విప్రాణామతిథీనాం చ తేషాం నిత్యమవర్తత॥29॥

సుసంమృష్టగృహాశ్చాసంజితస్త్రీకా హుతాగ్నయః
గురుశుశ్రూషవో దాంతా బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః॥30॥

శ్రద్దధానా జితక్రోధా దానశీలానసూయకాః
భృతపుత్రా భృతామాత్యా భృతదారా హ్యనీర్ష్యవః॥31॥

అమర్షణా న చాన్యోన్యం స్పృహయంతి కదాచన
న చ జాతూపతప్యంతే ధీరాః పరసమృద్ధిభిః||32||

దాతారః సంగృహీతార ఆర్యాః కరుణవేదినః
మహాప్రసాదా ఋజవో దృఢభక్తా జితేంద్రియాః||33||

సంతుష్టభృత్యసచివాః కృతజ్ఞాః ప్రియవాదినః
యథార్థమానార్థకరా హ్రీనిషేధా యతవ్రతాః||34||

నిత్యం పర్వసు సుస్నాతాః స్వనులిప్తాః స్వలంకృతాః
ఉపవాసతపఃశీలాః ప్రతీతా బ్రహ్మవాదినః||35||

నైనానభ్యుదియాత్సూర్యో న చాప్యాసన్ప్రగేనిశాః
రాత్రౌ దధి చ సక్తూంశ్చ నిత్యమేవ వ్యవర్జయన్||36||

కాల్యం ఘృతం చాన్వవేక్షన్ప్రయతా బ్రహ్మచారిణః
మంగలానపి చాపశ్యన్బ్రాహ్మణాంశ్చాప్యపూజయన్||37||

సదా హి దదతాం ధర్మః సదా చాప్రతిగృహ్ణతాం
అర్ధం చ రాత్ర్యాః స్వపతాం దివా చాస్వపతాం తథా||38||

కృపణానాథవృద్ధానాం దుర్బలాతురయోషితాం
దాయం చ సంవిభాగం చ నిత్యమేవానుమోదతాం||39||

విషణ్ణం త్రస్తముద్విగ్నం భయార్తం వ్యాధిపీడితం
హృతస్వం వ్యసనార్తం చ నిత్యమాశ్వాసయంతి తే||40||

ధర్మమేవాన్వవర్తంత న హింసంతి పరస్పరం
అనుకూలాశ్చ కార్యేషు గురువృద్ధోపసేవినః||41||

పితృదేవాతిథీంశ్చైవ యథావత్తేఽభ్యపూజయన్
అవశేషాణి చాశ్నంతి నిత్యం సత్యతపోరతాః||42||

నైకేఽశ్నంతి సుసంపన్నం న గచ్ఛంతి పరస్త్రియం
సర్వభూతేష్వవర్తంత యథాత్మని దయాం ప్రతి||43||

నైవాకాశే న పశుషు నాయోనౌ న చ పర్వసు
ఇంద్రియస్య విసర్గం తేఽరోచయంత కదాచన||44||

నిత్యం దానం తథా దాక్ష్యమార్జవం చైవ నిత్యదా
ఉత్సాహశ్చానహంకారః పరమం సౌహృదం క్షమా||45||

సత్యం దానం తపః శౌచం కారుణ్యం వాగనిష్ఠురా
మిత్రేషు చానభిద్రోహః సర్వం తేష్వభవత్ప్రభో||46||

నిద్రా తంద్రీరసంప్రీతిరసూయా చానవేక్షితా
అరతిశ్చ విషాదశ్చ న స్పృహా చావిశంత తాన్||47||

సాహమేవంగుణేష్వేవ దానవేష్వవసం పురా
ప్రజాసర్గముపాదాయ నైకం యుగవిపర్యయం||48||

తతః కాలవిపర్యాసే తేషాం గుణవిపర్యయాత్
అపశ్యం విగతం ధర్మం కామక్రోధవశాత్మనాం||49||

సభాసదాం తే వృద్ధానాం సత్యాః కథయతాం కథాః
ప్రాహసన్నభ్యసూయంశ్చ సర్వవృద్ధాన్గుణావరాః||50||

యూనః సహసమాసీనాన్వృద్ధానభిగతాన్సతః
నాభ్యుత్థానాభివాదాభ్యాం యథాపూర్వమపూజయన్||51||

వర్తయంత్యేవ పితరి పుత్రాః ప్రభవతాఽఽత్మనః
అమిత్రభృత్యతాం ప్రాప్య ఖ్యాపయంతోఽనపత్రపాః||52||

తథా ధర్మాదపేతేన కర్మణా గర్హితేన యే
మహతః ప్రాప్నువంత్యర్థాంస్తేష్వేషామభవత్స్పృహా॥53॥

ఉచ్చైశ్చాప్యవదన్రాత్రౌ నీచైస్తత్రాగ్నిరజ్వలత్
పుత్రాః పితౄనభ్యవదన్భార్యాశ్చాభ్యవదన్పతీన్॥54॥

మాతరం పితరం వృద్ధమాచార్యమతిథిం గురుం
గురువన్నాభ్యనందంత కుమారాన్నాన్వపాలయన్॥55॥

భిక్షాం బలిమదత్త్వా చ స్వయమన్నాని భుంజతే
అనిష్ట్వా సంవిభజ్యాథ పితృదేవాతిథీన్గురూన్॥56॥

న శౌచమనురుధ్యంత తేషాం సూదజనాస్తథా
మనసా కర్మణా వాచా భక్తమాసీదనావృతం॥57॥

విప్రకీర్ణాని ధాన్యాని కాకమూషకభోజనం
అపావృతం పయోఽతిష్ఠదుచ్ఛిష్టాశ్చాస్పృశన్ఘృతం॥58॥

కుద్దాలపాటీపిటకం ప్రకీర్ణం కాంస్యభాజనం
ద్రవ్యోపకరణం సర్వం నాన్వవైక్షత్కుటుంబినీ॥59॥

ప్రాకారాగారవిధ్వంసాన్న స్మ తే ప్రతికుర్వతే
నాద్రియంతే పశూన్బద్ధ్వా యవసేనోదకేన చ॥60॥

బాలానాం ప్రేక్షమాణానాం స్వయం భక్షానభక్షయన్
తథా భృత్యజనం సర్వం పర్యశ్నంతి చ దానవాః॥61॥

పాయసం కృసరం మాంసమపూపానథ శష్కులీః
అపాచయన్నాత్మనోఽర్థే వృథామాంసాన్యభక్షయన్॥62॥

ఉత్సూర్యశాయినశ్చాసన్సర్వే చాసన్ప్రగేనిశాః
అవర్తన్కలహాశ్చాత్ర దివారాత్రం గృహే గృహే॥63॥

అనార్యాశ్చార్యమాసీనం పర్యుపాసన్న తత్ర హ
ఆశ్రమస్థాన్వికర్మస్థాః ప్రద్విషంతి పరస్పరం
సంకరాశ్చాప్యవర్తంత న చ శౌచమవర్తత॥64॥

యే చ వేదవిదో విప్రా విస్పష్టమనృచశ్చ యే
నిరంతరవిశేషాస్తే బహుమానావమానయోః॥65॥

హావమాభరణం వేషం గతిం స్థితిమవేక్షితుం
అసేవంత భుజిష్యా వై దుర్జనాచరితం విధిం॥66॥

స్త్రియః పురుషవేషేణ పుంసః స్త్రీవేషధారిణః
క్రీడారతివిహారేషు పరాం ముదమవాప్నువన్॥67॥

ప్రభవద్భిః పురా దాయానర్హేభ్యః ప్రతిపాదితాన్
నాభ్యవర్తంత నాస్తిక్యాద్వర్తంతః సంభవేష్వపి॥68॥

మిత్రేణాభ్యర్థితం మిత్రమర్థే సంశయితే క్వచిత్
వాలకోట్యగ్రమాత్రేణ స్వార్థేనాఘ్నత తద్వసు॥69॥

పరస్వాదానరుచయో విపణ్యవ్యవహారిణః
అదృశ్యంతార్యవర్ణేషు శూద్రాశ్చాపి తపోధనాః॥70॥

అధీయంతేఽవ్రతాః కేచిద్వృథావ్రతమథాపరే
అశుశ్రూషుర్గురోః శిష్యః కశ్చిచ్ఛిష్యసఖో గురుః॥71॥

పితా చైవ జనిత్రీ చ శ్రాంతౌ వృత్తోత్సవావివ
అప్రభుత్వే స్థితౌ వృద్ధావన్నం ప్రార్థయతః సుతాన్॥72॥

తత్ర వేదవిదః ప్రాజ్ఞా గాంభీర్యే సాగరోపమాః
కృష్యాదిష్వభవన్సక్తా మూర్ఘాః శ్రాద్ధాన్యభుంజత॥73॥

ప్రాతః ప్రాతశ్చ సుప్రశ్నం కల్పనం ప్రేషణక్రియాః
శిష్యానుప్రహితాస్తస్మిన్నకుర్వన్గురవశ్చ హ॥74॥

శ్వశ్రూశ్వశురయోరగ్రే వధూః ప్రేష్యానశాసత
అన్వశాసచ్చ భర్తారం సమాహూయాభిజల్పతీ॥75॥

ప్రయత్నేనాపి చారక్షచ్చిత్తం పుత్రస్య వై పితా
వ్యభజంశ్చాపి సంరంభాద్దుఃఖవాసం తథావసన్॥76॥

అగ్నిదాహేన చోరైర్వా రాజభిర్వా హృతం ధనం
దృష్ట్వా ద్వేషాత్ప్రాహసంత సుహృత్సంభావితా హ్యపి॥77॥

కృతఘ్నా నాస్తికాః పాపా గురుదారాభిమర్శినః
అభక్ష్యభక్షణరతా నిర్మర్యాదా హతత్విషః॥78॥

తేష్వేవమాదీనాచారానాచరత్సు విపర్యయే
నాహం దేవేంద్ర వత్స్యామి దానవేష్వితి మే మతిః॥79॥

తాం మాం స్వయమనుప్రాప్తామభినంద శచీపతే
త్వయార్చితాం మాం దేవేశ పురోధాస్యంతి దేవతాః॥80॥

యత్రాహం తత్ర మత్కాంతా మద్విశిష్టా మదర్పణాః
సప్త దేవ్యో మయాష్టమ్యో వాసం చేష్యంతి మేఽష్టధా॥81॥

ఆశా శ్రద్ధా ధృతిః కాంతిర్విజితిః సన్నతిః క్షమా
అష్టమీ వృత్తిరేతాసాం పురోగా పాకశాసన॥82॥

తాశ్చాహం చాసురాంస్త్యక్త్వా యుష్మద్విషయమాగతా
త్రిదశేషు నివత్స్యామో ధర్మనిష్ఠాంతరాత్మసు॥83॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తవచనాం దేవీమత్యర్థం తౌ ననందతుః
నారదశ్చ త్రిలోకర్షిర్వృత్రహంతా చ వాసవః॥84॥

తతోఽనలసఖో వాయుః ప్రవవౌ దేవవేశ్మసు
ఇష్టగంధః సుఖస్పర్శః సర్వేంద్రియసుఖావహః॥85॥

శుచౌ చాభ్యర్చితే దేశే త్రిదశాః ప్రాయశః స్థితాః
లక్ష్మ్యా సహితమాసీనం మఘవంతం దిదృక్షవః॥86॥

తతో దివం ప్రాప్య సహస్రలోచనః; శ్రియోపపన్నః సుహృదా సురర్షిణా
రథేన హర్యశ్వయుజా సురర్షభః; సదః సురాణామభిసత్కృతో యయౌ॥87॥

అథేంగితం వజ్రధరస్య నారదః; శ్రియాశ్చ దేవ్యా మనసా విచారయన్
శ్రియై శశంసామరదృష్టపౌరుషః; శివేన తత్రాగమనం మహర్ద్ధిమత్॥88॥

తతోఽమృతం ద్యౌః ప్రవవర్ష భాస్వతీ; పితామహస్యాయతనే స్వయంభువః
అనాహతా దుందుభయశ్చ నేదిరే; తథా ప్రసన్నాశ్చ దిశశ్చకాశిరే॥89॥

యథర్తు సస్యేషు వవర్ష వాసవో; న ధర్మమార్గాద్విచచాల కశ్చన
అనేకరత్నాకరభూషణా చ భూః; సుఘోషఘోషా భువనౌకసాం జయే॥90॥

క్రియాభిరామా మనుజా యశస్వినో; బభుః శుభే పుణ్యకృతాం పథి స్థితాః
నరామరాః కింనరయక్షరాక్షసాః; సమృద్ధిమంతః సుఖినో యశస్వినః॥91॥

న జాత్వకాలే కుసుమం కుతః ఫలం; పపాత వృక్షాత్పవనేరితాదపి
రసప్రదాః కామదుఘాశ్చ ధేనవో; న దారుణా వాగ్విచచార కస్యచిత్॥92॥

ఇమాం సపర్యాం సహ సర్వకామదైః; శ్రియాశ్చ శక్రప్రముఖైశ్చ దైవతైః
పఠంతి యే విప్రసదః సమాగమే; సమృద్ధకామాః శ్రియమాప్నువంతి తే||93||

త్వయా కురూణాం వర యత్ప్రచోదితం; భవాభవస్యేహ పరం నిదర్శనం
తదద్య సర్వం పరికీర్తితం మయా; పరీక్ష్య తత్త్వం పరిగంతుమర్హసి||94||

—♦ అధ్యాయము 222 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కింశీలః కింసమాచారః కింవిద్యః కింపరాయణః
ప్రాప్నోతి బ్రహ్మణః స్థానం యత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం||1||

భీష్మ ఉవాచ

మోక్షధర్మేషు నియతో లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
ప్రాప్నోతి బ్రహ్మణః స్థానం యత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం||2||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
జైగీషవ్యస్య సంవాదమసితస్య చ భారత||3||

జైగీషవ్యం మహాప్రాజ్ఞం ధర్మాణామాగతాగమం
అక్రుధ్యంతమహృష్యంతమసితో దేవలోఽబ్రవీత్||4||

న ప్రీయసే వంద్యమానో నింద్యమానో న కుప్యసి
కా తే ప్రజ్ఞా కుతశ్చైషా కిం చైతస్యాః పరాయణం||5||

ఇతి తేనానుయుక్తః స తమువాచ మహాతపాః
మహద్వాక్యమసందిగ్ధం పుష్కలార్థపదం శుచి||6||

యా గతిర్యా పరా నిష్ఠా యా శాంతిః పుణ్యకర్మణాం
తాం తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి యన్మాం పృచ్ఛసి వై ద్విజ||7||

నిందత్సు చ సమో నిత్యం ప్రశంసత్సు చ దేవల
నిహ్నువంతి చ యే తేషాం సమయం సుకృతం చ యే||8||

ఉక్తాశ్చ న వివక్షంతి వక్తారమహితే రతం
ప్రతిహంతుం న చేచ్ఛంతి హంతారం వై మనీషిణః||9||

నాప్రాప్తమనుశోచంతి ప్రాప్తకాలాని కుర్వతే
న చాతీతాని శోచంతి న చైనాన్ప్రతిజానతే||10||

సంప్రాప్తానాం చ పూజ్యానాం కామాదర్థేషు దేవల
యథోపపత్తిం కుర్వంతి శక్తిమంతః కృతవ్రతాః||11||

పక్వవిద్యా మహాప్రాజ్ఞా జితక్రోధా జితేంద్రియాః
మనసా కర్మణా వాచా నాపరాధ్యంతి కస్యచిత్||12||

అనీర్ష్యవో న చాన్యోన్యం విహింసంతి కదాచన
న చ జాతూపతప్యంతే ధీరాః పరసమృద్ధిభిః||13||

నిందాప్రశంసే చాత్యర్థం న వదంతి పరస్య యే
న చ నిందాప్రశంసాభ్యాం విక్రియంతే కదాచన||14||

సర్వతశ్చ ప్రశాంతా యే సర్వభూతహితే రతాః
న క్రుధ్యంతి న హృష్యంతి నాపరాధ్యంతి కస్యచిత్
విముచ్య హృదయగ్రంథీంశ్చంక్రమ్యంతే యథాసుఖం||15||

న యేషాం బాంధవాః సంతి యే చాన్యేషాం న బాంధవాః
అమిత్రాశ్చ న సంత్యేషాం యే చామిత్రా న కస్యచిత్॥16॥

య ఏవం కుర్వతే మర్త్యాః సుఖం జీవంతి సర్వదా
ధర్మమేవానువర్తంతే ధర్మజ్ఞా ద్విజసత్తమ
యే హ్యతో విచ్యుతా మార్గాత్తే హృష్యంత్యుద్విజంతి చ॥17॥

ఆస్థితస్తమహం మార్గమసూయిష్యామి కం కథం
నింద్యమానః ప్రశస్తో వా హృష్యేయం కేన హేతునా॥18॥

యద్యదిచ్ఛంతి తన్మార్గమభిగచ్ఛంతి మానవాః
న మే నిందాప్రశంసాభ్యాం హ్రాసవృద్ధీ భవిష్యతః॥19॥

అమృతస్యేవ సంతృప్యేదవమానస్య తత్త్వవిత్
విషస్యేవోద్విజేన్నిత్యం సంమానస్య విచక్షణః॥20॥

అవజ్ఞాతః సుఖం శేతే ఇహ చాముత్ర చోభయోః
విముక్తః సర్వపాపేభ్యో యోఽవమంతా స బధ్యతే॥21॥

పరాం గతిం చ యే కేచిత్ప్రార్థయంతి మనీషిణః
ఏతద్వ్రతం సమాశ్రిత్య సుఖమేధంతి తే జనాః॥22॥

సర్వతశ్చ సమాహృత్య క్రతూన్సర్వాంజితేంద్రియః
ప్రాప్నోతి బ్రహ్మణః స్థానం యత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం॥23॥

నాస్య దేవా న గంధర్వా న పిశాచా న రాక్షసాః
పదమన్వవరోహంతి ప్రాప్తస్య పరమాం గతిం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 223 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రియః సర్వస్య లోకస్య సర్వసత్త్వాభినందితా
గుణైః సర్వైరుపేతశ్చ కో న్వస్తి భువి మానవః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి పృచ్ఛతో భరతర్షభ
ఉగ్రసేనస్య సంవాదం నారదే కేశవస్య చ॥2॥

ఉగ్రసేన ఉవాచ

పశ్య సంకల్పతే లోకో నారదస్య ప్రకీర్తనే
మన్యే స గుణసంపన్నో బ్రూహి తన్మమ పృచ్ఛతః॥3॥

వాసుదేవ ఉవాచ

కుకురాధిప యాన్మన్యే శృణు తాన్మే వివక్షతః
నారదస్య గుణాన్సాధూన్సంక్షేపేణ నరాధిప॥4॥

న చారిత్రనిమిత్తోఽస్యాహంకారో దేహపాతనః
అభిన్నశ్రుతచారిత్రస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥5॥

తపస్వీ నారదో బాఢం వాచి నాస్య వ్యతిక్రమః
కామాద్వా యది వా లోభాత్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥6॥

అధ్యాత్మవిధితత్త్వజ్ఞః క్షాంతః శక్తో జితేంద్రియః
ఋజుశ్చ సత్యవాదీ చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥7॥

తేజసా యశసా బుద్ధ్యా నయేన వినయేన చ
జన్మనా తపసా వృద్ధస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥8॥

సుఖశీలః సుసంభోగః సుభోజ్యః స్వాదరః శుచిః
సువాక్యశ్చాప్యనీర్ష్యశ్చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥9॥

కల్యాణం కురుతే బాఢం పాపమస్మిన్న విద్యతే
న ప్రీయతే పరానర్థైస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥10॥

వేదశ్రుతిభిరాఖ్యానైరర్థానభిజిగీషతే
తితిక్షురనవజ్ఞశ్చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥11॥

సమత్వాద్ధి ప్రియో నాస్తి నాప్రియశ్చ కథంచన
మనోనుకూలవాదీ చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥12॥

బహుశ్రుతశ్చైత్రకథః పండితోఽనలసోఽశఠః
అదీనోఽక్రోధనోఽలుబ్ధస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥13॥

నార్థే న ధర్మే కామే వా భూతపూర్వోఽస్య విగ్రహః
దోషాశ్చాస్య సముచ్ఛిన్నాస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥14॥

దృఢభక్తిరనింద్యాత్మా శ్రుతవాననృశంసవాన్
వీతసంమోహదోషశ్చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥15॥

అసక్తః సర్వసంగేషు సక్తాత్మేవ చ లక్ష్యతే
అదీర్ఘసంశయో వాగ్మీ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥16॥

సమాధిర్నాస్య మానార్థే నాత్మానం స్తౌతి కర్హిచిత్
అనీర్ష్యుర్మృదుసంభాషస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥17॥

లోకస్య వివిధం వృత్తం ప్రకృతేశ్చాప్యకుత్సయన్
సంసర్గవిద్యాకుశలస్తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥18॥

నాసూయత్యాగమం కంచిత్స్వం తపో నోపజీవతి
అవంధ్యకాలో వశ్యాత్మా తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥19॥

కృతశ్రమః కృతప్రజ్ఞో న చ తృప్తః సమాధితః
నియమస్థోఽప్రమత్తశ్చ తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥20॥

సాపత్రపశ్చ యుక్తశ్చ సునేయః శ్రేయసే పరైః
అభేత్తా పరగుహ్యానాం తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥21॥

న హృష్యత్యర్థలాభేషు నాలాభేషు వ్యథత్యపి
స్థిరబుద్ధిరసక్తాత్మా తస్మాత్సర్వత్ర పూజితః॥22॥

తం సర్వగుణసంపన్నం దక్షం శుచిమకాతరం
కాలజ్ఞం చ నయజ్ఞం చ కః ప్రియం న కరిష్యతి॥23॥

—♦ అధ్యాయము 224 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆద్యంతం సర్వభూతానాం శ్రోతుమిచ్ఛామి కౌరవ
ధ్యానం కర్మ చ కాలం చ తథైవాయుర్యుగే యుగే॥1॥

లోకతత్త్వం చ కార్త్స్న్యేన భూతానామాగతిం గతిం
సర్గశ్చ నిధనం చైవ కుత ఏతత్ప్రవర్తతే॥2॥

యది తేఽనుగ్రహే బుద్ధిరస్మాస్విహ సతాం వర
ఏతద్భవంతం పృచ్ఛామి తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥3॥

పూర్వం హి కథితం శ్రుత్వా భృగుభాషితముత్తమం
భరద్వాజస్య విప్రర్షేస్తతో మే బుద్ధిరుత్తమా॥4॥

జాతా పరమధర్మిష్ఠా దివ్యసంస్థానసంస్థితా
తతో భూయస్తు పృచ్ఛామి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
జగౌ యద్భగవాన్వ్యాసః పుత్రాయ పరిపృచ్ఛతే॥6॥

అధీత్య వేదానఖిలాన్సాంగోపనిషదస్తథా
అన్విచ్ఛన్నైష్ఠికం కర్మ ధర్మనైపుణదర్శనాత్॥7॥

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం పుత్రో వైయాసకిః శుకః
పప్రచ్ఛ సందేహమిమం ఛిన్నధర్మార్థసంశయం॥8॥

భూతగ్రామస్య కర్తారం కాలజ్ఞానే చ నిశ్చయం
బ్రాహ్మణస్య చ యత్కృత్యం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥9॥

తస్మై ప్రోవాచ తత్సర్వం పితా పుత్రాయ పృచ్ఛతే
అతీతానాగతే విద్వాన్సర్వజ్ఞః సర్వధర్మవిత్॥10॥

అనాద్యంతమజం దివ్యమజరం ధ్రువమవ్యయం
అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం బ్రహ్మాగ్రే సమవర్తత॥11॥

కాష్ఠా నిమేషా దశ పంచ చైవ; త్రింశత్తు కాష్ఠా గణయేత్కలాం తాం
త్రింశత్కలాశ్చాపి భవేన్ముహూర్తో; భాగః కలాయా దశమశ్చ యః స్యాత్॥12॥

త్రింశన్ముహూర్తశ్చ భవేదహశ్చ; రాత్రిశ్చ సంఖ్యా మునిభిః ప్రణీతా
మాసః స్మృతో రాత్ర్యహనీ చ త్రింశ;త్సంవత్సరో ద్వాదశమాస ఉక్తః
సంవత్సరం ద్వే అయనే వదంతి; సంఖ్యావిదో దక్షిణముత్తరం చ॥13॥

అహోరాత్రే విభజతే సూర్యో మానుషలౌకికే
రాత్రిః స్వప్నాయ భూతానాం చేష్టాయై కర్మణామహః॥14॥

పిత్ర్యే రాత్ర్యహనీ మాసః ప్రవిభాగస్తయోః పునః
కృష్ణోఽహః కర్మచేష్టాయాం శుక్లః స్వప్నాయ శర్వరీ॥15॥

దైవే రాత్ర్యహనీ వర్షం ప్రవిభాగస్తయోః పునః
అహస్తత్రోదగయనం రాత్రిః స్యాద్దక్షిణాయనం॥16॥

యే తే రాత్ర్యహనీ పూర్వే కీర్తితే దైవలౌకికే
తయోః సంఖ్యాయ వర్షాగ్రం బ్రాహ్మే వక్ష్యామ్యహఃక్షపే॥17॥

తేషాం సంవత్సరాగ్రాణి ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః
కృతే త్రేతాయుగే చైవ ద్వాపరే చ కలౌ తథా॥18॥

చత్వార్యాహుః సహస్రాణి వర్షాణాం తత్కృతం యుగం
తస్య తావచ్ఛతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తథావిధః॥19॥

ఇతరేషు ససంధ్యేషు ససంధ్యాంశేషు చ త్రిషు
ఏకాపాయేన సంయాంతి సహస్రాణి శతాని చ॥20॥

ఏతాని శాశ్వతాల్లోకాంధారయంతి సనాతనాన్
ఏతద్బ్రహ్మవిదాం తాత విదితం బ్రహ్మ శాశ్వతం॥21॥

చతుష్పాత్సకలో ధర్మః సత్యం చైవ కృతే యుగే
నాధర్మేణాగమః కశ్చిత్పరస్తస్య ప్రవర్తతే॥22॥

ఇతరేష్వాగమాద్ధర్మః పాదశస్త్వవరోప్యతే
చౌరికానృతమాయాభిరధర్మశ్చోపచీయతే॥23॥

అరోగాః సర్వసిద్ధార్థాశ్చతుర్వర్షశతాయుషః
కృతే త్రేతాదిష్వేతేషాం పాదశో హ్రసతే వయః॥24॥

వేదవాదాశ్చానుయుగం హ్రసంతీతి చ నః శ్రుతం
ఆయూంషి చాశిషశ్చైవ వేదస్యైవ చ యత్ఫలం॥25॥

అన్యే కృతయుగే ధర్మాస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽపరే
అన్యే కలియుగే ధర్మా యథాశక్తికృతా ఇవ॥26॥

తపః పరం కృతయుగే త్రేతాయాం జ్ఞానముత్తమం
ద్వాపరే యజ్ఞమేవాహుర్దానమేవ కలౌ యుగే॥27॥

ఏతాం ద్వాదశసాహస్రీం యుగాఖ్యాం కవయో విదుః
సహస్రం పరివృత్తం తద్బ్రాహ్మం దివసముచ్యతే॥28॥

రాత్రిస్తావత్తిథీ బ్రాహ్మీ తదాదౌ విశ్వమీశ్వరః
ప్రలయేఽధ్యాత్మమావిశ్య సుప్త్వా సోఽన్తే విబుధ్యతే॥29॥

సహస్రయుగపర్యంతమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః
రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః॥30॥

ప్రతిబుద్ధో వికురుతే బ్రహ్మాక్షయ్యం క్షపాక్షయే
సృజతే చ మహద్భూతం తస్మాద్వ్యక్తాత్మకం మనః॥31॥

బ్రహ్మ తేజోమయం శుక్రం యస్య సర్వమిదం జగత్
ఏకస్య భూతం భూతస్య ద్వయం స్థావరజంగమం॥32॥

అహర్ముఖే విబుద్ధః సన్సృజతే విద్యయా జగత్
అగ్ర ఏవ మహాభూతమాశు వ్యక్తాత్మకం మనః॥33॥

అభిభూయేహ చార్చిష్మద్వ్యసృజత్సప్త మానసాన్
దూరగం బహుధాగామి ప్రార్థనాసంశయాత్మకం॥34॥

మనః సృష్టిం వికురుతే చోద్యమానం సిసృక్షయా
ఆకాశం జాయతే తస్మాత్తస్య శబ్దో గుణో మతః॥35॥

ఆకాశాత్తు వికుర్వాణాత్సర్వగంధవహః శుచిః
బలవాంజాయతే వాయుస్తస్య స్పర్శో గుణో మతః॥36॥

వాయోరపి వికుర్వాణాజ్జ్యోతిర్భూతం తమోనుదం
రోచిష్ణు జాయతే తత్ర తద్రూపగుణముచ్యతే॥37॥

జ్యోతిషోఽపి వికుర్వాణాద్భవంత్యాపో రసాత్మికాః
అద్భ్యో గంధగుణా భూమిః పూర్వైషా సృష్టిరుచ్యతే॥38॥

గుణాః పూర్వస్య పూర్వస్య ప్రాప్నువంత్యుత్తరోత్తరం
తేషాం యావత్తిథం యద్యత్తత్తావద్గుణం స్మృతం॥39॥

ఉపలభ్యాప్సు చేద్గంధం కేచిద్బ్రూయురనైపుణాత్
పృథివ్యామేవ తం విద్యాదాపో వాయుం చ సంశ్రితం॥40॥

ఏతే తు సప్త పురుషా నానావీర్యాః పృథక్పృథక్
నాశక్నువన్ప్రజాః స్రష్టుమసమాగమ్య సర్వతః॥41॥

తే సమేత్య మహాత్మానమన్యోన్యమభిసంశ్రితాః
శరీరాశ్రయణం ప్రాప్తాస్తతః పురుష ఉచ్యతే ॥42॥

శ్రయణాచ్ఛరీరం భవతి మూర్తిమత్షోడశాత్మకం
తదావిశంతి భూతాని మహాంతి సహ కర్మణా ॥43॥

సర్వభూతాని చాదాయ తపసశ్చరణాయ చ
ఆదికర్తా మహాభూతం తమేవాహుః ప్రజాపతిం ॥44॥

స వై సృజతి భూతాని స ఏవ పురుషః పరః
అజో జనయతే బ్రహ్మా దేవర్షిపితృమానవాన్ ॥45॥

లోకాన్నదీః సముద్రాంశ్చ దిశః శైలాన్వనస్పతీన్
నరకింనరరక్షాంసి వయఃపశుమృగోరగాన్
అవ్యయం చ వ్యయం చైవ ద్వయం స్థావరజంగమం ॥46॥

తేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్సృష్ట్యాం ప్రతిపేదిరే
తాన్యేవ ప్రతిపద్యంతే సృజ్యమానాః పునః పునః ॥47॥

హింస్రాహింస్రే మృదుక్రూరే ధర్మాధర్మే ఋతానృతే
అతో యన్మన్యతే ధాతా తస్మాత్తత్తస్య రోచతే ॥48॥

మహాభూతేషు నానాత్వమింద్రియార్థేషు మూర్తిషు
వినియోగం చ భూతానాం ధాతైవ విదధాత్యుత ॥49॥

కేచిత్పురుషకారం తు ప్రాహుః కర్మవిదో జనాః
దైవమిత్యపరే విప్రాః స్వభావం భూతచింతకాః ॥50॥

పౌరుషం కర్మ దైవం చ ఫలవృత్తిస్వభావతః
త్రయ ఏతేఽపృథగ్భూతా నవివేకం తు కేచన ॥51॥

ఏవమేతచ్చ నైవం చ యద్భూతం సృజతే జగత్
కర్మస్థా విషమం బ్రూయుః సత్త్వస్థాః సమదర్శినః ॥52॥

తపో నిఃశ్రేయసం జంతోస్తస్య మూలం దమః శమః
తేన సర్వానవాప్నోతి యాన్కామాన్మనసేచ్ఛతి ॥53॥

తపసా తదవాప్నోతి యద్భూతం సృజతే జగత్
స తద్భూతశ్చ సర్వేషాం భూతానాం భవతి ప్రభుః ॥54॥

ఋషయస్తపసా వేదానధ్యైషంత దివానిశం
అనాదినిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా ॥55॥

ఋషీణాం నామధేయాని యాశ్చ వేదేషు సృష్టయః
శర్వర్యంతేషు జాతానాం తాన్యేవైభ్యో దదాతి సః ॥56॥

నామభేదస్తపఃకర్మయజ్ఞాఖ్యా లోకసిద్ధయః
ఆత్మసిద్ధిస్తు వేదేషు ప్రోచ్యతే దశభిః క్రమైః ॥57॥

యదుక్తం వేదవాదేషు గహనం వేదదృష్టిభిః
తదంతేషు యథాయుక్తం క్రమయోగేన లక్ష్యతే ॥58॥

కర్మజోఽయం పృథగ్భావో ద్వంద్వయుక్తో వియోగినః
ఆత్మసిద్ధిస్తు విజ్ఞాతా జహాతి ప్రాయశో బలం ॥59॥

ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్
శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ॥60॥

ఆరంభయజ్ఞాః క్షత్రస్య హవిర్యజ్ఞా విశస్తథా
పరిచారయజ్ఞాః శూద్రాస్తు తపోయజ్ఞా ద్విజాతయః ॥61॥

త్రేతాయుగే విధిస్త్వేషాం యజ్ఞానాం న కృతే యుగే
ద్వాపరే విప్లవం యాంతి యజ్ఞాః కలియుగే తథా॥62॥

అపృథగ్ధర్మిణో మర్త్యా ఋక్సామాని యజూంషి చ
కామ్యాం పుష్టిం పృథగ్దృష్ట్వా తపోభిస్తప ఏవ చ॥63॥

త్రేతాయాం తు సమస్తాస్తే ప్రాదురాసన్మహాబలాః
సంయంతారః స్థావరాణాం జంగమానాం చ సర్వశః॥64॥

త్రేతాయాం సంహతా హ్యేతే యజ్ఞా వర్ణాస్తథైవ చ
సంరోధాదాయుషస్త్వేతే వ్యస్యంతే ద్వాపరే యుగే॥65॥

దృశ్యంతే నాపి దృశ్యంతే వేదాః కలియుగేఽఖిలాః
ఉత్సీదంతే సయజ్ఞాశ్చ కేవలా ధర్మసేతవః॥66॥

కృతే యుగే యస్తు ధర్మో బ్రాహ్మణేషు ప్రదృశ్యతే
ఆత్మవత్సు తపోవత్సు శ్రుతవత్సు ప్రతిష్ఠితః॥67॥

అధర్మవ్రతసంయోగం యథాధర్మం యుగే యుగే
విక్రియంతే స్వధర్మస్థా వేదవాదా యథాయుగం॥68॥

యథా విశ్వాని భూతాని వృష్ట్యా భూయాంసి ప్రావృషి
సృజ్యంతే జంగమస్థాని తథా ధర్మా యుగే యుగే॥69॥

యథర్తుష్వృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే
దృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథా బ్రహ్మాహరాత్రిషు॥70॥

విహితం కాలనానాత్వమనాదినిధనం తథా
కీర్తితం యత్పురస్తాత్తే తత్సూతే చాత్తి చ ప్రజాః॥71॥

దధాతి ప్రభవే స్థానం భూతానాం సంయమో యమః
స్వభావేనైవ వర్తంతే ద్వంద్వయుక్తాని భూరిశః॥72॥

సర్గః కాలః క్రియా వేదాః కర్తా కార్యం క్రియా ఫలం
ప్రోక్తం తే పుత్ర సర్వం వై యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥73॥

ప్రత్యాహారం తు వక్ష్యామి శర్వర్యాదౌ గతేఽహని
యథేదం కురుతేఽధ్యాత్మం సుసూక్ష్మం విశ్వమీశ్వరః॥74॥

దివి సూర్యాస్తథా సప్త దహంతి శిఖినోఽర్చిషా
సర్వమేతత్తదార్చిర్భిః పూర్ణం జాజ్వల్యతే జగత్॥75॥

—♦ అధ్యాయము 225 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

పృథివ్యాం యాని భూతాని జంగమాని ధ్రువాణి చ
తాన్యేవాగ్రే ప్రలీయంతే భూమిత్వముపయాంతి చ॥1॥

తతః ప్రలీనే సర్వస్మిన్స్థావరే జంగమే తథా
అకాష్ఠా నిస్తృణా భూమిర్దృశ్యతే కూర్మపృష్ఠవత్॥2॥

భూమేరపి గుణం గంధమాప ఆదదతే యదా
ఆత్తగంధా తదా భూమిః ప్రలయత్వాయ కల్పతే॥3॥

ఆపస్తతః ప్రతిష్ఠంతి ఊర్మిమత్యో మహాస్వనాః
సర్వమేవేదమాపూర్య తిష్ఠంతి చ చరంతి చ॥4॥

అపామపి గుణాంస్తాత జ్యోతిరాదదతే యదా
ఆపస్తదా ఆత్తగుణా జ్యోతిష్యుపరమంతి చ॥5॥

యదాదిత్యం స్థితం మధ్యే గూహంతి శిఖినోఽర్చిషః
సర్వమేవేదమర్చిర్భిః పూర్ణం జాజ్వల్యతే నభః॥6॥

జ్యోతిషోఽపి గుణం రూపం వాయురాదదతే యదా
ప్రశామ్యతి తదా జ్యోతిర్వాయుర్దోధూయతే మహాన్॥7॥

తతస్తు మూలమాసాద్య వాయుః సంభవమాత్మనః
అధశ్చోర్ధ్వం చ తిర్యక్చ దోధవీతి దిశో దశ॥8॥

వాయోరపి గుణం స్పర్శమాకాశం గ్రసతే యదా
ప్రశామ్యతి తదా వాయుః ఖం తు తిష్ఠతి నానదత్॥9॥

ఆకాశస్య గుణం శబ్దమభివ్యక్తాత్మకం మనః
మనసో వ్యక్తమవ్యక్తం బ్రాహ్మః స ప్రతిసంచరః॥10॥

తదాత్మగుణమావిశ్య మనో గ్రసతి చంద్రమాః
మనస్యుపరతేఽధ్యాత్మా చంద్రమస్యవతిష్ఠతే॥11॥

తం తు కాలేన మహతా సంకల్పః కురుతే వశే
చిత్తం గ్రసతి సంకల్పస్తచ్చ జ్ఞానమనుత్తమం॥12॥

కాలో గిరతి విజ్ఞానం కాలో బలమితి శ్రుతిః
బలం కాలో గ్రసతి తు తం విద్వాన్కురుతే వశే॥13॥

ఆకాశస్య తదా ఘోషం తం విద్వాన్కురుతేఽఽత్మని
తదవ్యక్తం పరం బ్రహ్మ తచ్ఛాశ్వతమనుత్తమం
ఏవం సర్వాణి భూతాని బ్రహ్మైవ ప్రతిసంచరః॥14॥

యథావత్కీర్తితం సమ్యగేవమేతదసంశయం
బోధ్యం విద్యామయం దృష్ట్వా యోగిభిః పరమాత్మభిః॥15॥

ఏవం విస్తారసంక్షేపౌ బ్రహ్మావ్యక్తే పునః పునః
యుగసాహస్రయోరాదావహ్నో రాత్ర్యాస్తథైవ చ॥16॥

—♦ అధ్యాయము 226 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

భూతగ్రామే నియుక్తం యత్తదేతత్కీర్తితం మయా
బ్రాహ్మణస్య తు యత్కృత్యం తత్తే వక్ష్యామి పృచ్ఛతే॥1॥

జాతకర్మప్రభృత్యస్య కర్మణాం దక్షిణావతాం
క్రియా స్యాదా సమావృత్తేరాచార్యే వేదపారగే॥2॥

అధీత్య వేదానఖిలాన్గురుశుశ్రూషణే రతః
గురూణామనృణో భూత్వా సమావర్తేత యజ్ఞవిత్॥3॥

ఆచార్యేణాభ్యనుజ్ఞాతశ్చతుర్ణామేకమాశ్రమం
ఆ విమోక్షాచ్ఛరీరస్య సోఽనుతిష్ఠేద్యథావిధి॥4॥

ప్రజాసర్గేణ దారైశ్చ బ్రహ్మచర్యేణ వా పునః
వనే గురుసకాశే వా యతిధర్మేణ వా పునః॥5॥

గృహస్థస్త్వేవ సర్వేషాం చతుర్ణాం మూలముచ్యతే
తత్ర పక్వకషాయో హి దాంతః సర్వత్ర సిధ్యతి॥6॥

ప్రజావాఞ్శ్రోత్రియో యజ్వా ముక్తో దివ్యైస్త్రిభిరృణైః
అథాన్యానాశ్రమాన్పశ్చాత్పూతో గచ్ఛతి కర్మభిః॥7॥

యత్పృథివ్యాం పుణ్యతమం విద్యాత్స్థానం తదావసేత్
యతేత తస్మిన్ప్రామాణ్యం గంతుం యశసి చోత్తమే॥8॥

తపసా వా సుమహతా విద్యానాం పారణేన వా
ఇజ్యయా వా ప్రదానైర్వా విప్రాణాం వర్ధతే యశః॥9॥

యావదస్య భవత్యస్మిఁల్లోకే కీర్తిర్యశస్కరీ
తావత్పుణ్యకృతాల్లోకాననంతాన్పురుషోఽశ్నుతే॥10॥

అధ్యాపయేదధీయీత యాజయేత యజేత చ
న వృథా ప్రతిగృహ్ణీయాన్న చ దద్యాత్కథంచన॥11॥

యాజ్యతః శిష్యతో వాపి కన్యయా వా ధనం మహత్
యద్యాగచ్ఛేద్యజేద్దద్యాన్నైకోఽశ్నీయాత్కథంచన॥12॥

గృహమావసతో హ్యస్య నాన్యత్తీర్థం ప్రతిగ్రహాత్
దేవర్షిపితృగుర్వర్థం వృద్ధాతురబుభుక్షతాం॥13॥

అంతర్హితాభితప్తానాం యథాశక్తి బుభూషతాం
ద్రవ్యాణామతిశక్త్యాపి దేయమేషాం కృతాదపి॥14॥

అర్హతామనురూపాణాం నాదేయం హ్యస్తి కించన
ఉచ్చైఃశ్రవసమప్యశ్వం ప్రాపణీయం సతాం విదుః॥15॥

అనునీయ తథా కావ్యః సత్యసంధో మహావ్రతః
స్వైః ప్రాణైర్బ్రాహ్మణప్రాణాన్పరిత్రాయ దివం గతః॥16॥

రంతిదేవశ్చ సాంకృత్యో వసిష్ఠాయ మహాత్మనే
అపః ప్రదాయ శీతోష్ణా నాకపృష్ఠే మహీయతే॥17॥

ఆత్రేయశ్చంద్రదమయోరర్హతోర్వివిధం ధనం
దత్త్వా లోకాన్యయౌ ధీమాననంతాన్స మహీపతిః॥18॥

శిబిరౌశీనరోఽఙ్గాని సుతం చ ప్రియమౌరసం
బ్రాహ్మణార్థముపాకృత్య నాకపృష్ఠమితో గతః॥19॥

ప్రతర్దనః కాశిపతిః ప్రదాయ నయనే స్వకే
బ్రాహ్మణాయాతులాం కీర్తిమిహ చాముత్ర చాశ్నుతే॥20॥

దివ్యం మృష్టశలాకం తు సౌవర్ణం పరమర్ద్ధిమత్
ఛత్రం దేవావృధో దత్త్వా సరాష్ట్రోఽభ్యపతద్దివం॥21॥

సాంకృతిశ్చ తథాత్రేయః శిష్యేభ్యో బ్రహ్మ నిర్గుణం
ఉపదిశ్య మహాతేజా గతో లోకాననుత్తమాన్॥22॥

అంబరీషో గవాం దత్త్వా బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రతాపవాన్
అర్బుదాని దశైకం చ సరాష్ట్రోఽభ్యపతద్దివం॥23॥

సావిత్రీ కుండలే దివ్యే శరీరం జనమేజయః
బ్రాహ్మణార్థే పరిత్యజ్య జగ్మతుర్లోకముత్తమం॥24॥

సర్వరత్నం వృషాదర్భో యువనాశ్వః ప్రియాః స్త్రియః
రమ్యమావసథం చైవ దత్త్వాముం లోకమాస్థితః॥25॥

నిమీ రాష్ట్రం చ వైదేహో జామదగ్న్యో వసుంధరాం
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ చాపి గయశ్చోర్వీం సపత్తనాం॥26॥

అవర్షతి చ పర్జన్యే సర్వభూతాని చాసకృత్
వసిష్ఠో జీవయామాస ప్రజాపతిరివ ప్రజాః॥27॥

కరంధమస్య పుత్రస్తు మరుత్తో నృపతిస్తథా
కన్యామంగిరసే దత్త్వా దివమాశు జగామ హ॥28॥

బ్రహ్మదత్తశ్చ పాంచాల్యో రాజా బుద్ధిమతాం వరః
నిధిం శంఖం ద్విజాగ్ర్యేభ్యో దత్త్వా లోకానవాప్తవాన్॥29॥

రాజా మిత్రసహశ్చాపి వసిష్ఠాయ మహాత్మనే
మదయంతీం ప్రియాం దత్త్వా తయా సహ దివం గతః॥30॥

సహస్రజిచ్చ రాజర్షిః ప్రాణానిష్టాన్మహాయశాః
బ్రాహ్మణార్థే పరిత్యజ్య గతో లోకాననుత్తమాన్॥31॥

సర్వకామైశ్చ సంపూర్ణం దత్త్వా వేశ్మ హిరణ్మయం
ముద్గలాయ గతః స్వర్గం శతద్యుమ్నో మహీపతిః॥32॥

నామ్నా చ ద్యుతిమాన్నామ శాల్వరాజః ప్రతాపవాన్
దత్త్వా రాజ్యమృచీకాయ గతో లోకాననుత్తమాన్॥33॥

మదిరాశ్వశ్చ రాజర్షిర్దత్త్వా కన్యాం సుమధ్యమాం
హిరణ్యహస్తాయ గతో లోకాందేవైరభిష్టుతాన్॥34॥

లోమపాదశ్చ రాజర్షిః శాంతాం దత్త్వా సుతాం ప్రభుః
ఋశ్యశృంగాయ విపులైః సర్వకామైరయుజ్యత॥35॥

దత్త్వా శతసహస్రం తు గవాం రాజా ప్రసేనజిత్
సవత్సానాం మహాతేజా గతో లోకాననుత్తమాన్॥36॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో దానేన తపసా చ హ
మహాత్మానో గతాః స్వర్గం శిష్టాత్మానో జితేంద్రియాః॥37॥

తేషాం ప్రతిష్ఠితా కీర్తిర్యావత్స్థాస్యతి మేదినీ
దానయజ్ఞప్రజాసర్గైరేతే హి దివమాప్నువన్॥38॥

వ్యాస ఉవాచ

త్రయీవిద్యామవేక్షేత వేదేషూక్తామథాంగతః
ఋక్సామవర్ణాక్షరతో యజుషోఽథర్వణస్తథా ||1||

వేదవాదేషు కుశలా హ్యధ్యాత్మకుశలాశ్చ యే
సత్త్వవంతో మహాభాగాః పశ్యంతి ప్రభవాప్యయౌ ||2||

ఏవం ధర్మేణ వర్తేత క్రియాః శిష్టవదాచరేత్
అసంరోధేన భూతానాం వృత్తిం లిప్సేత వై ద్విజః ||3||

సద్భ్య ఆగతవిజ్ఞానః శిష్టః శాస్త్రవిచక్షణః
స్వధర్మేణ క్రియా లోకే కుర్వాణః సత్యసంగరః ||4||

తిష్ఠత్యేతేషు గృహవాన్షట్సు కర్మసు స ద్విజః
పంచభిః సతతం యజ్ఞైః శ్రద్దధానో యజేత చ ||5||

ధృతిమానప్రమత్తశ్చ దాంతో ధర్మవిదాత్మవాన్
వీతహర్షభయక్రోధో బ్రాహ్మణో నావసీదతి ||6||

దానమధ్యయనం యజ్ఞస్తపో హ్రీరార్జవం దమః
ఏతైర్వర్ధయతే తేజః పాప్మానం చాపకర్షతి ||7||

ధూతపాప్మా తు మేధావీ లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
కామక్రోధౌ వశే కృత్వా నినీషేద్బ్రహ్మణః పదం ||8||

అగ్నీంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చార్చేద్దేవతాః ప్రణమేత చ
వర్జయేద్రుషతీం వాచం హింసాం చాధర్మసంహితాం ||9||

ఏషా పూర్వతరా వృత్తిర్బ్రాహ్మణస్య విధీయతే
జ్ఞానాగమేన కర్మాణి కుర్వన్కర్మసు సిధ్యతి ||10||

పంచేంద్రియజలాం ఘోరాం లోభకూలాం సుదుస్తరాం
మన్యుపంకామనాధృష్యాం నదీం తరతి బుద్ధిమాన్ ||11||

కామమన్యూద్ధతం యత్స్యాన్నిత్యమత్యంతమోహితం
మహతా విధిదృష్టేన బలేనాప్రతిఘాతినా
స్వభావస్రోతసా వృత్తముహ్యతే సతతం జగత్ ||12||

కాలోదకేన మహతా వర్షావర్తేన సంతతం
మాసోర్మిణర్తువేగేన పక్షోలపతృణేన చ ||13||

నిమేషోన్మేషఫేనేన అహోరాత్రజవేన చ
కామగ్రాహేణ ఘోరేణ వేదయజ్ఞప్లవేన చ ||14||

ధర్మద్వీపేన భూతానాం చార్థకామరవేణ చ
ఋతసోపానతీరేణ విహింసాతరువాహినా ||15||

యుగహ్రదౌఘమధ్యేన బ్రహ్మప్రాయభవేన చ
ధాత్రా సృష్టాని భూతాని కృష్యంతే యమసాదనం ||16||

ఏతత్ప్రజ్ఞామయైర్ధీరా నిస్తరంతి మనీషిణః
ప్లవైరప్లవవంతో హి కిం కరిష్యంత్యచేతసః ||17||

ఉపపన్నం హి యత్ప్రాజ్ఞో నిస్తరేన్నేతరో జనః
దూరతో గుణదోషౌ హి ప్రాజ్ఞః సర్వత్ర పశ్యతి ||18||

సంశయాత్మా స కామాత్మా చలచిత్తోఽల్పచేతనః
అప్రాజ్ఞో న తరత్యేవ యో హ్యాస్తే న స గచ్ఛతి||19||

అప్లవో హి మహాదోషముహ్యమానోఽధిగచ్ఛతి
కామగ్రాహగృహీతస్య జ్ఞానమప్యస్య న ప్లవః||20||

తస్మాదున్మజ్జనస్యార్థే ప్రయతేత విచక్షణః
ఏతదున్మజ్జనం తస్య యదయం బ్రాహ్మణో భవేత్||21||

త్ర్యవదాతే కులే జాతస్త్రిసందేహస్త్రికర్మకృత్
తస్మాదున్మజ్జనస్తిష్ఠేన్నిస్తరేత్ప్రజ్ఞయా యథా||22||

సంస్కృతస్య హి దాంతస్య నియతస్య కృతాత్మనః
ప్రాజ్ఞస్యానంతరా సిద్ధిరిహ లోకే పరత్ర చ||23||

వర్తతే తేషు గృహవానక్రుధ్యన్ననసూయకః
పంచభిః సతతం యజ్ఞైర్విఘసాశీ యజేత చ||24||

సతాం వృత్తేన వర్తేత క్రియాః శిష్టవదాచరేత్
అసంరోధేన ధర్మస్య వృత్తిం లిప్సేదగర్హితాం||25||

శ్రుతివిజ్ఞానతత్త్వజ్ఞః శిష్టాచారో విచక్షణః
స్వధర్మేణ క్రియావాంశ్చ కర్మణా సోఽప్యసంకరః||26||

క్రియావాఞ్శ్రద్దధానశ్చ దాతా ప్రాజ్ఞోఽనసూయకః
ధర్మాధర్మవిశేషజ్ఞః సర్వం తరతి దుస్తరం||27||

ధృతిమానప్రమత్తశ్చ దాంతో ధర్మవిదాత్మవాన్
వీతహర్షభయక్రోధో బ్రాహ్మణో నావసీదతి||28||

ఏషా పూర్వతరా వృత్తిర్బ్రాహ్మణస్య విధీయతే
జ్ఞానవిత్త్వేన కర్మాణి కుర్వన్సర్వత్ర సిధ్యతి||29||

అధర్మం ధర్మకామో హి కరోతీహావిచక్షణః
ధర్మం చాధర్మసంకాశం శోచన్నివ కరోతి సః||30||

ధర్మం కరోమీతి కరోత్యధర్మ;మధర్మకామశ్చ కరోతి ధర్మం
ఉభే బాలః కర్మణీ న ప్రజాన;న్స జాయతే మ్రియతే చాపి దేహీ||31||

—♦ అధ్యాయము 228 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

అథ చేద్రోచయేదేతద్ద్రుహ్యేత మనసా తథా
ఉన్మజ్జంశ్చ నిమజ్జంశ్చ జ్ఞానవాన్ప్లవవాన్భవేత్||1||

ప్రజ్ఞయా నిర్మితైర్ధీరాస్తారయంత్యబుధాన్ప్లవైః
నాబుధాస్తారయంత్యన్యానాత్మానం వా కథంచన||2||

ఛిన్నదోషో మునిర్యోగాన్యుక్తో యుంజీత ద్వాదశ
దశకర్మసుఖానర్థానుపాయాపాయనిర్భయః||3||

చక్షురాచారవిత్ప్రాజ్ఞో మనసా దర్శనేన చ
యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ బుద్ధ్యా య ఇచ్ఛేజ్జ్ఞానముత్తమం
జ్ఞానేన యచ్ఛేదాత్మానం య ఇచ్ఛేచ్ఛాంతిమాత్మనః||4||

ఏతేషాం చేదనుద్రష్టా పురుషోఽపి సుదారుణః
యది వా సర్వవేదజ్ఞో యది వాప్యనృచోఽజపః||5||

యది వా ధార్మికో యజ్వా యది వా పాపకృత్తమః
యది వా పురుషవ్యాఘ్రో యది వా క్లైబ్యధారితా॥6॥

తరత్యేవ మహాదుర్గం జరామరణసాగరం
ఏవం హ్యేతేన యోగేన యుంజానోఽప్యేకమంతతః
అపి జిజ్ఞాసమానో హి శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే॥7॥

ధర్మోపస్థో హ్రీవరూథ ఉపాయాపాయకూబరః
అపానాక్షః ప్రాణయుగః ప్రజ్ఞాయుర్జీవబంధనః॥8॥

చేతనాబంధురశ్చారురాచారగ్రహనేమివాన్
దర్శనస్పర్శనవహో ఘ్రాణశ్రవణవాహనః॥9॥

ప్రజ్ఞానాభిః సర్వతంత్రప్రతోదో జ్ఞానసారథిః
క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితో ధీరః శ్రద్ధాదమపురఃసరః॥10॥

త్యాగవర్త్మానుగః క్షేమ్యః శౌచగో ధ్యానగోచరః
జీవయుక్తో రథో దివ్యో బ్రహ్మలోకే విరాజతే॥11॥

అథ సంత్వరమాణస్య రథమేతం యుయుక్షతః
అక్షరం గంతుమనసో విధిం వక్ష్యామి శీఘ్రగం॥12॥

సప్త యో ధారణాః కృత్స్నా వాగ్యతః ప్రతిపద్యతే
పృష్ఠతః పార్శ్వతశ్చాన్యా యావత్యస్తాః ప్రధారణాః॥13॥

క్రమశః పార్థివం యచ్చ వాయవ్యం ఖం తథా పయః
జ్యోతిషో యత్తదైశ్వర్యమహంకారస్య బుద్ధితః॥14॥

అవ్యక్తస్య తథైశ్వర్యం క్రమశః ప్రతిపద్యతే
విక్రమాశ్చాపి యస్యైతే తథా యుంక్తే స యోగతః॥15॥

అథాస్య యోగయుక్తస్య సిద్ధిమాత్మని పశ్యతః
నిర్మథ్యమానః సూక్ష్మత్వాద్రూపాణీమాని దర్శయేత్॥16॥

శైశిరస్తు యథా ధూమః సూక్ష్మః సంశ్రయతే నభః
తథా దేహాద్విముక్తస్య పూర్వరూపం భవత్యుత॥17॥

అథ ధూమస్య విరమే ద్వితీయం రూపదర్శనం
జలరూపమివాకాశే తత్రైవాత్మని పశ్యతి॥18॥

అపాం వ్యతిక్రమే చాపి వహ్నిరూపం ప్రకాశతే
తస్మిన్నుపరతే చాస్య పీతవస్త్రవదిష్యతే
ఊర్ణారూపసవర్ణం చ తస్య రూపం ప్రకాశతే॥19॥

అథ శ్వేతాం గతిం గత్వా వాయవ్యం సూక్ష్మమప్యజః
అశుక్లం చేతసః సౌక్ష్మ్యమవ్యక్తం బ్రహ్మణోఽస్య వై॥20॥

ఏతేష్వపి హి జాతేషు ఫలజాతాని మే శృణు
జాతస్య పార్థివైశ్వర్యే సృష్టిరిష్టా విధీయతే॥21॥

ప్రజాపతిరివాక్షోభ్యః శరీరాత్సృజతి ప్రజాః
అంగుల్యంగుష్ఠమాత్రేణ హస్తపాదేన వా తథా॥22॥

పృథివీం కంపయత్యేకో గుణో వాయోరితి స్మృతః
ఆకాశభూతశ్చాకాశే సవర్ణత్వాత్ప్రణశ్యతి॥23॥

వర్ణతో గృహ్యతే చాపి కామాత్పిబతి చాశయాన్
న చాస్య తేజసా రూపం దృశ్యతే శామ్యతే తథా॥24॥

అహంకారస్య విజితేః పంచైతే స్యుర్వశానుగాః
షణ్ణామాత్మని బుద్ధౌ చ జితాయాం ప్రభవత్యథ॥25॥

నిర్దోషా ప్రతిభా హ్యేనం కృత్స్నా సమభివర్తతే
తథైవ వ్యక్తమాత్మానమవ్యక్తం ప్రతిపద్యతే॥26॥

యతో నిఃసరతే లోకో భవతి వ్యక్తసంజ్ఞకః
తత్రావ్యక్తమయీం వ్యాఖ్యాం శృణు త్వం విస్తరేణ మే
తథా వ్యక్తమయీం చైవ సంఖ్యాం పూర్వం నిబోధ మే॥27॥

పంచవింశతితత్త్వాని తుల్యాన్యుభయతః సమం
యోగే సాంఖ్యేఽపి చ తథా విశేషాంస్తత్ర మే శృణు॥28॥

ప్రోక్తం తద్వ్యక్తమిత్యేవ జాయతే వర్ధతే చ యత్
జీర్యతే మ్రియతే చైవ చతుర్భిర్లక్షణైర్యుతం॥29॥

విపరీతమతో యత్తు తదవ్యక్తముదాహృతం
ద్వావాత్మానౌ చ వేదేషు సిద్ధాంతేష్వప్యుదాహృతౌ॥30॥

చతుర్లక్షణజం త్వన్యం చతుర్వర్గం ప్రచక్షతే
వ్యక్తమవ్యక్తజం చైవ తథా బుద్ధమథేతరత్
సత్త్వం క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యేతద్ద్వయమప్యనుదర్శితం॥31॥

ద్వావాత్మానౌ చ వేదేషు విషయేషు చ రజ్యతః
విషయాత్ప్రతిసంహారః సాంఖ్యానాం సిద్ధిలక్షణం॥32॥

నిర్మమశ్చానహంకారో నిర్ద్వంద్వశ్ఛిన్నసంశయః
నైవ క్రుధ్యతి న ద్వేష్టి నానృతా భాషతే గిరః॥33॥

ఆక్రుష్టస్తాడితశ్చైవ మైత్రేణ ధ్యాతి నాశుభం
వాగ్దండకర్మమనసాం త్రయాణాం చ నివర్తకః॥34॥

సమః సర్వేషు భూతేషు బ్రహ్మాణమభివర్తతే
నైవేచ్ఛతి న చానిచ్ఛో యాత్రామాత్రవ్యవస్థితః॥35॥

అలోలుపోఽవ్యథో దాంతో న కృతీ న నిరాకృతిః
నాస్యేంద్రియమనేకాగ్రం నాతిక్షిప్తమనోరథః
అహింస్రః సర్వభూతానామీదృక్సాంఖ్యో విముచ్యతే॥36॥

అథ యోగాద్విముచ్యంతే కారణైర్యైర్నిబోధ మే
యోగైశ్వర్యమతిక్రాంతో యోఽతిక్రామతి ముచ్యతే॥37॥

ఇత్యేషా భావజా బుద్ధిః కథితా తే న సంశయః
ఏవం భవతి నిర్ద్వంద్వో బ్రహ్మాణం చాధిగచ్ఛతి॥38॥

—♦ అధ్యాయము 229 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

అథ జ్ఞానప్లవం ధీరో గృహీత్వా శాంతిమాస్థితః
ఉన్మజ్జంశ్చ నిమజ్జంశ్చ జ్ఞానమేవాభిసంశ్రయేత్॥1॥

శుక ఉవాచ

కిం తజ్జ్ఞానమథో విద్యా యయా నిస్తరతి ద్వయం
ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో నివృత్తిరితి చైవ హి॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

యస్తు పశ్యేత్స్వభావేన వినా భావమచేతనః
పుష్యతే చ పునః సర్వాన్ప్రజ్ఞయా ముక్తహేతుకః॥3॥

యేషాం చైకాంతభావేన స్వభావః కారణం మతం
పూత్వా తృణబుసీకాం వై తే లభంతే న కించన॥4॥

యే చైనం పక్షమాశ్రిత్య వర్తయంత్యల్పచేతసః
స్వభావం కారణం జ్ఞాత్వా న శ్రేయః ప్రాప్నువంతి తే॥5॥

స్వభావో హి వినాశాయ మోహకర్మమనోభవః
నిరుక్తమేతయోరేతత్స్వభావపరభావయోః॥6॥

కృష్యాదీని హి కర్మాణి సస్యసంహరణాని చ
ప్రజ్ఞావద్భిః ప్రక్లృప్తాని యానాసనగృహాణి చ॥7॥

ఆక్రీడానాం గృహాణాం చ గదానామగదస్య చ
ప్రజ్ఞావంతః ప్రవక్తారో జ్ఞానవద్భిరనుష్ఠితాః॥8॥

ప్రజ్ఞా సంయోజయత్యర్థైః ప్రజ్ఞా శ్రేయోఽధిగచ్ఛతి
రాజానో భుంజతే రాజ్యం ప్రజ్ఞయా తుల్యలక్షణాః॥9॥

పారావర్యం తు భూతానాం జ్ఞానేనైవోపలభ్యతే
విద్యయా తాత సృష్టానాం విద్యైవ పరమా గతిః॥10॥

భూతానాం జన్మ సర్వేషాం వివిధానాం చతుర్విధం
జరాయ్వండమథోద్భేదం స్వేదం చాప్యుపలక్షయేత్॥11॥

స్థావరేభ్యో విశిష్టాని జంగమాన్యుపలక్షయేత్
ఉపపన్నం హి యచ్చేష్టా విశిష్యేత విశేష్యయోః॥12॥

ఆహుర్ద్విబహుపాదాని జంగమాని ద్వయాని చ
బహుపాద్భ్యో విశిష్టాని ద్విపాదాని బహూన్యపి॥13॥

ద్విపదాని ద్వయాన్యాహుః పార్థివానీతరాణి చ
పార్థివాని విశిష్టాని తాని హ్యన్నాని భుంజతే॥14॥

పార్థివాని ద్వయాన్యాహుర్మధ్యమాన్యుత్తమాని చ
మధ్యమాని విశిష్టాని జాతిధర్మోపధారణాత్॥15॥

మధ్యమాని ద్వయాన్యాహుర్ధర్మజ్ఞానీతరాణి చ
ధర్మజ్ఞాని విశిష్టాని కార్యాకార్యోపధారణాత్॥16॥

ధర్మజ్ఞాని ద్వయాన్యాహుర్వేదజ్ఞానీతరాణి చ
వేదజ్ఞాని విశిష్టాని వేదో హ్యేషు ప్రతిష్ఠితః॥17॥

వేదజ్ఞాని ద్వయాన్యాహుః ప్రవక్తౄణీతరాణి చ
ప్రవక్తౄణి విశిష్టాని సర్వధర్మోపధారణాత్॥18॥

విజ్ఞాయంతే హి యైర్వేదాః సర్వధర్మక్రియాఫలాః
సయజ్ఞాః సఖిలా వేదాః ప్రవక్తృభ్యో వినిఃసృతాః॥19॥

ప్రవక్తౄణి ద్వయాన్యాహురాత్మజ్ఞానీతరాణి చ
ఆత్మజ్ఞాని విశిష్టాని జన్మాజన్మోపధారణాత్॥20॥

ధర్మద్వయం హి యో వేద స సర్వః సర్వధర్మవిద్
స త్యాగీ సత్యసంకల్పః స తు క్షాంతః స ఈశ్వరః॥21॥

ధర్మజ్ఞానప్రతిష్ఠం హి తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః
శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతం పరే చ కృతనిశ్చయం॥22॥

అంతఃస్థం చ బహిష్ఠం చ యేఽఽధియజ్ఞాధిదైవతం
జానంతి తాన్నమస్యామస్తే దేవాస్తాత తే ద్విజాః॥23॥

తేషు విశ్వమిదం భూతం సాగ్రం చ జగదాహితం
తేషాం మాహాత్మ్యభావస్య సదృశం నాస్తి కించన॥24॥

ఆదిం తే నిధనం చైవ కర్మ చాతీత్య సర్వశః
చతుర్విధస్య భూతస్య సర్వస్యేశాః స్వయంభువః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 230 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ఏషా పూర్వతరా వృత్తిర్బ్రాహ్మణస్య విధీయతే
జ్ఞానవానేవ కర్మాణి కుర్వన్సర్వత్ర సిధ్యతి॥1॥

తత్ర చేన్న భవేదేవం సంశయః కర్మనిశ్చయే
కిం ను కర్మ స్వభావోఽయం జ్ఞానం కర్మేతి వా పునః॥2॥

తత్ర చేహ వివిత్సా స్యాజ్జ్ఞానం చేత్పురుషం ప్రతి
ఉపపత్త్యుపలబ్ధిభ్యాం వర్ణయిష్యామి తచ్ఛృణు॥3॥

పౌరుషం కారణం కేచిదాహుః కర్మసు మానవాః
దైవమేకే ప్రశంసంతి స్వభావం చాపరే జనాః॥4॥

పౌరుషం కర్మ దైవం చ ఫలవృత్తిస్వభావతః
త్రయమేతత్పృథగ్భూతమవివేకం తు కేచన॥5॥

ఏవమేతన్న చాప్యేవముభే చాపి న చాప్యుభే
కర్మస్థా విషమం బ్రూయుః సత్త్వస్థాః సమదర్శినః॥6॥

త్రేతాయాం ద్వాపరే చైవ కలిజాశ్చ ససంశయాః
తపస్వినః ప్రశాంతాశ్చ సత్త్వస్థాశ్చ కృతే యుగే॥7॥

అపృథగ్దర్శినః సర్వే ఋక్సామసు యజుఃషు చ
కామద్వేషౌ పృథగ్దృష్ట్వా తపః కృత ఉపాసతే॥8॥

తపోధర్మేణ సంయుక్తస్తపోనిత్యః సుసంశితః
తేన సర్వానవాప్నోతి కామాన్యాన్మనసేచ్ఛతి॥9॥

తపసా తదవాప్నోతి యద్భూత్వా సృజతే జగత్
తద్భూతశ్చ తతః సర్వో భూతానాం భవతి ప్రభుః॥10॥

తదుక్తం వేదవాదేషు గహనం వేదదర్శిభిః
వేదాంతేషు పునర్వ్యక్తం క్రమయోగేన లక్ష్యతే॥11॥

ఆరంభయజ్ఞాః క్షత్రస్య హవిర్యజ్ఞా విశః స్మృతాః
పరిచారయజ్ఞాః శూద్రాశ్చ జపయజ్ఞా ద్విజాతయః॥12॥

పరినిష్ఠితకార్యో హి స్వాధ్యాయేన ద్విజో భవేత్
కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥13॥

త్రేతాదౌ సకలా వేదా యజ్ఞా వర్ణాశ్రమాస్తథా
సంరోధాదాయుషస్త్వేతే వ్యస్యంతే ద్వాపరే యుగే॥14॥

ద్వాపరే విప్లవం యాంతి వేదాః కలియుగే తథా
దృశ్యంతే నాపి దృశ్యంతే కలేరంతే పునః పునః॥15॥

ఉత్సీదంతి స్వధర్మాశ్చ తత్రాధర్మేణ పీడితాః
గవాం భూమేశ్చ యే చాపామోషధీనాం చ యే రసాః॥16॥

అధర్మాంతర్హితా వేదా వేదధర్మాస్తథాశ్రమాః
విక్రియంతే స్వధర్మస్థాః స్థావరాణి చరాణి చ॥17॥

యథా సర్వాణి భూతాని వృష్టిర్భౌమాని వర్షతి
సృజతే సర్వతోఽఙ్గాని తథా వేదా యుగే యుగే॥18॥

విసృతం కాలనానాత్వమనాదినిధనం చ యత్
కీర్తితం తత్పురస్తాన్మే యతః సంయాంతి యాంతి చ॥19॥

ధాతేదం ప్రభవస్థానం భూతానాం సంయమో యమః
స్వభావేన ప్రవర్తంతే ద్వంద్వసృష్టాని భూరిశః॥20॥

సర్గః కాలో ధృతిర్వేదాః కర్తా కార్యం క్రియా ఫలం
ఏతత్తే కథితం తాత యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 231 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తోఽభిప్రశస్యైతత్పరమర్షేస్తు శాసనం
మోక్షధర్మార్థసంయుక్తమిదం ప్రష్టుం ప్రచక్రమే॥1॥

శుక ఉవాచ

ప్రజావాఞ్శ్రోత్రియో యజ్వా వృద్ధః ప్రజ్ఞోఽనసూయకః
అనాగతమనైతిహ్యం కథం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥2॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ సర్వత్యాగేన మేధయా
సాంఖ్యే వా యది వా యోగే ఏతత్పృష్టోఽభిధత్స్వ మే॥3॥

మనసశ్చేంద్రియాణాం చాప్యైకాగ్ర్యం సమవాప్యతే
యేనోపాయేన పురుషైస్తచ్చ వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥4॥

వ్యాస ఉవాచ

నాన్యత్ర విద్యాతపసోర్నాన్యత్రేంద్రియనిగ్రహాత్
నాన్యత్ర సర్వసంత్యాగాత్సిద్ధిం విందతి కశ్చన॥5॥

మహాభూతాని సర్వాణి పూర్వసృష్టిః స్వయంభువః
భూయిష్ఠం ప్రాణభృద్గ్రామే నివిష్టాని శరీరిషు॥6॥

భూమేర్దేహో జలాత్స్నేహో జ్యోతిషశ్చక్షుషీ స్మృతే
ప్రాణాపానాశ్రయో వాయుః ఖేష్వాకాశం శరీరిణాం॥7॥

క్రాంతే విష్ణుర్బలే శక్రః కోష్ఠేఽగ్నిర్భుక్తమర్ఛతి
కర్ణయోః ప్రదిశః శ్రోత్రే జిహ్వాయాం వాక్సరస్వతీ॥8॥

కర్ణౌ త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా నాసికా చైవ పంచమీ
దర్శనానీంద్రియోక్తాని ద్వారాణ్యాహారసిద్ధయే॥9॥

శబ్దం స్పర్శం తథా రూపం రసం గంధం చ పంచమం
ఇంద్రియాణి పృథక్త్వర్థాన్మనసో దర్శయంత్యుత॥10॥

ఇంద్రియాణి మనో యుంక్తే వశ్యాన్యంతేవ వాజినః
మనశ్చాపి సదా యుంక్తే భూతాత్మా హృదయాశ్రితః॥11॥

ఇంద్రియాణాం తథైవేషాం సర్వేషామీశ్వరం మనః
నియమే చ విసర్గే చ భూతాత్మా మనసస్తథా॥12॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాశ్చ స్వభావశ్చేతనా మనః
ప్రాణాపానౌ చ జీవశ్చ నిత్యం దేహేషు దేహినాం॥13॥

ఆశ్రయో నాస్తి సత్త్వస్య గుణశబ్దో న చేతనా
సత్త్వం హి తేజః సృజతి న గుణాన్వై కదాచన॥14॥

ఏవం సప్తదశం దేహే వృతం షోడశభిర్గుణైః
మనీషీ మనసా విప్రః పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥15॥

న హ్యయం చక్షుషా దృశ్యో న చ సర్వైరపీంద్రియైః
మనసా సంప్రదీప్తేన మహానాత్మా ప్రకాశతే॥16॥

అశబ్దస్పర్శరూపం తదరసాగంధమవ్యయం
అశరీరం శరీరే స్వే నిరీక్షేత నిరింద్రియం॥17॥

అవ్యక్తం వ్యక్తదేహేషు మర్త్యేష్వమరమాశ్రితం
యోఽనుపశ్యతి స ప్రేత్య కల్పతే బ్రహ్మభూయసే॥18॥

విద్యాభిజనసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని
శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాః సమదర్శినః॥19॥

స హి సర్వేషు భూతేషు జంగమేషు ధ్రువేషు చ
వసత్యేకో మహానాత్మా యేన సర్వమిదం తతం॥20॥

సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని
యదా పశ్యతి భూతాత్మా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥21॥

యావానాత్మని వేదాత్మా తావానాత్మా పరాత్మని
య ఏవం సతతం వేద సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥22॥

సర్వభూతాత్మభూతస్య సర్వభూతహితస్య చ
దేవాపి మార్గే ముహ్యంతి అపదస్య పదైషిణః॥23॥

శకునీనామివాకాశే జలే వారిచరస్య వా
యథా గతిర్న దృశ్యేత తథైవ సుమహాత్మనః॥24॥

కాలః పచతి భూతాని సర్వాణ్యేవాత్మనాత్మని
యస్మింస్తు పచ్యతే కాలస్తం న వేదేహ కశ్చన॥25॥

న తదూర్ధ్వం న తిర్యక్చ నాధో న చ తిరః పునః
న మధ్యే ప్రతిగృహ్ణీతే నైవ కశ్చిత్కుతశ్చన॥26॥

సర్వేఽన్తఃస్థా ఇమే లోకా బాహ్యమేషాం న కించన
యః సహస్రం సమాగచ్ఛేద్యథా బాణో గుణచ్యుతః॥27॥

నైవాంతం కారణస్యేయాద్యద్యపి స్యాన్మనోజవః
తస్మాత్సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరం నాస్తి స్థూలతరం తతః॥28॥

సర్వతఃపాణిపాదాంతం సర్వతోక్షిశిరోముఖం
సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥29॥

తదేవాణోరణుతరం తన్మహద్భ్యో మహత్తరం
తదంతః సర్వభూతానాం ధ్రువం తిష్ఠన్న దృశ్యతే॥30॥

అక్షరం చ క్షరం చైవ ద్వైధీభావోఽయమాత్మనః
క్షరః సర్వేషు భూతేషు దివ్యం హ్యమృతమక్షరం॥31॥

నవద్వారం పురం గత్వా హంసో హి నియతో వశీ
ఈశః సర్వస్య భూతస్య స్థావరస్య చరస్య చ॥32॥

హానిభంగవికల్పానాం నవానాం సంశ్రయేణ చ
శరీరాణామజస్యాహుర్హంసత్వం పారదర్శినః॥33॥

హంసోక్తం చాక్షరం చైవ కూటస్థం యత్తదక్షరం
తద్విద్వానక్షరం ప్రాప్య జహాతి ప్రాణజన్మనీ॥34॥

—♦ అధ్యాయము 232 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

పృచ్ఛతస్తవ సత్పుత్ర యథావదిహ తత్త్వతః
సాంఖ్యన్యాయేన సంయుక్తం యదేతత్కీర్తితం మయా॥1॥

యోగకృత్యం తు తే కృత్స్నం వర్తయిష్యామి తచ్ఛృణు
ఏకత్వం బుద్ధిమనసోరింద్రియాణాం చ సర్వశః
ఆత్మనో ధ్యాయినస్తాత జ్ఞానమేతదనుత్తమం॥2॥

తదేతదుపశాంతేన దాంతేనాధ్యాత్మశీలినా
ఆత్మారామేణ బుద్ధేన బోద్ధవ్యం శుచికర్మణా॥3॥

యోగదోషాన్సముచ్ఛిద్య పంచ యాన్కవయో విదుః
కామం క్రోధం చ లోభం చ భయం స్వప్నం చ పంచమం॥4॥

క్రోధం శమేన జయతి కామం సంకల్పవర్జనాత్
సత్త్వసంసేవనాద్ధీరో నిద్రాముచ్ఛేత్తుమర్హతి॥5॥

ధృత్యా శిశ్నోదరం రక్షేత్పాణిపాదం చ చక్షుషా
చక్షుః శ్రోత్రే చ మనసా మనో వాచం చ కర్మణా॥6॥

అప్రమాదాద్భయం జహ్యాల్లోభం ప్రాజ్ఞోపసేవనాత్
ఏవమేతాన్యోగదోషాంజయేన్నిత్యమతంద్రితః॥7॥

అగ్నీంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చార్చేద్దేవతాః ప్రణమేత చ
వర్జయేద్రుషితాం వాచం హింసాయుక్తాం మనోనుగాం॥8॥

బ్రహ్మ తేజోమయం శుక్రం యస్య సర్వమిదం రసః
ఏకస్య భూతం భూతస్య ద్వయం స్థావరజంగమం॥9॥

ధ్యానమధ్యయనం దానం సత్యం హ్రీరార్జవం క్షమా
శౌచమాహారసంశుద్ధిరింద్రియాణాం చ నిగ్రహః॥10॥

ఏతైర్వివర్ధతే తేజః పాప్మానం చాపకర్షతి
సిధ్యంతి చాస్య సర్వార్థా విజ్ఞానం చ ప్రవర్తతే॥11॥

సమః సర్వేషు భూతేషు లబ్ధాలబ్ధేన వర్తయన్
ధుతపాప్మా తు తేజస్వీ లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
కామక్రోధౌ వశే కృత్వా నినీషేద్బ్రహ్మణః పదం॥12॥

మనసశ్చేంద్రియాణాం చ కృత్వైకాగ్ర్యం సమాహితః
ప్రాగ్రాత్రాపరరాత్రేషు ధారయేన్మన ఆత్మనా॥13॥

జంతోః పంచేంద్రియస్యాస్య యదేకం ఛిద్రమింద్రియం
తతోఽస్య స్రవతి ప్రజ్ఞా దృతేః పాదాదివోదకం॥14॥

మనస్తు పూర్వమాదద్యాత్కుమీనానివ మత్స్యహా
తతః శ్రోత్రం తతశ్చక్షుర్జిహ్వాం ఘ్రాణం చ యోగవిత్॥15॥

తత ఏతాని సంయమ్య మనసి స్థాపయేద్యతిః
తథైవాపోహ్య సంకల్పాన్మనో హ్యాత్మని ధారయేత్॥16॥

పంచ జ్ఞానేన సంధాయ మనసి స్థాపయేద్యతిః
యద్వైతాన్యవతిష్ఠంతే మనఃషష్ఠాని చాత్మని
ప్రసీదంతి చ సంస్థాయ తదా బ్రహ్మ ప్రకాశతే॥17॥

విధూమ ఇవ దీప్తార్చిరాదిత్య ఇవ దీప్తిమాన్
వైద్యుతోఽగ్నిరివాకాశే పశ్యత్యాత్మానమాత్మనా
సర్వం చ తత్ర సర్వత్ర వ్యాపకత్వాచ్చ దృశ్యతే॥18॥

తం పశ్యంతి మహాత్మానో బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః
ధృతిమంతో మహాప్రాజ్ఞాః సర్వభూతహితే రతాః॥19॥

ఏవం పరిమితం కాలమాచరన్సంశితవ్రతః
ఆసీనో హి రహస్యేకో గచ్ఛేదక్షరసాత్మ్యతాం॥20॥

ప్రమోహో భ్రమ ఆవర్తో ఘ్రాణశ్రవణదర్శనే
అద్భుతాని రసస్పర్శే శీతోష్ణే మారుతాకృతిః॥21॥

ప్రతిభాముపసర్గాంశ్చాప్యుపసంగృహ్య యోగతః
తాంస్తత్త్వవిదనాదృత్య స్వాత్మన్యేవ నివర్తయేత్॥22॥

కుర్యాత్పరిచయం యోగే త్రైకాల్యం నియతో మునిః
గిరిశృంగే తథా చైత్యే వృక్షాగ్రేషు చ యోజజేత్॥23॥

సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం గోష్ఠే భాండమనా ఇవ
ఏకాగ్రశ్చింతయేన్నిత్యం యోగాన్నోద్వేజయేన్మనః॥24॥

యేనోపాయేన శక్యేత సంనియంతుం చలం మనః
తం తం యుక్తో నిషేవేత న చైవ విచలేత్తతః॥25॥

శూన్యా గిరిగుహాశ్చైవ దేవతాయతనాని చ
శూన్యాగారాణి చైకాగ్రో నివాసార్థముపక్రమేత్॥26॥

నాభిష్వజేత్పరం వాచా కర్మణా మనసాపి వా
ఉపేక్షకో యతాహారో లబ్ధాలబ్ధే సమో భవేత్॥27॥

యశ్చైనమభినందేత యశ్చైనమపవాదయేత్
సమస్తయోశ్చాప్యుభయోర్నాభిధ్యాయేచ్ఛుభాశుభం॥28॥

న ప్రహృష్యేత లాభేషు నాలాభేషు చ చింతయేత్
సమః సర్వేషు భూతేషు సధర్మా మాతరిశ్వనః॥29॥

ఏవం సర్వాత్మనః సాధోః సర్వత్ర సమదర్శినః
షణ్మాసాన్నిత్యయుక్తస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే॥30॥

వేదనార్తాః ప్రజా దృష్ట్వా సమలోష్టాశ్మకాంచనః
ఏతస్మిన్నిరతో మార్గే విరమేన్న విమోహితః॥31॥

అపి వర్ణావకృష్టస్తు నారీ వా ధర్మకాంక్షిణీ
తావప్యేతేన మార్గేణ గచ్ఛేతాం పరమాం గతిం॥32॥

అజం పురాణమజరం సనాతనం; యదింద్రియైరుపలభతే నరోఽచలః
అణోరణీయో మహతో మహత్తరం; తదాత్మనా పశ్యతి యుక్త ఆత్మవాన్॥33॥

ఇదం మహర్షేర్వచనం మహాత్మనో; యథావదుక్తం మనసానుదృశ్య చ
అవేక్ష్య చేయాత్పరమేష్ఠిసాత్మ్యతాం; ప్రయాంతి యాం భూతగతిం మనీషిణః॥34॥

—♦ అధ్యాయము 233 ♦—

శుక ఉవాచ

యదిదం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ
కాం దిశం విద్యయా యాంతి కాం చ గచ్ఛంతి కర్మణా॥1॥

ఏతద్వై శ్రోతుమిచ్ఛామి తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే
ఏతత్త్వన్యోన్యవైరూప్యే వర్తతే ప్రతికూలతః॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం పరాశరసుతః సుతం
కర్మవిద్యామయావేతౌ వ్యాఖ్యాస్యామి క్షరాక్షరౌ॥3॥

యాం దిశం విద్యయా యాంతి యాం చ గచ్ఛంతి కర్మణా
శృణుష్వైకమనాః పుత్ర గహ్వరం హ్యేతదంతరం॥4॥

అస్తి ధర్మ ఇతి ప్రోక్తం నాస్తీత్యత్రైవ యో వదేత్
తస్య పక్షస్య సదృశమిదం మమ భవేదథ॥5॥

ద్వావిమావథ పంథానౌ యత్ర వేదాః ప్రతిష్ఠితాః
ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో నివృత్తౌ చ సుభాషితః॥6॥

కర్మణా బధ్యతే జంతుర్విద్యయా తు ప్రముచ్యతే
తస్మాత్కర్మ న కుర్వంతి యతయః పారదర్శినః॥7॥

కర్మణా జాయతే ప్రేత్య మూర్తిమాన్షోడశాత్మకః
విద్యయా జాయతే నిత్యమవ్యయో హ్యవ్యయాత్మకః॥8॥

కర్మ త్వేకే ప్రశంసంతి స్వల్పబుద్ధితరా నరాః
తేన తే దేహజాలాని రమయంత ఉపాసతే॥9॥

యే తు బుద్ధిం పరాం ప్రాప్తా ధర్మనైపుణ్యదర్శినః
న తే కర్మ ప్రశంసంతి కూపం నద్యాం పిబన్నివ॥10॥

కర్మణః ఫలమాప్నోతి సుఖదుఃఖే భవాభవౌ
విద్యయా తదవాప్నోతి యత్ర గత్వా న శోచతి॥11॥

యత్ర గత్వా న మ్రియతే యత్ర గత్వా న జాయతే
న జీర్యతే యత్ర గత్వా యత్ర గత్వా న వర్ధతే॥12॥

యత్ర తద్బ్రహ్మ పరమమవ్యక్తమజరం ధ్రువం
అవ్యాహతమనాయాసమమృతం చావియోగి చ॥13॥

ద్వంద్వైర్యత్ర న బాధ్యంతే మానసేన చ కర్మణా
సమాః సర్వత్ర మైత్రాశ్చ సర్వభూతహితే రతాః॥14॥

విద్యామయోఽన్యః పురుషస్తాత కర్మమయోఽపరః
విద్ధి చంద్రమసం దర్శే సూక్ష్మయా కలయా స్థితం॥15॥

తదేతదృషిణా ప్రోక్తం విస్తరేణానుమీయతే
నవజం శశినం దృష్ట్వా వక్రం తంతుమివాంబరే॥16॥

ఏకాదశవికారాత్మా కలాసంభారసంభృతః
మూర్తిమానితి తం విద్ధి తాత కర్మగుణాత్మకం॥17॥

దేవో యః సంశ్రితస్తస్మిన్నబ్బిందురివ పుష్కరే
క్షేత్రజ్ఞం తం విజానీయాన్నిత్యం త్యాగజితాత్మకం॥18॥

తమో రజశ్చ సత్త్వం చ విద్ధి జీవగుణానిమాన్
జీవమాత్మగుణం విద్యాదాత్మానం పరమాత్మనః॥19॥

సచేతనం జీవగుణం వదంతి; స చేష్టతే చేష్టయతే చ సర్వం
తతః పరం క్షేత్రవిదో వదంతి; ప్రావర్తయద్యో భువనాని సప్త॥20॥

—♦ అధ్యాయము 234 ♦—

శుక ఉవాచ

క్షరాత్ప్రభృతి యః సర్గః సగుణానీంద్రియాణి చ
బుద్ధ్యైశ్వర్యాభిసర్గార్థం యద్ధ్యానం చాత్మనః శుభం॥1॥

భూయ ఏవ తు లోకేఽస్మిన్సద్వృత్తిం వృత్తిహైతుకీం
యయా సంతః ప్రవర్తంతే తదిచ్ఛామ్యనువర్ణితం॥2॥

వేదే వచనముక్తం తు కురు కర్మ త్యజేతి చ
కథమేతద్విజానీయాం తచ్చ వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥3॥

లోకవృత్తాంతతత్త్వజ్ఞః పూతోఽహం గురుశాసనాత్
కృత్వా బుద్ధిం వియుక్తాత్మా త్యక్ష్యామ్యాత్మానమవ్యథః॥4॥

వ్యాస ఉవాచ

యైషా వై విహితా వృత్తిః పురస్తాద్బ్రహ్మణా స్వయం
ఏషా పూర్వతరైః సద్భిరాచీర్ణా పరమర్షిభిః॥5॥

బ్రహ్మచర్యేణ వై లోకాంజయంతి పరమర్షయః
ఆత్మనశ్చ హృది శ్రేయస్త్వన్విచ్ఛ మనసాత్మని॥6॥

వనే మూలఫలాశీ చ తప్యన్సువిపులం తపః
పుణ్యాయతనచారీ చ భూతానామవిహింసకః॥7॥

విధూమే సన్నముసలే వానప్రస్థప్రతిశ్రయే
కాలే ప్రాప్తే చరన్భైక్షం కల్పతే బ్రహ్మభూయసే॥8॥

నిఃస్తుతిర్నిర్నమస్కారః పరిత్యజ్య శుభాశుభే
అరణ్యే విచరైకాకీ యేన కేనచిదాశితః॥9॥

శుక ఉవాచ

యదిదం వేదవచనం లోకవాదే విరుధ్యతే
ప్రమాణే చాప్రమాణే చ విరుద్ధే శాస్త్రతా కుతః॥10॥

ఇత్యేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి భగవాన్ప్రబ్రవీతు మే
కర్మణామవిరోధేన కథమేతత్ప్రవర్తతే॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం గంధవత్యాః సుతః సుతం
ఋషిస్తత్పూజయన్వాక్యం పుత్రస్యామితతేజసః॥12॥

గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః
యథోక్తకారిణః సర్వే గచ్ఛంతి పరమాం గతిం॥13॥

ఏకో య ఆశ్రమానేతాననుతిష్ఠేద్యథావిధి
అకామద్వేషసంయుక్తః స పరత్ర మహీయతే॥14॥

చతుష్పదీ హి నిఃశ్రేణీ బ్రహ్మణ్యేషా ప్రతిష్ఠితా
ఏతామాశ్రిత్య నిఃశ్రేణీం బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥15॥

ఆయుషస్తు చతుర్భాగం బ్రహ్మచార్యనసూయకః
గురౌ వా గురుపుత్రే వా వసేద్ధర్మార్థకోవిదః॥16॥

కర్మాతిరేకేణ గురోరధ్యేతవ్యం బుభూషతా
దక్షిణో నాపవాదీ స్యాదాహూతో గురుమాశ్రయేత్॥17॥

జఘన్యశాయీ పూర్వం స్యాదుత్థాయీ గురువేశ్మని
యచ్చ శిష్యేణ కర్తవ్యం కార్యం దాసేన వా పునః॥18॥

కృతమిత్యేవ తత్సర్వం కృత్వా తిష్ఠేత పార్శ్వతః
కింకరః సర్వకారీ చ సర్వకర్మసు కోవిదః॥19॥

శుచిర్దక్షో గుణోపేతో బ్రూయాదిషురివాత్వరః
చక్షుషా గురుమవ్యగ్రో నిరీక్షేత జితేంద్రియః॥20॥

నాభుక్తవతి చాశ్నీయాదపీతవతి నో పిబేత్
న తిష్ఠతి తథాసీత నాసుప్తే ప్రస్వపేత చ॥21॥

ఉత్తానాభ్యాం చ పాణిభ్యాం పాదావస్య మృదు స్పృశేత్
దక్షిణం దక్షిణేనైవ సవ్యం సవ్యేన పీడయేత్॥22॥

అభివాద్య గురుం బ్రూయాదధీష్వ భగవన్నితి
ఇదం కరిష్యే భగవన్నిదం చాపి కృతం మయా॥23॥

ఇతి సర్వమనుజ్ఞాప్య నివేద్య గురవే ధనం
కుర్యాత్కృత్వా చ తత్సర్వమాఖ్యేయం గురవే పునః॥24॥

యాంస్తు గంధాన్రసాన్వాపి బ్రహ్మచారీ న సేవతే
సేవేత తాన్సమావృత్త ఇతి ధర్మేషు నిశ్చయః॥25॥

యే కేచిద్విస్తరేణోక్తా నియమా బ్రహ్మచారిణః
తాన్సర్వాననుగృహ్ణీయాద్భవేచ్చానపగో గురోః॥26॥

స ఏవం గురవే ప్రీతిముపహృత్య యథాబలం
ఆశ్రమేష్వాశ్రమేష్వేవం శిష్యో వర్తేత కర్మణా॥27॥

వేదవ్రతోపవాసేన చతుర్థే చాయుషో గతే
గురవే దక్షిణాం దత్త్వా సమావర్తేద్యథావిధి॥28॥

ధర్మలబ్ధైర్యుతో దారైరగ్నీనుత్పాద్య ధర్మతః
ద్వితీయమాయుషో భాగం గృహమేధివ్రతీ భవేత్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 235 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ద్వితీయమాయుషో భాగం గృహమేధీ గృహే వసేత్
ధర్మలబ్ధైర్యుతో దారైరగ్నీనుత్పాద్య సువ్రతః॥1॥

గృహస్థవృత్తయశ్చైవ చతస్రః కవిభిః స్మృతాః
కుసూలధాన్యః ప్రథమః కుంభీధాన్యస్త్వనంతరం॥2॥

అశ్వస్తనోఽథ కాపోతీమాశ్రితో వృత్తిమాహరేత్
తేషాం పరః పరో జ్యాయాంధర్మతో లోకజిత్తమః॥3॥

షట్కర్మా వర్తయత్యేకస్త్రిభిరన్యః ప్రవర్తతే
ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తు బ్రహ్మసత్రే వ్యవస్థితః
గృహమేధివ్రతాన్యత్ర మహాంతీహ ప్రచక్షతే||4||

నాత్మార్థం పాచయేదన్నం న వృథా ఘాతయేత్పశూన్
ప్రాణీ వా యది వాప్రాణీ సంస్కారం యజుషార్హతి||5||

న దివా ప్రస్వపేజ్జాతు న పూర్వాపరరాత్రయోః
న భుంజీతాంతరాకాలే నానృతావాహ్వయేత్స్త్రియం||6||

నాస్యానశ్నన్వసేద్విప్రో గృహే కశ్చిదపూజితః
తథాస్యాతిథయః పూజ్యా హవ్యకవ్యవహాః సదా||7||

వేదవిద్యావ్రతస్నాతాః శ్రోత్రియా వేదపారగాః
స్వధర్మజీవినో దాంతాః క్రియావంతస్తపస్వినః
తేషాం హవ్యం చ కవ్యం చాప్యర్హణార్థం విధీయతే||8||

న ఖరైః సంప్రయాతస్య స్వధర్మాజ్ఞానకస్య చ
అపవిద్ధాగ్నిహోత్రస్య గురోర్వాలీకకారిణః||9||

సంవిభాగోఽత్ర భూతానాం సర్వేషామేవ శిష్యతే
తథైవాపచమానేభ్యః ప్రదేయం గృహమేధినా||10||

విఘసాశీ భవేన్నిత్యం నిత్యం చామృతభోజనః
అమృతం యజ్ఞశేషం స్యాద్భోజనం హవిషా సమం
భృత్యశేషం తు యోఽశ్నాతి తమాహుర్విఘసాశినం||11||

స్వదారనిరతో దాంతో హ్యనసూయుర్జితేంద్రియః
ఋత్విక్పురోహితాచార్యైర్మాతులాతిథిసంశ్రితైః||12||

వృద్ధబాలాతురైర్వైద్యైర్జ్ఞాతిసంబంధిబాంధవైః
మాతాపితృభ్యాం జామీభిర్భ్రాత్రా పుత్రేణ భార్యయా||13||

దుహిత్రా దాసవర్గేణ వివాదం న సమాచరేత్
ఏతాన్విముచ్య సంవాదాన్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే||14||

ఏతైర్జితైస్తు జయతి సర్వాँల్లోకాన్న సంశయః
ఆచార్యో బ్రహ్మలోకేశః ప్రాజాపత్యే పితా ప్రభుః||15||

అతిథిస్త్వింద్రలోకేశో దేవలోకస్య చర్త్విజః
జామయోఽప్సరసాం లోకే వైశ్వదేవే తు జ్ఞాతయః||16||

సంబంధిబాంధవా దిక్షు పృథివ్యాం మాతృమాతులౌ
వృద్ధబాలాతురకృశాస్త్వాకాశే ప్రభవిష్ణవః||17||

భ్రాతా జ్యేష్ఠః సమః పిత్రా భార్యా పుత్రః స్వకా తనుః
ఛాయా స్వా దాశవర్గస్తు దుహితా కృపణం పరం||18||

తస్మాదేతైరధిక్షిప్తః సహేన్నిత్యమసంజ్వరః
గృహధర్మరతో విద్వాంధర్మనిత్యో జితక్లమః||19||

న చార్థబద్ధః కర్మాణి ధర్మం వా కంచిదాచరేత్
గృహస్థవృత్తయస్తిస్రస్తాసాం నిఃశ్రేయసం పరం||20||

పరస్పరం తథైవాహుశ్చాతురాశ్రమ్యమేవ తత్
యే చోక్తా నియమాస్తేషాం సర్వం కార్యం బుభూషతా||21||

కుంభీధాన్యైరుంఛశిలైః కాపోతీం చాస్థితైస్తథా
యస్మింశ్చైతే వసంత్యర్హాస్తద్రాష్ట్రమభివర్ధతే||22||

దశ పూర్వాందశ పరాన్పునాతి చ పితామహాన్
గృహస్థవృత్తయస్త్వేతా వర్తయేద్యో గతవ్యథః||23||

స చక్రచరలోకానాం సదృశీం ప్రాప్నుయాద్గతిం
యతేంద్రియాణామథ వా గతిరేషా విధీయతే॥24॥

స్వర్గలోకో గృహస్థానాముదారమనసాం హితః
స్వర్గో విమానసంయుక్తో వేదదృష్టః సుపుష్పితః॥25॥

స్వర్గలోకే గృహస్థానాం ప్రతిష్ఠా నియతాత్మనాం
బ్రహ్మణా విహితా శ్రేణిరేషా యస్మాత్ప్రముచ్యతే
ద్వితీయం క్రమశః ప్రాప్య స్వర్గలోకే మహీయతే॥26॥

అతః పరం పరమముదారమాశ్రమం; తృతీయమాహుస్త్యజతాం కలేవరం
వనౌకసాం గృహపతినామనుత్తమం; శృణుష్వైతత్క్లిష్టశరీరకారిణాం॥27॥

—♦ అధ్యాయము 236 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ప్రోక్తా గృహస్థవృత్తిస్తే విహితా యా మనీషిణాం
తదనంతరముక్తం యత్తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥1॥

క్రమశస్త్వవధూయైనాం తృతీయాం వృత్తిముత్తమాం
సంయోగవ్రతఖిన్నానాం వానప్రస్థాశ్రమౌకసాం॥2॥

శ్రూయతాం పార్థ భద్రం తే సర్వలోకాశ్రయాత్మనాం
ప్రేక్షాపూర్వం ప్రవృత్తానాం పుణ్యదేశనివాసినాం॥3॥

వ్యాస ఉవాచ

గృహస్థస్తు యదా పశ్యేద్వలీపలితమాత్మనః
అపత్యస్యైవ చాపత్యం వనమేవ తదాశ్రయేత్॥4॥

తృతీయమాయుషో భాగం వానప్రస్థాశ్రమే వసేత్
తానేవాగ్నీన్పరిచరేద్యజమానో దివౌకసః॥5॥

నియతో నియతాహారః షష్ఠభక్తోఽప్రమాదవాన్
తదగ్నిహోత్రం తా గావో యజ్ఞాంగాని చ సర్వశః॥6॥

అకృష్టం వై వ్రీహియవం నీవారం విఘసాని చ
హవీంషి సంప్రయచ్ఛేత మఖేష్వత్రాపి పంచసు॥7॥

వానప్రస్థాశ్రమేఽప్యేతాశ్చతస్రో వృత్తయః స్మృతాః
సద్యఃప్రక్షాలకాః కేచిత్కేచిన్మాసికసంచయాః॥8॥

వార్షికం సంచయం కేచిత్కేచిద్ద్వాదశవార్షికం
కుర్వంత్యతిథిపూజార్థం యజ్ఞతంత్రార్థసిద్ధయే॥9॥

అభ్రావకాశా వర్షాసు హేమంతే జలసంశ్రయాః
గ్రీష్మే చ పంచతపసః శశ్వచ్చ మితభోజనాః॥10॥

భూమౌ విపరివర్తంతే తిష్ఠేద్వా ప్రపదైరపి
స్థానాసనైర్వర్తయంతి సవనేష్వభిషించతే॥11॥

దంతోలూఖలినః కేచిదశ్మకుట్టాస్తథాపరే
శుక్లపక్షే పిబంత్యేకే యవాగూం క్వథితాం సకృత్॥12॥

కృష్ణపక్షే పిబంత్యేకే భుంజతే చ యథాక్రమం
మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే దృఢవ్రతాః॥13॥

వర్తయంతి యథాన్యాయం వైఖానసమతం శ్రితాః
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ వివిధా దీక్షాస్తేషాం మనీషిణాం||14||

చతుర్థశ్చౌపనిషదో ధర్మః సాధారణః స్మృతః
వానప్రస్థో గృహస్థశ్చ తతోఽన్యః సంప్రవర్తతే||15||

అస్మిన్నేవ యుగే తాత విప్రైః సర్వార్థదర్శిభిః
అగస్త్యః సప్త ఋషయో మధుచ్ఛందోఽఘమర్షణః||16||

సాంకృతిః సుదివా తండిర్యవాన్నోఽథ కృతశ్రమః
అహోవీర్యస్తథా కావ్యస్తాండ్యో మేధాతిథిర్బుధః||17||

శలో వాకశ్చ నిర్వాకః శూన్యపాలః కృతశ్రమః
ఏవంధర్మసు విద్వాంసస్తతః స్వర్గముపాగమన్||18||

తాత ప్రత్యక్షధర్మాణస్తథా యాయావరా గణాః
ఋషీణాముగ్రతపసాం ధర్మనైపుణదర్శినాం||19||

అవాచ్యాపరిమేయాశ్చ బ్రాహ్మణా వనమాశ్రితాః
వైఖానసా వాలఖిల్యాః సికతాశ్చ తథాపరే||20||

కర్మభిస్తే నిరానందా ధర్మనిత్యా జితేంద్రియాః
గతాః ప్రత్యక్షధర్మాణస్తే సర్వే వనమాశ్రితాః
అనక్షత్రా అనాధృష్యా దృశ్యంతే జ్యోతిషాం గణాః||21||

జరయా చ పరిద్యూనో వ్యాధినా చ ప్రపీడితః
చతుర్థే చాయుషః శేషే వానప్రస్థాశ్రమం త్యజేత్
సద్యస్కారాం నిరూప్యేష్టిం సర్వవేదసదక్షిణాం||22||

ఆత్మయాజీ సోఽఽత్మరతిరాత్మక్రీడాత్మసంశ్రయః
ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్య త్యక్త్వా సర్వపరిగ్రహాన్||23||

సద్యస్కాంశ్చ యజేద్యజ్ఞానిష్టీశ్చైవేహ సర్వదా
సదైవ యాజినాం యజ్ఞాదాత్మనీజ్యా నివర్తతే||24||

త్రీంశ్చైవాగ్నీన్యజేత్సమ్యగాత్మన్యేవాత్మమోక్షణాత్
ప్రాణేభ్యో యజుషా పంచ షట్ప్రాశ్నీయాదకుత్సయన్||25||

కేశలోమనఖాన్వాప్య వానప్రస్థో మునిస్తతః
ఆశ్రమాదాశ్రమం సద్యః పూతో గచ్ఛతి కర్మభిః||26||

అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దత్త్వా ప్రవ్రజేద్ద్విజః
లోకాస్తేజోమయాస్తస్య ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే||27||

సుశీలవృత్తో వ్యపనీతకల్మషో; న చేహ నాముత్ర చ కర్తుమీహతే
అరోషమోహో గతసంధివిగ్రహో; భవేదుదాసీనవదాత్మవిన్నరః||28||

యమేషు చైవాత్మగతేషు న వ్యథే;త్స్వశాస్త్రసూత్రాహుతిమంత్రవిక్రమః
భవేద్యథేష్టా గతిరాత్మయాజినో; న సంశయో ధర్మపరే జితేంద్రియే||29||

తతః పరం శ్రేష్ఠమతీవ సద్గుణై;రధిష్ఠితం త్రీనధివృత్తముత్తమం
చతుర్థముక్తం పరమాశ్రమం శృణు; ప్రకీర్త్యమానం పరమం పరాయణం||30||

—♦ అధ్యాయము 237 ♦—

శుక ఉవాచ

వర్తమానస్తథైవాత్ర వానప్రస్థాశ్రమే యథా
యోక్తవ్యోఽఽత్మా యథా శక్త్యా పరం వై కాంక్షతా పదం||1||

వ్యాస ఉవాచ

ప్రాప్య సంస్కారమేతాభ్యామాశ్రమాభ్యాం తతః పరం
యత్కార్యం పరమార్థార్థం తదిహైకమనాః శృణు ॥2॥

కషాయం పాచయిత్వా తు శ్రేణిస్థానేషు చ త్రిషు
ప్రవ్రజేచ్చ పరం స్థానం పరివ్రజ్యామనుత్తమాం ॥3॥

తద్భవానేవమభ్యస్య వర్తతాం శ్రూయతాం తథా
ఏక ఏవ చరేన్నిత్యం సిద్ధ్యర్థమసహాయవాన్ ॥4॥

ఏకశ్చరతి యః పశ్యన్న జహాతి న హీయతే
అనగ్నిరనికేతః స్యాద్గ్రామమన్నార్థమాశ్రయేత్ ॥5॥

అశ్వస్తనవిధానః స్యాన్మునిర్భావసమన్వితః
లఘ్వాశీ నియతాహారః సకృదన్ననిషేవితా ॥6॥

కపాలం వృక్షమూలాని కుచేలమసహాయతా
ఉపేక్షా సర్వభూతానామేతావద్భిక్షులక్షణం ॥7॥

యస్మిన్వాచః ప్రవిశంతి కూపే ప్రాప్తాః శిలా ఇవ
న వక్తారం పునర్యాంతి స కైవల్యాశ్రమే వసేత్ ॥8॥

నైవ పశ్యేన్న శృణుయాదవాచ్యం జాతు కస్యచిత్
బ్రాహ్మణానాం విశేషేణ నైవ బ్రూయాత్కథంచన ॥9॥

యద్బ్రాహ్మణస్య కుశలం తదేవ సతతం వదేత్
తూష్ణీమాసీత నిందాయాం కుర్వన్భేషజమాత్మనః ॥10॥

యేన పూర్ణమివాకాశం భవత్యేకేన సర్వదా
శూన్యం యేన జనాకీర్ణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ॥11॥

యేన కేనచిదాచ్ఛన్నో యేన కేనచిదాశితః
యత్రక్వచనశాయీ చ తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ॥12॥

అహేరివ గణాద్భీతః సౌహిత్యాన్నరకాదివ
కుణపాదివ చ స్త్రీభ్యస్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ॥13॥

న క్రుధ్యేన్న ప్రహృష్యేచ్చ మానితోఽమానితశ్చ యః
సర్వభూతేష్వభయదస్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ॥14॥

నాభినందేత మరణం నాభినందేత జీవితం
కాలమేవ ప్రతీక్షేత నిదేశం భృతకో యథా ॥15॥

అనభ్యాహతచిత్తః స్యాదనభ్యాహతవాక్తథా
నిర్ముక్తః సర్వపాపేభ్యో నిరమిత్రస్య కిం భయం ॥16॥

అభయం సర్వభూతేభ్యో భూతానామభయం యతః
తస్య దేహాద్విముక్తస్య భయం నాస్తి కుతశ్చన ॥17॥

యథా నాగపదేఽన్యాని పదాని పదగామినాం
సర్వాణ్యేవాపిధీయంతే పదజాతాని కౌంజరే ॥18॥

ఏవం సర్వమహింసాయాం ధర్మార్థమపిధీయతే
అమృతః స నిత్యం వసతి యోఽహింసాం ప్రతిపద్యతే ॥19॥

అహింసకః సమః సత్యో ధృతిమాన్నియతేంద్రియః
శరణ్యః సర్వభూతానాం గతిమాప్నోత్యనుత్తమాం ॥20॥

ఏవం ప్రజ్ఞానతృప్తస్య నిర్భయస్య మనీషిణః
న మృత్యురతిగో భావః స మృత్యుమధిగచ్ఛతి ॥21॥

విముక్తం సర్వసంగేభ్యో మునిమాకాశవత్స్థితం
అస్వమేకచరం శాంతం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥22॥

జీవితం యస్య ధర్మార్థం ధర్మోఽరత్యర్థమేవ చ
అహోరాత్రాశ్చ పుణ్యార్థం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥23॥

నిరాశిషమనారంభం నిర్నమస్కారమస్తుతిం
అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥24॥

సర్వాణి భూతాని సుఖే రమంతే; సర్వాణి దుఃఖస్య భృశం త్రసంతి
తేషాం భయోత్పాదనజాతఖేదః; కుర్యాన్న కర్మాణి హి శ్రద్దధానః॥25॥

దానం హి భూతాభయదక్షిణాయాః; సర్వాణి దానాన్యధితిష్ఠతీహ
తీక్ష్ణాం తనుం యః ప్రథమం జహాతి; సోఽనంతమాప్నోత్యభయం ప్రజాభ్యః॥26॥

ఉత్తాన ఆస్యేన హవిర్జుహోతి; లోకస్య నాభిర్జగతః ప్రతిష్ఠా
తస్యాంగమంగాని కృతాకృతం చ; వైశ్వానరః సర్వమేవ ప్రపేదే॥27॥

ప్రాదేశమాత్రే హృది నిశ్రితం య;త్తస్మిన్ప్రాణానాత్మయాజీ జుహోతి
తస్యాగ్నిహోత్రం హుతమాత్మసంస్థం; సర్వేషు లోకేషు సదైవతేషు॥28॥

దైవం త్రిధాతుం త్రివృతం సుపర్ణం; యే విద్యురగ్ర్యం పరమార్థతాం చ
తే సర్వలోకేషు మహీయమానా; దేవాః సమర్థాః సుకృతం వ్రజంతి॥29॥

వేదాంశ్చ వేద్యం చ విధిం చ కృత్స్న;మథో నిరుక్తం పరమార్థతాం చ
సర్వం శరీరాత్మని యః ప్రవేద; తస్మై స్మ దేవాః స్పృహయంతి నిత్యం॥30॥

భూమావసక్తం దివి చాప్రమేయం; హిరణ్మయం యోఽణ్డజమండమధ్యే
పతత్రిణం పక్షిణమంతరిక్షే; యో వేద భోగ్యాత్మని దీప్తరశ్మిః॥31॥

ఆవర్తమానమజరం వివర్తనం; షణ్ణేమికం ద్వాదశారం సుపర్వ
యస్యేదమాస్యే పరియాతి విశ్వం; తత్కాలచక్రం నిహితం గుహాయాం॥32॥

యః సంప్రసాదం జగతః శరీరం; సర్వాన్స లోకానధిగచ్ఛతీహ
తస్మిన్హుతం తర్పయతీహ దేవాం;స్తే వై తృప్తాస్తర్పయంత్యాస్యమస్య॥33॥

తేజోమయో నిత్యతనుః పురాణో; లోకాననంతానభయానుపైతి
భూతాని యస్మాన్న త్రసంతే కదాచి;త్స భూతేభ్యో న త్రసతే కదాచిత్॥34॥

అగర్హణీయో న చ గర్హతేఽన్యా;న్స వై విప్రః పరమాత్మానమీక్షేత్
వినీతమోహో వ్యపనీతకల్మషో; న చేహ నాముత్ర చ యోఽర్థమృచ్ఛతి॥35॥

అరోషమోహః సమలోష్టకాంచనః; ప్రహీణశోకో గతసంధివిగ్రహః
అపేతనిందాస్తుతిరప్రియాప్రియ;శ్చరన్నుదాసీనవదేష భిక్షుకః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 238 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ప్రకృతేస్తు వికారా యే క్షేత్రజ్ఞస్తైః పరిశ్రితః
తే చైనం న ప్రజానంతి స తు జానాతి తానపి॥1॥

తైశ్చైష కురుతే కార్యం మనఃషష్ఠై రిహేంద్రియైః
సుదాంతైరివ సంయంతా దృఢైః పరమవాజిభిః॥2॥

ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యః పరమం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః॥3॥

మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పరతోఽమృతం
అమృతాన్న పరం కించిత్స కాష్ఠా సా పరా గతిః॥4॥

ఏవం సర్వేషు భూతేషు గూఢోఽఽత్మా న ప్రకాశతే
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా తత్త్వదర్శిభిః॥5॥

అంతరాత్మని సంలీయ మనఃషష్ఠాని మేధయా
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాంశ్చ బహు చింత్యమచింతయన్॥6॥

ధ్యానోపరమణం కృత్వా విద్యాసంపాదితం మనః
అనీశ్వరః ప్రశాంతాత్మా తతోఽర్ఛత్యమృతం పదం॥7॥

ఇంద్రియాణాం తు సర్వేషాం వశ్యాత్మా చలితస్మృతిః
ఆత్మనః సంప్రదానేన మర్త్యో మృత్యుముపాశ్నుతే॥8॥

హిత్వా తు సర్వసంకల్పాన్సత్త్వే చిత్తం నివేశయేత్
సత్త్వే చిత్తం సమావేశ్య తతః కాలంజరో భవేత్॥9॥

చిత్తప్రసాదేన యతిర్జహాతి హి శుభాశుభం
ప్రసన్నాత్మాత్మని స్థిత్వా సుఖమానంత్యమశ్నుతే॥10॥

లక్షణం తు ప్రసాదస్య యథా తృప్తః సుఖం స్వపేత్
నివాతే వా యథా దీపో దీప్యమానో న కంపతే॥11॥

ఏవం పూర్వాపరే రాత్రే యుంజన్నాత్మానమాత్మనా
సత్త్వాహారవిశుద్ధాత్మా పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥12॥

రహస్యం సర్వవేదానామనైతిహ్యమనాగమం
ఆత్మప్రత్యయికం శాస్త్రమిదం పుత్రానుశాసనం॥13॥

ధర్మాఖ్యానేషు సర్వేషు సత్యాఖ్యానేషు యద్వసు
దశేదమృక్సహస్రాణి నిర్మథ్యామృతముద్ధృతం॥14॥

నవనీతం యథా దధ్నః కాష్ఠాదగ్నిర్యథైవ చ
తథైవ విదుషాం జ్ఞానం పుత్రహేతోః సముద్ధృతం
స్నాతకానామిదం శాస్త్రం వాచ్యం పుత్రానుశాసనం॥15॥

తదిదం నాప్రశాంతాయ నాదాంతాయాతపస్వినే
నావేదవిదుషే వాచ్యం తథా నానుగతాయ చ॥16॥

నాసూయకాయానృజవే న చానిర్దిష్టకారిణే
న తర్కశాస్త్రదగ్ధాయ తథైవ పిశునాయ చ॥17॥

శ్లాఘతే శ్లాఘనీయాయ ప్రశాంతాయ తపస్వినే
ఇదం ప్రియాయ పుత్రాయ శిష్యాయానుగతాయ చ
రహస్యధర్మం వక్తవ్యం నాన్యస్మై తు కథంచన॥18॥

యద్యప్యస్య మహీం దద్యాద్రత్నపూర్ణామిమాం నరః
ఇదమేవ తతః శ్రేయ ఇతి మన్యేత తత్త్వవిత్॥19॥

అతో గుహ్యతరార్థం తదధ్యాత్మమతిమానుషం
యత్తన్మహర్షిభిర్దృష్టం వేదాంతేషు చ గీయతే
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥20॥

—♦ అధ్యాయము 239 ♦—

శుక ఉవాచ

అధ్యాత్మం విస్తరేణేహ పునరేవ వదస్వ మే
యదధ్యాత్మం యథా చేదం భగవన్నృషిసత్తమ॥1॥

వ్యాస ఉవాచ

అధ్యాత్మం యదిదం తాత పురుషస్యేహ విద్యతే
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి తస్య వ్యాఖ్యామిమాం శృణు ॥2॥

భూమిరాపస్తథా జ్యోతిర్వాయురాకాశమేవ చ
మహాభూతాని భూతానాం సాగరస్యోర్మయో యథా ॥3॥

ప్రసార్యేహ యథాంగాని కూర్మః సంహరతే పునః
తద్వన్మహాంతి భూతాని యవీయఃసు వికుర్వతే ॥4॥

ఇతి తన్మయమేవేదం సర్వం స్థావరజంగమం
సర్గే చ ప్రలయే చైవ తస్మాన్నిర్దిశ్యతే తథా ॥5॥

మహాభూతాని పంచైవ సర్వభూతేషు భూతకృత్
అకరోత్తాత వైషమ్యం యస్మిన్యదనుపశ్యతి ॥6॥

శుక ఉవాచ

అకరోద్యచ్ఛరీరేషు కథం తదుపలక్షయేత్
ఇంద్రియాణి గుణాః కేచిత్కథం తానుపలక్షయేత్ ॥7॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏతత్తే వర్తయిష్యామి యథావదిహ దర్శనం
శృణు తత్త్వమిహైకాగ్రో యథాతత్త్వం యథా చ తత్ ॥8॥

శబ్దః శ్రోత్రం తథా ఖాని త్రయమాకాశసంభవం
ప్రాణశ్చేష్టా తథా స్పర్శ ఏతే వాయుగుణాస్త్రయః ॥9॥

రూపం చక్షుర్విపాకశ్చ త్రిధా జ్యోతిర్విధీయతే
రసోఽథ రసనం స్నేహో గుణాస్త్వేతే త్రయోఽమ్బసాం ॥10॥

ఘ్రేయం ఘ్రాణం శరీరం చ భూమేరేతే గుణాస్త్రయః
ఏతావానింద్రియగ్రామో వ్యాఖ్యాతః పాంచభౌతికః ॥11॥

వాయోః స్పర్శో రసోఽద్భ్యశ్చ జ్యోతిషో రూపముచ్యతే
ఆకాశప్రభవః శబ్దో గంధో భూమిగుణః స్మృతః ॥12॥

మనో బుద్ధిశ్చ భావశ్చ త్రయ ఏతేఽఽత్మయోనిజాః
న గుణానతివర్తంతే గుణేభ్యః పరమా మతాః ॥13॥

ఇంద్రియాణి నరే పంచ షష్ఠం తు మన ఉచ్యతే
సప్తమీం బుద్ధిమేవాహుః క్షేత్రజ్ఞం పునరష్టమం ॥14॥

చక్షురాలోచనాయైవ సంశయం కురుతే మనః
బుద్ధిరధ్యవసానాయ సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే ॥15॥

రజస్తమశ్చ సత్త్వం చ త్రయ ఏతే స్వయోనిజాః
సమాః సర్వేషు భూతేషు తద్గుణేషూపలక్షయేత్ ॥16॥

యథా కూర్మ ఇహాంగాని ప్రసార్య వినియచ్ఛతి
ఏవమేవేంద్రియగ్రామం బుద్ధిః సృష్ట్వా నియచ్ఛతి ॥17॥

యదూర్ధ్వం పాదతలయోరవాఙ్మూర్ధ్నశ్చ పశ్యతి
ఏతస్మిన్నేవ కృత్యే వై వర్తతే బుద్ధిరుత్తమా ॥18॥

గుణాన్నేనీయతే బుద్ధిర్బుద్ధిరేవేంద్రియాణ్యపి
మనఃషష్ఠాని సర్వాణి బుద్ధ్యభావే కుతో గుణాః॥19॥

తత్ర యత్ప్రీతిసంయుక్తం కించిదాత్మని లక్షయేత్
ప్రశాంతమివ సంశుద్ధం సత్త్వం తదుపధారయేత్॥20॥

యత్తు సంతాపసంయుక్తం కాయే మనసి వా భవేత్
రజః ప్రవర్తకం తత్స్యాత్సతతం హారి దేహినాం॥21॥

యత్తు సంమోహసంయుక్తమవ్యక్తవిషయం భవేత్
అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం తమస్తదుపధార్యతాం॥22॥

ప్రహర్షః ప్రీతిరానందః సామ్యం స్వస్థాత్మచిత్తతా
అకస్మాద్యది వా కస్మాద్వర్తతే సాత్త్వికో గుణః॥23॥

అభిమానో మృషావాదో లోభో మోహస్తథాక్షమా
లింగాని రజసస్తాని వర్తంతే హేత్వహేతుతః॥24॥

తథా మోహః ప్రమాదశ్చ తంద్రీ నిద్రాప్రబోధితా
కథంచిదభివర్తంతే విజ్ఞేయాస్తామసా గుణాః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 240 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

మనః ప్రసృజతే భావం బుద్ధిరధ్యవసాయినీ
హృదయం ప్రియాప్రియే వేద త్రివిధా కర్మచోదనా॥1॥

ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యః పరమం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా పరో మతః॥2॥

బుద్ధిరాత్మా మనుష్యస్య బుద్ధిరేవాత్మనోఽఽత్మికా
యదా వికురుతే భావం తదా భవతి సా మనః॥3॥

ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావాద్బుద్ధిర్విక్రియతే హ్యణు
శృణ్వతీ భవతి శ్రోత్రం స్పృశతీ స్పర్శ ఉచ్యతే॥4॥

పశ్యంతీ భవతే దృష్టి రసతీ రసనం భవేత్
జిఘ్రతీ భవతి ఘ్రాణం బుద్ధిర్విక్రియతే పృథక్॥5॥

ఇంద్రియాణీతి తాన్యాహుస్తేష్వదృశ్యాధితిష్ఠతి
తిష్ఠతీ పురుషే బుద్ధిస్త్రిషు భావేషు వర్తతే॥6॥

కదాచిల్లభతే ప్రీతిం కదాచిదపి శోచతే
న సుఖేన న దుఃఖేన కదాచిదిహ యుజ్యతే॥7॥

సేయం భావాత్మికా భావాంస్త్రీనేతానతివర్తతే
సరితాం సాగరో భర్తా మహావేలామివోర్మిమాన్॥8॥

యదా ప్రార్థయతే కించిత్తదా భవతి సా మనః
అధిష్ఠానాని వై బుద్ధ్యా పృథగేతాని సంస్మరేత్
ఇంద్రియాణ్యేవ మేధ్యాని విజేతవ్యాని కృత్స్నశః॥9॥

సర్వాణ్యేవానుపూర్వ్యేణ యద్యన్నానువిధీయతే
అవిభాగగతా బుద్ధిర్భావే మనసి వర్తతే
ప్రవర్తమానం తు రజః సత్త్వమప్యనువర్తతే॥10॥

యే చైవ భావా వర్తంతే సర్వ ఏష్వేవ తే త్రిషు
అన్వర్థాః సంప్రవర్తంతే రథనేమిమరా ఇవ॥11॥

ప్రదీపార్థం నరః కుర్యాదింద్రియైర్బుద్ధిసత్తమైః
నిశ్చరద్భిర్యథాయోగముదాసీనైర్యదృచ్ఛయా॥12॥

ఏవంస్వభావమేవేదమితి విద్వాన్న ముహ్యతి
అశోచన్నప్రహృష్యంశ్చ నిత్యం విగతమత్సరః॥13॥

న హ్యాత్మా శక్యతే ద్రష్టుమింద్రియైః కామగోచరైః
ప్రవర్తమానైరనయే దుర్ధరైరకృతాత్మభిః॥14॥

తేషాం తు మనసా రశ్మీన్యదా సమ్యఙ్నియచ్ఛతి
తదా ప్రకాశతే హ్యాత్మా ఘటే దీప ఇవ జ్వలన్
సర్వేషామేవ భూతానాం తమస్యపగతే యథా॥15॥

యథా వారిచరః పక్షీ న లిప్యతి జలే చరన్
ఏవమేవ కృతప్రజ్ఞో న దోషైర్విషయాంశ్చరన్
అసజ్జమానః సర్వేషు న కథంచన లిప్యతే॥16॥

త్యక్త్వా పూర్వకృతం కర్మ రతిర్యస్య సదాత్మని
సర్వభూతాత్మభూతస్య గుణమార్గేష్వసజ్జతః॥17॥

సత్త్వమాత్మా ప్రసవతి గుణాన్వాపి కదా చ న
న గుణా విదురాత్మానం గుణాన్వేద స సర్వదా॥18॥

పరిద్రష్టా గుణానాం స స్రష్టా చైవ యథాతథం
సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోరేతదంతరం విద్ధి సూక్ష్మయోః॥19॥

సృజతే తు గుణానేక ఏకో న సృజతే గుణాన్
పృథగ్భూతౌ ప్రకృత్యా తౌ సంప్రయుక్తౌ చ సర్వదా॥20॥

యథా మత్స్యోఽద్భిరన్యః సన్సంప్రయుక్తౌ తథైవ తౌ
మశకోదుంబరౌ చాపి సంప్రయుక్తౌ యథా సహ॥21॥

ఇషీకా వా యథా ముంజే పృథక్చ సహ చైవ చ
తథైవ సహితావేతావన్యోన్యస్మిన్ప్రతిష్ఠితౌ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 241 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

సృజతే తు గుణాన్సత్త్వం క్షేత్రజ్ఞస్త్వనుతిష్ఠతి
గుణాన్విక్రియతః సర్వానుదాసీనవదీశ్వరః॥1॥

స్వభావయుక్తం తత్సర్వం యదిమాన్సృజతే గుణాన్
ఊర్ణనాభిర్యథా సూత్రం సృజతే తంతువద్గుణాన్॥2॥

ప్రధ్వస్తా న నివర్తంతే ప్రవృత్తిర్నోపలభ్యతే
ఏవమేకే వ్యవస్యంతి నివృత్తిరితి చాపరే॥3॥

ఉభయం సంప్రధార్యైతదధ్యవస్యేద్యథామతి
అనేనైవ విధానేన భవేద్గర్భశయో మహాన్॥4॥

అనాదినిధనం నిత్యమాసాద్య విచరేన్నరః
అక్రుధ్యన్నప్రహృష్యంశ్చ నిత్యం విగతమత్సరః॥5॥

ఇత్యేవం హృదయగ్రంథిం బుద్ధిచింతామయం దృఢం
అతీత్య సుఖమాసీత అశోచంశ్ఛిన్నసంశయః॥6॥

తప్యేయుః ప్రచ్యుతాః పృథ్వ్యా యథా పూర్ణాం నదీం నరాః
అవగాఢా హ్యవిద్వాంసో విద్ధి లోకమిమం తథా॥7॥

న తు తామ్యతి వై విద్వాన్స్థలే చరతి తత్త్వవిత్
ఏవం యో విందతేఽఽత్మానం కేవలం జ్ఞానమాత్మనః॥8॥

ఏవం బుద్ధ్వా నరః సర్వాం భూతానామాగతిం గతిం
సమవేక్ష్య శనైః సమ్యగ్లభతే శమముత్తమం॥9॥

ఏతద్వై జన్మసామర్థ్యం బ్రాహ్మణస్య విశేషతః
ఆత్మజ్ఞానం శమశ్చైవ పర్యాప్తం తత్పరాయణం॥10॥

ఏతద్బుద్ధ్వా భవేద్బుద్ధః కిమన్యద్బుద్ధలక్షణం
విజ్ఞాయైతద్విముచ్యంతే కృతకృత్యా మనీషిణః॥11॥

న భవతి విదుషాం మహద్భయం; యదవిదుషాం సుమహద్భయం భవేత్
న హి గతిరధికాస్తి కస్యచి;ద్భవతి హి యా విదుషః సనాతనీ॥12॥

లోకమాతురమసూయతే జన;స్తత్తదేవ చ నిరీక్ష్య శోచతే
తత్ర పశ్య కుశలానశోచతో; యే విదుస్తదుభయం కృతాకృతం॥13॥

యత్కరోత్యనభిసంధిపూర్వకం; తచ్చ నిర్ణుదతి యత్పురా కృతం
న ప్రియం తదుభయం న చాప్రియం; తస్య తజ్జనయతీహ కుర్వతః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 242 ♦—

శుక ఉవాచ

యస్మాద్ధర్మాత్పరో ధర్మో విద్యతే నేహ కశ్చన
యో విశిష్టశ్చ ధర్మేభ్యస్తం భవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥1॥

వ్యాస ఉవాచ

ధర్మం తే సంప్రవక్ష్యామి పురాణమృషిసంస్తుతం
విశిష్టం సర్వధర్మేభ్యస్తమిహైకమనాః శృణు॥2॥

ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని బుద్ధ్యా సంయమ్య యత్నతః
సర్వతో నిష్పతిష్ణూని పితా బాలానివాత్మజాన్॥3॥

మనసశ్చేంద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః
తజ్జ్యాయః సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే॥4॥

తాని సర్వాణి సంధాయ మనఃషష్ఠాని మేధయా
ఆత్మతృప్త ఇవాసీత బహు చింత్యమచింతయన్॥5॥

గోచరేభ్యో నివృత్తాని యదా స్థాస్యంతి వేశ్మని
తదా త్వమాత్మనాత్మానం పరం ద్రక్ష్యసి శాశ్వతం॥6॥

సర్వాత్మానం మహాత్మానం విధూమమివ పావకం
తం పశ్యంతి మహాత్మానో బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః॥7॥

యథా పుష్పఫలోపేతో బహుశాఖో మహాద్రుమః
ఆత్మనో నాభిజానీతే క్వ మే పుష్పం క్వ మే ఫలం॥8॥

ఏవమాత్మా న జానీతే క్వ గమిష్యే కుతో న్వహం
అన్యో హ్యత్రాంతరాత్మాస్తి యః సర్వమనుపశ్యతి॥9॥

జ్ఞానదీపేన దీప్తేన పశ్యత్యాత్మానమాత్మనా
దృష్ట్వా త్వమాత్మనాత్మానం నిరాత్మా భవ సర్వవిత్॥10॥

విముక్తః సర్వపాపేభ్యో ముక్తత్వచ ఇవోరగః
పరాం బుద్ధిమవాప్యేహ విపాప్మా విగతజ్వరః||11||

సర్వతఃస్రోతసం ఘోరాం నదీం లోకప్రవాహినీం
పంచేంద్రియగ్రాహవతీం మనఃసంకల్పరోధసం||12||

లోభమోహతృణచ్ఛన్నాం కామక్రోధసరీసృపాం
సత్యతీర్థానృతక్షోభాం క్రోధపంకాం సరిద్వరాం||13||

అవ్యక్తప్రభవాం శీఘ్రాం దుస్తరామకృతాత్మభిః
ప్రతరస్వ నదీం బుద్ధ్యా కామగ్రాహసమాకులాం||14||

సంసారసాగరగమాం యోనిపాతాలదుస్తరాం
ఆత్మజన్మోద్భవాం తాత జిహ్వావర్తాం దురాసదాం||15||

యాం తరంతి కృతప్రజ్ఞా ధృతిమంతో మనీషిణః
తాం తీర్ణః సర్వతోముక్తో విపూతాత్మాత్మవిచ్ఛుచిః||16||

ఉత్తమాం బుద్ధిమాస్థాయ బ్రహ్మభూయం గమిష్యసి
సంతీర్ణః సర్వసంక్లేశాన్ప్రసన్నాత్మా వికల్మషః||17||

భూమిష్ఠానీవ భూతాని పర్వతస్థో నిశామయ
అక్రుధ్యన్నప్రహృష్యంశ్చ నన్నృశంసమతిస్తథా
తతో ద్రక్ష్యసి భూతానాం సర్వేషాం ప్రభవాప్యయౌ||18||

ఏవం వై సర్వధర్మేభ్యో విశిష్టం మేనిరే బుధాః
ధర్మం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ మునయస్తత్త్వదర్శినః||19||

ఆత్మనోఽవ్యయినో జ్ఞాత్వా ఇదం పుత్రానుశాసనం
ప్రయతాయ ప్రవక్తవ్యం హితాయానుగతాయ చ||20||

ఆత్మజ్ఞానమిదం గుహ్యం సర్వగుహ్యతమం మహత్
అబ్రువం యదహం తాత ఆత్మసాక్షికమంజసా||21||

నైవ స్త్రీ న పుమానేతన్నైవ చేదం నపుంసకం
అదుఃఖమసుఖం బ్రహ్మ భూతభవ్యభవాత్మకం||22||

నైతజ్జ్ఞాత్వా పుమాన్స్త్రీ వా పునర్భవమవాప్నుయాత్
అభవప్రతిపత్త్యర్థమేతద్వర్త్మ విధీయతే||23||

యథా మతాని సర్వాణి న చైతాని యథా తథా
కథితాని మయా పుత్ర భవంతి న భవంతి చ||24||

తత్ప్రీతియుక్తేన గుణాన్వితేన; పుత్రేణ సత్పుత్రగుణాన్వితేన
పృష్టో హీదం ప్రీతిమతా హితార్థం; బ్రూయాత్సుతస్యేహ యదుక్తమేతత్||25||

—♦ అధ్యాయము 243 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

గంధాన్రసాన్నానురుంధ్యాత్సుఖం వా; నాలంకారాంశ్చాప్నుయాత్తస్య తస్య
మానం చ కీర్తిం చ యశశ్చ నేచ్ఛే;త్స వై ప్రచారః పశ్యతో బ్రాహ్మణస్య||1||

సర్వాన్వేదానధీయీత శుశ్రూషుర్బ్రహ్మచర్యవాన్
ఋచో యజూంషి సామాని న తేన న స బ్రాహ్మణః||2||

జ్ఞాతివత్సర్వభూతానాం సర్వవిత్సర్వవేదవిత్
నాకామో మ్రియతే జాతు న తేన న చ బ్రాహ్మణః||3||

ఇష్టీశ్చ వివిధాః ప్రాప్య క్రతూంశ్చైవాప్తదక్షిణాన్
నైవ ప్రాప్నోతి బ్రాహ్మణ్యమభిధ్యానాత్కథంచన॥4॥

యదా చాయం న బిభేతి యదా చాస్మాన్న బిభ్యతి
యదా నేచ్ఛతి న ద్వేష్టి బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥5॥

యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకం
కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥6॥

కామబంధనమేవైకం నాన్యదస్తీహ బంధనం
కామబంధనముక్తో హి బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥7॥

కామతో ముచ్యమానస్తు ధూమ్రాభ్రాదివ చంద్రమాః
విరజాః కాలమాకాంక్షంధీరో ధైర్యేణ వర్తతే॥8॥

ఆపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠం; సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వత్
స కామకాంతో న తు కామకామః; స వై లోకాత్స్వర్గముపైతి దేహీ॥9॥

వేదస్యోపనిషత్సత్యం సత్యస్యోపనిషద్దమః
దమస్యోపనిషద్దానం దానస్యోపనిషత్తపః॥10॥

తపసోపనిషత్త్యాగస్త్యాగస్యోపనిషత్సుఖం
సుఖస్యోపనిషత్స్వర్గః స్వర్గస్యోపనిషచ్ఛమః॥11॥

క్లేదనం శోకమనసోః సంతాపం తృష్ణయా సహ
సత్త్వమిచ్ఛసి సంతోషాచ్ఛాంతిలక్షణముత్తమం॥12॥

విశోకో నిర్మమః శాంతః ప్రసన్నాత్మాత్మవిత్తమః
షడ్భిర్లక్షణవానేతైః సమగ్రః పునరేష్యతి॥13॥

షడ్భిః సత్త్వగుణోపేతైః ప్రాజ్ఞైరధికమంత్రిభిః
యే విదుః ప్రేత్య చాత్మానమిహస్థాంస్తాంస్తథా విదుః॥14॥

అకృత్రిమమసంహార్యం ప్రాకృతం నిరుపస్కృతం
అధ్యాత్మం సుకృతప్రజ్ఞః సుఖమవ్యయమశ్నుతే॥15॥

నిష్ప్రచారం మనః కృత్వా ప్రతిష్ఠాప్య చ సర్వతః
యామయం లభతే తుష్టిం సా న శక్యమతోఽన్యథా॥16॥

యేన తృప్యత్యభుంజానో యేన తుష్యత్యవిత్తవాన్
యేనాస్నేహో బలం ధత్తే యస్తం వేద స వేదవిత్॥17॥

సంగోప్య హ్యాత్మనో ద్వారాణ్యపిధాయ విచింతయన్
యో హ్యాస్తే బ్రాహ్మణః శిష్టః స ఆత్మరతిరుచ్యతే॥18॥

సమాహితం పరే తత్త్వే క్షీణకామమవస్థితం
సర్వతః సుఖమన్వేతి వపుశ్చాంద్రమసం యథా॥19॥

సవిశేషాణి భూతాని గుణాంశ్చాభజతో మునేః
సుఖేనాపోహ్యతే దుఃఖం భాస్కరేణ తమో యథా॥20॥

తమతిక్రాంతకర్మాణమతిక్రాంతగుణక్షయం
బ్రాహ్మణం విషయాశ్లిష్టం జరామృత్యూ న విందతః॥21॥

స యదా సర్వతో ముక్తః సమః పర్యవతిష్ఠతే
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాంశ్చ శరీరస్థోఽతివర్తతే॥22॥

కారణం పరమం ప్రాప్య అతిక్రాంతస్య కార్యతాం
పునరావర్తనం నాస్తి సంప్రాప్తస్య పరాత్పరం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 244 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

ద్వంద్వాని మోక్షజిజ్ఞాసురర్థధర్మావనుష్ఠితః
వక్త్రా గుణవతా శిష్యః శ్రావ్యః పూర్వమిదం మహత్॥1॥

ఆకాశం మారుతో జ్యోతిరాపః పృథ్వీ చ పంచమీ
భావాభావౌ చ కాలశ్చ సర్వభూతేషు పంచసు॥2॥

అంతరాత్మకమాకాశం తన్మయం శ్రోత్రమింద్రియం
తస్య శబ్దం గుణం విద్యాన్మూర్తిశాస్త్రవిధానవిత్॥3॥

చరణం మారుతాత్మేతి ప్రాణాపానౌ చ తన్మయౌ
స్పర్శనం చేంద్రియం విద్యాత్తథా స్పర్శం చ తన్మయం॥4॥

తతః పాకః ప్రకాశశ్చ జ్యోతిశ్చక్షుశ్చ తన్మయం
తస్య రూపం గుణం విద్యాత్తమోఽన్వవసితాత్మకం॥5॥

ప్రక్లేదః క్షుద్రతా స్నేహ ఇత్యాపో హ్యుపదిశ్యతే
రసనం చేంద్రియం జిహ్వా రసశ్చాపాం గుణో మతః॥6॥

సంఘాతః పార్థివో ధాతురస్థిదంతనఖాని చ
శ్మశ్రు లోమ చ కేశాశ్చ సిరాః స్నాయు చ చర్మ చ॥7॥

ఇంద్రియం ఘ్రాణసంజ్ఞానం నాసికేత్యభిధీయతే
గంధశ్చైవేంద్రియార్థోఽయం విజ్ఞేయః పృథివీమయః॥8॥

ఉత్తరేషు గుణాః సంతి సర్వే సర్వేషు చోత్తరాః
పంచానాం భూతసంఘానాం సంతతిం మునయో విదుః॥9॥

మనో నవమమేషాం తు బుద్ధిస్తు దశమీ స్మృతా
ఏకాదశోఽన్తరాత్మా చ సర్వతః పర ఉచ్యతే॥10॥

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిర్మనో వ్యాకరణాత్మకం
కర్మానుమానాద్విజ్ఞేయః స జీవః క్షేత్రసంజ్ఞకః॥11॥

ఏభిః కాలాష్టమైర్భావైర్యః సర్వైః సర్వమన్వితం
పశ్యత్యకలుషం ప్రాజ్ఞః స మోహం నానువర్తతే॥12॥

—♦ అధ్యాయము 245 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

శరీరాద్విప్రముక్తం హి సూక్ష్మభూతం శరీరిణం
కర్మభిః పరిపశ్యంతి శాస్త్రోక్తైః శాస్త్రచేతసః॥1॥

యథా మరీచ్యః సహితాశ్చరంతి; గచ్ఛంతి తిష్ఠంతి చ దృశ్యమానాః
దేహైర్విముక్తా విచరంతి లోకాం;స్తథైవ సత్త్వాన్యతిమానుషాణి॥2॥

ప్రతిరూపం యథైవాప్సు తాపః సూర్యస్య లక్ష్యతే
సత్త్వవాంస్తు తథా సత్త్వం ప్రతిరూపం ప్రపశ్యతి॥3॥

తాని సూక్ష్మాణి సత్త్వస్థా విముక్తాని శరీరతః
స్వేన తత్త్వేన తత్త్వజ్ఞాః పశ్యంతి నియతేంద్రియాః॥4॥

స్వపతాం జాగ్రతాం చైవ సర్వేషామాత్మచింతితం
ప్రధానద్వైధయుక్తానాం జహతాం కర్మజం రజః॥5॥

యథాహని తథా రాత్రౌ యథా రాత్రౌ తథాహని
వశే తిష్ఠతి సత్త్వాత్మా సతతం యోగయోగినాం॥6॥

తేషాం నిత్యం సదానిత్యో భూతాత్మా సతతం గుణైః
సప్తభిస్త్వన్వితః సూక్ష్మైశ్చరిష్ణురజరామరః॥7॥

మనోబుద్ధిపరాభూతః స్వదేహపరదేహవిత్
స్వప్నేష్వపి భవత్యేష విజ్ఞాతా సుఖదుఃఖయోః॥8॥

తత్రాపి లభతే దుఃఖం తత్రాపి లభతే సుఖం
క్రోధలోభౌ తు తత్రాపి కృత్వా వ్యసనమర్ఛతి॥9॥

ప్రీణితశ్చాపి భవతి మహతోఽర్థానవాప్య చ
కరోతి పుణ్యం తత్రాపి జాగ్రన్నివ చ పశ్యతి॥10॥

తమేవమతితేజోంశం భూతాత్మానం హృది స్థితం
తమోరజోభ్యామావిష్టా నానుపశ్యంతి మూర్తిషు॥11॥

శాస్త్రయోగపరా భూత్వా స్వమాత్మానం పరీప్సవః
అనుచ్ఛ్వాసాన్యమూర్తీని యాని వజ్రోపమాన్యపి॥12॥

పృథగ్భూతేషు సృష్టేషు చతుర్ష్వాశ్రమకర్మసు
సమాధౌ యోగమేవైతచ్ఛాండిల్యః శమమబ్రవీత్॥13॥

విదిత్వా సప్త సూక్ష్మాణి షడంగం చ మహేశ్వరం
ప్రధానవినియోగస్థః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥14॥

—♦ అధ్యాయము 246 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

హృది కామద్రుమశ్చిత్రో మోహసంచయసంభవః
క్రోధమానమహాస్కంధో వివిత్సాపరిమోచనః॥1॥

తస్య చాజ్ఞానమాధారః ప్రమాదః పరిషేచనం
సోఽభ్యసూయాపలాశో హి పురాదుష్కృతసారవాన్॥2॥

సంమోహచింతావిటపః శోకశాఖో భయంకరః
మోహనీభిః పిపాసాభిర్లతాభిః పరివేష్టితః॥3॥

ఉపాసతే మహావృక్షం సులుబ్ధాస్తం ఫలేప్సవః
ఆయాసైః సంయతః పాశైః ఫలాని పరివేష్టయన్॥4॥

యస్తాన్పాశాన్వశే కృత్వా తం వృక్షమపకర్షతి
గతః స దుఃఖయోరంతం యతమానస్తయోర్ద్వయోః॥5॥

సంరోహత్యకృతప్రజ్ఞః సంతాపేన హి పాదపం
స తమేవ తతో హంతి విషం గ్రస్తమివాతురం॥6॥

తస్యానుశయమూలస్య మూలముద్ధ్రియతే బలాత్
త్యాగాప్రమాదాకృతినా సామ్యేన పరమాసినా॥7॥

ఏవం యో వేద కామస్య కేవలం పరికర్షణం
వధం వై కామశాస్త్రస్య స దుఃఖాన్యతివర్తతే॥8॥

శరీరం పురమిత్యాహుః స్వామినీ బుద్ధిరిష్యతే
తత్ర బుద్ధేః శరీరస్థం మనో నామార్థచింతకం॥9॥

ఇంద్రియాణి జనాః పౌరాస్తదర్థం తు పరా కృతిః
తత్ర ద్వౌ దారుణౌ దోషౌ తమో నామ రజస్తథా॥10॥

యదర్థముపజీవంతి పౌరాః సహపురేశ్వరాః
అద్వారేణ తమేవార్థం ద్వౌ దోషావుపజీవతః॥11॥

తత్ర బుద్ధిర్హి దుర్ధర్షా మనః సాధర్మ్యముచ్యతే
పౌరాశ్చాపి మనస్త్రస్తాస్తేషామపి చలా స్థితిః॥12॥

యదర్థం బుద్ధిరధ్యాస్తే న సోఽర్థః పరిషీదతి
యదర్థం పృథగధ్యాస్తే మనస్తత్పరిషీదతి॥13॥

పృథగ్భూతం యదా బుద్ధ్యా మనో భవతి కేవలం
తత్రైనం వివృతం శూన్యం రజః పర్యవతిష్ఠతే॥14॥

తన్మనః కురుతే సఖ్యం రజసా సహ సంగతం
తం చాదాయ జనం పౌరం రజసే సంప్రయచ్ఛతి॥15॥

—♦ అధ్యాయము 247 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

భూతానాం గుణసంఖ్యానం భూయః పుత్ర నిశామయ
ద్వైపాయనముఖాద్భ్రష్టం శ్లాఘయా పరయానఘ॥1॥

దీప్తానలనిభః ప్రాహ భగవాంధూమ్రవర్చసే
తతోఽహమపి వక్ష్యామి భూయః పుత్ర నిదర్శనం॥2॥

భూమేః స్థైర్యం పృథుత్వం చ కాఠిన్యం ప్రసవాత్మతా
గంధో గురుత్వం శక్తిశ్చ సంఘాతః స్థాపనా ధృతిః॥3॥

అపాం శైత్యం రసః క్లేదో ద్రవత్వం స్నేహసౌమ్యతా
జిహ్వా విష్యందినీ చైవ భౌమాప్యాస్రవణం తథా॥4॥

అగ్నేర్దుర్ధర్షతా తేజస్తాపః పాకః ప్రకాశనం
శౌచం రాగో లఘుస్తైక్ష్ణ్యం దశమం చోర్ధ్వభాగితా॥5॥

వాయోరనియమః స్పర్శో వాదస్థానం స్వతంత్రతా
బలం శైఘ్ర్యం చ మోహశ్చ చేష్టా కర్మకృతా భవః॥6॥

ఆకాశస్య గుణః శబ్దో వ్యాపిత్వం ఛిద్రతాపి చ
అనాశ్రయమనాలంబమవ్యక్తమవికారితా॥7॥

అప్రతీఘాతతా చైవ భూతత్వం వికృతాని చ
గుణాః పంచాశతం ప్రోక్తాః పంచభూతాత్మభావితాః॥8॥

చలోపపత్తిర్వ్యక్తిశ్చ విసర్గః కల్పనా క్షమా
సదసచ్చాశుతా చైవ మనసో నవ వై గుణాః॥9॥

ఇష్టానిష్టవికల్పశ్చ వ్యవసాయః సమాధితా
సంశయః ప్రతిపత్తిశ్చ బుద్ధౌ పంచేహ యే గుణాః॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం పంచగుణా బుద్ధిః కథం పంచేంద్రియా గుణాః
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ సూక్ష్మజ్ఞానం పితామహ॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆహుః షష్టిం భూతగుణాన్వై; భూతవిశిష్టా నిత్యవిషక్తాః
భూతవిషక్తాశ్చాక్షరసృష్టాః; పుత్ర న నిత్యం తదిహ వదంతి ||12||

తత్పుత్ర చింతాకలితం యదుక్త;మనాగతం వై తవ సంప్రతీహ
భూతార్థతత్త్వం తదవాప్య సర్వం; భూతప్రభావాద్భవ శాంతబుద్ధిః ||13||

—♦ అధ్యాయము 248 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

య ఇమే పృథివీపాలాః శేరతే పృథివీతలే
పృతనామధ్య ఏతే హి గతసత్త్వా మహాబలాః ||1||

ఏకైకశో భీమబలా నాగాయుతబలాస్తథా
ఏతే హి నిహతాః సంఖ్యే తుల్యతేజోబలైర్నరైః ||2||

నైషాం పశ్యామి హంతారం ప్రాణినాం సంయుగే పురా
విక్రమేణోపసంపన్నాస్తేజోబలసమన్వితాః ||3||

అథ చేమే మహాప్రాజ్ఞ శేరతే హి గతాసవః
మృతా ఇతి చ శబ్దోఽయం వర్తత్యేషు గతాసుషు ||4||

ఇమే మృతా నృపతయః ప్రాయశో భీమవిక్రమాః
తత్ర మే సంశయో జాతః కుతః సంజ్ఞా మృతా ఇతి ||5||

కస్య మృత్యుః కుతో మృత్యుః కేన మృత్యురిహ ప్రజాః
హరత్యమరసంకాశ తన్మే బ్రూహి పితామహ ||6||

భీష్మ ఉవాచ

పురా కృతయుగే తాత రాజాసీదవికంపకః
స శత్రువశమాపన్నః సంగ్రామే క్షీణవాహనః ||7||

తత్ర పుత్రో హరిర్నామ నారాయణసమో బలే
స శత్రుభిర్హతః సంఖ్యే సబలః సపదానుగః ||8||

స రాజా శత్రువశగః పుత్రశోకసమన్వితః
యదృచ్ఛయాశాంతిపరో దదర్శ భువి నారదం ||9||

స తస్మై సర్వమాచష్ట యథా వృత్తం జనేశ్వరః
శత్రుభిర్గ్రహణం సంఖ్యే పుత్రస్య మరణం తథా ||10||

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా నారదోఽథ తపోధనః
ఆఖ్యానమిదమాచష్ట పుత్రశోకాపహం తదా ||11||

రాజఞ్ఛృణు సమాఖ్యానమద్యేదం బహువిస్తరం
యథా వృత్తం శ్రుతం చైవ మయాపి వసుధాధిప ||12||

ప్రజాః సృష్ట్వా మహాతేజాః ప్రజాసర్గే పితామహః
అతీవ వృద్ధా బహులా నామృష్యత పునః ప్రజాః ||13||

న హ్యంతరమభూత్కించిత్క్వచిజ్జంతుభిరచ్యుత
నిరుచ్ఛ్వాసమివోన్నద్ధం త్రైలోక్యమభవన్నృప ||14||

తస్య చింతా సముత్పన్నా సంహారం ప్రతి భూపతే
చింతయన్నాధ్యగచ్ఛచ్చ సంహారే హేతుకారణం॥15॥

తస్య రోషాన్మహారాజ ఖేభ్యోఽగ్నిరుదతిష్ఠత
తేన సర్వా దిశో రాజందదాహ స పితామహః॥16॥

తతో దివం భువం ఖం చ జగచ్చ సచరాచరం
దదాహ పావకో రాజన్భగవత్కోపసంభవః॥17॥

తత్రాదహ్యంత భూతాని జంగమాని ధ్రువాణి చ
మహతా కోపవేగేన కుపితే ప్రపితామహే॥18॥

తతో హరిజటః స్థాణుర్వేదాధ్వరపతిః శివః
జగాద శరణం దేవో బ్రహ్మాణం పరవీరహా॥19॥

తస్మిన్నభిగతే స్థాణౌ ప్రజానాం హితకామ్యయా
అబ్రవీద్వరదో దేవో జ్వలన్నివ తదా శివం॥20॥

కరవాణ్యద్య కం కామం వరార్హోఽసి మతో మమ
కర్తా హ్యస్మి ప్రియం శంభో తవ యద్ధృది వర్తతే॥21॥

—♦ అధ్యాయము 249 ♦—

స్థాణురువాచ

ప్రజాసర్గనిమిత్తం మే కార్యవత్తామిమాం ప్రభో
విద్ధి సృష్టాస్త్వయా హీమా మా కుప్యాసాం పితామహ॥1॥

తవ తేజోగ్నినా దేవ ప్రజా దహ్యంతి సర్వశః
తా దృష్ట్వా మమ కారుణ్యం మా కుప్యాసాం జగత్ప్రభో॥2॥

ప్రజాపతిరువాచ

న కుప్యే న చ మే కామో న భవేరన్ప్రజా ఇతి
లాఘవార్థం ధరణ్యాస్తు తతః సంహార ఇష్యతే॥3॥

ఇయం హి మాం సదా దేవీ భారార్తా సమచోదయత్
సంహారార్థం మహాదేవ భారేణాప్సు నిమజ్జతి॥4॥

యదాహం నాధిగచ్ఛామి బుద్ధ్యా బహు విచారయన్
సంహారమాసాం వృద్ధానాం తతో మాం క్రోధ ఆవిశత్॥5॥

స్థాణురువాచ

సంహారాంతం ప్రసీదస్వ మా క్రుధస్త్రిదశేశ్వర
మా ప్రజాః స్థావరం చైవ జంగమం చ వినీనశః॥6॥

పల్వలాని చ సర్వాణి సర్వం చైవ తృణోలపం
స్థావరం జంగమం చైవ భూతగ్రామం చతుర్విధం॥7॥

తదేతద్భస్మసాద్భూతం జగత్సర్వముపప్లుతం
ప్రసీద భగవన్సాధో వర ఏష వృతో మయా॥8॥

నష్టా న పునరేష్యంతి ప్రజా హ్యేతాః కథంచన
తస్మాన్నివర్త్యతామేతత్తేజః స్వేనైవ తేజసా॥9॥

ఉపాయమన్యం సంపశ్య ప్రజానాం హితకామ్యయా
యథేమే జంతవః సర్వే నివర్తేరన్పరంతప॥10॥

అభావమభిగచ్ఛేయురుత్సన్నప్రజనాః ప్రజాః
అధిదైవనియుక్తోఽస్మి త్వయా లోకేష్విహేశ్వర॥11॥

త్వద్భవం హి జగన్నాథ జగత్స్థావరజంగమం
ప్రసాద్య త్వాం మహాదేవ యాచామ్యావృత్తిజాః ప్రజాః॥12॥

నారద ఉవాచ

శ్రుత్వా తు వచనం దేవః స్థాణోర్నియతవాఙ్మనాః
తేజస్తత్స్వం నిజగ్రాహ పునరేవాంతరాత్మనా॥13॥

తతోఽగ్నిముపసంగృహ్య భగవాఁల్లోకపూజితః
ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కల్పయామాస వై ప్రభుః॥14॥

ఉపసంహరతస్తస్య తమగ్నిం రోషజం తదా
ప్రాదుర్బభూవ విశ్వేభ్యః ఖేభ్యో నారీ మహాత్మనః॥15॥

కృష్ణా రక్తాంబరధరా రక్తనేత్రతలాంతరా
దివ్యకుండలసంపన్నా దివ్యాభరణభూషితా॥16॥

సా వినిఃసృత్య వై ఖేభ్యో దక్షిణామాశ్రితా దిశం
దదృశాతేఽథ తౌ కన్యాం దేవౌ విశ్వేశ్వరావుభౌ॥17॥

తామాహూయ తదా దేవో లోకానామాదిరీశ్వరః
మృత్యో ఇతి మహీపాల జహి చేమాః ప్రజా ఇతి॥18॥

త్వం హి సంహారబుద్ధ్యా మే చింతితా రుషితేన చ
తస్మాత్సంహర సర్వాస్త్వం ప్రజాః సజడపండితాః॥19॥

అవిశేషేణ చైవ త్వం ప్రజాః సంహర భామిని
మమ త్వం హి నియోగేన శ్రేయః పరమవాప్స్యసి॥20॥

ఏవముక్తా తు సా దేవీ మృత్యుః కమలమాలినీ
ప్రదధ్యౌ దుఃఖితా బాలా సాశ్రుపాతమతీవ హి॥21॥

పాణిభ్యాం చైవ జగ్రాహ తాన్యశ్రూణి జనేశ్వరః
మానవానాం హితార్థాయ యయాచే పునరేవ చ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 250 ♦—

నారద ఉవాచ

వినీయ దుఃఖమబలా సా త్వతీవాయతేక్షణా
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా లతేవావర్జితా తదా॥1॥

త్వయా సృష్టా కథం నారీ మాదృశీ వదతాం వర
రౌద్రకర్మాభిజాయేత సర్వప్రాణిభయంకరీ॥2॥

బిభేమ్యహమధర్మస్య ధర్మ్యమాదిశ కర్మ మే
త్వం మాం భీతామవేక్షస్వ శివేనేశ్వర చక్షుషా॥3॥

బాలాన్వృద్ధాన్వయఃస్థాంశ్చ న హరేయమనాగసః
ప్రాణినః ప్రాణినామీశ నమస్తేఽభిప్రసీద మే॥4॥

ప్రియాన్పుత్రాన్వయస్యాంశ్చ భ్రాతౄన్మాతౄః పితౄనపి
అపధ్యాస్యంతి యద్దేవ మృతాంస్తేషాం బిభేమ్యహం॥5॥

కృపణాశ్రుపరిక్లేదో దహేన్మాం శాశ్వతీః సమాః
తేభ్యోఽహం బలవద్భీతా శరణం త్వాముపాగతా॥6॥

యమస్య భవనే దేవ యాత్యంతే పాపకర్మిణః
ప్రసాదయే త్వా వరద ప్రసాదం కురు మే ప్రభో॥7॥

ఏతమిచ్ఛామ్యహం కామం త్వత్తో లోకపితామహ
ఇచ్ఛేయం త్వత్ప్రసాదాచ్చ తపస్తప్తుం సురేశ్వర॥8॥

పితామహ ఉవాచ

మృత్యో సంకల్పితా మే త్వం ప్రజాసంహారహేతునా
గచ్ఛ సంహర సర్వాస్త్వం ప్రజా మా చ విచారయ॥9॥

ఏతదేవమవశ్యం హి భవితా నైతదన్యథా
క్రియతామనవద్యాంగి యథోక్తం మద్వచోఽనఘే॥10॥

నారద ఉవాచ

ఏవముక్తా మహాబాహో మృత్యుః పరపురంజయ
న వ్యాజహార తస్థౌ చ ప్రహ్వా భగవదున్ముఖీ॥11॥

పునః పునరథోక్తా సా గతసత్త్వేవ భామినీ
తూష్ణీమాసీత్తతో దేవో దేవానామీశ్వరేశ్వరః॥12॥

ప్రససాద కిల బ్రహ్మా స్వయమేవాత్మనాత్మవాన్
స్మయమానశ్చ లోకేశో లోకాన్సర్వానవైక్షత॥13॥

నివృత్తరోషే తస్మింస్తు భగవత్యపరాజితే
సా కన్యాపజగామాస్య సమీపాదితి నః శ్రుతం॥14॥

అపసృత్యాప్రతిశ్రుత్య ప్రజాసంహరణం తదా
త్వరమాణేవ రాజేంద్ర మృత్యుర్ధేనుకమభ్యయాత్॥15॥

సా తత్ర పరమం దేవీ తపోఽచరత దుశ్చరం
సమా హ్యేకపదే తస్థౌ దశ పద్మాని పంచ చ॥16॥

తాం తథా కుర్వతీం తత్ర తపః పరమదుశ్చరం
పునరేవ మహాతేజా బ్రహ్మా వచనమబ్రవీత్॥17॥

కురుష్వ మే వచో మృత్యో తదనాదృత్య సత్వరా
తథైవైకపదే తాత పునరన్యాని సప్త సా॥18॥

తస్థౌ పద్మాని షట్చైవ పంచ ద్వే చైవ మానద
భూయః పద్మాయుతం తాత మృగైః సహ చచార సా॥19॥

పునర్గత్వా తతో రాజన్మౌనమాతిష్ఠదుత్తమం
అప్సు వర్షసహస్రాణి సప్త చైకం చ పార్థివ॥20॥

తతో జగామ సా కన్యా కౌశికీం భరతర్షభ
తత్ర వాయుజలాహారా చచార నియమం పునః॥21॥

తతో యయౌ మహాభాగా గంగాం మేరుం చ కేవలం
తస్థౌ దార్వివ నిశ్చేష్టా భూతానాం హితకామ్యయా॥22॥

తతో హిమవతో మూర్ధ్ని యత్ర దేవాః సమీజిరే
తత్రాంగుష్ఠేన రాజేంద్ర నిఖర్వమపరం తతః
తస్థౌ పితామహం చైవ తోషయామాస యత్నతః॥23॥

తతస్తామబ్రవీత్తత్ర లోకానాం ప్రభవాప్యయః
కిమిదం వర్తతే పుత్రి క్రియతాం తద్వచో మమ॥24॥

తతోఽబ్రవీత్పునర్మృత్యుర్భగవంతం పితామహం
న హరేయం ప్రజా దేవ పునస్త్వాహం ప్రసాదయే॥25॥

తామధర్మభయత్రస్తాం పునరేవ చ యాచతీం
తదాబ్రవీద్దేవదేవో నిగృహ్యేదం వచస్తతః॥26॥

అధర్మో నాస్తి తే మృత్యో సంయచ్ఛేమాః ప్రజాః శుభే
మయా హ్యుక్తం మృషా భద్రే భవితా నేహ కించన॥27॥

ధర్మః సనాతనశ్చ త్వామిహైవానుప్రవేక్ష్యతే
అహం చ విబుధాశ్చైవ త్వద్ధితే నిరతాః సదా॥28॥

ఇమమన్యం చ తే కామం దదామి మనసేప్సితం
న త్వా దోషేణ యాస్యంతి వ్యాధిసంపీడితాః ప్రజాః॥29॥

పురుషేషు చ రూపేణ పురుషస్త్వం భవిష్యసి
స్త్రీషు స్త్రీరూపిణీ చైవ తృతీయేషు నపుంసకం॥30॥

సైవముక్తా మహారాజ కృతాంజలిరువాచ హ
పునరేవ మహాత్మానం నేతి దేవేశమవ్యయం॥31॥

తామబ్రవీత్తదా దేవో మృత్యో సంహర మానవాన్
అధర్మస్తే న భవితా తథా ధ్యాస్యామ్యహం శుభే॥32॥

యానశ్రుబిందూన్పతితానపశ్యం; యే పాణిభ్యాం ధారితాస్తే పురస్తాత్
తే వ్యాధయో మానవాన్ఘోరరూపాః; ప్రాప్తే కాలే పీడయిష్యంతి మృత్యో॥33॥

సర్వేషాం త్వం ప్రాణినామంతకాలే; కామక్రోధౌ సహితౌ యోజయేథాః
ఏవం ధర్మస్త్వాముపైష్యత్యమేయో; న చాధర్మం లప్స్యసే తుల్యవృత్తిః॥34॥

ఏవం ధర్మం పాలయిష్యస్యథోక్తం; న చాత్మానం మజ్జయిష్యస్యధర్మే
తస్మాత్కామం రోచయాభ్యాగతం త్వం; సంయోజ్యాథో సంహరస్వేహ జంతూన్॥35॥

సా వై తదా మృత్యుసంజ్ఞాపదేశా;చ్ఛాపాద్భీతా బాఢమిత్యబ్రవీత్తం
అథో ప్రాణాన్ప్రాణినామంతకాలే; కామక్రోధౌ ప్రాప్య నిర్మోహ్య హంతి॥36॥

మృత్యోర్యే తే వ్యాధయశ్చాశ్రుపాతా; మనుష్యాణాం రుజ్యతే యైః శరీరం
సర్వేషాం వై ప్రాణినాం ప్రాణనాంతే; తస్మాచ్ఛోకం మా కృథా బుధ్య బుద్ధ్యా॥37॥

సర్వే దేవాః ప్రాణినాం ప్రాణనాంతే; గత్వా వృత్తాః సంనివృత్తాస్తథైవ
ఏవం సర్వే మానవాః ప్రాణనాంతే; గత్వావృత్తా దేవవద్రాజసింహ॥38॥

వాయుర్భీమో భీమనాదో మహౌజాః; సర్వేషాం చ ప్రాణినాం ప్రాణభూతః
నానావృత్తీర్దేహినాం దేహభేదే; తస్మాద్వాయుర్దేవదేవో విశిష్టః॥39॥

సర్వే దేవా మర్త్యసంజ్ఞావిశిష్టాః; సర్వే మర్త్యా దేవసంజ్ఞావిశిష్టాః
తస్మాత్పుత్రం మా శుచో రాజసింహ; పుత్రః స్వర్గం ప్రాప్య తే మోదతే హ॥40॥

ఏవం మృత్యుర్దేవసృష్టా ప్రజానాం; ప్రాప్తే కాలే సంహరంతీ యథావత్
తస్యాశ్చైవ వ్యాధయస్తేఽశ్రుపాతాః; ప్రాప్తే కాలే సంహరంతీహ జంతూన్॥41॥

—♦ అధ్యాయము 251 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇమే వై మానవాః సర్వే ధర్మం ప్రతి విశంకితాః
కోఽయం ధర్మః కుతో ధర్మస్తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥1॥

ధర్మో న్వయమిహార్థః కిమముత్రార్థోఽపి వా భవేత్
ఉభయార్థోఽపి వా ధర్మస్తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

సదాచారః స్మృతిర్వేదాస్త్రివిధం ధర్మలక్షణం
చతుర్థమర్థమిత్యాహుః కవయో ధర్మలక్షణం ॥3॥

అపి హ్యుక్తాని కర్మాణి వ్యవస్యంత్యుత్తరావరే
లోకయాత్రార్థమేవేహ ధర్మస్య నియమః కృతః
ఉభయత్ర సుఖోదర్క ఇహ చైవ పరత్ర చ ॥4॥

అలబ్ధ్వా నిపుణం ధర్మం పాపః పాపే ప్రసజ్జతి
న చ పాపకృతః పాపాన్ముచ్యంతే కేచిదాపది ॥5॥

అపాపవాదీ భవతి యదా భవతి ధర్మవిత్
ధర్మస్య నిష్ఠా స్వాచారస్తమేవాశ్రిత్య భోత్స్యసే ॥6॥

యదాధర్మసమావిష్టో ధనం గృహ్ణాతి తస్కరః
రమతే నిర్హరన్స్తేనః పరవిత్తమరాజకే ॥7॥

యదాస్య తద్ధరంత్యన్యే తదా రాజానమిచ్ఛతి
తదా తేషాం స్పృహయతే యే వై తుష్టాః స్వకైర్ధనైః ॥8॥

అభీతః శుచిరభ్యేతి రాజద్వారమశంకితః
న హి దుశ్చరితం కించిదంతరాత్మని పశ్యతి ॥9॥

సత్యస్య వచనం సాధు న సత్యాద్విద్యతే పరం
సత్యేన విధృతం సర్వం సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితం ॥10॥

అపి పాపకృతో రౌద్రాః సత్యం కృత్వా పృథక్పృథక్
అద్రోహమవిసంవాదం ప్రవర్తంతే తదాశ్రయాః
తే చేన్మిథోఽధృతిం కుర్యుర్వినశ్యేయురసంశయం ॥11॥

న హర్తవ్యం పరధనమితి ధర్మః సనాతనః
మన్యంతే బలవంతస్తం దుర్బలైః సంప్రవర్తితం
యదా నియతిదౌర్బల్యమథైషామేవ రోచతే ॥12॥

న హ్యత్యంతం బలయుతా భవంతి సుఖినోఽపి వా
తస్మాదనార్జవే బుద్ధిర్న కార్యా తే కథంచన ॥13॥

అసాధుభ్యోఽస్య న భయం న చోరేభ్యో న రాజతః
న కించిత్కస్యచిత్కుర్వన్నిర్భయః శుచిరావసేత్ ॥14॥

సర్వతః శంకతే స్తేనో మృగో గ్రామమివేయివాన్
బహుధాచరితం పాపమన్యత్రైవానుపశ్యతి ॥15॥

ముదితః శుచిరభ్యేతి సర్వతో నిర్భయః సదా
న హి దుశ్చరితం కించిదాత్మనోఽన్యేషు పశ్యతి ॥16॥

దాతవ్యమిత్యయం ధర్మ ఉక్తో భూతహితే రతైః
తం మన్యంతే ధనయుతాః కృపణైః సంప్రవర్తితం॥17॥

యదా నియతికార్పణ్యమథైషామేవ రోచతే
న హ్యత్యంతం ధనవంతో భవంతి సుఖినోఽపి వా॥18॥

యదన్యైర్విహితం నేచ్ఛేదాత్మనః కర్మ పూరుషః
న తత్పరేషు కుర్వీత జానన్నప్రియమాత్మనః॥19॥

యోఽన్యస్య స్యాదుపపతిః స కం కిం వక్తుమర్హతి
యదన్యస్తస్య తత్కుర్యాన్న మృష్యేదితి మే మతిః॥20॥

జీవితుం యః స్వయం చేచ్ఛేత్కథం సోఽన్యం ప్రఘాతయేత్
యద్యదాత్మన ఇచ్ఛేత తత్పరస్యాపి చింతయేత్॥21॥

అతిరిక్తైః సంవిభజేద్భోగైరన్యానకించనాన్
ఏతస్మాత్కారణాద్ధాత్రా కుసీదం సంప్రవర్తితం॥22॥

యస్మింస్తు దేవాః సమయే సంతిష్ఠేరంస్తథా భవేత్
అథ చేల్లాభసమయే స్థితిర్ధర్మేఽపి శోభనా॥23॥

సర్వం ప్రియాభ్యుపగతం ధర్మమాహుర్మనీషిణః
పశ్యైతం లక్షణోద్దేశం ధర్మాధర్మే యుధిష్ఠిర॥24॥

లోకసంగ్రహసంయుక్తం విధాత్రా విహితం పురా
సూక్ష్మధర్మార్థనియతం సతాం చరితముత్తమం॥25॥

ధర్మలక్షణమాఖ్యాతమేతత్తే కురుసత్తమ
తస్మాదనార్జవే బుద్ధిర్న కార్యా తే కథంచన॥26॥

—♦ అధ్యాయము 252 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సూక్ష్మం సాధు సమాదిష్టం భవతా ధర్మలక్షణం
ప్రతిభా త్వస్తి మే కాచిత్తాం బ్రూయామనుమానతః॥1॥

భూయాంసో హృదయే యే మే ప్రశ్నాస్తే వ్యాహృతాస్త్వయా
ఇమమన్యం ప్రవక్ష్యామి న రాజన్విగ్రహాదివ॥2॥

ఇమాని హి ప్రాపయంతి సృజంత్యుత్తారయంతి చ
న ధర్మః పరిపాఠేన శక్యో భారత వేదితుం॥3॥

అన్యో ధర్మః సమస్థస్య విషమస్థస్య చాపరః
ఆపదస్తు కథం శక్యాః పరిపాఠేన వేదితుం॥4॥

సదాచారో మతో ధర్మః సంతస్త్వాచారలక్షణాః
సాధ్యాసాధ్యం కథం శక్యం సదాచారో హ్యలక్షణం॥5॥

దృశ్యతే ధర్మరూపేణ అధర్మం ప్రాకృతశ్చరన్
ధర్మం చాధర్మరూపేణ కశ్చిదప్రాకృతశ్చరన్॥6॥

పునరస్య ప్రమాణం హి నిర్దిష్టం శాస్త్రకోవిదైః
వేదవాదాశ్చానుయుగం హ్రసంతీతి హ నః శ్రుతం॥7॥

అన్యే కృతయుగే ధర్మాస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽపరే
అన్యే కలియుగే ధర్మా యథాశక్తికృతా ఇవ॥8॥

ఆమ్నాయవచనం సత్యమిత్యయం లోకసంగ్రహః
ఆమ్నాయేభ్యః పరం వేదాః ప్రసృతా విశ్వతోముఖాః॥9॥

తే చేత్సర్వే ప్రమాణం వై ప్రమాణం తన్న విద్యతే
ప్రమాణే చాప్రమాణే చ విరుద్ధే శాస్త్రతా కుతః॥10॥

ధర్మస్య హ్రియమాణస్య బలవద్భిర్దురాత్మభిః
యా యా వికిర్యతే సంస్థా తతః సాపి ప్రణశ్యతి॥11॥

విద్మ చైవం న వా విద్మ శక్యం వా వేదితుం న వా
అణీయాన్క్షురధారాయా గరీయాన్పర్వతాదపి॥12॥

గంధర్వనగరాకారః ప్రథమం సంప్రదృశ్యతే
అన్వీక్ష్యమాణః కవిభిః పునర్గచ్ఛత్యదర్శనం॥13॥

నిపానానీవ గోభ్యాశే క్షేత్రే కుల్యేవ భారత
స్మృతోఽపి శాశ్వతో ధర్మో విప్రహీణో న దృశ్యతే॥14॥

కామాదన్యే క్షయాదన్యే కారణైరపరైస్తథా
అసంతో హి వృథాచారం భజంతే బహవోఽపరే॥15॥

ధర్మో భవతి స క్షిప్రం విలీనస్త్వేవ సాధుషు
అన్యే తానాహురున్మత్తానపి చావహసంత్యుత॥16॥

మహాజనా హ్యుపావృత్తా రాజధర్మం సమాశ్రితాః
న హి సర్వహితః కశ్చిదాచారః సంప్రదృశ్యతే॥17॥

తేనైవాన్యః ప్రభవతి సోఽపరం బాధతే పునః
దృశ్యతే చైవ స పునస్తుల్యరూపో యదృచ్ఛయా॥18॥

యేనైవాన్యః ప్రభవతి సోఽపరానపి బాధతే
ఆచారాణామనైకాగ్ర్యం సర్వేషామేవ లక్షయేత్॥19॥

చిరాభిపన్నః కవిభిః పూర్వం ధర్మ ఉదాహృతః
తేనాచారేణ పూర్వేణ సంస్థా భవతి శాశ్వతీ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 253 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
తులాధారస్య వాక్యాని ధర్మే జాజలినా సహ॥1॥

వనే వనచరః కశ్చిజ్జాజలిర్నామ వై ద్విజః
సాగరోద్దేశమాగమ్య తపస్తేపే మహాతపాః॥2॥

నియతో నియతాహారశ్చీరాజినజటాధరః
మలపంకధరో ధీమాన్బహూన్వర్షగణాన్మునిః॥3॥

స కదాచిన్మహాతేజా జలవాసో మహీపతే
చచార లోకాన్విప్రర్షిః ప్రేక్షమాణో మనోజవః॥4॥

స చింతయామాస మునిర్జలమధ్యే కదాచన
విప్రేక్ష్య సాగరాంతాం వై మహీం సవనకాననాం॥5॥

న మయా సదృశోఽస్తీహ లోకే స్థావరజంగమే
అప్సు వైహాయసం గచ్ఛేన్మయా యోఽన్యః సహేతి వై॥6॥

స దృశ్యమానో రక్షోభిర్జలమధ్యేఽవదత్తతః
అబ్రువంశ్చ పిశాచాస్తం నైవం త్వం వక్తుమర్హసి॥7॥

తులాధారో వణిగ్ధర్మా వారాణస్యాం మహాయశాః
సోఽప్యేవం నార్హతే వక్తుం యథా త్వం ద్విజసత్తమ॥8॥

ఇత్యుక్తో జాజలిర్భూతైః ప్రత్యువాచ మహాతపాః
పశ్యేయం తమహం ప్రాజ్ఞం తులాధారం యశస్వినం॥9॥

ఇతి బ్రువాణం తమృషిం రక్షాంస్యుద్ధృత్య సాగరాత్
అబ్రువన్గచ్ఛ పంథానమాస్థాయేమం ద్విజోత్తమ॥10॥

ఇత్యుక్తో జాజలిర్భూతైర్జగామ విమనాస్తదా
వారాణస్యాం తులాధారం సమాసాద్యాబ్రవీద్వచః॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం కృతం సుకృతం కర్మ తాత జాజలినా పురా
యేన సిద్ధిం పరాం ప్రాప్తస్తన్నో వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

అతీవ తపసా యుక్తో ఘోరేణ స బభూవ హ
నద్యుపస్పర్శనరతః సాయం ప్రాతర్మహాతపాః॥13॥

అగ్నీన్పరిచరన్సమ్యక్స్వాధ్యాయపరమో ద్విజః
వానప్రస్థవిధానజ్ఞో జాజలిర్జ్వలితః శ్రియా॥14॥

సత్యే తపసి తిష్ఠన్స న చ ధర్మమవైక్షత
వర్షాస్వాకాశశాయీ స హేమంతే జలసంశ్రయః॥15॥

వాతాతపసహో గ్రీష్మే న చ ధర్మమవిందత
దుఃఖశయ్యాశ్చ వివిధా భూమౌ చ పరివర్తనం॥16॥

తతః కదాచిత్స మునిర్వర్షాస్వాకాశమాస్థితః
అంతరిక్షాజ్జలం మూర్ధ్నా ప్రత్యగృహ్ణాన్ముహుర్ముహుః॥17॥

అథ తస్య జటాః క్లిన్నా బభూవుర్గ్రథితాః ప్రభో
అరణ్యగమనాన్నిత్యం మలినో మలసంయుతాః॥18॥

స కదాచిన్నిరాహారో వాయుభక్షో మహాతపాః
తస్థౌ కాష్ఠవదవ్యగ్రో న చచాల చ కర్హిచిత్॥19॥

తస్య స్మ స్థాణుభూతస్య నిర్విచేష్టస్య భారత
కులింగశకునౌ రాజన్నీడం శిరసి చక్రతుః॥20॥

స తౌ దయావాన్విప్రర్షిరుపప్రైక్షత దంపతీ
కుర్వాణం నీడకం తత్ర జటాసు తృణతంతుభిః॥21॥

యదా స న చలత్యేవ స్థాణుభూతో మహాతపాః
తతస్తౌ పరివిశ్వస్తౌ సుఖం తత్రోషతుస్తదా॥22॥

అతీతాస్వథ వర్షాసు శరత్కాల ఉపస్థితే
ప్రాజాపత్యేన విధినా విశ్వాసాత్కామమోహితౌ॥23॥

తత్రాపాతయతాం రాజఞ్శిరస్యండాని ఖేచరౌ
తాన్యబుధ్యత తేజస్వీ స విప్రః సంశితవ్రతః॥24॥

బుద్ధ్వా చ స మహాతేజా న చచాలైవ జాజలిః
ధర్మే ధృతమనా నిత్యం నాధర్మం స త్వరోచయత్॥25॥

అహన్యహని చాగమ్య తతస్తౌ తస్య మూర్ధని
ఆశ్వాసితౌ వై వసతః సంప్రహృష్టౌ తదా విభో॥26॥

అండేభ్యస్త్వథ పుష్టేభ్యః ప్రజాయంత శకుంతకాః
వ్యవర్ధంత చ తత్రైవ న చాకంపత జాజలిః॥27॥

స రక్షమాణస్త్వండాని కులింగానాం యతవ్రతః
తథైవ తస్థౌ ధర్మాత్మా నిర్విచేష్టః సమాహితః॥28॥

తతస్తు కాలసమయే బభూవుస్తేఽథ పక్షిణః
బుబుధే తాంశ్చ స మునిర్జాతపక్షాఞ్శకుంతకాన్॥29॥

తతః కదాచిత్తాంస్తత్ర పశ్యన్పక్షీన్యతవ్రతః
బభూవ పరమప్రీతస్తదా మతిమతాం వరః॥30॥

తథా తానభిసంవృద్ధాందృష్ట్వా చాప్నువతాం ముదం
శకునౌ నిర్భయౌ తత్ర ఊషతుశ్చాత్మజైః సహ॥31॥

జాతపక్షాంశ్చ సోఽపశ్యదుడ్డీనాన్పునరాగతాన్
సాయం సాయం ద్విజాన్విప్రో న చాకంపత జాజలిః॥32॥

కదాచిత్పునరభ్యేత్య పునర్గచ్ఛంతి సంతతం
త్యక్తా మాతృపితృభ్యాం తే న చాకంపత జాజలిః॥33॥

అథ తే దివసం చారీం గత్వా సాయం పునర్నృప
ఉపావర్తంత తత్రైవ నివాసార్థం శకుంతకాః॥34॥

కదాచిద్దివసాన్పంచ సముత్పత్య విహంగమాః
షష్ఠేఽహని సమాజగ్ముర్న చాకంపత జాజలిః॥35॥

క్రమేణ చ పునః సర్వే దివసాని బహూన్యపి
నోపావర్తంత శకునా జాతప్రాణాః స్మ తే యదా॥36॥

కదాచిన్మాసమాత్రేణ సముత్పత్య విహంగమాః
నైవాగచ్ఛంస్తతో రాజన్ప్రాతిష్ఠత స జాజలిః॥37॥

తతస్తేషు ప్రలీనేషు జాజలిర్జాతవిస్మయః
సిద్ధోఽస్మీతి మతిం చక్రే తతస్తం మాన ఆవిశత్॥38॥

స తథా నిర్గతాందృష్ట్వా శకుంతాన్నియతవ్రతః
సంభావితాత్మా సంభావ్య భృశం ప్రీతస్తదాభవన్॥39॥

స నద్యాం సముపస్పృశ్య తర్పయిత్వా హుతాశనం
ఉదయంతమథాదిత్యమభ్యగచ్ఛన్మహాతపాః॥40॥

సంభావ్య చటకాన్మూర్ధ్ని జాజలిర్జపతాం వరః
ఆస్ఫోటయత్తదాకాశే ధర్మః ప్రాప్తో మయేతి వై॥41॥

అథాంతరిక్షే వాగాసీత్తాం స శుశ్రావ జాజలిః
ధర్మేణ న సమస్త్వం వై తులాధారస్య జాజలే॥42॥

వారాణస్యాం మహాప్రాజ్ఞస్తులాధారః ప్రతిష్ఠితః
సోఽప్యేవం నార్హతే వక్తుం యథా త్వం భాషసే ద్విజ॥43॥

సోఽమర్షవశమాపన్నస్తులాధారదిదృక్షయా
పృథివీమచరద్రాజన్యత్రసాయంగృహో మునిః॥44॥

కాలేన మహతాగచ్ఛత్స తు వారాణసీం పురీం
విక్రీణంతం చ పణ్యాని తులాధారం దదర్శ సః॥45॥

సోఽపి దృష్ట్వైవ తం విప్రమాయాంతం భాండజీవనః
సముత్థాయ సుసంహృష్టః స్వాగతేనాభ్యపూజయత్॥46॥

తులాధార ఉవాచ

ఆయానేవాసి విదితో మమ బ్రహ్మన్న సంశయః
బ్రవీమి యత్తు వచనం తచ్ఛృణుష్వ ద్విజోత్తమ ||47||

సాగరానూపమాశ్రిత్య తపస్తప్తం త్వయా మహత్
న చ ధర్మస్య సంజ్ఞాం త్వం పురా వేత్థ కథంచన ||48||

తతః సిద్ధస్య తపసా తవ విప్ర శకుంతకాః
క్షిప్రం శిరస్యజాయంత తే చ సంభావితాస్త్వయా ||49||

జాతపక్షా యదా తే చ గతాశ్చారీమితస్తతః
మన్యమానస్తతో ధర్మం చటకప్రభవం ద్విజ
ఖే వాచం త్వమథాశ్రౌషీర్మాం ప్రతి ద్విజసత్తమ ||50||

అమర్షవశమాపన్నస్తతః ప్రాప్తో భవానిహ
కరవాణి ప్రియం కిం తే తద్బ్రూహి ద్విజసత్తమ ||51||

—♦ అధ్యాయము 254 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా తేన తులాధారేణ ధీమతా
ప్రోవాచ వచనం ధీమాంజాజలిర్జపతాం వరః ||1||

విక్రీణానః సర్వరసాన్సర్వగంధాంశ్చ వాణిజ
వనస్పతీనోషధీశ్చ తేషాం మూలఫలాని చ ||2||

అధ్యగా నైష్ఠికీం బుద్ధిం కుతస్త్వామిదమాగతం
ఏతదాచక్ష్వ మే సర్వం నిఖిలేన మహామతే ||3||

ఏవముక్తస్తులాధారో బ్రాహ్మణేన యశస్వినా
ఉవాచ ధర్మసూక్ష్మాణి వైశ్యో ధర్మార్థతత్త్వవిత్
జాజలిం కష్టతపసం జ్ఞానతృప్తస్తదా నృప ||4||

వేదాహం జాజలే ధర్మం సరహస్యం సనాతనం
సర్వభూతహితం మైత్రం పురాణం యం జనా విదుః ||5||

అద్రోహేణైవ భూతానామల్పద్రోహేణ వా పునః
యా వృత్తిః స పరో ధర్మస్తేన జీవామి జాజలే ||6||

పరిచ్ఛిన్నైః కాష్ఠతృణైర్మయేదం శరణం కృతం
అలక్తం పద్మకం తుంగం గంధాంశ్చోచ్చావచాంస్తథా ||7||

రసాంశ్చ తాంస్తాన్విప్రర్షే మద్యవర్జానహం బహూన్
క్రీత్వా వై ప్రతివిక్రీణే పరహస్తాదమాయయా ||8||

సర్వేషాం యః సుహృన్నిత్యం సర్వేషాం చ హితే రతః
కర్మణా మనసా వాచా స ధర్మం వేద జాజలే ||9||

నాహం పరేషాం కర్మాణి ప్రశంసామి శపామి వా
ఆకాశస్యేవ విప్రర్షే పశ్యల్లోకస్య చిత్రతాం ||10||

నానురుధ్యే విరుధ్యే వా న ద్వేష్మి న చ కామయే
సమోఽస్మి సర్వభూతేషు పశ్య మే జాజలే వ్రతం ||11||

ఇష్టానిష్టవిముక్తస్య ప్రీతిరాగబహిష్కృతః
తులా మే సర్వభూతేషు సమా తిష్ఠతి జాజలే ||12||

ఇతి మాం త్వం విజానీహి సర్వలోకస్య జాజలే
సమం మతిమతాం శ్రేష్ఠ సమలోష్టాశ్మకాంచనం॥13॥

యథాంధబధిరోన్మత్తా ఉచ్ఛ్వాసపరమాః సదా
దేవైరపిహితద్వారాః సోపమా పశ్యతో మమ॥14॥

యథా వృద్ధాతురకృశా నిఃస్పృహా విషయాన్ప్రతి
తథార్థకామభోగేషు మమాపి విగతా స్పృహా॥15॥

యదా చాయం న బిభేతి యదా చాస్మాన్న బిభ్యతి
యదా నేచ్ఛతి న ద్వేష్టి తదా సిధ్యతి వై ద్విజః॥16॥

యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకం
కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥17॥

న భూతో న భవిష్యశ్చ న చ ధర్మోఽస్తి కశ్చన
యోఽభయః సర్వభూతానాం స ప్రాప్నోత్యభయం పదం॥18॥

యస్మాదుద్విజతే లోకః సర్వో మృత్యుముఖాదివ
వాక్క్రూరాద్దండపారుష్యాత్స ప్రాప్నోతి మహద్భయం॥19॥

యథావద్వర్తమానానాం వృద్ధానాం పుత్రపౌత్రిణాం
అనువర్తామహే వృత్తమహింస్రాణాం మహాత్మనాం॥20॥

ప్రనష్టః శాశ్వతో ధర్మః సదాచారేణ మోహితః
తేన వైద్యస్తపస్వీ వా బలవాన్వా విమోహ్యతే॥21॥

ఆచారాజ్జాజలే ప్రాజ్ఞః క్షిప్రం ధర్మమవాప్నుయాత్
ఏవం యః సాధుభిర్దాంతశ్చరేదద్రోహచేతసా॥22॥

నద్యాం యథా చేహ కాష్ఠముహ్యమానం యదృచ్ఛయా
యదృచ్ఛయైవ కాష్ఠేన సంధిం గచ్ఛేత కేనచిత్॥23॥

తత్రాపరాణి దారూణి సంసృజ్యంతే తతస్తతః
తృణకాష్ఠకరీషాణి కదా చిన్నసమీక్షయా
ఏవమేవాయమాచారః ప్రాదుర్భూతో యతస్తతః॥24॥

యస్మాన్నోద్విజతే భూతం జాతు కించిత్కథంచన
అభయం సర్వభూతేభ్యః స ప్రాప్నోతి సదా మునే॥25॥

యస్మాదుద్విజతే విద్వన్సర్వలోకో వృకాదివ
క్రోశతస్తీరమాసాద్య యథా సర్వే జలేచరాః॥26॥

సహాయవాంద్రవ్యవాన్యః సుభగోఽన్యోఽపరస్తథా
తతస్తానేవ కవయః శాస్త్రేషు ప్రవదంత్యుత
కీర్త్యర్థమల్పహృల్లేఖాః పటవః కృత్స్ననిర్ణయాః॥27॥

తపోభిర్యజ్ఞదానైశ్చ వాక్యైః ప్రజ్ఞాశ్రితైస్తథా
ప్రాప్నోత్యభయదానస్య యద్యత్ఫలమిహాశ్నుతే॥28॥

లోకే యః సర్వభూతేభ్యో దదాత్యభయదక్షిణాం
స సర్వయజ్ఞైరీజానః ప్రాప్నోత్యభయదక్షిణాం
న భూతానామహింసాయా జ్యాయాంధర్మోఽస్తి కశ్చన॥29॥

యస్మాన్నోద్విజతే భూతం జాతు కించిత్కథంచన
సోఽభయం సర్వభూతేభ్యః సంప్రాప్నోతి మహామునే॥30॥

యస్మాదుద్విజతే లోకః సర్పాద్వేశ్మగతాదివ
న స ధర్మమవాప్నోతి ఇహ లోకే పరత్ర చ॥31॥

సర్వభూతాత్మభూతస్య సమ్యగ్భూతాని పశ్యతః
దేవాపి మార్గే ముహ్యంతి అపదస్య పదైషిణః॥32॥

దానం భూతాభయస్యాహుః సర్వదానేభ్య ఉత్తమం
బ్రవీమి తే సత్యమిదం శ్రద్దధస్వ చ జాజలే||33||

స ఏవ సుభగో భూత్వా పునర్భవతి దుర్భగః
వ్యాపత్తిం కర్మణాం దృష్ట్వా జుగుప్సంతి జనాః సదా||34||

అకారణో హి నేహాస్తి ధర్మః సూక్ష్మోఽపి జాజలే
భూతభవ్యార్థమేవేహ ధర్మప్రవచనం కృతం||35||

సూక్ష్మత్వాన్న స విజ్ఞాతుం శక్యతే బహునిహ్నవః
ఉపలభ్యాంతరా చాన్యానాచారానవబుధ్యతే||36||

యే చ ఛిందంతి వృషణాన్యే చ భిందంతి నస్తకాన్
వహంతి మహతో భారాన్బధ్నంతి దమయంతి చ||37||

హత్వా సత్త్వాని ఖాదంతి తాన్కథం న విగర్హసే
మానుషా మానుషానేవ దాసభోగేన భుంజతే||38||

వధబంధవిరోధేన కారయంతి దివానిశం
ఆత్మనా చాపి జానాసి యద్దుఃఖం వధతాడనే||39||

పంచేంద్రియేషు భూతేషు సర్వం వసతి దైవతం
ఆదిత్యశ్చంద్రమా వాయుర్బ్రహ్మా ప్రాణః క్రతుర్యమః||40||

తాని జీవాని విక్రీయ కా మృతేషు విచారణా
కా తైలే కా ఘృతే బ్రహ్మన్మధున్యప్స్వౌషధేషు వా||41||

అదంశమశకే దేశే సుఖం సంవర్ధితాన్పశూన్
తాంశ్చ మాతుః ప్రియాంజానన్నాక్రమ్య బహుధా నరాః
బహుదంశకుశాందేశాన్నయంతి బహుకర్దమాన్||42||

వాహసంపీడితా ధుర్యాః సీదంత్యవిధినాపరే
న మన్యే భ్రూణహత్యాపి విశిష్టా తేన కర్మణా||43||

కృషిం సాధ్వితి మన్యంతే సా చ వృత్తిః సుదారుణా
భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హంతి కాష్ఠమయోముఖం
తథైవానడుహో యుక్తాన్సమవేక్షస్వ జాజలే||44||

అఘ్న్యా ఇతి గవాం నామ క ఏనాన్హంతుమర్హతి
మహచ్చకారాకుశలం పృషధ్రో గాలభన్నివ||45||

ఋషయో యతయో హ్యేతన్నహుషే ప్రత్యవేదయన్
గాం మాతరం చాప్యవధీర్వృషభం చ ప్రజాపతిం
అకార్యం నహుషాకార్షీర్లప్స్యామస్త్వత్కృతే భయం||46||

శతం చైకం చ రోగాణాం సర్వభూతేష్వపాతయన్
ఋషయస్తే మహాభాగాః ప్రజాస్వేవ హి జాజలే
భ్రూణహం నహుషం త్వాహుర్న తే హోష్యామహే హవిః||47||

ఇత్యుక్త్వా తే మహాత్మానః సర్వే తత్త్వార్థదర్శినః
ఋషయో యతయః శాంతాస్తరసా ప్రత్యవేదయన్||48||

ఈదృశానశివాన్ఘోరానాచారానిహ జాజలే
కేవలాచరితత్వాత్తు నిపుణాన్నావబుధ్యసే||49||

కారణాద్ధర్మమన్విచ్ఛేన్న లోకచరితం చరేత్
యో హన్యాద్యశ్చ మాం స్తౌతి తత్రాపి శృణు జాజలే||50||

సమౌ తావపి మే స్యాతాం న హి మే స్తః ప్రియాప్రియే
ఏతదీదృశకం ధర్మం ప్రశంసంతి మనీషిణః||51||

ఉపపత్త్యా హి సంపన్నో యతిభిశ్చైవ సేవ్యతే
సతతం ధర్మశీలైశ్చ నైపుణ్యేనోపలక్షితః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 255 ♦—

జాజలిరువాచ

యథా ప్రవర్తితో ధర్మస్తులాం ధారయతా త్వయా
స్వర్గద్వారం చ వృత్తిం చ భూతానామవరోత్స్యతే॥1॥

కృష్యా హ్యన్నం ప్రభవతి తతస్త్వమపి జీవసి
పశుభిశ్చౌషధీభిశ్చ మర్త్యా జీవంతి వాణిజ॥2॥

యతో యజ్ఞః ప్రభవతి నాస్తిక్యమపి జల్పసి
న హి వర్తేదయం లోకో వార్తాముత్సృజ్య కేవలం॥3॥

తులాధార ఉవాచ

వక్ష్యామి జాజలే వృత్తిం నాస్మి బ్రాహ్మణ నాస్తికః
న చ యజ్ఞం వినిందామి యజ్ఞవిత్తు సుదుర్లభః॥4॥

నమో బ్రాహ్మణయజ్ఞాయ యే చ యజ్ఞవిదో జనాః
స్వయజ్ఞం బ్రాహ్మణా హిత్వా క్షాత్రం యజ్ఞమిహాస్థితాః॥5॥

లుబ్ధైర్విత్తపరైర్బ్రహ్మన్నాస్తికైః సంప్రవర్తితం
వేదవాదానవిజ్ఞాయ సత్యాభాసమివానృతం॥6॥

ఇదం దేయమిదం దేయమితి నాంతం చికీర్షతి
అతః స్తైన్యం ప్రభవతి వికర్మాణి చ జాజలే
తదేవ సుకృతం హవ్యం యేన తుష్యంతి దేవతాః॥7॥

నమస్కారేణ హవిషా స్వాధ్యాయైరౌషధైస్తథా
పూజా స్యాద్దేవతానాం హి యథా శాస్త్రనిదర్శనం॥8॥

ఇష్టాపూర్తాదసాధూనాం విషమా జాయతే ప్రజా
లుబ్ధేభ్యో జాయతే లుబ్ధః సమేభ్యో జాయతే సమః॥9॥

యజమానో యథాత్మానమృత్విజశ్చ తథా ప్రజాః
యజ్ఞాత్ప్రజా ప్రభవతి నభసోఽమ్బ ఇవామలం॥10॥

అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిర్బ్రహ్మన్నాదిత్యముపతిష్ఠతి
ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజాః॥11॥

తస్మాత్స్వనుష్ఠితాత్పూర్వే సర్వాన్కామాంశ్చ లేభిరే
అకృష్టపచ్యా పృథివీ ఆశీర్భిర్వీరుధోఽభవన్
న తే యజ్ఞేష్వాత్మసు వా ఫలం పశ్యంతి కించన॥12॥

శంకమానాః ఫలం యజ్ఞే యే యజేరన్కథంచన
జాయంతేఽసాధవో ధూర్తా లుబ్ధా విత్తప్రయోజనాః॥13॥

స స్మ పాపకృతాం లోకాన్గచ్ఛేదశుభకర్మణా
ప్రమాణమప్రమాణేన యః కుర్యాదశుభం నరః
పాపాత్మా సోఽకృతప్రజ్ఞః సదైవేహ ద్విజోత్తమ॥14॥

కర్తవ్యమితి కర్తవ్యం వేత్తి యో బ్రాహ్మణోభయం
బ్రహ్మైవ వర్తతే లోకే నైతి కర్తవ్యతాం పునః॥15॥

విగుణం చ పునః కర్మ జ్యాయ ఇత్యనుశుశ్రుమ
సర్వభూతోపఘాతశ్చ ఫలభావే చ సంయమః॥16॥

సత్యయజ్ఞా దమయజ్ఞా అలుబ్ధాశ్చాత్మతృప్తయః
ఉత్పన్నత్యాగినః సర్వే జనా ఆసన్నమత్సరాః॥17॥

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞతత్త్వజ్ఞాః స్వయజ్ఞపరినిష్ఠితాః
బ్రాహ్మం వేదమధీయంతస్తోషయంత్యమరానపి॥18॥

అఖిలం దైవతం సర్వం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణసంశ్రితం
తృప్యంతి తృప్యతో దేవాస్తృప్తాస్తృప్తస్య జాజలే॥19॥

యథా సర్వరసైస్తృప్తో నాభినందతి కించన
తథా ప్రజ్ఞానతృప్తస్య నిత్యం తృప్తిః సుఖోదయా॥20॥

ధర్మారామా ధర్మసుఖాః కృత్స్నవ్యవసితాస్తథా
అస్తి నస్తత్త్వతో భూయ ఇతి ప్రజ్ఞాగవేషిణః॥21॥

జ్ఞానవిజ్ఞానినః కేచిత్పరం పారం తితీర్షవః
అతీవ తత్సదా పుణ్యం పుణ్యాభిజనసంహితం॥22॥

యత్ర గత్వా న శోచంతి న చ్యవంతి వ్యథంతి చ
తే తు తద్బ్రహ్మణః స్థానం ప్రాప్నువంతీహ సాత్త్వికాః॥23॥

నైవ తే స్వర్గమిచ్ఛంతి న యజంతి యశోధనైః
సతాం వర్త్మానువర్తంతే యథాబలమహింసయా॥24॥

వనస్పతీనోషధీశ్చ ఫలమూలం చ తే విదుః
న చైతానృత్విజో లుబ్ధా యాజయంతి ధనార్థినః॥25॥

స్వమేవ చార్థం కుర్వాణా యజ్ఞం చక్రుః పునర్ద్విజాః
పరినిష్ఠితకర్మాణః ప్రజానుగ్రహకామ్యయా॥26॥

ప్రాపయేయుః ప్రజాః స్వర్గం స్వధర్మచరణేన వై
ఇతి మే వర్తతే బుద్ధిః సమా సర్వత్ర జాజలే॥27॥

ప్రయుంజతే యాని యజ్ఞే సదా ప్రాజ్ఞా ద్విజర్షభ
తేన తే దేవయానేన పథా యాంతి మహామునే॥28॥

ఆవృత్తిస్తత్ర చైకస్య నాస్త్యావృత్తిర్మనీషిణాం
ఉభౌ తౌ దేవయానేన గచ్ఛతో జాజలే పథా॥29॥

స్వయం చైషామనడుహో యుజ్యంతి చ వహంతి చ
స్వయముస్రాశ్చ దుహ్యంతే మనఃసంకల్పసిద్ధిభిః॥30॥

స్వయం యూపానుపాదాయ యజంతే స్వాప్తదక్షిణైః
యస్తథాభావితాత్మా స్యాత్స గామాలబ్ధుమర్హతి॥31॥

ఓషధీభిస్తథా బ్రహ్మన్యజేరంస్తే నతాదృశాః
బుద్ధిత్యాగం పురస్కృత్య తాదృశం ప్రబ్రవీమి తే॥32॥

నిరాశిషమనారంభం నిర్నమస్కారమస్తుతిం
అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥33॥

నాశ్రావయన్న చ యజన్న దదద్బ్రాహ్మణేషు చ
గ్రామ్యాం వృత్తిం లిప్సమానః కాం గతిం యాతి జాజలే
ఇదం తు దైవతం కృత్వా యథా యజ్ఞమవాప్నుయాత్॥34॥

జాజలిరువాచ

న వై మునీనాం శృణుమః స్మ తత్త్వం; పృచ్ఛామి త్వా వాణిజ కష్టమేతత్
పూర్వే పూర్వే చాస్య నావేక్షమాణా; నాతః పరం తమృషయః స్థాపయంతి॥35॥

అస్మిన్నేవాత్మతీర్థే న పశవః ప్రాప్నుయుః సుఖం
అథ స్వకర్మణా కేన వాణిజ ప్రాప్నుయాత్సుఖం
శంస మే తన్మహాప్రాజ్ఞ భృశం వై శ్రద్దధామి తే॥36॥

తులాధార ఉవాచ

ఉత యజ్ఞా ఉతాయజ్ఞా మఖం నార్హంతి తే క్వచిత్
ఆజ్యేన పయసా దధ్నా పూర్ణాహుత్యా విశేషతః
వాలైః శృంగేణ పాదేన సంభవత్యేవ గౌర్మఖం॥37॥

పత్నీం చానేన విధినా ప్రకరోతి నియోజయన్
పురోడాశో హి సర్వేషాం పశూనాం మేధ్య ఉచ్యతే॥38॥

సర్వా నద్యః సరస్వత్యః సర్వే పుణ్యాః శిలోచ్చయాః
జాజలే తీర్థమాత్మైవ మా స్మ దేశాతిథిర్భవ॥39॥

ఏతానీదృశకాంధర్మానాచరన్నిహ జాజలే
కారణైర్ధర్మమన్విచ్ఛన్న లోకానాప్నుతే శుభాన్॥40॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతానీదృశకాంధర్మాంస్తులాధారః ప్రశంసతి
ఉపపత్త్యా హి సంపన్నాన్నిత్యం సద్భిర్నిషేవితాన్॥41॥

—♦ అధ్యాయము 256 ♦—

తులాధార ఉవాచ

సద్భిర్వా యది వాసద్భిరయం పంథాః సమాశ్రితః
ప్రత్యక్షం క్రియతాం సాధు తతో జ్ఞాస్యసి తద్యథా॥1॥

ఏతే శకుంతా బహవః సమంతాద్విచరంతి హి
తవోత్తమాంగే సంభూతాః శ్యేనాశ్చాన్యాశ్చ జాతయః॥2॥

ఆహ్వాయైనాన్మహాబ్రహ్మన్విశమానాంస్తతస్తతః
పశ్యేమాన్హస్తపాదేషు శ్లిష్టాందేహే చ సర్వశః॥3॥

సంభావయంతి పితరం త్వయా సంభావితాః ఖగాః
అసంశయం పితా చ త్వం పుత్రానాహ్వాయ జాజలే॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో జాజలినా తేన సమాహూతాః పతత్రిణః
వాచముచ్చారయందివ్యాం ధర్మస్య వచనాత్కిల॥5॥

అహింసాదికృతం కర్మ ఇహ చైవ పరత్ర చ
స్పర్ధా నిహంతి వై బ్రహ్మన్సాహతా హంతి తం నరం॥6॥

శ్రద్ధావృద్ధం వాఙ్మనసీ న యజ్ఞస్త్రాతుమర్హతి
అత్ర గాథా బ్రహ్మగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః॥7॥

శుచేరశ్రద్దధానస్య శ్రద్దధానస్య చాశుచేః
దేవాశ్చిత్తమమన్యంత సదృశం యజ్ఞకర్మణి॥8॥

శ్రోత్రియస్య కదర్యస్య వదాన్యస్య చ వార్ధుషేః
మీమాంసిత్వోభయం దేవాః సమమన్నమకల్పయన్॥9॥

ప్రజాపతిస్తానువాచ విషమం కృతమిత్యుత
శ్రద్ధాపూతం వదాన్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్
భోజ్యమన్నం వదాన్యస్య కదర్యస్య న వార్ధుషేః॥10॥

అశ్రద్దధాన ఏవైకో దేవానాం నార్హతే హవిః
తస్యైవాన్నం న భోక్తవ్యమితి ధర్మవిదో విదుః॥11॥

అశ్రద్ధా పరమం పాపం శ్రద్ధా పాపప్రమోచనీ
జహాతి పాపం శ్రద్ధావాన్సర్పో జీర్ణామివ త్వచం॥12॥

జ్యాయసీ యా పవిత్రాణాం నివృత్తిః శ్రద్ధయా సహ
నివృత్తశీలదోషో యః శ్రద్ధావాన్పూత ఏవ సః॥13॥

కిం తస్య తపసా కార్యం కిం వృత్తేన కిమాత్మనా
శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః॥14॥

ఇతి ధర్మః సమాఖ్యాతః సద్భిర్ధర్మార్థదర్శిభిః
వయం జిజ్ఞాసమానాస్త్వా సంప్రాప్తా ధర్మదర్శనాత్॥15॥

స్పర్ధాం జహి మహాప్రాజ్ఞ తతః ప్రాప్స్యసి యత్పరం
శ్రద్ధావాఞ్శ్రద్దధానశ్చ ధర్మాంశ్చైవేహ వాణిజః
స్వవర్త్మని స్థితశ్చైవ గరీయానేష జాజలే॥16॥

ఏవం బహుమతార్థం చ తులాధారేణ భాషితం
సమ్యక్చైవముపాలబ్ధో ధర్మశ్చోక్తః సనాతనః॥17॥

తస్య విఖ్యాతవీర్యస్య శ్రుత్వా వాక్యాని స ద్విజః
తులాధారస్య కౌంతేయ శాంతిమేవాన్వపద్యత॥18॥

తతోఽచిరేణ కాలేన తులాధారః స ఏవ చ
దివం గత్వా మహాప్రాజ్ఞౌ విహరేతాం యథాసుఖం
స్వం స్వం స్థానముపాగమ్య స్వకర్మఫలనిర్జితం॥19॥

సమానాం శ్రద్దధానానాం సంయతానాం సుచేతసాం
కుర్వతాం యజ్ఞ ఇత్యేవ న యజ్ఞో జాతు నేష్యతే॥20॥

శ్రద్ధా వై సాత్త్వికీ దేవీ సూర్యస్య దుహితా నృప
సావిత్రీ ప్రసవిత్రీ చ జీవవిశ్వాసినీ తథా॥21॥

వాగ్వృద్ధం త్రాయతే శ్రద్ధా మనోవృద్ధం చ భారత
యథౌపమ్యోపదేశేన కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥22॥

—♦ అధ్యాయము 257 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రజానామనుకంపార్థం గీతం రాజ్ఞా విచఖ్నునా॥1॥

ఛిన్నస్థూణం వృషం దృష్ట్వా విరావం చ గవాం భృశం
గోగ్రహే యజ్ఞవాటస్య ప్రేక్షమాణః స పార్థివః॥2॥

స్వస్తి గోభ్యోఽస్తు లోకేషు తతో నిర్వచనం కృతం
హింసాయాం హి ప్రవృత్తాయామాశీరేషానుకల్పితా॥3॥

అవ్యవస్థితమర్యాదైర్విమూఢైర్నాస్తికైర్నరైః
సంశయాత్మభిరవ్యక్తైర్హింసా సమనుకీర్తితా॥4॥

సర్వకర్మస్వహింసా హి ధర్మాత్మా మనురబ్రవీత్
కామరాగాద్విహింసంతి బహిర్వేద్యాం పశూన్నరాః॥5॥

తస్మాత్ప్రమాణతః కార్యో ధర్మః సూక్ష్మో విజానతా
అహింసైవ హి సర్వేభ్యో ధర్మేభ్యో జ్యాయసీ మతా॥6॥

ఉపోష్య సంశితో భూత్వా హిత్వా వేదకృతాః శ్రుతీః
ఆచార ఇత్యనాచారాః కృపణాః ఫలహేతవః॥7॥

యది యజ్ఞాంశ్చ వృక్షాంశ్చ యూపాంశ్చోద్దిశ్య మానవాః
వృథా మాంసాని ఖాదంతి నైష ధర్మః ప్రశస్యతే॥8॥

మాంసం మధు సురా మత్స్యా ఆసవం కృసరౌదనం
ధూర్తైః ప్రవర్తితం హ్యేతన్నైతద్వేదేషు కల్పితం॥9॥

కామాన్మోహాచ్చ లోభాచ్చ లౌల్యమేతత్ప్రవర్తితం
విష్ణుమేవాభిజానంతి సర్వయజ్ఞేషు బ్రాహ్మణాః
పాయసైః సుమనోభిశ్చ తస్యాపి యజనం స్మృతం॥10॥

యజ్ఞియాశ్చైవ యే వృక్షా వేదేషు పరికల్పితాః
యచ్చాపి కించిత్కర్తవ్యమన్యచ్చోక్షైః సుసంస్కృతం
మహాసత్త్వైః శుద్ధభావైః సర్వం దేవార్హమేవ తత్॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శరీరమాపదశ్చాపి వివదంత్యవిహింసతః
కథం యాత్రా శరీరస్య నిరారంభస్య సేత్స్యతి॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

యథా శరీరం న గ్లాయేన్నేయాన్మృత్యువశం యథా
తథా కర్మసు వర్తేత సమర్థో ధర్మమాచరేత్॥13॥

—♦ అధ్యాయము 258 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం కార్యం పరీక్షేత శీఘ్రం వాథ చిరేణ వా
సర్వథా కార్యదుర్గేఽస్మిన్భవాన్నః పరమో గురుః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
చిరకారేస్తు యత్పూర్వం వృత్తమాంగిరసే కులే॥2॥

చిరకారిక భద్రం తే భద్రం తే చిరకారిక
చిరకారీ హి మేధావీ నాపరాధ్యతి కర్మసు॥3॥

చిరకారీ మహాప్రాజ్ఞో గౌతమస్యాభవత్సుతః
చిరం హి సర్వకార్యాణి సమేక్షావాన్ప్రపద్యతే॥4॥

చిరం సంచింతయన్నర్థాంశ్చిరం జాగ్రచ్చిరం స్వపన్
చిరకార్యాభిసంపత్తేశ్చిరకారీ తథోచ్యతే॥5॥

అలసగ్రహణం ప్రాప్తో దుర్మేధావీ తథోచ్యతే
బుద్ధిలాఘవయుక్తేన జనేనాదీర్ఘదర్శినా॥6॥

వ్యభిచారే తు కస్మింశ్చిద్వ్యతిక్రమ్యాపరాన్సుతాన్
పిత్రోక్తః కుపితేనాథ జహిమాం జననీమితి॥7॥

స తథేతి చిరేణోక్త్వా స్వభావాచ్చిరకారికః
విమృశ్య చిరకారిత్వాచ్చింతయామాస వై చిరం॥8॥

పితురాజ్ఞాం కథం కుర్యాం న హన్యాం మాతరం కథం
కథం ధర్మచ్ఛలే నాస్మిన్నిమజ్జేయమసాధువత్॥9॥

పితురాజ్ఞా పరో ధర్మః స్వధర్మో మాతృరక్షణం
అస్వతంత్రం చ పుత్రత్వం కిం ను మాం నాత్ర పీడయేత్॥10॥

స్త్రియం హత్వా మాతరం చ కో హి జాతు సుఖీ భవేత్
పితరం చాప్యవజ్ఞాయ కః ప్రతిష్ఠామవాప్నుయాత్॥11॥

అనవజ్ఞా పితుర్యుక్తా ధారణం మాతృరక్షణం
యుక్తక్షమావుభావేతౌ నాతివర్తేతమాం కథం॥12॥

పితా హ్యాత్మానమాధత్తే జాయాయాం జజ్ఞియామితి
శీలచారిత్రగోత్రస్య ధారణార్థం కులస్య చ॥13॥

సోఽహమాత్మా స్వయం పిత్రా పుత్రత్వే ప్రకృతః పునః
విజ్ఞానం మే కథం న స్యాద్బుబుధే చాత్మసంభవం॥14॥

జాతకర్మణి యత్ప్రాహ పితా యచ్చోపకర్మణి
పర్యాప్తః స దృఢీకారః పితుర్గౌరవనిశ్చయే॥15॥

గురురగ్ర్యః పరో ధర్మః పోషణాధ్యయనాద్ధితః
పితా యదాహ ధర్మః స వేదేష్వపి సునిశ్చితః॥16॥

ప్రీతిమాత్రం పితుః పుత్రః సర్వం పుత్రస్య వై పితా
శరీరాదీని దేయాని పితా త్వేకః ప్రయచ్ఛతి॥17॥

తస్మాత్పితుర్వచః కార్యం న విచార్యం కథంచన
పాతకాన్యపి పూయంతే పితుర్వచనకారిణః॥18॥

భోగే భాగ్యే ప్రసవనే సర్వలోకనిదర్శనే
భర్త్రా చైవ సమాయోగే సీమంతోన్నయనే తథా॥19॥

పితా స్వర్గః పితా ధర్మః పితా పరమకం తపః
పితరి ప్రీతిమాపన్నే సర్వాః ప్రీయంతి దేవతాః॥20॥

ఆశిషస్తా భజంత్యేనం పురుషం ప్రాహ యాః పితా
నిష్కృతిః సర్వపాపానాం పితా యదభినందతి॥21॥

ముచ్యతే బంధనాత్పుష్పం ఫలం వృంతాత్ప్రముచ్యతే
క్లిశ్యన్నపి సుతస్నేహైః పితా స్నేహం న ముంచతి॥22॥

ఏతద్విచింతితం తావత్పుత్రస్య పితృగౌరవం
పితా హ్యల్పతరం స్థానం చింతయిష్యామి మాతరం॥23॥

యో హ్యాయం మయి సంఘాతో మర్త్యత్వే పాంచభౌతికః
అస్య మే జననీ హేతుః పావకస్య యథారణిః
మాతా దేహారణిః పుంసాం సర్వస్యార్తస్య నిర్వృతిః॥24॥

న చ శోచతి నాప్యేనం స్థావిర్యమపకర్షతి
శ్రియా హీనోఽపి యో గేహే అంబేతి ప్రతిపద్యతే॥25॥

పుత్రపౌత్రసమాకీర్ణో జననీం యః సమాశ్రితః
అపి వర్షశతస్యాంతే స ద్విహాయనవచ్చరేత్॥26॥

సమర్థం వాసమర్థం వా కృశం వాప్యకృశం తథా
రక్షత్యేవ సుతం మాతా నాన్యః పోష్టా విధానతః॥27॥

తదా స వృద్ధో భవతి యదా భవతి దుఃఖితః
తదా శూన్యం జగత్తస్య యదా మాత్రా వియుజ్యతే॥28॥

నాస్తి మాతృసమా ఛాయా నాస్తి మాతృసమా గతిః
నాస్తి మాతృసమం త్రాణం నాస్తి మాతృసమా ప్రపా॥29॥

కుక్షిసంధారణాద్ధాత్రీ జననాజ్జననీ స్మృతా
అంగానాం వర్ధనాదంబా వీరసూత్వేన వీరసూః॥30॥

శిశోః శుశ్రూషణాచ్ఛుశ్రూర్మాతా దేహమనంతరం
చేతనావాన్నరో హన్యాద్యస్య నాసుషిరం శిరః॥31॥

దంపత్యోః ప్రాణసంశ్లేషే యోఽభిసంధిః కృతః కిల
తం మాతా వా పితా వేద భూతార్థో మాతరి స్థితః॥32॥

మాతా జానాతి యద్గోత్రం మాతా జానాతి యస్య సః
మాతుర్భరణమాత్రేణ ప్రీతిః స్నేహః పితుః ప్రజాః॥33॥

పాణిబంధం స్వయం కృత్వా సహధర్మముపేత్య చ
యది యాస్యంతి పురుషాః స్త్రియో నార్హంతి యాప్యతాం॥34॥

భరణాద్ధి స్త్రియో భర్తా పాత్యాచ్చైవ స్త్రియాః పతిః
గుణస్యాస్య నివృత్తౌ తు న భర్తా న పతిః పతిః॥35॥

ఏవం స్త్రీ నాపరాధ్నోతి నర ఏవాపరాధ్యతి
వ్యుచ్చరంశ్చ మహాదోషం నర ఏవాపరాధ్యతి॥36॥

స్త్రియా హి పరమో భర్తా దైవతం పరమం స్మృతం
తస్యాత్మనా తు సదృశమాత్మానం పరమం దదౌ
సర్వకార్యాపరాధ్యత్వాన్నాపరాధ్యంతి చాంగనాః॥37॥

యశ్చనోక్తో హి నిర్దేశః స్త్రియా మైథునతృప్తయే
తస్య స్మారయతో వ్యక్తమధర్మో నాత్ర సంశయః॥38॥

యావన్నారీం మాతరం చ గౌరవే చాధికే స్థితాం
అవధ్యాం తు విజానీయుః పశవోఽప్యవిచక్షణాః॥39॥

దేవతానాం సమావాయమేకస్థం పితరం విదుః
మర్త్యానాం దేవతానాం చ స్నేహాదభ్యేతి మాతరం॥40॥

ఏవం విమృశతస్తస్య చిరకారితయా బహు
దీర్ఘః కాలో వ్యతిక్రాంతస్తతస్త్యాగమత్పితా॥41॥

మేధాతిథిర్మహాప్రాజ్ఞో గౌతమస్తపసి స్థితః
విమృశ్య తేన కాలేన పత్న్యాః సంస్థావ్యతిక్రమం॥42॥

సోఽబ్రవీద్దుఃఖసంతప్తో భృశమశ్రూణి వర్తయన్
శ్రుతధైర్యప్రసాదేన పశ్చాత్తాపముపాగతః॥43॥

ఆశ్రమం మమ సంప్రాప్తస్త్రిలోకేశః పురందరః
అతిథివ్రతమాస్థాయ బ్రాహ్మణం రూపమాస్థితః॥44॥

సమయా సాంత్వితో వాగ్భిః స్వాగతేనాభిపూజితః
అర్ఘ్యం పాద్యం చ న్యాయేన తయాభిప్రతిపాదితః॥45॥

పరవత్యస్మి చాప్యుక్తః ప్రణయిష్యే నయేన చ
అత్ర చాకుశలే జాతే స్త్రియో నాస్తి వ్యతిక్రమః॥46॥

ఏవం న స్త్రీ న చైవాహం నాధ్వగస్త్రిదశేశ్వరః
అపరాధ్యతి ధర్మస్య ప్రమాదస్త్వపరాధ్యతి॥47॥

ఈర్ష్యాజం వ్యసనం ప్రాహుస్తేన చైవోర్ధ్వరేతసః
ఈర్ష్యయా త్వహమాక్షిప్తో మగ్నో దుష్కృతసాగరే॥48॥

హత్వా సాధ్వీం చ నారీం చ వ్యసనిత్వాచ్చ శాసితాం
భర్తవ్యత్వేన భార్యాం చ కో ను మాం తారయిష్యతి॥49॥

అంతరేణ మయాజ్ఞప్తశ్చిరకారీ హ్యుదారధీః
యద్యద్య చిరకారీ స్యాత్స మాం త్రాయేత పాతకాత్॥50॥

చిరకారిక భద్రం తే భద్రం తే చిరకారిక
యద్యద్య చిరకారీ త్వం తతోఽసి చిరకారికః॥51॥

త్రాహి మాం మాతరం చైవ తపో యచ్చార్జితం మయా
ఆత్మానం పాతకేభ్యశ్చ భవాద్య చిరకారికః॥52॥

సహజం చిరకారిత్వం చిరప్రాజ్ఞతయా తవ
సఫలం తత్తవాద్యాస్తు భవాద్య చిరకారికః॥53॥

చిరమాశంసితో మాత్రా చిరం గర్భేణ ధారితః
సఫలం చిరకారిత్వం కురు త్వం చిరకారిక॥54॥

చిరాయతే చ సంతాపాచ్చిరం స్వపితి వారితః
ఆవయోశ్చిరసంతాపాదవేక్ష్య చిరకారిక॥55॥

ఏవం స దుఃఖితో రాజన్మహర్షిర్గౌతమస్తదా
చిరకారిం దదర్శాథ పుత్రం స్థితమథాంతికే॥56॥

చిరకారీ తు పితరం దృష్ట్వా పరమదుఃఖితః
శస్త్రం త్యక్త్వా తతో మూర్ధ్నా ప్రసాదాయోపచక్రమే॥57॥

గౌతమస్తు సుతం దృష్ట్వా శిరసా పతితం భువి
పత్నీం చైవ నిరాకారాం పరామభ్యగమన్ముదం॥58॥

న హి సా తేన సంభేదం పత్నీ నీతా మహాత్మనా
విజనే చాశ్రమస్థేన పుత్రశ్చాపి సమాహితః॥59॥

హన్యాత్త్వనపవాదేన శస్త్రపాణౌ సుతే స్థితే
వినీతం ప్రశ్రయిత్వా చ వ్యవస్యేదాత్మకర్మసు॥60॥

బుద్ధిశ్చాసీత్సుతం దృష్ట్వా పితుశ్చరణయోర్నతం
శస్త్రగ్రహణచాపల్యం సంవృణోతి భయాదితి॥61॥

తతః పిత్రా చిరం స్తుత్వా చిరం చాఘ్రాయ మూర్ధని
చిరం దోర్భ్యాం పరిష్వజ్య చిరం జీవేత్యుదాహృతః॥62॥

ఏవం స గౌతమః పుత్రం ప్రీతిహర్షసమన్వితః
అభినంద్య మహాప్రాజ్ఞ ఇదం వచనమబ్రవీత్॥63॥

చిరకారిక భద్రం తే చిరకారీ చిరం భవ
చిరాయమాణే త్వయి చ చిరమస్మి సుదుఃఖితః॥64॥

గాథాశ్చాప్యబ్రవీద్విద్వాన్గౌతమో మునిసత్తమః
చిరకారిషు ధీరేషు గుణోద్దేశసమాశ్రయాత్॥65॥

చిరేణ మిత్రం బధ్నీయాచ్చిరేణ చ కృతం త్యజేత్
చిరేణ హి కృతం మిత్రం చిరం ధారణమర్హతి॥66॥

రాగే దర్పే చ మానే చ ద్రోహే పాపే చ కర్మణి
అప్రియే చైవ కర్తవ్యే చిరకారీ ప్రశస్యతే॥67॥

బంధూనాం సుహృదాం చైవ భృత్యానాం స్త్రీజనస్య చ
అవ్యక్తేష్వపరాధేషు చిరకారీ ప్రశస్యతే॥68॥

ఏవం స గౌతమస్తస్య ప్రీతః పుత్రస్య భారత
కర్మణా తేన కౌరవ్య చిరకారితయా తయా॥69॥

ఏవం సర్వేషు కార్యేషు విమృశ్య పురుషస్తతః
చిరేణ నిశ్చయం కృత్వా చిరం న పరితప్యతే॥70॥

చిరం ధారయతే రోషం చిరం కర్మ నియచ్ఛతి
పశ్చాత్తాపకరం కర్మ న కించిదుపపద్యతే॥71॥

చిరం వృద్ధానుపాసీత చిరమన్వాస్య పూజయేత్
చిరం ధర్మాన్నిషేవేత కుర్యాచ్చాన్వేషణం చిరం॥72॥

చిరమన్వాస్య విదుషశ్చిరం శిష్టాన్నిషేవ్య చ
చిరం వినీయ చాత్మానం చిరం యాత్యనవజ్ఞతాం॥73॥

బ్రువతశ్చ పరస్యాపి వాక్యం ధర్మోపసంహితం
చిరం పృచ్ఛేచ్చిరం బ్రూయాచ్చిరం న పరిభూయతే॥74॥

ఉపాస్య బహులాస్తస్మిన్నాశ్రమే సుమహాతపాః
సమాః స్వర్గం గతో విప్రః పుత్రేణ సహితస్తదా॥75॥

—♦ అధ్యాయము 259 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం రాజా ప్రజా రక్షేన్న చ కించిత్ప్రతాపయేత్
పృచ్ఛామి త్వాం సతాం శ్రేష్ఠ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ద్యుమత్సేనస్య సంవాదం రాజ్ఞా సత్యవతా సహ॥2॥

అవ్యాహృతం వ్యాజహార సత్యవానితి నః శ్రుతం
వధాయ నీయమానేషు పితురేవానుశాసనాత్॥3॥

అధర్మతాం యాతి ధర్మో యాత్యధర్మశ్చ ధర్మతాం
వధో నామ భవేద్ధర్మో నైతద్భవితుమర్హతి॥4॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

అథ చేదవధో ధర్మో ధర్మః కో జాతు చిద్భవేత్
దస్యవశ్చేన్న హన్యేరన్సత్యవన్సంకరో భవేత్॥5॥

మమేదమితి నాస్యైతత్ప్రవర్తేత కలౌ యుగే
లోకయాత్రా న చైవ స్యాదథ చేద్వేత్థ శంస నః॥6॥

సత్యవానువాచ

సర్వ ఏవ త్రయో వర్ణాః కార్యా బ్రాహ్మణబంధనాః
ధర్మపాశనిబద్ధానామల్పో వ్యపచరిష్యతి॥7॥

యో యస్తేషామపచరేత్తమాచక్షీత వై ద్విజః
అయం మే న శృణోతీతి తస్మిన్రాజా ప్రధారయేత్॥8॥

తత్త్వాభేదేన యచ్ఛాస్త్రం తత్కార్యం నాన్యథా వధః
అసమీక్ష్యైవ కర్మాణి నీతిశాస్త్రం యథావిధి॥9॥

దస్యూన్హినస్తి వై రాజా భూయసో వాప్యనాగసః
భార్యా మాతా పితా పుత్రో హన్యతే పురుషే హతే
పరేణాపకృతే రాజా తస్మాత్సమ్యక్ప్రధారయేత్॥10॥

అసాధుశ్చైవ పురుషో లభతే శీలమేకదా
సాధోశ్చాపి హ్యసాధుభ్యో జాయతేఽశోభనా ప్రజా॥11॥

న మూలఘాతః కర్తవ్యో నైష ధర్మః సనాతనః
అపి ఖల్వవధేనైవ ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే॥12॥

ఉద్వేజనేన బంధేన విరూపకరణేన చ
వధదండేన తే క్లేశ్యా న పురోఽహితసంపదా॥13॥

యదా పురోహితం వా తే పర్యేయుః శరణైషిణః
కరిష్యామః పునర్బ్రహ్మన్న పాపమితి వాదినః॥14॥

తదా విసర్గమర్హాః స్యురితీదం నృపశాసనం
బిభ్రద్దండాజినం ముండో బ్రాహ్మణోఽర్హతి వాసనం॥15॥

గరీయాంసో గరీయాంసమపరాధే పునః పునః
తథా విసర్గమర్హంతి న యథా ప్రథమే తథా॥16॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

యత్ర యత్రైవ శక్యేరన్సంయంతుం సమయే ప్రజాః
స తావత్ప్రోచ్యతే ధర్మో యావన్న ప్రతిలంఘ్యతే॥17॥

అహన్యమానేషు పునః సర్వమేవ పరాభవేత్
పూర్వే పూర్వతరే చైవ సుశాస్యా అభవంజనాః॥18॥

మృదవః సత్యభూయిష్ఠా అల్పద్రోహాల్పమన్యవః
పురా ధిగ్దండ ఏవాసీద్వాగ్దండస్తదనంతరం॥19॥

ఆసీదాదానదండోఽపి వధదండోఽద్య వర్తతే
వధేనాపి న శక్యంతే నియంతుమపరే జనాః॥20॥

నైవ దస్యుర్మనుష్యాణాం న దేవానామితి శ్రుతిః
న గంధర్వపితౄణాం చ కః కస్యేహ న కశ్చన॥21॥

పద్మం శ్మశానాదాదత్తే పిశాచాచ్చాపి దైవతం
తేషు యః సమయం కుర్యాదజ్ఞేషు హతబుద్ధిషు॥22॥

సత్యవానువాచ

తాన్న శక్నోషి చేత్సాధూన్పరిత్రాతుమహింసయా
కస్యచిద్భూతభవ్యస్య లాభేనాంతం తథా కురు॥23॥

ద్యుమత్సేన ఉవాచ

రాజానో లోకయాత్రార్థం తప్యంతే పరమం తపః
అపత్రపంతి తాదృగ్భ్యస్తథావృత్తా భవంతి చ॥24॥

విత్రాస్యమానాః సుకృతో న కామాద్ఘ్నంతి దుష్కృతీన్
సుకృతేనైవ రాజానో భూయిష్ఠం శాసతే ప్రజాః॥25॥

శ్రేయసః శ్రేయసీమేవం వృత్తిం లోకోఽనువర్తతే
సదైవ హి గురోర్వృత్తమనువర్తంతి మానవాః॥26॥

ఆత్మానమసమాధాయ సమాధిత్సతి యః పరాన్
విషయేష్వింద్రియవశం మానవాః ప్రహసంతి తం॥27॥

యో రాజ్ఞో దంభమోహేన కించిత్కుర్యాదసాంప్రతం
సర్వోపాయైర్నియమ్యః స తథా పాపాన్నివర్తతే॥28॥

ఆత్మైవాదౌ నియంతవ్యో దుష్కృతం సంనియచ్ఛతా
దండయేచ్చ మహాదండైరపి బంధూననంతరాన్॥29॥

యత్ర వై పాపకృత్క్లేశ్యో న మహద్దుఃఖమర్ఛతి
వర్ధంతే తత్ర పాపాని ధర్మో హ్రసతి చ ధ్రువం
ఇతి కారుణ్యశీలస్తు విద్వాన్వై బ్రాహ్మణోఽన్వశాత్॥30॥

ఇతి చైవానుశిష్టోఽస్మి పూర్వైస్తాత పితామహైః
ఆశ్వాసయద్భిః సుభృశమనుక్రోశాత్తథైవ చ॥31॥

ఏతత్ప్రథమకల్పేన రాజా కృతయుగేఽభజత్
పాదోనేనాపి ధర్మేణ గచ్ఛేత్త్రేతాయుగే తథా
ద్వాపరే తు ద్విపాదేన పాదేన త్వపరే యుగే॥32॥

తథా కలియుగే ప్రాప్తే రాజ్ఞాం దుశ్చరితేన హ
భవేత్కాలవిశేషేణ కలా ధర్మస్య షోడశీ॥33॥

అథ ప్రథమకల్పేన సత్యవన్సంకరో భవేత్
ఆయుః శక్తిం చ కాలం చ నిర్దిశ్య తప ఆదిశేత్॥34॥

సత్యాయ హి యథా నేహ జహ్యాద్ధర్మఫలం మహత్
భూతానామనుకంపార్థం మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్॥35॥

—♦ అధ్యాయము 260 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అవిరోధేన భూతానాం త్యాగః షాడ్గుణ్యకారకః
యః స్యాదుభయభాగ్ధర్మస్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

గార్హస్థ్యస్య చ ధర్మస్య త్యాగధర్మస్య చోభయోః
అదూరసంప్రస్థితయోః కిం స్విచ్ఛ్రేయః పితామహ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

ఉభౌ ధర్మౌ మహాభాగావుభౌ పరమదుశ్చరౌ
ఉభౌ మహాఫలౌ తాత సద్భిరాచరితావుభౌ॥3॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి ప్రామాణ్యముభయోస్తయోః
శృణుష్వైకమనాః పార్థ ఛిన్నధర్మార్థసంశయం॥4॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
కపిలస్య గోశ్చ సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥5॥

ఆమ్నాయమనుపశ్యన్హి పురాణం శాశ్వతం ధ్రువం
నహుషః పూర్వమాలేభే త్వష్టుర్గామితి నః శ్రుతం॥6॥

తాం నియుక్తామదీనాత్మా సత్త్వస్థః సమయే రతః
జ్ఞానవాన్నియతాహారో దదర్శ కపిలస్తదా॥7॥

స బుద్ధిముత్తమాం ప్రాప్తో నైష్ఠికీమకుతోభయాం
స్మరామి శిథిలం సత్యం వేదా ఇత్యబ్రవీత్సకృత్॥8॥

తాం గామృషిః స్యూమరశ్మిః ప్రవిశ్య యతిమబ్రవీత్
హంహో వేదా యది మతా ధర్మాః కేనాపరే మతాః॥9॥

తపస్వినో ధృతిమతః శ్రుతివిజ్ఞానచక్షుషః
సర్వమార్షం హి మన్యంతే వ్యాహృతం విదితాత్మనః॥10॥

తస్యైవం గతతృష్ణస్య విజ్వరస్య నిరాశిషః
కా వివక్షాస్తి వేదేషు నిరారంభస్య సర్వశః॥11॥

కపిల ఉవాచ

నాహం వేదాన్వినిందామి న వివక్షామి కర్హిచిత్
పృథగాశ్రమిణాం కర్మాణ్యేకార్థానీతి నః శ్రుతం॥12॥

గచ్ఛత్యేవ పరిత్యాగీ వానప్రస్థశ్చ గచ్ఛతి
గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ ఉభౌ తావపి గచ్ఛతః॥13॥

దేవయానా హి పంథానశ్చత్వారః శాశ్వతా మతాః
తేషాం జ్యాయఃకనీయస్త్వం ఫలేషూక్తం బలాబలం॥14॥

ఏవం విదిత్వా సర్వార్థానారభేదితి వైదికం
నారభేదితి చాన్యత్ర నైష్ఠికీ శ్రూయతే శ్రుతిః॥15॥

అనారంభే హ్యదోషః స్యాదారంభేఽదోష ఉత్తమః
ఏవం స్థితస్య శాస్త్రస్య దుర్విజ్ఞేయం బలాబలం॥16॥

యద్యత్ర కించిత్ప్రత్యక్షమహింసాయాః పరం మతం
ఋతే త్వాగమశాస్త్రేభ్యో బ్రూహి తద్యది పశ్యసి॥17॥

స్యూమరశ్మిరువాచ

స్వర్గకామో యజేతేతి సతతం శ్రూయతే శ్రుతిః
ఫలం ప్రకల్ప్య పూర్వం హి తతో యజ్ఞః ప్రతాయతే॥18॥

అజశ్చాశ్వశ్చ మేషశ్చ గౌశ్చ పక్షిగణాశ్చ యే
గ్రామ్యారణ్యా ఓషధయః ప్రాణస్యాన్నమితి శ్రుతిః॥19॥

తథైవాన్నం హ్యహరహః సాయం ప్రాతర్నిరుప్యతే
పశవశ్చాథ ధాన్యం చ యజ్ఞస్యాంగమితి శ్రుతిః॥20॥

ఏతాని సహ యజ్ఞేన ప్రజాపతిరకల్పయత్
తేన ప్రజాపతిర్దేవాన్యజ్ఞేనాయజత ప్రభుః॥21॥

తే స్మాన్యోన్యంచరాః సర్వే ప్రాణినః సప్త సప్త చ
యజ్ఞేషూపాకృతం విశ్వం ప్రాహురుత్తమసంజ్ఞితం॥22॥

ఏతచ్చైవాభ్యనుజ్ఞాతం పూర్వైః పూర్వతరైస్తథా
కో జాతు న విచిన్వీత విద్వాన్స్వాం శక్తిమాత్మనః॥23॥

పశవశ్చ మనుష్యాశ్చ ద్రుమాశ్చౌషధిభిః సహ
స్వర్గమేవాభికాంక్షంతే న చ స్వర్గస్త్వృతే మఖం॥24॥

ఓషధ్యః పశవో వృక్షా వీరుదాజ్యం పయో దధి
హవిర్భూమిర్దిశః శ్రద్ధా కాలశ్చైతాని ద్వాదశ॥25॥

ఋచో యజూంషి సామాని యజమానశ్చ షోడశః
అగ్నిర్జ్ఞేయో గృహపతిః స సప్తదశ ఉచ్యతే
అంగాన్యేతాని యజ్ఞస్య యజ్ఞో మూలమితి శ్రుతిః॥26॥

ఆజ్యేన పయసా దధ్నా శకృతామిక్షయా త్వచా
వాలైః శృంగేణ పాదేన సంభవత్యేవ గౌర్మఖం
ఏవం ప్రత్యేకశః సర్వం యద్యదస్య విధీయతే॥27॥

యజ్ఞం వహంతి సంభూయ సహర్త్విగ్భిః సదక్షిణైః
సంహత్యైతాని సర్వాణి యజ్ఞం నిర్వర్తయంత్యుత॥28॥

యజ్ఞార్థాని హి సృష్టాని యథా వై శ్రూయతే శ్రుతిః
ఏవం పూర్వే పూర్వతరాః ప్రవృత్తాశ్చైవ మానవాః॥29॥

న హినస్తి హ్యారభతే నాభిద్రుహ్యాతి కించన
యజ్ఞో యష్టవ్య ఇత్యేవ యో యజత్యఫలేప్సయా॥30॥

యజ్ఞాంగాన్యపి చైతాని యథోక్తాని నసంశయః
విధినా విధియుక్తాని తారయంతి పరస్పరం॥31॥

ఆమ్నాయమార్షం పశ్యామి యస్మిన్వేదాః ప్రతిష్ఠితాః
తం విద్వాంసోఽనుపశ్యంతి బ్రాహ్మణస్యానుదర్శనాత్॥32॥

బ్రాహ్మణప్రభవో యజ్ఞో బ్రాహ్మణార్పణ ఏవ చ
అను యజ్ఞం జగత్సర్వం యజ్ఞశ్చాను జగత్సదా॥33॥

ఓమితి బ్రహ్మణో యోనిర్నమః స్వాహా స్వధా వషట్
యస్యైతాని ప్రయుజ్యంతే యథాశక్తి కృతాన్యపి॥34॥

న తస్య త్రిషు లోకేషు పరలోకభయం విదుః
ఇతి వేదా వదంతీహ సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః॥35॥

ఋచో యజూంషి సామాని స్తోభాశ్చ విధిచోదితాః
యస్మిన్నేతాని సర్వాణి బహిరేవ స వై ద్విజః॥36॥

అగ్న్యాధేయే యద్భవతి యచ్చ సోమే సుతే ద్విజ
యచ్చేతరైర్మహాయజ్ఞైర్వేద తద్భగవాన్స్వతః॥37॥

తస్మాద్బ్రహ్మన్యజేతైవ యాజయేచ్చావిచారయన్
యజతః స్వర్గవిధినా ప్రేత్య స్వర్గఫలం మహత్॥38॥

నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞానాం పరశ్చేతి వినిశ్చయః
వేదవాదవిదశ్చైవ ప్రమాణముభయం తదా॥39॥

కపిల ఉవాచ

ఏతావదనుపశ్యంతో యతయో యాంతి మార్గగాః
నైషాం సర్వేషు లోకేషు కశ్చిదస్తి వ్యతిక్రమః ॥1॥

నిర్ద్వంద్వా నిర్నమస్కారా నిరాశీర్బంధనా బుధాః
విముక్తాః సర్వపాపేభ్యశ్చరంతి శుచయోఽమలాః ॥2॥

అపవర్గేఽథ సంత్యాగే బుద్ధౌ చ కృతనిశ్చయాః
బ్రహ్మిష్ఠా బ్రహ్మభూతాశ్చ బ్రహ్మణ్యేవ కృతాలయాః ॥3॥

విశోకా నష్టరజసస్తేషాం లోకాః సనాతనాః
తేషాం గతిం పరాం ప్రాప్య గార్హస్థ్యే కిం ప్రయోజనం ॥4॥

స్యూమరశ్మిరువాచ

యద్యేషా పరమా నిష్ఠా యద్యేషా పరమా గతిః
గృహస్థానవ్యపాశ్రిత్య నాశ్రమోఽన్యః ప్రవర్తతే ॥5॥

యథా మాతరమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జంతవః
ఏవం గృహస్థమాశ్రిత్య వర్తంత ఇతరేఽఽశ్రమాః ॥6॥

గృహస్థ ఏవ యజతే గృహస్థస్తప్యతే తపః
గార్హస్థ్యమస్య ధర్మస్య మూలం యత్కించిదేజతే ॥7॥

ప్రజనాద్ధ్యభినిర్వృత్తాః సర్వే ప్రాణభృతో మునే
ప్రజనం చాప్యుతాన్యత్ర న కథంచన విద్యతే ॥8॥

యాస్తాః స్యుర్బహిరోషధ్యో బహ్వారణ్యాస్తథా ద్విజ
ఓషధిభ్యో బహిర్యస్మాత్ప్రాణీ కశ్చిన్న విద్యతే
కస్యైషా వాగ్భవేత్సత్యా మోక్షో నాస్తి గృహాదితి ॥9॥

అశ్రద్దధానైరప్రాజ్ఞైః సూక్ష్మదర్శనవర్జితైః
నిరాశైరలసైః శ్రాంతైస్తప్యమానైః స్వకర్మభిః
శ్రమస్యోపరమో దృష్టః ప్రవ్రజ్యా నామ పండితైః ॥10॥

త్రైలోక్యస్యైవ హేతుర్హి మర్యాదా శాశ్వతీ ధ్రువా
బ్రాహ్మణో నామ భగవాంజన్మప్రభృతి పూజ్యతే ॥11॥

ప్రాగ్గర్భాధానాన్మంత్రా హి ప్రవర్తంతే ద్విజాతిషు
అవిశ్రంభేషు వర్తంతే విశ్రంభేష్వప్యసంశయం ॥12॥

దాహః పునః సంశ్రయణే సంస్థితే పాత్రభోజనం
దానం గవాం పశూనాం వా పిండానాం చాప్సు మజ్జనం ॥13॥

అర్చిష్మంతో బర్హిషదః క్రవ్యాదాః పితరః స్మృతాః
మృతస్యాప్యనుమన్యంతే మంత్రా మంత్రాశ్చ కారణం ॥14॥

ఏవం క్రోశత్సు వేదేషు కుతో మోక్షోఽస్తి కస్యచిత్
ఋణవంతో యదా మర్త్యాః పితృదేవద్విజాతిషు ॥15॥

శ్రియా విహీనైరలసైః పండితైరపలాపితం
వేదవాదాపరిజ్ఞానం సత్యాభాసమివానృతం ॥16॥

న వై పాపైర్హ్రియతే కృష్యతే వా; యో బ్రాహ్మణో యజతే వేదశాస్త్రైః
ఊర్ధ్వం యజ్ఞః పశుభిః సార్ధమేతి; సంతర్పితస్తర్పయతే చ కామైః ॥17॥

న వేదానాం పరిభవాన్న శాఠ్యేన న మాయయా
మహత్ప్రాప్నోతి పురుషో బ్రహ్మ బ్రహ్మణి విందతి॥18॥

కపిల ఉవాచ

దర్శం చ పౌర్ణమాసం చ అగ్నిహోత్రం చ ధీమతాం
చాతుర్మాస్యాని చైవాసంస్తేషు యజ్ఞః సనాతనః॥19॥

అనారంభాః సుధృతయః శుచయో బ్రహ్మసంశ్రితాః
బ్రహ్మణైవ స్మ తే దేవాంస్తర్పయంత్యమృతైషిణః॥20॥

సర్వభూతాత్మభూతస్య సర్వభూతాని పశ్యతః
దేవాపి మార్గే ముహ్యంతి అపదస్య పదైషిణః॥21॥

చతుర్ద్వారం పురుషం చతుర్ముఖం; చతుర్ధా చైనముపయాతి నిందా
బాహుభ్యాం వాచ ఉదరాదుపస్థా;త్తేషాం ద్వారం ద్వారపాలో బుభూషేత్॥22॥

నాక్షైర్దీవ్యేన్నాదదీతాన్యవిత్తం; న వాయోనీయస్య శృతం ప్రగృహ్ణీత్
క్రుద్ధో న చైవ ప్రహరేత ధీమాం;స్తథాస్య తత్పాణిపాదం సుగుప్తం॥23॥

నాక్రోశమర్ఛేన్న మృషా వదేచ్చ; న పైశునం జనవాదం చ కుర్యాత్
సత్యవ్రతో మితభాషోఽప్రమత్త;స్తథాస్య వాగ్ద్వారమథో సుగుప్తం॥24॥

నానాశనః స్యాన్న మహాశనః స్యా;దలోలుపః సాధుభిరాగతః స్యాత్
యాత్రార్థమాహారమిహాదదీత; తథాస్య స్యాజ్జాఠరీ ద్వారగుప్తిః॥25॥

న వీరపత్నీం విహరేత నారీం; న చాపి నారీమనృతావాహ్వయీత
భార్యావ్రతం హ్యాత్మని ధారయీత; తథాస్యోపస్థద్వారగుప్తిర్భవేత॥26॥

ద్వారాణి యస్య సర్వాణి సుగుప్తాని మనీషిణః
ఉపస్థముదరం బాహూ వాక్చతుర్థీ స వై ద్విజః॥27॥

మోఘాన్యగుప్తద్వారస్య సర్వాణ్యేవ భవంత్యుత
కిం తస్య తపసా కార్యం కిం యజ్ఞేన కిమాత్మనా॥28॥

అనుత్తరీయవసనమనుపస్తీర్ణశాయినం
బాహూపధానం శామ్యంతం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥29॥

ద్వంద్వారామేషు సర్వేషు య ఏకో రమతే మునిః
పరేషామననుధ్యాయంస్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥30॥

యేన సర్వమిదం బుద్ధం ప్రకృతిర్వికృతిశ్చ యా
గతిజ్ఞః సర్వభూతానాం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥31॥

అభయం సర్వభూతేభ్యః సర్వేషామభయం యతః
సర్వభూతాత్మభూతో యస్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥32॥

నాంతరేణానుజానంతి వేదానాం యత్క్రియాఫలం
అనుజ్ఞాయ చ తత్సర్వమన్యద్రోచయతేఽఫలం॥33॥

ఫలవంతి చ కర్మాణి వ్యుష్టిమంతి ధ్రువాణి చ
విగుణాని చ పశ్యంతి తథానైకాంతికాని చ॥34॥

గుణాశ్చాత్ర సుదుర్జ్ఞేయా జ్ఞాతాశ్చాపి సుదుష్కరాః
అనుష్ఠితాశ్చాంతవంత ఇతి త్వమనుపశ్యసి॥35॥

స్యూమరశ్మిరువాచ

యథా చ వేదప్రామాణ్యం త్యాగశ్చ సఫలో యథా
తౌ పంథానావుభౌ వ్యక్తౌ భగవంస్తద్బ్రవీహి మే॥36॥

కపిల ఉవాచ

ప్రత్యక్షమిహ పశ్యంతి భవంతః సత్పథే స్థితాః
ప్రత్యక్షం తు కిమత్రాస్తి యద్భవంత ఉపాసతే॥37॥

స్యూమరశ్మిరువాచ

స్యూమరశ్మిరహం బ్రహ్మంజిజ్ఞాసార్థమిహాగతః
శ్రేయస్కామః ప్రత్యవోచమార్జవాన్న వివక్షయా
ఇమం చ సంశయం ఘోరం భగవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥38॥

ప్రత్యక్షమిహ పశ్యంతో భవంతః సత్పథే స్థితాః
కిమత్ర ప్రత్యక్షతమం భవంతో యదుపాసతే
అన్యత్ర తర్కశాస్త్రేభ్య ఆగమాచ్చ యథాగమం॥39॥

ఆగమో వేదవాదస్తు తర్కశాస్త్రాణి చాగమః
యథాగమముపాసీత ఆగమస్తత్ర సిధ్యతి
సిద్ధిః ప్రత్యక్షరూపా చ దృశ్యత్యాగమనిశ్చయాత్॥40॥

నౌర్నావీవ నిబద్ధా హి స్రోతసా సనిబంధనా
హ్రియమాణా కథం విప్ర కుబుద్ధీంస్తారయిష్యతి
ఏతద్బ్రవీతు భగవానుపపన్నోఽస్మ్యధీహి భోః॥41॥

నైవ త్యాగీ న సంతుష్టో నాశోకో న నిరామయః
న నిర్వివిత్సో నావృత్తో నాపవృత్తోఽస్తి కశ్చన॥42॥

భవంతోఽపి చ హృష్యంతి శోచంతి చ యథా వయం
ఇంద్రియార్థాశ్చ భవతాం సమానాః సర్వజంతుషు॥43॥

ఏవం చతుర్ణాం వర్ణానామాశ్రమాణాం ప్రవృత్తిషు
ఏకమాలంబమానానాం నిర్ణయే కిం నిరామయం॥44॥

కపిల ఉవాచ

యద్యదాచరతే శాస్త్రమథ సర్వప్రవృత్తిషు
యస్య యత్ర హ్యనుష్ఠానం తత్ర తత్ర నిరామయం॥45॥

సర్వం పావయతే జ్ఞానం యో జ్ఞానం హ్యనువర్తతే
జ్ఞానాదపేత్య యా వృత్తిః సా వినాశయతి ప్రజాః॥46॥

భవంతో జ్ఞానినో నిత్యం సర్వతశ్చ నిరాగమాః
ఐకాత్మ్యం నామ కశ్చిద్ధి కదాచిదభిపద్యతే॥47॥

శాస్త్రం హ్యబుద్ధ్వా తత్త్వేన కేచిద్వాదబలా జనాః
కామద్వేషాభిభూతత్వాదహంకారవశం గతాః॥48॥

యాథాతథ్యమవిజ్ఞాయ శాస్త్రాణాం శాస్త్రదస్యవః
బ్రహ్మస్తేనా నిరారంభా అపక్వమతయోఽశివాః॥49॥

వైగుణ్యమేవ పశ్యంతి న గుణానను యుంజతే
తేషాం తమఃశరీరాణాం తమ ఏవ పరాయణం॥50॥

యో యథాప్రకృతిర్జంతుః ప్రకృతేః స్యాద్వశానుగః
తస్య ద్వేషశ్చ కామశ్చ క్రోధో దంభోఽనృతం మదః
నిత్యమేవాభివర్తంతే గుణాః ప్రకృతిసంభవాః॥51॥

ఏతద్బుద్ధ్వానుపశ్యంతః సంత్యజేయుః శుభాశుభం
పరాం గతిమభీప్సంతో యతయః సంయమే రతాః॥52॥

స్యూమరశ్మిరువాచ

సర్వమేతన్మయా బ్రహ్మఞ్శాస్త్రతః పరికీర్తితం
న హ్యవిజ్ఞాయ శాస్త్రార్థం ప్రవర్తంతే ప్రవృత్తయః॥53॥

యః కశ్చిన్న్యాయ్య ఆచారః సర్వం శాస్త్రమితి శ్రుతిః
యదన్యాయ్యమశాస్త్రం తదిత్యేషా శ్రూయతే శ్రుతిః॥54॥

న ప్రవృత్తిరృతే శాస్త్రాత్కాచిదస్తీతి నిశ్చయః
యదన్యద్వేదవాదేభ్యస్తదశాస్త్రమితి శ్రుతిః॥55॥

శాస్త్రాదపేతం పశ్యంతి బహవో వ్యక్తమానినః
శాస్త్రదోషాన్న పశ్యంతి ఇహ చాముత్ర చాపరే
అవిజ్ఞానహతప్రజ్ఞా హీనప్రజ్ఞాస్తమోవృతాః॥56॥

శక్యం త్వేకేన ముక్తేన కృతకృత్యేన సర్వశః
పిండమాత్రం వ్యపాశ్రిత్య చరితుం సర్వతోదిశం
వేదవాదం వ్యపాశ్రిత్య మోక్షోఽస్తీతి ప్రభాషితుం॥57॥

ఇదం తు దుష్కరం కర్మ కుటుంబమభిసంశ్రితం
దానమధ్యయనం యజ్ఞః ప్రజాసంతానమార్జవం॥58॥

యద్యేతదేవం కృత్వాపి న విమోక్షోఽస్తి కస్యచిత్
ధిక్కర్తారం చ కార్యం చ శ్రమశ్చాయం నిరర్థకః॥59॥

నాస్తిక్యమన్యథా చ స్యాద్వేదానాం పృష్ఠతఃక్రియా
ఏతస్యానంత్యమిచ్ఛామి భగవఞ్శ్రోతుమంజసా॥60॥

తథ్యం వదస్వ మే బ్రహ్మన్నుపసన్నోఽస్మ్యధీహి భోః
యథా తే విదితో మోక్షస్తథేచ్ఛామ్యుపశిక్షితుం॥61॥

—♦ అధ్యాయము 262 ♦—

కపిల ఉవాచ

వేదాః ప్రమాణం లోకానాం న వేదాః పృష్ఠతఃకృతాః
ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్
శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥1॥

శరీరమేతత్కురుతే యద్వేదే కురుతే తనుం
కృతశుద్ధశరీరో హి పాత్రం భవతి బ్రాహ్మణః॥2॥

ఆనంత్యమనుయుంక్తే యః కర్మణా తద్బ్రవీమి తే
నిరాగమమనైతిహ్యం ప్రత్యక్షం లోకసాక్షికం॥3॥

ధర్మ ఇత్యేవ యే యజ్ఞాన్వితన్వంతి నిరాశిషః
ఉత్పన్నత్యాగినోఽలుబ్ధాః కృపాసూయావివర్జితాః

ధనానామేష వై పంథాస్తీర్థేషు ప్రతిపాదనం॥4॥

అనాశ్రితాః పాపకృత్యాః కదాచిత్కర్మయోనితః
మనఃసంకల్పసంసిద్ధా విశుద్ధజ్ఞాననిశ్చయాః॥5॥

అక్రుధ్యంతోఽనసూయంతో నిరహంకారమత్సరాః
జ్ఞాననిష్ఠాస్త్రిశుక్లాశ్చ సర్వభూతహితే రతాః॥6॥

ఆసన్గృహస్థా భూయిష్ఠమవ్యుత్క్రాంతాః స్వకర్మసు
రాజానశ్చ తథా యుక్తా బ్రాహ్మణాశ్చ యథావిధి॥7॥

సమా హ్యార్జవసంపన్నాః సంతుష్టా జ్ఞాననిశ్చయాః
ప్రత్యక్షధర్మాః శుచయః శ్రద్దధానాః పరావరే॥8॥

పురస్తాద్భావితాత్మానో యథావచ్చరితవ్రతాః
చరంతి ధర్మం కృచ్ఛ్రేఽపి దుర్గే చైవాధిసంహతాః॥9॥

సంహత్య ధర్మం చరతాం పురాసీత్సుఖమేవ తత్
తేషాం నాసీద్విధాతవ్యం ప్రాయశ్చిత్తం కదాచన॥10॥

సత్యం హి ధర్మమాస్థాయ దురాధర్షతమా మతాః
న మాత్రామనురుధ్యంతే న ధర్మచ్ఛలమంతతః॥11॥

య ఏవ ప్రథమః కల్పస్తమేవాభ్యాచరన్సహ
అస్యాం స్థితౌ స్థితానాం హి ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే
దుర్బలాత్మన ఉత్పన్నం ప్రాయశ్చిత్తమితి శ్రుతిః॥12॥

యత ఏవంవిధా విప్రాః పురాణా యజ్ఞవాహనాః
త్రైవిద్యవృద్ధాః శుచయో వృత్తవంతో యశస్వినః
యజంతోఽహరహర్యజ్ఞైర్నిరాశీర్బంధనా బుధాః॥13॥

తేషాం యజ్ఞాశ్చ వేదాశ్చ కర్మాణి చ యథాగమం
ఆగమాశ్చ యథాకాలం సంకల్పాశ్చ యథావ్రతం॥14॥

అపేతకామక్రోధానాం ప్రకృత్యా సంశితాత్మనాం
ఋజూనాం శమనిత్యానాం స్థితానాం స్వేషు కర్మసు
సర్వమానంత్యమేవాసీదితి నః శాశ్వతీ శ్రుతిః॥15॥

తేషామదీనసత్త్వానాం దుశ్చరాచారకర్మణాం
స్వకర్మభిః సంవృతానాం తపో ఘోరత్వమాగతం॥16॥

తం సదాచారమాశ్చర్యం పురాణం శాశ్వతం ధ్రువం
అశక్నువద్భిశ్చరితుం కించిద్ధర్మేషు సూచితం॥17॥

నిరాపద్ధర్మ ఆచారస్త్వప్రమాదోఽపరాభవః
సర్వవర్ణేషు యత్తేషు నాసీత్కశ్చిద్వ్యతిక్రమః॥18॥

ధర్మమేకం చతుష్పాదమాశ్రితాస్తే నరర్షభాః
తం సంతో విధివత్ప్రాప్య గచ్ఛంతి పరమాం గతిం॥19॥

గృహేభ్య ఏవ నిష్క్రమ్య వనమన్యే సమాశ్రితాః
గృహమేవాభిసంశ్రిత్య తతోఽన్యే బ్రహ్మచారిణః॥20॥

ధర్మమేతం చతుష్పాదమాశ్రమం బ్రాహ్మణా విదుః
ఆనంత్యం బ్రహ్మణః స్థానం బ్రాహ్మణా నామ నిశ్చయః॥21॥

అత ఏవంవిధా విప్రాః పురాణా ధర్మచారిణః
త ఏతే దివి దృశ్యంతే జ్యోతిర్భూతా ద్విజాతయః॥22॥

నక్షత్రాణీవ ధిష్ణ్యేషు బహవస్తారకాగణాః
ఆనంత్యముపసంప్రాప్తాః సంతోషాదితి వైదికం॥23॥

యద్యాగచ్ఛంతి సంసారం పునర్యోనిషు తాదృశాః
న లిప్యంతే పాపకృత్యైః కదాచిత్కర్మయోనితః||24||

ఏవం యుక్తో బ్రాహ్మణః స్యాదన్యో బ్రాహ్మణకో భవేత్
కర్మైవ పురుషస్యాహ శుభం వా యది వాశుభం||25||

ఏవం పక్వకషాయాణామానంత్యేన శ్రుతేన చ
సర్వమానంత్యమేవాసీదేవం నః శాశ్వతీ శ్రుతిః||26||

తేషామపేతతృష్ణానాం నిర్ణిక్తానాం శుభాత్మనాం
చతుర్థ ఔపనిషదో ధర్మః సాధారణః స్మృతః||27||

స సిద్ధైః సాధ్యతే నిత్యం బ్రాహ్మణైర్నియతాత్మభిః
సంతోషమూలస్త్యాగాత్మా జ్ఞానాధిష్ఠానముచ్యతే||28||

అపవర్గగతిర్నిత్యో యతిధర్మః సనాతనః
సాధారణః కేవలో వా యథాబలముపాస్యతే||29||

గచ్ఛతో గచ్ఛతః క్షేమం దుర్బలోఽత్రావసీదతి
బ్రహ్మణః పదమన్విచ్ఛన్సంసారాన్ముచ్యతే శుచిః||30||

స్యూమరశ్మిరువాచ

యే భుంజతే యే దదతే యజంతేఽధీయతే చ యే
మాత్రాభిర్ధర్మలబ్ధాభిర్యే వా త్యాగం సమాశ్రితాః||31||

ఏతేషాం ప్రేత్యభావే తు కతమః స్వర్గజిత్తమః
ఏతదాచక్ష్వ మే బ్రహ్మన్యథాతథ్యేన పృచ్ఛతః||32||

కపిల ఉవాచ

పరిగ్రహాః శుభాః సర్వే గుణతోఽభ్యుదయాశ్చ యే
న తు త్యాగసుఖం ప్రాప్తా ఏతత్త్వమపి పశ్యసి||33||

స్యూమరశ్మిరువాచ

భవంతో జ్ఞాననిష్ఠా వై గృహస్థాః కర్మనిశ్చయాః
ఆశ్రమాణాం చ సర్వేషాం నిష్ఠాయామైక్యముచ్యతే||34||

ఏకత్వే చ పృథక్త్వే చ విశేషో నాన్య ఉచ్యతే
తద్యథావద్యథాన్యాయం భగవాన్ప్రబ్రవీతు మే||35||

కపిల ఉవాచ

శరీరపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానం తు పరమా గతిః
పక్వే కషాయే వమనై రసజ్ఞానే న తిష్ఠతి||36||

ఆనృశంస్యం క్షమా శాంతిరహింసా సత్యమార్జవం
అద్రోహో నాభిమానశ్చ హ్రీస్తితిక్షా శమస్తథా||37||

పంథానో బ్రహ్మణస్త్వేతే ఏతైః ప్రాప్నోతి యత్పరం
తద్విద్వాననుబుధ్యేత మనసా కర్మనిశ్చయం||38||

యాం విప్రాః సర్వతః శాంతా విశుద్ధా జ్ఞాననిశ్చయాః
గతిం గచ్ఛంతి సంతుష్టాస్తామాహుః పరమాం గతిం||39||

వేదాంశ్చ వేదితవ్యం చ విదిత్వా చ యథాస్థితి
ఏవం వేదవిదిత్యాహురతోఽన్యో వాతరేటకః॥40॥

సర్వం విదుర్వేదవిదో వేదే సర్వం ప్రతిష్ఠితం
వేదే హి నిష్ఠా సర్వస్య యద్యదస్తి చ నాస్తి చ॥41॥

ఏషైవ నిష్ఠా సర్వస్య యద్యదస్తి చ నాస్తి చ
ఏతదంతం చ మధ్యం చ సచ్చాసచ్చ విజానతః॥42॥

సమస్తత్యాగ ఇత్యేవ శమ ఇత్యేవ నిష్ఠితః
సంతోష ఇత్యత్ర శుభమపవర్గే ప్రతిష్ఠితం॥43॥

ఋతం సత్యం విదితం వేదితవ్యం; సర్వస్యాత్మా జంగమం స్థావరం చ
సర్వం సుఖం యచ్ఛివముత్తమం చ; బ్రహ్మావ్యక్తం ప్రభవశ్చావ్యయశ్చ॥44॥

తేజః క్షమా శాంతిరనామయం శుభం; తథావిధం వ్యోమ సనాతనం ధ్రువం
ఏతైః శబ్దైర్గమ్యతే బుద్ధినేత్రై;స్తస్మై నమో బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణాయ॥45॥

—♦ అధ్యాయము 263 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధర్మమర్థం చ కామం చ వేదాః శంసంతి భారత
కస్య లాభో విశిష్టోఽత్ర తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి ఇతిహాసం పురాతనం
కుండధారేణ యత్ప్రీత్యా భక్తాయోపకృతం పురా॥2॥

అధనో బ్రాహ్మణః కశ్చిత్కామాద్ధర్మమవైక్షత
యజ్ఞార్థం స తతోఽర్థార్థీ తపోఽతప్యత దారుణం॥3॥

స నిశ్చయమథో కృత్వా పూజయామాస దేవతాః
భక్త్యా న చైవాధ్యగచ్ఛద్ధనం సంపూజ్య దేవతాః॥4॥

తతశ్చింతాం పునః ప్రాప్తః కతమద్దైవతం ను తత్
యన్మే ద్రుతం ప్రసీదేత మానుషైరజడీకృతం॥5॥

అథ సౌమ్యేన వపుషా దేవానుచరమంతికే
ప్రత్యపశ్యజ్జలధరం కుండధారమవస్థితం॥6॥

దృష్ట్వైవ తం మహాత్మానం తస్య భక్తిరజాయత
అయం మే ధాస్యతి శ్రేయో వపురేతద్ధి తాదృశం॥7॥

సంనికృష్టశ్చ దేవస్య న చాన్యైర్మానుషైర్వృతః
ఏష మే దాస్యతి ధనం ప్రభూతం శీఘ్రమేవ చ॥8॥

తతో ధూపైశ్చ గంధైశ్చ మాల్యైరుచ్చావచైరపి
బలిభిర్వివిధైశ్చాపి పూజయామాస తం ద్విజః॥9॥

తతః స్వల్పేన కాలేన తుష్టో జలధరస్తదా
తస్యోపకారే నియతామిమాం వాచమువాచ హ॥10॥

బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చోరే భగ్నవ్రతే తథా
నిష్కృతిర్విహితా సద్భిః కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః॥11॥

ఆశాయాస్తనయోఽధర్మః క్రోధోఽసూయాసుతః స్మృతః
పుత్రో లోభో నికృత్యాస్తు కృతఘ్నో నార్హతి ప్రజాం॥12॥

తతః స బ్రాహ్మణః స్వప్నే కుండధారస్య తేజసా
అపశ్యత్సర్వభూతాని కుశేషు శయితస్తదా॥13॥

శమేన తపసా చైవ భక్త్యా చ నిరుపస్కృతః
శుద్ధాత్మా బ్రాహ్మణో రాత్రౌ నిదర్శనమపశ్యత॥14॥

మణిభద్రం స తత్రస్థం దేవతానాం మహాద్యుతిం
అపశ్యత మహాత్మానం వ్యాదిశంతం యుధిష్ఠిర॥15॥

తత్ర దేవాః ప్రయచ్ఛంతి రాజ్యాని చ ధనాని చ
శుభైః కర్మభిరారబ్ధాః ప్రచ్ఛిదంత్యశుభేషు చ॥16॥

పశ్యతామథ యక్షాణాం కుండధారో మహాద్యుతిః
నిష్పత్య పతితో భూమౌ దేవానాం భరతర్షభ॥17॥

తతస్తు దేవవచనాన్మణిభద్రో మహాయశాః
ఉవాచ పతితం భూమౌ కుండధార కిమిష్యతే॥18॥

కుండధార ఉవాచ

యది ప్రసన్నా దేవా మే భక్తోఽయం బ్రాహ్మణో మమ
అస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి కృతం కించిత్సుఖోదయం॥19॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తం మణిభద్రస్తు పునర్వచనమబ్రవీత్
దేవానామేవ వచనాత్కుండధారం మహాద్యుతిం॥20॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే కృతకార్యః సుఖీ భవ
యావద్ధనం ప్రార్థయతే బ్రాహ్మణోఽయం సఖా తవ
దేవానాం శాసనాత్తావదసంఖ్యేయం దదామ్యహం॥21॥

విచార్య కుండధారస్తు మానుష్యం చలమధ్రువం
తపసే మతిమాధత్త బ్రాహ్మణస్య యశస్వినః॥22॥

కుండధార ఉవాచ

నాహం ధనాని యాచామి బ్రాహ్మణాయ ధనప్రద
అన్యమేవాహమిచ్ఛామి భక్తాయానుగ్రహం కృతం॥23॥

పృథివీం రత్నపూర్ణాం వా మహద్వా ధనసంచయం
భక్తాయ నాహమిచ్ఛామి భవేదేష తు ధార్మికః॥24॥

ధర్మేఽస్య రమతాం బుద్ధిర్ధర్మం చైవోపజీవతు
ధర్మప్రధానో భవతు మమైషోఽనుగ్రహో మతః॥25॥

మణిభద్ర ఉవాచ

యదా ధర్మఫలం రాజ్యం సుఖాని వివిధాని చ
ఫలాన్యేవాయమశ్నాతు కాయక్లేశవివర్జితః॥26॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తదేవ బహుశః కుండధారో మహాయశాః
అభ్యాసమకరోద్ధర్మే తతస్తుష్టాస్య దేవతాః॥27॥

మణిభద్ర ఉవాచ

ప్రీతాస్తే దేవతాః సర్వా ద్విజస్యాస్య తథైవ చ
భవిష్యత్యేష ధర్మాత్మా ధర్మే చాధాస్యతే మతిః॥28॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః ప్రీతో జలధరః కృతకార్యో యుధిష్ఠిర
ఈప్సితం మనసో లబ్ధ్వా వరమన్యైః సుదుర్లభం॥29॥

తతోఽపశ్యత చీరాణి సూక్ష్మాణి ద్విజసత్తమః
పార్శ్వతోఽభ్యాగతో న్యస్తాన్యథ నిర్వేదమాగతః॥30॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అయం న సుకృతం వేత్తి కో న్వన్యో వేత్స్యతే కృతం
గచ్ఛామి వనమేవాహం వరం ధర్మేణ జీవితుం॥31॥

భీష్మ ఉవాచ

నిర్వేదాద్దేవతానాం చ ప్రసాదాత్స ద్విజోత్తమః
వనం ప్రవిశ్య సుమహత్తప ఆరబ్ధవాంస్తదా॥32॥

దేవతాతిథిశేషేణ ఫలమూలాశనో ద్విజః
ధర్మే చాపి మహారాజ రతిరస్యాభ్యజాయత॥33॥

త్యక్త్వా మూలఫలం సర్వం పర్ణాహారోఽభవద్ద్విజః
పర్ణం త్యక్త్వా జలాహారస్తదాసీద్ద్విజసత్తమః॥34॥

వాయుభక్షస్తతః పశ్చాద్బహూన్వర్షగణానభూత్
న చాస్య క్షీయతే ప్రాణస్తదద్భుతమివాభవత్॥35॥

ధర్మే చ శ్రద్దధానస్య తపస్యుగ్రే చ వర్తతః
కాలేన మహతా తస్య దివ్యా దృష్టిరజాయత॥36॥

తస్య బుద్ధిః ప్రాదురాసీద్యది దద్యాం మహద్ధనం
తుష్టః కస్మైచిదేవాహం న మిథ్యా వాగ్భవేన్మమ॥37॥

తతః ప్రహృష్టవదనో భూయ ఆరబ్ధవాంస్తపః
భూయశ్చాచింతయత్సిద్ధో యత్పరం సోఽభ్యపద్యత॥38॥

యది దద్యామహం రాజ్యం తుష్టో వై యస్య కస్యచిత్
స భవేదచిరాద్రాజా న మిథ్యా వాగ్భవేన్మమ॥39॥

తస్య సాక్షాత్కుండధారో దర్శయామాస భారత
బ్రాహ్మణస్య తపోయోగాత్సౌహృదేనాభిచోదితః॥40॥

సమాగమ్య స తేనాథ పూజాం చక్రే యథావిధి
బ్రాహ్మణః కుండధారస్య విస్మితశ్చాభవన్నృప॥41॥

తతోఽబ్రవీత్కుండధారో దివ్యం తే చక్షురుత్తమం
పశ్య రాజ్ఞాం గతిం విప్ర లోకాంశ్చావేక్ష చక్షుషా ||42||

తతో రాజ్ఞాం సహస్రాణి మగ్నాని నిరయే తదా
దూరాదపశ్యద్విప్రః స దివ్యయుక్తేన చక్షుషా ||43||

కుండధార ఉవాచ

మాం పూజయిత్వా భావేన యది త్వం దుఃఖమాప్నుయాః
కృతం మయా భవేత్కిం తే కశ్చ తేఽనుగ్రహో భవేత్ ||44||

పశ్య పశ్య చ భూయస్త్వం కామానిచ్ఛేత్కథం నరః
స్వర్గద్వారం హి సంరుద్ధం మానుషేషు విశేషతః ||45||

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽపశ్యత్స కామం చ క్రోధం లోభం భయం మదం
నిద్రాం తంద్రీం తథాలస్యమావృత్య పురుషాన్స్థితాన్ ||46||

కుండధార ఉవాచ

ఏతైర్లోకాః సుసంరుద్ధా దేవానాం మానుషాద్భయం
తథైవ దేవవచనాద్విఘ్నం కుర్వంతి సర్వశః ||47||

న దేవైరననుజ్ఞాతః కశ్చిద్భవతి ధార్మికః
ఏష శక్తోఽసి తపసా రాజ్యం దాతుం ధనాని చ ||48||

భీష్మ ఉవాచ

తతః పపాత శిరసా బ్రాహ్మణస్తోయధారిణే
ఉవాచ చైనం ధర్మాత్మా మహాన్మేఽనుగ్రహః కృతః ||49||

కామలోభానుబంధేన పురా తే యదసూయితం
మయా స్నేహమవిజ్ఞాయ తత్ర మే క్షంతుమర్హసి ||50||

క్షాంతమేవ మయేత్యుక్త్వా కుండధారో ద్విజర్షభం
సంపరిష్వజ్య బాహుభ్యాం తత్రైవాంతరధీయత ||51||

తతః సర్వానిమాఁల్లోకాన్బ్రాహ్మణోఽనుచచార హ
కుండధారప్రసాదేన తపసా యోజితః పురా ||52||

విహాయసా చ గమనం తథా సంకల్పితార్థతా
ధర్మాచ్ఛక్త్యా తథా యోగాద్యా చైవ పరమా గతిః ||53||

దేవతా బ్రాహ్మణాః సంతో యక్షా మానుషచారణాః
ధార్మికాన్పూజయంతీహ న ధనాఢ్యాన్న కామినః ||54||

సుప్రసన్నా హి తే దేవా యత్తే ధర్మే రతా మతిః
ధనే సుఖకలా కాచిద్ధర్మే తు పరమం సుఖం ||55||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బహూనాం యజ్ఞతపసామేకార్థానాం పితామహ
ధర్మార్థం న సుఖార్థార్థం కథం యజ్ఞః సమాహితః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి నారదేనానుకీర్తితం
ఉంఛవృత్తేః పురావృత్తం యజ్ఞార్థే బ్రాహ్మణస్య హ॥2॥

రాష్ట్రే ధర్మోత్తరే శ్రేష్ఠే విదర్భేష్వభవద్ద్విజః
ఉంఛవృత్తిరృషిః కశ్చిద్యజ్ఞే యజ్ఞం సమాదధే॥3॥

శ్యామాకమశనం తత్ర సూర్యపత్నీ సువర్చలా
తిక్తం చ విరసం శాకం తపసా స్వాదుతాం గతం॥4॥

ఉపగమ్య వనే పృథ్వీం సర్వభూతవిహింసయా
అపి మూలఫలైరిజ్యో యజ్ఞః స్వర్గ్యః పరంతప॥5॥

తస్య భార్యా వ్రతకృశా శుచిః పుష్కరచారిణీ
యజ్ఞపత్నీత్వమానీతా సత్యేనానువిధీయతే
సా తు శాపపరిత్రస్తా న స్వభావానువర్తినీ॥6॥

మయూరజీర్ణపర్ణానాం వస్త్రం తస్యాశ్చ పర్ణినాం
అకామాయాః కృతం తత్ర యజ్ఞే హోత్రానుమార్గతః॥7॥

శుక్రస్య పునరాజాతిరపధ్యానాదధర్మవిత్
తస్మిన్వనే సమీపస్థో మృగోఽభూత్సహచారికః
వచోభిరబ్రవీత్సత్యం త్వయా దుష్కృతకం కృతం॥8॥

యది మంత్రాంగహీనోఽయం యజ్ఞో భవతి వైకృతః
మాం భోః ప్రక్షిప హోత్రే త్వం గచ్ఛ స్వర్గమతంద్రితః॥9॥

తతస్తు యజ్ఞే సావిత్రీ సాక్షాత్తం సంన్యమంత్రయత్
నిమంత్రయంతీ ప్రత్యుక్తా న హన్యాం సహవాసినం॥10॥

ఏవముక్తా నివృత్తా సా ప్రవిష్టా యజ్ఞపావకం
కిం ను దుశ్చరితం యజ్ఞే దిదృక్షుః సా రసాతలం॥11॥

సా తు బద్ధాంజలిం సత్యమయాచద్ధరిణం పునః
సత్యేన సంపరిష్వజ్య సందిష్టో గమ్యతామితి॥12॥

తతః స హరిణో గత్వా పదాన్యష్టౌ న్యవర్తత
సాధు హింసయ మాం సత్య హతో యాస్యామి సద్గతిం॥13॥

పశ్య హ్యప్సరసో దివ్యా మయా దత్తేన చక్షుషా
విమానాని విచిత్రాణి గంధర్వాణాం మహాత్మనాం॥14॥

తతః సురుచిరం దృష్ట్వా స్పృహాలగ్నేన చక్షుషా
మృగమాలోక్య హింసాయాం స్వర్గవాసం సమర్థయత్॥15॥

స తు ధర్మో మృగో భూత్వా బహువర్షోషితో వనే
తస్య నిష్కృతిమాధత్త న హ్యసౌ యజ్ఞసంవిధిః॥16॥

తస్య తేన తు భావేన మృగహింసాత్మనస్తదా
తపో మహత్సముచ్ఛిన్నం తస్మాద్ధింసా న యజ్ఞియా॥17॥

తతస్తం భగవాంధర్మో యజ్ఞం యాజయత స్వయం
సమాధానం చ భార్యాయా లేభే స తపసా పరం॥18॥

అహింసా సకలో ధర్మో హింసా యజ్ఞేఽసమాహితా
సత్యం తేఽహం ప్రవక్ష్యామి యో ధర్మః సత్యవాదినాం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 265 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం భవతి పాపాత్మా కథం ధర్మం కరోతి వా
కేన నిర్వేదమాదత్తే మోక్షం వా కేన గచ్ఛతి॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

విదితాః సర్వధర్మాస్తే స్థిత్యర్థమనుపృచ్ఛసి
శృణు మోక్షం సనిర్వేదం పాపం ధర్మం చ మూలతః॥2॥

విజ్ఞానార్థం హి పంచానామిచ్ఛా పూర్వం ప్రవర్తతే
ప్రాప్య తాంజాయతే కామో ద్వేషో వా భరతర్షభ॥3॥

తతస్తదర్థం యతతే కర్మ చారభతే పునః
ఇష్టానాం రూపగంధానామభ్యాసం చ చికీర్షతి॥4॥

తతో రాగః ప్రభవతి ద్వేషశ్చ తదనంతరం
తతో లోభః ప్రభవతి మోహశ్చ తదనంతరం॥5॥

లోభమోహాభిభూతస్య రాగద్వేషాన్వితస్య చ
న ధర్మే జాయతే బుద్ధిర్వ్యాజాద్ధర్మం కరోతి చ॥6॥

వ్యాజేన చరతో ధర్మమర్థవ్యాజోఽపి రోచతే
వ్యాజేన సిధ్యమానేషు ధనేషు కురునందన॥7॥

తత్రైవ కురుతే బుద్ధిం తతః పాపం చికీర్షతి
సుహృద్భిర్వార్యమాణోఽపి పండితైశ్చాపి భారత॥8॥

ఉత్తరం న్యాయసంబద్ధం బ్రవీతి విధియోజితం
అధర్మస్త్రివిధస్తస్య వర్ధతే రాగమోహజః॥9॥

పాపం చింతయతే చైవ ప్రబ్రవీతి కరోతి చ
తస్యాధర్మప్రవృత్తస్య దోషాన్పశ్యంతి సాధవః॥10॥

ఏకశీలాశ్చ మిత్రత్వం భజంతే పాపకర్మిణః
స నేహ సుఖమాప్నోతి కుత ఏవ పరత్ర వై॥11॥

ఏవం భవతి పాపాత్మా ధర్మాత్మానం తు మే శృణు
యథా కుశలధర్మా స కుశలం ప్రతిపద్యతే॥12॥

య ఏతాన్ప్రజ్ఞయా దోషాన్పూర్వమేవానుపశ్యతి
కుశలః సుఖదుఃఖానాం సాధూంశ్చాప్యుపసేవతే॥13॥

తస్య సాధుసమాచారాదభ్యాసాచ్చైవ వర్ధతే
ప్రజ్ఞా ధర్మే చ రమతే ధర్మం చైవోపజీవతి॥14॥

సోఽథ ధర్మాదవాప్తేషు ధనేషు కురుతే మనః
తస్యైవ సించతే మూలం గుణాన్పశ్యతి యత్ర వై॥15॥

ధర్మాత్మా భవతి హ్యేవం మిత్రం చ లభతే శుభం
స మిత్రధనలాభాత్తు ప్రేత్యు చేహ చ నందతి॥16॥

శబ్దే స్పర్శే తథా రూపే రసే గంధే చ భారత
ప్రభుత్వం లభతే జంతుర్ధర్మస్యైతత్ఫలం విదుః॥17॥

స ధర్మస్య ఫలం లబ్ధ్వా న తృప్యతి యుధిష్ఠిర
అతృప్యమాణో నిర్వేదమాదత్తే జ్ఞానచక్షుషా॥18॥

ప్రజ్ఞాచక్షుర్యదా కామే దోషమేవానుపశ్యతి
విరజ్యతే తదా కామాన్న చ ధర్మం విముంచతి॥19॥

సర్వత్యాగే చ యతతే దృష్ట్వా లోకం క్షయాత్మకం
తతో మోక్షాయ యతతే నానుపాయాదుపాయతః॥20॥

శనైర్నిర్వేదమాదత్తే పాపం కర్మ జహాతి చ
ధర్మాత్మా చైవ భవతి మోక్షం చ లభతే పరం॥21॥

ఏతత్తే కథితం తాత యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
పాపం ధర్మం తథా మోక్షం నిర్వేదం చైవ భారత॥22॥

తస్మాద్ధర్మే ప్రవర్తేథాః సర్వావస్థం యుధిష్ఠిర
ధర్మే స్థితానాం కౌంతేయ సిద్ధిర్భవతి శాశ్వతీ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 266 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మోక్షః పితామహేనోక్త ఉపాయాన్నానుపాయతః
తముపాయం యథాన్యాయం శ్రోతుమిచ్ఛామి భారత॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

త్వయ్యేవైతన్మహాప్రాజ్ఞ యుక్తం నిపుణదర్శనం
యదుపాయేన సర్వార్థాన్నిత్యం మృగయసేఽనఘ॥2॥

కరణే ఘటస్య యా బుద్ధిర్ఘటోత్పత్తౌ న సానఘ
ఏవం ధర్మాభ్యుపాయేషు నాన్యద్ధర్మేషు కారణం॥3॥

పూర్వే సముద్రే యః పంథా న స గచ్ఛతి పశ్చిమం
ఏకః పంథా హి మోక్షస్య తన్మే విస్తరతః శృణు॥4॥

క్షమయా క్రోధముచ్ఛింద్యాత్కామం సంకల్పవర్జనాత్
సత్త్వసంసేవనాద్ధీరో నిద్రాముచ్ఛేతుమర్హతి॥5॥

అప్రమాదాద్భయం రక్షేచ్ఛ్వాసం క్షేత్రజ్ఞశీలనాత్
ఇచ్ఛాం ద్వేషం చ కామం చ ధైర్యేణ వినివర్తయేత్॥6॥

భ్రమం ప్రమోహమావర్తమభ్యాసాద్వినివర్తయేత్
నిద్రాం చ ప్రతిభాం చైవ జ్ఞానాభ్యాసేన తత్త్వవిత్॥7॥

ఉపద్రవాంస్తథా రోగాన్హితజీర్ణమితాశనాత్
లోభం మోహం చ సంతోషాద్విషయాంస్తత్త్వదర్శనాత్॥8॥

అనుక్రోశాదధర్మం చ జయేద్ధర్మముపేక్షయా
ఆయత్యా చ జయేదాశామర్థం సంగవివర్జనాత్॥9॥

అనిత్యత్వేన చ స్నేహం క్షుధం యోగేన పండితః
కారుణ్యేనాత్మనో మానం తృష్ణాం చ పరితోషతః॥10॥

ఉత్థానేన జయేత్తంద్రీం వితర్కం నిశ్చయాజ్జయేత్
మౌనేన బహుభాష్యం చ శౌర్యేణ చ భయం జయేత్॥11॥

యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ బుద్ధ్యా తాం యచ్ఛేజ్జ్ఞానచక్షుషా
జ్ఞానమాత్మా మహాన్యచ్ఛేత్తం యచ్ఛేచ్ఛాంతిరాత్మనః॥12॥

తదేతదుపశాంతేన బోద్ధవ్యం శుచికర్మణా
యోగదోషాన్సముచ్ఛిద్య పంచ యాన్కవయో విదుః॥13॥

కామం క్రోధం చ లోభం చ భయం స్వప్నం చ పంచమం
పరిత్యజ్య నిషేవేత తథేమాన్యోగసాధనాన్॥14॥

ధ్యానమధ్యయనం దానం సత్యం హ్రీరార్జవం క్షమా
శౌచమాహారతః శుద్ధిరింద్రియాణాం చ సంయమః॥15॥

ఏతైర్వివర్ధతే తేజః పాప్మానమపహంతి చ
సిధ్యంతి చాస్య సంకల్పా విజ్ఞానం చ ప్రవర్తతే॥16॥

ధూతపాపః స తేజస్వీ లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
కామక్రోధౌ వశే కృత్వా నినీషేద్బ్రహ్మణః పదం॥17॥

అమూఢత్వమసంగిత్వం కామక్రోధవివర్జనం
అదైన్యమనుదీర్ణత్వమనుద్వేగో వ్యవస్థితిః॥18॥

ఏష మార్గో హి మోక్షస్య ప్రసన్నో విమలః శుచిః
తథా వాక్కాయమనసాం నియమః కామతోఽన్యథా॥19॥

—♦ అధ్యాయము 267 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదం దేవలస్యాసితస్య చ॥1॥

ఆసీనం దేవలం వృద్ధం బుద్ధ్వా బుద్ధిమతాం వరః
నారదః పరిపప్రచ్ఛ భూతానాం ప్రభవాప్యయం॥2॥

కుతః సృష్టమిదం విశ్వం బ్రహ్మన్స్థావరజంగమం
ప్రలయే చ కమభ్యేతి తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥3॥

అసిత ఉవాచ

యేభ్యః సృజతి భూతాని కాలో భావప్రచోదితః
మహాభూతాని పంచేతి తాన్యాహుర్భూతచింతకాః॥4॥

తేభ్యః సృజతి భూతాని కాల ఆత్మప్రచోదితః
ఏతేభ్యో యః పరం బ్రూయాదసద్బ్రూయాదసంశయం॥5॥

విద్ధి నారద పంచైతాఞ్శాశ్వతానచలాంధ్రువాన్
మహతస్తేజసో రాశీన్కాలషష్ఠాన్స్వభావతః॥6॥

ఆపశ్చైవాంతరిక్షం చ పృథివీ వాయుపావకౌ
అసిద్ధిః పరమేతేభ్యో భూతేభ్యో ముక్తసంశయం॥7॥

నోపపత్త్యా న వా యుక్త్యా త్వసద్బ్రూయాదసంశయం
వేత్థ తానభినిర్వృత్తాన్షడేతే యస్య రాశయః॥8॥

పంచైవ తాని కాలశ్చ భావాభావౌ చ కేవలౌ
అష్టౌ భూతాని భూతానాం శాశ్వతాని భవాప్యయౌ॥9॥

అభావాద్భావితేష్వేవ తేభ్యశ్చ ప్రభవంత్యపి
వినష్టోఽపి చ తాన్యేవ జంతుర్భవతి పంచధా॥10॥

తస్య భూమిమయో దేహః శ్రోత్రమాకాశసంభవం
సూర్యశ్చక్షురసుర్వాయురద్భ్యస్తు ఖలు శోణితం॥11॥

చక్షుషీ నాసికాకర్ణౌ త్వగ్జిహ్వేతి చ పంచమీ
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థానాం జ్ఞానాని కవయో విదుః॥12॥

దర్శనం శ్రవణం ఘ్రాణం స్పర్శనం రసనం తథా
ఉపపత్త్యా గుణాన్విద్ధి పంచ పంచసు పంచధా॥13॥

రూపం గంధో రసః స్పర్శః శబ్దశ్చైవాథ తద్గుణాః
ఇంద్రియైరుపలభ్యంతే పంచధా పంచ పంచభిః॥14॥

రూపం గంధం రసం స్పర్శం శబ్దం చైతాంస్తు తద్గుణాన్
ఇంద్రియాణి న బుధ్యంతే క్షేత్రజ్ఞస్తైస్తు బుధ్యతే॥15॥

చిత్తమింద్రియసంఘాతాత్పరం తస్మాత్పరం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిః క్షేత్రజ్ఞో బుద్ధితః పరః॥16॥

పూర్వం చేతయతే జంతురింద్రియైర్విషయాన్పృథక్
విచార్య మనసా పశ్చాదథ బుద్ధ్యా వ్యవస్యతి
ఇంద్రియైరుపలబ్ధార్థాన్సర్వాన్యస్త్వధ్యవస్యతి॥17॥

చిత్తమింద్రియసంఘాతం మనో బుద్ధిం తథాష్టమీం
అష్టౌ జ్ఞానేంద్రియాణ్యాహురేతాన్యధ్యాత్మచింతకాః॥18॥

పాణిపాదం చ పాయుశ్చ మేహనం పంచమం ముఖం
ఇతి సంశబ్ద్యమానాని శృణు కర్మేంద్రియాణ్యపి॥19॥

జల్పనాభ్యవహారార్థం ముఖమింద్రియముచ్యతే
గమనేంద్రియం తథా పాదౌ కర్మణః కరణే కరౌ॥20॥

పాయూపస్థౌ విసర్గార్థమింద్రియే తుల్యకర్మణీ
విసర్గే చ పురీషస్య విసర్గే చాభికామికే॥21॥

బలం షష్ఠం షడేతాని వాచా సమ్యగ్యథాగమం
జ్ఞానచేష్టేంద్రియగుణాః సర్వే సంశబ్దితా మయా॥22॥

ఇంద్రియాణాం స్వకర్మభ్యః శ్రమాదుపరమో యదా
భవతీంద్రియసంన్యాసాదథ స్వపితి వై నరః॥23॥

ఇంద్రియాణాం వ్యుపరమే మనోఽనుపరతం యది
సేవతే విషయానేవ తద్విద్యాత్స్వప్నదర్శనం॥24॥

సాత్త్వికాశ్చైవ యే భావాస్తథా రాజసతామసాః
కర్మయుక్తాన్ప్రశంసంతి సాత్త్వికానితరాంస్తథా॥25॥

ఆనందః కర్మణాం సిద్ధిః ప్రతిపత్తిః పరా గతిః
సాత్త్వికస్య నిమిత్తాని భావాన్సంశ్రయతే స్మృతిః॥26॥

జంతుష్వేకతమేష్వేవం భావా యే విధిమాస్థితాః
భావయోరీప్సితం నిత్యం ప్రత్యక్షగమనం ద్వయోః॥27॥

ఇంద్రియాణి చ భావాశ్చ గుణాః సప్తదశ స్మృతాః
తేషామష్టాదశో దేహీ యః శరీరే స శాశ్వతః॥28॥

అథ వా సశరీరాస్తే గుణాః సర్వే శరీరిణాం
సంశ్రితాస్తద్వియోగే హి సశరీరా న సంతి తే॥29॥

అథ వా సంనిపాతోఽయం శరీరం పాంచభౌతికం
ఏకశ్చ దశ చాష్టౌ చ గుణాః సహ శరీరిణాం
ఊష్మణా సహ వింశో వా సంఘాతః పాంచభౌతికః॥30॥

మహాన్సంధారయత్యేతచ్ఛరీరం వాయునా సహ
తస్యాస్య భావయుక్తస్య నిమిత్తం దేహభేదనే॥31॥

యథైవోత్పద్యతే కించిత్పంచత్వం గచ్ఛతే తథా
పుణ్యాపాపవినాశాంతే పుణ్యాపాపసమీరితం
దేహం విశతి కాలేన తతోఽయం కర్మసంభవం॥32॥

హిత్వా హిత్వా హ్యయం ప్రైతి దేహాద్దేహం కృతాశ్రయః
కాలసంచోదితః క్షేత్రీ విశీర్ణాద్వా గృహాద్గృహం॥33॥

తత్ర నైవానుతప్యంతే ప్రాజ్ఞా నిశ్చితనిశ్చయాః
కృపణాస్త్వనుతప్యంతే జనాః సంబంధిమానినః॥34॥

న హ్యయం కస్యచిత్కశ్చిన్నాస్య కశ్చన విద్యతే
భవత్యేకో హ్యయం నిత్యం శరీరే సుఖదుఃఖభాక్॥35॥

నైవ సంజాయతే జంతుర్న చ జాతు విపద్యతే
యాతి దేహమయం భుక్త్వా కదాచిత్పరమాం గతిం॥36॥

పుణ్యాపాపమయం దేహం క్షపయన్కర్మసంచయాత్
క్షీణదేహః పునర్దేహీ బ్రహ్మత్వముపగచ్ఛతి॥37॥

పుణ్యాపాపక్షయార్థం చ సాంఖ్యం జ్ఞానం విధీయతే
తత్క్షయే హ్యస్య పశ్యంతి బ్రహ్మభావే పరాం గతిం॥38॥

—♦ అధ్యాయము 268 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భ్రాతరః పితరః పుత్రా జ్ఞాతయః సుహృదస్తథా
అర్థహేతోర్హతాః క్రూరైరస్మాభిః పాపబుద్ధిభిః॥1॥

యేయమర్థోద్భవా తృష్ణా కథమేతాం పితామహ
నివర్తయేమ పాపం హి తృష్ణయా కారితా వయం॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గీతం విదేహరాజేన మాండవ్యాయానుపృచ్ఛతే॥3॥

సుసుఖం బత జీవామి యస్య మే నాస్తి కించన
మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కించన॥4॥

అర్థాః ఖలు సమృద్ధా హి బాఢం దుఃఖం విజానతాం
అసమృద్ధాస్త్వపి సదా మోహయంత్యవిచక్షణాన్॥5॥

యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం
తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం॥6॥

యథైవ శృంగం గోః కాలే వర్ధమానస్య వర్ధతే
తథైవ తృష్ణా విత్తేన వర్ధమానేన వర్ధతే॥7॥

కించిదేవ మమత్వేన యదా భవతి కల్పితం
తదేవ పరితాపాయ నాశే సంపద్యతే పునః॥8॥

న కామాననురుధ్యేత దుఃఖం కామేషు వై రతిః
ప్రాప్యార్థముపయుంజీత ధర్మే కామం వివర్జయేత్॥9॥

విద్వాన్సర్వేషు భూతేషు వ్యాఘ్రమాంసోపమో భవేత్
కృతకృత్యో విశుద్ధాత్మా సర్వం త్యజతి వై సహ॥10॥

ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా శోకానందౌ ప్రియాప్రియే
భయాభయే చ సంత్యజ్య సంప్రశాంతో నిరామయః॥11॥

యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః
యోఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖం॥12॥

చారిత్రమాత్మనః పశ్యంశ్చంద్రశుద్ధమనామయం
ధర్మాత్మా లభతే కీర్తిం ప్రేత్య చేహ యథాసుఖం॥13॥

రాజ్ఞస్తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రీతిమానభవద్ద్విజః
పూజయిత్వా చ తద్వాక్యం మాండవ్యో మోక్షమాశ్రితః॥14॥

—♦ అధ్యాయము 269 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కింశీలః కింసమాచారః కింవిద్యః కింపరాయణః
ప్రాప్నోతి బ్రహ్మణః స్థానం యత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

మోక్షధర్మేషు నిరతో లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
ప్రాప్నోతి పరమం స్థానం యత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం॥2॥

స్వగృహాదభినిఃసృత్య లాభాలాభే సమో మునిః
సముపోఢేషు కామేషు నిరపేక్షః పరివ్రజేత్॥3॥

న చక్షుషా న మనసా న వాచా దూషయేదపి
న ప్రత్యక్షం పరోక్షం వా దూషణం వ్యాహరేత్క్వచిత్॥4॥

న హింస్యాత్సర్వభూతాని మైత్రాయణగతిశ్చరేత్
నేదం జీవితమాసాద్య వైరం కుర్వీత కేనచిత్॥5॥

అతివాదాంస్తితిక్షేత నాభిమన్యేత్కథంచన
క్రోధ్యమానః ప్రియం బ్రూయాదాక్రుష్టః కుశలం వదేత్॥6॥

ప్రదక్షిణం ప్రసవ్యం చ గ్రామమధ్యే న చాచరేత్
భైక్షచర్యామనాపన్నో న గచ్ఛేత్పూర్వకేతితః॥7॥

అవకీర్ణః సుగుప్తశ్చ న వాచా హ్యప్రియం వదేత్
మృదుః స్యాదప్రతిక్రూరో విస్రబ్ధః స్యాదరోషణః॥8॥

విధూమే న్యస్తముసలే వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే
అతీతే పాత్రసంచారే భిక్షాం లిప్సేత వై మునిః॥9॥

అనుయాత్రికమర్థస్య మాత్రాలాభేష్వనాదృతః
అలాభే న విహన్యేత లాభశ్చైనం న హర్షయేత్॥10॥

లాభం సాధారణం నేచ్ఛేన్న భుంజీతాభిపూజితః
అభిపూజితలాభం హి జుగుప్సేతైవ తాదృశః॥11॥

న చాన్నదోషాన్నిందేత న గుణానభిపూజయేత్
శయ్యాసనే వివిక్తే చ నిత్యమేవాభిపూజయేత్॥12॥

శూన్యాగారం వృక్షమూలమరణ్యమథ వా గుహాం
అజ్ఞాతచర్యాం గత్వాన్యాం తతోఽన్యత్రైవ సంవిశేత్॥13॥

అనురోధవిరోధాభ్యాం సమః స్యాదచలో ధ్రువః
సుకృతం దుష్కృతం చోభే నానురుధ్యేత కర్మణి॥14॥

వాచో వేగం మనసః క్రోధవేగం; వివిత్సావేగముదరోపస్థవేగం
ఏతాన్వేగాన్వినయేద్వై తపస్వీ; నిందా చాస్య హృదయం నోపహన్యాత్॥15॥

మధ్యస్థ ఏవ తిష్ఠేత ప్రశంసానిందయోః సమః
ఏతత్పవిత్రం పరమం పరివ్రాజక ఆశ్రమే॥16॥

మహాత్మా సువ్రతో దాంతః సర్వత్రైవానపాశ్రితః
అపూర్వచారకః సౌమ్యో అనికేతః సమాహితః॥17॥

వానప్రస్థగృహస్థాభ్యాం న సంసృజ్యేత కర్హిచిత్
అజ్ఞాతలిప్సాం లిప్సేత న చైనం హర్ష ఆవిశేత్॥18॥

విజానతాం మోక్ష ఏష శ్రమః స్యాదవిజానతాం
మోక్షయానమిదం కృత్స్నం విదుషాం హారితోఽబ్రవీత్॥19॥

అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా యః ప్రవ్రజేద్గృహాత్
లోకాస్తేజోమయాస్తస్య తథానంత్యాయ కల్పతే॥20॥

—♦ అధ్యాయము 270 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధన్యా ధన్యా ఇతి జనాః సర్వేఽస్మాన్ప్రవదంత్యుత
న దుఃఖితతరః కశ్చిత్పుమానస్మాభిరస్తి హ॥1॥

లోకసంభావితైర్దుఃఖం యత్ప్రాప్తం కురుసత్తమ
ప్రాప్య జాతిం మనుష్యేషు దేవైరపి పితామహ॥2॥

కదా వయం కరిష్యామః సంన్యాసం దుఃఖసంజ్ఞకం
దుఃఖమేతచ్ఛరీరాణాం ధారణం కురుసత్తమ॥3॥

విముక్తాః సప్తదశభిర్హేతుభూతైశ్చ పంచభిః
ఇంద్రియార్థైర్గుణైశ్చైవ అష్టాభిః ప్రపితామహ॥4॥

న గచ్ఛంతి పునర్భావం మునయః సంశితవ్రతాః
కదా వయం భవిష్యామో రాజ్యం హిత్వా పరంతప॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

నాస్త్యనంతం మహారాజ సర్వం సంఖ్యానగోచరం
పునర్భావోఽపి సంఖ్యాతో నాస్తి కించిదిహాచలం॥6॥

న చాపి గమ్యతే రాజన్నైష దోషః ప్రసంగతః
ఉద్యోగాదేవ ధర్మజ్ఞ కాలేనైవ గమిష్యథ॥7॥

ఈశోఽయం సతతం దేహీ నృపతే పుణ్యపాపయోః
తత ఏవ సముత్థేన తమసా రుధ్యతేఽపి చ॥8॥

యథాంజనమయో వాయుః పునర్మానఃశిలం రజః
అనుప్రవిశ్య తద్వర్ణో దృశ్యతే రంజయందిశః॥9॥

తథా కర్మఫలైర్దేహీ రంజితస్తమసావృతః
వివర్ణో వర్ణమాశ్రిత్య దేహేషు పరివర్తతే॥10॥

జ్ఞానేన హి యదా జంతురజ్ఞానప్రభవం తమః
వ్యపోహతి తదా బ్రహ్మ ప్రకాశేత సనాతనం॥11॥

అయత్నసాధ్యం మునయో వదంతి; యే చాపి ముక్తాస్త ఉపాసితవ్యాః
త్వయా చ లోకేన చ సామరేణ; తస్మాన్న శామ్యంతి మహర్షిసంఘాః॥12॥

అస్మిన్నర్థే పురా గీతం శృణుష్వైకమనా నృప
యథా దైత్యేన వృత్రేణ భ్రష్టైశ్వర్యేణ చేష్టితం॥13॥

నిర్జితేనాసహాయేన హృతరాజ్యేన భారత
అశోచతా శత్రుమధ్యే బుద్ధిమాస్థాయ కేవలాం॥14॥

భ్రష్టైశ్వర్యం పురా వృత్రముశనా వాక్యమబ్రవీత్
కచ్చిత్పరాజితస్యాద్య న వ్యథా తేఽస్తి దానవ॥15॥

వృత్ర ఉవాచ

సత్యేన తపసా చైవ విదిత్వా సంక్షయం హ్యహం
న శోచామి న హృష్యామి భూతానామాగతిం గతిం॥16॥

కాలసంచోదితా జీవా మజ్జంతి నరకేఽవశాః
పరిదృష్టాని సర్వాణి దివ్యాన్యాహుర్మనీషిణః॥17॥

క్షపయిత్వా తు తం కాలం గణితం కాలచోదితాః
సావశేషేణ కాలేన సంభవంతి పునః పునః॥18॥

తిర్యగ్యోనిసహస్రాణి గత్వా నరకమేవ చ
నిర్గచ్ఛంత్యవశా జీవాః కాలబంధనబంధనాః॥19॥

ఏవం సంసరమాణాని జీవాన్యహమదృష్టవాన్
యథా కర్మ తథా లాభ ఇతి శాస్త్రనిదర్శనం॥20॥

తిర్యగ్గచ్ఛంతి నరకం మానుష్యం దైవమేవ చ
సుఖదుఃఖే ప్రియద్వేష్యే చరిత్వా పూర్వమేవ చ॥21॥

కృతాంతవిధిసంయుక్తం సర్వలోకః ప్రపద్యతే
గతం గచ్ఛంతి చాధ్వానం సర్వభూతాని సర్వదా॥22॥

భీష్మ ఉవాచ

కాలసంఖ్యానసంఖ్యాతం సృష్టిస్థితిపరాయణం
తం భాషమాణం భగవానుశనా ప్రత్యభాషత
భీమాందుష్టప్రలాపాంస్త్వం తాత కస్మాత్ప్రభాషసే||23||

వృత్ర ఉవాచ

ప్రత్యక్షమేతద్భవతస్తథాన్యేషాం మనీషిణాం
మయా యజ్ఞయలుబ్ధేన పురా తప్తం మహత్తపః||24||

గంధానాదాయ భూతానాం రసాంశ్చ వివిధానపి
అవర్థం త్రీన్సమాక్రమ్య లోకాన్వై స్వేన తేజసా||25||

జ్వాలామాలాపరిక్షిప్తో వైహాయసచరస్తథా
అజేయః సర్వభూతానామాసం నిత్యమపేతభీః||26||

ఐశ్వర్యం తపసా ప్రాప్తం భ్రష్టం తచ్చ స్వకర్మభిః
ధృతిమాస్థాయ భగవన్న శోచామి తతస్త్వహం||27||

యుయుత్సతా మహేంద్రేణ పురా సార్ధం మహాత్మనా
తతో మే భగవాందృష్టో హరిర్నారాయణః ప్రభుః||28||

వైకుంఠః పురుషో విష్ణుః శుక్లోఽనంతః సనాతనః
ముంజకేశో హరిశ్మశ్రుః సర్వభూతపితామహః||29||

నూనం తు తస్య తపసః సావశేషం మమాస్తి వై
యదహం ప్రష్టుమిచ్ఛామి భవంతం కర్మణః ఫలం||30||

ఐశ్వర్యం వై మహద్బ్రహ్మన్కస్మిన్వర్ణే ప్రతిష్ఠితం
నివర్తతే చాపి పునః కథమైశ్వర్యముత్తమం||31||

కస్మాద్భూతాని జీవంతి ప్రవర్తంతేఽథ వా పునః
కిం వా ఫలం పరం ప్రాప్య జీవస్తిష్ఠతి శాశ్వతః||32||

కేన వా కర్మణా శక్యమథ జ్ఞానేన కేన వా
బ్రహ్మర్షే తత్ఫలం ప్రాప్తుం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి||33||

ఇతీదముక్తః స మునిస్తదానీం; ప్రత్యాహ యత్తచ్ఛృణు రాజసింహ
మయోచ్యమానం పురుషర్షభ త్వ;మనన్యచిత్తః సహ సోదరీయైః||34||

—♦ అధ్యాయము 271 ♦—

ఉశనోవాచ

నమస్తస్మై భగవతే దేవాయ ప్రభవిష్ణవే
యస్య పృథ్వీతలం తాత సాకాశం బాహుగోచరం||1||

మూర్ధా యస్య త్వనంతం చ స్థానం దానవసత్తమ
తస్యాహం తే ప్రవక్ష్యామి విష్ణోర్మాహాత్మ్యముత్తమం||2||

భీష్మ ఉవాచ

తయోః సంవదతోరేవమాజగామ మహామునిః
సనత్కుమారో ధర్మాత్మా సంశయచ్ఛేదనాయ వై||3||

స పూజితోఽసురేంద్రేణ మునినోశనసా తథా
నిషసాదాసనే రాజన్మహార్హే మునిపుంగవః ॥4॥

తమాసీనం మహాప్రాజ్ఞముశనా వాక్యమబ్రవీత్
బ్రూహ్యస్మై దానవేంద్రాయ విష్ణోర్మాహాత్మ్యముత్తమం ॥5॥

సనత్కుమారస్తు తతః శ్రుత్వా ప్రాహ వచోఽర్థవత్
విష్ణోర్మాహాత్మ్యసంయుక్తం దానవేంద్రాయ ధీమతే ॥6॥

శృణు సర్వమిదం దైత్య విష్ణోర్మాహాత్మ్యముత్తమం
విష్ణౌ జగత్స్థితం సర్వమితి విద్ధి పరంతప ॥7॥

సృజత్యేష మహాబాహో భూతగ్రామం చరాచరం
ఏష చాక్షిపతే కాలే కాలే విసృజతే పునః
అస్మిన్గచ్ఛంతి విలయమస్మాచ్చ ప్రభవంత్యుత ॥8॥

నైష దానవతా శక్యస్తపసా నైవ చేజ్యయా
సంప్రాప్తుమింద్రియాణాం తు సంయమేనైవ శక్యతే ॥9॥

బాహ్యే చాభ్యంతరే చైవ కర్మణా మనసి స్థితః
నిర్మలీకురుతే బుద్ధ్యా సోఽముత్రానంత్యమశ్నుతే ॥10॥

యథా హిరణ్యకర్తా వై రూప్యమగ్నౌ విశోధయేత్
బహుశోఽతిప్రయత్నేన మహతాత్మకృతేన హ ॥11॥

తద్వజ్జాతిశతైర్జీవః శుధ్యతేఽల్పేన కర్మణా
యత్నేన మహతా చైవాప్యేకజాతౌ విశుధ్యతే ॥12॥

లీలయాల్పం యథా గాత్రాత్ప్రమృజ్యాదాత్మనో రజః
బహు యత్నేన మహతా దోషనిర్హరణం తథా ॥13॥

యథా చాల్పేన మాల్యేన వాసితం తిలసర్షపం
న ముంచతి స్వకం గంధం తద్వత్సూక్ష్మస్య దర్శనం ॥14॥

తదేవ బహుభిర్మాల్యైర్వాస్యమానం పునః పునః
విముంచతి స్వకం గంధం మాల్యగంధేఽవతిష్ఠతి ॥15॥

ఏవం జాతిశతైర్యుక్తో గుణైరేవ ప్రసంగిషు
బుద్ధ్యా నివర్తతే దోషో యత్నేనాభ్యాసజేన వై ॥16॥

కర్మణా స్వేన రక్తాని విరక్తాని చ దానవ
యథా కర్మవిశేషాంశ్చ ప్రాప్నువంతి తథా శృణు ॥17॥

యథా చ సంప్రవర్తంతే యస్మింస్తిష్ఠంతి వా విభో
తత్తేఽనుపూర్వ్యా వ్యాఖ్యాస్యే తదిహైకమనాః శృణు ॥18॥

అనాదినిధనః శ్రీమాన్హరిర్నారాయణః ప్రభుః
స వై సృజతి భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ ॥19॥

ఏష సర్వేషు భూతేషు క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ
ఏకాదశవికారాత్మా జగత్పిబతి రశ్మిభిః ॥20॥

పాదౌ తస్య మహీం విద్ధి మూర్ధానం దివమేవ చ
బాహవస్తు దిశో దైత్య శ్రోత్రమాకాశమేవ చ ॥21॥

తస్య తేజోమయః సూర్యో మనశ్చంద్రమసి స్థితం
బుద్ధిర్జ్ఞానగతా నిత్యం రసస్త్వప్సు ప్రవర్తతే ॥22॥

భ్రువోరనంతరాస్తస్య గ్రహా దానవసత్తమ
నక్షత్రచక్రం నేత్రాభ్యాం పాదయోర్భూశ్చ దానవ ॥23॥

రజస్తమశ్చ సత్త్వం చ విద్ధి నారాయణాత్మకం
సోఽఽశ్రమాణాం ముఖం తాత కర్మణస్తత్ఫలం విదుః॥24॥

అకర్మణః ఫలం చైవ స ఏవ పరమవ్యయః
ఛందాంసి తస్య రోమాణి అక్షరం చ సరస్వతీ॥25॥

బహ్వాశ్రయో బహుముఖో ధర్మో హృది సమాశ్రితః
స బ్రహ్మపరమో ధర్మస్తపశ్చ సదసచ్చ సః॥26॥

శ్రుతిశాస్త్రగ్రహోపేతః షోడశర్త్విక్క్రతుశ్చ సః
పితామహశ్చ విష్ణుశ్చ సోఽశ్వినౌ స పురందరః॥27॥

మిత్రశ్చ వరుణశ్చైవ యమోఽథ ధనదస్తథా
తే పృథగ్దర్శనాస్తస్య సంవిదంతి తథైకతాం
ఏకస్య విద్ధి దేవస్య సర్వం జగదిదం వశే॥28॥

నానాభూతస్య దైత్యేంద్ర తస్యైకత్వం వదత్యయం
జంతుః పశ్యతి జ్ఞానేన తతః సత్త్వం ప్రకాశతే॥29॥

సంహారవిక్షేపసహస్రకోటీ;స్తిష్ఠంతి జీవాః ప్రచరంతి చాన్యే
ప్రజావిసర్గస్య చ పారిమాణ్యం; వాపీసహస్రాణి బహూని దైత్య॥30॥

వాప్యః పునర్యోజనవిస్తృతాస్తాః; క్రోశం చ గంభీరతయావగాఢాః
ఆయామతః పంచశతాశ్చ సర్వాః; ప్రత్యేకశో యోజనతః ప్రవృద్ధాః॥31॥

వాప్యా జలం క్షిప్యతి వాలకోట్యా; త్వహ్నా సకృచ్చాప్యథ న ద్వితీయం
తాసాం క్షయే విద్ధి కృతం విసర్గం; సంహారమేకం చ తథా ప్రజానాం॥32॥

షడ్జీవవర్ణాః పరమం ప్రమాణం; కృష్ణో ధూమ్రో నీలమథాస్య మధ్యం
రక్తం పునః సహ్యతరం సుఖం తు; హారిద్రవర్ణం సుసుఖం చ శుక్లం॥33॥

పరం తు శుక్లం విమలం విశోకం; గతక్లమం సిధ్యతి దానవేంద్ర
గత్వా తు యోనిప్రభవాని దైత్య; సహస్రశః సిద్ధిముపైతి జీవః॥34॥

గతిం చ యాం దర్శనమాహ దేవో; గత్వా శుభం దర్శనమేవ చాహ
గతిః పునర్వర్ణకృతా ప్రజానాం; వర్ణస్తథా కాలకృతోఽసురేంద్ర॥35॥

శతం సహస్రాణి చతుర్దశేహ; పరా గతిర్జీవగుణస్య దైత్య
ఆరోహణం తత్కృతమేవ విద్ధి; స్థానం తథా నిఃసరణం చ తేషాం॥36॥

కృష్ణస్య వర్ణస్య గతిర్నికృష్టా; స మజ్జతే నరకే పచ్యమానః
స్థానం తథా దుర్గతిభిస్తు తస్య; ప్రజావిసర్గాన్సుబహూన్వదంతి॥37॥

శతం సహస్రాణి తతశ్చరిత్వా; ప్రాప్నోతి వర్ణం హరితం తు పశ్చాత్
స చైవ తస్మిన్నివసత్యనీశో; యుగక్షయే తమసా సంవృతాత్మా॥38॥

స వై యదా సత్త్వగుణేన యుక్త;స్తమో వ్యపోహన్ఘటతే స్వబుద్ధ్యా
స లోహితం వర్ణముపైతి నీలో; మనుష్యలోకే పరివర్తతే చ॥39॥

స తత్ర సంహారవిసర్గమేవ; స్వకర్మజైర్బంధనైః క్లిశ్యమానః
తతః స హారిద్రముపైతి వర్ణం; సంహారవిక్షేపశతే వ్యతీతే॥40॥

హారిద్రవర్ణస్తు ప్రజావిసర్గా;న్సహస్రశస్తిష్ఠతి సంచరన్వై
అవిప్రముక్తో నిరయే చ దైత్య; తతః సహస్రాణి దశాపరాణి॥41॥

గతీః సహస్రాణి చ పంచ తస్య; చత్వారి సంవర్తకృతాని చైవ
విముక్తమేనం నిరయాచ్చ విద్ధి; సర్వేషు చాన్యేషు చ సంభవేషు॥42॥

స దేవలోకే విహరత్యభీక్ష్ణం; తతశ్చ్యుతో మానుషతాముపైతి
సంహారవిక్షేపశతాని చాష్టౌ; మర్త్యేషు తిష్ఠన్నమృతత్వమేతి॥43॥

సోఽస్మాదథ భ్రశ్యతి కాలయోగా;త్కృష్ణే తలే తిష్ఠతి సర్వకష్టే
యథా త్వయం సిధ్యతి జీవలోక;స్తత్తేఽభిధాస్యామ్యసురప్రవీర॥44॥

దైవాని స వ్యూహశతాని సప్త; రక్తో హరిద్రోఽథ తథైవ శుక్లః
సంశ్రిత్య సంధావతి శుక్లమేత;మష్టాపరానర్చ్యతమాన్స లోకాన్॥45॥

అష్టౌ చ షష్టిం చ శతాని యాని; మనోవిరుద్ధాని మహాద్యుతీనాం
శుక్లస్య వర్ణస్య పరా గతిర్యా; త్రీణ్యేవ రుద్ధాని మహానుభావ॥46॥

సంహారవిక్షేపమనిష్టమేకం; చత్వారి చాన్యాని వసత్యనీశః
షష్ఠస్య వర్ణస్య పరా గతిర్యా; సిద్ధా విశిష్టస్య గతక్లమస్య॥47॥

సప్తోత్తరం తేషు వసత్యనీశః; సంహారవిక్షేపశతం సశేషం
తస్మాదుపావృత్య మనుష్యలోకే; తతో మహాన్మానుషతాముపైతి॥48॥

తస్మాదుపావృత్య తతః క్రమేణ; సోఽగ్రే స్మ సంతిష్ఠతి భూతసర్గం
స సప్తకృత్వశ్చ పరైతి లోకా;న్సంహారవిక్షేపకృతప్రవాసః॥49॥

సప్తైవ సంహారముపప్లవాని; సంభావ్య సంతిష్ఠతి సిద్ధలోకే
తతోఽవ్యయం స్థానమనంతమేతి; దేవస్య విష్ణోరథ బ్రహ్మణశ్చ
శేషస్య చైవాథ నరస్య చైవ; దేవస్య విష్ణోః పరమస్య చైవ॥50॥

సంహారకాలే పరిదగ్ధకాయా; బ్రహ్మాణమాయాంతి సదా ప్రజా హి
చేష్టాత్మనో దేవగణాశ్చ సర్వే; యే బ్రహ్మలోకాదమరాః స్మ తేఽపి॥51॥

ప్రజావిసర్గం తు సశేషకాలం; స్థానాని స్వాన్యేవ సరంతి జీవాః
నిఃశేషాణాం తత్పదం యాంతి చాంతే; సర్వాపదా యే సదృశా మనుష్యాః॥52॥

యే తు చ్యుతాః సిద్ధలోకాత్క్రమేణ; తేషాం గతిం యాంతి తథానుపూర్వ్యా
జీవాః పరే తద్బలవేషరూపా; విధిం స్వకం యాంతి విపర్యయేణ॥53॥

స యావదేవాస్తి సశేషభుక్తే; ప్రజాశ్చ దేవ్యౌ చ తథైవ శుక్లే
తావత్తదా తేషు విశుద్ధభావః; సంయమ్య పంచేంద్రియరూపమేతత్॥54॥

శుద్ధాం గతిం తాం పరమాం పరైతి; శుద్ధేన నిత్యం మనసా విచిన్వన్
తతోఽవ్యయం స్థానముపైతి బ్రహ్మ; దుష్ప్రాపమభ్యేతి స శాశ్వతం వై
ఇత్యేతదాఖ్యాతమహీనసత్త్వ; నారాయణస్యేహ బలం మయా తే॥55॥

వృత్ర ఉవాచ

ఏవం గతే మే న విషాదోఽస్తి కశ్చి;త్సమ్యక్చ పశ్యామి వచస్తవైతత్
శ్రుత్వా చ తే వాచమదీనసత్త్వ; వికల్మషోఽస్మ్యద్య తథా విపాప్మా॥56॥

ప్రవృత్తమేతద్భగవన్మహర్షే; మహాద్యుతేశ్చక్రమనంతవీర్యం
విష్ణోరనంతస్య సనాతనం త;త్స్థానం సర్గా యత్ర సర్వే ప్రవృత్తాః
స వై మహాత్మా పురుషోత్తమో వై; తస్మింజగత్సర్వమిదం ప్రతిష్ఠితం॥57॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా స కౌంతేయ వృత్రః ప్రాణానవాసృజత్
యోజయిత్వా తథాత్మానం పరం స్థానమవాప్తవాన్॥58॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం స భగవాందేవః పితామహ జనార్దనః
సనత్కుమారో వృత్రాయ యత్తదాఖ్యాతవాన్పురా॥59॥

భీష్మ ఉవాచ

మూలస్థాయీ స భగవాన్స్వేనానంతేన తేజసా
తత్స్థః సృజతి తాన్భావాన్నానారూపాన్మహాతపాః॥60॥

తురీయార్ధేన తస్యేమం విద్ధి కేశవమచ్యుతం
తురీయార్ధేన లోకాంస్త్రీన్భావయత్యేష బుద్ధిమాన్॥61॥

అర్వాక్స్థితస్తు యః స్థాయీ కల్పాంతే పరివర్తతే
స శేతే భగవానప్సు యోఽసావతిబలః ప్రభుః
తాన్విధాతా ప్రసన్నాత్మా లోకాంశ్చరతి శాశ్వతాన్॥62॥

సర్వాణ్యశూన్యాని కరోత్యనంతః; సనత్కుమారః సంచరతే చ లోకాన్
స చానిరుద్ధః సృజతే మహాత్మా; తత్స్థం జగత్సర్వమిదం విచిత్రం॥63॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వృత్రేణ పరమార్థజ్ఞ దృష్టా మన్యేఽఽత్మనో గతిః
శుభా తస్మాత్స సుఖితో న శోచతి పితామహ॥64॥

శుక్లః శుక్లాభిజాతీయః సాధ్యో నావర్తతేఽనఘ
తిర్యగ్గతేశ్చ నిర్ముక్తో నిరయాచ్చ పితామహ॥65॥

హారిద్రవర్ణే రక్తే వా వర్తమానస్తు పార్థివ
తిర్యగేవానుపశ్యేత కర్మభిస్తామసైర్వృతః॥66॥

వయం తు భృశమాపన్నా రక్తాః కష్టముఖేఽసుఖే
కాం గతిం ప్రతిపత్స్యామో నీలాం కృష్ణాధమామథ॥67॥

భీష్మ ఉవాచ

శుద్ధాభిజనసంపన్నాః పాండవాః సంశితవ్రతాః
విహృత్య దేవలోకేషు పునర్మానుష్యమేష్యథ॥68॥

ప్రజావిసర్గం చ సుఖేన కాలే; ప్రత్యేత్య దేవేషు సుఖాని భుక్త్వా
సుఖేన సంయాస్యథ సిద్ధసంఖ్యాం; మా వో భయం భూద్విమలాః స్థ సర్వే॥69॥

—♦ అధ్యాయము 272 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అహో ధర్మిష్ఠతా తాత వృత్రస్యామితతేజసః
యస్య విజ్ఞానమతులం విష్ణోర్భక్తిశ్చ తాదృశీ॥1॥

దుర్విజ్ఞేయమిదం తాత విష్ణోరమితతేజసః
కథం వా రాజశార్దూల పదం తజ్జ్ఞాతవానసౌ॥2॥

భవతా కథితం హ్యేతచ్ఛ్రద్దధే చాహమచ్యుత
భూయస్తు మే సముత్పన్నా బుద్ధిరవ్యక్తదర్శనాత్॥3॥

కథం వినిహతో వృత్రః శక్రేణ భరతర్షభ
ధర్మిష్ఠో విష్ణుభక్తశ్చ తత్త్వజ్ఞశ్చ పదాన్వయే॥4॥

ఏతన్మే సంశయం బ్రూహి పృచ్ఛతో భరతర్షభ
వృత్రస్తు రాజశార్దూల యథా శక్రేణ నిర్జితః॥5॥

యథా చైవాభవద్యుద్ధం తచ్చాచక్ష్వ పితామహ
విస్తరేణ మహాబాహో పరం కౌతూహలం హి మే॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

రథేనేంద్రః ప్రయాతో వై సార్ధం సురగణైః పురా
దదర్శాథాగ్రతో వృత్రం విష్ఠితం పర్వతోపమం॥7॥

యోజనానాం శతాన్యూర్ధ్వం పంచోచ్ఛ్రితమరిందమ
శతాని విస్తరేణాథ త్రీణ్యేవాభ్యధికాని తు॥8॥

తత్ప్రేక్ష్య తాదృశం రూపం త్రైలోక్యేనాపి దుర్జయం
వృత్రస్య దేవాః సంత్రస్తా న శాంతిముపలేభిరే॥9॥

శక్రస్య తు తదా రాజన్నూరుస్తంభో వ్యజాయత
భయాద్వృత్రస్య సహసా దృష్ట్వా తద్రూపముత్తమం॥10॥

తతో నాదః సమభవద్వాదిత్రాణాం చ నిస్వనః
దేవాసురాణాం సర్వేషాం తస్మిన్యుద్ధ ఉపస్థితే॥11॥

అథ వృత్రస్య కౌరవ్య దృష్ట్వా శక్రముపస్థితం
న సంభ్రమో న భీః కాచిదాస్థా వా సమజాయత॥12॥

తతః సమభవద్యుద్ధం త్రైలోక్యస్య భయంకరం
శక్రస్య చ సురేంద్రస్య వృత్రస్య చ మహాత్మనః॥13॥

అసిభిః పట్టిశైః శూలైః శక్తితోమరముద్గరైః
శిలాభిర్వివిధాభిశ్చ కార్ముకైశ్చ మహాస్వనైః॥14॥

అస్త్రైశ్చ వివిధైర్దివ్యైః పావకోల్కాభిరేవ చ
దేవాసురైస్తతః సైన్యైః సర్వమాసీత్సమాకులం॥15॥

పితామహపురోగాశ్చ సర్వే దేవగణాస్తథా
ఋషయశ్చ మహాభాగాస్తద్యుద్ధం ద్రష్టుమాగమన్॥16॥

విమానాగ్ర్యైర్మహారాజ సిద్ధాశ్చ భరతర్షభ
గంధర్వాశ్చ విమానాగ్ర్యైరప్సరోభిః సమాగమన్॥17॥

తతోఽన్తరిక్షమావృత్య వృత్రో ధర్మభృతాం వరః
అశ్మవర్షేణ దేవేంద్రం పర్వతాత్సమవాకిరత్॥18॥

తతో దేవగణాః క్రుద్ధాః సర్వతః శస్త్రవృష్టిభిః
అశ్మవర్షమపోహంత వృత్రప్రేరితమాహవే॥19॥

వృత్రశ్చ కురుశార్దూల మహామాయో మహాబలః
మోహయామాస దేవేంద్రం మాయాయుద్ధేన సర్వతః॥20॥

తస్య వృత్రార్దితస్యాథ మోహ ఆసీచ్ఛతక్రతోః
రథంతరేణ తం తత్ర వసిష్ఠః సమబోధయత్॥21॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

దేవశ్రేష్ఠోఽసి దేవేంద్ర సురారివినిబర్హణ
త్రైలోక్యబలసంయుక్తః కస్మాచ్ఛక్ర విషీదసి॥22॥

ఏష బ్రహ్మా చ విష్ణుశ్చ శివశ్చైవ జగత్ప్రభుః
సోమశ్చ భగవాందేవః సర్వే చ పరమర్షయః॥23॥

మా కార్షీః కశ్మలం శక్ర కశ్చిదేవేతరో యథా
ఆర్యాం యుద్ధే మతిం కృత్వా జహి శత్రుం సురేశ్వర॥24॥

ఏష లోకగురుస్త్ర్యక్షః సర్వలోకనమస్కృతః
నిరీక్షతే త్వాం భగవాంస్త్యజ మోహం సురేశ్వర॥25॥

ఏతే బ్రహ్మర్షయశ్చైవ బృహస్పతిపురోగమాః
స్తవేన శక్ర దివ్యేన స్తువంతి త్వాం జయాయ వై॥26॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం సంబోధ్యమానస్య వసిష్ఠేన మహాత్మనా
అతీవ వాసవస్యాసీద్బలముత్తమతేజసః॥27॥

తతో బుద్ధిముపాగమ్య భగవాన్పాకశాసనః
యోగేన మహతా యుక్తస్తాం మాయాం వ్యపకర్షత॥28॥

తతోఽఙ్గిరఃసుతః శ్రీమాంస్తే చైవ పరమర్షయః
దృష్ట్వా వృత్రస్య విక్రాంతముపగమ్య మహేశ్వరం
ఊచుర్వృత్రవినాశార్థం లోకానాం హితకామ్యయా॥29॥

తతో భగవతస్తేజో జ్వరో భూత్వా జగత్పతేః
సమావిశన్మహారౌద్రం వృత్రం దైత్యవరం తదా॥30॥

విష్ణుశ్చ భగవాందేవః సర్వలోకాభిపూజితః
ఐంద్రం సమావిశద్వజ్రం లోకసంరక్షణే రతః॥31॥

తతో బృహస్పతిర్ధీమానుపాగమ్య శతక్రతుం
వసిష్ఠశ్చ మహాతేజాః సర్వే చ పరమర్షయః॥32॥

తే సమాసాద్య వరదం వాసవం లోకపూజితం
ఊచురేకాగ్రమనసో జహి వృత్రమితి ప్రభో॥33॥

మహేశ్వర ఉవాచ

ఏష వృత్రో మహాఞ్శక్ర బలేన మహతా వృతః
విశ్వాత్మా సర్వగశ్చైవ బహుమాయశ్చ విశ్రుతః॥34॥

తదేనమసురశ్రేష్ఠం త్రైలోక్యేనాపి దుర్జయం
జహి త్వం యోగమాస్థాయ మావమంస్థాః సురేశ్వర॥35॥

అనేన హి తపస్తప్తం బలార్థమమరాధిప
షష్టిం వర్షసహస్రాణి బ్రహ్మా చాస్మై వరం దదౌ॥36॥

మహత్త్వం యోగినాం చైవ మహామాయత్వమేవ చ
మహాబలత్వం చ తథా తేజశ్చాగ్ర్యం సురేశ్వర॥37॥

ఏతద్వై మామకం తేజః సమావిశతి వాసవ
వృత్రమేనం త్వమప్యేవం జహి వజ్రేణ దానవం॥38॥

శక్ర ఉవాచ

భగవంస్త్వత్ప్రసాదేన దితిజం సుదురాసదం
వజ్రేణ నిహనిష్యామి పశ్యతస్తే సురర్షభ॥39॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆవిశ్యమానే దైత్యే తు జ్వరేణాథ మహాసురే
దేవతానామృషీణాం చ హర్షాన్నాదో మహానభూత్॥40॥

తతో దుందుభయశ్చైవ శంఖాశ్చ సుమహాస్వనాః
మురజా డిండిమాశ్చైవ ప్రావాద్యంత సహస్రశః॥41॥

అసురాణాం తు సర్వేషాం స్మృతిలోపోఽభవన్మహాన్
ప్రజ్ఞానాశశ్చ బలవాన్క్షణేన సమపద్యత॥42॥

తమావిష్టమథో జ్ఞాత్వా ఋషయో దేవతాస్తథా
స్తువంతః శక్రమీశానం తథా ప్రాచోదయన్నపి॥43॥

రథస్థస్య హి శక్రస్య యుద్ధకాలే మహాత్మనః
ఋషిభిః స్తూయమానస్య రూపమాసీత్సుదుర్దృశం॥44॥

—♦ అధ్యాయము 273 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

వృత్రస్య తు మహారాజ జ్వరావిష్టస్య సర్వశః
అభవన్యాని లింగాని శరీరే తాని మే శృణు॥1॥

జ్వలితాస్యోఽభవద్ఘోరో వైవర్ణ్యం చాగమత్పరం
గాత్రకంపశ్చ సుమహాఞ్ఛ్వాసశ్చాప్యభవన్మహాన్
రోమహర్షశ్చ తీవ్రోఽభూన్నిఃశ్వాసశ్చ మహాన్నృప॥2॥

శివా చాశివసంకాశా తస్య వక్త్రాత్సుదారుణా
నిష్పపాత మహాఘోరా స్మృతిః సా తస్య భారత
ఉల్కాశ్చ జ్వలితాస్తస్య దీప్తాః పార్శ్వే ప్రపేదిరే॥3॥

గృధ్రకంకవడాశ్చైవ వాచోఽముంచన్సుదారుణాః
వృత్రస్యోపరి సంహృష్టాశ్చక్రవత్పరిబభ్రముః॥4॥

తతస్తం రథమాస్థాయ దేవాప్యాయితమాహవే
వజ్రోద్యతకరః శక్రస్తం దైత్యం ప్రత్యవైక్షత॥5॥

అమానుషమథో నాదం స ముమోచ మహాసురః
వ్యజృంభత చ రాజేంద్ర తీవ్రజ్వరసమన్వితః
అథాస్య జృంభతః శక్రస్తతో వజ్రమవాసృజత్॥6॥

స వజ్రః సుమహాతేజాః కాలాగ్నిసదృశోపమః
క్షిప్రమేవ మహాకాయం వృత్రం దైత్యమపాతయత్॥7॥

తతో నాదః సమభవత్పునరేవ సమంతతః
వృత్రం వినిహతం దృష్ట్వా దేవానాం భరతర్షభ॥8॥

వృత్రం తు హత్వా భగవాందానవారిర్మహాయశాః
వజ్రేణ విష్ణుయుక్తేన దివమేవ సమావిశత్॥9॥

అథ వృత్రస్య కౌరవ్య శరీరాదభినిఃసృతా
బ్రహ్మహత్యా మహాఘోరా రౌద్రా లోకభయావహా॥10॥

కరాలదశనా భీమా వికృతా కృష్ణపింగలా
ప్రకీర్ణమూర్ధజా చైవ ఘోరనేత్రా చ భారత॥11॥

కపాలమాలినీ చైవ కృశా చ భరతర్షభ
రుధిరార్ద్రా చ ధర్మజ్ఞ చీరవస్త్రనివాసినీ॥12॥

సాభినిష్క్రమ్య రాజేంద్ర తాదృగ్రూపా భయావహా
వజ్రిణం మృగయామాస తదా భరతసత్తమ॥13॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య వృత్రహా కురునందన
స్వర్గాయాభిముఖః ప్రాయాల్లోకానాం హితకామ్యయా॥14॥

బిసాన్నిఃసరమాణం తు దృష్ట్వా శక్రం మహౌజసం
కంఠే జగ్రాహ దేవేంద్రం సులగ్నా చాభవత్తదా॥15॥

స హి తస్మిన్సముత్పన్నే బ్రహ్మహత్యాకృతే భయే
నలిన్యాం బిసమధ్యస్థో బభూవాబ్దగణాన్బహూన్॥16॥

అనుసృత్య తు యత్నాత్స తయా వై బ్రహ్మహత్యయా
తదా గృహీతః కౌరవ్య నిశ్చేష్టః సమపద్యత॥17॥

తస్యా వ్యపోహనే శక్రః పరం యత్నం చకార హ
న చాశకత్తాం దేవేంద్రో బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహితుం॥18॥

గృహీత ఏవ తు తయా దేవేంద్రో భరతర్షభ
పితామహముపాగమ్య శిరసా ప్రత్యపూజయత్॥19॥

జ్ఞాత్వా గృహీతం శక్రం తు ద్విజప్రవరహత్యయా
బ్రహ్మా సంచింతయామాస తదా భరతసత్తమ॥20॥

తామువాచ మహాబాహో బ్రహ్మహత్యాం పితామహః
స్వరేణ మధురేణాథ సాంత్వయన్నివ భారత॥21॥

ముచ్యతాం త్రిదశేంద్రోఽయం మత్ప్రియం కురు భామిని
బ్రూహి కిం తే కరోమ్యద్య కామం కం త్వమిహేచ్ఛసి॥22॥

బ్రహ్మహత్యోవాచ

త్రిలోకపూజితే దేవే ప్రీతే త్రైలోక్యకర్తరి
కృతమేవేహ మన్యేఽహం నివాసం తు విధత్స్వ మే॥23॥

త్వయా కృతేయం మర్యాదా లోకసంరక్షణార్థినా
స్థాపనా వై సుమహతీ త్వయా దేవ ప్రవర్తితా॥24॥

ప్రీతే తు త్వయి ధర్మజ్ఞ సర్వలోకేశ్వరే ప్రభో
శక్రాదపగమిష్యామి నివాసం తు విధత్స్వ మే॥25॥

భీష్మ ఉవాచ

తథేతి తాం ప్రాహ తదా బ్రహ్మహత్యాం పితామహః
ఉపాయతః స శక్రస్య బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహత॥26॥

తతః స్వయంభువా ధ్యాతస్తత్ర వహ్నిర్మహాత్మనా
బ్రహ్మాణముపసంగమ్య తతో వచనమబ్రవీత్॥27॥

ప్రాప్తోఽస్మి భగవందేవ త్వత్సకాశమరిందమ
యత్కర్తవ్యం మయా దేవ తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥28॥

బ్రహ్మోవాచ

బహుధా విభజిష్యామి బ్రహ్మహత్యామిమామహం
శక్రస్యాద్య విమోక్షార్థం చతుర్భాగం ప్రతీచ్ఛ మే॥29॥

అగ్నిరువాచ

మమ మోక్షస్య కోఽన్తో వై బ్రహ్మంధ్యాయస్వ వై ప్రభో
ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం తత్త్వతో లోకపూజిత॥30॥

బ్రహ్మోవాచ

యస్త్వాం జ్వలంతమాసాద్య స్వయం వై మానవః క్వచిత్
బీజౌషధిరసైర్వహ్నే న యక్ష్యతి తమోవృతః॥31॥

తమేషా యాస్యతి క్షిప్రం తత్రైవ చ నివత్స్యతి
బ్రహ్మహత్యా హవ్యవాహ వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥32॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః ప్రతిజగ్రాహ తద్వచో హవ్యకవ్యభుక్
పితామహస్య భగవాంస్తథా చ తదభూత్ప్రభో॥33॥

తతో వృక్షౌషధితృణం సమాహూయ పితామహః
ఇమమర్థం మహారాజ వక్తుం సముపచక్రమే॥34॥

తతో వృక్షౌషధితృణం తథైవోక్తం యథాతథం
వ్యథితం వహ్నివద్రాజన్బ్రహ్మాణమిదమబ్రవీత్॥35॥

అస్మాకం బ్రహ్మహత్యాతో కోఽన్తో లోకపితామహ
స్వభావనిహతానస్మాన్న పునర్హంతుమర్హసి॥36॥

వయమగ్నిం తథా శీతం వర్షం చ పవనేరితం
సహామః సతతం దేవ తథా ఛేదనభేదనం॥37॥

బ్రహ్మహత్యామిమామద్య భవతః శాసనాద్వయం
గ్రహీష్యామస్త్రిలోకేశ మోక్షం చింతయతాం భవాన్॥38॥

బ్రహ్మోవాచ

పర్వకాలే తు సంప్రాప్తే యో వై ఛేదనభేదనం
కరిష్యతి నరో మోహాత్తమేషానుగమిష్యతి॥39॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో వృక్షౌషధితృణమేవముక్తం మహాత్మనా
బ్రహ్మాణమభిసంపూజ్య జగామాశు యథాగతం॥40॥

ఆహూయాప్సరసో దేవస్తతో లోకపితామహః
వాచా మధురయా ప్రాహ సాంత్వయన్నివ భారత॥41॥

ఇయమింద్రాదనుప్రాప్తా బ్రహ్మహత్యా వరాంగనాః
చతుర్థమస్యా భాగం హి మయోక్తాః సంప్రతీచ్ఛత॥42॥

అప్సరస ఊచుః

గ్రహణే కృతబుద్ధీనాం దేవేశ తవ శాసనాత్
మోక్షం సమయతోఽస్మాకం చింతయస్వ పితామహ ॥43॥

బ్రహ్మోవాచ

రజస్వలాసు నారీషు యో వై మైథునమాచరేత్
తమేషా యాస్యతి క్షిప్రం వ్యేతు వో మానసో జ్వరః ॥44॥

భీష్మ ఉవాచ

తథేతి హృష్టమనస ఉక్త్వాథాప్సరసాం గణాః
స్వాని స్థానాని సంప్రాప్య రేమిరే భరతర్షభ ॥45॥

తతస్త్రిలోకకృద్దేవః పునరేవ మహాతపాః
అపః సంచింతయామాస ధ్యాతాస్తాశ్చాప్యథాగమన్ ॥46॥

తాస్తు సర్వాః సమాగమ్య బ్రహ్మాణమమితౌజసం
ఇదమూచుర్వచో రాజన్ప్రణిపత్య పితామహం ॥47॥

ఇమాః స్మ దేవ సంప్రాప్తాస్త్వత్సకాశమరిందమ
శాసనాత్తవ దేవేశ సమాజ్ఞాపయ నో విభో ॥48॥

బ్రహ్మోవాచ

ఇయం వృత్రాదనుప్రాప్తా పురుహూతం మహాభయా
బ్రహ్మహత్యా చతుర్థాంశమస్యా యూయం ప్రతీచ్ఛత ॥49॥

ఆప ఊచుః

ఏవం భవతు లోకేశ యథా వదసి నః ప్రభో
మోక్షం సమయతోఽస్మాకం సంచింతయితుమర్హసి ॥50॥

త్వం హి దేవేశ సర్వస్య జగతః పరమో గురుః
కోఽన్యః ప్రసాదో హి భవేద్యః కృచ్ఛ్రాన్నః సముద్ధరేత్ ॥51॥

బ్రహ్మోవాచ

అల్పా ఇతి మతిం కృత్వా యో నరో బుద్ధిమోహితః
శ్లేష్మమూత్రపురీషాణి యుష్మాసు ప్రతిమోక్ష్యతి ॥52॥

తమేషా యాస్యతి క్షిప్రం తత్రైవ చ నివత్స్యతి
తథా వో భవితా మోక్ష ఇతి సత్యం బ్రవీమి వః ॥53॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో విముచ్య దేవేంద్రం బ్రహ్మహత్యా యుధిష్ఠిర
యథానిసృష్టం తం దేశమగచ్ఛద్దేవశాసనాత్ ॥54॥

ఏవం శక్రేణ సంప్రాప్తా బ్రహ్మహత్యా జనాధిప
పితామహమనుజ్ఞాప్య సోఽశ్వమేధమకల్పయత్॥55॥

శ్రూయతే హి మహారాజ సంప్రాప్తా వాసవేన వై
బ్రహ్మహత్యా తతః శుద్ధిం హయమేధేన లబ్ధవాన్॥56॥

సమవాప్య శ్రియం దేవో హత్వారీంశ్చ సహస్రశః
ప్రహర్షమతులం లేభే వాసవః పృథివీపతే॥57॥

వృత్రస్య రుధిరాచ్చైవ ఖుఖుండాః పార్థ జజ్ఞిరే
ద్విజాతిభిరభక్ష్యాస్తే దీక్షితైశ్చ తపోధనైః॥58॥

సర్వావస్థం త్వమప్యేషాం ద్విజాతీనాం ప్రియం కురు
ఇమే హి భూతలే దేవాః ప్రథితాః కురునందన॥59॥

ఏవం శక్రేణ కౌరవ్య బుద్ధిసౌక్ష్మ్యాన్మహాసురః
ఉపాయపూర్వం నిహతో వృత్రోఽథామితతేజసా॥60॥

ఏవం త్వమపి కౌరవ్య పృథివ్యామపరాజితః
భవిష్యసి యథా దేవః శతక్రతురమిత్రహా॥61॥

యే తు శక్రకథాం దివ్యామిమాం పర్వసు పర్వసు
విప్రమధ్యే పఠిష్యంతి న తే ప్రాప్స్యంతి కిల్బిషం॥62॥

ఇత్యేతద్వృత్రమాశ్రిత్య శక్రస్యాత్యద్భుతం మహత్
కథితం కర్మ తే తాత కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥63॥

—♦ అధ్యాయము 274 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
అస్తి వృత్రవధాదేవ వివక్షా మమ జాయతే॥1॥

జ్వరేణ మోహితో వృత్రః కథితస్తే జనాధిప
నిహతో వాసవేనేహ వజ్రేణేతి మమానఘ॥2॥

కథమేష మహాప్రాజ్ఞ జ్వరః ప్రాదురభూత్కుతః
జ్వరోత్పత్తిం నిపుణతః శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం ప్రభో॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజంజ్వరస్యేహ సంభవం లోకవిశ్రుతం
విస్తరం చాస్య వక్ష్యామి యాదృశం చైవ భారత॥4॥

పురా మేరోర్మహారాజ శృంగం త్రైలోక్యవిశ్రుతం
జ్యోతిష్కం నామ సావిత్రం సర్వరత్నవిభూషితం
అప్రమేయమనాధృష్యం సర్వలోకేషు భారత॥5॥

తత్ర దేవో గిరితటే హేమధాతువిభూషితే
పర్యంక ఇవ విభ్రాజన్నుపవిష్టో బభూవ హ॥6॥

శైలరాజసుతా చాస్య నిత్యం పార్శ్వే స్థితా బభౌ
తథా దేవా మహాత్మానో వసవశ్చ మహౌజసః॥7॥

తథైవ చ మహాత్మానావశ్వినౌ భిషజాం వరౌ
తథా వైశ్రవణో రాజా గుహ్యకైరభిసంవృతః॥8॥

యక్షాణామధిపః శ్రీమాన్కైలాసనిలయః ప్రభుః
అంగిరఃప్రముఖాశ్చైవ తథా దేవర్షయోఽపరే॥9॥

విశ్వావసుశ్చ గంధర్వస్తథా నారదపర్వతౌ
అప్సరోగణసంఘాశ్చ సమాజగ్మురనేకశః॥10॥

వవౌ శివః సుఖో వాయుర్నానాగంధవహః శుచిః
సర్వర్తుకుసుమోపేతాః పుష్పవంతో మహాద్రుమాః॥11॥

తథా విద్యాధరాశ్చైవ సిద్ధాశ్చైవ తపోధనాః
మహాదేవం పశుపతిం పర్యుపాసంత భారత॥12॥

భూతాని చ మహారాజ నానారూపధరాణ్యథ
రాక్షసాశ్చ మహారౌద్రాః పిశాచాశ్చ మహాబలాః॥13॥

బహురూపధరా హృష్టా నానాప్రహరణోద్యతాః
దేవస్యానుచరాస్తత్ర తస్థిరే చానలోపమాః॥14॥

నందీ చ భగవాంస్తత్ర దేవస్యానుమతే స్థితః
ప్రగృహ్య జ్వలితం శూలం దీప్యమానం స్వతేజసా॥15॥

గంగా చ సరితాం శ్రేష్ఠా సర్వతీర్థజలోద్భవా
పర్యుపాసత తం దేవం రూపిణీ కురునందన॥16॥

ఏవం స భగవాంస్తత్ర పూజ్యమానః సురర్షిభిః
దేవైశ్చ సుమహాభాగైర్మహాదేవో వ్యతిష్ఠత॥17॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య దక్షో నామ ప్రజాపతిః
పూర్వోక్తేన విధానేన యక్ష్యమాణోఽన్వపద్యత॥18॥

తతస్తస్య మఖం దేవాః సర్వే శక్రపురోగమాః
గమనాయ సమాగమ్య బుద్ధిమాపేదిరే తదా॥19॥

తే విమానైర్మహాత్మానో జ్వలితైర్జ్వలనప్రభాః
దేవస్యానుమతేఽగచ్ఛన్గంగాద్వారమితి శ్రుతిః॥20॥

ప్రస్థితా దేవతా దృష్ట్వా శైలరాజసుతా తదా
ఉవాచ వచనం సాధ్వీ దేవం పశుపతిం పతిం॥21॥

భగవన్క్వ ను యాంత్యేతే దేవాః శక్రపురోగమాః
బ్రూహి తత్త్వేన తత్త్వజ్ఞ సంశయో మే మహానయం॥22॥

మహేశ్వర ఉవాచ

దక్షో నామ మహాభాగే ప్రజానాం పతిరుత్తమః
హయమేధేన యజతే తత్ర యాంతి దివౌకసః॥23॥

ఉమా ఉవాచ

యజ్ఞమేతం మహాభాగ కిమర్థం నాభిగచ్ఛసి
కేన వా ప్రతిషేధేన గమనం తే న విద్యతే॥24॥

మహేశ్వర ఉవాచ

సురైరేవ మహాభాగే సర్వమేతదనుష్ఠితం
యజ్ఞేషు సర్వేషు మమ న భాగ ఉపకల్పితః॥25॥

పూర్వోపాయోపపన్నేన మార్గేణ వరవర్ణిని
న మే సురాః ప్రయచ్ఛంతి భాగం యజ్ఞస్య ధర్మతః॥26॥

ఉమా ఉవాచ

భగవన్సర్వభూతేషు ప్రభవాభ్యధికో గుణైః
అజేయశ్చాప్రధృష్యశ్చ తేజసా యశసా శ్రియా॥27॥

అనేన తే మహాభాగ ప్రతిషేధేన భాగతః
అతీవ దుఃఖముత్పన్నం వేపథుశ్చ మమానఘ॥28॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు సా దేవీ దేవం పశుపతిం పతిం
తూష్ణీంభూతాభవద్రాజందహ్యమానేన చేతసా॥29॥

అథ దేవ్యా మతం జ్ఞాత్వా హృద్గతం యచ్చికీర్షితం
స సమాజ్ఞాపయామాస తిష్ఠ త్వమితి నందినం॥30॥

తతో యోగబలం కృత్వా సర్వయోగేశ్వరేశ్వరః
తం యజ్ఞం సుమహాతేజా భీమైరనుచరైస్తదా
సహసా ఘాతయామాస దేవదేవః పినాకధృక్॥31॥

కేచిన్నాదానముంచంత కేచిద్ధాసాంశ్చ చక్రిరే
రుధిరేణాపరే రాజంస్తత్రాగ్నిం సమవాకిరన్॥32॥

కేచిద్యూపాన్సముత్పాట్య బభ్రముర్వికృతాననాః
ఆస్యైరన్యే చాగ్రసంత తథైవ పరిచారకాన్॥33॥

తతః స యజ్ఞో నృపతే వధ్యమానః సమంతతః
ఆస్థాయ మృగరూపం వై ఖమేవాభ్యపతత్తదా॥34॥

తం తు యజ్ఞం తథారూపం గచ్ఛంతముపలభ్య సః
ధనురాదాయ బాణం చ తదాన్వసరత ప్రభుః॥35॥

తతస్తస్య సురేశస్య క్రోధాదమితతేజసః
లలాటాత్ప్రసృతో ఘోరః స్వేదబిందుర్బభూవ హ॥36॥

తస్మిన్పతితమాత్రే తు స్వేదబిందౌ తథా భువి
ప్రాదుర్బభూవ సుమహానగ్నిః కాలానలోపమః॥37॥

తత్ర చాజాయత తదా పురుషః పురుషర్షభ
హ్రస్వోఽతిమాత్రరక్తాక్షో హరిశ్మశ్రుర్విభీషణః॥38॥

ఊర్ధ్వకేశోఽతిలోమాంగః శ్యేనోలూకస్తథైవ చ
కరాలః కృష్ణవర్ణశ్చ రక్తవాసాస్తథైవ చ॥39॥

తం యజ్ఞం స మహాసత్త్వోఽదహత్కక్షమివానలః
దేవాశ్చాప్యద్రవన్సర్వే తతో భీతా దిశో దశ॥40॥

తేన తస్మిన్విచరతా పురుషేణ విశాం పతే
పృథివీ వ్యచలద్రాజన్నతీవ భరతర్షభ॥41॥

హాహాభూతే ప్రవృత్తే తు నాదే లోకభయంకరే
పితామహో మహాదేవం దర్శయన్ప్రత్యభాషత॥42॥

భవతోఽపి సురాః సర్వే భాగం దాస్యంతి వై ప్రభో
క్రియతాం ప్రతిసంహారః సర్వదేవేశ్వర త్వయా॥43॥

ఇమా హి దేవతాః సర్వా ఋషయశ్చ పరంతప
తవ క్రోధాన్మహాదేవ న శాంతిముపలేభిరే॥44॥

యశ్చైష పురుషో జాతః స్వేదాత్తే విబుధోత్తమ
జ్వరో నామైష ధర్మజ్ఞ లోకేషు ప్రచరిష్యతి॥45॥

ఏకీభూతస్య న హ్యస్య ధారణే తేజసః ప్రభో
సమర్థా సకలా పృథ్వీ బహుధా సృజ్యతామయం॥46॥

ఇత్యుక్తో బ్రహ్మణా దేవో భాగే చాపి ప్రకల్పితే
భగవంతం తథేత్యాహ బ్రహ్మాణమమితౌజసం॥47॥

పరాం చ ప్రీతిమగమదుత్స్మయంశ్చ పినాకధృక్
అవాప చ తదా భాగం యథోక్తం బ్రహ్మణా భవః॥48॥

జ్వరం చ సర్వధర్మజ్ఞో బహుధా వ్యసృజత్తదా
శాంత్యర్థం సర్వభూతానాం శృణు తచ్చాపి పుత్రక॥49॥

శీర్షాభితాపో నాగానాం పర్వతానాం శిలాజతుః
అపాం తు నీలికాం విద్యాన్నిర్మోకం భుజగేషు చ॥50॥

ఖోరకః సౌరభేయాణామూషరం పృథివీతలే
పశూనామపి ధర్మజ్ఞ దృష్టిప్రత్యవరోధనం॥51॥

రంధ్రాగతమథాశ్వానాం శిఖోద్భేదశ్చ బర్హిణాం
నేత్రరోగః కోకిలానాం జ్వరః ప్రోక్తో మహాత్మనా॥52॥

అబ్జానాం పిత్తభేదశ్చ సర్వేషామితి నః శ్రుతం
శుకానామపి సర్వేషాం హిక్కికా ప్రోచ్యతే జ్వరః॥53॥

శార్దూలేష్వథ ధర్మజ్ఞ శ్రమో జ్వర ఇహోచ్యతే
మానుషేషు తు ధర్మజ్ఞ జ్వరో నామైష విశ్రుతః
మరణే జన్మని తథా మధ్యే చావిశతే నరం॥54॥

ఏతన్మాహేశ్వరం తేజో జ్వరో నామ సుదారుణః
నమస్యశ్చైవ మాన్యశ్చ సర్వప్రాణిభిరీశ్వరః॥55॥

అనేన హి సమావిష్టో వృత్రో ధర్మభృతాం వరః
వ్యజృంభత తతః శక్రస్తస్మై వజ్రమవాసృజత్॥56॥

ప్రవిశ్య వజ్రో వృత్రం తు దారయామాస భారత
దారితశ్చ స వజ్రేణ మహాయోగీ మహాసురః
జగామ పరమం స్థానం విష్ణోరమితతేజసః॥57॥

విష్ణుభక్త్యా హి తేనేదం జగద్వ్యాప్తమభూత్పురా
తస్మాచ్చ నిహతో యుద్ధే విష్ణోః స్థానమవాప్తవాన్॥58॥

ఇత్యేష వృత్రమాశ్రిత్య జ్వరస్య మహతో మయా
విస్తరః కథితః పుత్ర కిమన్యత్ప్రబ్రవీమి తే॥59॥

ఇమాం జ్వరోత్పత్తిమదీనమానసః; పఠేత్సదా యః సుసమాహితో నరః
విముక్తరోగః స సుఖీ ముదా యుతో; లభేత కామాన్స యథామనీషితాన్॥60॥

—♦ అధ్యాయము 275 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శోకాద్దుఃఖాచ్చ మృత్యోశ్చ త్రస్యంతి ప్రాణినః సదా
ఉభయం మే యథా న స్యాత్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదం సమంగస్య చ భారత ॥2॥

నారద ఉవాచ

ఉరసేవ ప్రణమసే బాహుభ్యాం తరసీవ చ
సంప్రహృష్టమనా నిత్యం విశోక ఇవ లక్ష్యసే ॥3॥

ఉద్వేగం నేహ తే కించిత్సుసూక్ష్మమపి లక్షయే
నిత్యతృప్త ఇవ స్వస్థో బాలవచ్చ విచేష్టసే ॥4॥

సమంగ ఉవాచ

భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ సర్వం సత్త్వేషు మానద
తేషాం తత్త్వాని జానామి తతో న విమనా హ్యహం ॥5॥

ఉపక్రమానహం వేద పునరేవ ఫలోదయాన్
లోకే ఫలాని చిత్రాణి తతో న విమనా హ్యహం ॥6॥

అగాధాశ్చాప్రతిష్ఠాశ్చ గతిమంతశ్చ నారద
అంధా జడాశ్చ జీవంతి పశ్యాస్మానపి జీవతః ॥7॥

విహితేనైవ జీవంతి అరోగాంగా దివౌకసః
బలవంతోఽబలాశ్చైవ తద్వదస్మాన్సభాజయ ॥8॥

సహస్రిణశ్చ జీవంతి జీవంతి శతినస్తథా
శాకేన చాన్యే జీవంతి పశ్యాస్మానపి జీవతః ॥9॥

యదా న శోచేమహి కిం ను న స్యా;ద్ధర్మేణ వా నారద కర్మణా వా
కృతాంతవశ్యాని యదా సుఖాని; దుఃఖాని వా యన్న విధర్షయంతి ॥10॥

యస్మై ప్రజ్ఞాం కథయంతే మనుష్యాః; ప్రజ్ఞామూలో హీంద్రియాణాం ప్రసాదః
ముహ్యంతి శోచంతి యదేంద్రియాణి; ప్రజ్ఞాలాభో నాస్తి మూఢేంద్రియస్య ॥11॥

మూఢస్య దర్పః స పునర్మోహ ఏవ; మూఢస్య నాయం న పరోఽస్తి లోకః
న హ్యేవ దుఃఖాని సదా భవంతి; సుఖస్య వా నిత్యశో లాభ ఏవ ॥12॥

భావాత్మకం సంపరివర్తమానం; న మాదృశః సంజ్వరం జాతు కుర్యాత్
ఇష్టాన్భోగాన్నానురుధ్యేత్సుఖం వా; న చింతయేద్దుఃఖమభ్యాగతం వా ॥13॥

సమాహితో న స్పృహయేత్పరేషాం; నానాగతం నాభినందేత లాభం
న చాపి హృష్యేద్విపులేఽర్థలాభే; తథార్థనాశే చ న వై విషీదేత్ ॥14॥

న బాంధవా న చ విత్తం న కౌలీ; న చ శ్రుతం న చ మంత్రా న వీర్యం
దుఃఖాత్త్రాతుం సర్వ ఏవోత్సహంతే; పరత్ర శీలే న తు యాంతి శాంతిం ॥15॥

నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య నాయోగాద్విద్యతే సుఖం
ధృతిశ్చ దుఃఖత్యాగశ్చాప్యుభయం నః సుఖోదయం ॥16॥

ప్రియం హి హర్షజననం హర్ష ఉత్సేకవర్ధనః
ఉత్సేకో నరకాయైవ తస్మాత్తం సంత్యజామ్యహం ॥17॥

ఏతాఞ్శోకభయోత్సేకాన్మోహనాన్సుఖదుఃఖయోః
పశ్యామి సాక్షివల్లోకే దేహస్యాస్య విచేష్టనాత్ ॥18॥

అర్థకామౌ పరిత్యజ్య విశోకో విగతజ్వరః
తృష్ణామోహౌ తు సంత్యజ్య చరామి పృథివీమిమాం॥19॥

న మృత్యుతో న చాధర్మాన్న లోభాన్న కుతశ్చన
పీతామృతస్యేవాత్యంతమిహ చాముత్ర వా భయం॥20॥

ఏతద్బ్రహ్మన్విజానామి మహత్కృత్వా తపోఽవ్యయం
తేన నారద సంప్రాప్తో న మాం శోకః ప్రబాధతే॥21॥

—♦ అధ్యాయము 276 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అతత్త్వజ్ఞస్య శాస్త్రాణాం సతతం సంశయాత్మనః
అకృతవ్యవసాయస్య శ్రేయో బ్రూహి పితామహ ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

గురుపూజా చ సతతం వృద్ధానాం పర్యుపాసనం
శ్రవణం చైవ విద్యానాం కూటస్థం శ్రేయ ఉచ్యతే ॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గాలవస్య చ సంవాదం దేవర్షేర్నారదస్య చ ॥3॥

వీతమోహక్లమం విప్రం జ్ఞానతృప్తం జితేంద్రియం
శ్రేయస్కామం జితాత్మానం నారదం గాలవోఽబ్రవీత్ ॥4॥

యైః కైశ్చిత్సంమతో లోకే గుణైస్తు పురుషో నృషు
భవత్యనపగాన్సర్వాంస్తాన్గుణాల్లక్షయామ్యహం ॥5॥

భవానేవంవిధోఽస్మాకం సంశయం ఛేత్తుమర్హతి
అమూఢశ్చిరమూఢానాం లోకతత్త్వమజానతాం ॥6॥

జ్ఞానే హ్యేవం ప్రవృత్తిః స్యాత్కార్యాకార్యే విజానతః
యత్కార్యం న వ్యవస్యామస్తద్భవాన్వక్తుమర్హతి ॥7॥

భగవన్నాశ్రమాః సర్వే పృథగాచారదర్శినః
ఇదం శ్రేయ ఇదం శ్రేయ ఇతి నానాప్రధావితాః ॥8॥

తాంస్తు విప్రస్థితాందృష్ట్వా శాస్త్రైః శాస్త్రాభినందినః
స్వశాస్త్రైః పరితుష్టాంశ్చ శ్రేయో నోపలభామహే ॥9॥

శాస్త్రం యది భవేదేకం వ్యక్తం శ్రేయో భవేత్తదా
శాస్త్రైశ్చ బహుభిర్భూయః శ్రేయో గుహ్యం ప్రవేశితం ॥10॥

ఏతస్మాత్కారణాచ్ఛ్రేయః కలిలం ప్రతిభాతి మాం
బ్రవీతు భగవాంస్తన్మే ఉపసన్నోఽస్మ్యధీహి భోః ॥11॥

నారద ఉవాచ

ఆశ్రమాస్తాత చత్వారో యథాసంకల్పితాః పృథక్
తాన్సర్వాననుపశ్య త్వం సమాశ్రిత్యైవ గాలవ ॥12॥

తేషాం తేషాం తథా హి త్వమాశ్రమాణాం తతస్తతః
నానారూపగుణోద్దేశం పశ్య విప్రస్థితం పృథక్
నయంతి చైవ తే సమ్యగభిప్రేతమసంశయం ॥13॥

ఋజు పశ్యంస్తథా సమ్యగాశ్రమాణాం పరాం గతిం
యత్తు నిఃశ్రేయసం సమ్యక్తచ్చైవాసంశయాత్మకం ॥14॥

అనుగ్రహం చ మిత్రాణామమిత్రాణాం చ నిగ్రహం
సంగ్రహం చ త్రివర్గస్య శ్రేయ ఆహుర్మనీషిణః ॥15॥

నివృత్తిః కర్మణః పాపాత్సతతం పుణ్యశీలతా
సద్భిశ్చ సముదాచారః శ్రేయ ఏతదసంశయం॥16॥

మార్దవం సర్వభూతేషు వ్యవహారేషు చార్జవం
వాక్చైవ మధురా ప్రోక్తా శ్రేయ ఏతదసంశయం॥17॥

దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ సంవిభాగోఽతిథిష్వపి
అసంత్యాగశ్చ భృత్యానాం శ్రేయ ఏతదసంశయం॥18॥

సత్యస్య వచనం శ్రేయః సత్యజ్ఞానం తు దుష్కరం
యద్భూతహితమత్యంతమేతత్సత్యం బ్రవీమ్యహం॥19॥

అహంకారస్య చ త్యాగః ప్రణయస్య చ నిగ్రహః
సంతోషశ్చైకచర్యా చ కూటస్థం శ్రేయ ఉచ్యతే॥20॥

ధర్మేణ వేదాధ్యయనం వేదాంగానాం తథైవ చ
విద్యార్థానాం చ జిజ్ఞాసా శ్రేయ ఏతదసంశయం॥21॥

శబ్దరూపరసస్పర్శాన్సహ గంధేన కేవలాన్
నాత్యర్థముపసేవేత శ్రేయసోఽర్థీ పరంతప॥22॥

నక్తంచర్యా దివాస్వప్నమాలస్యం పైశునం మదం
అతియోగమయోగం చ శ్రేయసోఽర్థీ పరిత్యజేత్॥23॥

కర్మోత్కర్షం న మార్గేత పరేషాం పరినిందయా
స్వగుణైరేవ మార్గేత విప్రకర్షం పృథగ్జనాత్॥24॥

నిర్గుణాస్త్వేవ భూయిష్ఠమాత్మసంభావినో నరాః
దోషైరన్యాన్గుణవతః క్షిపంత్యాత్మగుణక్షయాత్॥25॥

అనుచ్యమానాశ్చ పునస్తే మన్యంతే మహాజనాత్
గుణవత్తరమాత్మానం స్వేన మానేన దర్పితాః॥26॥

అబ్రువన్కస్యచిన్నిందామాత్మపూజామవర్ణయన్
విపశ్చిద్గుణసంపన్నః ప్రాప్నోత్యేవ మహద్యశః॥27॥

అబ్రువన్వాతి సురభిర్గంధః సుమనసాం శుచిః
తథైవావ్యాహరన్భాతి విమలో భానురంబరే॥28॥

ఏవమాదీని చాన్యాని పరిత్యక్తాని మేధయా
జ్వలంతి యశసా లోకే యాని న వ్యాహరంతి చ॥29॥

న లోకే దీప్యతే మూర్ఖః కేవలాత్మప్రశంసయా
అపి చాపిహితః శ్వభ్రే కృతవిద్యః ప్రకాశతే॥30॥

అసన్నుచ్చైరపి ప్రోక్తః శబ్దః సముపశామ్యతి
దీప్యతే త్వేవ లోకేషు శనైరపి సుభాషితం॥31॥

మూఢానామవలిప్తానామసారం భాషితం బహు
దర్శయత్యంతరాత్మానం దివా రూపమివాంశుమాన్॥32॥

ఏతస్మాత్కారణాత్ప్రజ్ఞాం మృగయంతే పృథగ్విధాం
ప్రజ్ఞాలాభో హి భూతానాముత్తమః ప్రతిభాతి మాం॥33॥

నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాన్న చాన్యాయేన పృచ్ఛతః
జ్ఞానవానపి మేధావీ జడవల్లోకమాచరేత్॥34॥

తతో వాసం పరీక్షేత ధర్మనిత్యేషు సాధుషు
మనుష్యేషు వదాన్యేషు స్వధర్మనిరతేషు చ॥35॥

చతుర్ణాం యత్ర వర్ణానాం ధర్మవ్యతికరో భవేత్
న తత్ర వాసం కుర్వీత శ్రేయోర్థీ వై కథంచన॥36॥

నిరారంభోఽప్యయమిహా యథాలబ్ధోపజీవనః
పుణ్యం పుణ్యేషు విమలం పాపం పాపేషు చాప్నుయాత్॥37॥

అపామగ్నేస్తథేందోశ్చ స్పర్శం వేదయతే యథా
తథా పశ్యామహే స్పర్శముభయోః పాపపుణ్యయోః॥38॥

అపశ్యంతోఽన్నవిషయం భుంజతే విఘసాశినః
భుంజానం చాన్నవిషయాన్విషయం విద్ధి కర్మణాం॥39॥

యత్రాగమయమానానామసత్కారేణ పృచ్ఛతాం
ప్రబ్రూయాద్బ్రాహ్మణో ధర్మం త్యజేత్తం దేశమాత్మవాన్॥40॥

శిష్యోపాధ్యాయికా వృత్తిర్యత్ర స్యాత్సుసమాహితా
యథావచ్ఛాస్త్రసంపన్నా కస్తం దేశం పరిత్యజేత్॥41॥

ఆకాశస్థా ధ్రువం యత్ర దోషం బ్రూయుర్విపశ్చితాం
ఆత్మపూజాభికామా వై కో వసేత్తత్ర పండితః॥42॥

యత్ర సంలోడితా లుబ్ధైః ప్రాయశో ధర్మసేతవః
ప్రదీప్తమివ శైలాంతం కస్తం దేశం న సంత్యజేత్॥43॥

యత్ర ధర్మమనాశంకాశ్చరేయుర్వీతమత్సరాః
చరేత్తత్ర వసేచ్చైవ పుణ్యశీలేషు సాధుషు॥44॥

ధర్మమర్థనిమిత్తం తు చరేయుర్యత్ర మానవాః
న తాననువసేజ్జాతు తే హి పాపకృతో జనాః॥45॥

కర్మణా యత్ర పాపేన వర్తంతే జీవితేప్సవః
వ్యవధావేత్తతస్తూర్ణం ససర్పాచ్ఛరణాదివ॥46॥

యేన ఖట్వాం సమారూఢః కర్మణానుశయీ భవేత్
ఆదితస్తన్న కర్తవ్యమిచ్ఛతా భవమాత్మనః॥47॥

యత్ర రాజా చ రాజ్ఞశ్చ పురుషాః ప్రత్యనంతరాః
కుటుంబినామగ్రభుజస్త్యజేత్తద్రాష్ట్రమాత్మవాన్॥48॥

శ్రోత్రియాస్త్వగ్రభోక్తారో ధర్మనిత్యాః సనాతనాః
యాజనాధ్యాపనే యుక్తా యత్ర తద్రాష్ట్రమావసేత్॥49॥

స్వాహాస్వధావషట్కారా యత్ర సమ్యగనుష్ఠితాః
అజస్రం చైవ వర్తంతే వసేత్తత్రావిచారయన్॥50॥

అశుచీన్యత్ర పశ్యేత బ్రాహ్మణాన్వృత్తికర్శితాన్
త్యజేత్తద్రాష్ట్రమాసన్నముపసృష్టమివామిషం॥51॥

ప్రీయమాణా నరా యత్ర ప్రయచ్ఛేయురయాచితాః
స్వస్థచిత్తో వసేత్తత్ర కృతకృత్య ఇవాత్మవాన్॥52॥

దండో యత్రావినీతేషు సత్కారశ్చ కృతాత్మసు
చరేత్తత్ర వసేచ్చైవ పుణ్యశీలేషు సాధుషు॥53॥

ఉపసృష్టేష్వదాంతేషు దురాచారేష్వసాధుషు
అవినీతేషు లుబ్ధేషు సుమహద్దండధారణం॥54॥

యత్ర రాజా ధర్మనిత్యో రాజ్యం వై పర్యుపాసితా
అపాస్య కామాన్కామేశో వసేత్తత్రావిచారయన్॥55॥

తథాశీలా హి రాజానః సర్వాన్విషయవాసినః
శ్రేయసా యోజయంత్యాశు శ్రేయసి ప్రత్యుపస్థితే॥56॥

పృచ్ఛతస్తే మయా తాత శ్రేయ ఏతదుదాహృతం
న హి శక్యం ప్రధానేన శ్రేయః సంఖ్యాతుమాత్మనః॥57॥

ఏవం ప్రవర్తమానస్య వృత్తిం ప్రణిహితాత్మనః
తపసైవేహ బహులం శ్రేయో వ్యక్తం భవిష్యతి॥58॥

—♦ అధ్యాయము 277 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం ను ముక్తః పృథివీం చరేదస్మద్విధో నృపః
నిత్యం కైశ్చ గుణైర్యుక్తః సంగపాశాద్విముచ్యతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి ఇతిహాసం పురాతనం
అరిష్టనేమినా ప్రోక్తం సగరాయానుపృచ్ఛతే॥2॥

సగర ఉవాచ

కిం శ్రేయః పరమం బ్రహ్మన్కృత్వేహ సుఖమశ్నుతే
కథం న శోచేన్న క్షుభ్యేదేతదిచ్ఛామి వేదితుం॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తదా తార్క్ష్యః సర్వశాస్త్రవిశారదః
విబుధ్య సంపదం చాగ్ర్యాం సద్వాక్యమిదమబ్రవీత్॥4॥

సుఖం మోక్షసుఖం లోకే న చ లోకోఽవగచ్ఛతి
ప్రసక్తః పుత్రపశుషు ధనధాన్యసమాకులః॥5॥

సక్తబుద్ధిరశాంతాత్మా న స శక్యశ్చికిత్సితుం
స్నేహపాశసితో మూఢో న స మోక్షాయ కల్పతే॥6॥

స్నేహజానిహ తే పాశాన్వక్ష్యామి శృణు తాన్మమ
సకర్ణకేన శిరసా శక్యాశ్ఛేత్తుం విజానతా॥7॥

సంభావ్య పుత్రాన్కాలేన యౌవనస్థాన్నివేశ్య చ
సమర్థాంజీవనే జ్ఞాత్వా ముక్తశ్చర యథాసుఖం॥8॥

భార్యాం పుత్రవతీం వృద్ధాం లాలితాం పుత్రవత్సలాం
జ్ఞాత్వా ప్రజహి కాలే త్వం పరార్థమనుదృశ్య చ॥9॥

సాపత్యో నిరపత్యో వా ముక్తశ్చర యథాసుఖం
ఇంద్రియైరింద్రియార్థాంస్త్వమనుభూయ యథావిధి॥10॥

కృతకౌతూహలస్తేషు ముక్తశ్చర యథాసుఖం
ఉపపత్త్యోపలబ్ధేషు లాభేషు చ సమో భవ॥11॥

ఏష తావత్సమాసేన తవ సంకీర్తితో మయా
మోక్షార్థో విస్తరేణాపి భూయో వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥12॥

ముక్తా వీతభయా లోకే చరంతి సుఖినో నరాః
సక్తభావా వినశ్యంతి నరాస్తత్ర న సంశయః॥13॥

ఆహారసంచయాశ్చైవ తథా కీటపిపీలికాః
అసక్తాః సుఖినో లోకే సక్తాశ్చైవ వినాశినః॥14॥

స్వజనే న చ తే చింతా కర్తవ్యా మోక్షబుద్ధినా
ఇమే మయా వినాభూతా భవిష్యంతి కథం త్వితి॥15॥

స్వయముత్పద్యతే జంతుః స్వయమేవ వివర్ధతే
సుఖదుఃఖే తథా మృత్యుం స్వయమేవాధిగచ్ఛతి॥16॥

భోజనాచ్ఛాదనే చైవ మాత్రా పిత్రా చ సంగ్రహం
స్వకృతేనాధిగచ్ఛంతి లోకే నాస్త్యకృతం పురా॥17॥

ధాత్రా విహితభక్ష్యాణి సర్వభూతాని మేదినీం
లోకే విపరిధావంతి రక్షితాని స్వకర్మభిః॥18॥

స్వయం మృత్పిండభూతస్య పరతంత్రస్య సర్వదా
కో హేతుః స్వజనం పోష్టుం రక్షితుం వాదృఢాత్మనః॥19॥

స్వజనం హి యదా మృత్యుర్హంత్యేవ తవ పశ్యతః
కృతేఽపి యత్నే మహతి తత్ర బోద్ధవ్యమాత్మనా॥20॥

జీవంతమపి చైవైనం భరణే రక్షణే తథా
అసమాప్తే పరిత్యజ్య పశ్చాదపి మరిష్యసి॥21॥

యదా మృతశ్చ స్వజనం న జ్ఞాస్యసి కథంచన
సుఖితం దుఃఖితం వాపి నను బోద్ధవ్యమాత్మనా॥22॥

మృతే వా త్వయి జీవే వా యది భోక్ష్యతి వై జనః
స్వకృతం నను బుద్ధ్వైవం కర్తవ్యం హితమాత్మనః॥23॥

ఏవం విజానఁల్లోకేఽస్మిన్కః కస్యేత్యభినిశ్చితః
మోక్షే నివేశయ మనో భూయశ్చాప్యుపధారయ॥24॥

క్షుత్పిపాసాదయో భావా జితా యస్యేహ దేహినః
క్రోధో లోభస్తథా మోహః సత్త్వవాన్ముక్త ఏవ సః॥25॥

ద్యూతే పానే తథా స్త్రీషు మృగయాయాం చ యో నరః
న ప్రమాద్యతి సంమోహాత్సతతం ముక్త ఏవ సః॥26॥

దివసే దివసే నామ రాత్రౌ రాత్రౌ సదా సదా
భోక్తవ్యమితి యః ఖిన్నో దోషబుద్ధిః స ఉచ్యతే॥27॥

ఆత్మభావం తథా స్త్రీషు ముక్తమేవ పునః పునః
యః పశ్యతి సదా యుక్తో యథావన్ముక్త ఏవ సః॥28॥

సంభవం చ వినాశం చ భూతానాం చేష్టితం తథా
యస్తత్త్వతో విజానాతి లోకేఽస్మిన్ముక్త ఏవ సః॥29॥

ప్రస్థం వాహసహస్రేషు యాత్రార్థం చైవ కోటిషు
ప్రాసాదే మంచకస్థానం యః పశ్యతి స ముచ్యతే॥30॥

మృత్యునాభ్యాహతం లోకం వ్యాధిభిశ్చోపపీడితం
అవృత్తికర్శితం చైవ యః పశ్యతి స ముచ్యతే॥31॥

యః పశ్యతి సుఖీ తుష్టో నపశ్యంశ్చ విహన్యతే
యశ్చాప్యల్పేన సంతుష్టో లోకేఽస్మిన్ముక్త ఏవ సః॥32॥

అగ్నీషోమావిదం సర్వమితి యశ్చానుపశ్యతి
న చ సంస్పృశ్యతే భావైరద్భుతైర్ముక్త ఏవ సః॥33॥

పర్యంకశయ్యా భూమిశ్చ సమానే యస్య దేహినః
శాలయశ్చ కదన్నం చ యస్య స్యాన్ముక్త ఏవ సః॥34॥

క్షౌమం చ కుశచీరం చ కౌశేయం వల్కలాని చ
ఆవికం చర్మ చ సమం యస్య స్యాన్ముక్త ఏవ సః॥35॥

పంచభూతసముద్భూతం లోకం యశ్చానుపశ్యతి
తథా చ వర్తతే దృష్ట్వా లోకేఽస్మిన్ముక్త ఏవ సః||36||

సుఖదుఃఖే సమే యస్య లాభాలాభౌ జయాజయౌ
ఇచ్ఛాద్వేషౌ భయోద్వేగౌ సర్వథా ముక్త ఏవ సః||37||

రక్తమూత్రపురీషాణాం దోషాణాం సంచయం తథా
శరీరం దోషబహులం దృష్ట్వా చేదం విముచ్యతే||38||

వలీపలితసంయోగం కార్శ్యం వైవర్ణ్యమేవ చ
కుబ్జభావం చ జరయా యః పశ్యతి స ముచ్యతే||39||

పుంస్త్వోపఘాతం కాలేన దర్శనోపరమం తథా
బాధిర్యం ప్రాణమందత్వం యః పశ్యతి స ముచ్యతే||40||

గతానృషీంస్తథా దేవానసురాంశ్చ తథా గతాన్
లోకాదస్మాత్పరం లోకం యః పశ్యతి స ముచ్యతే||41||

ప్రభావైరన్వితాస్తైస్తైః పార్థివేంద్రాః సహస్రశః
యే గతాః పృథివీం త్యక్త్వా ఇతి జ్ఞాత్వా విముచ్యతే||42||

అర్థాంశ్చ దుర్లభాల్లోకే క్లేశాంశ్చ సులభాంస్తథా
దుఃఖం చైవ కుటుంబార్థే యః పశ్యతి స ముచ్యతే||43||

అపత్యానాం చ వైగుణ్యం జనం విగుణమేవ చ
పశ్యన్భూయిష్ఠశో లోకే కో మోక్షం నాభిపూజయేత్||44||

శాస్త్రాల్లోకాచ్చ యో బుద్ధః సర్వం పశ్యతి మానవః
అసారమివ మానుష్యం సర్వథా ముక్త ఏవ సః||45||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మమ వచో భవాంశ్చరతు ముక్తవత్
గార్హస్థ్యే యది తే మోక్షే కృతా బుద్ధిరవిక్లవా||46||

తత్తస్య వచనం శ్రుత్వా సమ్యక్స పృథివీపతిః
మోక్షజైశ్చ గుణైర్యుక్తః పాలయామాస చ ప్రజాః||47||

—♦ అధ్యాయము 278 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తిష్ఠతే మే సదా తాత కౌతూహలమిదం హృది
తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి త్వత్తః కురుపితామహ||1||

కథం దేవర్షిరుశనా సదా కావ్యో మహామతిః
అసురాణాం ప్రియకరః సురాణామప్రియే రతః||2||

వర్ధయామాస తేజశ్చ కిమర్థమమితౌజసాం
నిత్యం వైరనిబద్ధాశ్చ దానవాః సురసత్తమైః||3||

కథం చాప్యుశనా ప్రాప శుక్రత్వమమరద్యుతిః
ఋద్ధిం చ స కథం ప్రాప్తః సర్వమేతద్బ్రవీహి మే||4||

న యాతి చ స తేజస్వీ మధ్యేన నభసః కథం
ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం నిఖిలేన పితామహ||5||

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితః సర్వమేతద్యథాతథం
యథామతి యథా చైతచ్ఛ్రుతపూర్వం మయానఘ ||6||

ఏష భార్గవదాయాదో మునిః సత్యో దృఢవ్రతః
అసురాణాం ప్రియకరో నిమిత్తే కరుణాత్మకే ||7||

ఇంద్రోఽథ ధనదో రాజా యక్షరక్షోధిపః స చ
ప్రభవిష్ణుశ్చ కోశస్య జగతశ్చ తథా ప్రభుః ||8||

తస్యాత్మానమథావిశ్య యోగసిద్ధో మహామునిః
రుద్ధ్వా ధనపతిం దేవం యోగేన హృతవాన్వసు ||9||

హృతే ధనే తతః శర్మ న లేభే ధనదస్తథా
ఆపన్నమన్యుః సంవిగ్నః సోఽభ్యగాత్సురసత్తమం ||10||

నివేదయామాస తదా శివాయామితతేజసే
దేవశ్రేష్ఠాయ రుద్రాయ సౌమ్యాయ బహురూపిణే ||11||

కుబేర ఉవాచ

యోగాత్మకేనోశనసా రుద్ధ్వా మమ హృతం వసు
యోగేనాత్మగతిం కృత్వా నిఃసృతశ్చ మహాతపాః ||12||

భీష్మ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తతః క్రుద్ధో మహాయోగీ మహేశ్వరః
సంరక్తనయనో రాజఞ్శూలమాదాయ తస్థివాన్ ||13||

క్వాసౌ క్వాసావితి ప్రాహ గృహీత్వా పరమాయుధం
ఉశనా దూరతస్తస్య బభౌ జ్ఞాత్వా చికీర్షితం ||14||

స మహాయోగినో బుద్ధ్వా తం రోషం వై మహాత్మనః
గతిమాగమనం వేత్తి స్థానం వేత్తి తతః ప్రభుః ||15||

సంచింత్యోగ్రేణ తపసా మహాత్మానం మహేశ్వరం
ఉశనా యోగసిద్ధాత్మా శూలాగ్రే ప్రత్యదృశ్యత ||16||

విజ్ఞాతరూపః స తదా తపఃసిద్ధేన ధన్వినా
జ్ఞాత్వా శూలం చ దేవేశః పాణినా సమనామయత్ ||17||

ఆనతేనాథ శూలేన పాణినామితతేజసా
పినాకమితి చోవాచ శూలముగ్రాయుధః ప్రభుః ||18||

పాణిమధ్యగతం దృష్ట్వా భార్గవం తముమాపతిః
ఆస్యం వివృత్య కకుదీ పాణిం సంప్రాక్షిపచ్ఛనైః ||19||

స తు ప్రవిష్ట ఉశనా కోష్ఠం మాహేశ్వరం ప్రభుః
వ్యచరచ్చాపి తత్రాసౌ మహాత్మా భృగునందనః ||20||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమర్థం వ్యచరద్రాజన్నుశనా తస్య ధీమతః
జఠరే దేవదేవస్య కిం చాకార్షీన్మహాద్యుతిః ||21||

భీష్మ ఉవాచ

పురా సోఽన్తర్జలగతః స్థాణుభూతో మహావ్రతః
వర్షాణామభవద్రాజన్ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ॥22॥

ఉదతిష్ఠత్తపస్తప్త్వా దుశ్చరం స మహాహ్రదాత్
తతో దేవాతిదేవస్తం బ్రహ్మా సముపసర్పత॥23॥

తపోవృద్ధిమపృచ్ఛచ్చ కుశలం చైనమవ్యయం
తపః సుచీర్ణమితి చ ప్రోవాచ వృషభధ్వజః॥24॥

తత్సంయోగేన వృద్ధిం చాప్యపశ్యత్స తు శంకరః
మహామతిరచింత్యాత్మా సత్యధర్మరతః సదా॥25॥

స తేనాఢ్యో మహాయోగీ తపసా చ ధనేన చ
వ్యరాజత మహారాజ త్రిషు లోకేషు వీర్యవాన్॥26॥

తతః పినాకీ యోగాత్మా ధ్యానయోగం సమావిశత్
ఉశనా తు సముద్విగ్నో నిలిల్యే జఠరే తతః॥27॥

తుష్టావ చ మహాయోగీ దేవం తత్రస్థ ఏవ చ
నిఃసారం కాంక్షమాణస్తు తేజసా ప్రత్యహన్యత॥28॥

ఉశనా తు తదోవాచ జఠరస్థో మహామునిః
ప్రసాదం మే కురుష్వేతి పునః పునరరిందమ॥29॥

తమువాచ మహాదేవో గచ్ఛ శిశ్నేన మోక్షణం
ఇతి స్రోతాంసి సర్వాణి రుద్ధ్వా త్రిదశపుంగవః॥30॥

అపశ్యమానః స ద్వారం సర్వతఃపిహితో మునిః
పర్యక్రామద్దహ్యమాన ఇతశ్చేతశ్చ తేజసా॥31॥

స వినిష్క్రమ్య శిశ్నేన శుక్రత్వమభిపేదివాన్
కార్యేణ తేన నభసో నాగచ్ఛత చ మధ్యతః॥32॥

నిష్క్రాంతమథ తం దృష్ట్వా జ్వలంతమివ తేజసా
భవో రోషసమావిష్టః శూలోద్యతకరః స్థితః॥33॥

న్యవారయత తం దేవీ క్రుద్ధం పశుపతిం పతిం
పుత్రత్వమగమద్దేవ్యా వారితే శంకరే చ సః॥34॥

దేవ్యువాచ

హింసనీయస్త్వయా నైష మమ పుత్రత్వమాగతః
న హి దేవోదరాత్కశ్చిన్నిఃసృతో నాశమర్ఛతి॥35॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః ప్రీతోఽభవద్దేవ్యాః ప్రహసంశ్చేదమబ్రవీత్
గచ్ఛత్వేష యథాకామమితి రాజన్పునః పునః॥36॥

తతః ప్రణమ్య వరదం దేవం దేవీముమాం తథా
ఉశనా ప్రాప తద్ధీమాన్గతిమిష్టాం మహామునిః॥37॥

ఏతత్తే కథితం తాత భార్గవస్య మహాత్మనః
చరితం భరతశ్రేష్ఠ యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥38॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అతః పరం మహాబాహో యచ్ఛ్రేయస్తద్వదస్వ మే
న తృప్యామ్యమృతస్యేవ వచసస్తే పితామహ॥1॥

కిం కర్మ పురుషః కృత్వా శుభం పురుషసత్తమ
శ్రేయః పరమవాప్నోతి ప్రేత్య చేహ చ తద్వద॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథా పూర్వం మహాయశాః
పరాశరం మహాత్మానం పప్రచ్ఛ జనకో నృపః॥3॥

కిం శ్రేయః సర్వభూతానామస్మింల్లోకే పరత్ర చ
యద్భవేత్ప్రతిపత్తవ్యం తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥4॥

తతః స తపసా యుక్తః సర్వధర్మవిధానవిత్
నృపాయానుగ్రహమనా మునిర్వాక్యమథాబ్రవీత్॥5॥

ధర్మ ఏవ కృతః శ్రేయానిహ లోకే పరత్ర చ
తస్మాద్ధి పరమం నాస్తి యథా ప్రాహుర్మనీషిణః॥6॥

ప్రతిపద్య నరో ధర్మం స్వర్గలోకే మహీయతే
ధర్మాత్మకః కర్మవిధిర్దేహినాం నృపసత్తమ
తస్మిన్నాశ్రమిణః సంతః స్వకర్మాణీహ కుర్వతే॥7॥

చతుర్విధా హి లోకస్య యాత్రా తాత విధీయతే
మర్త్యా యత్రావతిష్ఠంతే సా చ కామాత్ప్రవర్తతే॥8॥

సుకృతాసుకృతం కర్మ నిషేవ్య వివిధైః క్రమైః
దశార్ధప్రవిభక్తానాం భూతానాం బహుధా గతిః॥9॥

సౌవర్ణం రాజతం వాపి యథా భాండం నిషిచ్యతే
తథా నిషిచ్యతే జంతుః పూర్వకర్మవశానుగః॥10॥

నాబీజాజ్జాయతే కించిన్నాకృత్వా సుఖమేధతే
సుకృతీ విందతి సుఖం ప్రాప్య దేహక్షయం నరః॥11॥

దైవం తాత న పశ్యామి నాస్తి దైవస్య సాధనం
స్వభావతో హి సంసిద్ధా దేవగంధర్వదానవాః॥12॥

ప్రేత్య జాతికృతం కర్మ న స్మరంతి సదా జనాః
తే వై తస్య ఫలప్రాప్తౌ కర్మ చాపి చతుర్విధం॥13॥

లోకయాత్రాశ్రయశ్చైవ శబ్దో వేదాశ్రయః కృతః
శాంత్యర్థం మనసస్తాత నైతద్వృద్ధానుశాసనం॥14॥

చక్షుషా మనసా వాచా కర్మణా చ చతుర్విధం
కురుతే యాదృశం కర్మ తాదృశం ప్రతిపద్యతే॥15॥

నిరంతరం చ మిశ్రం చ ఫలతే కర్మ పార్థివ
కల్యాణం యది వా పాపం న తు నాశోఽస్య విద్యతే॥16॥

కదాచిత్సుకృతం తాత కూటస్థమివ తిష్ఠతి
మజ్జమానస్య సంసారే యావద్దుఃఖాద్విముచ్యతే॥17॥

తతో దుఃఖక్షయం కృత్వా సుకృతం కర్మ సేవతే
సుకృతక్షయాద్దుష్కృతం చ తద్విద్ధి మనుజాధిప॥18॥

దమః క్షమా ధృతిస్తేజః సంతోషః సత్యవాదితా
హ్రీరహింసావ్యసనితా దాక్ష్యం చేతి సుఖావహాః॥19॥

దుష్కృతే సుకృతే వాపి న జంతురయతో భవేత్
నిత్యం మనఃసమాధానే ప్రయతేత విచక్షణః॥20॥

నాయం పరస్య సుకృతం దుష్కృతం వాపి సేవతే
కరోతి యాదృశం కర్మ తాదృశం ప్రతిపద్యతే॥21॥

సుఖదుఃఖే సమాధాయ పుమానన్యేన గచ్ఛతి
అన్యేనైవ జనః సర్వః సంగతో యశ్చ పార్థివ॥22॥

పరేషాం యదసూయేత న తత్కుర్యాత్స్వయం నరః
యో హ్యసూయుస్తథాయుక్తః సోఽవహాసం నియచ్ఛతి॥23॥

భీరూ రాజన్యో బ్రాహ్మణః సర్వభక్షో; వైశ్యోఽనీహావాన్హీనవర్ణోఽలసశ్చ
విద్వాంశ్చాశీలో వృత్తహీనః కులీనః; సత్యాద్భ్రష్టో బ్రాహ్మణః స్త్రీ చ దుష్టా॥24॥

రాగీ ముక్తః పచమానోఽఽత్మహేతోః;ర్మూర్ఖో వక్తా నృపహీనం చ రాష్ట్రం
ఏతే సర్వే శోచ్యతాం యాంతి రాజ;న్యశ్చాయుక్తః స్నేహహీనః ప్రజాసు॥25॥

—♦ అధ్యాయము 280 ♦—

పరాశర ఉవాచ

మనోరథరథం ప్రాప్య ఇంద్రియార్థహయం నరః
రశ్మిభిర్జ్ఞానసంభూతైర్యో గచ్ఛతి స బుద్ధిమాన్॥1॥

సేవాశ్రితేన మనసా వృత్తిహీనస్య శస్యతే
ద్విజాతిహస్తాన్నిర్వృత్తా న తు తుల్యాత్పరస్పరం॥2॥

ఆయుర్నసులభం లబ్ధ్వా నావకర్షేద్విశాం పతే
ఉత్కర్షార్థం ప్రయతతే నరః పుణ్యేన కర్మణా॥3॥

వర్ణేభ్యోఽపి పరిభ్రష్టః స వై సంమానమర్హతి
న తు యః సత్క్రియాం ప్రాప్య రాజసం కర్మ సేవతే॥4॥

వర్ణోత్కర్షమవాప్నోతి నరః పుణ్యేన కర్మణా
దుర్లభం తమలబ్ధా హి హన్యాత్పాపేన కర్మణా॥5॥

అజ్ఞానాద్ధి కృతం పాపం తపసైవాభినిర్ణుదేత్
పాపం హి కర్మ ఫలతి పాపమేవ స్వయం కృతం
తస్మాత్పాపం న సేవేత కర్మ దుఃఖఫలోదయం॥6॥

పాపానుబంధం యత్కర్మ యద్యపి స్యాన్మహాఫలం
న తత్సేవేత మేధావీ శుచిః కుసలిలం యథా॥7॥

కింకష్టమనుపశ్యామి ఫలం పాపస్య కర్మణః
ప్రత్యాపన్నస్య హి సతో నాత్మా తావద్విరోచతే॥8॥

ప్రత్యాపత్తిశ్చ యస్యేహ బాలిశస్య న జాయతే
తస్యాపి సుమహాంస్తాపః ప్రస్థితస్యోపజాయతే॥9॥

విరక్తం శోధ్యతే వస్త్రం న తు కృష్ణోపసంహితం
ప్రయత్నేన మనుష్యేంద్ర పాపమేవం నిబోధ మే॥10॥

స్వయం కృత్వా తు యః పాపం శుభమేవానుతిష్ఠతి
ప్రాయశ్చిత్తం నరః కర్తుముభయం సోఽశ్నుతే పృథక్॥11॥

అజ్ఞానాత్తు కృతాం హింసామహింసా వ్యపకర్షతి
బ్రాహ్మణాః శాస్త్రనిర్దేశాదిత్యాహుర్బ్రహ్మవాదినః॥12॥

తథా కామకృతం చాస్య విహింసైవాపకర్షతి
ఇత్యాహుర్ధర్మశాస్త్రజ్ఞా బ్రాహ్మణా వేదపారగాః॥13॥

అహం తు తావత్పశ్యామి కర్మ యద్వర్తతే కృతం
గుణయుక్తం ప్రకాశం చ పాపేనానుపసంహితం॥14॥

యథా సూక్ష్మాణి కర్మాణి ఫలంతీహ యథాతథం
బుద్ధియుక్తాని తానీహ కృతాని మనసా సహ॥15॥

భవత్యల్పఫలం కర్మ సేవితం నిత్యముల్బణం
అబుద్ధిపూర్వం ధర్మజ్ఞ కృతముగ్రేణ కర్మణా॥16॥

కృతాని యాని కర్మాణి దైవతైర్మునిభిస్తథా
నాచరేత్తాని ధర్మాత్మా శ్రుత్వా చాపి న కుత్సయేత్॥17॥

సంచింత్య మనసా రాజన్విదిత్వా శక్తిమాత్మనః
కరోతి యః శుభం కర్మ స వై భద్రాణి పశ్యతి॥18॥

నవే కపాలే సలిలం సంన్యస్తం హీయతే యథా
నవేతరే తథాభావం ప్రాప్నోతి సుఖభావితం॥19॥

సతోయేఽన్యత్తు యత్తోయం తస్మిన్నేవ ప్రసిచ్యతే
వృద్ధే వృద్ధిమవాప్నోతి సలిలే సలిలం యథా॥20॥

ఏవం కర్మాణి యానీహ బుద్ధియుక్తాని భూపతే
నసమానీహ హీనాని తాని పుణ్యతమాన్యపి॥21॥

రాజ్ఞా జేతవ్యాః సాయుధాశ్చోన్నతాశ్చ; సమ్యక్కర్తవ్యం పాలనం చ ప్రజానాం
అగ్నిశ్చేయో బహుభిశ్చాపి యజ్ఞైః;రంతే మధ్యే వా వనమాశ్రిత్య స్థేయం॥22॥

దమాన్వితః పురుషో ధర్మశీలో; భూతాని చాత్మానమివానుపశ్యేత్
గరీయసః పూజయేదాత్మశక్త్యా; సత్యేన శీలేన సుఖం నరేంద్ర॥23॥

—♦ అధ్యాయము 281 ♦—

పరాశర ఉవాచ

కః కస్య చోపకురుతే కశ్చ కస్మై ప్రయచ్ఛతి
ప్రాణీ కరోత్యయం కర్మ సర్వమాత్మార్థమాత్మనా॥1॥

గౌరవేణ పరిత్యక్తం నిఃస్నేహం పరివర్జయేత్
సోదర్యం భ్రాతరమపి కిముతాన్యం పృథగ్జనం॥2॥

విశిష్టస్య విశిష్టాచ్చ తుల్యౌ దానప్రతిగ్రహౌ
తయోః పుణ్యతరం దానం తద్ద్విజస్య ప్రయచ్ఛతః॥3॥

న్యాయాగతం ధనం వర్ణైర్న్యాయేనైవ వివర్ధితం
సంరక్ష్యం యత్నమాస్థాయ ధర్మార్థమితి నిశ్చయః॥4॥

న ధర్మార్థీ నృశంసేన కర్మణా ధనమర్జయేత్
శక్తితః సర్వకార్యాణి కుర్యాన్నర్ద్ధిమనుస్మరేత్॥5॥

అపో హి ప్రయతః శీతాస్తాపితా జ్వలనేన వా
శక్తితోఽతిథయే దత్త్వా క్షుధార్తాయాశ్నుతే ఫలం॥6॥

రంతిదేవేన లోకేష్టా సిద్ధిః ప్రాప్తా మహాత్మనా
ఫలపత్రైరథో మూలైర్మునీనర్చితవానసౌ॥7॥

తైరేవ ఫలపత్రైశ్చ స మాతరమతోషయత్
తస్మాల్లేభే పరం స్థానం శైబ్యోఽపి పృథివీపతిః॥8॥

దేవతాతిథిభృత్యేభ్యః పితృభ్యోఽథాత్మనస్తథా
ఋణవాంజాయతే మర్త్యస్తస్మాదనృణతాం వ్రజేత్॥9॥

స్వాధ్యాయేన మహర్షిభ్యో దేవేభ్యో యజ్ఞకర్మణా
పితృభ్యః శ్రాద్ధదానేన నృణామభ్యర్చనేన చ॥10॥

వాచః శేషావహార్యేణ పాలనేనాత్మనోఽపి చ
యథావద్భృత్యవర్గస్య చికీర్షేద్ధర్మమాదితః॥11॥

ప్రయత్నేన చ సంసిద్ధా ధనైరపి వివర్జితాః
సమ్యఙ్హుత్వా హుతవహం మునయః సిద్ధిమాగతాః॥12॥

విశ్వామిత్రస్య పుత్రత్వమృచీకతనయోఽగమత్
ఋగ్భిః స్తుత్వా మహాభాగో దేవాన్వై యజ్ఞభాగినః॥13॥

గతః శుక్రత్వముశనా దేవదేవప్రసాదనాత్
దేవీం స్తుత్వా తు గగనే మోదతే తేజసా వృతః॥14॥

అసితో దేవలశ్చైవ తథా నారదపర్వతౌ
కక్షీవాంజామదగ్న్యశ్చ రామస్తాండ్యస్తథాంశుమాన్॥15॥

వసిష్ఠో జమదగ్నిశ్చ విశ్వామిత్రోఽత్రిరేవ చ
భరద్వాజో హరిశ్మశ్రుః కుండధారః శ్రుతశ్రవాః॥16॥

ఏతే మహర్షయః స్తుత్వా విష్ణుమృగ్భిః సమాహితాః
లేభిరే తపసా సిద్ధిం ప్రసాదాత్తస్య ధీమతః॥17॥

అనర్హాశ్చార్హతాం ప్రాప్తాః సంతః స్తుత్వా తమేవ హ
న తు వృద్ధిమిహాన్విచ్ఛేత్కర్మ కృత్వా జుగుప్సితం॥18॥

యేఽర్థా ధర్మేణ తే సత్యా యేఽధర్మేణ ధిగస్తు తాన్
ధర్మం వై శాశ్వతం లోకే న జహ్యాద్ధనకాంక్షయా॥19॥

ఆహితాగ్నిర్హి ధర్మాత్మా యః స పుణ్యకృదుత్తమః
వేదా హి సర్వే రాజేంద్ర స్థితాస్త్రిష్వగ్నిషు ప్రభో॥20॥

స చాప్యగ్న్యాహితో విప్రః క్రియా యస్య న హీయతే
శ్రేయో హ్యనాహితాగ్నిత్వమగ్నిహోత్రం న నిష్క్రియం॥21॥

అగ్నిరాత్మా చ మాతా చ పితా జనయితా తథా
గురుశ్చ నరశార్దూల పరిచర్యా యథాతథం॥22॥

మానం త్యక్త్వా యో నరో వృద్ధసేవీ; విద్వాన్క్లీబః పశ్యతి ప్రీతియోగాత్
దాక్ష్యేణాహీనో ధర్మయుక్తో నదాంతో; లోకేఽస్మిన్వై పూజ్యతే సద్భిరార్యః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 282 ♦—

పరాశర ఉవాచ

వృత్తిః సకాశాద్వర్ణేభ్యస్త్రిభ్యో హీనస్య శోభనా
ప్రీత్యోపనీతా నిర్దిష్టా ధర్మిష్ఠాన్కురుతే సదా॥1॥

వృత్తిశ్చేన్నాస్తి శూద్రస్య పితృపైతామహీ ధ్రువా
న వృత్తిం పరతో మార్గేచ్ఛుశ్రూషాం తు ప్రయోజయేత్॥2॥

సద్భిస్తు సహ సంసర్గః శోభతే ధర్మదర్శిభిః
నిత్యం సర్వాస్వవస్థాసు నాసద్భిరితి మే మతిః॥3॥

యథోదయగిరౌ ద్రవ్యం సంనికర్షేణ దీప్యతే
తథా సత్సంనికర్షేణ హీనవర్ణోఽపి దీప్యతే॥4॥

యాదృశేన హి వర్ణేన భావ్యతే శుక్లమంబరం
తాదృశం కురుతే రూపమేతదేవమవైహి మే॥5॥

తస్మాద్గుణేషు రజ్యేథా మా దోషేషు కదాచన
అనిత్యమిహ మర్త్యానాం జీవితం హి చలాచలం॥6॥

సుఖే వా యది వా దుఃఖే వర్తమానో విచక్షణః
యశ్చినోతి శుభాన్యేవ స భద్రాణీహ పశ్యతి॥7॥

ధర్మాదపేతం యత్కర్మ యద్యపి స్యాన్మహాఫలం
న తత్సేవేత మేధావీ న తద్ధితమిహోచ్యతే॥8॥

యో హృత్వా గోసహస్రాణి నృపో దద్యాదరక్షితా
స శబ్దమాత్రఫలభాగ్రాజా భవతి తస్కరః॥9॥

స్వయంభూరసృజచ్చాగ్రే ధాతారం లోకపూజితం
ధాతాసృజత్పుత్రమేకం ప్రజానాం ధారణే రతం॥10॥

తమర్చయిత్వా వైశ్యస్తు కుర్యాదత్యర్థమృద్ధిమత్
రక్షితవ్యం తు రాజన్యైరుపయోజ్యం ద్విజాతిభిః॥11॥

అజిహ్మైరశఠక్రోధైర్హవ్యకవ్యప్రయోక్తృభిః
శూద్రైర్నిర్మార్జనం కార్యమేవం ధర్మో న నశ్యతి॥12॥

అప్రనష్టే తతో ధర్మే భవంతి సుఖితాః ప్రజాః
సుఖేన తాసాం రాజేంద్ర మోదంతే దివి దేవతాః॥13॥

తస్మాద్యో రక్షతి నృపః స ధర్మేణాభిపూజ్యతే
అధీతే చాపి యో విప్రో వైశ్యో యశ్చార్జనే రతః॥14॥

యశ్చ శుశ్రూషతే శూద్రః సతతం నియతేంద్రియః
అతోఽన్యథా మనుష్యేంద్ర స్వధర్మాత్పరిహీయతే॥15॥

ప్రాణసంతాపనిర్దిష్టాః కాకిణ్యోఽపి మహాఫలాః
న్యాయేనోపార్జితా దత్తాః కిముతాన్యాః సహస్రశః॥16॥

సత్కృత్య తు ద్విజాతిభ్యో యో దదాతి నరాధిప
యాదృశం తాదృశం నిత్యమశ్నాతి ఫలమూర్జితం॥17॥

అభిగమ్య దత్తం తుష్ట్యా యద్ధన్యమాహురభిష్టుతం
యాచితేన తు యద్దత్తం తదాహుర్మధ్యమం బుధాః॥18॥

అవజ్ఞయా దీయతే యత్తథైవాశ్రద్ధయాపి చ
తదాహురధమం దానం మునయః సత్యవాదినః॥19॥

అతిక్రమే మజ్జమానో వివిధేన నరః సదా
తథా ప్రయత్నం కుర్వీత యథా ముచ్యేత సంశయాత్॥20॥

దమేన శోభతే విప్రః క్షత్రియో విజయేన తు
ధనేన వైశ్యః శూద్రస్తు నిత్యం దాక్ష్యేణ శోభతే॥21॥

పరాశర ఉవాచ

ప్రతిగ్రహాగతా విప్రే క్షత్రియే శస్త్రనిర్జితాః
వైశ్యే న్యాయార్జితాశ్చైవ శూద్రే శుశ్రూషయార్జితాః
స్వల్పాప్యర్థాః ప్రశస్యంతే ధర్మస్యార్థే మహాఫలాః॥1॥

నిత్యం త్రయాణాం వర్ణానాం శూద్రః శుశ్రూషురుచ్యతే
క్షత్రధర్మా వైశ్యధర్మా నావృత్తిః పతతి ద్విజః
శూద్రకర్మా యదా తు స్యాత్తదా పతతి వై ద్విజః॥2॥

వాణిజ్యం పాశుపాల్యం చ తథా శిల్పోపజీవనం
శూద్రస్యాపి విధీయంతే యదా వృత్తిర్న జాయతే॥3॥

రంగావతరణం చైవ తథా రూపోపజీవనం
మద్యమాంసోపజీవ్యం చ విక్రయో లోహచర్మణోః॥4॥

అపూర్విణా న కర్తవ్యం కర్మ లోకే విగర్హితం
కృతపూర్విణస్తు త్యజతో మహాంధర్మ ఇతి శ్రుతిః॥5॥

సంసిద్ధః పురుషో లోకే యదాచరతి పాపకం
మదేనాభిప్లుతమనాస్తచ్చ నగ్రాహ్యముచ్యతే॥6॥

శ్రూయంతే హి పురాణే వై ప్రజా ధిగ్దండశాసనాః
దాంతా ధర్మప్రధానాశ్చ న్యాయధర్మానువర్తకాః॥7॥

ధర్మ ఏవ సదా నౄణామిహ రాజన్ప్రశస్యతే
ధర్మవృద్ధా గుణానేవ సేవంతే హి నరా భువి॥8॥

తం ధర్మమసురాస్తాత నామృష్యంత జనాధిప
వివర్ధమానాః క్రమశస్తత్ర తేఽన్వావిశన్ప్రజాః॥9॥

తేషాం దర్పః సమభవత్ప్రజానాం ధర్మనాశనః
దర్పాత్మనాం తతః క్రోధః పునస్తేషామజాయత॥10॥

తతః క్రోధాభిభూతానాం వృత్తం లజ్జాసమన్వితం
హ్రీశ్చైవాప్యనశద్రాజంస్తతో మోహో వ్యజాయత॥11॥

తతో మోహపరీతాస్తే నాపశ్యంత యథా పురా
పరస్పరావమర్దేన వర్తయంతి యథాసుఖం॥12॥

తాన్ప్రాప్య తు స ధిగ్దండో నకారణమతోఽభవత్
తతోఽభ్యగచ్ఛందేవాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చావమన్య హ॥13॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దేవా దేవవరం శివం
అగచ్ఛఞ్శరణం వీరం బహురూపం గణాధిపం॥14॥

తేన స్మ తే గగనగాః సపురాః పాతితాః క్షితౌ
తిస్రోఽప్యేకేన బాణేన దేవాప్యాయితతేజసా॥15॥

తేషామధిపతిస్త్వాసీద్భీమో భీమపరాక్రమః
దేవతానాం భయకరః స హతః శూలపాణినా॥16॥

తస్మిన్హతేఽథ స్వం భావం ప్రత్యపద్యంత మానవాః
ప్రావర్తంత చ వేదా వై శాస్త్రాణి చ యథా పురా॥17॥

తతోఽభ్యషించన్రాజ్యేన దేవానాం దివి వాసవం
సప్తర్షయశ్చాన్వయుంజన్నరాణాం దండధారణే॥18॥

సప్తర్షీణామథోర్ధ్వం చ విపృథుర్నామ పార్థివః
రాజానః క్షత్రియాశ్చైవ మండలేషు పృథక్పృథక్||19||

మహాకులేషు యే జాతా వృత్తాః పూర్వతరాశ్చ యే
తేషామథాసురో భావో హృదయాన్నాపసర్పతి||20||

తస్మాత్తేనైవ భావేన సానుషంగేన పార్థివాః
ఆసురాణ్యేవ కర్మాణి న్యషేవన్భీమవిక్రమాః||21||

ప్రత్యతిష్ఠంశ్చ తేష్వేవ తాన్యేవ స్థాపయంతి చ
భజంతే తాని చాద్యాపి యే బాలిశతమా నరాః||22||

తస్మాదహం బ్రవీమి త్వాం రాజన్సంచింత్య శాస్త్రతః
సంసిద్ధాధిగమం కుర్యాత్కర్మ హింసాత్మకం త్యజేత్||23||

న సంకరేణ ద్రవిణం విచిన్వీత విచక్షణః
ధర్మార్థం న్యాయముత్సృజ్య న తత్కల్యాణముచ్యతే||24||

స త్వమేవంవిధో దాంతః క్షత్రియః ప్రియబాంధవః
ప్రజా భృత్యాంశ్చ పుత్రాంశ్చ స్వధర్మేణానుపాలయ||25||

ఇష్టానిష్టసమాయోగో వైరం సౌహార్దమేవ చ
అథ జాతిసహస్రాణి బహూని పరివర్తతే||26||

తస్మాద్గుణేషు రజ్యేథా మా దోషేషు కదాచన
నిర్గుణో యో హి దుర్బుద్ధిరాత్మనః సోఽరిరుచ్యతే||27||

మానుషేషు మహారాజ ధర్మాధర్మౌ ప్రవర్తతః
న తథాన్యేషు భూతేషు మనుష్యరహితేష్విహ||28||

ధర్మశీలో నరో విద్వానీహకోఽనీహకోఽపి వా
ఆత్మభూతః సదా లోకే చరేద్భూతాన్యహింసయన్||29||

యదా వ్యపేతహృల్లేఖం మనో భవతి తస్య వై
నానృతం చైవ భవతి తదా కల్యాణమృచ్ఛతి||30||

—♦ అధ్యాయము 284 ♦—

పరాశర ఉవాచ

ఏష ధర్మవిధిస్తాత గృహస్థస్య ప్రకీర్తితః
తపోవిధిం తు వక్ష్యామి తన్మే నిగదతః శృణు||1||

ప్రాయేణ హి గృహస్థస్య మమత్వం నామ జాయతే
సంగాగతం నరశ్రేష్ఠ భావైస్తామసరాజసైః||2||

గృహాణ్యాశ్రిత్య గావశ్చ క్షేత్రాణి చ ధనాని చ
దారాః పుత్రాశ్చ భృత్యాశ్చ భవంతీహ నరస్య వై||3||

ఏవం తస్య ప్రవృత్తస్య నిత్యమేవానుపశ్యతః
రాగద్వేషౌ వివర్ధేతే హ్యనిత్యత్వమపశ్యతః||4||

రాగద్వేషాభిభూతం చ నరం ద్రవ్యవశానుగం
మోహజాతా రతిర్నామ సముపైతి నరాధిప||5||

కృతార్థో భోగతో భూత్వా స వై రతిపరాయణః
లాభం గ్రామ్యసుఖాదన్యం రతితో నానుపశ్యతి||6||

తతో లోభాభిభూతాత్మా సంగాద్వర్ధయతే జనం
పుష్ట్యర్థం చైవ తస్యేహ జనస్యార్థం చికీర్షతి||7||

స జానన్నపి చాకార్యమర్థార్థం సేవతే నరః
బాలస్నేహపరీతాత్మా తత్క్షయాచ్చానుతప్యతే॥8॥

తతో మానేన సంపన్నో రక్షన్నాత్మపరాజయం
కరోతి యేన భోగీ స్యామితి తస్మాద్వినశ్యతి॥9॥

తపో హి బుద్ధియుక్తానాం శాశ్వతం బ్రహ్మదర్శనం
అన్విచ్ఛతాం శుభం కర్మ నరాణాం త్యజతాం సుఖం॥10॥

స్నేహాయతననాశాచ్చ ధననాశాచ్చ పార్థివ
ఆధివ్యాధిప్రతాపాచ్చ నిర్వేదముపగచ్ఛతి॥11॥

నిర్వేదాదాత్మసంబోధః సంబోధాచ్ఛాస్త్రదర్శనం
శాస్త్రార్థదర్శనాద్రాజంస్తప ఏవానుపశ్యతి॥12॥

దుర్లభో హి మనుష్యేంద్ర నరః ప్రత్యవమర్శవాన్
యో వై ప్రియసుఖే క్షీణే తపః కర్తుం వ్యవస్యతి॥13॥

తపః సర్వగతం తాత హీనస్యాపి విధీయతే
జితేంద్రియస్య దాంతస్య స్వర్గమార్గప్రదేశకం॥14॥

ప్రజాపతిః ప్రజాః పూర్వమసృజత్తపసా విభుః
క్వచిత్క్వచిద్వ్రతపరో వ్రతాన్యాస్థాయ పార్థివ॥15॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రాస్తథైవాగ్న్యశ్విమారుతాః
విశ్వేదేవాస్తథా సాధ్యాః పితరోఽథ మరుద్గణాః॥16॥

యక్షరాక్షసగంధర్వాః సిద్ధాశ్చాన్యే దివౌకసః
సంసిద్ధాస్తపసా తాత యే చాన్యే స్వర్గవాసినః॥17॥

యే చాదౌ బ్రహ్మణా సృష్టా బ్రాహ్మణాస్తపసా పురా
తే భావయంతః పృథివీం విచరంతి దివం తథా॥18॥

మర్త్యలోకే చ రాజానో యే చాన్యే గృహమేధినః
మహాకులేషు దృశ్యంతే తత్సర్వం తపసః ఫలం॥19॥

కౌశికాని చ వస్త్రాణి శుభాన్యాభరణాని చ
వాహనాసనయానాని సర్వం తత్తపసః ఫలం॥20॥

మనోనుకూలాః ప్రమదా రూపవత్యః సహస్రశః
వాసః ప్రాసాదపృష్ఠే చ తత్సర్వం తపసః ఫలం॥21॥

శయనాని చ ముఖ్యాని భోజ్యాని వివిధాని చ
అభిప్రేతాని సర్వాణి భవంతి కృతకర్మణాం॥22॥

నాప్రాప్యం తపసా కించిత్త్రైలోక్యేఽస్మిన్పరంతప
ఉపభోగపరిత్యాగః ఫలాన్యకృతకర్మణాం॥23॥

సుఖితో దుఃఖితో వాపి నరో లోభం పరిత్యజేత్
అవేక్ష్య మనసా శాస్త్రం బుద్ధ్యా చ నృపసత్తమ॥24॥

అసంతోషోఽసుఖాయైవ లోభాదింద్రియవిభ్రమః
తతోఽస్య నశ్యతి ప్రజ్ఞా విద్యేవాభ్యాసవర్జితా॥25॥

నష్టప్రజ్ఞో యదా భవతి తదా న్యాయం న పశ్యతి
తస్మాత్సుఖక్షయే ప్రాప్తే పుమానుగ్రం తపశ్చరేత్॥26॥

యదిష్టం తత్సుఖం ప్రాహుర్ద్వేష్యం దుఃఖమిహోచ్యతే
కృతాకృతస్య తపసః ఫలం పశ్యస్వ యాదృశం॥27॥

నిత్యం భద్రాణి పశ్యంతి విషయాంశ్చోపభుంజతే
ప్రాకాశ్యం చైవ గచ్ఛంతి కృత్వా నిష్కల్మషం తపః॥28॥

అప్రియాణ్యవమానాంశ్చ దుఃఖం బహువిధాత్మకం
ఫలార్థీ సత్పథత్యక్తః ప్రాప్నోతి విషయాత్మకం॥29॥

ధర్మే తపసి దానే చ విచికిత్సాస్య జాయతే
స కృత్వా పాపకాన్యేవ నిరయం ప్రతిపద్యతే॥30॥

సుఖే తు వర్తమానో వై దుఃఖే వాపి నరోత్తమ
స్వవృత్తాద్యో న చలతి శాస్త్రచక్షుః స మానవః॥31॥

ఇషుప్రపాతమాత్రం హి స్పర్శయోగే రతిః స్మృతా
రసనే దర్శనే ఘ్రాణే శ్రవణే చ విశాం పతే॥32॥

తతోఽస్య జాయతే తీవ్రా వేదనా తత్క్షయాత్పునః
బుధా యేన ప్రశంసంతి మోక్షం సుఖమనుత్తమం॥33॥

తతః ఫలార్థం చరతి భవంతి జ్యాయసో గుణాః
ధర్మవృత్త్యా చ సతతం కామార్థాభ్యాం న హీయతే॥34॥

అప్రయత్నాగతాః సేవ్యా గృహస్థైర్విషయాః సదా
ప్రయత్నేనోపగమ్యశ్చ స్వధర్మ ఇతి మే మతిః॥35॥

మానినాం కులజాతానాం నిత్యం శాస్త్రార్థచక్షుషాం
ధర్మక్రియావియుక్తానామశక్త్యా సంవృతాత్మనాం॥36॥

క్రియమాణం యదా కర్మ నాశం గచ్ఛతి మానుషం
తేషాం నాన్యదృతే లోకే తపసః కర్మ విద్యతే॥37॥

సర్వాత్మనా తు కుర్వీత గృహస్థః కర్మనిశ్చయం
దాక్ష్యేణ హవ్యకవ్యార్థం స్వధర్మం విచరేన్నృప॥38॥

యథా నదీనదాః సర్వే సాగరే యాంతి సంస్థితిం
ఏవమాశ్రమిణః సర్వే గృహస్థే యాంతి సంస్థితిం॥39॥

—♦ అధ్యాయము 285 ♦—

జనక ఉవాచ

వర్ణో విశేషవర్ణానాం మహర్షే కేన జాయతే
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం తద్బ్రూహి వదతాం వర॥1॥

యదేతజ్జాయతేఽపత్యం స ఏవాయమితి శ్రుతిః
కథం బ్రాహ్మణతో జాతో విశేషగ్రహణం గతః॥2॥

పరాశర ఉవాచ

ఏవమేతన్మహారాజ యేన జాతః స ఏవ సః
తపసస్త్వపకర్షేణ జాతిగ్రహణతాం గతః॥3॥

సుక్షేత్రాచ్చ సుబీజాచ్చ పుణ్యో భవతి సంభవః
అతోఽన్యతరతో హీనాదవరో నామ జాయతే॥4॥

వక్త్రాద్భుజాభ్యామూరుభ్యాం పద్భ్యాం చైవాథ జజ్ఞిరే
సృజతః ప్రజాపతేర్లోకానితి ధర్మవిదో విదుః॥5॥

ముఖజా బ్రాహ్మణాస్తాత బాహుజాః క్షత్రబంధవః
ఊరుజా ధనినో రాజన్పాదజాః పరిచారకాః॥6॥

చతుర్ణామేవ వర్ణానామాగమః పురుషర్షభ
అతోఽన్యే త్వతిరిక్తా యే తే వై సంకరజాః స్మృతాః ॥7॥

క్షత్రజాతిరథాంబష్ఠా ఉగ్రా వైదేహకాస్తథా
శ్వపాకాః పుల్కసాః స్తేనా నిషాదాః సూతమాగధాః ॥8॥

ఆయోగాః కరణా వ్రాత్యాశ్చండాలాశ్చ నరాధిప
ఏతే చతుర్భ్యో వర్ణేభ్యో జాయంతే వై పరస్పరం ॥9॥

జనక ఉవాచ

బ్రహ్మణైకేన జాతానాం నానాత్వం గోత్రతః కథం
బహూనీహ హి లోకే వై గోత్రాణి మునిసత్తమ ॥10॥

యత్ర తత్ర కథం జాతాః స్వయోనిం మునయో గతాః
శూద్రయోనౌ సముత్పన్నా వియోనౌ చ తథాపరే ॥11॥

పరాశర ఉవాచ

రాజన్నైతద్భవేద్గ్రాహ్యమపకృష్టేన జన్మనా
మహాత్మనాం సముత్పత్తిస్తపసా భావితాత్మనాం ॥12॥

ఉత్పాద్య పుత్రాన్మునయో నృపతే యత్ర తత్ర హ
స్వేనైవ తపసా తేషామృషిత్వం విదధుః పునః ॥13॥

పితామహశ్చ మే పూర్వమృశ్యశృంగశ్చ కాశ్యపః
వటస్తాండ్యః కృపశ్చైవ కక్షీవాన్కమఠాదయః ॥14॥

యవక్రీతశ్చ నృపతే ద్రోణశ్చ వదతాం వరః
ఆయుర్మతంగో దత్తశ్చ ద్రుపదో మత్స్య ఏవ చ ॥15॥

ఏతే స్వాం ప్రకృతిం ప్రాప్తా వైదేహ తపసోఽఽశ్రయాత్
ప్రతిష్ఠితా వేదవిదో దమే తపసి చైవ హి ॥16॥

మూలగోత్రాణి చత్వారి సముత్పన్నాని పార్థివ
అంగిరాః కశ్యపశ్చైవ వసిష్ఠో భృగురేవ చ ॥17॥

కర్మతోఽన్యాని గోత్రాణి సముత్పన్నాని పార్థివ
నామధేయాని తపసా తాని చ గ్రహణం సతాం ॥18॥

జనక ఉవాచ

విశేషధర్మాన్వర్ణానాం ప్రబ్రూహి భగవన్మమ
తథా సామాన్యధర్మాంశ్చ సర్వత్ర కుశలో హ్యసి ॥19॥

పరాశర ఉవాచ

ప్రతిగ్రహో యాజనం చ తథైవాధ్యాపనం నృప
విశేషధర్మో విప్రాణాం రక్షా క్షత్రస్య శోభనా ॥20॥

కృషిశ్చ పాశుపాల్యం చ వాణిజ్యం చ విశామపి
ద్విజానాం పరిచర్యా చ శూద్రకర్మ నరాధిప ॥21॥

విశేషధర్మా నృపతే వర్ణానాం పరికీర్తితాః
ధర్మాన్సాధారణాంస్తాత విస్తరేణ శృణుష్వ మే ॥22॥

ఆనృశంస్యమహింసా చాప్రమాదః సంవిభాగితా
శ్రాద్ధకర్మాతిథేయం చ సత్యమక్రోధ ఏవ చ॥23॥

స్వేషు దారేషు సంతోషః శౌచం నిత్యానసూయతా
ఆత్మజ్ఞానం తితిక్షా చ ధర్మాః సాధారణా నృప॥24॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాస్త్రయో వర్ణా ద్విజాతయః
అత్ర తేషామధీకారో ధర్మేషు ద్విపదాం వర॥25॥

వికర్మావస్థితా వర్ణాః పతంతి నృపతే త్రయః
ఉన్నమంతి యథాసంతమాశ్రిత్యేహ స్వకర్మసు॥26॥

న చాపి శూద్రః పతతీతి నిశ్చయో; న చాపి సంస్కారమిహార్హతీతి వా
శ్రుతిప్రవృత్తం న చ ధర్మమాప్నుతే; న చాస్య ధర్మే ప్రతిషేధనం కృతం॥27॥

వైదేహకం శూద్రముదాహరంతి; ద్విజా మహారాజ శ్రుతోపపన్నాః
అహం హి పశ్యామి నరేంద్ర దేవం; విశ్వస్య విష్ణుం జగతః ప్రధానం॥28॥

సతాం వృత్తమనుష్ఠాయ నిహీనా ఉజ్జిహీర్షవః
మంత్రవర్జం న దుష్యంతి కుర్వాణాః పౌష్టికీః క్రియాః॥29॥

యథా యథా హి సద్వృత్తమాలంబంతీతరే జనాః
తథా తథా సుఖం ప్రాప్య ప్రేత్య చేహ చ శేరతే॥30॥

జనక ఉవాచ

కిం కర్మ దూషయత్యేనమథ జాతిర్మహామునే
సందేహో మే సముత్పన్నస్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥31॥

పరాశర ఉవాచ

అసంశయం మహారాజ ఉభయం దోషకారకం
కర్మ చైవ హి జాతిశ్చ విశేషం తు నిశామయ॥32॥

జాత్యా చ కర్మణా చైవ దుష్టం కర్మ నిషేవతే
జాత్యా దుష్టశ్చ యః పాపం న కరోతి స పూరుషః॥33॥

జాత్యా ప్రధానం పురుషం కుర్వాణం కర్మ ధిక్కృతం
కర్మ తద్దూషయత్యేనం తస్మాత్కర్మ నశోభనం॥34॥

జనక ఉవాచ

కాని కర్మాణి ధర్మ్యాణి లోకేఽస్మింద్విజసత్తమ
న హింసంతీహ భూతాని క్రియమాణాని సర్వదా॥35॥

పరాశర ఉవాచ

శృణు మేఽత్ర మహారాజ యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
యాని కర్మాణ్యహింస్రాణి నరం త్రాయంతి సర్వదా॥36॥

సంన్యస్యాగ్నీనుపాసీనాః పశ్యంతి విగతజ్వరాః
నైఃశ్రేయసం ధర్మపథం సమారుహ్య యథాక్రమం॥37॥

ప్రశ్రితా వినయోపేతా దమనిత్యాః సుసంశితాః
ప్రయాంతి స్థానమజరం సర్వకర్మవివర్జితాః॥38॥

సర్వే వర్ణా ధర్మకార్యాణి సమ్య;క్కృత్వా రాజన్సత్యవాక్యాని చోక్త్వా
త్యక్త్వాధర్మం దారుణం జీవలోకే; యాంతి స్వర్గం నాత్ర కార్యో విచారః॥39॥

—♦ అధ్యాయము 286 ♦—

పరాశర ఉవాచ

పితా సఖాయో గురవః స్త్రియశ్చ; న నిర్గుణా నామ భవంతి లోకే
అనన్యభక్తాః ప్రియవాదినశ్చ; హితాశ్చ వశ్యాశ్చ తథైవ రాజన్॥1॥

పితా పరం దైవతం మానవానాం; మాతుర్విశిష్టం పితరం వదంతి
జ్ఞానస్య లాభం పరమం వదంతి; జితేంద్రియార్థాః పరమాప్నువంతి॥2॥

రణాజిరే యత్ర శరాగ్నిసంస్తరే; నృపాత్మజో ఘాతమవాప్య దహ్యతే
ప్రయాతి లోకానమరైః సుదుర్లభా;న్నిషేవతే స్వర్గఫలం యథాసుఖం॥3॥

శ్రాంతం భీతం భ్రష్టశస్త్రం రుదంతం; పరాఙ్ముఖం పరిబర్హైశ్చ హీనం
అనుద్యతం రోగిణం యాచమానం; న వై హింస్యాద్బాలవృద్ధౌ చ రాజన్॥4॥

పరిబర్హైః సుసంపన్నముద్యతం తుల్యతాం గతం
అతిక్రమేత నృపతిః సంగ్రామే క్షత్రియాత్మజం॥5॥

తుల్యాదిహ వధః శ్రేయాన్విశిష్టాచ్చేతి నిశ్చయః
నిహీనాత్కాతరాచ్చైవ నృపాణాం గర్హితో వధః॥6॥

పాపాత్పాపసమాచారాన్నిహీనాచ్చ నరాధిప
పాప ఏవ వధః ప్రోక్తో నరకాయేతి నిశ్చయః॥7॥

న కశ్చిత్త్రాతి వై రాజందిష్టాంతవశమాగతం
సావశేషాయుషం చాపి కశ్చిదేవాపకర్షతి॥8॥

స్నిగ్ధైశ్చ క్రియమాణాని కర్మాణీహ నివర్తయేత్
హింసాత్మకాని కర్మాణి నాయురిచ్ఛేత్పరాయుషా॥9॥

గృహస్థానాం తు సర్వేషాం వినాశమభికాంక్షతాం
నిధనం శోభనం తాత పులినేషు క్రియావతాం॥10॥

ఆయుషి క్షయమాపన్నే పంచత్వముపగచ్ఛతి
నాకారణాత్తద్భవతి కారణైరుపపాదితం॥11॥

తథా శరీరం భవతి దేహాద్యేనోపపాదితం
అధ్వానం గతకశ్చాయం ప్రాప్తశ్చాయం గృహాద్గృహం॥12॥

ద్వితీయం కారణం తత్ర నాన్యత్కించన విద్యతే
తద్దేహం దేహినాం యుక్తం మోక్షభూతేషు వర్తతే॥13॥

సిరాస్నాయ్వస్థిసంఘాతం బీభత్సామేధ్యసంకులం
భూతానామింద్రియాణాం చ గుణానాం చ సమాగమం॥14॥

త్వగంతం దేహమిత్యాహుర్విద్వాంసోఽధ్యాత్మచింతకాః
గుణైరపి పరిక్షీణం శరీరం మర్త్యతాం గతం॥15॥

శరీరిణా పరిత్యక్తం నిశ్చేష్టం గతచేతనం
భూతైః ప్రకృతిమాపన్నైస్తతో భూమౌ నిమజ్జతి॥16॥

భావితం కర్మయోగేన జాయతే తత్ర తత్ర హ
ఇదం శరీరం వైదేహ మ్రియతే యత్ర తత్ర హ
తత్స్వభావోఽపరో దృష్టో విసర్గః కర్మణస్తథా॥17॥

న జాయతే తు నృపతే కంచిత్కాలమయం పునః
పరిభ్రమతి భూతాత్మా ద్యామివాంబుధరో మహాన్॥18॥

స పునర్జాయతే రాజన్ప్రాప్యేహాయతనం నృప
మనసః పరమో హ్యాత్మా ఇంద్రియేభ్యః పరం మనః॥19॥

ద్వివిధానాం చ భూతానాం జంగమాః పరమా నృప
జంగమానామపి తథా ద్విపదాః పరమా మతాః
ద్విపదానామపి తథా ద్విజా వై పరమాః స్మృతాః॥20॥

ద్విజానామపి రాజేంద్ర ప్రజ్ఞావంతః పరా మతాః
ప్రాజ్ఞానామాత్మసంబుద్ధాః సంబుద్ధానామమానినః॥21॥

జాతమన్వేతి మరణం నృణామితి వినిశ్చయః
అంతవంతి హి కర్మాణి సేవంతే గుణతః ప్రజాః॥22॥

ఆపన్నే తూత్తరాం కాష్ఠాం సూర్యే యో నిధనం వ్రజేత్
నక్షత్రే చ ముహూర్తే చ పుణ్యే రాజన్స పుణ్యకృత్॥23॥

అయోజయిత్వా క్లేశేన జనం ప్లావ్య చ దుష్కృతం
మృత్యునాప్రాకృతేనేహ కర్మ కృత్వాత్మశక్తితః॥24॥

విషముద్బంధనం దాహో దస్యుహస్తాత్తథా వధః
దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ ప్రాకృతో వధ ఉచ్యతే॥25॥

న చైభిః పుణ్యకర్మాణో యుజ్యంతే నాభిసంధిజైః
ఏవంవిధైశ్చ బహుభిరపరైః ప్రాకృతైరపి॥26॥

ఊర్ధ్వం హిత్వా ప్రతిష్ఠంతే ప్రాణాః పుణ్యకృతాం నృప
మధ్యతో మధ్యపుణ్యానామధో దుష్కృతకర్మణాం॥27॥

ఏకః శత్రుర్న ద్వితీయోఽస్తి శత్రు;రజ్ఞానతుల్యః పురుషస్య రాజన్
యేనావృతః కురుతే సంప్రయుక్తో; ఘోరాణి కర్మాణి సుదారుణాని॥28॥

ప్రబోధనార్థం శ్రుతిధర్మయుక్తం; వృద్ధానుపాస్యం చ భవేత యస్య
ప్రయత్నసాధ్యో హి స రాజపుత్ర; ప్రజ్ఞాశరేణోన్మథితః పరైతి॥29॥

అధీత్య వేదాంస్తపసా బ్రహ్మచారీ; యజ్ఞాఞ్శక్త్యా సంనిసృజ్యేహ పంచ
వనం గచ్ఛేత్పురుషో ధర్మకామః; శ్రేయశ్చిత్వా స్థాపయిత్వా స్వవంశం॥30॥

ఉపభోగైరపి త్యక్తం నాత్మానమవసాదయేత్
చండాలత్వేఽపి మానుష్యం సర్వథా తాత దుర్లభం॥31॥

ఇయం హి యోనిః ప్రథమా యాం ప్రాప్య జగతీపతే
ఆత్మా వై శక్యతే త్రాతుం కర్మభిః శుభలక్షణైః॥32॥

కథం న విప్రణశ్యేమ యోనితోఽస్యా ఇతి ప్రభో
కుర్వంతి ధర్మం మనుజాః శ్రుతిప్రామాణ్యదర్శనాత్॥33॥

యో దుర్లభతరం ప్రాప్య మానుష్యమిహ వై నరః
ధర్మావమంతా కామాత్మా భవేత్స ఖలు వంచ్యతే॥34॥

యస్తు ప్రీతిపురోగేణ చక్షుషా తాత పశ్యతి
దీపోపమాని భూతాని యావదర్చిర్న నశ్యతి॥35॥

సాంత్వేనానుప్రదానేన ప్రియవాదేన చాప్యుత
సమదుఃఖసుఖో భూత్వా స పరత్ర మహీయతే॥36॥

దానం త్యాగః శోభనా మూర్తిరద్భ్యో; భూయః ప్లావ్యం తపసా వై శరీరం
సరస్వతీనైమిషపుష్కరేషు; యే చాప్యన్యే పుణ్యదేశాః పృథివ్యాం॥37॥

గృహేషు యేషామసవః పతంతి; తేషామథో నిర్హరణం ప్రశస్తం
యానేన వై ప్రాపణం చ శ్మశానే; శౌచేన నూనం విధినా చైవ దాహః||38||

ఇష్టిః పుష్టిర్యజనం యాజనం చ; దానం పుణ్యానాం కర్మణాం చ ప్రయోగః
శక్త్యా పిత్ర్యం యచ్చ కించిత్ప్రశస్తం; సర్వాణ్యాత్మార్థే మానవో యః కరోతి||39||

ధర్మశాస్త్రాణి వేదాశ్చ షడంగాని నరాధిప
శ్రేయసోఽర్థే విధీయంతే నరస్యాక్లిష్టకర్మణః||40||

భీష్మ ఉవాచ

ఏతద్వై సర్వమాఖ్యాతం మునినా సుమహాత్మనా
విదేహరాజాయ పురా శ్రేయసోఽర్థే నరాధిప||41||

—♦ అధ్యాయము 287 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

పునరేవ తు పప్రచ్ఛ జనకో మిథిలాధిపః
పరాశరం మహాత్మానం ధర్మే పరమనిశ్చయం||1||

కిం శ్రేయః కా గతిర్బ్రహ్మన్కిం కృతం న వినశ్యతి
క్వ గతో న నివర్తేత తన్మే బ్రూహి మహామునే||2||

పరాశర ఉవాచ

అసంగః శ్రేయసో మూలం జ్ఞానం జ్ఞానగతిః పరా
చీర్ణం తపో న ప్రణశ్యేద్వాపః క్షేత్రే న నశ్యతి||3||

ఛిత్త్వాధర్మమయం పాశం యదా ధర్మేఽభిరజ్యతే
దత్త్వాభయకృతం దానం తదా సిద్ధిమవాప్నుయాత్||4||

యో దదాతి సహస్రాణి గవామశ్వశతాని చ
అభయం సర్వభూతేభ్యస్తద్దానమతివర్తతే||5||

వసన్విషయమధ్యేఽపి న వసత్యేవ బుద్ధిమాన్
సంవసత్యేవ దుర్బుద్ధిరసత్సు విషయేష్వపి||6||

నాధర్మః శ్లిష్యతే ప్రాజ్ఞమాపః పుష్కరపర్ణవత్
అప్రాజ్ఞమధికం పాపం శ్లిష్యతే జతు కాష్ఠవత్||7||

నాధర్మః కారణాపేక్షీ కర్తారమభిముంచతి
కర్తా ఖలు యథాకాలం తత్సర్వమభిపద్యతే
న భిద్యంతే కృతాత్మాన ఆత్మప్రత్యయదర్శినః||8||

బుద్ధికర్మేంద్రియాణాం హి ప్రమత్తో యో న బుధ్యతే
శుభాశుభేషు సక్తాత్మా ప్రాప్నోతి సుమహద్భయం||9||

వీతరాగో జితక్రోధః సమ్యగ్భవతి యః సదా
విషయే వర్తమానోఽపి న స పాపేన యుజ్యతే||10||

మర్యాదాయాం ధర్మసేతుర్నిబద్ధో నైవ సీదతి
పుష్టస్రోత ఇవాయత్తః స్ఫీతో భవతి సంచయః||11||

యథా భానుగతం తేజో మణిః శుద్ధః సమాధినా
ఆదత్తే రాజశార్దూల తథా యోగః ప్రవర్తతే||12||

యథా తిలానామిహ పుష్పసంశ్రయాత్పృథక్పృథగ్యాతి గుణోఽతిసౌమ్యతాం
తథా నరాణాం భువి భావితాత్మనాం; యథాశ్రయం సత్త్వగుణః ప్రవర్తతే॥13॥

జహాతి దారానిహతే న సంపదః; సదశ్వయానం వివిధాశ్చ యాః క్రియాః
త్రివిష్టపే జాతమతిర్యదా నర;స్తదాస్య బుద్ధిర్విషయేషు భిద్యతే॥14॥

ప్రసక్తబుద్ధిర్విషయేషు యో నరో; యో బుధ్యతే హ్యాత్మహితం కదా చ న
స సర్వభావానుగతేన చేతసా; నృపామిషేణేవ ఝషో వికృష్యతే॥15॥

సంఘాతవాన్మర్త్యలోకః పరస్పరమపాశ్రితః
కదలీగర్భనిఃసారో నౌరివాప్సు నిమజ్జతి॥16॥

న ధర్మకాలః పురుషస్య నిశ్చితో; న చాపి మృత్యుః పురుషం ప్రతీక్షతే
క్రియా హి ధర్మస్య సదైవ శోభనా; యదా నరో మృత్యుముఖేఽభివర్తతే॥17॥

యథాంధః స్వగృహే యుక్తో హ్యభ్యాసాదేవ గచ్ఛతి
తథా యుక్తేన మనసా ప్రాజ్ఞో గచ్ఛతి తాం గతిం॥18॥

మరణం జన్మని ప్రోక్తం జన్మ వై మరణాశ్రితం
అవిద్వాన్మోక్షధర్మేషు బద్ధో భ్రమతి చక్రవత్॥19॥

యథా మృణాలోఽనుగతమాశు ముంచతి కర్దమం
తథాత్మా పురుషస్యేహ మనసా పరిముచ్యతే
మనః ప్రణయతేఽఽత్మానం స ఏనమభియుంజతి॥20॥

పరార్థే వర్తమానస్తు స్వకార్యం యోఽభిమన్యతే
ఇంద్రియార్థేషు సక్తః సన్స్వకార్యాత్పరిహీయతే॥21॥

అధస్తిర్యగ్గతిం చైవ స్వర్గే చైవ పరాం గతిం
ప్రాప్నోతి స్వకృతైరాత్మా ప్రాజ్ఞస్యేహేతరస్య చ॥22॥

మృన్మయే భాజనే పక్వే యథా వై న్యస్యతే ద్రవః
తథా శరీరం తపసా తప్తం విషయమశ్నుతే॥23॥

విషయానశ్నుతే యస్తు న స భోక్ష్యత్యసంశయం
యస్తు భోగాంస్త్యజేదాత్మా స వై భోక్తుం వ్యవస్యతి॥24॥

నీహారేణ హి సంవీతః శిశ్నోదరపరాయణః
జాత్యంధ ఇవ పంథానమావృతాత్మా న బుధ్యతే॥25॥

వణిగ్యథా సముద్రాద్వై యథార్థం లభతే ధనం
తథా మర్త్యార్ణవే జంతోః కర్మవిజ్ఞానతో గతిః॥26॥

అహోరాత్రమయే లోకే జరారూపేణ సంచరన్
మృత్యుర్గ్రసతి భూతాని పవనం పన్నగో యథా॥27॥

స్వయం కృతాని కర్మాణి జాతో జంతుః ప్రపద్యతే
నాకృతం లభతే కశ్చిత్కించిదత్ర ప్రియాప్రియం॥28॥

శయానం యాంతమాసీనం ప్రవృత్తం విషయేషు చ
శుభాశుభాని కర్మాణి ప్రపద్యంతే నరం సదా॥29॥

న హ్యన్యత్తీరమాసాద్య పునస్తర్తుం వ్యవస్యతి
దుర్లభో దృశ్యతే హ్యస్య వినిపాతో మహార్ణవే॥30॥

యథా భారావసక్తా హి నౌర్మహాంభసి తంతునా
తథా మనోఽభియోగాద్వై శరీరం ప్రతికర్షతి॥31॥

యథా సముద్రమభితః సంస్యూతాః సరితోఽపరాః
తథాద్యా ప్రకృతిర్యోగాదభిసంస్యూయతే సదా॥32॥

స్నేహపాశైర్బహువిధైరాసక్తమనసో నరాః
ప్రకృతిస్థా విషీదంతి జలే సైకతవేశ్మవత్॥33॥

శరీరగృహసంస్థస్య శౌచతీర్థస్య దేహినః
బుద్ధిమార్గప్రయాతస్య సుఖం త్విహ పరత్ర చ॥34॥

విస్తరాః క్లేశసంయుక్తాః సంక్షేపాస్తు సుఖావహాః
పరార్థం విస్తరాః సర్వే త్యాగమాత్మహితం విదుః॥35॥

సంకల్పజో మిత్రవర్గో జ్ఞాతయః కారణాత్మకాః
భార్యా దాసాశ్చ పుత్రాశ్చ స్వమర్థమనుయుంజతే॥36॥

న మాతా న పితా కించిత్కస్యచిత్ప్రతిపద్యతే
దానపథ్యోదనో జంతుః స్వకర్మఫలమశ్నుతే॥37॥

మాతా పుత్రః పితా భ్రాతా భార్యా మిత్రజనస్తథా
అష్టాపదపదస్థానే త్వక్షముద్రేవ న్యస్యతే॥38॥

సర్వాణి కర్మాణి పురా కృతాని; శుభాశుభాన్యాత్మనో యాంతి జంతోః
ఉపస్థితం కర్మఫలం విదిత్వా; బుద్ధిం తథా చోదయతేఽన్తరాత్మా॥39॥

వ్యవసాయం సమాశ్రిత్య సహాయాన్యోఽధిగచ్ఛతి
న తస్య కశ్చిదారంభః కదాచిదవసీదతి॥40॥

అద్వైధమనసం యుక్తం శూరం ధీరం విపశ్చితం
న శ్రీః సంత్యజతే నిత్యమాదిత్యమివ రశ్మయః॥41॥

ఆస్తిక్యవ్యవసాయాభ్యాముపాయాద్విస్మయాద్ధియా
యమారభత్యనింద్యాత్మా న సోఽర్థః పరిసీదతి॥42॥

సర్వః స్వాని శుభాశుభాని నియతం కర్మాణి జంతుః స్వయం; గర్భాత్సంప్రతిపద్యతే తదుభయం యత్తేన పూర్వం కృతం
మృత్యుశ్చాపరిహారవాన్సమగతిః కాలేన విచ్ఛేదితా; దారోశ్చూర్ణమివాశ్మసారవిహితం కర్మాంతికం ప్రాపయేత్॥43॥

స్వరూపతామాత్మకృతం చ విస్తరం; కులాన్వయం ద్రవ్యసమృద్ధిసంచయం
నరో హి సర్వో లభతే యథాకృతం; శుభాశుభేనాత్మకృతేన కర్మణా॥44॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో జనకో రాజన్యథాతథ్యం మనీషిణా
శ్రుత్వా ధర్మవిదాం శ్రేష్ఠః పరాం ముదమవాప హ॥45॥

—♦ అధ్యాయము 288 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సత్యం క్షమాం దమం ప్రజ్ఞాం ప్రశంసంతి పితామహ
విద్వాంసో మనుజా లోకే కథమేతన్మతం తవ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
సాధ్యానామిహ సంవాదం హంసస్య చ యుధిష్ఠిర॥2॥

హంసో భూత్వాథ సౌవర్ణస్త్వజో నిత్యః ప్రజాపతిః
స వై పర్యేతి లోకాంస్త్రీనథ సాధ్యానుపాగమత్॥3॥

సాధ్యా ఊచుః

శకునే వయం స్మ దేవా వై సాధ్యాస్త్వామనుయుజ్మహే
పృచ్ఛామస్త్వాం మోక్షధర్మం భవాంశ్చ కిల మోక్షవిత్॥4॥

శ్రుతోఽసి నః పండితో ధీరవాదీ; సాధుశబ్దః పతతే తే పతత్రిన్
కిం మన్యసే శ్రేష్ఠతమం ద్విజ త్వం; కస్మిన్మనస్తే రమతే మహాత్మన్॥5॥

తన్నః కార్యం పక్షివర ప్రశాధి; యత్కార్యాణాం మన్యసే శ్రేష్ఠమేకం
యత్కృత్వా వై పురుషః సర్వబంధై;ర్విముచ్యతే విహగేంద్రేహ శీఘ్రం॥6॥

హంస ఉవాచ

ఇదం కార్యమమృతాశాః శృణోమి; తపో దమః సత్యమాత్మాభిగుప్తిః
గ్రంథీన్విముచ్య హృదయస్య సర్వా;న్ప్రియాప్రియే స్వం వశమానయీత॥7॥

నారుంతుదః స్యాన్న నృశంసవాదీ; న హీనతః పరమభ్యాదదీత
యయాస్య వాచా పర ఉద్విజేత; న తాం వదేద్రుశతీం పాపలోక్యాం॥8॥

వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి; యైరాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని
పరస్య నామర్మసు తే పతంతి; తాన్పండితో నావసృజేత్పరేషు॥9॥

పరశ్చేదేనమతివాదబాణై;ర్భృశం విధ్యేచ్ఛమ ఏవేహ కార్యః
సంరోష్యమాణః ప్రతిమృష్యతే యః; స ఆదత్తే సుకృతం వై పరస్య॥10॥

క్షేపాభిమానాదభిషంగవ్యలీకం; నిగృహ్ణాతి జ్వలితం యశ్చ మన్యుం
అదుష్టచేతా ముదితోఽనసూయుః; స ఆదత్తే సుకృతం వై పరేషాం॥11॥

ఆక్రుశ్యమానో న వదామి కించి;త్క్షమామ్యహం తాడ్యమానశ్చ నిత్యం
శ్రేష్ఠం హ్యేతత్క్షమమప్యాహురార్యాః; సత్యం తథైవార్జవమానృశంస్యం॥12॥

వేదస్యోపనిషత్సత్యం సత్యస్యోపనిషద్దమః
దమస్యోపనిషన్మోక్ష ఏతత్సర్వానుశాసనం॥13॥

వాచో వేగం మనసః క్రోధవేగం; వివిత్సావేగముదరోపస్థవేగం
ఏతాన్వేగాన్యో విషహత్యుదీర్ణాం;స్తం మన్యేఽహం బ్రాహ్మణం వై మునిం చ॥14॥

అక్రోధనః క్రుధ్యతాం వై విశిష్ట;స్తథా తితిక్షురతితిక్షోర్విశిష్టః
అమానుషాన్మానుషో వై విశిష్ట;స్తథాజ్ఞానాజ్జ్ఞానవాన్వై ప్రధానః॥15॥

ఆక్రుశ్యమానో నాక్రోశేన్మన్యురేవ తితిక్షతః
ఆక్రోష్టారం నిర్దహతి సుకృతం చాస్య విందతి॥16॥

యో నాత్యుక్తః ప్రాహ రూక్షం ప్రియం వా; యో వా హతో న ప్రతిహంతి ధైర్యాత్
పాపం చ యో నేచ్ఛతి తస్య హంతు;స్తస్మై దేవాః స్పృహయంతే సదైవ॥17॥

పాపీయసః క్షమేతైవ శ్రేయసః సదృశస్య చ
విమానితో హతోఽఽక్రుష్ట ఏవం సిద్ధిం గమిష్యతి॥18॥

సదాహమార్యాన్నిభృతోఽప్యుపాసే; న మే వివిత్సా న చ మేఽస్తి రోషః
న చాప్యహం లిప్సమానః పరైమి; న చైవ కించిద్విషమేణ యామి॥19॥

నాహం శప్తః ప్రతిశపామి కించి;ద్దమం ద్వారం హ్యమృతస్యేహ వేద్మి
గుహ్యం బ్రహ్మ తదిదం వో బ్రవీమి; న మానుషాచ్ఛ్రేష్ఠతరం హి కించిత్॥20॥

విముచ్యమానః పాపేభ్యో ఘనేభ్య ఇవ చంద్రమాః
విరజాః కాలమాకాంక్షంధీరో ధైర్యేణ సిధ్యతి॥21॥

యః సర్వేషాం భవతి హ్యర్చనీయ; ఉత్సేచనే స్తంభ ఇవాభిజాతః
యస్మై వాచం సుప్రశస్తాం వదంతి; స వై దేవాన్గచ్ఛతి సంయతాత్మా॥22॥

న తథా వక్తుమిచ్ఛంతి కల్యాణాన్పురుషే గుణాన్
యథైషాం వక్తుమిచ్ఛంతి నైర్గుణ్యమనుయుంజకాః॥23॥

యస్య వాఙ్మనసీ గుప్తే సమ్యక్ప్రణిహితే సదా
వేదాస్తపశ్చ త్యాగశ్చ స ఇదం సర్వమాప్నుయాత్॥24॥

ఆక్రోశనావమానాభ్యామబుధాద్వర్ధతే బుధః
తస్మాన్న వర్ధయేదన్యం న చాత్మానం విహింసయేత్॥25॥

అమృతస్యేవ సంతృప్యేదవమానస్య వై ద్విజః
సుఖం హ్యవమతః శేతే యోఽవమంతా స నశ్యతి॥26॥

యత్క్రోధనో యజతే యద్దదాతి; యద్వా తపస్తప్యతి యజ్జుహోతి
వైవస్వతస్తద్ధరతేఽస్య సర్వం; మోఘః శ్రమో భవతి క్రోధనస్య॥27॥

చత్వారి యస్య ద్వారాణి సుగుప్తాన్యమరోత్తమాః
ఉపస్థముదరం హస్తౌ వాక్చతుర్థీ స ధర్మవిత్॥28॥

సత్యం దమం హ్యార్జవమానృశంస్యం; ధృతిం తితిక్షామభిసేవమానః
స్వాధ్యాయనిత్యోఽస్పృహయన్పరేషా;మేకాంతశీల్యూర్ధ్వగతిర్భవేత్సః॥29॥

సర్వానేతాననుచరన్వత్సవచ్చతురః స్తనాన్
న పావనతమం కించిత్సత్యాదధ్యగమం క్వచిత్॥30॥

ఆచక్షేఽహం మనుష్యేభ్యో దేవేభ్యః ప్రతిసంచరన్
సత్యం స్వర్గస్య సోపానం పారావారస్య నౌరివ॥31॥

యాదృశైః సంనివసతి యాదృశాంశ్చోపసేవతే
యాదృగిచ్ఛేచ్చ భవితుం తాదృగ్భవతి పూరుషః॥32॥

యది సంతం సేవతే యద్యసంతం; తపస్వినం యది వా స్తేనమేవ
వాసో యథా రంగవశం ప్రయాతి; తథా స తేషాం వశమభ్యుపైతి॥33॥

సదా దేవాః సాధుభిః సంవదంతే; న మానుషం విషయం యాంతి ద్రష్టుం
నేందుః సమః స్యాదసమో హి వాయు;రుచ్చావచం విషయం యః స వేద॥34॥

అదుష్టం వర్తమానే తు హృదయాంతరపూరుషే
తేనైవ దేవాః ప్రీయంతే సతాం మార్గస్థితేన వై॥35॥

శిశ్నోదరే యేఽభిరతాః సదైవ; స్తేనా నరా వాక్పరుషాశ్చ నిత్యం
అపేతదోషానితి తాన్విదిత్వా; దూరాద్దేవాః సంపరివర్జయంతి॥36॥

న వై దేవా హీనసత్త్వేన తోష్యాః; సర్వాశినా దుష్కృతకర్మణా వా
సత్యవ్రతా యే తు నరాః కృతజ్ఞా; ధర్మే రతాస్తైః సహ సంభజంతే॥37॥

అవ్యాహృతం వ్యాహృతాచ్ఛ్రేయ ఆహుః; సత్యం వదేద్వ్యాహృతం తద్ద్వితీయం
ధర్మం వదేద్వ్యాహృతం తత్తృతీయం; ప్రియం వదేద్వ్యాహృతం తచ్చతుర్థం॥38॥

సాధ్యా ఊచుః

కేనాయమావృతో లోకః కేన వా న ప్రకాశతే
కేన త్యజతి మిత్రాణి కేన స్వర్గం న గచ్ఛతి॥39॥

హంస ఉవాచ

అజ్ఞానేనావృతో లోకో మాత్సర్యాన్న ప్రకాశతే
లోభాత్త్యజతి మిత్రాణి సంగాత్స్వర్గం న గచ్ఛతి ||40||

సాధ్యా ఊచుః

కః స్విదేకో రమతే బ్రాహ్మణానాం; కః స్విదేకో బహుభిర్జోషమాస్తే
కః స్విదేకో బలవాందుర్బలోఽపి; కః స్విదేషాం కలహం నాన్వవైతి ||41||

హంస ఉవాచ

ప్రాజ్ఞ ఏకో రమతే బ్రాహ్మణానాం; ప్రాజ్ఞ ఏకో బహుభిర్జోషమాస్తే
ప్రాజ్ఞ ఏకో బలవాందుర్బలోఽపి; ప్రాజ్ఞ ఏషాం కలహం నాన్వవైతి ||42||

సాధ్యా ఊచుః

కిం బ్రాహ్మణానాం దేవత్వం కిం చ సాధుత్వముచ్యతే
అసాధుత్వం చ కిం తేషాం కిమేషాం మానుషం మతం ||43||

హంస ఉవాచ

స్వాధ్యాయ ఏషాం దేవత్వం వ్రతం సాధుత్వముచ్యతే
అసాధుత్వం పరీవాదో మృత్యుర్మానుషముచ్యతే ||44||

భీష్మ ఉవాచ

సంవాద ఇత్యయం శ్రేష్ఠః సాధ్యానాం పరికీర్తితః
క్షేత్రం వై కర్మణాం యోనిః సద్భావః సత్యముచ్యతే ||45||

—♦ అధ్యాయము 289 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సాంఖ్యే యోగే చ మే తాత విశేషం వక్తుమర్హసి
తవ సర్వజ్ఞ సర్వం హి విదితం కురుసత్తమ ||1||

భీష్మ ఉవాచ

సాంఖ్యాః సాంఖ్యం ప్రశంసంతి యోగా యోగం ద్విజాతయః
వదంతి కారణైః శ్రైష్ఠ్యం స్వపక్షోద్భావనాయ వై ||2||

అనీశ్వరః కథం ముచ్యేదిత్యేవం శత్రుకర్శన
వదంతి కారణైః శ్రైష్ఠ్యం యోగాః సమ్యఙ్మనీషిణః ||3||

వదంతి కారణం చేదం సాంఖ్యాః సమ్యగ్ద్విజాతయః
విజ్ఞాయేహ గతీః సర్వా విరక్తో విషయేషు యః ||4||

ఊర్ధ్వం స దేహాత్సువ్యక్తం విముచ్యేదితి నాన్యథా
ఏతదాహుర్మహాప్రాజ్ఞాః సాంఖ్యం వై మోక్షదర్శనం॥5॥

స్వపక్షే కారణం గ్రాహ్యం సమర్థం వచనం హితం
శిష్టానాం హి మతం గ్రాహ్యం త్వద్విధైః శిష్టసంమతైః॥6॥

ప్రత్యక్షహేతవో యోగాః సాంఖ్యాః శాస్త్రవినిశ్చయాః
ఉభే చైతే మతే తత్త్వే మమ తాత యుధిష్ఠిర॥7॥

ఉభే చైతే మతే జ్ఞానే నృపతే శిష్టసంమతే
అనుష్ఠితే యథాశాస్త్రం నయేతాం పరమాం గతిం॥8॥

తుల్యం శౌచం తయోర్యుక్తం దయా భూతేషు చానఘ
వ్రతానాం ధారణం తుల్యం దర్శనం న సమం తయోః॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యది తుల్యం వ్రతం శౌచం దయా చాత్ర పితామహ
తుల్యం న దర్శనం కస్మాత్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

రాగం మోహం తథా స్నేహం కామం క్రోధం చ కేవలం
యోగాచ్ఛిత్త్వాదితో దోషాన్పంచైతాన్ప్రాప్నువంతి తత్॥11॥

యథా చానిమిషాః స్థూలా జాలం ఛిత్త్వా పునర్జలం
ప్రాప్నువంతి తథా యోగాస్తత్పదం వీతకల్మషాః॥12॥

తథైవ వాగురాం ఛిత్త్వా బలవంతో యథా మృగాః
ప్రాప్నుయుర్విమలం మార్గం విముక్తాః సర్వబంధనైః॥13॥

లోభజాని తథా రాజన్బంధనాని బలాన్వితాః
ఛిత్త్వా యోగాః పరం మార్గం గచ్ఛంతి విమలాః శివం॥14॥

అబలాశ్చ మృగా రాజన్వాగురాసు తథాపరే
వినశ్యంతి న సందేహస్తద్వద్యోగబలాదృతే॥15॥

బలహీనాశ్చ కౌంతేయ యథా జాలగతా ఝషాః
అంతం గచ్ఛంతి రాజేంద్ర తథా యోగాః సుదుర్బలాః॥16॥

యథా చ శకునాః సూక్ష్మాః ప్రాప్య జాలమరిందమ
తత్ర సక్తా విపద్యంతే ముచ్యంతే చ బలాన్వితాః॥17॥

కర్మజైర్బంధనైర్బద్ధాస్తద్వద్యోగాః పరంతప
అబలా వై వినశ్యంతి ముచ్యంతే చ బలాన్వితాః॥18॥

అల్పకశ్చ యథా రాజన్వహ్నిః శామ్యతి దుర్బలః
ఆక్రాంత ఇంధనైః స్థూలైస్తద్వద్యోగోఽబలః ప్రభో॥19॥

స ఏవ చ యదా రాజన్వహ్నిర్జాతబలః పునః
సమీరణయుతః కృత్స్నాం దహేత్క్షిప్రం మహీమపి॥20॥

తద్వజ్జాతబలో యోగీ దీప్తతేజా మహాబలః
అంతకాల ఇవాదిత్యః కృత్స్నం సంశోషయేజ్జగత్॥21॥

దుర్బలశ్చ యథా రాజన్స్రోతసా హ్రియతే నరః
బలహీనస్తథా యోగో విషయైర్హ్రియతేఽవశః॥22॥

తదేవ చ యథా స్రోతో విష్టంభయతి వారణః
తద్వద్యోగబలం లబ్ధ్వా వ్యూహతే విషయాన్బహూన్॥23॥

విశంతి చావశాః పార్థ యోగా యోగబలాన్వితాః
ప్రజాపతీనృషీందేవాన్మహాభూతాని చేశ్వరాః॥24॥

న యమో నాంతకః క్రుద్ధో న మృత్యుర్భీమవిక్రమః
ఈశతే నృపతే సర్వే యోగస్యామితతేజసః॥25॥

ఆత్మనాం చ సహస్రాణి బహూని భరతర్షభ
యోగః కుర్యాద్బలం ప్రాప్య తైశ్చ సర్వైర్మహీం చరేత్॥26॥

ప్రాప్నుయాద్విషయాంశ్చైవ పునశ్చోగ్రం తపశ్చరేత్
సంక్షిపేచ్చ పునః పార్థ సూర్యస్తేజోగుణానివ॥27॥

బలస్థస్య హి యోగస్య బంధనేశస్య పార్థివ
విమోక్షప్రభవిష్ణుత్వముపపన్నమసంశయం॥28॥

బలాని యోగే ప్రోక్తాని మయైతాని విశాం పతే
నిదర్శనార్థం సూక్ష్మాణి వక్ష్యామి చ పునస్తవ॥29॥

ఆత్మనశ్చ సమాధానే ధారణాం ప్రతి చాభిభో
నిదర్శనాని సూక్ష్మాణి శృణు మే భరతర్షభ॥30॥

అప్రమత్తో యథా ధన్వీ లక్ష్యం హంతి సమాహితః
యుక్తః సమ్యక్తథా యోగీ మోక్షం ప్రాప్నోత్యసంశయం॥31॥

స్నేహపూర్ణే యథా పాత్రే మన ఆధాయ నిశ్చలం
పురుషో యత్త ఆరోహేత్సోపానం యుక్తమానసః॥32॥

యుక్త్వా తథాయమాత్మానం యోగః పార్థివ నిశ్చలం
కరోత్యమలమాత్మానం భాస్కరోపమదర్శనం॥33॥

యథా చ నావం కౌంతేయ కర్ణధారః సమాహితః
మహార్ణవగతాం శీఘ్రం నయేత్పార్థివ పత్తనం॥34॥

తద్వదాత్మసమాధానం యుక్త్వా యోగేన తత్త్వవిత్
దుర్గమం స్థానమాప్నోతి హిత్వా దేహమిమం నృప॥35॥

సారథిశ్చ యథా యుక్త్వా సదశ్వాన్సుసమాహితః
దేశమిష్టం నయత్యాశు ధన్వినం పురుషర్షభ॥36॥

తథైవ నృపతే యోగీ ధారణాసు సమాహితః
ప్రాప్నోత్యాశు పరం స్థానం లక్షం ముక్త ఇవాశుగః॥37॥

ఆవేశ్యాత్మని చాత్మానం యోగీ తిష్ఠతి యోఽచలః
పాపం హంతేవ మీనానాం పదమాప్నోతి సోఽజరం॥38॥

నాభ్యాం కంఠే చ శీర్షే చ హృది వక్షసి పార్శ్వయోః
దర్శనే స్పర్శనే చాపి ఘ్రాణే చామితవిక్రమ॥39॥

స్థానేష్వేతేషు యో యోగీ మహావ్రతసమాహితః
ఆత్మనా సూక్ష్మమాత్మానం యుంక్తే సమ్యగ్విశాం పతే॥40॥

స శీఘ్రమమలప్రజ్ఞః కర్మ దగ్ధ్వా శుభాశుభం
ఉత్తమం యోగమాస్థాయ యదీచ్ఛతి విముచ్యతే॥41॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆహారాన్కీదృశాన్కృత్వా కాని జిత్వా చ భారత
యోగీ బలమవాప్నోతి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥42॥

భీష్మ ఉవాచ

కణానాం భక్షణే యుక్తః పిణ్యాకస్య చ భక్షణే
స్నేహానాం వర్జనే యుక్తో యోగీ బలమవాప్నుయాత్||43||

భుంజానో యావకం రూక్షం దీర్ఘకాలమరిందమ
ఏకారామో విశుద్ధాత్మా యోగీ బలమవాప్నుయాత్||44||

పక్షాన్మాసానృతూంశ్చిత్రాన్సంచరంశ్చ గుహాస్తథా
అపః పీత్వా పయోమిశ్రా యోగీ బలమవాప్నుయాత్||45||

అఖండమపి వా మాసం సతతం మనుజేశ్వర
ఉపోష్య సమ్యక్శుద్ధాత్మా యోగీ బలమవాప్నుయాత్||46||

కామం జిత్వా తథా క్రోధం శీతోష్ణే వర్షమేవ చ
భయం నిద్రాం తథా శ్వాసం పౌరుషం విషయాంస్తథా||47||

అరతిం దుర్జయాం చైవ ఘోరాం తృష్ణాం చ పార్థివ
స్పర్శాన్సర్వాంస్తథా తంద్రీం దుర్జయాం నృపసత్తమ||48||

దీపయంతి మహాత్మానః సూక్ష్మమాత్మానమాత్మనా
వీతరాగా మహాప్రాజ్ఞా ధ్యానాధ్యయనసంపదా||49||

దుర్గస్త్వేష మతః పంథా బ్రాహ్మణానాం విపశ్చితాం
న కశ్చిద్వ్రజతి హ్యస్మిన్క్షేమేణ భరతర్షభ||50||

యథా కశ్చిద్వనం ఘోరం బహుసర్పసరీసృపం
శ్వభ్రవత్తోయహీనం చ దుర్గమం బహుకంటకం||51||

అభక్తమటవీప్రాయం దావదగ్ధమహీరుహం
పంథానం తస్కరాకీర్ణం క్షేమేణాభిపతేద్యువా||52||

యోగమార్గం తథాసాద్య యః కశ్చిద్భజతే ద్విజః
క్షేమేణోపరమేన్మార్గాద్బహుదోషో హి స స్మృతః||53||

సుస్థేయం క్షురధారాసు నిశితాసు మహీపతే
ధారణాసు తు యోగస్య దుఃస్థేయమకృతాత్మభిః||54||

విపన్నా ధారణాస్తాత నయంతి నశుభాం గతిం
నేతృహీనా యథా నావః పురుషానర్ణవే నృప||55||

యస్తు తిష్ఠతి కౌంతేయ ధారణాసు యథావిధి
మరణం జన్మ దుఃఖం చ సుఖం చ స విముంచతి||56||

నానాశాస్త్రేషు నిష్పన్నం యోగేష్విదముదాహృతం
పరం యోగం తు యత్కృత్స్నం నిశ్చితం తద్ద్విజాతిషు||57||

పరం హి తద్బ్రహ్మ మహన్మహాత్మ;న్బ్రహ్మాణమీశం వరదం చ విష్ణుం
భవం చ ధర్మం చ షడాననం చ; షడ్బ్రహ్మపుత్రాంశ్చ మహానుభావాన్||58||

తమశ్చ కష్టం సుమహద్రజశ్చ; సత్త్వం చ శుద్ధం ప్రకృతిం పరాం చ
సిద్ధిం చ దేవీం వరుణస్య పత్నీం; తేజశ్చ కృత్స్నం సుమహచ్చ ధైర్యం||59||

తారాధిపం వై విమలం సతారం; విశ్వాంశ్చ దేవానురగాన్పితౄంశ్చ
శైలాంశ్చ కృత్స్నానుదధీంశ్చ ఘోరా;న్నదీశ్చ సర్వాః సవనాన్ఘనాంశ్చ||60||

నాగాన్నగాన్యక్షగణాందిశశ్చ; గంధర్వసంఘాన్పురుషాన్స్త్రియశ్చ
పరస్పరం ప్రాప్య మహాన్మహాత్మా; విశేత యోగీ నచిరాద్విముక్తః||61||

కథా చ యేయం నృపతే ప్రసక్తా; దేవే మహావీర్యమతౌ శుభేయం
యోగాన్స సర్వానభిభూయ మర్త్యా;న్నారాయణాత్మా కురుతే మహాత్మా||62||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సమ్యక్త్వయాయం నృపతే వర్ణితః శిష్టసంమతః
యోగమార్గో యథాన్యాయం శిష్యాయేహ హితైషిణా॥1॥

సాంఖ్యే త్విదానీం కార్త్స్న్యేన విధిం ప్రబ్రూహి పృచ్ఛతే
త్రిషు లోకేషు యజ్జ్ఞానం సర్వం తద్విదితం హి తే॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు మే త్వమిదం శుద్ధం సాంఖ్యానాం విదితాత్మనాం
విహితం యతిభిర్బుద్ధైః కపిలాదిభిరీశ్వరైః॥3॥

యస్మిన్న విభ్రమాః కేచిద్దృశ్యంతే మనుజర్షభ
గుణాశ్చ యస్మిన్బహవో దోషహానిశ్చ కేవలా॥4॥

జ్ఞానేన పరిసంఖ్యాయ సదోషాన్విషయాన్నృప
మానుషాందుర్జయాన్కృత్స్నాన్పైశాచాన్విషయాంస్తథా॥5॥

రాక్షసాన్విషయాంజ్ఞాత్వా యక్షాణాం విషయాంస్తథా
విషయానౌరగాంజ్ఞాత్వా గాంధర్వవిషయాంస్తథా॥6॥

పితౄణాం విషయాంజ్ఞాత్వా తిర్యక్షు చరతాం నృప
సుపర్ణవిషయాంజ్ఞాత్వా మరుతాం విషయాంస్తథా॥7॥

రాజర్షివిషయాంజ్ఞాత్వా బ్రహ్మర్షివిషయాంస్తథా
ఆసురాన్విషయాంజ్ఞాత్వా వైశ్వదేవాంస్తథైవ చ॥8॥

దేవర్షివిషయాంజ్ఞాత్వా యోగానామపి చేశ్వరాన్
విషయాంశ్చ ప్రజేశానాం బ్రహ్మణో విషయాంస్తథా॥9॥

ఆయుషశ్చ పరం కాలం లోకే విజ్ఞాయ తత్త్వతః
సుఖస్య చ పరం తత్త్వం విజ్ఞాయ వదతాం వర॥10॥

ప్రాప్తే కాలే చ యద్దుఃఖం పతతాం విషయైషిణాం
తిర్యక్చ పతతాం దుఃఖం పతతాం నరకే చ యత్॥11॥

స్వర్గస్య చ గుణాన్కృత్స్నాందోషాన్సర్వాంశ్చ భారత
వేదవాదే చ యే దోషా గుణా యే చాపి వైదికాః॥12॥

జ్ఞానయోగే చ యే దోషా గుణా యోగే చ యే నృప
సాంఖ్యజ్ఞానే చ యే దోషాస్తథైవ చ గుణా నృప॥13॥

సత్త్వం దశగుణం జ్ఞాత్వా రజో నవగుణం తథా
తమశ్చాష్టగుణం జ్ఞాత్వా బుద్ధిం సప్తగుణాం తథా॥14॥

షడ్గుణం చ నభో జ్ఞాత్వా మనః పంచగుణం తథా
బుద్ధిం చతుర్గుణాం జ్ఞాత్వా తమశ్చ త్రిగుణం మహత్॥15॥

ద్విగుణం చ రజో జ్ఞాత్వా సత్త్వమేకగుణం పునః
మార్గం విజ్ఞాయ తత్త్వేన ప్రలయే ప్రేక్షణం తథా॥16॥

జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నాః కారణైర్భావితాః శుభైః
ప్రాప్నువంతి శుభం మోక్షం సూక్ష్మా ఇవ నభః పరం॥17॥

రూపేణ దృష్టిం సంయుక్తాం ఘ్రాణం గంధగుణేన చ
శబ్దే సక్తం తథా శ్రోత్రం జిహ్వాం రసగుణేషు చ॥18॥

తనుం స్పర్శే తథా సక్తాం వాయుం నభసి చాశ్రితం
మోహం తమసి సంసక్తం లోభమర్థేషు సంశ్రితం॥19॥

విష్ణుం క్రాంతే బలే శక్రం కోష్ఠే సక్తం తథానలం
అప్సు దేవీం తథా సక్తామపస్తేజసి చాశ్రితాః॥20॥

తేజో వాయౌ తు సంసక్తం వాయుం నభసి చాశ్రితం
నభో మహతి సంయుక్తం మహద్బుద్ధౌ చ సంశ్రితం॥21॥

బుద్ధిం తమసి సంసక్తాం తమో రజసి చాశ్రితం
రజః సత్త్వే తథా సక్తం సత్త్వం సక్తం తథాత్మని॥22॥

సక్తమాత్మానమీశే చ దేవే నారాయణే తథా
దేవం మోక్షే చ సంసక్తం మోక్షం సక్తం తు న క్వచిత్॥23॥

జ్ఞాత్వా సత్త్వయుతం దేహం వృతం షోడశభిర్గుణైః
స్వభావం చేతనాం చైవ జ్ఞాత్వా వై దేహమాశ్రితే॥24॥

మధ్యస్థమేకమాత్మానం పాపం యస్మిన్న విద్యతే
ద్వితీయం కర్మ విజ్ఞాయ నృపతే విషయైషిణాం॥25॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాంశ్చ సర్వానాత్మని సంశ్రితాన్
ప్రాణాపానౌ సమానం చ వ్యానోదానౌ చ తత్త్వతః॥26॥

అవాక్చైవానిలం జ్ఞాత్వా ప్రవహం చానిలం పునః
సప్త వాతాంస్తథా శేషాన్సప్తధా విధివత్పునః॥27॥

ప్రజాపతీనృషీంశ్చైవ మార్గాంశ్చ సుబహూన్వరాన్
సప్తర్షీంశ్చ బహూంజ్ఞాత్వా రాజర్షీంశ్చ పరంతప॥28॥

సురర్షీన్మహతశ్చాన్యాన్మహర్షీన్సూర్యసంనిభాన్
ఐశ్వర్యాచ్చ్యావితాంజ్ఞాత్వా కాలేన మహతా నృప॥29॥

మహతాం భూతసంఘానాం శ్రుత్వా నాశం చ పార్థివ
గతిం చాప్యశుభాం జ్ఞాత్వా నృపతే పాపకర్మణాం॥30॥

వైతరణ్యాం చ యద్దుఃఖం పతితానాం యమక్షయే
యోనీషు చ విచిత్రాసు సంసారానశుభాంస్తథా॥31॥

జఠరే చాశుభే వాసం శోణితోదకభాజనే
శ్లేష్మమూత్రపురీషే చ తీవ్రగంధసమన్వితే॥32॥

శుక్రశోణితసంఘాతే మజ్జాస్నాయుపరిగ్రహే
సిరాశతసమాకీర్ణే నవద్వారే పురేఽశుచౌ॥33॥

విజ్ఞాయాహితమాత్మానం యోగాంశ్చ వివిధాన్నృప
తామసానాం చ జంతూనాం రమణీయావృతాత్మనాం॥34॥

సాత్త్వికానాం చ జంతూనాం కుత్సితం భరతర్షభ
గర్హితం మహతామర్థే సాంఖ్యానాం విదితాత్మనాం॥35॥

ఉపప్లవాంస్తథా ఘోరాఞ్శశినస్తేజసస్తథా
తారాణాం పతనం దృష్ట్వా నక్షత్రాణాం చ పర్యయం॥36॥

ద్వంద్వానాం విప్రయోగం చ విజ్ఞాయ కృపణం నృప
అన్యోన్యభక్షణం దృష్ట్వా భూతానామపి చాశుభం॥37॥

బాల్యే మోహం చ విజ్ఞాయ క్షయం దేహస్య చాశుభం
రాగే మోహే చ సంప్రాప్తే క్వచిత్సత్త్వం సమాశ్రితం॥38॥

సహస్రేషు నరః కశ్చిన్మోక్షబుద్ధిం సమాశ్రితః
దుర్లభత్వం చ మోక్షస్య విజ్ఞాయ శ్రుతిపూర్వకం॥39॥

బహుమానమలబ్ధేషు లబ్ధే మధ్యస్థతాం పునః
విషయాణాం చ దౌరాత్మ్యం విజ్ఞాయ నృపతే పునః ॥40॥

గతాసూనాం చ కౌంతేయ దేహాందృష్ట్వా తథాశుభాన్
వాసం కులేషు జంతూనాం దుఃఖం విజ్ఞాయ భారత ॥41॥

బ్రహ్మఘ్నానాం గతిం జ్ఞాత్వా పతితానాం సుదారుణాం
సురాపానే చ సక్తానాం బ్రాహ్మణానాం దురాత్మనాం
గురుదారప్రసక్తానాం గతిం విజ్ఞాయ చాశుభాం ॥42॥

జననీషు చ వర్తంతే యే న సమ్యగ్యుధిష్ఠిర
సదేవకేషు లోకేషు యే న వర్తంతి మానవాః ॥43॥

తేన జ్ఞానేన విజ్ఞాయ గతిం చాశుభకర్మణాం
తిర్యగ్యోనిగతానాం చ విజ్ఞాయ గతయః పృథక్ ॥44॥

వేదవాదాంస్తథా చిత్రానృతూనాం పర్యయాంస్తథా
క్షయం సంవత్సరాణాం చ మాసానాం ప్రక్షయం తథా ॥45॥

పక్షక్షయం తథా దృష్ట్వా దివసానాం చ సంక్షయం
క్షయం వృద్ధిం చ చంద్రస్య దృష్ట్వా ప్రత్యక్షతస్తథా ॥46॥

వృద్ధిం దృష్ట్వా సముద్రాణాం క్షయం తేషాం తథా పునః
క్షయం ధనానాం చ తథా పునర్వృద్ధిం తథైవ చ ॥47॥

సంయోగానాం క్షయం దృష్ట్వా యుగానాం చ విశేషతః
క్షయం చ దృష్ట్వా శైలానాం క్షయం చ సరితాం తథా ॥48॥

వర్ణానాం చ క్షయం దృష్ట్వా క్షయాంతం చ పునః పునః
జరామృత్యుం తథా జన్మ దృష్ట్వా దుఃఖాని చైవ హ ॥49॥

దేహదోషాంస్తథా జ్ఞాత్వా తేషాం దుఃఖం చ తత్త్వతః
దేహవిక్లవతాం చైవ సమ్యగ్విజ్ఞాయ భారత ॥50॥

ఆత్మదోషాంశ్చ విజ్ఞాయ సర్వానాత్మని సంశ్రితాన్
స్వదేహాదుత్థితాన్గంధాంస్తథా విజ్ఞాయ చాశుభాన్ ॥51॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాన్స్వగాత్రోద్భవాందోషాన్పశ్యస్యమితవిక్రమ
ఏతన్మే సంశయం కృత్స్నం వక్తుమర్హసి తత్త్వతః ॥52॥

భీష్మ ఉవాచ

పంచ దోషాన్ప్రభో దేహే ప్రవదంతి మనీషిణః
మార్గజ్ఞాః కాపిలాః సాంఖ్యాః శృణు తానరిసూదన ॥53॥

కామక్రోధౌ భయం నిద్రా పంచమః శ్వాస ఉచ్యతే
ఏతే దోషాః శరీరేషు దృశ్యంతే సర్వదేహినాం ॥54॥

ఛిందంతి క్షమయా క్రోధం కామం సంకల్పవర్జనాత్
సత్త్వసంశీలనాన్నిద్రామప్రమాదాద్భయం తథా
ఛిందంతి పంచమం శ్వాసం లఘ్వాహారతయా నృప ॥55॥

గుణాన్గుణశతైర్జ్ఞాత్వా దోషాందోషశతైరపి
హేతూన్హేతుశతైశ్చిత్రైశ్చిత్రాన్విజ్ఞాయ తత్త్వతః ॥56॥

అపాం ఫేనోపమం లోకం విష్ణోర్మాయాశతైర్వృతం
చిత్తభిత్తిప్రతీకాశం నలసారమనర్థకం॥57॥

తమః శ్వభ్రనిభం దృష్ట్వా వర్షబుద్బుదసంనిభం
నాశప్రాయం సుఖాద్ధీనం నాశోత్తరమభావగం
రజస్తమసి సంమగ్నం పంకే ద్విపమివావశం॥58॥

సాంఖ్యా రాజన్మహాప్రాజ్ఞాస్త్యక్త్వా దేహం ప్రజాకృతం
జ్ఞానజ్ఞేయేన సాంఖ్యేన వ్యాపినా మహతా నృప॥59॥

రాజసానశుభాన్గంధాంస్తామసాంశ్చ తథావిధాన్
పుణ్యాంశ్చ సాత్త్వికాన్గంధాన్స్పర్శజాందేహసంశ్రితాన్
ఛిత్త్వాశు జ్ఞానశస్త్రేణ తపోదండేన భారత॥60॥

తతో దుఃఖోదకం ఘోరం చింతాశోకమహాహ్రదం
వ్యాధిమృత్యుమహాగ్రాహం మహాభయమహోరగం॥61॥

తమఃకూర్మం రజోమీనం ప్రజ్ఞయా సంతరంత్యుత
స్నేహపంకం జరాదుర్గం స్పర్శద్వీపమరిందమ॥62॥

కర్మాగాధం సత్యతీరం స్థితవ్రతమిదం నృప
హింసాశీఘ్రమహావేగం నానారసమహాకరం॥63॥

నానాప్రీతిమహారత్నం దుఃఖజ్వరసమీరణం
శోకతృష్ణామహావర్తం తీక్ష్ణవ్యాధిమహాగజం॥64॥

అస్థిసంఘాతసంఘాటం శ్లేష్మఫేనమరిందమ
దానముక్తాకరం భీమం శోణితహ్రదవిద్రుమం॥65॥

హసితోత్క్రుష్టనిర్ఘోషం నానాజ్ఞానసుదుస్తరం
రోదనాశ్రుమలక్షారం సంగత్యాగపరాయణం॥66॥

పునరాజన్మలోకౌఘం పుత్రబాంధవపత్తనం
అహింసాసత్యమర్యాదం ప్రాణత్యాగమహోర్మిణం॥67॥

వేదాంతగమనద్వీపం సర్వభూతదయోదధిం
మోక్షదుష్ప్రాపవిషయం వడవాముఖసాగరం॥68॥

తరంతి మునయః సిద్ధా జ్ఞానయోగేన భారత
తీర్త్వా చ దుస్తరం జన్మ విశంతి విమలం నభః॥69॥

తతస్తాన్సుకృతీన్సాంఖ్యాన్సూర్యో వహతి రశ్మిభిః
పద్మతంతువదావిశ్య ప్రవహన్విషయాన్నృప॥70॥

తత్ర తాన్ప్రవహో వాయుః ప్రతిగృహ్ణాతి భారత
వీతరాగాన్యతీన్సిద్ధాన్వీర్యయుక్తాంస్తపోధనాన్॥71॥

సూక్ష్మః శీతః సుగంధీ చ సుఖస్పర్శశ్చ భారత
సప్తానాం మరుతాం శ్రేష్ఠో లోకాన్గచ్ఛతి యః శుభాన్
స తాన్వహతి కౌంతేయ నభసః పరమాం గతిం॥72॥

నభో వహతి లోకేశ రజసః పరమాం గతిం
రజో వహతి రాజేంద్ర సత్త్వస్య పరమాం గతిం॥73॥

సత్త్వం వహతి శుద్ధాత్మన్పరం నారాయణం ప్రభుం
ప్రభుర్వహతి శుద్ధాత్మా పరమాత్మానమాత్మనా॥74॥

పరమాత్మానమాసాద్య తద్భూతాయతనామలాః
అమృతత్వాయ కల్పంతే న నివర్తంతి చాభిభో
పరమా సా గతిః పార్థ నిర్ద్వంద్వానాం మహాత్మనాం॥75॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్థానముత్తమమాసాద్య భగవంతం స్థిరవ్రతాః
ఆజన్మమరణం వా తే స్మరంత్యుత న వానఘ ॥76॥

యదత్ర తథ్యం తన్మే త్వం యథావద్వక్తుమర్హసి
త్వదృతే మానవం నాన్యం ప్రష్టుమర్హామి కౌరవ ॥77॥

మోక్షదోషో మహానేష ప్రాప్య సిద్ధిం గతానృషీన్
యది తత్రైవ విజ్ఞానే వర్తంతే యతయః పరే ॥78॥

ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం పశ్యామి పరమం నృప
మగ్నస్య హి పరే జ్ఞానే కిం ను దుఃఖతరం భవేత్ ॥79॥

భీష్మ ఉవాచ

యథాన్యాయం త్వయా తాత ప్రశ్నః పృష్టః సుసంకటః
బుద్ధానామపి సంమోహః ప్రశ్నేఽస్మిన్భరతర్షభ
అత్రాపి తత్త్వం పరమం శృణు సమ్యఙ్మయేరితం ॥80॥

బుద్ధిశ్చ పరమా యత్ర కాపిలానాం మహాత్మనాం
ఇంద్రియాణ్యపి బుధ్యంతే స్వదేహం దేహినో నృప
కారణాన్యాత్మనస్తాని సూక్ష్మః పశ్యతి తైస్తు సః ॥81॥

ఆత్మనా విప్రహీణాని కాష్ఠకుడ్యసమాని తు
వినశ్యంతి న సందేహః ఫేనా ఇవ మహార్ణవే ॥82॥

ఇంద్రియైః సహ సుప్తస్య దేహినః శత్రుతాపన
సూక్ష్మశ్చరతి సర్వత్ర నభసీవ సమీరణః ॥83॥

స పశ్యతి యథాన్యాయం స్పర్శాన్స్పృశతి చాభిభో
బుధ్యమానో యథాపూర్వమఖిలేనేహ భారత ॥84॥

ఇంద్రియాణీహ సర్వాణి స్వే స్వే స్థానే యథావిధి
అనీశత్వాత్ప్రలీయంతే సర్పా హతవిషా ఇవ ॥85॥

ఇంద్రియాణాం తు సర్వేషాం స్వస్థానేష్వేవ సర్వశః
ఆక్రమ్య గతయః సూక్ష్మాశ్చరత్యాత్మా న సంశయః ॥86॥

సత్త్వస్య చ గుణాన్కృత్స్నాన్రజసశ్చ గుణాన్పునః
గుణాంశ్చ తమసః సర్వాన్గుణాన్బుద్ధేశ్చ భారత ॥87॥

గుణాంశ్చ మనసస్తద్వన్నభసశ్చ గుణాంస్తథా
గుణాన్వాయోశ్చ ధర్మాత్మంస్తేజసశ్చ గుణాన్పునః ॥88॥

అపాం గుణాంస్తథా పార్థ పార్థివాంశ్చ గుణానపి
సర్వాత్మనా గుణైర్వ్యాప్య క్షేత్రజ్ఞః స యుధిష్ఠిర ॥89॥

ఆత్మా చ యాతి క్షేత్రజ్ఞం కర్మణీ చ శుభాశుభే
శిష్యా ఇవ మహాత్మానమింద్రియాణి చ తం విభో ॥90॥

ప్రకృతిం చాప్యతిక్రమ్య గచ్ఛత్యాత్మానమవ్యయం
పరం నారాయణాత్మానం నిర్ద్వంద్వం ప్రకృతేః పరం ॥91॥

విముక్తః పుణ్యపాపేభ్యః ప్రవిష్టస్తమనామయం
పరమాత్మానమగుణం న నివర్తతి భారత ॥92॥

శిష్టం త్వత్ర మనస్తాత ఇంద్రియాణి చ భారత
ఆగచ్ఛంతి యథాకాలం గురోః సందేశకారిణః ॥93॥

శక్యం చాల్పేన కాలేన శాంతిం ప్రాప్తుం గుణార్థినా
ఏవం యుక్తేన కౌంతేయ యుక్తజ్ఞానేన మోక్షిణా॥94॥

సాంఖ్యా రాజన్మహాప్రాజ్ఞా గచ్ఛంతి పరమాం గతిం
జ్ఞానేనానేన కౌంతేయ తుల్యం జ్ఞానం న విద్యతే॥95॥

అత్ర తే సంశయో మా భూజ్జ్ఞానం సాంఖ్యం పరం మతం
అక్షరం ధ్రువమవ్యక్తం పూర్వం బ్రహ్మ సనాతనం॥96॥

అనాదిమధ్యనిధనం నిర్ద్వంద్వం కర్తృ శాశ్వతం
కూటస్థం చైవ నిత్యం చ యద్వదంతి శమాత్మకాః॥97॥

యతః సర్వాః ప్రవర్తంతే సర్గప్రలయవిక్రియాః
యచ్చ శంసంతి శాస్త్రేషు వదంతి పరమర్షయః॥98॥

సర్వే విప్రాశ్చ దేవాశ్చ తథాగమవిదో జనాః
బ్రహ్మణ్యం పరమం దేవమనంతం పరతోఽచ్యుతం॥99॥

ప్రార్థయంతశ్చ తం విప్రా వదంతి గుణబుద్ధయః
సమ్యగ్యుక్తాస్తథా యోగాః సాంఖ్యాశ్చామితదర్శనాః॥100॥

అమూర్తేస్తస్య కౌంతేయ సాంఖ్యం మూర్తిరితి శ్రుతిః
అభిజ్ఞానాని తస్యాహుర్మతం హి భరతర్షభ॥101॥

ద్వివిధానీహ భూతాని పృథివ్యాం పృథివీపతే
జంగమాగమసంజ్ఞాని జంగమం తు విశిష్యతే॥102॥

జ్ఞానం మహద్యద్ధి మహత్సు రాజ;న్వేదేషు సాంఖ్యేషు తథైవ యోగే
యచ్చాపి దృష్టం వివిధం పురాణం; సాంఖ్యాగతం తన్నిఖిలం నరేంద్ర॥103॥

యచ్చేతిహాసేషు మహత్సు దృష్టం; యచ్చార్థశాస్త్రే నృప శిష్టజుష్టే
జ్ఞానం చ లోకే యదిహాస్తి కించి;త్సాంఖ్యాగతం తచ్చ మహన్మహాత్మన్॥104॥

శమశ్చ దృష్టః పరమం బలం చ; జ్ఞానం చ సూక్ష్మం చ యథావదుక్తం
తపాంసి సూక్ష్మాణి సుఖాని చైవ; సాంఖ్యే యథావద్విహితాని రాజన్॥105॥

విపర్యయే తస్య హి పార్థ దేవా;న్గచ్ఛంతి సాంఖ్యాః సతతం సుఖేన
తాంశ్చానుసంచార్య తతః కృతార్థాః; పతంతి విప్రేషు యతేషు భూయః॥106॥

హిత్వా చ దేహం ప్రవిశంతి మోక్షం; దివౌకసో ద్యామివ పార్థ సాంఖ్యాః
తతోఽధికం తేఽభిరతా మహార్హే; సాంఖ్యే ద్విజాః పార్థివ శిష్టజుష్టే॥107॥

తేషాం న తిర్యగ్గమనం హి దృష్టం; నావాగ్గతిః పాపకృతాం నివాసః
న చాబుధానామపి తే ద్విజాతయో; యే జ్ఞానమేతన్నృపతేఽనురక్తాః॥108॥

సాంఖ్యం విశాలం పరమం పురాణం; మహార్ణవం విమలముదారకాంతం
కృత్స్నం చ సాంఖ్యం నృపతే మహాత్మా; నారాయణో ధారయతేఽప్రమేయం॥109॥

ఏతన్మయోక్తం నరదేవ తత్త్వం; నారాయణో విశ్వమిదం పురాణం
స సర్గకాలే చ కరోతి సర్గం; సంహారకాలే చ తదత్తి భూయః॥110॥

—♦ అధ్యాయము 291 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం తదక్షరమిత్యుక్తం యస్మాన్నావర్తతే పునః
కిం చ తత్క్షరమిత్యుక్తం యస్మాదావర్తతే పునః॥1॥

అక్షరక్షరయోర్వ్యక్తిమిచ్ఛామ్యరినిషూదన
ఉపలబ్ధుం మహాబాహో తత్త్వేన కురునందన॥2॥

త్వం హి జ్ఞాననిధిర్విప్రైరుచ్యసే వేదపారగైః
ఋషిభిశ్చ మహాభాగైర్యతిభిశ్చ మహాత్మభిః॥3॥

శేషమల్పం దినానాం తే దక్షిణాయనభాస్కరే
ఆవృత్తే భగవత్యర్కే గంతాసి పరమాం గతిం॥4॥

త్వయి ప్రతిగతే శ్రేయః కుతః శ్రోష్యామహే వయం
కురువంశప్రదీపస్త్వం జ్ఞానద్రవ్యేణ దీప్యసే॥5॥

తదేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి త్వత్తః కురుకులోద్వహ
న తృప్యామీహ రాజేంద్ర శృణ్వన్నమృతమీదృశం॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
వసిష్ఠస్య చ సంవాదం కరాలజనకస్య చ॥7॥

వసిష్ఠం శ్రేష్ఠమాసీనమృషీణాం భాస్కరద్యుతిం
పప్రచ్ఛ జనకో రాజా జ్ఞానం నైఃశ్రేయసం పరం॥8॥

పరమధ్యాత్మకుశలమధ్యాత్మగతినిశ్చయం
మైత్రావరుణిమాసీనమభివాద్య కృతాంజలిః॥9॥

స్వక్షరం ప్రశ్రితం వాక్యం మధురం చాప్యనుల్బణం
పప్రచ్ఛర్షివరం రాజా కరాలజనకః పురా॥10॥

భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి పరం బ్రహ్మ సనాతనం
యస్మాన్న పునరావృత్తిమాప్నువంతి మనీషిణః॥11॥

యచ్చ తత్క్షరమిత్యుక్తం యత్రేదం క్షరతే జగత్
యచ్చాక్షరమితి ప్రోక్తం శివం క్షేమ్యమనామయం॥12॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

శ్రూయతాం పృథివీపాల క్షరతీదం యథా జగత్
యన్న క్షరతి పూర్వేణ యావత్కాలేన చాప్యథ॥13॥

యుగం ద్వాదశసాహస్రం కల్పం విద్ధి చతుర్గుణం
దశకల్పశతావృత్తం తదహర్బ్రాహ్మముచ్యతే
రాత్రిశ్చైతావతీ రాజన్యస్యాంతే ప్రతిబుధ్యతే॥14॥

సృజత్యనంతకర్మాణం మహాంతం భూతమగ్రజం
మూర్తిమంతమమూర్తాత్మా విశ్వం శంభుః స్వయంభువః
అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిరీశానం జ్యోతిరవ్యయం॥15॥

సర్వతఃపాణిపాదాంతం సర్వతోక్షిశిరోముఖం
సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥16॥

హిరణ్యగర్భో భగవానేష బుద్ధిరితి స్మృతః
మహానితి చ యోగేషు విరించ ఇతి చాప్యుత॥17॥

సాంఖ్యే చ పఠ్యతే శాస్త్రే నామభిర్బహుధాత్మకః
విచిత్రరూపో విశ్వాత్మా ఏకాక్షర ఇతి స్మృతః॥18॥

వృతం నైకాత్మకం యేన కృత్స్నం త్రైలోక్యమాత్మనా
తథైవ బహురూపత్వాద్విశ్వరూప ఇతి స్మృతః॥19॥

ఏష వై విక్రియాపన్నః సృజత్యాత్మానమాత్మనా
అహంకారం మహాతేజాః ప్రజాపతిమహంకృతం॥20॥

అవ్యక్తాద్వ్యక్తముత్పన్నం విద్యాసర్గం వదంతి తం
మహాంతం చాప్యహంకారమవిద్యాసర్గమేవ చ॥21॥

అవిధిశ్చ విధిశ్చైవ సముత్పన్నౌ తథైకతః
విద్యావిద్యేతి విఖ్యాతే శ్రుతిశాస్త్రార్థచింతకైః॥22॥

భూతసర్గమహంకారాత్తృతీయం విద్ధి పార్థివ
అహంకారేషు భూతేషు చతుర్థం విద్ధి వైకృతం॥23॥

వాయుర్జ్యోతిరథాకాశమాపోఽథ పృథివీ తథా
శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధస్తథైవ చ॥24॥

ఏవం యుగపదుత్పన్నం దశవర్గమసంశయం
పంచమం విద్ధి రాజేంద్ర భౌతికం సర్గమర్థవత్॥25॥

శ్రోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా ఘ్రాణమేవ చ పంచమం
వాక్చ హస్తౌ చ పాదౌ చ పాయుర్మేఢ్రం తథైవ చ॥26॥

బుద్ధీంద్రియాణి చైతాని తథా కర్మేంద్రియాణి చ
సంభూతానీహ యుగపన్మనసా సహ పార్థివ॥27॥

ఏషా తత్త్వచతుర్వింశా సర్వాకృతిషు వర్తతే
యాం జ్ఞాత్వా నాభిశోచంతి బ్రాహ్మణాస్తత్త్వదర్శినః॥28॥

ఏతద్దేహం సమాఖ్యాతం త్రైలోక్యే సర్వదేహిషు
వేదితవ్యం నరశ్రేష్ఠ సదేవనరదానవే॥29॥

సయక్షభూతగంధర్వే సకింనరమహోరగే
సచారణపిశాచే వై సదేవర్షినిశాచరే॥30॥

సదంశకీటమశకే సపూతికృమిమూషకే
శుని శ్వపాకే వైణేయే సచండాలే సపుల్కసే॥31॥

హస్త్యశ్వఖరశార్దూలే సవృక్షే గవి చైవ హ
యచ్చ మూర్తిమయం కించిత్సర్వత్రైతన్నిదర్శనం॥32॥

జలే భువి తథాకాశే నాన్యత్రేతి వినిశ్చయః
స్థానం దేహవతామస్తి ఇత్యేవమనుశుశ్రుమ॥33॥

కృత్స్నమేతావతస్తాత క్షరతే వ్యక్తసంజ్ఞకం
అహన్యహని భూతాత్మా తతః క్షర ఇతి స్మృతః॥34॥

ఏతదక్షరమిత్యుక్తం క్షరతీదం యథా జగత్
జగన్మోహాత్మకం ప్రాహురవ్యక్తం వ్యక్తసంజ్ఞకం॥35॥

మహాంశ్చైవాగ్రజో నిత్యమేతత్క్షరనిదర్శనం
కథితం తే మహారాజ యస్మాన్నావర్తతే పునః॥36॥

పంచవింశతిమో విష్ణుర్నిస్తత్త్వస్తత్త్వసంజ్ఞకః
తత్త్వసంశ్రయణాదేతత్తత్త్వమాహుర్మనీషిణః॥37॥

యదమూర్త్యసృజద్వ్యక్తం తత్తన్మూర్త్యధితిష్ఠతి
చతుర్వింశతిమో వ్యక్తో హ్యమూర్తః పంచవింశకః॥38॥

స ఏవ హృది సర్వాసు మూర్తిష్వాతిష్ఠతేఽఽత్మవాన్
చేతయంశ్చేతనో నిత్యః సర్వమూర్తిరమూర్తిమాన్॥39॥

సర్గప్రలయధర్మిణ్యా అసర్గప్రలయాత్మకః
గోచరే వర్తతే నిత్యం నిర్గుణో గుణసంజ్ఞకః॥40॥

ఏవమేష మహానాత్మా సర్గప్రలయకోవిదః
వికుర్వాణః ప్రకృతిమానభిమన్యత్యబుద్ధిమాన్॥41॥

తమఃసత్త్వరజోయుక్తస్తాసు తాస్విహ యోనిషు
లీయతేఽప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధజనసేవనాత్॥42॥

సహవాసో నివాసాత్మా నాన్యోఽహమితి మన్యతే
యోఽహం సోఽహమితి హ్యుక్త్వా గుణాననను నివర్తతే॥43॥

తమసా తామసాన్భావాన్విధాన్ప్రతిపద్యతే
రజసా రాజసాంశ్చైవ సాత్త్వికాన్సత్త్వసంశ్రయాత్॥44॥

శుక్లలోహితకృష్ణాని రూపాణ్యేతాని త్రీణి తు
సర్వాణ్యేతాని రూపాణి జానీహి ప్రాకృతాని వై॥45॥

తామసా నిరయం యాంతి రాజసా మానుషాంస్తథా
సాత్త్వికా దేవలోకాయ గచ్ఛంతి సుఖభాగినః॥46॥

నిష్కైవల్యేన పాపేన తిర్యగ్యోనిమవాప్నుయాత్
పుణ్యపాపేన మానుష్యం పుణ్యేనైకేన దేవతాః॥47॥

ఏవమవ్యక్తవిషయం క్షరమాహుర్మనీషిణః
పంచవింశతిమో యోఽయం జ్ఞానాదేవ ప్రవర్తతే॥48॥

—♦ అధ్యాయము 292 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

ఏవమప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధమనువర్తతే
దేహాద్దేహసహస్రాణి తథా సమభిపద్యతే॥1॥

తిర్యగ్యోనిసహస్రేషు కదాచిద్దేవతాస్వపి
ఉపపద్యతి సంయోగాద్గుణైః సహ గుణక్షయాత్॥2॥

మానుషత్వాద్దివం యాతి దివో మానుష్యమేవ చ
మానుష్యాన్నిరయస్థానమానంత్యం ప్రతిపద్యతే॥3॥

కోశకారో యథాత్మానం కీటః సమనురుంధతి
సూత్రతంతుగుణైర్నిత్యం తథాయమగుణో గుణైః॥4॥

ద్వంద్వమేతి చ నిర్ద్వంద్వస్తాసు తాస్విహ యోనిషు
శీర్షరోగేఽక్షిరోగే చ దంతశూలే గలగ్రహే॥5॥

జలోదరేఽర్శసాం రోగే జ్వరగండవిషూచికే
శ్విత్రే కుష్ఠేఽగ్నిదాహే చ సిధ్మాపస్మారయోరపి॥6॥

యాని చాన్యాని ద్వంద్వాని ప్రాకృతాని శరీరిషు
ఉత్పద్యంతే విచిత్రాణి తాన్యేషోఽప్యభిమన్యతే
అభిమన్యత్యభీమానాత్తథైవ సుకృతాన్యపి॥7॥

ఏకవాసాశ్చ దుర్వాసాః శాయీ నిత్యమధస్తథా
మండూకశాయీ చ తథా వీరాసనగతస్తథా॥8॥

చీరధారణమాకాశే శయనం స్థానమేవ చ
ఇష్టకాప్రస్తరే చైవ కంటకప్రస్తరే తథా॥9॥

భస్మప్రస్తరశాయీ చ భూమిశయ్యానులేపనః
వీరస్థానాంబుపంకే చ శయనం ఫలకేషు చ॥10॥

వివిధాసు చ శయ్యాసు ఫలగృద్ధ్యాన్వితోఽఫలః
ముంజమేఖలనగ్నత్వం క్షౌమకృష్ణాజినాని చ॥11॥

శాణీవాలపరీధానో వ్యాఘ్రచర్మపరిచ్ఛదః
సింహచర్మపరీధానః పట్టవాసాస్తథైవ చ॥12॥

కీటకావసనశ్చైవ చీరవాసాస్తథైవ చ
వస్త్రాణి చాన్యాని బహూన్యభిమన్యత్యబుద్ధిమాన్॥13॥

భోజనాని విచిత్రాణి రత్నాని వివిధాని చ
ఏకవస్త్రాంతరాశిత్వమేకకాలికభోజనం॥14॥

చతుర్థాష్టమకాలశ్చ షష్ఠకాలిక ఏవ చ
షడ్రాత్రభోజనశ్చైవ తథైవాష్టాహభోజనః॥15॥

సప్తరాత్రదశాహారో ద్వాదశాహార ఏవ చ
మాసోపవాసీ మూలాశీ ఫలాహారస్తథైవ చ॥16॥

వాయుభక్షోఽమ్బుపిణ్యాకగోమయాదన ఏవ చ
గోమూత్రభోజనశ్చైవ శాకపుష్పాద ఏవ చ॥17॥

శైవాలభోజనశ్చైవ తథాచామేన వర్తయన్
వర్తయఞ్శీర్ణపర్ణైశ్చ ప్రకీర్ణఫలభోజనః॥18॥

వివిధాని చ కృచ్ఛ్రాణి సేవతే సుఖకాంక్షయా
చాంద్రాయణాని విధివల్లింగాని వివిధాని చ॥19॥

చాతురాశ్రమ్యపంథానమాశ్రయత్యాశ్రమానపి
ఉపాసీనశ్చ పాషండాన్గుహాః శైలాంస్తథైవ చ॥20॥

వివిక్తాశ్చ శిలాఛాయాస్తథా ప్రస్రవణాని చ
వివిధాని చ జప్యాని వివిధాని వ్రతాని చ॥21॥

నియమాన్సువిచిత్రాంశ్చ వివిధాని తపాంసి చ
యజ్ఞాంశ్చ వివిధాకారాన్విధీంశ్చ వివిధాంస్తథా॥22॥

వణిక్పథం ద్విజక్షత్రం వైశ్యశూద్రం తథైవ చ
దానం చ వివిధాకారం దీనాంధకృపణేష్వపి॥23॥

అభిమన్యత్యసంబోధాత్తథైవ త్రివిధాన్గుణాన్
సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ ధర్మార్థౌ కామ ఏవ చ
ప్రకృత్యాత్మానమేవాత్మా ఏవం ప్రవిభజత్యుత॥24॥

స్వధాకారవషట్కారౌ స్వాహాకారనమస్క్రియాః
యాజనాధ్యాపనం దానం తథైవాహుః ప్రతిగ్రహం
యజనాధ్యయనే చైవ యచ్చాన్యదపి కించన॥25॥

జన్మమృత్యువివాదే చ తథా విశసనేఽపి చ
శుభాశుభమయం సర్వమేతదాహుః క్రియాపథం॥26॥

ప్రకృతిః కురుతే దేవీ మహాప్రలయమేవ చ
దివసాంతే గుణానేతానభ్యేత్యైకోఽవతిష్ఠతి॥27॥

రశ్మిజాలమివాదిత్యస్తత్కాలేన నియచ్ఛతి
ఏవమేషోఽసకృత్సర్వం క్రీడార్థమభిమన్యతే॥28॥

ఆత్మరూపగుణానేతాన్వివిధాన్హృదయప్రియాన్
ఏవమేవ వికుర్వాణః సర్గప్రలయకర్మణీ॥29॥

క్రియాక్రియాపథే రక్తస్త్రిగుణస్త్రిగుణాతిగః
క్రియాక్రియాపథోపేతస్తథా తదితి మన్యతే॥30॥

ఏవం ద్వంద్వాన్యథైతాని వర్తంతే మమ నిత్యశః
మమైవైతాని జాయంతే బాధంతే తాని మామితి ॥31॥

నిస్తర్తవ్యాన్యథైతాని సర్వాణీతి నరాధిప
మన్యతేఽయం హ్యబుద్ధిత్వాత్తథైవ సుకృతాన్యపి ॥32॥

భోక్తవ్యాని మయైతాని దేవలోకగతేన వై
ఇహైవ చైనం భోక్ష్యామి శుభాశుభఫలోదయం ॥33॥

సుఖమేవ చ కర్తవ్యం సకృత్కృత్వా సుఖం మమ
యావదంతం చ మే సౌఖ్యం జాత్యాం జాత్యాం భవిష్యతి ॥34॥

భవిష్యతి చ మే దుఃఖం కృతేనేహాప్యనంతకం
మహద్దుఃఖం హి మానుష్యం నిరయే చాపి మజ్జనం ॥35॥

నిరయాచ్చాపి మానుష్యం కాలేనైష్యామ్యహం పునః
మనుష్యత్వాచ్చ దేవత్వం దేవత్వాత్పౌరుషం పునః
మనుష్యత్వాచ్చ నిరయం పర్యాయేణోపగచ్ఛతి ॥36॥

య ఏవం వేత్తి వై నిత్యం నిరాత్మాత్మగుణైర్వృతః
తేన దేవమనుష్యేషు నిరయే చోపపద్యతే ॥37॥

మమత్వేనావృతో నిత్యం తత్రైవ పరివర్తతే
సర్గకోటిసహస్రాణి మరణాంతాసు మూర్తిషు ॥38॥

య ఏవం కురుతే కర్మ శుభాశుభఫలాత్మకం
స ఏవ ఫలమశ్నాతి త్రిషు లోకేషు మూర్తిమాన్ ॥39॥

ప్రకృతిః కురుతే కర్మ శుభాశుభఫలాత్మకం
ప్రకృతిశ్చ తదశ్నాతి త్రిషు లోకేషు కామగా ॥40॥

తిర్యగ్యోనౌ మనుష్యత్వే దేవలోకే తథైవ చ
త్రీణి స్థానాని చైతాని జానీయాత్ప్రాకృతాని హ ॥41॥

అలింగాం ప్రకృతిం త్వాహుర్లింగైరనుమిమీమహే
తథైవ పౌరుషం లింగమనుమానాద్ధి పశ్యతి ॥42॥

స లింగాంతరమాసాద్య ప్రాకృతం లింగమవ్రణం
వ్రణద్వారాణ్యధిష్ఠాయ కర్మాణ్యాత్మని మన్యతే ॥43॥

శ్రోత్రాదీని తు సర్వాణి పంచ కర్మేంద్రియాణి చ
వాగాదీని ప్రవర్తంతే గుణేష్వేవ గుణైః సహ
అహమేతాని వై కుర్వన్మమైతానీంద్రియాణి చ ॥44॥

నిరింద్రియోఽభిమన్యేత వ్రణవానస్మి నిర్వ్రణః
అలింగో లింగమాత్మానమకాలః కాలమాత్మనః ॥45॥

అసత్త్వం సత్త్వమాత్మానమతత్త్వం తత్త్వమాత్మనః
అమృత్యుర్మృత్యుమాత్మానమచరశ్చరమాత్మనః ॥46॥

అక్షేత్రః క్షేత్రమాత్మానమసర్గః సర్గమాత్మనః
అతపాస్తప ఆత్మానమగతిర్గతిమాత్మనః ॥47॥

అభవో భవమాత్మానమభయో భయమాత్మనః
అక్షరః క్షరమాత్మానమబుద్ధిస్త్వభిమన్యతే ॥48॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

ఏవమప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధజనసేవనాత్
సర్గకోటిసహస్రాణి పతనాంతాని గచ్ఛతి॥1॥

ధామ్నా ధామసహస్రాణి మరణాంతాని గచ్ఛతి
తిర్యగ్యోనౌ మనుష్యత్వే దేవలోకే తథైవ చ॥2॥

చంద్రమా ఇవ కోశానాం పునస్తత్ర సహస్రశః
లీయతేఽప్రతిబుద్ధత్వాదేవమేష హ్యబుద్ధిమాన్॥3॥

కలాః పంచదశా యోనిస్తద్ధామ ఇతి పఠ్యతే
నిత్యమేతద్విజానీహి సోమః షోడశమీ కలా॥4॥

కలాయాం జాయతేఽజస్రం పునః పునరబుద్ధిమాన్
ధామ తస్యోపయుంజంతి భూయ ఏవ తు జాయతే॥5॥

షోడశీ తు కలా సూక్ష్మా స సోమ ఉపధార్యతాం
న తూపయుజ్యతే దేవైర్దేవానుపయునక్తి సా॥6॥

ఏవం తాం క్షపయిత్వా హి జాయతే నృపసత్తమ
సా హ్యస్య ప్రకృతిర్దృష్టా తత్క్షయాన్మోక్ష ఉచ్యతే॥7॥

తదేవం షోడశకలం దేహమవ్యక్తసంజ్ఞకం
మమాయమితి మన్వానస్తత్రైవ పరివర్తతే॥8॥

పంచవింశస్తథైవాత్మా తస్యైవా ప్రతిబోధనాత్
విమలస్య విశుద్ధస్య శుద్ధానిలనిషేవణాత్॥9॥

అశుద్ధ ఏవ శుద్ధాత్మా తాదృగ్భవతి పార్థివ
అబుద్ధసేవనాచ్చాపి బుద్ధోఽప్యబుధతాం వ్రజేత్॥10॥

తథైవాప్రతిబుద్ధోఽపి జ్ఞేయో నృపతిసత్తమ
ప్రకృతేస్త్రిగుణాయాస్తు సేవనాత్ప్రాకృతో భవేత్॥11॥

కరాలజనక ఉవాచ

అక్షరక్షరయోరేష ద్వయోః సంబంధ ఇష్యతే
స్త్రీపుంసోర్వాపి భగవన్సంబంధస్తద్వదుచ్యతే॥12॥

ఋతే న పురుషేణేహ స్త్రీ గర్భం ధారయత్యుత
ఋతే స్త్రియం న పురుషో రూపం నిర్వర్తయేత్తథా॥13॥

అన్యోన్యస్యాభిసంబంధాదన్యోన్యగుణసంశ్రయాత్
రూపం నిర్వర్తయత్యేతదేవం సర్వాసు యోనిషు॥14॥

రత్యర్థమభిసంరోధాదన్యోన్యగుణసంశ్రయాత్
ఋతౌ నిర్వర్తతే రూపం తద్వక్ష్యామి నిదర్శనం॥15॥

యే గుణాః పురుషస్యేహ యే చ మాతృగుణాస్తథా
అస్థి స్నాయు చ మజ్జా చ జానీమః పితృతో ద్విజ॥16॥

త్వఙ్మాంసం శోణితం చైవ మాతృజాన్యపి శుశ్రుమ
ఏవమేతద్ద్విజశ్రేష్ఠ వేదశాస్త్రేషు పఠ్యతే॥17॥

ప్రమాణం యచ్చ వేదోక్తం శాస్త్రోక్తం యచ్చ పఠ్యతే
వేదశాస్త్రప్రమాణం చ ప్రమాణం తత్సనాతనం॥18॥

ఏవమేవాభిసంబద్ధౌ నిత్యం ప్రకృతిపూరుషౌ
పశ్యామి భగవంస్తస్మాన్మోక్షధర్మో న విద్యతే॥19॥

అథ వానంతరకృతం కించిదేవ నిదర్శనం
తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వేన ప్రత్యక్షో హ్యసి సర్వథా॥20॥

మోక్షకామా వయం చాపి కాంక్షామో యదనామయం
అదేహమజరం దివ్యమతీంద్రియమనీశ్వరం॥21॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

యదేతదుక్తం భవతా వేదశాస్త్రనిదర్శనం
ఏవమేతద్యథా చైతన్న గృహ్ణాతి తథా భవాన్॥22॥

ధార్యతే హి త్వయా గ్రంథ ఉభయోర్వేదశాస్త్రయోః
న తు గ్రంథస్య తత్త్వజ్ఞో యథావత్త్వం నరేశ్వర॥23॥

యో హి వేదే చ శాస్త్రే చ గ్రంథధారణతత్పరః
న చ గ్రంథార్థతత్త్వజ్ఞస్తస్య తద్ధారణం వృథా॥24॥

భారం స వహతే తస్య గ్రంథస్యార్థం న వేత్తి యః
యస్తు గ్రంథార్థతత్త్వజ్ఞో నాస్య గ్రంథాగమో వృథా॥25॥

గ్రంథస్యార్థం చ పృష్టః సంస్తాదృశో వక్తుమర్హతి
యథా తత్త్వాభిగమనాదర్థం తస్య స విందతి॥26॥

యస్తు సంసత్సు కథయేద్గ్రంథార్థం స్థూలబుద్ధిమాన్
స కథం మందవిజ్ఞానో గ్రంథం వక్ష్యతి నిర్ణయాత్॥27॥

నిర్ణయం చాపి ఛిద్రాత్మా న తం వక్ష్యతి తత్త్వతః
సోపహాసాత్మతామేతి యస్మాచ్చైవాత్మవానపి॥28॥

తస్మాత్త్వం శృణు రాజేంద్ర యథైతదనుదృశ్యతే
యాథాతథ్యేన సాంఖ్యేషు యోగేషు చ మహాత్మసు॥29॥

యదేవ యోగాః పశ్యంతి సాంఖ్యైస్తదనుగమ్యతే
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స బుద్ధిమాన్॥30॥

త్వఙ్మాంసం రుధిరం మేదః పిత్తం మజ్జాస్థి స్నాయు చ
ఏతదైంద్రియకం తాత యద్భవానిదమాహ వై॥31॥

ద్రవ్యాద్ద్రవ్యస్య నిష్పత్తిరింద్రియాదింద్రియం తథా
దేహాద్దేహమవాప్నోతి బీజాద్బీజం తథైవ చ॥32॥

నిరింద్రియస్యాబీజస్య నిర్ద్రవ్యస్యాస్య దేహినః
కథం గుణా భవిష్యంతి నిర్గుణత్వాన్మహాత్మనః॥33॥

గుణా గుణేషు జాయంతే తత్రైవ నివిశంతి చ
ఏవం గుణాః ప్రకృతితో జాయంతే చ న సంతి చ॥34॥

త్వఙ్మాంసం రుధిరం మేదః పిత్తం మజ్జాస్థి స్నాయు చ
అష్టౌ తాన్యథ శుక్రేణ జానీహి ప్రాకృతాని వై॥35॥

పుమాంశ్చైవాపుమాంశ్చైవ త్రైలింగ్యం ప్రాకృతం స్మృతం
నైవ పుమాన్పుమాంశ్చైవ స లింగీత్యభిధీయతే॥36॥

అలింగా ప్రకృతిర్లింగైరుపలభ్యతి సాత్మజైః
యథా పుష్పఫలైర్నిత్యమృతవో మూర్తయస్తథా॥37॥

ఏవమప్యనుమానేన హ్యలింగముపలభ్యతే
పంచవింశతిమస్తాత లింగేష్వనియతాత్మకః॥38॥

అనాదినిధనోఽనంతః సర్వదర్శీ నిరామయః
కేవలం త్వభిమానిత్వాద్గుణేష్వగుణ ఉచ్యతే ||39 ||

గుణా గుణవతః సంతి నిర్గుణస్య కుతో గుణాః
తస్మాదేవం విజానంతి యే జనా గుణదర్శినః ||40 ||

యదా త్వేష గుణాన్సర్వాన్ప్రాకృతానభిమన్యతే
తదా స గుణవానేవ పరమేణానుపశ్యతి ||41 ||

యత్తద్బుద్ధేః పరం ప్రాహుః సాంఖ్యా యోగాశ్చ సర్వశః
బుధ్యమానం మహాప్రాజ్ఞమబుద్ధపరివర్జనాత్ ||42 ||

అప్రబుద్ధమథావ్యక్తం సగుణం ప్రాహురీశ్వరం
నిర్గుణం చేశ్వరం నిత్యమధిష్ఠాతారమేవ చ ||43 ||

ప్రకృతేశ్చ గుణానాం చ పంచవింశతికం బుధాః
సాంఖ్యయోగే చ కుశలా బుధ్యంతే పరమైషిణః ||44 ||

యదా ప్రబుద్ధాస్త్వవ్యక్తమవస్థాజన్మభీరవః
బుధ్యమానం ప్రబుధ్యంతి గమయంతి సమం తదా ||45 ||

ఏతన్నిదర్శనం సమ్యగసమ్యగనుదర్శనం
బుధ్యమానాప్రబుద్ధాభ్యాం పృథక్పృథగరిందమ ||46 ||

పరస్పరేణైతదుక్తం క్షరాక్షరనిదర్శనం
ఏకత్వమక్షరం ప్రాహుర్నానాత్వం క్షరముచ్యతే ||47 ||

పంచవింశతినిష్ఠోఽయం యదాసమ్యక్ప్రవర్తతే
ఏకత్వం దర్శనం చాస్య నానాత్వం చాప్యదర్శనం ||48 ||

తత్త్వనిస్తత్త్వయోరేతత్పృథగేవ నిదర్శనం
పంచవింశతిసర్గం తు తత్త్వమాహుర్మనీషిణః ||49 ||

నిస్తత్త్వం పంచవింశస్య పరమాహుర్నిదర్శనం
వర్గస్య వర్గమాచారం తత్త్వం తత్త్వాత్సనాతనం ||50 ||

—♦ అధ్యాయము 294 ♦—

కరాలజనక ఉవాచ

నానాత్వైకత్వమిత్యుక్తం త్వయైతదృషిసత్తమ
పశ్యామి చాభిసందిగ్ధమేతయోర్వై నిదర్శనం ||1 ||

తథాప్రబుద్ధబుద్ధాభ్యాం బుధ్యమానస్య చానఘ
స్థూలబుద్ధ్యా న పశ్యామి తత్త్వమేతన్న సంశయః ||2 ||

అక్షరక్షరయోరుక్తం త్వయా యదపి కారణం
తదప్యస్థిరబుద్ధిత్వాత్ప్రనష్టమివ మేఽనఘ ||3 ||

తదేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి నానాత్వైకత్వదర్శనం
బుద్ధమప్రతిబుద్ధం చ బుధ్యమానం చ తత్త్వతః ||4 ||

విద్యావిద్యే చ భగవన్నక్షరం క్షరమేవ చ
సాంఖ్యం యోగం చ కార్త్స్న్యేన పృథక్చైవాపృథక్చ హ ||5 ||

వసిష్ఠ ఉవాచ

హంత తే సంప్రవక్ష్యామి యదేతదనుపృచ్ఛసి
యోగకృత్యం మహారాజ పృథగేవ శృణుష్వ మే॥6॥

యోగకృత్యం తు యోగానాం ధ్యానమేవ పరం బలం
తచ్చాపి ద్వివిధం ధ్యానమాహుర్వేదవిదో జనాః॥7॥

ఏకాగ్రతా చ మనసః ప్రాణాయామస్తథైవ చ
ప్రాణాయామస్తు సగుణో నిర్గుణో మనసస్తథా॥8॥

మూత్రోత్సర్గే పురీషే చ భోజనే చ నరాధిప
త్రికాలం నాభియుంజీత శేషం యుంజీత తత్పరః॥9॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యో నివర్త్య మనసా మునిః
దశద్వాదశభిర్వాపి చతుర్వింశాత్పరం తతః॥10॥

తం చోదనాభిర్మతిమానాత్మానం చోదయేదథ
తిష్ఠంతమజరం తం తు యత్తదుక్తం మనీషిభిః॥11॥

తైశ్చాత్మా సతతం జ్ఞేయ ఇత్యేవమనుశుశ్రుమ
ద్రవ్యం హ్యహీనమనసో నాన్యథేతి వినిశ్చయః॥12॥

విముక్తః సర్వసంగేభ్యో లఘ్వాహారో జితేంద్రియః
పూర్వరాత్రే పరే చైవ ధారయేత మనోఽఽత్మని॥13॥

స్థిరీకృత్యేంద్రియగ్రామం మనసా మిథిలేశ్వర
మనో బుద్ధ్యా స్థిరం కృత్వా పాషాణ ఇవ నిశ్చలః॥14॥

స్థాణువచ్చాప్యకంపః స్యాద్గిరివచ్చాపి నిశ్చలః
బుధా విధివిధానజ్ఞాస్తదా యుక్తం ప్రచక్షతే॥15॥

న శృణోతి న చాఘ్రాతి న రస్యతి న పశ్యతి
న చ స్పర్శం విజానాతి న సంకల్పయతే మనః॥16॥

న చాభిమన్యతే కించిన్న చ బుధ్యతి కాష్ఠవత్
తదా ప్రకృతిమాపన్నం యుక్తమాహుర్మనీషిణః॥17॥

నివాతే చ యథా దీప్యందీపస్తద్వత్స దృశ్యతే
నిరింగశ్చాచలశ్చోర్ధ్వం న తిర్యగ్గతిమాప్నుయాత్॥18॥

తదా తమనుపశ్యేత యస్మిందృష్టే తు కథ్యతే
హృదయస్థోఽన్తరాత్మేతి జ్ఞేయో జ్ఞస్తాత మద్విధైః॥19॥

విధూమ ఇవ సప్తార్చిరాదిత్య ఇవ రశ్మిమాన్
వైద్యుతోఽగ్నిరివాకాశే దృశ్యతేఽఽత్మా తథాత్మని॥20॥

యం పశ్యంతి మహాత్మానో ధృతిమంతో మనీషిణః
బ్రాహ్మణా బ్రహ్మయోనిష్ఠా హ్యయోనిమమృతాత్మకం॥21॥

తదేవాహురణుభ్యోఽణు తన్మహద్భ్యో మహత్తరం
తదంతః సర్వభూతేషు ధ్రువం తిష్ఠన్న దృశ్యతే॥22॥

బుద్ధిద్రవ్యేణ దృశ్యేత మనోదీపేన లోకకృత్
మహతస్తమసస్తాత పారే తిష్ఠన్నతామసః॥23॥

స తమోనుద ఇత్యుక్తస్తత్త్వజ్ఞైర్వేదపారగైః
విమలో వితమస్కశ్చ నిర్లింగోఽలింగసంజ్ఞితః॥24॥

యోగమేతద్ధి యోగానాం మన్యే యోగస్య లక్షణం
ఏవం పశ్యం ప్రపశ్యంతి ఆత్మానమజరం పరం॥25॥

యోగదర్శనమేతావదుక్తం తే తత్త్వతో మయా
సాంఖ్యజ్ఞానం ప్రవక్ష్యామి పరిసంఖ్యానిదర్శనం॥26॥

అవ్యక్తమాహుః ప్రకృతిం పరాం ప్రకృతివాదినః
తస్మాన్మహత్సముత్పన్నం ద్వితీయం రాజసత్తమ॥27॥

అహంకారస్తు మహతస్తృతీయమితి నః శ్రుతం
పంచ భూతాన్యహంకారాదాహుః సాంఖ్యానుదర్శినః॥28॥

ఏతాః ప్రకృతయస్త్వష్టౌ వికారాశ్చాపి షోడశ
పంచ చైవ విశేషా వై తథా పంచేంద్రియాణి చ॥29॥

ఏతావదేవ తత్త్వానాం సాంఖ్యమాహుర్మనీషిణః
సాంఖ్యే విధివిధానజ్ఞా నిత్యం సాంఖ్యపథే రతాః॥30॥

యస్మాద్యదభిజాయేత తత్తత్రైవ ప్రలీయతే
లీయంతే ప్రతిలోమాని సృజ్యంతే చాంతరాత్మనా॥31॥

అనులోమేన జాయంతే లీయంతే ప్రతిలోమతః
గుణా గుణేషు సతతం సాగరస్యోర్మయో యథా॥32॥

సర్గప్రలయ ఏతావాన్ప్రకృతేర్నృపసత్తమ
ఏకత్వం ప్రలయే చాస్య బహుత్వం చ యదాసృజత్
ఏవమేవ చ రాజేంద్ర విజ్ఞేయం జ్ఞేయచింతకైః॥33॥

అధిష్ఠాతారమవ్యక్తమస్యాప్యేతన్నిదర్శనం
ఏకత్వం చ బహుత్వం చ ప్రకృతేరను తత్త్వవాన్
ఏకత్వం ప్రలయే చాస్య బహుత్వం చ ప్రవర్తనాత్॥34॥

బహుధాత్మా ప్రకుర్వీత ప్రకృతిం ప్రసవాత్మికాం
తచ్చ క్షేత్రం మహానాత్మా పంచవింశోఽధితిష్ఠతి॥35॥

అధిష్ఠాతేతి రాజేంద్ర ప్రోచ్యతే యతిసత్తమైః
అధిష్ఠానాదధిష్ఠాతా క్షేత్రాణామితి నః శ్రుతం॥36॥

క్షేత్రం జానాతి చావ్యక్తం క్షేత్రజ్ఞ ఇతి చోచ్యతే
అవ్యక్తికే పురే శేతే పురుషశ్చేతి కథ్యతే॥37॥

అన్యదేవ చ క్షేత్రం స్యాదన్యః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే
క్షేత్రమవ్యక్తమిత్యుక్తం జ్ఞాతా వై పంచవింశకః॥38॥

అన్యదేవ చ జ్ఞానం స్యాదన్యజ్జ్ఞేయం తదుచ్యతే
జ్ఞానమవ్యక్తమిత్యుక్తం జ్ఞేయో వై పంచవింశకః॥39॥

అవ్యక్తం క్షేత్రమిత్యుక్తం తథా సత్త్వం తథేశ్వరం
అనీశ్వరమతత్త్వం చ తత్త్వం తత్పంచవింశకం॥40॥

సాంఖ్యదర్శనమేతావత్పరిసంఖ్యానదర్శనం
సాంఖ్యం ప్రకురుతే చైవ ప్రకృతిం చ ప్రచక్షతే॥41॥

తత్త్వాని చ చతుర్వింశత్పరిసంఖ్యాయ తత్త్వతః
సాంఖ్యాః సహ ప్రకృత్యా తు నిస్తత్త్వః పంచవింశకః॥42॥

పంచవింశోఽప్రబుద్ధాత్మా బుధ్యమాన ఇతి స్మృతః
యదా తు బుధ్యతేఽఽత్మానం తదా భవతి కేవలః॥43॥

సమ్యగ్దర్శనమేతావద్భాషితం తవ తత్త్వతః
ఏవమేతద్విజానంతః సామ్యతాం ప్రతియాంత్యుత॥44॥

సమ్యఙ్నిదర్శనం నామ ప్రత్యక్షం ప్రకృతేస్తథా
గుణతత్త్వాన్యథైతాని నిర్గుణోఽన్యస్తథా భవేత్॥45॥

న త్వేవం వర్తమానానామావృత్తిర్విద్యతే పునః
విద్యతేఽక్షరభావత్వాదపరస్పరమవ్యయం ||46||

పశ్యేరన్నేకమతయో న సమ్యక్తేషు దర్శనం
తేఽవ్యక్తం ప్రతిపద్యంతే పునః పునరరిందమ ||47||

సర్వమేతద్విజానంతో న సర్వస్య ప్రబోధనాత్
వ్యక్తీభూతా భవిష్యంతి వ్యక్తస్య వశవర్తినః ||48||

సర్వమవ్యక్తమిత్యుక్తమసర్వః పంచవింశకః
య ఏనమభిజానంతి న భయం తేషు విద్యతే ||49||

—♦ అధ్యాయము 295 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

సాంఖ్యదర్శనమేతావదుక్తం తే నృపసత్తమ
విద్యావిద్యే త్విదానీం మే త్వం నిబోధానుపూర్వశః ||1||

అవిద్యామాహురవ్యక్తం సర్గప్రలయధర్మి వై
సర్గప్రలయనిర్ముక్తం విద్యాం వై పంచవింశకం ||2||

పరస్పరమవిద్యాం వై తన్నిబోధానుపూర్వశః
యథోక్తమృషిభిస్తాత సాంఖ్యస్యాస్య నిదర్శనం ||3||

కర్మేంద్రియాణాం సర్వేషాం విద్యా బుద్ధీంద్రియం స్మృతం
బుద్ధీంద్రియాణాం చ తథా విశేషా ఇతి నః శ్రుతం ||4||

విశేషాణాం మనస్తేషాం విద్యామాహుర్మనీషిణః
మనసః పంచభూతాని విద్యా ఇత్యభిచక్షతే ||5||

అహంకారస్తు భూతానాం పంచానాం నాత్ర సంశయః
అహంకారస్య చ తథా బుద్ధిర్విద్యా నరేశ్వర ||6||

బుద్ధేః ప్రకృతిరవ్యక్తం తత్త్వానాం పరమేశ్వరం
విద్యా జ్ఞేయా నరశ్రేష్ఠ విధిశ్చ పరమః స్మృతః ||7||

అవ్యక్తస్య పరం ప్రాహుర్విద్యాం వై పంచవింశకం
సర్వస్య సర్వమిత్యుక్తం జ్ఞేయం జ్ఞానస్య పార్థివ ||8||

జ్ఞానమవ్యక్తమిత్యుక్తం జ్ఞేయం వై పంచవింశకం
తథైవ జ్ఞానమవ్యక్తం విజ్ఞాతా పంచవింశకః ||9||

విద్యావిద్యార్థతత్త్వేన మయోక్తం తే విశేషతః
అక్షరం చ క్షరం చైవ యదుక్తం తన్నిబోధ మే ||10||

ఉభావేతౌ క్షరావుక్తావుభావేతౌ చ నక్షరౌ
కారణం తు ప్రవక్ష్యామి యథా ఖ్యాతౌ తు తత్త్వతః ||11||

అనాదినిధనావేతావుభావేవేశ్వరౌ మతౌ
తత్త్వసంజ్ఞావుభావేతౌ ప్రోచ్యేతే జ్ఞానచింతకైః ||12||

సర్గప్రలయధర్మిత్వాదవ్యక్తం ప్రాహురక్షరం
తదేతద్గుణసర్గాయ వికుర్వాణం పునః పునః ||13||

గుణానాం మహదాదీనాముత్పద్యతి పరస్పరం
అధిష్ఠానాత్క్షేత్రమాహురేతత్తత్పంచవింశకం ||14||

యదా తు గుణజాలం తదవ్యక్తాత్మని సంక్షిపేత్
తదా సహ గుణైస్తైస్తు పంచవింశో విలీయతే ||15||

గుణా గుణేషు లీయంతే తదైకా ప్రకృతిర్భవేత్
క్షేత్రజ్ఞోఽపి యదా తాత తత్క్షేత్రే సంప్రలీయతే॥16॥

తదాక్షరత్వం ప్రకృతిర్గచ్ఛతే గుణసంజ్ఞితా
నిర్గుణత్వం చ వైదేహ గుణేషు ప్రతివర్తనాత్॥17॥

ఏవమేవ చ క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రజ్ఞానపరిక్షయే
ప్రకృత్యా నిర్గుణస్త్వేష ఇత్యేవమనుశుశ్రుమ॥18॥

క్షరో భవత్యేష యదా తదా గుణవతీమథ
ప్రకృతిం త్వభిజానాతి నిర్గుణత్వం తథాత్మనః॥19॥

తదా విశుద్ధో భవతి ప్రకృతేః పరివర్జనాత్
అన్యోఽహమన్యేయమితి యదా బుధ్యతి బుద్ధిమాన్॥20॥

తదైషోఽన్యత్వతామేతి న చ మిశ్రత్వమావ్రజేత్
ప్రకృత్యా చైవ రాజేంద్ర నమిశ్రోఽన్యశ్చ దృశ్యతే॥21॥

యదా తు గుణజాలం తత్ప్రాకృతం విజుగుప్సతే
పశ్యతే చాపరం పశ్యం తదా పశ్యన్న సంజ్వరేత్॥22॥

కిం మయా కృతమేతావద్యోఽహం కాలమిమం జనం
మత్స్యో జాలం హ్యవిజ్ఞానాదనువర్తితవాంస్తథా॥23॥

అహమేవ హి సంమోహాదన్యమన్యం జనాజ్జనం
మత్స్యో యథోదకజ్ఞానాదనువర్తితవానిహ॥24॥

మత్స్యోఽన్యత్వం యథాజ్ఞానాదుదకాన్నాభిమన్యతే
ఆత్మానం తద్వదజ్ఞానాదన్యత్వం చైవ వేద్మ్యహం॥25॥

మమాస్తు ధిగబుద్ధస్య యోఽహం మగ్నమిమం పునః
అనువర్తితవాన్మోహాదన్యమన్యం జనాజ్జనం॥26॥

అయమత్ర భవేద్బంధురనేన సహ మోక్షణం
సామ్యమేకత్వమాయాతో యాదృశస్తాదృశస్త్వహం॥27॥

తుల్యతామిహ పశ్యామి సదృశోఽహమనేన వై
అయం హి విమలో వ్యక్తమహమీదృశకస్తథా॥28॥

యోఽహమజ్ఞానసంమోహాదజ్ఞయా సంప్రవృత్తవాన్
ససంగయాహం నిఃసంగః స్థితః కాలమిమం త్వహం॥29॥

అనయాహం వశీభూతః కాలమేతం న బుద్ధవాన్
ఉచ్చమధ్యమనీచానాం తామహం కథమావసే॥30॥

సమానయానయా చేహ సహవాసమహం కథం
గచ్ఛామ్యబుద్ధభావత్వాదేషేదానీం స్థిరో భవే॥31॥

సహవాసం న యాస్యామి కాలమేతద్ధి వంచనాత్
వంచితోఽస్మ్యనయా యద్ధి నిర్వికారో వికారయా॥32॥

న చాయమపరాధోఽస్యా అపరాధో హ్యయం మమ
యోఽహమత్రాభవం సక్తః పరాఙ్ముఖముపస్థితః॥33॥

తతోఽస్మి బహురూపాసు స్థితో మూర్తిష్వమూర్తిమాన్
అమూర్తశ్చాపి మూర్తాత్మా మమత్వేన ప్రధర్షితః॥34॥

ప్రకృతేరనయత్వేన తాసు తాస్విహ యోనిషు
నిర్మమస్య మమత్వేన కిం కృతం తాసు తాసు చ
యోనీషు వర్తమానేన నష్టసంజ్ఞేన చేతసా॥35॥

న మమాత్రానయా కార్యమహంకారకృతాత్మయా
ఆత్మానం బహుధా కృత్వా యేయం భూయో యునక్తి మాం
ఇదానీమేష బుద్ధోఽస్మి నిర్మమో నిరహంకృతః||36||

మమత్వమనయా నిత్యమహంకారకృతాత్మకం
అపేత్యాహమిమాం హిత్వా సంశ్రయిష్యే నిరామయం||37||

అనేన సామ్యం యాస్యామి నానయాహమచేతసా
క్షమం మమ సహానేన నైకత్వమనయా సహ
ఏవం పరమసంబోధాత్పంచవింశోఽనుబుద్ధవాన్||38||

అక్షరత్వం నియచ్ఛేత త్యక్త్వా క్షరమనామయం
అవ్యక్తం వ్యక్తధర్మాణం సగుణం నిర్గుణం తథా
నిర్గుణం ప్రథమం దృష్ట్వా తాదృగ్భవతి మైథిల||39||

అక్షరక్షరయోరేతదుక్తం తవ నిదర్శనం
మయేహ జ్ఞానసంపన్నం యథాశ్రుతినిదర్శనాత్||40||

నిఃసందిగ్ధం చ సూక్ష్మం చ విబుద్ధం విమలం తథా
ప్రవక్ష్యామి తు తే భూయస్తన్నిబోధ యథాశ్రుతం||41||

సాంఖ్యయోగౌ మయా ప్రోక్తౌ శాస్త్రద్వయనిదర్శనాత్
యదేవ శాస్త్రం సాంఖ్యోక్తం యోగదర్శనమేవ తత్||42||

ప్రబోధనకరం జ్ఞానం సాంఖ్యానామవనీపతే
విస్పష్టం ప్రోచ్యతే తత్ర శిష్యాణాం హితకామ్యయా||43||

బృహచ్చైవ హి తచ్ఛాస్త్రమిత్యాహుః కుశలా జనాః
అస్మింశ్చ శాస్త్రే యోగానాం పునర్దధి పునః శరః||44||

పంచవింశాత్పరం తత్త్వం న పశ్యతి నరాధిప
సాంఖ్యానాం తు పరం తత్ర యథావదనువర్ణితం||45||

బుద్ధమప్రతిబుద్ధం చ బుధ్యమానం చ తత్త్వతః
బుధ్యమానం చ బుద్ధం చ ప్రాహుర్యోగనిదర్శనం||46||

—♦ అధ్యాయము 296 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

అప్రబుద్ధమథావ్యక్తమిమం గుణవిధిం శృణు
గుణాంధారయతే హ్యేషా సృజత్యాక్షిపతే తథా||1||

అజస్రం త్విహ క్రీడార్థం వికుర్వంతీ నరాధిప
ఆత్మానం బహుధా కృత్వా తాన్యేవ చ విచక్షతే||2||

ఏతదేవం వికుర్వాణాం బుధ్యమానో న బుధ్యతే
అవ్యక్తబోధనాచ్చైవ బుధ్యమానం వదంత్యపి||3||

న త్వేవ బుధ్యతేఽవ్యక్తం సగుణం వాథ నిర్గుణం
కదాచిత్త్వేవ ఖల్వేతదాహురప్రతిబుద్ధకం||4||

బుధ్యతే యది వావ్యక్తమేతద్వై పంచవింశకం
బుధ్యమానో భవత్యేష సంగాత్మక ఇతి శ్రుతిః||5||

అనేనాప్రతిబుద్ధేతి వదంత్యవ్యక్తమచ్యుతం
అవ్యక్తబోధనాచ్చైవ బుధ్యమానం వదంత్యుత||6||

పంచవింశం మహాత్మానం న చాసావపి బుధ్యతే
షడ్వింశం విమలం బుద్ధమప్రమేయం సనాతనం||7||

సతతం పంచవింశం చ చతుర్వింశం చ బుధ్యతే
దృశ్యాదృశ్యే హ్యనుగతముభావేవ మహాద్యుతే||8||

అవ్యక్తం న తు తద్బ్రహ్మ బుధ్యతే తాత కేవలం
కేవలం పంచవింశం చ చతుర్వింశం న పశ్యతి||9||

బుధ్యమానో యదాత్మానమన్యోఽహమితి మన్యతే
తదా ప్రకృతిమానేష భవత్యవ్యక్తలోచనః||10||

బుధ్యతే చ పరాం బుద్ధిం విశుద్ధామమలాం యదా
షడ్వింశో రాజశార్దూల తదా బుద్ధత్వమావ్రజేత్||11||

తతస్త్యజతి సోఽవ్యక్తం సర్గప్రలయధర్మిణం
నిర్గుణః ప్రకృతిం వేద గుణయుక్తామచేతనాం||12||

తతః కేవలధర్మాసౌ భవత్యవ్యక్తదర్శనాత్
కేవలేన సమాగమ్య విముక్తోఽఽత్మానమాప్నుయాత్||13||

ఏతత్తత్త్వమిత్యాహుర్నిస్తత్త్వమజరామరం
తత్త్వసంశ్రయణాదేతత్తత్త్వవన్న చ మానద
పంచవింశతితత్త్వాని ప్రవదంతి మనీషిణః||14||

న చైష తత్త్వవాంస్తాత నిస్తత్త్వస్త్వేష బుద్ధిమాన్
ఏష ముంచతి తత్త్వం హి క్షిప్రం బుద్ధస్య లక్షణం||15||

షడ్వింశోఽహమితి ప్రాజ్ఞో గృహ్యమాణోఽజరామరః
కేవలేన బలేనైవ సమతాం యాత్యసంశయం||16||

షడ్వింశేన ప్రబుద్ధేన బుధ్యమానోఽప్యబుద్ధిమాన్
ఏతన్నానాత్వమిత్యుక్తం సాంఖ్యశ్రుతినిదర్శనాత్||17||

చేతనేన సమేతస్య పంచవింశతికస్య చ
ఏకత్వం వై భవత్యస్య యదా బుద్ధ్యా న బుధ్యతే||18||

బుధ్యమానోఽప్రబుద్ధేన సమతాం యాతి మైథిల
సంగధర్మా భవత్యేష నిఃసంగాత్మా నరాధిప||19||

నిఃసంగాత్మానమాసాద్య షడ్వింశకమజం విదుః
విభుస్త్యజతి చావ్యక్తం యదా త్వేతద్విబుధ్యతే
చతుర్వింశమగాధం చ షడ్వింశస్య ప్రబోధనాత్||20||

ఏష హ్యప్రతిబుద్ధశ్చ బుధ్యమానశ్చ తేఽనఘ
ప్రోక్తో బుద్ధశ్చ తత్త్వేన యథాశ్రుతినిదర్శనాత్
నానాత్వైకత్వమేతావద్ద్రష్టవ్యం శాస్త్రదృష్టిభిః||21||

మశకోదుంబరే యద్వదన్యత్వం తద్వదేతయోః
మత్స్యోఽమ్భసి యథా తద్వదన్యత్వముపలభ్యతే||22||

ఏవమేవావగంతవ్యం నానాత్వైకత్వమేతయోః
ఏతద్విమోక్ష ఇత్యుక్తమవ్యక్తజ్ఞానసంహితం||23||

పంచవింశతికస్యాస్య యోఽయం దేహేషు వర్తతే
ఏష మోక్షయితవ్యేతి ప్రాహురవ్యక్తగోచరాత్||24||

సోఽయమేవం విముచ్యేత నాన్యథేతి వినిశ్చయః
పరేణ పరధర్మా చ భవత్యేష సమేత్య వై||25||

విశుద్ధధర్మా శుద్ధేన బుద్ధేన చ స బుద్ధిమాన్
విముక్తధర్మా ముక్తేన సమేత్య పురుషర్షభ||26||

నియోగధర్మిణా చైవ నియోగాత్మా భవత్యపి
విమోక్షిణా విమోక్షశ్చ సమేత్యేహ తథా భవేత్॥27॥

శుచికర్మా శుచిశ్చైవ భవత్యమితదీప్తిమాన్
విమలాత్మా చ భవతి సమేత్య విమలాత్మనా॥28॥

కేవలాత్మా తథా చైవ కేవలేన సమేత్య వై
స్వతంత్రశ్చ స్వతంత్రేణ స్వతంత్రత్వమవాప్నుతే॥29॥

ఏతావదేతత్కథితం మయా తే; తథ్యం మహారాజ యథార్థతత్త్వం
అమత్సరత్వం ప్రతిగృహ్య చార్థం; సనాతనం బ్రహ్మ విశుద్ధమాద్యం॥30॥

న వేదనిష్ఠస్య జనస్య రాజ;న్ప్రదేయమేతత్పరమం త్వయా భవేత్
వివిత్సమానాయ విబోధకారకం; ప్రబోధహేతోః ప్రణతస్య శాసనం॥31॥

న దేయమేతచ్చ తథానృతాత్మనే; శఠాయ క్లీబాయ న జిహ్మబుద్ధయే
న పండితజ్ఞానపరోపతాపినే; దేయం త్వయేదం వినిబోధ యాదృశే॥32॥

శ్రద్ధాన్వితాయాథ గుణాన్వితాయ; పరాపవాదాద్విరతాయ నిత్యం
విశుద్ధయోగాయ బుధాయ చైవ; క్రియావతేఽథ క్షమిణే హితాయ॥33॥

వివిక్తశీలాయ విధిప్రియాయ; వివాదహీనాయ బహుశ్రుతాయ
విజానతే చైవ న చాహితక్షమే; దమే చ శక్తాయ శమే చ దేహినాం॥34॥

ఏతైర్గుణైర్హీనతమే న దేయ;మేతత్పరం బ్రహ్మ విశుద్ధమాహుః
న శ్రేయసా యోక్ష్యతి తాదృశే కృతం; ధర్మప్రవక్తారమపాత్రదానాత్॥35॥

పృథ్వీమిమాం యద్యపి రత్నపూర్ణాం; దద్యాన్నదేయం త్విదమవ్రతాయ
జితేంద్రియాయైతదసంశయం తే; భవేత్ప్రదేయం పరమం నరేంద్ర॥36॥

కరాల మా తే భయమస్తు కించి;దేతచ్ఛ్రుతం బ్రహ్మ పరం త్వయాద్య
యథావదుక్తం పరమం పవిత్రం; నిఃశోకమత్యంతమనాదిమధ్యం॥37॥

అగాధజన్మామరణం చ రాజ;న్నిరామయం వీతభయం శివం చ
సమీక్ష్య మోహం త్యజ చాద్య సర్వం; జ్ఞానస్య తత్త్వార్థమిదం విదిత్వా॥38॥

అవాప్తమేతద్ధి పురా సనాతనా;ద్ధిరణ్యగర్భాద్గదతో నరాధిప
ప్రసాద్య యత్నేన తముగ్రతేజసం; సనాతనం బ్రహ్మ యథాద్య వై త్వయా॥39॥

పృష్టస్త్వయా చాస్మి యథా నరేంద్ర; తథా మయేదం త్వయి చోక్తమద్య
తథావాప్తం బ్రహ్మణో మే నరేంద్ర; మహజ్జ్ఞానం మోక్షవిదాం పురాణం॥40॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతదుక్తం పరం బ్రహ్మ యస్మాన్నావర్తతే పునః
పంచవింశో మహారాజ పరమర్షినిదర్శనాత్॥41॥

పునరావృత్తిమాప్నోతి పరం జ్ఞానమవాప్య చ
నావబుధ్యతి తత్త్వేన బుధ్యమానోఽజరామరః॥42॥

ఏతన్నిఃశ్రేయసకరం జ్ఞానానాం తే పరం మయా
కథితం తత్త్వతస్తాత శ్రుత్వా దేవర్షితో నృప॥43॥

హిరణ్యగర్భాదృషిణా వసిష్ఠేన మహాత్మనా
వసిష్ఠాదృషిశార్దూలాన్నారదోఽవాప్తవానిదం॥44॥

నారదాద్విదితం మహ్యమేతద్బ్రహ్మ సనాతనం
మా శుచః కౌరవేంద్ర త్వం శ్రుత్వైతత్పరమం పదం॥45॥

యేన క్షరాక్షరే విత్తే న భయం తస్య విద్యతే
విద్యతే తు భయం తస్య యో నైతద్వేత్తి పార్థివ॥46॥

అవిజ్ఞానాచ్చ మూఢాత్మా పునః పునరుపద్రవన్
ప్రేత్య జాతిసహస్రాణి మరణాంతాన్యుపాశ్నుతే ||47||

దేవలోకం తథా తిర్యఙ్మానుష్యమపి చాశ్నుతే
యది శుధ్యతి కాలేన తస్మాదజ్ఞానసాగరాత్ ||48||

అజ్ఞానసాగరో ఘోరో హ్యవ్యక్తోఽగాధ ఉచ్యతే
అహన్యహని మజ్జంతి యత్ర భూతాని భారత ||49||

యస్మాదగాధాదవ్యక్తాదుత్తీర్ణస్త్వం సనాతనాత్
తస్మాత్త్వం విరజాశ్చైవ వితమస్కశ్చ పార్థివ ||50||

—♦ అధ్యాయము 297 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

మృగయాం విచరన్కశ్చిద్విజనే జనకాత్మజః
వనే దదర్శ విప్రేంద్రమృషిం వంశధరం భృగోః ||1||

తమాసీనముపాసీనః ప్రణమ్య శిరసా మునిం
పశ్చాదనుమతస్తేన పప్రచ్ఛ వసుమానిదం ||2||

భగవన్కిమిదం శ్రేయః ప్రేత్య వాపీహ వా భవేత్
పురుషస్యాధ్రువే దేహే కామస్య వశవర్తినః ||3||

సత్కృత్య పరిపృష్టః సన్సుమహాత్మా మహాతపాః
నిజగాద తతస్తస్మై శ్రేయస్కరమిదం వచః ||4||

మనసోఽప్రతికూలాని ప్రేత్య చేహ చ వాంఛసి
భూతానాం ప్రతికూలేభ్యో నివర్తస్వ యతేంద్రియః ||5||

ధర్మః సతాం హితః పుంసాం ధర్మశ్చైవాశ్రయః సతాం
ధర్మాల్లోకాస్త్రయస్తాత ప్రవృత్తాః సచరాచరాః ||6||

స్వాదుకాముక కామానాం వైతృష్ణ్యం కిం న గచ్ఛసి
మధు పశ్యసి దుర్బుద్ధే ప్రపాతం నానుపశ్యసి ||7||

యథా జ్ఞానే పరిచయః కర్తవ్యస్తత్ఫలార్థినా
తథా ధర్మే పరిచయః కర్తవ్యస్తత్ఫలార్థినా ||8||

అసతా ధర్మకామేన విశుద్ధం కర్మ దుష్కరం
సతా తు ధర్మకామేన సుకరం కర్మ దుష్కరం ||9||

వనే గ్రామ్యసుఖాచారో యథా గ్రామ్యస్తథైవ సః
గ్రామే వనసుఖాచారో యథా వనచరస్తథా ||10||

మనోవాక్కర్మకే ధర్మే కురు శ్రద్ధాం సమాహితః
నివృత్తౌ వా ప్రవృత్తౌ వా సంప్రధార్య గుణాగుణాన్ ||11||

నిత్యం చ బహు దాతవ్యం సాధుభ్యశ్చానసూయతా
ప్రార్థితం వ్రతశౌచాభ్యాం సత్కృతం దేశకాలయోః ||12||

శుభేన విధినా లబ్ధమర్హాయ ప్రతిపాదయేత్
క్రోధముత్సృజ్య దత్త్వా చ నానుతప్యేన్న కీర్తయేత్ ||13||

అనృశంసః శుచిర్దాంతః సత్యవాగార్జవే స్థితః
యోనికర్మవిశుద్ధశ్చ పాత్రం స్యాద్వేదవిద్ద్విజః ||14||

సత్కృతా చైకపత్నీ చ జాత్యా యోనిరిహేష్యతే
ఋగ్యజుఃసామగో విద్వాన్షట్కర్మా పాత్రముచ్యతే ||15||

స ఏవ ధర్మః సోఽధర్మస్తం తం ప్రతినరం భవేత్
పాత్రకర్మవిశేషేణ దేశకాలావవేక్ష్య చ॥16॥

లీలయాల్పం యథా గాత్రాత్ప్రమృజ్యాద్రజసః పుమాన్
బహుయత్నేన మహతా పాపనిర్హరణం తథా॥17॥

విరిక్తస్య యథా సమ్యగ్ఘృతం భవతి భేషజం
తథా నిర్హృతదోషస్య ప్రేత్యధర్మః సుఖావహః॥18॥

మానసం సర్వభూతేషు వర్తతే వై శుభాశుభే
అశుభేభ్యః సమాక్షిప్య శుభేష్వేవావతారయేత్॥19॥

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర క్రియమాణం చ పూజయ
స్వధర్మే యత్ర రాగస్తే కామం ధర్మో విధీయతాం॥20॥

అధృతాత్మంధృతౌ తిష్ఠ దుర్బుద్ధే బుద్ధిమాన్భవ
అప్రశాంత ప్రశామ్య త్వమప్రాజ్ఞ ప్రాజ్ఞవచ్చర॥21॥

తేజసా శక్యతే ప్రాప్తుముపాయసహచారిణా
ఇహ చ ప్రేత్య చ శ్రేయస్తస్య మూలం ధృతిః పరా॥22॥

రాజర్షిరధృతిః స్వర్గాత్పతితో హి మహాభిషః
యయాతిః క్షీణపుణ్యశ్చ ధృత్యా లోకానవాప్తవాన్॥23॥

తపస్వినాం ధర్మవతాం విదుషాం చోపసేవనాత్
ప్రాప్స్యసే విపులాం బుద్ధిం తథా శ్రేయోఽభిపత్స్యసే॥24॥

స తు స్వభావసంపన్నస్తచ్ఛ్రుత్వా మునిభాషితం
వినివర్త్య మనః కామాద్ధర్మే బుద్ధిం చకార హ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 298 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధర్మాధర్మవిముక్తం యద్విముక్తం సర్వసంశ్రయాత్
జన్మమృత్యువిముక్తం చ విముక్తం పుణ్యపాపయోః॥1॥

యచ్ఛివం నిత్యమభయం నిత్యం చాక్షరమవ్యయం
శుచి నిత్యమనాయాసం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనం
యాజ్ఞవల్క్యస్య సంవాదం జనకస్య చ భారత॥3॥

యాజ్ఞవల్క్యమృషిశ్రేష్ఠం దైవరాతిర్మహాయశాః
పప్రచ్ఛ జనకో రాజా ప్రశ్నం ప్రశ్నవిదాం వరః॥4॥

కతీంద్రియాణి విప్రర్షే కతి ప్రకృతయః స్మృతాః
కిమవ్యక్తం పరం బ్రహ్మ తస్మాచ్చ పరతస్తు కిం॥5॥

ప్రభవం చాప్యయం చైవ కాలసంఖ్యాం తథైవ చ
వక్తుమర్హసి విప్రేంద్ర త్వదనుగ్రహకాంక్షిణః॥6॥

అజ్ఞానాత్పరిపృచ్ఛామి త్వం హి జ్ఞానమయో నిధిః
తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి సర్వమేతదసంశయం॥7॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

శ్రూయతామవనీపాల యదేతదనుపృచ్ఛసి
యోగానాం పరమం జ్ఞానం సాంఖ్యానాం చ విశేషతః॥8॥

న తవావిదితం కించిన్మాం తు జిజ్ఞాసతే భవాన్
పృష్టేన చాపి వక్తవ్యమేష ధర్మః సనాతనః॥9॥

అష్టౌ ప్రకృతయః ప్రోక్తా వికారాశ్చాపి షోడశ
అథ సప్త తు వ్యక్తాని ప్రాహురధ్యాత్మచింతకాః॥10॥

అవ్యక్తం చ మహాంశ్చైవ తథాహంకార ఏవ చ
పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం॥11॥

ఏతాః ప్రకృతయస్త్వష్టౌ వికారానపి మే శృణు
శ్రోత్రం త్వక్చైవ చక్షుశ్చ జిహ్వా ఘ్రాణం చ పంచమం॥12॥

శబ్దస్పర్శౌ చ రూపం చ రసో గంధస్తథైవ చ
వాక్చ హస్తౌ చ పాదౌ చ పాయుర్మేఢ్రం తథైవ చ॥13॥

ఏతే విశేషా రాజేంద్ర మహాభూతేషు పంచసు
బుద్ధీంద్రియాణ్యథైతాని సవిశేషాణి మైథిల॥14॥

మనః షోడశకం ప్రాహురధ్యాత్మగతిచింతకాః
త్వం చైవాన్యే చ విద్వాంసస్తత్త్వబుద్ధివిశారదాః॥15॥

అవ్యక్తాచ్చ మహానాత్మా సముత్పద్యతి పార్థివ
ప్రథమం సర్గమిత్యేతదాహుః ప్రాధానికం బుధాః॥16॥

మహతశ్చాప్యహంకార ఉత్పద్యతి నరాధిప
ద్వితీయం సర్గమిత్యాహురేతద్బుద్ధ్యాత్మకం స్మృతం॥17॥

అహంకారాచ్చ సంభూతం మనో భూతగుణాత్మకం
తృతీయః సర్గ ఇత్యేష ఆహంకారిక ఉచ్యతే॥18॥

మనసస్తు సముద్భూతా మహాభూతా నరాధిప
చతుర్థం సర్గమిత్యేతన్మానసం పరిచక్షతే॥19॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధస్తథైవ చ
పంచమం సర్గమిత్యాహుర్భౌతికం భూతచింతకాః॥20॥

శ్రోత్రం త్వక్చైవ చక్షుశ్చ జిహ్వా ఘ్రాణం చ పంచమం
సర్గం తు షష్ఠమిత్యాహుర్బహుచింతాత్మకం స్మృతం॥21॥

అధః శ్రోత్రేంద్రియగ్రామ ఉత్పద్యతి నరాధిప
సప్తమం సర్గమిత్యాహురేతదైంద్రియకం స్మృతం॥22॥

ఊర్ధ్వస్రోతస్తథా తిర్యగుత్పద్యతి నరాధిప
అష్టమం సర్గమిత్యాహురేతదార్జవకం బుధాః॥23॥

తిర్యక్స్రోతస్త్వధఃస్రోత ఉత్పద్యతి నరాధిప
నవమం సర్గమిత్యాహురేతదార్జవకం బుధాః॥24॥

ఏతాని నవ సర్గాణి తత్త్వాని చ నరాధిప
చతుర్వింశతిరుక్తాని యథాశ్రుతి నిదర్శనాత్॥25॥

అత ఊర్ధ్వం మహారాజ గుణస్యైతస్య తత్త్వతః
మహాత్మభిరనుప్రోక్తాం కాలసంఖ్యాం నిబోధ మే॥26॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

అవ్యక్తస్య నరశ్రేష్ఠ కాలసంఖ్యాం నిబోధ మే
పంచ కల్పసహస్రాణి ద్విగుణాన్యహరుచ్యతే॥1॥

రాత్రిరేతావతీ చాస్య ప్రతిబుద్ధో నరాధిప
సృజత్యోషధిమేవాగ్రే జీవనం సర్వదేహినాం॥2॥

తతో బ్రహ్మాణమసృజద్ధైరణ్యాండసముద్భవం
సా మూర్తిః సర్వభూతానామిత్యేవమనుశుశ్రుమ॥3॥

సంవత్సరముషిత్వాండే నిష్క్రమ్య చ మహామునిః
సందధేఽర్ధం మహీం కృత్స్నాం దివమర్ధం ప్రజాపతిః॥4॥

ద్యావాపృథివ్యోరిత్యేష రాజన్వేదేషు పఠ్యతే
తయోః శకలయోర్మధ్యమాకాశమకరోత్ప్రభుః॥5॥

ఏతస్యాపి చ సంఖ్యానం వేదవేదాంగపారగైః
దశ కల్పసహస్రాణి పాదోనాన్యహరుచ్యతే
రాత్రిమేతావతీం చాస్య ప్రాహురధ్యాత్మచింతకాః॥6॥

సృజత్యహంకారమృషిర్భూతం దివ్యాత్మకం తథా
చతురశ్చాపరాన్పుత్రాందేహాత్పూర్వం మహానృషిః
తే వై పితృభ్యః పితరః శ్రూయంతే రాజసత్తమ॥7॥

దేవాః పితౄణాం చ సుతా దేవైర్లోకాః సమావృతాః
చరాచరా నరశ్రేష్ఠ ఇత్యేవమనుశుశ్రుమ॥8॥

పరమేష్ఠీ త్వహంకారోఽసృజద్భూతాని పంచధా
పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం॥9॥

ఏతస్యాపి నిశామాహుస్తృతీయమిహ కుర్వతః
పంచ కల్పసహస్రాణి తావదేవాహరుచ్యతే॥10॥

శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ పంచమః
ఏతే విశేషా రాజేంద్ర మహాభూతేషు పంచసు
యైరావిష్టాని భూతాని అహన్యహని పార్థివ॥11॥

అన్యోన్యం స్పృహయంత్యేతే అన్యోన్యస్య హితే రతాః
అన్యోన్యమభిమన్యంతే అన్యోన్యస్పర్ధినస్తథా॥12॥

తే వధ్యమానా అన్యోన్యం గుణైర్హారిభిరవ్యయాః
ఇహైవ పరివర్తంతే తిర్యగ్యోనిప్రవేశినః॥13॥

త్రీణి కల్పసహస్రాణి ఏతేషామహరుచ్యతే
రాత్రిరేతావతీ చైవ మనసశ్చ నరాధిప॥14॥

మనశ్చరతి రాజేంద్ర చరితం సర్వమింద్రియైః
న చేంద్రియాణి పశ్యంతి మన ఏవాత్ర పశ్యతి॥15॥

చక్షుః పశ్యతి రూపాణి మనసా తు న చక్షుషా
మనసి వ్యాకులే చక్షుః పశ్యన్నపి న పశ్యతి
తథేంద్రియాణి సర్వాణి పశ్యంతీత్యభిచక్షతే॥16॥

మనస్యుపరతే రాజన్నింద్రియోపరమో భవేత్
న చేంద్రియవ్యుపరమే మనస్యుపరమో భవేత్
ఏవం మనఃప్రధానాని ఇంద్రియాణి విభావయేత్॥17॥

ఇంద్రియాణాం హి సర్వేషామీశ్వరం మన ఉచ్యతే
ఏతద్విశంతి భూతాని సర్వాణీహ మహాయశాః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 300 ♦—

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

తత్త్వానాం సర్గసంఖ్యా చ కాలసంఖ్యా తథైవ చ
మయా ప్రోక్తానుపూర్వ్యేణ సంహారమపి మే శృణు॥1॥

యథా సంహరతే జంతూన్ససర్జ చ పునః పునః
అనాదినిధనో బ్రహ్మా నిత్యశ్చాక్షర ఏవ చ॥2॥

అహఃక్షయమథో బుద్ధ్వా నిశి స్వప్నమనాస్తథా
చోదయామాస భగవానవ్యక్తోఽహంకృతం నరం॥3॥

తతః శతసహస్రాంశురవ్యక్తేనాభిచోదితః
కృత్వా ద్వాదశధాత్మానమాదిత్యో జ్వలదగ్నివత్॥4॥

చతుర్విధం ప్రజాజాలం నిర్దహత్యాశు తేజసా
జరాయ్వండస్వేదజాతముద్భిజ్జం చ నరాధిప॥5॥

ఏతదున్మేషమాత్రేణ వినష్టం స్థాణుజంగమం
కూర్మపృష్ఠసమా భూమిర్భవత్యథ సమంతతః॥6॥

జగద్దగ్ధ్వామితబలః కేవలం జగతీం తతః
అంభసా బలినా క్షిప్రమాపూర్యత సమంతతః॥7॥

తతః కాలాగ్నిమాసాద్య తదంభో యాతి సంక్షయం
వినష్టేఽమ్భసి రాజేంద్ర జాజ్వలీత్యనలో మహాన్॥8॥

తమప్రమేయోఽతిబలం జ్వలమానం విభావసుం
ఊష్మాణం సర్వభూతానాం సప్తార్చిషమథాంజసా॥9॥

భక్షయామాస బలవాన్వాయురష్టాత్మకో బలీ
విచరన్నమితప్రాణస్తిర్యగూర్ధ్వమధస్తథా॥10॥

తమప్రతిబలం భీమమాకాశం గ్రసతేఽఽత్మనా
ఆకాశమప్యతినదన్మనో గ్రసతి చారికం॥11॥

మనో గ్రసతి సర్వాత్మా సోఽహంకారః ప్రజాపతిః
అహంకారం మహానాత్మా భూతభవ్యభవిష్యవిత్॥12॥

తమప్యనుపమాత్మానం విశ్వం శంభుః ప్రజాపతిః
అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిరీశానో జ్యోతిరవ్యయః॥13॥

సర్వతఃపాణిపాదాంతః సర్వతోక్షిశిరోముఖః
సర్వతఃశ్రుతిమాల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥14॥

హృదయం సర్వభూతానాం పర్వణోఽఙ్గుష్ఠమాత్రకః
అనుగ్రసత్యనంతం హి మహాత్మా విశ్వమీశ్వరః॥15॥

తతః సమభవత్సర్వమక్షయావ్యయమవ్రణం
భూతభవ్యమనుష్యాణాం స్రష్టారమనఘం తథా॥16॥

ఏషోఽప్యయస్తే రాజేంద్ర యథావత్పరిభాషితః
అధ్యాత్మమధిభూతం చ అధిదైవం చ శ్రూయతాం॥17॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

పాదావధ్యాత్మమిత్యాహుర్బ్రాహ్మణాస్తత్త్వదర్శినః
గంతవ్యమధిభూతం చ విష్ణుస్తత్రాధిదైవతం ‖1‖

పాయురధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాతత్త్వార్థదర్శినః
విసర్గమధిభూతం చ మిత్రస్తత్రాధిదైవతం ‖2‖

ఉపస్థోఽధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాయోగనిదర్శనం
అధిభూతం తథానందో దైవతం చ ప్రజాపతిః ‖3‖

హస్తావధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాసాంఖ్యనిదర్శనం
కర్తవ్యమధిభూతం తు ఇంద్రస్తత్రాధిదైవతం ‖4‖

వాగధ్యాత్మమితి ప్రాహుర్యథాశ్రుతినిదర్శనం
వక్తవ్యమధిభూతం తు వహ్నిస్తత్రాధిదైవతం ‖5‖

చక్షురధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాశ్రుతినిదర్శనం
రూపమత్రాధిభూతం తు సూర్యస్తత్రాధిదైవతం ‖6‖

శ్రోత్రమధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాశ్రుతినిదర్శనం
శబ్దస్తత్రాధిభూతం తు దిశస్తత్రాధిదైవతం ‖7‖

జిహ్వామధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాతత్త్వనిదర్శనం
రస ఏవాధిభూతం తు ఆపస్తత్రాధిదైవతం ‖8‖

ఘ్రాణమధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథాశ్రుతినిదర్శనం
గంధ ఏవాధిభూతం తు పృథివీ చాధిదైవతం ‖9‖

త్వగధ్యాత్మమితి ప్రాహుస్తత్త్వబుద్ధివిశారదాః
స్పర్శ ఏవాధిభూతం తు పవనశ్చాధిదైవతం ‖10‖

మనోఽధ్యాత్మమితి ప్రాహుర్యథాశ్రుతినిదర్శనం
మంతవ్యమధిభూతం తు చంద్రమాశ్చాధిదైవతం ‖11‖

అహంకారికమధ్యాత్మమాహుస్తత్త్వనిదర్శనం
అభిమానోఽధిభూతం తు భవస్తత్రాధిదైవతం ‖12‖

బుద్ధిరధ్యాత్మమిత్యాహుర్యథావేదనిదర్శనం
బోద్ధవ్యమధిభూతం తు క్షేత్రజ్ఞోఽత్రాధిదైవతం ‖13‖

ఏషా తే వ్యక్తతో రాజన్విభూతిరనువర్ణితా
ఆదౌ మధ్యే తథా చాంతే యథాతత్త్వేన తత్త్వవిత్ ‖14‖

ప్రకృతిర్గుణాన్వికురుతే స్వచ్ఛందేనాత్మకామ్యయా
క్రీడార్థం తు మహారాజ శతశోఽథ సహస్రశః ‖15‖

యథా దీపసహస్రాణి దీపాన్మర్త్యాః ప్రకుర్వతే
ప్రకృతిస్తథా వికురుతే పురుషస్య గుణాన్బహూన్ ‖16‖

సత్త్వమానంద ఉద్రేకః ప్రీతిః ప్రాకాశ్యమేవ చ
సుఖం శుద్ధిత్వమారోగ్యం సంతోషః శ్రద్దధానతా ‖17‖

అకార్పణ్యమసంరంభః క్షమా ధృతిరహింసతా
సమతా సత్యమానృణ్యం మార్దవం హ్రీరచాపలం ‖18‖

శౌచమార్జవమాచారమలౌల్యం హృద్యసంభ్రమః
ఇష్టానిష్టవియోగానాం కృతానామవికత్థనం॥19॥

దానేన చానుగ్రహణమస్పృహార్థే పరార్థతా
సర్వభూతదయా చైవ సత్త్వస్యైతే గుణాః స్మృతాః॥20॥

రజోగుణానాం సంఘాతో రూపమైశ్వర్యవిగ్రహే
అత్యాశిత్వమకారుణ్యం సుఖదుఃఖోపసేవనం॥21॥

పరాపవాదేషు రతిర్వివాదానాం చ సేవనం
అహంకారస్త్వసత్కారశ్చింతా వైరోపసేవనం॥22॥

పరితాపోఽపహరణం హ్రీనాశోఽనార్జవం తథా
భేదః పరుషతా చైవ కామక్రోధౌ మదస్తథా
దర్పో ద్వేషోఽతివాదశ్చ ఏతే ప్రోక్తా రజోగుణాః॥23॥

తామసానాం తు సంఘాతం ప్రవక్ష్యామ్యుపధార్యతాం
మోహోఽప్రకాశస్తామిస్రమంధతామిస్రసంజ్ఞితం॥24॥

మరణం చాంధతామిస్రం తామిస్రం క్రోధ ఉచ్యతే
తమసో లక్షణానీహ భక్షాణామభిరోచనం॥25॥

భోజనానామపర్యాప్తిస్తథా పేయేష్వతృప్తతా
గంధవాసో విహారేషు శయనేష్వాసనేషు చ॥26॥

దివాస్వప్నే వివాదే చ ప్రమాదేషు చ వై రతిః
నృత్యవాదిత్రగీతానామజ్ఞానాచ్ఛ్రద్దధానతా
ద్వేషో ధర్మవిశేషాణామేతే వై తామసా గుణాః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 302 ♦—

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

ఏతే ప్రధానస్య గుణాస్త్రయః పురుషసత్తమ
కృత్స్నస్య చైవ జగతస్తిష్ఠంత్యనపగాః సదా॥1॥

శతధా సహస్రధా చైవ తథా శతసహస్రధా
కోటిశశ్చ కరోత్యేష ప్రత్యగాత్మానమాత్మనా॥2॥

సాత్త్వికస్యోత్తమం స్థానం రాజసస్యేహ మధ్యమం
తామసస్యాధమం స్థానం ప్రాహురధ్యాత్మచింతకాః॥3॥

కేవలేనేహ పుణ్యేన గతిమూర్ధ్వామవాప్నుయాత్
పుణ్యపాపేన మానుష్యమధర్మేణాప్యధోగతిం॥4॥

ద్వంద్వమేషాం త్రయాణాం తు సంనిపాతం చ తత్త్వతః
సత్త్వస్య రజసశ్చైవ తమసశ్చ శృణుష్వ మే॥5॥

సత్త్వస్య తు రజో దృష్టం రజసశ్చ తమస్తథా
తమసశ్చ తథా సత్త్వం సత్త్వస్యావ్యక్తమేవ చ॥6॥

అవ్యక్తసత్త్వసంయుక్తో దేవలోకమవాప్నుయాత్
రజఃసత్త్వసమాయుక్తో మనుష్యేషూపపద్యతే॥7॥

రజస్తమోభ్యాం సంయుక్తస్తిర్యగ్యోనిషు జాయతే
రజస్తామససత్త్వైశ్చ యుక్తో మానుష్యమాప్నుయాత్॥8॥

పుణ్యపాపవియుక్తానాం స్థానమాహుర్మనీషిణాం
శాశ్వతం చావ్యయం చైవ అక్షరం చాభయం చ యత్॥9॥

జ్ఞానినాం సంభవం శ్రేష్ఠం స్థానమవ్రణమచ్యుతం
అతీంద్రియమబీజం చ జన్మమృత్యుతమోనుదం॥10॥

అవ్యక్తస్థం పరం యత్తత్పృష్టస్తేఽహం నరాధిప
స ఏష ప్రకృతిష్ఠో హి తస్థురిత్యభిధీయతే॥11॥

అచేతనశ్చైష మతః ప్రకృతిస్థశ్చ పార్థివ
ఏతేనాధిష్ఠితశ్చైవ సృజతే సంహరత్యపి॥12॥

జనక ఉవాచ

అనాదినిధనావేతావుభావేవ మహామునే
అమూర్తిమంతావచలావప్రకంప్యౌ చ నిర్వ్రణౌ॥13॥

అగ్రాహ్యావృషిశార్దూల కథమేకో హ్యచేతనః
చేతనావాంస్తథా చైకః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి భాషితః॥14॥

త్వం హి విప్రేంద్ర కార్త్స్న్యేన మోక్షధర్మముపాససే
సాకల్యం మోక్షధర్మస్య శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥15॥

అస్తిత్వం కేవలత్వం చ వినాభావం తథైవ చ
తథైవోత్క్రమణస్థానం దేహినోఽపి వియుజ్యతః॥16॥

కాలేన యద్ధి ప్రాప్నోతి స్థానం తద్బ్రూహి మే ద్విజ
సాంఖ్యజ్ఞానం చ తత్త్వేన పృథగ్యోగం తథైవ చ॥17॥

అరిష్టాని చ తత్త్వేన వక్తుమర్హసి సత్తమ
విదితం సర్వమేతత్తే పాణావామలకం యథా॥18॥

—♦ అధ్యాయము 303 ♦—

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

న శక్యో నిర్గుణస్తాత గుణీకర్తుం విశాం పతే
గుణవాంశ్చాప్యగుణవాన్యథాతత్త్వం నిబోధ మే॥1॥

గుణైర్హి గుణవానేవ నిర్గుణశ్చాగుణస్తథా
ప్రాహురేవం మహాత్మానో మునయస్తత్త్వదర్శినః॥2॥

గుణస్వభావస్త్వవ్యక్తో గుణానేవాభివర్తతే
ఉపయుంక్తే చ తానేవ స చైవాజ్ఞః స్వభావతః॥3॥

అవ్యక్తస్తు న జానీతే పురుషో జ్ఞః స్వభావతః
న మత్తః పరమస్తీతి నిత్యమేవాభిమన్యతే॥4॥

అనేన కారణేనైతదవ్యక్తం స్యాదచేతనం
నిత్యత్వాదక్షరత్వాచ్చ క్షరాణాం తత్త్వతోఽన్యథా॥5॥

యదాజ్ఞానేన కుర్వీత గుణసర్గం పునః పునః
యదాత్మానం న జానీతే తదావ్యక్తమిహోచ్యతే॥6॥

కర్తృత్వాచ్చాపి తత్త్వానాం తత్త్వధర్మీ తథోచ్యతే
కర్తృత్వాచ్చైవ యోనీనాం యోనిధర్మా తథోచ్యతే॥7॥

కర్తృత్వాత్ప్రకృతీనాం తు తథా ప్రకృతిధర్మితా
కర్తృత్వాచ్చాపి బీజానాం బీజధర్మీ తథోచ్యతే॥8॥

గుణానాం ప్రసవత్వాచ్చ తథా ప్రసవధర్మవాన్
కర్తృత్వాత్ప్రలయానాం చ తథా ప్రలయధర్మితా ॥9॥

బీజత్వాత్ప్రకృతిత్వాచ్చ ప్రలయత్వాత్తథైవ చ
ఉపేక్షకత్వాదన్యత్వాదభిమానాచ్చ కేవలం ॥10॥

మన్యంతే యతయః శుద్ధా అధ్యాత్మవిగతజ్వరాః
అనిత్యం నిత్యమవ్యక్తమేవమేతద్ధి శుశ్రుమ ॥11॥

అవ్యక్తైకత్వమిత్యాహుర్నానాత్వం పురుషస్తథా
సర్వభూతదయావంతః కేవలం జ్ఞానమాస్థితాః ॥12॥

అన్యః స పురుషోఽవ్యక్తస్త్వధ్రువో ధ్రువసంజ్ఞకః
యథా ముంజ ఇషీకాయాస్తథైవైతద్ధి జాయతే ॥13॥

అన్యం చ మశకం విద్యాదన్యచ్చోదుంబరం తథా
న చోదుంబరసంయోగైర్మశకస్తత్ర లిప్యతే ॥14॥

అన్య ఏవ తథా మత్స్యస్తథాన్యదుదకం స్మృతం
న చోదకస్య స్పర్శేన మత్స్యో లిప్యతి సర్వశః ॥15॥

అన్యో హ్యగ్నిరుఖాప్యన్యా నిత్యమేవమవైహి భోః
న చోపలిప్యతే సోఽగ్నిరుఖాసంస్పర్శనేన వై ॥16॥

పుష్కరం త్వన్యదేవాత్ర తథాన్యదుదకం స్మృతం
న చోదకస్య స్పర్శేన లిప్యతే తత్ర పుష్కరం ॥17॥

ఏతేషాం సహ సంవాసం వివాసం చైవ నిత్యశః
యథా తథైనం పశ్యంతి న నిత్యం ప్రాకృతా జనాః ॥18॥

యే త్వన్యథైవ పశ్యంతి న సమ్యక్తేషు దర్శనం
తే వ్యక్తం నిరయం ఘోరం ప్రవిశంతి పునః పునః ॥19॥

సాంఖ్యదర్శనమేతత్తే పరిసంఖ్యాతముత్తమం
ఏవం హి పరిసంఖ్యాయ సాంఖ్యాః కేవలతాం గతాః ॥20॥

యే త్వన్యే తత్త్వకుశలాస్తేషామేతన్నిదర్శనం
అతః పరం ప్రవక్ష్యామి యోగానామపి దర్శనం ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 304 ♦—

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

సాంఖ్యజ్ఞానం మయా ప్రోక్తం యోగజ్ఞానం నిబోధ మే
యథాశ్రుతం యథాదృష్టం తత్త్వేన నృపసత్తమ ॥1॥

నాస్తి సాంఖ్యసమం జ్ఞానం నాస్తి యోగసమం బలం
తావుభావేకచర్యౌ తు ఉభావనిధనౌ స్మృతౌ ॥2॥

పృథక్పృథక్తు పశ్యంతి యేఽల్పబుద్ధిరతా నరాః
వయం తు రాజన్పశ్యామ ఏకమేవ తు నిశ్చయాత్ ॥3॥

యదేవ యోగాః పశ్యంతి తత్సాంఖ్యైరపి దృశ్యతే
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స తత్త్వవిత్ ॥4॥

రుద్రప్రధానానపరాన్విద్ధి యోగాన్పరంతప
తేనైవ చాథ దేహేన విచరంతి దిశో దశ ॥5॥

యావద్ధి ప్రలయస్తాత సూక్ష్మేణాష్టగుణేన వై
యోగేన లోకాన్విచరన్సుఖం సంన్యస్య చానఘ ॥6॥

వేదేషు చాష్టగుణితం యోగమాహుర్మనీషిణః
సూక్ష్మమష్టగుణం ప్రాహుర్నేతరం నృపసత్తమ ॥7॥

ద్విగుణం యోగకృత్యం తు యోగానాం ప్రాహురుత్తమం
సగుణం నిర్గుణం చైవ యథాశాస్త్రనిదర్శనం ॥8॥

ధారణా చైవ మనసః ప్రాణాయామశ్చ పార్థివ
ప్రాణాయామో హి సగుణో నిర్గుణం ధారణం మనః ॥9॥

యత్ర దృశ్యేత ముంచన్వై ప్రాణాన్మైథిలసత్తమ
వాతాధిక్యం భవత్యేవ తస్మాద్ధి న సమాచరేత్ ॥10॥

నిశాయాః ప్రథమే యామే చోదనా ద్వాదశ స్మృతాః
మధ్యే సుప్త్వా పరే యామే ద్వాదశైవ తు చోదనాః ॥11॥

తదేవముపశాంతేన దాంతేనైకాంతశీలినా
ఆత్మారామేణ బుద్ధేన యోక్తవ్యోఽఽత్మా న సంశయః ॥12॥

పంచానామింద్రియాణాం తు దోషానాక్షిప్య పంచధా
శబ్దం స్పర్శం తథా రూపం రసం గంధం తథైవ చ ॥13॥

ప్రతిభామపవర్గం చ ప్రతిసంహృత్య మైథిల
ఇంద్రియగ్రామమఖిలం మనస్యభినివేశ్య హ ॥14॥

మనస్తథైవాహంకారే ప్రతిష్ఠాప్య నరాధిప
అహంకారం తథా బుద్ధౌ బుద్ధిం చ ప్రకృతావపి ॥15॥

ఏవం హి పరిసంఖ్యాయ తతో ధ్యాయేత కేవలం
విరజస్కమలం నిత్యమనంతం శుద్ధమవ్రణం ॥16॥

తస్థుషం పురుషం సత్త్వమభేద్యమజరామరం
శాశ్వతం చావ్యయం చైవ ఈశానం బ్రహ్మ చావ్యయం ॥17॥

యుక్తస్య తు మహారాజ లక్షణాన్యుపధారయేత్
లక్షణం తు ప్రసాదస్య యథా తృప్తః సుఖం స్వపేత్ ॥18॥

నివాతే తు యథా దీపో జ్వలేత్స్నేహసమన్వితః
నిశ్చలోర్ధ్వశిఖస్తద్వద్యుక్తమాహుర్మనీషిణః ॥19॥

పాషాణ ఇవ మేఘోత్థైర్యథా బిందుభిరాహతః
నాలం చాలయితుం శక్యస్తథా యుక్తస్య లక్షణం ॥20॥

శంఖదుందుభినిర్ఘోషైర్వివిధైర్గీతవాదితైః
క్రియమాణైర్న కంపేత యుక్తస్యైతన్నిదర్శనం ॥21॥

తైలపాత్రం యథా పూర్ణం కరాభ్యాం గృహ్య పూరుషః
సోపానమారుహేద్భీతస్తర్జ్యమానోఽసిపాణిభిః ॥22॥

సంయతాత్మా భయాత్తేషాం న పాత్రాద్బిందుముత్సృజేత్
తథైవోత్తరమాణస్య ఏకాగ్రమనసస్తథా ॥23॥

స్థిరత్వాదింద్రియాణాం తు నిశ్చలత్వాత్తథైవ చ
ఏవం యుక్తస్య తు మునేర్లక్షణాన్యుపధారయేత్ ॥24॥

స యుక్తః పశ్యతి బ్రహ్మ యత్తత్పరమమవ్యయం
మహతస్తమసో మధ్యే స్థితం జ్వలనసంనిభం ॥25॥

ఏతేన కేవలం యాతి త్యక్త్వా దేహమసాక్షికం
కాలేన మహతా రాజఞ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥26॥

ఏతద్ధి యోగం యోగానాం కిమన్యద్యోగలక్షణం
విజ్ఞాయ తద్ధి మన్యంతే కృతకృత్యా మనీషిణః ॥27॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

తథైవోత్క్రమమాణం తు శృణుష్వావహితో నృప
పద్భ్యాముత్క్రమమాణస్య వైష్ణవం స్థానముచ్యతే॥1॥

జంఘాభ్యాం తు వసూందేవానాప్నుయాదితి నః శ్రుతం
జానుభ్యాం చ మహాభాగాందేవాన్సాధ్యానవాప్నుయాత్॥2॥

పాయునోత్క్రమమాణస్తు మైత్రం స్థానమవాప్నుయాత్
పృథివీం జఘనేనాథ ఊరుభ్యాం తు ప్రజాపతిం॥3॥

పార్శ్వాభ్యాం మరుతో దేవాన్నాసాభ్యామిందుమేవ చ
బాహుభ్యామింద్రమిత్యాహురురసా రుద్రమేవ చ॥4॥

గ్రీవాయాస్తమృషిశ్రేష్ఠం నరమాప్నోత్యనుత్తమం
విశ్వేదేవాన్ముఖేనాథ దిశః శ్రోత్రేణ చాప్నుయాత్॥5॥

ఘ్రాణేన గంధవహనం నేత్రాభ్యాం సూర్యమేవ చ
భ్రూభ్యాం చైవాశ్వినౌ దేవౌ లలాటేన పితౄనథ॥6॥

బ్రహ్మాణమాప్నోతి విభుం మూర్ధ్నా దేవాగ్రజం తథా
ఏతాన్యుత్క్రమణస్థానాన్యుక్తాని మిథిలేశ్వర॥7॥

అరిష్టాని తు వక్ష్యామి విహితాని మనీషిభిః
సంవత్సరవియోగస్య సంభవేయుః శరీరిణః॥8॥

యోఽరుంధతీం న పశ్యేత దృష్టపూర్వాం కదాచన
తథైవ ధ్రువమిత్యాహుః పూర్ణేందుం దీపమేవ చ
ఖండాభాసం దక్షిణతస్తేఽపి సంవత్సరాయుషః॥9॥

పరచక్షుషి చాత్మానం యే న పశ్యంతి పార్థివ
ఆత్మచ్ఛాయాకృతీభూతం తేఽపి సంవత్సరాయుషః॥10॥

అతిద్యుతిరతిప్రజ్ఞా అప్రజ్ఞా చాద్యుతిస్తథా
ప్రకృతేర్విక్రియాపత్తిః షణ్మాసాన్మృత్యులక్షణం॥11॥

దైవతాన్యవజానాతి బ్రాహ్మణైశ్చ విరుధ్యతే
కృష్ణశ్యావచ్ఛవిచ్ఛాయః షణ్మాసాన్మృత్యులక్షణం॥12॥

శీర్ణనాభి యథా చక్రం ఛిద్రం సోమం ప్రపశ్యతి
తథైవ చ సహస్రాంశుం సప్తరాత్రేణ మృత్యుభాక్॥13॥

శవగంధముపాఘ్రాతి సురభిం ప్రాప్య యో నరః
దేవతాయతనస్థస్తు షడ్రాత్రేణ స మృత్యుభాక్॥14॥

కర్ణనాసావనమనం దంతదృష్టివిరాగితా
సంజ్ఞాలోపో నిరూష్మత్వం సద్యోమృత్యునిదర్శనం॥15॥

అకస్మాచ్చ స్రవేద్యస్య వామమక్షి నరాధిప
మూర్ధతశ్చోత్పతేద్ధూమః సద్యోమృత్యునిదర్శనం॥16॥

ఏతావంతి త్వరిష్టాని విదిత్వా మానవోఽఽత్మవాన్
నిశి చాహని చాత్మానం యోజయేత్పరమాత్మని॥17॥

ప్రతీక్షమాణస్తత్కాలం యత్కాలం ప్రతి తద్భవేత్
అథాస్య నేష్టం మరణం స్థాతుమిచ్ఛేదిమాం క్రియాం॥18॥

సర్వగంధాన్రసాంశ్చైవ ధారయేత సమాహితః
తథా హి మృత్యుం జయతి తత్పరేణాంతరాత్మనా॥19॥

ససాంఖ్యధారణం చైవ విదిత్వా మనుజర్షభ
జయేచ్చ మృత్యుం యోగేన తత్పరేణాంతరాత్మనా॥20॥

గచ్ఛేత్ప్రాప్యాక్షయం కృత్స్నమజన్మ శివమవ్యయం
శాశ్వతం స్థానమచలం దుష్ప్రాపమకృతాత్మభిః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 306 ♦—

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

అవ్యక్తస్థం పరం యత్తత్పృష్టస్తేఽహం నరాధిప
పరం గుహ్యమిమం ప్రశ్నం శృణుష్వావహితో నృప॥1॥

యథార్షేణేహ విధినా చరతావమతేన హ
మయాదిత్యాదవాప్తాని యజూంషి మిథిలాధిప॥2॥

మహతా తపసా దేవస్తపిష్ఠః సేవితో మయా
ప్రీతేన చాహం విభునా సూర్యేణోక్తస్తదానఘ॥3॥

వరం వృణీష్వ విప్రర్షే యదిష్టం తే సుదుర్లభం
తత్తే దాస్యామి ప్రీతాత్మా మత్ప్రసాదో హి దుర్లభః॥4॥

తతః ప్రణమ్య శిరసా మయోక్తస్తపతాం వరః
యజూంషి నోపయుక్తాని క్షిప్రమిచ్ఛామి వేదితుం॥5॥

తతో మాం భగవానాహ వితరిష్యామి తే ద్విజ
సరస్వతీహ వాగ్భూతా శరీరం తే ప్రవేక్ష్యతి॥6॥

తతో మామాహ భగవానాస్యం స్వం వివృతం కురు
వివృతం చ తతో మేఽఽస్యం ప్రవిష్టా చ సరస్వతీ॥7॥

తతో విదహ్యమానోఽహం ప్రవిష్టోఽమ్భస్తదానఘ
అవిజ్ఞానాదమర్షాచ్చ భాస్కరస్య మహాత్మనః॥8॥

తతో విదహ్యమానం మామువాచ భగవాన్రవిః
ముహూర్తం సహ్యతాం దాహస్తతః శీతీభవిష్యసి॥9॥

శీతీభూతం చ మాం దృష్ట్వా భగవానాహ భాస్కరః
ప్రతిష్ఠాస్యతి తే వేదః సోత్తరః సఖిలో ద్విజ॥10॥

కృత్స్నం శతపథం చైవ ప్రణేష్యసి ద్విజర్షభ
తస్యాంతే చాపునర్భావే బుద్ధిస్తవ భవిష్యతి॥11॥

ప్రాప్స్యసే చ యదిష్టం తత్సాంఖ్యయోగేప్సితం పదం
ఏతావదుక్త్వా భగవానస్తమేవాభ్యవర్తత॥12॥

తతోఽనువ్యాహృతం శ్రుత్వా గతే దేవే విభావసౌ
గృహమాగత్య సంహృష్టోఽచింతయం వై సరస్వతీం॥13॥

తతః ప్రవృత్తాతిశుభా స్వరవ్యంజనభూషితా
ఓంకారమాదితః కృత్వా మమ దేవీ సరస్వతీ॥14॥

తతోఽహమర్ఘ్యం విధివత్సరస్వత్యై న్యవేదయం
తపతాం చ వరిష్ఠాయ నిషణ్ణస్తత్పరాయణః॥15॥

తతః శతపథం కృత్స్నం సరహస్యం ససంగ్రహం
చక్రే సపరిశేషం చ హర్షేణ పరమేణ హ॥16॥

కృత్వా చాధ్యయనం తేషాం శిష్యాణాం శతముత్తమం
విప్రియార్థం సశిష్యస్య మాతులస్య మహాత్మనః॥17॥

తతః సశిష్యేణ మయా సూర్యేణేవ గభస్తిభిః
వ్యాప్తో యజ్ఞో మహారాజ పితుస్తవ మహాత్మనః॥18॥

మిషతో దేవలస్యాపి తతోఽర్ధం హృతవానహం
స్వవేదదక్షిణాయాథ విమర్దే మాతులేన హ॥19॥

సుమంతునాథ పైలేన తథా జైమినినా చ వై
పిత్రా తే మునిభిశ్చైవ తతోఽహమనుమానితః॥20॥

దశ పంచ చ ప్రాప్తాని యజూంష్యర్కాన్మయానఘ
తథైవ లోమహర్షాచ్చ పురాణమవధారితం॥21॥

బీజమేతత్పురస్కృత్య దేవీం చైవ సరస్వతీం
సూర్యస్య చానుభావేన ప్రవృత్తోఽహం నరాధిప॥22॥

కర్తుం శతపథం వేదమపూర్వం కారితం చ మే
యథాభిలషితం మార్గం తథా తచ్చోపపాదితం॥23॥

శిష్యాణామఖిలం కృత్స్నమనుజ్ఞాతం ససంగ్రహం
సర్వే చ శిష్యాః శుచయో గతాః పరమహర్షితాః॥24॥

శాఖాః పంచదశేమాస్తు విద్యా భాస్కరదర్శితాః
ప్రతిష్ఠాప్య యథాకామం వేద్యం తదనుచింతయం॥25॥

కిమత్ర బ్రహ్మణ్యమృతం కిం చ వేద్యమనుత్తమం
చింతయే తత్ర చాగత్య గంధర్వో మామపృచ్ఛత॥26॥

విశ్వావసుస్తతో రాజన్వేదాంతజ్ఞానకోవిదః
చతుర్వింశతికాన్ప్రశ్నాన్పృష్ట్వా వేదస్య పార్థివ
పంచవింశతిమం ప్రశ్నం పప్రచ్ఛాన్వీక్షికీం తథా॥27॥

విశ్వావిశ్వం తథాశ్వాశ్వం మిత్రం వరుణమేవ చ
జ్ఞానం జ్ఞేయం తథాజ్ఞో జ్ఞః కస్తపా అతపాస్తథా
సూర్యాదః సూర్య ఇతి చ విద్యావిద్యే తథైవ చ॥28॥

వేద్యావేద్యం తథా రాజన్నచలం చలమేవ చ
అపూర్వమక్షయం క్షయ్యమేతత్ప్రశ్నమనుత్తమం॥29॥

అథోక్తశ్చ మయా రాజన్రాజా గంధర్వసత్తమః
పృష్టవాననుపూర్వేణ ప్రశ్నముత్తమమర్థవత్॥30॥

ముహూర్తం మృష్యతాం తావద్యావదేనం విచింతయే
బాఢమిత్యేవ కృత్వా స తూష్ణీం గంధర్వ ఆస్థితః॥31॥

తతోఽన్వచింతయమహం భూయో దేవీం సరస్వతీం
మనసా స చ మే ప్రశ్నో దధ్నో ఘృతమివోద్ధృతం॥32॥

తత్రోపనిషదం చైవ పరిశేషం చ పార్థివ
మథ్నామి మనసా తాత దృష్ట్వా చాన్వీక్షికీం పరాం॥33॥

చతుర్థీ రాజశార్దూల విద్యైషా సాంపరాయికీ
ఉదీరితా మయా తుభ్యం పంచవింశేఽధి ధిష్ఠితా॥34॥

అథోక్తస్తు మయా రాజన్రాజా విశ్వావసుస్తదా
శ్రూయతాం యద్భవానస్మాన్ప్రశ్నం సంపృష్టవానిహ॥35॥

విశ్వావిశ్వేతి యదిదం గంధర్వేంద్రానుపృచ్ఛసి
విశ్వావ్యక్తం పరం విద్యాద్భూతభవ్యభయంకరం॥36॥

త్రిగుణం గుణకర్తృత్వాదవిశ్వో నిష్కలస్తథా
అశ్వస్తథైవ మిథునమేవమేవానుదృశ్యతే॥37॥

అవ్యక్తం ప్రకృతిం ప్రాహుః పురుషేతి చ నిర్గుణం
తథైవ మిత్రం పురుషం వరుణం ప్రకృతిం తథా॥38॥

జ్ఞానం తు ప్రకృతిం ప్రాహుర్జ్ఞేయం నిష్కలమేవ చ
అజ్ఞశ్చ జ్ఞశ్చ పురుషస్తస్మాన్నిష్కల ఉచ్యతే॥39॥

కస్తపా అతపాః ప్రోక్తః కోఽసౌ పురుష ఉచ్యతే
తపాః ప్రకృతిరిత్యాహురతపా నిష్కలః స్మృతః॥40॥

తథైవావేద్యమవ్యక్తం వేద్యః పురుష ఉచ్యతే
చలాచలమితి ప్రోక్తం త్వయా తదపి మే శృణు॥41॥

చలాం తు ప్రకృతిం ప్రాహుః కారణం క్షేపసర్గయోః
అక్షేపసర్గయోఃకర్తా నిశ్చలః పురుషః స్మృతః॥42॥

అజావుభావప్రజౌ చ అక్షయౌ చాప్యుభావపి
అజౌ నిత్యావుభౌ ప్రాహురధ్యాత్మగతినిశ్చయాః॥43॥

అక్షయత్వాత్ప్రజననే అజమత్రాహురవ్యయం
అక్షయం పురుషం ప్రాహుః క్షయో హ్యస్య న విద్యతే॥44॥

గుణక్షయత్వాత్ప్రకృతిః కర్తృత్వాదక్షయం బుధాః
ఏషా తేఽఽన్వీక్షికీ విద్యా చతుర్థీ సాంపరాయికీ॥45॥

విద్యోపేతం ధనం కృత్వా కర్మణా నిత్యకర్మణి
ఏకాంతదర్శనా వేదాః సర్వే విశ్వావసో స్మృతాః॥46॥

జాయంతే చ మ్రియంతే చ యస్మిన్నేతే యతశ్చ్యుతాః
వేదార్థం యే న జానంతి వేద్యం గంధర్వసత్తమ॥47॥

సాంగోపాంగానపి యది పంచ వేదానధీయతే
వేదవేద్యం న జానీతే వేదభారవహో హి సః॥48॥

యో ఘృతార్థీ ఖరీక్షీరం మథేద్గంధర్వసత్తమ
విష్ఠాం తత్రానుపశ్యేత న మండం నాపి వా ఘృతం॥49॥

తథా వేద్యమవేద్యం చ వేదవిద్యో న విందతి
స కేవలం మూఢమతిర్జ్ఞానభారవహః స్మృతః॥50॥

ద్రష్టవ్యౌ నిత్యమేవైతౌ తత్పరేణాంతరాత్మనా
యథాస్య జన్మనిధనే న భవేతాం పునః పునః॥51॥

అజస్రం జన్మనిధనం చింతయిత్వా త్రయీమిమాం
పరిత్యజ్య క్షయమిహ అక్షయం ధర్మమాస్థితః॥52॥

యదా తు పశ్యతేఽత్యంతమహన్యహని కాశ్యప
తదా స కేవలీభూతః షడ్వింశమనుపశ్యతి॥53॥

అన్యశ్చ శశ్వదవ్యక్తస్తథాన్యః పంచవింశకః
తస్య ద్వావనుపశ్యేత తమేకమితి సాధవః॥54॥

తేనైతన్నాభిజానంతి పంచవింశకమచ్యుతం
జన్మమృత్యుభయాద్యోగాః సాంఖ్యాశ్చ పరమైషిణః॥55॥

విశ్వావసురువాచ

పంచవింశం యదేతత్తే ప్రోక్తం బ్రాహ్మణసత్తమ
తథా తన్న తథా వేతి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥56॥

జైగీషవ్యస్యాసితస్య దేవలస్య చ మే శ్రుతం
పరాశరస్య విప్రర్షేర్వార్షగణ్యస్య ధీమతః॥57॥

భిక్షోః పంచశిఖస్యాథ కపిలస్య శుకస్య చ
గౌతమస్యార్ష్టిషేణస్య గర్గస్య చ మహాత్మనః॥58॥

నారదస్యాసురేశ్చైవ పులస్త్యస్య చ ధీమతః
సనత్కుమారస్య తతః శుక్రస్య చ మహాత్మనః॥59॥

కశ్యపస్య పితుశ్చైవ పూర్వమేవ మయా శ్రుతం
తదనంతరం చ రుద్రస్య విశ్వరూపస్య ధీమతః॥60॥

దైవతేభ్యః పితృభ్యశ్చ దైత్యేభ్యశ్చ తతస్తతః
ప్రాప్తమేతన్మయా కృత్స్నం వేద్యం నిత్యం వదంత్యుత॥61॥

తస్మాత్తద్వై భవద్బుద్ధ్యా శ్రోతుమిచ్ఛామి బ్రాహ్మణ
భవాన్ప్రబర్హః శాస్త్రాణాం ప్రగల్భశ్చాతిబుద్ధిమాన్॥62॥

న తవావిదితం కించిద్భవాఞ్శ్రుతినిధిః స్మృతః
కథ్యతే దేవలోకే చ పితృలోకే చ బ్రాహ్మణ॥63॥

బ్రహ్మలోకగతాశ్చైవ కథయంతి మహర్షయః
పతిశ్చ తపతాం శశ్వదాదిత్యస్తవ భాషతే॥64॥

సాంఖ్యజ్ఞానం త్వయా బ్రహ్మన్నవాప్తం కృత్స్నమేవ చ
తథైవ యోగజ్ఞానం చ యాజ్ఞవల్క్య విశేషతః॥65॥

నిఃసందిగ్ధం ప్రబుద్ధస్త్వం బుధ్యమానశ్చరాచరం
శ్రోతుమిచ్ఛామి తజ్జ్ఞానం ఘృతం మండమయం యథా॥66॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

కృత్స్నధారిణమేవ త్వాం మన్యే గంధర్వసత్తమ
జిజ్ఞాససి చ మాం రాజంస్తన్నిబోధ యథాశ్రుతం॥67॥

అబుధ్యమానాం ప్రకృతిం బుధ్యతే పంచవింశకః
న తు బుధ్యతి గంధర్వ ప్రకృతిః పంచవింశకం॥68॥

అనేనాప్రతిబోధేన ప్రధానం ప్రవదంతి తం
సాంఖ్యయోగాశ్చ తత్త్వజ్ఞా యథాశ్రుతినిదర్శనాత్॥69॥

పశ్యంస్తథైవాపశ్యంశ్చ పశ్యత్యన్యస్తథానఘ
షడ్వింశః పంచవింశం చ చతుర్వింశం చ పశ్యతి
న తు పశ్యతి పశ్యంస్తు యశ్చైనమనుపశ్యతి॥70॥

పంచవింశోఽభిమన్యేత నాన్యోఽస్తి పరమో మమ
న చతుర్వింశకోఽగ్రాహ్యో మనుజైర్జ్ఞానదర్శిభిః॥71॥

మత్స్యేవోదకమన్వేతి ప్రవర్తతి ప్రవర్తనాత్
యథైవ బుధ్యతే మత్స్యస్తథైషోఽప్యనుబుధ్యతే
సస్నేహః సహవాసాచ్చ సాభిమానశ్చ నిత్యశః॥72॥

స నిమజ్జతి కాలస్య యదైకత్వం న బుధ్యతే
ఉన్మజ్జతి హి కాలస్య మమత్వేనాభిసంవృతః॥73॥

యదా తు మన్యతేఽన్యోఽహమన్య ఏష ఇతి ద్విజః
తదా స కేవలీభూతః షడ్వింశమనుపశ్యతి॥74॥

అన్యశ్చ రాజన్నవరస్తథాన్యః పంచవింశకః
తత్స్థత్వాదనుపశ్యంతి ఏక ఏవేతి సాధవః॥75॥

తేనైతన్నాభినందంతి పంచవింశకమచ్యుతం
జన్మమృత్యుభయాద్భీతా యోగాః సాంఖ్యాశ్చ కాశ్యప
షడ్వింశమనుపశ్యంతి శుచయస్తత్పరాయణాః॥76॥

యదా స కేవలీభూతః షడ్వింశమనుపశ్యతి
తదా స సర్వవిద్విద్వాన్న పునర్జన్మ విందతి॥77॥

ఏవమప్రతిబుద్ధశ్చ బుధ్యమానశ్చ తేఽనఘ
బుద్ధశ్చోక్తో యథాతత్త్వం మయా శ్రుతినిదర్శనాత్॥78॥

పశ్యాపశ్యం యోఽనుపశ్యేత్క్షేమం తత్త్వం చ కాశ్యప
కేవలాకేవలం చాద్యం పంచవింశాత్పరం చ యత్॥79॥

విశ్వావసురువాచ

తథ్యం శుభం చైతదుక్తం త్వయా భోః; సమ్యక్క్షేమ్యం దేవతాద్యం యథావత్
స్వస్త్యక్షయం భవతశ్చాస్తు నిత్యం; బుద్ధ్యా సదా బుద్ధియుక్తం నమస్తే॥80॥

యాజ్ఞవల్క్య ఉవాచ

ఏవముక్త్వా సంప్రయాతో దివం స; విభ్రాజన్వై శ్రీమతా దర్శనేన
తుష్టశ్చ తుష్ట్యా పరయాభినంద్య; ప్రదక్షిణం మమ కృత్వా మహాత్మా॥81॥

బ్రహ్మాదీనాం ఖేచరాణాం క్షితౌ చ; యే చాధస్తాత్సంవసంతే నరేంద్ర
తత్రైవ తద్దర్శనం దర్శయన్వై; సమ్యక్క్షేమ్యం యే పథం సంశ్రితా వై॥82॥

సాంఖ్యాః సర్వే సాంఖ్యధర్మే రతాశ్చ; తద్వద్యోగా యోగధర్మే రతాశ్చ
యే చాప్యన్యే మోక్షకామా మనుష్యా;స్తేషామేతద్దర్శనం జ్ఞానదృష్టం॥83॥

జ్ఞానాన్మోక్షో జాయతే పూరుషాణాం; నాస్త్యజ్ఞానాదేవమాహుర్నరేంద్ర
తస్మాజ్జ్ఞానం తత్త్వతోఽన్వేషితవ్యం; యేనాత్మానం మోక్షయేజ్జన్మమృత్యోః॥84॥

ప్రాప్య జ్ఞానం బ్రాహ్మణాత్క్షత్రియాద్వా; వైశ్యాచ్ఛూద్రాదపి నీచాదభీక్ష్ణం
శ్రద్ధాతవ్యం శ్రద్దధానేన నిత్యం; న శ్రద్ధినం జన్మమృత్యూ విశేతాం॥85॥

సర్వే వర్ణా బ్రాహ్మణా బ్రహ్మజాశ్చ; సర్వే నిత్యం వ్యాహరంతే చ బ్రహ్మ
తత్త్వం శాస్త్రం బ్రహ్మబుద్ధ్యా బ్రవీమి; సర్వం విశ్వం బ్రహ్మ చైతత్సమస్తం॥86॥

బ్రహ్మాస్యతో బ్రాహ్మణాః సంప్రసూతా; బాహుభ్యాం వై క్షత్రియాః సంప్రసూతాః
నాభ్యాం వైశ్యాః పాదతశ్చాపి శూద్రాః; సర్వే వర్ణా నాన్యథా వేదితవ్యాః॥87॥

అజ్ఞానతః కర్మయోనిం భజంతే; తాం తాం రాజంస్తే యథా యాంత్యభావం
తథా వర్ణా జ్ఞానహీనాః పతంతే; ఘోరాదజ్ఞానాత్ప్రాకృతం యోనిజాలం॥88॥

తస్మాజ్జ్ఞానం సర్వతో మార్గితవ్యం; సర్వత్రస్థం చైతదుక్తం మయా తే
తస్థౌ బ్రహ్మా తస్థివాంశ్చాపరో య;స్తస్మై నిత్యం మోక్షమాహుర్ద్విజేంద్రాః॥89॥

యత్తే పృష్టం తన్మయా చోపదిష్టం; యాథాతథ్యం తద్విశోకో భవస్వ
రాజన్గచ్ఛస్వైతదర్థస్య పారం; సమ్యక్ప్రోక్తం స్వస్తి తేఽస్త్వత్ర నిత్యం॥90॥

భీష్మ ఉవాచ

స ఏవమనుశాస్తస్తు యాజ్ఞవల్క్యేన ధీమతా
ప్రీతిమానభవద్రాజా మిథిలాధిపతిస్తదా॥91॥

గతే మునివరే తస్మిన్కృతే చాపి ప్రదక్షిణే
దైవరాతిర్నరపతిరాసీనస్తత్ర మోక్షవిత్॥92॥

గోకోటిం స్పర్శయామాస హిరణ్యస్య తథైవ చ
రత్నాంజలిమథైకం చ బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ తదా॥93॥

విదేహరాజ్యం చ తథా ప్రతిష్ఠాప్య సుతస్య వై
యతిధర్మముపాసంశ్చాప్యవసన్మిథిలాధిపః॥94॥

సాంఖ్యజ్ఞానమధీయానో యోగశాస్త్రం చ కృత్స్నశః
ధర్మాధర్మౌ చ రాజేంద్ర ప్రాకృతం పరిగర్హయన్॥95॥

అనంతమితి కృత్వా స నిత్యం కేవలమేవ చ
ధర్మాధర్మౌ పుణ్యపాపే సత్యాసత్యే తథైవ చ॥96॥

జన్మమృత్యూ చ రాజేంద్ర ప్రాకృతం తదచింతయత్
బ్రహ్మావ్యక్తస్య కర్మేదమితి నిత్యం నరాధిప॥97॥

పశ్యంతి యోగాః సాంఖ్యాశ్చ స్వశాస్త్రకృతలక్షణాః
ఇష్టానిష్టవియుక్తం హి తస్థౌ బ్రహ్మ పరాత్పరం
నిత్యం తమాహుర్విద్వాంసః శుచిస్తస్మాచ్ఛుచిర్భవ॥98॥

దీయతే యచ్చ లభతే దత్తం యచ్చానుమన్యతే
దదాతి చ నరశ్రేష్ఠ ప్రతిగృహ్ణాతి యచ్చ హ
దదాత్యవ్యక్తమేవైతత్ప్రతిగృహ్ణాతి తచ్చ వై॥99॥

ఆత్మా హ్యేవాత్మనో హ్యేకః కోఽన్యస్త్వత్తోఽధికో భవేత్
ఏవం మన్యస్వ సతతమన్యథా మా విచింతయ॥100॥

యస్యావ్యక్తం న విదితం సగుణం నిర్గుణం పునః
తేన తీర్థాని యజ్ఞాశ్చ సేవితవ్యావిపశ్చితా॥101॥

న స్వాధ్యాయైస్తపోభిర్వా యజ్ఞైర్వా కురునందన
లభతేఽవ్యక్తసంస్థానం జ్ఞాత్వావ్యక్తం మహీపతే॥102॥

తథైవ మహతః స్థానమాహంకారికమేవ చ
అహంకారాత్పరం చాపి స్థానాని సమవాప్నుయాత్॥103॥

యే త్వవ్యక్తాత్పరం నిత్యం జానతే శాస్త్రతత్పరాః
జన్మమృత్యువియుక్తం చ వియుక్తం సదసచ్చ యత్॥104॥

ఏతన్మయాప్తం జనకాత్పురస్తా;త్తేనాపి చాప్తం నృప యాజ్ఞవల్క్యాత్
జ్ఞానం విశిష్టం న తథా హి యజ్ఞా; జ్ఞానేన దుర్గం తరతే న యజ్ఞైః॥105॥

దుర్గం జన్మ నిధనం చాపి రాజ;న్న భూతికం జ్ఞానవిదో వదంతి
యజ్ఞైస్తపోభిర్నియమైర్వ్రతైశ్చ; దివం సమాసాద్య పతంతి భూమౌ॥106॥

తస్మాదుపాసస్వ పరం మహచ్ఛుచి; శివం విమోక్షం విమలం పవిత్రం
క్షేత్రజ్ఞవిత్పార్థివ జ్ఞానయజ్ఞ;ముపాస్య వై తత్త్వమృషిర్భవిష్యసి॥107॥

ఉపనిషదముపాకరోత్తదా వై; జనకనృపస్య పురా హి యాజ్ఞవల్క్యః
యదుపగణితశాశ్వతావ్యయం త;చ్ఛుభమమృతత్వమశోకమృచ్ఛతీతి॥108॥

—♦ అధ్యాయము 307 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఐశ్వర్యం వా మహత్ప్రాప్య ధనం వా భరతర్షభ
దీర్ఘమాయురవాప్యాథ కథం మృత్యుమతిక్రమేత్॥1॥

తపసా వా సుమహతా కర్మణా వా శ్రుతేన వా
రసాయనప్రయోగైర్వా కైర్నోపైతి జరాంతకౌ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
భిక్షోః పంచశిఖస్యేహ సంవాదం జనకస్య చ||3||

వైదేహో జనకో రాజా మహర్షిం వేదవిత్తమం
పర్యపృచ్ఛత్పంచశిఖం ఛిన్నధర్మార్థసంశయం||4||

కేన వృత్తేన భగవన్నతిక్రామేజ్జరాంతకౌ
తపసా వాథ బుద్ధ్యా వా కర్మణా వా శ్రుతేన వా||5||

ఏవముక్తః స వైదేహం ప్రత్యువాచ పరోక్షవిత్
నివృత్తిర్నైతయోరస్తి నానివృత్తిః కథంచన||6||

న హ్యహాని నివర్తంతే న మాసా న పునః క్షపాః
సోఽయం ప్రపద్యతేఽధ్వానం చిరాయ ధ్రువమధ్రువః||7||

సర్వభూతసముచ్ఛేదః స్రోతసేవోహ్యతే సదా
ఉహ్యమానం నిమజ్జంతమప్లవే కాలసాగరే
జరామృత్యుమహాగ్రాహే న కశ్చిదభిపద్యతే||8||

నైవాస్య భవితా కశ్చిన్నాసౌ భవతి కస్యచిత్
పథి సంగతమేవేదం దారైరన్యైశ్చ బంధుభిః
నాయమత్యంతసంవాసో లబ్ధపూర్వో హి కేనచిత్||9||

క్షిప్యంతే తేన తేనైవ నిష్టనంతః పునః పునః
కాలేన జాతా జాతా హి వాయునేవాభ్రసంచయాః||10||

జరామృత్యూ హి భూతానాం ఖాదితారౌ వృకావివ
బలినాం దుర్బలానాం చ హ్రస్వానాం మహతామపి||11||

ఏవంభూతేషు భూతేషు నిత్యభూతాధ్రువేషు చ
కథం హృష్యేత జాతేషు మృతేషు చ కథం జ్వరేత్||12||

కుతోఽహమాగతః కోఽస్మి క్వ గమిష్యామి కస్య వా
కస్మిన్స్థితః క్వ భవితా కస్మాత్కిమనుశోచసి||13||

ద్రష్టా స్వర్గస్య న హ్యస్తి తథైవ నరకస్య చ
ఆగమాంస్త్వనతిక్రమ్య దద్యాచ్చైవ యజేత చ||14||

—♦ అధ్యాయము 308 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అపరిత్యజ్య గార్హస్థ్యం కురురాజర్షిసత్తమ
కః ప్రాప్తో వినయం బుద్ధ్యా మోక్షతత్త్వం వదస్వ మే||1||

సంన్యస్యతే యథాత్మాయం సంన్యస్తాత్మా యథా చ యః
పరం మోక్షస్య యచ్చాపి తన్మే బ్రూహి పితామహ||2||

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
జనకస్య చ సంవాదం సులభాయాశ్చ భారత||3||

సంన్యాసఫలికః కశ్చిద్బభూవ నృపతిః పురా
మైథిలో జనకో నామ ధర్మధ్వజ ఇతి శ్రుతః॥4॥

స వేదే మోక్షశాస్త్రే చ స్వే చ శాస్త్రే కృతాగమః
ఇంద్రియాణి సమాధాయ శశాస వసుధామిమాం॥5॥

తస్య వేదవిదః ప్రాజ్ఞాః శ్రుత్వా తాం సాధువృత్తతాం
లోకేషు స్పృహయంత్యన్యే పురుషాః పురుషేశ్వర॥6॥

అథ ధర్మయుగే తస్మిన్యోగధర్మమనుష్ఠితా
మహీమనుచచారైకా సులభా నామ భిక్షుకీ॥7॥

తయా జగదిదం సర్వమటంత్యా మిథిలేశ్వరః
తత్ర తత్ర శ్రుతో మోక్షే కథ్యమానస్త్రిదండిభిః॥8॥

సా సుసూక్ష్మాం కథాం శ్రుత్వా తథ్యం నేతి ససంశయా
దర్శనే జాతసంకల్పా జనకస్య బభూవ హ॥9॥

తతః సా విప్రహాయాథ పూర్వరూపం హి యోగతః
అబిభ్రదనవద్యాంగీ రూపమన్యదనుత్తమం॥10॥

చక్షుర్నిమేషమాత్రేణ లఘ్వస్త్రగతిగామినీ
విదేహానాం పురీం సుభ్రూర్జగామ కమలేక్షణా॥11॥

సా ప్రాప్య మిథిలాం రమ్యాం సమృద్ధజనసంకులాం
భైక్షచర్యాపదేశేన దదర్శ మిథిలేశ్వరం॥12॥

రాజా తస్యాః పరం దృష్ట్వా సౌకుమార్యం వపుస్తథా
కేయం కస్య కుతో వేతి బభూవాగతవిస్మయః॥13॥

తతోఽస్యాః స్వాగతం కృత్వా వ్యాదిశ్య చ వరాసనం
పూజితాం పాదశౌచేన వరాన్నేనాప్యతర్పయత్॥14॥

అథ భుక్తవతీ ప్రీతా రాజానం మంత్రిభిర్వృతం
సర్వభాష్యవిదాం మధ్యే చోదయామాస భిక్షుకీ॥15॥

సులభా త్వస్య ధర్మేషు ముక్తో నేతి ససంశయా
సత్త్వం సత్త్వేన యోగజ్ఞా ప్రవివేశ మహీపతేః॥16॥

నేత్రాభ్యాం నేత్రయోరస్య రశ్మీన్సంయోజ్య రశ్మిభిః
సా స్మ సంచోదయిష్యంతం యోగబంధైర్బబంధ హ॥17॥

జనకోఽప్యుత్స్మయన్రాజా భావమస్యా విశేషయన్
ప్రతిజగ్రాహ భావేన భావమస్యా నృపోత్తమః॥18॥

తదేకస్మిన్నధిష్ఠానే సంవాదః శ్రూయతామయం
ఛత్రాదిషు విముక్తస్య ముక్తాయాశ్చ త్రిదండకే॥19॥

భగవత్యాః క్వ చర్యేయం కృతా క్వ చ గమిష్యసి
కస్య చ త్వం కుతో వేతి పప్రచ్ఛైనాం మహీపతిః॥20॥

శ్రుతే వయసి జాతౌ చ సద్భావో నాధిగమ్యతే
ఏష్వర్థేషూత్తరం తస్మాత్ప్రవేద్యం సత్సమాగమే॥21॥

ఛత్రాదిషు విశేషేషు ముక్తం మాం విద్ధి సర్వశః
స త్వాం సంమంతుమిచ్ఛామి మానార్హాసి మతా హి మే॥22॥

యస్మాచ్చైతన్మయా ప్రాప్తం జ్ఞానం వైశేషికం పురా
యస్య నాన్యః ప్రవక్తాస్తి మోక్షే తమపి మే శృణు॥23॥

పారాశర్యసగోత్రస్య వృద్ధస్య సుమహాత్మనః
భిక్షోః పంచశిఖస్యాహం శిష్యః పరమసంమతః॥24॥

సాంఖ్యజ్ఞానే తథా యోగే మహీపాలవిధౌ తథా
త్రివిధే మోక్షధర్మేఽస్మిన్గతాధ్వా ఛిన్నసంశయః॥25॥

స యథాశాస్త్రదృష్టేన మార్గేణేహ పరివ్రజన్
వార్షికాంశ్చతురో మాసాన్పురా మయి సుఖోషితః॥26॥

తేనాహం సాంఖ్యముఖ్యేన సుదృష్టార్థేన తత్త్వతః
శ్రావితస్త్రివిధం మోక్షం న చ రాజ్యాద్విచాలితః॥27॥

సోఽహం తామఖిలాం వృత్తిం త్రివిధాం మోక్షసంహితాం
ముక్తరాగశ్చరామ్యేకః పదే పరమకే స్థితః॥28॥

వైరాగ్యం పునరేతస్య మోక్షస్య పరమో విధిః
జ్ఞానాదేవ చ వైరాగ్యం జాయతే యేన ముచ్యతే॥29॥

జ్ఞానేన కురుతే యత్నం యత్నేన ప్రాప్యతే మహత్
మహద్ద్వంద్వప్రమోక్షాయ సా సిద్ధిర్యా వయోతిగా॥30॥

సేయం పరమికా బుద్ధిః ప్రాప్తా నిర్ద్వంద్వతా మయా
ఇహైవ గతమోహేన చరతా ముక్తసంగినా॥31॥

యథా క్షేత్రం మృదూభూతమద్భిరాప్లావితం తథా
జనయత్యంకురం కర్మ నృణాం తద్వత్పునర్భవం॥32॥

యథా చోత్తాపితం బీజం కపాలే యత్ర తత్ర వా
ప్రాప్యాప్యంకురహేతుత్వమబీజత్వాన్న జాయతే॥33॥

తద్వద్భగవతా తేన శిఖాప్రోక్తేన భిక్షుణా
జ్ఞానం కృతమబీజం మే విషయేషు న జాయతే॥34॥

నాభిషజ్జతి కస్మింశ్చిన్నానర్థే న పరిగ్రహే
నాభిరజ్యతి చైతేషు వ్యర్థత్వాద్రాగదోషయోః॥35॥

యశ్చ మే దక్షిణం బాహుం చందనేన సముక్షయేత్
సవ్యం వాస్యా చ యస్తక్షేత్సమావేతావుభౌ మమ॥36॥

సుఖీ సోఽహమవాప్తార్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః
ముక్తసంగః స్థితో రాజ్యే విశిష్టోఽన్యైస్త్రిదండిభిః॥37॥

మోక్షే హి త్రివిధా నిష్ఠా దృష్టా పూర్వైర్మహర్షిభిః
జ్ఞానం లోకోత్తరం యచ్చ సర్వత్యాగశ్చ కర్మణాం॥38॥

జ్ఞాననిష్ఠాం వదంత్యేకే మోక్షశాస్త్రవిదో జనాః
కర్మనిష్ఠాం తథైవాన్యే యతయః సూక్ష్మదర్శినః॥39॥

ప్రహాయోభయమప్యేతజ్జ్ఞానం కర్మ చ కేవలం
తృతీయేయం సమాఖ్యాతా నిష్ఠా తేన మహాత్మనా॥40॥

యమే చ నియమే చైవ ద్వేషే కామే పరిగ్రహే
మానే దంభే తథా స్నేహే సదృశాస్తే కుటుంబిభిః॥41॥

త్రిదండాదిషు యద్యస్తి మోక్షో జ్ఞానేన కేనచిత్
ఛత్రాదిషు కథం న స్యాత్తుల్యహేతౌ పరిగ్రహే॥42॥

యేన యేన హి యస్యార్థః కారణేనేహ కస్యచిత్
తత్తదాలంబతే ద్రవ్యం సర్వః స్వే స్వే పరిగ్రహే॥43॥

దోషదర్శీ తు గార్హస్థ్యే యో వ్రజత్యాశ్రమాంతరం
ఉత్సృజన్పరిగృహ్ణంశ్చ సోఽపి సంగాన్న ముచ్యతే॥44॥

ఆధిపత్యే తథా తుల్యే నిగ్రహానుగ్రహాత్మని
రాజర్షిభిక్షుకాచార్యా ముచ్యంతే కేన హేతునా॥45॥

అథ సత్త్వాధిపత్యేఽపి జ్ఞానేనైవేహ కేవలం
ముచ్యంతే కిం న ముచ్యంతే పదే పరమకే స్థితాః॥46॥

కాషాయధారణం మౌండ్యం త్రివిష్టబ్ధః కమండలుః
లింగాన్యత్యర్థమేతాని న మోక్షాయేతి మే మతిః॥47॥

యది సత్యపి లింగేఽస్మింజ్జ్ఞానమేవాత్ర కారణం
నిర్మోక్షాయేహ దుఃఖస్య లింగమాత్రం నిరర్థకం॥48॥

అథ వా దుఃఖశైథిల్యం వీక్ష్య లింగే కృతా మతిః
కిం తదేవార్థసామాన్యం ఛత్రాదిషు న లక్ష్యతే॥49॥

ఆకించన్యే న మోక్షోఽస్తి కైంచన్యే నాస్తి బంధనం
కైంచన్యే చేతరే చైవ జంతుర్జ్ఞానేన ముచ్యతే॥50॥

తస్మాద్ధర్మార్థకామేషు తథా రాజ్యపరిగ్రహే
బంధనాయతనేష్వేషు విద్ధ్యబంధే పదే స్థితం॥51॥

రాజ్యైశ్వర్యమయః పాశః స్నేహాయతనబంధనః
మోక్షాశ్మనిశితేనేహ ఛిన్నస్త్యాగాసినా మయా॥52॥

సోఽహమేవంగతో ముక్తో జాతాస్థస్త్వయి భిక్షుకి
అయథార్థో హి తే వర్ణో వక్ష్యామి శృణు తన్మమ॥53॥

సౌకుమార్యం తథా రూపం వపురగ్ర్యం తథా వయః
తవైతాని సమస్తాని నియమశ్చేతి సంశయః॥54॥

యచ్చాప్యననురూపం తే లింగస్యాస్య విచేష్టితం
ముక్తోఽయం స్యాన్న వేత్యస్మాద్ధర్షితో మత్పరిగ్రహః॥55॥

న చ కామసమాయుక్తే ముక్తేఽప్యస్తి త్రిదండకం
న రక్ష్యతే త్వయా చేదం న ముక్తస్యాస్తి గోపనా॥56॥

మత్పక్షసంశ్రయాచ్చాయం శృణు యస్తే వ్యతిక్రమః
ఆశ్రయంత్యాః స్వభావేన మమ పూర్వపరిగ్రహం॥57॥

ప్రవేశస్తే కృతః కేన మమ రాష్ట్రే పురే తథా
కస్య వా సంనిసర్గాత్త్వం ప్రవిష్టా హృదయం మమ॥58॥

వర్ణప్రవరముఖ్యాసి బ్రాహ్మణీ క్షత్రియో హ్యహం
నావయోరేకయోగోఽస్తి మా కృథా వర్ణసంకరం॥59॥

వర్తసే మోక్షధర్మేషు గార్హస్థ్యే త్వహమాశ్రమే
అయం చాపి సుకష్టస్తే ద్వితీయోఽఽశ్రమసంకరః॥60॥

సగోత్రాం వాసగోత్రాం వా న వేద త్వాం న వేత్థ మాం
సగోత్రమావిశంత్యాస్తే తృతీయో గోత్రసంకరః॥61॥

అథ జీవతి తే భర్తా ప్రోషితోఽప్యథ వా క్వచిత్
అగమ్యా పరభార్యేతి చతుర్థో ధర్మసంకరః॥62॥

సా త్వమేతాన్యకార్యాణి కార్యాపేక్షా వ్యవస్యసి
అవిజ్ఞానేన వా యుక్తా మిథ్యాజ్ఞానేన వా పునః॥63॥

అథ వాపి స్వతంత్రాసి స్వదోషేణేహ కేనచిత్
యది కించిచ్ఛ్రుతం తేఽస్తి సర్వం కృతమనర్థకం॥64॥

ఇదమన్యత్తృతీయం తే భావస్పర్శవిఘాతకం
దుష్టాయా లక్ష్యతే లింగం ప్రవక్తవ్యం ప్రకాశితం॥65॥

న మయ్యేవాభిసంధిస్తే జయైషిణ్యా జయే కృతః
యేయం మత్పరిషత్కృత్స్నా జేతుమిచ్ఛసి తామపి॥66॥

తథా హ్యేవం పునశ్చ త్వం దృష్టిం స్వాం ప్రతిముంచసి
మత్పక్షప్రతిఘాతాయ స్వపక్షోద్భావనాయ చ॥67॥

సా స్వేనామర్షజేన త్వమృద్ధిమోహేన మోహితా
భూయః సృజసి యోగాస్త్రం విషామృతమివైకధా॥68॥

ఇచ్ఛతోర్హి ద్వయోర్లాభః స్త్రీపుంసోరమృతోపమః
అలాభశ్చాప్యరక్తస్య సోఽత్ర దోషో విషోపమః॥69॥

మా స్ప్రాక్షీః సాధు జానీష్వ స్వశాస్త్రమనుపాలయ
కృతేయం హి విజిజ్ఞాసా ముక్తో నేతి త్వయా మమ
ఏతత్సర్వం ప్రతిచ్ఛన్నం మయి నార్హసి గూహితుం॥70॥

సా యది త్వం స్వకార్యేణ యద్యన్యస్య మహీపతేః
తత్త్వం సత్రప్రతిచ్ఛన్నా మయి నార్హసి గూహితుం॥71॥

న రాజానం మృషా గచ్ఛేన్న ద్విజాతిం కథంచన
న స్త్రియం స్త్రీగుణోపేతాం హన్యుర్హ్యేతే మృషాగతాః॥72॥

రాజ్ఞాం హి బలమైశ్వర్యం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాం బలం
రూపయౌవనసౌభాగ్యం స్త్రీణాం బలమనుత్తమం॥73॥

అత ఏతైర్బలైరేతే బలినః స్వార్థమిచ్ఛతా
ఆర్జవేనాభిగంతవ్యా వినాశాయ హ్యనార్జవం॥74॥

సా త్వం జాతిం శ్రుతం వృత్తం భావం ప్రకృతిమాత్మనః
కృత్యమాగమనే చైవ వక్తుమర్హసి తత్త్వతః॥75॥

ఇత్యేతైరసుఖైర్వాక్యైరయుక్తైరసమంజసైః
ప్రత్యాదిష్టా నరేంద్రేణ సులభా న వ్యకంపత॥76॥

ఉక్తవాక్యే తు నృపతౌ సులభా చారుదర్శనా
తతశ్చారుతరం వాక్యం ప్రచక్రామాథ భాషితుం॥77॥

నవభిర్నవభిశ్చైవ దోషైర్వాగ్బుద్ధిదూషణైః
అపేతముపపన్నార్థమష్టాదశగుణాన్వితం॥78॥

సౌక్ష్మ్యం సంఖ్యాక్రమౌ చోభౌ నిర్ణయః సప్రయోజనః
పంచైతాన్యర్థజాతాని వాక్యమిత్యుచ్యతే నృప॥79॥

ఏషామేకైకశోఽర్థానాం సౌక్ష్మ్యాదీనాం సులక్షణం
శృణు సంసార్యమాణానాం పదార్థైః పదవాక్యతః॥80॥

జ్ఞానం జ్ఞేయేషు భిన్నేషు యథాభేదేన వర్తతే
తత్రాతిశయినీ బుద్ధిస్తత్సౌక్ష్మ్యమితి వర్తతే॥81॥

దోషాణాం చ గుణానాం చ ప్రమాణం ప్రవిభాగశః
కంచిదర్థమభిప్రేత్య సా సంఖ్యేత్యుపధార్యతాం॥82॥

ఇదం పూర్వమిదం పశ్చాద్వక్తవ్యం యద్వివక్షితం
క్రమయోగం తమప్యాహుర్వాక్యం వాక్యవిదో జనాః॥83॥

ధర్మార్థకామమోక్షేషు ప్రతిజ్ఞాయ విశేషతః
ఇదం తదితి వాక్యాంతే ప్రోచ్యతే స వినిర్ణయః॥84॥

ఇచ్ఛాద్వేషభవైర్దుఃఖైః ప్రకర్షో యత్ర జాయతే
తత్ర యా నృపతే వృత్తిస్తత్ప్రయోజనమిష్యతే॥85॥

తాన్యేతాని యథోక్తాని సౌక్ష్మ్యాదీని జనాధిప
ఏకార్థసమవేతాని వాక్యం మమ నిశామయ॥86॥

ఉపేతార్థమభిన్నార్థం నాపవృత్తం న చాధికం
నాశ్లక్ష్ణం న చ సందిగ్ధం వక్ష్యామి పరమం తవ॥87॥

న గుర్వక్షరసంబద్ధం పరాఙ్ముఖముఖం న చ
నానృతం న త్రివర్గేణ విరుద్ధం నాప్యసంస్కృతం॥88॥

న న్యూనం కష్టశబ్దం వా వ్యుత్క్రమాభిహితం న చ
న శేషం నానుకల్పేన నిష్కారణమహేతుకం॥89॥

కామాత్క్రోధాద్భయాల్లోభాద్దైన్యాదానార్యకాత్తథా
హ్రీతోఽనుక్రోశతో మానాన్న వక్ష్యామి కథంచన॥90॥

వక్తా శ్రోతా చ వాక్యం చ యదా త్వవికలం నృప
సమమేతి వివక్షాయాం తదా సోఽర్థః ప్రకాశతే॥91॥

వక్తవ్యే తు యదా వక్తా శ్రోతారమవమన్యతే
స్వార్థమాహ పరార్థం వా తదా వాక్యం న రోహతి॥92॥

అథ యః స్వార్థముత్సృజ్య పరార్థం ప్రాహ మానవః
విశంకా జాయతే తస్మిన్వాక్యం తదపి దోషవత్॥93॥

యస్తు వక్తా ద్వయోరర్థమవిరుద్ధం ప్రభాషతే
శ్రోతుశ్చైవాత్మనశ్చైవ స వక్తా నేతరో నృప॥94॥

తదర్థవదిదం వాక్యముపేతం వాక్యసంపదా
అవిక్షిప్తమనా రాజన్నేకాగ్రః శ్రోతుమర్హసి॥95॥

కాసి కస్య కుతో వేతి త్వయాహమభిచోదితా
తత్రోత్తరమిదం వాక్యం రాజన్నేకమనాః శృణు॥96॥

యథా జతు చ కాష్ఠం చ పాంసవశ్చోదబిందుభిః
సుశ్లిష్టాని తథా రాజన్ప్రాణినామిహ సంభవః॥97॥

శబ్దః స్పర్శో రసో రూపం గంధః పంచేంద్రియాణి చ
పృథగాత్మా దశాత్మానః సంశ్లిష్టా జతుకాష్ఠవత్॥98॥

న చైషాం చోదనా కాచిదస్తీత్యేష వినిశ్చయః
ఏకైకస్యేహ విజ్ఞానం నాస్త్యాత్మని తథా పరే॥99॥

న వేద చక్షుశ్చక్షుష్ట్వం శ్రోత్రం నాత్మని వర్తతే
తథైవ వ్యభిచారేణ న వర్తంతే పరస్పరం
సంశ్లిష్టా నాభిజాయంతే యథాప ఇహ పాంసవః॥100॥

బాహ్యానన్యానపేక్షంతే గుణాంస్తానపి మే శృణు
రూపం చక్షుః ప్రకాశశ్చ దర్శనే హేతవస్త్రయః
యథైవాత్ర తథాన్యేషు జ్ఞానజ్ఞేయేషు హేతవః॥101॥

జ్ఞానజ్ఞేయాంతరే తస్మిన్మనో నామాపరో గుణః
విచారయతి యేనాయం నిశ్చయే సాధ్వసాధునీ॥102॥

ద్వాదశస్త్వపరస్తత్ర బుద్ధిర్నామ గుణః స్మృతః
యేన సంశయపూర్వేషు బోద్ధవ్యేషు వ్యవస్యతి॥103॥

అథ ద్వాదశకే తస్మిన్సత్త్వం నామాపరో గుణః
మహాసత్త్వోఽల్పసత్త్వో వా జంతుర్యేనానుమీయతే॥104॥

క్షేత్రజ్ఞ ఇతి చాప్యన్యో గుణస్తత్ర చతుర్దశః
మమాయమితి యేనాయం మన్యతే న చ మన్యతే॥105॥

అథ పంచదశో రాజన్గుణస్తత్రాపరః స్మృతః
పృథక్కలాసమూహస్య సామగ్ర్యం తదిహోచ్యతే॥106॥

గుణస్త్వేవాపరస్తత్ర సంఘాత ఇతి షోడశః
ఆకృతిర్వ్యక్తిరిత్యేతౌ గుణౌ యస్మిన్సమాశ్రితౌ॥107॥

సుఖదుఃఖే జరామృత్యూ లాభాలాభౌ ప్రియాప్రియే
ఇతి చైకోనవింశోఽయం ద్వంద్వయోగ ఇతి స్మృతః॥108॥

ఊర్ధ్వమేకోనవింశత్యాః కాలో నామాపరో గుణః
ఇతీమం విద్ధి వింశత్యా భూతానాం ప్రభవాప్యయం॥109॥

వింశకశ్చైష సంఘాతో మహాభూతాని పంచ చ
సదసద్భావయోగౌ చ గుణావన్యౌ ప్రకాశకౌ॥110॥

ఇత్యేవం వింశతిశ్చైవ గుణాః సప్త చ యే స్మృతాః
విధిః శుక్రం బలం చేతి త్రయ ఏతే గుణాః పరే॥111॥

ఏకవింశశ్చ దశ చ కలాః సంఖ్యానతః స్మృతాః
సమగ్రా యత్ర వర్తంతే తచ్ఛరీరమితి స్మృతం॥112॥

అవ్యక్తం ప్రకృతిం త్వాసాం కలానాం కశ్చిదిచ్ఛతి
వ్యక్తం చాసాం తథైవాన్యః స్థూలదర్శీ ప్రపశ్యతి॥113॥

అవ్యక్తం యది వా వ్యక్తం ద్వయీమథ చతుష్టయీం
ప్రకృతిం సర్వభూతానాం పశ్యంత్యధ్యాత్మచింతకాః॥114॥

సేయం ప్రకృతిరవ్యక్తా కలాభిర్వ్యక్తతాం గతా
అహం చ త్వం చ రాజేంద్ర యే చాప్యన్యే శరీరిణః॥115॥

బిందున్యాసాదయోఽవస్థాః శుక్రశోణితసంభవాః
యాసామేవ నిపాతేన కలలం నామ జాయతే॥116॥

కలలాదర్బుదోత్పత్తిః పేశీ చాప్యర్బుదోద్భవా
పేశ్యాస్త్వంగాభినిర్వృత్తిర్నఖరోమాణి చాంగతః॥117॥

సంపూర్ణే నవమే మాసే జంతోర్జాతస్య మైథిల
జాయతే నామరూపత్వం స్త్రీ పుమాన్వేతి లింగతః॥118॥

జాతమాత్రం తు తద్రూపం దృష్ట్వా తామ్రనఖాంగులి
కౌమారరూపమాపన్నం రూపతో నోపలభ్యతే॥119॥

కౌమారాద్యౌవనం చాపి స్థావిర్యం చాపి యౌవనాత్
అనేన క్రమయోగేన పూర్వం పూర్వం న లభ్యతే॥120॥

కలానాం పృథగర్థానాం ప్రతిభేదః క్షణే క్షణే
వర్తతే సర్వభూతేషు సౌక్ష్మ్యాత్తు న విభావ్యతే॥121॥

న చైషామప్యయో రాజఀల్లక్ష్యతే ప్రభవో న చ
అవస్థాయామవస్థాయాం దీపస్యేవార్చిషో గతిః॥122॥

తస్యాప్యేవంప్రభావస్య సదశ్వస్యేవ ధావతః
అజస్రం సర్వలోకస్య కః కుతో వా న వా కుతః॥123॥

కస్యేదం కస్య వా నేదం కుతో వేదం న వా కుతః
సంబంధః కోఽస్తి భూతానాం స్వైరప్యవయవైరిహ॥124॥

యథాదిత్యాన్మణేశ్చైవ వీరుద్భ్యశ్చైవ పావకః
భవత్యేవం సముదయాత్కలానామపి జంతవః॥125॥

ఆత్మన్యేవాత్మనాత్మానం యథా త్వమనుపశ్యసి
ఏవమేవాత్మనాత్మానమన్యస్మిన్కిం న పశ్యసి
యద్యాత్మని పరస్మింశ్చ సమతామధ్యవస్యసి॥126॥

అథ మాం కాసి కస్యేతి కిమర్థమనుపృచ్ఛసి
ఇదం మే స్యాదిదం నేతి ద్వంద్వైర్ముక్తస్య మైథిల
కాసి కస్య కుతో వేతి వచనే కిం ప్రయోజనం||127||

రిపౌ మిత్రేఽథ మధ్యస్థే విజయే సంధివిగ్రహే
కృతవాన్యో మహీపాల కిం తస్మిన్ముక్తలక్షణం||128||

త్రివర్గే సప్తధా వ్యక్తం యో న వేదేహ కర్మసు
సంగవాన్యస్త్రివర్గే చ కిం తస్మిన్ముక్తలక్షణం||129||

ప్రియే చైవాప్రియే చైవ దుర్బలే బలవత్యపి
యస్య నాస్తి సమం చక్షుః కిం తస్మిన్ముక్తలక్షణం||130||

తదముక్తస్య తే మోక్షే యోఽభిమానో భవేన్నృప
సుహృద్భిః స నివార్యస్తే విచిత్తస్యేవ భేషజైః||131||

తాని తాన్యనుసంద్రుశ్య సంగస్థానాన్యరిందమ
ఆత్మనాత్మని సంపశ్యేత్కిం తస్మిన్ముక్తలక్షణం||132||

ఇమాన్యన్యాని సూక్ష్మాణి మోక్షమాశ్రిత్య కానిచిత్
చతురంగప్రవృత్తాని సంగస్థానాని మే శృణు||133||

య ఇమాం పృథివీం కృత్స్నామేకచ్ఛత్రాం ప్రశాస్తి హ
ఏకమేవ స వై రాజా పురమధ్యావసత్యుత||134||

తత్పురే చైకమేవాస్య గృహం యదధితిష్ఠతి
గృహే శయనమప్యేకం నిశాయాం యత్ర లీయతే||135||

శయ్యార్ధం తస్య చాప్యత్ర స్త్రీపూర్వమధితిష్ఠతి
తదనేన ప్రసంగేన ఫలేనైవేహ యుజ్యతే||136||

ఏవమేవోపభోగేషు భోజనాచ్ఛాదనేషు చ
గుణేషు పరిమేయేషు నిగ్రహానుగ్రహౌ ప్రతి||137||

పరతంత్రః సదా రాజా స్వల్పే సోఽపి ప్రసజ్జతే
సంధివిగ్రహయోగే చ కుతో రాజ్ఞః స్వతంత్రతా||138||

స్త్రీషు క్రీడావిహారేషు నిత్యమస్యాస్వతంత్రతా
మంత్రే చామాత్యసమితౌ కుత ఏవ స్వతంత్రతా||139||

యదా త్వాజ్ఞాపయత్యన్యాంస్తదాస్యోక్తా స్వతంత్రతా
అవశః కార్యతే తత్ర తస్మింస్తస్మిన్గుణే స్థితః||140||

స్వప్తుకామో న లభతే స్వప్తుం కార్యార్థిభిర్జనైః
శయనే చాప్యనుజ్ఞాతః సుప్త ఉత్థాప్యతేఽవశః||141||

స్నాహ్యాలభ పిబ ప్రాశ జుహుధ్యగ్నీన్యజేతి చ
వదస్వ శృణు చాపీతి వివశః కార్యతే పరైః||142||

అభిగమ్యాభిగమ్యైనం యాచంతే సతతం నరాః
న చాప్యుత్సహతే దాతుం విత్తరక్షీ మహాజనాత్||143||

దానే కోశక్షయో హ్యస్య వైరం చాప్యప్రయచ్ఛతః
క్షణేనాస్యోపవర్తంతే దోషా వైరాగ్యకారకాః||144||

ప్రాజ్ఞాఞ్శూరాంస్తథైవాఢ్యానేకస్థానేఽపి శంకతే
భయమప్యభయే రాజ్ఞో యైశ్చ నిత్యముపాస్యతే||145||

యదా చైతే ప్రదుష్యంతి రాజన్యే కీర్తితా మయా
తదైవాస్య భయం తేభ్యో జాయతే పశ్య యాదృశం||146||

సర్వః స్వే స్వే గృహే రాజా సర్వః స్వే స్వే గృహే గృహీ
నిగ్రహానుగ్రహౌ కుర్వంస్తుల్యో జనక రాజభిః॥147॥

పుత్రా దారాస్తథైవాత్మా కోశో మిత్రాణి సంచయః
పరైః సాధారణా హ్యేతే తైస్తైరేవాస్య హేతుభిః॥148॥

హతో దేశః పురం దగ్ధం ప్రధానః కుంజరో మృతః
లోకసాధారణేష్వేషు మిథ్యాజ్ఞానేన తప్యతే॥149॥

అముక్తో మానసైర్దుఃఖైరిచ్ఛాద్వేషప్రియోద్భవైః
శిరోరోగాదిభీ రోగైస్తథైవ వినిపాతిభిః॥150॥

ద్వంద్వైస్తైస్తైరుపహతః సర్వతః పరిశంకితః
బహుప్రత్యర్థికం రాజ్యముపాస్తే గణయన్నిశాః॥151॥

తదల్పసుఖమత్యర్థం బహుదుఃఖమసారవత్
కో రాజ్యమభిపద్యేత ప్రాప్య చోపశమం లభేత్॥152॥

మమేదమితి యచ్చేదం పురం రాష్ట్రం చ మన్యసే
బలం కోశమమాత్యాంశ్చ కస్యైతాని న వా నృప॥153॥

మిత్రామాత్యం పురం రాష్ట్రం దండః కోశో మహీపతిః
సప్తాంగశ్చక్రసంఘాతో రాజ్యమిత్యుచ్యతే నృప॥154॥

సప్తాంగస్యాస్య రాజ్యస్య త్రిదండస్యేవ తిష్ఠతః
అన్యోన్యగుణయుక్తస్య కః కేన గుణతోఽధికః॥155॥

తేషు తేషు హి కాలేషు తత్తదంగం విశిష్యతే
యేన యత్సిధ్యతే కార్యం తత్ప్రాధాన్యాయ కల్పతే॥156॥

సప్తాంగశ్చాపి సంఘాతస్త్రయశ్చాన్యే నృపోత్తమ
సంభూయ దశవర్గోఽయం భుంక్తే రాజ్యం హి రాజవత్॥157॥

యశ్చ రాజా మహోత్సాహః క్షత్రధర్మరతో భవేత్
స తుష్యేద్దశభాగేన తతస్త్వన్యో దశావరైః॥158॥

నాస్త్యసాధారణో రాజా నాస్తి రాజ్యమరాజకం
రాజ్యేఽసతి కుతో ధర్మో ధర్మేఽసతి కుతః పరం॥159॥

యోఽప్యత్ర పరమో ధర్మః పవిత్రం రాజరాజ్యయోః
పృథివీ దక్షిణా యస్య సోఽశ్వమేధో న విద్యతే॥160॥

సాహమేతాని కర్మాణి రాజ్యదుఃఖాని మైథిల
సమర్థా శతశో వక్తుమథ వాపి సహస్రశః॥161॥

స్వదేహే నాభిషంగో మే కుతః పరపరిగ్రహే
న మామేవంవిధాం ముక్తామీదృశం వక్తుమర్హసి॥162॥

నను నామ త్వయా మోక్షః కృత్స్నః పంచశిఖాచ్ఛ్రుతః
సోపాయః సోపనిషదః సోపాసంగః సనిశ్చయః॥163॥

తస్య తే ముక్తసంగస్య పాశానాక్రమ్య తిష్ఠతః
ఛత్రాదిషు విశేషేషు కథం సంగః పునర్నృప॥164॥

శ్రుతం తే న శ్రుతం మన్యే మిథ్యా వాపి శ్రుతం శ్రుతం
అథ వా శ్రుతసంకాశం శ్రుతమన్యచ్ఛ్రుతం త్వయా॥165॥

అథాపీమాసు సంజ్ఞాసు లౌకికీషు ప్రతిష్ఠసి
అభిషంగావరోధాభ్యాం బద్ధస్త్వం ప్రాకృతో యథా॥166॥

సత్త్వేనానుప్రవేశో హి యోఽయం త్వయి కృతో మయా
కిం తవాపకృతం తత్ర యది ముక్తోఽసి సర్వతః॥167॥

నియమో హ్యేష ధర్మేషు యతీనాం శూన్యవాసితా
శూన్యమావాసయంత్యా చ మయా కిం కస్య దూషితం॥168॥

న పాణిభ్యాం న బాహుభ్యాం పాదోరుభ్యాం న చానఘ
న గాత్రావయవైరన్యైః స్పృశామి త్వా నరాధిప॥169॥

కులే మహతి జాతేన హ్రీమతా దీర్ఘదర్శినా
నైతత్సదసి వక్తవ్యం సద్వాసద్వా మిథః కృతం॥170॥

బ్రాహ్మణా గురవశ్చేమే తథామాత్యా గురూత్తమాః
త్వం చాథ గురురప్యేషామేవమన్యోన్యగౌరవం॥171॥

తదేవమనుసందృశ్య వాచ్యావాచ్యం పరీక్షతా
స్త్రీపుంసోః సమవాయోఽయం త్వయా వాచ్యో న సంసది॥172॥

యథా పుష్కరపర్ణస్థం జలం తత్పర్ణసంస్థితం
తిష్ఠత్యస్పృశతీ తద్వత్త్వయి వత్స్యామి మైథిల॥173॥

యది వాప్యస్పృశంత్యా మే స్పర్శం జానాసి కంచన
జ్ఞానం కృతమబీజం తే కథం తేనేహ భిక్షుణా॥174॥

స గార్హస్థ్యాచ్చ్యుతశ్చ త్వం మోక్షం నావాప్య దుర్విదం
ఉభయోరంతరాలే చ వర్తసే మోక్షవాతికః॥175॥

న హి ముక్తస్య ముక్తేన జ్ఞస్యైకత్వపృథక్త్వయోః
భావాభావసమాయోగే జాయతే వర్ణసంకరః॥176॥

వర్ణాశ్రమపృథక్త్వే చ దృష్టార్థస్యాపృథక్త్వినః
నాన్యదన్యదితి జ్ఞాత్వా నాన్యదన్యత్ప్రవర్తతే॥177॥

పాణౌ కుండం తథా కుండే పయః పయసి మక్షికాః
ఆశ్రితాశ్రయయోగేన పృథక్త్వేనాశ్రయా వయం॥178॥

న తు కుండే పయోభావః పయశ్చాపి న మక్షికాః
స్వయమేవాశ్రయంత్యేతే భావా న తు పరాశ్రయం॥179॥

పృథక్త్వాదాశ్రమాణాం చ వర్ణాన్యత్వే తథైవ చ
పరస్పరపృథక్త్వాచ్చ కథం తే వర్ణసంకరః॥180॥

నాస్మి వర్ణోత్తమా జాత్యా న వైశ్యా నావరా తథా
తవ రాజన్సవర్ణాస్మి శుద్ధయోనిరవిప్లుతా॥181॥

ప్రధానో నామ రాజర్షిర్వ్యక్తం తే శ్రోత్రమాగతః
కులే తస్య సముత్పన్నాం సులభాం నామ విద్ధి మాం॥182॥

ద్రోణశ్చ శతశృంగశ్చ వక్రద్వారశ్చ పర్వతః
మమ సత్రేషు పూర్వేషాం చితా మఘవతా సహ॥183॥

సాహం తస్మిన్కులే జాతా భర్తర్యసతి మద్విధే
వినీతా మోక్షధర్మేషు చరామ్యేకా మునివ్రతం॥184॥

నాస్మి సత్రప్రతిచ్ఛన్నా న పరస్వాభిమానినీ
న ధర్మసంకరకరీ స్వధర్మేఽస్మి ధృతవ్రతా॥185॥

నాస్థిరా స్వప్రతిజ్ఞాయాం నాసమీక్ష్యప్రవాదినీ
నాసమీక్ష్యాగతా చాహం త్వత్సకాశం జనాధిప॥186॥

మోక్షే తే భావితాం బుద్ధిం శ్రుత్వాహం కుశలైషిణీ
తవ మోక్షస్య చాప్యస్య జిజ్ఞాసార్థమిహాగతా॥187॥

న వర్గస్థా బ్రవీమ్యేతత్స్వపక్షపరపక్షయోః
ముక్తో న ముచ్యతే యశ్చ శాంతో యశ్చ న శామ్యతి॥188॥

యథా శూన్యే పురాగారే భిక్షురేకాం నిశాం వసేత్
తథా హి త్వచ్ఛరీరేఽస్మిన్నిమాం వత్స్యామి శర్వరీం॥189॥

సాహమాసనదానేన వాగాతిథ్యేన చార్చితా
సుప్తా సుశరణా ప్రీతా శ్వో గమిష్యామి మైథిల॥190॥

ఇత్యేతాని స వాక్యాని హేతుమంత్యర్థవంతి చ
శ్రుత్వా నాధిజగౌ రాజా కించిదన్యదతః పరం॥191॥

—♦ అధ్యాయము 309 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం నిర్వేదమాపన్నః శుకో వైయాసకిః పురా
ఏతదిచ్ఛామి కౌరవ్య శ్రోతుం కౌతూహలం హి మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ప్రాకృతేన సువృత్తేన చరంతమకుతోభయం
అధ్యాప్య కృత్స్నం స్వాధ్యాయమన్వశాద్వై పితా సుతం॥2॥

ధర్మం పుత్ర నిషేవస్వ సుతీక్ష్ణౌ హి హిమాతపౌ
క్షుత్పిపాసే చ వాయుం చ జయ నిత్యం జితేంద్రియః॥3॥

సత్యమార్జవమక్రోధమనసూయాం దమం తపః
అహింసాం చానృశంస్యం చ విధివత్పరిపాలయ॥4॥

సత్యే తిష్ఠ రతో ధర్మే హిత్వా సర్వమనార్జవం
దేవతాతిథిశేషేణ యాత్రాం ప్రాణస్య సంశ్రయ॥5॥

ఫేనపాత్రోపమే దేహే జీవే శకునివత్స్థితే
అనిత్యే ప్రియసంవాసే కథం స్వపిషి పుత్రక॥6॥

అప్రమత్తేషు జాగ్రత్సు నిత్యయుక్తేషు శత్రుషు
అంతరం లిప్సమానేషు బాలస్త్వం నావబుధ్యసే॥7॥

గణ్యమానేషు వర్షేషు క్షీయమాణే తథాయుషి
జీవితే శిష్యమాణే చ కిముత్థాయ న ధావసి॥8॥

ఐహలౌకికమీహంతే మాంసశోణితవర్ధనం
పారలౌకికకార్యేషు ప్రసుప్తా భృశనాస్తికాః॥9॥

ధర్మాయ యేఽభ్యసూయంతి బుద్ధిమోహాన్వితా నరాః
అపథా గచ్ఛతాం తేషామనుయాతాపి పీడ్యతే॥10॥

యే తు తుష్టాః సునియతాః సత్యాగమపరాయణాః
ధర్మ్యం పంథానమారూఢాస్తానుపాస్స్వ చ పృచ్ఛ చ॥11॥

ఉపధార్య మతం తేషాం వృద్ధానాం ధర్మదర్శినాం
నియచ్ఛ పరయా బుద్ధ్యా చిత్తముత్పథగామి వై॥12॥

అద్యకాలికయా బుద్ధ్యా దూరే శ్వ ఇతి నిర్భయాః
సర్వభక్షా న పశ్యంతి కర్మభూమిం విచేతసః॥13॥

ధర్మనిఃశ్రేణిమాస్థాయ కించిత్కించిత్సమారుహ
కోశకారవదాత్మానం వేష్టయన్నావబుధ్యసే॥14॥

నాస్తికం భిన్నమర్యాదం కూలపాతమివాస్థిరం
వామతః కురు విస్రబ్ధో నరం వేణుమివోద్ధృతం॥15॥

కామం క్రోధం చ మృత్యుం చ పంచేంద్రియజలాం నదీం
నావం ధృతిమయీం కృత్వా జన్మదుర్గాణి సంతర॥16॥

మృత్యునాభ్యాహతే లోకే జరయా పరిపీడితే
అమోఘాసు పతంతీషు ధర్మయానేన సంతర॥17॥

తిష్ఠంతం చ శయానం చ మృత్యురన్వేషతే యదా
నిర్వృతిం లభసే కస్మాదకస్మాన్మృత్యునాశితః॥18॥

సంచిన్వానకమేవైనం కామానామవితృప్తకం
వృకీవోరణమాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥19॥

క్రమశః సంచితశిఖో ధర్మబుద్ధిమయో మహాన్
అంధకారే ప్రవేష్టవ్యే దీపో యత్నేన ధార్యతాం॥20॥

సంపతందేహజాలాని కదాచిదిహ మానుషే
బ్రాహ్మణ్యం లభతే జంతుస్తత్పుత్ర పరిపాలయ॥21॥

బ్రాహ్మణస్య హి దేహోఽయం న కామార్థాయ జాయతే
ఇహ క్లేశాయ తపసే ప్రేత్య త్వనుపమం సుఖం॥22॥

బ్రాహ్మణ్యం బహుభిరవాప్యతే తపోభి;స్తల్లబ్ధ్వా న పరిపణేన హేడితవ్యం
స్వాధ్యాయే తపసి దమే చ నిత్యయుక్తః; క్షేమార్థీ కుశలపరః సదా యతస్వ॥23॥

అవ్యక్తప్రకృతిరయం కలాశరీరః; సూక్ష్మాత్మా క్షణత్రుటిశో నిమేషరోమా
ఋత్వాస్యః సమబలశుక్లకృష్ణనేత్రో; మాసాంగో ద్రవతి వయోహయో నరాణాం॥24॥

తం దృష్ట్వా ప్రసృతమజస్రముగ్రవేగం; గచ్ఛంతం సతతమిహావ్యపేక్షమాణం
చక్షుస్తే యది న పరప్రణేతృనేయం; ధర్మే తే భవతు మనః పరం నిశమ్య॥25॥

యేఽమీ తు ప్రచలితధర్మకామవృత్తాః; క్రోశంతః సతతమనిష్టసంప్రయోగాః
క్లిశ్యంతే పరిగతవేదనాశరీరా; బహ్వీభిః సుభృశమధర్మవాసనాభిః॥26॥

రాజా ధర్మపరః సదా శుభగోప్తా; సమీక్ష్య సుకృతినాం దధాతి లోకాన్
బహువిధమపి చరతః ప్రదిశతి; సుఖమనుపగతం నిరవద్యం॥27॥

శ్వానో భీషణాయోముఖాని వయాంసి; వడగృధ్రకులపక్షిణాం చ సంఘాః
నరాం కదనే రుధిరపా గురువచన;నుదముపరతం విశసంతి॥28॥

మర్యాదా నియతాః స్వయంభువా య ఇహేమాః; ప్రభినత్తి దశగుణా మనోనుగత్వాత్
నివసతి భృశమసుఖం పితృవిషయ;విపినమవగాహ్య స పాపః॥29॥

యో లుబ్ధః సుభృశం ప్రియానృతశ్చ మనుష్యః; సతతనికృతివంచనారతిః స్యాత్
ఉపనిధిభిరసుఖకృత్స పరమనిరయగో; భృశమసుఖమనుభవతి దుష్కృతకర్మా॥30॥

ఉష్ణాం వైతరణీం మహానదీ;మవగాఢోఽసిపత్రవనభిన్నగాత్రః
పరశువనశయో నిపతితో; వసతి చ మహానిరయే భృశార్తః॥31॥

మహాపదాని కత్థసే న చాప్యవేక్షసే పరం
చిరస్య మృత్యుకారికామనాగతాం న బుధ్యసే॥32॥

ప్రయాస్యతాం కిమాస్యతే సముత్థితం మహద్భయం
అతిప్రమాథి దారుణం సుఖస్య సంవిధీయతాం॥33॥

పురా మృతః ప్రణీయసే యమస్య మృత్యుశాసనాత్
తదంతికాయ దారుణైః ప్రయత్నమార్జవే కురు॥34॥

పురా సమూలబాంధవం ప్రభుర్హరత్యదుఃఖవిత్
తవేహ జీవితం యమో న చాస్తి తస్య వారకః॥35॥

పురా వివాతి మారుతో యమస్య యః పురఃసరః
పురైక ఏవ నీయసే కురుష్వ సాంపరాయికం ॥36॥

పురా సహిక్క ఏవ తే ప్రవాతి మారుతోఽన్తకః
పురా చ విభ్రమంతి తే దిశో మహాభయాగమే ॥37॥

స్మృతిశ్చ సంనిరుధ్యతే పురా తవేహ పుత్రక
సమాకులస్య గచ్ఛతః సమాధిముత్తమం కురు ॥38॥

కృతాకృతే శుభాశుభే ప్రమాదకర్మవిప్లుతే
స్మరన్పురా న తప్యసే నిధత్స్వ కేవలం నిధిం ॥39॥

పురా జరా కలేవరం విజర్జరీకరోతి తే
బలాంగరూపహారిణీ నిధత్స్వ కేవలం నిధిం ॥40॥

పురా శరీరమంతకో భినత్తి రోగసాయకైః
ప్రసహ్య జీవితక్షయే తపో మహత్సమాచర ॥41॥

పురా వృకా భయంకరా మనుష్యదేహగోచరాః
అభిద్రవంతి సర్వతో యతస్వ పుణ్యశీలనే ॥42॥

పురాంధకారమేకకోఽనుపశ్యసి త్వరస్వ వై
పురా హిరణ్మయాన్నగాన్నిరీక్షసేఽద్రిమూర్ధని ॥43॥

పురా కుసంగతాని తే సుహృన్ముఖాశ్చ శత్రవః
విచాలయంతి దర్శనాద్ఘటస్వ పుత్ర యత్పరం ॥44॥

ధనస్య యస్య రాజతో భయం న చాస్తి చౌరతః
మృతం చ యన్న ముంచతి సమర్జయస్వ తద్ధనం ॥45॥

న తత్ర సంవిభజ్యతే స్వకర్మభిః పరస్పరం
యదేవ యస్య యౌతకం తదేవ తత్ర సోఽశ్నుతే ॥46॥

పరత్ర యేన జీవ్యతే తదేవ పుత్ర దీయతాం
ధనం యదక్షయం ధ్రువం సమర్జయస్వ తత్స్వయం ॥47॥

న యావదేవ పచ్యతే మహాజనస్య యావకం
అపక్వ ఏవ యావకే పురా ప్రణీయసే త్వర ॥48॥

న మాతృపితృబాంధవా న సంస్తుతః ప్రియో జనః
అనువ్రజంతి సంకటే వ్రజంతమేకపాతినం ॥49॥

యదేవ కర్మ కేవలం స్వయం కృతం శుభాశుభం
తదేవ తస్య యౌతకం భవత్యముత్ర గచ్ఛతః ॥50॥

హిరణ్యరత్నసంచయాః శుభాశుభేన సంచితాః
న తస్య దేహసంక్షయే భవంతి కార్యసాధకాః ॥51॥

పరత్రగామికస్య తే కృతాకృతస్య కర్మణః
న సాక్షిరాత్మనా సమో నృణామిహాస్తి కశ్చన ॥52॥

మనుష్యదేహశూన్యకం భవత్యముత్ర గచ్ఛతః
ప్రపశ్య బుద్ధిచక్షుషా ప్రదృశ్యతే హి సర్వతః ॥53॥

ఇహాగ్నిసూర్యవాయవః శరీరమాశ్రితాస్త్రయః
త ఏవ తస్య సాక్షిణో భవంతి ధర్మదర్శినః ॥54॥

యథానిశేషు సర్వతఃస్పృశత్సు సర్వదారిషు
ప్రకాశగూఢవృత్తిషు స్వధర్మమేవ పాలయ ॥55॥

అనేకపారిపంథికే విరూపరౌద్రరక్షితే
స్వమేవ కర్మ రక్ష్యతాం స్వకర్మ తత్ర గచ్ఛతి ॥56॥

న తత్ర సంవిభజ్యతే స్వకర్మణా పరస్పరం
యథాకృతం స్వకర్మజం తదేవ భుజ్యతే ఫలం॥57॥

యథాప్సరోగణాః ఫలం సుఖం మహర్షిభిః సహ
తథాప్నువంతి కర్మతో విమానకామగామినః॥58॥

యథేహ యత్కృతం శుభం విపాప్మభిః కృతాత్మభిః
తదాప్నువంతి మానవాస్తథా విశుద్ధయోనయః॥59॥

ప్రజాపతేః సలోకతాం బృహస్పతేః శతక్రతోః
వ్రజంతి తే పరాం గతిం గృహస్థధర్మసేతుభిః॥60॥

సహస్రశోఽప్యనేకశః ప్రవక్తుముత్సహామహే
అబుద్ధిమోహనం పునః ప్రభుర్వినా న యావకం॥61॥

గతా ద్విరష్టవర్షతా ధ్రువోఽసి పంచవింశకః
కురుష్వ ధర్మసంచయం వయో హి తేఽతివర్తతే॥62॥

పురా కరోతి సోఽన్తకః ప్రమాదగోముఖం దమం
యథాగృహీతముత్థితం త్వరస్వ ధర్మపాలనే॥63॥

యదా త్వమేవ పృష్ఠతస్త్వమగ్రతో గమిష్యసి
తథా గతిం గమిష్యతః కిమాత్మనా పరేణ వా॥64॥

యదేకపాతినాం సతాం భవత్యముత్ర గచ్ఛతాం
భయేషు సాంపరాయికం నిధత్స్వ తం మహానిధిం॥65॥

సకూలమూలబాంధవం ప్రభుర్హరత్యసంగవాన్
న సంతి యస్య వారకాః కురుష్వ ధర్మసంనిధిం॥66॥

ఇదం నిదర్శనం మయా తవేహ పుత్ర సంమతం
స్వదర్శనానుమానతః ప్రవర్ణితం కురుష్వ తత్॥67॥

దధాతి యః స్వకర్మణా ధనాని యస్య కస్యచిత్
అబుద్ధిమోహజైర్గుణైః శతైక ఏవ యుజ్యతే॥68॥

శ్రుతం సమర్థమస్తు తే ప్రకుర్వతః శుభాః క్రియాః
తదేవ తత్ర దర్శనం కృతజ్ఞమర్థసంహితం॥69॥

నిబంధనీ రజ్జురేషా యా గ్రామే వసతో రతిః
ఛిత్త్వైనాం సుకృతో యాంతి నైనాం ఛిందంతి దుష్కృతః॥70॥

కిం తే ధనేన కిం బంధుభిస్తే; కిం తే పుత్రైః పుత్రక యో మరిష్యసి
ఆత్మానమన్విచ్ఛ గుహాం ప్రవిష్టం; పితామహాస్తే క్వ గతాశ్చ సర్వే॥71॥

శ్వఃకార్యమద్య కుర్వీత పూర్వాహ్ణే చాపరాహ్ణికం
కో హి తద్వేద కస్యాద్య మృత్యుసేనా నివేక్ష్యతే॥72॥

అనుగమ్య శ్మశానాంతం నివర్తంతీహ బాంధవాః
అగ్నౌ ప్రక్షిప్య పురుషం జ్ఞాతయః సుహృదస్తథా॥73॥

నాస్తికాన్నిరనుక్రోశాన్నరాన్పాపమతౌ స్థితాన్
వామతః కురు విశ్రబ్ధం పరం ప్రేప్సురతంద్రితః॥74॥

ఏవమభ్యాహతే లోకే కాలేనోపనిపీడితే
సుమహద్ధైర్యమాలంబ్య ధర్మం సర్వాత్మనా కురు॥75॥

అథేమం దర్శనోపాయం సమ్యగ్యో వేత్తి మానవః
సమ్యక్స ధర్మం కృత్వేహ పరత్ర సుఖమేధతే॥76॥

న దేహభేదే మరణం విజానతాం; న చ ప్రణాశః స్వనుపాలితే పథి
ధర్మం హి యో వర్ధయతే స పండితో; య ఏవ ధర్మాచ్చ్యవతే స ముహ్యతి॥77॥

ప్రయుక్తయోః కర్మపథి స్వకర్మణోః; ఫలం ప్రయోక్తా లభతే యథావిధి
నిహీనకర్మా నిరయం ప్రపద్యతే; త్రివిష్టపం గచ్ఛతి ధర్మపారగః||78||

సోపానభూతం స్వర్గస్య మానుష్యం ప్రాప్య దుర్లభం
తథాత్మానం సమాదధ్యాద్భ్రశ్యేత న పునర్యథా||79||

యస్య నోత్క్రామతి మతిః స్వర్గమార్గానుసారిణీ
తమాహుః పుణ్యకర్మాణమశోచ్యం మిత్రబాంధవైః||80||

యస్య నోపహతా బుద్ధిర్నిశ్చయేష్వవలంబతే
స్వర్గే కృతావకాశస్య తస్య నాస్తి మహద్భయం||81||

తపోవనేషు యే జాతాస్తత్రైవ నిధనం గతాః
తేషామల్పతరో ధర్మః కామభోగమజానతాం||82||

యస్తు భోగాన్పరిత్యజ్య శరీరేణ తపశ్చరేత్
న తేన కించిన్న ప్రాప్తం తన్మే బహుమతం ఫలం||83||

మాతాపితృసహస్రాణి పుత్రదారశతాని చ
అనాగతాన్యతీతాని కస్య తే కస్య వా వయం||84||

న తేషాం భవతా కార్యం న కార్యం తవ తైరపి
స్వకృతైస్తాని యాతాని భవాంశ్చైవ గమిష్యతి||85||

ఇహ లోకే హి ధనినః పరోఽపి స్వజనాయతే
స్వజనస్తు దరిద్రాణాం జీవతామేవ నశ్యతి||86||

సంచినోత్యశుభం కర్మ కలత్రాపేక్షయా నరః
తతః క్లేశమవాప్నోతి పరత్రేహ తథైవ చ||87||

పశ్య త్వం ఛిద్రభూతం హి జీవలోకం స్వకర్మణా
తత్కురుష్వ తథా పుత్ర కృత్స్నం యత్సముదాహృతం||88||

తదేతత్సంప్రదృశ్యైవ కర్మభూమిం ప్రవిశ్య తాం
శుభాన్యాచరితవ్యాని పరలోకమభీప్సతా||89||

మాసర్తుసంజ్ఞాపరివర్తకేన; సూర్యాగ్నినా రాత్రిదివేంధనేన
స్వకర్మనిష్ఠాఫలసాక్షికేణ; భూతాని కాలః పచతి ప్రసహ్య||90||

ధనేన కిం యన్న దదాతి నాశ్నుతే; బలేన కిం యేన రిపూన్న బాధతే
శ్రుతేన కిం యేన న ధర్మమాచరే;త్కిమాత్మనా యో న జితేంద్రియో వశీ||91||

ఇదం ద్వైపాయనవచో హితముక్తం నిశమ్య తు
శుకో గతః పరిత్యజ్య పితరం మోక్షదేశికం||92||

—♦ అధ్యాయము 310 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం వ్యాసస్య ధర్మాత్మా శుకో జజ్ఞే మహాతపాః
సిద్ధిం చ పరమాం ప్రాప్తస్తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

కస్యాం చోత్పాదయామాస శుకం వ్యాసస్తపోధనః
న హ్యస్య జననీం విద్మ జన్మ చాగ్ర్యం మహాత్మనః||2||

కథం చ బాలస్య సతః సూక్ష్మజ్ఞానే గతా మతిః
యథా నాన్యస్య లోకేఽస్మింద్వితీయస్యేహ కస్యచిత్||3||

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం విస్తరేణ మహాద్యుతే
న హి మే తృప్తిరస్తీహ శృణ్వతోఽమృతముత్తమం||4||

మాహాత్మ్యమాత్మయోగం చ విజ్ఞానం చ శుకస్య హ
యథావదానుపూర్వ్యేణ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

న హాయనైర్న పలితైర్న విత్తేన న బంధుభిః
ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోఽనూచానః స నో మహాన్॥6॥

తపోమూలమిదం సర్వం యన్మాం పృచ్ఛసి పాండవ
తదింద్రియాణి సంయమ్య తపో భవతి నాన్యథా॥7॥

ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయం
సంనియమ్య తు తాన్యేవ సిద్ధిం ప్రాప్నోతి మానవః॥8॥

అశ్వమేధసహస్రస్య వాజపేయశతస్య చ
యోగస్య కలయా తాత న తుల్యం విద్యతే ఫలం॥9॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి జన్మయోగఫలం యథా
శుకస్యాగ్ర్యాం గతిం చైవ దుర్విదామకృతాత్మభిః॥10॥

మేరుశృంగే కిల పురా కర్ణికారవనాయుతే
విజహార మహాదేవో భీమైర్భూతగణైర్వృతః॥11॥

శైలరాజసుతా చైవ దేవీ తత్రాభవత్పురా
తత్ర దివ్యం తపస్తేపే కృష్ణద్వైపాయనః ప్రభుః॥12॥

యోగేనాత్మానమావిశ్య యోగధర్మపరాయణః
ధారయన్స తపస్తేపే పుత్రార్థం కురుసత్తమ॥13॥

అగ్నేర్భూమేరపాం వాయోరంతరిక్షస్య చాభిభో
వీర్యేణ సంమితః పుత్రో మమ భూయాదితి స్మ హ॥14॥

సంకల్పేనాథ సోఽనేన దుష్ప్రాపేణాకృతాత్మభిః
వరయామాస దేవేశమాస్థితస్తప ఉత్తమం॥15॥

అతిష్ఠన్మారుతాహారః శతం కిల సమాః ప్రభుః
ఆరాధయన్మహాదేవం బహురూపముమాపతిం॥16॥

తత్ర బ్రహ్మర్షయశ్చైవ సర్వే దేవర్షయస్తథా
లోకపాలాశ్చ లోకేశం సాధ్యాశ్చ వసుభిః సహ॥17॥

ఆదిత్యాశ్చైవ రుద్రాశ్చ దివాకరనిశాకరౌ
మరుతో మారుతశ్చైవ సాగరాః సరితస్తథా॥18॥

అశ్వినౌ దేవగంధర్వాస్తథా నారదపర్వతౌ
విశ్వావసుశ్చ గంధర్వః సిద్ధాశ్చాప్సరసాం గణాః॥19॥

తత్ర రుద్రో మహాదేవః కర్ణికారమయీం శుభాం
ధారయాణః స్రజం భాతి జ్యోత్స్నామివ నిశాకరః॥20॥

తస్మిందివ్యే వనే రమ్యే దేవదేవర్షిసంకులే
ఆస్థితః పరమం యోగమృషిః పుత్రార్థముద్యతః॥21॥

న చాస్య హీయతే వర్ణో న గ్లానిరుపజాయతే
త్రయాణామపి లోకానాం తదద్భుతమివాభవత్॥22॥

జటాశ్చ తేజసా తస్య వైశ్వానరశిఖోపమాః
ప్రజ్వలంత్యః స్మ దృశ్యంతే యుక్తస్యామితతేజసః॥23॥

మార్కండేయో హి భగవానేతదాఖ్యాతవాన్మమ
స దేవచరితానీహ కథయామాస మే సదా॥24॥

తా ఏతాద్యాపి కృష్ణస్య తపసా తేన దీపితాః
అగ్నివర్ణా జటాస్తాత ప్రకాశంతే మహాత్మనః॥25॥

ఏవంవిధేన తపసా తస్య భక్త్యా చ భారత
మహేశ్వరః ప్రసన్నాత్మా చకార మనసా మతిం॥26॥

ఉవాచ చైనం భగవాంస్త్ర్యంబకః ప్రహసన్నివ
ఏవంవిధస్తే తనయో ద్వైపాయన భవిష్యతి॥27॥

యథా హ్యగ్నిర్యథా వాయుర్యథా భూమిర్యథా జలం
యథా చ ఖం తథా శుద్ధో భవిష్యతి సుతో మహాన్॥28॥

తద్భావభావీ తద్బుద్ధిస్తదాత్మా తదపాశ్రయః
తేజసావృత్య లోకాంస్త్రీన్యశః ప్రాప్స్యతి కేవలం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 311 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స లబ్ధ్వా పరమం దేవాద్వరం సత్యవతీసుతః
అరణీం త్వథ సంగృహ్య మమంథాగ్నిచికీర్షయా॥1॥

అథ రూపం పరం రాజన్బిభ్రతీం స్వేన తేజసా
ఘృతాచీం నామాప్సరసమపశ్యద్భగవానృషిః॥2॥

ఋషిరప్సరసం దృష్ట్వా సహసా కామమోహితః
అభవద్భగవాన్వ్యాసో వనే తస్మిన్యుధిష్ఠిర॥3॥

సా చ కృత్వా తదా వ్యాసం కామసంవిగ్నమానసం
శుకీ భూత్వా మహారాజ ఘృతాచీ సముపాగమత్॥4॥

స తామప్సరసం దృష్ట్వా రూపేణాన్యేన సంవృతాం
శరీరజేనానుగతః సర్వగాత్రాతిగేన హ॥5॥

స తు ధైర్యేణ మహతా నిగృహ్ణన్హృచ్ఛయం మునిః
న శశాక నియంతుం తద్వ్యాసః ప్రవిసృతం మనః
భావిత్వాచ్చైవ భావస్య ఘృతాచ్యా వపుషా హృతః॥6॥

యత్నాన్నియచ్ఛతస్తస్య మునేరగ్నిచికీర్షయా
అరణ్యామేవ సహసా తస్య శుక్రమవాపతత్॥7॥

సోఽవిశంకేన మనసా తథైవ ద్విజసత్తమః
అరణీం మమంథ బ్రహ్మర్షిస్తస్యాం జజ్ఞే శుకో నృప॥8॥

శుక్రే నిర్మథ్యమానే తు శుకో జజ్ఞే మహాతపాః
పరమర్షిర్మహాయోగీ అరణీగర్భసంభవః॥9॥

యథాధ్వరే సమిద్ధోఽగ్నిర్భాతి హవ్యముపాత్తవాన్
తథారూపః శుకో జజ్ఞే ప్రజ్వలన్నివ తేజసా॥10॥

బిభ్రత్పితుశ్చ కౌరవ్య రూపవర్ణమనుత్తమం
బభౌ తదా భావితాత్మా విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥11॥

తం గంగా సరితాం శ్రేష్ఠా మేరుపృష్ఠే జనేశ్వర
స్వరూపిణీ తదాభ్యేత్య స్నాపయామాస వారిణా॥12॥

అంతరిక్షాచ్చ కౌరవ్య దండః కృష్ణాజినం చ హ
పపాత భువి రాజేంద్ర శుకస్యార్థే మహాత్మనః॥13॥

జేగీయంతే స్మ గంధర్వా నన్నృతుశ్చాప్సరోగణాః
దేవదుందుభయశ్చైవ ప్రావాద్యంత మహాస్వనాః॥14॥

విశ్వావసుశ్చ గంధర్వస్తథా తుంబురునారదౌ
హాహాహూహూ చ గంధర్వౌ తుష్టువుః శుకసంభవం॥15॥

తత్ర శక్రపురోగాశ్చ లోకపాలాః సమాగతాః
దేవా దేవర్షయశ్చైవ తథా బ్రహ్మర్షయోఽపి చ॥16॥

దివ్యాని సర్వపుష్పాణి ప్రవవర్షాత్ర మారుతః
జంగమం స్థావరం చైవ ప్రహృష్టమభవజ్జగత్॥17॥

తం మహాత్మా స్వయం ప్రీత్యా దేవ్యా సహ మహాద్యుతిః
జాతమాత్రం మునేః పుత్రం విధినోపానయత్తదా॥18॥

తస్య దేవేశ్వరః శక్రో దివ్యమద్భుతదర్శనం
దదౌ కమండలుం ప్రీత్యా దేవవాసాంసి చాభిభో॥19॥

హంసాశ్చ శతపత్రాశ్చ సారసాశ్చ సహస్రశః
ప్రదక్షిణమవర్తంత శుకాశ్చాషాశ్చ భారత॥20॥

ఆరణేయస్తథా దివ్యం ప్రాప్య జన్మ మహాద్యుతిః
తత్రైవోవాస మేధావీ వ్రతచారీ సమాహితః॥21॥

ఉత్పన్నమాత్రం తం వేదాః సరహస్యాః ససంగ్రహాః
ఉపతస్థుర్మహారాజ యథాస్య పితరం తథా॥22॥

బృహస్పతిం తు వవ్రే స వేదవేదాంగభాష్యవిత్
ఉపాధ్యాయం మహారాజ ధర్మమేవానుచింతయన్॥23॥

సోఽధీత్య వేదానఖిలాన్సరహస్యాన్ససంగ్రహాన్
ఇతిహాసం చ కార్త్స్న్యేన రాజశాస్త్రాణి చాభిభో॥24॥

గురవే దక్షిణాం దత్త్వా సమావృత్తో మహామునిః
ఉగ్రం తపః సమారేభే బ్రహ్మచారీ సమాహితః॥25॥

దేవతానామృషీణాం చ బాల్యేఽపి స మహాతపాః
సంమంత్రణీయో మాన్యశ్చ జ్ఞానేన తపసా తథా॥26॥

న త్వస్య రమతే బుద్ధిరాశ్రమేషు నరాధిప
త్రిషు గార్హస్థ్యమూలేషు మోక్షధర్మానుదర్శినః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 312 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స మోక్షమనుచింత్యైవ శుకః పితరమభ్యగాత్
ప్రాహాభివాద్య చ గురుం శ్రేయోర్థీ వినయాన్వితః॥1॥

మోక్షధర్మేషు కుశలో భగవాన్ప్రబ్రవీతు మే
యథా మే మనసః శాంతిః పరమా సంభవేత్ప్రభో॥2॥

శ్రుత్వా పుత్రస్య వచనం పరమర్షిరువాచ తం
అధీష్వ పుత్ర మోక్షం వై ధర్మాంశ్చ వివిధానపి॥3॥

పితుర్నియోగాజ్జగ్రాహ శుకో బ్రహ్మవిదాం వరః
యోగశాస్త్రం చ నిఖిలం కాపిలం చైవ భారత॥4॥

స తం బ్రాహ్మ్యా శ్రియా యుక్తం బ్రహ్మతుల్యపరాక్రమం
మేనే పుత్రం యదా వ్యాసో మోక్షవిద్యావిశారదం॥5॥

ఉవాచ గచ్ఛేతి తదా జనకం మిథిలేశ్వరం
స తే వక్ష్యతి మోక్షార్థం నిఖిలేన విశేషతః॥6॥

పితుర్నియోగాదగమన్మైథిలం జనకం నృపం
ప్రష్టుం ధర్మస్య నిష్ఠాం వై మోక్షస్య చ పరాయణం॥7॥

ఉక్తశ్చ మానుషేణ త్వం పథా గచ్ఛేత్యవిస్మితః
న ప్రభావేణ గంతవ్యమంతరిక్షచరేణ వై॥8॥

ఆర్జవేణైవ గంతవ్యం న సుఖాన్వేషిణా పథా
నాన్వేష్టవ్యా విశేషాస్తు విశేషా హి ప్రసంగినః॥9॥

అహంకారో న కర్తవ్యో యాజ్యే తస్మిన్నరాధిపే
స్థాతవ్యం చ వశే తస్య స తే ఛేత్స్యతి సంశయం॥10॥

స ధర్మకుశలో రాజా మోక్షశాస్త్రవిశారదః
యాజ్యో మమ స యద్బ్రూయాత్తత్కార్యమవిశంకయా॥11॥

ఏవముక్తః స ధర్మాత్మా జగామ మిథిలాం మునిః
పద్భ్యాం శక్తోఽన్తరిక్షేణ క్రాంతుం భూమిం ససాగరాం॥12॥

స గిరీంశ్చాప్యతిక్రమ్య నదీస్తీర్త్వా సరాంసి చ
బహువ్యాలమృగాకీర్ణా వివిధాశ్చాటవీస్తథా॥13॥

మేరోర్హరేశ్చ ద్వే వర్షే వర్షం హైమవతం తథా
క్రమేణైవ వ్యతిక్రమ్య భారతం వర్షమాసదత్॥14॥

స దేశాన్వివిధాన్పశ్యంశ్చీనహూణనిషేవితాన్
ఆర్యావర్తమిమం దేశమాజగామ మహామునిః॥15॥

పితుర్వచనమాజ్ఞాయ తమేవార్థం విచింతయన్
అధ్వానం సోఽతిచక్రామ ఖేఽచరః ఖే చరన్నివ॥16॥

పత్తనాని చ రమ్యాణి స్ఫీతాని నగరాణి చ
రత్నాని చ విచిత్రాణి శుకః పశ్యన్న పశ్యతి॥17॥

ఉద్యానాని చ రమ్యాణి తథైవాయతనాని చ
పుణ్యాని చైవ తీర్థాని సోఽతిక్రమ్య తథాధ్వనః॥18॥

సోఽచిరేణైవ కాలేన విదేహానాససాద హ
రక్షితాంధర్మరాజేన జనకేన మహాత్మనా॥19॥

తత్ర గ్రామాన్బహూన్పశ్యన్బహ్వన్నరసభోజనాన్
పల్లీఘోషాన్సమృద్ధాంశ్చ బహుగోకులసంకులాన్॥20॥

స్ఫీతాంశ్చ శాలియవసైర్హంససారససేవితాన్
పద్మినీభిశ్చ శతశః శ్రీమతీభిరలంకృతాన్॥21॥

స విదేహానతిక్రమ్య సమృద్ధజనసేవితాన్
మిథిలోపవనం రమ్యమాససాద మహర్ద్ధిమత్॥22॥

హస్త్యశ్వరథసంకీర్ణం నరనారీసమాకులం
పశ్యన్నపశ్యన్నివ తత్సమతిక్రామదచ్యుతః॥23॥

మనసా తం వహన్భారం తమేవార్థం విచింతయన్
ఆత్మారామః ప్రసన్నాత్మా మిథిలామాససాద హ॥24॥

తస్యా ద్వారం సమాసాద్య ద్వారపాలైర్నివారితః
స్థితో ధ్యానపరో ముక్తో విదితః ప్రవివేశ హ॥25॥

స రాజమార్గమాసాద్య సమృద్ధజనసంకులం
పార్థివక్షయమాసాద్య నిఃశంకః ప్రవివేశ హ॥26॥

తత్రాపి ద్వారపాలాస్తముగ్రవాచో న్యషేధయన్
తథైవ చ శుకస్తత్ర నిర్మన్యుః సమతిష్ఠత॥27॥

న చాతపాధ్వసంతప్తః క్షుత్పిపాసాశ్రమాన్వితః
ప్రతామ్యతి గ్లాయతి వా నాపైతి చ తథాతపాత్॥28॥

తేషాం తు ద్వారపాలానామేకః శోకసమన్వితః
మధ్యంగతమివాదిత్యం దృష్ట్వా శుకమవస్థితం॥29॥

పూజయిత్వా యథాన్యాయమభివాద్య కృతాంజలిః
ప్రావేశయత్తతః కక్ష్యాం ద్వితీయాం రాజవేశ్మనః॥30॥

తత్రాసీనః శుకస్తాత మోక్షమేవానుచింతయన్
ఛాయాయామాతపే చైవ సమదర్శీ మహాద్యుతిః॥31॥

తం ముహూర్తాదివాగమ్య రాజ్ఞో మంత్రీ కృతాంజలిః
ప్రావేశయత్తతః కక్ష్యాం తృతీయాం రాజవేశ్మనః॥32॥

తత్రాంతఃపురసంబద్ధం మహచ్చైత్రరథోపమం
సువిభక్తజలాక్రీడం రమ్యం పుష్పితపాదపం॥33॥

తద్దర్శయిత్వా స శుకం మంత్రీ కాననముత్తమం
అర్హమాసనమాదిశ్య నిశ్చక్రామ తతః పునః॥34॥

తం చారువేషాః సుశ్రోణ్యస్తరుణ్యః ప్రియదర్శనాః
సూక్ష్మరక్తాంబరధరాస్తప్తకాంచనభూషణాః॥35॥

సంలాపోల్లాపకుశలా నృత్తగీతవిశారదాః
స్మితపూర్వాభిభాషిణ్యో రూపేణాప్సరసాం సమాః॥36॥

కామోపచారకుశలా భావజ్ఞాః సర్వకోవిదాః
పరం పంచాశతో నార్యో వారముఖ్యాః సమాద్రవన్॥37॥

పాద్యాదీని ప్రతిగ్రాహ్య పూజయా పరయార్చ్య చ
దేశకాలోపపన్నేన సాధ్వన్నేనాప్యతర్పయన్॥38॥

తస్య భుక్తవతస్తాత తదంతఃపురకాననం
సురమ్యం దర్శయామాసురేకైకశ్యేన భారత॥39॥

క్రీడంత్యశ్చ హసంత్యశ్చ గాయంత్యశ్చైవ తాః శుకం
ఉదారసత్త్వం సత్త్వజ్ఞాః సర్వాః పర్యచరంస్తదా॥40॥

ఆరణేయస్తు శుద్ధాత్మా త్రిసందేహస్త్రికర్మకృత్
వశ్యేంద్రియో జితక్రోధో న హృష్యతి న కుప్యతి॥41॥

తస్మై శయ్యాసనం దివ్యం వరార్హం రత్నభూషితం
స్పర్ధ్యాస్తరణసంస్తీర్ణం దదుస్తాః పరమస్త్రియః॥42॥

పాదశౌచం తు కృత్వైవ శుకః సంధ్యాముపాస్య చ
నిషసాదాసనే పుణ్యే తమేవార్థం విచింతయన్॥43॥

పూర్వరాత్రే తు తత్రాసౌ భూత్వా ధ్యానపరాయణః
మధ్యరాత్రే యథాన్యాయం నిద్రామాహారయత్ప్రభుః॥44॥

తతో ముహూర్తాదుత్థాయ కృత్వా శౌచమనంతరం
స్త్రీభిః పరివృతో ధీమాంధ్యానమేవాన్వపద్యత॥45॥

అనేన విధినా కార్ష్ణిస్తదహఃశేషమచ్యుతః
తాం చ రాత్రిం నృపకులే వర్తయామాస భారత॥46॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః స రాజా జనకో మంత్రిభిః సహ భారత
పురః పురోహితం కృత్వా సర్వాణ్యంతఃపురాణి చ॥1॥

ఆసనం చ పురస్కృత్య రత్నాని వివిధాని చ
శిరసా చార్ఘ్యమాదాయ గురుపుత్రం సమభ్యగాత్॥2॥

స తదాసనమాదాయ బహురత్నవిభూషితం
స్పర్ధ్యాస్తరణసంస్తీర్ణం సర్వతోభద్రమృద్ధిమత్॥3॥

పురోధసా సంగృహీతం హస్తేనాలభ్య పార్థివః
ప్రదదౌ గురుపుత్రాయ శుకాయ పరమార్చితం॥4॥

తత్రోపవిష్టం తం కార్ష్ణిం శాస్త్రతః ప్రత్యపూజయత్
పాద్యం నివేద్య ప్రథమమర్ఘ్యం గాం చ న్యవేదయత్
స చ తాం మంత్రవత్పూజాం ప్రత్యగృహ్ణాద్యథావిధి॥5॥

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం జనకాద్ద్విజసత్తమః
గాం చైవ సమనుజ్ఞాయ రాజానమనుమాన్య చ॥6॥

పర్యపృచ్ఛన్మహాతేజా రాజ్ఞః కుశలమవ్యయం
అనామయం చ రాజేంద్ర శుకః సానుచరస్య హ॥7॥

అనుజ్ఞాతః స తేనాథ నిషసాద సహానుగః
ఉదారసత్త్వాభిజనో భూమౌ రాజా కృతాంజలిః॥8॥

కుశలం చావ్యయం చైవ పృష్ట్వా వైయాసకిం నృపః
కిమాగమనమిత్యేవ పర్యపృచ్ఛత పార్థివః॥9॥

శుక ఉవాచ

పిత్రాహముక్తో భద్రం తే మోక్షధర్మార్థకోవిదః
విదేహరాజో యాజ్యో మే జనకో నామ విశ్రుతః॥10॥

తత్ర గచ్ఛస్వ వై తూర్ణం యది తే హృది సంశయః
ప్రవృత్తౌ వా నివృత్తౌ వా స తే ఛేత్స్యతి సంశయం॥11॥

సోఽహం పితుర్నియోగాత్త్వాముపప్రష్టుమిహాగతః
తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ యథావద్వక్తుమర్హసి॥12॥

కిం కార్యం బ్రాహ్మణేనేహ మోక్షార్థశ్చ కిమాత్మకః
కథం చ మోక్షః కర్తవ్యో జ్ఞానేన తపసాపి వా॥13॥

జనక ఉవాచ

యత్కార్యం బ్రాహ్మణేనేహ జన్మప్రభృతి తచ్ఛృణు
కృతోపనయనస్తాత భవేద్వేదపరాయణః॥14॥

తపసా గురువృత్త్యా చ బ్రహ్మచర్యేణ చాభిభో
దేవతానాం పితౄణాం చాప్యనృణశ్చానసూయకః॥15॥

వేదానధీత్య నియతో దక్షిణామపవర్జ్య చ
అభ్యనుజ్ఞామథ ప్రాప్య సమావర్తేత వై ద్విజః॥16॥

సమావృత్తస్తు గార్హస్థ్యే సదారో నియతో వసేత్
అనసూయుర్యథాన్యాయమాహితాగ్నిస్తథైవ చ॥17॥

ఉత్పాద్య పుత్రపౌత్రం తు వన్యాశ్రమపదే వసేత్
తానేవాగ్నీన్యథాశాస్త్రమర్చయన్నతిథిప్రియః॥18॥

స వనేఽగ్నీన్యథాన్యాయమాత్మన్యారోప్య ధర్మవిత్
నిర్ద్వంద్వో వీతరాగాత్మా బ్రహ్మాశ్రమపదే వసేత్॥19॥

శుక ఉవాచ

ఉత్పన్నే జ్ఞానవిజ్ఞానే ప్రత్యక్షే హృది శాశ్వతే
కిమవశ్యం నివస్తవ్యమాశ్రమేషు వనేషు చ॥20॥

ఏతద్భవంతం పృచ్ఛామి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి
యథావేదార్థతత్త్వేన బ్రూహి మే త్వం జనాధిప॥21॥

జనక ఉవాచ

న వినా జ్ఞానవిజ్ఞానం మోక్షస్యాధిగమో భవేత్
న వినా గురుసంబంధం జ్ఞానస్యాధిగమః స్మృతః॥22॥

ఆచార్యః ప్లావితా తస్య జ్ఞానం ప్లవ ఇహోచ్యతే
విజ్ఞాయ కృతకృత్యస్తు తీర్ణస్తదుభయం త్యజేత్॥23॥

అనుచ్ఛేదాయ లోకానామనుచ్ఛేదాయ కర్మణాం
పూర్వైరాచరితో ధర్మశ్చాతురాశ్రమ్యసంకథః॥24॥

అనేన క్రమయోగేన బహుజాతిషు కర్మణా
కృత్వా శుభాశుభం కర్మ మోక్షో నామేహ లభ్యతే॥25॥

భావితైః కారణైశ్చాయం బహుసంసారయోనిషు
ఆసాదయతి శుద్ధాత్మా మోక్షం వై ప్రథమాశ్రమే॥26॥

తమాసాద్య తు ముక్తస్య దృష్టార్థస్య విపశ్చితః
త్రిష్వాశ్రమేషు కో న్వర్థో భవేత్పరమభీప్సతః॥27॥

రాజసాంస్తామసాంశ్చైవ నిత్యం దోషాన్వివర్జయేత్
సాత్త్వికం మార్గమాస్థాయ పశ్యేదాత్మానమాత్మనా॥28॥

సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని
సంపశ్యన్నోపలిప్యేత జలే వారిచరో యథా॥29॥

పక్షీవ ప్లవనాదూర్ధ్వమముత్రానంత్యమశ్నుతే
విహాయ దేహం నిర్ముక్తో నిర్ద్వంద్వః ప్రశమం గతః॥30॥

అత్ర గాథాః పురా గీతాః శృణు రాజ్ఞా యయాతినా
ధార్యంతే యా ద్విజైస్తాత మోక్షశాస్త్రవిశారదైః॥31॥

జ్యోతిరాత్మని నాన్యత్ర రతం తత్రైవ చైవ తత్
స్వయం చ శక్యం తద్ద్రష్టుం సుసమాహితచేతసా॥32॥

న బిభేతి పరో యస్మాన్న బిభేతి పరాచ్చ యః
యశ్చ నేచ్ఛతి న ద్వేష్టి బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥33॥

యదా భావం న కురుతే సర్వభూతేషు పాపకం
కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥34॥

సంయోజ్య తపసాత్మానమీర్ష్యాముత్సృజ్య మోహినీం
త్యక్త్వా కామం చ లోభం చ తతో బ్రహ్మత్వమశ్నుతే॥35॥

యదా శ్రవ్యే చ దృశ్యే చ సర్వభూతేషు చాప్యయం
సమో భవతి నిర్ద్వంద్వో బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥36॥

యదా స్తుతిం చ నిందాం చ సమత్వేనైవ పశ్యతి
కాంచనం చాయసం చైవ సుఖదుఃఖే తథైవ చ॥37॥

శీతముష్ణం తథైవార్థమనర్థం ప్రియమప్రియం
జీవితం మరణం చైవ బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥38॥

ప్రసార్యేహ యథాంగాని కూర్మః సంహరతే పునః
తథేంద్రియాణి మనసా సంయంతవ్యాని భిక్షుణా॥39॥

తమఃపరిగతం వేశ్మ యథా దీపేన దృశ్యతే
తథా బుద్ధిప్రదీపేన శక్య ఆత్మా నిరీక్షితుం॥40॥

ఏతత్సర్వం ప్రపశ్యామి త్వయి బుద్ధిమతాం వర
యచ్చాన్యదపి వేత్తవ్యం తత్త్వతో వేద తద్భవాన్॥41॥

బ్రహ్మర్షే విదితశ్చాసి విషయాంతముపాగతః
గురోస్తవ ప్రసాదేన తవ చైవోపశిక్షయా॥42॥

తస్యైవ చ ప్రసాదేన ప్రాదుర్భూతం మహామునే
జ్ఞానం దివ్యం మమాపీదం తేనాసి విదితో మమ॥43॥

అధికం తవ విజ్ఞానమధికా చ గతిస్తవ
అధికం చ తవైశ్వర్యం తచ్చ త్వం నావబుధ్యసే॥44॥

బాల్యాద్వా సంశయాద్వాపి భయాద్వాప్యవిమోక్షజాత్
ఉత్పన్నే చాపి విజ్ఞానే నాధిగచ్ఛతి తాం గతిం॥45॥

వ్యవసాయేన శుద్ధేన మద్విధైశ్ఛిన్నసంశయః
విముచ్య హృదయగ్రంథీనాసాదయతి తాం గతిం॥46॥

భవాంశ్చోత్పన్నవిజ్ఞానః స్థిరబుద్ధిరలోలుపః
వ్యవసాయాదృతే బ్రహ్మన్నాసాదయతి తత్పరం॥47॥

నాస్తి తే సుఖదుఃఖేషు విశేషో నాస్తి లోలుపా
నౌత్సుక్యం నృత్తగీతేషు న రాగ ఉపజాయతే॥48॥

న బంధుషు నిబంధస్తే న భయేష్వస్తి తే భయం
పశ్యామి త్వాం మహాభాగ తుల్యలోష్టాశ్మకాంచనం॥49॥

అహం చ త్వానుపశ్యామి యే చాప్యన్యే మనీషిణః
ఆస్థితం పరమం మార్గమక్షయం తమనామయం॥50॥

యత్ఫలం బ్రాహ్మణస్యేహ మోక్షార్థశ్చ యదాత్మకః
తస్మిన్వై వర్తసే విప్ర కిమన్యత్పరిపృచ్ఛసి॥51॥

—♦ అధ్యాయము 314 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం కృతాత్మా కృతనిశ్చయః
ఆత్మనాత్మానమాస్థాయ దృష్ట్వా చాత్మానమాత్మనా॥1॥

కృతకార్యః సుఖీ శాంతస్తూష్ణీం ప్రాయాదుదఙ్ముఖః
శైశిరం గిరిముద్దిశ్య సధర్మా మాతరిశ్వనః॥2॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దేవర్షిర్నారదస్తదా
హిమవంతమియాద్ద్రష్టుం సిద్ధచారణసేవితం ॥3॥

తమప్సరోగణాకీర్ణం గీతస్వననినాదితం
కింనరాణాం సమూహైశ్చ భృంగరాజైస్తథైవ చ ॥4॥

మద్గుభిః ఖంజరీటైశ్చ విచిత్రైర్జీవజీవకైః
చిత్రవర్ణైర్మయూరైశ్చ కేకాశతవిరాజితైః
రాజహంససమూహైశ్చ హృష్టైః పరభృతైస్తథా ॥5॥

పక్షిరాజో గరుత్మాంశ్చ యం నిత్యమధిగచ్ఛతి
చత్వారో లోకపాలాశ్చ దేవాః సర్షిగణాస్తథా
యత్ర నిత్యం సమాయాంతి లోకస్య హితకామ్యయా ॥6॥

విష్ణునా యత్ర పుత్రార్థే తపస్తప్తం మహాత్మనా
యత్రైవ చ కుమారేణ బాల్యే క్షిప్తా దివౌకసః ॥7॥

శక్తిర్న్యస్తా క్షితితలే త్రైలోక్యమవమన్య వై
యత్రోవాచ జగత్స్కందః క్షిపన్వాక్యమిదం తదా ॥8॥

యోఽన్యోఽస్తి మత్తోఽభ్యధికో విప్రా యస్యాధికం ప్రియాః
యో బ్రహ్మణ్యో ద్వితీయోఽస్తి త్రిషు లోకేషు వీర్యవాన్ ॥9॥

సోఽభ్యుద్ధరత్విమాం శక్తిమథ వా కంపయత్వితి
తచ్ఛ్రుత్వా వ్యథితా లోకాః క ఇమాముద్ధరేదితి ॥10॥

అథ దేవగణం సర్వం సంభ్రాంతేంద్రియమానసం
అపశ్యద్భగవాన్విష్ణుః క్షిప్తం సాసురరాక్షసం
కిం న్వత్ర సుకృతం కార్యం భవేదితి విచింతయన్ ॥11॥

స నామృష్యత తం క్షేపమవైక్షత చ పావకిం
స ప్రహస్య విశుద్ధాత్మా శక్తిం ప్రజ్వలితాం తదా
కంపయామాస సవ్యేన పాణినా పురుషోత్తమః ॥12॥

శక్త్యాం తు కంపమానాయాం విష్ణునా బలినా తదా
మేదినీ కంపితా సర్వా సశైలవనకాననా ॥13॥

శక్తేనాపి సముద్ధర్తుం కంపితా సా న తూద్ధృతా
రక్షతా స్కందరాజస్య ధర్షణాం ప్రభవిష్ణునా ॥14॥

తాం కంపయిత్వా భగవాన్ప్రహ్లాదమిదమబ్రవీత్
పశ్య వీర్యం కుమారస్య నైతదన్యః కరిష్యతి ॥15॥

సోఽమృష్యమాణస్తద్వాక్యం సముద్ధరణనిశ్చితః
జగ్రాహ తాం తస్య శక్తిం న చైనామప్యకంపయత్ ॥16॥

నాదం మహాంతం ముక్త్వా స మూర్ఛితో గిరిమూర్ధని
విహ్వలః ప్రాపతద్భూమౌ హిరణ్యకశిపోః సుతః ॥17॥

యత్రోత్తరాం దిశం గత్వా శైలరాజస్య పార్శ్వతః
తపోఽతప్యత దుర్ధర్షస్తాత నిత్యం వృషధ్వజః ॥18॥

పావకేన పరిక్షిప్తో దీప్యతా తస్య చాశ్రమః
ఆదిత్యబంధనం నామ దుర్ధర్షమకృతాత్మభిః ॥19॥

న తత్ర శక్యతే గంతుం యక్షరాక్షసదానవైః
దశయోజనవిస్తారమగ్నిజ్వాలాసమావృతం ॥20॥

భగవాన్పావకస్తత్ర స్వయం తిష్ఠతి వీర్యవాన్
సర్వవిఘ్నాన్ప్రశమయన్మహాదేవస్య ధీమతః ॥21॥

దివ్యం వర్షసహస్రం హి పాదేనైకేన తిష్ఠతః
దేవాన్సంతాపయంస్తత్ర మహాదేవో ధృతవ్రతః॥22॥

ఐంద్రీం తు దిశమాస్థాయ శైలరాజస్య ధీమతః
వివిక్తే పర్వతతటే పారాశర్యో మహాతపాః
వేదానధ్యాపయామాస వ్యాసః శిష్యాన్మహాతపాః॥23॥

సుమంతుం చ మహాభాగం వైశంపాయనమేవ చ
జైమినిం చ మహాప్రాజ్ఞం పైలం చాపి తపస్వినం॥24॥

ఏభిః శిష్యైః పరివృతో వ్యాస ఆస్తే మహాతపాః
తత్రాశ్రమపదం పుణ్యం దదర్శ పితురుత్తమం
ఆరణేయో విశుద్ధాత్మా నభసీవ దివాకరః॥25॥

అథ వ్యాసః పరిక్షిప్తం జ్వలంతమివ పావకం
దదర్శ సుతమాయాంతం దివాకరసమప్రభం॥26॥

అసజ్జమానం వృక్షేషు శైలేషు విషమేషు చ
యోగయుక్తం మహాత్మానం యథా బాణం గుణచ్యుతం॥27॥

సోఽభిగమ్య పితుః పాదావగృహ్ణాదరణీసుతః
యథోపజోషం తైశ్చాపి సమాగచ్ఛన్మహామునిః॥28॥

తతో నివేదయామాస పిత్రే సర్వమశేషతః
శుకో జనకరాజేన సంవాదం ప్రీతమానసః॥29॥

ఏవమధ్యాపయఞ్శిష్యాన్వ్యాసః పుత్రం చ వీర్యవాన్
ఉవాస హిమవత్పృష్ఠే పారాశర్యో మహామునిః॥30॥

తతః కదాచిచ్ఛిష్యాస్తం పరివార్యావతస్థిరే
వేదాధ్యయనసంపన్నాః శాంతాత్మానో జితేంద్రియాః॥31॥

వేదేషు నిష్ఠాం సంప్రాప్య సాంగేష్వతితపస్వినః
అథోచుస్తే తదా వ్యాసం శిష్యాః ప్రాంజలయో గురుం॥32॥

మహతా శ్రేయసా యుక్తా యశసా చ స్మ వర్ధితాః
ఏకం త్విదానీమిచ్ఛామో గురుణానుగ్రహం కృతం॥33॥

ఇతి తేషాం వచః శ్రుత్వా బ్రహ్మర్షిస్తానువాచ హ
ఉచ్యతామితి తద్వత్సా యద్వః కార్యం ప్రియం మయా॥34॥

ఏతద్వాక్యం గురోః శ్రుత్వా శిష్యాస్తే హృష్టమానసాః
పునః ప్రాంజలయో భూత్వా ప్రణమ్య శిరసా గురుం॥35॥

ఊచుస్తే సహితా రాజన్నిదం వచనముత్తమం
యది ప్రీత ఉపాధ్యాయో ధన్యాః స్మో మునిసత్తమ॥36॥

కాంక్షామస్తు వయం సర్వే వరం దత్తం మహర్షిణా
షష్ఠః శిష్యో న తే ఖ్యాతిం గచ్ఛేదత్ర ప్రసీద నః॥37॥

చత్వారస్తే వయం శిష్యా గురుపుత్రశ్చ పంచమః
ఇహ వేదాః ప్రతిష్ఠేరన్నేష నః కాంక్షితో వరః॥38॥

శిష్యాణాం వచనం శ్రుత్వా వ్యాసో వేదార్థతత్త్వవిత్
పరాశరాత్మజో ధీమాన్పరలోకార్థచింతకః
ఉవాచ శిష్యాంధర్మాత్మా ధర్మ్యం నైఃశ్రేయసం వచః॥39॥

బ్రాహ్మణాయ సదా దేయం బ్రహ్మ శుశ్రూషవే భవేత్
బ్రహ్మలోకే నివాసం యో ధ్రువం సమభికాంక్షతి॥40॥

భవంతో బహులాః సంతు వేదో విస్తార్యతామయం
నాశిష్యే సంప్రదాతవ్యో నావ్రతే నాకృతాత్మని॥41॥

ఏతే శిష్యగుణాః సర్వే విజ్ఞాతవ్యా యథార్థతః
నాపరీక్షితచారిత్రే విద్యా దేయా కథంచన ॥42॥

యథా హి కనకం శుద్ధం తాపచ్ఛేదనిఘర్షణైః
పరీక్షేత తథా శిష్యానీక్షేత్కులగుణాదిభిః ॥43॥

న నియోజ్యాశ్చ వః శిష్యా అనియోగే మహాభయే
యథామతి యథాపాఠం తథా విద్యా ఫలిష్యతి ॥44॥

సర్వస్తరతు దుర్గాణి సర్వో భద్రాణి పశ్యతు
శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః ॥45॥

వేదస్యాధ్యయనం హీదం తచ్చ కార్యం మహత్స్మృతం
స్తుత్యర్థమిహ దేవానాం వేదాః సృష్టాః స్వయంభువా ॥46॥

యో నిర్వదేత సంమోహాద్బ్రాహ్మణం వేదపారగం
సోఽపధ్యానాద్బ్రాహ్మణస్య పరాభూయాదసంశయం ॥47॥

యశ్చాధర్మేణ విబ్రూయాద్యశ్చాధర్మేణ పృచ్ఛతి
తయోరన్యతరః ప్రైతి విద్వేషం వాధిగచ్ఛతి ॥48॥

ఏతద్వః సర్వమాఖ్యాతం స్వాధ్యాయస్య విధిం ప్రతి
ఉపకుర్యాచ్చ శిష్యాణామేతచ్చ హృది వో భవేత్ ॥49॥

—♦ అధ్యాయము 315 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా గురోర్వాక్యం వ్యాసశిష్యా మహౌజసః
అన్యోన్యం హృష్టమనసః పరిషస్వజిరే తదా ॥1॥

ఉక్తాః స్మో యద్భగవతా తదాత్వాయతిసంహితం
తన్నో మనసి సంరూఢం కరిష్యామస్తథా చ తత్ ॥2॥

అన్యోన్యం చ సభాజ్యైవం సుప్రీతమనసః పునః
విజ్ఞాపయంతి స్మ గురుం పునర్వాక్యవిశారదాః ॥3॥

శైలాదస్మాన్మహీం గంతుం కాంక్షితం నో మహామునే
వేదాననేకధా కర్తుం యది తే రుచితం విభో ॥4॥

శిష్యాణాం వచనం శ్రుత్వా పరాశరసుతః ప్రభుః
ప్రత్యువాచ తతో వాక్యం ధర్మార్థసహితం హితం ॥5॥

క్షితిం వా దేవలోకం వా గమ్యతాం యది రోచతే
అప్రమాదశ్చ వః కార్యో బ్రహ్మ హి ప్రచురచ్ఛలం ॥6॥

తేఽనుజ్ఞాతాస్తతః సర్వే గురుణా సత్యవాదినా
జగ్ముః ప్రదక్షిణం కృత్వా వ్యాసం మూర్ధ్నాభివాద్య చ ॥7॥

అవతీర్య మహీం తేఽథ చాతుర్హోత్రమకల్పయన్
సంయాజయంతో విప్రాంశ్చ రాజన్యాంశ్చ విశస్తథా ॥8॥

పూజ్యమానా ద్విజైర్నిత్యం మోదమానా గృహే రతాః
యాజనాధ్యాపనరతాః శ్రీమంతో లోకవిశ్రుతాః ॥9॥

అవతీర్ణేషు శిష్యేషు వ్యాసః పుత్రసహాయవాన్
తూష్ణీం ధ్యానపరో ధీమానేకాంతే సముపావిశత్ ॥10॥

తం దదర్శాశ్రమపదే నారదః సుమహాతపాః
అథైనమబ్రవీత్కాలే మధురాక్షరయా గిరా ॥11॥

భో భో మహర్షే వాసిష్ఠ బ్రహ్మఘోషో న వర్తతే
ఏకో ధ్యానపరస్తూష్ణీం కిమాస్సే చింతయన్నివ ॥12॥

బ్రహ్మఘోషైర్విరహితః పర్వతోఽయం న శోభతే
రజసా తమసా చైవ సోమః సోపప్లవో యథా ॥13॥

న భ్రాజతే యథాపూర్వం నిషాదానామివాలయః
దేవర్షిగణజుష్టోఽపి వేదధ్వనినిరాకృతః ॥14॥

ఋషయశ్చ హి దేవాశ్చ గంధర్వాశ్చ మహౌజసః
విముక్తా బ్రహ్మఘోషేణ న భ్రాజంతే యథా పురా ॥15॥

నారదస్య వచః శ్రుత్వా కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
మహర్షే యత్త్వయా ప్రోక్తం వేదవాదవిచక్షణ ॥16॥

ఏతన్మనోనుకూలం మే భవానర్హతి భాషితుం
సర్వజ్ఞః సర్వదర్శీ చ సర్వత్ర చ కుతూహలీ ॥17॥

త్రిషు లోకేషు యద్వృత్తం సర్వం తవ మతే స్థితం
తదాజ్ఞాపయ విప్రర్షే బ్రూహి కిం కరవాణి తే ॥18॥

యన్మయా సమనుష్ఠేయం బ్రహ్మర్షే తదుదాహర
వియుక్తస్యేహ శిష్యైర్మే నాతిహృష్టమిదం మనః ॥19॥

నారద ఉవాచ

అనామ్నాయమలా వేదా బ్రాహ్మణస్యావ్రతం మలం
మలం పృథివ్యా వాహీకాః స్త్రీణాం కౌతూహలం మలం ॥20॥

అధీయతాం భవాన్వేదాన్సార్ధం పుత్రేణ ధీమతా
విధున్వన్బ్రహ్మఘోషేణ రక్షోభయకృతం తమః ॥21॥

భీష్మ ఉవాచ

నారదస్య వచః శ్రుత్వా వ్యాసః పరమధర్మవిత్
తథేత్యువాచ సంహృష్టో వేదాభ్యాసే దృఢవ్రతః ॥22॥

శుకేన సహ పుత్రేణ వేదాభ్యాసమథాకరోత్
స్వరేణోచ్చైః స శైక్షేణ లోకానాపూరయన్నివ ॥23॥

తయోరభ్యసతోరేవం నానాధర్మప్రవాదినోః
వాతోఽతిమాత్రం ప్రవవౌ సముద్రానిలవేజితః ॥24॥

తతోఽనధ్యాయ ఇతి తం వ్యాసః పుత్రమవారయత్
శుకో వారితమాత్రస్తు కౌతూహలసమన్వితః ॥25॥

అపృచ్ఛత్పితరం బ్రహ్మన్కుతో వాయురభూదయం
ఆఖ్యాతుమర్హతి భవాన్వాయోః సర్వం విచేష్టితం ॥26॥

శుకస్యైతద్వచః శ్రుత్వా వ్యాసః పరమవిస్మితః
అనధ్యాయనిమిత్తేఽస్మిన్నిదం వచనమబ్రవీత్ ॥27॥

దివ్యం తే చక్షురుత్పన్నం స్వస్థం తే నిర్మలం మనః
తమసా రజసా చాపి త్యక్తః సత్త్వే వ్యవస్థితః ॥28॥

ఆదర్శే స్వామివ ఛాయాం పశ్యస్యాత్మానమాత్మనా
న్యస్యాత్మని స్వయం వేదాన్బుద్ధ్యా సమనుచింతయ ॥29॥

దేవయానచరో విష్ణోః పితృయానశ్చ తామసః
ద్వావేతౌ ప్రేత్య పంథానౌ దివం చాధశ్చ గచ్ఛతః॥30॥

పృథివ్యామంతరిక్షే చ యత్ర సంవాంతి వాయవః
సప్తైతే వాయుమార్గా వై తాన్నిబోధానుపూర్వశః॥31॥

తత్ర దేవగణాః సాధ్యాః సమభూవన్మహాబలాః
తేషామప్యభవత్పుత్రః సమానో నామ దుర్జయః॥32॥

ఉదానస్తస్య పుత్రోఽభూద్వ్యానస్తస్యాభవత్సుతః
అపానశ్చ తతో జ్ఞేయః ప్రాణశ్చాపి తతః పరం॥33॥

అనపత్యోఽభవత్ప్రాణో దుర్ధర్షః శత్రుతాపనః
పృథక్కర్మాణి తేషాం తు ప్రవక్ష్యామి యథాతథం॥34॥

ప్రాణినాం సర్వతో వాయుశ్చేష్టా వర్తయతే పృథక్
ప్రాణనాచ్చైవ భూతానాం ప్రాణ ఇత్యభిధీయతే॥35॥

ప్రేరయత్యభ్రసంఘాతాంధూమజాంశ్చోష్మజాంశ్చ యః
ప్రథమః ప్రథమే మార్గే ప్రవహో నామ సోఽనిలః॥36॥

అంబరే స్నేహమభ్రేభ్యస్తడిద్భ్యశ్చోత్తమద్యుతిః
ఆవహో నామ సంవాతి ద్వితీయః శ్వసనో నదన్॥37॥

ఉదయం జ్యోతిషాం శశ్వత్సోమాదీనాం కరోతి యః
అంతర్దేహేషు చోదానం యం వదంతి మహర్షయః॥38॥

యశ్చతుర్భ్యః సముద్రేభ్యో వాయుర్ధారయతే జలం
ఉద్ధృత్యాదదతే చాపో జీమూతేభ్యోఽమ్బరేఽనిలః॥39॥

యోఽద్భిః సంయోజ్య జీమూతాన్పర్జన్యాయ ప్రయచ్ఛతి
ఉద్వహో నామ వర్షిష్ఠస్తృతీయః స సదాగతిః॥40॥

సముహ్యమానా బహుధా యేన నీలాః పృథగ్ఘనాః
వర్షమోక్షకృతారంభాస్తే భవంతి ఘనాఘనాః॥41॥

సంహతా యేన చావిద్ధా భవంతి నదతాం నదాః
రక్షణార్థాయ సంభూతా మేఘత్వముపయాంతి చ॥42॥

యోఽసౌ వహతి దేవానాం విమానాని విహాయసా
చతుర్థః సంవహో నామ వాయుః స గిరిమర్దనః॥43॥

యేన వేగవతా రుగ్ణా రూక్షేణారుజతా రసాన్
వాయునా విహతా మేఘా న భవంతి బలాహకాః॥44॥

దారుణోత్పాతసంచారో నభసః స్తనయిత్నుమాన్
పంచమః స మహావేగో వివహో నామ మారుతః॥45॥

యస్మిన్పారిప్లవే దివ్యా వహంత్యాపో విహాయసా
పుణ్యం చాకాశగంగాయాస్తోయం విష్టభ్య తిష్ఠతి॥46॥

దూరాత్ప్రతిహతో యస్మిన్నేకరశ్మిర్దివాకరః
యోనిరంశుసహస్రస్య యేన భాతి వసుంధరా॥47॥

యస్మాదాప్యాయతే సోమో నిధిర్దివ్యోఽమృతస్య చ
షష్ఠః పరివహో నామ స వాయుర్జవతాం వరః॥48॥

సర్వప్రాణభృతాం ప్రాణాన్యోఽన్తకాలే నిరస్యతి
యస్య వర్త్మానువర్తేతే మృత్యువైవస్వతావుభౌ॥49॥

సమ్యగన్వీక్షతాం బుద్ధ్యా శాంతయాధ్యాత్మనిత్యయా
ధ్యానాభ్యాసాభిరామాణాం యోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥50॥

యం సమాసాద్య వేగేన దిశామంతం ప్రపేదిరే
దక్షస్య దశ పుత్రాణాం సహస్రాణి ప్రజాపతేః॥51॥

యేన సృష్టః పరాభూతో యాత్యేవ న నివర్తతే
పరావహో నామ పరో వాయుః స దురతిక్రమః॥52॥

ఏవమేతేఽదితేః పుత్రా మారుతాః పరమాద్భుతాః
అనారమంతః సంవాంతి సర్వగాః సర్వధారిణః॥53॥

ఏతత్తు మహదాశ్చర్యం యదయం పర్వతోత్తమః
కంపితః సహసా తేన వాయునాభిప్రవాయతా॥54॥

విష్ణోర్నిఃశ్వాసవాతోఽయం యదా వేగసమీరితః
సహసోదీర్యతే తాత జగత్ప్రవ్యథతే తదా॥55॥

తస్మాద్బ్రహ్మవిదో బ్రహ్మ నాధీయంతేఽతివాయతి
వాయోర్వాయుభయం హ్యుక్తం బ్రహ్మ తత్పీడితం భవేత్॥56॥

ఏతావదుక్త్వా వచనం పరాశరసుతః ప్రభుః
ఉక్త్వా పుత్రమధీష్వేతి వ్యోమగంగామయాత్తదా॥57॥

—♦ అధ్యాయము 316 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏతస్మిన్నంతరే శూన్యే నారదః సముపాగమత్
శుకం స్వాధ్యాయనిరతం వేదార్థాన్వక్తుమీప్సితాన్॥1॥

దేవర్షిం తు శుకో దృష్ట్వా నారదం సముపస్థితం
అర్ఘ్యపూర్వేణ విధినా వేదోక్తేనాభ్యపూజయత్॥2॥

నారదోఽథాబ్రవీత్ప్రీతో బ్రూహి బ్రహ్మవిదాం వర
కేన త్వాం శ్రేయసా తాత యోజయామీతి హృష్టవత్॥3॥

నారదస్య వచః శ్రుత్వా శుకః ప్రోవాచ భారత
అస్మిల్లోకే హితం యత్స్యాత్తేన మాం యోక్తుమర్హసి॥4॥

నారద ఉవాచ

తత్త్వం జిజ్ఞాసతాం పూర్వమృషీణాం భావితాత్మనాం
సనత్కుమారో భగవానిదం వచనమబ్రవీత్॥5॥

నాస్తి విద్యాసమం చక్షుర్నాస్తి విద్యాసమం తపః
నాస్తి రాగసమం దుఃఖం నాస్తి త్యాగసమం సుఖం॥6॥

నివృత్తిః కర్మణః పాపాత్సతతం పుణ్యశీలతా
సద్వృత్తిః సముదాచారః శ్రేయ ఏతదనుత్తమం॥7॥

మానుష్యమసుఖం ప్రాప్య యః సజ్జతి స ముహ్యతి
నాలం స దుఃఖమోక్షాయ సంగో వై దుఃఖలక్షణం॥8॥

సక్తస్య బుద్ధిశ్చలతి మోహజాలవివర్ధినీ
మోహజాలావృతో దుఃఖమిహ చాముత్ర చాశ్నుతే॥9॥

సర్వోపాయేన కామస్య క్రోధస్య చ వినిగ్రహః
కార్యః శ్రేయోర్థినా తౌ హి శ్రేయోఘాతార్థముద్యతౌ॥10॥

నిత్యం క్రోధాత్తపో రక్షేచ్ఛ్రియం రక్షేత మత్సరాత్
విద్యాం మానావమానాభ్యామాత్మానం తు ప్రమాదతః॥11॥

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మః క్షమా చ పరమం బలం
ఆత్మజ్ఞానం పరం జ్ఞానం న సత్యాద్విద్యతే పరం॥12॥

సత్యస్య వచనం శ్రేయః సత్యాదపి హితం భవేత్
యద్భూతహితమత్యంతమేతత్సత్యం మతం మమ॥13॥

సర్వారంభఫలత్యాగీ నిరాశీర్నిష్పరిగ్రహః
యేన సర్వం పరిత్యక్తం స విద్వాన్స చ పండితః॥14॥

ఇంద్రియైరింద్రియార్థేభ్యశ్చరత్యాత్మవశైరిహ
అసజ్జమానః శాంతాత్మా నిర్వికారః సమాహితః॥15॥

ఆత్మభూతైరతద్భూతః సహ చైవ వినైవ చ
స విముక్తః పరం శ్రేయో నచిరేణాధిగచ్ఛతి॥16॥

అదర్శనమసంస్పర్శస్తథాసంభాషణం సదా
యస్య భూతైః సహ మునే స శ్రేయో విందతే పరం॥17॥

న హింస్యాత్సర్వభూతాని మైత్రాయణగతశ్చరేత్
నేదం జన్మ సమాసాద్య వైరం కుర్వీత కేనచిత్॥18॥

ఆకించన్యం సుసంతోషో నిరాశీష్ట్వమచాపలం
ఏతదాహుః పరం శ్రేయ ఆత్మజ్ఞస్య జితాత్మనః॥19॥

పరిగ్రహం పరిత్యజ్య భవ తాత జితేంద్రియః
అశోకం స్థానమాతిష్ఠ ఇహ చాముత్ర చాభయం॥20॥

నిరామిషా న శోచంతి త్యజేహామిషమాత్మనః
పరిత్యజ్యామిషం సౌమ్య దుఃఖతాపాద్విమోక్ష్యసే॥21॥

తపోనిత్యేన దాంతేన మునినా సంయతాత్మనా
అజితం జేతుకామేన భావ్యం సంగేష్వసంగినా॥22॥

గుణసంగేష్వనాసక్త ఏకచర్యారతః సదా
బ్రాహ్మణో నచిరాదేవ సుఖమాయాత్యనుత్తమం॥23॥

ద్వంద్వారామేషు భూతేషు య ఏకో రమతే మునిః
విద్ధి ప్రజ్ఞానతృప్తం తం జ్ఞానతృప్తో న శోచతి॥24॥

శుభైర్లభతి దేవత్వం వ్యామిశ్రైర్జన్మ మానుషం
అశుభైశ్చాప్యధోజన్మ కర్మభిర్లభతేఽవశః॥25॥

తత్ర మృత్యుజరాదుఃఖైః సతతం సమభిద్రుతః
సంసారే పచ్యతే జంతుస్తత్కథం నావబుధ్యసే॥26॥

అహితే హితసంజ్ఞస్త్వమధ్రువే ధ్రువసంజ్ఞకః
అనర్థే చార్థసంజ్ఞస్త్వం కిమర్థం నావబుధ్యసే॥27॥

సంవేష్ట్యమానం బహుభిర్మోహతంతుభిరాత్మజైః
కోశకారవదాత్మానం వేష్టయన్నావబుధ్యసే॥28॥

అలం పరిగ్రహేణేహ దోషవాన్హి పరిగ్రహః
కృమిర్హి కోశకారస్తు బధ్యతే స్వపరిగ్రహాత్॥29॥

పుత్రదారకుటుంబేషు సక్తాః సీదంతి జంతవః
సరఃపంకార్ణవే మగ్నా జీర్ణా వనగజా ఇవ॥30॥

మహాజాలసమాకృష్టాన్స్థలే మత్స్యానివోద్ధృతాన్
స్నేహజాలసమాకృష్టాన్పశ్య జంతూన్సుదుఃఖితాన్॥31॥

కుటుంబం పుత్రదారం చ శరీరం ద్రవ్యసంచయాః
పారక్యమధ్రువం సర్వం కిం స్వం సుకృతదుష్కృతం ॥32॥

యదా సర్వం పరిత్యజ్య గంతవ్యమవశేన తే
అనర్థే కిం ప్రసక్తస్త్వం స్వమర్థం నానుతిష్ఠసి ॥33॥

అవిశ్రాంతమనాలంబమపాథేయమదైశికం
తమఃకాంతారమధ్వానం కథమేకో గమిష్యసి ॥34॥

న హి త్వా ప్రస్థితం కశ్చిత్పృష్ఠతోఽనుగమిష్యతి
సుకృతం దుష్కృతం చ త్వా యాస్యంతమనుయాస్యతి ॥35॥

విద్యా కర్మ చ శౌర్యం చ జ్ఞానం చ బహువిస్తరం
అర్థార్థమనుసార్యంతే సిద్ధార్థస్తు విముచ్యతే ॥36॥

నిబంధనీ రజ్జురేషా యా గ్రామే వసతో రతిః
ఛిత్త్వైనాం సుకృతో యాంతి నైనాం ఛిందంతి దుష్కృతః ॥37॥

రూపకూలాం మనఃస్రోతాం స్పర్శద్వీపాం రసావహాం
గంధపంకాం శబ్దజలాం స్వర్గమార్గదురావహాం ॥38॥

క్షమారిత్రాం సత్యమయీం ధర్మస్థైర్యవటాకరాం
త్యాగవాతాధ్వగాం శీఘ్రాం బుద్ధినావా నదీం తరేత్ ॥39॥

త్యజ ధర్మమధర్మం చ ఉభే సత్యానృతే త్యజ
ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తం త్యజ ॥40॥

త్యజ ధర్మమసంకల్పాదధర్మం చాప్యహింసయా
ఉభే సత్యానృతే బుద్ధ్యా బుద్ధిం పరమనిశ్చయాత్ ॥41॥

అస్థిస్థూణం స్నాయుయుతం మాంసశోణితలేపనం
చర్మావనద్ధం దుర్గంధి పూర్ణం మూత్రపురీషయోః ॥42॥

జరాశోకసమావిష్టం రోగాయతనమాతురం
రజస్వలమనిత్యం చ భూతావాసం సముత్సృజ ॥43॥

ఇదం విశ్వం జగత్సర్వమజగచ్చాపి యద్భవేత్
మహాభూతాత్మకం సర్వం మహద్యత్పరమాణు యత్ ॥44॥

ఇంద్రియాణి చ పంచైవ తమః సత్త్వం రజస్తథా
ఇత్యేష సప్తదశకో రాశిరవ్యక్తసంజ్ఞకః ॥45॥

సర్వైరిహేంద్రియార్థైశ్చ వ్యక్తావ్యక్తైర్హి సంహితః
పంచవింశక ఇత్యేష వ్యక్తావ్యక్తమయో గుణః ॥46॥

ఏతైః సర్వైః సమాయుక్తః పుమానిత్యభిధీయతే
త్రివర్గోఽత్ర సుఖం దుఃఖం జీవితం మరణం తథా ॥47॥

య ఇదం వేద తత్త్వేన స వేద ప్రభవాప్యయౌ
పారాశర్యేహ బోద్ధవ్యం జ్ఞానానాం యచ్చ కించన ॥48॥

ఇంద్రియైర్గృహ్యతే యద్యత్తత్తద్వ్యక్తమితి స్థితిః
అవ్యక్తమితి విజ్ఞేయం లింగగ్రాహ్యమతీంద్రియం ॥49॥

ఇంద్రియైర్నియతైర్దేహీ ధారాభిరివ తర్ప్యతే
లోకే వితతమాత్మానం లోకం చాత్మని పశ్యతి ॥50॥

పరావరదృశః శక్తిర్జ్ఞానవేలాం న పశ్యతి
పశ్యతః సర్వభూతాని సర్వావస్థాసు సర్వదా ॥51॥

బ్రహ్మభూతస్య సంయోగో నాశుభేనోపపద్యతే
జ్ఞానేన వివిధాన్క్లేశానతివృత్తస్య మోహజాన్

లోకే బుద్ధిప్రకాశేన లోకమార్గో న రిష్యతే॥52॥

అనాదినిధనం జంతుమాత్మని స్థితమవ్యయం
అకర్తారమమూర్తం చ భగవానాహ తీర్థవిత్॥53॥

యో జంతుః స్వకృతైస్తైస్తైః కర్మభిర్నిత్యదుఃఖితః
స దుఃఖప్రతిఘాతార్థం హంతి జంతూననేకధా॥54॥

తతః కర్మ సమాదత్తే పునరన్యన్నవం బహు
తప్యతేఽథ పునస్తేన భుక్త్వాపథ్యమివాతురః॥55॥

అజస్రమేవ మోహార్తో దుఃఖేషు సుఖసంజ్ఞితః
బధ్యతే మథ్యతే చైవ కర్మభిర్మంథవత్సదా॥56॥

తతో నివృత్తో బంధాత్స్వాత్కర్మణాముదయాదిహ
పరిభ్రమతి సంసారం చక్రవద్బహువేదనః॥57॥

స త్వం నివృత్తబంధస్తు నివృత్తశ్చాపి కర్మతః
సర్వవిత్సర్వజిత్సిద్ధో భవ భావవివర్జితః॥58॥

సంయమేన నవం బంధం నివర్త్య తపసో బలాత్
సంప్రాప్తా బహవః సిద్ధిమప్యబాధాం సుఖోదయాం॥59॥

—♦ అధ్యాయము 317 ♦—

నారద ఉవాచ

అశోకం శోకనాశార్థం శాస్త్రం శాంతికరం శివం
నిశమ్య లభతే బుద్ధిం తాం లబ్ధ్వా సుఖమేధతే॥1॥

శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం॥2॥

తస్మాదనిష్టనాశార్థమితిహాసం నిబోధ మే
తిష్ఠతే చేద్వశే బుద్ధిర్లభతే శోకనాశనం॥3॥

అనిష్టసంప్రయోగాచ్చ విప్రయోగాత్ప్రియస్య చ
మనుష్యా మానసైర్దుఃఖైర్యుజ్యంతే అల్పబుద్ధయః॥4॥

ద్రవ్యేషు సమతీతేషు యే గుణాస్తాన్న చింతయేత్
తాననాద్రియమాణస్య స్నేహబంధః ప్రముచ్యతే॥5॥

దోషదర్శీ భవేత్తత్ర యత్ర రాగః ప్రవర్తతే
అనిష్టవద్ధితం పశ్యేత్తథా క్షిప్రం విరజ్యతే॥6॥

నార్థో న ధర్మో న యశో యోఽతీతమనుశోచతి
అప్యభావేన యుజ్యేత తచ్చాస్య న నివర్తతే॥7॥

గుణైర్భూతాని యుజ్యంతే వియుజ్యంతే తథైవ చ
సర్వాణి నైతదేకస్య శోకస్థానం హి విద్యతే॥8॥

మృతం వా యది వా నష్టం యోఽతీతమనుశోచతి
దుఃఖేన లభతే దుఃఖం ద్వావనర్థౌ ప్రపద్యతే॥9॥

నాశ్రు కుర్వంతి యే బుద్ధ్యా దృష్ట్వా లోకేషు సంతతిం
సమ్యక్ప్రపశ్యతః సర్వం నాశ్రుకర్మోపపద్యతే॥10॥

దుఃఖోపఘాతే శారీరే మానసే వాప్యుపస్థితే
యస్మిన్న శక్యతే కర్తుం యత్నస్తన్నానుచింతయేత్॥11॥

భైషజ్యమేతద్దుఃఖస్య యదేతన్నానుచింతయేత్
చింత్యమానం హి న వ్యేతి భూయశ్చాపి ప్రవర్ధతే॥12॥

ప్రజ్ఞయా మానసం దుఃఖం హన్యాచ్ఛారీరమౌషధైః
ఏతద్విజ్ఞానసామర్థ్యం న బాలైః సమతామియాత్॥13॥

అనిత్యం యౌవనం రూపం జీవితం ద్రవ్యసంచయః
ఆరోగ్యం ప్రియసంవాసో గృధ్యేత్తత్ర న పండితః॥14॥

న జానపదికం దుఃఖమేకః శోచితుమర్హతి
అశోచన్ప్రతికుర్వీత యది పశ్యేదుపక్రమం॥15॥

సుఖాద్బహుతరం దుఃఖం జీవితే నాత్ర సంశయః
స్నిగ్ధత్వం చేంద్రియార్థేషు మోహాన్మరణమప్రియం॥16॥

పరిత్యజతి యో దుఃఖం సుఖం వాప్యుభయం నరః
అభ్యేతి బ్రహ్మ సోఽత్యంతం న తం శోచంతి పండితాః॥17॥

దుఃఖమర్థా హి త్యజ్యంతే పాలనే న చ తే సుఖాః
దుఃఖేన చాధిగమ్యంతే నాశమేషాం న చింతయేత్॥18॥

అన్యామన్యాం ధనావస్థాం ప్రాప్య వైశేషికీం నరాః
అతృప్తా యాంతి విధ్వంసం సంతోషం యాంతి పండితాః॥19॥

సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం హి జీవితం॥20॥

అంతో నాస్తి పిపాసాయాస్తుష్టిస్తు పరమం సుఖం
తస్మాత్సంతోషమేవేహ ధనం పశ్యంతి పండితాః॥21॥

నిమేషమాత్రమపి హి వయో గచ్ఛన్న తిష్ఠతి
స్వశరీరేష్వనిత్యేషు నిత్యం కిమనుచింతయేత్॥22॥

భూతేష్వభావం సంచింత్య యే బుద్ధ్వా తమసః పరం
న శోచంతి గతాధ్వానః పశ్యంతః పరమాం గతిం॥23॥

సంచిన్వానకమేవైనం కామానామవితృప్తకం
వ్యాఘ్రః పశుమివాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥24॥

అథాప్యుపాయం సంపశ్యేద్దుఃఖస్య పరిమోక్షణే
అశోచన్నారభేతైవ యుక్తశ్చావ్యసనీ భవేత్॥25॥

శబ్దే స్పర్శే చ రూపే చ గంధేషు చ రసేషు చ
నోపభోగాత్పరం కించిద్ధనినో వాధనస్య వా॥26॥

ప్రాక్సంప్రయోగాద్భూతానాం నాస్తి దుఃఖమనామయం
విప్రయోగాత్తు సర్వస్య న శోచేత్ప్రకృతిస్థితః॥27॥

ధృత్యా శిశ్నోదరం రక్షేత్పాణిపాదం చ చక్షుషా
చక్షుఃశ్రోత్రే చ మనసా మనో వాచం చ విద్యయా॥28॥

ప్రణయం ప్రతిసంహృత్య సంస్తుతేష్వితరేషు చ
విచరేదసమున్నద్ధః స సుఖీ స చ పండితః॥29॥

అధ్యాత్మరతిరాసీనో నిరపేక్షో నిరామిషః
ఆత్మనైవ సహాయేన యశ్చరేత్స సుఖీ భవేత్॥30॥

—♦ అధ్యాయము 318 ♦—

నారద ఉవాచ

సుఖదుఃఖవిపర్యాసో యదా సముపపద్యతే
నైనం ప్రజ్ఞా సునీతం వా త్రాయతే నాపి పౌరుషం॥1॥

స్వభావాద్యత్నమాతిష్ఠేద్యత్నవాన్నావసీదతి
జరామరణరోగేభ్యః ప్రియమాత్మానముద్ధరేత్॥2॥

రుజంతి హి శరీరాణి రోగాః శారీరమానసాః
సాయకా ఇవ తీక్ష్ణాగ్రాః ప్రయుక్తా దృఢధన్విభిః॥3॥

వ్యాధితస్య వివిత్సాభిస్త్రస్యతో జీవితైషిణః
అవశస్య వినాశాయ శరీరమపకృష్యతే॥4॥

స్రవంతి న నివర్తంతే స్రోతాంసి సరితామివ
ఆయురాదాయ మర్త్యానాం రాత్ర్యహాని పునః పునః॥5॥

వ్యత్యయో హ్యయమత్యంతం పక్షయోః శుక్లకృష్ణయోః
జాతం మర్త్యం జరయతి నిమేషం నావతిష్ఠతే॥6॥

సుఖదుఃఖాని భూతానామజరో జరయన్నసౌ
ఆదిత్యో హ్యస్తమభ్యేతి పునః పునరుదేతి చ॥7॥

అదృష్టపూర్వానాదాయ భావానపరిశంకితాన్
ఇష్టానిష్టాన్మనుష్యాణామస్తం గచ్ఛంతి రాత్రయః॥8॥

యో యమిచ్ఛేద్యథాకామం కామానాం తత్తదాప్నుయాత్
యది స్యాన్న పరాధీనం పురుషస్య క్రియాఫలం॥9॥

సంయతాశ్చ హి దక్షాశ్చ మతిమంతశ్చ మానవాః
దృశ్యంతే నిష్ఫలాః సంతః ప్రహీణాశ్చ స్వకర్మభిః॥10॥

అపరే బాలిశాః సంతో నిర్గుణాః పురుషాధమాః
ఆశీర్భిరప్యసంయుక్తా దృశ్యంతే సర్వకామినః॥11॥

భూతానామపరః కశ్చిద్ధింసాయాం సతతోత్థితః
వంచనాయాం చ లోకస్య స సుఖేష్వేవ జీర్యతే॥12॥

అచేష్టమానమాసీనం శ్రీః కంచిదుపతిష్ఠతి
కశ్చిత్కర్మానుసృత్యాన్యో న ప్రాప్యమధిగచ్ఛతి॥13॥

అపరాధం సమాచక్ష్వ పురుషస్య స్వభావతః
శుక్రమన్యత్ర సంభూతం పునరన్యత్ర గచ్ఛతి॥14॥

తస్య యోనౌ ప్రసక్తస్య గర్భో భవతి వా న వా
ఆమ్రపుష్పోపమా యస్య నివృత్తిరుపలభ్యతే॥15॥

కేషాంచిత్పుత్రకామానామనుసంతానమిచ్ఛతాం
సిద్ధౌ ప్రయతమానానాం నైవాండముపజాయతే॥16॥

గర్భాచ్ఛేద్విజమానానాం క్రుద్ధాదాశీవిషాదివ
ఆయుష్మాంజాయతే పుత్రః కథం ప్రేతః పితైవ సః॥17॥

దేవానిష్ట్వా తపస్తప్త్వా కృపణైః పుత్రగృద్ధిభిః
దశ మాసాన్పరిధృతా జాయంతే కులపాంసనాః॥18॥

అపరే ధనధాన్యాని భోగాంశ్చ పితృసంచితాన్
విపులానభిజాయంతే లబ్ధాస్తైరేవ మంగలైః॥19॥

అన్యోన్యం సమభిప్రేత్య మైథునస్య సమాగమే
ఉపద్రవ ఇవావిష్టో యోనిం గర్భః ప్రపద్యతే॥20॥

శీర్ణం పరశరీరేణ నిచ్ఛవీకం శరీరిణం
ప్రాణినాం ప్రాణసంరోధే మాంసశ్లేష్మవిచేష్టితం॥21॥

నిర్దగ్ధం పరదేహేన పరదేహం చలాచలం
వినశ్యంతం వినాశాంతే నావి నావమివాహితం॥22॥

సంగత్యా జఠరే న్యస్తం రేతోబిందుమచేతనం
కేన యత్నేన జీవంతం గర్భం త్వమిహ పశ్యసి॥23॥

అన్నపానాని జీర్యంతే యత్ర భక్షాశ్చ భక్షితాః
తస్మిన్నేవోదరే గర్భః కిం నాన్నమివ జీర్యతే॥24॥

గర్భమూత్రపురీషాణాం స్వభావనియతా గతిః
ధారణే వా విసర్గే వా న కర్తుర్విద్యతే వశః॥25॥

స్రవంతి హ్యుదరాద్గర్భా జాయమానాస్తథాపరే
ఆగమేన సహాన్యేషాం వినాశ ఉపపద్యతే॥26॥

ఏతస్మాద్యోనిసంబంధాద్యో జీవన్పరిముచ్యతే
ప్రజాం చ లభతే కాంచిత్పునర్ద్వంద్వేషు మజ్జతి॥27॥

శతస్య సహజాతస్య సప్తమీం దశమీం దశాం
ప్రాప్నువంతి తతః పంచ న భవంతి శతాయుషః॥28॥

నాభ్యుత్థానే మనుష్యాణాం యోగాః స్యుర్నాత్ర సంశయః
వ్యాధిభిశ్చ విమథ్యంతే వ్యాలైః క్షుద్రమృగా ఇవ॥29॥

వ్యాధిభిర్భక్ష్యమాణానాం త్యజతాం విపులం ధనం
వేదనాం నాపకర్షంతి యతమానాశ్చికిత్సకాః॥30॥

తే చాపి నిపుణా వైద్యాః కుశలాః సంభృతౌషధాః
వ్యాధిభిః పరికృష్యంతే మృగా వ్యాధైరివార్దితాః॥31॥

తే పిబంతః కషాయాంశ్చ సర్పీంషి వివిధాని చ
దృశ్యంతే జరయా భగ్నా నాగా నాగైరివోత్తమైః॥32॥

కే వా భువి చికిత్సంతే రోగార్తాన్మృగపక్షిణః
శ్వాపదాని దరిద్రాంశ్చ ప్రాయో నార్తా భవంతి తే॥33॥

ఘోరానపి దురాధర్షాన్నృపతీనుగ్రతేజసః
ఆక్రమ్య రోగ ఆదత్తే పశూన్పశుపచో యథా॥34॥

ఇతి లోకమనాక్రందం మోహశోకపరిప్లుతం
స్రోతసా సహసా క్షిప్తం హ్రియమాణం బలీయసా॥35॥

న ధనేన న రాజ్యేన నోగ్రేణ తపసా తథా
స్వభావా వ్యతివర్తంతే యే నియుక్తాః శరీరిషు॥36॥

న మ్రియేరన్న జీర్యేరన్సర్వే స్యుః సర్వకామికాః
నాప్రియం ప్రతిపశ్యేయురుత్థానస్య ఫలం ప్రతి॥37॥

ఉపర్యుపరి లోకస్య సర్వో భవితుమిచ్ఛతి
యతతే చ యథాశక్తి న చ తద్వర్తతే తథా॥38॥

ఐశ్వర్యమదమత్తాంశ్చ మత్తాన్మద్యమదేన చ
అప్రమత్తాః శఠాః క్రూరా విక్రాంతాః పర్యుపాసతే॥39॥

క్లేశాః ప్రతినివర్తంతే కేషాంచిదసమీక్షితాః
స్వం స్వం చ పునరన్యేషాం న కించిదధిగమ్యతే॥40॥

మహచ్చ ఫలవైషమ్యం దృశ్యతే కర్మసంధిషు
వహంతి శిబికామన్యే యాంత్యన్యే శిబికాగతాః॥41॥

సర్వేషామృద్ధికామానామన్యే రథపురఃసరాః
మనుజాశ్చ శతస్త్రీకాః శతశో విధవాః స్త్రియః॥42॥

ద్వంద్వారామేషు భూతేషు గచ్ఛంత్యేకైకశో నరాః
ఇదమన్యత్పరం పశ్య మాత్ర మోహం కరిష్యసి॥43॥

త్యజ ధర్మమధర్మం చ ఉభే సత్యానృతే త్యజ
ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తం త్యజ॥44॥

ఏతత్తే పరమం గుహ్యమాఖ్యాతమృషిసత్తమ
యేన దేవాః పరిత్యజ్య మర్త్యలోకం దివం గతాః॥45॥

భీష్మ ఉవాచ

నారదస్య వచః శ్రుత్వా శుకః పరమబుద్ధిమాన్
సంచింత్య మనసా ధీరో నిశ్చయం నాధ్యగచ్ఛత॥46॥

పుత్రదారైర్మహాన్క్లేశో విద్యామ్నాయే మహాఞ్శ్రమః
కిం ను స్యాచ్ఛాశ్వతం స్థానమల్పక్లేశం మహోదయం॥47॥

తతో ముహూర్తం సంచింత్య నిశ్చితాం గతిమాత్మనః
పరావరజ్ఞో ధర్మస్య పరాం నైఃశ్రేయసీం గతిం॥48॥

కథం త్వహమసంక్లిష్టో గచ్ఛేయం పరమాం గతిం
నావర్తేయం యథా భూయో యోనిసంసారసాగరే॥49॥

పరం భావం హి కాంక్షామి యత్ర నావర్తతే పునః
సర్వసంగాన్పరిత్యజ్య నిశ్చితాం మనసో గతిం॥50॥

తత్ర యాస్యామి యత్రాత్మా శమం మేఽధిగమిష్యతి
అక్షయశ్చావ్యయశ్చైవ యత్ర స్థాస్యామి శాశ్వతః॥51॥

న తు యోగమృతే శక్యా ప్రాప్తుం సా పరమా గతిః
అవబంధో హి ముక్తస్య కర్మభిర్నోపపద్యతే॥52॥

తస్మాద్యోగం సమాస్థాయ త్యక్త్వా గృహకలేవరం
వాయుభూతః ప్రవేక్ష్యామి తేజోరాశిం దివాకరం॥53॥

న హ్యేష క్షయమాప్నోతి సోమః సురగణైర్యథా
కంపితః పతతే భూమిం పునశ్చైవాధిరోహతి
క్షీయతే హి సదా సోమః పునశ్చైవాభిపూర్యతే॥54॥

రవిస్తు సంతాపయతి లోకాన్రశ్మిభిరుల్బణైః
సర్వతస్తేజ ఆదత్తే నిత్యమక్షయమండలః॥55॥

అతో మే రోచతే గంతుమాదిత్యం దీప్తతేజసం
అత్ర వత్స్యామి దుర్ధర్షో నిఃసంగేనాంతరాత్మనా॥56॥

సూర్యస్య సదనే చాహం నిక్షిప్యేదం కలేవరం
ఋషిభిః సహ యాస్యామి సౌరం తేజోఽతిదుఃసహం॥57॥

ఆపృచ్ఛామి నగాన్నాగాన్గిరీనుర్వీం దిశో దివం
దేవదానవగంధర్వాన్పిశాచోరగరాక్షసాన్॥58॥

లోకేషు సర్వభూతాని ప్రవేక్ష్యామి నసంశయః
పశ్యంతు యోగవీర్యం మే సర్వే దేవాః సహర్షిభిః॥59॥

అథానుజ్ఞాప్య తమృషిం నారదం లోకవిశ్రుతం
తస్మాదనుజ్ఞాం సంప్రాప్య జగామ పితరం ప్రతి ॥60॥

సోఽభివాద్య మహాత్మానమృషిం ద్వైపాయనం మునిం
శుకః ప్రదక్షిణీకృత్య కృష్ణమాపృష్టవాన్మునిః ॥61॥

శ్రుత్వా ఋషిస్తద్వచనం శుకస్య; ప్రీతో మహాత్మా పునరాహ చైనం
భో భోః పుత్ర స్థీయతాం తావదద్య; యావచ్చక్షుః ప్రీణయామి త్వదర్థం ॥62॥

నిరపేక్షః శుకో భూత్వా నిఃస్నేహో ముక్తబంధనః
మోక్షమేవానుసంచింత్య గమనాయ మనో దధే
పితరం సంపరిత్యజ్య జగామ ద్విజసత్తమః ॥63॥

—♦ అధ్యాయము 319 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

గిరిపృష్ఠం సమారుహ్య సుతో వ్యాసస్య భారత
సమే దేశే వివిక్తే చ నిఃశలాక ఉపావిశత్ ॥1॥

ధారయామాస చాత్మానం యథాశాస్త్రం మహామునిః
పాదాత్ప్రభృతి గాత్రేషు క్రమేణ క్రమయోగవిత్ ॥2॥

తతః స ప్రాఙ్ముఖో విద్వానాదిత్యే నచిరోదితే
పాణిపాదం సమాధాయ వినీతవదుపావిశత్ ॥3॥

న తత్ర పక్షిసంఘాతో న శబ్దో నాపి దర్శనం
యత్ర వైయాసకిర్ధీమాన్యోక్తుం సముపచక్రమే ॥4॥

స దదర్శ తదాత్మానం సర్వసంగవినిఃసృతం
ప్రజహాస తతో హాసం శుకః సంప్రేక్ష్య భాస్కరం ॥5॥

స పునర్యోగమాస్థాయ మోక్షమార్గోపలబ్ధయే
మహాయోగీశ్వరో భూత్వా సోఽత్యక్రామద్విహాయసం ॥6॥

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా దేవర్షిం నారదం తదా
నివేదయామాస తదా స్వం యోగం పరమర్షయే ॥7॥

దృష్టో మార్గః ప్రవృత్తోఽస్మి స్వస్తి తేఽస్తు తపోధన
త్వత్ప్రసాదాద్గమిష్యామి గతిమిష్టాం మహాద్యుతే ॥8॥

నారదేనాభ్యనుజ్ఞాతస్తతో ద్వైపాయనాత్మజః
అభివాద్య పునర్యోగమాస్థాయాకాశమావిశత్ ॥9॥

కైలాసపృష్ఠాదుత్పత్య స పపాత దివం తదా
అంతరిక్షచరః శ్రీమాన్వ్యాసపుత్రః సునిశ్చితః ॥10॥

తముద్యంతం ద్విజశ్రేష్ఠం వైనతేయసమద్యుతిం
దదృశుః సర్వభూతాని మనోమారుతరంహసం ॥11॥

వ్యవసాయేన లోకాంస్త్రీన్సర్వాన్సోఽథ విచింతయన్
ఆస్థితో దివ్యమధ్వానం పావకార్కసమప్రభః ॥12॥

తమేకమనసం యాంతమవ్యగ్రమకుతోభయం
దదృశుః సర్వభూతాని జంగమానీతరాణి చ ॥13॥

యథాశక్తి యథాన్యాయం పూజయాం చక్రిరే తదా
పుష్పవర్షైశ్చ దివ్యైస్తమవచక్రుర్దివౌకసః ॥14॥

తం దృష్ట్వా విస్మితాః సర్వే గంధర్వాప్సరసాం గణాః
ఋషయశ్చైవ సంసిద్ధాః పరం విస్మయమాగతాః||15||

అంతరిక్షచరః కోఽయం తపసా సిద్ధిమాగతః
అధఃకాయోర్ధ్వవక్త్రశ్చ నేత్రైః సమభివాహ్యతే||16||

తతః పరమధీరాత్మా త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః
భాస్కరం సముదీక్షన్స ప్రాఙ్ముఖో వాగ్యతోఽగమత్
శబ్దేనాకాశమఖిలం పూరయన్నివ సర్వతః||17||

తమాపతంతం సహసా దృష్ట్వా సర్వాప్సరోగణాః
సంభ్రాంతమనసో రాజన్నాసన్పరమవిస్మితాః
పంచచూడాప్రభృతయో భృశముత్ఫుల్లలోచనాః||18||

దైవతం కతమం హ్యేతదుత్తమాం గతిమాస్థితం
సునిశ్చితమిహాయాతి విముక్తమివ నిఃస్పృహం||19||

తతః సమతిచక్రామ మలయం నామ పర్వతం
ఉర్వశీ పూర్వచిత్తిశ్చ యం నిత్యముపసేవతే
తే స్మ బ్రహ్మర్షిపుత్రస్య విస్మయం యయతుః పరం||20||

అహో బుద్ధిసమాధానం వేదాభ్యాసరతే ద్విజే
అచిరేణైవ కాలేన నభశ్చరతి చంద్రవత్
పితృశుశ్రూషయా సిద్ధిం సంప్రాప్తోఽయమనుత్తమాం||21||

పితృభక్తో దృఢతపాః పితుః సుదయితః సుతః
అనన్యమనసా తేన కథం పిత్రా వివర్జితః||22||

ఉర్వశ్యా వచనం శ్రుత్వా శుకః పరమధర్మవిత్
ఉదైక్షత దిశః సర్వా వచనే గతమానసః||23||

సోఽన్తరిక్షం మహీం చైవ సశైలవనకాననాం
ఆలోకయామాస తదా సరాంసి సరితస్తథా||24||

తతో ద్వైపాయనసుతం బహుమానపురఃసరం
కృతాంజలిపుటాః సర్వా నిరీక్షంతే స్మ దేవతాః||25||

అబ్రవీత్తాస్తదా వాక్యం శుకః పరమధర్మవిత్
పితా యద్యనుగచ్ఛేన్మాం క్రోశమానః శుకేతి వై||26||

తతః ప్రతివచో దేయం సర్వైరేవ సమాహితైః
ఏతన్మే స్నేహతః సర్వే వచనం కర్తుమర్హథ||27||

శుకస్య వచనం శ్రుత్వా దిశః సవనకాననాః
సముద్రాః సరితః శైలాః ప్రత్యూచుస్తం సమంతతః||28||

యథాజ్ఞాపయసే విప్ర బాఢమేవం భవిష్యతి
ఋషేర్వ్యాహరతో వాక్యం ప్రతివక్ష్యామహే వయం||29||

—♦ అధ్యాయము 320 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం బ్రహ్మర్షిః సుమహాతపాః
ప్రాతిష్ఠత శుకః సిద్ధిం హిత్వా లోకాంశ్చతుర్విధాన్||1||

తమో హ్యష్టవిధం హిత్వా జహౌ పంచవిధం రజః
తతః సత్త్వం జహౌ ధీమాంస్తదద్భుతమివాభవత్||2||

తతస్తస్మిన్పదే నిత్యే నిర్గుణే లింగవర్జితే
బ్రహ్మణి ప్రత్యతిష్ఠత్స విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్॥3॥

ఉల్కాపాతా దిశాం దాహా భూమికంపాస్తథైవ చ
ప్రాదుర్భూతాః క్షణే తస్మింస్తదద్భుతమివాభవత్॥4॥

ద్రుమాః శాఖాశ్చ ముముచుః శిఖరాణి చ పర్వతాః
నిర్ఘాతశబ్దైశ్చ గిరిర్హిమవాందీర్యతీవ హ॥5॥

న బభాసే సహస్రాంశుర్న జజ్వాల చ పావకః
హ్రదాశ్చ సరితశ్చైవ చుక్షుభుః సాగరాస్తథా॥6॥

వవర్ష వాసవస్తోయం రసవచ్చ సుగంధి చ
వవౌ సమీరణశ్చాపి దివ్యగంధవహః శుచిః॥7॥

స శృంగేఽప్రతిమే దివ్యే హిమవన్మేరుసంభవే
సంశ్లిష్టే శ్వేతపీతే ద్వే రుక్మరూప్యమయే శుభే॥8॥

శతయోజనవిస్తారే తిర్యగూర్ధ్వం చ భారత
ఉదీచీం దిశమాశ్రిత్య రుచిరే సందదర్శ హ॥9॥

సోఽవిశంకేన మనసా తథైవాభ్యపతచ్ఛుకః
తతః పర్వతశృంగే ద్వే సహసైవ ద్విధాకృతే
అదృశ్యేతాం మహారాజ తదద్భుతమివాభవత్॥10॥

తతః పర్వతశృంగాభ్యాం సహసైవ వినిఃసృతః
న చ ప్రతిజఘానాస్య స గతిం పర్వతోత్తమః॥11॥

తతో మహానభూచ్ఛబ్దో దివి సర్వదివౌకసాం
గంధర్వాణామృషీణాం చ యే చ శైలనివాసినః॥12॥

దృష్ట్వా శుకమతిక్రాంతం పర్వతం చ ద్విధాకృతం
సాధు సాధ్వితి తత్రాసీన్నాదః సర్వత్ర భారత॥13॥

స పూజ్యమానో దేవైశ్చ గంధర్వైరృషిభిస్తథా
యక్షరాక్షససంఘైశ్చ విద్యాధరగణైస్తథా॥14॥

దివ్యైః పుష్పైః సమాకీర్ణమంతరిక్షం సమంతతః
ఆసీత్కిల మహారాజ శుకాభిపతనే తదా॥15॥

తతో మందాకినీం రమ్యాముపరిష్టాదభివ్రజన్
శుకో దదర్శ ధర్మాత్మా పుష్పితద్రుమకాననాం॥16॥

తస్యాం క్రీడంత్యభిరతాః స్నాంతి చైవాప్సరోగణాః
శూన్యాకారం నిరాకారాః శుకం దృష్ట్వా వివాససః॥17॥

తం ప్రక్రమంతమాజ్ఞాయ పితా స్నేహసమన్వితః
ఉత్తమాం గతిమాస్థాయ పృష్ఠతోఽనుససార హ॥18॥

శుకస్తు మారుతాదూర్ధ్వం గతిం కృత్వాంతరిక్షగాం
దర్శయిత్వా ప్రభావం స్వం సర్వభూతోఽభవత్తదా॥19॥

మహాయోగగతిం త్వగ్ర్యాం వ్యాసోత్థాయ మహాతపాః
నిమేషాంతరమాత్రేణ శుకాభిపతనం యయౌ॥20॥

స దదర్శ ద్విధా కృత్వా పర్వతాగ్రం శుకం గతం
శశంసురృషయస్తస్మై కర్మ పుత్రస్య తత్తదా॥21॥

తతః శుకేతి దీర్ఘేణ శైక్షేణాక్రందితస్తదా
స్వయం పిత్రా స్వరేణోచ్చైస్త్రీల్లోకాననునాద్య వై॥22॥

శుకః సర్వగతో భూత్వా సర్వాత్మా సర్వతోముఖః
ప్రత్యభాషత ధర్మాత్మా భోఃశబ్దేనానునాదయన్॥23॥

తతః ఏకాక్షరం నాదం భో ఇత్యేవ సమీరయన్
ప్రత్యాహరజ్జగత్సర్వముచ్చైః స్థావరజంగమం॥24॥

తతః ప్రభృతి చాద్యాపి శబ్దానుచ్చారితాన్పృథక్
గిరిగహ్వరపృష్ఠేషు వ్యాజహార శుకం ప్రతి॥25॥

అంతర్హితః ప్రభావం తు దర్శయిత్వా శుకస్తదా
గుణాన్సంత్యజ్య శబ్దాదీన్పదమధ్యగమత్పరం॥26॥

మహిమానం తు తం దృష్ట్వా పుత్రస్యామితతేజసః
నిషసాద గిరిప్రస్థే పుత్రమేవానుచింతయన్॥27॥

తతో మందాకినీతీరే క్రీడంతోఽప్సరసాం గణాః
ఆసాద్య తమృషిం సర్వాః సంభ్రాంతా గతచేతసః॥28॥

జలే నిలిల్యిరే కాశ్చిత్కాశ్చిద్గుల్మాన్ప్రపేదిరే
వసనాన్యాదదుః కాశ్చిద్దృష్ట్వా తం మునిసత్తమం॥29॥

తాం ముక్తతాం తు విజ్ఞాయ మునిః పుత్రస్య వై తదా
సక్తతామాత్మనశ్చైవ ప్రీతోఽభూద్వ్రీడితశ్చ హ॥30॥

తం దేవగంధర్వవృతో మహర్షిగణపూజితః
పినాకహస్తో భగవానభ్యాగచ్ఛత శంకరః॥31॥

తమువాచ మహాదేవః సాంత్వపూర్వమిదం వచః
పుత్రశోకాభిసంతప్తం కృష్ణద్వైపాయనం తదా॥32॥

అగ్నేర్భూమేరపాం వాయోరంతరిక్షస్య చైవ హ
వీర్యేణ సదృశః పుత్రస్త్వయా మత్తః పురా వృతః॥33॥

స తథాలక్షణో జాతస్తపసా తవ సంభృతః
మమ చైవ ప్రభావేన బ్రహ్మతేజోమయః శుచిః॥34॥

స గతిం పరమాం ప్రాప్తో దుష్ప్రాపామజితేంద్రియైః
దైవతైరపి విప్రర్షే తం త్వం కిమనుశోచసి॥35॥

యావత్స్థాస్యంతి గిరయో యావత్స్థాస్యంతి సాగరాః
తావత్తవాక్షయా కీర్తిః సపుత్రస్య భవిష్యతి॥36॥

ఛాయాం స్వపుత్రసదృశీం సర్వతోఽనపగాం సదా
ద్రక్ష్యసే త్వం చ లోకేఽస్మిన్మత్ప్రసాదాన్మహామునే॥37॥

సోఽనునీతో భగవతా స్వయం రుద్రేణ భారత
ఛాయాం పశ్యన్సమావృత్తః స మునిః పరయా ముదా॥38॥

ఇతి జన్మ గతిశ్చైవ శుకస్య భరతర్షభ
విస్తరేణ మయాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥39॥

ఏతదాచష్ట మే రాజందేవర్షిర్నారదః పురా
వ్యాసశ్చైవ మహాయోగీ సంజల్పేషు పదే పదే॥40॥

ఇతిహాసమిమం పుణ్యం మోక్షధర్మార్థసంహితం
ధారయేద్యః శమపరః స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం॥41॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః
య ఇచ్ఛేత్సిద్ధిమాస్థాతుం దేవతాం కాం యజేత సః॥1॥

కుతో హ్యస్య ధ్రువః స్వర్గః కుతో నిఃశ్రేయసం పరం
విధినా కేన జుహుయాద్దైవం పిత్ర్యం తథైవ చ॥2॥

ముక్తశ్చ కాం గతిం గచ్ఛేన్మోక్షశ్చైవ కిమాత్మకః
స్వర్గతశ్చైవ కిం కుర్యాద్యేన న చ్యవతే దివః॥3॥

దేవతానాం చ కో దేవః పితౄణాం చ తథా పితా
తస్మాత్పరతరం యచ్చ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

గూఢం మాం ప్రశ్నవిత్ప్రశ్నం పృచ్ఛసే త్వమిహానఘ
న హ్యేష తర్కయా శక్యో వక్తుం వర్షశతైరపి॥5॥

ఋతే దేవప్రసాదాద్వా రాజంజ్ఞానాగమేన వా
గహనం హ్యేతదాఖ్యానం వ్యాఖ్యాతవ్యం తవారిహన్॥6॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదమృషేర్నారాయణస్య చ॥7॥

నారాయణో హి విశ్వాత్మా చతుర్మూర్తిః సనాతనః
ధర్మాత్మజః సంబభూవ పితైవం మేఽభ్యభాషత॥8॥

కృతే యుగే మహారాజ పురా స్వాయంభువేఽన్తరే
నరో నారాయణశ్చైవ హరిః కృష్ణస్తథైవ చ॥9॥

తేభ్యో నారాయణనరౌ తపస్తేపతురవ్యయౌ
బదర్యాశ్రమమాసాద్య శకటే కనకామయే॥10॥

అష్టచక్రం హి తద్యానం భూతయుక్తం మనోరమం
తత్రాద్యౌ లోకనాథౌ తౌ కృశౌ ధమనిసంతతౌ॥11॥

తపసా తేజసా చైవ దుర్నిరీక్ష్యౌ సురైరపి
యస్య ప్రసాదం కుర్వాతే స దేవౌ ద్రష్టుమర్హతి॥12॥

నూనం తయోరనుమతే హృది హృచ్ఛయచోదితః
మహామేరోర్గిరేః శృంగాత్ప్రచ్యుతో గంధమాదనం॥13॥

నారదః సుమహద్భూతం లోకాన్సర్వానచీచరత్
తం దేశమగమద్రాజన్బదర్యాశ్రమమాశుగః॥14॥

తయోరాహ్నికవేలాయాం తస్య కౌతూహలం త్వభూత్
ఇదం తదాస్పదం కృత్స్నం యస్మిల్లోకాః ప్రతిష్ఠితాః॥15॥

సదేవాసురగంధర్వాః సర్షికింనరలేలిహాః
ఏకా మూర్తిరియం పూర్వం జాతా భూయశ్చతుర్విధా॥16॥

ధర్మస్య కులసంతానో మహానేభిర్వివర్ధితః
అహో హ్యనుగృహీతోఽద్య ధర్మ ఏభిః సురైరిహ
నరనారాయణాభ్యాం చ కృష్ణేన హరిణా తథా॥17॥

తత్ర కృష్ణో హరిశ్చైవ కస్మింశ్చిత్కారణాంతరే
స్థితౌ ధర్మోత్తరౌ హ్యేతౌ తథా తపసి ధిష్ఠితౌ॥18॥

ఏతౌ హి పరమం ధామ కానయోరాహ్నికక్రియా
పితరౌ సర్వభూతానాం దైవతం చ యశస్వినౌ
కాం దేవతాం ను యజతః పితౄన్వా కాన్మహామతీ॥19॥

ఇతి సంచింత్య మనసా భక్త్యా నారాయణస్య హ
సహసా ప్రాదురభవత్సమీపే దేవయోస్తదా॥20॥

కృతే దైవే చ పిత్ర్యే చ తతస్తాభ్యాం నిరీక్షితః
పూజితశ్చైవ విధినా యథాప్రోక్తేన శాస్త్రతః॥21॥

తం దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యమపూర్వం విధివిస్తరం
ఉపోపవిష్టః సుప్రీతో నారదో భగవానృషిః॥22॥

నారాయణం సంనిరీక్ష్య ప్రసన్నేనాంతరాత్మనా
నమస్కృత్వా మహాదేవమిదం వచనమబ్రవీత్॥23॥

వేదేషు సపురాణేషు సాంగోపాంగేషు గీయసే
త్వమజః శాశ్వతో ధాతా మతోఽమృతమనుత్తమం
ప్రతిష్ఠితం భూతభవ్యం త్వయి సర్వమిదం జగత్॥24॥

చత్వారో హ్యాశ్రమా దేవ సర్వే గార్హస్థ్యమూలకాః
యజంతే త్వామహరహర్నానామూర్తిసమాస్థితం॥25॥

పితా మాతా చ సర్వస్య జగతః శాశ్వతో గురుః
కం త్వద్య యజసే దేవం పితరం కం న విద్మహే॥26॥

శ్రీభగవానువాచ

అవాచ్యమేతద్వక్తవ్యమాత్మగుహ్యం సనాతనం
తవ భక్తిమతో బ్రహ్మన్వక్ష్యామి తు యథాతథం॥27॥

యత్తత్సూక్ష్మమవిజ్ఞేయమవ్యక్తమచలం ధ్రువం
ఇంద్రియైరింద్రియార్థైశ్చ సర్వభూతైశ్చ వర్జితం॥28॥

స హ్యంతరాత్మా భూతానాం క్షేత్రజ్ఞశ్చేతి కథ్యతే
త్రిగుణవ్యతిరిక్తోఽసౌ పురుషశ్చేతి కల్పితః
తస్మాదవ్యక్తముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజసత్తమ॥29॥

అవ్యక్తా వ్యక్తభావస్థా యా సా ప్రకృతిరవ్యయా
తాం యోనిమావయోర్విద్ధి యోఽసౌ సదసదాత్మకః
ఆవాభ్యాం పూజ్యతేఽసౌ హి దైవే పిత్ర్యే చ కల్పితే॥30॥

నాస్తి తస్మాత్పరోఽన్యో హి పితా దేవోఽథ వా ద్విజః
ఆత్మా హి నౌ స విజ్ఞేయస్తతస్తం పూజయావహే॥31॥

తేనైషా ప్రథితా బ్రహ్మన్మర్యాదా లోకభావినీ
దైవం పిత్ర్యం చ కర్తవ్యమితి తస్యానుశాసనం॥32॥

బ్రహ్మా స్థాణుర్మనుర్దక్షో భృగుర్ధర్మస్తపో దమః
మరీచిరంగిరాత్రిశ్చ పులస్త్యః పులహః క్రతుః॥33॥

వసిష్ఠః పరమేష్ఠీ చ వివస్వాన్సోమ ఏవ చ
కర్దమశ్చాపి యః ప్రోక్తః క్రోధో విక్రీత ఏవ చ॥34॥

ఏకవింశతిరుత్పన్నాస్తే ప్రజాపతయః స్మృతాః
తస్య దేవస్య మర్యాదాం పూజయంతి సనాతనీం॥35॥

దైవం పిత్ర్యం చ సతతం తస్య విజ్ఞాయ తత్త్వతః
ఆత్మప్రాప్తాని చ తతో జానంతి ద్విజసత్తమాః॥36॥

స్వర్గస్థా అపి యే కేచిత్తం నమస్యంతి దేహినః
తే తత్ప్రసాదాద్గచ్ఛంతి తేనాదిష్టఫలాం గతిం॥37॥

యే హీనాః సప్తదశభిర్గుణైః కర్మభిరేవ చ
కలాః పంచదశ త్యక్త్వా తే ముక్తా ఇతి నిశ్చయః॥38॥

ముక్తానాం తు గతిర్బ్రహ్మన్క్షేత్రజ్ఞ ఇతి కల్పితః
స హి సర్వగతశ్చైవ నిర్గుణశ్చైవ కథ్యతే॥39॥

దృశ్యతే జ్ఞానయోగేన ఆవాం చ ప్రసృతౌ తతః
ఏవం జ్ఞాత్వా తమాత్మానం పూజయావః సనాతనం॥40॥

తం వేదాశ్చాశ్రమాశ్చైవ నానాతనుసమాస్థితాః
భక్త్యా సంపూజయంత్యాద్యం గతిం చైషాం దదాతి సః॥41॥

యే తు తద్భావితా లోకే ఏకాంతిత్వం సమాస్థితాః
ఏతదభ్యధికం తేషాం యత్తే తం ప్రవిశంత్యుత॥42॥

ఇతి గుహ్యసముద్దేశస్తవ నారద కీర్తితః
భక్త్యా ప్రేమ్ణా చ విప్రర్షే అస్మద్భక్త్యా చ తే శ్రుతః॥43॥

—♦ అధ్యాయము 322 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స ఏవముక్తో ద్విపదాం వరిష్ఠో; నారాయణేనోత్తమపూరుషేణ
జగాద వాక్యం ద్విపదాం వరిష్ఠం; నారాయణం లోకహితాధివాసం॥1॥

యదర్థమాత్మప్రభవేహ జన్మ; తవోత్తమం ధర్మగృహే చతుర్ధా
తత్సాధ్యతాం లోకహితార్థమద్య; గచ్ఛామి ద్రష్టుం ప్రకృతిం తవాద్యాం॥2॥

వేదాః స్వధీతా మమ లోకనాథ; తప్తం తపో నానృతముక్తపూర్వం
పూజాం గురూణాం సతతం కరోమి; పరస్య గుహ్యం న చ భిన్నపూర్వం॥3॥

గుప్తాని చత్వారి యథాగమం మే; శత్రౌ చ మిత్రే చ సమోఽస్మి నిత్యం
తం చాదిదేవం సతతం ప్రపన్న; ఏకాంతభావేన వృణోమ్యజస్రం
ఏభిర్విశేషైః పరిశుద్ధసత్త్వః; కస్మాన్న పశ్యేయమనంతమీశం॥4॥

తత్పారమేష్ఠ్యస్య వచో నిశమ్య; నారాయణః సాత్వతధర్మగోప్తా
గచ్ఛేతి తం నారదముక్తవాన్స; సంపూజయిత్వాత్మవిధిక్రియాభిః॥5॥

తతో విసృష్టః పరమేష్ఠిపుత్రః; సోఽభ్యర్చయిత్వా తమృషిం పురాణం
ఖముత్పపాతోత్తమవేగయుక్త;స్తతోఽధిమేరౌ సహసా నిలిల్యే॥6॥

తత్రావతస్థే చ మునిర్ముహూర్త;మేకాంతమాసాద్య గిరేః స శృంగే
ఆలోకయన్నుత్తరపశ్చిమేన; దదర్శ చాత్యద్భుతరూపయుక్తం॥7॥

క్షీరోదధేరుత్తరతో హి ద్వీపః; శ్వేతః స నామ్నా ప్రథితో విశాలః
మేరోః సహస్రైః స హి యోజనానాం; ద్వాత్రింశతోర్ధ్వం కవిభిర్నిరుక్తః॥8॥

అతీంద్రియాశ్చానశనాశ్చ తత్ర; నిష్పందహీనాః సుసుగంధినశ్చ
శ్వేతాః పుమాంసో గతసర్వపాపా;శ్చక్షుర్ముషః పాపకృతాం నరాణాం॥9॥

వజ్రాస్థికాయాః సమమానోన్మానా; దివ్యాన్వయరూపాః శుభసారోపేతాః
ఛత్రాకృతిశీర్షా మేఘౌఘనినాదాః; సత్పుష్కరచతుష్కా రాజీవశతపాదాః॥10॥

షష్ట్యా దంతైర్యుక్తాః శుక్లైరష్టాభిర్దంష్ట్రాభిర్యే
జిహ్వాభిర్యే విష్వగ్వక్త్రం; లేలిహ్యంతే సూర్యప్రఖ్యం॥11॥

భక్త్యా దేవం విశ్వోత్పన్నం; యస్మాత్సర్వే లోకాః సూతాః
వేదా ధర్మా మునయః శాంతా; దేవాః సర్వే తస్య విసర్గాః॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అతీంద్రియా నిరాహారా అనిష్పందాః సుగంధినః
కథం తే పురుషా జాతాః కా తేషాం గతిరుత్తమా॥13॥

యే విముక్తా భవంతీహ నరా భరతసత్తమ
తేషాం లక్షణమేతద్ధి యచ్ఛ్వేతద్వీపవాసినాం॥14॥

తస్మాన్మే సంశయం ఛింధి పరం కౌతూహలం హి మే
త్వం హి సర్వకథారామస్త్వాం చైవోపాశ్రితా వయం॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

విస్తీర్ణైషా కథా రాజఞ్శ్రుతా మే పితృసంనిధౌ
సైషా తవ హి వక్తవ్యా కథాసారో హి స స్మృతః॥16॥

రాజోపరిచరో నామ బభూవాధిపతిర్భువః
ఆఖండలసఖః ఖ్యాతో భక్తో నారాయణం హరిం॥17॥

ధార్మికో నిత్యభక్తశ్చ పితౄన్నిత్యమతంద్రితః
సామ్రాజ్యం తేన సంప్రాప్తం నారాయణవరాత్పురా॥18॥

సాత్వతం విధిమాస్థాయ ప్రాక్సూర్యముఖనిఃసృతం
పూజయామాస దేవేశం తచ్ఛేషేణ పితామహాన్॥19॥

పితృశేషేణ విప్రాంశ్చ సంవిభజ్యాశ్రితాంశ్చ సః
శేషాన్నభుక్సత్యపరః సర్వభూతేష్వహింసకః
సర్వభావేన భక్తః స దేవదేవం జనార్దనం॥20॥

తస్య నారాయణే భక్తిం వహతోఽమిత్రకర్శన
ఏకశయ్యాసనం శక్రో దత్తవాందేవరాట్స్వయం॥21॥

ఆత్మా రాజ్యం ధనం చైవ కలత్రం వాహనాని చ
ఏతద్భగవతే సర్వమితి తత్ప్రేక్షితం సదా॥22॥

కామ్యనైమిత్తికాజస్రం యజ్ఞియాః పరమక్రియాః
సర్వాః సాత్వతమాస్థాయ విధిం చక్రే సమాహితః॥23॥

పంచరాత్రవిదో ముఖ్యాస్తస్య గేహే మహాత్మనః
ప్రాయణం భగవత్ప్రోక్తం భుంజతే చాగ్రభోజనం॥24॥

తస్య ప్రశాసతో రాజ్యం ధర్మేణామిత్రఘాతినః
నానృతా వాక్సమభవన్మనో దుష్టం న చాభవత్
న చ కాయేన కృతవాన్స పాపం పరమణ్వపి॥25॥

యే హి తే మునయః ఖ్యాతాః సప్త చిత్రశిఖండినః
తైరేకమతిభిర్భూత్వా యత్ప్రోక్తం శాస్త్రముత్తమం॥26॥

మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః
వసిష్ఠశ్చ మహాతేజా ఏతే చిత్రశిఖండినః॥27॥

సప్త ప్రకృతయో హ్యేతాస్తథా స్వాయంభువోఽష్టమః
ఏతాభిర్ధార్యతే లోకస్తాభ్యః శాస్త్రం వినిఃసృతం॥28॥

ఏకాగ్రమనసో దాంతా మునయః సంయమే రతాః
ఇదం శ్రేయ ఇదం బ్రహ్మ ఇదం హితమనుత్తమం
లోకాన్సంచింత్య మనసా తతః శాస్త్రం ప్రచక్రిరే॥29॥

తత్ర ధర్మార్థకామా హి మోక్షః పశ్చాచ్చ కీర్తితః
మర్యాదా వివిధాశ్చైవ దివి భూమౌ చ సంస్థితాః॥30॥

ఆరాధ్య తపసా దేవం హరిం నారాయణం ప్రభుం
దివ్యం వర్షసహస్రం వై సర్వే తే ఋషిభిః సహ॥31॥

నారాయణానుశాస్తా హి తదా దేవీ సరస్వతీ
వివేశ తానృషీన్సర్వాల్లోకానాం హితకామ్యయా॥32॥

తతః ప్రవర్తితా సమ్యక్తపోవిద్భిర్ద్విజాతిభిః
శబ్దే చార్థే చ హేతౌ చ ఏషా ప్రథమసర్గజా॥33॥

ఆదావేవ హి తచ్ఛాస్త్రమోంకారస్వరభూషితం
ఋషిభిర్భావితం తత్ర యత్ర కారుణికో హ్యసౌ॥34॥

తతః ప్రసన్నో భగవాననిర్దిష్టశరీరగః
ఋషీనువాచ తాన్సర్వానదృశ్యః పురుషోత్తమః॥35॥

కృతం శతసహస్రం హి శ్లోకానామిదముత్తమం
లోకతంత్రస్య కృత్స్నస్య యస్మాద్ధర్మః ప్రవర్తతే॥36॥

ప్రవృత్తౌ చ నివృత్తౌ చ యోనిరేతద్భవిష్యతి
ఋగ్యజుఃసామభిర్జుష్టమథర్వాంగిరసైస్తథా॥37॥

తథా ప్రమాణం హి మయా కృతో బ్రహ్మ ప్రసాదజః
రుద్రశ్చ క్రోధజో విప్రా యూయం ప్రకృతయస్తథా॥38॥

సూర్యాచంద్రమసౌ వాయుర్భూమిరాపోఽగ్నిరేవ చ
సర్వే చ నక్షత్రగణా యచ్చ భూతాభిశబ్దితం॥39॥

అధికారేషు వర్తంతే యథాస్వం బ్రహ్మవాదినః
సర్వే ప్రమాణం హి యథా తథైతచ్ఛాస్త్రముత్తమం॥40॥

భవిష్యతి ప్రమాణం వై ఏతన్మదనుశాసనం
అస్మాత్ప్రవక్ష్యతే ధర్మాన్మనుః స్వాయంభువః స్వయం॥41॥

ఉశనా బృహస్పతిశ్చైవ యదోత్పన్నౌ భవిష్యతః
తదా ప్రవక్ష్యతః శాస్త్రం యుష్మన్మతిభిరుద్ధృతం॥42॥

స్వాయంభువేషు ధర్మేషు శాస్త్రే చోశనసా కృతే
బృహస్పతిమతే చైవ లోకేషు ప్రవిచారితే॥43॥

యుష్మత్కృతమిదం శాస్త్రం ప్రజాపాలో వసుస్తతః
బృహస్పతిసకాశాద్వై ప్రాప్స్యతే ద్విజసత్తమాః॥44॥

స హి మద్భావితో రాజా మద్భక్తశ్చ భవిష్యతి
తేన శాస్త్రేణ లోకేషు క్రియాః సర్వాః కరిష్యతి॥45॥

ఏతద్ధి సర్వశాస్త్రాణాం శాస్త్రముత్తమసంజ్ఞితం
ఏతదర్థ్యం చ ధర్మ్యం చ యశస్యం చైతదుత్తమం॥46॥

అస్య ప్రవర్తనాచ్చైవ ప్రజావంతో భవిష్యథ
స చ రాజా శ్రియా యుక్తో భవిష్యతి మహాన్వసుః॥47॥

సంస్థితే తు నృపే తస్మిఞ్శాస్త్రమేతత్సనాతనం
అంతర్ధాస్యతి తత్సత్యమేతద్వః కథితం మయా॥48॥

ఏతావదుక్త్వా వచనమదృశ్యః పురుషోత్తమః
విసృజ్య తానృషీన్సర్వాన్కామపి ప్రస్థితో దిశం॥49॥

తతస్తే లోకపితరః సర్వలోకార్థచింతకాః
ప్రావర్తయంత తచ్ఛాస్త్రం ధర్మయోనిం సనాతనం॥50॥

ఉత్పన్నేఽఙ్గిరసే చైవ యుగే ప్రథమకల్పితే
సాంగోపనిషదం శాస్త్రం స్థాపయిత్వా బృహస్పతౌ॥51॥

జగ్ముర్యథేప్సితం దేశం తపసే కృతనిశ్చయాః
ధారణాత్సర్వలోకానాం సర్వధర్మప్రవర్తకాః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 323 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽతీతే మహాకల్పే ఉత్పన్నేఽఙ్గిరసః సుతే
బభూవుర్నిర్వృతా దేవా జాతే దేవపురోహితే॥1॥

బృహద్బ్రహ్మ మహచ్చేతి శబ్దాః పర్యాయవాచకాః
ఏభిః సమన్వితో రాజన్గుణైర్విద్వాన్బృహస్పతిః॥2॥

తస్య శిష్యో బభూవాగ్ర్యో రాజోపరిచరో వసుః
అధీతవాంస్తదా శాస్త్రం సమ్యక్చిత్రశిఖండిజం॥3॥

స రాజా భావితః పూర్వం దైవేన విధినా వసుః
పాలయామాస పృథివీం దివమాఖండలో యథా॥4॥

తస్య యజ్ఞో మహానాసీదశ్వమేధో మహాత్మనః
బృహస్పతిరుపాధ్యాయస్తత్ర హోతా బభూవ హ॥5॥

ప్రజాపతిసుతాశ్చాత్ర సదస్యాస్త్వభవంస్త్రయః
ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ త్రితశ్చైవ మహర్షయః॥6॥

ధనుషాక్షోఽథ రైభ్యశ్చ అర్వావసుపరావసూ
ఋషిర్మేధాతిథిశ్చైవ తాండ్యశ్చైవ మహానృషిః॥7॥

ఋషిః శక్తిర్మహాభాగస్తథా వేదశిరాశ్చ యః
కపిలశ్చ ఋషిశ్రేష్ఠః శాలిహోత్రపితామహః॥8॥

ఆద్యః కఠస్తైత్తిరిశ్చ వైశంపాయనపూర్వజః
కణ్వోఽథ దేవహోత్రశ్చ ఏతే షోడశ కీర్తితాః
సంభృతాః సర్వసంభారాస్తస్మిన్రాజన్మహాక్రతౌ॥9॥

న తత్ర పశుఘాతోఽభూత్స రాజైవం స్థితోఽభవత్
అహింస్రః శుచిరక్షుద్రో నిరాశీః కర్మసంస్తుతః
ఆరణ్యకపదోద్గీతా భాగాస్తత్రోపకల్పితాః॥10॥

ప్రీతస్తతోఽస్య భగవాందేవదేవః పురాతనః
సాక్షాత్తం దర్శయామాస సోఽదృశ్యోఽన్యేన కేనచిత్॥11॥

స్వయం భాగముపాఘ్రాయ పురోడాశం గృహీతవాన్
అదృశ్యేన హృతో భాగో దేవేన హరిమేధసా॥12॥

బృహస్పతిస్తతః క్రుద్ధః స్రువముద్యమ్య వేగితః
ఆకాశం ఘ్నన్స్రువః పాతై రోషాదశ్రూణ్యవర్తయత్॥13॥

ఉవాచ చోపరిచరం మయా భాగోఽయముద్యతః
గ్రాహ్యః స్వయం హి దేవేన మత్ప్రత్యక్షం న సంశయః॥14॥

ఉద్యతా యజ్ఞభాగా హి సాక్షాత్ప్రాప్తాః సురైరిహ
కిమర్థమిహ న ప్రాప్తో దర్శనం స హరిర్విభుః॥15॥

తతః స తం సముద్ధూతం భూమిపాలో మహాన్వసుః
ప్రసాదయామాస మునిం సదస్యాస్తే చ సర్వశః॥16॥

ఊచుశ్చైనమసంభ్రాంతా న రోషం కర్తుమర్హసి
నైష ధర్మః కృతయుగే యస్త్వం రోషమచీకృథాః॥17॥

అరోషణో హ్యసౌ దేవో యస్య భాగోఽయముద్యతః
న స శక్యస్త్వయా ద్రష్టుమస్మాభిర్వా బృహస్పతే
యస్య ప్రసాదం కురుతే స వై తం ద్రష్టుమర్హతి॥18॥

ఏకతద్వితత్రితా ఊచుః

వయం హి బ్రహ్మణః పుత్రా మానసాః పరికీర్తితాః
గతా నిఃశ్రేయసార్థం హి కదాచిద్దిశముత్తరాం॥19॥

తప్త్వా వర్షసహస్రాణి చత్వారి తప ఉత్తమం
ఏకపాదస్థితాః సమ్యక్కాష్ఠభూతాః సమాహితాః॥20॥

మేరోరుత్తరభాగే తు క్షీరోదస్యానుకూలతః
స దేశో యత్ర నస్తప్తం తపః పరమదారుణం
కథం పశ్యేమహి వయం దేవం నారాయణం త్వితి॥21॥

తతో వ్రతస్యావభృథే వాగువాచాశరీరిణీ
సుతప్తం వస్తపో విప్రాః ప్రసన్నేనాంతరాత్మనా॥22॥

యూయం జిజ్ఞాసవో భక్తాః కథం ద్రక్ష్యథ తం ప్రభుం
క్షీరోదధేరుత్తరతః శ్వేతద్వీపో మహాప్రభః॥23॥

తత్ర నారాయణపరా మానవాశ్చంద్రవర్చసః
ఏకాంతభావోపగతాస్తే భక్తాః పురుషోత్తమం॥24॥

తే సహస్రార్చిషం దేవం ప్రవిశంతి సనాతనం
అతీంద్రియా నిరాహారా అనిష్పందాః సుగంధినః॥25॥

ఏకాంతినస్తే పురుషాః శ్వేతద్వీపనివాసినః
గచ్ఛధ్వం తత్ర మునయస్తత్రాత్మా మే ప్రకాశితః॥26॥

అథ శ్రుత్వా వయం సర్వే వాచం తామశరీరిణీం
యథాఖ్యాతేన మార్గేణ తం దేశం ప్రతిపేదిరే॥27॥

ప్రాప్య శ్వేతం మహాద్వీపం తచ్చిత్తాస్తద్దిదృక్షవః
తతో నో దృష్టివిషయస్తదా ప్రతిహతోఽభవత్॥28॥

న చ పశ్యామ పురుషం తత్తేజోహృతదర్శనాః
తతో నః ప్రాదురభవద్విజ్ఞానం దేవయోగజం॥29॥

న కిలాతప్తతపసా శక్యతే ద్రష్టుమంజసా
తతః పునర్వర్షశతం తప్త్వా తాత్కాలికం మహత్॥30॥

వ్రతావసానే సుశుభాన్నరాందదృశిరే వయం
శ్వేతాంశ్చంద్రప్రతీకాశాన్సర్వలక్షణలక్షితాన్॥31॥

నిత్యాంజలికృతాన్బ్రహ్మ జపతః ప్రాగుదఙ్ముఖాన్
మానసో నామ స జపో జప్యతే తైర్మహాత్మభిః

తేనైకాగ్రమనస్త్వేన ప్రీతో భవతి వై హరిః॥32॥

యా భవేన్మునిశార్దూల భాః సూర్యస్య యుగక్షయే
ఏకైకస్య ప్రభా తాదృక్సాభవన్మానవస్య హ॥33॥

తేజోనివాసః స ద్వీప ఇతి వై మేనిరే వయం
న తత్రాభ్యధికః కశ్చిత్సర్వే తే సమతేజసః॥34॥

అథ సూర్యసహస్రస్య ప్రభాం యుగపదుత్థితాం
సహసా దృష్టవంతః స్మ పునరేవ బృహస్పతే॥35॥

సహితాశ్చాభ్యధావంత తతస్తే మానవా ద్రుతం
కృతాంజలిపుటా హృష్టా నమ ఇత్యేవ వాదినః॥36॥

తతోఽభివదతాం తేషామశ్రౌష్మ విపులం ధ్వనిం
బలిః కిలోపహ్రియతే తస్య దేవస్య తైర్నరైః॥37॥

వయం తు తేజసా తస్య సహసా హృతచేతసః
న కించిదపి పశ్యామో హృతదృష్టిబలేంద్రియాః॥38॥

ఏకస్తు శబ్దోఽవిరతః శ్రుతోఽస్మాభిరుదీరితః
జితం తే పుండరీకాక్ష నమస్తే విశ్వభావన॥39॥

నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ మహాపురుషపూర్వజ
ఇతి శబ్దః శ్రుతోఽస్మాభిః శిక్షాక్షరసమీరితః॥40॥

ఏతస్మిన్నంతరే వాయుః సర్వగంధవహః శుచిః
దివ్యాన్యువాహ పుష్పాణి కర్మణ్యాశ్చౌషధీస్తథా॥41॥

తైరిష్టః పంచకాలజ్ఞైర్హరిరేకాంతిభిర్నరైః
నూనం తత్రాగతో దేవో యథా తైర్వాగుదీరితా
వయం త్వేనం న పశ్యామో మోహితాస్తస్య మాయయా॥42॥

మారుతే సంనివృత్తే చ బలౌ చ ప్రతిపాదితే
చింతావ్యాకులితాత్మానో జాతాః స్మోఽఙ్గిరసాం వర॥43॥

మానవానాం సహస్రేషు తేషు వై శుద్ధయోనిషు
అస్మాన్న కశ్చిన్మనసా చక్షుషా వాప్యపూజయత్॥44॥

తేఽపి స్వస్థా మునిగణా ఏకభావమనువ్రతాః
నాస్మాసు దధిరే భావం బ్రహ్మభావమనుష్ఠితాః॥45॥

తతోఽస్మాన్సుపరిశ్రాంతాంస్తపసా చాపి కర్శితాన్
ఉవాచ ఖస్థం కిమపి భూతం తత్రాశరీరకం॥46॥

దృష్టా వః పురుషాః శ్వేతాః సర్వేంద్రియవివర్జితాః
దృష్టో భవతి దేవేశ ఏభిర్దృష్టైర్ద్విజోత్తమాః॥47॥

గచ్ఛధ్వం మునయః సర్వే యథాగతమితోఽచిరాత్
న స శక్యో అభక్తేన ద్రష్టుం దేవః కథంచన॥48॥

కామం కాలేన మహతా ఏకాంతిత్వం సమాగతైః
శక్యో ద్రష్టుం స భగవాన్ప్రభామండలదుర్దృశః॥49॥

మహత్కార్యం తు కర్తవ్యం యుష్మాభిర్ద్విజసత్తమాః
ఇతః కృతయుగేఽతీతే విపర్యాసం గతేఽపి చ॥50॥

వైవస్వతేఽన్తరే విప్రాః ప్రాప్తే త్రేతాయుగే తతః
సురాణాం కార్యసిద్ధ్యర్థం సహాయా వై భవిష్యథ॥51॥

తతస్తదద్భుతం వాక్యం నిశమ్యైవం స్మ సోమప
తస్య ప్రసాదాత్ప్రాప్తాః స్మో దేశమీప్సితమంజసా॥52॥

ఏవం సుతపసా చైవ హవ్యకవ్యైస్తథైవ చ
దేవోఽస్మాభిర్న దృష్టః స కథం త్వం ద్రష్టుమర్హసి
నారాయణో మహద్భూతం విశ్వసృగ్ఘవ్యకవ్యభుక్॥53॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేకతవాక్యేన ద్వితత్రితమతేన చ
అనునీతః సదస్యైశ్చ బృహస్పతిరుదారధీః
సమానీయ తతో యజ్ఞం దైవతం సమపూజయత్॥54॥

సమాప్తయజ్ఞో రాజాపి ప్రజాః పాలితవాన్వసుః
బ్రహ్మశాపాద్దివో భ్రష్టః ప్రవివేశ మహీం తతః॥55॥

అంతర్భూమిగతశ్చైవ సతతం ధర్మవత్సలః
నారాయణపరో భూత్వా నారాయణపదం జగౌ॥56॥

తస్యైవ చ ప్రసాదేన పునరేవోత్థితస్తు సః
మహీతలాద్గతః స్థానం బ్రహ్మణః సమనంతరం
పరాం గతిమనుప్రాప్త ఇతి నైష్ఠికమంజసా॥57॥

—♦ అధ్యాయము 324 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదా భక్తో భగవత ఆసీద్రాజా మహావసుః
కిమర్థం స పరిభ్రష్టో వివేశ వివరం భువః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఋషీణాం చైవ సంవాదం త్రిదశానాం చ భారత॥2॥

అజేన యష్టవ్యమితి దేవాః ప్రాహుర్ద్విజోత్తమాన్
స చ ఛాగో హ్యజో జ్ఞేయో నాన్యః పశురితి స్థితిః॥3॥

ఋషయ ఊచుః

బీజైర్యజ్ఞేషు యష్టవ్యమితి వై వైదికీ శ్రుతిః
అజసంజ్ఞాని బీజాని ఛాగం న ఘ్నంతుమర్హథ॥4॥

నైష ధర్మః సతాం దేవా యత్ర వధ్యేత వై పశుః
ఇదం కృతయుగం శ్రేష్ఠం కథం వధ్యేత వై పశుః॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

తేషాం సంవదతామేవమృషీణాం విబుధైః సహ
మార్గాగతో నృపశ్రేష్ఠస్తం దేశం ప్రాప్తవాన్వసుః
అంతరిక్షచరః శ్రీమాన్సమగ్రబలవాహనః॥6॥

తం దృష్ట్వా సహసాయాంతం వసుం తే త్వంతరిక్షగం
ఊచుర్ద్విజాతయో దేవానేష ఛేత్స్యతి సంశయం॥7॥

యజ్వా దానపతిః శ్రేష్ఠః సర్వభూతహితప్రియః
కథం స్విదన్యథా బ్రూయాద్వాక్యమేష మహాన్వసుః॥8॥

ఏవం తే సంవిదం కృత్వా విబుధా ఋషయస్తథా
అపృచ్ఛన్సహసాభ్యేత్య వసుం రాజానమంతికాత్॥9॥

భో రాజన్కేన యష్టవ్యమజేనాహోస్విదౌషధైః
ఏతన్నః సంశయం ఛింధి ప్రమాణం నో భవాన్మతః॥10॥

స తాన్కృతాంజలిర్భూత్వా పరిపప్రచ్ఛ వై వసుః
కస్య వః కో మతః పక్షో బ్రూత సత్యం సమాగతాః॥11॥

ఋషయ ఊచుః

ధాన్యైర్యష్టవ్యమిత్యేష పక్షోఽస్మాకం నరాధిప
దేవానాం తు పశుః పక్షో మతో రాజన్వదస్వ నః॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

దేవానాం తు మతం జ్ఞాత్వా వసునా పక్షసంశ్రయాత్
ఛాగేనాజేన యష్టవ్యమేవముక్తం వచస్తదా॥13॥

కుపితాస్తే తతః సర్వే మునయః సూర్యవర్చసః
ఊచుర్వసుం విమానస్థం దేవపక్షార్థవాదినం॥14॥

సురపక్షో గృహీతస్తే యస్మాత్తస్మాద్దివః పత
అద్య ప్రభృతి తే రాజన్నాకాశే విహతా గతిః
అస్మచ్ఛాపాభిఘాతేన మహీం భిత్త్వా ప్రవేక్ష్యసి॥15॥

తతస్తస్మిన్ముహూర్తేఽథ రాజోపరిచరస్తదా
అధో వై సంబభూవాశు భూమేర్వివరగో నృపః
స్మృతిస్త్వేనం న ప్రజహౌ తదా నారాయణాజ్ఞయా॥16॥

దేవాస్తు సహితాః సర్వే వసోః శాపవిమోక్షణం
చింతయామాసురవ్యగ్రాః సుకృతం హి నృపస్య తత్॥17॥

అనేనాస్మత్కృతే రాజ్ఞా శాపః ప్రాప్తో మహాత్మనా
అస్య ప్రతిప్రియం కార్యం సహితైర్నో దివౌకసః॥18॥

ఇతి బుద్ధ్యా వ్యవస్యాశు గత్వా నిశ్చయమీశ్వరాః
ఊచుస్తం హృష్టమనసో రాజోపరిచరం తదా॥19॥

బ్రహ్మణ్యదేవం త్వం భక్తః సురాసురగురుం హరిం
కామం స తవ తుష్టాత్మా కుర్యాచ్ఛాపవిమోక్షణం॥20॥

మాననా తు ద్విజాతీనాం కర్తవ్యా వై మహాత్మనాం
అవశ్యం తపసా తేషాం ఫలితవ్యం నృపోత్తమ॥21॥

యతస్త్వం సహసా భ్రష్ట ఆకాశాన్మేదినీతలం
ఏకం త్వనుగ్రహం తుభ్యం దద్మో వై నృపసత్తమ॥22॥

యావత్త్వం శాపదోషేణ కాలమాసిష్యసేఽనఘ
భూమేర్వివరగో భూత్వా తావంతం కాలమాప్స్యసి
యజ్ఞేషు సుహుతాం విప్రైర్వసోర్ధారాం మహాత్మభిః॥23॥

ప్రాప్స్యసేఽస్మదనుధ్యానాన్మా చ త్వాం గ్లానిరాస్పృశేత్
న క్షుత్పిపాసే రాజేంద్ర భూమేశ్ఛిద్రే భవిష్యతః॥24॥

వసోర్ధారానుపీతత్వాత్తేజసాప్యాయితేన చ
స దేవోఽస్మద్వరాత్ప్రీతో బ్రహ్మలోకం హి నేష్యతి॥25॥

ఏవం దత్త్వా వరం రాజ్ఞే సర్వే తత్ర దివౌకసః
గతాః స్వభవనం దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః॥26॥

చక్రే చ సతతం పూజాం విష్వక్సేనాయ భారత
జప్యం జగౌ చ సతతం నారాయణముఖోద్గతం॥27॥

తత్రాపి పంచభిర్యజ్ఞైః పంచకాలానరిందమ
అయజద్ధరిం సురపతిం భూమేర్వివరగోఽపి సన్॥28॥

తతోఽస్య తుష్టో భగవాన్భక్త్యా నారాయణో హరిః
అనన్యభక్తస్య సతస్తత్పరస్య జితాత్మనః॥29॥

వరదో భగవాన్విష్ణుః సమీపస్థం ద్విజోత్తమం
గరుత్మంతం మహావేగమాబభాషే స్మయన్నివ॥30॥

ద్విజోత్తమ మహాభాగ గమ్యతాం వచనాన్మమ
సమ్రాడ్రాజా వసుర్నామ ధర్మాత్మా మాం సమాశ్రితః॥31॥

బ్రాహ్మణానాం ప్రకోపేన ప్రవిష్టో వసుధాతలం
మానితాస్తే తు విప్రేంద్రాస్త్వం తు గచ్ఛ ద్విజోత్తమ॥32॥

భూమేర్వివరసంగుప్తం గరుడేహ మమాజ్ఞయా
అధశ్చరం నృపశ్రేష్ఠం ఖేచరం కురు మాచిరం॥33॥

గరుత్మానథ విక్షిప్య పక్షౌ మారుతవేగవాన్
వివేశ వివరం భూమేర్యత్రాస్తే వాగ్యతో వసుః॥34॥

తత ఏనం సముత్క్షిప్య సహసా వినతాసుతః
ఉత్పపాత నభస్తూర్ణం తత్ర చైనమముంచత॥35॥

తస్మిన్ముహూర్తే సంజజ్ఞే రాజోపరిచరః పునః
సశరీరో గతశ్చైవ బ్రహ్మలోకం నృపోత్తమః॥36॥

ఏవం తేనాపి కౌంతేయ వాగ్దోషాద్దేవతాజ్ఞయా
ప్రాప్తా గతిరయజ్వార్హా ద్విజశాపాన్మహాత్మనా॥37॥

కేవలం పురుషస్తేన సేవితో హరిరీశ్వరః
తతః శీఘ్రం జహౌ శాపం బ్రహ్మలోకమవాప చ॥38॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం తే భూతా మానవా యథా
నారదోఽపి యథా శ్వేతం ద్వీపం స గతవానృషిః
తత్తే సర్వం ప్రవక్ష్యామి శృణుష్వైకమనా నృప॥39॥

—♦ అధ్యాయము 325 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ప్రాప్య శ్వేతం మహాద్వీపం నారదో భగవానృషిః
దదర్శ తానేవ నరాఞ్శ్వేతాంశ్చంద్రప్రభాఞ్శుభాన్॥1॥

పూజయామాస శిరసా మనసా తైశ్చ పూజితః
దిదృక్షుర్జప్యపరమః సర్వకృచ్ఛ్రధరః స్థితః॥2॥

భూత్వైకాగ్రమనా విప్ర ఊర్ధ్వబాహుర్మహామునిః
స్తోత్రం జగౌ స విశ్వాయ నిర్గుణాయ మహాత్మనే॥3॥

నారద ఉవాచ

నమస్తే దేవదేవ [1] నిష్క్రియ [2] నిర్గుణ [3] లోకసాక్షిన్ [4] క్షేత్రజ్ఞ [5] అనంత [6=116] పురుష [7] మహాపురుష [8] త్రిగుణ [9] ప్రధాన [10]
అమృత [11] వ్యోమ [12] సనాతన [13] సదసద్వ్యక్తావ్యక్త [14] ఋతధామన్ [15] పూర్వాదిదేవ [16] వసుప్రద [17] ప్రజాపతే [18] సుప్రజాపతే [19] వనస్పతే [20]
మహాప్రజాపతే [21] ఊర్జస్పతే [22] వాచస్పతే [23] మనస్పతే [24] జగత్పతే [25] దివస్పతే [26] మరుత్పతే [27] సలిలపతే [28] పృథివీపతే [29] దిక్పతే [30]
పూర్వనివాస [31] బ్రహ్మపురోహిత [32] బ్రహ్మకాయిక [33] మహాకాయిక [34] మహారాజిక [35] చతుర్మహారాజిక [36] ఆభాసుర [37] మహాభాసుర [38] సప్తమహాభాసుర [39] యామ్య [40]
మహాయామ్య [41] సంజ్ఞాసంజ్ఞ [42] తుషిత [43] మహాతుషిత [44] ప్రతర్దన [45] పరినిర్మిత [46] వశవర్తిన్ [47] అపరినిర్మిత [48] యజ్ఞ [49] మహాయజ్ఞ [50]
యజ్ఞసంభవ [51] యజ్ఞయోనే [52] యజ్ఞగర్భ [53] యజ్ఞహృదయ [54] యజ్ఞస్తుత [55] యజ్ఞభాగహర [56] పంచయజ్ఞధర [57] పంచకాలకర్తృగతే [58] పంచరాత్రిక [59] వైకుంఠ [60]
అపరాజిత [61] మానసిక [62] పరమస్వామిన్ [63] సుస్నాత [64] హంస [65] పరమహంస [66] పరమయాజ్ఞిక [67] సాంఖ్యయోగ [68] అమృతేశయ [69] హిరణ్యేశయ [70]
వేదేశయ [71] కుశేశయ [72] బ్రహ్మేశయ [73] పద్మేశయ [74] విశ్వేశ్వర [75] త్వం జగదన్వయః [76] త్వం జగత్ప్రకృతిః [77] తవాగ్నిరాస్యం [78] వడవాముఖోఽగ్నిః [79] త్వమాహుతిః [80]
త్వం సారథిః [81] త్వం వషట్కారః [82] త్వమోంకారః [83] త్వం మనః [84] త్వం చంద్రమాః [85] త్వం చక్షురాద్యం [86] త్వం సూర్యః [87] త్వం దిశాం గజః [88] దిగ్భానో [89] హయశిరః [90]
ప్రథమత్రిసౌపర్ణ [91] పంచాగ్నే [92] త్రిణాచికేత [93] షడంగవిధాన [94] ప్రాగ్జ్యోతిష [95] జ్యేష్ఠసామగ [96] సామికవ్రతధర [97] అథర్వశిరః [98] పంచమహాకల్ప [99] ఫేనపాచార్య [100]
వాలఖిల్య [101] వైఖానస [102] అభగ్నయోగ [103] అభగ్నపరిసంఖ్యాన [104] యుగాదే [105] యుగమధ్య [106] యుగనిధన [107] ఆఖండల [108] ప్రాచీనగర్భ [109] కౌశిక [110]
పురుష్టుత [111] పురుహూత [112] విశ్వరూప [113] అనంతగతే [114] అనంతభోగ [115] అనంత [116=6] అనాదే [117] అమధ్య [118] అవ్యక్తమధ్య [119] అవ్యక్తనిధన [120]
వ్రతావాస [121] సముద్రాధివాస [122] యశోవాస [123] తపోవాస [124] లక్ష్మ్యావాస [125] విద్యావాస [126] కీర్త్యావాస [127] శ్రీవాస [128] సర్వావాస [129] వాసుదేవ [130]
సర్వచ్ఛందక [131] హరిహయ [132] హరిమేధ [133] మహాయజ్ఞభాగహర [134] వరప్రద [135=157] యమనియమమహానియమకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రమహాకృచ్ఛ్రసర్వకృచ్ఛ్రనియమధర [136]
నివృత్తధర్మప్రవచనగతే [137] ప్రవృత్తవేదక్రియ [138] అజ [139] సర్వగతే [140]
సర్వదర్శిన్ [141] అగ్రాహ్య [142] అచల [143] మహావిభూతే [144] మాహాత్మ్యశరీర [145] పవిత్ర [146] మహాపవిత్ర [147] హిరణ్మయ [148] బృహత్ [149] అప్రతర్క్య [150]
అవిజ్ఞేయ [151] బ్రహ్మాగ్ర్య [152] ప్రజాసర్గకర [153] ప్రజానిధనకర [154] మహామాయాధర [155] చిత్రశిఖండిన్ [156] వరప్రద [157=135] పురోడాశభాగహర [158] గతాధ్వన్ [159] ఛిన్నతృష్ణ [160]
ఛిన్నసంశయ [161] సర్వతోనివృత్త [162] బ్రాహ్మణరూప [163] బ్రాహ్మణప్రియ [164] విశ్వమూర్తే [165] మహామూర్తే [166] బాంధవ [167] భక్తవత్సల [168] బ్రహ్మణ్యదేవ [169] భక్తోఽహం త్వాం దిదృక్షుః [170] ఏకాంతదర్శనాయ నమో నమః [171]॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం స్తుతః స భగవాన్గుహ్యైస్తథ్యైశ్చ నామభిః
తం మునిం దర్శయామాస నారదం విశ్వరూపధృక్॥1॥

కించిచ్చంద్రవిశుద్ధాత్మా కించిచ్చంద్రాద్విశేషవాన్
కృశానువర్ణః కించిచ్చ కించిద్ధిష్ణ్యాకృతిః ప్రభుః॥2॥

శుకపత్రవర్ణః కించిచ్చ కించిత్స్ఫటికసప్రభః
నీలాంజనచయప్రఖ్యో జాతరూపప్రభః క్వచిత్॥3॥

ప్రవాలాంకురవర్ణశ్చ శ్వేతవర్ణః క్వచిద్బభౌ
క్వచిత్సువర్ణవర్ణాభో వైడూర్యసదృశః క్వచిత్॥4॥

నీలవైడూర్యసదృశ ఇంద్రనీలనిభః క్వచిత్
మయూరగ్రీవవర్ణాభో ముక్తాహారనిభః క్వచిత్॥5॥

ఏతాన్వర్ణాన్బహువిధాన్రూపే బిభ్రత్సనాతనః
సహస్రనయనః శ్రీమాఞ్శతశీర్షః సహస్రపాత్॥6॥

సహస్రోదరబాహుశ్చ అవ్యక్త ఇతి చ క్వచిత్
ఓంకారముద్గిరన్వక్త్రాత్సావిత్రీం చ తదన్వయాం॥7॥

శేషేభ్యశ్చైవ వక్త్రేభ్యశ్చతుర్వేదోద్గతం వసు
ఆరణ్యకం జగౌ దేవో హరిర్నారాయణో వశీ॥8॥

వేదీం కమండలుం దర్భాన్మణిరూపానథోపలాన్
అజినం దండకాష్ఠం చ జ్వలితం చ హుతాశనం
ధారయామాస దేవేశో హస్తైర్యజ్ఞపతిస్తదా॥9॥

తం ప్రసన్నం ప్రసన్నాత్మా నారదో ద్విజసత్తమః
వాగ్యతః ప్రయతో భూత్వా వవందే పరమేశ్వరం
తమువాచ నతం మూర్ధ్నా దేవానామాదిరవ్యయః॥10॥

ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ త్రితశ్చైవ మహర్షయః
ఇమం దేశమనుప్రాప్తా మమ దర్శనలాలసాః॥11॥

న చ మాం తే దదృశిరే న చ ద్రక్ష్యతి కశ్చన
ఋతే హ్యేకాంతికశ్రేష్ఠాత్త్వం చైవైకాంతికో మతః॥12॥

మమైతాస్తనవః శ్రేష్ఠా జాతా ధర్మగృహే ద్విజ
తాస్త్వం భజస్వ సతతం సాధయస్వ యథాగతం॥13॥

వృణీష్వ చ వరం విప్ర మత్తస్త్వం యమిహేచ్ఛసి
ప్రసన్నోఽహం తవాద్యేహ విశ్వమూర్తిరిహావ్యయః॥14॥

నారద ఉవాచ

అద్య మే తపసో దేవ యమస్య నియమస్య చ
సద్యః ఫలమవాప్తం వై దృష్టో యద్భగవాన్మయా॥15॥

వర ఏష మమాత్యంతం దృష్టస్త్వం యత్సనాతనః
భగవాన్విశ్వదృక్సింహః సర్వమూర్తిర్మహాప్రభుః॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం సందర్శయిత్వా తు నారదం పరమేష్ఠిజం
ఉవాచ వచనం భూయో గచ్ఛ నారద మాచిరం॥17॥

ఇమే హ్యనింద్రియాహారా మద్భక్తాశ్చంద్రవర్చసః
ఏకాగ్రాశ్చింతయేయుర్మాం నైషాం విఘ్నో భవేదితి॥18॥

సిద్ధాశ్చైతే మహాభాగాః పురా హ్యేకాంతినోఽభవన్
తమోరజోవినిర్ముక్తా మాం ప్రవేక్ష్యంత్యసంశయం॥19॥

న దృశ్యశ్చక్షుషా యోఽసౌ న స్పృశ్యః స్పర్శనేన చ
న ఘ్రేయశ్చైవ గంధేన రసేన చ వివర్జితః॥20॥

సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ న గుణాస్తం భజంతి వై
యశ్చ సర్వగతః సాక్షీ లోకస్యాత్మేతి కథ్యతే॥21॥

భూతగ్రామశరీరేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి
అజో నిత్యః శాశ్వతశ్చ నిర్గుణో నిష్కలస్తథా॥22॥

ద్విర్ద్వాదశేభ్యస్తత్త్వేభ్యః ఖ్యాతో యః పంచవింశకః
పురుషో నిష్క్రియశ్చైవ జ్ఞానదృశ్యశ్చ కథ్యతే॥23॥

యం ప్రవిశ్య భవంతీహ ముక్తా వై ద్విజసత్తమ
స వాసుదేవో విజ్ఞేయః పరమాత్మా సనాతనః॥24॥

పశ్య దేవస్య మాహాత్మ్యం మహిమానం చ నారద
శుభాశుభైః కర్మభిర్యో న లిప్యతి కదాచన॥25॥

సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ గుణానేతాన్ప్రచక్షతే
ఏతే సర్వశరీరేషు తిష్ఠంతి విచరంతి చ॥26॥

ఏతాన్గుణాంస్తు క్షేత్రజ్ఞో భుంక్తే నైభిః స భుజ్యతే
నిర్గుణో గుణభుక్చైవ గుణస్రష్టా గుణాధికః॥27॥

జగత్ప్రతిష్ఠా దేవర్షే పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే
జ్యోతిష్యాపః ప్రలీయంతే జ్యోతిర్వాయౌ ప్రలీయతే॥28॥

ఖే వాయుః ప్రలయం యాతి మనస్యాకాశమేవ చ
మనో హి పరమం భూతం తదవ్యక్తే ప్రలీయతే॥29॥

అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మన్నిష్క్రియే సంప్రలీయతే
నాస్తి తస్మాత్పరతరం పురుషాద్వై సనాతనాత్॥30॥

నిత్యం హి నాస్తి జగతి భూతం స్థావరజంగమం
ఋతే తమేకం పురుషం వాసుదేవం సనాతనం
సర్వభూతాత్మభూతో హి వాసుదేవో మహాబలః॥31॥

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
తే సమేతా మహాత్మానః శరీరమితి సంజ్ఞితం॥32॥

తదావిశతి యో బ్రహ్మన్నదృశ్యో లఘువిక్రమః
ఉత్పన్న ఏవ భవతి శరీరం చేష్టయన్ప్రభుః॥33॥

న వినా ధాతుసంఘాతం శరీరం భవతి క్వచిత్
న చ జీవం వినా బ్రహ్మంధాతవశ్చేష్టయంత్యుత॥34॥

స జీవః పరిసంఖ్యాతః శేషః సంకర్షణః ప్రభుః
తస్మాత్సనత్కుమారత్వం యో లభేత స్వకర్మణా॥35॥

యస్మింశ్చ సర్వభూతాని ప్రలయం యాంతి సంక్షయే
స మనః సర్వభూతానాం ప్రద్యుమ్నః పరిపఠ్యతే ॥36॥

తస్మాత్ప్రసూతో యః కర్తా కార్యం కారణమేవ చ
యస్మాత్సర్వం ప్రభవతి జగత్స్థావరజంగమం
సోఽనిరుద్ధః స ఈశానో వ్యక్తిః సా సర్వకర్మసు ॥37॥

యో వాసుదేవో భగవాన్క్షేత్రజ్ఞో నిర్గుణాత్మకః
జ్ఞేయః స ఏవ భగవాంజీవః సంకర్షణః ప్రభుః ॥38॥

సంకర్షణాచ్చ ప్రద్యుమ్నో మనోభూతః స ఉచ్యతే
ప్రద్యుమ్నాద్యోఽనిరుద్ధస్తు సోఽహంకారో మహేశ్వరః ॥39॥

మత్తః సర్వం సంభవతి జగత్స్థావరజంగమం
అక్షరం చ క్షరం చైవ సచ్చాసచ్చైవ నారద ॥40॥

మాం ప్రవిశ్య భవంతీహ ముక్తా భక్తాస్తు యే మమ
అహం హి పురుషో జ్ఞేయో నిష్క్రియః పంచవింశకః ॥41॥

నిర్గుణో నిష్కలశ్చైవ నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః
ఏతత్త్వయా న విజ్ఞేయం రూపవానితి దృశ్యతే
ఇచ్ఛన్ముహూర్తాన్నశ్యేయమీశోఽహం జగతో గురుః ॥42॥

మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద
సర్వభూతగుణైర్యుక్తం నైవం త్వం జ్ఞాతుమర్హసి
మయైతత్కథితం సమ్యక్తవ మూర్తిచతుష్టయం ॥43॥

సిద్ధా హ్యేతే మహాభాగా నరా హ్యేకాంతినోఽభవన్
తమోరజోభ్యాం నిర్ముక్తాః ప్రవేక్ష్యంతి చ మాం మునే ॥44॥

అహం కర్తా చ కార్యం చ కారణం చాపి నారద
అహం హి జీవసంజ్ఞో వై మయి జీవః సమాహితః
మైవం తే బుద్ధిరత్రాభూద్దృష్టో జీవో మయేతి చ ॥45॥

అహం సర్వత్రగో బ్రహ్మన్భూతగ్రామాంతరాత్మకః
భూతగ్రామశరీరేషు నశ్యత్సు న నశామ్యహం ॥46॥

హిరణ్యగర్భో లోకాదిశ్చతుర్వక్త్రో నిరుక్తగః
బ్రహ్మా సనాతనో దేవో మమ బహ్వర్థచింతకః ॥47॥

పశ్యైకాదశ మే రుద్రాందక్షిణం పార్శ్వమాస్థితాన్
ద్వాదశైవ తథాదిత్యాన్వామం పార్శ్వం సమాస్థితాన్ ॥48॥

అగ్రతశ్చైవ మే పశ్య వసూనష్టౌ సురోత్తమాన్
నాసత్యం చైవ దస్రం చ భిషజౌ పశ్య పృష్ఠతః ॥49॥

సర్వాన్ప్రజాపతీన్పశ్య పశ్య సప్త ఋషీనపి
వేదాన్యజ్ఞాంశ్చ శతశః పశ్యామృతమథౌషధీః ॥50॥

తపాంసి నియమాంశ్చైవ యమానపి పృథగ్విధాన్
తథాష్టగుణమైశ్వర్యమేకస్థం పశ్య మూర్తిమత్ ॥51॥

శ్రియం లక్ష్మీం చ కీర్తిం చ పృథివీం చ కకుద్మినీం
వేదానాం మాతరం పశ్య మత్స్థాం దేవీం సరస్వతీం ॥52॥

ధ్రువం చ జ్యోతిషాం శ్రేష్ఠం పశ్య నారద ఖేచరం
అంభోధరాన్సముద్రాంశ్చ సరాంసి సరితస్తథా ॥53॥

మూర్తిమంతః పితృగణాంశ్చతురః పశ్య సత్తమ
త్రీంశ్చైవేమాన్గుణాన్పశ్య మత్స్థాన్మూర్తివివర్జితాన్ ॥54॥

దేవకార్యాదపి మునే పితృకార్యం విశిష్యతే
దేవానాం చ పితౄణాం చ పితా హ్యేకోఽహమాదితః॥55॥

అహం హయశిరో భూత్వా సముద్రే పశ్చిమోత్తరే
పిబామి సుహుతం హవ్యం కవ్యం చ శ్రద్ధయాన్వితం॥56॥

మయా సృష్టః పురా బ్రహ్మా మద్యజ్ఞమయజత్స్వయం
తతస్తస్మై వరాన్ప్రీతో దదావహమనుత్తమాన్॥57॥

మత్పుత్రత్వం చ కల్పాదౌ లోకాధ్యక్షత్వమేవ చ
అహంకారకృతం చైవ నామ పర్యాయవాచకం॥58॥

త్వయా కృతాం చ మర్యాదాం నాతిక్రామ్యతి కశ్చన
త్వం చైవ వరదో బ్రహ్మన్వరేప్సూనాం భవిష్యసి॥59॥

సురాసురగణానాం చ ఋషీణాం చ తపోధన
పితౄణాం చ మహాభాగ సతతం సంశితవ్రత
వివిధానాం చ భూతానాం త్వముపాస్యో భవిష్యసి॥60॥

ప్రాదుర్భావగతశ్చాహం సురకార్యేషు నిత్యదా
అనుశాస్యస్త్వయా బ్రహ్మన్నియోజ్యశ్చ సుతో యథా॥61॥

ఏతాంశ్చాన్యాంశ్చ రుచిరాన్బ్రహ్మణేఽమితతేజసే
అహం దత్త్వా వరాన్ప్రీతో నివృత్తిపరమోఽభవం॥62॥

నిర్వాణం సర్వధర్మాణాం నివృత్తిః పరమా స్మృతా
తస్మాన్నివృత్తిమాపన్నశ్చరేత్సర్వాంగనిర్వృతః॥63॥

విద్యాసహాయవంతం మామాదిత్యస్థం సనాతనం
కపిలం ప్రాహురాచార్యాః సాంఖ్యనిశ్చితనిశ్చయాః॥64॥

హిరణ్యగర్భో భగవానేష ఛందసి సుష్టుతః
సోఽహం యోగగతిర్బ్రహ్మన్యోగశాస్త్రేషు శబ్దితః॥65॥

ఏషోఽహం వ్యక్తిమాగమ్య తిష్ఠామి దివి శాశ్వతః
తతో యుగసహస్రాంతే సంహరిష్యే జగత్పునః
కృత్వాత్మస్థాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ॥66॥

ఏకాకీ విద్యయా సార్ధం విహరిష్యే ద్విజోత్తమ
తతో భూయో జగత్సర్వం కరిష్యామీహ విద్యయా॥67॥

అస్మన్మూర్తిశ్చతుర్థీ యా సాసృజచ్ఛేషమవ్యయం
స హి సంకర్షణః ప్రోక్తః ప్రద్యుమ్నం సోఽప్యజీజనత్॥68॥

ప్రద్యుమ్నాదనిరుద్ధోఽహం సర్గో మమ పునః పునః
అనిరుద్ధాత్తథా బ్రహ్మా తత్రాదికమలోద్భవః॥69॥

బ్రహ్మణః సర్వభూతాని చరాణి స్థావరాణి చ
ఏతాం సృష్టిం విజానీహి కల్పాదిషు పునః పునః॥70॥

యథా సూర్యస్య గగనాదుదయాస్తమయావిహ
నష్టౌ పునర్బలాత్కాల ఆనయత్యమితద్యుతిః
తథా బలాదహం పృథ్వీం సర్వభూతహితాయ వై॥71॥

సత్త్వైరాక్రాంతసర్వాంగాం నష్టాం సాగరమేఖలాం
ఆనయిష్యామి స్వం స్థానం వారాహం రూపమాస్థితః॥72॥

హిరణ్యాక్షం హనిష్యామి దైతేయం బలగర్వితం
నారసింహం వపుః కృత్వా హిరణ్యకశిపుం పునః
సురకార్యే హనిష్యామి యజ్ఞఘ్నం దితినందనం॥73॥

విరోచనస్య బలవాన్బలిః పుత్రో మహాసురః
భవిష్యతి స శక్రం చ స్వరాజ్యాచ్చ్యావయిష్యతి॥74॥

త్రైలోక్యేఽపహృతే తేన విముఖే చ శచీపతౌ
అదిత్యాం ద్వాదశః పుత్రః సంభవిష్యామి కశ్యపాత్॥75॥

తతో రాజ్యం ప్రదాస్యామి శక్రాయామితతేజసే
దేవతాః స్థాపయిష్యామి స్వేషు స్థానేషు నారద
బలిం చైవ కరిష్యామి పాతాలతలవాసినం॥76॥

త్రేతాయుగే భవిష్యామి రామో భృగుకులోద్వహః
క్షత్రం చోత్సాదయిష్యామి సమృద్ధబలవాహనం॥77॥

సంధౌ తు సమనుప్రాప్తే త్రేతాయాం ద్వాపరస్య చ
రామో దాశరథిర్భూత్వా భవిష్యామి జగత్పతిః॥78॥

త్రితోపఘాతాద్వైరూప్యమేకతోఽథ ద్వితస్తథా
ప్రాప్స్యతో వానరత్వం హి ప్రజాపతిసుతావృషీ॥79॥

తయోర్యే త్వన్వయే జాతా భవిష్యంతి వనౌకసః
తే సహాయా భవిష్యంతి సురకార్యే మమ ద్విజ॥80॥

తతో రక్షఃపతిం ఘోరం పులస్త్యకులపాంసనం
హనిష్యే రావణం సంఖ్యే సగణం లోకకంటకం॥81॥

ద్వాపరస్య కలేశ్చైవ సంధౌ పర్యవసానికే
ప్రాదుర్భావః కంసహేతోర్మథురాయాం భవిష్యతి॥82॥

తత్రాహం దానవాన్హత్వా సుబహూందేవకంటకాన్
కుశస్థలీం కరిష్యామి నివాసం ద్వారకాం పురీం॥83॥

వసానస్తత్ర వై పుర్యామదితేర్విప్రియంకరం
హనిష్యే నరకం భౌమం మురం పీఠం చ దానవం॥84॥

ప్రాగ్జ్యోతిషపురం రమ్యం నానాధనసమన్వితం
కుశస్థలీం నయిష్యామి హత్వా వై దానవోత్తమాన్॥85॥

శంకరం చ మహాసేనం బాణప్రియహితైషిణం
పరాజేష్యామ్యథోద్యుక్తౌ దేవలోకనమస్కృతౌ॥86॥

తతః సుతం బలేర్జిత్వా బాణం బాహుసహస్రిణం
వినాశయిష్యామి తతః సర్వాన్సౌభనివాసినః॥87॥

యః కాలయవనః ఖ్యాతో గర్గతేజోభిసంవృతః
భవిష్యతి వధస్తస్య మత్త ఏవ ద్విజోత్తమ॥88॥

జరాసంధశ్చ బలవాన్సర్వరాజవిరోధకః
భవిష్యత్యసురః స్ఫీతో భూమిపాలో గిరివ్రజే
మమ బుద్ధిపరిస్పందాద్వధస్తస్య భవిష్యతి॥89॥

సమాగతేషు బలిషు పృథివ్యాం సర్వరాజసు
వాసవిః సుసహాయో వై మమ హ్యేకో భవిష్యతి॥90॥

ఏవం లోకా వదిష్యంతి నరనారాయణావృషీ
ఉద్యుక్తౌ దహతః క్షత్రం లోకకార్యార్థమీశ్వరౌ॥91॥

కృత్వా భారావతరణం వసుధాయా యథేప్సితం
సర్వసాత్వతముఖ్యానాం ద్వారకాయాశ్చ సత్తమ
కరిష్యే ప్రలయం ఘోరమాత్మజ్ఞాతివినాశనం॥92॥

కర్మాణ్యపరిమేయాని చతుర్మూర్తిధరో హ్యహం
కృత్వా లోకాన్గమిష్యామి స్వానహం బ్రహ్మసత్కృతాన్॥93॥

హంసో హయశిరాశ్చైవ ప్రాదుర్భావా ద్విజోత్తమ
యదా వేదశ్రుతిర్నష్టా మయా ప్రత్యాహృతా తదా
సవేదాః సశ్రుతీకాశ్చ కృతాః పూర్వం కృతే యుగే॥94॥

అతిక్రాంతాః పురాణేషు శ్రుతాస్తే యది వా క్వచిత్
అతిక్రాంతాశ్చ బహవః ప్రాదుర్భావా మమోత్తమాః
లోకకార్యాణి కృత్వా చ పునః స్వాం ప్రకృతిం గతాః॥95॥

న హ్యేతద్బ్రహ్మణా ప్రాప్తమీదృశం మమ దర్శనం
యత్త్వయా ప్రాప్తమద్యేహ ఏకాంతగతబుద్ధినా॥96॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం బ్రహ్మన్భక్తిమతో మయా
పురాణం చ భవిష్యం చ సరహస్యం చ సత్తమ॥97॥

ఏవం స భగవాందేవో విశ్వమూర్తిధరోఽవ్యయః
ఏతావదుక్త్వా వచనం తత్రైవాంతరధీయత॥98॥

నారదోఽపి మహాతేజాః ప్రాప్యానుగ్రహమీప్సితం
నరనారాయణౌ ద్రష్టుం ప్రాద్రవద్బదరాశ్రమం॥99॥

ఇదం మహోపనిషదం చతుర్వేదసమన్వితం
సాంఖ్యయోగకృతం తేన పంచరాత్రానుశబ్దితం॥100॥

నారాయణముఖోద్గీతం నారదోఽశ్రావయత్పునః
బ్రహ్మణః సదనే తాత యథా దృష్టం యథా శ్రుతం॥101॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏతదాశ్చర్యభూతం హి మాహాత్మ్యం తస్య ధీమతః
కిం బ్రహ్మా న విజానీతే యతః శుశ్రావ నారదాత్॥102॥

పితామహో హి భగవాంస్తస్మాద్దేవాదనంతరః
కథం స న విజానీయాత్ప్రభావమమితౌజసః॥103॥

భీష్మ ఉవాచ

మహాకల్పసహస్రాణి మహాకల్పశతాని చ
సమతీతాని రాజేంద్ర సర్గాశ్చ ప్రలయాశ్చ హ॥104॥

సర్గస్యాదౌ స్మృతో బ్రహ్మా ప్రజాసర్గకరః ప్రభుః
జానాతి దేవప్రవరం భూయశ్చాతోఽధికం నృప
పరమాత్మానమీశానమాత్మనః ప్రభవం తథా॥105॥

యే త్వన్యే బ్రహ్మసదనే సిద్ధసంఘాః సమాగతాః
తేభ్యస్తచ్ఛ్రావయామాస పురాణం వేదసంమితం॥106॥

తేషాం సకాశాత్సూర్యశ్చ శ్రుత్వా వై భావితాత్మనాం
ఆత్మానుగామినాం బ్రహ్మా శ్రావయామాస భారత॥107॥

షట్షష్టిర్హి సహస్రాణి ఋషీణాం భావితాత్మనాం
సూర్యస్య తపతో లోకాన్నిర్మితా యే పురఃసరాః
తేషామకథయత్సూర్యః సర్వేషాం భావితాత్మనాం॥108॥

సూర్యానుగామిభిస్తాత ఋషిభిస్తైర్మహాత్మభిః
మేరౌ సమాగతా దేవాః శ్రావితాశ్చేదముత్తమం॥109॥

దేవానాం తు సకాశాద్వై తతః శ్రుత్వాసితో ద్విజః
శ్రావయామాస రాజేంద్ర పితౄణాం మునిసత్తమః॥110॥

మమ చాపి పితా తాత కథయామాస శంతనుః
తతో మయైతచ్ఛ్రుత్వా చ కీర్తితం తవ భారత॥111॥

సురైర్వా మునిభిర్వాపి పురాణం యైరిదం శ్రుతం
సర్వే తే పరమాత్మానం పూజయంతి పునః పునః॥112॥

ఇదమాఖ్యానమార్షేయం పారంపర్యాగతం నృప
నావాసుదేవభక్తాయ త్వయా దేయం కథంచన॥113॥

మత్తోఽన్యాని చ తే రాజన్నుపాఖ్యానశతాని వై
యాని శ్రుతాని ధర్మ్యాణి తేషాం సారోఽయముద్ధృతః॥114॥

సురాసురైర్యథా రాజన్నిర్మథ్యామృతముద్ధృతం
ఏవమేతత్పురా విప్రైః కథామృతమిహోద్ధృతం॥115॥

యశ్చేదం పఠతే నిత్యం యశ్చేదం శృణుయాన్నరః
ఏకాంతభావోపగత ఏకాంతే సుసమాహితః॥116॥

ప్రాప్య శ్వేతం మహాద్వీపం భూత్వా చంద్రప్రభో నరః
స సహస్రార్చిషం దేవం ప్రవిశేన్నాత్ర సంశయః॥117॥

ముచ్యేదార్తస్తథా రోగాచ్ఛ్రుత్వేమామాదితః కథాం
జిజ్ఞాసుర్లభతే కామాన్భక్తో భక్తగతిం వ్రజేత్॥118॥

త్వయాపి సతతం రాజన్నభ్యర్చ్యః పురుషోత్తమః
స హి మాతా పితా చైవ కృత్స్నస్య జగతో గురుః॥119॥

బ్రహ్మణ్యదేవో భగవాన్ప్రీయతాం తే సనాతనః
యుధిష్ఠిర మహాబాహో మహాబాహుర్జనార్దనః॥120॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వైతదాఖ్యానవరం ధర్మరాడ్జనమేజయ
భ్రాతరశ్చాస్య తే సర్వే నారాయణపరాభవన్॥121॥

జితం భగవతా తేన పురుషేణేతి భారత
నిత్యం జప్యపరా భూత్వా సరస్వతీముదీరయన్॥122॥

యో హ్యస్మాకం గురుః శ్రేష్ఠః కృష్ణద్వైపాయనో మునిః
స జగౌ పరమం జప్యం నారాయణముదీరయన్॥123॥

గత్వాంతరిక్షాత్సతతం క్షీరోదమమృతాశయం
పూజయిత్వా చ దేవేశం పునరాయాత్స్వమాశ్రమం॥124॥

—♦ అధ్యాయము 327 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం స భగవాందేవో యజ్ఞేష్వగ్రహరః ప్రభుః
యజ్ఞధారీ చ సతతం వేదవేదాంగవిత్తథా॥1॥

నివృత్తం చాస్థితో ధర్మం క్షేమీ భాగవతప్రియః
ప్రవృత్తిధర్మాన్విదధే స ఏవ భగవాన్ప్రభుః॥2॥

కథం ప్రవృత్తిధర్మేషు భాగార్హా దేవతాః కృతాః
కథం నివృత్తిధర్మాశ్చ కృతా వ్యావృత్తబుద్ధయః॥3॥

ఏతం నః సంశయం విప్ర ఛింధి గుహ్యం సనాతనం
త్వయా నారాయణకథా శ్రుతా వై ధర్మసంహితా ॥4॥

ఇమే సబ్రహ్మకా లోకాః ససురాసురమానవాః
క్రియాస్వభ్యుదయోక్తాసు సక్తా దృశ్యంతి సర్వశః
మోక్షశ్చోక్తస్త్వయా బ్రహ్మన్నిర్వాణం పరమం సుఖం ॥5॥

యే చ ముక్తా భవంతీహ పుణ్యపాపవివర్జితాః
తే సహస్రార్చిషం దేవం ప్రవిశంతీతి శుశ్రుమః ॥6॥

అహో హి దురనుష్ఠేయో మోక్షధర్మః సనాతనః
యం హిత్వా దేవతాః సర్వా హవ్యకవ్యభుజోఽభవన్ ॥7॥

కిం ను బ్రహ్మా చ రుద్రశ్చ శక్రశ్చ బలభిత్ప్రభుః
సూర్యస్తారాధిపో వాయురగ్నిర్వరుణ ఏవ చ
ఆకాశం జగతీ చైవ యే చ శేషా దివౌకసః ॥8॥

ప్రలయం న విజానంతి ఆత్మనః పరినిర్మితం
తతస్తే నాస్థితా మార్గం ధ్రువమక్షయమవ్యయం ॥9॥

స్మృత్వా కాలపరీమాణం ప్రవృత్తిం యే సమాస్థితాః
దోషః కాలపరీమాణే మహానేష క్రియావతాం ॥10॥

ఏతన్మే సంశయం విప్ర హృది శల్యమివార్పితం
ఛింధీతిహాసకథనాత్పరం కౌతూహలం హి మే ॥11॥

కథం భాగహరాః ప్రోక్తా దేవతాః క్రతుషు ద్విజ
కిమర్థం చాధ్వరే బ్రహ్మన్నిజ్యంతే త్రిదివౌకసః ॥12॥

యే చ భాగం ప్రగృహ్ణంతి యజ్ఞేషు ద్విజసత్తమ
తే యజంతో మహాయజ్ఞైః కస్య భాగం దదంతి వై ॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అహో గూఢతమః ప్రశ్నస్త్వయా పృష్టో జనేశ్వర
నాతప్తతపసా హ్యేష నావేదవిదుషా తథా
నాపురాణవిదా చాపి శక్యో వ్యాహర్తుమంజసా ॥14॥

హంత తే కథయిష్యామి యన్మే పృష్టః పురా గురుః
కృష్ణద్వైపాయనో వ్యాసో వేదవ్యాసో మహానృషిః ॥15॥

సుమంతుర్జైమినిశ్చైవ పైలశ్చ సుదృఢవ్రతః
అహం చతుర్థః శిష్యో వై పంచమశ్చ శుకః స్మృతః ॥16॥

ఏతాన్సమాగతాన్సర్వాన్పంచ శిష్యాందమాన్వితాన్
శౌచాచారసమాయుక్తాంజితక్రోధాంజితేంద్రియాన్ ॥17॥

వేదానధ్యాపయామాస మహాభారతపంచమాన్
మేరౌ గిరివరే రమ్యే సిద్ధచారణసేవితే ॥18॥

తేషామభ్యస్యతాం వేదాన్కదాచిత్సంశయోఽభవత్
ఏష వై యస్త్వయా పృష్టస్తేన తేషాం ప్రకీర్తితః
తతః శ్రుతో మయా చాపి తవాఖ్యేయోఽద్య భారత ॥19॥

శిష్యాణాం వచనం శ్రుత్వా సర్వాజ్ఞానతమోనుదః
పరాశరసుతః శ్రీమాన్వ్యాసో వాక్యమువాచ హ ॥20॥

మయా హి సుమహత్తప్తం తపః పరమదారుణం
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ జానీయామితి సత్తమాః ॥21॥

తస్య మే తప్తతపసో నిగృహీతేంద్రియస్య చ
నారాయణప్రసాదేన క్షీరోదస్యానుకూలతః ॥22॥

త్రైకాలికమిదం జ్ఞానం ప్రాదుర్భూతం యథేప్సితం
తచ్ఛృణుధ్వం యథాజ్ఞానం వక్ష్యే సంశయముత్తమం
యథా వృత్తం హి కల్పాదౌ దృష్టం మే జ్ఞానచక్షుషా ॥23॥

పరమాత్మేతి యం ప్రాహుః సాంఖ్యయోగవిదో జనాః
మహాపురుషసంజ్ఞాం స లభతే స్వేన కర్మణా ॥24॥

తస్మాత్ప్రసూతమవ్యక్తం ప్రధానం తద్విదుర్బుధాః
అవ్యక్తాద్వ్యక్తముత్పన్నం లోకసృష్ట్యర్థమీశ్వరాత్ ॥25॥

అనిరుద్ధో హి లోకేషు మహానాత్మేతి కథ్యతే
యోఽసౌ వ్యక్తత్వమాపన్నో నిర్మమే చ పితామహం
సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తః సర్వతేజోమయో హి సః ॥26॥

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
అహంకారప్రసూతాని మహాభూతాని భారత ॥27॥

మహాభూతాని సృష్ట్వాథ తద్గుణాన్నిర్మమే పునః
భూతేభ్యశ్చైవ నిష్పన్నా మూర్తిమంతోఽష్ట తాఞ్శృణు ॥28॥

మరీచిరంగిరాశ్చాత్రిః పులస్త్యః పులహః క్రతుః
వసిష్ఠశ్చ మహాత్మా వై మనుః స్వాయంభువస్తథా
జ్ఞేయాః ప్రకృతయోఽష్టౌ తా యాసు లోకాః ప్రతిష్ఠితాః ॥29॥

వేదాన్వేదాంగసంయుక్తాన్యజ్ఞాన్యజ్ఞాంగసంయుతాన్
నిర్మమే లోకసిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మా లోకపితామహః
అష్టాభ్యః ప్రకృతిభ్యశ్చ జాతం విశ్వమిదం జగత్ ॥30॥

రుద్రో రోషాత్మకో జాతో దశాన్యాన్సోఽసృజత్స్వయం
ఏకాదశైతే రుద్రాస్తు వికారాః పురుషాః స్మృతాః ॥31॥

తే రుద్రాః ప్రకృతిశ్చైవ సర్వే చైవ సురర్షయః
ఉత్పన్నా లోకసిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మాణం సముపస్థితాః ॥32॥

వయం హి సృష్టా భగవంస్త్వయా వై ప్రభవిష్ణునా
యేన యస్మిన్నధీకారే వర్తితవ్యం పితామహ ॥33॥

యోఽసౌ త్వయా వినిర్దిష్టో అధికారోఽర్థచింతకః
పరిపాల్యః కథం తేన సోఽధికారోఽధికారిణా ॥34॥

ప్రదిశస్వ బలం తస్య యోఽధికారార్థచింతకః
ఏవముక్తో మహాదేవో దేవాంస్తానిదమబ్రవీత్ ॥35॥

సాధ్వహం జ్ఞాపితో దేవా యుష్మాభిర్భద్రమస్తు వః
మమాప్యేషా సముత్పన్నా చింతా యా భవతాం మతా ॥36॥

లోకతంత్రస్య కృత్స్నస్య కథం కార్యః పరిగ్రహః
కథం బలక్షయో న స్యాద్యుష్మాకం హ్యాత్మనశ్చ మే ॥37॥

ఇతః సర్వేఽపి గచ్ఛామః శరణం లోకసాక్షిణం
మహాపురుషమవ్యక్తం స నో వక్ష్యతి యద్ధితం ॥38॥

తతస్తే బ్రహ్మణా సార్ధమృషయో విబుధాస్తథా
క్షీరోదస్యోత్తరం కూలం జగ్ముర్లోకహితార్థినః ॥39॥

తే తపః సముపాతిష్ఠన్బ్రహ్మోక్తం వేదకల్పితం
స మహానియమో నామ తపశ్చర్యా సుదారుణా ॥40॥

ఊర్ధ్వం దృష్టిర్బాహవశ్చ ఏకాగ్రం చ మనోఽభవత్
ఏకపాదస్థితాః సమ్యక్కాష్ఠభూతాః సమాహితాః॥41॥

దివ్యం వర్షసహస్రం తే తపస్తప్త్వా తదుత్తమం
శుశ్రువుర్మధురాం వాణీం వేదవేదాంగభూషితాం॥42॥

భో భోః సబ్రహ్మకా దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః
స్వాగతేనార్చ్య వః సర్వాఞ్శ్రావయే వాక్యముత్తమం॥43॥

విజ్ఞాతం వో మయా కార్యం తచ్చ లోకహితం మహత్
ప్రవృత్తియుక్తం కర్తవ్యం యుష్మత్ప్రాణోపబృంహణం॥44॥

సుతప్తం వస్తపో దేవా మమారాధనకామ్యయా
భోక్ష్యథాస్య మహాసత్త్వాస్తపసః ఫలముత్తమం॥45॥

ఏష బ్రహ్మా లోకగురుః సర్వలోకపితామహః
యూయం చ విబుధశ్రేష్ఠా మాం యజధ్వం సమాహితాః॥46॥

సర్వే భాగాన్కల్పయధ్వం యజ్ఞేషు మమ నిత్యశః
తథా శ్రేయో విధాస్యామి యథాధీకారమీశ్వరాః॥47॥

శ్రుత్వైతద్దేవదేవస్య వాక్యం హృష్టతనూరుహాః
తతస్తే విబుధాః సర్వే బ్రహ్మా తే చ మహర్షయః॥48॥

వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతుమాహరన్
తస్మిన్సత్రే తదా బ్రహ్మా స్వయం భాగమకల్పయత్
దేవా దేవర్షయశ్చైవ సర్వే భాగానకల్పయన్॥49॥

తే కార్తయుగధర్మాణో భాగాః పరమసత్కృతాః
ప్రాపురాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసః పరం
బృహంతం సర్వగం దేవమీశానం వరదం ప్రభుం॥50॥

తతోఽథ వరదో దేవస్తాన్సర్వానమరాన్స్థితాన్
అశరీరో బభాషేదం వాక్యం ఖస్థో మహేశ్వరః॥51॥

యేన యః కల్పితో భాగః స తథా సముపాగతః
ప్రీతోఽహం ప్రదిశామ్యద్య ఫలమావృత్తిలక్షణం॥52॥

ఏతద్వో లక్షణం దేవా మత్ప్రసాదసముద్భవం
యూయం యజ్ఞైరిజ్యమానాః సమాప్తవరదక్షిణైః
యుగే యుగే భవిష్యధ్వం ప్రవృత్తిఫలభోగినః॥53॥

యజ్ఞైర్యే చాపి యక్ష్యంతి సర్వలోకేషు వై సురాః
కల్పయిష్యంతి వో భాగాంస్తే నరా వేదకల్పితాన్॥54॥

యో మే యథా కల్పితవాన్భాగమస్మిన్మహాక్రతౌ
స తథా యజ్ఞభాగార్హో వేదసూత్రే మయా కృతః॥55॥

యూయం లోకాంధారయధ్వం యజ్ఞభాగఫలోదితాః
సర్వార్థచింతకా లోకే యథాధీకారనిర్మితాః॥56॥

యాః క్రియాః ప్రచరిష్యంతి ప్రవృత్తిఫలసత్కృతాః
తాభిరాప్యాయితబలా లోకాన్వై ధారయిష్యథ॥57॥

యూయం హి భావితా లోకే సర్వయజ్ఞేషు మానవైః
మాం తతో భావయిష్యధ్వమేషా వో భావనా మమ॥58॥

ఇత్యర్థం నిర్మితా వేదా యజ్ఞాశ్చౌషధిభిః సహ
ఏభిః సమ్యక్ప్రయుక్తైర్హి ప్రీయంతే దేవతాః క్షితౌ॥59॥

నిర్మాణమేతద్యుష్మాకం ప్రవృత్తిగుణకల్పితం
మయా కృతం సురశ్రేష్ఠా యావత్కల్పక్షయాదితి

చింతయధ్వం లోకహితం యథాధీకారమీశ్వరాః॥60॥

మరీచిరంగిరాశ్చాత్రిః పులస్త్యః పులహః క్రతుః
వసిష్ఠ ఇతి సప్తైతే మానసా నిర్మితా హి వై॥61॥

ఏతే వేదవిదో ముఖ్యా వేదాచార్యాశ్చ కల్పితాః
ప్రవృత్తిధర్మిణశ్చైవ ప్రాజాపత్యేన కల్పితాః॥62॥

అయం క్రియావతాం పంథా వ్యక్తీభూతః సనాతనః
అనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తో లోకసర్గకరః ప్రభుః॥63॥

సనః సనత్సుజాతశ్చ సనకః ససనందనః
సనత్కుమారః కపిలః సప్తమశ్చ సనాతనః॥64॥

సప్తైతే మానసాః ప్రోక్తా ఋషయో బ్రహ్మణః సుతాః
స్వయమాగతవిజ్ఞానా నివృత్తం ధర్మమాస్థితాః॥65॥

ఏతే యోగవిదో ముఖ్యాః సాంఖ్యధర్మవిదస్తథా
ఆచార్యా మోక్షశాస్త్రే చ మోక్షధర్మప్రవర్తకాః॥66॥

యతోఽహం ప్రసృతః పూర్వమవ్యక్తాత్త్రిగుణో మహాన్
తస్మాత్పరతరో యోఽసౌ క్షేత్రజ్ఞ ఇతి కల్పితః
సోఽహం క్రియావతాం పంథాః పునరావృత్తిదుర్లభః॥67॥

యో యథా నిర్మితో జంతుర్యస్మిన్యస్మింశ్చ కర్మణి
ప్రవృత్తౌ వా నివృత్తౌ వా తత్ఫలం సోఽశ్నుతేఽవశః॥68॥

ఏష లోకగురుర్బ్రహ్మా జగదాదికరః ప్రభుః
ఏష మాతా పితా చైవ యుష్మాకం చ పితామహః
మయానుశిష్టో భవితా సర్వభూతవరప్రదః॥69॥

అస్య చైవానుజో రుద్రో లలాటాద్యః సముత్థితః
బ్రహ్మానుశిష్టో భవితా సర్వత్రసవరప్రదః॥70॥

గచ్ఛధ్వం స్వానధీకారాంశ్చింతయధ్వం యథావిధి
ప్రవర్తంతాం క్రియాః సర్వాః సర్వలోకేషు మాచిరం॥71॥

ప్రదృశ్యంతాం చ కర్మాణి ప్రాణినాం గతయస్తథా
పరినిర్మితకాలాని ఆయూంషి చ సురోత్తమాః॥72॥

ఇదం కృతయుగం నామ కాలః శ్రేష్ఠః ప్రవర్తతే
అహింస్యా యజ్ఞపశవో యుగేఽస్మిన్నైతదన్యథా
చతుష్పాత్సకలో ధర్మో భవిష్యత్యత్ర వై సురాః॥73॥

తతస్త్రేతాయుగం నామ త్రయీ యత్ర భవిష్యతి
ప్రోక్షితా యత్ర పశవో వధం ప్రాప్స్యంతి వై మఖే
తత్ర పాదచతుర్థో వై ధర్మస్య న భవిష్యతి॥74॥

తతో వై ద్వాపరం నామ మిశ్రః కాలో భవిష్యతి
ద్విపాదహీనో ధర్మశ్చ యుగే తస్మిన్భవిష్యతి॥75॥

తతస్తిష్యేఽథ సంప్రాప్తే యుగే కలిపురస్కృతే
ఏకపాదస్థితో ధర్మో యత్ర తత్ర భవిష్యతి॥76॥

దేవా ఊచుః

ఏకపాదస్థితే ధర్మే యత్రక్వచనగామిని
కథం కర్తవ్యమస్మాభిర్భగవంస్తద్వదస్వ నః॥77॥

శ్రీభగవానువాచ

యత్ర వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ తపః సత్యం దమస్తథా
అహింసాధర్మసంయుక్తాః ప్రచరేయుః సురోత్తమాః
స వై దేశః సేవితవ్యో మా వోఽధర్మః పదా స్పృశేత్॥78॥

వ్యాస ఉవాచ

తేఽనుశిష్టా భగవతా దేవాః సర్షిగణాస్తథా
నమస్కృత్వా భగవతే జగ్ముర్దేశాన్యథేప్సితాన్॥79॥

గతేషు త్రిదివౌకఃసు బ్రహ్మైకః పర్యవస్థితః
దిదృక్షుర్భగవంతం తమనిరుద్ధతనౌ స్థితం॥80॥

తం దేవో దర్శయామాస కృత్వా హయశిరో మహత్
సాంగానావర్తయన్వేదాన్కమండలుగణిత్రధృక్॥81॥

తతోఽశ్వశిరసం దృష్ట్వా తం దేవమమితౌజసం
లోకకర్తా ప్రభుర్బ్రహ్మా లోకానాం హితకామ్యయా॥82॥

మూర్ధ్నా ప్రణమ్య వరదం తస్థౌ ప్రాంజలిరగ్రతః
స పరిష్వజ్య దేవేన వచనం శ్రావితస్తదా॥83॥

లోకకార్యగతీః సర్వాస్త్వం చింతయ యథావిధి
ధాతా త్వం సర్వభూతానాం త్వం ప్రభుర్జగతో గురుః
త్వయ్యావేశితభారోఽహం ధృతిం ప్రాప్స్యామ్యథాంజసా॥84॥

యదా చ సురకార్యం తే అవిషహ్యం భవిష్యతి
ప్రాదుర్భావం గమిష్యామి తదాత్మజ్ఞానదేశికః॥85॥

ఏవముక్త్వా హయశిరాస్తత్రైవాంతరధీయత
తేనానుశిష్టో బ్రహ్మాపి స్వం లోకమచిరాద్గతః॥86॥

ఏవమేష మహాభాగః పద్మనాభః సనాతనః
యజ్ఞేష్వగ్రహరః ప్రోక్తో యజ్ఞధారీ చ నిత్యదా॥87॥

నివృత్తిం చాస్థితో ధర్మం గతిమక్షయధర్మిణాం
ప్రవృత్తిధర్మాన్విదధే కృత్వా లోకస్య చిత్రతాం॥88॥

స ఆదిః స మధ్యః స చాంతః ప్రజానాం; స ధాతా స ధేయః స కర్తా స కార్యం
యుగాంతే స సుప్తః సుసంక్షిప్య లోకా;న్యుగాదౌ ప్రబుద్ధో జగద్ధ్యుత్ససర్జ॥89॥

తస్మై నమధ్వం దేవాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే
అజాయ విశ్వరూపాయ ధామ్నే సర్వదివౌకసాం॥90॥

మహాభూతాధిపతయే రుద్రాణాం పతయే తథా
ఆదిత్యపతయే చైవ వసూనాం పతయే తథా॥91॥

అశ్విభ్యాం పతయే చైవ మరుతాం పతయే తథా
వేదయజ్ఞాధిపతయే వేదాంగపతయేఽపి చ॥92॥

సముద్రవాసినే నిత్యం హరయే ముంజకేశినే
శాంతయే సర్వభూతానాం మోక్షధర్మానుభాషిణే॥93॥

తపసాం తేజసాం చైవ పతయే యశసోఽపి చ
వాచశ్చ పతయే నిత్యం సరితాం పతయే తథా॥94॥

కపర్దినే వరాహాయ ఏకశృంగాయ ధీమతే
వివస్వతేఽశ్వశిరసే చతుర్మూర్తిధృతే సదా॥95॥

గుహ్యాయ జ్ఞానదృశ్యాయ అక్షరాయ క్షరాయ చ
ఏష దేవః సంచరతి సర్వత్రగతిరవ్యయః||96||

ఏవమేతత్పురా దృష్టం మయా వై జ్ఞానచక్షుషా
కథితం తచ్చ వః సర్వం మయా పృష్టేన తత్త్వతః||97||

క్రియతాం మద్వచః శిష్యాః సేవ్యతాం హరిరీశ్వరః
గీయతాం వేదశబ్దైశ్చ పూజ్యతాం చ యథావిధి||98||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తాస్తు వయం తేన వేదవ్యాసేన ధీమతా
సర్వే శిష్యాః సుతశ్చాస్య శుకః పరమధర్మవిత్||99||

స చాస్మాకముపాధ్యాయః సహాస్మాభిర్విశాం పతే
చతుర్వేదోద్గతాభిశ్చ ఋగ్భిస్తమభితుష్టువే||100||

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
ఏవం మేఽకథయద్రాజన్పురా ద్వైపాయనో గురుః||101||

యశ్చేదం శృణుయాన్నిత్యం యశ్చేదం పరికీర్తయేత్
నమో భగవతే కృత్వా సమాహితమనా నరః||102||

భవత్యరోగో ద్యుతిమాన్బలరూపసమన్వితః
ఆతురో ముచ్యతే రోగాద్బద్ధో ముచ్యేత బంధనాత్||103||

కామకామీ లభేత్కామం దీర్ఘమాయురవాప్నుయాత్
బ్రాహ్మణః సర్వవేదీ స్యాత్క్షత్రియో విజయీ భవేత్
వైశ్యో విపులలాభః స్యాచ్ఛూద్రః సుఖమవాప్నుయాత్||104||

అపుత్రో లభతే పుత్రం కన్యా చైవేప్సితం పతిం
లగ్నగర్భా విముచ్యేత గర్భిణీ జనయేత్సుతం
వంధ్యా ప్రసవమాప్నోతి పుత్రపౌత్రసమృద్ధిమత్||105||

క్షేమేణ గచ్ఛేదధ్వానమిదం యః పఠతే పథి
యో యం కామం కామయతే స తమాప్నోతి చ ధ్రువం||106||

ఇదం మహర్షేర్వచనం వినిశ్చితం; మహాత్మనః పురుషవరస్య కీర్తనం
సమాగమం చర్షిదివౌకసామిమం; నిశమ్య భక్తాః సుసుఖం లభంతే||107||

—♦ అధ్యాయము 328 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అస్తౌషీద్యైరిమం వ్యాసః సశిష్యో మధుసూదనం
నామభిర్వివిధైరేషాం నిరుక్తం భగవన్మమ||1||

వక్తుమర్హసి శుశ్రూషోః ప్రజాపతిపతేర్హరేః
శ్రుత్వా భవేయం యత్పూతః శరచ్చంద్ర ఇవామలః||2||

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణు రాజన్యథాచష్ట ఫల్గునస్య హరిర్విభుః
ప్రసన్నాత్మాత్మనో నామ్నాం నిరుక్తం గుణకర్మజం||3||

నామభిః కీర్తితైస్తస్య కేశవస్య మహాత్మనః
పృష్టవాన్కేశవం రాజన్ఫల్గునః పరవీరహా॥4॥

అర్జున ఉవాచ

భగవన్భూతభవ్యేశ సర్వభూతసృగవ్యయ
లోకధామ జగన్నాథ లోకానామభయప్రద॥5॥

యాని నామాని తే దేవ కీర్తితాని మహర్షిభిః
వేదేషు సపురాణేషు యాని గుహ్యాని కర్మభిః॥6॥

తేషాం నిరుక్తం త్వత్తోఽహం శ్రోతుమిచ్ఛామి కేశవ
న హ్యన్యో వర్తయేన్నామ్నాం నిరుక్తం త్వామృతే ప్రభో॥7॥

శ్రీభగవానువాచ

ఋగ్వేదే సయజుర్వేదే తథైవాథర్వసామసు
పురాణే సోపనిషదే తథైవ జ్యోతిషేఽర్జున॥8॥

సాంఖ్యే చ యోగశాస్త్రే చ ఆయుర్వేదే తథైవ చ
బహూని మమ నామాని కీర్తితాని మహర్షిభిః॥9॥

గౌణాని తత్ర నామాని కర్మజాని చ కానిచిత్
నిరుక్తం కర్మజానాం చ శృణుష్వ ప్రయతోఽనఘ
కథ్యమానం మయా తాత త్వం హి మేఽర్ధం స్మృతః పురా॥10॥

నమోఽతియశసే తస్మై దేహినాం పరమాత్మనే
నారాయణాయ విశ్వాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే॥11॥

యస్య ప్రసాదజో బ్రహ్మా రుద్రశ్చ క్రోధసంభవః
యోఽసౌ యోనిర్హి సర్వస్య స్థావరస్య చరస్య చ॥12॥

అష్టాదశగుణం యత్తత్సత్త్వం సత్త్వవతాం వర
ప్రకృతిః సా పరా మహ్యం రోదసీ యోగధారిణీ
ఋతా సత్యామరాజయ్యా లోకానామాత్మసంజ్ఞితా॥13॥

తస్మాత్సర్వాః ప్రవర్తంతే సర్గప్రలయవిక్రియాః
తతో యజ్ఞశ్చ యష్టా చ పురాణః పురుషో విరాట్
అనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తో లోకానాం ప్రభవాప్యయః॥14॥

బ్రాహ్మే రాత్రిక్షయే ప్రాప్తే తస్య హ్యమితతేజసః
ప్రసాదాత్ప్రాదురభవత్పద్మం పద్మనిభేక్షణ
తత్ర బ్రహ్మా సమభవత్స తస్యైవ ప్రసాదజః॥15॥

అహ్నః క్షయే లలాటాచ్చ సుతో దేవస్య వై తథా
క్రోధావిష్టస్య సంజజ్ఞే రుద్రః సంహారకారకః॥16॥

ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ
తదాదేశితపంథానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ
నిమిత్తమాత్రం తావత్ర సర్వప్రాణివరప్రదౌ॥17॥

కపర్దీ జటిలో ముండః శ్మశానగృహసేవకః
ఉగ్రవ్రతధరో రుద్రో యోగీ త్రిపురదారుణః॥18॥

దక్షక్రతుహరశ్చైవ భగనేత్రహరస్తథా
నారాయణాత్మకో జ్ఞేయః పాండవేయ యుగే యుగే॥19॥

తస్మిన్హి పూజ్యమానే వై దేవదేవే మహేశ్వరే
సంపూజితో భవేత్పార్థ దేవో నారాయణః ప్రభుః॥20॥

అహమాత్మా హి లోకానాం విశ్వానాం పాండునందన
తస్మాదాత్మానమేవాగ్రే రుద్రం సంపూజయామ్యహం॥21॥

యద్యహం నార్చయేయం వై ఈశానం వరదం శివం
ఆత్మానం నార్చయేత్కశ్చిదితి మే భావితం మనః
మయా ప్రమాణం హి కృతం లోకః సమనువర్తతే॥22॥

ప్రమాణాని హి పూజ్యాని తతస్తం పూజయామ్యహం
యస్తం వేత్తి స మాం వేత్తి యోఽను తం స హి మామను॥23॥

రుద్రో నారాయణశ్చైవ సత్త్వమేకం ద్విధాకృతం
లోకే చరతి కౌంతేయ వ్యక్తిస్థం సర్వకర్మసు॥24॥

న హి మే కేనచిద్దేయో వరః పాండవనందన
ఇతి సంచింత్య మనసా పురాణం విశ్వమీశ్వరం
పుత్రార్థమారాధితవానాత్మానమహమాత్మనా॥25॥

న హి విష్ణుః ప్రణమతి కస్మైచిద్విబుధాయ తు
ఋత ఆత్మానమేవేతి తతో రుద్రం భజామ్యహం॥26॥

సబ్రహ్మకాః సరుద్రాశ్చ సేంద్రా దేవాః సహర్షిభిః
అర్చయంతి సురశ్రేష్ఠం దేవం నారాయణం హరిం॥27॥

భవిష్యతాం వర్తతాం చ భూతానాం చైవ భారత
సర్వేషామగ్రణీర్విష్ణుః సేవ్యః పూజ్యశ్చ నిత్యశః॥28॥

నమస్వ హవ్యదం విష్ణుం తథా శరణదం నమ
వరదం నమస్వ కౌంతేయ హవ్యకవ్యభుజం నమ॥29॥

చతుర్విధా మమ జనా భక్తా ఏవం హి తే శ్రుతం
తేషామేకాంతినః శ్రేష్ఠాస్తే చైవానన్యదేవతాః
అహమేవ గతిస్తేషాం నిరాశీఃకర్మకారిణాం॥30॥

యే చ శిష్టాస్త్రయో భక్తాః ఫలకామా హి తే మతాః
సర్వే చ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు శ్రేష్ఠభాక్॥31॥

బ్రహ్మాణం శితికంఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః
ప్రబుద్ధవర్యాః సేవంతే మామేవైష్యంతి యత్పరం
భక్తం ప్రతి విశేషస్తే ఏష పార్థానుకీర్తితః॥32॥

త్వం చైవాహం చ కౌంతేయ నరనారాయణౌ స్మృతౌ
భారావతరణార్థం హి ప్రవిష్టౌ మానుషీం తనుం॥33॥

జానామ్యధ్యాత్మయోగాంశ్చ యోఽహం యస్మాచ్చ భారత
నివృత్తిలక్షణో ధర్మస్తథాభ్యుదయికోఽపి చ॥34॥

నరాణామయనం ఖ్యాతమహమేకః సనాతనః
ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః
అయనం మమ తత్పూర్వమతో నారాయణో హ్యహం॥35॥

ఛాదయామి జగద్విశ్వం భూత్వా సూర్య ఇవాంశుభిః
సర్వభూతాధివాసశ్చ వాసుదేవస్తతో హ్యహం॥36॥

గతిశ్చ సర్వభూతానాం ప్రజానాం చాపి భారత
వ్యాప్తా మే రోదసీ పార్థ కాంతిశ్చాభ్యధికా మమ॥37॥

అధిభూతాని చాంతేఽహం తదిచ్ఛంశ్చాస్మి భారత
క్రమణాచ్చాప్యహం పార్థ విష్ణురిత్యభిసంజ్ఞితః॥38॥

దమాత్సిద్ధిం పరీప్సంతో మాం జనాః కామయంతి హి
దివం చోర్వీం చ మధ్యం చ తస్మాద్దామోదరో హ్యహం॥39॥

పృశ్నిరిత్యుచ్యతే చాన్నం వేదా ఆపోఽమృతం తథా
మమైతాని సదా గర్భే పృశ్నిగర్భస్తతో హ్యహం॥40॥

ఋషయః ప్రాహురేవం మాం త్రితకూపాభిపాతితం
పృశ్నిగర్భ త్రితం పాహీత్యేకతద్వితపాతితం॥41॥

తతః స బ్రహ్మణః పుత్ర ఆద్యో ఋషివరస్త్రితః
ఉత్తతారోదపానాద్వై పృశ్నిగర్భానుకీర్తనాత్॥42॥

సూర్యస్య తపతో లోకానగ్నేః సోమస్య చాప్యుత
అంశవో యే ప్రకాశంతే మమ తే కేశసంజ్ఞితాః
సర్వజ్ఞాః కేశవం తస్మాన్మామాహుర్ద్విజసత్తమాః॥43॥

స్వపత్న్యామాహితో గర్భ ఉతథ్యేన మహాత్మనా
ఉతథ్యేఽన్తర్హితే చైవ కదాచిద్దేవమాయయా
బృహస్పతిరథావిందత్తాం పత్నీం తస్య భారత॥44॥

తతో వై తమృషిశ్రేష్ఠం మైథునోపగతం తథా
ఉవాచ గర్భః కౌంతేయ పంచభూతసమన్వితః॥45॥

పూర్వాగతోఽహం వరద నార్హస్యంబాం ప్రబాధితుం
ఏతద్బృహస్పతిః శ్రుత్వా చుక్రోధ చ శశాప చ॥46॥

మైథునోపగతో యస్మాత్త్వయాహం వినివారితః
తస్మాదంధో జాస్యసి త్వం మచ్ఛాపాన్నాత్ర సంశయః॥47॥

స శాపాదృషిముఖ్యస్య దీర్ఘం తమ ఉపేయివాన్
స హి దీర్ఘతమా నామ నామ్నా హ్యాసీదృషిః పురా॥48॥

వేదానవాప్య చతురః సాంగోపాంగాన్సనాతనాన్
ప్రయోజయామాస తదా నామ గుహ్యమిదం మమ॥49॥

ఆనుపూర్వ్యేణ విధినా కేశవేతి పునః పునః
స చక్షుష్మాన్సమభవద్గౌతమశ్చాభవత్పునః॥50॥

ఏవం హి వరదం నామ కేశవేతి మమార్జున
దేవానామథ సర్వేషామృషీణాం చ మహాత్మనాం॥51॥

అగ్నిః సోమేన సంయుక్త ఏకయోని ముఖం కృతం
అగ్నీషోమాత్మకం తస్మాజ్జగత్కృత్స్నం చరాచరం॥52॥

అపి హి పురాణే భవతి
ఏకయోన్యాత్మకావగ్నీషోమౌ
దేవాశ్చాగ్నిముఖా ఇతి
ఏకయోనిత్వాచ్చ పరస్పరం మహయంతో లోకాంధారయత ఇతి॥53॥

—♦ అధ్యాయము 329 ♦—

అర్జున ఉవాచ

అగ్నీషోమౌ కథం పూర్వమేకయోనీ ప్రవర్తితౌ
ఏష మే సంశయో జాతస్తం ఛింధి మధుసూదన॥1॥

శ్రీభగవానువాచ

హంత తే వర్తయిష్యామి పురాణం పాండునందన
ఆత్మతేజోద్భవం పార్థ శృణుష్వైకమనా మమ ||2||

సంప్రక్షాలనకాలేఽతిక్రాంతే చతుర్థే యుగసహస్రాంతే
అవ్యక్తే సర్వభూతప్రలయే స్థావరజంగమే
జ్యోతిర్ధరణివాయురహితేఽన్ధే తమసి జలైకార్ణవే లోకే
తమ ఇత్యేవాభిభూతేఽసంజ్ఞకేఽద్వితీయే ప్రతిష్ఠితే
నైవ రాత్ర్యాం న దివసే న సతి నాసతి న వ్యక్తే నావ్యక్తే వ్యవస్థితే
ఏతస్యామవస్థాయాం
నారాయణగుణాశ్రయాదక్షయాదజరాదనింద్రియాదగ్రాహ్యాదసంభవాత్సత్యాదహింస్రాల్లలామాద్వివిధప్రవృత్తివిశేషాత్
అక్షయాదజరామరాదమూర్తితః సర్వవ్యాపినః సర్వకర్తుః శాశ్వతాత్తమసః పురుషః ప్రాదుర్భూతో హరిరవ్యయః ||3||

నిదర్శనమపి హ్యత్ర భవతి
నాసీదహో న రాత్రిరాసీత్
న సదాసీన్నాసదాసీత్
తమ ఏవ పురస్తాదభవద్విశ్వరూపం
సా విశ్వస్య జననీత్యేవమస్యార్థోఽనుభాష్యతే ||4||

తస్యేదానీం తమఃసంభవస్య పురుషస్య పద్మయోనేర్బ్రహ్మణః ప్రాదుర్భావే స పురుషః ప్రజాః సిసృక్షమాణో నేత్రాభ్యామగ్నీషోమౌ ససర్జ
తతో భూతసర్గే ప్రవృత్తే ప్రజాక్రమవశాద్బ్రహ్మక్షత్రముపాతిష్ఠత్
యః సోమస్తద్బ్రహ్మ యద్బ్రహ్మ తే బ్రాహ్మణాః
యోఽగ్నిస్తత్క్షత్రం క్షత్రాద్బ్రహ్మ బలవత్తరం
కస్మాదితి లోకప్రత్యక్షగుణమేతత్తద్యథా
బ్రాహ్మణేభ్యః పరం భూతం నోత్పన్నపూర్వం
దీప్యమానేఽగ్నౌ జుహోతీతి కృత్వా బ్రవీమి
భూతసర్గః కృతో బ్రహ్మణా భూతాని చ ప్రతిష్ఠాప్య త్రైలోక్యం ధార్యత ఇతి ||5||

మంత్రవాదోఽపి హి భవతి
త్వమగ్నే యజ్ఞానాం హోతా విశ్వేషాం
హితో దేవేభిర్మానుషే జనే ఇతి
నిదర్శనం చాత్ర భవతి
విశ్వేషామగ్నే యజ్ఞానాం హోతేతి
హితో దేవైర్మానుషైర్జగత ఇతి
అగ్నిర్హి యజ్ఞానాం హోతా కర్తా
స చాగ్నిర్బ్రహ్మ ||6||

న హ్యృతే మంత్రాద్ధవనమస్తి
న వినా పురుషం తపః సంభవతి
హవిర్మంత్రాణాం సంపూజా విద్యతే దేవమనుష్యాణామనేన త్వం హోతేతి నియుక్తః
యే చ మానుషా హోత్రాధికారాస్తే చ
బ్రాహ్మణస్య హి యాజనం విధీయతే న క్షత్రవైశ్యయోర్ద్విజాత్యోః
తస్మాద్బ్రాహ్మణా హ్యగ్నిభూతా యజ్ఞానుద్వహంతి
యజ్ఞా దేవాంస్తర్పయంతి దేవాః పృథివీం భావయంతి ||7||

శతపథే హి బ్రాహ్మణం భవతి
అగ్నౌ సమిద్ధే స జుహోతి యో విద్వాన్బ్రాహ్మణముఖే దానాహుతిం జుహోతి
ఏవమప్యగ్నిభూతా బ్రాహ్మణా విద్వాంసోఽగ్నిం భావయంతి
అగ్నిర్విష్ణుః సర్వభూతాన్యనుప్రవిశ్య ప్రాణాంధారయతి
అపి చాత్ర సనత్కుమారగీతాః శ్లోకా భవంతి ||8||

విశ్వం బ్రహ్మాసృజత్పూర్వం సర్వాదిర్నిరవస్కరం
బ్రహ్మఘోషైర్దివం తిష్ఠంత్యమరా బ్రహ్మయోనయః॥9॥

బ్రాహ్మణానాం మతిర్వాక్యం కర్మ శ్రద్ధా తపాంసి చ
ధారయంతి మహీం ద్యాం చ శైత్యాద్వార్యమృతం యథా॥10॥

నాస్తి సత్యాత్పరో ధర్మో నాస్తి మాతృసమో గురుః
బ్రాహ్మణేభ్యః పరం నాస్తి ప్రేత్య చేహ చ భూతయే॥11॥

నైషాముక్షా వర్ధతే నోత వాహా; న గర్గరో మథ్యతే సంప్రదానే
అపధ్వస్తా దస్యుభూతా భవంతి; యేషాం రాష్ట్రే బ్రాహ్మణా వృత్తిహీనాః॥12॥

వేదపురాణేతిహాసప్రామాణ్యాన్నారాయణముఖోద్గతాః సర్వాత్మానః సర్వకర్తారః సర్వభావనాశ్చ బ్రాహ్మణాః
వాక్సమకాలం హి తస్య దేవస్య వరప్రదస్య బ్రాహ్మణాః ప్రథమం ప్రాదుర్భూతా బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ శేషా వర్ణాః ప్రాదుర్భూతాః
ఇత్థం చ సురాసురవిశిష్టా బ్రాహ్మణా యదా మయా బ్రహ్మభూతేన పురా స్వయమేవోత్పాదితాః
సురాసురమహర్షయో భూతవిశేషాః స్థాపితా నిగృహీతాశ్చ॥13॥

అహల్యాధర్షణనిమిత్తం హి గౌతమాద్ధరిశ్మశ్రుతామింద్రః ప్రాప్తః
కౌశికనిమిత్తం చేంద్రో ముష్కవియోగం మేషవృషణత్వం చావాప
అశ్వినోర్గ్రహప్రతిషేధోద్యతవజ్రస్య పురందరస్య చ్యవనేన స్తంభితో బాహుః
క్రతువధప్రాప్తమన్యునా చ దక్షేణ భూయస్తపసా చాత్మానం సంయోజ్య నేత్రాకృతిరన్యా లలాటే రుద్రస్యోత్పాదితా॥14॥

త్రిపురవధార్థం దీక్షామభ్యుపగతస్య రుద్రస్యోశనసా శిరసో జటా ఉత్కృత్య ప్రయుక్తాః
తతః ప్రాదుర్భూతా భుజగాః
తైరస్య భుజగైః పీడ్యమానః కంఠో నీలతాముపనీతః
పూర్వే చ మన్వంతరే స్వాయంభువే నారాయణహస్తబంధగ్రహణాన్నీలకంఠత్వమేవ వా॥15॥

అమృతోత్పాదనే పురశ్చరణతాముపగతస్యాంగిరసో బృహస్పతేరుపస్పృశతో న ప్రసాదం గతవత్యః కిలాపః
అథ బృహస్పతిరపాం చుక్రోధ
యస్మాన్మమోపస్పృశతః కలుషీభూతా న ప్రసాదముపగతాస్తస్మాదద్యప్రభృతి ఝషమకరమత్స్యకచ్ఛపజంతుసంకీర్ణాః కలుషీభవతేతి
తదాప్రభృత్యాపో యాదోభిః సంకీర్ణాః సంవృత్తాః॥16॥

విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్రః పురోహితో దేవానామాసీత్స్వస్రీయోఽసురాణాం
స ప్రత్యక్షం దేవేభ్యో భాగమదదత్పరోక్షమసురేభ్యః॥17॥

అథ హిరణ్యకశిపుం పురస్కృత్య విశ్వరూపమాతరం స్వసారమసురా వరమయాచంత
హే స్వసరయం తే పుత్రస్త్వాష్ట్రో విశ్వరూపస్త్రిశిరా దేవానాం పురోహితః ప్రత్యక్షం దేవేభ్యో భాగమదదత్పరోక్షమస్మాకం
తతో దేవా వర్ధంతే వయం క్షీయామః
తదేనం త్వం వారయితుమర్హసి తథా యథాస్మాన్భజేదితి॥18॥

అథ విశ్వరూపం నందనవనముపగతం మాతోవాచ
పుత్ర కిం పరపక్షవర్ధనస్త్వం మాతులపక్షం నాశయసి
నార్హస్యేవం కర్తుమితి
స విశ్వరూపో మాతుర్వాక్యమనతిక్రమణీయమితి మత్వా సంపూజ్య హిరణ్యకశిపుమగాత్॥19॥

హైరణ్యగర్భాచ్చ వసిష్ఠాద్ధిరణ్యకశిపుః శాపం ప్రాప్తవాన్
యస్మాత్త్వయాన్యో వృతో హోతా తస్మాదసమాప్తయజ్ఞస్త్వమపూర్వాత్సత్త్వజాతాద్వధం ప్రాప్స్యసీతి
తచ్ఛాపదానాద్ధిరణ్యకశిపుః ప్రాప్తవాన్వధం॥20॥

విశ్వరూపో మాతృపక్షవర్ధనోఽత్యర్థం తపస్యభవత్
తస్య వ్రతభంగార్థమింద్రో బహ్వీః శ్రీమత్యోఽప్సరసో నియుయోజ
తాశ్చ దృష్ట్వా మనః క్షుభితం తస్యాభవత్తాసు చాప్సరఃసు నచిరాదేవ సక్తోఽభవత్
సక్తం చైనం జ్ఞాత్వాప్సరస ఊచుర్గచ్ఛామహే వయం యథాగతమితి॥21॥

తాస్త్వాష్ట్రి ఉవాచ
క్వ గమిష్యథ ఆస్యతాం తావన్మయా సహ శ్రేయో భవిష్యతీతి
తాస్తమబ్రువన్
వయం దేవస్త్రియోఽప్సరస ఇంద్రం వరదం పురా ప్రభవిష్ణుం వృణీమహ ఇతి॥22॥

అథ తా విశ్వరూపోఽబ్రవీదద్యైవ సేంద్రా దేవా న భవిష్యంతీతి
తతో మంత్రాంజజాప
తైర్మంత్రైః ప్రావర్ధత త్రిశిరాః
ఏకేనాస్యేన సర్వలోకేషు ద్విజైః క్రియావద్భిర్యజ్ఞేషు సుహుతం సోమం పపావేకేనాప ఏకేన సేంద్రాందేవాన్
అథేంద్రస్తం వివర్ధమానం సోమపానాప్యాయితసర్వగాత్రం దృష్ట్వా చింతామాపేదే॥23॥

దేవాశ్చ తే సహేంద్రేణ బ్రహ్మాణమభిజగ్మురూచుశ్చ
విశ్వరూపేణ సర్వయజ్ఞేషు సుహుతః సోమః పీయతే
వయమభాగాః సంవృత్తాః
అసురపక్షో వర్ధతే వయం క్షీయామః
తదర్హసి నో విధాతుం శ్రేయో యదనంతరమితి॥24॥

తాన్బ్రహ్మోవాచ ఋషిర్భార్గవస్తపస్తప్యతే దధీచః
స యాచ్యతాం వరం యథా కలేవరం జహ్యాత్
తస్యాస్థిభిర్వజ్రం క్రియతామితి॥25॥

దేవాస్తత్రాగచ్ఛన్యత్ర దధీచో భగవానృషిస్తపస్తేపే
సేంద్రా దేవాస్తమభిగమ్యోచుర్భగవంస్తపసః కుశలమవిఘ్నం చేతి
తాందధీచ ఉవాచ స్వాగతం భవద్భ్యః కిం క్రియతాం
యద్వక్ష్యథ తత్కరిష్యామీతి
తే తమబ్రువఞ్శరీరపరిత్యాగం లోకహితార్థం భగవాన్కర్తుమర్హతీతి
అథ దధీచస్తథైవావిమనాః సుఖదుఃఖసమో మహాయోగీ ఆత్మానం సమాధాయ శరీరపరిత్యాగం చకార॥26॥

తస్య పరమాత్మన్యవసృతే తాన్యస్థీని ధాతా సంగృహ్య వజ్రమకరోత్
తేన వజ్రేణాభేద్యేనాప్రధృష్యేణ బ్రహ్మాస్థిసంభూతేన విష్ణుప్రవిష్టేనేంద్రో విశ్వరూపం జఘాన
శిరసాం చాస్య ఛేదనమకరోత్
తస్మాదనంతరం విశ్వరూపగాత్రమథనసంభవం త్వష్ట్రోత్పాదితమేవారిం వృత్రమింద్రో జఘాన॥27॥

తస్యాం ద్వైధీభూతాయాం బ్రహ్మవధ్యాయాం భయాదింద్రో దేవరాజ్యం పరిత్యజ్య అప్సు సంభవాం శీతలాం మానససరోగతాం నలినీం ప్రపేదే
తత్ర చైశ్వర్యయోగాదణుమాత్రో భూత్వా బిసగ్రంథిం ప్రవివేశ॥28॥

అథ బ్రహ్మవధ్యాభయప్రనష్టే త్రైలోక్యనాథే శచీపతౌ జగదనీశ్వరం బభూవ
దేవాన్రజస్తమశ్చావివేశ
మంత్రా న ప్రావర్తంత మహర్షీణాం
రక్షాంసి ప్రాదురభవన్
బ్రహ్మ చోత్సాదనం జగామ
అనింద్రాశ్చాబలా లోకాః సుప్రధృష్యా బభూవుః॥29॥

అథ దేవా ఋషయశ్చాయుషః పుత్రం నహుషం నామ దేవరాజత్వేఽభిషిషిచుః
నహుషః పంచభిః శతైర్జ్యోతిషాం లలాటే జ్వలద్భిః సర్వతేజోహరైస్త్రివిష్టపం పాలయాం బభూవ
అథ లోకాః ప్రకృతిమాపేదిరే స్వస్థాశ్చ బభూవుః॥30॥

అథోవాచ నహుషః
సర్వం మాం శక్రోపభుక్తముపస్థితమృతే శచీమితి
స ఏవముక్త్వా శచీసమీపమగమదువాచ చైనాం
సుభగేఽహమింద్రో దేవానాం భజస్వ మామితి
తం శచీ ప్రత్యువాచ
ప్రకృత్యా త్వం ధర్మవత్సలః సోమవంశోద్భవశ్చ
నార్హసి పరపత్నీధర్షణం కర్తుమితి॥31॥

తామథోవాచ నహుషః
ఐంద్రం పదమధ్యాస్యతే మయా
అహమింద్రస్య రాజ్యరత్నహరో నాత్రాధర్మః కశ్చిత్త్వమింద్రభుక్తేతి
సా తమువాచ
అస్తి మమ కించిద్వ్రతమపర్యవసితం
తస్యావభృథే త్వాముపగమిష్యామి కైశ్చిదేవాహోభిరితి
స శచ్యైవమభిహితో నహుషో జగామ॥32॥

అథ శచీ దుఃఖశోకార్తా భర్తృదర్శనలాలసా నహుషభయగృహీతా బృహస్పతిముపాగచ్ఛత్
స చ తామభిగతాం దృష్ట్వైవ ధ్యానం ప్రవిశ్య భర్తృకార్యతత్పరాం జ్ఞాత్వా బృహస్పతిరువాచ
అనేనైవ వ్రతేన తపసా చాన్వితా దేవీం వరదాముపశ్రుతిమాహ్వాయ
సా తవేంద్రం దర్శయిష్యతీతి॥33॥

సాథ మహానియమమాస్థితా దేవీం వరదాముపశ్రుతిం మంత్రైరాహ్వాయత్
సోపశ్రుతిః శచీసమీపమగాత్
ఉవాచ చైనామియమస్మి త్వయోపహూతోపస్థితా
కిం తే ప్రియం కరవాణీతి
తాం మూర్ధ్నా ప్రణమ్యోవాచ శచీ భగవత్యర్హసి మే భర్తారం దర్శయితుం త్వం సత్యా మతా చేతి
సైనాం మానసం సరోఽనయత్
తత్రేంద్రం బిసగ్రంథిగతమదర్శయత్॥34॥

తామింద్రః పత్నీం కృశాం గ్లానాం చ దృష్ట్వా చింతయాం బభూవ
అహో మమ మహద్దుఃఖమిదమద్యోపగతం
నష్టం హి మామియమన్విష్యోపాగమద్దుఃఖార్తేతి
తామింద్ర ఉవాచ కథం వర్తయసీతి
సా తమువాచ
నహుషో మామాహ్వాయతి
కాలశ్చాస్య మయా కృత ఇతి॥35॥

తామింద్ర ఉవాచ
గచ్ఛ
నహుషస్త్వయా వాచ్యోఽపూర్వేణ మామృషియుక్తేన యానేన త్వమధిరూఢ ఉద్వహస్వ
ఇంద్రస్య హి మహాంతి వాహనాని మనసః ప్రియాణ్యధిరూఢాని మయా
త్వమన్యేనోపయాతుమర్హసీతి
సైవముక్తా హృష్టా జగామ
ఇంద్రోఽపి బిసగ్రంథిమేవావివేశ భూయః॥36॥

అథేంద్రాణీమభ్యాగతాం దృష్ట్వోవాచ నహుషః పూర్ణః స కాల ఇతి
తం శచ్యబ్రవీచ్ఛక్రేణ యథోక్తం
స మహర్షియుక్తం వాహనమధిరూఢః శచీసమీపముపాగచ్ఛత్॥37॥

అథ మైత్రావరుణిః కుంభయోనిరగస్త్యో మహర్షీన్విక్రియమాణాంస్తాన్నహుషేణాపశ్యత్
పద్భ్యాం చ తేనాస్పృశ్యత
తతః స నహుషమబ్రవీదకార్యప్రవృత్త పాప పతస్వ మహీం
సర్పో భవ యావద్భూమిర్గిరయశ్చ తిష్ఠేయుస్తావదితి
స మహర్షివాక్యసమకాలమేవ తస్మాద్యానాదవాపతత్॥38॥

అథానింద్రం పునస్త్రైలోక్యమభవత్
తతో దేవా ఋషయశ్చ భగవంతం విష్ణుం శరణమింద్రార్థేఽభిజగ్ముః
ఊచుశ్చైనం భగవన్నింద్రం బ్రహ్మవధ్యాభిభూతం త్రాతుమర్హసీతి
తతః స వరదస్తానబ్రవీదశ్వమేధం యజ్ఞం వైష్ణవం శక్రోఽభియజతు
తతః స్వం స్థానం ప్రాప్స్యతీతి॥39॥

తతో దేవా ఋషయశ్చేంద్రం నాపశ్యన్యదా తదా శచీమూచుర్గచ్ఛ సుభగే ఇంద్రమానయస్వేతి
సా పునస్తత్సరః సమభ్యగచ్ఛత్

ఇంద్రశ్చ తస్మాత్సరసః సముత్థాయ బృహస్పతిమభిజగామ
బృహస్పతిశ్చాశ్వమేధం మహాక్రతుం శక్రాయాహరత్
తతః కృష్ణసారంగం మేధ్యమశ్వముత్సృజ్య వాహనం తమేవ కృత్వా ఇంద్రం మరుత్పతిం బృహస్పతిః స్వస్థానం ప్రాపయామాస ॥40॥

తతః స దేవరాడ్దేవైరృషిభిః స్తూయమానస్త్రివిష్టపస్థో నిష్కల్మషో బభూవ
బ్రహ్మవధ్యాం చతుర్షు స్థానేషు వనితాగ్నివనస్పతిగోషు వ్యభజత్
ఏవమింద్రో బ్రహ్మతేజఃప్రభావోపబృంహితః శత్రువధం కృత్వా స్వస్థానం ప్రాపితః॥41॥

ఆకాశగంగాగతశ్చ పురా భరద్వాజో మహర్షిరుపాస్పృశంస్త్రీన్క్రమాన్క్రమతా విష్ణునాభ్యాసాదితః
స భరద్వాజేన ససలిలేన పాణినోరసి తాడితః సలక్షణోరస్కః సంవృత్తః॥42॥

భృగుణా మహర్షిణా శప్తోఽగ్నిః సర్వభక్షత్వముపనీతః॥43॥

అదితిర్వై దేవానామన్నమపచదేతద్భుక్త్వాసురాన్హనిష్యంతీతి
తత్ర బుధో వ్రతచర్యాసమాప్తావాగచ్ఛత్
అదితిం చావోచద్భిక్షాం దేహీతి
తత్ర దేవైః పూర్వమేతత్ప్రాశ్యం నాన్యేనేత్యదితిర్భిక్షాం నాదాత్
అథ భిక్షాప్రత్యాఖ్యానరుషితేన బుధేన బ్రహ్మభూతేన వివస్వతో ద్వితీయే జన్మన్యండసంజ్ఞితస్యాండం మారితమదిత్యాః
స మార్తండో వివస్వానభవచ్ఛ్రాద్ధదేవః॥44॥

దక్షస్య వై దుహితరః షష్టిరాసన్
తాభ్యః కశ్యపాయ త్రయోదశ ప్రాదాద్దశ ధర్మాయ దశ మనవే సప్తవింశతిమిందవే
తాసు తుల్యాసు నక్షత్రాఖ్యాం గతాసు సోమో రోహిణ్యామభ్యధికాం ప్రీతిమకరోత్
తతస్తాః శేషాః పత్న్య ఈర్ష్యావత్యః పితుః సమీపం గత్వేమమర్థం శశంసుః
భగవన్నస్మాసు తుల్యప్రభావాసు సోమో రోహిణీమధికం భజతీతి
సోఽబ్రవీద్యక్ష్మైనమావేక్ష్యతీతి॥45॥

దక్షశాపాత్సోమం రాజానం యక్ష్మావివేశ
స యక్ష్మణావిష్టో దక్షమగమత్
దక్షశ్చైనమబ్రవీన్న సమం వర్తస ఇతి
తత్రర్షయః సోమమబ్రువన్క్షీయసే యక్ష్మణా
పశ్చిమస్యాం దిశి సముద్రే హిరణ్యసరస్తీర్థం
తత్ర గత్వాత్మానమభిషేచయస్వేతి
అథాగచ్ఛత్సోమస్తత్ర హిరణ్యసరస్తీర్థం
గత్వా చాత్మనః స్నపనమకరోత్
స్నాత్వా చాత్మానం పాప్మనో మోక్షయామాస
తత్ర చావభాసితస్తీర్థే యదా సోమస్తదాప్రభృతి తీర్థం తత్ప్రభాసమితి నామ్నా ఖ్యాతం బభూవ
తచ్ఛాపాదద్యాపి క్షీయతే సోమోఽమావాస్యాంతరస్థః
పౌర్ణమాసీమాత్రేఽధిష్ఠితో మేఘలేఖాప్రతిచ్ఛన్నం వపుర్దర్శయతి
మేఘసదృశం వర్ణమగమత్తదస్య శశలక్ష్మ విమలమభవత్॥46॥

స్థూలశిరా మహర్షిర్మేరోః ప్రాగుత్తరే దిగ్భాగే తపస్తేపే
తస్య తపస్తప్యమానస్య సర్వగంధవహః శుచిర్వాయుర్వివాయమానః శరీరమస్పృశత్
స తపసా తాపితశరీరః కృశో వాయునోపవీజ్యమానో హృదయపరితోషమగమత్
తత్ర తస్యానిలవ్యజనకృతపరితోషస్య సద్యో వనస్పతయః పుష్పశోభాం న దర్శితవంత ఇతి స ఏతాఞ్శశాప
న సర్వకాలం పుష్పవంతో భవిష్యథేతి॥47॥

నారాయణో లోకహితార్థం వడవాముఖో నామ మహర్షిః పురాభవత్
తస్య మేరౌ తపస్తప్యతః సముద్ర ఆహూతో నాగతః
తేనామర్షితేనాత్మగాత్రోష్మణా సముద్రః స్తిమితజలః కృతః
స్వేదప్రస్యందనసదృశశ్చాస్య లవణభావో జనితః
ఉక్తశ్చాపేయో భవిష్యసి

ఏతచ్చ తే తోయం వడవాముఖసంజ్ఞితేన పీయమానం మధురం భవిష్యతి
తదేతదద్యాపి వడవాముఖసంజ్ఞితేనానువర్తినా తోయం సాముద్రం పీయతే॥48॥

హిమవతో గిరేర్దుహితరముమాం రుద్రశ్చకమే
భృగురపి చ మహర్షిర్హిమవంతమాగమ్యాబ్రవీత్కన్యాముమాం మే దేహీతి
తమబ్రవీద్ధిమవానభిలషితో వరో రుద్ర ఇతి
తమబ్రవీద్భృగుర్యస్మాత్త్వయాహం కన్యావరణకృతభావః ప్రత్యాఖ్యాతస్తస్మాన్న రత్నానాం భవాన్భాజనం భవిష్యతీతి
అద్యప్రభృత్యేతదవస్థితమృషివచనం॥49॥

తదేవంవిధం మాహాత్మ్యం బ్రాహ్మణానాం
క్షత్రమపి శాశ్వతీమవ్యయాం పృథివీం పత్నీమభిగమ్య బుభుజే
తదేతద్బ్రహ్మాగ్నీషోమీయం
తేన జగద్ధార్యతే॥50॥

—♦ అధ్యాయము 330 ♦—

శ్రీభగవానువాచ

సూర్యాచంద్రమసౌ శశ్వత్కేశైర్మే అంశుసంజ్ఞితైః
బోధయంస్తాపయంశ్చైవ జగదుత్తిష్ఠతః పృథక్॥1॥

బోధనాత్తాపనాచ్చైవ జగతో హర్షణం భవేత్
అగ్నీషోమకృతైరేభిః కర్మభిః పాండునందన
హృషీకేశోఽహమీశానో వరదో లోకభావనః॥2॥

ఇడోపహూతయోగేన హరే భాగం క్రతుష్వహం
వర్ణశ్చ మే హరిశ్రేష్ఠస్తస్మాద్ధరిరహం స్మృతః॥3॥

ధామ సారో హి లోకానామృతం చైవ విచారితం
ఋతధామా తతో విప్రైః సత్యశ్చాహం ప్రకీర్తితః॥4॥

నష్టాం చ ధరణీం పూర్వమవిందం వై గుహాగతాం
గోవింద ఇతి మాం దేవా వాగ్భిః సమభితుష్టువుః॥5॥

శిపివిష్టేతి చాఖ్యాయాం హీనరోమా చ యో భవేత్
తేనావిష్టం హి యత్కించిచ్ఛిపివిష్టం హి తత్స్మృతం॥6॥

యాస్కో మామృషిరవ్యగ్రో నైకయజ్ఞేషు గీతవాన్
శిపివిష్ట ఇతి హ్యస్మాద్గుహ్యనామధరో హ్యహం॥7॥

స్తుత్వా మాం శిపివిష్టేతి యాస్కో ఋషిరుదారధీః
మత్ప్రసాదాదధో నష్టం నిరుక్తమభిజగ్మివాన్॥8॥

న హి జాతో న జాయేఽహం న జనిష్యే కదాచన
క్షేత్రజ్ఞః సర్వభూతానాం తస్మాదహమజః స్మృతః॥9॥

నోక్తపూర్వం మయా క్షుద్రమశ్లీలం వా కదాచన
ఋతా బ్రహ్మసుతా సా మే సత్యా దేవీ సరస్వతీ॥10॥

సచ్చాసచ్చైవ కౌంతేయ మయావేశితమాత్మని
పౌష్కరే బ్రహ్మసదనే సత్యం మామృషయో విదుః॥11॥

సత్త్వాన్న చ్యుతపూర్వోఽహం సత్త్వం వై విద్ధి మత్కృతం
జన్మనీహాభవత్సత్త్వం పౌర్వికం మే ధనంజయ॥12॥

నిరాశీఃకర్మసంయుక్తం సాత్వతం మాం ప్రకల్పయ
సాత్వతజ్ఞానదృష్టోఽహం సాత్వతః సాత్వతాం పతిః॥13॥

కృషామి మేదినీం పార్థ భూత్వా కార్ష్ణా యసో మహాన్
కృష్ణో వర్ణశ్చ మే యస్మాత్తస్మాత్కృష్ణోఽహమర్జున॥14॥

మయా సంశ్లేషితా భూమిరద్భిర్వ్యోమ చ వాయునా
వాయుశ్చ తేజసా సార్ధం వైకుంఠత్వం తతో మమ॥15॥

నిర్వాణం పరమం సౌఖ్యం ధర్మోఽసౌ పర ఉచ్యతే
తస్మాన్న చ్యుతపూర్వోఽహమచ్యుతస్తేన కర్మణా॥16॥

పృథివీనభసీ చోభే విశ్రుతే విశ్వలౌకికే
తయోః సంధారణార్థం హి మామధోక్షజమంజసా॥17॥

నిరుక్తం వేదవిదుషో యే చ శబ్దార్థచింతకాః
తే మాం గాయంతి ప్రాగ్వంశే అధోక్షజ ఇతి స్థితిః॥18॥

శబ్ద ఏకమతైరేష వ్యాహృతః పరమర్షిభిః
నాన్యో హ్యధోక్షజో లోకే ఋతే నారాయణం ప్రభుం॥19॥

ఘృతం మమార్చిషో లోకే జంతూనాం ప్రాణధారణం
ఘృతార్చిరహమవ్యగ్రైర్వేదజ్ఞైః పరికీర్తితః॥20॥

త్రయో హి ధాతవః ఖ్యాతాః కర్మజా ఇతి చ స్మృతాః
పిత్తం శ్లేష్మా చ వాయుశ్చ ఏష సంఘాత ఉచ్యతే॥21॥

ఏతైశ్చ ధార్యతే జంతురేతైః క్షీణైశ్చ క్షీయతే
ఆయుర్వేదవిదస్తస్మాత్త్రిధాతుం మాం ప్రచక్షతే॥22॥

వృషో హి భగవాంధర్మః ఖ్యాతో లోకేషు భారత
నైఘంటుకపదాఖ్యాతం విద్ధి మాం వృషముత్తమం॥23॥

కపిర్వరాహః శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మశ్చ వృష ఉచ్యతే
తస్మాద్వృషాకపిం ప్రాహ కశ్యపో మాం ప్రజాపతిః॥24॥

న చాదిం న మధ్యం తథా నైవ చాంతం; కదాచిద్విదంతే సురాశ్చాసురాశ్చ
అనాద్యో హ్యమధ్యస్తథా చాప్యనంతః; ప్రగీతోఽహమీశో విభుర్లోకసాక్షీ॥25॥

శుచీని శ్రవణీయాని శృణోమీహ ధనంజయ
న చ పాపాని గృహ్ణామి తతోఽహం వై శుచిశ్రవాః॥26॥

ఏకశృంగః పురా భూత్వా వరాహో దివ్యదర్శనః
ఇమాముద్ధృతవాన్భూమిమేకశృంగస్తతో హ్యహం॥27॥

తథైవాసం త్రికకుదో వారాహం రూపమాస్థితః
త్రికకుత్తేన విఖ్యాతః శరీరస్య తు మాపనాత్॥28॥

విరించ ఇతి యః ప్రోక్తః కపిలజ్ఞానచింతకైః
స ప్రజాపతిరేవాహం చేతనాత్సర్వలోకకృత్॥29॥

విద్యాసహాయవంతం మామాదిత్యస్థం సనాతనం
కపిలం ప్రాహురాచార్యాః సాంఖ్యా నిశ్చితనిశ్చయాః॥30॥

హిరణ్యగర్భో ద్యుతిమానేష యశ్ఛందసి స్తుతః
యోగైః సంపూజ్యతే నిత్యం స ఏవాహం విభుః స్మృతః॥31॥

ఏకవింశతిశాఖం చ ఋగ్వేదం మాం ప్రచక్షతే
సహస్రశాఖం యత్సామ యే వై వేదవిదో జనాః
గాయంత్యారణ్యకే విప్రా మద్భక్తాస్తేఽపి దుర్లభాః॥32॥

షట్పంచాశతమష్టౌ చ సప్తత్రింశతమిత్యుత
యస్మిఞ్శాఖా యజుర్వేదే సోఽహమాధ్వర్యవే స్మృతః॥33॥

పంచకల్పమథర్వాణం కృత్యాభిః పరిబృంహితం
కల్పయంతి హి మాం విప్రా అథర్వాణవిదస్తథా॥34॥

శాఖాభేదాశ్చ యే కేచిద్యాశ్చ శాఖాసు గీతయః
స్వరవర్ణసముచ్చారాః సర్వాంస్తాన్విద్ధి మత్కృతాన్॥35॥

యత్తద్ధయశిరః పార్థ సముదేతి వరప్రదం
సోఽహమేవోత్తరే భాగే క్రమాక్షరవిభాగవిత్॥36॥

రామాదేశితమార్గేణ మత్ప్రసాదాన్మహాత్మనా
పాంచాలేన క్రమః ప్రాప్తస్తస్మాద్భూతాత్సనాతనాత్
బాభ్రవ్యగోత్రః స బభౌ ప్రథమః క్రమపారగః॥37॥

నారాయణాద్వరం లబ్ధ్వా ప్రాప్య యోగమనుత్తమం
క్రమం ప్రణీయ శిక్షాం చ ప్రణయిత్వా స గాలవః॥38॥

కండరీకోఽథ రాజా చ బ్రహ్మదత్తః ప్రతాపవాన్
జాతీమరణజం దుఃఖం స్మృత్వా స్మృత్వా పునః పునః
సప్తజాతిషు ముఖ్యత్వాద్యోగానాం సంపదం గతః॥39॥

పురాహమాత్మజః పార్థ ప్రథితః కారణాంతరే
ధర్మస్య కురుశార్దూల తతోఽహం ధర్మజః స్మృతః॥40॥

నరనారాయణౌ పూర్వం తపస్తేపతురవ్యయం
ధర్మయానం సమారూఢౌ పర్వతే గంధమాదనే॥41॥

తత్కాలసమయం చైవ దక్షయజ్ఞో బభూవ హ
న చైవాకల్పయద్భాగం దక్షో రుద్రస్య భారత॥42॥

తతో దధీచివచనాద్దక్షయజ్ఞమపాహరత్
ససర్జ శూలం క్రోధేన ప్రజ్వలంతం ముహుర్ముహుః॥43॥

తచ్ఛూలం భస్మసాత్కృత్వా దక్షయజ్ఞం సవిస్తరం
ఆవయోః సహసాగచ్ఛద్బదర్యాశ్రమమంతికాత్
వేగేన మహతా పార్థ పతన్నారాయణోరసి॥44॥

తతః స్వతేజసావిష్టాః కేశా నారాయణస్య హ
బభూవుర్ముంజవర్ణాస్తు తతోఽహం ముంజకేశవాన్॥45॥

తచ్చ శూలం వినిర్ధూతం హుంకారేణ మహాత్మనా
జగామ శంకరకరం నారాయణసమాహతం॥46॥

అథ రుద్ర ఉపాధావత్తావృషీ తపసాన్వితౌ
తత ఏనం సముద్ధూతం కంఠే జగ్రాహ పాణినా
నారాయణః స విశ్వాత్మా తేనాస్య శితికంఠతా॥47॥

అథ రుద్రవిఘాతార్థమిషీకాం జగృహే నరః
మంత్రైశ్చ సంయుయోజాశు సోఽభవత్పరశుర్మహాన్॥48॥

క్షిప్తశ్చ సహసా రుద్రే ఖండనం ప్రాప్తవాంస్తదా
తతోఽహం ఖండపరశుః స్మృతః పరశుఖండనాత్॥49॥

అర్జున ఉవాచ

అస్మిన్యుద్ధే తు వార్ష్ణేయ త్రైలోక్యమథనే తదా
జయం కః ప్రాప్తవాంస్తత్ర శంసైతన్మే జనార్దన॥50॥

శ్రీభగవానువాచ

తయోః సంలగ్నయోర్యుద్ధే రుద్రనారాయణాత్మనోః
ఉద్విగ్నాః సహసా కృత్స్నా లోకాః సర్వేఽభవంస్తదా॥51॥

నాగృహ్ణాత్పావకః శుభ్రం మఖేషు సుహుతం హవిః
వేదా న ప్రతిభాంతి స్మ ఋషీణాం భావితాత్మనాం॥52॥

దేవాన్రజస్తమశ్చైవ సమావివిశతుస్తదా
వసుధా సంచకంపేఽథ నభశ్చ విపఫాల హ॥53॥

నిష్ప్రభాణి చ తేజాంసి బ్రహ్మా చైవాసనాచ్చ్యుతః
అగాచ్ఛోషం సముద్రశ్చ హిమవాంశ్చ వ్యశీర్యత॥54॥

తస్మిన్నేవం సముత్పన్నే నిమిత్తే పాండునందన
బ్రహ్మా వృతో దేవగణైరృషిభిశ్చ మహాత్మభిః
ఆజగామాశు తం దేశం యత్ర యుద్ధమవర్తత॥55॥

సాంజలిప్రగ్రహో భూత్వా చతుర్వక్త్రో నిరుక్తగః
ఉవాచ వచనం రుద్రం లోకానామస్తు వై శివం
న్యస్యాయుధాని విశ్వేశ జగతో హితకామ్యయా॥56॥

యదక్షరమథావ్యక్తమీశం లోకస్య భావనం
కూటస్థం కర్తృనిర్ద్వంద్వమకర్తేతి చ యం విదుః॥57॥

వ్యక్తిభావగతస్యాస్య ఏకా మూర్తిరియం శివా
నరో నారాయణశ్చైవ జాతౌ ధర్మకులోద్వహౌ॥58॥

తపసా మహతా యుక్తౌ దేవశ్రేష్ఠౌ మహావ్రతౌ
అహం ప్రసాదజస్తస్య కస్మింశ్చిత్కారణాంతరే
త్వం చైవ క్రోధజస్తాత పూర్వసర్గే సనాతనః॥59॥

మయా చ సార్ధం వరదం విబుధైశ్చ మహర్షిభిః
ప్రసాదయాశు లోకానాం శాంతిర్భవతు మాచిరం॥60॥

బ్రహ్మణా త్వేవముక్తస్తు రుద్రః క్రోధాగ్నిముత్సృజన్
ప్రసాదయామాస తతో దేవం నారాయణం ప్రభుం
శరణం చ జగామాద్యం వరేణ్యం వరదం హరిం॥61॥

తతోఽథ వరదో దేవో జితక్రోధో జితేంద్రియః
ప్రీతిమానభవత్తత్ర రుద్రేణ సహ సంగతః॥62॥

ఋషిభిర్బ్రహ్మణా చైవ విబుధైశ్చ సుపూజితః
ఉవాచ దేవమీశానమీశః స జగతో హరిః॥63॥

యస్త్వాం వేత్తి స మాం వేత్తి యస్త్వామను స మామను
నావయోరంతరం కించిన్మా తే భూద్బుద్ధిరన్యథా॥64॥

అద్య ప్రభృతి శ్రీవత్సః శూలాంకోఽయం భవత్వయం
మమ పాణ్యంకితశ్చాపి శ్రీకంఠస్త్వం భవిష్యసి॥65॥

ఏవం లక్షణముత్పాద్య పరస్పరకృతం తదా
సఖ్యం చైవాతులం కృత్వా రుద్రేణ సహితావృషీ
తపస్తేపతురవ్యగ్రౌ విసృజ్య త్రిదివౌకసః॥66॥

ఏష తే కథితః పార్థ నారాయణజయో మృధే
నామాని చైవ గుహ్యాని నిరుక్తాని చ భారత
ఋషిభిః కథితానీహ యాని సంకీర్తితాని తే॥67॥

ఏవం బహువిధై రూపైశ్చరామీహ వసుంధరాం
బ్రహ్మలోకం చ కౌంతేయ గోలోకం చ సనాతనం
మయా త్వం రక్షితో యుద్ధే మహాంతం ప్రాప్తవాంజయం॥68॥

యస్తు తే సోఽగ్రతో యాతి యుద్ధే సంప్రత్యుపస్థితే
తం విద్ధి రుద్రం కౌంతేయ దేవదేవం కపర్దినం॥69॥

కాలః స ఏవ కథితః క్రోధజేతి మయా తవ
నిహతాంస్తేన వై పూర్వం హతవానసి వై రిపూన్॥70॥

అప్రమేయప్రభావం తం దేవదేవముమాపతిం
నమస్వ దేవం ప్రయతో విశ్వేశం హరమవ్యయం॥71॥

—♦ అధ్యాయము 331 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

బ్రహ్మన్సుమహదాఖ్యానం భవతా పరికీర్తితం
యచ్ఛ్రుత్వా మునయః సర్వే విస్మయం పరమం గతాః॥1॥

ఇదం శతసహస్రాద్ధి భారతాఖ్యానవిస్తరాత్
ఆమథ్య మతిమంథేన జ్ఞానోదధిమనుత్తమం॥2॥

నవనీతం యథా దధ్నో మలయాచ్చందనం యథా
ఆరణ్యకం చ వేదేభ్య ఓషధిభ్యోఽమృతం యథా॥3॥

సముద్ధృతమిదం బ్రహ్మన్కథామృతమనుత్తమం
తపోనిధే త్వయోక్తం హి నారాయణకథాశ్రయం॥4॥

స హీశో భగవాందేవః సర్వభూతాత్మభావనః
అహో నారాయణం తేజో దుర్దర్శం ద్విజసత్తమ॥5॥

యత్రావిశంతి కల్పాంతే సర్వే బ్రహ్మాదయః సురాః
ఋషయశ్చ సగంధర్వా యచ్చ కించిచ్చరాచరం
న తతోఽస్తి పరం మన్యే పావనం దివి చేహ చ॥6॥

సర్వాశ్రమాభిగమనం సర్వతీర్థావగాహనం
న తథా ఫలదం చాపి నారాయణకథా యథా॥7॥

సర్వథా పావితాః స్మేహ శ్రుత్వేమామాదితః కథాం
హరేర్విశ్వేశ్వరస్యేహ సర్వపాపప్రణాశనీం॥8॥

న చిత్రం కృతవాంస్తత్ర యదార్యో మే ధనంజయః
వాసుదేవసహాయో యః ప్రాప్తవాంజయముత్తమం॥9॥

న చాస్య కించిదప్రాప్యం మన్యే లోకేష్వపి త్రిషు
త్రైలోక్యనాథో విష్ణుః స యస్యాసీత్సాహ్యకృత్సఖా॥10॥

ధన్యాశ్చ సర్వ ఏవాసన్బ్రహ్మంస్తే మమ పూర్వకాః
హితాయ శ్రేయసే చైవ యేషామాసీజ్జనార్దనః॥11॥

తపసాపి న దృశ్యో హి భగవాఁల్లోకపూజితః
యం దృష్టవంతస్తే సాక్షాచ్ఛ్రీవత్సాంకవిభూషణం॥12॥

తేభ్యో ధన్యతరశ్చైవ నారదః పరమేష్ఠిజః
న చాల్పతేజసమృషిం వేద్మి నారదమవ్యయం
శ్వేతద్వీపం సమాసాద్య యేన దృష్టః స్వయం హరిః॥13॥

దేవప్రసాదానుగతం వ్యక్తం తత్తస్య దర్శనం
యద్దృష్టవాంస్తదా దేవమనిరుద్ధతనౌ స్థితం ॥14॥

బదరీమాశ్రమం యత్తు నారదః ప్రాద్రవత్పునః
నరనారాయణౌ ద్రష్టుం కిం ను తత్కారణం మునే ॥15॥

శ్వేతద్వీపాన్నివృత్తశ్చ నారదః పరమేష్ఠిజః
బదరీమాశ్రమం ప్రాప్య సమాగమ్య చ తావృషీ ॥16॥

కియంతం కాలమవసత్కాః కథాః పృష్టవాంశ్చ సః
శ్వేతద్వీపాదుపావృత్తే తస్మిన్వా సుమహాత్మని ॥17॥

కిమబ్రూతాం మహాత్మానౌ నరనారాయణావృషీ
తదేతన్మే యథాతత్త్వం సర్వమాఖ్యాతుమర్హసి ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

నమో భగవతే తస్మై వ్యాసాయామితతేజసే
యస్య ప్రసాదాద్వక్ష్యామి నారాయణకథామిమాం ॥19॥

ప్రాప్య శ్వేతం మహాద్వీపం దృష్ట్వా చ హరిమవ్యయం
నివృత్తో నారదో రాజంస్తరసా మేరుమాగమత్
హృదయేనోద్వహన్భారం యదుక్తం పరమాత్మనా ॥20॥

పశ్చాదస్యాభవద్రాజన్నాత్మనః సాధ్వసం మహత్
యద్గత్వా దూరమధ్వానం క్షేమీ పునరిహాగతః ॥21॥

తతో మేరోః ప్రచక్రామ పర్వతం గంధమాదనం
నిపపాత చ ఖాత్తూర్ణం విశాలాం బదరీమను ॥22॥

తతః స దదృశే దేవౌ పురాణావృషిసత్తమౌ
తపశ్చరంతౌ సుమహదాత్మనిష్ఠౌ మహావ్రతౌ ॥23॥

తేజసాభ్యధికౌ సూర్యాత్సర్వలోకవిరోచనాత్
శ్రీవత్సలక్షణౌ పూజ్యౌ జటామండలధారిణౌ ॥24॥

జాలపాదభుజౌ తౌ తు పాదయోశ్చక్రలక్షణౌ
వ్యూఢోరస్కౌ దీర్ఘభుజౌ తథా ముష్కచతుష్కిణౌ ॥25॥

షష్టిదంతావష్టదంష్ట్రౌ మేఘౌఘసదృశస్వనౌ
స్వాస్యౌ పృథులలాటౌ చ సుహనూ సుభ్రునాసికౌ ॥26॥

ఆతపత్రేణ సదృశే శిరసీ దేవయోస్తయోః
ఏవం లక్షణసంపన్నౌ మహాపురుషసంజ్ఞితౌ ॥27॥

తౌ దృష్ట్వా నారదో హృష్టస్తాభ్యాం చ ప్రతిపూజితః
స్వాగతేనాభిభాష్యాథ పృష్టశ్చానామయం తదా ॥28॥

బభూవాంతర్గతమతిర్నిరీక్ష్య పురుషోత్తమౌ
సదోగతాస్తత్ర యే వై సర్వభూతనమస్కృతాః ॥29॥

శ్వేతద్వీపే మయా దృష్టాస్తాదృశావృషిసత్తమౌ
ఇతి సంచింత్య మనసా కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
ఉపోపవివిశే తత్ర పీఠే కుశమయే శుభే ॥30॥

తతస్తౌ తపసాం వాసౌ యశసాం తేజసామపి
ఋషీ శమదమోపేతౌ కృత్వా పూర్వాహ్ణికం విధిం ॥31॥

పశ్చాన్నారదమవ్యగ్రౌ పాద్యార్ఘ్యాభ్యాం ప్రపూజ్య చ
పీఠయోశ్చోపవిష్టౌ తౌ కృతాతిథ్యాహ్నికౌ నృప ॥32॥

తేషు తత్రోపవిష్టేషు స దేశోఽభివ్యరాజత
ఆజ్యాహుతిమహాజ్వాలైర్యజ్ఞవాటోఽగ్నిభిర్యథా॥33॥

అథ నారాయణస్తత్ర నారదం వాక్యమబ్రవీత్
సుఖోపవిష్టం విశ్రాంతం కృతాతిథ్యం సుఖస్థితం॥34॥

అపీదానీం స భగవాన్పరమాత్మా సనాతనః
శ్వేతద్వీపే త్వయా దృష్ట ఆవయోః ప్రకృతిః పరా॥35॥

నారద ఉవాచ

దృష్టో మే పురుషః శ్రీమాన్విశ్వరూపధరోఽవ్యయః
సర్వే హి లోకాస్తత్రస్థాస్తథా దేవాః సహర్షిభిః
అద్యాపి చైనం పశ్యామి యువాం పశ్యన్సనాతనౌ॥36॥

యైర్లక్షణైరుపేతః స హరిరవ్యక్తరూపధృక్
తైర్లక్షణైరుపేతౌ హి వ్యక్తరూపధరౌ యువాం॥37॥

దృష్టౌ మయా యువాం తత్ర తస్య దేవస్య పార్శ్వతః
ఇహ చైవాగతోఽస్మ్యద్య విసృష్టః పరమాత్మనా॥38॥

కో హి నామ భవేత్తస్య తేజసా యశసా శ్రియా
సదృశస్త్రిషు లోకేషు ఋతే ధర్మాత్మజౌ యువాం॥39॥

తేన మే కథితం పూర్వం నామ క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితం
ప్రాదుర్భావాశ్చ కథితా భవిష్యంతి హి యే యథా॥40॥

తత్ర యే పురుషాః శ్వేతాః పంచేంద్రియవివర్జితాః
ప్రతిబుద్ధాశ్చ తే సర్వే భక్తాశ్చ పురుషోత్తమం॥41॥

తేఽర్చయంతి సదా దేవం తైః సార్ధం రమతే చ సః
ప్రియభక్తో హి భగవాన్పరమాత్మా ద్విజప్రియః॥42॥

రమతే సోఽర్చ్యమానో హి సదా భాగవతప్రియః
విశ్వభుక్సర్వగో దేవో బాంధవో భక్తవత్సలః
స కర్తా కారణం చైవ కార్యం చాతిబలద్యుతిః॥43॥

తపసా యోజ్య సోఽఽత్మానం శ్వేతద్వీపాత్పరం హి యత్
తేజ ఇత్యభివిఖ్యాతం స్వయంభాసావభాసితం॥44॥

శాంతిః సా త్రిషు లోకేషు సిద్ధానాం భావితాత్మనాం
ఏతయా శుభయా బుద్ధ్యా నైష్ఠికం వ్రతమాస్థితః॥45॥

న తత్ర సూర్యస్తపతి న సోమోఽభివిరాజతే
న వాయుర్వాతి దేవేశే తపశ్చరతి దుశ్చరం॥46॥

వేదీమష్టతలోత్సేధాం భూమావాస్థాయ విశ్వభుక్
ఏకపాదస్థితో దేవ ఊర్ధ్వబాహురుదఙ్ముఖః
సాంగానావర్తయన్వేదాంస్తపస్తేపే సుదుశ్చరం॥47॥

యద్బ్రహ్మా ఋషయశ్చైవ స్వయం పశుపతిశ్చ యత్
శేషాశ్చ విబుధశ్రేష్ఠా దైత్యదానవరాక్షసాః॥48॥

నాగాః సుపర్ణా గంధర్వాః సిద్ధా రాజర్షయశ్చ యే
హవ్యం కవ్యం చ సతతం విధిపూర్వం ప్రయుంజతే
కృత్స్నం తత్తస్య దేవస్య చరణావుపతిష్ఠతి॥49॥

యాః క్రియాః సంప్రయుక్తాస్తు ఏకాంతగతబుద్ధిభిః
తాః సర్వాః శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతి వై స్వయం॥50॥

న తస్యాన్యః ప్రియతరః ప్రతిబుద్ధైర్మహాత్మభిః
విద్యతే త్రిషు లోకేషు తతోఽస్మ్యైకాంతికం గతః
ఇహ చైవాగతస్తేన విసృష్టః పరమాత్మనా॥51॥

ఏవం మే భగవాందేవః స్వయమాఖ్యాతవాన్హరిః
ఆసిష్యే తత్పరో భూత్వా యువాభ్యాం సహ నిత్యశః॥52॥

—♦ అధ్యాయము 332 ♦—

నరనారాయణావూచతుః

ధన్యోఽస్యనుగృహీతోఽసి యత్తే దృష్టః స్వయం ప్రభుః
న హి తం దృష్టవాన్కశ్చిత్పద్మయోనిరపి స్వయం॥1॥

అవ్యక్తయోనిర్భగవాందుర్దర్శః పురుషోత్తమః
నారదైతద్ధి తే సత్యం వచనం సముదాహృతం॥2॥

నాస్య భక్తైః ప్రియతరో లోకే కశ్చన విద్యతే
తతః స్వయం దర్శితవాన్స్వమాత్మానం ద్విజోత్తమ॥3॥

తపో హి తప్యతస్తస్య యత్స్థానం పరమాత్మనః
న తత్సంప్రాప్నుతే కశ్చిదృతే హ్యావాం ద్విజోత్తమ॥4॥

యా హి సూర్యసహస్రస్య సమస్తస్య భవేద్ద్యుతిః
స్థానస్య సా భవేత్తస్య స్వయం తేన విరాజతా॥5॥

తస్మాదుత్తిష్ఠతే విప్ర దేవాద్విశ్వభువః పతేః
క్షమా క్షమావతాం శ్రేష్ఠ యయా భూమిస్తు యుజ్యతే॥6॥

తస్మాచ్చోత్తిష్ఠతే దేవాత్సర్వభూతహితో రసః
ఆపో యేన హి యుజ్యంతే ద్రవత్వం ప్రాప్నువంతి చ॥7॥

తస్మాదేవ సముద్భూతం తేజో రూపగుణాత్మకం
యేన స్మ యుజ్యతే సూర్యస్తతో లోకాన్విరాజతే॥8॥

తస్మాద్దేవాత్సముద్భూతః స్పర్శస్తు పురుషోత్తమాత్
యేన స్మ యుజ్యతే వాయుస్తతో లోకాన్వివాత్యసౌ॥9॥

తస్మాచ్చోత్తిష్ఠతే శబ్దః సర్వలోకేశ్వరాత్ప్రభోః
ఆకాశం యుజ్యతే యేన తతస్తిష్ఠత్యసంవృతం॥10॥

తస్మాచ్చోత్తిష్ఠతే దేవాత్సర్వభూతగతం మనః
చంద్రమా యేన సంయుక్తః ప్రకాశగుణధారణః॥11॥

షడ్భూతోత్పాదకం నామ తత్స్థానం వేదసంజ్ఞితం
విద్యాసహాయో యత్రాస్తే భగవాన్హవ్యకవ్యభుక్॥12॥

యే హి నిష్కల్మషా లోకే పుణ్యాపాపవివర్జితాః
తేషాం వై క్షేమమధ్వానం గచ్ఛతాం ద్విజసత్తమ
సర్వలోకతమోహంతా ఆదిత్యో ద్వారముచ్యతే॥13॥

ఆదిత్యదగ్ధసర్వాంగా అదృశ్యాః కేనచిత్క్వచిత్
పరమాణుభూతా భూత్వా తు తం దేవం ప్రవిశంత్యుత॥14॥

తస్మాదపి వినిర్ముక్తా అనిరుద్ధతనౌ స్థితాః
మనోభూతాస్తతో భూయః ప్రద్యుమ్నం ప్రవిశంత్యుత॥15॥

ప్రద్యుమ్నాచ్చాపి నిర్ముక్తా జీవం సంకర్షణం తథా
విశంతి విప్రప్రవరాః సాంఖ్యా భాగవతైః సహ॥16॥

తతస్త్రైగుణ్యహీనాస్తే పరమాత్మానమంజసా
ప్రవిశంతి ద్విజశ్రేష్ఠ క్షేత్రజ్ఞం నిర్గుణాత్మకం
సర్వావాసం వాసుదేవం క్షేత్రజ్ఞం విద్ధి తత్త్వతః ॥17॥

సమాహితమనస్కాశ్చ నియతాః సంయతేంద్రియాః
ఏకాంతభావోపగతా వాసుదేవం విశంతి తే॥18॥

ఆవామపి చ ధర్మస్య గృహే జాతౌ ద్విజోత్తమ
రమ్యాం విశాలామాశ్రిత్య తప ఉగ్రం సమాస్థితౌ॥19॥

యే తు తస్యైవ దేవస్య ప్రాదుర్భావాః సురప్రియాః
భవిష్యంతి త్రిలోకస్థాస్తేషాం స్వస్తీత్యతో ద్విజ॥20॥

విధినా స్వేన యుక్తాభ్యాం యథాపూర్వం ద్విజోత్తమ
ఆస్థితాభ్యాం సర్వకృచ్ఛ్రం వ్రతం సమ్యక్తదుత్తమం॥21॥

ఆవాభ్యామపి దృష్టస్త్వం శ్వేతద్వీపే తపోధన
సమాగతో భగవతా సంజల్పం కృతవాన్యథా॥22॥

సర్వం హి నౌ సంవిదితం త్రైలోక్యే సచరాచరే
యద్భవిష్యతి వృత్తం వా వర్తతే వా శుభాశుభం॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తయోర్వాక్యం తపస్యుగ్రేఽభ్యవర్తత
నారదః ప్రాంజలిర్భూత్వా నారాయణపరాయణః॥24॥

జజాప విధివన్మంత్రాన్నారాయణగతాన్బహూన్
దివ్యం వర్షసహస్రం హి నరనారాయణాశ్రమే॥25॥

అవసత్స మహాతేజా నారదో భగవానృషిః
తమేవాభ్యర్చయందేవం నరనారాయణౌ చ తౌ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 333 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య నారదః పరమేష్ఠిజః
దైవం కృత్వా యథాన్యాయం పిత్ర్యం చక్రే తతః పరం॥1॥

తతస్తం వచనం ప్రాహ జ్యేష్ఠో ధర్మాత్మజః ప్రభుః
క ఇజ్యతే ద్విజశ్రేష్ఠ దైవే పిత్ర్యే చ కల్పితే॥2॥

త్వయా మతిమతాం శ్రేష్ఠ తన్మే శంస యథాగమం
కిమేతత్క్రియతే కర్మ ఫలం చాస్య కిమిష్యతే॥3॥

నారద ఉవాచ

త్వయైతత్కథితం పూర్వం దైవం కర్తవ్యమిత్యపి
దైవతం చ పరో యజ్ఞః పరమాత్మా సనాతనః॥4॥

తతస్తద్భావితో నిత్యం యజే వైకుంఠమవ్యయం
తస్మాచ్చ ప్రసృతః పూర్వం బ్రహ్మా లోకపితామహః॥5॥

మమ వై పితరం ప్రీతః పరమేష్ఠ్యప్యజీజనత్
అహం సంకల్పజస్తస్య పుత్రః ప్రథమకల్పితః॥6॥

యజామ్యహం పితౄన్నాథో నారాయణవిధౌ కృతే
ఏవం స ఏవ భగవాన్పితా మాతా పితామహః
ఇజ్యతే పితృయజ్ఞేషు మయా నిత్యం జగత్పతిః॥7॥

శ్రుతిశ్చాప్యపరా దేవ పుత్రాన్హి పితరోఽయజన్
వేదశ్రుతిః ప్రణష్టా చ పునరధ్యాపితా సుతైః
తతస్తే మంత్రదాః పుత్రాః పితృత్వముపపేదిరే॥8॥

నూనం పురైతద్విదితం యువయోర్భావితాత్మనోః
పుత్రాశ్చ పితరశ్చైవ పరస్పరమపూజయన్॥9॥

త్రీన్పిండాన్న్యస్య వై పృథ్వ్యాం పూర్వం దత్త్వా కుశానితి
కథం తు పిండసంజ్ఞాం తే పితరో లేభిరే పురా॥10॥

నరనారాయణావూచతుః

ఇమాం హి ధరణీం పూర్వం నష్టాం సాగరమేఖలాం
గోవింద ఉజ్జహారాశు వారాహం రూపమాశ్రితః॥11॥

స్థాపయిత్వా తు ధరణీం స్వే స్థానే పురుషోత్తమః
జలకర్దమలిప్తాంగో లోకకార్యార్థముద్యతః॥12॥

ప్రాప్తే చాహ్నికకాలే స మధ్యందినగతే రవౌ
దంష్ట్రావిలగ్నాన్మృత్పిండాన్విధూయ సహసా ప్రభుః
స్థాపయామాస వై పృథ్వ్యాం కుశానాస్తీర్య నారద॥13॥

స తేష్వాత్మానముద్దిశ్య పిత్ర్యం చక్రే యథావిధి
సంకల్పయిత్వా త్రీన్పిండాన్స్వేనైవ విధినా ప్రభుః॥14॥

ఆత్మగాత్రోష్మసంభూతైః స్నేహగర్భైస్తిలైరపి
ప్రోక్ష్యాపవర్గం దేవేశః ప్రాఙ్ముఖః కృతవాన్స్వయం॥15॥

మర్యాదాస్థాపనార్థం చ తతో వచనముక్తవాన్
అహం హి పితరః స్రష్టుముద్యతో లోకకృత్స్వయం॥16॥

తస్య చింతయతః సద్యః పితృకార్యవిధిం పరం
దంష్ట్రాభ్యాం ప్రవినిర్ధూతా మమైతే దక్షిణాం దిశం
ఆశ్రితా ధరణీం పిండాస్తస్మాత్పితర ఏవ తే॥17॥

త్రయో మూర్తివిహీనా వై పిండమూర్తిధరాస్త్విమే
భవంతు పితరో లోకే మయా సృష్టాః సనాతనాః॥18॥

పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః
అహమేవాత్ర విజ్ఞేయస్త్రిషు పిండేషు సంస్థితః॥19॥

నాస్తి మత్తోఽధికః కశ్చిత్కో వాభ్యర్చ్యో మయా స్వయం
కో వా మమ పితా లోకే అహమేవ పితామహః॥20॥

పితామహపితా చైవ అహమేవాత్ర కారణం
ఇత్యేవముక్త్వా వచనం దేవదేవో వృషాకపిః॥21॥

వరాహపర్వతే విప్ర దత్త్వా పిండాన్సవిస్తరాన్
ఆత్మానం పూజయిత్వైవ తత్రైవాదర్శనం గతః॥22॥

ఏతదర్థం శుభమతే పితరః పిండసంజ్ఞితాః
లభంతే సతతం పూజాం వృషాకపివచో యథా॥23॥

యే యజంతి పితౄందేవాన్గురూంశ్చైవాతిథీంస్తథా
గాశ్చైవ ద్విజముఖ్యాంశ్చ పృథివీం మాతరం తథా

కర్మణా మనసా వాచా విష్ణుమేవ యజంతి తే॥24॥

అంతర్గతః స భగవాన్సర్వసత్త్వశరీరగః
సమః సర్వేషు భూతేషు ఈశ్వరః సుఖదుఃఖయోః
మహాన్మహాత్మా సర్వాత్మా నారాయణ ఇతి శ్రుతః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 334 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వైతన్నారదో వాక్యం నరనారాయణేరితం
అత్యంతభక్తిమాందేవే ఏకాంతిత్వముపేయివాన్॥1॥

ప్రోష్య వర్షసహస్రం తు నరనారాయణాశ్రమే
శ్రుత్వా భగవదాఖ్యానం దృష్ట్వా చ హరిమవ్యయం
హిమవంతం జగామాశు యత్రాస్య స్వక ఆశ్రమః॥2॥

తావపి ఖ్యాతతపసౌ నరనారాయణావృషీ
తస్మిన్నేవాశ్రమే రమ్యే తేపతుస్తప ఉత్తమం॥3॥

త్వమప్యమితవిక్రాంతః పాండవానాం కులోద్వహః
పావితాత్మాద్య సంవృత్తః శ్రుత్వేమామాదితః కథాం॥4॥

నైవ తస్య పరో లోకో నాయం పార్థివసత్తమ
కర్మణా మనసా వాచా యో ద్విష్యాద్విష్ణుమవ్యయం॥5॥

మజ్జంతి పితరస్తస్య నరకే శాశ్వతీః సమాః
యో ద్విష్యాద్విబుధశ్రేష్ఠం దేవం నారాయణం హరిం॥6॥

కథం నామ భవేద్ద్వేష్య ఆత్మా లోకస్య కస్యచిత్
ఆత్మా హి పురుషవ్యాఘ్ర జ్ఞేయో విష్ణురితి స్థితిః॥7॥

య ఏష గురురస్మాకమృషిర్గంధవతీసుతః
తేనైతత్కథితం తాత మాహాత్మ్యం పరమాత్మనః
తస్మాచ్ఛ్రుతం మయా చేదం కథితం చ తవానఘ॥8॥

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుం
కో హ్యన్యః పురుషవ్యాఘ్ర మహాభారతకృద్భవేత్
ధర్మాన్నానావిధాంశ్చైవ కో బ్రూయాత్తమృతే ప్రభుం॥9॥

వర్తతాం తే మహాయజ్ఞో యథా సంకల్పితస్త్వయా
సంకల్పితాశ్వమేధస్త్వం శ్రుతధర్మశ్చ తత్త్వతః॥10॥

ఏతత్తు మహదాఖ్యానం శ్రుత్వా పారిక్షితో నృపః
తతో యజ్ఞసమాప్త్యర్థం క్రియాః సర్వాః సమారభత్॥11॥

నారాయణీయమాఖ్యానమేతత్తే కథితం మయా
నారదేన పురా రాజన్గురవే మే నివేదితం
ఋషీణాం పాండవానాం చ శృణ్వతోః కృష్ణభీష్మయోః॥12॥

స హి పరమగురుర్భువనపతి;ర్ధరణిధరః శమనియమనిధిః
శ్రుతివినయనిధిర్ద్విజపరమహిత;స్తవ భవతు గతిర్హరిరమరహితః॥13॥

తపసాం నిధిః సుమహతాం మహతో; యశసశ్చ భాజనమరిష్టకహా
ఏకాంతినాం శరణదోఽభయదో; గతిదోఽస్తు వః స మఖభాగహరః॥14॥

త్రిగుణాతిగశ్చతుష్పంచధరః; పూర్తేష్టయోశ్చ ఫలభాగహరః
విదధాతి నిత్యమజితోఽతిబలో; గతిమాత్మగాం సుకృతినామృషిణాం॥15॥

తం లోకసాక్షిణమజం పురుషం; రవివర్ణమీశ్వరగతిం బహుశః
ప్రణమధ్వమేకమతయో యతయః; సలిలోద్భవోఽపి తమృషిం ప్రణతః॥16॥

స హి లోకయోనిరమృతస్య పదం; సూక్ష్మం పురాణమచలం పరమం
తత్సాంఖ్యయోగిభిరుదారధృతం; బుద్ధ్యా యతాత్మభిర్విదితం సతతం॥17॥

—♦ అధ్యాయము 335 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

శ్రుతం భగవతస్తస్య మాహాత్మ్యం పరమాత్మనః
జన్మ ధర్మగృహే చైవ నరనారాయణాత్మకం
మహావరాహసృష్టా చ పిండోత్పత్తిః పురాతనీ॥1॥

ప్రవృత్తౌ చ నివృత్తౌ చ యో యథా పరికల్పితః
స తథా నః శ్రుతో బ్రహ్మన్కథ్యమానస్త్వయానఘ॥2॥

యచ్చ తత్కథితం పూర్వం త్వయా హయశిరో మహత్
హవ్యకవ్యభుజో విష్ణోరుదక్పూర్వే మహోదధౌ
తచ్చ దృష్టం భగవతా బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా॥3॥

కిం తదుత్పాదితం పూర్వం హరిణా లోకధారిణా
రూపం ప్రభావమహతామపూర్వం ధీమతాం వర॥4॥

దృష్ట్వా హి విబుధశ్రేష్ఠమపూర్వమమితౌజసం
తదశ్వశిరసం పుణ్యం బ్రహ్మా కిమకరోన్మునే॥5॥

ఏతన్నః సంశయం బ్రహ్మన్పురాణజ్ఞానసంభవం
కథయస్వోత్తమమతే మహాపురుషనిర్మితం
పావితాః స్మ త్వయా బ్రహ్మన్పుణ్యాం కథయతా కథాం॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కథయిష్యామి తే సర్వం పురాణం వేదసంమితం
జగౌ యద్భగవాన్వ్యాసో రాజ్ఞో ధర్మసుతస్య వై॥7॥

శ్రుత్వాశ్వశిరసో మూర్తిం దేవస్య హరిమేధసః
ఉత్పన్నసంశయో రాజా తమేవ సమచోదయత్॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యత్తద్దర్శితవాన్బ్రహ్మా దేవం హయశిరోధరం
కిమర్థం తత్సమభవద్వపుర్దేవోపకల్పితం॥9॥

వ్యాస ఉవాచ

యత్కించిదిహ లోకే వై దేహబద్ధం విశాం పతే
సర్వం పంచభిరావిష్టం భూతైరీశ్వరబుద్ధిజైః॥10॥

ఈశ్వరో హి జగత్స్రష్టా ప్రభుర్నారాయణో విరాట్
భూతాంతరాత్మా వరదః సగుణో నిర్గుణోఽపి చ
భూతప్రలయమవ్యక్తం శృణుష్వ నృపసత్తమ॥11॥

ధరణ్యామథ లీనాయామప్సు చైకార్ణవే పురా
జ్యోతిర్భూతే జలే చాపి లీనే జ్యోతిషి చానిలే॥12॥

వాయౌ చాకాశసంలీనే ఆకాశే చ మనోనుగే
వ్యక్తే మనసి సంలీనే వ్యక్తే చావ్యక్తతాం గతే॥13॥

అవ్యక్తే పురుషం యాతే పుంసి సర్వగతేఽపి చ
తమ ఏవాభవత్సర్వం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥14॥

తమసో బ్రహ్మ సంభూతం తమోమూలమృతాత్మకం
తద్విశ్వభావసంజ్ఞాంతం పౌరుషీం తనుమాస్థితం॥15॥

సోఽనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తస్తత్ప్రధానం ప్రచక్షతే
తదవ్యక్తమితి జ్ఞేయం త్రిగుణం నృపసత్తమ॥16॥

విద్యాసహాయవాందేవో విష్వక్సేనో హరిః ప్రభుః
అప్స్వేవ శయనం చక్రే నిద్రాయోగముపాగతః
జగతశ్చింతయన్సృష్టిం చిత్రాం బహుగుణోద్భవాం॥17॥

తస్య చింతయతః సృష్టిం మహానాత్మగుణః స్మృతః
అహంకారస్తతో జాతో బ్రహ్మా శుభచతుర్ముఖః
హిరణ్యగర్భో భగవాన్సర్వలోకపితామహః॥18॥

పద్మేఽనిరుద్ధాత్సంభూతస్తదా పద్మనిభేక్షణః
సహస్రపత్రే ద్యుతిమానుపవిష్టః సనాతనః॥19॥

దదృశేఽద్భుతసంకాశే లోకానాపోమయాన్ప్రభుః
సత్త్వస్థః పరమేష్ఠీ స తతో భూతగణాన్సృజత్॥20॥

పూర్వమేవ చ పద్మస్య పత్రే సూర్యాంశుసప్రభే
నారాయణకృతౌ బిందూ అపామాస్తాం గుణోత్తరౌ॥21॥

తావపశ్యత్స భగవాననాదినిధనోఽచ్యుతః
ఏకస్తత్రాభవద్బిందుర్మధ్వాభో రుచిరప్రభః॥22॥

స తామసో మధుర్జాతస్తదా నారాయణాజ్ఞయా
కఠినస్త్వపరో బిందుః కైటభో రాజసస్తు సః॥23॥

తావభ్యధావతాం శ్రేష్ఠౌ తమోరజగుణాన్వితౌ
బలవంతౌ గదాహస్తౌ పద్మనాలానుసారిణౌ॥24॥

దదృశాతేఽరవిందస్థం బ్రహ్మాణమమితప్రభం
సృజంతం ప్రథమం వేదాంశ్చతురశ్చారువిగ్రహాన్॥25॥

తతో విగ్రహవంతౌ తౌ వేదాందృష్ట్వాసురోత్తమౌ
సహసా జగృహతుర్వేదాన్బ్రహ్మణః పశ్యతస్తదా॥26॥

అథ తౌ దానవశ్రేష్ఠౌ వేదాన్గృహ్య సనాతనాన్
రసాం వివిశతుస్తూర్ణముదక్పూర్వే మహోదధౌ॥27॥

తతో హృతేషు వేదేషు బ్రహ్మా కశ్మలమావిశత్
తతో వచనమీశానం ప్రాహ వేదైర్వినాకృతః॥28॥

వేదా మే పరమం చక్షుర్వేదా మే పరమం బలం
వేదా మే పరమం ధామ వేదా మే బ్రహ్మ చోత్తమం॥29॥

మమ వేదా హృతాః సర్వే దానవాభ్యాం బలాదితః
అంధకారా హి మే లోకా జాతా వేదైర్వినాకృతాః
వేదానృతే హి కిం కుర్యాం లోకాన్వై స్రష్టుముద్యతః॥30॥

అహో బత మహద్దుఃఖం వేదనాశనజం మమ
ప్రాప్తం దునోతి హృదయం తీవ్రశోకాయ రంధయన్॥31॥

కో హి శోకార్ణవే మగ్నం మామితోఽద్య సముద్ధరేత్
వేదాంస్తానానయేన్నష్టాన్కస్య చాహం ప్రియో భవే॥32॥

ఇత్యేవం భాషమాణస్య బ్రహ్మణో నృపసత్తమ
హరేః స్తోత్రార్థముద్భూతా బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం వర
తతో జగౌ పరం జప్యం సాంజలిప్రగ్రహః ప్రభుః॥33॥

నమస్తే బ్రహ్మహృదయ నమస్తే మమ పూర్వజ
లోకాద్య భువనశ్రేష్ఠ సాంఖ్యయోగనిధే విభో॥34॥

వ్యక్తావ్యక్తకరాచింత్య క్షేమం పంథానమాస్థిత
విశ్వభుక్సర్వభూతానామంతరాత్మన్నయోనిజ॥35॥

అహం ప్రసాదజస్తుభ్యం లోకధామ్నే స్వయంభువే
త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం॥36॥

చాక్షుషం వై ద్వితీయం మే జన్మ చాసీత్పురాతనం
త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహత్॥37॥

త్వత్తః శ్రవణజం చాపి చతుర్థం జన్మ మే విభో
నాసిక్యం చాపి మే జన్మ త్వత్తః పంచమముచ్యతే॥38॥

అండజం చాపి మే జన్మ త్వత్తః షష్ఠం వినిర్మితం
ఇదం చ సప్తమం జన్మ పద్మజం మేఽమితప్రభ॥39॥

సర్గే సర్గే హ్యహం పుత్రస్తవ త్రిగుణవర్జితః
ప్రథితః పుండరీకాక్ష ప్రధానగుణకల్పితః॥40॥

త్వమీశ్వరస్వభావశ్చ స్వయంభూః పురుషోత్తమః
త్వయా వినిర్మితోఽహం వై వేదచక్షుర్వయోతిగః॥41॥

తే మే వేదా హృతాశ్చక్షురంధో జాతోఽస్మి జాగృహి
దదస్వ చక్షుషీ మహ్యం ప్రియోఽహం తే ప్రియోఽసి మే॥42॥

ఏవం స్తుతః స భగవాన్పురుషః సర్వతోముఖః
జహౌ నిద్రామథ తదా వేదకార్యార్థముద్యతః
ఐశ్వరేణ ప్రయోగేణ ద్వితీయాం తనుమాస్థితః॥43॥

సునాసికేన కాయేన భూత్వా చంద్రప్రభస్తదా
కృత్వా హయశిరః శుభ్రం వేదానామాలయం ప్రభుః॥44॥

తస్య మూర్ధా సమభవద్ద్యౌః సనక్షత్రతారకా
కేశాశ్చాస్యాభవందీర్ఘా రవేరంశుసమప్రభాః॥45॥

కర్ణావాకాశపాతాలే లలాటం భూతధారిణీ
గంగా సరస్వతీ పుణ్యా భ్రువావాస్తాం మహానదీ॥46॥

చక్షుషీ సోమసూర్యౌ తే నాసా సంధ్యా పునః స్మృతా
ఓంకారస్త్వథ సంస్కారో విద్యుజ్జిహ్వా చ నిర్మితా॥47॥

దంతాశ్చ పితరో రాజన్సోమపా ఇతి విశ్రుతాః
గోలోకో బ్రహ్మలోకశ్చ ఓష్ఠావాస్తాం మహాత్మనః
గ్రీవా చాస్యాభవద్రాజన్కాలరాత్రిర్గుణోత్తరా॥48॥

ఏతద్ధయశిరః కృత్వా నానామూర్తిభిరావృతం
అంతర్దధే స విశ్వేశో వివేశ చ రసాం ప్రభుః॥49॥

రసాం పునః ప్రవిష్టశ్చ యోగం పరమమాస్థితః
శైక్షం స్వరం సమాస్థాయ ఓమితి ప్రాసృజత్స్వరం॥50॥

స స్వరః సానునాదీ చ సర్వగః స్నిగ్ధ ఏవ చ
బభూవాంతర్మహీభూతః సర్వభూతగుణోదితః॥51॥

తతస్తావసురౌ కృత్వా వేదాన్సమయబంధనాన్
రసాతలే వినిక్షిప్య యతః శబ్దస్తతో ద్రుతౌ||52||

ఏతస్మిన్నంతరే రాజందేవో హయశిరోధరః
జగ్రాహ వేదానఖిలాన్రసాతలగతాన్హరిః
ప్రాదాచ్చ బ్రహ్మణే భూయస్తతః స్వాం ప్రకృతిం గతః||53||

స్థాపయిత్వా హయశిర ఉదక్పూర్వే మహోదధౌ
వేదానామాలయశ్చాపి బభూవాశ్వశిరాస్తతః||54||

అథ కించిదపశ్యంతౌ దానవౌ మధుకైటభౌ
పునరాజగ్మతుస్తత్ర వేగితౌ పశ్యతాం చ తౌ
యత్ర వేదా వినిక్షిప్తాస్తత్స్థానం శూన్యమేవ చ||55||

తత ఉత్తమమాస్థాయ వేగం బలవతాం వరౌ
పునరుత్తస్థతుః శీఘ్రం రసానామాలయాత్తదా
దదృశాతే చ పురుషం తమేవాదికరం ప్రభుం||56||

శ్వేతం చంద్రవిశుద్ధాభమనిరుద్ధతనౌ స్థితం
భూయోఽప్యమితవిక్రాంతం నిద్రాయోగముపాగతం||57||

ఆత్మప్రమాణరచితే అపాముపరి కల్పితే
శయనే నాగభోగాఢ్యే జ్వాలామాలాసమావృతే||58||

నిష్కల్మషేణ సత్త్వేన సంపన్నం రుచిరప్రభం
తం దృష్ట్వా దానవేంద్రౌ తౌ మహాహాసమముంచతాం||59||

ఊచతుశ్చ సమావిష్టౌ రజసా తమసా చ తౌ
అయం స పురుషః శ్వేతః శేతే నిద్రాముపాగతః||60||

అనేన నూనం వేదానాం కృతమాహరణం రసాత్
కస్యైష కో ను ఖల్వేష కిం చ స్వపితి భోగవాన్||61||

ఇత్యుచ్చారితవాక్యౌ తౌ బోధయామాసతుర్హరిం
యుద్ధార్థినౌ తు విజ్ఞాయ విబుద్ధః పురుషోత్తమః||62||

నిరీక్ష్య చాసురేంద్రౌ తౌ తతో యుద్ధే మనో దధే
అథ యుద్ధం సమభవత్తయోర్నారాయణస్య చ||63||

రజస్తమోవిష్టతనూ తావుభౌ మధుకైటభౌ
బ్రహ్మణోపచితిం కుర్వంజఘాన మధుసూదనః||64||

తతస్తయోర్వధేనాశు వేదాపహరణేన చ
శోకాపనయనం చక్రే బ్రహ్మణః పురుషోత్తమః||65||

తతః పరివృతో బ్రహ్మా హతారిర్వేదసత్కృతః
నిర్మమే స తదా లోకాన్కృత్స్నాన్స్థావరజంగమాన్||66||

దత్త్వా పితామహాయాగ్ర్యాం బుద్ధిం లోకవిసర్గికీం
తత్రైవాంతర్దధే దేవో యత ఏవాగతో హరిః||67||

తౌ దానవౌ హరిర్హత్వా కృత్వా హయశిరస్తనుం
పునః ప్రవృత్తిధర్మార్థం తామేవ విదధే తనుం||68||

ఏవమేష మహాభాగో బభూవాశ్వశిరా హరిః
పౌరాణమేతదాఖ్యాతం రూపం వరదమైశ్వరం||69||

యో హ్యేతద్బ్రాహ్మణో నిత్యం శృణుయాద్ధారయేత వా
న తస్యాధ్యయనం నాశముపగచ్ఛేత్కదాచన||70||

ఆరాధ్య తపసోగ్రేణ దేవం హయశిరోధరం
పాంచాలేన క్రమః ప్రాప్తో రామేణ పథి దేశితే||71||

ఏతద్ధయశిరో రాజన్నాఖ్యానం తవ కీర్తితం
పురాణం వేదసమితం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥72॥

యాం యామిచ్ఛేత్తనుం దేవః కర్తుం కార్యవిధౌ క్వచిత్
తాం తాం కుర్యాద్వికుర్వాణః స్వయమాత్మానమాత్మనా॥73॥

ఏష వేదనిధిః శ్రీమానేష వై తపసో నిధిః
ఏష యోగశ్చ సాంఖ్యం చ బ్రహ్మ చాగ్ర్యం హరిర్విభుః॥74॥

నారాయణపరా వేదా యజ్ఞా నారాయణాత్మకాః
తపో నారాయణపరం నారాయణపరా గతిః॥75॥

నారాయణపరం సత్యమృతం నారాయణాత్మకం
నారాయణపరో ధర్మః పునరావృత్తిదుర్లభః॥76॥

ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః
నారాయణాత్మకో గంధో భూమౌ శ్రేష్ఠతమః స్మృతః॥77॥

అపాం చైవ గుణో రాజన్రసో నారాయణాత్మకః
జ్యోతిషాం చ గుణో రూపం స్మృతం నారాయణాత్మకం॥78॥

నారాయణాత్మకశ్చాపి స్పర్శో వాయుగుణః స్మృతః
నారాయణాత్మకశ్చాపి శబ్ద ఆకాశసంభవః॥79॥

మనశ్చాపి తతో భూతమవ్యక్తగుణలక్షణం
నారాయణపరః కాలో జ్యోతిషామయనం చ యత్॥80॥

నారాయణపరా కీర్తిః శ్రీశ్చ లక్ష్మీశ్చ దేవతాః
నారాయణపరం సాంఖ్యం యోగో నారాయణాత్మకః॥81॥

కారణం పురుషో యేషాం ప్రధానం చాపి కారణం
స్వభావశ్చైవ కర్మాణి దైవం యేషాం చ కారణం॥82॥

పంచకారణసంఖ్యాతో నిష్ఠా సర్వత్ర వై హరిః
తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిః సర్వతోముఖైః॥83॥

తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః ప్రభుః
సబ్రహ్మకానాం లోకానామృషీణాం చ మహాత్మనాం॥84॥

సాంఖ్యానాం యోగినాం చాపి యతీనామాత్మవేదినాం
మనీషితం విజానాతి కేశవో న తు తస్య తే॥85॥

యే కేచిత్సర్వలోకేషు దైవం పిత్ర్యం చ కుర్వతే
దానాని చ ప్రయచ్ఛంతి తప్యంతి చ తపో మహత్॥86॥

సర్వేషామాశ్రయో విష్ణురైశ్వరం విధిమాస్థితః
సర్వభూతకృతావాసో వాసుదేవేతి చోచ్యతే॥87॥

అయం హి నిత్యః పరమో మహర్షిః;ర్మహావిభూతిర్గుణవాన్నిర్గుణాఖ్యః
గుణైశ్చ సంయోగముపైతి శీఘ్రం; కాలో యథర్తావృతుసంప్రయుక్తః॥88॥

నైవాస్య విందంతి గతిం మహాత్మనో; న చాగతిం కశ్చిదిహానుపశ్యతి
జ్ఞానాత్మకాః సంయమినో మహర్షయః; పశ్యంతి నిత్యం పురుషం గుణాధికం॥89॥

—♦ అధ్యాయము 336 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

అహో హ్యేకాంతినః సర్వాన్ప్రీణాతి భగవాన్హరిః
విధిప్రయుక్తాం పూజాం చ గృహ్ణాతి భగవాన్స్వయం॥1॥

యే తు దగ్ధేంధనా లోకే పుణ్యపాపవివర్జితాః
తేషాం త్వయాభినిర్దిష్టా పారంపర్యాగతా గతిః||2||

చతుర్థ్యాం చైవ తే గత్యాం గచ్ఛంతి పురుషోత్తమం
ఏకాంతినస్తు పురుషా గచ్ఛంతి పరమం పదం||3||

నూనమేకాంతధర్మోఽయం శ్రేష్ఠో నారాయణప్రియః
అగత్వా గతయస్తిస్రో యద్గచ్ఛంత్యవ్యయం హరిం||4||

సహోపనిషదాన్వేదాన్యే విప్రాః సమ్యగాస్థితాః
పఠంతి విధిమాస్థాయ యే చాపి యతిధర్మిణః||5||

తేభ్యో విశిష్టాం జానామి గతిమేకాంతినాం నృణాం
కేనైష ధర్మః కథితో దేవేన ఋషిణాపి వా||6||

ఏకాంతినాం చ కా చర్యా కదా చోత్పాదితా విభో
ఏతన్మే సంశయం ఛింధి పరం కౌతూహలం హి మే||7||

వైశంపాయన ఉవాచ

సముపోఢేష్వనీకేషు కురుపాండవయోర్మృధే
అర్జునే విమనస్కే చ గీతా భగవతా స్వయం||8||

ఆగతిశ్చ గతిశ్చైవ పూర్వం తే కథితా మయా
గహనో హ్యేష ధర్మో వై దుర్విజ్ఞేయోఽకృతాత్మభిః||9||

సంమితః సామవేదేన పురైవాదియుగే కృతః
ధార్యతే స్వయమీశేన రాజన్నారాయణేన హ||10||

ఏతమర్థం మహారాజ పృష్టః పార్థేన నారదః
ఋషిమధ్యే మహాభాగః శృణ్వతోః కృష్ణభీష్మయోః||11||

గురుణా చ మమాప్యేష కథితో నృపసత్తమ
యథా తు కథితస్తత్ర నారదేన తథా శృణు||12||

యదాసీన్మానసం జన్మ నారాయణముఖోద్గతం
బ్రహ్మణః పృథివీపాల తదా నారాయణః స్వయం
తేన ధర్మేణ కృతవాందైవం పిత్ర్యం చ భారత||13||

ఫేనపా ఋషయశ్చైవ తం ధర్మం ప్రతిపేదిరే
వైఖానసాః ఫేనపేభ్యో ధర్మమేతం ప్రపేదిరే
వైఖానసేభ్యః సోమస్తు తతః సోఽన్తర్దధే పునః||14||

యదాసీచ్చాక్షుషం జన్మ ద్వితీయం బ్రహ్మణో నృప
తదా పితామహాత్సోమాదేతం ధర్మమజానత
నారాయణాత్మకం రాజన్రుద్రాయ ప్రదదౌ చ సః||15||

తతో యోగస్థితో రుద్రః పురా కృతయుగే నృప
వాలఖిల్యానృషీన్సర్వాంధర్మమేతమపాఠయత్
అంతర్దధే తతో భూయస్తస్య దేవస్య మాయయా||16||

తృతీయం బ్రహ్మణో జన్మ యదాసీద్వాచికం మహత్
తత్రైష ధర్మః సంభూతః స్వయం నారాయణాన్నృప||17||

సుపర్ణో నామ తమృషిః ప్రాప్తవాన్పురుషోత్తమాత్
తపసా వై సుతప్తేన దమేన నియమేన చ||18||

త్రిః పరిక్రాంతవానేతత్సుపర్ణో ధర్మముత్తమం
యస్మాత్తస్మాద్వ్రతం హ్యేతత్త్రిసౌపర్ణమిహోచ్యతే||19||

ఋగ్వేదపాఠపఠితం వ్రతమేతద్ధి దుశ్చరం
సుపర్ణాచ్చాప్యధిగతో ధర్మ ఏష సనాతనః॥20॥

వాయునా ద్విపదాం శ్రేష్ఠ ప్రథితో జగదాయుషా
వాయోః సకాశాత్ప్రాప్తశ్చ ఋషిభిర్విఘసాశిభిః॥21॥

తేభ్యో మహోదధిశ్చైనం ప్రాప్తవాంధర్మముత్తమం
తతః సోఽన్తర్దధే భూయో నారాయణసమాహితః॥22॥

యదా భూయః శ్రవణజా సృష్టిరాసీన్మహాత్మనః
బ్రహ్మణః పురుషవ్యాఘ్ర తత్ర కీర్తయతః శృణు॥23॥

జగత్స్రష్టుమనా దేవో హరిర్నారాయణః స్వయం
చింతయామాస పురుషం జగత్సర్గకరం ప్రభుః॥24॥

అథ చింతయతస్తస్య కర్ణాభ్యాం పురుషః సృతః
ప్రజాసర్గకరో బ్రహ్మా తమువాచ జగత్పతిః॥25॥

సృజ ప్రజాః పుత్ర సర్వా ముఖతః పాదతస్తథా
శ్రేయస్తవ విధాస్యామి బలం తేజశ్చ సువ్రత॥26॥

ధర్మం చ మత్తో గృహ్ణీష్వ సాత్వతం నామ నామతః
తేన సర్వం కృతయుగం స్థాపయస్వ యథావిధి॥27॥

తతో బ్రహ్మా నమశ్చక్రే దేవాయ హరిమేధసే
ధర్మం చాగ్ర్యం స జగ్రాహ సరహస్యం ససంగ్రహం
ఆరణ్యకేన సహితం నారాయణముఖోద్గతం॥28॥

ఉపదిశ్య తతో ధర్మం బ్రహ్మణేఽమితతేజసే
తం కార్తయుగధర్మాణం నిరాశీఃకర్మసంజ్ఞితం
జగామ తమసః పారం యత్రావ్యక్తం వ్యవస్థితం॥29॥

తతోఽథ వరదో దేవో బ్రహ్మాలోకపితామహః
అసృజత్స తదా లోకాన్కృత్స్నాన్స్థావరజంగమాన్॥30॥

తతః ప్రావర్తత తదా ఆదౌ కృతయుగం శుభం
తతో హి సాత్వతో ధర్మో వ్యాప్య లోకానవస్థితః॥31॥

తేనైవాద్యేన ధర్మేణ బ్రహ్మా లోకవిసర్గకృత్
పూజయామాస దేవేశం హరిం నారాయణం ప్రభుం॥32॥

ధర్మప్రతిష్ఠాహేతోశ్చ మనుం స్వారోచిషం తతః
అధ్యాపయామాస తదా లోకానాం హితకామ్యయా॥33॥

తతః స్వారోచిషః పుత్రం స్వయం శంఖపదం నృప
అధ్యాపయత్పురావ్యగ్రః సర్వలోకపతిర్విభుః॥34॥

తతః శంఖపదశ్చాపి పుత్రమాత్మజమౌరసం
దిశాపాలం సుధర్మాణమధ్యాపయత భారత
తతః సోఽన్తర్దధే భూయః ప్రాప్తే త్రేతాయుగే పునః॥35॥

నాసిక్యజన్మని పురా బ్రహ్మణః పార్థివోత్తమ
ధర్మమేతం స్వయం దేవో హరిర్నారాయణః ప్రభుః
ఉజ్జగారారవిందాక్షో బ్రహ్మణః పశ్యతస్తదా॥36॥

సనత్కుమారో భగవాంస్తతః ప్రాధీతవాన్నృప
సనత్కుమారాదపి చ వీరణో వై ప్రజాపతిః
కృతాదౌ కురుశార్దూల ధర్మమేతమధీతవాన్॥37॥

వీరణశ్చాప్యధీత్యైనం రౌచ్యాయ మనవే దదౌ
రౌచ్యః పుత్రాయ శుద్ధాయ సువ్రతాయ సుమేధసే॥38॥

కుక్షినామ్నేఽథ ప్రదదౌ దిశాం పాలాయ ధర్మిణే
తతః సోఽన్తర్దధే భూయో నారాయణముఖోద్గతః॥39॥

అండజే జన్మని పునర్బ్రహ్మణే హరియోనయే
ఏష ధర్మః సముద్భూతో నారాయణముఖాత్పునః॥40॥

గృహీతో బ్రహ్మణా రాజన్ప్రయుక్తశ్చ యథావిధి
అధ్యాపితాశ్చ మునయో నామ్నా బర్హిషదో నృప॥41॥

బర్హిషద్భ్యశ్చ సంక్రాంతః సామవేదాంతగం ద్విజం
జ్యేష్ఠం నామ్నాభివిఖ్యాతం జ్యేష్ఠసామవ్రతో హరిః॥42॥

జ్యేష్ఠాచ్చాప్యనుసంక్రాంతో రాజానమవికంపనం
అంతర్దధే తతో రాజన్నేష ధర్మః ప్రభోర్హరేః॥43॥

యదిదం సప్తమం జన్మ పద్మజం బ్రహ్మణో నృప
తత్రైష ధర్మః కథితః స్వయం నారాయణేన హి॥44॥

పితామహాయ శుద్ధాయ యుగాదౌ లోకధారిణే
పితామహశ్చ దక్షాయ ధర్మమేతం పురా దదౌ॥45॥

తతో జ్యేష్ఠే తు దౌహిత్రే ప్రాదాద్దక్షో నృపోత్తమ
ఆదిత్యే సవితుర్జ్యేష్ఠే వివస్వాంజగృహే తతః॥46॥

త్రేతాయుగాదౌ చ పునర్వివస్వాన్మనవే దదౌ
మనుశ్చ లోకభూత్యర్థం సుతాయేక్ష్వాకవే దదౌ॥47॥

ఇక్ష్వాకుణా చ కథితో వ్యాప్య లోకానవస్థితః
గమిష్యతి క్షయాంతే చ పునర్నారాయణం నృప॥48॥

వ్రతినాం చాపి యో ధర్మః స తే పూర్వం నృపోత్తమ
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః॥49॥

నారదేన తు సంప్రాప్తః సరహస్యః ససంగ్రహః
ఏష ధర్మో జగన్నాథాత్సాక్షాన్నారాయణాన్నృప॥50॥

ఏవమేష మహాంధర్మ ఆద్యో రాజన్సనాతనః
దుర్విజ్ఞేయో దుష్కరశ్చ సాత్వతైర్ధార్యతే సదా॥51॥

ధర్మజ్ఞానేన చైతేన సుప్రయుక్తేన కర్మణా
అహింసాధర్మయుక్తేన ప్రీయతే హరిరీశ్వరః॥52॥

ఏకవ్యూహవిభాగో వా క్వచిద్ద్వివ్యూహసంజ్ఞితః
త్రివ్యూహశ్చాపి సంఖ్యాతశ్చతుర్వ్యూహశ్చ దృశ్యతే॥53॥

హరిరేవ హి క్షేత్రజ్ఞో నిర్మమో నిష్కలస్తథా
జీవశ్చ సర్వభూతేషు పంచభూతగుణాతిగః॥54॥

మనశ్చ ప్రథితం రాజన్పంచేంద్రియసమీరణం
ఏష లోకనిధిర్ధీమానేష లోకవిసర్గకృత్॥55॥

అకర్తా చైవ కర్తా చ కార్యం కారణమేవ చ
యథేచ్ఛతి తథా రాజన్క్రీడతే పురుషోఽవ్యయః॥56॥

ఏష ఏకాంతిధర్మస్తే కీర్తితో నృపసత్తమ
మయా గురుప్రసాదేన దుర్విజ్ఞేయోఽకృతాత్మభిః
ఏకాంతినో హి పురుషా దుర్లభా బహవో నృప॥57॥

యద్యేకాంతిభిరాకీర్ణం జగత్స్యాత్కురునందన
అహింసకైరాత్మవిద్భిః సర్వభూతహితే రతైః
భవేత్కృతయుగప్రాప్తిరాశీఃకర్మవివర్జితైః॥58॥

ఏవం స భగవాన్వ్యాసో గురుర్మమ విశాం పతే
కథయామాస ధర్మజ్ఞో ధర్మరాజ్ఞే ద్విజోత్తమః॥59॥

ఋషీణాం సంనిధౌ రాజఞ్శృణ్వతోః కృష్ణభీష్మయోః
తస్యాప్యకథయత్పూర్వం నారదః సుమహాతపాః॥60॥

దేవం పరమకం బ్రహ్మ శ్వేతం చంద్రాభమచ్యుతం
యత్ర చైకాంతినో యాంతి నారాయణపరాయణాః॥61॥

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం బహువిధం ధర్మం ప్రతిబుద్ధైర్నిషేవితం
న కుర్వంతి కథం విప్రా అన్యే నానావ్రతే స్థితాః॥62॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తిస్రః ప్రకృతయో రాజందేహబంధేషు నిర్మితాః
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి భారత॥63॥

దేహబంధేషు పురుషః శ్రేష్ఠః కురుకులోద్వహ
సాత్త్వికః పురుషవ్యాఘ్ర భవేన్మోక్షార్థనిశ్చితః॥64॥

అత్రాపి స విజానాతి పురుషం బ్రహ్మవర్తినం
నారాయణపరో మోక్షస్తతో వై సాత్త్వికః స్మృతః॥65॥

మనీషితం చ ప్రాప్నోతి చింతయన్పురుషోత్తమం
ఏకాంతభక్తిః సతతం నారాయణపరాయణః॥66॥

మనీషిణో హి యే కేచిద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః
తేషాం వై ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః॥67॥

జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః
సాత్త్వికస్తు స విజ్ఞేయో భవేన్మోక్షే చ నిశ్చితః॥68॥

సాంఖ్యయోగేన తుల్యో హి ధర్మ ఏకాంతసేవితః
నారాయణాత్మకే మోక్షే తతో యాంతి పరాం గతిం॥69॥

నారాయణేన దృష్టశ్చ ప్రతిబుద్ధో భవేత్పుమాన్
ఏవమాత్మేచ్ఛయా రాజన్ప్రతిబుద్ధో న జాయతే॥70॥

రాజసీ తామసీ చైవ వ్యామిశ్రే ప్రకృతీ స్మృతే
తదాత్మకం హి పురుషం జాయమానం విశాం పతే
ప్రవృత్తిలక్షణైర్యుక్తం నావేక్షతి హరిః స్వయం॥71॥

పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మా లోకపితామహః
రజసా తమసా చైవ మానుషం సమభిప్లుతం॥72॥

కామం దేవాశ్చ ఋషయః సత్త్వస్థా నృపసత్తమ
హీనాః సత్త్వేన సూక్ష్మేణ తతో వైకారికాః స్మృతాః॥73॥

జనమేజయ ఉవాచ

కథం వైకారికో గచ్ఛేత్పురుషః పురుషోత్తమం॥74॥

వైశంపాయన ఉవాచ

సుసూక్ష్మసత్త్వసంయుక్తం సంయుక్తం త్రిభిరక్షరైః
పురుషః పురుషం గచ్ఛేన్నిష్క్రియః పంచవింశకం॥75॥

ఏవమేకం సాంఖ్యయోగం వేదారణ్యకమేవ చ
పరస్పరాంగాన్యేతాని పంచరాత్రం చ కథ్యతే
ఏష ఏకాంతినాం ధర్మో నారాయణపరాత్మకః॥76॥

యథా సముద్రాత్ప్రసృతా జలౌఘా;స్తమేవ రాజన్పునరావిశంతి
ఇమే తథా జ్ఞానమహాజలౌఘా; నారాయణం వై పునరావిశంతి॥77॥

ఏష తే కథితో ధర్మః సాత్వతో యదుబాంధవ
కురుష్వైనం యథాన్యాయం యది శక్నోషి భారత॥78॥

ఏవం హి సుమహాభాగో నారదో గురవే మమ
శ్వేతానాం యతినామాహ ఏకాంతగతిమవ్యయాం॥79॥

వ్యాసశ్చాకథయత్ప్రీత్యా ధర్మపుత్రాయ ధీమతే
స ఏవాయం మయా తుభ్యమాఖ్యాతః ప్రసృతో గురోః॥80॥

ఇత్థం హి దుశ్చరో ధర్మ ఏష పార్థివసత్తమ
యథైవ త్వం తథైవాన్యే న భజంతి విమోహితాః॥81॥

కృష్ణ ఏవ హి లోకానాం భావనో మోహనస్తథా
సంహారకారకశ్చైవ కారణం చ విశాం పతే॥82॥

—♦ అధ్యాయము 337 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

సాంఖ్యం యోగం పంచరాత్రం వేదారణ్యకమేవ చ
జ్ఞానాన్యేతాని బ్రహ్మర్షే లోకేషు ప్రచరంతి హ॥1॥

కిమేతాన్యేకనిష్ఠాని పృథఙ్నిష్ఠాని వా మునే
ప్రబ్రూహి వై మయా పృష్టః ప్రవృత్తిం చ యథాక్రమం॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

జజ్ఞే బహుజ్ఞం పరమత్యుదారం; యం ద్వీపమధ్యే సుతమాత్మవంతం
పరాశరాద్గంధవతీ మహర్షిం; తస్మై నమోఽజ్ఞానతమోనుదాయ॥3॥

పితామహాద్యం ప్రవదంతి షష్ఠం; మహర్షిమార్షేయవిభూతియుక్తం
నారాయణస్యాంశజమేకపుత్రం; ద్వైపాయనం వేదమహానిధానం॥4॥

తమాదికాలేషు మహావిభూతి;ర్నారాయణో బ్రహ్మమహానిధానం
ససర్జ పుత్రార్థముదారతేజా; వ్యాసం మహాత్మానమజః పురాణః॥5॥

జనమేజయ ఉవాచ

త్వయైవ కథితః పూర్వం సంభవో ద్విజసత్తమ
వసిష్ఠస్య సుతః శక్తిః శక్తేః పుత్రః పరాశరః॥6॥

పరాశరస్య దాయాదః కృష్ణద్వైపాయనో మునిః
భూయో నారాయణసుతం త్వమేవైనం ప్రభాషసే॥7॥

కిమతః పూర్వజం జన్మ వ్యాసస్యామితతేజసః
కథయస్వోత్తమమతే జన్మ నారాయణోద్భవం॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

వేదార్థాన్వేత్తుకామస్య ధర్మిష్ఠస్య తపోనిధేః
గురోర్మే జ్ఞాననిష్ఠస్య హిమవత్పాద ఆసతః॥9॥

కృత్వా భారతమాఖ్యానం తపఃశ్రాంతస్య ధీమతః
శుశ్రూషాం తత్పరా రాజన్కృతవంతో వయం తదా॥10॥

సుమంతుర్జైమినిశ్చైవ పైలశ్చ సుదృఢవ్రతః
అహం చతుర్థః శిష్యో వై శుకో వ్యాసాత్మజస్తథా॥11॥

ఏభిః పరివృతో వ్యాసః శిష్యైః పంచభిరుత్తమైః
శుశుభే హిమవత్పాదే భూతైర్భూతపతిర్యథా॥12॥

వేదానావర్తయన్సాంగాన్భారతార్థాంశ్చ సర్వశః
తమేకమనసం దాంతం యుక్తా వయముపాస్మహే॥13॥

కథాంతరేఽథ కస్మింశ్చిత్పృష్టోఽస్మాభిర్ద్విజోత్తమః
వేదార్థాన్భారతార్థాంశ్చ జన్మ నారాయణాత్తథా॥14॥

స పూర్వముక్త్వా వేదార్థాన్భారతార్థాంశ్చ తత్త్వవిత్
నారాయణాదిదం జన్మ వ్యాహర్తుముపచక్రమే॥15॥

శృణుధ్వమాఖ్యానవరమేతదార్షేయముత్తమం
ఆదికాలోద్భవం విప్రాస్తపసాధిగతం మయా॥16॥

ప్రాప్తే ప్రజావిసర్గే వై సప్తమే పద్మసంభవే
నారాయణో మహాయోగీ శుభాశుభవివర్జితః॥17॥

ససృజే నాభితః పుత్రం బ్రహ్మాణమమితప్రభం
తతః స ప్రాదురభవదథైనం వాక్యమబ్రవీత్॥18॥

మమ త్వం నాభితో జాతః ప్రజాసర్గకరః ప్రభుః
సృజ ప్రజాస్త్వం వివిధా బ్రహ్మన్సజడపండితాః॥19॥

స ఏవముక్తో విముఖశ్చింతావ్యాకులమానసః
ప్రణమ్య వరదం దేవమువాచ హరిమీశ్వరం॥20॥

కా శక్తిర్మమ దేవేశ ప్రజాః స్రష్టుం నమోఽస్తు తే
అప్రజ్ఞావానహం దేవ విధత్స్వ యదనంతరం॥21॥

స ఏవముక్తో భగవాన్భూత్వాథాంతర్హితస్తతః
చింతయామాస దేవేశో బుద్ధిం బుద్ధిమతాం వరః॥22॥

స్వరూపిణీ తతో బుద్ధిరుపతస్థే హరిం ప్రభుం
యోగేన చైనాం నిర్యోగః స్వయం నియుయుజే తదా॥23॥

స తామైశ్వర్యయోగస్థాం బుద్ధిం శక్తిమతీం సతీం
ఉవాచ వచనం దేవో బుద్ధిం వై ప్రభురవ్యయః॥24॥

బ్రహ్మాణం ప్రవిశస్వేతి లోకసృష్ట్యర్థసిద్ధయే
తతస్తమీశ్వరాదిష్టా బుద్ధిః క్షిప్రం వివేశ సా॥25॥

అథైనం బుద్ధిసంయుక్తం పునః స దదృశే హరిః
భూయశ్చైనం వచః ప్రాహ సృజేమా వివిధాః ప్రజాః॥26॥

ఏవముక్త్వా స భగవాంస్తత్రైవాంతరధీయత
ప్రాప చైవ ముహూర్తేన స్వస్థానం దేవసంజ్ఞితం॥27॥

తాం చైవ ప్రకృతిం ప్రాప్య ఏకీభావగతోఽభవత్
అథాస్య బుద్ధిరభవత్పునరన్యా తదా కిల॥28॥

సృష్ట్వా ఇమాః ప్రజాః సర్వా బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా
దైత్యదానవగంధర్వరక్షోగణసమాకులాః
జాతా హీయం వసుమతీ భారాక్రాంతా తపస్వినీ॥29॥

బహవో బలినః పృథ్వ్యాం దైత్యదానవరాక్షసాః
భవిష్యంతి తపోయుక్తా వరాన్ప్రాప్స్యంతి చోత్తమాన్॥30॥

అవశ్యమేవ తైః సర్వైర్వరదానేన దర్పితైః
బాధితవ్యాః సురగణా ఋషయశ్చ తపోధనాః
తత్ర న్యాయ్యమిదం కర్తుం భారావతరణం మయా॥31॥

అథ నానాసముద్భూతైర్వసుధాయాం యథాక్రమం
నిగ్రహేణ చ పాపానాం సాధూనాం ప్రగ్రహేణ చ॥32॥

ఇమాం తపస్వినీం సత్యాం ధారయిష్యామి మేదినీం
మయా హ్యేషా హి ధ్రియతే పాతాలస్థేన భోగినా॥33॥

మయా ధృతా ధారయతి జగద్ధి సచరాచరం
తస్మాత్పృథ్వ్యాః పరిత్రాణం కరిష్యే సంభవం గతః॥34॥

ఏవం స చింతయిత్వా తు భగవాన్మధుసూదనః
రూపాణ్యనేకాన్యసృజత్ప్రాదుర్భావభవాయ సః॥35॥

వారాహం నారసింహం చ వామనం మానుషం తథా
ఏభిర్మయా నిహంతవ్యా దుర్వినీతాః సురారయః॥36॥

అథ భూయో జగత్స్రష్టా భోఃశబ్దేనానునాదయన్
సరస్వతీముచ్చచార తత్ర సారస్వతోఽభవత్॥37॥

అపాంతరతమా నామ సుతో వాక్సంభవో విభోః
భూతభవ్యభవిష్యజ్ఞః సత్యవాదీ దృఢవ్రతః॥38॥

తమువాచ నతం మూర్ధ్నా దేవానామాదిరవ్యయః
వేదాఖ్యానే శ్రుతిః కార్యా త్వయా మతిమతాం వర
తస్మాత్కురు యథాజ్ఞప్తం మయైతద్వచనం మునే॥39॥

తేన భిన్నాస్తదా వేదా మనోః స్వాయంభువేఽన్తరే
తతస్తుతోష భగవాన్హరిస్తేనాస్య కర్మణా
తపసా చ సుతప్తేన యమేన నియమేన చ॥40॥

శ్రీభగవానువాచ

మన్వంతరేషు పుత్ర త్వమేవం లోకప్రవర్తకః
భవిష్యస్యచలో బ్రహ్మన్నప్రధృష్యశ్చ నిత్యశః॥41॥

పునస్తిష్యే చ సంప్రాప్తే కురవో నామ భారతాః
భవిష్యంతి మహాత్మానో రాజానః ప్రథితా భువి॥42॥

తేషాం త్వత్తః ప్రసూతానాం కులభేదో భవిష్యతి
పరస్పరవినాశార్థం త్వామృతే ద్విజసత్తమ॥43॥

తత్రాప్యనేకధా వేదాన్భేత్స్యసే తపసాన్వితః
కృష్ణే యుగే చ సంప్రాప్తే కృష్ణవర్ణో భవిష్యసి॥44॥

ధర్మాణాం వివిధానాం చ కర్తా జ్ఞానకరస్తథా
భవిష్యసి తపోయుక్తో న చ రాగాద్విమోక్ష్యసే॥45॥

వీతరాగశ్చ పుత్రస్తే పరమాత్మా భవిష్యతి
మహేశ్వరప్రసాదేన నైతద్వచనమన్యథా ॥46॥

యం మానసం వై ప్రవదంతి పుత్రం; పితామహస్యోత్తమబుద్ధియుక్తం
వసిష్ఠమగ్ర్యం తపసో నిధానం; యశ్చాపి సూర్యం వ్యతిరిచ్య భాతి ॥47॥

తస్యాన్వయే చాపి తతో మహర్షిః; పరాశరో నామ మహాప్రభావః
పితా స తే వేదనిధిర్వరిష్ఠో; మహాతపా వై తపసో నివాసః
కానీనగర్భః పితృకన్యకాయాం; తస్మాదృషేస్త్వం భవితా చ పుత్రః ॥48॥

భూతభవ్యభవిష్యాణాం ఛిన్నసర్వార్థసంశయః
యే హ్యతిక్రాంతకాః పూర్వం సహస్రయుగపర్యయాః ॥49॥

తాంశ్చ సర్వాన్మయోద్దిష్టాంద్రక్ష్యసే తపసాన్వితః
పునర్ద్రక్ష్యసి చానేకసహస్రయుగపర్యయాన్ ॥50॥

అనాదినిధనం లోకే చక్రహస్తం చ మాం మునే
అనుధ్యానాన్మమ మునే నైతద్వచనమన్యథా ॥51॥

శనైశ్చరః సూర్యపుత్రో భవిష్యతి మనుర్మహాన్
తస్మిన్మన్వంతరే చైవ సప్తర్షిగణపూర్వకః
త్వమేవ భవితా వత్స మత్ప్రసాదాన్న సంశయః ॥52॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవం సారస్వతమృషిమపాంతరతమం తదా
ఉక్త్వా వచనమీశానః సాధయస్వేత్యథాబ్రవీత్ ॥53॥

సోఽహం తస్య ప్రసాదేన దేవస్య హరిమేధసః
అపాంతరతమా నామ తతో జాతోఽఽజ్ఞయా హరేః
పునశ్చ జాతో విఖ్యాతో వసిష్ఠకులనందనః ॥54॥

తదేతత్కథితం జన్మ మయా పూర్వకమాత్మనః
నారాయణప్రసాదేన తథా నారాయణాంశజం ॥55॥

మయా హి సుమహత్తప్తం తపః పరమదారుణం
పురా మతిమతాం శ్రేష్ఠాః పరమేణ సమాధినా ॥56॥

ఏతద్వః కథితం సర్వం యన్మాం పృచ్ఛథ పుత్రకాః
పూర్వజన్మ భవిష్యం చ భక్తానాం స్నేహతో మయా ॥57॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏష తే కథితః పూర్వం సంభవోఽస్మద్గురోర్నృప
వ్యాసస్యాక్లిష్టమనసో యథా పృష్టః పునః శృణు ॥58॥

సాంఖ్యం యోగం పంచరాత్రం వేదాః పాశుపతం తథా
జ్ఞానాన్యేతాని రాజర్షే విద్ధి నానామతాని వై ॥59॥

సాంఖ్యస్య వక్తా కపిలః పరమర్షిః స ఉచ్యతే
హిరణ్యగర్భో యోగస్య వేత్తా నాన్యః పురాతనః ॥60॥

అపాంతరతమాశ్చైవ వేదాచార్యః స ఉచ్యతే
ప్రాచీనగర్భం తమృషిం ప్రవదంతీహ కేచన ॥61॥

ఉమాపతిర్భూతపతిః శ్రీకంఠో బ్రహ్మణః సుతః
ఉక్తవానిదమవ్యగ్రో జ్ఞానం పాశుపతం శివః ॥62॥

పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వేత్తా తు భగవాన్స్వయం
సర్వేషు చ నృపశ్రేష్ఠ జ్ఞానేష్వేతేషు దృశ్యతే||63||

యథాగమం యథాజ్ఞానం నిష్ఠా నారాయణః ప్రభుః
న చైనమేవం జానంతి తమోభూతా విశాం పతే||64||

తమేవ శాస్త్రకర్తారం ప్రవదంతి మనీషిణః
నిష్ఠాం నారాయణమృషిం నాన్యోఽస్తీతి చ వాదినః||65||

నిఃసంశయేషు సర్వేషు నిత్యం వసతి వై హరిః
ససంశయాన్హేతుబలాన్నాధ్యావసతి మాధవః||66||

పంచరాత్రవిదో యే తు యథాక్రమపరా నృప
ఏకాంతభావోపగతాస్తే హరిం ప్రవిశంతి వై||67||

సాంఖ్యం చ యోగం చ సనాతనే ద్వే; వేదాశ్చ సర్వే నిఖిలేన రాజన్
సర్వైః సమస్తైరృషిభిర్నిరుక్తో; నారాయణో విశ్వమిదం పురాణం||68||

శుభాశుభం కర్మ సమీరితం య;త్ప్రవర్తతే సర్వలోకేషు కించిత్
తస్మాదృషేస్తద్భవతీతి విద్యా;ద్దివ్యంతరిక్షే భువి చాప్సు చాపి||69||

—♦ అధ్యాయము 338 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

బహవః పురుషా బ్రహ్మన్నుతాహో ఏక ఏవ తు
కో హ్యత్ర పురుషః శ్రేష్ఠః కో వా యోనిరిహోచ్యతే||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

బహవః పురుషా లోకే సాంఖ్యయోగవిచారిణాం
నైతదిచ్ఛంతి పురుషమేకం కురుకులోద్వహ||2||

బహూనాం పురుషాణాం చ యథైకా యోనిరుచ్యతే
తథా తం పురుషం విశ్వం వ్యాఖ్యాస్యామి గుణాధికం||3||

నమస్కృత్వా తు గురవే వ్యాసాయామితతేజసే
తపోయుక్తాయ దాంతాయ వంద్యాయ పరమర్షయే||4||

ఇదం పురుషసూక్తం హి సర్వవేదేషు పార్థివ
ఋతం సత్యం చ విఖ్యాతమృషిసింహేన చింతితం||5||

ఉత్సర్గేణాపవాదేన ఋషిభిః కపిలాదిభిః
అధ్యాత్మచింతామాశ్రిత్య శాస్త్రాణ్యుక్తాని భారత||6||

సమాసతస్తు యద్వ్యాసః పురుషైకత్వముక్తవాన్
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి ప్రసాదాదమితౌజసః||7||

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బ్రహ్మణా సహ సంవాదం త్ర్యంబకస్య విశాం పతే||8||

క్షీరోదస్య సముద్రస్య మధ్యే హాటకసప్రభః
వైజయంత ఇతి ఖ్యాతః పర్వతప్రవరో నృప||9||

తత్రాధ్యాత్మగతిం దేవ ఏకాకీ ప్రవిచింతయన్
వైరాజసదనే నిత్యం వైజయంతం నిషేవతే||10||

అథ తత్రాసతస్తస్య చతుర్వక్త్రస్య ధీమతః
లలాటప్రభవః పుత్రః శివ ఆగాద్యదృచ్ఛయా
ఆకాశేనైవ యోగీశః పురా త్రినయనః ప్రభుః॥11॥

తతః ఖాన్నిపపాతాశు ధరణీధరమూర్ధని
అగ్రతశ్చాభవత్ప్రీతో వవందే చాపి పాదయోః॥12॥

తం పాదయోర్నిపతితం దృష్ట్వా సవ్యేన పాణినా
ఉత్థాపయామాస తదా ప్రభురేకః ప్రజాపతిః॥13॥

ఉవాచ చైనం భగవాంశ్చిరస్యాగతమాత్మజం
స్వాగతం తే మహాబాహో దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి మేఽన్తికం॥14॥

కచ్చిత్తే కుశలం పుత్ర స్వాధ్యాయతపసోః సదా
నిత్యముగ్రతపాస్త్వం హి తతః పృచ్ఛామి తే పునః॥15॥

రుద్ర ఉవాచ

త్వత్ప్రసాదేన భగవన్స్వాధ్యాయతపసోర్మమ
కుశలం చావ్యయం చైవ సర్వస్య జగతస్తథా॥16॥

చిరదృష్టో హి భగవాన్వైరాజసదనే మయా
తతోఽహం పర్వతం ప్రాప్తస్త్విమం త్వత్పాదసేవితం॥17॥

కౌతూహలం చాపి హి మే ఏకాంతగమనేన తే
నైతత్కారణమల్పం హి భవిష్యతి పితామహ॥18॥

కిం ను తత్సదనం శ్రేష్ఠం క్షుత్పిపాసావివర్జితం
సురాసురైరధ్యుషితమృషిభిశ్చామితప్రభైః॥19॥

గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ సతతం సంనిషేవితం
ఉత్సృజ్యేమం గిరివరమేకాకీ ప్రాప్తవానసి॥20॥

బ్రహ్మోవాచ

వైజయంతో గిరివరః సతతం సేవ్యతే మయా
అత్రైకాగ్రేణ మనసా పురుషశ్చింత్యతే విరాట్॥21॥

రుద్ర ఉవాచ

బహవః పురుషా బ్రహ్మంస్త్వయా సృష్టాః స్వయంభువా
సృజ్యంతే చాపరే బ్రహ్మన్స చైకః పురుషో విరాట్॥22॥

కో హ్యసౌ చింత్యతే బ్రహ్మంస్త్వయా వై పురుషోత్తమః
ఏతన్మే సంశయం బ్రూహి మహత్కౌతూహలం హి మే॥23॥

బ్రహ్మోవాచ

బహవః పురుషాః పుత్ర యే త్వయా సముదాహృతాః
ఏవమేతదతిక్రాంతం ద్రష్టవ్యం నైవమిత్యపి
ఆధారం తు ప్రవక్ష్యామి ఏకస్య పురుషస్య తే॥24॥

బహూనాం పురుషాణాం స యథైకా యోనిరుచ్యతే
తథా తం పురుషం విశ్వం పరమం సుమహత్తమం
నిర్గుణం నిర్గుణా భూత్వా ప్రవిశంతి సనాతనం॥25॥

బ్రహ్మోవాచ

శృణు పుత్ర యథా హ్యేష పురుషః శాశ్వతోఽవ్యయః
అక్షయశ్చాప్రమేయశ్చ సర్వగశ్చ నిరుచ్యతే॥1॥

న స శక్యస్త్వయా ద్రష్టుం మయాన్యైర్వాపి సత్తమ
సగుణో నిర్గుణో విశ్వో జ్ఞానదృశ్యో హ్యసౌ స్మృతః॥2॥

అశరీరః శరీరేషు సర్వేషు నివసత్యసౌ
వసన్నపి శరీరేషు న స లిప్యతి కర్మభిః॥3॥

మమాంతరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః
సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్॥4॥

విశ్వమూర్ధా విశ్వభుజో విశ్వపాదాక్షినాసికః
ఏకశ్చరతి క్షేత్రేషు స్వైరచారీ యథాసుఖం॥5॥

క్షేత్రాణి హి శరీరాణి బీజాని చ శుభాశుభే
తాని వేత్తి స యోగాత్మా తతః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే॥6॥

నాగతిర్న గతిస్తస్య జ్ఞేయా భూతేన కేనచిత్
సాంఖ్యేన విధినా చైవ యోగేన చ యథాక్రమం॥7॥

చింతయామి గతిం చాస్య న గతిం వేద్మి చోత్తమాం
యథాజ్ఞానం తు వక్ష్యామి పురుషం తం సనాతనం॥8॥

తస్యైకత్వం మహత్త్వం హి స చైకః పురుషః స్మృతః
మహాపురుషశబ్దం స బిభర్త్యేకః సనాతనః॥9॥

ఏకో హుతాశో బహుధా సమిధ్యతే; ఏకః సూర్యస్తపసాం యోనిరేకా
ఏకో వాయుర్బహుధా వాతి లోకే; మహోదధిశ్చాంభసాం యోనిరేకః
పురుషశ్చైకో నిర్గుణో విశ్వరూప;స్తం నిర్గుణం పురుషం చావిశంతి॥10॥

హిత్వా గుణమయం సర్వం కర్మ హిత్వా శుభాశుభం
ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా ఏవం భవతి నిర్గుణః॥11॥

అచింత్యం చాపి తం జ్ఞాత్వా భావసూక్ష్మం చతుష్టయం
విచరేద్యో యతిర్యత్తః స గచ్ఛేత్పురుషం ప్రభుం॥12॥

ఏవం హి పరమాత్మానం కేచిదిచ్ఛంతి పండితాః
ఏకాత్మానం తథాత్మానమపరేఽధ్యాత్మచింతకాః॥13॥

తత్ర యః పరమాత్మా హి స నిత్యం నిర్గుణః స్మృతః
స హి నారాయణో జ్ఞేయః సర్వాత్మా పురుషో హి సః
న లిప్యతే ఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివాంభసా॥14॥

కర్మాత్మా త్వపరో యోఽసౌ మోక్షబంధైః స యుజ్యతే
ససప్తదశకేనాపి రాశినా యుజ్యతే హి సః
ఏవం బహువిధః ప్రోక్తః పురుషస్తే యథాక్రమం॥15॥

యత్తత్కృత్స్నం లోకతంత్రస్య ధామ; వేద్యం పరం బోధనీయం సబోద్ధృ
మంతా మంతవ్యం ప్రాశితా ప్రాశితవ్యం; ఘ్రాతా ఘ్రేయం స్పర్శితా స్పర్శనీయం॥16॥

ద్రష్టా ద్రష్టవ్యం శ్రావితా శ్రావణీయం; జ్ఞాతా జ్ఞేయం సగుణం నిర్గుణం చ
యద్వై ప్రోక్తం గుణసామ్యం ప్రధానం; నిత్యం చైతచ్ఛాశ్వతం చావ్యయం చ॥17॥

యద్వై సూతే ధాతురాద్యం నిధానం; తద్వై విప్రాః ప్రవదంతేఽనిరుద్ధం
యద్వై లోకే వైదికం కర్మ సాధు; ఆశీర్యుక్తం తద్ధి తస్యోపభోజ్యం॥18॥

దేవాః సర్వే మునయః సాధు దాంతా;స్తం ప్రాగ్యజ్ఞై ర్యజ్ఞభాగం యజంతే
అహం బ్రహ్మా ఆద్య ఈశః ప్రజానాం; తస్మాజ్జాతస్త్వం చ మత్తః ప్రసూతః
మత్తో జగజ్జంగమం స్థావరం చ; సర్వే వేదాః సరహస్యా హి పుత్ర॥19॥

చతుర్విభక్తః పురుషః స క్రీడతి యథేచ్ఛతి
ఏవం స ఏవ భగవాంజ్ఞానేన ప్రతిబోధితః॥20॥

ఏతత్తే కథితం పుత్ర యథావదనుపృచ్ఛతః
సాంఖ్యజ్ఞానే తథా యోగే యథావదనువర్ణితం॥21॥

—♦ అధ్యాయము 340 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ధర్మాః పితామహేనోక్తా మోక్షధర్మాశ్రితాః శుభాః
ధర్మమాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హతి మే భవాన్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సర్వత్ర విహితో ధర్మః స్వర్గ్యః సత్యఫలోదయః
బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫలా క్రియా॥2॥

యస్మిన్యస్మింస్తు విషయే యో యో యాతి వినిశ్చయం
స తమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ॥3॥

అపి చ త్వం నరవ్యాఘ్ర శ్రోతుమర్హసి మే కథాం
పురా శక్రస్య కథితాం నారదేన సురర్షిణా॥4॥

సురర్షిర్నారదో రాజన్సిద్ధస్త్రైలోక్యసంమతః
పర్యేతి క్రమశో లోకాన్వాయురవ్యాహతో యథా॥5॥

స కదాచిన్మహేష్వాస దేవరాజాలయం గతః
సత్కృతశ్చ మహేంద్రేణ ప్రత్యాసన్నగతోఽభవత్॥6॥

తం కృతక్షణమాసీనం పర్యపృచ్ఛచ్ఛచీపతిః
బ్రహ్మర్షే కించిదాశ్చర్యమస్తి దృష్టం త్వయానఘ॥7॥

యథా త్వమపి విప్రర్షే త్రైలోక్యం సచరాచరం
జాతకౌతూహలో నిత్యం సిద్ధశ్చరసి సాక్షివత్॥8॥

న హ్యస్త్యవిదితం లోకే దేవర్షే తవ కించన
శ్రుతం వాప్యనుభూతం వా దృష్టం వా కథయస్వ మే॥9॥

తస్మై రాజన్సురేంద్రాయ నారదో వదతాం వరః
ఆసీనాయోపపన్నాయ ప్రోక్తవాన్విపులాం కథాం॥10॥

యథా యేన చ కల్పేన స తస్మై ద్విజసత్తమః
కథాం కథితవాన్పృష్టస్తథా త్వమపి మే శృణు॥11॥

—♦ అధ్యాయము 341 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఆసీత్కిల కురుశ్రేష్ఠ మహాపద్మే పురోత్తమే
గంగాయా దక్షిణే తీరే కశ్చిద్విప్రః సమాహితః॥1॥

సౌమ్యః సోమాన్వయే వేదే గతాధ్వా ఛిన్నసంశయః
ధర్మనిత్యో జితక్రోధో నిత్యతృప్తో జితేంద్రియః॥2॥

అహింసానిరతో నిత్యం సత్యః సజ్జనసంమతః
న్యాయప్రాప్తేన విత్తేన స్వేన శీలేన చాన్వితః॥3॥

జ్ఞాతిసంబంధివిపులే మిత్రాపాశ్రయసంమతే
కులే మహతి విఖ్యాతే విశిష్టాం వృత్తిమాస్థితః॥4॥

స పుత్రాన్బహులాంధృష్ట్వా విపులే కర్మణి స్థితః
కులధర్మాశ్రితో రాజంధర్మచర్యాపరోఽభవత్॥5॥

తతః స ధర్మం వేదోక్తం యథాశాస్త్రోక్తమేవ చ
శిష్టాచీర్ణం చ ధర్మం చ త్రివిధం చింత్య చేతసా॥6॥

కిం ను మే స్యాచ్ఛుభం కృత్వా కిం క్షమం కిం పరాయణం
ఇత్యేవం ఖిద్యతే నిత్యం న చ యాతి వినిశ్చయం॥7॥

తస్యైవం ఖిద్యమానస్య ధర్మం పరమమాస్థితః
కదాచిదతిథిః ప్రాప్తో బ్రాహ్మణః సుసమాహితః॥8॥

స తస్మై సత్క్రియాం చక్రే క్రియాయుక్తేన హేతునా
విశ్రాంతం చైనమాసీనమిదం వచనమబ్రవీత్॥9॥

—♦ అధ్యాయము 342 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

సముత్పన్నాభిధానోఽస్మి వాఙ్మాధుర్యేణ తేఽనఘ
మిత్రతామభిపన్నస్త్వాం కించిద్వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥1॥

గృహస్థధర్మం విప్రేంద్ర కృత్వా పుత్రగతం త్వహం
ధర్మం పరమకం కుర్యాం కో హి మార్గో భవేద్ద్విజ॥2॥

అహమాత్మానమాత్మస్థమేక ఏవాత్మని స్థితః
కర్తుం కాంక్షామి నేచ్ఛామి బద్ధః సాధారణైర్గుణైః॥3॥

యావదేవానతీతం మే వయః పుత్రఫలాశ్రితం
తావదిచ్ఛామి పాథేయమాదాతుం పారలౌకికం॥4॥

అస్మిన్హి లోకసంతానే పరం పారమభీప్సతః
ఉత్పన్నా మే మతిరియం కుతో ధర్మమయః ప్లవః॥5॥

సముహ్యమానాని నిశమ్య లోకే; నిర్యాత్యమానాని చ సాత్త్వికాని
దృష్ట్వా చ ధర్మధ్వజకేతుమాలాం; ప్రకీర్యమాణాముపరి ప్రజానాం॥6॥

న మే మనో రజ్యతి భోగకాలే; దృష్ట్వా యతీన్ప్రార్థయతః పరత్ర
తేనాతిథే బుద్ధిబలాశ్రయేణ; ధర్మార్థతత్త్వే వినియుంక్ష్వ మాం త్వం॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

సోఽతిథిర్వచనం తస్య శ్రుత్వా ధర్మాభిలాషిణః
ప్రోవాచ వచనం శ్లక్ష్ణం ప్రాజ్ఞో మధురయా గిరా॥8॥

అహమప్యత్ర ముహ్యామి మమాప్యేష మనోరథః
న చ సంనిశ్చయం యామి బహుద్వారే త్రివిష్టపే॥9॥

కేచిన్మోక్షం ప్రశంసంతి కేచిద్యజ్ఞఫలం ద్విజాః
వానప్రస్థాశ్రమం కేచిద్గార్హస్థ్యం కేచిదాశ్రితాః॥10॥

రాజధర్మాశ్రయం కేచిత్కేచిదాత్మఫలాశ్రయం
గురుచర్యాశ్రయం కేచిత్కేచిద్వాక్యం యమాశ్రయం॥11॥

మాతరం పితరం కేచిచ్ఛుశ్రూషంతో దివం గతాః
అహింసయా పరే స్వర్గం సత్యేన చ తథా పరే॥12॥

ఆహవేఽభిముఖాః కేచిన్నిహతాః స్విద్దివం గతాః
కేచిదుంఛవ్రతైః సిద్ధాః స్వర్గమార్గసమాశ్రితాః॥13॥

కేచిదధ్యయనే యుక్తా వేదవ్రతపరాః శుభాః
బుద్ధిమంతో గతాః స్వర్గం తుష్టాత్మానో జితేంద్రియాః॥14॥

ఆర్జవేనాపరే యుక్తా నిహతానార్జవైర్జనైః
ఋజవో నాకపృష్ఠే వై శుద్ధాత్మానః ప్రతిష్ఠితాః॥15॥

ఏవం బహువిధైర్లోకే ధర్మద్వారైరనావృతైః
మమాపి మతిరావిగ్నా మేఘలేఖేవ వాయునా॥16॥

—♦ అధ్యాయము 343 ♦—

అతిథిరువాచ

ఉపదేశం తు తే విప్ర కరిష్యేఽహం యథాగమం
గురుణా మే యథాఖ్యాతమర్థతస్తచ్చ మే శృణు॥1॥

యత్ర పూర్వాభిసర్గేణ ధర్మచక్రం ప్రవర్తితం
నైమిషే గోమతీతీరే తత్ర నాగాహ్వయం పురం॥2॥

సమగ్రైస్త్రిదశైస్తత్ర ఇష్టమాసీద్ద్విజర్షభ
యత్రేంద్రాతిక్రమం చక్రే మాంధాతా రాజసత్తమః॥3॥

కృతాధివాసో ధర్మాత్మా తత్ర చక్షుఃశ్రవా మహాన్
పద్మనాభో మహాభాగః పద్మ ఇత్యేవ విశ్రుతః॥4॥

స వాచా కర్మణా చైవ మనసా చ ద్విజర్షభ
ప్రసాదయతి భూతాని త్రివిధే వర్త్మని స్థితః॥5॥

సామ్నా దానేన భేదేన దండేనేతి చతుర్విధం
విషమస్థం జనం స్వం చ చక్షుర్ధ్యానేన రక్షతి॥6॥

తమభిక్రమ్య విధినా ప్రష్టుమర్హసి కాంక్షితం
స తే పరమకం ధర్మం నమిథ్యా దర్శయిష్యతి॥7॥

స హి సర్వాతిథిర్నాగో బుద్ధిశాస్త్రవిశారదః
గుణైరనవమైర్యుక్తః సమస్తైరాభికామికైః॥8॥

ప్రకృత్యా నిత్యసలిలో నిత్యమధ్యయనే రతః
తపోదమాభ్యాం సంయుక్తో వృత్తేనానవరేణ చ॥9॥

యజ్వా దానరుచిః క్షాంతో వృత్తే చ పరమే స్థితః
సత్యవాగనసూయుశ్చ శీలవానభిసంశ్రితః॥10॥

శేషాన్నభోక్తా వచనానుకూలో; హితార్జవోత్కృష్టకృతాకృతజ్ఞః
అవైరకృద్భూతహితే నియుక్తో; గంగాహ్రదాంభోఽభిజనోపపన్నః॥11॥

—♦ అధ్యాయము 344 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అతిభారోద్యతస్యైవ భారాపనయనం మహత్
పరాశ్వాసకరం వాక్యమిదం మే భవతః శ్రుతం॥1॥

అధ్వక్లాంతస్య శయనం స్థానక్లాంతస్య చాసనం
తృషితస్య చ పానీయం క్షుధార్తస్య చ భోజనం॥2॥

ఈప్సితస్యేవ సంప్రాప్తిరన్నస్య సమయేఽతిథేః
ఏషితస్యాత్మనః కాలే వృద్ధస్యేవ సుతో యథా॥3॥

మనసా చింతితస్యేవ ప్రీతిస్నిగ్ధస్య దర్శనం
ప్రహ్లాదయతి మాం వాక్యం భవతా యదుదీరితం॥4॥

దత్తచక్షురివాకాశే పశ్యామి విమృశామి చ
ప్రజ్ఞానవచనాద్యోఽయముపదేశో హి మే కృతః
బాఢమేవం కరిష్యామి యథా మాం భాషతే భవాన్॥5॥

ఇహేమాం రజనీం సాధో నివసస్వ మయా సహ
ప్రభాతే యాస్యతి భవాన్పర్యాశ్వస్తః సుఖోషితః
అసౌ హి భగవాన్సూర్యో మందరశ్మిరవాఙ్ముఖః॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తేన కృతాతిథ్యః సోఽతిథిః శత్రుసూదన
ఉవాస కిల తాం రాత్రిం సహ తేన ద్విజేన వై॥7॥

తత్తచ్చ ధర్మసంయుక్తం తయోః కథయతోస్తదా
వ్యతీతా సా నిశా కృత్స్నా సుఖేన దివసోపమా॥8॥

తతః ప్రభాతసమయే సోఽతిథిస్తేన పూజితః
బ్రాహ్మణేన యథాశక్త్యా స్వకార్యమభికాంక్షతా॥9॥

తతః స విప్రః కృతధర్మనిశ్చయః; కృతాభ్యనుజ్ఞః స్వజనేన ధర్మవిత్
యథోపదిష్టం భుజగేంద్రసంశ్రయం; జగామ కాలే సుకృతైకనిశ్చయః॥10॥

—♦ అధ్యాయము 345 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స వనాని విచిత్రాణి తీర్థాని చ సరాంసి చ
అభిగచ్ఛన్క్రమేణ స్మ కంచిన్మునిముపస్థితః॥1॥

తం స తేన యథోద్దిష్టం నాగం విప్రేణ బ్రాహ్మణః
పర్యపృచ్ఛద్యథాన్యాయం శ్రుత్వైవ చ జగామ సః॥2॥

సోఽభిగమ్య యథాఖ్యాతం నాగాయతనమర్థవిత్
ప్రోక్తవానహమస్మీతి భోఃశబ్దాలంకృతం వచః॥3॥

తతస్తస్య వచః శ్రుత్వా రూపిణీ ధర్మవత్సలా
దర్శయామాస తం విప్రం నాగపత్నీ పతివ్రతా॥4॥

సా తస్మై విధివత్పూజాం చక్రే ధర్మపరాయణా
స్వాగతేనాగతం కృత్వా కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్ ॥5॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

విశ్రాంతోఽభ్యర్చితశ్చాస్మి భవత్యా శ్లక్ష్ణయా గిరా
ద్రష్టుమిచ్ఛామి భవతి తం దేవం నాగముత్తమం ॥6॥

ఏతద్ధి పరమం కార్యమేతన్మే ఫలమీప్సితం
అనేనార్థేన చాస్మ్యద్య సంప్రాప్తః పన్నగాలయం ॥7॥

నాగభార్యోవాచ

ఆర్య సూర్యరథం వోఢుం గతోఽసౌ మాసచారికః
సప్తాష్టభిర్దినైర్విప్ర దర్శయిష్యత్యసంశయం ॥8॥

ఏతద్విదితమార్యస్య వివాసకరణం మమ
భర్తుర్భవతు కిం చాన్యత్క్రియతాం తద్వదస్వ మే ॥9॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అనేన నిశ్చయేనాహం సాధ్వి సంప్రాప్తవానిహ
ప్రతీక్షన్నాగమం దేవి వత్స్యామ్యస్మిన్మహావనే ॥10॥

సంప్రాప్తస్యైవ చావ్యగ్రమావేద్యోఽహమిహాగతః
మమాభిగమనం ప్రాప్తో వాచ్యశ్చ వచనం త్వయా ॥11॥

అహమప్యత్ర వత్స్యామి గోమత్యాః పులినే శుభే
కాలం పరిమితాహారో యథోక్తం పరిపాలయన్ ॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః స విప్రస్తాం నాగీం సమాధాయ పునః పునః
తదేవ పులినం నద్యాః ప్రయయౌ బ్రాహ్మణర్షభః ॥13॥

—♦ అధ్యాయము 346 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథ తేన నరశ్రేష్ఠ బ్రాహ్మణేన తపస్వినా
నిరాహారేణ వసతా దుఃఖితాస్తే భుజంగమాః ॥1॥

సర్వే సంభూయ సహితాస్తస్య నాగస్య బాంధవాః
భ్రాతరస్తనయా భార్యా యయుస్తం బ్రాహ్మణం ప్రతి ॥2॥

తేఽపశ్యన్పులినే తం వై వివిక్తే నియతవ్రతం
సమాసీనం నిరాహారం ద్విజం జప్యపరాయణం ॥3॥

తే సర్వే సమభిక్రమ్య విప్రమభ్యర్చ్య చాసకృత్
ఊచుర్వాక్యమసందిగ్ధమాతిథేయస్య బాంధవాః ॥4॥

షష్ఠో హి దివసస్తేఽద్య ప్రాప్తస్యేహ తపోధన
న చాభిలషసే కించిదాహారం ధర్మవత్సల ॥5॥

అస్మానభిగతశ్చాసి వయం చ త్వాముపస్థితాః
కార్యం చాతిథ్యమస్మాభిర్వయం సర్వే కుటుంబినః॥6॥

మూలం ఫలం వా పర్ణం వా పయో వా ద్విజసత్తమ
ఆహారహేతోరన్నం వా భోక్తుమర్హసి బ్రాహ్మణ॥7॥

త్యక్తాహారేణ భవతా వనే నివసతా సతా
బాలవృద్ధమిదం సర్వం పీడ్యతే ధర్మసంకటాత్॥8॥

న హి నో భ్రూణహా కశ్చిద్రాజాపథ్యోఽనృతోఽపి వా
పూర్వాశీ వా కులే హ్యస్మిందేవతాతిథిబంధుషు॥9॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఉపదేశేన యుష్మాకమాహారోఽయం మయా వృతః
ద్విరూనం దశరాత్రం వై నాగస్యాగమనం ప్రతి॥10॥

యద్యష్టరాత్రే నిర్యాతే నాగమిష్యతి పన్నగః
తదాహారం కరిష్యామి తన్నిమిత్తమిదం వ్రతం॥11॥

కర్తవ్యో న చ సంతాపో గమ్యతాం చ యథాగతం
తన్నిమిత్తం వ్రతం మహ్యం నైతద్భేత్తుమిహార్హథ॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

తేన తే సమనుజ్ఞాతా బ్రాహ్మణేన భుజంగమాః
స్వమేవ భవనం జగ్మురకృతార్థా నరర్షభ॥13॥

—♦ అధ్యాయము 347 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథ కాలే బహుతిథే పూర్ణే ప్రాప్తో భుజంగమః
దత్తాభ్యనుజ్ఞః స్వం వేశ్మ కృతకర్మా వివస్వతః॥1॥

తం భార్యా సమభిక్రామత్పాదశౌచాదిభిర్గుణైః
ఉపపన్నాం చ తాం సాధ్వీం పన్నగః పర్యపృచ్ఛత॥2॥

అపి త్వమసి కల్యాణి దేవతాతిథిపూజనే
పూర్వముక్తేన విధినా యుక్తా యుక్తేన మత్సమం॥3॥

న ఖల్వస్యకృతార్థేన స్త్రీబుద్ధ్యా మార్దవీకృతా
మద్వియోగేన సుశ్రోణి వియుక్తా ధర్మసేతునా॥4॥

నాగభార్యోవాచ

శిష్యాణాం గురుశుశ్రూషా విప్రాణాం వేదపారణం
భృత్యానాం స్వామివచనం రాజ్ఞాం లోకానుపాలనం॥5॥

సర్వభూతపరిత్రాణం క్షత్రధర్మ ఇహోచ్యతే
వైశ్యానాం యజ్ఞసంవృత్తిరాతిథేయసమన్వితా॥6॥

విప్రక్షత్రియవైశ్యానాం శుశ్రూషా శూద్రకర్మ తత్
గృహస్థధర్మో నాగేంద్ర సర్వభూతహితైషితా॥7॥

నియతాహారతా నిత్యం వ్రతచర్యా యథాక్రమం
ధర్మో హి ధర్మసంబంధాదింద్రియాణాం విశేషణం||8||

అహం కస్య కుతో వాహం కః కో మే హ భవేదితి
ప్రయోజనమతిర్నిత్యమేవం మోక్షాశ్రమీ భవేత్||9||

పతివ్రతాత్వం భార్యాయాః పరమో ధర్మ ఉచ్యతే
తవోపదేశాన్నాగేంద్ర తచ్చ తత్త్వేన వేద్మి వై||10||

సాహం ధర్మం విజానంతీ ధర్మనిత్యే త్వయి స్థితే
సత్పథం కథముత్సృజ్య యాస్యామి విషమే పథి||11||

దేవతానాం మహాభాగ ధర్మచర్యా న హీయతే
అతిథీనాం చ సత్కారే నిత్యయుక్తాస్మ్యతంద్రితా||12||

సప్తాష్టదివసాస్త్వద్య విప్రస్యేహాగతస్య వై
స చ కార్యం న మే ఖ్యాతి దర్శనం తవ కాంక్షతి||13||

గోమత్యాస్త్వేష పులినే త్వద్దర్శనసముత్సుకః
ఆసీనోఽవర్తయన్బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః సంశితవ్రతః||14||

అహం త్వనేన నాగేంద్ర సామపూర్వం సమాహితా
ప్రస్థాప్యో మత్సకాశం స సంప్రాప్తో భుజగోత్తమః||15||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాప్రాజ్ఞ తత్ర గంతుం త్వమర్హసి
దాతుమర్హసి వా తస్య దర్శనం దర్శనశ్రవః||16||

—♦ అధ్యాయము 348 ♦—

నాగ ఉవాచ

అథ బ్రాహ్మణరూపేణ కం తం సమనుపశ్యసి
మానుషం కేవలం విప్రం దేవం వాథ శుచిస్మితే||1||

కో హి మాం మానుషః శక్తో ద్రష్టుకామో యశస్విని
సందర్శనరుచిర్వాక్యమాజ్ఞాపూర్వం వదిష్యతి||2||

సురాసురగణానాం చ దేవర్షీణాం చ భామిని
నను నాగా మహావీర్యాః సౌరసేయాస్తరస్వినః||3||

వందనీయాశ్చ వరదా వయమప్యనుయాయినః
మనుష్యాణాం విశేషేణ ధనాధ్యక్షా ఇతి శ్రుతిః||4||

నాగభార్యోవాచ

ఆర్జవేనాభిజానామి నాసౌ దేవోఽనిలాశన
ఏకం త్వస్య విజానామి భక్తిమానతిరోషణః||5||

స హి కార్యాంతరాకాంక్షీ జలేప్సుః స్తోకకో యథా
వర్షం వర్షప్రియః పక్షీ దర్శనం తవ కాంక్షతి||6||

న హి త్వా దైవతం కించిద్విఘ్నం ప్రతిపాలయేత్
తుల్యే హ్యభిజనే జాతో న కశ్చిత్పర్యుపాసతే||7||

తద్రోషం సహజం త్యక్త్వా త్వమేనం ద్రష్టుమర్హసి
ఆశాఛేదేన తస్యాద్య నాత్మానం దగ్ధుమర్హసి||8||

ఆశయా త్వభిపన్నానామకృత్వాశ్రుప్రమార్జనం
రాజా వా రాజపుత్రో వా భ్రూణహత్యైవ యుజ్యతే॥9॥

మౌనాజ్జ్ఞానఫలావాప్తిర్దానేన చ యశో మహత్
వాగ్మిత్వం సత్యవాక్యేన పరత్ర చ మహీయతే॥10॥

భూమిప్రదానేన గతిం లభత్యాశ్రమసంమితాం
నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిం కృత్వా ఫలముపాశ్నుతే॥11॥

అభిప్రేతామసంక్లిష్టాం కృత్వాకామవతీం క్రియాం
న యాతి నిరయం కశ్చిదితి ధర్మవిదో విదుః॥12॥

నాగ ఉవాచ

అభిమానేన మానో మే జాతిదోషేణ వై మహాన్
రోషః సంకల్పజః సాధ్వి దగ్ధో వాచాగ్నినా త్వయా॥13॥

న చ రోషాదహం సాధ్వి పశ్యేయమధికం తమః
యస్య వక్తవ్యతాం యాంతి విశేషేణ భుజంగమాః॥14॥

దోషస్య హి వశం గత్వా దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్
తథా శక్రప్రతిస్పర్ధీ హతో రామేణ సంయుగే॥15॥

అంతఃపురగతం వత్సం శ్రుత్వా రామేణ నిర్హృతం
ధర్షణాద్రోషసంవిగ్నాః కార్తవీర్యసుతా హతాః॥16॥

జామదగ్న్యేన రామేణ సహస్రనయనోపమః
సంయుగే నిహతో రోషాత్కార్తవీర్యో మహాబలః॥17॥

తదేష తపసాం శత్రుః శ్రేయసశ్చ నిపాతనః
నిగృహీతో మయా రోషః శ్రుత్వైవ వచనం తవ॥18॥

ఆత్మానం చ విశేషేణ ప్రశంసామ్యనపాయిని
యస్య మే త్వం విశాలాక్షి భార్యా సర్వగుణాన్వితా॥19॥

ఏష తత్రైవ గచ్ఛామి యత్ర తిష్ఠత్యసౌ ద్విజః
సర్వథా చోక్తవాన్వాక్యం నాకృతార్థః ప్రయాస్యతి॥20॥

—♦ అధ్యాయము 349 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స పన్నగపతిస్తత్ర ప్రయయౌ బ్రాహ్మణం ప్రతి
తమేవ మనసా ధ్యాయన్కార్యవత్తాం విచారయన్॥1॥

తమభిక్రమ్య నాగేంద్రో మతిమాన్స నరేశ్వర
ప్రోవాచ మధురం వాక్యం ప్రకృత్యా ధర్మవత్సలః॥2॥

భో భో క్షామ్యాభిభాషే త్వాం న రోషం కర్తుమర్హసి
ఇహ త్వమభిసంప్రాప్తః కస్యార్థే కిం ప్రయోజనం॥3॥

ఆభిముఖ్యాదభిక్రమ్య స్నేహాత్పృచ్ఛామి తే ద్విజ
వివిక్తే గోమతీతీరే కిం వా త్వం పర్యుపాససే॥4॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ధర్మారణ్యం హి మాం విద్ధి నాగం ద్రష్టుమిహాగతం
పద్మనాభం ద్విజశ్రేష్ఠం తత్ర మే కార్యమాహితం॥5॥

తస్య చాహమసాంనిధ్యం శ్రుతవానస్మి తం గతం
స్వజనం తం ప్రతీక్షామి పర్జన్యమివ కర్షకః॥6॥

తస్య చాక్లేశకరణం స్వస్తికారసమాహితం
వర్తయామ్యయుతం బ్రహ్మ యోగయుక్తో నిరామయః॥7॥

నాగ ఉవాచ

అహో కల్యాణవృత్తస్త్వం సాధు సజ్జనవత్సలః
శ్రవాఢ్యస్త్వం మహాభాగ పరం స్నేహేన పశ్యసి॥8॥

అహం స నాగో విప్రర్షే యథా మాం విందతే భవాన్
ఆజ్ఞాపయ యథా స్వైరం కిం కరోమి ప్రియం తవ॥9॥

భవంతం స్వజనాదస్మి సంప్రాప్తం శ్రుతవానిహ
అతస్త్వాం స్వయమేవాహం ద్రష్టుమభ్యాగతో ద్విజ॥10॥

సంప్రాప్తశ్చ భవానద్య కృతార్థః ప్రతియాస్యతి
విస్రబ్ధో మాం ద్విజశ్రేష్ఠ విషయే యోక్తుమర్హసి॥11॥

వయం హి భవతా సర్వే గుణక్రీతా విశేషతః
యస్త్వమాత్మహితం త్యక్త్వా మామేవేహానురుధ్యసే॥12॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఆగతోఽహం మహాభాగ తవ దర్శనలాలసః
కంచిదర్థమనర్థజ్ఞః ప్రష్టుకామో భుజంగమ॥13॥

అహమాత్మానమాత్మస్థో మార్గమాణోఽఽత్మనో హితం
వాసార్థినం మహాప్రాజ్ఞ బలవంతముపాస్మి హ॥14॥

ప్రకాశితస్త్వం స్వగుణైర్యశోగర్భగభస్తిభిః
శశాంకకరసంస్పర్శైర్హృద్యైరాత్మప్రకాశితైః॥15॥

తస్య మే ప్రశ్నముత్పన్నం ఛింధి త్వమనిలాశన
పశ్చాత్కార్యం వదిష్యామి శ్రోతుమర్హతి మే భవాన్॥16॥

—♦ అధ్యాయము 350 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

వివస్వతో గచ్ఛతి పర్యయేణ; వోఢుం భవాంస్తం రథమేకచక్రం
ఆశ్చర్యభూతం యది తత్ర కించి;ద్దృష్టం త్వయా శంసితుమర్హసి త్వం॥1॥

నాగ ఉవాచ

యస్య రశ్మిసహస్రేషు శాఖాస్వివ విహంగమాః
వసంత్యాశ్రిత్య మునయః సంసిద్ధా దైవతైః సహ॥2॥

యతో వాయుర్వినిఃసృత్య సూర్యరశ్మ్యాశ్రితో మహాన్
విజృంభత్యంబరే విప్ర కిమాశ్చర్యతరం తతః ||3||

శుక్రో నామాసితః పాదో యస్య వారిధరోఽమ్బరే
తోయం సృజతి వర్షాసు కిమాశ్చర్యమతః పరం ||4||

యోఽష్టమాసాంస్తు శుచినా కిరణేనోజ్ఝితం పయః
పర్యాదత్తే పునః కాలే కిమాశ్చర్యమతః పరం ||5||

యస్య తేజోవిశేషేషు నిత్యమాత్మా ప్రతిష్ఠితః
యతో బీజం మహీ చేయం ధార్యతే సచరాచరం ||6||

యత్ర దేవో మహాబాహుః శాశ్వతః పరమోఽక్షరః
అనాదినిధనో విప్ర కిమాశ్చర్యమతః పరం ||7||

ఆశ్చర్యాణామివాశ్చర్యమిదమేకం తు మే శృణు
విమలే యన్మయా దృష్టమంబరే సూర్యసంశ్రయాత్ ||8||

పురా మధ్యాహ్నసమయే లోకాంస్తపతి భాస్కరే
ప్రత్యాదిత్యప్రతీకాశః సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత ||9||

స లోకాంస్తేజసా సర్వాన్స్వభాసా నిర్విభాసయన్
ఆదిత్యాభిముఖోఽభ్యేతి గగనం పాటయన్నివ ||10||

హుతాహుతిరివ జ్యోతిర్వ్యాప్య తేజోమరీచిభిః
అనిర్దేశ్యేన రూపేణ ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః ||11||

తస్యాభిగమనప్రాప్తౌ హస్తో దత్తో వివస్వతా
తేనాపి దక్షిణో హస్తో దత్తః ప్రత్యర్చనార్థినా ||12||

తతో భిత్త్వేవ గగనం ప్రవిష్టో రవిమండలం
ఏకీభూతం చ తత్తేజః క్షణేనాదిత్యతాం గతం ||13||

తత్ర నః సంశయో జాతస్తయోస్తేజఃసమాగమే
అనయోః కో భవేత్సూర్యో రథస్థో యోఽయమాగతః ||14||

తే వయం జాతసందేహాః పర్యపృచ్ఛామహే రవిం
క ఏష దివమాక్రమ్య గతః సూర్య ఇవాపరః ||15||

—♦ అధ్యాయము 351 ♦—

సూర్య ఉవాచ

నైష దేవోఽనిలసఖో నాసురో న చ పన్నగః
ఉంఛవృత్తివ్రతే సిద్ధో మునిరేష దివం గతః ||1||

ఏష మూలఫలాహారః శీర్ణపర్ణాశనస్తథా
అబ్భక్షో వాయుభక్షశ్చ ఆసీద్విప్రః సమాహితః ||2||

ఋచశ్చానేన విప్రేణ సంహితాంతరభిష్టుతాః
స్వర్గద్వారకృతోద్యోగో యేనాసౌ త్రిదివం గతః ||3||

అసన్నధీరనాకాంక్షీ నిత్యముంఛశిలాశనః
సర్వభూతహితే యుక్త ఏష విప్రో భుజంగమ ||4||

న హి దేవా న గంధర్వా నాసురా న చ పన్నగాః
ప్రభవంతీహ భూతానాం ప్రాప్తానాం పరమాం గతిం ||5||

నాగ ఉవాచ

ఏతదేవంవిధం దృష్టమాశ్చర్యం తత్ర మే ద్విజ
సంసిద్ధో మానుషః కాయో యోఽసౌ సిద్ధగతిం గతః
సూర్యేణ సహితో బ్రహ్మన్పృథివీం పరివర్తతే||6||

—♦ అధ్యాయము 352 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఆశ్చర్యం నాత్ర సందేహః సుప్రీతోఽస్మి భుజంగమ
అన్వర్థోపగతైర్వాక్యైః పంథానం చాస్మి దర్శితః||1||

స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి సాధో భుజగసత్తమ
స్మరణీయోఽస్మి భవతా సంప్రేషణనియోజనైః||2||

నాగ ఉవాచ

అనుక్త్వా మద్గతం కార్యం క్వేదానీం ప్రస్థితో భవాన్
ఉచ్యతాం ద్విజ యత్కార్యం యదర్థం త్వమిహాగతః||3||

ఉక్తానుక్తే కృతే కార్యే మామామంత్ర్య ద్విజర్షభ
మయా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞాతస్తతో యాస్యసి బ్రాహ్మణ||4||

న హి మాం కేవలం దృష్ట్వా త్యక్త్వా ప్రణయవానిహ
గంతుమర్హసి విప్రర్షే వృక్షమూలగతో యథా||5||

త్వయి చాహం ద్విజశ్రేష్ఠ భవాన్మయి న సంశయః
లోకోఽయం భవతః సర్వః కా చింతా మయి తేఽనఘ||6||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ విజ్ఞాతార్థ భుజంగమ
నాతిరిక్తాస్త్వయా దేవాః సర్వథైవ యథాతథం||7||

య ఏవాహం స ఏవ త్వమేవమేతద్భుజంగమ
అహం భవాంశ్చ భూతాని సర్వే సర్వత్రగాః సదా||8||

ఆసీత్తు మే భోగపతే సంశయః పుణ్యసంచయే
సోఽహముంఛవ్రతం సాధో చరిష్యామ్యర్థదర్శనం||9||

ఏష మే నిశ్చయః సాధో కృతః కారణవత్తరః
ఆమంత్రయామి భద్రం తే కృతార్థోఽస్మి భుజంగమ||10||

—♦ అధ్యాయము 353 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

స చామంత్ర్యోరగశ్రేష్ఠం బ్రాహ్మణః కృతనిశ్చయః
దీక్షాకాంక్షీ తదా రాజంశ్చ్యవనం భార్గవం శ్రితః||1||

స తేన కృతసంస్కారో ధర్మమేవోపతస్థివాన్
తథైవ చ కథామేతాం రాజన్కథితవాంస్తదా||2||

భార్గవేణాపి రాజేంద్ర జనకస్య నివేశనే
కథైషా కథితా పుణ్యా నారదాయ మహాత్మనే||3||

నారదేనాపి రాజేంద్ర దేవేంద్రస్య నివేశనే
కథితా భరతశ్రేష్ఠ పృష్టేనాక్లిష్టకర్మణా||4||

దేవరాజేన చ పురా కథైషా కథితా శుభా
సమస్తేభ్యః ప్రశస్తేభ్యో వసుభ్యో వసుధాధిప||5||

యదా చ మమ రామేణ యుద్ధమాసీత్సుదారుణం
వసుభిశ్చ తదా రాజన్కథేయం కథితా మమ||6||

పృచ్ఛమానాయ తత్త్వేన మయా తుభ్యం విశాం పతే
కథేయం కథితా పుణ్యా ధర్మ్యా ధర్మభృతాం వర||7||

తదేష పరమో ధర్మో యన్మాం పృచ్ఛసి భారత
అసన్నధీరనాకాంక్షీ ధర్మార్థకరణే నృప||8||

స చ కిల కృతనిశ్చయో ద్విజాగ్ర్యో; భుజగపతిప్రతిదేశితార్థకృత్యః
యమనియమసమాహితో వనాంతం; పరిగణితోంఛశిలాశనః ప్రవిష్టః||9||

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శమో బహువిధాకారః సూక్ష్మ ఉక్తః పితామహ
న చ మే హృదయే శాంతిరస్తి కృత్వేదమీదృశం॥1॥

అస్మిన్నర్థే బహువిధా శాంతిరుక్తా త్వయానఘ
స్వకృతే కా ను శాంతిః స్యాచ్ఛమాద్బహువిధాదపి॥2॥

శరాచితశరీరం హి తీవ్రవ్రణముదీక్ష్య చ
శమం నోపలభే వీర దుష్కృతాన్యేవ చింతయన్॥3॥

రుధిరేణావసిక్తాంగం ప్రస్రవంతం యథాచలం
త్వాం దృష్ట్వా పురుషవ్యాఘ్ర సీదే వర్షాస్వివాంబుజం॥4॥

అతః కష్టతరం కిం ను మత్కృతే యత్పితామహః
ఇమామవస్థాం గమితః ప్రత్యమిత్రై రణాజిరే
తథైవాన్యే నృపతయః సహపుత్రాః సబాంధవాః॥5॥

వయం హి ధార్తరాష్ట్రాశ్చ కాలమన్యువశానుగాః
కృత్వేదం నిందితం కర్మ ప్రాప్స్యామః కాం గతిం నృప॥6॥

అహం తవ హ్యంతకరః సుహృద్వధకరస్తథా
న శాంతిమధిగచ్ఛామి పశ్యంస్త్వాం దుఃఖితం క్షితౌ॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

పరతంత్రం కథం హేతుమాత్మానమనుపశ్యసి
కర్మణ్యస్మిన్మహాభాగ సూక్ష్మం హ్యేతదతీంద్రియం॥8॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సంవాదం మృత్యుగౌతమ్యోః కాలలుబ్ధకపన్నగైః॥9॥

గౌతమీ నామ కౌంతేయ స్థవిరా శమసంయుతా
సర్పేణ దష్టం స్వం పుత్రమపశ్యద్గతచేతనం॥10॥

అథ తం స్నాయుపాశేన బద్ధ్వా సర్పమమర్షితః
లుబ్ధకోఽర్జునకో నామ గౌతమ్యాః సముపానయత్॥11॥

తాం చాబ్రవీదయం తే స పుత్రహా పన్నగాధమః
బ్రూహి క్షిప్రం మహాభాగే వధ్యతాం కేన హేతునా॥12॥

అగ్నౌ ప్రక్షిప్యతామేష చ్ఛిద్యతాం ఖండశోఽపి వా
న హ్యయం బాలహా పాపశ్చిరం జీవితుమర్హతి॥13॥

గౌతమ్యువాచ

విసృజైనమబుద్ధిస్త్వం న వధ్యోఽర్జునక త్వయా
కో హ్యాత్మానం గురుం కుర్యాత్ప్రాప్తవ్యే సతి చింతయన్॥14॥

ప్లవంతే ధర్మలఘవో లోకేఽమ్భసి యథా ప్లవాః
మజ్జంతి పాపగురవః శస్త్రం స్కన్నమివోదకే॥15॥

న చామృత్యుర్భవితా వై హతేఽస్మి;న్కో వాత్యయః స్యాదహతేఽస్మింజనస్య
అస్యోత్సర్గే ప్రాణయుక్తస్య జంతో;ర్మృత్యోర్లోకం కో ను గచ్ఛేదనంతం॥16॥

లుబ్ధక ఉవాచ

జానామ్యేవం నేహ గుణాగుణజ్ఞాః; సర్వే నియుక్తా గురవో వై భవంతి
స్వస్థస్యైతే తూపదేశా భవంతి; తస్మాత్క్షుద్రం సర్పమేనం హనిష్యే॥17॥

సమీప్సంతః కాలయోగం త్యజంతి; సద్యః శుచం త్వర్థవిదస్త్యజంతి
శ్రేయః క్షయః శోచతాం నిత్యశో హి; తస్మాత్త్యాజ్యం జహి శోకం హతేఽస్మిన్॥18॥

గౌతమ్యువాచ

న చైవార్తిర్విద్యతేఽస్మద్విధానాం; ధర్మారామః సతతం సజ్జనో హి
నిత్యాయస్తో బాలజనో న చాస్తి; ధర్మో హ్యేష ప్రభవామ్యస్య నాహం॥19॥

న బ్రాహ్మణానాం కోపోఽస్తి కుతః కోపాచ్చ యాతనా
మార్దవాత్క్షమ్యతాం సాధో ముచ్యతామేష పన్నగః॥20॥

లుబ్ధక ఉవాచ

హత్వా లాభః శ్రేయ ఏవావ్యయం స్యా;త్సద్యో లాభో బలవద్భిః ప్రశస్తః
కాలాల్లాభో యస్తు సద్యో భవేత; హతే శ్రేయః కుత్సితే త్వీదృశే స్యాత్॥21॥

గౌతమ్యువాచ

కార్థప్రాప్తిర్గృహ్య శత్రుం నిహత్య; కా వా శాంతిః ప్రాప్య శత్రుం నముక్త్వా
కస్మాత్సౌమ్య భుజగే న క్షమేయం; మోక్షం వా కిం కారణం నాస్య కుర్యాం॥22॥

లుబ్ధక ఉవాచ

అస్మాదేకస్మాద్బహవో రక్షితవ్యా; నైకో బహుభ్యో గౌతమి రక్షితవ్యః
కృతాగసం ధర్మవిదస్త్యజంతి; సరీసృపం పాపమిమం జహి త్వం॥23॥

గౌతమ్యువాచ

నాస్మిన్హతే పన్నగే పుత్రకో మే; సంప్రాప్స్యతే లుబ్ధక జీవితం వై
గుణం చాన్యం నాస్య వధే ప్రపశ్యే; తస్మాత్సర్పం లుబ్ధక ముంచ జీవం॥24॥

లుబ్ధక ఉవాచ

వృత్రం హత్వా దేవరాట్శ్రేష్ఠభాగ్వై; యజ్ఞం హత్వా భాగమవాప చైవ
శూలీ దేవో దేవవృత్తం కురు త్వం; క్షిప్రం సర్పం జహి మా భూద్విశంకా॥25॥

భీష్మ ఉవాచ

అసకృత్ప్రోచ్యమానాపి గౌతమీ భుజగం ప్రతి
లుబ్ధకేన మహాభాగా పాపే నైవాకరోన్మతిం॥26॥

ఈషదుచ్ఛ్వసమానస్తు కృచ్ఛ్రాత్సంస్తభ్య పన్నగః
ఉత్ససర్జ గిరం మందాం మానుషీం పాశపీడితః॥27॥

కో న్వర్జునక దోషోఽత్ర విద్యతే మమ బాలిశ
అస్వతంత్రం హి మాం మృత్యుర్వివశం యదచూచుదత్॥28॥

తస్యాయం వచనాద్దష్టో న కోపేన న కామ్యయా
తస్య తత్కిల్బిషం లుబ్ధ విద్యతే యది కిల్బిషం॥29॥

లుబ్ధక ఉవాచ

యద్యన్యవశగేనేదం కృతం తే పన్నగాశుభం
కారణం వై త్వమప్యత్ర తస్మాత్త్వమపి కిల్బిషీ॥30॥

మృత్పాత్రస్య క్రియాయాం హి దండచక్రాదయో యథా
కారణత్వే ప్రకల్ప్యంతే తథా త్వమపి పన్నగ॥31॥

కిల్బిషీ చాపి మే వధ్యః కిల్బిషీ చాసి పన్నగ
ఆత్మానం కారణం హ్యత్ర త్వమాఖ్యాసి భుజంగమ॥32॥

సర్ప ఉవాచ

సర్వ ఏతే హ్యస్వవశా దండచక్రాదయో యథా
తథాహమపి తస్మాన్మే నైష హేతుర్మతస్తవ॥33॥

అథ వా మతమేతత్తే తేఽప్యన్యోన్యప్రయోజకాః
కార్యకారణసందేహో భవత్యన్యోన్యచోదనాత్॥34॥

ఏవం సతి న దోషో మే నాస్మి వధ్యో న కిల్బిషీ
కిల్బిషం సమవాయే స్యాన్మన్యసే యది కిల్బిషం॥35॥

లుబ్ధక ఉవాచ

కారణం యది న స్యాద్వై న కర్తా స్యాస్త్వమప్యుత
వినాశే కారణం త్వం చ తస్మాద్వధ్యోఽసి మే మతః॥36॥

అసత్యపి కృతే కార్యే నేహ పన్నగ లిప్యతే
తస్మాన్నాత్రైవ హేతుః స్యాద్వధ్యః కిం బహు భాషసే॥37॥

సర్ప ఉవాచ

కార్యాభావే క్రియా న స్యాత్సత్యసత్యపి కారణే
తస్మాత్త్వమస్మిన్హేతౌ మే వాచ్యో హేతుర్విశేషతః॥38॥

యద్యహం కారణత్వేన మతో లుబ్ధక తత్త్వతః
అన్యః ప్రయోగే స్యాదత్ర కిల్బిషీ జంతునాశనే ॥39॥

లుబ్ధక ఉవాచ

వధ్యస్త్వం మమ దుర్బుద్ధే బాలఘాతీ నృశంసకృత్
భాషసే కిం బహు పునర్వధ్యః సన్పన్నగాధమ ॥40॥

సర్ప ఉవాచ

యథా హవీంషి జుహ్వానా మఖే వై లుబ్ధకర్త్విజః
న ఫలం ప్రాప్నువంత్యత్ర పరలోకే తథా హ్యాహం ॥41॥

భీష్మ ఉవాచ

తథా బ్రువతి తస్మింస్తు పన్నగే మృత్యుచోదితే
ఆజగామ తతో మృత్యుః పన్నగం చాబ్రవీదిదం ॥42॥

కాలేనాహం ప్రణుదితః పన్నగ త్వామచూచుదం
వినాశహేతుర్నాస్య త్వమహం వా ప్రాణినః శిశోః ॥43॥

యథా వాయుర్జలధరాన్వికర్షతి తతస్తతః
తద్వజ్జలదవత్సర్ప కాలస్యాహం వశానుగః ॥44॥

సాత్త్వికా రాజసాశ్చైవ తామసా యే చ కేచన
భావాః కాలాత్మకాః సర్వే ప్రవర్తంతే హి జంతుషు ॥45॥

జంగమాః స్థావరాశ్చైవ దివి వా యది వా భువి
సర్వే కాలాత్మకాః సర్ప కాలాత్మకమిదం జగత్ ॥46॥

ప్రవృత్తయశ్చ యా లోకే తథైవ చ నివృత్తయః
తాసాం వికృతయో యాశ్చ సర్వం కాలాత్మకం స్మృతం ॥47॥

ఆదిత్యశ్చంద్రమా విష్ణురాపో వాయుః శతక్రతుః
అగ్నిః ఖం పృథివీ మిత్ర ఓషధ్యో వసవస్తథా ॥48॥

సరితః సాగరాశ్చైవ భావాభావౌ చ పన్నగ
సర్వే కాలేన సృజ్యంతే హ్రియంతే చ తథా పునః ॥49॥

ఏవం జ్ఞాత్వా కథం మాం త్వం సదోషం సర్ప మన్యసే
అథ చైవంగతే దోషో మయి త్వమపి దోషవాన్ ॥50॥

సర్ప ఉవాచ

నిర్దోషం దోషవంతం వా న త్వా మృత్యో బ్రవీమ్యహం
త్వయాహం చోదిత ఇతి బ్రవీమ్యేతావదేవ తు ॥51॥

యది కాలే తు దోషోఽస్తి యది తత్రాపి నేష్యతే
దోషో నైవ పరీక్ష్యో మే న హ్యత్రాధికృతా వయం ॥52॥

నిర్మోక్షస్త్వస్య దోషస్య మయా కార్యో యథా తథా
మృత్యో విదోషః స్యామేవ యథా తన్మే ప్రయోజనం ॥53॥

భీష్మ ఉవాచ

సర్పోఽథార్జునకం ప్రాహ శ్రుతం తే మృత్యుభాషితం
నానాగసం మాం పాశేన సంతాపయితుమర్హసి ||54||

లుబ్ధక ఉవాచ

మృత్యోః శ్రుతం మే వచనం తవ చైవ భుజంగమ
నైవ తావద్విదోషత్వం భవతి త్వయి పన్నగ ||55||

మృత్యుస్త్వం చైవ హేతుర్హి జంతోరస్య వినాశనే
ఉభయం కారణం మన్యే న కారణమకారణం ||56||

ధిఙ్మృత్యుం చ దురాత్మానం క్రూరం దుఃఖకరం సతాం
త్వాం చైవాహం వధిష్యామి పాపం పాపస్య కారణం ||57||

మృత్యురువాచ

వివశౌ కాలవశగావావాం తద్దిష్టకారిణౌ
నావాం దోషేణ గంతవ్యౌ యది సమ్యక్ప్రపశ్యసి ||58||

లుబ్ధక ఉవాచ

యువాముభౌ కాలవశౌ యది వై మృత్యుపన్నగౌ
హర్షక్రోధౌ కథం స్యాతామేతదిచ్ఛామి వేదితుం ||59||

మృత్యురువాచ

యాః కాశ్చిదిహ చేష్టాః స్యుః సర్వాః కాలప్రచోదితాః
పూర్వమేవైతదుక్తం హి మయా లుబ్ధక కాలతః ||60||

తస్మాదుభౌ కాలవశావావాం తద్దిష్టకారిణౌ
నావాం దోషేణ గంతవ్యౌ త్వయా లుబ్ధక కర్హిచిత్ ||61||

భీష్మ ఉవాచ

అథోపగమ్య కాలస్తు తస్మింధర్మార్థసంశయే
అబ్రవీత్పన్నగం మృత్యుం లుబ్ధమర్జునకం చ తం ||62||

కాల ఉవాచ

నైవాహం నాప్యయం మృత్యుర్నాయం లుబ్ధక పన్నగః
కిల్బిషీ జంతుమరణే న వయం హి ప్రయోజకాః ||63||

అకరోద్యదయం కర్మ తన్నోఽర్జునక చోదకం
ప్రణాశహేతుర్నాన్యోఽస్య వధ్యతేఽయం స్వకర్మణా ||64||

యదనేన కృతం కర్మ తేనాయం నిధనం గతః
వినాశహేతుః కర్మాస్య సర్వే కర్మవశా వయం ||65||

కర్మదాయాదవాల్లోకః కర్మసంబంధలక్షణః
కర్మాణి చోదయంతీహ యథాన్యోన్యం తథా వయం॥66॥

యథా మృత్పిండతః కర్తా కురుతే యద్యదిచ్ఛతి
ఏవమాత్మకృతం కర్మ మానవః ప్రతిపద్యతే॥67॥

యథా ఛాయాతపౌ నిత్యం సుసంబద్ధౌ నిరంతరం
తథా కర్మ చ కర్తా చ సంబద్ధావాత్మకర్మభిః॥68॥

ఏవం నాహం న వై మృత్యుర్న సర్పో న తథా భవాన్
న చేయం బ్రాహ్మణీ వృద్ధా శిశురేవాత్ర కారణం॥69॥

తస్మింస్తథా బ్రువాణే తు బ్రాహ్మణీ గౌతమీ నృప
స్వకర్మప్రత్యయాల్లోకాన్మత్వార్జునకమబ్రవీత్॥70॥

నైవ కాలో న భుజగో న మృత్యురిహ కారణం
స్వకర్మభిరయం బాలః కాలేన నిధనం గతః॥71॥

మయా చ తత్కృతం కర్మ యేనాయం మే మృతః సుతః
యాతు కాలస్తథా మృత్యుర్ముంచార్జునక పన్నగం॥72॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో యథాగతం జగ్ముర్మృత్యుః కాలోఽథ పన్నగః
అభూద్విరోషోఽర్జునకో విశోకా చైవ గౌతమీ॥73॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా శమం గచ్ఛ మా భూశ్చింతాపరో నృప
స్వకర్మప్రత్యయాల్లోకాంస్త్రీన్విద్ధి మనుజర్షభ॥74॥

న తు త్వయా కృతం పార్థ నాపి దుర్యోధనేన వై
కాలేన తత్కృతం విద్ధి విహతా యేన పార్థివాః॥75॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా బభూవ విగతజ్వరః
యుధిష్ఠిరో మహాతేజాః పప్రచ్ఛేదం చ ధర్మవిత్॥76॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
శ్రుతం మే మహదాఖ్యానమిదం మతిమతాం వర॥1॥

భూయస్తు శ్రోతుమిచ్ఛామి ధర్మార్థసహితం నృప
కథ్యమానం త్వయా కించిత్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥2॥

కేన మృత్యుర్గృహస్థేన ధర్మమాశ్రిత్య నిర్జితః
ఇత్యేతత్సర్వమాచక్ష్వ తత్త్వేన మమ పార్థివ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథా మృత్యుర్గృహస్థేన ధర్మమాశ్రిత్య నిర్జితః॥4॥

మనోః ప్రజాపతే రాజన్నిక్ష్వాకురభవత్సుతః
తస్య పుత్రశతం జజ్ఞే నృపతేః సూర్యవర్చసః॥5॥

దశమస్తస్య పుత్రస్తు దశాశ్వో నామ భారత
మాహిష్మత్యామభూద్రాజా ధర్మాత్మా సత్యవిక్రమః॥6॥

దశాశ్వస్య సుతస్త్వాసీద్రాజా పరమధార్మికః
సత్యే తపసి దానే చ యస్య నిత్యం రతం మనః॥7॥

మదిరాశ్వ ఇతి ఖ్యాతః పృథివ్యాం పృథివీపతిః
ధనుర్వేదే చ వేదే చ నిరతో యోఽభవత్సదా॥8॥

మదిరాశ్వస్య పుత్రస్తు ద్యుతిమాన్నామ పార్థివః
మహాభాగో మహాతేజా మహాసత్త్వో మహాబలః॥9॥

పుత్రో ద్యుతిమతస్త్వాసీత్సువీరో నామ పార్థివః
ధర్మాత్మా కోశవాంశ్చాపి దేవరాజ ఇవాపరః॥10॥

సువీరస్య తు పుత్రోఽభూత్సర్వసంగ్రామదుర్జయః
దుర్జయేత్యభివిఖ్యాతః సర్వశాస్త్రవిశారదః॥11॥

దుర్జయస్యేంద్రవపుషః పుత్రోఽగ్నిసదృశద్యుతిః
దుర్యోధనో నామ మహాన్రాజాసీద్రాజసత్తమ॥12॥

తస్యేంద్రసమవీర్యస్య సంగ్రామేష్వనివర్తినః
విషయశ్చ ప్రభావశ్చ తుల్యమేవాభ్యవర్తత॥13॥

రత్నైర్ధనైశ్చ పశుభిః సస్యైశ్చాపి పృథగ్విధైః
నగరం విషయశ్చాస్య ప్రతిపూర్ణం తదాభవత్॥14॥

న తస్య విషయే చాభూత్కృపణో నాపి దుర్గతః
వ్యాధితో వా కృశో వాపి తస్మిన్నాభూన్నరః క్వచిత్॥15॥

సుదక్షిణో మధురవాగనసూయుర్జితేంద్రియః
ధర్మాత్మా చానృశంసశ్చ విక్రాంతోఽథావికత్థనః॥16॥

యజ్వా వదాన్యో మేధావీ బ్రహ్మణ్యః సత్యసంగరః
న చావమంతా దాతా చ వేదవేదాంగపారగః॥17॥

తం నర్మదా దేవనదీ పుణ్యా శీతజలా శివా
చకమే పురుషశ్రేష్ఠం స్వేన భావేన భారత॥18॥

తస్య జజ్ఞే తదా నద్యాం కన్యా రాజీవలోచనా
నామ్నా సుదర్శనా రాజన్రూపేణ చ సుదర్శనా॥19॥

తాదృగ్రూపా న నారీషు భూతపూర్వా యుధిష్ఠిర
దుర్యోధనసుతా యాదృగభవద్వరవర్ణినీ॥20॥

తామగ్నిశ్చకమే సాక్షాద్రాజకన్యాం సుదర్శనాం
భూత్వా చ బ్రాహ్మణః సాక్షాద్వరయామాస తం నృపం॥21॥

దరిద్రశ్చాసవర్ణశ్చ మమాయమితి పార్థివః
న దిత్సతి సుతాం తస్మై తాం విప్రాయ సుదర్శనాం॥22॥

తతోఽస్య వితతే యజ్ఞే నష్టోఽభూద్ధవ్యవాహనః
తతో దుర్యోధనో రాజా వాక్యమాహర్త్విజస్తదా॥23॥

దుష్కృతం మమ కిం ను స్యాద్భవతాం వా ద్విజర్షభాః
యేన నాశం జగామాగ్నిః కృతం కుపురుషేష్వివ॥24॥

న హ్యల్పం దుష్కృతం నోఽస్తి యేనాగ్నిర్నాశమాగతః
భవతాం వాథ వా మహ్యం తత్త్వేనైతద్విమృశ్యతాం॥25॥

ఏతద్రాజ్ఞో వచః శ్రుత్వా విప్రాస్తే భరతర్షభ
నియతా వాగ్యతాశ్చైవ పావకం శరణం యయుః॥26॥

తాందర్శయామాస తదా భగవాన్హవ్యవాహనః
స్వం రూపం దీప్తిమత్కృత్వా శరదర్కసమద్యుతిః॥27॥

తతో మహాత్మా తానాహ దహనో బ్రాహ్మణర్షభాన్
వరయామ్యాత్మనోఽర్థాయ దుర్యోధనసుతామితి॥28॥

తతస్తే కాల్యముత్థాయ తస్మై రాజ్ఞే న్యవేదయన్
బ్రాహ్మణా విస్మితాః సర్వే యదుక్తం చిత్రభానునా॥29॥

తతః స రాజా తచ్ఛ్రుత్వా వచనం బ్రహ్మవాదినాం
అవాప్య పరమం హర్షం తథేతి ప్రాహ బుద్ధిమాన్॥30॥

ప్రాయాచత నృపః శుల్కం భగవంతం విభావసుం
నిత్యం సాంనిధ్యమిహ తే చిత్రభానో భవేదితి
తమాహ భగవానగ్నిరేవమస్త్వితి పార్థివం॥31॥

తతః సాంనిధ్యమద్యాపి మాహిష్మత్యాం విభావసోః
దృష్టం హి సహదేవేన దిశో విజయతా తదా॥32॥

తతస్తాం సమలంకృత్య కన్యామహతవాససం
దదౌ దుర్యోధనో రాజా పావకాయ మహాత్మనే॥33॥

ప్రతిజగ్రాహ చాగ్నిస్తాం రాజపుత్రీం సుదర్శనాం
విధినా వేదదృష్టేన వసోర్ధారామివాధ్వరే॥34॥

తస్యా రూపేణ శీలేన కులేన వపుషా శ్రియా
అభవత్ప్రీతిమానగ్నిర్గర్భం తస్యాం సమాదధే॥35॥

తస్యాం సమభవత్పుత్రో నామ్నాగ్నేయః సుదర్శనః
శిశురేవాధ్యగాత్సర్వం స చ బ్రహ్మ సనాతనం॥36॥

అథౌఘవాన్నామ నృపో నృగస్యాసీత్పితామహః
తస్యాప్యోఘవతీ కన్యా పుత్రశ్చౌఘరథోఽభవత్॥37॥

తామోఘవాందదౌ తస్మై స్వయమోఘవతీం సుతాం
సుదర్శనాయ విదుషే భార్యార్థే దేవరూపిణీం॥38॥

స గృహస్థాశ్రమరతస్తయా సహ సుదర్శనః
కురుక్షేత్రేఽవసద్రాజన్నోఘవత్యా సమన్వితః॥39॥

గృహస్థశ్చావజేష్యామి మృత్యుమిత్యేవ స ప్రభో
ప్రతిజ్ఞామకరోద్ధీమాందీప్తతేజా విశాం పతే॥40॥

తామథౌఘవతీం రాజన్స పావకసుతోఽబ్రవీత్
అతిథేః ప్రతికూలం తే న కర్తవ్యం కథంచన॥41॥

యేన యేన చ తుష్యేత నిత్యమేవ త్వయాతిథిః
అప్యాత్మనః ప్రదానేన న తే కార్యా విచారణా॥42॥

ఏతద్వ్రతం మమ సదా హృది సంపరివర్తతే
గృహస్థానాం హి సుశ్రోణి నాతిథేర్విద్యతే పరం॥43॥

ప్రమాణం యది వామోరు వచస్తే మమ శోభనే
ఇదం వచనమవ్యగ్రా హృది త్వం ధారయేః సదా॥44॥

నిష్క్రాంతే మయి కల్యాణి తథా సంనిహితేఽనఘే
నాతిథిస్తేఽవమంతవ్యః ప్రమాణం యద్యహం తవ॥45॥

తమబ్రవీదోఘవతీ యతా మూర్ధ్ని కృతాంజలిః
న మే త్వద్వచనాత్కించిదకర్తవ్యం కథంచన॥46॥

జిగీషమాణం తు గృహే తదా మృత్యుః సుదర్శనం
పృష్ఠతోఽన్వగమద్రాజన్రంధ్రాన్వేషీ తదా సదా॥47॥

ఇధ్మార్థం తు గతే తస్మిన్నగ్నిపుత్రే సుదర్శనే
అతిథిర్బ్రాహ్మణః శ్రీమాంస్తామాహౌఘవతీం తదా॥48॥

ఆతిథ్యం దత్తమిచ్ఛామి త్వయాద్య వరవర్ణిని
ప్రమాణం యది ధర్మస్తే గృహస్థాశ్రమసంమతః॥49॥

ఇత్యుక్తా తేన విప్రేణ రాజపుత్రీ యశస్వినీ
విధినా ప్రతిజగ్రాహ వేదోక్తేన విశాం పతే॥50॥

ఆసనం చైవ పాద్యం చ తస్మై దత్త్వా ద్విజాతయే
ప్రోవాచౌఘవతీ విప్రం కేనార్థః కిం దదామి తే॥51॥

తామబ్రవీత్తతో విప్రో రాజపుత్రీం సుదర్శనాం
త్వయా మమార్థః కల్యాణి నిర్విశంకే తదాచర॥52॥

యది ప్రమాణం ధర్మస్తే గృహస్థాశ్రమసంమతః
ప్రదానేనాత్మనో రాజ్ఞి కర్తుమర్హసి మే ప్రియం॥53॥

తథా సంఛంద్యమానోఽన్యైరీప్సితైర్నృపకన్యయా
నాన్యమాత్మప్రదానాత్స తస్యా వవ్రే వరం ద్విజః॥54॥

సా తు రాజసుతా స్మృత్వా భర్తుర్వచనమాదితః
తథేతి లజ్జమానా సా తమువాచ ద్విజర్షభం॥55॥

తతో రహః స విప్రర్షిః సా చైవోపవివేశ హ
సంస్మృత్య భర్తుర్వచనం గృహస్థాశ్రమకాంక్షిణః॥56॥

అథేధ్మాన్సముపాదాయ స పావకిరుపాగమత్
మృత్యునా రౌద్రభావేన నిత్యం బంధురివాన్వితః॥57॥

తతస్త్వాశ్రమమాగమ్య స పావకసుతస్తదా
తామాజుహావౌఘవతీం క్వాసి యాతేతి చాసకృత్॥58॥

తస్మై ప్రతివచః సా తు భర్త్రే న ప్రదదౌ తదా
కరాభ్యాం తేన విప్రేణ స్పృష్టా భర్తృవ్రతా సతీ॥59॥

ఉచ్ఛిష్టాస్మీతి మన్వానా లజ్జితా భర్తురేవ చ
తూష్ణీంభూతాభవత్సాధ్వీ న చోవాచాథ కించన॥60॥

అథ తాం పునరేవేదం ప్రోవాచ స సుదర్శనః
క్వ సా సాధ్వీ క్వ సా యాతా గరీయః కిమతో మమ॥61॥

పతివ్రతా సత్యశీలా నిత్యం చైవార్జవే రతా
కథం న ప్రత్యుదేత్యద్య స్మయమానా యథా పురా॥62॥

ఉటజస్థస్తు తం విప్రః ప్రత్యువాచ సుదర్శనం
అతిథిం విద్ధి సంప్రాప్తం పావకే బ్రాహ్మణం చ మాం॥63॥

అనయా ఛంద్యమానోఽహం భార్యయా తవ సత్తమ
తైస్తైరతిథిసత్కారైరార్జవేఽస్యా దృఢం మనః॥64॥

అనేన విధినా సేయం మామర్చతి శుభాననా
అనురూపం యదత్రాద్య తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥65॥

కూటముద్గరహస్తస్తు మృత్యుస్తం వై సమన్వయాత్
హీనప్రతిజ్ఞమత్రైనం వధిష్యామీతి చింతయన్॥66॥

సుదర్శనస్తు మనసా కర్మణా చక్షుషా గిరా
త్యక్తేర్ష్యస్త్యక్తమన్యుశ్చ స్మయమానోఽబ్రవీదిదం॥67॥

సురతం తేఽస్తు విప్రాగ్ర్య ప్రీతిర్హి పరమా మమ
గృహస్థస్య హి ధర్మోఽగ్ర్యః సంప్రాప్తాతిథిపూజనం॥68॥

అతిథిః పూజితో యస్య గృహస్థస్య తు గచ్ఛతి
నాన్యస్తస్మాత్పరో ధర్మ ఇతి ప్రాహుర్మనీషిణః॥69॥

ప్రాణా హి మమ దారాశ్చ యచ్చాన్యద్విద్యతే వసు
అతిథిభ్యో మయా దేయమితి మే వ్రతమాహితం॥70॥

నిఃసందిగ్ధం మయా వాక్యమేతత్తే సముదాహృతం
తేనాహం విప్ర సత్యేన స్వయమాత్మానమాలభే॥71॥

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
బుద్ధిరాత్మా మనః కాలో దిశశ్చైవ గుణా దశ॥72॥

నిత్యమేతే హి పశ్యంతి దేహినాం దేహసంశ్రితాః
సుకృతం దుష్కృతం చాపి కర్మ ధర్మభృతాం వర॥73॥

యథైషా నానృతా వాణీ మయాద్య సముదాహృతా
తేన సత్యేన మాం దేవాః పాలయంతు దహంతు వా॥74॥

తతో నాదః సమభవద్దిక్షు సర్వాసు భారత
అసకృత్సత్యమిత్యేవ నైతన్మిథ్యేతి సర్వశః॥75॥

ఉటజాత్తు తతస్తస్మాన్నిశ్చక్రామ స వై ద్విజః
వపుషా ఖం చ భూమిం చ వ్యాప్య వాయురివోద్యతః॥76॥

స్వరేణ విప్రః శ్లైక్ష్ణేన త్రీఀల్లోకాననునాదయన్
ఉవాచ చైనం ధర్మజ్ఞం పూర్వమామంత్ర్య నామతః॥77॥

ధర్మోఽహమస్మి భద్రం తే జిజ్ఞాసార్థం తవానఘ
ప్రాప్తః సత్యం చ తే జ్ఞాత్వా ప్రీతిర్మే పరమా త్వయి॥78॥

విజితశ్చ త్వయా మృత్యుర్యోఽయం త్వామనుగచ్ఛతి
రంధ్రాన్వేషీ తవ సదా త్వయా ధృత్యా వశీకృతః॥79॥

న చాస్తి శక్తిస్త్రైలోక్యే కస్యచిత్పురుషోత్తమ
పతివ్రతామిమాం సాధ్వీం తవోద్వీక్షితుమప్యుత॥80॥

రక్షితా త్వద్గుణైరేషా పతివ్రతగుణైస్తథా
అధృష్యా యదియం బ్రూయాత్తథా తన్నాన్యథా భవేత్॥81॥

ఏషా హి తపసా స్వేన సంయుక్తా బ్రహ్మవాదినీ
పావనార్థం చ లోకస్య సరిచ్ఛ్రేష్ఠా భవిష్యతి॥82॥

అర్ధేనౌఘవతీ నామ త్వామర్ధేనానుయాస్యతి
శరీరేణ మహాభాగా యోగో హ్యస్యా వశే స్థితః॥83॥

అనయా సహ లోకాంశ్చ గంతాసి తపసార్జితాన్
యత్ర నావృత్తిమభ్యేతి శాశ్వతాంస్తాన్సనాతనాన్॥84॥

అనేన చైవ దేహేన లోకాంస్త్వమభిపత్స్యసే
నిర్జితశ్చ త్వయా మృత్యురైశ్వర్యం చ తవోత్తమం॥85॥

పంచ భూతాన్యతిక్రాంతః స్వవీర్యాచ్చ మనోభవః
గృహస్థధర్మేణానేన కామక్రోధౌ చ తే జితౌ॥86॥

స్నేహో రాగశ్చ తంద్రీ చ మోహో ద్రోహశ్చ కేవలః
తవ శుశ్రూషయా రాజన్రాజపుత్ర్యా వినిర్జితాః॥87॥

భీష్మ ఉవాచ

శుక్లానాం తు సహస్రేణ వాజినాం రథముత్తమం
యుక్తం ప్రగృహ్య భగవాన్వ్యవసాయో జగామ తం॥88॥

మృత్యురాత్మా చ లోకాశ్చ జితా భూతాని పంచ చ
బుద్ధిః కాలో మనో వ్యోమ కామక్రోధౌ తథైవ చ॥89॥

తస్మాద్గృహాశ్రమస్థస్య నాన్యద్దైవతమస్తి వై
ఋతేఽతిథిం నరవ్యాఘ్ర మనసైతద్విచారయ॥90॥

అతిథిః పూజితో యస్య ధ్యాయతే మనసా శుభం
న తత్క్రతుశతేనాపి తుల్యమాహుర్మనీషిణః॥91॥

పాత్రం త్వతిథిమాసాద్య శీలాఢ్యం యో న పూజయేత్
స దత్త్వా సుకృతం తస్య క్షపయేత హ్యనర్చితః॥92॥

ఏతత్తే కథితం పుత్ర మయాఖ్యానమనుత్తమం
యథా హి విజితో మృత్యుర్గృహస్థేన పురాభవత్॥93॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యమిదమాఖ్యానముత్తమం
బుభూషతాభిమంతవ్యం సర్వదుశ్చరితాపహం॥94॥

య ఇదం కథయేద్విద్వానహన్యహని భారత
సుదర్శనస్య చరితం పుణ్యాల్లోకానవాప్నుయాత్॥95॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణ్యం యది దుష్ప్రాపం త్రిభిర్వర్ణైర్నరాధిప
కథం ప్రాప్తం మహారాజ క్షత్రియేణ మహాత్మనా॥1॥

విశ్వామిత్రేణ ధర్మాత్మన్బ్రాహ్మణత్వం నరర్షభ
శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వేన తన్మే బ్రూహి పితామహ॥2॥

తేన హ్యమితవీర్యేణ వసిష్ఠస్య మహాత్మనః
హతం పుత్రశతం సద్యస్తపసా ప్రపితామహ॥3॥

యాతుధానాశ్చ బహవో రాక్షసాస్తిగ్మతేజసః
మన్యునావిష్టదేహేన సృష్టాః కాలాంతకోపమాః॥4॥

మహాన్కుశికవంశశ్చ బ్రహ్మర్షిశతసంకులః
స్థాపితో నరలోకేఽస్మిన్విద్వాన్బ్రాహ్మణసంస్తుతః॥5॥

ఋచీకస్యాత్మజశ్చైవ శునఃశేపో మహాతపాః
విమోక్షితో మహాసత్రాత్పశుతామభ్యుపాగతః॥6॥

హరిశ్చంద్రక్రతౌ దేవాంస్తోషయిత్వాత్మతేజసా
పుత్రతామనుసంప్రాప్తో విశ్వామిత్రస్య ధీమతః॥7॥

నాభివాదయతే జ్యేష్ఠం దేవరాతం నరాధిప
పుత్రాః పంచశతాశ్చాపి శప్తాః శ్వపచతాం గతాః॥8॥

త్రిశంకుర్బంధుసంత్యక్త ఇక్ష్వాకుః ప్రీతిపూర్వకం
అవాక్శిరా దివం నీతో దక్షిణామాశ్రితో దిశం॥9॥

విశ్వామిత్రస్య విపులా నదీ రాజర్షిసేవితా
కౌశికీతి శివా పుణ్యా బ్రహ్మర్షిగణసేవితా॥10॥

తపోవిఘ్నకరీ చైవ పంచచూడా సుసంమతా
రంభా నామాప్సరాః శాపాద్యస్య శైలత్వమాగతా॥11॥

తథైవాస్య భయాద్బద్ధ్వా వసిష్ఠః సలిలే పురా
ఆత్మానం మజ్జయామాస విపాశః పునరుత్థితః॥12॥

తదాప్రభృతి పుణ్యా హి విపాశాభూన్మహానదీ
విఖ్యాతా కర్మణా తేన వసిష్ఠస్య మహాత్మనః॥13॥

వాగ్భిశ్చ భగవాన్యేన దేవసేనాగ్రగః ప్రభుః
స్తుతః ప్రీతమనాశ్చాసీచ్ఛాపాచ్చైనమమోచయత్॥14॥

ధ్రువస్యౌత్తానపాదస్య బ్రహ్మర్షీణాం తథైవ చ
మధ్యే జ్వలతి యో నిత్యముదీచీమాశ్రితో దిశం॥15॥

తస్యైతాని చ కర్మాణి తథాన్యాని చ కౌరవ
క్షత్రియస్యేత్యతో జాతమిదం కౌతూహలం మమ॥16॥

కిమేతదితి తత్త్వేన ప్రబ్రూహి భరతర్షభ
దేహాంతరమనాసాద్య కథం స బ్రాహ్మణోఽభవత్॥17॥

ఏతత్తత్త్వేన మే రాజన్సర్వమాఖ్యాతుమర్హసి
మతంగస్య యథాతత్త్వం తథైవైతద్బ్రువీహి మే॥18॥

స్థానే మతంగో బ్రాహ్మణ్యం నాలభద్భరతర్షభ
చండాలయోనౌ జాతో హి కథం బ్రాహ్మణ్యమాప్నుయాత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

శ్రూయతాం పార్థ తత్త్వేన విశ్వామిత్రో యథా పురా
బ్రాహ్మణత్వం గతస్తాత బ్రహ్మర్షిత్వం తథైవ చ॥1॥

భరతస్యాన్వయే చైవాజమీఢో నామ పార్థివః
బభూవ భరతశ్రేష్ఠ యజ్వా ధర్మభృతాం వరః॥2॥

తస్య పుత్రో మహానాసీజ్జహ్నుర్నామ నరేశ్వరః
దుహితృత్వమనుప్రాప్తా గంగా యస్య మహాత్మనః॥3॥

తస్యాత్మజస్తుల్యగుణః సింధుద్వీపో మహాయశాః
సింధుద్వీపాచ్చ రాజర్షిర్బలాకాశ్వో మహాబలః॥4॥

వల్లభస్తస్య తనయః సాక్షాద్ధర్మ ఇవాపరః
కుశికస్తస్య తనయః సహస్రాక్షసమద్యుతిః॥5॥

కుశికస్యాత్మజః శ్రీమాన్గాధిర్నామ జనేశ్వరః
అపుత్రః స మహాబాహుర్వనవాసముదావసత్॥6॥

కన్యా జజ్ఞే సుతా తస్య వనే నివసతః సతః
నామ్నా సత్యవతీ నామ రూపేణాప్రతిమా భువి॥7॥

తాం వవ్రే భార్గవః శ్రీమాంశ్చ్యవనస్యాత్మజః ప్రభుః
ఋచీక ఇతి విఖ్యాతో విపులే తపసి స్థితః॥8॥

స తాం న ప్రదదౌ తస్మై ఋచీకాయ మహాత్మనే
దరిద్ర ఇతి మత్వా వై గాధిః శత్రునిబర్హణః॥9॥

ప్రత్యాఖ్యాయ పునర్యాంతమబ్రవీద్రాజసత్తమః
శుల్కం ప్రదీయతాం మహ్యం తతో వేత్స్యసి మే సుతాం॥10॥

ఋచీక ఉవాచ

కిం ప్రయచ్ఛామి రాజేంద్ర తుభ్యం శుల్కమహం నృప
దుహితుర్బ్రూహ్యసంసక్తో మాత్రాభూత్తే విచారణా॥11॥

గాధిరువాచ

చంద్రరశ్మిప్రకాశానాం హయానాం వాతరంహసాం
ఏకతః శ్యామకర్ణానాం సహస్రం దేహి భార్గవ॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః స భృగుశార్దూలశ్చ్యవనస్యాత్మజః ప్రభుః
అబ్రవీద్వరుణం దేవమాదిత్యం పతిమంభసాం॥13॥

ఏకతః శ్యామకర్ణానాం హయానాం చంద్రవర్చసాం
సహస్రం వాతవేగానాం భిక్షే త్వాం దేవసత్తమ॥14॥

తథేతి వరుణో దేవ ఆదిత్యో భృగుసత్తమం
ఉవాచ యత్ర తే ఛందస్తత్రోత్థాస్యంతి వాజినః॥15॥

ధ్యాతమాత్రే ఋచీకేన హయానాం చంద్రవర్చసాం
గంగాజలాత్సముత్తస్థౌ సహస్రం విపులౌజసాం॥16॥

అదూరే కన్యకుబ్జస్య గంగాయాస్తీరముత్తమం
అశ్వతీర్థం తదద్యాపి మానవాః పరిచక్షతే॥17॥

తత్తదా గాధయే తాత సహస్రం వాజినాం శుభం
ఋచీకః ప్రదదౌ ప్రీతః శుల్కార్థం జపతాం వరః॥18॥

తతః స విస్మితో రాజా గాధిః శాపభయేన చ
దదౌ తాం సమలంకృత్య కన్యాం భృగుసుతాయ వై॥19॥

జగ్రాహ పాణిం విధినా తస్య బ్రహ్మర్షిసత్తమః
సా చ తం పతిమాసాద్య పరం హర్షమవాప హ॥20॥

స తుతోష చ విప్రర్షిస్తస్యా వృత్తేన భారత
ఛందయామాస చైవైనాం వరేణ వరవర్ణినీం॥21॥

మాత్రే తత్సర్వమాచఖ్యౌ సా కన్యా రాజసత్తమం
అథ తామబ్రవీన్మాతా సుతాం కించిదవాఙ్ముఖీం॥22॥

మమాపి పుత్రి భర్తా తే ప్రసాదం కర్తుమర్హతి
అపత్యస్య ప్రదానేన సమర్థః స మహాతపాః॥23॥

తతః సా త్వరితం గత్వా తత్సర్వం ప్రత్యవేదయత్
మాతుశ్చికీర్షితం రాజన్నృచీకస్తామథాబ్రవీత్॥24॥

గుణవంతమపత్యం వై త్వం చ సా జనయిష్యథః
జనన్యాస్తవ కల్యాణి మా భూద్వై ప్రణయోఽన్యథా॥25॥

తవ చైవ గుణశ్లాఘీ పుత్ర ఉత్పత్స్యతే శుభే
అస్మద్వంశకరః శ్రీమాంస్తవ భ్రాతా చ వంశకృత్॥26॥

ఋతుస్నాతా చ సాశ్వత్థం త్వం చ వృక్షముదుంబరం
పరిష్వజేథాః కల్యాణి తత ఇష్టమవాప్స్యథః॥27॥

చరుద్వయమిదం చైవ మంత్రపూతం శుచిస్మితే
త్వం చ సా చోపయుంజీథాం తతః పుత్రావవాప్స్యథః॥28॥

తతః సత్యవతీ హృష్టా మాతరం ప్రత్యభాషత
యదృచీకేన కథితం తచ్చాచఖ్యౌ చరుద్వయం॥29॥

తామువాచ తతో మాతా సుతాం సత్యవతీం తదా
పుత్రి మూర్ధ్నా ప్రపన్నాయాః కురుష్వ వచనం మమ॥30॥

భర్త్రా య ఏష దత్తస్తే చరుర్మంత్రపురస్కృతః
ఏతం ప్రయచ్ఛ మహ్యం త్వం మదీయం త్వం గృహాణ చ॥31॥

వ్యత్యాసం వృక్షయోశ్చాపి కరవావ శుచిస్మితే
యది ప్రమాణం వచనం మమ మాతురనిందితే॥32॥

వ్యక్తం భగవతా చాత్ర కృతమేవం భవిష్యతి
తతో మే త్వచ్చరౌ భావః పాదపే చ సుమధ్యమే
కథం విశిష్టో భ్రాతా తే భవేదిత్యేవ చింతయ॥33॥

తథా చ కృతవత్యౌ తే మాతా సత్యవతీ చ సా
అథ గర్భావనుప్రాప్తే ఉభే తే వై యుధిష్ఠిర॥34॥

దృష్ట్వా గర్భమనుప్రాప్తాం భార్యాం స చ మహానృషిః
ఉవాచ తాం సత్యవతీం దుర్మనా భృగుసత్తమః॥35॥

వ్యత్యాసేనోపయుక్తస్తే చరుర్వ్యక్తం భవిష్యతి
వ్యత్యాసః పాదపే చాపి సువ్యక్తం తే కృతః శుభే॥36॥

మయా హి విశ్వం యద్బ్రహ్మ త్వచ్చరౌ సంనివేశితం
క్షత్రవీర్యం చ సకలం చరౌ తస్యా నివేశితం॥37॥

త్రిలోకవిఖ్యాతగుణం త్వం విప్రం జనయిష్యసి
సా చ క్షత్రం విశిష్టం వై తత ఏతత్కృతం మయా॥38॥

వ్యత్యాసస్తు కృతో యస్మాత్త్వయా మాత్రా తథైవ చ
తస్మాత్సా బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠం మాతా తే జనయిష్యతి॥39॥

క్షత్రియం తూగ్రకర్మాణం త్వం భద్రే జనయిష్యసి
న హి తే తత్కృతం సాధు మాతృస్నేహేన భామిని॥40॥

సా శ్రుత్వా శోకసంతప్తా పపాత వరవర్ణినీ
భూమౌ సత్యవతీ రాజంశ్ఛిన్నేవ రుచిరా లతా॥41॥

ప్రతిలభ్య చ సా సంజ్ఞాం శిరసా ప్రణిపత్య చ
ఉవాచ భార్యా భర్తారం గాధేయీ బ్రాహ్మణర్షభం॥42॥

ప్రసాదయంత్యాం భార్యాయాం మయి బ్రహ్మవిదాం వర
ప్రసాదం కురు విప్రర్షే న మే స్యాత్క్షత్రియః సుతః॥43॥

కామం మమోగ్రకర్మా వై పౌత్రో భవితుమర్హతి
న తు మే స్యాత్సుతో బ్రహ్మన్నేష మే దీయతాం వరః॥44॥

ఏవమస్త్వితి హోవాచ స్వాం భార్యాం సుమహాతపాః
తతః సా జనయామాస జమదగ్నిం సుతం శుభం॥45॥

విశ్వామిత్రం చాజనయద్గాధేర్భార్యా యశస్వినీ
ఋషేః ప్రభావాద్రాజేంద్ర బ్రహ్మర్షిం బ్రహ్మవాదినం॥46॥

తతో బ్రాహ్మణతాం యాతో విశ్వామిత్రో మహాతపాః
క్షత్రియః సోఽప్యథ తథా బ్రహ్మవంశస్య కారకః॥47॥

తస్య పుత్రా మహాత్మానో బ్రహ్మవంశవివర్ధనాః
తపస్వినో బ్రహ్మవిదో గోత్రకర్తార ఏవ చ॥48॥

మధుచ్ఛందశ్చ భగవాందేవరాతశ్చ వీర్యవాన్
అక్షీణశ్చ శకుంతశ్చ బభ్రుః కాలపథస్తథా॥49॥

యాజ్ఞవల్క్యశ్చ విఖ్యాతస్తథా స్థూణో మహావ్రతః
ఉలూకో యమదూతశ్చ తథర్షిః సైంధవాయనః॥50॥

కర్ణజంఘశ్చ భగవాన్గాలవశ్చ మహానృషిః
ఋషిర్వజ్రస్తథాఖ్యాతః శాలంకాయన ఏవ చ॥51॥

లాలాట్యో నారదశ్చైవ తథా కూర్చముఖః స్మృతః
వాదులిర్ముసలశ్చైవ రక్షోగ్రీవస్తథైవ చ॥52॥

అంఘ్రికో నైకభృచ్చైవ శిలాయూపః సితః శుచిః
చక్రకో మారుతంతవ్యో వాతఘ్నోఽథాశ్వలాయనః॥53॥

శ్యామాయనోఽథ గార్గ్యశ్చ జాబాలిః సుశ్రుతస్తథా
కారీషిరథ సంశ్రుత్యః పరపౌరవతంతవః॥54॥

మహానృషిశ్చ కపిలస్తథర్షిస్తారకాయనః
తథైవ చోపగహనస్తథర్షిశ్చార్జునాయనః॥55॥

మార్గమిత్రిర్హిరణ్యాక్షో జంఘారిర్బభ్రువాహనః
సూతిర్విభూతిః సూతశ్చ సురంగశ్చ తథైవ హి॥56॥

ఆరాద్ధిర్నామయశ్చైవ చాంపేయోజ్జయనౌ తథా
నవతంతుర్బకనఖః శయోనరతిరేవ చ॥57॥

శయోరుహశ్చారుమత్స్యః శిరీషీ చాథ గార్దభిః
ఉజ్జయోనిరదాపేక్షీ నారదీ చ మహానృషిః
విశ్వామిత్రాత్మజాః సర్వే మునయో బ్రహ్మవాదినః॥58॥

తన్నైష క్షత్రియో రాజన్విశ్వామిత్రో మహాతపాః
ఋచీకేనాహితం బ్రహ్మ పరమేతద్యుధిష్ఠిర॥59॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం తత్త్వేన భరతర్షభ
విశ్వామిత్రస్య వై జన్మ సోమసూర్యాగ్నితేజసః॥60॥

యత్ర యత్ర చ సందేహో భూయస్తే రాజసత్తమ
తత్ర తత్ర చ మాం బ్రూహి ఛేత్తాస్మి తవ సంశయాన్॥61॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆనృశంసస్య ధర్మస్య గుణాన్భక్తజనస్య చ
శ్రోతుమిచ్ఛామి కార్త్స్న్యేన తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

విషయే కాశిరాజస్య గ్రామాన్నిష్క్రమ్య లుబ్ధకః
సవిషం కాండమాదాయ మృగయామాస వై మృగం॥2॥

తత్ర చామిషలుబ్ధేన లుబ్ధకేన మహావనే
అవిదూరే మృగం దృష్ట్వా బాణః ప్రతిసమాహితః॥3॥

తేన దుర్వారితాస్త్రేణ నిమిత్తచపలేషుణా
మహాన్వనతరుర్విద్ధో మృగం తత్ర జిఘాంసతా॥4॥

స తీక్ష్ణవిషదిగ్ధేన శరేణాతిబలాత్కృతః
ఉత్సృజ్య ఫలపత్రాణి పాదపః శోషమాగతః॥5॥

తస్మిన్వృక్షే తథాభూతే కోటరేషు చిరోషితః
న జహాతి శుకో వాసం తస్య భక్త్యా వనస్పతేః॥6॥

నిష్ప్రచారో నిరాహారో గ్లానః శిథిలవాగపి
కృతజ్ఞః సహ వృక్షేణ ధర్మాత్మా స వ్యశుష్యత॥7॥

తముదారం మహాసత్త్వమతిమానుషచేష్టితం
సమదుఃఖసుఖం జ్ఞాత్వా విస్మితః పాకశాసనః॥8॥

తతశ్చింతాముపగతః శక్రః కథమయం ద్విజః
తిర్యగ్యోనావసంభావ్యమానృశంస్యం సమాస్థితః॥9॥

అథ వా నాత్ర చిత్రం హీత్యభవద్వాసవస్య తు
ప్రాణినామిహ సర్వేషాం సర్వం సర్వత్ర దృశ్యతే॥10॥

తతో బ్రాహ్మణవేషేణ మానుషం రూపమాస్థితః
అవతీర్య మహీం శక్రస్తం పక్షిణమువాచ హ॥11॥

శుక భోః పక్షిణాం శ్రేష్ఠ దాక్షేయీ సుప్రజాస్త్వయా
పృచ్ఛే త్వా శుష్కమేతం వై కస్మాన్న త్యజసి ద్రుమం॥12॥

అథ పృష్టః శుకః ప్రాహ మూర్ధ్నా సమభివాద్య తం
స్వాగతం దేవరాజాయ విజ్ఞాతస్తపసా మయా॥13॥

తతో దశశతాక్షేణ సాధు సాధ్వితి భాషితం
అహో విజ్ఞానమిత్యేవం తపసా పూజితస్తతః॥14॥

తమేవం శుభకర్మాణం శుకం పరమధార్మికం
విజానన్నపి తాం ప్రాప్తిం పప్రచ్ఛ బలసూదనః॥15॥

నిష్పత్రమఫలం శుష్కమశరణ్యం పతత్రిణాం
కిమర్థం సేవసే వృక్షం యదా మహదిదం వనం॥16॥

అన్యేఽపి బహవో వృక్షాః పత్రసంఛన్నకోటరాః
శుభాః పర్యాప్తసంచారా విద్యంతేఽస్మిన్మహావనే॥17॥

గతాయుషమసామర్థ్యం క్షీణసారం హతశ్రియం
విమృశ్య ప్రజ్ఞయా ధీర జహీమం హ్యస్థిరం ద్రుమం॥18॥

తదుపశ్రుత్య ధర్మాత్మా శుకః శక్రేణ భాషితం
సుదీర్ఘమభినిఃశ్వస్య దీనో వాక్యమువాచ హ॥19॥

అనతిక్రమణీయాని దైవతాని శచీపతే
యత్రాభవస్తత్ర భవస్తన్నిబోధ సురాధిప॥20॥

అస్మిన్నహం ద్రుమే జాతః సాధుభిశ్చ గుణైర్యుతః
బాలభావే చ సంగుప్తః శత్రుభిశ్చ న ధర్షితః॥21॥

కిమనుక్రోశవైఫల్యముత్పాదయసి మేఽనఘ
ఆనృశంస్యేఽనురక్తస్య భక్తస్యానుగతస్య చ॥22॥

అనుక్రోశో హి సాధూనాం సుమహద్ధర్మలక్షణం
అనుక్రోశశ్చ సాధూనాం సదా ప్రీతిం ప్రయచ్ఛతి॥23॥

త్వమేవ దైవతైః సర్వైః పృచ్ఛ్యసే ధర్మసంశయాన్
అతస్త్వం దేవ దేవానామాధిపత్యే ప్రతిష్ఠితః॥24॥

నార్హసి త్వం సహస్రాక్ష త్యాజయిత్వేహ భక్తితః
సమర్థముపజీవ్యేమం త్యజేయం కథమద్య వై॥25॥

తస్య వాక్యేన సౌమ్యేన హర్షితః పాకశాసనః
శుకం ప్రోవాచ ధర్మజ్ఞమానృశంస్యేన తోషితః॥26॥

వరం వృణీష్వేతి తదా స చ వవ్రే వరం శుకః
ఆనృశంస్యపరో నిత్యం తస్య వృక్షస్య సంభవం॥27॥

విదిత్వా చ దృఢాం శక్రస్తాం శుకే శీలసంపదం
ప్రీతః క్షిప్రమథో వృక్షమమృతేనావసిక్తవాన్॥28॥

తతః ఫలాని పత్రాణి శాఖాశ్చాపి మనోరమాః
శుకస్య దృఢభక్తిత్వాచ్ఛ్రీమత్త్వం చాప స ద్రుమః॥29॥

శుకశ్చ కర్మణా తేన ఆనృశంస్యకృతేన హ
ఆయుషోఽన్తే మహారాజ ప్రాప శక్రసలోకతాం॥30॥

ఏవమేవ మనుష్యేంద్ర భక్తిమంతం సమాశ్రితః
సర్వార్థసిద్ధిం లభతే శుకం ప్రాప్య యథా ద్రుమః॥31॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
దైవే పురుషకారే చ కిం స్విచ్ఛ్రేష్ఠతరం భవేత్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వసిష్ఠస్య చ సంవాదం బ్రహ్మణశ్చ యుధిష్ఠిర॥2॥

దైవమానుషయోః కిం స్విత్కర్మణోః శ్రేష్ఠమిత్యుత
పురా వసిష్ఠో భగవాన్పితామహమపృచ్ఛత॥3॥

తతః పద్మోద్భవో రాజందేవదేవః పితామహః
ఉవాచ మధురం వాక్యమర్థవద్ధేతుభూషితం॥4॥

నాబీజం జాయతే కించిన్న బీజేన వినా ఫలం
బీజాద్బీజం ప్రభవతి బీజాదేవ ఫలం స్మృతం॥5॥

యాదృశం వపతే బీజం క్షేత్రమాసాద్య కర్షకః
సుకృతే దుష్కృతే వాపి తాదృశం లభతే ఫలం॥6॥

యథా బీజం వినా క్షేత్రముప్తం భవతి నిష్ఫలం
తథా పురుషకారేణ వినా దైవం న సిధ్యతి॥7॥

క్షేత్రం పురుషకారస్తు దైవం బీజముదాహృతం
క్షేత్రబీజసమాయోగాత్తతః సస్యం సమృధ్యతే॥8॥

కర్మణః ఫలనిర్వృత్తిం స్వయమశ్నాతి కారకః
ప్రత్యక్షం దృశ్యతే లోకే కృతస్యాప్యకృతస్య చ॥9॥

శుభేన కర్మణా సౌఖ్యం దుఃఖం పాపేన కర్మణా
కృతం సర్వత్ర లభతే నాకృతం భుజ్యతే క్వచిత్॥10॥

కృతీ సర్వత్ర లభతే ప్రతిష్ఠాం భాగ్యవిక్షతః
అకృతీ లభతే భ్రష్టః క్షతే క్షారావసేచనం॥11॥

తపసా రూపసౌభాగ్యం రత్నాని వివిధాని చ
ప్రాప్యతే కర్మణా సర్వం న దైవాదకృతాత్మనా॥12॥

తథా స్వర్గశ్చ భోగశ్చ నిష్ఠా యా చ మనీషితా
సర్వం పురుషకారేణ కృతేనేహోపపద్యతే॥13॥

జ్యోతీంషి త్రిదశా నాగా యక్షాశ్చంద్రార్కమారుతాః
సర్వే పురుషకారేణ మానుష్యాద్దేవతాం గతాః॥14॥

అర్థో వా మిత్రవర్గో వా ఐశ్వర్యం వా కులాన్వితం
శ్రీశ్చాపి దుర్లభా భోక్తుం తథైవాకృతకర్మభిః॥15॥

శౌచేన లభతే విప్రః క్షత్రియో విక్రమేణ చ
వైశ్యః పురుషకారేణ శూద్రః శుశ్రూషయా శ్రియం॥16॥

నాదాతారం భజంత్యర్థా న క్లీబం నాపి నిష్క్రియం
నాకర్మశీలం నాశూరం తథా నైవాతపస్వినం॥17॥

యేన లోకాస్త్రయః సృష్టా దైత్యాః సర్వాశ్చ దేవతాః
స ఏష భగవాన్విష్ణుః సముద్రే తప్యతే తపః॥18॥

స్వం చేత్కర్మఫలం న స్యాత్సర్వమేవాఫలం భవేత్
లోకో దైవం సమాలంబ్య ఉదాసీనో భవేన్న తు॥19॥

అకృత్వా మానుషం కర్మ యో దైవమనువర్తతే
వృథా శ్రామ్యతి సంప్రాప్య పతిం క్లీబమివాంగనా॥20॥

న తథా మానుషే లోకే భయమస్తి శుభాశుభే
యథా త్రిదశలోకే హి భయమల్పేన జాయతే॥21॥

కృతః పురుషకారస్తు దైవమేవానువర్తతే
న దైవమకృతే కించిత్కస్యచిద్దాతుమర్హతి॥22॥

యదా స్థానాన్యనిత్యాని దృశ్యంతే దైవతేష్వపి
కథం కర్మ వినా దైవం స్థాస్యతే స్థాపయిష్యతి॥23॥

న దైవతాని లోకేఽస్మిన్వ్యాపారం యాంతి కస్యచిత్
వ్యాసంగం జనయంత్యుగ్రమాత్మాభిభవశంకయా॥24॥

ఋషీణాం దేవతానాం చ సదా భవతి విగ్రహః
కస్య వాచా హ్యదైవం స్యాద్యతో దైవం ప్రవర్తతే॥25॥

కథం చాస్య సముత్పత్తిర్యథా దైవం ప్రవర్తతే
ఏవం త్రిదశలోకేఽపి ప్రాప్యంతే బహవశ్ఛలాః॥26॥

ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మనః
ఆత్మైవ చాత్మనః సాక్షీ కృతస్యాప్యకృతస్య చ॥27॥

కృతం చ వికృతం కించిత్కృతే కర్మణి సిధ్యతి
సుకృతే దుష్కృతం కర్మ న యథార్థం ప్రపద్యతే॥28॥

దేవానాం శరణం పుణ్యం సర్వం పుణ్యైరవాప్యతే
పుణ్యశీలం నరం ప్రాప్య కిం దైవం ప్రకరిష్యతి॥29॥

పురా యయాతిర్విభ్రష్టశ్చ్యావితః పతితః క్షితౌ
పునరారోపితః స్వర్గం దౌహిత్రైః పుణ్యకర్మభిః॥30॥

పురూరవాశ్చ రాజర్షిర్ద్విజైరభిహితః పురా
ఐల ఇత్యభివిఖ్యాతః స్వర్గం ప్రాప్తో మహీపతిః॥31॥

అశ్వమేధాదిభిర్యజ్ఞైః సత్కృతః కోసలాధిపః
మహర్షిశాపాత్సౌదాసః పురుషాదత్వమాగతః॥32॥

అశ్వత్థామా చ రామశ్చ మునిపుత్రౌ ధనుర్ధరౌ
న గచ్ఛతః స్వర్గలోకం సుకృతేనేహ కర్మణా॥33॥

వసుర్యజ్ఞశతైరిష్ట్వా ద్వితీయ ఇవ వాసవః
మిథ్యాభిధానేనైకేన రసాతలతలం గతః॥34॥

బలిర్వైరోచనిర్బద్ధో ధర్మపాశేన దైవతైః
విష్ణోః పురుషకారేణ పాతాలశయనః కృతః॥35॥

శక్రస్యోదస్య చరణం ప్రస్థితో జనమేజయః
ద్విజస్త్రీణాం వధం కృత్వా కిం దైవేన న వారితః॥36॥

అజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణం హత్వా స్పృష్టో బాలవధేన చ
వైశంపాయనవిప్రర్షిః కిం దైవేన నివారితః॥37॥

గోప్రదానేన మిథ్యా చ బ్రాహ్మణేభ్యో మహామఖే
పురా నృగశ్చ రాజర్షిః కృకలాసత్వమాగతః॥38॥

ధుంధుమారశ్చ రాజర్షిః సత్రేష్వేవ జరాం గతః
ప్రీతిదాయం పరిత్యజ్య సుష్వాప స గిరివ్రజే॥39॥

పాండవానాం హృతం రాజ్యం ధార్తరాష్ట్రైర్మహాబలైః
పునః ప్రత్యాహృతం చైవ న దైవాద్భుజసంశ్రయాత్॥40॥

తపోనియమసంయుక్తా మునయః సంశితవ్రతాః
కిం తే దైవబలాచ్ఛాపముత్సృజంతే న కర్మణా॥41॥

పాపముత్సృజతే లోకే సర్వం ప్రాప్య సుదుర్లభం
లోభమోహసమాపన్నం న దైవం త్రాయతే నరం॥42॥

యథాగ్నిః పవనోద్ధూతః సూక్ష్మోఽపి భవతే మహాన్
తథా కర్మసమాయుక్తం దైవం సాధు వివర్ధతే॥43॥

యథా తైలక్షయాద్దీపః ప్రమ్లానిముపగచ్ఛతి
తథా కర్మక్షయాద్దైవం ప్రమ్లానిముపగచ్ఛతి॥44॥

విపులమపి ధనౌఘం ప్రాప్య భోగాన్స్త్రియో వా; పురుష ఇహ న శక్తః కర్మహీనోఽపి భోక్తుం
సునిహితమపి చార్థం దైవతై రక్ష్యమాణం; వ్యయగుణమపి సాధుం కర్మణా సంశ్రయంతే॥45॥

భవతి మనుజలోకాద్దేవలోకో విశిష్టో; బహుతరసుసమృద్ధ్యా మానుషాణాం గృహాణి
పితృవనభవనాభం దృశ్యతే చామరాణాం; న చ ఫలతి వికర్మా జీవలోకేన దైవం॥46॥

వ్యపనయతి విమార్గం నాస్తి దైవే ప్రభుత్వం; గురుమివ కృతమగ్ర్యం కర్మ సంయాతి దైవం
అనుపహతమదీనం కామకారేణ దైవం; నయతి పురుషకారః సంచితస్తత్ర తత్ర॥47॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మయా వై మునిసత్తమ
ఫలం పురుషకారస్య సదా సందృశ్య తత్త్వతః॥48॥

అభ్యుత్థానేన దైవస్య సమారబ్ధేన కర్మణా
విధినా కర్మణా చైవ స్వర్గమార్గమవాప్నుయాత్॥49॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కర్మణాం మే సమస్తానాం శుభానాం భరతర్షభ
ఫలాని మహతాం శ్రేష్ఠ ప్రబ్రూహి పరిపృచ్ఛతః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

రహస్యం యదృషీణాం తు తచ్ఛృణుష్వ యుధిష్ఠిర
యా గతిః ప్రాప్యతే యేన ప్రేత్యభావే చిరేప్సితా॥2॥

యేన యేన శరీరేణ యద్యత్కర్మ కరోతి యః
తేన తేన శరీరేణ తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే॥3॥

యస్యాం యస్యామవస్థాయాం యత్కరోతి శుభాశుభం
తస్యాం తస్యామవస్థాయాం భుంక్తే జన్మని జన్మని॥4॥

న నశ్యతి కృతం కర్మ సదా పంచేంద్రియైరిహ
తే హ్యస్య సాక్షిణో నిత్యం షష్ఠ ఆత్మా తథైవ చ॥5॥

చక్షుర్దద్యాన్మనో దద్యాద్వాచం దద్యాచ్చ సూనృతాం
అనువ్రజేదుపాసీత స యజ్ఞః పంచదక్షిణః॥6॥

యో దద్యాదపరిక్లిష్టమన్నమధ్వని వర్తతే
శ్రాంతాయాదృష్టపూర్వాయ తస్య పుణ్యాఫలం మహత్॥7॥

స్థండిలే శయమానానాం గృహాణి శయనాని చ
చీరవల్కలసంవీతే వాసాంస్యాభరణాని చ॥8॥

వాహనాసనయానాని యోగాత్మని తపోధనే
అగ్నీనుపశయానస్య రాజపౌరుషముచ్యతే॥9॥

రసానాం ప్రతిసంహారే సౌభాగ్యమనుగచ్ఛతి
ఆమిషప్రతిసంహారే పశూన్పుత్రాంశ్చ విందతి॥10॥

అవాక్శిరాస్తు యో లంబేదుదవాసం చ యో వసేత్
సతతం చైకశాయీ యః స లభేతేప్సితాం గతిం॥11॥

పాద్యమాసనమేవాథ దీపమన్నం ప్రతిశ్రయం
దద్యాదతిథిపూజార్థం స యజ్ఞః పంచదక్షిణః॥12॥

వీరాసనం వీరశయ్యాం వీరస్థానముపాసతః
అక్షయాస్తస్య వై లోకాః సర్వకామగమాస్తథా॥13॥

ధనం లభేత దానేన మౌనేనాజ్ఞాం విశాం పతే
ఉపభోగాంశ్చ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ జీవితం॥14॥

రూపమైశ్వర్యమారోగ్యమహింసాఫలమశ్నుతే
ఫలమూలాశినాం రాజ్యం స్వర్గః పర్ణాశినాం తథా॥15॥

ప్రాయోపవేశనాద్రాజ్యం సర్వత్ర సుఖముచ్యతే
స్వర్గం సత్యేన లభతే దీక్షయా కులముత్తమం॥16॥

గవాఢ్యః శాకదీక్షాయాం స్వర్గగామీ తృణాశనః
స్త్రియస్త్రిషవణం స్నాత్వా వాయుం పీత్వా క్రతుం లభేత్॥17॥

సలిలాశీ భవేద్యశ్చ సదాగ్నిః సంస్కృతో ద్విజః
మరుం సాధయతో రాజ్యం నాకపృష్ఠమనాశకే॥18॥

ఉపవాసం చ దీక్షాం చ అభిషేకం చ పార్థివ
కృత్వా ద్వాదశవర్షాణి వీరస్థానాద్విశిష్యతే॥19॥

అధీత్య సర్వవేదాన్వై సద్యో దుఃఖాత్ప్రముచ్యతే
మానసం హి చరంధర్మం స్వర్గలోకమవాప్నుయాత్॥20॥

యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః
యోఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖం॥21॥

యథా ధేనుసహస్రేషు వత్సో విందతి మాతరం
ఏవం పూర్వకృతం కర్మ కర్తారమనుగచ్ఛతి||22||

అచోద్యమానాని యథా పుష్పాణి చ ఫలాని చ
స్వకాలం నాతివర్తంతే తథా కర్మ పురాకృతం||23||

జీర్యంతి జీర్యతః కేశా దంతా జీర్యంతి జీర్యతః
చక్షుఃశ్రోత్రే చ జీర్యేతే తృష్ణైకా తు న జీర్యతే||24||

యేన ప్రీణాతి పితరం తేన ప్రీతః ప్రజాపతిః
ప్రీణాతి మాతరం యేన పృథివీ తేన పూజితా
యేన ప్రీణాత్యుపాధ్యాయం తేన స్యాద్బ్రహ్మ పూజితం||25||

సర్వే తస్యాదృతా ధర్మా యస్యైతే త్రయ ఆదృతాః
అనాదృతాస్తు యస్యైతే సర్వాస్తస్యాఫలాః క్రియాః||26||

వైశంపాయన ఉవాచ

భీష్మస్య తద్వచః శ్రుత్వా విస్మితాః కురుపుంగవాః
ఆసన్ప్రహృష్టమనసః ప్రీతిమంతోఽభవంస్తదా||27||

యన్మంత్రే భవతి వృథా ప్రయుజ్యమానే; యత్సోమే భవతి వృథాభిషూయమాణే
యచ్చాగ్నౌ భవతి వృథాభిహూయమానే; తత్సర్వం భవతి వృథాభిధీయమానే||28||

ఇత్యేతదృషిణా ప్రోక్తముక్తవానస్మి యద్విభో
శుభాశుభఫలప్రాప్తౌ కిమతః శ్రోతుమిచ్ఛసి||29||

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే పూజ్యాః కే నమస్కార్యాః కాన్నమస్యసి భారత
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ యేషాం స్పృహయసే నృప||1||

ఉత్తమాపద్గతస్యాపి యత్ర తే వర్తతే మనః
మనుష్యలోకే సర్వస్మిన్యదముత్రేహ చాప్యుత||2||

భీష్మ ఉవాచ

స్పృహయామి ద్విజాతీనాం యేషాం బ్రహ్మ పరం ధనం
యేషాం స్వప్రత్యయః స్వర్గస్తపఃస్వాధ్యాయసాధనః||3||

యేషాం వృద్ధాశ్చ బాలాశ్చ పితృపైతామహీం ధురం
ఉద్వహంతి న సీదంతి తేషాం వై స్పృహయామ్యహం||4||

విద్యాస్వభివినీతానాం దాంతానాం మృదుభాషిణాం
శ్రుతవృత్తోపపన్నానాం సదాక్షరవిదాం సతాం||5||

సంసత్సు వదతాం యేషాం హంసానామివ సంఘశః
మంగల్యరూపా రుచిరా దివ్యజీమూతనిఃస్వనాః||6||

సమ్యగుచ్చారితా వాచః శ్రూయంతే హి యుధిష్ఠిర
శుశ్రూషమాణే నృపతౌ ప్రేత్య చేహ సుఖావహాః||7||

యే చాపి తేషాం శ్రోతారః సదా సదసి సంమతాః
విజ్ఞానగుణసంపన్నాస్తేషాం చ స్పృహయామ్యహం||8||

సుసంస్కృతాని ప్రయతాః శుచీని గుణవంతి చ
దదత్యన్నాని తృప్త్యర్థం బ్రాహ్మణేభ్యో యుధిష్ఠిర
యే చాపి సతతం రాజంస్తేషాం చ స్పృహయామ్యహం॥9॥

శక్యం హ్యేవాహవే యోద్ధుం న దాతుమనసూయితం
శూరా వీరాశ్చ శతశః సంతి లోకే యుధిష్ఠిర
తేషాం సంఖ్యాయమానానాం దానశూరో విశిష్యతే॥10॥

ధన్యః స్యాం యద్యహం భూయః సౌమ్య బ్రాహ్మణకోఽపి వా
కులే జాతో ధర్మగతిస్తపోవిద్యాపరాయణః॥11॥

న మే త్వత్తః ప్రియతరో లోకేఽస్మిన్పాండునందన
త్వత్తశ్చ మే ప్రియతరా బ్రాహ్మణా భరతర్షభ॥12॥

యథా మమ ప్రియతరాస్త్వత్తో విప్రాః కురూద్వహ
తేన సత్యేన గచ్ఛేయం లోకాన్యత్ర స శంతనుః॥13॥

న మే పితా ప్రియతరో బ్రాహ్మణేభ్యస్తథాభవత్
న మే పితుః పితా వాపి యే చాన్యేఽపి సుహృజ్జనాః॥14॥

న హి మే వృజినం కించిద్విద్యతే బ్రాహ్మణేష్విహ
అణు వా యది వా స్థూలం విదితం సాధుకర్మభిః॥15॥

కర్మణా మనసా వాపి వాచా వాపి పరంతప
యన్మే కృతం బ్రాహ్మణేషు తేనాద్య న తపామ్యహం॥16॥

బ్రహ్మణ్య ఇతి మామాహుస్తయా వాచాస్మి తోషితః
ఏతదేవ పవిత్రేభ్యః సర్వేభ్యః పరమం స్మృతం॥17॥

పశ్యామి లోకానమలాంఛుచీన్బ్రాహ్మణయాయినః
తేషు మే తాత గంతవ్యమహ్నాయ చ చిరాయ చ॥18॥

యథా పత్యాశ్రయో ధర్మః స్త్రీణాం లోకే యుధిష్ఠిర
స దేవః సా గతిర్నాన్యా క్షత్రియస్య తథా ద్విజాః॥19॥

క్షత్రియః శతవర్షీ చ దశవర్షీ చ బ్రాహ్మణః
పితాపుత్రౌ చ విజ్ఞేయౌ తయోర్హి బ్రాహ్మణః పితా॥20॥

నారీ తు పత్యభావే వై దేవరం కురుతే పతిం
పృథివీ బ్రాహ్మణాలాభే క్షత్రియం కురుతే పతిం॥21॥

పుత్రవచ్చ తతో రక్ష్యా ఉపాస్యా గురువచ్చ తే
అగ్నివచ్చోపచర్యా వై బ్రాహ్మణాః కురుసత్తమ॥22॥

ఋజూన్సతః సత్యశీలాన్సర్వభూతహితే రతాన్
ఆశీవిషానివ క్రుద్ధాంద్విజానుపచరేత్సదా॥23॥

తేజసస్తపసశ్చైవ నిత్యం బిభ్యేద్యుధిష్ఠిర
ఉభే చైతే పరిత్యాజ్యే తేజశ్చైవ తపస్తథా॥24॥

వ్యవసాయస్తయోః శీఘ్రముభయోరేవ విద్యతే
హన్యుః క్రుద్ధా మహారాజ బ్రాహ్మణా యే తపస్వినః॥25॥

భూయః స్యాదుభయం దత్తం బ్రాహ్మణాద్యదకోపనాత్
కుర్యాదుభయతఃశేషం దత్తశేషం న శేషయేత్॥26॥

దండపాణిర్యథా గోషు పాలో నిత్యం స్థిరో భవేత్
బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మ చ తథా క్షత్రియః పరిపాలయేత్॥27॥

పితేవ పుత్రాన్రక్షేథా బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మతేజసః
గృహే చైషామవేక్షేథాః కచ్చిదస్తీహ జీవనం॥28॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణానాం తు యే లోకే ప్రతిశ్రుత్య పితామహ
న ప్రయచ్ఛంతి మోహాత్తే కే భవంతి మహామతే॥1॥

ఏతన్మే తత్త్వతో బ్రూహి ధర్మం ధర్మభృతాం వర
ప్రతిశ్రుత్య దురాత్మానో న ప్రయచ్ఛంతి యే నరాః॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

యో న దద్యాత్ప్రతిశ్రుత్య స్వల్పం వా యది వా బహు
ఆశాస్తస్య హతాః సర్వాః క్లీబస్యేవ ప్రజాఫలం॥3॥

యాం రాత్రిం జాయతే పాపో యాం చ రాత్రిం వినశ్యతి
ఏతస్మిన్నంతరే యద్యత్సుకృతం తస్య భారత
యచ్చ తస్య హుతం కించిత్సర్వం తస్యోపహన్యతే॥4॥

అత్రైతద్వచనం ప్రాహుర్ధర్మశాస్త్రవిదో జనాః
నిశమ్య భరతశ్రేష్ఠ బుద్ధ్యా పరమయుక్తయా॥5॥

అపి చోదాహరంతీమం ధర్మశాస్త్రవిదో జనాః
అశ్వానాం శ్యామకర్ణానాం సహస్రేణ స ముచ్యతే॥6॥

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సృగాలస్య చ సంవాదం వానరస్య చ భారత॥7॥

తౌ సఖాయౌ పురా హ్యాస్తాం మానుషత్వే పరంతప
అన్యాం యోనిం సమాపన్నౌ సార్గాలీం వానరీం తథా॥8॥

తతః పరాసూన్ఖాదంతం సృగాలం వానరోఽబ్రవీత్
శ్మశానమధ్యే సంప్రేక్ష్య పూర్వజాతిమనుస్మరన్॥9॥

కిం త్వయా పాపకం కర్మ కృతం పూర్వం సుదారుణం
యస్త్వం శ్మశానే మృతకాన్పూతికానత్సి కుత్సితాన్॥10॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ సృగాలో వానరం తదా
బ్రాహ్మణస్య ప్రతిశ్రుత్య న మయా తదుపాకృతం॥11॥

తత్కృతే పాపికాం యోనిమాపన్నోఽస్మి ప్లవంగమ
తస్మాదేవంవిధం భక్ష్యం భక్షయామి బుభుక్షితః॥12॥

ఇత్యేతద్బ్రువతో రాజన్బ్రాహ్మణస్య మయా శ్రుతం
కథాం కథయతః పుణ్యాం ధర్మజ్ఞస్య పురాతనీం॥13॥

శ్రుతం చాపి మయా భూయః కృష్ణస్యాపి విశాం పతే
కథాం కథయతః పూర్వం బ్రాహ్మణం ప్రతి పాండవ॥14॥

ఏవమేవ చ మాం నిత్యం బ్రాహ్మణాః సందిశంతి వై
ప్రతిశ్రుత్య భవేద్దేయం నాశా కార్యా హి బ్రాహ్మణైః॥15॥

బ్రాహ్మణో హ్యాశయా పూర్వం కృతయా పృథివీపతే
సుసమిద్ధో యథా దీప్తః పావకస్తద్విధః స్మృతః॥16॥

యం నిరీక్షేత సంక్రుద్ధ ఆశయా పూర్వజాతయా
ప్రదహేత హి తం రాజన్కక్షమక్షయ్యభుగ్యథా॥17॥

స ఏవ హి యదా తుష్టో వచసా ప్రతినందతి
భవత్యగదసంకాశో విషయే తస్య భారత ॥18॥

పుత్రాన్పౌత్రాన్పశూంశ్చైవ బాంధవాన్సచివాంస్తథా
పురం జనపదం చైవ శాంతిరిష్టేవ పుష్యతి ॥19॥

ఏతద్ధి పరమం తేజో బ్రాహ్మణస్యేహ దృశ్యతే
సహస్రకిరణస్యేవ సవితుర్ధరణీతలే ॥20॥

తస్మాద్దాతవ్యమేవేహ ప్రతిశ్రుత్య యుధిష్ఠిర
యదీచ్ఛేచ్ఛోభనాం జాతిం ప్రాప్తుం భరతసత్తమ ॥21॥

బ్రాహ్మణస్య హి దత్తేన ధ్రువం స్వర్గో హ్యనుత్తమః
శక్యం ప్రాప్తుం విశేషేణ దానం హి మహతీ క్రియా ॥22॥

ఇతో దత్తేన జీవంతి దేవతాః పితరస్తథా
తస్మాద్దానాని దేయాని బ్రాహ్మణేభ్యో విజానతా ॥23॥

మహద్ధి భరతశ్రేష్ఠ బ్రాహ్మణస్తీర్థముచ్యతే
వేలాయాం న తు కస్యాంచిద్గచ్ఛేద్విప్రో హ్యపూజితః ॥24॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మిత్రసౌహృదభావేన ఉపదేశం కరోతి యః
జాత్యావరస్య రాజర్షే దోషస్తస్య భవేన్న వా ॥1॥

ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన వ్యాఖ్యాతుం వై పితామహ
సూక్ష్మా గతిర్హి ధర్మస్య యత్ర ముహ్యంతి మానవాః ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి శృణు రాజన్యథాగమం
ఋషీణాం వదతాం పూర్వం శ్రుతమాసీద్యథా మయా ॥3॥

ఉపదేశో న కర్తవ్యో జాతిహీనస్య కస్యచిత్
ఉపదేశే మహాందోష ఉపాధ్యాయస్య భాష్యతే ॥4॥

నిదర్శనమిదం రాజఞ్శృణు మే భరతర్షభ
దురుక్తవచనే రాజన్యథా పూర్వం యుధిష్ఠిర
బ్రహ్మాశ్రమపదే వృత్తం పార్శ్వే హిమవతః శుభే ॥5॥

తత్రాశ్రమపదం పుణ్యం నానావృక్షగణాయుతం
బహుగుల్మలతాకీర్ణం మృగద్విజనిషేవితం ॥6॥

సిద్ధచారణసంఘుష్టం రమ్యం పుష్పితకాననం
వ్రతిభిర్బహుభిః కీర్ణం తాపసైరుపశోభితం ॥7॥

బ్రాహ్మణైశ్చ మహాభాగైః సూర్యజ్వలనసంనిభైః
నియమవ్రతసంపన్నైః సమాకీర్ణం తపస్విభిః
దీక్షితైర్భరతశ్రేష్ఠ యతాహారైః కృతాత్మభిః ॥8॥

వేదాధ్యయనఘోషైశ్చ నాదితం భరతర్షభ
వాలఖిల్యైశ్చ బహుభిర్యతిభిశ్చ నిషేవితం ॥9॥

తత్ర కశ్చిత్సముత్సాహం కృత్వా శూద్రో దయాన్వితః
ఆగతో హ్యాశ్రమపదం పూజితశ్చ తపస్విభిః||10||

తాంస్తు దృష్ట్వా మునిగణాందేవకల్పాన్మహౌజసః
వహతో వివిధా దీక్షాః సంప్రహృష్యత భారత||11||

అథాస్య బుద్ధిరభవత్తపస్యే భరతర్షభ
తతోఽబ్రవీత్కులపతిం పాదౌ సంగృహ్య భారత||12||

భవత్ప్రసాదాదిచ్ఛామి ధర్మం చర్తుం ద్విజర్షభ
తన్మాం త్వం భగవన్వక్తుం ప్రవ్రాజయితుమర్హసి||13||

వర్ణావరోఽహం భగవఞ్శూద్రో జాత్యాస్మి సత్తమ
శుశ్రూషాం కర్తుమిచ్ఛామి ప్రపన్నాయ ప్రసీద మే||14||

కులపతిరువాచ

న శక్యమిహ శూద్రేణ లింగమాశ్రిత్య వర్తితుం
ఆస్యతాం యది తే బుద్ధిః శుశ్రూషానిరతో భవ||15||

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు మునినా స శూద్రోఽచింతయన్నృప
కథమత్ర మయా కార్యం శ్రద్ధా ధర్మే పరా చ మే
విజ్ఞాతమేవం భవతు కరిష్యే ప్రియమాత్మనః||16||

గత్వాశ్రమపదాద్దూరముటజం కృతవాంస్తు సః
తత్ర వేదిం చ భూమిం చ దేవతాయతనాని చ
నివేశ్య భరతశ్రేష్ఠ నియమస్థోఽభవత్సుఖం||17||

అభిషేకాంశ్చ నియమాందేవతాయతనేషు చ
బలిం చ కృత్వా హుత్వా చ దేవతాం చాప్యపూజయత్||18||

సంకల్పనియమోపేతః ఫలాహారో జితేంద్రియః
నిత్యం సంనిహితాభిశ్చ ఓషధీభిః ఫలైస్తథా||19||

అతిథీన్పూజయామాస యథావత్సముపాగతాన్
ఏవం హి సుమహాన్కాలో వ్యత్యక్రామత్స తస్య వై||20||

అథాస్య మునిరాగచ్ఛత్సంగత్యా వై తమాశ్రమం
సంపూజ్య స్వాగతేనర్షిం విధివత్పర్యతోషయత్||21||

అనుకూలాః కథాః కృత్వా యథావత్పర్యపృచ్ఛత
ఋషిః పరమతేజస్వీ ధర్మాత్మా సంయతేంద్రియః||22||

ఏవం స బహుశస్తస్య శూద్రస్య భరతర్షభ
సోఽగచ్ఛదాశ్రమమృషిః శూద్రం ద్రష్టుం నరర్షభ||23||

అథ తం తాపసం శూద్రః సోఽబ్రవీద్భరతర్షభ
పితృకార్యం కరిష్యామి తత్ర మేఽనుగ్రహం కురు||24||

బాఢమిత్యేవ తం విప్ర ఉవాచ భరతర్షభ
శుచిర్భూత్వా స శూద్రస్తు తస్యర్షేః పాద్యమానయత్||25||

అథ దర్భాంశ్చ వన్యాశ్చ ఓషధీర్భరతర్షభ
పవిత్రమాసనం చైవ బృసీం చ సముపానయత్||26||

అథ దక్షిణమావృత్య బృసీం పరమశీర్షికాం
కృతామన్యాయతో దృష్ట్వా తతస్తమృషిరబ్రవీత్॥27॥

కురుష్వైతాం పూర్వశీర్షాం భవ చోదఙ్ముఖః శుచిః
స చ తత్కృతవాఞ్శూద్రః సర్వం యదృషిరబ్రవీత్॥28॥

యథోపదిష్టం మేధావీ దర్భాదీంస్తాన్యథాతథం
హవ్యకవ్యవిధిం కృత్స్నముక్తం తేన తపస్వినా॥29॥

ఋషిణా పితృకార్యే చ స చ ధర్మపథే స్థితః
పితృకార్యే కృతే చాపి విసృష్టః స జగామ హ॥30॥

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య స తప్యఞ్శూద్రతాపసః
వనే పంచత్వమగమత్సుకృతేన చ తేన వై
అజాయత మహారాజరాజవంశే మహాద్యుతిః॥31॥

తథైవ స ఋషిస్తాత కాలధర్మమవాప్య హ
పురోహితకులే విప్ర ఆజాతో భరతర్షభ॥32॥

ఏవం తౌ తత్ర సంభూతావుభౌ శూద్రమునీ తదా
క్రమేణ వర్ధితౌ చాపి విద్యాసు కుశలావుభౌ॥33॥

అథర్వవేదే వేదే చ బభూవర్షిః సునిశ్చితః
కల్పప్రయోగే చోత్పన్నే జ్యోతిషే చ పరం గతః
సఖ్యే చాపి పరా ప్రీతిస్తయోశ్చాపి వ్యవర్ధత॥34॥

పితర్యుపరతే చాపి కృతశౌచః స భారత
అభిషిక్తః ప్రకృతిభీ రాజపుత్రః స పార్థివః
అభిషిక్తేన స ఋషిరభిషిక్తః పురోహితః॥35॥

స తం పురోధాయ సుఖమవసద్భరతర్షభ
రాజ్యం శశాస ధర్మేణ ప్రజాశ్చ పరిపాలయన్॥36॥

పుణ్యాహవాచనే నిత్యం ధర్మకార్యేషు చాసకృత్
ఉత్స్మయన్ప్రహసచ్చాపి దృష్ట్వా రాజా పురోహితం
ఏవం స బహుశో రాజన్పురోధసముపాహసత్॥37॥

లక్షయిత్వా పురోధాస్తు బహుశస్తం నరాధిపం
ఉత్స్మయంతం చ సతతం దృష్ట్వాసౌ మన్యుమానభూత్॥38॥

అథ శూన్యే పురోధాస్తు సహ రాజ్ఞా సమాగతః
కథాభిరనుకూలాభీ రాజానమభిరామయత్॥39॥

తతోఽబ్రవీన్నరేంద్రం స పురోధా భరతర్షభ
వరమిచ్ఛామ్యహం త్వేకం త్వయా దత్తం మహాద్యుతే॥40॥

రాజోవాచ

వరాణాం తే శతం దద్యాం కిముతైకం ద్విజోత్తమ
స్నేహాచ్చ బహుమానాచ్చ నాస్త్యదేయం హి మే తవ॥41॥

పురోహిత ఉవాచ

ఏకం వై వరమిచ్ఛామి యది తుష్టోఽసి పార్థివ
యద్దదాసి మహారాజ సత్యం తద్వద మానృతం॥42॥

భీష్మ ఉవాచ

బాఢమిత్యేవ తం రాజా ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిర
యది జ్ఞాస్యామి వక్ష్యామి అజానన్న తు సంవదే॥43॥

పురోహిత ఉవాచ

పుణ్యాహవాచనే నిత్యం ధర్మకృత్యేషు చాసకృత్
శాంతిహోమేషు చ సదా కిం త్వం హససి వీక్ష్య మాం॥44॥

సవ్రీడం వై భవతి హి మనో మే హసతా త్వయా
కామయా శాపితో రాజన్నాన్యథా వక్తుమర్హసి॥45॥

భావ్యం హి కారణేనాత్ర న తే హాస్యమకారణం
కౌతూహలం మే సుభృశం తత్త్వేన కథయస్వ మే॥46॥

రాజోవాచ

ఏవముక్తే త్వయా విప్ర యదవాచ్యం భవేదపి
అవశ్యమేవ వక్తవ్యం శృణుష్వైకమనా ద్విజ॥47॥

పూర్వదేహే యథా వృత్తం తన్నిబోధ ద్విజోత్తమ
జాతిం స్మరామ్యహం బ్రహ్మన్నవధానేన మే శృణు॥48॥

శూద్రోఽహమభవం పూర్వం తాపసో భృశసంయుతః
ఋషిరుగ్రతపాస్త్వం చ తదాభూర్ద్విజసత్తమ॥49॥

ప్రీయతా హి తదా బ్రహ్మన్మమానుగ్రహబుద్ధినా
పితృకార్యే త్వయా పూర్వముపదేశః కృతోఽనఘ
బృస్యాం దర్భేషు హవ్యే చ కవ్యే చ మునిసత్తమ॥50॥

ఏతేన కర్మదోషేణ పురోధాస్త్వమజాయథాః
అహం రాజా చ విప్రేంద్ర పశ్య కాలస్య పర్యయం
మత్కృతే హ్యుపదేశేన త్వయా ప్రాప్తమిదం ఫలం॥51॥

ఏతస్మాత్కారణాద్బ్రహ్మన్ప్రహసే త్వాం ద్విజోత్తమ
న త్వాం పరిభవన్బ్రహ్మన్ప్రహసామి గురుర్భవాన్॥52॥

విపర్యయేణ మే మన్యుస్తేన సంతప్యతే మనః
జాతిం స్మరామ్యహం తుభ్యమతస్త్వాం ప్రహసామి వై॥53॥

ఏవం తవోగ్రం హి తప ఉపదేశేన నాశితం
పురోహితత్వముత్సృజ్య యతస్వ త్వం పునర్భవే॥54॥

ఇతస్త్వమధమామన్యాం మా యోనిం ప్రాప్స్యసే ద్విజ
గృహ్యతాం ద్రవిణం విప్ర పూతాత్మా భవ సత్తమ॥55॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో విసృష్టో రాజ్ఞా తు విప్రో దానాన్యనేకశః
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం భూమిం గ్రామాంశ్చ సర్వశః॥56॥

కృచ్ఛ్రాణి చీర్త్వా చ తతో యథోక్తాని ద్విజోత్తమః
తీర్థాని చాభిగత్వా వై దానాని వివిధాని చ॥57॥

దత్త్వా గాశ్చైవ విప్రాణాం పూతాత్మా సోఽభవద్ద్విజః
తమేవ చాశ్రమం గత్వా చచార విపులం తపః॥58॥

తతః సిద్ధిం పరాం ప్రాప్తో బ్రాహ్మణో రాజసత్తమ
సంమతశ్చాభవత్తేషామాశ్రమేఽఽశ్రమవాసినాం॥59॥

ఏవం ప్రాప్తో మహత్కృచ్ఛ్రమృషిః స నృపసత్తమ
బ్రాహ్మణేన న వక్తవ్యం తస్మాద్వర్ణావరే జనే॥60॥

వర్జయేదుపదేశం చ సదైవ బ్రాహ్మణో నృప
ఉపదేశం హి కుర్వాణో ద్విజః కృచ్ఛ్రమవాప్నుయాత్॥61॥

ఏషితవ్యం సదా వాచా నృపేణ ద్విజసత్తమాత్
న ప్రవక్తవ్యమిహ హి కించిద్వర్ణావరే జనే॥62॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాస్త్రయో వర్ణా ద్విజాతయః
ఏతేషు కథయన్రాజన్బ్రాహ్మణో న ప్రదుష్యతి॥63॥

తస్మాత్సద్భిర్న వక్తవ్యం కస్యచిత్కించిదగ్రతః
సూక్ష్మా గతిర్హి ధర్మస్య దుర్జ్ఞేయా హ్యకృతాత్మభిః॥64॥

తస్మాన్మౌనాని మునయో దీక్షాం కుర్వంతి చాదృతాః
దురుక్తస్య భయాద్రాజన్నానుభాషంతి కించన॥65॥

ధార్మికా గుణసంపన్నాః సత్యార్జవపరాయణాః
దురుక్తవాచాభిహతాః ప్రాప్నువంతీహ దుష్కృతం॥66॥

ఉపదేశో న కర్తవ్యః కదాచిదపి కస్యచిత్
ఉపదేశాద్ధి తత్పాపం బ్రాహ్మణః సమవాప్నుయాత్॥67॥

విమృశ్య తస్మాత్ప్రాజ్ఞేన వక్తవ్యం ధర్మమిచ్ఛతా
సత్యానృతేన హి కృత ఉపదేశో హినస్తి వై॥68॥

వక్తవ్యమిహ పృష్టేన వినిశ్చిత్య విపర్యయం
స చోపదేశః కర్తవ్యో యేన ధర్మమవాప్నుయాత్॥69॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతముపదేశే కృతే సతి
మహాన్క్లేశో హి భవతి తస్మాన్నోపదిశేత్క్వచిత్॥70॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశే పురుషే తాత స్త్రీషు వా భరతర్షభ
శ్రీః పద్మా వసతే నిత్యం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథాదృష్టం యథాశ్రుతం
రుక్మిణీ దేవకీపుత్రసంనిధౌ పర్యపృచ్ఛత॥2॥

నారాయణస్యాంకగతాం జ్వలంతీం; దృష్ట్వా శ్రియం పద్మసమానవక్త్రాం
కౌతూహలాద్విస్మితచారునేత్రా; పప్రచ్ఛ మాతా మకరధ్వజస్య॥3॥

కానీహ భూతాన్యుపసేవసే త్వం; సంతిష్ఠతీ కాని న సేవసే త్వం
తాని త్రిలోకేశ్వరభూతకాంతే; తత్త్వేన మే బ్రూహి మహర్షికన్యే॥4॥

ఏవం తదా శ్రీరభిభాష్యమాణా; దేవ్యా సమక్షం గరుడధ్వజస్య
ఉవాచ వాక్యం మధురాభిధానం; మనోహరం చంద్రముఖీ ప్రసన్నా॥5॥

వసామి సత్యే సుభగే ప్రగల్భే; దక్షే నరే కర్మణి వర్తమానే
నాకర్మశీలే పురుషే వసామి; న నాస్తికే సాంకరికే కృతఘ్నే
న భిన్నవృత్తే న నృశంసవృత్తే; న చాపి చౌరే న గురుష్వసూయే॥6॥

యే చాల్పతేజోబలసత్త్వసారా; హృష్యంతి కుప్యంతి చ యత్ర తత్ర
న దేవి తిష్ఠామి తథావిధేషు; నరేషు సంసుప్తమనోరథేషు॥7॥

యశ్చాత్మని ప్రార్థయతే న కించి;ద్యశ్చ స్వభావోపహతాంతరాత్మా
తేష్వల్పసంతోషరతేషు నిత్యం; నరేషు నాహం నివసామి దేవి॥8॥

వసామి ధర్మశీలేషు ధర్మజ్ఞేషు మహాత్మసు
వృద్ధసేవిషు దాంతేషు సత్త్వజ్ఞేషు మహాత్మసు॥9॥

స్త్రీషు క్షాంతాసు దాంతాసు దేవద్విజపరాసు చ
వసామి సత్యశీలాసు స్వభావనిరతాసు చ॥10॥

ప్రకీర్ణభాండామనవేక్ష్యకారిణీం; సదా చ భర్తుః ప్రతికూలవాదినీం
పరస్య వేశ్మాభిరతామలజ్జా;మేవంవిధాం స్త్రీం పరివర్జయామి॥11॥

లోలామచోక్షామవలేహినీం చ; వ్యపేతధైర్యాం కలహప్రియాం చ
నిద్రాభిభూతాం సతతం శయానా;మేవంవిధాం స్త్రీం పరివర్జయామి॥12॥

సత్యాసు నిత్యం ప్రియదర్శనాసు; సౌభాగ్యయుక్తాసు గుణాన్వితాసు
వసామి నారీషు పతివ్రతాసు; కల్యాణశీలాసు విభూషితాసు॥13॥

యానేషు కన్యాసు విభూషణేషు; యజ్ఞేషు మేఘేషు చ వృష్టిమత్సు
వసామి ఫుల్లాసు చ పద్మినీషు; నక్షత్రవీథీషు చ శారదీషు॥14॥

శైలేషు గోష్ఠేషు తథా వనేషు; సరఃసు ఫుల్లోత్పలపంకజేషు
నదీషు హంసస్వననాదితాసు; క్రౌంచావఘుష్టస్వరశోభితాసు॥15॥

విస్తీర్ణకూలహ్రదశోభితాసు; తపస్విసిద్ధద్విజసేవితాసు
వసామి నిత్యం సుబహూదకాసు; సింహైర్గజైశ్చాకులితోదకాసు
మత్తే గజే గోవృషభే నరేంద్రే; సింహాసనే సత్పురుషే చ నిత్యం॥16॥

యస్మిన్గృహే హూయతే హవ్యవాహో; గోబ్రాహ్మణశ్చార్చ్యతే దేవతాశ్చ
కాలే చ పుష్పైర్బలయః క్రియంతే; తస్మిన్గృహే నిత్యముపైమి వాసం॥17॥

స్వాధ్యాయనిత్యేషు ద్విజేషు నిత్యం; క్షత్రే చ ధర్మాభిరతే సదైవ
వైశ్యే చ కృష్యాభిరతే వసామి; శూద్రే చ శుశ్రూషణనిత్యయుక్తే॥18॥

నారాయణే త్వేకమనా వసామి; సర్వేణ భావేన శరీరభూతా
తస్మిన్హి ధర్మః సుమహాన్నివిష్టో; బ్రహ్మణ్యతా చాత్ర తథా ప్రియత్వం॥19॥

నాహం శరీరేణ వసామి దేవి; నైవం మయా శక్యమిహాభిధాతుం
యస్మింస్తు భావేన వసామి పుంసి; స వర్ధతే ధర్మయశోర్థకామైః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్త్రీపుంసయోః సంప్రయోగే స్పర్శః కస్యాధికో భవేత్
ఏతన్మే సంశయం రాజన్యథావద్వక్తుమర్హసి॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
భంగాశ్వనేన శక్రస్య యథా వైరమభూత్పురా॥2॥

పురా భంగాశ్వనో నామ రాజర్షిరతిధార్మికః
అపుత్రః స నరవ్యాఘ్ర పుత్రార్థం యజ్ఞమాహరత్॥3॥

అగ్నిష్టుం నామ రాజర్షిరింద్రద్విష్టం మహాబలః
ప్రాయశ్చిత్తేషు మర్త్యానాం పుత్రకామస్య చేష్యతే॥4॥

ఇంద్రో జ్ఞాత్వా తు తం యజ్ఞం మహాభాగః సురేశ్వరః
అంతరం తస్య రాజర్షేరన్విచ్ఛన్నియతాత్మనః॥5॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య మృగయామటతో నృప
ఇదమంతరమిత్యేవ శక్రో నృపమమోహయత్॥6॥

ఏకాశ్వేన చ రాజర్షిర్భ్రాంత ఇంద్రేణ మోహితః
న దిశోఽవిందత నృపః క్షుత్పిపాసార్దితస్తదా॥7॥

ఇతశ్చేతశ్చ వై ధావఞ్శ్రమతృష్ణార్దితో నృపః
సరోఽపశ్యత్సురుచిరం పూర్ణం పరమవారిణా
సోఽవగాహ్య సరస్తాత పాయయామాస వాజినం॥8॥

అథ పీతోదకం సోఽశ్వం వృక్షే బద్ధ్వా నృపోత్తమః
అవగాహ్య తతః స్నాతో రాజా స్త్రీత్వమవాప హ॥9॥

ఆత్మానం స్త్రీకృతం దృష్ట్వా వ్రీడితో నృపసత్తమః
చింతానుగతసర్వాత్మా వ్యాకులేంద్రియచేతనః॥10॥

ఆరోహిష్యే కథం త్వశ్వం కథం యాస్యామి వై పురం
అగ్నిష్టుం నామ ఇష్టం మే పుత్రాణాం శతమౌరసం॥11॥

జాతం మహాబలానాం వై తాన్ప్రవక్ష్యామి కిం త్వహం
దారేషు చాస్మదీయేషు పౌరజానపదేషు చ॥12॥

మృదుత్వం చ తనుత్వం చ విక్లవత్వం తథైవ చ
స్త్రీగుణా ఋషిభిః ప్రోక్తా ధర్మతత్త్వార్థదర్శిభిః
వ్యాయామః కర్కశత్వం చ వీర్యం చ పురుషే గుణాః॥13॥

పౌరుషం విప్రనష్టం మే స్త్రీత్వం కేనాపి మేఽభవత్
స్త్రీభావాత్కథమశ్వం తు పునరారోఢుముత్సహే॥14॥

మహతా త్వథ ఖేదేన ఆరుహ్యాశ్వం నరాధిపః
పునరాయాత్పురం తాత స్త్రీభూతో నృపసత్తమ॥15॥

పుత్రా దారాశ్చ భృత్యాశ్చ పౌరజానపదాశ్చ తే
కిం న్విదం త్వితి విజ్ఞాయ విస్మయం పరమం గతాః॥16॥

అథోవాచ స రాజర్షిః స్త్రీభూతో వదతాం వరః
మృగయామస్మి నిర్యాతో బలైః పరివృతో దృఢం
ఉద్భ్రాంతః ప్రావిశం ఘోరామటవీం దైవమోహితః॥17॥

అటవ్యాం చ సుఘోరాయాం తృష్ణార్తో నష్టచేతనః
సరః సురుచిరప్రఖ్యమపశ్యం పక్షిభిర్వృతం॥18॥

తత్రావగాఢః స్త్రీభూతో వ్యక్తం దైవాన్న సంశయః
అతృప్త ఇవ పుత్రాణాం దారాణాం చ ధనస్య చ॥19॥

ఉవాచ పుత్రాంశ్చ తతః స్త్రీభూతః పార్థివోత్తమః
సంప్రీత్యా భుజ్యతాం రాజ్యం వనం యాస్యామి పుత్రకాః

అభిషిచ్య స పుత్రాణాం శతం రాజా వనం గతః॥20॥

తామాశ్రమే స్త్రియం తాత తాపసోఽభ్యవపద్యత
తాపసేనాస్య పుత్రాణామాశ్రమేఽప్యభవచ్ఛతం॥21॥

అథ సా తాన్సుతాన్గృహ్య పూర్వపుత్రానభాషత
పురుషత్వే సుతా యూయం స్త్రీత్వే చేమే శతం సుతాః॥22॥

ఏకత్ర భుజ్యతాం రాజ్యం భ్రాతృభావేన పుత్రకాః
సహితా భ్రాతరస్తేఽథ రాజ్యం బుభుజిరే తదా॥23॥

తాందృష్ట్వా భ్రాతృభావేన భుంజానాన్రాజ్యముత్తమం
చింతయామాస దేవేంద్రో మన్యునాభిపరిప్లుతః
ఉపకారోఽస్య రాజర్షేః కృతో నాపకృతం మయా॥24॥

తతో బ్రాహ్మణరూపేణ దేవరాజః శతక్రతుః
భేదయామాస తాన్గత్వా నగరం వై నృపాత్మజాన్॥25॥

భ్రాతౄణాం నాస్తి సౌభ్రాత్రం యేఽప్యేకస్య పితుః సుతాః
రాజ్యహేతోర్వివదితాః కశ్యపస్య సురాసురాః॥26॥

యూయం భంగాశ్వనాపత్యాస్తాపసస్యేతరే సుతాః
కశ్యపస్య సురాశ్చైవ అసురాశ్చ సుతాస్తథా
యుష్మాకం పైతృకం రాజ్యం భుజ్యతే తాపసాత్మజైః॥27॥

ఇంద్రేణ భేదితాస్తే తు యుద్ధేఽన్యోన్యమపాతయన్
తచ్ఛ్రుత్వా తాపసీ చాపి సంతప్తా ప్రరురోద హ॥28॥

బ్రాహ్మణచ్ఛద్మనాభ్యేత్య తామింద్రోఽథాన్వపృచ్ఛత
కేన దుఃఖేన సంతప్తా రోదిషి త్వం వరాననే॥29॥

బ్రాహ్మణం తు తతో దృష్ట్వా సా స్త్రీ కరుణమబ్రవీత్
పుత్రాణాం ద్వే శతే బ్రహ్మన్కాలేన వినిపాతితే॥30॥

అహం రాజాభవం విప్ర తత్ర పుత్రశతం మయా
సముత్పన్నం సురూపాణాం విక్రాంతానాం ద్విజోత్తమ॥31॥

కదాచిన్మృగయాం యాత ఉద్భ్రాంతో గహనే వనే
అవగాఢశ్చ సరసి స్త్రీభూతో బ్రాహ్మణోత్తమ
పుత్రాన్రాజ్యే ప్రతిష్ఠాప్య వనమస్మి తతో గతః॥32॥

స్త్రియాశ్చ మే పుత్రశతం తాపసేన మహాత్మనా
ఆశ్రమే జనితం బ్రహ్మన్నీతాస్తే నగరం మయా॥33॥

తేషాం చ వైరముత్పన్నం కాలయోగేన వై ద్విజ
ఏతచ్ఛోచామి విప్రేంద్ర దైవేనాభిపరిప్లుతా॥34॥

ఇంద్రస్తాం దుఃఖితాం దృష్ట్వా అబ్రవీత్పరుషం వచః
పురా సుదుఃసహం భద్రే మమ దుఃఖం త్వయా కృతం॥35॥

ఇంద్రద్విష్టేన యజతా మామనాదృత్య దుర్మతే
ఇంద్రోఽహమస్మి దుర్బుద్ధే వైరం తే యాతితం మయా॥36॥

ఇంద్రం తు దృష్ట్వా రాజర్షిః పాదయోః శిరసా గతః
ప్రసీద త్రిదశశ్రేష్ఠ పుత్రకామేన స క్రతుః
ఇష్టస్త్రిదశశార్దూల తత్ర మే క్షంతుమర్హసి॥37॥

ప్రణిపాతేన తస్యేంద్రః పరితుష్టో వరం దదౌ
పుత్రా వై కతమే రాజంజీవంతు తవ శంస మే
స్త్రీభూతస్య హి యే జాతాః పురుషస్యాథ యేఽభవన్॥38॥

తాపసీ తు తతః శక్రమువాచ ప్రయతాంజలిః
స్త్రీభూతస్య హి యే జాతాస్తే మే జీవంతు వాసవ॥39॥

ఇంద్రస్తు విస్మితో హృష్టః స్త్రియం పప్రచ్ఛ తాం పునః
పురుషోత్పాదితా యే తే కథం ద్వేష్యాః సుతాస్తవ॥40॥

స్త్రీభూతస్య హి యే జాతాః స్నేహస్తేభ్యోఽధికః కథం
కారణం శ్రోతుమిచ్ఛామి తన్మే వక్తుమిహార్హసి॥41॥

స్త్ర్యువాచ

స్త్రియాస్త్వభ్యధికః స్నేహో న తథా పురుషస్య వై
తస్మాత్తే శక్ర జీవంతు యే జాతాః స్త్రీకృతస్య వై॥42॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తే తతస్త్వింద్రః ప్రీతో వాక్యమువాచ హ
సర్వ ఏవేహ జీవంతు పుత్రాస్తే సత్యవాదిని॥43॥

వరం చ వృణు రాజేంద్ర యం త్వమిచ్ఛసి సువ్రత
పురుషత్వమథ స్త్రీత్వం మత్తో యదభికాంక్షసి॥44॥

స్త్ర్యువాచ

స్త్రీత్వమేవ వృణే శక్ర ప్రసన్నే త్వయి వాసవ॥45॥

ఏవముక్తస్తు దేవేంద్రస్తాం స్త్రియం ప్రత్యువాచ హ
పురుషత్వం కథం త్యక్త్వా స్త్రీత్వం రోచయసే విభో॥46॥

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ స్త్రీభూతో రాజసత్తమః
స్త్రియాః పురుషసంయోగే ప్రీతిరభ్యధికా సదా
ఏతస్మాత్కారణాచ్ఛక్ర స్త్రీత్వమేవ వృణోమ్యహం॥47॥

రమే చైవాధికం స్త్రీత్వే సత్యం వై దేవసత్తమ
స్త్రీభావేన హి తుష్టోఽస్మి గమ్యతాం త్రిదశాధిప॥48॥

ఏవమస్త్వితి చోక్త్వా తామాపృచ్ఛ్య త్రిదివం గతః
ఏవం స్త్రియా మహారాజ అధికా ప్రీతిరుచ్యతే॥49॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం కర్తవ్యం మనుష్యేణ లోకయాత్రాహితార్థినా
కథం వై లోకయాత్రాం తు కింశీలశ్చ సమాచరేత్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

కాయేన త్రివిధం కర్మ వాచా చాపి చతుర్విధం
మనసా త్రివిధం చైవ దశ కర్మపథాంస్త్యజేత్॥2॥

ప్రాణాతిపాతం స్తైన్యం చ పరదారమథాపి చ
త్రీణి పాపాని కాయేన సర్వతః పరివర్జయేత్॥3॥

అసత్ప్రలాపం పారుష్యం పైశున్యమనృతం తథా
చత్వారి వాచా రాజేంద్ర న జల్పేన్నానుచింతయేత్॥4॥

అనభిధ్యా పరస్వేషు సర్వసత్త్వేషు సౌహృదం
కర్మణాం ఫలమస్తీతి త్రివిధం మనసా చరేత్॥5॥

తస్మాద్వాక్కాయమనసా నాచరేదశుభం నరః
శుభాశుభాన్యాచరన్హి తస్య తస్యాశ్నుతే ఫలం॥6॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహేశాయ విభో నామాన్యాచక్ష్వ శంభవే
బభ్రవే విశ్వమాయాయ మహాభాగ్యం చ తత్త్వతః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సురాసురగురో దేవ విష్ణో త్వం వక్తుమర్హసి
శివాయ విశ్వరూపాయ యన్మాం పృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥2॥

నామ్నాం సహస్రం దేవస్య తండినా బ్రహ్మయోనినా
నివేదితం బ్రహ్మలోకే బ్రహ్మణో యత్పురాభవత్॥3॥

ద్వైపాయనప్రభృతయస్తథైవేమే తపోధనాః
ఋషయః సువ్రతా దాంతాః శృణ్వంతు గదతస్తవ॥4॥

ధ్రువాయ నందినే హోత్రే గోప్త్రే విశ్వసృజేఽగ్నయే
మహాభాగ్యం విభో బ్రూహి ముండినేఽథ కపర్దినే॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

న గతిః కర్మణాం శక్యా వేత్తుమీశస్య తత్త్వతః॥6॥

హిరణ్యగర్భప్రముఖా దేవాః సేంద్రా మహర్షయః
న విదుర్యస్య నిధనమాదిం వా సూక్ష్మదర్శినః
స కథం నరమాత్రేణ శక్యో జ్ఞాతుం సతాం గతిః॥7॥

తస్యాహమసురఘ్నస్య కాంశ్చిద్భగవతో గుణాన్
భవతాం కీర్తయిష్యామి వ్రతేశాయ యథాతథం॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా తు భగవాన్గుణాంస్తస్య మహాత్మనః
ఉపస్పృశ్య శుచిర్భూత్వా కథయామాస ధీమతః॥9॥

వాసుదేవ ఉవాచ

శుశ్రూషధ్వం బ్రాహ్మణేంద్రాస్త్వం చ తాత యుధిష్ఠిర
త్వం చాపగేయ నామాని నిశామయ జగత్పతేః॥10॥

యదవాప్తం చ మే పూర్వం సాంబహేతోః సుదుష్కరం
యథా చ భగవాందృష్టో మయా పూర్వం సమాధినా॥11॥

శంబరే నిహతే పూర్వం రౌక్మిణేయేన ధీమతా
అతీతే ద్వాదశే వర్షే జాంబవత్యబ్రవీద్ధి మాం ॥12॥

ప్రద్యుమ్నచారుదేష్ణాదీన్రుక్మిణ్యా వీక్ష్య పుత్రకాన్
పుత్రార్థినీ మాముపేత్య వాక్యమాహ యుధిష్ఠిర ॥13॥

శూరం బలవతాం శ్రేష్ఠం కాంతరూపమకల్మషం
ఆత్మతుల్యం మమ సుతం ప్రయచ్ఛాచ్యుత మాచిరం ॥14॥

న హి తేఽప్రాప్యమస్తీహ త్రిషు లోకేషు కించన
లోకాన్సృజేస్త్వమపరానిచ్ఛన్యదుకులోద్వహ ॥15॥

త్వయా ద్వాదశ వర్షాణి వాయుభూతేన శుష్యతా
ఆరాధ్య పశుభర్తారం రుక్మిణ్యా జనితాః సుతాః ॥16॥

చారుదేష్ణః సుచారుశ్చ చారువేషో యశోధరః
చారుశ్రవాశ్చారుయశాః ప్రద్యుమ్నః శంభురేవ చ ॥17॥

యథా తే జనితాః పుత్రా రుక్మిణ్యాశ్చారువిక్రమాః
తథా మమాపి తనయం ప్రయచ్ఛ బలశాలినం ॥18॥

ఇత్యేవం చోదితో దేవ్యా తామవోచం సుమధ్యమాం
అనుజానీహి మాం రాజ్ఞి కరిష్యే వచనం తవ
సా చ మామబ్రవీద్గచ్ఛ విజయాయ శివాయ చ ॥19॥

బ్రహ్మా శివః కాశ్యపశ్చ నద్యో దేవా మనోనుగాః
క్షేత్రౌషధ్యో యజ్ఞవాహాశ్ఛందాంస్యృషిగణా ధరా ॥20॥

సముద్రా దక్షిణా స్తోభా ఋక్షాణి పితరో గ్రహాః
దేవపత్న్యో దేవకన్యా దేవమాతర ఏవ చ ॥21॥

మన్వంతరాణి గావశ్చ చంద్రమాః సవితా హరిః
సావిత్రీ బ్రహ్మవిద్యా చ ఋతవో వత్సరాః క్షపాః ॥22॥

క్షణా లవా ముహూర్తాశ్చ నిమేషా యుగపర్యయాః
రక్షంతు సర్వత్ర గతం త్వాం యాదవ సుఖావహం
అరిష్టం గచ్ఛ పంథానమప్రమత్తో భవానఘ ॥23॥

ఏవం కృతస్వస్త్యయనస్తయాహం; తామభ్యనుజ్ఞాయ కపీంద్రపుత్రీం
పితుః సమీపే నరసత్తమస్య; మాతుశ్చ రాజ్ఞశ్చ తథాహుకస్య ॥24॥

తమర్థమావేద్య యదబ్రవీన్మాం; విద్యాధరేంద్రస్య సుతా భృశార్తా
తానభ్యనుజ్ఞాయ తదాతిదుఃఖా;ద్గదం తథైవాతిబలం చ రామం ॥25॥

ప్రాప్యానుజ్ఞాం గురుజనాదహం తార్క్ష్యమచింతయం
సోఽవహద్ధిమవంతం మాం ప్రాప్య చైనం వ్యసర్జయం ॥26॥

తత్రాహమద్భుతాన్భావానపశ్యం గిరిసత్తమే
క్షేత్రం చ తపసాం శ్రేష్ఠం పశ్యామ్యాశ్రమముత్తమం ॥27॥

దివ్యం వైయాఘ్రపద్యస్య ఉపమన్యోర్మహాత్మనః
పూజితం దేవగంధర్వైర్బ్రాహ్మ్యా లక్ష్మ్యా సమన్వితం ॥28॥

ధవకకుభకదంబనారికేలైః; కురబకకేతకజంబుపాటలాభిః
వటవరుణకవత్సనాభబిల్వైః; సరలకపిత్థప్రియాలసాలతాలైః ॥29॥

బదరీకుందపున్నాగైరశోకామ్రాతిముక్తకైః
భల్లాతకైర్మధూకైశ్చ చంపకైః పనసైస్తథా ॥30॥

వన్యైర్బహువిధైర్వృక్షైః ఫలపుష్పప్రదైర్యుతం
పుష్పగుల్మలతాకీర్ణం కదలీషండశోభితం ॥31॥

నానాశకునిసంభోజ్యైః ఫలైర్వృక్షైరలంకృతం
యథాస్థానవినిక్షిప్తైర్భూషితం వనరాజిభిః॥32॥

రురువారణశార్దూలసింహద్వీపిసమాకులం
కురంగబర్హిణాకీర్ణం మార్జారభుజగావృతం
పూగైశ్చ మృగజాతీనాం మహిషర్క్షనిషేవితం॥33॥

నానాపుష్పరజోమిశ్రో గజదానాధివాసితః
దివ్యస్త్రీగీతబహులో మారుతోఽత్ర సుఖో వవౌ॥34॥

ధారానినాదైర్విహగప్రణాదైః; శుభైస్తథా బృంహితైః కుంజరాణాం
గీతైస్తథా కింనరాణాముదారైః; శుభైః స్వనైః సామగానాం చ వీర॥35॥

అచింత్యం మనసాప్యన్యైః సరోభిః సమలంకృతం
విశాలైశ్చాగ్నిశరణైర్భూషితం కుశసంవృతం॥36॥

విభూషితం పుణ్యపవిత్రతోయయా; సదా చ జుష్టం నృప జహ్నుకన్యయా
మహాత్మభిర్ధర్మభృతాం వరిష్ఠై;ర్మహర్షిభిర్భూషితమగ్నికల్పైః॥37॥

వాయ్వాహారైరంబుపైర్జప్యనిత్యైః; సంప్రక్షాలైర్యతిభిర్ధ్యాననిత్యైః
ధూమాశనైరూష్మపైః క్షీరపైశ్చ; విభూషితం బ్రాహ్మణేంద్రైః సమంతాత్॥38॥

గోచారిణోఽథాశ్మకుట్టా దంతోలూఖలినస్తథా
మరీచిపాః ఫేనపాశ్చ తథైవ మృగచారిణః॥39॥

సుదుఃఖాన్నియమాంస్తాంస్తాన్వహతః సుతపోన్వితాన్
పశ్యన్నుత్ఫుల్లనయనః ప్రవేష్టుముపచక్రమే॥40॥

సుపూజితం దేవగణైర్మహాత్మభిః; శివాదిభిర్భారత పుణ్యకర్మభిః
రరాజ తచ్చాశ్రమమండలం సదా; దివీవ రాజన్రవిమండలం యథా॥41॥

క్రీడంతి సర్పైర్నకులా మృగైర్వ్యాఘ్రాశ్చ మిత్రవత్
ప్రభావాద్దీప్తతపసః సంనికర్షగుణాన్వితాః॥42॥

తత్రాశ్రమపదే శ్రేష్ఠే సర్వభూతమనోరమే
సేవితే ద్విజశార్దూలైర్వేదవేదాంగపారగైః॥43॥

నానానియమవిఖ్యాతైరృషిభిశ్చ మహాత్మభిః
ప్రవిశన్నేవ చాపశ్యం జటాచీరధరం ప్రభుం॥44॥

తేజసా తపసా చైవ దీప్యమానం యథానలం
శిష్యమధ్యగతం శాంతం యువానం బ్రాహ్మణర్షభం
శిరసా వందమానం మాముపమన్యురభాషత॥45॥

స్వాగతం పుండరీకాక్ష సఫలాని తపాంసి నః
యత్పూజ్యః పూజయసి నో ద్రష్టవ్యో ద్రష్టుమిచ్ఛసి॥46॥

తమహం ప్రాంజలిర్భూత్వా మృగపక్షిష్వథాగ్నిషు
ధర్మే చ శిష్యవర్గే చ సమపృచ్ఛమనామయం॥47॥

తతో మాం భగవానాహ సామ్నా పరమవల్గునా
లప్స్యసే తనయం కృష్ణ ఆత్మతుల్యమసంశయం॥48॥

తపః సుమహదాస్థాయ తోషయేశానమీశ్వరం
ఇహ దేవః సపత్నీకః సమాక్రీడత్యధోక్షజ॥49॥

ఇహైవ దేవతాశ్రేష్ఠం దేవాః సర్షిగణాః పురా
తపసా బ్రహ్మచర్యేణ సత్యేన చ దమేన చ
తోషయిత్వా శుభాన్కామాన్ప్రాప్నువంస్తే జనార్దన॥50॥

తేజసాం తపసాం చైవ నిధిః స భగవానిహ
శుభాశుభాన్వితాన్భావాన్విసృజన్సంక్షిపన్నపి

ఆస్తే దేవ్యా సహచింత్యో యం ప్రార్థయసి శత్రుహన్॥51॥

హిరణ్యకశిపుర్యోఽభూద్దానవో మేరుకంపనః
తేన సర్వామరైశ్వర్యం శర్వాత్ప్రాప్తం సమార్బుదం॥52॥

తస్యైవ పుత్రప్రవరో మందరో నామ విశ్రుతః
మహాదేవవరాచ్ఛక్రం వర్షార్బుదమయోధయత్॥53॥

విష్ణోశ్చక్రం చ తద్ఘోరం వజ్రమాఖండలస్య చ
శీర్ణం పురాభవత్తాత గ్రహస్యాంగేషు కేశవ॥54॥

అర్ద్యమానాశ్చ విబుధా గ్రహేణ సుబలీయసా
శివదత్తవరాంజఘ్నురసురేంద్రాన్సురా భృశం॥55॥

తుష్టో విద్యుత్ప్రభస్యాపి త్రిలోకేశ్వరతామదాత్
శతం వర్షసహస్రాణాం సర్వలోకేశ్వరోఽభవత్
మమైవానుచరో నిత్యం భవితాసీతి చాబ్రవీత్॥56॥

తథా పుత్రసహస్రాణామయుతం చ దదౌ ప్రభుః
కుశద్వీపం చ స దదౌ రాజ్యేన భగవానజః॥57॥

తథా శతముఖో నామ ధాత్రా సృష్టో మహాసురః
యేన వర్షశతం సాగ్రమాత్మమాంసైర్హుతోఽనలః
తం ప్రాహ భగవాంస్తుష్టః కిం కరోమీతి శంకరః॥58॥

తం వై శతముఖః ప్రాహ యోగో భవతు మేఽద్భుతః
బలం చ దైవతశ్రేష్ఠ శాశ్వతం సంప్రయచ్ఛ మే॥59॥

స్వాయంభువః క్రతుశ్చాపి పుత్రార్థమభవత్పురా
ఆవిశ్య యోగేనాత్మానం త్రీణి వర్షశతాన్యపి॥60॥

తస్య దేవోఽదదత్పుత్రాన్సహస్రం క్రతుసంమితాన్
యోగేశ్వరం దేవగీతం వేత్థ కృష్ణ న సంశయః॥61॥

వాలఖిల్యా మఘవతా అవజ్ఞాతాః పురా కిల
తైః క్రుద్ధైర్భగవాన్రుద్రస్తపసా తోషితో హ్యభూత్॥62॥

తాంశ్చాపి దైవతశ్రేష్ఠః ప్రాహ ప్రీతో జగత్పతిః
సుపర్ణం సోమహర్తారం తపసోత్పాదయిష్యథ॥63॥

మహాదేవస్య రోషాచ్చ ఆపో నష్టాః పురాభవన్
తాశ్చ సప్తకపాలేన దేవైరన్యాః ప్రవర్తితాః॥64॥

అత్రేర్భార్యాపి భర్తారం సంత్యజ్య బ్రహ్మవాదినీ
నాహం తస్య మునేర్భూయో వశగా స్యాం కథంచన
ఇత్యుక్త్వా సా మహాదేవమగచ్ఛచ్ఛరణం కిల॥65॥

నిరాహారా భయాదత్రేస్త్రీణి వర్షశతాన్యపి
అశేత ముసలేష్వేవ ప్రసాదార్థం భవస్య సా॥66॥

తామబ్రవీద్ధసందేవో భవితా వై సుతస్తవ
వంశే తవైవ నామ్నా తు ఖ్యాతిం యాస్యతి చేప్సితాం॥67॥

శాకల్యః సంశితాత్మా వై నవ వర్షశతాన్యపి
ఆరాధయామాస భవం మనోయజ్ఞేన కేశవ॥68॥

తం చాహ భగవాంస్తుష్టో గ్రంథకారో భవిష్యసి
వత్సాక్షయా చ తే కీర్తిస్త్రైలోక్యే వై భవిష్యతి
అక్షయం చ కులం తేఽస్తు మహర్షిభిరలంకృతం॥69॥

సావర్ణిశ్చాపి విఖ్యాత ఋషిరాసీత్కృతే యుగే
ఇహ తేన తపస్తప్తం షష్టిం వర్షశతాన్యథ॥70॥

తమాహ భగవాన్రుద్రః సాక్షాత్తుష్టోఽస్మి తేఽనఘ
గ్రంథకృల్లోకవిఖ్యాతో భవితాస్యజరామరః॥71॥

మయాపి చ యథా దృష్టో దేవదేవః పురా విభుః
సాక్షాత్పశుపతిస్తాత తచ్చాపి శృణు మాధవ॥72॥

యదర్థం చ మహాదేవః ప్రయతేన మయా పురా
ఆరాధితో మహాతేజాస్తచ్చాపి శృణు విస్తరం॥73॥

యదవాప్తం చ మే పూర్వం దేవదేవాన్మహేశ్వరాత్
తత్సర్వమఖిలేనాద్య కథయిష్యామి తేఽనఘ॥74॥

పురా కృతయుగే తాత ఋషిరాసీన్మహాయశాః
వ్యాఘ్రపాద ఇతి ఖ్యాతో వేదవేదాంగపారగః
తస్యాహమభవం పుత్రో ధౌమ్యశ్చాపి మమానుజః॥75॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య ధౌమ్యేన సహ మాధవ
ఆగచ్ఛమాశ్రమం క్రీడన్మునీనాం భావితాత్మనాం॥76॥

తత్రాపి చ మయా దృష్టా దుహ్యమానా పయస్వినీ
లక్షితం చ మయా క్షీరం స్వాదుతో హ్యమృతోపమం॥77॥

తతః పిష్టం సమాలోడ్య తోయేన సహ మాధవ
ఆవయోః క్షీరమిత్యేవ పానార్థముపనీయతే॥78॥

అథ గవ్యం పయస్తాత కదాచిత్ప్రాశితం మయా
తతః పిష్టరసం తాత న మే ప్రీతిముదావహత్॥79॥

తతోఽహమబ్రువం బాల్యాజ్జననీమాత్మనస్తదా
క్షీరోదనసమాయుక్తం భోజనం చ ప్రయచ్ఛ మే॥80॥

తతో మామబ్రవీన్మాతా దుఃఖశోకసమన్వితా
పుత్రస్నేహాత్పరిష్వజ్య మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ మాధవ॥81॥

కుతః క్షీరోదనం వత్స మునీనాం భావితాత్మనాం
వనే నివసతాం నిత్యం కందమూలఫలాశినాం॥82॥

అప్రసాద్య విరూపాక్షం వరదం స్థాణుమవ్యయం
కుతః క్షీరోదనం వత్స సుఖాని వసనాని చ॥83॥

తం ప్రపద్య సదా వత్స సర్వభావేన శంకరం
తత్ప్రసాదాచ్చ కామేభ్యః ఫలం ప్రాప్స్యసి పుత్రక॥84॥

జనన్యాస్తద్వచః శ్రుత్వా తదాప్రభృతి శత్రుహన్
మమ భక్తిర్మహాదేవే నైష్ఠికీ సమపద్యత॥85॥

తతోఽహం తప ఆస్థాయ తోషయామాస శంకరం
దివ్యం వర్షసహస్రం తు పాదాంగుష్ఠాగ్రవిష్ఠితః॥86॥

ఏకం వర్షశతం చైవ ఫలాహారస్తదాభవం
ద్వితీయం శీర్ణపర్ణాశీ తృతీయం చాంబుభోజనః
శతాని సప్త చైవాహం వాయుభక్షస్తదాభవం॥87॥

తతః ప్రీతో మహాదేవః సర్వలోకేశ్వరః ప్రభుః
శక్రరూపం స కృత్వా తు సర్వైర్దేవగణైర్వృతః
సహస్రాక్షస్తదా భూత్వా వజ్రపాణిర్మహాయశాః॥88॥

సుధావదాతం రక్తాక్షం స్తబ్ధకర్ణం మదోత్కటం
ఆవేష్టితకరం రౌద్రం చతుర్దంష్ట్రం మహాగజం॥89॥

సమాస్థితశ్చ భగవాందీప్యమానః స్వతేజసా
ఆజగామ కిరీటీ తు హారకేయూరభూషితః॥90॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
సేవ్యమానోఽప్సరోభిశ్చ దివ్యగంధర్వనాదితః॥91॥

తతో మామాహ దేవేంద్రః ప్రీతస్తేఽహం ద్విజోత్తమ
వరం వృణీష్వ మత్తస్త్వం యత్తే మనసి వర్తతే॥92॥

శక్రస్య తు వచః శ్రుత్వా నాహం ప్రీతమనాభవం
అబ్రువం చ తదా కృష్ణ దేవరాజమిదం వచః॥93॥

నాహం త్వత్తో వరం కాంక్షే నాన్యస్మాదపి దైవతాత్
మహాదేవాదృతే సౌమ్య సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥94॥

పశుపతివచనాద్భవామి సద్యః; కృమిరథ వా తరురప్యనేకశాఖః
అపశుపతివరప్రసాదజా మే; త్రిభువనరాజ్యవిభూతిరప్యనిష్టా॥95॥

అపి కీటః పతంగో వా భవేయం శంకరాజ్ఞయా
న తు శక్ర త్వయా దత్తం త్రైలోక్యమపి కామయే॥96॥

యావచ్ఛశాంకశకలామలబద్ధమౌలి;ర్న ప్రీయతే పశుపతిర్భగవాన్మమేశః
తావజ్జరామరణజన్మశతాభిఘాతై;ర్దుఃఖాని దేహవిహితాని సముద్వహామి॥97॥

దివసకరశశాంకవహ్నిదీప్తం; త్రిభువనసారమపారమాద్యమేకం
అజరమమరమప్రసాద్య రుద్రం; జగతి పుమానిహ కో లభేత శాంతిం॥98॥

శక్ర ఉవాచ

కః పునస్తవ హేతుర్వై ఈశే కారణకారణే
యేన దేవాదృతేఽన్యస్మాత్ప్రసాదం నాభికాంక్షసి॥99॥

ఉపమన్యురువాచ

హేతుభిర్వా కిమన్యైస్తే ఈశః కారణకారణం
న శుశ్రుమ యదన్యస్య లింగమభ్యర్చ్యతే సురైః॥100॥

కస్యాన్యస్య సురైః సర్వైర్లింగం ముక్త్వా మహేశ్వరం
అర్చ్యతేఽర్చితపూర్వం వా బ్రూహి యద్యస్తి తే శ్రుతిః॥101॥

యస్య బ్రహ్మా చ విష్ణుశ్చ త్వం చాపి సహ దైవతైః
అర్చయధ్వం సదా లింగం తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠతమో హి సః॥102॥

తస్మాద్వరమహం కాంక్షే నిధనం వాపి కౌశిక
గచ్ఛ వా తిష్ఠ వా శక్ర యథేష్టం బలసూదన॥103॥

కామమేష వరో మేఽస్తు శాపో వాపి మహేశ్వరాత్
న చాన్యాం దేవతాం కాంక్షే సర్వకామఫలాన్యపి॥104॥

ఏవముక్త్వా తు దేవేంద్రం దుఃఖాదాకులితేంద్రియః
న ప్రసీదతి మే రుద్రః కిమేతదితి చింతయన్
అథాపశ్యం క్షణేనైవ తమేవైరావతం పునః॥105॥

హంసకుందేందుసదృశం మృణాలకుముదప్రభం
వృషరూపధరం సాక్షాత్క్షీరోదమివ సాగరం॥106॥

కృష్ణపుచ్ఛం మహాకాయం మధుపింగలలోచనం
జాంబూనదేన దామ్నా చ సర్వతః సమలంకృతం॥107॥

రక్తాక్షం సుమహానాసం సుకర్ణం సుకటీతటం
సుపార్శ్వం విపులస్కంధం సురూపం చారుదర్శనం॥108॥

కకుదం తస్య చాభాతి స్కంధమాపూర్య విష్ఠితం
తుషారగిరికూటాభం సితాభ్రశిఖరోపమం||109||

తమాస్థితశ్చ భగవాందేవదేవః సహోమయా
అశోభత మహాదేవః పౌర్ణమాస్యామివోడురాట్||110||

తస్య తేజోభవో వహ్నిః సమేఘః స్తనయిత్నుమాన్
సహస్రమివ సూర్యాణాం సర్వమావృత్య తిష్ఠతి||111||

ఈశ్వరః సుమహాతేజాః సంవర్తక ఇవానలః
యుగాంతే సర్వభూతాని దిధక్షురివ చోద్యతః||112||

తేజసా తు తదా వ్యాప్తే దుర్నిరీక్ష్యే సమంతతః
పునరుద్విగ్నహృదయః కిమేతదితి చింతయం||113||

ముహూర్తమివ తత్తేజో వ్యాప్య సర్వా దిశో దశ
ప్రశాంతం చ క్షణేనైవ దేవదేవస్య మాయయా||114||

అథాపశ్యం స్థితం స్థాణుం భగవంతం మహేశ్వరం
సౌరభేయగతం సౌమ్యం విధూమమివ పావకం
సహితం చారుసర్వాంగ్యా పార్వత్యా పరమేశ్వరం||115||

నీలకంఠం మహాత్మానమసక్తం తేజసాం నిధిం
అష్టాదశభుజం స్థాణుం సర్వాభరణభూషితం||116||

శుక్లాంబరధరం దేవం శుక్లమాల్యానులేపనం
శుక్లధ్వజమనాధృష్యం శుక్లయజ్ఞోపవీతినం||117||

గాయద్భిర్నృత్యమానైశ్చ ఉత్పతద్భిరితస్తతః
వృతం పారిషదైర్దివ్యైరాత్మతుల్యపరాక్రమైః||118||

బాలేందుముకుటం పాండుం శరచ్చంద్రమివోదితం
త్రిభిర్నేత్రైః కృతోద్యోతం త్రిభిః సూర్యైరివోదితైః||119||

అశోభత చ దేవస్య మాలా గాత్రే సితప్రభే
జాతరూపమయైః పద్మైర్గ్రథితా రత్నభూషితా||120||

మూర్తిమంతి తథాస్త్రాణి సర్వతేజోమయాని చ
మయా దృష్టాని గోవింద భవస్యామితతేజసః||121||

ఇంద్రాయుధసహస్రాభం ధనుస్తస్య మహాత్మనః
పినాకమితి విఖ్యాతం స చ వై పన్నగో మహాన్||122||

సప్తశీర్షో మహాకాయస్తీక్ష్ణదంష్ట్రో విషోల్బణః
జ్యావేష్టితమహాగ్రీవః స్థితః పురుషవిగ్రహః||123||

శరశ్చ సూర్యసంకాశః కాలానలసమద్యుతిః
యత్తదస్త్రం మహాఘోరం దివ్యం పాశుపతం మహత్||124||

అద్వితీయమనిర్దేశ్యం సర్వభూతభయావహం
సస్ఫులింగం మహాకాయం విసృజంతమివానలం||125||

ఏకపాదం మహాదంష్ట్రం సహస్రశిరసోదరం
సహస్రభుజజిహ్వాక్షముద్గిరంతమివానలం||126||

బ్రాహ్మాన్నారాయణాదైంద్రాదాగ్నేయాదపి వారుణాత్
యద్విశిష్టం మహాబాహో సర్వశస్త్రవిఘాతనం||127||

యేన తత్త్రిపురం దగ్ధ్వా క్షణాద్భస్మీకృతం పురా
శరేణైకేన గోవింద మహాదేవేన లీలయా||128||

నిర్దదాహ జగత్కృత్స్నం త్రైలోక్యం సచరాచరం
మహేశ్వరభుజోత్సృష్టం నిమేషార్ధాన్న సంశయః ॥129॥

నావధ్యో యస్య లోకేఽస్మిన్బ్రహ్మావిష్ణుసురేష్వపి
తదహం దృష్టవాంస్తాత ఆశ్చర్యాద్భుతముత్తమం ॥130॥

గుహ్యమస్త్రం పరం చాపి తత్తుల్యాధికమేవ వా
యత్తచ్ఛూలమితి ఖ్యాతం సర్వలోకేషు శూలినః ॥131॥

దారయేద్యన్మహీం కృత్స్నాం శోషయేద్వా మహోదధిం
సంహరేద్వా జగత్కృత్స్నం విసృష్టం శూలపాణినా ॥132॥

యౌవనాశ్వో హతో యేన మాంధాతా సబలః పురా
చక్రవర్తీ మహాతేజాస్త్రిలోకవిజయీ నృపః ॥133॥

మహాబలో మహావీర్యః శక్రతుల్యపరాక్రమః
కరస్థేనైవ గోవింద లవణస్యేహ రక్షసః ॥134॥

తచ్ఛూలమతితీక్ష్ణాగ్రం సుభీమం లోమహర్షణం
త్రిశిఖాం భ్రుకుటీం కృత్వా తర్జమానమివ స్థితం ॥135॥

విధూమం సార్చిషం కృష్ణం కాలసూర్యమివోదితం
సర్పహస్తమనిర్దేశ్యం పాశహస్తమివాంతకం
దృష్టవానస్మి గోవింద తదస్త్రం రుద్రసంనిధౌ ॥136॥

పరశుస్తీక్ష్ణధారశ్చ దత్తో రామస్య యః పురా
మహాదేవేన తుష్టేన క్షత్రియాణాం క్షయంకరః
కార్తవీర్యో హతో యేన చక్రవర్తీ మహామృధే ॥137॥

త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీ యేన నిఃక్షత్రియా కృతా
జామదగ్న్యేన గోవింద రామేణాక్లిష్టకర్మణా ॥138॥

దీప్తధారః సురౌద్రాస్యః సర్పకంఠాగ్రవేష్టితః
అభవచ్ఛూలినోఽభ్యాశే దీప్తవహ్నిశిఖోపమః ॥139॥

అసంఖ్యేయాని చాస్త్రాణి తస్య దివ్యాని ధీమతః
ప్రాధాన్యతో మయైతాని కీర్తితాని తవానఘ ॥140॥

సవ్యదేశే తు దేవస్య బ్రహ్మా లోకపితామహః
దివ్యం విమానమాస్థాయ హంసయుక్తం మనోజవం ॥141॥

వామపార్శ్వగతశ్చైవ తథా నారాయణః స్థితః
వైనతేయం సమాస్థాయ శంఖచక్రగదాధరః ॥142॥

స్కందో మయూరమాస్థాయ స్థితో దేవ్యాః సమీపతః
శక్తిం కంఠే సమాదాయ ద్వితీయ ఇవ పావకః ॥143॥

పురస్తాచ్చైవ దేవస్య నందిం పశ్యామ్యవస్థితం
శూలం విష్టభ్య తిష్ఠంతం ద్వితీయమివ శంకరం ॥144॥

స్వాయంభువాద్యా మనవో భృగ్వాద్యా ఋషయస్తథా
శక్రాద్యా దేవతాశ్చైవ సర్వ ఏవ సమభ్యయుః ॥145॥

తేఽభివాద్య మహాత్మానం పరివార్య సమంతతః
అస్తువన్వివిధైః స్తోత్రైర్మహాదేవం సురాస్తదా ॥146॥

బ్రహ్మా భవం తదా స్తున్వన్రథంతరముదీరయన్
జ్యేష్ఠసామ్నా చ దేవేశం జగౌ నారాయణస్తదా
గృణఞ్శక్రః పరం బ్రహ్మ శతరుద్రీయముత్తమం ॥147॥

బ్రహ్మా నారాయణశ్చైవ దేవరాజశ్చ కౌశికః
అశోభంత మహాత్మానస్త్రయస్త్రయ ఇవాగ్నయః ॥148॥

తేషాం మధ్యగతో దేవో రరాజ భగవాఞ్శివః
శరద్ఘనవినిర్ముక్తః పరివిష్ట ఇవాంశుమాన్
తతోఽహమస్తువం దేవం స్తవేనానేన సువ్రతం॥149॥

నమో దేవాధిదేవాయ మహాదేవాయ వై నమః
శక్రాయ శక్రరూపాయ శక్రవేషధరాయ చ॥150॥

నమస్తే వజ్రహస్తాయ పింగలాయారుణాయ చ
పినాకపాణయే నిత్యం ఖడ్గశూలధరాయ చ॥151॥

నమస్తే కృష్ణవాసాయ కృష్ణకుంచితమూర్ధజే
కృష్ణాజినోత్తరీయాయ కృష్ణాష్టమిరతాయ చ॥152॥

శుక్లవర్ణాయ శుక్లాయ శుక్లాంబరధరాయ చ
శుక్లభస్మావలిప్తాయ శుక్లకర్మరతాయ చ॥153॥

త్వం బ్రహ్మా సర్వదేవానాం రుద్రాణాం నీలలోహితః
ఆత్మా చ సర్వభూతానాం సాంఖ్యే పురుష ఉచ్యసే॥154॥

ఋషభస్త్వం పవిత్రాణాం యోగినాం నిష్కలః శివః
ఆశ్రమాణాం గృహస్థస్త్వమీశ్వరాణాం మహేశ్వరః
కుబేరః సర్వయక్షాణాం క్రతూనాం విష్ణురుచ్యసే॥155॥

పర్వతానాం మహామేరుర్నక్షత్రాణాం చ చంద్రమాః
వసిష్ఠస్త్వమృషీణాం చ గ్రహాణాం సూర్య ఉచ్యసే॥156॥

ఆరణ్యానాం పశూనాం చ సింహస్త్వం పరమేశ్వరః
గ్రామ్యాణాం గోవృషశ్చాసి భగవాల్లోకపూజితః॥157॥

ఆదిత్యానాం భవాన్విష్ణుర్వసూనాం చైవ పావకః
పక్షిణాం వైనతేయశ్చ అనంతో భుజగేషు చ॥158॥

సామవేదశ్చ వేదానాం యజుషాం శతరుద్రియం
సనత్కుమారో యోగీనాం సాంఖ్యానాం కపిలో హ్యసి॥159॥

శక్రోఽసి మరుతాం దేవ పితౄణాం ధర్మరాడసి
బ్రహ్మలోకశ్చ లోకానాం గతీనాం మోక్ష ఉచ్యసే॥160॥

క్షీరోదః సాగరాణాం చ శైలానాం హిమవాన్గిరిః
వర్ణానాం బ్రాహ్మణశ్చాసి విప్రాణాం దీక్షితో ద్విజః
ఆదిస్త్వమసి లోకానాం సంహర్తా కాల ఏవ చ॥161॥

యచ్చాన్యదపి లోకేషు సత్త్వం తేజోధికం స్మృతం
తత్సర్వం భగవానేవ ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥162॥

నమస్తే భగవందేవ నమస్తే భక్తవత్సల
యోగేశ్వర నమస్తేఽస్తు నమస్తే విశ్వసంభవ॥163॥

ప్రసీద మమ భక్తస్య దీనస్య కృపణస్య చ
అనైశ్వర్యేణ యుక్తస్య గతిర్భవ సనాతన॥164॥

యం చాపరాధం కృతవానజ్ఞానాత్పరమేశ్వర
మద్భక్త ఇతి దేవేశ తత్సర్వం క్షంతుమర్హసి॥165॥

మోహితశ్చాస్మి దేవేశ తుభ్యం రూపవిపర్యయాత్
తేన నార్ఘ్యం మయా దత్తం పాద్యం చాపి సురేశ్వర॥166॥

ఏవం స్తుత్వాహమీశానం పాద్యమర్ఘ్యం చ భక్తితః
కృతాంజలిపుటో భూత్వా సర్వం తస్మై న్యవేదయం॥167॥

తతః శీతాంబుసంయుక్తా దివ్యగంధసమన్వితా
పుష్పవృష్టిః శుభా తాత పపాత మమ మూర్ధని॥168॥

దుందుభిశ్చ తతో దివ్యస్తాడితో దేవకింకరైః
వవౌ చ మారుతః పుణ్యః శుచిగంధః సుఖావహః॥169॥

తతః ప్రీతో మహాదేవః సపత్నీకో వృషధ్వజః
అబ్రవీత్త్రిదశాంస్తత్ర హర్షయన్నివ మాం తదా॥170॥

పశ్యధ్వం త్రిదశాః సర్వే ఉపమన్యోర్మహాత్మనః
మయి భక్తిం పరాం దివ్యామేకభావాదవస్థితాం॥171॥

ఏవముక్తాస్తతః కృష్ణ సురాస్తే శూలపాణినా
ఊచుః ప్రాంజలయః సర్వే నమస్కృత్వా వృషధ్వజం॥172॥

భగవందేవదేవేశ లోకనాథ జగత్పతే
లభతాం సర్వకామేభ్యః ఫలం త్వత్తో ద్విజోత్తమః॥173॥

ఏవముక్తస్తతః శర్వః సురైర్బ్రహ్మాదిభిస్తథా
ఆహ మాం భగవానీశః ప్రహసన్నివ శంకరః॥174॥

వత్సోపమన్యో ప్రీతోఽస్మి పశ్య మాం మునిపుంగవ
దృఢభక్తోఽసి విప్రర్షే మయా జిజ్ఞాసితో హ్యసి॥175॥

అనయా చైవ భక్త్యా తే అత్యర్థం ప్రీతిమానహం
తస్మాత్సర్వాందదామ్యద్య కామాంస్తవ యథేప్సితాన్॥176॥

ఏవముక్తస్య చైవాథ మహాదేవేన మే విభో
హర్షాదశ్రూణ్యవర్తంత లోమహర్షశ్చ జాయతే॥177॥

అబ్రువం చ తదా దేవం హర్షగద్గదయా గిరా
జానుభ్యామవనిం గత్వా ప్రణమ్య చ పునః పునః॥178॥

అద్య జాతో హ్యహం దేవ అద్య మే సఫలం తపః
యన్మే సాక్షాన్మహాదేవః ప్రసన్నస్తిష్ఠతేఽగ్రతః॥179॥

యం న పశ్యంతి చారాధ్య దేవా హ్యమితవిక్రమం
తమహం దృష్టవాందేవం కోఽన్యో ధన్యతరో మయా॥180॥

ఏవం ధ్యాయంతి విద్వాంసః పరం తత్త్వం సనాతనం
షడ్వింశకమితి ఖ్యాతం యత్పరాత్పరమక్షరం॥181॥

స ఏష భగవాందేవః సర్వతత్త్వాదిరవ్యయః
సర్వతత్త్వవిధానజ్ఞః ప్రధానపురుషేశ్వరః॥182॥

యోఽసృజద్దక్షిణాదంగాద్బ్రహ్మాణం లోకసంభవం
వామపార్శ్వాత్తథా విష్ణుం లోకరక్షార్థమీశ్వరః
యుగాంతే చైవ సంప్రాప్తే రుద్రమంగాత్సృజత్ప్రభుః॥183॥

స రుద్రః సంహరన్కృత్స్నం జగత్స్థావరజంగమం
కాలో భూత్వా మహాతేజాః సంవర్తక ఇవానలః॥184॥

ఏష దేవో మహాదేవో జగత్సృష్ట్వా చరాచరం
కల్పాంతే చైవ సర్వేషాం స్మృతిమాక్షిప్య తిష్ఠతి॥185॥

సర్వగః సర్వభూతాత్మా సర్వభూతభవోద్భవః
ఆస్తే సర్వగతో నిత్యమదృశ్యః సర్వదైవతైః॥186॥

యది దేయో వరో మహ్యం యది తుష్టశ్చ మే ప్రభుః
భక్తిర్భవతు మే నిత్యం శాశ్వతీ త్వయి శంకర॥187॥

అతీతానాగతం చైవ వర్తమానం చ యద్విభో
జానీయామితి మే బుద్ధిస్త్వత్ప్రసాదాత్సురోత్తమ॥188॥

క్షీరోదనం చ భుంజీయామక్షయం సహ బాంధవైః
ఆశ్రమే చ సదా మహ్యం సాంనిధ్యం పరమస్తు తే||189||

ఏవముక్తః స మాం ప్రాహ భగవాఁల్లోకపూజితః
మహేశ్వరో మహాతేజాశ్చరాచరగురుః ప్రభుః||190||

అజరశ్చామరశ్చైవ భవ దుఃఖవివర్జితః
శీలవాన్గుణసంపన్నః సర్వజ్ఞః ప్రియదర్శనః||191||

అక్షయం యౌవనం తేఽస్తు తేజశ్చైవానలోపమం
క్షీరోదః సాగరశ్చైవ యత్ర యత్రేచ్ఛసే మునే||192||

తత్ర తే భవితా కామం సాంనిధ్యం పయసో నిధేః
క్షీరోదనం చ భుంక్ష్వ త్వమమృతేన సమన్వితం||193||

బంధుభిః సహితః కల్పం తతో మాముపయాస్యసి
సాంనిధ్యమాశ్రమే నిత్యం కరిష్యామి ద్విజోత్తమ||194||

తిష్ఠ వత్స యథాకామం నోత్కంఠాం కర్తుమర్హసి
స్మృతః స్మృతశ్చ తే విప్ర సదా దాస్యామి దర్శనం||195||

ఏవముక్త్వా స భగవాన్సూర్యకోటిసమప్రభః
మమేశానో వరం దత్త్వా తత్రైవాంతరధీయత||196||

ఏవం దృష్టో మయా కృష్ణ దేవదేవః సమాధినా
తదవాప్తం చ మే సర్వం యదుక్తం తేన ధీమతా||197||

ప్రత్యక్షం చైవ తే కృష్ణ పశ్య సిద్ధాన్వ్యవస్థితాన్
ఋషీన్విద్యాధరాన్యక్షాన్గంధర్వాప్సరసస్తథా||198||

పశ్య వృక్షాన్మనోరమ్యాన్సదా పుష్పఫలాన్వితాన్
సర్వర్తుకుసుమైర్యుక్తాన్స్నిగ్ధపత్రాన్సుశాఖినః
సర్వమేతన్మహాబాహో దివ్యభావసమన్వితం||199||

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

ఉపమన్యురువాచ

ఏతాన్సహస్రశశ్చాన్యాన్సమనుధ్యాతవాన్హరః
కస్మాత్ప్రసాదం భగవాన్న కుర్యాత్తవ మాధవ||1||

త్వాదృశేన హి దేవానాం శ్లాఘనీయః సమాగమః
బ్రహ్మణ్యేనానృశంసేన శ్రద్దధానేన చాప్యుత
జప్యం చ తే ప్రదాస్యామి యేన ద్రక్ష్యసి శంకరం||2||

కృష్ణ ఉవాచ

అబ్రువం తమహం బ్రహ్మంస్త్వత్ప్రసాదాన్మహామునే
ద్రక్ష్యే దితిజసంఘానాం మర్దనం త్రిదశేశ్వరం||3||

దినేఽష్టమే చ విప్రేణ దీక్షితోఽహం యథావిధి
దండీ ముండీ కుశీ చీరీ ఘృతాక్తో మేఖలీ తథా||4||

మాసమేకం ఫలాహారో ద్వితీయం సలిలాశనః
తృతీయం చ చతుర్థం చ పంచమం చానిలాశనః||5||

ఏకపాదేన తిష్ఠంశ్చ ఊర్ధ్వబాహురతంద్రితః
తేజః సూర్యసహస్రస్య అపశ్యం దివి భారత॥6॥

తస్య మధ్యగతం చాపి తేజసః పాండునందన
ఇంద్రాయుధపినద్ధాంగం విద్యున్మాలాగవాక్షకం
నీలశైలచయప్రఖ్యం బలాకాభూషితం ఘనం॥7॥

తమాస్థితశ్చ భగవాందేవ్యా సహ మహాద్యుతిః
తపసా తేజసా కాంత్యా దీప్తయా సహ భార్యయా॥8॥

రరాజ భగవాంస్తత్ర దేవ్యా సహ మహేశ్వరః
సోమేన సహితః సూర్యో యథా మేఘస్థితస్తథా॥9॥

సంహృష్టరోమా కౌంతేయ విస్మయోత్ఫుల్లలోచనః
అపశ్యం దేవసంఘానాం గతిమార్తిహరం హరం॥10॥

కిరీటినం గదినం శూలపాణిం; వ్యాఘ్రాజినం జటిలం దండపాణిం
పినాకినం వజ్రిణం తీక్ష్ణదంష్ట్రం; శుభాంగదం వ్యాలయజ్ఞోపవీతం॥11॥

దివ్యాం మాలామురసానేకవర్ణాం; సముద్వహంతం గుల్ఫదేశావలంబాం
చంద్రం యథా పరివిష్టం ససంధ్యం; వర్షాత్యయే తద్వదపశ్యమేనం॥12॥

ప్రమథానాం గణైశ్చైవ సమంతాత్పరివారితం
శరదీవ సుదుష్ప్రేక్ష్యం పరివిష్టం దివాకరం॥13॥

ఏకాదశ తథా చైనం రుద్రాణాం వృషవాహనం
అస్తువన్నియతాత్మానః కర్మభిః శుభకర్మిణం॥14॥

ఆదిత్యా వసవః సాధ్యా విశ్వేదేవాస్తథాశ్వినౌ
విశ్వాభిః స్తుతిభిర్దేవం విశ్వదేవం సమస్తువన్॥15॥

శతక్రతుశ్చ భగవాన్విష్ణుశ్చాదితినందనౌ
బ్రహ్మా రథంతరం సామ ఈరయంతి భవాంతికే॥16॥

యోగీశ్వరాః సుబహవో యోగదం పితరం గురుం
బ్రహ్మర్షయశ్చ ససుతాస్తథా దేవర్షయశ్చ వై॥17॥

పృథివీ చాంతరిక్షం చ నక్షత్రాణి గ్రహాస్తథా
మాసార్ధమాసా ఋతవో రాత్ర్యః సంవత్సరాః క్షణాః॥18॥

ముహూర్తాశ్చ నిమేషాశ్చ తథైవ యుగపర్యయాః
దివ్యా రాజన్నమస్యంతి విద్యాః సర్వా దిశస్తథా॥19॥

సనత్కుమారో వేదాశ్చ ఇతిహాసాస్తథైవ చ
మరీచిరంగిరా అత్రిః పులస్త్యః పులహః క్రతుః॥20॥

మనవః సప్తసోమశ్చ అథర్వా సబృహస్పతిః
భృగుర్దక్షః కశ్యపశ్చ వసిష్ఠః కాశ్య ఏవ చ॥21॥

ఛందాంసి దీక్షా యజ్ఞాశ్చ దక్షిణాః పావకో హవిః
యజ్ఞోపగాని ద్రవ్యాణి మూర్తిమంతి యుధిష్ఠిర॥22॥

ప్రజానాం పతయః సర్వే సరితః పన్నగా నగాః
దేవానాం మాతరః సర్వా దేవపత్న్యః సకన్యకాః॥23॥

సహస్రాణి మునీనాం చ అయుతాన్యర్బుదాని చ
నమస్యంతి ప్రభుం శాంతం పర్వతాః సాగరా దిశః॥24॥

గంధర్వాప్సరసశ్చైవ గీతవాదిత్రకోవిదాః
దివ్యతానేన గాయంతః స్తువంతి భవమద్భుతం
విద్యాధరా దానవాశ్చ గుహ్యకా రాక్షసాస్తథా॥25॥

సర్వాణి చైవ భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
నమస్యంతి మహారాజ వాఙ్మనఃకర్మభిర్విభుం
పురస్తాద్విష్ఠితః శర్వో మమాసీత్త్రిదశేశ్వరః॥26॥

పురస్తాద్విష్ఠితం దృష్ట్వా మమేశానం చ భారత
సప్రజాపతిశక్రాంతం జగన్మామభ్యుదైక్షత॥27॥

ఈక్షితుం చ మహాదేవం న మే శక్తిరభూత్తదా
తతో మామబ్రవీద్దేవః పశ్య కృష్ణ వదస్వ చ॥28॥

శిరసా వందితే దేవే దేవీ ప్రీతా ఉమాభవత్
తతోఽహమస్తువం స్థాణుం స్తుతం బ్రహ్మాదిభిః సురైః॥29॥

నమోఽస్తు తే శాశ్వత సర్వయోనే; బ్రహ్మాధిపం త్వామృషయో వదంతి
తపశ్చ సత్త్వం చ రజస్తమశ్చ; త్వామేవ సత్యం చ వదంతి సంతః॥30॥

త్వం వై బ్రహ్మా చ రుద్రశ్చ వరుణోఽగ్నిర్మనుర్భవః
ధాతా త్వష్టా విధాతా చ త్వం ప్రభుః సర్వతోముఖః॥31॥

త్వత్తో జాతాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
త్వమాదిః సర్వభూతానాం సంహారశ్చ త్వమేవ హి॥32॥

యే చేంద్రియార్థాశ్చ మనశ్చ కృత్స్నం; యే వాయవః సప్త తథైవ చాగ్నిః
యే వా దివిస్థా దేవతాశ్చాపి పుంసాం; తస్మాత్పరం త్వామృషయో వదంతి॥33॥

వేదా యజ్ఞాశ్చ సోమశ్చ దక్షిణా పావకో హవిః
యజ్ఞోపగం చ యత్కించిద్భగవాంస్తదసంశయం॥34॥

ఇష్టం దత్తమధీతం చ వ్రతాని నియమాశ్చ యే
హ్రీః కీర్తిః శ్రీర్ద్యుతిస్తుష్టిః సిద్ధిశ్చైవ త్వదర్పణా॥35॥

కామః క్రోధో భయం లోభో మదః స్తంభోఽథ మత్సరః
ఆధయో వ్యాధయశ్చైవ భగవంస్తనయాస్తవ॥36॥

కృతిర్వికారః ప్రలయః ప్రధానం ప్రభవోఽవ్యయః
మనసః పరమా యోనిః స్వభావశ్చాపి శాశ్వతః
అవ్యక్తః పావన విభో సహస్రాంశో హిరణ్మయః॥37॥

ఆదిర్గుణానాం సర్వేషాం భవాన్వై జీవనాశ్రయః
మహానాత్మా మతిర్బ్రహ్మా విశ్వః శంభుః స్వయంభువః॥38॥

బుద్ధిః ప్రజ్ఞోపలబ్ధిశ్చ సంవిత్ఖ్యాతిర్ధృతిః స్మృతిః
పర్యాయవాచకైః శబ్దైర్మహానాత్మా విభావ్యసే॥39॥

త్వాం బుద్ధ్వా బ్రాహ్మణో విద్వాన్న ప్రమోహం నిగచ్ఛతి
హృదయం సర్వభూతానాం క్షేత్రజ్ఞస్త్వమృషిష్టుతః॥40॥

సర్వతఃపాణిపాదస్త్వం సర్వతోక్షిశిరోముఖః
సర్వతఃశ్రుతిమాల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠసి॥41॥

ఫలం త్వమసి తిగ్మాంశో నిమేషాదిషు కర్మసు
త్వం వై ప్రభార్చిః పురుషః సర్వస్య హృది సంస్థితః
అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిరీశానో జ్యోతిరవ్యయః॥42॥

త్వయి బుద్ధిర్మతిర్లోకాః ప్రపన్నాః సంశ్రితాశ్చ యే
ధ్యానినో నిత్యయోగాశ్చ సత్యసంధా జితేంద్రియాః॥43॥

యస్త్వాం ధ్రువం వేదయతే గుహాశయం; ప్రభుం పురాణం పురుషం విశ్వరూపం
హిరణ్మయం బుద్ధిమతాం పరాం గతిం; స బుద్ధిమాన్బుద్ధిమతీత్య తిష్ఠతి॥44॥

విదిత్వా సప్త సూక్ష్మాణి షడంగం త్వాం చ మూర్తితః
ప్రధానవిధియోగస్థస్త్వామేవ విశతే బుధః॥45॥

ఏవముక్తే మయా పార్థ భవే చార్తివినాశనే
చరాచరం జగత్సర్వం సింహనాదమథాకరోత్॥46॥

సవిప్రసంఘాశ్చ సురాసురాశ్చ; నాగాః పిశాచాః పితరో వయాంసి
రక్షోగణా భూతగణాశ్చ సర్వే; మహర్షయశ్చైవ తథా ప్రణేముః॥47॥

మమ మూర్ధ్ని చ దివ్యానాం కుసుమానాం సుగంధినాం
రాశయో నిపతంతి స్మ వాయుశ్చ సుసుఖో వవౌ॥48॥

నిరీక్ష్య భగవాందేవీముమాం మాం చ జగద్ధితః
శతక్రతుం చాభివీక్ష్య స్వయం మామాహ శంకరః॥49॥

విద్మః కృష్ణ పరాం భక్తిమస్మాసు తవ శత్రుహన్
క్రియతామాత్మనః శ్రేయః ప్రీతిర్హి పరమా త్వయి॥50॥

వృణీష్వాష్టౌ వరాన్కృష్ణ దాతాస్మి తవ సత్తమ
బ్రూహి యాదవశార్దూల యానిచ్ఛసి సుదుర్లభాన్॥51॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

కృష్ణ ఉవాచ

మూర్ధ్నా నిపత్య నియతస్తేజఃసంనిచయే తతః
పరమం హర్షమాగమ్య భగవంతమథాబ్రువం॥1॥

ధర్మే దృఢత్వం యుధి శత్రుఘాతం; యశస్తథాగ్ర్యం పరమం బలం చ
యోగప్రియత్వం తవ సంనికర్షం; వృణే సుతానాం చ శతం శతాని॥2॥

ఏవమస్త్వితి తద్వాక్యం మయోక్తః ప్రాహ శంకరః॥3॥

తతో మాం జగతో మాతా ధరణీ సర్వపావనీ
ఉవాచోమా ప్రణిహితా శర్వాణీ తపసాం నిధిః॥4॥

దత్తో భగవతా పుత్రః సాంబో నామ తవానఘ
మత్తోఽప్యష్టౌ వరానిష్టాన్గృహాణ త్వం దదామి తే
ప్రణమ్య శిరసా సా చ మయోక్తా పాండునందన॥5॥

ద్విజేష్వకోపం పితృతః ప్రసాదం; శతం సుతానాముపభోగం పరం చ
కులే ప్రీతిం మాతృతశ్చ ప్రసాదం; శమప్రాప్తిం ప్రవృణే చాపి దాక్ష్యం॥6॥

దేవ్యువాచ

ఏవం భవిష్యత్యమరప్రభావ; నాహం మృషా జాతు వదే కదాచిత్
భార్యాసహస్రాణి చ షోడశైవ; తాసు ప్రియత్వం చ తథాక్షయత్వం॥7॥

ప్రీతిం చాగ్ర్యాం బాంధవానాం సకాశా;ద్దదామి తే వపుషః కామ్యతాం చ
భోక్ష్యంతే వై సప్తతిర్వై శతాని; గృహే తుభ్యమతిథీనాం చ నిత్యం॥8॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏవం దత్త్వా వరాందేవో మమ దేవీ చ భారత
అంతర్హితః క్షణే తస్మిన్సగణో భీమపూర్వజ॥9॥

ఏతదత్యద్భుతం సర్వం బ్రాహ్మణాయాతితేజసే
ఉపమన్యవే మయా కృత్స్నమాఖ్యాతం కౌరవోత్తమ॥10॥

నమస్కృత్వా తు స ప్రాహ దేవదేవాయ సువ్రత
నాస్తి శర్వసమో దానే నాస్తి శర్వసమో రణే
నాస్తి శర్వసమో దేవో నాస్తి శర్వసమా గతిః॥11॥

ఋషిరాసీత్కృతే తాత తండిరిత్యేవ విశ్రుతః
దశ వర్షసహస్రాణి తేన దేవః సమాధినా
ఆరాధితోఽభూద్భక్తేన తస్యోదర్కం నిశామయ॥12॥

స దృష్టవాన్మహాదేవమస్తౌషీచ్చ స్తవైర్విభుం
పవిత్రాణాం పవిత్రస్త్వం గతిర్గతిమతాం వర
అత్యుగ్రం తేజసాం తేజస్తపసాం పరమం తపః॥13॥

విశ్వావసుహిరణ్యాక్షపురుహూతనమస్కృత
భూరికల్యాణద విభో పురుసత్య నమోఽస్తు తే॥14॥

జాతీమరణభీరూణాం యతీనాం యతతాం విభో
నిర్వాణద సహస్రాంశో నమస్తేఽస్తు సుఖాశ్రయ॥15॥

బ్రహ్మా శతక్రతుర్విష్ణుర్విశ్వేదేవా మహర్షయః
న విదుస్త్వాం తు తత్త్వేన కుతో వేత్స్యామహే వయం॥16॥

త్వత్తః ప్రవర్తతే కాలస్త్వయి కాలశ్చ లీయతే
కాలాఖ్యః పురుషాఖ్యశ్చ బ్రహ్మాఖ్యశ్చ త్వమేవ హి॥17॥

తనవస్తే స్మృతాస్తిస్రః పురాణజ్ఞైః సురర్షిభిః
అధిపౌరుషమధ్యాత్మమధిభూతాధిదైవతం
అధిలోక్యాధివిజ్ఞానమధియజ్ఞస్త్వమేవ హి॥18॥

త్వాం విదిత్వాత్మదేహస్థం దుర్విదం దైవతైరపి
విద్వాంసో యాంతి నిర్ముక్తాః పరం భావమనామయం॥19॥

అనిచ్ఛతస్తవ విభో జన్మమృత్యురనేకతః
ద్వారం త్వం స్వర్గమోక్షాణామాక్షేప్తా త్వం దదాసి చ॥20॥

త్వమేవ మోక్షః స్వర్గశ్చ కామః క్రోధస్త్వమేవ హి
సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ అధశ్చోర్ధ్వం త్వమేవ హి॥21॥

బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ స్కందేంద్రౌ సవితా యమః
వరుణేందూ మనుర్ధాతా విధాతా త్వం ధనేశ్వరః॥22॥

భూర్వాయుర్జ్యోతిరాపశ్చ వాగ్బుద్ధిస్త్వం మతిర్మనః
కర్మ సత్యానృతే చోభే త్వమేవాస్తి చ నాస్తి చ॥23॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాశ్చ తత్పరం ప్రకృతేర్ధ్రువం
విశ్వావిశ్వపరో భావశ్చింత్యాచింత్యస్త్వమేవ హి॥24॥

యచ్చైతత్పరమం బ్రహ్మ యచ్చ తత్పరమం పదం
యా గతిః సాంఖ్యయోగానాం స భవాన్నాత్ర సంశయః॥25॥

నూనమద్య కృతార్థాః స్మ నూనం ప్రాప్తాః సతాం గతిం
యాం గతిం ప్రాప్నువంతీహ జ్ఞాననిర్మలబుద్ధయః॥26॥

అహో మూఢాః స్మ సుచిరమిమం కాలమచేతసః
యన్న విద్మః పరం దేవం శాశ్వతం యం విదుర్బుధాః॥27॥

సోఽయమాసాదితః సాక్షాద్బహుభిర్జన్మభిర్మయా
భక్తానుగ్రహకృద్దేవో యం జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే॥28॥

దేవాసురమనుష్యాణాం యచ్చ గుహ్యం సనాతనం
గుహాయాం నిహితం బ్రహ్మ దుర్విజ్ఞేయం సురైరపి॥29॥

స ఏష భగవాందేవః సర్వకృత్సర్వతోముఖః
సర్వాత్మా సర్వదర్శీ చ సర్వగః సర్వవేదితా ॥30॥

ప్రాణకృత్ప్రాణభృత్ప్రాణీ ప్రాణదః ప్రాణినాం గతిః
దేహకృద్దేహభృద్దేహీ దేహభుగ్దేహినాం గతిః ॥31॥

అధ్యాత్మగతినిష్ఠానాం ధ్యానినామాత్మవేదినాం
అపునర్మారకామానాం యా గతిః సోఽయమీశ్వరః ॥32॥

అయం చ సర్వభూతానాం శుభాశుభగతిప్రదః
అయం చ జన్మమరణే విదధ్యాత్సర్వజంతుషు ॥33॥

అయం చ సిద్ధికామానామృషీణాం సిద్ధిదః ప్రభుః
అయం చ మోక్షకామానాం ద్విజానాం మోక్షదః ప్రభుః ॥34॥

భూరాద్యాన్సర్వభువనానుత్పాద్య సదివౌకసః
విభర్తి దేవస్తనుభిరష్టాభిశ్చ దదాతి చ ॥35॥

అతః ప్రవర్తతే సర్వమస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం
అస్మింశ్చ ప్రలయం యాతి అయమేకః సనాతనః ॥36॥

అయం స సత్యకామానాం సత్యలోకః పరః సతాం
అపవర్గశ్చ ముక్తానాం కైవల్యం చాత్మవాదినాం ॥37॥

అయం బ్రహ్మాదిభిః సిద్ధైర్గుహాయాం గోపితః ప్రభుః
దేవాసురమనుష్యాణాం న ప్రకాశో భవేదితి ॥38॥

తం త్వాం దేవాసురనరాస్తత్త్వేన న విదుర్భవం
మోహితాః ఖల్వనేనైవ హృచ్ఛయేన ప్రవేశితాః ॥39॥

యే చైనం సంప్రపద్యంతే భక్తియోగేన భారత
తేషామేవాత్మనాత్మానం దర్శయత్యేష హృచ్ఛయః ॥40॥

యం జ్ఞాత్వా న పునర్జన్మ మరణం చాపి విద్యతే
యం విదిత్వా పరం వేద్యం వేదితవ్యం న విద్యతే ॥41॥

యం లబ్ధ్వా పరమం లాభం మన్యతే నాధికం పునః
ప్రాణసూక్ష్మాం పరాం ప్రాప్తిమాగచ్ఛత్యక్షయావహాం ॥42॥

యం సాంఖ్యా గుణతత్త్వజ్ఞాః సాంఖ్యశాస్త్రవిశారదాః
సూక్ష్మజ్ఞానరతాః పూర్వం జ్ఞాత్వా ముచ్యంతి బంధనైః ॥43॥

యం చ వేదవిదో వేద్యం వేదాంతేషు ప్రతిష్ఠితం
ప్రాణాయామపరా నిత్యం యం విశంతి జపంతి చ ॥44॥

అయం స దేవయానానామాదిత్యో ద్వారముచ్యతే
అయం చ పితృయానానాం చంద్రమా ద్వారముచ్యతే ॥45॥

ఏష కాలగతిశ్చిత్రా సంవత్సరయుగాదిషు
భావాభావౌ తదాత్వే చ అయనే దక్షిణోత్తరే ॥46॥

ఏవం ప్రజాపతిః పూర్వమారాధ్య బహుభిః స్తవైః
వరయామాస పుత్రత్వే నీలలోహితసంజ్ఞితం ॥47॥

ఋగ్భిర్యమనుశంసంతి తంత్రే కర్మణి బహ్వృచః
యజుర్భిర్యం త్రిధా వేద్యం జుహ్వత్యధ్వర్యవోఽధ్వరే ॥48॥

సామభిర్యం చ గాయంతి సామగాః శుద్ధబుద్ధయః
యజ్ఞస్య పరమా యోనిః పతిశ్చాయం పరః స్మృతః ॥49॥

రాత్ర్యహఃశ్రోత్రనయనః పక్షమాసశిరోభుజః
ఋతువీర్యస్తపోధైర్యో హ్యబ్దగుహ్యోరుపాదవాన్ ॥50॥

మృత్యుర్యమో హుతాశశ్చ కాలః సంహారవేగవాన్
కాలస్య పరమా యోనిః కాలశ్చాయం సనాతనః॥51॥

చంద్రాదిత్యౌ సనక్షత్రౌ సగ్రహౌ సహ వాయునా
ధ్రువః సప్తర్షయశ్చైవ భువనాః సప్త ఏవ చ॥52॥

ప్రధానం మహదవ్యక్తం విశేషాంతం సవైకృతం
బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతం భూతాది సదసచ్చ యత్॥53॥

అష్టౌ ప్రకృతయశ్చైవ ప్రకృతిభ్యశ్చ యత్పరం
అస్య దేవస్య యద్భాగం కృత్స్నం సంపరివర్తతే॥54॥

ఏతత్పరమమానందం యత్తచ్ఛాశ్వతమేవ చ
ఏషా గతిర్విరక్తానామేష భావః పరః సతాం॥55॥

ఏతత్పదమనుద్విగ్నమేతద్బ్రహ్మ సనాతనం
శాస్త్రవేదాంగవిదుషామేతద్ధ్యానం పరం పదం॥56॥

ఇయం సా పరమా కాష్ఠా ఇయం సా పరమా కలా
ఇయం సా పరమా సిద్ధిరియం సా పరమా గతిః॥57॥

ఇయం సా పరమా శాంతిరియం సా నిర్వృతిః పరా
యం ప్రాప్య కృతకృత్యాః స్మ ఇత్యమన్యంత వేధసః॥58॥

ఇయం తుష్టిరియం సిద్ధిరియం శ్రుతిరియం స్మృతిః
అధ్యాత్మగతినిష్ఠానాం విదుషాం ప్రాప్తిరవ్యయా॥59॥

యజతాం యజ్ఞకామానాం యజ్ఞైర్విపులదక్షిణైః
యా గతిర్దైవతైర్దివ్యా సా గతిస్త్వం సనాతన॥60॥

జప్యహోమవ్రతైః కృచ్ఛ్రైర్నియమైర్దేహపాతనైః
తప్యతాం యా గతిర్దేవ వైరాజే సా గతిర్భవాన్॥61॥

కర్మన్యాసకృతానాం చ విరక్తానాం తతస్తతః
యా గతిర్బ్రహ్మభవనే సా గతిస్త్వం సనాతన॥62॥

అపునర్మారకామానాం వైరాగ్యే వర్తతాం పరే
వికృతీనాం లయానాం చ సా గతిస్త్వం సనాతన॥63॥

జ్ఞానవిజ్ఞాననిష్ఠానాం నిరుపాఖ్యా నిరంజనా
కైవల్యా యా గతిర్దేవ పరమా సా గతిర్భవాన్॥64॥

వేదశాస్త్రపురాణోక్తాః పంచైతా గతయః స్మృతాః
త్వత్ప్రసాదాద్ధి లభ్యంతే న లభ్యంతేఽన్యథా విభో॥65॥

ఇతి తండిస్తపోయోగాత్తుష్టావేశానమవ్యయం
జగౌ చ పరమం బ్రహ్మ యత్పురా లోకకృజ్జగౌ॥66॥

బ్రహ్మా శతక్రతుర్విష్ణుర్విశ్వేదేవా మహర్షయః
న విదుస్త్వామితి తతస్తుష్టః ప్రోవాచ తం శివః॥67॥

అక్షయశ్చావ్యయశ్చైవ భవితా దుఃఖవర్జితః
యశస్వీ తేజసా యుక్తో దివ్యజ్ఞానసమన్వితః॥68॥

ఋషీణామభిగమ్యశ్చ సూత్రకర్తా సుతస్తవ
మత్ప్రసాదాద్ద్విజశ్రేష్ఠ భవిష్యతి న సంశయః॥69॥

కం వా కామం దదామ్యద్య బ్రూహి యద్వత్స కాంక్షసే
ప్రాంజలిః స ఉవాచేదం త్వయి భక్తిర్దృఢాస్తు మే॥70॥

ఏవం దత్త్వా వరం దేవో వంద్యమానః సురర్షిభిః
స్తూయమానశ్చ విబుధైస్తత్రైవాంతరధీయత॥71॥

అంతర్హితే భగవతి సానుగే యాదవేశ్వర
ఋషిరాశ్రమమాగమ్య మమైతత్ప్రోక్తవానిహ ॥72॥

యాని చ ప్రథితాన్యాదౌ తండిరాఖ్యాతవాన్మమ
నామాని మానవశ్రేష్ఠ తాని త్వం శృణు సిద్ధయే ॥73॥

దశ నామసహస్రాణి వేదేష్వాహ పితామహః
శర్వస్య శాస్త్రేషు తథా దశ నామశతాని వై ॥74॥

గుహ్యానీమాని నామాని తండిర్భగవతోఽచ్యుత
దేవప్రసాదాద్దేవేశ పురా ప్రాహ మహాత్మనే ॥75॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

తతః స ప్రయతో భూత్వా మమ తాత యుధిష్ఠిర
ప్రాంజలిః ప్రాహ విప్రర్షిర్నామసంహారమాదితః ॥1॥

ఉపమన్యురువాచ

బ్రహ్మప్రోక్తైరృషిప్రోక్తైర్వేదవేదాంగసంభవైః
సర్వలోకేషు విఖ్యాతైః స్థాణుం స్తోష్యామి నామభిః ॥2॥

మహద్భిర్విహితైః సత్యైః సిద్ధైః సర్వార్థసాధకైః
ఋషిణా తండినా భక్త్యా కృతైర్దేవకృతాత్మనా ॥3॥

యథోక్తైర్లోకవిఖ్యాతైర్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః
ప్రవరం ప్రథమం స్వర్గ్యం సర్వభూతహితం శుభం
శ్రుతైః సర్వత్ర జగతి బ్రహ్మలోకావతారితైః ॥4॥

యత్తద్రహస్యం పరమం బ్రహ్మప్రోక్తం సనాతనం
వక్ష్యే యదుకులశ్రేష్ఠ శృణుష్వావహితో మమ ॥5॥

పరత్వేన భవం దేవం భక్తస్త్వం పరమేశ్వరం
తేన తే శ్రావయిష్యామి యత్తద్బ్రహ్మ సనాతనం ॥6॥

న శక్యం విస్తరాత్కృత్స్నం వక్తుం శర్వస్య కేనచిత్
యుక్తేనాపి విభూతీనామపి వర్షశతైరపి ॥7॥

యస్యాదిర్మధ్యమంతశ్చ సురైరపి న గమ్యతే
కస్తస్య శక్నుయాద్వక్తుం గుణాన్కార్త్స్న్యేన మాధవ ॥8॥

కిం తు దేవస్య మహతః సంక్షిప్తార్థపదాక్షరం
శక్తితశ్చరితం వక్ష్యే ప్రసాదాత్తస్య చైవ హి ॥9॥

అప్రాప్యేహ తతోఽనుజ్ఞాం న శక్యః స్తోతుమీశ్వరః
యదా తేనాభ్యనుజ్ఞాతః స్తువత్యేవ సదా భవం ॥10॥

అనాదినిధనస్యాహం సర్వయోనేర్మహాత్మనః
నామ్నాం కంచిత్సముద్దేశం వక్ష్యే హ్యవ్యక్తయోనినః ॥11॥

వరదస్య వరేణ్యస్య విశ్వరూపస్య ధీమతః
శృణు నామసముద్దేశం యదుక్తం పద్మయోనినా ॥12॥

దశ నామసహస్రాణి యాన్యాహ ప్రపితామహః
తాని నిర్మథ్య మనసా దధ్నో ఘృతమివోద్ధృతం ॥13॥

గిరేః సారం యథా హేమ పుష్పాత్సారం యథా మధు
ఘృతాత్సారం యథా మండస్తథైతత్సారముద్ధృతం॥14॥

సర్వపాప్మాపహమిదం చతుర్వేదసమన్వితం
ప్రయత్నేనాధిగంతవ్యం ధార్యం చ ప్రయతాత్మనా
శాంతికం పౌష్టికం చైవ రక్షోఘ్నం పావనం మహత్॥15॥

ఇదం భక్తాయ దాతవ్యం శ్రద్దధానాస్తికాయ చ
నాశ్రద్దధానరూపాయ నాస్తికాయాజితాత్మనే॥16॥

యశ్చాభ్యసూయతే దేవం భూతాత్మానం పినాకినం
స కృష్ణ నరకం యాతి సహ పూర్వైః సహానుగైః॥17॥

ఇదం ధ్యానమిదం యోగమిదం ధ్యేయమనుత్తమం
ఇదం జప్యమిదం జ్ఞానం రహస్యమిదముత్తమం
ఇదం జ్ఞాత్వాంతకాలేఽపి గచ్ఛేద్ధి పరమాం గతిం॥18॥

పవిత్రం మంగలం పుణ్యం కల్యాణమిదముత్తమం
నిగదిష్యే మహాబాహో స్తవానాముత్తమం స్తవం॥19॥

ఇదం బ్రహ్మా పురా కృత్వా సర్వలోకపితామహః
సర్వస్తవానాం దివ్యానాం రాజత్వే సమకల్పయత్॥20॥

తదాప్రభృతి చైవాయమీశ్వరస్య మహాత్మనః
స్తవరాజేతి విఖ్యాతో జగత్యమరపూజితః
బ్రహ్మలోకాదయం చైవ స్తవరాజోఽవతారితః॥21॥

యస్మాత్తండిః పురా ప్రాహ తేన తండికృతోఽభవత్
స్వర్గాచ్చైవాత్ర భూలోకం తండినా హ్యవతారితః॥22॥

సర్వమంగలమంగల్యం సర్వపాపప్రణాశనం
నిగదిష్యే మహాబాహో స్తవానాముత్తమం స్తవం॥23॥

బ్రహ్మణామపి యద్బ్రహ్మ పరాణామపి యత్పరం
తేజసామపి యత్తేజస్తపసామపి యత్తపః॥24॥

శాంతీనామపి యా శాంతిర్ద్యుతీనామపి యా ద్యుతిః
దాంతానామపి యో దాంతో ధీమతామపి యా చ ధీః॥25॥

దేవానామపి యో దేవో మునీనామపి యో మునిః
యజ్ఞానామపి యో యజ్ఞః శివానామపి యః శివః॥26॥

రుద్రాణామపి యో రుద్రః ప్రభుః ప్రభవతామపి
యోగినామపి యో యోగీ కారణానాం చ కారణం॥27॥

యతో లోకాః సంభవంతి న భవంతి యతః పునః
సర్వభూతాత్మభూతస్య హరస్యామితతేజసః॥28॥

అష్టోత్తరసహస్రం తు నామ్నాం శర్వస్య మే శృణు
యచ్ఛ్రుత్వా మనుజశ్రేష్ఠ సర్వాన్కామానవాప్స్యసి॥29॥

స్థిరః స్థాణుః ప్రభుర్భానుః ప్రవరో వరదో వరః
సర్వాత్మా సర్వవిఖ్యాతః సర్వః సర్వకరో భవః॥30॥

జటీ చర్మీ శిఖండీ చ సర్వాంగః సర్వభావనః
హరిశ్చ హరిణాక్షశ్చ సర్వభూతహరః ప్రభుః॥31॥

ప్రవృత్తిశ్చ నివృత్తిశ్చ నియతః శాశ్వతో ధ్రువః
శ్మశానచారీ భగవాన్ఖచరో గోచరోఽర్దనః॥32॥

అభివాద్యో మహాకర్మా తపస్వీ భూతభావనః
ఉన్మత్తవేశప్రచ్ఛన్నః సర్వలోకప్రజాపతిః॥33॥

మహారూపో మహాకాయః సర్వరూపో మహాయశాః
మహాత్మా సర్వభూతశ్చ విరూపో వామనో మనుః॥34॥

లోకపాలోఽన్తర్హితాత్మా ప్రసాదో హయగర్దభిః
పవిత్రశ్చ మహాంశ్చైవ నియమో నియమాశ్రయః॥35॥

సర్వకర్మా స్వయంభూశ్చ ఆదిరాదికరో నిధిః
సహస్రాక్షో విరూపాక్షః సోమో నక్షత్రసాధకః॥36॥

చంద్రసూర్యగతిః కేతుర్గ్రహో గ్రహపతిర్వరః
అద్రిరద్ర్యాలయః కర్తా మృగబాణార్పణోఽనఘః॥37॥

మహాతపా ఘోరతపా అదీనో దీనసాధకః
సంవత్సరకరో మంత్రః ప్రమాణం పరమం తపః॥38॥

యోగీ యోజ్యో మహాబీజో మహారేతా మహాతపాః
సువర్ణరేతాః సర్వజ్ఞః సుబీజో వృషవాహనః॥39॥

దశబాహుస్త్వనిమిషో నీలకంఠ ఉమాపతిః
విశ్వరూపః స్వయంశ్రేష్ఠో బలవీరో బలో గణః॥40॥

గణకర్తా గణపతిర్దిగ్వాసాః కామ్య ఏవ చ
పవిత్రం పరమం మంత్రః సర్వభావకరో హరః॥41॥

కమండలుధరో ధన్వీ బాణహస్తః కపాలవాన్
అశనీ శతఘ్నీ ఖడ్గీ పట్టిశీ చాయుధీ మహాన్॥42॥

స్రువహస్తః సురూపశ్చ తేజస్తేజస్కరో నిధిః
ఉష్ణీషీ చ సువక్త్రశ్చ ఉదగ్రో వినతస్తథా॥43॥

దీర్ఘశ్చ హరికేశశ్చ సుతీర్థః కృష్ణ ఏవ చ
సృగాలరూపః సర్వార్థో ముండః కుండీ కమండలుః॥44॥

అజశ్చ మృగరూపశ్చ గంధధారీ కపర్ద్యపి
ఊర్ధ్వరేతా ఊర్ధ్వలింగ ఊర్ధ్వశాయీ నభస్తలః॥45॥

త్రిజటశ్చీరవాసాశ్చ రుద్రః సేనాపతిర్విభుః
అహశ్చరోఽథ నక్తం చ తిగ్మమన్యుః సువర్చసః॥46॥

గజహా దైత్యహా లోకో లోకధాతా గుణాకరః
సింహశార్దూలరూపశ్చ ఆర్ద్రచర్మాంబరావృతః॥47॥

కాలయోగీ మహానాదః సర్వవాసశ్చతుష్పథః
నిశాచరః ప్రేతచారీ భూతచారీ మహేశ్వరః॥48॥

బహుభూతో బహుధనః సర్వాధారోఽమితో గతిః
నృత్యప్రియో నిత్యనర్తో నర్తకః సర్వలాసకః॥49॥

ఘోరో మహాతపాః పాశో నిత్యో గిరిచరో నభః
సహస్రహస్తో విజయో వ్యవసాయో హ్యనిందితః॥50॥

అమర్షణో మర్షణాత్మా యజ్ఞహా కామనాశనః
దక్షయజ్ఞాపహారీ చ సుసహో మధ్యమస్తథా॥51॥

తేజోపహారీ బలహా ముదితోఽర్థో జితో వరః
గంభీరఘోషో గంభీరో గంభీరబలవాహనః॥52॥

న్యగ్రోధరూపో న్యగ్రోధో వృక్షకర్ణస్థితిర్విభుః
తీక్ష్ణతాపశ్చ హర్యశ్వః సహాయః కర్మకాలవిత్॥53॥

విష్ణుప్రసాదితో యజ్ఞః సముద్రో వడవాముఖః
హుతాశనసహాయశ్చ ప్రశాంతాత్మా హుతాశనః॥54॥

ఉగ్రతేజా మహాతేజా జయో విజయకాలవిత్
జ్యోతిషామయనం సిద్ధిః సంధిర్విగ్రహ ఏవ చ॥55॥

శిఖీ దండీ జటీ జ్వాలీ మూర్తిజో మూర్ధగో బలీ
వైణవీ పణవీ తాలీ కాలః కాలకటంకటః॥56॥

నక్షత్రవిగ్రహవిధిర్గుణవృద్ధిర్లయోఽగమః
ప్రజాపతిర్దిశాబాహుర్విభాగః సర్వతోముఖః॥57॥

విమోచనః సురగణో హిరణ్యకవచోద్భవః
మేఢ్రజో బలచారీ చ మహాచారీ స్తుతస్తథా॥58॥

సర్వతూర్యనినాదీ చ సర్వవాద్యపరిగ్రహః
వ్యాలరూపో బిలావాసీ హేమమాలీ తరంగవిత్॥59॥

త్రిదశస్త్రికాలధృక్కర్మసర్వబంధవిమోచనః
బంధనస్త్వసురేంద్రాణాం యుధి శత్రువినాశనః॥60॥

సాంఖ్యప్రసాదో దుర్వాసాః సర్వసాధునిషేవితః
ప్రస్కందనో విభాగశ్చ అతుల్యో యజ్ఞభాగవిత్॥61॥

సర్వావాసః సర్వచారీ దుర్వాసా వాసవోఽమరః
హేమో హేమకరో యజ్ఞః సర్వధారీ ధరోత్తమః॥62॥

లోహితాక్షో మహాక్షశ్చ విజయాక్షో విశారదః
సంగ్రహో నిగ్రహః కర్తా సర్పచీరనివాసనః॥63॥

ముఖ్యోఽముఖ్యశ్చ దేహశ్చ దేహర్ద్ధిః సర్వకామదః
సర్వకాలప్రసాదశ్చ సుబలో బలరూపధృక్॥64॥

ఆకాశనిధిరూపశ్చ నిపాతీ ఉరగః ఖగః
రౌద్రరూపోంఽశురాదిత్యో వసురశ్మిః సువర్చసీ॥65॥

వసువేగో మహావేగో మనోవేగో నిశాచరః
సర్వావాసీ శ్రియావాసీ ఉపదేశకరో హరః॥66॥

మునిరాత్మపతిర్లోకే సంభోజ్యశ్చ సహస్రదః
పక్షీ చ పక్షిరూపీ చ అతిదీప్తో విశాం పతిః॥67॥

ఉన్మాదో మదనాకారో అర్థార్థకరరోమశః
వామదేవశ్చ వామశ్చ ప్రాగ్దక్షిణ్యశ్చ వామనః॥68॥

సిద్ధయోగాపహారీ చ సిద్ధః సర్వార్థసాధకః
భిక్షుశ్చ భిక్షురూపశ్చ విషాణీ మృదురవ్యయః॥69॥

మహాసేనో విశాఖశ్చ షష్టిభాగో గవాం పతిః
వజ్రహస్తశ్చ విష్కంభీ చమూస్తంభన ఏవ చ॥70॥

ఋతుర్‌ఋతుకరః కాలో మధుర్మధుకరోఽచలః
వానస్పత్యో వాజసేనో నిత్యమాశ్రమపూజితః॥71॥

బ్రహ్మచారీ లోకచారీ సర్వచారీ సుచారవిత్
ఈశాన ఈశ్వరః కాలో నిశాచారీ పినాకధృక్॥72॥

నందీశ్వరశ్చ నందీ చ నందనో నందివర్ధనః
భగస్యాక్షినిహంతా చ కాలో బ్రహ్మవిదాం వరః॥73॥

చతుర్ముఖో మహాలింగశ్చారులింగస్తథైవ చ
లింగాధ్యక్షః సురాధ్యక్షో లోకాధ్యక్షో యుగావహః॥74॥

బీజాధ్యక్షో బీజకర్తా అధ్యాత్మానుగతో బలః
ఇతిహాసకరః కల్పో గౌతమోఽథ జలేశ్వరః॥75॥

దంభో హ్యదంభో వైదంభో వశ్యో వశ్యకరః కవిః
లోకకర్తా పశుపతిర్మహాకర్తా మహౌషధిః ॥76॥

అక్షరం పరమం బ్రహ్మ బలవాఞ్ఛక్ర ఏవ చ
నీతిర్హ్యనీతిః శుద్ధాత్మా శుద్ధో మాన్యో మనోగతిః ॥77॥

బహుప్రసాదః స్వపనో దర్పణోఽథ త్వమిత్రజిత్
వేదకారః సూత్రకారో విద్వాన్సమరమర్దనః ॥78॥

మహామేఘనివాసీ చ మహాఘోరో వశీకరః
అగ్నిజ్వాలో మహాజ్వాలో అతిధూమ్రో హుతో హవిః ॥79॥

వృషణః శంకరో నిత్యో వర్చస్వీ ధూమకేతనః
నీలస్తథాంగలుబ్ధశ్చ శోభనో నిరవగ్రహః ॥80॥

స్వస్తిదః స్వస్తిభావశ్చ భాగీ భాగకరో లఘుః
ఉత్సంగశ్చ మహాంగశ్చ మహాగర్భః పరో యువా ॥81॥

కృష్ణవర్ణః సువర్ణశ్చ ఇంద్రియః సర్వదేహినాం
మహాపాదో మహాహస్తో మహాకాయో మహాయశాః ॥82॥

మహామూర్ధా మహామాత్రో మహానేత్రో దిగాలయః
మహాదంతో మహాకర్ణో మహామేఢ్రో మహాహనుః ॥83॥

మహానాసో మహాకంబుర్మహాగ్రీవః శ్మశానధృక్
మహావక్షా మహోరస్కో అంతరాత్మా మృగాలయః ॥84॥

లంబనో లంబితోష్ఠశ్చ మహామాయః పయోనిధిః
మహాదంతో మహాదంష్ట్రో మహాజిహ్వో మహాముఖః ॥85॥

మహానఖో మహారోమా మహాకేశో మహాజటః
అసపత్నః ప్రసాదశ్చ ప్రత్యయో గిరిసాధనః ॥86॥

స్నేహనోఽస్నేహనశ్చైవ అజితశ్చ మహామునిః
వృక్షాకారో వృక్షకేతురనలో వాయువాహనః ॥87॥

మండలీ మేరుధామా చ దేవదానవదర్పహా
అథర్వశీర్షః సామాస్య ఋక్సహస్రామితేక్షణః ॥88॥

యజుఃపాదభుజో గుహ్యః ప్రకాశో జంగమస్తథా
అమోఘార్థః ప్రసాదశ్చ అభిగమ్యః సుదర్శనః ॥89॥

ఉపహారప్రియః శర్వః కనకః కాంచనః స్థిరః
నాభిర్నందికరో భావ్యః పుష్కరస్థపతిః స్థిరః ॥90॥

ద్వాదశస్త్రాసనశ్చాద్యో యజ్ఞో యజ్ఞసమాహితః
నక్తం కలిశ్చ కాలశ్చ మకరః కాలపూజితః ॥91॥

సగణో గణకారశ్చ భూతభావనసారథిః
భస్మశాయీ భస్మగోప్తా భస్మభూతస్తరుర్గణః ॥92॥

అగణశ్చైవ లోపశ్చ మహాత్మా సర్వపూజితః
శంకుస్త్రిశంకుః సంపన్నః శుచిర్భూతనిషేవితః ॥93॥

ఆశ్రమస్థః కపోతస్థో విశ్వకర్మా పతిర్వరః
శాఖో విశాఖస్తామ్రోష్ఠో హ్యంబుజాలః సునిశ్చయః ॥94॥

కపిలోఽకపిలః శూర ఆయుశ్చైవ పరోఽపరః
గంధర్వో హ్యదితిస్తార్క్ష్యః సువిజ్ఞేయః సుసారథిః ॥95॥

పరశ్వధాయుధో దేవ అర్థకారీ సుబాంధవః
తుంబవీణీ మహాకోప ఊర్ధ్వరేతా జలేశయః ॥96॥

ఉగ్రో వంశకరో వంశో వంశనాదో హ్యానిందితః
సర్వాంగరూపో మాయావీ సుహృదో హ్యనిలోఽనలః॥97॥

బంధనో బంధకర్తా చ సుబంధనవిమోచనః
స యజ్ఞారిః స కామారిర్మహాదంష్ట్రో మహాయుధః॥98॥

బాహుస్త్వనిందితః శర్వః శంకరః శంకరోఽధనః
అమరేశో మహాదేవో విశ్వదేవః సురారిహా॥99॥

అహిర్బుధ్న్యో నిరృతిశ్చ చేకితానో హరిస్తథా
అజైకపాచ్చ కాపాలీ త్రిశంకురజితః శివః॥100॥

ధన్వంతరిర్ధూమకేతుః స్కందో వైశ్రవణస్తథా
ధాతా శక్రశ్చ విష్ణుశ్చ మిత్రస్త్వష్టా ధ్రువో ధరః॥101॥

ప్రభావః సర్వగో వాయురర్యమా సవితా రవిః
ఉదగ్రశ్చ విధాతా చ మాంధాతా భూతభావనః॥102॥

రతితీర్థశ్చ వాగ్మీ చ సర్వకామగుణావహః
పద్మగర్భో మహాగర్భశ్చంద్రవక్త్రో మనోరమః॥103॥

బలవాంశ్చోపశాంతశ్చ పురాణః పుణ్యచంచురీ
కురుకర్తా కాలరూపీ కురుభూతో మహేశ్వరః॥104॥

సర్వాశయో దర్భశాయీ సర్వేషాం ప్రాణినాం పతిః
దేవదేవముఖోఽసక్తః సదసత్సర్వరత్నవిత్॥105॥

కైలాసశిఖరావాసీ హిమవద్గిరిసంశ్రయః
కూలహారీ కూలకర్తా బహువిద్యో బహుప్రదః॥106॥

వణిజో వర్ధనో వృక్షో నకులశ్చందనశ్ఛదః
సారగ్రీవో మహాజత్రురలోలశ్చ మహౌషధః॥107॥

సిద్ధార్థకారీ సిద్ధార్థశ్ఛందోవ్యాకరణోత్తరః
సింహనాదః సింహదంష్ట్రః సింహగః సింహవాహనః॥108॥

ప్రభావాత్మా జగత్కాలస్థాలో లోకహితస్తరుః
సారంగో నవచక్రాంగః కేతుమాలీ సభావనః॥109॥

భూతాలయో భూతపతిరహోరాత్రమనిందితః
వాహితా సర్వభూతానాం నిలయశ్చ విభుర్భవః॥110॥

అమోఘః సంయతో హ్యశ్వో భోజనః ప్రాణధారణః
ధృతిమాన్మతిమాందక్షః సత్కృతశ్చ యుగాధిపః॥111॥

గోపాలిర్గోపతిర్గ్రామో గోచర్మవసనో హరః
హిరణ్యబాహుశ్చ తథా గుహాపాలః ప్రవేశినాం॥112॥

ప్రతిష్ఠాయీ మహాహర్షో జితకామో జితేంద్రియః
గంధారశ్చ సురాలశ్చ తపఃకర్మరతిర్ధనుః॥113॥

మహాగీతో మహానృత్తో హ్యప్సరోగణసేవితః
మహాకేతుర్ధనుర్ధాతుర్నైకసానుచరశ్చలః॥114॥

ఆవేదనీయ ఆవేశః సర్వగంధసుఖావహః
తోరణస్తారణో వాయుః పరిధావతి చైకతః॥115॥

సంయోగో వర్ధనో వృద్ధో మహావృద్ధో గణాధిపః
నిత్య ఆత్మసహాయశ్చ దేవాసురపతిః పతిః॥116॥

యుక్తశ్చ యుక్తబాహుశ్చ ద్వివిధశ్చ సుపర్వణః
ఆషాఢశ్చ సుషాఢశ్చ ధ్రువో హరిహణో హరః॥117॥

వపురావర్తమానేభ్యో వసుశ్రేష్ఠో మహాపథః
శిరోహారీ విమర్షశ్చ సర్వలక్షణభూషితః॥118॥

అక్షశ్చ రథయోగీ చ సర్వయోగీ మహాబలః
సమామ్నాయోఽసమామ్నాయస్తీర్థదేవో మహారథః॥119॥

నిర్జీవో జీవనో మంత్రః శుభాక్షో బహుకర్కశః
రత్నప్రభూతో రక్తాంగో మహార్ణవనిపానవిత్॥120॥

మూలో విశాలో హ్యమృతో వ్యక్తావ్యక్తస్తపోనిధిః
ఆరోహణో నిరోహశ్చ శైలహారీ మహాతపాః॥121॥

సేనాకల్పో మహాకల్పో యుగాయుగకరో హరిః
యుగరూపో మహారూపః పవనో గహనో నగః॥122॥

న్యాయనిర్వాపణః పాదః పండితో హ్యచలోపమః
బహుమాలో మహామాలః సుమాలో బహులోచనః॥123॥

విస్తారో లవణః కూపః కుసుమః సఫలోదయః
వృషభో వృషభాంకాంగో మణిబిల్వో జటాధరః॥124॥

ఇందుర్విసర్గః సుముఖః సురః సర్వాయుధః సహః
నివేదనః సుధాజాతః సుగంధారో మహాధనుః॥125॥

గంధమాలీ చ భగవానుత్థానః సర్వకర్మణాం
మంథానో బహులో బాహుః సకలః సర్వలోచనః॥126॥

తరస్తాలీ కరస్తాలీ ఊర్ధ్వసంహననో వహః
ఛత్రం సుచ్ఛత్రో విఖ్యాతః సర్వలోకాశ్రయో మహాన్॥127॥

ముండో విరూపో వికృతో దండిముండో వికుర్వణః
హర్యక్షః కకుభో వజ్రీ దీప్తజిహ్వః సహస్రపాత్॥128॥

సహస్రమూర్ధా దేవేంద్రః సర్వదేవమయో గురుః
సహస్రబాహుః సర్వాంగః శరణ్యః సర్వలోకకృత్॥129॥

పవిత్రం త్రిమధుర్మంత్రః కనిష్ఠః కృష్ణపింగలః
బ్రహ్మదండవినిర్మాతా శతఘ్నీ శతపాశధృక్॥130॥

పద్మగర్భో మహాగర్భో బ్రహ్మగర్భో జలోద్భవః
గభస్తిర్బ్రహ్మకృద్బ్రహ్మ బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణో గతిః॥131॥

అనంతరూపో నైకాత్మా తిగ్మతేజాః స్వయంభువః
ఊర్ధ్వగాత్మా పశుపతిర్వాతరంహా మనోజవః॥132॥

చందనీ పద్మమాలాగ్ర్యః సురభ్యుత్తరణో నరః
కర్ణికారమహాస్రగ్వీ నీలమౌలిః పినాకధృక్॥133॥

ఉమాపతిరుమాకాంతో జాహ్నవీధృగుమాధవః
వరో వరాహో వరదో వరేశః సుమహాస్వనః॥134॥

మహాప్రసాదో దమనః శత్రుహా శ్వేతపింగలః
ప్రీతాత్మా ప్రయతాత్మా చ సంయతాత్మా ప్రధానధృక్॥135॥

సర్వపార్శ్వసుతస్తార్క్ష్యో ధర్మసాధారణో వరః
చరాచరాత్మా సూక్ష్మాత్మా సువృషో గోవృషేశ్వరః॥136॥

సాధ్యర్షిర్వసురాదిత్యో వివస్వాన్సవితా మృడః
వ్యాసః సర్వస్య సంక్షేపో విస్తరః పర్యయో నయః॥137॥

ఋతుః సంవత్సరో మాసః పక్షః సంఖ్యాసమాపనః
కలా కాష్ఠా లవో మాత్రా ముహూర్తోఽహః క్షపాః క్షణాః॥138॥

విశ్వక్షేత్రం ప్రజాబీజం లింగమాద్యస్త్వనిందితః
సదసద్వ్యక్తమవ్యక్తం పితా మాతా పితామహః॥139॥

స్వర్గద్వారం ప్రజాద్వారం మోక్షద్వారం త్రివిష్టపం
నిర్వాణం హ్లాదనం చైవ బ్రహ్మలోకః పరా గతిః॥140॥

దేవాసురవినిర్మాతా దేవాసురపరాయణః
దేవాసురగురుర్దేవో దేవాసురనమస్కృతః॥141॥

దేవాసురమహామాత్రో దేవాసురగణాశ్రయః
దేవాసురగణాధ్యక్షో దేవాసురగణాగ్రణీః॥142॥

దేవాతిదేవో దేవర్షిర్దేవాసురవరప్రదః
దేవాసురేశ్వరో దేవో దేవాసురమహేశ్వరః॥143॥

సర్వదేవమయోఽచింత్యో దేవతాత్మాత్మసంభవః
ఉద్భిదస్త్రిక్రమో వైద్యో విరజో విరజోంబరః॥144॥

ఈడ్యో హస్తీ సురవ్యాఘ్రో దేవసింహో నరర్షభః
విబుధాగ్రవరః శ్రేష్ఠః సర్వదేవోత్తమోత్తమః॥145॥

ప్రయుక్తః శోభనో వజ్ర ఈశానః ప్రభురవ్యయః
గురుః కాంతో నిజః సర్గః పవిత్రః సర్వవాహనః॥146॥

శృంగీ శృంగప్రియో బభ్రూ రాజరాజో నిరామయః
అభిరామః సురగణో విరామః సర్వసాధనః॥147॥

లలాటాక్షో విశ్వదేహో హరిణో బ్రహ్మవర్చసః
స్థావరాణాం పతిశ్చైవ నియమేంద్రియవర్ధనః॥148॥

సిద్ధార్థః సర్వభూతార్థోఽచింత్యః సత్యవ్రతః శుచిః
వ్రతాధిపః పరం బ్రహ్మ ముక్తానాం పరమా గతిః॥149॥

విముక్తో ముక్తతేజాశ్చ శ్రీమాఞ్శ్రీవర్ధనో జగత్
యథాప్రధానం భగవానితి భక్త్యా స్తుతో మయా॥150॥

యం న బ్రహ్మాదయో దేవా విదుర్యం న మహర్షయః
తం స్తవ్యమర్చ్యం వంద్యం చ కః స్తోష్యతి జగత్పతిం॥151॥

భక్తిమేవ పురస్కృత్య మయా యజ్ఞపతిర్వసుః
తతోఽభ్యనుజ్ఞాం ప్రాప్యైవ స్తుతో మతిమతాం వరః॥152॥

శివమేభిః స్తువందేవం నామభిః పుష్టివర్ధనైః
నిత్యయుక్తః శుచిర్భూత్వా ప్రాప్నోత్యాత్మానమాత్మనా॥153॥

ఏతద్ధి పరమం బ్రహ్మ స్వయం గీతం స్వయంభువా
ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ స్తువంత్యేతేన తత్పరం॥154॥

స్తూయమానో మహాదేవః ప్రీయతే చాత్మనామభిః
భక్తానుకంపీ భగవానాత్మసంస్థాన్కరోతి తాన్॥155॥

తథైవ చ మనుష్యేషు యే మనుష్యాః ప్రధానతః
ఆస్తికాః శ్రద్దధానాశ్చ బహుభిర్జన్మభిః స్తవైః॥156॥

జాగ్రతశ్చ స్వపంతశ్చ వ్రజంతః పథి సంస్థితాః
స్తువంతి స్తూయమానాశ్చ తుష్యంతి చ రమంతి చ
జన్మకోటిసహస్రేషు నానాసంసారయోనిషు॥157॥

జంతోర్విశుద్ధపాపస్య భవే భక్తిః ప్రజాయతే
ఉత్పన్నా చ భవే భక్తిరనన్యా సర్వభావతః॥158॥

కారణం భావితం తస్య సర్వముక్తస్య సర్వతః
ఏతద్దేవేషు దుష్ప్రాపం మనుష్యేషు న లభ్యతే॥159॥

నిర్విఘ్నా నిశ్చలా రుద్రే భక్తిరవ్యభిచారిణీ
తస్యైవ చ ప్రసాదేన భక్తిరుత్పద్యతే నృణాం
యయా యాంతి పరాం సిద్ధిం తద్భావగతచేతసః॥160॥

యే సర్వభావోపగతాః పరత్వేనాభవన్నరాః
ప్రపన్నవత్సలో దేవః సంసారాత్తాన్సముద్ధరేత్॥161॥

ఏవమన్యే న కుర్వంతి దేవాః సంసారమోచనం
మనుష్యాణాం మహాదేవాదన్యత్రాపి తపోబలాత్॥162॥

ఇతి తేనేంద్రకల్పేన భగవాన్సదసత్పతిః
కృత్తివాసాః స్తుతః కృష్ణ తండినా శుద్ధబుద్ధినా॥163॥

స్తవమేతం భగవతో బ్రహ్మా స్వయమధారయత్
బ్రహ్మా ప్రోవాచ శక్రాయ శక్రః ప్రోవాచ మృత్యవే॥164॥

మృత్యుః ప్రోవాచ రుద్రాణాం రుద్రేభ్యస్తండిమాగమత్
మహతా తపసా ప్రాప్తస్తండినా బ్రహ్మసద్మని॥165॥

తండిః ప్రోవాచ శుక్రాయ గౌతమాయాహ భార్గవః
వైవస్వతాయ మనవే గౌతమః ప్రాహ మాధవ॥166॥

నారాయణాయ సాధ్యాయ మనురిష్టాయ ధీమతే
యమాయ ప్రాహ భగవాన్సాధ్యో నారాయణోఽచ్యుతః॥167॥

నాచికేతాయ భగవానాహ వైవస్వతో యమః
మార్కండేయాయ వార్ష్ణేయ నాచికేతోఽభ్యభాషత॥168॥

మార్కండేయాన్మయా ప్రాప్తం నియమేన జనార్దన
తవాప్యహమమిత్రఘ్న స్తవం దద్మ్యద్య విశ్రుతం
స్వర్గ్యమారోగ్యమాయుష్యం ధన్యం బల్యం తథైవ చ॥169॥

న తస్య విఘ్నం కుర్వంతి దానవా యక్షరాక్షసాః
పిశాచా యాతుధానాశ్చ గుహ్యకా భుజగా అపి॥170॥

యః పఠేత శుచిర్భూత్వా బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
అభగ్నయోగో వర్షం తు సోఽశ్వమేధఫలం లభేత్॥171॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మహాయోగీ తతః ప్రాహ కృష్ణద్వైపాయనో మునిః
పఠస్వ పుత్ర భద్రం తే ప్రీయతాం తే మహేశ్వరః॥1॥

పురా పుత్ర మయా మేరౌ తప్యతా పరమం తపః
పుత్రహేతోర్మహారాజ స్తవ ఏషోఽనుకీర్తితః॥2॥

లబ్ధవానస్మి తాన్కామానహం వై పాండునందన
తథా త్వమపి శర్వాద్ధి సర్వాన్కామానవాప్స్యసి॥3॥

చతుఃశీర్షస్తతః ప్రాహ శక్రస్య దయితః సఖా
ఆలంబాయన ఇత్యేవ విశ్రుతః కరుణాత్మకః॥4॥

మయా గోకర్ణమాసాద్య తపస్తప్త్వా శతం సమాః
అయోనిజానాం దాంతానాం ధర్మజ్ఞానాం సువర్చసాం॥5॥

అజరాణామదుఃఖానాం శతవర్షసహస్రిణాం
లబ్ధం పుత్రశతం శర్వాత్పురా పాండునృపాత్మజ॥6॥

వాల్మీకిశ్చాపి భగవాన్యుధిష్ఠిరమభాషత
వివాదే సామ్ని మునిభిర్బ్రహ్మఘ్నో వై భవానితి
ఉక్తః క్షణేన చావిష్టస్తేనాధర్మేణ భారత॥7॥

సోఽహమీశానమనఘమస్తౌషం శరణం గతః
ముక్తశ్చాస్మ్యవశః పాపాత్తతో దుఃఖవినాశనః
ఆహ మాం త్రిపురఘ్నో వై యశస్తేఽగ్ర్యం భవిష్యతి॥8॥

జామదగ్న్యశ్చ కౌంతేయమాహ ధర్మభృతాం వరః
ఋషిమధ్యే స్థితస్తాత తపన్నివ విభావసుః॥9॥

పితృవిప్రవధేనాహమార్తో వై పాండవాగ్రజ
శుచిర్భూత్వా మహాదేవం గతవాఞ్శరణం నృప॥10॥

నామభిశ్చాస్తువం దేవం తతస్తుష్టోఽభవద్భవః
పరశుం చ దదౌ దేవో దివ్యాన్యస్త్రాణి చైవ మే॥11॥

పాపం న భవితా తేఽద్య అజేయశ్చ భవిష్యసి
న తే ప్రభవితా మృత్యుర్యశస్వీ చ భవిష్యసి॥12॥

ఆహ మాం భగవానేవం శిఖండీ శివవిగ్రహః
యదవాప్తం చ మే సర్వం ప్రసాదాత్తస్య ధీమతః॥13॥

అసితో దేవలశ్చైవ ప్రాహ పాండుసుతం నృపం
శాపాచ్ఛక్రస్య కౌంతేయ చితో ధర్మోఽనశన్మమ
తన్మే ధర్మం యశశ్చాగ్ర్యమాయుశ్చైవాదదద్భవః॥14॥

ఋషిర్గృత్సమదో నామ శక్రస్య దయితః సఖా
ప్రాహాజమీఢం భగవాన్బృహస్పతిసమద్యుతిః॥15॥

వసిష్ఠో నామ భగవాంశ్చాక్షుషస్య మనోః సుతః
శతక్రతోరచింత్యస్య సత్రే వర్షసహస్రికే
వర్తమానేఽబ్రవీద్వాక్యం సామ్ని హ్యుచ్చారితే మయా॥16॥

రథంతరం ద్విజశ్రేష్ఠ న సమ్యగితి వర్తతే
సమీక్షస్వ పునర్బుద్ధ్యా హర్షం త్యక్త్వా ద్విజోత్తమ
అయజ్ఞవాహినం పాపమకార్షీస్త్వం సుదుర్మతే॥17॥

ఏవముక్త్వా మహాక్రోధాత్ప్రాహ రుష్టః పునర్వచః
ప్రజ్ఞయా రహితో దుఃఖీ నిత్యం భీతో వనేచరః
దశ వర్షసహస్రాణి దశాష్టౌ చ శతాని చ॥18॥

నష్టపానీయయవసే మృగైరన్యైశ్చ వర్జితే
అయజ్ఞియద్రుమే దేశే రురుసింహనిషేవితే
భవితా త్వం మృగః క్రూరో మహాదుఃఖసమన్వితః॥19॥

తస్య వాక్యస్య నిధనే పార్థ జాతో హ్యహం మృగః
తతో మాం శరణం ప్రాప్తం ప్రాహ యోగీ మహేశ్వరః॥20॥

అజరశ్చామరశ్చైవ భవితా దుఃఖవర్జితః
సామ్యం సమస్తు తే సౌఖ్యం యువయోర్వర్ధతాం క్రతుః॥21॥

అనుగ్రహానేవమేష కరోతి భగవాన్విభుః
పరం ధాతా విధాతా చ సుఖదుఃఖే చ సర్వదా॥22॥

అచింత్య ఏష భగవాన్కర్మణా మనసా గిరా
న మే తాత యుధిశ్రేష్ఠ విద్యయా పండితః సమః॥23॥

జైగీషవ్య ఉవాచ

మమాష్టగుణమైశ్వర్యం దత్తం భగవతా పురా
యత్నేనాల్పేన బలినా వారాణస్యాం యుధిష్ఠిర॥24॥

గార్గ్య ఉవాచ

చతుఃషష్ట్యంగమదదాత్కాలజ్ఞానం మమాద్భుతం
సరస్వత్యాస్తటే తుష్టో మనోయజ్ఞేన పాండవ॥25॥

తుల్యం మమ సహస్రం తు సుతానాం బ్రహ్మవాదినాం
ఆయుశ్చైవ సపుత్రస్య సంవత్సరశతాయుతం॥26॥

పరాశర ఉవాచ

ప్రసాద్యాహం పురా శర్వం మనసాచింతయం నృప
మహాతపా మహాతేజా మహాయోగీ మహాయశాః
వేదవ్యాసః శ్రియావాసో బ్రహ్మణ్యః కరుణాత్మకః॥27॥

అపి నామేప్సితః పుత్రో మమ స్యాద్వై మహేశ్వరాత్
ఇతి మత్వా హృది మతం ప్రాహ మాం సురసత్తమః॥28॥

మయి సంభవతస్తస్య ఫలాత్కృష్ణో భవిష్యతి
సావర్ణస్య మనోః సర్గే సప్తర్షిశ్చ భవిష్యతి॥29॥

వేదానాం చ స వై వ్యస్తా కురువంశకరస్తథా
ఇతిహాసస్య కర్తా చ పుత్రస్తే జగతో హితః॥30॥

భవిష్యతి మహేంద్రస్య దయితః స మహామునిః
అజరశ్చామరశ్చైవ పరాశర సుతస్తవ॥31॥

ఏవముక్త్వా స భగవాంస్తత్రైవాంతరధీయత
యుధిష్ఠిర మహాయోగీ వీర్యవానక్షయోఽవ్యయః॥32॥

మాండవ్య ఉవాచ

అచౌరశ్చౌరశంకాయాం శూలే భిన్నో హ్యహం యదా
తత్రస్థేన స్తుతో దేవః ప్రాహ మాం వై మహేశ్వరః॥33॥

మోక్షం ప్రాప్స్యసి శూలాచ్చ జీవిష్యసి సమార్బుదం
రుజా శూలకృతా చైవ న తే విప్ర భవిష్యతి
ఆధిభిర్వ్యాధిభిశ్చైవ వర్జితస్త్వం భవిష్యసి॥34॥

పాదాచ్చతుర్థాత్సంభూత ఆత్మా యస్మాన్మునే తవ
త్వం భవిష్యస్యనుపమో జన్మ వై సఫలం కురు॥35॥

తీర్థాభిషేకం సఫలం త్వమవిఘ్నేన చాప్స్యసి
స్వర్గం చైవాక్షయం విప్ర విదధామి తవోర్జితం॥36॥

ఏవముక్త్వా తు భగవాన్వరేణ్యో వృషవాహనః
మహేశ్వరో మహారాజ కృత్తివాసా మహాద్యుతిః
సగణో దైవతశ్రేష్ఠస్తత్రైవాంతరధీయత॥37॥

గాలవ ఉవాచ

విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాతో హ్యహం పితరమాగతః
అబ్రవీన్మాం తతో మాతా దుఃఖితా రుదతీ భృశం||38||

కౌశికేనాభ్యనుజ్ఞాతం పుత్రం వేదవిభూషితం
న తాత తరుణం దాంతం పితా త్వాం పశ్యతేఽనఘ||39||

శ్రుత్వా జనన్యా వచనం నిరాశో గురుదర్శనే
నియతాత్మా మహాదేవమపశ్యం సోఽబ్రవీచ్చ మాం||40||

పితా మాతా చ తే త్వం చ పుత్ర మృత్యువివర్జితాః
భవిష్యథ విశ క్షిప్రం ద్రష్టాసి పితరం క్షయే||41||

అనుజ్ఞాతో భగవతా గృహం గత్వా యుధిష్ఠిర
అపశ్యం పితరం తాత ఇష్టిం కృత్వా వినిఃసృతం||42||

ఉపస్పృశ్య గృహీత్వేధ్మం కుశాంశ్చ శరణాద్గురూన్
తాన్విసృజ్య చ మాం ప్రాహ పితా సాస్రావిలేక్షణః||43||

ప్రణమంతం పరిష్వజ్య మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ పాండవ
దిష్ట్యా దృష్టోఽసి మే పుత్ర కృతవిద్య ఇహాగతః||44||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతాన్యత్యద్భుతాన్యేవ కర్మాణ్యథ మహాత్మనః
ప్రోక్తాని మునిభిః శ్రుత్వా విస్మయామాస పాండవః||45||

తతః కృష్ణోఽబ్రవీద్వాక్యం పునర్మతిమతాం వరః
యుధిష్ఠిరం ధర్మనిత్యం పురుహూతమివేశ్వరః||46||

ఆదిత్యచంద్రావనిలానలౌ చ; ద్యౌర్భూమిరాపో వసవోఽథ విశ్వే
ధాతార్యమా శుక్రబృహస్పతీ చ; రుద్రాః ససాధ్యా వరుణో విత్తగోపః||47||

బ్రహ్మా శక్రో మారుతో బ్రహ్మ సత్యం; వేదా యజ్ఞా దక్షిణా వేదవాహాః
సోమో యష్టా యచ్చ హవ్యం హవిశ్చ; రక్షా దీక్షా నియమా యే చ కేచిత్||48||

స్వాహా వషడ్బ్రాహ్మణాః సౌరభేయా; ధర్మం చక్రం కాలచక్రం చరం చ
యశో దమో బుద్ధిమతీ స్థితిశ్చ; శుభాశుభం మునయశ్చైవ సప్త||49||

అగ్ర్యా బుద్ధిర్మనసా దర్శనే చ; స్పర్శే సిద్ధిః కర్మణాం యా చ సిద్ధిః
గణా దేవానామూష్మపాః సోమపాశ్చ; లేఖాః సుయామాస్తుషితా బ్రహ్మకాయాః||50||

ఆభాస్వరా గంధపా దృష్టిపాశ్చ; వాచా విరుద్ధాశ్చ మనోవిరుద్ధాః
శుద్ధాశ్చ నిర్వాణరతాశ్చ దేవాః; స్పర్శాశనా దర్శపా ఆజ్యపాశ్చ||51||

చింతాగతా యే చ దేవేషు ముఖ్యా; యే చాప్యన్యే దేవతాశ్చాజమీఢ
సుపర్ణగంధర్వపిశాచదానవా; యక్షాస్తథా పన్నగాశ్చారణాశ్చ||52||

సూక్ష్మం స్థూలం మృదు యచ్చాప్యసూక్ష్మం; సుఖం దుఃఖం సుఖదుఃఖాంతరం చ
సాంఖ్యం యోగం యత్పరాణాం పరం చ; శర్వాజ్జాతం విద్ధి యత్కీర్తితం మే||53||

తత్సంభూతా భూతకృతో వరేణ్యాః; సర్వే దేవా భువనస్యాస్య గోపాః
ఆవిశ్యేమాం ధరణీం యేఽభ్యరక్షన్పురాతనీం తస్య దేవస్య సృష్టిం||54||

విచిన్వంతం మనసా తోష్టువీమి; కించిత్తత్త్వం ప్రాణహేతోర్నతోఽస్మి
దదాతు దేవః స వరానిహేష్టా;నభిష్టుతో నః ప్రభురవ్యయః సదా||55||

ఇమం స్తవం సంనియమ్యేంద్రియాణి; శుచిర్భూత్వా యః పురుషః పఠేత
అభగ్నయోగో నియతోఽబ్దమేకం; స ప్రాప్నుయాదశ్వమేధే ఫలం యత్||56||

వేదాన్కృత్స్నాన్బ్రాహ్మణః ప్రాప్నుయాచ్చ; జయేద్రాజా పృథివీం చాపి కృత్స్నాం
వైశ్యో లాభం ప్రాప్నుయాన్నైపుణం చ; శూద్రో గతిం ప్రేత్య తథా సుఖం చ॥57॥

స్తవరాజమిమం కృత్వా రుద్రాయ దధిరే మనః
సర్వదోషాపహం పుణ్యం పవిత్రం చ యశస్వినం॥58॥

యావంత్యస్య శరీరేషు రోమకూపాణి భారత
తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గే వసతి మానవః॥59॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం సహధర్మేతి ప్రోచ్యతే భరతర్షభ
పాణిగ్రహణకాలే తు స్త్రీణామేతత్కథం స్మృతం॥1॥

ఆర్ష ఏష భవేద్ధర్మః ప్రాజాపత్యోఽథ వాసురః
యదేతత్సహధర్మేతి పూర్వముక్తం మహర్షిభిః॥2॥

సందేహః సుమహానేష విరుద్ధ ఇతి మే మతిః
ఇహ యః సహధర్మో వై ప్రేత్యాయం విహితః క్వ ను॥3॥

స్వర్గే మృతానాం భవతి సహధర్మః పితామహ
పూర్వమేకస్తు మ్రియతే క్వ చైకస్తిష్ఠతే వద॥4॥

నానాకర్మఫలోపేతా నానాకర్మనివాసినః
నానానిరయనిష్ఠాంతా మానుషా బహవో యదా॥5॥

అనృతాః స్త్రియ ఇత్యేవం సూత్రకారో వ్యవస్యతి
యదానృతాః స్త్రియస్తాత సహధర్మః కుతః స్మృతః॥6॥

అనృతాః స్త్రియ ఇత్యేవం వేదేష్వపి హి పఠ్యతే
ధర్మోఽయం పౌర్వికీ సంజ్ఞా ఉపచారః క్రియావిధిః॥7॥

గహ్వరం ప్రతిభాత్యేతన్మమ చింతయతోఽనిశం
నిఃసందేహమిదం సర్వం పితామహ యథా శ్రుతిః॥8॥

యదేతద్యాదృశం చైతద్యథా చైతత్ప్రవర్తితం
నిఖిలేన మహాప్రాజ్ఞ భవానేతద్బ్రవీతు మే॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అష్టావక్రస్య సంవాదం దిశయా సహ భారత॥10॥

నివేష్టుకామస్తు పురా అష్టావక్రో మహాతపాః
ఋషేరథ వదాన్యస్య కన్యాం వవ్రే మహాత్మనః॥11॥

సుప్రభాం నామ వై నామ్నా రూపేణాప్రతిమాం భువి
గుణప్రబర్హాం శీలేన సాధ్వీం చారిత్రశోభనాం॥12॥

సా తస్య దృష్ట్వైవ మనో జహార శుభలోచనా
వనరాజీ యథా చిత్రా వసంతే కుసుమాచితా॥13॥

ఋషిస్తమాహ దేయా మే సుతా తుభ్యం శృణుష్వ మే
గచ్ఛ తావద్దిశం పుణ్యాముత్తరాం ద్రక్ష్యసే తతః॥14॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

కిం ద్రష్టవ్యం మయా తత్ర వక్తుమర్హతి మే భవాన్
తథేదానీం మయా కార్యం యథా వక్ష్యతి మాం భవాన్||15||

వదాన్య ఉవాచ

ధనదం సమతిక్రమ్య హిమవంతం తథైవ చ
రుద్రస్యాయతనం దృష్ట్వా సిద్ధచారణసేవితం||16||

ప్రహృష్టైః పార్షదైర్జుష్టం నృత్యద్భిర్వివిధాననైః
దివ్యాంగరాగైః పైశాచైర్వన్యైర్నానావిధైస్తథా||17||

పాణితాలసతాలైశ్చ శమ్యాతాలైః సమైస్తథా
సంప్రహృష్టైః ప్రనృత్యద్భిః శర్వస్తత్ర నిషేవ్యతే||18||

ఇష్టం కిల గిరౌ స్థానం తద్దివ్యమనుశుశ్రుమ
నిత్యం సంనిహితో దేవస్తథా పారిషదాః శుభాః||19||

తత్ర దేవ్యా తపస్తప్తం శంకరార్థం సుదుశ్చరం
అతస్తదిష్టం దేవస్య తథోమాయా ఇతి శ్రుతిః||20||

తత్ర కూపో మహాన్పార్శ్వే దేవస్యోత్తరతస్తథా
ఋతవః కాలరాత్రిశ్చ యే దివ్యా యే చ మానుషాః||21||

సర్వే దేవముపాసంతే రూపిణః కిల తత్ర హ
తదతిక్రమ్య భవనం త్వయా యాతవ్యమేవ హి||22||

తతో నీలం వనోద్దేశం ద్రక్ష్యసే మేఘసంనిభం
రమణీయం మనోగ్రాహి తత్ర ద్రక్ష్యసి వై స్త్రియం||23||

తపస్వినీం మహాభాగాం వృద్ధాం దీక్షామనుష్ఠితాం
ద్రష్టవ్యా సా త్వయా తత్ర సంపూజ్యా చైవ యత్నతః||24||

తాం దృష్ట్వా వినివృత్తస్త్వం తతః పాణిం గ్రహీష్యసి
యద్యేష సమయః సత్యః సాధ్యతాం తత్ర గమ్యతాం||25||

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

అష్టావక్ర ఉవాచ

తథాస్తు సాధయిష్యామి తత్ర యాస్యామ్యసంశయం
యత్ర త్వం వదసే సాధో భవాన్భవతు సత్యవాక్||1||

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽగచ్ఛత్స భగవానుత్తరాముత్తమాం దిశం
హిమవంతం గిరిశ్రేష్ఠం సిద్ధచారణసేవితం||2||

స గత్వా ద్విజశార్దూలో హిమవంతం మహాగిరిం
అభ్యగచ్ఛన్నదీం పుణ్యాం బాహుదాం ధర్మదాయినీం||3||

అశోకే విమలే తీర్థే స్నాత్వా తర్ప్య చ దేవతాః
తత్ర వాసాయ శయనే కౌశ్యే సుఖమువాస హ||4||

తతో రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ప్రాతరుత్థాయ స ద్విజః
స్నాత్వా ప్రాదుశ్చకారాగ్నిం హుత్వా చైవ విధానతః॥5॥

రుద్రాణీకూపమాసాద్య హ్రదే తత్ర సమాశ్వసత్
విశ్రాంతశ్చ సముత్థాయ కైలాసమభితో యయౌ॥6॥

సోఽపశ్యత్కాంచనద్వారం దీప్యమానమివ శ్రియా
మందాకినీం చ నలినీం ధనదస్య మహాత్మనః॥7॥

అథ తే రాక్షసాః సర్వే యేఽభిరక్షంతి పద్మినీం
ప్రత్యుత్థితా భగవంతం మణిభద్రపురోగమాః॥8॥

స తాన్ప్రత్యర్చయామాస రాక్షసాన్భీమవిక్రమాన్
నివేదయత మాం క్షిప్రం ధనదాయేతి చాబ్రవీత్॥9॥

తే రాక్షసాస్తదా రాజన్భగవంతమథాబ్రువన్
అసౌ వైశ్రవణో రాజా స్వయమాయాతి తేఽన్తికం॥10॥

విదితో భగవానస్య కార్యమాగమనే చ యత్
పశ్యైనం త్వం మహాభాగం జ్వలంతమివ తేజసా॥11॥

తతో వైశ్రవణోఽభ్యేత్య అష్టావక్రమనిందితం
విధివత్కుశలం పృష్ట్వా తతో బ్రహ్మర్షిమబ్రవీత్॥12॥

సుఖం ప్రాప్తో భవాన్కచ్చిత్కిం వా మత్తశ్చికీర్షసి
బ్రూహి సర్వం కరిష్యామి యన్మాం త్వం వక్ష్యసి ద్విజ॥13॥

భవనం ప్రవిశ త్వం మే యథాకామం ద్విజోత్తమ
సత్కృతః కృతకార్యశ్చ భవాన్యాస్యత్యవిఘ్నతః॥14॥

ప్రావిశద్భవనం స్వం వై గృహీత్వా తం ద్విజోత్తమం
ఆసనం స్వం దదౌ చైవ పాద్యమర్ఘ్యం తథైవ చ॥15॥

అథోపవిష్టయోస్తత్ర మణిభద్రపురోగమాః
నిషేదుస్తత్ర కౌబేరా యక్షగంధర్వరాక్షసాః॥16॥

తతస్తేషాం నిషణ్ణానాం ధనదో వాక్యమబ్రవీత్
భవచ్ఛందం సమాజ్ఞాయ నృత్యేరన్నప్సరోగణాః॥17॥

ఆతిథ్యం పరమం కార్యం శుశ్రూషా భవతస్తథా
సంవర్తతామిత్యువాచ మునిర్మధురయా గిరా॥18॥

అథోర్వరా మిశ్రకేశీ రంభా చైవోర్వశీ తథా
అలంబుసా ఘృతాచీ చ చిత్రా చిత్రాంగదా రుచిః॥19॥

మనోహరా సుకేశీ చ సుముఖీ హాసినీ ప్రభా
విద్యుతా ప్రశమా దాంతా విద్యోతా రతిరేవ చ॥20॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ వై బహ్వ్యః ప్రనృత్తాప్సరసః శుభాః
అవాదయంశ్చ గంధర్వా వాద్యాని వివిధాని చ॥21॥

అథ ప్రవృత్తే గాంధర్వే దివ్యే ఋషిరుపావసత్
దివ్యం సంవత్సరం తత్ర రమన్వై సుమహాతపాః॥22॥

తతో వైశ్రవణో రాజా భగవంతమువాచ హ
సాగ్రః సంవత్సరో యాతస్తవ విప్రేహ పశ్యతః॥23॥

హార్యోఽయం విషయో బ్రహ్మన్గాంధర్వో నామ నామతః
ఛందతో వర్తతాం విప్ర యథా వదతి వా భవాన్॥24॥

అతిథిః పూజనీయస్త్వమిదం చ భవతో గృహం
సర్వమాజ్ఞాప్యతామాశు పరవంతో వయం త్వయి॥25॥

అథ వైశ్రవణం ప్రీతో భగవాన్ప్రత్యభాషత
అర్చితోఽస్మి యథాన్యాయం గమిష్యామి ధనేశ్వర॥26॥

ప్రీతోఽస్మి సదృశం చైవ తవ సర్వం ధనాధిప
తవ ప్రసాదాద్భగవన్మహర్షేశ్చ మహాత్మనః
నియోగాదద్య యాస్యామి వృద్ధిమాన్వృద్ధిమాన్భవ॥27॥

అథ నిష్క్రమ్య భగవాన్ప్రయయావుత్తరాముఖః
కైలాసం మందరం హైమం సర్వాననుచచార హ॥28॥

తానతీత్య మహాశైలాన్కైరాతం స్థానముత్తమం
ప్రదక్షిణం తతశ్చక్రే ప్రయతః శిరసా నమన్
ధరణీమవతీర్యాథ పూతాత్మాసౌ తదాభవత్॥29॥

స తం ప్రదక్షిణం కృత్వా త్రిః శైలం చోత్తరాముఖః
సమేన భూమిభాగేన యయౌ ప్రీతిపురస్కృతః॥30॥

తతోఽపరం వనోద్దేశం రమణీయమపశ్యత
సర్వర్తుభిర్మూలఫలైః పక్షిభిశ్చ సమన్వితం
రమణీయైర్వనోద్దేశైస్తత్ర తత్ర విభూషితం॥31॥

తత్రాశ్రమపదం దివ్యం దదర్శ భగవానథ
శైలాంశ్చ వివిధాకారాన్కాంచనాన్రత్నభూషితాన్
మణిభూమౌ నివిష్టాశ్చ పుష్కరిణ్యస్తథైవ చ॥32॥

అన్యాన్యపి సురమ్యాణి దదర్శ సుబహూన్యథ
భృశం తస్య మనో రేమే మహర్షేర్భావితాత్మనః॥33॥

స తత్ర కాంచనం దివ్యం సర్వరత్నమయం గృహం
దదర్శాద్భుతసంకాశం ధనదస్య గృహాద్వరం॥34॥

మహాంతో యత్ర వివిధాః ప్రాసాదాః పర్వతోపమాః
విమానాని చ రమ్యాణి రత్నాని వివిధాని చ॥35॥

మందారపుష్పైః సంకీర్ణా తథా మందాకినీ నదీ
స్వయంప్రభాశ్చ మణయో వజ్రైర్భూమిశ్చ భూషితా॥36॥

నానావిధైశ్చ భవనైర్విచిత్రమణితోరణైః
ముక్తాజాలపరిక్షిప్తైర్మణిరత్నవిభూషితైః
మనోదృష్టిహరై రమ్యైః సర్వతః సంవృతం శుభైః॥37॥

ఋషిః సమంతతోఽపశ్యత్తత్ర తత్ర మనోరమం
తతోఽభవత్తస్య చింతా క్వ మే వాసో భవేదితి॥38॥

అథ ద్వారం సమభితో గత్వా స్థిత్వా తతోఽబ్రవీత్
అతిథిం మామనుప్రాప్తమనుజానంతు యేఽత్ర వై॥39॥

అథ కన్యాపరివృతా గృహాత్తస్మాద్వినిఃసృతాః
నానారూపాః సప్త విభో కన్యాః సర్వా మనోహరాః॥40॥

యాం యామపశ్యత్కన్యాం స సా సా తస్య మనోఽహరత్
నాశక్నువద్ధారయితుం మనోఽథాస్యావసీదతి॥41॥

తతో ధృతిః సముత్పన్నా తస్య విప్రస్య ధీమతః
అథ తం ప్రమదాః ప్రాహుర్భగవాన్ప్రవిశత్వితి॥42॥

స చ తాసాం సురూపాణాం తస్యైవ భవనస్య చ
కౌతూహలసమావిష్టః ప్రవివేశ గృహం ద్విజః॥43॥

తత్రాపశ్యజ్జరాయుక్తామరజోంబరధారిణీం
వృద్ధాం పర్యంకమాసీనాం సర్వాభరణభూషితాం॥44॥

స్వస్తీతి చాథ తేనోక్తా సా స్త్రీ ప్రత్యవదత్తదా
ప్రత్యుత్థాయ చ తం విప్రమాస్యతామిత్యువాచ హ॥45॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

సర్వాః స్వానాలయాన్యాంతు ఏకా మాముపతిష్ఠతు
సుప్రజ్ఞాతా సుప్రశాంతా శేషా గచ్ఛంతు చ్ఛందతః॥46॥

తతః ప్రదక్షిణీకృత్య కన్యాస్తాస్తమృషిం తదా
నిరాక్రామన్గృహాత్తస్మాత్సా వృద్ధాథ వ్యతిష్ఠత॥47॥

అథ తాం సంవిశన్ప్రాహ శయనే భాస్వరే తదా
త్వయాపి సుప్యతాం భద్రే రజనీ హ్యతివర్తతే॥48॥

సంలాపాత్తేన విప్రేణ తథా సా తత్ర భాషితా
ద్వితీయే శయనే దివ్యే సంవివేశ మహాప్రభే॥49॥

అథ సా వేపమానాంగీ నిమిత్తం శీతజం తదా
వ్యపదిశ్య మహర్షేర్వై శయనం చాధ్యరోహత॥50॥

స్వాగతం స్వాగతేనాస్తు భగవాంస్తామభాషత
సోపాగూహద్భుజాభ్యాం తు ఋషిం ప్రీత్యా నరర్షభ॥51॥

నిర్వికారమృషిం చాపి కాష్ఠకుడ్యోపమం తదా
దుఃఖితా ప్రేక్ష్య సంజల్పమకార్షీదృషిణా సహ॥52॥

బ్రహ్మన్న కామకారోఽస్తి స్త్రీణాం పురుషతో ధృతిః
కామేన మోహితా చాహం త్వాం భజంతీం భజస్వ మాం॥53॥

ప్రహృష్టో భవ విప్రర్షే సమాగచ్ఛ మయా సహ
ఉపగూహ చ మాం విప్ర కామార్తాహం భృశం త్వయి॥54॥

ఏతద్ధి తవ ధర్మాత్మంస్తపసః పూజ్యతే ఫలం
ప్రార్థితం దర్శనాదేవ భజమానాం భజస్వ మాం॥55॥

సద్మ చేదం వనం చేదం యచ్చాన్యదపి పశ్యసి
ప్రభుత్వం తవ సర్వత్ర మయి చైవ న సంశయః॥56॥

సర్వాన్కామాన్విధాస్యామి రమస్వ సహితో మయా
రమణీయే వనే విప్ర సర్వకామఫలప్రదే॥57॥

త్వద్వశాహం భవిష్యామి రంస్యసే చ మయా సహ
సర్వాన్కామానుపాశ్నానో యే దివ్యా యే చ మానుషాః॥58॥

నాతః పరం హి నారీణాం కార్యం కించన విద్యతే
యథా పురుషసంసర్గః పరమేతద్ధి నః ఫలం॥59॥

ఆత్మచ్ఛందేన వర్తంతే నార్యో మన్మథచోదితాః
న చ దహ్యంతి గచ్ఛంత్యః సుతప్తైరపి పాంసుభిః॥60॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

పరదారానహం భద్రే న గచ్ఛేయం కథంచన
దూషితం ధర్మశాస్త్రేషు పరదారాభిమర్శనం॥61॥

భద్రే నివేష్టుకామం మాం విద్ధి సత్యేన వై శపే
విషయేష్వనభిజ్ఞోఽహం ధర్మార్థం కిల సంతతిః॥62॥

ఏవం లోకాన్గమిష్యామి పుత్రైరితి న సంశయః
భద్రే ధర్మం విజానీష్వ జ్ఞాత్వా చోపరమస్వ హ॥63॥

స్త్ర్యువాచ

నానిలోఽగ్నిర్న వరుణో న చాన్యే త్రిదశా ద్విజ
ప్రియాః స్త్రీణాం యథా కామో రతిశీలా హి యోషితః॥64॥

సహస్రైకా యతా నారీ ప్రాప్నోతీహ కదాచన
తథా శతసహస్రేషు యది కాచిత్పతివ్రతా॥65॥

నైతా జానంతి పితరం న కులం న చ మాతరం
న భ్రాతౄన్న చ భర్తారం న పుత్రాన్న చ దేవరాన్॥66॥

లీలాయంత్యః కులం ఘ్నంతి కూలానీవ సరిద్వరాః
దోషాంశ్చ మందాన్మందాసు ప్రజాపతిరభాషత॥67॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః స ఋషిరేకాగ్రస్తాం స్త్రియం ప్రత్యభాషత
ఆస్యతాం రుచిరం ఛందః కిం వా కార్యం బ్రవీహి మే॥68॥

సా స్త్రీ ప్రోవాచ భగవంద్రక్ష్యసే దేశకాలతః
వస తావన్మహాప్రాజ్ఞ కృతకృత్యో గమిష్యసి॥69॥

బ్రహ్మర్షిస్తామథోవాచ స తథేతి యుధిష్ఠిర
వత్స్యేఽహం యావదుత్సాహో భవత్యా నాత్ర సంశయః॥70॥

అథర్షిరభిసంప్రేక్ష్య స్త్రియం తాం జరయాన్వితాం
చింతాం పరమికాం భేజే సంతప్త ఇవ చాభవత్॥71॥

యద్యదంగం హి సోఽపశ్యత్తస్యా విప్రర్షభస్తదా
నారమత్తత్ర తత్రాస్య దృష్టీ రూపపరాజితా॥72॥

దేవతేయం గృహస్యాస్య శాపాన్నూనం విరూపితా
అస్యాశ్చ కారణం వేత్తుం న యుక్తం సహసా మయా॥73॥

ఇతి చింతావిషక్తస్య తమర్థం జ్ఞాతుమిచ్ఛతః
వ్యగమత్తదహఃశేషం మనసా వ్యాకులేన తు॥74॥

అథ సా స్త్రీ తదోవాచ భగవన్పశ్య వై రవేః
రూపం సంధ్యాభ్రసంయుక్తం కిముపస్థాప్యతాం తవ॥75॥

స ఉవాచ తదా తాం స్త్రీం స్నానోదకమిహానయ
ఉపాసిష్యే తతః సంధ్యాం వాగ్యతో నియతేంద్రియః॥76॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథ సా స్త్రీ తముక్త్వా తు విప్రమేవం భవత్వితి
తైలం దివ్యముపాదాయ స్నానశాటీముపానయత్॥1॥

అనుజ్ఞాతా చ మునినా సా స్త్రీ తేన మహాత్మనా
అథాస్య తైలేనాంగాని సర్వాణ్యేవాభ్యమృక్షయత్॥2॥

శనైశ్చోత్సాదితస్తత్ర స్నానశాలాముపాగమత్
భద్రాసనం తతశ్చిత్రం ఋషిరన్వావిశన్నవం॥3॥

అథోపవిష్టశ్చ యదా తస్మిన్భద్రాసనే తదా
స్నాపయామాస శనకైస్తమృషిం సుఖహస్తవత్
దివ్యం చ విధివచ్చక్రే సోపచారం మునేస్తదా॥4॥

స తేన సుసుఖోష్ణేన తస్యా హస్తసుఖేన చ
వ్యతీతాం రజనీం కృత్స్నాం నాజానాత్స మహావ్రతః॥5॥

తత ఉత్థాయ స మునిస్తదా పరమవిస్మితః
పూర్వస్యాం దిశి సూర్యం చ సోఽపశ్యదుదితం దివి॥6॥

తస్య బుద్ధిరియం కిం ను మోహస్తత్త్వమిదం భవేత్
అథోపాస్య సహస్రాంశుం కిం కరోమీత్యువాచ తాం॥7॥

సా చామృతరసప్రఖ్యమృషేరన్నముపాహరత్
తస్య స్వాదుతయాన్నస్య న ప్రభూతం చకార సః
వ్యగమచ్చాప్యహఃశేషం తతః సంధ్యాగమత్పునః॥8॥

అథ స్త్రీ భగవంతం సా సుప్యతామిత్యచోదయత్
తత్ర వై శయనే దివ్యే తస్య తస్యాశ్చ కల్పితే॥9॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

న భద్రే పరదారేషు మనో మే సంప్రసజ్జతి
ఉత్తిష్ఠ భద్రే భద్రం తే స్వప వై విరమస్వ చ॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

సా తదా తేన విప్రేణ తథా ధృత్యా నివర్తితా
స్వతంత్రాస్మీత్యువాచైనం న ధర్మచ్ఛలమస్తి తే॥11॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

నాస్తి స్వతంత్రతా స్త్రీణామస్వతంత్రా హి యోషితః
ప్రజాపతిమతం హ్యేతన్న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి॥12॥

స్త్ర్యువాచ

బాధతే మైథునం విప్ర మమ భక్తిం చ పశ్య వై
అధర్మం ప్రాప్స్యసే విప్ర యన్మాం త్వం నాభినందసి॥13॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

హరంతి దోషజాతాని నరం జాతం యథేచ్ఛకం
ప్రభవామి సదా ధృత్యా భద్రే స్వం శయనం వ్రజ॥14॥

స్త్ర్యువాచ

శిరసా ప్రణమే విప్ర ప్రసాదం కర్తుమర్హసి
భూమౌ నిపతమానాయాః శరణం భవ మేఽనఘ॥15॥

యది వా దోషజాతం త్వం పరదారేషు పశ్యసి
ఆత్మానం స్పర్శయామ్యద్య పాణిం గృహ్ణీష్వ మే ద్విజ॥16॥

న దోషో భవితా చైవ సత్యేనైతద్బ్రవీమ్యహం
స్వతంత్రాం మాం విజానీహి యోఽధర్మః సోఽస్తు వై మయి॥17॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

స్వతంత్రా త్వం కథం భద్రే బ్రూహి కారణమత్ర వై
నాస్తి లోకే హి కాచిత్స్త్రీ యా వై స్వాతంత్ర్యమర్హతి॥18॥

పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే
పుత్రాశ్చ స్థవిరీభావే న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి॥19॥

స్త్ర్యువాచ

కౌమారం బ్రహ్మచర్యం మే కన్యైవాస్మి న సంశయః
కురు మా విమతిం విప్ర శ్రద్ధాం విజహి మా మమ॥20॥

అష్టావక్ర ఉవాచ

యథా మమ తథా తుభ్యం యథా తవ తథా మమ
జిజ్ఞాసేయమృషేస్తస్య విఘ్నః సత్యం ను కిం భవేత్॥21॥

ఆశ్చర్యం పరమం హీదం కిం ను శ్రేయో హి మే భవేత్
దివ్యాభరణవస్త్రా హి కన్యేయం మాముపస్థితా॥22॥

కిం త్వస్యాః పరమం రూపం జీర్ణమాసీత్కథం పునః
కన్యారూపమిహాద్యైవ కిమిహాత్రోత్తరం భవేత్॥23॥

యథా పరం శక్తిధృతేర్న వ్యుత్థాస్యే కథంచన
న రోచయే హి వ్యుత్థానం ధృత్యైవం సాధయామ్యహం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న బిభేతి కథం సా స్త్రీ శాపస్య పరమద్యుతేః
కథం నివృత్తో భగవాంస్తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అష్టావక్రోఽన్వపృచ్ఛత్తాం రూపం వికురుషే కథం
న చానృతం తే వక్తవ్యం బ్రూహి బ్రాహ్మణకామ్యయా॥2॥

స్త్ర్యువాచ

ద్యావాపృథివీమాత్రైషా కామ్యా బ్రాహ్మణసత్తమ
శృణుష్వావహితః సర్వం యదిదం సత్యవిక్రమ ॥3॥

ఉత్తరాం మాం దిశం విద్ధి దృష్టం స్త్రీచాపలం చ తే
అవ్యుత్థానేన తే లోకా జితాః సత్యపరాక్రమ ॥4॥

జిజ్ఞాసేయం ప్రయుక్తా మే స్థిరీకర్తుం తవానఘ
స్థవిరాణామపి స్త్రీణాం బాధతే మైథునజ్వరః ॥5॥

తుష్టః పితామహస్తేఽద్య తథా దేవాః సవాసవాః
స త్వం యేన చ కార్యేణ సంప్రాప్తో భగవానిహ ॥6॥

ప్రేషితస్తేన విప్రేణ కన్యాపిత్రా ద్విజర్షభ
తవోపదేశం కర్తుం వై తచ్చ సర్వం కృతం మయా ॥7॥

క్షేమీ గమిష్యసి గృహాఞ్శ్రమశ్చ న భవిష్యతి
కన్యాం ప్రాప్స్యసి తాం విప్ర పుత్రిణీ చ భవిష్యతి ॥8॥

కామ్యయా పృష్టవాంస్త్వం మాం తతో వ్యాహృతముత్తరం
అనతిక్రమణీయైషా కృత్స్నైర్లోకైస్త్రిభిః సదా ॥9॥

గచ్ఛస్వ సుకృతం కృత్వా కిం వాన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి
యావద్బ్రవీమి విప్రర్షే అష్టావక్ర యథాతథం ॥10॥

ఋషిణా ప్రసాదితా చాస్మి తవ హేతోర్ద్విజర్షభ
తస్య సంమాననార్థం మే త్వయి వాక్యం ప్రభాషితం ॥11॥

శ్రుత్వా తు వచనం తస్యాః స విప్రః ప్రాంజలిః స్థితః
అనుజ్ఞాతస్తయా చాపి స్వగృహం పునరావ్రజత్ ॥12॥

గృహమాగమ్య విశ్రాంతః స్వజనం ప్రతిపూజ్య చ
అభ్యగచ్ఛత తం విప్రం న్యాయతః కురునందన ॥13॥

పృష్టశ్చ తేన విప్రేణ దృష్టం త్వేతన్నిదర్శనం
ప్రాహ విప్రం తదా విప్రః సుప్రీతేనాంతరాత్మనా ॥14॥

భవతాహమనుజ్ఞాతః ప్రస్థితో గంధమాదనం
తస్య చోత్తరతో దేశే దృష్టం తద్దైవతం మహత్ ॥15॥

తయా చాహమనుజ్ఞాతో భవాంశ్చాపి ప్రకీర్తితః
శ్రావితశ్చాపి తద్వాక్యం గృహమభ్యాగతః ప్రభో ॥16॥

తమువాచ తతో విప్రః ప్రతిగృహ్ణీష్వ మే సుతాం
నక్షత్రతిథిసంయోగే పాత్రం హి పరమం భవాన్ ॥17॥

భీష్మ ఉవాచ

అష్టావక్రస్తథేత్యుక్త్వా ప్రతిగృహ్య చ తాం ప్రభో
కన్యాం పరమధర్మాత్మా ప్రీతిమాంశ్చాభవత్తదా ॥18॥

కన్యాం తాం ప్రతిగృహ్యైవ భార్యాం పరమశోభనాం
ఉవాస ముదితస్తత్ర ఆశ్రమే స్వే గతజ్వరః ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిమాహుర్భరతశ్రేష్ఠ పాత్రం విప్రాః సనాతనం
బ్రాహ్మణం లింగినం చైవ బ్రాహ్మణం వాప్యలింగినం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

స్వవృత్తిమభిపన్నాయ లింగినే వేతరాయ వా
దేయమాహుర్మహారాజ ఉభావేతౌ తపస్వినౌ॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రద్ధయా పరయా పూతో యః ప్రయచ్ఛేద్ద్విజాతయే
హవ్యం కవ్యం తథా దానం కో దోషః స్యాత్పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

శ్రద్ధాపూతో నరస్తాత దుర్దాంతోఽపి న సంశయః
పూతో భవతి సర్వత్ర కిం పునస్త్వం మహీపతే॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవేషు సతతం నరః
కవ్యప్రదానే తు బుధాః పరీక్ష్యం బ్రాహ్మణం విదుః॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

న బ్రాహ్మణః సాధయతే హవ్యం దైవాత్ప్రసిధ్యతి
దేవప్రసాదాదిజ్యంతే యజమానా న సంశయః॥6॥

బ్రాహ్మణా భరతశ్రేష్ఠ సతతం బ్రహ్మవాదినః
మార్కండేయః పురా ప్రాహ ఇహ లోకేషు బుద్ధిమాన్॥7॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అపూర్వోఽప్యథ వా విద్వాన్సంబంధీ వాథ యో భవేత్
తపస్వీ యజ్ఞశీలో వా కథం పాత్రం భవేత్తు సః॥8॥

భీష్మ ఉవాచ

కులీనః కర్మకృద్వైద్యస్తథా చాప్యానృశంస్యవాన్
హ్రీమానృజుః సత్యవాదీ పాత్రం పూర్వే చ తే త్రయః॥9॥

తత్రేదం శృణు మే పార్థ చతుర్ణాం తేజసాం మతం
పృథివ్యాః కాశ్యపస్యాగ్నేర్మార్కండేయస్య చైవ హి॥10॥

పృథివ్యువాచ

యథా మహార్ణవే క్షిప్తః క్షిప్రం లోష్టో వినశ్యతి
తథా దుశ్చరితం సర్వం త్రయ్యావృత్త్యా వినశ్యతి॥11॥

కాశ్యప ఉవాచ

సర్వే చ వేదాః సహ షడ్భిరంగైః; సాంఖ్యం పురాణం చ కులే చ జన్మ
నైతాని సర్వాణి గతిర్భవంతి; శీలవ్యపేతస్య నరస్య రాజన్॥12॥

అగ్నిరువాచ

అధీయానః పండితం మన్యమానో; యో విద్యయా హంతి యశః పరేషాం
బ్రహ్మన్స తేనాచరతే బ్రహ్మహత్యాం; లోకాస్తస్య హ్యంతవంతో భవంతి॥13॥

మార్కండేయ ఉవాచ

అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతం
నాభిజానామి యద్యస్య సత్యస్యార్ధమవాప్నుయాత్॥14॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తే జగ్మురాశు చత్వారోఽమితతేజసః
పృథివీ కాశ్యపోఽగ్నిశ్చ ప్రకృష్టాయుశ్చ భార్గవః॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం బ్రాహ్మణా లోకే వ్రతినో భుంజతే హవిః
భుక్తం బ్రాహ్మణకామాయ కథం తత్సుకృతం భవేత్॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆదిష్టినో యే రాజేంద్ర బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
భుంజతే బ్రహ్మకామాయ వ్రతలుప్తా భవంతి తే॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనేకాంతం బహుద్వారం ధర్మమాహుర్మనీషిణః
కిం నిశ్చితం భవేత్తత్ర తన్మే బ్రూహి పితామహ॥18॥

భీష్మ ఉవాచ

అహింసా సత్యమక్రోధ ఆనృశంస్యం దమస్తథా
ఆర్జవం చైవ రాజేంద్ర నిశ్చితం ధర్మలక్షణం॥19॥

యే తు ధర్మం ప్రశంసంతశ్చరంతి పృథివీమిమాం
అనాచరంతస్తద్ధర్మం సంకరే నిరతాః ప్రభో॥20॥

తేభ్యో రత్నం హిరణ్యం వా గామశ్వాన్వా దదాతి యః
దశ వర్షాణి విష్ఠాం స భుంక్తే నిరయమాశ్రితః॥21॥

మేదానాం పుల్కసానాం చ తథైవాంతావసాయినాం
కృతం కర్మాకృతం చాపి రాగమోహేన జల్పతాం॥22॥

వైశ్వదేవం చ యే మూఢా విప్రాయ బ్రహ్మచారిణే
దదతీహ న రాజేంద్ర తే లోకాన్భుంజతేఽశుభాన్॥23॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం పరం బ్రహ్మచర్యస్య కిం పరం ధర్మలక్షణం
కిం చ శ్రేష్ఠతమం శౌచం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥24॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రహ్మచర్యం పరం తాత మధుమాంసస్య వర్జనం
మర్యాదాయాం స్థితో ధర్మః శమః శౌచస్య లక్షణం॥25॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కస్మిన్కాలే చరేద్ధర్మం కస్మిన్కాలేఽర్థమాచరేత్
కస్మిన్కాలే సుఖీ చ స్యాత్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥26॥

భీష్మ ఉవాచ

కాల్యమర్థం నిషేవేత తతో ధర్మమనంతరం
పశ్చాత్కామం నిషేవేత న చ గచ్ఛేత్ప్రసంగితాం॥27॥

బ్రాహ్మణాంశ్చాభిమన్యేత గురూంశ్చాప్యభిపూజయేత్
సర్వభూతానులోమశ్చ మృదుశీలః ప్రియంవదః॥28॥

అధికారే యదనృతం రాజగామి చ పైశునం
గురోశ్చాలీకకరణం సమం తద్బ్రహ్మహత్యయా॥29॥

ప్రహరేన్న నరేంద్రేషు న గాం హన్యాత్తథైవ చ
భ్రూణహత్యాసమం చైతదుభయం యో నిషేవతే॥30॥

నాగ్నిం పరిత్యజేజ్జాతు న చ వేదాన్పరిత్యజేత్
న చ బ్రాహ్మణమాక్రోశేత్సమం తద్బ్రహ్మహత్యయా॥31॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశాః సాధవో విప్రాః కేభ్యో దత్తం మహాఫలం
కీదృశానాం చ భోక్తవ్యం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥32॥

భీష్మ ఉవాచ

అక్రోధనా ధర్మపరాః సత్యనిత్యా దమే రతాః
తాదృశాః సాధవో విప్రాస్తేభ్యో దత్తం మహాఫలం॥33॥

అమానినః సర్వసహా దృష్టార్థా విజితేంద్రియాః
సర్వభూతహితా మైత్రాస్తేభ్యో దత్తం మహాఫలం ||34||

అలుబ్ధాః శుచయో వైద్యా హ్రీమంతః సత్యవాదినః
స్వకర్మనిరతా యే చ తేభ్యో దత్తం మహాఫలం ||35||

సాంగాంశ్చ చతురో వేదాన్యోఽధీయీత ద్విజర్షభః
షడ్భ్యో నివృత్తః కర్మభ్యస్తం పాత్రమృషయో విదుః ||36||

యే త్వేవంగుణజాతీయాస్తేభ్యో దత్తం మహాఫలం
సహస్రగుణమాప్నోతి గుణార్హాయ ప్రదాయకః ||37||

ప్రజ్ఞాశ్రుతాభ్యాం వృత్తేన శీలేన చ సమన్వితః
తారయేత కులం కృత్స్నమేకోఽపీహ ద్విజర్షభః ||38||

గామశ్వం విత్తమన్నం వా తద్విధే ప్రతిపాదయేత్
ద్రవ్యాణి చాన్యాని తథా ప్రేత్యభావే న శోచతి ||39||

తారయేత కులం కృత్స్నమేకోఽపీహ ద్విజోత్తమః
కిమంగ పునరేకం వై తస్మాత్పాత్రం సమాచరేత్ ||40||

నిశమ్య చ గుణోపేతం బ్రాహ్మణం సాధుసంమతం
దూరాదానాయయేత్కృత్యే సర్వతశ్చాభిపూజయేత్ ||41||

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రాద్ధకాలే చ దైవే చ ధర్మే చాపి పితామహ
ఇచ్ఛామీహ త్వయాఖ్యాతం విహితం యత్సురర్షిభిః ||1||

భీష్మ ఉవాచ

దైవం పూర్వాహ్ణికే కుర్యాదపరాహ్ణే తు పైతృకం
మంగలాచారసంపన్నః కృతశౌచః ప్రయత్నవాన్ ||2||

మనుష్యాణాం తు మధ్యాహ్నే ప్రదద్యాదుపపత్తితః
కాలహీనం తు యద్దానం తం భాగం రక్షసాం విదుః ||3||

లంఘితం చావలీఢం చ కలిపూర్వం చ యత్కృతం
రజస్వలాభిర్దృష్టం చ తం భాగం రక్షసాం విదుః ||4||

అవఘుష్టం చ యద్భుక్తమవ్రతేన చ భారత
పరామృష్టం శునా చైవ తం భాగం రక్షసాం విదుః ||5||

కేశకీటావపతితం క్షుతం శ్వభిరవేక్షితం
రుదితం చావధూతం చ తం భాగం రక్షసాం విదుః ||6||

నిరోంకారేణ యద్భుక్తం సశస్త్రేణ చ భారత
దురాత్మనా చ యద్భుక్తం తం భాగం రక్షసాం విదుః ||7||

పరోచ్ఛిష్టం చ యద్భుక్తం పరిభుక్తం చ యద్భవేత్
దైవే పిత్ర్యే చ సతతం తం భాగం రక్షసాం విదుః ||8||

గర్హితం నిందితం చైవ పరివిష్టం సమన్యునా
దైవం వాప్యథ వా పైత్ర్యం తం భాగం రక్షసాం విదుః ||9||

మంత్రహీనం క్రియాహీనం యచ్ఛ్రాద్ధం పరివిష్యతే
త్రిభిర్వర్ణైర్నరశ్రేష్ఠ తం భాగం రక్షసాం విదుః॥10॥

ఆజ్యాహుతిం వినా చైవ యత్కించిత్పరివిష్యతే
దురాచారైశ్చ యద్భుక్తం తం భాగం రక్షసాం విదుః॥11॥

యే భాగా రక్షసాం ప్రోక్తాస్త ఉక్తా భరతర్షభ
అత ఊర్ధ్వం విసర్గస్య పరీక్షాం బ్రాహ్మణే శృణు॥12॥

యావంతః పతితా విప్రా జడోన్మత్తాస్తథైవ చ
దైవే వాప్యథ వా పిత్ర్యే రాజన్నార్హంతి కేతనం॥13॥

శ్విత్రీ కుష్ఠీ చ క్లీబశ్చ తథా యక్ష్మహతశ్చ యః
అపస్మారీ చ యశ్చాంధో రాజన్నార్హంతి సత్కృతిం॥14॥

చికిత్సకా దేవలకా వృథానియమధారిణః
సోమవిక్రయిణశ్చైవ శ్రాద్ధే నార్హంతి కేతనం॥15॥

గాయనా నర్తకాశ్చైవ ప్లవకా వాదకాస్తథా
కథకా యోధకాశ్చైవ రాజన్నార్హంతి కేతనం॥16॥

హోతారో వృషలానాం చ వృషలాధ్యాపకాస్తథా
తథా వృషలశిష్యాశ్చ రాజన్నార్హంతి కేతనం॥17॥

అనుయోక్తా చ యో విప్రో అనుయుక్తశ్చ భారత
నార్హతస్తావపి శ్రాద్ధం బ్రహ్మవిక్రయిణౌ హి తౌ॥18॥

అగ్రణీర్యః కృతః పూర్వం వర్ణావరపరిగ్రహః
బ్రాహ్మణః సర్వవిద్యోఽపి రాజన్నార్హతి కేతనం॥19॥

అనగ్నయశ్చ యే విప్రా మృతనిర్యాతకాశ్చ యే
స్తేనాశ్చ పతితాశ్చైవ రాజన్నార్హంతి కేతనం॥20॥

అపరిజ్ఞాతపూర్వాశ్చ గణపూర్వాశ్చ భారత
పుత్రికాపూర్వపుత్రాశ్చ శ్రాద్ధే నార్హంతి కేతనం॥21॥

ఋణకర్తా చ యో రాజన్యశ్చ వార్ధుషికో ద్విజః
ప్రాణివిక్రయవృత్తిశ్చ రాజన్నార్హంతి కేతనం॥22॥

స్త్రీపూర్వాః కాండపృష్ఠాశ్చ యావంతో భరతర్షభ
అజపా బ్రాహ్మణాశ్చైవ శ్రాద్ధే నార్హంతి కేతనం॥23॥

శ్రాద్ధే దైవే చ నిర్దిష్టా బ్రాహ్మణా భరతర్షభ
దాతుః ప్రతిగ్రహీతుశ్చ శృణుష్వానుగ్రహం పునః॥24॥

చీర్ణవ్రతా గుణైర్యుక్తా భవేయుర్యేఽపి కర్షకాః
సావిత్రీజ్ఞాః క్రియావంతస్తే రాజన్కేతనక్షమాః॥25॥

క్షాత్రధర్మిణమప్యాజౌ కేతయేత్కులజం ద్విజం
న త్వేవ వణిజం తాత శ్రాద్ధేషు పరికల్పయేత్॥26॥

అగ్నిహోత్రీ చ యో విప్రో గ్రామవాసీ చ యో భవేత్
అస్తేనశ్చాతిథిజ్ఞశ్చ స రాజన్కేతనక్షమః॥27॥

సావిత్రీం జపతే యస్తు త్రికాలం భరతర్షభ
భిక్షావృత్తిః క్రియావాంశ్చ స రాజన్కేతనక్షమః॥28॥

ఉదితాస్తమితో యశ్చ తథైవాస్తమితోదితః
అహింస్రశ్చాల్పదోషశ్చ స రాజన్కేతనక్షమః॥29॥

అకల్కకో హ్యతర్కశ్చ బ్రాహ్మణో భరతర్షభ
ససంజ్ఞో భైక్ష్యవృత్తిశ్చ స రాజన్కేతనక్షమః॥30॥

అవ్రతీ కితవః స్తేనః ప్రాణివిక్రయ్యథో వణిక్
పశ్చాచ్చ పీతవాన్సోమం స రాజన్కేతనక్షమః॥31॥

అర్జయిత్వా ధనం పూర్వం దారుణైః కృషికర్మభిః
భవేత్సర్వాతిథిః పశ్చాత్స రాజన్కేతనక్షమః॥32॥

బ్రహ్మవిక్రయనిర్దిష్టం స్త్రియా యచ్చార్జితం ధనం
అదేయం పితృదేవేభ్యో యచ్చ క్లైబ్యాదుపార్జితం॥33॥

క్రియమాణేఽపవర్గే తు యో ద్విజో భరతర్షభ
న వ్యాహరతి యద్యుక్తం తస్యాధర్మో గవానృతం॥34॥

శ్రాద్ధస్య బ్రాహ్మణః కాలః ప్రాప్తం దధి ఘృతం తథా
సోమక్షయశ్చ మాంసం చ యదారణ్యం యుధిష్ఠిర॥35॥

శ్రాద్ధాపవర్గే విప్రస్య స్వధా వై స్వదితా భవేత్
క్షత్రియస్యాప్యథో బ్రూయాత్ప్రీయంతాం పితరస్త్వితి॥36॥

అపవర్గే తు వైశ్యస్య శ్రాద్ధకర్మణి భారత
అక్షయ్యమభిధాతవ్యం స్వస్తి శూద్రస్య భారత॥37॥

పుణ్యాహవాచనం దైవే బ్రాహ్మణస్య విధీయతే
ఏతదేవ నిరోంకారం క్షత్రియస్య విధీయతే
వైశ్యస్య చైవ వక్తవ్యం ప్రీయంతాం దేవతా ఇతి॥38॥

కర్మణామానుపూర్వీం చ విధిపూర్వకృతం శృణు
జాతకర్మాదికాన్సర్వాంస్త్రిషు వర్ణేషు భారత
బ్రహ్మక్షత్రే హి మంత్రోక్తా వైశ్యస్య చ యుధిష్ఠిర॥39॥

విప్రస్య రశనా మౌంజీ మౌర్వీ రాజన్యగామినీ
బాల్వజీత్యేవ వైశ్యస్య ధర్మ ఏష యుధిష్ఠిర॥40॥

దాతుః ప్రతిగ్రహీతుశ్చ ధర్మాధర్మావిమౌ శృణు
బ్రాహ్మణస్యానృతేఽధర్మః ప్రోక్తః పాతకసంజ్ఞితః
చతుర్గుణః క్షత్రియస్య వైశ్యస్యాష్టగుణః స్మృతః॥41॥

నాన్యత్ర బ్రాహ్మణోఽశ్నీయాత్పూర్వం విప్రేణ కేతితః
యవీయాన్పశుహింసాయాం తుల్యధర్మో భవేత్స హి॥42॥

అథ రాజన్యవైశ్యాభ్యాం యద్యశ్నీయాత్తు కేతితః
యవీయాన్పశుహింసాయాం భాగార్ధం సమవాప్నుయాత్॥43॥

దైవం వాప్యథ వా పిత్ర్యం యోఽశ్నీయాద్బ్రాహ్మణాదిషు
అస్నాతో బ్రాహ్మణో రాజంస్తస్యాధర్మో గవానృతం॥44॥

ఆశౌచో బ్రాహ్మణో రాజన్యోఽశ్నీయాద్బ్రాహ్మణాదిషు
జ్ఞానపూర్వమథో లోభాత్తస్యాధర్మో గవానృతం॥45॥

అన్నేనాన్నం చ యో లిప్సేత్కర్మార్థం చైవ భారత
ఆమంత్రయతి రాజేంద్ర తస్యాధర్మోఽనృతం స్మృతం॥46॥

అవేదవ్రతచారిత్రాస్త్రిభిర్వర్ణైర్యుధిష్ఠిర
మంత్రవత్పరివిష్యంతే తేష్వధర్మో గవానృతం॥47॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పిత్ర్యం వాప్యథ వా దైవం దీయతే యత్పితామహ
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం దత్తం యేషు మహాఫలం॥48॥

భీష్మ ఉవాచ

యేషాం దారాః ప్రతీక్షంతే సువృష్టిమివ కర్షకాః
ఉచ్ఛేషపరిశేషం హి తాన్భోజయ యుధిష్ఠిర॥49॥

చారిత్రనియతా రాజన్యే కృశాః కృశవృత్తయః
అర్థినశ్చోపగచ్ఛంతి తేషు దత్తం మహాఫలం॥50॥

తద్భక్తాస్తద్గృహా రాజంస్తద్ధనాస్తదపాశ్రయాః
అర్థినశ్చ భవంత్యర్థే తేషు దత్తం మహాఫలం॥51॥

తస్కరేభ్యః పరేభ్యో వా యే భయార్తా యుధిష్ఠిర
అర్థినో భోక్తుమిచ్ఛంతి తేషు దత్తం మహాఫలం॥52॥

అకల్కకస్య విప్రస్య భైక్షోత్కరకృతాత్మనః
బటవో యస్య భిక్షంతి తేభ్యో దత్తం మహాఫలం॥53॥

హృతస్వా హృతదారాశ్చ యే విప్రా దేశసంప్లవే
అర్థార్థమభిగచ్ఛంతి తేభ్యో దత్తం మహాఫలం॥54॥

వ్రతినో నియమస్థాశ్చ యే విప్రాః శ్రుతసంమతాః
తత్సమాప్త్యర్థమిచ్ఛంతి తేషు దత్తం మహాఫలం॥55॥

అవ్యుత్క్రాంతాశ్చ ధర్మేషు పాషండసమయేషు చ
కృశప్రాణాః కృశధనాస్తేషు దత్తం మహాఫలం॥56॥

కృతసర్వస్వహరణా నిర్దోషాః ప్రభవిష్ణుభిః
స్పృహయంతి చ భుక్తాన్నం తేషు దత్తం మహాఫలం॥57॥

తపస్వినస్తపోనిష్ఠాస్తేషాం భైక్షచరాశ్చ యే
అర్థినః కించిదిచ్ఛంతి తేషు దత్తం మహాఫలం॥58॥

మహాఫలవిధిర్దానే శ్రుతస్తే భరతర్షభ
నిరయం యేన గచ్ఛంతి స్వర్గం చైవ హి తచ్ఛృణు॥59॥

గుర్వర్థం వాభయార్థం వా వర్జయిత్వా యుధిష్ఠిర
యేఽనృతం కథయంతి స్మ తే వై నిరయగామినః॥60॥

పరదారాభిహర్తారః పరదారాభిమర్శినః
పరదారప్రయోక్తారస్తే వై నిరయగామినః॥61॥

యే పరస్వాపహర్తారః పరస్వానాం చ నాశకాః
సూచకాశ్చ పరేషాం యే తే వై నిరయగామినః॥62॥

ప్రపాణాం చ సభానాం చ సంక్రమాణాం చ భారత
అగారాణాం చ భేత్తారో నరా నిరయగామినః॥63॥

అనాథాం ప్రమదాం బాలాం వృద్ధాం భీతాం తపస్వినీం
వంచయంతి నరా యే చ తే వై నిరయగామినః॥64॥

వృత్తిచ్ఛేదం గృహచ్ఛేదం దారచ్ఛేదం చ భారత
మిత్రచ్ఛేదం తథాశాయాస్తే వై నిరయగామినః॥65॥

సూచకాః సంధిభేత్తారః పరవృత్త్యుపజీవకాః
అకృతజ్ఞాశ్చ మిత్రాణాం తే వై నిరయగామినః॥66॥

పాషండా దూషకాశ్చైవ సమయానాం చ దూషకాః
యే ప్రత్యవసితాశ్చైవ తే వై నిరయగామినః॥67॥

కృతాశం కృతనిర్వేశం కృతభక్తం కృతశ్రమం
భేదైర్యే వ్యపకర్షంతి తే వై నిరయగామినః॥68॥

పర్యశ్నంతి చ యే దారానగ్నిభృత్యాతిథీంస్తథా
ఉత్సన్నపితృదేవేజ్యాస్తే వై నిరయగామినః॥69॥

వేదవిక్రయిణశ్చైవ వేదానాం చైవ దూషకాః
వేదానాం లేఖకాశ్చైవ తే వై నిరయగామినః॥70॥

చాతురాశ్రమ్యబాహ్యాశ్చ శ్రుతిబాహ్యాశ్చ యే నరాః
వికర్మభిశ్చ జీవంతి తే వై నిరయగామినః॥71॥

కేశవిక్రయికా రాజన్విషవిక్రయికాశ్చ యే
క్షీరవిక్రయికాశ్చైవ తే వై నిరయగామినః॥72॥

బ్రాహ్మణానాం గవాం చైవ కన్యానాం చ యుధిష్ఠిర
యేఽన్తరం యాంతి కార్యేషు తే వై నిరయగామినః॥73॥

శస్త్రవిక్రయకాశ్చైవ కర్తారశ్చ యుధిష్ఠిర
శల్యానాం ధనుషాం చైవ తే వై నిరయగామినః॥74॥

శల్యైర్వా శంకుభిర్వాపి శ్వభ్రైర్వా భరతర్షభ
యే మార్గమనురుంధంతి తే వై నిరయగామినః॥75॥

ఉపాధ్యాయాంశ్చ భృత్యాంశ్చ భక్తాంశ్చ భరతర్షభ
యే త్యజంత్యసమర్థాంస్తాంస్తే వై నిరయగామినః॥76॥

అప్రాప్తదమకాశ్చైవ నాసానాం వేధకాస్తథా
బంధకాశ్చ పశూనాం యే తే వై నిరయగామినః॥77॥

అగోప్తారశ్ఛలద్రవ్యా బలిషడ్భాగతత్పరాః
సమర్థాశ్చాప్యదాతారస్తే వై నిరయగామినః॥78॥

క్షాంతాందాంతాంస్తథా ప్రాజ్ఞాందీర్ఘకాలం సహోషితాన్
త్యజంతి కృతకృత్యా యే తే వై నిరయగామినః॥79॥

బాలానామథ వృద్ధానాం దాసానాం చైవ యే నరాః
అదత్త్వా భక్షయంత్యగ్రే తే వై నిరయగామినః॥80॥

ఏతే పూర్వర్షిభిర్దృష్టాః ప్రోక్తా నిరయగామినః
భాగినః స్వర్గలోకస్య వక్ష్యామి భరతర్షభ॥81॥

సర్వేష్వేవ తు కార్యేషు దైవపూర్వేషు భారత
హంతి పుత్రాన్పశూన్కృత్స్నాన్బ్రాహ్మణాతిక్రమః కృతః॥82॥

దానేన తపసా చైవ సత్యేన చ యుధిష్ఠిర
యే ధర్మమనువర్తంతే తే నరాః స్వర్గగామినః॥83॥

శుశ్రూషాభిస్తపోభిశ్చ శ్రుతమాదాయ భారత
యే ప్రతిగ్రహనిఃస్నేహాస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥84॥

భయాత్పాపాత్తథాబాధాద్దారిద్ర్యాద్వ్యాధిధర్షణాత్
యత్కృతే ప్రతిముచ్యంతే తే నరాః స్వర్గగామినః॥85॥

క్షమావంతశ్చ ధీరాశ్చ ధర్మకార్యేషు చోత్థితాః
మంగలాచారయుక్తాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః॥86॥

నివృత్తా మధుమాంసేభ్యః పరదారేభ్య ఏవ చ
నివృత్తాశ్చైవ మద్యేభ్యస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥87॥

ఆశ్రమాణాం చ కర్తారః కులానాం చైవ భారత
దేశానాం నగరాణాం చ తే నరాః స్వర్గగామినః॥88॥

వస్త్రాభరణదాతారో భక్షపానాన్నదాస్తథా
కుటుంబానాం చ దాతారస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥89॥

సర్వహింసానివృత్తాశ్చ నరాః సర్వసహాశ్చ యే
సర్వస్యాశ్రయభూతాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః॥90॥

మాతరం పితరం చైవ శుశ్రూషంతి జితేంద్రియాః
భ్రాతౄణాం చైవ సస్నేహాస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥91॥

ఆఢ్యాశ్చ బలవంతశ్చ యౌవనస్థాశ్చ భారత
యే వై జితేంద్రియా ధీరాస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥92॥

అపరాద్ధేషు సస్నేహా మృదవో మిత్రవత్సలాః
ఆరాధనసుఖాశ్చాపి తే నరాః స్వర్గగామినః॥93॥

సహస్రపరివేష్టారస్తథైవ చ సహస్రదాః
త్రాతారశ్చ సహస్రాణాం పురుషాః స్వర్గగామినః॥94॥

సువర్ణస్య చ దాతారో గవాం చ భరతర్షభ
యానానాం వాహనానాం చ తే నరాః స్వర్గగామినః॥95॥

వైవాహికానాం కన్యానాం ప్రేష్యాణాం చ యుధిష్ఠిర
దాతారో వాససాం చైవ తే నరాః స్వర్గగామినః॥96॥

విహారావసథోద్యానకూపారామసభాప్రదాః
వప్రాణాం చైవ కర్తారస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥97॥

నివేశనానాం క్షేత్రాణాం వసతీనాం చ భారత
దాతారః ప్రార్థితానాం చ తే నరాః స్వర్గగామినః॥98॥

రసానామథ బీజానాం ధాన్యానాం చ యుధిష్ఠిర
స్వయముత్పాద్య దాతారః పురుషాః స్వర్గగామినః॥99॥

యస్మిన్కస్మిన్కులే జాతా బహుపుత్రాః శతాయుషః
సానుక్రోశా జితక్రోధాః పురుషాః స్వర్గగామినః॥100॥

ఏతదుక్తమముత్రార్థం దైవం పిత్ర్యం చ భారత
ధర్మాధర్మౌ చ దానస్య యథా పూర్వర్షిభిః కృతౌ॥101॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇదం మే తత్త్వతో రాజన్వక్తుమర్హసి భారత
అహింసయిత్వా కేనేహ బ్రహ్మహత్యా విధీయతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

వ్యాసమామంత్ర్య రాజేంద్ర పురా యత్పృష్టవానహం
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి తదిహైకమనాః శృణు॥2॥

చతుర్థస్త్వం వసిష్ఠస్య తత్త్వమాఖ్యాహి మే మునే
అహింసయిత్వా కేనేహ బ్రహ్మహత్యా విధీయతే॥3॥

ఇతి పృష్టో మహారాజ పరాశరశరీరజః
అబ్రవీన్నిపుణో ధర్మే నిఃసంశయమనుత్తమం॥4॥

బ్రాహ్మణం స్వయమాహూయ భిక్షార్థే కృశవృత్తినం
బ్రూయాన్నాస్తీతి యః పశ్చాత్తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం॥5॥

మధ్యస్థస్యేహ విప్రస్య యోఽనూచానస్య భారత
వృత్తిం హరతి దుర్బుద్ధిస్తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥6॥

గోకులస్య తృషార్తస్య జలార్థే వసుధాధిప
ఉత్పాదయతి యో విఘ్నం తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥7॥

యః ప్రవృత్తాం శ్రుతిం సమ్యక్శాస్త్రం వా మునిభిః కృతం
దూషయత్యనభిజ్ఞాయ తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥8॥

ఆత్మజాం రూపసంపన్నాం మహతీం సదృశే వరే
న ప్రయచ్ఛతి యః కన్యాం తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥9॥

అధర్మనిరతో మూఢో మిథ్యా యో వై ద్విజాతిషు
దద్యాన్మర్మాతిగం శోకం తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥10॥

చక్షుషా విప్రహీనస్య పంగులస్య జడస్య వా
హరేత యో వై సర్వస్వం తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥11॥

ఆశ్రమే వా వనే వా యో గ్రామే వా యది వా పురే
అగ్నిం సముత్సృజేన్మోహాత్తం విద్యాద్బ్రహ్మఘాతినం ॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తీర్థానాం దర్శనం శ్రేయః స్నానం చ భరతర్షభ
శ్రవణం చ మహాప్రాజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥1॥

పృథివ్యాం యాని తీర్థాని పుణ్యాని భరతర్షభ
వక్తుమర్హసి మే తాని శ్రోతాస్మి నియతః ప్రభో॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇమమంగిరసా ప్రోక్తం తీర్థవంశం మహాద్యుతే
శ్రోతుమర్హసి భద్రం తే ప్రాప్స్యసే ధర్మముత్తమం॥3॥

తపోవనగతం విప్రమభిగమ్య మహామునిం
పప్రచ్ఛాంగిరసం వీర గౌతమః సంశితవ్రతః॥4॥

అస్తి మే భగవన్కశ్చిత్తీర్థేభ్యో ధర్మసంశయః
తత్సర్వం శ్రోతుమిచ్ఛామి తన్మే శంస మహామునే॥5॥

ఉపస్పృశ్య ఫలం కిం స్యాత్తేషు తీర్థేషు వై మునే
ప్రేత్యభావే మహాప్రాజ్ఞ తద్యథాస్తి తథా వద॥6॥

అంగిరా ఉవాచ

సప్తాహం చంద్రభాగాం వై వితస్తామూర్మిమాలినీం
విగాహ్య వై నిరాహారో నిర్మమో మునివద్భవేత్॥7॥

కాశ్మీరమండలే నద్యో యాః పతంతి మహానదం
తా నదీః సింధుమాసాద్య శీలవాన్స్వర్గమాప్నుయాత్॥8॥

పుష్కరం చ ప్రభాసం చ నైమిషం సాగరోదకం
దేవికామింద్రమార్గం చ స్వర్ణబిందుం విగాహ్య చ
విబోధ్యతే విమానస్థః సోఽప్సరోభిరభిష్టుతః॥9॥

హిరణ్యబిందుం విక్షోభ్య ప్రయతశ్చాభివాద్య తం
కుశేశయం చ దేవత్వం పూయతే తస్య కిల్బిషం॥10॥

ఇంద్రతోయాం సమాసాద్య గంధమాదనసంనిధౌ
కరతోయాం కురంగేషు త్రిరాత్రోపోషితో నరః
అశ్వమేధమవాప్నోతి విగాహ్య నియతః శుచిః॥11॥

గంగాద్వారే కుశావర్తే బిల్వకే నేమిపర్వతే
తథా కనఖలే స్నాత్వా ధూతపాప్మా దివం వ్రజేత్॥12॥

అపాం హ్రద ఉపస్పృశ్య వాజపేయఫలం లభేత్
బ్రహ్మచారీ జితక్రోధః సత్యసంధస్త్వహింసకః॥13॥

యత్ర భాగీరథీ గంగా భజతే దిశముత్తరాం
మహేశ్వరస్య నిష్ఠానే యో నరస్త్వభిషిచ్యతే
ఏకమాసం నిరాహారః స్వయం పశ్యతి దేవతాః॥14॥

సప్తగంగే త్రిగంగే చ ఇంద్రమార్గే చ తర్పయన్
సుధాం వై లభతే భోక్తుం యో నరో జాయతే పునః॥15॥

మహాశ్రమ ఉపస్పృశ్య యోఽగ్నిహోత్రపరః శుచిః
ఏకమాసం నిరాహారః సిద్ధిం మాసేన స వ్రజేత్॥16॥

మహాహ్రద ఉపస్పృశ్య భృగుతుంగే త్వలోలుపః
త్రిరాత్రోపోషితో భూత్వా ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా॥17॥

కన్యాకూప ఉపస్పృశ్య బలాకాయాం కృతోదకః
దేవేషు కీర్తిం లభతే యశసా చ విరాజతే॥18॥

దేశకాల ఉపస్పృశ్య తథా సుందరికాహ్రదే
అశ్విభ్యాం రూపవర్చస్యం ప్రేత్య వై లభతే నరః॥19॥

మహాగంగాముపస్పృశ్య కృత్తికాంగారకే తథా
పక్షమేకం నిరాహారః స్వర్గమాప్నోతి నిర్మలః॥20॥

వైమానిక ఉపస్పృశ్య కింకిణీకాశ్రమే తథా
నివాసేఽప్సరసాం దివ్యే కామచారీ మహీయతే॥21॥

కాలికాశ్రమమాసాద్య విపాశాయాం కృతోదకః
బ్రహ్మచారీ జితక్రోధస్త్రిరాత్రాన్ముచ్యతే భవాత్॥22॥

ఆశ్రమే కృత్తికానాం తు స్నాత్వా యస్తర్పయేత్పితౄన్
తోషయిత్వా మహాదేవం నిర్మలః స్వర్గమాప్నుయాత్॥23॥

మహాపుర ఉపస్పృశ్య త్రిరాత్రోపోషితో నరః
త్రసానాం స్థావరాణాం చ ద్విపదానాం భయం త్యజేత్॥24॥

దేవదారువనే స్నాత్వా ధూతపాప్మా కృతోదకః
దేవలోకమవాప్నోతి సప్తరాత్రోషితః శుచిః॥25॥

కౌశంతే చ కుశస్తంబే ద్రోణశర్మపదే తథా
ఆపఃప్రపతనే స్నాతః సేవ్యతే సోఽప్సరోగణైః॥26॥

చిత్రకూటే జనస్థానే తథా మందాకినీజలే
విగాహ్య వై నిరాహారో రాజలక్ష్మీం నిగచ్ఛతి॥27॥

శ్యామాయాస్త్వాశ్రమం గత్వా ఉష్య చైవాభిషిచ్య చ
త్రీంస్త్రిరాత్రాన్స సంధాయ గంధర్వనగరే వసేత్॥28॥

రమణ్యాం చ ఉపస్పృశ్య తథా వై గంధతారికే
ఏకమాసం నిరాహారస్త్వంతర్ధానఫలం లభేత్॥29॥

కౌశికీద్వారమాసాద్య వాయుభక్షస్త్వలోలుపః
ఏకవింశతిరాత్రేణ స్వర్గమారోహతే నరః॥30॥

మతంగవాప్యాం యః స్నాయాదేకరాత్రేణ సిధ్యతి
విగాహతి హ్యనాలంబమంధకం వై సనాతనం॥31॥

నైమిషే స్వర్గతీర్థే చ ఉపస్పృశ్య జితేంద్రియః
ఫలం పురుషమేధస్య లభేన్మాసం కృతోదకః॥32॥

గంగాహ్రద ఉపస్పృశ్య తథా చైవోత్పలావనే
అశ్వమేధమవాప్నోతి తత్ర మాసం కృతోదకః॥33॥

గంగాయమునయోస్తీర్థే తథా కాలంజరే గిరౌ
షష్టిహ్రద ఉపస్పృశ్య దానం నాన్యద్విశిష్యతే॥34॥

దశ తీర్థసహస్రాణి తిస్రః కోట్యస్తథాపరాః
సమాగచ్ఛంతి మాఘ్యాం తు ప్రయాగే భరతర్షభ॥35॥

మాఘమాసం ప్రయాగే తు నియతః సంశితవ్రతః
స్నాత్వా తు భరతశ్రేష్ఠ నిర్మలః స్వర్గమాప్నుయాత్॥36॥

మరుద్గణ ఉపస్పృశ్య పితౄణామాశ్రమే శుచిః
వైవస్వతస్య తీర్థే చ తీర్థభూతో భవేన్నరః॥37॥

తథా బ్రహ్మశిరో గత్వా భాగీరథ్యాం కృతోదకః
ఏకమాసం నిరాహారః సోమలోకమవాప్నుయాత్॥38॥

కపోతకే నరః స్నాత్వా అష్టావక్రే కృతోదకః
ద్వాదశాహం నిరాహారో నరమేధఫలం లభేత్॥39॥

ముంజపృష్ఠం గయాం చైవ నిరృతిం దేవపర్వతం
తృతీయాం క్రౌంచపాదీం చ బ్రహ్మహత్యా విశుధ్యతి॥40॥

కలశ్యాం వాప్యుపస్పృశ్య వేద్యాం చ బహుశోజలాం
అగ్నేః పురే నరః స్నాత్వా విశాలాయాం కృతోదకః
దేవహ్రద ఉపస్పృశ్య బ్రహ్మభూతో విరాజతే॥41॥

పురాపవర్తనం నందాం మహానందాం చ సేవ్య వై
నందనే సేవ్యతే దాంతస్త్వప్సరోభిరహింసకః॥42॥

ఉర్వశీకృత్తికాయోగే గత్వా యః సుసమాహితః
లౌహిత్యే విధివత్స్నాత్వా పుండరీకఫలం లభేత్॥43॥

రామహ్రద ఉపస్పృశ్య విశాలాయాం కృతోదకః
ద్వాదశాహం నిరాహారః కల్మషాద్విప్రముచ్యతే॥44॥

మహాహ్రద ఉపస్పృశ్య శుద్ధేన మనసా నరః
ఏకమాసం నిరాహారో జమదగ్నిగతిం లభేత్॥45॥

వింధ్యే సంతాప్య చాత్మానం సత్యసంధస్త్వహింసకః
షణ్మాసం పదమాస్థాయ మాసేనైకేన శుధ్యతి॥46॥

నర్మదాయాముపస్పృశ్య తథా సూర్పారకోదకే
ఏకపక్షం నిరాహారో రాజపుత్రో విధీయతే॥47॥

జంబూమార్గే త్రిభిర్మాసైః సంయతః సుసమాహితః
అహోరాత్రేణ చైకేన సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి॥48॥

కోకాముఖే విగాహ్యాపో గత్వా చండాలికాశ్రమం
శాకభక్షశ్చీరవాసాః కుమారీర్విందతే దశ॥49॥

వైవస్వతస్య సదనం న స గచ్ఛేత్కదాచన
యస్య కన్యాహ్రదే వాసో దేవలోకం స గచ్ఛతి॥50॥

ప్రభాసే త్వేకరాత్రేణ అమావాస్యాం సమాహితః
సిధ్యతేఽత్ర మహాబాహో యో నరో జాయతే పునః॥51॥

ఉజ్జానక ఉపస్పృశ్య ఆర్ష్టిషేణస్య చాశ్రమే
పింగాయాశ్చాశ్రమే స్నాత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥52॥

కుల్యాయాం సముపస్పృశ్య జప్త్వా చైవాఘమర్షణం
అశ్వమేధమవాప్నోతి త్రిరాత్రోపోషితః శుచిః॥53॥

పిండారక ఉపస్పృశ్య ఏకరాత్రోషితో నరః
అగ్నిష్టోమమవాప్నోతి ప్రభాతాం శర్వరీం శుచిః॥54॥

తథా బ్రహ్మసరో గత్వా ధర్మారణ్యోపశోభితం
పుండరీకమవాప్నోతి ప్రభాతాం శర్వరీం శుచిః॥55॥

మైనాకే పర్వతే స్నాత్వా తథా సంధ్యాముపాస్య చ
కామం జిత్వా చ వై మాసం సర్వమేధఫలం లభేత్॥56॥

విఖ్యాతో హిమవాన్పుణ్యః శంకరశ్వశురో గిరిః
ఆకరః సర్వరత్నానాం సిద్ధచారణసేవితః ॥57॥

శరీరముత్సృజేత్తత్ర విధిపూర్వమనాశకే
అధ్రువం జీవితం జ్ఞాత్వా యో వై వేదాంతగో ద్విజః ॥58॥

అభ్యర్చ్య దేవతాస్తత్ర నమస్కృత్య మునీంస్తథా
తతః సిద్ధో దివం గచ్ఛేద్బ్రహ్మలోకం సనాతనం ॥59॥

కామం క్రోధం చ లోభం చ యో జిత్వా తీర్థమావసేత్
న తేన కించిన్న ప్రాప్తం తీర్థాభిగమనాద్భవేత్ ॥60॥

యాన్యగమ్యాని తీర్థాని దుర్గాణి విషమాణి చ
మనసా తాని గమ్యాని సర్వతీర్థసమాసతః ॥61॥

ఇదం మేధ్యమిదం ధన్యమిదం స్వర్గ్యమిదం సుఖం
ఇదం రహస్యం దేవానామాప్లావ్యానాం చ పావనం ॥62॥

ఇదం దద్యాద్ద్విజాతీనాం సాధూనామాత్మజస్య వా
సుహృదాం చ జపేత్కర్ణే శిష్యస్యానుగతస్య వా ॥63॥

దత్తవాన్గౌతమస్యేదమంగిరా వై మహాతపాః
గురుభిః సమనుజ్ఞాతః కాశ్యపేన చ ధీమతా ॥64॥

మహర్షీణామిదం జప్యం పావనానాం తథోత్తమం
జపంశ్చాభ్యుత్థితః శశ్వన్నిర్మలః స్వర్గమాప్నుయాత్ ॥65॥

ఇదం యశ్చాపి శృణుయాద్రహస్యం త్వంగిరోమతం
ఉత్తమే చ కులే జన్మ లభేజ్జాతిం చ సంస్మరేత్ ॥66॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

బృహస్పతిసమం బుద్ధ్యా క్షమయా బ్రహ్మణః సమం
పరాక్రమే శక్రసమమాదిత్యసమతేజసం ॥1॥

గాంగేయమర్జునేనాజౌ నిహతం భూరివర్చసం
భ్రాతృభిః సహితోఽన్యైశ్చ పర్యుపాస్తే యుధిష్ఠిరః ॥2॥

శయానం వీరశయనే కాలాకాంక్షిణమచ్యుతం
ఆజగ్ముర్భరతశ్రేష్ఠం ద్రష్టుకామా మహర్షయః ॥3॥

అత్రిర్వసిష్ఠోఽథ భృగుః పులస్త్యః పులహః క్రతుః
అంగిరా గౌతమోఽగస్త్యః సుమతిః స్వాయురాత్మవాన్ ॥4॥

విశ్వామిత్రః స్థూలశిరాః సంవర్తః ప్రమతిర్దమః
ఉశనా బృహస్పతిర్వ్యాసశ్చ్యవనః కాశ్యపో ధ్రువః ॥5॥

దుర్వాసా జమదగ్నిశ్చ మార్కండేయోఽథ గాలవః
భరద్వాజశ్చ రైభ్యశ్చ యవక్రీతస్త్రితస్తథా ॥6॥

స్థూలాక్షః శకలాక్షశ్చ కణ్వో మేధాతిథిః కృశః
నారదః పర్వతశ్చైవ సుధన్వాథైకతో ద్వితః ॥7॥

నితంభూర్భువనో ధౌమ్యః శతానందోఽకృతవ్రణః
జామదగ్న్యస్తథా రామః కామ్యశ్చేత్యేవమాదయః
సమాగతా మహాత్మానో భీష్మం ద్రష్టుం మహర్షయః ॥8॥

తేషాం మహాత్మనాం పూజామాగతానాం యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహితశ్చక్రే యథావదనుపూర్వశః॥9॥

తే పూజితాః సుఖాసీనాః కథాశ్చక్రుర్మహర్షయః
భీష్మాశ్రితాః సుమధురాః సర్వేంద్రియమనోహరాః॥10॥

భీష్మస్తేషాం కథాః శ్రుత్వా ఋషీణాం భావితాత్మనాం
మేనే దివిస్థమాత్మానం తుష్ట్యా పరమయా యుతః॥11॥

తతస్తే భీష్మమామంత్ర్య పాండవాంశ్చ మహర్షయః
అంతర్ధానం గతాః సర్వే సర్వేషామేవ పశ్యతాం॥12॥

తానృషీన్సుమహాభాగానంతర్ధానగతానపి
పాండవాస్తుష్టువుః సర్వే ప్రణేముశ్చ ముహుర్ముహుః॥13॥

ప్రసన్నమనసః సర్వే గాంగేయం కురుసత్తమాః
ఉపతస్థుర్యథోద్యంతమాదిత్యం మంత్రకోవిదాః॥14॥

ప్రభావాత్తపసస్తేషామృషీణాం వీక్ష్య పాండవాః
ప్రకాశంతో దిశః సర్వా విస్మయం పరమం యయుః॥15॥

మహాభాగ్యం పరం తేషామృషీణామనుచింత్య తే
పాండవాః సహ భీష్మేణ కథాశ్చక్రుస్తదాశ్రయాః॥16॥

కథాంతే శిరసా పాదౌ స్పృష్ట్వా భీష్మస్య పాండవః
ధర్మ్యం ధర్మసుతః ప్రశ్నం పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥17॥

కే దేశాః కే జనపదా ఆశ్రమాః కే చ పర్వతాః
ప్రకృష్టాః పుణ్యతః కాశ్చ జ్ఞేయా నద్యః పితామహ॥18॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శిలోంఛవృత్తేః సంవాదం సిద్ధస్య చ యుధిష్ఠిర॥19॥

ఇమాం కశ్చిత్పరిక్రమ్య పృథివీం శైలభూషితాం
అసకృద్ద్విపదాం శ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠస్య గృహమేధినః॥20॥

శిలవృత్తేర్గృహం ప్రాప్తః స తేన విధినార్చితః
కృతకృత్య ఉపాతిష్ఠత్సిద్ధం తమతిథిం తదా॥21॥

తౌ సమేత్య మహాత్మానౌ సుఖాసీనౌ కథాః శుభాః
చక్రతుర్వేదసంబద్ధాస్తచ్ఛేషకృతలక్షణాః॥22॥

శిలవృత్తిః కథాంతే తు సిద్ధమామంత్ర్య యత్నతః
ప్రశ్నం పప్రచ్ఛ మేధావీ యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥23॥

శిలవృత్తిరువాచ

కే దేశాః కే జనపదాః కేఽఽశ్రమాః కే చ పర్వతాః
ప్రకృష్టాః పుణ్యతః కాశ్చ జ్ఞేయా నద్యస్తదుచ్యతాం॥24॥

సిద్ధ ఉవాచ

తే దేశాస్తే జనపదాస్తేఽఽశ్రమాస్తే చ పర్వతాః
యేషాం భాగీరథీ గంగా మధ్యేనైతి సరిద్వరా॥25॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ యజ్ఞైస్త్యాగేన వా పునః
గతిం తాం న లభేజ్జంతుర్గంగాం సంసేవ్య యాం లభేత్॥26॥

స్పృష్టాని యేషాం గాంగేయైస్తోయైర్గాత్రాణి దేహినాం
న్యస్తాని న పునస్తేషాం త్యాగః స్వర్గాద్విధీయతే॥27॥

సర్వాణి యేషాం గాంగేయైస్తోయైః కృత్యాని దేహినాం
గాం త్యక్త్వా మానవా విప్ర దివి తిష్ఠంతి తేఽచలాః॥28॥

పూర్వే వయసి కర్మాణి కృత్వా పాపాని యే నరాః
పశ్చాద్గంగాం నిషేవంతే తేఽపి యాంత్యుత్తమాం గతిం॥29॥

స్నాతానాం శుచిభిస్తోయైర్గాంగేయైః ప్రయతాత్మనాం
వ్యుష్టిర్భవతి యా పుంసాం న సా క్రతుశతైరపి॥30॥

యావదస్థి మనుష్యస్య గంగాతోయేషు తిష్ఠతి
తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గం ప్రాప్య మహీయతే॥31॥

అపహత్య తమస్తీవ్రం యథా భాత్యుదయే రవిః
తథాపహత్య పాప్మానం భాతి గంగాజలోక్షితః॥32॥

విసోమా ఇవ శర్వర్యో విపుష్పాస్తరవో యథా
తద్వద్దేశా దిశశ్చైవ హీనా గంగాజలైః శుభైః॥33॥

వర్ణాశ్రమా యథా సర్వే స్వధర్మజ్ఞానవర్జితాః
క్రతవశ్చ యథాసోమాస్తథా గంగాం వినా జగత్॥34॥

యథా హీనం నభోఽర్కేణ భూః శైలైః ఖం చ వాయునా
తథా దేశా దిశశ్చైవ గంగాహీనా న సంశయః॥35॥

త్రిషు లోకేషు యే కేచిత్ప్రాణినః సర్వ ఏవ తే
తర్ప్యమాణాః పరాం తృప్తిం యాంతి గంగాజలైః శుభైః॥36॥

యస్తు సూర్యేణ నిష్టప్తం గాంగేయం పిబతే జలం
గవాం నిర్హారనిర్ముక్తాద్యావకాత్తద్విశిష్యతే॥37॥

ఇందువ్రతసహస్రం తు చరేద్యః కాయశోధనం
పిబేద్యశ్చాపి గంగాంభః సమౌ స్యాతాం న వా సమౌ॥38॥

తిష్ఠేద్యుగసహస్రం తు పాదేనైకేన యః పుమాన్
మాసమేకం తు గంగాయాం సమౌ స్యాతాం న వా సమౌ॥39॥

లంబేతావాక్శిరా యస్తు యుగానామయుతం పుమాన్
తిష్ఠేద్యథేష్టం యశ్చాపి గంగాయాం స విశిష్యతే॥40॥

అగ్నౌ ప్రాప్తం ప్రధూయేత యథా తూలం ద్విజోత్తమ
తథా గంగావగాఢస్య సర్వం పాపం ప్రధూయతే॥41॥

భూతానామిహ సర్వేషాం దుఃఖోపహతచేతసాం
గతిమన్వేషమాణానాం న గంగాసదృశీ గతిః॥42॥

భవంతి నిర్విషాః సర్పా యథా తార్క్ష్యస్య దర్శనాత్
గంగాయా దర్శనాత్తద్వత్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥43॥

అప్రతిష్ఠాశ్చ యే కేచిదధర్మశరణాశ్చ యే
తేషాం ప్రతిష్ఠా గంగేహ శరణం శర్మ వర్మ చ॥44॥

ప్రకృష్టైరశుభైర్గ్రస్తాననేకైః పురుషాధమాన్
పతతో నరకే గంగా సంశ్రితాన్ప్రేత్య తారయేత్॥45॥

తే సంవిభక్తా మునిభిర్నూనం దేవైః సవాసవైః
యేఽభిగచ్ఛంతి సతతం గంగామభిగతాం సురైః॥46॥

వినయాచారహీనాశ్చ అశివాశ్చ నరాధమాః
తే భవంతి శివా విప్ర యే వై గంగాం సమాశ్రితాః॥47॥

యథా సురాణామమృతం పితౄణాం చ యథా స్వధా
సుధా యథా చ నాగానాం తథా గంగాజలం నృణాం॥48॥

ఉపాసతే యథా బాలా మాతరం క్షుధయార్దితాః
శ్రేయస్కామాస్తథా గంగాముపాసంతీహ దేహినః॥49॥

స్వాయంభువం యథా స్థానం సర్వేషాం శ్రేష్ఠముచ్యతే
స్నాతానాం సరితాం శ్రేష్ఠా గంగా తద్వదిహోచ్యతే॥50॥

యథోపజీవినాం ధేనుర్దేవాదీనాం ధరా స్మృతా
తథోపజీవినాం గంగా సర్వప్రాణభృతామిహ॥51॥

దేవాః సోమార్కసంస్థాని యథా సత్రాదిభిర్మఖైః
అమృతాన్యుపజీవంతి తథా గంగాజలం నరాః॥52॥

జాహ్నవీపులినోత్థాభిః సికతాభిః సముక్షితః
మన్యతే పురుషోఽఽత్మానం దివిష్ఠమివ శోభితం॥53॥

జాహ్నవీతీరసంభూతాం మృదం మూర్ధ్నా బిభర్తి యః
బిభర్తి రూపం సోఽర్కస్య తమోనాశాత్సునిర్మలం॥54॥

గంగోర్మిభిరథో దిగ్ధః పురుషం పవనో యదా
స్పృశతే సోఽపి పాప్మానం సద్య ఏవాపమార్జతి॥55॥

వ్యసనైరభితప్తస్య నరస్య వినశిష్యతః
గంగాదర్శనజా ప్రీతిర్వ్యసనాన్యపకర్షతి॥56॥

హంసారావైః కోకరవై రవైరన్యైశ్చ పక్షిణాం
పస్పర్ధ గంగా గంధర్వాన్పులినైశ్చ శిలోచ్చయాన్॥57॥

హంసాదిభిః సుబహుభిర్వివిధైః పక్షిభిర్వృతాం
గంగాం గోకులసంబాధాం దృష్ట్వా స్వర్గోఽపి విస్మృతః॥58॥

న సా ప్రీతిర్దివిష్ఠస్య సర్వకామానుపాశ్నుతః
అభవద్యా పరా ప్రీతిర్గంగాయాః పులినే నృణాం॥59॥

వాఙ్మనఃకర్మజైర్గ్రస్తః పాపైరపి పుమానిహ
వీక్ష్య గంగాం భవేత్పూతస్తత్ర మే నాస్తి సంశయః॥60॥

సప్తావరాన్సప్త పరాన్పితౄంస్తేభ్యశ్చ యే పరే
పుమాంస్తారయతే గంగాం వీక్ష్య స్పృష్ట్వావగాహ్య చ॥61॥

శ్రుతాభిలషితా దృష్టా స్పృష్టా పీతావగాహితా
గంగా తారయతే నౄణాముభౌ వంశౌ విశేషతః॥62॥

దర్శనాత్స్పర్శనాత్పానాత్తథా గంగేతి కీర్తనాత్
పునాత్యపుణ్యాన్పురుషాఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥63॥

య ఇచ్ఛేత్సఫలం జన్మ జీవితం శ్రుతమేవ చ
స పితౄంస్తర్పయేద్గంగామభిగమ్య సురాంస్తథా॥64॥

న సుతైర్న చ విత్తేన కర్మణా న చ తత్ఫలం
ప్రాప్నుయాత్పురుషోఽత్యంతం గంగాం ప్రాప్య యదాప్నుయాత్॥65॥

జాత్యంధైరిహ తుల్యాస్తే మృతైః పంగుభిరేవ చ
సమర్థా యే న పశ్యంతి గంగాం పుణ్యజలాం శివాం॥66॥

భూతభవ్యభవిష్యజ్ఞైర్మహర్షిభిరుపస్థితాం
దేవైః సేంద్రైశ్చ కో గంగాం నోపసేవేత మానవః॥67॥

వానప్రస్థైర్గృహస్థైశ్చ యతిభిర్బ్రహ్మచారిభిః
విద్యావద్భిః శ్రితాం గంగాం పుమాన్కో నామ నాశ్రయేత్||68||

ఉత్క్రామద్భిశ్చ యః ప్రాణైః ప్రయతః శిష్టసంమతః
చింతయేన్మనసా గంగాం స గతిం పరమాం లభేత్||69||

న భయేభ్యో భయం తస్య న పాపేభ్యో న రాజతః
ఆ దేహపతనాద్గంగాముపాస్తే యః పుమానిహ||70||

గగనాద్యాం మహాపుణ్యాం పతంతీం వై మహేశ్వరః
దధార శిరసా దేవీం తామేవ దివి సేవతే||71||

అలంకృతాస్త్రయో లోకాః పథిభిర్విమలైస్త్రిభిః
యస్తు తస్యా జలం సేవేత్కృతకృత్యః పుమాన్భవేత్||72||

దివి జ్యోతిర్యథాదిత్యః పితౄణాం చైవ చంద్రమాః
దేవేశశ్చ యథా నౄణాం గంగేహ సరితాం తథా||73||

మాత్రా పిత్రా సుతైర్దారైర్వియుక్తస్య ధనేన వా
న భవేద్ధి తథా దుఃఖం యథా గంగావియోగజం||74||

నారణ్యైర్నేష్టవిషయైర్న సుతైర్న ధనాగమైః
తథా ప్రసాదో భవతి గంగాం వీక్ష్య యథా నృణాం||75||

పూర్ణమిందుం యథా దృష్ట్వా నృణాం దృష్టిః ప్రసీదతి
గంగాం త్రిపథగాం దృష్ట్వా తథా దృష్టిః ప్రసీదతి||76||

తద్భావస్తద్గతమనాస్తన్నిష్ఠస్తత్పరాయణః
గంగాం యోఽనుగతో భక్త్యా స తస్యాః ప్రియతాం వ్రజేత్||77||

భూఃస్థైః ఖస్థైర్దివిష్ఠైశ్చ భూతైరుచ్చావచైరపి
గంగా విగాహ్యా సతతమేతత్కార్యతమం సతాం||78||

త్రిషు లోకేషు పుణ్యత్వాద్గంగాయాః ప్రథితం యశః
యత్పుత్రాన్సగరస్యైషా భస్మాఖ్యాననయద్దివం||79||

వాయ్వీరితాభిః సుమహాస్వనాభి;ర్ద్రుతాభిరత్యర్థసముచ్ఛ్రితాభిః
గంగోర్మిభిర్భానుమతీభిరిద్ధః; సహస్రరశ్మిప్రతిమో విభాతి||80||

పయస్వినీం ఘృతినీమత్యుదారాం; సమృద్ధినీం వేగినీం దుర్విగాహ్యాం
గంగాం గత్వా యైః శరీరం విసృష్టం; గతా ధీరాస్తే విబుధైః సమత్వం||81||

అంధాంజడాంద్రవ్యహీనాంశ్చ గంగా; యశస్వినీ బృహతీ విశ్వరూపా
దేవైః సేంద్రైర్మునిభిర్మానవైశ్చ; నిషేవితా సర్వకామైర్యునక్తి||82||

ఊర్జావతీం మధుమతీం మహాపుణ్యాం త్రివర్త్మగాం
త్రిలోకగోప్త్రీం యే గంగాం సంశ్రితాస్తే దివం గతాః||83||

యో వత్స్యతి ద్రక్ష్యతి వాపి మర్త్య;స్తస్మై ప్రయచ్ఛంతి సుఖాని దేవాః
తద్భావితాః స్పర్శనే దర్శనే య;స్తస్మై దేవా గతిమిష్టాం దిశంతి||84||

దక్షాం పృథ్వీం బృహతీం విప్రకృష్టాం; శివామృతాం సురసాం సుప్రసన్నాం
విభావరీం సర్వభూతప్రతిష్ఠాం; గంగాం గతా యే త్రిదివం గతాస్తే||85||

ఖ్యాతిర్యస్యాః ఖం దివం గాం చ నిత్యం; పురా దిశో విదిశశ్చావతస్థే
తస్యా జలం సేవ్య సరిద్వరాయా; మర్త్యాః సర్వే కృతకృత్యా భవంతి||86||

ఇయం గంగేతి నియతం ప్రతిష్ఠా; గుహస్య రుక్మస్య చ గర్భయోషా
ప్రాతస్త్రిమార్గా ఘృతవహా విపాప్మా; గంగావతీర్ణా వియతో విశ్వతోయా||87||

సుతావనీధ్రస్య హరస్య భార్యా; దివో భువశ్చాపి కక్ష్యానురూపా
భవ్యా పృథివ్యా భావినీ భాతి రాజ;న్గంగా లోకానాం పుణ్యదా వై త్రయాణాం||88||

మధుప్రవాహా ఘృతరాగోద్ధృతాభి;ర్మహోర్మిభిః శోభితా బ్రాహ్మణైశ్చ
దివశ్చ్యుతా శిరసాత్తా భవేన; గంగావనీధ్రాస్త్రిదివస్య మాలా॥89॥

యోనిర్వరిష్ఠా విరజా వితన్వీ; శుష్మా ఇరా వారివహా యశోదా
విశ్వావతీ చాకృతిరిష్టిరిద్ధా; గంగోక్షితానాం భువనస్య పంథాః॥90॥

క్షాంత్యా మహ్యా గోపనే ధారణే చ; దీప్త్యా కృశానోస్తపనస్య చైవ
తుల్యా గంగా సంమతా బ్రాహ్మణానాం; గుహస్య బ్రహ్మణ్యతయా చ నిత్యం॥91॥

ఋషిష్టుతాం విష్ణుపదీం పురాణీం; సుపుణ్యతోయాం మనసాపి లోకే
సర్వాత్మనా జాహ్నవీం యే ప్రపన్నా;స్తే బ్రహ్మణః సదనం సంప్రయాతాః॥92॥

లోకానిమాన్నయతి యా జననీవ పుత్రా;న్సర్వాత్మనా సర్వగుణోపపన్నా
స్వస్థానమిష్టమిహ బ్రాహ్మమభీప్సమానై;ర్గంగా సదైవాత్మవశైరుపాస్యా॥93॥

ఉస్రాం జుష్టాం మిషతీం విశ్వతోయా;మిరాం వజ్రీం రేవతీం భూధరాణాం
శిష్టాశ్రయామమృతాం బ్రహ్మకాంతాం; గంగాం శ్రయేదాత్మవాన్సిద్ధికామః॥94॥

ప్రసాద్య దేవాన్సవిభూన్సమస్తా;న్భగీరథస్తపసోగ్రేణ గంగాం
గామానయత్తామభిగమ్య శశ్వ;న్పుమాన్భయం నేహ నాముత్ర విద్యాత్॥95॥

ఉదాహృతః సర్వథా తే గుణానాం; మయైకదేశః ప్రసమీక్ష్య బుద్ధ్యా
శక్తిర్న మే కాచిదిహాస్తి వక్తుం; గుణాన్సర్వాన్పరిమాతుం తథైవ॥96॥

మేరోః సముద్రస్య చ సర్వరత్నైః; సంఖ్యోపలానాముదకస్య వాపి
వక్తుం శక్యం నేహ గంగాజలానాం; గుణాఖ్యానం పరిమాతుం తథైవ॥97॥

తస్మాదిమాన్పరయా శ్రద్ధయోక్తా;న్గుణాన్సర్వాంజాహ్నవీజాంస్తథైవ
భజేద్వాచా మనసా కర్మణా చ; భక్త్యా యుక్తః పరయా శ్రద్ధధానః॥98॥

లోకానిమాంస్త్రీన్యశసా వితత్య; సిద్ధిం ప్రాప్య మహతీం తాం దురాపాం
గంగాకృతానచిరేణైవ లోకా;న్యథేష్టమిష్టాన్విచరిష్యసి త్వం॥99॥

తవ మమ చ గుణైర్మహానుభావా; జుషతు మతిం సతతం స్వధర్మయుక్తైః
అభిగతజనవత్సలా హి గంగా; భజతి యునక్తి సుఖైశ్చ భక్తిమంతం॥100॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇతి పరమమతిర్గుణాననేకా;ఞ్శిలరతయే త్రిపథానుయోగరూపాన్
బహువిధమనుశాస్య తథ్యరూపా;న్గగనతలం ద్యుతిమాన్వివేశ సిద్ధః॥101॥

శిలవృత్తిస్తు సిద్ధస్య వాక్యైః సంబోధితస్తదా
గంగాముపాస్య విధివత్సిద్ధిం ప్రాప్తః సుదుర్లభాం॥102॥

తస్మాత్త్వమపి కౌంతేయ భక్త్యా పరమయా యుతః
గంగామభ్యేహి సతతం ప్రాప్స్యసే సిద్ధిముత్తమాం॥103॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వేతిహాసం భీష్మోక్తం గంగాయాః స్తవసంయుతం
యుధిష్ఠిరః పరాం ప్రీతిమగచ్ఛద్భ్రాతృభిః సహ॥104॥

ఇతిహాసమిమం పుణ్యం శృణుయాద్యః పఠేత వా
గంగాయాః స్తవసంయుక్తం స ముచ్యేత్సర్వకిల్బిషైః॥105॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రజ్ఞాశ్రుతాభ్యాం వృత్తేన శీలేన చ యథా భవాన్
గుణైః సముదితః సర్వైర్వయసా చ సమన్వితః
తస్మాద్భవంతం పృచ్ఛామి ధర్మం ధర్మభృతాం వర॥1॥

క్షత్రియో యది వా వైశ్యః శూద్రో వా రాజసత్తమ
బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్నుయాత్కేన తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥2॥

తపసా వా సుమహతా కర్మణా వా శ్రుతేన వా
బ్రాహ్మణ్యమథ చేదిచ్ఛేత్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణ్యం తాత దుష్ప్రాపం వర్ణైః క్షత్రాదిభిస్త్రిభిః
పరం హి సర్వభూతానాం స్థానమేతద్యుధిష్ఠిర॥4॥

బహ్వీస్తు సంసరన్యోనీర్జాయమానః పునః పునః
పర్యాయే తాత కస్మింశ్చిద్బ్రాహ్మణో నామ జాయతే॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మతంగస్య చ సంవాదం గర్దభ్యాశ్చ యుధిష్ఠిర॥6॥

ద్విజాతేః కస్యచిత్తాత తుల్యవర్ణః సుతః ప్రభుః
మతంగో నామ నామ్నాభూత్సర్వైః సముదితో గుణైః॥7॥

స యజ్ఞకారః కౌంతేయ పిత్రా సృష్టః పరంతప
ప్రాయాద్గర్దభయుక్తేన రథేనేహాశుగామినా॥8॥

స బాలం గర్దభం రాజన్వహంతం మాతురంతికే
నిరవిధ్యత్ప్రతోదేన నాసికాయాం పునః పునః॥9॥

తం తు తీవ్రవ్రణం దృష్ట్వా గర్దభీ పుత్రగృద్ధినీ
ఉవాచ మా శుచః పుత్ర చండాలస్త్వాధితిష్ఠతి॥10॥

బ్రాహ్మణే దారుణం నాస్తి మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే
ఆచార్యః సర్వభూతానాం శాస్తా కిం ప్రహరిష్యతి॥11॥

అయం తు పాపప్రకృతిర్బాలే న కురుతే దయాం
స్వయోనిం మానయత్యేష భావో భావం నిగచ్ఛతి॥12॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మతంగస్తు దారుణం రాసభీవచః
అవతీర్య రథాత్తూర్ణం రాసభీం ప్రత్యభాషత॥13॥

బ్రూహి రాసభి కల్యాణి మాతా మే యేన దూషితా
కథం మాం వేత్సి చండాలం క్షిప్రం రాసభి శంస మే॥14॥

కేన జాతోఽస్మి చండాలో బ్రాహ్మణ్యం యేన మేఽనశత్
తత్త్వేనైతన్మహాప్రాజ్ఞే బ్రూహి సర్వమశేషతః॥15॥

గర్దభ్యువాచ

బ్రాహ్మణ్యాం వృషలేన త్వం మత్తాయాం నాపితేన హ
జాతస్త్వమసి చండాలో బ్రాహ్మణ్యం తేన తేఽనశత్॥16॥

ఏవముక్తో మతంగస్తు ప్రత్యుపాయాద్గృహం ప్రతి
తమాగతమభిప్రేక్ష్య పితా వాక్యమథాబ్రవీత్||17||

మయా త్వం యజ్ఞసంసిద్ధౌ నియుక్తో గురుకర్మణి
కస్మాత్ప్రతినివృత్తోఽసి కచ్చిన్న కుశలం తవ||18||

మతంగ ఉవాచ

అయోనిరగ్ర్యయోనిర్వా యః స్యాత్స కుశలీ భవేత్
కుశలం తు కుతస్తస్య యస్యేయం జననీ పితః||19||

బ్రాహ్మణ్యాం వృషలాజ్జాతం పితర్వేదయతీహ మాం
అమానుషీ గర్దభీయం తస్మాత్తప్స్యే తపో మహత్||20||

ఏవముక్త్వా స పితరం ప్రతస్థే కృతనిశ్చయః
తతో గత్వా మహారణ్యమతప్యత మహత్తపః||21||

తతః సంతాపయామాస విబుధాంస్తపసాన్వితః
మతంగః సుసుఖం ప్రేప్సుః స్థానం సుచరితాదపి||22||

తం తథా తపసా యుక్తమువాచ హరివాహనః
మతంగ తప్యసే కిం త్వం భోగానుత్సృజ్య మానుషాన్||23||

వరం దదాని తే హంత వృణీష్వ త్వం యదిచ్ఛసి
యచ్చాప్యవాప్యమన్యత్తే సర్వం ప్రబ్రూహి మాచిరం||24||

మతంగ ఉవాచ

బ్రాహ్మణ్యం కామయానోఽహమిదమారబ్ధవాంస్తపః
గచ్ఛేయం తదవాప్యేహ వర ఏష వృతో మయా||25||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం తమువాచ పురందరః
బ్రాహ్మణ్యం ప్రార్థయానస్త్వమప్రాప్యమకృతాత్మభిః||26||

శ్రేష్ఠం యత్సర్వభూతేషు తపో యన్నాతివర్తతే
తదగ్ర్యం ప్రార్థయానస్త్వమచిరాద్వినశిష్యసి||27||

దేవతాసురమర్త్యేషు యత్పవిత్రం పరం స్మృతం
చండాలయోనౌ జాతేన న తత్ప్రాప్యం కథంచన||28||

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తో మతంగస్తు సంశితాత్మా యతవ్రతః
అతిష్ఠదేకపాదేన వర్షాణాం శతమచ్యుత||1||

తమువాచ తతః శక్రః పునరేవ మహాయశాః
మతంగ పరమం స్థానం ప్రార్థయన్నతిదుర్లభం||2||

మా కృథాః సాహసం పుత్ర నైష ధర్మపథస్తవ
అప్రాప్యం ప్రార్థయానో హి నచిరాద్వినశిష్యసి||3||

మతంగ పరమం స్థానం వార్యమాణో మయా సకృత్
చికీర్షస్యేవ తపసా సర్వథా న భవిష్యసి||4||

తిర్యగ్యోనిగతః సర్వో మానుష్యం యది గచ్ఛతి
స జాయతే పుల్కసో వా చండాలో వా కదాచన॥5॥

పుంశ్చలః పాపయోనిర్వా యః కశ్చిదిహ లక్ష్యతే
స తస్యామేవ సుచిరం మతంగ పరివర్తతే॥6॥

తతో దశగుణే కాలే లభతే శూద్రతామపి
శూద్రయోనావపి తతో బహుశః పరివర్తతే॥7॥

తతస్త్రింశద్గుణే కాలే లభతే వైశ్యతామపి
వైశ్యతాయాం చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥8॥

తతః షష్టిగుణే కాలే రాజన్యో నామ జాయతే
రాజన్యత్వే చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥9॥

తతః షష్టిగుణే కాలే లభతే బ్రహ్మబంధుతాం
బ్రహ్మబంధుశ్చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥10॥

తతస్తు ద్విశతే కాలే లభతే కాండపృష్ఠతాం
కాండపృష్ఠశ్చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥11॥

తతస్తు త్రిశతే కాలే లభతే ద్విజతామపి
తాం చ ప్రాప్య చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥12॥

తతశ్చతుఃశతే కాలే శ్రోత్రియో నామ జాయతే
శ్రోత్రియత్వే చిరం కాలం తత్రైవ పరివర్తతే॥13॥

తదైవ క్రోధహర్షౌ చ కామద్వేషౌ చ పుత్రక
అతిమానాతివాదౌ తమావిశంతి ద్విజాధమం॥14॥

తాంశ్చేజ్జయతి శత్రూన్స తదా ప్రాప్నోతి సద్గతిం
అథ తే వై జయంత్యేనం తాలాగ్రాదివ పాత్యతే॥15॥

మతంగ సంప్రధార్యైతద్యదహం త్వామచూచుదం
వృణీష్వ కామమన్యం త్వం బ్రాహ్మణ్యం హి సుదుర్లభం॥16॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తో మతంగస్తు భృశం శోకపరాయణః
అతిష్ఠత గయాం గత్వా సోఽఙ్గుష్ఠేన శతం సమాః॥1॥

సుదుష్కరం వహన్యోగం కృశో ధమనిసంతతః
త్వగస్థిభూతో ధర్మాత్మా స పపాతేతి నః శ్రుతం॥2॥

తం పతంతమభిద్రుత్య పరిజగ్రాహ వాసవః
వరాణామీశ్వరో దాతా సర్వభూతహితే రతః॥3॥

శక్ర ఉవాచ

మతంగ బ్రాహ్మణత్వం తే సంవృతం పరిపంథిభిః
పూజయన్సుఖమాప్నోతి దుఃఖమాప్నోత్యపూజయన్॥4॥

బ్రాహ్మణే సర్వభూతానాం యోగక్షేమః సమాహితః
బ్రాహ్మణేభ్యోఽనుతృప్యంతి పితరో దేవతాస్తథా॥5॥

బ్రాహ్మణః సర్వభూతానాం మతంగ పర ఉచ్యతే
బ్రాహ్మణః కురుతే తద్ధి యథా యద్యచ్చ వాంఛతి॥6॥

బహ్వీస్తు సంసరన్యోనీర్జాయమానః పునః పునః
పర్యాయే తాత కస్మింశ్చిద్బ్రాహ్మణ్యమిహ విందతి॥7॥

మతంగ ఉవాచ

కిం మాం తుదసి దుఃఖార్తం మృతం మారయసే చ మాం
తం తు శోచామి యో లబ్ధ్వా బ్రాహ్మణ్యం న బుభూషతే॥8॥

బ్రాహ్మణ్యం యది దుష్ప్రాపం త్రిభిర్వర్ణైః శతక్రతో
సుదుర్లభం తదావాప్య నానుతిష్ఠంతి మానవాః॥9॥

యః పాపేభ్యః పాపతమస్తేషామధమ ఏవ సః
బ్రాహ్మణ్యం యోఽవజానీతే ధనం లబ్ధ్వేవ దుర్లభం॥10॥

దుష్ప్రాపం ఖలు విప్రత్వం ప్రాప్తం దురనుపాలనం
దురవాపమవాప్యైతన్నానుతిష్ఠంతి మానవాః॥11॥

ఏకారామో హ్యహం శక్ర నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః
అహింసాదమదానస్థః కథం నార్హామి విప్రతాం॥12॥

యథాకామవిహారీ స్యాం కామరూపీ విహంగమః
బ్రహ్మక్షత్రావిరోధేన పూజాం చ ప్రాప్నుయామహం
యథా మమాక్షయా కీర్తిర్భవేచ్చాపి పురందర॥13॥

ఇంద్ర ఉవాచ

ఛందోదేవ ఇతి ఖ్యాతః స్త్రీణాం పూజ్యో భవిష్యసి॥14॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం తస్మై వరం దత్త్వా వాసవోఽన్తరధీయత
ప్రాణాంస్త్యక్త్వా మతంగోఽపి ప్రాప తత్స్థానముత్తమం॥15॥

ఏవమేతత్పరం స్థానం బ్రాహ్మణ్యం నామ భారత
తచ్చ దుష్ప్రాపమిహ వై మహేంద్రవచనం యథా॥16॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం మే మహదాఖ్యానమేతత్కురుకులోద్వహ
సుదుష్ప్రాపం బ్రవీషి త్వం బ్రాహ్మణ్యం వదతాం వర॥1॥

విశ్వామిత్రేణ చ పురా బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్తమిత్యుత
శ్రూయతే వదసే తచ్చ దుష్ప్రాపమితి సత్తమ॥2॥

వీతహవ్యశ్చ రాజర్షిః శ్రుతో మే విప్రతాం గతః
తదేవ తావద్గాంగేయ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం విభో॥3॥

స కేన కర్మణా ప్రాప్తో బ్రాహ్మణ్యం రాజసత్తమ
వరేణ తపసా వాపి తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హతి॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్యథా రాజా వీతహవ్యో మహాయశాః
క్షత్రియః సన్పునః ప్రాప్తో బ్రాహ్మణ్యం లోకసత్కృతం ॥5॥

మనోర్మహాత్మనస్తాత ప్రజాధర్మేణ శాసతః
బభూవ పుత్రో ధర్మాత్మా శర్యాతిరితి విశ్రుతః ॥6॥

తస్యాన్వవాయే ద్వౌ రాజన్రాజానౌ సంబభూవతుః
హేహయస్తాలజంఘశ్చ వత్సేషు జయతాం వర ॥7॥

హేహయస్య తు పుత్రాణాం దశసు స్త్రీషు భారత
శతం బభూవ ప్రఖ్యాతం శూరాణామనివర్తినాం ॥8॥

తుల్యరూపప్రభావాణాం విదుషాం యుద్ధశాలినాం
ధనుర్వేదే చ వేదే చ సర్వత్రైవ కృతశ్రమాః ॥9॥

కాశిష్వపి నృపో రాజందివోదాసపితామహః
హర్యశ్వ ఇతి విఖ్యాతో బభూవ జయతాం వరః ॥10॥

స వీతహవ్యదాయాదైరాగత్య పురుషర్షభ
గంగాయమునయోర్మధ్యే సంగ్రామే వినిపాతితః ॥11॥

తం తు హత్వా నరవరం హేహయాస్తే మహారథాః
ప్రతిజగ్ముః పురీం రమ్యాం వత్సానామకుతోభయాః ॥12॥

హర్యశ్వస్య తు దాయాదః కాశిరాజోఽభ్యషిచ్యత
సుదేవో దేవసంకాశః సాక్షాద్ధర్మ ఇవాపరః ॥13॥

స పాలయన్నేవ మహీం ధర్మాత్మా కాశినందనః
తైర్వీతహవ్యైరాగత్య యుధి సర్వైర్వినిర్జితః ॥14॥

తమప్యాజౌ వినిర్జిత్య ప్రతిజగ్ముర్యథాగతం
సౌదేవిస్త్వథ కాశీశో దివోదాసోఽభ్యషిచ్యత ॥15॥

దివోదాసస్తు విజ్ఞాయ వీర్యం తేషాం మహాత్మనాం
వారాణసీం మహాతేజా నిర్మమే శక్రశాసనాత్ ॥16॥

విప్రక్షత్రియసంబాధాం వైశ్యశూద్రసమాకులాం
నైకద్రవ్యోచ్చయవతీం సమృద్ధవిపణాపణాం ॥17॥

గంగాయా ఉత్తరే కూలే వప్రాంతే రాజసత్తమ
గోమత్యా దక్షిణే చైవ శక్రస్యేవామరావతీం ॥18॥

తత్ర తం రాజశార్దూలం నివసంతం మహీపతిం
ఆగత్య హేహయా భూయః పర్యధావంత భారత ॥19॥

స నిష్పత్య దదౌ యుద్ధం తేభ్యో రాజా మహాబలః
దేవాసురసమం ఘోరం దివోదాసో మహాద్యుతిః ॥20॥

స తు యుద్ధే మహారాజ దినానాం దశతీర్దశ
హతవాహనభూయిష్ఠస్తతో దైన్యముపాగమత్ ॥21॥

హతయోధస్తతో రాజన్క్షీణకోశశ్చ భూమిపః
దివోదాసః పురీం హిత్వా పలాయనపరోఽభవత్ ॥22॥

స త్వాశ్రమముపాగమ్య భరద్వాజస్య ధీమతః
జగామ శరణం రాజా కృతాంజలిరరిందమ ॥23॥

రాజోవాచ

భగవన్వైతహవ్యైర్మే యుద్ధే వంశః ప్రణాశితః
అహమేకః పరిద్యూనో భవంతం శరణం గతః॥24॥

శిష్యస్నేహేన భగవన్స మాం రక్షితుమర్హసి
నిఃశేషో హి కృతో వంశో మమ తైః పాపకర్మభిః॥25॥

తమువాచ మహాభాగో భరద్వాజః ప్రతాపవాన్
న భేతవ్యం న భేతవ్యం సౌదేవ వ్యేతు తే భయం॥26॥

అహమిష్టిం కరోమ్యద్య పుత్రార్థం తే విశాం పతే
వైతహవ్యసహస్రాణి యథా త్వం ప్రసహిష్యసి॥27॥

తత ఇష్టిం చకారర్షిస్తస్య వై పుత్రకామికీం
అథాస్య తనయో జజ్ఞే ప్రతర్దన ఇతి శ్రుతః॥28॥

స జాతమాత్రో వవృధే సమాః సద్యస్త్రయోదశ
వేదం చాధిజగే కృత్స్నం ధనుర్వేదం చ భారత॥29॥

యోగేన చ సమావిష్టో భరద్వాజేన ధీమతా
తేజో లౌక్యం స సంగృహ్య తస్మిందేశే సమావిశత్॥30॥

తతః స కవచీ ధన్వీ బాణీ దీప్త ఇవానలః
ప్రయయౌ స ధనుర్ధున్వన్వివర్షురివ తోయదః॥31॥

తం దృష్ట్వా పరమం హర్షం సుదేవతనయో యయౌ
మేనే చ మనసా దగ్ధాన్వైతహవ్యాన్స పార్థివః॥32॥

తతస్తం యౌవరాజ్యేన స్థాపయిత్వా ప్రతర్దనం
కృతకృత్యం తదాత్మానం స రాజా అభ్యనందత॥33॥

తతస్తు వైతహవ్యానాం వధాయ స మహీపతిః
పుత్రం ప్రస్థాపయామాస ప్రతర్దనమరిందమం॥34॥

సరథః స తు సంతీర్య గంగామాశు పరాక్రమీ
ప్రయయౌ వీతహవ్యానాం పురీం పరపురంజయః॥35॥

వైతహవ్యాస్తు సంశ్రుత్య రథఘోషం సముద్ధతం
నిర్యయుర్నగరాకారై రథైః పరరథారుజైః॥36॥

నిష్క్రమ్య తే నరవ్యాఘ్రా దంశితాశ్చిత్రయోధినః
ప్రతర్దనం సమాజఘ్నుః శరవర్షైరుదాయుధాః॥37॥

అస్త్రైశ్చ వివిధాకారై రథౌఘైశ్చ యుధిష్ఠిర
అభ్యవర్షంత రాజానం హిమవంతమివాంబుదాః॥38॥

అస్త్రైరస్త్రాణి సంవార్య తేషాం రాజా ప్రతర్దనః
జఘాన తాన్మహాతేజా వజ్రానలసమైః శరైః॥39॥

కృత్తోత్తమాంగాస్తే రాజన్భల్లైః శతసహస్రశః
అపతన్రుధిరార్ద్రాంగా నికృత్తా ఇవ కింశుకాః॥40॥

హతేషు తేషు సర్వేషు వీతహవ్యః సుతేష్వథ
ప్రాద్రవన్నగరం హిత్వా భృగోరాశ్రమమప్యుత॥41॥

యయౌ భృగుం చ శరణం వీతహవ్యో నరాధిపః
అభయం చ దదౌ తస్మై రాజ్ఞే రాజన్భృగుస్తథా
తతో దదావాసనం చ తస్మై శిష్యో భృగోస్తదా॥42॥

అథానుపదమేవాశు తత్రాగచ్ఛత్ప్రతర్దనః
స ప్రాప్య చాశ్రమపదం దివోదాసాత్మజోఽబ్రవీత్॥43॥

భో భోః కేఽత్రాశ్రమే సంతి భృగోః శిష్యా మహాత్మనః
ద్రష్టుమిచ్ఛే మునిమహం తస్యాచక్షత మామితి॥44॥

స తం విదిత్వా తు భృగుర్నిశ్చక్రామాశ్రమాత్తదా
పూజయామాస చ తతో విధినా పరమేణ హ॥45॥

ఉవాచ చైనం రాజేంద్ర కిం కార్యమితి పార్థివం
స చోవాచ నృపస్తస్మై యదాగమనకారణం॥46॥

అయం బ్రహ్మన్నితో రాజా వీతహవ్యో విసర్జ్యతాం
అస్య పుత్రైర్హి మే బ్రహ్మన్కృత్స్నో వంశః ప్రణాశితః
ఉత్సాదితశ్చ విషయః కాశీనాం రత్నసంచయః॥47॥

ఏతస్య వీర్యదృప్తస్య హతం పుత్రశతం మయా
అస్యేదానీం వధాద్బ్రహ్మన్భవిష్యామ్యనృణః పితుః॥48॥

తమువాచ కృపావిష్టో భృగుర్ధర్మభృతాం వరః
నేహాస్తి క్షత్రియః కశ్చిత్సర్వే హీమే ద్విజాతయః॥49॥

ఏవం తు వచనం శ్రుత్వా భృగోస్తథ్యం ప్రతర్దనః
పాదావుపస్పృశ్య శనైః ప్రహసన్వాక్యమబ్రవీత్॥50॥

ఏవమప్యస్మి భగవన్కృతకృత్యో న సంశయః
యదేష రాజా వీర్యేణ స్వజాతిం త్యాజితో మయా॥51॥

అనుజానీహి మాం బ్రహ్మంధ్యాయస్వ చ శివేన మాం
త్యాజితో హి మయా జాతిమేష రాజా భృగూద్వహ॥52॥

తతస్తేనాభ్యనుజ్ఞాతో యయౌ రాజా ప్రతర్దనః
యథాగతం మహారాజ ముక్త్వా విషమివోరగః॥53॥

భృగోర్వచనమాత్రేణ స చ బ్రహ్మర్షితాం గతః
వీతహవ్యో మహారాజ బ్రహ్మవాదిత్వమేవ చ॥54॥

తస్య గృత్సమదః పుత్రో రూపేణేంద్ర ఇవాపరః
శక్రస్త్వమితి యో దైత్యైర్నిగృహీతః కిలాభవత్॥55॥

ఋగ్వేదే వర్తతే చాగ్ర్యా శ్రుతిరత్ర విశాం పతే
యత్ర గృత్సమదో బ్రహ్మన్బ్రాహ్మణైః స మహీయతే॥56॥

స బ్రహ్మచారీ విప్రర్షిః శ్రీమాన్గృత్సమదోఽభవత్
పుత్రో గృత్సమదస్యాపి సుచేతా అభవద్ద్విజః॥57॥

వర్చాః సుతేజసః పుత్రో విహవ్యస్తస్య చాత్మజః
విహవ్యస్య తు పుత్రస్తు వితత్యస్తస్య చాత్మజః॥58॥

వితత్యస్య సుతః సత్యః సంతః సత్యస్య చాత్మజః
శ్రవాస్తస్య సుతశ్చర్షిః శ్రవసశ్చాభవత్తమః॥59॥

తమసశ్చ ప్రకాశోఽభూత్తనయో ద్విజసత్తమః
ప్రకాశస్య చ వాగింద్రో బభూవ జయతాం వరః॥60॥

తస్యాత్మజశ్చ ప్రమతిర్వేదవేదాంగపారగః
ఘృతాచ్యాం తస్య పుత్రస్తు రురుర్నామోదపద్యత॥61॥

ప్రమద్వరాయాం తు రురోః పుత్రః సముదపద్యత
శునకో నామ విప్రర్షిర్యస్య పుత్రోఽథ శౌనకః॥62॥

ఏవం విప్రత్వమగమద్వీతహవ్యో నరాధిపః
భృగోః ప్రసాదాద్రాజేంద్ర క్షత్రియః క్షత్రియర్షభ॥63॥

తథైవ కథితో వంశో మయా గార్త్సమదస్తవ
విస్తరేణ మహారాజ కిమన్యదనుపృచ్ఛసి॥64॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే పూజ్యాః కే నమస్కార్యా మానవైర్భరతర్షభ
విస్తరేణ తదాచక్ష్వ న హి తృప్యామి కథ్యతాం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదం వాసుదేవస్య చోభయోః॥2॥

నారదం ప్రాంజలిం దృష్ట్వా పూజయానం ద్విజర్షభాన్
కేశవః పరిపప్రచ్ఛ భగవన్కాన్నమస్యసి॥3॥

బహుమానః పరః కేషు భవతో యాన్నమస్యసి
శక్యం చేచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి బ్రూహ్యేతద్ధర్మవిత్తమ॥4॥

నారద ఉవాచ

శృణు గోవింద యానేతాన్పూజయామ్యరిమర్దన
త్వత్తోఽన్యః కః పుమాల్లోకే శ్రోతుమేతదిహార్హతి॥5॥

వరుణం వాయుమాదిత్యం పర్జన్యం జాతవేదసం
స్థాణుం స్కందం తథా లక్ష్మీం విష్ణుం బ్రహ్మాణమేవ చ॥6॥

వాచస్పతిం చంద్రమసమపః పృథ్వీం సరస్వతీం
సతతం యే నమస్యంతి తాన్నమస్యామ్యహం విభో॥7॥

తపోధనాన్వేదవిదో నిత్యం వేదపరాయణాన్
మహార్హాన్వృష్ణిశార్దూల సదా సంపూజయామ్యహం॥8॥

అభుక్త్వా దేవకార్యాణి కుర్వతే యేఽవికత్థనాః
సంతుష్టాశ్చ క్షమాయుక్తాస్తాన్నమస్యామ్యహం విభో॥9॥

సమ్యగ్దదతి యే చేష్టాన్క్షాంతా దాంతా జితేంద్రియాః
సస్యం ధనం క్షితిం గాశ్చ తాన్నమస్యామి యాదవ॥10॥

యే తే తపసి వర్తంతే వనే మూలఫలాశనాః
అసంచయాః క్రియావంతస్తాన్నమస్యామి యాదవ॥11॥

యే భృత్యభరణే సక్తాః సతతం చాతిథిప్రియాః
భుంజంతే దేవశేషాణి తాన్నమస్యామి యాదవ॥12॥

యే వేదం ప్రాప్య దుర్ధర్షా వాగ్మినో బ్రహ్మవాదినః
యాజనాధ్యాపనే యుక్తా నిత్యం తాన్పూజయామ్యహం॥13॥

ప్రసన్నహృదయాశ్చైవ సర్వసత్త్వేషు నిత్యశః
ఆ పృష్ఠతాపాత్స్వాధ్యాయే యుక్తాస్తాన్పూజయామ్యహం॥14॥

గురుప్రసాదే స్వాధ్యాయే యతంతే యే స్థిరవ్రతాః
శుశ్రూషవోఽనసూయంతస్తాన్నమస్యామి యాదవ॥15॥

సువ్రతా మునయో యే చ బ్రహ్మణ్యాః సత్యసంగరాః
వోఢారో హవ్యకవ్యానాం తాన్నమస్యామి యాదవ॥16॥

భైక్ష్యచర్యాసు నిరతాః కృశా గురుకులాశ్రయాః
నిఃసుఖా నిర్ధనా యే చ తాన్నమస్యామి యాదవ॥17॥

నిర్మమా నిష్ప్రతిద్వంద్వా నిర్హ్రీకా నిష్ప్రయోజనాః
అహింసానిరతా యే చ యే చ సత్యవ్రతా నరాః
దాంతాః శమపరాశ్చైవ తాన్నమస్యామి కేశవ॥18॥

దేవతాతిథిపూజాయాం ప్రసక్తా గృహమేధినః
కపోతవృత్తయో నిత్యం తాన్నమస్యామి యాదవ॥19॥

యేషాం త్రివర్గః కృత్యేషు వర్తతే నోపహీయతే
శిష్టాచారప్రవృత్తాశ్చ తాన్నమస్యామ్యహం సదా॥20॥

బ్రాహ్మణాస్త్రిషు లోకేషు యే త్రివర్గమనుష్ఠితాః
అలోలుపాః పుణ్యశీలాస్తాన్నమస్యామి కేశవ॥21॥

అబ్భక్షా వాయుభక్షాశ్చ సుధాభక్షాశ్చ యే సదా
వ్రతైశ్చ వివిధైర్యుక్తాస్తాన్నమస్యామి మాధవ॥22॥

అయోనీనగ్నియోనీంశ్చ బ్రహ్మయోనీంస్తథైవ చ
సర్వభూతాత్మయోనీంశ్చ తాన్నమస్యామ్యహం ద్విజాన్॥23॥

నిత్యమేతాన్నమస్యామి కృష్ణ లోకకరానృషీన్
లోకజ్యేష్ఠాంజ్ఞాననిష్ఠాంస్తమోఘ్నాల్లోకభాస్కరాన్॥24॥

తస్మాత్త్వమపి వార్ష్ణేయ ద్విజాన్పూజయ నిత్యదా
పూజితాః పూజనార్హా హి సుఖం దాస్యంతి తేఽనఘ॥25॥

అస్మింల్లోకే సదా హ్యేతే పరత్ర చ సుఖప్రదాః
త ఏతే మాన్యమానా వై ప్రదాస్యంతి సుఖం తవ॥26॥

యే సర్వాతిథయో నిత్యం గోషు చ బ్రాహ్మణేషు చ
నిత్యం సత్యే చ నిరతా దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥27॥

నిత్యం శమపరా యే చ తథా యే చానసూయకాః
నిత్యం స్వాధ్యాయినో యే చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥28॥

సర్వాందేవాన్నమస్యంతి యే చైకం దేవమాశ్రితాః
శ్రద్దధానాశ్చ దాంతాశ్చ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥29॥

తథైవ విప్రప్రవరాన్నమస్కృత్య యతవ్రతాన్
భవంతి యే దానరతా దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥30॥

అగ్నీనాధాయ విధివత్ప్రయతా ధారయంతి యే
ప్రాప్తాః సోమాహుతిం చైవ దుర్గాణ్యతితరంతి తే॥31॥

మాతాపిత్రోర్గురుషు చ సమ్యగ్వర్తంతి యే సదా
యథా త్వం వృష్ణిశార్దూలేత్యుక్త్వైవం విరరామ సః॥32॥

తస్మాత్త్వమపి కౌంతేయ పితృదేవద్విజాతిథీన్
సమ్యక్పూజయ యేన త్వం గతిమిష్టామవాప్స్యసి॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం రాజ్ఞః సర్వకృత్యానాం గరీయః స్యాత్పితామహ
కిం కుర్వన్కర్మ నృపతిరుభౌ లోకౌ సమశ్నుతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతద్రాజ్ఞః కృత్యతమమభిషిక్తస్య భారత
బ్రాహ్మణానామనుష్ఠానమత్యంతం సుఖమిచ్ఛతా
శ్రోత్రియాన్బ్రాహ్మణాన్వృద్ధాన్నిత్యమేవాభిపూజయేత్॥2॥

పౌరజానపదాంశ్చాపి బ్రాహ్మణాంశ్చ బహుశ్రుతాన్
సాంత్వేన భోగదానేన నమస్కారైస్తథార్చయేత్॥3॥

ఏతత్కృత్యతమం రాజ్ఞో నిత్యమేవేతి లక్షయేత్
యథాత్మానం యథా పుత్రాంస్తథైతాన్పరిపాలయేత్॥4॥

యే చాప్యేషాం పూజ్యతమాస్తాందృఢం ప్రతిపూజయేత్
తేషు శాంతేషు తద్రాష్ట్రం సర్వమేవ విరాజతే॥5॥

తే పూజ్యాస్తే నమస్కార్యాస్తే రక్ష్యాః పితరో యథా
తేష్వేవ యాత్రా లోకస్య భూతానామివ వాసవే॥6॥

అభిచారైరుపాయైశ్చ దహేయురపి తేజసా
నిఃశేషం కుపితాః కుర్యురుగ్రాః సత్యపరాక్రమాః॥7॥

నాంతమేషాం ప్రపశ్యామి న దిశశ్చాప్యపావృతాః
కుపితాః సముదీక్షంతే దావేష్వగ్నిశిఖా ఇవ॥8॥

విద్యంతేషాం సాహసికా గుణాస్తేషామతీవ హి
కూపా ఇవ తృణచ్ఛన్నా విశుద్ధా ద్యౌరివాపరే॥9॥

ప్రసహ్యకారిణః కేచిత్కార్పాసమృదవోఽపరే
సంతి చైషామతిశఠాస్తథాన్యేఽతితపస్వినః॥10॥

కృషిగోరక్ష్యమప్యన్యే భైక్షమన్యేఽప్యనుష్ఠితాః
చోరాశ్చాన్యేఽనృతాశ్చాన్యే తథాన్యే నటనర్తకాః॥11॥

సర్వకర్మసు దృశ్యంతే ప్రశాంతేష్వితరేషు చ
వివిధాచారయుక్తాశ్చ బ్రాహ్మణా భరతర్షభ॥12॥

నానాకర్మసు యుక్తానాం బహుకర్మోపజీవినాం
ధర్మజ్ఞానాం సతాం తేషాం నిత్యమేవానుకీర్తయేత్॥13॥

పితౄణాం దేవతానాం చ మనుష్యోరగరక్షసాం
పురోహితా మహాభాగా బ్రాహ్మణా వై నరాధిప॥14॥

నైతే దేవైర్న పితృభిర్న గంధర్వైర్న రాక్షసైః
నాసురైర్న పిశాచైశ్చ శక్యా జేతుం ద్విజాతయః॥15॥

అదైవం దైవతం కుర్యుర్దైవతం చాప్యదైవతం
యమిచ్ఛేయుః స రాజా స్యాద్యం ద్విష్యుః స పరాభవేత్॥16॥

పరివాదం చ యే కుర్యుర్బ్రాహ్మణానామచేతసః
నిందాప్రశంసాకుశలాః కీర్త్యకీర్తిపరావరాః
పరికుప్యంతి తే రాజన్సతతం ద్విషతాం ద్విజాః॥17॥

బ్రాహ్మణా యం ప్రశంసంతి పురుషః స ప్రవర్ధతే
బ్రాహ్మణైర్యః పరాక్రుష్టః పరాభూయాత్క్షణాద్ధి సః॥18॥

శకా యవనకాంబోజాస్తాస్తాః క్షత్రియజాతయః
వృషలత్వం పరిగతా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్॥19॥

ద్రమిళాశ్చ కలింగాశ్చ పులిందాశ్చాప్యుశీనరాః
కౌలాః సర్పా మాహిషకాస్తాస్తాః క్షత్రియజాతయః॥20॥

వృషలత్వం పరిగతా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్
శ్రేయాన్పరాజయస్తేభ్యో న జయో జయతాం వర॥21॥

యస్తు సర్వమిదం హన్యాద్బ్రాహ్మణం చ న తత్సమం
బ్రహ్మవధ్యా మహాందోష ఇత్యాహుః పరమర్షయః॥22॥

పరివాదో ద్విజాతీనాం న శ్రోతవ్యః కథంచన
ఆసీతాధోముఖస్తూష్ణీం సముత్థాయ వ్రజేత వా॥23॥

న స జాతో జనిష్యో వా పృథివ్యామిహ కశ్చన
యో బ్రాహ్మణవిరోధేన సుఖం జీవితుముత్సహేత్॥24॥

దుర్గ్రహో ముష్టినా వాయుర్దుఃస్పర్శః పాణినా శశీ
దుర్ధరా పృథివీ మూర్ధ్నా దుర్జయా బ్రాహ్మణా భువి॥25॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణానేవ సతతం భృశం సంప్రతిపూజయేత్
ఏతే హి సోమరాజాన ఈశ్వరాః సుఖదుఃఖయోః॥1॥

ఏతే భోగైరలంకారైరన్యైశ్చైవ కిమిచ్ఛకైః
సదా పూజ్యా నమస్కార్యా రక్ష్యాశ్చ పితృవన్నృపైః
అతో రాష్ట్రస్య శాంతిర్హి భూతానామివ వాసవాత్॥2॥

జాయతాం బ్రహ్మవర్చస్వీ రాష్ట్రే వై బ్రాహ్మణః శుచిః
మహారథశ్చ రాజన్య ఏష్టవ్యః శత్రుతాపనః॥3॥

బ్రాహ్మణం జాతిసంపన్నం ధర్మజ్ఞం సంశితవ్రతం
వాసయేత గృహే రాజన్న తస్మాత్పరమస్తి వై॥4॥

బ్రాహ్మణేభ్యో హవిర్దత్తం ప్రతిగృహ్ణంతి దేవతాః
పితరః సర్వభూతానాం నైతేభ్యో విద్యతే పరం॥5॥

ఆదిత్యశ్చంద్రమా వాయుర్భూమిరాపోఽమ్బరం దిశః
సర్వే బ్రాహ్మణమావిశ్య సదాన్నముపభుంజతే॥6॥

న తస్యాశ్నంతి పితరో యస్య విప్రా న భుంజతే
దేవాశ్చాప్యస్య నాశ్నంతి పాపస్య బ్రాహ్మణద్విషః॥7॥

బ్రాహ్మణేషు తు తుష్టేషు ప్రీయంతే పితరః సదా
తథైవ దేవతా రాజన్నాత్ర కార్యా విచారణా॥8॥

తథైవ తేఽపి ప్రీయంతే యేషాం భవతి తద్ధవిః
న చ ప్రేత్య వినశ్యంతి గచ్ఛంతి పరమాం గతిం॥9॥

యేన యేనైవ హవిషా బ్రాహ్మణాంస్తర్పయేన్నరః
తేన తేనైవ ప్రీయంతే పితరో దేవతాస్తథా॥10॥

బ్రాహ్మణాదేవ తద్భూతం ప్రభవంతి యతః ప్రజాః
యతశ్చాయం ప్రభవతి ప్రేత్య యత్ర చ గచ్ఛతి॥11॥

వేదైష మార్గం స్వర్గస్య తథైవ నరకస్య చ
ఆగతానాగతే చోభే బ్రాహ్మణో ద్విపదాం వరః
బ్రాహ్మణో భరతశ్రేష్ఠ స్వధర్మం వేద మేధయా॥12॥

యే చైనమనువర్తంతే తే న యాంతి పరాభవం
న తే ప్రేత్య వినశ్యంతి గచ్ఛంతి న పరాభవం॥13॥

యే బ్రాహ్మణముఖాత్ప్రాప్తం ప్రతిగృహ్ణంతి వై వచః
కృతాత్మానో మహాత్మానస్తే న యాంతి పరాభవం॥14॥

క్షత్రియాణాం ప్రతపతాం తేజసా చ బలేన చ
బ్రాహ్మణేష్వేవ శామ్యంతి తేజాంసి చ బలాని చ॥15॥

భృగవోఽజయంస్తాలజంఘాన్నీపానంగిరసోఽజయన్
భరద్వాజో వైతహవ్యానైలాంశ్చ భరతర్షభ॥16॥

చిత్రాయుధాంశ్చాప్యజయన్నేతే కృష్ణాజినధ్వజాః
ప్రక్షిప్యాథ చ కుంభాన్వై పారగామినమారభేత్॥17॥

యత్కించిత్కథ్యతే లోకే శ్రూయతే పశ్యతేఽపి వా
సర్వం తద్బ్రాహ్మణేష్వేవ గూఢోఽగ్నిరివ దారుషు॥18॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సంవాదం వాసుదేవస్య పృథ్వ్యాశ్చ భరతర్షభ॥19॥

వాసుదేవ ఉవాచ

మాతరం సర్వభూతానాం పృచ్ఛే త్వా సంశయం శుభే
కేన స్విత్కర్మణా పాపం వ్యపోహతి నరో గృహీ॥20॥

పృథివ్యువాచ

బ్రాహ్మణానేవ సేవేత పవిత్రం హ్యేతదుత్తమం
బ్రాహ్మణాన్సేవమానస్య రజః సర్వం ప్రణశ్యతి॥21॥

అతో భూతిరతః కీర్తిరతో బుద్ధిః ప్రజాయతే
అపరేషాం పరేషాం చ పరేభ్యశ్చైవ యే పరే॥22॥

బ్రాహ్మణా యం ప్రశంసంతి పురుషః స ప్రవర్ధతే
అథ యో బ్రాహ్మణాక్రుష్టః పరాభవతి సోఽచిరాత్॥23॥

యథా మహార్ణవే క్షిప్త ఆమలోష్టో వినశ్యతి
తథా దుశ్చరితం కర్మ పరాభావాయ కల్పతే॥24॥

పశ్య చంద్రే కృతం లక్ష్మ సముద్రే లవణోదకం
తథా భగసహస్రేణ మహేంద్రం పరిచిహ్నితం॥25॥

తేషామేవ ప్రభావేన సహస్రనయనో హ్యసౌ
శతక్రతుః సమభవత్పశ్య మాధవ యాదృశం॥26॥

ఇచ్ఛన్భూతిం చ కీర్తిం చ లోకాంశ్చ మధుసూదన
బ్రాహ్మణానుమతే తిష్ఠేత్పురుషః శుచిరాత్మవాన్॥27॥

ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా మేదిన్యా మధుసూదనః
సాధు సాధ్విత్యథేత్యుక్త్వా మేదినీం ప్రత్యపూజయత్॥28॥

ఏతాం శ్రుత్వోపమాం పార్థ ప్రయతో బ్రాహ్మణర్షభాన్
సతతం పూజయేథాస్త్వం తతః శ్రేయోఽభిపత్స్యసే॥29॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

జన్మనైవ మహాభాగో బ్రాహ్మణో నామ జాయతే
నమస్యః సర్వభూతానామతిథిః ప్రసృతాగ్రభుక్॥1॥

సర్వాన్నః సుహృదస్తాత బ్రాహ్మణాః సుమనోముఖాః
గీర్భిర్మంగలయుక్తాభిరనుధ్యాయంతి పూజితాః॥2॥

సర్వాన్నో ద్విషతస్తాత బ్రాహ్మణా జాతమన్యవః
గీర్భిర్దారుణయుక్తాభిరభిహన్యురపూజితాః॥3॥

అత్ర గాథా బ్రహ్మగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
సృష్ట్వా ద్విజాతీంధాతా హి యథాపూర్వం సమాదధత్॥4॥

న వోఽన్యదిహ కర్తవ్యం కించిదూర్ధ్వం యథావిధి
గుప్తా గోపాయత బ్రహ్మ శ్రేయో వస్తేన శోభనం॥5॥

స్వమేవ కుర్వతాం కర్మ శ్రీర్వో బ్రాహ్మీ భవిష్యతి
ప్రమాణం సర్వభూతానాం ప్రగ్రహం చ గమిష్యథ॥6॥

న శౌద్రం కర్మ కర్తవ్యం బ్రాహ్మణేన విపశ్చితా
శౌద్రం హి కుర్వతః కర్మ ధర్మః సముపరుధ్యతే॥7॥

శ్రీశ్చ బుద్ధిశ్చ తేజశ్చ విభూతిశ్చ ప్రతాపినీ
స్వాధ్యాయేనైవ మాహాత్మ్యం విమలం ప్రతిపత్స్యథ॥8॥

హుత్వా చాహవనీయస్థం మహాభాగ్యే ప్రతిష్ఠితాః
అగ్రభోజ్యాః ప్రసూతీనాం శ్రియా బ్రాహ్మ్యానుకల్పితాః॥9॥

శ్రద్ధయా పరయా యుక్తా హ్యనభిద్రోహలబ్ధయా
దమస్వాధ్యాయనిరతాః సర్వాన్కామానవాప్స్యథ॥10॥

యచ్చైవ మానుషే లోకే యచ్చ దేవేషు కించన
సర్వం తత్తపసా సాధ్యం జ్ఞానేన వినయేన చ॥11॥

ఇత్యేతా బ్రహ్మగీతాస్తే సమాఖ్యాతా మయానఘ
విప్రానుకంపార్థమిదం తేన ప్రోక్తం హి ధీమతా॥12॥

భూయస్తేషాం బలం మన్యే యథా రాజ్ఞస్తపస్వినః
దురాసదాశ్చ చండాశ్చ రభసాః క్షిప్రకారిణః॥13॥

సంత్యేషాం సింహసత్త్వాశ్చ వ్యాఘ్రసత్త్వాస్తథాపరే
వరాహమృగసత్త్వాశ్చ గజసత్త్వాస్తథాపరే॥14॥

కర్పాసమృదవః కేచిత్తథాన్యే మకరస్పృశః
విభాష్యఘాతినః కేచిత్తథా చక్షుర్హణోఽపరే॥15॥

సంతి చాశీవిషనిభాః సంతి మందాస్తథాపరే
వివిధానీహ వృత్తాని బ్రాహ్మణానాం యుధిష్ఠిర॥16॥

మేకలా ద్రమిడాః కాశాః పౌండ్రాః కోల్లగిరాస్తథా
శౌండికా దరదా దర్వాశ్చైరాః శబరబర్బరాః॥17॥

కిరాతా యవనాశ్చైవ తాస్తాః క్షత్రియజాతయః
వృషలత్వమనుప్రాప్తా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్॥18॥

బ్రాహ్మణానాం పరిభవాదసురాః సలిలేశయాః
బ్రాహ్మణానాం ప్రసాదాచ్చ దేవాః స్వర్గనివాసినః॥19॥

అశక్యం స్ప్రష్టుమాకాశమచాల్యో హిమవాన్గిరిః
అవార్యా సేతునా గంగా దుర్జయా బ్రాహ్మణా భువి॥20॥

న బ్రాహ్మణవిరోధేన శక్యా శాస్తుం వసుంధరా
బ్రాహ్మణా హి మహాత్మానో దేవానామపి దేవతాః॥21॥

తాన్పూజయస్వ సతతం దానేన పరిచర్యయా
యదీచ్ఛసి మహీం భోక్తుమిమాం సాగరమేఖలాం॥22॥

ప్రతిగ్రహేణ తేజో హి విప్రాణాం శామ్యతేఽనఘ
ప్రతిగ్రహం యే నేచ్ఛేయుస్తేఽపి రక్ష్యాస్త్వయానఘ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శక్రశంబరసంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥1॥

శక్రో హ్యజ్ఞాతరూపేణ జటీ భూత్వా రజోరుణః
విరూపం రూపమాస్థాయ ప్రశ్నం పప్రచ్ఛ శంబరం॥2॥

కేన శంబర వృత్తేన స్వజాత్యానధితిష్ఠసి
శ్రేష్ఠం త్వాం కేన మన్యంతే తన్మే ప్రబ్రూహి పృచ్ఛతః॥3॥

శంబర ఉవాచ

నాసూయామి సదా విప్రాన్బ్రహ్మాణం చ పితామహం
శాస్త్రాణి వదతో విప్రాన్సంమన్యామి యథాసుఖం॥4॥

శ్రుత్వా చ నావజానామి నాపరాధ్యామి కర్హిచిత్
అభ్యర్చ్యాననుపృచ్ఛామి పాదౌ గృహ్ణామి ధీమతాం॥5॥

తే విశ్రబ్ధాః ప్రభాషంతే సంయచ్ఛంతి చ మాం సదా
ప్రమత్తేష్వప్రమత్తోఽస్మి సదా సుప్తేషు జాగృమి॥6॥

తే మా శాస్త్రపథే యుక్తం బ్రహ్మణ్యమనసూయకం
సమాసించంతి శాస్తారః క్షౌద్రం మధ్వివ మక్షికాః॥7॥

యచ్చ భాషంతి తే తుష్టాస్తత్తద్గృహ్ణామి మేధయా
సమాధిమాత్మనో నిత్యమనులోమమచింతయన్॥8॥

సోఽహం వాగగ్రసృష్టానాం రసానామవలేహకః
స్వజాత్యానధితిష్ఠామి నక్షత్రాణీవ చంద్రమాః॥9॥

ఏతత్పృథివ్యామమృతమేతచ్చక్షురనుత్తమం
యద్బ్రాహ్మణముఖాచ్ఛాస్త్రమిహ శ్రుత్వా ప్రవర్తతే॥10॥

ఏతత్కారణమాజ్ఞాయ దృష్ట్వా దేవాసురం పురా
యుద్ధం పితా మే హృష్టాత్మా విస్మితః ప్రత్యపద్యత॥11॥

దృష్ట్వా చ బ్రాహ్మణానాం తు మహిమానం మహాత్మనాం
పర్యపృచ్ఛత్కథమిమే సిద్ధా ఇతి నిశాకరం॥12॥

సోమ ఉవాచ

బ్రాహ్మణాస్తపసా సర్వే సిధ్యంతే వాగ్బలాః సదా
భుజవీర్యా హి రాజానో వాగస్త్రాశ్చ ద్విజాతయః॥13॥

ప్రవసన్వాప్యధీయీత బహ్వీర్దుర్వసతీర్వసన్
నిర్మన్యురపి నిర్మానో యతిః స్యాత్సమదర్శనః॥14॥

అపి చేజ్జాతిసంపన్నః సర్వాన్వేదాన్పితుర్గృహే
శ్లాఘమాన ఇవాధీయేద్గ్రామ్య ఇత్యేవ తం విదుః॥15॥

భూమిరేతౌ నిగిరతి సర్పో బిలశయానివ
రాజానం చాప్యయోద్ధారం బ్రాహ్మణం చాప్రవాసినం॥16॥

అతిమానః శ్రియం హంతి పురుషస్యాల్పమేధసః
గర్భేణ దుష్యతే కన్యా గృహవాసేన చ ద్విజః॥17॥

ఇత్యేతన్మే పితా శ్రుత్వా సోమాదద్భుతదర్శనాత్
బ్రాహ్మణాన్పూజయామాస తథైవాహం మహావ్రతాన్॥18॥

భీష్మ ఉవాచ

శ్రుత్వైతద్వచనం శక్రో దానవేంద్రముఖాచ్చ్యుతం
ద్విజాన్సంపూజయామాస మహేంద్రత్వమవాప చ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అపూర్వం వా భవేత్పాత్రమథ వాపి చిరోషితం
దూరాదభ్యాగతం వాపి కిం పాత్రం స్యాత్పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

క్రియా భవతి కేషాంచిదుపాంశువ్రతముత్తమం
యో యో యాచేత యత్కించిత్సర్వం దద్యామ ఇత్యుత॥2॥

అపీడయన్భృత్యవర్గమిత్యేవమనుశుశ్రుమ
పీడయన్భృత్యవర్గం హి ఆత్మానమపకర్షతి॥3॥

అపూర్వం వాపి యత్పాత్రం యచ్చాపి స్యాచ్చిరోషితం
దూరాదభ్యాగతం చాపి తత్పాత్రం చ విదుర్బుధాః॥4॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అపీడయా చ భృత్యానాం ధర్మస్యాహింసయా తథా
పాత్రం విద్యామ తత్త్వేన యస్మై దత్తం న సంతపేత్॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

ఋత్విక్పురోహితాచార్యాః శిష్యాః సంబంధిబాంధవాః
సర్వే పూజ్యాశ్చ మాన్యాశ్చ శ్రుతవృత్తోపసంహితాః॥6॥

అతోఽన్యథా వర్తమానాః సర్వే నార్హంతి సత్క్రియాం
తస్మాన్నిత్యం పరీక్షేత పురుషాన్ప్రణిధాయ వై॥7॥

అక్రోధః సత్యవచనమహింసా దమ ఆర్జవం
అద్రోహో నాతిమానశ్చ హ్రీస్తితిక్షా తపః శమః॥8॥

యస్మిన్నేతాని దృశ్యంతే న చాకార్యాణి భారత
భావతో వినివిష్టాని తత్పాత్రం మానమర్హతి॥9॥

తథా చిరోషితం చాపి సంప్రత్యాగతమేవ చ
అపూర్వం చైవ పూర్వం చ తత్పాత్రం మానమర్హతి॥10॥

అప్రామాణ్యం చ వేదానాం శాస్త్రాణాం చాతిలంఘనం
సర్వత్ర చానవస్థానమేతన్నాశనమాత్మనః॥11॥

భవేత్పండితమానీ యో బ్రాహ్మణో వేదనిందకః
ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యామనురక్తో నిరర్థికాం॥12॥

హేతువాదాన్బ్రువన్సత్సు విజేతాహేతువాదికః
ఆక్రోష్టా చాతివక్తా చ బ్రాహ్మణానాం సదైవ హి॥13॥

సర్వాభిశంకీ మూఢశ్చ బాలః కటుకవాగపి
బోద్ధవ్యస్తాదృశస్తాత నరశ్వానం హి తం విదుః॥14॥

యథా శ్వా భషితుం చైవ హంతుం చైవావసృజ్యతే
ఏవం సంభాషణార్థాయ సర్వశాస్త్రవధాయ చ
అల్పశ్రుతాః కుతర్కాశ్చ దృష్టాః స్పృష్టాః కుపండితాః॥15॥

శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిపురాణారణ్యవేదినః
అనురుంధ్యాద్బహుజ్ఞాంశ్చ సారజ్ఞాంశ్చైవ పండితాన్॥16॥

లోకయాత్రా చ ద్రష్టవ్యా ధర్మశ్చాత్మహితాని చ
ఏవం నరో వర్తమానః శాశ్వతీరేధతే సమాః॥17॥

ఋణమున్ముచ్య దేవానామృషీణాం చ తథైవ చ
పితౄణామథ విప్రాణామతిథీనాం చ పంచమం॥18॥

పర్యాయేణ విశుద్ధేన సునిర్ణిక్తేన కర్మణా
ఏవం గృహస్థః కర్మాణి కుర్వంధర్మాన్న హీయతే॥19॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

స్త్రీణాం స్వభావమిచ్ఛామి శ్రోతుం భరతసత్తమ
స్త్రియో హి మూలం దోషాణాం లఘుచిత్తాః పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదం పుంశ్చల్యా పంచచూడయా॥2॥

లోకాననుచరంధీమాందేవర్షిర్నారదః పురా
దదర్శాప్సరసం బ్రాహ్మీం పంచచూడామనిందితాం॥3॥

తాం దృష్ట్వా చారుసర్వాంగీం పప్రచ్ఛాప్సరసం మునిః
సంశయో హృది మే కశ్చిత్తన్మే బ్రూహి సుమధ్యమే॥4॥

ఏవముక్తా తు సా విప్రం ప్రత్యువాచాథ నారదం
విషయే సతి వక్ష్యామి సమర్థాం మన్యసే చ మాం॥5॥

నారద ఉవాచ

న త్వామవిషయే భద్రే నియోక్ష్యామి కథంచన
స్త్రీణాం స్వభావమిచ్ఛామి త్వత్తః శ్రోతుం వరాననే॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య దేవర్షేరప్సరోత్తమా
ప్రత్యువాచ న శక్ష్యామి స్త్రీ సతీ నిందితుం స్త్రియః॥7॥

విదితాస్తే స్త్రియో యాశ్చ యాదృశాశ్చ స్వభావతః
న మామర్హసి దేవర్షే నియోక్తుం ప్రశ్న ఈదృశే॥8॥

తామువాచ స దేవర్షిః సత్యం వద సుమధ్యమే
మృషావాదే భవేద్దోషః సత్యే దోషో న విద్యతే॥9॥

ఇత్యుక్తా సా కృతమతిరభవచ్చారుహాసినీ
స్త్రీదోషాఞ్శాశ్వతాన్సత్యాన్భాషితుం సంప్రచక్రమే॥10॥

పంచచూడోవాచ

కులీనా రూపవత్యశ్చ నాథవత్యశ్చ యోషితః
మర్యాదాసు న తిష్ఠంతి స దోషః స్త్రీషు నారద॥11॥

న స్త్రీభ్యః కించిదన్యద్వై పాపీయస్తరమస్తి వై
స్త్రియో హి మూలం దోషాణాం తథా త్వమపి వేత్థ హ॥12॥

సమాజ్ఞాతానృద్ధిమతః ప్రతిరూపాన్వశే స్థితాన్
పతీనంతరమాసాద్య నాలం నార్యః ప్రతీక్షితుం॥13॥

అసద్ధర్మస్త్వయం స్త్రీణామస్మాకం భవతి ప్రభో
పాపీయసో నరాన్యద్వై లజ్జాం త్యక్త్వా భజామహే॥14॥

స్త్రియం హి యః ప్రార్థయతే సంనికర్షం చ గచ్ఛతి
ఈషచ్చ కురుతే సేవాం తమేవేచ్ఛంతి యోషితః॥15॥

అనర్థిత్వాన్మనుష్యాణాం భయాత్పరిజనస్య చ
మర్యాదాయామమర్యాదాః స్త్రియస్తిష్ఠంతి భర్తృషు॥16॥

నాసాం కశ్చిదగమ్యోఽస్తి నాసాం వయసి సంస్థితిః
విరూపం రూపవంతం వా పుమానిత్యేవ భుంజతే॥17॥

న భయాన్నాప్యనుక్రోశాన్నార్థహేతోః కథంచన
న జ్ఞాతికులసంబంధాత్స్త్రియస్తిష్ఠంతి భర్తృషు॥18॥

యౌవనే వర్తమానానాం మృష్టాభరణవాససాం
నారీణాం స్వైరవృత్తానాం స్పృహయంతి కులస్త్రియః॥19॥

యాశ్చ శశ్వద్బహుమతా రక్ష్యంతే దయితాః స్త్రియః
అపి తాః సంప్రసజ్జంతే కుబ్జాంధజడవామనైః॥20॥

పంగుష్వపి చ దేవర్షే యే చాన్యే కుత్సితా నరాః
స్త్రీణామగమ్యో లోకేఽస్మిన్నాస్తి కశ్చిన్మహామునే॥21॥

యది పుంసాం గతిర్బ్రహ్మ కథంచిన్నోపపద్యతే
అప్యన్యోన్యం ప్రవర్తంతే న హి తిష్ఠంతి భర్తృషు॥22॥

అలాభాత్పురుషాణాం హి భయాత్పరిజనస్య చ
వధబంధభయాచ్చాపి స్వయం గుప్తా భవంతి తాః॥23॥

చలస్వభావా దుఃసేవ్యా దుర్గ్రాహ్యా భావతస్తథా
ప్రాజ్ఞస్య పురుషస్యేహ యథా వాచస్తథా స్త్రియః॥24॥

నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః
నాంతకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనాః॥25॥

ఇదమన్యచ్చ దేవర్షే రహస్యం సర్వయోషితాం
దృష్ట్వైవ పురుషం హృద్యం యోనిః ప్రక్లిద్యతే స్త్రియః॥26॥

కామానామపి దాతారం కర్తారం మానసాంత్వయోః
రక్షితారం న మృష్యంతి భర్తారం పరమం స్త్రియః॥27॥

న కామభోగాన్బహులాన్నాలంకారార్థసంచయాన్
తథైవ బహు మన్యంతే యథా రత్యామనుగ్రహం॥28॥

అంతకః శమనో మృత్యుః పాతాలం వడవాముఖం
క్షురధారా విషం సర్పో వహ్నిరిత్యేకతః స్త్రియః॥29॥

యతశ్చ భూతాని మహాంతి పంచ; యతశ్చ లోకా విహితా విధాత్రా
యతః పుమాంసః ప్రమదాశ్చ నిర్మితా;స్తదైవ దోషాః ప్రమదాసు నారద॥30॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇమే వై మానవా లోకే స్త్రీషు సజ్జంత్యభీక్ష్ణశః
మోహేన పరమావిష్టా దైవాదిష్టేన పార్థివ
స్త్రియశ్చ పురుషేష్వేవ ప్రత్యక్షం లోకసాక్షికం॥1॥

అత్ర మే సంశయస్తీవ్రో హృది సంపరివర్తతే
కథమాసాం నరాః సంగం కుర్వతే కురునందన
స్త్రియో వా తేషు రజ్యంతే విరజ్యంతేఽథ వా పునః॥2॥

ఇతి తాః పురుషవ్యాఘ్ర కథం శక్యాః స్మ రక్షితుం
ప్రమదాః పురుషేణేహ తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥3॥

ఏతా హి మయమాయాభిర్వంచయంతీహ మానవాన్
న చాసాం ముచ్యతే కశ్చిత్పురుషో హస్తమాగతః
గావో నవతృణానీవ గృహ్ణంత్యేవ నవాన్నవాన్॥4॥

శంబరస్య చ యా మాయా యా మాయా నముచేరపి
బలేః కుంభీనసేశ్చైవ సర్వాస్తా యోషితో విదుః॥5॥

హసంతం ప్రహసంత్యేతా రుదంతం ప్రరుదంతి చ
అప్రియం ప్రియవాక్యైశ్చ గృహ్ణతే కాలయోగతః॥6॥

ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం యచ్చ వేద బృహస్పతిః
స్త్రీబుద్ధ్యా న విశిష్యేతే తాః స్మ రక్ష్యాః కథం నరైః॥7॥

అనృతం సత్యమిత్యాహుః సత్యం చాపి తథానృతం
ఇతి యాస్తాః కథం వీర సంరక్ష్యాః పురుషైరిహ॥8॥

స్త్రీణాం బుద్ధ్యుపనిష్కర్షాదర్థశాస్త్రాణి శత్రుహన్
బృహస్పతిప్రభృతిభిర్మన్యే సద్భిః కృతాని వై॥9॥

సంపూజ్యమానాః పురుషైర్వికుర్వంతి మనో నృషు
అపాస్తాశ్చ తథా రాజన్వికుర్వంతి మనః స్త్రియః॥10॥

కస్తాః శక్తో రక్షితుం స్యాదితి మే సంశయో మహాన్
తన్మే బ్రూహి మహాబాహో కురూణాం వంశవర్ధన॥11॥

యది శక్యా కురుశ్రేష్ఠ రక్షా తాసాం కథంచన
కర్తుం వా కృతపూర్వా వా తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥12॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో నాత్ర మిథ్యాస్తి కించన
యథా బ్రవీషి కౌరవ్య నారీం ప్రతి జనాధిప॥1॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి ఇతిహాసం పురాతనం
యథా రక్షా కృతా పూర్వం విపులేన మహాత్మనా॥2॥

ప్రమదాశ్చ యథా సృష్టా బ్రహ్మణా భరతర్షభ
యదర్థం తచ్చ తే తాత ప్రవక్ష్యే వసుధాధిప॥3॥

న హి స్త్రీభ్య పరం పుత్ర పాపీయః కించిదస్తి వై
అగ్నిర్హి ప్రమదా దీప్తో మాయాశ్చ మయజా విభో
క్షురధారా విషం సర్పో మృత్యురిత్యేకతః స్త్రియః॥4॥

ఇమాః ప్రజా మహాబాహో ధార్మికా ఇతి నః శ్రుతం
స్వయం గచ్ఛంతి దేవత్వం తతో దేవానియాద్భయం॥5॥

అథాభ్యగచ్ఛందేవాస్తే పితామహమరిందమ
నివేద్య మానసం చాపి తూష్ణీమాసన్నవాఙ్ముఖాః॥6॥

తేషామంతర్గతం జ్ఞాత్వా దేవానాం స పితామహః
మానవానాం ప్రమోహార్థం కృత్యా నార్యోఽసృజత్ప్రభుః॥7॥

పూర్వసర్గే తు కౌంతేయ సాధ్వ్యో నార్య ఇహాభవన్
అసాధ్వ్యస్తు సముత్పన్నా కృత్యా సర్గాత్ప్రజాపతేః॥8॥

తాభ్యః కామాన్యథాకామం ప్రాదాద్ధి స పితామహః
తాః కామలుబ్ధాః ప్రమదాః ప్రామథ్నంత నరాంస్తదా॥9॥

క్రోధం కామస్య దేవేశః సహాయం చాసృజత్ప్రభుః
అసజ్జంత ప్రజాః సర్వాః కామక్రోధవశం గతాః॥10॥

న చ స్త్రీణాం క్రియా కాచిదితి ధర్మో వ్యవస్థితః
నిరింద్రియా అమంత్రాశ్చ స్త్రియోఽనృతమితి శ్రుతిః॥11॥

శయ్యాసనమలంకారమన్నపానమనార్యతాం
దుర్వాగ్భావం రతిం చైవ దదౌ స్త్రీభ్యః ప్రజాపతిః॥12॥

న తాసాం రక్షణం కర్తుం శక్యం పుంసా కథంచన
అపి విశ్వకృతా తాత కుతస్తు పురుషైరిహ॥13॥

వాచా వా వధబంధైర్వా క్లేశైర్వా వివిధైస్తథా
న శక్యా రక్షితుం నార్యస్తా హి నిత్యమసంయతాః॥14॥

ఇదం తు పురుషవ్యాఘ్ర పురస్తాచ్ఛ్రుతవానహం
యథా రక్షా కృతా పూర్వం విపులేన గురుస్త్రియః॥15॥

ఋషిరాసీన్మహాభాగో దేవశర్మేతి విశ్రుతః
తస్య భార్యా రుచిర్నామ రూపేణాసదృశీ భువి॥16॥

తస్య రూపేణ సంమత్తా దేవగంధర్వదానవాః
విశేషతస్తు రాజేంద్ర వృత్రహా పాకశాసనః॥17॥

నారీణాం చరితజ్ఞశ్చ దేవశర్మా మహామునిః
యథాశక్తి యథోత్సాహం భార్యాం తామభ్యరక్షత॥18॥

పురందరం చ జానీతే పరస్త్రీకామచారిణం
తస్మాద్యత్నేన భార్యాయా రక్షణం స చకార హ॥19॥

స కదాచిదృషిస్తాత యజ్ఞం కర్తుమనాస్తదా
భార్యాసంరక్షణం కార్యం కథం స్యాదిత్యచింతయత్॥20॥

రక్షావిధానం మనసా స విచింత్య మహాతపాః
ఆహూయ దయితం శిష్యం విపులం ప్రాహ భార్గవం॥21॥

యజ్ఞకారో గమిష్యామి రుచిం చేమాం సురేశ్వరః
పుత్ర ప్రార్థయతే నిత్యం తాం రక్షస్వ యథాబలం॥22॥

అప్రమత్తేన తే భావ్యం సదా ప్రతి పురందరం
స హి రూపాణి కురుతే వివిధాని భృగూద్వహ॥23॥

ఇత్యుక్తో విపులస్తేన తపస్వీ నియతేంద్రియః
సదైవోగ్రతపా రాజన్నగ్న్యర్కసదృశద్యుతిః॥24॥

ధర్మజ్ఞః సత్యవాదీ చ తథేతి ప్రత్యభాషత
పునశ్చేదం మహారాజ పప్రచ్ఛ ప్రస్థితం గురుం॥25॥

కాని రూపాణి శక్రస్య భవంత్యాగచ్ఛతో మునే
వపుస్తేజశ్చ కీదృగ్వై తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥26॥

తతః స భగవాంస్తస్మై విపులాయ మహాత్మనే
ఆచచక్షే యథాతత్త్వం మాయాం శక్రస్య భారత॥27॥

బహుమాయః స విప్రర్షే బలహా పాకశాసనః
తాంస్తాన్వికురుతే భావాన్బహూనథ ముహుర్ముహుః॥28॥

కిరీటీ వజ్రభృద్ధన్వీ ముకుటీ బద్ధకుండలః
భవత్యథ ముహూర్తేన చండాలసమదర్శనః॥29॥

శిఖీ జటీ చీరవాసాః పునర్భవతి పుత్రక
బృహచ్ఛరీరశ్చ పునః పీవరోఽథ పునః కృశః॥30॥

గౌరం శ్యామం చ కృష్ణం చ వర్ణం వికురుతే పునః
విరూపో రూపవాంశ్చైవ యువా వృద్ధస్తథైవ చ॥31॥

ప్రాజ్ఞో జడశ్చ మూకశ్చ హ్రస్వో దీర్ఘస్తథైవ చ
బ్రాహ్మణః క్షత్రియశ్చైవ వైశ్యః శూద్రస్తథైవ చ
ప్రతిలోమానులోమశ్చ భవత్యథ శతక్రతుః॥32॥

శుకవాయసరూపీ చ హంసకోకిలరూపవాన్
సింహవ్యాఘ్రగజానాం చ రూపం ధారయతే పునః॥33॥

దైవం దైత్యమథో రాజ్ఞాం వపుర్ధారయతేఽపి చ
సుకృశో వాయుభగ్నాంగః శకునిర్వికృతస్తథా॥34॥

చతుష్పాద్బహురూపశ్చ పునర్భవతి బాలిశః
మక్షికామశకాదీనాం వపుర్ధారయతేఽపి చ॥35॥

న శక్యమస్య గ్రహణం కర్తుం విపుల కేనచిత్
అపి విశ్వకృతా తాత యేన సృష్టమిదం జగత్॥36॥

పునరంతర్హితః శక్రో దృశ్యతే జ్ఞానచక్షుషా
వాయుభూతశ్చ స పునర్దేవరాజో భవత్యుత॥37॥

ఏవం రూపాణి సతతం కురుతే పాకశాసనః
తస్మాద్విపుల యత్నేన రక్షేమాం తనుమధ్యమాం॥38॥

యథా రుచిం నావలిహేద్దేవేంద్రో భృగుసత్తమ
క్రతావుపహితం న్యస్తం హవిః శ్వేవ దురాత్మవాన్॥39॥

ఏవమాఖ్యాయ స మునిర్యజ్ఞకారోఽగమత్తదా
దేవశర్మా మహాభాగస్తతో భరతసత్తమ॥40॥

విపులస్తు వచః శ్రుత్వా గురోశ్చింతాపరోఽభవత్
రక్షాం చ పరమాం చక్రే దేవరాజాన్మహాబలాత్॥41॥

కిం ను శక్యం మయా కర్తుం గురుదారాభిరక్షణే
మాయావీ హి సురేంద్రోఽసౌ దుర్ధర్షశ్చాపి వీర్యవాన్॥42॥

నాపిధాయాశ్రమం శక్యో రక్షితుం పాకశాసనః
ఉటజం వా తథా హ్యస్య నానావిధసరూపతా॥43॥

వాయురూపేణ వా శక్రో గురుపత్నీం ప్రధర్షయేత్
తస్మాదిమాం సంప్రవిశ్య రుచిం స్థాస్యేఽహమద్య వై॥44॥

అథ వా పౌరుషేణేయమశక్యా రక్షితుం మయా
బహురూపో హి భగవాంచ్ఛ్రూయతే హరివాహనః॥45॥

సోఽహం యోగబలాదేనాం రక్షిష్యే పాకశాసనాత్
గాత్రాణి గాత్రైరస్యాహం సంప్రవేక్ష్యేఽభిరక్షితుం॥46॥

యద్యుచ్ఛిష్టామిమాం పత్నీం రుచిం పశ్యేత మే గురుః
శప్స్యత్యసంశయం కోపాద్దివ్యజ్ఞానో మహాతపాః॥47॥

న చేయం రక్షితుం శక్యా యథాన్యా ప్రమదా నృభిః
మాయావీ హి సురేంద్రోఽసావహో ప్రాప్తోఽస్మి సంశయం॥48॥

అవశ్యకరణీయం హి గురోరిహ హి శాసనం
యది త్వేతదహం కుర్యామాశ్చర్యం స్యాత్కృతం మయా॥49॥

యోగేనానుప్రవిశ్యేహ గురుపత్న్యాః కలేవరం
నిర్ముక్తస్య రజోరూపాన్నాపరాధో భవేన్మమ॥50॥

యథా హి శూన్యాం పథికః సభామధ్యావసేత్పథి
తథాద్యావాసయిష్యామి గురుపత్న్యాః కలేవరం॥51॥

అసక్తః పద్మపత్రస్థో జలబిందుర్యథా చలః
ఏవమేవ శరీరేఽస్యా నివత్స్యామి సమాహితః॥52॥

ఇత్యేవం ధర్మమాలోక్య వేదవేదాంశ్చ సర్వశః
తపశ్చ విపులం దృష్ట్వా గురోరాత్మన ఏవ చ॥53॥

ఇతి నిశ్చిత్య మనసా రక్షాం ప్రతి స భార్గవః
ఆతిష్ఠత్పరమం యత్నం యథా తచ్ఛృణు పార్థివ॥54॥

గురుపత్నీముపాసీనో విపులః స మహాతపాః
ఉపాసీనామనింద్యాంగీం కథాభిః సమలోభయత్॥55॥

నేత్రాభ్యాం నేత్రయోరస్యా రశ్మీన్సంయోజ్య రశ్మిభిః
వివేశ విపులః కాయమాకాశం పవనో యథా॥56॥

లక్షణం లక్షణేనైవ వదనం వదనేన చ
అవిచేష్టన్నతిష్ఠద్వై ఛాయేవాంతర్గతో మునిః॥57॥

తతో విష్టభ్య విపులో గురుపత్న్యాః కలేవరం
ఉవాస రక్షణే యుక్తో న చ సా తమబుధ్యత॥58॥

యం కాలం నాగతో రాజన్గురుస్తస్య మహాత్మనః
క్రతుం సమాప్య స్వగృహం తం కాలం సోఽభ్యరక్షత॥59॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతః కదాచిద్దేవేంద్రో దివ్యరూపవపుర్ధరః
ఇదమంతరమిత్యేవం తతోఽభ్యాగాదథాశ్రమం॥1॥

రూపమప్రతిమం కృత్వా లోభనీయం జనాధిప
దర్శనీయతమో భూత్వా ప్రవివేశ తమాశ్రమం॥2॥

స దదర్శ తమాసీనం విపులస్య కలేవరం
నిశ్చేష్టం స్తబ్ధనయనం యథాలేఖ్యగతం తథా॥3॥

రుచిం చ రుచిరాపాంగీం పీనశ్రోణిపయోధరాం
పద్మపత్రవిశాలాక్షీం సంపూర్ణేందునిభాననాం॥4॥

సా తమాలోక్య సహసా ప్రత్యుత్థాతుమియేష హ
రూపేణ విస్మితా కోఽసీత్యథ వక్తుమిహేచ్ఛతీ॥5॥

ఉత్థాతుకామాపి సతీ వ్యతిష్ఠద్విపులేన సా
నిగృహీతా మనుష్యేంద్ర న శశాక విచేష్టితుం॥6॥

తామాబభాషే దేవేంద్రః సామ్నా పరమవల్గునా
త్వదర్థమాగతం విద్ధి దేవేంద్రం మాం శుచిస్మితే॥7॥

క్లిశ్యమానమనంగేన త్వత్సంకల్పోద్భవేన వై
తత్పర్యాప్నుహి మాం సుభ్రు పురా కాలోఽతివర్తతే॥8॥

తమేవంవాదినం శక్రం శుశ్రావ విపులో మునిః
గురుపత్న్యాః శరీరస్థో దదర్శ చ సురాధిపం॥9॥

న శశాక చ సా రాజన్ప్రత్యుత్థాతుమనిందితా
వక్తుం చ నాశకద్రాజన్విష్టబ్ధా విపులేన సా॥10॥

ఆకారం గురుపత్న్యాస్తు విజ్ఞాయ స భృగూద్వహః
నిజగ్రాహ మహాతేజా యోగేన బలవత్ప్రభో
బబంధ యోగబంధైశ్చ తస్యాః సర్వేంద్రియాణి సః॥11॥

తాం నిర్వికారాం దృష్ట్వా తు పునరేవ శచీపతిః
ఉవాచ వ్రీడితో రాజంస్తాం యోగబలమోహితాం॥12॥

ఏహ్యేహీతి తతః సా తం ప్రతివక్తుమియేష చ
స తాం వాచం గురోః పత్న్యా విపులః పర్యవర్తయత్॥13॥

భోః కిమాగమనే కృత్యమితి తస్యాశ్చ నిఃసృతా
వక్త్రాచ్ఛశాంకప్రతిమాద్వాణీ సంస్కారభూషితా॥14॥

వ్రీడితా సా తు తద్వాక్యముక్త్వా పరవశా తదా
పురందరశ్చ సంత్రస్తో బభూవ విమనాస్తదా॥15॥

స తద్వైకృతమాలక్ష్య దేవరాజో విశాం పతే
అవైక్షత సహస్రాక్షస్తదా దివ్యేన చక్షుషా॥16॥

దదర్శ చ మునిం తస్యాః శరీరాంతరగోచరం
ప్రతిబింబమివాదర్శే గురుపత్న్యాః శరీరగం॥17॥

స తం ఘోరేణ తపసా యుక్తం దృష్ట్వా పురందరః
ప్రావేపత సుసంత్రస్తః శాపభీతస్తదా విభో॥18॥

విముచ్య గురుపత్నీం తు విపులః సుమహాతపాః
స్వం కలేవరమావిశ్య శక్రం భీతమథాబ్రవీత్॥19॥

అజితేంద్రియ పాపాత్మన్కామాత్మక పురందర
న చిరం పూజయిష్యంతి దేవాస్త్వాం మానుషాస్తథా॥20॥

కిం ను తద్విస్మృతం శక్ర న తన్మనసి తే స్థితం
గౌతమేనాసి యన్ముక్తో భగాంకపరిచిహ్నితః॥21॥

జానే త్వాం బాలిశమతిమకృతాత్మానమస్థిరం
మయేయం రక్ష్యతే మూఢ గచ్ఛ పాప యథాగతం॥22॥

నాహం త్వామద్య మూఢాత్మందహేయం హి స్వతేజసా
కృపాయమాణస్తు న తే దగ్ధుమిచ్ఛామి వాసవ॥23॥

స చ ఘోరతపా ధీమాన్గురుర్మే పాపచేతసం
దృష్ట్వా త్వాం నిర్దహేదద్య క్రోధదీప్తేన చక్షుషా॥24॥

నైవం తు శక్ర కర్తవ్యం పునర్మాన్యాశ్చ తే ద్విజాః
మా గమః ససుతామాత్యోఽత్యయం బ్రహ్మబలార్దితః॥25॥

అమరోఽస్మీతి యద్బుద్ధిమేతామాస్థాయ వర్తసే
మావమంస్థా న తపసామసాధ్యం నామ కించన॥26॥

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం శక్రో విపులస్య మహాత్మనః
అకించిదుక్త్వా వ్రీడితస్తత్రైవాంతరధీయత॥27॥

ముహూర్తయాతే శక్రే తు దేవశర్మా మహాతపాః
కృత్వా యజ్ఞం యథాకామమాజగామ స్వమాశ్రమం॥28॥

ఆగతేఽథ గురౌ రాజన్విపులః ప్రియకర్మకృత్
రక్షితాం గురవే భార్యాం న్యవేదయదనిందితాం॥29॥

అభివాద్య చ శాంతాత్మా స గురుం గురువత్సలః
విపులః పర్యుపాతిష్ఠద్యథాపూర్వమశంకితః॥30॥

విశ్రాంతాయ తతస్తస్మై సహాసీనాయ భార్యయా
నివేదయామాస తదా విపులః శక్రకర్మ తత్॥31॥

తచ్ఛ్రుత్వా స మునిస్తుష్టో విపులస్య ప్రతాపవాన్
బభూవ శీలవృత్తాభ్యాం తపసా నియమేన చ॥32॥

విపులస్య గురౌ వృత్తిం భక్తిమాత్మని చ ప్రభుః
ధర్మే చ స్థిరతాం దృష్ట్వా సాధు సాధ్విత్యువాచ హ॥33॥

ప్రతినంద్య చ ధర్మాత్మా శిష్యం ధర్మపరాయణం
వరేణ చ్ఛందయామాస స తస్మాద్గురువత్సలః
అనుజ్ఞాతశ్చ గురుణా చచారానుత్తమం తపః॥34॥

తథైవ దేవశర్మాపి సభార్యః స మహాతపాః
నిర్భయో బలవృత్రఘ్నాచ్చచార విజనే వనే॥35॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

విపులస్త్వకరోత్తీవ్రం తపః కృత్వా గురోర్వచః
తపోయుక్తమథాత్మానమమన్యత చ వీర్యవాన్॥1॥

స తేన కర్మణా స్పర్ధన్పృథివీం పృథివీపతే
చచార గతభీః ప్రీతో లబ్ధకీర్తిర్వరో నృషు॥2॥

ఉభౌ లోకౌ జితౌ చాపి తథైవామన్యత ప్రభుః
కర్మణా తేన కౌరవ్య తపసా విపులేన చ॥3॥

అథ కాలే వ్యతిక్రాంతే కస్మింశ్చిత్కురునందన
రుచ్యా భగిన్యా దానం వై బభూవ ధనధాన్యవత్॥4॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దివ్యా కాచిద్వరాంగనా
బిభ్రతీ పరమం రూపం జగామాథ విహాయసా॥5॥

తస్యాః శరీరాత్పుష్పాణి పతితాని మహీతలే
తస్యాశ్రమస్యావిదూరే దివ్యగంధాని భారత॥6॥

తాన్యగృహ్ణాత్తతో రాజన్రుచిర్నలినలోచనా
తదా నిమంత్రకస్తస్యా అంగేభ్యః క్షిప్రమాగమత్॥7॥

తస్యా హి భగినీ తాత జ్యేష్ఠా నామ్నా ప్రభావతీ
భార్యా చిత్రరథస్యాథ బభూవాంగేశ్వరస్య వై॥8॥

పినహ్య తాని పుష్పాణి కేశేషు వరవర్ణినీ
ఆమంత్రితా తతోఽగచ్ఛద్రుచిరంగపతేర్గృహాన్॥9॥

పుష్పాణి తాని దృష్ట్వాథ తదాంగేంద్రవరాంగనా
భగినీం చోదయామాస పుష్పార్థే చారులోచనా॥10॥

సా భర్త్రే సర్వమాచష్ట రుచిః సురుచిరాననా
భగిన్యా భాషితం సర్వమృషిస్తచ్చాభ్యనందత॥11॥

తతో విపులమానాయ్య దేవశర్మా మహాతపాః
పుష్పార్థే చోదయామాస గచ్ఛ గచ్ఛేతి భారత॥12॥

విపులస్తు గురోర్వాక్యమవిచార్య మహాతపాః
స తథేత్యబ్రవీద్రాజంస్తం చ దేశం జగామ హ॥13॥

యస్మిందేశే తు తాన్యాసన్పతితాని నభస్తలాత్
అమ్లానాన్యపి తత్రాసన్కుసుమాన్యపరాణ్యపి॥14॥

తతః స తాని జగ్రాహ దివ్యాని రుచిరాణి చ
ప్రాప్తాని స్వేన తపసా దివ్యగంధాని భారత॥15॥

సంప్రాప్య తాని ప్రీతాత్మా గురోర్వచనకారకః
తతో జగామ తూర్ణం చ చంపాం చంపకమాలినీం॥16॥

స వనే విజనే తాత దదర్శ మిథునం నృణాం
చక్రవత్పరివర్తంతం గృహీత్వా పాణినా కరం॥17॥

తత్రైకస్తూర్ణమగమత్తత్పదే పరివర్తయన్
ఏకస్తు న తథా రాజంశ్చక్రతుః కలహం తతః॥18॥

త్వం శీఘ్రం గచ్ఛసీత్యేకోఽబ్రవీన్నేతి తథాపరః
నేతి నేతి చ తౌ తాత పరస్పరమథోచతుః॥19॥

తయోర్విస్పర్ధతోరేవం శపథోఽయమభూత్తదా
మనసోద్దిశ్య విపులం తతో వాక్యమథోచతుః॥20॥

ఆవయోరనృతం ప్రాహ యస్తస్యాథ ద్విజస్య వై
విపులస్య పరే లోకే యా గతిః సా భవేదితి॥21॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు విపులో విషణ్ణవదనోఽభవత్
ఏవం తీవ్రతపాశ్చాహం కష్టశ్చాయం పరిగ్రహః॥22॥

మిథునస్యాస్య కిం మే స్యాత్కృతం పాపం యతో గతిః
అనిష్టా సర్వభూతానాం కీర్తితానేన మేఽద్య వై॥23॥

ఏవం సంచింతయన్నేవ విపులో రాజసత్తమ
అవాఙ్ముఖో న్యస్తశిరా దధ్యౌ దుష్కృతమాత్మనః॥24॥

తతః షడన్యాన్పురుషానక్షైః కాంచనరాజతైః
అపశ్యద్దీవ్యమానాన్వై లోభహర్షాన్వితాంస్తథా॥25॥

కుర్వతః శపథం తం వై యః కృతో మిథునేన వై
విపులం వై సముద్దిశ్య తేఽపి వాక్యమథాబ్రువన్॥26॥

యో లోభమాస్థాయాస్మాకం విషమం కర్తుముత్సహేత్
విపులస్య పరే లోకే యా గతిస్తామవాప్నుయాత్॥27॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు విపులో నాపశ్యద్ధర్మసంకరం
జన్మప్రభృతి కౌరవ్య కృతపూర్వమథాత్మనః॥28॥

స ప్రదధ్యౌ తదా రాజన్నగ్నావగ్నిరివాహితః
దహ్యమానేన మనసా శాపం శ్రుత్వా తథావిధం॥29॥

తస్య చింతయతస్తాత బహ్వ్యో దిననిశా యయుః
ఇదమాసీన్మనసి చ రుచ్యా రక్షణకారితం॥30॥

లక్షణం లక్షణేనైవ వదనం వదనేన చ
విధాయ న మయా చోక్తం సత్యమేతద్గురోస్తదా॥31॥

ఏతదాత్మని కౌరవ్య దుష్కృతం విపులస్తదా
అమన్యత మహాభాగ తథా తచ్చ న సంశయః॥32॥

స చంపాం నగరీమేత్య పుష్పాణి గురవే దదౌ
పూజయామాస చ గురుం విధివత్స గురుప్రియః॥33॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తమాగతమభిప్రేక్ష్య శిష్యం వాక్యమథాబ్రవీత్
దేవశర్మా మహాతేజా యత్తచ్ఛృణు నరాధిప॥1॥

దేవశర్మోవాచ

కిం తే విపుల దృష్టం వై తస్మిన్నద్య మహావనే
తే త్వా జానంతి నిపుణ ఆత్మా చ రుచిరేవ చ॥2॥

విపుల ఉవాచ

బ్రహ్మర్షే మిథునం కిం తత్కే చ తే పురుషా విభో
యే మాం జానంతి తత్త్వేన తాంశ్చ మే వక్తుమర్హసి॥3॥

దేవశర్మోవాచ

యద్వై తన్మిథునం బ్రహ్మన్నహోరాత్రం హి విద్ధి తత్
చక్రవత్పరివర్తేత తత్తే జానాతి దుష్కృతం॥4॥

యే చ తే పురుషా విప్ర అక్షైర్దీవ్యంతి హృష్టవత్
ఋతూంస్తానభిజానీహి తే తే జానంతి దుష్కృతం॥5॥

న మాం కశ్చిద్విజానీత ఇతి కృత్వా న విశ్వసేత్
నరో రహసి పాపాత్మా పాపకం కర్మ వై ద్విజ॥6॥

కుర్వాణం హి నరం కర్మ పాపం రహసి సర్వదా
పశ్యంతి ఋతవశ్చాపి తథా దిననిశేఽప్యుత॥7॥

తే త్వాం హర్షస్మితం దృష్ట్వా గురోః కర్మానివేదకం
స్మారయంతస్తథా ప్రాహుస్తే యథా శ్రుతవాన్భవాన్॥8॥

అహోరాత్రం విజానాతి ఋతవశ్చాపి నిత్యశః
పురుషే పాపకం కర్మ శుభం వా శుభకర్మణః॥9॥

తత్త్వయా మమ యత్కర్మ వ్యభిచారాద్భయాత్మకం
నాఖ్యాతమితి జానంతస్తే త్వామాహుస్తథా ద్విజ॥10॥

తే చైవ హి భవేయుస్తే లోకాః పాపకృతో యథా
కృత్వా నాచక్షతః కర్మ మమ యచ్చ త్వయా కృతం॥11॥

తథా శక్యా చ దుర్వృత్తా రక్షితుం ప్రమదా ద్విజ
న చ త్వం కృతవాన్కించిదాగః ప్రీతోఽస్మి తేన తే॥12॥

యది త్వహం త్వా దుర్వృత్తమద్రాక్షం ద్విజసత్తమ
శపేయం త్వామహం క్రోధాన్న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥13॥

సజ్జంతి పురుషే నార్యః పుంసాం సోఽర్థశ్చ పుష్కలః
అన్యథా రక్షతః శాపోఽభవిష్యత్తే గతిశ్చ సా॥14॥

రక్షితా సా త్వయా పుత్ర మమ చాపి నివేదితా
అహం తే ప్రీతిమాంస్తాత స్వస్తి స్వర్గం గమిష్యసి॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా విపులం ప్రీతో దేవశర్మా మహానృషిః
ముమోద స్వర్గమాస్థాయ సహభార్యః సశిష్యకః॥16॥

ఇదమాఖ్యాతవాంశ్చాపి మమాఖ్యానం మహామునిః
మార్కండేయః పురా రాజన్గంగాకూలే కథాంతరే॥17॥

తస్మాద్బ్రవీమి పార్థ త్వా స్త్రియః సర్వాః సదైవ చ
ఉభయం దృశ్యతే తాసు సతతం సాధ్వసాధు చ॥18॥

స్త్రియః సాధ్వ్యో మహాభాగాః సంమతా లోకమాతరః
ధారయంతి మహీం రాజన్నిమాం సవనకాననాం॥19॥

అసాధ్వ్యశ్చాపి దుర్వృత్తాః కులఘ్న్యః పాపనిశ్చయాః
విజ్ఞేయా లక్షణైర్దుష్టైః స్వగాత్రసహజైర్నృప||20||

ఏవమేతాసు రక్షా వై శక్యా కర్తుం మహాత్మభిః
అన్యథా రాజశార్దూల న శక్యా రక్షితుం స్త్రియః||21||

ఏతా హి మనుజవ్యాఘ్ర తీక్ష్ణాస్తీక్ష్ణపరాక్రమాః
నాసామస్తి ప్రియో నామ మైథునే సంగమే నృభిః||22||

ఏతాః కృత్యాశ్చ కార్యాశ్చ కృతాశ్చ భరతర్షభ
న చైకస్మిన్రమంత్యేతాః పురుషే పాండునందన||23||

నాసు స్నేహో నృభిః కార్యస్తథైవేర్ష్యా జనేశ్వర
ఖేదమాస్థాయ భుంజీత ధర్మమాస్థాయ చైవ హి||24||

విహన్యేతాన్యథా కుర్వన్నరః కౌరవనందన
సర్వథా రాజశార్దూల యుక్తిః సర్వత్ర పూజ్యతే||25||

తేనైకేన తు రక్షా వై విపులేన కృతా స్త్రియాః
నాన్యః శక్తో నృలోకేఽస్మిన్రక్షితుం నృప యోషితః||26||

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యన్మూలం సర్వధర్మాణాం ప్రజనస్య గృహస్య చ
పితృదేవాతిథీనాం చ తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

అయం హి సర్వధర్మాణాం ధర్మశ్చింత్యతమో మతః
కీదృశాయ ప్రదేయా స్యాత్కన్యేతి వసుధాధిప||2||

శీలవృత్తే సమాజ్ఞాయ విద్యాం యోనిం చ కర్మ చ
అద్భిరేవ ప్రదాతవ్యా కన్యా గుణవతే వరే
బ్రాహ్మణానాం సతామేష ధర్మో నిత్యం యుధిష్ఠిర||3||

ఆవాహ్యమావహేదేవం యో దద్యాదనుకూలతః
శిష్టానాం క్షత్రియాణాం చ ధర్మ ఏష సనాతనః||4||

ఆత్మాభిప్రేతముత్సృజ్య కన్యాభిప్రేత ఏవ యః
అభిప్రేతా చ యా యస్య తస్మై దేయా యుధిష్ఠిర
గాంధర్వమితి తం ధర్మం ప్రాహుర్ధర్మవిదో జనాః||5||

ధనేన బహునా క్రీత్వా సంప్రలోభ్య చ బాంధవాన్
అసురాణాం నృపైతం వై ధర్మమాహుర్మనీషిణః||6||

హత్వా ఛిత్త్వా చ శీర్షాణి రుదతాం రుదతీం గృహాత్
ప్రసహ్య హరణం తాత రాక్షసం ధర్మలక్షణం||7||

పంచానాం తు త్రయో ధర్మ్యా ద్వావధర్మ్యౌ యుధిష్ఠిర
పైశాచ ఆసురశ్చైవ న కర్తవ్యౌ కథంచన||8||

బ్రాహ్మః క్షాత్రోఽథ గాంధర్వ ఏతే ధర్మ్యా నరర్షభ
పృథగ్వా యది వా మిశ్రాః కర్తవ్యా నాత్ర సంశయః||9||

తిస్రో భార్యా బ్రాహ్మణస్య ద్వే భార్యే క్షత్రియస్య తు
వైశ్యః స్వజాతిం విందేత తాస్వపత్యం సమం భవేత్॥10॥

బ్రాహ్మణీ తు భవేజ్జ్యేష్ఠా క్షత్రియా క్షత్రియస్య తు
రత్యర్థమపి శూద్రా స్యాన్నేత్యాహురపరే జనాః॥11॥

అపత్యజన్మ శూద్రాయాం న ప్రశంసంతి సాధవః
శూద్రాయాం జనయన్విప్రః ప్రాయశ్చిత్తీ విధీయతే॥12॥

త్రింశద్వర్షో దశవర్షాం భార్యాం విందేత నగ్నికాం
ఏకవింశతివర్షో వా సప్తవర్షామవాప్నుయాత్॥13॥

యస్యాస్తు న భవేద్భ్రాతా పితా వా భరతర్షభ
నోపయచ్ఛేత తాం జాతు పుత్రికాధర్మిణీ హి సా॥14॥

త్రీణి వర్షాణ్యుదీక్షేత కన్యా ఋతుమతీ సతీ
చతుర్థే త్వథ సంప్రాప్తే స్వయం భర్తారమర్జయేత్॥15॥

ప్రజనో హీయతే తస్యా రతిశ్చ భరతర్షభ
అతోఽన్యథా వర్తమానా భవేద్వాచ్యా ప్రజాపతేః॥16॥

అసపిండా చ యా మాతురసగోత్రా చ యా పితుః
ఇత్యేతామనుగచ్ఛేత తం ధర్మం మనురబ్రవీత్॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శుల్కమన్యేన దత్తం స్యాద్దదానీత్యాహ చాపరః
బలాదన్యః ప్రభాషేత ధనమన్యః ప్రదర్శయేత్॥18॥

పాణిగ్రహీతా త్వన్యః స్యాత్కస్య కన్యా పితామహ
తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం చక్షుర్భవతు నో భవాన్॥19॥

భీష్మ ఉవాచ

యత్కించిత్కర్మ మానుష్యం సంస్థానాయ ప్రకృష్యతే
మంత్రవన్మంత్రితం తస్య మృషావాదస్తు పాతకః॥20॥

భార్యాపత్యృత్విగాచార్యాః శిష్యోపాధ్యాయ ఏవ చ
మృషోక్తే దండమర్హంతి నేత్యాహురపరే జనాః॥21॥

న హ్యకామేన సంవాదం మనురేవం ప్రశంసతి
అయశస్యమధర్మ్యం చ యన్మృషా ధర్మకోపనం॥22॥

నైకాంతదోష ఏకస్మింస్తద్దానం నోపలభ్యతే
ధర్మతో యాం ప్రయచ్ఛంతి యాం చ క్రీణంతి భారత॥23॥

బంధుభిః సమనుజ్ఞాతో మంత్రహోమౌ ప్రయోజయేత్
తథా సిధ్యంతి తే మంత్రా నాదత్తాయాః కథంచన॥24॥

యస్త్వత్ర మంత్రసమయో భార్యాపత్యోర్మిథః కృతః
తమేవాహుర్గరీయాంసం యశ్చాసౌ జ్ఞాతిభిః కృతః॥25॥

దేవదత్తాం పతిర్భార్యాం వేత్తి ధర్మస్య శాసనాత్
సా దైవీం మానుషీం వాచమనృతాం పర్యుదస్యతి॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కన్యాయాం ప్రాప్తశుల్కాయాం జ్యాయాంశ్చేదావ్రజేద్వరః
ధర్మకామార్థసంపన్నో వాచ్యమత్రానృతం న వా॥27॥

తస్మిన్నుభయతో దోషే కుర్వంఛ్రేయః సమాచరేత్
అయం నః సర్వధర్మాణాం ధర్మశ్చింత్యతమో మతః॥28॥

తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం చక్షుర్భవతు నో భవాన్
తదేతత్సర్వమాచక్ష్వ న హి తృప్యామి కథ్యతాం॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

న వై నిష్ఠాకరం శుల్కం జ్ఞాత్వాసీత్తేన నాహృతం
న హి శుల్కపరాః సంతః కన్యాం దదతి కర్హిచిత్॥30॥

అన్యైర్గుణైరుపేతం తు శుల్కం యాచంతి బాంధవాః
అలంకృత్వా వహస్వేతి యో దద్యాదనుకూలతః॥31॥

తచ్చ తాం చ దదాత్యేవ న శుల్కం విక్రయో న సః
ప్రతిగృహ్య భవేద్దేయమేష ధర్మః సనాతనః॥32॥

దాస్యామి భవతే కన్యామితి పూర్వం నభాషితం
యే చైవాహుర్యే చ నాహుర్యే చావశ్యం వదంత్యుత॥33॥

తస్మాదా గ్రహణాత్పాణేర్యాచయంతి పరస్పరం
కన్యావరః పురా దత్తో మరుద్భిరితి నః శ్రుతం॥34॥

నానిష్టాయ ప్రదాతవ్యా కన్యా ఇత్యృషిచోదితం
తన్మూలం కామమూలస్య ప్రజనస్యేతి మే మతిః॥35॥

సమీక్ష్య చ బహూందోషాన్సంవాసాద్విద్విషాణయోః
యథా నిష్ఠాకరం శుల్కం న జాత్వాసీత్తథా శృణు॥36॥

అహం విచిత్రవీర్యాయ ద్వే కన్యే సముదావహం
జిత్వా చ మాగధాన్సర్వాన్కాశీనథ చ కోసలాన్
గృహీతపాణిరేకాసీత్ప్రాప్తశుల్కాపరాభవత్॥37॥

పాణౌ గృహీతా తత్రైవ విసృజ్యా ఇతి మే పితా
అబ్రవీదితరాం కన్యామావహత్స తు కౌరవః॥38॥

అప్యన్యామనుపప్రచ్ఛ శంకమానః పితుర్వచః
అతీవ హ్యస్య ధర్మేప్సా పితుర్మేఽభ్యధికాభవత్॥39॥

తతోఽహమబ్రువం రాజన్నాచారేప్సురిదం వచః
ఆచారం తత్త్వతో వేత్తుమిచ్ఛామీతి పునః పునః॥40॥

తతో మయైవముక్తే తు వాక్యే ధర్మభృతాం వరః
పితా మమ మహారాజ బాహ్లీకో వాక్యమబ్రవీత్॥41॥

యది వః శుల్కతో నిష్ఠా న పాణిగ్రహణం తథా
లాజాంతరముపాసీత ప్రాప్తశుల్కా పతిం వృతం॥42॥

న హి ధర్మవిదః ప్రాహుః ప్రమాణం వాక్యతః స్మృతం
యేషాం వై శుల్కతో నిష్ఠా న పాణిగ్రహణాత్తథా॥43॥

ప్రసిద్ధం భాషితం దానే తేషాం ప్రత్యయనం పునః
యే మన్యంతే క్రయం శుల్కం న తే ధర్మవిదో జనాః॥44॥

న చైతేభ్యః ప్రదాతవ్యా న వోఢవ్యా తథావిధా
న హ్యేవ భార్యా క్రేతవ్యా న విక్రేయా కథంచన||45||

యే చ క్రీణంతి దాసీవద్యే చ విక్రీణతే జనాః
భవేత్తేషాం తథా నిష్ఠా లుబ్ధానాం పాపచేతసాం||46||

అస్మింధర్మే సత్యవంతం పర్యపృచ్ఛంత వై జనాః
కన్యాయాః ప్రాప్తశుల్కాయాః శుల్కదః ప్రశమం గతః||47||

పాణిగ్రహీతా చాన్యః స్యాదత్ర నో ధర్మసంశయః
తన్నశ్ఛింధి మహాప్రాజ్ఞ త్వం హి వై ప్రాజ్ఞసంమతః
తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం చక్షుర్భవతు నో భవాన్||48||

తానేవం బ్రువతః సర్వాన్సత్యవాన్వాక్యమబ్రవీత్
యత్రేష్టం తత్ర దేయా స్యాన్నాత్ర కార్యా విచారణా
కుర్వతే జీవతోఽప్యేవం మృతే నైవాస్తి సంశయః||49||

దేవరం ప్రవిశేత్కన్యా తప్యేద్వాపి మహత్తపః
తమేవానువ్రతా భూత్వా పాణిగ్రాహస్య నామ సా||50||

లిఖంత్యేవ తు కేషాంచిదపరేషాం శనైరపి
ఇతి యే సంవదంత్యత్ర త ఏతం నిశ్చయం విదుః||51||

తత్పాణిగ్రహణాత్పూర్వముత్తరం యత్ర వర్తతే
సర్వమంగలమంత్రం వై మృషావాదస్తు పాతకః||52||

పాణిగ్రహణమంత్రాణాం నిష్ఠా స్యాత్సప్తమే పదే
పాణిగ్రాహస్య భార్యా స్యాద్యస్య చాద్భిః ప్రదీయతే||53||

అనుకూలామనువంశాం భ్రాత్రా దత్తాముపాగ్నికాం
పరిక్రమ్య యథాన్యాయం భార్యాం విందేద్ద్విజోత్తమః||54||

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కన్యాయాః ప్రాప్తశుల్కాయాః పతిశ్చేన్నాస్తి కశ్చన
తత్ర కా ప్రతిపత్తిః స్యాత్తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

యాపుత్రకస్యాప్యరిక్థస్య ప్రతిపత్సా తదా భవేత్||2||

అథ చేత్సాహరేచ్ఛుల్కం క్రీతా శుల్కప్రదస్య సా
తస్యార్థేఽపత్యమీహేత యేన న్యాయేన శక్నుయాత్||3||

న తస్యా మంత్రవత్కార్యం కశ్చిత్కుర్వీత కించన||4||

స్వయం వృతేతి సావిత్రీ పిత్రా వై ప్రత్యపద్యత
తత్తస్యాన్యే ప్రశంసంతి ధర్మజ్ఞా నేతరే జనాః||5||

ఏతత్తు నాపరే చక్రుర్న పరే జాతు సాధవః
సాధూనాం పునరాచారో గరీయో ధర్మలక్షణం||6||

అస్మిన్నేవ ప్రకరణే సుక్రతుర్వాక్యమబ్రవీత్
నప్తా విదేహరాజస్య జనకస్య మహాత్మనః||7||

అసదాచరితే మార్గే కథం స్యాదనుకీర్తనం
అనుప్రశ్నః సంశయో వా సతామేతదుపాలభేత్॥8॥

అసదేవ హి ధర్మస్య ప్రమాదో ధర్మ ఆసురః
నానుశుశ్రుమ జాత్వేతామిమాం పూర్వేషు జన్మసు॥9॥

భార్యాపత్యోర్హి సంబంధః స్త్రీపుంసోస్తుల్య ఏవ సః
రతిః సాధారణో ధర్మ ఇతి చాహ స పార్థివః॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అథ కేన ప్రమాణేన పుంసామాదీయతే ధనం
పుత్రవద్ధి పితుస్తస్య కన్యా భవితుమర్హతి॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా
తస్యామాత్మని తిష్ఠంత్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్॥12॥

మాతుశ్చ యౌతకం యత్స్యాత్కుమారీభాగ ఏవ సః
దౌహిత్ర ఏవ వా రిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్॥13॥

దదాతి హి స పిండం వై పితుర్మాతామహస్య చ
పుత్రదౌహిత్రయోర్నేహ విశేషో ధర్మతః స్మృతః॥14॥

అన్యత్ర జాతయా సా హి ప్రజయా పుత్ర ఈహతే
దుహితాన్యత్ర జాతేన పుత్రేణాపి విశిష్యతే॥15॥

దౌహిత్రకేణ ధర్మేణ నాత్ర పశ్యామి కారణం
విక్రీతాసు చ యే పుత్రా భవంతి పితురేవ తే॥16॥

అసూయవస్త్వధర్మిష్ఠాః పరస్వాదాయినః శఠాః
ఆసురాదధిసంభూతా ధర్మాద్విషమవృత్తయః॥17॥

అత్ర గాథా యమోద్గీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
ధర్మజ్ఞా ధర్మశాస్త్రేషు నిబద్ధా ధర్మసేతుషు॥18॥

యో మనుష్యః స్వకం పుత్రం విక్రీయ ధనమిచ్ఛతి
కన్యాం వా జీవితార్థాయ యః శుల్కేన ప్రయచ్ఛతి॥19॥

సప్తావరే మహాఘోరే నిరయే కాలసాహ్వయే
స్వేదం మూత్రం పురీషం చ తస్మిన్ప్రేత ఉపాశ్నుతే॥20॥

ఆర్షే గోమిథునం శుల్కం కేచిదాహుర్మృషైవ తత్
అల్పం వా బహు వా రాజన్విక్రయస్తావదేవ సః॥21॥

యద్యప్యాచరితః కైశ్చిన్నైష ధర్మః కథంచన
అన్యేషామపి దృశ్యంతే లోభతః సంప్రవృత్తయః॥22॥

వశ్యాం కుమారీం విహితాం యే చ తాముపభుంజతే
ఏతే పాపస్య కర్తారస్తమస్యంధేఽథ శేరతే॥23॥

అన్యోఽప్యథ న విక్రేయో మనుష్యః కిం పునః ప్రజాః
అధర్మమూలైర్హి ధనైర్న తైరర్థోఽస్తి కశ్చన॥24॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ప్రాచేతసస్య వచనం కీర్తయంతి పురావిదః
యస్యాః కించిన్నాదదతే జ్ఞాతయో న స విక్రయః ॥1॥

అర్హణం తత్కుమారీణామానృశంస్యతమం చ తత్
సర్వం చ ప్రతిదేయం స్యాత్కన్యాయై తదశేషతః ॥2॥

పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చైవ శ్వశురైరథ దేవరైః
పూజ్యా లాలయితవ్యాశ్చ బహుకల్యాణమీప్సుభిః ॥3॥

యది వై స్త్రీ న రోచేత పుమాంసం న ప్రమోదయేత్
అమోదనాత్పునః పుంసః ప్రజనం న ప్రవర్ధతే ॥4॥

పూజ్యా లాలయితవ్యాశ్చ స్త్రియో నిత్యం జనాధిప
అపూజితాశ్చ యత్రైతాః సర్వాస్తత్రాఫలాః క్రియాః
తదైవ తత్కులం నాస్తి యదా శోచంతి జామయః ॥5॥

జామీశప్తాని గేహాని నికృత్తానీవ కృత్యయా
నైవ భాంతి న వర్ధంతే శ్రియా హీనాని పార్థివ ॥6॥

స్త్రియః పుంసాం పరిదదే మనుర్జిగమిషుర్దివం
అబలాః స్వల్పకౌపీనాః సుహృదః సత్యజిష్ణవః ॥7॥

ఈర్ష్యవో మానకామాశ్చ చండా అసుహృదోఽబుధాః
స్త్రియో మాననమర్హంతి తా మానయత మానవాః ॥8॥

స్త్రీప్రత్యయో హి వో ధర్మో రతిభోగాశ్చ కేవలాః
పరిచర్యాన్నసంస్కారాస్తదాయత్తా భవంతు వః ॥9॥

ఉత్పాదనమపత్యస్య జాతస్య పరిపాలనం
ప్రీత్యర్థం లోకయాత్రా చ పశ్యత స్త్రీనిబంధనం ॥10॥

సంమాన్యమానాశ్చైతాభిః సర్వకార్యాణ్యవాప్స్యథ
విదేహరాజదుహితా చాత్ర శ్లోకమగాయత ॥11॥

నాస్తి యజ్ఞః స్త్రియః కశ్చిన్న శ్రాద్ధం నోపవాసకం
ధర్మస్తు భర్తృశుశ్రూషా తయా స్వర్గం జయత్యుత ॥12॥

పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే
పుత్రాస్తు స్థవిరీభావే న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి ॥13॥

శ్రియ ఏతాః స్త్రియో నామ సత్కార్యా భూతిమిచ్ఛతా
లాలితా నిగృహీతా చ స్త్రీ శ్రీర్భవతి భారత ॥14॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సర్వశాస్త్రవిధానజ్ఞ రాజధర్మార్థవిత్తమ
అతీవ సంశయచ్ఛేత్తా భవాన్వై ప్రథితః క్షితౌ ॥1॥

కశ్చిత్తు సంశయో మేఽస్తి తన్మే బ్రూహి పితామహ
అస్యామాపది కష్టాయామన్యం పృచ్ఛామ కం వయం ॥2॥

యథా నరేణ కర్తవ్యం యశ్చ ధర్మః సనాతనః
ఏతత్సర్వం మహాబాహో భవాన్వ్యాఖ్యాతుమర్హతి ॥3॥

చతస్రో విహితా భార్యా బ్రాహ్మణస్య పితామహ
బ్రాహ్మణీ క్షత్రియా వైశ్యా శూద్రా చ రతిమిచ్ఛతః ॥4॥

తత్ర జాతేషు పుత్రేషు సర్వాసాం కురుసత్తమ
ఆనుపూర్వ్యేణ కస్తేషాం పిత్ర్యం దాయాద్యమర్హతి ॥5॥

కేన వా కిం తతో హార్యం పితృవిత్తాత్పితామహ
ఏతదిచ్ఛామి కథితం విభాగస్తేషు యః స్మృతః ॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యస్త్రయో వర్ణా ద్విజాతయః
ఏతేషు విహితో ధర్మో బ్రాహ్మణస్య యుధిష్ఠిర ॥7॥

వైషమ్యాదథ వా లోభాత్కామాద్వాపి పరంతప
బ్రాహ్మణస్య భవేచ్ఛూద్రా న తు దృష్టాంతతః స్మృతా ॥8॥

శూద్రాం శయనమారోప్య బ్రాహ్మణః పీడితో భవేత్
ప్రాయశ్చిత్తీయతే చాపి విధిదృష్టేన హేతునా ॥9॥

తత్ర జాతేష్వపత్యేషు ద్విగుణం స్యాద్యుధిష్ఠిర
అతస్తే నియమం విత్తే సంప్రవక్ష్యామి భారత ॥10॥

లక్షణ్యో గోవృషో యానం యత్ప్రధానతమం భవేత్
బ్రాహ్మణ్యాస్తద్ధరేత్పుత్ర ఏకాంశం వై పితుర్ధనాత్ ॥11॥

శేషం తు దశధా కార్యం బ్రాహ్మణస్వం యుధిష్ఠిర
తత్ర తేనైవ హర్తవ్యాశ్చత్వారోంఽశాః పితుర్ధనాత్ ॥12॥

క్షత్రియాయాస్తు యః పుత్రో బ్రాహ్మణః సోఽప్యసంశయః
స తు మాతృవిశేషేణ త్రీనంశాన్హర్తుమర్హతి ॥13॥

వర్ణే తృతీయే జాతస్తు వైశ్యాయాం బ్రాహ్మణాదపి
ద్విరంశస్తేన హర్తవ్యో బ్రాహ్మణస్వాద్యుధిష్ఠిర ॥14॥

శూద్రాయాం బ్రాహ్మణాజ్జాతో నిత్యాదేయధనః స్మృతః
అల్పం వాపి ప్రదాతవ్యం శూద్రాపుత్రాయ భారత ॥15॥

దశధా ప్రవిభక్తస్య ధనస్యైష భవేత్క్రమః
సవర్ణాసు తు జాతానాం సమాన్భాగాన్ప్రకల్పయేత్ ॥16॥

అబ్రాహ్మణం తు మన్యంతే శూద్రాపుత్రమనైపుణాత్
త్రిషు వర్ణేషు జాతో హి బ్రాహ్మణాద్బ్రాహ్మణో భవేత్ ॥17॥

స్మృతా వర్ణాశ్చ చత్వారః పంచమో నాధిగమ్యతే
హరేత్తు దశమం భాగం శూద్రాపుత్రః పితుర్ధనాత్ ॥18॥

తత్తు దత్తం హరేత్పిత్రా నాదత్తం హర్తుమర్హతి
అవశ్యం హి ధనం దేయం శూద్రాపుత్రాయ భారత ॥19॥

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మ ఇతి తస్మై ప్రదీయతే
యత్ర తత్ర సముత్పన్నో గుణాయైవోపకల్పతే ॥20॥

యది వాప్యేకపుత్రః స్యాదపుత్రో యది వా భవేత్
నాధికం దశమాద్దద్యాచ్ఛూద్రాపుత్రాయ భారత ॥21॥

త్రైవార్షికాద్యదా భక్తాదధికం స్యాద్ద్విజస్య తు
యజేత తేన ద్రవ్యేణ న వృథా సాధయేద్ధనం ॥22॥

త్రిసాహస్రపరో దాయః స్త్రియో దేయో ధనస్య వై
తచ్చ భర్త్రా ధనం దత్తం నాదత్తం భోక్తుమర్హతి॥23॥

స్త్రీణాం తు పతిదాయాద్యముపభోగఫలం స్మృతం
నాపహారం స్త్రియః కుర్యుః పతివిత్తాత్కథంచన॥24॥

స్త్రియాస్తు యద్భవేద్విత్తం పిత్రా దత్తం యుధిష్ఠిర
బ్రాహ్మణ్యాస్తద్ధరేత్కన్యా యథా పుత్రస్తథా హి సా
సా హి పుత్రసమా రాజన్విహితా కురునందన॥25॥

ఏవమేతత్సముద్దిష్టం ధర్మేషు భరతర్షభ
ఏతద్ధర్మమనుస్మృత్య న వృథా సాధయేద్ధనం॥26॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శూద్రాయాం బ్రాహ్మణాజ్జాతో యద్యదేయధనః స్మృతః
కేన ప్రతివిశేషేణ దశమోఽప్యస్య దీయతే॥27॥

బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాజ్జాతో బ్రాహ్మణః స్యాన్న సంశయః
క్షత్రియాయాం తథైవ స్యాద్వైశ్యాయామపి చైవ హి॥28॥

కస్మాత్తే విషమం భాగం భజేరన్నృపసత్తమ
యదా సర్వే త్రయో వర్ణాస్త్వయోక్తా బ్రాహ్మణా ఇతి॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

దారా ఇత్యుచ్యతే లోకే నామ్నైకేన పరంతప
ప్రోక్తేన చైకనామ్నాయం విశేషః సుమహాన్భవేత్॥30॥

తిస్రః కృత్వా పురో భార్యాః పశ్చాద్విందేత బ్రాహ్మణీం
సా జ్యేష్ఠా సా చ పూజ్యా స్యాత్సా చ తాభ్యో గరీయసీ॥31॥

స్నానం ప్రసాధనం భర్తుర్దంతధావనమంజనం
హవ్యం కవ్యం చ యచ్చాన్యద్ధర్మయుక్తం భవేద్గృహే॥32॥

న తస్యాం జాతు తిష్ఠంత్యామన్యా తత్కర్తుమర్హతి
బ్రాహ్మణీ త్వేవ తత్కుర్యాద్బ్రాహ్మణస్య యుధిష్ఠిర॥33॥

అన్నం పానం చ మాల్యం చ వాసాంస్యాభరణాని చ
బ్రాహ్మణ్యై తాని దేయాని భర్తుః సా హి గరీయసీ॥34॥

మనునాభిహితం శాస్త్రం యచ్చాపి కురునందన
తత్రాప్యేష మహారాజ దృష్టో ధర్మః సనాతనః॥35॥

అథ చేదన్యథా కుర్యాద్యది కామాద్యుధిష్ఠిర
యథా బ్రాహ్మణచండాలః పూర్వదృష్టస్తథైవ సః॥36॥

బ్రాహ్మణ్యాః సదృశః పుత్రః క్షత్రియాయాశ్చ యో భవేత్
రాజన్విశేషో నాస్త్యత్ర వర్ణయోరుభయోరపి॥37॥

న తు జాత్యా సమా లోకే బ్రాహ్మణ్యాః క్షత్రియా భవేత్
బ్రాహ్మణ్యాః ప్రథమః పుత్రో భూయాన్స్యాద్రాజసత్తమ
భూయోఽపి భూయసా హార్యం పితృవిత్తాద్యుధిష్ఠిర॥38॥

యథా న సదృశీ జాతు బ్రాహ్మణ్యాః క్షత్రియా భవేత్
క్షత్రియాయాస్తథా వైశ్యా న జాతు సదృశీ భవేత్॥39॥

శ్రీశ్చ రాజ్యం చ కోశశ్చ క్షత్రియాణాం యుధిష్ఠిర
విహితం దృశ్యతే రాజన్సాగరాంతా చ మేదినీ॥40॥

క్షత్రియో హి స్వధర్మేణ శ్రియం ప్రాప్నోతి భూయసీం
రాజా దండధరో రాజన్రక్షా నాన్యత్ర క్షత్రియాత్॥41॥

బ్రాహ్మణా హి మహాభాగా దేవానామపి దేవతాః
తేషు రాజా ప్రవర్తేత పూజయా విధిపూర్వకం॥42॥

ప్రణీతమృషిభిర్జ్ఞాత్వా ధర్మం శాశ్వతమవ్యయం
లుప్యమానాః స్వధర్మేణ క్షత్రియో రక్షతి ప్రజాః॥43॥

దస్యుభిర్హ్రియమాణం చ ధనం దారాశ్చ సర్వశః
సర్వేషామేవ వర్ణానాం త్రాతా భవతి పార్థివః॥44॥

భూయాన్స్యాత్క్షత్రియాపుత్రో వైశ్యాపుత్రాన్న సంశయః
భూయస్తేనాపి హర్తవ్యం పితృవిత్తాద్యుధిష్ఠిర॥45॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తం తే విధివద్రాజన్బ్రాహ్మణస్వే పితామహ
ఇతరేషాం తు వర్ణానాం కథం వినియమో భవేత్॥46॥

భీష్మ ఉవాచ

క్షత్రియస్యాపి భార్యే ద్వే విహితే కురునందన
తృతీయా చ భవేచ్ఛూద్రా న తు దృష్టాంతతః స్మృతా॥47॥

ఏష ఏవ క్రమో హి స్యాత్క్షత్రియాణాం యుధిష్ఠిర
అష్టధా తు భవేత్కార్యం క్షత్రియస్వం యుధిష్ఠిర॥48॥

క్షత్రియాయా హరేత్పుత్రశ్చతురోంఽశాన్పితుర్ధనాత్
యుద్ధావహారికం యచ్చ పితుః స్యాత్స హరేచ్చ తత్॥49॥

వైశ్యాపుత్రస్తు భాగాంస్త్రీన్శూద్రాపుత్రస్తథాష్టమం
సోఽపి దత్తం హరేత్పిత్రా నాదత్తం హర్తుమర్హతి॥50॥

ఏకైవ హి భవేద్భార్యా వైశ్యస్య కురునందన
ద్వితీయా వా భవేచ్ఛూద్రా న తు దృష్టాంతతః స్మృతా॥51॥

వైశ్యస్య వర్తమానస్య వైశ్యాయాం భరతర్షభ
శూద్రాయాం చైవ కౌంతేయ తయోర్వినియమః స్మృతః॥52॥

పంచధా తు భవేత్కార్యం వైశ్యస్వం భరతర్షభ
తయోరపత్యే వక్ష్యామి విభాగం చ జనాధిప॥53॥

వైశ్యాపుత్రేణ హర్తవ్యాశ్చత్వారోంఽశాః పితుర్ధనాత్
పంచమస్తు భవేద్భాగః శూద్రాపుత్రాయ భారత॥54॥

సోఽపి దత్తం హరేత్పిత్రా నాదత్తం హర్తుమర్హతి
త్రిభిర్వర్ణైస్తథా జాతః శూద్రో దేయధనో భవేత్॥55॥

శూద్రస్య స్యాత్సవర్ణైవ భార్యా నాన్యా కథంచన
శూద్రస్య సమభాగః స్యాద్యది పుత్రశతం భవేత్॥56॥

జాతానాం సమవర్ణాసు పుత్రాణామవిశేషతః
సర్వేషామేవ వర్ణానాం సమభాగో ధనే స్మృతః॥57॥

జ్యేష్ఠస్య భాగో జ్యేష్ఠః స్యాదేకాంశో యః ప్రధానతః
ఏష దాయవిధిః పార్థ పూర్వముక్తః స్వయంభువా॥58॥

సమవర్ణాసు జాతానాం విశేషోఽస్త్యపరో నృప
వివాహవైశేష్యకృతః పూర్వః పూర్వో విశిష్యతే॥59॥

హరేజ్జ్యేష్ఠః ప్రధానాంశమేకం తుల్యాసుతేష్వపి
మధ్యమో మధ్యమం చైవ కనీయాంస్తు కనీయసం॥60॥

ఏవం జాతిషు సర్వాసు సవర్ణాః శ్రేష్ఠతాం గతాః
మహర్షిరపి చైతద్వై మారీచః కాశ్యపోఽబ్రవీత్॥61॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అర్థాశ్రయాద్వా కామాద్వా వర్ణానాం వాప్యనిశ్చయాత్
అజ్ఞానాద్వాపి వర్ణానాం జాయతే వర్ణసంకరః॥1॥

తేషామేతేన విధినా జాతానాం వర్ణసంకరే
కో ధర్మః కాని కర్మాణి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

చాతుర్వర్ణ్యస్య కర్మాణి చాతుర్వర్ణ్యం చ కేవలం
అసృజత్స హ యజ్ఞార్థే పూర్వమేవ ప్రజాపతిః॥3॥

భార్యాశ్చతస్రో విప్రస్య ద్వయోరాత్మాస్య జాయతే
ఆనుపూర్వ్యాద్ద్వయోర్హీనౌ మాతృజాత్యౌ ప్రసూయతః॥4॥

పరం శవాద్బ్రాహ్మణస్యైష పుత్రః; శూద్రాపుత్రం పారశవం తమాహుః
శుశ్రూషకః స్వస్య కులస్య స స్యా;త్స్వం చారిత్రం నిత్యమథో న జహ్యాత్॥5॥

సర్వానుపాయానపి సంప్రధార్య; సముద్ధరేత్స్వస్య కులస్య తంతుం
జ్యేష్ఠో యవీయానపి యో ద్విజస్య; శుశ్రూషవాందానపరాయణః స్యాత్॥6॥

తిస్రః క్షత్రియసంబంధాద్ద్వయోరాత్మాస్య జాయతే
హీనవర్ణస్తృతీయాయాం శూద్ర ఉగ్ర ఇతి స్మృతః॥7॥

ద్వే చాపి భార్యే వైశ్యస్య ద్వయోరాత్మాస్య జాయతే
శూద్రా శూద్రస్య చాప్యేకా శూద్రమేవ ప్రజాయతే॥8॥

అతో విశిష్టస్త్వధమో గురుదారప్రధర్షకః
బాహ్యం వర్ణం జనయతి చాతుర్వర్ణ్యవిగర్హితం॥9॥

అయాజ్యం క్షత్రియో వ్రాత్యం సూతం స్తోమక్రియాపరం
వైశ్యో వైదేహకం చాపి మౌద్గల్యమపవర్జితం॥10॥

శూద్రశ్చండాలమత్యుగ్రం వధ్యఘ్నం బాహ్యవాసినం
బ్రాహ్మణ్యాం సంప్రజాయంత ఇత్యేతే కులపాంసనాః
ఏతే మతిమతాం శ్రేష్ఠ వర్ణసంకరజాః ప్రభో॥11॥

బందీ తు జాయతే వైశ్యాన్మాగధో వాక్యజీవనః
శూద్రాన్నిషాదో మత్స్యఘ్నః క్షత్రియాయాం వ్యతిక్రమాత్॥12॥

శూద్రాదాయోగవశ్చాపి వైశ్యాయాం గ్రామధర్మిణః
బ్రాహ్మణైరప్రతిగ్రాహ్యస్తక్షా స వనజీవనః॥13॥

ఏతేఽపి సదృశం వర్ణం జనయంతి స్వయోనిషు
మాతృజాత్యాం ప్రసూయంతే ప్రవరా హీనయోనిషు॥14॥

యథా చతుర్షు వర్ణేషు ద్వయోరాత్మాస్య జాయతే
ఆనంతర్యాత్తు జాయంతే తథా బాహ్యాః ప్రధానతః॥15॥

తే చాపి సదృశం వర్ణం జనయంతి స్వయోనిషు
పరస్పరస్య వర్తంతో జనయంతి విగర్హితాన్॥16॥

యథా చ శూద్రో బ్రాహ్మణ్యాం జంతుం బాహ్యం ప్రసూయతే
ఏవం బాహ్యతరాద్బాహ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యాత్ప్రసూయతే॥17॥

ప్రతిలోమం తు వర్తంతో బాహ్యాద్బాహ్యతరం పునః
హీనా హీనాత్ప్రసూయంతే వర్ణాః పంచదశైవ తే॥18॥

అగమ్యాగమనాచ్చైవ వర్తతే వర్ణసంకరః
వ్రాత్యానామత్ర జాయంతే సైరంధ్రా మాగధేషు చ
ప్రసాధనోపచారజ్ఞమదాసం దాసజీవనం॥19॥

అతశ్చాయోగవం సూతే వాగురావనజీవనం
మైరేయకం చ వైదేహః సంప్రసూతేఽథ మాధుకం॥20॥

నిషాదో ముద్గరం సూతే దాశం నావోపజీవినం
మృతపం చాపి చండాలః శ్వపాకమతికుత్సితం॥21॥

చతురో మాగధీ సూతే క్రూరాన్మాయోపజీవినః
మాంసస్వాదుకరం సూదం సౌగంధమితి సంజ్ఞితం॥22॥

వైదేహకాచ్చ పాపిష్ఠం క్రూరం భార్యోపజీవినం
నిషాదాన్మద్రనాభం చ ఖరయానప్రయాయినం॥23॥

చండాలాత్పుల్కసం చాపి ఖరాశ్వగజభోజినం
మృతచేలప్రతిచ్ఛన్నం భిన్నభాజనభోజినం॥24॥

ఆయోగవీషు జాయంతే హీనవర్ణాసు తే త్రయః
క్షుద్రో వైదేహకాదంధ్రో బహిర్గ్రామప్రతిశ్రయః॥25॥

కారావరో నిషాద్యాం తు చర్మకారాత్ప్రజాయతే
చండాలాత్పాండుసౌపాకస్త్వక్సారవ్యవహారవాన్॥26॥

ఆహిండికో నిషాదేన వైదేహ్యాం సంప్రజాయతే
చండాలేన తు సౌపాకో మౌద్గల్యసమవృత్తిమాన్॥27॥

నిషాదీ చాపి చండాలాత్పుత్రమంతావసాయినం
శ్మశానగోచరం సూతే బాహ్యైరపి బహిష్కృతం॥28॥

ఇత్యేతాః సంకరే జాత్యః పితృమాతృవ్యతిక్రమాత్
ప్రచ్ఛన్నా వా ప్రకాశా వా వేదితవ్యాః స్వకర్మభిః॥29॥

చతుర్ణామేవ వర్ణానాం ధర్మో నాన్యస్య విద్యతే
వర్ణానాం ధర్మహీనేషు సంజ్ఞా నాస్తీహ కస్యచిత్॥30॥

యదృచ్ఛయోపసంపన్నైర్యజ్ఞసాధుబహిష్కృతైః
బాహ్యా బాహ్యైస్తు జాయంతే యథావృత్తి యథాశ్రయం॥31॥

చతుష్పథశ్మశానాని శైలాంశ్చాన్యాన్వనస్పతీన్
యుంజంతే చాప్యలంకారాంస్తథోపకరణాని చ॥32॥

గోబ్రాహ్మణార్థే సాహాయ్యం కుర్వాణా వై న సంశయః
ఆనృశంస్యమనుక్రోశః సత్యవాక్యమథ క్షమా॥33॥

స్వశరీరైః పరిత్రాణం బాహ్యానాం సిద్ధికారకం
మనుజవ్యాఘ్ర భవతి తత్ర మే నాస్తి సంశయః॥34॥

యథోపదేశం పరికీర్తితాసు; నరః ప్రజాయేత విచార్య బుద్ధిమాన్
విహీనయోనిర్హి సుతోఽవసాదయే;త్తితీర్షమాణం సలిలే యథోపలం॥35॥

అవిద్వాంసమలం లోకే విద్వాంసమపి వా పునః
నయంతే హ్యుత్పథం నార్యః కామక్రోధవశానుగం॥36॥

స్వభావశ్చైవ నారీణాం నరాణామిహ దూషణం
ఇత్యర్థం న ప్రసజ్జంతే ప్రమదాసు విపశ్చితః॥37॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వర్ణాపేతమవిజ్ఞాతం నరం కలుషయోనిజం
ఆర్యరూపమివానార్యం కథం విద్యామహే నృప॥38॥

భీష్మ ఉవాచ

యోనిసంకలుషే జాతం నానాచారసమాహితం
కర్మభిః సజ్జనాచీర్ణైర్విజ్ఞేయా యోనిశుద్ధతా॥39॥

అనార్యత్వమనాచారః క్రూరత్వం నిష్క్రియాత్మతా
పురుషం వ్యంజయంతీహ లోకే కలుషయోనిజం॥40॥

పిత్ర్యం వా భజతే శీలం మాతృజం వా తథోభయం
న కథంచన సంకీర్ణః ప్రకృతిం స్వాం నియచ్ఛతి॥41॥

యథైవ సదృశో రూపే మాతాపిత్రోర్హి జాయతే
వ్యాఘ్రశ్చిత్రైస్తథా యోనిం పురుషః స్వాం నియచ్ఛతి॥42॥

కులస్రోతసి సంఛన్నే యస్య స్యాద్యోనిసంకరః
సంశ్రయత్యేవ తచ్ఛీలం నరోఽల్పమపి వా బహు॥43॥

ఆర్యరూపసమాచారం చరంతం కృతకే పథి
స్వవర్ణమన్యవర్ణం వా స్వశీలం శాస్తి నిశ్చయే॥44॥

నానావృత్తేషు భూతేషు నానాకర్మరతేషు చ
జన్మవృత్తసమం లోకే సుశ్లిష్టం న విరజ్యతే॥45॥

శరీరమిహ సత్త్వేన నరస్య పరికృష్యతే
జ్యేష్ఠమధ్యావరం సత్త్వం తుల్యసత్త్వం ప్రమోదతే॥46॥

జ్యాయాంసమపి శీలేన విహీనం నైవ పూజయేత్
అపి శూద్రం తు సద్వృత్తం ధర్మజ్ఞమభిపూజయేత్॥47॥

ఆత్మానమాఖ్యాతి హి కర్మభిర్నరః; స్వశీలచారిత్రకృతైః శుభాశుభైః
ప్రనష్టమప్యాత్మకులం తథా నరః; పునః ప్రకాశం కురుతే స్వకర్మభిః॥48॥

యోనిష్వేతాసు సర్వాసు సంకీర్ణాస్వితరాసు చ
యత్రాత్మానం న జనయేద్బుధస్తాః పరివర్జయేత్॥49॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రూహి పుత్రాన్కురుశ్రేష్ఠ వర్ణానాం త్వం పృథక్పృథక్
కీదృశ్యాం కీదృశాశ్చాపి పుత్రాః కస్య చ కే చ తే॥1॥

విప్రవాదాః సుబహుశః శ్రూయంతే పుత్రకారితాః
అత్ర నో ముహ్యతాం రాజన్సంశయం ఛేత్తుమర్హసి॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆత్మా పుత్రస్తు విజ్ఞేయస్తస్యానంతరజశ్చ యః
నియుక్తజశ్చ విజ్ఞేయః సుతః ప్రసృతజస్తథా॥3॥

పతితస్య చ భార్యాయాం భర్త్రా సుసమవేతయా
తథా దత్తకృతౌ పుత్రావధ్యూఢశ్చ తథాపరః॥4॥

షడపధ్వంసజాశ్చాపి కానీనాపసదాస్తథా
ఇత్యేతే తే సమాఖ్యాతాస్తాన్విజానీహి భారత॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

షడపధ్వంసజాః కే స్యుః కే వాప్యపసదాస్తథా
ఏతత్సర్వం యథాతత్త్వం వ్యాఖ్యాతుం మే త్వమర్హసి॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

త్రిషు వర్ణేషు యే పుత్రా బ్రాహ్మణస్య యుధిష్ఠిర
వర్ణయోశ్చ ద్వయోః స్యాతాం యౌ రాజన్యస్య భారత॥7॥

ఏకో ద్వివర్ణ ఏవాథ తథాత్రైవోపలక్షితః
షడపధ్వంసజాస్తే హి తథైవాపసదాఞ్శృణు॥8॥

చండాలో వ్రాత్యవేనౌ చ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాసు చ
వైశ్యాయాం చైవ శూద్రస్య లక్ష్యంతేఽపసదాస్త్రయః॥9॥

మాగధో వామకశ్చైవ ద్వౌ వైశ్యస్యోపలక్షితౌ
బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాయాం చ క్షత్రియస్యైక ఏవ తు॥10॥

బ్రాహ్మణ్యాం లక్ష్యతే సూత ఇత్యేతేఽపసదాః స్మృతాః
పుత్రరేతో న శక్యం హి మిథ్యా కర్తుం నరాధిప॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

క్షేత్రజం కేచిదేవాహుః సుతం కేచిత్తు శుక్రజం
తుల్యావేతౌ సుతౌ కస్య తన్మే బ్రూహి పితామహ॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

రేతజో వా భవేత్పుత్రస్త్యక్తో వా క్షేత్రజో భవేత్
అధ్యూఢః సమయం భిత్త్వేత్యేతదేవ నిబోధ మే॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

రేతోజం విద్మ వై పుత్రం క్షేత్రజస్యాగమః కథం
అధ్యూఢం విద్మ వై పుత్రం హిత్వా చ సమయం కథం॥14॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆత్మజం పుత్రముత్పాద్య యస్త్యజేత్కారణాంతరే
న తత్ర కారణం రేతః స క్షేత్రస్వామినో భవేత్॥15॥

పుత్రకామో హి పుత్రార్థే యాం వృణీతే విశాం పతే
తత్ర క్షేత్రం ప్రమాణం స్యాన్న వై తత్రాత్మజః సుతః॥16॥

అన్యత్ర క్షేత్రజః పుత్రో లక్ష్యతే భరతర్షభ
న హ్యాత్మా శక్యతే హంతుం దృష్టాంతోపగతో హ్యసౌ॥17॥

కశ్చిచ్చ కృతకః పుత్రః సంగ్రహాదేవ లక్ష్యతే
న తత్ర రేతః క్షేత్రం వా ప్రమాణం స్యాద్యుధిష్ఠిర॥18॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశః కృతకః పుత్రః సంగ్రహాదేవ లక్ష్యతే
శుక్రం క్షేత్రం ప్రమాణం వా యత్ర లక్ష్యేత భారత॥19॥

భీష్మ ఉవాచ

మాతాపితృభ్యాం సంత్యక్తం పథి యం తు ప్రలక్షయేత్
న చాస్య మాతాపితరౌ జ్ఞాయేతే స హి కృత్రిమః॥20॥

అస్వామికస్య స్వామిత్వం యస్మిన్సంప్రతిలక్షయేత్
సవర్ణస్తం చ పోషేత సవర్ణస్తస్య జాయతే॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథమస్య ప్రయోక్తవ్యః సంస్కారః కస్య వా కథం
దేయా కన్యా కథం చేతి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥22॥

భీష్మ ఉవాచ

ఆత్మవత్తస్య కుర్వీత సంస్కారం స్వామివత్తథా॥23॥

త్యక్తో మాతాపితృభ్యాం యః సవర్ణం ప్రతిపద్యతే
తద్గోత్రవర్ణతస్తస్య కుర్యాత్సంస్కారమచ్యుత॥24॥

అథ దేయా తు కన్యా స్యాత్తద్వర్ణేన యుధిష్ఠిర
సంస్కర్తుం మాతృగోత్రం చ మాతృవర్ణవినిశ్చయే॥25॥

కానీనాధ్యూఢజౌ చాపి విజ్ఞేయౌ పుత్రకిల్బిషౌ
తావపి స్వావివ సుతౌ సంస్కార్యావితి నిశ్చయః॥26॥

క్షేత్రజో వాప్యపసదో యేఽధ్యూఢాస్తేషు చాప్యథ
ఆత్మవద్వై ప్రయుంజీరన్సంస్కారం బ్రాహ్మణాదయః॥27॥

ధర్మశాస్త్రేషు వర్ణానాం నిశ్చయోఽయం ప్రదృశ్యతే
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి ||28||

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దర్శనే కీదృశః స్నేహః సంవాసే చ పితామహ
మహాభాగ్యం గవాం చైవ తన్మే బ్రూహి పితామహ ||1||

భీష్మ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి పురావృత్తం మహాద్యుతే
నహుషస్య చ సంవాదం మహర్షేశ్చ్యవనస్య చ ||2||

పురా మహర్షిశ్చ్యవనో భార్గవో భరతర్షభ
ఉదవాసకృతారంభో బభూవ సుమహావ్రతః ||3||

నిహత్య మానం క్రోధం చ ప్రహర్షం శోకమేవ చ
వర్షాణి ద్వాదశ మునిర్జలవాసే ధృతవ్రతః ||4||

ఆదధత్సర్వభూతేషు విస్రంభం పరమం శుభం
జలేచరేషు సత్త్వేషు శీతరశ్మిరివ ప్రభుః ||5||

స్థాణుభూతః శుచిర్భూత్వా దైవతేభ్యః ప్రణమ్య చ
గంగాయమునయోర్మధ్యే జలం సంప్రవివేశ హ ||6||

గంగాయమునయోర్వేగం సుభీమం భీమనిఃస్వనం
ప్రతిజగ్రాహ శిరసా వాతవేగసమం జవే ||7||

గంగా చ యమునా చైవ సరితశ్చానుగాస్తయోః
ప్రదక్షిణమృషిం చక్రుర్న చైనం పర్యపీడయన్ ||8||

అంతర్జలే స సుష్వాప కాష్ఠభూతో మహామునిః
తతశ్చోర్ధ్వస్థితో ధీమానభవద్భరతర్షభ ||9||

జలౌకసాం స సత్త్వానాం బభూవ ప్రియదర్శనః
ఉపాజిఘ్రంత చ తదా మత్స్యాస్తం హృష్టమానసాః
తత్ర తస్యాసతః కాలః సమతీతోఽభవన్మహాన్ ||10||

తతః కదాచిత్సమయే కస్మింశ్చిన్మత్స్యజీవినః
తం దేశం సముపాజగ్ముర్జాలహస్తా మహాద్యుతే ||11||

నిషాదా బహవస్తత్ర మత్స్యోద్ధరణనిశ్చితాః
వ్యాయతా బలినః శూరాః సలిలేష్వనివర్తినః
అభ్యాయయుశ్చ తం దేశం నిశ్చితా జాలకర్మణి ||12||

జాలం చ యోజయామాసుర్విశేషేణ జనాధిప
మత్స్యోదకం సమాసాద్య తదా భరతసత్తమ ||13||

తతస్తే బహుభిర్యోగైః కైవర్తా మత్స్యకాంక్షిణః
గంగాయమునయోర్వారి జాలైరభ్యకిరంస్తతః ||14||

జాలం సువితతం తేషాం నవసూత్రకృతం తథా
విస్తారాయామసంపన్నం యత్తత్ర సలిలే క్షమం ||15||

తతస్తే సుమహచ్చైవ బలవచ్చ సువర్తితం
ప్రకీర్య సర్వతః సర్వే జాలం చకృషిరే తదా॥16॥

అభీతరూపాః సంహృష్టాస్తేఽన్యోన్యవశవర్తినః
బబంధుస్తత్ర మత్స్యాంశ్చ తథాన్యాంజలచారిణః॥17॥

తథా మత్స్యైః పరివృతం చ్యవనం భృగునందనం
ఆకర్షంత మహారాజ జాలేనాథ యదృచ్ఛయా॥18॥

నదీశైవలదిగ్ధాంగం హరిశ్మశ్రుజటాధరం
లగ్నైః శంఖగణైర్గాత్రైః కోష్ఠైశ్చిత్రైరివావృతం॥19॥

తం జాలేనోద్ధృతం దృష్ట్వా తే తదా వేదపారగం
సర్వే ప్రాంజలయో దాశాః శిరోభిః ప్రాపతన్భువి॥20॥

పరిఖేదపరిత్రాసాజ్జాలస్యాకర్షణేన చ
మత్స్యా బభూవుర్వ్యాపన్నాః స్థలసంకర్షణేన చ॥21॥

స మునిస్తత్తదా దృష్ట్వా మత్స్యానాం కదనం కృతం
బభూవ కృపయావిష్టో నిఃశ్వసంశ్చ పునః పునః॥22॥

నిషాదా ఊచుః

అజ్ఞానాద్యత్కృతం పాపం ప్రసాదం తత్ర నః కురు
కరవామ ప్రియం కిం తే తన్నో బ్రూహి మహామునే॥23॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తో మత్స్యమధ్యస్థశ్చ్యవనో వాక్యమబ్రవీత్
యో మేఽద్య పరమః కామస్తం శృణుధ్వం సమాహితాః॥24॥

ప్రాణోత్సర్గం విక్రయం వా మత్స్యైర్యాస్యామ్యహం సహ
సంవాసాన్నోత్సహే త్యక్తుం సలిలాధ్యుషితానిమాన్॥25॥

ఇత్యుక్తాస్తే నిషాదాస్తు సుభృశం భయకంపితాః
సర్వే విషణ్ణవదనా నహుషాయ న్యవేదయన్॥26॥

భీష్మ ఉవాచ

నహుషస్తు తతః శ్రుత్వా చ్యవనం తం తథాగతం
త్వరితః ప్రయయౌ తత్ర సహామాత్యపురోహితః ||1||

శౌచం కృత్వా యథాన్యాయం ప్రాంజలిః ప్రయతో నృపః
ఆత్మానమాచచక్షే చ చ్యవనాయ మహాత్మనే ||2||

అర్చయామాస తం చాపి తస్య రాజ్ఞః పురోహితః
సత్యవ్రతం మహాభాగం దేవకల్పం విశాం పతే ||3||

నహుష ఉవాచ

కరవాణి ప్రియం కిం తే తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి
సర్వం కర్తాస్మి భగవన్యద్యపి స్యాత్సుదుష్కరం ||4||

చ్యవన ఉవాచ

శ్రమేణ మహతా యుక్తాః కైవర్తా మత్స్యజీవినః
మమ మూల్యం ప్రయచ్ఛైభ్యో మత్స్యానాం విక్రయైః సహ ||5||

నహుష ఉవాచ

సహస్రం దీయతాం మూల్యం నిషాదేభ్యః పురోహిత
నిష్క్రియార్థం భగవతో యథాహ భృగునందనః ||6||

చ్యవన ఉవాచ

సహస్రం నాహమర్హామి కిం వా త్వం మన్యసే నృప
సదృశం దీయతాం మూల్యం స్వబుద్ధ్యా నిశ్చయం కురు ||7||

నహుష ఉవాచ

సహస్రాణాం శతం క్షిప్రం నిషాదేభ్యః ప్రదీయతాం
స్యాదేతత్తు భవేన్మూల్యం కిం వాన్యన్మన్యతే భవాన్ ||8||

చ్యవన ఉవాచ

నాహం శతసహస్రేణ నిమేయః పార్థివర్షభ
దీయతాం సదృశం మూల్యమమాత్యైః సహ చింతయ ||9||

నహుష ఉవాచ

కోటిః ప్రదీయతాం మూల్యం నిషాదేభ్యః పురోహిత
యదేతదపి నౌపమ్యమతో భూయః ప్రదీయతాం ||10||

చ్యవన ఉవాచ

రాజన్నార్ఘామ్యహం కోటిం భూయో వాపి మహాద్యుతే
సదృశం దీయతాం మూల్యం బ్రాహ్మణైః సహ చింతయ॥11॥

నహుష ఉవాచ

అర్ధరాజ్యం సమగ్రం వా నిషాదేభ్యః ప్రదీయతాం
ఏతన్మూల్యమహం మన్యే కిం వాన్యన్మన్యసే ద్విజ॥12॥

చ్యవన ఉవాచ

అర్ధరాజ్యం సమగ్రం వా నాహమర్హామి పార్థివ
సదృశం దీయతాం మూల్యమృషిభిః సహ చింత్యతాం॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

మహర్షేర్వచనం శ్రుత్వా నహుషో దుఃఖకర్శితః
స చింతయామాస తదా సహామాత్యపురోహితః॥14॥

తత్ర త్వన్యో వనచరః కశ్చిన్మూలఫలాశనః
నహుషస్య సమీపస్థో గవిజాతోఽభవన్మునిః॥15॥

స సమాభాష్య రాజానమబ్రవీద్ద్విజసత్తమః
తోషయిష్యామ్యహం విప్రం యథా తుష్టో భవిష్యతి॥16॥

నాహం మిథ్యావచో బ్రూయాం స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా
భవతో యదహం బ్రూయాం తత్కార్యమవిశంకయా॥17॥

నహుష ఉవాచ

బ్రవీతు భగవాన్మూల్యం మహర్షేః సదృశం భృగోః
పరిత్రాయస్వ మామస్మాద్విషయం చ కులం చ మే॥18॥

హన్యాద్ధి భగవాన్క్రుద్ధస్త్రైలోక్యమపి కేవలం
కిం పునర్మాం తపోహీనం బాహువీర్యపరాయణం॥19॥

అగాధేఽమ్భసి మగ్నస్య సామాత్యస్య సహర్త్విజః
ప్లవో భవ మహర్షే త్వం కురు మూల్యవినిశ్చయం॥20॥

భీష్మ ఉవాచ

నహుషస్య వచః శ్రుత్వా గవిజాతః ప్రతాపవాన్
ఉవాచ హర్షయన్సర్వానమాత్యాన్పార్థివం చ తం॥21॥

అనర్ఘేయా మహారాజ ద్విజా వర్ణమహత్తమాః
గావశ్చ పృథివీపాల గౌర్మూల్యం పరికల్ప్యతాం॥22॥

నహుషస్తు తతః శ్రుత్వా మహర్షేర్వచనం నృప
హర్షేణ మహతా యుక్తః సహామాత్యపురోహితః॥23॥

అభిగమ్య భృగోః పుత్రం చ్యవనం సంశితవ్రతం
ఇదం ప్రోవాచ నృపతే వాచా సంతర్పయన్నివ॥24॥

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ విప్రర్షే గవా క్రీతోఽసి భార్గవ
ఏతన్మూల్యమహం మన్యే తవ ధర్మభృతాం వర॥25॥

చ్యవన ఉవాచ

ఉత్తిష్ఠామ్యేష రాజేంద్ర సమ్యక్క్రీతోఽస్మి తేఽనఘ
గోభిస్తుల్యం న పశ్యామి ధనం కించిదిహాచ్యుత॥26॥

కీర్తనం శ్రవణం దానం దర్శనం చాపి పార్థివ
గవాం ప్రశస్యతే వీర సర్వపాపహరం శివం॥27॥

గావో లక్ష్మ్యాః సదా మూలం గోషు పాప్మా న విద్యతే
అన్నమేవ సదా గావో దేవానాం పరమం హవిః॥28॥

స్వాహాకారవషట్కారౌ గోషు నిత్యం ప్రతిష్ఠితౌ
గావో యజ్ఞప్రణేత్ర్యో వై తథా యజ్ఞస్య తా ముఖం॥29॥

అమృతం హ్యక్షయం దివ్యం క్షరంతి చ వహంతి చ
అమృతాయతనం చైతాః సర్వలోకనమస్కృతాః॥30॥

తేజసా వపుషా చైవ గావో వహ్నిసమా భువి
గావో హి సుమహత్తేజః ప్రాణినాం చ సుఖప్రదాః॥31॥

నివిష్టం గోకులం యత్ర శ్వాసం ముంచతి నిర్భయం
విరాజయతి తం దేశం పాప్మానం చాపకర్షతి॥32॥

గావః స్వర్గస్య సోపానం గావః స్వర్గేఽపి పూజితాః
గావః కామదుఘా దేవ్యో నాన్యత్కించిత్పరం స్మృతం॥33॥

ఇత్యేతద్గోషు మే ప్రోక్తం మాహాత్మ్యం పార్థివర్షభ
గుణైకదేశవచనం శక్యం పారాయణం న తు॥34॥

నిషాదా ఊచుః

దర్శనం కథనం చైవ సహాస్మాభిః కృతం మునే
సతాం సప్తపదం మిత్రం ప్రసాదం నః కురు ప్రభో॥35॥

హవీంషి సర్వాణి యథా హ్యుపభుంక్తే హుతాశనః
ఏవం త్వమపి ధర్మాత్మన్పురుషాగ్నిః ప్రతాపవాన్॥36॥

ప్రసాదయామహే విద్వన్భవంతం ప్రణతా వయం
అనుగ్రహార్థమస్మాకమియం గౌః ప్రతిగృహ్యతాం॥37॥

చ్యవన ఉవాచ

కృపణస్య చ యచ్చక్షుర్మునేరాశీవిషస్య చ
నరం సమూలం దహతి కక్షమగ్నిరివ జ్వలన్॥38॥

ప్రతిగృహ్ణామి వో ధేనుం కైవర్తా ముక్తకిల్బిషాః
దివం గచ్ఛత వై క్షిప్రం మత్స్యైర్జాలోద్ధృతైః సహ॥39॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తస్య ప్రసాదాత్తే మహర్షేర్భావితాత్మనః
నిషాదాస్తేన వాక్యేన సహ మత్స్యైర్దివం యయుః॥40॥

తతః స రాజా నహుషో విస్మితః ప్రేక్ష్య ధీవరాన్
ఆరోహమాణాంస్త్రిదివం మత్స్యాంశ్చ భరతర్షభ॥41॥

తతస్తౌ గవిజశ్చైవ చ్యవనశ్చ భృగూద్వహః
వరాభ్యామనురూపాభ్యాం ఛందయామాసతుర్నృపం॥42॥

తతో రాజా మహావీర్యో నహుషః పృథివీపతిః
పరమిత్యబ్రవీత్ప్రీతస్తదా భరతసత్తమ॥43॥

తతో జగ్రాహ ధర్మే స స్థితిమింద్రనిభో నృపః
తథేతి చోదితః ప్రీతస్తావృషీ ప్రత్యపూజయత్॥44॥

సమాప్తదీక్షశ్చ్యవనస్తతోఽగచ్ఛత్స్వమాశ్రమం
గవిజశ్చ మహాతేజాః స్వమాశ్రమపదం యయౌ॥45॥

నిషాదాశ్చ దివం జగ్ముస్తే చ మత్స్యా జనాధిప
నహుషోఽపి వరం లబ్ధ్వా ప్రవివేశ పురం స్వకం॥46॥

ఏతత్తే కథితం తాత యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి
దర్శనే యాదృశః స్నేహః సంవాసే చ యుధిష్ఠిర॥47॥

మహాభాగ్యం గవాం చైవ తథా ధర్మవినిశ్చయం
కిం భూయః కథ్యతాం వీర కిం తే హృది వివక్షితం॥48॥

—♦ అధ్యాయము 52 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సంశయో మే మహాప్రాజ్ఞ సుమహాన్సాగరోపమః
తన్మే శృణు మహాబాహో శ్రుత్వా చాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

కౌతూహలం మే సుమహజ్జామదగ్న్యం ప్రతి ప్రభో
రామం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥2॥

కథమేష సముత్పన్నో రామః సత్యపరాక్రమః
కథం బ్రహ్మర్షివంశే చ క్షత్రధర్మా వ్యజాయత॥3॥

తదస్య సంభవం రాజన్నిఖిలేనానుకీర్తయ
కౌశికాచ్చ కథం వంశాత్క్షత్రాద్వై బ్రాహ్మణోఽభవత్॥4॥

అహో ప్రభావః సుమహానాసీద్వై సుమహాత్మనోః
రామస్య చ నరవ్యాఘ్ర విశ్వామిత్రస్య చైవ హ॥5॥

కథం పుత్రానతిక్రమ్య తేషాం నప్తృష్వథాభవత్
ఏష దోషః సుతాన్హిత్వా తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥6॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
చ్యవనస్య చ సంవాదం కుశికస్య చ భారత॥7॥

ఏతం దోషం పురా దృష్ట్వా భార్గవశ్చ్యవనస్తదా
ఆగామినం మహాబుద్ధిః స్వవంశే మునిపుంగవః॥8॥

సంచింత్య మనసా సర్వం గుణదోషబలాబలం
దగ్ధుకామః కులం సర్వం కుశికానాం తపోధనః॥9॥

చ్యవనస్తమనుప్రాప్య కుశికం వాక్యమబ్రవీత్
వస్తుమిచ్ఛా సముత్పన్నా త్వయా సహ మమానఘ ||10||

కుశిక ఉవాచ

భగవన్సహధర్మోఽయం పండితైరిహ ధార్యతే
ప్రదానకాలే కన్యానాముచ్యతే చ సదా బుధైః ||11||

యత్తు తావదతిక్రాంతం ధర్మద్వారం తపోధన
తత్కార్యం ప్రకరిష్యామి తదనుజ్ఞాతుమర్హసి ||12||

భీష్మ ఉవాచ

అథాసనముపాదాయ చ్యవనస్య మహామునేః
కుశికో భార్యయా సార్ధమాజగామ యతో మునిః ||13||

ప్రగృహ్య రాజా భృంగారం పాద్యమస్మై న్యవేదయత్
కారయామాస సర్వాశ్చ క్రియాస్తస్య మహాత్మనః ||14||

తతః స రాజా చ్యవనం మధుపర్కం యథావిధి
ప్రత్యగ్రాహయదవ్యగ్రో మహాత్మా నియతవ్రతః ||15||

సత్కృత్య స తథా విప్రమిదం వచనమబ్రవీత్
భగవన్పరవంతౌ స్వో బ్రూహి కిం కరవావహే ||16||

యది రాజ్యం యది ధనం యది గాః సంశితవ్రత
యజ్ఞదానాని చ తథా బ్రూహి సర్వం దదామి తే ||17||

ఇదం గృహమిదం రాజ్యమిదం ధర్మాసనం చ తే
రాజా త్వమసి శాధ్యుర్వీం భృత్యోఽహం పరవాంస్త్వయి ||18||

ఏవముక్తే తతో వాక్యే చ్యవనో భార్గవస్తదా
కుశికం ప్రత్యువాచేదం ముదా పరమయా యుతః ||19||

న రాజ్యం కామయే రాజన్న ధనం న చ యోషితః
న చ గా న చ తే దేశాన్న యజ్ఞాఞ్శ్రూయతామిదం ||20||

నియమం కంచిదారప్స్యే యువయోర్యది రోచతే
పరిచర్యోఽస్మి యత్తాభ్యాం యువాభ్యామవిశంకయా ||21||

ఏవముక్తే తదా తేన దంపతీ తౌ జహర్షతుః
ప్రత్యబ్రూతాం చ తమృషిమేవమస్త్వితి భారత ||22||

అథ తం కుశికో హృష్టః ప్రావేశయదనుత్తమం
గృహోద్దేశం తతస్తత్ర దర్శనీయమదర్శయత్ ||23||

ఇయం శయ్యా భగవతో యథాకామమిహోష్యతాం
ప్రయతిష్యావహే ప్రీతిమాహర్తుం తే తపోధన ||24||

అథ సూర్యోఽతిచక్రామ తేషాం సంవదతాం తథా
అథర్షిశ్చోదయామాస పానమన్నం తథైవ చ ||25||

తమపృచ్ఛత్తతో రాజా కుశికః ప్రణతస్తదా
కిమన్నజాతమిష్టం తే కిముపస్థాపయామ్యహం ||26||

తతః స పరయా ప్రీత్యా ప్రత్యువాచ జనాధిపం
ఔపపత్తికమాహారం ప్రయచ్ఛస్వేతి భారత ||27||

తద్వచః పూజయిత్వా తు తథేత్యాహ స పార్థివః
యథోపపన్నం చాహారం తస్మై ప్రాదాజ్జనాధిపః||28||

తతః స భగవాన్భుక్త్వా దంపతీ ప్రాహ ధర్మవిత్
స్వప్తుమిచ్ఛామ్యహం నిద్రా బాధతే మామితి ప్రభో||29||

తతః శయ్యాగృహం ప్రాప్య భగవానృషిసత్తమః
సంవివేశ నరేంద్రస్తు సపత్నీకః స్థితోఽభవత్||30||

న ప్రబోధ్యోఽస్మి సంసుప్త ఇత్యువాచాథ భార్గవః
సంవాహితవ్యౌ పాదౌ మే జాగర్తవ్యం చ వాం నిశి||31||

అవిశంకశ్చ కుశికస్తథేత్యాహ స ధర్మవిత్
న ప్రబోధయతాం తం చ తౌ తదా రజనీక్షయే||32||

యథాదేశం మహర్షేస్తు శుశ్రూషాపరమౌ తదా
బభూవతుర్మహారాజ ప్రయతావథ దంపతీ||33||

తతః స భగవాన్విప్రః సమాదిశ్య నరాధిపం
సుష్వాపైకేన పార్శ్వేన దివసానేకవింశతిం||34||

స తు రాజా నిరాహారః సభార్యః కురునందన
పర్యుపాసత తం హృష్టశ్చ్యవనారాధనే రతః||35||

భార్గవస్తు సముత్తస్థౌ స్వయమేవ తపోధనః
అకించిదుక్త్వా తు గృహాన్నిశ్చక్రామ మహాతపాః||36||

తమన్వగచ్ఛతాం తౌ తు క్షుధితౌ శ్రమకర్శితౌ
భార్యాపతీ మునిశ్రేష్ఠో న చ తావవలోకయత్||37||

తయోస్తు ప్రేక్షతోరేవ భార్గవాణాం కులోద్వహః
అంతర్హితోఽభూద్రాజేంద్ర తతో రాజాపతత్క్షితౌ||38||

స ముహూర్తం సమాశ్వస్య సహ దేవ్యా మహాద్యుతిః
పునరన్వేషణే యత్నమకరోత్పరమం తదా||39||

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తస్మిన్నంతర్హితే విప్రే రాజా కిమకరోత్తదా
భార్యా చాస్య మహాభాగా తన్మే బ్రూహి పితామహ||1||

భీష్మ ఉవాచ

అదృష్ట్వా స మహీపాలస్తమృషిం సహ భార్యయా
పరిశ్రాంతో నివవృతే వ్రీడితో నష్టచేతనః||2||

స ప్రవిశ్య పురీం దీనో నాభ్యభాషత కించన
తదేవ చింతయామాస చ్యవనస్య విచేష్టితం||3||

అథ శూన్యేన మనసా ప్రవివేశ గృహం నృపః
దదర్శ శయనే తస్మిఙ్శయానం భృగునందనం||4||

విస్మితౌ తౌ తు దృష్ట్వా తం తదాశ్చర్యం విచింత్య చ
దర్శనాత్తస్య చ మునేర్విశ్రాంతౌ సంబభూవతుః||5||

యథాస్థానం తు తౌ స్థిత్వా భూయస్తం సంవవాహతుః
అథాపరేణ పార్శ్వేన సుష్వాప స మహామునిః॥6॥

తేనైవ చ స కాలేన ప్రత్యబుధ్యత వీర్యవాన్
న చ తౌ చక్రతుః కించిద్వికారం భయశంకితౌ॥7॥

ప్రతిబుద్ధస్తు స మునిస్తౌ ప్రోవాచ విశాం పతే
తైలాభ్యంగో దీయతాం మే స్నాస్యేఽహమితి భారత॥8॥

తథేతి తౌ ప్రతిశ్రుత్య క్షుధితౌ శ్రమకర్శితౌ
శతపాకేన తైలేన మహార్హేణోపతస్థతుః॥9॥

తతః సుఖాసీనమృషిం వాగ్యతౌ సంవవాహతుః
న చ పర్యాప్తమిత్యాహ భార్గవః సుమహాతపాః॥10॥

యదా తౌ నిర్వికారౌ తు లక్షయామాస భార్గవః
తత ఉత్థాయ సహసా స్నానశాలాం వివేశ హ
క్లృప్తమేవ తు తత్రాసీత్స్నానీయం పార్థివోచితం॥11॥

అసత్కృత్య తు తత్సర్వం తత్రైవాంతరధీయత
స మునిః పునరేవాథ నృపతేః పశ్యతస్తదా
నాసూయాం చక్రతుస్తౌ చ దంపతీ భరతర్షభ॥12॥

అథ స్నాతః స భగవాన్సింహాసనగతః ప్రభుః
దర్శయామాస కుశికం సభార్యం భృగునందనః॥13॥

సంహృష్టవదనో రాజా సభార్యః కుశికో మునిం
సిద్ధమన్నమితి ప్రహ్వో నిర్వికారో న్యవేదయత్॥14॥

ఆనీయతామితి మునిస్తం చోవాచ నరాధిపం
రాజా చ సముపాజహ్రే తదన్నం సహ భార్యయా॥15॥

మాంసప్రకారాన్వివిధాఞ్శాకాని వివిధాని చ
వేసవారవికారాంశ్చ పానకాని లఘూని చ॥16॥

రసాలాపూపకాంశ్చిత్రాన్మోదకానథ షాడవాన్
రసాన్నానాప్రకారాంశ్చ వన్యం చ మునిభోజనం॥17॥

ఫలాని చ విచిత్రాణి తథా భోజ్యాని భూరిశః
బదరేంగుదకాశ్మర్యభల్లాతకవటాని చ॥18॥

గృహస్థానాం చ యద్భోజ్యం యచ్చాపి వనవాసినాం
సర్వమాహారయామాస రాజా శాపభయాన్మునేః॥19॥

అథ సర్వముపన్యస్తమగ్రతశ్చ్యవనస్య తత్
తతః సర్వం సమానీయ తచ్చ శయ్యాసనం మునిః॥20॥

వస్త్రైః శుభ్రైరవచ్ఛాద్య భోజనోపస్కరైః సహ
సర్వమాదీపయామాస చ్యవనో భృగునందనః॥21॥

న చ తౌ చక్రతుః కోపం దంపతీ సుమహావ్రతౌ
తయోః సంప్రేక్షతోరేవ పునరంతర్హితోఽభవత్॥22॥

తత్రైవ చ స రాజర్షిస్తస్థౌ తాం రజనీం తదా
సభార్యో వాగ్యతః శ్రీమాన్న చ తం కోప ఆవిశత్॥23॥

నిత్యం సంస్కృతమన్నం తు వివిధం రాజవేశ్మని
శయనాని చ ముఖ్యాని పరిషేకాశ్చ పుష్కలాః॥24॥

వస్త్రం చ వివిధాకారమభవత్సముపార్జితం
న శశాక తతో ద్రష్టుమంతరం చ్యవనస్తదా॥25॥

పునరేవ చ విప్రర్షిః ప్రోవాచ కుశికం నృపం
సభార్యో మాం రథేనాశు వహ యత్ర బ్రవీమ్యహం॥26॥

తథేతి చ ప్రాహ నృపో నిర్విశంకస్తపోధనం
క్రీడారథోఽస్తు భగవన్నుత సాంగ్రామికో రథః॥27॥

ఇత్యుక్తః స మునిస్తేన రాజ్ఞా హృష్టేన తద్వచః
చ్యవనః ప్రత్యువాచేదం హృష్టః పరపురంజయం॥28॥

సజ్జీకురు రథం క్షిప్రం యస్తే సాంగ్రామికో మతః
సాయుధః సపతాకశ్చ సశక్తిః కణయష్టిమాన్॥29॥

కింకిణీశతనిర్ఘోషో యుక్తస్తోమరకల్పనైః
గదాఖడ్గనిబద్ధశ్చ పరమేషుశతాన్వితః॥30॥

తతః స తం తథేత్యుక్త్వా కల్పయిత్వా మహారథం
భార్యాం వామే ధురి తదా చాత్మానం దక్షిణే తథా॥31॥

త్రిదంష్ట్రం వజ్రసూచ్యగ్రం ప్రతోదం తత్ర చాదధత్
సర్వమేతత్తతో దత్త్వా నృపో వాక్యమథాబ్రవీత్॥32॥

భగవన్క్వ రథో యాతు బ్రవీతు భృగునందనః
యత్ర వక్ష్యసి విప్రర్షే తత్ర యాస్యతి తే రథః॥33॥

ఏవముక్తస్తు భగవాన్ప్రత్యువాచాథ తం నృపం
ఇతఃప్రభృతి యాతవ్యం పదకం పదకం శనైః॥34॥

శ్రమో మమ యథా న స్యాత్తథా మే ఛందచారిణౌ
సుఖం చైవాస్మి వోఢవ్యో జనః సర్వశ్చ పశ్యతు॥35॥

నోత్సార్యః పథికః కశ్చిత్తేభ్యో దాస్యామ్యహం వసు
బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ యే కామానర్థయిష్యంతి మాం పథి॥36॥

సర్వం దాస్యామ్యశేషేణ ధనం రత్నాని చైవ హి
క్రియతాం నిఖిలేనైతన్మా విచారయ పార్థివ॥37॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా భృత్యానథాబ్రవీత్
యద్యద్బ్రూయాన్మునిస్తత్తత్సర్వం దేయమశంకితైః॥38॥

తతో రత్నాన్యనేకాని స్త్రియో యుగ్యమజావికం
కృతాకృతం చ కనకం గజేంద్రాశ్చాచలోపమాః॥39॥

అన్వగచ్ఛంత తమృషిం రాజామాత్యాశ్చ సర్వశః
హాహాభూతం చ తత్సర్వమాసీన్నగరమార్తిమత్॥40॥

తౌ తీక్ష్ణాగ్రేణ సహసా ప్రతోదేన ప్రచోదితౌ
పృష్ఠే విద్ధౌ కటే చైవ నిర్వికారౌ తమూహతుః॥41॥

వేపమానౌ విరాహారౌ పంచాశద్రాత్రకర్శితౌ
కథంచిదూహతుర్వీరౌ దంపతీ తం రథోత్తమం॥42॥

బహుశో భృశవిద్ధౌ తౌ క్షరమాణౌ క్షతోద్భవం
దదృశాతే మహారాజ పుష్పితావివ కింశుకౌ॥43॥

తౌ దృష్ట్వా పౌరవర్గస్తు భృశం శోకపరాయణః
అభిశాపభయాత్త్రస్తో న చ కించిదువాచ హ॥44॥

ద్వంద్వశశ్చాబ్రువన్సర్వే పశ్యధ్వం తపసో బలం
క్రుద్ధా అపి మునిశ్రేష్ఠం వీక్షితుం నైవ శక్నుమః॥45॥

అహో భగవతో వీర్యం మహర్షేర్భావితాత్మనః
రాజ్ఞశ్చాపి సభార్యస్య ధైర్యం పశ్యత యాదృశం॥46॥

శ్రాంతావపి హి కృచ్ఛ్రేణ రథమేతం సమూహతుః
న చైతయోర్వికారం వై దదర్శ భృగునందనః॥47॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః స నిర్వికారౌ తౌ దృష్ట్వా భృగుకులోద్వహః
వసు విశ్రాణయామాస యథా వైశ్రవణస్తథా॥48॥

తత్రాపి రాజా ప్రీతాత్మా యథాజ్ఞప్తమథాకరోత్
తతోఽస్య భగవాన్ప్రీతో బభూవ మునిసత్తమః॥49॥

అవతీర్య రథశ్రేష్ఠాద్దంపతీ తౌ ముమోచ హ
విమోచ్య చైతౌ విధివత్తతో వాక్యమువాచ హ॥50॥

స్నిగ్ధగంభీరయా వాచా భార్గవః సుప్రసన్నయా
దదాని వాం వరం శ్రేష్ఠం తద్బ్రూతామితి భారత॥51॥

సుకుమారౌ చ తౌ విద్వాన్కరాభ్యాం మునిసత్తమః
పస్పర్శామృతకల్పాభ్యాం స్నేహాద్భరతసత్తమ॥52॥

అథాబ్రవీన్నృపో వాక్యం శ్రమో నాస్త్యావయోరిహ
విశ్రాంతౌ స్వః ప్రభావాత్తే ధ్యానేనైవేతి భార్గవ॥53॥

అథ తౌ భగవాన్ప్రాహ ప్రహృష్టశ్చ్యవనస్తదా
న వృథా వ్యాహృతం పూర్వం యన్మయా తద్భవిష్యతి॥54॥

రమణీయః సముద్దేశో గంగాతీరమిదం శుభం
కంచిత్కాలం వ్రతపరో నివత్స్యామీహ పార్థివ॥55॥

గమ్యతాం స్వపురం పుత్ర విశ్రాంతః పునరేష్యసి
ఇహస్థం మాం సభార్యస్త్వం ద్రష్టాసి శ్వో నరాధిప॥56॥

న చ మన్యుస్త్వయా కార్యః శ్రేయస్తే సముపస్థితం
యత్కాంక్షితం హృదిస్థం తే తత్సర్వం సంభవిష్యతి॥57॥

ఇత్యేవముక్తః కుశికః ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా
ప్రోవాచ మునిశార్దూలమిదం వచనమర్థవత్॥58॥

న మే మన్యుర్మహాభాగ పూతోఽస్మి భగవంస్త్వయా
సంవృత్తౌ యౌవనస్థౌ స్వో వపుష్మంతౌ బలాన్వితౌ॥59॥

ప్రతోదేన వ్రణా యే మే సభార్యస్య కృతాస్త్వయా
తాన్న పశ్యామి గాత్రేషు స్వస్థోఽస్మి సహ భార్యయా॥60॥

ఇమాం చ దేవీం పశ్యామి మునే దివ్యాప్సరోపమాం
శ్రియా పరమయా యుక్తాం యథాదృష్టాం మయా పురా॥61॥

తవ ప్రసాదాత్సంవృత్తమిదం సర్వం మహామునే
నైతచ్చిత్రం తు భగవంస్త్వయి సత్యపరాక్రమ॥62॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం చ్యవనః కుశికం తదా
ఆగచ్ఛేథాః సభార్యశ్చ త్వమిహేతి నరాధిప॥63॥

ఇత్యుక్తః సమనుజ్ఞాతో రాజర్షిరభివాద్య తం
ప్రయయౌ వపుషా యుక్తో నగరం దేవరాజవత్॥64॥

తత ఏనముపాజగ్మురమాత్యాః సపురోహితాః
బలస్థా గణికాయుక్తాః సర్వాః ప్రకృతయస్తథా॥65॥

తైర్వృతః కుశికో రాజా శ్రియా పరమయా జ్వలన్
ప్రవివేశ పురం హృష్టః పూజ్యమానోఽథ బందిభిః॥66॥

తతః ప్రవిశ్య నగరం కృత్వా సర్వాహ్ణికక్రియాః
భుక్త్వా సభార్యో రజనీమువాస స మహీపతిః॥67॥

తతస్తు తౌ నవమభివీక్ష్య యౌవనం; పరస్పరం విగతజరావివామరౌ
ననందతుః శయనగతౌ వపుర్ధరౌ; శ్రియా యుతౌ ద్విజవరదత్తయా తయా॥68॥

స చాప్యృషిర్భృగుకులకీర్తివర్ధన;స్తపోధనో వనమభిరామమృద్ధిమత్
మనీషయా బహువిధరత్నభూషితం; ససర్జ యన్నాస్తి శతక్రతోరపి॥69॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతః స రాజా రాత్ర్యంతే ప్రతిబుద్ధో మహామనాః
కృతపూర్వాహ్ణికః ప్రాయాత్సభార్యస్తద్వనం ప్రతి॥1॥

తతో దదర్శ నృపతిః ప్రాసాదం సర్వకాంచనం
మణిస్తంభసహస్రాఢ్యం గంధర్వనగరోపమం
తత్ర దివ్యానభిప్రాయాందదర్శ కుశికస్తదా॥2॥

పర్వతాన్రమ్యసానూంశ్చ నలినీశ్చ సపంకజాః
చిత్రశాలాశ్చ వివిధాస్తోరణాని చ భారత
శాద్వలోపచితాం భూమిం తథా కాంచనకుట్టిమాం॥3॥

సహకారాన్ప్రఫుల్లాంశ్చ కేతకోద్దాలకాంధవాన్
అశోకాన్ముచుకుందాంశ్చ ఫుల్లాంశ్చైవాతిముక్తకాన్॥4॥

చంపకాంస్తిలకాన్భవ్యాన్పనసాన్వంజులానపి
పుష్పితాన్కర్ణికారాంశ్చ తత్ర తత్ర దదర్శ హ॥5॥

శ్యామాం వారణపుష్పీం చ తథాష్టాపదికాం లతాం
తత్ర తత్ర పరిక్లప్తా దదర్శ స మహీపతిః॥6॥

వృక్షాన్పద్మోత్పలధరాన్సర్వర్తుకుసుమాంస్తథా
విమానచ్ఛందకాంశ్చాపి ప్రాసాదాన్పద్మసంనిభాన్॥7॥

శీతలాని చ తోయాని క్వచిదుష్ణాని భారత
ఆసనాని విచిత్రాణి శయనప్రవరాణి చ॥8॥

పర్యంకాన్సర్వసౌవర్ణాన్పరార్ధ్యాస్తరణాస్తృతాన్
భక్ష్యభోజ్యమనంతం చ తత్ర తత్రోపకల్పితం॥9॥

వాణీవాదాంఛుకాంశ్చాపి శారికాభృంగరాజకాన్
కోకిలాంఛతపత్రాంశ్చ కోయష్టిమకకుక్కుటాన్॥10॥

మయూరాన్కుక్కుటాంశ్చాపి పుత్రకాంజీవజీవకాన్
చకోరాన్వానరాన్హంసాన్సారసాంశ్చక్రసాహ్వయాన్॥11॥

సమంతతః ప్రణదితాందదర్శ సుమనోహరాన్
క్వచిదప్సరసాం సంఘాన్గంధర్వాణాం చ పార్థివ॥12॥

కాంతాభిరపరాంస్తత్ర పరిష్వక్తాందదర్శ హ
న దదర్శ చ తాన్భూయో దదర్శ చ పునర్నృపః॥13॥

గీతధ్వనిం సుమధురం తథైవాధ్యయనధ్వనిం
హంసాన్సుమధురాంశ్చాపి తత్ర శుశ్రావ పార్థివః॥14॥

తం దృష్ట్వాత్యద్భుతం రాజా మనసాచింతయత్తదా
స్వప్నోఽయం చిత్తవిభ్రంశ ఉతాహో సత్యమేవ తు॥15॥

అహో సహ శరీరేణ ప్రాప్తోఽస్మి పరమాం గతిం
ఉత్తరాన్వా కురూన్పుణ్యానథ వాప్యమరావతీం॥16॥

కిం త్విదం మహదాశ్చర్యం సంపశ్యామీత్యచింతయత్
ఏవం సంచింతయన్నేవ దదర్శ మునిపుంగవం॥17॥

తస్మిన్విమానే సౌవర్ణే మణిస్తంభసమాకులే
మహార్హే శయనే దివ్యే శయానం భృగునందనం॥18॥

తమభ్యయాత్ప్రహర్షేణ నరేంద్రః సహ భార్యయా
అంతర్హితస్తతో భూయశ్చ్యవనః శయనం చ తత్॥19॥

తతోఽన్యస్మిన్వనోద్దేశే పునరేవ దదర్శ తం
కౌశ్యాం బృస్యాం సమాసీనం జపమానం మహావ్రతం
ఏవం యోగబలాద్విప్రో మోహయామాస పార్థివం॥20॥

క్షణేన తద్వనం చైవ తే చైవాప్సరసాం గణాః
గంధర్వాః పాదపాశ్చైవ సర్వమంతరధీయత॥21॥

నిఃశబ్దమభవచ్చాపి గంగాకూలం పునర్నృప
కుశవల్మీకభూయిష్ఠం బభూవ చ యథా పురా॥22॥

తతః స రాజా కుశికః సభార్యస్తేన కర్మణా
విస్మయం పరమం ప్రాప్తస్తద్దృష్ట్వా మహదద్భుతం॥23॥

తతః ప్రోవాచ కుశికో భార్యాం హర్షసమన్వితః
పశ్య భద్రే యథా భావాశ్చిత్రా దృష్టాః సుదుర్లభాః॥24॥

ప్రసాదాద్భృగుముఖ్యస్య కిమన్యత్ర తపోబలాత్
తపసా తదవాప్యం హి యన్న శక్యం మనోరథైః॥25॥

త్రైలోక్యరాజ్యాదపి హి తప ఏవ విశిష్యతే
తపసా హి సుతప్తేన క్రీడత్యేష తపోధనః॥26॥

అహో ప్రభావో బ్రహ్మర్షేశ్చ్యవనస్య మహాత్మనః
ఇచ్ఛన్నేష తపోవీర్యాదన్యాల్లోకాన్సృజేదపి॥27॥

బ్రాహ్మణా ఏవ జాయేరన్పుణ్యవాగ్బుద్ధికర్మణః
ఉత్సహేదిహ కర్తుం హి కోఽన్యో వై చ్యవనాదృతే॥28॥

బ్రాహ్మణ్యం దుర్లభం లోకే రాజ్యం హి సులభం నరైః
బ్రాహ్మణ్యస్య ప్రభావాద్ధి రథే యుక్తౌ స్వధుర్యవత్॥29॥

ఇత్యేవం చింతయానః స విదితశ్చ్యవనస్య వై
సంప్రేక్ష్యోవాచ స నృపం క్షిప్రమాగమ్యతామితి॥30॥

ఇత్యుక్తః సహభార్యస్తమభ్యగచ్ఛన్మహామునిం
శిరసా వందనీయం తమవందత స పార్థివః॥31॥

తస్యాశిషః ప్రయుజ్యాథ స మునిస్తం నరాధిపం
నిషీదేత్యబ్రవీద్ధీమాన్సాంత్వయన్పురుషర్షభ॥32॥

తతః ప్రకృతిమాపన్నో భార్గవో నృపతే నృపం
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా తర్పయన్నివ భారత॥33॥

రాజన్సమ్యగ్జితానీహ పంచ పంచసు యత్త్వయా
మనఃషష్ఠానీంద్రియాణి కృచ్ఛ్రాన్ముక్తోఽసి తేన వై॥34॥

సమ్యగారాధితః పుత్ర త్వయాహం వదతాం వర
న హి తే వృజినం కించిత్సుసూక్ష్మమపి విద్యతే॥35॥

అనుజానీహి మాం రాజన్గమిష్యామి యథాగతం
ప్రీతోఽస్మి తవ రాజేంద్ర వరశ్చ ప్రతిగృహ్యతాం ॥36॥

కుశిక ఉవాచ

అగ్నిమధ్యగతేనేదం భగవన్సంనిధౌ మయా
వర్తితం భృగుశార్దూల యన్న దగ్ధోఽస్మి తద్బహు ॥37॥

ఏష ఏవ వరో ముఖ్యః ప్రాప్తో మే భృగునందన
యత్ప్రీతోఽసి సమాచారాత్కులం పూతం మమానఘ ॥38॥

ఏష మేఽనుగ్రహో విప్ర జీవితే చ ప్రయోజనం
ఏతద్రాజ్యఫలం చైవ తపశ్చైతత్పరం మమ ॥39॥

యది తు ప్రీతిమాన్విప్ర మయి త్వం భృగునందన
అస్తి మే సంశయః కశ్చిత్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥40॥

—♦ అధ్యాయము 55 ♦—

చ్యవన ఉవాచ

వరశ్చ గృహ్యతాం మత్తో యశ్చ తే సంశయో హృది
తం చ బ్రూహి నరశ్రేష్ఠ సర్వం సంపాదయామి తే ॥1॥

కుశిక ఉవాచ

యది ప్రీతోఽసి భగవంస్తతో మే వద భార్గవ
కారణం శ్రోతుమిచ్ఛామి మద్గృహే వాసకారితం ॥2॥

శయనం చైకపార్శ్వేన దివసానేకవింశతిం
అకించిదుక్త్వా గమనం బహిశ్చ మునిపుంగవ ॥3॥

అంతర్ధానమకస్మాచ్చ పునరేవ చ దర్శనం
పునశ్చ శయనం విప్ర దివసానేకవింశతిం ॥4॥

తైలాభ్యక్తస్య గమనం భోజనం చ గృహే మమ
సముపానీయ వివిధం యద్దగ్ధం జాతవేదసా
నిర్యాణం చ రథేనాశు సహసా యత్కృతం త్వయా ॥5॥

ధనానాం చ విసర్గస్య వనస్యాపి చ దర్శనం
ప్రాసాదానాం బహూనాం చ కాంచనానాం మహామునే ॥6॥

మణివిద్రుమపాదానాం పర్యంకానాం చ దర్శనం
పునశ్చాదర్శనం తస్య శ్రోతుమిచ్ఛామి కారణం ॥7॥

అతీవ హ్యత్ర ముహ్యామి చింతయానో దివానిశం
న చైవాత్రాధిగచ్ఛామి సర్వస్యాస్య వినిశ్చయం
ఏతదిచ్ఛామి కార్త్స్న్యేన సత్యం శ్రోతుం తపోధన ॥8॥

చ్యవన ఉవాచ

శృణు సర్వమశేషేణ యదిదం యేన హేతునా
న హి శక్యమనాఖ్యాతుమేవం పృష్టేన పార్థివ ॥9॥

పితామహస్య వదతః పురా దేవసమాగమే
శ్రుతవానస్మి యద్రాజంస్తన్మే నిగదతః శృణు॥10॥

బ్రహ్మక్షత్రవిరోధేన భవితా కులసంకరః
పౌత్రస్తే భవితా రాజంస్తేజోవీర్యసమన్వితః॥11॥

తతః స్వకులరక్షార్థమహం త్వా సముపాగమం
చికీర్షన్కుశికోచ్ఛేదం సందిధక్షుః కులం తవ॥12॥

తతోఽహమాగమ్య పురా త్వామవోచం మహీపతే
నియమం కంచిదారప్స్యే శుశ్రూషా క్రియతామితి॥13॥

న చ తే దుష్కృతం కించిదహమాసాదయం గృహే
తేన జీవసి రాజర్షే న భవేథాస్తతోఽన్యథా॥14॥

ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ దివసానేకవింశతిం
సుప్తోఽస్మి యది మాం కశ్చిద్బోధయేదితి పార్థివ॥15॥

యదా త్వయా సభార్యేణ సంసుప్తో న ప్రబోధితః
అహం తదైవ తే ప్రీతో మనసా రాజసత్తమ॥16॥

ఉత్థాయ చాస్మి నిష్క్రాంతో యది మాం త్వం మహీపతే
పృచ్ఛేః క్వ యాస్యసీత్యేవం శపేయం త్వామితి ప్రభో॥17॥

అంతర్హితశ్చాస్మి పునః పునరేవ చ తే గృహే
యోగమాస్థాయ సంవిష్టో దివసానేకవింశతిం॥18॥

క్షుధితో మామసూయేథాః శ్రమాద్వేతి నరాధిప
ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ కర్శితౌ వాం మయా క్షుధా॥19॥

న చ తేఽభూత్సుసూక్ష్మోఽపి మన్యుర్మనసి పార్థివ
సభార్యస్య నరశ్రేష్ఠ తేన తే ప్రీతిమానహం॥20॥

భోజనం చ సమానాయ్య యత్తదాదీపితం మయా
క్రుధ్యేథా యది మాత్సర్యాదితి తన్మర్షితం చ తే॥21॥

తతోఽహం రథమారుహ్య త్వామవోచం నరాధిప
సభార్యో మాం వహస్వేతి తచ్చ త్వం కృతవాంస్తథా॥22॥

అవిశంకో నరపతే ప్రీతోఽహం చాపి తేన తే
ధనోత్సర్గేఽపి చ కృతే న త్వాం క్రోధః ప్రధర్షయత్॥23॥

తతః ప్రీతేన తే రాజన్పునరేతత్కృతం తవ
సభార్యస్య వనం భూయస్తద్విద్ధి మనుజాధిప॥24॥

ప్రీత్యర్థం తవ చైతన్మే స్వర్గసందర్శనం కృతం
యత్తే వనేఽస్మిన్నృపతే దృష్టం దివ్యం నిదర్శనం॥25॥

స్వర్గోద్దేశస్త్వయా రాజన్సశరీరేణ పార్థివ
ముహూర్తమనుభూతోఽసౌ సభార్యేణ నృపోత్తమ॥26॥

నిదర్శనార్థం తపసో ధర్మస్య చ నరాధిప
తత్ర యాసీత్స్పృహా రాజంస్తచ్చాపి విదితం మమ॥27॥

బ్రాహ్మణ్యం కాంక్షసే హి త్వం తపశ్చ పృథివీపతే
అవమన్య నరేంద్రత్వం దేవేంద్రత్వం చ పార్థివ॥28॥

ఏవమేతద్యథాత్థ త్వం బ్రాహ్మణ్యం తాత దుర్లభం
బ్రాహ్మణ్యే సతి చర్షిత్వమృషిత్వే చ తపస్వితా॥29॥

భవిష్యత్యేష తే కామః కుశికాత్కౌశికో ద్విజః
తృతీయం పురుషం ప్రాప్య బ్రాహ్మణత్వం గమిష్యతి॥30॥

వంశస్తే పార్థివశ్రేష్ఠ భృగూణామేవ తేజసా
పౌత్రస్తే భవితా విప్ర తపస్వీ పావకద్యుతిః॥31॥

యః స దేవమనుష్యాణాం భయముత్పాదయిష్యతి
త్రయాణాం చైవ లోకానాం సత్యమేతద్బ్రవీమి తే॥32॥

వరం గృహాణ రాజర్షే యస్తే మనసి వర్తతే
తీర్థయాత్రాం గమిష్యామి పురా కాలోఽతివర్తతే॥33॥

కుశిక ఉవాచ

ఏష ఏవ వరో మేఽద్య యత్త్వం ప్రీతో మహామునే
భవత్యేతద్యథాత్థ త్వం తపః పౌత్రే మమానఘ
బ్రాహ్మణ్యం మే కులస్యాస్తు భగవన్నేష మే వరః॥34॥

పునశ్చాఖ్యాతుమిచ్ఛామి భగవన్విస్తరేణ వై
కథమేష్యతి విప్రత్వం కులం మే భృగునందన
కశ్చాసౌ భవితా బంధుర్మమ కశ్చాపి సంమతః॥35॥

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

చ్యవన ఉవాచ

అవశ్యం కథనీయం మే తవైతన్నరపుంగవ
యదర్థం త్వాహముచ్ఛేత్తుం సంప్రాప్తో మనుజాధిప॥1॥

భృగూణాం క్షత్రియా యాజ్యా నిత్యమేవ జనాధిప
తే చ భేదం గమిష్యంతి దైవయుక్తేన హేతునా॥2॥

క్షత్రియాశ్చ భృగూన్సర్వాన్వధిష్యంతి నరాధిప
ఆ గర్భాదనుకృంతంతో దైవదండనిపీడితాః॥3॥

తత ఉత్పత్స్యతేఽస్మాకం కులే గోత్రవివర్ధనః
ఔర్వో నామ మహాతేజా జ్వలనార్కసమద్యుతిః॥4॥

స త్రైలోక్యవినాశాయ కోపాగ్నిం జనయిష్యతి
మహీం సపర్వతవనాం యః కరిష్యతి భస్మసాత్॥5॥

కంచిత్కాలం తు తం వహ్నిం స ఏవ శమయిష్యతి
సముద్రే వడవావక్త్రే ప్రక్షిప్య మునిసత్తమః॥6॥

పుత్రం తస్య మహాభాగమృచీకం భృగునందనం
సాక్షాత్కృత్స్నో ధనుర్వేదః సముపస్థాస్యతేఽనఘ॥7॥

క్షత్రియాణామభావాయ దైవయుక్తేన హేతునా
స తు తం ప్రతిగృహ్యైవ పుత్రే సంక్రామయిష్యతి॥8॥

జమదగ్నౌ మహాభాగే తపసా భావితాత్మని
స చాపి భృగుశార్దూలస్తం వేదం ధారయిష్యతి॥9॥

కులాత్తు తవ ధర్మాత్మన్కన్యాం సోఽధిగమిష్యతి
ఉద్భావనార్థం భవతో వంశస్య నృపసత్తమ॥10॥

గాధేర్దుహితరం ప్రాప్య పౌత్రీం తవ మహాతపాః
బ్రాహ్మణం క్షత్రధర్మాణం రామముత్పాదయిష్యతి॥11॥

క్షత్రియం విప్రకర్మాణం బృహస్పతిమివౌజసా
విశ్వామిత్రం తవ కులే గాధేః పుత్రం సుధార్మికం
తపసా మహతా యుక్తం ప్రదాస్యతి మహాద్యుతే॥12॥

స్త్రియౌ తు కారణం తత్ర పరివర్తే భవిష్యతః
పితామహనియోగాద్వై నాన్యథైతద్భవిష్యతి॥13॥

తృతీయే పురుషే తుభ్యం బ్రాహ్మణత్వముపైష్యతి
భవితా త్వం చ సంబంధీ భృగూణాం భావితాత్మనాం॥14॥

భీష్మ ఉవాచ

కుశికస్తు మునేర్వాక్యం చ్యవనస్య మహాత్మనః
శ్రుత్వా హృష్టోఽభవద్రాజా వాక్యం చేదమువాచ హ
ఏవమస్త్వితి ధర్మాత్మా తదా భరతసత్తమ॥15॥

చ్యవనస్తు మహాతేజాః పునరేవ నరాధిపం
వరార్థం చోదయామాస తమువాచ స పార్థివః॥16॥

బాఢమేవం గ్రహీష్యామి కామం త్వత్తో మహామునే
బ్రహ్మభూతం కులం మేఽస్తు ధర్మే చాస్య మనో భవేత్॥17॥

ఏవముక్తస్తథేత్యేవం ప్రత్యుక్త్వా చ్యవనో మునిః
అభ్యనుజ్ఞాయ నృపతిం తీర్థయాత్రాం యయౌ తదా॥18॥

ఏతత్తే కథితం సర్వమశేషేణ మయా నృప
భృగూణాం కుశికానాం చ ప్రతి సంబంధకారణం॥19॥

యథోక్తం మునినా చాపి తథా తదభవన్నృప
జన్మ రామస్య చ మునేర్విశ్వామిత్రస్య చైవ హ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ముహ్యామీవ నిశమ్యాద్య చింతయానః పునః పునః
హీనాం పార్థివసంఘాతైః శ్రీమద్భిః పృథివీమిమాం॥1॥

ప్రాప్య రాజ్యాని శతశో మహీం జిత్వాపి భారత
కోటిశః పురుషాన్హత్వా పరితప్యే పితామహ॥2॥

కా ను తాసాం వరస్త్రీణామవస్థాద్య భవిష్యతి
యా హీనాః పతిభిః పుత్త్రైర్మాతులైర్భ్రాతృభిస్తథా॥3॥

వయం హి తాన్గురూన్హత్వా జ్ఞాతీంశ్చ సుహృదోఽపి చ
అవాక్శీర్షాః పతిష్యామో నరకే నాత్ర సంశయః॥4॥

శరీరం యోక్తుమిచ్ఛామి తపసోగ్రేణ భారత
ఉపదిష్టమిహేచ్ఛామి తత్త్వతోఽహం విశాం పతే॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా భీష్మో మహామనాః
పరీక్ష్య నిపుణం బుద్ధ్యా యుధిష్ఠిరమభాషత॥6॥

రహస్యమద్భుతం చైవ శృణు వక్ష్యామి యత్త్వయి
యా గతిః ప్రాప్యతే యేన ప్రేత్యభావేషు భారత॥7॥

తపసా ప్రాప్యతే స్వర్గస్తపసా ప్రాప్యతే యశః
ఆయుఃప్రకర్షో భోగాశ్చ లభ్యంతే తపసా విభో॥8॥

జ్ఞానం విజ్ఞానమారోగ్యం రూపం సంపత్తథైవ చ
సౌభాగ్యం చైవ తపసా ప్రాప్యతే భరతర్షభ॥9॥

ధనం ప్రాప్నోతి తపసా మౌనం జ్ఞానం ప్రయచ్ఛతి
ఉపభోగాంస్తు దానేన బ్రహ్మచర్యేణ జీవితం॥10॥

అహింసాయాః ఫలం రూపం దీక్షాయా జన్మ వై కులే
ఫలమూలాశినాం రాజ్యం స్వర్గః పర్ణాశినాం భవేత్॥11॥

పయోభక్షో దివం యాతి స్నానేన ద్రవిణాధికః
గురుశుశ్రూషయా విద్యా నిత్యశ్రాద్ధేన సంతతిః॥12॥

గవాఢ్యః శాకదీక్షాభిః స్వర్గమాహుస్తృణాశనాత్
స్త్రియస్త్రిషవణస్నానాద్వాయుం పీత్వా క్రతుం లభేత్॥13॥

నిత్యస్నాయీ భవేద్దక్షః సంధ్యే తు ద్వే జపంద్విజః
మరుం సాధయతో రాజ్యం నాకపృష్ఠమనాశకే॥14॥

స్థండిలే శయమానానాం గృహాణి శయనాని చ
చీరవల్కలవాసోభిర్వాసాంస్యాభరణాని చ॥15॥

శయ్యాసనాని యానాని యోగయుక్తే తపోధనే
అగ్నిప్రవేశే నియతం బ్రహ్మలోకో విధీయతే॥16॥

రసానాం ప్రతిసంహారాత్సౌభాగ్యమిహ విందతి
ఆమిషప్రతిసంహారాత్ప్రజాస్యాయుష్మతీ భవేత్॥17॥

ఉదవాసం వసేద్యస్తు స నరాధిపతిర్భవేత్
సత్యవాదీ నరశ్రేష్ఠ దైవతైః సహ మోదతే॥18॥

కీర్తిర్భవతి దానేన తథారోగ్యమహింసయా
ద్విజశుశ్రూషయా రాజ్యం ద్విజత్వం వాపి పుష్కలం॥19॥

పానీయస్య ప్రదానేన కీర్తిర్భవతి శాశ్వతీ
అన్నపానప్రదానేన తృప్యతే కామభోగతః॥20॥

సాంత్వదః సర్వభూతానాం సర్వశోకైర్విముచ్యతే
దేవశుశ్రూషయా రాజ్యం దివ్యం రూపం నియచ్ఛతి॥21॥

దీపాలోకప్రదానేన చక్షుష్మాన్భవతే నరః
ప్రేక్షణీయప్రదానేన స్మృతిం మేధాం చ విందతి॥22॥

గంధమాల్యనివృత్త్యా తు కీర్తిర్భవతి పుష్కలా
కేశశ్మశ్రూంధారయతామగ్ర్యా భవతి సంతతిః॥23॥

ఉపవాసం చ దీక్షాం చ అభిషేకం చ పార్థివ
కృత్వా ద్వాదశ వర్షాణి వీరస్థానాద్విశిష్యతే॥24॥

దాసీదాసమలంకారాన్క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ
బ్రహ్మదేయాం సుతాం దత్త్వా ప్రాప్నోతి మనుజర్షభ॥25॥

క్రతుభిశ్చోపవాసైశ్చ త్రిదివం యాతి భారత
లభతే చ చిరం స్థానం బలిపుష్పప్రదో నరః॥26॥

సువర్ణశృంగైస్తు విభూషితానాం; గవాం సహస్రస్య నరః ప్రదాతా
ప్రాప్నోతి పుణ్యం దివి దేవలోక;మిత్యేవమాహుర్మునిదేవసంఘాః॥27॥

ప్రయచ్ఛతే యః కపిలాం సచైలాం; కాంస్యోపదోహాం కనకాగ్రశృంగీం
తైస్తైర్గుణైః కామదుఘాస్య భూత్వా; నరం ప్రదాతారముపైతి సా గౌః॥28॥

యావంతి లోమాని భవంతి ధేన్వాః;స్తావత్ఫలం ప్రాప్నుతే గోప్రదాతా
పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ కులం చ సర్వ;మాసప్తమం తారయతే పరత్ర॥29॥

సదక్షిణాం కాంచనచారుశృంగీం; కాంస్యోపదోహాం ద్రవిణోత్తరీయాం
ధేనుం తిలానాం దదతో ద్విజాయ; లోకా వసూనాం సులభా భవంతి॥30॥

స్వకర్మభిర్మానవం సంనిబద్ధం; తీవ్రాంధకారే నరకే పతంతం
మహార్ణవే నౌరివ వాయుయుక్తా; దానం గవాం తారయతే పరత్ర॥31॥

యో బ్రహ్మదేయాం తు దదాతి కన్యాం; భూమిప్రదానం చ కరోతి విప్రే
దదాతి చాన్నం విధివచ్చ యశ్చ; స లోకమాప్నోతి పురందరస్య॥32॥

నైవేశికం సర్వగుణోపపన్నం; దదాతి వై యస్తు నరో ద్విజాయ
స్వాధ్యాయచారిత్రగుణాన్వితాయ; తస్యాపి లోకాః కురుషూత్తరేషు॥33॥

ధుర్యప్రదానేన గవాం తథాశ్వైః;ర్లోకానవాప్నోతి నరో వసూనాం
స్వర్గాయ చాహుర్హి హిరణ్యదానం; తతో విశిష్టం కనకప్రదానం॥34॥

ఛత్రప్రదానేన గృహం వరిష్ఠం; యానం తథోపానహసంప్రదానే
వస్త్రప్రదానేన ఫలం సురూపం; గంధప్రదానే సురభిర్నరః స్యాత్॥35॥

పుష్పోపగం వాథ ఫలోపగం వా; యః పాదపం స్పర్శయతే ద్విజాయ
స స్త్రీసమృద్ధం బహురత్నపూర్ణం; లభత్యయత్నోపగతం గృహం వై॥36॥

భక్షాన్నపానీయరసప్రదాతా; సర్వానవాప్నోతి రసాన్ప్రకామం
ప్రతిశ్రయాచ్ఛాదనసంప్రదాతా; ప్రాప్నోతి తానేవ న సంశయోఽత్ర॥37॥

స్రగ్ధూపగంధాన్యనులేపనాని; స్నానాని మాల్యాని చ మానవో యః
దద్యాద్ద్విజేభ్యః స భవేదరోగ;స్తథాభిరూపశ్చ నరేంద్రలోకే॥38॥

బీజైరశూన్యం శయనైరుపేతం; దద్యాద్గృహం యః పురుషో ద్విజాయ
పుణ్యాభిరామం బహురత్నపూర్ణం; లభత్యధిష్ఠానవరం స రాజన్॥39॥

సుగంధచిత్రాస్తరణోపపన్నం; దద్యాన్నరో యః శయనం ద్విజాయ
రూపాన్వితాం పక్షవతీం మనోజ్ఞాం; భార్యామయత్నోపగతాం లభేత్సః॥40॥

పితామహస్యానుచరో వీరశాయీ భవేన్నరః
నాధికం విద్యతే తస్మాదిత్యాహుః పరమర్షయః॥41॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రీతాత్మా కురునందనః
నాశ్రమేఽరోచయద్వాసం వీరమార్గాభికాంక్షయా॥42॥

తతో యుధిష్ఠిరః ప్రాహ పాండవాన్భరతర్షభ
పితామహస్య యద్వాక్యం తద్వో రోచత్వితి ప్రభుః॥43॥

తతస్తు పాండవాః సర్వే ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ
యుధిష్ఠిరస్య తద్వాక్యం బాఢమిత్యభ్యపూజయన్॥44॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యానీమాని బహిర్వేద్యాం దానాని పరిచక్షతే
తేభ్యో విశిష్టం కిం దానం మతం తే కురుపుంగవ॥1॥

కౌతూహలం హి పరమం తత్ర మే వర్తతే ప్రభో
దాతారం దత్తమన్వేతి యద్దానం తత్ప్రచక్ష్వ మే॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అభయం సర్వభూతేభ్యో వ్యసనే చాప్యనుగ్రహం
యచ్చాభిలషితం దద్యాత్తృషితాయాభియాచతే॥3॥

దత్తం మన్యేత యద్దత్త్వా తద్దానం శ్రేష్ఠముచ్యతే
దత్తం దాతారమన్వేతి యద్దానం భరతర్షభ॥4॥

హిరణ్యదానం గోదానం పృథివీదానమేవ చ
ఏతాని వై పవిత్రాణి తారయంత్యపి దుష్కృతం॥5॥

ఏతాని పురుషవ్యాఘ్ర సాధుభ్యో దేహి నిత్యదా
దానాని హి నరం పాపాన్మోక్షయంతి న సంశయః॥6॥

యద్యదిష్టతమం లోకే యచ్చాస్య దయితం గృహే
తత్తద్గుణవతే దేయం తదేవాక్షయమిచ్ఛతా॥7॥

ప్రియాణి లభతే లోకే ప్రియదః ప్రియకృత్తథా
ప్రియో భవతి భూతానామిహ చైవ పరత్ర చ॥8॥

యాచమానమభీమానాదాశావంతమకించనం
యో నార్చతి యథాశక్తి స నృశంసో యుధిష్ఠిర॥9॥

అమిత్రమపి చేద్దీనం శరణైషిణమాగతం
వ్యసనే యోఽనుగృహ్ణాతి స వై పురుషసత్తమః॥10॥

కృశాయ హ్రీమతే తాత వృత్తిక్షీణాయ సీదతే
అపహన్యాత్క్షుధం యస్తు న తేన పురుషః సమః॥11॥

హ్రియా తు నియతాన్సాధూన్పుత్రదారైశ్చ కర్శితాన్
అయాచమానాన్కౌంతేయ సర్వోపాయైర్నిమంత్రయ॥12॥

ఆశిషం యే న దేవేషు న మర్త్యేషు చ కుర్వతే
అర్హంతో నిత్యసత్త్వస్థా యథాలబ్ధోపజీవినః॥13॥

ఆశీవిషసమేభ్యశ్చ తేభ్యో రక్షస్వ భారత
తాన్యుక్తైరుపజిజ్ఞాస్య తథా ద్విజవరోత్తమాన్॥14॥

కృతైరావసథైర్నిత్యం సప్రేష్యైః సపరిచ్ఛదైః
నిమంత్రయేథాః కౌరవ్య సర్వకామసుఖావహైః॥15॥

యది తే ప్రతిగృహ్ణీయుః శ్రద్ధాపూతం యుధిష్ఠిర
కార్యమిత్యేవ మన్వానా ధార్మికాః పుణ్యకర్మిణః॥16॥

విద్యాస్నాతా వ్రతస్నాతా యే వ్యపాశ్రిత్యజీవినః
గూఢస్వాధ్యాయతపసో బ్రాహ్మణాః సంశితవ్రతాః॥17॥

తేషు శుద్ధేషు దాంతేషు స్వదారనిరతేషు చ
యత్కరిష్యసి కల్యాణం తత్త్వా లోకేషు ధాస్యతి॥18॥

యథాగ్నిహోత్రం సుహుతం సాయం ప్రాతర్ద్విజాతినా
తథా భవతి దత్తం వై ద్విజేభ్యోఽథ కృతాత్మనా॥19॥

ఏష తే వితతో యజ్ఞః శ్రద్ధాపూతః సదక్షిణః
విశిష్టః సర్వయజ్ఞేభ్యో దదతస్తాత వర్తతాం॥20॥

నివాపో దానసదృశస్తాదృశేషు యుధిష్ఠిర
నివపన్పూజయంశ్చైవ తేష్వానృణ్యం నిగచ్ఛతి॥21॥

య ఏవ నో న కుప్యంతి న లుభ్యంతి తృణేష్వపి
త ఏవ నః పూజ్యతమా యే చాన్యే ప్రియవాదినః॥22॥

యే నో న బహు మన్యంతే న ప్రవర్తంతి చాపరే
పుత్రవత్పరిపాల్యాస్తే నమస్తేభ్యస్తథాభయం॥23॥

ఋత్విక్పురోహితాచార్యా మృదుబ్రహ్మధరా హి తే
క్షత్రేణాపి హి సంసృష్టం తేజః శామ్యతి వై ద్విజే॥24॥

అస్తి మే బలవానస్మి రాజాస్మీతి యుధిష్ఠిర
బ్రాహ్మణాన్మా స్మ పర్యశ్నీర్వాసోభిరశనేన చ॥25॥

యచ్ఛోభార్థం బలార్థం వా విత్తమస్తి తవానఘ
తేన తే బ్రాహ్మణాః పూజ్యాః స్వధర్మమనుతిష్ఠతా॥26॥

నమస్కార్యాస్త్వయా విప్రా వర్తమానా యథాతథం
యథాసుఖం యథోత్సాహం లలంతు త్వయి పుత్రవత్॥27॥

కో హ్యన్యః సుప్రసాదానాం సుహృదామల్పతోషిణాం
వృత్తిమర్హత్యుపక్షేప్తుం త్వదన్యః కురుసత్తమ॥28॥

యథా పత్యాశ్రయో ధర్మః స్త్రీణాం లోకే సనాతనః
స దేవః సా గతిర్నాన్యా తథాస్మాకం ద్విజాతయః॥29॥

యది నో బ్రాహ్మణాస్తాత సంత్యజేయురపూజితాః
పశ్యంతో దారుణం కర్మ సతతం క్షత్రియే స్థితం॥30॥

అవేదానామకీర్తీనామలోకానామయజ్వనాం
కోఽస్మాకం జీవితేనార్థస్తద్ధి నో బ్రాహ్మణాశ్రయం॥31॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథా ధర్మః సనాతనః
రాజన్యో బ్రాహ్మణం రాజన్పురా పరిచచార హ
వైశ్యో రాజన్యమిత్యేవ శూద్రో వైశ్యమితి శ్రుతిః॥32॥

దూరాచ్ఛూద్రేణోపచర్యో బ్రాహ్మణోఽగ్నిరివ జ్వలన్
సంస్పర్శపరిచర్యస్తు వైశ్యేన క్షత్రియేణ చ॥33॥

మృదుభావాన్సత్యశీలాన్సత్యధర్మానుపాలకాన్
ఆశీవిషానివ క్రుద్ధాంస్తానుపాచరత ద్విజాన్॥34॥

అపరేషాం పరేషాం చ పరేభ్యశ్చైవ యే పరే
క్షత్రియాణాం ప్రతపతాం తేజసా చ బలేన చ
బ్రాహ్మణేష్వేవ శామ్యంతి తేజాంసి చ తపాంసి చ॥35॥

న మే పితా ప్రియతరో న త్వం తాత తథా ప్రియః
న మే పితుః పితా రాజన్న చాత్మా న చ జీవితం॥36॥

త్వత్తశ్చ మే ప్రియతరః పృథివ్యాం నాస్తి కశ్చన
త్వత్తోఽపి మే ప్రియతరా బ్రాహ్మణా భరతర్షభ॥37॥

బ్రవీమి సత్యమేతచ్చ యథాహం పాండునందన
తేన సత్యేన గచ్ఛేయం లోకాన్యత్ర స శంతనుః॥38॥

పశ్యేయం చ సతాం లోకాంఛుచీన్బ్రహ్మపురస్కృతాన్
తత్ర మే తాత గంతవ్యమహ్నాయ చ చిరాయ చ||39||

సోఽహమేతాదృశాల్లోకాంద్దృష్ట్వా భరతసత్తమ
యన్మే కృతం బ్రాహ్మణేషు న తప్యే తేన పార్థివ||40||

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యౌ తు స్యాతాం చరణేనోపపన్నౌ; యౌ విద్యయా సదృశౌ జన్మనా చ
తాభ్యాం దానం కతరస్మై విశిష్ట;మయాచమానాయ చ యాచతే చ||1||

భీష్మ ఉవాచ

శ్రేయో వై యాచతః పార్థ దత్తమాహురయాచతే
అర్హత్తమో వై ధృతిమాన్కృపణాదధృతాత్మనః||2||

క్షత్రియో రక్షణధృతిర్బ్రాహ్మణోఽనర్థనాధృతిః
బ్రాహ్మణో ధృతిమాన్విద్వాందేవాన్ప్రీణాతి తుష్టిమాన్||3||

యాచ్ఞామాహురనీశస్య అభిహారం చ భారత
ఉద్వేజయతి యాచన్హి సదా భూతాని దస్యువత్||4||

మ్రియతే యాచమానో వై తమను మ్రియతే దదత్
దదత్సంజీవయత్యేనమాత్మానం చ యుధిష్ఠిర||5||

ఆనృశంస్యం పరో ధర్మో యాచతే యత్ప్రదీయతే
అయాచతః సీదమానాన్సర్వోపాయైర్నిమంత్రయ||6||

యది వై తాదృశా రాష్ట్రే వసేయుస్తే ద్విజోత్తమాః
భస్మచ్ఛన్నానివాగ్నీంస్తాన్బుధ్యేథాస్త్వం ప్రయత్నతః||7||

తపసా దీప్యమానాస్తే దహేయుః పృథివీమపి
పూజ్యా హి జ్ఞానవిజ్ఞానతపోయోగసమన్వితాః||8||

తేభ్యః పూజాం ప్రయుంజీథా బ్రాహ్మణేభ్యః పరంతప
దదద్బహువిధాందాయానుపచ్ఛందానయాచతాం||9||

యదగ్నిహోత్రే సుహుతే సాయంప్రాతర్భవేత్ఫలం
విద్యావేదవ్రతవతి తద్దానఫలముచ్యతే||10||

విద్యావేదవ్రతస్నాతానవ్యపాశ్రయజీవినః
గూఢస్వాధ్యాయతపసో బ్రాహ్మణాన్సంశితవ్రతాన్||11||

కృతైరావసథైర్హృద్యైః సప్రేష్యైః సపరిచ్ఛదైః
నిమంత్రయేథాః కౌంతేయ కామైశ్చాన్యైర్ద్విజోత్తమాన్||12||

అపి తే ప్రతిగృహ్ణీయుః శ్రద్ధాపూతం యుధిష్ఠిర
కార్యమిత్యేవ మన్వానా ధర్మజ్ఞాః సూక్ష్మదర్శినః||13||

అపి తే బ్రాహ్మణా భుక్త్వా గతాః సోద్ధరణాన్గృహాన్
యేషాం దారాః ప్రతీక్షంతే పర్జన్యమివ కర్షకాః||14||

అన్నాని ప్రాతఃసవనే నియతా బ్రహ్మచారిణః
బ్రాహ్మణాస్తాత భుంజానాస్త్రేతాగ్నీన్ప్రీణయంతు తే||15||

మాధ్యందినం తే సవనం దదతస్తాత వర్తతాం
గా హిరణ్యాని వాసాంసి తేనేంద్రః ప్రీయతాం తవ॥16॥

తృతీయం సవనం తత్తే వైశ్వదేవం యుధిష్ఠిర
యద్దేవేభ్యః పితృభ్యశ్చ విప్రేభ్యశ్చ ప్రయచ్ఛసి॥17॥

అహింసా సర్వభూతేభ్యః సంవిభాగశ్చ సర్వశః
దమస్త్యాగో ధృతిః సత్యం భవత్వవభృథాయ తే॥18॥

ఏష తే వితతో యజ్ఞః శ్రద్ధాపూతః సదక్షిణః
విశిష్టః సర్వయజ్ఞేభ్యో నిత్యం తాత ప్రవర్తతాం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దానం యజ్ఞక్రియా చేహ కిం స్విత్ప్రేత్య మహాఫలం
కస్య జ్యాయః ఫలం ప్రోక్తం కీదృశేభ్యః కథం కదా॥1॥

ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం యాథాతథ్యేన భారత
విద్వంజిజ్ఞాసమానాయ దానధర్మాన్ప్రచక్ష్వ మే॥2॥

అంతర్వేద్యాం చ యద్దత్తం శ్రద్ధయా చానృశంస్యతః
కిం స్విన్నిఃశ్రేయసం తాత తన్మే బ్రూహి పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

రౌద్రం కర్మ క్షత్రియస్య సతతం తాత వర్తతే
తస్య వైతానికం కర్మ దానం చైవేహ పావనం॥4॥

న తు పాపకృతాం రాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్ణంతి సాధవః
ఏతస్మాత్కారణాద్యజ్ఞైర్యజేద్రాజాప్తదక్షిణైః॥5॥

అథ చేత్ప్రతిగృహ్ణీయుర్దద్యాదహరహర్నృపః
శ్రద్ధామాస్థాయ పరమాం పావనం హ్యేతదుత్తమం॥6॥

బ్రాహ్మణాంస్తర్పయేద్ద్రవ్యైస్తతో యజ్ఞే యతవ్రతః
మైత్రాన్సాధూన్వేదవిదః శీలవృత్తతపోన్వితాన్॥7॥

యత్తే తేన కరిష్యంతి కృతం తేన భవిష్యతి
యజ్ఞాన్సాధయ సాధుభ్యః స్వాద్వన్నాందక్షిణావతః॥8॥

ఇష్టం దత్తం చ మన్యేథా ఆత్మానం దానకర్మణా
పూజయేథా యాయజూకాంస్తవాప్యంశో భవేద్యథా॥9॥

ప్రజావతో భరేథాశ్చ బ్రాహ్మణాన్బహుభారిణః
ప్రజావాంస్తేన భవతి యథా జనయితా తథా॥10॥

యావతో వై సాధుధర్మాన్సంతః సంవర్తయంత్యుత
సర్వే తే చాపి భర్తవ్యా నరా యే బహుభారిణః॥11॥

సమృద్ధః సంప్రయచ్ఛస్వ బ్రాహ్మణేభ్యో యుధిష్ఠిర
ధేనూరనడుహోఽన్నాని ఛత్రం వాసాంస్యుపానహౌ॥12॥

ఆజ్యాని యజమానేభ్యస్తథాన్నాద్యాని భారత
అశ్వవంతి చ యానాని వేశ్మాని శయనాని చ॥13॥

ఏతే దేయా వ్యుష్టిమంతో లఘూపాయాశ్చ భారత
అజుగుప్సాంశ్చ విజ్ఞాయ బ్రాహ్మణాన్వృత్తికర్శితాన్॥14॥

ఉపచ్ఛన్నం ప్రకాశం వా వృత్త్యా తాన్ప్రతిపాదయ
రాజసూయాశ్వమేధాభ్యాం శ్రేయస్తత్ప్రతియాన్ప్రతి॥15॥

ఏవం పాపైర్విముక్తస్త్వం పూతః స్వర్గమవాప్స్యసి
స్రంసయిత్వా పునః కోశం యద్రాష్ట్రం పాలయిష్యసి॥16॥

తతశ్చ బ్రహ్మభూయస్త్వమవాప్స్యసి ధనాని చ
ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ వృత్తిం సంరక్ష భారత॥17॥

పుత్రవచ్చాపి భృత్యాన్స్వాన్ప్రజాశ్చ పరిపాలయ
యోగక్షేమశ్చ తే నిత్యం బ్రాహ్మణేష్వస్తు భారత॥18॥

అరక్షితారం హర్తారం విలోప్తారమదాయకం
తం స్మ రాజకలిం హన్యుః ప్రజాః సంభూయ నిర్ఘృణం॥19॥

అహం వో రక్షితేత్యుక్త్వా యో న రక్షతి భూమిపః
స సంహత్య నిహంతవ్యః శ్వేవ సోన్మాద ఆతురః॥20॥

పాపం కుర్వంతి యత్కించిత్ప్రజా రాజ్ఞా హ్యరక్షితాః
చతుర్థం తస్య పాపస్య రాజా భారత విందతి॥21॥

అప్యాహుః సర్వమేవేతి భూయోఽర్ధమితి నిశ్చయః
చతుర్థం మతమస్మాకం మనోః శ్రుత్వానుశాసనం॥22॥

శుభం వా యత్ప్రకుర్వంతి ప్రజా రాజ్ఞా సురక్షితాః
చతుర్థం తస్య పుణ్యస్య రాజా చాప్నోతి భారత॥23॥

జీవంతం త్వానుజీవంతు ప్రజాః సర్వా యుధిష్ఠిర
పర్జన్యమివ భూతాని మహాద్రుమమివ ద్విజాః॥24॥

కుబేరమివ రక్షాంసి శతక్రతుమివామరాః
జ్ఞాతయస్త్వానుజీవంతు సుహృదశ్చ పరంతప॥25॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇదం దేయమిదం దేయమితీయం శ్రుతిచోదనా
బహుదేయాశ్చ రాజానః కిం స్విద్దేయమనుత్తమం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అతి దానాని సర్వాణి పృథివీదానముచ్యతే
అచలా హ్యక్షయా భూమిర్దోగ్ధ్రీ కామాననుత్తమాన్॥2॥

దోగ్ధ్రీ వాసాంసి రత్నాని పశూన్వ్రీహియవాంస్తథా
భూమిదః సర్వభూతేషు శాశ్వతీరేధతే సమాః॥3॥

యావద్భూమేరాయురిహ తావద్భూమిద ఏధతే
న భూమిదానాదస్తీహ పరం కించిద్యుధిష్ఠిర॥4॥

అప్యల్పం ప్రదదుః పూర్వే పృథివ్యా ఇతి నః శ్రుతం
భూమిమేతే దదుః సర్వే యే భూమిం భుంజతే జనాః॥5॥

స్వకర్మైవోపజీవంతి నరా ఇహ పరత్ర చ
భూమిర్భూతిర్మహాదేవీ దాతారం కురుతే ప్రియం॥6॥

య ఏతాం దక్షిణాం దద్యాదక్షయాం పృథివీపతిః
పునర్నరత్వం సంప్రాప్య భవేత్స పృథివీపతిః॥7॥

యథా దానం తథా భోగ ఇతి ధర్మేషు నిశ్చయః
సంగ్రామే వా తనుం జహ్యాద్దద్యాద్వా పృథివీమిమాం॥8॥

ఇత్యేతాం క్షత్రబంధూనాం వదంతి పరమాశిషం
పునాతి దత్తా పృథివీ దాతారమితి శుశ్రుమ॥9॥

అపి పాపసమాచారం బ్రహ్మఘ్నమపి వానృతం
సైవ పాపం పావయతి సైవ పాపాత్ప్రమోచయేత్॥10॥

అపి పాపకృతాం రాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్ణంతి సాధవః
పృథివీం నాన్యదిచ్ఛంతి పావనం జననీ యథా॥11॥

నామాస్యాః ప్రియదత్తేతి గుహ్యం దేవ్యాః సనాతనం
దానం వాప్యథ వా జ్ఞానం నామ్నోఽస్యాః పరమం ప్రియం
తస్మాత్ప్రాప్యైవ పృథివీం దద్యాద్విప్రాయ పార్థివః॥12॥

నాభూమిపతినా భూమిరధిష్ఠేయా కథంచన
న వా పాత్రేణ వా గూహేదంతర్ధానేన వా చరేత్
యే చాన్యే భూమిమిచ్ఛేయుః కుర్యురేవమసంశయం॥13॥

యః సాధోర్భూమిమాదత్తే న భూమిం విందతే తు సః
భూమిం తు దత్త్వా సాధుభ్యో విందతే భూమిమేవ హి
ప్రేత్యేహ చ స ధర్మాత్మా సంప్రాప్నోతి మహద్యశః॥14॥

యస్య విప్రానుశాసంతి సాధోర్భూమిం సదైవ హి
న తస్య శత్రవో రాజన్ప్రశాసంతి వసుంధరాం॥15॥

యత్కించిత్పురుషః పాపం కురుతే వృత్తికర్శితః
అపి గోచర్మమాత్రేణ భూమిదానేన పూయతే॥16॥

యేఽపి సంకీర్ణకర్మాణో రాజానో రౌద్రకర్మిణః
తేభ్యః పవిత్రమాఖ్యేయం భూమిదానమనుత్తమం॥17॥

అల్పాంతరమిదం శశ్వత్పురాణా మేనిరే జనాః
యో యజేదశ్వమేధేన దద్యాద్వా సాధవే మహీం॥18॥

అపి చేత్సుకృతం కృత్వా శంకేరన్నపి పండితాః
అశక్యమేకమేవైతద్భూమిదానమనుత్తమం॥19॥

సువర్ణం రజతం వస్త్రం మణిముక్తావసూని చ
సర్వమేతన్మహాప్రాజ్ఞ దదాతి వసుధాం దదత్॥20॥

తపో యజ్ఞః శ్రుతం శీలమలోభః సత్యసంధతా
గురుదైవతపూజా చ నాతివర్తంతి భూమిదం॥21॥

భర్తుర్నిఃశ్రేయసే యుక్తాస్త్యక్తాత్మానో రణే హతాః
బ్రహ్మలోకగతాః సిద్ధా నాతిక్రామంతి భూమిదం॥22॥

యథా జనిత్రీ క్షీరేణ స్వపుత్రం భరతే సదా
అనుగృహ్ణాతి దాతారం తథా సర్వరసైర్మహీ॥23॥

మృత్యోర్వై కింకరో దండస్తాపో వహ్నేః సుదారుణః
ఘోరాశ్చ వారుణాః పాశా నోపసర్పంతి భూమిదం॥24॥

పితౄంశ్చ పితృలోకస్థాందేవలోకే చ దేవతాః
సంతర్పయతి శాంతాత్మా యో దదాతి వసుంధరాం॥25॥

కృశాయ మ్రియమాణాయ వృత్తిమ్లానాయ సీదతే
భూమిం వృత్తికరీం దత్త్వా సత్రీ భవతి మానవః॥26॥

యథా ధావతి గౌర్వత్సం క్షీరమభ్యుత్సృజంత్యుత
ఏవమేవ మహాభాగ భూమిర్భవతి భూమిదం॥27॥

హలకృష్టాం మహీం దత్త్వా సబీజాం సఫలామపి
ఉదీర్ణం వాపి శరణం తథా భవతి కామదః॥28॥

బ్రాహ్మణం వృత్తసంపన్నమాహితాగ్నిం శుచివ్రతం
నరః ప్రతిగ్రాహ్య మహీం న యాతి యమసాదనం॥29॥

యథా చంద్రమసో వృద్ధిరహన్యహని జాయతే
తథా భూమికృతం దానం సస్యే సస్యే వివర్ధతే॥30॥

అత్ర గాథా భూమిగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
యాః శ్రుత్వా జామదగ్న్యేన దత్తా భూః కాశ్యపాయ వై॥31॥

మ్మామేవాదత్త మాం దత్త మాం దత్త్వా మామవాప్స్యథ
అస్మిల్లోకే పరే చైవ తతశ్చాజననే పునః॥32॥

య ఇమాం వ్యాహృతిం వేద బ్రాహ్మణో బ్రహ్మసంశ్రితః
శ్రాద్ధస్య హూయమానస్య బ్రహ్మభూయం స గచ్ఛతి॥33॥

కృత్యానామభిశస్తానాం దురిష్టశమనం మహత్
ప్రాయశ్చిత్తమహం కృత్వా పునాత్యుభయతో దశ॥34॥

పునాతి య ఇదం వేద వేద చాహం తథైవ చ
ప్రకృతిః సర్వభూతానాం భూమిర్వై శాశ్వతీ మతా॥35॥

అభిషిచ్యైవ నృపతిం శ్రావయేదిమమాగమం
యథా శ్రుత్వా మహీం దద్యాన్నాదద్యాత్సాధుతశ్చ తాం॥36॥

సోఽయం కృత్స్నో బ్రాహ్మణార్థో రాజార్థశ్చాప్యసంశయం
రాజా హి ధర్మకుశలః ప్రథమం భూతిలక్షణం॥37॥

అథ యేషామధర్మజ్ఞో రాజా భవతి నాస్తికః
న తే సుఖం ప్రబుధ్యంతే న సుఖం ప్రస్వపంతి చ॥38॥

సదా భవంతి చోద్విగ్నాస్తస్య దుశ్చరితైర్నరాః
యోగక్షేమా హి బహవో రాష్ట్రం నాస్యావిశంతి తత్॥39॥

అథ యేషాం పునః ప్రాజ్ఞో రాజా భవతి ధార్మికః
సుఖం తే ప్రతిబుధ్యంతే సుసుఖం ప్రస్వపంతి చ॥40॥

తస్య రాజ్ఞః శుభైరార్యైః కర్మభిర్నిర్వృతాః ప్రజాః
యోగక్షేమేణ వృష్ట్యా చ వివర్ధంతే స్వకర్మభిః॥41॥

స కులీనః స పురుషః స బంధుః స చ పుణ్యకృత్
స దాతా స చ విక్రాంతో యో దదాతి వసుంధరాం॥42॥

ఆదిత్యా ఇవ దీప్యంతే తేజసా భువి మానవాః
దదంతి వసుధాం స్ఫీతాం యే వేదవిదుషి ద్విజే॥43॥

యథా బీజాని రోహంతి ప్రకీర్ణాని మహీతలే
తథా కామాః ప్రరోహంతి భూమిదానసమార్జితాః॥44॥

ఆదిత్యో వరుణో విష్ణుర్బ్రహ్మా సోమో హుతాశనః
శూలపాణిశ్చ భగవాన్ప్రతినందంతి భూమిదం॥45॥

భూమౌ జాయంతి పురుషా భూమౌ నిష్ఠాం వ్రజంతి చ
చతుర్విధో హి లోకోఽయం యోఽయం భూమిగుణాత్మకః॥46॥

ఏషా మాతా పితా చైవ జగతః పృథివీపతే
నానయా సదృశం భూతం కించిదస్తి జనాధిప॥47॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బృహస్పతేశ్చ సంవాదమింద్రస్య చ యుధిష్ఠిర॥48॥

ఇష్ట్వా క్రతుశతేనాథ మహతా దక్షిణావతా
మఘవా వాగ్విదాం శ్రేష్ఠం పప్రచ్ఛేదం బృహస్పతిం॥49॥

భగవన్కేన దానేన స్వర్గతః సుఖమేధతే
యదక్షయం మహార్ఘం చ తద్బ్రూహి వదతాం వర॥50॥

ఇత్యుక్తః స సురేంద్రేణ తతో దేవపురోహితః
బృహస్పతిర్మహాతేజాః ప్రత్యువాచ శతక్రతుం॥51॥

సువర్ణదానం గోదానం భూమిదానం చ వృత్రహన్
దదదేతాన్మహాప్రాజ్ఞః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥52॥

న భూమిదానాద్దేవేంద్ర పరం కించిదితి ప్రభో
విశిష్టమితి మన్యామి యథా ప్రాహుర్మనీషిణః॥53॥

యే శూరా నిహతా యుద్ధే స్వర్యాతా దానగృద్ధినః
సర్వే తే విబుధశ్రేష్ఠ నాతిక్రామంతి భూమిదం॥54॥

భర్తుర్నిఃశ్రేయసే యుక్తాస్త్యక్తాత్మానో రణే హతాః
బ్రహ్మలోకగతాః శూరా నాతిక్రామంతి భూమిదం॥55॥

పంచ పూర్వాదిపురుషాః షట్చ యే వసుధాం గతాః
ఏకాదశ దదద్భూమిం పరిత్రాతీహ మానవః॥56॥

రత్నోపకీర్ణాం వసుధాం యో దదాతి పురందర
స ముక్తః సర్వకలుషైః స్వర్గలోకే మహీయతే॥57॥

మహీం స్ఫీతాం దదద్రాజా సర్వకామగుణాన్వితాం
రాజాధిరాజో భవతి తద్ధి దానమనుత్తమం॥58॥

సర్వకామసమాయుక్తాం కాశ్యపీం యః ప్రయచ్ఛతి
సర్వభూతాని మన్యంతే మాం దదాతీతి వాసవ॥59॥

సర్వకామదుఘాం ధేనుం సర్వకామపురోగమాం
దదాతి యః సహస్రాక్ష స స్వర్గం యాతి మానవః॥60॥

మధుసర్పిఃప్రవాహిన్యః పయోదధివహాస్తథా
సరితస్తర్పయంతీహ సురేంద్ర వసుధాప్రదం॥61॥

భూమిప్రదానాన్నృపతిర్ముచ్యతే రాజకిల్బిషాత్
న హి భూమిప్రదానేన దానమన్యద్విశిష్యతే॥62॥

దదాతి యః సముద్రాంతాం పృథివీం శస్త్రనిర్జితాం
తం జనాః కథయంతీహ యావద్ధరతి గౌరియం॥63॥

పుణ్యామృద్ధరసాం భూమిం యో దదాతి పురందర
న తస్య లోకాః క్షీయంతే భూమిదానగుణార్జితాః॥64॥

సర్వథా పార్థివేనేహ సతతం భూతిమిచ్ఛతా
భూర్దేయా విధివచ్ఛక్ర పాత్రే సుఖమభీప్సతా॥65॥

అపి కృత్వా నరః పాపం భూమిం దత్త్వా ద్విజాతయే
సముత్సృజతి తత్పాపం జీర్ణాం త్వచమివోరగః॥66॥

సాగరాన్సరితః శైలాన్కాననాని చ సర్వశః
సర్వమేతన్నరః శక్ర దదాతి వసుధాం దదత్॥67॥

తడాగాన్యుదపానాని స్రోతాంసి చ సరాంసి చ
స్నేహాన్సర్వరసాంశ్చైవ దదాతి వసుధాం దదత్‖68‖

ఓషధీః క్షీరసంపన్నా నగాన్పుష్పఫలాన్వితాన్
కాననోపలశైలాంశ్చ దదాతి వసుధాం దదత్‖69‖

అగ్నిష్టోమప్రభృతిభిరిష్ట్వా చ స్వాప్తదక్షిణైః
న తత్ఫలమవాప్నోతి భూమిదానాద్యదశ్నుతే‖70‖

దాతా దశానుగృహ్ణాతి దశ హంతి తథా క్షిపన్
పూర్వదత్తాం హరన్భూమిం నరకాయోపగచ్ఛతి‖71‖

న దదాతి ప్రతిశ్రుత్య దత్త్వా వా హరతే తు యః
స బద్ధో వారుణైః పాశైస్తప్యతే మృత్యుశాసనాత్‖72‖

ఆహితాగ్నిం సదాయజ్ఞం కృశభృత్యం ప్రియాతిథిం
యే భరంతి ద్విజశ్రేష్ఠం నోపసర్పంతి తే యమం‖73‖

బ్రాహ్మణేష్వృణభూతం స్యాత్పార్థివస్య పురందర
ఇతరేషాం తు వర్ణానాం తారయేత్కృశదుర్బలాన్‖74‖

నాచ్ఛింద్యాత్స్పర్శితాం భూమిం పరేణ త్రిదశాధిప
బ్రాహ్మణాయ సురశ్రేష్ఠ కృశభృత్యాయ కశ్చన‖75‖

అథాశ్రు పతితం తేషాం దీనానామవసీదతాం
బ్రాహ్మణానాం హృతే క్షేత్రే హన్యాత్త్రిపురుషం కులం‖76‖

భూమిపాలం చ్యుతం రాష్ట్రాద్యస్తు సంస్థాపయేత్పునః
తస్య వాసః సహస్రాక్ష నాకపృష్ఠే మహీయతే‖77‖

ఇక్షుభిః సంతతాం భూమిం యవగోధూమసంకులాం
గోశ్వవాహనసంపూర్ణాం బాహువీర్యసమార్జితాం‖78‖

నిధిగర్భాం దదద్భూమిం సర్వరత్నపరిచ్ఛదాం
అక్షయాల్లభతే లోకాన్భూమిసత్రం హి తస్య తత్‖79‖

విధూయ కలుషం సర్వం విరజాః సంమతః సతాం
లోకే మహీయతే సద్భిర్యో దదాతి వసుంధరాం‖80‖

యథాప్సు పతితః శక్ర తైలబిందుర్విసర్పతి
తథా భూమికృతం దానం సస్యే సస్యే విసర్పతి‖81‖

యే రణాగ్రే మహీపాలాః శూరాః సమితిశోభనాః
వధ్యంతేఽభిముఖాః శక్ర బ్రహ్మలోకం వ్రజంతి తే‖82‖

నృత్యగీతపరా నార్యో దివ్యమాల్యవిభూషితాః
ఉపతిష్ఠంతి దేవేంద్ర సదా భూమిప్రదం దివి‖83‖

మోదతే చ సుఖం స్వర్గే దేవగంధర్వపూజితః
యో దదాతి మహీం సమ్యగ్విధినేహ ద్విజాతయే‖84‖

శతమప్సరసశ్చైవ దివ్యమాల్యవిభూషితాః
ఉపతిష్ఠంతి దేవేంద్ర సదా భూమిప్రదం నరం‖85‖

శంఖం భద్రాసనం ఛత్రం వరాశ్వా వరవారణాః
భూమిప్రదానాత్పుష్పాణి హిరణ్యనిచయాస్తథా‖86‖

ఆజ్ఞా సదాప్రతిహతా జయశబ్దో భవత్యథ
భూమిదానస్య పుష్పాణి ఫలం స్వర్గః పురందర‖87‖

హిరణ్యపుష్పాశ్చౌషధ్యః కుశకాంచనశాడ్వలాః
అమృతప్రసవాం భూమిం ప్రాప్నోతి పురుషో దదత్‖88‖

నాస్తి భూమిసమం దానం నాస్తి మాతృసమో గురుః
నాస్తి సత్యసమో ధర్మో నాస్తి దానసమో నిధిః॥89॥

ఏతదాంగిరసాచ్ఛ్రుత్వా వాసవో వసుధామిమాం
వసురత్నసమాకీర్ణాం దదావాంగిరసే తదా॥90॥

య ఇమం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే భూమిదానస్య సంస్తవం
న తస్య రక్షసాం భాగో నాసురాణాం భవత్యుత॥91॥

అక్షయం చ భవేద్దత్తం పితృభ్యస్తన్న సంశయః
తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేష్విదం విప్రో భుంజతః శ్రావయేద్ద్విజాన్॥92॥

ఇత్యేతత్సర్వదానానాం శ్రేష్ఠముక్తం తవానఘ
మయా భరతశార్దూల కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥93॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాని దానాని లోకేఽస్మిందాతుకామో మహీపతిః
గుణాధికేభ్యో విప్రేభ్యో దద్యాద్భరతసత్తమ॥1॥

కేన తుష్యంతి తే సద్యస్తుష్టాః కిం ప్రదిశంత్యుత
శంస మే తన్మహాబాహో ఫలం పుణ్యకృతం మహత్॥2॥

దత్తం కిం ఫలవద్రాజన్నిహ లోకే పరత్ర చ
భవతః శ్రోతుమిచ్ఛామి తన్మే విస్తరతో వద॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇమమర్థం పురా పృష్టో నారదో దేవదర్శనః
యదుక్తవానసౌ తన్మే గదతః శృణు భారత॥4॥

నారద ఉవాచ

అన్నమేవ ప్రశంసంతి దేవాః సర్షిగణాః పురా
లోకతంత్రం హి యజ్ఞాశ్చ సర్వమన్నే ప్రతిష్ఠితం॥5॥

అన్నేన సదృశం దానం న భూతం న భవిష్యతి
తస్మాదన్నం విశేషేణ దాతుమిచ్ఛంతి మానవాః॥6॥

అన్నమూర్జస్కరం లోకే ప్రాణాశ్చాన్నే ప్రతిష్ఠితాః
అన్నేన ధార్యతే సర్వం విశ్వం జగదిదం ప్రభో॥7॥

అన్నాద్గృహస్థా లోకేఽస్మిన్భిక్షవస్తత ఏవ చ
అన్నాత్ప్రభవతి ప్రాణః ప్రత్యక్షం నాత్ర సంశయః॥8॥

కుటుంబం పీడయిత్వాపి బ్రాహ్మణాయ మహాత్మనే
దాతవ్యం భిక్షవే చాన్నమాత్మనో భూతిమిచ్ఛతా॥9॥

బ్రాహ్మణాయాభిరూపాయ యో దద్యాదన్నమర్థినే
నిదధాతి నిధిం శ్రేష్ఠం పారలౌకికమాత్మనః॥10॥

శ్రాంతమధ్వని వర్తంతం వృద్ధమర్హముపస్థితం
అర్చయేద్భూతిమన్విచ్ఛన్గృహస్థో గృహమాగతం॥11॥

క్రోధముత్పతితం హిత్వా సుశీలో వీతమత్సరః
అన్నదః ప్రాప్నుతే రాజందివి చేహ చ యత్సుఖం॥12॥

నావమన్యేదభిగతం న ప్రణుద్యాత్కథంచన
అపి శ్వపాకే శుని వా న దానం విప్రణశ్యతి॥13॥

యో దద్యాదపరిక్లిష్టమన్నమధ్వని వర్తతే
శ్రాంతాయాదృష్టపూర్వాయ స మహద్ధర్మమాప్నుయాత్॥14॥

పితౄందేవానృషీన్విప్రానతిథీంశ్చ జనాధిప
యో నరః ప్రీణయత్యన్నైస్తస్య పుణ్యఫలం మహత్॥15॥

కృత్వాపి పాపకం కర్మ యో దద్యాదన్నమర్థినే
బ్రాహ్మణాయ విశేషేణ న స పాపేన యుజ్యతే॥16॥

బ్రాహ్మణేష్వక్షయం దానమన్నం శూద్రే మహాఫలం
అన్నదానం చ శూద్రే చ బ్రాహ్మణే చ విశిష్యతే॥17॥

న పృచ్ఛేద్గోత్రచరణం స్వాధ్యాయం దేశమేవ వా
భిక్షితో బ్రాహ్మణేనేహ జన్మ వాన్నం ప్రయాచితః॥18॥

అన్నదస్యాన్నవృక్షాశ్చ సర్వకామఫలాన్వితాః
భవంతీహాథ వాముత్ర నృపతే నాత్ర సంశయః॥19॥

ఆశంసంతే హి పితరః సువృష్టిమివ కర్షకాః
అస్మాకమపి పుత్రో వా పౌత్రో వాన్నం ప్రదాస్యతి॥20॥

బ్రాహ్మణో హి మహద్భూతం స్వయం దేహీతి యాచతే
అకామో వా సకామో వా దత్త్వా పుణ్యమవాప్నుయాత్॥21॥

బ్రాహ్మణః సర్వభూతానామతిథిః ప్రసృతాగ్రభుక్
విప్రా యమభిగచ్ఛంతి భిక్షమాణా గృహం సదా॥22॥

సత్కృతాశ్చ నివర్తంతే తదతీవ ప్రవర్ధతే
మహాభోగే కులే జన్మ ప్రేత్య ప్రాప్నోతి భారత॥23॥

దత్త్వా త్వన్నం నరో లోకే తథా స్థానమనుత్తమం
మృష్టమృష్టాన్నదాయీ తు స్వర్గే వసతి సత్కృతః॥24॥

అన్నం ప్రాణా నరాణాం హి సర్వమన్నే ప్రతిష్ఠితం
అన్నదః పశుమాన్పుత్రీ ధనవాన్భోగవానపి॥25॥

ప్రాణవాంశ్చాపి భవతి రూపవాంశ్చ తథా నృప
అన్నదః ప్రాణదో లోకే సర్వదః ప్రోచ్యతే తు సః॥26॥

అన్నం హి దత్త్వాతిథయే బ్రాహ్మణాయ యథావిధి
ప్రదాతా సుఖమాప్నోతి దేవైశ్చాప్యభిపూజ్యతే॥27॥

బ్రాహ్మణో హి మహద్భూతం క్షేత్రం చరతి పాదవత్
ఉప్యతే తత్ర యద్బీజం తద్ధి పుణ్యఫలం మహత్॥28॥

ప్రత్యక్షం ప్రీతిజననం భోక్తృదాత్రోర్భవత్యుత
సర్వాణ్యన్యాని దానాని పరోక్షఫలవంత్యుత॥29॥

అన్నాద్ధి ప్రసవం విద్ధి రతిమన్నాద్ధి భారత
ధర్మార్థావన్నతో విద్ధి రోగనాశం తథాన్నతః॥30॥

అన్నం హ్యమృతమిత్యాహ పురాకల్పే ప్రజాపతిః
అన్నం భువం దివం ఖం చ సర్వమన్నే ప్రతిష్ఠితం॥31॥

అన్నప్రణాశే భిద్యంతే శరీరే పంచ ధాతవః
బలం బలవతోఽపిహ ప్రణశ్యత్యన్నహానితః॥32॥

ఆవాహాశ్చ వివాహాశ్చ యజ్ఞాశ్చాన్నమృతే తథా
న వర్తంతే నరశ్రేష్ఠ బ్రహ్మ చాత్ర ప్రలీయతే॥33॥

అన్నతః సర్వమేతద్ధి యత్కించిత్స్థాణు జంగమం
త్రిషు లోకేషు ధర్మార్థమన్నం దేయమతో బుధైః॥34॥

అన్నదస్య మనుష్యస్య బలమోజో యశః సుఖం
కీర్తిశ్చ వర్ధతే శశ్వత్త్రిషు లోకేషు పార్థివ॥35॥

మేఘేష్వంభః సంనిధత్తే ప్రాణానాం పవనః శివః
తచ్చ మేఘగతం వారి శక్రో వర్షతి భారత॥36॥

ఆదత్తే చ రసం భౌమమాదిత్యః స్వగభస్తిభిః
వాయురాదిత్యతస్తాంశ్చ రసాందేవః ప్రజాపతిః॥37॥

తద్యదా మేఘతో వారి పతితం భవతి క్షితౌ
తదా వసుమతీ దేవీ స్నిగ్ధా భవతి భారత॥38॥

తతః సస్యాని రోహంతి యేన వర్తయతే జగత్
మాంసమేదోస్థిశుక్రాణాం ప్రాదుర్భావస్తతః పునః॥39॥

సంభవంతి తతః శుక్రాత్ప్రాణినః పృథివీపతే
అగ్నీషోమౌ హి తచ్ఛుక్రం ప్రజనః పుష్యతశ్చ హ॥40॥

ఏవమన్నం చ సూర్యశ్చ పవనః శుక్రమేవ చ
ఏక ఏవ స్మృతో రాశిర్యతో భూతాని జజ్ఞిరే॥41॥

ప్రాణాందదాతి భూతానాం తేజశ్చ భరతర్షభ
గృహమభ్యాగతాయాశు యో దద్యాదన్నమర్థినే॥42॥

భీష్మ ఉవాచ

నారదేనైవముక్తోఽహమదామన్నం సదా నృప
అనసూయుస్త్వమప్యన్నం తస్మాద్దేహి గతజ్వరః॥43॥

దత్త్వాన్నం విధివద్రాజన్విప్రేభ్యస్త్వమపి ప్రభో
యథావదనురూపేభ్యస్తతః స్వర్గమవాప్స్యసి॥44॥

అన్నదానాం హి యే లోకాస్తాంస్త్వం శృణు నరాధిప
భవనాని ప్రకాశంతే దివి తేషాం మహాత్మనాం
నానాసంస్థానరూపాణి నానాస్తంభాన్వితాని చ॥45॥

చంద్రమండలశుభ్రాణి కింకిణీజాలవంతి చ
తరుణాదిత్యవర్ణాని స్థావరాణి చరాణి చ॥46॥

అనేకశతభౌమాని సాంతర్జలవనాని చ
వైడూర్యార్కప్రకాశాని రౌప్యరుక్మమయాని చ॥47॥

సర్వకామఫలాశ్చాపి వృక్షా భవనసంస్థితాః
వాప్యో వీథ్యః సభాః కూపా దీర్ఘికాశ్చైవ సర్వశః॥48॥

ఘోషవంతి చ యానాని యుక్తాన్యథ సహస్రశః
భక్ష్యభోజ్యమయాః శైలా వాసాంస్యాభరణాని చ॥49॥

క్షీరం స్రవంత్యః సరితస్తథా చైవాన్నపర్వతాః
ప్రాసాదాః పాండురాభ్రాభాః శయ్యాశ్చ కనకోజ్జ్వలాః
తానన్నదాః ప్రపద్యంతే తస్మాదన్నప్రదో భవ॥50॥

ఏతే లోకాః పుణ్యకృతామన్నదానాం మహాత్మనాం
తస్మాదన్నం విశేషేణ దాతవ్యం మానవైర్భువి॥51॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం మే భవతో వాక్యమన్నదానస్య యో విధిః
నక్షత్రయోగస్యేదానీం దానకల్పం బ్రవీహి మే ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
దేవక్యాశ్చైవ సంవాదం దేవర్షేర్నారదస్య చ ॥2॥

ద్వారకామనుసంప్రాప్తం నారదం దేవదర్శనం
పప్రచ్ఛైనం తతః ప్రశ్నం దేవకీ ధర్మదర్శినీ ॥3॥

తస్యాః సంపృచ్ఛమానాయా దేవర్షిర్నారదస్తదా
ఆచష్ట విధివత్సర్వం యత్తచ్ఛృణు విశాం పతే ॥4॥

నారద ఉవాచ

కృత్తికాసు మహాభాగే పాయసేన ససర్పిషా
సంతర్ప్య బ్రాహ్మణాన్సాధూల్లోకానాప్నోత్యనుత్తమాన్ ॥5॥

రోహిణ్యాం ప్రథితైర్మాంసైర్మాషైరన్నేన సర్పిషా
పయోఽనుపానం దాతవ్యమానృణ్యార్థం ద్విజాతయే ॥6॥

దోగ్ధ్రీం దత్త్వా సవత్సాం తు నక్షత్రే సోమదైవతే
గచ్ఛంతి మానుషాల్లోకాత్స్వర్గలోకమనుత్తమం ॥7॥

ఆర్ద్రాయాం కృసరం దత్త్వా తైలమిశ్రముపోషితః
నరస్తరతి దుర్గాణి క్షురధారాంశ్చ పర్వతాన్ ॥8॥

అపూపాన్పునర్వసౌ దత్త్వా తథైవాన్నాని శోభనే
యశస్వీ రూపసంపన్నో బహ్వన్నే జాయతే కులే ॥9॥

పుష్యే తు కనకం దత్త్వా కృతం చాకృతమేవ చ
అనాలోకేషు లోకేషు సోమవత్స విరాజతే ॥10॥

ఆశ్లేషాయాం తు యో రూప్యమృషభం వా ప్రయచ్ఛతి
స సర్వభయనిర్ముక్తః శాత్రవానధితిష్ఠతి ॥11॥

మఘాసు తిలపూర్ణాని వర్ధమానాని మానవః
ప్రదాయ పుత్రపశుమానిహ ప్రేత్య చ మోదతే ॥12॥

ఫల్గునీపూర్వసమయే బ్రాహ్మణానాముపోషితః
భక్షాన్ఫాణితసంయుక్తాందత్త్వా సౌభాగ్యమృచ్ఛతి ॥13॥

ఘృతక్షీరసమాయుక్తం విధివత్షష్టికౌదనం
ఉత్తరావిషయే దత్త్వా స్వర్గలోకే మహీయతే ॥14॥

యద్యత్ప్రదీయతే దానముత్తరావిషయే నరైః
మహాఫలమనంతం చ భవతీతి వినిశ్చయః ॥15॥

హస్తే హస్తిరథం దత్త్వా చతుర్యుక్తముపోషితః
ప్రాప్నోతి పరమాల్లోకాన్పుణ్యకామసమన్వితాన్ ॥16॥

చిత్రాయామృషభం దత్త్వా పుణ్యాన్గంధాంశ్చ భారత
చరత్యప్సరసాం లోకే రమతే నందనే తథా॥17॥

స్వాతావథ ధనం దత్త్వా యదిష్టతమమాత్మనః
ప్రాప్నోతి లోకాన్స శుభానిహ చైవ మహద్యశః॥18॥

విశాఖాయామనడ్వాహం ధేనుం దత్త్వా చ దుగ్ధదాం
సప్రాసంగం చ శకటం సధాన్యం వస్త్రసంయుతం॥19॥

పితౄందేవాంశ్చ ప్రీణాతి ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే
న చ దుర్గాణ్యవాప్నోతి స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి॥20॥

దత్త్వా యథోక్తం విప్రేభ్యో వృత్తిమిష్టాం స విందతి
నరకాదీంశ్చ సంక్లేశాన్నాప్నోతీతి వినిశ్చయః॥21॥

అనురాధాసు ప్రావారం వస్త్రాంతరముపోషితః
దత్త్వా యుగశతం చాపి నరః స్వర్గే మహీయతే॥22॥

కాలశాకం తు విప్రేభ్యో దత్త్వా మర్త్యః సమూలకం
జ్యేష్ఠాయామృద్ధిమిష్టాం వై గతిమిష్టాం చ విందతి॥23॥

మూలే మూలఫలం దత్త్వా బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః
పితౄన్ప్రీణయతే చాపి గతిమిష్టాం చ గచ్ఛతి॥24॥

అథ పూర్వాస్వషాఢాసు దధిపాత్రాణ్యుపోషితః
కులవృత్తోపసంపన్నే బ్రాహ్మణే వేదపారగే
ప్రదాయ జాయతే ప్రేత్య కులే సుబహుగోకులే॥25॥

ఉదమంథం ససర్పిష్కం ప్రభూతమధుఫాణితం
దత్త్వోత్తరాస్వషాఢాసు సర్వకామానవాప్నుయాత్॥26॥

దుగ్ధం త్వభిజితే యోగే దత్త్వా మధుఘృతాప్లుతం
ధర్మనిత్యో మనీషిభ్యః స్వర్గలోకే మహీయతే॥27॥

శ్రవణే కంబలం దత్త్వా వస్త్రాంతరితమేవ చ
శ్వేతేన యాతి యానేన సర్వలోకానసంవృతాన్॥28॥

గోప్రయుక్తం ధనిష్ఠాసు యానం దత్త్వా సమాహితః
వస్త్రరశ్మిధరం సద్యః ప్రేత్య రాజ్యం ప్రపద్యతే॥29॥

గంధాఞ్శతభిషగ్యోగే దత్త్వా సాగురుచందనాన్
ప్రాప్నోత్యప్సరసాం లోకాన్ప్రేత్య గంధాంశ్చ శాశ్వతాన్॥30॥

పూర్వభాద్రపదాయోగే రాజమాషాన్ప్రదాయ తు
సర్వభక్షఫలోపేతః స వై ప్రేత్య సుఖీ భవేత్॥31॥

ఔరభ్రముత్తరాయోగే యస్తు మాంసం ప్రయచ్ఛతి
స పితౄన్ప్రీణయతి వై ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే॥32॥

కాంస్యోపదోహనాం ధేనుం రేవత్యాం యః ప్రయచ్ఛతి
సా ప్రేత్య కామానాదాయ దాతారముపతిష్ఠతి॥33॥

రథమశ్వసమాయుక్తం దత్త్వాశ్విన్యాం నరోత్తమః
హస్త్యశ్వరథసంపన్నే వర్చస్వీ జాయతే కులే॥34॥

భరణీషు ద్విజాతిభ్యస్తిలధేనుం ప్రదాయ వై
గాః సుప్రభూతాః ప్రాప్నోతి నరః ప్రేత్య యశస్తథా॥35॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యేష లక్షణోద్దేశః ప్రోక్తో నక్షత్రయోగతః
దేవక్యా నారదేనేహ సా స్నుషాభ్యోఽబ్రవీదిదం॥36॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

సర్వాన్కామాన్ప్రయచ్ఛంతి యే ప్రయచ్ఛంతి కాంచనం
ఇత్యేవం భగవానత్రిః పితామహసుతోఽబ్రవీత్॥1॥

పవిత్రం శుచ్యథాయుష్యం పితౄణామక్షయం చ తత్
సువర్ణం మనుజేంద్రేణ హరిశ్చంద్రేణ కీర్తితం॥2॥

పానీయదానం పరమం దానానాం మనురబ్రవీత్
తస్మాద్వాపీశ్చ కూపాంశ్చ తడాగాని చ ఖానయేత్॥3॥

అర్ధం పాపస్య హరతి పురుషస్యేహ కర్మణః
కూపః ప్రవృత్తపానీయః సుప్రవృత్తశ్చ నిత్యశః॥4॥

సర్వం తారయతే వంశం యస్య ఖాతే జలాశయే
గావః పిబంతి విప్రాశ్చ సాధవశ్చ నరాః సదా॥5॥

నిదాఘకాలే పానీయం యస్య తిష్ఠత్యవారితం
స దుర్గం విషమం కృచ్ఛ్రం న కదాచిదవాప్నుతే॥6॥

బృహస్పతేర్భగవతః పూష్ణశ్చైవ భగస్య చ
అశ్వినోశ్చైవ వహ్నేశ్చ ప్రీతిర్భవతి సర్పిషా॥7॥

పరమం భేషజం హ్యేతద్యజ్ఞానామేతదుత్తమం
రసానాముత్తమం చైతత్ఫలానాం చైతదుత్తమం॥8॥

ఫలకామో యశస్కామః పుష్టికామశ్చ నిత్యదా
ఘృతం దద్యాద్ద్విజాతిభ్యః పురుషః శుచిరాత్మవాన్॥9॥

ఘృతం మాసే ఆశ్వయుజి విప్రేభ్యో యః ప్రయచ్ఛతి
తస్మై ప్రయచ్ఛతో రూపం ప్రీతౌ దేవావిహాశ్వినౌ॥10॥

పాయసం సర్పిషా మిశ్రం ద్విజేభ్యో యః ప్రయచ్ఛతి
గృహం తస్య న రక్షాంసి ధర్షయంతి కదాచన॥11॥

పిపాసయా న మ్రియతే సోపచ్ఛందశ్చ దృశ్యతే
న ప్రాప్నుయాచ్చ వ్యసనం కరకాన్యః ప్రయచ్ఛతి॥12॥

ప్రయతో బ్రాహ్మణాగ్రేభ్యః శ్రద్ధయా పరయా యుతః
ఉపస్పర్శనషడ్భాగం లభతే పురుషః సదా॥13॥

యః సాధనార్థం కాష్ఠాని బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి
ప్రతాపార్థం చ రాజేంద్ర వృత్తవద్భ్యః సదా నరః॥14॥

సిధ్యంత్యర్థాః సదా తస్య కార్యాణి వివిధాని చ
ఉపర్యుపరి శత్రూణాం వపుషా దీప్యతే చ సః॥15॥

భగవాంశ్చాస్య సుప్రీతో వహ్నిర్భవతి నిత్యశః
న తం త్యజంతే పశవః సంగ్రామే చ జయత్యపి॥16॥

పుత్రాంచ్ఛ్రియం చ లభతే యశ్ఛత్రం సంప్రయచ్ఛతి
చక్షుర్వ్యాధిం న లభతే యజ్ఞభాగమథాశ్నుతే॥17॥

నిదాఘకాలే వర్షే వా యశ్ఛత్రం సంప్రయచ్ఛతి
నాస్య కశ్చిన్మనోదాహః కదాచిదపి జాయతే
కృచ్ఛ్రాత్స విషమాచ్చైవ విప్ర మోక్షమవాప్నుతే॥18॥

ప్రదానం సర్వదానానాం శకటస్య విశిష్యతే
ఏవమాహ మహాభాగః శాండిల్యో భగవానృషిః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దహ్యమానాయ విప్రాయ యః ప్రయచ్ఛత్యుపానహౌ
యత్ఫలం తస్య భవతి తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఉపానహౌ ప్రయచ్ఛేద్యో బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః
మర్దతే కంటకాన్సర్వాన్విషమాన్నిస్తరత్యపి
స శత్రూణాముపరి చ సంతిష్ఠతి యుధిష్ఠిర॥2॥

యానం చాశ్వతరీయుక్తం తస్య శుభ్రం విశాం పతే
ఉపతిష్ఠతి కౌంతేయ రూప్యకాంచనభూషణం
శకటం దమ్యసంయుక్తం దత్తం భవతి చైవ హి॥3॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యత్ఫలం తిలదానే చ భూమిదానే చ కీర్తితం
గోప్రదానేఽన్నదానే చ భూయస్తద్బ్రూహి కౌరవ॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణుష్వ మమ కౌంతేయ తిలదానస్య యత్ఫలం
నిశమ్య చ యథాన్యాయం ప్రయచ్ఛ కురుసత్తమ॥5॥

పితౄణాం ప్రథమం భోజ్యం తిలాః సృష్టాః స్వయంభువా
తిలదానేన వై తస్మాత్పితృపక్షః ప్రమోదతే॥6॥

మాఘమాసే తిలాన్యస్తు బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి
సర్వసత్త్వసమాకీర్ణం నరకం స న పశ్యతి॥7॥

సర్వకామైః స యజతే యస్తిలైర్యజతే పితౄన్
న చాకామేన దాతవ్యం తిలశ్రాద్ధం కథంచన॥8॥

మహర్షేః కశ్యపస్యైతే గాత్రేభ్యః ప్రసృతాస్తిలాః
తతో దివ్యం గతా భావం ప్రదానేషు తిలాః ప్రభో॥9॥

పౌష్టికా రూపదాశ్చైవ తథా పాపవినాశనాః
తస్మాత్సర్వప్రదానేభ్యస్తిలదానం విశిష్యతే॥10॥

ఆపస్తంబశ్చ మేధావీ శంఖశ్చ లిఖితస్తథా
మహర్షిర్గౌతమశ్చాపి తిలదానైర్దివం గతాః॥11॥

తిలహోమపరా విప్రాః సర్వే సంయతమైథునాః
సమా గవ్యేన హవిషా ప్రవృత్తిషు చ సంస్థితాః॥12॥

సర్వేషామేవ దానానాం తిలదానం పరం స్మృతం
అక్షయం సర్వదానానాం తిలదానమిహోచ్యతే॥13॥

ఉత్పన్నే చ పురా హవ్యే కుశికర్షిః పరంతప
తిలైరగ్నిత్రయం హుత్వా ప్రాప్తవాన్గతిముత్తమాం॥14॥

ఇతి ప్రోక్తం కురుశ్రేష్ఠ తిలదానమనుత్తమం
విధానం యేన విధినా తిలానామిహ శస్యతే॥15॥

అత ఊర్ధ్వం నిబోధేదం దేవానాం యష్టుమిచ్ఛతాం
సమాగమం మహారాజ బ్రహ్మణా వై స్వయంభువా॥16॥

దేవాః సమేత్య బ్రహ్మాణం భూమిభాగం యియక్షవః
శుభం దేశమయాచంత యజేమ ఇతి పార్థివ॥17॥

దేవా ఊచుః

భగవంస్త్వం ప్రభుర్భూమేః సర్వస్య త్రిదివస్య చ
యజేమహి మహాభాగ యజ్ఞం భవదనుజ్ఞయా
నాననుజ్ఞాతభూమిర్హి యజ్ఞస్య ఫలమశ్నుతే॥18॥

త్వం హి సర్వస్య జగతః స్థావరస్య చరస్య చ
ప్రభుర్భవసి తస్మాత్త్వం సమనుజ్ఞాతుమర్హసి॥19॥

బ్రహ్మోవాచ

దదామి మేదినీభాగం భవద్భ్యోఽహం సురర్షభాః
యస్మిందేశే కరిష్యధ్వం యజ్ఞం కాశ్యపనందనాః॥20॥

దేవా ఊచుః

భగవన్కృతకామాః స్మో యక్ష్యామస్త్వాప్తదక్షిణైః
ఇమం తు దేశం మునయః పర్యుపాసంత నిత్యదా॥21॥

భీష్మ ఉవాచ

తతోఽగస్త్యశ్చ కణ్వశ్చ భృగురత్రిర్వృషాకపిః
అసితో దేవలశ్చైవ దేవయజ్ఞముపాగమన్॥22॥

తతో దేవా మహాత్మాన ఈజిరే యజ్ఞమచ్యుత
తథా సమాపయామాసుర్యథాకాలం సురర్షభాః॥23॥

త ఇష్టయజ్ఞాస్త్రిదశా హిమవత్యచలోత్తమే
షష్ఠమంశం క్రతోస్తస్య భూమిదానం ప్రచక్రిరే॥24॥

ప్రాదేశమాత్రం భూమేస్తు యో దద్యాదనుపస్కృతం
న సీదతి స కృచ్ఛ్రేషు న చ దుర్గాణ్యవాప్నుతే॥25॥

శీతవాతాతపసహాం గృహభూమిం సుసంస్కృతాం
ప్రదాయ సురలోకస్థః పుణ్యాంతేఽపి న చాల్యతే॥26॥

ముదితో వసతే ప్రాజ్ఞః శక్రేణ సహ పార్థివ
ప్రతిశ్రయప్రదాతా చ సోఽపి స్వర్గే మహీయతే॥27॥

అధ్యాపకకులే జాతః శ్రోత్రియో నియతేంద్రియః
గృహే యస్య వసేత్తుష్టః ప్రధానం లోకమశ్నుతే॥28॥

తథా గవార్థే శరణం శీతవర్షసహం మహత్
ఆసప్తమం తారయతి కులం భరతసత్తమ॥29॥

క్షేత్రభూమిం దదల్లోకే పుత్ర శ్రియమవాప్నుయాత్
రత్నభూమిం ప్రదత్త్వా తు కులవంశం వివర్ధయేత్॥30॥

న చోషరాం న నిర్దగ్ధాం మహీం దద్యాత్కథంచన
న శ్మశానపరీతాం చ న చ పాపనిషేవితాం॥31॥

పారక్యే భూమిదేశే తు పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః
తద్భూమిస్వామిపితృభిః శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే॥32॥

తస్మాత్క్రీత్వా మహీం దద్యాత్స్వల్పామపి విచక్షణః
పిండః పితృభ్యో దత్తో వై తస్యాం భవతి శాశ్వతః॥33॥

అటవీపర్వతాశ్చైవ నదీతీర్థాని యాని చ
సర్వాణ్యస్వామికాన్యాహుర్న హి తత్ర పరిగ్రహః॥34॥

ఇత్యేతద్భూమిదానస్య ఫలముక్తం విశాం పతే
అతః పరం తు గోదానం కీర్తయిష్యామి తేఽనఘ॥35॥

గావోఽధికాస్తపస్విభ్యో యస్మాత్సర్వేభ్య ఏవ చ
తస్మాన్మహేశ్వరో దేవస్తపస్తాభిః సమాస్థితః॥36॥

బ్రహ్మలోకే వసంత్యేతాః సోమేన సహ భారత
ఆసాం బ్రహ్మర్షయః సిద్ధాః ప్రార్థయంతి పరాం గతిం॥37॥

పయసా హవిషా దధ్నా శకృతాప్యథ చర్మణా
అస్థిభిశ్చోపకుర్వంతి శృంగైర్వాలైశ్చ భారత॥38॥

నాసాం శీతాతపౌ స్యాతాం సదైతాః కర్మ కుర్వతే
న వర్షం విషమం వాపి దుఃఖమాసాం భవత్యుత॥39॥

బ్రాహ్మణైః సహితా యాంతి తస్మాత్పరతరం పదం
ఏకం గోబ్రాహ్మణం తస్మాత్ప్రవదంతి మనీషిణః॥40॥

రంతిదేవస్య యజ్ఞే తాః పశుత్వేనోపకల్పితాః
తతశ్చర్మణ్వతీ రాజన్గోచర్మభ్యః ప్రవర్తితా॥41॥

పశుత్వాచ్చ వినిర్ముక్తాః ప్రదానాయోపకల్పితాః
తా ఇమా విప్రముఖ్యేభ్యో యో దదాతి మహీపతే
నిస్తరేదాపదం కృచ్ఛ్రాం విషమస్థోఽపి పార్థివ॥42॥

గవాం సహస్రదః ప్రేత్య నరకం న ప్రపశ్యతి
సర్వత్ర విజయం చాపి లభతే మనుజాధిప॥43॥

అమృతం వై గవాం క్షీరమిత్యాహ త్రిదశాధిపః
తస్మాద్దదాతి యో ధేనుమమృతం స ప్రయచ్ఛతి॥44॥

అగ్నీనామవ్యయం హ్యేతద్ధౌమ్యం వేదవిదో విదుః
తస్మాద్దదాతి యో ధేనుం స హౌమ్యం సంప్రయచ్ఛతి॥45॥

స్వర్గో వై మూర్తిమానేష వృషభం యో గవాం పతిం
విప్రే గుణయుతే దద్యాత్స వై స్వర్గే మహీయతే॥46॥

ప్రాణా వై ప్రాణినామేతే ప్రోచ్యంతే భరతర్షభ
తస్మాద్దదాతి యో ధేనుం ప్రాణాన్వై స ప్రయచ్ఛతి॥47॥

గావః శరణ్యా భూతానామితి వేదవిదో విదుః
తస్మాద్దదాతి యో ధేనుం శరణం సంప్రయచ్ఛతి ||48||

న వధార్థం ప్రదాతవ్యా న కీనాశే న నాస్తికే
గోజీవినే న దాతవ్యా తథా గౌః పురుషర్షభ ||49||

దదాతి తాదృశానాం వై నరో గాః పాపకర్మణాం
అక్షయం నరకం యాతీత్యేవమాహుర్మనీషిణః ||50||

న కృశాం పాపవత్సాం వా వంధ్యాం రోగాన్వితాం తథా
న వ్యంగాం న పరిశ్రాంతాం దద్యాద్గాం బ్రాహ్మణాయ వై ||51||

దశగోసహస్రదః సమ్యక్శక్రేణ సహ మోదతే
అక్షయాల్లభతే లోకాన్నరః శతసహస్రదః ||52||

ఇత్యేతద్గోప్రదానం చ తిలదానం చ కీర్తితం
తథా భూమిప్రదానం చ శృణుష్వాన్నే చ భారత ||53||

అన్నదానం ప్రధానం హి కౌంతేయ పరిచక్షతే
అన్నస్య హి ప్రదానేన రంతిదేవో దివం గతః ||54||

శ్రాంతాయ క్షుధితాయాన్నం యః ప్రయచ్ఛతి భూమిప
స్వాయంభువం మహాభాగం స పశ్యతి నరాధిప ||55||

న హిరణ్యైర్న వాసోభిర్నాశ్వదానేన భారత
ప్రాప్నువంతి నరాః శ్రేయో యథేహాన్నప్రదాః ప్రభో ||56||

అన్నం వై పరమం ద్రవ్యమన్నం శ్రీశ్చ పరా మతా
అన్నాత్ప్రాణః ప్రభవతి తేజో వీర్యం బలం తథా ||57||

సద్యో దదాతి యశ్చాన్నం సదైకాగ్రమనా నరః
న స దుర్గాణ్యవాప్నోతీత్యేవమాహ పరాశరః ||58||

అర్చయిత్వా యథాన్యాయం దేవేభ్యోఽన్నం నివేదయేత్
యదన్నో హి నరో రాజంస్తదన్నాస్తస్య దేవతాః ||59||

కౌముద్యాం శుక్లపక్షే తు యోఽన్నదానం కరోత్యుత
స సంతరతి దుర్గాణి ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే ||60||

అభుక్త్వాతిథయే చాన్నం ప్రయచ్ఛేద్యః సమాహితః
స వై బ్రహ్మవిదాం లోకాన్ప్రాప్నుయాద్భరతర్షభ ||61||

సుకృచ్ఛ్రామాపదం ప్రాప్తశ్చాన్నదః పురుషస్తరేత్
పాపం తరతి చైవేహ దుష్కృతం చాపకర్షతి ||62||

ఇత్యేతదన్నదానస్య తిలదానస్య చైవ హ
భూమిదానస్య చ ఫలం గోదానస్య చ కీర్తితం ||63||

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం దానఫలం తాత యత్త్వయా పరికీర్తితం
అన్నం తు తే విశేషేణ ప్రశస్తమిహ భారత ||1||

పానీయదానం పరమం కథం చేహ మహాఫలం
ఇత్యేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి విస్తరేణ పితామహ ||2||

భీష్మ ఉవాచ

హంత తే వర్తయిష్యామి యథావద్భరతర్షభ
గదతస్తన్మమాద్యేహ శృణు సత్యపరాక్రమ
పానీయదానాత్ప్రభృతి సర్వం వక్ష్యామి తేఽనఘ॥3॥

యదన్నం యచ్చ పానీయం సంప్రదాయాశ్నుతే నరః
న తస్మాత్పరమం దానం కించిదస్తీతి మే మతిః॥4॥

అన్నాత్ప్రాణభృతస్తాత ప్రవర్తంతే హి సర్వశః
తస్మాదన్నం పరం లోకే సర్వదానేషు కథ్యతే॥5॥

అన్నాద్బలం చ తేజశ్చ ప్రాణినాం వర్ధతే సదా
అన్నదానమతస్తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠమాహ ప్రజాపతిః॥6॥

సావిత్ర్యా హ్యపి కౌంతేయ శ్రుతం తే వచనం శుభం
యతశ్చైతద్యథా చైతద్దేవసత్రే మహామతే॥7॥

అన్నే దత్తే నరేణేహ ప్రాణా దత్తా భవంత్యుత
ప్రాణదానాద్ధి పరమం న దానమిహ విద్యతే॥8॥

శ్రుతం హి తే మహాబాహో లోమశస్యాపి తద్వచః
ప్రాణాందత్త్వా కపోతాయ యత్ప్రాప్తం శిబినా పురా॥9॥

తాం గతిం లభతే దత్త్వా ద్విజస్యాన్నం విశాం పతే
గతిం విశిష్టాం గచ్ఛంతి ప్రాణదా ఇతి నః శ్రుతం॥10॥

అన్నం చాపి ప్రభవతి పానీయాత్కురుసత్తమ
నీరజాతేన హి వినా న కించిత్సంప్రవర్తతే॥11॥

నీరజాతశ్చ భగవాన్సోమో గ్రహగణేశ్వరః
అమృతం చ సుధా చైవ స్వాహా చైవ వషట్తథా॥12॥

అన్నౌషధ్యో మహారాజ వీరుధశ్చ జలోద్భవాః
యతః ప్రాణభృతాం ప్రాణాః సంభవంతి విశాం పతే॥13॥

దేవానామమృతం చాన్నం నాగానాం చ సుధా తథా
పితౄణాం చ స్వధా ప్రోక్తా పశూనాం చాపి వీరుధః॥14॥

అన్నమేవ మనుష్యాణాం ప్రాణానాహుర్మనీషిణః
తచ్చ సర్వం నరవ్యాఘ్ర పానీయాత్సంప్రవర్తతే॥15॥

తస్మాత్పానీయదానాద్వై న పరం విద్యతే క్వచిత్
తచ్చ దద్యాన్నరో నిత్యం య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః॥16॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యం జలదానం విశాం పతే
శత్రూంశ్చాప్యధి కౌంతేయ సదా తిష్ఠతి తోయదః॥17॥

సర్వకామానవాప్నోతి కీర్తిం చైవేహ శాశ్వతీం
ప్రేత్య చానంత్యమాప్నోతి పాపేభ్యశ్చ ప్రముచ్యతే॥18॥

తోయదో మనుజవ్యాఘ్ర స్వర్గం గత్వా మహాద్యుతే
అక్షయాన్సమవాప్నోతి లోకానిత్యబ్రవీన్మనుః॥19॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తిలానాం కీదృశం దానమథ దీపస్య చైవ హ
అన్నానాం వాససాం చైవ భూయ ఏవ బ్రవీహి మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బ్రాహ్మణస్య చ సంవాదం యమస్య చ యుధిష్ఠిర॥2॥

మధ్యదేశే మహాన్గ్రామో బ్రాహ్మణానాం బభూవ హ
గంగాయమునయోర్మధ్యే యామునస్య గిరేరధః॥3॥

పర్ణశాలేతి విఖ్యాతో రమణీయో నరాధిప
విద్వాంసస్తత్ర భూయిష్ఠా బ్రాహ్మణాశ్చావసంస్తదా॥4॥

అథ ప్రాహ యమః కంచిత్పురుషం కృష్ణవాససం
రక్తాక్షమూర్ధ్వరోమాణం కాకజంఘాక్షినాసికం॥5॥

గచ్ఛ త్వం బ్రాహ్మణగ్రామం తతో గత్వా తమానయ
అగస్త్యం గోత్రతశ్చాపి నామతశ్చాపి శర్మిణం॥6॥

శమే నివిష్టం విద్వాంసమధ్యాపకమనాదృతం
మా చాన్యమానయేథాస్త్వం సగోత్రం తస్య పార్శ్వతః॥7॥

స హి తాదృగ్గుణస్తేన తుల్యోఽధ్యయనజన్మనా
అపత్యేషు తథా వృత్తే సమస్తేనైవ ధీమతా
తమానయ యథోద్దిష్టం పూజా కార్యా హి తస్య మే॥8॥

స గత్వా ప్రతికూలం తచ్చకార యమశాసనం
తమాక్రమ్యానయామాస ప్రతిషిద్ధో యమేన యః॥9॥

తస్మై యమః సముత్థాయ పూజాం కృత్వా చ వీర్యవాన్
ప్రోవాచ నీయతామేష సోఽన్య ఆనీయతామితి॥10॥

ఏవముక్తే తు వచనే ధర్మరాజేన స ద్విజః
ఉవాచ ధర్మరాజానం నిర్విణ్ణోఽధ్యయనేన వై
యో మే కాలో భవేచ్ఛేషస్తం వసేయమిహాచ్యుత॥11॥

యమ ఉవాచ

నాహం కాలస్య విహితం ప్రాప్నోమీహ కథంచన
యో హి ధర్మం చరతి వై తం తు జానామి కేవలం॥12॥

గచ్ఛ విప్ర త్వమద్యైవ ఆలయం స్వం మహాద్యుతే
బ్రూహి వా త్వం యథా స్వైరం కరవాణి కిమిత్యుత॥13॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యత్తత్ర కృత్వా సుమహత్పుణ్యం స్యాత్తద్బ్రవీహి మే
సర్వస్య హి ప్రమాణం త్వం త్రైలోక్యస్యాపి సత్తమ॥14॥

యమ ఉవాచ

శృణు తత్త్వేన విప్రర్షే ప్రదానవిధిముత్తమం
తిలాః పరమకం దానం పుణ్యం చైవేహ శాశ్వతం॥15॥

తిలాశ్చ సంప్రదాతవ్యా యథాశక్తి ద్విజర్షభ
నిత్యదానాత్సర్వకామాంస్తిలా నిర్వర్తయంత్యుత॥16॥

తిలాఞ్శ్రాద్ధే ప్రశంసంతి దానమేతద్ధ్యనుత్తమం
తాన్ప్రయచ్ఛస్వ విప్రేభ్యో విధిదృష్టేన కర్మణా॥17॥

తిలా భక్షయితవ్యాశ్చ సదా త్వాలభనం చ తైః
కార్యం సతతమిచ్ఛద్భిః శ్రేయః సర్వాత్మనా గృహే॥18॥

తథాపః సర్వదా దేయాః పేయాశ్చైవ న సంశయః
పుష్కరిణ్యస్తడాగాని కూపాంశ్చైవాత్ర ఖానయేత్॥19॥

ఏతత్సుదుర్లభతరమిహ లోకే ద్విజోత్తమ
ఆపో నిత్యం ప్రదేయాస్తే పుణ్యం హ్యేతదనుత్తమం॥20॥

ప్రపాశ్చ కార్యాః పానార్థం నిత్యం తే ద్విజసత్తమ
భుక్తేఽప్యథ ప్రదేయం తే పానీయం వై విశేషతః॥21॥

ఇత్యుక్తే స తదా తేన యమదూతేన వై గృహాన్
నీతశ్చకార చ తథా సర్వం తద్యమశాసనం॥22॥

నీత్వా తం యమదూతోఽపి గృహీత్వా శర్మిణం తదా
యయౌ స ధర్మరాజాయ న్యవేదయత చాపి తం॥23॥

తం ధర్మరాజో ధర్మజ్ఞం పూజయిత్వా ప్రతాపవాన్
కృత్వా చ సంవిదం తేన విససర్జ యథాగతం॥24॥

తస్యాపి చ యమః సర్వముపదేశం చకార హ
ప్రత్యేత్య చ స తత్సర్వం చకారోక్తం యమేన తత్॥25॥

తథా ప్రశంసతే దీపాన్యమః పితృహితేప్సయా
తస్మాద్దీపప్రదో నిత్యం సంతారయతి వై పితౄన్॥26॥

దాతవ్యాః సతతం దీపాస్తస్మాద్భరతసత్తమ
దేవానాం చ పితౄణాం చ చక్షుష్యాస్తే మతాః ప్రభో॥27॥

రత్నదానం చ సుమహత్పుణ్యముక్తం జనాధిప
తాని విక్రీయ యజతే బ్రాహ్మణో హ్యభయంకరః॥28॥

యద్వై దదాతి విప్రేభ్యో బ్రాహ్మణః ప్రతిగృహ్య వై
ఉభయోః స్యాత్తదక్షయ్యం దాతురాదాతురేవ చ॥29॥

యో దదాతి స్థితః స్థిత్యాం తాదృశాయ ప్రతిగ్రహం
ఉభయోరక్షయం ధర్మం తం మనుః ప్రాహ ధర్మవిత్॥30॥

వాససాం తు ప్రదానేన స్వదారనిరతో నరః
సువస్త్రశ్చ సువేషశ్చ భవతీత్యనుశుశ్రుమ॥31॥

గావః సువర్ణం చ తథా తిలాశ్చైవానువర్ణితాః
బహుశః పురుషవ్యాఘ్ర వేదప్రామాణ్యదర్శనాత్॥32॥

వివాహాంశ్చైవ కుర్వీత పుత్రానుత్పాదయేత చ
పుత్రలాభో హి కౌరవ్య సర్వలాభాద్విశిష్యతే॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భూయ ఏవ కురుశ్రేష్ఠ దానానాం విధిముత్తమం
కథయస్వ మహాప్రాజ్ఞ భూమిదానం విశేషతః॥1॥

పృథివీం క్షత్రియో దద్యాద్బ్రాహ్మణస్తాం స్వకర్మణా
విధివత్ప్రతిగృహ్ణీయాన్న త్వన్యో దాతుమర్హతి॥2॥

సర్వవర్ణైస్తు యచ్ఛక్యం ప్రదాతుం ఫలకాంక్షిభిః
వేదే వా యత్సమామ్నాతం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

తుల్యనామాని దేయాని త్రీణి తుల్యఫలాని చ
సర్వకామఫలానీహ గావః పృథ్వీ సరస్వతీ॥4॥

యో బ్రూయాచ్చాపి శిష్యాయ ధర్మ్యాం బ్రాహ్మీం సరస్వతీం
పృథివీగోప్రదానాభ్యాం స తుల్యం ఫలమశ్నుతే॥5॥

తథైవ గాః ప్రశంసంతి న చ దేయం తతః పరం
సంనికృష్టఫలాస్తా హి లఘ్వర్థాశ్చ యుధిష్ఠిర
మాతరః సర్వభూతానాం గావః సర్వసుఖప్రదాః॥6॥

వృద్ధిమాకాంక్షతా నిత్యం గావః కార్యాః ప్రదక్షిణాః
మంగలాయతనం దేవ్యస్తస్మాత్పూజ్యాః సదైవ హి॥7॥

ప్రచోదనం దేవకృతం గవాం కర్మసు వర్తతాం
పూర్వమేవాక్షరం నాన్యదభిధేయం కథంచన॥8॥

ప్రచారే వా నిపానే వా బుధో నోద్వేజయేత గాః
తృషితా హ్యభివీక్షంత్యో నరం హన్యుః సబాంధవం॥9॥

పితృసద్మాని సతతం దేవతాయతనాని చ
పూయంతే శకృతా యాసాం పూతం కిమధికం తతః॥10॥

గ్రాసముష్టిం పరగవే దద్యాత్సంవత్సరం తు యః
అకృత్వా స్వయమాహారం వ్రతం తత్సార్వకామికం॥11॥

స హి పుత్రాన్యశోర్థం చ శ్రియం చాప్యధిగచ్ఛతి
నాశయత్యశుభం చైవ దుఃస్వప్నం చ వ్యపోహతి॥12॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దేయాః కింలక్షణా గావః కాశ్చాపి పరివర్జయేత్
కీదృశాయ ప్రదాతవ్యా న దేయాః కీదృశాయ చ॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

అసద్వృత్తాయ పాపాయ లుబ్ధాయానృతవాదినే
హవ్యకవ్యవ్యపేతాయ న దేయా గౌః కథంచన॥14॥

భిక్షవే బహుపుత్రాయ శ్రోత్రియాయాహితాగ్నయే
దత్త్వా దశగవాం దాతా లోకానాప్నోత్యనుత్తమాన్॥15॥

యం చైవ ధర్మం కురుతే తస్య పుణ్యఫలం చ యత్
సర్వస్యైవాంశభాగ్దాతా తన్నిమిత్తం ప్రవృత్తయః॥16॥

యశ్చైనముత్పాదయతి యశ్చైనం త్రాయతే భయాత్
యశ్చాస్య కురుతే వృత్తిం సర్వే తే పితరస్త్రయః॥17॥

కల్మషం గురుశుశ్రూషా హంతి మానో మహద్యశః
అపుత్రతాం త్రయః పుత్రా అవృత్తిం దశ ధేనవః॥18॥

వేదాంతనిష్ఠస్య బహుశ్రుతస్య; ప్రజ్ఞానతృప్తస్య జితేంద్రియస్య
శిష్టస్య దాంతస్య యతస్య చైవ; భూతేషు నిత్యం ప్రియవాదినశ్చ॥19॥

యః క్షుద్భయాద్వై న వికర్మ కుర్యా;న్మృదుర్దాంతశ్చాతిథేయశ్చ నిత్యం
వృత్తిం విప్రాయాతిసృజేత తస్మై; యస్తుల్యశీలశ్చ సపుత్రదారః॥20॥

శుభే పాత్రే యే గుణా గోప్రదానే; తావాందోషో బ్రాహ్మణస్వాపహారే
సర్వావస్థం బ్రాహ్మణస్వాపహారో; దారాశ్చైషాం దూరతో వర్జనీయాః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రైవ కీర్త్యతే సద్భిర్బ్రాహ్మణస్వాభిమర్శనే
నృగేణ సుమహత్కృచ్ఛ్రం యదవాప్తం కురూద్వహ॥1॥

నివిశంత్యాం పురా పార్థ ద్వారవత్యామితి శ్రుతిః
అదృశ్యత మహాకూపస్తృణవీరుత్సమావృతః॥2॥

ప్రయత్నం తత్ర కుర్వాణాస్తస్మాత్కూపాజ్జలార్థినః
శ్రమేణ మహతా యుక్తాస్తస్మింస్తోయే సుసంవృతే॥3॥

దదృశుస్తే మహాకాయం కృకలాసమవస్థితం
తస్య చోద్ధరణే యత్నమకుర్వంస్తే సహస్రశః॥4॥

ప్రగ్రహైశ్చర్మపట్టైశ్చ తం బద్ధ్వా పర్వతోపమం
నాశక్నువన్సముద్ధర్తుం తతో జగ్ముర్జనార్దనం॥5॥

ఖమావృత్యోదపానస్య కృకలాసః స్థితో మహాన్
తస్య నాస్తి సముద్ధర్తేత్యథ కృష్ణే న్యవేదయన్॥6॥

స వాసుదేవేన సముద్ధృతశ్చ; పృష్టశ్చ కామాన్నిజగాద రాజా
నృగస్తదాత్మానమథో న్యవేదయ;త్పురాతనం యజ్ఞసహస్రయాజినం॥7॥

తథా బ్రువాణం తు తమాహ మాధవః; శుభం త్వయా కర్మ కృతం న పాపకం
కథం భవాందుర్గతిమీదృశీం గతో; నరేంద్ర తద్బ్రూహి కిమేతదీదృశం॥8॥

శతం సహస్రాణి శతం గవాం పునః; పునః శతాన్యష్ట శతాయుతాని
త్వయా పురా దత్తమితీహ శుశ్రుమ; నృప ద్విజేభ్యః క్వ ను తద్గతం తవ॥9॥

నృగస్తతోఽబ్రవీత్కృష్ణం బ్రాహ్మణస్యాగ్నిహోత్రిణః
ప్రోషితస్య పరిభ్రష్టా గౌరేకా మమ గోధనే॥10॥

గవాం సహస్రే సంఖ్యాతా తదా సా పశుపైర్మమ
సా బ్రాహ్మణాయ మే దత్తా ప్రేత్యార్థమభికాంక్షతా॥11॥

అపశ్యత్పరిమార్గంశ్చ తాం యాం పరగృహే ద్విజః
మమేయమితి చోవాచ బ్రాహ్మణో యస్య సాభవత్॥12॥

తావుభౌ సమనుప్రాప్తౌ వివదంతౌ భృశజ్వరౌ
భవాందాతా భవాన్హర్తేత్యథ తౌ మాం తదోచతుః॥13॥

శతేన శతసంఖ్యేన గవాం వినిమయేన వై
యాచే ప్రతిగ్రహీతారం స తు మామబ్రవీదిదం॥14॥

దేశకాలోపసంపన్నా దోగ్ధ్రీ క్షాంతాతివత్సలా
స్వాదుక్షీరప్రదా ధన్యా మమ నిత్యం నివేశనే॥15॥

కృశం చ భరతే యా గౌర్మమ పుత్రమపస్తనం
న సా శక్యా మయా హాతుమిత్యుక్త్వా స జగామ హ॥16॥

తతస్తమపరం విప్రం యాచే వినిమయేన వై
గవాం శతసహస్రం వై తత్కృతే గృహ్యతామితి॥17॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

న రాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్ణామి శక్తోఽహం స్వస్య మార్గణే
సైవ గౌర్దీయతాం శీఘ్రం మమేతి మధుసూదన॥18॥

రుక్మమశ్వాంశ్చ దదతో రజతం స్యందనాంస్తథా
న జగ్రాహ యయౌ చాపి తదా స బ్రాహ్మణర్షభః॥19॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు చోదితః కాలధర్మణా
పితృలోకమహం ప్రాప్య ధర్మరాజముపాగమం॥20॥

యమస్తు పూజయిత్వా మాం తతో వచనమబ్రవీత్
నాంతః సంఖ్యాయతే రాజంస్తవ పుణ్యస్య కర్మణః॥21॥

అస్తి చైవ కృతం పాపమజ్ఞానాత్తదపి త్వయా
చరస్వ పాపం పశ్చాద్వా పూర్వం వా త్వం యథేచ్ఛసి॥22॥

రక్షితాస్మీతి చోక్తం తే ప్రతిజ్ఞా చానృతా తవ
బ్రాహ్మణస్వస్య చాదానం త్రివిధస్తే వ్యతిక్రమః॥23॥

పూర్వం కృచ్ఛ్రం చరిష్యేఽహం పశ్చాచ్ఛుభమితి ప్రభో
ధర్మరాజం బ్రువన్నేవం పతితోఽస్మి మహీతలే॥24॥

అశ్రౌషం ప్రచ్యుతశ్చాహం యమస్యోచ్చైః ప్రభాషతః
వాసుదేవః సముద్ధర్తా భవితా తే జనార్దనః॥25॥

పూర్ణే వర్షసహస్రాంతే క్షీణే కర్మణి దుష్కృతే
ప్రాప్స్యసే శాశ్వతాల్లోకాంజితాన్స్వేనైవ కర్మణా॥26॥

కూపేఽఽత్మానమధఃశీర్షమపశ్యం పతితం చ హ
తిర్యగ్యోనిమనుప్రాప్తం న తు మామజహాత్స్మృతిః॥27॥

త్వయా తు తారితోఽస్మ్యద్య కిమన్యత్ర తపోబలాత్
అనుజానీహి మాం కృష్ణ గచ్ఛేయం దివమద్య వై॥28॥

అనుజ్ఞాతః స కృష్ణేన నమస్కృత్య జనార్దనం
విమానం దివ్యమాస్థాయ యయౌ దివమరిందమ॥29॥

తతస్తస్మిందివం ప్రాప్తే నృగే భరతసత్తమ
వాసుదేవ ఇమం శ్లోకం జగాద కురునందన॥30॥

బ్రాహ్మణస్వం న హర్తవ్యం పురుషేణ విజానతా
బ్రాహ్మణస్వం హృతం హంతి నృగం బ్రాహ్మణగౌరివ॥31॥

సతాం సమాగమః సద్భిర్నాఫలః పార్థ విద్యతే
విముక్తం నరకాత్పశ్య నృగం సాధుసమాగమాత్॥32॥

ప్రదానం ఫలవత్తత్ర ద్రోహస్తత్ర తథాఫలః
అపచారం గవాం తస్మాద్వర్జయేత యుధిష్ఠిర॥33॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దత్తానాం ఫలసంప్రాప్తిం గవాం ప్రబ్రూహి మేఽనఘ
విస్తరేణ మహాబాహో న హి తృప్యామి కథ్యతాం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఋషేరుద్దాలకేర్వాక్యం నాచికేతస్య చోభయోః॥2॥

ఋషిరుద్దాలకిర్దీక్షాముపగమ్య తతః సుతం
త్వం మాముపచరస్వేతి నాచికేతమభాషత
సమాప్తే నియమే తస్మిన్మహర్షిః పుత్రమబ్రవీత్॥3॥

ఉపస్పర్శనసక్తస్య స్వాధ్యాయనిరతస్య చ
ఇధ్మా దర్భాః సుమనసః కలశశ్చాభితో జలం
విస్మృతం మే తదాదాయ నదీతీరాదిహావ్రజ॥4॥

గత్వానవాప్య తత్సర్వం నదీవేగసమాప్లుతం
న పశ్యామి తదిత్యేవం పితరం సోఽబ్రవీన్మునిః॥5॥

క్షుత్పిపాసాశ్రమావిష్టో మునిరుద్దాలకిస్తదా
యమం పశ్యేతి తం పుత్రమశపత్స మహాతపాః॥6॥

తథా స పిత్రాభిహతో వాగ్వజ్రేణ కృతాంజలిః
ప్రసీదేతి బ్రువన్నేవ గతసత్త్వోఽపతద్భువి॥7॥

నాచికేతం పితా దృష్ట్వా పతితం దుఃఖమూర్ఛితః
కిం మయా కృతమిత్యుక్త్వా నిపపాత మహీతలే॥8॥

తస్య దుఃఖపరీతస్య స్వం పుత్రముపగూహతః
వ్యతీతం తదహఃశేషం సా చోగ్రా తత్ర శర్వరీ॥9॥

పిత్ర్యేణాశ్రుప్రపాతేన నాచికేతః కురూద్వహ
ప్రాస్పందచ్ఛయనే కౌశ్యే వృష్ట్యా సస్యమివాప్లుతం॥10॥

స పర్యపృచ్ఛత్తం పుత్రం శ్లాఘ్యం ప్రత్యాగతం పునః
దివ్యైర్గంధైః సమాదిగ్ధం క్షీణస్వప్నమివోత్థితం॥11॥

అపి పుత్ర జితా లోకాః శుభాస్తే స్వేన కర్మణా
దిష్ట్యా చాసి పునః ప్రాప్తో న హి తే మానుషం వపుః॥12॥

ప్రత్యక్షదర్శీ సర్వస్య పిత్రా పృష్టో మహాత్మనా
అన్వర్థం తం పితుర్మధ్యే మహర్షీణాం న్యవేదయత్॥13॥

కుర్వన్భవచ్ఛాసనమాశు యాతో; హ్యహం విశాలాం రుచిరప్రభావాం
వైవస్వతీం ప్రాప్య సభామపశ్యం; సహస్రశో యోజనహైమభౌమాం॥14॥

దృష్ట్వైవ మామభిముఖమాపతంతం; గృహం నివేద్యాసనమాదిదేశ
వైవస్వతోఽర్ఘ్యాదిభిరర్హణైశ్చ; భవత్కృతే పూజయామాస మాం సః॥15॥

తతస్త్వహం తం శనకైరవోచం; వృతం సదస్యైరభిపూజ్యమానం
ప్రాప్తోఽస్మి తే విషయం ధర్మరాజ; లోకానర్హే యాన్స్మ తాన్మే విధత్స్వ॥16॥

యమోఽబ్రవీన్మాం న మృతోఽసి సౌమ్య; యమం పశ్యేత్యాహ తు త్వాం తపస్వీ
పితా ప్రదీప్తాగ్నిసమానతేజా; న తచ్ఛక్యమనృతం విప్ర కర్తుం॥17॥

దృష్టస్తేఽహం ప్రతిగచ్ఛస్వ తాత; శోచత్యసౌ తవ దేహస్య కర్తా
దదామి కిం చాపి మనఃప్రణీతం; ప్రియాతిథే తవ కామాన్వృణీష్వ॥18॥

తేనైవముక్తస్తమహం ప్రత్యవోచం; ప్రాప్తోఽస్మి తే విషయం దుర్నివర్త్యం
ఇచ్ఛామ్యహం పుణ్యకృతాం సమృద్ధాఁల్లోకాంద్రష్టుం యది తేఽహం వరార్హః॥19॥

యానం సమారోప్య తు మాం స దేవో; వాహైర్యుక్తం సుప్రభం భానుమంతం
సందర్శయామాస తదా స్మ లోకాఁస్సర్వాంస్తదా పుణ్యకృతాం ద్విజేంద్ర॥20॥

అపశ్యం తత్ర వేశ్మాని తైజసాని కృతాత్మనాం
నానాసంస్థానరూపాణి సర్వరత్నమయాని చ॥21॥

చంద్రమండలశుభ్రాణి కింకిణీజాలవంతి చ
అనేకశతభౌమాని సాంతర్జలవనాని చ॥22॥

వైడూర్యార్కప్రకాశాని రూప్యరుక్మమయాని చ
తరుణాదిత్యవర్ణాని స్థావరాణి చరాణి చ॥23॥

భక్ష్యభోజ్యమయాఞ్శైలాన్వాసాంసి శయనాని చ
సర్వకామఫలాంశ్చైవ వృక్షాన్భవనసంస్థితాన్॥24॥

నద్యో వీథ్యః సభా వాపీ దీర్ఘికాశ్చైవ సర్వశః
ఘోషవంతి చ యానాని యుక్తాన్యేవ సహస్రశః॥25॥

క్షీరస్రవా వై సరితో గిరీంశ్చ; సర్పిస్తథా విమలం చాపి తోయం
వైవస్వతస్యానుమతాంశ్చ దేశా;నదృష్టపూర్వాన్సుబహూనపశ్యం॥26॥

సర్వం దృష్ట్వా తదహం ధర్మరాజ;మవోచం వై ప్రభవిష్ణుం పురాణం
క్షీరస్యైతాః సర్పిషశ్చైవ నద్యః; శశ్వత్స్రోతాః కస్య భోజ్యాః ప్రదిష్టాః॥27॥

యమోఽబ్రవీద్విద్ధి భోజ్యాస్త్వమేతా; యే దాతారః సాధవో గోరసానాం
అన్యే లోకాః శాశ్వతా వీతశోకాః; సమాకీర్ణా గోప్రదానే రతానాం॥28॥

న త్వేవాసాం దానమాత్రం ప్రశస్తం; పాత్రం కాలో గోవిశేషో విధిశ్చ
జ్ఞాత్వా దేయా విప్ర గవాంతరం హి; దుఃఖం జ్ఞాతుం పావకాదిత్యభూతం॥29॥

స్వాధ్యాయాఢ్యో యోఽతిమాత్రం తపస్వీ; వైతానస్థో బ్రాహ్మణః పాత్రమాసాం
కృచ్ఛ్రోత్సృష్టాః పోషణాభ్యాగతాశ్చ; ద్వారైరేతైర్గోవిశేషాః ప్రశస్తాః॥30॥

తిస్రో రాత్రీరద్భిరుపోష్య భూమౌ; తృప్తా గావస్తర్పితేభ్యః ప్రదేయాః
వత్సైః ప్రీతాః సుప్రజాః సోపచారా;స్త్ర్యహం దత్త్వా గోరసైర్వర్తితవ్యం॥31॥

దత్త్వా ధేనుం సువ్రతాం కాంస్యదోహాం; కల్యాణవత్సామపలాయినీం చ
యావంతి లోమాని భవంతి తస్యా;స్తావద్వర్షాణ్యశ్నుతే స్వర్గలోకం॥32॥

తథానడ్వాహం బ్రాహ్మణాయ ప్రదాయ; దాంతం ధుర్యం బలవంతం యువానం
కులానుజీవం వీర్యవంతం బృహంతం; భుంక్తే లోకాన్సంమితాంధేనుదస్య॥33॥

గోషు క్షాంతం గోశరణ్యం కృతజ్ఞం; వృత్తిగ్లానం తాదృశం పాత్రమాహుః
వృత్తిగ్లానే సంభ్రమే వా మహార్థే; కృష్యర్థే వా హోమహేతోః ప్రసూత్యాం॥34॥

గుర్వర్థే వా బాలపుష్ట్యాభిషంగా;ద్గావో దాతుం దేశకాలోఽవిశిష్టః
అంతర్జాతాః సుక్రయజ్ఞానలబ్ధాః; ప్రాణక్రీతా నిర్జితాశ్చౌదకాశ్చ॥35॥

నాచికేత ఉవాచ

శ్రుత్వా వైవస్వతవచస్తమహం పునరబ్రువం
అగోమీ గోప్రదాతౄణాం కథం లోకాన్నిగచ్ఛతి॥36॥

తతో యమోఽబ్రవీద్ధీమాన్గోప్రదానే పరాం గతిం
గోప్రదానానుకల్పం తు గామృతే సంతి గోప్రదాః॥37॥

అలాభే యో గవాం దద్యాద్ఘృతధేనుం యతవ్రతః
తస్యైతా ఘృతవాహిన్యః క్షరంతే వత్సలా ఇవ॥38॥

ఘృతాలాభే చ యో దద్యాత్తిలధేనుం యతవ్రతః
స దుర్గాత్తారితో ధేన్వా క్షీరనద్యాం ప్రమోదతే॥39॥

తిలాలాభే చ యో దద్యాజ్జలధేనుం యతవ్రతః
స కామప్రవహాం శీతాం నదీమేతాముపాశ్నుతే॥40॥

ఏవమాదీని మే తత్ర ధర్మరాజో న్యదర్శయత్
దృష్ట్వా చ పరమం హర్షమవాపమహమచ్యుత॥41॥

నివేదయే చాపి ప్రియం భవత్సు; క్రతుర్మహానల్పధనప్రచారః
ప్రాప్తో మయా తాత స మత్ప్రసూతః; ప్రపత్స్యతే వేదవిధిప్రవృత్తః॥42॥

శాపో హ్యయం భవతోఽనుగ్రహాయ; ప్రాప్తో మయా యత్ర దృష్టో యమో మే
దానవ్యుష్టిం తత్ర దృష్ట్వా మహార్థాం; నిఃసందిగ్ధం దానధర్మాంశ్చరిష్యే॥43॥

ఇదం చ మామబ్రవీద్ధర్మరాజః; పునః పునః సంప్రహృష్టో ద్విజర్షే
దానేన తాత ప్రయతోఽభూః సదైవ; విశేషతో గోప్రదానం చ కుర్యాః॥44॥

శుద్ధో హ్యర్థో నావమన్యః స్వధర్మా;త్పాత్రే దేయం దేశకాలోపపన్నే
తస్మాద్గావస్తే నిత్యమేవ ప్రదేయా; మా భూచ్చ తే సంశయః కశ్చిదత్ర॥45॥

ఏతాః పురా అదదన్నిత్యమేవ; శాంతాత్మానో దానపథే నివిష్టాః
తపాంస్యుగ్రాణ్యప్రతిశంకమానా;స్తే వై దానం ప్రదదుశ్చాపి శక్త్యా॥46॥

కాలే శక్త్యా మత్సరం వర్జయిత్వా; శుద్ధాత్మానః శ్రద్ధినః పుణ్యశీలాః
దత్త్వా తప్త్వా లోకమముం ప్రపన్నా; దేదీప్యంతే పుణ్యశీలాశ్చ నాకే॥47॥

ఏతద్దానం న్యాయలబ్ధం ద్విజేభ్యః; పాత్రే దత్తం ప్రాపణీయం పరీక్ష్య
కామ్యాష్టమ్యాం వర్తితవ్యం దశాహం; రసైర్గవాం శకృతా ప్రస్నవైర్వా॥48॥

వేదవ్రతీ స్యాద్వృషభప్రదాతా; వేదావాప్తిర్గోయుగస్య ప్రదానే
తీర్థావాప్తిర్గోప్రయుక్తప్రదానే; పాపోత్సర్గః కపిలాయాః ప్రదానే॥49॥

గామప్యేకాం కపిలాం సంప్రదాయ; న్యాయోపేతాం కల్మషాద్విప్రముచ్యేత్
గవాం రసాత్పరమం నాస్తి కించి;ద్గవాం దానం సుమహత్తద్వదంతి॥50॥

గావో లోకాంధారయంతి క్షరంత్యో; గావశ్చాన్నం సంజనయంతి లోకే
యస్తజ్జానన్న గవాం హార్దమేతి; స వై గంతా నిరయం పాపచేతాః॥51॥

యత్తే దాతుం గోసహస్రం శతం వా; శతార్ధం వా దశ వా సాధువత్సాః
అప్యేకాం వా సాధవే బ్రాహ్మణాయ; సాస్యాముష్మిన్పుణ్యతీర్థా నదీ వై॥52॥

ప్రాప్త్యా పుష్ట్యా లోకసంరక్షణేన; గావస్తుల్యాః సూర్యపాదైః పృథివ్యాం
శబ్దశ్చైకః సంతతిశ్చోపభోగ;స్తస్మాద్గోదః సూర్య ఇవాభిభాతి॥53॥

గురుం శిష్యో వరయేద్గోప్రదానే; స వై వక్తా నియతం స్వర్గదాతా
విధిజ్ఞానాం సుమహానేష ధర్మో; విధిం హ్యాద్యం విధయః సంశ్రయంతి॥54॥

ఏతద్దానం న్యాయలబ్ధం ద్విజేభ్యః; పాత్రే దత్త్వా ప్రాపయేథాః పరీక్ష్య
త్వయ్యాశంసంత్యమరా మానవాశ్చ; వయం చాపి ప్రసృతే పుణ్యశీలాః॥55॥

ఇత్యుక్తోఽహం ధర్మరాజ్ఞా మహర్షే; ధర్మాత్మానం శిరసాభిప్రణమ్య
అనుజ్ఞాతస్తేన వైవస్వతేన; ప్రత్యాగమం భగవత్పాదమూలం॥56॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తం వై గోప్రదానం తే నాచికేతమృషిం ప్రతి
మాహాత్మ్యమపి చైవోక్తముద్దేశేన గవాం ప్రభో॥1॥

నృగేణ చ యథా దుఃఖమనుభూతం మహాత్మనా
ఏకాపరాధాదజ్ఞానాత్పితామహ మహామతే॥2॥

ద్వారవత్యాం యథా చాసౌ నివిశంత్యాం సముద్ధృతః
మోక్షహేతురభూత్కృష్ణస్తదప్యవధృతం మయా॥3॥

కిం త్వస్తి మమ సందేహో గవాం లోకం ప్రతి ప్రభో
తత్త్వతః శ్రోతుమిచ్ఛామి గోదా యత్ర విశంత్యుత॥4॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యథాపృచ్ఛత్పద్మయోనిమేతదేవ శతక్రతుః॥5॥

శక్ర ఉవాచ

స్వర్లోకవాసినాం లక్ష్మీమభిభూయ స్వయా త్విషా
గోలోకవాసినః పశ్యే వ్రజతః సంశయోఽత్ర మే॥6॥

కీదృశా భగవఀల్లోకా గవాం తద్బ్రూహి మేఽనఘ
యానావసంతి దాతార ఏతదిచ్ఛామి వేదితుం॥7॥

కీదృశాః కింఫలాః కః స్విత్పరమస్తత్ర వై గుణః
కథం చ పురుషాస్తత్ర గచ్ఛంతి విగతజ్వరాః॥8॥

కియత్కాలం ప్రదానస్య దాతా చ ఫలమశ్నుతే
కథం బహువిధం దానం స్యాదల్పమపి వా కథం॥9॥

బహ్వీనాం కీదృశం దానమల్పానాం వాపి కీదృశం
అదత్త్వా గోప్రదాః సంతి కేన వా తచ్చ శంస మే॥10॥

కథం చ బహుదాతా స్యాదల్పదాత్రా సమః ప్రభో
అల్పప్రదాతా బహుదః కథం చ స్యాదిహేశ్వర॥11॥

కీదృశీ దక్షిణా చైవ గోప్రదానే విశిష్యతే
ఏతత్తథ్యేన భగవన్మమ శంసితుమర్హసి॥12॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

యోఽయం ప్రశ్నస్త్వయా పృష్టో గోప్రదానాధికారవాన్
నాస్య ప్రష్టాస్తి లోకేఽస్మింస్త్వత్తోఽన్యో హి శతక్రతో॥1॥

సంతి నానావిధా లోకా యాంస్త్వం శక్ర న పశ్యసి
పశ్యామి యానహం లోకానేకపత్న్యశ్చ యాః స్త్రియః॥2॥

కర్మభిశ్చాపి సుశుభైః సువ్రతా ఋషయస్తథా
సశరీరా హి తాన్యాంతి బ్రాహ్మణాః శుభవృత్తయః॥3॥

శరీరన్యాసమోక్షేణ మనసా నిర్మలేన చ
స్వప్నభూతాంశ్చ తాల్లోకాన్పశ్యంతీహాపి సువ్రతాః॥4॥

తే తు లోకాః సహస్రాక్ష శృణు యాదృగ్గుణాన్వితాః
న తత్ర క్రమతే కాలో న జరా న చ పాపకం
తథాన్యన్నాశుభం కించిన్న వ్యాధిస్తత్ర న క్లమః॥5॥

యద్యచ్చ గావో మనసా తస్మిన్వాంఛంతి వాసవ
తత్సర్వం ప్రాపయంతి స్మ మమ ప్రత్యక్షదర్శనాత్
కామగాః కామచారిణ్యః కామాత్కామాంశ్చ భుంజతే॥6॥

వాప్యః సరాంసి సరితో వివిధాని వనాని చ
గృహాణి పర్వతాశ్చైవ యావద్ద్రవ్యం చ కించన॥7॥

మనోజ్ఞం సర్వభూతేభ్యః సర్వం తత్ర ప్రదృశ్యతే
ఈదృశాన్విద్ధి తాల్లోకాన్నాస్తి లోకస్తతోఽధికః॥8॥

తత్ర సర్వసహాః క్షాంతా వత్సలా గురువర్తినః
అహంకారైర్విరహితా యాంతి శక్ర నరోత్తమాః॥9॥

యః సర్వమాంసాని న భక్షయీత; పుమాన్సదా యావదంతాయ యుక్తః
మాతాపిత్రోరర్చితా సత్యయుక్తః; శుశ్రూషితా బ్రాహ్మణానామనింద్యః॥10॥

అక్రోధనో గోషు తథా ద్విజేషు; ధర్మే రతో గురుశుశ్రూషకశ్చ
యావజ్జీవం సత్యవృత్తే రతశ్చ; దానే రతో యః క్షమీ చాపరాధే॥11॥

మృదుర్దాంతో దేవపరాయణశ్చ; సర్వాతిథిశ్చాపి తథా దయావాన్
ఈదృగ్గుణో మానవః సంప్రయాతి; లోకం గవాం శాశ్వతం చావ్యయం చ॥12॥

న పారదారీ పశ్యతి లోకమేనం; న వై గురుఘ్నో న మృషాప్రలాపీ
సదాపవాదీ బ్రాహ్మణః శాంతవేదో; దోషైరన్యైర్యశ్చ యుక్తో దురాత్మా॥13॥

న మిత్రధ్రుక్నైకృతికః కృతఘ్నః; శఠోఽనృజుర్ధర్మవిద్వేషకశ్చ
న బ్రహ్మహా మనసాపి ప్రపశ్యేద్గవాం లోకం పుణ్యకృతాం నివాసం॥14॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం నైపుణేన సురేశ్వర
గోప్రదానరతానాం తు ఫలం శృణు శతక్రతో॥15॥

దాయాద్యలబ్ధైరర్థైర్యో గాః క్రీత్వా సంప్రయచ్ఛతి
ధర్మార్జితధనక్రీతాన్స లోకానశ్నుతేఽక్షయాన్॥16॥

యో వై ద్యూతే ధనం జిత్వా గాః క్రీత్వా సంప్రయచ్ఛతి
స దివ్యమయుతం శక్ర వర్షాణాం ఫలమశ్నుతే॥17॥

దాయాద్యా యస్య వై గావో న్యాయపూర్వైరుపార్జితాః
ప్రదత్తాస్తాః ప్రదాతౄణాం సంభవంత్యక్షయా ధ్రువాః॥18॥

ప్రతిగృహ్య చ యో దద్యాద్గాః సుశుద్ధేన చేతసా
తస్యాపీహాక్షయాల్లోకాంధ్రువాన్విద్ధి శచీపతే॥19॥

జన్మప్రభృతి సత్యం చ యో బ్రూయాన్నియతేంద్రియః
గురుద్విజసహః క్షాంతస్తస్య గోభిః సమా గతిః॥20॥

న జాతు బ్రాహ్మణో వాచ్యో యదవాచ్యం శచీపతే
మనసా గోషు న ద్రుహ్యేద్గోవృత్తిర్గోనుకంపకః॥21॥

సత్యే ధర్మే చ నిరతస్తస్య శక్ర ఫలం శృణు
గోసహస్రేణ సమితా తస్య ధేనుర్భవత్యుత॥22॥

క్షత్రియస్య గుణైరేభిరన్వితస్య ఫలం శృణు
తస్యాపి శతతుల్యా గౌర్భవతీతి వినిశ్చయః॥23॥

వైశ్యస్యైతే యది గుణాస్తస్య పంచాశతం భవేత్
శూద్రస్యాపి వినీతస్య చతుర్భాగఫలం స్మృతం॥24॥

ఏతచ్చైవం యోఽనుతిష్ఠేత యుక్తః; సత్యేన యుక్తో గురుశుశ్రూషయా చ
దాంతః క్షాంతో దేవతార్చీ ప్రశాంతః; శుచిర్బుద్ధో ధర్మశీలోఽనహంవాక్॥25॥

మహత్ఫలం ప్రాప్నుతే స ద్విజాయ; దత్త్వా దోగ్ధ్రీం విధినానేన ధేనుం
నిత్యం దద్యాదేకభక్తః సదా చ; సత్యే స్థితో గురుశుశ్రూషితా చ॥26॥

వేదాధ్యాయీ గోషు యో భక్తిమాంశ్చ; నిత్యం దృష్ట్వా యోఽభినందేత గాశ్చ
ఆ జాతితో యశ్చ గవాం నమేత; ఇదం ఫలం శక్ర నిబోధ తస్య॥27॥

యత్స్యాదిష్ట్వా రాజసూయే ఫలం తు; యత్స్యాదిష్ట్వా బహునా కాంచనేన
ఏతత్తుల్యం ఫలమస్యాహురగ్ర్యం; సర్వే సంతస్త్వృషయో యే చ సిద్ధాః॥28॥

యోఽగ్రం భక్తాత్కించిదప్రాశ్య దద్యా;ద్గోభ్యో నిత్యం గోవ్రతీ సత్యవాదీ
శాంతో బుద్ధో గోసహస్రస్య పుణ్యం; సంవత్సరేణాప్నుయాత్పుణ్యశీలః॥29॥

య ఏకం భక్తమశ్నీయాద్దద్యాదేకం గవాం చ యత్
దశ వర్షాణ్యనంతాని గోవ్రతీ గోనుకంపకః॥30॥

ఏకేనైవ చ భక్తేన యః క్రీత్వా గాం ప్రయచ్ఛతి
యావంతి తస్య ప్రోక్తాని దివసాని శతక్రతో
తావచ్ఛతానాం స గవాం ఫలమాప్నోతి శాశ్వతం॥31॥

బ్రాహ్మణస్య ఫలం హీదం క్షత్రియేఽభిహితం శృణు
పంచవార్షికమేతత్తు క్షత్రియస్య ఫలం స్మృతం
తతోఽర్ధేన తు వైశ్యస్య శూద్రో వైశ్యార్ధతః స్మృతః॥32॥

యశ్చాత్మవిక్రయం కృత్వా గాః క్రీత్వా సంప్రయచ్ఛతి
యావతీః స్పర్శయేద్గా వై తావత్తు ఫలమశ్నుతే
లోమ్ని లోమ్ని మహాభాగ లోకాశ్చాస్యాక్షయాః స్మృతాః॥33॥

సంగ్రామేష్వర్జయిత్వా తు యో వై గాః సంప్రయచ్ఛతి
ఆత్మవిక్రయతుల్యాస్తాః శాశ్వతా విద్ధి కౌశిక॥34॥

అలాభే యో గవాం దద్యాత్తిలధేనుం యతవ్రతః
దుర్గాత్స తారితో ధేన్వా క్షీరనద్యాం ప్రమోదతే॥35॥

న త్వేవాసాం దానమాత్రం ప్రశస్తం; పాత్రం కాలో గోవిశేషో విధిశ్చ
కాలజ్ఞానం విప్ర గవాంతరం హి; దుఃఖం జ్ఞాతుం పావకాదిత్యభూతం॥36॥

స్వాధ్యాయాఢ్యం శుద్ధయోనిం ప్రశాంతం; వైతానస్థం పాపభీరుం కృతజ్ఞం
గోషు క్షాంతం నాతితీక్ష్ణం శరణ్యం; వృత్తిగ్లానం తాదృశం పాత్రమాహుః॥37॥

వృత్తిగ్లానే సీదతి చాతిమాత్రం; కృష్యర్థం వా హోమహేతోః ప్రసూత్యాం
గుర్వర్థం వా బాలసంవృద్ధయే వా; ధేనుం దద్యాద్దేశకాలే విశిష్టే॥38॥

అంతర్జాతాః సుక్రయజ్ఞానలబ్ధాః; ప్రాణక్రీతా నిర్జితాశ్చౌకజాశ్చ
కృచ్ఛ్రోత్సృష్టాః పోషణాభ్యాగతాశ్చ; ద్వారైరేతైర్గోవిశేషాః ప్రశస్తాః॥39॥

బలాన్వితాః శీలవయోపపన్నాః; సర్వాః ప్రశంసంతి సుగంధవత్యః
యథా హి గంగా సరితాం వరిష్ఠా; తథార్జునీనాం కపిలా వరిష్ఠా॥40॥

తిస్రో రాత్రీస్త్వద్భిరుపోష్య భూమౌ; తృప్తా గావస్తర్పితేభ్యః ప్రదేయాః
వత్సైః పుష్టైః క్షీరపైః సుప్రచారా;స్త్ర్యహం దత్త్వా గోరసైర్వర్తితవ్యం॥41॥

దత్త్వా ధేనుం సువ్రతాం సాధువత్సాం; కల్యాణవృత్తామపలాయినీం చ
యావంతి లోమాని భవంతి తస్యా;స్తావంతి వర్షాణి వసత్యముత్ర॥42॥

తథానడ్వాహం బ్రాహ్మణాయాథ ధుర్యం; దత్త్వా యువానం బలినం వినీతం
హలస్య వోఢారమనంతవీర్యం; ప్రాప్నోతి లోకాందశధేనుదస్య॥43॥

కాంతారే బ్రాహ్మణాన్గాశ్చ యః పరిత్రాతి కౌశిక
క్షేమేణ చ విముచ్యేత తస్య పుణ్యఫలం శృణు
అశ్వమేధక్రతోస్తుల్యం ఫలం భవతి శాశ్వతం॥44॥

మృత్యుకాలే సహస్రాక్ష యాం వృత్తిమనుకాంక్షతే
లోకాన్బహువిధాందివ్యాన్యద్వాస్య హృది వర్తతే॥45॥

తత్సర్వం సమవాప్నోతి కర్మణా తేన మానవః
గోభిశ్చ సమనుజ్ఞాతః సర్వత్ర స మహీయతే॥46॥

యస్త్వేతేనైవ విధినా గాం వనేష్వనుగచ్ఛతి
తృణగోమయపర్ణాశీ నిఃస్పృహో నియతః శుచిః॥47॥

అకామం తేన వస్తవ్యం ముదితేన శతక్రతో
మమ లోకే సురైః సార్ధం లోకే యత్రాపి చేచ్ఛతి॥48॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

ఇంద్ర ఉవాచ

జానన్యో గామపహరేద్విక్రీయాద్వార్థకారణాత్
ఏతద్విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి కా ను తస్య గతిర్భవేత్॥1॥

బ్రహ్మోవాచ

భక్షార్థం విక్రయార్థం వా యేఽపహారం హి కుర్వతే
దానార్థం వా బ్రాహ్మణాయ తత్రేదం శ్రూయతాం ఫలం॥2॥

విక్రయార్థం హి యో హింస్యాద్భక్షయేద్వా నిరంకుశః
ఘాతయానం హి పురుషం యేఽనుమన్యేయురర్థినః॥3॥

ఘాతకః ఖాదకో వాపి తథా యశ్చానుమన్యతే
యావంతి తస్యా లోమాని తావద్వర్షాణి మజ్జతి॥4॥

యే దోషా యాదృశాశ్చైవ ద్విజయజ్ఞోపఘాతకే
విక్రయే చాపహారే చ తే దోషా వై స్మృతాః ప్రభో॥5॥

అపహృత్య తు యో గాం వై బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛతి
యావద్దానే ఫలం తస్యాస్తావన్నిరయమృచ్ఛతి॥6॥

సువర్ణం దక్షిణామాహుర్గోప్రదానే మహాద్యుతే
సువర్ణం పరమం హ్యుక్తం దక్షిణార్థమసంశయం॥7॥

గోప్రదానం తారయతే సప్త పూర్వాంస్తథా పరాన్
సువర్ణం దక్షిణాం దత్త్వా తావద్ద్విగుణముచ్యతే॥8॥

సువర్ణం పరమం దానం సువర్ణం దక్షిణా పరా
సువర్ణం పావనం శక్ర పావనానాం పరం స్మృతం॥9॥

కులానాం పావనం ప్రాహుర్జాతరూపం శతక్రతో
ఏషా మే దక్షిణా ప్రోక్తా సమాసేన మహాద్యుతే॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతత్పితామహేనోక్తమింద్రాయ భరతర్షభ
ఇంద్రో దశరథాయాహ రామాయాహ పితా తథా॥11॥

రాఘవోఽపి ప్రియభ్రాత్రే లక్ష్మణాయ యశస్వినే
ఋషిభ్యో లక్ష్మణేనోక్తమరణ్యే వసతా విభో॥12॥

పారంపర్యాగతం చేదమృషయః సంశితవ్రతాః
దుర్ధరం ధారయామాసూ రాజానశ్చైవ ధార్మికాః
ఉపాధ్యాయేన గదితం మమ చేదం యుధిష్ఠిర॥13॥

య ఇదం బ్రాహ్మణో నిత్యం వదేద్బ్రాహ్మణసంసది
యజ్ఞేషు గోప్రదానేషు ద్వయోరపి సమాగమే॥14॥

తస్య లోకాః కిలాక్షయ్యా దైవతైః సహ నిత్యదా
ఇతి బ్రహ్మా స భగవానువాచ పరమేశ్వరః॥15॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విస్రంభితోఽహం భవతా ధర్మాన్ప్రవదతా విభో
ప్రవక్ష్యామి తు సందేహం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

వ్రతానాం కిం ఫలం ప్రోక్తం కీదృశం వా మహాద్యుతే
నియమానాం ఫలం కిం చ స్వధీతస్య చ కిం ఫలం॥2॥

దమస్యేహ ఫలం కిం చ వేదానాం ధారణే చ కిం
అధ్యాపనే ఫలం కిం చ సర్వమిచ్ఛామి వేదితుం॥3॥

అప్రతిగ్రాహకే కిం చ ఫలం లోకే పితామహ
తస్య కిం చ ఫలం దృష్టం శ్రుతం యః సంప్రయచ్ఛతి॥4॥

స్వకర్మనిరతానాం చ శూరాణాం చాపి కిం ఫలం
సత్యే చ కిం ఫలం ప్రోక్తం బ్రహ్మచర్యే చ కిం ఫలం॥5॥

పితృశుశ్రూషణే కిం చ మాతృశుశ్రూషణే తథా
ఆచార్యగురుశుశ్రూషాస్వనుక్రోశానుకంపనే॥6॥

ఏతత్సర్వమశేషేణ పితామహ యథాతథం
వేత్తుమిచ్ఛామి ధర్మజ్ఞ పరం కౌతూహలం హి మే॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

యో వ్రతం వై యథోద్దిష్టం తథా సంప్రతిపద్యతే
అఖండం సమ్యగారబ్ధం తస్య లోకాః సనాతనాః॥8॥

నియమానాం ఫలం రాజన్ప్రత్యక్షమిహ దృశ్యతే
నియమానాం క్రతూనాం చ త్వయావాప్తమిదం ఫలం॥9॥

స్వధీతస్యాపి చ ఫలం దృశ్యతేఽముత్ర చేహ చ
ఇహలోకేఽర్థవాన్నిత్యం బ్రహ్మలోకే చ మోదతే॥10॥

దమస్య తు ఫలం రాజఞ్శృణు త్వం విస్తరేణ మే
దాంతాః సర్వత్ర సుఖినో దాంతాః సర్వత్ర నిర్వృతాః॥11॥

యత్రేచ్ఛాగామినో దాంతాః సర్వశత్రునిషూదనాః
ప్రార్థయంతి చ యద్దాంతా లభంతే తన్న సంశయః॥12॥

యుజ్యంతే సర్వకామైర్హి దాంతాః సర్వత్ర పాండవ
స్వర్గే తథా ప్రమోదంతే తపసా విక్రమేణ చ॥13॥

దానైర్యజ్ఞైశ్చ వివిధైర్యథా దాంతాః క్షమాన్వితాః
దాతా కుప్యతి నో దాంతస్తస్మాద్దానాత్పరో దమః॥14॥

యస్తు దద్యాదకుప్యన్హి తస్య లోకాః సనాతనాః
క్రోధో హంతి హి యద్దానం తస్మాద్దానాత్పరో దమః॥15॥

అదృశ్యాని మహారాజ స్థానాన్యయుతశో దివి
ఋషీణాం సర్వలోకేషు యానీతో యాంతి దేవతాః॥16॥

దమేన యాని నృపతే గచ్ఛంతి పరమర్షయః
కామయానా మహత్స్థానం తస్మాద్దానాత్పరో దమః॥17॥

అధ్యాపకః పరిక్లేశాదక్షయం ఫలమశ్నుతే
విధివత్పావకం హుత్వా బ్రహ్మలోకే నరాధిప॥18॥

అధీత్యాపి హి యో వేదాన్న్యాయవిద్భ్యః ప్రయచ్ఛతి
గురుకర్మప్రశంసీ చ సోఽపి స్వర్గే మహీయతే॥19॥

క్షత్రియోఽధ్యయనే యుక్తో యజనే దానకర్మణి
యుద్ధే యశ్చ పరిత్రాతా సోఽపి స్వర్గే మహీయతే॥20॥

వైశ్యః స్వకర్మనిరతః ప్రదానాల్లభతే మహత్
శూద్రః స్వకర్మనిరతః స్వర్గం శుశ్రూషయార్చ్ఛతి॥21॥

శూరా బహువిధాః ప్రోక్తాస్తేషామర్థాంశ్చ మే శృణు
శూరాన్వయానాం నిర్దిష్టం ఫలం శూరస్య చైవ హ॥22॥

యజ్ఞశూరా దమే శూరాః సత్యశూరాస్తథాపరే
యుద్ధశూరాస్తథైవోక్తా దానశూరాశ్చ మానవాః॥23॥

బుద్ధిశూరాస్తథైవాన్యే క్షమాశూరాస్తథాపరే
ఆర్జవే చ తథా శూరాః శమే వర్తంతి మానవాః॥24॥

తైస్తైస్తు నియమైః శూరా బహవః సంతి చాపరే
వేదాధ్యయనశూరాశ్చ శూరాశ్చాధ్యాపనే రతాః॥25॥

గురుశుశ్రూషయా శూరాః పితృశుశ్రూషయాపరే
మాతృశుశ్రూషయా శూరా భైక్ష్యశూరాస్తథాపరే॥26॥

సాంఖ్యశూరాశ్చ బహవో యోగశూరాస్తథాపరే
అరణ్యే గృహవాసే చ శూరాశ్చాతిథిపూజనే
సర్వే యాంతి పరాల్లోకాన్స్వకర్మఫలనిర్జితాన్॥27॥

ధారణం సర్వవేదానాం సర్వతీర్థావగాహనం
సత్యం చ బ్రువతో నిత్యం సమం వా స్యాన్న వా సమం॥28॥

అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతం
అశ్వమేధసహస్రాద్ధి సత్యమేవ విశిష్యతే॥29॥

సత్యేన సూర్యస్తపతి సత్యేనాగ్నిః ప్రదీప్యతే
సత్యేన మారుతో వాతి సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితం॥30॥

సత్యేన దేవాన్ప్రీణాతి పితౄన్వై బ్రాహ్మణాంస్తథా
సత్యమాహుః పరం ధర్మం తస్మాత్సత్యం న లంఘయేత్॥31॥

మునయః సత్యనిరతా మునయః సత్యవిక్రమాః
మునయః సత్యశపథాస్తస్మాత్సత్యం విశిష్యతే
సత్యవంతః స్వర్గలోకే మోదంతే భరతర్షభ||32||

దమః సత్యఫలావాప్తిరుక్తా సర్వాత్మనా మయా
అసంశయం వినీతాత్మా సర్వః స్వర్గే మహీయతే||33||

బ్రహ్మచర్యస్య తు గుణాఞ్శృణు మే వసుధాధిప
ఆ జన్మమరణాద్యస్తు బ్రహ్మచారీ భవేదిహ
న తస్య కించిదప్రాప్యమితి విద్ధి జనాధిప||34||

బహ్వ్యః కోట్యస్త్వృషీణాం తు బ్రహ్మలోకే వసంత్యుత
సత్యే రతానాం సతతం దాంతానామూర్ధ్వరేతసాం||35||

బ్రహ్మచర్యం దహేద్రాజన్సర్వపాపాన్యుపాసితం
బ్రాహ్మణేన విశేషేణ బ్రాహ్మణో హ్యగ్నిరుచ్యతే||36||

ప్రత్యక్షం చ తవాప్యేతద్బ్రాహ్మణేషు తపస్విషు
బిభేతి హి యథా శక్రో బ్రహ్మచారిప్రధర్షితః
తద్బ్రహ్మచర్యస్య ఫలమృషీణామిహ దృశ్యతే||37||

మాతాపిత్రోః పూజనే యో ధర్మస్తమపి మే శృణు
శుశ్రూషతే యః పితరం న చాసూయేత్కథంచన
మాతరం వానహంవాదీ గురుమాచార్యమేవ చ||38||

తస్య రాజన్ఫలం విద్ధి స్వర్లోకే స్థానముత్తమం
న చ పశ్యేత నరకం గురుశుశ్రూషురాత్మవాన్||39||

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విధిం గవాం పరమహం శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః
యేన తాఞ్శాశ్వతాల్లోకానఖిలానశ్నువీమహి||1||

భీష్మ ఉవాచ

న గోదానాత్పరం కించిద్విద్యతే వసుధాధిప
గౌర్హి న్యాయాగతా దత్తా సద్యస్తారయతే కులం||2||

సతామర్థే సమ్యగుత్పాదితో యః; స వై క్లప్తః సమ్యగిష్టః ప్రజాభ్యః
తస్మాత్పూర్వం హ్యాదికాలే ప్రవృత్తం; గవాం దానే శృణు రాజన్విధిం మే||3||

పురా గోషూపనీతాసు గోషు సందిగ్ధదర్శినా
మాంధాత్రా ప్రకృతం ప్రశ్నం బృహస్పతిరభాషత||4||

ద్విజాతిమభిసత్కృత్య శ్వః కాలమభివేద్య చ
ప్రదానార్థే నియుంజీత రోహిణీం నియతవ్రతః||5||

ఆహ్వానం చ ప్రయుంజీత సమంగే బహులేతి చ
ప్రవిశ్య చ గవాం మధ్యమిమాం శ్రుతిముదాహరేత్||6||

గౌర్మే మాతా గోవృషభః పితా మే; దివం శర్మ జగతీ మే ప్రతిష్ఠా
ప్రపద్యైవం శర్వరీముష్య గోషు; మునిర్వాణీముత్సృజేద్గోప్రదానే||7||

స తామేకాం నిశాం గోభిః సమసఖ్యః సమవ్రతః
ఐకాత్మ్యగమనాత్సద్యః కల్మషాద్విప్రముచ్యతే||8||

ఉత్సృష్టవృషవత్సా హి ప్రదేయా సూర్యదర్శనే
త్రివిధం ప్రతిపత్తవ్యమర్థవాదాశిషః స్తవాః॥9॥

ఊర్జస్విన్య ఊర్జమేధాశ్చ యజ్ఞో; గర్భోఽమృతస్య జగతశ్చ ప్రతిష్ఠా
క్షితౌ రాధఃప్రభవః శశ్వదేవ; ప్రాజాపత్యాః సర్వమిత్యర్థవాదః॥10॥

గావో మమైనః ప్రణుదంతు సౌర్యాః;స్తథా సౌమ్యాః స్వర్గయానాయ సంతు
ఆమ్నాతా మే దదతీరాశ్రయం తు; తథానుక్తాః సంతు సర్వాశిషో మే॥11॥

శేషోత్సర్గే కర్మభిర్దేహమోక్షే; సరస్వత్యః శ్రేయసి సంప్రవృత్తాః
యూయం నిత్యం పుణ్యకర్మోపవాహ్యా; దిశధ్వం మే గతిమిష్టాం ప్రపన్నాః॥12॥

యా వై యూయం సోఽహమద్యైకభావో; యుష్మాందత్త్వా చాహమాత్మప్రదాతా
మనశ్చ్యుతా మనఏవోపపన్నాః; సంధుక్షధ్వం సౌమ్యరూపోగ్రరూపాః॥13॥

ఏవం తస్యాగ్రే పూర్వమర్ధం వదేత; గవాం దాతా విధివత్పూర్వదృష్టం
ప్రతిబ్రూయాచ్ఛేషమర్ధం ద్విజాతిః; ప్రతిగృహ్ణన్వై గోప్రదానే విధిజ్ఞః॥14॥

గాం దదానీతి వక్తవ్యమర్ఘ్యవస్త్రవసుప్రదః
ఊధస్యా భరితవ్యా చ వైష్ణవీతి చ చోదయేత్॥15॥

నామ సంకీర్తయేత్తస్యా యథాసంఖ్యోత్తరం స వై
ఫలం షడ్వింశదష్టౌ చ సహస్రాణి చ వింశతిః॥16॥

ఏవమేతాన్గుణాన్వృద్ధాన్గవాదీనాం యథాక్రమం
గోప్రదాతా సమాప్నోతి సమస్తానష్టమే క్రమే॥17॥

గోదః శీలీ నిర్భయశ్చార్ఘదాతా; న స్యాద్దుఃఖీ వసుదాతా చ కామీ
ఊధస్యోఢా భారత యశ్చ విద్వా;న్వ్యాఖ్యాతాస్తే వైష్ణవాశ్చంద్రలోకాః॥18॥

గా వై దత్త్వా గోవ్రతీ స్యాత్త్రిరాత్రం; నిశాం చైకాం సంవసేతేహ తాభిః
కామ్యాష్టమ్యాం వర్తితవ్యం త్రిరాత్రం; రసైర్వా గోః శకృతా ప్రస్నవైర్వా॥19॥

వేదవ్రతీ స్యాద్వృషభప్రదాతా; వేదావాప్తిర్గోయుగస్య ప్రదానే
తథా గవాం విధిమాసాద్య యజ్వా; లోకానగ్ర్యాన్విందతే నావిధిజ్ఞః॥20॥

కామాన్సర్వాన్పార్థివానేకసంస్థా;న్యో వై దద్యాత్కామదుఘాం చ ధేనుం
సమ్యక్తాః స్యుర్హవ్యకవ్యౌఘవత్య;స్తాసాముక్ష్ణాం జ్యాయసాం సంప్రదానం॥21॥

న చాశిష్యాయావ్రతాయోపకుర్యా;న్నాశ్రద్దధానాయ న వక్రబుద్ధయే
గుహ్యో హ్యయం సర్వలోకస్య ధర్మో; నేమం ధర్మం యత్ర తత్ర ప్రజల్పేత్॥22॥

సంతి లోకే శ్రద్దధానా మనుష్యాః; సంతి క్షుద్రా రాక్షసా మానుషేషు
యేషాం దానం దీయమానం హ్యనిష్టం; నాస్తిక్యం చాప్యాశ్రయంతే హ్యపుణ్యాః॥23॥

బార్హస్పత్యం వాక్యమేతన్నిశమ్య; యే రాజానో గోప్రదానాని కృత్వా
లోకాన్ప్రాప్తాః పుణ్యశీలాః సువృత్తా;స్తాన్మే రాజన్కీర్త్యమానాన్నిబోధ॥24॥

ఉశీనరో విష్వగశ్వో నృగశ్చ; భగీరథో విశ్రుతో యౌవనాశ్వః
మాంధాతా వై ముచుకుందశ్చ రాజా; భూరిద్యుమ్నో నైషధః సోమకశ్చ॥25॥

పురూరవా భరతశ్చక్రవర్తీ; యస్యాన్వయే భారతాః సర్వ ఏవ
తథా వీరో దాశరథిశ్చ రామో; యే చాప్యన్యే విశ్రుతాః కీర్తిమంతః॥26॥

తథా రాజా పృథుకర్మా దిలీపో; దివం ప్రాప్తో గోప్రదానే విధిజ్ఞః
యజ్ఞైర్దానైస్తపసా రాజధర్మై;ర్మాంధాతాభూద్గోప్రదానైశ్చ యుక్తః॥27॥

తస్మాత్పార్థ త్వమపీమాం మయోక్తాం; బార్హస్పతీం భారతీం ధారయస్వ
ద్విజాగ్ర్యేభ్యః సంప్రయచ్ఛ ప్రతీతో; గాః పుణ్యా వై ప్రాప్య రాజ్యం కురూణాం॥28॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా సర్వం కృతవాంధర్మరాజో; భీష్మేణోక్తో విధివద్గోప్రదానే
స మాంధాతుర్దేవదేవోపదిష్టం; సమ్యగ్ధర్మం ధారయామాస రాజా॥29॥

ఇతి నృప సతతం గవాం ప్రదానే; యవశకలాన్సహ గోమయైః పిబానః
క్షితితలశయనః శిఖీ యతాత్మా; వృష ఇవ రాజవృషస్తదా బభూవ॥30॥

స నృపతిరభవత్సదైవ తాభ్యః; ప్రయతమనా హ్యభిసంస్తువంశ్చ గా వై
నృపధురి చ న గామయుంక్త భూయ;స్తురగవరైరగమచ్చ యత్ర తత్ర॥31॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా భూయః శాంతనవం నృప
గోదానే విస్తరం ధీమాన్పప్రచ్ఛ వినయాన్వితః॥1॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గోప్రదానే గుణాన్సమ్యక్పునః ప్రబ్రూహి భారత
న హి తృప్యామ్యహం వీర శృణ్వానోఽమృతమీదృశం॥2॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన తదా శాంతనవో నృప
సమ్యగాహ గుణాంస్తస్మై గోప్రదానస్య కేవలాన్॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

వత్సలాం గుణసంపన్నాం తరుణీం వస్త్రసంవృతాం
దత్త్వేదృశీం గాం విప్రాయ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥4॥

అసుర్యా నామ తే లోకా గాం దత్త్వా తత్ర గచ్ఛతి
పీతోదకాం జగ్ధతృణాం నష్టదుగ్ధాం నిరింద్రియాం॥5॥

జరోగ్రాముపయుక్తార్థాం జీర్ణాం కూపమివాజలం
దత్త్వా తమః ప్రవిశతి ద్విజం క్లేశేన యోజయేత్॥6॥

దుష్టా రుష్టా వ్యాధితా దుర్బలా వా; న దాతవ్యా యాశ్చ మూల్యైరదత్తైః
క్లేశైర్విప్రం యోఽఫలైః సంయునక్తి; తస్యావీర్యాశ్చాఫలాశ్చైవ లోకాః॥7॥

బలాన్వితాః శీలవయోపపన్నాః; సర్వాః ప్రశంసంతి సుగంధవత్యః
యథా హి గంగా సరితాం వరిష్ఠా; తథార్జునీనాం కపిలా వరిష్ఠా॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కస్మాత్సమానే బహులాప్రదానే; సద్భిః ప్రశస్తం కపిలాప్రదానం
విశేషమిచ్ఛామి మహానుభావ; శ్రోతుం సమర్థో హి భవాన్ప్రవక్తుం॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

వృద్ధానాం బ్రువతాం తాత శ్రుతం మే యత్ప్రభాషసే
వక్ష్యామి తదశేషేణ రోహిణ్యో నిర్మితా యథా॥10॥

ప్రజాః సృజేతి వ్యాదిష్టః పూర్వం దక్షః స్వయంభువా
అసృజద్వృత్తిమేవాగ్రే ప్రజానాం హితకామ్యయా॥11॥

యథా హ్యమృతమాశ్రిత్య వర్తయంతి దివౌకసః
తథా వృత్తిం సమాశ్రిత్య వర్తయంతి ప్రజా విభో॥12॥

అచరేభ్యశ్చ భూతేభ్యశ్చరాః శ్రేష్ఠాస్తతో నరాః
బ్రాహ్మణాశ్చ తతః శ్రేష్ఠాస్తేషు యజ్ఞాః ప్రతిష్ఠితాః॥13॥

యజ్ఞై రాప్యాయతే సోమః స చ గోషు ప్రతిష్ఠితః
సర్వే దేవాః ప్రమోదంతే పూర్వవృత్తాస్తతః ప్రజాః॥14॥

ఏతాన్యేవ తు భూతాని ప్రాక్రోశన్వృత్తికాంక్షయా
వృత్తిదం చాన్వపద్యంత తృషితాః పితృమాతృవత్॥15॥

ఇతీదం మనసా గత్వా ప్రజాసర్గార్థమాత్మనః
ప్రజాపతిర్బలాధానమమృతం ప్రాపిబత్తదా॥16॥

స గతస్తస్య తృప్తిం తు గంధం సురభిముద్గిరన్
దదర్శోద్గారసంవృత్తాం సురభిం ముఖజాం సుతాం॥17॥

సాసృజత్సౌరభేయీస్తు సురభిర్లోకమాతరః
సువర్ణవర్ణాః కపిలాః ప్రజానాం వృత్తిధేనవః॥18॥

తాసామమృతవర్ణానాం క్షరంతీనాం సమంతతః
బభూవామృతజః ఫేనః స్రవంతీనామివోర్మిజః॥19॥

స వత్సముఖవిభ్రష్టో భవస్య భువి తిష్ఠతః
శిరస్యవాప తత్క్రుద్ధః స తదోదైక్షత ప్రభుః
లలాటప్రభవేనాక్ష్ణా రోహిణీః ప్రదహన్నివ॥20॥

తత్తేజస్తు తతో రౌద్రం కపిలా గా విశాం పతే
నానావర్ణత్వమనయన్మేఘానివ దివాకరః॥21॥

యాస్తు తస్మాదపక్రమ్య సోమమేవాభిసంశ్రితాః
యథోత్పన్నాః స్వవర్ణస్థాస్తా నీతా నాన్యవర్ణతాం॥22॥

అథ క్రుద్ధం మహాదేవం ప్రజాపతిరభాషత
అమృతేనావసిక్తస్త్వం నోచ్ఛిష్టం విద్యతే గవాం॥23॥

యథా హ్యమృతమాదాయ సోమో విష్యందతే పునః
తథా క్షీరం క్షరంత్యేతా రోహిణ్యోఽమృతసంభవాః॥24॥

న దుష్యత్యనిలో నాగ్నిర్న సువర్ణం న చోదధిః
నామృతేనామృతం పీతం వత్సపీతా న వత్సలా॥25॥

ఇమాँల్లోకాన్భరిష్యంతి హవిషా ప్రస్నవేన చ
ఆసామైశ్వర్యమశ్నీహి సర్వామృతమయం శుభం॥26॥

వృషభం చ దదౌ తస్మై సహ తాభిః ప్రజాపతిః
ప్రసాదయామాస మనస్తేన రుద్రస్య భారత॥27॥

ప్రీతశ్చాపి మహాదేవశ్చకార వృషభం తదా
ధ్వజం చ వాహనం చైవ తస్మాత్స వృషభధ్వజః॥28॥

తతో దేవైర్మహాదేవస్తదా పశుపతిః కృతః
ఈశ్వరః స గవాం మధ్యే వృషాంక ఇతి చోచ్యతే॥29॥

ఏవమవ్యగ్రవర్ణానాం కపిలానాం మహౌజసాం
ప్రదానే ప్రథమః కల్పః సర్వాసామేవ కీర్తితః॥30॥

లోకజ్యేష్ఠా లోకవృత్తిప్రవృత్తా; రుద్రోపేతాః సోమవిష్యందభూతాః
సౌమ్యాః పుణ్యాః కామదాః ప్రాణదాశ్చ; గా వై దత్త్వా సర్వకామప్రదః స్యాత్॥31॥

ఇమం గవాం ప్రభవవిధానముత్తమం; పఠన్సదా శుచిరతిమంగలప్రియః
విముచ్యతే కలికలుషేణ మానవః; ప్రియం సుతాన్పశుధనమాప్నుయాత్తథా॥32॥

హవ్యం కవ్యం తర్పణం శాంతికర్మ; యానం వాసో వృద్ధబాలస్య పుష్టిం
ఏతాన్సర్వాన్గోప్రదానే గుణాన్వై; దాతా రాజన్నాప్నుయాద్వై సదైవ॥33॥

వైశంపాయన ఉవాచ

పితామహస్యాథ నిశమ్య వాక్యం; రాజా సహ భ్రాతృభిరాజమీఢః
సౌవర్ణకాంస్యోపదుహాస్తతో గాః; పార్థో దదౌ బ్రాహ్మణసత్తమేభ్యః॥34॥

తథైవ తేభ్యోఽభిదదౌ ద్విజేభ్యో; గవాం సహస్రాణి శతాని చైవ
యజ్ఞాన్సముద్దిశ్య చ దక్షిణార్థే; లోకాన్విజేతుం పరమాం చ కీర్తిం॥35॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు వసిష్ఠమృషిసత్తమం
ఇక్ష్వాకువంశజో రాజా సౌదాసో దదతాం వరః॥1॥

సర్వలోకచరం సిద్ధం బ్రహ్మకోశం సనాతనం
పురోహితమిదం ప్రష్టుమభివాద్యోపచక్రమే॥2॥

సౌదాస ఉవాచ

త్రైలోక్యే భగవన్కిం స్విత్పవిత్రం కథ్యతేఽనఘ
యత్కీర్తయన్సదా మర్త్యః ప్రాప్నుయాత్పుణ్యముత్తమం॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

తస్మై ప్రోవాచ వచనం ప్రణతాయ హితం తదా
గవాముపనిషద్విద్వాన్నమస్కృత్య గవాం శుచిః॥4॥

గావః సురభిగంధిన్యస్తథా గుగ్గులుగంధికాః
గావః ప్రతిష్ఠా భూతానాం గావః స్వస్త్యయనం మహత్॥5॥

గావో భూతం భవిష్యచ్చ గావః పుష్టిః సనాతనీ
గావో లక్ష్మ్యాస్తథా మూలం గోషు దత్తం న నశ్యతి
అన్నం హి సతతం గావో దేవానాం పరమం హవిః॥6॥

స్వాహాకారవషట్కారౌ గోషు నిత్యం ప్రతిష్ఠితౌ
గావో యజ్ఞస్య హి ఫలం గోషు యజ్ఞాః ప్రతిష్ఠితాః॥7॥

సాయం ప్రాతశ్చ సతతం హోమకాలే మహామతే
గావో దదతి వై హోమ్యమృషిభ్యః పురుషర్షభ॥8॥

కానిచిద్యాని దుర్గాణి దుష్కృతాని కృతాని చ
తరంతి చైవ పాప్మానం ధేనుం యే దదతి ప్రభో॥9॥

ఏకాం చ దశగుర్దద్యాద్దశ దద్యాచ్చ గోశతీ
శతం సహస్రగుర్దద్యాత్సర్వే తుల్యఫలా హి తే॥10॥

అనాహితాగ్నిః శతగురయజ్వా చ సహస్రగుః
సమృద్ధో యశ్చ కీనాశో నార్ఘ్యమర్హంతి తే త్రయః॥11॥

కపిలాం యే ప్రయచ్ఛంతి సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాముభౌ లోకౌ జయంతి తే॥12॥

యువానమింద్రియోపేతం శతేన సహ యూథపం
గవేంద్రం బ్రాహ్మణేంద్రాయ భూరిశృంగమలంకృతం॥13॥

వృషభం యే ప్రయచ్ఛంతి శ్రోత్రియాయ పరంతప
ఐశ్వర్యం తేఽభిజాయంతే జాయమానాః పునః పునః॥14॥

నాకీర్తయిత్వా గాః సుప్యాన్నాస్మృత్య పునరుత్పతేత్
సాయం ప్రాతర్నమస్యేచ్చ గాస్తతః పుష్టిమాప్నుయాత్॥15॥

గవాం మూత్రపురీషస్య నోద్విజేత కదాచన
న చాసాం మాంసమశ్నీయాద్గవాం వృష్టిం తథాశ్నుతే॥16॥

గాశ్చ సంకీర్తయేన్నిత్యం నావమన్యేత గాస్తథా
అనిష్టం స్వప్నమాలక్ష్య గాం నరః సంప్రకీర్తయేత్॥17॥

గోమయేన సదా స్నాయాద్గోకరీషే చ సంవిశేత్
శ్లేష్మమూత్రపురీషాణి ప్రతిఘాతం చ వర్జయేత్॥18॥

సార్ద్రచర్మణి భుంజీత నిరీక్షన్వారుణీం దిశం
వాగ్యతః సర్పిషా భూమౌ గవాం వ్యుష్టిం తథాశ్నుతే॥19॥

ఘృతేన జుహుయాదగ్నిం ఘృతేన స్వస్తి వాచయేత్
ఘృతం దద్యాద్ఘృతం ప్రాశేద్గవాం వ్యుష్టిం తథాశ్నుతే॥20॥

గోమత్యా విద్యయా ధేనుం తిలానామభిమంత్ర్య యః
రసరత్నమయీం దద్యాన్న స శోచేత్కృతాకృతే॥21॥

గావో మాముపతిష్ఠంతు హేమశృంగాః పయోముచః
సురభ్యః సౌరభేయాశ్చ సరితః సాగరం యథా॥22॥

గావః పశ్యంతు మాం నిత్యం గావః పశ్యామ్యహం తదా
గావోఽస్మాకం వయం తాసాం యతో గావస్తతో వయం॥23॥

ఏవం రాత్రౌ దివా చైవ సమేషు విషమేషు చ
మహాభయేషు చ నరః కీర్తయన్ముచ్యతే భయాత్॥24॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

శతం వర్షసహస్రాణాం తపస్తప్తం సుదుశ్చరం
గోభిః పూర్వవిసృష్టాభిర్గచ్ఛేమ శ్రేష్ఠతామితి॥1॥

లోకేఽస్మిందక్షిణానాం చ సర్వాసాం వయముత్తమాః
భవేమ న చ లిప్యేమ దోషేణేతి పరంతప॥2॥

స ఏవ చేతసా తేన హతో లిప్యేత సర్వదా
శకృతా చ పవిత్రార్థం కుర్వీరందేవమానుషాః॥3॥

తథా సర్వాణి భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
ప్రదాతారశ్చ గోలోకాన్గచ్ఛేయురితి మానద॥4॥

తాభ్యో వరం దదౌ బ్రహ్మా తపసోఽన్తే స్వయం ప్రభుః
ఏవం భవత్వితి విభుర్లోకాంస్తారయతేతి చ॥5॥

ఉత్తస్థుః సిద్ధికామాస్తా భూతభవ్యస్య మాతరః
తపసోఽన్తే మహారాజ గావో లోకపరాయణాః॥6॥

తస్మాద్గావో మహాభాగాః పవిత్రం పరముచ్యతే
తథైవ సర్వభూతానాం గావస్తిష్ఠంతి మూర్ధని॥7॥

సమానవత్సాం కపిలాం ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాం బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥8॥

రోహిణీం తుల్యవత్సాం తు ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాం సూర్యలోకే మహీయతే॥9॥

సమానవత్సాం శబలాం ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాం సోమలోకే మహీయతే॥10॥

సమానవత్సాం శ్వేతాం తు ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతామింద్రలోకే మహీయతే॥11॥

సమానవత్సాం కృష్ణాం తు ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతామగ్నిలోకే మహీయతే॥12॥

సమానవత్సాం ధూమ్రాం తు ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాం యామ్యలోకే మహీయతే॥13॥

అపాం ఫేనసవర్ణాం తు సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
ప్రదాయ వస్త్రసంవీతాం వారుణం లోకమశ్నుతే॥14॥

వాతరేణుసవర్ణాం తు సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
ప్రదాయ వస్త్రసంవీతాం వాయులోకే మహీయతే॥15॥

హిరణ్యవర్ణాం పింగాక్షీం సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
ప్రదాయ వస్త్రసంవీతాం కౌబేరం లోకమశ్నుతే॥16॥

పలాలధూమ్రవర్ణాం తు సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
ప్రదాయ వస్త్రసంవీతాం పితృలోకే మహీయతే॥17॥

సవత్సాం పీవరీం దత్త్వా శితికంఠామలంకృతాం
వైశ్వదేవమసంబాధం స్థానం శ్రేష్ఠం ప్రపద్యతే॥18॥

సమానవత్సాం గౌరీం తు ధేనుం దత్త్వా పయస్వినీం
సువ్రతాం వస్త్రసంవీతాం వసూనాం లోకమశ్నుతే॥19॥

పాండుకంబలవర్ణాం తు సవత్సాం కాంస్యదోహనాం
ప్రదాయ వస్త్రసంవీతాం సాధ్యానాం లోకమశ్నుతే॥20॥

వైరాటపృష్ఠముక్షాణం సర్వరత్నైరలంకృతం
ప్రదాయ మరుతాం లోకానజరాన్ప్రతిపద్యతే॥21॥

వత్సోపపన్నాం నీలాంగాం సర్వరత్నసమన్వితాం
గంధర్వాప్సరసాం లోకాందత్త్వా ప్రాప్నోతి మానవః॥22॥

శితికంఠమనడ్వాహం సర్వరత్నైరలంకృతం
దత్త్వా ప్రజాపతేర్లోకాన్విశోకః ప్రతిపద్యతే॥23॥

గోప్రదానరతో యాతి భిత్త్వా జలదసంచయాన్
విమానేనార్కవర్ణేన దివి రాజన్విరాజతా॥24॥

తం చారువేషాః సుశ్రోణ్యః సహస్రం వరయోషితః
రమయంతి నరశ్రేష్ఠ గోప్రదానరతం నరం॥25॥

వీణానాం వల్లకీనాం చ నూపురాణాం చ శింజితైః
హాసైశ్చ హరిణాక్షీణాం ప్రసుప్తః ప్రతిబోధ్యతే॥26॥

యావంతి లోమాని భవంతి ధేన్వాః;స్తావంతి వర్షాణి మహీయతే సః
స్వర్గాచ్చ్యుతశ్చాపి తతో నృలోకే; కులే సముత్పత్స్యతి గోమినాం సః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

ఘృతక్షీరప్రదా గావో ఘృతయోన్యో ఘృతోద్భవాః
ఘృతనద్యో ఘృతావర్తాస్తా మే సంతు సదా గృహే॥1॥

ఘృతం మే హృదయే నిత్యం ఘృతం నాభ్యాం ప్రతిష్ఠితం
ఘృతం సర్వేషు గాత్రేషు ఘృతం మే మనసి స్థితం॥2॥

గావో మమాగ్రతో నిత్యం గావః పృష్ఠత ఏవ చ
గావో మే సర్వతశ్చైవ గవాం మధ్యే వసామ్యహం॥3॥

ఇత్యాచమ్య జపేత్సాయం ప్రాతశ్చ పురుషః సదా
యదహ్నా కురుతే పాపం తస్మాత్స పరిముచ్యతే॥4॥

ప్రాసాదా యత్ర సౌవర్ణా వసోర్ధారా చ యత్ర సా
గంధర్వాప్సరసో యత్ర తత్ర యాంతి సహస్రదాః॥5॥

నవనీతపంకాః క్షీరోదా దధిశైవలసంకులాః
వహంతి యత్ర నద్యో వై తత్ర యాంతి సహస్రదాః॥6॥

గవాం శతసహస్రం తు యః ప్రయచ్ఛేద్యథావిధి
పరామృద్ధిమవాప్యాథ స గోలోకే మహీయతే॥7॥

దశ చోభయతః ప్రేత్య మాతాపిత్రోః పితామహాన్
దధాతి సుకృతాల్లోకాన్పునాతి చ కులం నరః॥8॥

ధేన్వాః ప్రమాణేన సమప్రమాణాం; ధేనుం తిలానామపి చ ప్రదాయ
పానీయదాతా చ యమస్య లోకే; న యాతనాం కాంచిదుపైతి తత్ర॥9॥

పవిత్రమగ్ర్యం జగతః ప్రతిష్ఠా; దివౌకసాం మాతరోఽథాప్రమేయాః
అన్వాలభేద్దక్షిణతో వ్రజేచ్చ; దద్యాచ్చ పాత్రే ప్రసమీక్ష్య కాలం॥10॥

ధేనుం సవత్సాం కపిలాం భూరిశృంగాం; కాంస్యోపదోహాం వసనోత్తరీయాం
ప్రదాయ తాం గాహతి దుర్విగాహ్యాం; యామ్యాం సభాం వీతభయో మనుష్యః॥11॥

సురూపా బహురూపాశ్చ విశ్వరూపాశ్చ మాతరః
గావో మాముపతిష్ఠంతామితి నిత్యం ప్రకీర్తయేత్॥12॥

నాతః పుణ్యతరం దానం నాతః పుణ్యతరం ఫలం
నాతో విశిష్టం లోకేషు భూతం భవితుమర్హతి॥13॥

త్వచా లోమ్నాథ శృంగైశ్చ వాలైః క్షీరేణ మేదసా
యజ్ఞం వహంతి సంభూయ కిమస్త్యభ్యధికం తతః॥14॥

యయా సర్వమిదం వ్యాప్తం జగత్స్థావరజంగమం
తాం ధేనుం శిరసా వందే భూతభవ్యస్య మాతరం॥15॥

గుణవచనసముచ్చయైకదేశో; నృవర మయైష గవాం ప్రకీర్తితస్తే
న హి పరమిహ దానమస్తి గోభ్యో; భవంతి న చాపి పరాయణం తథాన్యత్॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

పరమిదమితి భూమిపో విచింత్య; ప్రవరమృషేర్వచనం తతో మహాత్మా
వ్యసృజత నియతాత్మవాంద్విజేభ్యః; సుబహు చ గోధనమాప్తవాంశ్చ లోకాన్॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పవిత్రాణాం పవిత్రం యచ్ఛ్రేష్ఠం లోకే చ యద్భవేత్
పావనం పరమం చైవ తన్మే బ్రూహి పితామహ ||1||

భీష్మ ఉవాచ

గావో మహార్థాః పుణ్యాశ్చ తారయంతి చ మానవాన్
ధారయంతి ప్రజాశ్చేమాః పయసా హవిషా తథా ||2||

న హి పుణ్యతమం కించిద్గోభ్యో భరతసత్తమ
ఏతాః పవిత్రాః పుణ్యాశ్చ త్రిషు లోకేష్వనుత్తమాః ||3||

దేవానాముపరిష్టాచ్చ గావః ప్రతివసంతి వై
దత్త్వా చైతా నరపతే యాంతి స్వర్గం మనీషిణః ||4||

మాంధాతా యౌవనాశ్వశ్చ యయాతిర్నహుషస్తథా
గావో దదంతః సతతం సహస్రశతసంమితాః
గతాః పరమకం స్థానం దేవైరపి సుదుర్లభం ||5||

అపి చాత్ర పురావృత్తం కథయిష్యామి తేఽనఘ ||6||

ఋషీణాముత్తమం ధీమాన్కృష్ణద్వైపాయనం శుకః
అభివాద్యాహ్నికం కృత్వా శుచిః ప్రయతమానసః
పితరం పరిపప్రచ్ఛ దృష్టలోకపరావరం ||7||

కో యజ్ఞః సర్వయజ్ఞానాం వరిష్ఠ ఉపలక్ష్యతే
కిం చ కృత్వా పరం స్వర్గం ప్రాప్నువంతి మనీషిణః ||8||

కేన దేవాః పవిత్రేణ స్వర్గమశ్నంతి వా విభో
కిం చ యజ్ఞస్య యజ్ఞత్వం క్వ చ యజ్ఞః ప్రతిష్ఠితః ||9||

దానానాముత్తమం కిం చ కిం చ సత్రమతః పరం
పవిత్రాణాం పవిత్రం చ యత్తద్బ్రూహి మమానఘ ||10||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం వ్యాసః పరమధర్మవిత్
పుత్రాయాకథయత్సర్వం తత్త్వేన భరతర్షభ ||11||

వ్యాస ఉవాచ

గావః ప్రతిష్ఠా భూతానాం తథా గావః పరాయణం
గావః పుణ్యాః పవిత్రాశ్చ పావనం ధర్మ ఏవ చ ||12||

పూర్వమాసన్నశృంగా వై గావ ఇత్యనుశుశ్రుమః
శృంగార్థే సముపాసంత తాః కిల ప్రభుమవ్యయం ||13||

తతో బ్రహ్మా తు గాః ప్రాయముపవిష్టాః సమీక్ష్య హ
ఈప్సితం ప్రదదౌ తాభ్యో గోభ్యః ప్రత్యేకశః ప్రభుః ||14||

తాసాం శృంగాణ్యజాయంత యస్యా యాదృఙ్మనోగతం
నానావర్ణాః శృంగవంత్యస్తా వ్యరోచంత పుత్రక ||15||

బ్రహ్మణా వరదత్తాస్తా హవ్యకవ్యప్రదాః శుభాః
పుణ్యాః పవిత్రాః సుభగా దివ్యసంస్థానలక్షణాః

గావస్తేజో మహద్దివ్యం గవాం దానం ప్రశస్యతే॥16॥

యే చైతాః సంప్రయచ్ఛంతి సాధవో వీతమత్సరాః
తే వై సుకృతినః ప్రోక్తాః సర్వదానప్రదాశ్చ తే
గవాం లోకం తథా పుణ్యమాప్నువంతి చ తేఽనఘ॥17॥

యత్ర వృక్షా మధుఫలా దివ్యపుష్పఫలోపగాః
పుష్పాణి చ సుగంధీని దివ్యాని ద్విజసత్తమ॥18॥

సర్వా మణిమయీ భూమిః సూక్ష్మకాంచనవాలుకా
సర్వత్ర సుఖసంస్పర్శా నిష్పంకా నీరజా శుభా॥19॥

రక్తోత్పలవనైశ్చైవ మణిదండైర్హిరణ్మయైః
తరుణాదిత్యసంకాశైర్భాంతి తత్ర జలాశయాః॥20॥

మహార్హమణిపత్రైశ్చ కాంచనప్రభకేసరైః
నీలోత్పలవిమిశ్రైశ్చ సరోభిర్బహుపంకజైః॥21॥

కరవీరవనైః ఫుల్లైః సహస్రావర్తసంవృతైః
సంతానకవనైః ఫుల్లైర్వృక్షైశ్చ సమలంకృతాః॥22॥

నిర్మలాభిశ్చ ముక్తాభిర్మణిభిశ్చ మహాధనైః
ఉద్ధూతపులినాస్తత్ర జాతరూపైశ్చ నిమ్నగాః॥23॥

సర్వరత్నమయైశ్చిత్రైరవగాఢా నగోత్తమైః
జాతరూపమయైశ్చాన్యైర్హుతాశనసమప్రభైః॥24॥

సౌవర్ణగిరయస్తత్ర మణిరత్నశిలోచ్చయాః
సర్వరత్నమయైర్భాంతి శృంగైశ్చారుభిరుచ్ఛ్రితైః॥25॥

నిత్యపుష్పఫలాస్తత్ర నగాః పత్రరథాకులాః
దివ్యగంధరసైః పుష్పైః ఫలైశ్చ భరతర్షభ॥26॥

రమంతే పుణ్యకర్మాణస్తత్ర నిత్యం యుధిష్ఠిర
సర్వకామసమృద్ధార్థా నిఃశోకా గతమన్యవః॥27॥

విమానేషు విచిత్రేషు రమణీయేషు భారత
మోదంతే పుణ్యకర్మాణో విహరంతో యశస్వినః॥28॥

ఉపక్రీడంతి తాన్రాజఞ్శుభాశ్చాప్సరసాం గణాః
ఏతాల్లోకానవాప్నోతి గాం దత్త్వా వై యుధిష్ఠిర॥29॥

యాసామధిపతిః పూషా మారుతో బలవాన్బలీ
ఐశ్వర్యే వరుణో రాజా తా మాం పాంతు యుగంధరాః॥30॥

సురూపా బహురూపాశ్చ విశ్వరూపాశ్చ మాతరః
ప్రాజాపత్యా ఇతి బ్రహ్మంజపేన్నిత్యం యతవ్రతః॥31॥

గాస్తు శుశ్రూషతే యశ్చ సమన్వేతి చ సర్వశః
తస్మై తుష్టాః ప్రయచ్ఛంతి వరానపి సుదుర్లభాన్॥32॥

న ద్రుహ్యేన్మనసా చాపి గోషు తా హి సుఖప్రదాః
అర్చయేత సదా చైవ నమస్కారైశ్చ పూజయేత్
దాంతః ప్రీతమనా నిత్యం గవాం వ్యుష్టిం తథాశ్నుతే॥33॥

యేన దేవాః పవిత్రేణ భుంజతే లోకముత్తమం
యత్పవిత్రం పవిత్రాణాం తద్ఘృతం శిరసా వహేత్॥34॥

ఘృతేన జుహుయాదగ్నిం ఘృతేన స్వస్తి వాచయేత్
ఘృతం ప్రాశేద్ఘృతం దద్యాద్గవాం వ్యుష్టిం తథాశ్నుతే॥35॥

త్ర్యహముష్ణం పిబేన్మూత్రం త్ర్యహముష్ణం పిబేత్పయః
గవాముష్ణం పయః పీత్వా త్ర్యహముష్ణం ఘృతం పిబేత్
త్ర్యహముష్ణం ఘృతం పీత్వా వాయుభక్షో భవేత్త్ర్యహం॥36॥

నిర్హృతైశ్చ యవైర్గోభిర్మాసం ప్రసృతయావకః
బ్రహ్మహత్యాసమం పాపం సర్వమేతేన శుధ్యతి॥37॥

పరాభవార్థం దైత్యానాం దేవైః శౌచమిదం కృతం
దేవత్వమపి చ ప్రాప్తాః సంసిద్ధాశ్చ మహాబలాః॥38॥

గావః పవిత్రాః పుణ్యాశ్చ పావనం పరమం మహత్
తాశ్చ దత్త్వా ద్విజాతిభ్యో నరః స్వర్గముపాశ్నుతే॥39॥

గవాం మధ్యే శుచిర్భూత్వా గోమతీం మనసా జపేత్
పూతాభిరద్భిరాచమ్య శుచిర్భవతి నిర్మలః॥40॥

అగ్నిమధ్యే గవాం మధ్యే బ్రాహ్మణానాం చ సంసది
విద్యావేదవ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః పుణ్యకర్మిణః॥41॥

అధ్యాపయేరఞ్శిష్యాన్వై గోమతీం యజ్ఞసంమితాం
త్రిరాత్రోపోషితః శ్రుత్వా గోమతీం లభతే వరం॥42॥

పుత్రకామశ్చ లభతే పుత్రం ధనమథాపి చ
పతికామా చ భర్తారం సర్వకామాంశ్చ మానవః
గావస్తుష్టాః ప్రయచ్ఛంతి సేవితా వై న సంశయః॥43॥

ఏవమేతా మహాభాగా యజ్ఞియాః సర్వకామదాః
రోహిణ్య ఇతి జానీహి నైతాభ్యో విద్యతే పరం॥44॥

ఇత్యుక్తః స మహాతేజాః శుకః పిత్రా మహాత్మనా
పూజయామాస గా నిత్యం తస్మాత్త్వమపి పూజయ॥45॥

—♦ అధ్యాయము 81 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

మయా గవాం పురీషం వై శ్రియా జుష్టమితి శ్రుతం
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం సంశయోఽత్ర హి మే మహాన్॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గోభిర్నృపేహ సంవాదం శ్రియా భరతసత్తమ॥2॥

శ్రీః కృత్వేహ వపుః కాంతం గోమధ్యం ప్రవివేశ హ
గావోఽథ విస్మితాస్తస్యా దృష్ట్వా రూపస్య సంపదం॥3॥

గావ ఊచుః

కాసి దేవి కుతో వా త్వం రూపేణాప్రతిమా భువి
విస్మితాః స్మ మహాభాగే తవ రూపస్య సంపదా॥4॥

ఇచ్ఛామస్త్వాం వయం జ్ఞాతుం కా త్వం క్వ చ గమిష్యసి
తత్త్వేన చ సువర్ణాభే సర్వమేతద్బ్రవీహి నః॥5॥

శ్రీరువాచ

లోకకాంతాస్మి భద్రం వః శ్రీర్నామ్నేహ పరిశ్రుతా
మయా దైత్యాః పరిత్యక్తా వినష్టాః శాశ్వతీః సమాః ॥6॥

ఇంద్రో వివస్వాన్సోమశ్చ విష్ణురాపోఽగ్నిరేవ చ
మయాభిపన్నా ఋధ్యంతే ఋషయో దేవతాస్తథా ॥7॥

యాంశ్చ ద్విషామ్యహం గావస్తే వినశ్యంతి సర్వశః
ధర్మార్థకామహీనాశ్చ తే భవంత్యసుఖాన్వితాః ॥8॥

ఏవంప్రభావాం మాం గావో విజానీత సుఖప్రదాం
ఇచ్ఛామి చాపి యుష్మాసు వస్తుం సర్వాసు నిత్యదా
ఆగతా ప్రార్థయానాహం శ్రీజుష్టా భవతానఘాః ॥9॥

గావ ఊచుః

అధ్రువాం చంచలాం చ త్వాం సామాన్యాం బహుభిః సహ
న త్వామిచ్ఛామి భద్రం తే గమ్యతాం యత్ర రోచతే ॥10॥

వపుష్మంత్యో వయం సర్వాః కిమస్మాకం త్వయాద్య వై
యత్రేష్టం గమ్యతాం తత్ర కృతకార్యా వయం త్వయా ॥11॥

శ్రీరువాచ

కిమేతద్వః క్షమం గావో యన్మాం నేహాభ్యనందథ
న మాం సంప్రతి గృహ్ణీథ కస్మాద్వై దుర్లభాం సతీం ॥12॥

సత్యశ్చ లోకవాదోఽయం లోకే చరతి సువ్రతాః
స్వయం ప్రాప్తే పరిభవో భవతీతి వినిశ్చయః ॥13॥

మహదుగ్రం తపః కృత్వా మాం నిషేవంతి మానవాః
దేవదానవగంధర్వాః పిశాచోరగరాక్షసాః ॥14॥

క్షమమేతద్ధి వో గావః ప్రతిగృహ్ణీత మామిహ
నావమన్యా హ్యహం సౌమ్యాస్త్రైలోక్యే సచరాచరే ॥15॥

గావ ఊచుః

నావమన్యామహే దేవి న త్వాం పరిభవామహే
అధ్రువా చలచిత్తాసి తతస్త్వాం వర్జయామహే ॥16॥

బహునాత్ర కిముక్తేన గమ్యతాం యత్ర వాంఛసి
వపుష్మత్యో వయం సర్వాః కిమస్మాకం త్వయానఘే ॥17॥

శ్రీరువాచ

అవజ్ఞాతా భవిష్యామి సర్వలోకేషు మానదాః
ప్రత్యాఖ్యానేన యుష్మాభిః ప్రసాదః క్రియతామితి ॥18॥

మహాభాగా భవత్యో వై శరణ్యాః శరణాగతాం
పరిత్రాయంతు మాం నిత్యం భజమానామనిందితాం
మాననాం త్వహమిచ్ఛామి భవత్యః సతతం శుభాః ॥19॥

అప్యేకాంగే తు వో వస్తుమిచ్ఛామి చ సుకుత్సితే
న వోఽస్తి కుత్సితం కించిదంగేష్వాలక్ష్యతేఽనఘాః॥20॥

పుణ్యాః పవిత్రాః సుభగా మమాదేశం ప్రయచ్ఛత
వసేయం యత్ర చాంగేఽహం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హథ॥21॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తు తా గావః శుభాః కరుణవత్సలాః
సంమంత్ర్య సహితాః సర్వాః శ్రియమూచుర్నరాధిప॥22॥

అవశ్యం మాననా కార్యా తవాస్మాభిర్యశస్విని
శకృన్మూత్రే నివస నః పుణ్యమేతద్ధి నః శుభే॥23॥

శ్రీరువాచ

దిష్ట్యా ప్రసాదో యుష్మాభిః కృతో మేఽనుగ్రహాత్మకః
ఏవం భవతు భద్రం వః పూజితాస్మి సుఖప్రదాః॥24॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం కృత్వా తు సమయం శ్రీర్గోభిః సహ భారత
పశ్యంతీనాం తతస్తాసాం తత్రైవాంతరధీయత॥25॥

ఏతద్గోశకృతః పుత్ర మాహాత్మ్యం తేఽనువర్ణితం
మాహాత్మ్యం చ గవాం భూయః శ్రూయతాం గదతో మమ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

యే చ గాః సంప్రయచ్ఛంతి హుతశిష్టాశినశ్చ యే
తేషాం సత్రాణి యజ్ఞాశ్చ నిత్యమేవ యుధిష్ఠిర॥1॥

ఋతే దధిఘృతేనేహ న యజ్ఞః సంప్రవర్తతే
తేన యజ్ఞస్య యజ్ఞత్వమతోమూలం చ లక్ష్యతే॥2॥

దానానామపి సర్వేషాం గవాం దానం ప్రశస్యతే
గావః శ్రేష్ఠాః పవిత్రాశ్చ పావనం హ్యేతదుత్తమం॥3॥

పుష్ట్యర్థమేతాః సేవేత శాంత్యర్థమపి చైవ హ
పయో దధి ఘృతం యాసాం సర్వపాపప్రమోచనం॥4॥

గావస్తేజః పరం ప్రోక్తమిహ లోకే పరత్ర చ
న గోభ్యః పరమం కించిత్పవిత్రం పురుషర్షభ॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
పితామహస్య సంవాదమింద్రస్య చ యుధిష్ఠిర॥6॥

పరాభూతేషు దైత్యేషు శక్రే త్రిభువనేశ్వరే
ప్రజాః సముదితాః సర్వాః సత్యధర్మపరాయణాః॥7॥

అథర్షయః సగంధర్వాః కింనరోరగరాక్షసాః
దేవాసురసుపర్ణాశ్చ ప్రజానాం పతయస్తథా

పర్యుపాసంత కౌరవ్య కదాచిద్వై పితామహం॥8॥

నారదః పర్వతశ్చైవ విశ్వావసుహహాహూహూ
దివ్యతానేషు గాయంతః పర్యుపాసంత తం ప్రభుం॥9॥

తత్ర దివ్యాని పుష్పాణి ప్రావహత్పవనస్తథా
ఆజహ్రుర్ఋతవశ్చాపి సుగంధీని పృథక్పృథక్॥10॥

తస్మిందేవసమావాయే సర్వభూతసమాగమే
దివ్యవాదిత్రసంఘుష్టే దివ్యస్త్రీచారణావృతే
ఇంద్రః పప్రచ్ఛ దేవేశమభివాద్య ప్రణమ్య చ॥11॥

దేవానాం భగవన్కస్మాల్లోకేశానాం పితామహ
ఉపరిష్టాద్గవాం లోక ఏతదిచ్ఛామి వేదితుం॥12॥

కిం తపో బ్రహ్మచర్యం వా గోభిః కృతమిహేశ్వర
దేవానాముపరిష్టాద్యద్వసంత్యరజసః సుఖం॥13॥

తతః ప్రోవాచ తం బ్రహ్మా శక్రం బలనిసూదనం
అవజ్ఞాతాస్త్వయా నిత్యం గావో బలనిసూదన॥14॥

తేన త్వమాసాం మాహాత్మ్యం న వేత్థ శృణు తత్ప్రభో
గవాం ప్రభావం పరమం మాహాత్మ్యం చ సురర్షభ॥15॥

యజ్ఞాంగం కథితా గావో యజ్ఞ ఏవ చ వాసవ
ఏతాభిశ్చాప్యృతే యజ్ఞో న ప్రవర్తేత్కథంచన॥16॥

ధారయంతి ప్రజాశ్చైవ పయసా హవిషా తథా
ఏతాసాం తనయాశ్చాపి కృషియోగముపాసతే॥17॥

జనయంతి చ ధాన్యాని బీజాని వివిధాని చ
తతో యజ్ఞాః ప్రవర్తంతే హవ్యం కవ్యం చ సర్వశః॥18॥

పయో దధి ఘృతం చైవ పుణ్యాశ్చైతాః సురాధిప
వహంతి వివిధాన్భారాన్క్షుత్తృష్ణాపరిపీడితాః॥19॥

మునీంశ్చ ధారయంతీహ ప్రజాశ్చైవాపి కర్మణా
వాసవాకూటవాహిన్యః కర్మణా సుకృతేన చ
ఉపరిష్టాత్తతోఽస్మాకం వసంత్యేతాః సదైవ హి॥20॥

ఏతత్తే కారణం శక్ర నివాసకృతమద్య వై
గవాం దేవోపరిష్టాద్ధి సమాఖ్యాతం శతక్రతో॥21॥

ఏతా హి వరదత్తాశ్చ వరదాశ్చైవ వాసవ
సౌరభ్యః పుణ్యకర్మిణ్యః పావనాః శుభలక్షణాః॥22॥

యదర్థం గా గతాశ్చైవ సౌరభ్యః సురసత్తమ
తచ్చ మే శృణు కార్త్స్న్యేన వదతో బలసూదన॥23॥

పురా దేవయుగే తాత దైత్యేంద్రేషు మహాత్మసు
త్రీల్లోకాననుశాసత్సు విష్ణౌ గర్భత్వమాగతే॥24॥

అదిత్యాస్తప్యమానాయాస్తపో ఘోరం సుదుశ్చరం
పుత్రార్థమమరశ్రేష్ఠ పాదేనైకేన నిత్యదా॥25॥

తాం తు దృష్ట్వా మహాదేవీం తప్యమానాం మహత్తపః
దక్షస్య దుహితా దేవీ సురభిర్నామ నామతః॥26॥

అతప్యత తపో ఘోరం హృష్టా ధర్మపరాయణా
కైలాసశిఖరే రమ్యే దేవగంధర్వసేవితే॥27॥

వ్యతిష్ఠదేకపాదేన పరమం యోగమాస్థితా
దశ వర్షసహస్రాణి దశ వర్షశతాని చ॥28॥

సంతప్తాస్తపసా తస్యా దేవాః సర్షిమహోరగాః
తత్ర గత్వా మయా సార్ధం పర్యుపాసంత తాం శుభాం॥29॥

అథాహమబ్రువం తత్ర దేవీం తాం తపసాన్వితాం
కిమర్థం తప్యతే దేవి తపో ఘోరమనిందితే॥30॥

ప్రీతస్తేఽహం మహాభాగే తపసానేన శోభనే
వరయస్వ వరం దేవి దాతాస్మీతి పురందర॥31॥

సురభ్యువాచ

వరేణ భగవన్మహ్యం కృతం లోకపితామహ
ఏష ఏవ వరో మేఽద్య యత్ప్రీతోఽసి మమానఘ॥32॥

బ్రహ్మోవాచ

తామేవం బ్రువతీం దేవీం సురభీం త్రిదశేశ్వర
ప్రత్యబ్రువం యద్దేవేంద్ర తన్నిబోధ శచీపతే॥33॥

అలోభకామ్యయా దేవి తపసా చ శుభేన తే
ప్రసన్నోఽహం వరం తస్మాదమరత్వం దదాని తే॥34॥

త్రయాణామపి లోకానాముపరిష్టాన్నివత్స్యసి
మత్ప్రసాదాచ్చ విఖ్యాతో గోలోకః స భవిష్యతి॥35॥

మానుషేషు చ కుర్వాణాః ప్రజాః కర్మ సుతాస్తవ
నివత్స్యంతి మహాభాగే సర్వా దుహితరశ్చ తే॥36॥

మనసా చింతితా భోగాస్త్వయా వై దివ్యమానుషాః
యచ్చ స్వర్గసుఖం దేవి తత్తే సంపత్స్యతే శుభే॥37॥

తస్యా లోకాః సహస్రాక్ష సర్వకామసమన్వితాః
న తత్ర క్రమతే మృత్యుర్న జరా న చ పావకః
న దైన్యం నాశుభం కించిద్విద్యతే తత్ర వాసవ॥38॥

తత్ర దివ్యాన్యరణ్యాని దివ్యాని భవనాని చ
విమానాని చ యుక్తాని కామగాని చ వాసవ॥39॥

వ్రతైశ్చ వివిధైః పుణ్యైస్తథా తీర్థానుసేవనాత్
తపసా మహతా చైవ సుకృతేన చ కర్మణా
శక్యః సమాసాదయితుం గోలోకః పుష్కరేక్షణ॥40॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మయా శక్రానుపృచ్ఛతే
న తే పరిభవః కార్యో గవామరినిసూదన॥41॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా సహస్రాక్షః పూజయామాస నిత్యదా
గాశ్చక్రే బహుమానం చ తాసు నిత్యం యుధిష్ఠిర॥42॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం పావనం చ మహాద్యుతే
పవిత్రం పరమం చాపి గవాం మాహాత్మ్యముత్తమం
కీర్తితం పురుషవ్యాఘ్ర సర్వపాపవినాశనం॥43॥

య ఇదం కథయేన్నిత్యం బ్రాహ్మణేభ్యః సమాహితః
హవ్యకవ్యేషు యజ్ఞేషు పితృకార్యేషు చైవ హ
సార్వకామికమక్షయ్యం పితౄంస్తస్యోపతిష్ఠతి ॥44॥

గోషు భక్తశ్చ లభతే యద్యదిచ్ఛతి మానవః
స్త్రియోఽపి భక్తా యా గోషు తాశ్చ కామానవాప్నుయుః ॥45॥

పుత్రార్థీ లభతే పుత్రం కన్యా పతిమవాప్నుయాత్
ధనార్థీ లభతే విత్తం ధర్మార్థీ ధర్మమాప్నుయాత్ ॥46॥

విద్యార్థీ ప్రాప్నుయాద్విద్యాం సుఖార్థీ ప్రాప్నుయాత్సుఖం
న కించిద్దుర్లభం చైవ గవాం భక్తస్య భారత ॥47॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తం పితామహేనేదం గవాం దానమనుత్తమం
విశేషేణ నరేంద్రాణామితి ధర్మమవేక్షతాం ॥1॥

రాజ్యం హి సతతం దుఃఖమాశ్రమాశ్చ సుదుర్విదాః
పరివారేణ వై దుఃఖం దుర్ధరం చాకృతాత్మభిః
భూయిష్ఠం చ నరేంద్రాణాం విద్యతే న శుభా గతిః ॥2॥

పూయంతే తేఽత్ర నియతం ప్రయచ్ఛంతో వసుంధరాం
పూర్వం చ కథితా ధర్మాస్త్వయా మే కురునందన ॥3॥

ఏవమేవ గవాముక్తం ప్రదానం తే నృగేణ హ
ఋషిణా నాచికేతేన పూర్వమేవ నిదర్శితం ॥4॥

వేదోపనిషదే చైవ సర్వకర్మసు దక్షిణా
సర్వక్రతుషు చోద్దిష్టం భూమిర్గావోఽథ కాంచనం ॥5॥

తత్ర శ్రుతిస్తు పరమా సువర్ణం దక్షిణేతి వై
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం పితామహ యథాతథం ॥6॥

కిం సువర్ణం కథం జాతం కస్మిన్కాలే కిమాత్మకం
కిం దానం కిం ఫలం చైవ కస్మాచ్చ పరముచ్యతే ॥7॥

కస్మాద్దానం సువర్ణస్య పూజయంతి మనీషిణః
కస్మాచ్చ దక్షిణార్థం తద్యజ్ఞకర్మసు శస్యతే ॥8॥

కస్మాచ్చ పావనం శ్రేష్ఠం భూమేర్గోభ్యశ్చ కాంచనం
పరమం దక్షిణార్థే చ తద్బ్రవీహి పితామహ ॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితో బహుకారణవిస్తరం
జాతరూపసముత్పత్తిమనుభూతం చ యన్మయా ॥10॥

పితా మమ మహాతేజాః శంతనుర్నిధనం గతః
తస్య దిత్సురహం శ్రాద్ధం గంగాద్వారముపాగమం ॥11॥

తత్రాగమ్య పితుః పుత్ర శ్రాద్ధకర్మ సమారభం
మాతా మే జాహ్నవీ చైవ సాహాయ్యమకరోత్తదా ॥12॥

తతోఽగ్రతస్తపఃసిద్ధానుపవేశ్య బహూనృషీన్
తోయప్రదానాత్ప్రభృతి కార్యాణ్యహమథారభం॥13॥

తత్సమాప్య యథోద్దిష్టం పూర్వకర్మ సమాహితః
దాతుం నిర్వపణం సమ్యగ్యథావదహమారభం॥14॥

తతస్తం దర్భవిన్యాసం భిత్త్వా సురుచిరాంగదః
ప్రలంబాభరణో బాహురుదతిష్ఠద్విశాం పతే॥15॥

తముత్థితమహం దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగమం
ప్రతిగ్రహీతా సాక్షాన్మే పితేతి భరతర్షభ॥16॥

తతో మే పునరేవాసీత్సంజ్ఞా సంచింత్య శాస్త్రతః
నాయం వేదేషు విహితో విధిర్హస్త ఇతి ప్రభో
పిండో దేయో నరేణేహ తతో మతిరభూన్మమ॥17॥

సాక్షాన్నేహ మనుష్యస్య పితరోఽన్తర్హితాః క్వచిత్
గృహ్ణంతి విహితం త్వేవం పిండో దేయః కుశేష్వితి॥18॥

తతోఽహం తదనాదృత్య పితుర్హస్తనిదర్శనం
శాస్త్రప్రమాణాత్సూక్ష్మం తు విధిం పార్థివ సంస్మరన్॥19॥

తతో దర్భేషు తత్సర్వమదదం భరతర్షభ
శాస్త్రమార్గానుసారేణ తద్విద్ధి మనుజర్షభ॥20॥

తతః సోఽన్తర్హితో బాహుః పితుర్మమ నరాధిప
తతో మాం దర్శయామాసుః స్వప్నాంతే పితరస్తదా॥21॥

ప్రీయమాణాస్తు మామూచుః ప్రీతాః స్మ భరతర్షభ
విజ్ఞానేన తవానేన యన్న ముహ్యసి ధర్మతః॥22॥

త్వయా హి కుర్వతా శాస్త్రం ప్రమాణమిహ పార్థివ
ఆత్మా ధర్మః శ్రుతం వేదాః పితరశ్చ మహర్షిభిః॥23॥

సాక్షాత్పితామహో బ్రహ్మా గురవోఽథ ప్రజాపతిః
ప్రమాణముపనీతా వై స్థితిశ్చ న విచాలితా॥24॥

తదిదం సమ్యగారబ్ధం త్వయాద్య భరతర్షభ
కిం తు భూమేర్గవాం చార్థే సువర్ణం దీయతామితి॥25॥

ఏవం వయం చ ధర్మశ్చ సర్వే చాస్మత్పితామహాః
పావితా వై భవిష్యంతి పావనం పరమం హి తత్॥26॥

దశ పూర్వాందశ పరాంస్తథా సంతారయంతి తే
సువర్ణం యే ప్రయచ్ఛంతి ఏవం మే పితరోఽబ్రువన్॥27॥

తతోఽహం విస్మితో రాజన్ప్రతిబుద్ధో విశాం పతే
సువర్ణదానేఽకరవం మతిం భరతసత్తమ॥28॥

ఇతిహాసమిమం చాపి శృణు రాజన్పురాతనం
జామదగ్న్యం ప్రతి విభో ధన్యమాయుష్యమేవ చ॥29॥

జామదగ్న్యేన రామేణ తీవ్రరోషాన్వితేన వై
త్రిఃసప్తకృత్వః పృథివీ కృతా నిఃక్షత్రియా పురా॥30॥

తతో జిత్వా మహీం కృత్స్నాం రామో రాజీవలోచనః
ఆజహార క్రతుం వీరో బ్రహ్మక్షత్రేణ పూజితం॥31॥

వాజిమేధం మహారాజ సర్వకామసమన్వితం
పావనం సర్వభూతానాం తేజోద్యుతివివర్ధనం॥32॥

విపాప్మాపి స తేజస్వీ తేన క్రతుఫలేన వై
నైవాత్మనోఽథ లఘుతాం జామదగ్న్యోఽభ్యగచ్ఛత॥33॥

స తు క్రతువరేణేష్ట్వా మహాత్మా దక్షిణావతా
పప్రచ్ఛాగమసంపన్నాన్నృషీందేవాంశ్చ భార్గవః॥34॥

పావనం యత్పరం నౄణాముగ్రే కర్మణి వర్తతాం
తదుచ్యతాం మహాభాగా ఇతి జాతఘృణోఽబ్రవీత్॥35॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

దేవతాస్తే ప్రయచ్ఛంతి సువర్ణం యే దదత్యుత
అగ్నిర్హి దేవతాః సర్వాః సువర్ణం చ తదాత్మకం॥36॥

తస్మాత్సువర్ణం దదతా దత్తాః సర్వాశ్చ దేవతాః
భవంతి పురుషవ్యాఘ్ర న హ్యతః పరమం విదుః॥37॥

భూయ ఏవ చ మాహాత్మ్యం సువర్ణస్య నిబోధ మే
గదతో మమ విప్రర్షే సర్వశస్త్రభృతాం వర॥38॥

మయా శ్రుతమిదం పూర్వం పురాణే భృగునందన
ప్రజాపతేః కథయతో మనోః స్వాయంభువస్య వై॥39॥

శూలపాణేర్భగవతో రుద్రస్య చ మహాత్మనః
గిరౌ హిమవతి శ్రేష్ఠే తదా భృగుకులోద్వహ॥40॥

దేవ్యా వివాహే నిర్వృత్తే రుద్రాణ్యా భృగునందన
సమాగమే భగవతో దేవ్యా సహ మహాత్మనః
తతః సర్వే సముద్విగ్నా భగవంతముపాగమన్॥41॥

తే మహాదేవమాసీనం దేవీం చ వరదాముమాం
ప్రసాద్య శిరసా సర్వే రుద్రమూచుర్భృగూద్వహ॥42॥

అయం సమాగమో దేవ దేవ్యా సహ తవానఘ
తపస్వినస్తపస్విన్యా తేజస్విన్యాతితేజసః
అమోఘతేజాస్త్వం దేవ దేవీ చేయముమా తథా॥43॥

అపత్యం యువయోర్దేవ బలవద్భవితా ప్రభో
తన్నూనం త్రిషు లోకేషు న కించిచ్ఛేషయిష్యతి॥44॥

తదేభ్యః ప్రణతేభ్యస్త్వం దేవేభ్యః పృథులోచన
వరం ప్రయచ్ఛ లోకేశ త్రైలోక్యహితకామ్యయా
అపత్యార్థం నిగృహ్ణీష్వ తేజో జ్వలితముత్తమం॥45॥

ఇతి తేషాం కథయతాం భగవాన్గోవృషధ్వజః
ఏవమస్త్వితి దేవాంస్తాన్విప్రర్షే ప్రత్యభాషత॥46॥

ఇత్యుక్త్వా చోర్ధ్వమనయత్తద్రేతో వృషవాహనః
ఊర్ధ్వరేతాః సమభవత్తతఃప్రభృతి చాపి సః॥47॥

రుద్రాణీ తు తతః క్రుద్ధా ప్రజోచ్ఛేదే తథా కృతే
దేవానథాబ్రవీత్తత్ర స్త్రీభావాత్పరుషం వచః॥48॥

యస్మాదపత్యకామో వై భర్తా మే వినివర్తితః
తస్మాత్సర్వే సురా యూయమనపత్యా భవిష్యథ॥49॥

ప్రజోచ్ఛేదో మమ కృతో యస్మాద్యుష్మాభిరద్య వై
తస్మాత్ప్రజా వః ఖగమాః సర్వేషాం న భవిష్యతి॥50॥

పావకస్తు న తత్రాసీచ్ఛాపకాలే భృగూద్వహ
దేవా దేవ్యాస్తథా శాపాదనపత్యాస్తదాభవన్॥51॥

రుద్రస్తు తేజోఽప్రతిమం ధారయామాస తత్తదా
ప్రస్కన్నం తు తతస్తస్మాత్కించిత్తత్రాపతద్భువి॥52॥

తత్పపాత తదా చాగ్నౌ వవృధే చాద్భుతోపమం
తేజస్తేజసి సంపృక్తమేకయోనిత్వమాగతం॥53॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు దేవాః శక్రపురోగమాః
అసురస్తారకో నామ తేన సంతాపితా భృశం॥54॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రా మరుతోఽథాశ్వినావపి
సాధ్యాశ్చ సర్వే సంత్రస్తా దైతేయస్య పరాక్రమాత్॥55॥

స్థానాని దేవతానాం హి విమానాని పురాణి చ
ఋషీణామాశ్రమాశ్చైవ బభూవురసురైర్వృతాః॥56॥

తే దీనమనసః సర్వే దేవాశ్చ ఋషయశ్చ హ
ప్రజగ్ముః శరణం దేవం బ్రహ్మాణమజరం ప్రభుం॥57॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

దేవా ఊచుః

అసురస్తారకో నామ త్వయా దత్తవరః ప్రభో
సురానృషీంశ్చ క్లిశ్నాతి వధస్తస్య విధీయతాం॥1॥

తస్మాద్భయం సముత్పన్నమస్మాకం వై పితామహ
పరిత్రాయస్వ నో దేవ న హ్యన్యా గతిరస్తి నః॥2॥

బ్రహ్మోవాచ

సమోఽహం సర్వభూతానామధర్మం నేహ రోచయే
హన్యతాం తారకః క్షిప్రం సురర్షిగణబాధకః॥3॥

వేదా ధర్మాశ్చ నోత్సాదం గచ్ఛేయుః సురసత్తమాః
విహితం పూర్వమేవాత్ర మయా వై వ్యేతు వో జ్వరః॥4॥

దేవా ఊచుః

వరదానాద్భగవతో దైతేయో బలగర్వితః
దేవైర్న శక్యతే హంతుం స కథం ప్రశమం వ్రజేత్॥5॥

స హి నైవ స్మ దేవానాం నాసురాణాం న రక్షసాం
వధ్యః స్యామితి జగ్రాహ వరం త్వత్తః పితామహ॥6॥

దేవాశ్చ శప్తా రుద్రాణ్యా ప్రజోచ్ఛేదే పురా కృతే
న భవిష్యతి వోఽపత్యమితి సర్వజగత్పతే॥7॥

బ్రహ్మోవాచ

హుతాశనో న తత్రాసీచ్ఛాపకాలే సురోత్తమాః
స ఉత్పాదయితాపత్యం వధార్థం త్రిదశద్విషాం॥8॥

తద్వై సర్వానతిక్రమ్య దేవదానవరాక్షసాన్
మానుషానథ గంధర్వాన్నాగానథ చ పక్షిణః॥9॥

అస్త్రేణామోఘపాతేన శక్త్యా తం ఘాతయిష్యతి
యతో వో భయముత్పన్నం యే చాన్యే సురశత్రవః॥10॥

సనాతనో హి సంకల్పః కామ ఇత్యభిధీయతే
రుద్రస్య తేజః ప్రస్కన్నమగ్నౌ నిపతితం చ తత్॥11॥

తత్తేజోఽగ్నిర్మహద్భూతం ద్వితీయమివ పావకం
వధార్థం దేవశత్రూణాం గంగాయాం జనయిష్యతి॥12॥

స తు నావాప తం శాపం నష్టః స హుతభుక్తదా
తస్మాద్వో భయహృద్దేవాః సముత్పత్స్యతి పావకిః॥13॥

అన్విష్యతాం వై జ్వలనస్తథా చాద్య నియుజ్యతాం
తారకస్య వధోపాయః కథితో వై మయానఘాః॥14॥

న హి తేజస్వినాం శాపాస్తేజఃసు ప్రభవంతి వై
బలాన్యతిబలం ప్రాప్య నబలాని భవంతి వై॥15॥

హన్యాదవధ్యాన్వరదానపి చైవ తపస్వినః
సంకల్పాభిరుచిః కామః సనాతనతమోఽనలః॥16॥

జగత్పతిరనిర్దేశ్యః సర్వగః సర్వభావనః
హృచ్ఛయః సర్వభూతానాం జ్యేష్ఠో రుద్రాదపి ప్రభుః॥17॥

అన్విష్యతాం స తు క్షిప్రం తేజోరాశిర్హుతాశనః
స వో మనోగతం కామం దేవః సంపాదయిష్యతి॥18॥

ఏతద్వాక్యముపశ్రుత్య తతో దేవా మహాత్మనః
జగ్ముః సంసిద్ధసంకల్పాః పర్యేషంతో విభావసుం॥19॥

తతస్త్రైలోక్యమృషయో వ్యచిన్వంత సురైః సహ
కాంక్షంతో దర్శనం వహ్నేః సర్వే తద్గతమానసాః॥20॥

పరేణ తపసా యుక్తాః శ్రీమంతో లోకవిశ్రుతాః
లోకానన్వచరన్సిద్ధాః సర్వ ఏవ భృగూద్వహ
నష్టమాత్మని సంలీనం నాధిజగ్ముర్హుతాశనం॥21॥

తతః సంజాతసంత్రాసానగ్నేర్దర్శనలాలసాన్
జలేచరః క్లాంతమనాస్తేజసాగ్నేః ప్రదీపితః
ఉవాచ దేవాన్మండూకో రసాతలతలోత్థితః॥22॥

రసాతలతలే దేవా వసత్యగ్నిరితి ప్రభో
సంతాపాదిహ సంప్రాప్తః పావకప్రభవాదహం॥23॥

స సంసుప్తో జలే దేవా భగవాన్హవ్యవాహనః
అపః సంసృజ్య తేజోభిస్తేన సంతాపితా వయం॥24॥

తస్య దర్శనమిష్టం వో యది దేవా విభావసోః
తత్రైనమభిగచ్ఛధ్వం కార్యం వో యది వహ్నినా॥25॥

గమ్యతాం సాధయిష్యామో వయం హ్యగ్నిభయాత్సురాః
ఏతావదుక్త్వా మండూకస్త్వరితో జలమావిశత్॥26॥

హుతాశనస్తు బుబుధే మండూకస్యాథ పైశునం
శశాప స తమాసాద్య న రసాన్వేత్స్యసీతి వై॥27॥

తం స సంయుజ్య శాపేన మండూకం పావకో యయౌ
అన్యత్ర వాసాయ విభుర్న చ దేవానదర్శయత్॥28॥

దేవాస్త్వనుగ్రహం చక్రుర్మండూకానాం భృగూద్వహ
యత్తచ్ఛృణు మహాబాహో గదతో మమ సర్వశః॥29॥

దేవా ఊచుః

అగ్నిశాపాదజిహ్వాపి రసజ్ఞానబహిష్కృతాః
సరస్వతీం బహువిధాం యూయముచ్చారయిష్యథ॥30॥

బిలవాసగతాంశ్చైవ నిరాదానానచేతసః
గతాసూనపి వః శుష్కాన్భూమిః సంధారయిష్యతి
తమోగతాయామపి చ నిశాయాం విచరిష్యథ॥31॥

ఇత్యుక్త్వా తాంస్తతో దేవాః పునరేవ మహీమిమాం
పరీయుర్జ్వలనస్యార్థే న చావిందన్హుతాశనం॥32॥

అథ తాంద్విరదః కశ్చిత్సురేంద్రద్విరదోపమః
అశ్వత్థస్థోఽగ్నిరిత్యేవం ప్రాహ దేవాన్భృగూద్వహ॥33॥

శశాప జ్వలనః సర్వాంద్విరదాన్క్రోధమూర్చితః
ప్రతీపా భవతాం జిహ్వా భవిత్రీతి భృగూద్వహ॥34॥

ఇత్యుక్త్వా నిఃసృతోఽశ్వత్థాదగ్నిర్వారణసూచితః
ప్రవివేశ శమీగర్భమథ వహ్నిః సుషుప్సయా॥35॥

అనుగ్రహం తు నాగానాం యం చక్రుః శృణు తం ప్రభో
దేవా భృగుకులశ్రేష్ఠ ప్రీతాః సత్యపరాక్రమాః॥36॥

దేవా ఊచుః

ప్రతీపయా జిహ్వయాపి సర్వాహారాన్కరిష్యథ
వాచం చోచ్చారయిష్యధ్వముచ్చైరవ్యంజితాక్షరం
ఇత్యుక్త్వా పునరేవాగ్నిమనుసస్రుర్దివౌకసః॥37॥

అశ్వత్థాన్నిఃసృతశ్చాగ్నిః శమీగర్భగతస్తదా
శుకేన ఖ్యాపితో విప్ర తం దేవాః సముపాద్రవన్॥38॥

శశాప శుకమగ్నిస్తు వాగ్విహీనో భవిష్యసి
జిహ్వాం చావర్తయామాస తస్యాపి హుతభుక్తదా॥39॥

దృష్ట్వా తు జ్వలనం దేవాః శుకమూచుర్దయాన్వితాః
భవితా న త్వమత్యంతం శకునే నష్టవాగితి॥40॥

ఆవృత్తజిహ్వస్య సతో వాక్యం కాంతం భవిష్యతి
బాలస్యేవ ప్రవృద్ధస్య కలమవ్యక్తమద్భుతం॥41॥

ఇత్యుక్త్వా తం శమీగర్భే వహ్నిమాలక్ష్య దేవతాః
తదేవాయతనం చక్రుః పుణ్యం సర్వక్రియాస్వపి॥42॥

తతఃప్రభృతి చాప్యగ్నిః శమీగర్భేషు దృశ్యతే
ఉత్పాదనే తథోపాయమనుజగ్ముశ్చ మానవాః॥43॥

ఆపో రసాతలే యాస్తు సంస్పృష్టాశ్చిత్రభానునా
తాః పర్వతప్రస్రవణైరూష్మాం ముంచంతి భార్గవ
పావకేనాధిశయతా సంతప్తాస్తస్య తేజసా॥44॥

తతోఽగ్నిర్దేవతా దృష్ట్వా బభూవ వ్యథితస్తదా
కిమాగమనమిత్యేవం తానపృచ్ఛత పావకః॥45॥

తమూచుర్విబుధాః సర్వే తే చైవ పరమర్షయః
త్వాం నియోక్ష్యామహే కార్యే తద్భవాన్కర్తుమర్హతి
కృతే చ తస్మిన్భవితా తవాపి సుమహాన్గుణః॥46॥

అగ్నిరువాచ

బ్రూత యద్భవతాం కార్యం సర్వం కర్తాస్మి తత్సురాః
భవతాం హి నియోజ్యోఽహం మా వోఽత్రాస్తు విచారణా॥47॥

దేవా ఊచుః

అసురస్తారకో నామ బ్రహ్మణో వరదర్పితః
అస్మాన్ప్రబాధతే వీర్యాద్వధస్తస్య విధీయతాం॥48॥

ఇమాందేవగణాంస్తాత ప్రజాపతిగణాంస్తథా
ఋషీంశ్చాపి మహాభాగాన్పరిత్రాయస్వ పావక॥49॥

అపత్యం తేజసా యుక్తం ప్రవీరం జనయ ప్రభో
యద్భయం నోఽసురాత్తస్మాన్నాశయేద్ధవ్యవాహన॥50॥

శప్తానాం నో మహాదేవ్యా నాన్యదస్తి పరాయణం
అన్యత్ర భవతో వీర్యం తస్మాత్త్రాయస్వ నస్తతః॥51॥

ఇత్యుక్తః స తథేత్యుక్త్వా భగవాన్హవ్యకవ్యభుక్
జగామాథ దురాధర్షో గంగాం భాగీరథీం ప్రతి॥52॥

తయా చాప్యభవన్మిశ్రో గర్భశ్చాస్యాభవత్తదా
వవృధే స తదా గర్భః కక్షే కృష్ణగతిర్యథా॥53॥

తేజసా తస్య గర్భస్య గంగా విహ్వలచేతనా
సంతాపమగమత్తీవ్రం సా సోఢుం న శశాక హ॥54॥

ఆహితే జ్వలనేనాథ గర్భే తేజఃసమన్వితే
గంగాయామసురః కశ్చిద్భైరవం నాదముత్సృజత్॥55॥

అబుద్ధాపతితేనాథ నాదేన విపులేన సా
విత్రస్తోద్భ్రాంతనయనా గంగా విప్లుతలోచనా
విసంజ్ఞా నాశకద్గర్భం సంధారయితుమాత్మనా॥56॥

సా తు తేజఃపరీతాంగీ కంపమానా చ జాహ్నవీ
ఉవాచ వచనం విప్ర తదా గర్భబలోద్ధతా
న తే శక్తాస్మి భగవంస్తేజసోఽస్య విధారణే॥57॥

విమూఢాస్మి కృతానేన తథాస్వాస్థ్యం కృతం పరం
విహ్వలా చాస్మి భగవంస్తేజో నష్టం చ మేఽనఘ॥58॥

ధారణే నాస్య శక్తాహం గర్భస్య తపతాం వర
ఉత్స్రక్ష్యేఽహమిమం దుఃఖాన్న తు కామాత్కథంచన॥59॥

న చేతసోఽస్తి సంస్పర్శో మమ దేవ విభావసో
ఆపదర్థే హి సంబంధః సుసూక్ష్మోఽపి మహాద్యుతే॥60॥

యదత్ర గుణసంపన్నమితరం వా హుతాశన
త్వయ్యేవ తదహం మన్యే ధర్మాధర్మౌ చ కేవలౌ॥61॥

తాామువాచ తతో వహ్నిర్ధార్యతాం ధార్యతామయం
గర్భో మత్తేజసా యుక్తో మహాగుణఫలోదయః॥62॥

శక్తా హ్యసి మహీం కృత్స్నాం వోఢుం ధారయితుం తథా
న హి తే కించిదప్రాప్యం మద్రేతోధారణాదృతే ॥63॥

సా వహ్నినా వార్యమాణా దేవైశ్చాపి సరిద్వరా
సముత్ససర్జ తం గర్భం మేరౌ గిరివరే తదా ॥64॥

సమర్థా ధారణే చాపి రుద్రతేజఃప్రధర్షితా
నాశకత్తం తదా గర్భం సంధారయితుమోజసా ॥65॥

సా సముత్సృజ్య తం దుఃఖాద్దీప్తవైశ్వానరప్రభం
దర్శయామాస చాగ్నిస్తాం తదా గంగాం భృగూద్వహ
పప్రచ్ఛ సరితాం శ్రేష్ఠాం కచ్చిద్గర్భః సుఖోదయః ॥66॥

కీదృగ్వర్ణోఽపి వా దేవి కీదృగ్రూపశ్చ దృశ్యతే
తేజసా కేన వా యుక్తః సర్వమేతద్బ్రవీహి మే ॥67॥

గంగోవాచ

జాతరూపః స గర్భో వై తేజసా త్వమివానల
సువర్ణో విమలో దీప్తః పర్వతం చావభాసయత్ ॥68॥

పద్మోత్పలవిమిశ్రాణాం హ్రదానామివ శీతలః
గంధోఽస్య స కదంబానాం తుల్యో వై తపతాం వర ॥69॥

తేజసా తస్య గర్భస్య భాస్కరస్యేవ రశ్మిభిః
యద్ద్రవ్యం పరిసంసృష్టం పృథివ్యాం పర్వతేషు వా
తత్సర్వం కాంచనీభూతం సమంతాత్ప్రత్యదృశ్యత ॥70॥

పర్యధావత శైలాంశ్చ నదీః ప్రస్రవణాని చ
వ్యదీపయత్తేజసా చ త్రైలోక్యం సచరాచరం ॥71॥

ఏవంరూపః స భగవాన్పుత్రస్తే హవ్యవాహన
సూర్యవైశ్వానరసమః కాంత్యా సోమ ఇవాపరః
ఏవముక్త్వా తు సా దేవీ తత్రైవాంతరధీయత ॥72॥

పావకశ్చాపి తేజస్వీ కృత్వా కార్యం దివౌకసాం
జగామేష్టం తతో దేశం తదా భార్గవనందన ॥73॥

ఏతైః కర్మగుణైర్లోకే నామాగ్నేః పరిగీయతే
హిరణ్యరేతా ఇతి వై ఋషిభిర్విబుధైస్తథా
పృథివీ చ తదా దేవీ ఖ్యాతా వసుమతీతి వై ॥74॥

స తు గర్భో మహాతేజా గాంగేయః పావకోద్భవః
దివ్యం శరవణం ప్రాప్య వవృధేఽద్భుతదర్శనః ॥75॥

దదృశుః కృత్తికాస్తం తు బాలార్కసదృశద్యుతిం
జాతస్నేహాశ్చ తం బాలం పుపుషుః స్తన్యవిస్రవైః ॥76॥

తతః స కార్త్తికేయత్వమవాప పరమద్యుతిః
స్కన్నత్వాత్స్కందతాం చాపి గుహావాసాద్గుహోఽభవత్ ॥77॥

ఏవం సువర్ణముత్పన్నమపత్యం జాతవేదసః
తత్ర జాంబూనదం శ్రేష్ఠం దేవానామపి భూషణం ॥78॥

తతఃప్రభృతి చాప్యేతజ్జాతరూపముదాహృతం
యత్సువర్ణం స భగవానగ్నిరీశః ప్రజాపతిః ॥79॥

పవిత్రాణాం పవిత్రం హి కనకం ద్విజసత్తమ
అగ్నీషోమాత్మకం చైవ జాతరూపముదాహృతం ॥80॥

రత్నానాముత్తమం రత్నం భూషణానాం తథోత్తమం
పవిత్రం చ పవిత్రాణాం మంగలానాం చ మంగలం||81||

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

వసిష్ఠ ఉవాచ

అపి చేదం పురా రామ శ్రుతం మే బ్రహ్మదర్శనం
పితామహస్య యద్వృత్తం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః||1||

దేవస్య మహతస్తాత వారుణీం బిభ్రతస్తనుం
ఐశ్వర్యే వారుణే రామ రుద్రస్యేశస్య వై ప్రభో||2||

ఆజగ్ముర్మునయః సర్వే దేవాశ్చాగ్నిపురోగమాః
యజ్ఞాంగాని చ సర్వాణి వషట్కారశ్చ మూర్తిమాన్||3||

మూర్తిమంతి చ సామాని యజూంషి చ సహస్రశః
ఋగ్వేదశ్చాగమత్తత్ర పదక్రమవిభూషితః||4||

లక్షణాని స్వరాః స్తోభా నిరుక్తం స్వరభక్తయః
ఓంకారశ్చావసన్నేత్రే నిగ్రహప్రగ్రహౌ తథా||5||

వేదాశ్చ సోపనిషదో విద్యా సావిత్ర్యథాపి చ
భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ దధార భగవాఞ్శివః
జుహ్వాచ్చాత్మన్యథాత్మానం స్వయమేవ తదా ప్రభో||6||

దేవపత్న్యశ్చ కన్యాశ్చ దేవానాం చైవ మాతరః
ఆజగ్ముః సహితాస్తత్ర తదా భృగుకులోద్వహ||7||

యజ్ఞం పశుపతేః ప్రీతా వరుణస్య మహాత్మనః
స్వయంభువస్తు తా దృష్ట్వా రేతః సమపతద్భువి||8||

తస్య శుక్రస్య నిష్పందాత్పాంసూన్సంగృహ్య భూమితః
ప్రాస్యత్పూషా కరాభ్యాం వై తస్మిన్నేవ హుతాశనే||9||

తతస్తస్మిన్సంప్రవృత్తే సత్రే జ్వలితపావకే
బ్రహ్మణో జుహ్వతస్తత్ర ప్రాదుర్భావో బభూవ హ||10||

స్కన్నమాత్రం చ తచ్ఛుక్రం స్రువేణ ప్రతిగృహ్య సః
ఆజ్యవన్మంత్రవచ్చాపి సోఽజుహోద్భృగునందన||11||

తతః సంజనయామాస భూతగ్రామం స వీర్యవాన్
తతస్తు తేజసస్తస్మాజ్జజ్ఞే లోకేషు తైజసం||12||

తమసస్తామసా భావా వ్యాపి సత్త్వం తథోభయం
సగుణస్తేజసో నిత్యం తమస్యాకాశమేవ చ||13||

సర్వభూతేష్వథ తథా సత్త్వం తేజస్తథా తమః
శుక్రే హుతేఽగ్నౌ తస్మింస్తు ప్రాదురాసంస్త్రయః ప్రభో||14||

పురుషా వపుషా యుక్తా యుక్తాః ప్రసవజైర్గుణైః
భృగిత్యేవ భృగుః పూర్వమంగారేభ్యోఽఙ్గిరాభవత్||15||

అంగారసంశ్రయాచ్చైవ కవిరిత్యపరోఽభవత్
సహ జ్వాలాభిరుత్పన్నో భృగుస్తస్మాద్భృగుః స్మృతః||16||

మరీచిభ్యో మరీచిస్తు మారీచః కశ్యపో హ్యభూత్
అంగారేభ్యోఽఙ్గిరాస్తాత వాలఖిల్యాః శిలోచ్చయాత్
అత్రైవాత్రేతి చ విభో జాతమత్రిం వదంత్యపి||17||

తథా భస్మవ్యపోహేభ్యో బ్రహ్మర్షిగణసంమితాః
వైఖానసాః సముత్పన్నాస్తపఃశ్రుతగుణేప్సవః
అశ్రుతోఽస్య సముత్పన్నావశ్వినౌ రూపసంమతౌ॥18॥

శేషాః ప్రజానాం పతయః స్రోతోభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే
ఋషయో లోమకూపేభ్యః స్వేదాచ్ఛందో మలాత్మకం॥19॥

ఏతస్మాత్కారణాదాహురగ్నిం సర్వాస్తు దేవతాః
ఋషయః శ్రుతసంపన్నా వేదప్రామాణ్యదర్శనాత్॥20॥

యాని దారూణి తే మాసా నిర్యాసాః పక్షసంజ్ఞితాః
అహోరాత్రా ముహూర్తాస్తు పిత్తం జ్యోతిశ్చ వారుణం॥21॥

రౌద్రం లోహితమిత్యాహుర్లోహితాత్కనకం స్మృతం
తన్మైత్రమితి విజ్ఞేయం ధూమాచ్చ వసవః స్మృతాః॥22॥

అర్చిషో యాశ్చ తే రుద్రాస్తథాదిత్యా మహాప్రభాః
ఉద్దిష్టాస్తే తథాంగారా యే ధిష్ణ్యేషు దివి స్థితాః॥23॥

ఆదినాథశ్చ లోకస్య తత్పరం బ్రహ్మ తద్ధ్రువం
సర్వకామదమిత్యాహుస్తత్ర హవ్యముదావహత్॥24॥

తతోఽబ్రవీన్మహాదేవో వరుణః పరమాత్మకః
మమ సత్రమిదం దివ్యమహం గృహపతిస్త్విహ॥25॥

త్రీణి పూర్వాణ్యపత్యాని మమ తాని న సంశయః
ఇతి జానీత ఖగమా మమ యజ్ఞఫలం హి తత్॥26॥

అగ్నిరువాచ

మదంగేభ్యః ప్రసూతాని మదాశ్రయకృతాని చ
మమైవ తాన్యపత్యాని వరుణో హ్యావశాత్మకః॥27॥

అథాబ్రవీల్లోకగురుర్బ్రహ్మా లోకపితామహః
మమైవ తాన్యపత్యాని మమ శుక్రం హుతం హి తత్॥28॥

అహం వక్తా చ మంత్రస్య హోతా శుక్రస్య చైవ హ
యస్య బీజం ఫలం తస్య శుక్రం చేత్కారణం మతం॥29॥

తతోఽబ్రువందేవగణాః పితామహముపేత్య వై
కృతాంజలిపుటాః సర్వే శిరోభిరభివంద్య చ॥30॥

వయం చ భగవన్సర్వే జగచ్చ సచరాచరం
తవైవ ప్రసవాః సర్వే తస్మాదగ్నిర్విభావసుః
వరుణశ్చేశ్వరో దేవో లభతాం కామమీప్సితం॥31॥

నిసర్గాద్వరుణశ్చాపి బ్రహ్మణో యాదసాం పతిః
జగ్రాహ వై భృగుం పూర్వమపత్యం సూర్యవర్చసం॥32॥

ఈశ్వరోఽఙ్గిరసం చాగ్నేరపత్యార్థేఽభ్యకల్పయత్
పితామహస్త్వపత్యం వై కవిం జగ్రాహ తత్త్వవిత్॥33॥

తదా స వారుణః ఖ్యాతో భృగుః ప్రసవకర్మకృత్
ఆగ్నేయస్త్వంగిరాః శ్రీమాన్కవిర్బ్రాహ్మో మహాయశాః
భార్గవాంగిరసౌ లోకే లోకసంతానలక్షణౌ॥34॥

ఏతే విప్రవరాః సర్వే ప్రజానాం పతయస్త్రయః
సర్వం సంతానమేతేషామిదమిత్యుపధారయ॥35॥

భృగోస్తు పుత్రాస్తత్రాసన్సప్త తుల్యా భృగోర్గుణైః
చ్యవనో వజ్రశీర్షశ్చ శుచిరౌర్వస్తథైవ చ॥36॥

శుక్రో వరేణ్యశ్చ విభుః సవనశ్చేతి సప్త తే
భార్గవా వారుణాః సర్వే యేషాం వంశే భవానపి॥37॥

అష్టౌ చాంగిరసః పుత్రా వారుణాస్తేఽప్యుదాహృతాః
బృహస్పతిరుతథ్యశ్చ వయస్యః శాంతిరేవ చ॥38॥

ఘోరో విరూపః సంవర్తః సుధన్వా చాష్టమః స్మృతః
ఏతేఽష్టావగ్నిజాః సర్వే జ్ఞాననిష్ఠా నిరామయాః॥39॥

బ్రాహ్మణస్య కవేః పుత్రా వారుణాస్తేఽప్యుదాహృతాః
అష్టౌ ప్రసవజైర్యుక్తా గుణైర్బ్రహ్మవిదః శుభాః॥40॥

కవిః కావ్యశ్చ విష్ణుశ్చ బుద్ధిమానుశనాస్తథా
భృగుశ్చ విరజాశ్చైవ కాశీ చోగ్రశ్చ ధర్మవిత్॥41॥

అష్టౌ కవిసుతా హ్యేతే సర్వమేభిర్జగత్తతం
ప్రజాపతయ ఏతే హి ప్రజానాం యైరిమాః ప్రజాః॥42॥

ఏవమంగిరసశ్చైవ కవేశ్చ ప్రసవాన్వయైః
భృగోశ్చ భృగుశార్దూల వంశజైః సతతం జగత్॥43॥

వరుణశ్చాదితో విప్ర జగ్రాహ ప్రభురీశ్వరః
కవిం తాత భృగుం చైవ తస్మాత్తౌ వారుణౌ స్మృతౌ॥44॥

జగ్రాహాంగిరసం దేవః శిఖీ తస్మాద్ధుతాశనః
తస్మాదంగిరసో జ్ఞేయాః సర్వ ఏవ తదన్వయాః॥45॥

బ్రహ్మా పితామహః పూర్వం దేవతాభిః ప్రసాదితః
ఇమే నః సంతరిష్యంతి ప్రజాభిర్జగదీశ్వరాః॥46॥

సర్వే ప్రజానాం పతయః సర్వే చాతితపస్వినః
త్వత్ప్రసాదాదిమం లోకం తారయిష్యంతి శాశ్వతం॥47॥

తథైవ వంశకర్తారస్తవ తేజోవివర్ధనాః
భవేయుర్వేదవిదుషః సర్వే వాక్పతయస్తథా॥48॥

దేవపక్షధరాః సౌమ్యాః ప్రాజాపత్యా మహర్షయః
ఆప్నువంతి తపశ్చైవ బ్రహ్మచర్యం పరం తథా॥49॥

సర్వే హి వయమేతే చ తవైవ ప్రసవః ప్రభో
దేవానాం బ్రాహ్మణానాం చ త్వం హి కర్తా పితామహ॥50॥

మరీచిమాదితః కృత్వా సర్వే చైవాథ భార్గవాః
అపత్యానీతి సంప్రేక్ష్య క్షమయామ పితామహ॥51॥

తే త్వనేనైవ రూపేణ ప్రజనిష్యంతి వై ప్రజాః
స్థాపయిష్యంతి చాత్మానం యుగాదినిధనే తథా॥52॥

ఏవమేతత్పురా వృత్తం తస్య యజ్ఞే మహాత్మనః
దేవశ్రేష్ఠస్య లోకాదౌ వారుణీం బిభ్రతస్తనుం॥53॥

అగ్నిర్బ్రహ్మా పశుపతిః శర్వో రుద్రః ప్రజాపతిః
అగ్నేరపత్యమేతద్వై సువర్ణమితి ధారణా॥54॥

అగ్న్యభావే చ కుర్వంతి వహ్నిస్థానేషు కాంచనం
జామదగ్న్య ప్రమాణజ్ఞా వేదశ్రుతినిదర్శనాత్॥55॥

కుశస్తంబే జుహోత్యగ్నిం సువర్ణం తత్ర సంస్థితం
హుతే ప్రీతికరీమృద్ధిం భగవాంస్తత్ర మన్యతే॥56॥

తస్మాదగ్నిపరాః సర్వా దేవతా ఇతి శుశ్రుమ
బ్రహ్మణో హి ప్రసూతోఽగ్నిరగ్నేరపి చ కాంచనం॥57॥

తస్మాద్యే వై ప్రయచ్ఛంతి సువర్ణం ధర్మదర్శినః
దేవతాస్తే ప్రయచ్ఛంతి సమస్తా ఇతి నః శ్రుతం॥58॥

తస్య చాతమసో లోకా గచ్ఛతః పరమాం గతిం
స్వర్లోకే రాజరాజ్యేన సోఽభిషిచ్యేత భార్గవ॥59॥

ఆదిత్యోదయనే ప్రాప్తే విధిమంత్రపురస్కృతం
దదాతి కాంచనం యో వై దుఃస్వప్నం ప్రతిహంతి సః॥60॥

దదాత్యుదితమాత్రే యస్తస్య పాప్మా విధూయతే
మధ్యాహ్నే దదతో రుక్మం హంతి పాపమనాగతం॥61॥

దదాతి పశ్చిమాం సంధ్యాం యః సువర్ణం ధృతవ్రతః
బ్రహ్మవాయ్వగ్నిసోమానాం సాలోక్యముపయాతి సః॥62॥

సేంద్రేషు చైవ లోకేషు ప్రతిష్ఠాం ప్రాప్నుతే శుభాం
ఇహ లోకే యశః ప్రాప్య శాంతపాప్మా ప్రమోదతే॥63॥

తతః సంపద్యతేఽన్యేషు లోకేష్వప్రతిమః సదా
అనావృతగతిశ్చైవ కామచారీ భవత్యుత॥64॥

న చ క్షరతి తేభ్యః స శశ్వచ్చైవాప్నుతే మహత్
సువర్ణమక్షయం దత్త్వా లోకానాప్నోతి పుష్కలాన్॥65॥

యస్తు సంజనయిత్వాగ్నిమాదిత్యోదయనం ప్రతి
దద్యాద్వై వ్రతముద్దిశ్య సర్వాన్కామాన్సమశ్నుతే॥66॥

అగ్నిరిత్యేవ తత్ప్రాహుః ప్రదానం వై సుఖావహం
యథేష్టగుణసంపన్నం ప్రవర్తకమితి స్మృతం॥67॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స వసిష్ఠేన జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్
దదౌ సువర్ణం విప్రేభ్యో వ్యముచ్యత చ కిల్బిషాత్॥68॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం సువర్ణస్య మహీపతే
ప్రదానస్య ఫలం చైవ జన్మ చాగ్ర్యమనుత్తమం॥69॥

తస్మాత్త్వమపి విప్రేభ్యః ప్రయచ్ఛ కనకం బహు
దదత్సువర్ణం నృపతే కిల్బిషాద్విప్రమోక్ష్యసి॥70॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఉక్తాః పితామహేనేహ సువర్ణస్య విధానతః
విస్తరేణ ప్రదానస్య యే గుణాః శ్రుతిలక్షణాః॥1॥

యత్తు కారణముత్పత్తేః సువర్ణస్యేహ కీర్తితం
స కథం తారకః ప్రాప్తో నిధనం తద్బ్రవీహి మే॥2॥

ఉక్తః స దేవతానాం హి అవధ్య ఇతి పార్థివ
న చ తస్యేహ తే మృత్యుర్విస్తరేణ ప్రకీర్తితః॥3॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం త్వత్తః కురుకులోద్వహ
కార్త్స్న్యేన తారకవధం పరం కౌతూహలం హి మే ||4||

భీష్మ ఉవాచ

విపన్నకృత్యా రాజేంద్ర దేవతా ఋషయస్తథా
కృత్తికాశ్చోదయామాసురపత్యభరణాయ వై ||5||

న దేవతానాం కాచిద్ధి సమర్థా జాతవేదసః
ఏకాపి శక్తా తం గర్భం సంధారయితుమోజసా ||6||

షణ్ణాం తాసాం తతః ప్రీతః పావకో గర్భధారణాత్
స్వేన తేజోవిసర్గేణ వీర్యేణ పరమేణ చ ||7||

తాస్తు షట్కృత్తికా గర్భం పుపుషుర్జాతవేదసః
షట్సు వర్త్మసు తేజోఽగ్నేః సకలం నిహితం ప్రభో ||8||

తతస్తా వర్ధమానస్య కుమారస్య మహాత్మనః
తేజసాభిపరీతాంగ్యో న క్వచిచ్ఛర్మ లేభిరే ||9||

తతస్తేజఃపరీతాంగ్యః సర్వాః కాల ఉపస్థితే
సమం గర్భం సుషువిరే కృత్తికాస్తా నరర్షభ ||10||

తతస్తం షడధిష్ఠానం గర్భమేకత్వమాగతం
పృథివీ ప్రతిజగ్రాహ కాంతీపురసమీపతః ||11||

స గర్భో దివ్యసంస్థానో దీప్తిమాన్పావకప్రభః
దివ్యం శరవణం ప్రాప్య వవృధే ప్రియదర్శనః ||12||

దదృశుః కృత్తికాస్తం తు బాలం వహ్నిసమద్యుతిం
జాతస్నేహాశ్చ సౌహార్దాత్పుపుషుః స్తన్యవిస్రవైః ||13||

అభవత్కార్త్తికేయః స త్రైలోక్యే సచరాచరే
స్కన్నత్వాత్స్కందతాం చాప గుహావాసాద్గుహోఽభవత్ ||14||

తతో దేవాస్త్రయస్త్రింశద్దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః
రుద్రో ధాతా చ విష్ణుశ్చ యజ్ఞః పూషార్యమా భగః ||15||

అంశో మిత్రశ్చ సాధ్యాశ్చ వసవో వాసవోఽశ్వినౌ
ఆపో వాయుర్నభశ్చంద్రో నక్షత్రాణి గ్రహా రవిః ||16||

పృథగ్భూతాని చాన్యాని యాని దేవార్పణాని వై
ఆజగ్ముస్తత్ర తం ద్రష్టుం కుమారం జ్వలనాత్మజం
ఋషయస్తుష్టువుశ్చైవ గంధర్వాశ్చ జగుస్తథా ||17||

షడాననం కుమారం తం ద్విషడక్షం ద్విజప్రియం
పీనాంసం ద్వాదశభుజం పావకాదిత్యవర్చసం ||18||

శయానం శరగుల్మస్థం దృష్ట్వా దేవాః సహర్షిభిః
లేభిరే పరమం హర్షం మేనిరే చాసురం హతం ||19||

తతో దేవాః ప్రియాణ్యస్య సర్వ ఏవ సమాచరన్
క్రీడతః క్రీడనీయాని దదుః పక్షిగణాంశ్చ హ ||20||

సుపర్ణోఽస్య దదౌ పత్రం మయూరం చిత్రబర్హిణం
రాక్షసాశ్చ దదుస్తస్మై వరాహమహిషావుభౌ ||21||

కుక్కుటం చాగ్నిసంకాశం ప్రదదౌ వరుణః స్వయం
చంద్రమాః ప్రదదౌ మేషమాదిత్యో రుచిరాం ప్రభాం ||22||

గవాం మాతా చ గా దేవీ దదౌ శతసహస్రశః
ఛాగమగ్నిర్గుణోపేతమిలా పుష్పఫలం బహు ॥23॥

సుధన్వా శకటం చైవ రథం చామితకూబరం
వరుణో వారుణాందివ్యాన్భుజంగాన్ప్రదదౌ శుభాన్
సింహాన్సురేంద్రో వ్యాఘ్రాంశ్చ ద్వీపినోఽన్యాంశ్చ దంష్ట్రిణః ॥24॥

శ్వాపదాంశ్చ బహూన్ఘోరాంశ్ఛత్రాణి వివిధాని చ
రాక్షసాసురసంఘాశ్చ యేఽనుజగ్ముస్తమీశ్వరం ॥25॥

వర్ధమానం తు తం దృష్ట్వా ప్రార్థయామాస తారకః
ఉపాయైర్బహుభిర్హంతుం నాశకచ్చాపి తం విభుం ॥26॥

సేనాపత్యేన తం దేవాః పూజయిత్వా గుహాలయం
శశంసుర్విప్రకారం తం తస్మై తారకకారితం ॥27॥

స వివృద్ధో మహావీర్యో దేవసేనాపతిః ప్రభుః
జఘానామోఘయా శక్త్యా దానవం తారకం గుహః ॥28॥

తేన తస్మిన్కుమారేణ క్రీడతా నిహతేఽసురే
సురేంద్రః స్థాపితో రాజ్యే దేవానాం పునరీశ్వరః ॥29॥

స సేనాపతిరేవాథ బభౌ స్కందః ప్రతాపవాన్
ఈశో గోప్తా చ దేవానాం ప్రియకృచ్ఛంకరస్య చ ॥30॥

హిరణ్యమూర్తిర్భగవానేష ఏవ చ పావకిః
సదా కుమారో దేవానాం సేనాపత్యమవాప్తవాన్ ॥31॥

తస్మాత్సువర్ణం మంగల్యం రత్నమక్షయ్యముత్తమం
సహజం కార్తి కేయస్య వహ్నేస్తేజః పరం మతం ॥32॥

ఏవం రామాయ కౌరవ్య వసిష్ఠోఽకథయత్పురా
తస్మాత్సువర్ణదానాయ ప్రయతస్వ నరాధిప ॥33॥

రామః సువర్ణం దత్త్వా హి విముక్తః సర్వకిల్బిషైః
త్రివిష్టపే మహత్స్థానమవాపాసులభం నరైః ॥34॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

చాతుర్వర్ణ్యస్య ధర్మాత్మంధర్మః ప్రోక్తస్త్వయానఘ
తథైవ మే శ్రాద్ధవిధిం కృత్స్నం ప్రబ్రూహి పార్థివ ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరేణైవముక్తో భీష్మః శాంతనవస్తదా
ఇమం శ్రాద్ధవిధిం కృత్స్నం ప్రవక్తుముపచక్రమే ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజఞ్శ్రాద్ధకల్పమిమం శుభం
ధన్యం యశస్యం పుత్రీయం పితృయజ్ఞం పరంతప ॥3॥

దేవాసురమనుష్యాణాం గంధర్వోరగరక్షసాం
పిశాచకింనరాణాం చ పూజ్యా వై పితరః సదా ॥4॥

పితౄన్పూజ్యాదితః పశ్చాద్దేవాన్సంతర్పయంతి వై
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పురుషః పూజయేత్సదా॥5॥

అన్వాహార్యం మహారాజ పితౄణాం శ్రాద్ధముచ్యతే
తచ్చామిషేణ విధినా విధిః ప్రథమకల్పితః॥6॥

సర్వేష్వహఃసు ప్రీయంతే కృతైః శ్రాద్ధైః పితామహాః
ప్రవక్ష్యామి తు తే సర్వాంస్తిథ్యాం తిథ్యాం గుణాగుణాన్॥7॥

యేష్వహఃసు కృతైః శ్రాద్ధైర్యత్ఫలం ప్రాప్యతేఽనఘ
తత్సర్వం కీర్తయిష్యామి యథావత్తన్నిబోధ మే॥8॥

పితౄనర్చ్య ప్రతిపది ప్రాప్నుయాత్స్వగృహే స్త్రియః
అభిరూపప్రజాయిన్యో దర్శనీయా బహుప్రజాః॥9॥

స్త్రియో ద్వితీయాం జాయంతే తృతీయాయాం తు వందినః
చతుర్థ్యాం క్షుద్రపశవో భవంతి బహవో గృహే॥10॥

పంచమ్యాం బహవః పుత్రా జాయంతే కుర్వతాం నృప
కుర్వాణాస్తు నరాః షష్ఠ్యాం భవంతి ద్యుతిభాగినః॥11॥

కృషిభాగీ భవేచ్ఛ్రాద్ధం కుర్వాణః సప్తమీం నృప
అష్టమ్యాం తు ప్రకుర్వాణో వాణిజ్యే లాభమాప్నుయాత్॥12॥

నవమ్యాం కుర్వతః శ్రాద్ధం భవత్యేకశఫం బహు
వివర్ధంతే తు దశమీం గావః శ్రాద్ధాని కుర్వతః॥13॥

కుప్యభాగీ భవేన్మర్త్యః కుర్వన్నేకాదశీం నృప
బ్రహ్మవర్చస్వినః పుత్రా జాయంతే తస్య వేశ్మని॥14॥

ద్వాదశ్యామీహమానస్య నిత్యమేవ ప్రదృశ్యతే
రజతం బహు చిత్రం చ సువర్ణం చ మనోరమం॥15॥

జ్ఞాతీనాం తు భవేచ్ఛ్రేష్ఠః కుర్వఞ్శ్రాద్ధం త్రయోదశీం
అవశ్యం తు యువానోఽస్య ప్రమీయంతే నరా గృహే॥16॥

యుద్ధభాగీ భవేన్మర్త్యః శ్రాద్ధం కుర్వంశ్చతుర్దశీం
అమావాస్యాం తు నివపన్సర్వాన్కామానవాప్నుయాత్॥17॥

కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్దశీం
శ్రాద్ధకర్మణి తిథ్యః స్యుః ప్రశస్తా న తథేతరాః॥18॥

యథా చైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే
తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే॥19॥

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం స్విద్దత్తం పితృభ్యో వై భవత్యక్షయమీశ్వర
కిం హవిశ్చిరరాత్రాయ కిమానంత్యాయ కల్పతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

హవీంషి శ్రాద్ధకల్పే తు యాని శ్రాద్ధవిదో విదుః
తాని మే శృణు కామ్యాని ఫలం చైషాం యుధిష్ఠిర॥2॥

తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలైస్తథా
దత్తేన మాసం ప్రీయంతే శ్రాద్ధేన పితరో నృప॥3॥

వర్ధమానతిలం శ్రాద్ధమక్షయం మనురబ్రవీత్
సర్వేష్వేవ తు భోజ్యేషు తిలాః ప్రాధాన్యతః స్మృతాః॥4॥

ద్వౌ మాసౌ తు భవేత్తృప్తిర్మత్స్యైః పితృగణస్య హ
త్రీన్మాసానావికేనాహుశ్చాతుర్మాస్యం శశేన తు॥5॥

ఆజేన మాసాన్ప్రీయంతే పంచైవ పితరో నృప
వారాహేణ తు షణ్మాసాన్సప్త వై శాకునేన తు॥6॥

మాసానష్టౌ పార్షతేన రౌరవేణ నవైవ తు
గవయస్య తు మాంసేన తృప్తిః స్యాద్దశమాసికీ॥7॥

మాసానేకాదశ ప్రీతిః పిత్యాణాం మాహిషేణ తు
గవ్యేన దత్తే శ్రాద్ధే తు సంవత్సరమిహోచ్యతే॥8॥

యథా గవ్యం తథా యుక్తం పాయసం సర్పిషా సహ
వాధ్రీణసస్య మాంసేన తృప్తిర్ద్వాదశవార్షికీ॥9॥

ఆనంత్యాయ భవేద్దత్తం ఖడ్గమాంసం పితృక్షయే
కాలశాకం చ లౌహం చాప్యానంత్యం ఛాగ ఉచ్యతే॥10॥

గాథాశ్చాప్యత్ర గాయంతి పితృగీతా యుధిష్ఠిర
సనత్కుమారో భగవాన్పురా మయ్యభ్యభాషత॥11॥

అపి నః స కులే జాయాద్యో నో దద్యాత్త్రయోదశీం
మఘాసు సర్పిషా యుక్తం పాయసం దక్షిణాయనే॥12॥

ఆజేన వాపి లౌహేన మఘాస్వేవ యతవ్రతః
హస్తిచ్ఛాయాసు విధివత్కర్ణవ్యజనవీజితం॥13॥

ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రా యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్
యత్రాసౌ ప్రథితో లోకేష్వక్షయ్యకరణో వటః॥14॥

ఆపో మూలం ఫలం మాంసమన్నం వాపి పితృక్షయే
యత్కించిన్మధుసంమిశ్రం తదానంత్యాయ కల్పతే॥15॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

యమస్తు యాని శ్రాద్ధాని ప్రోవాచ శశబిందవే
తాని మే శృణు కామ్యాని నక్షత్రేషు పృథక్పృథక్॥1॥

శ్రాద్ధం యః కృత్తికాయోగే కుర్వీత సతతం నరః
అగ్నీనాధాయ సాపత్యో యజేత విగతజ్వరః॥2॥

అపత్యకామో రోహిణ్యామోజస్కామో మృగోత్తమే
క్రూరకర్మా దదచ్ఛ్రాద్ధమార్ద్రాయాం మానవో భవేత్॥3॥

కృషిభాగీ భవేన్మర్త్యః కుర్వఞ్శ్రాద్ధం పునర్వసౌ
పుష్టికామోఽథ పుష్యేణ శ్రాద్ధమీహేత మానవః॥4॥

ఆశ్లేషాయాం దదచ్ఛ్రాద్ధం వీరాన్పుత్రాన్ప్రజాయతే
జ్ఞాతీనాం తు భవేచ్ఛ్రేష్ఠో మఘాసు శ్రాద్ధమావపన్॥5॥

ఫల్గునీషు దదచ్ఛ్రాద్ధం సుభగః శ్రాద్ధదో భవేత్
అపత్యభాగుత్తరాసు హస్తేన ఫలభాగ్భవేత్॥6॥

చిత్రాయాం తు దదచ్ఛ్రాద్ధం లభేద్రూపవతః సుతాన్
స్వాతియోగే పితౄనర్చ్య వాణిజ్యముపజీవతి ॥7॥

బహుపుత్రో విశాఖాసు పిత్ర్యమీహన్భవేన్నరః
అనురాధాసు కుర్వాణో రాజచక్రం ప్రవర్తయేత్ ॥8॥

ఆదిపత్యం వ్రజేన్మర్త్యో జ్యేష్ఠాయామపవర్జయన్
నరః కురుకులశ్రేష్ఠ శ్రద్ధాదమపురఃసరః ॥9॥

మూలే త్వారోగ్యమర్ఛేత యశోఽషాఢాస్వనుత్తమం
ఉత్తరాసు త్వషాఢాసు వీతశోకశ్చరేన్మహీం ॥10॥

శ్రాద్ధం త్వభిజితా కుర్వన్విద్యాం శ్రేష్ఠామవాప్నుయాత్
శ్రవణే తు దదచ్ఛ్రాద్ధం ప్రేత్య గచ్ఛేత్పరాం గతిం ॥11॥

రాజ్యభాగీ ధనిష్ఠాయాం ప్రాప్నుయాన్నాపదం నరః
నక్షత్రే వారుణే కుర్వన్భిషక్సిద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥12॥

పూర్వప్రోష్ఠపదాః కుర్వన్బహు విందేదజావికం
ఉత్తరాస్వథ కుర్వాణో విందతే గాః సహస్రశః ॥13॥

బహురూప్యకృతం విత్తం విందతే రేవతీం శ్రితః
అశ్వాంశ్చాశ్వయుజే వేత్తి భరణీష్వాయురుత్తమం ॥14॥

ఇమం శ్రాద్ధవిధిం శ్రుత్వా శశబిందుస్తథాకరోత్
అక్లేశేనాజయచ్చాపి మహీం సోఽనుశశాస హ ॥15॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కీదృశేభ్యః ప్రదాతవ్యం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితామహ
ద్విజేభ్యః కురుశార్దూల తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణాన్న పరీక్షేత క్షత్రియో దానధర్మవిత్
దైవే కర్మణి పిత్ర్యే తు న్యాయ్యమాహుః పరీక్షణం ॥2॥

దేవతాః పూజయంతీహ దైవేనైవేహ తేజసా
ఉపేత్య తస్మాద్దేవేభ్యః సర్వేభ్యో దాపయేన్నరః ॥3॥

శ్రాద్ధే త్వథ మహారాజ పరీక్షేద్బ్రాహ్మణాన్బుధః
కులశీలవయోరూపైర్విద్యయాభిజనేన చ ॥4॥

ఏషామన్యే పంక్తిదూషాస్తథాన్యే పంక్తిపావనాః
అపాంక్తేయాస్తు యే రాజన్కీర్తయిష్యామి తాఞ్శృణు ॥5॥

కితవో భ్రూణహా యక్ష్మీ పశుపాలో నిరాకృతిః
గ్రామప్రేష్యో వార్ధుషికో గాయనః సర్వవిక్రయీ ॥6॥

అగారదాహీ గరదః కుండాశీ సోమవిక్రయీ
సాముద్రికో రాజభృత్యస్తైలికః కూటకారకః ॥7॥

పిత్రా వివదమానశ్చ యస్య చోపపతిర్గృహే
అభిశస్తస్తథా స్తేనః శిల్పం యశ్చోపజీవతి ॥8॥

పర్వకారశ్చ సూచీ చ మిత్రధ్రుక్పారదారికః
అవ్రతానాముపాధ్యాయః కాండపృష్ఠస్తథైవ చ॥9॥

శ్వభిర్యశ్చ పరిక్రామేద్యః శునా దష్ట ఏవ చ
పరివిత్తిశ్చ యశ్చ స్యాద్దుశ్చర్మా గురుతల్పగః
కుశీలవో దేవలకో నక్షత్రైర్యశ్చ జీవతి॥10॥

ఏతానిహ విజానీయాదపాంక్తేయాంద్విజాధమాన్
శూద్రాణాముపదేశం చ యే కుర్వంత్యల్పచేతసః॥11॥

షష్టిం కాణః శతం షండః శ్విత్రీ యావత్ప్రపశ్యతి
పంక్త్యాం సముపవిష్టాయాం తావద్దూషయతే నృప॥12॥

యద్వేష్టితశిరా భుంక్తే యద్భుంక్తే దక్షిణాముఖః
సోపానత్కశ్చ యద్భుంక్తే సర్వం విద్యాత్తదాసురం॥13॥

అసూయతా చ యద్దత్తం యచ్చ శ్రద్ధావివర్జితం
సర్వం తదసురేంద్రాయ బ్రహ్మా భాగమకల్పయత్॥14॥

శ్వానశ్చ పంక్తిదూషాశ్చ నావేక్షేరన్కథంచన
తస్మాత్పరివృతే దద్యాత్తిలాంశ్చాన్వవకీరయేత్॥15॥

తిలాదానే చ క్రవ్యాదా యే చ క్రోధవశా గణాః
యాతుధానాః పిశాచాశ్చ విప్రలుంపంతి తద్ధవిః॥16॥

యావద్ధ్యపంక్త్యః పంక్త్యాం వై భుంజానాననుపశ్యతి
తావత్ఫలాద్భ్రంశయతి దాతారం తస్య బాలిశం॥17॥

ఇమే తు భరతశ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పంక్తిపావనాః
యే త్వతస్తాన్ప్రవక్ష్యామి పరీక్షస్వేహ తాంద్విజాన్॥18॥

వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః సర్వ ఏవ హి
పాంక్తేయాన్యాంస్తు వక్ష్యామి జ్ఞేయాస్తే పంక్తిపావనాః॥19॥

త్రిణాచికేతః పంచాగ్నిస్త్రిసుపర్ణః షడంగవిత్
బ్రహ్మదేయానుసంతానశ్ఛందోగో జ్యేష్ఠసామగః॥20॥

మాతాపిత్రోర్యశ్చ వశ్యః శ్రోత్రియో దశపూరుషః
ఋతుకాలాభిగామీ చ ధర్మపత్నీషు యః సదా
వేదవిద్యావ్రతస్నాతో విప్రః పంక్తిం పునాత్యుత॥21॥

అథర్వశిరసోఽధ్యేతా బ్రహ్మచారీ యతవ్రతః
సత్యవాదీ ధర్మశీలః స్వకర్మనిరతశ్చ యః॥22॥

యే చ పుణ్యేషు తీర్థేషు అభిషేకకృతశ్రమాః
మఖేషు చ సమంత్రేషు భవంత్యవభృథాప్లుతాః॥23॥

అక్రోధనా అచపలాః క్షాంతా దాంతా జితేంద్రియాః
సర్వభూతహితా యే చ శ్రాద్ధేష్వేతాన్నిమంత్రయేత్
ఏతేషు దత్తమక్షయ్యమేతే వై పంక్తిపావనాః॥24॥

ఇమే పరే మహారాజ విజ్ఞేయాః పంక్తిపావనాః
యతయో మోక్షధర్మజ్ఞా యోగాః సుచరితవ్రతాః॥25॥

యే చేతిహాసం ప్రయతాః శ్రావయంతి ద్విజోత్తమాన్
యే చ భాష్యవిదః కేచిద్యే చ వ్యాకరణే రతాః॥26॥

అధీయతే పురాణం యే ధర్మశాస్త్రాణ్యథాపి చ
అధీత్య చ యథాన్యాయం విధివత్తస్య కారిణః॥27॥

ఉపపన్నో గురుకులే సత్యవాదీ సహస్రదః
అగ్ర్యః సర్వేషు వేదేషు సర్వప్రవచనేషు చ॥28॥

యావదేతే ప్రపశ్యంతి పంక్త్యాస్తావత్పునంత్యుత
తతో హి పావనాత్పంక్త్యాః పంక్తిపావన ఉచ్యతే||29||

క్రోశాదర్ధతృతీయాత్తు పావయేదేక ఏవ హి
బ్రహ్మదేయానుసంతాన ఇతి బ్రహ్మవిదో విదుః||30||

అనృత్విగనుపాధ్యాయః స చేదగ్రాసనం వ్రజేత్
ఋత్విగ్భిరననుజ్ఞాతః పంక్త్యా హరతి దుష్కృతం||31||

అథ చేద్వేదవిత్సర్వైః పంక్తిదోషైర్వివర్జితః
న చ స్యాత్పతితో రాజన్పంక్తిపావన ఏవ సః||32||

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పరీక్ష్యామంత్రయేద్ద్విజాన్
స్వకర్మనిరతాందాంతాన్కులే జాతాన్బహుశ్రుతాన్||33||

యస్య మిత్రప్రధానాని శ్రాద్ధాని చ హవీంషి చ
న ప్రీణాతి పితౄందేవాన్స్వర్గం చ న స గచ్ఛతి||34||

యశ్చ శ్రాద్ధే కురుతే సంగతాని; న దేవయానేన పథా స యాతి
స వై ముక్తః పిప్పలం బంధనాద్వా; స్వర్గాల్లోకాచ్చ్యవతే శ్రాద్ధమిత్రః||35||

తస్మాన్మిత్రం శ్రాద్ధకృన్నాద్రియేత; దద్యాన్మిత్రేభ్యః సంగ్రహార్థం ధనాని
యం మన్యతే నైవ శత్రుం న మిత్రం; తం మధ్యస్థం భోజయేద్ధవ్యకవ్యే||36||

యథోషరే బీజముప్తం న రోహే;న్న చాస్యోప్తా ప్రాప్నుయాద్బీజభాగం
ఏవం శ్రాద్ధం భుక్తమనర్హమాణై;ర్న చేహ నాముత్ర ఫలం దదాతి||37||

బ్రాహ్మణో హ్యనధీయానస్తృణాగ్నిరివ శామ్యతి
తస్మై శ్రాద్ధం న దాతవ్యం న హి భస్మని హూయతే||38||

సంభోజనీ నామ పిశాచదక్షిణా; సా నైవ దేవాన్న పితౄనుపైతి
ఇహైవ సా భ్రామ్యతి క్షీణపుణ్యా; శాలాంతరే గౌరివ నష్టవత్సా||39||

యథాగ్నౌ శాంతే ఘృతమాజుహోతి; తన్నైవ దేవాన్న పితౄనుపైతి
తథా దత్తం నర్తనే గాయనే చ; యాం చానృచే దక్షిణామావృణోతి||40||

ఉభౌ హినస్తి న భునక్తి చైషా; యా చానృచే దక్షిణా దీయతే వై
ఆఘాతనీ గర్హితైషా పతంతీ; తేషాం ప్రేతాన్పాతయేద్దేవయానాత్||41||

ఋషీణాం సమయం నిత్యం యే చరంతి యుధిష్ఠిర
నిశ్చితాః సర్వధర్మజ్ఞాస్తాందేవా బ్రాహ్మణాన్విదుః||42||

స్వాధ్యాయనిష్ఠా ఋషయో జ్ఞాననిష్ఠాస్తథైవ చ
తపోనిష్ఠాశ్చ బోద్ధవ్యాః కర్మనిష్ఠాశ్చ భారత||43||

కవ్యాని జ్ఞాననిష్ఠేభ్యః ప్రతిష్ఠాప్యాని భారత
తత్ర యే బ్రాహ్మణాః కేచిన్న నిందతి హి తే వరాః||44||

యే తు నిందంతి జల్పేషు న తాఞ్శ్రాద్ధేషు భోజయేత్
బ్రాహ్మణా నిందితా రాజన్హన్యుస్త్రిపురుషం కులం||45||

వైఖానసానాం వచనమృషీణాం శ్రూయతే నృప
దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణాన్వేదపారగాన్
ప్రియాన్వా యది వా ద్వేష్యాంస్తేషు తచ్ఛ్రాద్ధమావపేత్||46||

యః సహస్రం సహస్రాణాం భోజయేదనృచాం నరః
ఏకస్తాన్మంత్రవిత్ప్రీతః సర్వానర్హతి భారత||47||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కేన సంకల్పితం శ్రాద్ధం కస్మిన్కాలే కిమాత్మకం
భృగ్వంగిరసకే కాలే మునినా కతరేణ వా ||1||

కాని శ్రాద్ధేషు వర్జ్యాని తథా మూలఫలాని చ
ధాన్యజాతిశ్చ కా వర్జ్యా తన్మే బ్రూహి పితామహ ||2||

భీష్మ ఉవాచ

యథా శ్రాద్ధం సంప్రవృత్తం యస్మిన్కాలే యదాత్మకం
యేన సంకల్పితం చైవ తన్మే శృణు జనాధిప ||3||

స్వాయంభువోఽత్రిః కౌరవ్య పరమర్షిః ప్రతాపవాన్
తస్య వంశే మహారాజ దత్తాత్రేయ ఇతి స్మృతః ||4||

దత్తాత్రేయస్య పుత్రోఽభూన్నిమిర్నామ తపోధనః
నిమేశ్చాప్యభవత్పుత్రః శ్రీమాన్నామ శ్రియా వృతః ||5||

పూర్ణే వర్షసహస్రాంతే స కృత్వా దుష్కరం తపః
కాలధర్మపరీతాత్మా నిధనం సముపాగతః ||6||

నిమిస్తు కృత్వా శౌచాని విధిదృష్టేన కర్మణా
సంతాపమగమత్తీవ్రం పుత్రశోకపరాయణః ||7||

అథ కృత్వోపహార్యాణి చతుర్దశ్యాం మహామతిః
తమేవ గణయఞ్శోకం విరాత్రే ప్రత్యబుధ్యత ||8||

తస్యాసీత్ప్రతిబుద్ధస్య శోకేన పిహితాత్మనః
మనః సంహృత్య విషయే బుద్ధిర్విస్తరగామినీ ||9||

తతః సంచింతయామాస శ్రాద్ధకల్పం సమాహితః
యాని తస్యైవ భోజ్యాని మూలాని చ ఫలాని చ ||10||

ఉక్తాని యాని చాన్యాని యాని చేష్టాని తస్య హ
తాని సర్వాణి మనసా వినిశ్చిత్య తపోధనః ||11||

అమావాస్యాం మహాప్రాజ్ఞ విప్రానానాయ్య పూజితాన్
దక్షిణావర్తికాః సర్వా బృసీః స్వయమథాకరోత్ ||12||

సప్త విప్రాంస్తతో భోజ్యే యుగపత్సముపానయత్
ఋతే చ లవణం భోజ్యం శ్యామాకాన్నం దదౌ ప్రభుః ||13||

దక్షిణాగ్రాస్తతో దర్భా విష్టరేషు నివేశితాః
పాదయోశ్చైవ విప్రాణాం యే త్వన్నముపభుంజతే ||14||

కృత్వా చ దక్షిణాగ్రాన్వై దర్భాన్సుప్రయతః శుచిః
ప్రదదౌ శ్రీమతే పిండం నామగోత్రముదాహరన్ ||15||

తత్కృత్వా స మునిశ్రేష్ఠో ధర్మసంకరమాత్మనః
పశ్చాత్తాపేన మహతా తప్యమానోఽభ్యచింతయత్ ||16||

అకృతం మునిభిః పూర్వం కిం మయైతదనుష్ఠితం
కథం ను శాపేన న మాం దహేయుర్బ్రాహ్మణా ఇతి ||17||

తతః సంచింతయామాస వంశకర్తారమాత్మనః
ధ్యాతమాత్రస్తథా చాత్రిరాజగామ తపోధనః ||18||

అథాత్రిస్తం తథా దృష్ట్వా పుత్రశోకేన కర్శితం
భృశమాశ్వాసయామాస వాగ్భిరిష్టాభిరవ్యయః॥19॥

నిమే సంకల్పితస్తేఽయం పితృయజ్ఞస్తపోధనః
మా తే భూద్భీః పూర్వదృష్టో ధర్మోఽయం బ్రహ్మణా స్వయం॥20॥

సోఽయం స్వయంభువిహితో ధర్మః సంకల్పితస్త్వయా
ఋతే స్వయంభువః కోఽన్యః శ్రాద్ధేయం విధిమాహరేత్॥21॥

ఆఖ్యాస్యామి చ తే భూయః శ్రాద్ధేయం విధిముత్తమం
స్వయంభువిహితం పుత్ర తత్కురుష్వ నిబోధ మే॥22॥

కృత్వాగ్నికరణం పూర్వం మంత్రపూర్వం తపోధన
తతోఽర్యమ్ణే చ సోమాయ వరుణాయ చ నిత్యశః॥23॥

విశ్వేదేవాశ్చ యే నిత్యం పితృభిః సహ గోచరాః
తేభ్యః సంకల్పితా భాగాః స్వయమేవ స్వయంభువా॥24॥

స్తోతవ్యా చేహ పృథివీ నివాపస్యేహ ధారిణీ
వైష్ణవీ కాశ్యపీ చేతి తథైవేహాక్షయేతి చ॥25॥

ఉదకానయనే చైవ స్తోతవ్యో వరుణో విభుః
తతోఽగ్నిశ్చైవ సోమశ్చ ఆప్యాయ్యావిహ తేఽనఘ॥26॥

దేవాస్తు పితరో నామ నిర్మితా వై స్వయంభువా
ఊష్మపాః సుమహాభాగాస్తేషాం భాగాః ప్రకల్పితాః॥27॥

తే శ్రాద్ధేనార్చ్యమానా వై విముచ్యంతే హ కిల్బిషాత్
సప్తకః పితృవంశస్తు పూర్వదృష్టః స్వయంభువా॥28॥

విశ్వే చాగ్నిముఖా దేవాః సంఖ్యాతాః పూర్వమేవ తే
తేషాం నామాని వక్ష్యామి భాగార్హాణాం మహాత్మనాం॥29॥

సహః కృతిర్విపాప్మా చ పుణ్యకృత్పావనస్తథా
గ్రామ్నిః క్షేమః సమూహశ్చ దివ్యసానుస్తథైవ చ॥30॥

వివస్వాన్వీర్యవాన్హ్రీమాన్కీర్తిమాన్కృత ఏవ చ
విపూర్వః సోమపూర్వశ్చ సూర్యశ్రీశ్చేతి నామతః॥31॥

సోమపః సూర్యసావిత్రో దత్తాత్మా పుష్కరీయకః
ఉష్ణీనాభో నభోదశ్చ విశ్వాయుర్దీప్తిరేవ చ॥32॥

చమూహరః సువేషశ్చ వ్యోమారిః శంకరో భవః
ఈశః కర్తా కృతిర్దక్షో భువనో దివ్యకర్మకృత్॥33॥

గణితః పంచవీర్యశ్చ ఆదిత్యో రశ్మిమాంస్తథా
సప్తకృత్సోమవర్చాశ్చ విశ్వకృత్కవిరేవ చ॥34॥

అనుగోప్తా సుగోప్తా చ నప్తా చేశ్వర ఏవ చ
జితాత్మా మునివీర్యశ్చ దీప్తలోమా భయంకరః॥35॥

అతికర్మా ప్రతీతశ్చ ప్రదాతా చాంశుమాంస్తథా
శైలాభః పరమక్రోధీ ధీరోష్ణీ భూపతిస్తథా॥36॥

స్రజీ వజ్రీ వరీ చైవ విశ్వేదేవాః సనాతనాః
కీర్తితాస్తే మహాభాగాః కాలస్య గతిగోచరాః॥37॥

అశ్రాద్ధేయాని ధాన్యాని కోద్రవాః పులకాస్తథా
హింగు ద్రవ్యేషు శాకేషు పలాండుం లశునం తథా॥38॥

పలాండుః సౌభంజనకస్తథా గృంజనకాదయః
కూష్మాండజాత్యలాబుం చ కృష్ణం లవణమేవ చ॥39॥

గ్రామ్యం వారాహమాంసం చ యచ్చైవాప్రోక్షితం భవేత్
కృష్ణాజాజీ విడశ్చైవ శీతపాకీ తథైవ చ
అంకురాద్యాస్తథా వర్జ్యా ఇహ శృంగాటకాని చ॥40॥

వర్జయేల్లవణం సర్వం తథా జంబూఫలాని చ
అవక్షుతావరుదితం తథా శ్రాద్ధేషు వర్జయేత్॥41॥

నివాపే హవ్యకవ్యే వా గర్హితం చ శ్వదర్శనం
పితరశ్చైవ దేవాశ్చ నాభినందంతి తద్ధవిః॥42॥

చండాలశ్వపచౌ వర్జ్యౌ నివాపే సముపస్థితే
కాషాయవాసీ కుష్ఠీ వా పతితో బ్రహ్మహాపి వా॥43॥

సంకీర్ణయోనిర్విప్రశ్చ సంబంధీ పతితశ్చ యః
వర్జనీయా బుధైరేతే నివాపే సముపస్థితే॥44॥

ఇత్యేవముక్త్వా భగవాన్స్వవంశజమృషిం పురా
పితామహసభాం దివ్యాం జగామాత్రిస్తపోధనః॥45॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తథా విధౌ ప్రవృత్తే తు సర్వ ఏవ మహర్షయః
పితృయజ్ఞానకుర్వంత విధిదృష్టేన కర్మణా॥1॥

ఋషయో ధర్మనిత్యాస్తు కృత్వా నివపనాన్యుత
తర్పణం చాప్యకుర్వంత తీర్థాంభోభిర్యతవ్రతాః॥2॥

నివాపైర్దీయమానైశ్చ చాతుర్వర్ణ్యేన భారత
తర్పితాః పితరో దేవాస్తే నాన్నం జరయంతి వై॥3॥

అజీర్ణేనాభిహన్యంతే తే దేవాః పితృభిః సహ
సోమమేవాభ్యపద్యంత నివాపాన్నాభిపీడితాః॥4॥

తేఽబ్రువన్సోమమాసాద్య పితరోఽజీర్ణపీడితాః
నివాపాన్నేన పీడ్యామః శ్రేయో నోఽత్ర విధీయతాం॥5॥

తాన్సోమః ప్రత్యువాచాథ శ్రేయశ్చేదీప్సితం సురాః
స్వయంభూసదనం యాత స వః శ్రేయో విధాస్యతి॥6॥

తే సోమవచనాద్దేవాః పితృభిః సహ భారత
మేరుశృంగే సమాసీనం పితామహముపాగమన్॥7॥

పితర ఊచుః

నివాపాన్నేన భగవన్భృశం పీడ్యామహే వయం
ప్రసాదం కురు నో దేవ శ్రేయో నః సంవిధీయతాం॥8॥

ఇతి తేషాం వచః శ్రుత్వా స్వయంభూరిదమబ్రవీత్
ఏష మే పార్శ్వతో వహ్నిర్యుష్మచ్ఛ్రేయో విధాస్యతి॥9॥

అగ్నిరువాచ

సహితాస్తాత భోక్ష్యామో నివాపే సముపస్థితే
జరయిష్యథ చాప్యన్నం మయా సార్ధం న సంశయః॥10॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు పితరస్తతస్తే విజ్వరాభవన్
ఏతస్మాత్కారణాచ్చాగ్నేః ప్రాక్తనం దీయతే నృప॥11॥

నివప్తే చాగ్నిపూర్వే వై నివాపే పురుషర్షభ
న బ్రహ్మరాక్షసాస్తం వై నివాపం ధర్షయంత్యుత
రక్షాంసి చాపవర్తంతే స్థితే దేవే విభావసౌ॥12॥

పూర్వం పిండం పితుర్దద్యాత్తతో దద్యాత్పితామహే
ప్రపితామహాయ చ తత ఏష శ్రాద్ధవిధిః స్మృతః॥13॥

బ్రూయాచ్ఛ్రాద్ధే చ సావిత్రీం పిండే పిండే సమాహితః
సోమాయేతి చ వక్తవ్యం తథా పితృమతేతి చ॥14॥

రజస్వలా చ యా నారీ వ్యంగితా కర్ణయోశ్చ యా
నివాపే నోపతిష్ఠేత సంగ్రాహ్యా నాన్యవంశజాః॥15॥

జలం ప్రతరమాణశ్చ కీర్తయేత పితామహాన్
నదీమాసాద్య కుర్వీత పితౄణాం పిండతర్పణం॥16॥

పూర్వం స్వవంశజానాం తు కృత్వాద్భిస్తర్పణం పునః
సుహృత్సంబంధివర్గాణాం తతో దద్యాజ్జలాంజలిం॥17॥

కల్మాషగోయుగేనాథ యుక్తేన తరతో జలం
పితరోఽభిలషంతే వై నావం చాప్యధిరోహతః
సదా నావి జలం తజ్జ్ఞాః ప్రయచ్ఛంతి సమాహితాః॥18॥

మాసార్ధే కృష్ణపక్షస్య కుర్యాన్నివపనాని వై
పుష్టిరాయుస్తథా వీర్యం శ్రీశ్చైవ పితృవర్తినః॥19॥

పితామహః పులస్త్యశ్చ వసిష్ఠః పులహస్తథా
అంగిరాశ్చ క్రతుశ్చైవ కశ్యపశ్చ మహానృషిః
ఏతే కురుకులశ్రేష్ఠ మహాయోగేశ్వరాః స్మృతాః॥20॥

ఏతే చ పితరో రాజన్నేష శ్రాద్ధవిధిః పరః
ప్రేతాస్తు పిండసంబంధాన్ముచ్యంతే తేన కర్మణా॥21॥

ఇత్యేషా పురుషశ్రేష్ఠ శ్రాద్ధోత్పత్తిర్యథాగమం
ఖ్యాపితా పూర్వనిర్దిష్టా దానం వక్ష్యామ్యతః పరం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ద్విజాతయో వ్రతోపేతా హవిస్తే యది భుంజతే
అన్నం బ్రాహ్మణకామాయ కథమేతత్పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అవేదోక్తవ్రతాశ్చైవ భుంజానాః కార్యకారిణః
వేదోక్తేషు తు భుంజానా వ్రతలుప్తా యుధిష్ఠిర॥2॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం తప ఇత్యాహురుపవాసం పృథగ్జనాః
తపః స్యాదేతదిహ వై తపోఽన్యద్వాపి కిం భవేత్॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

మాసార్ధమాసౌ నోపవసేద్యత్తపో మన్యతే జనః
ఆత్మతంత్రోపఘాతీ యో న తపస్వీ న ధర్మవిత్॥4॥

త్యాగస్యాపి చ సంపత్తిః శిష్యతే తప ఉత్తమం
సదోపవాసీ చ భవేద్బ్రహ్మచారీ తథైవ చ॥5॥

మునిశ్చ స్యాత్సదా విప్రో దేవాంశ్చైవ సదా యజేత్
కుటుంబికో ధర్మకామః సదాస్వప్నశ్చ భారత॥6॥

అమృతాశీ సదా చ స్యాత్పవిత్రీ చ సదా భవేత్
ఋతవాదీ సదా చ స్యాన్నియతశ్చ సదా భవేత్॥7॥

విఘసాశీ సదా చ స్యాత్సదా చైవాతిథిప్రియః
అమాంసాశీ సదా చ స్యాత్పవిత్రీ చ సదా భవేత్॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం సదోపవాసీ స్యాద్బ్రహ్మచారీ చ పార్థివ
విఘసాశీ కథం చ స్యాత్కథం చైవాతిథిప్రియః॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

అంతరా సాయమాశం చ ప్రాతరాశం తథైవ చ
సదోపవాసీ భవతి యో న భుంక్తేఽన్తరా పునః॥10॥

భార్యాం గచ్ఛన్బ్రహ్మచారీ సదా భవతి చైవ హ
ఋతవాదీ సదా చ స్యాద్దానశీలశ్చ మానవః॥11॥

అభక్షయన్వృథా మాంసమమాంసాశీ భవత్యుత
దానం దదత్పవిత్రీ స్యాదస్వప్నశ్చ దివాస్వపన్॥12॥

భృత్యాతిథిషు యో భుంక్తే భుక్తవత్సు నరః సదా
అమృతం కేవలం భుంక్తే ఇతి విద్ధి యుధిష్ఠిర॥13॥

అభుక్తవత్సు నాశ్నాతి బ్రాహ్మణేషు తు యో నరః
అభోజనేన తేనాస్య జితః స్వర్గో భవత్యుత॥14॥

దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ భృత్యేభ్యోఽతిథిభిః సహ
అవశిష్టాని యో భుంక్తే తమాహుర్విఘసాశినం॥15॥

తేషాం లోకా హ్యపర్యంతాః సదనే బ్రహ్మణః స్మృతాః
ఉపస్థితా హ్యప్సరోభిర్గంధర్వైశ్చ జనాధిప॥16॥

దేవతాతిథిభిః సార్ధం పితృభిశ్చోపభుంజతే
రమంతే పుత్రపౌత్రైశ్చ తేషాం గతిరనుత్తమా॥17॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛంతి దానాని వివిధాని చ
దాతృప్రతిగ్రహీత్రోర్వా కో విశేషః పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సాధోర్యః ప్రతిగృహ్ణీయాత్తథైవాసాధుతో ద్విజః
గుణవత్యల్పదోషః స్యాన్నిర్గుణే తు నిమజ్జతి॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
వృషాదర్భేశ్చ సంవాదం సప్తర్షీణాం చ భారత॥3॥

కశ్యపోఽత్రిర్వసిష్ఠశ్చ భరద్వాజోఽథ గౌతమః
విశ్వామిత్రో జమదగ్నిః సాధ్వీ చైవాప్యరుంధతీ॥4॥

సర్వేషామథ తేషాం తు గండాభూత్కర్మకారికా
శూద్రః పశుసఖశ్చైవ భర్తా చాస్యా బభూవ హ॥5॥

తే వై సర్వే తపస్యంతః పురా చేరుర్మహీమిమాం
సమాధినోపశిక్షంతో బ్రహ్మలోకం సనాతనం॥6॥

అథాభవదనావృష్టిర్మహతీ కురునందన
కృచ్ఛ్రప్రాణోఽభవద్యత్ర లోకోఽయం వై క్షుధాన్వితః॥7॥

కస్మింశ్చిచ్చ పురా యజ్ఞే యాజ్యేన శిబిసూనునా
దక్షిణార్థేఽథ ఋత్విగ్భ్యో దత్తః పుత్రో నిజః కిల॥8॥

తస్మిన్కాలేఽథ సోఽల్పాయుర్దిష్టాంతమగమత్ప్రభో
తే తం క్షుధాభిసంతప్తాః పరివార్యోపతస్థిరే॥9॥

యాజ్యాత్మజమథో దృష్ట్వా గతాసుమృషిసత్తమాః
అపచంత తదా స్థాల్యాం క్షుధార్తాః కిల భారత॥10॥

నిరాద్యే మర్త్యలోకేఽస్మిన్నాత్మానం తే పరీప్సవః
కృచ్ఛ్రామాపేదిరే వృత్తిమన్నహేతోస్తపస్వినః॥11॥

అటమానోఽథ తాన్మార్గే పచమానాన్మహీపతిః
రాజా శైబ్యో వృషాదర్భిః క్లిశ్యమానాందదర్శ హ॥12॥

వృషాదర్భిరువాచ

ప్రతిగ్రహస్తారయతి పుష్టిర్వై ప్రతిగృహ్ణతాం
మయి యద్విద్యతే విత్తం తచ్ఛృణుధ్వం తపోధనాః॥13॥

ప్రియో హి మే బ్రాహ్మణో యాచమానో; దద్యామహం వోఽశ్వతరీసహస్రం
ఏకైకశః సవృషాః సంప్రసూతాః; సర్వేషాం వై శీఘ్రగాః శ్వేతలోమాః॥14॥

కులంభరాననడుహః శతంశతా;న్ధుర్యాఞ్శుభాన్సర్వశోఽహం దదాని
పృథ్వీవాహాన్పీవరాంశ్చైవ తావ;దగ్ర్యా గృష్ట్యో ధేనవః సువ్రతాశ్చ॥15॥

వరాన్గ్రామాన్వ్రీహియవం రసాంశ్చ; రత్నం చాన్యద్దుర్లభం కిం దదాని
మా స్మాభక్ష్యే భావమేవం కురుధ్వం; పుష్ట్యర్థం వై కిం ప్రయచ్ఛామ్యహం వః॥16॥

ఋషయ ఊచుః

రాజన్ప్రతిగ్రహో రాజ్ఞో మధ్వాస్వాదో విషోపమః
తజ్జానమానః కస్మాత్త్వం కురుషే నః ప్రలోభనం॥17॥

క్షత్రం హి దైవతమివ బ్రాహ్మణం సముపాశ్రితం
అమలో హ్యేష తపసా ప్రీతః ప్రీణాతి దేవతాః॥18॥

అహ్నాపీహ తపో జాతు బ్రాహ్మణస్యోపజాయతే
తద్దావ ఇవ నిర్దహ్యాత్ప్రాప్తో రాజప్రతిగ్రహః॥19॥

కుశలం సహ దానేన రాజన్నస్తు సదా తవ
అర్థిభ్యో దీయతాం సర్వమిత్యుక్త్వా తే తతో యయుః॥20॥

అపక్వమేవ తన్మాంసమభూత్తేషాం చ ధీమతాం
అథ హిత్వా యయుః సర్వే వనమాహారకాంక్షిణః॥21॥

తతః ప్రచోదితా రాజ్ఞా వనం గత్వాస్య మంత్రిణః
ప్రచీయోదుంబరాణి స్మ దానం దాతుం ప్రచక్రముః॥22॥

ఉదుంబరాణ్యథాన్యాని హేమగర్భాణ్యుపాహరన్
భృత్యాస్తేషాం తతస్తాని ప్రగ్రాహితుముపాద్రవన్॥23॥

గురూణీతి విదిత్వాథ న గ్రాహ్యాణ్యత్రిరబ్రవీత్
న స్మ హే మూఢవిజ్ఞానా న స్మ హే మందబుద్ధయః
హైమానీమాని జానీమః ప్రతిబుద్ధాః స్మ జాగృమః॥24॥

ఇహ హ్యేతదుపాదత్తం ప్రేత్య స్యాత్కటుకోదయం
అప్రతిగ్రాహ్యమేవైతత్ప్రేత్య చేహ సుఖేప్సునా॥25॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

శతేన నిష్కం గణితం సహస్రేణ చ సంమితం
యథా బహు ప్రతీచ్ఛన్హి పాపిష్ఠాం లభతే గతిం॥26॥

కశ్యప ఉవాచ

యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః
సర్వం తన్నాలమేకస్య తస్మాద్విద్వాఞ్శమం వ్రజేత్॥27॥

భరద్వాజ ఉవాచ

ఉత్పన్నస్య రురోః శృంగం వర్ధమానస్య వర్ధతే
ప్రార్థనా పురుషస్యేవ తస్య మాత్రా న విద్యతే॥28॥

గౌతమ ఉవాచ

న తల్లోకే ద్రవ్యమస్తి యల్లోకం ప్రతిపూరయేత్
సముద్రకల్పః పురుషో న కదాచన పూర్యతే॥29॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

కామం కామయమానస్య యదా కామః సమృధ్యతే
అథైనమపరః కామస్తృష్ణా విధ్యతి బాణవత్॥30॥

జమదగ్నిరువాచ

ప్రతిగ్రహే సంయమో వై తపో ధారయతే ధ్రువం
తద్ధనం బ్రాహ్మణస్యేహ లుభ్యమానస్య విస్రవేత్॥31॥

అరుంధత్యువాచ

ధర్మార్థం సంచయో యో వై ద్రవ్యాణాం పక్షసంమతః
తపఃసంచయ ఏవేహ విశిష్టో ద్రవ్యసంచయాత్॥32॥

గండోవాచ

ఉగ్రాదితో భయాద్యస్మాద్బిభ్యతీమే మమేశ్వరాః
బలీయాంసో దుర్బలవద్బిభేమ్యహమతః పరం॥33॥

పశుసఖ ఉవాచ

యద్వై ధర్మే పరం నాస్తి బ్రాహ్మణాస్తద్ధనం విదుః
వినయార్థం సువిద్వాంసముపాసేయం యథాతథం॥34॥

ఋషయ ఊచుః

కుశలం సహ దానాయ తస్మై యస్య ప్రజా ఇమాః
ఫలాన్యుపధియుక్తాని య ఏవం నః ప్రయచ్ఛసి॥35॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా హేమగర్భాణి హిత్వా తాని ఫలాని తే
ఋషయో జగ్మురన్యత్ర సర్వ ఏవ ధృతవ్రతాః॥36॥

మంత్రిణః ఊచుః

ఉపధిం శంకమానాస్తే హిత్వేమాని ఫలాని వై
తతోఽన్యేనైవ గచ్ఛంతి విదితం తేఽస్తు పార్థివ॥37॥

ఇత్యుక్తః స తు భృత్యైస్తైర్వృషాదర్భిశ్చుకోప హ
తేషాం సంప్రతికర్తుం చ సర్వేషామగమద్గృహం॥38॥

స గత్వాహవనీయేఽగ్నౌ తీవ్రం నియమమాస్థితః
జుహావ సంస్కృతాం మంత్రైరేకైకామాహుతిం నృపః॥39॥

తస్మాదగ్నేః సముత్తస్థౌ కృత్యా లోకభయంకరీ
తస్యా నామ వృషాదర్భిర్యాతుధానీత్యథాకరోత్॥40॥

సా కృత్యా కాలరాత్రీవ కృతాంజలిరుపస్థితా
వృషాదర్భిం నరపతిం కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్॥41॥

వృషాదర్భిరువాచ

ఋషీణాం గచ్ఛ సప్తానామరుంధత్యాస్తథైవ చ
దాసీభర్తుశ్చ దాస్యాశ్చ మనసా నామ ధారయ॥42॥

జ్ఞాత్వా నామాని చైతేషాం సర్వానేతాన్వినాశయ
వినష్టేషు యథా స్వైరం గచ్ఛ యత్రేప్సితం తవ॥43॥

సా తథేతి ప్రతిశ్రుత్య యాతుధానీ స్వరూపిణీ
జగామ తద్వనం యత్ర విచేరుస్తే మహర్షయః ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అథాత్రిప్రముఖా రాజన్వనే తస్మిన్మహర్షయః
వ్యచరన్భక్షయంతో వై మూలాని చ ఫలాని చ ॥1॥

అథాపశ్యన్సుపీనాంసపాణిపాదముఖోదరం
పరివ్రజంతం స్థూలాంగం పరివ్రాజం శునఃసఖం ॥2॥

అరుంధతీ తు తం దృష్ట్వా సర్వాంగోపచితం శుభా
భవితారో భవంతో వై నైవమిత్యబ్రవీదృషీన్ ॥3॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకమగ్నిహోత్రమనిర్హుతం
సాయం ప్రాతశ్చ హోతవ్యం తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥4॥

అత్రిరువాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం క్షుధా వీర్యం సమాహతం
కృచ్ఛ్రాధీతం ప్రనష్టం చ తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥5॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం శశ్వచ్ఛాస్త్రం జరద్గవః
అలసః క్షుత్పరో మూర్ఖస్తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥6॥

జమదగ్నిరువాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం భక్తమింధనమేవ చ
సంచింత్య వార్షికం కించిత్తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥7॥

కశ్యప ఉవాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం చత్వారశ్చ సహోదరాః
దేహి దేహీతి భిక్షంతి తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥8॥

భరద్వాజ ఉవాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం బ్రహ్మబంధోరచేతసః
శోకో భార్యాపవాదేన తేన పీవాఞ్శునఃసఖః ॥9॥

గౌతమ ఉవాచ

నైతస్యేహ యథాస్మాకం త్రికౌశేయం హి రాంకవం
ఏకైకం వై త్రివార్షీయం తేన పీవాఞ్ఛునఃసఖః॥10॥

భీష్మ ఉవాచ

అథ దృష్ట్వా పరివ్రాట్స తాన్మహర్షీఞ్ఛునఃసఖః
అభిగమ్య యథాన్యాయం పాణిస్పర్శమథాచరత్॥11॥

పరిచర్యాం వనే తాం తు క్షుత్ప్రతీఘాతకారికాం
అన్యోన్యేన నివేద్యాథ ప్రాతిష్ఠంత సహైవ తే॥12॥

ఏకనిశ్చయకార్యాశ్చ వ్యచరంత వనాని తే
ఆదదానాః సముద్ధృత్య మూలాని చ ఫలాని చ॥13॥

కదాచిద్విచరంతస్తే వృక్షైరవిరలైర్వృతాం
శుచివారిప్రసన్నోదాం దదృశుః పద్మినీం శుభాం॥14॥

బాలాదిత్యవపుఃప్రఖ్యైః పుష్కరైరుపశోభితాం
వైదూర్యవర్ణసదృశైః పద్మపత్రైరథావృతాం॥15॥

నానావిధైశ్చ విహగైర్జలప్రకరసేవిభిః
ఏకద్వారామనాదేయాం సూపతీర్థామకర్దమాం॥16॥

వృషాదర్భిప్రయుక్తా తు కృత్యా వికృతదర్శనా
యాతుధానీతి విఖ్యాతా పద్మినీం తామరక్షత॥17॥

శునఃసఖసహాయాస్తు బిసార్థం తే మహర్షయః
పద్మినీమభిజగ్ముస్తే సర్వే కృత్యాభిరక్షితాం॥18॥

తతస్తే యాతుధానీం తాం దృష్ట్వా వికృతదర్శనాం
స్థితాం కమలినీతీరే కృత్యామూచుర్మహర్షయః॥19॥

ఏకా తిష్ఠసి కా ను త్వం కస్యార్థే కిం ప్రయోజనం
పద్మినీతీరమాశ్రిత్య బ్రూహి త్వం కిం చికీర్షసి॥20॥

యాతుధాన్యువాచ

యాస్మి సాస్మ్యనుయోగో మే న కర్తవ్యః కథంచన
ఆరక్షిణీం మాం పద్మిన్యా విత్త సర్వే తపోధనాః॥21॥

ఋషయ ఊచుః

సర్వ ఏవ క్షుధార్తాః స్మ న చాన్యత్కించిదస్తి నః
భవత్యాః సంమతే సర్వే గృహ్ణీమహి బిసాన్యుత॥22॥

యాతుధాన్యువాచ

సమయేన బిసానీతో గృహ్ణీధ్వం కామకారతః
ఏకైకో నామ మే ప్రోక్త్వా తతో గృహ్ణీత మాచిరం॥23॥

భీష్మ ఉవాచ

విజ్ఞాయ యాతుధానీం తాం కృత్యామృషివధైషిణీం
అత్రిః క్షుధాపరీతాత్మా తతో వచనమబ్రవీత్॥24॥

అరాత్రిరత్రేః సా రాత్రిర్యాం నాధీతే త్రిరద్య వై
అరాత్రిరత్రిరిత్యేవ నామ మే విద్ధి శోభనే॥25॥

యాతుధాన్యువాచ

యథోదాహృతమేతత్తే మయి నామ మహామునే
దుర్ధార్యమేతన్మనసా గచ్ఛావతర పద్మినీం॥26॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

వసిష్ఠోఽస్మి వరిష్ఠోఽస్మి వసే వాసం గృహేష్వపి
వరిష్ఠత్వాచ్చ వాసాచ్చ వసిష్ఠ ఇతి విద్ధి మాం॥27॥

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం॥28॥

కశ్యప ఉవాచ

కులం కులం చ కుపపః కుపయః కశ్యపో ద్విజః
కాశ్యః కాశనికాశత్వాదేతన్మే నామ ధారయ॥29॥

యాతుధాన్యువాచ

యథోదాహృతమేతత్తే మయి నామ మహామునే
దుర్ధార్యమేతన్మనసా గచ్ఛావతర పద్మినీం॥30॥

భరద్వాజ ఉవాచ

భరే సుతాన్భరే శిష్యాన్భరే దేవాన్భరే ద్విజాన్
భరే భార్యామనవ్యాజో భరద్వాజోఽస్మి శోభనే॥31॥

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం॥32॥

గౌతమ ఉవాచ

గోదమో దమగోఽధూమో దమో దుర్దర్శనశ్చ తే
విద్ధి మాం గౌతమం కృత్యే యాతుధాని నిబోధ మే॥33॥

యాతుధాన్యువాచ

యథోదాహృతమేతత్తే మయి నామ మహామునే
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం ||34||

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

విశ్వేదేవాశ్చ మే మిత్రం మిత్రమస్మి గవాం తథా
విశ్వామిత్రమితి ఖ్యాతం యాతుధాని నిబోధ మే ||35||

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం ||36||

జమదగ్నిరువాచ

జాజమద్యజజా నామ మ్నృజా మాహ జిజాయిషే
జమదగ్నిరితి ఖ్యాతమతో మాం విద్ధి శోభనే ||37||

యాతుధాన్యువాచ

యథోదాహృతమేతత్తే మయి నామ మహామునే
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం ||38||

అరుంధత్యువాచ

ధరాం ధరిత్రీం వసుధాం భర్తుస్తిష్ఠామ్యనంతరం
మనోఽనురుంధతీ భర్తురితి మాం విద్ధ్యరుంధతీం ||39||

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం ||40||

గండోవాచ

గండం గండం గతవతీ గండగండేతి సంజ్ఞితా
గండగండేవ గండేతి విద్ధి మానలసంభవే ||41||

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం ||42||

పశుసఖ ఉవాచ

సఖా సఖే యః సఖ్యేయః పశూనాం చ సఖా సదా
గౌణం పశుసఖేత్యేవం విద్ధి మామగ్నిసంభవే||43||

యాతుధాన్యువాచ

నామనైరుక్తమేతత్తే దుఃఖవ్యాభాషితాక్షరం
నైతద్ధారయితుం శక్యం గచ్ఛావతర పద్మినీం||44||

శునఃసఖ ఉవాచ

ఏభిరుక్తం యథా నామ నాహం వక్తుమిహోత్సహే
శునఃసఖసఖాయం మాం యాతుధాన్యుపధారయ||45||

యాతుధాన్యువాచ

నామ తేఽవ్యక్తముక్తం వై వాక్యం సందిగ్ధయా గిరా
తస్మాత్సకృదిదానీం త్వం బ్రూహి యన్నామ తే ద్విజ||46||

శునఃసఖ ఉవాచ

సకృదుక్తం మయా నామ న గృహీతం యదా త్వయా
తస్మాత్త్రిదండాభిహతా గచ్ఛ భస్మేతి మాచిరం||47||

భీష్మ ఉవాచ

సా బ్రహ్మదండకల్పేన తేన మూర్ధ్ని హతా తదా
కృత్యా పపాత మేదిన్యాం భస్మసాచ్చ జగామ హ||48||

శునఃసఖశ్చ హత్వా తాం యాతుధానీం మహాబలాం
భువి త్రిదండం విష్టభ్య శాద్వలే సముపావిశత్||49||

తతస్తే మునయః సర్వే పుష్కరాణి బిసాని చ
యథాకామముపాదాయ సముత్తస్థుర్ముదాన్వితాః||50||

శ్రమేణ మహతా యుక్తాస్తే బిసాని కలాపశః
తీరే నిక్షిప్య పద్మిన్యాస్తర్పణం చక్రురంభసా||51||

అథోత్థాయ జలాత్తస్మాత్సర్వే తే వై సమాగమన్
నాపశ్యంశ్చాపి తే తాని బిసాని పురుషర్షభ||52||

ఋషయ ఊచుః

కేన క్షుధాభిభూతానామస్మాకం పాపకర్మణా
నృశంసేనాపనీతాని బిసాన్యాహారకాంక్షిణాం||53||

తే శంకమానాస్త్వన్యోన్యం పప్రచ్ఛుర్ద్విజసత్తమాః
త ఊచుః శపథం సర్వే కుర్మ ఇత్యరికర్శన||54||

త ఉక్త్వా బాఢమిత్యేవ సర్వ ఏవ శునఃసఖం
క్షుధార్తాః సుపరిశ్రాంతాః శపథాయోపచక్రముః॥55॥

అత్రిరువాచ

స గాం స్పృశతు పాదేన సూర్యం చ ప్రతిమేహతు
అనధ్యాయేష్వధీయాత బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥56॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

అనధ్యాయపరో లోకే శునః స పరికర్షతు
పరివ్రాట్కామవృత్తోఽస్తు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥57॥

శరణాగతం హంతు మిత్రం స్వసుతాం చోపజీవతు
అర్థాన్కాంక్షతు కీనాశాద్బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥58॥

కశ్యప ఉవాచ

సర్వత్ర సర్వం పణతు న్యాసలోపం కరోతు చ
కూటసాక్షిత్వమభ్యేతు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥59॥

వృథామాంసం సమశ్నాతు వృథాదానం కరోతు చ
యాతు స్త్రియం దివా చైవ బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥60॥

భరద్వాజ ఉవాచ

నృశంసస్త్యక్తధర్మాస్తు స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ
బ్రాహ్మణం చాపి జయతాం బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥61॥

ఉపాధ్యాయమధః కృత్వా ఋచోఽధ్యేతు యజూంషి చ
జుహోతు చ స కక్షాగ్నౌ బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥62॥

జమదగ్నిరువాచ

పురీషముత్సృజత్వప్సు హంతు గాం చాపి దోహినీం
అనృతౌ మైథునం యాతు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥63॥

ద్వేష్యో భార్యోపజీవీ స్యాద్దూరబంధుశ్చ వైరవాన్
అన్యోన్యస్యాతిథిశ్చాస్తు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥64॥

గౌతమ ఉవాచ

అధీత్య వేదాంస్త్యజతు త్రీనగ్నీనపవిధ్యతు
విక్రీణాతు తథా సోమం బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥65॥

ఉదపానప్లవే గ్రామే బ్రాహ్మణో వృషలీపతిః
తస్య సాలోక్యతాం యాతు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥66॥

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

జీవతో వై గురూన్భృత్యాన్భరంత్వస్య పరే జనాః
అగతిర్బహుపుత్రః స్యాద్బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥67॥

అశుచిర్బ్రహ్మకూటోఽస్తు ఋద్ధ్యా చైవాప్యహంకృతః
కర్షకో మత్సరీ చాస్తు బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥68॥

వర్షాన్కరోతు భృతకో రాజ్ఞశ్చాస్తు పురోహితః
అయాజ్యస్య భవేదృత్విగ్బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥69॥

అరుంధత్యువాచ

నిత్యం పరివదేచ్ఛ్వశ్రూం భర్తుర్భవతు దుర్మనాః
ఏకా స్వాదు సమశ్నాతు బిసస్తైన్యం కరోతి యా॥70॥

జ్ఞాతీనాం గృహమధ్యస్థా సక్తూనత్తు దినక్షయే
అభాగ్యావీరసూరస్తు బిసస్తైన్యం కరోతి యా॥71॥

గండోవాచ

అనృతం భాషతు సదా సాధుభిశ్చ విరుధ్యతు
దదాతు కన్యాం శుల్కేన బిసస్తైన్యం కరోతి యా॥72॥

సాధయిత్వా స్వయం ప్రాశేద్దాస్యే జీవతు చైవ హ
వికర్మణా ప్రమీయేత బిసస్తైన్యం కరోతి యా॥73॥

పశుసఖ ఉవాచ

దాస్య ఏవ ప్రజాయేత సోఽప్రసూతిరకించనః
దైవతేష్వనమస్కారో బిసస్తైన్యం కరోతి యః॥74॥

శునఃసఖ ఉవాచ

అధ్వర్యవే దుహితరం దదాతు; ఛ్ఛందోగే వా చరితబ్రహ్మచర్యే
ఆథర్వణం వేదమధీత్య విప్రః; స్నాయీత యో వై హరతే బిసాని॥75॥

ఋషయ ఊచుః

ఇష్టమేతద్ద్విజాతీనాం యోఽయం తే శపథః కృతః
త్వయా కృతం బిసస్తైన్యం సర్వేషాం నః శునఃసఖ॥76॥

శునఃసఖ ఉవాచ

న్యస్తమాద్యమపశ్యద్భిర్యదుక్తం కృతకర్మభిః
సత్యమేతన్న మిథ్యైతద్బిసస్తైన్యం కృతం మయా॥77॥

మయా హ్యంతర్హితానీహ బిసానీమాని పశ్యత
పరీక్షార్థం భగవతాం కృతమేతన్మయానఘాః
రక్షణార్థం చ సర్వేషాం భవతామహమాగతః॥78॥

యాతుధానీ హ్యతిక్రుద్ధా కృత్యైషా వో వధైషిణీ
వృషాదర్భిప్రయుక్తైషా నిహతా మే తపోధనాః॥79॥

దుష్టా హింస్యాదియం పాపా యుష్మాన్ప్రత్యగ్నిసంభవా
తస్మాదస్మ్యాగతో విప్రా వాసవం మాం నిబోధత॥80॥

అలోభాదక్షయా లోకాః ప్రాప్తా వః సార్వకామికాః
ఉత్తిష్ఠధ్వమితః క్షిప్రం తానవాప్నుత వై ద్విజాః॥81॥

భీష్మ ఉవాచ

తతో మహర్షయః ప్రీతాస్తథేత్యుక్త్వా పురందరం
సహైవ త్రిదశేంద్రేణ సర్వే జగ్ముస్త్రివిష్టపం॥82॥

ఏవమేతే మహాత్మానో భోగైర్బహువిధైరపి
క్షుధా పరమయా యుక్తాశ్ఛంద్యమానా మహాత్మభిః
నైవ లోభం తదా చక్రుస్తతః స్వర్గమవాప్నువన్॥83॥

తస్మాత్సర్వాస్వవస్థాసు నరో లోభం వివర్జయేత్
ఏష ధర్మః పరో రాజన్నలోభ ఇతి విశ్రుతః॥84॥

ఇదం నరః సచ్చరితం సమవాయేషు కీర్తయేత్
సుఖభాగీ చ భవతి న చ దుర్గాణ్యవాప్నుతే॥85॥

ప్రీయంతే పితరశ్చాస్య ఋషయో దేవతాస్తథా
యశోధర్మార్థభాగీ చ భవతి ప్రేత్య మానవః॥86॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

అత్రైవోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
యద్వృత్తం తీర్థయాత్రాయాం శపథం ప్రతి తచ్ఛృణు॥1॥

పుష్కరార్థం కృతం స్తైన్యం పురా భరతసత్తమ
రాజర్షిభిర్మహారాజ తథైవ చ ద్విజర్షిభిః॥2॥

ఋషయః సమేతాః పశ్చిమే వై ప్రభాసే; సమాగతా మంత్రమమంత్రయంత
చరామ సర్వే పృథివీం పుణ్యతీర్థాం; తన్నః కార్యం హంత గచ్ఛామ సర్వే॥3॥

శుక్రోఽఙ్గిరాశ్చైవ కవిశ్చ విద్వాం;స్తథాగస్త్యో నారదపర్వతౌ చ
భృగుర్వసిష్ఠః కశ్యపో గౌతమశ్చ; విశ్వామిత్రో జమదగ్నిశ్చ రాజన్॥4॥

ఋషిస్తథా గాలవోఽథాష్టకశ్చ; భరద్వాజోఽరుంధతీ వాలఖిల్యాః
శిబిర్దిలీపో నహుషోఽమ్బరీషో; రాజా యయాతిర్ధుంధుమారోఽథ పూరుః॥5॥

జగ్ముః పురస్కృత్య మహానుభావం; శతక్రతుం వృత్రహణం నరేంద్ర
తీర్థాని సర్వాణి పరిక్రమంతో; మాఘ్యాం యయుః కౌశికీం పుణ్యతీర్థాం॥6॥

సర్వేషు తీర్థేష్వథ ధూతపాపా; జగ్ముస్తతో బ్రహ్మసరః సుపుణ్యం
దేవస్య తీర్థే జలమగ్నికల్పా; విగాహ్య తే భుక్తబిసప్రసూనాః॥7॥

కేచిద్బిసాన్యఖనంస్తత్ర రాజ;న్నన్యే మృణాలాన్యఖనంస్తత్ర విప్రాః
అథాపశ్యన్పుష్కరం తే హ్రియంతం; హ్రదాదగస్త్యేన సముద్ధృతం వై॥8॥

తానాహ సర్వానృషిముఖ్యానగస్త్యః; కేనాదత్తం పుష్కరం మే సుజాతం
యుష్మాఞ్శంకే దీయతాం పుష్కరం మే; న వై భవంతో హర్తుమర్హంతి పద్మం॥9॥

శృణోమి కాలో హింసతే ధర్మవీర్యం; సేయం ప్రాప్తా వర్ధతే ధర్మపీడా
పురాధర్మో వర్ధతే నేహ యావ;త్తావద్గచ్ఛామి పరలోకం చిరాయ॥10॥

పురా వేదాన్బ్రాహ్మణా గ్రామమధ్యే; ఘుష్టస్వరా వృషలాఞ్శ్రావయంతి
పురా రాజా వ్యవహారానధర్మ్యా;న్పశ్యత్యహం పరలోకం వ్రజామి॥11॥

పురావరాన్ప్రత్యవరాన్గరీయసో; యావన్నరా నావమంస్యంతి సర్వే
తమోత్తరం యావదిదం న వర్తతే; తావద్వ్రజామి పరలోకం చిరాయ॥12॥

పురా ప్రపశ్యామి పరేణ మర్త్యా;న్బలీయసా దుర్బలాన్భుజ్యమానాన్
తస్మాద్యాస్యామి పరలోకం చిరాయ; న హ్యుత్సహే ద్రష్టుమీదృఙ్నృలోకే॥13॥

తమాహురార్తా ఋషయో మహర్షిం; న తే వయం పుష్కరం చోరయామః
మిథ్యాభిషంగో భవతా న కార్యః; శపామ తీక్ష్ణాఞ్శపథాన్మహర్షే॥14॥

తే నిశ్చితాస్తత్ర మహర్షయస్తు; సంమన్యంతో ధర్మమేవం నరేంద్ర
తతోఽశపఞ్శపథాన్పర్యయేణ; సహైవ తే పార్థివ పుత్రపౌత్రైః॥15॥

భృగురువాచ

ప్రత్యాక్రోశేదిహాక్రుష్టస్తాడితః ప్రతితాడయేత్
ఖాదేచ్చ పృష్ఠమాంసాని యస్తే హరతి పుష్కరం॥16॥

వసిష్ఠ ఉవాచ

అస్వాధ్యాయపరో లోకే శ్వానం చ పరికర్షతు
పురే చ భిక్షుర్భవతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥17॥

కశ్యప ఉవాచ

సర్వత్ర సర్వం పణతు న్యాసే లోభం కరోతు చ
కూటసాక్షిత్వమభ్యేతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥18॥

గౌతమ ఉవాచ

జీవత్వహంకృతో బుద్ధ్యా విపణత్వధమేన సః
కర్షకో మత్సరీ చాస్తు యస్తే హరతి పుష్కరం॥19॥

అంగిరా ఉవాచ

అశుచిర్బ్రహ్మకూటోఽస్తు శ్వానం చ పరికర్షతు
బ్రహ్మహానికృతిశ్చాస్తు యస్తే హరతి పుష్కరం॥20॥

ధుంధుమార ఉవాచ

అకృతజ్ఞోఽస్తు మిత్రాణాం శూద్రాయాం తు ప్రజాయతు
ఏకః సంపన్నమశ్నాతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥21॥

పూరురువాచ

చికిత్సాయాం ప్రచరతు భార్యయా చైవ పుష్యతు
శ్వశురాత్తస్య వృత్తిః స్యాద్యస్తే హరతి పుష్కరం॥22॥

దిలీప ఉవాచ

ఉదపానప్లవే గ్రామే బ్రాహ్మణో వృషలీపతిః
తస్య లోకాన్స వ్రజతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥23॥

శుక్ర ఉవాచ

పృష్ఠమాంసం సమశ్నాతు దివా గచ్ఛతు మైథునం
ప్రేష్యో భవతు రాజ్ఞశ్చ యస్తే హరతి పుష్కరం॥24॥

జమదగ్నిరువాచ

అనధ్యాయేష్వధీయీత మిత్రం శ్రాద్ధే చ భోజయేత్
శ్రాద్ధే శూద్రస్య చాశ్నీయాద్యస్తే హరతి పుష్కరం॥25॥

శిబిరువాచ

అనాహితాగ్నిర్మ్రియతాం యజ్ఞే విఘ్నం కరోతు చ
తపస్విభిర్విరుధ్యేత యస్తే హరతి పుష్కరం॥26॥

యయాతిరువాచ

అనృతౌ జటీ వ్రతిన్యాం వై భార్యాయాం సంప్రజాయతు
నిరాకరోతు వేదాంశ్చ యస్తే హరతి పుష్కరం॥27॥

నహుష ఉవాచ

అతిథిం గృహస్థో నుదతు కామవృత్తోఽస్తు దీక్షితః
విద్యాం ప్రయచ్ఛతు భృతో యస్తే హరతి పుష్కరం॥28॥

అంబరీష ఉవాచ

నృశంసస్త్యక్తధర్మోఽస్తు స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ
బ్రాహ్మణం చాపి జహతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥29॥

నారద ఉవాచ

గూఢోఽజ్ఞానీ బహిః శాస్త్రం పఠతాం విస్వరం పదం
గరీయసోఽవజానాతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥30॥

నాభాగ ఉవాచ

అనృతం భాషతు సదా సద్భిశ్చైవ విరుధ్యతు
శుల్కేన కన్యాం దదతు యస్తే హరతి పుష్కరం||31||

కవిరువాచ

పదా స గాం తాడయతు సూర్యం చ ప్రతి మేహతు
శరణాగతం చ త్యజతు యస్తే హరతి పుష్కరం||32||

విశ్వామిత్ర ఉవాచ

కరోతు భృతకోఽవర్షాం రాజ్ఞశ్చాస్తు పురోహితః
ఋత్విగస్తు హ్యయాజ్యస్య యస్తే హరతి పుష్కరం||33||

పర్వత ఉవాచ

గ్రామే చాధికృతః సోఽస్తు ఖరయానేన గచ్ఛతు
శునః కర్షతు వృత్త్యర్థే యస్తే హరతి పుష్కరం||34||

భరద్వాజ ఉవాచ

సర్వపాపసమాదానం నృశంసే చానృతే చ యత్
తత్తస్యాస్తు సదా పాపం యస్తే హరతి పుష్కరం||35||

అష్టక ఉవాచ

స రాజాస్త్వకృతప్రజ్ఞః కామవృత్తిశ్చ పాపకృత్
అధర్మేణానుశాస్తూర్వీం యస్తే హరతి పుష్కరం||36||

గాలవ ఉవాచ

పాపిష్ఠేభ్యస్త్వనర్ఘార్హః స నరోఽస్తు స్వపాపకృత్
దత్త్వా దానం కీర్తయతు యస్తే హరతి పుష్కరం||37||

అరుంధత్యువాచ

శ్వశ్ర్వాపవాదం వదతు భర్తుర్భవతు దుర్మనాః
ఏకా స్వాదు సమశ్నాతు యా తే హరతి పుష్కరం||38||

వాలఖిల్యా ఊచుః

ఏకపాదేన వృత్త్యర్థం గ్రామద్వారే స తిష్ఠతు
ధర్మజ్ఞస్త్యక్తధర్మోఽస్తు యస్తే హరతి పుష్కరం||39||

పశుసఖ ఉవాచ

అగ్నిహోత్రమనాదృత్య సుఖం స్వపతు స ద్విజః
పరివ్రాట్కామవృత్తోఽస్తు యస్తే హరతి పుష్కరం॥40॥

సురభ్యువాచ

బాల్వజేన నిదానేన కాంస్యం భవతు దోహనం
దుహ్యేత పరవత్సేన యా తే హరతి పుష్కరం॥41॥

భీష్మ ఉవాచ

తతస్తు తైః శపథైః శప్యమానైః;ర్నానావిధైర్బహుభిః కౌరవేంద్ర
సహస్రాక్షో దేవరాట్సంప్రహృష్టః; సమీక్ష్య తం కోపనం విప్రముఖ్యం॥42॥

అథాబ్రవీన్మఘవా ప్రత్యయం స్వం; సమాభాష్య తమృషిం జాతరోషం
బ్రహ్మర్షిదేవర్షినృపర్షిమధ్యే; యత్తన్నిబోధేహ మమాద్య రాజన్॥43॥

శక్ర ఉవాచ

అధ్వర్యవే దుహితరం దదాతు; చ్ఛందోగే వా చరితబ్రహ్మచర్యే
ఆథర్వణం వేదమధీత్య విప్రః; స్నాయీత యః పుష్కరమాదదాతి॥44॥

సర్వాన్వేదానధీయీత పుణ్యశీలోఽస్తు ధార్మికః
బ్రహ్మణః సదనం యాతు యస్తే హరతి పుష్కరం॥45॥

అగస్త్య ఉవాచ

ఆశీర్వాదస్త్వయా ప్రోక్తః శపథో బలసూదన
దీయతాం పుష్కరం మహ్యమేష ధర్మః సనాతనః॥46॥

ఇంద్ర ఉవాచ

న మయా భగవల్లోభాద్ధృతం పుష్కరమద్య వై
ధర్మం తు శ్రోతుకామేన హృతం న క్రోద్ధుమర్హసి॥47॥

ధర్మః శ్రుతిసముత్కర్షో ధర్మసేతురనామయః
ఆర్షో వై శాశ్వతో నిత్యమవ్యయోఽయం మయా శ్రుతః॥48॥

తదిదం గృహ్యతాం విద్వన్పుష్కరం మునిసత్తమ
అతిక్రమం మే భగవన్క్షంతుమర్హస్యనిందిత॥49॥

ఇత్యుక్తః స మహేంద్రేణ తపస్వీ కోపనో భృశం
జగ్రాహ పుష్కరం ధీమాన్ప్రసన్నశ్చాభవన్మునిః॥50॥

ప్రయయుస్తే తతో భూయస్తీర్థాని వనగోచరాః
పుణ్యతీర్థేషు చ తథా గాత్రాణ్యాప్లావయంతి తే॥51॥

ఆఖ్యానం య ఇదం యుక్తః పఠేత్పర్వణి పర్వణి
న మూర్ఖం జనయేత్పుత్రం న భవేచ్చ నిరాకృతిః॥52॥

న తమాపత్స్పృశేత్కాచిన్న జ్వరో న రుజశ్చ హ
విరజాః శ్రేయసా యుక్తః ప్రేత్య స్వర్గమవాప్నుయాత్॥53॥

యశ్చ శాస్త్రమనుధ్యాయేదృషిభిః పరిపాలితం
స గచ్ఛేద్బ్రాహ్మణో లోకమవ్యయం చ నరోత్తమ ॥54॥

—♦ అధ్యాయము 97 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యదిదం శ్రాద్ధధర్మేషు దీయతే భరతర్షభ
ఛత్రం చోపానహౌ చైవ కేనైతత్సంప్రవర్తితం
కథం చైతత్సముత్పన్నం కిమర్థం చ ప్రదీయతే ॥1॥

న కేవలం శ్రాద్ధధర్మే పుణ్యకేష్వపి దీయతే
ఏతద్విస్తరతో రాజఞ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

శృణు రాజన్నవహితశ్ఛత్రోపానహవిస్తరం
యథైతత్ప్రథితం లోకే యేన చైతత్ప్రవర్తితం ॥3॥

యథా చాక్షయ్యతాం ప్రాప్తం పుణ్యతాం చ యథా గతం
సర్వమేతదశేషేణ ప్రవక్ష్యామి జనాధిప ॥4॥

ఇతిహాసం పురావృత్తమిమం శృణు నరాధిప
జమదగ్నేశ్చ సంవాదం సూర్యస్య చ మహాత్మనః ॥5॥

పురా స భగవాన్సాక్షాద్ధనుషాక్రీడత ప్రభో
సంధాయ సంధాయ శరాంశ్చిక్షేప కిల భార్గవః ॥6॥

తాన్క్షిప్తాన్రేణుకా సర్వాంస్తస్యేషూందీప్తతేజసః
ఆనాయ్య సా తదా తస్మై ప్రాదాదసకృదచ్యుత ॥7॥

అథ తేన స శబ్దేన జ్యాతలస్య శరస్య చ
ప్రహృష్టః సంప్రచిక్షేప సా చ ప్రత్యాజహార తాన్ ॥8॥

తతో మధ్యాహ్నమారూఢే జ్యేష్ఠామూలే దివాకరే
స సాయకాంద్విజో విద్ధ్వా రేణుకామిదమబ్రవీత్ ॥9॥

గచ్ఛానయ విశాలాక్షి శరానేతాంధనుశ్చ్యుతాన్
యావదేతాన్పునః సుభ్రు క్షిపామీతి జనాధిప ॥10॥

సా గచ్ఛత్యంతరా ఛాయాం వృక్షమాశ్రిత్య భామినీ
తస్థౌ తస్యా హి సంతప్తం శిరః పాదౌ తథైవ చ ॥11॥

స్థితా సా తు ముహూర్తం వై భర్తుః శాపభయాచ్ఛుభా
యయావానయితుం భూయః సాయకానసితేక్షణా
ప్రత్యాజగామ చ శరాంస్తానాదాయ యశస్వినీ ॥12॥

సా ప్రస్విన్నా సుచార్వంగీ పద్భ్యాం దుఃఖం నియచ్ఛతీ
ఉపాజగామ భర్తారం భయాద్భర్తుః ప్రవేపతీ ॥13॥

స తామృషిస్తతః క్రుద్ధో వాక్యమాహ శుభాననాం
రేణుకే కిం చిరేణ త్వమాగతేతి పునః పునః ॥14॥

రేణుకోవాచ

శిరస్తావత్ప్రదీప్తం మే పాదౌ చైవ తపోధన
సూర్యతేజోనిరుద్ధాహం వృక్షచ్ఛాయాముపాశ్రితా॥15॥

ఏతస్మాత్కారణాద్బ్రహ్మంశ్చిరమేతత్కృతం మయా
ఏతజ్జ్ఞాత్వా మమ విభో మా క్రుధస్త్వం తపోధన॥16॥

జమదగ్నిరువాచ

అద్యైనం దీప్తకిరణం రేణుకే తవ దుఃఖదం
శరైర్నిపాతయిష్యామి సూర్యమస్త్రాగ్నితేజసా॥17॥

భీష్మ ఉవాచ

స విస్ఫార్య ధనుర్దివ్యం గృహీత్వా చ బహూఞ్శరాన్
అతిష్ఠత్సూర్యమభితో యతో యాతి తతోముఖః॥18॥

అథ తం ప్రహరిష్యంతం సూర్యోఽభ్యేత్య వచోఽబ్రవీత్
ద్విజరూపేణ కౌంతేయ కిం తే సూర్యోఽపరాధ్యతే॥19॥

ఆదత్తే రశ్మిభిః సూర్యో దివి విద్వంస్తతస్తతః
రసం స తం వై వర్షాసు ప్రవర్షతి దివాకరః॥20॥

తతోఽన్నం జాయతే విప్ర మనుష్యాణాం సుఖావహం
అన్నం ప్రాణా ఇతి యథా వేదేషు పరిపఠ్యతే॥21॥

అథాభ్రేషు నిగూఢశ్చ రశ్మిభిః పరివారితః
సప్త ద్వీపానిమాన్బ్రహ్మన్వర్షేణాభిప్రవర్షతి॥22॥

తతస్తదౌషధీనాం చ వీరుధాం పత్రపుష్పజం
సర్వం వర్షాభినిర్వృత్తమన్నం సంభవతి ప్రభో॥23॥

జాతకర్మాణి సర్వాణి వ్రతోపనయనాని చ
గోదానాని వివాహాశ్చ తథా యజ్ఞసమృద్ధయః॥24॥

సత్రాణి దానాని తథా సంయోగా విత్తసంచయాః
అన్నతః సంప్రవర్తంతే యథా త్వం వేత్థ భార్గవ॥25॥

రమణీయాని యావంతి యావదారంభకాణి చ
సర్వమన్నాత్ప్రభవతి విదితం కీర్తయామి తే॥26॥

సర్వం హి వేత్థ విప్ర త్వం యదేతత్కీర్తితం మయా
ప్రసాదయే త్వా విప్రర్షే కిం తే సూర్యో నిపాత్యతే॥27॥

—♦ అధ్యాయము 98 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవం తదా ప్రయాచంతం భాస్కరం మునిసత్తమః
జమదగ్నిర్మహాతేజాః కిం కార్యం ప్రత్యపద్యత॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

తథా ప్రయాచమానస్య మునిరగ్నిసమప్రభః
జమదగ్నిః శమం నైవ జగామ కురునందన॥2॥

తతః సూర్యో మధురయా వాచా తమిదమబ్రవీత్
కృతాంజలిర్విప్రరూపీ ప్రణమ్యేదం విశాం పతే॥3॥

చలం నిమిత్తం విప్రర్షే సదా సూర్యస్య గచ్ఛతః
కథం చలం వేత్స్యసి త్వం సదా యాంతం దివాకరం॥4॥

జమదగ్నిరువాచ

స్థిరం వాపి చలం వాపి జానే త్వాం జ్ఞానచక్షుషా
అవశ్యం వినయాధానం కార్యమద్య మయా తవ॥5॥

అపరాహ్ణే నిమేషార్ధం తిష్ఠసి త్వం దివాకర
తత్ర వేత్స్యామి సూర్య త్వాం న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥6॥

సూర్య ఉవాచ

అసంశయం మాం విప్రర్షే వేత్స్యసే ధన్వినాం వర
అపకారిణం తు మాం విద్ధి భగవఞ్శరణాగతం॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః ప్రహస్య భగవాంజమదగ్నిరువాచ తం
న భీః సూర్య త్వయా కార్యా ప్రణిపాతగతో హ్యసి॥8॥

బ్రాహ్మణేష్వార్జవం యచ్చ స్థైర్యం చ ధరణీతలే
సౌమ్యతాం చైవ సోమస్య గాంభీర్యం వరుణస్య చ॥9॥

దీప్తిమగ్నేః ప్రభాం మేరోః ప్రతాపం తపనస్య చ
ఏతాన్యతిక్రమేద్యో వై స హన్యాచ్ఛరణాగతం॥10॥

భవేత్స గురుతల్పీ చ బ్రహ్మహా చ తథా భవేత్
సురాపానం చ కుర్యాత్స యో హన్యాచ్ఛరణాగతం॥11॥

ఏతస్య త్వపనీతస్య సమాధిం తాత చింతయ
యథా సుఖగమః పంథా భవేత్త్వద్రశ్మితాపితః॥12॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా స తదా తూష్ణీమాసీద్భృగూద్వహః
అథ సూర్యో దదౌ తస్మై ఛత్రోపానహమాశు వై॥13॥

సూర్య ఉవాచ

మహర్షే శిరసస్త్రాణం ఛత్రం మద్రశ్మివారణం
ప్రతిగృహ్ణీష్వ పద్భ్యాం చ త్రాణార్థం చర్మపాదుకే॥14॥

అద్యప్రభృతి చైవైతల్లోకే సంప్రచరిష్యతి
పుణ్యదానేషు సర్వేషు పరమక్షయ్యమేవ చ॥15॥

భీష్మ ఉవాచ

ఉపానచ్ఛత్రమేతద్వై సూర్యేణేహ ప్రవర్తితం
పుణ్యమేతదభిఖ్యాతం త్రిషు లోకేషు భారత॥16॥

తస్మాత్ప్రయచ్ఛ విప్రేభ్యశ్ఛత్రోపానహముత్తమం
ధర్మస్తే సుమహాన్భావీ న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥17॥

ఛత్రం హి భరతశ్రేష్ఠ యః ప్రదద్యాద్ద్విజాతయే
శుభ్రం శతశలాకం వై స ప్రేత్య సుఖమేధతే॥18॥

స శక్రలోకే వసతి పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః
అప్సరోభిశ్చ సతతం దేవైశ్చ భరతర్షభ॥19॥

దహ్యమానాయ విప్రాయ యః ప్రయచ్ఛత్యుపానహౌ
స్నాతకాయ మహాబాహో సంశితాయ ద్విజాతయే॥20॥

సోఽపి లోకానవాప్నోతి దైవతైరభిపూజితాన్
గోలోకే స ముదా యుక్తో వసతి ప్రేత్య భారత॥21॥

ఏతత్తే భరతశ్రేష్ఠ మయా కార్త్స్న్యేన కీర్తితం
ఛత్రోపానహదానస్య ఫలం భరతసత్తమ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 99 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆరామాణాం తడాగానాం యత్ఫలం కురునందన
తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి త్వత్తోఽద్య భరతర్షభ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సుప్రదర్శా వనవతీ చిత్రధాతువిభూషితా
ఉపేతా సర్వబీజైశ్చ శ్రేష్ఠా భూమిరిహోచ్యతే॥2॥

తస్యాః క్షేత్రవిశేషం చ తడాగానాం నివేశనం
ఔదకాని చ సర్వాణి ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః॥3॥

తడాగానాం చ వక్ష్యామి కృతానాం చాపి యే గుణాః
త్రిషు లోకేషు సర్వత్ర పూజితో యస్తడాగవాన్॥4॥

అథ వా మిత్రసదనం మైత్రం మిత్రవివర్ధనం
కీర్తిసంజననం శ్రేష్ఠం తడాగానాం నివేశనం॥5॥

ధర్మస్యార్థస్య కామస్య ఫలమాహుర్మనీషిణః
తడాగం సుకృతం దేశే క్షేత్రమేవ మహాశ్రయం॥6॥

చతుర్విధానాం భూతానాం తడాగముపలక్షయేత్
తడాగాని చ సర్వాణి దిశంతి శ్రియముత్తమాం॥7॥

దేవా మనుష్యా గంధర్వాః పితరోరగరాక్షసాః
స్థావరాణి చ భూతాని సంశ్రయంతి జలాశయం॥8॥

తస్మాత్తాంస్తే ప్రవక్ష్యామి తడాగే యే గుణాః స్మృతాః
యా చ తత్ర ఫలావాప్తిరృషిభిః సముదాహృతా॥9॥

వర్షమాత్రే తడాగే తు సలిలం యస్య తిష్ఠతి
అగ్నిహోత్రఫలం తస్య ఫలమాహుర్మనీషిణః॥10॥

శరత్కాలే తు సలిలం తడాగే యస్య తిష్ఠతి
గోసహస్రస్య స ప్రేత్య లభతే ఫలముత్తమం॥11॥

హేమంతకాలే సలిలం తడాగే యస్య తిష్ఠతి
స వై బహుసువర్ణస్య యజ్ఞస్య లభతే ఫలం॥12॥

యస్య వై శైశిరే కాలే తడాగే సలిలం భవేత్
అగ్నిష్టోమస్య యజ్ఞస్య ఫలమాహుర్మనీషిణః॥13॥

తడాగం సుకృతం యస్య వసంతే తు మహాశ్రయం
అతిరాత్రస్య యజ్ఞస్య ఫలం స సముపాశ్నుతే॥14॥

నిదాఘకాలే పానీయం తడాగే యస్య తిష్ఠతి
వాజపేయసమం తస్య ఫలం వై మునయో విదుః॥15॥

స కులం తారయేత్సర్వం యస్య ఖాతే జలాశయే
గావః పిబంతి పానీయం సాధవశ్చ నరాః సదా॥16॥

తడాగే యస్య గావస్తు పిబంతి తృషితా జలం
మృగపక్షిమనుష్యాశ్చ సోఽశ్వమేధఫలం లభేత్॥17॥

యత్పిబంతి జలం తత్ర స్నాయంతే విశ్రమంతి చ
తడాగదస్య తత్సర్వం ప్రేత్యానంత్యాయ కల్పతే॥18॥

దుర్లభం సలిలం తాత విశేషేణ పరత్ర వై
పానీయస్య ప్రదానేన ప్రీతిర్భవతి శాశ్వతీ॥19॥

తిలాందదత పానీయం దీపాందదత జాగ్రత
జ్ఞాతిభిః సహ మోదధ్వమేతత్ప్రేతేషు దుర్లభం॥20॥

సర్వదానైర్గురుతరం సర్వదానైర్విశిష్యతే
పానీయం నరశార్దూల తస్మాద్దాతవ్యమేవ హి॥21॥

ఏవమేతత్తడాగేషు కీర్తితం ఫలముత్తమం
అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి వృక్షాణామపి రోపణే॥22॥

స్థావరాణాం చ భూతానాం జాతయః షట్ప్రకీర్తితాః
వృక్షగుల్మలతావల్ల్యస్త్వక్సారాస్తృణజాతయః॥23॥

ఏతా జాత్యస్తు వృక్షాణాం తేషాం రోపే గుణాస్త్విమే
కీర్తిశ్చ మానుషే లోకే ప్రేత్య చైవ ఫలం శుభం॥24॥

లభతే నామ లోకే చ పితృభిశ్చ మహీయతే
దేవలోకగతస్యాపి నామ తస్య న నశ్యతి॥25॥

అతీతానాగతే చోభే పితృవంశం చ భారత
తారయేద్వృక్షరోపీ చ తస్మాద్వృక్షాన్ప్రరోపయేత్॥26॥

తస్య పుత్రా భవంత్యేతే పాదపా నాత్ర సంశయః
పరలోకగతః స్వర్గం లోకాంశ్చాప్నోతి సోఽవ్యయాన్॥27॥

పుష్పైః సురగణాన్వృక్షాః ఫలైశ్చాపి తథా పితౄన్
ఛాయయా చాతిథీంస్తాత పూజయంతి మహీరుహాః॥28॥

కింనరోరగరక్షాంసి దేవగంధర్వమానవాః
తథా ఋషిగణాశ్చైవ సంశ్రయంతి మహీరుహాన్॥29॥

పుష్పితాః ఫలవంతశ్చ తర్పయంతీహ మానవాన్
వృక్షదం పుత్రవద్వృక్షాస్తారయంతి పరత్ర చ॥30॥

తస్మాత్తడాగే వృక్షా వై రోప్యాః శ్రేయోర్థినా సదా
పుత్రవత్పరిపాల్యాశ్చ పుత్రాస్తే ధర్మతః స్మృతాః॥31॥

తడాగకృద్వృక్షరోపీ ఇష్టయజ్ఞశ్చ యో ద్విజః
ఏతే స్వర్గే మహీయంతే యే చాన్యే సత్యవాదినః॥32॥

తస్మాత్తడాగం కుర్వీత ఆరామాంశ్చైవ రోపయేత్
యజేచ్చ వివిధైర్యజ్ఞైః సత్యం చ సతతం వదేత్॥33॥

—♦ అధ్యాయము 100 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

గార్హస్థ్యం ధర్మమఖిలం ప్రబ్రూహి భరతర్షభ
ఋద్ధిమాప్నోతి కిం కృత్వా మనుష్య ఇహ పార్థివ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి పురావృత్తం జనాధిప
వాసుదేవస్య సంవాదం పృథివ్యాశ్చైవ భారత॥2॥

సంస్తూయ పృథివీం దేవీం వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
పప్రచ్ఛ భరతశ్రేష్ఠ యదేతత్పృచ్ఛసేఽద్య మాం॥3॥

వాసుదేవ ఉవాచ

గార్హస్థ్యం ధర్మమాశ్రిత్య మయా వా మద్విధేన వా
కిమవశ్యం ధరే కార్యం కిం వా కృత్వా సుఖీ భవేత్॥4॥

పృథివ్యువాచ

ఋషయః పితరో దేవా మనుష్యాశ్చైవ మాధవ
ఇజ్యాశ్చైవార్చనీయాశ్చ యథా చైవం నిబోధ మే॥5॥

సదా యజ్ఞేన దేవాంశ్చ ఆతిథ్యేన చ మానవాన్
ఛందతశ్చ యథానిత్యమర్హాన్యుంజీత నిత్యశః
తేన హ్యృషిగణాః ప్రీతా భవంతి మధుసూదన॥6॥

నిత్యమగ్నిం పరిచరేదభుక్త్వా బలికర్మ చ
కుర్యాత్తథైవ దేవా వై ప్రీయంతే మధుసూదన॥7॥

కుర్యాదహరహః శ్రాద్ధమన్నాద్యేనోదకేన వా
పయోమూలఫలైర్వాపి పితౄణాం ప్రీతిమాహరన్॥8॥

సిద్ధాన్నాద్వైశ్వదేవం వై కుర్యాదగ్నౌ యథావిధి
అగ్నీషోమం వైశ్వదేవం ధాన్వంతర్యమనంతరం॥9॥

ప్రజానాం పతయే చైవ పృథగ్ఘోమో విధీయతే
తథైవ చానుపూర్వ్యేణ బలికర్మ ప్రయోజయేత్॥10॥

దక్షిణాయాం యమాయేహ ప్రతీచ్యాం వరుణాయ చ
సోమాయ చాప్యుదీచ్యాం వై వాస్తుమధ్యే ద్విజాతయే॥11॥

ధన్వంతరేః ప్రాగుదీచ్యాం ప్రాచ్యాం శక్రాయ మాధవ
మనోర్వై ఇతి చ ప్రాహుర్బలిం ద్వారే గృహస్య వై
మరుద్భ్యో దేవతాభ్యశ్చ బలిమంతర్గృహే హరేత్॥12॥

తథైవ విశ్వేదేవేభ్యో బలిమాకాశతో హరేత్
నిశాచరేభ్యో భూతేభ్యో బలిం నక్తం తథా హరేత్॥13॥

ఏవం కృత్వా బలిం సమ్యగ్దద్యాద్భిక్షాం ద్విజాతయే
అలాభే బ్రాహ్మణస్యాగ్నావగ్రముత్క్షిప్య నిక్షిపేత్॥14॥

యదా శ్రాద్ధం పితృభ్యశ్చ దాతుమిచ్ఛేత మానవః
తదా పశ్చాత్ప్రకుర్వీత నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి॥15॥

పితౄన్సంతర్పయిత్వా తు బలిం కుర్యాద్విధానతః
వైశ్వదేవం తతః కుర్యాత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణవాచనం॥16॥

తతోఽన్నేనావశేషేణ భోజయేదతిథీనపి
అర్చాపూర్వం మహారాజ తతః ప్రీణాతి మానుషాన్॥17॥

అనిత్యం హి స్థితో యస్మాత్తస్మాదతిథిరుచ్యతే॥18॥

ఆచార్యస్య పితుశ్చైవ సఖ్యురాప్తస్య చాతిథేః
ఇదమస్తి గృహే మహ్యమితి నిత్యం నివేదయేత్॥19॥

తే యద్వదేయుస్తత్కుర్యాదితి ధర్మో విధీయతే
గృహస్థః పురుషః కృష్ణ శిష్టాశీ చ సదా భవేత్॥20॥

రాజర్త్విజం స్నాతకం చ గురుం శ్వశురమేవ చ
అర్చయేన్మధుపర్కేణ పరిసంవత్సరోషితాన్॥21॥

శ్వభ్యశ్చ శ్వపచేభ్యశ్చ వయోభ్యశ్చావపేద్భువి
వైశ్వదేవం హి నామైతత్సాయంప్రాతర్విధీయతే॥22॥

ఏతాంస్తు ధర్మాన్గార్హస్థాన్యః కుర్యాదనసూయకః
స ఇహర్ద్ధిం పరాం ప్రాప్య ప్రేత్య నాకే మహీయతే॥23॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇతి భూమేర్వచః శ్రుత్వా వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
తథా చకార సతతం త్వమప్యేవం సమాచర॥24॥

ఏవం గృహస్థధర్మం త్వం చేతయానో నరాధిప
ఇహలోకే యశః ప్రాప్య ప్రేత్య స్వర్గమవాప్స్యసి॥25॥

—♦ అధ్యాయము 101 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆలోకదానం నామైతత్కీదృశం భరతర్షభ
కథమేతత్సముత్పన్నం ఫలం చాత్ర బ్రవీహి మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మనోః ప్రజాపతేర్వాదం సువర్ణస్య చ భారత॥2॥

తపస్వీ కశ్చిదభవత్సువర్ణో నామ నామతః
వర్ణతో హేమవర్ణః స సువర్ణ ఇతి పప్రథే॥3॥

కులశీలగుణోపేతః స్వాధ్యాయే చ పరం గతః
బహూన్స్వవంశప్రభవాన్సమతీతః స్వకైర్గుణైః॥4॥

స కదాచిన్మనుం విప్రో దదర్శోపససర్ప చ
కుశలప్రశ్నమన్యోన్యం తౌ చ తత్ర ప్రచక్రతుః॥5॥

తతస్తౌ సిద్ధసంకల్పౌ మేరౌ కాంచనపర్వతే
రమణీయే శిలాపృష్ఠే సహితౌ సంన్యషీదతాం॥6॥

తత్ర తౌ కథయామాస్తాం కథా నానావిధాశ్రయాః
బ్రహ్మర్షిదేవదైత్యానాం పురాణానాం మహాత్మనాం॥7॥

సువర్ణస్త్వబ్రవీద్వాక్యం మనుం స్వాయంభువం ప్రభుం
హితార్థం సర్వభూతానాం ప్రశ్నం మే వక్తుమర్హసి॥8॥

సుమనోభిర్యదిజ్యంతే దైవతాని ప్రజేశ్వర
కిమేతత్కథముత్పన్నం ఫలయోగం చ శంస మే॥9॥

మనురువాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శుక్రస్య చ బలేశ్చైవ సంవాదం వై సమాగమే॥10॥

బలేర్వైరోచనస్యేహ త్రైలోక్యమనుశాసతః
సమీపమాజగామాశు శుక్రో భృగుకులోద్వహః॥11॥

తమర్ఘ్యాదిభిరభ్యర్చ్య భార్గవం సోఽసురాధిపః
నిషసాదాసనే పశ్చాద్విధివద్భూరిదక్షిణః॥12॥

కథేయమభవత్తత్ర యా త్వయా పరికీర్తితా
సుమనోధూపదీపానాం సంప్రదానే ఫలం ప్రతి॥13॥

తతః పప్రచ్ఛ దైత్యేంద్రః కవీంద్రం ప్రశ్నముత్తమం
సుమనోధూపదీపానాం కిం ఫలం బ్రహ్మవిత్తమ
ప్రదానస్య ద్విజశ్రేష్ఠ తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥14॥

శుక్ర ఉవాచ

తపః పూర్వం సముత్పన్నం ధర్మస్తస్మాదనంతరం
ఏతస్మిన్నంతరే చైవ వీరుదోషధ్య ఏవ చ||15||

సోమస్యాత్మా చ బహుధా సంభూతః పృథివీతలే
అమృతం చ విషం చైవ యాశ్చాన్యాస్తుల్యజాతయః||16||

అమృతం మనసః ప్రీతిం సద్యః పుష్టిం దదాతి చ
మనో గ్లపయతే తీవ్రం విషం గంధేన సర్వశః||17||

అమృతం మంగలం విద్ధి మహద్విషమమంగలం
ఓషధ్యో హ్యమృతం సర్వం విషం తేజోఽగ్నిసంభవం||18||

మనో హ్లాదయతే యస్మాచ్ఛ్రియం చాపి దధాతి హ
తస్మాత్సుమనసః ప్రోక్తా నరైః సుకృతకర్మభిః||19||

దేవతాభ్యః సుమనసో యో దదాతి నరః శుచిః
తస్మాత్సుమనసః ప్రోక్తా యస్మాత్తుష్యంతి దేవతాః||20||

యం యముద్దిశ్య దీయేరందేవం సుమనసః ప్రభో
మంగలార్థం స తేనాస్య ప్రీతో భవతి దైత్యప||21||

జ్ఞేయాస్తూగ్రాశ్చ సౌమ్యాశ్చ తేజస్విన్యశ్చ తాః పృథక్
ఓషధ్యో బహువీర్యాశ్చ బహురూపాస్తథైవ చ||22||

యజ్ఞియానాం చ వృక్షాణామయజ్ఞియాన్నిబోధ మే
ఆసురాణి చ మాల్యాని దైవతేభ్యో హితాని చ||23||

రాక్షసానాం సురాణాం చ యక్షాణాం చ తథా ప్రియాః
పితౄణాం మానుషాణాం చ కాంతా యాస్త్వనుపూర్వశః||24||

వన్యా గ్రామ్యాశ్చేహ తథా కృష్టోప్తాః పర్వతాశ్రయాః
అకంటకాః కంటకిన్యో గంధరూపరసాన్వితాః||25||

ద్వివిధో హి స్మృతో గంధ ఇష్టోఽనిష్టశ్చ పుష్పజః
ఇష్టగంధాని దేవానాం పుష్పాణీతి విభావయేత్||26||

అకంటకానాం వృక్షాణాం శ్వేతప్రాయాశ్చ వర్ణతః
తేషాం పుష్పాణి దేవానామిష్టాని సతతం ప్రభో||27||

జలజాని చ మాల్యాని పద్మాదీని చ యాని చ
గంధర్వనాగయక్షేభ్యస్తాని దద్యాద్విచక్షణః||28||

ఓషధ్యో రక్తపుష్పాశ్చ కటుకాః కంటకాన్వితాః
శత్రూణామభిచారార్థమథర్వసు నిదర్శితాః||29||

తీక్ష్ణవీర్యాస్తు భూతానాం దురాలంభాః సకంటకాః
రక్తభూయిష్ఠవర్ణాశ్చ కృష్ణాశ్చైవోపహారయేత్||30||

మనోహృదయనందిన్యో విమర్దే మధురాశ్చ యాః
చారురూపాః సుమనసో మానుషాణాం స్మృతా విభో||31||

న తు శ్మశానసంభూతా న దేవాయతనోద్భవాః
సంనయేత్పుష్టియుక్తేషు వివాహేషు రహఃసు చ||32||

గిరిసానురుహాః సౌమ్యా దేవానాముపపాదయేత్
ప్రోక్షితాభ్యుక్షితాః సౌమ్యా యథాయోగం యథాస్మృతి||33||

గంధేన దేవాస్తుష్యంతి దర్శనాద్యక్షరాక్షసాః
నాగాః సముపభోగేన త్రిభిరేతైస్తు మానుషాః||34||

సద్యః ప్రీణాతి దేవాన్వై తే ప్రీతా భావయంత్యుత
సంకల్పసిద్ధా మర్త్యానామీప్సితైశ్చ మనోరథైః॥35॥

దేవాః ప్రీణంతి సతతం మానితా మానయంతి చ
అవజ్ఞాతావధూతాశ్చ నిర్దహంత్యధమాన్నరాన్॥36॥

అతఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి ధూపదానవిధౌ ఫలం
ధూపాంశ్చ వివిధాన్సాధూనసాధూంశ్చ నిబోధ మే॥37॥

నిర్యాసః సరలశ్చైవ కృత్రిమశ్చైవ తే త్రయః
ఇష్టానిష్టో భవేద్గంధస్తన్మే విస్తరతః శృణు॥38॥

నిర్యాసాః సల్లకీవర్జ్యా దేవానాం దయితాస్తు తే
గుగ్గులుః ప్రవరస్తేషాం సర్వేషామితి నిశ్చయః॥39॥

అగురుః సారిణాం శ్రేష్ఠో యక్షరాక్షసభోగినాం
దైత్యానాం సల్లకీజశ్చ కాంక్షితో యశ్చ తద్విధః॥40॥

అథ సర్జరసాదీనాం గంధైః పార్థివదారవైః
ఫాణితాసవసంయుక్తైర్మనుష్యాణాం విధీయతే॥41॥

దేవదానవభూతానాం సద్యస్తుష్టికరః స్మృతః
యేఽన్యే వైహారికాస్తే తు మానుషాణామితి స్మృతాః॥42॥

య ఏవోక్తాః సుమనసాం ప్రదానే గుణహేతవః
ధూపేష్వపి పరిజ్ఞేయాస్త ఏవ ప్రీతివర్ధనాః॥43॥

దీపదానే ప్రవక్ష్యామి ఫలయోగమనుత్తమం
యథా యేన యదా చైవ ప్రదేయా యాదృశాశ్చ తే॥44॥

జ్యోతిస్తేజః ప్రకాశశ్చాప్యూర్ధ్వగం చాపి వర్ణ్యతే
ప్రదానం తేజసాం తస్మాత్తేజో వర్ధయతే నృణాం॥45॥

అంధం తమస్తమిస్రం చ దక్షిణాయనమేవ చ
ఉత్తరాయణమేతస్మాజ్జ్యోతిర్దానం ప్రశస్యతే॥46॥

యస్మాదూర్ధ్వగమేతత్తు తమసశ్చైవ భేషజం
తస్మాదూర్ధ్వగతేర్దాతా భవేదితి వినిశ్చయః॥47॥

దేవాస్తేజస్వినో యస్మాత్ప్రభావంతః ప్రకాశకాః
తామసా రాక్షసాశ్చేతి తస్మాద్దీపః ప్రదీయతే॥48॥

ఆలోకదానాచ్చక్షుష్మాన్ప్రభాయుక్తో భవేన్నరః
తాందత్త్వా నోపహింసేత న హరేన్నోపనాశయేత్॥49॥

దీపహర్తా భవేదంధస్తమోగతిరసుప్రభః
దీపప్రదః స్వర్గలోకే దీపమాలీ విరాజతే॥50॥

హవిషా ప్రథమః కల్పో ద్వితీయస్త్వోషధీరసైః
వసామేదోస్థినిర్యాసైర్న కార్యః పుష్టిమిచ్ఛతా॥51॥

గిరిప్రపాతే గహనే చైత్యస్థానే చతుష్పథే
దీపదాతా భవేన్నిత్యం య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః॥52॥

కులోద్ద్యోతో విశుద్ధాత్మా ప్రకాశత్వం చ గచ్ఛతి
జ్యోతిషాం చైవ సాలోక్యం దీపదాతా నరః సదా॥53॥

బలికర్మసు వక్ష్యామి గుణాన్కర్మఫలోదయాన్
దేవయక్షోరగనృణాం భూతానామథ రక్షసాం॥54॥

యేషాం నాగ్రభుజో విప్రా దేవతాతిథిబాలకాః
రాక్షసానేవ తాన్విద్ధి నిర్వషట్కారమంగలాన్॥55॥

తస్మాదగ్రం ప్రయచ్ఛేత దేవేభ్యః ప్రతిపూజితం
శిరసా ప్రణతశ్చాపి హరేద్బలిమతంద్రితః॥56॥

గృహ్యా హి దేవతా నిత్యమాశంసంతి గృహాత్సదా
బాహ్యాశ్చాగంతవో యేఽన్యే యక్షరాక్షసపన్నగాః॥57॥

ఇతో దత్తేన జీవంతి దేవతాః పితరస్తథా
తే ప్రీతాః ప్రీణయంత్యేతానాయుషా యశసా ధనైః॥58॥

బలయః సహ పుష్పైస్తు దేవానాముపహారయేత్
దధిద్రప్సయుతాః పుణ్యాః సుగంధాః ప్రియదర్శనాః॥59॥

కార్యా రుధిరమాంసాఢ్యా బలయో యక్షరక్షసాం
సురాసవపురస్కారా లాజోల్లేపనభూషితాః॥60॥

నాగానాం దయితా నిత్యం పద్మోత్పలవిమిశ్రితాః
తిలాన్గుడసుసంపన్నాన్భూతానాముపహారయేత్॥61॥

అగ్రదాతాగ్రభోగీ స్యాద్బలవర్ణసమన్వితః
తస్మాదగ్రం ప్రయచ్ఛేత దేవేభ్యః ప్రతిపూజితం॥62॥

జ్వలత్యహరహో వేశ్మ యాశ్చాస్య గృహదేవతాః
తాః పూజ్యా భూతికామేన ప్రసృతాగ్రప్రదాయినా॥63॥

ఇత్యేతదసురేంద్రాయ కావ్యః ప్రోవాచ భార్గవః
సువర్ణాయ మనుః ప్రాహ సువర్ణో నారదాయ చ॥64॥

నారదోఽపి మయి ప్రాహ గుణానేతాన్మహాద్యుతే
త్వమప్యేతద్విదిత్వేహ సర్వమాచర పుత్రక॥65॥

—♦ అధ్యాయము 102 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం మే భరతశ్రేష్ఠ పుష్పధూపప్రదాయినాం
ఫలం బలివిధానే చ తద్భూయో వక్తుమర్హసి॥1॥

ధూపప్రదానస్య ఫలం ప్రదీపస్య తథైవ చ
బలయశ్చ కిమర్థం వై క్షిప్యంతే గృహమేధిభిః॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నహుషం ప్రతి సంవాదమగస్త్యస్య భృగోస్తథా॥3॥

నహుషో హి మహారాజ రాజర్షిః సుమహాతపాః
దేవరాజ్యమనుప్రాప్తః సుకృతేనేహ కర్మణా॥4॥

తత్రాపి ప్రయతో రాజన్నహుషస్త్రిదివే వసన్
మానుషీశ్చైవ దివ్యాశ్చ కుర్వాణో వివిధాః క్రియాః॥5॥

మానుష్యస్తత్ర సర్వాః స్మ క్రియాస్తస్య మహాత్మనః
ప్రవృత్తాస్త్రిదివే రాజందివ్యాశ్చైవ సనాతనాః॥6॥

అగ్నికార్యాణి సమిధః కుశాః సుమనసస్తథా
బలయశ్చాన్నలాజాభిర్ధూపనం దీపకర్మ చ॥7॥

సర్వం తస్య గృహే రాజ్ఞః ప్రావర్తత మహాత్మనః
జపయజ్ఞాన్మనోయజ్ఞాంస్త్రిదివేఽపి చకార సః॥8॥

దైవతాన్యర్చయంశ్చాపి విధివత్స సురేశ్వరః
సర్వాణ్యేవ యథాన్యాయం యథాపూర్వమరిందమ॥9॥

అథేంద్రస్య భవిష్యత్వాదహంకారస్తమావిశత్
సర్వాశ్చైవ క్రియాస్తస్య పర్యహీయంత భూపతే॥10॥

స ఋషీన్వాహయామాస వరదానమదాన్వితః
పరిహీనక్రియశ్చాపి దుర్బలత్వముపేయివాన్॥11॥

తస్య వాహయతః కాలో మునిముఖ్యాంస్తపోధనాన్
అహంకారాభిభూతస్య సుమహానత్యవర్తత॥12॥

అథ పర్యాయశ ఋషీన్వాహనాయోపచక్రమే
పర్యాయశ్చాప్యగస్త్యస్య సమపద్యత భారత॥13॥

అథాగమ్య మహాతేజా భృగుర్బ్రహ్మవిదాం వరః
అగస్త్యమాశ్రమస్థం వై సముపేత్యేదమబ్రవీత్॥14॥

ఏవం వయమసత్కారం దేవేంద్రస్యాస్య దుర్మతేః
నహుషస్య కిమర్థం వై మర్షయామ మహామునే॥15॥

అగస్త్య ఉవాచ

కథమేష మయా శక్యః శప్తుం యస్య మహామునే
వరదేన వరో దత్తో భవతో విదితశ్చ సః॥16॥

యో మే దృష్టిపథం గచ్ఛేత్స మే వశ్యో భవేదితి
ఇత్యనేన వరో దేవాద్యాచితో గచ్ఛతా దివం॥17॥

ఏవం న దగ్ధః స మయా భవతా చ న సంశయః
అన్యేనాప్యృషిముఖ్యేన న శప్తో న చ పాతితః॥18॥

అమృతం చైవ పానాయ దత్తమస్మై పురా విభో
మహాత్మనే తదర్థం చ నాస్మాభిర్వినిపాత్యతే॥19॥

ప్రాయచ్ఛత వరం దేవః ప్రజానాం దుఃఖకారకం
ద్విజేష్వధర్మయుక్తాని స కరోతి నరాధమః॥20॥

అత్ర యత్ప్రాప్తకాలం నస్తద్బ్రూహి వదతాం వర
భవాంశ్చాపి యథా బ్రూయాత్కుర్వీమహి తథా వయం॥21॥

భృగురువాచ

పితామహనియోగేన భవంతమహమాగతః
ప్రతికర్తుం బలవతి నహుషే దర్పమాస్థితే॥22॥

అద్య హి త్వా సుదుర్బుద్ధీ రథే యోక్ష్యతి దేవరాట్
అద్యైనమహముద్వృత్తం కరిష్యేఽనింద్రమోజసా॥23॥

అద్యేంద్రం స్థాపయిష్యామి పశ్యతస్తే శతక్రతుం
సంచాల్య పాపకర్మాణమింద్రస్థానాత్సుదుర్మతిం॥24॥

అద్య చాసౌ కుదేవేంద్రస్త్వాం పదా ధర్షయిష్యతి
దైవోపహతచిత్తత్వాదాత్మనాశాయ మందధీః॥25॥

వ్యుత్క్రాంతధర్మం తమహం ధర్షణామర్షితో భృశం
అహిర్భవస్వేతి రుషా శప్స్యే పాపం ద్విజద్రుహం॥26॥

తత ఏనం సుదుర్బుద్ధిం ధిక్శబ్దాభిహతత్విషం
ధరణ్యాం పాతయిష్యామి ప్రేక్షతస్తే మహామునే॥27॥

నహుషం పాపకర్మాణమైశ్వర్యబలమోహితం
యథా చ రోచతే తుభ్యం తథా కర్తాస్మ్యహం మునే॥28॥

ఏవముక్తస్తు భృగుణా మైత్రావరుణిరవ్యయః
అగస్త్యః పరమప్రీతో బభూవ విగతజ్వరః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 103 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం స వై విపన్నశ్చ కథం వై పాతితో భువి
కథం చానింద్రతాం ప్రాప్తస్తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం తయోః సంవదతోః క్రియాస్తస్య మహాత్మనః
సర్వా ఏవాభ్యవర్తంత యా దివ్యా యాశ్చ మానుషాః॥2॥

తథైవ దీపదానాని సర్వోపకరణాని చ
బలికర్మ చ యచ్చాన్యదుత్సేకాశ్చ పృథగ్విధాః
సర్వాస్తస్య సముత్పన్నా దేవరాజ్ఞో మహాత్మనః॥3॥

దేవలోకే నృలోకే చ సదాచారా బుధైః స్మృతాః
తే చేద్భవంతి రాజేంద్ర ఋధ్యంతే గృహమేధినః
ధూపప్రదానైర్దీపైశ్చ నమస్కారైస్తథైవ చ॥4॥

యథా సిద్ధస్య చాన్నస్య ద్విజాయాగ్రం ప్రదీయతే
బలయశ్చ గృహోద్దేశే అతః ప్రీయంతి దేవతాః॥5॥

యథా చ గృహిణస్తోషో భవేద్వై బలికర్మణా
తథా శతగుణా ప్రీతిర్దేవతానాం స్మ జాయతే॥6॥

ఏవం ధూపప్రదానం చ దీపదానం చ సాధవః
ప్రశంసంతి నమస్కారైర్యుక్తమాత్మగుణావహం॥7॥

స్నానేనాద్భిశ్చ యత్కర్మ క్రియతే వై విపశ్చితా
నమస్కారప్రయుక్తేన తేన ప్రీయంతి దేవతాః
గృహ్యాశ్చ దేవతాః సర్వాః ప్రీయంతే విధినార్చితాః॥8॥

ఇత్యేతాం బుద్ధిమాస్థాయ నహుషః స నరేశ్వరః
సురేంద్రత్వం మహత్ప్రాప్య కృతవానేతదద్భుతం॥9॥

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య భాగ్యక్షయ ఉపస్థితే
సర్వమేతదవజ్ఞాయ న చకారైతదీదృశం॥10॥

తతః స పరిహీణోఽభూత్సురేంద్రో బలికర్మతః
ధూపదీపోదకవిధిం న యథావచ్చకార హ
తతోఽస్య యజ్ఞవిషయో రక్షోభిః పర్యబాధ్యత॥11॥

అథాగస్త్యమృషిశ్రేష్ఠం వాహనాయాజుహావ హ
ద్రుతం సరస్వతీకూలాత్స్మయన్నివ మహాబలః॥12॥

తతో భృగుర్మహాతేజా మైత్రావరుణిమబ్రవీత్
నిమీలయస్వ నయనే జటా యావద్విశామి తే॥13॥

స్థాణుభూతస్య తస్యాథ జటాః ప్రావిశదచ్యుతః
భృగుః స సుమహాతేజాః పాతనాయ నృపస్య హ॥14॥

తతః స దేవరాట్ప్రాప్తస్తమృషిం వాహనాయ వై
తతోఽగస్త్యః సురపతిం వాక్యమాహ విశాం పతే॥15॥

యోజయస్వేంద్ర మాం క్షిప్రం కం చ దేశం వహామి తే
యత్ర వక్ష్యసి తత్ర త్వాం నయిష్యామి సురాధిప॥16॥

ఇత్యుక్తో నహుషస్తేన యోజయామాస తం మునిం
భృగుస్తస్య జటాసంస్థో బభూవ హృషితో భృశం॥17॥

న చాపి దర్శనం తస్య చకార స భృగుస్తదా
వరదానప్రభావజ్ఞో నహుషస్య మహాత్మనః॥18॥

న చుకోప స చాగస్త్యో యుక్తోఽపి నహుషేణ వై
తం తు రాజా ప్రతోదేన చోదయామాస భారత॥19॥

న చుకోప స ధర్మాత్మా తతః పాదేన దేవరాట్
అగస్త్యస్య తదా క్రుద్ధో వామేనాభ్యహనచ్ఛిరః॥20॥

తస్మిఞ్శిరస్యభిహతే స జటాంతర్గతో భృగుః
శశాప బలవత్క్రుద్ధో నహుషం పాపచేతసం॥21॥

భృగురువాచ

యస్మాత్పదాహనః క్రోధాచ్ఛిరసీమం మహామునిం
తస్మాదాశు మహీం గచ్ఛ సర్పో భూత్వా సుదుర్మతే॥22॥

ఇత్యుక్తః స తదా తేన సర్పో భూత్వా పపాత హ
అదృష్టేనాథ భృగుణా భూతలే భరతర్షభ॥23॥

భృగుం హి యది సోఽద్రాక్షీన్నహుషః పృథివీపతే
న స శక్తోఽభవిష్యద్వై పాతనే తస్య తేజసా॥24॥

స తు తైస్తైః ప్రదానైశ్చ తపోభిర్నియమైస్తథా
పతితోఽపి మహారాజ భూతలే స్మృతిమానభూత్
ప్రసాదయామాస భృగుం శాపాంతో మే భవేదితి॥25॥

తతోఽగస్త్యః కృపావిష్టః ప్రాసాదయత తం భృగుం
శాపాంతార్థం మహారాజ స చ ప్రాదాత్కృపాన్వితః॥26॥

భృగురువాచ

రాజా యుధిష్ఠిరో నామ భవిష్యతి కురూద్వహః
స త్వాం మోక్షయితా శాపాదిత్యుక్త్వాంతరధీయత॥27॥

అగస్త్యోఽపి మహాతేజాః కృత్వా కార్యం శతక్రతోః
స్వమాశ్రమపదం ప్రాయాత్పూజ్యమానో ద్విజాతిభిః॥28॥

నహుషోఽపి త్వయా రాజంస్తస్మాచ్ఛాపాత్సముద్ధృతః
జగామ బ్రహ్మసదనం పశ్యతస్తే జనాధిప॥29॥

తదా తు పాతయిత్వా తం నహుషం భూతలే భృగుః
జగామ బ్రహ్మసదనం బ్రహ్మణే చ న్యవేదయత్॥30॥

తతః శక్రం సమానాయ్య దేవానాహ పితామహః
వరదానాన్మమ సురా నహుషో రాజ్యమాప్తవాన్
స చాగస్త్యేన క్రుద్ధేన భ్రంశితో భూతలం గతః॥31॥

న చ శక్యం వినా రాజ్ఞా సురా వర్తయితుం క్వచిత్
తస్మాదయం పునః శక్రో దేవరాజ్యేఽభిషిచ్యతాం॥32॥

ఏవం సంభాషమాణం తు దేవాః పార్థ పితామహం
ఏవమస్త్వితి సంహృష్టాః ప్రత్యూచుస్తే పితామహం॥33॥

సోఽభిషిక్తో భగవతా దేవరాజ్యేన వాసవః
బ్రహ్మణా రాజశార్దూల యథాపూర్వం వ్యరోచత॥34॥

ఏవమేతత్పురావృత్తం నహుషస్య వ్యతిక్రమాత్
స చ తైరేవ సంసిద్ధో నహుషః కర్మభిః పునః॥35॥

తస్మాద్దీపాః ప్రదాతవ్యాః సాయం వై గృహమేధిభిః
దివ్యం చక్షురవాప్నోతి ప్రేత్య దీపప్రదాయకః
పూర్ణచంద్రప్రతీకాశా దీపదాశ్చ భవంత్యుత॥36॥

యావదక్షినిమేషాణి జ్వలతే తావతీః సమాః
రూపవాంధనవాంశ్చాపి నరో భవతి దీపదః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 104 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణస్వాని యే మందా హరంతి భరతర్షభ
నృశంసకారిణో మూఢాః క్వ తే గచ్ఛంతి మానవాః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
చండాలస్య చ సంవాదం క్షత్రబంధోశ్చ భారత॥2॥

రాజన్య ఉవాచ

వృద్ధరూపోఽసి చండాల బాలవచ్చ విచేష్టసే
శ్వఖరాణాం రజఃసేవీ కస్మాదుద్విజసే గవాం॥3॥

సాధుభిర్గర్హితం కర్మ చండాలస్య విధీయతే
కస్మాద్గోరజసా ధ్వస్తమపాం కుండే నిషించసి॥4॥

చండాల ఉవాచ

బ్రాహ్మణస్య గవాం రాజన్హ్రియతీనాం రజః పురా
సోమముద్ధ్వంసయామాస తం సోమం యేఽపిబంద్విజాః॥5॥

దీక్షితశ్చ స రాజాపి క్షిప్రం నరకమావిశత్
సహ తైర్యాజకైః సర్వైర్బ్రహ్మస్వముపజీవ్య తత్॥6॥

యేఽపి తత్రాపిబన్క్షీరం ఘృతం దధి చ మానవాః
బ్రాహ్మణాః సహరాజన్యాః సర్వే నరకమావిశన్॥7॥

జఘ్నుస్తాః పయసా పుత్రాంస్తథా పౌత్రాన్విధున్వతీః
పశూనవేక్షమాణాశ్చ సాధువృత్తేన దంపతీ ॥8॥

అహం తత్రావసం రాజన్బ్రహ్మచారీ జితేంద్రియః
తాసాం మే రజసా ధ్వస్తం భైక్షమాసీన్నరాధిప ॥9॥

చండాలోఽహం తతో రాజన్భుక్త్వా తదభవం మృతః
బ్రహ్మస్వహారీ చ నృపః సోఽప్రతిష్ఠాం గతిం యయౌ ॥10॥

తస్మాద్ధరేన్న విప్రస్వం కదాచిదపి కించన
బ్రహ్మస్వరజసా ధ్వస్తం భుక్త్వా మాం పశ్య యాదృశం ॥11॥

తస్మాత్సోమోఽప్యవిక్రేయః పురుషేణ విపశ్చితా
విక్రయం హీహ సోమస్య గర్హయంతి మనీషిణః ॥12॥

యే చైనం క్రీణతే రాజన్యే చ విక్రీణతే జనాః
తే తు వైవస్వతం ప్రాప్య రౌరవం యాంతి సర్వశః ॥13॥

సోమం తు రజసా ధ్వస్తం విక్రీయాద్బుద్ధిపూర్వకం
శ్రోత్రియో వార్ధుషీ భూత్వా చిరరాత్రాయ నశ్యతి
నరకం త్రింశతం ప్రాప్య శ్వవిష్ఠాముపజీవతి ॥14॥

శ్వచర్యామతిమానం చ సఖిదారేషు విప్లవం
తులయాధారయద్ధర్మో హ్యతిమానోఽతిరిచ్యతే ॥15॥

శ్వానం వై పాపినం పశ్య వివర్ణం హరిణం కృశం
అతిమానేన భూతానామిమాం గతిముపాగతం ॥16॥

అహం వై విపులే జాతః కులే ధనసమన్వితే
అన్యస్మింజన్మని విభో జ్ఞానవిజ్ఞానపారగః ॥17॥

అభవం తత్ర జానానో హ్యేతాందోషాన్మదాత్తదా
సంరబ్ధ ఏవ భూతానాం పృష్ఠమాంసాన్యభక్షయం ॥18॥

సోఽహం తేన చ వృత్తేన భోజనేన చ తేన వై
ఇమామవస్థాం సంప్రాప్తః పశ్య కాలస్య పర్యయం ॥19॥

ఆదీప్తమివ చైలాంతం భ్రమరైరివ చార్దితం
ధావమానం సుసంరబ్ధం పశ్య మాం రజసాన్వితం ॥20॥

స్వాధ్యాయైస్తు మహత్పాపం తరంతి గృహమేధినః
దానైః పృథగ్విధైశ్చాపి యథా ప్రాహుర్మనీషిణః ॥21॥

తథా పాపకృతం విప్రమాశ్రమస్థం మహీపతే
సర్వసంగవినిర్ముక్తం ఛందాంస్యుత్తారయంత్యుత ॥22॥

అహం తు పాపయోన్యాం వై ప్రసూతః క్షత్రియర్షభ
నిశ్చయం నాధిగచ్ఛామి కథం ముచ్యేయమిత్యుత ॥23॥

జాతిస్మరత్వం తు మమ కేనచిత్పూర్వకర్మణా
శుభేన యేన మోక్షం వై ప్రాప్తుమిచ్ఛామ్యహం నృప ॥24॥

త్వమిమం మే ప్రపన్నాయ సంశయం బ్రూహి పృచ్ఛతే
చండాలత్వాత్కథమహం ముచ్యేయమితి సత్తమ ॥25॥

రాజన్య ఉవాచ

చండాల ప్రతిజానీహి యేన మోక్షమవాప్స్యసి
బ్రాహ్మణార్థే త్యజన్ప్రాణాన్గతిమిష్టామవాప్స్యసి ॥26॥

దత్త్వా శరీరం క్రవ్యాద్భ్యో రణాగ్నౌ ద్విజహేతుకం
హుత్వా ప్రాణాన్ప్రమోక్షస్తే నాన్యథా మోక్షమర్హసి॥27॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా రాజన్బ్రహ్మస్వార్థే పరంతప
హుత్వా రణముఖే ప్రాణాన్గతిమిష్టామవాప హ॥28॥

తస్మాద్రక్ష్యం త్వయా పుత్ర బ్రహ్మస్వం భరతర్షభ
యదీచ్ఛసి మహాబాహో శాశ్వతీం గతిముత్తమాం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 105 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏకో లోకః సుకృతినాం సర్వే త్వాహో పితామహ
ఉత తత్రాపి నానాత్వం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

కర్మభిః పార్థ నానాత్వం లోకానాం యాంతి మానవాః
పుణ్యాన్పుణ్యకృతో యాంతి పాపాన్పాపకృతో జనాః॥2॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గౌతమస్య మునేస్తాత సంవాదం వాసవస్య చ॥3॥

బ్రాహ్మణో గౌతమః కశ్చిన్మృదుర్దాంతో జితేంద్రియః
మహావనే హస్తిశిశుం పరిద్యూనమమాతృకం॥4॥

తం దృష్ట్వా జీవయామాస సానుక్రోశో ధృతవ్రతః
స తు దీర్ఘేణ కాలేన బభూవాతిబలో మహాన్॥5॥

తం ప్రభిన్నం మహానాగం ప్రస్రుతం సర్వతో మదం
ధృతరాష్ట్రస్య రూపేణ శక్రో జగ్రాహ హస్తినం॥6॥

హ్రియమాణం తు తం దృష్ట్వా గౌతమః సంశితవ్రతః
అభ్యభాషత రాజానం ధృతరాష్ట్రం మహాతపాః॥7॥

మా మే హార్షీర్హస్తినం పుత్రమేనం; దుఃఖాత్పుష్టం ధృతరాష్ట్రాకృతజ్ఞ
మిత్రం సతాం సప్తపదం వదంతి; మిత్రద్రోహో నైవ రాజన్స్పృశేత్త్వాం॥8॥

ఇధ్మోదకప్రదాతారం శూన్యపాలకమాశ్రమే
వినీతమాచార్యకులే సుయుక్తం గురుకర్మణి॥9॥

శిష్టం దాంతం కృతజ్ఞం చ ప్రియం చ సతతం మమ
న మే విక్రోశతో రాజన్హర్తుమర్హసి కుంజరం॥10॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

గవాం సహస్రం భవతే దదామి; దాసీశతం నిష్కశతాని పంచ
అన్యచ్చ విత్తం వివిధం మహర్షే; కిం బ్రాహ్మణస్యేహ గజేన కృత్యం॥11॥

గౌతమ ఉవాచ

త్వామేవ గావోఽభి భవంతు రాజ;న్దాస్యః సనిష్కా వివిధం చ రత్నం
అన్యచ్చ విత్తం వివిధం నరేంద్ర; కిం బ్రాహ్మణస్యేహ ధనేన కృత్యం॥12॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

బ్రాహ్మణానాం హస్తిభిర్నాస్తి కృత్యం; రాజన్యానాం నాగకులాని విప్ర
స్వం వాహనం నయతో నాస్త్యధర్మో; నాగశ్రేష్ఠాద్గౌతమాస్మాన్నివర్త॥13॥

గౌతమ ఉవాచ

యత్ర ప్రేతో నందతి పుణ్యకర్మా; యత్ర ప్రేతః శోచతి పాపకర్మా
వైవస్వతస్య సదనే మహాత్మన;స్తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥14॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే నిష్క్రియా నాస్తికాః శ్రద్దధానాః; పాపాత్మాన ఇంద్రియార్థే నివిష్టాః
యమస్య తే యాతనాం ప్రాప్నువంతి; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥15॥

గౌతమ ఉవాచ

వైవస్వతీ సంయమనీ జనానాం; యత్రానృతం నోచ్యతే యత్ర సత్యం
యత్రాబలా బలినం యాతయంతి; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥16॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

జ్యేష్ఠాం స్వసారం పితరం మాతరం చ; గురుం యథా మానయంతశ్చరంతి
తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥17॥

గౌతమ ఉవాచ

మందాకినీ వైశ్రవణస్య రాజ్ఞో; మహాభోగా భోగిజనప్రవేశ్యా
గంధర్వయక్షైరప్సరోభిశ్చ జుష్టా; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥18॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

అతిథివ్రతాః సువ్రతా యే జనా వై; ప్రతిశ్రయం దదతి బ్రాహ్మణేభ్యః
శిష్టాశినః సంవిభజ్యాశ్రితాంశ్చ; మందాకినీం తేఽపి విభూషయంతి॥19॥

గౌతమ ఉవాచ

మేరోరగ్రే యద్వనం భాతి రమ్యం; సుపుష్పితం కింనరగీతజుష్టం
సుదర్శనా యత్ర జంబూర్విశాలా; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥20॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే బ్రాహ్మణా మృదవః సత్యశీలా; బహుశ్రుతాః సర్వభూతాభిరామాః
యేఽధీయంతే సేతిహాసం పురాణం; మధ్వాహుత్యా జుహ్వతి చ ద్విజేభ్యః॥21॥

తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర
యద్విద్యతే విదితం స్థానమస్తి; తద్బ్రూహి త్వం త్వరితో హ్యేష యామి॥22॥

గౌతమ ఉవాచ

సుపుష్పితం కింనరరాజజుష్టం; ప్రియం వనం నందనం నారదస్య
గంధర్వాణామప్సరసాం చ సద్మ; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥23॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే నృత్తగీతకుశలా జనాః సదా; హ్యయాచమానాః సహితాశ్చరంతి
తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥24॥

గౌతమ ఉవాచ

యత్రోత్తరాః కురవో భాంతి రమ్యా; దేవైః సార్ధం మోదమానా నరేంద్ర
యత్రాగ్నియౌనాశ్చ వసంతి విప్రా; హ్యయోనయః పర్వతయోనయశ్చ॥25॥

యత్ర శక్రో వర్షతి సర్వకామా;న్యత్ర స్త్రియః కామచారాశ్చరంతి
యత్ర చేర్ష్యా నాస్తి నారీనరాణాం; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥26॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే సర్వభూతేషు నివృత్తకామా; అమాంసాదా న్యస్తదండాశ్చరంతి
న హింసంతి స్థావరం జంగమం చ; భూతానాం యే సర్వభూతాత్మభూతాః॥27॥

నిరాశిషో నిర్మమా వీతరాగా; లాభాలాభే తుల్యనిందాప్రశంసాః
తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥28॥

గౌతమ ఉవాచ

తతః పరం భాంతి లోకాః సనాతనాః; సుపుణ్యగంధా నిర్మలా వీతశోకాః
సోమస్య రాజ్ఞః సదనే మహాత్మన;స్తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥29॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే దానశీలా న ప్రతిగృహ్ణతే సదా; న చాప్యర్థానాదదతే పరేభ్యః
యేషామదేయమర్హతే నాస్తి కించి;త్సర్వాతిథ్యాః సుప్రసాదా జనాశ్చ॥30॥

యే క్షంతారో నాభిజల్పంతి చాన్యా;ఞ్శక్తా భూత్వా సతతం పుణ్యశీలాః
తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥31॥

గౌతమ ఉవాచ

తతః పరం భాంతి లోకాః సనాతనా; విరజసో వితమస్కా విశోకాః
ఆదిత్యస్య సుమహాంతః సువృత్తా;స్తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥32॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

స్వాధ్యాయశీలా గురుశుశ్రూషణే రతా;స్తపస్వినః సువ్రతాః సత్యసంధాః
ఆచార్యాణామప్రతికూలభాషిణో; నిత్యోత్థితా గురుకర్మస్వచోద్యాః॥33॥

తథావిధానామేష లోకో మహర్షే; విశుద్ధానాం భావితవాఙ్మతీనాం
సత్యే స్థితానాం వేదవిదాం మహాత్మనాం; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥34॥

గౌతమ ఉవాచ

తతః పరే భాంతి లోకాః సనాతనాః; సుపుణ్యగంధా విరజా విశోకాః
వరుణస్య రాజ్ఞః సదనే మహాత్మన;స్తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥35॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

చాతుర్మాస్యైర్యే యజంతే జనాః సదా; తథేష్టీనాం దశశతం ప్రాప్నువంతి
యే చాగ్నిహోత్రం జుహ్వతి శ్రద్దధానా; యథాన్యాయం త్రీణి వర్షాణి విప్రాః॥36॥

స్వదారిణాం ధర్మధురే మహాత్మనాం; యథోచితే వర్త్మని సుస్థితానాం
ధర్మాత్మనాముద్వహతాం గతిం తాం; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥37॥

గౌతమ ఉవాచ

ఇంద్రస్య లోకా విరజా విశోకా; దురన్వయాః కాంక్షితా మానవానాం
తస్యాహం తే భవనే భూరితేజసో; రాజన్నిమం హస్తినం యాతయిష్యే॥38॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శతవర్షజీవీ యశ్చ శూరో మనుష్యో; వేదాధ్యాయీ యశ్చ యజ్వాప్రమత్తః
ఏతే సర్వే శక్రలోకం వ్రజంతి; పరం గంతా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥39॥

గౌతమ ఉవాచ

ప్రాజాపత్యాః సంతి లోకా మహాంతో; నాకస్య పృష్ఠే పుష్కలా వీతశోకాః
మనీషితాః సర్వలోకోద్భవానాం; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥40॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యే రాజానో రాజసూయాభిషిక్తా; ధర్మాత్మానో రక్షితారః ప్రజానాం
యే చాశ్వమేధావభృథాప్లుతాంగా;స్తేషాం లోకా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర॥41॥

గౌతమ ఉవాచ

తతః పరం భాంతి లోకాః సనాతనాః; సుపుణ్యగంధా విరజా వీతశోకాః
తస్మిన్నహం దుర్లభే త్వాప్రధృష్యే; గవాం లోకే హస్తినం యాతయిష్యే॥42॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యో గోసహస్రీ శతదః సమాం సమాం; యో గోశతీ దశ దద్యాచ్చ శక్త్యా
తథా దశభ్యో యశ్చ దద్యాదిహైకాం; పంచభ్యో వా దానశీలస్తథైకాం॥43॥

యే జీర్యంతే బ్రహ్మచర్యేణ విప్రా; బ్రాహ్మీం వాచం పరిరక్షంతి చైవ
మనస్వినస్తీర్థయాత్రాపరాయణా;స్తే తత్ర మోదంతి గవాం విమానే॥44॥

ప్రభాసం మానసం పుణ్యం పుష్కరాణి మహత్సరః
పుణ్యం చ నైమిషం తీర్థం బాహుదాం కరతోయినీం॥45॥

గయాం గయశిరశ్చైవ విపాశాం స్థూలవాలుకాం
తూష్ణీంగంగాం దశగంగాం మహాహ్రదమథాపి చ॥46॥

గౌతమీం కౌశికీం పాకాం మహాత్మానో ధృతవ్రతాః
సరస్వతీదృషద్వత్యౌ యమునాం యే ప్రయాంతి చ॥47॥

తత్ర తే దివ్యసంస్థానా దివ్యమాల్యధరాః శివాః
ప్రయాంతి పుణ్యగంధాఢ్యా ధృతరాష్ట్రో న తత్ర వై॥48॥

గౌతమ ఉవాచ

యత్ర శీతభయం నాస్తి న చోష్ణభయమణ్వపి
న క్షుత్పిపాసే న గ్లానిర్న దుఃఖం న సుఖం తథా॥49॥

న ద్వేష్యో న ప్రియః కశ్చిన్న బంధుర్న రిపుస్తథా
న జరామరణే వాపి న పుణ్యం న చ పాతకం॥50॥

తస్మిన్విరజసి స్ఫీతే ప్రజ్ఞాసత్త్వవ్యవస్థితే
స్వయంభుభవనే పుణ్యే హస్తినం మే యతిష్యతి॥51॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

నిర్ముక్తాః సర్వసంగేభ్యో కృతాత్మానో యతవ్రతాః
అధ్యాత్మయోగసంస్థానే యుక్తాః స్వర్గగతిం గతాః॥52॥

తే బ్రహ్మభవనం పుణ్యం ప్రాప్నువంతీహ సాత్త్వికాః
న తత్ర ధృతరాష్ట్రస్తే శక్యో ద్రష్టుం మహామునే॥53॥

గౌతమ ఉవాచ

రథంతరం యత్ర బృహచ్చ గీయతే; యత్ర వేదీ పుండరీకైః స్తృణోతి
యత్రోపయాతి హరిభిః సోమపీథీ; తత్ర త్వాహం హస్తినం యాతయిష్యే॥54॥

బుధ్యామి త్వాం వృత్రహణం శతక్రతుం; వ్యతిక్రమంతం భువనాని విశ్వా
కచ్చిన్న వాచా వృజినం కదాచి;దకార్షం తే మనసోఽభిషంగాత్॥55॥

శక్ర ఉవాచ

యస్మాదిమం లోకపథం ప్రజానా;మన్వాగమం పదవాదే గజస్య
తస్మాద్భవాన్ప్రణతం మానుశాస్తు; బ్రవీషి యత్తత్కరవాణి సర్వం॥56॥

గౌతమ ఉవాచ

శ్వేతం కరేణుం మమ పుత్రనాగం; యం మేఽహార్షీర్దశవర్షాణి బాలం
యో మే వనే వసతోఽభూద్ద్వితీయ;స్తమేవ మే దేహి సురేంద్ర నాగం॥57॥

శక్ర ఉవాచ

అయం సుతస్తే ద్విజముఖ్య నాగ;శ్చాప్రాయతే త్వామభివీక్షమాణః
పాదౌ చ తే నాసికయోపజిఘ్రతే; శ్రేయో మమ ధ్యాహి నమశ్చ తేఽస్తు॥58॥

గౌతమ ఉవాచ

శివం సదైవేహ సురేంద్ర తుభ్యం; ధ్యాయామి పూజాం చ సదా ప్రయుంజే
మమాపి త్వం శక్ర శివం దదస్వ; త్వయా దత్తం ప్రతిగృహ్ణామి నాగం॥59॥

శక్ర ఉవాచ

యేషాం వేదా నిహితా వై గుహాయాం; మనీషిణాం సత్త్వవతాం మహాత్మనాం
తేషాం త్వయైకేన మహాత్మనాస్మి; బుద్ధస్తస్మాత్ప్రీతిమాంస్తేఽహమద్య॥60॥

హంతైహి బ్రాహ్మణ క్షిప్రం సహ పుత్రేణ హస్తినా
ప్రాప్నుహి త్వం శుభాల్లోకానహ్నాయ చ చిరాయ చ॥61॥

భీష్మ ఉవాచ

స గౌతమం పురస్కృత్య సహ పుత్రేణ హస్తినా
దివమాచక్రమే వజ్రీ సద్భిః సహ దురాసదం॥62॥

—♦ అధ్యాయము 106 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దానం బహువిధాకారం శాంతిః సత్యమహింసతా
స్వదారతుష్టిశ్చోక్తా తే ఫలం దానస్య చైవ యత్॥1॥

పితామహస్య విదితం కిమన్యత్ర తపోబలాత్
తపసో యత్పరం తేఽద్య తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

తపః ప్రచక్షతే యావత్తావల్లోకా యుధిష్ఠిర
మతం మమ తు కౌంతేయ తపో నానశనాత్పరం॥3॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
భగీరథస్య సంవాదం బ్రహ్మణశ్చ మహాత్మనః॥4॥

అతీత్య సురలోకం చ గవాం లోకం చ భారత
ఋషిలోకం చ సోఽగచ్ఛద్భగీరథ ఇతి శ్రుతిః॥5॥

తం దృష్ట్వా స వచః ప్రాహ బ్రహ్మా రాజన్భగీరథం
కథం భగీరథాగాస్త్వమిమం దేశం దురాసదం॥6॥

న హి దేవా న గంధర్వా న మనుష్యా భగీరథ
ఆయాంత్యతప్తతపసః కథం వై త్వమిహాగతః॥7॥

భగీరథ ఉవాచ

నిఃశంకమన్నమదదం బ్రాహ్మణేభ్యః; శతం సహస్రాణి సదైవ దానం
బ్రాహ్మం వ్రతం నిత్యమాస్థాయ విద్ధి; న త్వేవాహం తస్య ఫలాదిహాగాం॥8॥

దశైకరాత్రాందశ పంచరాత్రా;నేకాదశైకాదశకాన్క్రతూంశ్చ
జ్యోతిష్టోమానాం చ శతం యదిష్టం; ఫలేన తేనాపి చ నాగతోఽహం॥9॥

యచ్చావసం జాహ్నవీతీరనిత్యః; శతం సమాస్తప్యమానస్తపోఽహం
అదాం చ తత్రాశ్వతరీసహస్రం; నారీపురం న చ తేనాహమాగాం॥10॥

దశాయుతాని చాశ్వానామయుతాని చ వింశతిం
పుష్కరేషు ద్విజాతిభ్యః ప్రాదాం గాశ్చ సహస్రశః॥11॥

సువర్ణచంద్రోడుపధారిణీనాం; కన్యోత్తమానామదదం స్రగ్విణీనాం
షష్టిం సహస్రాణి విభూషితానాం; జాంబూనదైరాభరణైర్న తేన॥12॥

దశార్బుదాన్యదదం గోసవేజ్యా;స్వేకైకశో దశ గా లోకనాథ
సమానవత్సాః పయసా సమన్వితాః; సువర్ణకాంస్యోపదుహా న తేన॥13॥

అప్తోర్యామేషు నియతమేకైకస్మిందశాదదం
గృష్టీనాం క్షీరదాత్రీణాం రోహిణీనాం న తేన చ॥14॥

దోగ్ధ్రీణాం వై గవాం చైవ ప్రయుతాని దశైవ హ
ప్రాదాం దశగుణం బ్రహ్మన్న చ తేనాహమాగతః॥15॥

వాజినాం బాహ్లిజాతానామయుతాన్యదదం దశ
కర్కాణాం హేమమాలానాం న చ తేనాహమాగతః॥16॥

కోటీశ్చ కాంచనస్యాష్టౌ ప్రాదాం బ్రహ్మందశ త్వహం
ఏకైకస్మిన్క్రతౌ తేన ఫలేనాహం న చాగతః॥17॥

వాజినాం శ్యామకర్ణానాం హరితానాం పితామహ
ప్రాదాం హేమస్రజాం బ్రహ్మన్కోటీర్దశ చ సప్త చ॥18॥

ఈషాదంతాన్మహాకాయాన్కాంచనస్రగ్విభూషితాన్
పత్నీమతః సహస్రాణి ప్రాయచ్ఛం దశ సప్త చ॥19॥

అలంకృతానాం దేవేశ దివ్యైః కనకభూషణైః
రథానాం కాంచనాంగానాం సహస్రాణ్యదదం దశ
సప్త చాన్యాని యుక్తాని వాజిభిః సమలంకృతైః॥20॥

దక్షిణావయవాః కేచిద్వేదైర్యే సంప్రకీర్తితాః
వాజపేయేషు దశసు ప్రాదాం తేనాపి నాప్యహం॥21॥

శక్రతుల్యప్రభావానామిజ్యయా విక్రమేణ చ
సహస్రం నిష్కకంఠానామదదం దక్షిణామహం॥22॥

విజిత్య నృపతీన్సర్వాన్మఖైరిష్ట్వా పితామహ
అష్టభ్యో రాజసూయేభ్యో న చ తేనాహమాగతః॥23॥

స్రోతశ్చ యావద్గంగాయాశ్ఛన్నమాసీజ్జగత్పతే
దక్షిణాభిః ప్రవృత్తాభిర్మమ నాగాం చ తత్కృతే॥24॥

వాజినాం చ సహస్రే ద్వే సువర్ణశతభూషితే
వరం గ్రామశతం చాహమేకైకస్య త్రిధాదదం
తపస్వీ నియతాహారః శమమాస్థాయ వాగ్యతః॥25॥

దీర్ఘకాలం హిమవతి గంగాయాశ్చ దురుత్సహాం
మూర్ధ్నా ధారాం మహాదేవః శిరసా యామధారయత్
న తేనాప్యహమాగచ్ఛం ఫలేనేహ పితామహ॥26॥

శమ్యాక్షేపైరయజం యచ్చ దేవా;న్సద్యస్కానామయుతైశ్చాపి యత్తత్
త్రయోదశద్వాదశాహాంశ్చ దేవ; సపౌండరీకాన్న చ తేషాం ఫలేన॥27॥

అష్టౌ సహస్రాణి కకుద్మినామహం; శుక్లర్షభాణామదదం బ్రాహ్మణేభ్యః
ఏకైకం వై కాంచనం శృంగమేభ్యః; పత్నీశ్చైషామదదం నిష్కకంఠీః॥28॥

హిరణ్యరత్ననిచితానదదం రత్నపర్వతాన్
ధనధాన్యసమృద్ధాంశ్చ గ్రామాఞ్శతసహస్రశః॥29॥

శతం శతానాం గృష్టీనామదదం చాప్యతంద్రితః
ఇష్ట్వానేకైర్మహాయజ్ఞైర్బ్రాహ్మణేభ్యో న తేన చ॥30॥

ఏకాదశాహైరయజం సదక్షిణై;ర్ద్విర్ద్వాదశాహైరశ్వమేధైశ్చ దేవ
ఆర్కాయణైః షోడశభిశ్చ బ్రహ్మం;స్తేషాం ఫలేనేహ న చాగతోఽస్మి॥31॥

నిష్కైకకంఠమదదం యోజనాయతం; తద్విస్తీర్ణం కాంచనపాదపానాం
వనం చూతానాం రత్నవిభూషితానాం; న చైవ తేషామాగతోఽహం ఫలేన॥32॥

తురాయణం హి వ్రతమప్రధృష్య;మక్రోధనోఽకరవం త్రింశతోఽబ్దాన్
శతం గవామష్ట శతాని చైవ; దినే దినే హ్యదదం బ్రాహ్మణేభ్యః॥33॥

పయస్వినీనామథ రోహిణీనాం; తథైవ చాప్యనడుహాం లోకనాథ
ప్రాదాం నిత్యం బ్రాహ్మణేభ్యః సురేశ; నేహాగతస్తేన ఫలేన చాహం॥34॥

త్రింశదగ్నిమహం బ్రహ్మన్నయజం యచ్చ నిత్యదా
అష్టాభిః సర్వమేధైశ్చ నరమేధైశ్చ సప్తభిః॥35॥

దశభిర్విశ్వజిద్భిశ్చ శతైరష్టాదశోత్తరైః
న చైవ తేషాం దేవేశ ఫలేనాహమిహాగతః॥36॥

సరయ్వాం బాహుదాయాం చ గంగాయామథ నైమిషే
గవాం శతానామయుతమదదం న చ తేన వై॥37॥

ఇంద్రేణ గుహ్యం నిహితం వై గుహాయాం; యద్భార్గవస్తపసేహాభ్యవిందత్
జాజ్వల్యమానముశనస్తేజసేహ; తత్సాధయామాస మహం వరేణ్యం॥38॥

తతో మే బ్రాహ్మణాస్తుష్టాస్తస్మిన్కర్మణి సాధితే
సహస్రమృషయశ్చాసన్యే వై తత్ర సమాగతాః
ఉక్తస్తైరస్మి గచ్ఛ త్వం బ్రహ్మలోకమితి ప్రభో॥39॥

ప్రీతేనోక్తః సహస్రేణ బ్రాహ్మణానామహం ప్రభో
ఇమం లోకమనుప్రాప్తో మా భూత్తేఽత్ర విచారణా॥40॥

కామం యథావద్విహితం విధాత్రా; పృష్టేన వాచ్యం తు మయా యథావత్
తపో హి నాన్యచ్చానశనాన్మతం మే; నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద॥41॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తవంతం తం బ్రహ్మా రాజానం స్మ భగీరథం
పూజయామాస పూజార్హం విధిదృష్టేన కర్మణా॥42॥

—♦ అధ్యాయము 107 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శతాయురుక్తః పురుషః శతవీర్యశ్చ వైదికే
కస్మాన్మ్రియంతే పురుషా బాలా అపి పితామహ॥1॥

ఆయుష్మాన్కేన భవతి స్వల్పాయుర్వాపి మానవః
కేన వా లభతే కీర్తిం కేన వా లభతే శ్రియం॥2॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ జపైర్హోమైస్తథౌషధైః
జన్మనా యది వాచారాత్తన్మే బ్రూహి పితామహ॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యన్మాం త్వమనుపృచ్ఛసి
అల్పాయుర్యేన భవతి దీర్ఘాయుర్వాపి మానవః॥4॥

యేన వా లభతే కీర్తిం యేన వా లభతే శ్రియం
యథా చ వర్తన్పురుషః శ్రేయసా సంప్రయుజ్యతే॥5॥

ఆచారాల్లభతే హ్యాయురాచారాల్లభతే శ్రియం
ఆచారాత్కీర్తిమాప్నోతి పురుషః ప్రేత్య చేహ చ॥6॥

దురాచారో హి పురుషో నేహాయుర్విందతే మహత్
త్రసంతి యస్మాద్భూతాని తథా పరిభవంతి చ॥7॥

తస్మాత్కుర్యాదిహాచారం య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః
అపి పాపశరీరస్య ఆచారో హంత్యలక్షణం॥8॥

ఆచారలక్షణో ధర్మః సంతశ్చాచారలక్షణాః
సాధూనాం చ యథా వృత్తమేతదాచారలక్షణం॥9॥

అప్యదృష్టం శ్రుతం వాపి పురుషం ధర్మచారిణం
భూతికర్మాణి కుర్వాణం తం జనాః కుర్వతే ప్రియం॥10॥

యే నాస్తికా నిష్క్రియాశ్చ గురుశాస్త్రాతిలంఘినః
అధర్మజ్ఞా దురాచారాస్తే భవంతి గతాయుషః॥11॥

విశీలా భిన్నమర్యాదా నిత్యం సంకీర్ణమైథునాః
అల్పాయుషో భవంతీహ నరా నిరయగామినః॥12॥

సర్వలక్షణహీనోఽపి సముదాచారవాన్నరః
శ్రద్దధానోఽనసూయశ్చ శతం వర్షాణి జీవతి॥13॥

అక్రోధనః సత్యవాదీ భూతానామవిహింసకః
అనసూయురజిహ్మశ్చ శతం వర్షాణి జీవతి॥14॥

లోష్టమర్దీ తృణచ్ఛేదీ నఖఖాదీ చ యో నరః
నిత్యోచ్ఛిష్టః సంకుసుకో నేహాయుర్విందతే మహత్॥15॥

బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థౌ చానుచింతయేత్
ఉత్థాయాచమ్య తిష్ఠేత పూర్వాం సంధ్యాం కృతాంజలిః॥16॥

ఏవమేవాపరాం సంధ్యాం సముపాసీత వాగ్యతః
నేక్షేతాదిత్యముద్యంతం నాస్తం యాంతం కదాచన॥17॥

ఋషయో దీర్ఘసంధ్యత్వాద్దీర్ఘమాయురవాప్నువన్
తస్మాత్తిష్ఠేత్సదా పూర్వాం పశ్చిమాం చైవ వాగ్యతః॥18॥

యే చ పూర్వాముపాసంతే ద్విజాః సంధ్యాం న పశ్చిమాం
సర్వాంస్తాంధార్మికో రాజా శూద్రకర్మాణి కారయేత్॥19॥

పరదారా న గంతవ్యాః సర్వవర్ణేషు కర్హిచిత్
న హీదృశమనాయుష్యం లోకే కించన విద్యతే
యాదృశం పురుషస్యేహ పరదారోపసేవనం॥20॥

ప్రసాధనం చ కేశానామంజనం దంతధావనం
పూర్వాహ్ణ ఏవ కుర్వీత దేవతానాం చ పూజనం॥21॥

పురీషమూత్రే నోదీక్షేన్నాధితిష్ఠేత్కదాచన
ఉదక్యయా చ సంభాషాం న కుర్వీత కదాచన॥22॥

నోత్సృజేత పురీషం చ క్షేత్రే గ్రామస్య చాంతికే
ఉభే మూత్రపురీషే తు నాప్సు కుర్యాత్కదాచన॥23॥

ప్రాఙ్ముఖో నిత్యమశ్నీయాద్వాగ్యతోఽన్నమకుత్సయన్
ప్రస్కందయేచ్చ మనసా భుక్త్వా చాగ్నిముపస్పృశేత్॥24॥

ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుంక్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః
ధన్యం పశ్చాన్ముఖో భుంక్తే ఋతం భుంక్తే ఉదఙ్ముఖః॥25॥

నాధితిష్ఠేత్తుషాంజాతు కేశభస్మకపాలికాః
అన్యస్య చాప్యుపస్థానం దూరతః పరివర్జయేత్॥26॥

శాంతిహోమాంశ్చ కుర్వీత సావిత్రాణి చ కారయేత్
నిషణ్ణశ్చాపి ఖాదేత న తు గచ్ఛన్కథంచన॥27॥

మూత్రం న తిష్ఠతా కార్యం న భస్మని న గోవ్రజే॥28॥

ఆర్ద్రపాదస్తు భుంజీత నార్ద్రపాదస్తు సంవిశేత్
ఆర్ద్రపాదస్తు భుంజానో వర్షాణాం జీవతే శతం॥29॥

త్రీణి తేజాంసి నోచ్ఛిష్ట ఆలభేత కదాచన
అగ్నిం గాం బ్రాహ్మణం చైవ తథాస్యాయుర్న రిష్యతే॥30॥

త్రీణి తేజాంసి నోచ్ఛిష్ట ఉదీక్షేత కదాచన
సూర్యాచంద్రమసౌ చైవ నక్షత్రాణి చ సర్వశః॥31॥

ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామంతి యూనః స్థవిర ఆయతి
ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యతే॥32॥

అభివాదయేత వృద్ధాంశ్చ ఆసనం చైవ దాపయేత్
కృతాంజలిరుపాసీత గచ్ఛంతం పృష్ఠతోఽన్వియాత్॥33॥

న చాసీతాసనే భిన్నే భిన్నం కాంస్యం చ వర్జయేత్
నైకవస్త్రేణ భోక్తవ్యం న నగ్నః స్నాతుమర్హతి
స్వప్తవ్యం నైవ నగ్నేన న చోచ్ఛిష్టోఽపి సంవిశేత్॥34॥

ఉచ్ఛిష్టో న స్పృశేచ్ఛీర్షం సర్వే ప్రాణాస్తదాశ్రయాః
కేశగ్రహాన్ప్రహారాంశ్చ శిరస్యేతాన్వివర్జయేత్॥35॥

న పాణిభ్యాముభాభ్యాం చ కండూయేజ్జాతు వై శిరః
న చాభీక్ష్ణం శిరః స్నాయాత్తథాస్యాయుర్న రిష్యతే॥36॥

శిరఃస్నాతశ్చ తైలేన నాంగం కించిదుపస్పృశేత్
తిలపిష్టం న చాశ్నీయాత్తథాయుర్విందతే మహత్॥37॥

నాధ్యాపయేత్తథోచ్ఛిష్టో నాధీయీత కదాచన
వాతే చ పూతిగంధే చ మనసాపి న చింతయేత్॥38॥

అత్ర గాథా యమోద్గీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
ఆయురస్య నికృంతామి ప్రజామస్యాదదే తథా॥39॥

య ఉచ్ఛిష్టః ప్రవదతి స్వాధ్యాయం చాధిగచ్ఛతి
యశ్చానధ్యాయకాలేఽపి మోహాదభ్యస్యతి ద్విజః
తస్మాద్యుక్తోఽప్యనధ్యాయే నాధీయీత కదాచన॥40॥

ప్రత్యాదిత్యం ప్రత్యనిలం ప్రతి గాం చ ప్రతి ద్విజాన్
యే మేహంతి చ పంథానం తే భవంతి గతాయుషః॥41॥

ఉభే మూత్రపురీషే తు దివా కుర్యాదుదఙ్ముఖః
దక్షిణాభిముఖో రాత్రౌ తథాస్యాయుర్న రిష్యతే॥42॥

త్రీన్కృశాన్నావజానీయాద్దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః
బ్రాహ్మణం క్షత్రియం సర్పం సర్వే హ్యాశీవిషాస్త్రయః॥43॥

దహత్యాశీవిషః క్రుద్ధో యావత్పశ్యతి చక్షుషా
క్షత్రియోఽపి దహేత్క్రుద్ధో యావత్స్పృశతి తేజసా॥44॥

బ్రాహ్మణస్తు కులం హన్యాద్ధ్యానేనావేక్షితేన చ
తస్మాదేతత్త్రయం యత్నాదుపసేవేత పండితః॥45॥

గురుణా వైరనిర్బంధో న కర్తవ్యః కదాచన
అనుమాన్యః ప్రసాద్యశ్చ గురుః క్రుద్ధో యుధిష్ఠిర॥46॥

సమ్యఙ్మిథ్యాప్రవృత్తేఽపి వర్తితవ్యం గురావిహ
గురునిందా దహత్యాయుర్మనుష్యాణాం న సంశయః॥47॥

దూరాదావసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావసేచనం
ఉచ్ఛిష్టోత్సర్జనం చైవ దూరే కార్యం హితైషిణా॥48॥

నాతికల్పం నాతిసాయం న చ మధ్యందినే స్థితే
నాజ్ఞాతైః సహ గచ్ఛేత నైకో న వృషలైః సహ॥49॥

పంథా దేయో బ్రాహ్మణాయ గోభ్యో రాజభ్య ఏవ చ
వృద్ధాయ భారతప్తాయ గర్భిణ్యై దుర్బలాయ చ॥50॥

ప్రదక్షిణం చ కుర్వీత పరిజ్ఞాతాన్వనస్పతీన్
చతుష్పథాన్ప్రకుర్వీత సర్వానేవ ప్రదక్షిణాన్॥51॥

మధ్యందినే నిశాకాలే మధ్యరాత్రే చ సర్వదా
చతుష్పథాన్న సేవేత ఉభే సంధ్యే తథైవ చ॥52॥

ఉపానహౌ చ వస్త్రం చ ధృతమన్యైర్న ధారయేత్
బ్రహ్మచారీ చ నిత్యం స్యాత్పాదం పాదేన నాక్రమేత్॥53॥

అమావాస్యాం పౌర్ణమాస్యాం చతుర్దశ్యాం చ సర్వశః
అష్టమ్యాం సర్వపక్షాణాం బ్రహ్మచారీ సదా భవేత్॥54॥

వృథా మాంసం న ఖాదేత పృష్ఠమాంసం తథైవ చ
ఆక్రోశం పరివాదం చ పైశున్యం చ వివర్జయేత్॥55॥

నారుంతుదః స్యాన్న నృశంసవాదీ; న హీనతః పరమభ్యాదదీత
యయాస్య వాచా పర ఉద్విజేత; న తాం వదేద్రుశతీం పాపలోక్యాం॥56॥

వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి; యైరాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని
పరస్య నామర్మసు తే పతంతి; తాన్పండితో నావసృజేత్పరేషు॥57॥

రోహతే సాయకైర్విద్ధం వనం పరశునా హతం
వాచా దురుక్తం బీభత్సం న సంరోహతి వాక్షతం॥58॥

హీనాంగానతిరిక్తాంగాన్విద్యాహీనాన్వయోధికాన్
రూపద్రవిణహీనాంశ్చ సత్త్వహీనాంశ్చ నాక్షిపేత్॥59॥

నాస్తిక్యం వేదనిందాం చ దేవతానాం చ కుత్సనం
ద్వేషస్తంభాభిమానాంశ్చ తైక్ష్ణ్యం చ పరివర్జయేత్॥60॥

పరస్య దండం నోద్యచ్ఛేత్క్రుద్ధో నైనం నిపాతయేత్
అన్యత్ర పుత్రాచ్ఛిష్యాద్వా శిక్షార్థం తాడనం స్మృతం॥61॥

న బ్రాహ్మణాన్పరివదేన్నక్షత్రాణి న నిర్దిశేత్
తిథిం పక్షస్య న బ్రూయాత్తథాస్యాయుర్న రిష్యతే॥62॥

కృత్వా మూత్రపురీషే తు రథ్యామాక్రమ్య వా పునః
పాదప్రక్షాలనం కుర్యాత్స్వాధ్యాయే భోజనే తథా॥63॥

త్రీణి దేవాః పవిత్రాణి బ్రాహ్మణానామకల్పయన్
అదృష్టమద్భిర్నిర్ణిక్తం యచ్చ వాచా ప్రశస్యతే॥64॥

సంయావం కృసరం మాంసం శష్కులీ పాయసం తథా
ఆత్మార్థం న ప్రకర్తవ్యం దేవార్థం తు ప్రకల్పయేత్॥65॥

నిత్యమగ్నిం పరిచరేద్భిక్షాం దద్యాచ్చ నిత్యదా
వాగ్యతో దంతకాష్ఠం చ నిత్యమేవ సమాచరేత్
న చాభ్యుదితశాయీ స్యాత్ప్రాయశ్చిత్తీ తథా భవేత్॥66॥

మాతాపితరముత్థాయ పూర్వమేవాభివాదయేత్
ఆచార్యమథ వాప్యేనం తథాయుర్విందతే మహత్॥67॥

వర్జయేద్దంతకాష్ఠాని వర్జనీయాని నిత్యశః
భక్షయేచ్ఛాస్త్రదృష్టాని పర్వస్వపి చ వర్జయేత్॥68॥

ఉదఙ్ముఖశ్చ సతతం శౌచం కుర్యాత్సమాహితః॥69॥

అకృత్వా దేవతాపూజాం నాన్యం గచ్ఛేత్కదాచన
అన్యత్ర తు గురుం వృద్ధం ధార్మికం వా విచక్షణం॥70॥

అవలోక్యో న చాదర్శో మలినో బుద్ధిమత్తరైః
న చాజ్ఞాతాం స్త్రియం గచ్ఛేద్గర్భిణీం వా కదాచన॥71॥

ఉదక్శిరా న స్వపేత తథా ప్రత్యక్శిరా న చ
ప్రాక్శిరాస్తు స్వపేద్విద్వానథ వా దక్షిణాశిరాః॥72॥

న భగ్నే నావదీర్ణే వా శయనే ప్రస్వపేత చ
నాంతర్ధానే న సంయుక్తే న చ తిర్యక్కదాచన॥73॥

న నగ్నః కర్హిచిత్స్నాయాన్న నిశాయాం కదాచన
స్నాత్వా చ నావమృజ్యేత గాత్రాణి సువిచక్షణః॥74॥

న చానులింపేదస్నాత్వా స్నాత్వా వాసో న నిర్ధునేత్
ఆర్ద్ర ఏవ తు వాసాంసి నిత్యం సేవేత మానవః
స్రజశ్చ నావకర్షేత న బహిర్ధారయేత చ॥75॥

రక్తమాల్యం న ధార్యం స్యాచ్ఛుక్లం ధార్యం తు పండితైః
వర్జయిత్వా తు కమలం తథా కువలయం విభో॥76॥

రక్తం శిరసి ధార్యం తు తథా వానేయమిత్యపి
కాంచనీ చైవ యా మాలా న సా దుష్యతి కర్హిచిత్
స్నాతస్య వర్ణకం నిత్యమార్ద్రం దద్యాద్విశాం పతే॥77॥

విపర్యయం న కుర్వీత వాససో బుద్ధిమాన్నరః
తథా నాన్యధృతం ధార్యం న చాపదశమేవ చ॥78॥

అన్యదేవ భవేద్వాసః శయనీయే నరోత్తమ
అన్యద్రథ్యాసు దేవానామర్చాయామన్యదేవ హి॥79॥

ప్రియంగుచందనాభ్యాం చ బిల్వేన తగరేణ చ
పృథగేవానులింపేత కేసరేణ చ బుద్ధిమాన్॥80॥

ఉపవాసం చ కుర్వీత స్నాతః శుచిరలంకృతః
పర్వకాలేషు సర్వేషు బ్రహ్మచారీ సదా భవేత్॥81॥

నాలీఢయా పరిహతం భక్షయీత కదాచన
తథా నోద్ధృతసారాణి ప్రేక్షతాం నాప్రదాయ చ॥82॥

న సంనికృష్టో మేధావీ నాశుచిర్న చ సత్సు చ
ప్రతిషిద్ధాన్న ధర్మేషు భక్షాన్భుంజీత పృష్ఠతః॥83॥

పిప్పలం చ వటం చైవ శణశాకం తథైవ చ
ఉదుంబరం న ఖాదేచ్చ భవార్థీ పురుషోత్తమః॥84॥

ఆజం గవ్యం చ యన్మాంసం మాయూరం చైవ వర్జయేత్
వర్జయేచ్ఛుష్కమాంసం చ తథా పర్యుషితం చ యత్॥85॥

న పాణౌ లవణం విద్వాన్ప్రాశ్నీయాన్న చ రాత్రిషు
దధిసక్తూన్న భుంజీత వృథామాంసం చ వర్జయేత్॥86॥

వాలేన తు న భుంజీత పరశ్రాద్ధం తథైవ చ
సాయం ప్రాతశ్చ భుంజీత నాంతరాలే సమాహితః॥87॥

వాగ్యతో నైకవస్త్రశ్చ నాసంవిష్టః కదాచన
భూమౌ సదైవ నాశ్నీయాన్నానాసీనో న శబ్దవత్॥88॥

తోయపూర్వం ప్రదాయాన్నమతిథిభ్యో విశాం పతే
పశ్చాద్భుంజీత మేధావీ న చాప్యన్యమనా నరః॥89॥

సమానమేకపంక్త్యాం తు భోజ్యమన్నం నరేశ్వర
విషం హాలాహలం భుంక్తే యోఽప్రదాయ సుహృజ్జనే॥90॥

పానీయం పాయసం సర్పిర్దధిసక్తుమధూన్యపి
నిరస్య శేషమేతేషాం న ప్రదేయం తు కస్యచిత్॥91॥

భుంజానో మనుజవ్యాఘ్ర నైవ శంకాం సమాచరేత్
దధి చాప్యనుపానం వై న కర్తవ్యం భవార్థినా॥92॥

ఆచమ్య చైవ హస్తేన పరిస్రావ్య తథోదకం
అంగుష్ఠం చరణస్యాథ దక్షిణస్యావసేచయేత్॥93॥

పాణిం మూర్ధ్ని సమాధాయ స్పృష్ట్వా చాగ్నిం సమాహితః
జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యమవాప్నోతి ప్రయోగకుశలో నరః॥94॥

అద్భిః ప్రాణాన్సమాలభ్య నాభిం పాణితలేన చ
స్పృశంశ్చైవ ప్రతిష్ఠేత న చాప్యార్ద్రేణ పాణినా॥95॥

అంగుష్ఠస్యాంతరాలే చ బ్రాహ్మం తీర్థముదాహృతం
కనిష్ఠికాయాః పశ్చాత్తు దేవతీర్థమిహోచ్యతే॥96॥

అంగుష్ఠస్య చ యన్మధ్యం ప్రదేశిన్యాశ్చ భారత
తేన పిత్ర్యాణి కుర్వీత స్పృష్ట్వాపో న్యాయతస్తథా॥97॥

పరాపవాదం న బ్రూయాన్నాప్రియం చ కదాచన
న మన్యుః కశ్చిదుత్పాద్యః పురుషేణ భవార్థినా॥98॥

పతితైస్తు కథాం నేచ్ఛేద్దర్శనం చాపి వర్జయేత్
సంసర్గం చ న గచ్ఛేత తథాయుర్విందతే మహత్॥99॥

న దివా మైథునం గచ్ఛేన్న కన్యాం న చ బంధకీం
న చాస్నాతాం స్త్రియం గచ్ఛేత్తథాయుర్విందతే మహత్॥100॥

స్వే స్వే తీర్థే సమాచమ్య కార్యే సముపకల్పితే
త్రిః పీత్వాపో ద్విః ప్రమృజ్య కృతశౌచో భవేన్నరః॥101॥

ఇంద్రియాణి సకృత్స్పృశ్య త్రిరభ్యుక్ష్య చ మానవః
కుర్వీత పిత్ర్యం దైవం చ వేదదృష్టేన కర్మణా॥102॥

బ్రాహ్మణార్థే చ యచ్ఛౌచం తచ్చ మే శృణు కౌరవ
ప్రవృత్తం చ హితం చోక్త్వా భోజనాద్యంతయోస్తథా॥103॥

సర్వశౌచేషు బ్రాహ్మేణ తీర్థేన సముపస్పృశేత్
నిష్ఠీవ్య తు తథా క్షుత్వా స్పృశ్యాపో హి శుచిర్భవేత్॥104॥

వృద్ధో జ్ఞాతిస్తథా మిత్రం దరిద్రో యో భవేదపి
గృహే వాసయితవ్యాస్తే ధన్యమాయుష్యమేవ చ॥105॥

గృహే పారావతా ధన్యాః శుకాశ్చ సహసారికాః
గృహేష్వేతే న పాపాయ తథా వై తైలపాయికాః॥106॥

ఉద్దీపకాశ్చ గృధ్రాశ్చ కపోతా భ్రమరాస్తథా
నివిశేయుర్యదా తత్ర శాంతిమేవ తదాచరేత్॥107॥

అమంగల్యాని చైతాని తథాక్రోశో మహాత్మనాం
మహాత్మనాం చ గుహ్యాని న వక్తవ్యాని కర్హిచిత్॥108॥

అగమ్యాశ్చ న గచ్ఛేత రాజపత్నీః సఖీస్తథా
వైద్యానాం బాలవృద్ధానాం భృత్యానాం చ యుధిష్ఠిర॥109॥

బంధూనాం బ్రాహ్మణానాం చ తథా శారణికస్య చ
సంబంధినాం చ రాజేంద్ర తథాయుర్విందతే మహత్॥110॥

బ్రాహ్మణస్థపతిభ్యాం చ నిర్మితం యన్నివేశనం
తదావసేత్సదా ప్రాజ్ఞో భవార్థీ మనుజేశ్వర॥111॥

సంధ్యాయాం న స్వపేద్రాజన్విద్యాం న చ సమాచరేత్
న భుంజీత చ మేధావీ తథాయుర్విందతే మహత్॥112॥

నక్తం న కుర్యాత్పిత్ర్యాణి భుక్త్వా చైవ ప్రసాధనం
పానీయస్య క్రియా నక్తం న కార్యా భూతిమిచ్ఛతా॥113॥

వర్జనీయాశ్చ వై నిత్యం సక్తవో నిశి భారత
శేషాణి చావదాతాని పానీయం చైవ భోజనే॥114॥

సౌహిత్యం చ న కర్తవ్యం రాత్రౌ నైవ సమాచరేత్
ద్విజచ్ఛేదం న కుర్వీత భుక్త్వా న చ సమాచరేత్॥115॥

మహాకులప్రసూతాం చ ప్రశస్తాం లక్షణైస్తథా
వయఃస్థాం చ మహాప్రాజ్ఞ కన్యామావోఢుమర్హతి॥116॥

అపత్యముత్పాద్య తతః ప్రతిష్ఠాప్య కులం తథా
పుత్రాః ప్రదేయా జ్ఞానేషు కులధర్మేషు భారత॥117॥

కన్యా చోత్పాద్య దాతవ్యా కులపుత్రాయ ధీమతే
పుత్రా నివేశ్యాశ్చ కులాద్భృత్యా లభ్యాశ్చ భారత॥118॥

శిరఃస్నాతోఽథ కుర్వీత దైవం పిత్ర్యమథాపి చ
నక్షత్రే న చ కుర్వీత యస్మింజాతో భవేన్నరః
న ప్రోష్ఠపదయోః కార్యం తథాగ్నేయే చ భారత॥119॥

దారుణేషు చ సర్వేషు ప్రత్యహం చ వివర్జయేత్
జ్యోతిషే యాని చోక్తాని తాని సర్వాణి వర్జయేత్॥120॥

ప్రాఙ్ముఖః శ్మశ్రుకర్మాణి కారయేత సమాహితః
ఉదఙ్ముఖో వా రాజేంద్ర తథాయుర్విందతే మహత్॥121॥

పరివాదం న చ బ్రూయాత్పరేషామాత్మనస్తథా
పరివాదో న ధర్మాయ ప్రోచ్యతే భరతర్షభ॥122॥

వర్జయేద్వ్యంగినీం నారీం తథా కన్యాం నరోత్తమ
సమార్షాం వ్యంగితాం చైవ మాతుః స్వకులజాం తథా॥123॥

వృద్ధాం ప్రవ్రజితాం చైవ తథైవ చ పతివ్రతాం
తథాతికృష్ణవర్ణాం చ వర్ణోత్కృష్టాం చ వర్జయేత్॥124॥

అయోనిం చ వియోనిం చ న గచ్ఛేత విచక్షణః
పింగలాం కుష్ఠినీం నారీం న త్వమావోఢుమర్హసి॥125॥

అపస్మారికులే జాతాం నిహీనాం చైవ వర్జయేత్
శ్విత్రిణాం చ కులే జాతాం త్రయాణాం మనుజేశ్వర॥126॥

లక్షణైరన్వితా యా చ ప్రశస్తా యా చ లక్షణైః
మనోజ్ఞా దర్శనీయా చ తాం భవాన్వోఢుమర్హతి॥127॥

మహాకులే నివేష్టవ్యం సదృశే వా యుధిష్ఠిర
అవరా పతితా చైవ న గ్రాహ్యా భూతిమిచ్ఛతా॥128॥

అగ్నీనుత్పాద్య యత్నేన క్రియాః సువిహితాశ్చ యాః
వేదేషు బ్రాహ్మణైః ప్రోక్తాస్తాశ్చ సర్వాః సమాచరేత్॥129॥

న చేర్ష్యా స్త్రీషు కర్తవ్యా దారా రక్ష్యాశ్చ సర్వశః
అనాయుష్యా భవేదీర్ష్యా తస్మాదీర్ష్యాం వివర్జయేత్॥130॥

అనాయుష్యో దివాస్వప్నస్తథాభ్యుదితశాయితా
ప్రాతర్నిశాయాం చ తథా యే చోచ్ఛిష్టాః స్వపంతి వై॥131॥

పారదార్యమనాయుష్యం నాపితోచ్ఛిష్టతా తథా
యత్నతో వై న కర్తవ్యమభ్యాసశ్చైవ భారత॥132॥

సంధ్యాం న భుంజేన్న స్నాయాన్న పురీషం సముత్సృజేత్
ప్రయతశ్చ భవేత్తస్యాం న చ కించిత్సమాచరేత్॥133॥

బ్రాహ్మణాన్పూజయేచ్చాపి తథా స్నాత్వా నరాధిప
దేవాంశ్చ ప్రణమేత్స్నాతో గురూంశ్చాప్యభివాదయేత్॥134॥

అనిమంత్రితో న గచ్ఛేత యజ్ఞం గచ్ఛేత్తు దర్శకః
అనిమంత్రితే హ్యనాయుష్యం గమనం తత్ర భారత॥135॥

న చైకేన పరివ్రాజ్యం న గంతవ్యం తథా నిశి
అనాగతాయాం సంధ్యాయాం పశ్చిమాయాం గృహే వసేత్॥136॥

మాతుః పితుర్గురూణాం చ కార్యమేవానుశాసనం
హితం వాప్యహితం వాపి న విచార్యం నరర్షభ॥137॥

ధనుర్వేదే చ వేదే చ యత్నః కార్యో నరాధిప
హస్తిపృష్ఠేఽశ్వపృష్ఠే చ రథచర్యాసు చైవ హ
యత్నవాన్భవ రాజేంద్ర యత్నవాన్సుఖమేధతే॥138॥

అప్రధృష్యశ్చ శత్రూణాం భృత్యానాం స్వజనస్య చ
ప్రజాపాలనయుక్తశ్చ న క్షతిం లభతే క్వచిత్॥139॥

యుక్తిశాస్త్రం చ తే జ్ఞేయం శబ్దశాస్త్రం చ భారత
గంధర్వశాస్త్రం చ కలాః పరిజ్ఞేయా నరాధిప॥140॥

పురాణమితిహాసాశ్చ తథాఖ్యానాని యాని చ
మహాత్మనాం చ చరితం శ్రోతవ్యం నిత్యమేవ తే॥141॥

పత్నీం రజస్వలాం చైవ నాభిగచ్ఛేన్న చాహ్వయేత్
స్నాతాం చతుర్థే దివసే రాత్రౌ గచ్ఛేద్విచక్షణః॥142॥

పంచమే దివసే నారీ షష్ఠేఽహని పుమాన్భవేత్
ఏతేన విధినా పత్నీముపగచ్ఛేత పండితః॥143॥

జ్ఞాతిసంబంధిమిత్రాణి పూజనీయాని నిత్యశః
యష్టవ్యం చ యథాశక్తి యజ్ఞైర్వివిధదక్షిణైః
అతఊర్ధ్వమరణ్యం చ సేవితవ్యం నరాధిప॥144॥

ఏష తే లక్షణోద్దేశ ఆయుష్యాణాం ప్రకీర్తితః
శేషస్త్రైవిద్యవృద్ధేభ్యః ప్రత్యాహార్యో యుధిష్ఠిర॥145॥

ఆచారో భూతిజనన ఆచారః కీర్తివర్ధనః
ఆచారాద్వర్ధతే హ్యాయురాచారో హంత్యలక్షణం॥146॥

ఆగమానాం హి సర్వేషామాచారః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే
ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మాదాయుర్వివర్ధతే॥147॥

ఏతద్యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం స్వస్త్యయనం మహత్
అనుకంపతా సర్వవర్ణాన్బ్రహ్మణా సముదాహృతం॥148॥

—♦ అధ్యాయము 108 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యథా జ్యేష్ఠః కనిష్ఠేషు వర్తతే భరతర్షభ
కనిష్ఠాశ్చ యథా జ్యేష్ఠే వర్తేరంస్తద్బ్రవీహి మే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

జ్యేష్ఠవత్తాత వర్తస్వ జ్యేష్ఠో హి సతతం భవాన్
గురోర్గరీయసీ వృత్తిర్యా చేచ్ఛిష్యస్య భారత॥2॥

న గురావకృతప్రజ్ఞే శక్యం శిష్యేణ వర్తితుం
గురోర్హి దీర్ఘదర్శిత్వం యత్తచ్ఛిష్యస్య భారత॥3॥

అంధః స్యాదంధవేలాయాం జడః స్యాదపి వా బుధః
పరిహారేణ తద్బ్రూయాద్యస్తేషాం స్యాద్వ్యతిక్రమః॥4॥

ప్రత్యక్షం భిన్నహృదయా భేదయేయుః కృతం నరాః
శ్రియాభితప్తాః కౌంతేయ భేదకామాస్తథారయః॥5॥

జ్యేష్ఠః కులం వర్ధయతి వినాశయతి వా పునః
హంతి సర్వమపి జ్యేష్ఠః కులం యత్రావజాయతే॥6॥

అథ యో వినికుర్వీత జ్యేష్ఠో భ్రాతా యవీయసః
అజ్యేష్ఠః స్యాదభాగశ్చ నియమ్యో రాజభిశ్చ సః॥7॥

నికృతీ హి నరో లోకాన్పాపాన్గచ్ఛత్యసంశయం
విదులస్యేవ తత్పుష్పం మోఘం జనయితుః స్మృతం॥8॥

సర్వానర్థః కులే యత్ర జాయతే పాపపూరుషః
అకీర్తిం జనయత్యేవ కీర్తిమంతర్దధాతి చ॥9॥

సర్వే చాపి వికర్మస్థా భాగం నార్హంతి సోదరాః
నాప్రదాయ కనిష్ఠేభ్యో జ్యేష్ఠః కుర్వీత యౌతకం॥10॥

అనుజం హి పితుర్దాయో జంఘాశ్రమఫలోఽధ్వగః
స్వయమీహితలబ్ధం తు నాకామో దాతుమర్హతి॥11॥

భ్రాతౄణామవిభక్తానాముత్థానమపి చేత్సహ
న పుత్రభాగం విషమం పితా దద్యాత్కథంచన॥12॥

న జ్యేష్ఠానవమన్యేత దుష్కృతః సుకృతోఽపి వా
యది స్త్రీ యద్యవరజః శ్రేయః పశ్యేత్తథాచరేత్
ధర్మం హి శ్రేయ ఇత్యాహురితి ధర్మవిదో విదుః॥13॥

దశాచార్యానుపాధ్యాయ ఉపాధ్యాయాన్పితా దశ
దశ చైవ పితౄన్మాతా సర్వాం వా పృథివీమపి॥14॥

గౌరవేణాభిభవతి నాస్తి మాతృసమో గురుః
మాతా గరీయసీ యచ్చ తేనైతాం మన్యతే జనః॥15॥

జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితృసమో మృతే పితరి భారత
స హ్యేషాం వృత్తిదాతా స్యాత్స చైతాన్పరిపాలయేత్॥16॥

కనిష్ఠాస్తం నమస్యేరన్సర్వే ఛందానువర్తినః
తమేవ చోపజీవేరన్యథైవ పితరం తథా॥17॥

శరీరమేతౌ సృజతః పితా మాతా చ భారత
ఆచార్యశాస్తా యా జాతిః సా సత్యా సాజరామరా॥18॥

జ్యేష్ఠా మాతృసమా చాపి భగినీ భరతర్షభ
భ్రాతుర్భార్యా చ తద్వత్స్యాద్యస్యా బాల్యే స్తనం పిబేత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 109 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సర్వేషామేవ వర్ణానాం మ్లేచ్ఛానాం చ పితామహ
ఉపవాసే మతిరియం కారణం చ న విద్మహే॥1॥

బ్రహ్మక్షత్రేణ నియమాశ్చర్తవ్యా ఇతి నః శ్రుతం
ఉపవాసే కథం తేషాం కృత్యమస్తి పితామహ॥2॥

నియమం చోపవాసానాం సర్వేషాం బ్రూహి పార్థివ
అవాప్నోతి గతిం కాం చ ఉపవాసపరాయణః॥3॥

ఉపవాసః పరం పుణ్యముపవాసః పరాయణం
ఉపోష్యేహ నరశ్రేష్ఠ కిం ఫలం ప్రతిపద్యతే॥4॥

అధర్మాన్ముచ్యతే కేన ధర్మమాప్నోతి వై కథం
స్వర్గం పుణ్యం చ లభతే కథం భరతసత్తమ॥5॥

ఉపోష్య చాపి కిం తేన ప్రదేయం స్యాన్నరాధిప
ధర్మేణ చ సుఖానర్థాల్లభేద్యేన బ్రవీహి తం॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బ్రువాణం కౌంతేయం ధర్మజ్ఞం ధర్మతత్త్వవిత్
ధర్మపుత్రమిదం వాక్యం భీష్మః శాంతనవోఽబ్రవీత్॥7॥

ఇదం ఖలు మహారాజ శ్రుతమాసీత్పురాతనం
ఉపవాసవిధౌ శ్రేష్ఠా యే గుణా భరతర్షభ॥8॥

ప్రాజాపత్యం హ్యాంగిరసం పృష్టవానస్మి భారత
యథా మాం త్వం తథైవాహం పృష్టవాంస్తం తపోధనం॥9॥

ప్రశ్నమేతం మయా పృష్టో భగవానగ్నిసంభవః
ఉపవాసవిధిం పుణ్యమాచష్ట భరతర్షభ॥10॥

అంగిరా ఉవాచ

బ్రహ్మక్షత్రే త్రిరాత్రం తు విహితం కురునందన
ద్విస్త్రిరాత్రమథైవాత్ర నిర్దిష్టం పురుషర్షభ॥11॥

వైశ్యశూద్రౌ తు యౌ మోహాదుపవాసం ప్రకుర్వతే
త్రిరాత్రం ద్విస్త్రిరాత్రం వా తయోః పుష్టిర్న విద్యతే॥12॥

చతుర్థభక్తక్షపణం వైశ్యశూద్రే విధీయతే
త్రిరాత్రం న తు ధర్మజ్ఞైర్విహితం బ్రహ్మవాదిభిః॥13॥

పంచమ్యాం చైవ షష్ఠ్యాం చ పౌర్ణమాస్యాం చ భారత
క్షమావాన్రూపసంపన్నః శ్రుతవాంశ్చైవ జాయతే॥14॥

నానపత్యో భవేత్ప్రాజ్ఞో దరిద్రో వా కదాచన
యజిష్ణుః పంచమీం షష్ఠీం క్షపేద్యో భోజయేద్ద్విజాన్॥15॥

అష్టమీమథ కౌంతేయ శుక్లపక్షే చతుర్దశీం
ఉపోష్య వ్యాధిరహితో వీర్యవానభిజాయతే॥16॥

మార్గశీర్షం తు యో మాసమేకభక్తేన సంక్షిపేత్
భోజయేచ్చ ద్విజాన్భక్త్యా స ముచ్యేద్వ్యాధికిల్బిషైః॥17॥

సర్వకల్యాణసంపూర్ణః సర్వౌషధిసమన్వితః
కృషిభాగీ బహుధనో బహుపుత్రశ్చ జాయతే॥18॥

పౌషమాసం తు కౌంతేయ భక్తేనైకేన యః క్షపేత్
సుభగో దర్శనీయశ్చ యశోభాగీ చ జాయతే॥19॥

పితృభక్తో మాఘమాసమేకభక్తేన యః క్షపేత్
శ్రీమత్కులే జ్ఞాతిమధ్యే స మహత్త్వం ప్రపద్యతే॥20॥

భగదైవం తు యో మాసమేకభక్తేన యః క్షపేత్
స్త్రీషు వల్లభతాం యాతి వశ్యాశ్చాస్య భవంతి తాః॥21॥

చైత్రం తు నియతో మాసమేకభక్తేన యః క్షపేత్
సువర్ణమణిముక్తాఢ్యే కులే మహతి జాయతే॥22॥

నిస్తరేదేకభక్తేన వైశాఖం యో జితేంద్రియః
నరో వా యది వా నారీ జ్ఞాతీనాం శ్రేష్ఠతాం వ్రజేత్॥23॥

జ్యేష్ఠామూలం తు యో మాసమేకభక్తేన సంక్షపేత్
ఐశ్వర్యమతులం శ్రేష్ఠం పుమాన్స్త్రీ వాభిజాయతే॥24॥

ఆషాఢమేకభక్తేన స్థిత్వా మాసమతంద్రితః
బహుధాన్యో బహుధనో బహుపుత్రశ్చ జాయతే॥25॥

శ్రావణం నియతో మాసమేకభక్తేన యః క్షపేత్
యత్ర తత్రాభిషేకేణ యుజ్యతే జ్ఞాతివర్ధనః॥26॥

ప్రోష్ఠపదం తు యో మాసమేకాహారో భవేన్నరః
ధనాఢ్యం స్ఫీతమచలమైశ్వర్యం ప్రతిపద్యతే॥27॥

తథైవాశ్వయుజం మాసమేకభక్తేన యః క్షపేత్
ప్రజావాన్వాహనాఢ్యశ్చ బహుపుత్రశ్చ జాయతే॥28॥

కార్తి కం తు నరో మాసం యః కుర్యాదేకభోజనం
శూరశ్చ బహుభార్యశ్చ కీర్తిమాంశ్చైవ జాయతే॥29॥

ఇతి మాసా నరవ్యాఘ్ర క్షపతాం పరికీర్తితాః
తిథీనాం నియమా యే తు శృణు తానపి పార్థివ॥30॥

పక్షే పక్షే గతే యస్తు భక్తమశ్నాతి భారత
గవాఢ్యో బహుపుత్రశ్చ దీర్ఘాయుశ్చ స జాయతే॥31॥

మాసి మాసి త్రిరాత్రాణి కృత్వా వర్షాణి ద్వాదశ
గణాధిపత్యం ప్రాప్నోతి నిఃసపత్నమనావిలం॥32॥

ఏతే తు నియమాః సర్వే కర్తవ్యాః శరదో దశ
ద్వే చాన్యే భరతశ్రేష్ఠ ప్రవృత్తిమనువర్తతా॥33॥

యస్తు ప్రాతస్తథా సాయం భుంజానో నాంతరా పిబేత్
అహింసానిరతో నిత్యం జుహ్వానో జాతవేదసం॥34॥

షడ్భిః స వర్షైర్నృపతే సిధ్యతే నాత్ర సంశయః
అగ్నిష్టోమస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥35॥

అధివాసే సోఽప్సరసాం నృత్యగీతవినాదితే
తప్తకాంచనవర్ణాభం విమానమధిరోహతి॥36॥

పూర్ణం వర్షసహస్రం తు బ్రహ్మలోకే మహీయతే
తత్క్షయాదిహ చాగమ్య మాహాత్మ్యం ప్రతిపద్యతే॥37॥

యస్తు సంవత్సరం పూర్ణమేకాహారో భవేన్నరః
అతిరాత్రస్య యజ్ఞస్య స ఫలం సముపాశ్నుతే॥38॥

దశవర్షసహస్రాణి స్వర్గే చ స మహీయతే
తత్క్షయాదిహ చాగమ్య మాహాత్మ్యం ప్రతిపద్యతే॥39॥

యస్తు సంవత్సరం పూర్ణం చతుర్థం భక్తమశ్నుతే
అహింసానిరతో నిత్యం సత్యవాఙ్నియతేంద్రియః॥40॥

వాజపేయస్య యజ్ఞస్య ఫలం వై సముపాశ్నుతే
త్రింశద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గే చ స మహీయతే॥41॥

షష్ఠే కాలే తు కౌంతేయ నరః సంవత్సరం క్షపేత్
అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥42॥

చక్రవాకప్రయుక్తేన విమానేన స గచ్ఛతి
చత్వారింశత్సహస్రాణి వర్షాణాం దివి మోదతే॥43॥

అష్టమేన తు భక్తేన జీవన్సంవత్సరం నృప
గవామయస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥44॥

హంససారసయుక్తేన విమానేన స గచ్ఛతి
పంచాశతం సహస్రాణి వర్షాణాం దివి మోదతే॥45॥

పక్షే పక్షే గతే రాజన్యోఽశ్నీయాద్వర్షమేవ తు
షణ్మాసానశనం తస్య భగవానంగిరాబ్రవీత్
షష్టిం వర్షసహస్రాణి దివమావసతే చ సః॥46॥

వీణానాం వల్లకీనాం చ వేణూనాం చ విశాం పతే
సుఘోషైర్మధురైః శబ్దైః సుప్తః స ప్రతిబోధ్యతే॥47॥

సంవత్సరమిహైకం తు మాసి మాసి పిబేత్పయః
ఫలం విశ్వజితస్తాత ప్రాప్నోతి స నరో నృప॥48॥

సింహవ్యాఘ్రప్రయుక్తేన విమానేన స గచ్ఛతి
సప్తతిం చ సహస్రాణి వర్షాణాం దివి మోదతే॥49॥

మాసాదూర్ధ్వం నరవ్యాఘ్ర నోపవాసో విధీయతే
విధిం త్వనశనస్యాహుః పార్థ ధర్మవిదో జనాః॥50॥

అనార్తో వ్యాధిరహితో గచ్ఛేదనశనం తు యః
పదే పదే యజ్ఞఫలం స ప్రాప్నోతి న సంశయః॥51॥

దివం హంసప్రయుక్తేన విమానేన స గచ్ఛతి
శతం చాప్సరసః కన్యా రమయంత్యపి తం నరం॥52॥

ఆర్తో వా వ్యాధితో వాపి గచ్ఛేదనశనం తు యః
శతం వర్షసహస్రాణాం మోదతే దివి స ప్రభో
కాంచీనూపురశబ్దేన సుప్తశ్చైవ ప్రబోధ్యతే॥53॥

సహస్రహంససంయుక్తే విమానే సోమవర్చసి
స గత్వా స్త్రీశతాకీర్ణే రమతే భరతర్షభ॥54॥

క్షీణస్యాప్యాయనం దృష్టం క్షతస్య క్షతరోహణం
వ్యాధితస్యౌషధగ్రామః క్రుద్ధస్య చ ప్రసాదనం॥55॥

దుఃఖితస్యార్థమానాభ్యాం ద్రవ్యాణాం ప్రతిపాదనం
న చైతే స్వర్గకామస్య రోచంతే సుఖమేధసః॥56॥

అతః స కామసంయుక్తో విమానే హేమసంనిభే
రమతే స్త్రీశతాకీర్ణే పురుషోఽలంకృతః శుభే॥57॥

స్వస్థః సఫలసంకల్పః సుఖీ విగతకల్మషః
అనశ్నందేహముత్సృజ్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః॥58॥

బాలసూర్యప్రతీకాశే విమానే హేమవర్చసి
వైడూర్యముక్తాఖచితే వీణామురజనాదితే॥59॥

పతాకాదీపికాకీర్ణే దివ్యఘంటానినాదితే
స్త్రీసహస్రానుచరితే స నరః సుఖమేధతే॥60॥

యావంతి రోమకూపాణి తస్య గాత్రేషు పాండవ
తావంత్యేవ సహస్రాణి వర్షాణాం దివి మోదతే॥61॥

నాస్తి వేదాత్పరం శాస్త్రం నాస్తి మాతృసమో గురుః
న ధర్మాత్పరమో లాభస్తపో నానశనాత్పరం॥62॥

బ్రాహ్మణేభ్యః పరం నాస్తి పావనం దివి చేహ చ
ఉపవాసైస్తథా తుల్యం తపఃకర్మ న విద్యతే||63||

ఉపోష్య విధివద్దేవాస్త్రిదివం ప్రతిపేదిరే
ఋషయశ్చ పరాం సిద్ధిముపవాసైరవాప్నువన్||64||

దివ్యం వర్షసహస్రం హి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా
క్షాంతమేకేన భక్తేన తేన విప్రత్వమాగతః||65||

చ్యవనో జమదగ్నిశ్చ వసిష్ఠో గౌతమో భృగుః
సర్వ ఏవ దివం ప్రాప్తాః క్షమావంతో మహర్షయః||66||

ఇదమంగిరసా పూర్వం మహర్షిభ్యః ప్రదర్శితం
యః ప్రదర్శయతే నిత్యం న స దుఃఖమవాప్నుతే||67||

ఇమం తు కౌంతేయ యథాక్రమం విధిం; ప్రవర్తితం హ్యంగిరసా మహర్షిణా
పఠేత యో వై శృణుయాచ్చ నిత్యదా; న విద్యతే తస్య నరస్య కిల్బిషం||68||

విముచ్యతే చాపి స సర్వసంకరైః;ర్న చాస్య దోషైరభిభూయతే మనః
వియోనిజానాం చ విజానతే రుతం; ధ్రువాం చ కీర్తిం లభతే నరోత్తమః||69||

—♦ అధ్యాయము 110 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహేన విధివద్యజ్ఞాః ప్రోక్తా మహాత్మనా
గుణాశ్చైషాం యథాతత్త్వం ప్రేత్య చేహ చ సర్వశః||1||

న తే శక్యా దరిద్రేణ యజ్ఞాః ప్రాప్తుం పితామహ
బహూపకరణా యజ్ఞా నానాసంభారవిస్తరాః||2||

పార్థివై రాజపుత్రైర్వా శక్యాః ప్రాప్తుం పితామహ
నార్థన్యూనైరవగుణైరేకాత్మభిరసంహతైః||3||

యో దరిద్రైరపి విధిః శక్యః ప్రాప్తుం సదా భవేత్
తుల్యో యజ్ఞఫలైరేతైస్తన్మే బ్రూహి పితామహ||4||

భీష్మ ఉవాచ

ఇదమంగిరసా ప్రోక్తముపవాసఫలాత్మకం
విధిం యజ్ఞఫలైస్తుల్యం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర||5||

యస్తు కల్యం తథా సాయం భుంజానో నాంతరా పిబేత్
అహింసానిరతో నిత్యం జుహ్వానో జాతవేదసం||6||

షడ్భిరేవ తు వర్షైః స సిధ్యతే నాత్ర సంశయః
తప్తకాంచనవర్ణం చ విమానం లభతే నరః||7||

దేవస్త్రీణామధీవాసే నృత్యగీతనినాదితే
ప్రాజాపత్యే వసేత్పద్మం వర్షాణామగ్నిసంనిభే||8||

త్రీణి వర్షాణి యః ప్రాశేత్సతతం త్వేకభోజనం
ధర్మపత్నీరతో నిత్యమగ్నిష్టోమఫలం లభేత్||9||

ద్వితీయే దివసే యస్తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశమాసాంస్తు జుహ్వానో జాతవేదసం
యజ్ఞం బహుసువర్ణం వా వాసవప్రియమాహరేత్||10||

సత్యవాగ్దానశీలశ్చ బ్రహ్మణ్యశ్చానసూయకః
క్షాంతో దాంతో జితక్రోధః స గచ్ఛతి పరాం గతిం॥11॥

పాండురాభ్రప్రతీకాశే విమానే హంసలక్షణే
ద్వే సమాప్తే తతః పద్మే సోఽప్సరోభిర్వసేత్సహ॥12॥

తృతీయే దివసే యస్తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశమాసాంస్తు జుహ్వానో జాతవేదసం॥13॥

అతిరాత్రస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం
మయూరహంససంయుక్తం విమానం లభతే నరః॥14॥

సప్తర్షీణాం సదా లోకే సోఽప్సరోభిర్వసేత్సహ
నివర్తనం చ తత్రాస్య త్రీణి పద్మాని వై విదుః॥15॥

దివసే యశ్చతుర్థే తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥16॥

వాజపేయస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం
ఇంద్రకన్యాభిరూఢం చ విమానం లభతే నరః॥17॥

సాగరస్య చ పర్యంతే వాసవం లోకమావసేత్
దేవరాజస్య చ క్రీడాం నిత్యకాలమవేక్షతే॥18॥

దివసే పంచమే యస్తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశమాసాంస్తు జుహ్వానో జాతవేదసం॥19॥

అలుబ్ధః సత్యవాదీ చ బ్రహ్మణ్యశ్చావిహింసకః
అనసూయురపాపస్థో ద్వాదశాహఫలం లభేత్॥20॥

జాంబూనదమయం దివ్యం విమానం హంసలక్షణం
సూర్యమాలాసమాభాసమారోహేత్పాండురం గృహం॥21॥

ఆవర్తనాని చత్వారి తథా పద్మాని ద్వాదశ
శరాగ్నిపరిమాణం చ తత్రాసౌ వసతే సుఖం॥22॥

దివసే యస్తు షష్ఠే వై మునిః ప్రాశేత భోజనం
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥23॥

సదా త్రిషవణస్నాయీ బ్రహ్మచార్యనసూయకః
గవామయస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం॥24॥

అగ్నిజ్వాలాసమాభాసం హంసబర్హిణసేవితం
శాతకుంభమయం యుక్తం సాధయేద్యానముత్తమం॥25॥

తథైవాప్సరసామంకే ప్రసుప్తః ప్రతిబుధ్యతే
నూపురాణాం నినాదేన మేఖలానాం చ నిస్వనైః॥26॥

కోటీసహస్రం వర్షాణాం త్రీణి కోటిశతాని చ
పద్మాన్యష్టాదశ తథా పతాకే ద్వే తథైవ చ॥27॥

అయుతాని చ పంచాశదృక్షచర్మశతస్య చ
లోమ్నాం ప్రమాణేన సమం బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥28॥

దివసే సప్తమే యస్తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥29॥

సరస్వతీం గోపయానో బ్రహ్మచర్యం సమాచరన్
సుమనోవర్ణకం చైవ మధుమాంసం చ వర్జయేత్॥30॥

పురుషో మరుతాం లోకమింద్రలోకం చ గచ్ఛతి
తత్ర తత్ర చ సిద్ధార్థో దేవకన్యాభిరుహ్యతే॥31॥

ఫలం బహుసువర్ణస్య యజ్ఞస్య లభతే నరః
సంఖ్యామతిగుణాం చాపి తేషు లోకేషు మోదతే॥32॥

యస్తు సంవత్సరం క్షాంతో భుంక్తేఽహన్యష్టమే నరః
దేవకార్యపరో నిత్యం జుహ్వానో జాతవేదసం॥33॥

పౌండరీకస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం
పద్మవర్ణనిభం చైవ విమానమధిరోహతి॥34॥

కృష్ణాః కనకగౌర్యశ్చ నార్యః శ్యామాస్తథాపరాః
వయోరూపవిలాసిన్యో లభతే నాత్ర సంశయః॥35॥

యస్తు సంవత్సరం భుంక్తే నవమే నవమేఽహని
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥36॥

అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః
పుండరీకప్రకాశం చ విమానం లభతే నరః॥37॥

దీప్తసూర్యాగ్నితేజోభిర్దివ్యమాలాభిరేవ చ
నీయతే రుద్రకన్యాభిః సోఽన్తరిక్షం సనాతనం॥38॥

అష్టాదశసహస్రాణి వర్షాణాం కల్పమేవ చ
కోటీశతసహస్రం చ తేషు లోకేషు మోదతే॥39॥

యస్తు సంవత్సరం భుంక్తే దశాహే వై గతే గతే
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥40॥

బ్రహ్మకన్యానివేశే చ సర్వభూతమనోహరే
అశ్వమేధసహస్రస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం॥41॥

రూపవత్యశ్చ తం కన్యా రమయంతి సదా నరం
నీలోత్పలనిభైర్వర్ణై రక్తోత్పలనిభైస్తథా॥42॥

విమానం మండలావర్తమావర్తగహనావృతం
సాగరోర్మిప్రతీకాశం సాధయేద్యానముత్తమం॥43॥

విచిత్రమణిమాలాభిర్నాదితం శంఖపుష్కరైః
స్ఫాటికైర్వజ్రసారైశ్చ స్తంభైః సుకృతవేదికం
ఆరోహతి మహద్యానం హంససారసవాహనం॥44॥

ఏకాదశే తు దివసే యః ప్రాప్తే ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశమాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥45॥

పరస్త్రియో నాభిలషేద్వాచాథ మనసాపి వా
అనృతం చ న భాషేత మాతాపిత్రోః కృతేఽపి వా॥46॥

అభిగచ్ఛేన్మహాదేవం విమానస్థం మహాబలం
స్వయంభువం చ పశ్యేత విమానం సముపస్థితం॥47॥

కుమార్యః కాంచనాభాసా రూపవత్యో నయంతి తం
రుద్రాణాం తమధీవాసం దివి దివ్యం మనోహరం॥48॥

వర్షాణ్యపరిమేయాని యుగాంతమపి చావసేత్
కోటీశతసహస్రం చ దశ కోటిశతాని చ॥49॥

రుద్రం నిత్యం ప్రణమతే దేవదానవసంమతం
స తస్మై దర్శనం ప్రాప్తో దివసే దివసే భవేత్॥50॥

దివసే ద్వాదశే యస్తు ప్రాప్తే వై ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశమాసాన్వై సర్వమేధఫలం లభేత్॥51॥

ఆదిత్యైర్ద్వాదశైస్తస్య విమానం సంవిధీయతే
మణిముక్తాప్రవాలైశ్చ మహార్హైరుపశోభితం॥52॥

హంసమాలాపరిక్షిప్తం నాగవీథీసమాకులం
మయూరైశ్చక్రవాకైశ్చ కూజద్భిరుపశోభితం॥53॥

అట్టైర్మహద్భిః సంయుక్తం బ్రహ్మలోకే ప్రతిష్ఠితం
నిత్యమావసతే రాజన్నరనారీసమావృతం
ఋషిరేవం మహాభాగస్త్వంగిరాః ప్రాహ ధర్మవిత్॥54॥

త్రయోదశే తు దివసే యః ప్రాప్తే ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై దేవసత్రఫలం లభేత్॥55॥

రక్తపద్మోదయం నామ విమానం సాధయేన్నరః
జాతరూపప్రయుక్తం చ రత్నసంచయభూషితం॥56॥

దేవకన్యాభిరాకీర్ణం దివ్యాభరణభూషితం
పుణ్యగంధోదయం దివ్యం వాయవ్యైరుపశోభితం॥57॥

తత్ర శంకుపతాకం చ యుగాంతం కల్పమేవ చ
అయుతాయుతం తథా పద్మం సముద్రం చ తథా వసేత్॥58॥

గీతగంధర్వఘోషైశ్చ భేరీపణవనిస్వనైః
సదా ప్రముదితస్తాభిర్దేవకన్యాభిరీడ్యతే॥59॥

చతుర్దశే తు దివసే యః పూర్ణే ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై మహామేధఫలం లభేత్॥60॥

అనిర్దేశ్యవయోరూపా దేవకన్యాః స్వలంకృతాః
మృష్టతప్తాంగదధరా విమానైరనుయాంతి తం॥61॥

కలహంసవినిర్ఘోషైర్నూపురాణాం చ నిస్వనైః
కాంచీనాం చ సముత్కర్షైస్తత్ర తత్ర విబోధ్యతే॥62॥

దేవకన్యానివాసే చ తస్మిన్వసతి మానవః
జాహ్నవీవాలుకాకీర్ణే పూర్ణం సంవత్సరం నరః॥63॥

యస్తు పక్షే గతే భుంక్తే ఏకభక్తం జితేంద్రియః
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు జుహ్వానో జాతవేదసం
రాజసూయసహస్రస్య ఫలం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం॥64॥

యానమారోహతే నిత్యం హంసబర్హిణసేవితం
మణిమండలకైశ్చిత్రం జాతరూపసమావృతం॥65॥

దివ్యాభరణశోభాభిర్వరస్త్రీభిరలంకృతం
ఏకస్తంభం చతుర్ద్వారం సప్తభౌమం సుమంగలం
వైజయంతీసహస్రైశ్చ శోభితం గీతనిస్వనైః॥66॥

దివ్యం దివ్యగుణోపేతం విమానమధిరోహతి
మణిముక్తాప్రవాలైశ్చ భూషితం వైద్యుతప్రభం
వసేద్యుగసహస్రం చ ఖడ్గకుంజరవాహనః॥67॥

షోడశే దివసే యస్తు సంప్రాప్తే ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై సోమయజ్ఞఫలం లభేత్॥68॥

సోమకన్యానివాసేషు సోఽధ్యావసతి నిత్యదా
సౌమ్యగంధానులిప్తశ్చ కామచారగతిర్భవేత్॥69॥

సుదర్శనాభిర్నారీభిర్మధురాభిస్తథైవ చ
అర్చ్యతే వై విమానస్థః కామభోగైశ్చ సేవ్యతే॥70॥

ఫలం పద్మశతప్రఖ్యం మహాకల్పం దశాధికం
ఆవర్తనాని చత్వారి సాగరే యాత్యసౌ నరః॥71॥

దివసే సప్తదశమే యః ప్రాప్తే ప్రాశతే హవిః
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥72॥

స్థానం వారుణమైంద్రం చ రౌద్రం చైవాధిగచ్ఛతి
మారుతౌశనసే చైవ బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥73॥

తత్ర దైవతకన్యాభిరాసనేనోపచర్యతే
భూర్భువం చాపి దేవర్షిం విశ్వరూపమవేక్షతే॥74॥

తత్ర దేవాధిదేవస్య కుమార్యో రమయంతి తం
ద్వాత్రింశద్రూపధారిణ్యో మధురాః సమలంకృతాః॥75॥

చంద్రాదిత్యావుభౌ యావద్గగనే చరతః ప్రభో
తావచ్చరత్యసౌ వీరః సుధామృతరసాశనః॥76॥

అష్టాదశే తు దివసే ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై సప్త లోకాన్స పశ్యతి॥77॥

రథైః సనందిఘోషైశ్చ పృష్ఠతః సోఽనుగమ్యతే
దేవకన్యాధిరూఢైస్తు భ్రాజమానైః స్వలంకృతైః॥78॥

వ్యాఘ్రసింహప్రయుక్తం చ మేఘస్వననినాదితం
విమానముత్తమం దివ్యం సుసుఖీ హ్యధిరోహతి॥79॥

తత్ర కల్పసహస్రం స కాంతాభిః సహ మోదతే
సుధారసం చ భుంజీత అమృతోపమముత్తమం॥80॥

ఏకోనవింశే దివసే యో భుంక్తే ఏకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై సప్త లోకాన్స పశ్యతి॥81॥

ఉత్తమం లభతే స్థానమప్సరోగణసేవితం
గంధర్వైరుపగీతం చ విమానం సూర్యవర్చసం॥82॥

తత్రామరవరస్త్రీభిర్మోదతే విగతజ్వరః
దివ్యాంబరధరః శ్రీమానయుతానాం శతం సమాః॥83॥

పూర్ణేఽథ దివసే వింశే యో భుంక్తే హ్యేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు సత్యవాదీ ధృతవ్రతః॥84॥

అమాంసాశీ బ్రహ్మచారీ సర్వభూతహితే రతః
స లోకాన్విపులాందివ్యానాదిత్యానాముపాశ్నుతే॥85॥

గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ దివ్యమాల్యానులేపనైః
విమానైః కాంచనైర్దివ్యైః పృష్ఠతశ్చానుగమ్యతే॥86॥

ఏకవింశే తు దివసే యో భుంక్తే హ్యేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥87॥

లోకమౌశనసం దివ్యం శక్రలోకం చ గచ్ఛతి
అశ్వినోర్మరుతాం చైవ సుఖేష్వభిరతః సదా॥88॥

అనభిజ్ఞశ్చ దుఃఖానాం విమానవరమాస్థితః
సేవ్యమానో వరస్త్రీభిః క్రీడత్యమరవత్ప్రభుః॥89॥

ద్వావింశే దివసే ప్రాప్తే యో భుంక్తే హ్యేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం॥90॥

ధృతిమానహింసానిరతః సత్యవాగనసూయకః
లోకాన్వసూనామాప్నోతి దివాకరసమప్రభః॥91॥

కామచారీ సుధాహారో విమానవరమాస్థితః
రమతే దేవకన్యాభిర్దివ్యాభరణభూషితః ||92||

త్రయోవింశే తు దివసే ప్రాశేద్యస్త్వేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు మితాహారో జితేంద్రియః ||93||

వాయోరుశనసశ్చైవ రుద్రలోకం చ గచ్ఛతి
కామచారీ కామగమః పూజ్యమానోఽప్సరోగణైః ||94||

అనేకగుణపర్యంతం విమానవరమాస్థితః
రమతే దేవకన్యాభిర్దివ్యాభరణభూషితః ||95||

చతుర్వింశే తు దివసే యః ప్రాశేదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై జుహ్వానో జాతవేదసం ||96||

ఆదిత్యానామధీవాసే మోదమానో వసేచ్చిరం
దివ్యమాల్యాంబరధరో దివ్యగంధానులేపనః ||97||

విమానే కాంచనే దివ్యే హంసయుక్తే మనోరమే
రమతే దేవకన్యానాం సహస్రైరయుతైస్తథా ||98||

పంచవింశే తు దివసే యః ప్రాశేదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు పుష్కలం యానమారుహేత్ ||99||

సింహవ్యాఘ్రప్రయుక్తైశ్చ మేఘస్వననినాదితైః
రథైః ననందిఘోషైశ్చ పృష్ఠతః సోఽనుగమ్యతే ||100||

దేవకన్యాసమారూఢై రాజతైర్విమలైః శుభైః
విమానముత్తమం దివ్యమాస్థాయ సుమనోహరం ||101||

తత్ర కల్పసహస్రం వై వసతే స్త్రీశతావృతే
సుధారసం చోపజీవన్నమృతోపమముత్తమం ||102||

షడ్వింశే దివసే యస్తు ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు నియతో నియతాశనః ||103||

జితేంద్రియో వీతరాగో జుహ్వానో జాతవేదసం
స ప్రాప్నోతి మహాభాగః పూజ్యమానోఽప్సరోగణైః ||104||

సప్తానాం మరుతాం లోకాన్వసూనాం చాపి సోఽశ్నుతే
విమానే స్ఫాటికే దివ్యే సర్వరత్నైరలంకృతే ||105||

గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ పూజ్యమానః ప్రమోదతే
ద్వే యుగానాం సహస్రే తు దివ్యే దివ్యేన తేజసా ||106||

సప్తవింశే తు దివసే యః ప్రాశేదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు జుహ్వానో జాతవేదసం ||107||

ఫలం ప్రాప్నోతి విపులం దేవలోకే చ పూజ్యతే
అమృతాశీ వసంస్తత్ర స వితృప్తః ప్రమోదతే ||108||

దేవర్షిచరితం రాజన్రాజర్షిభిరధిష్ఠితం
అధ్యావసతి దివ్యాత్మా విమానవరమాస్థితః ||109||

స్త్రీభిర్మనోభిరామాభీ రమమాణో మదోత్కటః
యుగకల్పసహస్రాణి త్రీణ్యావసతి వై సుఖం ||110||

యోఽష్టావింశే తు దివసే ప్రాశ్నీయాదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాంస్తు జితాత్మా విజితేంద్రియః ||111||

ఫలం దేవర్షిచరితం విపులం సముపాశ్నుతే
భోగవాంస్తేజసా భాతి సహస్రాంశురివామలః ||112||

సుకుమార్యశ్చ నార్యస్తం రమమాణాః సువర్చసః
పీనస్తనోరుజఘనా దివ్యాభరణభూషితాః॥113॥

రమయంతి మనః కాంతా విమానే సూర్యసంనిభే
సర్వకామగమే దివ్యే కల్పాయుతశతం సమాః॥114॥

ఏకోనత్రింశే దివసే యః ప్రాశేదేకభోజనం
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై సత్యవ్రతపరాయణః॥115॥

తస్య లోకాః శుభా దివ్యా దేవరాజర్షిపూజితాః
విమానం చంద్రశుభ్రాభం దివ్యం సమధిగచ్ఛతి॥116॥

జాతరూపమయం యుక్తం సర్వరత్నవిభూషితం
అప్సరోగణసంపూర్ణం గంధర్వైరభినాదితం॥117॥

తత్ర చైనం శుభా నార్యో దివ్యాభరణభూషితాః
మనోభిరామా మధురా రమయంతి మదోత్కటాః॥118॥

భోగవాంస్తేజసా యుక్తో వైశ్వానరసమప్రభః
దివ్యో దివ్యేన వపుషా భ్రాజమాన ఇవామరః॥119॥

వసూనాం మరుతాం చైవ సాధ్యానామశ్వినోస్తథా
రుద్రాణాం చ తథా లోకాన్బ్రహ్మలోకం చ గచ్ఛతి॥120॥

యస్తు మాసే గతే భుంక్తే ఏకభక్తం శమాత్మకః
సదా ద్వాదశ మాసాన్వై బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాత్॥121॥

సుధారసకృతాహారః శ్రీమాన్సర్వమనోహరః
తేజసా వపుషా లక్ష్మ్యా భ్రాజతే రశ్మివానివ॥122॥

దివ్యమాల్యాంబరధరో దివ్యగంధానులేపనః
సుఖేష్వభిరతో యోగీ దుఃఖానామవిజానకః॥123॥

స్వయంప్రభాభిర్నారీభిర్విమానస్థో మహీయతే
రుద్రదేవర్షికన్యాభిః సతతం చాభిపూజ్యతే॥124॥

నానావిధసురూపాభిర్నానారాగాభిరేవ చ
నానామధురభాషాభిర్నానారతిభిరేవ చ॥125॥

విమానే నగరాకారే సూర్యవత్సూర్యసంనిభే
పృష్ఠతః సోమసంకాశే ఉదక్చైవాభ్రసంనిభే॥126॥

దక్షిణాయాం తు రక్తాభే అధస్తాన్నీలమండలే
ఊర్ధ్వం చిత్రాభిసంకాశే నైకో వసతి పూజితః॥127॥

యావద్వర్షసహస్రం తు జంబూద్వీపే ప్రవర్షతి
తావత్సంవత్సరాః ప్రోక్తా బ్రహ్మలోకస్య ధీమతః॥128॥

విప్రుషశ్చైవ యావంత్యో నిపతంతి నభస్తలాత్
వర్షాసు వర్షతస్తావన్నివసత్యమరప్రభః॥129॥

మాసోపవాసీ వర్షైస్తు దశభిః స్వర్గముత్తమం
మహర్షిత్వమథాసాద్య సశరీరగతిర్భవేత్॥130॥

మునిర్దాంతో జితక్రోధో జితశిశ్నోదరః సదా
జుహ్వన్నగ్నీంశ్చ నియతః సంధ్యోపాసనసేవితా॥131॥

బహుభిర్నియమైరేవం మాసానశ్నాతి యో నరః
అభ్రావకాశశీలశ్చ తస్య వాసో నిరుచ్యతే॥132॥

దివం గత్వా శరీరేణ స్వేన రాజన్యథామరః
స్వర్గం పుణ్యం యథాకామముపభుంక్తే యథావిధి॥133॥

ఏష తే భరతశ్రేష్ఠ యజ్ఞానాం విధిరుత్తమః
వ్యాఖ్యాతో హ్యానుపూర్వ్యేణ ఉపవాసఫలాత్మకః॥134॥

దరిద్రైర్మనుజైః పార్థ ప్రాప్యం యజ్ఞఫలం యథా
ఉపవాసమిమం కృత్వా గచ్ఛేచ్చ పరమాం గతిం
దేవద్విజాతిపూజాయాం రతో భరతసత్తమ॥135॥

ఉపవాసవిధిస్త్వేష విస్తరేణ ప్రకీర్తితః
నియతేష్వప్రమత్తేషు శౌచవత్సు మహాత్మసు॥136॥

దంభద్రోహనివృత్తేషు కృతబుద్ధిషు భారత
అచలేష్వప్రకంపేషు మా తే భూదత్ర సంశయః॥137॥

—♦ అధ్యాయము 111 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యద్వరం సర్వతీర్థానాం తద్బ్రవీహి పితామహ
యత్ర వై పరమం శౌచం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సర్వాణి ఖలు తీర్థాని గుణవంతి మనీషిణాం
యత్తు తీర్థం చ శౌచం చ తన్మే శృణు సమాహితః॥2॥

అగాధే విమలే శుద్ధే సత్యతోయే ధృతిహ్రదే
స్నాతవ్యం మానసే తీర్థే సత్త్వమాలంబ్య శాశ్వతం॥3॥

తీర్థశౌచమనర్థిత్వమార్దవం సత్యమార్జవం
అహింసా సర్వభూతానామానృశంస్యం దమః శమః॥4॥

నిర్మమా నిరహంకారా నిర్ద్వంద్వా నిష్పరిగ్రహాః
శుచయస్తీర్థభూతాస్తే యే భైక్షముపభుంజతే॥5॥

తత్త్వవిత్త్వనహంబుద్ధిస్తీర్థం పరమముచ్యతే
శౌచలక్షణమేతత్తే సర్వత్రైవాన్వవేక్షణం॥6॥

రజస్తమః సత్త్వమథో యేషాం నిర్ధౌతమాత్మనః
శౌచాశౌచే న తే సక్తాః స్వకార్యపరిమార్గిణః॥7॥

సర్వత్యాగేష్వభిరతాః సర్వజ్ఞాః సర్వదర్శినః
శౌచేన వృత్తశౌచార్థాస్తే తీర్థాః శుచయశ్చ తే॥8॥

నోదకక్లిన్నగాత్రస్తు స్నాత ఇత్యభిధీయతే
స స్నాతో యో దమస్నాతః సబాహ్యాభ్యంతరః శుచిః॥9॥

అతీతేష్వనపేక్షా యే ప్రాప్తేష్వర్థేషు నిర్మమాః
శౌచమేవ పరం తేషాం యేషాం నోత్పద్యతే స్పృహా॥10॥

ప్రజ్ఞానం శౌచమేవేహ శరీరస్య విశేషతః
తథా నిష్కించనత్వం చ మనసశ్చ ప్రసన్నతా॥11॥

వృత్తశౌచం మనఃశౌచం తీర్థశౌచం పరం హితం
జ్ఞానోత్పన్నం చ యచ్ఛౌచం తచ్ఛౌచం పరమం మతం॥12॥

మనసాథ ప్రదీపేన బ్రహ్మజ్ఞానబలేన చ
స్నాతా యే మానసే తీర్థే తజ్జ్ఞాః క్షేత్రజ్ఞదర్శినః॥13॥

సమారోపితశౌచస్తు నిత్యం భావసమన్వితః
కేవలం గుణసంపన్నః శుచిరేవ నరః సదా||14||

శరీరస్థాని తీర్థాని ప్రోక్తాన్యేతాని భారత
పృథివ్యాం యాని తీర్థాని పుణ్యాని శృణు తాన్యపి||15||

యథా శరీరస్యోద్దేశాః శుచయః పరినిర్మితాః
తథా పృథివ్యా భాగాశ్చ పుణ్యాని సలిలాని చ||16||

ప్రార్థనాచ్చైవ తీర్థస్య స్నానాచ్చ పితృతర్పణాత్
ధునంతి పాపం తీర్థేషు పూతా యాంతి దివం సుఖం||17||

పరిగ్రహాచ్చ సాధూనాం పృథివ్యాశ్చైవ తేజసా
అతీవ పుణ్యాస్తే భాగాః సలిలస్య చ తేజసా||18||

మనసశ్చ పృథివ్యాశ్చ పుణ్యతీర్థాస్తథాపరే
ఉభయోరేవ యః స్నాతః స సిద్ధిం శీఘ్రమాప్నుయాత్||19||

యథా బలం క్రియాహీనం క్రియా వా బలవర్జితా
నేహ సాధయతే కార్యం సమాయుక్తస్తు సిధ్యతి||20||

ఏవం శరీరశౌచేన తీర్థశౌచేన చాన్వితః
తతః సిద్ధిమవాప్నోతి ద్వివిధం శౌచముత్తమం||21||

—♦ అధ్యాయము 112 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాబాహో సర్వశాస్త్రవిశారద
శ్రోతుమిచ్ఛామి మర్త్యానాం సంసారవిధిముత్తమం||1||

కేన వృత్తేన రాజేంద్ర వర్తమానా నరా యుధి
ప్రాప్నువంత్యుత్తమం స్వర్గం కథం చ నరకం నృప||2||

మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్టసమం జనాః
ప్రయాంత్యముం లోకమితః కో వై తాననుగచ్ఛతి||3||

భీష్మ ఉవాచ

అసావాయాతి భగవాన్బృహస్పతిరుదారధీః
పృచ్ఛైనం సుమహాభాగమేతద్గుహ్యం సనాతనం||4||

నైతదన్యేన శక్యం హి వక్తుం కేనచిదద్య వై
వక్తా బృహస్పతిసమో న హ్యన్యో విద్యతే క్వచిత్||5||

వైశంపాయన ఉవాచ

తయోః సంవదతోరేవం పార్థగాంగేయయోస్తదా
ఆజగామ విశుద్ధాత్మా భగవాన్స బృహస్పతిః||6||

తతో రాజా సముత్థాయ ధృతరాష్ట్రపురోగమః
పూజామనుపమాం చక్రే సర్వే తే చ సభాసదః||7||

తతో ధర్మసుతో రాజా భగవంతం బృహస్పతిం
ఉపగమ్య యథాన్యాయం ప్రశ్నం పప్రచ్ఛ సువ్రతః||8||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భగవన్సర్వధర్మజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
మర్త్యస్య కః సహాయో వై పితా మాతా సుతో గురుః॥9॥

మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్టసమం జనాః
గచ్ఛంత్యముత్రలోకం వై క ఏనమనుగచ్ఛతి॥10॥

బృహస్పతిరువాచ

ఏకః ప్రసూతో రాజేంద్ర జంతురేకో వినశ్యతి
ఏకస్తరతి దుర్గాణి గచ్ఛత్యేకశ్చ దుర్గతిం॥11॥

అసహాయః పితా మాతా తథా భ్రాతా సుతో గురుః
జ్ఞాతిసంబంధివర్గశ్చ మిత్రవర్గస్తథైవ చ॥12॥

మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్టసమం జనాః
ముహూర్తముపతిష్ఠంతి తతో యాంతి పరాఙ్ముఖాః
తైస్తచ్ఛరీరముత్సృష్టం ధర్మ ఏకోఽనుగచ్ఛతి॥13॥

తస్మాద్ధర్మః సహాయార్థే సేవితవ్యః సదా నృభిః
ప్రాణీ ధర్మసమాయుక్తో గచ్ఛతే స్వర్గతిం పరాం
తథైవాధర్మసంయుక్తో నరకాయోపపద్యతే॥14॥

తస్మాన్న్యాయాగతైరర్థైర్ధర్మం సేవేత పండితః
ధర్మ ఏకో మనుష్యాణాం సహాయః పారలౌకికః॥15॥

లోభాన్మోహాదనుక్రోశాద్భయాద్వాప్యబహుశ్రుతః
నరః కరోత్యకార్యాణి పరార్థే లోభమోహితః॥16॥

ధర్మశ్చార్థశ్చ కామశ్చ త్రితయం జీవితే ఫలం
ఏతత్త్రయమవాప్తవ్యమధర్మపరివర్జితం॥17॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం భగవతో వాక్యం ధర్మయుక్తం పరం హితం
శరీరవిచయం జ్ఞాతుం బుద్ధిస్తు మమ జాయతే॥18॥

మృతం శరీరరహితం సూక్ష్మమవ్యక్తతాం గతం
అచక్షుర్విషయం ప్రాప్తం కథం ధర్మోఽనుగచ్ఛతి॥19॥

బృహస్పతిరువాచ

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
బుద్ధిరాత్మా చ సహితా ధర్మం పశ్యంతి నిత్యదా॥20॥

ప్రాణినామిహ సర్వేషాం సాక్షిభూతాని చానిశం
ఏతైశ్చ స హ ధర్మోఽపి తం జీవమనుగచ్ఛతి॥21॥

త్వగస్థిమాంసం శుక్రం చ శోణితం చ మహామతే
శరీరం వర్జయంత్యేతే జీవితేన వివర్జితం॥22॥

తతో ధర్మసమాయుక్తః స జీవః సుఖమేధతే
ఇహ లోకే పరే చైవ కిం భూయః కథయామి తే॥23॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనుదర్శితం భగవతా యథా ధర్మోఽనుగచ్ఛతి
ఏతత్తు జ్ఞాతుమిచ్ఛామి కథం రేతః ప్రవర్తతే॥24॥

బృహస్పతిరువాచ

అన్నమశ్నంతి యే దేవాః శరీరస్థా నరేశ్వర
పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిర్మనస్తథా॥25॥

తతస్తృప్తేషు రాజేంద్ర తేషు భూతేషు పంచసు
మనఃషష్ఠేషు శుద్ధాత్మన్రేతః సంపద్యతే మహత్॥26॥

తతో గర్భః సంభవతి స్త్రీపుంసోః పార్థ సంగమే
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥27॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆఖ్యాతమేతద్భవతా గర్భః సంజాయతే యథా
యథా జాతస్తు పురుషః ప్రపద్యతి తదుచ్యతాం॥28॥

బృహస్పతిరువాచ

ఆసన్నమాత్రః సతతం తైర్భూతైరభిభూయతే
విప్రముక్తశ్చ తైర్భూతైః పునర్యాత్యపరాం గతిం
స తు భూతసమాయుక్తః ప్రాప్నుతే జీవ ఏవ హ॥29॥

తతోఽస్య కర్మ పశ్యంతి శుభం వా యది వాశుభం
దేవతాః పంచభూతస్థాః కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥30॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

త్వగస్థిమాంసముత్సృజ్య తైశ్చ భూతైర్వివర్జితః
జీవః స భగవన్క్వస్థః సుఖదుఃఖే సమశ్నుతే॥31॥

బృహస్పతిరువాచ

జీవో ధర్మసమాయుక్తః శీఘ్రం రేతస్త్వమాగతః
స్త్రీణాం పుష్పం సమాసాద్య సూతే కాలేన భారత॥32॥

యమస్య పురుషైః క్లేశం యమస్య పురుషైర్వధం
దుఃఖం సంసారచక్రం చ నరః క్లేశం చ విందతి॥33॥

ఇహలోకే చ స ప్రాణీ జన్మప్రభృతి పార్థివ
స్వకృతం కర్మ వై భుంక్తే ధర్మస్య ఫలమాశ్రితః॥34॥

యది ధర్మం యథాశక్తి జన్మప్రభృతి సేవతే
తతః స పురుషో భూత్వా సేవతే నిత్యదా సుఖం॥35॥

అథాంతరా తు ధర్మస్య అధర్మముపసేవతే
సుఖస్యానంతరం దుఃఖం స జీవోఽప్యధిగచ్ఛతి॥36॥

అధర్మేణ సమాయుక్తో యమస్య విషయం గతః
మహద్దుఃఖం సమాసాద్య తిర్యగ్యోనౌ ప్రజాయతే॥37॥

కర్మణా యేన యేనేహ యస్యాం యోనౌ ప్రజాయతే
జీవో మోహసమాయుక్తస్తన్మే నిగదతః శృణు॥38॥

యదేతదుచ్యతే శాస్త్రే సేతిహాసే సచ్ఛందసి
యమస్య విషయం ఘోరం మర్త్యో లోకః ప్రపద్యతే॥39॥

అధీత్య చతురో వేదాంద్విజో మోహసమన్వితః
పతితాత్ప్రతిగృహ్యాథ ఖరయోనౌ ప్రజాయతే॥40॥

ఖరో జీవతి వర్షాణి దశ పంచ చ భారత
ఖరో మృతో బలీవర్దః సప్త వర్షాణి జీవతి॥41॥

బలీవర్దో మృతశ్చాపి జాయతే బ్రహ్మరాక్షసః
బ్రహ్మరక్షస్తు త్రీన్మాసాంస్తతో జాయతి బ్రాహ్మణః॥42॥

పతితం యాజయిత్వా తు కృమియోనౌ ప్రజాయతే
తత్ర జీవతి వర్షాణి దశ పంచ చ భారత॥43॥

కృమిభావాత్ప్రముక్తస్తు తతో జాయతి గర్దభః
గర్దభః పంచ వర్షాణి పంచ వర్షాణి సూకరః
శ్వా వర్షమేకం భవతి తతో జాయతి మానవః॥44॥

ఉపాధ్యాయస్య యః పాపం శిష్యః కుర్యాదబుద్ధిమాన్
స జీవ ఇహ సంసారాంస్త్రీనాప్నోతి న సంశయః॥45॥

ప్రాక్శ్వా భవతి రాజేంద్ర తతః క్రవ్యాత్తతః ఖరః
తతః ప్రేతః పరిక్లిష్టః పశ్చాజ్జాయతి బ్రాహ్మణః॥46॥

మనసాపి గురోర్భార్యాం యః శిష్యో యాతి పాపకృత్
సోఽధమాన్యాతి సంసారానధర్మేణేహ చేతసా॥47॥

శ్వయోనౌ తు స సంభూతస్త్రీణి వర్షాణి జీవతి
తత్రాపి నిధనం ప్రాప్తః కృమియోనౌ ప్రజాయతే॥48॥

కృమిభావమనుప్రాప్తో వర్షమేకం స జీవతి
తతస్తు నిధనం ప్రాప్య బ్రహ్మయోనౌ ప్రజాయతే॥49॥

యది పుత్రసమం శిష్యం గురుర్హన్యాదకారణే
ఆత్మనః కామకారేణ సోఽపి హంసః ప్రజాయతే॥50॥

పితరం మాతరం వాపి యస్తు పుత్రోఽవమన్యతే
సోఽపి రాజన్మృతో జంతుః పూర్వం జాయతి గర్దభః॥51॥

ఖరో జీవతి మాసాంస్తు దశ శ్వా చ చతుర్దశ
బిడాలః సప్త మాసాంస్తు తతో జాయతి మానవః॥52॥

మాతాపితరమాక్రుశ్య సారికః సంప్రజాయతే
తాడయిత్వా తు తావేవ జాయతే కచ్ఛపో నృప॥53॥

కచ్ఛపో దశ వర్షాణి త్రీణి వర్షాణి శల్యకః
వ్యాలో భూత్వా తు షణ్మాసాంస్తతో జాయతి మానుషః॥54॥

భర్తృపిండముపాశ్నన్యో రాజద్విష్టాని సేవతే
సోఽపి మోహసమాపన్నో మృతో జాయతి వానరః॥55॥

వానరో దశ వర్షాణి త్రీణి వర్షాణి మూషకః
శ్వా భూత్వా చాథ షణ్మాసాంస్తతో జాయతి మానుషః॥56॥

న్యాసాపహర్తా తు నరో యమస్య విషయం గతః
సంసారాణాం శతం గత్వా కృమియోనౌ ప్రజాయతే॥57॥

తత్ర జీవతి వర్షాణి దశ పంచ చ భారత
దుష్కృతస్య క్షయం గత్వా తతో జాయతి మానుషః॥58॥

అసూయకో నరశ్చాపి మృతో జాయతి శార్ఙ్గకః
విశ్వాసహర్తా తు నరో మీనో జాయతి దుర్మతిః॥59॥

భూత్వా మీనోఽష్ట వర్షాణి మృగో జాయతి భారత
మృగస్తు చతురో మాసాంస్తతశ్ఛాగః ప్రజాయతే॥60॥

ఛాగస్తు నిధనం ప్రాప్య పూర్ణే సంవత్సరే తతః
కీటః సంజాయతే జంతుస్తతో జాయతి మానుషః॥61॥

ధాన్యాన్యవాంస్తిలాన్మాషాన్కులత్థాన్సర్షపాంశ్చణాన్
కలాయానథ ముద్గాంశ్చ గోధూమానతసీస్తథా॥62॥

సస్యస్యాన్యస్య హర్తా చ మోహాజ్జంతురచేతనః
స జాయతే మహారాజ మూషకో నిరపత్రపః॥63॥

తతః ప్రేత్య మహారాజ పునర్జాయతి సూకరః
సూకరో జాతమాత్రస్తు రోగేణ మ్రియతే నృప॥64॥

శ్వా తతో జాయతే మూఢః కర్మణా తేన పార్థివ
శ్వా భూత్వా పంచ వర్షాణి తతో జాయతి మానుషః॥65॥

పరదారాభిమర్శం తు కృత్వా జాయతి వై వృకః
శ్వా సృగాలస్తతో గృధ్రో వ్యాలః కంకో బకస్తథా॥66॥

భ్రాతుర్భార్యాం తు దుర్బుద్ధిర్యో ధర్షయతి మోహితః
పుంస్కోకిలత్వమాప్నోతి సోఽపి సంవత్సరం నృప॥67॥

సఖిభార్యాం గురోర్భార్యాం రాజభార్యాం తథైవ చ
ప్రధర్షయిత్వా కామాద్యో మృతో జాయతి సూకరః॥68॥

సూకరః పంచ వర్షాణి పంచ వర్షాణి శ్వావిధః
పిపీలకస్తు షణ్మాసాన్కీటః స్యాన్మాసమేవ చ
ఏతానాసాద్య సంసారాన్కృమియోనౌ ప్రజాయతే॥69॥

తత్ర జీవతి మాసాంస్తు కృమియోనౌ త్రయోదశ
తతోఽధర్మక్షయం కృత్వా పునర్జాయతి మానుషః॥70॥

ఉపస్థితే వివాహే తు దానే యజ్ఞేఽపి వాభిభో
మోహాత్కరోతి యో విఘ్నం స మృతో జాయతే కృమిః॥71॥

కృమిర్జీవతి వర్షాణి దశ పంచ చ భారత
అధర్మస్య క్షయం కృత్వా తతో జాయతి మానుషః॥72॥

పూర్వం దత్త్వా తు యః కన్యాం ద్వితీయే సంప్రయచ్ఛతి
సోఽపి రాజన్మృతో జంతుః కృమియోనౌ ప్రజాయతే॥73॥

తత్ర జీవతి వర్షాణి త్రయోదశ యుధిష్ఠిర
అధర్మసంక్షయే యుక్తస్తతో జాయతి మానుషః॥74॥

దేవకార్యముపాకృత్య పితృకార్యమథాపి చ
అనిర్వాప్య సమశ్నన్వై తతో జాయతి వాయసః॥75॥

వాయసో దశ వర్షాణి తతో జాయతి కుక్కుటః
జాయతే లవకశ్చాపి మాసం తస్మాత్తు మానుషః॥76॥

జ్యేష్ఠం పితృసమం చాపి భ్రాతరం యోఽవమన్యతే
సోఽపి మృత్యుముపాగమ్య క్రౌంచయోనౌ ప్రజాయతే॥77॥

క్రౌంచో జీవతి మాసాంస్తు దశ ద్వౌ సప్త పంచ చ
తతో నిధనమాపన్నో మానుషత్వముపాశ్నుతే॥78॥

వృషలో బ్రాహ్మణీం గత్వా కృమియోనౌ ప్రజాయతే
తత్రాపత్యం సముత్పాద్య తతో జాయతి మూషకః॥79॥

కృతఘ్నస్తు మృతో రాజన్యమస్య విషయం గతః
యమస్య విషయే క్రుద్ధైర్వధం ప్రాప్నోతి దారుణం॥80॥

పట్టిసం ముద్గరం శూలమగ్నికుంభం చ దారుణం
అసిపత్రవనం ఘోరం వాలుకాం కూటశాల్మలీం॥81॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ బహ్వీః స యమస్య విషయం గతః
యాతనాః ప్రాప్య తత్రోగ్రాస్తతో వధ్యతి భారత॥82॥

సంసారచక్రమాసాద్య కృమియోనౌ ప్రజాయతే
కృమిర్భవతి వర్షాణి దశ పంచ చ భారత
తతో గర్భం సమాసాద్య తత్రైవ మ్రియతే శిశుః॥83॥

తతో గర్భశతైర్జంతుర్బహుభిః సంప్రజాయతే
సంసారాంశ్చ బహూన్గత్వా తతస్తిర్యక్ప్రజాయతే॥84॥

మృతో దుఃఖమనుప్రాప్య బహువర్షగణానిహ
అపునర్భావసంయుక్తస్తతః కూర్మః ప్రజాయతే॥85॥

అశస్త్రం పురుషం హత్వా సశస్త్రః పురుషాధమః
అర్థార్థీ యది వా వైరీ స మృతో జాయతే ఖరః॥86॥

ఖరో జీవతి వర్షే ద్వే తతః శస్త్రేణ వధ్యతే
స మృతో మృగయోనౌ తు నిత్యోద్విగ్నోఽభిజాయతే॥87॥

మృగో వధ్యతి శస్త్రేణ గతే సంవత్సరే తు సః
హతో మృగస్తతో మీనః సోఽపి జాలేన బధ్యతే॥88॥

మాసే చతుర్థే సంప్రాప్తే శ్వాపదః సంప్రజాయతే
శ్వాపదో దశ వర్షాణి ద్వీపీ వర్షాణి పంచ చ॥89॥

తతస్తు నిధనం ప్రాప్తః కాలపర్యాయచోదితః
అధర్మస్య క్షయం కృత్వా తతో జాయతి మానుషః॥90॥

స్త్రియం హత్వా తు దుర్బుద్ధిర్యమస్య విషయం గతః
బహూన్క్లేశాన్సమాసాద్య సంసారాంశ్చైవ వింశతిం॥91॥

తతః పశ్చాన్మహారాజ కృమియోనౌ ప్రజాయతే
కృమిర్వింశతివర్షాణి భూత్వా జాయతి మానుషః॥92॥

భోజనం చోరయిత్వా తు మక్షికా జాయతే నరః
మక్షికాసంఘవశగో బహూన్మాసాన్భవత్యుత
తతః పాపక్షయం కృత్వా మానుషత్వమవాప్నుతే॥93॥

వాద్యం హృత్వా తు పురుషో మశకః సంప్రజాయతే
తథా పిణ్యాకసంమిశ్రమశనం చోరయేన్నరః
స జాయతే బభ్రుసమో దారుణో మూషకో నరః॥94॥

లవణం చోరయిత్వా తు చీరీవాకః ప్రజాయతే
దధి హృత్వా బకశ్చాపి ప్లవో మత్స్యానసంస్కృతాన్॥95॥

చోరయిత్వా పయశ్చాపి బలాకా సంప్రజాయతే
యస్తు చోరయతే తైలం తైలపాయీ ప్రజాయతే

చోరయిత్వా తు దుర్బుద్ధిర్మధు దంశః ప్రజాయతే॥96॥

అయో హృత్వా తు దుర్బుద్ధిర్వాయసో జాయతే నరః
పాయసం చోరయిత్వా తు తిత్తిరిత్వమవాప్నుతే॥97॥

హృత్వా పైష్టమపూపం చ కుంభోలూకః ప్రజాయతే
ఫలం వా మూలకం హృత్వా అపూపం వా పిపీలికః॥98॥

కాంస్యం హృత్వా తు దుర్బుద్ధిర్హారీతో జాయతే నరః
రాజతం భాజనం హృత్వా కపోతః సంప్రజాయతే॥99॥

హృత్వా తు కాంచనం భాండం కృమియోనౌ ప్రజాయతే
క్రౌంచః కార్పాసికం హృత్వా మృతో జాయతి మానవః॥100॥

చోరయిత్వా నరః పట్టం త్వావికం వాపి భారత
క్షౌమం చ వస్త్రమాదాయ శశో జంతుః ప్రజాయతే॥101॥

వర్ణాన్హృత్వా తు పురుషో మృతో జాయతి బర్హిణః
హృత్వా రక్తాని వస్త్రాణి జాయతే జీవజీవకః॥102॥

వర్ణకాదీంస్తథా గంధాంశ్చోరయిత్వా తు మానవః
ఛుచ్ఛుందరిత్వమాప్నోతి రాజల్లోభపరాయణః॥103॥

విశ్వాసేన తు నిక్షిప్తం యో నిహ్నవతి మానవః
స గతాసుర్నరస్తాదృఙ్మత్స్యయోనౌ ప్రజాయతే॥104॥

మత్స్యయోనిమనుప్రాప్య మృతో జాయతి మానుషః
మానుషత్వమనుప్రాప్య క్షీణాయురుపపద్యతే॥105॥

పాపాని తు నరః కృత్వా తిర్యగ్జాయతి భారత
న చాత్మనః ప్రమాణం తే ధర్మం జానంతి కించన॥106॥

యే పాపాని నరాః కృత్వా నిరస్యంతి వ్రతైః సదా
సుఖదుఃఖసమాయుక్తా వ్యాధితాస్తే భవంత్యుత॥107॥

అసంవాసాః ప్రజాయంతే మ్లేచ్ఛాశ్చాపి న సంశయః
నరాః పాపసమాచారా లోభమోహసమన్వితాః॥108॥

వర్జయంతి చ పాపాని జన్మప్రభృతి యే నరాః
అరోగా రూపవంతస్తే ధనినశ్చ భవంత్యుత॥109॥

స్త్రియోఽప్యేతేన కల్పేన కృత్వా పాపమవాప్నుయుః
ఏతేషామేవ జంతూనాం పత్నీత్వముపయాంతి తాః॥110॥

పరస్వహరణే దోషాః సర్వ ఏవ ప్రకీర్తితాః
ఏతద్వై లేశమాత్రేణ కథితం తే మయానఘ
అపరస్మిన్కథాయోగే భూయః శ్రోష్యసి భారత॥111॥

ఏతన్మయా మహారాజ బ్రహ్మణో వదతః పురా
సురర్షీణాం శ్రుతం మధ్యే పృష్టశ్చాపి యథాతథం॥112॥

మయాపి తవ కార్త్స్న్యేన యథావదనువర్ణితం
ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహారాజ ధర్మే కురు మనః సదా॥113॥

—♦ అధ్యాయము 113 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అధర్మస్య గతిర్బ్రహ్మన్కథితా మే త్వయానఘ
ధర్మస్య తు గతిం శ్రోతుమిచ్ఛామి వదతాం వర

కృత్వా కర్మాణి పాపాని కథం యాంతి శుభాం గతిం॥1॥

బృహస్పతిరువాచ

కృత్వా పాపాని కర్మాణి అధర్మవశమాగతః
మనసా విపరీతేన నిరయం ప్రతిపద్యతే॥2॥

మోహాదధర్మం యః కృత్వా పునః సమనుతప్యతే
మనఃసమాధిసంయుక్తో న స సేవేత దుష్కృతం॥3॥

యథా యథా నరః సమ్యగధర్మమనుభాషతే
సమాహితేన మనసా విముచ్యతి తథా తథా
భుజంగ ఇవ నిర్మోకాత్పూర్వభుక్తాజ్జరాన్వితాత్॥4॥

అదత్త్వాపి ప్రదానాని వివిధాని సమాహితః
మనఃసమాధిసంయుక్తః సుగతిం ప్రతిపద్యతే॥5॥

ప్రదానాని తు వక్ష్యామి యాని దత్త్వా యుధిష్ఠిర
నరః కృత్వాప్యకార్యాణి తదా ధర్మేణ యుజ్యతే॥6॥

సర్వేషామేవ దానానామన్నం శ్రేష్ఠముదాహృతం
పూర్వమన్నం ప్రదాతవ్యమృజునా ధర్మమిచ్ఛతా॥7॥

ప్రాణా హ్యన్నం మనుష్యాణాం తస్మాజ్జంతుశ్చ జాయతే
అన్నే ప్రతిష్ఠితా లోకాస్తస్మాదన్నం ప్రకాశతే॥8॥

అన్నమేవ ప్రశంసంతి దేవర్షిపితృమానవాః
అన్నస్య హి ప్రదానేన స్వర్గమాప్నోతి కౌశికః॥9॥

న్యాయలబ్ధం ప్రదాతవ్యం ద్విజేభ్యో హ్యన్నముత్తమం
స్వాధ్యాయసముపేతేభ్యః ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా॥10॥

యస్య హ్యన్నముపాశ్నంతి బ్రాహ్మణానాం శతా దశ
హృష్టేన మనసా దత్తం న స తిర్యగ్గతిర్భవేత్॥11॥

బ్రాహ్మణానాం సహస్రాణి దశ భోజ్య నరర్షభ
నరోఽధర్మాత్ప్రముచ్యేత పాపేష్వభిరతః సదా॥12॥

భైక్షేణాన్నం సమాహృత్య విప్రో వేదపురస్కృతః
స్వాధ్యాయనిరతే విప్రే దత్త్వేహ సుఖమేధతే॥13॥

అహింసన్బ్రాహ్మణం నిత్యం న్యాయేన పరిపాల్య చ
క్షత్రియస్తరసా ప్రాప్తమన్నం యో వై ప్రయచ్ఛతి॥14॥

ద్విజేభ్యో వేదవృద్ధేభ్యః ప్రయతః సుసమాహితః
తేనాపోహతి ధర్మాత్మా దుష్కృతం కర్మ పాండవ॥15॥

షడ్భాగపరిశుద్ధం చ కృషేర్భాగముపార్జితం
వైశ్యో దదద్ద్విజాతిభ్యః పాపేభ్యః పరిముచ్యతే॥16॥

అవాప్య ప్రాణసందేహం కార్కశ్యేన సమార్జితం
అన్నం దత్త్వా ద్విజాతిభ్యః శూద్రః పాపాత్ప్రముచ్యతే॥17॥

ఔరసేన బలేనాన్నమర్జయిత్వావిహింసకః
యః ప్రయచ్ఛతి విప్రేభ్యో న స దుర్గాణి సేవతే॥18॥

న్యాయేనావాప్తమన్నం తు నరో లోభవివర్జితః
ద్విజేభ్యో వేదవృద్ధేభ్యో దత్త్వా పాపాత్ప్రముచ్యతే॥19॥

అన్నమూర్జస్కరం లోకే దత్త్వోర్జస్వీ భవేన్నరః
సతాం పంథానమాశ్రిత్య సర్వపాపాత్ప్రముచ్యతే॥20॥

దానకృద్భిః కృతః పంథా యేన యాంతి మనీషిణః
తే స్మ ప్రాణస్య దాతారస్తేభ్యో ధర్మః సనాతనః||21||

సర్వావస్థం మనుష్యేణ న్యాయేనాన్నముపార్జితం
కార్యం పాత్రగతం నిత్యమన్నం హి పరమా గతిః||22||

అన్నస్య హి ప్రదానేన నరో దుర్గం న సేవతే
తస్మాదన్నం ప్రదాతవ్యమన్యాయపరివర్జితం||23||

యతేద్బ్రాహ్మణపూర్వం హి భోక్తుమన్నం గృహీ సదా
అవంధ్యం దివసం కుర్యాదన్నదానేన మానవః||24||

భోజయిత్వా దశశతం నరో వేదవిదాం నృప
న్యాయవిద్ధర్మవిదుషామితిహాసవిదాం తథా||25||

న యాతి నరకం ఘోరం సంసారాంశ్చ న సేవతే
సర్వకామసమాయుక్తః ప్రేత్య చాప్యశ్నుతే ఫలం||26||

ఏవం సుఖసమాయుక్తో రమతే విగతజ్వరః
రూపవాన్కీర్తిమాంశ్చైవ ధనవాంశ్చోపపద్యతే||27||

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతమన్నదానఫలం మహత్
మూలమేతద్ధి ధర్మాణాం ప్రదానస్య చ భారత||28||

—♦ అధ్యాయము 114 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అహింసా వైదికం కర్మ ధ్యానమింద్రియసంయమః
తపోఽథ గురుశుశ్రూషా కిం శ్రేయః పురుషం ప్రతి||1||

బృహస్పతిరువాచ

సర్వాణ్యేతాని ధర్మస్య పృథగ్ద్వారాణి సర్వశః
శృణు సంకీర్త్యమానాని షడేవ భరతర్షభ||2||

హంత నిఃశ్రేయసం జంతోరహం వక్ష్యామ్యనుత్తమం
అహింసాపాశ్రయం ధర్మం యః సాధయతి వై నరః||3||

త్రీందోషాన్సర్వభూతేషు నిధాయ పురుషః సదా
కామక్రోధౌ చ సంయమ్య తతః సిద్ధిమవాప్నుతే||4||

అహింసకాని భూతాని దండేన వినిహంతి యః
ఆత్మనః సుఖమన్విచ్ఛన్న స ప్రేత్య సుఖీ భవేత్||5||

ఆత్మోపమశ్చ భూతేషు యో వై భవతి పూరుషః
న్యస్తదండో జితక్రోధః స ప్రేత్య సుఖమేధతే||6||

సర్వభూతాత్మభూతస్య సర్వభూతాని పశ్యతః
దేవాపి మార్గే ముహ్యంతి అపదస్య పదైషిణః||7||

న తత్పరస్య సందద్యాత్ప్రతికూలం యదాత్మనః
ఏష సంక్షేపతో ధర్మః కామాదన్యః ప్రవర్తతే||8||

ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రియాప్రియే
ఆత్మౌపమ్యేన పురుషః సమాధిమధిగచ్ఛతి||9||

యథా పరః ప్రక్రమతేఽపరేషు; తథాపరః ప్రక్రమతే పరస్మిన్
ఏషైవ తేఽస్తూపమా జీవలోకే; యథా ధర్మో నైపుణేనోపదిష్టః॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తం సురగురుర్ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
దివమాచక్రమే ధీమాన్పశ్యతామేవ నస్తదా॥11॥

—♦ అధ్యాయము 115 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా శరతల్పే పితామహం
పునరేవ మహాతేజాః పప్రచ్ఛ వదతాం వరం॥1॥

ఋషయో బ్రాహ్మణా దేవాః ప్రశంసంతి మహామతే
అహింసాలక్షణం ధర్మం వేదప్రామాణ్యదర్శనాత్॥2॥

కర్మణా మనుజః కుర్వన్హింసాం పార్థివసత్తమ
వాచా చ మనసా చైవ కథం దుఃఖాత్ప్రముచ్యతే॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

చతుర్విధేయం నిర్దిష్టా అహింసా బ్రహ్మవాదిభిః
ఏషైకతోఽపి విభ్రష్టా న భవత్యరిసూదన॥4॥

యథా సర్వశ్చతుష్పాదస్త్రిభిః పాదైర్న తిష్ఠతి
తథైవేయం మహీపాల ప్రోచ్యతే కారణైస్త్రిభిః॥5॥

యథా నాగపదేఽన్యాని పదాని పదగామినాం
సర్వాణ్యేవాపిధీయంతే పదజాతాని కౌంజరే
ఏవం లోకేష్వహింసా తు నిర్దిష్టా ధర్మతః పరా॥6॥

కర్మణా లిప్యతే జంతుర్వాచా చ మనసైవ చ॥7॥

పూర్వం తు మనసా త్యక్త్వా తథా వాచాథ కర్మణా
త్రికారణం తు నిర్దిష్టం శ్రూయతే బ్రహ్మవాదిభిః॥8॥

మనోవాచి తథాస్వాదే దోషా హ్యేషు ప్రతిష్ఠితాః
న భక్షయంత్యతో మాంసం తపోయుక్తా మనీషిణః॥9॥

దోషాంస్తు భక్షణే రాజన్మాంసస్యేహ నిబోధ మే
పుత్రమాంసోపమం జానన్ఖాదతే యో విచేతనః॥10॥

మాతాపితృసమాయోగే పుత్రత్వం జాయతే యథా
రసం చ ప్రతి జిహ్వాయాః ప్రజ్ఞానం జాయతే తథా
తథా శాస్త్రేషు నియతం రాగో హ్యాస్వాదితాద్భవేత్॥11॥

అసంస్కృతాః సంస్కృతాశ్చ లవణాలవణాస్తథా
ప్రజ్ఞాయంతే యథా భావాస్తథా చిత్తం నిరుధ్యతే॥12॥

భేరీశంఖమృదంగాద్యాంస్తంత్రీశబ్దాంశ్చ పుష్కలాన్
నిషేవిష్యంతి వై మందా మాంసభక్షాః కథం నరాః॥13॥

అచింతితమనుద్దిష్టమసంకల్పితమేవ చ
రసం గృద్ధ్యాభిభూతా వై ప్రశంసంతి ఫలార్థినః

ప్రశంసా హ్యేవ మాంసస్య దోషకర్మఫలాన్వితా||14||

జీవితం హి పరిత్యజ్య బహవః సాధవో జనాః
స్వమాంసైః పరమాంసాని పరిపాల్య దివం గతాః||15||

ఏవమేషా మహారాజ చతుర్భిః కారణైర్వృతా
అహింసా తవ నిర్దిష్టా సర్వధర్మార్థసంహితా||16||

—♦ అధ్యాయము 116 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అహింసా పరమో ధర్మ ఇత్యుక్తం బహుశస్త్వయా
శ్రాద్ధేషు చ భవానాహ పితౄనామిషకాంక్షిణః||1||

మాంసైర్బహువిధైః ప్రోక్తస్త్వయా శ్రాద్ధవిధిః పురా
అహత్వా చ కుతో మాంసమేవమేతద్విరుధ్యతే||2||

జాతో నః సంశయో ధర్మే మాంసస్య పరివర్జనే
దోషో భక్షయతః కః స్యాత్కశ్చాభక్షయతో గుణః||3||

హత్వా భక్షయతో వాపి పరేణోపహృతస్య వా
హన్యాద్వా యః పరస్యార్థే క్రీత్వా వా భక్షయేన్నరః||4||

ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన కథ్యమానం త్వయానఘ
నిశ్చయేన చికీర్షామి ధర్మమేతం సనాతనం||5||

కథమాయురవాప్నోతి కథం భవతి సత్త్వవాన్
కథమవ్యంగతామేతి లక్షణ్యో జాయతే కథం||6||

భీష్మ ఉవాచ

మాంసస్య భక్షణే రాజన్యోఽధర్మః కురుపుంగవ
తం మే శృణు యథాతత్త్వం యశ్చాస్య విధిరుత్తమః||7||

రూపమవ్యంగతామాయుర్బుద్ధిం సత్త్వం బలం స్మృతిం
ప్రాప్తుకామైర్నరైర్హింసా వర్జితా వై కృతాత్మభిః||8||

ఋషీణామత్ర సంవాదో బహుశః కురుపుంగవ
బభూవ తేషాం తు మతం యత్తచ్ఛృణు యుధిష్ఠిర||9||

యో యజేతాశ్వమేధేన మాసి మాసి యతవ్రతః
వర్జయేన్మధు మాంసం చ సమమేతద్యుధిష్ఠిర||10||

సప్తర్షయో వాలఖిల్యాస్తథైవ చ మరీచిపాః
అమాంసభక్షణం రాజన్ప్రశంసంతి మనీషిణః||11||

న భక్షయతి యో మాంసం న హన్యాన్న చ ఘాతయేత్
తం మిత్రం సర్వభూతానాం మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్||12||

అధృష్యః సర్వభూతానాం విశ్వాస్యః సర్వజంతుషు
సాధూనాం సంమతో నిత్యం భవేన్మాంసస్య వర్జనాత్||13||

స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి
నారదః ప్రాహ ధర్మాత్మా నియతం సోఽవసీదతి||14||

దదాతి యజతే చాపి తపస్వీ చ భవత్యపి
మధుమాంసనివృత్త్యేతి ప్రాహైవం స బృహస్పతిః||15||

మాసి మాస్యశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః
న ఖాదతి చ యో మాంసం సమమేతన్మతం మమ॥16॥

సదా యజతి సత్రేణ సదా దానం ప్రయచ్ఛతి
సదా తపస్వీ భవతి మధుమాంసస్య వర్జనాత్॥17॥

సర్వే వేదా న తత్కుర్యుః సర్వయజ్ఞాశ్చ భారత
యో భక్షయిత్వా మాంసాని పశ్చాదపి నివర్తతే॥18॥

దుష్కరం హి రసజ్ఞేన మాంసస్య పరివర్జనం
చర్తుం వ్రతమిదం శ్రేష్ఠం సర్వప్రాణ్యభయప్రదం॥19॥

సర్వభూతేషు యో విద్వాందదాత్యభయదక్షిణాం
దాతా భవతి లోకే స ప్రాణానాం నాత్ర సంశయః॥20॥

ఏవం వై పరమం ధర్మం ప్రశంసంతి మనీషిణః
ప్రాణా యథాత్మనోఽభీష్టా భూతానామపి తే తథా॥21॥

ఆత్మౌపమ్యేన గంతవ్యం బుద్ధిమద్భిర్మహాత్మభిః
మృత్యుతో భయమస్తీతి విదుషాం భూతిమిచ్ఛతాం॥22॥

కిం పునర్హన్యమానానాం తరసా జీవితార్థినాం
అరోగాణామపాపానాం పాపైర్మాంసోపజీవిభిః॥23॥

తస్మాద్విద్ధి మహారాజ మాంసస్య పరివర్జనం
ధర్మస్యాయతనం శ్రేష్ఠం స్వర్గస్య చ సుఖస్య చ॥24॥

అహింసా పరమో ధర్మస్తథాహింసా పరం తపః
అహింసా పరమం సత్యం తతో ధర్మః ప్రవర్తతే॥25॥

న హి మాంసం తృణాత్కాష్ఠాదుపలాద్వాపి జాయతే
హత్వా జంతుం తతో మాంసం తస్మాద్దోషోఽస్య భక్షణే॥26॥

స్వాహాస్వధామృతభుజో దేవాః సత్యార్జవప్రియాః
క్రవ్యాదాన్రాక్షసాన్విద్ధి జిహ్మానృతపరాయణాన్॥27॥

కాంతారేష్వథ ఘోరేషు దుర్గేషు గహనేషు చ
రాత్రావహని సంధ్యాసు చత్వరేషు సభాసు చ
అమాంసభక్షణే రాజన్భయమంతే న గచ్ఛతి॥28॥

యది చేత్ఖాదకో న స్యాన్న తదా ఘాతకో భవేత్
ఘాతకః ఖాదకార్థాయ తం ఘాతయతి వై నరః॥29॥

అభక్ష్యమేతదితి వా ఇతి హింసా నివర్తతే
ఖాదకార్థమతో హింసా మృగాదీనాం ప్రవర్తతే॥30॥

యస్మాద్గ్రసతి చైవాయుర్హింసకానాం మహాద్యుతే
తస్మాద్వివర్జయేన్మాంసం య ఇచ్ఛేద్భూతిమాత్మనః॥31॥

త్రాతారం నాధిగచ్ఛంతి రౌద్రాః ప్రాణివిహింసకాః
ఉద్వేజనీయా భూతానాం యథా వ్యాలమృగాస్తథా॥32॥

లోభాద్వా బుద్ధిమోహాద్వా బలవీర్యార్థమేవ చ
సంసర్గాద్వాథ పాపానామధర్మరుచితా నృణాం॥33॥

స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి
ఉద్విగ్నవాసే వసతి యత్రతత్రాభిజాయతే॥34॥

ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం స్వస్త్యయనం మహత్
మాంసస్యాభక్షణం ప్రాహుర్నియతాః పరమర్షయః॥35॥

ఇదం తు ఖలు కౌంతేయ శ్రుతమాసీత్పురా మయా
మార్కండేయస్య వదతో యే దోషా మాంసభక్షణే॥36॥

యో హి ఖాదతి మాంసాని ప్రాణినాం జీవితార్థినాం
హతానాం వా మృతానాం వా యథా హంతా తథైవ సః॥37॥

ధనేన క్రాయకో హంతి ఖాదకశ్చోపభోగతః
ఘాతకో వధబంధాభ్యామిత్యేష త్రివిధో వధః॥38॥

అఖాదన్ననుమోదంశ్చ భావదోషేణ మానవః
యోఽనుమన్యేత హంతవ్యం సోఽపి దోషేణ లిప్యతే॥39॥

అధృష్యః సర్వభూతానామాయుష్మాన్నీరుజః సుఖీ
భవత్యభక్షయన్మాంసం దయావాన్ప్రాణినామిహ॥40॥

హిరణ్యదానైర్గోదానైర్భూమిదానైశ్చ సర్వశః
మాంసస్యాభక్షణే ధర్మో విశిష్టః స్యాదితి శ్రుతిః॥41॥

అప్రోక్షితం వృథామాంసం విధిహీనం న భక్షయేత్
భక్షయన్నిరయం యాతి నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥42॥

ప్రోక్షితాభ్యుక్షితం మాంసం తథా బ్రాహ్మణకామ్యయా
అల్పదోషమిహ జ్ఞేయం విపరీతే తు లిప్యతే॥43॥

ఖాదకస్య కృతే జంతుం యో హన్యాత్పురుషాధమః
మహాదోషకరస్తత్ర ఖాదకో న తు ఘాతకః॥44॥

ఇజ్యాయజ్ఞశ్రుతికృతైర్యో మార్గైరబుధో జనః
హన్యాజ్జంతుం మాంసగృద్ధ్రీ స వై నరకభాఙ్నరః॥45॥

భక్షయిత్వా తు యో మాంసం పశ్చాదపి నివర్తతే
తస్యాపి సుమహాంధర్మో యః పాపాద్వినివర్తతే॥46॥

ఆహర్తా చానుమంతా చ విశస్తా క్రయవిక్రయీ
సంస్కర్తా చోపభోక్తా చ ఘాతకాః సర్వ ఏవ తే॥47॥

ఇదమన్యత్తు వక్ష్యామి ప్రమాణం విధినిర్మితం
పురాణమృషిభిర్జుష్టం వేదేషు పరినిశ్చితం॥48॥

ప్రవృత్తిలక్షణే ధర్మే ఫలార్థిభిరభిద్రుతే
యథోక్తం రాజశార్దూల న తు తన్మోక్షకాంక్షిణాం॥49॥

హవిర్యత్సంస్కృతం మంత్రైః ప్రోక్షితాభ్యుక్షితం శుచి
వేదోక్తేన ప్రమాణేన పితౄణాం ప్రక్రియాసు చ
అతోఽన్యథా వృథామాంసమభక్ష్యం మనురబ్రవీత్॥50॥

అస్వర్గ్యమయశస్యం చ రక్షోవద్భరతర్షభ
విధినా హి నరాః పూర్వం మాంసం రాజన్నభక్షయన్॥51॥

య ఇచ్ఛేత్పురుషోఽత్యంతమాత్మానం నిరుపద్రవం
స వర్జయేత మాంసాని ప్రాణినామిహ సర్వశః॥52॥

శ్రూయతే హి పురాకల్పే నృణాం వ్రీహిమయః పశుః
యేనాయజంత యజ్వానః పుణ్యలోకపరాయణాః॥53॥

ఋషిభిః సంశయం పృష్టో వసుశ్చేదిపతిః పురా
అభక్ష్యమితి మాంసం స ప్రాహ భక్ష్యమితి ప్రభో॥54॥

ఆకాశాన్మేదినీం ప్రాప్తస్తతః స పృథివీపతిః
ఏతదేవ పునశ్చోక్త్వా వివేశ ధరణీతలం॥55॥

ప్రజానాం హితకామేన త్వగస్త్యేన మహాత్మనా
ఆరణ్యాః సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాస్తపసా మృగాః॥56॥

క్రియా హ్యేవం న హీయంతే పితృదైవతసంశ్రితాః
ప్రీయంతే పితరశ్చైవ న్యాయతో మాంసతర్పితాః॥57॥

ఇదం తు శృణు రాజేంద్ర కీర్త్యమానం మయానఘ
అభక్షణే సర్వసుఖం మాంసస్య మనుజాధిప॥58॥

యస్తు వర్షశతం పూర్ణం తపస్తప్యేత్సుదారుణం
యశ్చైకం వర్జయేన్మాంసం సమమేతన్మతం మమ॥59॥

కౌముదే తు విశేషేణ శుక్లపక్షే నరాధిప
వర్జయేత్సర్వమాంసాని ధర్మో హ్యత్ర విధీయతే॥60॥

చతురో వార్షికాన్మాసాన్యో మాంసం పరివర్జయేత్
చత్వారి భద్రాణ్యాప్నోతి కీర్తిమాయుర్యశో బలం॥61॥

అథ వా మాసమప్యేకం సర్వమాంసాన్యభక్షయన్
అతీత్య సర్వదుఃఖాని సుఖీ జీవేన్నిరామయః॥62॥

యే వర్జయంతి మాంసాని మాసశః పక్షశోఽపి వా
తేషాం హింసానివృత్తానాం బ్రహ్మలోకో విధీయతే॥63॥

మాంసం తు కౌముదం పక్షం వర్జితం పార్థ రాజభిః
సర్వభూతాత్మభూతైస్తైర్విజ్ఞాతార్థపరావరైః॥64॥

నాభాగేనాంబరీషేణ గయేన చ మహాత్మనా
ఆయుషా చానరణ్యేన దిలీపరఘుపూరుభిః॥65॥

కార్తవీర్యానిరుద్ధాభ్యాం నహుషేణ యయాతినా
నృగేణ విష్వగశ్వేన తథైవ శశబిందునా
యువనాశ్వేన చ తథా శిబినౌశీనరేణ చ॥66॥

శ్యేనచిత్రేణ రాజేంద్ర సోమకేన వృకేణ చ
రైవతేన రంతిదేవేన వసునా సృంజయేన చ॥67॥

దుఃషంతేన కరూషేణ రామాలర్కనలైస్తథా
విరూపాశ్వేన నిమినా జనకేన చ ధీమతా॥68॥

సిలేన పృథునా చైవ వీరసేనేన చైవ హ
ఇక్ష్వాకుణా శంభునా చ శ్వేతేన సగరేణ చ॥69॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ రాజేంద్ర పురా మాంసం న భక్షితం
శారదం కౌముదం మాసం తతస్తే స్వర్గమాప్నువన్॥70॥

బ్రహ్మలోకే చ తిష్ఠంతి జ్వలమానాః శ్రియాన్వితాః
ఉపాస్యమానా గంధర్వైః స్త్రీసహస్రసమన్వితాః॥71॥

తదేతదుత్తమం ధర్మమహింసాలక్షణం శుభం
యే చరంతి మహాత్మానో నాకపృష్ఠే వసంతి తే॥72॥

మధు మాంసం చ యే నిత్యం వర్జయంతీహ ధార్మికాః
జన్మప్రభృతి మద్యం చ సర్వే తే మునయః స్మృతాః
విశిష్టతాం జ్ఞాతిషు చ లభంతే నాత్ర సంశయః॥73॥

ఆపన్నశ్చాపదో ముచ్యేద్బద్ధో ముచ్యేత బంధనాత్
ముచ్యేత్తథాతురో రోగాద్దుఃఖాన్ముచ్యేత దుఃఖితః॥74॥

తిర్యగ్యోనిం న గచ్ఛేత రూపవాంశ్చ భవేన్నరః
బుద్ధిమాన్వై కురుశ్రేష్ఠ ప్రాప్నుయాచ్చ మహద్యశః॥75॥

ఏతత్తే కథితం రాజన్మాంసస్య పరివర్జనే
ప్రవృత్తౌ చ నివృత్తౌ చ విధానమృషినిర్మితం॥76॥

—♦ అధ్యాయము 117 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఇమే వై మానవా లోకే భృశం మాంసస్య గృద్ధినః
విసృజ్య భక్షాన్వివిధాన్యథా రక్షోగణాస్తథా॥1॥

నాపూపాన్వివిధాకారాఞ్శాకాని వివిధాని చ
షాడవాన్రసయోగాంశ్చ తథేచ్ఛంతి యథామిషం॥2॥

తత్ర మే బుద్ధిరత్రైవ విసర్గే పరిముహ్యతే
న మన్యే రసతః కించిన్మాంసతోఽస్తీహ కించన॥3॥

తదిచ్ఛామి గుణాఞ్శ్రోతుం మాంసస్యాభక్షణేఽపి వా
భక్షణే చైవ యే దోషాస్తాంశ్చైవ పురుషర్షభ॥4॥

సర్వం తత్త్వేన ధర్మజ్ఞ యథావదిహ ధర్మతః
కిం వా భక్ష్యమభక్ష్యం వా సర్వమేతద్వదస్వ మే॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
న మాంసాత్పరమత్రాన్యద్రసతో విద్యతే భువి॥6॥

క్షతక్షీణాభితప్తానాం గ్రామ్యధర్మరతాశ్చ యే
అధ్వనా కర్శితానాం చ న మాంసాద్విద్యతే పరం॥7॥

సద్యో వర్ధయతి ప్రాణాన్పుష్టిమగ్ర్యాం దదాతి చ
న భక్షోఽభ్యధికః కశ్చిన్మాంసాదస్తి పరంతప॥8॥

వివర్జనే తు బహవో గుణాః కౌరవనందన
యే భవంతి మనుష్యాణాం తాన్మే నిగదతః శృణు॥9॥

స్వమాంసం పరమాంసైర్యో వివర్ధయితుమిచ్ఛతి
నాస్తి క్షుద్రతరస్తస్మాన్న నృశంసతరో నరః॥10॥

న హి ప్రాణాత్ప్రియతరం లోకే కించన విద్యతే
తస్మాద్దయాం నరః కుర్యాద్యథాత్మని తథా పరే॥11॥

శుక్రాచ్చ తాత సంభూతిర్మాంసస్యేహ న సంశయః
భక్షణే తు మహాందోషో వధేన సహ కల్పతే॥12॥

అహింసాలక్షణో ధర్మ ఇతి వేదవిదో విదుః
యదహింస్రం భవేత్కర్మ తత్కుర్యాదాత్మవాన్నరః॥13॥

పితృదైవతయజ్ఞేషు ప్రోక్షితం హవిరుచ్యతే
విధినా వేదదృష్టేన తద్భుక్త్వేహ న దుష్యతి॥14॥

యజ్ఞార్థే పశవః సృష్టా ఇత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః
అతోఽన్యథా ప్రవృత్తానాం రాక్షసో విధిరుచ్యతే॥15॥

క్షత్రియాణాం తు యో దృష్టో విధిస్తమపి మే శృణు
వీర్యేణోపార్జితం మాంసం యథా ఖాదన్న దుష్యతి॥16॥

ఆరణ్యాః సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాః సర్వశో మృగాః
అగస్త్యేన పురా రాజన్మృగయా యేన పూజ్యతే॥17॥

నాత్మానమపరిత్యజ్య మృగయా నామ విద్యతే
సమతాముపసంగమ్య రూపం హన్యాన్న వా నృప॥18॥

అతో రాజర్షయః సర్వే మృగయాం యాంతి భారత
లిప్యంతే న హి దోషేణ న చైతత్పాతకం విదుః॥19॥

న హి తత్పరమం కించిదిహ లోకే పరత్ర చ
యత్సర్వేష్విహ లోకేషు దయా కౌరవనందన॥20॥

న భయం విద్యతే జాతు నరస్యేహ దయావతః
దయావతామిమే లోకాః పరే చాపి తపస్వినాం॥21॥

అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దదాతి దయాపరః
అభయం తస్య భూతాని దదతీత్యనుశుశ్రుమః॥22॥

క్షతం చ స్ఖలితం చైవ పతితం క్లిష్టమాహతం
సర్వభూతాని రక్షంతి సమేషు విషమేషు చ॥23॥

నైనం వ్యాలమృగా ఘ్నంతి న పిశాచా న రాక్షసాః
ముచ్యంతే భయకాలేషు మోక్షయంతి చ యే పరాన్॥24॥

ప్రాణదానాత్పరం దానం న భూతం న భవిష్యతి
న హ్యాత్మనః ప్రియతరః కశ్చిదస్తీతి నిశ్చితం॥25॥

అనిష్టం సర్వభూతానాం మరణం నామ భారత
మృత్యుకాలే హి భూతానాం సద్యో జాయతి వేపథుః॥26॥

జాతిజన్మజరాదుఃఖే నిత్యం సంసారసాగరే
జంతవః పరివర్తంతే మరణాదుద్విజంతి చ॥27॥

గర్భవాసేషు పచ్యంతే క్షారామ్లకటుకై రసైః
మూత్రశ్లేష్మపురీషాణాం స్పర్శైశ్చ భృశదారుణైః॥28॥

జాతాశ్చాప్యవశాస్తత్ర భిద్యమానాః పునః పునః
పాట్యమానాశ్చ దృశ్యంతే వివశా మాంసగృద్ధినః॥29॥

కుంభీపాకే చ పచ్యంతే తాం తాం యోనిముపాగతాః
ఆక్రమ్య మార్యమాణాశ్చ భ్రామ్యంతే వై పునః పునః॥30॥

నాత్మనోఽస్తి ప్రియతరః పృథివ్యామనుసృత్య హ
తస్మాత్ప్రాణిషు సర్వేషు దయావానాత్మవాన్భవేత్॥31॥

సర్వమాంసాని యో రాజన్యావజ్జీవం న భక్షయేత్
స్వర్గే స విపులం స్థానం ప్రాప్నుయాన్నాత్ర సంశయః॥32॥

యే భక్షయంతి మాంసాని భూతానాం జీవితైషిణాం
భక్ష్యంతే తేఽపి తైర్భూతైరితి మే నాస్తి సంశయః॥33॥

మాం స భక్షయతే యస్మాద్భక్షయిష్యే తమప్యహం
ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వమతో బుధ్యస్వ భారత॥34॥

ఘాతకో వధ్యతే నిత్యం తథా వధ్యేత బంధకః
ఆక్రోష్టాక్రుశ్యతే రాజంద్వేష్టా ద్వేష్యత్వమాప్నుతే॥35॥

యేన యేన శరీరేణ యద్యత్కర్మ కరోతి యః
తేన తేన శరీరేణ తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే॥36॥

అహింసా పరమో ధర్మస్తథాహింసా పరో దమః
అహింసా పరమం దానమహింసా పరమం తపః॥37॥

అహింసా పరమో యజ్ఞస్తథాహింసా పరం బలం
అహింసా పరమం మిత్రమహింసా పరమం సుఖం
అహింసా పరమం సత్యమహింసా పరమం శ్రుతం॥38॥

సర్వయజ్ఞేషు వా దానం సర్వతీర్థేషు చాప్లుతం
సర్వదానఫలం వాపి నైతత్తుల్యమహింసయా॥39॥

అహింస్రస్య తపోఽక్షయ్యమహింస్రో యజతే సదా
అహింస్రః సర్వభూతానాం యథా మాతా యథా పితా॥40॥

ఏతత్ఫలమహింసాయా భూయశ్చ కురుపుంగవ
న హి శక్యా గుణా వక్తుమిహ వర్షశతైరపి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 118 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అకామాశ్చ సకామాశ్చ హతా యేఽస్మిన్మహాహవే
కాం యోనిం ప్రతిపన్నాస్తే తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

దుఃఖం ప్రాణపరిత్యాగః పురుషాణాం మహామృధే
జానామి తత్త్వం ధర్మజ్ఞ ప్రాణత్యాగం సుదుష్కరం॥2॥

సమృద్ధే వాసమృద్ధే వా శుభే వా యది వాశుభే
కారణం తత్ర మే బ్రూహి సర్వజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

సమృద్ధే వాసమృద్ధే వా శుభే వా యది వాశుభే
సంసారేఽస్మిన్సమాజాతాః ప్రాణినః పృథివీపతే॥4॥

నిరతా యేన భావేన తత్ర మే శృణు కారణం
సమ్యక్చాయమనుప్రశ్నస్త్వయోక్తశ్చ యుధిష్ఠిర॥5॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి పురావృత్తమిదం నృప
ద్వైపాయనస్య సంవాదం కీటస్య చ యుధిష్ఠిర॥6॥

బ్రహ్మభూతశ్చరన్విప్రః కృష్ణద్వైపాయనః పురా
దదర్శ కీటం ధావంతం శీఘ్రం శకటవర్త్మని॥7॥

గతిజ్ఞః సర్వభూతానాం రుతజ్ఞశ్చ శరీరిణాం
సర్వజ్ఞః సర్వతో దృష్ట్వా కీటం వచనమబ్రవీత్॥8॥

కీట సంత్రస్తరూపోఽసి త్వరితశ్చైవ లక్ష్యసే
క్వ ధావసి తదాచక్ష్వ కుతస్తే భయమాగతం॥9॥

కీట ఉవాచ

శకటస్యాస్య మహతో ఘోషం శ్రుత్వా భయం మమ
ఆగతం వై మహాబుద్ధే స్వన ఏష హి దారుణః
శ్రూయతే న స మాం హన్యాదితి తస్మాదపాక్రమే॥10॥

శ్వసతాం చ శృణోమ్యేవం గోపుత్రాణాం ప్రచోద్యతాం
వహతాం సుమహాభారం సంనికర్షే స్వనం ప్రభో
నృణాం చ సంవాహయతాం శ్రూయతే వివిధః స్వనః॥11॥

సోఢుమస్మద్విధేనైష న శక్యః కీటయోనినా
తస్మాదపక్రమామ్యేష భయాదస్మాత్సుదారుణాత్॥12॥

దుఃఖం హి మృత్యుర్భూతానాం జీవితం చ సుదుర్లభం
అతో భీతః పలాయామి గచ్ఛేయం నాసుఖం సుఖాత్॥13॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తు తం ప్రాహ కుతః కీట సుఖం తవ
మరణం తే సుఖం మన్యే తిర్యగ్యోనౌ హి వర్తసే॥14॥

శబ్దం స్పర్శం రసం గంధం భోగాంశ్చోచ్చావచాన్బహూన్
నాభిజానాసి కీట త్వం శ్రేయో మరణమేవ తే॥15॥

కీట ఉవాచ

సర్వత్ర నిరతో జీవ ఇతీహాపి సుఖం మమ
చేతయామి మహాప్రాజ్ఞ తస్మాదిచ్ఛామి జీవితుం॥16॥

ఇహాపి విషయః సర్వో యథాదేహం ప్రవర్తితః
మానుషాస్తిర్యగాశ్చైవ పృథగ్భోగా విశేషతః॥17॥

అహమాసం మనుష్యో వై శూద్రో బహుధనః పురా
అబ్రహ్మణ్యో నృశంసశ్చ కదర్యో వృద్ధిజీవనః॥18॥

వాక్తీక్ష్ణో నికృతిప్రజ్ఞో మోష్టా విశ్వస్య సర్వశః
మిథఃకృతోఽపనిధనః పరస్వహరణే రతః॥19॥

భృత్యాతిథిజనశ్చాపి గృహే పర్యుషితో మయా
మాత్సర్యాత్స్వాదుకామేన నృశంసేన బుభూషతా॥20॥

దేవార్థం పితృయజ్ఞార్థమన్నం శ్రద్ధాకృతం మయా
న దత్తమర్థకామేన దేయమన్నం పునాతి హ॥21॥

గుప్తం శరణమాశ్రిత్య భయేషు శరణాగతాః
అకస్మాన్నో భయాత్త్యక్తా న చ త్రాతాభయైషిణః॥22॥

ధనం ధాన్యం ప్రియాందారాన్యానం వాసస్తథాద్భుతం
శ్రియం దృష్ట్వా మనుష్యాణామసూయామి నిరర్థకం॥23॥

ఈర్ష్యుః పరసుఖం దృష్ట్వా ఆతతాయ్యబుభూషకః
త్రివర్గహంతా చాన్యేషామాత్మకామానువర్తకః॥24॥

నృశంసగుణభూయిష్ఠం పురా కర్మ కృతం మయా
స్మృత్వా తదనుతప్యేఽహం త్యక్త్వా ప్రియమివాత్మజం॥25॥

శుభానామపి జానామి కృతానాం కర్మణాం ఫలం
మాతా చ పూజితా వృద్ధా బ్రాహ్మణశ్చార్చితో మయా॥26॥

సకృజ్జాతిగుణోపేతః సంగత్యా గృహమాగతః
అతిథిః పూజితో బ్రహ్మంస్తేన మాం నాజహాత్స్మృతిః॥27॥

కర్మణా తేన చైవాహం సుఖాశామిహ లక్షయే
తచ్ఛ్రోతుమహమిచ్ఛామి త్వత్తః శ్రేయస్తపోధన॥28॥

వ్యాస ఉవాచ

శుభేన కర్మణా యద్వై తిర్యగ్యోనౌ న ముహ్యసే
మమైవ కీట తత్కర్మ యేన త్వం న ప్రముహ్యసే ||1||

అహం హి దర్శనాదేవ తారయామి తపోబలాత్
తపోబలాద్ధి బలవద్బలమన్యన్న విద్యతే ||2||

జానామి పాపైః స్వకృతైర్గతం త్వాం కీట కీటతాం
అవాప్స్యసి పరం ధర్మం ధర్మస్థో యది మన్యసే ||3||

కర్మ భూమికృతం దేవా భుంజతే తిర్యగాశ్చ యే
ధర్మాదపి మనుష్యేషు కామోఽర్థశ్చ యథా గుణైః ||4||

వాగ్బుద్ధిపాణిపాదైశ్చాప్యుపేతస్య విపశ్చితః
కిం హీయతే మనుష్యస్య మందస్యాపి హి జీవతః ||5||

జీవన్హి కురుతే పూజాం విప్రాగ్ర్యః శశిసూర్యయోః
బ్రువన్నపి కథాం పుణ్యాం తత్ర కీట త్వమేష్యసి ||6||

గుణభూతాని భూతాని తత్ర త్వముపభోక్ష్యసే
తత్ర తేఽహం వినేష్యామి బ్రహ్మత్వం యత్ర చేచ్ఛసి ||7||

స తథేతి ప్రతిశ్రుత్య కీటో వర్త్మన్యతిష్ఠత
తమృషిం ద్రష్టుమగమత్సర్వాస్వన్యాసు యోనిషు ||8||

శ్వావిద్గోధావరాహాణాం తథైవ మృగపక్షిణాం
శ్వపాకవైశ్యశూద్రాణాం క్షత్రియాణాం చ యోనిషు ||9||

స కీటేత్యేవమాభాష్య ఋషిణా సత్యవాదినా
ప్రతిస్మృత్యాథ జగ్రాహ పాదౌ మూర్ధ్నా కృతాంజలిః ||10||

కీట ఉవాచ

ఇదం తదతులం స్థానమీప్సితం దశభిర్గుణైః
యదహం ప్రాప్య కీటత్వమాగతో రాజపుత్రతాం ||11||

వహంతి మామతిబలాః కుంజరా హేమమాలినః
స్యందనేషు చ కాంబోజా యుక్తాః పరమవాజినః ||12||

ఉష్ట్రాశ్వతరయుక్తాని యానాని చ వహంతి మాం
సబాంధవః సహామాత్యశ్చాశ్నామి పిశితౌదనం ||13||

గృహేషు సునివాసేషు సుఖేషు శయనేషు చ
పరార్ధ్యేషు మహాభాగ స్వపామీహ సుపూజితః ||14||

సర్వేష్వపరరాత్రేషు సూతమాగధబందినః
స్తువంతి మాం యథా దేవం మహేంద్రం ప్రియవాదినః ||15||

ప్రసాదాత్సత్యసంధస్య భవతోఽమితతేజసః
యదహం కీటతాం ప్రాప్య సంప్రాప్తో రాజపుత్రతాం ||16||

నమస్తేఽస్తు మహాప్రాజ్ఞ కిం కరోమి ప్రశాధి మాం
త్వత్తపోబలనిర్దిష్టమిదం హ్యధిగతం మయా ||17||

వ్యాస ఉవాచ

అర్చితోఽహం త్వయా రాజన్వాగ్భిరద్య యదృచ్ఛయా
అద్య తే కీటతాం ప్రాప్య స్మృతిర్జాతాజుగుప్సితా॥18॥

న తు నాశోఽస్తి పాపస్య యత్త్వయోపచితం పురా
శూద్రేణార్థప్రధానేన నృశంసేనాతతాయినా॥19॥

మమ తే దర్శనం ప్రాప్తం తచ్చైవ సుకృతం పురా
తిర్యగ్యోనౌ స్మ జాతేన మమ చాప్యర్చనాత్తథా॥20॥

ఇతస్త్వం రాజపుత్రత్వాద్బ్రాహ్మణ్యం సమవాప్స్యసి
గోబ్రాహ్మణకృతే ప్రాణాన్హుత్వాత్మీయాన్రణాజిరే॥21॥

రాజపుత్రసుఖం ప్రాప్య ఋతూంశ్చైవాప్తదక్షిణాన్
అథ మోదిష్యసే స్వర్గే బ్రహ్మభూతోఽవ్యయః సుఖీ॥22॥

తిర్యగ్యోన్యాః శూద్రతామభ్యుపైతి; శూద్రో వైశ్యత్వం క్షత్రియత్వం చ వైశ్యః
వృత్తశ్లాఘీ క్షత్రియో బ్రాహ్మణత్వం; స్వర్గం పుణ్యం బ్రాహ్మణః సాధువృత్తః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 120 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

క్షత్రధర్మమనుప్రాప్తః స్మరన్నేవ స వీర్యవాన్
త్యక్త్వా స కీటతాం రాజంశ్చచార విపులం తపః॥1॥

తస్య ధర్మార్థవిదుషో దృష్ట్వా తద్విపులం తపః
ఆజగామ ద్విజశ్రేష్ఠః కృష్ణద్వైపాయనస్తదా॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

క్షాత్రం చైవ వ్రతం కీట భూతానాం పరిపాలనం
క్షాత్రం చైవ వ్రతం ధ్యాయంస్తతో విప్రత్వమేష్యసి॥3॥

పాహి సర్వాః ప్రజాః సమ్యక్శుభాశుభవిదాత్మవాన్
శుభైః సంవిభజన్కామైరశుభానాం చ పావనైః॥4॥

ఆత్మవాన్భవ సుప్రీతః స్వధర్మచరణే రతః
క్షాత్రీం తనుం సముత్సృజ్య తతో విప్రత్వమేష్యసి॥5॥

భీష్మ ఉవాచ

సోఽథారణ్యమభిప్రేత్య పునరేవ యుధిష్ఠిర
మహర్షేర్వచనం శ్రుత్వా ప్రజా ధర్మేణ పాల్య చ॥6॥

అచిరేణైవ కాలేన కీటః పార్థివసత్తమ
ప్రజాపాలనధర్మేణ ప్రేత్య విప్రత్వమాగతః॥7॥

తతస్తం బ్రాహ్మణం దృష్ట్వా పునరేవ మహాయశాః
ఆజగామ మహాప్రాజ్ఞః కృష్ణద్వైపాయనస్తదా॥8॥

వ్యాస ఉవాచ

భో భో విప్రర్షభ శ్రీమన్మా వ్యథిష్ఠాః కథంచన
శుభకృచ్ఛుభయోనీషు పాపకృత్పాపయోనిషు
ఉపపద్యతి ధర్మజ్ఞ యథాధర్మం యథాగమం॥9॥

తస్మాన్మృత్యుభయాత్కీట మా వ్యథిష్ఠాః కథంచన
ధర్మలోపాద్భయం తే స్యాత్తస్మాద్ధర్మం చరోత్తమం॥10॥

కీట ఉవాచ

సుఖాత్సుఖతరం ప్రాప్తో భగవంస్త్వత్కృతే హ్యహం
ధర్మమూలాం శ్రియం ప్రాప్య పాప్మా నష్ట ఇహాద్య మే॥11॥

భీష్మ ఉవాచ

భగవద్వచనాత్కీటో బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్య దుర్లభం
అకరోత్పృథివీం రాజన్యజ్ఞయూపశతాంకితాం
తతః సాలోక్యమగమద్బ్రహ్మణో బ్రహ్మవిత్తమః॥12॥

అవాప చ పరం కీటః పార్థ బ్రహ్మ సనాతనం
స్వకర్మఫలనిర్వృత్తం వ్యాసస్య వచనాత్తదా॥13॥

తేఽపి యస్మాత్స్వభావేన హతాః క్షత్రియపుంగవాః
సంప్రాప్తాస్తే గతిం పుణ్యాం తస్మాన్మా శోచ పుత్రక॥14॥

—♦ అధ్యాయము 121 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

విద్యా తపశ్చ దానం చ కిమేతేషాం విశిష్యతే
పృచ్ఛామి త్వా సతాం శ్రేష్ఠ తన్మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
మైత్రేయస్య చ సంవాదం కృష్ణద్వైపాయనస్య చ॥2॥

కృష్ణద్వైపాయనో రాజన్నజ్ఞాతచరితం చరన్
వారాణస్యాముపాతిష్ఠన్మైత్రేయం స్వైరిణీకులే॥3॥

తముపస్థితమాసీనం జ్ఞాత్వా స మునిసత్తమం
అర్చిత్వా భోజయామాస మైత్రేయోఽశనముత్తమం॥4॥

తదన్నముత్తమం భుక్త్వా గుణవత్సార్వకామికం
ప్రతిష్ఠమానోఽస్మయత ప్రీతః కృష్ణో మహామనాః॥5॥

తముత్స్మయంతం సంప్రేక్ష్య మైత్రేయః కృష్ణమబ్రవీత్
కారణం బ్రూహి ధర్మాత్మన్యోఽస్మయిష్ఠాః కుతశ్చ తే
తపస్వినో ధృతిమతః ప్రమోదః సముపాగతః॥6॥

ఏతత్పృచ్ఛామి తే విద్వన్నభివాద్య ప్రణమ్య చ
ఆత్మనశ్చ తపోభాగ్యం మహాభాగ్యం తథైవ చ॥7॥

పృథగాచరతస్తాత పృథగాత్మని చాత్మనోః
అల్పాంతరమహం మన్యే విశిష్టమపి వా త్వయా॥8॥

వ్యాస ఉవాచ

అతిచ్ఛేదాతివాదాభ్యాం స్మయోఽయం సముపాగతః
అసత్యం వేదవచనం కస్మాద్వేదోఽనృతం వదేత్॥9॥

త్రీణ్యేవ తు పదాన్యాహుః పురుషస్యోత్తమం వ్రతం
న ద్రుహ్యేచ్చైవ దద్యాచ్చ సత్యం చైవ పరం వదేత్
ఇదానీం చైవ నః కృత్యం పురస్తాచ్చ పరం స్మృతం॥10॥

అల్పోఽపి తాదృశో దాయో భవత్యుత మహాఫలః
తృషితాయ చ యద్దత్తం హృదయేనానసూయతా॥11॥

తృషితస్తృషితాయ త్వం దత్త్వైతదశనం మమ
అజైషీర్మహతో లోకాన్మహాయజ్ఞై రివాభిభో
అతో దానపవిత్రేణ ప్రీతోఽస్మి తపసైవ చ॥12॥

పుణ్యస్యైవ హి తే గంధః పుణ్యస్యైవ చ దర్శనం
పుణ్యశ్చ వాతి గంధస్తే మన్యే కర్మవిధానతః॥13॥

అధికం మార్జనాత్తాత తథైవాప్యనులేపనాత్
శుభం సర్వపవిత్రేభ్యో దానమేవ పరం భవేత్॥14॥

యానీమాన్యుత్తమానీహ వేదోక్తాని ప్రశంససి
తేషాం శ్రేష్ఠతమం దానమితి మే నాస్తి సంశయః॥15॥

దానకృద్భిః కృతః పంథా యేన యాంతి మనీషిణః
తే హి ప్రాణస్య దాతారస్తేషు ధర్మః ప్రతిష్ఠితః॥16॥

యథా వేదాః స్వధీతాశ్చ యథా చేంద్రియసంయమః
సర్వత్యాగో యథా చేహ తథా దానమనుత్తమం॥17॥

త్వం హి తాత సుఖాదేవ సుఖమేష్యసి శోభనం
సుఖాత్సుఖతరప్రాప్తిమాప్నుతే మతిమాన్నరః॥18॥

తన్నః ప్రత్యక్షమేవేదముపలబ్ధమసంశయం
శ్రీమంతమాప్నువంత్యర్థా దానం యజ్ఞస్తథా సుఖం॥19॥

సుఖాదేవ పరం దుఃఖం దుఃఖాదన్యత్పరం సుఖం
దృశ్యతే హి మహాప్రాజ్ఞ నియతం వై స్వభావతః॥20॥

త్రివిధానీహ వృత్తాని నరస్యాహుర్మనీషిణః
పుణ్యమన్యత్పాపమన్యన్న పుణ్యం న చ పాపకం॥21॥

న వృత్తం మన్యతేఽన్యస్య మన్యతేఽన్యస్య పాపకం
తథా స్వకర్మనిర్వృత్తం న పుణ్యం న చ పాపకం॥22॥

రమస్వైధస్వ మోదస్వ దేహి చైవ యజస్వ చ
న త్వామభిభవిష్యంతి వైద్యా న చ తపస్వినః॥23॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ మైత్రేయః కర్మపూజకః
అత్యంతం శ్రీమతి కులే జాతః ప్రాజ్ఞో బహుశ్రుతః॥1॥

అసంశయం మహాప్రాజ్ఞ యథైవాత్థ తథైవ తత్
అనుజ్ఞాతస్తు భవతా కించిద్బ్రూయామహం విభో॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

యద్యదిచ్ఛసి మైత్రేయ యావద్యావద్యథా తథా
బ్రూహి తావన్మహాప్రాజ్ఞ శుశ్రూషే వచనం తవ॥3॥

మైత్రేయ ఉవాచ

నిర్దోషం నిర్మలం చైవ వచనం దానసంహితం
విద్యాతపోభ్యాం హి భవాన్భావితాత్మా న సంశయః॥4॥

భవతో భావితాత్మత్వాద్దాయోఽయం సుమహాన్మమ
భూయో బుద్ధ్యానుపశ్యామి సుసమృద్ధతపా ఇవ॥5॥

అపి మే దర్శనాదేవ భవతోఽభ్యుదయో మహాన్
మన్యే భవత్ప్రసాదోఽయం తద్ధి కర్మ స్వభావతః॥6॥

తపః శ్రుతం చ యోనిశ్చాప్యేతద్బ్రాహ్మణ్యకారణం
త్రిభిర్గుణైః సముదితస్తతో భవతి వై ద్విజః॥7॥

తస్మింస్తృప్తే చ తృప్యంతే పితరో దైవతాని చ
న హి శ్రుతవతాం కించిదధికం బ్రాహ్మణాదృతే॥8॥

యథా హి సుకృతే క్షేత్రే ఫలం విందతి మానవః
ఏవం దత్త్వా శ్రుతవతి ఫలం దాతా సమశ్నుతే॥9॥

బ్రాహ్మణశ్చేన్న విద్యేత శ్రుతవృత్తోపసంహితః
ప్రతిగ్రహీతా దానస్య మోఘం స్యాద్ధనినాం ధనం॥10॥

అదన్హ్యవిద్వాన్హంత్యన్నమద్యమానం చ హంతి తం
తం చ హన్యతి యస్యాన్నం స హత్వా హన్యతేఽబుధః॥11॥

ప్రభుర్హ్యన్నమదన్విద్వాన్పునర్జనయతీశ్వరః
స చాన్నాజ్జాయతే తస్మాత్సూక్ష్మ ఏవ వ్యతిక్రమః॥12॥

యదేవ దదతః పుణ్యం తదేవ ప్రతిగృహ్ణతః
న హ్యేకచక్రం వర్తేత ఇత్యేవమృషయో విదుః॥13॥

యత్ర వై బ్రాహ్మణాః సంతి శ్రుతవృత్తోపసంహితాః
తత్ర దానఫలం పుణ్యమిహ చాముత్ర చాశ్నుతే॥14॥

యే యోనిశుద్ధాః సతతం తపస్యభిరతా భృశం
దానాధ్యయనసంపన్నాస్తే వై పూజ్యతమాః సదా॥15॥

తైర్హి సద్భిః కృతః పంథాశ్చేతయానో న ముహ్యతే
తే హి స్వర్గస్య నేతారో యజ్ఞవాహాః సనాతనాః॥16॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవముక్తః స భగవాన్మైత్రేయం ప్రత్యభాషత
దిష్ట్యైవం త్వం విజానాసి దిష్ట్యా తే బుద్ధిరీదృశీ
లోకో హ్యయం గుణానేవ భూయిష్ఠం స్మ ప్రశంసతి॥1॥

రూపమానవయోమానశ్రీమానాశ్చాప్యసంశయం
దిష్ట్యా నాభిభవంతి త్వాం దైవస్తేఽయమనుగ్రహః
యత్తే భృశతరం దానాద్వర్తయిష్యామి తచ్ఛృణు॥2॥

యానీహాగమశాస్త్రాణి యాశ్చ కాశ్చిత్ప్రవృత్తయః
తాని వేదం పురస్కృత్య ప్రవృత్తాని యథాక్రమం॥3॥

అహం దానం ప్రశంసామి భవానపి తపఃశ్రుతే
తపః పవిత్రం వేదస్య తపః స్వర్గస్య సాధనం॥4॥

తపసా మహదాప్నోతి విద్యయా చేతి నః శ్రుతం
తపసైవ చాపనుదేద్యచ్చాన్యదపి దుష్కృతం॥5॥

యద్యద్ధి కించిత్సంధాయ పురుషస్తప్యతే తపః
సర్వమేతదవాప్నోతి బ్రాహ్మణో వేదపారగః॥6॥

దురన్వయం దుష్ప్రధృష్యం దురాపం దురతిక్రమం
సర్వం వై తపసాభ్యేతి తపో హి బలవత్తరం॥7॥

సురాపోఽసంమతాదాయీ భ్రూణహా గురుతల్పగః
తపసా తరతే సర్వమేనసశ్చ ప్రముచ్యతే॥8॥

సర్వవిద్యస్తు చక్షుష్మానపి యాదృశతాదృశః
తపస్వినౌ చ తావాహుస్తాభ్యాం కార్యం సదా నమః॥9॥

సర్వే పూజ్యాః శ్రుతధనాస్తథైవ చ తపస్వినః
దానప్రదాః సుఖం ప్రేత్య ప్రాప్నువంతీహ చ శ్రియం॥10॥

ఇమం చ బ్రహ్మలోకం చ లోకం చ బలవత్తరం
అన్నదానైః సుకృతినః ప్రతిపద్యంతి లౌకికాః॥11॥

పూజితాః పూజయంత్యేతాన్మానితా మానయంతి చ
అదాతా యత్ర యత్రైతి సర్వతః సంప్రణుద్యతే॥12॥

అకర్తా చైవ కర్తా చ లభతే యస్య యాదృశం
యద్యేవోర్ధ్వం యద్యవాక్చ త్వం లోకమభియాస్యసి॥13॥

ప్రాప్స్యసే త్వన్నపానాని యాని దాస్యసి కానిచిత్
మేధావ్యసి కులే జాతః శ్రుతవాననృశంసవాన్॥14॥

కౌమారదారవ్రతవాన్మైత్రేయ నిరతో భవ
ఏతద్గృహాణ ప్రథమం ప్రశస్తం గృహమేధినాం॥15॥

యో భర్తా వాసితాతుష్టో భర్తుస్తుష్టా చ వాసితా
యస్మిన్నేవం కులే సర్వం కల్యాణం తత్ర వర్తతే॥16॥

అద్భిర్గాత్రాన్మలమివ తమోఽగ్నిప్రభయా యథా
దానేన తపసా చైవ సర్వపాపమపోహ్యతే॥17॥

స్వస్తి ప్రాప్నుహి మైత్రేయ గృహాన్సాధు వ్రజామ్యహం
ఏతన్మనసి కర్తవ్యం శ్రేయ ఏవం భవిష్యతి॥18॥

తం ప్రణమ్యాథ మైత్రేయః కృత్వా చాభిప్రదక్షిణం
స్వస్తి ప్రాప్నోతు భగవానిత్యువాచ కృతాంజలిః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 124 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సత్స్త్రీణాం సముదాచారం సర్వధర్మభృతాం వర
శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం త్వత్తస్తం మే బ్రూహి పితామహ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సర్వజ్ఞాం సర్వధర్మజ్ఞాం దేవలోకే మనస్వినీం
కైకేయీ సుమనా నామ శాండిలీం పర్యపృచ్ఛత॥2॥

కేన వృత్తేన కల్యాణి సమాచారేణ కేన వా
విధూయ సర్వపాపాని దేవలోకం త్వమాగతా॥3॥

హుతాశనశిఖేవ త్వం జ్వలమానా స్వతేజసా
సుతా తారాధిపస్యేవ ప్రభయా దివమాగతా॥4॥

అరజాంసి చ వస్త్రాణి ధారయంతీ గతక్లమా
విమానస్థా శుభే భాసి సహస్రగుణమోజసా॥5॥

న త్వమల్పేన తపసా దానేన నియమేన వా
ఇమం లోకమనుప్రాప్తా తస్మాత్తత్త్వం వదస్వ మే॥6॥

ఇతి పృష్టా సుమనయా మధురం చారుహాసినీ
శాండిలీ నిభృతం వాక్యం సుమనామిదమబ్రవీత్॥7॥

నాహం కాషాయవసనా నాపి వల్కలధారిణీ
న చ ముండా న జటిలా భూత్వా దేవత్వమాగతా॥8॥

అహితాని చ వాక్యాని సర్వాణి పరుషాణి చ
అప్రమత్తా చ భర్తారం కదాచిన్నాహమబ్రువం॥9॥

దేవతానాం పితౄణాం చ బ్రాహ్మణానాం చ పూజనే
అప్రమత్తా సదాయుక్తా శ్వశ్రూశ్వశురవర్తినీ॥10॥

పైశున్యే న ప్రవర్తామి న మమైతన్మనోగతం
అద్వారే న చ తిష్ఠామి చిరం న కథయామి చ॥11॥

అసద్వా హసితం కించిదహితం వాపి కర్మణా
రహస్యమరహస్యం వా న ప్రవర్తామి సర్వథా॥12॥

కార్యార్థే నిర్గతం చాపి భర్తారం గృహమాగతం
ఆసనేనోపసంయోజ్య పూజయామి సమాహితా॥13॥

యద్యచ్చ నాభిజానాతి యద్భోజ్యం నాభినందతి
భక్ష్యం వాప్యథ వా లేహ్యం తత్సర్వం వర్జయామ్యహం॥14॥

కుటుంబార్థే సమానీతం యత్కించిత్కార్యమేవ తు
ప్రాతరుత్థాయ తత్సర్వం కారయామి కరోమి చ॥15॥

ప్రవాసం యది మే భర్తా యాతి కార్యేణ కేనచిత్
మంగలైర్బహుభిర్యుక్తా భవామి నియతా సదా॥16॥

అంజనం రోచనాం చైవ స్నానం మాల్యానులేపనం
ప్రసాధనం చ నిష్క్రాంతే నాభినందామి భర్తరి ॥17॥

నోత్థాపయామి భర్తారం సుఖసుప్తమహం సదా
ఆతురేష్వపి కార్యేషు తేన తుష్యతి మే మనః ॥18॥

నాయాసయామి భర్తారం కుటుంబార్థే చ సర్వదా
గుప్తగుహ్యా సదా చాస్మి సుసంమృష్టనివేశనా ॥19॥

ఇమం ధర్మపథం నారీ పాలయంతీ సమాహితా
అరుంధతీవ నారీణాం స్వర్గలోకే మహీయతే ॥20॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏతదాఖ్యాయ సా దేవీ సుమనాయై తపస్వినీ
పతిధర్మం మహాభాగా జగామాదర్శనం తదా ॥21॥

యశ్చేదం పాండవాఖ్యానం పఠేత్పర్వణి పర్వణి
స దేవలోకం సంప్రాప్య నందనే సుసుఖం వసేత్ ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 125 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

సామ్నా వాపి ప్రదానే వా జ్యాయః కిం భవతో మతం
ప్రబ్రూహి భరతశ్రేష్ఠ యదత్ర వ్యతిరిచ్యతే ॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

సామ్నా ప్రసాద్యతే కశ్చిద్దానేన చ తథాపరః
పురుషః ప్రకృతిం జ్ఞాత్వా తయోరేకతరం భజేత్ ॥2॥

గుణాంస్తు శృణు మే రాజన్సాంత్వస్య భరతర్షభ
దారుణాన్యపి భూతాని సాంత్వేనారాధయేద్యథా ॥3॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
గృహీత్వా రక్షసా ముక్తో ద్విజాతిః కాననే యథా ॥4॥

కశ్చిత్తు బుద్ధిసంపన్నో బ్రాహ్మణో విజనే వనే
గృహీతః కృచ్ఛ్రమాపన్నో రక్షసా భక్షయిష్యతా ॥5॥

స బుద్ధిశ్రుతసంపన్నస్తం దృష్ట్వాతీవ భీషణం
సామైవాస్మిన్ప్రయుయుజే న ముమోహ న వివ్యథే ॥6॥

రక్షస్తు వాచా సంపూజ్య ప్రశ్నం పప్రచ్ఛ తం ద్విజం
మోక్ష్యసే బ్రూహి మే ప్రశ్నం కేనాస్మి హరిణః కృశః ॥7॥

ముహూర్తమథ సంచింత్య బ్రాహ్మణస్తస్య రక్షసః
ఆభిర్గాథాభిరవ్యగ్రః ప్రశ్నం ప్రతిజగాద హ ॥8॥

విదేశస్థో విలోకస్థో వినా నూనం సుహృజ్జనైః
విషయానతులాన్భుంక్షే తేనాసి హరిణః కృశః ॥9॥

నూనం మిత్రాణి తే రక్షః సాధూపచరితాన్యపి
స్వదోషాదపరజ్యంతే తేనాసి హరిణః కృశః ॥10॥

ధనైశ్వర్యాధికాః స్తబ్ధాస్త్వద్గుణైః పరమావరాః
అవజానంతి నూనం త్వాం తేనాసి హరిణః కృశః॥11॥

గుణవాన్విగుణానన్యాన్నూనం పశ్యసి సత్కృతాన్
ప్రాజ్ఞోఽప్రాజ్ఞాన్వినీతాత్మా తేనాసి హరిణః కృశః॥12॥

అవృత్త్యా క్లిశ్యమానోఽపి వృత్త్యుపాయాన్విగర్హయన్
మాహాత్మ్యాద్వ్యథసే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥13॥

సంపీడ్యాత్మానమార్యత్వాత్త్వయా కశ్చిదుపస్కృతః
జితం త్వాం మన్యతే సాధో తేనాసి హరిణః కృశః॥14॥

క్లిశ్యమానాన్విమార్గేషు కామక్రోధావృతాత్మనః
మన్యే ను ధ్యాయసి జనాంస్తేనాసి హరిణః కృశః॥15॥

ప్రాజ్ఞైః సంభావితో నూనం నప్రాజ్ఞైరుపసంహితః
హ్రీమానమర్షీ దుర్వృత్తైస్తేనాసి హరిణః కృశః॥16॥

నూనం మిత్రముఖః శత్రుః కశ్చిదార్యవదాచరన్
వంచయిత్వా గతస్త్వాం వై తేనాసి హరిణః కృశః॥17॥

ప్రకాశార్థగతిర్నూనం రహస్యకుశలః కృతీ
తజ్జ్ఞైర్న పూజ్యసే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥18॥

అసత్స్వభినివిష్టేషు బ్రువతో ముక్తసంశయం
గుణాస్తే న విరాజంతే తేనాసి హరిణః కృశః॥19॥

ధనబుద్ధిశ్రుతైర్హీనః కేవలం తేజసాన్వితః
మహత్ప్రార్థయసే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥20॥

తపఃప్రణిహితాత్మానం మన్యే త్వారణ్యకాంక్షిణం
బంధువర్గో న గృహ్ణాతి తేనాసి హరిణః కృశః॥21॥

నూనమర్థవతాం మధ్యే తవ వాక్యమనుత్తమం
న భాతి కాలేఽభిహితం తేనాసి హరిణః కృశః॥22॥

దృఢపూర్వశ్రుతం మూర్ఖం కుపితం హృదయప్రియం
అనునేతుం న శక్నోషి తేనాసి హరిణః కృశః॥23॥

నూనమాసంజయిత్వా తే కృత్యే కస్మింశ్చిదీప్సితే
కశ్చిదర్థయతేఽత్యర్థం తేనాసి హరిణః కృశః॥24॥

నూనం త్వా స్వగుణాపేక్షం పూజయానం సుహృద్ధ్రువం
మయార్థ ఇతి జానాతి తేనాసి హరిణః కృశః॥25॥

అంతర్గతమభిప్రాయం న నూనం లజ్జయేచ్ఛసి
వివక్తుం ప్రాప్తిశైథిల్యాత్తేనాసి హరిణః కృశః॥26॥

నానాబుద్ధిరుచీఁల్లోకే మనుష్యాన్నూనమిచ్ఛసి
గ్రహీతుం స్వగుణైః సర్వాంస్తేనాసి హరిణః కృశః॥27॥

అవిద్వాన్భీరురల్పార్థో విద్యావిక్రమదానజం
యశః ప్రార్థయసే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥28॥

చిరాభిలషితం కించిత్ఫలమప్రాప్తమేవ తే
కృతమన్యైరపహృతం తేనాసి హరిణః కృశః॥29॥

నూనమాత్మకృతం దోషమపశ్యన్కించిదాత్మని
అకారణేఽభిశస్తోఽసి తేనాసి హరిణః కృశః॥30॥

సుహృదామప్రమత్తానామప్రమోక్ష్యార్థహానిజం
దుఃఖమర్థగుణైర్హీనం తేనాసి హరిణః కృశః॥31॥

సాధూన్గృహస్థాందృష్ట్వా చ తథాసాధూన్వనేచరాన్
ముక్తాంశ్చావసథే సక్తాంస్తేనాసి హరిణః కృశః॥32॥

ధర్మ్యమర్థం చ కాలే చ దేశే చాభిహితం వచః
న ప్రతిష్ఠతి తే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥33॥

దత్తానకుశలైరర్థాన్మనీషీ సంజిజీవిషుః
ప్రాప్య వర్తయసే నూనం తేనాసి హరిణః కృశః॥34॥

పాపాన్వివర్ధతో దృష్ట్వా కల్యాణాంశ్చావసీదతః
ధ్రువం మృగయసే యోగ్యం తేనాసి హరిణః కృశః॥35॥

పరస్పరవిరుద్ధానాం ప్రియం నూనం చికీర్షసి
సుహృదామవిరోధేన తేనాసి హరిణః కృశః॥36॥

శ్రోత్రియాంశ్చ వికర్మస్థాన్ప్రాజ్ఞాంశ్చాప్యజితేంద్రియాన్
మన్యేఽనుధ్యాయసి జనాంస్తేనాసి హరిణః కృశః॥37॥

ఏవం సంపూజితం రక్షో విప్రం తం ప్రత్యపూజయత్
సఖాయమకరోచ్చైనం సంయోజ్యార్థైర్ముమోచ హ॥38॥

—♦ అధ్యాయము 126 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పితామహ మహాప్రాజ్ఞ సర్వశాస్త్రవిశారద
ఆగమైర్బహుభిః స్ఫీతో భవాన్నః ప్రథితః కులే॥1॥

త్వత్తో ధర్మార్థసంయుక్తమాయత్యాం చ సుఖోదయం
ఆశ్చర్యభూతం లోకస్య శ్రోతుమిచ్ఛామ్యరిందమ॥2॥

అయం చ కాలః సంప్రాప్తో దుర్లభజ్ఞాతిబాంధవః
శాస్తా చ న హి నః కశ్చిత్త్వామృతే భరతర్షభ॥3॥

యది తేఽహమనుగ్రాహ్యో భ్రాతృభిః సహితోఽనఘ
వక్తుమర్హసి నః ప్రశ్నం యత్త్వాం పృచ్ఛామి పార్థివ॥4॥

అయం నారాయణః శ్రీమాన్సర్వపార్థివసంమతః
భవంతం బహుమానేన ప్రశ్రయేణ చ సేవతే॥5॥

అస్య చైవ సమక్షం త్వం పార్థివానాం చ సర్వశః
భ్రాతౄణాం చ ప్రియార్థం మే స్నేహాద్భాషితుమర్హసి॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా స్నేహాదాగతసంభ్రమః
భీష్మో భాగీరథీపుత్ర ఇదం వచనమబ్రవీత్॥7॥

హంత తే కథయిష్యామి కథామతిమనోరమాం
అస్య విష్ణోః పురా రాజన్ప్రభావోఽయం మయా శ్రుతః॥8॥

యశ్చ గోవృషభాంకస్య ప్రభావస్తం చ మే శృణు
రుద్రాణ్యాః సంశయో యశ్చ దంపత్యోస్తం చ మే శృణు॥9॥

వ్రతం చచార ధర్మాత్మా కృష్ణో ద్వాదశవార్షికం
దీక్షితం చాగతౌ ద్రష్టుముభౌ నారదపర్వతౌ॥10॥

కృష్ణద్వైపాయనశ్చైవ ధౌమ్యశ్చ జపతాం వరః
దేవలః కాశ్యపశ్చైవ హస్తికాశ్యప ఏవ చ॥11॥

అపరే ఋషయః సంతో దీక్షాదమసమన్వితాః
శిష్యైరనుగతాః సర్వే దేవకల్పైస్తపోధనైః॥12॥

తేషామతిథిసత్కారమర్చనీయం కులోచితం
దేవకీతనయః ప్రీతో దేవకల్పమకల్పయత్॥13॥

హరితేషు సువర్ణేషు బర్హిష్కేషు నవేషు చ
ఉపోపవివిశుః ప్రీతా విష్టరేషు మహర్షయః॥14॥

కథాశ్చక్రుస్తతస్తే తు మధురా ధర్మసంహితాః
రాజర్షీణాం సురాణాం చ యే వసంతి తపోధనాః॥15॥

తతో నారాయణం తేజో వ్రతచర్యేంధనోత్థితం
వక్త్రాన్నిఃసృత్య కృష్ణస్య వహ్నిరద్భుతకర్మణః॥16॥

సోఽగ్నిర్దదాహ తం శైలం సద్రుమం సలతాక్షుపం
సపక్షిమృగసంఘాతం సశ్వాపదసరీసృపం॥17॥

మృగైశ్చ వివిధాకారైర్మహాభూతమచేతనం
శిఖరం తస్య శైలస్య మథితం దీప్తదర్శనం॥18॥

స తు వహ్నిర్మహాజ్వాలో దగ్ధ్వా సర్వమశేషతః
విష్ణోః సమీపమాగమ్య పాదౌ శిష్యవదస్పృశత్॥19॥

తతో విష్ణుర్వనం దృష్ట్వా నిర్దగ్ధమరికర్శనః
సౌమ్యైర్దృష్టినిపాతైస్తత్పునః ప్రకృతిమానయత్॥20॥

తథైవ స గిరిర్భూయః ప్రపుష్పితలతాద్రుమః
సపక్షిగణసంఘుష్టః సశ్వాపదసరీసృపః॥21॥

తదద్భుతమచింత్యం చ దృష్ట్వా మునిగణస్తదా
విస్మితో హృష్టలోమా చ బభూవాస్రావిలేక్షణః॥22॥

తతో నారాయణో దృష్ట్వా తానృషీన్విస్మయాన్వితాన్
ప్రశ్రితం మధురం స్నిగ్ధం పప్రచ్ఛ వదతాం వరః॥23॥

కిమస్య ఋషిపూగస్య త్యక్తసంగస్య నిత్యశః
నిర్మమస్యాగమవతో విస్మయః సముపాగతః॥24॥

ఏతం మే సంశయం సర్వం యాథాతథ్యమనిందితాః
ఋషయో వక్తుమర్హంతి నిశ్చితార్థం తపోధనాః॥25॥

ఋషయ ఊచుః

భవాన్విసృజతే లోకాన్భవాన్సంహరతే పునః
భవాఞ్శీతం భవానుష్ణం భవానేవ ప్రవర్షతి॥26॥

పృథివ్యాం యాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
తేషాం పితా త్వం మాతా చ ప్రభుః ప్రభవ ఏవ చ॥27॥

ఏతన్నో విస్మయకరం ప్రశంస మధుసూదన
త్వమేవార్హసి కల్యాణ వక్తుం వహ్నేర్వినిర్గమం॥28॥

తతో విగతసంత్రాసా వయమప్యరికర్శన
యచ్ఛ్రుతం యచ్చ దృష్టం నస్తత్ప్రవక్ష్యామహే హరే॥29॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఏతత్తద్వైష్ణవం తేజో మమ వక్త్రాద్వినిఃసృతం
కృష్ణవర్త్మా యుగాంతాభో యేనాయం మథితో గిరిః॥30॥

ఋషయశ్చార్తిమాపన్నా జితక్రోధా జితేంద్రియాః
భవంతో వ్యథితాశ్చాసందేవకల్పాస్తపోధనాః॥31॥

వ్రతచర్యాపరీతస్య తపస్వివ్రతసేవయా
మమ వహ్నిః సముద్భూతో న వై వ్యథితుమర్హథ॥32॥

వ్రతం చర్తుమిహాయాతస్త్వహం గిరిమిమం శుభం
పుత్రం చాత్మసమం వీర్యే తపసా స్రష్టుమాగతః॥33॥

తతో మమాత్మా యో దేహే సోఽగ్నిర్భూత్వా వినిఃసృతః
గతశ్చ వరదం ద్రష్టుం సర్వలోకపితామహం॥34॥

తేన చాత్మానుశిష్టో మే పుత్రత్వే మునిసత్తమాః
తేజసోఽర్ధేన పుత్రస్తే భవితేతి వృషధ్వజః॥35॥

సోఽయం వహ్నిరుపాగమ్య పాదమూలే మమాంతికం
శిష్యవత్పరిచర్యాథ శాంతః ప్రకృతిమాగతః॥36॥

ఏతదస్య రహస్యం వః పద్మనాభస్య ధీమతః
మయా ప్రేమ్ణా సమాఖ్యాతం న భీః కార్యా తపోధనాః॥37॥

సర్వత్ర గతిరవ్యగ్రా భవతాం దీర్ఘదర్శనాః
తపస్వివ్రతసందీప్తా జ్ఞానవిజ్ఞానశోభితాః॥38॥

యచ్ఛ్రుతం యచ్చ వో దృష్టం దివి వా యది వా భువి
ఆశ్చర్యం పరమం కించిత్తద్భవంతో బ్రువంతు మే॥39॥

తస్యామృతనికాశస్య వాఙ్మధోరస్తి మే స్పృహా
భవద్భిః కథితస్యేహ తపోవననివాసిభిః॥40॥

యద్యప్యహమదృష్టం వా దివ్యమద్భుతదర్శనం
దివి వా భువి వా కించిత్పశ్యామ్యమలదర్శనాః॥41॥

ప్రకృతిః సా మమ పరా న క్వచిత్ప్రతిహన్యతే
న చాత్మగతమైశ్వర్యమాశ్చర్యం ప్రతిభాతి మే॥42॥

శ్రద్ధేయః కథితో హ్యర్థః సజ్జనశ్రవణం గతః
చిరం తిష్ఠతి మేదిన్యాం శైలే లేఖ్యమివార్పితం॥43॥

తదహం సజ్జనముఖాన్నిఃసృతం తత్సమాగమే
కథయిష్యామ్యహరహర్బుద్ధిదీపకరం నృణాం॥44॥

తతో మునిగణాః సర్వే ప్రశ్రితాః కృష్ణసంనిధౌ
నేత్రైః పద్మదలప్రఖ్యైరపశ్యంత జనార్దనం॥45॥

వర్ధయంతస్తథైవాన్యే పూజయంతస్తథాపరే
వాగ్భిరృగ్భూషితార్థాభిః స్తువంతో మధుసూదనం॥46॥

తతో మునిగణాః సర్వే నారదం దేవదర్శనం
తదా నియోజయామాసుర్వచనే వాక్యకోవిదం॥47॥

యదాశ్చర్యమచింత్యం చ గిరౌ హిమవతి ప్రభో
అనుభూతం మునిగణైస్తీర్థయాత్రాపరాయణైః॥48॥

తద్భవానృషిసంఘస్య హితార్థం సర్వచోదితః
యథాదృష్టం హృషీకేశే సర్వమాఖ్యాతుమర్హతి॥49॥

ఏవముక్తః స మునిభిర్నారదో భగవానృషిః
కథయామాస దేవర్షిః పూర్వవృత్తాం కథాం శుభాం॥50॥

—♦ అధ్యాయము 127 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

తతో నారాయణసుహృన్నారదో భగవానృషిః
శంకరస్యోమయా సార్ధం సంవాదం ప్రత్యభాషత॥1॥

తపశ్చచార ధర్మాత్మా వృషభాంకః సురేశ్వరః
పుణ్యే గిరౌ హిమవతి సిద్ధచారణసేవితే॥2॥

నానౌషధియుతే రమ్యే నానాపుష్పసమాకులే
అప్సరోగణసంకీర్ణే భూతసంఘనిషేవితే॥3॥

తత్ర దేవో ముదా యుక్తో భూతసంఘశతైర్వృతః
నానారూపైర్విరూపైశ్చ దివ్యైరద్భుతదర్శనైః॥4॥

సింహవ్యాఘ్రగజప్రఖ్యైః సర్వజాతిసమన్వితైః
క్రోష్టుకద్వీపివదనైరృక్షర్షభముఖైస్తథా॥5॥

ఉలూకవదనైర్భీమైః శ్యేనభాసముఖైస్తథా
నానావర్ణమృగప్రఖ్యైః సర్వజాతిసమన్వయైః
కింనరైర్దేవగంధర్వైర్యక్షభూతగణైస్తథా॥6॥

దివ్యపుష్పసమాకీర్ణం దివ్యమాలావిభూషితం
దివ్యచందనసంయుక్తం దివ్యధూపేన ధూపితం
తత్సదో వృషభాంకస్య దివ్యవాదిత్రనాదితం॥7॥

మృదంగపణవోద్ఘుష్టం శంఖభేరీనినాదితం
నృత్యద్భిర్భూతసంఘైశ్చ బర్హిణైశ్చ సమంతతః॥8॥

ప్రనృత్తాప్సరసం దివ్యం దివ్యస్త్రీగణసేవితం
దృష్టికాంతమనిర్దేశ్యం దివ్యమద్భుతదర్శనం॥9॥

స గిరిస్తపసా తస్య భూతేశస్య వ్యరోచత॥10॥

స్వాధ్యాయపరమైర్విప్రైర్బ్రహ్మఘోషైర్వినాదితః
షట్పదైరుపగీతైశ్చ మాధవాప్రతిమో గిరిః॥11॥

తం మహోత్సవసంకాశం భీమరూపధరం పునః
దృష్ట్వా మునిగణస్యాసీత్పరా ప్రీతిర్జనార్దన॥12॥

మునయశ్చ మహాభాగాః సిద్ధాశ్చైవోర్ధ్వరేతసః
మరుతో వసవః సాధ్యా విశ్వేదేవాః సనాతనాః॥13॥

యక్షా నాగాః పిశాచాశ్చ లోకపాలా హుతాశనాః
భావాశ్చ సర్వే నృగ్భూతాస్తత్రైవాసన్సమాగతాః॥14॥

ఋతవః సర్వపుష్పైశ్చ వ్యకిరంత మహాద్భుతైః
ఓషధ్యో జ్వలమానాశ్చ ద్యోతయంతి స్మ తద్వనం॥15॥

విహగాశ్చ ముదా యుక్తాః ప్రానృత్యన్వ్యనదంశ్చ హ
గిరిపృష్ఠేషు రమ్యేషు వ్యాహరంతో జనప్రియాః॥16॥

తత్ర దేవో గిరితటే దివ్యధాతువిభూషితే
పర్యంక ఇవ విభ్రాజన్నుపవిష్టో మహామనాః॥17॥

వ్యాఘ్రచర్మాంబరధరః సింహచర్మోత్తరచ్ఛదః
వ్యాలయజ్ఞోపవీతీ చ లోహితాంగదభూషణః॥18॥

హరిశ్మశ్రుర్జటీ భీమో భయకర్తా సురద్విషాం
అభయః సర్వభూతానాం భక్తానాం వృషభధ్వజః॥19॥

దృష్ట్వా తమృషయః సర్వే శిరోభిరవనీం గతాః
విముక్తాః సర్వపాపేభ్యః క్షాంతా విగతకల్మషాః॥20॥

తస్య భూతపతేః స్థానం భీమరూపధరం బభౌ
అప్రధృష్యతరం చైవ మహోరగసమాకులం॥21॥

క్షణేనైవాభవత్సర్వమద్భుతం మధుసూదన
తత్సదో వృషభాంకస్య భీమరూపధరం బభౌ॥22॥

తమభ్యయాచ్ఛైలసుతా భూతస్త్రీగణసంవృతా
హరతుల్యాంబరధరా సమానవ్రతచారిణీ॥23॥

బిభ్రతీ కలశం రౌక్మం సర్వతీర్థజలోద్భవం
గిరిస్రవాభిః పుణ్యాభిః సర్వతోఽనుగతా శుభా॥24॥

పుష్పవృష్ట్యాభివర్షంతీ గంధైర్బహువిధైస్తథా
సేవంతీ హిమవత్పార్శ్వం హరపార్శ్వముపాగమత్॥25॥

తతః స్మయంతీ పాణిభ్యాం నర్మార్థం చారుదర్శనా
హరనేత్రే శుభే దేవీ సహసా సా సమావృణోత్॥26॥

సంవృతాభ్యాం తు నేత్రాభ్యాం తమోభూతమచేతనం
నిర్హోమం నిర్వషట్కారం తత్సదః సహసాభవత్॥27॥

జనశ్చ విమనాః సర్వో భయత్రాససమన్వితః
నిమీలితే భూతపతౌ నష్టసూర్య ఇవాభవత్॥28॥

తతో వితిమిరో లోకః క్షణేన సమపద్యత
జ్వాలా చ మహతీ దీప్తా లలాటాత్తస్య నిఃసృతా॥29॥

తృతీయం చాస్య సంభూతం నేత్రమాదిత్యసంనిభం
యుగాంతసదృశం దీప్తం యేనాసౌ మథితో గిరిః॥30॥

తతో గిరిసుతా దృష్ట్వా దీప్తాగ్నిసదృశేక్షణం
హరం ప్రణమ్య శిరసా దదర్శాయతలోచనా॥31॥

దహ్యమానే వనే తస్మిన్సశాలసరలద్రుమే
సచందనవనే రమ్యే దివ్యౌషధివిదీపితే॥32॥

మృగయూథైర్ద్రుతైర్భీతైర్హరపార్శ్వముపాగతైః
శరణం చాప్యవిందద్భిస్తత్సదః సంకులం బభౌ॥33॥

తతో నభఃస్పృశజ్వాలో విద్యుల్లోలార్చిరుజ్జ్వలః
ద్వాదశాదిత్యసదృశో యుగాంతాగ్నిరివాపరః॥34॥

క్షణేన తేన దగ్ధః స హిమవానభవన్నగః
సధాతుశిఖరాభోగో దీనదగ్ధవనౌషధిః॥35॥

తం దృష్ట్వా మథితం శైలం శైలరాజసుతా తతః
భగవంతం ప్రపన్నా సా సాంజలిప్రగ్రహా స్థితా॥36॥

ఉమాం శర్వస్తదా దృష్ట్వా స్త్రీభావాగతమార్దవాం
పితుర్దైన్యమనిచ్ఛంతీం ప్రీత్యాపశ్యత్తతో గిరిం॥37॥

తతోఽభవత్పునః సర్వః ప్రకృతిస్థః సుదర్శనః
ప్రహృష్టవిహగశ్చైవ ప్రపుష్పితవనద్రుమః॥38॥

ప్రకృతిస్థం గిరిం దృష్ట్వా ప్రీతా దేవీ మహేశ్వరం
ఉవాచ సర్వభూతానాం పతిం పతిమనిందితా॥39॥

భగవన్సర్వభూతేశ శూలపాణే మహావ్రత
సంశయో మే మహాంజాతస్తం మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥40॥

కిమర్థం తే లలాటే వై తృతీయం నేత్రముత్థితం
కిమర్థం చ గిరిర్దగ్ధః సపక్షిగణకాననః॥41॥

కిమర్థం చ పునర్దేవ ప్రకృతిస్థః క్షణాత్కృతః
తథైవ ద్రుమసంఛన్నః కృతోఽయం తే మహేశ్వర॥42॥

మహేశ్వర ఉవాచ

నేత్రే మే సంవృతే దేవి త్వయా బాల్యాదనిందితే
నష్టాలోకస్తతో లోకః క్షణేన సమపద్యత॥43॥

నష్టాదిత్యే తథా లోకే తమోభూతే నగాత్మజే
తృతీయం లోచనం దీప్తం సృష్టం తే రక్షతా ప్రజాః॥44॥

తస్య చాక్ష్ణో మహత్తేజో యేనాయం మథితో గిరిః
త్వత్ప్రియార్థం చ మే దేవి ప్రకృతిస్థః క్షణాత్కృతః||45||

ఉమోవాచ

భగవన్కేన తే వక్త్రం చంద్రవత్ప్రియదర్శనం
పూర్వం తథైవ శ్రీకాంతముత్తరం పశ్చిమం తథా||46||

దక్షిణం చ ముఖం రౌద్రం కేనోర్ధ్వం కపిలా జటాః
కేన కంఠశ్చ తే నీలో బర్హిబర్హనిభః కృతః||47||

హస్తే చైతత్పినాకం తే సతతం కేన తిష్ఠతి
జటిలో బ్రహ్మచారీ చ కిమర్థమసి నిత్యదా||48||

ఏతం మే సంశయం సర్వం వద భూతపతేఽనఘ
సధర్మచారిణీ చాహం భక్తా చేతి వృషధ్వజ||49||

ఏవముక్తః స భగవాఞ్శైలపుత్ర్యా పినాకధృక్
తస్యా వృత్త్యా చ బుద్ధ్యా చ ప్రీతిమానభవత్ప్రభుః||50||

తతస్తామబ్రవీద్దేవః సుభగే శ్రూయతామితి
హేతుభిర్యైర్మమైతాని రూపాణి రుచిరాననే||51||

—♦ అధ్యాయము 128 ♦—

మహేశ్వర ఉవాచ

తిలోత్తమా నామ పురా బ్రహ్మణా యోషిదుత్తమా
తిలం తిలం సముద్ధృత్య రత్నానాం నిర్మితా శుభా||1||

సాభ్యగచ్ఛత మాం దేవి రూపేణాప్రతిమా భువి
ప్రదక్షిణం లోభయంతీ మాం శుభే రుచిరాననా||2||

యతో యతః సా సుదతీ మాముపాధావదంతికే
తతస్తతో ముఖం చారు మమ దేవి వినిర్గతం||3||

తాం దిదృక్షురహం యోగాచ్చతుర్మూర్తిత్వమాగతః
చతుర్ముఖశ్చ సంవృత్తో దర్శయన్యోగమాత్మనః||4||

పూర్వేణ వదనేనాహమింద్రత్వమనుశాస్మి హ
ఉత్తరేణ త్వయా సార్ధం రమామ్యహమనిందితే||5||

పశ్చిమం మే ముఖం సౌమ్యం సర్వప్రాణిసుఖావహం
దక్షిణం భీమసంకాశం రౌద్రం సంహరతి ప్రజాః||6||

జటిలో బ్రహ్మచారీ చ లోకానాం హితకామ్యయా
దేవకార్యార్థసిద్ధ్యర్థం పినాకం మే కరే స్థితం||7||

ఇంద్రేణ చ పురా వజ్రం క్షిప్తం శ్రీకాంక్షిణా మమ
దగ్ధ్వా కంఠం తు తద్యాతం తేన శ్రీకంఠతా మమ||8||

ఉమోవాచ

వాహనేషు ప్రభూతేషు శ్రీమత్స్వన్యేషు సత్సు తే
కథం గోవృషభో దేవ వాహనత్వముపాగతః||9||

మహేశ్వర ఉవాచ

సురభీం ససృజే బ్రహ్మామృతధేనుం పయోముచం
సా సృష్టా బహుధా జాతా క్షరమాణా పయోఽమృతం॥10॥

తస్యా వత్సముఖోత్సృష్టః ఫేనో మద్గాత్రమాగతః
తతో దగ్ధా మయా గావో నానావర్ణత్వమాగతాః॥11॥

తతోఽహం లోకగురుణా శమం నీతోఽర్థవేదినా
వృషం చేమం ధ్వజార్థం మే దదౌ వాహనమేవ చ॥12॥

ఉమోవాచ

నివాసా బహురూపాస్తే విశ్వరూపగుణాన్వితాః
తాంశ్చ సంత్యజ్య భగవఞ్శ్మశానే రమసే కథం॥13॥

కేశాస్థికలిలే భీమే కపాలఘటసంకులే
గృధ్రగోమాయుకలిలే చితాగ్నిశతసంకులే॥14॥

అశుచౌ మాంసకలిలే వసాశోణితకర్దమే
వినికీర్ణామిషచయే శివానాదవినాదితే॥15॥

మహేశ్వర ఉవాచ

మేధ్యాన్వేషీ మహీం కృత్స్నాం విచరామి నిశాస్వహం
న చ మేధ్యతరం కించిచ్ఛ్మశానాదిహ విద్యతే॥16॥

తేన మే సర్వవాసానాం శ్మశానే రమతే మనః
న్యగ్రోధశాఖాసంఛన్నే నిర్భుక్తస్రగ్విభూషితే॥17॥

తత్ర చైవ రమంతే మే భూతసంఘాః శుభాననే
న చ భూతగణైర్దేవి వినాహం వస్తుముత్సహే॥18॥

ఏష వాసో హి మే మేధ్యః స్వర్గీయశ్చ మతో హి మే
పుణ్యః పరమకశ్చైవ మేధ్యకామైరుపాస్యతే॥19॥

ఉమోవాచ

భగవన్సర్వభూతేశ సర్వధర్మభృతాం వర
పినాకపాణే వరద సంశయో మే మహానయం॥20॥

అయం మునిగణః సర్వస్తపస్తప ఇతి ప్రభో
తపోన్వేషకరో లోకే భ్రమతే వివిధాకృతిః॥21॥

అస్య చైవర్షిసంఘస్య మమ చ ప్రియకామ్యయా
ఏతం మమేహ సందేహం వక్తుమర్హస్యరిందమ॥22॥

ధర్మః కింలక్షణః ప్రోక్తః కథం వాచరితుం నరైః
శక్యో ధర్మమవిందద్భిర్ధర్మజ్ఞ వద మే ప్రభో॥23॥

నారద ఉవాచ

తతో మునిగణః సర్వస్తాం దేవీం ప్రత్యపూజయత్
వాగ్భిరృగ్భూషితార్థాభిః స్తవైశ్చార్థవిదాం వర॥24॥

మహేశ్వర ఉవాచ

అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతానుకంపనం
శమో దానం యథాశక్తి గార్హస్థ్యో ధర్మ ఉత్తమః॥25॥

పరదారేష్వసంకల్పో న్యాసస్త్రీపరిరక్షణం
అదత్తాదానవిరమో మధుమాంసస్య వర్జనం॥26॥

ఏష పంచవిధో ధర్మో బహుశాఖః సుఖోదయః
దేహిభిర్ధర్మపరమైః కర్తవ్యో ధర్మసంచయః॥27॥

ఉమోవాచ

భగవన్సంశయం పృష్టస్తం మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి
చాతుర్వర్ణ్యస్య యో ధర్మః స్వే స్వే వర్ణే గుణావహః॥28॥

బ్రాహ్మణే కీదృశో ధర్మః క్షత్రియే కీదృశో భవేత్
వైశ్యే కింలక్షణో ధర్మః శూద్రే కింలక్షణో భవేత్॥29॥

మహేశ్వర ఉవాచ

న్యాయతస్తే మహాభాగే సంశయః సముదీరితః
భూమిదేవా మహాభాగాః సదా లోకే ద్విజాతయః॥30॥

ఉపవాసః సదా ధర్మో బ్రాహ్మణస్య న సంశయః
స హి ధర్మార్థముత్పన్నో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥31॥

తస్య ధర్మక్రియా దేవి వ్రతచర్యా చ న్యాయతః
తథోపనయనం చైవ ద్విజాయైవోపపద్యతే॥32॥

గురుదైవతపూజార్థం స్వాధ్యాయాభ్యసనాత్మకః
దేహిభిర్ధర్మపరమైశ్చర్తవ్యో ధర్మసంభవః॥33॥

ఉమోవాచ

భగవన్సంశయో మేఽత్ర తం మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి
చాతుర్వర్ణ్యస్య ధర్మం హి నైపుణ్యేన ప్రకీర్తయ॥34॥

మహేశ్వర ఉవాచ

రహస్యశ్రవణం ధర్మో వేదవ్రతనిషేవణం
వ్రతచర్యాపరో ధర్మో గురుపాదప్రసాదనం॥35॥

భైక్షచర్యాపరో ధర్మో ధర్మో నిత్యోపవాసితా
నిత్యస్వాధ్యాయితా ధర్మో బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్తథా॥36॥

గురుణా త్వభ్యనుజ్ఞాతః సమావర్తేత వై ద్విజః
విందేతానంతరం భార్యామనురూపాం యథావిధి॥37॥

శూద్రాన్నవర్జనం ధర్మస్తథా సత్పథసేవనం
ధర్మో నిత్యోపవాసిత్వం బ్రహ్మచర్యం తథైవ చ॥38॥

ఆహితాగ్నిరధీయానో జుహ్వానః సంయతేంద్రియః
విఘసాశీ యతాహారో గృహస్థః సత్యవాక్శుచిః॥39॥

అతిథివ్రతతా ధర్మో ధర్మస్త్రేతాగ్నిధారణం
ఇష్టీశ్చ పశుబంధాంశ్చ విధిపూర్వం సమాచరేత్॥40॥

యజ్ఞశ్చ పరమో ధర్మస్తథాహింసా చ దేహిషు
అపూర్వభోజనం ధర్మో విఘసాశిత్వమేవ చ॥41॥

భుక్తే పరిజనే పశ్చాద్భోజనం ధర్మ ఉచ్యతే
బ్రాహ్మణస్య గృహస్థస్య శ్రోత్రియస్య విశేషతః॥42॥

దంపత్యోః సమశీలత్వం ధర్మశ్చ గృహమేధినాం
గృహ్యాణాం చైవ దేవానాం నిత్యం పుష్పబలిక్రియా॥43॥

నిత్యోపలేపనం ధర్మస్తథా నిత్యోపవాసితా
సుసంమృష్టోపలిప్తే చ సాజ్యధూమోద్గమే గృహే॥44॥

ఏష ద్విజజనే ధర్మో గార్హస్థ్యో లోకధారణః
ద్విజాతీనాం సతాం నిత్యం సదైవైష ప్రవర్తతే॥45॥

యస్తు క్షత్రగతో దేవి త్వయా ధర్మ ఉదీరితః
తమహం తే ప్రవక్ష్యామి తం మే శృణు సమాహితా॥46॥

క్షత్రియస్య స్మృతో ధర్మః ప్రజాపాలనమాదితః
నిర్దిష్టఫలభోక్తా హి రాజా ధర్మేణ యుజ్యతే॥47॥

ప్రజాః పాలయతే యో హి ధర్మేణ మనుజాధిపః
తస్య ధర్మార్జితా లోకాః ప్రజాపాలనసంచితాః॥48॥

తత్ర రాజ్ఞః పరో ధర్మో దమః స్వాధ్యాయ ఏవ చ
అగ్నిహోత్రపరిస్పందో దానాధ్యయనమేవ చ॥49॥

యజ్ఞోపవీతధారణం యజ్ఞో ధర్మక్రియాస్తథా
భృత్యానాం భరణం ధర్మః కృతే కర్మణ్యమోఘతా॥50॥

సమ్యగ్దండే స్థితిర్ధర్మో ధర్మో వేదక్రతుక్రియాః
వ్యవహారస్థితిర్ధర్మః సత్యవాక్యరతిస్తథా॥51॥

ఆర్తహస్తప్రదో రాజా ప్రేత్య చేహ మహీయతే
గోబ్రాహ్మణార్థే విక్రాంతః సంగ్రామే నిధనం గతః
అశ్వమేధజితాల్లోకాన్ప్రాప్నోతి త్రిదివాలయే॥52॥

వైశ్యస్య సతతం ధర్మః పాశుపాల్యం కృషిస్తథా
అగ్నిహోత్రపరిస్పందో దానాధ్యయనమేవ చ॥53॥

వాణిజ్యం సత్పథస్థానమాతిథ్యం ప్రశమో దమః
విప్రాణాం స్వాగతం త్యాగో వైశ్యధర్మః సనాతనః॥54॥

తిలాన్గంధాన్రసాంశ్చైవ న విక్రీణీత వై క్వచిత్
వణిక్పథముపాసీనో వైశ్యః సత్పథమాశ్రితః॥55॥

సర్వాతిథ్యం త్రివర్గస్య యథాశక్తి యథార్హతః
శూద్రధర్మః పరో నిత్యం శుశ్రూషా చ ద్విజాతిషు॥56॥

స శూద్రః సంశితతపాః సత్యసంధో జితేంద్రియః
శుశ్రూషన్నతిథిం ప్రాప్తం తపః సంచినుతే మహత్॥57॥

త్యక్తహింసః శుభాచారో దేవతాద్విజపూజకః
శూద్రో ధర్మఫలైరిష్టైః సంప్రయుజ్యేత బుద్ధిమాన్॥58॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం చాతుర్వర్ణ్యస్య శోభనే
ఏకైకస్యేహ సుభగే కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి॥59॥

—♦ అధ్యాయము 129 ♦—

ఉమోవాచ

ఉక్తాస్త్వయా పృథగ్ధర్మాశ్చాతుర్వర్ణ్యహితాః శుభాః
సర్వవ్యాపీ తు యో ధర్మో భగవంస్తం బ్రవీహి మే||1||

మహేశ్వర ఉవాచ

బ్రాహ్మణా లోకసారేణ సృష్టా ధాత్రా గుణార్థినా
లోకాంస్తారయితుం కృత్స్నాన్మర్త్యేషు క్షితిదేవతాః||2||

తేషామిమం ప్రవక్ష్యామి ధర్మకర్మఫలోదయం
బ్రాహ్మణేషు హి యో ధర్మః స ధర్మః పరమో మతః||3||

ఇమే తు లోకధర్మార్థం త్రయః సృష్టాః స్వయంభువా
పృథివ్యాః సర్జనే నిత్యం సృష్టాస్తానపి మే శృణు||4||

వేదోక్తః పరమో ధర్మః స్మృతిశాస్త్రగతోఽపరః
శిష్టాచీర్ణః పరః ప్రోక్తస్త్రయో ధర్మాః సనాతనాః||5||

త్రైవిద్యో బ్రాహ్మణో విద్వాన్న చాధ్యయనజీవనః
త్రికర్మా త్రిపరిక్రాంతో మైత్ర ఏష స్మృతో ద్విజః||6||

షడిమాని తు కర్మాణి ప్రోవాచ భువనేశ్వరః
వృత్త్యర్థం బ్రాహ్మణానాం వై శృణు తాని సమాహితా||7||

యజనం యాజనం చైవ తథా దానప్రతిగ్రహౌ
అధ్యాపనమధీతం చ షట్కర్మా ధర్మభాగ్ద్విజః||8||

నిత్యస్వాధ్యాయతా ధర్మో ధర్మో యజ్ఞః సనాతనః
దానం ప్రశస్యతే చాస్య యథాశక్తి యథావిధి||9||

అయం తు పరమో ధర్మః ప్రవృత్తః సత్సు నిత్యశః
గృహస్థతా విశుద్ధానాం ధర్మస్య నిచయో మహాన్||10||

పంచయజ్ఞవిశుద్ధాత్మా సత్యవాగనసూయకః
దాతా బ్రాహ్మణసత్కర్తా సుసంమృష్టనివేశనః||11||

అమానీ చ సదాజిహ్మః స్నిగ్ధవాణీప్రదస్తథా
అతిథ్యభ్యాగతరతిః శేషాన్నకృతభోజనః||12||

పాద్యమర్ఘ్యం యథాన్యాయమాసనం శయనం తథా
దీపం ప్రతిశ్రయం చాపి యో దదాతి స ధార్మికః||13||

ప్రాతరుత్థాయ చాచమ్య భోజనేనోపమంత్ర్య చ
సత్కృత్యానువ్రజేద్యశ్చ తస్య ధర్మః సనాతనః||14||

సర్వాతిథ్యం త్రివర్గస్య యథాశక్తి దివానిశం
శూద్రధర్మః సమాఖ్యాతస్త్రివర్ణపరిచారణం||15||

ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో గృహస్థేషు విధీయతే
తమహం కీర్తయిష్యామి సర్వభూతహితం శుభం||16||

దాతవ్యమసకృచ్ఛక్త్యా యష్టవ్యమసకృత్తథా
పుష్టికర్మవిధానం చ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా||17||

ధర్మేణార్థః సమాహార్యో ధర్మలబ్ధం త్రిధా ధనం
కర్తవ్యం ధర్మపరమం మానవేన ప్రయత్నతః||18||

ఏకేనాంశేన ధర్మార్థశ్చర్తవ్యో భూతిమిచ్ఛతా
ఏకేనాంశేన కామార్థ ఏకమంశం వివర్ధయేత్॥19॥

నివృత్తిలక్షణస్త్వన్యో ధర్మో మోక్ష ఇతి స్మృతః
తస్య వృత్తిం ప్రవక్ష్యామి శృణు మే దేవి తత్త్వతః॥20॥

సర్వభూతదయా ధర్మో న చైకగ్రామవాసితా
ఆశాపాశవిమోక్షశ్చ శస్యతే మోక్షకాంక్షిణాం॥21॥

న కుండ్యాం నోదకే సంగో న వాససి న చాసనే
న త్రిదండే న శయనే నాగ్నౌ న శరణాలయే॥22॥

అధ్యాత్మగతచిత్తో యస్తన్మనాస్తత్పరాయణః
యుక్తో యోగం ప్రతి సదా ప్రతిసంఖ్యానమేవ చ॥23॥

వృక్షమూలశయో నిత్యం శూన్యాగారనివేశనః
నదీపులినశాయీ చ నదీతీరరతిశ్చ యః॥24॥

విముక్తః సర్వసంగేషు స్నేహబంధేషు చ ద్విజః
ఆత్మన్యేవాత్మనో భావం సమాసజ్యాటతి ద్విజః॥25॥

స్థాణుభూతో నిరాహారో మోక్షదృష్టేన కర్మణా
పరివ్రజతి యో యుక్తస్తస్య ధర్మః సనాతనః॥26॥

న చైకత్ర చిరాసక్తో న చైకగ్రామగోచరః
యుక్తో హ్యటతి నిర్ముక్తో న చైకపులినేశయః॥27॥

ఏష మోక్షవిదాం ధర్మో వేదోక్తః సత్పథః సతాం
యో మార్గమనుయాతీమం పదం తస్య న విద్యతే॥28॥

చతుర్విధా భిక్షవస్తే కుటీచరకృతోదకః
హంసః పరమహంసశ్చ యో యః పశ్చాత్స ఉత్తమః॥29॥

అతః పరతరం నాస్తి నాధరం న తిరోఽగ్రతః
అదుఃఖమసుఖం సౌమ్యమజరామరమవ్యయం॥30॥

ఉమోవాచ

గార్హస్థ్యో మోక్షధర్మశ్చ సజ్జనాచరితస్త్వయా
భాషితో మర్త్యలోకస్య మార్గః శ్రేయస్కరో మహాన్॥31॥

ఋషిధర్మం తు ధర్మజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యనుత్తమం
స్పృహా భవతి మే నిత్యం తపోవననివాసిషు॥32॥

ఆజ్యధూమోద్భవో గంధో రుణద్ధీవ తపోవనం
తం దృష్ట్వా మే మనః ప్రీతం మహేశ్వర సదా భవేత్॥33॥

ఏతం మే సంశయం దేవ మునిధర్మకృతం విభో
సర్వధర్మార్థతత్త్వజ్ఞ దేవదేవ వదస్వ మే
నిఖిలేన మయా పృష్టం మహాదేవ యథాతథం॥34॥

మహేశ్వర ఉవాచ

హంత తేఽహం ప్రవక్ష్యామి మునిధర్మమనుత్తమం
యం కృత్వా మునయో యాంతి సిద్ధిం స్వతపసా శుభే॥35॥

ఫేనపానామృషీణాం యో ధర్మో ధర్మవిదాం సదా
తం మే శృణు మహాభాగే ధర్మజ్ఞే ధర్మమాదితః॥36॥

ఉంఛంతి సతతం తస్మిన్బ్రాహ్మం ఫేనోత్కరం శుభం
అమృతం బ్రహ్మణా పీతం మధురం ప్రసృతం దివి ॥37॥

ఏష తేషాం విశుద్ధానాం ఫేనపానాం తపోధనే
ధర్మచర్యాకృతో మార్గో వాలఖిల్యగణే శృణు ॥38॥

వాలఖిల్యాస్తపఃసిద్ధా మునయః సూర్యమండలే
ఉంఛముంఛంతి ధర్మజ్ఞాః శాకునీం వృత్తిమాస్థితాః ॥39॥

మృగనిర్మోకవసనాశ్చీరవల్కలవాససః
నిర్ద్వంద్వాః సత్పథం ప్రాప్తా వాలఖిల్యాస్తపోధనాః ॥40॥

అంగుష్ఠపర్వమాత్రాస్తే స్వేష్వంగేషు వ్యవస్థితాః
తపశ్చరణమీహంతే తేషాం ధర్మఫలం మహత్ ॥41॥

తే సురైః సమతాం యాంతి సురకార్యార్థసిద్ధయే
ద్యోతయంతో దిశః సర్వాస్తపసా దగ్ధకిల్బిషాః ॥42॥

యే త్వన్యే శుద్ధమనసో దయాధర్మపరాయణాః
సంతశ్చక్రచరాః పుణ్యాః సోమలోకచరాశ్చ యే ॥43॥

పితృలోకసమీపస్థాస్త ఉంఛంతి యథావిధి
సంప్రక్షాలాశ్మకుట్టాశ్చ దంతోలూఖలినస్తథా ॥44॥

సోమపానాం చ దేవానామూష్మపాణాం తథైవ చ
ఉంఛంతి యే సమీపస్థాః స్వభావనియతేంద్రియాః ॥45॥

తేషామగ్నిపరిష్యందః పితృదేవార్చనం తథా
యజ్ఞానాం చాపి పంచానాం యజనం ధర్మ ఉచ్యతే ॥46॥

ఏష చక్రచరైర్దేవి దేవలోకచరైర్ద్విజైః
ఋషిధర్మః సదా చీర్ణో యోఽన్యస్తమపి మే శృణు ॥47॥

సర్వేష్వేవర్షిధర్మేషు జేయ ఆత్మా జితేంద్రియః
కామక్రోధౌ తతః పశ్చాజ్జేతవ్యావితి మే మతిః ॥48॥

అగ్నిహోత్రపరిస్పందో ధర్మరాత్రిసమాసనం
సోమయజ్ఞాభ్యనుజ్ఞానం పంచమీ యజ్ఞదక్షిణా ॥49॥

నిత్యం యజ్ఞక్రియా ధర్మః పితృదేవార్చనే రతిః
సర్వాతిథ్యం చ కర్తవ్యమన్నేనోంఛార్జితేన వై ॥50॥

నివృత్తిరుపభోగస్య గోరసానాం చ వై రతిః
స్థండిలే శయనం యోగః శాకపర్ణనిషేవణం ॥51॥

ఫలమూలాశనం వాయురాపః శైవలభక్షణం
ఋషీణాం నియమా హ్యేతే యైర్జయంత్యజితాం గతిం ॥52॥

విధూమే న్యస్తముసలే వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే
అతీతపాత్రసంచారే కాలే విగతభైక్షకే ॥53॥

అతిథిం కాంక్షమాణో వై శేషాన్నకృతభోజనః
సత్యధర్మరతిః క్షాంతో మునిధర్మేణ యుజ్యతే ॥54॥

న స్తంభీ న చ మానీ యో న ప్రమత్తో న విస్మితః
మిత్రామిత్రసమో మైత్రో యః స ధర్మవిదుత్తమః ॥55॥

—♦ అధ్యాయము 130 ♦—

ఉమోవాచ

దేశేషు రమణీయేషు గిరీణాం నిర్ఝరేషు చ
స్రవంతీనాం చ కుంజేషు పర్వతోపవనేషు చ॥1॥

దేశేషు చ విచిత్రేషు ఫలవత్సు సమాహితాః
మూలవత్సు చ దేశేషు వసంతి నియతవ్రతాః॥2॥

తేషామపి విధిం పుణ్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి శంకర
వానప్రస్థేషు దేవేశ స్వశరీరోపజీవిషు॥3॥

మహేశ్వర ఉవాచ

వానప్రస్థేషు యో ధర్మస్తం మే శృణు సమాహితా
శ్రుత్వా చైకమనా దేవి ధర్మబుద్ధిపరా భవ॥4॥

సంసిద్ధైర్నియతైః సద్భిర్వనవాసముపాగతైః
వానప్రస్థైరిదం కర్మ కర్తవ్యం శృణు యాదృశం॥5॥

త్రికాలమభిషేకార్థః పితృదేవార్చనం క్రియా
అగ్నిహోత్రపరిస్పంద ఇష్టిహోమవిధిస్తథా॥6॥

నీవారగ్రహణం చైవ ఫలమూలనిషేవణం
ఇంగుదైరండతైలానాం స్నేహార్థం చ నిషేవణం॥7॥

యోగచర్యాకృతైః సిద్ధైః కామక్రోధవివర్జనం
వీరశయ్యాముపాసద్భిర్వీరస్థానోపసేవిభిః॥8॥

యుక్తైర్యోగవహైః సద్భిర్గ్రీష్మే పంచతపైస్తథా
మండూకయోగనియతైర్యథాన్యాయనిషేవిభిః॥9॥

వీరాసనగతైర్నిత్యం స్థండిలే శయనైస్తథా
శీతయోగోఽగ్నియోగశ్చ చర్తవ్యో ధర్మబుద్ధిభిః॥10॥

అబ్భక్షైర్వాయుభక్షైశ్చ శైవాలోత్తరభోజనైః
అశ్మకుట్టైస్తథా దాంతైః సంప్రక్షాలైస్తథాపరైః॥11॥

చీరవల్కలసంవీతైర్మృగచర్మనివాసిభిః
కార్యా యాత్రా యథాకాలం యథాధర్మం యథావిధి॥12॥

వననిత్యైర్వనచరైర్వనపైర్వనగోచరైః
వనం గురుమివాసాద్య వస్తవ్యం వనజీవిభిః॥13॥

తేషాం హోమక్రియా ధర్మః పంచయజ్ఞనిషేవణం
నాగపంచమయజ్ఞస్య వేదోక్తస్యానుపాలనం॥14॥

అష్టమీయజ్ఞపరతా చాతుర్మాస్యనిషేవణం
పౌర్ణమాస్యాం తు యో యజ్ఞో నిత్యయజ్ఞస్తథైవ చ॥15॥

విముక్తా దారసంయోగైర్విముక్తాః సర్వసంకరైః
విముక్తాః సర్వపాపైశ్చ చరంతి మునయో వనే॥16॥

స్రుగ్భాండపరమా నిత్యం త్రేతాగ్నిశరణాః సదా
సంతః సత్పథనిత్యా యే తే యాంతి పరమాం గతిం॥17॥

బ్రహ్మలోకం మహాపుణ్యం సోమలోకం చ శాశ్వతం
గచ్ఛంతి మునయః సిద్ధా ఋషిధర్మవ్యపాశ్రయాత్॥18॥

ఏష ధర్మో మయా దేవి వానప్రస్థాశ్రితః శుభః
విస్తరేణార్థసంపన్నో యథాస్థూలముదాహృతః॥19॥

ఉమోవాచ

భగవందేవదేవేశ సర్వభూతనమస్కృత
యో ధర్మో మునిసంఘస్య సిద్ధివాదేషు తం వద॥20॥

సిద్ధివాదేషు సంసిద్ధాస్తథా వననివాసినః
స్వైరిణో దారసంయుక్తాస్తేషాం ధర్మః కథం స్మృతః॥21॥

మహేశ్వర ఉవాచ

స్వైరిణస్తాపసా దేవి సర్వే దారవిహారిణః
తేషాం మౌండ్యం కషాయశ్చ వాసరాత్రిశ్చ కారణం॥22॥

త్రికాలమభిషేకశ్చ హోత్రం త్వృషికృతం మహత్
సమాధిః సత్పథస్థానం యథోదితనిషేవణం॥23॥

యే చ తే పూర్వకథితా ధర్మా వననివాసినాం
యది సేవంతి ధర్మాంస్తానాప్నువంతి తపఃఫలం॥24॥

యే చ దంపతిధర్మాణః స్వదారనియతేంద్రియాః
చరంతి విధిదృష్టం తదృతుకాలాభిగామినః॥25॥

తేషామృషికృతో ధర్మో ధర్మిణాముపపద్యతే
న కామకారాత్కామోఽన్యః సంసేవ్యో ధర్మదర్శిభిః॥26॥

సర్వభూతేషు యః సమ్యగ్దదాత్యభయదక్షిణాం
హింసారోషవిముక్తాత్మా స వై ధర్మేణ యుజ్యతే॥27॥

సర్వభూతానుకంపీ యః సర్వభూతార్జవవ్రతః
సర్వభూతాత్మభూతశ్చ స వై ధర్మేణ యుజ్యతే॥28॥

సర్వవేదేషు వా స్నానం సర్వభూతేషు చార్జవం
ఉభే ఏతే సమే స్యాతామార్జవం వా విశిష్యతే॥29॥

ఆర్జవం ధర్మ ఇత్యాహురధర్మో జిహ్మ ఉచ్యతే
ఆర్జవేనేహ సంయుక్తో నరో ధర్మేణ యుజ్యతే॥30॥

ఆర్జవో భువనే నిత్యం వసత్యమరసంనిధౌ
తస్మాదార్జవనిత్యః స్యాద్య ఇచ్ఛేద్ధర్మమాత్మనః॥31॥

క్షాంతో దాంతో జితక్రోధో ధర్మభూతోఽవిహింసకః
ధర్మే రతమనా నిత్యం నరో ధర్మేణ యుజ్యతే॥32॥

వ్యపేతతంద్రో ధర్మాత్మా శక్త్యా సత్పథమాశ్రితః
చారిత్రపరమో బుద్ధో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥33॥

ఉమోవాచ

ఆశ్రమాభిరతా దేవ తాపసా యే తపోధనాః
దీప్తిమంతః కయా చైవ చర్యయాథ భవంతి తే॥34॥

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ నిర్ధనా వా మహాధనాః
కర్మణా కేన భగవన్ప్రాప్నువంతి మహాఫలం॥35॥

నిత్యం స్థానముపాగమ్య దివ్యచందనరూషితాః
కేన వా కర్మణా దేవ భవంతి వనగోచరాః॥36॥

ఏతం మే సంశయం దేవ తపశ్చర్యాగతం శుభం
శంస సర్వమశేషేణ త్ర్యక్ష త్రిపురనాశన॥37॥

మహేశ్వర ఉవాచ

ఉపవాసవ్రతైర్దాంతా అహింస్రాః సత్యవాదినః
సంసిద్ధాః ప్రేత్య గంధర్వైః సహ మోదంత్యనామయాః॥38॥

మండూకయోగశయనో యథాస్థానం యథావిధి
దీక్షాం చరతి ధర్మాత్మా స నాగైః సహ మోదతే॥39॥

శష్పం మృగముఖోత్సృష్టం యో మృగైః సహ సేవతే
దీక్షితో వై ముదా యుక్తః స గచ్ఛత్యమరావతీం॥40॥

శైవాలం శీర్ణపర్ణం వా తద్వ్రతో యో నిషేవతే
శీతయోగవహో నిత్యం స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం॥41॥

వాయుభక్షోఽమ్బుభక్షో వా ఫలమూలాశనోఽపి వా
యక్షేష్వైశ్వర్యమాధాయ మోదతేఽప్సరసాం గణైః॥42॥

అగ్నియోగవహో గ్రీష్మే విధిదృష్టేన కర్మణా
చీర్త్వా ద్వాదశ వర్షాణి రాజా భవతి పార్థివః॥43॥

ఆహారనియమం కృత్వా మునిర్ద్వాదశవార్షికం
మరుం సంసాధ్య యత్నేన రాజా భవతి పార్థివః॥44॥

స్థండిలే శుద్ధమాకాశం పరిగృహ్య సమంతతః
ప్రవిశ్య చ ముదా యుక్తో దీక్షాం ద్వాదశవార్షికీం॥45॥

స్థండిలస్య ఫలాన్యాహుర్యానాని శయనాని చ
గృహాణి చ మహార్హాణి చంద్రశుభ్రాణి భామిని॥46॥

ఆత్మానముపజీవన్యో నియతో నియతాశనః
దేహం వానశనే త్యక్త్వా స స్వర్గం సముపాశ్నుతే॥47॥

ఆత్మానముపజీవన్యో దీక్షాం ద్వాదశవార్షికీం
త్యక్త్వా మహార్ణవే దేహం వారుణం లోకమశ్నుతే॥48॥

ఆత్మానముపజీవన్యో దీక్షాం ద్వాదశవార్షికీం
అశ్మనా చరణౌ భిత్త్వా గుహ్యకేషు స మోదతే॥49॥

సాధయిత్వాత్మనాత్మానం నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః
చీర్త్వా ద్వాదశ వర్షాణి దీక్షామేకాం మనోగతాం
స్వర్గలోకమవాప్నోతి దేవైశ్చ సహ మోదతే॥50॥

ఆత్మానముపజీవన్యో దీక్షాం ద్వాదశవార్షికీం
హుత్వాగ్నౌ దేహముత్సృజ్య వహ్నిలోకే మహీయతే॥51॥

యస్తు దేవి యథాన్యాయం దీక్షితో నియతో ద్విజః
ఆత్మన్యాత్మానమాధాయ నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః॥52॥

చీర్త్వా ద్వాదశ వర్షాణి దీక్షామేకాం మనోగతాం
అరణీసహితం స్కంధే బద్ధ్వా గచ్ఛత్యనావృతః॥53॥

వీరాధ్వానమనా నిత్యం వీరాసనరతస్తథా
వీరస్థాయీ చ సతతం స వీరగతిమాప్నుయాత్॥54॥

స శక్రలోకగో నిత్యం సర్వకామపురస్కృతః
దివ్యపుష్పసమాకీర్ణో దివ్యచందనభూషితః
సుఖం వసతి ధర్మాత్మా దివి దేవగణైః సహ॥55॥

వీరలోకగతో వీరో వీరయోగవహః సదా
సత్త్వస్థః సర్వముత్సృజ్య దీక్షితో నియతః శుచిః
వీరాధ్వానం ప్రపద్యేద్యస్తస్య లోకాః సనాతనాః॥56॥

కామగేన విమానేన స వై చరతి చ్ఛందతః
శక్రలోకగతః శ్రీమాన్మోదతే చ నిరామయః॥57॥

—♦ అధ్యాయము 131 ♦—

ఉమోవాచ

భగవన్భగనేత్రఘ్న పూష్ణో దశనపాతన
దక్షక్రతుహర త్ర్యక్ష సంశయో మే మహానయం॥1॥

చాతుర్వర్ణ్యం భగవతా పూర్వం సృష్టం స్వయంభువా
కేన కర్మవిపాకేన వైశ్యో గచ్ఛతి శూద్రతాం॥2॥

వైశ్యో వా క్షత్రియః కేన ద్విజో వా క్షత్రియో భవేత్
ప్రతిలోమః కథం దేవ శక్యో ధర్మో నిషేవితుం॥3॥

కేన వా కర్మణా విప్రః శూద్రయోనౌ ప్రజాయతే
క్షత్రియః శూద్రతామేతి కేన వా కర్మణా విభో॥4॥

ఏతం మే సంశయం దేవ వద భూతపతేఽనఘ
త్రయో వర్ణాః ప్రకృత్యేహ కథం బ్రాహ్మణ్యమాప్నుయుః॥5॥

మహేశ్వర ఉవాచ

బ్రాహ్మణ్యం దేవి దుష్ప్రాపం నిసర్గాద్బ్రాహ్మణః శుభే
క్షత్రియో వైశ్యశూద్రౌ వా నిసర్గాదితి మే మతిః॥6॥

కర్మణా దుష్కృతేనేహ స్థానాద్భ్రశ్యతి వై ద్విజః
జ్యేష్ఠం వర్ణమనుప్రాప్య తస్మాద్రక్షేత వై ద్విజః॥7॥

స్థితో బ్రాహ్మణధర్మేణ బ్రాహ్మణ్యముపజీవతి
క్షత్రియో వాథ వైశ్యో వా బ్రహ్మభూయాయ గచ్ఛతి॥8॥

యస్తు విప్రత్వముత్సృజ్య క్షాత్రం ధర్మం నిషేవతే
బ్రాహ్మణ్యాత్స పరిభ్రష్టః క్షత్రయోనౌ ప్రజాయతే॥9॥

వైశ్యకర్మ చ యో విప్రో లోభమోహవ్యపాశ్రయః
బ్రాహ్మణ్యం దుర్లభం ప్రాప్య కరోత్యల్పమతిః సదా॥10॥

స ద్విజో వైశ్యతామేతి వైశ్యో వా శూద్రతామియాత్
స్వధర్మాత్ప్రచ్యుతో విప్రస్తతః శూద్రత్వమాప్నుతే॥11॥

తత్రాసౌ నిరయం ప్రాప్తో వర్ణభ్రష్టో బహిష్కృతః
బ్రహ్మలోకపరిభ్రష్టః శూద్రః సముపజాయతే॥12॥

క్షత్రియో వా మహాభాగే వైశ్యో వా ధర్మచారిణి
స్వాని కర్మాణ్యపాహాయ శూద్రకర్మాణి సేవతే॥13॥

స్వస్థానాత్స పరిభ్రష్టో వర్ణసంకరతాం గతః
బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రత్వం యాతి తాదృశః॥14॥

యస్తు శుద్ధః స్వధర్మేణ జ్ఞానవిజ్ఞానవాఞ్శుచిః
ధర్మజ్ఞో ధర్మనిరతః స ధర్మఫలమశ్నుతే॥15॥

ఇదం చైవాపరం దేవి బ్రహ్మణా సముదీరితం
అధ్యాత్మం నైష్ఠికం సద్భిర్ధర్మకామైర్నిషేవ్యతే॥16॥

ఉగ్రాన్నం గర్హితం దేవి గణాన్నం శ్రాద్ధసూతకం
ఘుష్టాన్నం నైవ భోక్తవ్యం శూద్రాన్నం నైవ కర్హిచిత్॥17॥

శూద్రాన్నం గర్హితం దేవి దేవదేవైర్మహాత్మభిః
పితామహముఖోత్సృష్టం ప్రమాణమితి మే మతిః॥18॥

శూద్రాన్నేనావశేషేణ జఠరే యో మ్రియేత వై
ఆహితాగ్నిస్తథా యజ్వా స శూద్రగతిభాగ్భవేత్॥19॥

తేన శూద్రాన్నశేషేణ బ్రహ్మస్థానాదపాకృతః
బ్రాహ్మణః శూద్రతామేతి నాస్తి తత్ర విచారణా॥20॥

యస్యాన్నేనావశేషేణ జఠరే యో మ్రియేత వై
తాం తాం యోనిం వ్రజేద్విప్రో యస్యాన్నముపజీవతి॥21॥

బ్రాహ్మణత్వం శుభం ప్రాప్య దుర్లభం యోఽవమన్యతే
అభోజ్యాన్నాని చాశ్నాతి స ద్విజత్వాత్పతేత వై॥22॥

సురాపో బ్రహ్మహా క్షుద్రశ్చౌరో భగ్నవ్రతోఽశుచిః
స్వాధ్యాయవర్జితః పాపో లుబ్ధో నైకృతికః శఠః॥23॥

అవ్రతీ వృషలీభర్తా కుండాశీ సోమవిక్రయీ
నిహీనసేవీ విప్రో హి పతతి బ్రహ్మయోనితః॥24॥

గురుతల్పీ గురుద్వేషీ గురుకుత్సారతిశ్చ యః
బ్రహ్మద్విట్చాపి పతతి బ్రాహ్మణో బ్రహ్మయోనితః॥25॥

ఏభిస్తు కర్మభిర్దేవి శుభైరాచరితైస్తథా
శూద్రో బ్రాహ్మణతాం గచ్ఛేద్వైశ్యః క్షత్రియతాం వ్రజేత్॥26॥

శూద్రకర్మాణి సర్వాణి యథాన్యాయం యథావిధి
శుశ్రూషాం పరిచర్యాం చ జ్యేష్ఠే వర్ణే ప్రయత్నతః
కుర్యాదవిమనాః శూద్రః సతతం సత్పథే స్థితః॥27॥

దైవతద్విజసత్కర్తా సర్వాతిథ్యకృతవ్రతః
ఋతుకాలాభిగామీ చ నియతో నియతాశనః॥28॥

చౌక్షశ్చౌక్షజనాన్వేషీ శేషాన్నకృతభోజనః
వృథామాంసాన్యభుంజానః శూద్రో వైశ్యత్వమృచ్ఛతి॥29॥

ఋతవాగనహంవాదీ నిర్ద్వంద్వః శమకోవిదః
యజతే నిత్యయజ్ఞైశ్చ స్వాధ్యాయపరమః శుచిః॥30॥

దాంతో బ్రాహ్మణసత్కర్తా సర్వవర్ణబుభూషకః
గృహస్థవ్రతమాతిష్ఠంద్వికాలకృతభోజనః॥31॥

శేషాశీ విజితాహారో నిష్కామో నిరహంవదః
అగ్నిహోత్రముపాసంశ్చ జుహ్వానశ్చ యథావిధి॥32॥

సర్వాతిథ్యముపాతిష్ఠఞ్శేషాన్నకృతభోజనః
త్రేతాగ్నిమంత్రవిహితో వైశ్యో భవతి వై యది
స వైశ్యః క్షత్రియకులే శుచౌ మహతి జాయతే॥33॥

స వైశ్యః క్షత్రియో జాతో జన్మప్రభృతి సంస్కృతః
ఉపనీతో వ్రతపరో ద్విజో భవతి సత్కృతః॥34॥

దదాతి యజతే యజ్ఞైః సంస్కృతైరాప్తదక్షిణైః
అధీతే స్వర్గమన్విచ్ఛంస్త్రేతాగ్నిశరణః సదా॥35॥

ఆర్తహస్తప్రదో నిత్యం ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్
సత్యః సత్యాని కురుతే నిత్యం యః సుఖదర్శనః॥36॥

ధర్మదండో న నిర్దండో ధర్మకార్యానుశాసకః
యంత్రితః కార్యకరణే షడ్భాగకృతలక్షణః॥37॥

గ్రామ్యధర్మాన్న సేవేత స్వచ్ఛందేనార్థకోవిదః
ఋతుకాలే తు ధర్మాత్మా పత్నీం సేవేత నిత్యదా॥38॥

సర్వోపవాసీ నియతః స్వాధ్యాయపరమః శుచిః
బర్హిష్కాంతరితే నిత్యం శయానోఽగ్నిగృహే సదా॥39॥

సర్వాతిథ్యం త్రివర్గస్య కుర్వాణః సుమనాః సదా
శూద్రాణాం చాన్నకామానాం నిత్యం సిద్ధమితి బ్రువన్॥40॥

స్వార్థాద్వా యది వా కామాన్న కించిదుపలక్షయేత్
పితృదేవాతిథికృతే సాధనం కురుతే చ యః॥41॥

స్వవేశ్మని యథాన్యాయముపాస్తే భైక్షమేవ చ
త్రికాలమగ్నిహోత్రం చ జుహ్వానో వై యథావిధి॥42॥

గోబ్రాహ్మణహితార్థాయ రణే చాభిముఖో హతః
త్రేతాగ్నిమంత్రపూతం వా సమావిశ్య ద్విజో భవేత్॥43॥

జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నః సంస్కృతో వేదపారగః
విప్రో భవతి ధర్మాత్మా క్షత్రియః స్వేన కర్మణా॥44॥

ఏతైః కర్మఫలైర్దేవి న్యూనజాతికులోద్భవః
శూద్రోఽప్యాగమసంపన్నో ద్విజో భవతి సంస్కృతః॥45॥

బ్రాహ్మణో వాప్యసద్వృత్తః సర్వసంకరభోజనః
బ్రాహ్మణ్యం పుణ్యముత్సృజ్య శూద్రో భవతి తాదృశః॥46॥

కర్మభిః శుచిభిర్దేవి శుద్ధాత్మా విజితేంద్రియః
శూద్రోఽపి ద్విజవత్సేవ్య ఇతి బ్రహ్మాబ్రవీత్స్వయం॥47॥

స్వభావకర్మ చ శుభం యత్ర శూద్రేఽపి తిష్ఠతి
విశుద్ధః స ద్విజాతిర్వై విజ్ఞేయ ఇతి మే మతిః॥48॥

న యోనిర్నాపి సంస్కారో న శ్రుతం న చ సంనతిః
కారణాని ద్విజత్వస్య వృత్తమేవ తు కారణం॥49॥

సర్వోఽయం బ్రాహ్మణో లోకే వృత్తేన తు విధీయతే
వృత్తే స్థితశ్చ సుశ్రోణి బ్రాహ్మణత్వం నిగచ్ఛతి॥50॥

బ్రాహ్మః స్వభావః కల్యాణి సమః సర్వత్ర మే మతిః
నిర్గుణం నిర్మలం బ్రహ్మ యత్ర తిష్ఠతి స ద్విజః॥51॥

ఏతే యోనిఫలా దేవి స్థానభాగనిదర్శకాః
స్వయం చ వరదేనోక్తా బ్రహ్మణా సృజతా ప్రజాః॥52॥

బ్రాహ్మణో హి మహత్క్షేత్రం లోకే చరతి పాదవత్
యత్తత్ర బీజం వపతి సా కృషిః పారలౌకికీ॥53॥

మితాశినా సదా భావ్యం సత్పథాలంబినా సదా
బ్రాహ్మమార్గమతిక్రమ్య వర్తితవ్యం బుభూషతా॥54॥

సంహితాధ్యాయినా భావ్యం గృహే వై గృహమేధినా
నిత్యం స్వాధ్యాయయుక్తేన దానాధ్యయనజీవినా||55||

ఏవంభూతో హి యో విప్రః సతతం సత్పథే స్థితః
ఆహితాగ్నిరధీయానో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే||56||

బ్రాహ్మణ్యమేవ సంప్రాప్య రక్షితవ్యం యతాత్మభిః
యోనిప్రతిగ్రహాదానైః కర్మభిశ్చ శుచిస్మితే||57||

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా శూద్రో భవేద్ద్విజః
బ్రాహ్మణో వా చ్యుతో ధర్మాద్యథా శూద్రత్వమాప్నుతే||58||

—♦ అధ్యాయము 132 ♦—

ఉమోవాచ

భగవన్సర్వభూతేశ సురాసురనమస్కృత
ధర్మాధర్మే నృణాం దేవ బ్రూహి మే సంశయం విభో||1||

కర్మణా మనసా వాచా త్రివిధం హి నరః సదా
బధ్యతే బంధనైః పాశైర్ముచ్యతేఽప్యథ వా పునః||2||

కేన శీలేన వా దేవ కర్మణా కీదృశేన వా
సమాచారైర్గుణైర్వాక్యైః స్వర్గం యాంతీహ మానవాః||3||

మహేశ్వర ఉవాచ

దేవి ధర్మార్థతత్త్వజ్ఞే సత్యనిత్యే దమే రతే
సర్వప్రాణిహితః ప్రశ్నః శ్రూయతాం బుద్ధివర్ధనః||4||

సత్యధర్మరతాః సంతః సర్వలిప్సావివర్జితాః
నాధర్మేణ న ధర్మేణ బధ్యంతే ఛిన్నసంశయాః||5||

ప్రలయోత్పత్తితత్త్వజ్ఞాః సర్వజ్ఞాః సమదర్శినః
వీతరాగా విముచ్యంతే పురుషాః సర్వబంధనైః||6||

కర్మణా మనసా వాచా యే న హింసంతి కించన
యే న సజ్జంతి కస్మింశ్చిద్బధ్యంతే తే న కర్మభిః||7||

ప్రాణాతిపాతాద్విరతాః శీలవంతో దయాన్వితాః
తుల్యద్వేష్యప్రియా దాంతా ముచ్యంతే కర్మబంధనైః||8||

సర్వభూతదయావంతో విశ్వాస్యాః సర్వజంతుషు
త్యక్తహింసాసమాచారాస్తే నరాః స్వర్గగామినః||9||

పరస్వే నిర్మమా నిత్యం పరదారవివర్జకాః
ధర్మలబ్ధార్థభోక్తారస్తే నరాః స్వర్గగామినః||10||

మాతృవత్స్వసృవచ్చైవ నిత్యం దుహితృవచ్చ యే
పరదారేషు వర్తంతే తే నరాః స్వర్గగామినః||11||

స్తైన్యాన్నివృత్తాః సతతం సంతుష్టాః స్వధనేన చ
స్వభాగ్యాన్యుపజీవంతి తే నరాః స్వర్గగామినః||12||

స్వదారనిరతా యే చ ఋతుకాలాభిగామినః
అగ్రామ్యసుఖభోగాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః||13||

పరదారేషు యే నిత్యం చారిత్రావృతలోచనాః
యతేంద్రియాః శీలపరాస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥14॥

ఏష దేవకృతో మార్గః సేవితవ్యః సదా నరైః
అకషాయకృతశ్చైవ మార్గః సేవ్యః సదా బుధైః॥15॥

దానధర్మతపోయుక్తః శీలశౌచదయాత్మకః
వృత్త్యర్థం ధర్మహేతోర్వా సేవితవ్యః సదా నరైః
స్వర్గవాసమభీప్సద్భిర్న సేవ్యస్త్వత ఉత్తరః॥16॥

ఉమోవాచ

వాచాథ బధ్యతే యేన ముచ్యతేఽప్యథ వా పునః
తాని కర్మాణి మే దేవ వద భూతపతేఽనఘ॥17॥

మహేశ్వర ఉవాచ

ఆత్మహేతోః పరార్థే వా నర్మహాస్యాశ్రయాత్తథా
యే మృషా న వదంతీహ తే నరాః స్వర్గగామినః॥18॥

వృత్త్యర్థం ధర్మహేతోర్వా కామకారాత్తథైవ చ
అనృతం యే న భాషంతే తే నరాః స్వర్గగామినః॥19॥

శ్లక్ష్ణాం వాణీం నిరాబాధాం మధురాం పాపవర్జితాం
స్వాగతేనాభిభాషంతే తే నరాః స్వర్గగామినః॥20॥

కటుకాం యే న భాషంతే పరుషాం నిష్ఠురాం గిరం
అపైశున్యరతాః సంతస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥21॥

పిశునాం యే న భాషంతే మిత్రభేదకరీం గిరం
ఋతాం మైత్రీం ప్రభాషంతే తే నరాః స్వర్గగామినః॥22॥

వర్జయంతి సదా సూచ్యం పరద్రోహం చ మానవాః
సర్వభూతసమా దాంతాస్తే నరాః స్వర్గగామినః॥23॥

శఠప్రలాపాద్విరతా విరుద్ధపరివర్జకాః
సౌమ్యప్రలాపినో నిత్యం తే నరాః స్వర్గగామినః॥24॥

న కోపాద్వ్యాహరంతే యే వాచం హృదయదారణీం
సాంత్వం వదంతి క్రుద్ధాపి తే నరాః స్వర్గగామినః॥25॥

ఏష వాణీకృతో దేవి ధర్మః సేవ్యః సదా నరైః
శుభః సత్యగుణో నిత్యం వర్జనీయా మృషా బుధైః॥26॥

ఉమోవాచ

మనసా బధ్యతే యేన కర్మణా పురుషః సదా
తన్మే బ్రూహి మహాభాగ దేవదేవ పినాకధృక్॥27॥

మహేశ్వర ఉవాచ

మానసేనేహ ధర్మేణ సంయుక్తాః పురుషాః సదా
స్వర్గం గచ్ఛంతి కల్యాణి తన్మే కీర్తయతః శృణు॥28॥

దుష్ప్రణీతేన మనసా దుష్ప్రణీతతరాకృతిః
బధ్యతే మానవో యేన శృణు చాన్యచ్ఛుభాననే||29||

అరణ్యే విజనే న్యస్తం పరస్వం వీక్ష్య యే నరాః
మనసాపి న హింసంతి తే నరాః స్వర్గగామినః||30||

గ్రామే గృహే వా యద్ద్రవ్యం పారక్యం విజనే స్థితం
నాభినందంతి వై నిత్యం తే నరాః స్వర్గగామినః||31||

తథైవ పరదారాన్యే కామవృత్తాన్రహోగతాన్
మనసాపి న హింసంతి తే నరాః స్వర్గగామినః||32||

శత్రుం మిత్రం చ యే నిత్యం తుల్యేన మనసా నరాః
భజంతి మైత్రాః సంగమ్య తే నరాః స్వర్గగామినః||33||

శ్రుతవంతో దయావంతః శుచయః సత్యసంగరాః
స్వైరర్థైః పరిసంతుష్టాస్తే నరాః స్వర్గగామినః||34||

అవైరా యే త్వనాయాసా మైత్రచిత్తపరాః సదా
సర్వభూతదయావంతస్తే నరాః స్వర్గగామినః||35||

శ్రద్ధావంతో దయావంతశ్చోక్షాశ్చోక్షజనప్రియాః
ధర్మాధర్మవిదో నిత్యం తే నరాః స్వర్గగామినః||36||

శుభానామశుభానాం చ కర్మణాం ఫలసంచయే
విపాకజ్ఞాశ్చ యే దేవి తే నరాః స్వర్గగామినః||37||

న్యాయోపేతా గుణోపేతా దేవద్విజపరాః సదా
సమతాం సమనుప్రాప్తాస్తే నరాః స్వర్గగామినః||38||

శుభైః కర్మఫలైర్దేవి మయైతే పరికీర్తితాః
స్వర్గమార్గోపగా భూయః కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి||39||

ఉమోవాచ

మహాన్మే సంశయః కశ్చిన్మర్త్యాన్ప్రతి మహేశ్వర
తస్మాత్తం నైపుణేనాద్య మమాఖ్యాతుం త్వమర్హసి||40||

కేనాయుర్లభతే దీర్ఘం కర్మణా పురుషః ప్రభో
తపసా వాపి దేవేశ కేనాయుర్లభతే మహత్||41||

క్షీణాయుః కేన భవతి కర్మణా భువి మానవః
విపాకం కర్మణాం దేవ వక్తుమర్హస్యనిందిత||42||

అపరే చ మహాభోగా మందభోగాస్తథాపరే
అకులీనాస్తథా చాన్యే కులీనాశ్చ తథాపరే||43||

దుర్దర్శాః కేచిదాభాంతి నరాః కాష్ఠమయా ఇవ
ప్రియదర్శాస్తథా చాన్యే దర్శనాదేవ మానవాః||44||

దుష్ప్రజ్ఞాః కేచిదాభాంతి కేచిదాభాంతి పండితాః
మహాప్రజ్ఞాస్తథైవాన్యే జ్ఞానవిజ్ఞానదర్శినః||45||

అల్పాబాధాస్తథా కేచిన్మహాబాధాస్తథాపరే
దృశ్యంతే పురుషా దేవ తన్మే శంసితుమర్హసి||46||

మహేశ్వర ఉవాచ

హంత తేఽహం ప్రవక్ష్యామి దేవి కర్మఫలోదయం
మర్త్యలోకే నరాః సర్వే యేన స్వం భుంజతే ఫలం॥47॥

ప్రాణాతిపాతీ యో రౌద్రో దండహస్తోద్యతస్తథా
నిత్యముద్యతదండశ్చ హంతి భూతగణాన్నరః॥48॥

నిర్దయః సర్వభూతానాం నిత్యముద్వేగకారకః
అపి కీటపిపీలానామశరణ్యః సునిర్ఘృణః॥49॥

ఏవంభూతో నరో దేవి నిరయం ప్రతిపద్యతే
విపరీతస్తు ధర్మాత్మా రూపవానభిజాయతే॥50॥

నిరయం యాతి హింసాత్మా యాతి స్వర్గమహింసకః
యాతనాం నిరయే రౌద్రాం స కృచ్ఛ్రాం లభతే నరః॥51॥

అథ చేన్నిరయాత్తస్మాత్సముత్తరతి కర్హిచిత్
మానుష్యం లభతే చాపి హీనాయుస్తత్ర జాయతే॥52॥

పాపేన కర్మణా దేవి బద్ధో హింసారతిర్నరః
అప్రియః సర్వభూతానాం హీనాయురుపజాయతే॥53॥

యస్తు శుక్లాభిజాతీయః ప్రాణిఘాతవివర్జకః
నిక్షిప్తదండో నిర్దండో న హినస్తి కదాచన॥54॥

న ఘాతయతి నో హంతి ఘ్నంతం నైవానుమోదతే
సర్వభూతేషు సస్నేహో యథాత్మని తథాపరే॥55॥

ఈదృశః పురుషోత్కర్షో దేవి దేవత్వమశ్నుతే
ఉపపన్నాన్సుఖాన్భోగానుపాశ్నాతి ముదా యుతః॥56॥

అథ చేన్మానుషే లోకే కదాచిదుపపద్యతే
తత్ర దీర్ఘాయురుత్పన్నః స నరః సుఖమేధతే॥57॥

ఏవం దీర్ఘాయుషాం మార్గః సువృత్తానాం సుకర్మణాం
ప్రాణిహింసావిమోక్షేణ బ్రహ్మణా సముదీరితః॥58॥

—♦ అధ్యాయము 133 ♦—

ఉమోవాచ

కింశీలాః కింసమాచారాః పురుషాః కైశ్చ కర్మభిః
స్వర్గం సమభిపద్యంతే సంప్రదానేన కేన వా॥1॥

మహేశ్వర ఉవాచ

దాతా బ్రాహ్మణసత్కర్తా దీనాంధకృపణాదిషు
భక్ష్యభోజ్యాన్నపానానాం వాససాం చ ప్రదాయకః॥2॥

ప్రతిశ్రయాన్సభాః కూపాన్ప్రపాః పుష్కరిణీస్తథా
నైత్యకాని చ సర్వాణి కిమిచ్ఛకమతీవ చ॥3॥

ఆసనం శయనం యానం ధనం రత్నం గృహాంస్తథా
సస్యజాతాని సర్వాణి గాః క్షేత్రాణ్యథ యోషితః॥4॥

సుప్రతీతమనా నిత్యం యః ప్రయచ్ఛతి మానవః
ఏవంభూతో మృతో దేవి దేవలోకేఽభిజాయతే॥5॥

తత్రోష్య సుచిరం కాలం భుక్త్వా భోగాననుత్తమాన్
సహాప్సరోభిర్ముదితో రమిత్వా నందనాదిషు॥6॥

తస్మాత్స్వర్గాచ్చ్యుతో లోకాన్మానుషేషూపజాయతే
మహాభోగే కులే దేవి ధనధాన్యసమాచితే॥7॥

తత్ర కామగుణైః సర్వైః సముపేతో ముదా యుతః
మహాభోగో మహాకోశో ధనీ భవతి మానవః॥8॥

ఏతే దేవి మహాభోగాః ప్రాణినో దానశీలినః
బ్రహ్మణా వై పురా ప్రోక్తాః సర్వస్య ప్రియదర్శనాః॥9॥

అపరే మానవా దేవి ప్రదానకృపణా ద్విజైః
యాచితా న ప్రయచ్ఛంతి విద్యమానేఽప్యబుద్ధయః॥10॥

దీనాంధకృపణాంద్రృష్ట్వా భిక్షుకానతిథీనపి
యాచ్యమానా నివర్తంతే జిహ్వాలోభసమన్వితాః॥11॥

న ధనాని న వాసాంసి న భోగాన్న చ కాంచనం
న గావో నాన్నవికృతిం ప్రయచ్ఛంతి కదాచన॥12॥

అప్రవృత్తాస్తు యే లుబ్ధా నాస్తికా దానవర్జితాః
ఏవంభూతా నరా దేవి నిరయం యాంత్యబుద్ధయః॥13॥

తే చేన్మనుష్యతాం యాంతి యదా కాలస్య పర్యయాత్
ధనరిక్తే కులే జన్మ లభంతే స్వల్పబుద్ధయః॥14॥

క్షుత్పిపాసాపరీతాశ్చ సర్వభోగబహిష్కృతాః
నిరాశాః సర్వభోగేభ్యో జీవంత్యధమజీవికాం॥15॥

అల్పభోగకులే జాతా అల్పభోగరతా నరాః
అనేన కర్మణా దేవి భవంత్యధనినో నరాః॥16॥

అపరే స్తంభినో నిత్యం మానినః పాపతో రతాః
ఆసనార్హస్య యే పీఠం న ప్రయచ్ఛంత్యచేతసః॥17॥

మార్గార్హస్య చ యే మార్గం న యచ్ఛంత్యల్పబుద్ధయః
పాద్యార్హస్య చ యే పాద్యం న దదత్యల్పబుద్ధయః॥18॥

అర్ఘార్హాన్న చ సత్కారైరర్చయంతి యథావిధి
అర్ఘ్యమాచమనీయం వా న యచ్ఛంత్యల్పబుద్ధయః॥19॥

గురుం చాభిగతం ప్రేమ్ణా గురువన్న బుభూషతే
అభిమానప్రవృత్తేన లోభేన సమవస్థితాః॥20॥

సంమాన్యాంశ్చావమన్యంతే వృద్ధాన్పరిభవంతి చ
ఏవంవిధా నరా దేవి సర్వే నిరయగామినః॥21॥

తే వై యది నరాస్తస్మాన్నిరయాదుత్తరంతి వై
వర్షపూగైస్తతో జన్మ లభంతే కుత్సితే కులే॥22॥

శ్వపాకపుల్కసాదీనాం కుత్సితానామచేతసాం
కులేషు తేషు జాయంతే గురువృద్ధాపచాయినః॥23॥

న స్తంభీ న చ మానీ యో దేవతాద్విజపూజకః
లోకపూజ్యో నమస్కర్తా ప్రశ్రితో మధురం వదన్॥24॥

సర్వవర్ణప్రియకరః సర్వభూతహితః సదా
అద్వేషీ సుముఖః శ్లక్ష్ణః స్నిగ్ధవాణీప్రదః సదా॥25॥

స్వాగతేనైవ సర్వేషాం భూతానామవిహింసకః
యథార్హసత్క్రియాపూర్వమర్చయన్నుపతిష్ఠతి॥26॥

మార్గార్హాయ దదన్మార్గం గురుం గురువదర్చయన్
అతిథిప్రగ్రహరతస్తథాభ్యాగతపూజకః॥27॥

ఏవంభూతో నరో దేవి స్వర్గతిం ప్రతిపద్యతే
తతో మానుషతాం ప్రాప్య విశిష్టకులజో భవేత్॥28॥

తత్రాసౌ విపులైర్భోగైః సర్వరత్నసమాయుతః
యథార్హదాతా చార్హేషు ధర్మచర్యాపరో భవేత్॥29॥

సంమతః సర్వభూతానాం సర్వలోకనమస్కృతః
స్వకర్మఫలమాప్నోతి స్వయమేవ నరః సదా॥30॥

ఉదాత్తకులజాతీయ ఉదాత్తాభిజనః సదా
ఏష ధర్మో మయా ప్రోక్తో విధాత్రా స్వయమీరితః॥31॥

యస్తు రౌద్రసమాచారః సర్వసత్త్వభయంకరః
హస్తాభ్యాం యది వా పద్భ్యాం రజ్జ్వా దండేన వా పునః॥32॥

లోష్టైః స్తంభైరుపాయైర్వా జంతూన్బాధతి శోభనే
హింసార్థం నికృతిప్రజ్ఞః ప్రోద్వేజయతి చైవ హ॥33॥

ఉపక్రామతి జంతూంశ్చ ఉద్వేగజననః సదా
ఏవంశీలసమాచారో నిరయం ప్రతిపద్యతే॥34॥

స చేన్మానుషతాం గచ్ఛేద్యది కాలస్య పర్యయాత్
బహ్వాబాధపరిక్లిష్టే సోఽధమే జాయతే కులే॥35॥

లోకద్వేష్యోఽధమః పుంసాం స్వయం కర్మకృతైః ఫలైః
ఏష దేవి మనుష్యేషు బోద్ధవ్యో జ్ఞాతిబంధుషు॥36॥

అపరః సర్వభూతాని దయావాననుపశ్యతి
మైత్రదృష్టిః పితృసమో నిర్వైరో నియతేంద్రియః॥37॥

నోద్వేజయతి భూతాని న విహింసయతే తథా
హస్తపాదైః సునియతైర్విశ్వాస్యః సర్వజంతుషు॥38॥

న రజ్జ్వా న చ దండేన న లోష్టైర్నాయుధేన చ
ఉద్వేజయతి భూతాని శ్లక్ష్ణకర్మా దయాపరః॥39॥

ఏవంశీలసమాచారః స్వర్గే సముపజాయతే
తత్రాసౌ భవనే దివ్యే ముదా వసతి దేవవత్॥40॥

స చేత్కర్మక్షయాన్మర్త్యో మనుష్యేషూపజాయతే
అల్పాబాధో నిరీతీకః స జాతః సుఖమేధతే॥41॥

సుఖభాగీ నిరాయాసో నిరుద్వేగః సదా నరః
ఏష దేవి సతాం మార్గో బాధా యత్ర న విద్యతే॥42॥

ఉమోవాచ

ఇమే మనుష్యా దృశ్యంతే ఊహాపోహవిశారదాః
జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నాః ప్రజ్ఞావంతోఽర్థకోవిదాః
దుష్ప్రజ్ఞాశ్చాపరే దేవ జ్ఞానవిజ్ఞానవర్జితాః॥43॥

కేన కర్మవిపాకేన ప్రజ్ఞావాన్పురుషో భవేత్
అల్పప్రజ్ఞో విరూపాక్ష కథం భవతి మానవః
ఏతం మే సంశయం ఛింధి సర్వధర్మవిదాం వర॥44॥

జాత్యంధాశ్చాపరే దేవ రోగార్తాశ్చాపరే తథా
నరాః క్లీబాశ్చ దృశ్యంతే కారణం బ్రూహి తత్ర వై॥45॥

మహేశ్వర ఉవాచ

బ్రాహ్మణాన్వేదవిదుషః సిద్ధాంధర్మవిదస్తథా
పరిపృచ్ఛంత్యహరహః కుశలాకుశలం తథా॥46॥

వర్జయంత్యశుభం కర్మ సేవమానాః శుభం తథా
లభంతే స్వర్గతిం నిత్యమిహ లోకే సుఖం తథా॥47॥

స చేన్మానుషతాం యాతి మేధావీ తత్ర జాయతే
శ్రుతం ప్రజ్ఞానుగం చాస్య కల్యాణముపజాయతే॥48॥

పరదారేషు యే మూఢాశ్చక్షుర్దుష్టం ప్రయుంజతే
తేన దుష్టస్వభావేన జాత్యంధాస్తే భవంతి హ॥49॥

మనసా తు ప్రదుష్టేన నగ్నాం పశ్యంతి యే స్త్రియం
రోగార్తాస్తే భవంతీహ నరా దుష్కృతకర్మిణః॥50॥

యే తు మూఢా దురాచారా వియోనౌ మైథునే రతాః
పురుషేషు సుదుష్ప్రజ్ఞాః క్లీబత్వముపయాంతి తే॥51॥

పశూంశ్చ యే బంధయంతి యే చైవ గురుతల్పగాః
ప్రకీర్ణమైథునా యే చ క్లీబా జాయంతి తే నరాః॥52॥

ఉమోవాచ

సావద్యం కిం ను వై కర్మ నిరవద్యం తథైవ చ
శ్రేయః కుర్వన్నవాప్నోతి మానవో దేవసత్తమ॥53॥

మహేశ్వర ఉవాచ

శ్రేయాంసం మార్గమాతిష్ఠన్సదా యః పృచ్ఛతే ద్విజాన్
ధర్మాన్వేషీ గుణాకాంక్షీ స స్వర్గం సముపాశ్నుతే॥54॥

యది మానుషతాం దేవి కదాచిత్స నిగచ్ఛతి
మేధావీ ధారణాయుక్తః ప్రాజ్ఞస్తత్రాభిజాయతే॥55॥

ఏష దేవి సతాం ధర్మో మంతవ్యో భూతికారకః
నృణాం హితార్థాయ తవ మయా వై సముదాహృతః॥56॥

ఉమోవాచ

అపరే స్వల్పవిజ్ఞానా ధర్మవిద్వేషిణో నరాః
బ్రాహ్మణాన్వేదవిదుషో నేచ్ఛంతి పరిసర్పితుం॥57॥

వ్రతవంతో నరాః కేచిచ్ఛ్రద్ధాదమపరాయణాః
అవ్రతా భ్రష్టనియమాస్తథాన్యే రాక్షసోపమాః॥58॥

యజ్వానశ్చ తథైవాన్యే నిర్హోమాశ్చ తథాపరే
కేన కర్మవిపాకేన భవంతీహ వదస్వ మే॥59॥

మహేశ్వర ఉవాచ

ఆగమాల్లోకధర్మాణాం మర్యాదాః పూర్వనిర్మితాః
ప్రామాణ్యేనానువర్తంతే దృశ్యంతే హి దృఢవ్రతాః॥60॥

అధర్మం ధర్మమిత్యాహుర్యే చ మోహవశం గతాః
అవ్రతా నష్టమర్యాదాస్తే ప్రోక్తా బ్రహ్మరాక్షసాః॥61॥

తే చేత్కాలకృతోద్యోగాత్సంభవంతీహ మానుషాః
నిర్హోమా నిర్వషట్కారాస్తే భవంతి నరాధమాః॥62॥

ఏష దేవి మయా సర్వః సంశయచ్ఛేదనాయ తే
కుశలాకుశలో నృణాం వ్యాఖ్యాతో ధర్మసాగరః॥63॥

—♦ అధ్యాయము 134 ♦—

మహేశ్వర ఉవాచ

పరావరజ్ఞే ధర్మజ్ఞే తపోవననివాసిని
సాధ్వి సుభ్రు సుకేశాంతే హిమవత్పర్వతాత్మజే॥1॥

దక్షే శమదమోపేతే నిర్మమే ధర్మచారిణి
పృచ్ఛామి త్వాం వరారోహే పృష్టా వద మమేప్సితం॥2॥

సావిత్రీ బ్రహ్మణః సాధ్వీ కౌశికస్య శచీ సతీ
మార్తండజస్య ధూమోర్ణా ఋద్ధిర్వైశ్రవణస్య చ॥3॥

వరుణస్య తతో గౌరీ సూర్యస్య చ సువర్చలా
రోహిణీ శశినః సాధ్వీ స్వాహా చైవ విభావసోః॥4॥

అదితిః కశ్యపస్యాథ సర్వాస్తాః పతిదేవతాః
పృష్టాశ్చోపాసితాశ్చైవ తాస్త్వయా దేవి నిత్యశః॥5॥

తేన త్వాం పరిపృచ్ఛామి ధర్మజ్ఞే ధర్మవాదిని
స్త్రీధర్మం శ్రోతుమిచ్ఛామి త్వయోదాహృతమాదితః॥6॥

సహధర్మచరీ మే త్వం సమశీలా సమవ్రతా
సమానసారవీర్యా చ తపస్తీవ్రం కృతం చ తే
త్వయా హ్యుక్తో విశేషేణ ప్రమాణత్వముపైష్యతి॥7॥

స్త్రియశ్చైవ విశేషేణ స్త్రీజనస్య గతిః సదా
గౌర్గాం గచ్ఛతి సుశ్రోణి లోకేష్వేషా స్థితిః సదా॥8॥

మమ చార్ధం శరీరస్య మమ చార్ధాద్వినిఃసృతా
సురకార్యకరీ చ త్వం లోకసంతానకారిణీ॥9॥

తవ సర్వః సువిదితః స్త్రీధర్మః శాశ్వతః శుభే
తస్మాదశేషతో బ్రూహి స్త్రీధర్మం విస్తరేణ మే॥10॥

ఉమోవాచ

భగవన్సర్వభూతేశ భూతభవ్యభవోద్భవ
త్వత్ప్రభావాదియం దేవ వాక్చైవ ప్రతిభాతి మే॥11॥

ఇమాస్తు నద్యో దేవేశ సర్వతీర్థోదకైర్యుతాః
ఉపస్పర్శనహేతోస్త్వా సమీపస్థా ఉపాసతే॥12॥

ఏతాభిః సహ సంమంత్ర్య ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః
ప్రభవన్యోఽనహంవాదీ స వై పురుష ఉచ్యతే॥13॥

స్త్రీ చ భూతేశ సతతం స్త్రియమేవానుధావతి
మయా సంమానితాశ్చైవ భవిష్యంతి సరిద్వరాః॥14॥

ఏషా సరస్వతీ పుణ్యా నదీనాముత్తమా నదీ
ప్రథమా సర్వసరితాం నదీ సాగరగామినీ॥15॥

విపాశా చ వితస్తా చ చంద్రభాగా ఇరావతీ
శతద్రుర్దేవికా సింధుః కౌశికీ గోమతీ తథా॥16॥

తథా దేవనదీ చేయం సర్వతీర్థాభిసంవృతా
గగనాద్గాం గతా దేవీ గంగా సర్వసరిద్వరా॥17॥

ఇత్యుక్త్వా దేవదేవస్య పత్నీ ధర్మభృతాం వరా
స్మితపూర్వమివాభాష్య సర్వాస్తాః సరితస్తదా॥18॥

అపృచ్ఛద్దేవమహిషీ స్త్రీధర్మం ధర్మవత్సలా
స్త్రీధర్మకుశలాస్తా వై గంగాద్యాః సరితాం వరాః॥19॥

అయం భగవతా దత్తః ప్రశ్నః స్త్రీధర్మసంశ్రితః
తం తు సంమంత్ర్య యుష్మాభిర్వక్తుమిచ్ఛామి శంకరే॥20॥

న చైకసాధ్యం పశ్యామి విజ్ఞానం భువి కస్యచిత్
దివి వా సాగరగమాస్తేన వో మానయామ్యహం॥21॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏవం సర్వాః సరిచ్ఛ్రేష్ఠాః పృష్టాః పుణ్యతమాః శివాః
తతో దేవనదీ గంగా నియుక్తా ప్రతిపూజ్య తాం॥22॥

బహ్వీభిర్బుద్ధిభిః స్ఫీతా స్త్రీధర్మజ్ఞా శుచిస్మితా
శైలరాజసుతాం దేవీం పుణ్యా పాపాపహాం శివాం॥23॥

బుద్ధ్యా వినయసంపన్నా సర్వజ్ఞానవిశారదా
సస్మితం బహుబుద్ధ్యాఢ్యా గంగా వచనమబ్రవీత్॥24॥

ధన్యాః స్మోఽనుగృహీతాః స్మో దేవి ధర్మపరాయణా
యా త్వం సర్వజగన్మాన్యా నదీర్మానయసేఽనఘే॥25॥

ప్రభవన్పృచ్ఛతే యో హి సంమానయతి వా పునః
నూనం జనమదుష్టాత్మా పండితాఖ్యాం స గచ్ఛతి॥26॥

జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నానూహాపోహవిశారదాన్
ప్రవక్తౄన్పృచ్ఛతే యోఽన్యాన్స వై నా పదమర్ఛతి॥27॥

అన్యథా బహుబుద్ధ్యాఢ్యో వాక్యం వదతి సంసది
అన్యథైవ హ్యహంమానీ దుర్బలం వదతే వచః॥28॥

దివ్యజ్ఞానే దివి శ్రేష్ఠే దివ్యపుణ్యే సదోత్థితే
త్వమేవార్హసి నో దేవి స్త్రీధర్మమనుశాసితుం॥29॥

భీష్మ ఉవాచ

తతః సారాధితా దేవీ గంగయా బహుభిర్గుణైః
ప్రాహ సర్వమశేషేణ స్త్రీధర్మం సురసుందరీ॥30॥

స్త్రీధర్మో మాం ప్రతి యథా ప్రతిభాతి యథావిధి
తమహం కీర్తయిష్యామి తథైవ ప్రథితో భవేత్॥31॥

స్త్రీధర్మః పూర్వ ఏవాయం వివాహే బంధుభిః కృతః
సహధర్మచరీ భర్తుర్భవత్యగ్నిసమీపతః॥32॥

సుస్వభావా సువచనా సువృత్తా సుఖదర్శనా
అనన్యచిత్తా సుముఖీ భర్తుః సా ధర్మచారిణీ॥33॥

సా భవేద్ధర్మపరమా సా భవేద్ధర్మభాగినీ
దేవవత్సతతం సాధ్వీ యా భర్తారం ప్రపశ్యతి॥34॥

శుశ్రూషాం పరిచారం చ దేవవద్యా కరోతి చ
నాన్యభావా హ్యవిమనాః సువ్రతా సుఖదర్శనా॥35॥

పుత్రవక్త్రమివాభీక్ష్ణం భర్తుర్వదనమీక్షతే
యా సాధ్వీ నియతాచారా సా భవేద్ధర్మచారిణీ॥36॥

శ్రుత్వా దంపతిధర్మం వై సహధర్మకృతం శుభం
అనన్యచిత్తా సుముఖీ భర్తుః సా ధర్మచారిణీ॥37॥

పరుషాణ్యపి చోక్తా యా దృష్టా వా క్రూరచక్షుషా
సుప్రసన్నముఖీ భర్తుర్యా నారీ సా పతివ్రతా॥38॥

న చంద్రసూర్యౌ న తరుం పుంనామ్నో యా నిరీక్షతే
భర్తృవర్జం వరారోహా సా భవేద్ధర్మచారిణీ॥39॥

దరిద్రం వ్యాధితం దీనమధ్వనా పరికర్శితం
పతిం పుత్రమివోపాస్తే సా నారీ ధర్మభాగినీ॥40॥

యా నారీ ప్రయతా దక్షా యా నారీ పుత్రిణీ భవేత్
పతిప్రియా పతిప్రాణా సా నారీ ధర్మభాగినీ॥41॥

శుశ్రూషాం పరిచర్యాం చ కరోత్యవిమనాః సదా
సుప్రతీతా వినీతా చ సా నారీ ధర్మభాగినీ॥42॥

న కామేషు న భోగేషు నైశ్వర్యే న సుఖే తథా
స్పృహా యస్యా యథా పత్యౌ సా నారీ ధర్మభాగినీ॥43॥

కల్యోత్థానరతా నిత్యం గురుశుశ్రూషణే రతా
సుసంమృష్టక్షయా చైవ గోశకృత్కృతలేపనా॥44॥

అగ్నికార్యపరా నిత్యం సదా పుష్పబలిప్రదా
దేవతాతిథిభృత్యానాం నిరుప్య పతినా సహ॥45॥

శేషాన్నముపభుంజానా యథాన్యాయం యథావిధి
తుష్టపుష్టజనా నిత్యం నారీ ధర్మేణ యుజ్యతే॥46॥

శ్వశ్రూశ్వశురయోః పాదౌ తోషయంతీ గుణాన్వితా
మాతాపితృపరా నిత్యం యా నారీ సా తపోధనా॥47॥

బ్రాహ్మణాందుర్బలానాథాందీనాంధకృపణాంస్తథా
బిభర్త్యన్నేన యా నారీ సా పతివ్రతభాగినీ॥48॥

వ్రతం చరతి యా నిత్యం దుశ్చరం లఘుసత్త్వయా
పతిచిత్తా పతిహితా సా పతివ్రతభాగినీ॥49॥

పుణ్యమేతత్తపశ్చైవ స్వర్గశ్చైష సనాతనః
యా నారీ భర్తృపరమా భవేద్భర్తృవ్రతా శివా॥50॥

పతిర్హి దేవో నారీణాం పతిర్బంధుః పతిర్గతిః
పత్యా సమా గతిర్నాస్తి దైవతం వా యథా పతిః॥51॥

పతిప్రసాదః స్వర్గో వా తుల్యో నార్యా న వా భవేత్
అహం స్వర్గం న హీచ్ఛేయం త్వయ్యప్రీతే మహేశ్వర॥52॥

యద్యకార్యమధర్మం వా యది వా ప్రాణనాశనం
పతిర్బ్రూయాద్దరిద్రో వా వ్యాధితో వా కథంచన॥53॥

ఆపన్నో రిపుసంస్థో వా బ్రహ్మశాపార్దితోఽపి వా
ఆపద్ధర్మాననుప్రేక్ష్య తత్కార్యమవిశంకయా॥54॥

ఏష దేవ మయా ప్రోక్తః స్త్రీధర్మో వచనాత్తవ
యా త్వేవంభావినీ నారీ సా భవేద్ధర్మభాగినీ॥55॥

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తు దేవేశః ప్రతిపూజ్య గిరేః సుతాం
లోకాన్విసర్జయామాస సర్వైరనుచరైః సహ॥56॥

తతో యయుర్భూతగణాః సరితశ్చ యథాగతం
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ ప్రణమ్య శిరసా భవం॥57॥

—♦ అధ్యాయము 135 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా ధర్మానశేషేణ పావనాని చ సర్వశః
యుధిష్ఠిరః శాంతనవం పునరేవాభ్యభాషత॥1॥

కిమేకం దైవతం లోకే కిం వాప్యేకం పరాయణం
స్తువంతః కం కమర్చంతః ప్రాప్నుయుర్మానవాః శుభం॥2॥

కో ధర్మః సర్వధర్మాణాం భవతః పరమో మతః
కిం జపన్ముచ్యతే జంతుర్జన్మసంసారబంధనాత్॥3॥

భీష్మ ఉవాచ

జగత్ప్రభుం దేవదేవమనంతం పురుషోత్తమం
స్తువన్నామసహస్రేణ పురుషః సతతోత్థితః॥4॥

తమేవ చార్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయం
ధ్యాయన్స్తువన్నమస్యంశ్చ యజమానస్తమేవ చ॥5॥

అనాదినిధనం విష్ణుం సర్వలోకమహేశ్వరం
లోకాధ్యక్షం స్తువన్నిత్యం సర్వదుఃఖాతిగో భవేత్॥6॥

బ్రహ్మణ్యం సర్వధర్మజ్ఞం లోకానాం కీర్తివర్ధనం
లోకనాథం మహద్భూతం సర్వభూతభవోద్భవం॥7॥

ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః
యద్భక్త్యా పుండరీకాక్షం స్తవైరర్చేన్నరః సదా॥8॥

పరమం యో మహత్తేజః పరమం యో మహత్తపః
పరమం యో మహద్బ్రహ్మ పరమం యః పరాయణం॥9॥

పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మంగలానాం చ మంగలం
దైవతం దేవతానాం చ భూతానాం యోఽవ్యయః పితా॥10॥

యతః సర్వాణి భూతాని భవంత్యాదియుగాగమే
యస్మింశ్చ ప్రలయం యాంతి పునరేవ యుగక్షయే॥11॥

తస్య లోకప్రధానస్య జగన్నాథస్య భూపతే
విష్ణోర్నామసహస్రం మే శృణు పాపభయాపహం॥12॥

యాని నామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః
ఋషిభిః పరిగీతాని తాని వక్ష్యామి భూతయే॥13॥

విశ్వం విష్ణుర్వషట్కారో భూతభవ్యభవత్ప్రభుః
భూతకృద్భూతభృద్భావో భూతాత్మా భూతభావనః॥14॥

పూతాత్మా పరమాత్మా చ ముక్తానాం పరమా గతిః
అవ్యయః పురుషః సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞోఽక్షర ఏవ చ॥15॥

యోగో యోగవిదాం నేతా ప్రధానపురుషేశ్వరః
నారసింహవపుః శ్రీమాన్కేశవః పురుషోత్తమః॥16॥

సర్వః శర్వః శివః స్థాణుర్భూతాదిర్నిధిరవ్యయః
సంభవో భావనో భర్తా ప్రభవః ప్రభురీశ్వరః॥17॥

స్వయంభూః శంభురాదిత్యః పుష్కరాక్షో మహాస్వనః
అనాదినిధనో ధాతా విధాతా ధాతురుత్తమః॥18॥

అప్రమేయో హృషీకేశః పద్మనాభోఽమరప్రభుః
విశ్వకర్మా మనుస్త్వష్టా స్థవిష్ఠః స్థవిరో ధ్రువః॥19॥

అగ్రాహ్యః శాశ్వతః కృష్ణో లోహితాక్షః ప్రతర్దనః
ప్రభూతస్త్రికకుబ్ధామ పవిత్రం మంగలం పరం॥20॥

ఈశానః ప్రాణదః ప్రాణో జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠః ప్రజాపతిః
హిరణ్యగర్భో భూగర్భో మాధవో మధుసూదనః॥21॥

ఈశ్వరో విక్రమీ ధన్వీ మేధావీ విక్రమః క్రమః
అనుత్తమో దురాధర్షః కృతజ్ఞః కృతిరాత్మవాన్॥22॥

సురేశః శరణం శర్మ విశ్వరేతాః ప్రజాభవః
అహః సంవత్సరో వ్యాలః ప్రత్యయః సర్వదర్శనః॥23॥

అజః సర్వేశ్వరః సిద్ధః సిద్ధిః సర్వాదిరచ్యుతః
వృషాకపిరమేయాత్మా సర్వయోగవినిఃసృతః॥24॥

వసుర్వసుమనాః సత్యః సమాత్మా సంమితః సమః
అమోఘః పుండరీకాక్షో వృషకర్మా వృషాకృతిః॥25॥

రుద్రో బహుశిరా బభ్రుర్విశ్వయోనిః శుచిశ్రవాః
అమృతః శాశ్వతః స్థాణుర్వరారోహో మహాతపాః॥26॥

సర్వగః సర్వవిద్భానుర్విష్వక్సేనో జనార్దనః
వేదో వేదవిదవ్యంగో వేదాంగో వేదవిత్కవిః॥27॥

లోకాధ్యక్షః సురాధ్యక్షో ధర్మాధ్యక్షః కృతాకృతః
చతురాత్మా చతుర్వ్యూహశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్భుజః॥28॥

భ్రాజిష్ణుర్భోజనం భోక్తా సహిష్ణుర్జగదాదిజః
అనఘో విజయో జేతా విశ్వయోనిః పునర్వసుః॥29॥

ఉపేంద్రో వామనః ప్రాంశురమోఘః శుచిరూర్జితః
అతీంద్రః సంగ్రహః సర్గో ధృతాత్మా నియమో యమః॥30॥

వేద్యో వైద్యః సదాయోగీ వీరహా మాధవో మధుః
అతీంద్రియో మహామాయో మహోత్సాహో మహాబలః॥31॥

మహాబుద్ధిర్మహావీర్యో మహాశక్తిర్మహాద్యుతిః
అనిర్దేశ్యవపుః శ్రీమానమేయాత్మా మహాద్రిధృక్‌॥32॥

మహేష్వాసో మహీభర్తా శ్రీనివాసః సతాం గతిః
అనిరుద్ధః సురానందో గోవిందో గోవిదాం పతిః॥33॥

మరీచిర్దమనో హంసః సుపర్ణో భుజగోత్తమః
హిరణ్యనాభః సుతపాః పద్మనాభః ప్రజాపతిః॥34॥

అమృత్యుః సర్వదృక్సింహః సంధాతా సంధిమాన్స్థిరః
అజో దుర్మర్షణః శాస్తా విశ్రుతాత్మా సురారిహా॥35॥

గురుర్గురుతమో ధామ సత్యః సత్యపరాక్రమః
నిమిషోఽనిమిషః స్రగ్వీ వాచస్పతిరుదారధీః॥36॥

అగ్రణీర్గ్రామణీః శ్రీమాన్న్యాయో నేతా సమీరణః
సహస్రమూర్ధా విశ్వాత్మా సహస్రాక్షః సహస్రపాత్‌॥37॥

ఆవర్తనో నివృత్తాత్మా సంవృతః సంప్రమర్దనః
అహః సంవర్తకో వహ్నిరనిలో ధరణీధరః॥38॥

సుప్రసాదః ప్రసన్నాత్మా విశ్వధృగ్విశ్వభుగ్విభుః
సత్కర్తా సత్కృతః సాధుర్జహ్నుర్నారాయణో నరః॥39॥

అసంఖ్యేయోఽప్రమేయాత్మా విశిష్టః శిష్టకృచ్ఛుచిః
సిద్ధార్థః సిద్ధసంకల్పః సిద్ధిదః సిద్ధిసాధనః॥40॥

వృషాహీ వృషభో విష్ణుర్వృషపర్వా వృషోదరః
వర్ధనో వర్ధమానశ్చ వివిక్తః శ్రుతిసాగరః॥41॥

సుభుజో దుర్ధరో వాగ్మీ మహేంద్రో వసుదో వసుః
నైకరూపో బృహద్రూపః శిపివిష్టః ప్రకాశనః॥42॥

ఓజస్తేజో ద్యుతిధరః ప్రకాశాత్మా ప్రతాపనః
ఋద్ధః స్పష్టాక్షరో మంత్రశ్చంద్రాంశుర్భాస్కరద్యుతిః॥43॥

అమృతాంశూద్భవో భానుః శశబిందుః సురేశ్వరః
ఔషధం జగతః సేతుః సత్యధర్మపరాక్రమః॥44॥

భూతభవ్యభవన్నాథః పవనః పావనోఽనిలః
కామహా కామకృత్కాంతః కామః కామప్రదః ప్రభుః॥45॥

యుగాదికృద్యుగావర్తో నైకమాయో మహాశనః
అదృశ్యో వ్యక్తరూపశ్చ సహస్రజిదనంతజిత్‌॥46॥

ఇష్టో విశిష్టః శిష్టేష్టః శిఖండీ నహుషో వృషః
క్రోధహా క్రోధకృత్కర్తా విశ్వబాహుర్మహీధరః॥47॥

అచ్యుతః ప్రథితః ప్రాణః ప్రాణదో వాసవానుజః
అపాం నిధిరధిష్ఠానమప్రమత్తః ప్రతిష్ఠితః॥48॥

స్కందః స్కందధరో ధుర్యో వరదో వాయువాహనః
వాసుదేవో బృహద్భానురాదిదేవః పురందరః॥49॥

అశోకస్తారణస్తారః శూరః శౌరిర్జనేశ్వరః
అనుకూలః శతావర్తః పద్మీ పద్మనిభేక్షణః॥50॥

పద్మనాభోఽరవిందాక్షః పద్మగర్భః శరీరభృత్‌
మహర్ద్ధిరృద్ధో వృద్ధాత్మా మహాక్షో గరుడధ్వజః॥51॥

అతులః శరభో భీమః సమయజ్ఞో హవిర్హరిః
సర్వలక్షణలక్షణ్యో లక్ష్మీవాన్సమితింజయః॥52॥

విక్షరో రోహితో మార్గో హేతుర్దామోదరః సహః
మహీధరో మహాభాగో వేగవానమితాశనః॥53॥

ఉద్భవః క్షోభణో దేవః శ్రీగర్భః పరమేశ్వరః
కరణం కారణం కర్తా వికర్తా గహనో గుహః॥54॥

వ్యవసాయో వ్యవస్థానః సంస్థానః స్థానదో ధ్రువః
పరర్ద్ధిః పరమః స్పష్టస్తుష్టః పుష్టః శుభేక్షణః॥55॥

రామో విరామో విరతో మార్గో నేయో నయోఽనయః
వీరః శక్తిమతాం శ్రేష్ఠో ధర్మో ధర్మవిదుత్తమః॥56॥

వైకుంఠః పురుషః ప్రాణః ప్రాణదః ప్రణవః పృథుః
హిరణ్యగర్భః శత్రుఘ్నో వ్యాప్తో వాయురధోక్షజః॥57॥

ఋతుః సుదర్శనః కాలః పరమేష్ఠీ పరిగ్రహః
ఉగ్రః సంవత్సరో దక్షో విశ్రామో విశ్వదక్షిణః॥58॥

విస్తారః స్థావరః స్థాణుః ప్రమాణం బీజమవ్యయం
అర్థోఽనర్థో మహాకోశో మహాభోగో మహాధనః॥59॥

అనిర్విణ్ణః స్థవిష్ఠో భూర్ధర్మయూపో మహామఖః
నక్షత్రనేమిర్నక్షత్రీ క్షమః క్షామః సమీహనః॥60॥

యజ్ఞ ఇజ్యో మహేజ్యశ్చ క్రతుః సత్రం సతాం గతిః
సర్వదర్శీ విముక్తాత్మా సర్వజ్ఞో జ్ఞానముత్తమం॥61॥

సువ్రతః సుముఖః సూక్ష్మః సుఘోషః సుఖదః సుహృత్
మనోహరో జితక్రోధో వీరబాహుర్విదారణః॥62॥

స్వాపనః స్వవశో వ్యాపీ నైకాత్మా నైకకర్మకృత్
వత్సరో వత్సలో వత్సీ రత్నగర్భో ధనేశ్వరః॥63॥

ధర్మగుబ్ధర్మకృద్ధర్మీ సదసత్క్షరమక్షరం
అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుర్విధాతా కృతలక్షణః॥64॥

గభస్తినేమిః సత్త్వస్థః సింహో భూతమహేశ్వరః
ఆదిదేవో మహాదేవో దేవేశో దేవభృద్గురుః॥65॥

ఉత్తరో గోపతిర్గోప్తా జ్ఞానగమ్యః పురాతనః
శరీరభూతభృద్భోక్తా కపీంద్రో భూరిదక్షిణః॥66॥

సోమపోఽమృతపః సోమః పురుజిత్పురుసత్తమః
వినయో జయః సత్యసంధో దాశార్హః సాత్వతాం పతిః॥67॥

జీవో వినయితా సాక్షీ ముకుందోఽమితవిక్రమః
అంభోనిధిరనంతాత్మా మహోదధిశయోఽన్తకః॥68॥

అజో మహార్హః స్వాభావ్యో జితామిత్రః ప్రమోదనః
ఆనందో నందనో నందః సత్యధర్మా త్రివిక్రమః॥69॥

మహర్షిః కపిలాచార్యః కృతజ్ఞో మేదినీపతిః
త్రిపదస్త్రిదశాధ్యక్షో మహాశృంగః కృతాంతకృత్॥70॥

మహావరాహో గోవిందః సుషేణః కనకాంగదీ
గుహ్యో గభీరో గహనో గుప్తశ్చక్రగదాధరః॥71॥

వేధాః స్వాంగోఽజితః కృష్ణో దృఢః సంకర్షణోఽచ్యుతః
వరుణో వారుణో వృక్షః పుష్కరాక్షో మహామనాః॥72॥

భగవాన్భగహా నందీ వనమాలీ హలాయుధః
ఆదిత్యో జ్యోతిరాదిత్యః సహిష్ణుర్గతిసత్తమః॥73॥

సుధన్వా ఖండపరశుర్దారుణో ద్రవిణప్రదః
దివఃస్పృక్సర్వదృగ్వ్యాసో వాచస్పతిరయోనిజః ॥74॥

త్రిసామా సామగః సామ నిర్వాణం భేషజం భిషక్
సంన్యాసకృచ్ఛమః శాంతో నిష్ఠా శాంతిః పరాయణం ॥75॥

శుభాంగః శాంతిదః స్రష్టా కుముదః కువలేశయః
గోహితో గోపతిర్గోప్తా వృషభాక్షో వృషప్రియః ॥76॥

అనివర్తీ నివృత్తాత్మా సంక్షేప్తా క్షేమకృచ్ఛివః
శ్రీవత్సవక్షాః శ్రీవాసః శ్రీపతిః శ్రీమతాం వరః ॥77॥

శ్రీదః శ్రీశః శ్రీనివాసః శ్రీనిధిః శ్రీవిభావనః
శ్రీధరః శ్రీకరః శ్రేయః శ్రీమాల్లోకత్రయాశ్రయః ॥78॥

స్వక్షః స్వంగః శతానందో నందిర్జ్యోతిర్గణేశ్వరః
విజితాత్మా విధేయాత్మా సత్కీర్తిశ్ఛిన్నసంశయః ॥79॥

ఉదీర్ణః సర్వతశ్చక్షురనీశః శాశ్వతః స్థిరః
భూశయో భూషణో భూతిర్విశోకః శోకనాశనః ॥80॥

అర్చిష్మానర్చితః కుంభో విశుద్ధాత్మా విశోధనః
అనిరుద్ధోఽప్రతిరథః ప్రద్యుమ్నోఽమితవిక్రమః ॥81॥

కాలనేమినిహా వీరః శూరః శౌరిర్జనేశ్వరః
త్రిలోకాత్మా త్రిలోకేశః కేశవః కేశిహా హరిః ॥82॥

కామదేవః కామపాలః కామీ కాంతః కృతాగమః
అనిర్దేశ్యవపుర్విష్ణుర్వీరోఽనంతో ధనంజయః ॥83॥

బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మకృద్బ్రహ్మా బ్రహ్మ బ్రహ్మవివర్ధనః
బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణో బ్రహ్మీ బ్రహ్మజ్ఞో బ్రాహ్మణప్రియః ॥84॥

మహాక్రమో మహాకర్మా మహాతేజా మహోరగః
మహాక్రతుర్మహాయజ్వా మహాయజ్ఞో మహాహవిః ॥85॥

స్తవ్యః స్తవప్రియః స్తోత్రం స్తుతిః స్తోతా రణప్రియః
పూర్ణః పూరయితా పుణ్యః పుణ్యకీర్తిరనామయః ॥86॥

మనోజవస్తీర్థకరో వసురేతా వసుప్రదః
వసుప్రదో వాసుదేవో వసుర్వసుమనా హవిః ॥87॥

సద్గతిః సత్కృతిః సత్తా సద్భూతిః సత్పరాయణః
శూరసేనో యదుశ్రేష్ఠః సన్నివాసః సుయామునః ॥88॥

భూతావాసో వాసుదేవో సర్వాసునిలయోఽనలః
దర్పహా దర్పదో దృప్తో దుర్ధరోఽథాపరాజితః ॥89॥

విశ్వమూర్తిర్మహామూర్తిర్దీప్తమూర్తిరమూర్తిమాన్
అనేకమూర్తిరవ్యక్తః శతమూర్తిః శతాననః ॥90॥

ఏకో నైకః సవః కః కిం యత్తత్పదమనుత్తమం
లోకబంధుర్లోకనాథో మాధవో భక్తవత్సలః ॥91॥

సువర్ణవర్ణో హేమాంగో వరాంగశ్చందనాంగదీ
వీరహా విషమః శూన్యో ఘృతాశీరచలశ్చలః ॥92॥

అమానీ మానదో మాన్యో లోకస్వామీ త్రిలోకధృక్
సుమేధా మేధజో ధన్యః సత్యమేధా ధరాధరః ॥93॥

తేజో వృషో ద్యుతిధరః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
ప్రగ్రహో నిగ్రహోఽవ్యగ్రో నైకశృంగో గదాగ్రజః ॥94॥

చతుర్మూర్తిశ్చతుర్బాహుశ్చతుర్వ్యూహశ్చతుర్గతిః
చతురాత్మా చతుర్భావశ్చతుర్వేదవిదేకపాత్॥95॥

సమావర్తో నివృత్తాత్మా దుర్జయో దురతిక్రమః
దుర్లభో దుర్గమో దుర్గో దురావాసో దురారిహా॥96॥

శుభాంగో లోకసారంగః సుతంతుస్తంతువర్ధనః
ఇంద్రకర్మా మహాకర్మా కృతకర్మా కృతాగమః॥97॥

ఉద్భవః సుందరః సుందో రత్ననాభః సులోచనః
అర్కో వాజసనః శృంగీ జయంతః సర్వవిజ్జయీ॥98॥

సువర్ణబిందురక్షోభ్యః సర్వవాగీశ్వరేశ్వరః
మహాహ్రదో మహాగర్తో మహాభూతో మహానిధిః॥99॥

కుముదః కుందరః కుందః పర్జన్యః పవనోఽనిలః
అమృతాంశోఽమృతవపుః సర్వజ్ఞః సర్వతోముఖః॥100॥

సులభః సువ్రతః సిద్ధః శత్రుజిచ్ఛత్రుతాపనః
న్యగ్రోధోదుంబరోఽశ్వత్థశ్చాణూరాంధ్రనిషూదనః॥101॥

సహస్రార్చిః సప్తజిహ్వః సప్తైధాః సప్తవాహనః
అమూర్తిరనఘోఽచింత్యో భయకృద్భయనాశనః॥102॥

అణుర్బృహత్కృశః స్థూలో గుణభృన్నిర్గుణో మహాన్
అధృతః స్వధృతః స్వాస్యః ప్రాగ్వంశో వంశవర్ధనః॥103॥

భారభృత్కథితో యోగీ యోగీశః సర్వకామదః
ఆశ్రమః శ్రమణః క్షామః సుపర్ణో వాయువాహనః॥104॥

ధనుర్ధరో ధనుర్వేదో దండో దమయితా దమః
అపరాజితః సర్వసహో నియంతా నియమో యమః॥105॥

సత్త్వవాన్సాత్త్వికః సత్యః సత్యధర్మపరాయణః
అభిప్రాయః ప్రియార్హోఽర్హః ప్రియకృత్ప్రీతివర్ధనః॥106॥

విహాయసగతిర్జ్యోతిః సురుచిర్హుతభుగ్విభుః
రవిర్విరోచనః సూర్యః సవితా రవిలోచనః॥107॥

అనంతో హుతభుగ్భోక్తా సుఖదో నైకదోఽగ్రజః
అనిర్విణ్ణః సదామర్షీ లోకాధిష్ఠానమద్భుతం॥108॥

సనాత్సనాతనతమః కపిలః కపిరవ్యయః
స్వస్తిదః స్వస్తికృత్స్వస్తి స్వస్తిభుక్స్వస్తిదక్షిణః॥109॥

అరౌద్రః కుండలీ చక్రీ విక్రమ్యూర్జితశాసనః
శబ్దాతిగః శబ్దసహః శిశిరః శర్వరీకరః॥110॥

అక్రూరః పేశలో దక్షో దక్షిణః క్షమిణాం వరః
విద్వత్తమో వీతభయః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః॥111॥

ఉత్తారణో దుష్కృతిహా పుణ్యో దుఃస్వప్ననాశనః
వీరహా రక్షణః సంతో జీవనః పర్యవస్థితః॥112॥

అనంతరూపోఽనంతశ్రీర్జితమన్యుర్భయాపహః
చతురస్రో గభీరాత్మా విదిశో వ్యాదిశో దిశః॥113॥

అనాదిర్భూర్భువో లక్ష్మీః సువీరో రుచిరాంగదః
జననో జనజన్మాదిర్భీమో భీమపరాక్రమః॥114॥

ఆధారనిలయో ధాతా పుష్పహాసః ప్రజాగరః
ఊర్ధ్వగః సత్పథాచారః ప్రాణదః ప్రణవః పణః॥115॥

ప్రమాణం ప్రాణనిలయః ప్రాణకృత్ప్రాణజీవనః
తత్త్వం తత్త్వవిదేకాత్మా జన్మమృత్యుజరాతిగః ॥116॥

భూర్భువః స్వస్తరుస్తారః సవితా ప్రపితామహః
యజ్ఞో యజ్ఞపతిర్యజ్వా యజ్ఞాంగో యజ్ఞవాహనః ॥117॥

యజ్ఞభృద్యజ్ఞకృద్యజ్ఞీ యజ్ఞభుగ్యజ్ఞసాధనః
యజ్ఞాంతకృద్యజ్ఞగుహ్యమన్నమన్నాద ఏవ చ ॥118॥

ఆత్మయోనిః స్వయంజాతో వైఖానః సామగాయనః
దేవకీనందనః స్రష్టా క్షితీశః పాపనాశనః ॥119॥

శంఖభృన్నందకీ చక్రీ శార్ఙ్గధన్వా గదాధరః
రథాంగపాణిరక్షోభ్యః సర్వప్రహరణాయుధః ॥120॥

ఇతీదం కీర్తనీయస్య కేశవస్య మహాత్మనః
నామ్నాం సహస్రం దివ్యానామశేషేణ ప్రకీర్తితం ॥121॥

య ఇదం శృణుయాన్నిత్యం యశ్చాపి పరికీర్తయేత్
నాశుభం ప్రాప్నుయాత్కించిత్సోఽముత్రేహ చ మానవః ॥122॥

వేదాంతగో బ్రాహ్మణః స్యాత్క్షత్రియో విజయీ భవేత్
వైశ్యో ధనసమృద్ధః స్యాచ్ఛూద్రః సుఖమవాప్నుయాత్ ॥123॥

ధర్మార్థీ ప్రాప్నుయాద్ధర్మమర్థార్థీ చార్థమాప్నుయాత్
కామానవాప్నుయాత్కామీ ప్రజార్థీ చాప్నుయాత్ప్రజాః ॥124॥

భక్తిమాన్యః సదోత్థాయ శుచిస్తద్గతమానసః
సహస్రం వాసుదేవస్య నామ్నామేతత్ప్రకీర్తయేత్ ॥125॥

యశః ప్రాప్నోతి విపులం జ్ఞాతిప్రాధాన్యమేవ చ
అచలాం శ్రియమాప్నోతి శ్రేయశ్చాప్నోత్యనుత్తమం ॥126॥

న భయం క్వచిదాప్నోతి వీర్యం తేజశ్చ విందతి
భవత్యరోగో ద్యుతిమాన్బలరూపగుణాన్వితః ॥127॥

రోగార్తో ముచ్యతే రోగాద్బద్ధో ముచ్యేత బంధనాత్
భయాన్ముచ్యేత భీతశ్చ ముచ్యేతాపన్న ఆపదః ॥128॥

దుర్గాణ్యతితరత్యాశు పురుషః పురుషోత్తమం
స్తువన్నామసహస్రేణ నిత్యం భక్తిసమన్వితః ॥129॥

వాసుదేవాశ్రయో మర్త్యో వాసుదేవపరాయణః
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా యాతి బ్రహ్మ సనాతనం ॥130॥

న వాసుదేవభక్తానామశుభం విద్యతే క్వచిత్
జన్మమృత్యుజరావ్యాధిభయం వాప్యుపజాయతే ॥131॥

ఇమం స్తవమధీయానః శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః
యుజ్యేతాత్మసుఖక్షాంతిశ్రీధృతిస్మృతికీర్తిభిః ॥132॥

న క్రోధో న చ మాత్సర్యం న లోభో నాశుభా మతిః
భవంతి కృతపుణ్యానాం భక్తానాం పురుషోత్తమే ॥133॥

ద్యౌః సచంద్రార్కనక్షత్రా ఖం దిశో భూర్మహోదధిః
వాసుదేవస్య వీర్యేణ విధృతాని మహాత్మనః ॥134॥

ససురాసురగంధర్వం సయక్షోరగరాక్షసం
జగద్వశే వర్తతేదం కృష్ణస్య సచరాచరం ॥135॥

ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిః సత్త్వం తేజో బలం ధృతిః
వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ ॥136॥

సర్వాగమానామాచారః ప్రథమం పరికల్ప్యతే
ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుతః॥137॥

ఋషయః పితరో దేవా మహాభూతాని ధాతవః
జంగమాజంగమం చేదం జగన్నారాయణోద్భవం॥138॥

యోగో జ్ఞానం తథా సాంఖ్యం విద్యాః శిల్పాని కర్మ చ
వేదాః శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్సర్వం జనార్దనాత్॥139॥

ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః
త్రీల్లోకాన్వ్యాప్య భూతాత్మా భుంక్తే విశ్వభుగవ్యయః॥140॥

ఇమం స్తవం భగవతో విష్ణోర్వ్యాసేన కీర్తితం
పఠేద్య ఇచ్ఛేత్పురుషః శ్రేయః ప్రాప్తుం సుఖాని చ॥141॥

విశ్వేశ్వరమజం దేవం జగతః ప్రభవాప్యయం
భజంతి యే పుష్కరాక్షం న తే యాంతి పరాభవం॥142॥

—♦ అధ్యాయము 136 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కే పూజ్యాః కే నమస్కార్యాః కథం వర్తేత కేషు చ
కిమాచారః కీదృశేషు పితామహ న రిష్యతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

బ్రాహ్మణానాం పరిభవః సాదయేదపి దేవతాః
బ్రాహ్మణానాం నమస్కర్తా యుధిష్ఠిర న రిష్యతే॥2॥

తే పూజ్యాస్తే నమస్కార్యా వర్తేథాస్తేషు పుత్రవత్
తే హి లోకానిమాన్సర్వాంధారయంతి మనీషిణః॥3॥

బ్రాహ్మణాః సర్వలోకానాం మహాంతో ధర్మసేతవః
ధనత్యాగాభిరామాశ్చ వాక్సంయమరతాశ్చ యే॥4॥

రమణీయాశ్చ భూతానాం నిధానం చ ధృతవ్రతాః
ప్రణేతారశ్చ లోకానాం శాస్త్రాణాం చ యశస్వినః॥5॥

తపో యేషాం ధనం నిత్యం వాక్చైవ విపులం బలం
ప్రభవశ్చాపి ధర్మాణాం ధర్మజ్ఞాః సూక్ష్మదర్శినః॥6॥

ధర్మకామాః స్థితా ధర్మే సుకృతైర్ధర్మసేతవః
యానుపాశ్రిత్య జీవంతి ప్రజాః సర్వాశ్చతుర్విధాః॥7॥

పంథానః సర్వనేతారో యజ్ఞవాహాః సనాతనాః
పితృపైతామహీం గుర్వీముద్వహంతి ధురం సదా॥8॥

ధురి యే నావసీదంతి విషమే సద్గవా ఇవ
పితృదేవాతిథిముఖా హవ్యకవ్యాగ్రభోజినః॥9॥

భోజనాదేవ యే లోకాంస్త్రాయంతే మహతో భయాత్
దీపాః సర్వస్య లోకస్య చక్షుశ్చక్షుష్మతామపి॥10॥

సర్వశిల్పాదినిధయో నిపుణాః సూక్ష్మదర్శినః
గతిజ్ఞాః సర్వభూతానామధ్యాత్మగతిచింతకాః॥11॥

ఆదిమధ్యావసానానాం జ్ఞాతారశ్ఛిన్నసంశయాః
పరావరవిశేషజ్ఞా గంతారః పరమాం గతిం॥12॥

విముక్తా ధుతపాప్మానో నిర్ద్వంద్వా నిష్పరిగ్రహాః
మానార్హా మానితా నిత్యం జ్ఞానవిద్భిర్మహాత్మభిః॥13॥

చందనే మలపంకే చ భోజనేఽభోజనే సమాః
సమం యేషాం దుకూలం చ శాణక్షౌమాజినాని చ॥14॥

తిష్ఠేయురప్యభుంజానా బహూని దివసాన్యపి
శోషయేయుశ్చ గాత్రాణి స్వాధ్యాయైః సంయతేంద్రియాః॥15॥

అదైవం దైవతం కుర్యుర్దైవతం చాప్యదైవతం
లోకానన్యాన్సృజేయుశ్చ లోకపాలాంశ్చ కోపితాః॥16॥

అపేయః సాగరో యేషామభిశాపాన్మహాత్మనాం
యేషాం కోపాగ్నిరద్యాపి దండకే నోపశామ్యతి॥17॥

దేవానామపి యే దేవాః కారణం కారణస్య చ
ప్రమాణస్య ప్రమాణం చ కస్తానభిభవేద్బుధః॥18॥

యేషాం వృద్ధశ్చ బాలశ్చ సర్వః సంమానమర్హతి
తపోవిద్యావిశేషాత్తు మానయంతి పరస్పరం॥19॥

అవిద్వాన్బ్రాహ్మణో దేవః పాత్రం వై పావనం మహత్
విద్వాన్భూయస్తరో దేవః పూర్ణసాగరసంనిభః॥20॥

అవిద్వాంశ్చైవ విద్వాంశ్చ బ్రాహ్మణో దైవతం మహత్
ప్రణీతశ్చాప్రణీతశ్చ యథాగ్నిర్దైవతం మహత్॥21॥

శ్మశానే హ్యపి తేజస్వీ పావకో నైవ దుష్యతి
హవిర్యజ్ఞేషు చ వహన్భూయ ఏవాభిశోభతే॥22॥

ఏవం యద్యప్యనిష్టేషు వర్తతే సర్వకర్మసు
సర్వథా బ్రాహ్మణో మాన్యో దైవతం విద్ధి తత్పరం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 137 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కాం తు బ్రాహ్మణపూజాయాం వ్యుష్టిం దృష్ట్వా జనాధిప
కం వా కర్మోదయం మత్వా తానర్చసి మహామతే॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
పవనస్య చ సంవాదమర్జునస్య చ భారత॥2॥

సహస్రభుజభృచ్ఛ్రీమాన్కార్తవీర్యోఽభవత్ప్రభుః
అస్య లోకస్య సర్వస్య మాహిష్మత్యాం మహాబలః॥3॥

స తు రత్నాకరవతీం సద్వీపాం సాగరాంబరాం
శశాస సర్వాం పృథివీం హైహయః సత్యవిక్రమః॥4॥

స్వవిత్తం తేన దత్తం తు దత్తాత్రేయాయ కారణే
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య వినయం శ్రుతమేవ చ॥5॥

ఆరాధయామాస చ తం కృతవీర్యాత్మజో మునిం
న్యమంత్రయత సంహృష్టః స ద్విజశ్చ వరైస్త్రిభిః ॥6॥

స వరైశ్ఛందితస్తేన నృపో వచనమబ్రవీత్
సహస్రబాహుర్భూయాం వై చమూమధ్యే గృహేఽన్యథా ॥7॥

మమ బాహుసహస్రం తు పశ్యంతాం సైనికా రణే
విక్రమేణ మహీం కృత్స్నాం జయేయం విపులవ్రత
తాం చ ధర్మేణ సంప్రాప్య పాలయేయమతంద్రితః ॥8॥

చతుర్థం తు వరం యాచే త్వామహం ద్విజసత్తమ
తం మమానుగ్రహకృతే దాతుమర్హస్యనిందిత
అనుశాసంతు మాం సంతో మిథ్యావృత్తం తదాశ్రయం ॥9॥

ఇత్యుక్తః స ద్విజః ప్రాహ తథాస్త్వితి నరాధిపం
ఏవం సమభవంస్తస్య వరాస్తే దీప్తతేజసః ॥10॥

తతః స రథమాస్థాయ జ్వలనార్కసమద్యుతిః
అబ్రవీద్వీర్యసంమోహాత్కో న్వస్తి సదృశో మయా
వీర్యధైర్యయశఃశౌచైర్విక్రమేణౌజసాపి వా ॥11॥

తద్వాక్యాంతే చాంతరిక్షే వాగువాచాశరీరిణీ
న త్వం మూఢ విజానీషే బ్రాహ్మణం క్షత్రియాద్వరం
సహితో బ్రాహ్మణేనేహ క్షత్రియో రక్షతి ప్రజాః ॥12॥

అర్జున ఉవాచ

కుర్యాం భూతాని తుష్టోఽహం క్రుద్ధో నాశం తథా నయే
కర్మణా మనసా వాచా న మత్తోఽస్తి వరో ద్విజః ॥13॥

పూర్వో బ్రహ్మోత్తరో వాదో ద్వితీయః క్షత్రియోత్తరః
త్వయోక్తౌ యౌ తు తౌ హేతూ విశేషస్త్వత్ర దృశ్యతే ॥14॥

బ్రాహ్మణాః సంశ్రితాః క్షత్రం న క్షత్రం బ్రాహ్మణాశ్రితం
శ్రితాన్బ్రహ్మోపధా విప్రాః ఖాదంతి క్షత్రియాన్భువి ॥15॥

క్షత్రియేష్వాశ్రితో ధర్మః ప్రజానాం పరిపాలనం
క్షత్రాద్వృత్తిర్బ్రాహ్మణానాం తైః కథం బ్రాహ్మణో వరః ॥16॥

సర్వభూతప్రధానాంస్తాన్భైక్షవృత్తీనహం సదా
ఆత్మసంభావితాన్విప్రాన్స్థాపయామ్యాత్మనో వశే ॥17॥

కథితం హ్యనయా సత్యం గాయత్ర్యా కన్యయా దివి
విజేష్యామ్యవశాన్సర్వాన్బ్రాహ్మణాంశ్చర్మవాససః ॥18॥

న చ మాం చ్యావయేద్రాష్ట్రాత్త్రిషు లోకేషు కశ్చన
దేవో వా మానుషో వాపి తస్మాజ్జ్యేష్ఠో ద్విజాదహం ॥19॥

అద్య బ్రహ్మోత్తరం లోకం కరిష్యే క్షత్రియోత్తరం
న హి మే సంయుగే కశ్చిత్సోఢుముత్సహతే బలం ॥20॥

అర్జునస్య వచః శ్రుత్వా విత్రస్తాభూన్నిశాచరీ
అథైనమంతరిక్షస్థస్తతో వాయురభాషత ॥21॥

త్యజైనం కలుషం భావం బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కురు
ఏతేషాం కుర్వతః పాపం రాష్ట్రక్షోభో హి తే భవేత్ ॥22॥

అథ వా త్వాం మహీపాల శమయిష్యంతి వై ద్విజాః
నిరసిష్యంతి వా రాష్ట్రాద్ధతోత్సాహం మహాబలాః ॥23॥

తం రాజా కస్త్వమిత్యాహ తతస్తం ప్రాహ మారుతః
వాయుర్వై దేవదూతోఽస్మి హితం త్వాం ప్రబ్రవీమ్యహం॥24॥

అర్జున ఉవాచ

అహో త్వయాద్య విప్రేషు భక్తిరాగః ప్రదర్శితః
యాదృశం పృథివీ భూతం తాదృశం బ్రూహి వై ద్విజం॥25॥

వాయోర్వా సదృశం కించిద్బ్రూహి త్వం బ్రాహ్మణోత్తమం
అపాం వై సదృశం బ్రూహి సూర్యస్య నభసోఽపి వా॥26॥

—♦ అధ్యాయము 138 ♦—

వాయురువాచ

శృణు మూఢ గుణాన్కాంశ్చిద్బ్రాహ్మణానాం మహాత్మనాం
యే త్వయా కీర్తితా రాజంస్తేభ్యోఽథ బ్రాహ్మణో వరః॥1॥

త్యక్త్వా మహీత్వం భూమిస్తు స్పర్ధయాంగనృపస్య హ
నాశం జగామ తాం విప్రో వ్యష్టంభయత కశ్యపః॥2॥

అక్షయా బ్రాహ్మణా రాజందివి చేహ చ నిత్యదా
అపిబత్తేజసా హ్యాపః స్వయమేవాంగిరాః పురా॥3॥

స తాః పిబన్క్షీరమివ నాతృప్యత మహాతపాః
అపూరయన్మహౌఘేన మహీం సర్వాం చ పార్థివ॥4॥

తస్మిన్నహం చ క్రుద్ధే వై జగత్త్యక్త్వా తతో గతః
వ్యతిష్ఠమగ్నిహోత్రే చ చిరమంగిరసో భయాత్॥5॥

అభిశప్తశ్చ భగవాన్గౌతమేన పురందరః
అహల్యాం కామయానో వై ధర్మార్థం చ న హింసితః॥6॥

తథా సముద్రో నృపతే పూర్ణో మృష్టేన వారిణా
బ్రాహ్మణైరభిశప్తః సల్లవణోదః కృతో విభో॥7॥

సువర్ణవర్ణో నిర్ధూమః సంహతోర్ధ్వశిఖః కవిః
క్రుద్ధేనాంగిరసా శప్తో గుణైరేతైర్వివర్జితః॥8॥

మరుతశ్చూర్ణితాన్పశ్య యేఽహసంత మహోదధిం
సువర్ణధారిణా నిత్యమవశప్తా ద్విజాతినా॥9॥

సమో న త్వం ద్విజాతిభ్యః శ్రేష్ఠం విద్ధి నరాధిప
గర్భస్థాన్బ్రాహ్మణాన్సమ్యఙ్నమస్యతి కిల ప్రభుః॥10॥

దండకానాం మహద్రాజ్యం బ్రాహ్మణేన వినాశితం
తాలజంఘం మహత్క్షత్రమౌర్వేణైకేన నాశితం॥11॥

త్వయా చ విపులం రాజ్యం బలం ధర్మః శ్రుతం తథా
దత్తాత్రేయప్రసాదేన ప్రాప్తం పరమదుర్లభం॥12॥

అగ్నిం త్వం యజసే నిత్యం కస్మాదర్జున బ్రాహ్మణం
స హి సర్వస్య లోకస్య హవ్యవాట్కిం న వేత్సి తం॥13॥

అథ వా బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠమను భూతానుపాలకం
కర్తారం జీవలోకస్య కస్మాజ్జానన్విముహ్యసే॥14॥

తథా ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా అవ్యక్తః ప్రభవాప్యయః
యేనేదం నిఖిలం విశ్వం జనితం స్థావరం చరం॥15॥

అండజాతం తు బ్రహ్మాణం కేచిదిచ్ఛంత్యపండితాః
అండాద్భిన్నాద్బభుః శైలా దిశోఽమ్బుః పృథివీ దివం॥16॥

ద్రష్టవ్యం నైతదేవం హి కథం జ్యాయస్తమో హి సః
స్మృతమాకాశమండం తు తస్మాజ్జాతః పితామహః॥17॥

తిష్ఠేత్కథమితి బ్రూహి న కించిద్ధి తదా భవేత్
అహంకార ఇతి ప్రోక్తః సర్వతేజోగతః ప్రభుః॥18॥

నాస్త్యండమస్తి తు బ్రహ్మా స రాజల్లోకభావనః
ఇత్యుక్తః స తదా తూష్ణీమభూద్వాయుస్తమబ్రవీత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 139 ♦—

వాయురువాచ

ఇమాం భూమిం బ్రాహ్మణేభ్యో దిత్సుర్వై దక్షిణాం పురా
అంగో నామ నృపో రాజంస్తతశ్చింతాం మహీ యయౌ॥1॥

ధారణీం సర్వభూతానామయం ప్రాప్య వరో నృపః
కథమిచ్ఛతి మాం దాతుం ద్విజేభ్యో బ్రహ్మణః సుతాం॥2॥

సాహం త్యక్త్వా గమిష్యామి భూమిత్వం బ్రహ్మణః పదం
అయం సరాష్ట్రో నృపతిర్మా భూదితి తతోఽగమత్॥3॥

తతస్తాం కశ్యపో దృష్ట్వా వ్రజంతీం పృథివీం తదా
ప్రవివేశ మహీం సద్యో ముక్త్వాత్మానం సమాహితః॥4॥

రుద్ధా సా సర్వతో జజ్ఞే తృణౌషధిసమన్వితా
ధర్మోత్తరా నష్టభయా భూమిరాసీత్తతో నృప॥5॥

ఏవం వర్షసహస్రాణి దివ్యాని విపులవ్రతః
త్రింశతం కశ్యపో రాజన్భూమిరాసీదతంద్రితః॥6॥

అథాగమ్య మహారాజ నమస్కృత్య చ కశ్యపం
పృథివీ కాశ్యపీ జజ్ఞే సుతా తస్య మహాత్మనః॥7॥

ఏష రాజన్నీదృశో వై బ్రాహ్మణః కశ్యపోఽభవత్
అన్యం ప్రబ్రూహి వాపి త్వం కశ్యపాత్క్షత్రియం వరం॥8॥

తూష్ణీం బభూవ నృపతిః పవనస్త్వబ్రవీత్పునః
శృణు రాజన్నుతథ్యస్య జాతస్యాంగిరసే కులే॥9॥

భద్రా సోమస్య దుహితా రూపేణ పరమా మతా
తస్యాస్తుల్యం పతిం సోమ ఉతథ్యం సమపశ్యత॥10॥

సా చ తీవ్రం తపస్తేపే మహాభాగా యశస్వినీ
ఉతథ్యం తు మహాభాగం తత్కృతేఽవరయత్తదా॥11॥

తత ఆహూయ సోతథ్యం దదావత్ర యశస్వినీం
భార్యార్థే స చ జగ్రాహ విధివద్భూరిదక్షిణ॥12॥

తాం త్వకామయత శ్రీమాన్వరుణః పూర్వమేవ హ
స చాగమ్య వనప్రస్థం యమునాయాం జహార తాం॥13॥

జలేశ్వరస్తు హృత్వా తామనయత్స్వపురం ప్రతి
పరమాద్భుతసంకాశం షట్సహస్రశతహ్రదం॥14॥

న హి రమ్యతరం కించిత్తస్మాదన్యత్పురోత్తమం
ప్రాసాదైరప్సరోభిశ్చ దివ్యైః కామైశ్చ శోభితం
తత్ర దేవస్తయా సార్ధం రేమే రాజంజలేశ్వరః॥15॥

అథాఖ్యాతముతథ్యాయ తతః పత్న్యవమర్దనం॥16॥

తచ్ఛ్రుత్వా నారదాత్సర్వముతథ్యో నారదం తదా
ప్రోవాచ గచ్ఛ బ్రూహి త్వం వరుణం పరుషం వచః
మద్వాక్యాన్ముంచ మే భార్యాం కస్మాద్వా హృతవానసి॥17॥

లోకపాలోఽసి లోకానాం న లోకస్య విలోపకః
సోమేన దత్తా భార్యా మే త్వయా చాపహృతాద్య వై॥18॥

ఇత్యుక్తో వచనాత్తస్య నారదేన జలేశ్వరః
ముంచ భార్యాముతథ్యస్యేత్యథ తం వరుణోఽబ్రవీత్
మమైషా సుప్రియా భార్యా నైనాముత్స్రష్టుముత్సహే॥19॥

ఇత్యుక్తో వరుణేనాథ నారదః ప్రాప్య తం మునిం
ఉతథ్యమబ్రవీద్వాక్యం నాతిహృష్టమనా ఇవ॥20॥

గలే గృహీత్వా క్షిప్తోఽస్మి వరుణేన మహామునే
న ప్రయచ్ఛతి తే భార్యాం యత్తే కార్యం కురుష్వ తత్॥21॥

నారదస్య వచః శ్రుత్వా క్రుద్ధః ప్రాజ్వలదంగిరాః
అపిబత్తేజసా వారి విష్టభ్య సుమహాతపాః॥22॥

పీయమానే చ సర్వస్మింస్తోయే వై సలిలేశ్వరః
సుహృద్భిః క్షిప్యమాణోఽపి నైవాముంచత తాం తదా॥23॥

తతః క్రుద్ధోఽబ్రవీద్భూమిముతథ్యో బ్రాహ్మణోత్తమః
దర్శయస్వ స్థలం భద్రే షట్సహస్రశతహ్రదం॥24॥

తతస్తదిరిణం జాతం సముద్రశ్చాపసర్పితః
తస్మాద్దేశాన్నదీం చైవ ప్రోవాచాసౌ ద్విజోత్తమః॥25॥

అదృశ్యా గచ్ఛ భీరు త్వం సరస్వతి మరుం ప్రతి
అపుణ్య ఏష భవతు దేశస్త్యక్తస్త్వయా శుభే॥26॥

తస్మిన్సంచూర్ణితే దేశే భద్రామాదాయ వారిపః
అదదాచ్ఛరణం గత్వా భార్యామాంగిరసాయ వై॥27॥

ప్రతిగృహ్య తు తాం భార్యాముతథ్యః సుమనాభవత్
ముమోచ చ జగద్దుఃఖాద్వరుణం చైవ హైహయ॥28॥

తతః స లబ్ధ్వా తాం భార్యాం వరుణం ప్రాహ ధర్మవిత్
ఉతథ్యః సుమహాతేజా యత్తచ్ఛృణు నరాధిప॥29॥

మయైషా తపసా ప్రాప్తా క్రోశతస్తే జలాధిప
ఇత్యుక్త్వా తాముపాదాయ స్వమేవ భవనం యయౌ॥30॥

ఏష రాజన్నీదృశో వై ఉతథ్యో బ్రాహ్మణర్షభః
బ్రవీమ్యహం బ్రూహి వా త్వముతథ్యాత్క్షత్రియం వరం॥31॥

—♦ అధ్యాయము 140 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా తూష్ణీమభూద్వాయుస్తతోఽబ్రవీత్
శృణు రాజన్నగస్త్యస్య మాహాత్మ్యం బ్రాహ్మణస్య హ॥1॥

అసురైర్నిర్జితా దేవా నిరుత్సాహాశ్చ తే కృతాః
యజ్ఞాశ్చైషాం హృతాః సర్వే పితృభ్యశ్చ స్వధా తథా॥2॥

కర్మేజ్యా మానవానాం చ దానవైర్హైహయర్షభ
భ్రష్టైశ్వర్యాస్తతో దేవాశ్చేరుః పృథ్వీమితి శ్రుతిః॥3॥

తతః కదాచిత్తే రాజందీప్తమాదిత్యవర్చసం
దదృశుస్తేజసా యుక్తమగస్త్యం విపులవ్రతం॥4॥

అభివాద్య చ తం దేవా దృష్ట్వా చ యశసా వృతం
ఇదమూచుర్మహాత్మానం వాక్యం కాలే జనాధిప॥5॥

దానవైర్యుధి భగ్నాః స్మ తథైశ్వర్యాచ్చ భ్రంశితాః
తదస్మాన్నో భయాత్తీవ్రాత్త్రాహి త్వం మునిపుంగవ॥6॥

ఇత్యుక్తః స తదా దేవైరగస్త్యః కుపితోఽభవత్
ప్రజజ్వాల చ తేజస్వీ కాలాగ్నిరివ సంక్షయే॥7॥

తేన దీప్తాంశుజాలేన నిర్దగ్ధా దానవాస్తదా
అంతరిక్షాన్మహారాజ న్యపతంత సహస్రశః॥8॥

దహ్యమానాస్తు తే దైత్యాస్తస్యాగస్త్యస్య తేజసా
ఉభౌ లోకౌ పరిత్యజ్య యయుః కాష్ఠాం స్మ దక్షిణాం॥9॥

బలిస్తు యజతే యజ్ఞమశ్వమేధం మహీం గతః
యేఽన్యే స్వస్థా మహీస్థాశ్చ తే న దగ్ధా మహాసురాః॥10॥

తతో లోకాః పునః ప్రాప్తాః సురైః శాంతం చ తద్రజః
అథైనమబ్రువందేవా భూమిష్ఠానసురాంజహి॥11॥

ఇత్యుక్త ఆహ దేవాన్స న శక్నోమి మహీగతాన్
దగ్ధుం తపో హి క్షీయేన్మే ధక్ష్యామీతి చ పార్థివ॥12॥

ఏవం దగ్ధా భగవతా దానవాః స్వేన తేజసా
అగస్త్యేన తదా రాజంస్తపసా భావితాత్మనా॥13॥

ఈదృశశ్చాప్యగస్త్యో హి కథితస్తే మయానఘ
బ్రవీమ్యహం బ్రూహి వా త్వమగస్త్యాత్క్షత్రియం వరం॥14॥

ఇత్యుక్తః స తదా తూష్ణీమభూద్వాయుస్తతోఽబ్రవీత్
శృణు రాజన్వసిష్ఠస్య ముఖ్యం కర్మ యశస్వినః॥15॥

ఆదిత్యాః సత్రమాసంత సరో వై మానసం ప్రతి
వసిష్ఠం మనసా గత్వా శ్రుత్వా తత్రాస్య గోచరం॥16॥

యజమానాంస్తు తాందృష్ట్వా వ్యగ్రాందీక్షానుకర్శితాన్
హంతుమిచ్ఛంతి శైలాభాః ఖలినో నామ దానవాః॥17॥

అదూరాత్తు తతస్తేషాం బ్రహ్మదత్తవరం సరః
హతా హతా వై తే తత్ర జీవంత్యాప్లుత్య దానవాః॥18॥

తే ప్రగృహ్య మహాఘోరాన్పర్వతాన్పరిఘాంద్రుమాన్
విక్షోభయంతః సలిలముత్థితాః శతయోజనం॥19॥

అభ్యద్రవంత దేవాంస్తే సహస్రాణి దశైవ హ
తతస్తైరర్దితా దేవాః శరణం వాసవం యయుః॥20॥

స చ తైర్వ్యథితః శక్రో వసిష్ఠం శరణం యయౌ
తతోఽభయం దదౌ తేభ్యో వసిష్ఠో భగవానృషిః॥21॥

తథా తాందుఃఖితాంజానన్నానృశంస్యపరో మునిః
అయత్నేనాదహత్సర్వాన్ఖలినః స్వేన తేజసా॥22॥

కైలాసం ప్రస్థితాం చాపి నదీం గంగాం మహాతపాః
ఆనయత్తత్సరో దివ్యం తయా భిన్నం చ తత్సరః॥23॥

సరో భిన్నం తయా నద్యా సరయూః సా తతోఽభవత్
హేతాశ్చ ఖలినో యత్ర స దేశః ఖలినోఽభవత్॥24॥

ఏవం సేంద్రా వసిష్ఠేన రక్షితాస్త్రిదివౌకసః
బ్రహ్మదత్తవరాశ్చైవ హతా దైత్యా మహాత్మనా॥25॥

ఏతత్కర్మ వసిష్ఠస్య కథితం తే మయానఘ
బ్రవీమ్యహం బ్రూహి వా త్వం వసిష్ఠాత్క్షత్రియం వరం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 141 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

ఇత్యుక్తస్త్వర్జునస్తూష్ణీమభూద్వాయుస్తమబ్రవీత్
శృణు మే హైహయశ్రేష్ఠ కర్మాత్రేః సుమహాత్మనః॥1॥

ఘోరే తమస్యయుధ్యంత సహితా దేవదానవాః
అవిధ్యత శరైస్తత్ర స్వర్భానుః సోమభాస్కరౌ॥2॥

అథ తే తమసా గ్రస్తా నిహన్యంతే స్మ దానవైః
దేవా నృపతిశార్దూల సహైవ బలిభిస్తదా॥3॥

అసురైర్వధ్యమానాస్తే క్షీణప్రాణా దివౌకసః
అపశ్యంత తపస్యంతమత్రిం విప్రం మహావనే॥4॥

అథైనమబ్రువందేవాః శాంతక్రోధం జితేంద్రియం
అసురైరిషుభిర్విద్ధౌ చంద్రాదిత్యావిమావుభౌ॥5॥

వయం వధ్యామహే చాపి శత్రుభిస్తమసావృతే
నాధిగచ్ఛామ శాంతిం చ భయాత్త్రాయస్వ నః ప్రభో॥6॥

కథం రక్షామి భవతస్తేఽబ్రువంశ్చంద్రమా భవ
తిమిరఘ్నశ్చ సవితా దస్యుహా చైవ నో భవ॥7॥

ఏవముక్తస్తదాత్రిస్తు తమోనుదభవచ్ఛశీ
అపశ్యత్సౌమ్యభావం చ సూర్యస్య ప్రతిదర్శనం॥8॥

దృష్ట్వా నాతిప్రభం సోమం తథా సూర్యం చ పార్థివ
ప్రకాశమకరోదత్రిస్తపసా స్వేన సంయుగే॥9॥

జగద్వితిమిరం చాపి ప్రదీప్తమకరోత్తదా
వ్యజయచ్ఛత్రుసంఘాంశ్చ దేవానాం స్వేన తేజసా॥10॥

అత్రిణా దహ్యమానాంస్తాందృష్ట్వా దేవా మహాసురాన్
పరాక్రమైస్తేఽపి తదా వ్యత్యఘ్నన్నత్రిరక్షితాః॥11॥

ఉద్భాసితశ్చ సవితా దేవాస్త్రాతా హతాసురాః
అత్రిణా త్వథ సోమత్వం కృతముత్తమతేజసా॥12॥

అద్వితీయేన మునినా జపతా చర్మవాససా
ఫలభక్షేణ రాజర్షే పశ్య కర్మాత్రిణా కృతం॥13॥

తస్యాపి విస్తరేణోక్తం కర్మాత్రేః సుమహాత్మనః
బ్రవీమ్యహం బ్రూహి వా త్వమత్రితః క్షత్రియం వరం॥14॥

ఇత్యుక్తస్త్వర్జునస్తూష్ణీమభూద్వాయుస్తమబ్రవీత్
శృణు రాజన్మహత్కర్మ చ్యవనస్య మహాత్మనః॥15॥

అశ్వినోః ప్రతిసంశ్రుత్య చ్యవనః పాకశాసనం
ప్రోవాచ సహితం దేవైః సోమపావశ్వినౌ కురు॥16॥

ఇంద్ర ఉవాచ

అస్మాభిర్వర్జితావేతౌ భవేతాం సోమపౌ కథం
దేవైర్న సంమితావేతౌ తస్మాన్మైవం వదస్వ నః॥17॥

అశ్విభ్యాం సహ నేచ్ఛామః పాతుం సోమం మహావ్రత
పిబంత్వన్యే యథాకామం నాహం పాతుమిహోత్సహే॥18॥

చ్యవన ఉవాచ

న చేత్కరిష్యసి వచో మయోక్తం బలసూదన
మయా ప్రమథితః సద్యః సోమం పాస్యసి వై మఖే॥19॥

తతః కర్మ సమారబ్ధం హితాయ సహసాశ్వినోః
చ్యవనేన తతో మంత్రైరభిభూతాః సురాభవన్॥20॥

తత్తు కర్మ సమారబ్ధం దృష్ట్వేంద్రః క్రోధమూర్ఛితః
ఉద్యమ్య విపులం శైలం చ్యవనం సముపాద్రవత్
తథా వజ్రేణ భగవానమర్షాకులలోచనః॥21॥

తమాపతంతం దృష్ట్వైవ చ్యవనస్తపసాన్వితః
అద్భిః సిక్త్వాస్తంభయత్తం సవజ్రం సహపర్వతం॥22॥

అథేంద్రస్య మహాఘోరం సోఽసృజచ్ఛత్రుమేవ హ
మదం మంత్రాహుతిమయం వ్యాదితాస్యం మహామునిః॥23॥

తస్య దంతసహస్రం తు బభూవ శతయోజనం
ద్వియోజనశతాస్తస్య దంష్ట్రాః పరమదారుణాః
హనుస్తస్యాభవద్భూమావేకశ్చాస్యాస్పృశద్దివం॥24॥

జిహ్వామూలే స్థితాస్తస్య సర్వే దేవాః సవాసవాః
తిమేరాస్యమనుప్రాప్తా యథా మత్స్యా మహార్ణవే॥25॥

తే సంమంత్ర్య తతో దేవా మదస్యాస్యగతాస్తదా
అబ్రువన్సహితాః శక్రం ప్రణమాస్మై ద్విజాతయే
అశ్విభ్యాం సహ సోమం చ పిబామో విగతజ్వరాః॥26॥

తతః స ప్రణతః శక్రశ్చకార చ్యవనస్య తత్
చ్యవనః కృతవాంస్తౌ చాప్యశ్వినౌ సోమపీథినౌ॥27॥

తతః ప్రత్యాహరత్కర్మ మదం చ వ్యభజన్మునిః
అక్షేషు మృగయాయాం చ పానే స్త్రీషు చ వీర్యవాన్॥28॥

ఏతైర్దోషైర్నరో రాజన్క్షయం యాతి న సంశయః
తస్మాదేతాన్నరో నిత్యం దూరతః పరివర్జయేత్॥29॥

ఏతత్తే చ్యవనస్యాపి కర్మ రాజన్ప్రకీర్తితం
బ్రవీమ్యహం బ్రూహి వా త్వం చ్యవనాత్క్షత్రియం వరం॥30॥

భీష్మ ఉవాచ

తూష్ణీమాసీదర్జునస్తు పవనస్త్వబ్రవీత్పునః
శృణు మే బ్రాహ్మణేష్వేవ ముఖ్యం కర్మ జనాధిప ॥1॥

మదస్యాస్యమనుప్రాప్తా యదా సేంద్రా దివౌకసః
తదేయం చ్యవనేనేహ హృతా తేషాం వసుంధరా ॥2॥

ఉభౌ లోకౌ హృతౌ మత్వా తే దేవా దుఃఖితాభవన్
శోకార్తాశ్చ మహాత్మానం బ్రహ్మాణం శరణం యయుః ॥3॥

దేవా ఊచుః

మదాస్యవ్యతిషిక్తానామస్మాకం లోకపూజిత
చ్యవనేన హృతా భూమిః కపైశ్చాపి దివం ప్రభో ॥4॥

బ్రహ్మోవాచ

గచ్ఛధ్వం శరణం విప్రానాశు సేంద్రా దివౌకసః
ప్రసాద్య తానుభౌ లోకావవాప్స్యథ యథా పురా ॥5॥

తే యయుః శరణం విప్రాంస్త ఊచుః కాంజయామహే
ఇత్యుక్తాస్తే ద్విజాన్ప్రాహుర్జయతేహ కపానితి
భూగతాన్హి విజేతారో వయమిత్యేవ పార్థివ ॥6॥

తతః కర్మ సమారబ్ధం బ్రాహ్మణైః కపనాశనం
తచ్ఛ్రుత్వా ప్రేషితో దూతో బ్రాహ్మణేభ్యో ధనీ కపైః ॥7॥

స చ తాన్బ్రాహ్మణానాహ ధనీ కపవచో యథా
భవద్భిః సదృశాః సర్వే కపాః కిమిహ వర్తతే ॥8॥

సర్వే వేదవిదః ప్రాజ్ఞాః సర్వే చ క్రతుయాజినః
సర్వే సత్యవ్రతాశ్చైవ సర్వే తుల్యా మహర్షిభిః ॥9॥

శ్రీశ్చైవ రమతే తేషు ధారయంతి శ్రియం చ తే
వృథా దారాన్న గచ్ఛంతి వృథామాంసం న భుంజతే ॥10॥

దీప్తమగ్నిం జుహ్వతి చ గురూణాం వచనే స్థితాః
సర్వే చ నియతాత్మానో బాలానాం సంవిభాగినః ॥11॥

ఉపేత్య శకటైర్యాంతి న సేవంతి రజస్వలాం
అభుక్తవత్సు నాశ్నంతి దివా చైవ న శేరతే ॥12॥

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిర్గుణైర్యుక్తాన్కథం కపాన్
విజేష్యథ నివర్తధ్వం నివృత్తానాం శుభం హి వః ॥13॥

బ్రాహ్మణా ఊచుః

కపాన్వయం విజేష్యామో యే దేవాస్తే వయం స్మృతాః
తస్మాద్వధ్యాః కపాస్మాకం ధనిన్యాహి యథాగతం ॥14॥

ధనీ గత్వా కపానాహ న వో విప్రాః ప్రియంకరాః
గృహీత్వాస్త్రాణ్యథో విప్రాన్కపాః సర్వే సమాద్రవన్ ॥15॥

సముదగ్రధ్వజాంధృష్ట్వా కపాన్సర్వే ద్విజాతయః
వ్యసృజంజ్వలితానగ్నీన్కపానాం ప్రాణనాశనాన్॥16॥

బ్రహ్మసృష్టా హవ్యభుజః కపాన్భుక్త్వా సనాతనాః
నభసీవ యథాభ్రాణి వ్యరాజంత నరాధిప
ప్రశశంసుర్ద్విజాంశ్చైవ బ్రహ్మాణం చ యశస్వినం॥17॥

తేషాం తేజస్తథా వీర్యం దేవానాం వవృధే తతః
అవాప్నువంశ్చామరత్వం త్రిషు లోకేషు పూజితం॥18॥

ఇత్యుక్తవచనం వాయుమర్జునః ప్రత్యభాషత
ప్రతిపూజ్య మహాబాహో యత్తచ్ఛృణు నరాధిప॥19॥

జీవామ్యహం బ్రాహ్మణార్థే సర్వథా సతతం ప్రభో
బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ ప్రణమామి చ నిత్యశః॥20॥

దత్తాత్రేయప్రసాదాచ్చ మయా ప్రాప్తమిదం యశః
లోకే చ పరమా కీర్తిర్ధర్మశ్చ చరితో మహాన్॥21॥

అహో బ్రాహ్మణకర్మాణి యథా మారుత తత్త్వతః
త్వయా ప్రోక్తాని కార్త్స్న్యేన శ్రుతాని ప్రయతేన హ॥22॥

వాయురువాచ

బ్రాహ్మణాన్క్షత్రధర్మేణ పాలయస్వేంద్రియాణి చ
భృగుభ్యస్తే భయం ఘోరం తత్తు కాలాద్భవిష్యతి॥23॥

—♦ అధ్యాయము 143 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రాహ్మణానర్చసే రాజన్సతతం సంశితవ్రతాన్
కం తు కర్మోదయం దృష్ట్వా తానర్చసి నరాధిప॥1॥

కాం వా బ్రాహ్మణపూజాయాం వ్యుష్టిం దృష్ట్వా మహావ్రత
తానర్చసి మహాబాహో సర్వమేతద్వదస్వ మే॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

ఏష తే కేశవః సర్వమాఖ్యాస్యతి మహామతిః
వ్యుష్టిం బ్రాహ్మణపూజాయాం దృష్టవ్యుష్టిర్మహావ్రతః॥3॥

బలం శ్రోత్రే వాఙ్మనశ్చక్షుషీ చ; జ్ఞానం తథా న విశుద్ధం మమాద్య
దేహన్యాసో నాతిచిరాన్మతో మే; న చాతితూర్ణం సవితాద్య యాతి॥4॥

ఉక్తా ధర్మా యే పురాణే మహాంతో; బ్రాహ్మణానాం క్షత్రియాణాం విశాం చ
పౌరాణం యే దండముపాసతే చ; శేషం కృష్ణాదుపశిక్షస్వ పార్థ॥5॥

అహం హ్యేనం వేద్మి తత్త్వేన కృష్ణం; యోఽయం హి యచ్చాస్య బలం పురాణం
అమేయాత్మా కేశవః కౌరవేంద్ర; సోఽయం ధర్మం వక్ష్యతి సంశయేషు॥6॥

కృష్ణః పృథ్వీమసృజత్ఖం దివం చ; వరాహోఽయం భీమబలః పురాణః
అస్య చాధోఽథాంతరిక్షం దివం చ; దిశశ్చతస్రః ప్రదిశశ్చతస్రః
సృష్టిస్తథైవేయమనుప్రసూతా; స నిర్మమే విశ్వమిదం పురాణం॥7॥

అస్య నాభ్యాం పుష్కరం సంప్రసూతం; యత్రోత్పన్నః స్వయమేవామితౌజాః
యేనాచ్ఛిన్నం తత్తమః పార్థ ఘోరం; యత్తత్తిష్ఠత్యర్ణవం తర్జయానం॥8॥

కృతే యుగే ధర్మ ఆసీత్సమగ్ర;స్త్రేతాకాలే జ్ఞానమనుప్రపన్నః
బలం త్వాసీద్ద్వాపరే పార్థ కృష్ణః; కలావధర్మః క్షితిమాజగామ॥9॥

స పూర్వదేవో నిజఘాన దైత్యా;న్స పూర్వదేవశ్చ బభూవ సమ్రాట్
స భూతానాం భావనో భూతభవ్యః; స విశ్వస్యాస్య జగతశ్చాపి గోప్తా॥10॥

యదా ధర్మో గ్లాయతి వై సురాణాం; తదా కృష్ణో జాయతే మానుషేషు
ధర్మే స్థిత్వా స తు వై భావితాత్మా; పరాంశ్చ లోకానపరాంశ్చ యాతి॥11॥

త్యాజ్యాంస్త్యక్త్వాథాసురాణాం వధాయ; కార్యాకార్యే కారణం చైవ పార్థ
కృతం కరిష్యత్క్రియతే చ దేవో; ముహుః సోమం విద్ధి చ శక్రమేతం॥12॥

స విశ్వకర్మా స చ విశ్వరూపః; స విశ్వభృద్విశ్వసృగ్విశ్వజిచ్చ
స శూలభృచ్ఛోణితభృత్కరాల;స్తం కర్మభిర్విదితం వై స్తువంతి॥13॥

తం గంధర్వా అప్సరసశ్చ నిత్య;ముపతిష్ఠంతే విబుధానాం శతాని
తం రాక్షసాశ్చ పరిసంవహంతే; రాయస్పోషః స విజిగీషురేకః॥14॥

తమధ్వరే శంసితారః స్తువంతి; రథంతరే సామగాశ్చ స్తువంతి
తం బ్రాహ్మణా బ్రహ్మమంత్రైః స్తువంతి; తస్మై హవిరధ్వర్యవః కల్పయంతి॥15॥

స పౌరాణీం బ్రహ్మగుహాం ప్రవిష్టో; మహీసత్రం భారతాగ్రే దదర్శ
స చైవ గాముద్దధారాగ్ర్యకర్మా; విక్షోభ్య దైత్యానురగాందానవాంశ్చ॥16॥

తస్య భక్షాన్వివిధాన్వేదయంతి; తమేవాజౌ వాహనం వేదయంతి
తస్యాంతరిక్షం పృథివీ దివం చ; సర్వం వశే తిష్ఠతి శాశ్వతస్య॥17॥

స కుంభరేతాః ససృజే పురాణం; యత్రోత్పన్నమృషిమాహుర్వసిష్ఠం
స మాతరిశ్వా విభురశ్వవాజీ; స రశ్మిమాన్సవితా చాదిదేవః॥18॥

తేనాసురా విజితాః సర్వ ఏవ; తస్య విక్రాంతైర్విజితానీహ త్రీణి
స దేవానాం మానుషాణాం పితౄణాం; తమేవాహుర్యజ్ఞవిదాం వితానం॥19॥

స ఏవ కాలం విభజన్నుదేతి; తస్యోత్తరం దక్షిణం చాయనే ద్వే
తస్యైవోర్ధ్వం తిర్యగధశ్చరంతి; గభస్తయో మేదినీం తాపయంతః॥20॥

తం బ్రాహ్మణా వేదవిదో జుషంతి; తస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి
స మాసి మాస్యధ్వరకృద్విధత్తే; తమధ్వరే వేదవిదః పఠంతి॥21॥

స ఏకయుక్చక్రమిదం త్రినాభి; సప్తాశ్వయుక్తం వహతే వై త్రిధామా
మహాతేజాః సర్వగః సర్వసింహః; కృష్ణో లోకాంధారయతే తథైకః
అశ్నన్ననశ్నంశ్చ తథైవ ధీరః; కృష్ణం సదా పార్థ కర్తారమేహి॥22॥

స ఏకదా కక్షగతో మహాత్మా; తృప్తో విభుః ఖాండవే ధూమకేతుః
స రాక్షసానురగాంశ్చావజిత్య; సర్వత్రగః సర్వమగ్నౌ జుహోతి॥23॥

స ఏవాశ్వః శ్వేతమశ్వం ప్రయచ్ఛ;త్స ఏవాశ్వానథ సర్వాంశ్చకార
త్రివంధురస్తస్య రథస్త్రిచక్ర;స్త్రివృచ్ఛిరాశ్చతురస్రశ్చ తస్య॥24॥

స విహాయో వ్యదధాత్పంచనాభిః; స నిర్మమే గాం దివమంతరిక్షం
ఏవం రమ్యానసృజత్పర్వతాంశ్చ; హృషీకేశోఽమితదీప్తాగ్నితేజాః॥25॥

స లంఘయన్వై సరితో జిఘాంస;న్స తం వజ్రం ప్రహరంతం నిరాస
స మహేంద్రః స్తూయతే వై మహాధ్వరే; విప్రైరేకో ఋక్సహస్రైః పురాణైః॥26॥

దుర్వాసా వై తేన నాన్యేన శక్యో; గృహే రాజన్వాసయితుం మహౌజాః
తమేవాహురృషిమేకం పురాణం; స విశ్వకృద్విదధాత్యాత్మభావాన్॥27॥

వేదాంశ్చ యో వేదయతేఽధిదేవో; విధీంశ్చ యశ్చాశ్రయతే పురాణాన్
కామే వేదే లౌకికే యత్ఫలం చ; విష్వక్సేనే సర్వమేతత్ప్రతీహి॥28॥

జ్యోతీంషి శుక్లాని చ సర్వలోకే; త్రయో లోకా లోకపాలాస్త్రయశ్చ
త్రయోఽగ్నయో వ్యాహృతయశ్చ తిస్రః; సర్వే దేవా దేవకీపుత్ర ఏవ॥29॥

సంవత్సరః స ఋతుః సోఽర్ధమాసః; సోఽహోరాత్రః స కలా వై స కాష్ఠాః
మాత్రా ముహూర్తాశ్చ లవాః క్షణాశ్చ; విష్వక్సేనే సర్వమేతత్ప్రతీహి॥30॥

చంద్రాదిత్యౌ గ్రహనక్షత్రతారాః; సర్వాణి దర్శాన్యథ పౌర్ణమాస్యః
నక్షత్రయోగా ఋతవశ్చ పార్థ; విష్వక్సేనాత్సర్వమేతత్ప్రసూతం॥31॥

రుద్రాదిత్యా వసవోఽథాశ్వినౌ చ; సాధ్యా విశ్వే మరుతాం షడ్గణాశ్చ
ప్రజాపతిర్దేవమాతాదితిశ్చ; సర్వే కృష్ణాదృషయశ్చైవ సప్త॥32॥

వాయుర్భూత్వా విక్షిపతే చ విశ్వ;మగ్నిర్భూత్వా దహతే విశ్వరూపః
ఆపో భూత్వా మజ్జయతే చ సర్వం; బ్రహ్మా భూత్వా సృజతే విశ్వసంఘాన్॥33॥

వేద్యం చ యద్వేదయతే చ వేదా;న్విధిశ్చ యశ్చాశ్రయతే విధేయాన్
ధర్మే చ వేదే చ బలే చ సర్వం; చరాచరం కేశవం త్వం ప్రతీహి॥34॥

జ్యోతిర్భూతః పరమోఽసౌ పురస్తా;త్ప్రకాశయన్ప్రభయా విశ్వరూపః
అపః సృష్ట్వా హ్యాత్మభూరాత్మయోనిః; పురాకరోత్సర్వమేవాథ విశ్వం॥35॥

ఋతూనుత్పాతాన్వివిధాన్యద్భుతాని; మేఘాన్విద్యుత్సర్వమైరావతం చ
సర్వం కృష్ణాత్స్థావరం జంగమం చ; విశ్వాఖ్యాతాద్విష్ణుమేనం ప్రతీహి॥36॥

విశ్వావాసం నిర్గుణం వాసుదేవం; సంకర్షణం జీవభూతం వదంతి
తతః ప్రద్యుమ్నమనిరుద్ధం చతుర్థ;మాజ్ఞాపయత్యాత్మయోనిర్మహాత్మా॥37॥

స పంచధా పంచజనోపపన్నం; సంచోదయన్విశ్వమిదం సిసృక్షుః
తతశ్చకారావనిమారుతౌ చ; ఖం జ్యోతిరాపశ్చ తథైవ పార్థ॥38॥

స స్థావరం జంగమం చైవమేత;చ్చతుర్విధం లోకమిమం చ కృత్వా
తతో భూమిం వ్యదధాత్పంచబీజాం; ద్యౌః పృథివ్యాం ధాస్యతి భూరి వారి
తేన విశ్వం కృతమేతద్ధి రాజ;న్స జీవయత్యాత్మనైవాత్మయోనిః॥39॥

తతో దేవానసురాన్మానుషాంశ్చ; లోకానృషీంశ్చాథ పితౄన్ప్రజాశ్చ
సమాసేన వివిధాన్ప్రాణిలోకా;న్సర్వాన్సదా భూతపతిః సిసృక్షుః॥40॥

శుభాశుభం స్థావరం జంగమం చ; విష్వక్సేనాత్సర్వమేతత్ప్రతీహి
యద్వర్తతే యచ్చ భవిష్యతీహ; సర్వమేతత్కేశవం త్వం ప్రతీహి॥41॥

మృత్యుశ్చైవ ప్రాణినామంతకాలే; సాక్షాత్కృష్ణః శాశ్వతో ధర్మవాహః
భూతం చ యచ్చేహ న విద్మ కించి;ద్విష్వక్సేనాత్సర్వమేతత్ప్రతీహి॥42॥

యత్ప్రశస్తం చ లోకేషు పుణ్యం యచ్చ శుభాశుభం
తత్సర్వం కేశవోఽచింత్యో విపరీతమతో భవేత్॥43॥

ఏతాదృశః కేశవోఽయం స్వయంభూ;ర్నారాయణః పరమశ్చావ్యయశ్చ
మధ్యం చాస్య జగతస్తస్థుషశ్చ; సర్వేషాం భూతానాం ప్రభవశ్చాప్యయశ్చ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 144 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

బ్రూహి బ్రాహ్మణపూజాయాం వ్యుష్టిం త్వం మధుసూదన
వేత్తా త్వమస్య చార్థస్య వేద త్వాం హి పితామహః॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

శృణుష్వావహితో రాజంద్విజానాం భరతర్షభ
యథాతత్త్వేన వదతో గుణాన్మే కురుసత్తమ॥2॥

ప్రద్యుమ్నః పరిపప్రచ్ఛ బ్రాహ్మణైః పరికోపితః
కిం ఫలం బ్రాహ్మణేష్వస్తి పూజాయాం మధుసూదన
ఈశ్వరస్య సతస్తస్య ఇహ చైవ పరత్ర చ॥3॥

సదా ద్విజాతీన్సంపూజ్య కిం ఫలం తత్ర మానద
ఏతద్బ్రూహి పితః సర్వం సుమహాన్సంశయోఽత్ర మే॥4॥

ఇత్యుక్తవచనస్తేన ప్రద్యుమ్నేన తదా త్వహం
ప్రత్యబ్రువం మహారాజ యత్తచ్ఛృణు సమాహితః॥5॥

వ్యుష్టిం బ్రాహ్మణపూజాయాం రౌక్మిణేయ నిబోధ మే
ఏతే హి సోమరాజాన ఈశ్వరాః సుఖదుఃఖయోః॥6॥

అస్మిఁల్లోకే రౌక్మిణేయ తథాముష్మింశ్చ పుత్రక
బ్రాహ్మణప్రముఖం సౌఖ్యం న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥7॥

బ్రాహ్మణప్రముఖం వీర్యమాయుః కీర్తిర్యశో బలం
లోకా లోకేశ్వరాశ్చైవ సర్వే బ్రాహ్మణపూర్వకాః॥8॥

తత్కథం నాద్రియేయం వై ఈశ్వరోఽస్మీతి పుత్రక
మా తే మన్యుర్మహాబాహో భవత్వత్ర ద్విజాన్ప్రతి॥9॥

బ్రాహ్మణో హి మహద్భూతమస్మిఁల్లోకే పరత్ర చ
భస్మ కుర్యుర్జగదిదం క్రుద్ధాః ప్రత్యక్షదర్శినః॥10॥

అన్యానపి సృజేయుశ్చ లోకాఁల్లోకేశ్వరాంస్తథా
కథం తేషు న వర్తేయ సమ్యగ్జ్ఞానాత్సుతేజసః॥11॥

అవసన్మద్గృహే తాత బ్రాహ్మణో హరిపింగలః
చీరవాసా బిల్వదండీ దీర్ఘశ్మశ్రునఖాదిమాన్
దీర్ఘేభ్యశ్చ మనుష్యేభ్యః ప్రమాణాదధికో భువి॥12॥

స స్మ సంచరతే లోకాన్యే దివ్యా యే చ మానుషాః
ఇమా గాథా గాయమానశ్చత్వరేషు సభాసు చ॥13॥

దుర్వాససం వాసయేత్కో బ్రాహ్మణం సత్కృతం గృహే
పరిభాషాం చ మే శ్రుత్వా కో ను దద్యాత్ప్రతిశ్రయం
యో మాం కశ్చిద్వాసయేత న స మాం కోపయేదిహ॥14॥

తం స్మ నాద్రియతే కశ్చిత్తతోఽహం తమవాసయం॥15॥

స స్మ భుంక్తే సహస్రాణాం బహూనామన్నమేకదా
ఏకదా స్మాల్పకం భుంక్తే న వైతి చ పునర్గృహాన్॥16॥

అకస్మాచ్చ ప్రహసతి తథాకస్మాత్ప్రరోదితి
న చాస్య వయసా తుల్యః పృథివ్యామభవత్తదా॥17॥

సోఽస్మదావసథం గత్వా శయ్యాశ్చాస్తరణాని చ
కన్యాశ్చాలంకృతా దగ్ధ్వా తతో వ్యపగతః స్వయం॥18॥

అథ మామబ్రవీద్భూయః స మునిః సంశితవ్రతః
కృష్ణ పాయసమిచ్ఛామి భోక్తుమిత్యేవ సత్వరః॥19॥

సదైవ తు మయా తస్య చిత్తజ్ఞేన గృహే జనః
సర్వాణ్యేవాన్నపానాని భక్ష్యాశ్చోచ్చావచాస్తథా
భవంతు సత్కృతానీతి పూర్వమేవ ప్రచోదితః॥20॥

తతోఽహం జ్వలమానం వై పాయసం ప్రత్యవేదయం
తదృుక్త్వైవ తు స క్షిప్రం తతో వచనమబ్రవీత్
క్షిప్రమంగాని లింపస్వ పాయసేనేతి స స్మ హ॥21॥

అవిమృశ్యైవ చ తతః కృతవానస్మి తత్తథా
తేనోచ్ఛిష్టేన గాత్రాణి శిరశ్చైవాభ్యమృక్షయం॥22॥

స దదర్శ తదాభ్యాశే మాతరం తే శుభాననాం
తామపి స్మయమానః స పాయసేనాభ్యలేపయత్॥23॥

మునిః పాయసదిగ్ధాంగీం రథే తూర్ణమయోజయత్
తమారుహ్య రథం చైవ నిర్యయౌ స గృహాన్మమ॥24॥

అగ్నివర్ణో జ్వలంధీమాన్స ద్విజో రథధుర్యవత్
ప్రతోదేనాతుదద్బాలాం రుక్మిణీం మమ పశ్యతః॥25॥

న చ మే స్తోకమప్యాసీద్దుఃఖమీర్ష్యాకృతం తదా
తతః స రాజమార్గేణ మహతా నిర్యయౌ బహిః॥26॥

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం దాశార్హా జాతమన్యవః
తత్రాజల్పన్మిథః కేచిత్సమాభాష్య పరస్పరం॥27॥

బ్రాహ్మణా ఏవ జాయేరన్నాన్యో వర్ణః కథంచన
కో హ్యేనం రథమాస్థాయ జీవేదన్యః పుమానిహ॥28॥

ఆశీవిషవిషం తీక్ష్ణం తతస్తీక్ష్ణతరం విషం
బ్రహ్మాశీవిషదగ్ధస్య నాస్తి కశ్చిచ్చికిత్సకః॥29॥

తస్మిన్వ్రజతి దుర్ధర్షే ప్రాస్ఖలద్రుక్మిణీ పథి
తాం నామర్షయత శ్రీమాంస్తతస్తూర్ణమచోదయత్॥30॥

తతః పరమసంక్రుద్ధో రథాత్ప్రస్కంద్య స ద్విజః
పదాతిరుత్పథేనైవ ప్రాధావద్దక్షిణాముఖః॥31॥

తముత్పథేన ధావంతమన్వధావం ద్విజోత్తమం
తథైవ పాయసాదిగ్ధః ప్రసీద భగవన్నితి॥32॥

తతో విలోక్య తేజస్వీ బ్రాహ్మణో మాముువాచ హ
జితః క్రోధస్త్వయా కృష్ణ ప్రకృత్యైవ మహాభుజ॥33॥

న తేఽపరాధమిహ వై దృష్టవానస్మి సువ్రత
ప్రీతోఽస్మి తవ గోవింద వృణు కామాన్యథేప్సితాన్
ప్రసన్నస్య చ మే తాత పశ్య వ్యుష్టిర్యథావిధా॥34॥

యావదేవ మనుష్యాణామన్నే భావో భవిష్యతి
యథైవాన్నే తథా తేషాం త్వయి భావో భవిష్యతి॥35॥

యావచ్చ పుణ్యా లోకేషు త్వయి కీర్తిర్భవిష్యతి
త్రిషు లోకేషు తావచ్చ వైశిష్ట్యం ప్రతిపత్స్యసే
సుప్రియః సర్వలోకస్య భవిష్యసి జనార్దన॥36॥

యత్తే భిన్నం చ దగ్ధం చ యచ్చ కించిద్వినాశితం
సర్వం తథైవ ద్రష్టాసి విశిష్టం వా జనార్దన॥37॥

యావదేతత్ప్రలిప్తం తే గాత్రేషు మధుసూదన
అతో మృత్యుభయం నాస్తి యావదిచ్ఛా తవాచ్యుత॥38॥

న తు పాదతలే లిప్తే కస్మాత్తే పుత్రకాద్య వై
నైతన్మే ప్రియమిత్యేవ స మాం ప్రీతోఽబ్రవీత్తదా
ఇత్యుక్తోఽహం శరీరం స్వమపశ్యం శ్రీసమాయుతం॥39॥

రుక్మిణీం చాబ్రవీత్ప్రీతః సర్వస్త్రీణాం వరం యశః
కీర్తిం చానుత్తమాం లోకే సమవాప్స్యసి శోభనే ॥40॥

న త్వాం జరా వా రోగో వా వైవర్ణ్యం చాపి భామిని
స్ప్రక్ష్యంతి పుణ్యగంధా చ కృష్ణమారాధయిష్యసి ॥41॥

షోడశానాం సహస్రాణాం వధూనాం కేశవస్య హ
వరిష్ఠా సహలోక్యా చ కేశవస్య భవిష్యసి ॥42॥

తవ మాతరమిత్యుక్త్వా తతో మాం పునరబ్రవీత్
ప్రస్థితః సుమహాతేజా దుర్వాసా వహ్నివజ్జ్వలన్ ॥43॥

ఏషైవ తే బుద్ధిరస్తు బ్రాహ్మణాన్ప్రతి కేశవ
ఇత్యుక్త్వా స తదా పుత్ర తత్రైవాంతరధీయత ॥44॥

తస్మిన్నంతర్హితే చాహముపాంశువ్రతమాదిశం
యత్కించిద్బ్రాహ్మణో బ్రూయాత్సర్వం కుర్యామితి ప్రభో ॥45॥

ఏతద్వ్రతమహం కృత్వా మాత్రా తే సహ పుత్రక
తతః పరమహృష్టాత్మా ప్రావిశం గృహమేవ చ ॥46॥

ప్రవిష్టమాత్రశ్చ గృహే సర్వం పశ్యామి తన్నవం
యద్భిన్నం యచ్చ వై దగ్ధం తేన విప్రేణ పుత్రక ॥47॥

తతోఽహం విస్మయం ప్రాప్తః సర్వం దృష్ట్వా నవం దృఢం
అపూజయం చ మనసా రౌక్మిణేయ ద్విజం తదా ॥48॥

ఇత్యహం రౌక్మిణేయస్య పృచ్ఛతో భరతర్షభ
మాహాత్మ్యం ద్విజముఖ్యస్య సర్వమాఖ్యాతవాంస్తదా ॥49॥

తథా త్వమపి కౌంతేయ బ్రాహ్మణాన్సతతం ప్రభో
పూజయస్వ మహాభాగాన్వాగ్భిర్దానైశ్చ నిత్యదా ॥50॥

ఏవం వ్యుష్టిమహం ప్రాప్తో బ్రాహ్మణానాం ప్రసాదజాం
యచ్చ మామాహ భీష్మోఽయం తత్సత్యం భరతర్షభ ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 145 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

దుర్వాససః ప్రసాదాత్తే యత్తదా మధుసూదన
అవాప్తమిహ విజ్ఞానం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥1॥

మహాభాగ్యం చ యత్తస్య నామాని చ మహాత్మనః
తత్త్వతో జ్ఞాతుమిచ్ఛామి సర్వం మతిమతాం వర ॥2॥

వాసుదేవ ఉవాచ

హంత తే కథయిష్యామి నమస్కృత్వా కపర్దినే
యదవాప్తం మహారాజ శ్రేయో యచ్చార్జితం యశః ॥3॥

ప్రయతః ప్రాతరుత్థాయ యదధీయే విశాం పతే
ప్రాంజలిః శతరుద్రీయం తన్మే నిగదతః శృణు ॥4॥

ప్రజాపతిస్తత్ససృజే తపసోఽన్తే మహాతపాః
శంకరస్త్వసృజత్తాత ప్రజాః స్థావరజంగమాః ॥5॥

నాస్తి కించిత్పరం భూతం మహాదేవాద్విశాం పతే
ఇహ త్రిష్వపి లోకేషు భూతానాం ప్రభవో హి సః॥6॥

న చైవోత్సహతే స్థాతుం కశ్చిదగ్రే మహాత్మనః
న హి భూతం సమం తేన త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥7॥

గంధేనాపి హి సంగ్రామే తస్య క్రుద్ధస్య శత్రవః
విసంజ్ఞా హతభూయిష్ఠా వేపంతి చ పతంతి చ॥8॥

ఘోరం చ నినదం తస్య పర్జన్యనినదోపమం
శ్రుత్వా విదీర్యేద్ధృదయం దేవానామపి సంయుగే॥9॥

యాంశ్చ ఘోరేణ రూపేణ పశ్యేత్క్రుద్ధః పినాకధృక్
న సురా నాసురా లోకే న గంధర్వా న పన్నగాః
కుపితే సుఖమేధంతే తస్మిన్నపి గుహాగతాః॥10॥

ప్రజాపతేశ్చ దక్షస్య యజతో వితతే క్రతౌ
వివ్యాధ కుపితో యజ్ఞం నిర్భయస్తు భవస్తదా
ధనుషా బాణముత్సృజ్య సఘోషం విననాద చ॥11॥

తే న శర్మ కుతః శాంతిం విషాదం లేభిరే సురాః
విద్రుతే సహసా యజ్ఞే కుపితే చ మహేశ్వరే॥12॥

తేన జ్యాతలఘోషేణ సర్వే లోకాః సమాకులాః
బభూవురవశాః పార్థ విషేదుశ్చ సురాసురాః॥13॥

ఆపశ్చుక్షుభిరే చైవ చకంపే చ వసుంధరా
వ్యద్రవన్గిరయశ్చాపి ద్యౌః పఫాల చ సర్వశః॥14॥

అంధేన తమసా లోకాః ప్రావృతా న చకాశిరే
ప్రనష్టా జ్యోతిషాం భాశ్చ సహ సూర్యేణ భారత॥15॥

భృశం భీతాస్తతః శాంతిం చక్రుః స్వస్త్యయనాని చ
ఋషయః సర్వభూతానామాత్మనశ్చ హితైషిణః॥16॥

తతః సోఽభ్యద్రవద్దేవాన్క్రుద్ధో రౌద్రపరాక్రమః
భగస్య నయనే క్రుద్ధః ప్రహారేణ వ్యశాతయత్॥17॥

పూషాణం చాభిదుద్రావ పరేణ వపుషాన్వితః
పురోడాశం భక్షయతో దశనాన్వై వ్యశాతయత్॥18॥

తతః ప్రణేముర్దేవాస్తే వేపమానాః స్మ శంకరం
పునశ్చ సందధే రుద్రో దీప్తం సునిశితం శరం॥19॥

రుద్రస్య విక్రమం దృష్ట్వా భీతా దేవాః సహర్షిభిః
తతః ప్రసాదయామాసుః శర్వం తే విబుధోత్తమాః॥20॥

జేపుశ్చ శతరుద్రీయం దేవాః కృత్వాంజలిం తతః
సంస్తూయమానస్త్రిదశైః ప్రససాద మహేశ్వరః॥21॥

రుద్రస్య భాగం యజ్ఞే చ విశిష్టం తే త్వకల్పయన్
భయేన త్రిదశా రాజఞ్శరణం చ ప్రపేదిరే॥22॥

తేన చైవాతికోపేన స యజ్ఞః సంధితోఽభవత్
యద్యచ్చాపి హతం తత్ర తత్తథైవ ప్రదీయతే॥23॥

అసురాణాం పురాణ్యాసంస్త్రీణి వీర్యవతాం దివి
ఆయసం రాజతం చైవ సౌవర్ణమపరం తథా॥24॥

నాశకత్తాని మఘవా భేత్తుం సర్వాయుధైరపి
అథ సర్వేఽమరా రుద్రం జగ్ముః శరణమర్దితాః॥25॥

తత ఊచుర్మహాత్మానో దేవాః సర్వే సమాగతాః
రుద్ర రౌద్రా భవిష్యంతి పశవః సర్వకర్మసు
జహి దైత్యాన్సహ పురైర్లోకాంస్త్రాయస్వ మానద॥26॥

స తథోక్తస్తథేత్యుక్త్వా విష్ణుం కృత్వా శరోత్తమం
శల్యమగ్నిం తథా కృత్వా పుంఖం వైవస్వతం యమం
వేదాన్కృత్వా ధనుః సర్వాంజ్యాం చ సావిత్రీముత్తమాం॥27॥

దేవాన్రథవరం కృత్వా వినియుజ్య చ సర్వశః
త్రిపర్వణా త్రిశల్యేన తేన తాని బిభేద సః॥28॥

శరేణాదిత్యవర్ణేన కాలాగ్నిసమతేజసా
తేఽసురాః సపురాస్తత్ర దగ్ధా రుద్రేణ భారత॥29॥

తం చైవాంకగతం దృష్ట్వా బాలం పంచశిఖం పునః
ఉమా జిజ్ఞాసమానా వై కోఽయమిత్యబ్రవీత్తదా॥30॥

అసూయతశ్చ శక్రస్య వజ్రేణ ప్రహరిష్యతః
సవజ్రం స్తంభయామాస తం బాహుం పరిఘోపమం॥31॥

న సంబుబుధిరే చైనం దేవాస్తం భువనేశ్వరం
సప్రజాపతయః సర్వే తస్మిన్ముముహురీశ్వరే॥32॥

తతో ధ్యాత్వాథ భగవాన్బ్రహ్మా తమమితౌజసం
అయం శ్రేష్ఠ ఇతి జ్ఞాత్వా వవందే తముమాపతిం॥33॥

తతః ప్రసాదయామాసురుమాం రుద్రం చ తే సురాః
బభూవ స తదా బాహుర్బలహంతుర్యథా పురా॥34॥

స చాపి బ్రాహ్మణో భూత్వా దుర్వాసా నామ వీర్యవాన్
ద్వారవత్యాం మమ గృహే చిరం కాలముపావసత్॥35॥

విప్రకారాన్ప్రయుంక్తే స్మ సుబహూన్మమ వేశ్మని
తానుదారతయా చాహమక్షమం తస్య దుఃసహం॥36॥

స దేవేంద్రశ్చ వాయుశ్చ సోఽశ్వినౌ స చ విద్యుతః
స చంద్రమాః స చేశానః స సూర్యో వరుణశ్చ సః॥37॥

స కాలః సోఽన్తకో మృత్యుః స తమో రాత్ర్యహాని చ
మాసార్ధమాసా ఋతవః సంధ్యే సంవత్సరశ్చ సః॥38॥

స ధాతా స విధాతా చ విశ్వకర్మా స సర్వవిత్
నక్షత్రాణి దిశశ్చైవ ప్రదిశోఽథ గ్రహాస్తథా
విశ్వమూర్తిరమేయాత్మా భగవానమితద్యుతిః॥39॥

ఏకధా చ ద్విధా చైవ బహుధా చ స ఏవ చ
శతధా సహస్రధా చైవ తథా శతసహస్రధా॥40॥

ఈదృశః స మహాదేవో భూయశ్చ భగవానతః
న హి శక్యా గుణా వక్తుమపి వర్షశతైరపి॥41॥

—♦ అధ్యాయము 146 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

యుధిష్ఠిర మహాబాహో మహాభాగ్యం మహాత్మనః
రుద్రాయ బహురూపాయ బహునామ్నే నిబోధ మే॥1॥

వదంత్యగ్నిం మహాదేవం తథా స్థాణుం మహేశ్వరం
ఏకాక్షం త్ర్యంబకం చైవ విశ్వరూపం శివం తథా॥2॥

ద్వే తనూ తస్య దేవస్య వేదజ్ఞా బ్రాహ్మణా విదుః
ఘోరామన్యాం శివామన్యాం తే తనూ బహుధా పునః॥3॥

ఉగ్రా ఘోరా తనూర్యాస్య సోఽగ్నిర్విద్యుత్స భాస్కరః
శివా సౌమ్యా చ యా తస్య ధర్మస్త్వాపోఽథ చంద్రమాః॥4॥

ఆత్మనోఽర్ధం తు తస్యాగ్నిరుచ్యతే భరతర్షభ
బ్రహ్మచర్యం చరత్యేష శివా యాస్య తనుస్తథా॥5॥

యాస్య ఘోరతమా మూర్తిర్జగత్సంహరతే తయా
ఈశ్వరత్వాన్మహత్త్వాచ్చ మహేశ్వర ఇతి స్మృతః॥6॥

యన్నిర్దహతి యత్తీక్ష్ణో యదుగ్రో యత్ప్రతాపవాన్
మాంసశోణితమజ్జాదో యత్తతో రుద్ర ఉచ్యతే॥7॥

దేవానాం సుమహాన్యచ్చ యచ్చాస్య విషయో మహాన్
యచ్చ విశ్వం మహత్పాతి మహాదేవస్తతః స్మృతః॥8॥

సమేధయతి యన్నిత్యం సర్వార్థాన్సర్వకర్మభిః
శివమిచ్ఛన్మనుష్యాణాం తస్మాదేష శివః స్మృతః॥9॥

దహత్యూర్ధ్వం స్థితో యచ్చ ప్రాణోత్పత్తిః స్థితిశ్చ యత్
స్థిరలింగశ్చ యన్నిత్యం తస్మాత్స్థాణురితి స్మృతః॥10॥

యదస్య బహుధా రూపం భూతం భవ్యం భవత్తథా
స్థావరం జంగమం చైవ బహురూపస్తతః స్మృతః॥11॥

ధూమ్రం రూపం చ యత్తస్య ధూర్జటీత్యత ఉచ్యతే
విశ్వే దేవాశ్చ యత్తస్మిన్విశ్వరూపస్తతః స్మృతః॥12॥

సహస్రాక్షోఽయుతాక్షో వా సర్వతోక్షిమయోఽపి వా
చక్షుషః ప్రభవస్తేజో నాస్త్యంతోఽథాస్య చక్షుషాం॥13॥

సర్వథా యత్పశూన్పాతి తైశ్చ యద్రమతే పునః
తేషామధిపతిర్యచ్చ తస్మాత్పశుపతిః స్మృతః॥14॥

నిత్యేన బ్రహ్మచర్యేణ లింగమస్య యదా స్థితం
మహయంత్యస్య లోకాశ్చ మహేశ్వర ఇతి స్మృతః॥15॥

విగ్రహం పూజయేద్యో వై లింగం వాపి మహాత్మనః
లింగం పూజయితా నిత్యం మహతీం శ్రియమశ్నుతే॥16॥

ఋషయశ్చాపి దేవాశ్చ గంధర్వాప్సరసస్తథా
లింగమేవార్చయంతి స్మ యత్తదూర్ధ్వం సమాస్థితం॥17॥

పూజ్యమానే తతస్తస్మిన్మోదతే స మహేశ్వరః
సుఖం దదాతి ప్రీతాత్మా భక్తానాం భక్తవత్సలః॥18॥

ఏష ఏవ శ్మశానేషు దేవో వసతి నిత్యశః
యజంతే తం జనాస్తత్ర వీరస్థాననిషేవిణం॥19॥

విషమస్థః శరీరేషు స మృత్యుః ప్రాణినామిహ
స చ వాయుః శరీరేషు ప్రాణోఽపానః శరీరిణాం॥20॥

తస్య ఘోరాణి రూపాణి దీప్తాని చ బహూని చ
లోకే యాన్యస్య పూజ్యంతే విప్రాస్తాని విదుర్బుధాః॥21॥

నామధేయాని వేదేషు బహూన్యస్య యథార్థతః
నిరుచ్యంతే మహత్త్వాచ్చ విభుత్వాత్కర్మభిస్తథా॥22॥

వేదే చాస్య విదుర్విప్రాః శతరుద్రీయముత్తమం
వ్యాసాదనంతరం యచ్చాప్యుపస్థానం మహాత్మనః॥23॥

ప్రదాతా సర్వలోకానాం విశ్వం చాప్యుచ్యతే మహత్
జ్యేష్ఠభూతం వదంత్యేనం బ్రాహ్మణా ఋషయోఽపరే॥24॥

ప్రథమో హ్యేష దేవానాం ముఖాదగ్నిరజాయత
గ్రహైర్బహువిధైః ప్రాణాన్సంరుద్ధానుత్సృజత్యపి॥25॥

స మోచయతి పుణ్యాత్మా శరణ్యః శరణాగతాన్
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం విత్తం కామాంశ్చ పుష్కలాన్॥26॥

స దదాతి మనుష్యేభ్యః స ఏవాక్షిపతే పునః
శక్రాదిషు చ దేవేషు తస్య చైశ్వర్యముచ్యతే॥27॥

స ఏవాభ్యధికో నిత్యం త్రైలోక్యస్య శుభాశుభే
ఐశ్వర్యాచ్చైవ కామానామీశ్వరః పునరుచ్యతే॥28॥

మహేశ్వరశ్చ లోకానాం మహతామీశ్వరశ్చ సః
బహుభిర్వివిధై రూపైర్విశ్వం వ్యాప్తమిదం జగత్
తస్య దేవస్య యద్వక్త్రం సముద్రే వడవాముఖం॥29॥

—♦ అధ్యాయము 147 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తవతి వాక్యం తు కృష్ణే దేవకినందనే
భీష్మం శాంతనవం భూయః పర్యపృచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః॥1॥

నిర్ణయే వా మహాబుద్ధే సర్వధర్మభృతాం వర
ప్రత్యక్షమాగమో వేతి కిం తయోః కారణం భవేత్॥2॥

భీష్మ ఉవాచ

నాస్త్యత్ర సంశయః కశ్చిదితి మే వర్తతే మతిః
శృణు వక్ష్యామి తే ప్రాజ్ఞ సమ్యక్త్వమనుపృచ్ఛసి॥3॥

సంశయః సుగమో రాజన్నిర్ణయస్త్వత్ర దుర్గమః
దృష్టం శ్రుతమనంతం హి యత్ర సంశయదర్శనం॥4॥

ప్రత్యక్షం కారణం దృష్టం హేతుకాః ప్రాజ్ఞమానినః
నాస్తీత్యేవం వ్యవస్యంతి సత్యం సంశయమేవ చ
తదయుక్తం వ్యవస్యంతి బాలాః పండితమానినః॥5॥

అథ చేన్మన్యసే చైకం కారణం కిం భవేదితి
శక్యం దీర్ఘేణ కాలేన యుక్తేనాతంద్రితేన చ
ప్రాణయాత్రామనేకాం చ కల్పయానేన భారత॥6॥

తత్పరేణైవ నాన్యేన శక్యం హ్యేతత్తు కారణం
హేతూనామంతమాసాద్య విపులం జ్ఞానముత్తమం
జ్యోతిః సర్వస్య లోకస్య విపులం ప్రతిపద్యతే॥7॥

తత్త్వేనాగమనం రాజన్హేత్వంతగమనం తథా
అగ్రాహ్యమనిబద్ధం చ వాచః సంపరివర్జనం॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ప్రత్యక్షం లోకతః సిద్ధం లోకాశ్చాగమపూర్వకాః
శిష్టాచారో బహువిధో బ్రూహి తన్మే పితామహ॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

ధర్మస్య హ్రియమాణస్య బలవద్భిర్దురాత్మభిః
సంస్థా యత్నైరపి కృతా కాలేన పరిభిద్యతే॥10॥

అధర్మా ధర్మరూపేణ తృణైః కూపా ఇవావృతాః
తతస్తైర్భిద్యతే వృత్తం శృణు చైవ యుధిష్ఠిర॥11॥

అవృత్త్యా యే చ భిందంతి శ్రుతత్యాగపరాయణాః
ధర్మవిద్వేషిణో మందా ఇత్యుక్తస్తేషు సంశయః॥12॥

అతృప్యంతస్తు సాధూనాం య ఏవాగమబుద్ధయః
పరమిత్యేవ సంతుష్టాస్తానుపాస్స్వ చ పృచ్ఛ చ॥13॥

కామార్థౌ పృష్ఠతః కృత్వా లోభమోహానుసారిణౌ
ధర్మ ఇత్యేవ సంబుద్ధాస్తానుపాస్స్వ చ పృచ్ఛ చ॥14॥

న తేషాం భిద్యతే వృత్తం యజ్ఞస్వాధ్యాయకర్మభిః
ఆచారః కారణం చైవ ధర్మశ్చైవ త్రయం పునః॥15॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పునరేవేహ మే బుద్ధిః సంశయే పరిముహ్యతే
అపారే మార్గమాణస్య పరం తీరమపశ్యతః॥16॥

వేదాః ప్రత్యక్షమాచారః ప్రమాణం తత్త్రయం యది
పృథక్త్వం లభ్యతే చైషాం ధర్మశ్చైకస్త్రయం కథం॥17॥

భీష్మ ఉవాచ

ధర్మస్య హ్రియమాణస్య బలవద్భిర్దురాత్మభిః
యద్యేవం మన్యసే రాజంస్త్రిధా ధర్మవిచారణా॥18॥

ఏక ఏవేతి జానీహి త్రిధా తస్య ప్రదర్శనం
పృథక్త్వే చైవ మే బుద్ధిస్త్రయాణామపి వై తథా॥19॥

ఉక్తో మార్గస్త్రయాణాం చ తత్తథైవ సమాచర
జిజ్ఞాసా తు న కర్తవ్యా ధర్మస్య పరితర్కణాత్॥20॥

సదైవ భరతశ్రేష్ఠ మా తే భూదత్ర సంశయః
అంధో జడ ఇవాశంకో యద్బ్రవీమి తదాచర॥21॥

అహింసా సత్యమక్రోధో దానమేతచ్చతుష్టయం
అజాతశత్రో సేవస్వ ధర్మ ఏష సనాతనః॥22॥

బ్రాహ్మణేషు చ వృత్తిర్యా పితృపైతామహోచితా
తామన్వేహి మహాబాహో స్వర్గస్యైతే హి దేశికాః॥23॥

ప్రమాణమప్రమాణం వై యః కుర్యాదబుధో నరః
న స ప్రమాణతామర్హో వివాదజననో హి సః॥24॥

బ్రాహ్మణానేవ సేవస్వ సత్కృత్య బహుమన్య చ
ఏతేష్వేవ త్విమే లోకాః కృత్స్నా ఇతి నిబోధ తాన్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 148 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యే చ ధర్మమసూయంతి యే చైనం పర్యుపాసతే
బ్రవీతు భగవానేతత్క్వ తే గచ్ఛంతి తాదృశాః॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

రజసా తమసా చైవ సమవస్తీర్ణచేతసః
నరకం ప్రతిపద్యంతే ధర్మవిద్వేషిణో నరాః॥2॥

యే తు ధర్మం మహారాజ సతతం పర్యుపాసతే
సత్యార్జవపరాః సంతస్తే వై స్వర్గభుజో నరాః॥3॥

ధర్మ ఏవ రతిస్తేషామాచార్యోపాసనాద్భవేత్
దేవలోకం ప్రపద్యంతే యే ధర్మం పర్యుపాసతే॥4॥

మనుష్యా యది వా దేవాః శరీరముపతాప్య వై
ధర్మిణః సుఖమేధంతే లోభద్వేషవివర్జితాః॥5॥

ప్రథమం బ్రహ్మణః పుత్రం ధర్మమాహుర్మనీషిణః
ధర్మిణః పర్యుపాసంతే ఫలం పక్వమివాశయః॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసతాం కీదృశం రూపం సాధవః కిం చ కుర్వతే
బ్రవీతు మే భవానేతత్సంతోఽసంతశ్చ కీదృశాః॥7॥

భీష్మ ఉవాచ

దురాచారాశ్చ దుర్ధర్షా దుర్ముఖాశ్చాప్యసాధవః
సాధవః శీలసంపన్నాః శిష్టాచారస్య లక్షణం॥8॥

రాజమార్గే గవాం మధ్యే గోష్ఠమధ్యే చ ధర్మిణః
నోపసేవంతి రాజేంద్ర సర్గం మూత్రపురీషయోః॥9॥

పంచానామశనం దత్త్వా శేషమశ్నంతి సాధవః
న జల్పంతి చ భుంజానా న నిద్రాంత్యార్ద్రపాణయః॥10॥

చిత్రభానుమనడ్వాహం దేవం గోష్ఠం చతుష్పథం
బ్రాహ్మణం ధార్మికం చైత్యం తే కుర్వంతి ప్రదక్షిణం॥11॥

వృద్ధానాం భారతప్తానాం స్త్రీణాం బాలాతురస్య చ
బ్రాహ్మణానాం గవాం రాజ్ఞాం పంథానం దదతే చ తే॥12॥

అతిథీనాం చ సర్వేషాం ప్రేష్యాణాం స్వజనస్య చ
తథా శరణకామానాం గోప్తా స్యాత్స్వాగతప్రదః॥13॥

సాయం ప్రాతర్మనుష్యాణామశనం దేవనిర్మితం
నాంతరా భోజనం దృష్టముపవాసవిధిర్హి సః॥14॥

హోమకాలే యథా వహ్నిః కాలమేవ ప్రతీక్షతే
ఋతుకాలే తథా నారీ ఋతుమేవ ప్రతీక్షతే
న చాన్యాం గచ్ఛతే యస్తు బ్రహ్మచర్యం హి తత్స్మృతం॥15॥

అమృతం బ్రాహ్మణా గావ ఇత్యేతత్త్రయమేకతః
తస్మాద్గోబ్రాహ్మణం నిత్యమర్చయేత యథావిధి॥16॥

యజుషా సంస్కృతం మాంసముపభుంజన్న దుష్యతి
పృష్ఠమాంసం వృథామాంసం పుత్రమాంసం చ తత్సమం॥17॥

స్వదేశే పరదేశే వాప్యతిథిం నోపవాసయేత్
కర్మ వై సఫలం కృత్వా గురూణాం ప్రతిపాదయేత్॥18॥

గురుభ్య ఆసనం దేయమభివాద్యాభిపూజ్య చ
గురూనభ్యర్చ్య వర్ధంతే ఆయుషా యశసా శ్రియా॥19॥

వృద్ధాన్నాతివదేజ్జాతు న చ సంప్రేషయేదపి
నాసీనః స్యాత్స్థితేష్వేవమాయురస్య న రిష్యతే॥20॥

న నగ్నామీక్షతే నారీం న విద్వాన్పురుషానపి
మైథునం సతతం గుప్తమాహారం చ సమాచరేత్॥21॥

తీర్థానాం గురవస్తీర్థం శుచీనాం హృదయం శుచి
దర్శనానాం పరం జ్ఞానం సంతోషః పరమం సుఖం॥22॥

సాయం ప్రాతశ్చ వృద్ధానాం శృణుయాత్పుష్కలా గిరః
శ్రుతమాప్నోతి హి నరః సతతం వృద్ధసేవయా॥23॥

స్వాధ్యాయే భోజనే చైవ దక్షిణం పాణిముద్ధరేత్
యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ నిత్యమింద్రియాణాం చ విభ్రమం॥24॥

సంస్కృతం పాయసం నిత్యం యవాగూం కృసరం హవిః
అష్టకాః పితృదైవత్యా వృద్ధానామభిపూజనం॥25॥

శ్మశ్రుకర్మణి మంగల్యం క్షుతానామభినందనం
వ్యాధితానాం చ సర్వేషామాయుషః ప్రతినందనం॥26॥

న జాతు త్వమితి బ్రూయాదాపన్నోఽపి మహత్తరం
త్వంకారో వా వధో వేతి విద్వత్సు న విశిష్యతే
అవరాణాం సమానానాం శిష్యాణాం చ సమాచరేత్॥27॥

పాపమాచక్షతే నిత్యం హృదయం పాపకర్మిణాం
జ్ఞానపూర్వం వినశ్యంతి గూహమానా మహాజనే॥28॥

జ్ఞానపూర్వం కృతం కర్మ చ్ఛాదయంతే హ్యసాధవః
న మాం మనుష్యాః పశ్యంతి న మాం పశ్యంతి దేవతాః
పాపేనాభిహతః పాపః పాపమేవాభిజాయతే॥29॥

యథా వార్ధుషికో వృద్ధిం దేహభేదే ప్రతీక్షతే
ధర్మేణాపిహితం పాపం ధర్మమేవాభివర్ధయేత్॥30॥

యథా లవణమంభోభిరాప్లుతం ప్రవిలీయతే
ప్రాయశ్చిత్తహతం పాపం తథా సద్యః ప్రణశ్యతి॥31॥

తస్మాత్పాపం న గూహేత గూహమానం వివర్ధతే
కృత్వా తు సాధుష్వాఖ్యేయం తే తత్ప్రశమయంత్యుత॥32॥

ఆశయా సంచితం ద్రవ్యం యత్కాలే నోపభుజ్యతే
అన్యే చైతత్ప్రపద్యంతే వియోగే తస్య దేహినః॥33॥

మానసం సర్వభూతానాం ధర్మమాహుర్మనీషిణః
తస్మాత్సర్వాణి భూతాని ధర్మమేవ సమాసతే॥34॥

ఏక ఏవ చరేద్ధర్మం న ధర్మధ్వజికో భవేత్
ధర్మవాణిజకా హ్యేతే యే ధర్మముపభుంజతే॥35॥

అర్చేద్దేవానదంభేన సేవేతామాయయా గురూన్
నిధిం నిదధ్యాత్పారత్ర్యం యాత్రార్థం దానశబ్దితం॥36॥

—♦ అధ్యాయము 149 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నాభాగధేయః ప్రాప్నోతి ధనం సుబలవానపి
భాగధేయాన్వితస్త్వర్థాన్కృశో బాలశ్చ విందతి॥1॥

నాలాభకాలే లభతే ప్రయత్నేఽపి కృతే సతి
లాభకాలేఽప్రయత్నేన లభతే విపులం ధనం
కృతయత్నాఫలాశ్చైవ దృశ్యంతే శతశో నరాః॥2॥

యది యత్నో భవేన్మర్త్యః స సర్వం ఫలమాప్నుయాత్
నాలభ్యం చోపలభ్యేత నృణాం భరతసత్తమ॥3॥

యదా ప్రయత్నం కృతవాందృశ్యతే హ్యఫలో నరః
మార్గన్నయశతైరర్థానమార్గంశ్చాపరః సుఖీ॥4॥

అకార్యమసకృత్కృత్వా దృశ్యంతే హ్యధనా నరాః
ధనయుక్తాస్త్వధర్మస్థా దృశ్యంతే చాపరే జనాః॥5॥

అధీత్య నీతిం యస్మాచ్చ నీతియుక్తో న దృశ్యతే
అనభిజ్ఞశ్చ సాచివ్యం గమితః కేన హేతునా
విద్యాయుక్తో హ్యవిద్యశ్చ ధనవాందుర్గతస్తథా॥6॥

యది విద్యాముపాశ్రిత్య నరః సుఖమవాప్నుయాత్
న విద్వాన్విద్యయా హీనం వృత్త్యర్థముపసంశ్రయేత్॥7॥

యథా పిపాసాం జయతి పురుషః ప్రాప్య వై జలం
దృష్టార్థో విద్యయాప్యేవమవిద్యాం ప్రజహేన్నరః॥8॥

నాప్రాప్తకాలో మ్రియతే విద్ధః శరశతైరపి
తృణాగ్రేణాపి సంస్పృష్టః ప్రాప్తకాలో న జీవతి॥9॥

భీష్మ ఉవాచ

ఈహమానః సమారంభాన్యది నాసాదయేద్ధనం
ఉగ్రం తపః సమారోహేన్న హ్యనుప్తం ప్రరోహతి॥10॥

దానేన భోగీ భవతి మేధావీ వృద్ధసేవయా
అహింసయా చ దీర్ఘాయురితి ప్రాహుర్మనీషిణః॥11॥

తస్మాద్దద్యాన్న యాచేత పూజయేద్ధార్మికానపి
స్వాభాషీ ప్రియకృచ్ఛుద్ధః సర్వసత్త్వావిహింసకః॥12॥

యదా ప్రమాణప్రభవః స్వభావశ్చ సుఖాసుఖే
మశకీటపిపీలానాం స్థిరో భవ యుధిష్ఠిర॥13॥

—♦ అధ్యాయము 150 ♦—

భీష్మ ఉవాచ

కార్యతే యచ్చ క్రియతే సచ్చాసచ్చ కృతం తతః
తత్రాశ్వసీత సత్కృత్వా అసత్కృత్వా న విశ్వసేత్||1||

కాల ఏవాత్ర కాలేన నిగ్రహానుగ్రహౌ దదత్
బుద్ధిమావిశ్య భూతానాం ధర్మార్థేషు ప్రవర్తతే||2||

యదా త్వస్య భవేద్బుద్ధిర్ధర్మ్యా చార్థప్రదర్శినీ
తదాశ్వసీత ధర్మాత్మాదృఢబుద్ధిర్న విశ్వసేత్||3||

ఏతావన్మాత్రమేతద్ధి భూతానాం ప్రాజ్ఞలక్షణం
కాలయుక్తోఽప్యుభయవిచ్ఛేషమర్థం సమాచరేత్||4||

యథా హ్యుపస్థితైశ్వర్యాః పూజయంతే నరా నరాన్
ఏవమేవాత్మనాత్మానం పూజయంతీహ ధార్మికాః||5||

న హ్యధర్మతయా ధర్మం దద్యాత్కాలః కథంచన
తస్మాద్విశుద్ధమాత్మానం జానీయాద్ధర్మచారిణం||6||

స్ప్రష్టుమప్యసమర్థో హి జ్వలంతమివ పావకం
అధర్మః సతతో ధర్మం కాలేన పరిరక్షితం||7||

కార్యావేతౌ హి కాలేన ధర్మో హి విజయావహః
త్రయాణామపి లోకానామాలోకకరణో భవేత్||8||

తత్ర కశ్చిన్నయేత్ప్రాజ్ఞో గృహీత్వైవ కరే నరం
ఉహ్యమానః స ధర్మేణ ధర్మే బహుభయచ్ఛలే||9||

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కిం శ్రేయః పురుషస్యేహ కిం కుర్వన్సుఖమేధతే
విపాప్మా చ భవేత్కేన కిం వా కల్మషనాశనం॥1॥

భీష్మ ఉవాచ

అయం దైవతవంశో వై ఋషివంశసమన్వితః
ద్విసంధ్యం పఠితః పుత్ర కల్మషాపహరః పరః॥2॥

దేవాసురగురుర్దేవః సర్వభూతనమస్కృతః
అచింత్యోఽథాప్యనిర్దేశ్యః సర్వప్రాణో హ్యయోనిజః॥3॥

పితామహో జగన్నాథః సావిత్రీ బ్రహ్మణః సతీ
వేదభూరథ కర్తా చ విష్ణుర్నారాయణః ప్రభుః॥4॥

ఉమాపతిర్విరూపాక్షః స్కందః సేనాపతిస్తథా
విశాఖో హుతభుగ్వాయుశ్చంద్రాదిత్యౌ ప్రభాకరౌ॥5॥

శక్రః శచీపతిర్దేవో యమో ధూమోర్ణయా సహ
వరుణః సహ గౌర్యా చ సహ ఋద్ధ్యా ధనేశ్వరః॥6॥

సౌమ్యా గౌః సురభిర్దేవీ విశ్రవాశ్చ మహానృషిః
షట్కాలః సాగరో గంగా స్రవంత్యోఽథ మరుద్గణాః॥7॥

వాలఖిల్యాస్తపఃసిద్ధాః కృష్ణద్వైపాయనస్తథా
నారదః పర్వతశ్చైవ విశ్వావసుర్హహాహుహూః॥8॥

తుంబరుశ్చిత్రసేనశ్చ దేవదూతశ్చ విశ్రుతః
దేవకన్యా మహాభాగా దివ్యాశ్చాప్సరసాం గణాః॥9॥

ఉర్వశీ మేనకా రంభా మిశ్రకేశీ అలంబుషా
విశ్వాచీ చ ఘృతాచీ చ పంచచూడా తిలోత్తమా॥10॥

ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః సాశ్వినః పితరోఽపి చ
ధర్మః సత్యం తపో దీక్షా వ్యవసాయః పితామహః॥11॥

శర్వర్యో దివసాశ్చైవ మారీచః కశ్యపస్తథా
శుక్రో బృహస్పతిర్భౌమో బుధో రాహుః శనైశ్చరః॥12॥

నక్షత్రాణ్యృతవశ్చైవ మాసాః సంధ్యాః సవత్సరాః
వైనతేయాః సముద్రాశ్చ కద్రుజాః పన్నగాస్తథా॥13॥

శతద్రూశ్చ విపాశా చ చంద్రభాగా సరస్వతీ
సింధుశ్చ దేవికా చైవ పుష్కరం తీర్థమేవ చ॥14॥

గంగా మహానదీ చైవ కపిలా నర్మదా తథా
కంపునా చ విశల్యా చ కరతోయాంబువాహినీ॥15॥

సరయూర్గండకీ చైవ లోహిత్యశ్చ మహానదః
తామ్రారుణా వేత్రవతీ పర్ణాశా గౌతమీ తథా॥16॥

గోదావరీ చ వేణ్ణా చ కృష్ణవేణా తథాద్రిజా
దృషద్వతీ చ కావేరీ వంక్షుర్మందాకినీ తథా॥17॥

ప్రయాగం చ ప్రభాసం చ పుణ్యం నైమిషమేవ చ
తచ్చ విశ్వేశ్వరస్థానం యత్ర తద్విమలం సరః॥18॥

పుణ్యతీర్థైశ్చ కలిలం కురుక్షేత్రం ప్రకీర్తితం
సింధూత్తమం తపోదానం జంబూమార్గమథాపి చ॥19॥

హిరణ్వతీ వితస్తా చ తథైవేక్షుమతీ నదీ
వేదస్మృతిర్వైదసినీ మలవాసాశ్చ నద్యపి॥20॥

భూమిభాగాస్తథా పుణ్యా గంగాద్వారమథాపి చ
ఋషికుల్యాస్తథా మేధ్యా నదీ చిత్రపథా తథా॥21॥

కౌశికీ యమునా సీతా తథా చర్మణ్వతీ నదీ
నదీ భీమరథీ చైవ బాహుదా చ మహానదీ
మహేంద్రవాణీ త్రిదివా నీలికా చ సరస్వతీ॥22॥

నందా చాపరనందా చ తథా తీర్థం మహాహ్రదం
గయాథ ఫల్గుతీర్థం చ ధర్మారణ్యం సురైర్వృతం॥23॥

తథా దేవనదీ పుణ్యా సరశ్చ బ్రహ్మనిర్మితం
పుణ్యం త్రిలోకవిఖ్యాతం సర్వపాపహరం శివం॥24॥

హిమవాన్పర్వతశ్చైవ దివ్యౌషధిసమన్వితః
వింధ్యో ధాతువిచిత్రాంగస్తీర్థవానౌషధాన్వితః॥25॥

మేరుర్మహేంద్రో మలయః శ్వేతశ్చ రజతాచితః
శృంగవాన్మందరో నీలో నిషధో దర్దురస్తథా॥26॥

చిత్రకూటోఽఞ్జనాభశ్చ పర్వతో గంధమాదనః
పుణ్యః సోమగిరిశ్చైవ తథైవాన్యే మహీధరాః
దిశశ్చ విదిశశ్చైవ క్షితిః సర్వే మహీరుహాః॥27॥

విశ్వేదేవా నభశ్చైవ నక్షత్రాణి గ్రహాస్తథా
పాంతు వః సతతం దేవాః కీర్తితాకీర్తితా మయా॥28॥

కీర్తయానో నరో హ్యేతాన్ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః
స్తువంశ్చ ప్రతినందంశ్చ ముచ్యతే సర్వతో భయాత్
సర్వసంకరపాపేభ్యో దేవతాస్తవనందకః॥29॥

దేవతానంతరం విప్రాంస్తపఃసిద్ధాంస్తపోధికాన్
కీర్తితాన్కీర్తయిష్యామి సర్వపాపప్రమోచనాన్॥30॥

యవక్రీతోఽథ రైభ్యశ్చ కక్షీవానౌశిజస్తథా
భృగ్వంగిరాస్తథా కణ్వో మేధాతిథిరథ ప్రభుః
బర్హీ చ గుణసంపన్నః ప్రాచీం దిశముపాశ్రితాః॥31॥

భద్రాం దిశం మహాభాగా ఉల్ముచుః ప్రముచుస్తథా
ముముచుశ్చ మహాభాగః స్వస్త్యాత్రేయశ్చ వీర్యవాన్॥32॥

మిత్రావరుణయోః పుత్రస్తథాగస్త్యః ప్రతాపవాన్
దృఢాయుశ్చోర్ధ్వబాహుశ్చ విశ్రుతావృషిసత్తమౌ॥33॥

పశ్చిమాం దిశమాశ్రిత్య య ఏధంతే నిబోధ తాన్
ఉషద్గుః సహ సోదర్యైః పరివ్యాధశ్చ వీర్యవాన్॥34॥

ఋషిర్దీర్ఘతమాశ్చైవ గౌతమః కశ్యపస్తథా
ఏకతశ్చ ద్వితశ్చైవ త్రితశ్చైవ మహర్షయః
అత్రేః పుత్రశ్చ ధర్మాత్మా తథా సారస్వతః ప్రభుః॥35॥

ఉత్తరాం దిశమాశ్రిత్య య ఏధంతే నిబోధ తాన్
అత్రిర్వసిష్ఠః శక్తిశ్చ పారాశర్యశ్చ వీర్యవాన్॥36॥

విశ్వామిత్రో భరద్వాజో జమదగ్నిస్తథైవ చ
ఋచీకపౌత్రో రామశ్చ ఋషిరౌద్దాలకిస్తథా॥37॥

శ్వేతకేతుః కోహలశ్చ విపులో దేవలస్తథా
దేవశర్మా చ ధౌమ్యశ్చ హస్తికాశ్యప ఏవ చ॥38॥

లోమశో నాచికేతశ్చ లోమహర్షణ ఏవ చ
ఋషిరుగ్రశ్రవాశ్చైవ భార్గవశ్చ్యవనస్తథా॥39॥

ఏష వై సమవాయస్తే ఋషిదేవసమన్వితః
ఆద్యః ప్రకీర్తితో రాజన్సర్వపాపప్రమోచనః॥40॥

నృగో యయాతిర్నహుషో యదుః పూరుశ్చ వీర్యవాన్
ధుంధుమారో దిలీపశ్చ సగరశ్చ ప్రతాపవాన్॥41॥

కృశాశ్వో యౌవనాశ్వశ్చ చిత్రాశ్వః సత్యవాంస్తథా
దుఃషంతో భరతశ్చైవ చక్రవర్తీ మహాయశాః॥42॥

యవనో జనకశ్చైవ తథా దృఢరథో నృపః
రఘుర్నరవరశ్చైవ తథా దశరథో నృపః॥43॥

రామో రాక్షసహా వీరః శశబిందుర్భగీరథః
హరిశ్చంద్రో మరుత్తశ్చ జహ్నుర్జాహ్నవిసేవితా॥44॥

మహోదయో హ్యలర్కశ్చ ఐలశ్చైవ నరాధిపః
కరంధమో నరశ్రేష్ఠః కధ్మోరశ్చ నరాధిపః॥45॥

దక్షోఽమ్బరీషః కుకురో రవతశ్చ మహాయశాః
ముచుకుందశ్చ రాజర్షిర్మిత్రభానుః ప్రియంకరః॥46॥

త్రసదస్యుస్తథా రాజా శ్వేతో రాజర్షిసత్తమః
మహాభిషశ్చ విఖ్యాతో నిమిరాజస్తథాష్టకః॥47॥

ఆయుః క్షుపశ్చ రాజర్షిః కక్షేయుశ్చ నరాధిపః
శిబిరౌశీనరశ్చైవ గయశ్చైవ నరాధిపః॥48॥

ప్రతర్దనో దివోదాసః సౌదాసః కోసలేశ్వరః
ఐలో నలశ్చ రాజర్షిర్మనుశ్చైవ ప్రజాపతిః॥49॥

హవిధ్రశ్చ పృషధ్రశ్చ ప్రతీపః శంతనుస్తథా
కక్షసేనశ్చ రాజర్షిర్యే చాన్యే నానుకీర్తితాః॥50॥

మా విఘ్నం మా చ మే పాపం మా చ మే పరిపంథినః
ధ్రువో జయో మే నిత్యం స్యాత్పరత్ర చ పరా గతిః॥51॥

—♦ అధ్యాయము 152 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తూష్ణీంభూతే తదా భీష్మే పటే చిత్రమివార్పితం
ముహూర్తమివ చ ధ్యాత్వా వ్యాసః సత్యవతీసుతః
నృపం శయానం గాంగేయమిదమాహ వచస్తదా॥1॥

రాజన్ప్రకృతిమాపన్నః కురురాజో యుధిష్ఠిరః
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైః పార్థివైశ్చానుయాయిభిః॥2॥

ఉపాస్తే త్వాం నరవ్యాఘ్ర సహ కృష్ణేన ధీమతా
తమిమం పురయానాయ త్వమనుజ్ఞాతుమర్హసి॥3॥

ఏవముక్తో భగవతా వ్యాసేన పృథివీపతిః
యుధిష్ఠిరం సహామాత్యమనుజజ్ఞే నదీసుతః॥4॥

ఉవాచ చైనం మధురం తతః శాంతనవో నృపః
ప్రవిశస్వ పురం రాజన్వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥5॥

యజస్వ వివిధైర్యజ్ఞై ర్బహ్వన్నైః స్వాప్తదక్షిణైః
యయాతిరివ రాజేంద్ర శ్రద్ధాదమపురఃసరః॥6॥

క్షత్రధర్మరతః పార్థ పితౄందేవాంశ్చ తర్పయ
శ్రేయసా యోక్ష్యసే చైవ వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥7॥

రంజయస్వ ప్రజాః సర్వాః ప్రకృతీః పరిసాంత్వయ
సుహృదః ఫలసత్కారైరభ్యర్చయ యథార్హతః॥8॥

అను త్వాం తాత జీవంతు మిత్రాణి సుహృదస్తథా
చైత్యస్థానే స్థితం వృక్షం ఫలవంతమివ ద్విజాః॥9॥

ఆగంతవ్యం చ భవతా సమయే మమ పార్థివ
వినివృత్తే దినకరే ప్రవృత్తే చోత్తరాయణే॥10॥

తథేత్యుక్త్వా తు కౌంతేయః సోఽభివాద్య పితామహం
ప్రయయౌ సపరీవారో నగరం నాగసాహ్వయం॥11॥

ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య గాంధారీం చ పతివ్రతాం
సహ తైరృషిభిః సర్వైర్భ్రాతృభిః కేశవేన చ॥12॥

పౌరజానపదైశ్చైవ మంత్రివృద్ధైశ్చ పార్థివః
ప్రవివేశ కురుశ్రేష్ఠ పురం వారణసాహ్వయం॥13॥

—♦ అధ్యాయము 153 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః కుంతీసుతో రాజా పౌరజానపదం జనం
పూజయిత్వా యథాన్యాయమనుజజ్ఞే గృహాన్ప్రతి॥1॥

సాంత్వయామాస నారీశ్చ హతవీరా హతేశ్వరాః
విపులైరర్థదానైశ్చ తదా పాండుసుతో నృపః॥2॥

సోఽభిషిక్తో మహాప్రాజ్ఞః ప్రాప్య రాజ్యం యుధిష్ఠిరః
అవస్థాప్య నరశ్రేష్ఠః సర్వాః స్వప్రకృతీస్తదా॥3॥

ద్విజేభ్యో బలముఖ్యేభ్యో నైగమేభ్యశ్చ సర్వశః
ప్రతిగృహ్యాశిషో ముఖ్యాస్తదా ధర్మభృతాం వరః॥4॥

ఉషిత్వా శర్వరీః శ్రీమాన్పంచాశన్నగరోత్తమే
సమయం కౌరవాగ్ర్యస్య సస్మార పురుషర్షభః॥5॥

స నిర్యయౌ గజపురాద్యాజకైః పరివారితః
దృష్ట్వా నివృత్తమాదిత్యం ప్రవృత్తం చోత్తరాయణం॥6॥

ఘృతం మాల్యం చ గంధాంశ్చ క్షౌమాణి చ యుధిష్ఠిరః
చందనాగరుముఖ్యాని తథా కాలాగరూణి చ॥7॥

ప్రస్థాప్య పూర్వం కౌంతేయో భీష్మసంసాధనాయ వై
మాల్యాని చ మహార్హాణి రత్నాని వివిధాని చ॥8॥

ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య గాంధారీం చ యశస్వినీం
మాతరం చ పృథాం ధీమాన్భ్రాతౄంశ్చ పురుషర్షభః॥9॥

జనార్దనేనానుగతో విదురేణ చ ధీమతా
యుయుత్సునా చ కౌరవ్యో యుయుధానేన చాభిభో॥10॥

మహతా రాజభోగ్యేన పరిబర్హేణ సంవృతః
స్తూయమానో మహారాజ భీష్మస్యాగ్నీననువ్రజన్॥11॥

నిశ్చక్రామ పురాత్తస్మాద్యథా దేవపతిస్తథా
ఆససాద కురుక్షేత్రే తతః శాంతనవం నృపం॥12॥

ఉపాస్యమానం వ్యాసేన పారాశర్యేణ ధీమతా
నారదేన చ రాజర్షే దేవలేనాసితేన చ॥13॥

హతశిష్టైర్నృపైశ్చాన్యైర్నానాదేశసమాగతైః
రక్షిభిశ్చ మహాత్మానం రక్ష్యమాణం సమంతతః॥14॥

శయానం వీరశయనే దదర్శ నృపతిస్తతః
తతో రథాదవారోహద్భ్రాతృభిః సహ ధర్మరాట్॥15॥

అభివాద్యాథ కౌంతేయః పితామహమరిందమం
ద్వైపాయనాదీన్విప్రాంశ్చ తైశ్చ ప్రత్యభినందితః॥16॥

ఋత్విగ్భిర్బ్రహ్మకల్పైశ్చ భ్రాతృభిశ్చ సహాచ్యుతః
ఆసాద్య శరతల్పస్థమృషిభిః పరివారితం॥17॥

అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహ కౌరవ్య శయానం నిమ్నగాసుతం॥18॥

యుధిష్ఠిరోఽహం నృపతే నమస్తే జాహ్నవీసుత
శృణోషి చేన్మహాబాహో బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥19॥

ప్రాప్తోఽస్మి సమయే రాజన్నగ్నీనాదాయ తే విభో
ఆచార్యా బ్రాహ్మణాశ్చైవ ఋత్విజో భ్రాతరశ్చ మే॥20॥

పుత్రశ్చ తే మహాతేజా ధృతరాష్ట్రో జనేశ్వరః
ఉపస్థితః సహామాత్యో వాసుదేవశ్చ వీర్యవాన్॥21॥

హతశిష్టాశ్చ రాజానః సర్వే చ కురుజాంగలాః
తాన్పశ్య కురుశార్దూల సమున్మీలయ లోచనే॥22॥

యచ్చేహ కించిత్కర్తవ్యం తత్సర్వం ప్రాపితం మయా
యథోక్తం భవతా కాలే సర్వమేవ చ తత్కృతం॥23॥

ఏవముక్తస్తు గాంగేయః కుంతీపుత్రేణ ధీమతా
దదర్శ భారతాన్సర్వాన్స్థితాన్సంపరివార్య తం॥24॥

తతశ్చలవలిర్భీష్మః ప్రగృహ్య విపులం భుజం
ఓఘమేఘస్వనో వాగ్మీ కాలే వచనమబ్రవీత్॥25॥

దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి కౌంతేయ సహామాత్యో యుధిష్ఠిర
పరివృత్తో హి భగవాన్సహస్రాంశుర్దివాకరః॥26॥

అష్టపంచాశతం రాత్ర్యః శయానస్యాద్య మే గతాః
శరేషు నిశితాగ్రేషు యథా వర్షశతం తథా॥27॥

మాఘోఽయం సమనుప్రాప్తో మాసః పుణ్యో యుధిష్ఠిర
త్రిభాగశేషః పక్షోఽయం శుక్లో భవితుమర్హతి॥28॥

ఏవముక్త్వా తు గాంగేయో ధర్మపుత్రం యుధిష్ఠిరం
ధృతరాష్ట్రమథామంత్ర్య కాలే వచనమబ్రవీత్॥29॥

రాజన్విదితధర్మోఽసి సునిర్ణీతార్థసంశయః
బహుశ్రుతా హి తే విప్రా బహవః పర్యుపాసితాః॥30॥

వేదశాస్త్రాణి సర్వాణి ధర్మాంశ్చ మనుజేశ్వర
వేదాంశ్చ చతురః సాంగాన్నిఖిలేనావబుధ్యసే॥31॥

న శోచితవ్యం కౌరవ్య భవితవ్యం హి తత్తథా
శ్రుతం దేవరహస్యం తే కృష్ణద్వైపాయనాదపి॥32॥

యథా పాండోః సుతా రాజంస్తథైవ తవ ధర్మతః
తాన్పాలయ స్థితో ధర్మే గురుశుశ్రూషణే రతాన్॥33॥

ధర్మరాజో హి శుద్ధాత్మా నిదేశే స్థాస్యతే తవ
ఆనృశంస్యపరం హ్యేనం జానామి గురువత్సలం॥34॥

తవ పుత్రా దురాత్మానః క్రోధలోభపరాయణాః
ఈర్ష్యాభిభూతా దుర్వృత్తాస్తాన్న శోచితుమర్హసి॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతావదుక్త్వా వచనం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
వాసుదేవం మహాబాహుమభ్యభాషత కౌరవః॥36॥

భగవందేవదేవేశ సురాసురనమస్కృత
త్రివిక్రమ నమస్తేఽస్తు శంఖచక్రగదాధర॥37॥

అనుజానీహి మాం కృష్ణ వైకుంఠ పురుషోత్తమ
రక్ష్యాశ్చ తే పాండవేయా భవాన్హ్యేషాం పరాయణం॥38॥

ఉక్తవానస్మి దుర్బుద్ధిం మందం దుర్యోధనం పురా
యతః కృష్ణస్తతో ధర్మో యతో ధర్మస్తతో జయః॥39॥

వాసుదేవేన తీర్థేన పుత్ర సంశామ్య పాండవైః
సంధానస్య పరః కాలస్తవేతి చ పునః పునః॥40॥

న చ మే తద్వచో మూఢః కృతవాన్స సుమందధీః
ఘాతయిత్వేహ పృథివీం తతః స నిధనం గతః॥41॥

త్వాం చ జానామ్యహం వీర పురాణమృషిసత్తమం
నరేణ సహితం దేవం బదర్యాం సుచిరోషితం॥42॥

తథా మే నారదః ప్రాహ వ్యాసశ్చ సుమహాతపాః
నరనారాయణావేతౌ సంభూతౌ మనుజేష్వితి॥43॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అనుజానామి భీష్మ త్వాం వసూనాప్నుహి పార్థివ
న తేఽస్తి వృజినం కించిన్మయా దృష్టం మహాద్యుతే॥44॥

పితృభక్తోఽసి రాజర్షే మార్కండేయ ఇవాపరః
తేన మృత్యుస్తవ వశే స్థితో భృత్య ఇవానతః॥45॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు గాంగేయః పాండవానిదమబ్రవీత్
ధృతరాష్ట్రముఖాంశ్చాపి సర్వాన్ససుహృదస్తథా॥46॥

ప్రాణానుత్స్రష్టుమిచ్ఛామి తన్మానుజ్ఞాతుమర్హథ
సత్యే ప్రయతితవ్యం వః సత్యం హి పరమం బలం॥47॥

ఆనృశంస్యపరైర్భావ్యం సదైవ నియతాత్మభిః
బ్రహ్మణ్యైర్ధర్మశీలైశ్చ తపోనిత్యైశ్చ భారత॥48॥

ఇత్యుక్త్వా సుహృదః సర్వాన్సంపరిష్వజ్య చైవ హ
పునరేవాబ్రవీద్ధీమాన్యుధిష్ఠిరమిదం వచః॥49॥

బ్రాహ్మణాశ్చైవ తే నిత్యం ప్రాజ్ఞాశ్చైవ విశేషతః
ఆచార్యా ఋత్విజశ్చైవ పూజనీయా నరాధిప॥50॥

—♦ అధ్యాయము 154 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వా కురూన్సర్వాన్భీష్మః శాంతనవస్తదా
తూష్ణీం బభూవ కౌరవ్యః స ముహూర్తమరిందమ॥1॥

ధారయామాస చాత్మానం ధారణాసు యథాక్రమం
తస్యోర్ధ్వమగమన్ప్రాణాః సంనిరుద్ధా మహాత్మనః॥2॥

ఇదమాశ్చర్యమాసీచ్చ మధ్యే తేషాం మహాత్మనాం
యద్యన్ముంచతి గాత్రాణాం స శంతనుసుతస్తదా
తత్తద్విశల్యం భవతి యోగయుక్తస్య తస్య వై॥3॥

క్షణేన ప్రేక్షతాం తేషాం విశల్యః సోఽభవత్తదా
తం దృష్ట్వా విస్మితాః సర్వే వాసుదేవపురోగమాః
సహ తైర్మునిభిః సర్వైస్తదా వ్యాసాదిభిర్నృప॥4॥

సంనిరుద్ధస్తు తేనాత్మా సర్వేష్వాయతనేషు వై
జగామ భిత్త్వా మూర్ధానం దివమభ్యుత్పపాత చ॥5॥

మహోల్కేవ చ భీష్మస్య మూర్ధదేశాజ్జనాధిప
నిఃసృత్యాకాశమావిశ్య క్షణేనాంతరధీయత॥6॥

ఏవం స నృపశార్దూల నృపః శాంతనవస్తదా
సమయుజ్యత లోకైః స్వైర్భరతానాం కులోద్వహః॥7॥

తతస్త్వాదాయ దారూణి గంధాంశ్చ వివిధాన్బహూన్
చితాం చక్రుర్మహాత్మానః పాండవా విదురస్తథా
యుయుత్సుశ్చాపి కౌరవ్యః ప్రేక్షకాస్త్వితరేఽభవన్॥8॥

యుధిష్ఠిరస్తు గాంగేయం విదురశ్చ మహామతిః
ఛాదయామాసతురుభౌ క్షౌమైర్మాల్యైశ్చ కౌరవం॥9॥

ధారయామాస తస్యాథ యుయుత్సుశ్ఛత్రముత్తమం
చామరవ్యజనే శుభ్రే భీమసేనార్జునావుభౌ
ఉష్ణీషే పర్యగృహ్ణీతాం మాద్రీపుత్రావుభౌ తదా॥10॥

స్త్రియః కౌరవనాథస్య భీష్మం కురుకులోద్భవం
తాలవృంతాన్యుపాదాయ పర్యవీజన్సమంతతః॥11॥

తతోఽస్య విధివచ్చక్రుః పితృమేధం మహాత్మనః
యాజకా జుహువుశ్చాగ్నిం జగుః సామాని సామగాః॥12॥

తతశ్చందనకాష్ఠైశ్చ తథా కాలేయకైరపి
కాలాగరుప్రభృతిభిర్గంధైశ్చోచ్చావచైస్తథా॥13॥

సమవచ్ఛాద్య గాంగేయం ప్రజ్వాల్య చ హుతాశనం
అపసవ్యమకుర్వంత ధృతరాష్ట్రముఖా నృపాః॥14॥

సంస్కృత్య చ కురుశ్రేష్ఠం గాంగేయం కురుసత్తమాః
జగ్ముర్భాగీరథీతీరమృషిజుష్టం కురూద్వహాః॥15॥

అనుగమ్యమానా వ్యాసేన నారదేనాసితేన చ
కృష్ణేన భరతస్త్రీభిర్యే చ పౌరాః సమాగతాః॥16॥

ఉదకం చక్రిరే చైవ గాంగేయస్య మహాత్మనః
విధివత్క్షత్రియశ్రేష్ఠాః స చ సర్వో జనస్తదా॥17॥

తతో భాగీరథీ దేవీ తనయస్యోదకే కృతే
ఉత్థాయ సలిలాత్తస్మాద్రుదతీ శోకలాలసా॥18॥

పరిదేవయతీ తత్ర కౌరవానభ్యభాషత
నిబోధత యథావృత్తముచ్యమానం మయానఘాః॥19॥

రాజవృత్తేన సంపన్నః ప్రజ్ఞయాభిజనేన చ
సత్కర్తా కురువృద్ధానాం పితృభక్తో దృఢవ్రతః॥20॥

జామదగ్న్యేన రామేణ పురా యో న పరాజితః
దివ్యైరస్త్రైర్మహావీర్యః స హతోఽద్య శిఖండినా॥21॥

అశ్మసారమయం నూనం హృదయం మమ పార్థివాః
అపశ్యంత్యాః ప్రియం పుత్రం యత్ర దీర్యతి మేఽద్య వై॥22॥

సమేతం పార్థివం క్షత్రం కాశిపుర్యాం స్వయంవరే
విజిత్యైకరథేనాజౌ కన్యాస్తా యో జహార హ॥23॥

యస్య నాస్తి బలే తుల్యః పృథివ్యామపి కశ్చన
హతం శిఖండినా శ్రుత్వా యన్న దీర్యతి మే మనః॥24॥

జామదగ్న్యః కురుక్షేత్రే యుధి యేన మహాత్మనా
పీడితో నాతియత్నేన నిహతః స శిఖండినా॥25॥

ఏవంవిధం బహు తదా విలపంతీం మహానదీం
ఆశ్వాసయామాస తదా సామ్నా దామోదరో విభుః॥26॥

సమాశ్వసిహి భద్రే త్వం మా శుచః శుభదర్శనే
గతః స పరమాం సిద్ధిం తవ పుత్రో న సంశయః॥27॥

వసురేష మహాతేజాః శాపదోషేణ శోభనే
మనుష్యతామనుప్రాప్తో నైనం శోచితుమర్హసి॥28॥

స ఏష క్షత్రధర్మేణ యుధ్యమానో రణాజిరే
ధనంజయేన నిహతో నైష నున్నః శిఖండినా॥29॥

భీష్మం హి కురుశార్దూలముద్యతేషుం మహారణే
న శక్తః సంయుగే హంతుం సాక్షాదపి శతక్రతుః॥30॥

స్వచ్ఛందేన సుతస్తుభ్యం గతః స్వర్గం శుభాననే
న శక్తాః స్యుర్నిహంతుం హి రణే తం సర్వదేవతాః॥31॥

తస్మాన్మా త్వం సరిచ్ఛ్రేష్ఠే శోచస్వ కురునందనం
వసూనేష గతో దేవి పుత్రస్తే విజ్వరా భవ॥32॥

ఇత్యుక్తా సా తు కృష్ణేన వ్యాసేన చ సరిద్వరా
త్యక్త్వా శోకం మహారాజ స్వం వార్యవతతార హ॥33॥

సత్కృత్య తే తాం సరితం తతః కృష్ణముఖా నృపాః
అనుజ్ఞాతాస్తయా సర్వే న్యవర్తంత జనాధిపాః॥34॥

అశ్వమేధిక పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కృతోదకం తు రాజానం ధృతరాష్ట్రం యుధిష్ఠిరః
పురస్కృత్య మహాబాహురుత్తతారాకులేంద్రియః ||1||

ఉత్తీర్య చ మహీపాలో బాష్పవ్యాకులలోచనః
పపాత తీరే గంగాయా వ్యాధవిద్ధ ఇవ ద్విపః ||2||

తం సీదమానం జగ్రాహ భీమః కృష్ణేన చోదితః
మైవమిత్యబ్రవీచ్చైనం కృష్ణః పరబలార్దనః ||3||

తమార్తం పతితం భూమౌ నిశ్వసంతం పునః పునః
దదృశుః పాండవా రాజంధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం ||4||

తం దృష్ట్వా దీనమనసం గతసత్త్వం జనేశ్వరం
భూయః శోకసమావిష్టాః పాండవాః సముపావిశన్ ||5||

రాజా చ ధృతరాష్ట్రస్తముపాసీనో మహాభుజః
వాక్యమాహ మహాప్రాజ్ఞో మహాశోకప్రపీడితం ||6||

ఉత్తిష్ఠ కురుశార్దూల కురు కార్యమనంతరం
క్షత్రధర్మేణ కౌరవ్య జితేయమవనిస్త్వయా ||7||

తాం భుంక్ష్వ భ్రాతృభిః సార్ధం సుహృద్భిశ్చ జనేశ్వర
న శోచితవ్యం పశ్యామి త్వయా ధర్మభృతాం వర ||8||

శోచితవ్యం మయా చైవ గాంధార్యా చ విశాం పతే
పుత్రైర్విహీనో రాజ్యేన స్వప్నలబ్ధధనో యథా ||9||

అశ్రుత్వా హితకామస్య విదురస్య మహాత్మనః
వాక్యాని సుమహార్థాని పరితప్యామి దుర్మతిః ||10||

ఉక్తవానేష మాం పూర్వం ధర్మాత్మా దివ్యదర్శనః
దుర్యోధనాపరాధేన కులం తే వినశిష్యతి ||11||

స్వస్తి చేదిచ్ఛసే రాజన్కులస్యాత్మన ఏవ చ
వధ్యతామేష దుష్టాత్మా మందో రాజా సుయోధనః ||12||

కర్ణశ్చ శకునిశ్చైవ మైనం పశ్యతు కర్హిచిత్
ద్యూతసంపాతమప్యేషామప్రమత్తో నివారయ ||13||

అభిషేచయ రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
స పాలయిష్యతి వశీ ధర్మేణ పృథివీమిమాం ||14||

అథ నేచ్ఛసి రాజానం కుంతీపుత్రం యుధిష్ఠిరం
మేఢీభూతః స్వయం రాజ్యం ప్రతిగృహ్ణీష్వ పార్థివ ||15||

సమం సర్వేషు భూతేషు వర్తమానం నరాధిప
అనుజీవంతు సర్వే త్వాం జ్ఞాతయో జ్ఞాతివర్ధన ||16||

ఏవం బ్రువతి కౌంతేయ విదురే దీర్ఘదర్శిని
దుర్యోధనమహం పాపమన్వవర్తం వృథామతిః॥17॥

అశ్రుత్వా హ్యస్య వీరస్య వాక్యాని మధురాణ్యహం
ఫలం ప్రాప్య మహద్దుఃఖం నిమగ్నః శోకసాగరే॥18॥

వృద్ధౌ హి తే స్వః పితరౌ పశ్యావాం దుఃఖితౌ నృప
న శోచితవ్యం భవతా పశ్యామీహ జనాధిప॥19॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు రాజ్ఞా స ధృతరాష్ట్రేణ ధీమతా
తూష్ణీం బభూవ మేధావీ తమువాచాథ కేశవః॥1॥

అతీవ మనసా శోకః క్రియమాణో జనాధిప
సంతాపయతి వైతస్య పూర్వప్రేతాన్పితామహాన్॥2॥

యజస్వ వివిధైర్యజ్ఞైర్బహుభిః స్వాప్తదక్షిణైః
దేవాంస్తర్పయ సోమేన స్వధయా చ పితౄనపి॥3॥

త్వద్విధస్య మహాబుద్ధే నైతదద్యోపపద్యతే
విదితం వేదితవ్యం తే కర్తవ్యమపి తే కృతం॥4॥

శ్రుతాశ్చ రాజధర్మాస్తే భీష్మాద్భాగీరథీసుతాత్
కృష్ణద్వైపాయనాచ్చైవ నారదాద్విదురాత్తథా॥5॥

నేమామర్హసి మూఢానాం వృత్తిం త్వమనువర్తితుం
పితృపైతామహీం వృత్తిమాస్థాయ ధురముద్వహ॥6॥

యుక్తం హి యశసా క్షత్రం స్వర్గం ప్రాప్తుమసంశయం
న హి కశ్చన శూరాణాం నిహతోఽత్ర పరాఙ్ముఖః॥7॥

త్యజ శోకం మహారాజ భవితవ్యం హి తత్తథా
న శక్యాస్తే పునర్ద్రష్టుం త్వయా హ్యస్మిన్రణే హతాః॥8॥

ఏతావదుక్త్వా గోవిందో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
విరరామ మహాతేజాస్తమువాచ యుధిష్ఠిరః॥9॥

గోవింద మయి యా ప్రీతిస్తవ సా విదితా మమ
సౌహృదేన తథా ప్రేమ్ణా సదా మామనుకంపసే॥10॥

ప్రియం తు మే స్యాత్సుమహత్కృతం చక్రగదాధర
శ్రీమన్ప్రీతేన మనసా సర్వం యాదవనందన॥11॥

యది మామనుజానీయాద్భవాన్గంతుం తపోవనం
న హి శాంతిం ప్రపశ్యామి ఘాతయిత్వా పితామహం
కర్ణం చ పురుషవ్యాఘ్రం సంగ్రామేష్వపలాయినం॥12॥

కర్మణా యేన ముచ్యేయమస్మాత్క్రూరాదరిందమ
కర్మణస్తద్విధత్స్వేహ యేన శుధ్యతి మే మనః॥13॥

తమేవంవాదినం వ్యాసస్తతః ప్రోవాచ ధర్మవిత్
సాంత్వయన్సుమహాతేజాః శుభం వచనమర్థవత్॥14॥

అకృతా తే మతిస్తాత పునర్బాల్యేన ముహ్యసే
కిమాకాశే వయం సర్వే ప్రలపామ ముహుర్ముహుః॥15॥

విదితాః క్షత్రధర్మాస్తే యేషాం యుద్ధేన జీవికా
యథా ప్రవృత్తో నృపతిర్నాధిబంధేన యుజ్యతే॥16॥

మోక్షధర్మాశ్చ నిఖిలా యాథాతథ్యేన తే శ్రుతాః
అసకృచ్చైవ సందేహాశ్ఛిన్నాస్తే కామజా మయా॥17॥

అశ్రద్దధానో దుర్మేధా లుప్తస్మృతిరసి ధ్రువం
మైవం భవ న తే యుక్తమిదమజ్ఞానమీదృశం॥18॥

ప్రాయశ్చిత్తాని సర్వాణి విదితాని చ తేఽనఘ
యుద్ధధర్మాశ్చ తే సర్వే దానధర్మాశ్చ తే శ్రుతాః॥19॥

స కథం సర్వధర్మజ్ఞః సర్వాగమవిశారదః
పరిముహ్యసి భూయస్త్వమజ్ఞానాదివ భారత॥20॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

యుధిష్ఠిర తవ ప్రజ్ఞా న సమ్యగితి మే మతిః
న హి కశ్చిత్స్వయం మర్త్యః స్వవశః కురుతే క్రియాః॥1॥

ఈశ్వరేణ నియుక్తోఽయం సాధ్వసాధు చ మానవః
కరోతి పురుషః కర్మ తత్ర కా పరిదేవనా॥2॥

ఆత్మానం మన్యసే చాథ పాపకర్మాణమంతతః
శృణు తత్ర యథా పాపమపకృష్యేత భారత॥3॥

తపోభిః క్రతుభిశ్చైవ దానేన చ యుధిష్ఠిర
తరంతి నిత్యం పురుషా యే స్మ పాపాని కుర్వతే॥4॥

యజ్ఞేన తపసా చైవ దానేన చ నరాధిప
పూయంతే రాజశార్దూల నరా దుష్కృతకర్మిణః॥5॥

అసురాశ్చ సురాశ్చైవ పుణ్యహేతోర్మఖక్రియాం
ప్రయతంతే మహాత్మానస్తస్మాద్యజ్ఞాః పరాయణం॥6॥

యజ్ఞైరేవ మహాత్మానో బభూవురధికాః సురాః
తతో దేవాః క్రియావంతో దానవానభ్యధర్షయన్॥7॥

రాజసూయాశ్వమేధౌ చ సర్వమేధం చ భారత
నరమేధం చ నృపతే త్వమాహర యుధిష్ఠిర॥8॥

యజస్వ వాజిమేధేన విధివద్దక్షిణావతా
బహుకామాన్నవిత్తేన రామో దాశరథిర్యథా॥9॥

యథా చ భరతో రాజా దౌఃషంతిః పృథివీపతిః
శాకుంతలో మహావీర్యస్తవ పూర్వపితామహః॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అసంశయం వాజిమేధః పావయేత్పృథివీమపి
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చిత్తం త్వం శ్రోతుమిహార్హసి॥11॥

ఇమం జ్ఞాతివధం కృత్వా సుమహాంతం ద్విజోత్తమ
దానమల్పం న శక్యామి దాతుం విత్తం చ నాస్తి మే॥12॥

న చ బాలానిమాందీనానుత్సహే వసు యాచితుం
తథైవార్ద్రవ్రణాన్కృచ్ఛ్రే వర్తమానాన్నృపాత్మజాన్ ॥13॥

స్వయం వినాశ్య పృథివీం యజ్ఞార్థే ద్విజసత్తమ
కరమాహారయిష్యామి కథం శోకపరాయణాన్ ॥14॥

దుర్యోధనాపరాధేన వసుధా వసుధాధిపాః
ప్రనష్టా యోజయిత్వాస్మానకీర్త్యా మునిసత్తమ ॥15॥

దుర్యోధనేన పృథివీ క్షయితా విత్తకారణాత్
కోశశ్చాపి విశీర్ణోఽసౌ ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్మతేః ॥16॥

పృథివీ దక్షిణా చాత్ర విధిః ప్రథమకల్పికః
విద్వద్భిః పరిదృష్టోఽయం శిష్టో విధివిపర్యయః ॥17॥

న చ ప్రతినిధిం కర్తుం చికీర్షామి తపోధన
అత్ర మే భగవన్సమ్యక్సాచివ్యం కర్తుమర్హసి ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు పార్థేన కృష్ణద్వైపాయనస్తదా
ముహూర్తమనుసంచింత్య ధర్మరాజానమబ్రవీత్ ॥19॥

విద్యతే ద్రవిణం పార్థ గిరౌ హిమవతి స్థితం
ఉత్సృష్టం బ్రాహ్మణైర్యజ్ఞే మరుత్తస్య మహీపతేః
తదానయస్వ కౌంతేయ పర్యాప్తం తద్భవిష్యతి ॥20॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథం యజ్ఞే మరుత్తస్య ద్రవిణం తత్సమాచితం
కస్మింశ్చ కాలే స నృపో బభూవ వదతాం వర ॥21॥

వ్యాస ఉవాచ

యది శుశ్రూషసే పార్థ శృణు కారంధమం నృపం
యస్మిన్కాలే మహావీర్యః స రాజాసీన్మహాధనః ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శుశ్రూషే తస్య ధర్మజ్ఞ రాజర్షేః పరికీర్తనం
ద్వైపాయన మరుత్తస్య కథాం ప్రబ్రూహి మేఽనఘ ॥1॥

వ్యాస ఉవాచ

ఆసీత్కృతయుగే పూర్వం మనుర్దండధరః ప్రభుః
తస్య పుత్రో మహేష్వాసః ప్రజాతిరితి విశ్రుతః ॥2॥

ప్రజాతేరభవత్పుత్రః క్షుప ఇత్యభివిశ్రుతః
క్షుపస్య పుత్రస్త్విక్ష్వాకుర్మహీపాలోఽభవత్ప్రభుః ॥3॥

తస్య పుత్రశతం రాజన్నాసీత్పరమధార్మికం
తాంస్తు సర్వాన్మహీపాలానిక్ష్వాకురకరోత్ప్రభుః॥4॥

తేషాం జ్యేష్ఠస్తు వింశోఽభూత్ప్రతిమానం ధనుష్మతాం
వింశస్య పుత్రః కల్యాణో వివింశో నామ భారత॥5॥

వివింశస్య సుతా రాజన్బభూవుర్దశ పంచ చ
సర్వే ధనుషి విక్రాంతా బ్రహ్మణ్యాః సత్యవాదినః॥6॥

దానధర్మరతాః సంతః సతతం ప్రియవాదినః
తేషాం జ్యేష్ఠః ఖనీనేత్రః స తాన్సర్వానపీడయత్॥7॥

ఖనీనేత్రస్తు విక్రాంతో జిత్వా రాజ్యమకంటకం
నాశక్నోద్రక్షితుం రాజ్యం నాన్వరజ్యంత తం ప్రజాః॥8॥

తమపాస్య చ తద్రాష్ట్రం తస్య పుత్రం సువర్చసం
అభ్యషించత రాజేంద్ర ముదితం చాభవత్తదా॥9॥

స పితుర్విక్రియాం దృష్ట్వా రాజ్యాన్నిరసనం తథా
నియతో వర్తయామాస ప్రజాహితచికీర్షయా॥10॥

బ్రహ్మణ్యః సత్యవాదీ చ శుచిః శమదమాన్వితః
ప్రజాస్తం చాన్వరజ్యంత ధర్మనిత్యం మనస్వినం॥11॥

తస్య ధర్మప్రవృత్తస్య వ్యశీర్యత్కోశవాహనం
తం క్షీణకోశం సామంతాః సమంతాత్పర్యపీడయన్॥12॥

స పీడ్యమానో బహుభిః క్షీణకోశస్త్వవాహనః
ఆర్తిమార్ఛత్పరాం రాజా సహ భృత్యైః పురేణ చ॥13॥

న చైనం పరిహర్తుం తేఽశక్నువన్పరిసంక్షయే
సమ్యగ్వృత్తో హి రాజా స ధర్మనిత్యో యుధిష్ఠిర॥14॥

యదా తు పరమామార్తిం గతోఽసౌ సపురో నృపః
తతః ప్రదధ్మౌ స కరం ప్రాదురాసీత్తతో బలం॥15॥

తతస్తానజయత్సర్వాన్ప్రాతిసీమాన్నరాధిపాన్
ఏతస్మాత్కారణాద్రాజన్విశ్రుతః స కరంధమః॥16॥

తస్య కారంధమః పుత్రస్త్రేతాయుగముఖేఽభవత్
ఇంద్రాదనవరః శ్రీమాందేవైరపి సుదుర్జయః॥17॥

తస్య సర్వే మహీపాలా వర్తంతే స్మ వశే తదా
స హి సమ్రాడభూత్తేషాం వృత్తేన చ బలేన చ॥18॥

అవిక్షిన్నామ ధర్మాత్మా శౌర్యేణేంద్రసమోఽభవత్
యజ్ఞశీలః కర్మరతిర్ధృతిమాన్సంయతేంద్రియః॥19॥

తేజసాదిత్యసదృశః క్షమయా పృథివీసమః
బృహస్పతిసమో బుద్ధ్యా హిమవానివ సుస్థిరః॥20॥

కర్మణా మనసా వాచా దమేన ప్రశమేన చ
మనాంస్యారాధయామాస ప్రజానాం స మహీపతిః॥21॥

య ఈజే హయమేధానాం శతేన విధివత్ప్రభుః
యాజయామాస యం విద్వాన్స్వయమేవాంగిరాః ప్రభుః॥22॥

తస్య పుత్రోఽతిచక్రామ పితరం గుణవత్తయా
మరుత్తో నామ ధర్మజ్ఞశ్చక్రవర్తీ మహాయశాః॥23॥

నాగాయుతసమప్రాణః సాక్షాద్విష్ణురివాపరః
స యక్ష్యమాణో ధర్మాత్మా శాతకుంభమయాన్యుత

కారయామాస శుభ్రాణి భాజనాని సహస్రశః॥24॥

మేరుం పర్వతమాసాద్య హిమవత్పార్శ్వ ఉత్తరే
కాంచనః సుమహాన్పాదస్తత్ర కర్మ చకార సః॥25॥

తతః కుండాని పాత్రీశ్చ పిఠరాణ్యాసనాని చ
చక్రుః సువర్ణకర్తారో యేషాం సంఖ్యా న విద్యతే॥26॥

తస్యైవ చ సమీపే స యజ్ఞవాటో బభూవ హ
ఈజే తత్ర స ధర్మాత్మా విధివత్పృథివీపతిః
మరుత్తః సహితైః సర్వైః ప్రజాపాలైర్నరాధిపః॥27॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

కథంవీర్యః సమభవత్స రాజా వదతాం వరః
కథం చ జాతరూపేణ సమయుజ్యత స ద్విజ॥1॥

క్వ చ తత్సాంప్రతం ద్రవ్యం భగవన్నవతిష్ఠతే
కథం చ శక్యమస్మాభిస్తదవాప్తుం తపోధన॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

అసురాశ్చైవ దేవాశ్చ దక్షస్యాసన్ప్రజాపతేః
అపత్యం బహులం తాత తేఽస్పర్ధంత పరస్పరం॥3॥

తథైవాంగిరసః పుత్రౌ వ్రతతుల్యౌ బభూవతుః
బృహస్పతిర్బృహత్తేజాః సంవర్తశ్చ తపోధనః॥4॥

తావపి స్పర్ధినౌ రాజన్పృథగాస్తాం పరస్పరం
బృహస్పతిశ్చ సంవర్తం బాధతే స్మ పునః పునః॥5॥

స బాధ్యమానః సతతం భ్రాత్రా జ్యేష్ఠేన భారత
అర్థానుత్సృజ్య దిగ్వాసా వనవాసమరోచయత్॥6॥

వాసవోఽప్యసురాన్సర్వాన్నిర్జిత్య చ నిహత్య చ
ఇంద్రత్వం ప్రాప్య లోకేషు తతో వవ్రే పురోహితం
పుత్రమంగిరసో జ్యేష్ఠం విప్రశ్రేష్ఠం బృహస్పతిం॥7॥

యాజ్యస్త్వంగిరసః పూర్వమాసీద్రాజా కరంధమః
వీర్యేణాప్రతిమో లోకే వృత్తేన చ బలేన చ
శతక్రతురివౌజస్వీ ధర్మాత్మా సంశితవ్రతః॥8॥

వాహనం యస్య యోధాశ్చ ద్రవ్యాణి వివిధాని చ
ధ్యానాదేవాభవద్రాజన్ముఖవాతేన సర్వశః॥9॥

స గుణైః పార్థివాన్సర్వాన్వశే చక్రే నరాధిపః
సంజీవ్య కాలమిష్టం చ సశరీరో దివం గతః॥10॥

బభూవ తస్య పుత్రస్తు యయాతిరివ ధర్మవిత్
అవిక్షిన్నామ శత్రుక్షిత్స వశే కృతవాన్మహీం
విక్రమేణ గుణైశ్చైవ పితేవాసీత్స పార్థివః॥11॥

తస్య వాసవతుల్యోఽభూన్మరుత్తో నామ వీర్యవాన్
పుత్రస్తమనురక్తాభూత్పృథివీ సాగరాంబరా॥12॥

స్పర్ధతే సతతం స స్మ దేవరాజేన పార్థివః
వాసవోఽపి మరుత్తేన స్పర్ధతే పాండునందన॥13॥

శుచిః స గుణవానాసీన్మరుత్తః పృథివీపతిః
యతమానోఽపి యం శక్రో న విశేషయతి స్మ హ॥14॥

సోఽశక్నువన్విశేషాయ సమాహూయ బృహస్పతిం
ఉవాచేదం వచో దేవైః సహితో హరివాహనః॥15॥

బృహస్పతే మరుత్తస్య మా స్మ కార్షీః కథంచన
దైవం కర్మాథ వా పిత్ర్యం కర్తాసి మమ చేత్ప్రియం॥16॥

అహం హి త్రిషు లోకేషు సురాణాం చ బృహస్పతే
ఇంద్రత్వం ప్రాప్తవానేకో మరుత్తస్తు మహీపతిః॥17॥

కథం హ్యమర్త్యం బ్రహ్మంస్త్వం యాజయిత్వా సురాధిపం
యాజయేర్మృత్యుసంయుక్తం మరుత్తమవిశంకయా॥18॥

మాం వా వృణీష్వ భద్రం తే మరుత్తం వా మహీపతిం
పరిత్యజ్య మరుత్తం వా యథాజోషం భజస్వ మాం॥19॥

ఏవముక్తః స కౌరవ్య దేవరాజ్ఞా బృహస్పతిః
ముహూర్తమివ సంచింత్య దేవరాజానమబ్రవీత్॥20॥

త్వం భూతానామధిపతిస్త్వయి లోకాః ప్రతిష్ఠితాః
నముచేర్విశ్వరూపస్య నిహంతా త్వం బలస్య చ॥21॥

త్వమాజహర్థ దేవానామేకో వీర శ్రియం పరాం
త్వం బిభర్షి భువం ద్యాం చ సదైవ బలసూదన॥22॥

పౌరోహిత్యం కథం కృత్వా తవ దేవగణేశ్వర
యాజయేయమహం మర్త్యం మరుత్తం పాకశాసన॥23॥

సమాశ్వసిహి దేవేశ నాహం మర్త్యాయ కర్హిచిత్
గ్రహీష్యామి స్రువం యజ్ఞే శృణు చేదం వచో మమ॥24॥

హిరణ్యరేతసోఽమ్భః స్యాత్పరివర్తేత మేదినీ
భాసం చ న రవిః కుర్యాన్మత్సత్యం విచలేద్యది॥25॥

బృహస్పతివచః శ్రుత్వా శక్రో విగతమత్సరః
ప్రశస్యైనం వివేశాథ స్వమేవ భవనం తదా॥26॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బృహస్పతేశ్చ సంవాదం మరుత్తస్య చ భారత॥1॥

దేవరాజస్య సమయం కృతమాంగిరసేన హ
శ్రుత్వా మరుత్తో నృపతిర్మన్యుమాహారయత్తదా॥2॥

సంకల్ప్య మనసా యజ్ఞం కరంధమసుతాత్మజః
బృహస్పతిముపాగమ్య వాగ్మీ వచనమబ్రవీత్॥3॥

భగవన్యన్మయా పూర్వమభిగమ్య తపోధన
కృతోఽభిసంధిర్యజ్ఞాయ భవతో వచనాద్గురో॥4॥

తమహం యష్టుమిచ్ఛామి సంభారాః సంభృతాశ్చ మే
యాజ్యోఽస్మి భవతః సాధో తత్ప్రాప్నుహి విధత్స్వ చ॥5॥

బృహస్పతిరువాచ

న కామయే యాజయితుం త్వామహం పృథివీపతే
వృతోఽస్మి దేవరాజేన ప్రతిజ్ఞాతం చ తస్య మే ॥6॥

మరుత్త ఉవాచ

పిత్ర్యమస్మి తవ క్షేత్రం బహు మన్యే చ తే భృశం
న చాస్మ్యయాజ్యతాం ప్రాప్తో భజమానం భజస్వ మాం ॥7॥

బృహస్పతిరువాచ

అమర్త్యం యాజయిత్వాహం యాజయిష్యే న మానుషం
మరుత్త గచ్ఛ వా మా వా నివృత్తోఽస్మ్యద్య యాజనాత్ ॥8॥

న త్వాం యాజయితాస్మ్యద్య వృణు త్వం యమిహేచ్ఛసి
ఉపాధ్యాయం మహాబాహో యస్తే యజ్ఞం కరిష్యతి ॥9॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు నృపతిర్మరుత్తో వ్రీడితోఽభవత్
ప్రత్యాగచ్ఛచ్చ సంవిగ్నో దదర్శ పథి నారదం ॥10॥

దేవర్షిణా సమాగమ్య నారదేన స పార్థివః
విధివత్ప్రాంజలిస్తస్థావథైనం నారదోఽబ్రవీత్ ॥11॥

రాజర్షే నాతిహృష్టోఽసి కచ్చిత్క్షేమం తవానఘ
క్వ గతోఽసి కుతో వేదమప్రీతిస్థానమాగతం ॥12॥

శ్రోతవ్యం చేన్మయా రాజన్బ్రూహి మే పార్థివర్షభ
వ్యపనేష్యామి తే మన్యుం సర్వయత్నైర్నరాధిప ॥13॥

ఏవముక్తో మరుత్తస్తు నారదేన మహర్షిణా
విప్రలంభముపాధ్యాయాత్సర్వమేవ న్యవేదయత్ ॥14॥

గతోఽస్మ్యంగిరసః పుత్రం దేవాచార్యం బృహస్పతిం
యజ్ఞార్థమృత్విజం ద్రష్టుం స చ మాం నాభ్యనందత ॥15॥

ప్రత్యాఖ్యాతశ్చ తేనాహం జీవితుం నాద్య కామయే
పరిత్యక్తశ్చ గురుణా దూషితశ్చాస్మి నారద ॥16॥

ఏవముక్తస్తు రాజ్ఞా స నారదః ప్రత్యువాచ హ
ఆవిక్షితం మహారాజ వాచా సంజీవయన్నివ ॥17॥

రాజన్నంగిరసః పుత్రః సంవర్తో నామ ధార్మికః
చంక్రమీతి దిశః సర్వా దిగ్వాసా మోహయన్ప్రజాః ॥18॥

తం గచ్ఛ యది యాజ్యం త్వాం న వాంఛతి బృహస్పతిః
ప్రసన్నస్త్వాం మహారాజ సంవర్తో యాజయిష్యతి ॥19॥

మరుత్త ఉవాచ

సంజీవితోఽహం భవతా వాక్యేనానేన నారద
పశ్యేయం క్వ ను సంవర్తం శంస మే వదతాం వర ॥20॥

కథం చ తస్మై వర్తేయం కథం మాం న పరిత్యజేత్
ప్రత్యాఖ్యాతశ్చ తేనాపి నాహం జీవితుముత్సహే॥21॥

నారద ఉవాచ

ఉన్మత్తవేషం బిభ్రత్స చంక్రమీతి యథాసుఖం
వారాణసీం తు నగరీమభీక్ష్ణముపసేవతే॥22॥

తస్యా ద్వారం సమాసాద్య న్యసేథాః కుణపం క్వచిత్
తం దృష్ట్వా యో నివర్తేత స సంవర్తో మహీపతే॥23॥

తం పృష్ఠతోఽనుగచ్ఛేథా యత్ర గచ్ఛేత్స వీర్యవాన్
తమేకాంతే సమాసాద్య ప్రాంజలిః శరణం వ్రజేః॥24॥

పృచ్ఛేత్త్వాం యది కేనాహం తవాఖ్యాత ఇతి స్మ హ
బ్రూయాస్త్వం నారదేనేతి సంతప్త ఇవ శత్రుహన్॥25॥

స చేత్త్వామనుయుంజీత మమాభిగమనేప్సయా
శంసేథా వహ్నిమారూఢం మామపి త్వమశంకయా॥26॥

వ్యాస ఉవాచ

స తథేతి ప్రతిశ్రుత్య పూజయిత్వా చ నారదం
అభ్యనుజ్ఞాయ రాజర్షిర్యయౌ వారాణసీం పురీం॥27॥

తత్ర గత్వా యథోక్తం స పుర్యా ద్వారే మహాయశాః
కుణపం స్థాపయామాస నారదస్య వచః స్మరన్॥28॥

యౌగపద్యేన విప్రశ్చ స పురీద్వారమావిశత్
తతః స కుణపం దృష్ట్వా సహసా స న్యవర్తత॥29॥

స తం నివృత్తమాలక్ష్య ప్రాంజలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్
ఆవిక్షితో మహీపాలః సంవర్తముపశిక్షితుం॥30॥

స ఏనం విజనే దృష్ట్వా పాంసుభిః కర్దమేన చ
శ్లేష్మణా చాపి రాజానం ష్ఠీవనైశ్చ సమాకిరత్॥31॥

స తథా బాధ్యమానోఽపి సంవర్తేన మహీపతిః
అన్వగాదేవ తమృషిం ప్రాంజలిః సంప్రసాదయన్॥32॥

తతో నివృత్య సంవర్తః పరిశ్రాంత ఉపావిశత్
శీతలచ్ఛాయమాసాద్య న్యగ్రోధం బహుశాఖినం॥33॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

సంవర్త ఉవాచ

కథమస్మి త్వయా జ్ఞాతః కేన వా కథితోఽస్మి తే
ఏతదాచక్ష్వ మే తత్త్వమిచ్ఛసే చేత్ప్రియం మమ॥1॥

సత్యం తే బ్రువతః సర్వే సంపత్స్యంతే మనోరథాః
మిథ్యా తు బ్రువతో మూర్ధా సప్తధా తే ఫలిష్యతి॥2॥

మరుత్త ఉవాచ

నారదేన భవాన్మహ్యమాఖ్యాతో హ్యటతా పథి
గురుపుత్రో మమేతి త్వం తతో మే ప్రీతిరుత్తమా॥3॥

సంవర్త ఉవాచ

సత్యమేతద్భవానాహ స మాం జానాతి సత్రిణం
కథయస్వైతదేకం మే క్వ ను సంప్రతి నారదః॥4॥

మరుత్త ఉవాచ

భవంతం కథయిత్వా తు మమ దేవర్షిసత్తమః
తతో మామభ్యనుజ్ఞాయ ప్రవిష్టో హవ్యవాహనం॥5॥

వ్యాస ఉవాచ

శ్రుత్వా తు పార్థివస్యైతత్సంవర్తః పరయా ముదా
ఏతావదహమప్యేనం కుర్యామితి తదాబ్రవీత్॥6॥

తతో మరుత్తమున్మత్తో వాచా నిర్భర్త్స్యయన్నివ
రూక్షయా బ్రాహ్మణో రాజన్పునః పునరథాబ్రవీత్॥7॥

వాతప్రధానేన మయా స్వచిత్తవశవర్తినా
ఏవం వికృతరూపేణ కథం యాజితుమిచ్ఛసి॥8॥

భ్రాతా మమ సమర్థశ్చ వాసవేన చ సత్కృతః
వర్తతే యాజనే చైవ తేన కర్మాణి కారయ॥9॥

గృహం స్వం చైవ యాజ్యాశ్చ సర్వా గృహ్యాశ్చ దేవతాః
పూర్వజేన మమాక్షిప్తం శరీరం వర్జితం త్విదం॥10॥

నాహం తేనాననుజ్ఞాతస్త్వామావిక్షిత కర్హిచిత్
యాజయేయం కథంచిద్వై స హి పూజ్యతమో మమ॥11॥

స త్వం బృహస్పతిం గచ్ఛ తమనుజ్ఞాప్య చావ్రజ
తతోఽహం యాజయిష్యే త్వాం యది యష్టుమిహేచ్ఛసి॥12॥

మరుత్త ఉవాచ

బృహస్పతిం గతః పూర్వమహం సంవర్త తచ్ఛృణు
న మాం కామయతే యాజ్యమసౌ వాసవవారితః॥13॥

అమరం యాజ్యమాసాద్య మామృషే మా స్మ మానుషం
యాజయేథా మరుత్తం త్వం మర్త్యధర్మాణమాతురం॥14॥

స్పర్ధతే చ మయా విప్ర సదా వై స హి పార్థివః
ఏవమస్త్వితి చాప్యుక్తో భ్రాత్రా తే బలవృత్రహా॥15॥

స మామభిగతం ప్రేమ్ణా యాజ్యవన్న బుభూషతి
దేవరాజముపాశ్రిత్య తద్విద్ధి మునిపుంగవ॥16॥

సోఽహమిచ్ఛామి భవతా సర్వస్వేనాపి యాజితుం
కామయే సమతిక్రాంతుం వాసవం త్వత్కృతైర్గుణైః॥17॥

న హి మే వర్తతే బుద్ధిర్గంతుం బ్రహ్మన్బృహస్పతిం
ప్రత్యాఖ్యాతో హి తేనాస్మి తథానపకృతే సతి ॥18॥

సంవర్త ఉవాచ

చికీర్షసి యథాకామం సర్వమేతత్త్వయి ధ్రువం
యది సర్వానభిప్రాయాన్కర్తాసి మమ పార్థివ ॥19॥

యాజ్యమానం మయా హి త్వాం బృహస్పతిపురందరౌ
ద్విషేతాం సమభిక్రుద్ధావేతదేకం సమర్థయ ॥20॥

స్థైర్యమత్ర కథం తే స్యాత్స త్వం నిఃసంశయం కురు
కుపితస్త్వాం న హీదానీం భస్మ కుర్యాం సబాంధవం ॥21॥

మరుత్త ఉవాచ

యావత్తపేత్సహస్రాంశుస్తిష్ఠేరంశ్చాపి పర్వతాః
తావల్లోకాన్న లభేయం త్యజేయం సంగతం యది ॥22॥

మా చాపి శుభబుద్ధిత్వం లభేయమిహ కర్హిచిత్
సమ్యగ్జ్ఞానే వైషయే వా త్యజేయం సంగతం యది ॥23॥

సంవర్త ఉవాచ

ఆవిక్షిత శుభా బుద్ధిర్ధీయతాం తవ కర్మసు
యాజనం హి మమాప్యేవం వర్తతే త్వయి పార్థివ ॥24॥

సంవిధాస్యే చ తే రాజన్నక్షయం ద్రవ్యముత్తమం
యేన దేవాన్సగంధర్వాఞ్శక్రం చాభిభవిష్యసి ॥25॥

న తు మే వర్తతే బుద్ధిర్ధనే యాజ్యేషు వా పునః
విప్రియం తు చికీర్షామి భ్రాతుశ్చేంద్రస్య చోభయోః ॥26॥

గమయిష్యామి చేంద్రేణ సమతామపి తే ధ్రువం
ప్రియం చ తే కరిష్యామి సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

సంవర్త ఉవాచ

గిరేర్హిమవతః పృష్ఠే ముంజవాన్నామ పర్వతః
తప్యతే యత్ర భగవాంస్తపో నిత్యముమాపతిః ॥1॥

వనస్పతీనాం మూలేషు టంకేషు శిఖరేషు చ
గుహాసు శైలరాజస్య యథాకామం యథాసుఖం ॥2॥

ఉమాసహాయో భగవాన్యత్ర నిత్యం మహేశ్వరః
ఆస్తే శూలీ మహాతేజా నానాభూతగణావృతః ॥3॥

తత్ర రుద్రాశ్చ సాధ్యాశ్చ విశ్వేఽథ వసవస్తథా
యమశ్చ వరుణశ్చైవ కుబేరశ్చ సహానుగః ॥4॥

భూతాని చ పిశాచాశ్చ నాసత్యావశ్వినావపి
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ యక్షా దేవర్షయస్తథా ॥5॥

ఆదిత్యా మరుతశ్చైవ యాతుధానాశ్చ సర్వశః
ఉపాసంతే మహాత్మానం బహురూపముమాపతిం ||6 ||

రమతే భగవాంస్తత్ర కుబేరానుచరైః సహ
వికృతైర్వికృతాకారైః క్రీడద్భిః పృథివీపతే
శ్రియా జ్వలందృశ్యతే వై బాలాదిత్యసమద్యుతిః ||7 ||

న రూపం దృశ్యతే తస్య సంస్థానం వా కథంచన
నిర్దేష్టుం ప్రాణిభిః కైశ్చిత్ప్రాకృతైర్మాంసలోచనైః ||8 ||

నోష్ణం న శిశిరం తత్ర న వాయుర్న చ భాస్కరః
న జరా క్షుత్పిపాసే వా న మృత్యుర్న భయం నృప ||9 ||

తస్య శైలస్య పార్శ్వేషు సర్వేషు జయతాం వర
ధాతవో జాతరూపస్య రశ్మయః సవితుర్యథా ||10 ||

రక్ష్యంతే తే కుబేరస్య సహాయైరుద్యతాయుధైః
చికీర్షద్భిః ప్రియం రాజన్కుబేరస్య మహాత్మనః ||11 ||

తస్మై భగవతే కృత్వా నమః శర్వాయ వేధసే
రుద్రాయ శితికంఠాయ సురూపాయ సువర్చసే ||12 ||

కపర్దినే కరాలాయ హర్యక్ష్ణే వరదాయ చ
త్ర్యక్ష్ణే పూష్ణో దంతభిదే వామనాయ శివాయ చ ||13 ||

యామ్యాయావ్యక్తకేశాయ సద్వృత్తే శంకరాయ చ
క్షేమ్యాయ హరినేత్రాయ స్థాణవే పురుషాయ చ ||14 ||

హరికేశాయ ముండాయ కృశాయోత్తారణాయ చ
భాస్కరాయ సుతీర్థాయ దేవదేవాయ రంహసే ||15 ||

ఉష్ణీషిణే సువక్త్రాయ సహస్రాక్షాయ మీఢుషే
గిరిశాయ ప్రశాంతాయ యతయే చీరవాససే ||16 ||

బిల్వదండాయ సిద్ధాయ సర్వదండధరాయ చ
మృగవ్యాధాయ మహతే ధన్వినేఽథ భవాయ చ ||17 ||

వరాయ సౌమ్యవక్త్రాయ పశుహస్తాయ వర్షిణే
హిరణ్యబాహవే రాజన్నుగ్రాయ పతయే దిశాం ||18 ||

పశూనాం పతయే చైవ భూతానాం పతయే తథా
వృషాయ మాతృభక్తాయ సేనాన్యే మధ్యమాయ చ ||19 ||

స్రువహస్తాయ పతయే ధన్వినే భార్గవాయ చ
అజాయ కృష్ణనేత్రాయ విరూపాక్షాయ చైవ హ ||20 ||

తీక్ష్ణదంష్ట్రాయ తీక్ష్ణాయ వైశ్వానరముఖాయ చ
మహాద్యుతయేఽనంగాయ సర్వాంగాయ ప్రజావతే ||21 ||

తథా శుక్రాధిపతయే పృథవే కృత్తివాససే
కపాలమాలినే నిత్యం సువర్ణముకుటాయ చ ||22 ||

మహాదేవాయ కృష్ణాయ త్ర్యంబకాయానఘాయ చ
క్రోధనాయ నృశంసాయ మృదవే బాహుశాలినే ||23 ||

దండినే తప్తతపసే తథైవ క్రూరకర్మణే
సహస్రశిరసే చైవ సహస్రచరణాయ చ
నమః స్వధాస్వరూపాయ బహురూపాయ దంష్ట్రిణే ||24 ||

పినాకినం మహాదేవం మహాయోగినమవ్యయం
త్రిశూలపాణిం వరదం త్ర్యంబకం భువనేశ్వరం ||25 ||

త్రిపురఘ్నం త్రినయనం త్రిలోకేశం మహౌజసం
ప్రభవం సర్వభూతానాం ధారణం ధరణీధరం ॥26॥

ఈశానం శంకరం సర్వం శివం విశ్వేశ్వరం భవం
ఉమాపతిం పశుపతిం విశ్వరూపం మహేశ్వరం ॥27॥

విరూపాక్షం దశభుజం తిష్యగోవృషభధ్వజం
ఉగ్రం స్థాణుం శివం ఘోరం శర్వం గౌరీశమీశ్వరం ॥28॥

శితికంఠమజం శుక్రం పృథుం పృథుహరం హరం
విశ్వరూపం విరూపాక్షం బహురూపముమాపతిం ॥29॥

ప్రణమ్య శిరసా దేవమనంగాంగహరం హరం
శరణ్యం శరణం యాహి మహాదేవం చతుర్ముఖం ॥30॥

ఏవం కృత్వా నమస్తస్మై మహాదేవాయ రంహసే
మహాత్మనే క్షితిపతే తత్సువర్ణమవాప్స్యసి
సువర్ణమాహరిష్యంతస్తత్ర గచ్ఛంతు తే నరాః ॥31॥

వ్యాస ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స వచస్తస్య చక్రే కారంధమాత్మజః
తతోఽతిమానుషం సర్వం చక్రే యజ్ఞస్య సంవిధిం
సౌవర్ణాని చ భాండాని సంచక్రుస్తత్ర శిల్పినః ॥32॥

బృహస్పతిస్తు తాం శ్రుత్వా మరుత్తస్య మహీపతేః
సమృద్ధిమతి దేవేభ్యః సంతాపమకరోద్భృశం ॥33॥

స తప్యమానో వైవర్ణ్యం కృశత్వం చాగమత్పరం
భవిష్యతి హి మే శత్రుః సంవర్తో వసుమానితి ॥34॥

తం శ్రుత్వా భృశసంతప్తం దేవరాజో బృహస్పతిం
అభిగమ్యామరవృతః ప్రోవాచేదం వచస్తదా ॥35॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

ఇంద్ర ఉవాచ

కచ్చిత్సుఖం స్వపిషి త్వం బృహస్పతే; కచ్చిన్మనోజ్ఞాః పరిచారకాస్తే
కచ్చిద్దేవానాం సుఖకామోఽసి విప్ర; కచ్చిద్దేవాస్త్వాం పరిపాలయంతి ॥1॥

బృహస్పతిరువాచ

సుఖం శయేఽహం శయనే మహేంద్ర; తథా మనోజ్ఞాః పరిచారకా మే
తథా దేవానాం సుఖకామోఽస్మి శక్ర; దేవాశ్చ మాం సుభృశం పాలయంతి ॥2॥

ఇంద్ర ఉవాచ

కుతో దుఃఖం మానసం దేహజం వా; పాండుర్వివర్ణశ్చ కుతస్త్వమద్య
ఆచక్ష్వ మే తద్ద్విజ యావదేతాన్నిహన్మి సర్వాంస్తవ దుఃఖకర్తౄన్ ॥3॥

బృహస్పతిరువాచ

మరుత్తమాహుర్మఘవన్యక్ష్యమాణం; మహాయజ్ఞేనోత్తమదక్షిణేన
తం సంవర్తో యాజయితేతి మే శ్రుతం; తదిచ్ఛామి న స తం యాజయేత॥4॥

ఇంద్ర ఉవాచ

సర్వాన్కామాననుజాతోఽసి విప్ర; యస్త్వం దేవానాం మంత్రయసే పురోధాః
ఉభౌ చ తే జన్మమృత్యూ వ్యతీతౌ; కిం సంవర్తస్తవ కర్తాద్య విప్ర॥5॥

బృహస్పతిరువాచ

దేవైః సహ త్వమసురాన్సంప్రణుద్య; జిఘాంససేఽద్యాప్యుత సానుబంధాన్
యం యం సమృద్ధం పశ్యసి తత్ర తత్ర; దుఃఖం సపత్నేషు సమృద్ధభావః॥6॥

అతోఽస్మి దేవేంద్ర వివర్ణరూపః; సపత్నో మే వర్ధతే తన్నిశమ్య
సర్వోపాయైర్మఘవన్సంనియచ్ఛ; సంవర్తం వా పార్థివం వా మరుత్తం॥7॥

ఇంద్ర ఉవాచ

ఏహి గచ్ఛ ప్రహితో జాతవేదో; బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
అయం వై త్వా యాజయితా బృహస్పతి;స్తథామరం చైవ కరిష్యతీతి॥8॥

అగ్నిరువాచ

అయం గచ్ఛామి తవ శక్రాద్య దూతో; బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
వాచం సత్యాం పురుహూతస్య కర్తుం; బృహస్పతేశ్చాపచితిం చికీర్షుః॥9॥

వ్యాస ఉవాచ

తతః ప్రాయాద్ధూమకేతుర్మహాత్మా; వనస్పతీన్వీరుధశ్చావమృద్నన్
కామాద్ధిమాంతే పరివర్తమానః; కాష్ఠాతిగో మాతరిశ్వేవ నర్దన్॥10॥

మరుత్త ఉవాచ

ఆశ్చర్యమద్య పశ్యామి రూపిణం వహ్నిమాగతం
ఆసనం సలిలం పాద్యం గాం చోపానయ వై మునే॥11॥

అగ్నిరువాచ

ఆసనం సలిలం పాద్యం ప్రతినందామి తేఽనఘ
ఇంద్రేణ తు సమాదిష్టం విద్ధి మాం దూతమాగతం॥12॥

మరుత్త ఉవాచ

కచ్చిచ్ఛ్రీమాందేవరాజః సుఖీ చ; కచ్చిచ్చాస్మాన్ప్రీయతే ధూమకేతో
కచ్చిద్దేవాశ్చాస్య వశే యథావ;త్తద్బ్రూహి త్వం మమ కార్త్స్న్యేన దేవ॥13॥

అగ్నిరువాచ

శక్రో భృశం సుసుఖీ పార్థివేంద్ర; ప్రీతిం చేచ్ఛత్యజరాం వై త్వయా సః
దేవాశ్చ సర్వే వశగాస్తస్య రాజ;న్సందేశం త్వం శృణు మే దేవరాజ్ఞః॥14॥

యదర్థం మాం ప్రాహిణోత్త్వత్సకాశం; బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
అయం గురుర్యాజయితా నృప త్వాం; మర్త్యం సంతమమరం త్వాం కరోతు॥15॥

మరుత్త ఉవాచ

సంవర్తోఽయం యాజయితా ద్విజో మే; బృహస్పతేరంజలిరేష తస్య
నాసౌ దేవం యాజయిత్వా మహేంద్రం; మర్త్యం సంతం యాజయన్నద్య శోభేత్॥16॥

అగ్నిరువాచ

యే వై లోకా దేవలోకే మహాంతః; సంప్రాప్స్యసే తాందేవరాజప్రసాదాత్
త్వాం చేదసౌ యాజయేద్వై బృహస్పతి;ర్నూనం స్వర్గం త్వం జయేః కీర్తియుక్తః॥17॥

తథా లోకా మానుషా యే చ దివ్యాః; ప్రజాపతేశ్చాపి యే వై మహాంతః
తే తే జితా దేవరాజ్యం చ కృత్స్నం; బృహస్పతిశ్చేద్యాజయేత్త్వాం నరేంద్ర॥18॥

సంవర్త ఉవాచ

మాస్మానేవం త్వం పునరాగాః కథంచి;ద్బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
మా త్వాం ధక్ష్యే చక్షుషా దారుణేన; సంక్రుద్ధోఽహం పావక తన్నిబోధ॥19॥

వ్యాస ఉవాచ

తతో దేవానగమద్ధూమకేతు;ర్దాహాద్భీతో వ్యథితోఽశ్వత్థపర్ణవత్
తం వై దృష్ట్వా ప్రాహ శక్రో మహాత్మా; బృహస్పతేః సంనిధౌ హవ్యవాహం॥20॥

యత్త్వం గతః ప్రహితో జాతవేదో; బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
తత్కిం ప్రాహ స నృపో యక్ష్యమాణః; కచ్చిద్వచః ప్రతిగృహ్ణాతి తచ్చ॥21॥

అగ్నిరువాచ

న తే వాచం రోచయతే మరుత్తో; బృహస్పతేరంజలిం ప్రాహిణోత్సః
సంవర్తో మాం యాజయితేత్యభీక్ష్ణం; పునః పునః స మయా ప్రోచ్యమానః॥22॥

ఉవాచేదం మానుషా యే చ దివ్యాః; ప్రజాపతేర్యే చ లోకా మహాంతః
తాంశ్చేల్లభేయం సంవిదం తేన కృత్వా; తథాపి నేచ్ఛేయమితి ప్రతీతః॥23॥

ఇంద్ర ఉవాచ

పునర్భవాన్పార్థివం తం సమేత్య; వాక్యం మదీయం ప్రాపయ స్వార్థయుక్తం
పునర్యద్యుక్తో న కరిష్యతే వచ;స్తతో వజ్రం సంప్రహర్తాస్మి తస్మై॥24॥

అగ్నిరువాచ

గంధర్వరాడ్యాత్వయం తత్ర దూతో; బిభేమ్యహం వాసవ తత్ర గంతుం
సంరబ్ధో మామబ్రవీత్తీక్ష్ణరోషః; సంవర్తో వాక్యం చరితబ్రహ్మచర్యః॥25॥

యద్యాగచ్ఛేః పునరేవం కథంచి;ద్బృహస్పతిం పరిదాతుం మరుత్తే
దహేయం త్వాం చక్షుషా దారుణేన; సంక్రుద్ధ ఇత్యేతదవైహి శక్ర॥26॥

ఇంద్ర ఉవాచ

త్వమేవాన్యాందహసే జాతవేదో; న హి త్వదన్యో విద్యతే భస్మకర్తా
త్వత్సంస్పర్శాత్సర్వలోకో బిభే;త్యశ్రద్ధేయం వదసే హవ్యవాహ॥27॥

అగ్నిరువాచ

దివం దేవేంద్ర పృథివీం చైవ సర్వాం; సంవేష్టయేస్త్వం స్వబలేనైవ శక్ర
ఏవంవిధస్యేహ సతస్తవాసౌ; కథం వృత్రస్త్రిదివం ప్రాగ్జహార॥28॥

ఇంద్ర ఉవాచ

న చండికా జంగమా నో కరేణు;ర్న వారిసోమం ప్రపిబామి వహ్నే
న దుర్బలే వై విసృజామి వజ్రం; కో మేఽసుఖాయ ప్రహరేన్మనుష్యః॥29॥

ప్రవ్రాజయేయం కాలకేయాన్పృథివ్యా;మపాకర్షం దానవానంతరిక్షాత్
దివః ప్రహ్రాదమవసానమానయం; కో మేఽసుఖాయ ప్రహరేత మర్త్యః॥30॥

అగ్నిరువాచ

యత్ర శర్యాతిం చ్యవనో యాజయిష్య;న్సహాశ్విభ్యాం సోమమగృహ్ణాదేకః
తం త్వం క్రుద్ధః ప్రత్యషేధీః పురస్తా;చ్ఛర్యాతియజ్ఞం స్మర తం మహేంద్ర॥31॥

వజ్రం గృహీత్వా చ పురందర త్వం; సంప్రాహార్షీశ్చ్యవనస్యాతిఘోరం
స తే విప్రః సహ వజ్రేణ బాహు;మపాగృహ్ణాత్తపసా జాతమన్యుః॥32॥

తతో రోషాత్సర్వతో ఘోరరూపం; సపత్నం తే జనయామాస భూయః
మదం నామాసురం విశ్వరూపం; యం త్వం దృష్ట్వా చక్షుషీ సంన్యమీలః॥33॥

హనురేకా జగతీస్థా తథైకా; దివం గతా మహతో దానవస్య
సహస్రం దంతానాం శతయోజనానాం; సుతీక్ష్ణానాం ఘోరరూపం బభూవ॥34॥

వృత్తాః స్థూలా రజతస్తంభవర్ణా; దంష్ట్రాశ్చతస్రో ద్వే శతే యోజనానాం
స త్వాం దంతాన్విదశన్నభ్యధావ;జ్జిఘాంసయా శూలముద్యమ్య ఘోరం॥35॥

అపశ్యస్త్వం తం తదా ఘోరరూపం; సర్వే త్వన్యే దదృశుర్దర్శనీయం
యస్మాద్భీతః ప్రాంజలిస్త్వం మహర్షి;మాగచ్ఛేథాః శరణం దానవఘ్న॥36॥

క్షత్రాదేవం బ్రహ్మబలం గరీయో; న బ్రహ్మతః కించిదన్యద్గరీయః
సోఽహం జానన్బ్రహ్మతేజో యథావ;న్న సంవర్తం గంతుమిచ్ఛామి శక్ర॥37॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ఇంద్ర ఉవాచ

ఏవమేతద్బ్రాహ్మబలం గరీయో; న బ్రహ్మతః కించిదన్యద్గరీయః
ఆవిక్షితస్య తు బలం న మృష్యే; వజ్రమస్మై ప్రహరిష్యామి ఘోరం ॥1॥

ధృతరాష్ట్ర ప్రహితో గచ్ఛ మరుత్తం; సంవర్తేన సహితం తం వదస్వ
బృహస్పతిం త్వముపశిక్షస్వ రాజ;న్వజ్రం వా తే ప్రహరిష్యామి ఘోరం ॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

తతో గత్వా ధృతరాష్ట్రో నరేంద్రం; ప్రోవాచేదం వచనం వాసవస్య
గంధర్వం మాం ధృతరాష్ట్రం నిబోధ; త్వామాగతం వక్తుకామం నరేంద్ర ॥3॥

ఐంద్రం వాక్యం శృణు మే రాజసింహ; యత్ప్రాహ లోకాధిపతిర్మహాత్మా
బృహస్పతిం యాజకం త్వం వృణీష్వ; వజ్రం వా తే ప్రహరిష్యామి ఘోరం
వచశ్చేదేతన్న కరిష్యసే మే; ప్రాహైతదేతావదచింత్యకర్మా ॥4॥

మరుత్త ఉవాచ

త్వం చైవైతద్వేత్థ పురందరశ్చ; విశ్వేదేవా వసవశ్చాశ్వినౌ చ
మిత్రద్రోహే నిష్కృతిర్వై యథైవ; నాస్తీతి లోకేషు సదైవ వాదః ॥5॥

బృహస్పతిర్యాజయితా మహేంద్రం; దేవశ్రేష్ఠం వజ్రభృతాం వరిష్ఠం
సంవర్తో మాం యాజయితాద్య రాజ;న్న తే వాక్యం తస్య వా రోచయామి ॥6॥

గంధర్వ ఉవాచ

ఘోరో నాదః శ్రూయతే వాసవస్య; నభస్తలే గర్జతో రాజసింహ
వ్యక్తం వజ్రం మోక్ష్యతే తే మహేంద్రః; క్షేమం రాజంశ్చింత్యతామేష కాలః ॥7॥

వ్యాస ఉవాచ

ఇత్యేవముక్తో ధృతరాష్ట్రేణ రాజా; శ్రుత్వా నాదం నదతో వాసవస్య
తపోనిత్యం ధర్మవిదాం వరిష్ఠం; సంవర్తం తం జ్ఞాపయామాస కార్యం ॥8॥

మరుత్త ఉవాచ

ఇమమశ్మానం ప్లవమానమారా;దధ్వా దూరం తేన న దృశ్యతేఽద్య
ప్రపద్యేఽహం శర్మ విప్రేంద్ర త్వత్తః; ప్రయచ్ఛ తస్మాదభయం విప్రముఖ్య ॥9॥

అయమాయాతి వై వజ్రీ దిశో విద్యోతయందశ
అమానుషేణ ఘోరేణ సదస్యాస్త్రాసితా హి నః ॥10॥

సంవర్త ఉవాచ

భయం శక్రాద్వ్యేతు తే రాజసింహ; ప్రణోత్స్యేఽహం భయమేతత్సుఘోరం
సంస్తంభిన్యా విద్యయా క్షిప్రమేవ; మా భైస్త్వమస్మాద్భవ చాపి ప్రతీతః ॥11॥

అహం సంస్తంభయిష్యామి మా భైస్త్వం శక్రతో నృప
సర్వేషామేవ దేవానాం క్షపితాన్యాయుధాని మే॥12॥

దిశో వజ్రం వ్రజతాం వాయురేతు; వర్షం భూత్వా నిపతతు కాననేషు
ఆపః ప్లవంత్వంతరిక్షే వృథా చ; సౌదామినీ దృశ్యతాం మా బిభస్త్వం॥13॥

అథో వహ్నిస్త్రాతు వా సర్వతస్తే; కామం వర్షం వర్షతు వాసవో వా
వజ్రం తథా స్థాపయతాం చ వాయు;ర్మహాఘోరం ప్లవమానం జలౌఘైః॥14॥

మరుత్త ఉవాచ

ఘోరః శబ్దః శ్రూయతే వై మహాస్వనో; వజ్రస్యైష సహితో మారుతేన
ఆత్మా హి మే ప్రవ్యథతే ముహుర్ముహు;ర్న మే స్వాస్థ్యం జాయతే చాద్య విప్ర॥15॥

సంవర్త ఉవాచ

వజ్రాదుగ్రాద్వ్యేతు భయం తవాద్య; వాతో భూత్వా హన్మి నరేంద్ర వజ్రం
భయం త్యక్త్వా వరమన్యం వృణీష్వ; కం తే కామం తపసా సాధయామి॥16॥

మరుత్త ఉవాచ

ఇంద్రః సాక్షాత్సహసాభ్యేతు విప్ర; హవిర్యజ్ఞే ప్రతిగృహ్ణాతు చైవ
స్వం స్వం ధిష్ణ్యం చైవ జుషంతు దేవాః; సుతం సోమం ప్రతిగృహ్ణంతు చైవ॥17॥

సంవర్త ఉవాచ

అయమింద్రో హరిభిరాయాతి రాజ;న్దేవైః సర్వైః సహితః సోమపీథీ
మంత్రాహూతో యజ్ఞమిమం మయాద్య; పశ్యస్వైనం మంత్రవిస్రస్తకాయం॥18॥

వ్యాస ఉవాచ

తతో దేవైః సహితో దేవరాజో; రథే యుక్త్వా తాన్హరీన్వాజిముఖ్యాన్
ఆయాద్యజ్ఞమధి రాజ్ఞః పిపాసు;రావిక్షితస్యాప్రమేయస్య సోమం॥19॥

తమాయాంతం సహితం దేవసంఘైః; ప్రత్యుద్యయౌ సపురోధా మరుత్తః
చక్రే పూజాం దేవరాజాయ చాగ్ర్యాం; యథాశాస్త్రం విధివత్ప్రీయమాణః॥20॥

సంవర్త ఉవాచ

స్వాగతం తే పురుహూతేహ విద్వ;న్యజ్ఞోఽద్యాయం సంనిహితే త్వయీంద్ర
శోశుభ్యతే బలవృత్రఘ్న భూయః; పిబస్వ సోమం సుతముద్యతం మయా॥21॥

మరుత్త ఉవాచ

శివేన మాం పశ్య నమశ్చ తేఽస్తు; ప్రాప్తో యజ్ఞః సఫలం జీవితం మే
అయం యజ్ఞం కురుతే మే సురేంద్ర; బృహస్పతేరవరో జన్మనా యః॥22॥

ఇంద్ర ఉవాచ

జానామి తే గురుమేనం తపోధనం; బృహస్పతేరనుజం తిగ్మతేజసం
యస్యాహ్వానాదాగతోఽహం నరేంద్ర; ప్రీతిర్మేఽద్య త్వయి మన్యుః ప్రనష్టః॥23॥

సంవర్త ఉవాచ

యది ప్రీతస్త్వమసి వై దేవరాజ; తస్మాత్స్వయం శాధి యజ్ఞే విధానం
స్వయం సర్వాన్కురు మార్గాన్సురేంద్ర; జానాత్వయం సర్వలోకశ్చ దేవ॥24॥

వ్యాస ఉవాచ

ఏవముక్తస్త్వాంగిరసేన శక్రః; సమాదిదేశ స్వయమేవ దేవాన్
సభాః క్రియంతామావసథాశ్చ ముఖ్యాః; సహస్రశశ్చిత్రభౌమాః సమృద్ధాః॥25॥

క్లృప్తస్థూణాః కురుతారోహణాని; గంధర్వాణామప్సరసాం చ శీఘ్రం
యేషు నృత్యేరన్నప్సరసః సహస్రశః; స్వర్గోద్దేశః క్రియతాం యజ్ఞవాటః॥26॥

ఇత్యుక్తాస్తే చక్రురాశు ప్రతీతా; దివౌకసః శక్రవాక్యాన్నరేంద్ర
తతో వాక్యం ప్రాహ రాజానమింద్రః; ప్రీతో రాజన్పూజయానో మరుత్తం॥27॥

ఏష త్వయాహమిహ రాజన్సమేత్య; యే చాప్యన్యే తవ పూర్వే నరేంద్రాః
సర్వాశ్చాన్యా దేవతాః ప్రీయమాణా; హవిస్తుభ్యం ప్రతిగృహ్ణంతు రాజన్॥28॥

ఆగ్నేయం వై లోహితమాలభంతాం; వైశ్వదేవం బహురూపం విరాజన్
నీలం చోక్షాణం మేధ్యమభ్యాలభంతాం; చలచ్ఛిశ్నం మత్ప్రదిష్టం ద్విజేంద్రాః॥29॥

తతో యజ్ఞో వవృధే తస్య రాజ్ఞో; యత్ర దేవాః స్వయమన్నాని జహ్రుః
యస్మిఞ్శక్రో బ్రాహ్మణైః పూజ్యమానః; సదస్యోఽభూద్ధరిమాందేవరాజః॥30॥

తతః సంవర్తశ్చిత్యగతో మహాత్మా; యథా వహ్నిః ప్రజ్వలితో ద్వితీయః
హవీంష్యుచ్చైరాహ్వయందేవసంఘాఞ్జుహావాగ్నౌ మంత్రవత్సుప్రతీతః॥31॥

తతః పీత్వా బలభిత్సోమమగ్ర్యం; యే చాప్యన్యే సోమపా వై దివౌకసః
సర్వేఽనుజ్ఞాతాః ప్రయయుః పార్థివేన; యథాజోషం తర్పితాః ప్రీతిమంతః॥32॥

తతో రాజా జాతరూపస్య రాశీన్పదే పదే కారయామాస హృష్టః
ద్విజాతిభ్యో విసృజన్భూరి విత్తం; రరాజ విత్తేశ ఇవారిహంతా॥33॥

తతో విత్తం వివిధం సంనిధాయ; యథోత్సాహం కారయిత్వా చ కోశం
అనుజ్ఞాతో గురుణా సంనివృత్య; శశాస గామఖిలాం సాగరాంతాం॥34॥

ఏవంగుణః సంబభూవేహ రాజా; యస్య క్రతౌ తత్సువర్ణం ప్రభూతం
తత్త్వం సమాదాయ నరేంద్ర విత్తం; యజస్వ దేవాంస్తర్పయానో విధానైః॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజా పాండవో హృష్టరూపః; శ్రుత్వా వాక్యం సత్యవత్యాః సుతస్య
మనశ్చక్రే తేన విత్తేన యష్టుం; తతోఽమాత్యైర్మంత్రయామాస భూయః॥36॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తే నృపతౌ తస్మిన్వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా
వాసుదేవో మహాతేజాస్తతో వచనమాదదే॥1॥

తం నృపం దీనమనసం నిహతజ్ఞాతిబాంధవం
ఉపప్లుతమివాదిత్యం సధూమమివ పావకం॥2॥

నిర్విణ్ణమనసం పార్థం జ్ఞాత్వా వృష్ణికులోద్వహః
ఆశ్వాసయంధర్మసుతం ప్రవక్తుముపచక్రమే॥3॥

వాసుదేవ ఉవాచ

సర్వం జిహ్మం మృత్యుపదమార్జవం బ్రహ్మణః పదం
ఏతావాంజ్ఞానవిషయః కిం ప్రలాపః కరిష్యతి॥4॥

నైవ తే నిష్ఠితం కర్మ నైవ తే శత్రవో జితాః
కథం శత్రుం శరీరస్థమాత్మానం నావబుధ్యసే॥5॥

అత్ర తే వర్తయిష్యామి యథాధర్మం యథాశ్రుతం
ఇంద్రస్య సహ వృత్రేణ యథా యుద్ధమవర్తత॥6॥

వృత్రేణ పృథివీ వ్యాప్తా పురా కిల నరాధిప
దృష్ట్వా స పృథివీం వ్యాప్తాం గంధస్య విషయే హృతే
ధరాహరణదుర్గంధో విషయః సమపద్యత॥7॥

శతక్రతుశ్చుకోపాథ గంధస్య విషయే హృతే
వృత్రస్య స తతః క్రుద్ధో వజ్రం ఘోరమవాసృజత్॥8॥

స వధ్యమానో వజ్రేణ పృథివ్యాం భూరితేజసా
వివేశ సహసైవాపో జగ్రాహ విషయం తతః॥9॥

వ్యాప్తాస్వథాప్సు వృత్రేణ రసే చ విషయే హృతే
శతక్రతురభిక్రుద్ధస్తాసు వజ్రమవాసృజత్॥10॥

స వధ్యమానో వజ్రేణ సలిలే భూరితేజసా
వివేశ సహసా జ్యోతిర్జగ్రాహ విషయం తతః॥11॥

వ్యాప్తే జ్యోతిషి వృత్రేణ రూపేఽథ విషయే హృతే
శతక్రతురభిక్రుద్ధస్తత్ర వజ్రమవాసృజత్॥12॥

స వధ్యమానో వజ్రేణ సుభృశం భూరితేజసా
వివేశ సహసా వాయుం జగ్రాహ విషయం తతః॥13॥

వ్యాప్తే వాయౌ తు వృత్రేణ స్పర్శేఽథ విషయే హృతే
శతక్రతురభిక్రుద్ధస్తత్ర వజ్రమవాసృజత్॥14॥

స వధ్యమానో వజ్రేణ తస్మిన్నమితతేజసా
ఆకాశమభిదుద్రావ జగ్రాహ విషయం తతః॥15॥

ఆకాశే వృత్రభూతే చ శబ్దే చ విషయే హృతే
శతక్రతురభిక్రుద్ధస్తత్ర వజ్రమవాసృజత్॥16॥

స వధ్యమానో వజ్రేణ తస్మిన్నమితతేజసా
వివేశ సహసా శక్రం జగ్రాహ విషయం తతః॥17॥

తస్య వృత్రగృహీతస్య మోహః సమభవన్మహాన్
రథంతరేణ తం తాత వసిష్ఠః ప్రత్యబోధయత్॥18॥

తతో వృత్రం శరీరస్థం జఘాన భరతర్షభ
శతక్రతురదృశ్యేన వజ్రేణేతీహ నః శ్రుతం॥19॥

ఇదం ధర్మరహస్యం చ శక్రేణోక్తం మహర్షిషు
ఋషిభిశ్చ మమ ప్రోక్తం తన్నిబోధ నరాధిప॥20॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

ద్వివిధో జాయతే వ్యాధిః శారీరో మానసస్తథా
పరస్పరం తయోర్జన్మ నిర్ద్వంద్వం నోపలభ్యతే॥1॥

శరీరే జాయతే వ్యాధిః శారీరో నాత్ర సంశయః
మానసో జాయతే వ్యాధిర్మనస్యేవేతి నిశ్చయః॥2॥

శీతోష్ణే చైవ వాయుశ్చ గుణా రాజఞ్శరీరజాః
తేషాం గుణానాం సామ్యం చేత్తదాహుః స్వస్థలక్షణం
ఉష్ణేన బాధ్యతే శీతం శీతేనోష్ణం చ బాధ్యతే॥3॥

సత్త్వం రజస్తమశ్చేతి త్రయస్త్వాత్మగుణాః స్మృతాః
తేషాం గుణానాం సామ్యం చేత్తదాహుః స్వస్థలక్షణం
తేషామన్యతమోత్సేకే విధానముపదిశ్యతే॥4॥

హర్షేణ బాధ్యతే శోకో హర్షః శోకేన బాధ్యతే
కశ్చిద్దుఃఖే వర్తమానః సుఖస్య స్మర్తుమిచ్ఛతి
కశ్చిత్సుఖే వర్తమానో దుఃఖస్య స్మర్తుమిచ్ఛతి॥5॥

స త్వం న దుఃఖీ దుఃఖస్య న సుఖీ సుసుఖస్య వా
స్మర్తుమిచ్ఛసి కౌంతేయ దిష్టం హి బలవత్తరం॥6॥

అథ వా తే స్వభావోఽయం యేన పార్థావకృష్యసే
దృష్ట్వా సభాగతాం కృష్ణామేకవస్త్రాం రజస్వలాం
మిషతాం పాండవేయానాం న తత్సంస్మర్తుమిచ్ఛసి॥7॥

ప్రవ్రాజనం చ నగరాదజినైశ్చ వివాసనం
మహారణ్యనివాసశ్చ న తస్య స్మర్తుమిచ్ఛసి॥8॥

జటాసురాత్పరిక్లేశశ్చిత్రసేనేన చాహవః
సైంధవాచ్చ పరిక్లేశో న తస్య స్మర్తుమిచ్ఛసి॥9॥

పునరజ్ఞాతచర్యాయాం కీచకేన పదా వధః
యాజ్ఞసేన్యాస్తదా పార్థ న తస్య స్మర్తుమిచ్ఛసి॥10॥

యచ్చ తే ద్రోణభీష్మాభ్యాం యుద్ధమాసీదరిందమ
మనసైకేన యోద్ధవ్యం తత్తే యుద్ధముపస్థితం
తస్మాదభ్యుపగంతవ్యం యుద్ధాయ భరతర్షభ॥11॥

పరమవ్యక్తరూపస్య పరం ముక్త్వా స్వకర్మభిః
యత్ర నైవ శరైః కార్యం న భృత్యైర్న చ బంధుభిః
ఆత్మనైకేన యోద్ధవ్యం తత్తే యుద్ధముపస్థితం॥12॥

తస్మిన్ననిర్జితే యుద్ధే కామవస్థాం గమిష్యసి
ఏతజ్జ్ఞాత్వా తు కౌంతేయ కృతకృత్యో భవిష్యసి॥13॥

ఏతాం బుద్ధిం వినిశ్చిత్య భూతానామాగతిం గతిం
పితృపైతామహే వృత్తే శాధి రాజ్యం యథోచితం||14||

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

న బాహ్యం ద్రవ్యముత్సృజ్య సిద్ధిర్భవతి భారత
శారీరం ద్రవ్యముత్సృజ్య సిద్ధిర్భవతి వా న వా||1||

బాహ్యద్రవ్యవిముక్తస్య శారీరేషు చ గృధ్యతః
యో ధర్మో యత్సుఖం చైవ ద్విషతామస్తు తత్తథా||2||

ద్వ్యక్షరస్తు భవేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ శాశ్వతం
మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుర్న మమేతి చ శాశ్వతం||3||

బ్రహ్మ మృత్యుశ్చ తౌ రాజన్నాత్మన్యేవ వ్యవస్థితౌ
అదృశ్యమానౌ భూతాని యోధయేతామసంశయం||4||

అవినాశోఽస్య సత్త్వస్య నియతో యది భారత
భిత్త్వా శరీరం భూతానామహింసాం ప్రతిపద్యతే||5||

లబ్ధ్వాపి పృథివీం సర్వాం సహస్థావరజంగమాం
మమత్వం యస్య నైవ స్యాత్కిం తయా స కరిష్యతి||6||

అథ వా వసతః పార్థ వనే వన్యేన జీవతః
మమతా యస్య ద్రవ్యేషు మృత్యోరాస్యే స వర్తతే||7||

బాహ్యాంతరాణాం శత్రూణాం స్వభావం పశ్య భారత
యన్న పశ్యతి తద్భూతం ముచ్యతే స మహాభయాత్||8||

కామాత్మానం న ప్రశంసంతి లోకే; న చాకామాత్కాచిదస్తి ప్రవృత్తిః
దానం హి వేదాధ్యయనం తపశ్చ; కామేన కర్మాణి చ వైదికాని||9||

వ్రతం యజ్ఞాన్నియమాంధ్యానయోగా;న్కామేన యో నారభతే విదిత్వా
యద్యద్ధ్యయం కామయతే స ధర్మో; న యో ధర్మో నియమస్తస్య మూలం||10||

అత్ర గాథాః కామగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః
శృణు సంకీర్త్యమానాస్తా నిఖిలేన యుధిష్ఠిర||11||

నాహం శక్యోఽనుపాయేన హంతుం భూతేన కేనచిత్
యో మాం ప్రయతతే హంతుం జ్ఞాత్వా ప్రహరణే బలం
తస్య తస్మిన్ప్రహరణే పునః ప్రాదుర్భవామ్యహం||12||

యో మాం ప్రయతతే హంతుం యజ్ఞైర్వివిధదక్షిణైః
జంగమేష్వివ కర్మాత్మా పునః ప్రాదుర్భవామ్యహం||13||

యో మాం ప్రయతతే హంతుం వేదైర్వేదాంతసాధనైః
స్థావరేష్వివ శాంతాత్మా తస్య ప్రాదుర్భవామ్యహం||14||

యో మాం ప్రయతతే హంతుం ధృత్యా సత్యపరాక్రమః
భావో భవామి తస్యాహం స చ మాం నావబుధ్యతే||15||

యో మాం ప్రయతతే హంతుం తపసా సంశితవ్రతః
తతస్తపసి తస్యాథ పునః ప్రాదుర్భవామ్యహం||16||

యో మాం ప్రయతతే హంతుం మోక్షమాస్థాయ పండితః
తస్య మోక్షరతిస్థస్య నృత్యామి చ హసామి చ
అవధ్యః సర్వభూతానామహమేకః సనాతనః||17||

తస్మాత్త్వమపి తం కామం యజ్ఞైర్వివిధదక్షిణైః
ధర్మం కురు మహారాజ తత్ర తే స భవిష్యతి॥18॥

యజస్వ వాజిమేధేన విధివద్దక్షిణావతా
అన్యైశ్చ వివిధైర్యజ్ఞైః సమృద్ధైరాప్తదక్షిణైః॥19॥

మా తే వ్యథాస్తు నిహతాన్బంధూన్వీక్ష్య పునః పునః
న శక్యాస్తే పునర్ద్రష్టుం యే హతాస్మిన్రణాజిరే॥20॥

స త్వమిష్ట్వా మహాయజ్ఞైః సమృద్ధైరాప్తదక్షిణైః
లోకే కీర్తిం పరాం ప్రాప్య గతిమగ్ర్యాం గమిష్యసి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం బహువిధైర్వాక్యైర్మునిభిస్తైస్తపోధనైః
సమాశ్వస్యత రాజర్షిర్హతబంధుర్యుధిష్ఠిరః॥1॥

సోఽనునీతో భగవతా విష్టరశ్రవసా స్వయం
ద్వైపాయనేన కృష్ణేన దేవస్థానేన చాభిభూః॥2॥

నారదేనాథ భీమేన నకులేన చ పార్థివః
కృష్ణయా సహదేవేన విజయేన చ ధీమతా॥3॥

అన్యైశ్చ పురుషవ్యాఘ్రైర్బ్రాహ్మణైః శాస్త్రదృష్టిభిః
వ్యజహాచ్ఛోకజం దుఃఖం సంతాపం చైవ మానసం॥4॥

అర్చయామాస దేవాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చ యుధిష్ఠిరః
కృత్వాథ ప్రేతకార్యాణి బంధూనాం స పునర్నృపః
అన్వశాసత ధర్మాత్మా పృథివీం సాగరాంబరాం॥5॥

ప్రశాంతచేతాః కౌరవ్యః స్వరాజ్యం ప్రాప్య కేవలం
వ్యాసం చ నారదం చైవ తాంశ్చాన్యానబ్రవీన్నృపః॥6॥

ఆశ్వాసితోఽహం ప్రాగ్వృద్ధైర్భవద్భిర్మునిపుంగవైః
న సూక్ష్మమపి మే కించిద్వ్యలీకమిహ విద్యతే॥7॥

అర్థశ్చ సుమహాన్ప్రాప్తో యేన యక్ష్యామి దేవతాః
పురస్కృత్యేహ భవతః సమానేష్యామహే మఖం॥8॥

హిమవంతం త్వయా గుప్తా గమిష్యామః పితామహ
బహ్వాశ్చర్యో హి దేశః స శ్రూయతే ద్విజసత్తమ॥9॥

తథా భగవతా చిత్రం కల్యాణం బహు భాషితం
దేవర్షిణా నారదేన దేవస్థానేన చైవ హ॥10॥

నాభాగధేయః పురుషః కశ్చిదేవంవిధాన్గురూన్
లభతే వ్యసనం ప్రాప్య సుహృదః సాధుసంమతాన్॥11॥

ఏవముక్తాస్తు తే రాజ్ఞా సర్వ ఏవ మహర్షయః
అభ్యనుజ్ఞాప్య రాజానం తథోభౌ కృష్ణఫల్గునౌ
పశ్యతామేవ సర్వేషాం తత్రైవాదర్శనం యయుః॥12॥

తతో ధర్మసుతో రాజా తత్రైవోపావిశత్ప్రభుః
ఏవం నాతిమహాన్కాలః స తేషామభ్యవర్తత॥13॥

కుర్వతాం శౌచకర్మాణి భీష్మస్య నిధనే తదా
మహాదానాని విప్రేభ్యో దదతామౌర్ధ్వదైహికం॥14॥

భీష్మకర్ణపురోగాణాం కురూణాం కురునందన
సహితో ధృతరాష్ట్రేణ ప్రదదావౌర్ధ్వదైహికం॥15॥

తతో దత్త్వా బహు ధనం విప్రేభ్యః పాండవర్షభః
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య వివేశ గజసాహ్వయం॥16॥

స సమాశ్వాస్య పితరం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం
అన్వశాద్వై స ధర్మాత్మా పృథివీం భ్రాతృభిః సహ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

విజితే పాండవేయైస్తు ప్రశాంతే చ ద్విజోత్తమ
రాష్ట్రే కిం చక్రతుర్వీరౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

విజితే పాండవేయైస్తు ప్రశాంతే చ విశాం పతే
రాష్ట్రే బభూవతుర్హృష్టౌ వాసుదేవధనంజయౌ॥2॥

విజహ్రాతే ముదా యుక్తౌ దివి దేవేశ్వరావివ
తౌ వనేషు విచిత్రేషు పర్వతానాం చ సానుషు॥3॥

శైలేషు రమణీయేషు పల్వలేషు నదీషు చ
చంక్రమ్యమాణౌ సంహృష్టావశ్వినావివ నందనే॥4॥

ఇంద్రప్రస్థే మహాత్మానౌ రేమాతే కృష్ణపాండవౌ
ప్రవిశ్య తాం సభాం రమ్యాం విజహ్రాతే చ భారత॥5॥

తత్ర యుద్ధకథాశ్చిత్రాః పరిక్లేశాంశ్చ పార్థివ
కథాయోగే కథాయోగే కథయామాసతుస్తదా॥6॥

ఋషీణాం దేవతానాం చ వంశాంస్తావాహతుస్తదా
ప్రీయమాణౌ మహాత్మానౌ పురాణావృషిసత్తమౌ॥7॥

మధురాస్తు కథాశ్చిత్రాశ్చిత్రార్థపదనిశ్చయాః
నిశ్చయజ్ఞః స పార్థాయ కథయామాస కేశవః॥8॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తం జ్ఞాతీనాం చ సహస్రశః
కథాభిః శమయామాస పార్థం శౌరిర్జనార్దనః॥9॥

స తమాశ్వాస్య విధివద్విధానజ్ఞో మహాతపాః
అపహృత్యాత్మనో భారం విశశ్రామేవ సాత్వతః॥10॥

తతః కథాంతే గోవిందో గుడాకేశమువాచ హ
సాంత్వయఞ్శ్లక్ష్ణయా వాచా హేతుయుక్తమిదం వచః॥11॥

విజితేయం ధరా కృత్స్నా సవ్యసాచిన్పరంతప
త్వద్బాహుబలమాశ్రిత్య రాజ్ఞా ధర్మసుతేన హ॥12॥

అసపత్నాం మహీం భుంక్తే ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనప్రభావేన యమయోశ్చ నరోత్తమ॥13॥

ధర్మేణ రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞ ప్రాప్తం రాజ్యమకంటకం
ధర్మేణ నిహతః సంఖ్యే స చ రాజా సుయోధనః॥14॥

అధర్మరుచయో లుబ్ధాః సదా చాప్రియవాదినః
ధార్తరాష్ట్రా దురాత్మానః సానుబంధా నిపాతితాః॥15॥

ప్రశాంతామఖిలాం పార్థ పృథివీం పృథివీపతిః
భుంక్తే ధర్మసుతో రాజా త్వయా గుప్తః కురూద్వహ॥16॥

రమే చాహం త్వయా సార్ధమరణ్యేష్వపి పాండవ
కిము యత్ర జనోఽయం వై పృథా చామిత్రకర్శన॥17॥

యత్ర ధర్మసుతో రాజా యత్ర భీమో మహాబలః
యత్ర మాద్రవతీపుత్రౌ రతిస్తత్ర పరా మమ॥18॥

తథైవ స్వర్గకల్పేషు సభోద్దేశేషు భారత
రమణీయేషు పుణ్యేషు సహితస్య త్వయానఘ॥19॥

కాలో మహాంస్త్వతీతో మే శూరపుత్రమపశ్యతః
బలదేవం చ కౌరవ్య తథాన్యాన్వృష్ణిపుంగవాన్॥20॥

సోఽహం గంతుమభీప్సామి పురీం ద్వారవతీం ప్రతి
రోచతాం గమనం మహ్యం తవాపి పురుషర్షభ॥21॥

ఉక్తో బహువిధం రాజా తత్ర తత్ర యుధిష్ఠిరః
స హ భీష్మేణ యద్యుక్తమస్మాభిః శోకకారితే॥22॥

శిష్టో యుధిష్ఠిరోఽస్మాభిః శాస్తా సన్నపి పాండవః
తేన తచ్చ వచః సమ్యగ్గృహీతం సుమహాత్మనా॥23॥

ధర్మపుత్రే హి ధర్మజ్ఞే కృతజ్ఞే సత్యవాదిని
సత్యం ధర్మో మతిశ్చాగ్ర్యా స్థితిశ్చ సతతం స్థిరా॥24॥

తద్గత్వా తం మహాత్మానం యది తే రోచతేఽర్జున
అస్మద్గమనసంయుక్తం వచో బ్రూహి జనాధిపం॥25॥

న హి తస్యాప్రియం కుర్యాం ప్రాణత్యాగేఽప్యుపస్థితే
కుతో గంతుం మహాబాహో పురీం ద్వారవతీం ప్రతి॥26॥

సర్వం త్విదమహం పార్థ త్వత్ప్రీతిహితకామ్యయా
బ్రవీమి సత్యం కౌరవ్య న మిథ్యైతత్కథంచన॥27॥

ప్రయోజనం చ నిర్వృత్తమిహ వాసే మమార్జున
ధార్తరాష్ట్రో హతో రాజా సబలః సపదానుగః॥28॥

పృథివీ చ వశే తాత ధర్మపుత్రస్య ధీమతః
స్థితా సముద్రవసనా సశైలవనకాననా
చితా రత్నైర్బహువిధైః కురురాజస్య పాండవ॥29॥

ధర్మేణ రాజా ధర్మజ్ఞః పాతు సర్వాం వసుంధరాం
ఉపాస్యమానో బహుభిః సిద్ధైశ్చాపి మహాత్మభిః
స్తూయమానశ్చ సతతం బందిభిర్భరతర్షభ॥30॥

తన్మయా సహ గత్వాద్య రాజానం కురువర్ధనం
ఆపృచ్ఛ కురుశార్దూల గమనం ద్వారకాం ప్రతి॥31॥

ఇదం శరీరం వసు యచ్చ మే గృహే; నివేదితం పార్థ సదా యుధిష్ఠిరే
ప్రియశ్చ మాన్యశ్చ హి మే యుధిష్ఠిరః; సదా కురూణామధిపో మహామతిః॥32॥

ప్రయోజనం చాపి నివాసకారణే; న విద్యతే మే త్వదృతే మహాభుజ
స్థితా హి పృథ్వీ తవ పార్థ శాసనే; గురోః సువృత్తస్య యుధిష్ఠిరస్య హ॥33॥

ఇతీదముక్తం స తదా మహాత్మనా; జనార్దనేనామితవిక్రమోఽర్జునః
తథేతి కృచ్ఛ్రాదివ వాచమీరయ;జ్జనార్దనం సంప్రతిపూజ్య పార్థివ॥34॥

జనమేజయ ఉవాచ

సభాయాం వసతోస్తస్యాం నిహత్యారీన్మహాత్మనోః
కేశవార్జునయోః కా ను కథా సమభవద్ద్విజ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

కృష్ణేన సహితః పార్థః స్వరాజ్యం ప్రాప్య కేవలం
తస్యాం సభాయాం రమ్యాయాం విజహార ముదా యుతః॥2॥

తతః కంచిత్సభోద్దేశం స్వర్గోద్దేశసమం నృప
యదృచ్ఛయా తౌ ముదితౌ జగ్మతుః స్వజనావృతౌ॥3॥

తతః ప్రతీతః కృష్ణేన సహితః పాండవోఽర్జునః
నిరీక్ష్య తాం సభాం రమ్యామిదం వచనమబ్రవీత్॥4॥

విదితం తే మహాబాహో సంగ్రామే సముపస్థితే
మాహాత్మ్యం దేవకీమాతస్తచ్చ తే రూపమైశ్వరం॥5॥

యత్తు తద్భవతా ప్రోక్తం తదా కేశవ సౌహృదాత్
తత్సర్వం పురుషవ్యాఘ్ర నష్టం మే నష్టచేతసః॥6॥

మమ కౌతూహలం త్వస్తి తేష్వర్థేషు పునః ప్రభో
భవాంశ్చ ద్వారకాం గంతా నచిరాదివ మాధవ॥7॥

ఏవముక్తస్తతః కృష్ణః ఫల్గునం ప్రత్యభాషత
పరిష్వజ్య మహాతేజా వచనం వదతాం వరః॥8॥

శ్రావితస్త్వం మయా గుహ్యం జ్ఞాపితశ్చ సనాతనం
ధర్మం స్వరూపిణం పార్థ సర్వలోకాంశ్చ శాశ్వతాన్॥9॥

అబుద్ధ్వా యన్న గృహ్ణీథాస్తన్మే సుమహదప్రియం
నూనమశ్రద్దధానోఽసి దుర్మేధాశ్చాసి పాండవ॥10॥

స హి ధర్మః సుపర్యాప్తో బ్రహ్మణః పదవేదనే
న శక్యం తన్మయా భూయస్తథా వక్తుమశేషతః॥11॥

పరం హి బ్రహ్మ కథితం యోగయుక్తేన తన్మయా
ఇతిహాసం తు వక్ష్యామి తస్మిన్నర్థే పురాతనం॥12॥

యథా తాం బుద్ధిమాస్థాయ గతిమగ్ర్యాం గమిష్యసి
శృణు ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ గదతః సర్వమేవ మే॥13॥

ఆగచ్ఛద్బ్రాహ్మణః కశ్చిత్స్వర్గలోకాదరిందమ
బ్రహ్మలోకాచ్చ దుర్ధర్షః సోఽస్మాభిః పూజితోఽభవత్॥14॥

అస్మాభిః పరిపృష్టశ్చ యదాహ భరతర్షభ
దివ్యేన విధినా పార్థ తచ్ఛృణుష్వావిచారయన్॥15॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

మోక్షధర్మం సమాశ్రిత్య కృష్ణ యన్మానుపృచ్ఛసి
భూతానామనుకంపార్థం యన్మోహచ్ఛేదనం ప్రభో॥16॥

తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి యథావన్మధుసూదన
శృణుష్వావహితో భూత్వా గదతో మమ మాధవ॥17॥

కశ్చిద్విప్రస్తపోయుక్తః కాశ్యపో ధర్మవిత్తమః
ఆససాద ద్విజం కంచిద్ధర్మాణామాగతాగమం॥18॥

గతాగతే సుబహుశో జ్ఞానవిజ్ఞానపారగం
లోకతత్త్వార్థకుశలం జ్ఞాతారం సుఖదుఃఖయోః॥19॥

జాతీమరణతత్త్వజ్ఞం కోవిదం పుణ్యపాపయోః
ద్రష్టారముచ్చనీచానాం కర్మభిర్దేహినాం గతిం॥20॥

చరంతం ముక్తవత్సిద్ధం ప్రశాంతం సంయతేంద్రియం
దీప్యమానం శ్రియా బ్రాహ్మ్యా క్రమమాణం చ సర్వశః॥21॥

అంతర్ధానగతిజ్ఞం చ శ్రుత్వా తత్త్వేన కాశ్యపః
తథైవాంతర్హితైః సిద్ధైర్యాంతం చక్రధరైః సహ॥22॥

సంభాషమాణమేకాంతే సమాసీనం చ తైః సహ
యదృచ్ఛయా చ గచ్ఛంతమసక్తం పవనం యథా॥23॥

తం సమాసాద్య మేధావీ స తదా ద్విజసత్తమః
చరణౌ ధర్మకామో వై తపస్వీ సుసమాహితః
ప్రతిపేదే యథాన్యాయం భక్త్యా పరమయా యుతః॥24॥

విస్మితశ్చాద్భుతం దృష్ట్వా కాశ్యపస్తం ద్విజోత్తమం
పరిచారేణ మహతా గురుం వైద్యమతోషయత్॥25॥

ప్రీతాత్మా చోపపన్నశ్చ శ్రుతచారిత్రసంయుతః
భావేన తోషయచ్చైనం గురువృత్త్యా పరంతపః॥26॥

తస్మై తుష్టః స శిష్యాయ ప్రసన్నోఽథాబ్రవీద్గురుః
సిద్ధిం పరామభిప్రేక్ష్య శృణు తన్మే జనార్దన॥27॥

వివిధైః కర్మభిస్తాత పుణ్యయోగైశ్చ కేవలైః
గచ్ఛంతీహ గతిం మర్త్యా దేవలోకేఽపి చ స్థితిం॥28॥

న క్వచిత్సుఖమత్యంతం న క్వచిచ్ఛాశ్వతీ స్థితిః
స్థానాచ్చ మహతో భ్రంశో దుఃఖలబ్ధాత్పునః పునః॥29॥

అశుభా గతయః ప్రాప్తాః కష్టా మే పాపసేవనాత్
కామమన్యుపరీతేన తృష్ణయా మోహితేన చ॥30॥

పునః పునశ్చ మరణం జన్మ చైవ పునః పునః
ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతా నానావిధాః స్తనాః॥31॥

మాతరో వివిధా దృష్టాః పితరశ్చ పృథగ్విధాః
సుఖాని చ విచిత్రాణి దుఃఖాని చ మయానఘ॥32॥

ప్రియైర్వివాసో బహుశః సంవాసశ్చాప్రియైః సహ
ధననాశశ్చ సంప్రాప్తో లబ్ధ్వా దుఃఖేన తద్ధనం॥33॥

అవమానాః సుకష్టాశ్చ పరతః స్వజనాత్తథా
శారీరా మానసాశ్చాపి వేదనా భృశదారుణాః॥34॥

ప్రాప్తా విమాననాశ్చోగ్రా వధబంధాశ్చ దారుణాః
పతనం నిరయే చైవ యాతనాశ్చ యమక్షయే॥35॥

జరా రోగాశ్చ సతతం వాసనాని చ భూరిశః
లోకేఽస్మిన్ననుభూతాని ద్వంద్వజాని భృశం మయా॥36॥

తతః కదాచిన్నిర్వేదాన్నికారాన్నికృతేన చ
లోకతంత్రం పరిత్యక్తం దుఃఖార్తేన భృశం మయా
తతః సిద్ధిరియం ప్రాప్తా ప్రసాదాదాత్మనో మయా ॥37॥

నాహం పునరిహాగంతా లోకానాలోకయామ్యహం
ఆ సిద్ధేరా ప్రజాసర్గాదాత్మనో మే గతిః శుభా ॥38॥

ఉపలబ్ధా ద్విజశ్రేష్ఠ తథేయం సిద్ధిరుత్తమా
ఇతః పరం గమిష్యామి తతః పరతరం పునః
బ్రహ్మణః పదమవ్యగ్రం మా తే భూదత్ర సంశయః ॥39॥

నాహం పునరిహాగంతా మర్త్యలోకం పరంతప
ప్రీతోఽస్మి తే మహాప్రాజ్ఞ బ్రూహి కిం కరవాణి తే ॥40॥

యదీప్సురుపపన్నస్త్వం తస్య కాలోఽయమాగతః
అభిజానే చ తదహం యదర్థం మా త్వమాగతః
అచిరాత్తు గమిష్యామి యేనాహం త్వామచూచుదం ॥41॥

భృశం ప్రీతోఽస్మి భవతశ్చారిత్రేణ విచక్షణ
పరిపృచ్ఛ యావద్భవతే భాషేయం యత్తవేప్సితం ॥42॥

బహు మన్యే చ తే బుద్ధిం భృశం సంపూజయామి చ
యేనాహం భవతా బుద్ధో మేధావీ హ్యసి కాశ్యప ॥43॥

—♦ అధ్యాయము 17 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

తతస్తస్యోపసంగృహ్య పాదౌ ప్రశ్నాన్సుదుర్వచాన్
పప్రచ్ఛ తాంశ్చ సర్వాన్స ప్రాహ ధర్మభృతాం వరః ॥1॥

కాశ్యప ఉవాచ

కథం శరీరం చ్యవతే కథం చైవోపపద్యతే
కథం కష్టాచ్చ సంసారాత్సంసరన్పరిముచ్యతే ॥2॥

ఆత్మానం వా కథం యుక్త్వా తచ్ఛరీరం విముంచతి
శరీరతశ్చ నిర్ముక్తః కథమన్యత్ప్రపద్యతే ॥3॥

కథం శుభాశుభే చాయం కర్మణీ స్వకృతే నరః
ఉపభుంక్తే క్వ వా కర్మ విదేహస్యోపతిష్ఠతి ॥4॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఏవం సంచోదితః సిద్ధః ప్రశ్నాంస్తాన్ప్రత్యభాషత
ఆనుపూర్వ్యేణ వార్ష్ణేయ యథా తన్మే వచః శృణు ॥5॥

సిద్ధ ఉవాచ

ఆయుఃకీర్తికరాణీహ యాని కర్మాణి సేవతే
శరీరగ్రహణేఽన్యస్మింస్తేషు క్షీణేషు సర్వశః ॥6॥

ఆయుఃక్షయపరీతాత్మా విపరీతాని సేవతే
బుద్ధిర్వ్యావర్తతే చాస్య వినాశే ప్రత్యుపస్థితే ॥7॥

సత్త్వం బలం చ కాలం చాప్యవిదిత్వాత్మనస్తథా
అతివేలముపాశ్నాతి తైర్విరుద్ధాన్యనాత్మవాన్॥8॥

యదాయమతికష్టాని సర్వాణ్యుపనిషేవతే
అత్యర్థమపి వా భుంక్తే న వా భుంక్తే కదాచన॥9॥

దుష్టాన్నం విషమాన్నం చ సోఽన్యోన్యేన విరోధి చ
గురు వాపి సమం భుంక్తే నాతిజీర్ణేఽపి వా పునః॥10॥

వ్యాయామమతిమాత్రం వా వ్యవాయం చోపసేవతే
సతతం కర్మలోభాద్వా ప్రాప్తం వేగవిధారణం॥11॥

రసాతియుక్తమన్నం వా దివాస్వప్నం నిషేవతే
అపక్వానాగతే కాలే స్వయం దోషాన్ప్రకోపయన్॥12॥

స్వదోషకోపనాద్రోగం లభతే మరణాంతికం
అథ చోద్బంధనాదీని పరీతాని వ్యవస్యతి॥13॥

తస్య తైః కారణైర్జంతోః శరీరాచ్చ్యవతే యథా
జీవితం ప్రోచ్యమానం తద్యథావదుపధారయ॥14॥

ఊష్మా ప్రకుపితః కాయే తీవ్రవాయుసమీరితః
శరీరమనుపర్యేతి సర్వాన్ప్రాణాన్రుణద్ధి వై॥15॥

అత్యర్థం బలవానూష్మా శరీరే పరికోపితః
భినత్తి జీవస్థానాని తాని మర్మాణి విద్ధి చ॥16॥

తతః సవేదనః సద్యో జీవః ప్రచ్యవతే క్షరన్
శరీరం త్యజతే జంతుశ్ఛిద్యమానేషు మర్మసు
వేదనాభిః పరీతాత్మా తద్విద్ధి ద్విజసత్తమ॥17॥

జాతీమరణసంవిగ్నాః సతతం సర్వజంతవః
దృశ్యంతే సంత్యజంతశ్చ శరీరాణి ద్విజర్షభ॥18॥

గర్భసంక్రమణే చాపి మర్మణామతిసర్పణే
తాదృశీమేవ లభతే వేదనాం మానవః పునః॥19॥

భిన్నసంధిరథ క్లేదమద్భిః స లభతే నరః
యథా పంచసు భూతేషు సంశ్రితత్వం నిగచ్ఛతి
శైత్యాత్ప్రకుపితః కాయే తీవ్రవాయుసమీరితః॥20॥

యః స పంచసు భూతేషు ప్రాణాపానే వ్యవస్థితః
స గచ్ఛత్యూర్ధ్వగో వాయుః కృచ్ఛ్రాన్ముక్త్వా శరీరిణం॥21॥

శరీరం చ జహాత్యేవ నిరుచ్ఛ్వాసశ్చ దృశ్యతే
నిరూష్మా స నిరుచ్ఛ్వాసో నిఃశ్రీకో గతచేతనః॥22॥

బ్రహ్మణా సంపరిత్యక్తో మృత ఇత్యుచ్యతే నరః
స్రోతోభిర్యైర్విజానాతి ఇంద్రియార్థాఞ్శరీరభృత్
తైరేవ న విజానాతి ప్రాణమాహారసంభవం॥23॥

తత్రైవ కురుతే కాయే యః స జీవః సనాతనః
తేషాం యద్యద్భవేద్యుక్తం సంనిపాతే క్వచిత్క్వచిత్
తత్తన్మర్మ విజానీహి శాస్త్రదృష్టం హి తత్తథా॥24॥

తేషు మర్మసు భిన్నేషు తతః స సముదీరయన్
ఆవిశ్య హృదయం జంతోః సత్త్వం చాశు రుణద్ధి వై
తతః స చేతనో జంతుర్నాభిజానాతి కించన॥25॥

తమసా సంవృతజ్ఞానః సంవృతేష్వథ మర్మసు
స జీవో నిరధిష్ఠానశ్చావ్యతే మాతరిశ్వనా॥26॥

తతః స తం మహోచ్ఛ్వాసం భృశముచ్ఛ్వస్య దారుణం
నిష్క్రామన్కంపయత్యాశు తచ్ఛరీరమచేతనం||27||

స జీవః ప్రచ్యుతః కాయాత్కర్మభిః స్వైః సమావృతః
అంకితః స్వైః శుభైః పుణ్యైః పాపైర్వాప్యుపపద్యతే||28||

బ్రాహ్మణా జ్ఞానసంపన్నా యథావచ్ఛ్రుతనిశ్చయాః
ఇతరం కృతపుణ్యం వా తం విజానంతి లక్షణైః||29||

యథాంధకారే ఖద్యోతం లీయమానం తతస్తతః
చక్షుష్మంతః ప్రపశ్యంతి తథా తం జ్ఞానచక్షుషః||30||

పశ్యంత్యేవంవిధాః సిద్ధా జీవం దివ్యేన చక్షుషా
చ్యవంతం జాయమానం చ యోనిం చానుప్రవేశితం||31||

తస్య స్థానాని దృష్టాని త్రివిధానీహ శాస్త్రతః
కర్మభూమిరియం భూమిర్యత్ర తిష్ఠంతి జంతవః||32||

తతః శుభాశుభం కృత్వా లభంతే సర్వదేహినః
ఇహైవోచ్చావచాన్భోగాన్ప్రాప్నువంతి స్వకర్మభిః||33||

ఇహైవాశుభకర్మా తు కర్మభిర్నిరయం గతః
అవాక్స నిరయే పాపో మానవః పచ్యతే భృశం
తస్మాత్సుదుర్లభో మోక్ష ఆత్మా రక్ష్యో భృశం తతః||34||

ఊర్ధ్వం తు జంతవో గత్వా యేషు స్థానేష్వవస్థితాః
కీర్త్యమానాని తానీహ తత్త్వతః సంనిబోధ మే
తచ్ఛ్రుత్వా నైష్ఠికీం బుద్ధిం బుధ్యేథాః కర్మనిశ్చయాత్||35||

తారారూపాణి సర్వాణి యచ్చైతచ్చంద్రమండలం
యచ్చ విభ్రాజతే లోకే స్వభాసా సూర్యమండలం
స్థానాన్యేతాని జానీహి నరాణాం పుణ్యకర్మణాం||36||

కర్మక్షయాచ్చ తే సర్వే చ్యవంతే వై పునః పునః
తత్రాపి చ విశేషోఽస్తి దివి నీచోచ్చమధ్యమః||37||

న తత్రాప్యస్తి సంతోషో దృష్ట్వా దీప్తతరాం శ్రియం
ఇత్యేతా గతయః సర్వాః పృథక్త్వే సముదీరితాః||38||

ఉపపత్తిం తు గర్భస్య వక్ష్యామ్యహమతః పరం
యథావత్తాం నిగదతః శృణుష్వావహితో ద్విజ||39||

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

శుభానామశుభానాం చ నేహ నాశోఽస్తి కర్మణాం
ప్రాప్య ప్రాప్య తు పచ్యంతే క్షేత్రం క్షేత్రం తథా తథా||1||

యథా ప్రసూయమానస్తు ఫలీ దద్యాత్ఫలం బహు
తథా స్యాద్విపులం పుణ్యం శుద్ధేన మనసా కృతం||2||

పాపం చాపి తథైవ స్యాత్పాపేన మనసా కృతం
పురోధాయ మనో హీహ కర్మణ్యాత్మా ప్రవర్తతే||3||

యథా కర్మసమాదిష్టం కామమన్యుసమావృతః
నరో గర్భం ప్రవిశతి తచ్చాపి శృణు చోత్తరం||4||

శుక్రం శోణితసంసృష్టం స్త్రియా గర్భాశయం గతం
క్షేత్రం కర్మజమాప్నోతి శుభం వా యది వాశుభం॥5॥

సౌక్ష్మ్యాదవ్యక్తభావాచ్చ న స క్వచన సజ్జతే
సంప్రాప్య బ్రహ్మణః కాయం తస్మాత్తద్బ్రహ్మ శాశ్వతం
తద్బీజం సర్వభూతానాం తేన జీవంతి జంతవః॥6॥

స జీవః సర్వగాత్రాణి గర్భస్యావిశ్య భాగశః
దధాతి చేతసా సద్యః ప్రాణస్థానేష్వవస్థితః
తతః స్పందయతేఽఙ్గాని స గర్భశ్చేతనాన్వితః॥7॥

యథా హి లోహనిష్యందో నిషిక్తో బింబవిగ్రహం
ఉపైతి తద్వజ్జానీహి గర్భే జీవప్రవేశనం॥8॥

లోహపిండం యథా వహ్నిః ప్రవిశత్యభితాపయన్
తథా త్వమపి జానీహి గర్భే జీవోపపాదనం॥9॥

యథా చ దీపః శరణం దీప్యమానః ప్రకాశయేత్
ఏవమేవ శరీరాణి ప్రకాశయతి చేతనా॥10॥

యద్యచ్చ కురుతే కర్మ శుభం వా యది వాశుభం
పూర్వదేహకృతం సర్వమవశ్యముపభుజ్యతే॥11॥

తతస్తత్క్షీయతే చైవ పునశ్చాన్యత్ప్రచీయతే
యావత్తన్మోక్షయోగస్థం ధర్మం నైవావబుధ్యతే॥12॥

తత్ర ధర్మం ప్రవక్ష్యామి సుఖీ భవతి యేన వై
ఆవర్తమానో జాతీషు తథాన్యోన్యాసు సత్తమ॥13॥

దానం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యథోక్తవ్రతధారణం
దమః ప్రశాంతతా చైవ భూతానాం చానుకంపనం॥14॥

సంయమశ్చానృశంస్యం చ పరస్వాదానవర్జనం
వ్యలీకానామకరణం భూతానాం యత్ర సా భువి॥15॥

మాతాపిత్రోశ్చ శుశ్రూషా దేవతాతిథిపూజనం
గురుపూజా ఘృణా శౌచం నిత్యమింద్రియసంయమః॥16॥

ప్రవర్తనం శుభానాం చ తత్సతాం వృత్తముచ్యతే
తతో ధర్మః ప్రభవతి యః ప్రజాః పాతి శాశ్వతీః॥17॥

ఏవం సత్సు సదా పశ్యేత్తత్ర హ్యేషా ధ్రువా స్థితిః
ఆచారో ధర్మమాచష్టే యస్మిన్సంతో వ్యవస్థితాః॥18॥

తేషు తద్ధర్మనిక్షిప్తం యః స ధర్మః సనాతనః
యస్తం సమభిపద్యేత న స దుర్గతిమాప్నుయాత్॥19॥

అతో నియమ్యతే లోకః ప్రముహ్య ధర్మవర్త్మసు
యస్తు యోగీ చ ముక్తశ్చ స ఏతేభ్యో విశిష్యతే॥20॥

వర్తమానస్య ధర్మేణ పురుషస్య యథా తథా
సంసారతారణం హ్యస్య కాలేన మహతా భవేత్॥21॥

ఏవం పూర్వకృతం కర్మ సర్వో జంతుర్నిషేవతే
సర్వం తత్కారణం యేన నికృతోఽయమిహాగతః॥22॥

శరీరగ్రహణం చాస్య కేన పూర్వం ప్రకల్పితం
ఇత్యేవం సంశయో లోకే తచ్చ వక్ష్యామ్యతః పరం॥23॥

శరీరమాత్మనః కృత్వా సర్వభూతపితామహః
త్రైలోక్యమసృజద్బ్రహ్మా కృత్స్నం స్థావరజంగమం॥24॥

తతః ప్రధానమసృజచ్చేతనా సా శరీరిణాం
యయా సర్వమిదం వ్యాప్తం యాం లోకే పరమాం విదుః॥25॥

ఇహ తత్క్షరమిత్యుక్తం పరం త్వమృతమక్షరం
త్రయాణాం మిథునం సర్వమేకైకస్య పృథక్పృథక్॥26॥

అసృజత్సర్వభూతాని పూర్వసృష్టః ప్రజాపతిః
స్థావరాణి చ భూతాని ఇత్యేషా పౌర్వికీ శ్రుతిః॥27॥

తస్య కాలపరీమాణమకరోత్స పితామహః
భూతేషు పరివృత్తిం చ పునరావృత్తిమేవ చ॥28॥

యథాత్ర కశ్చిన్మేధావీ దృష్టాత్మా పూర్వజన్మని
యత్ప్రవక్ష్యామి తత్సర్వం యథావదుపపద్యతే॥29॥

సుఖదుఃఖే సదా సమ్యగనిత్యే యః ప్రపశ్యతి
కాయం చామేధ్యసంఘాతం వినాశం కర్మసంహితం॥30॥

యచ్చ కించిత్సుఖం తచ్చ సర్వం దుఃఖమితి స్మరన్
సంసారసాగరం ఘోరం తరిష్యతి సుదుస్తరం॥31॥

జాతీమరణరోగైశ్చ సమావిష్టః ప్రధానవిత్
చేతనావత్సు చైతన్యం సమం భూతేషు పశ్యతి॥32॥

నిర్విద్యతే తతః కృత్స్నం మార్గమాణః పరం పదం
తస్యోపదేశం వక్ష్యామి యాథాతథ్యేన సత్తమ॥33॥

శాశ్వతస్యావ్యయస్యాథ పదస్య జ్ఞానముత్తమం
ప్రోచ్యమానం మయా విప్ర నిబోధేదమశేషతః॥34॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

యః స్యాదేకాయనే లీనస్తూష్ణీం కించిదచింతయన్
పూర్వం పూర్వం పరిత్యజ్య స నిరారంభకో భవేత్॥1॥

సర్వమిత్రః సర్వసహః సమరక్తో జితేంద్రియః
వ్యపేతభయమన్యుశ్చ కామహా ముచ్యతే నరః॥2॥

ఆత్మవత్సర్వభూతేషు యశ్చరేన్నియతః శుచిః
అమానీ నిరభిమానః సర్వతో ముక్త ఏవ సః॥3॥

జీవితం మరణం చోభే సుఖదుఃఖే తథైవ చ
లాభాలాభే ప్రియద్వేష్యే యః సమః స చ ముచ్యతే॥4॥

న కస్యచిత్స్పృహయతే నావజానాతి కించన
నిర్ద్వంద్వో వీతరాగాత్మా సర్వతో ముక్త ఏవ సః॥5॥

అనమిత్రోఽథ నిర్బంధురనపత్యశ్చ యః క్వచిత్
త్యక్తధర్మార్థకామశ్చ నిరాకాంక్షీ స ముచ్యతే॥6॥

నైవ ధర్మీ న చాధర్మీ పూర్వోపచితహా చ యః
ధాతుక్షయప్రశాంతాత్మా నిర్ద్వంద్వః స విముచ్యతే॥7॥

అకర్మా చావికాంక్షశ్చ పశ్యంజగదశాశ్వతం
అస్వస్థమవశం నిత్యం జన్మసంసారమోహితం॥8॥

వైరాగ్యబుద్ధిః సతతం తాపదోషవ్యపేక్షకః
ఆత్మబంధవినిర్మోక్షం స కరోత్యచిరాదివ॥9॥

అగంధరసమస్పర్శమశబ్దమపరిగ్రహం
అరూపమనభిజ్ఞేయం దృష్ట్వాత్మానం విముచ్యతే॥10॥

పంచభూతగుణైర్హీనమమూర్తిమదలేపకం
అగుణం గుణభోక్తారం యః పశ్యతి స ముచ్యతే॥11॥

విహాయ సర్వసంకల్పాన్బుద్ధ్యా శారీరమానసాన్
శనైర్నిర్వాణమాప్నోతి నిరింధన ఇవానలః॥12॥

విముక్తః సర్వసంస్కారైస్తతో బ్రహ్మ సనాతనం
పరమాప్నోతి సంశాంతమచలం దివ్యమక్షరం॥13॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి యోగశాస్త్రమనుత్తమం
యజ్జ్ఞాత్వా సిద్ధమాత్మానం లోకే పశ్యంతి యోగినః॥14॥

తస్యోపదేశం పశ్యామి యథావత్తన్నిబోధ మే
యైర్ద్వారైశ్చారయన్నిత్యం పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥15॥

ఇంద్రియాణి తు సంహృత్య మన ఆత్మని ధారయేత్
తీవ్రం తప్త్వా తపః పూర్వం తతో యోక్తుముపక్రమేత్॥16॥

తపస్వీ త్యక్తసంకల్పో దంభాహంకారవర్జితః
మనీషీ మనసా విప్రః పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥17॥

స చేచ్ఛక్నోత్యయం సాధుర్యోక్తుమాత్మానమాత్మని
తత ఏకాంతశీలః స పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥18॥

సంయతః సతతం యుక్త ఆత్మవాన్విజితేంద్రియః
తథాయమాత్మనాత్మానం సాధు యుక్తః ప్రపశ్యతి॥19॥

యథా హి పురుషః స్వప్నే దృష్ట్వా పశ్యత్యసావితి
తథారూపమివాత్మానం సాధు యుక్తః ప్రపశ్యతి॥20॥

ఇషీకాం వా యథా ముంజాత్కశ్చిన్నిర్హృత్య దర్శయేత్
యోగీ నిష్కృష్టమాత్మానం తథా సంపశ్యతే తనౌ॥21॥

ముంజం శరీరం తస్యాహురిషీకామాత్మని శ్రితాం
ఏతన్నిదర్శనం ప్రోక్తం యోగవిద్భిరనుత్తమం॥22॥

యదా హి యుక్తమాత్మానం సమ్యక్పశ్యతి దేహభృత్
తదాస్య నేశతే కశ్చిత్త్రైలోక్యస్యాపి యః ప్రభుః॥23॥

అన్యోన్యాశ్చైవ తనవో యథేష్టం ప్రతిపద్యతే
వినివృత్య జరామృత్యూ న హృష్యతి న శోచతి॥24॥

దేవానామపి దేవత్వం యుక్తః కారయతే వశీ
బ్రహ్మ చావ్యయమాప్నోతి హిత్వా దేహమశాశ్వతం॥25॥

వినశ్యత్స్వపి లోకేషు న భయం తస్య జాయతే
క్లిశ్యమానేషు భూతేషు న స క్లిశ్యతి కేనచిత్॥26॥

దుఃఖశోకమయైర్ఘోరైః సంగస్నేహసముద్భవైః
న విచాల్యేత యుక్తాత్మా నిఃస్పృహః శాంతమానసః॥27॥

నైనం శస్త్రాణి విధ్యంతే న మృత్యుశ్చాస్య విద్యతే
నాతః సుఖతరం కించిల్లోకే క్వచన విద్యతే॥28॥

సమ్యగ్యుక్త్వా యదాత్మానమాత్మన్యేవ ప్రపశ్యతి
తదైవ న స్పృహయతే సాక్షాదపి శతక్రతోః॥29॥

నిర్వేదస్తు న గంతవ్యో యుంజానేన కథంచన
యోగమేకాంతశీలస్తు యథా యుంజీత తచ్ఛృణు॥30॥

దృష్టపూర్వాం దిశం చింత్య యస్మిన్సంనివసేత్పురే
పురస్యాభ్యంతరే తస్య మనశ్చార్యం న బాహ్యతః॥31॥

పురస్యాభ్యంతరే తిష్ఠన్యస్మిన్నావసథే వసేత్
తస్మిన్నావసథే ధార్యం సబాహ్యాభ్యంతరం మనః॥32॥

ప్రచింత్యావసథం కృత్స్నం యస్మిన్కాయేఽవతిష్ఠతే
తస్మిన్కాయే మనశ్చార్యం న కథంచన బాహ్యతః॥33॥

సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం నిర్ఘోషే నిర్జనే వనే
కాయమభ్యంతరం కృత్స్నమేకాగ్రః పరిచింతయేత్॥34॥

దంతాంస్తాలు చ జిహ్వాం చ గలం గ్రీవాం తథైవ చ
హృదయం చింతయేచ్చాపి తథా హృదయబంధనం॥35॥

ఇత్యుక్తః స మయా శిష్యో మేధావీ మధుసూదన
పప్రచ్ఛ పునరేవేమం మోక్షధర్మం సుదుర్వచం॥36॥

భుక్తం భుక్తం కథమిదమన్నం కోష్ఠే విపచ్యతే
కథం రసత్వం వ్రజతి శోణితం జాయతే కథం
తథా మాంసం చ మేదశ్చ స్నాయ్వస్థీని చ పోషతి॥37॥

కథమేతాని సర్వాణి శరీరాణి శరీరిణాం
వర్ధంతే వర్ధమానస్య వర్ధతే చ కథం బలం
నిరోజసాం నిష్క్రమణం మలానాం చ పృథక్పృథక్॥38॥

కుతో వాయం ప్రశ్వసితి ఉచ్ఛ్వసిత్యపి వా పునః
కం చ దేశమధిష్ఠాయ తిష్ఠత్యాత్మాయమాత్మని॥39॥

జీవః కాయం వహతి చేచ్చేష్టయానః కలేవరం
కింవర్ణం కీదృశం చైవ నివేశయతి వై మనః
యాథాతథ్యేన భగవన్వక్తుమర్హసి మేఽనఘ॥40॥

ఇతి సంపరిపృష్టోఽహం తేన విప్రేణ మాధవ
ప్రత్యబ్రువం మహాబాహో యథాశ్రుతమరిందమ॥41॥

యథా స్వకోష్ఠే ప్రక్షిప్య కోష్ఠం భాండమనా భవేత్
తథా స్వకాయే ప్రక్షిప్య మనో ద్వారైరనిశ్చలైః
ఆత్మానం తత్ర మార్గేత ప్రమాదం పరివర్జయేత్॥42॥

ఏవం సతతముద్యుక్తః ప్రీతాత్మా నచిరాదివ
ఆసాదయతి తద్బ్రహ్మ యద్దృష్ట్వా స్యాత్ప్రధానవిత్॥43॥

న త్వసౌ చక్షుషా గ్రాహ్యో న చ సర్వైరపీంద్రియైః
మనసైవ ప్రదీపేన మహానాత్మని దృశ్యతే॥44॥

సర్వతఃపాణిపాదం తం సర్వతోక్షిశిరోముఖం
జీవో నిష్క్రాంతమాత్మానం శరీరాత్సంప్రపశ్యతి॥45॥

స తదుత్సృజ్య దేహం స్వం ధారయన్బ్రహ్మ కేవలం
ఆత్మానమాలోకయతి మనసా ప్రహసన్నివ॥46॥

ఇదం సర్వరహస్యం తే మయోక్తం ద్విజసత్తమ
ఆపృచ్ఛే సాధయిష్యామి గచ్ఛ శిష్య యథాసుఖం॥47॥

ఇత్యుక్తః స తదా కృష్ణ మయా శిష్యో మహాతపాః
అగచ్ఛత యథాకామం బ్రాహ్మణశ్ఛిన్నసంశయః॥48॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా స తదా వాక్యం మాం పార్థ ద్విజపుంగవః
మోక్షధర్మాశ్రితః సమ్యక్తత్రైవాంతరధీయత॥49॥

కచ్చిదేతత్త్వయా పార్థ శ్రుతమేకాగ్రచేతసా
తదాపి హి రథస్థస్త్వం శ్రుతవానేతదేవ హి॥50॥

నైతత్పార్థ సువిజ్ఞేయం వ్యామిశ్రేణేతి మే మతిః
నరేణాకృతసంజ్ఞేన విదగ్ధేనాకృతాత్మనా॥51॥

సురహస్యమిదం ప్రోక్తం దేవానాం భరతర్షభ
కచ్చిన్నేదం శ్రుతం పార్థ మర్త్యేనాన్యేన కేనచిత్॥52॥

న హ్యేతచ్ఛ్రోతుమర్హోఽన్యో మనుష్యస్త్వామృతేఽనఘ
నైతదద్య సువిజ్ఞేయం వ్యామిశ్రేణాంతరాత్మనా॥53॥

క్రియావద్భిర్హి కౌంతేయ దేవలోకః సమావృతః
న చైతదిష్టం దేవానాం మర్త్యై రూపనివర్తనం॥54॥

పరా హి సా గతిః పార్థ యత్తద్బ్రహ్మ సనాతనం
యత్రామృతత్వం ప్రాప్నోతి త్యక్త్వా దుఃఖం సదా సుఖీ॥55॥

ఏవం హి ధర్మమాస్థాయ యేఽపి స్యుః పాపయోనయః
స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాంతి పరాం గతిం॥56॥

కిం పునర్బ్రాహ్మణాః పార్థ క్షత్రియా వా బహుశ్రుతాః
స్వధర్మరతయో నిత్యం బ్రహ్మలోకపరాయణాః॥57॥

హేతుమచ్చైతదుద్దిష్టముపాయాశ్చాస్య సాధనే
సిద్ధేః ఫలం చ మోక్షశ్చ దుఃఖస్య చ వినిర్ణయః
అతః పరం సుఖం త్వన్యత్కిం ను స్యాద్భరతర్షభ॥58॥

శ్రుతవాఞ్శ్రద్దధానశ్చ పరాక్రాంతశ్చ పాండవ
యః పరిత్యజతే మర్త్యో లోకతంత్రమసారవత్
ఏతైరుపాయైః స క్షిప్రం పరాం గతిమవాప్నుయాత్॥59॥

ఏతావదేవ వక్తవ్యం నాతో భూయోఽస్తి కించన
షణ్మాసాన్నిత్యయుక్తస్య యోగః పార్థ ప్రవర్తతే॥60॥

—♦ అధ్యాయము 20 ♦—

వాసుదేవ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
దంపత్యోః పార్థ సంవాదమభయం నామ నామతః॥1॥

బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణం కంచిజ్జ్ఞానవిజ్ఞానపారగం
దృష్ట్వా వివిక్త ఆసీనం భార్యా భర్తారమబ్రవీత్॥2॥

కం ను లోకం గమిష్యామి త్వామహం పతిమాశ్రితా
న్యస్తకర్మాణమాసీనం కీనాశమవిచక్షణం॥3॥

భార్యాః పతికృతాఁల్లోకానాప్నువంతీతి నః శ్రుతం
త్వామహం పతిమాసాద్య కాం గమిష్యామి వై గతిం॥4॥

ఏవముక్తః స శాంతాత్మా తామువాచ హసన్నివ
సుభగే నాభ్యసూయామి వాక్యస్యాస్య తవానఘే॥5॥

గ్రాహ్యం దృశ్యం చ శ్రావ్యం చ యదిదం కర్మ విద్యతే
ఏతదేవ వ్యవస్యంతి కర్మ కర్మేతి కర్మిణః॥6॥

మోహమేవ నియచ్ఛంతి కర్మణా జ్ఞానవర్జితాః
నైష్కర్మ్యం న చ లోకేఽస్మిన్మౌర్తమిత్యుపలభ్యతే॥7॥

కర్మణా మనసా వాచా శుభం వా యది వాశుభం
జన్మాదిమూర్తిభేదానాం కర్మ భూతేషు వర్తతే॥8॥

రక్షోభిర్వధ్యమానేషు దృశ్యద్రవ్యేషు కర్మసు
ఆత్మస్థమాత్మనా తేన దృష్టమాయతనం మయా॥9॥

యత్ర తద్బ్రహ్మ నిర్ద్వంద్వం యత్ర సోమః సహాగ్నినా
వ్యవాయం కురుతే నిత్యం ధీరో భూతాని ధారయన్॥10॥

యత్ర బ్రహ్మాదయో యుక్తాస్తదక్షరముపాసతే
విద్వాంసః సువ్రతా యత్ర శాంతాత్మానో జితేంద్రియాః॥11॥

ఘ్రాణేన న తదాఘ్రేయం న తదాద్యం చ జిహ్వయా
స్పర్శేన చ న తత్స్పృశ్యం మనసా త్వేవ గమ్యతే॥12॥

చక్షుషా న విషహ్యం చ యత్కించిచ్ఛ్రవణాత్పరం
అగంధమరసస్పర్శమరూపాశబ్దమవ్యయం॥13॥

యతః ప్రవర్తతే తంత్రం యత్ర చ ప్రతితిష్ఠతి
ప్రాణోఽపానః సమానశ్చ వ్యానశ్చోదాన ఏవ చ॥14॥

తత ఏవ ప్రవర్తంతే తమేవ ప్రవిశంతి చ
సమానవ్యానయోర్మధ్యే ప్రాణాపానౌ విచేరతుః॥15॥

తస్మిన్సుప్తే ప్రలీయేతే సమానో వ్యాన ఏవ చ
అపానప్రాణయోర్మధ్యే ఉదానో వ్యాప్య తిష్ఠతి
తస్మాచ్ఛయానం పురుషం ప్రాణాపానౌ న ముంచతః॥16॥

ప్రాణానాయమ్యతే యేన తముదానం ప్రచక్షతే
తస్మాత్తపో వ్యవస్యంతి తద్భవం బ్రహ్మవాదినః॥17॥

తేషామన్యోన్యభక్షాణాం సర్వేషాం దేహచారిణాం
అగ్నిర్వైశ్వానరో మధ్యే సప్తధా విహితోఽన్తరా॥18॥

ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ త్వక్చ శ్రోత్రం చ పంచమం
మనో బుద్ధిశ్చ సప్తైతా జిహ్వా వైశ్వానరార్చిషః॥19॥

ఘ్రేయం పేయం చ దృశ్యం చ స్పృశ్యం శ్రవ్యం తథైవ చ
మంతవ్యమథ బోద్ధవ్యం తాః సప్త సమిధో మమ॥20॥

ఘ్రాతా భక్షయితా ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా చ పంచమః
మంతా బోద్ధా చ సప్తైతే భవంతి పరమర్త్విజః॥21॥

ఘ్రేయే పేయే చ దృశ్యే చ స్పృశ్యే శ్రవ్యే తథైవ చ
హవీంష్యగ్నిషు హోతారః సప్తధా సప్త సప్తసు
సమ్యక్ప్రక్షిప్య విద్వాంసో జనయంతి స్వయోనిషు॥22॥

పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం
మనో బుద్ధిశ్చ సప్తైతే యోనిరిత్యేవ శబ్దితాః॥23॥

హవిర్భూతా గుణాః సర్వే ప్రవిశంత్యగ్నిజం ముఖం
అంతర్వాసముషిత్వా చ జాయంతే స్వాసు యోనిషు
తత్రైవ చ నిరుధ్యంతే ప్రలయే భూతభావనే॥24॥

తతః సంజాయతే గంధస్తతః సంజాయతే రసః
తతః సంజాయతే రూపం తతః స్పర్శోఽభిజాయతే॥25॥

తతః సంజాయతే శబ్దః సంశయస్తత్ర జాయతే
తతః సంజాయతే నిష్ఠా జన్మైతత్సప్తధా విదుః॥26॥

అనేనైవ ప్రకారేణ ప్రగృహీతం పురాతనైః
పూర్ణాహుతిభిరాపూర్ణాస్తేఽభిపూర్యంతి తేజసా॥27॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నిబోధ దశహోతౄణాం విధానమిహ యాదృశం॥1॥

సర్వమేవాత్ర విజ్ఞేయం చిత్తం జ్ఞానమవేక్షతే
రేతః శరీరభృత్కాయే విజ్ఞాతా తు శరీరభృత్॥2॥

శరీరభృద్గార్హపత్యస్తస్మాదన్యః ప్రణీయతే
తతశ్చాహవనీయస్తు తస్మిన్సంక్షిప్యతే హవిః॥3॥

తతో వాచస్పతిర్జజ్ఞే సమానః పర్యవేక్షతే
రూపం భవతి వై వ్యక్తం తదనుద్రవతే మనః॥4॥

బ్రాహ్మణ్యువాచ

కస్మాద్వాగభవత్పూర్వం కస్మాత్పశ్చాన్మనోఽభవత్
మనసా చింతితం వాక్యం యదా సమభిపద్యతే॥5॥

కేన విజ్ఞానయోగేన మతిశ్చిత్తం సమాస్థితా
సమున్నీతా నాధ్యగచ్ఛత్కో వైనాం ప్రతిషేధతి॥6॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

తామపానః పతిర్భూత్వా తస్మాత్ప్రేష్యత్యపానతాం
తాం మతిం మనసః ప్రాహుర్మనస్తస్మాదవేక్షతే॥7॥

ప్రశ్నం తు వాఙ్మనసోర్మాం యస్మాత్త్వమనుపృచ్ఛసి
తస్మాత్తే వర్తయిష్యామి తయోరేవ సమాహ్వయం॥8॥

ఉభే వాఙ్మనసీ గత్వా భూతాత్మానమపృచ్ఛతాం
ఆవయోః శ్రేష్ఠమాచక్ష్వ ఛింధి నౌ సంశయం విభో॥9॥

మన ఇత్యేవ భగవాంస్తదా ప్రాహ సరస్వతీం
అహం వై కామధుక్తుభ్యమితి తం ప్రాహ వాగథ॥10॥

స్థావరం జంగమం చైవ విద్ధ్యుభే మనసీ మమ
స్థావరం మత్సకాశే వై జంగమం విషయే తవ॥11॥

యస్తు తే విషయం గచ్ఛేన్మంత్రో వర్ణః స్వరోఽపి వా
తన్మనో జంగమం నామ తస్మాదసి గరీయసీ॥12॥

యస్మాదసి చ మా వోచః స్వయమభ్యేత్య శోభనే
తస్మాదుచ్ఛ్వాసమాసాద్య న వక్ష్యసి సరస్వతి॥13॥

ప్రాణాపానాంతరే దేవీ వాగ్వై నిత్యం స్మ తిష్ఠతి
ప్రేర్యమాణా మహాభాగే వినా ప్రాణమపానతీ
ప్రజాపతిముపాధావత్ప్రసీద భగవన్నితి॥14॥

తతః ప్రాణః ప్రాదురభూద్వాచమాప్యాయయన్పునః
తస్మాదుచ్ఛ్వాసమాసాద్య న వాగ్వదతి కర్హిచిత్॥15॥

ఘోషిణీ జాతనిర్ఘోషా నిత్యమేవ ప్రవర్తతే
తయోరపి చ ఘోషిణ్యోర్నిర్ఘోషైవ గరీయసీ॥16॥

గౌరివ ప్రస్రవత్యేషా రసముత్తమశాలినీ
సతతం స్యందతే హ్యేషా శాశ్వతం బ్రహ్మవాదినీ॥17॥

దివ్యాదివ్యప్రభావేన భారతీ గౌః శుచిస్మితే
ఏతయోరంతరం పశ్య సూక్ష్మయోః స్యందమానయోః॥18॥

అనుత్పన్నేషు వాక్యేషు చోద్యమానా సిసృక్షయా
కిం ను పూర్వం తతో దేవీ వ్యాజహార సరస్వతీ॥19॥

ప్రాణేన యా సంభవతే శరీరే; ప్రాణాదపానం ప్రతిపద్యతే చ
ఉదానభూతా చ విసృజ్య దేహం; వ్యానేన సర్వం దివమావృణోతి॥20॥

తతః సమానే ప్రతితిష్ఠతీహ; ఇత్యేవ పూర్వం ప్రజజల్ప చాపి
తస్మాన్మనః స్థావరత్వాద్విశిష్టం; తథా దేవీ జంగమత్వాద్విశిష్టా॥21॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సుభగే సప్తహోతౄణాం విధానమిహ యాదృశం॥1॥

ఘ్రాణం చక్షుశ్చ జిహ్వా చ త్వక్శ్రోత్రం చైవ పంచమం
మనో బుద్ధిశ్చ సప్తైతే హోతారః పృథగాశ్రితాః॥2॥

సూక్ష్మేఽవకాశే సంతస్తే న పశ్యంతీతరేతరం
ఏతాన్వై సప్తహోతౄంస్త్వం స్వభావాద్విద్ధి శోభనే॥3॥

బ్రాహ్మణ్యువాచ

సూక్ష్మేఽవకాశే సంతస్తే కథం నాన్యోన్యదర్శినః
కథంస్వభావా భగవన్నేతదాచక్ష్వ మే విభో॥4॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

గుణాజ్ఞానమవిజ్ఞానం గుణిజ్ఞానమభిజ్ఞతా
పరస్పరగుణానేతే న విజానంతి కర్హిచిత్॥5॥

జిహ్వా చక్షుస్తథా శ్రోత్రం త్వఙ్మనో బుద్ధిరేవ చ
న గంధానధిగచ్ఛంతి ఘ్రాణస్తానధిగచ్ఛతి॥6॥

ఘ్రాణం చక్షుస్తథా శ్రోత్రం త్వఙ్మనో బుద్ధిరేవ చ
న రసానధిగచ్ఛంతి జిహ్వా తానధిగచ్ఛతి॥7॥

ఘ్రాణం జిహ్వా తథా శ్రోత్రం త్వఙ్మనో బుద్ధిరేవ చ
న రూపాణ్యధిగచ్ఛంతి చక్షుస్తాన్యధిగచ్ఛతి॥8॥

ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ శ్రోత్రం బుద్ధిర్మనస్తథా
న స్పర్శానధిగచ్ఛంతి త్వక్చ తానధిగచ్ఛతి॥9॥

ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ త్వఙ్మనో బుద్ధిరేవ చ
న శబ్దానధిగచ్ఛంతి శ్రోత్రం తానధిగచ్ఛతి॥10॥

ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ త్వక్శ్రోత్రం బుద్ధిరేవ చ
సంశయాన్నాధిగచ్ఛంతి మనస్తానధిగచ్ఛతి॥11॥

ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ త్వక్శ్రోత్రం మన ఏవ చ
న నిష్ఠామధిగచ్ఛంతి బుద్ధిస్తామధిగచ్ఛతి॥12॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ఇంద్రియాణాం చ సంవాదం మనసశ్చైవ భామిని॥13॥

మన ఉవాచ

న ఘ్రాతి మామృతే ఘ్రాణం రసం జిహ్వా న బుధ్యతే
రూపం చక్షుర్న గృహ్ణాతి త్వక్స్పర్శం నావబుధ్యతే॥14॥

న శ్రోత్రం బుధ్యతే శబ్దం మయా హీనం కథంచన
ప్రవరం సర్వభూతానామహమస్మి సనాతనం॥15॥

అగారాణీవ శూన్యాని శాంతార్చిష ఇవాగ్నయః
ఇంద్రియాణి న భాసంతే మయా హీనాని నిత్యశః॥16॥

కాష్ఠానీవార్ద్రశుష్కాణి యతమానైరపీంద్రియైః
గుణార్థాన్నాధిగచ్ఛంతి మామృతే సర్వజంతవః॥17॥

ఇంద్రియాణ్యూచుః

ఏవమేతద్భవేత్సత్యం యథైతన్మన్యతే భవాన్
ఋతేఽస్మానస్మదర్థాంస్తు భోగాన్భుంక్తే భవాన్యది॥18॥

యద్యస్మాసు ప్రలీనేషు తర్పణం ప్రాణధారణం
భోగాన్భుంక్షే రసాన్భుంక్షే యథైతన్మన్యతే తథా॥19॥

అథ వాస్మాసు లీనేషు తిష్ఠత్సు విషయేషు చ
యది సంకల్పమాత్రేణ భుంక్తే భోగాన్యథార్థవత్॥20॥

అథ చేన్మన్యసే సిద్ధిమస్మదర్థేషు నిత్యదా
ఘ్రాణేన రూపమాదత్స్వ రసమాదత్స్వ చక్షుషా॥21॥

శ్రోత్రేణ గంధమాదత్స్వ నిష్ఠామాదత్స్వ జిహ్వయా
త్వచా చ శబ్దమాదత్స్వ బుద్ధ్యా స్పర్శమథాపి చ॥22॥

బలవంతో హ్యనియమా నియమా దుర్బలీయసాం
భోగానపూర్వానాదత్స్వ నోచ్ఛిష్టం భోక్తుమర్హసి॥23॥

యథా హి శిష్యః శాస్తారం శ్రుత్యర్థమభిధావతి
తతః శ్రుతముపాదాయ శ్రుతార్థముపతిష్ఠతి॥24॥

విషయానేవమస్మాభిర్దర్శితానభిమన్యసే
అనాగతానతీతాంశ్చ స్వప్నే జాగరణే తథా॥25॥

వైమనస్యం గతానాం చ జంతూనామల్పచేతసాం
అస్మదర్థే కృతే కార్యే దృశ్యతే ప్రాణధారణం॥26॥

బహూనపి హి సంకల్పాన్మత్వా స్వప్నానుపాస్య చ
బుభుక్షయా పీడ్యమానో విషయానేవ ధావసి॥27॥

అగారమద్వారమివ ప్రవిశ్య; సంకల్పభోగో విషయానవిందన్
ప్రాణక్షయే శాంతిముపైతి నిత్యం; దారుక్షయేఽగ్నిర్జ్వలితో యథైవ॥28॥

కామం తు నః స్వేషు గుణేషు సంగః; కామం చ నాన్యోన్యగుణోపలబ్ధిః
అస్మానృతే నాస్తి తవోపలబ్ధి;స్త్వామప్యృతేఽస్మాన్న భజేత హర్షః॥29॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సుభగే పంచహోతౄణాం విధానమిహ యాదృశం॥1॥

ప్రాణాపానావుదానశ్చ సమానో వ్యాన ఏవ చ
పంచహోతౄనథైతాన్వై పరం భావం విదుర్బుధాః॥2॥

బ్రాహ్మణ్యువాచ

స్వభావాత్సప్త హోతార ఇతి తే పూర్వికా మతిః
యథా వై పంచ హోతారః పరో భావస్తథోచ్యతాం॥3॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ప్రాణేన సంభృతో వాయురపానో జాయతే తతః
అపానే సంభృతో వాయుస్తతో వ్యానః ప్రవర్తతే॥4॥

వ్యానేన సంభృతో వాయుస్తతోదానః ప్రవర్తతే
ఉదానే సంభృతో వాయుః సమానః సంప్రవర్తతే॥5॥

తేఽపృచ్ఛంత పురా గత్వా పూర్వజాతం ప్రజాపతిం
యో నో జ్యేష్ఠస్తమాచక్ష్వ స నః శ్రేష్ఠో భవిష్యతి॥6॥

బ్రహ్మోవాచ

యస్మిన్ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
యస్మిన్ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; స వై శ్రేష్ఠో గచ్ఛత యత్ర కామః॥7॥

ప్రాణ ఉవాచ

మయి ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
మయి ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; శ్రేష్ఠో హ్యహం పశ్యత మాం ప్రలీనం॥8॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ప్రాణః ప్రలీయత తతః పునశ్చ ప్రచచార హ
సమానశ్చాప్యుదానశ్చ వచోఽబ్రూతాం తతః శుభే॥9॥

న త్వం సర్వమిదం వ్యాప్య తిష్ఠసీహ యథా వయం
న త్వం శ్రేష్ఠోఽసి నః ప్రాణ అపానో హి వశే తవ
ప్రచచార పునః ప్రాణస్తమపానోఽభ్యభాషత॥10॥

మయి ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
మయి ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; శ్రేష్ఠో హ్యహం పశ్యత మాం ప్రలీనం॥11॥

వ్యానశ్చ తముదానశ్చ భాషమాణమథోచతుః
అపాన న త్వం శ్రేష్ఠోఽసి ప్రాణో హి వశగస్తవ॥12॥

అపానః ప్రచచారాథ వ్యానస్తం పునరబ్రవీత్
శ్రేష్ఠోఽహమస్మి సర్వేషాం శ్రూయతాం యేన హేతునా॥13॥

మయి ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
మయి ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; శ్రేష్ఠో హ్యహం పశ్యత మాం ప్రలీనం॥14॥

ప్రాలీయత తతో వ్యానః పునశ్చ ప్రచచార హ
ప్రాణాపానావుదానశ్చ సమానశ్చ తమబ్రువన్
న త్వం శ్రేష్ఠోఽసి నో వ్యాన సమానో హి వశే తవ॥15॥

ప్రచచార పునర్వ్యానః సమానః పునరబ్రవీత్
శ్రేష్ఠోఽహమస్మి సర్వేషాం శ్రూయతాం యేన హేతునా॥16॥

మయి ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
మయి ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; శ్రేష్ఠో హ్యహం పశ్యత మాం ప్రలీనం॥17॥

తతః సమానః ప్రాలిల్యే పునశ్చ ప్రచచార హ
ప్రాణాపానావుదానశ్చ వ్యానశ్చైవ తమబ్రువన్
సమాన న త్వం శ్రేష్ఠోఽసి వ్యాన ఏవ వశే తవ॥18॥

సమానః ప్రచచారాథ ఉదానస్తమువాచ హ
శ్రేష్ఠోఽహమస్మి సర్వేషాం శ్రూయతాం యేన హేతునా॥19॥

మయి ప్రలీనే ప్రలయం వ్రజంతి; సర్వే ప్రాణాః ప్రాణభృతాం శరీరే
మయి ప్రచీర్ణే చ పునశ్చరంతి; శ్రేష్ఠో హ్యహం పశ్యత మాం ప్రలీనం॥20॥

తతః ప్రాలీయతోదానః పునశ్చ ప్రచచార హ
ప్రాణాపానౌ సమానశ్చ వ్యానశ్చైవ తమబ్రువన్
ఉదాన న త్వం శ్రేష్ఠోఽసి వ్యాన ఏవ వశే తవ॥21॥

తతస్తానబ్రవీద్బ్రహ్మా సమవేతాన్ప్రజాపతిః
సర్వే శ్రేష్ఠా న వా శ్రేష్ఠాః సర్వే చాన్యోన్యధర్మిణః
సర్వే స్వవిషయే శ్రేష్ఠాః సర్వే చాన్యోన్యరక్షిణః॥22॥

ఏకః స్థిరశ్చాస్థిరశ్చ విశేషాత్పంచ వాయవః
ఏక ఏవ మమైవాత్మా బహుధాప్యుపచీయతే॥23॥

పరస్పరస్య సుహృదో భావయంతః పరస్పరం
స్వస్తి వ్రజత భద్రం వో ధారయధ్వం పరస్పరం॥24॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
నారదస్య చ సంవాదమృషేర్దేవమతస్య చ॥1॥

దేవమత ఉవాచ

జంతోః సంజాయమానస్య కిం ను పూర్వం ప్రవర్తతే
ప్రాణోఽపానః సమానో వా వ్యానో వోదాన ఏవ చ॥2॥

నారద ఉవాచ

యేనాయం సృజ్యతే జంతుస్తతోఽన్యః పూర్వమేతి తం
ప్రాణద్వంద్వం చ విజ్ఞేయం తిర్యగం చోర్ధ్వగం చ యత్॥3॥

దేవమత ఉవాచ

కేనాయం సృజ్యతే జంతుః కశ్చాన్యః పూర్వమేతి తం
ప్రాణద్వంద్వం చ మే బ్రూహి తిర్యగూర్ధ్వం చ నిశ్చయాత్॥4॥

నారద ఉవాచ

సంకల్పాజ్జాయతే హర్షః శబ్దాదపి చ జాయతే
రసాత్సంజాయతే చాపి రూపాదపి చ జాయతే॥5॥

స్పర్శాత్సంజాయతే చాపి గంధాదపి చ జాయతే
ఏతద్రూపముదానస్య హర్షో మిథునసంభవః॥6॥

కామాత్సంజాయతే శుక్రం కామాత్సంజాయతే రసః
సమానవ్యానజనితే సామాన్యే శుక్రశోణితే॥7॥

శుక్రాచ్ఛోణితసంసృష్టాత్పూర్వం ప్రాణః ప్రవర్తతే
ప్రాణేన వికృతే శుక్రే తతోఽపానః ప్రవర్తతే॥8॥

ప్రాణాపానావిదం ద్వంద్వమవాక్చోర్ధ్వం చ గచ్ఛతః
వ్యానః సమానశ్చైవోభౌ తిర్యగ్ద్వంద్వత్వముచ్యతే॥9॥

అగ్నిర్వై దేవతాః సర్వా ఇతి వేదస్య శాసనం
సంజాయతే బ్రాహ్మణేషు జ్ఞానం బుద్ధిసమన్వితం॥10॥

తస్య ధూమస్తమోరూపం రజో భస్మ సురేతసః
సత్త్వం సంజాయతే తస్య యత్ర ప్రక్షిప్యతే హవిః॥11॥

ఆఘారౌ సమానో వ్యానశ్చ ఇతి యజ్ఞవిదో విదుః
ప్రాణాపానావాజ్యభాగౌ తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥12॥

నిర్ద్వంద్వమితి యత్త్వేతత్తన్మే నిగదతః శృణు॥13॥

అహోరాత్రమిదం ద్వంద్వం తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥14॥

ఉభే చైవాయనే ద్వంద్వం తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥15॥

ఉభే సత్యానృతే ద్వంద్వం తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥16॥

ఉభే శుభాశుభే ద్వంద్వం తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥17॥

సచ్చాసచ్చైవ తద్ద్వంద్వం తయోర్మధ్యే హుతాశనః
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥18॥

ప్రథమం సమానో వ్యానో వ్యస్యతే కర్మ తేన తత్
తృతీయం తు సమానేన పునరేవ వ్యవస్యతే॥19॥

శాంత్యర్థం వామదేవం చ శాంతిర్బ్రహ్మ సనాతనం
ఏతద్రూపముదానస్య పరమం బ్రాహ్మణా విదుః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
చాతుర్హోత్రవిధానస్య విధానమిహ యాదృశం॥1॥

తస్య సర్వస్య విధివద్విధానముపదేక్ష్యతే
శృణు మే గదతో భద్రే రహస్యమిదముత్తమం॥2॥

కరణం కర్మ కర్తా చ మోక్ష ఇత్యేవ భామిని
చత్వార ఏతే హోతారో యైరిదం జగదావృతం॥3॥

హోతౄణాం సాధనం చైవ శృణు సర్వమశేషతః
ఘ్రాణం జిహ్వా చ చక్షుశ్చ త్వక్చ శ్రోత్రం చ పంచమం
మనో బుద్ధిశ్చ సప్తైతే విజ్ఞేయా గుణహేతవః॥4॥

గంధో రసశ్చ రూపం చ శబ్దః స్పర్శశ్చ పంచమః
మంతవ్యమథ బోద్ధవ్యం సప్తైతే కర్మహేతవః॥5॥

ఘ్రాతా భక్షయితా ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా చ పంచమః
మంతా బోద్ధా చ సప్తైతే విజ్ఞేయాః కర్తృహేతవః॥6॥

స్వగుణం భక్షయంత్యేతే గుణవంతః శుభాశుభం
అహం చ నిర్గుణోఽత్రేతి సప్తైతే మోక్షహేతవః॥7॥

విదుషాం బుధ్యమానానాం స్వం స్వం స్థానం యథావిధి
గుణాస్తే దేవతాభూతాః సతతం భుంజతే హవిః॥8॥

అదన్హ్యవిద్వానన్నాని మమత్వేనోపపద్యతే
ఆత్మార్థం పాచయన్నిత్యం మమత్వేనోపహన్యతే॥9॥

అభక్ష్యభక్షణం చైవ మద్యపానం చ హంతి తం
స చాన్నం హంతి తచ్చాన్నం స హత్వా హన్యతే బుధః॥10॥

అత్తా హ్యన్నమిదం విద్వాన్పునర్జనయతీశ్వరః
స చాన్నాజ్జాయతే తస్మిన్సూక్ష్మో నామ వ్యతిక్రమః॥11॥

మనసా గమ్యతే యచ్చ యచ్చ వాచా నిరుద్యతే
శ్రోత్రేణ శ్రూయతే యచ్చ చక్షుషా యచ్చ దృశ్యతే॥12॥

స్పర్శేన స్పృశ్యతే యచ్చ ఘ్రాణేన ఘ్రాయతే చ యత్
మనఃషష్ఠాని సంయమ్య హవీంష్యేతాని సర్వశః॥13॥

గుణవత్పావకో మహ్యం దీప్యతే హవ్యవాహనః
యోగయజ్ఞః ప్రవృత్తో మే జ్ఞానబ్రహ్మమనోద్భవః
ప్రాణస్తోత్రోఽపానశస్త్రః సర్వత్యాగసుదక్షిణః॥14॥

కర్మానుమంతా బ్రహ్మా మే కర్తాధ్వర్యుః కృతస్తుతిః
కృతప్రశాస్తా తచ్ఛాస్త్రమపవర్గోఽస్య దక్షిణా॥15॥

ఋచశ్చాప్యత్ర శంసంతి నారాయణవిదో జనాః
నారాయణాయ దేవాయ యదబధ్నన్పశూన్పురా॥16॥

తత్ర సామాని గాయంతి తాని చాహుర్నిదర్శనం
దేవం నారాయణం భీరు సర్వాత్మానం నిబోధ మే॥17॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఏకః శాస్తా న ద్వితీయోఽస్తి శాస్తా; యథా నియుక్తోఽస్మి తథా చరామి
హృద్యేష తిష్ఠన్పురుషః శాస్తి శాస్తా; తేనైవ యుక్తః ప్రవణాదివోదకం॥1॥

ఏకో గురుర్నాస్తి తతో ద్వితీయో; యో హృచ్ఛయస్తమహమనుబ్రవీమి
తేనానుశిష్టా గురుణా సదైవ; పరాభూతా దానవాః సర్వ ఏవ॥2॥

ఏకో బంధుర్నాస్తి తతో ద్వితీయో; యో హృచ్ఛయస్తమహమనుబ్రవీమి
తేనానుశిష్టా బాంధవా బంధుమంతః; సప్తర్షయః సప్త దివి ప్రభాంతి॥3॥

ఏకః శ్రోతా నాస్తి తతో ద్వితీయో; యో హృచ్ఛయస్తమహమనుబ్రవీమి
తస్మిన్గురౌ గురువాసం నిరుష్య; శక్రో గతః సర్వలోకామరత్వం॥4॥

ఏకో ద్వేష్టా నాస్తి తతో ద్వితీయో; యో హృచ్ఛయస్తమహమనుబ్రవీమి
తేనానుశిష్టా గురుణా సదైవ; లోకద్విష్టాః పన్నగాః సర్వ ఏవ॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
ప్రజాపతౌ పన్నగానాం దేవర్షీణాం చ సంవిదం॥6॥

దేవర్షయశ్చ నాగాశ్చ అసురాశ్చ ప్రజాపతిం
పర్యపృచ్ఛన్నుపాసీనాః శ్రేయో నః ప్రోచ్యతామితి॥7॥

తేషాం ప్రోవాచ భగవాఞ్శ్రేయః సమనుపృచ్ఛతాం
ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ తే శ్రుత్వా ప్రాద్రవందిశః॥8॥

తేషాం ప్రాద్రవమాణానాముపదేశార్థమాత్మనః
సర్పాణాం దశనే భావః ప్రవృత్తః పూర్వమేవ తు॥9॥

అసురాణాం ప్రవృత్తస్తు దంభభావః స్వభావజః
దానం దేవా వ్యవసితా దమమేవ మహర్షయః॥10॥

ఏకం శాస్తారమాసాద్య శబ్దేనైకేన సంస్కృతాః
నానా వ్యవసితాః సర్వే సర్పదేవర్షిదానవాః॥11॥

శృణోత్యయం ప్రోచ్యమానం గృహ్ణాతి చ యథాతథం
పృచ్ఛతస్తావతో భూయో గురురన్యోఽనుమన్యతే॥12॥

తస్య చానుమతే కర్మ తతః పశ్చాత్ప్రవర్తతే
గురుర్బోద్ధా చ శత్రుశ్చ ద్వేష్టా చ హృది సంశ్రితః॥13॥

పాపేన విచరఀల్లోకే పాపచారీ భవత్యయం
శుభేన విచరల్లోకే శుభచారీ భవత్యుత॥14॥

కామచారీ తు కామేన య ఇంద్రియసుఖే రతః
వ్రతచారీ సదైవైష య ఇంద్రియజయే రతః॥15॥

అపేతవ్రతకర్మా తు కేవలం బ్రహ్మణి శ్రితః
బ్రహ్మభూతశ్చరల్లోకే బ్రహ్మచారీ భవత్యయం॥16॥

బ్రహ్మైవ సమిధస్తస్య బ్రహ్మాగ్నిర్బ్రహ్మసంస్తరః
ఆపో బ్రహ్మ గురుర్బ్రహ్మ స బ్రహ్మణి సమాహితః॥17॥

ఏతదేతాదృశం సూక్ష్మం బ్రహ్మచర్యం విదుర్బుధాః
విదిత్వా చాన్వపద్యంత క్షేత్రజ్ఞేనానుదర్శినః॥18॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

సంకల్పదంశమశకం శోకహర్షహిమాతపం
మోహాంధకారతిమిరం లోభవ్యాలసరీసృపం ||1||

విషయైకాత్యయాధ్వానం కామక్రోధవిరోధకం
తదతీత్య మహాదుర్గం ప్రవిష్టోఽస్మి మహద్వనం ||2||

బ్రాహ్మణ్యువాచ

క్వ తద్వనం మహాప్రాజ్ఞ కే వృక్షాః సరితశ్చ కాః
గిరయః పర్వతాశ్చైవ కియత్యధ్వని తద్వనం ||3||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

న తదస్తి పృథగ్భావే కించిదన్యత్తతః సమం
న తదస్త్యపృథగ్భావే కించిద్దూరతరం తతః ||4||

తస్మాద్ధ్రస్వతరం నాస్తి న తతోఽస్తి బృహత్తరం
నాస్తి తస్మాద్దుఃఖతరం నాస్త్యన్యత్తత్సమం సుఖం ||5||

న తత్ప్రవిశ్య శోచంతి న ప్రహృష్యంతి చ ద్విజాః
న చ బిభ్యతి కేషాంచిత్తేభ్యో బిభ్యతి కే చ న ||6||

తస్మిన్వనే సప్త మహాద్రుమాశ్చ; ఫలాని సప్తాతిథయశ్చ సప్త
సప్తాశ్రమాః సప్త సమాధయశ్చ; దీక్షాశ్చ సప్తైతదరణ్యరూపం ||7||

పంచవర్ణాని దివ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
సృజంతః పాదపాస్తత్ర వ్యాప్య తిష్ఠంతి తద్వనం ||8||

సువర్ణాని ద్వివర్ణాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
సృజంతః పాదపాస్తత్ర వ్యాప్య తిష్ఠంతి తద్వనం ||9||

చతుర్వర్ణాని దివ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
సృజంతః పాదపాస్తత్ర వ్యాప్య తిష్ఠంతి తద్వనం ||10||

శంకరాణి త్రివర్ణాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
సృజంతః పాదపాస్తత్ర వ్యాప్య తిష్ఠంతి తద్వనం ||11||

సురభీణ్యేకవర్ణాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
సృజంతః పాదపాస్తత్ర వ్యాప్య తిష్ఠంతి తద్వనం ||12||

బహూన్యవ్యక్తవర్ణాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
విసృజంతౌ మహావృక్షౌ తద్వనం వ్యాప్య తిష్ఠతః ||13||

ఏకో హ్యగ్నిః సుమనా బ్రాహ్మణోఽత్ర; పంచేంద్రియాణి సమిధశ్చాత్ర సంతి
తేభ్యో మోక్షాః సప్త భవంతి దీక్షా; గుణాః ఫలాన్యతిథయః ఫలాశాః ||14||

ఆతిథ్యం ప్రతిగృహ్ణంతి తత్ర సప్త మహర్షయః
అర్చితేషు ప్రలీనేషు తేష్వన్యద్రోచతే వనం ||15||

ప్రతిజ్ఞావృక్షమఫలం శాంతిచ్ఛాయాసమన్వితం
జ్ఞానాశ్రయం తృప్తితోయమంతఃక్షేత్రజ్ఞభాస్కరం ||16||

యేఽధిగచ్ఛంతి తత్సంతస్తేషాం నాస్తి భయం పునః
ఊర్ధ్వం చావాక్చ తిర్యక్చ తస్య నాంతోఽధిగమ్యతే॥17॥

సప్త స్త్రియస్తత్ర వసంతి సద్యోః అవాఙ్ముఖా భానుమత్యో జనిత్ర్యః
ఊర్ధ్వం రసానాం దదతే ప్రజాభ్యః; సర్వాన్యథా సర్వమనిత్యతాం చ॥18॥

తత్రైవ ప్రతితిష్ఠంతి పునస్తత్రోదయంతి చ
సప్త సప్తర్షయః సిద్ధా వసిష్ఠప్రముఖాః సహ॥19॥

యశో వర్చో భగశ్చైవ విజయః సిద్ధితేజసీ
ఏవమేవానువర్తంతే సప్త జ్యోతీంషి భాస్కరం॥20॥

గిరయః పర్వతాశ్చైవ సంతి తత్ర సమాసతః
నద్యశ్చ సరితో వారి వహంత్యో బ్రహ్మసంభవం॥21॥

నదీనాం సంగమస్తత్ర వైతానః సముపహ్వరే
స్వాత్మతృప్తా యతో యాంతి సాక్షాద్దాంతాః పితామహం॥22॥

కృశాశాః సువ్రతాశాశ్చ తపసా దగ్ధకిల్బిషాః
ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య బ్రహ్మాణం సముపాసతే॥23॥

ఋచమప్యత్ర శంసంతి విద్యారణ్యవిదో జనాః
తదరణ్యమభిప్రేత్య యథాధీరమజాయత॥24॥

ఏతదేతాదృశం దివ్యమరణ్యం బ్రాహ్మణా విదుః
విదిత్వా చాన్వతిష్ఠంత క్షేత్రజ్ఞేనానుదర్శితం॥25॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

గంధాన్న జిఘ్రామి రసాన్న వేద్మి; రూపం న పశ్యామి న చ స్పృశామి
న చాపి శబ్దాన్వివిధాఞ్శృణోమి; న చాపి సంకల్పముపైమి కించిత్॥1॥

అర్థానిష్టాన్కామయతే స్వభావః; సర్వాంద్వేష్యాన్ప్రద్విషతే స్వభావః
కామద్వేషావుద్భవతః స్వభావా;త్ప్రాణాపానౌ జంతుదేహాన్నివేశ్య॥2॥

తేభ్యశ్చాన్యాంస్తేష్వనిత్యాంశ్చ భావా;న్భూతాత్మానం లక్షయేయం శరీరే
తస్మింస్తిష్ఠన్నాస్మి శక్యః కథంచి;త్కామక్రోధాభ్యాం జరయా మృత్యునా చ॥3॥

అకామయానస్య చ సర్వకామా;నవిద్విషాణస్య చ సర్వదోషాన్
న మే స్వభావేషు భవంతి లేపా;స్తోయస్య బిందోరివ పుష్కరేషు॥4॥

నిత్యస్య చైతస్య భవంతి నిత్యా; నిరీక్షమాణస్య బహూన్స్వభావాన్
న సజ్జతే కర్మసు భోగజాలం; దివీవ సూర్యస్య మయూఖజాలం॥5॥

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అధ్వర్యుయతిసంవాదం తం నిబోధ యశస్విని॥6॥

ప్రోక్ష్యమాణం పశుం దృష్ట్వా యజ్ఞకర్మణ్యథాబ్రవీత్
యతిరధ్వర్యుమాసీనో హింసేయమితి కుత్సయన్॥7॥

తమధ్వర్యుః ప్రత్యువాచ నాయం ఛాగో వినశ్యతి
శ్రేయసా యోక్ష్యతే జంతుర్యది శ్రుతిరియం తథా॥8॥

యో హ్యస్య పార్థివో భాగః పృథివీం స గమిష్యతి
యదస్య వారిజం కించిదపస్తత్ప్రతిపద్యతే॥9॥

సూర్యం చక్షుర్దిశః శ్రోత్రే ప్రాణోఽస్య దివమేవ చ
ఆగమే వర్తమానస్య న మే దోషోఽస్తి కశ్చన॥10॥

యతిరువాచ

ప్రాణైర్వియోగే ఛాగస్య యది శ్రేయః ప్రపశ్యసి
ఛాగార్థే వర్తతే యజ్ఞో భవతః కిం ప్రయోజనం॥11॥

అను త్వా మన్యతాం మాతా పితా భ్రాతా సఖాపి చ
మంత్రయస్వైనమున్నీయ పరవంతం విశేషతః॥12॥

య ఏవమనుమన్యేరంస్తాన్భవాన్ప్రష్టుమర్హతి
తేషామనుమతం శ్రుత్వా శక్యా కర్తుం విచారణా॥13॥

ప్రాణా అప్యస్య ఛాగస్య ప్రాపితాస్తే స్వయోనిషు
శరీరం కేవలం శిష్టం నిశ్చేష్టమితి మే మతిః॥14॥

ఇంధనస్య తు తుల్యేన శరీరేణ విచేతసా
హింసా నిర్వేష్టుకామానామింధనం పశుసంజ్ఞితం॥15॥

అహింసా సర్వధర్మాణామితి వృద్ధానుశాసనం
యదహింస్రం భవేత్కర్మ తత్కార్యమితి విద్మహే॥16॥

అహింసేతి ప్రతిజ్ఞేయం యది వక్ష్యామ్యతః పరం
శక్యం బహువిధం వక్తుం భవతః కార్యదూషణం॥17॥

అహింసా సర్వభూతానాం నిత్యమస్మాసు రోచతే
ప్రత్యక్షతః సాధయామో న పరోక్షముపాస్మహే॥18॥

అధ్వర్యురువాచ

భూమేర్గంధగుణాన్భుంక్షే పిబస్యాపోమయాన్రసాన్
జ్యోతిషాం పశ్యసే రూపం స్పృశస్యనిలజాన్గుణాన్॥19॥

శృణోష్యాకాశజం శబ్దం మనసా మన్యసే మతిం
సర్వాణ్యేతాని భూతాని ప్రాణా ఇతి చ మన్యసే॥20॥

ప్రాణాదానే చ నిత్యోఽసి హింసాయాం వర్తతే భవాన్
నాస్తి చేష్టా వినా హింసాం కిం వా త్వం మన్యసే ద్విజ॥21॥

యతిరువాచ

అక్షరం చ క్షరం చైవ ద్వైధీభావోఽయమాత్మనః
అక్షరం తత్ర సద్భావః స్వభావః క్షర ఉచ్యతే॥22॥

ప్రాణో జిహ్వా మనః సత్త్వం స్వభావో రజసా సహ
భావైరేతైర్విముక్తస్య నిర్ద్వంద్వస్య నిరాశిషః॥23॥

సమస్య సర్వభూతేషు నిర్మమస్య జితాత్మనః
సమంతాత్పరిముక్తస్య న భయం విద్యతే క్వచిత్॥24॥

అధ్వర్యురువాచ

సద్భిరేవేహ సంవాసః కార్యో మతిమతాం వర
భవతో హి మతం శ్రుత్వా ప్రతిభాతి మతిర్మమ॥25॥

భగవన్భగవద్బుద్ధ్యా ప్రతిబుద్ధో బ్రవీమ్యహం
మతం మంతుం క్రతుం కర్తుం నాపరాధోఽస్తి మే ద్విజ॥26॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఉపపత్త్యా యతిస్తూష్ణీం వర్తమానస్తతః పరం
అధ్వర్యురపి నిర్మోహః ప్రచచార మహామఖే॥27॥

ఏవమేతాదృశం మోక్షం సుసూక్ష్మం బ్రాహ్మణా విదుః
విదిత్వా చానుతిష్ఠంతి క్షేత్రజ్ఞేనానుదర్శినా॥28॥

—♦ అధ్యాయము 29 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
కార్తవీర్యస్య సంవాదం సముద్రస్య చ భామిని॥1॥

కార్తవీర్యార్జునో నామ రాజా బాహుసహస్రవాన్
యేన సాగరపర్యంతా ధనుషా నిర్జితా మహీ॥2॥

స కదాచిత్సముద్రాంతే విచరన్బలదర్పితః
అవాకిరచ్ఛరశతైః సముద్రమితి నః శ్రుతం॥3॥

తం సముద్రో నమస్కృత్య కృతాంజలిరువాచ హ
మా ముంచ వీర నారాచాన్బ్రూహి కిం కరవాణి తే॥4॥

మదాశ్రయాణి భూతాని త్వద్విసృష్టైర్మహేషుభిః
వధ్యంతే రాజశార్దూల తేభ్యో దేహ్యభయం విభో॥5॥

అర్జున ఉవాచ

మత్సమో యది సంగ్రామే శరాసనధరః క్వచిత్
విద్యతే తం మమాచక్ష్వ యః సమాసీత మాం మృధే॥6॥

సముద్ర ఉవాచ

మహర్షిర్జమదగ్నిస్తే యది రాజన్పరిశ్రుతః
తస్య పుత్రస్తవాతిథ్యం యథావత్కర్తుమర్హతి॥7॥

తతః స రాజా ప్రయయౌ క్రోధేన మహతా వృతః
స తమాశ్రమమాగమ్య రామమేవాన్వపద్యత॥8॥

స రామప్రతికూలాని చకార సహ బంధుభిః
ఆయాసం జనయామాస రామస్య చ మహాత్మనః॥9॥

తతస్తేజః ప్రజజ్వాల రామస్యామితతేజసః
ప్రదహద్రిపుసైన్యాని తదా కమలలోచనే॥10॥

తతః పరశుమాదాయ స తం బాహుసహస్రిణం
చిచ్ఛేద సహసా రామో బాహుశాఖమివ ద్రుమం॥11॥

తం హతం పతితం దృష్ట్వా సమేతాః సర్వబాంధవాః
అసీనాదాయ శక్తీశ్చ భార్గవం పర్యవారయన్॥12॥

రామోఽపి ధనురాదాయ రథమారుహ్య సత్వరః
విసృజఞ్శరవర్షాణి వ్యధమత్పార్థివం బలం॥13॥

తతస్తు క్షత్రియాః కేచిజ్జమదగ్నిం నిహత్య చ
వివిశుర్గిరిదుర్గాణి మృగాః సింహార్దితా ఇవ||14||

తేషాం స్వవిహితం కర్మ తద్భయాన్నానుతిష్ఠతాం
ప్రజా వృషలతాం ప్రాప్తా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్||15||

త ఏతే ద్రమిడాః కాశాః పుండ్రాశ్చ శబరైః సహ
వృషలత్వం పరిగతా వ్యుత్థానాత్క్షత్రధర్మతః||16||

తతస్తు హతవీరాసు క్షత్రియాసు పునః పునః
ద్విజైరుత్పాదితం క్షత్రం జామదగ్న్యో న్యకృంతత||17||

ఏకవింశతిమేధాంతే రామం వాగశరీరిణీ
దివ్యా ప్రోవాచ మధురా సర్వలోకపరిశ్రుతా||18||

రామ రామ నివర్తస్వ కం గుణం తాత పశ్యసి
క్షత్రబంధూనిమాన్ప్రాణైర్విప్రయోజ్య పునః పునః||19||

తథైవ తం మహాత్మానమృచీకప్రముఖాస్తదా
పితామహా మహాభాగ నివర్తస్వేత్యథాబ్రువన్||20||

పితుర్వధమమృష్యంస్తు రామః ప్రోవాచ తానృషీన్
నార్హంతీహ భవంతో మాం నివారయితుమిత్యుత||21||

పితర ఊచుః

నార్హసే క్షత్రబంధూంస్త్వం నిహంతుం జయతాం వర
న హి యుక్తం త్వయా హంతుం బ్రాహ్మణేన సతా నృపాన్||22||

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

పితర ఊచుః

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
శ్రుత్వా చ తత్తథా కార్యం భవతా ద్విజసత్తమ||1||

అలర్కో నామ రాజర్షిరభవత్సుమహాతపాః
ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ మహాత్మా సుమహావ్రతః||2||

స సాగరాంతాం ధనుషా వినిర్జిత్య మహీమిమాం
కృత్వా సుదుష్కరం కర్మ మనః సూక్ష్మే సమాదధే||3||

స్థితస్య వృక్షమూలేఽథ తస్య చింతా బభూవ హ
ఉత్సృజ్య సుమహద్రాజ్యం సూక్ష్మం ప్రతి మహామతే||4||

అలర్క ఉవాచ

మనసో మే బలం జాతం మనో జిత్వా ధ్రువో జయః
అన్యత్ర బాణానస్యామి శత్రుభిః పరివారితః||5||

యదిదం చాపలాన్మూర్తేః సర్వమేతచ్చికీర్షతి
మనః ప్రతి సుతీక్ష్ణాగ్రానహం మోక్ష్యామి సాయకాన్||6||

మన ఉవాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥7॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥8॥

అలర్క ఉవాచ

ఆఘ్రాయ సుబహూన్గంధాంస్తానేవ ప్రతిగృధ్యతి
తస్మాద్ఘ్రాణం ప్రతి శరాన్ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం శితాన్॥9॥

ఘ్రాణ ఉవాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥10॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥11॥

అలర్క ఉవాచ

ఇయం స్వాదూన్రసాన్భుక్త్వా తానేవ ప్రతిగృధ్యతి
తస్మాజ్జిహ్వాం ప్రతి శరాన్ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం శితాన్॥12॥

జిహ్వోవాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥13॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥14॥

అలర్క ఉవాచ

స్పృష్ట్వా త్వగ్వివిధాన్స్పర్శాంస్తానేవ ప్రతిగృధ్యతి
తస్మాత్త్వచం పాటయిష్యే వివిధైః కంకపత్రిభిః॥15॥

త్వగువాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥16॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥17॥

అలర్క ఉవాచ

శ్రుత్వా వై వివిధాఞ్ఛబ్దాంస్తానేవ ప్రతిగృధ్యతి
తస్మాచ్ఛ్రోత్రం ప్రతి శరాన్ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం శితాన్॥18॥

శ్రోత్ర ఉవాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి తతో హాస్యసి జీవితం॥19॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥20॥

అలర్క ఉవాచ

దృష్ట్వా వై వివిధాన్భావాంస్తానేవ ప్రతిగృధ్యతి
తస్మాచ్చక్షుః ప్రతి శరాన్ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం శితాన్॥21॥

చక్షురువాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥22॥

అన్యాన్బాణాన్సమీక్షస్వ యైస్త్వం మాం సూదయిష్యసి
తచ్ఛ్రుత్వా స విచింత్యాథ తతో వచనమబ్రవీత్॥23॥

అలర్క ఉవాచ

ఇయం నిష్ఠా బహువిధా ప్రజ్ఞయా త్వధ్యవస్యతి
తస్మాద్బుద్ధిం ప్రతి శరాన్ప్రతిమోక్ష్యామ్యహం శితాన్॥24॥

బుద్ధిరువాచ

నేమే బాణాస్తరిష్యంతి మామలర్క కథంచన
తవైవ మర్మ భేత్స్యంతి భిన్నమర్మా మరిష్యసి॥25॥

పితర ఊచుః

తతోఽలర్కస్తపో ఘోరమాస్థాయాథ సుదుష్కరం
నాధ్యగచ్ఛత్పరం శక్త్యా బాణమేతేషు సప్తసు
సుసమాహితచేతాస్తు తతోఽచింతయత ప్రభుః॥26॥

స విచింత్య చిరం కాలమలర్కో ద్విజసత్తమ
నాధ్యగచ్ఛత్పరం శ్రేయో యోగాన్మతిమతాం వరః॥27॥

స ఏకాగ్రం మనః కృత్వా నిశ్చలో యోగమాస్థితః
ఇంద్రియాణి జఘానాశు బాణేనైకేన వీర్యవాన్
యోగేనాత్మానమావిశ్య సంసిద్ధిం పరమాం యయౌ॥28॥

విస్మితశ్చాపి రాజర్షిరిమాం గాథాం జగాద హ
అహో కష్టం యదస్మాభిః పూర్వం రాజ్యమనుష్ఠితం
ఇతి పశ్చాన్మయా జ్ఞాతం యోగాన్నాస్తి పరం సుఖం||29||

ఇతి త్వమపి జానీహి రామ మా క్షత్రియాంజహి
తపో ఘోరముపాతిష్ఠ తతః శ్రేయోఽభిపత్స్యసే||30||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తపో ఘోరం జామదగ్న్యః పితామహైః
ఆస్థితః సుమహాభాగో యయౌ సిద్ధిం చ దుర్గమాం||31||

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

త్రయో వై రిపవో లోకే నవ వై గుణతః స్మృతాః
హర్షః స్తంభోఽభిమానశ్చ త్రయస్తే సాత్త్వికా గుణాః||1||

శోకః క్రోధోఽతిసంరంభో రాజసాస్తే గుణాః స్మృతాః
స్వప్నస్తంద్రీ చ మోహశ్చ త్రయస్తే తామసా గుణాః||2||

ఏతాన్నికృత్య ధృతిమాన్బాణసంఘైరతంద్రితః
జేతుం పరానుత్సహతే ప్రశాంతాత్మా జితేంద్రియః||3||

అత్ర గాథాః కీర్తయంతి పురాకల్పవిదో జనాః
అంబరీషేణ యా గీతా రాజ్ఞా రాజ్యం ప్రశాసతా||4||

సముదీర్ణేషు దోషేషు వధ్యమానేషు సాధుషు
జగ్రాహ తరసా రాజ్యమంబరీష ఇతి శ్రుతిః||5||

స నిగృహ్య మహాదోషాన్సాధూన్సమభిపూజ్య చ
జగామ మహతీం సిద్ధిం గాథాం చేమాం జగాద హ||6||

భూయిష్ఠం మే జితా దోషా నిహతాః సర్వశత్రవః
ఏకో దోషోఽవశిష్టస్తు వధ్యః స న హతో మయా||7||

యేన యుక్తో జంతురయం వైతృష్ణ్యం నాధిగచ్ఛతి
తృష్ణార్త ఇవ నిమ్నాని ధావమానో న బుధ్యతే||8||

అకార్యమపి యేనేహ ప్రయుక్తః సేవతే నరః
తం లోభమసిభిస్తీక్ష్ణైర్నికృంతంతం నికృంతత||9||

లోభాద్ధి జాయతే తృష్ణా తతశ్చింతా ప్రసజ్యతే
స లిప్సమానో లభతే భూయిష్ఠం రాజసాన్గుణాన్||10||

స తైర్గుణైః సంహతదేహబంధనః; పునః పునర్జాయతి కర్మ చేహతే
జన్మక్షయే భిన్నవికీర్ణదేహః; పునర్మృత్యుం గచ్ఛతి జన్మని స్వే||11||

తస్మాదేనం సమ్యగవేక్ష్య లోభం; నిగృహ్య ధృత్యాత్మని రాజ్యమిచ్ఛేత్
ఏతద్రాజ్యం నాన్యదస్తీతి విద్యా;ద్యస్త్వత్ర రాజా విజితో మమైకః||12||

ఇతి రాజ్ఞాంబరీషేణ గాథా గీతా యశస్వినా
ఆధిరాజ్యం పురస్కృత్య లోభమేకం నికృంతతా||13||

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
బ్రాహ్మణస్య చ సంవాదం జనకస్య చ భామిని॥1॥

బ్రాహ్మణం జనకో రాజా సన్నం కస్మింశ్చిదాగమే
విషయే మే న వస్తవ్యమితి శిష్ట్యర్థమబ్రవీత్॥2॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచాథ బ్రాహ్మణో రాజసత్తమం
ఆచక్ష్వ విషయం రాజన్యావాంస్తవ వశే స్థితః॥3॥

సోఽన్యస్య విషయే రాజ్ఞో వస్తుమిచ్ఛామ్యహం విభో
వచస్తే కర్తుమిచ్ఛామి యథాశాస్త్రం మహీపతే॥4॥

ఇత్యుక్తః స తదా రాజా బ్రాహ్మణేన యశస్వినా
ముహురుష్ణం చ నిఃశ్వస్య న స తం ప్రత్యభాషత॥5॥

తమాసీనం ధ్యాయమానం రాజానమమితౌజసం
కశ్మలం సహసాగచ్ఛద్భానుమంతమివ గ్రహః॥6॥

సమాశ్వాస్య తతో రాజా వ్యపేతే కశ్మలే తదా
తతో ముహూర్తాదివ తం బ్రాహ్మణం వాక్యమబ్రవీత్॥7॥

పితృపైతామహే రాజ్యే వశ్యే జనపదే సతి
విషయం నాధిగచ్ఛామి విచిన్వన్పృథివీమిమాం॥8॥

నాధ్యగచ్ఛం యదా పృథ్వ్యాం మిథిలా మార్గితా మయా
నాధ్యగచ్ఛం యదా తస్యాం స్వప్రజా మార్గితా మయా॥9॥

నాధ్యగచ్ఛం యదా తాసు తదా మే కశ్మలోఽభవత్
తతో మే కశ్మలస్యాంతే మతిః పునరుపస్థితా॥10॥

తయా న విషయం మన్యే సర్వో వా విషయో మమ
ఆత్మాపి చాయం న మమ సర్వా వా పృథివీ మమ
ఉష్యతాం యావదుత్సాహో భుజ్యతాం యావదిష్యతే॥11॥

పితృపైతామహే రాజ్యే వశ్యే జనపదే సతి
బ్రూహి కాం బుద్ధిమాస్థాయ మమత్వం వర్జితం త్వయా॥12॥

కాం వా బుద్ధిం వినిశ్చిత్య సర్వో వై విషయస్తవ
నావైషి విషయం యేన సర్వో వా విషయస్తవ॥13॥

జనక ఉవాచ

అంతవంత ఇహారంభా విదితాః సర్వకర్మసు
నాధ్యగచ్ఛమహం యస్మాన్మమేదమితి యద్భవేత్॥14॥

కస్యేదమితి కస్య స్వమితి వేదవచస్తథా
నాధ్యగచ్ఛమహం బుద్ధ్యా మమేదమితి యద్భవేత్॥15॥

ఏతాం బుద్ధిం వినిశ్చిత్య మమత్వం వర్జితం మయా
శృణు బుద్ధిం తు యాం జ్ఞాత్వా సర్వత్ర విషయో మమ॥16॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి గంధాన్ఘ్రాణగతానపి
తస్మాన్మే నిర్జితా భూమిర్వశే తిష్ఠతి నిత్యదా॥17॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి రసానాస్యేఽపి వర్తతః
ఆపో మే నిర్జితాస్తస్మాద్వశే తిష్ఠంతి నిత్యదా॥18॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి రూపం జ్యోతిశ్చ చక్షుషా
తస్మాన్మే నిర్జితం జ్యోతిర్వశే తిష్ఠతి నిత్యదా॥19॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి స్పర్శాంస్త్వచి గతాశ్చ యే
తస్మాన్మే నిర్జితో వాయుర్వశే తిష్ఠతి నిత్యదా॥20॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి శబ్దాఞ్శ్రోత్రగతానపి
తస్మాన్మే నిర్జితాః శబ్దా వశే తిష్ఠంతి నిత్యదా॥21॥

నాహమాత్మార్థమిచ్ఛామి మనో నిత్యం మనోంతరే
మనో మే నిర్జితం తస్మాద్వశే తిష్ఠతి నిత్యదా॥22॥

దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ భూతేభ్యోఽతిథిభిః సహ
ఇత్యర్థం సర్వ ఏవేమే సమారంభా భవంతి వై॥23॥

తతః ప్రహస్య జనకం బ్రాహ్మణః పునరబ్రవీత్
త్వజ్జిజ్ఞాసార్థమద్యేహ విద్ధి మాం ధర్మమాగతం॥24॥

త్వమస్య బ్రహ్మనాభస్య బుద్ధ్యారస్యానివర్తినః
సత్త్వనేమినిరుద్ధస్య చక్రస్యైకః ప్రవర్తకః॥25॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

నాహం తథా భీరు చరామి లోకే; తథా త్వం మాం తర్కయసే స్వబుద్ధ్యా
విప్రోఽస్మి ముక్తోఽస్మి వనేచరోఽస్మి; గృహస్థధర్మా బ్రహ్మచారీ తథాస్మి॥1॥

నాహమస్మి యథా మాం త్వం పశ్యసే చక్షుషా శుభే
మయా వ్యాప్తమిదం సర్వం యత్కించిజ్జగతీగతం॥2॥

యే కేచిజ్జంతవో లోకే జంగమాః స్థావరాశ్చ హ
తేషాం మామంతకం విద్ధి దారూణామివ పావకం॥3॥

రాజ్యం పృథివ్యాం సర్వస్యామథ వాపి త్రివిష్టపే
తథా బుద్ధిరియం వేత్తి బుద్ధిరేవ ధనం మమ॥4॥

ఏకః పంథా బ్రాహ్మణానాం యేన గచ్ఛంతి తద్విదః
గృహేషు వనవాసేషు గురువాసేషు భిక్షుషు
లింగైర్బహుభిరవ్యగ్రైరేకా బుద్ధిరుపాస్యతే॥5॥

నానాలింగాశ్రమస్థానాం యేషాం బుద్ధిః శమాత్మికా
తే భావమేకమాయాంతి సరితః సాగరం యథా॥6॥

బుద్ధ్యాయం గమ్యతే మార్గః శరీరేణ న గమ్యతే
ఆద్యంతవంతి కర్మాణి శరీరం కర్మబంధనం॥7॥

తస్మాత్తే సుభగే నాస్తి పరలోకకృతం భయం
మద్భావభావనిరతా మమైవాత్మానమేష్యసి॥8॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

బ్రాహ్మణ్యువాచ

నేదమల్పాత్మనా శక్యం వేదితుం నాకృతాత్మనా
బహు చాల్పం చ సంక్షిప్తం విప్లుతం చ మతం మమ॥1॥

ఉపాయం తు మమ బ్రూహి యేనైషా లభ్యతే మతిః
తన్మన్యే కారణతమం యత ఏషా ప్రవర్తతే॥2॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అరణీం బ్రాహ్మణీం విద్ధి గురురస్యోత్తరారణిః
తపఃశ్రుతేఽభిమథ్నీతో జ్ఞానాగ్నిర్జాయతే తతః॥3॥

బ్రాహ్మణ్యువాచ

యదిదం బ్రహ్మణో లింగం క్షేత్రజ్ఞమితి సంజ్ఞితం
గ్రహీతుం యేన తచ్ఛక్యం లక్షణం తస్య తత్క్వ ను॥4॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

అలింగో నిర్గుణశ్చైవ కారణం నాస్య విద్యతే
ఉపాయమేవ వక్ష్యామి యేన గృహ్యేత వా న వా॥5॥

సమ్యగప్యుపదిష్టశ్చ భ్రమరైరివ లక్ష్యతే
కర్మబుద్ధిరబుద్ధిత్వాజ్జ్ఞానలింగైరివాశ్రితం॥6॥

ఇదం కార్యమిదం నేతి న మోక్షేషూపదిశ్యతే
పశ్యతః శృణ్వతో బుద్ధిరాత్మనో యేషు జాయతే॥7॥

యావంత ఇహ శక్యేరంస్తావతోంఽశాన్ప్రకల్పయేత్
వ్యక్తానవ్యక్తరూపాంశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః॥8॥

సర్వాన్నానాత్వయుక్తాంశ్చ సర్వాన్ప్రత్యక్షహేతుకాన్
యతః పరం న విద్యేత తతోఽభ్యాసే భవిష్యతి॥9॥

వాసుదేవ ఉవాచ

తతస్తు తస్యా బ్రాహ్మణ్యా మతిః క్షేత్రజ్ఞసంక్షయే
క్షేత్రజ్ఞాదేవ పరతః క్షేత్రజ్ఞోఽన్యః ప్రవర్తతే॥10॥

అర్జున ఉవాచ

క్వ ను సా బ్రాహ్మణీ కృష్ణ క్వ చాసౌ బ్రాహ్మణర్షభః
యాభ్యాం సిద్ధిరియం ప్రాప్తా తావుభౌ వద మేఽచ్యుత॥11॥

వాసుదేవ ఉవాచ

మనో మే బ్రాహ్మణం విద్ధి బుద్ధిం మే విద్ధి బ్రాహ్మణీం
క్షేత్రజ్ఞ ఇతి యశ్చోక్తః సోఽహమేవ ధనంజయ॥12॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

అర్జున ఉవాచ

బ్రహ్మ యత్పరమం వేద్యం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి
భవతో హి ప్రసాదేన సూక్ష్మే మే రమతే మతిః॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
సంవాదం మోక్షసంయుక్తం శిష్యస్య గురుణా సహ॥2॥

కశ్చిద్బ్రాహ్మణమాసీనమాచార్యం సంశితవ్రతం
శిష్యః పప్రచ్ఛ మేధావీ కిం స్విచ్ఛ్రేయః పరంతప॥3॥

భగవంతం ప్రపన్నోఽహం నిఃశ్రేయసపరాయణః
యాచే త్వాం శిరసా విప్ర యద్బ్రూయాం తద్విచక్ష్వ మే॥4॥

తమేవంవాదినం పార్థ శిష్యం గురురువాచ హ
కథయస్వ ప్రవక్ష్యామి యత్ర తే సంశయో ద్విజ॥5॥

ఇత్యుక్తః స కురుశ్రేష్ఠ గురుణా గురువత్సలః
ప్రాంజలిః పరిపప్రచ్ఛ యత్తచ్ఛృణు మహామతే॥6॥

శిష్య ఉవాచ

కుతశ్చాహం కుతశ్చ త్వం తత్సత్యం బ్రూహి యత్పరం
కుతో జాతాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ॥7॥

కేన జీవంతి భూతాని తేషామాయుః కిమాత్మకం
కిం సత్యం కిం తపో విప్ర కే గుణాః సద్భిరీరితాః
కే పంథానః శివాః సంతి కిం సుఖం కిం చ దుష్కృతం॥8॥

ఏతాన్మే భగవన్ప్రశ్నాన్యాథాతథ్యేన సత్తమ
వక్తుమర్హసి విప్రర్షే యథావదిహ తత్త్వతః॥9॥

వాసుదేవ ఉవాచ

తస్మై సంప్రతిపన్నాయ యథావత్పరిపృచ్ఛతే
శిష్యాయ గుణయుక్తాయ శాంతాయ గురువర్తినే
ఛాయాభూతాయ దాంతాయ యతయే బ్రహ్మచారిణే॥10॥

తాన్ప్రశ్నానబ్రవీత్పార్థ మేధావీ స ధృతవ్రతః
గురుః కురుకులశ్రేష్ఠ సమ్యక్సర్వానరిందమ॥11॥

బ్రహ్మప్రోక్తమిదం ధర్మమృషిప్రవరసేవితం
వేదవిద్యాసమావాప్యం తత్త్వభూతార్థభావనం॥12॥

భూతభవ్యభవిష్యాదిధర్మకామార్థనిశ్చయం
సిద్ధసంఘపరిజ్ఞాతం పురాకల్పం సనాతనం॥13॥

ప్రవక్ష్యేఽహం మహాప్రాజ్ఞ పదముత్తమమద్య తే
బుద్ధ్వా యదిహ సంసిద్ధా భవంతీహ మనీషిణః॥14॥

ఉపగమ్యర్షయః పూర్వం జిజ్ఞాసంతః పరస్పరం
బృహస్పతిభరద్వాజౌ గౌతమో భార్గవస్తథా॥15॥

వసిష్ఠః కాశ్యపశ్చైవ విశ్వామిత్రోఽత్రిరేవ చ
మార్గాన్సర్వాన్పరిక్రమ్య పరిశ్రాంతాః స్వకర్మభిః॥16॥

ఋషిమాంగిరసం వృద్ధం పురస్కృత్య తు తే ద్విజాః
దదృశుర్బ్రహ్మభవనే బ్రహ్మాణం వీతకల్మషం॥17॥

తం ప్రణమ్య మహాత్మానం సుఖాసీనం మహర్షయః
పప్రచ్ఛుర్వినయోపేతా నిఃశ్రేయసమిదం పరం॥18॥

కథం కర్మ క్రియాత్సాధు కథం ముచ్యేత కిల్బిషాత్
కే నో మార్గాః శివాశ్చ స్యుః కిం సత్యం కిం చ దుష్కృతం॥19॥

కేనోభౌ కర్మపంథానౌ మహత్త్వం కేన విందతి
ప్రలయం చాపవర్గం చ భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ॥20॥

ఇత్యుక్తః స మునిశ్రేష్ఠై ర్యదాహ ప్రపితామహః
తత్తేఽహం సంప్రవక్ష్యామి శృణు శిష్య యథాగమం॥21॥

బ్రహ్మోవాచ

సత్యాద్భూతాని జాతాని స్థావరాణి చరాణి చ
తపసా తాని జీవంతి ఇతి తద్విత్త సువ్రతాః॥22॥

స్వాం యోనిం పునరాగమ్య వర్తంతే స్వేన కర్మణా
సత్యం హి గుణసంయుక్తం నియతం పంచలక్షణం॥23॥

బ్రహ్మ సత్యం తపః సత్యం సత్యం చైవ ప్రజాపతిః
సత్యాద్భూతాని జాతాని భూతం సత్యమయం మహత్॥24॥

తస్మాత్సత్యాశ్రయా విప్రా నిత్యం యోగపరాయణాః
అతీతక్రోధసంతాపా నియతా ధర్మసేతవః॥25॥

అన్యోన్యనియతాన్వైద్యాంధర్మసేతుప్రవర్తకాన్
తానహం సంప్రవక్ష్యామి శాశ్వతాన్లోకభావనాన్॥26॥

చాతుర్విద్యం తథా వర్ణాంశ్చతురశ్చాశ్రమాన్పృథక్
ధర్మమేకం చతుష్పాదం నిత్యమాహుర్మనీషిణః॥27॥

పంథానం వః ప్రవక్ష్యామి శివం క్షేమకరం ద్విజాః
నియతం బ్రహ్మభావాయ యాతం పూర్వం మనీషిభిః॥28॥

గదతస్తం మమాద్యేహ పంథానం దుర్విదం పరం
నిబోధత మహాభాగా నిఖిలేన పరం పదం॥29॥

బ్రహ్మచారికమేవాహురాశ్రమం ప్రథమం పదం
గార్హస్థ్యం తు ద్వితీయం స్యాద్వానప్రస్థమతః పరం
తతః పరం తు విజ్ఞేయమధ్యాత్మం పరమం పదం॥30॥

జ్యోతిరాకాశమాదిత్యో వాయురింద్రః ప్రజాపతిః
నోపైతి యావదధ్యాత్మం తావదేతాన్న పశ్యతి
తస్యోపాయం ప్రవక్ష్యామి పురస్తాత్తం నిబోధత॥31॥

ఫలమూలానిలభుజాం మునీనాం వసతాం వనే
వానప్రస్థం ద్విజాతీనాం త్రయాణాముపదిశ్యతే||32||

సర్వేషామేవ వర్ణానాం గార్హస్థ్యం తద్విధీయతే
శ్రద్ధాలక్షణమిత్యేవం ధర్మం ధీరాః ప్రచక్షతే||33||

ఇత్యేతే దేవయానా వః పంథానః పరికీర్తితాః
సద్భిరధ్యాసితా ధీరైః కర్మభిర్ధర్మసేతవః||34||

ఏతేషాం పృథగధ్యాస్తే యో ధర్మం సంశితవ్రతః
కాలాత్పశ్యతి భూతానాం సదైవ ప్రభవాప్యయౌ||35||

అతస్తత్త్వాని వక్ష్యామి యాథాతథ్యేన హేతునా
విషయస్థాని సర్వాణి వర్తమానాని భాగశః||36||

మహానాత్మా తథావ్యక్తమహంకారస్తథైవ చ
ఇంద్రియాణి దశైకం చ మహాభూతాని పంచ చ||37||

విశేషాః పంచభూతానామిత్యేషా వైదికీ శ్రుతిః
చతుర్వింశతిరేషా వస్తత్త్వానాం సంప్రకీర్తితా||38||

తత్త్వానామథ యో వేద సర్వేషాం ప్రభవాప్యయౌ
స ధీరః సర్వభూతేషు న మోహమధిగచ్ఛతి||39||

తత్త్వాని యో వేదయతే యథాతథం; గుణాంశ్చ సర్వానఖిలాశ్చ దేవతాః
విధూతపాప్మా ప్రవిముచ్య బంధనం; స సర్వలోకానమలాన్సమశ్నుతే||40||

—♦ అధ్యాయము 36 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

తదవ్యక్తమనుద్రిక్తం సర్వవ్యాపి ధ్రువం స్థిరం
నవద్వారం పురం విద్యాత్త్రిగుణం పంచధాతుకం||1||

ఏకాదశపరిక్షేపం మనో వ్యాకరణాత్మకం
బుద్ధిస్వామికమిత్యేతత్పరమేకాదశం భవేత్||2||

త్రీణి స్రోతాంసి యాన్యస్మిన్నాప్యాయంతే పునః పునః
ప్రణాడ్యస్తిస్ర ఏవైతాః ప్రవర్తంతే గుణాత్మికాః||3||

తమో రజస్తథా సత్త్వం గుణానేతాన్ప్రచక్షతే
అన్యోన్యమిథునాః సర్వే తథాన్యోన్యానుజీవినః||4||

అన్యోన్యాపాశ్రయాశ్చైవ తథాన్యోన్యానువర్తినః
అన్యోన్యవ్యతిషక్తాశ్చ త్రిగుణాః పంచ ధాతవః||5||

తమసో మిథునం సత్త్వం సత్త్వస్య మిథునం రజః
రజసశ్చాపి సత్త్వం స్యాత్సత్త్వస్య మిథునం తమః||6||

నియమ్యతే తమో యత్ర రజస్తత్ర ప్రవర్తతే
నియమ్యతే రజో యత్ర సత్త్వం తత్ర ప్రవర్తతే||7||

నైశాత్మకం తమో విద్యాత్త్రిగుణం మోహసంజ్ఞితం
అధర్మలక్షణం చైవ నియతం పాపకర్మసు||8||

ప్రవృత్త్యాత్మకమేవాహూ రజః పర్యాయకారకం
ప్రవృత్తం సర్వభూతేషు దృశ్యతోత్పత్తిలక్షణం||9||

ప్రకాశం సర్వభూతేషు లాఘవం శ్రద్దధానతా
సాత్త్వికం రూపమేవం తు లాఘవం సాధుసంమితం||10||

ఏతేషాం గుణతత్త్వం హి వక్ష్యతే హేత్వహేతుభిః
సమాసవ్యాసయుక్తాని తత్త్వతస్తాని విత్త మే॥11॥

సంమోహోఽజ్ఞానమత్యాగః కర్మణామవినిర్ణయః
స్వప్నః స్తంభో భయం లోభః శోకః సుకృతదూషణం॥12॥

అస్మృతిశ్చావిపాకశ్చ నాస్తిక్యం భిన్నవృత్తితా
నిర్విశేషత్వమంధత్వం జఘన్యగుణవృత్తితా॥13॥

అకృతే కృతమానిత్వమజ్ఞానే జ్ఞానమానితా
అమైత్రీ వికృతో భావో అశ్రద్ధా మూఢభావనా॥14॥

అనార్జవమసంజ్ఞత్వం కర్మ పాపమచేతనా
గురుత్వం సన్నభావత్వమసితత్వమవాగ్గతిః॥15॥

సర్వ ఏతే గుణా విప్రాస్తామసాః సంప్రకీర్తితాః
యే చాన్యే నియతా భావా లోకేఽస్మిన్మోహసంజ్ఞితాః॥16॥

తత్ర తత్ర నియమ్యంతే సర్వే తే తామసా గుణాః
పరివాదకథా నిత్యం దేవబ్రాహ్మణవైదికాః॥17॥

అత్యాగశ్చాభిమానశ్చ మోహో మన్యుస్తథాక్షమా
మత్సరశ్చైవ భూతేషు తామసం వృత్తమిష్యతే॥18॥

వృథారంభాశ్చ యే కేచిద్వృథాదానాని యాని చ
వృథాభక్షణమిత్యేతత్తామసం వృత్తమిష్యతే॥19॥

అతివాదోఽతితిక్షా చ మాత్సర్యమతిమానితా
అశ్రద్దధానతా చైవ తామసం వృత్తమిష్యతే॥20॥

ఏవంవిధాస్తు యే కేచిల్లోకేఽస్మిన్పాపకర్మిణః
మనుష్యా భిన్నమర్యాదాః సర్వే తే తామసా జనాః॥21॥

తేషాం యోనిం ప్రవక్ష్యామి నియతాం పాపకర్మణాం
అవాఙ్నిరయభావాయ తిర్యఙ్నిరయగామినః॥22॥

స్థావరాణి చ భూతాని పశవో వాహనాని చ
క్రవ్యాదా దందశూకాశ్చ కృమికీటవిహంగమాః॥23॥

అండజా జంతవో యే చ సర్వే చాపి చతుష్పదాః
ఉన్మత్తా బధిరా మూకా యే చాన్యే పాపరోగిణః॥24॥

మగ్నాస్తమసి దుర్వృత్తాః స్వకర్మకృతలక్షణాః
అవాక్స్రోతస ఇత్యేతే మగ్నాస్తమసి తామసాః॥25॥

తేషాముత్కర్షముద్రేకం వక్ష్యామ్యహమతః పరం
యథా తే సుకృతాల్లోకాల్లభంతే పుణ్యకర్మిణః॥26॥

అన్యథా ప్రతిపన్నాస్తు వివృద్ధా యే చ కర్మసు
స్వకర్మనిరతానాం చ బ్రాహ్మణానాం శుభైషిణాం॥27॥

సంస్కారేణోర్ధ్వమాయాంతి యతమానాః సలోకతాం
స్వర్గం గచ్ఛంతి దేవానామిత్యేషా వైదికీ శ్రుతిః॥28॥

అన్యథా ప్రతిపన్నాస్తు వివృద్ధాః స్వేషు కర్మసు
పునరావృత్తిధర్మాణస్తే భవంతీహ మానుషాః॥29॥

పాపయోనిం సమాపన్నాశ్చండాలా మూకచూచుకాః
వర్ణాన్పర్యాయశశ్చాపి ప్రాప్నువంత్యుత్తరోత్తరం॥30॥

శూద్రయోనిమతిక్రమ్య యే చాన్యే తామసా గుణాః
స్రోతోమధ్యే సమాగమ్య వర్తంతే తామసే గుణే॥31॥

అభిషంగస్తు కామేషు మహామోహ ఇతి స్మృతః
ఋషయో మునయో దేవా ముహ్యంత్యత్ర సుఖేప్సవః॥32॥

తమో మోహో మహామోహస్తామిస్రః క్రోధసంజ్ఞితః
మరణం త్వంధతామిస్రం తామిస్రం క్రోధ ఉచ్యతే॥33॥

భావతో గుణతశ్చైవ యోనితశ్చైవ తత్త్వతః
సర్వమేతత్తమో విప్రాః కీర్తితం వో యథావిధి॥34॥

కో న్వేతద్బుధ్యతే సాధు కో న్వేతత్సాధు పశ్యతి
అతత్త్వే తత్త్వదర్శీ యస్తమసస్తత్త్వలక్షణం॥35॥

తమోగుణా వో బహుధా ప్రకీర్తితా; యథావదుక్తం చ తమః పరావరం
నరో హి యో వేద గుణానిమాన్సదా; స తామసైః సర్వగుణైః ప్రముచ్యతే॥36॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

రజోఽహం వః ప్రవక్ష్యామి యాథాతథ్యేన సత్తమాః
నిబోధత మహాభాగా గుణవృత్తం చ సర్వశః॥1॥

సంఘాతో రూపమాయాసః సుఖదుఃఖే హిమాతపౌ
ఐశ్వర్యం విగ్రహః సంధిర్హేతువాదోఽరతిః క్షమా॥2॥

బలం శౌర్యం మదో రోషో వ్యాయామకలహావపి
ఈర్ష్యేప్సా పైశునం యుద్ధం మమత్వం పరిపాలనం॥3॥

వధబంధపరిక్లేశాః క్రయో విక్రయ ఏవ చ
నికృంత ఛింధి భింధీతి పరమర్మావకర్తనం॥4॥

ఉగ్రం దారుణమాక్రోశః పరవిత్తానుశాసనం
లోకచింతా విచింతా చ మత్సరః పరిభాషణం॥5॥

మృషావాదో మృషాదానం వికల్పః పరిభాషణం
నిందా స్తుతిః ప్రశంసా చ ప్రతాపః పరితర్పణం॥6॥

పరిచర్యా చ శుశ్రూషా సేవా తృష్ణా వ్యపాశ్రయః
వ్యూహోఽనయః ప్రమాదశ్చ పరితాపః పరిగ్రహః॥7॥

సంస్కారా యే చ లోకేఽస్మిన్ప్రవర్తంతే పృథక్పృథక్
నృషు నారీషు భూతేషు ద్రవ్యేషు శరణేషు చ॥8॥

సంతాపోఽప్రత్యయశ్చైవ వ్రతాని నియమాశ్చ యే
ప్రదానమాశీర్యుక్తం చ సతతం మే భవత్వితి॥9॥

స్వధాకారో నమస్కారః స్వాహాకారో వషట్క్రియా
యాజనాధ్యాపనే చోభే తథైవాహుః పరిగ్రహం॥10॥

ఇదం మే స్యాదిదం మే స్యాత్స్నేహో గుణసముద్భవః
అభిద్రోహస్తథా మాయా నికృతిర్మాన ఏవ చ॥11॥

స్తైన్యం హింసా పరీవాదః పరితాపః ప్రజాగరః
స్తంభో దంభోఽథ రాగశ్చ భక్తిః ప్రీతిః ప్రమోదనం॥12॥

ద్యూతం చ జనవాదశ్చ సంబంధాః స్త్రీకృతాశ్చ యే
నృత్తవాదిత్రగీతాని ప్రసంగా యే చ కేచన
సర్వ ఏతే గుణా విప్రా రాజసాః సంప్రకీర్తితాః॥13॥

భూతభవ్యభవిష్యాణాం భావానాం భువి భావనాః
త్రివర్గనిరతా నిత్యం ధర్మోఽర్థః కామ ఇత్యపి॥14॥

కామవృత్తాః ప్రమోదంతే సర్వకామసమృద్ధిభిః
అర్వాక్స్రోతస ఇత్యేతే తైజసా రజసావృతాః॥15॥

అస్మిఁల్లోకే ప్రమోదంతే జాయమానాః పునః పునః
ప్రేత్యభావికమీహంత ఇహ లౌకికమేవ చ
దదతి ప్రతిగృహ్ణంతి జపంత్యథ చ జుహ్వతి॥16॥

రజోగుణా వో బహుధానుకీర్తితా; యథావదుక్తం గుణవృత్తమేవ చ
నరో హి యో వేద గుణానిమాన్సదా; స రాజసైః సర్వగుణైర్విముచ్యతే॥17॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి తృతీయం గుణముత్తమం
సర్వభూతహితం లోకే సతాం ధర్మమనిందితం॥1॥

ఆనందః ప్రీతిరుద్రేకః ప్రాకాశ్యం సుఖమేవ చ
అకార్పణ్యమసంరంభః సంతోషః శ్రద్దధానతా॥2॥

క్షమా ధృతిరహింసా చ సమతా సత్యమార్జవం
అక్రోధశ్చానసూయా చ శౌచం దాక్ష్యం పరాక్రమః॥3॥

ముధా జ్ఞానం ముధా వృత్తం ముధా సేవా ముధా శ్రమః
ఏవం యో యుక్తధర్మః స్యాత్సోఽముత్రానంత్యమశ్నుతే॥4॥

నిర్మమో నిరహంకారో నిరాశీః సర్వతః సమః
అకామహత ఇత్యేష సతాం ధర్మః సనాతనః॥5॥

విశ్రంభో హ్రీస్తితిక్షా చ త్యాగః శౌచమతంద్రితా
ఆనృశంస్యమసంమోహో దయా భూతేష్వపైశునం॥6॥

హర్షస్తుష్టిర్విస్మయశ్చ వినయః సాధువృత్తతా
శాంతికర్మ విశుద్ధిశ్చ శుభా బుద్ధిర్విమోచనం॥7॥

ఉపేక్షా బ్రహ్మచర్యం చ పరిత్యాగశ్చ సర్వశః
నిర్మమత్వమనాశీస్త్వమపరిక్రీతధర్మతా॥8॥

ముధా దానం ముధా యజ్ఞో ముధాధీతం ముధా వ్రతం
ముధా ప్రతిగ్రహశ్చైవ ముధా ధర్మో ముధా తపః॥9॥

ఏవంవృత్తాస్తు యే కేచిల్లోకేఽస్మిన్సత్త్వసంశ్రయాః
బ్రాహ్మణా బ్రహ్మయోనిస్థాస్తే ధీరాః సాధుదర్శినః॥10॥

హిత్వా సర్వాణి పాపాని నిఃశోకా హ్యజరామరాః
దివం ప్రాప్య తు తే ధీరాః కుర్వతే వై తతస్తతః॥11॥

ఈశిత్వం చ వశిత్వం చ లఘుత్వం మనసశ్చ తే
వికుర్వతే మహాత్మానో దేవాస్త్రిదివగా ఇవ॥12॥

ఊర్ధ్వస్రోతస ఇత్యేతే దేవా వైకారికాః స్మృతాః
వికుర్వతే ప్రకృత్యా వై దివం ప్రాప్తాస్తతస్తతః
యద్యదిచ్ఛంతి తత్సర్వం భజంతే విభజంతి చ॥13॥

ఇత్యేతత్సాత్త్వికం వృత్తం కథితం వో ద్విజర్షభాః
ఏతద్విజ్ఞాయ విధివల్లభతే యద్యదిచ్ఛతి॥14॥

ప్రకీర్తితాః సత్త్వగుణా విశేషతో; యథావదుక్తం గుణవృత్తమేవ చ
నరస్తు యో వేద గుణానిమాన్సదా; గుణాన్స భుంక్తే న గుణైః స భుజ్యతే॥15॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

నైవ శక్యా గుణా వక్తుం పృథక్త్వేనేహ సర్వశః
అవిచ్ఛిన్నాని దృశ్యంతే రజః సత్త్వం తమస్తథా॥1॥

అన్యోన్యమనుషజ్జంతే అన్యోన్యం చానుజీవినః
అన్యోన్యాపాశ్రయాః సర్వే తథాన్యోన్యానువర్తినః॥2॥

యావత్సత్త్వం తమస్తావద్వర్తతే నాత్ర సంశయః
యావత్తమశ్చ సత్త్వం చ రజస్తావదిహోచ్యతే॥3॥

సంహత్య కుర్వతే యాత్రాం సహితాః సంఘచారిణః
సంఘాతవృత్తయో హ్యేతే వర్తంతే హేత్వహేతుభిః॥4॥

ఉద్రేకవ్యతిరేకాణాం తేషామన్యోన్యవర్తినాం
వర్తతే తద్యథాన్యూనం వ్యతిరిక్తం చ సర్వశః॥5॥

వ్యతిరిక్తం తమో యత్ర తిర్యగ్భావగతం భవేత్
అల్పం తత్ర రజో జ్ఞేయం సత్త్వం చాల్పతరం తతః॥6॥

ఉద్రిక్తం చ రజో యత్ర మధ్యస్రోతోగతం భవేత్
అల్పం తత్ర తమో జ్ఞేయం సత్త్వం చాల్పతరం తతః॥7॥

ఉద్రిక్తం చ యదా సత్త్వమూర్ధ్వస్రోతోగతం భవేత్
అల్పం తత్ర రజో జ్ఞేయం తమశ్చాల్పతరం తతః॥8॥

సత్త్వం వైకారికం యోనిరింద్రియాణాం ప్రకాశికా
న హి సత్త్వాత్పరో భావః కశ్చిదన్యో విధీయతే॥9॥

ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠంతి రాజసాః
జఘన్యగుణసంయుక్తా యాంత్యధస్తామసా జనాః॥10॥

తమః శూద్రే రజః క్షత్రే బ్రాహ్మణే సత్త్వముత్తమం
ఇత్యేవం త్రిషు వర్ణేషు వివర్తంతే గుణాస్త్రయః॥11॥

దూరాదపి హి దృశ్యంతే సహితాః సంఘచారిణః
తమః సత్త్వం రజశ్చైవ పృథక్త్వం నానుశుశ్రుమ॥12॥

దృష్ట్వా చాదిత్యముద్యంతం కుచోరాణాం భయం భవేత్
అధ్వగాః పరితప్యేరంస్తృష్ణార్తా దుఃఖభాగినః॥13॥

ఆదిత్యః సత్త్వముద్దిష్టం కుచోరాస్తు యథా తమః
పరితాపోఽధ్వగానాం చ రాజసో గుణ ఉచ్యతే॥14॥

ప్రాకాశ్యం సత్త్వమాదిత్యే సంతాపో రాజసో గుణః
ఉపప్లవస్తు విజ్ఞేయస్తామసస్తస్య పర్వసు॥15॥

ఏవం జ్యోతిఃషు సర్వేషు వివర్తంతే గుణాస్త్రయః
పర్యాయేణ చ వర్తంతే తత్ర తత్ర తథా తథా॥16॥

స్థావరేషు చ భూతేషు తిర్యగ్భావగతం తమః
రాజసాస్తు వివర్తంతే స్నేహభావస్తు సాత్త్వికః॥17॥

అహస్త్రిధా తు విజ్ఞేయం త్రిధా రాత్రిర్విధీయతే
మాసార్ధమాసవర్షాణి ఋతవః సంధయస్తథా॥18॥

త్రిధా దానాని దీయంతే త్రిధా యజ్ఞః ప్రవర్తతే
త్రిధా లోకాస్త్రిధా వేదాస్త్రిధా విద్యాస్త్రిధా గతిః||19||

భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ ధర్మోఽర్థః కామ ఇత్యపి
ప్రాణాపానావుదానశ్చాప్యేత ఏవ త్రయో గుణాః||20||

యత్కించిదిహ వై లోకే సర్వమేష్వేవ తత్త్రిషు
త్రయో గుణాః ప్రవర్తంతే అవ్యక్తా నిత్యమేవ తు
సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ గుణసర్గః సనాతనః||21||

తమోఽవ్యక్తం శివం నిత్యమజం యోనిః సనాతనః
ప్రకృతిర్వికారః ప్రలయః ప్రధానం ప్రభవాప్యయౌ||22||

అనుద్రిక్తమనూనం చ హ్యకంపమచలం ధ్రువం
సదసచ్చైవ తత్సర్వమవ్యక్తం త్రిగుణం స్మృతం
జ్ఞేయాని నామధేయాని నరైరధ్యాత్మచింతకైః||23||

అవ్యక్తనామాని గుణాంశ్చ తత్త్వతో; యో వేద సర్వాణి గతీశ్చ కేవలాః
విముక్తదేహః ప్రవిభాగతత్త్వవి;త్స ముచ్యతే సర్వగుణైర్నిరామయః||24||

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

అవ్యక్తాత్పూర్వముత్పన్నో మహానాత్మా మహామతిః
ఆదిర్గుణానాం సర్వేషాం ప్రథమః సర్గ ఉచ్యతే||1||

మహానాత్మా మతిర్విష్ణుర్విశ్వః శంభుశ్చ వీర్యవాన్
బుద్ధిః ప్రజ్ఞోపలబ్ధిశ్చ తథా ఖ్యాతిర్ధృతిః స్మృతిః||2||

పర్యాయవాచకైః శబ్దైర్మహానాత్మా విభావ్యతే
తం జానన్బ్రాహ్మణో విద్వాన్న ప్రమోహం నిగచ్ఛతి||3||

సర్వతఃపాణిపాదశ్చ సర్వతోక్షిశిరోముఖః
సర్వతఃశ్రుతిమాల్లోకే సర్వం వ్యాప్య స తిష్ఠతి||4||

మహాప్రభార్చిః పురుషః సర్వస్య హృది నిశ్రితః
అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిరీశానో జ్యోతిరవ్యయః||5||

తత్ర బుద్ధిమతాం లోకాః సంన్యాసనిరతాశ్చ యే
ధ్యానినో నిత్యయోగాశ్చ సత్యసంధా జితేంద్రియాః||6||

జ్ఞానవంతశ్చ యే కేచిదలుబ్ధా జితమన్యవః
ప్రసన్నమనసో ధీరా నిర్మమా నిరహంకృతాః
విముక్తాః సర్వ ఏవైతే మహత్త్వముపయాంతి వై||7||

ఆత్మనో మహతో వేద యః పుణ్యాం గతిముత్తమాం
స ధీరః సర్వలోకేషు న మోహమధిగచ్ఛతి
విష్ణురేవాదిసర్గేషు స్వయంభూర్భవతి ప్రభుః||8||

ఏవం హి యో వేద గుహాశయం ప్రభుం; నరః పురాణం పురుషం విశ్వరూపం
హిరణ్మయం బుద్ధిమతాం పరాం గతిం; స బుద్ధిమాన్బుద్ధిమతీత్య తిష్ఠతి||9||

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

య ఉత్పన్నో మహాన్పూర్వమహంకారః స ఉచ్యతే
అహమిత్యేవ సంభూతో ద్వితీయః సర్గ ఉచ్యతే||1||

అహంకారశ్చ భూతాదిర్వైకారిక ఇతి స్మృతః
తేజసశ్చేతనా ధాతుః ప్రజాసర్గః ప్రజాపతిః||2||

దేవానాం ప్రభవో దేవో మనసశ్చ త్రిలోకకృత్
అహమిత్యేవ తత్సర్వమభిమంతా స ఉచ్యతే||3||

అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యానాం మునీనాం భావితాత్మనాం
స్వాధ్యాయక్రతుసిద్ధానామేష లోకః సనాతనః||4||

అహంకారేణాహరతో గుణానిమా;న్భూతాదిరేవం సృజతే స భూతకృత్
వైకారికః సర్వమిదం విచేష్టతే; స్వతేజసా రంజయతే జగత్తథా||5||

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

అహంకారాత్ప్రసూతాని మహాభూతాని పంచ వై
పృథివీ వాయురాకాశమాపో జ్యోతిశ్చ పంచమం||1||

తేషు భూతాని ముహ్యంతే మహాభూతేషు పంచసు
శబ్దస్పర్శనరూపేషు రసగంధక్రియాసు చ||2||

మహాభూతవినాశాంతే ప్రలయే ప్రత్యుపస్థితే
సర్వప్రాణభృతాం ధీరా మహదుత్పద్యతే భయం||3||

యద్యస్మాజ్జాయతే భూతం తత్ర తత్ప్రవిలీయతే
లీయంతే ప్రతిలోమాని జాయంతే చోత్తరోత్తరం||4||

తతః ప్రలీనే సర్వస్మిన్భూతే స్థావరజంగమే
స్మృతిమంతస్తదా ధీరా న లీయంతే కదాచన||5||

శబ్దః స్పర్శస్తథా రూపం రసో గంధశ్చ పంచమః
క్రియాకారణయుక్తాః స్యురనిత్యా మోహసంజ్ఞితాః||6||

లోభప్రజననసంయుక్తా నిర్విశేషా హ్యకించనాః
మాంసశోణితసంఘాతా అన్యోన్యస్యోపజీవినః||7||

బహిరాత్మాన ఇత్యేతే దీనాః కృపణవృత్తయః
ప్రాణాపానావుదానశ్చ సమానో వ్యాన ఏవ చ||8||

అంతరాత్మేతి చాప్యేతే నియతాః పంచ వాయవః
వాఙ్మనోబుద్ధిరిత్యేభిః సార్ధమష్టాత్మకం జగత్||9||

త్వగ్ఘ్రాణశ్రోత్రచక్షూంషి రసనం వాక్చ సంయతా
విశుద్ధం చ మనో యస్య బుద్ధిశ్చావ్యభిచారిణీ||10||

అష్టౌ యస్యాగ్నయో హ్యేతే న దహంతే మనః సదా
స తద్బ్రహ్మ శుభం యాతి యస్మాద్భూయో న విద్యతే||11||

ఏకాదశ చ యాన్యాహురింద్రియాణి విశేషతః
అహంకారప్రసూతాని తాని వక్ష్యామ్యహం ద్విజాః||12||

శ్రోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా నాసికా చైవ పంచమీ
పాదౌ పాయురుపస్థం చ హస్తౌ వాగ్దశమీ భవేత్‖13‖

ఇంద్రియగ్రామ ఇత్యేష మన ఏకాదశం భవేత్
ఏతం గ్రామం జయేత్పూర్వం తతో బ్రహ్మ ప్రకాశతే‖14‖

బుద్ధీంద్రియాణి పంచాహుః పంచ కర్మేంద్రియాణి చ
శ్రోత్రాదీన్యపి పంచాహుర్బుద్ధియుక్తాని తత్త్వతః‖15‖

అవిశేషాణి చాన్యాని కర్మయుక్తాని తాని తు
ఉభయత్ర మనో జ్ఞేయం బుద్ధిర్ద్వాదశమీ భవేత్‖16‖

ఇత్యుక్తానీంద్రియాణీమాన్యేకాదశ మయా క్రమాత్
మన్యంతే కృతమిత్యేవ విదిత్వైతాని పండితాః‖17‖

త్రీణి స్థానాని భూతానాం చతుర్థం నోపపద్యతే
స్థలమాపస్తథాకాశం జన్మ చాపి చతుర్విధం‖18‖

అండజోద్భిజ్జసంస్వేదజరాయుజమథాపి చ
చతుర్ధా జన్మ ఇత్యేతద్భూతగ్రామస్య లక్ష్యతే‖19‖

అచరాణ్యపి భూతాని ఖేచరాణి తథైవ చ
అండజాని విజానీయాత్సర్వాంశ్చైవ సరీసృపాన్‖20‖

సంస్వేదాః కృమయః ప్రోక్తా జంతవశ్చ తథావిధాః
జన్మ ద్వితీయమిత్యేతజ్జఘన్యతరముచ్యతే‖21‖

భిత్త్వా తు పృథివీం యాని జాయంతే కాలపర్యయాత్
ఉద్భిజ్జానీతి తాన్యాహుర్భూతాని ద్విజసత్తమాః‖22‖

ద్విపాదబహుపాదాని తిర్యగ్గతిమతీని చ
జరాయుజాని భూతాని విత్త తాన్యపి సత్తమాః‖23‖

ద్వివిధాపీహ విజ్ఞేయా బ్రహ్మయోనిః సనాతనా
తపః కర్మ చ యత్పుణ్యమిత్యేష విదుషాం నయః‖24‖

ద్వివిధం కర్మ విజ్ఞేయమిజ్యా దానం చ యన్మఖే
జాతస్యాధ్యయనం పుణ్యమితి వృద్ధానుశాసనం‖25‖

ఏతద్యో వేద విధివత్స ముక్తః స్యాద్ద్విజర్షభాః
విముక్తః సర్వపాపేభ్య ఇతి చైవ నిబోధత‖26‖

ఆకాశం ప్రథమం భూతం శ్రోత్రమధ్యాత్మముచ్యతే
అధిభూతం తథా శబ్దో దిశస్తత్రాధిదైవతం‖27‖

ద్వితీయం మారుతో భూతం త్వగధ్యాత్మం చ విశ్రుతం
స్ప్రష్టవ్యమధిభూతం చ విద్యుత్తత్రాధిదైవతం‖28‖

తృతీయం జ్యోతిరిత్యాహుశ్చక్షురధ్యాత్మముచ్యతే
అధిభూతం తతో రూపం సూర్యస్తత్రాధిదైవతం‖29‖

చతుర్థమాపో విజ్ఞేయం జిహ్వా చాధ్యాత్మమిష్యతే
అధిభూతం రసశ్చాత్ర సోమస్తత్రాధిదైవతం‖30‖

పృథివీ పంచమం భూతం ఘ్రాణశ్చాధ్యాత్మమిష్యతే
అధిభూతం తథా గంధో వాయుస్తత్రాధిదైవతం‖31‖

ఏష పంచసు భూతేషు చతుష్టయవిధిః స్మృతః
అతః పరం ప్రవక్ష్యామి సర్వం త్రివిధమింద్రియం‖32‖

పాదావధ్యాత్మమిత్యాహుర్బ్రాహ్మణాస్తత్త్వదర్శినః
అధిభూతం తు గంతవ్యం విష్ణుస్తత్రాధిదైవతం‖33‖

అవాగ్గతిరపానశ్చ పాయురధ్యాత్మమిష్యతే
అధిభూతం విసర్గశ్చ మిత్రస్తత్రాధిదైవతం॥34॥

ప్రజనః సర్వభూతానాముపస్థోఽధ్యాత్మముచ్యతే
అధిభూతం తథా శుక్రం దైవతం చ ప్రజాపతిః॥35॥

హస్తావధ్యాత్మమిత్యాహురధ్యాత్మవిదుషో జనాః
అధిభూతం తు కర్మాణి శక్రస్తత్రాధిదైవతం॥36॥

వైశ్వదేవీ మనఃపూర్వా వాగధ్యాత్మమిహోచ్యతే
వక్తవ్యమధిభూతం చ వహ్నిస్తత్రాధిదైవతం॥37॥

అధ్యాత్మం మన ఇత్యాహుః పంచభూతానుచారకం
అధిభూతం చ మంతవ్యం చంద్రమాశ్చాధిదైవతం॥38॥

అధ్యాత్మం బుద్ధిరిత్యాహుః షడింద్రియవిచారిణీ
అధిభూతం తు విజ్ఞేయం బ్రహ్మా తత్రాధిదైవతం॥39॥

యథావదధ్యాత్మవిధిరేష వః కీర్తితో మయా
జ్ఞానమస్య హి ధర్మజ్ఞాః ప్రాప్తం బుద్ధిమతామిహ॥40॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాశ్చ మహాభూతాని పంచ చ
సర్వాణ్యేతాని సంధాయ మనసా సంప్రధారయేత్॥41॥

క్షీణే మనసి సర్వస్మిన్న జన్మసుఖమిష్యతే
జ్ఞానసంపన్నసత్త్వానాం తత్సుఖం విదుషాం మతం॥42॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి సూక్ష్మభావకరీం శివాం
నివృత్తిం సర్వభూతేషు మృదునా దారుణేన వా॥43॥

గుణాగుణమనాసంగమేకచర్యమనంతరం
ఏతద్బ్రాహ్మణతో వృత్తమాహురేకపదం సుఖం॥44॥

విద్వాన్కూర్మ ఇవాంగాని కామాన్సంహృత్య సర్వశః
విరజాః సర్వతో ముక్తో యో నరః స సుఖీ సదా॥45॥

కామానాత్మని సంయమ్య క్షీణతృష్ణః సమాహితః
సర్వభూతసుహృన్మైత్రో బ్రహ్మభూయం స గచ్ఛతి॥46॥

ఇంద్రియాణాం నిరోధేన సర్వేషాం విషయైషిణాం
మునేర్జనపదత్యాగాదధ్యాత్మాగ్నిః సమిధ్యతే॥47॥

యథాగ్నిరింధనైరిద్ధో మహాజ్యోతిః ప్రకాశతే
తథేంద్రియనిరోధేన మహానాత్మా ప్రకాశతే॥48॥

యదా పశ్యతి భూతాని ప్రసన్నాత్మాత్మనో హృది
స్వయంయోనిస్తదా సూక్ష్మాత్సూక్ష్మమాప్నోత్యనుత్తమం॥49॥

అగ్నీ రూపం పయః స్రోతో వాయుః స్పర్శనమేవ చ
మహీ పంకధరం ఘోరమాకాశం శ్రవణం తథా॥50॥

రాగశోకసమావిష్టం పంచస్రోతఃసమావృతం
పంచభూతసమాయుక్తం నవద్వారం ద్విదైవతం॥51॥

రజస్వలమథాదృశ్యం త్రిగుణం చ త్రిధాతుకం
సంసర్గాభిరతం మూఢం శరీరమితి ధారణా॥52॥

దుశ్చరం జీవలోకేఽస్మిన్సత్త్వం ప్రతి సమాశ్రితం
ఏతదేవ హి లోకేఽస్మిన్కాలచక్రం ప్రవర్తతే॥53॥

ఏతన్మహార్ణవం ఘోరమగాధం మోహసంజ్ఞితం
విసృజేత్సంక్షిపేచ్చైవ బోధయేత్సామరం జగత్॥54॥

కామక్రోధౌ భయం మోహమభిద్రోహమథానృతం
ఇంద్రియాణాం నిరోధేన స తాంస్త్యజతి దుస్త్యజాన్॥55॥

యస్యైతే నిర్జితా లోకే త్రిగుణాః పంచ ధాతవః
వ్యోమ్ని తస్య పరం స్థానమనంతమథ లక్ష్యతే॥56॥

కామకూలామపారాంతాం మనఃస్రోతోభయావహాం
నదీం దుర్గహ్రదాం తీర్ణః కామక్రోధావుభౌ జయేత్॥57॥

స సర్వదోషనిర్ముక్తస్తతః పశ్యతి యత్పరం
మనో మనసి సంధాయ పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥58॥

సర్వవిత్సర్వభూతేషు వీక్షత్యాత్మానమాత్మని
ఏకధా బహుధా చైవ వికుర్వాణస్తతస్తతః॥59॥

ధ్రువం పశ్యతి రూపాణి దీపాద్దీపశతం యథా
స వై విష్ణుశ్చ మిత్రశ్చ వరుణోఽగ్నిః ప్రజాపతిః॥60॥

స హి ధాతా విధాతా చ స ప్రభుః సర్వతోముఖః
హృదయం సర్వభూతానాం మహానాత్మా ప్రకాశతే॥61॥

తం విప్రసంఘాశ్చ సురాసురాశ్చ; యక్షాః పిశాచాః పితరో వయాంసి
రక్షోగణా భూతగణాశ్చ సర్వే; మహర్షయశ్చైవ సదా స్తువంతి॥62॥

—♦ అధ్యాయము 43 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

మనుష్యాణాం తు రాజన్యః క్షత్రియో మధ్యమో గుణః
కుంజరో వాహనానాం చ సింహశ్చారణ్యవాసినాం॥1॥

అవిః పశూనాం సర్వేషామాఖుశ్చ బిలవాసినాం
గవాం గోవృషభశ్చైవ స్త్రీణాం పురుష ఏవ చ॥2॥

న్యగ్రోధో జంబువృక్షశ్చ పిప్పలః శాల్మలిస్తథా
శింశపా మేషశృంగశ్చ తథా కీచకవేణవః
ఏతే ద్రుమాణాం రాజానో లోకేఽస్మిన్నాత్ర సంశయః॥3॥

హిమవాన్పారియాత్రశ్చ సహ్యో వింధ్యస్త్రికూటవాన్
శ్వేతో నీలశ్చ భాసశ్చ కాష్ఠవాంశ్చైవ పర్వతః॥4॥

శుభస్కంధో మహేంద్రశ్చ మాల్యవాన్పర్వతస్తథా
ఏతే పర్వతరాజానో గణానాం మరుతస్తథా॥5॥

సూర్యో గ్రహాణామధిపో నక్షత్రాణాం చ చంద్రమాః
యమః పితౄణామధిపః సరితామథ సాగరః॥6॥

అంభసాం వరుణో రాజా సత్త్వానాం మిత్ర ఉచ్యతే
అర్కోఽధిపతిరుష్ణానాం జ్యోతిషామిందురుచ్యతే॥7॥

అగ్నిర్భూతపతిర్నిత్యం బ్రాహ్మణానాం బృహస్పతిః
ఓషధీనాం పతిః సోమో విష్ణుర్బలవతాం వరః॥8॥

త్వష్టాధిరాజో రూపాణాం పశూనామీశ్వరః శివః
దక్షిణానాం తథా యజ్ఞో వేదానామృషయస్తథా॥9॥

దిశాముదీచీ విప్రాణాం సోమో రాజా ప్రతాపవాన్
కుబేరః సర్వయక్షాణాం దేవతానాం పురందరః
ఏష భూతాదికః సర్గః ప్రజానాం చ ప్రజాపతిః॥10॥

సర్వేషామేవ భూతానామహం బ్రహ్మమయో మహాన్
భూతం పరతరం మత్తో విష్ణోర్వాపి న విద్యతే||11||

రాజాధిరాజః సర్వాసాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్
ఈశ్వరం తం విజానీమః స విభుః స ప్రజాపతిః||12||

నరకింనరయక్షాణాం గంధర్వోరగరక్షసాం
దేవదానవనాగానాం సర్వేషామీశ్వరో హి సః||13||

భగదేవానుయాతానాం సర్వాసాం వామలోచనా
మాహేశ్వరీ మహాదేవీ ప్రోచ్యతే పార్వతీతి యా||14||

ఉమాం దేవీం విజానీత నారీణాముత్తమాం శుభాం
రతీనాం వసుమత్యస్తు స్త్రీణామప్సరసస్తథా||15||

ధర్మకామాశ్చ రాజానో బ్రాహ్మణా ధర్మలక్షణాః
తస్మాద్రాజా ద్విజాతీనాం ప్రయతేతేహ రక్షణే||16||

రాజ్ఞాం హి విషయే యేషామవసీదంతి సాధవః
హీనాస్తే స్వగుణైః సర్వైః ప్రేత్యావాఙ్మార్గగామినః||17||

రాజ్ఞాం తు విషయే యేషాం సాధవః పరిరక్షితాః
తేఽస్మిల్లోకే ప్రమోదంతే ప్రేత్య చానంత్యమేవ చ
ప్రాప్నువంతి మహాత్మాన ఇతి విత్త ద్విజర్షభాః||18||

అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి నియతం ధర్మలక్షణం
అహింసాలక్షణో ధర్మో హింసా చాధర్మలక్షణా||19||

ప్రకాశలక్షణా దేవా మనుష్యాః కర్మలక్షణాః
శబ్దలక్షణమాకాశం వాయుస్తు స్పర్శలక్షణః||20||

జ్యోతిషాం లక్షణం రూపమాపశ్చ రసలక్షణాః
ధరణీ సర్వభూతానాం పృథివీ గంధలక్షణా||21||

స్వరవ్యంజనసంస్కారా భారతీ సత్యలక్షణా
మనసో లక్షణం చింతా తథోక్తా బుద్ధిరన్వయాత్||22||

మనసా చింతయానోఽర్థాన్బుద్ధ్యా చైవ వ్యవస్యతి
బుద్ధిర్హి వ్యవసాయేన లక్ష్యతే నాత్ర సంశయః||23||

లక్షణం మహతో ధ్యానమవ్యక్తం సాధులక్షణం
ప్రవృత్తిలక్షణో యోగో జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణం||24||

తస్మాజ్జ్ఞానం పురస్కృత్య సంన్యసేదిహ బుద్ధిమాన్
సంన్యాసీ జ్ఞానసంయుక్తః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిం
అతీతోఽద్వంద్వమభ్యేతి తమోమృత్యుజరాతిగం||25||

ధర్మలక్షణసంయుక్తముక్తం వో విధివన్మయా
గుణానాం గ్రహణం సమ్యగ్వక్ష్యామ్యహమతః పరం||26||

పార్థివో యస్తు గంధో వై ఘ్రాణేనేహ స గృహ్యతే
ఘ్రాణస్థశ్చ తథా వాయుర్గంధజ్ఞానే విధీయతే||27||

అపాం ధాతురసో నిత్యం జిహ్వయా స తు గృహ్యతే
జిహ్వాస్థశ్చ తథా సోమో రసజ్ఞానే విధీయతే||28||

జ్యోతిషశ్చ గుణో రూపం చక్షుషా తచ్చ గృహ్యతే
చక్షుఃస్థశ్చ తథాదిత్యో రూపజ్ఞానే విధీయతే||29||

వాయవ్యస్తు తథా స్పర్శస్త్వచా ప్రజ్ఞాయతే చ సః
త్వక్స్థశ్చైవ తథా వాయుః స్పర్శజ్ఞానే విధీయతే||30||

ఆకాశస్య గుణో ఘోషః శ్రోత్రేణ స తు గృహ్యతే
శ్రోత్రస్థాశ్చ దిశః సర్వాః శబ్దజ్ఞానే ప్రకీర్తితాః||31||

మనసస్తు గుణశ్చింతా ప్రజ్ఞయా స తు గృహ్యతే
హృదిస్థచేతనాధాతుర్మనోజ్ఞానే విధీయతే||32||

బుద్ధిరధ్యవసాయేన ధ్యానేన చ మహాంస్తథా
నిశ్చిత్య గ్రహణం నిత్యమవ్యక్తం నాత్ర సంశయః||33||

అలింగగ్రహణో నిత్యః క్షేత్రజ్ఞో నిర్గుణాత్మకః
తస్మాదలింగః క్షేత్రజ్ఞః కేవలం జ్ఞానలక్షణః||34||

అవ్యక్తం క్షేత్రముద్దిష్టం గుణానాం ప్రభవాప్యయం
సదా పశ్యామ్యహం లీనం విజానామి శృణోమి చ||35||

పురుషస్తద్విజానీతే తస్మాత్క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే
గుణవృత్తం తథా కృత్స్నం క్షేత్రజ్ఞః పరిపశ్యతి||36||

ఆదిమధ్యావసానాంతం సృజ్యమానమచేతనం
న గుణా విదురాత్మానం సృజ్యమానం పునః పునః||37||

న సత్యం వేద వై కశ్చిత్క్షేత్రజ్ఞస్త్వేవ విందతి
గుణానాం గుణభూతానాం యత్పరం పరతో మహత్||38||

తస్మాద్గుణాంశ్చ తత్త్వం చ పరిత్యజ్యేహ తత్త్వవిత్
క్షీణదోషో గుణాన్హిత్వా క్షేత్రజ్ఞం ప్రవిశత్యథ||39||

నిర్ద్వంద్వో నిర్నమస్కారో నిఃస్వధాకార ఏవ చ
అచలశ్చానికేతశ్చ క్షేత్రజ్ఞః స పరో విభుః||40||

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

యదాదిమధ్యపర్యంతం గ్రహణోపాయమేవ చ
నామలక్షణసంయుక్తం సర్వం వక్ష్యామి తత్త్వతః||1||

అహః పూర్వం తతో రాత్రిర్మాసాః శుక్లాదయః స్మృతాః
శ్రవిష్ఠాదీని ఋక్షాణి ఋతవః శిశిరాదయః||2||

భూమిరాదిస్తు గంధానాం రసానామాప ఏవ చ
రూపాణాం జ్యోతిరాదిస్తు స్పర్శాదిర్వాయురుచ్యతే
శబ్దస్యాదిస్తథాకాశమేష భూతకృతో గుణః||3||

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి భూతానామాదిముత్తమం
ఆదిత్యో జ్యోతిషామాదిరగ్నిర్భూతాదిరిష్యతే||4||

సావిత్రీ సర్వవిద్యానాం దేవతానాం ప్రజాపతిః
ఓంకారః సర్వవేదానాం వచసాం ప్రాణ ఏవ చ
యదస్మిన్నియతం లోకే సర్వం సావిత్రముచ్యతే||5||

గాయత్రీ ఛందసామాదిః పశూనామజ ఉచ్యతే
గావశ్చతుష్పదామాదిర్మనుష్యాణాం ద్విజాతయః||6||

శ్యేనః పతత్రిణామాదిర్యజ్ఞానాం హుతముత్తమం
పరిసర్పిణాం తు సర్వేషాం జ్యేష్ఠః సర్పో ద్విజోత్తమాః||7||

కృతమాదిర్యుగానాం చ సర్వేషాం నాత్ర సంశయః
హిరణ్యం సర్వరత్నానామోషధీనాం యవాస్తథా||8||

సర్వేషాం భక్ష్యభోజ్యానామన్నం పరమముచ్యతే
ద్రవాణాం చైవ సర్వేషాం పేయానామాప ఉత్తమాః॥9॥

స్థావరాణాం చ భూతానాం సర్వేషామవిశేషతః
బ్రహ్మక్షేత్రం సదా పుణ్యం ప్లక్షః ప్రథమజః స్మృతః॥10॥

అహం ప్రజాపతీనాం చ సర్వేషాం నాత్ర సంశయః
మమ విష్ణురచింత్యాత్మా స్వయంభూరితి స స్మృతః॥11॥

పర్వతానాం మహామేరుః సర్వేషామగ్రజః స్మృతః
దిశాం చ ప్రదిశాం చోర్ధ్వా దిగ్జాతా ప్రథమం తథా॥12॥

తథా త్రిపథగా గంగా నదీనామగ్రజా స్మృతా
తథా సరోదపానానాం సర్వేషాం సాగరోఽగ్రజః॥13॥

దేవదానవభూతానాం పిశాచోరగరక్షసాం
నరకింనరయక్షాణాం సర్వేషామీశ్వరః ప్రభుః॥14॥

ఆదిర్విశ్వస్య జగతో విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్
భూతం పరతరం తస్మాత్త్రైలోక్యే నేహ విద్యతే॥15॥

ఆశ్రమాణాం చ గార్హస్థ్యం సర్వేషాం నాత్ర సంశయః
లోకానామాదిరవ్యక్తం సర్వస్యాంతస్తదేవ చ॥16॥

అహాన్యస్తమయాంతాని ఉదయాంతా చ శర్వరీ
సుఖస్యాంతః సదా దుఃఖం దుఃఖస్యాంతః సదా సుఖం॥17॥

సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం హి జీవితం॥18॥

సర్వం కృతం వినాశాంతం జాతస్య మరణం ధ్రువం
అశాశ్వతం హి లోకేఽస్మిన్సర్వం స్థావరజంగమం॥19॥

ఇష్టం దత్తం తపోఽధీతం వ్రతాని నియమాశ్చ యే
సర్వమేతద్వినాశాంతం జ్ఞానస్యాంతో న విద్యతే॥20॥

తస్మాజ్జ్ఞానేన శుద్ధేన ప్రసన్నాత్మా సమాహితః
నిర్మమో నిరహంకారో ముచ్యతే సర్వపాప్మభిః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 45 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

బుద్ధిసారం మనస్తంభమింద్రియగ్రామబంధనం
మహాభూతారవిష్కంభం నిమేషపరివేష్టనం॥1॥

జరాశోకసమావిష్టం వ్యాధివ్యసనసంచరం
దేశకాలవిచారీదం శ్రమవ్యాయామనిస్వనం॥2॥

అహోరాత్రపరిక్షేపం శీతోష్ణపరిమండలం
సుఖదుఃఖాంతసంక్లేశం క్షుత్పిపాసావకీలనం॥3॥

ఛాయాతపవిలేఖం చ నిమేషోన్మేషవిహ్వలం
ఘోరమోహజనాకీర్ణం వర్తమానమచేతనం॥4॥

మాసార్ధమాసగణితం విషమం లోకసంచరం
తమోనిచయపంకం చ రజోవేగప్రవర్తకం॥5॥

సత్త్వాలంకారదీప్తం చ గుణసంఘాతమండలం
స్వరవిగ్రహనాభీకం శోకసంఘాతవర్తనం॥6॥

క్రియాకారణసంయుక్తం రాగవిస్తారమాయతం
లోభేప్సాపరిసంఖ్యాతం వివిక్తజ్ఞానసంభవం॥7॥

భయమోహపరీవారం భూతసంమోహకారకం
ఆనందప్రీతిధారం చ కామక్రోధపరిగ్రహం॥8॥

మహదాదివిశేషాంతమసక్తప్రభవావ్యయం
మనోజవనమశ్రాంతం కాలచక్రం ప్రవర్తతే॥9॥

ఏతద్ద్వంద్వసమాయుక్తం కాలచక్రమచేతనం
విసృజేత్సంక్షిపేచ్చాపి బోధయేత్సామరం జగత్॥10॥

కాలచక్రప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చైవ తత్త్వతః
యస్తు వేద నరో నిత్యం న స భూతేషు ముహ్యతి॥11॥

విముక్తః సర్వసంక్లేశైః సర్వద్వంద్వాతిగో మునిః
విముక్తః సర్వపాపేభ్యః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిం॥12॥

గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః
చత్వార ఆశ్రమాః ప్రోక్తాః సర్వే గార్హస్థ్యమూలకాః॥13॥

యః కశ్చిదిహ లోకే చ హ్యాగమః సంప్రకీర్తితః
తస్యాంతగమనం శ్రేయః కీర్తిరేషా సనాతనీ॥14॥

సంస్కారైః సంస్కృతః పూర్వం యథావచ్చరితవ్రతః
జాతౌ గుణవిశిష్టాయాం సమావర్తేత వేదవిత్॥15॥

స్వదారనిరతో దాంతః శిష్టాచారో జితేంద్రియః
పంచభిశ్చ మహాయజ్ఞైః శ్రద్దధానో యజేత హ॥16॥

దేవతాతిథిశిష్టాశీ నిరతో వేదకర్మసు
ఇజ్యాప్రదానయుక్తశ్చ యథాశక్తి యథావిధి॥17॥

న పాణిపాదచపలో న నేత్రచపలో మునిః
న చ వాగంగచపల ఇతి శిష్టస్య గోచరః॥18॥

నిత్యయజ్ఞోపవీతీ స్యాచ్ఛుక్లవాసాః శుచివ్రతః
నియతో దమదానాభ్యాం సదా శిష్టైశ్చ సంవిశేత్॥19॥

జితశిశ్నోదరో మైత్రః శిష్టాచారసమాహితః
వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకం చ కమండలుం॥20॥

అధీత్యాధ్యాపనం కుర్యాత్తథా యజనయాజనే
దానం ప్రతిగ్రహం చైవ షడ్గుణాం వృత్తిమాచరేత్॥21॥

త్రీణి కర్మాణి యానీహ బ్రాహ్మణానాం తు జీవికా
యాజనాధ్యాపనే చోభే శుద్ధాచ్చాపి ప్రతిగ్రహః॥22॥

అవశేషాణి చాన్యాని త్రీణి కర్మాణి యాని తు
దానమధ్యయనం యజ్ఞో ధర్మయుక్తాని తాని తు॥23॥

తేష్వప్రమాదం కుర్వీత త్రిషు కర్మసు ధర్మవిత్
దాంతో మైత్రః క్షమాయుక్తః సర్వభూతసమో మునిః॥24॥

సర్వమేతద్యథాశక్తి విప్రో నిర్వర్తయఞ్శుచిః
ఏవం యుక్తో జయేత్స్వర్గం గృహస్థః సంశితవ్రతః॥25॥

బ్రహ్మోవాచ

ఏవమేతేన మార్గేణ పూర్వోక్తేన యథావిధి
అధీతవాన్యథాశక్తి తథైవ బ్రహ్మచర్యవాన్॥1॥

స్వధర్మనిరతో విద్వాన్సర్వేంద్రియయతో మునిః
గురోః ప్రియహితే యుక్తః సత్యధర్మపరః శుచిః॥2॥

గురుణా సమనుజ్ఞాతో భుంజీతాన్నమకుత్సయన్
హవిష్యభైక్ష్యభుక్చాపి స్థానాసనవిహారవాన్॥3॥

ద్వికాలమగ్నిం జుహ్వానః శుచిర్భూత్వా సమాహితః
ధారయీత సదా దండం బైల్వం పాలాశమేవ వా॥4॥

క్షౌమం కార్పాసికం వాపి మృగాజినమథాపి వా
సర్వం కాషాయరక్తం స్యాద్వాసో వాపి ద్విజస్య హ॥5॥

మేఖలా చ భవేన్మౌంజీ జటీ నిత్యోదకస్తథా
యజ్ఞోపవీతీ స్వాధ్యాయీ అలుప్తనియతవ్రతః॥6॥

పూతాభిశ్చ తథైవాద్భిః సదా దైవతతర్పణం
భావేన నియతః కుర్వన్బ్రహ్మచారీ ప్రశస్యతే॥7॥

ఏవం యుక్తో జయేత్స్వర్గమూర్ధ్వరేతాః సమాహితః
న సంసరతి జాతీషు పరమం స్థానమాశ్రితః॥8॥

సంస్కృతః సర్వసంస్కారైస్తథైవ బ్రహ్మచర్యవాన్
గ్రామాన్నిష్క్రమ్య చారణ్యం మునిః ప్రవ్రజితో వసేత్॥9॥

చర్మవల్కలసంవీతః స్వయం ప్రాతరుపస్పృశేత్
అరణ్యగోచరో నిత్యం న గ్రామం ప్రవిశేత్పునః॥10॥

అర్చయన్నతిథీన్కాలే దద్యాచ్చాపి ప్రతిశ్రయం
ఫలపత్రావరైర్మూలైః శ్యామాకేన చ వర్తయన్॥11॥

ప్రవృత్తముదకం వాయుం సర్వం వానేయమా తృణాత్
ప్రాశ్నీయాదానుపూర్వ్యేణ యథాదీక్షమతంద్రితః॥12॥

ఆమూలఫలభిక్షాభిరర్చేదతిథిమాగతం
యద్భక్షః స్యాత్తతో దద్యాద్భిక్షాం నిత్యమతంద్రితః॥13॥

దేవతాతిథిపూర్వం చ సదా భుంజీత వాగ్యతః
అస్కందితమనాశ్చైవ లఘ్వాశీ దేవతాశ్రయః॥14॥

దాంతో మైత్రః క్షమాయుక్తః కేశశ్మశ్రు చ ధారయన్
జుహ్వాన్స్వాధ్యాయశీలశ్చ సత్యధర్మపరాయణః॥15॥

త్యక్తదేహః సదా దక్షో వననిత్యః సమాహితః
ఏవం యుక్తో జయేత్స్వర్గం వానప్రస్థో జితేంద్రియః॥16॥

గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ వానప్రస్థోఽథ వా పునః
య ఇచ్ఛేన్మోక్షమాస్థాతుముత్తమాం వృత్తిమాశ్రయేత్॥17॥

అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా నైష్కర్మ్యమాచరేత్
సర్వభూతహితో మైత్రః సర్వేంద్రియయతో మునిః॥18॥

అయాచితమసంక్లృప్తముపపన్నం యదృచ్ఛయా
జోషయేత సదా భోజ్యం గ్రాసమాగతమస్పృహః॥19॥

యాత్రామాత్రం చ భుంజీత కేవలం ప్రాణయాత్రికం
ధర్మలబ్ధం తథాశ్నీయాన్న కామమనువర్తయేత్॥20॥

గ్రాసాదాచ్ఛాదనాచ్చాన్యన్న గృహ్ణీయాత్కథంచన
యావదాహారయేత్తావత్ప్రతిగృహ్ణీత నాన్యథా॥21॥

పరేభ్యో న ప్రతిగ్రాహ్యం న చ దేయం కదాచన
దైన్యభావాచ్చ భూతానాం సంవిభజ్య సదా బుధః॥22॥

నాదదీత పరస్వాని న గృహ్ణీయాదయాచితం
న కించిద్విషయం భుక్త్వా స్పృహయేత్తస్య వై పునః॥23॥

మృదమాపస్తథాశ్మానం పత్రపుష్పఫలాని చ
అసంవృతాని గృహ్ణీయాత్ప్రవృత్తానీహ కార్యవాన్॥24॥

న శిల్పజీవికాం జీవేద్ద్విరన్నం నోత కామయేత్
న ద్వేష్టా నోపదేష్టా చ భవేత నిరుపస్కృతః
శ్రద్ధాపూతాని భుంజీత నిమిత్తాని వివర్జయేత్॥25॥

ముధావృత్తిరసక్తశ్చ సర్వభూతైరసంవిదం
కృత్వా వహ్నిం చరేద్భైక్ష్యం విధూమే భుక్తవజ్జనే॥26॥

వృత్తే శరావసంపాతే భైక్ష్యం లిప్సేత మోక్షవిత్
లాభే న చ ప్రహృష్యేత నాలాభే విమనా భవేత్॥27॥

మాత్రాశీ కాలమాకాంక్షంశ్చరేద్భైక్ష్యం సమాహితః
లాభం సాధారణం నేచ్ఛేన్న భుంజీతాభిపూజితః
అభిపూజితలాభాద్ధి విజుగుప్సేత భిక్షుకః॥28॥

శుక్తాన్యమ్లాని తిక్తాని కషాయకటుకాని చ
నాస్వాదయీత భుంజానో రసాంశ్చ మధురాంస్తథా
యాత్రామాత్రం చ భుంజీత కేవలం ప్రాణయాత్రికం॥29॥

అసంరోధేన భూతానాం వృత్తిం లిప్సేత మోక్షవిత్
న చాన్యమనుభిక్షేత భిక్షమాణః కథంచన॥30॥

న సంనికాశయేద్ధర్మం వివిక్తే విరజాశ్చరేత్
శూన్యాగారమరణ్యం వా వృక్షమూలం నదీం తథా
ప్రతిశ్రయార్థం సేవేత పార్వతీం వా పునర్గుహాం॥31॥

గ్రామైకరాత్రికో గ్రీష్మే వర్షాస్వేకత్ర వా వసేత్
అధ్వా సూర్యేణ నిర్దిష్టః కీటవచ్చ చరేన్మహీం॥32॥

దయార్థం చైవ భూతానాం సమీక్ష్య పృథివీం చరేత్
సంచయాంశ్చ న కుర్వీత స్నేహవాసం చ వర్జయేత్॥33॥

పూతేన చాంభసా నిత్యం కార్యం కుర్వీత మోక్షవిత్
ఉపస్పృశేదుద్ధృతాభిరద్భిశ్చ పురుషః సదా॥34॥

అహింసా బ్రహ్మచర్యం చ సత్యమార్జవమేవ చ
అక్రోధశ్చానసూయా చ దమో నిత్యమపైశునం॥35॥

అష్టాస్వేతేషు యుక్తః స్యాద్వ్రతేషు నియతేంద్రియః
అపాపమశఠం వృత్తమజిహ్మం నిత్యమాచరేత్॥36॥

ఆశీర్యుక్తాని కర్మాణి హింసాయుక్తాని యాని చ
లోకసంగ్రహధర్మం చ నైవ కుర్యాన్న కారయేత్॥37॥

సర్వభావానతిక్రమ్య లఘుమాత్రః పరివ్రజేత్
సమః సర్వేషు భూతేషు స్థావరేషు చరేషు చ॥38॥

పరం నోద్వేజయేత్కంచిన్న చ కస్యచిదుద్విజేత్
విశ్వాస్యః సర్వభూతానామగ్ర్యో మోక్షవిదుచ్యతే||39||

అనాగతం చ న ధ్యాయేన్నాతీతమనుచింతయేత్
వర్తమానముపేక్షేత కాలాకాంక్షీ సమాహితః||40||

న చక్షుషా న మనసా న వాచా దూషయేత్క్వచిత్
న ప్రత్యక్షం పరోక్షం వా కించిద్దుష్టం సమాచరేత్||41||

ఇంద్రియాణ్యుపసంహృత్య కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః
క్షీణేంద్రియమనోబుద్ధిర్నిరీక్షేత నిరింద్రియః||42||

నిర్ద్వంద్వో నిర్నమస్కారో నిఃస్వాహాకార ఏవ చ
నిర్మమో నిరహంకారో నిర్యోగక్షేమ ఏవ చ||43||

నిరాశీః సర్వభూతేషు నిరాసంగో నిరాశ్రయః
సర్వజ్ఞః సర్వతో ముక్తో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః||44||

అపాణిపాదపృష్ఠం తమశిరస్కమనూదరం
ప్రహీణగుణకర్మాణం కేవలం విమలం స్థిరం||45||

అగంధరసమస్పర్శమరూపాశబ్దమేవ చ
అత్వగస్థ్యథ వామజ్జమమాంసమపి చైవ హ||46||

నిశ్చింతమవ్యయం నిత్యం హృదిస్థమపి నిత్యదా
సర్వభూతస్థమాత్మానం యే పశ్యంతి న తే మృతాః||47||

న తత్ర క్రమతే బుద్ధిర్నేంద్రియాణి న దేవతాః
వేదా యజ్ఞాశ్చ లోకాశ్చ న తపో న పరాక్రమః
యత్ర జ్ఞానవతాం ప్రాప్తిరలింగగ్రహణా స్మృతా||48||

తస్మాదలింగో ధర్మజ్ఞో ధర్మవ్రతమనువ్రతః
గూఢధర్మాశ్రితో విద్వానజ్ఞాతచరితం చరేత్||49||

అమూఢో మూఢరూపేణ చరేద్ధర్మమదూషయన్
యథైనమవమన్యేరన్పరే సతతమేవ హి||50||

తథావృత్తశ్చరేద్ధర్మం సతాం వర్త్మావిదూషయన్
యో హ్యేవం వృత్తసంపన్నః స మునిః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే||51||

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాంశ్చ మహాభూతాని పంచ చ
మనోబుద్ధిరథాత్మానమవ్యక్తం పురుషం తథా||52||

సర్వమేతత్ప్రసంఖ్యాయ సమ్యక్సంత్యజ్య నిర్మలః
తతః స్వర్గమవాప్నోతి విముక్తః సర్వబంధనైః||53||

ఏతదేవాంతవేలాయాం పరిసంఖ్యాయ తత్త్వవిత్
ధ్యాయేదేకాంతమాస్థాయ ముచ్యతేఽథ నిరాశ్రయః||54||

నిర్ముక్తః సర్వసంగేభ్యో వాయురాకాశగో యథా
క్షీణకోశో నిరాతంకః ప్రాప్నోతి పరమం పదం||55||

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

సంన్యాసం తప ఇత్యాహుర్వృద్ధా నిశ్చితదర్శినః
బ్రాహ్మణా బ్రహ్మయోనిస్థా జ్ఞానం బ్రహ్మ పరం విదుః||1||

అవిదూరాత్పరం బ్రహ్మ వేదవిద్యావ్యపాశ్రయం
నిర్ద్వంద్వం నిర్గుణం నిత్యమచింత్యం గుహ్యముత్తమం॥2॥

జ్ఞానేన తపసా చైవ ధీరాః పశ్యంతి తత్పదం
నిర్ణిక్తతమసః పూతా వ్యుత్క్రాంతరజసోఽమలాః॥3॥

తపసా క్షేమమధ్వానం గచ్ఛంతి పరమైషిణః
సంన్యాసనిరతా నిత్యం యే బ్రహ్మవిదుషో జనాః॥4॥

తపః ప్రదీప ఇత్యాహురాచారో ధర్మసాధకః
జ్ఞానం త్వేవ పరం విద్మ సంన్యాసస్తప ఉత్తమం॥5॥

యస్తు వేద నిరాబాధం జ్ఞానం తత్త్వవినిశ్చయాత్
సర్వభూతస్థమాత్మానం స సర్వగతిరిష్యతే॥6॥

యో విద్వాన్సహవాసం చ వివాసం చైవ పశ్యతి
తథైవైకత్వనానాత్వే స దుఃఖాత్పరిముచ్యతే॥7॥

యో న కామయతే కించిన్న కించిదవమన్యతే
ఇహలోకస్థ ఏవైష బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥8॥

ప్రధానగుణతత్త్వజ్ఞః సర్వభూతవిధానవిత్
నిర్మమో నిరహంకారో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥9॥

నిర్ద్వంద్వో నిర్నమస్కారో నిఃస్వధాకార ఏవ చ
నిర్గుణం నిత్యమద్వంద్వం ప్రశమేనైవ గచ్ఛతి॥10॥

హిత్వా గుణమయం సర్వం కర్మ జంతుః శుభాశుభం
ఉభే సత్యానృతే హిత్వా ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥11॥

అవ్యక్తబీజప్రభవో బుద్ధిస్కంధమయో మహాన్
మహాహంకారవిటప ఇంద్రియాంతరకోటరః॥12॥

మహాభూతవిశాఖశ్చ విశేషప్రతిశాఖవాన్
సదాపర్ణః సదాపుష్పః శుభాశుభఫలోదయః
ఆజీవః సర్వభూతానాం బ్రహ్మవృక్షః సనాతనః॥13॥

ఏతచ్ఛిత్త్వా చ భిత్త్వా చ జ్ఞానేన పరమాసినా
హిత్వా చామరతాం ప్రాప్య జహ్యాద్వై మృత్యుజన్మనీ
నిర్మమో నిరహంకారో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥14॥

ద్వావేతౌ పక్షిణౌ నిత్యౌ సఖాయౌ చాప్యచేతనౌ
ఏతాభ్యాం తు పరో యస్య చేతనావానితి స్మృతః॥15॥

అచేతనః సత్త్వసంఘాతయుక్తః; సత్త్వాత్పరం చేతయతేఽన్తరాత్మా
స క్షేత్రజ్ఞః సత్త్వసంఘాతబుద్ధి;ర్గుణాతిగో ముచ్యతే మృత్యుపాశాత్॥16॥

—♦ అధ్యాయము 48 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

కేచిద్బ్రహ్మమయం వృక్షం కేచిద్బ్రహ్మమయం మహత్
కేచిత్పురుషమవ్యక్తం కేచిత్పరమనామయం
మన్యంతే సర్వమప్యేతదవ్యక్తప్రభవావ్యయం॥1॥

ఉచ్ఛ్వాసమాత్రమపి చేద్యోఽన్తకాలే సమో భవేత్
ఆత్మానముపసంగమ్య సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥2॥

నిమేషమాత్రమపి చేత్సంయమ్యాత్మానమాత్మని
గచ్ఛత్యాత్మప్రసాదేన విదుషాం ప్రాప్తిమవ్యయాం॥3॥

ప్రాణాయామైరథ ప్రాణాన్సంయమ్య స పునః పునః
దశద్వాదశభిర్వాపి చతుర్వింశాత్పరం తతః॥4॥

ఏవం పూర్వం ప్రసన్నాత్మా లభతే యద్యదిచ్ఛతి
అవ్యక్తాత్సత్త్వముద్రిక్తమమృతత్వాయ కల్పతే॥5॥

సత్త్వాత్పరతరం నాన్యత్ప్రశంసంతీహ తద్విదః
అనుమానాద్విజానీమః పురుషం సత్త్వసంశ్రయం
న శక్యమన్యథా గంతుం పురుషం తమథో ద్విజాః॥6॥

క్షమా ధృతిరహింసా చ సమతా సత్యమార్జవం
జ్ఞానం త్యాగోఽథ సంన్యాసః సాత్త్వికం వృత్తమిష్యతే॥7॥

ఏతేనైవానుమానేన మన్యంతేఽథ మనీషిణః
సత్త్వం చ పురుషశ్చైకస్తత్ర నాస్తి విచారణా॥8॥

ఆహురేకే చ విద్వాంసో యే జ్ఞానే సుప్రతిష్ఠితాః
క్షేత్రజ్ఞసత్త్వయోరైక్యమిత్యేతన్నోపపద్యతే॥9॥

పృథగ్భూతస్తతో నిత్యమిత్యేతదవిచారితం
పృథగ్భావశ్చ విజ్ఞేయః సహజశ్చాపి తత్త్వతః॥10॥

తథైవైకత్వనానాత్వమిష్యతే విదుషాం నయః
మశకోదుంబరే త్వైక్యం పృథక్త్వమపి దృశ్యతే॥11॥

మత్స్యో యథాన్యః స్యాదప్సు సంప్రయోగస్తథానయోః
సంబంధస్తోయబిందూనాం పర్ణే కోకనదస్య చ॥12॥

గురురువాచ

ఇత్యుక్తవంతం తే విప్రాస్తదా లోకపితామహం
పునః సంశయమాపన్నాః పప్రచ్ఛుర్ద్విజసత్తమాః॥13॥

ఋషయ ఊచుః

కిం స్విదేవేహ ధర్మాణామనుష్ఠేయతమం స్మృతం
వ్యాహతామివ పశ్యామో ధర్మస్య వివిధాం గతిం॥14॥

ఊర్ధ్వం దేహాద్వదంత్యేకే నైతదస్తీతి చాపరే
కేచిత్సంశయితం సర్వం నిఃసంశయమథాపరే॥15॥

అనిత్యం నిత్యమిత్యేకే నాస్త్యస్తీత్యపి చాపరే
ఏకరూపం ద్విధేత్యేకే వ్యామిశ్రమితి చాపరే
ఏకమేకే పృథక్చాన్యే బహుత్వమితి చాపరే॥16॥

మన్యంతే బ్రాహ్మణా ఏవం ప్రాజ్ఞాస్తత్త్వార్థదర్శినః
జటాజినధరాశ్చాన్యే ముండాః కేచిదసంవృతాః॥17॥

అస్నానం కేచిదిచ్ఛంతి స్నానమిత్యపి చాపరే
ఆహారం కేచిదిచ్ఛంతి కేచిచ్చానశనే రతాః॥18॥

కర్మ కేచిత్ప్రశంసంతి ప్రశాంతిమపి చాపరే
దేశకాలావుభౌ కేచిన్నైతదస్తీతి చాపరే
కేచిన్మోక్షం ప్రశంసంతి కేచిద్భోగాన్పృథగ్విధాన్॥19॥

ధనాని కేచిదిచ్ఛంతి నిర్ధనత్వం తథాపరే
ఉపాస్యసాధనం త్వేకే నైతదస్తీతి చాపరే॥20॥

అహింసానిరతాశ్చాన్యే కేచిద్ధింసాపరాయణాః
పుణ్యేన యశసేత్యేకే నైతదస్తీతి చాపరే॥21॥

సద్భావనిరతాశ్చాన్యే కేచిత్సంశయితే స్థితాః
దుఃఖాదన్యే సుఖాదన్యే ధ్యానమిత్యపరే స్థితాః॥22॥

యజ్ఞమిత్యపరే ధీరాః ప్రదానమితి చాపరే
సర్వమేకే ప్రశంసంతి న సర్వమితి చాపరే॥23॥

తపస్త్వన్యే ప్రశంసంతి స్వాధ్యాయమపరే జనాః
జ్ఞానం సంన్యాసమిత్యేకే స్వభావం భూతచింతకాః॥24॥

ఏవం వ్యుత్థాపితే ధర్మే బహుధా విప్రధావతి
నిశ్చయం నాధిగచ్ఛామః సంమూఢాః సురసత్తమ॥25॥

ఇదం శ్రేయ ఇదం శ్రేయ ఇత్యేవం ప్రస్థితో జనః
యో హి యస్మిన్రతో ధర్మే స తం పూజయతే సదా॥26॥

తత్ర నో విహతా ప్రజ్ఞా మనశ్చ బహులీకృతం
ఏతదాఖ్యాతుమిచ్ఛామః శ్రేయః కిమితి సత్తమ॥27॥

అతః పరం చ యద్గుహ్యం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి
సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోశ్చైవ సంబంధః కేన హేతునా॥28॥

ఏవముక్తః స తైర్విప్రైర్భగవాల్లోకభావనః
తేభ్యః శశంస ధర్మాత్మా యాథాతథ్యేన బుద్ధిమాన్॥29॥

—♦ అధ్యాయము 49 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

హంత వః సంప్రవక్ష్యామి యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః
సమస్తమిహ తచ్ఛ్రుత్వా సమ్యగేవావధార్యతాం॥1॥

అహింసా సర్వభూతానామేతత్కృత్యతమం మతం
ఏతత్పదమనుద్విగ్నం వరిష్ఠం ధర్మలక్షణం॥2॥

జ్ఞానం నిఃశ్రేయ ఇత్యాహుర్వృద్ధా నిశ్చయదర్శినః
తస్మాజ్జ్ఞానేన శుద్ధేన ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥3॥

హింసాపరాశ్చ యే లోకే యే చ నాస్తికవృత్తయః
లోభమోహసమాయుక్తాస్తే వై నిరయగామినః॥4॥

ఆశీర్యుక్తాని కర్మాణి కుర్వతే యే త్వతంద్రితాః
తేఽస్మిల్లోకే ప్రమోదంతే జాయమానాః పునః పునః॥5॥

కుర్వతే యే తు కర్మాణి శ్రద్దధానా విపశ్చితః
అనాశీర్యోగసంయుక్తాస్తే ధీరాః సాధుదర్శినః॥6॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోర్యథా
సంయోగో విప్రయోగశ్చ తన్నిబోధత సత్తమాః॥7॥

విషయో విషయిత్వం చ సంబంధోఽయమిహోచ్యతే
విషయీ పురుషో నిత్యం సత్త్వం చ విషయః స్మృతః॥8॥

వ్యాఖ్యాతం పూర్వకల్పేన మశకోదుంబరం యథా
భుజ్యమానం న జానీతే నిత్యం సత్త్వమచేతనం

యస్త్వేవ తు విజానీతే యో భుంక్తే యశ్చ భుజ్యతే॥9॥

అనిత్యం ద్వంద్వసంయుక్తం సత్త్వమాహుర్గుణాత్మకం
నిర్ద్వంద్వో నిష్కలో నిత్యః క్షేత్రజ్ఞో నిర్గుణాత్మకః॥10॥

సమః సంజ్ఞాగతస్త్వేవం యదా సర్వత్ర దృశ్యతే
ఉపభుంక్తే సదా సత్త్వమాపః పుష్కరపర్ణవత్॥11॥

సర్వైరపి గుణైర్విద్వాన్వ్యతిషక్తో న లిప్యతే
జలబిందుర్యథా లోలః పద్మినీపత్రసంస్థితః
ఏవమేవాప్యసంసక్తః పురుషః స్యాన్న సంశయః॥12॥

ద్రవ్యమాత్రమభూత్సత్త్వం పురుషస్యేతి నిశ్చయః
యథా ద్రవ్యం చ కర్తా చ సంయోగోఽప్యనయోస్తథా॥13॥

యథా ప్రదీపమాదాయ కశ్చిత్తమసి గచ్ఛతి
తథా సత్త్వప్రదీపేన గచ్ఛంతి పరమైషిణః॥14॥

యావద్ద్రవ్యగుణస్తావత్ప్రదీపః సంప్రకాశతే
క్షీణద్రవ్యగుణం జ్యోతిరంతర్ధానాయ గచ్ఛతి॥15॥

వ్యక్తః సత్త్వగుణస్త్వేవం పురుషోఽవ్యక్త ఇష్యతే
ఏతద్విప్రా విజానీత హంత భూయో బ్రవీమి వః॥16॥

సహస్రేణాపి దుర్మేధా న వృద్ధిమధిగచ్ఛతి
చతుర్థేనాప్యథాంశేన బుద్ధిమాన్సుఖమేధతే॥17॥

ఏవం ధర్మస్య విజ్ఞేయం సంసాధనముపాయతః
ఉపాయజ్ఞో హి మేధావీ సుఖమత్యంతమశ్నుతే॥18॥

యథాధ్వానమపాథేయః ప్రపన్నో మానవః క్వచిత్
క్లేశేన యాతి మహతా వినశ్యత్యంతరాపి వా॥19॥

తథా కర్మసు విజ్ఞేయం ఫలం భవతి వా న వా
పురుషస్యాత్మనిఃశ్రేయః శుభాశుభనిదర్శనం॥20॥

యథా చ దీర్ఘమధ్వానం పద్భ్యామేవ ప్రపద్యతే
అదృష్టపూర్వం సహసా తత్త్వదర్శనవర్జితః॥21॥

తమేవ చ యథాధ్వానం రథేనేహాశుగామినా
యాయాదశ్వప్రయుక్తేన తథా బుద్ధిమతాం గతిః॥22॥

ఉచ్చం పర్వతమారుహ్య నాన్వవేక్షేత భూగతం
రథేన రథినం పశ్యేత్క్లిశ్యమానమచేతనం॥23॥

యావద్రథపథస్తావద్రథేన స తు గచ్ఛతి
క్షీణే రథపథే ప్రాజ్ఞో రథముత్సృజ్య గచ్ఛతి॥24॥

ఏవం గచ్ఛతి మేధావీ తత్త్వయోగవిధానవిత్
సమాజ్ఞాయ మహాబుద్ధిరుత్తరాదుత్తరోత్తరం॥25॥

యథా మహార్ణవం ఘోరమప్లవః సంప్రగాహతే
బాహుభ్యామేవ సంమోహాద్వధం చర్చ్ఛత్యసంశయం॥26॥

నావా చాపి యథా ప్రాజ్ఞో విభాగజ్ఞస్తరిత్రయా
అక్లాంతః సలిలం గాహేత్క్షిప్రం సంతరతి ధ్రువం॥27॥

తీర్ణో గచ్ఛేత్పరం పారం నావముత్సృజ్య నిర్మమః
వ్యాఖ్యాతం పూర్వకల్పేన యథా రథిపదాతినౌ॥28॥

స్నేహాత్సంమోహమాపన్నో నావి దాశో యథా తథా
మమత్వేనాభిభూతః స తత్రైవ పరివర్తతే॥29॥

నావం న శక్యమారుహ్య స్థలే విపరివర్తితుం
తథైవ రథమారుహ్య నాప్సు చర్యా విధీయతే॥30॥

ఏవం కర్మ కృతం చిత్రం విషయస్థం పృథక్పృథక్
యథా కర్మ కృతం లోకే తథా తదుపపద్యతే॥31॥

యన్నైవ గంధినో రస్యం న రూపస్పర్శశబ్దవత్
మన్యంతే మునయో బుద్ధ్యా తత్ప్రధానం ప్రచక్షతే॥32॥

తత్ర ప్రధానమవ్యక్తమవ్యక్తస్య గుణో మహాన్
మహతః ప్రధానభూతస్య గుణోఽహంకార ఏవ చ॥33॥

అహంకారప్రధానస్య మహాభూతకృతో గుణః
పృథక్త్వేన హి భూతానాం విషయా వై గుణాః స్మృతాః॥34॥

బీజధర్మం యథావ్యక్తం తథైవ ప్రసవాత్మకం
బీజధర్మా మహానాత్మా ప్రసవశ్చేతి నః శ్రుతం॥35॥

బీజధర్మా త్వహంకారః ప్రసవశ్చ పునః పునః
బీజప్రసవధర్మాణి మహాభూతాని పంచ వై॥36॥

బీజధర్మిణ ఇత్యాహుః ప్రసవం చ న కుర్వతే
విశేషాః పంచభూతానాం తేషాం విత్తం విశేషణం॥37॥

తత్రైకగుణమాకాశం ద్విగుణో వాయురుచ్యతే
త్రిగుణం జ్యోతిరిత్యాహురాపశ్చాపి చతుర్గుణాః॥38॥

పృథ్వీ పంచగుణా జ్ఞేయా త్రసస్థావరసంకులా
సర్వభూతకరీ దేవీ శుభాశుభనిదర్శనా॥39॥

శబ్దః స్పర్శస్తథా రూపం రసో గంధశ్చ పంచమః
ఏతే పంచ గుణా భూమేర్విజ్ఞేయా ద్విజసత్తమాః॥40॥

పార్థివశ్చ సదా గంధో గంధశ్చ బహుధా స్మృతః
తస్య గంధస్య వక్ష్యామి విస్తరేణ బహూన్గుణాన్॥41॥

ఇష్టశ్చానిష్టగంధశ్చ మధురోఽమ్లః కటుస్తథా
నిర్హారీ సంహతః స్నిగ్ధో రూక్షో విశద ఏవ చ
ఏవం దశవిధో జ్ఞేయః పార్థివో గంధ ఇత్యుత॥42॥

శబ్దః స్పర్శస్తథా రూపం రసశ్చాపాం గుణాః స్మృతాః
రసజ్ఞానం తు వక్ష్యామి రసస్తు బహుధా స్మృతః॥43॥

మధురోఽమ్లః కటుస్తిక్తః కషాయో లవణస్తథా
ఏవం షడ్విధవిస్తారో రసో వారిమయః స్మృతః॥44॥

శబ్దః స్పర్శస్తథా రూపం త్రిగుణం జ్యోతిరుచ్యతే
జ్యోతిషశ్చ గుణో రూపం రూపం చ బహుధా స్మృతం॥45॥

శుక్లం కృష్ణం తథా రక్తం నీలం పీతారుణం తథా
హ్రస్వం దీర్ఘం తథా స్థూలం చతురస్రాణు వృత్తకం॥46॥

ఏవం ద్వాదశవిస్తారం తేజసో రూపముచ్యతే
విజ్ఞేయం బ్రాహ్మణైర్నిత్యం ధర్మజ్ఞైః సత్యవాదిభిః॥47॥

శబ్దస్పర్శౌ చ విజ్ఞేయౌ ద్విగుణో వాయురుచ్యతే
వాయోశ్చాపి గుణః స్పర్శః స్పర్శశ్చ బహుధా స్మృతః॥48॥

ఉష్ణః శీతః సుఖో దుఃఖః స్నిగ్ధో విశద ఏవ చ
కఠినశ్చిక్కణః శ్లక్ష్ణః పిచ్ఛిలో దారుణో మృదుః॥49॥

ఏవం ద్వాదశవిస్తారో వాయవ్యో గుణ ఉచ్యతే
విధివద్బ్రాహ్మణైః సిద్ధైర్ధర్మజ్ఞైస్తత్త్వదర్శిభిః॥50॥

తత్రైకగుణమాకాశం శబ్ద ఇత్యేవ చ స్మృతః
తస్య శబ్దస్య వక్ష్యామి విస్తరేణ బహూన్గుణాన్॥51॥

షడ్జర్షభౌ చ గాంధారో మధ్యమః పంచమస్తథా
అతః పరం తు విజ్ఞేయో నిషాదో ధైవతస్తథా॥52॥

ఇష్టోఽనిష్టశ్చ శబ్దస్తు సంహతః ప్రవిభాగవాన్
ఏవం బహువిధో జ్ఞేయః శబ్ద ఆకాశసంభవః॥53॥

ఆకాశముత్తమం భూతమహంకారస్తతః పరం
అహంకారాత్పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా తతః పరః॥54॥

తస్మాత్తు పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః
పరావరజ్ఞో భూతానాం యం ప్రాప్యానంత్యమశ్నుతే॥55॥

—♦ అధ్యాయము 50 ♦—

బ్రహ్మోవాచ

భూతానామథ పంచానాం యథైషామీశ్వరం మనః
నియమే చ విసర్గే చ భూతాత్మా మన ఏవ చ॥1॥

అధిష్ఠాతా మనో నిత్యం భూతానాం మహతాం తథా
బుద్ధిరైశ్వర్యమాచష్టే క్షేత్రజ్ఞః సర్వ ఉచ్యతే॥2॥

ఇంద్రియాణి మనో యుంక్తే సదశ్వానివ సారథిః
ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిం క్షేత్రజ్ఞో యుంజతే సదా॥3॥

మహాభూతసమాయుక్తం బుద్ధిసంయమనం రథం
తమారుహ్య స భూతాత్మా సమంతాత్పరిధావతి॥4॥

ఇంద్రియగ్రామసంయుక్తో మనఃసారథిరేవ చ
బుద్ధిసంయమనో నిత్యం మహాన్బ్రహ్మమయో రథః॥5॥

ఏవం యో వేత్తి విద్వాన్వై సదా బ్రహ్మమయం రథం
స ధీరః సర్వలోకేషు న మోహమధిగచ్ఛతి॥6॥

అవ్యక్తాది విశేషాంతం త్రసస్థావరసంకులం
చంద్రసూర్యప్రభాలోకం గ్రహనక్షత్రమండితం॥7॥

నదీపర్వతజాలైశ్చ సర్వతః పరిభూషితం
వివిధాభిస్తథాద్భిశ్చ సతతం సమలంకృతం॥8॥

ఆజీవః సర్వభూతానాం సర్వప్రాణభృతాం గతిః
ఏతద్బ్రహ్మవనం నిత్యం యస్మింశ్చరతి క్షేత్రవిత్॥9॥

లోకేఽస్మిన్యాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
తాన్యేవాగ్రే ప్రలీయంతే పశ్చాద్భూతకృతా గుణాః
గుణేభ్యః పంచభూతాని ఏష భూతసముచ్ఛ్రయః॥10॥

దేవా మనుష్యా గంధర్వాః పిశాచాసురరాక్షసాః
సర్వే స్వభావతః సృష్టా న క్రియాభ్యో న కారణాత్॥11॥

ఏతే విశ్వకృతో విప్రా జాయంతే హ పునః పునః
తేభ్యః ప్రసూతాస్తేష్వేవ మహాభూతేషు పంచసు
ప్రలీయంతే యథాకాలమూర్మయః సాగరే యథా॥12॥

విశ్వసృగ్భ్యస్తు భూతేభ్యో మహాభూతాని గచ్ఛతి
భూతేభ్యశ్చాపి పంచభ్యో ముక్తో గచ్ఛేత్ప్రజాపతిం॥13॥

ప్రజాపతిరిదం సర్వం తపసైవాసృజత్ప్రభుః
తథైవ వేదానృషయస్తపసా ప్రతిపేదిరే॥14॥

తపసశ్చానుపూర్వ్యేణ ఫలమూలాశినస్తథా
త్రైలోక్యం తపసా సిద్ధాః పశ్యంతీహ సమాహితాః॥15॥

ఓషధాన్యగదాదీనీ నానావిద్యాశ్చ సర్వశః
తపసైవ ప్రసిధ్యంతి తపోమూలం హి సాధనం॥16॥

యద్దురాపం దురామ్నాయం దురాధర్షం దురన్వయం
తత్సర్వం తపసా సాధ్యం తపో హి దురతిక్రమం॥17॥

సురాపో బ్రహ్మహా స్తేయీ భ్రూణహా గురుతల్పగః
తపసైవ సుతప్తేన ముచ్యంతే కిల్బిషాత్తతః॥18॥

మనుష్యాః పితరో దేవాః పశవో మృగపక్షిణః
యాని చాన్యాని భూతాని త్రసాని స్థావరాణి చ॥19॥

తపఃపరాయణా నిత్యం సిధ్యంతే తపసా సదా
తథైవ తపసా దేవా మహాభాగా దివం గతాః॥20॥

ఆశీర్యుక్తాని కర్మాణి కుర్వతే యే త్వతంద్రితాః
అహంకారసమాయుక్తాస్తే సకాశే ప్రజాపతేః॥21॥

ధ్యానయోగేన శుద్ధేన నిర్మమా నిరహంకృతాః
ప్రాప్నువంతి మహాత్మానో మహాంతం లోకముత్తమం॥22॥

ధ్యానయోగాదుపాగమ్య ప్రసన్నమతయః సదా
సుఖోపచయమవ్యక్తం ప్రవిశంత్యాత్మవత్తయా॥23॥

ధ్యానయోగాదుపాగమ్య నిర్మమా నిరహంకృతాః
అవ్యక్తం ప్రవిశంతీహ మహాంతం లోకముత్తమం॥24॥

అవ్యక్తాదేవ సంభూతః సమయజ్ఞో గతః పునః
తమోరజోభ్యాం నిర్ముక్తః సత్త్వమాస్థాయ కేవలం॥25॥

విముక్తః సర్వపాపేభ్యః సర్వం త్యజతి నిష్కలః
క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తం విద్యాద్యస్తం వేద స వేదవిత్॥26॥

చిత్తం చిత్తాదుపాగమ్య మునిరాసీత సంయతః
యచ్చిత్తస్తన్మనా భూత్వా గుహ్యమేతత్సనాతనం॥27॥

అవ్యక్తాది విశేషాంతమవిద్యాలక్షణం స్మృతం
నిబోధత యథా హీదం గుణైర్లక్షణమిత్యుత॥28॥

ద్వ్యక్షరస్తు భవేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ శాశ్వతం
మమేతి చ భవేన్మృత్యుర్న మమేతి చ శాశ్వతం॥29॥

కర్మ కేచిత్ప్రశంసంతి మందబుద్ధితరా నరాః
యే తు బుద్ధా మహాత్మానో న ప్రశంసంతి కర్మ తే॥30॥

కర్మణా జాయతే జంతుర్మూర్తిమాన్షోడశాత్మకః
పురుషం సృజతేఽవిద్యా అగ్రాహ్యమమృతాశినం॥31॥

తస్మాత్కర్మసు నిఃస్నేహా యే కేచిత్పారదర్శినః
విద్యామయోఽయం పురుషో న తు కర్మమయః స్మృతః॥32॥

అపూర్వమమృతం నిత్యం య ఏనమవిచారిణం
య ఏనం విందతేఽఽత్మానమగ్రాహ్యమమృతాశినం

అగ్రాహ్యోఽమృతో భవతి య ఏభిః కారణైర్ధ్రువః॥33॥

అపోహ్య సర్వసంకల్పాన్సంయమ్యాత్మానమాత్మని
స తద్బ్రహ్మ శుభం వేత్తి యస్మాద్భూయో న విద్యతే॥34॥

ప్రసాదేనైవ సత్త్వస్య ప్రసాదం సమవాప్నుయాత్
లక్షణం హి ప్రసాదస్య యథా స్యాత్స్వప్నదర్శనం॥35॥

గతిరేషా తు ముక్తానాం యే జ్ఞానపరినిష్ఠితాః
ప్రవృత్తయశ్చ యాః సర్వాః పశ్యంతి పరిణామజాః॥36॥

ఏషా గతిరసక్తానామేష ధర్మః సనాతనః
ఏషా జ్ఞానవతాం ప్రాప్తిరేతద్వృత్తమనిందితం॥37॥

సమేన సర్వభూతేషు నిఃస్పృహేణ నిరాశిషా
శక్యా గతిరియం గంతుం సర్వత్ర సమదర్శినా॥38॥

ఏతద్వః సర్వమాఖ్యాతం మయా విప్రర్షిసత్తమాః
ఏవమాచరత క్షిప్రం తతః సిద్ధిమవాప్స్యథ॥39॥

గురురువాచ

ఇత్యుక్తాస్తే తు మునయో బ్రహ్మణా గురుణా తథా
కృతవంతో మహాత్మానస్తతో లోకానవాప్నువన్॥40॥

త్వమప్యేతన్మహాభాగ యథోక్తం బ్రహ్మణో వచః
సమ్యగాచర శుద్ధాత్మంస్తతః సిద్ధిమవాప్స్యసి॥41॥

వాసుదేవ ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా శిష్యో గురుణా ధర్మముత్తమం
చకార సర్వం కౌంతేయ తతో మోక్షమవాప్తవాన్॥42॥

కృతకృత్యశ్చ స తదా శిష్యః కురుకులోద్వహ
తత్పదం సమనుప్రాప్తో యత్ర గత్వా న శోచతి॥43॥

అర్జున ఉవాచ

కో న్వసౌ బ్రాహ్మణః కృష్ణ కశ్చ శిష్యో జనార్దన
శ్రోతవ్యం చేన్మయైతద్వై తత్త్వమాచక్ష్వ మే విభో॥44॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అహం గురుర్మహాబాహో మనః శిష్యం చ విద్ధి మే
త్వత్ప్రీత్యా గుహ్యమేతచ్చ కథితం మే ధనంజయ॥45॥

మయి చేదస్తి తే ప్రీతిర్నిత్యం కురుకులోద్వహ
అధ్యాత్మమేతచ్ఛ్రుత్వా త్వం సమ్యగాచర సువ్రత॥46॥

తతస్త్వం సమ్యగాచీర్ణే ధర్మేఽస్మిన్కురునందన
సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా మోక్షం ప్రాప్స్యసి కేవలం॥47॥

పూర్వమప్యేతదేవోక్తం యుద్ధకాల ఉపస్థితే
మయా తవ మహాబాహో తస్మాదత్ర మనః కురు॥48॥

మయా తు భరతశ్రేష్ఠ చిరదృష్టః పితా విభో
తమహం ద్రష్టుమిచ్ఛామి సంమతే తవ ఫల్గున ॥49॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తవచనం కృష్ణం ప్రత్యువాచ ధనంజయః
గచ్ఛావో నగరం కృష్ణ గజసాహ్వయమద్య వై ॥50॥

సమేత్య తత్ర రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
సమనుజ్ఞాప్య దుర్ధర్షం స్వాం పురీం యాతుమర్హసి ॥51॥

—♦ అధ్యాయము 51 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽభ్యచోదయత్కృష్ణో యుజ్యతామితి దారుకం
ముహూర్తాదివ చాచష్ట యుక్తమిత్యేవ దారుకః ॥1॥

తథైవ చానుయాత్రాణి చోదయామాస పాండవః
సజ్జయధ్వం ప్రయాస్యామో నగరం గజసాహ్వయం ॥2॥

ఇత్యుక్తాః సైనికాస్తే తు సజ్జీభూతా విశాం పతే
ఆచఖ్యుః సజ్జమిత్యేవ పార్థాయామితతేజసే ॥3॥

తతస్తౌ రథమాస్థాయ ప్రయాతౌ కృష్ణపాండవౌ
వికుర్వాణౌ కథాశ్చిత్రాః ప్రీయమాణౌ విశాం పతే ॥4॥

రథస్థం తు మహాతేజా వాసుదేవం ధనంజయః
పునరేవాబ్రవీద్వాక్యమిదం భరతసత్తమ ॥5॥

త్వత్ప్రసాదాజ్జయః ప్రాప్తో రాజ్ఞా వృష్ణికులోద్వహ
నిహతాః శత్రవశ్చాపి ప్రాప్తం రాజ్యమకంటకం ॥6॥

నాథవంతశ్చ భవతా పాండవా మధుసూదన
భవంతం ప్లవమాసాద్య తీర్ణాః స్మ కురుసాగరం ॥7॥

విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు విశ్వాత్మన్విశ్వసంభవ
యథాహం త్వా విజానామి యథా చాహం భవన్మనాః ॥8॥

త్వత్తేజఃసంభవో నిత్యం హుతాశో మధుసూదన
రతిః క్రీడామయీ తుభ్యం మాయా తే రోదసీ విభో ॥9॥

త్వయి సర్వమిదం విశ్వం యదిదం స్థాణుజంగమం
త్వం హి సర్వం వికురుషే భూతగ్రామం సనాతనం ॥10॥

పృథివీం చాంతరిక్షం చ తథా స్థావరజంగమం
హసితం తేఽమలా జ్యోత్స్నా ఋతవశ్చేంద్రియాన్వయాః ॥11॥

ప్రాణో వాయుః సతతగః క్రోధో మృత్యుః సనాతనః
ప్రసాదే చాపి పద్మా శ్రీర్నిత్యం త్వయి మహామతే ॥12॥

రతిస్తుష్టిర్ధృతిః క్షాంతిస్త్వయి చేదం చరాచరం
త్వమేవేహ యుగాంతేషు నిధనం ప్రోచ్యసేఽనఘ ॥13॥

సుదీర్ఘేణాపి కాలేన న తే శక్యా గుణా మయా
ఆత్మా చ పరమో వక్తుం నమస్తే నలినేక్షణ ॥14॥

విదితో మేఽసి దుర్ధర్ష నారదాద్దేవలాత్తథా
కృష్ణద్వైపాయనాచ్చైవ తథా కురుపితామహాత్ ॥15॥

త్వయి సర్వం సమాసక్తం త్వమేవైకో జనేశ్వరః
యచ్చానుగ్రహసంయుక్తమేతదుక్తం త్వయానఘ ॥16॥

ఏతత్సర్వమహం సమ్యగాచరిష్యే జనార్దన
ఇదం చాద్భుతమత్యర్థం కృతమస్మత్ప్రియేప్సయా ॥17॥

యత్పాపో నిహతః సంఖ్యే కౌరవ్యో ధృతరాష్ట్రజః
త్వయా దగ్ధం హి తత్సైన్యం మయా విజితమాహవే ॥18॥

భవతా తత్కృతం కర్మ యేనావాప్తో జయో మయా
దుర్యోధనస్య సంగ్రామే తవ బుద్ధిపరాక్రమైః॥19॥

కర్ణస్య చ వధోపాయో యథావత్సంప్రదర్శితః
సైంధవస్య చ పాపస్య భూరిశ్రవస ఏవ చ॥20॥

అహం చ ప్రీయమాణేన త్వయా దేవకినందన
యదుక్తస్తత్కరిష్యామి న హి మేఽత్ర విచారణా॥21॥

రాజానం చ సమాసాద్య ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
చోదయిష్యామి ధర్మజ్ఞ గమనార్థం తవానఘ॥22॥

రుచితం హి మమైతత్తే ద్వారకాగమనం ప్రభో
అచిరాచ్చైవ దృష్ట్వా త్వం మాతులం మధుసూదన
బలదేవం చ దుర్ధర్షం తథాన్యాన్వృష్ణిపుంగవాన్॥23॥

ఏవం సంభాషమాణౌ తౌ ప్రాప్తౌ వారణసాహ్వయం
తథా వివిశతుశ్చోభౌ సంప్రహృష్టనరాకులం॥24॥

తౌ గత్వా ధృతరాష్ట్రస్య గృహం శక్రగృహోపమం
దదృశాతే మహారాజ ధృతరాష్ట్రం జనేశ్వరం॥25॥

విదురం చ మహాబుద్ధిం రాజానం చ యుధిష్ఠిరం
భీమసేనం చ దుర్ధర్షం మాద్రీపుత్రౌ చ పాండవౌ
ధృతరాష్ట్రముపాసీనం యుయుత్సుం చాపరాజితం॥26॥

గాంధారీం చ మహాప్రాజ్ఞాం పృథాం కృష్ణాం చ భామినీం
సుభద్రాద్యాశ్చ తాః సర్వా భరతానాం స్త్రియస్తథా
దదృశాతే స్థితాః సర్వా గాంధారీం పరివార్య వై॥27॥

తతః సమేత్య రాజానం ధృతరాష్ట్రమరిందమౌ
నివేద్య నామధేయే స్వే తస్య పాదావగృహ్ణతాం॥28॥

గాంధార్యాశ్చ పృథాయాశ్చ ధర్మరాజ్ఞస్తథైవ చ
భీమస్య చ మహాత్మానౌ తథా పాదావగృహ్ణతాం॥29॥

క్షత్తారం చాపి సంపూజ్య పృష్ట్వా కుశలమవ్యయం
తైః సార్ధం నృపతిం వృద్ధం తతస్తం పర్యుపాసతాం॥30॥

తతో నిశి మహారాజ ధృతరాష్ట్రః కురూద్వహాన్
జనార్దనం చ మేధావీ వ్యసర్జయత వై గృహాన్॥31॥

తేఽనుజ్ఞాతా నృపతినా యయుః స్వం స్వం నివేశనం
ధనంజయగృహానేవ యయౌ కృష్ణస్తు వీర్యవాన్॥32॥

తత్రార్చితో యథాన్యాయం సర్వకామైరుపస్థితః
కృష్ణః సుష్వాప మేధావీ ధనంజయసహాయవాన్॥33॥

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం కృతపూర్వాహ్ణికక్రియౌ
ధర్మరాజస్య భవనం జగ్మతుః పరమార్చితౌ
యత్రాస్తే స సహామాత్యో ధర్మరాజో మహామనాః॥34॥

తతస్తౌ తత్ప్రవిశ్యాథ దదృశాతే మహాబలౌ
ధర్మరాజానమాసీనం దేవరాజమివాశ్వినౌ॥35॥

తౌ సమాసాద్య రాజానం వార్ష్ణేయకురుపుంగవౌ
నిషీదతురనుజ్ఞాతౌ ప్రీయమాణేన తేన వై॥36॥

తతః స రాజా మేధావీ వివక్షూ ప్రేక్ష్య తావుభౌ
ప్రోవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వచనం రాజసత్తమః॥37॥

వివక్షూ హి యువాం మన్యే వీరౌ యదుకురూద్వహౌ
బ్రూత కర్తాస్మి సర్వం వాం న చిరాన్మా విచార్యతాం॥38॥

ఇత్యుక్తే ఫల్గునస్తత్ర ధర్మరాజానమబ్రవీత్
వినీతవదుపాగమ్య వాక్యం వాక్యవిశారదః॥39॥

అయం చిరోషితో రాజన్వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
భవంతం సమనుజ్ఞాప్య పితరం ద్రష్టుమిచ్ఛతి॥40॥

స గచ్ఛేదభ్యనుజ్ఞాతో భవతా యది మన్యసే
ఆనర్తనగరీం వీరస్తదనుజ్ఞాతుమర్హసి॥41॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పుండరీకాక్ష భద్రం తే గచ్ఛ త్వం మధుసూదన
పురీం ద్వారవతీమద్య ద్రష్టుం శూరసుతం ప్రభుం॥42॥

రోచతే మే మహాబాహో గమనం తవ కేశవ
మాతులశ్చిరదృష్టో మే త్వయా దేవీ చ దేవకీ॥43॥

మాతులం వసుదేవం త్వం బలదేవం చ మాధవ
పూజయేథా మహాప్రాజ్ఞ మద్వాక్యేన యథార్హతః॥44॥

స్మరేథాశ్చాపి మాం నిత్యం భీమం చ బలినాం వరం
ఫల్గునం నకులం చైవ సహదేవం చ మాధవ॥45॥

ఆనర్తానవలోక్య త్వం పితరం చ మహాభుజ
వృష్ణీంశ్చ పునరాగచ్ఛేర్హయమేధే మమానఘ॥46॥

స గచ్ఛ రత్నాన్యాదాయ వివిధాని వసూని చ
యచ్చాప్యన్యన్మనోజ్ఞం తే తదప్యాదత్స్వ సాత్వత॥47॥

ఇయం హి వసుధా సర్వా ప్రసాదాత్తవ మాధవ
అస్మానుపగతా వీర నిహతాశ్చాపి శత్రవః॥48॥

ఏవం బ్రువతి కౌరవ్యే ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
వాసుదేవో వరః పుంసామిదం వచనమబ్రవీత్॥49॥

తవైవ రత్నాని ధనం చ కేవల;ద్ధరా చ కృత్స్నా తు మహాభుజాద్య వై
యదస్తి చాన్యద్ద్రవిణం గృహేషు మే; త్వమేవ తస్యేశ్వర నిత్యమీశ్వరః॥50॥

తథేత్యథోక్తః ప్రతిపూజితస్తదా; గదాగ్రజో ధర్మసుతేన వీర్యవాన్
పితృష్వసామభ్యవదద్యథావిధి; సంపూజితశ్చాప్యగమత్ప్రదక్షిణం॥51॥

తయా స సమ్యక్ప్రతినందితస్తదా; తథైవ సర్వైర్విదురాదిభిస్తతః
వినిర్యయౌ నాగపురాద్గదాగ్రజో; రథేన దివ్యేన చతుర్యుజా హరిః॥52॥

రథం సుభద్రామధిరోప్య భామినీం; యుధిష్ఠిరస్యానుమతే జనార్దనః
పితృష్వసాయాశ్చ తథా మహాభుజో; వినిర్యయౌ పౌరజనాభిసంవృతః॥53॥

తమన్వగాద్వానరవర్యకేతనః; ససాత్యకిర్మాద్రవతీసుతావపి
అగాధబుద్ధిర్విదురశ్చ మాధవం; స్వయం చ భీమో గజరాజవిక్రమః॥54॥

నివర్తయిత్వా కురురాష్ట్రవర్ధనాం;స్తతః స సర్వాన్విదురం చ వీర్యవాన్
జనార్దనో దారుకమాహ సత్వరః; ప్రచోదయాశ్వానితి సాత్యకిస్తదా॥55॥

తతో యయౌ శత్రుగణప్రమర్దనః; శినిప్రవీరానుగతో జనార్దనః
యథా నిహత్యారిగణాఞ్శతక్రతు;ర్దివం తథానర్తపురీం ప్రతాపవాన్॥56॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా ప్రయాంతం వార్ష్ణేయం ద్వారకాం భరతర్షభాః
పరిష్వజ్య న్యవర్తంత సానుయాత్రాః పరంతపాః॥1॥

పునః పునశ్చ వార్ష్ణేయం పర్యష్వజత ఫల్గునః
ఆ చక్షుర్విషయాచ్చైనం దదర్శ చ పునః పునః॥2॥

కృచ్ఛ్రేణైవ చ తాం పార్థో గోవిందే వినివేశితాం
సంజహార తదా దృష్టిం కృష్ణశ్చాప్యపరాజితః॥3॥

తస్య ప్రయాణే యాన్యాసన్నిమిత్తాని మహాత్మనః
బహూన్యద్భుతరూపాణి తాని మే గదతః శృణు॥4॥

వాయుర్వేగేన మహతా రథస్య పురతో వవౌ
కుర్వన్నిఃశర్కరం మార్గం విరజస్కమకంటకం॥5॥

వవర్ష వాసవశ్చాపి తోయం శుచి సుగంధి చ
దివ్యాని చైవ పుష్పాణి పురతః శార్ఙ్గధన్వనః॥6॥

స ప్రయాతో మహాబాహుః సమేషు మరుధన్వసు
దదర్శాథ మునిశ్రేష్ఠముత్తంకమమితౌజసం॥7॥

స తం సంపూజ్య తేజస్వీ మునిం పృథులలోచనః
పూజితస్తేన చ తదా పర్యపృచ్ఛదనామయం॥8॥

స పృష్టః కుశలం తేన సంపూజ్య మధుసూదనం
ఉత్తంకో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠస్తతః పప్రచ్ఛ మాధవం॥9॥

కచ్చిచ్ఛౌరే త్వయా గత్వా కురుపాండవసద్మ తత్
కృతం సౌభ్రాత్రమచలం తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥10॥

అభిసంధాయ తాన్వీరానుపావృత్తోఽసి కేశవ
సంబంధినః సుదయితాన్సతతం వృష్ణిపుంగవ॥11॥

కచ్చిత్పాండుసుతాః పంచ ధృతరాష్ట్రస్య చాత్మజాః
లోకేషు విహరిష్యంతి త్వయా సహ పరంతప॥12॥

స్వరాష్ట్రేషు చ రాజానః కచ్చిత్ప్రాప్స్యంతి వై సుఖం
కౌరవేషు ప్రశాంతేషు త్వయా నాథేన మాధవ॥13॥

యా మే సంభావనా తాత త్వయి నిత్యమవర్తత
అపి సా సఫలా కృష్ణ కృతా తే భరతాన్ప్రతి॥14॥

వాసుదేవ ఉవాచ

కృతో యత్నో మయా బ్రహ్మన్సౌభ్రాత్రే కౌరవాన్ప్రతి
న చాశక్యంత సంధాతుం తేఽధర్మరుచయో మయా॥15॥

తతస్తే నిధనం ప్రాప్తాః సర్వే ససుతబాంధవాః
న దిష్టమభ్యతిక్రాంతుం శక్యం బుద్ధ్యా బలేన వా
మహర్షే విదితం నూనం సర్వమేతత్తవానఘ॥16॥

తేఽత్యక్రామన్మతిం మహ్యం భీష్మస్య విదురస్య చ
తతో యమక్షయం జగ్ముః సమాసాద్యేతరేతరం॥17॥

పంచ వై పాండవాః శిష్టా హతమిత్రా హతాత్మజాః
ధార్తరాష్ట్రాశ్చ నిహతాః సర్వే ససుతబాంధవాః॥18॥

ఇత్యుక్తవచనే కృష్ణే భృశం క్రోధసమన్వితః
ఉత్తంకః ప్రత్యువాచైనం రోషాదుత్ఫాల్య లోచనే॥19॥

యస్మాచ్ఛక్తేన తే కృష్ణ న త్రాతాః కురుపాండవాః
సంబంధినః ప్రియాస్తస్మాచ్ఛప్స్యేఽహం త్వామసంశయం॥20॥

న చ తే ప్రసభం యస్మాత్తే నిగృహ్య నివర్తితాః
తస్మాన్మన్యుపరీతస్త్వాం శప్స్యామి మధుసూదన॥21॥

త్వయా హి శక్తేన సతా మిథ్యాచారేణ మాధవ
ఉపచీర్ణాః కురుశ్రేష్ఠా యస్త్వేతాన్సముపేక్షథాః॥22॥

వాసుదేవ ఉవాచ

శృణు మే విస్తరేణేదం యద్వక్ష్యే భృగునందన
గృహాణానునయం చాపి తపస్వీ హ్యసి భార్గవ॥23॥

శ్రుత్వా త్వమేతదధ్యాత్మం ముంచేథాః శాపమద్య వై
న చ మాం తపసాల్పేన శక్తోఽభిభవితుం పుమాన్॥24॥

న చ తే తపసో నాశమిచ్ఛామి జపతాం వర
తపస్తే సుమహద్దీప్తం గురవశ్చాపి తోషితాః॥25॥

కౌమారం బ్రహ్మచర్యం తే జానామి ద్విజసత్తమ
దుఃఖార్జితస్య తపసస్తస్మాన్నేచ్ఛామి తే వ్యయం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 53 ♦—

ఉత్తంక ఉవాచ

బ్రూహి కేశవ తత్త్వేన త్వమధ్యాత్మమనిందితం
శ్రుత్వా శ్రేయోఽభిధాస్యామి శాపం వా తే జనార్దన॥1॥

వాసుదేవ ఉవాచ

తమో రజశ్చ సత్త్వం చ విద్ధి భావాన్మదాశ్రయాన్
తథా రుద్రాన్వసూంశ్చాపి విద్ధి మత్ప్రభవాంద్విజ॥2॥

మయి సర్వాణి భూతాని సర్వభూతేషు చాప్యహం
స్థిత ఇత్యభిజానీహి మా తేఽభూదత్ర సంశయః॥3॥

తథా దైత్యగణాన్సర్వాన్యక్షరాక్షసపన్నగాన్
గంధర్వాప్సరసశ్చైవ విద్ధి మత్ప్రభవాంద్విజ॥4॥

సదసచ్చైవ యత్ప్రాహురవ్యక్తం వ్యక్తమేవ చ
అక్షరం చ క్షరం చైవ సర్వమేతన్మదాత్మకం॥5॥

యే చాశ్రమేషు వై ధర్మాశ్చతుర్షు విహితా మునే
దైవాని చైవ కర్మాణి విద్ధి సర్వం మదాత్మకం॥6॥

అసచ్చ సదసచ్చైవ యద్విశ్వం సదసతః పరం
తతః పరం నాస్తి చైవ దేవదేవాత్సనాతనాత్॥7॥

ఓంకారప్రభవాన్వేదాన్విద్ధి మాం త్వం భృగూద్వహ
యూపం సోమం తథైవేహ త్రిదశాప్యాయనం మఖే॥8॥

హోతారమపి హవ్యం చ విద్ధి మాం భృగునందన
అధ్వర్యుః కల్పకశ్చాపి హవిః పరమసంస్కృతం॥9॥

ఉద్గాతా చాపి మాం స్తౌతి గీతఘోషైర్మహాధ్వరే
ప్రాయశ్చిత్తేషు మాం బ్రహ్మఞ్శాంతిమంగలవాచకాః
స్తువంతి విశ్వకర్మాణం సతతం ద్విజసత్తమాః॥10॥

విద్ధి మహ్యం సుతం ధర్మమగ్రజం ద్విజసత్తమ
మానసం దయితం విప్ర సర్వభూతదయాత్మకం॥11॥

తత్రాహం వర్తమానైశ్చ నివృత్తైశ్చైవ మానవైః
బహ్వీః సంసరమాణో వై యోనీర్హి ద్విజసత్తమ॥12॥

ధర్మసంరక్షణార్థాయ ధర్మసంస్థాపనాయ చ
తైస్తైర్వేషైశ్చ రూపైశ్చ త్రిషు లోకేషు భార్గవ॥13॥

అహం విష్ణురహం బ్రహ్మా శక్రోఽథ ప్రభవాప్యయః
భూతగ్రామస్య సర్వస్య స్రష్టా సంహార ఏవ చ॥14॥

అధర్మే వర్తమానానాం సర్వేషామహమప్యుత
ధర్మస్య సేతుం బధ్నామి చలితే చలితే యుగే
తాస్తా యోనీః ప్రవిశ్యాహం ప్రజానాం హితకామ్యయా॥15॥

యదా త్వహం దేవయోనౌ వర్తామి భృగునందన
తదాహం దేవవత్సర్వమాచరామి న సంశయః॥16॥

యదా గంధర్వయోనౌ తు వర్తామి భృగునందన
తదా గంధర్వవచ్చేష్టాః సర్వాశ్చేష్టామి భార్గవ॥17॥

నాగయోనౌ యదా చైవ తదా వర్తామి నాగవత్
యక్షరాక్షసయోనీశ్చ యథావద్విచరామ్యహం॥18॥

మానుష్యే వర్తమానే తు కృపణం యాచితా మయా
న చ తే జాతసంమోహా వచో గృహ్ణంతి మే హితం॥19॥

భయం చ మహదుద్దిశ్య త్రాసితాః కురవో మయా
క్రుద్ధేవ భూత్వా చ పునర్యథావదనుదర్శితాః॥20॥

తేఽధర్మేణేహ సంయుక్తాః పరీతాః కాలధర్మణా
ధర్మేణ నిహతా యుద్ధే గతాః స్వర్గం న సంశయః॥21॥

లోకేషు పాండవాశ్చైవ గతాః ఖ్యాతిం ద్విజోత్తమ
ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥22॥

—♦ అధ్యాయము 54 ♦—

ఉత్తంక ఉవాచ

అభిజానామి జగతః కర్తారం త్వాం జనార్దన
నూనం భవత్ప్రసాదోఽయమితి మే నాస్తి సంశయః॥1॥

చిత్తం చ సుప్రసన్నం మే త్వద్భావగతమచ్యుత
వినివృత్తశ్చ మే కోప ఇతి విద్ధి పరంతప॥2॥

యది త్వనుగ్రహం కంచిత్త్వత్తోఽర్హోఽహం జనార్దన
ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం తన్నిదర్శయ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స తస్మై ప్రీతాత్మా దర్శయామాస తద్వపుః
శాశ్వతం వైష్ణవం ధీమాందదృశే యద్ధనంజయః॥4॥

స దదర్శ మహాత్మానం విశ్వరూపం మహాభుజం
విస్మయం చ యయౌ విప్రస్తద్దృష్ట్వా రూపమైశ్వరం॥5॥

ఉత్తంక ఉవాచ

విశ్వకర్మన్నమస్తేఽస్తు యస్య తే రూపమీదృశం
పద్భ్యాం తే పృథివీ వ్యాప్తా శిరసా చావృతం నభః॥6॥

ద్యావాపృథివ్యోర్యన్మధ్యం జఠరేణ తదావృతం
భుజాభ్యామావృతాశ్చాశాస్త్వమిదం సర్వమచ్యుత॥7॥

సంహరస్వ పునర్దేవ రూపమక్షయ్యముత్తమం
పునస్త్వాం స్వేన రూపేణ ద్రష్టుమిచ్ఛామి శాశ్వతం॥8॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తమువాచ ప్రసన్నాత్మా గోవిందో జనమేజయ
వరం వృణీష్వేతి తదా తముత్తంకోఽబ్రవీదిదం॥9॥

పర్యాప్త ఏష ఏవాద్య వరస్త్వత్తో మహాద్యుతే
యత్తే రూపమిదం కృష్ణ పశ్యామి ప్రభవాప్యయం॥10॥

తమబ్రవీత్పునః కృష్ణో మా త్వమత్ర విచారయ
అవశ్యమేతత్కర్తవ్యమమోఘం దర్శనం మమ॥11॥

ఉత్తంక ఉవాచ

అవశ్యకరణీయం వై యద్యేతన్మన్యసే విభో
తోయమిచ్ఛామి యత్రేష్టం మరుష్వేతద్ధి దుర్లభం॥12॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంహృత్య తత్తేజః ప్రోవాచోత్తంకమీశ్వరః
ఏష్టవ్యే సతి చింత్యోఽహమిత్యుక్త్వా ద్వారకాం యయౌ॥13॥

తతః కదాచిద్భగవానుత్తంకస్తోయకాంక్షయా
తృషితః పరిచక్రామ మరౌ సస్మార చాచ్యుతం॥14॥

తతో దిగ్వాససం ధీమాన్మాతంగం మలపంకినం
అపశ్యత మరౌ తస్మిఞ్శ్వయూథపరివారితం॥15॥

భీషణం బద్ధనిస్త్రింశం బాణకార్ముకధారిణం
తస్యాధః స్రోతసోఽపశ్యద్వారి భూరి ద్విజోత్తమః॥16॥

స్మరన్నేవ చ తం ప్రాహ మాతంగః ప్రహసన్నివ
ఏహ్యుత్తంక ప్రతీచ్ఛస్వ మత్తో వారి భృగూద్వహ
కృపా హి మే సుమహతీ త్వాం దృష్ట్వా తృట్సమాహతం॥17॥

ఇత్యుక్తస్తేన స మునిస్తత్తోయం నాభ్యనందత
చిక్షేప చ స తం ధీమాన్వాగ్భిరుగ్రాభిరచ్యుతం॥18॥

పునః పునశ్చ మాతంగః పిబస్వేతి తమబ్రవీత్
న చాపిబత్స సక్రోధః క్షుభితేనాంతరాత్మనా॥19॥

స తథా నిశ్చయాత్తేన ప్రత్యాఖ్యాతో మహాత్మనా
శ్వభిః సహ మహారాజ తత్రైవాంతరధీయత॥20॥

ఉత్తంకస్తం తథా దృష్ట్వా తతో వ్రీడితమానసః
మేనే ప్రలబ్ధమాత్మానం కృష్ణేనామిత్రఘాతినా॥21॥

అథ తేనైవ మార్గేణ శంఖచక్రగదాధరః
ఆజగామ మహాబాహురుత్తంకశ్చైనమబ్రవీత్॥22॥

న యుక్తం తాదృశం దాతుం త్వయా పురుషసత్తమ
సలిలం విప్రముఖ్యేభ్యో మాతంగస్రోతసా విభో॥23॥

ఇత్యుక్తవచనం ధీమాన్మహాబుద్ధిర్జనార్దనః
ఉత్తంకం శ్లక్ష్ణయా వాచా సాంత్వయన్నిదమబ్రవీత్॥24॥

యాదృశేనేహ రూపేణ యోగ్యం దాతుం వృతేన వై
తాదృశం ఖలు మే దత్తం త్వం తు తన్నావబుధ్యసే॥25॥

మయా త్వదర్థముక్తో హి వజ్రపాణిః పురందరః
ఉత్తంకాయామృతం దేహి తోయరూపమితి ప్రభుః॥26॥

స మామువాచ దేవేంద్రో న మర్త్యోఽమర్త్యతాం వ్రజేత్
అన్యమస్మై వరం దేహీత్యసకృద్భృగునందన॥27॥

అమృతం దేయమిత్యేవ మయోక్తః స శచీపతిః
స మాం ప్రసాద్య దేవేంద్రః పునరేవేదమబ్రవీత్॥28॥

యది దేయమవశ్యం వై మాతంగోఽహం మహాద్యుతే
భూత్వామృతం ప్రదాస్యామి భార్గవాయ మహాత్మనే॥29॥

యద్యేవం ప్రతిగృహ్ణాతి భార్గవోఽమృతమద్య వై
ప్రదాతుమేష గచ్ఛామి భార్గవాయామృతం ప్రభో
ప్రత్యాఖ్యాతస్త్వహం తేన న దద్యామితి భార్గవ॥30॥

స తథా సమయం కృత్వా తేన రూపేణ వాసవః
ఉపస్థితస్త్వయా చాపి ప్రత్యాఖ్యాతోఽమృతం దదత్
చండాలరూపీ భగవాన్సుమహాంస్తే వ్యతిక్రమః॥31॥

యత్తు శక్యం మయా కర్తుం భూయ ఏవ తవేప్సితం
తోయేప్సాం తవ దుర్ధర్ష కరిష్యే సఫలామహం॥32॥

యేష్వహఃసు తవ బ్రహ్మన్సలిలేచ్ఛా భవిష్యతి
తదా మరౌ భవిష్యంతి జలపూర్ణాః పయోధరాః॥33॥

రసవచ్చ ప్రదాస్యంతి తే తోయం భృగునందన
ఉత్తంకమేఘా ఇత్యుక్తాః ఖ్యాతిం యాస్యంతి చాపి తే॥34॥

ఇత్యుక్తః ప్రీతిమాన్విప్రః కృష్ణేన స బభూవ హ
అద్యాప్యుత్తంకమేఘాశ్చ మరౌ వర్షంతి భారత॥35॥

జనమేజయ ఉవాచ

ఉత్తంకః కేన తపసా సంయుక్తః సుమహాతపాః
యః శాపం దాతుకామోఽభూద్విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉత్తంకో మహతా యుక్తస్తపసా జనమేజయ
గురుభక్తః స తేజస్వీ నాన్యం కంచిదపూజయత్॥2॥

సర్వేషామృషిపుత్రాణామేష చాసీన్మనోరథః
ఔత్తంకీం గురువృత్తిం వై ప్రాప్నుయామితి భారత॥3॥

గౌతమస్య తు శిష్యాణాం బహూనాం జనమేజయ
ఉత్తంకేఽభ్యధికా ప్రీతిః స్నేహశ్చైవాభవత్తదా॥4॥

స తస్య దమశౌచాభ్యాం విక్రాంతేన చ కర్మణా
సమ్యక్చైవోపచారేణ గౌతమః ప్రీతిమానభూత్॥5॥

అథ శిష్యసహస్రాణి సమనుజ్ఞాయ గౌతమః
ఉత్తంకం పరయా ప్రీత్యా నాభ్యనుజ్ఞాతుమైచ్ఛత॥6॥

తం క్రమేణ జరా తాత ప్రతిపేదే మహామునిం
న చాన్వబుధ్యత తదా స మునిర్గురువత్సలః॥7॥

తతః కదాచిద్రాజేంద్ర కాష్ఠాన్యానయితుం యయౌ
ఉత్తంకః కాష్ఠభారం చ మహాంతం సముపానయత్॥8॥

స తు భారాభిభూతాత్మా కాష్ఠభారమరిందమ
నిష్పిపేష క్షితౌ రాజన్పరిశ్రాంతో బుభుక్షితః॥9॥

తస్య కాష్ఠే విలగ్నాభూజ్జటా రూప్యసమప్రభా
తతః కాష్ఠైః సహ తదా పపాత ధరణీతలే॥10॥

తతః స భారనిష్పిష్టః క్షుధావిష్టశ్చ భార్గవః
దృష్ట్వా తాం వయసోఽవస్థాం రురోదార్తస్వరం తదా॥11॥

తతో గురుసుతా తస్య పద్మపత్రనిభేక్షణా
జగ్రాహాశ్రూణి సుశ్రోణీ కరేణ పృథులోచనా
పితుర్నియోగాద్ధర్మజ్ఞా శిరసావనతా తదా॥12॥

తస్యా నిపేతతుర్దగ్ధౌ కరౌ తైరశ్రుబిందుభిః
న హి తానశ్రుపాతాన్వై శక్తా ధారయితుం మహీ॥13॥

గౌతమస్త్వబ్రవీద్విప్రముత్తంకం ప్రీతమానసః
కస్మాత్తాత తవాద్యేహ శోకోత్తరమిదం మనః
స స్వైరం బ్రూహి విప్రర్షే శ్రోతుమిచ్ఛామి తే వచః॥14॥

ఉత్తంక ఉవాచ

భవద్గతేన మనసా భవత్ప్రియచికీర్షయా
భవద్భక్తిగతేనేహ భవద్భావానుగేన చ॥15॥

జరేయం నావబుద్ధా మే నాభిజ్ఞాతం సుఖం చ మే
శతవర్షోషితం హి త్వం న మామభ్యనుజానథాః॥16॥

భవతా హ్యభ్యనుజ్ఞాతాః శిష్యాః ప్రత్యవరా మయా
ఉపపన్నా ద్విజశ్రేష్ఠ శతశోఽథ సహస్రశః॥17॥

గౌతమ ఉవాచ

త్వత్ప్రీతియుక్తేన మయా గురుశుశ్రూషయా తవ
వ్యతిక్రామన్మహాన్కాలో నావబుద్ధో ద్విజర్షభ॥18॥

కిం త్వద్య యది తే శ్రద్ధా గమనం ప్రతి భార్గవ
అనుజ్ఞాం గృహ్య మత్తస్త్వం గృహాన్గచ్ఛస్వ మా చిరం॥19॥

ఉత్తంక ఉవాచ

గుర్వర్థం కం ప్రయచ్ఛామి బ్రూహి త్వం ద్విజసత్తమ
తముపాకృత్య గచ్ఛేయమనుజ్ఞాతస్త్వయా విభో॥20॥

గౌతమ ఉవాచ

దక్షిణా పరితోషో వై గురూణాం సద్భిరుచ్యతే
తవ హ్యాచరతో బ్రహ్మంస్తుష్టోఽహం వై న సంశయః॥21॥

ఇత్థం చ పరితుష్టం మాం విజానీహి భృగూద్వహ
యువా షోడశవర్షో హి యదద్య భవితా భవాన్॥22॥

దదామి పత్నీం కన్యాం చ స్వాం తే దుహితరం ద్విజ
ఏతామృతే హి నాన్యా వై త్వత్తేజోఽర్హతి సేవితుం॥23॥

తతస్తాం ప్రతిజగ్రాహ యువా భూత్వా యశస్వినీం
గురుణా చాభ్యనుజ్ఞాతో గురుపత్నీమథాబ్రవీత్॥24॥

కిం భవత్యై ప్రయచ్ఛామి గుర్వర్థం వినియుంక్ష్వ మాం
ప్రియం హి తవ కాంక్షామి ప్రాణైరపి ధనైరపి॥25॥

యద్దుర్లభం హి లోకేఽస్మిన్రత్నమత్యద్భుతం భవేత్
తదానయేయం తపసా న హి మేఽత్రాస్తి సంశయః॥26॥

అహల్యోవాచ

పరితుష్టాస్మి తే పుత్ర నిత్యం భగవతా సహ
పర్యాప్తయే తద్భద్రం తే గచ్ఛ తాత యథేచ్ఛకం॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉత్తంకస్తు మహారాజ పునరేవాబ్రవీద్వచః
ఆజ్ఞాపయస్వ మాం మాతః కర్తవ్యం హి ప్రియం తవ॥28॥

అహల్యోవాచ

సౌదాసపత్న్యా విదితే దివ్యే వై మణికుండలే
తే సమానయ భద్రం తే గుర్వర్థః సుకృతో భవేత్||29||

స తథేతి ప్రతిశ్రుత్య జగామ జనమేజయ
గురుపత్నీప్రియార్థం వై తే సమానయితుం తదా||30||

స జగామ తతః శీఘ్రముత్తంకో బ్రాహ్మణర్షభః
సౌదాసం పురుషాదం వై భిక్షితుం మణికుండలే||31||

గౌతమస్త్వబ్రవీత్పత్నీముత్తంకో నాద్య దృశ్యతే
ఇతి పృష్టా తమాచష్ట కుండలార్థం గతం తు వై||32||

తతః ప్రోవాచ పత్నీం స న తే సమ్యగిదం కృతం
శప్తః స పార్థివో నూనం బ్రాహ్మణం తం వధిష్యతి||33||

అహల్యోవాచ

అజానంత్యా నియుక్తః స భగవన్బ్రాహ్మణోఽద్య మే
భవత్ప్రసాదాన్న భయం కించిత్తస్య భవిష్యతి||34||

ఇత్యుక్తః ప్రాహ తాం పత్నీమేవమస్త్వితి గౌతమః
ఉత్తంకోఽపి వనే శూన్యే రాజానం తం దదర్శ హ||35||

—♦ అధ్యాయము 56 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స తం దృష్ట్వా తథాభూతం రాజానం ఘోరదర్శనం
దీర్ఘశ్మశ్రుధరం నౄణాం శోణితేన సముక్షితం||1||

చకార న వ్యథాం విప్రో రాజా త్వేనమథాబ్రవీత్
ప్రత్యుత్థాయ మహాతేజా భయకర్తా యమోపమః||2||

దిష్ట్యా త్వమసి కల్యాణ షష్ఠే కాలే మమాంతికం
భక్షం మృగయమాణస్య సంప్రాప్తో ద్విజసత్తమ||3||

ఉత్తంక ఉవాచ

రాజన్గుర్వర్థినం విద్ధి చరంతం మామిహాగతం
న చ గుర్వర్థముద్యుక్తం హింస్యమాహుర్మనీషిణః||4||

రాజోవాచ

షష్ఠే కాలే మమాహారో విహితో ద్విజసత్తమ
న చ శక్యః సముత్స్రష్టుం క్షుధితేన మయాద్య వై||5||

ఉత్తంక ఉవాచ

ఏవమస్తు మహారాజ సమయః క్రియతాం తు మే
గుర్వర్థమభినిర్వర్త్య పునరేష్యామి తే వశం||6||

సంశ్రుతశ్చ మయా యోఽర్థో గురవే రాజసత్తమ
త్వదధీనః స రాజేంద్ర తం త్వా భిక్షే నరేశ్వర॥7॥

దదాసి విప్రముఖ్యేభ్యస్త్వం హి రత్నాని సర్వశః
దాతా త్వం చ నరవ్యాఘ్ర పాత్రభూతః క్షితావిహ
పాత్రం ప్రతిగ్రహే చాపి విద్ధి మాం నృపసత్తమ॥8॥

ఉపాకృత్య గురోరర్థం త్వదాయత్తమరిందమ
సమయేనేహ రాజేంద్ర పునరేష్యామి తే వశం॥9॥

సత్యం తే ప్రతిజానామి నాత్ర మిథ్యాస్తి కించన
అనృతం నోక్తపూర్వం మే స్వైరేష్వపి కుతోఽన్యథా॥10॥

సౌదాస ఉవాచ

యది మత్తస్త్వదాయత్తో గుర్వర్థః కృత ఏవ సః
యది చాస్మి ప్రతిగ్రాహ్యః సాంప్రతం తద్బ్రవీహి మే॥11॥

ఉత్తంక ఉవాచ

ప్రతిగ్రాహ్యో మతో మే త్వం సదైవ పురుషర్షభ
సోఽహం త్వామనుసంప్రాప్తో భిక్షితుం మణికుండలే॥12॥

సౌదాస ఉవాచ

పత్న్యాస్తే మమ విప్రర్షే రుచిరే మణికుండలే
వరయార్థం త్వమన్యం వై తం తే దాస్యామి సువ్రత॥13॥

ఉత్తంక ఉవాచ

అలం తే వ్యపదేశేన ప్రమాణం యది తే వయం
ప్రయచ్ఛ కుండలే మే త్వం సత్యవాగ్భవ పార్థివ॥14॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తస్త్వబ్రవీద్రాజా తముత్తంకం పునర్వచః
గచ్ఛ మద్వచనాద్దేవీం బ్రూహి దేహీతి సత్తమ॥15॥

సైవముక్తా త్వయా నూనం మద్వాక్యేన శుచిస్మితా
ప్రదాస్యతి ద్విజశ్రేష్ఠ కుండలే తే న సంశయః॥16॥

ఉత్తంక ఉవాచ

క్వ పత్నీ భవతః శక్యా మయా ద్రష్టుం నరేశ్వర
స్వయం వాపి భవాన్పత్నీం కిమర్థం నోపసర్పతి॥17॥

సౌదాస ఉవాచ

ద్రక్ష్యతే తాం భవానద్య కస్మింశ్చిద్వననిర్ఝరే
షష్ఠే కాలే న హి మయా సా శక్యా ద్రష్టుమద్య వై॥18॥

ఉత్తంకస్తు తథోక్తః స జగామ భరతర్షభ
మదయంతీం చ దృష్ట్వా సోఽజ్ఞాపయత్స్వం ప్రయోజనం॥19॥

సౌదాసవచనం శ్రుత్వా తతః సా పృథులోచనా
ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధిముత్తంకం జనమేజయ॥20॥

ఏవమేతన్మహాబ్రహ్మన్నానృతం వదసేఽనఘ
అభిజ్ఞానం తు కించిత్త్వం సమానేతుమిహార్హసి॥21॥

ఇమే హి దివ్యే మణికుండలే మే; దేవాశ్చ యక్షాశ్చ మహోరగాశ్చ
తైస్తైరుపాయైః పరిహర్తుకామా;శ్ఛిద్రేషు నిత్యం పరితర్కయంతి॥22॥

నిక్షిప్తమేతద్భువి పన్నగాస్తు; రత్నం సమాసాద్య పరామృషేయుః
యక్షాస్తథోచ్ఛిష్టధృతం సురాశ్చ; నిద్రావశం త్వా పరిధర్షయేయుః॥23॥

ఛిద్రేష్వేతేషు హి సదా హ్యధృష్యేషు ద్విజర్షభ
దేవరాక్షసనాగానామప్రమత్తేన ధార్యతే॥24॥

స్యందేతే హి దివా రుక్మం రాత్రౌ చ ద్విజసత్తమ
నక్తం నక్షత్రతారాణాం ప్రభామాక్షిప్య వర్తతే॥25॥

ఏతే హ్యాముచ్య భగవన్క్షుత్పిపాసాభయం కుతః
విషాగ్నిశ్వాపదేభ్యశ్చ భయం జాతు న విద్యతే॥26॥

హ్రస్వేన చైతే ఆముక్తే భవతో హ్రస్వకే తదా
అనురూపేణ చాముక్తే తత్ప్రమాణే హి జాయతః॥27॥

ఏవంవిధే మమైతే వై కుండలే పరమార్చితే
త్రిషు లోకేషు విఖ్యాతే తదభిజ్ఞానమానయ॥28॥

—♦ అధ్యాయము 57 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స మిత్రసహమాసాద్య త్వభిజ్ఞానమయాచత
తస్మై దదావభిజ్ఞానం స చేక్ష్వాకువరస్తదా॥1॥

సౌదాస ఉవాచ

న చైవైషా గతిః క్షేమ్యా న చాన్యా విద్యతే గతిః
ఏతన్మే మతమాజ్ఞాయ ప్రయచ్ఛ మణికుండలే॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తస్తాముత్తంకస్తు భర్తుర్వాక్యమథాబ్రవీత్
శ్రుత్వా చ సా తతః ప్రాదాత్తస్మై తే మణికుండలే॥3॥

అవాప్య కుండలే తే తు రాజానం పునరబ్రవీత్
కిమేతద్గుహ్యవచనం శ్రోతుమిచ్ఛామి పార్థివ॥4॥

సౌదాస ఉవాచ

ప్రజా నిసర్గాద్విప్రాన్వై క్షత్రియాః పూజయంతి హ
విప్రేభ్యశ్చాపి బహవో దోషాః ప్రాదుర్భవంతి నః॥5॥

సోఽహం ద్విజేభ్యః ప్రణతో విప్రాద్దోషమవాప్తవాన్
గతిమన్యాం న పశ్యామి మదయంతీసహాయవాన్
స్వర్గద్వారస్య గమనే స్థానే చేహ ద్విజోత్తమ ॥6॥

న హి రాజ్ఞా విశేషేణ విరుద్ధేన ద్విజాతిభిః
శక్యం నృలోకే సంస్థాతుం ప్రేత్య వా సుఖమేధితుం ॥7॥

తదిష్టే తే మయైవైతే దత్తే స్వే మణికుండలే
యః కృతస్తేఽద్య సమయః సఫలం తం కురుష్వ మే ॥8॥

ఉత్తంక ఉవాచ

రాజంస్తథేహ కర్తాస్మి పునరేష్యామి తే వశం
ప్రశ్నం తు కంచిత్ప్రష్టుం త్వాం వ్యవసిష్యే పరంతప ॥9॥

సౌదాస ఉవాచ

బ్రూహి విప్ర యథాకామం ప్రతివక్తాస్మి తే వచః
ఛేత్తాస్మి సంశయం తేఽద్య న మేఽత్రాస్తి విచారణా ॥10॥

ఉత్తంక ఉవాచ

ప్రాహుర్వాక్సంగతం మిత్రం ధర్మనైపుణ్యదర్శినః
మిత్రేషు యశ్చ విషమః స్తేన ఇత్యేవ తం విదుః ॥11॥

స భవాన్మిత్రతామద్య సంప్రాప్తో మమ పార్థివ
స మే బుద్ధిం ప్రయచ్ఛస్వ సమాం బుద్ధిమతాం వర ॥12॥

అవాప్తార్థోఽహమద్యేహ భవాంశ్చ పురుషాదకః
భవత్సకాశమాగంతుం క్షమం మమ న వేతి వా ॥13॥

సౌదాస ఉవాచ

క్షమం చేదిహ వక్తవ్యం మయా ద్విజవరోత్తమ
మత్సమీపం ద్విజశ్రేష్ఠ నాగంతవ్యం కథంచన ॥14॥

ఏవం తవ ప్రపశ్యామి శ్రేయో భృగుకులోద్వహ
ఆగచ్ఛతో హి తే విప్ర భవేన్మృత్యురసంశయం ॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా రాజ్ఞా క్షమం బుద్ధిమతా హితం
సమనుజ్ఞాప్య రాజానమహల్యాం ప్రతి జగ్మివాన్ ॥16॥

గృహీత్వా కుండలే దివ్యే గురుపత్న్యాః ప్రియంకరః
జవేన మహతా ప్రాయాద్గౌతమస్యాశ్రమం ప్రతి ॥17॥

యథా తయో రక్షణం చ మదయంత్యాభిభాషితం
తథా తే కుండలే బద్ధ్వా తథా కృష్ణాజినేఽనయత్ ॥18॥

స కస్మింశ్చిత్క్షుధావిష్టః ఫలభారసమన్వితం
బిల్వం దదర్శ కస్మింశ్చిదారురోహ క్షుధాన్వితః ॥19॥

శాఖాస్వాసజ్య తస్యైవ కృష్ణాజినమరిందమ
యస్మింస్తే కుండలే బద్ధే తదా ద్విజవరేణ వై॥20॥

విశీర్ణబంధనే తస్మిన్గతే కృష్ణాజినే మహీం
అపశ్యద్భుజగః కశ్చిత్తే తత్ర మణికుండలే॥21॥

ఐరావతకులోత్పన్నః శీఘ్రో భూత్వా తదా స వై
విదశ్యాస్యేన వల్మీకం వివేశాథ స కుండలే॥22॥

హ్రియమాణే తు దృష్ట్వా స కుండలే భుజగేన హ
పపాత వృక్షాత్సోద్వేగో దుఃఖాత్పరమకోపనః॥23॥

స దండకాష్ఠమాదాయ వల్మీకమఖనత్తదా
క్రోధామర్షాభితప్తాంగస్తతో వై ద్విజపుంగవః॥24॥

తస్య వేగమసహ్యం తమసహంతీ వసుంధరా
దండకాష్ఠాభినున్నాంగీ చచాల భృశమాతురా॥25॥

తతః ఖనత ఏవాథ విప్రర్షేర్ధరణీతలం
నాగలోకస్య పంథానం కర్తుకామస్య నిశ్చయాత్॥26॥

రథేన హరియుక్తేన తం దేశముపజగ్మివాన్
వజ్రపాణిర్మహాతేజా దదర్శ చ ద్విజోత్తమం॥27॥

స తు తం బ్రాహ్మణో భూత్వా తస్య దుఃఖేన దుఃఖితః
ఉత్తంకమబ్రవీత్తాత నైతచ్ఛక్యం త్వయేతి వై॥28॥

ఇతో హి నాగలోకో వై యోజనాని సహస్రశః
న దండకాష్ఠసాధ్యం చ మన్యే కార్యమిదం తవ॥29॥

ఉత్తంక ఉవాచ

నాగలోకే యది బ్రహ్మన్న శక్యే కుండలే మయా
ప్రాప్తుం ప్రాణాన్విమోక్ష్యామి పశ్యతస్తే ద్విజోత్తమ॥30॥

యదా స నాశకత్తస్య నిశ్చయం కర్తుమన్యథా
వజ్రపాణిస్తదా దండం వజ్రాస్త్రేణ యుయోజ హ॥31॥

తతో వజ్రప్రహారైస్తైర్దార్యమాణా వసుంధరా
నాగలోకస్య పంథానమకరోజ్జనమేజయ॥32॥

స తేన మార్గేణ తదా నాగలోకం వివేశ హ
దదర్శ నాగలోకం చ యోజనాని సహస్రశః॥33॥

ప్రాకారనిచయైర్దివ్యైర్మణిముక్తాభ్యలంకృతైః
ఉపపన్నం మహాభాగ శాతకుంభమయైస్తథా॥34॥

వాపీః స్ఫటికసోపానా నదీశ్చ విమలోదకాః
దదర్శ వృక్షాంశ్చ బహూన్నానాద్విజగణాయుతాన్॥35॥

తస్య లోకస్య చ ద్వారం దదర్శ స భృగూద్వహః
పంచయోజనవిస్తారమాయతం శతయోజనం॥36॥

నాగలోకముత్తంకస్తు ప్రేక్ష్య దీనోఽభవత్తదా
నిరాశశ్చాభవత్తాత కుండలాహరణే పునః॥37॥

తత్ర ప్రోవాచ తురగస్తం కృష్ణశ్వేతవాలధిః
తామ్రాస్యనేత్రః కౌరవ్య ప్రజ్వలన్నివ తేజసా॥38॥

ధమస్వాపానమేతన్మే తతస్త్వం విప్ర లప్స్యసే
ఐరావతసుతేనేహ తవానీతే హి కుండలే॥39॥

మా జుగుప్సాం కృథాః పుత్ర త్వమత్రార్థే కథంచన
త్వయైతద్ధి సమాచీర్ణం గౌతమస్యాశ్రమే తదా॥40॥

ఉత్తంక ఉవాచ

కథం భవంతం జానీయాముపాధ్యాయాశ్రమం ప్రతి
యన్మయా చీర్ణపూర్వం చ శ్రోతుమిచ్ఛామి తద్ధ్యహం॥41॥

అశ్వ ఉవాచ

గురోర్గురుం మాం జానీహి జ్వలితం జాతవేదసం
త్వయా హ్యహం సదా వత్స గురోరర్థేఽభిపూజితః॥42॥

సతతం పూజితో విప్ర శుచినా భృగునందన
తస్మాచ్ఛ్రేయో విధాస్యామి తవైవం కురు మా చిరం॥43॥

ఇత్యుక్తః స తథాకార్షీదుత్తంకశ్చిత్రభానునా
ఘృతార్చిః ప్రీతిమాంశ్చాపి ప్రజజ్వాల దిధక్షయా॥44॥

తతోఽస్య రోమకూపేభ్యో ధ్మాయమానస్య భారత
ఘనః ప్రాదురభూద్ధూమో నాగలోకభయావహః॥45॥

తేన ధూమేన సహసా వర్ధమానేన భారత
నాగలోకే మహారాజ న ప్రజ్ఞాయత కించన॥46॥

హాహాకృతమభూత్సర్వమైరావతనివేశనం
వాసుకిప్రముఖానాం చ నాగానాం జనమేజయ॥47॥

న ప్రకాశంత వేశ్మాని ధూమరుద్ధాని భారత
నీహారసంవృతానీవ వనాని గిరయస్తథా॥48॥

తే ధూమరక్తనయనా వహ్నితేజోభితాపితాః
ఆజగ్ముర్నిశ్చయం జ్ఞాతుం భార్గవస్యాతితేజసః॥49॥

శ్రుత్వా చ నిశ్చయం తస్య మహర్షేస్తిగ్మతేజసః
సంభ్రాంతమనసః సర్వే పూజాం చక్రుర్యథావిధి॥50॥

సర్వే ప్రాంజలయో నాగా వృద్ధబాలపురోగమాః
శిరోభిః ప్రణిపత్యోచుః ప్రసీద భగవన్నితి॥51॥

ప్రసాద్య బ్రాహ్మణం తే తు పాద్యమర్ఘ్యం నివేద్య చ
ప్రాయచ్ఛన్కుండలే దివ్యే పన్నగాః పరమార్చితే॥52॥

తతః సంపూజితో నాగైస్తత్రోత్తంకః ప్రతాపవాన్
అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా జగామ గురుసద్మ తత్॥53॥

స గత్వా త్వరితో రాజన్గౌతమస్య నివేశనం
ప్రాయచ్ఛత్కుండలే దివ్యే గురుపత్న్యై తదానఘ॥54॥

ఏవం మహాత్మనా తేన త్రీఁల్లోకాంజనమేజయ
పరిక్రమ్యాహృతే దివ్యే తతస్తే మణికుండలే॥55॥

ఏవంప్రభావః స మునిరుత్తంకో భరతర్షభ
పరేణ తపసా యుక్తో యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥56॥

—♦ అధ్యాయము 58 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఉత్తంకాయ వరం దత్త్వా గోవిందో ద్విజసత్తమ
అత ఊర్ధ్వం మహాబాహుః కిం చకార మహాయశాః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

దత్త్వా వరముత్తంకాయ ప్రాయాత్సాత్యకినా సహ
ద్వారకామేవ గోవిందః శీఘ్రవేగైర్మహాహయైః॥2॥

సరాంసి చ నదీశ్చైవ వనాని వివిధాని చ
అతిక్రమ్య ససాదాథ రమ్యాం ద్వారవతీం పురీం॥3॥

వర్తమానే మహారాజ మహే రైవతకస్య చ
ఉపాయాత్పుండరీకాక్షో యుయుధానానుగస్తదా॥4॥

అలంకృతస్తు స గిరిర్నానారూపవిచిత్రితైః
బభౌ రుక్మమయైః కాశైః సర్వతః పురుషర్షభ॥5॥

కాంచనస్రగ్భిరగ్ర్యాభిః సుమనోభిస్తథైవ చ
వాసోభిశ్చ మహాశైలః కల్పవృక్షైశ్చ సర్వశః॥6॥

దీపవృక్షైశ్చ సౌవర్ణైరభీక్ష్ణముపశోభితః
గుహానిర్ఝరదేశేషు దివాభూతో బభూవ హ॥7॥

పతాకాభిర్విచిత్రాభిః సఘంటాభిః సమంతతః
పుంభిః స్త్రీభిశ్చ సంఘుష్టః ప్రగీత ఇవ చాభవత్
అతీవ ప్రేక్షణీయోఽభూన్మేరుర్మునిగణైరివ॥8॥

మత్తానాం హృష్టరూపాణాం స్త్రీణాం పుంసాం చ భారత
గాయతాం పర్వతేంద్రస్య దివస్పృగివ నిస్వనః॥9॥

ప్రమత్తమత్తసంమత్తక్ష్వేడితోత్కృష్టసంకులా
తథా కిలకిలాశబ్దైర్భూధరభూత్సుమనోహరా॥10॥

విపణాపణవాన్రమ్యో భక్ష్యభోజ్యవిహారవాన్
వస్త్రమాల్యోత్కరయుతో వీణావేణుమృదంగవాన్॥11॥

సురామైరేయమిశ్రేణ భక్ష్యభోజ్యేన చైవ హ
దీనాంధకృపణాదిభ్యో దీయమానేన చానిశం
బభౌ పరమకల్యాణో మహస్తస్య మహాగిరేః॥12॥

పుణ్యావసథవాన్వీర పుణ్యకృద్భిర్నిషేవితః
విహారో వృష్ణివీరాణాం మహే రైవతకస్య హ
స నగో వేశ్మసంకీర్ణో దేవలోక ఇవాబభౌ॥13॥

తదా చ కృష్ణసాంనిధ్యమాసాద్య భరతర్షభ
శక్రసద్మప్రతీకాశో బభూవ స హి శైలరాట్॥14॥

తతః సంపూజ్యమానః స వివేశ భవనం శుభం
గోవిందః సాత్యకిశ్చైవ జగామ భవనం స్వకం॥15॥

వివేశ చ స హృష్టాత్మా చిరకాలప్రవాసకః
కృత్వా నసుకరం కర్మ దానవేష్వివ వాసవః॥16॥

ఉపయాతం తు వార్ష్ణేయం భోజవృష్ణ్యంధకాస్తదా
అభ్యగచ్ఛన్మహాత్మానం దేవా ఇవ శతక్రతుం ॥17॥

స తానభ్యర్చ్య మేధావీ పృష్ట్వా చ కుశలం తదా
అభ్యవాదయత ప్రీతః పితరం మాతరం తథా ॥18॥

తాభ్యాం చ సంపరిష్వక్తః సాంత్వితశ్చ మహాభుజః
ఉపోపవిష్టస్తైః సర్వైర్వృష్ణిభిః పరివారితః ॥19॥

స విశ్రాంతో మహాతేజాః కృతపాదావసేచనః
కథయామాస తం కృష్ణః పృష్టః పిత్రా మహాహవం ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 59 ♦—

వసుదేవ ఉవాచ

శ్రుతవానస్మి వార్ష్ణేయ సంగ్రామం పరమాద్భుతం
నరాణాం వదతాం పుత్ర కథోద్ఘాతేషు నిత్యశః ॥1॥

త్వం తు ప్రత్యక్షదర్శీ చ కార్యజ్ఞశ్చ మహాభుజ
తస్మాత్ప్రబ్రూహి సంగ్రామం యాథాతథ్యేన మేఽనఘ ॥2॥

యథా తదభవద్యుద్ధం పాండవానాం మహాత్మనాం
భీష్మకర్ణకృపద్రోణశల్యాదిభిరనుత్తమం ॥3॥

అన్యేషాం క్షత్రియాణాం చ కృతాస్త్రాణామనేకశః
నానావేషాకృతిమతాం నానాదేశనివాసినాం ॥4॥

ఇత్యుక్తః పుండరీకాక్షః పిత్రా మాతుస్తదంతికే
శశంస కురువీరాణాం సంగ్రామే నిధనం యథా ॥5॥

వాసుదేవ ఉవాచ

అత్యద్భుతాని కర్మాణి క్షత్రియాణాం మహాత్మనాం
బహులత్వాన్న సంఖ్యాతుం శక్యాన్యబ్దశతైరపి ॥6॥

ప్రాధాన్యతస్తు గదతః సమాసేనైవ మే శృణు
కర్మాణి పృథివీశానాం యథావదమరద్యుతే ॥7॥

భీష్మః సేనాపతిరభూదేకాదశచమూపతిః
కౌరవ్యః కౌరవేయాణాం దేవానామివ వాసవః ॥8॥

శిఖండీ పాండుపుత్రాణాం నేతా సప్తచమూపతిః
బభూవ రక్షితో ధీమాంధీమతా సవ్యసాచినా ॥9॥

తేషాం తదభవద్యుద్ధం దశాహాని మహాత్మనాం
కురూణాం పాండవానాం చ సుమహద్రోమహర్షణం ॥10॥

తతః శిఖండీ గాంగేయమయుధ్యంతం మహాహవే
జఘాన బహుభిర్బాణైః సహ గాండీవధన్వనా ॥11॥

అకరోత్స తతః కాలం శరతల్పగతో మునిః
అయనం దక్షిణం హిత్వా సంప్రాప్తే చోత్తరాయణే ॥12॥

తతః సేనాపతిరభూద్ద్రోణోఽస్త్రవిదుషాం వరః
ప్రవీరః కౌరవేంద్రస్య కావ్యో దైత్యపతేరివ ॥13॥

అక్షౌహిణీభిః శిష్టాభిర్నవభిర్ద్విజసత్తమః
సంవృతః సమరశ్లాఘీ గుప్తః కృపవృషాదిభిః॥14॥

ధృష్టద్యుమ్నస్త్వభూన్నేతా పాండవానాం మహాస్త్రవిత్
గుప్తో భీమేన తేజస్వీ మిత్రేణ వరుణో యథా॥15॥

పంచసేనాపరివృతో ద్రోణప్రేప్సుర్మహామనాః
పితుర్నికారాన్సంస్మృత్య రణే కర్మాకరోన్మహత్॥16॥

తస్మింస్తే పృథివీపాలా ద్రోణపార్షతసంగరే
నానాదిగాగతా వీరాః ప్రాయశో నిధనం గతాః॥17॥

దినాని పంచ తద్యుద్ధమభూత్పరమదారుణం
తతో ద్రోణః పరిశ్రాంతో ధృష్టద్యుమ్నవశం గతః॥18॥

తతః సేనాపతిరభూత్కర్ణో దౌర్యోధనే బలే
అక్షౌహిణీభిః శిష్టాభిర్వృతః పంచభిరాహవే॥19॥

తిస్రస్తు పాండుపుత్రాణాం చమ్వో బీభత్సుపాలితాః
హతప్రవీరభూయిష్ఠా బభూవుః సమవస్థితాః॥20॥

తతః పార్థం సమాసాద్య పతంగ ఇవ పావకం
పంచత్వమగమత్సౌతిర్ద్వితీయేఽహని దారుణే॥21॥

హతే కర్ణే తు కౌరవ్యా నిరుత్సాహా హతౌజసః
అక్షౌహిణీభిస్తిసృభిర్మద్రేశం పర్యవారయన్॥22॥

హతవాహనభూయిష్ఠాః పాండవాస్తు యుధిష్ఠిరం
అక్షౌహిణ్యా నిరుత్సాహాః శిష్టయా పర్యవారయన్॥23॥

అవధీన్మద్రరాజానం కురురాజో యుధిష్ఠిరః
తస్మింస్తథార్ధదివసే కర్మ కృత్వా సుదుష్కరం॥24॥

హతే శల్యే తు శకునిం సహదేవో మహామనాః
ఆహర్తారం కలేస్తస్య జఘానామితవిక్రమః॥25॥

నిహతే శకునౌ రాజా ధార్తరాష్ట్రః సుదుర్మనాః
అపాక్రామద్గదాపాణిర్హతభూయిష్ఠసైనికః॥26॥

తమన్వధావత్సంక్రుద్ధో భీమసేనః ప్రతాపవాన్
హ్రదే ద్వైపాయనే చాపి సలిలస్థం దదర్శ తం॥27॥

తతః శిష్టేన సైన్యేన సమంతాత్పరివార్య తం
ఉపోపవివిశుర్హృష్టా హ్రదస్థం పంచ పాండవాః॥28॥

విగాహ్య సలిలం త్వాశు వాగ్బాణైర్భృశవిక్షతః
ఉత్థాయ స గదాపాణిర్యుద్ధాయ సముపస్థితః॥29॥

తతః స నిహతో రాజా ధార్తరాష్ట్రో మహామృధే
భీమసేనేన విక్రమ్య పశ్యతాం పృథివీక్షితాం॥30॥

తతస్తత్పాండవం సైన్యం సంసుప్తం శిబిరే నిశి
నిహతం ద్రోణపుత్రేణ పితుర్వధమమృష్యతా॥31॥

హతపుత్రా హతబలా హతమిత్రా మయా సహ
యుయుధానద్వితీయేన పంచ శిష్టాః స్మ పాండవాః॥32॥

సహైవ కృపభోజాభ్యాం ద్రౌణిర్యుద్ధాదముచ్యత
యుయుత్సుశ్చాపి కౌరవ్యో ముక్తః పాండవసంశ్రయాత్॥33॥

నిహతే కౌరవేంద్రే చ సానుబంధే సుయోధనే
విదురః సంజయశ్చైవ ధర్మరాజముపస్థితౌ॥34॥

ఏవం తదభవద్యుద్ధమహాన్యష్టాదశ ప్రభో
యత్ర తే పృథివీపాలా నిహతాః స్వర్గమావసన్॥35॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శృణ్వతాం తు మహారాజ కథాం తాం రోమహర్షణీం
దుఃఖహర్షపరిక్లేశా వృష్ణీనామభవంస్తదా॥36॥

—♦ అధ్యాయము 60 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కథయన్నేవ తు తదా వాసుదేవః ప్రతాపవాన్
మహాభారతయుద్ధం తత్కథాంతే పితురగ్రతః॥1॥

అభిమన్యోర్వధం వీరః సోఽత్యక్రామత భారత
అప్రియం వసుదేవస్య మా భూదితి మహామనాః॥2॥

మా దౌహిత్రవధం శ్రుత్వా వసుదేవో మహాత్యయం
దుఃఖశోకాభిసంతప్తో భవేదితి మహామతిః॥3॥

సుభద్రా తు తముత్క్రాంతమాత్మజస్య వధం రణే
ఆచక్ష్వ కృష్ణ సౌభద్రవధమిత్యపతద్భువి॥4॥

తామపశ్యన్నిపతితాం వసుదేవః క్షితౌ తదా
దృష్ట్వైవ చ పపాతోర్వ్యాం సోఽపి దుఃఖేన మూర్ఛితః॥5॥

తతః స దౌహిత్రవధాద్దుఃఖశోకసమన్వితః
వసుదేవో మహారాజ కృష్ణం వాక్యమథాబ్రవీత్॥6॥

నను త్వం పుండరీకాక్ష సత్యవాగ్భువి విశ్రుతః
యద్దౌహిత్రవధం మేఽద్య న ఖ్యాపయసి శత్రుహన్॥7॥

తద్భాగినేయనిధనం తత్త్వేనాచక్ష్వ మే విభో
సదృశాక్షస్తవ కథం శత్రుభిర్నిహతో రణే॥8॥

దుర్మరం బత వార్ష్ణేయ కాలేఽప్రాప్తే నృభిః సదా
యత్ర మే హృదయం దుఃఖాచ్ఛతధా న విదీర్యతే॥9॥

కిమబ్రవీత్త్వా సంగ్రామే సుభద్రాం మాతరం ప్రతి
మాం చాపి పుండరీకాక్ష చపలాక్షః ప్రియో మమ॥10॥

ఆహవం పృష్ఠతః కృత్వా కచ్చిన్న నిహతః పరైః
కచ్చిన్ముఖం న గోవింద తేనాజౌ వికృతం కృతం॥11॥

స హి కృష్ణ మహాతేజాః శ్లాఘన్నివ మమాగ్రతః
బాలభావేన విజయమాత్మనోఽకథయత్ప్రభుః॥12॥

కచ్చిన్న వికృతో బాలో ద్రోణకర్ణకృపాదిభిః
ధరణ్యాం నిహతః శేతే తన్మమాచక్ష్వ కేశవ॥13॥

స హి ద్రోణం చ భీష్మం చ కర్ణం చ రథినాం వరం
స్పర్ధతే స్మ రణే నిత్యం దుహితుః పుత్రకో మమ॥14॥

ఏవంవిధం బహు తదా విలపంతం సుదుఃఖితం
పితరం దుఃఖితతరో గోవిందో వాక్యమబ్రవీత్॥15॥

న తేన వికృతం వక్త్రం కృతం సంగ్రామమూర్ధని
న పృష్ఠతః కృతశ్చాపి సంగ్రామస్తేన దుస్తరః॥16॥

నిహత్య పృథివీపాలాన్సహస్రశతసంఘశః
ఖేదితో ద్రోణకర్ణాభ్యాం దౌఃశాసనివశం గతః॥17॥

ఏకో హ్యేకేన సతతం యుధ్యమానో యది ప్రభో
న స శక్యేత సంగ్రామే నిహంతుమపి వజ్రిణా॥18॥

సమాహూతే తు సంగ్రామే పార్థే సంశప్తకైస్తదా
పర్యవార్యత సంక్రుద్ధైః స ద్రోణాదిభిరాహవే॥19॥

తతః శత్రుక్షయం కృత్వా సుమహాంతం రణే పితుః
దౌహిత్రస్తవ వార్ష్ణేయ దౌఃశాసనివశం గతః॥20॥

నూనం చ స గతః స్వర్గం జహి శోకం మహామతే
న హి వ్యసనమాసాద్య సీదంతే సన్నరాః క్వచిత్॥21॥

ద్రోణకర్ణప్రభృతయో యేన ప్రతిసమాసితాః
రణే మహేంద్రప్రతిమాః స కథం నాప్నుయాద్దివం॥22॥

స శోకం జహి దుర్ధర్ష మా చ మన్యువశం గమః
శస్త్రపూతాం హి స గతిం గతః పరపురంజయః॥23॥

తస్మింస్తు నిహతే వీరే సుభద్రేయం స్వసా మమ
దుఃఖార్తాథో పృథాం ప్రాప్య కురరీవ ననాద హ॥24॥

ద్రౌపదీం చ సమాసాద్య పర్యపృచ్ఛత దుఃఖితా
ఆర్యే క్వ దారకాః సర్వే ద్రష్టుమిచ్ఛామి తానహం॥25॥

అస్యాస్తు వచనం శ్రుత్వా సర్వాస్తాః కురుయోషితః
భుజాభ్యాం పరిగృహ్యైనాం చుక్రుశుః పరమార్తవత్॥26॥

ఉత్తరాం చాబ్రవీద్భద్రా భద్రే భర్తా క్వ తే గతః
క్షిప్రమాగమనం మహ్యం తస్మై త్వం వేదయస్వ హ॥27॥

నను నామ స వైరాటి శ్రుత్వా మమ గిరం పురా
భవనాన్నిష్పతత్యాశు కస్మాన్నాభ్యేతి తే పతిః॥28॥

అభిమన్యో కుశలినో మాతులాస్తే మహారథాః
కుశలం చాబ్రువన్సర్వే త్వాం యుయుత్సుమిహాగతం॥29॥

ఆచక్ష్వ మేఽద్య సంగ్రామం యథాపూర్వమరిందమ
కస్మాదేవ విలపతీం నాద్యేహ ప్రతిభాషసే॥30॥

ఏవమాది తు వార్ష్ణేయ్యాస్తదస్యాః పరిదేవితం
శ్రుత్వా పృథా సుదుఃఖార్తా శనైర్వాక్యమథాబ్రవీత్॥31॥

సుభద్రే వాసుదేవేన తథా సాత్యకినా రణే
పిత్రా చ పాలితో బాలః స హతః కాలధర్మణా॥32॥

ఈదృశో మర్త్యధర్మోఽయం మా శుచో యదునందిని
పుత్రో హి తవ దుర్ధర్షః సంప్రాప్తః పరమాం గతిం॥33॥

కులే మహతి జాతాసి క్షత్రియాణాం మహాత్మనాం
మా శుచశ్చపలాక్షం త్వం పుండరీకనిభేక్షణే॥34॥

ఉత్తరాం త్వమవేక్షస్వ గర్భిణీం మా శుచః శుభే
పుత్రమేషా హి తస్యాశు జనయిష్యతి భామినీ॥35॥

ఏవమాశ్వాసయిత్వైనాం కుంతీ యదుకులోద్వహ
విహాయ శోకం దుర్ధర్షం శ్రాద్ధమస్య హ్యకల్పయత్॥36॥

సమనుజ్ఞాప్య ధర్మజ్ఞా రాజానం భీమమేవ చ
యమౌ యమోపమౌ చైవ దదౌ దానాన్యనేకశః॥37॥

తతః ప్రదాయ బహ్వీర్గా బ్రాహ్మణేభ్యో యదూద్వహ
సమహృష్యత వార్ష్ణేయీ వైరాటీం చాబ్రవీదిదం॥38॥

వైరాటి నేహ సంతాపస్త్వయా కార్యో యశస్విని
భర్తారం ప్రతి సుశ్రోణి గర్భస్థం రక్ష మే శిశుం॥39॥

ఏవముక్త్వా తతః కుంతీ విరరామ మహాద్యుతే
తామనుజ్ఞాప్య చైవేమాం సుభద్రాం సముపానయం॥40॥

ఏవం స నిధనం ప్రాప్తో దౌహిత్రస్తవ మాధవ
సంతాపం జహి దుర్ధర్ష మా చ శోకే మనః కృథాః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 61 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు పుత్రస్య వచః శూరాత్మజస్తదా
విహాయ శోకం ధర్మాత్మా దదౌ శ్రాద్ధమనుత్తమం॥1॥

తథైవ వాసుదేవోఽపి స్వస్రీయస్య మహాత్మనః
దయితస్య పితుర్నిత్యమకరోదౌర్ధ్వదేహికం॥2॥

షష్టిం శతసహస్రాణి బ్రాహ్మణానాం మహాభుజః
విధివద్భోజయామాస భోజ్యం సర్వగుణాన్వితం॥3॥

ఆచ్ఛాద్య చ మహాబాహుర్ధనతృష్ణామపానుదత్
బ్రాహ్మణానాం తదా కృష్ణస్తదభూద్రోమహర్షణం॥4॥

సువర్ణం చైవ గాశ్చైవ శయనాచ్ఛాదనం తథా
దీయమానం తదా విప్రాః ప్రభూతమితి చాబ్రువన్॥5॥

వాసుదేవోఽథ దాశార్హో బలదేవః ససాత్యకిః
అభిమన్యోస్తదా శ్రాద్ధమకుర్వన్సత్యకస్తదా
అతీవ దుఃఖసంతప్తా న శమం చోపలేభిరే॥6॥

తథైవ పాండవా వీరా నగరే నాగసాహ్వయే
నోపగచ్ఛంతి వై శాంతిమభిమన్యువినాకృతాః॥7॥

సుబహూని చ రాజేంద్ర దివసాని విరాటజా
నాభుంక్త పతిశోకార్తా తదభూత్కరుణం మహత్
కుక్షిస్థ ఏవ తస్యాస్తు స గర్భః సంప్రలీయత॥8॥

ఆజగామ తతో వ్యాసో జ్ఞాత్వా దివ్యేన చక్షుషా
ఆగమ్య చాబ్రవీద్ధీమాన్పృథాం పృథులలోచనాం
ఉత్తరాం చ మహాతేజాః శోకః సంత్యజ్యతామయం॥9॥

జనిష్యతి మహాతేజాః పుత్రస్తవ యశస్విని
ప్రభావాద్వాసుదేవస్య మమ వ్యాహరణాదపి
పాండవానామయం చాంతే పాలయిష్యతి మేదినీం॥10॥

ధనంజయం చ సంప్రేక్ష్య ధర్మరాజస్య పశ్యతః
వ్యాసో వాక్యమువాచేదం హర్షయన్నివ భారత॥11॥

పౌత్రస్తవ మహాబాహో జనిష్యతి మహామనాః
పృథ్వీం సాగరపర్యంతాం పాలయిష్యతి చైవ హ॥12॥

తస్మాచ్ఛోకం కురుశ్రేష్ఠ జహి త్వమరికర్శన
విచార్యమత్ర న హి తే సత్యమేతద్భవిష్యతి॥13॥

యచ్చాపి వృష్ణివీరేణ కృష్ణేన కురునందన
పురోక్తం తత్తథా భావి మా తేఽత్రాస్తు విచారణా॥14॥

విబుధానాం గతో లోకానక్షయానాత్మనిర్జితాన్
న స శోచ్యస్త్వయా తాత న చాన్యైః కురుభిస్తథా॥15॥

ఏవం పితామహేనోక్తో ధర్మాత్మా స ధనంజయః
త్యక్త్వా శోకం మహారాజ హృష్టరూపోఽభవత్తదా॥16॥

పితాపి తవ ధర్మజ్ఞ గర్భే తస్మిన్మహామతే
అవర్ధత యథాకాలం శుక్లపక్షే యథా శశీ॥17॥

తతః సంచోదయామాస వ్యాసో ధర్మాత్మజం నృపం
అశ్వమేధం ప్రతి తదా తతః సోఽన్తర్హితోఽభవత్॥18॥

ధర్మరాజోఽపి మేధావీ శ్రుత్వా వ్యాసస్య తద్వచః
విత్తోపనయనే తాత చకార గమనే మతిం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 62 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

శ్రుత్వైతద్వచనం బ్రహ్మన్వ్యాసేనోక్తం మహాత్మనా
అశ్వమేధం ప్రతి తదా కిం నృపః ప్రచకార హ॥1॥

రత్నం చ యన్మరుత్తేన నిహితం పృథివీతలే
తదవాప కథం చేతి తన్మే బ్రూహి ద్విజోత్తమ॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా ద్వైపాయనవచో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతౄన్సర్వాన్సమానాయ్య కాలే వచనమబ్రవీత్
అర్జునం భీమసేనం చ మాద్రీపుత్రౌ యమావపి॥3॥

శ్రుతం వో వచనం వీరాః సౌహృదాద్యన్మహాత్మనా
కురూణాం హితకామేన ప్రోక్తం కృష్ణేన ధీమతా॥4॥

తపోవృద్ధేన మహతా సుహృదాం భూతిమిచ్ఛతా
గురుణా ధర్మశీలేన వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా॥5॥

భీష్మేణ చ మహాప్రాజ్ఞ గోవిందేన చ ధీమతా
సంస్మృత్య తదహం సమ్యక్కర్తుమిచ్ఛామి పాండవాః॥6॥

ఆయత్యాం చ తదాత్వే చ సర్వేషాం తద్ధి నో హితం
అనుబంధే చ కల్యాణం యద్వచో బ్రహ్మవాదినః॥7॥

ఇయం హి వసుధా సర్వా క్షీణరత్నా కురూద్వహాః
తచ్చాచష్ట బహు వ్యాసో మరుత్తస్య ధనం నృపాః॥8॥

యద్యేతద్వో బహుమతం మన్యధ్వం వా క్షమం యది
తదానయామహే సర్వే కథం వా భీమ మన్యసే॥9॥

ఇత్యుక్తవాక్యే నృపతౌ తదా కురుకులోద్వహ
భీమసేనో నృపశ్రేష్ఠం ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్॥10॥

రోచతే మే మహాబాహో యదిదం భాషితం త్వయా
వ్యాసాఖ్యాతస్య విత్తస్య సముపానయనం ప్రతి ॥11॥

యది తత్ప్రాప్నుయామేహ ధనమావిక్షితం ప్రభో
కృతమేవ మహారాజ భవేదితి మతిర్మమ ॥12॥

తే వయం ప్రణిపాతేన గిరీశస్య మహాత్మనః
తదానయామ భద్రం తే సమభ్యర్చ్య కపర్దినం ॥13॥

తం విభుం దేవదేవేశం తస్యైవానుచరాంశ్చ తాన్
ప్రసాద్యార్థమవాప్స్యామో నూనం వాగ్బుద్ధికర్మభిః ॥14॥

రక్షంతే యే చ తద్ద్రవ్యం కింకరా రౌద్రదర్శనాః
తే చ వశ్యా భవిష్యంతి ప్రసన్నే వృషభధ్వజే ॥15॥

శ్రుత్వైవం వదతస్తస్య వాక్యం భీమస్య భారత
ప్రీతో ధర్మాత్మజో రాజా బభూవాతీవ భారత
అర్జునప్రముఖాశ్చాపి తథేత్యేవాబ్రువన్ముదా ॥16॥

కృత్వా తు పాండవాః సర్వే రత్నాహరణనిశ్చయం
సేనామాజ్ఞాపయామాసుర్నక్షత్రేఽహని చ ధ్రువే ॥17॥

తతో యయుః పాండుసుతా బ్రాహ్మణాన్స్వస్తి వాచ్య చ
అర్చయిత్వా సురశ్రేష్ఠం పూర్వమేవ మహేశ్వరం ॥18॥

మోదకైః పాయసేనాథ మాంసాపూపైస్తథైవ చ
ఆశాస్య చ మహాత్మానం ప్రయయుర్ముదితా భృశం ॥19॥

తేషాం ప్రయాస్యతాం తత్ర మంగలాని శుభాన్యథ
ప్రాహుః ప్రహృష్టమనసో ద్విజాగ్ర్యా నాగరాశ్చ తే ॥20॥

తతః ప్రదక్షిణీకృత్య శిరోభిః ప్రణిపత్య చ
బ్రాహ్మణానగ్నిసహితాన్ప్రయయుః పాండునందనాః ॥21॥

సమనుజ్ఞాప్య రాజానం పుత్రశోకసమాహతం
ధృతరాష్ట్రం సభార్యం వై పృథాం పృథులలోచనాం ॥22॥

మూలే నిక్షిప్య కౌరవ్యం యుయుత్సుం ధృతరాష్ట్రజం
సంపూజ్యమానాః పౌరైశ్చ బ్రాహ్మణైశ్చ మనీషిభిః ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 63 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే ప్రయయుర్హృష్టాః ప్రహృష్టనరవాహనాః
రథఘోషేణ మహతా పూరయంతో వసుంధరాం ॥1॥

సంస్తూయమానాః స్తుతిభిః సూతమాగధబందిభిః
స్వేన సైన్యేన సంవీతా యథాదిత్యాః స్వరశ్మిభిః ॥2॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
బభౌ యుధిష్ఠిరస్తత్ర పౌర్ణమాస్యామివోడురాట్ ॥3॥

జయాశిషః ప్రహృష్టానాం నరాణాం పథి పాండవః
ప్రత్యగృహ్ణాద్యథాన్యాయం యథావత్పురుషర్షభః ॥4॥

తథైవ సైనికా రాజన్రాజానమనుయాంతి యే
తేషాం హలహలాశబ్దో దివం స్తబ్ధ్వా వ్యతిష్ఠత ॥5॥

స సరాంసి నదీశ్చైవ వనాన్యుపవనాని చ
అత్యక్రామన్మహారాజో గిరిం చైవాన్వపద్యత॥6॥

తస్మిందేశే చ రాజేంద్ర యత్ర తద్ద్రవ్యముత్తమం
చక్రే నివేశనం రాజా పాండవః సహ సైనికైః
శివే దేశే సమే చైవ తదా భరతసత్తమ॥7॥

అగ్రతో బ్రాహ్మణాన్కృత్వా తపోవిద్యాదమాన్వితాన్
పురోహితం చ కౌరవ్య వేదవేదాంగపారగం॥8॥

ప్రాజ్నివేశాత్తు రాజానం బ్రాహ్మణాః సపురోధసః
కృత్వా శాంతిం యథాన్యాయం సర్వతః పర్యవారయన్॥9॥

కృత్వా చ మధ్యే రాజానమమాత్యాంశ్చ యథావిధి
షట్పథం నవసంస్థానం నివేశం చక్రిరే ద్విజాః॥10॥

మత్తానాం వారణేంద్రాణాం నివేశం చ యథావిధి
కారయిత్వా స రాజేంద్రో బ్రాహ్మణానిదమబ్రవీత్॥11॥

అస్మిన్కార్యే ద్విజశ్రేష్ఠా నక్షత్రే దివసే శుభే
యథా భవంతో మన్యంతే కర్తుమర్హథ తత్తథా॥12॥

న నః కాలాత్యయో వై స్యాదిహైవ పరిలంబతాం
ఇతి నిశ్చిత్య విప్రేంద్రాః క్రియతాం యదనంతరం॥13॥

శ్రుత్వైతద్వచనం రాజ్ఞో బ్రాహ్మణాః సపురోధసః
ఇదమూచుర్వచో హృష్టా ధర్మరాజప్రియేప్సవః॥14॥

అద్యైవ నక్షత్రమహశ్చ పుణ్యం; యతామహే శ్రేష్ఠతమం క్రియాసు
అంభోభిరద్యేహ వసామ రాజ;న్నుపోష్యతాం చాపి భవద్భిరద్య॥15॥

శ్రుత్వా తు తేషాం ద్విజసత్తమానాం; కృతోపవాసా రజనీం నరేంద్రాః
ఊషుః ప్రతీతాః కుశసంస్తరేషు; యథాధ్వరేషు జ్వలితా హవ్యవాహాః॥16॥

తతో నిశా సా వ్యగమన్మహాత్మనాం; సంశృణ్వతాం విప్రసమీరితా గిరః
తతః ప్రభాతే విమలే ద్విజర్షభా; వచోఽబ్రువంధర్మసుతం నరాధిపం॥17॥

—♦ అధ్యాయము 64 ♦—

బ్రాహ్మణా ఊచుః

క్రియతాముపహారోఽద్య త్ర్యంబకస్య మహాత్మనః
కృత్వోపహారం నృపతే తతః స్వార్థే యతామహే॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం బ్రాహ్మణానాం యుధిష్ఠిరః
గిరీశస్య యథాన్యాయముపహారముపాహరత్॥2॥

ఆజ్యేన తర్పయిత్వాగ్నిం విధివత్సంస్కృతేన హ
మంత్రసిద్ధం చరుం కృత్వా పురోధాః ప్రయయౌ తదా॥3॥

స గృహీత్వా సుమనసో మంత్రపూతా జనాధిప
మోదకైః పాయసేనాథ మాంసైశ్చోపాహరద్బలిం॥4॥

సుమనోభిశ్చ చిత్రాభిర్లాజైరుచ్చావచైరపి
సర్వం స్విష్టకృతం కృత్వా విధివద్వేదపారగః

కింకరాణాం తతః పశ్చాచ్చకార బలిముత్తమం॥5॥

యక్షేంద్రాయ కుబేరాయ మణిభద్రాయ చైవ హ
తథాన్యేషాం చ యక్షాణాం భూతాధిపతయశ్చ యే॥6॥

కృసరేణ సమాంసేన నివాపైస్తిలసంయుతైః
శుశుభే స్థానమత్యర్థం దేవదేవస్య పార్థివ॥7॥

కృత్వా తు పూజాం రుద్రస్య గణానాం చైవ సర్వశః
యయౌ వ్యాసం పురస్కృత్య నృపో రత్ననిధిం ప్రతి॥8॥

పూజయిత్వా ధనాధ్యక్షం ప్రణిపత్యాభివాద్య చ
సుమనోభిర్విచిత్రాభిరపూపైః కృసరేణ చ॥9॥

శంఖాదీంశ్చ నిధీన్సర్వాన్నిధిపాలాంశ్చ సర్వశః
అర్చయిత్వా ద్విజాగ్ర్యాన్స స్వస్తి వాచ్య చ వీర్యవాన్॥10॥

తేషాం పుణ్యాహఘోషేణ తేజసా సమవస్థితః
ప్రీతిమాన్స కురుశ్రేష్ఠః ఖానయామాస తం నిధిం॥11॥

తతః పాత్ర్యః సకరకాః సాశ్మంతకమనోరమాః
భృంగారాణి కటాహాని కలశాన్వర్ధమానకాన్॥12॥

బహూని చ విచిత్రాణి భాజనాని సహస్రశః
ఉద్ధారయామాస తదా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥13॥

తేషాం లక్షణమప్యాసీన్మహాన్కరపుటస్తథా
త్రిలక్షం భాజనం రాజంస్తులార్ధమభవన్నృప॥14॥

వాహనం పాండుపుత్రస్య తత్రాసీత్తు విశాం పతే
షష్టిరుష్ట్రసహస్రాణి శతాని ద్విగుణా హయాః॥15॥

వారణాశ్చ మహారాజ సహస్రశతసంమితాః
శకటాని రథాశ్చైవ తావదేవ కరేణవః
ఖరాణాం పురుషాణాం చ పరిసంఖ్యా న విద్యతే॥16॥

ఏతద్విత్తం తదభవద్యదుద్దధ్రే యుధిష్ఠిరః
షోడశాష్టౌ చతుర్వింశత్సహస్రం భారలక్షణం॥17॥

ఏతేష్వాధాయ తద్ద్రవ్యం పునరభ్యర్చ్య పాండవః
మహాదేవం ప్రతి యయౌ పురం నాగాహ్వయం ప్రతి॥18॥

ద్వైపాయనాభ్యనుజ్ఞాతః పురస్కృత్య పురోహితం
గోయుతే గోయుతే చైవ న్యవసత్పురుషర్షభః॥19॥

సా పురాభిముఖీ రాజంజగామ మహతీ చమూః
కృచ్ఛ్రాద్ద్రవిణభారార్తా హర్షయంతీ కురూద్వహాన్॥20॥

—♦ అధ్యాయము 65 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు వాసుదేవోఽపి వీర్యవాన్
ఉపాయాద్వృష్ణిభిః సార్ధం పురం వారణసాహ్వయం॥1॥

సమయం వాజిమేధస్య విదిత్వా పురుషర్షభః
యథోక్తో ధర్మపుత్రేణ వ్రజన్స స్వపురీం ప్రతి॥2॥

రౌక్మిణేయేన సహితో యుయుధానేన చైవ హ
చారుదేష్ణేన సాంబేన గదేన కృతవర్మణా॥3॥

సారణేన చ వీరేణ నిశఠేనోల్ముకేన చ
బలదేవం పురస్కృత్య సుభద్రాసహితస్తదా॥4॥

ద్రౌపదీముత్తరాం చైవ పృథాం చాప్యవలోకకః
సమాశ్వాసయితుం చాపి క్షత్రియా నిహతేశ్వరాః॥5॥

తానాగతాన్సమీక్ష్యైవ ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
ప్రత్యగృహ్ణాద్యథాన్యాయం విదురశ్చ మహామనాః॥6॥

తత్రైవ న్యవసత్కృష్ణః స్వర్చితః పురుషర్షభః
విదురేణ మహాతేజాస్తథైవ చ యుయుత్సునా॥7॥

వసత్సు వృష్ణివీరేషు తత్రాథ జనమేజయ
జజ్ఞే తవ పితా రాజన్పరిక్షిత్పరవీరహా॥8॥

స తు రాజా మహారాజ బ్రహ్మాస్త్రేణాభిపీడితః
శవో బభూవ నిశ్చేష్టో హర్షశోకవివర్ధనః॥9॥

హృష్టానాం సింహనాదేన జనానాం తత్ర నిస్వనః
ఆవిశ్య ప్రదిశః సర్వాః పునరేవ వ్యుపారమత్॥10॥

తతః సోఽతిత్వరః కృష్ణో వివేశాంతఃపురం తదా
యుయుధానద్వితీయో వై వ్యథితేంద్రియమానసః॥11॥

తతస్త్వరితమాయాంతీం దదర్శ స్వాం పితృష్వసాం
క్రోశంతీమభిధావేతి వాసుదేవం పునః పునః॥12॥

పృష్ఠతో ద్రౌపదీం చైవ సుభద్రాం చ యశస్వినీం
సవిక్రోశం సకరుణం బాంధవానాం స్త్రియో నృప॥13॥

తతః కృష్ణం సమాసాద్య కుంతీ రాజసుతా తదా
ప్రోవాచ రాజశార్దూల బాష్పగద్గదయా గిరా॥14॥

వాసుదేవ మహాబాహో సుప్రజా దేవకీ త్వయా
త్వం నో గతిః ప్రతిష్ఠా చ త్వదాయత్తమిదం కులం॥15॥

యదుప్రవీర యోఽయం తే స్వస్రీయస్యాత్మజః ప్రభో
అశ్వత్థామ్నా హతో జాతస్తముజ్జీవయ కేశవ॥16॥

త్వయా హ్యేతత్ప్రతిజ్ఞాతమైషీకే యదునందన
అహం సంజీవయిష్యామి మృతం జాతమితి ప్రభో॥17॥

సోఽయం జాతో మృతస్తాత పశ్యైనం పురుషర్షభ
ఉత్తరాం చ సుభద్రాం చ ద్రౌపదీం మాం చ మాధవ॥18॥

ధర్మపుత్రం చ భీమం చ ఫల్గునం నకులం తథా
సహదేవం చ దుర్ధర్ష సర్వాన్నస్త్రాతుమర్హసి॥19॥

అస్మిన్ప్రాణాః సమాయత్తాః పాండవానాం మమైవ చ
పాండోశ్చ పిండో దాశార్హ తథైవ శ్వశురస్య మే॥20॥

అభిమన్యోశ్చ భద్రం తే ప్రియస్య సదృశస్య చ
ప్రియముత్పాదయాద్య త్వం ప్రేతస్యాపి జనార్దన॥21॥

ఉత్తరా హి ప్రియోక్తం వై కథయత్యరిసూదన
అభిమన్యోర్వచః కృష్ణ ప్రియత్వాత్తే న సంశయః॥22॥

అబ్రవీత్కిల దాశార్హ వైరాటీమార్జునిః పురా
మాతులస్య కులం భద్రే తవ పుత్రో గమిష్యతి॥23॥

గత్వా వృష్ణ్యంధకకులం ధనుర్వేదం గ్రహీష్యతి
అస్త్రాణి చ విచిత్రాణి నీతిశాస్త్రం చ కేవలం॥24॥

ఇత్యేతత్ప్రణయాత్తాత సౌభద్రః పరవీరహా
కథయామాస దుర్ధర్షస్తథా చైతన్న సంశయః॥25॥

తాస్త్వాం వయం ప్రణమ్యేహ యాచామో మధుసూదన
కులస్యాస్య హితార్థం త్వం కురు కల్యాణముత్తమం॥26॥

ఏవముక్త్వా తు వార్ష్ణేయం పృథా పృథులలోచనా
ఉచ్ఛ్రిత్య బాహూ దుఃఖార్తా తాశ్చాన్యాః ప్రాపతన్భువి॥27॥

అబ్రువంశ్చ మహారాజ సర్వాః సాస్రావిలేక్షణాః
స్వస్రీయో వాసుదేవస్య మృతో జాత ఇతి ప్రభో॥28॥

ఏవముక్తే తతః కుంతీం ప్రత్యగృహ్ణాజ్జనార్దనః
భూమౌ నిపతితాం చైనాం సాంత్వయామాస భారత॥29॥

—♦ అధ్యాయము 66 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఉత్థితాయాం పృథాయాం తు సుభద్రా భ్రాతరం తదా
దృష్ట్వా చుక్రోశ దుఃఖార్తా వచనం చేదమబ్రవీత్॥1॥

పుండరీకాక్ష పశ్యస్వ పౌత్రం పార్థస్య ధీమతః
పరిక్షీణేషు కురుషు పరిక్షీణం గతాయుషం॥2॥

ఇషీకా ద్రోణపుత్రేణ భీమసేనార్థముద్యతా
సోత్తరాయాం నిపతితా విజయే మయి చైవ హ॥3॥

సేయం జ్వలంతీ హృదయే మయి తిష్ఠతి కేశవ
యన్న పశ్యామి దుర్ధర్ష మమ పుత్రసుతం విభో॥4॥

కిం ను వక్ష్యతి ధర్మాత్మా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భీమసేనార్జునౌ చాపి మాద్రవత్యాః సుతౌ చ తౌ॥5॥

శ్రుత్వాభిమన్యోస్తనయం జాతం చ మృతమేవ చ
ముషితా ఇవ వార్ష్ణేయ ద్రోణపుత్రేణ పాండవాః॥6॥

అభిమన్యుః ప్రియః కృష్ణ పితౄణాం నాత్ర సంశయః
తే శ్రుత్వా కిం ను వక్ష్యంతి ద్రోణపుత్రాస్త్రనిర్జితాః॥7॥

భవితాతః పరం దుఃఖం కిం ను మన్యే జనార్దన
అభిమన్యోః సుతాత్కృష్ణ మృతాజ్జాతాదరిందమ॥8॥

సాహం ప్రసాదయే కృష్ణ త్వామద్య శిరసా నతా
పృథేయం ద్రౌపదీ చైవ తాః పశ్య పురుషోత్తమ॥9॥

యదా ద్రోణసుతో గర్భాన్పాండూనాం హంతి మాధవ
తదా కిల త్వయా ద్రౌణిః క్రుద్ధేనోక్తోఽరిమర్దన॥10॥

అకామం త్వా కరిష్యామి బ్రహ్మబంధో నరాధమ
అహం సంజీవయిష్యామి కిరీటితనయాత్మజం॥11॥

ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా జానమానా బలం తవ
ప్రసాదయే త్వా దుర్ధర్ష జీవతామభిమన్యుజః॥12॥

యద్యేవం త్వం ప్రతిశ్రుత్య న కరోషి వచః శుభం
సఫలం వృష్ణిశార్దూల మృతాం మాముపధారయ॥13॥

అభిమన్యోః సుతో వీర న సంజీవతి యద్యయం
జీవతి త్వయి దుర్ధర్ష కిం కరిష్యామ్యహం త్వయా॥14॥

సంజీవయైనం దుర్ధర్ష మృతం త్వమభిమన్యుజం
సదృశాక్షసుతం వీర సస్యం వర్షన్నివాంబుదః ॥15॥

త్వం హి కేశవ ధర్మాత్మా సత్యవాన్సత్యవిక్రమః
స తాం వాచమృతాం కర్తుమర్హసి త్వమరిందమ ॥16॥

ఇచ్ఛన్నపి హి లోకాంస్త్రీంజీవయేథా మృతానిమాన్
కిం పునర్దయితం జాతం స్వస్రీయస్యాత్మజం మృతం ॥17॥

ప్రభావజ్ఞాస్మి తే కృష్ణ తస్మాదేతద్బ్రవీమి తే
కురుష్వ పాండుపుత్రాణామిమం పరమనుగ్రహం ॥18॥

స్వసేతి వా మహాబాహో హతపుత్రేతి వా పునః
ప్రపన్నా మామియం వేతి దయాం కర్తుమిహార్హసి ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 67 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు రాజేంద్ర కేశిహా దుఃఖమూర్ఛితః
తథేతి వ్యాజహారోచ్చైర్హ్లాదయన్నివ తం జనం ॥1॥

వాక్యేన తేన హి తదా తం జనం పురుషర్షభః
హ్లాదయామాస స విభుర్ఘర్మార్తం సలిలైరివ ॥2॥

తతః స ప్రావిశత్తూర్ణం జన్మవేశ్మ పితుస్తవ
అర్చితం పురుషవ్యాఘ్ర సితైర్మాల్యైర్యథావిధి ॥3॥

అపాం కుంభైః సుపూర్ణైశ్చ విన్యస్తైః సర్వతోదిశం
ఘృతేన తిందుకాలాతైః సర్షపైశ్చ మహాభుజ ॥4॥

శస్త్రైశ్చ విమలైర్న్యస్తైః పావకైశ్చ సమంతతః
వృద్ధాభిశ్చాభిరామాభిః పరిచారార్థమచ్యుతః ॥5॥

దక్షైశ్చ పరితో వీర భిషగ్భిః కుశలైస్తథా
దదర్శ చ స తేజస్వీ రక్షోఘ్నాన్యపి సర్వశః
ద్రవ్యాణి స్థాపితాని స్మ విధివత్కుశలైర్జనైః ॥6॥

తథాయుక్తం చ తద్దృష్ట్వా జన్మవేశ్మ పితుస్తవ
హృష్టోఽభవద్ధృషీకేశః సాధు సాధ్వితి చాబ్రవీత్ ॥7॥

తథా బ్రువతి వార్ష్ణేయే ప్రహృష్టవదనే తదా
ద్రౌపదీ త్వరితా గత్వా వైరాటీం వాక్యమబ్రవీత్ ॥8॥

అయమాయాతి తే భద్రే శ్వశురో మధుసూదనః
పురాణర్షిరచింత్యాత్మా సమీపమపరాజితః ॥9॥

సాపి బాష్పకలాం వాచం నిగృహ్యాశ్రూణి చైవ హ
సుసంవీతాభవద్దేవీ దేవవత్కృష్ణమీక్షతీ ॥10॥

సా తథా దూయమానేన హృదయేన తపస్వినీ
దృష్ట్వా గోవిందమాయాంతం కృపణం పర్యదేవయత్ ॥11॥

పుండరీకాక్ష పశ్యస్వ బాలావిహ వినాకృతౌ
అభిమన్యుం చ మాం చైవ హతౌ తుల్యం జనార్దన ॥12॥

వార్ష్ణేయ మధుహన్వీర శిరసా త్వాం ప్రసాదయే
ద్రోణపుత్రాస్త్రనిర్దగ్ధం జీవయైనం మమాత్మజం ॥13॥

యది స్మ ధర్మరాజ్ఞా వా భీమసేనేన వా పునః
త్వయా వా పుండరీకాక్ష వాక్యముక్తమిదం భవేత్||14||

అజానతీమిషీకేయం జనిత్రీం హంత్వితి ప్రభో
అహమేవ వినష్టా స్యాం నేదమేవంగతం భవేత్||15||

గర్భస్థస్యాస్య బాలస్య బ్రహ్మాస్త్రేణ నిపాతనం
కృత్వా నృశంసం దుర్బుద్ధిర్ద్రౌణిః కిం ఫలమశ్నుతే||16||

సా త్వా ప్రసాద్య శిరసా యాచే శత్రునిబర్హణ
ప్రాణాంస్త్యక్ష్యామి గోవింద నాయం సంజీవతే యది||17||

అస్మిన్హి బహవః సాధో యే మమాసన్మనోరథాః
తే ద్రోణపుత్రేణ హతాః కిం ను జీవామి కేశవ||18||

ఆసీన్మమ మతిః కృష్ణ పూర్ణోత్సంగా జనార్దన
అభివాదయిష్యే దిష్ట్యేతి తదిదం వితథీకృతం||19||

చపలాక్షస్య దాయాదే మృతేఽస్మిన్పురుషర్షభ
విఫలా మే కృతాః కృష్ణ హృది సర్వే మనోరథాః||20||

చపలాక్షః కిలాతీవ ప్రియస్తే మధుసూదన
సుతం పశ్యస్వ తస్యేమం బ్రహ్మాస్త్రేణ నిపాతితం||21||

కృతఘ్నోఽయం నృశంసోఽయం యథాస్య జనకస్తథా
యః పాండవీం శ్రియం త్యక్త్వా గతోఽద్య యమసాదనం||22||

మయా చైతత్ప్రతిజ్ఞాతం రణమూర్ధని కేశవ
అభిమన్యౌ హతే వీర త్వామేష్యామ్యచిరాదితి||23||

తచ్చ నాకరవం కృష్ణ నృశంసా జీవితప్రియా
ఇదానీమాగతాం తత్ర కిం ను వక్ష్యతి ఫాల్గునిః||24||

—♦ అధ్యాయము 68 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సైవం విలప్య కరుణం సోన్మాదేవ తపస్వినీ
ఉత్తరా న్యపతద్భూమౌ కృపణా పుత్రగృద్ధినీ||1||

తాం తు దృష్ట్వా నిపతితాం హతబంధుపరిచ్ఛదాం
చుక్రోశ కుంతీ దుఃఖార్తా సర్వాశ్చ భరతస్త్రియః||2||

ముహూర్తమివ తద్రాజన్పాండవానాం నివేశనం
అప్రేక్షణీయమభవదార్తస్వరనినాదితం||3||

సా ముహూర్తం చ రాజేంద్ర పుత్రశోకాభిపీడితా
కశ్మలాభిహతా వీర వైరాటీ త్వభవత్తదా||4||

ప్రతిలభ్య తు సా సంజ్ఞాముత్తరా భరతర్షభ
అంకమారోప్య తం పుత్రమిదం వచనమబ్రవీత్||5||

ధర్మజ్ఞస్య సుతః సంస్త్వమధర్మమవబుధ్యసే
యస్త్వం వృష్ణిప్రవీరస్య కురుషే నాభివాదనం||6||

పుత్ర గత్వా మమ వచో బ్రూయాస్త్వం పితరం తవ
దుర్మరం ప్రాణినాం వీర కాలే ప్రాప్తే కథంచన||7||

యాహం త్వయా విహీనాద్య పత్యా పుత్రేణ చైవ హ
మర్తవ్యే సతి జీవామి హతస్వస్తిరకించనా||8||

అథ వా ధర్మరాజ్ఞాహమనుజ్ఞాతా మహాభుజ
భక్షయిష్యే విషం తీక్ష్ణం ప్రవేక్ష్యే వా హుతాశనం॥9॥

అథ వా దుర్మరం తాత యదిదం మే సహస్రధా
పతిపుత్రవిహీనాయా హృదయం న విదీర్యతే॥10॥

ఉత్తిష్ఠ పుత్ర పశ్యేమాం దుఃఖితాం ప్రపితామహీం
ఆర్తాముపప్లుతాం దీనాం నిమగ్నాం శోకసాగరే॥11॥

ఆర్యాం చ పశ్య పాంచాలీం సాత్వతీం చ తపస్వినీం
మాం చ పశ్య సుదుఃఖార్తాం వ్యాధవిద్ధాం మృగీమివ॥12॥

ఉత్తిష్ఠ పశ్య వదనం లోకనాథస్య ధీమతః
పుండరీకపలాశాక్షం పురేవ చపలేక్షణం॥13॥

ఏవం విప్రలపంతీం తు దృష్ట్వా నిపతితాం పునః
ఉత్తరాం తాః స్త్రియః సర్వాః పునరుత్థాపయంత్యుత॥14॥

ఉత్థాయ తు పునర్ధైర్యాత్తదా మత్స్యపతేః సుతా
ప్రాంజలిః పుండరీకాక్షం భూమావేవాభ్యవాదయత్॥15॥

శ్రుత్వా స తస్యా విపులం విలాపం పురుషర్షభః
ఉపస్పృశ్య తతః కృష్ణో బ్రహ్మాస్త్రం సంజహార తత్॥16॥

ప్రతిజజ్ఞే చ దాశార్హస్తస్య జీవితమచ్యుతః
అబ్రవీచ్చ విశుద్ధాత్మా సర్వం విశ్రావయంజగత్॥17॥

న బ్రవీమ్యుత్తరే మిథ్యా సత్యమేతద్భవిష్యతి
ఏష సంజీవయామ్యేనం పశ్యతాం సర్వదేహినాం॥18॥

నోక్తపూర్వం మయా మిథ్యా స్వైరేష్వపి కదాచన
న చ యుద్ధే పరావృత్తస్తథా సంజీవతామయం॥19॥

యథా మే దయితో ధర్మో బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః
అభిమన్యోః సుతో జాతో మృతో జీవత్వయం తథా॥20॥

యథాహం నాభిజానామి విజయేన కదాచన
విరోధం తేన సత్యేన మృతో జీవత్వయం శిశుః॥21॥

యథా సత్యం చ ధర్మశ్చ మయి నిత్యం ప్రతిష్ఠితౌ
తథా మృతః శిశురయం జీవతామభిమన్యుజః॥22॥

యథా కంసశ్చ కేశీ చ ధర్మేణ నిహతౌ మయా
తేన సత్యేన బాలోఽయం పునరుజ్జీవతామిహ॥23॥

ఇత్యుక్తో వాసుదేవేన స బాలో భరతర్షభ
శనైః శనైర్మహారాజ ప్రాస్పందత సచేతనః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 69 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

బ్రహ్మాస్త్రం తు యదా రాజన్కృష్ణేన ప్రతిసంహృతం
తదా తద్వేశ్మ తే పిత్రా తేజసాభివిదీపితం॥1॥

తతో రక్షాంసి సర్వాణి నేశుస్త్యక్త్వా గృహం తు తత్
అంతరిక్షే చ వాగాసీత్సాధు కేశవ సాధ్వితి॥2॥

తదస్త్రం జ్వలితం చాపి పితామహమగాత్తదా
తతః ప్రాణాన్పునర్లేభే పితా తవ జనేశ్వర

వ్యచేష్టత చ బాలోఽసౌ యథోత్సాహం యథాబలం॥3॥

బభూవుర్ముదితా రాజంస్తతస్తా భరతస్త్రియః
బ్రాహ్మణాన్వాచయామాసుర్గోవిందస్య చ శాసనాత్॥4॥

తతస్తా ముదితాః సర్వాః ప్రశశంసుర్జనార్దనం
స్త్రియో భరతసింహానాం నావం లబ్ధ్వేవ పారగాః॥5॥

కుంతీ ద్రుపదపుత్రీ చ సుభద్రా చోత్తరా తథా
స్త్రియశ్చాన్యా నృసింహానాం బభూవుర్హృష్టమానసాః॥6॥

తత్ర మల్లా నటా ఝల్లా గ్రంథికాః సౌఖశాయికాః
సూతమాగధసంఘాశ్చాప్యస్తువన్వై జనార్దనం
కురువంశస్తవాఖ్యాభిరాశీర్భిర్భరతర్షభ॥7॥

ఉత్థాయ తు యథాకాలముత్తరా యదునందనం
అభ్యవాదయత ప్రీతా సహ పుత్రేణ భారత
తతస్తస్యై దదౌ ప్రీతో బహురత్నం విశేషతః॥8॥

తథాన్యే వృష్ణిశార్దూలా నామ చాస్యాకరోత్ప్రభుః
పితుస్తవ మహారాజ సత్యసంధో జనార్దనః॥9॥

పరిక్షీణే కులే యస్మాజ్జాతోఽయమభిమన్యుజః
పరిక్షిదితి నామాస్య భవత్విత్యబ్రవీత్తదా॥10॥

సోఽవర్ధత యథాకాలం పితా తవ నరాధిప
మనఃప్రహ్లాదనశ్చాసీత్సర్వలోకస్య భారత॥11॥

మాసజాతస్తు తే వీర పితా భవతి భారత
అథాజగ్ముః సుబహులం రత్నమాదాయ పాండవాః॥12॥

తాన్సమీపగతాఞ్శ్రుత్వా నిర్యయుర్వృష్ణిపుంగవాః
అలంచక్రుశ్చ మాల్యౌఘైః పురుషా నాగసాహ్వయం॥13॥

పతాకాభిర్విచిత్రాభిర్ధ్వజైశ్చ వివిధైరపి
వేశ్మాని సమలంచక్రుః పౌరాశ్చాపి జనాధిప॥14॥

దేవతాయతనానాం చ పూజా బహువిధాస్తథా
సందిదేశాథ విదురః పాండుపుత్రప్రియేప్సయా॥15॥

రాజమార్గాశ్చ తత్రాసన్సుమనోభిరలంకృతాః
శుశుభే తత్పురం చాపి సముద్రౌఘనిభస్వనం॥16॥

నర్తకైశ్చాపి నృత్యద్భిర్గాయనానాం చ నిస్వనైః
ఆసీద్వైశ్రవణస్యేవ నివాసస్తత్పురం తదా॥17॥

బందిభిశ్చ నరై రాజన్స్త్రీసహాయైః సహస్రశః
తత్ర తత్ర వివిక్తేషు సమంతాదుపశోభితం॥18॥

పతాకా ధూయమానాశ్చ శ్వసతా మాతరిశ్వనా
అదర్శయన్నివ తదా కురూన్వై దక్షిణోత్తరాన్॥19॥

అఘోషయత్తదా చాపి పురుషో రాజధూర్గతః
సర్వరాత్రివిహారోఽద్య రత్నాభరణలక్షణః॥20॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తాన్సమీపగతాఞ్శ్రుత్వా పాండవాఞ్శత్రుకర్శనః
వాసుదేవః సహామాత్యః ప్రత్యుద్యాతో దిదృక్షయా॥1॥

తే సమేత్య యథాన్యాయం పాండవా వృష్ణిభిః సహ
వివిశుః సహితా రాజన్పురం వారణసాహ్వయం॥2॥

మహతస్తస్య సైన్యస్య ఖురనేమిస్వనేన చ
ద్యావాపృథివ్యౌ ఖం చైవ శబ్దేనాసీత్సమావృతం॥3॥

తే కోశమగ్రతః కృత్వా వివిశుః స్వపురం తదా
పాండవాః ప్రీతమనసః సామాత్యాః ససుహృద్గణాః॥4॥

తే సమేత్య యథాన్యాయం ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం
కీర్తయంతః స్వనామాని తస్య పాదౌ వవందిరే॥5॥

ధృతరాష్ట్రాదను చ తే గాంధారీం సుబలాత్మజాం
కుంతీం చ రాజశార్దూల తదా భరతసత్తమాః॥6॥

విదురం పూజయిత్వా చ వైశ్యాపుత్రం సమేత్య చ
పూజ్యమానాః స్మ తే వీరా వ్యరాజంత విశాం పతే॥7॥

తతస్తత్పరమాశ్చర్యం విచిత్రం మహదద్భుతం
శుశ్రువుస్తే తదా వీరాః పితుస్తే జన్మ భారత॥8॥

తదుపశ్రుత్య తే కర్మ వాసుదేవస్య ధీమతః
పూజార్హం పూజయామాసుః కృష్ణం దేవకినందనం॥9॥

తతః కతిపయాహస్య వ్యాసః సత్యవతీసుతః
ఆజగామ మహాతేజా నగరం నాగసాహ్వయం॥10॥

తస్య సర్వే యథాన్యాయం పూజాం చక్రుః కురూద్వహాః
సహ వృష్ణ్యంధకవ్యాఘ్రైరుపాసాం చక్రిరే తదా॥11॥

తత్ర నానావిధాకారాః కథాః సమనుకీర్త్య వై
యుధిష్ఠిరో ధర్మసుతో వ్యాసం వచనమబ్రవీత్॥12॥

భవత్ప్రసాదాద్భగవన్యదిదం రత్నమాహృతం
ఉపయోక్తుం తదిచ్ఛామి వాజిమేధే మహాక్రతౌ॥13॥

తదనుజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవతా మునిసత్తమ
త్వదధీనా వయం సర్వే కృష్ణస్య చ మహాత్మనః॥14॥

వ్యాస ఉవాచ

అనుజానామి రాజంస్త్వాం క్రియతాం యదనంతరం
యజస్వ వాజిమేధేన విధివద్దక్షిణావతా॥15॥

అశ్వమేధో హి రాజేంద్ర పావనః సర్వపాప్మనాం
తేనేష్ట్వా త్వం విపాప్మా వై భవితా నాత్ర సంశయః॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తు ధర్మాత్మా కురురాజో యుధిష్ఠిరః
అశ్వమేధస్య కౌరవ్య చకారాహరణే మతిం ॥17॥

సమనుజ్ఞాప్య తు స తం కృష్ణద్వైపాయనం నృపః
వాసుదేవమథామంత్ర్య వాగ్మీ వచనమబ్రవీత్ ॥18॥

దేవకీ సుప్రజా దేవీ త్వయా పురుషసత్తమ
యద్బ్రూయాం త్వాం మహాబాహో తత్కృథాస్త్వమిహాచ్యుత ॥19॥

త్వత్ప్రభావార్జితాన్భోగానశ్నీమ యదునందన
పరాక్రమేణ బుద్ధ్యా చ త్వయేయం నిర్జితా మహీ ॥20॥

దీక్షయస్వ త్వమాత్మానం త్వం నః పరమకో గురుః
త్వయీష్టవతి ధర్మజ్ఞ విపాప్మా స్యామహం విభో
త్వం హి యజ్ఞోఽక్షరః సర్వస్త్వం ధర్మస్త్వం ప్రజాపతిః ॥21॥

వాసుదేవ ఉవాచ

త్వమేవైతన్మహాబాహో వక్తుమర్హస్యరిందమ
త్వం గతిః సర్వభూతానామితి మే నిశ్చితా మతిః ॥22॥

త్వం చాద్య కురువీరాణాం ధర్మేణాభివిరాజసే
గుణభూతాః స్మ తే రాజంస్త్వం నో రాజన్మతో గురుః ॥23॥

యజస్వ మదనుజ్ఞాతః ప్రాప్త ఏవ క్రతుర్మయా
యునక్తు నో భవాన్కార్యే యత్ర వాంఛసి భారత
సత్యం తే ప్రతిజానామి సర్వం కర్తాస్మి తేఽనఘ ॥24॥

భీమసేనార్జునౌ చైవ తథా మాద్రవతీసుతౌ
ఇష్టవంతో భవిష్యంతి త్వయీష్టవతి భారత ॥25॥

—♦ అధ్యాయము 71 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కృష్ణేన ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
వ్యాసమామంత్ర్య మేధావీ తతో వచనమబ్రవీత్ ॥1॥

యథా కాలం భవాన్వేత్తి హయమేధస్య తత్త్వతః
దీక్షయస్వ తదా మా త్వం త్వయ్యాయత్తో హి మే క్రతుః ॥2॥

వ్యాస ఉవాచ

అహం పైలోఽథ కౌంతేయ యాజ్ఞవల్క్యస్తథైవ చ
విధానం యద్యథాకాలం తత్కర్తారో న సంశయః ॥3॥

చైత్ర్యాం హి పౌర్ణమాస్యాం చ తవ దీక్షా భవిష్యతి
సంభారాః సంభ్రియంతాం తే యజ్ఞార్థం పురుషర్షభ ॥4॥

అశ్వవిద్యావిదశ్చైవ సూతా విప్రాశ్చ తద్విదః
మేధ్యమశ్వం పరీక్షంతాం తవ యజ్ఞార్థసిద్ధయే ॥5॥

తముత్సృజ్య యథాశాస్త్రం పృథివీం సాగరాంబరాం
స పర్యేతు యశో నామ్నా తవ పార్థివ వర్ధయన్॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తథేత్యుక్త్వా పాండవః పృథివీపతిః
చకార సర్వం రాజేంద్ర యథోక్తం బ్రహ్మవాదినా
సంభారాశ్చైవ రాజేంద్ర సర్వే సంకల్పితాభవన్॥7॥

స సంభారాన్సమాహృత్య నృపో ధర్మాత్మజస్తదా
న్యవేదయదమేయాత్మా కృష్ణద్వైపాయనాయ వై॥8॥

తతోఽబ్రవీన్మహాతేజా వ్యాసో ధర్మాత్మజం నృపం
యథాకాలం యథాయోగం సజ్జాః స్మ తవ దీక్షణే॥9॥

స్ఫ్యశ్చ కూర్చశ్చ సౌవర్ణో యచ్చాన్యదపి కౌరవ
తత్ర యోగ్యం భవేత్కించిత్తద్రౌక్మం క్రియతామితి॥10॥

అశ్వశ్చోత్సృజ్యతామద్య పృథ్వ్యామథ యథాక్రమం
సుగుప్తశ్చ చరత్వేష యథాశాస్త్రం యుధిష్ఠిర॥11॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయమశ్వో మయా బ్రహ్మన్నుత్సృష్టః పృథివీమిమాం
చరిష్యతి యథాకామం తత్ర వై సంవిధీయతాం॥12॥

పృథివీం పర్యటంతం హి తురగం కామచారిణం
కః పాలయేదితి మునే తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తు రాజేంద్ర కృష్ణద్వైపాయనోఽబ్రవీత్
భీమసేనాదవరజః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతాం॥14॥

జిష్ణుః సహిష్ణుర్ధృష్ణుశ్చ స ఏనం పాలయిష్యతి
శక్తః స హి మహీం జేతుం నివాతకవచాంతకః॥15॥

తస్మిన్హ్యస్త్రాణి దివ్యాని దివ్యం సంహననం తథా
దివ్యం ధనుశ్చేషుధీ చ స ఏనమనుయాస్యతి॥16॥

స హి ధర్మార్థకుశలః సర్వవిద్యావిశారదః
యథాశాస్త్రం నృపశ్రేష్ఠ చారయిష్యతి తే హయం॥17॥

రాజపుత్రో మహాబాహుః శ్యామో రాజీవలోచనః
అభిమన్యోః పితా వీరః స ఏనమనుయాస్యతి॥18॥

భీమసేనోఽపి తేజస్వీ కౌంతేయోఽమితవిక్రమః
సమర్థో రక్షితుం రాష్ట్రం నకులశ్చ విశాం పతే॥19॥

సహదేవస్తు కౌరవ్య సమాధాస్యతి బుద్ధిమాన్
కుటుంబతంత్రం విధివత్సర్వమేవ మహాయశాః॥20॥

తత్తు సర్వం యథాన్యాయముక్తం కురుకులోద్వహః
చకార ఫల్గునం చాపి సందిదేశ హయం ప్రతి॥21॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏహ్యర్జున త్వయా వీర హయోఽయం పరిపాల్యతాం
త్వమర్హో రక్షితుం హ్యేనం నాన్యః కశ్చన మానవః॥22॥

యే చాపి త్వాం మహాబాహో ప్రత్యుదీయుర్నరాధిపాః
తైర్విగ్రహో యథా న స్యాత్తథా కార్యం త్వయానఘ॥23॥

ఆఖ్యాతవ్యశ్చ భవతా యజ్ఞోఽయం మమ సర్వశః
పార్థివేభ్యో మహాబాహో సమయే గమ్యతామితి॥24॥

ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా భ్రాతరం సవ్యసాచినం
భీమం చ నకులం చైవ పురగుప్తౌ సమాదధత్॥25॥

కుటుంబతంత్రే చ తథా సహదేవం యుధాం పతిం
అనుమాన్య మహీపాలం ధృతరాష్ట్రం యుధిష్ఠిరః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 72 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దీక్షాకాలే తు సంప్రాప్తే తతస్తే సుమహర్త్విజః
విధివద్దీక్షయామాసురశ్వమేధాయ పార్థివం॥1॥

కృత్వా స పశుబంధాంశ్చ దీక్షితః పాండునందనః
ధర్మరాజో మహాతేజాః సహర్త్విగ్భిర్వ్యరోచత॥2॥

హయశ్చ హయమేధార్థం స్వయం స బ్రహ్మవాదినా
ఉత్సృష్టః శాస్త్రవిధినా వ్యాసేనామితతేజసా॥3॥

స రాజా ధర్మజో రాజందీక్షితో విబభౌ తదా
హేమమాలీ రుక్మకంఠః ప్రదీప్త ఇవ పావకః॥4॥

కృష్ణాజినీ దండపాణిః క్షౌమవాసాః స ధర్మజః
విబభౌ ద్యుతిమాన్భూయః ప్రజాపతిరివాధ్వరే॥5॥

తథైవాస్యర్త్విజః సర్వే తుల్యవేషా విశాం పతే
బభూవురర్జునశ్చైవ ప్రదీప్త ఇవ పావకః॥6॥

శ్వేతాశ్వః కృష్ణసారం తం ససారాశ్వం ధనంజయః
విధివత్పృథివీపాల ధర్మరాజస్య శాసనాత్॥7॥

విక్షిపన్గాండివం రాజన్బద్ధగోధాంగులిత్రవాన్
తమశ్వం పృథివీపాల ముదా యుక్తః ససార హ॥8॥

ఆకుమారం తదా రాజన్నాగమత్తత్పురం విభో
ద్రష్టుకామం కురుశ్రేష్ఠం ప్రయాస్యంతం ధనంజయం॥9॥

తేషామన్యోన్యసంమర్దాదూష్మేవ సమజాయత
దిదృక్షూణాం హయం తం చ తం చైవ హయసారిణం॥10॥

తతః శబ్దో మహారాజ దశాశాః ప్రతిపూరయన్
బభూవ ప్రేక్షతాం నృణాం కుంతీపుత్రం ధనంజయం॥11॥

ఏష గచ్ఛతి కౌంతేయస్తురగశ్చైవ దీప్తిమాన్
యమన్వేతి మహాబాహుః సంస్పృశంధనురుత్తమం॥12॥

ఏవం శుశ్రావ వదతాం గిరో జిష్ణురుదారధీః
స్వస్తి తేఽస్తు వ్రజారిష్టం పునశ్చైహీతి భారత॥13॥

అథాపరే మనుష్యేంద్ర పురుషా వాక్యమబ్రువన్
నైనం పశ్యామ సంమర్దే ధనురేతత్ప్రదృశ్యతే॥14॥

ఏతద్ధి భీమనిర్హ్రాదం విశ్రుతం గాండివం ధనుః
స్వస్తి గచ్ఛత్వరిష్టం వై పంథానమకుతోభయం
నివృత్తమేనం ద్రక్ష్యామః పునరేవం చ తేఽబ్రువన్॥15॥

ఏవమాద్యా మనుష్యాణాం స్త్రీణాం చ భరతర్షభ
శుశ్రావ మధురా వాచః పునః పునరుదీరితాః॥16॥

యాజ్ఞవల్క్యస్య శిష్యశ్చ కుశలో యజ్ఞకర్మణి
ప్రాయాత్పార్థేన సహితః శాంత్యర్థం వేదపారగః॥17॥

బ్రాహ్మణాశ్చ మహీపాల బహవో వేదపారగాః
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం క్షత్రియాశ్చ విశోఽపి చ॥18॥

పాండవైః పృథివీమశ్వో నిర్జితామస్త్రతేజసా
చచార స మహారాజ యథాదేశం స సత్తమ॥19॥

తత్ర యుద్ధాని వృత్తాని యాన్యాసన్పాండవస్య హ
తాని వక్ష్యామి తే వీర విచిత్రాణి మహాంతి చ॥20॥

స హయః పృథివీం రాజన్ప్రదక్షిణమరిందమ
ససారోత్తరతః పూర్వం తన్నిబోధ మహీపతే॥21॥

అవమృద్నన్స రాష్ట్రాణి పార్థివానాం హయోత్తమః
శనైస్తదా పరియయౌ శ్వేతాశ్వశ్చ మహారథః॥22॥

తత్ర సంకలనా నాస్తి రాజ్ఞామయుతశస్తదా
యేఽయుధ్యంత మహారాజ క్షత్రియా హతబాంధవాః॥23॥

కిరాతా వికృతా రాజన్బహవోఽసిధనుర్ధరాః
మ్లేచ్ఛాశ్చాన్యే బహువిధాః పూర్వం వినికృతా రణే॥24॥

ఆర్యాశ్చ పృథివీపాలాః ప్రహృష్టనరవాహనాః
సమీయుః పాండుపుత్రేణ బహవో యుద్ధదుర్మదాః॥25॥

ఏవం యుద్ధాని వృత్తాని తత్ర తత్ర మహీపతే
అర్జునస్య మహీపాలైర్నానాదేశనివాసిభిః॥26॥

యాని తూభయతో రాజన్ప్రతప్తాని మహాంతి చ
తాని యుద్ధాని వక్ష్యామి కౌంతేయస్య తవానఘ॥27॥

—♦ అధ్యాయము 73 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

త్రిగర్తైరభవద్యుద్ధం కృతవైరైః కిరీటినః
మహారథసమాజ్ఞాతైర్హతానాం పుత్రనప్తృభిః॥1॥

తే సమాజ్ఞాయ సంప్రాప్తం యజ్ఞియం తురగోత్తమం
విషయాంతే తతో వీరా దంశితాః పర్యవారయన్॥2॥

రథినో బద్ధతూణీరాః సదశ్వైః సమలంకృతైః
పరివార్య హయం రాజన్గ్రహీతుం సంప్రచక్రముః॥3॥

తతః కిరీటీ సంచింత్య తేషాం రాజ్ఞాం చికీర్షితం
వారయామాస తాన్వీరాన్సాంత్వపూర్వమరిందమః॥4॥

తమనాదృత్య తే సర్వే శరైరభ్యహనంస్తదా
తమోరజోభ్యాం సంఛన్నాంస్తాన్కిరీటీ న్యవారయత్॥5॥

అబ్రవీచ్చ తతో జిష్ణుః ప్రహసన్నివ భారత
నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞాః శ్రేయో జీవితమేవ వః॥6॥

స హి వీరః ప్రయాస్యన్వై ధర్మరాజేన వారితః
హతబాంధవా న తే పార్థ హంతవ్యాః పార్థివా ఇతి॥7॥

స తదా తద్వచః శ్రుత్వా ధర్మరాజస్య ధీమతః
తాన్నివర్తధ్వమిత్యాహ న న్యవర్తంత చాపి తే॥8॥

తతస్త్రిగర్తరాజానం సూర్యవర్మాణమాహవే
వితత్య శరజాలేన ప్రజహాస ధనంజయః॥9॥

తతస్తే రథఘోషేణ ఖురనేమిస్వనేన చ
పూరయంతో దిశః సర్వా ధనంజయముపాద్రవన్॥10॥

సూర్యవర్మా తతః పార్థే శరాణాం నతపర్వణాం
శతాన్యముంచద్రాజేంద్ర లఘ్వస్త్రమభిదర్శయన్॥11॥

తథైవాన్యే మహేష్వాసా యే తస్యైవానుయాయినః
ముముచుః శరవర్షాణి ధనంజయవధైషిణః॥12॥

స తాంజ్యాపుంఖనిర్ముక్తైర్బహుభిః సుబహూఞ్శరాన్
చిచ్ఛేద పాండవో రాజంస్తే భూమౌ న్యపతంస్తదా॥13॥

కేతువర్మా తు తేజస్వీ తస్యైవావరజో యువా
యుయుధే భ్రాతురర్థాయ పాండవేన మహాత్మనా॥14॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య కేతువర్మాణమాహవే
అభ్యఘ్నన్నిశితైర్బాణైర్బీభత్సుః పరవీరహా॥15॥

కేతువర్మణ్యభిహతే ధృతవర్మా మహారథః
రథేనాశు సమావృత్య శరైర్జిష్ణుమవాకిరత్॥16॥

తస్య తాం శీఘ్రతామీక్ష్య తుతోషాతీవ వీర్యవాన్
గుడాకేశో మహాతేజా బాలస్య ధృతవర్మణః॥17॥

న సందధానం దదృశే నాదదానం చ తం తదా
కిరంతమేవ స శరాందదృశే పాకశాసనిః॥18॥

స తు తం పూజయామాస ధృతవర్మాణమాహవే
మనసా స ముహూర్తం వై రణే సమభిహర్షయన్॥19॥

తం పన్నగమివ క్రుద్ధం కురువీరః స్మయన్నివ
ప్రీతిపూర్వం మహారాజ ప్రాణైర్న వ్యపరోపయత్॥20॥

స తథా రక్ష్యమాణో వై పార్థేనామితతేజసా
ధృతవర్మా శరం తీక్ష్ణం ముమోచ విజయే తదా॥21॥

స తేన విజయస్తూర్ణమస్యన్విద్ధః కరే భృశం
ముమోచ గాండీవం దుఃఖాత్తత్పపాతాథ భూతలే॥22॥

ధనుషః పతతస్తస్య సవ్యసాచికరాద్విభో
ఇంద్రస్యేవాయుధస్యాసీద్రూపం భరతసత్తమ॥23॥

తస్మిన్నిపతితే దివ్యే మహాధనుషి పార్థివ
జహాస సస్వనం హాసం ధృతవర్మా మహాహవే॥24॥

తతో రోషాన్వితో జిష్ణుః ప్రమృజ్య రుధిరం కరాత్
ధనురాదత్త తద్దివ్యం శరవర్షం వవర్ష చ॥25॥

తతో హలహలాశబ్దో దివస్పృగభవత్తదా
నానావిధానాం భూతానాం తత్కర్మాతీవ శంసతాం॥26॥

తతః సంప్రేక్ష్య తం క్రుద్ధం కాలాంతకయమోపమం
జిష్ణుం త్రైగర్తకా యోధాస్త్వరితాః పర్యవారయన్॥27॥

అభిసృత్య పరీప్సార్థం తతస్తే ధృతవర్మణః
పరివవ్రుర్గుడాకేశం తత్రాక్రుధ్యద్ధనంజయః॥28॥

తతో యోధాంజఘానాశు తేషాం స దశ చాష్ట చ
మహేంద్రవజ్రప్రతిమైరాయసైర్నిశితైః శరైః॥29॥

తాంస్తు ప్రభగ్నాన్సంప్రేక్ష్య త్వరమాణో ధనంజయః
శరైరాశీవిషాకారైర్జఘాన స్వనవద్ధసన్॥30॥

తే భగ్నమనసః సర్వే త్రైగర్తకమహారథాః
దిశో విదుద్రువుః సర్వా ధనంజయశరార్దితాః॥31॥

త ఊచుః పురుషవ్యాఘ్రం సంశప్తకనిషూదనం
తవ స్మ కింకరాః సర్వే సర్వే చ వశగాస్తవ॥32॥

ఆజ్ఞాపయస్వ నః పార్థ ప్రహ్వాన్ప్రేష్యానవస్థితాన్
కరిష్యామః ప్రియం సర్వం తవ కౌరవనందన॥33॥

ఏతదాజ్ఞాయ వచనం సర్వాంస్తానబ్రవీత్తదా
జీవితం రక్షత నృపాః శాసనం గృహ్యతామితి॥34॥

—♦ అధ్యాయము 74 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాగ్జ్యోతిషమథాభ్యేత్య వ్యచరత్స హయోత్తమః
భగదత్తాత్మజస్తత్ర నిర్యయౌ రణకర్కశః॥1॥

స హయం పాండుపుత్రస్య విషయాంతముపాగతం
యుయుధే భరతశ్రేష్ఠ వజ్రదత్తో మహీపతిః॥2॥

సోఽభినిర్యాయ నగరాద్భగదత్తసుతో నృపః
అశ్వమాయాంతమున్మథ్య నగరాభిముఖో యయౌ॥3॥

తమాలక్ష్య మహాబాహుః కురూణామృషభస్తదా
గాండీవం విక్షిపంస్తూర్ణం సహసా సముపాద్రవత్॥4॥

తతో గాండీవనిర్ముక్తైరిషుభిర్మోహితో నృపః
హయముత్సృజ్య తం వీరస్తతః పార్థముపాద్రవత్॥5॥

పునః ప్రవిశ్య నగరం దంశితః స నృపోత్తమః
ఆరుహ్య నాగప్రవరం నిర్యయౌ యుద్ధకాంక్షయా॥6॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
దోధూయతా చామరేణ శ్వేతేన చ మహారథః॥7॥

తతః పార్థం సమాసాద్య పాండవానాం మహారథం
ఆహ్వయామాస కౌరవ్యం బాల్యాన్మోహాచ్చ సంయుగే॥8॥

స వారణం నగప్రఖ్యం ప్రభిన్నకరటాముఖం
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధస్తతః శ్వేతహయం ప్రతి॥9॥

విక్షరంతం యథా మేఘం పరవారణవారణం
శాస్త్రవత్కల్పితం సంఖ్యే త్రిసాహం యుద్ధదుర్మదం॥10॥

ప్రచోద్యమానః స గజస్తేన రాజ్ఞా మహాబలః
తదాంకుశేన విబభావుత్పతిష్యన్నివాంబరం॥11॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య క్రుద్ధో రాజంధనంజయః
భూమిష్ఠో వారణగతం యోధయామాస భారత॥12॥

వజ్రదత్తస్తు సంక్రుద్ధో ముమోచాశు ధనంజయే
తోమరానగ్నిసంకాశాఞ్శలభానివ వేగితాన్॥13॥

అర్జునస్తానసంప్రాప్తాన్గాండీవప్రేషితైః శరైః
ద్విధా త్రిధా చ చిచ్ఛేద ఖ ఏవ ఖగమైస్తదా॥14॥

స తాంద్రృష్ట్వా తథా ఛిన్నాంస్తోమరాన్భగదత్తజః
ఇషూనసక్తాంస్త్వరితః ప్రాహిణోత్పాండవం ప్రతి॥15॥

తతోఽర్జునస్తూర్ణతరం రుక్మపుంఖానజిహ్మగాన్
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో భగదత్తాత్మజం ప్రతి॥16॥

స తైర్విద్ధో మహాతేజా వజ్రదత్తో మహాహవే
భృశాహతః పపాతోర్వ్యాం న త్వేనమజహాత్స్మృతిః॥17॥

తతః స పునరారుహ్య వారణప్రవరం రణే
అవ్యగ్రః ప్రేషయామాస జయార్థీ విజయం ప్రతి॥18॥

తస్మై బాణాంస్తతో జిష్ణుర్నిర్ముక్తాశీవిషోపమాన్
ప్రేషయామాస సంక్రుద్ధో జ్వలితానివ పావకాన్॥19॥

స తైర్విద్ధో మహానాగో విస్రవన్రుధిరం బభౌ
హిమవానివ శైలేంద్రో బహుప్రస్రవణస్తదా॥20॥

—♦ అధ్యాయము 75 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం త్రిరాత్రమభవత్తద్యుద్ధం భరతర్షభ
అర్జునస్య నరేంద్రేణ వృత్రేణేవ శతక్రతోః॥1॥

తతశ్చతుర్థే దివసే వజ్రదత్తో మహాబలః
జహాస సస్వనం హాసం వాక్యం చేదమథాబ్రవీత్॥2॥

అర్జునార్జున తిష్ఠస్వ న మే జీవన్విమోక్ష్యసే
త్వాం నిహత్య కరిష్యామి పితుస్తోయం యథావిధి॥3॥

త్వయా వృద్ధో మమ పితా భగదత్తః పితుః సఖా
హతో వృద్ధోఽపచాయిత్వాచ్ఛిశుం మామద్య యోధయ॥4॥

ఇత్యేవముక్త్వా సంక్రుద్ధో వజ్రదత్తో నరాధిపః
ప్రేషయామాస కౌరవ్య వారణం పాండవం ప్రతి॥5॥

సంప్రేష్యమాణో నాగేంద్రో వజ్రదత్తేన ధీమతా
ఉత్పతిష్యన్నివాకాశమభిదుద్రావ పాండవం॥6॥

అగ్రహస్తప్రముక్తేన శీకరేణ స ఫల్గునం
సముక్షత మహారాజ శైలం నీల ఇవాంబుదః॥7॥

స తేన ప్రేషితో రాజ్ఞా మేఘవన్నినదన్ముహుః
ముఖాడంబరఘోషేణ సమాద్రవత ఫల్గునం॥8॥

స నృత్యన్నివ నాగేంద్రో వజ్రదత్తప్రచోదితః
ఆససాద ద్రుతం రాజన్కౌరవాణాం మహారథం॥9॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య వజ్రదత్తస్య వారణం
గాండీవమాశ్రిత్య బలీ న వ్యకంపత శత్రుహా॥10॥

చుక్రోధ బలవచ్చాపి పాండవస్తస్య భూపతేః
కార్యవిఘ్నమనుస్మృత్య పూర్వవైరం చ భారత॥11॥

తతస్తం వారణం క్రుద్ధః శరజాలేన పాండవః
నివారయామాస తదా వేలేవ మకరాలయం॥12॥

స నాగప్రవరో వీర్యాదర్జునేన నివారితః
తస్థౌ శరైర్వితున్నాంగః శ్వావిచ్ఛలలితో యథా॥13॥

నివారితం గజం దృష్ట్వా భగదత్తాత్మజో నృపః
ఉత్ససర్జ శితాన్బాణానర్జునే క్రోధమూర్ఛితః॥14॥

అర్జునస్తు మహారాజ శరైః శరవిఘాతిభిః
వారయామాస తానస్తాంస్తదద్భుతమివాభవత్॥15॥

తతః పునరతిక్రుద్ధో రాజా ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపః
ప్రేషయామాస నాగేంద్రం బలవచ్ఛ్వసనోపమం॥16॥

తమాపతంతం సంప్రేక్ష్య బలవాన్పాకశాసనిః
నారాచమగ్నిసంకాశం ప్రాహిణోద్వారణం ప్రతి॥17॥

స తేన వారణో రాజన్మర్మణ్యభిహతో భృశం
పపాత సహసా భూమౌ వజ్రరుగ్ణ ఇవాచలః॥18॥

స పతఞ్శుశుభే నాగో ధనంజయశరాహతః
విశన్నివ మహాశైలో మహీం వజ్రప్రపీడితః॥19॥

తస్మిన్నిపతితే నాగే వజ్రదత్తస్య పాండవః
తం న భేతవ్యమిత్యాహ తతో భూమిగతం నృపం॥20॥

అబ్రవీద్ధి మహాతేజాః ప్రస్థితం మాం యుధిష్ఠిరః
రాజానస్తే న హంతవ్యా ధనంజయ కథంచన॥21॥

సర్వమేతన్నరవ్యాఘ్ర భవత్వేతావతా కృతం
యోధాశ్చాపి న హంతవ్యా ధనంజయ రణే త్వయా॥22॥

వక్తవ్యాశ్చాపి రాజానః సర్వైః సహ సుహృజ్జనైః
యుధిష్ఠిరస్యాశ్వమేధో భవద్భిరనుభూయతాం॥23॥

ఇతి భ్రాతృవచః శ్రుత్వా న హన్మి త్వాం జనాధిప
ఉత్తిష్ఠ న భయం తేఽస్తి స్వస్తిమాన్గచ్ఛ పార్థివ॥24॥

ఆగచ్ఛేథా మహారాజ పరాం చైత్రీముపస్థితాం
తదాశ్వమేధో భవితా ధర్మరాజస్య ధీమతః॥25॥

ఏవముక్తః స రాజా తు భగదత్తాత్మజస్తదా
తథేత్యేవాబ్రవీద్వాక్యం పాండవేనాభినిర్జితః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 76 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సైంధవైరభవద్యుద్ధం తతస్తస్య కిరీటినః
హతశేషైర్మహారాజ హతానాం చ సుతైరపి ॥1॥

తేఽవతీర్ణముపశ్రుత్య విషయం శ్వేతవాహనం
ప్రత్యుద్యయురమృష్యంతో రాజానః పాండవర్షభం ॥2॥

అశ్వం చ తం పరామృశ్య విషయాంతే విషోపమాః
న భయం చక్రిరే పార్థాద్భీమసేనాదనంతరాత్ ॥3॥

తేఽవిదూరాద్ధనుష్పాణిం యజ్ఞియస్య హయస్య చ
బీభత్సుం ప్రత్యపద్యంత పదాతినమవస్థితం ॥4॥

తతస్తే తు మహావీర్యా రాజానః పర్యవారయన్
జిగీషంతో నరవ్యాఘ్రాః పూర్వం వినికృతా యుధి ॥5॥

తే నామాన్యథ గోత్రాణి కర్మాణి వివిధాని చ
కీర్తయంతస్తదా పార్థం శరవర్షైరవాకిరన్ ॥6॥

తే కిరంతః శరాంస్తీక్ష్ణాన్వారణేంద్రనివారణాన్
రణే జయమభీప్సంతః కౌంతేయం పర్యవారయన్ ॥7॥

తేఽసమీక్ష్యైవ తం వీరముగ్రకర్మాణమాహవే
సర్వే యుయుధిరే వీరా రథస్థాస్తం పదాతినం ॥8॥

తే తమాజఘ్నిరే వీరం నివాతకవచాంతకం
సంశప్తకనిహంతారం హంతారం సైంధవస్య చ ॥9॥

తతో రథసహస్రేణ హయానామయుతేన చ
కోష్ఠకీకృత్య కౌంతేయం సంప్రహృష్టమయోధయన్ ॥10॥

సంస్మరంతో వధం వీరాః సింధురాజస్య ధీమతః
జయద్రథస్య కౌరవ్య సమరే సవ్యసాచినా ॥11॥

తతః పర్జన్యవత్సర్వే శరవృష్టిమవాసృజన్
తైః కీర్ణః శుశుభే పార్థో రవిర్మేఘాంతరే యథా ॥12॥

స శరైః సమవచ్ఛన్నో దదృశే పాండవర్షభః
పంజరాంతరసంచారీ శకుంత ఇవ భారత ॥13॥

తతో హాహాకృతం సర్వం కౌంతేయే శరపీడితే
త్రైలోక్యమభవద్రాజన్రవిశ్చాసీద్రజోరుణః ॥14॥

తతో వవౌ మహారాజ మారుతో రోమహర్షణః
రాహురగ్రసదాదిత్యం యుగపత్సోమమేవ చ ॥15॥

ఉల్కాశ్చ జఘ్నిరే సూర్యం వికీర్యంత్యః సమంతతః
వేపథుశ్చాభవద్రాజన్కైలాసస్య మహాగిరేః ॥16॥

ముముచుశ్చాస్రమత్యుష్ణం దుఃఖశోకసమన్వితాః
సప్తర్షయో జాతభయాస్తథా దేవర్షయోఽపి చ ॥17॥

శశశ్చాశు వినిర్భిద్య మండలం శశినోఽపతత్
విపరీతస్తదా రాజంస్తస్మిన్నుత్పాతలక్షణే ॥18॥

రాసభారుణసంకాశా ధనుష్మంతః సవిద్యుతః
ఆవృత్య గగనం మేఘా ముముచుర్మాంసశోణితం ॥19॥

ఏవమాసీత్తదా వీరే శరవర్షాభిసంవృతే
లోకేఽస్మిన్భరతశ్రేష్ఠ తదద్భుతమివాభవత్ ॥20॥

తస్య తేనావకీర్ణస్య శరజాలేన సర్వశః
మోహాత్పపాత గాండీవమావాపశ్చ కరాదపి ॥21॥

తస్మిన్మోహమనుప్రాప్తే శరజాలం మహత్తరం
సైంధవా ముముచుస్తూర్ణం గతసత్త్వే మహారథే ॥22॥

తతో మోహసమాపన్నం జ్ఞాత్వా పార్థం దివౌకసః
సర్వే విత్రస్తమనసస్తస్య శాంతిపరాభవన్ ॥23॥

తతో దేవర్షయః సర్వే తథా సప్తర్షయోఽపి చ
బ్రహ్మర్షయశ్చ విజయం జేపుః పార్థస్య ధీమతః ॥24॥

తతః ప్రదీపితే దేవైః పార్థతేజసి పార్థివ
తస్థావచలవద్ధీమాన్సంగ్రామే పరమాస్త్రవిత్ ॥25॥

విచకర్ష ధనుర్దివ్యం తతః కౌరవనందనః
యంత్రస్యేవేహ శబ్దోఽభూన్మహాంస్తస్య పునః పునః ॥26॥

తతః స శరవర్షాణి ప్రత్యమిత్రాన్ప్రతి ప్రభుః
వవర్ష ధనుషా పార్థో వర్షాణీవ సురేశ్వరః ॥27॥

తతస్తే సైంధవా యోధాః సర్వ ఏవ సరాజకాః
నాదృశ్యంత శరైః కీర్ణాః శలభైరివ పావకాః ॥28॥

తస్య శబ్దేన విత్రేసుర్భయార్తాశ్చ విదుద్రువుః
ముముచుశ్చాశ్రు శోకార్తాః సుషుపుశ్చాపి సైంధవాః ॥29॥

తాంస్తు సర్వాన్నరశ్రేష్ఠః సర్వతో విచరన్బలీ
అలాతచక్రవద్రాజఞ్శరజాలైః సమర్పయత్ ॥30॥

తదింద్రజాలప్రతిమం బాణజాలమమిత్రహా
వ్యసృజద్దిక్షు సర్వాసు మహేంద్ర ఇవ వజ్రభృత్ ॥31॥

మేఘజాలనిభం సైన్యం విదార్య స రవిప్రభః
విబభౌ కౌరవశ్రేష్ఠః శరదీవ దివాకరః ॥32॥

—♦ అధ్యాయము 77 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో గాండీవభృచ్ఛూరో యుద్ధాయ సమవస్థితః
విబభౌ యుధి దుర్ధర్షో హిమవానచలో యథా ॥1॥

తతః సైంధవయోధాస్తే పునరేవ వ్యవస్థితాః
విముంచంతః సుసంరబ్ధాః శరవర్షాణి భారత ॥2॥

తాన్ప్రహస్య మహావీర్యః పునరేవ వ్యవస్థితాన్
తతః ప్రోవాచ కౌంతేయో ముమూర్షూఞ్శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥3॥

యుధ్యధ్వం పరయా శక్త్యా యతధ్వం చ వధే మమ
కురుధ్వం సర్వకార్యాణి మహద్వో భయమాగతం ॥4॥

ఏష యోత్స్యామి వః సర్వాన్నివార్య శరవాగురాం
తిష్ఠధ్వం యుద్ధమనసో దర్పం వినయితాస్మి వః ॥5॥

ఏతావదుక్త్వా కౌరవ్యో రుషా గాండీవభృత్తదా
తతోఽథ వచనం స్మృత్వా భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య భారత॥6॥

న హంతవ్యా రణే తాత క్షత్రియా విజిగీషవః
జేతవ్యాశ్చేతి యత్ప్రోక్తం ధర్మరాజ్ఞా మహాత్మనా
చింతయామాస చ తదా ఫల్గునః పురుషర్షభః॥7॥

ఇత్యుక్తోఽహం నరేంద్రేణ న హంతవ్యా నృపా ఇతి
కథం తన్న మృషేహ స్యాద్ధర్మరాజవచః శుభం॥8॥

న హన్యేరంశ్చ రాజానో రాజ్ఞశ్చాజ్ఞా కృతా భవేత్
ఇతి సంచింత్య స తదా భ్రాతుః ప్రియహితే రతః
ప్రోవాచ వాక్యం ధర్మజ్ఞః సైంధవాన్యుద్ధదుర్మదాన్॥9॥

బాలాన్స్త్రియో వా యుష్మాకం న హనిష్యే వ్యవస్థితాన్
యశ్చ వక్ష్యతి సంగ్రామే తవాస్మీతి పరాజితః॥10॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచో మహ్యం కురుధ్వం హితమాత్మనః
అతోఽన్యథా కృచ్ఛ్రగతా భవిష్యథ మయార్దితాః॥11॥

ఏవముక్త్వా తు తాన్వీరాన్యుయుధే కురుపుంగవః
అత్వరావానసంరబ్ధః సంరబ్ధైర్విజిగీషుభిః॥12॥

తతః శతసహస్రాణి శరాణాం నతపర్వణాం
ముముచుః సైంధవా రాజంస్తదా గాండీవధన్వని॥13॥

స తానాపతతః క్రూరానాశీవిషవిషోపమాన్
చిచ్ఛేద నిశితైర్బాణైరంతరైవ ధనంజయః॥14॥

ఛిత్త్వా తు తానాశుగమాన్కంకపత్రాఞ్శిలాశితాన్
ఏకైకమేష దశభిర్బిభేద సమరే శరైః॥15॥

తతః ప్రాసాంశ్చ శక్తీశ్చ పునరేవ ధనంజయే
జయద్రథం హతం స్మృత్వా చిక్షిపుః సైంధవా నృపాః॥16॥

తేషాం కిరీటీ సంకల్పం మోఘం చక్రే మహామనాః
సర్వాంస్తానంతరా ఛిత్త్వా ముదా చుక్రోశ పాండవః॥17॥

తథైవాపతతాం తేషాం యోధానాం జయగృద్ధినాం
శిరాంసి పాతయామాస భల్లైః సంనతపర్వభిః॥18॥

తేషాం ప్రద్రవతాం చైవ పునరేవ చ ధావతాం
నివర్తతాం చ శబ్దోఽభూత్పూర్ణస్యేవ మహోదధేః॥19॥

తే వధ్యమానాస్తు తదా పార్థేనామితతేజసా
యథాప్రాణం యథోత్సాహం యోధయామాసురర్జునం॥20॥

తతస్తే ఫల్గునేనాజౌ శరైః సంనతపర్వభిః
కృతా విసంజ్ఞా భూయిష్ఠాః క్లాంతవాహనసైనికాః॥21॥

తాంస్తు సర్వాన్పరిగ్లానాన్విదిత్వా ధృతరాష్ట్రజా
దుఃశలా బాలమాదాయ నప్తారం ప్రయయౌ తదా
సురథస్య సుతం వీరం రథేనానాగసం తదా॥22॥

శాంత్యర్థం సర్వయోధానామభ్యగచ్ఛత పాండవం
సా ధనంజయమాసాద్య ముమోచార్తస్వరం తదా
ధనంజయోఽపి తాం దృష్ట్వా ధనుర్విససృజే ప్రభుః॥23॥

సముత్సృష్టధనుః పార్థో విధివద్భగినీం తదా
ప్రాహ కిం కరవాణీతి సా చ తం వాక్యమబ్రవీత్॥24॥

ఏష తే భరతశ్రేష్ఠ స్వస్రీయస్యాత్మజః శిశుః
అభివాదయతే వీర తం పశ్య పురుషర్షభ॥25॥

ఇత్యుక్తస్తస్య పితరం స పప్రచ్ఛార్జునస్తదా
క్వాసావితి తతో రాజందుఃశలా వాక్యమబ్రవీత్॥26॥

పితృశోకాభిసంతప్తో విషాదార్తోఽస్య వై పితా
పంచత్వమగమద్వీర యథా తన్మే నిబోధ హ॥27॥

స పూర్వం పితరం శ్రుత్వా హతం యుద్ధే త్వయానఘ
త్వామాగతం చ సంశ్రుత్య యుద్ధాయ హయసారిణం
పితుశ్చ మృత్యుదుఃఖార్తోఽజహాత్ప్రాణాంధనంజయ॥28॥

ప్రాప్తో బీభత్సురిత్యేవ నామ శ్రుత్వైవ తేఽనఘ
విషాదార్తః పపాతోర్వ్యాం మమార చ మమాత్మజః॥29॥

తం తు దృష్ట్వా నిపతితం తతస్తస్యాత్మజం విభో
గృహీత్వా సమనుప్రాప్తా త్వామద్య శరణైషిణీ॥30॥

ఇత్యుక్త్వార్తస్వరం సా తు ముమోచ ధృతరాష్ట్రజా
దీనా దీనం స్థితం పార్థమబ్రవీచ్చాప్యధోముఖం॥31॥

స్వసారం మామవేక్షస్వ స్వస్రీయాత్మజమేవ చ
కర్తుమర్హసి ధర్మజ్ఞ దయాం మయి కురూద్వహ
విస్మృత్య కురురాజానం తం చ మందం జయద్రథం॥32॥

అభిమన్యోర్యథా జాతః పరిక్షిత్పరవీరహా
తథాయం సురథాజ్జాతో మమ పౌత్రో మహాభుజ॥33॥

తమాదాయ నరవ్యాఘ్ర సంప్రాప్తాస్మి తవాంతికం
శమార్థం సర్వయోధానాం శృణు చేదం వచో మమ॥34॥

ఆగతోఽయం మహాబాహో తస్య మందస్య పౌత్రకః
ప్రసాదమస్య బాలస్య తస్మాత్త్వం కర్తుమర్హసి॥35॥

ఏష ప్రసాద్య శిరసా మయా సార్ధమరిందమ
యాచతే త్వాం మహాబాహో శమం గచ్ఛ ధనంజయ॥36॥

బాలస్య హతబంధోశ్చ పార్థ కించిదజానతః
ప్రసాదం కురు ధర్మజ్ఞ మా మన్యువశమన్వగాః॥37॥

తమనార్యం నృశంసం చ విస్మృత్యాస్య పితామహం
ఆగస్కారిణమత్యర్థం ప్రసాదం కర్తుమర్హసి॥38॥

ఏవం బ్రువత్యాం కరుణం దుఃశలాయాం ధనంజయః
సంస్మృత్య దేవీం గాంధారీం ధృతరాష్ట్రం చ పార్థివం
ప్రోవాచ దుఃఖశోకార్తః క్షత్రధర్మం విగర్హయన్॥39॥

ధిక్తం దుర్యోధనం క్షుద్రం రాజ్యలుబ్ధం చ మానినం
యత్కృతే బాంధవాః సర్వే మయా నీతా యమక్షయం॥40॥

ఇత్యుక్త్వా బహు సాంత్వాది ప్రసాదమకరోజ్జయః
పరిష్వజ్య చ తాం ప్రీతో విససర్జ గృహాన్ప్రతి॥41॥

దుఃశలా చాపి తాన్యోధాన్నివార్య మహతో రణాత్
సంపూజ్య పార్థం ప్రయయౌ గృహాన్ప్రతి శుభాననా॥42॥

తతః సైంధవకాన్యోధాన్వినిర్జిత్య నరర్షభః
పునరేవాన్వధావత్స తం హయం కామచారిణం॥43॥

ససార యజ్ఞియం వీరో విధివత్స విశాం పతే
తారామృగమివాకాశే దేవదేవః పినాకధృక్॥44॥

స చ వాజీ యథేష్టేన తాంస్తాందేశాన్యథాసుఖం
విచచార యథాకామం కర్మ పార్థస్య వర్ధయన్॥45॥

క్రమేణ స హయస్త్వేవం విచరన్భరతర్షభ
మణిపూరపతేర్దేశముపాయాత్సహపాండవః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 78 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వా తు నృపతిర్వీరం పితరం బభ్రువాహనః
నిర్యయౌ వినయేనార్యో బ్రాహ్మణార్ఘ్యపురఃసరః॥1॥

మణిపూరేశ్వరం త్వేవముపయాతం ధనంజయః
నాభ్యనందత మేధావీ క్షత్రధర్మమనుస్మరన్॥2॥

ఉవాచ చైనం ధర్మాత్మా సమన్యుః ఫల్గునస్తదా
ప్రక్రియేయం న తే యుక్తా బహిస్త్వం క్షత్రధర్మతః॥3॥

సంరక్ష్యమాణం తురగం యౌధిష్ఠిరముపాగతం
యజ్ఞియం విషయాంతే మాం నాయోత్సీః కిం ను పుత్రక॥4॥

ధిక్త్వామస్తు సుదుర్బుద్ధిం క్షత్రధర్మావిశారదం
యో మాం యుద్ధాయ సంప్రాప్తం సామ్నైవాథో త్వమగ్రహీః॥5॥

న త్వయా పురుషార్థశ్చ కశ్చిదస్తీహ జీవతా
యస్త్వం స్త్రీవద్యుధా ప్రాప్తం సామ్నా మాం ప్రత్యగృహ్ణథాః॥6॥

యద్యహం న్యస్తశస్త్రస్త్వామాగచ్ఛేయం సుదుర్మతే
ప్రక్రియేయం తతో యుక్తా భవేత్తవ నరాధమ॥7॥

తమేవముక్తం భర్త్రా తు విదిత్వా పన్నగాత్మజా
అమృష్యమాణా భిత్త్వోర్వీములూపీ తముపాగమత్॥8॥

సా దదర్శ తతః పుత్రం విమృశంతమధోముఖం
సంతర్జ్యమానమసకృద్భర్త్రా యుద్ధార్థినా విభో॥9॥

తతః సా చారుసర్వాంగీ తముపేత్యోరగాత్మజా
ఉలూపీ ప్రాహ వచనం క్షత్రధర్మవిశారదా॥10॥

ఉలూపీం మాం నిబోధ త్వం మాతరం పన్నగాత్మజాం
కురుష్వ వచనం పుత్ర ధర్మస్తే భవితా పరః॥11॥

యుధ్యస్వైనం కురుశ్రేష్ఠం ధనంజయమరిందమ
ఏవమేష హి తే ప్రీతో భవిష్యతి న సంశయః॥12॥

ఏవముద్ధర్షితో మాత్రా స రాజా బభ్రువాహనః
మనశ్చక్రే మహాతేజా యుద్ధాయ భరతర్షభ॥13॥

సంనహ్య కాంచనం వర్మ శిరస్త్రాణం చ భానుమత్
తూణీరశతసంబాధమారురోహ మహారథం॥14॥

సర్వోపకరణైర్యుక్తం యుక్తమశ్వైర్మనోజవైః
సుచక్రోపస్కరం ధీమాన్హేమభాండపరిష్కృతం॥15॥

పరమార్చితముచ్ఛ్రిత్య ధ్వజం సింహం హిరణ్మయం
ప్రయయౌ పార్థముద్దిశ్య స రాజా బభ్రువాహనః॥16॥

తతోఽభ్యేత్య హయం వీరో యజ్ఞియం పార్థరక్షితం
గ్రాహయామాస పురుషైర్హయశిక్షావిశారదైః॥17॥

గృహీతం వాజినం దృష్ట్వా ప్రీతాత్మా స ధనంజయః
పుత్రం రథస్థం భూమిష్ఠః సంన్యవారయదాహవే॥18॥

తతః స రాజా తం వీరం శరవ్రాతైః సహస్రశః
అర్దయామాస నిశితైరాశీవిషవిషోపమైః॥19॥

తయోః సమభవద్యుద్ధం పితుః పుత్రస్య చాతులం
దేవాసురరణప్రఖ్యముభయోః ప్రీయమాణయోః॥20॥

కిరీటినం తు వివ్యాధ శరేణ నతపర్వణా
జత్రుదేశే నరవ్యాఘ్రః ప్రహసన్బభ్రువాహనః॥21॥

సోఽభ్యగాత్సహ పుంఖేన వల్మీకమివ పన్నగః
వినిర్భిద్య చ కౌంతేయం మహీతలమథావిశత్॥22॥

స గాఢవేదనో ధీమానాలంబ్య ధనురుత్తమం
దివ్యం తేజః సమావిశ్య ప్రమీత ఇవ సంబభౌ॥23॥

స సంజ్ఞాముపలభ్యాథ ప్రశస్య పురుషర్షభః
పుత్రం శక్రాత్మజో వాక్యమిదమాహ మహీపతే॥24॥

సాధు సాధు మహాబాహో వత్స చిత్రాంగదాత్మజ
సదృశం కర్మ తే దృష్ట్వా ప్రీతిమానస్మి పుత్రక॥25॥

విముంచామ్యేష బాణాంస్తే పుత్ర యుద్ధే స్థిరో భవ
ఇత్యేవముక్త్వా నారాచైరభ్యవర్షదమిత్రహా॥26॥

తాన్స గాండీవనిర్ముక్తాన్వజ్రాశనిసమప్రభాన్
నారాచైరచ్ఛినద్రాజా సర్వానేవ త్రిధా త్రిధా॥27॥

తస్య పార్థః శరైర్దివ్యైర్ధ్వజం హేమపరిష్కృతం
సువర్ణతాలప్రతిమం క్షురేణాపాహరద్రథాత్॥28॥

హయాంశ్చాస్య మహాకాయాన్మహావేగపరాక్రమాన్
చకార రాజ్ఞో నిర్జీవాన్ప్రహసన్పాండవర్షభః॥29॥

స రథాదవతీర్యాశు రాజా పరమకోపనః
పదాతిః పితరం కోపాద్యోధయామాస పాండవం॥30॥

సంప్రీయమాణః పాండూనామృషభః పుత్రవిక్రమాత్
నాత్యర్థం పీడయామాస పుత్రం వజ్రధరాత్మజః॥31॥

స హన్యమానో విముఖం పితరం బభ్రువాహనః
శరైరాశీవిషాకారైః పునరేవార్దయద్బలీ॥32॥

తతః స బాల్యాత్పితరం వివ్యాధ హృది పత్రిణా
నిశితేన సుపుంఖేన బలవద్బభ్రువాహనః॥33॥

స బాణస్తేజసా దీప్తో జ్వలన్నివ హుతాశనః
వివేశ పాండవం రాజన్మర్మ భిత్త్వాతిదుఃఖకృత్॥34॥

స తేనాతిభృశం విద్ధః పుత్రేణ కురునందనః
మహీం జగామ మోహార్తస్తతో రాజంధనంజయః॥35॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే కౌరవాణాం ధురంధరే
సోఽపి మోహం జగామాశు తతశ్చిత్రాంగదాసుతః॥36॥

వ్యాయమ్య సంయుగే రాజా దృష్ట్వా చ పితరం హతం
పూర్వమేవ చ బాణౌఘైర్గాఢవిద్ధోఽర్జునేన సః॥37॥

భర్తారం నిహతం దృష్ట్వా పుత్రం చ పతితం భువి
చిత్రాంగదా పరిత్రస్తా ప్రవివేశ రణాజిరం॥38॥

శోకసంతప్తహృదయా రుదతీ సా తతః శుభా
మణిపూరపతేర్మాతా దదర్శ నిహతం పతిం ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 79 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో బహువిధం భీరుర్విలప్య కమలేక్షణా
ముమోహ దుఃఖాద్దుర్ధర్షా నిపపాత చ భూతలే ॥1॥

ప్రతిలభ్య చ సా సంజ్ఞాం దేవీ దివ్యవపుర్ధరా
ఉలూపీం పన్నగసుతాం దృష్ట్వేదం వాక్యమబ్రవీత్ ॥2॥

ఉలూపి పశ్య భర్తారం శయానం నిహతం రణే
త్వత్కృతే మమ పుత్రేణ బాలేన సమితింజయం ॥3॥

నను త్వమార్యే ధర్మజ్ఞా నను చాసి పతివ్రతా
యత్త్వత్కృతేఽయం పతితః పతిస్తే నిహతో రణే ॥4॥

కిం తు సర్వాపరాధోఽయం యది తేఽద్య ధనంజయః
క్షమస్వ యాచ్యమానా మే సంజీవయ ధనంజయం ॥5॥

నను త్వమార్యే ధర్మజ్ఞా త్రైలోక్యవిదితా శుభే
యద్ఘాతయిత్వా భర్తారం పుత్రేణేహ న శోచసి ॥6॥

నాహం శోచామి తనయం నిహతం పన్నగాత్మజే
పతిమేవ తు శోచామి యస్యాతిథ్యమిదం కృతం ॥7॥

ఇత్యుక్త్వా సా తదా దేవీములూపీం పన్నగాత్మజాం
భర్తారమభిగమ్యేదమిత్యువాచ యశస్వినీ ॥8॥

ఉత్తిష్ఠ కురుముఖ్యస్య ప్రియకామ మమ ప్రియ
అయమశ్వో మహాబాహో మయా తే పరిమోక్షితః ॥9॥

నను నామ త్వయా వీర ధర్మరాజస్య యజ్ఞియః
అయమశ్వోఽనుసర్తవ్యః స శేషే కిం మహీతలే ॥10॥

త్వయి ప్రాణాః సమాయత్తాః కురూణాం కురునందన
స కస్మాత్ప్రాణదోఽన్యేషాం ప్రాణాన్సంత్యక్తవానసి ॥11॥

ఉలూపి సాధు సంపశ్య భర్తారం నిహతం రణే
పుత్రం చైనం సముత్సాహ్య ఘాతయిత్వా న శోచసి ॥12॥

కామం స్వపితు బాలోఽయం భూమౌ ప్రేతగతిం గతః
లోహితాక్షో గుడాకేశో విజయః సాధు జీవతు ॥13॥

నాపరాధోఽస్తి సుభగే నరాణాం బహుభార్యతా
నారీణాం తు భవత్యేతన్మా తే భూద్బుద్ధిరీదృశీ ॥14॥

సఖ్యం హ్యేతత్కృతం ధాత్రా శాశ్వతం చావ్యయం చ హ
సఖ్యం సమభిజానీహి సత్యం సంగతమస్తు తే ॥15॥

పుత్రేణ ఘాతయిత్వేమం పతిం యది న మేఽద్య వై
జీవంతం దర్శయస్యద్య పరిత్యక్ష్యామి జీవితం ॥16॥

సాహం దుఃఖాన్వితా భీరు పతిపుత్రవినాకృతా
ఇహైవ ప్రాయమాశిష్యే ప్రేక్షంత్యాస్తే న సంశయః ॥17॥

ఇత్యుక్త్వా పన్నగసుతాం సపత్నీం చైత్రవాహినీ
తతః ప్రాయముపాసీనా తూష్ణీమాసీజ్జనాధిప ॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా విలప్యోపరతా భర్తుః పాదౌ ప్రగృహ్య సా
ఉపవిష్టాభవద్దేవీ సోచ్ఛ్వాసం పుత్రమీక్షతీ॥1॥

తతః సంజ్ఞాం పునర్లబ్ధ్వా స రాజా బభ్రువాహనః
మాతరం తామథాలోక్య రణభూమావథాబ్రవీత్॥2॥

ఇతో దుఃఖతరం కిం ను యన్మే మాతా సుఖైధితా
భూమౌ నిపతితం వీరమనుశేతే మృతం పతిం॥3॥

నిహంతారం రణేఽరీణాం సర్వశస్త్రభృతాం వరం
మయా వినిహతం సంఖ్యే ప్రేక్షతే దుర్మరం బత॥4॥

అహోఽస్యా హృదయం దేవ్యా దృఢం యన్న విదీర్యతే
వ్యూఢోరస్కం మహాబాహుం ప్రేక్షంత్యా నిహతం పతిం॥5॥

దుర్మరం పురుషేణేహ మన్యే హ్యధ్వన్యనాగతే
యత్ర నాహం న మే మాతా విప్రయుజ్యేత జీవితాత్॥6॥

అహో ధిక్కురువీరస్య హ్యురఃస్థం కాంచనం భువి
వ్యపవిద్ధం హతస్యేహ మయా పుత్రేణ పశ్యత॥7॥

భో భో పశ్యత మే వీరం పితరం బ్రాహ్మణా భువి
శయానం వీరశయనే మయా పుత్రేణ పాతితం॥8॥

బ్రాహ్మణాః కురుముఖ్యస్య ప్రయుక్తా హయసారిణః
కుర్వంతు శాంతికాం త్వద్య రణే యోఽయం మయా హతః॥9॥

వ్యాదిశంతు చ కిం విప్రాః ప్రాయశ్చిత్తమిహాద్య మే
సునృశంసస్య పాపస్య పితృహంతూ రణాజిరే॥10॥

దుశ్చరా ద్వాదశ సమా హత్వా పితరమద్య వై
మమేహ సునృశంసస్య సంవీతస్యాస్య చర్మణా॥11॥

శిరఃకపాలే చాస్యైవ భుంజతః పితురద్య మే
ప్రాయశ్చిత్తం హి నాస్త్యన్యద్ధత్వాద్య పితరం మమ॥12॥

పశ్య నాగోత్తమసుతే భర్తారం నిహతం మయా
కృతం ప్రియం మయా తేఽద్య నిహత్య సమరేఽర్జునం॥13॥

సోఽహమప్యద్య యాస్యామి గతిం పితృనిషేవితాం
న శక్నోమ్యాత్మనాత్మానమహం ధారయితుం శుభే॥14॥

సా త్వం మయి మృతే మాతస్తథా గాండీవధన్వని
భవ ప్రీతిమతీ దేవి సత్యేనాత్మానమాలభే॥15॥

ఇత్యుక్త్వా స తదా రాజా దుఃఖశోకసమాహతః
ఉపస్పృశ్య మహారాజ దుఃఖాద్వచనమబ్రవీత్॥16॥

శృణ్వంతు సర్వభూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
త్వం చ మాతర్యథా సత్యం బ్రవీమి భుజగోత్తమే॥17॥

యది నోత్తిష్ఠతి జయః పితా మే భరతర్షభః
అస్మిన్నేవ రణోద్దేశే శోషయిష్యే కలేవరం॥18॥

న హి మే పితరం హత్వా నిష్కృతిర్విద్యతే క్వచిత్
నరకం ప్రతిపత్స్యామి ధ్రువం గురువధార్దితః॥19॥

వీరం హి క్షత్రియం హత్వా గోశతేన ప్రముచ్యతే
పితరం తు నిహత్యైవం దుస్తరా నిష్కృతిర్మయా॥20॥

ఏష హ్యేకో మహాతేజాః పాండుపుత్రో ధనంజయః
పితా చ మమ ధర్మాత్మా తస్య మే నిష్కృతిః కుతః॥21॥

ఇత్యేవముక్త్వా నృపతే ధనంజయసుతో నృపః
ఉపస్పృశ్యాభవత్తూష్ణీం ప్రాయోపేతో మహామతిః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 81 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాయోపవిష్టే నృపతౌ మణిపూరేశ్వరే తదా
పితృశోకసమావిష్టే సహ మాత్రా పరంతప॥1॥

ఉలూపీ చింతయామాస తదా సంజీవనం మణిం
స చోపాతిష్ఠత తదా పన్నగానాం పరాయణం॥2॥

తం గృహీత్వా తు కౌరవ్య నాగరాజపతేః సుతా
మనఃప్రహ్లాదనీం వాచం సైనికానామథాబ్రవీత్॥3॥

ఉత్తిష్ఠ మా శుచః పుత్ర నైష జిష్ణుస్త్వయా హతః
అజేయః పురుషైరేష దేవైర్వాపి సవాసవైః॥4॥

మయా తు మోహినీ నామ మాయైషా సంప్రయోజితా
ప్రియార్థం పురుషేంద్రస్య పితుస్తేఽద్య యశస్వినః॥5॥

జిజ్ఞాసుర్హ్యేష వై పుత్ర బలస్య తవ కౌరవః
సంగ్రామే యుధ్యతో రాజన్నాగతః పరవీరహా॥6॥

తస్మాదసి మయా పుత్ర యుద్ధార్థం పరిచోదితః
మా పాపమాత్మనః పుత్ర శంకేథాస్త్వణ్వపి ప్రభో॥7॥

ఋషిరేష మహాతేజాః పురుషః శాశ్వతోఽవ్యయః
నైనం శక్తో హి సంగ్రామే జేతుం శక్రోఽపి పుత్రక॥8॥

అయం తు మే మణిర్దివ్యః సమానీతో విశాం పతే
మృతాన్మృతాన్పన్నగేంద్రాన్యో జీవయతి నిత్యదా॥9॥

ఏతమస్యోరసి త్వం తు స్థాపయస్వ పితుః ప్రభో
సంజీవితం పునః పుత్ర తతో ద్రష్టాసి పాండవం॥10॥

ఇత్యుక్తః స్థాపయామాస తస్యోరసి మణిం తదా
పార్థస్యామితతేజాః స పితుః స్నేహాదపాపకృత్॥11॥

తస్మిన్న్యస్తే మణౌ వీర జిష్ణురుజ్జీవితః ప్రభుః
సుప్తోత్థిత ఇవోత్తస్థౌ మృష్టలోహితలోచనః॥12॥

తముత్థితం మహాత్మానం లబ్ధసంజ్ఞం మనస్వినం
సమీక్ష్య పితరం స్వస్థం వవందే బభ్రువాహనః॥13॥

ఉత్థితే పురుషవ్యాఘ్రే పునర్లక్ష్మీవతి ప్రభో
దివ్యాః సుమనసః పుణ్యా వవృషే పాకశాసనః॥14॥

అనాహతా దుందుభయః ప్రణేదుర్మేఘనిస్వనాః
సాధు సాధ్వితి చాకాశే బభూవ సుమహాన్స్వనః॥15॥

ఉత్థాయ తు మహాబాహుః పర్యాశ్వస్తో ధనంజయః
బభ్రువాహనమాలింగ్య సమాజిఘ్రత మూర్ధని॥16॥

దదర్శ చావిదూరేఽస్య మాతరం శోకకర్శితాం
ఉలూప్యా సహ తిష్ఠంతీం తతోఽపృచ్ఛద్ధనంజయః॥17॥

కిమిదం లక్ష్యతే సర్వం శోకవిస్మయహర్షవత్
రణాజిరమమిత్రఘ్న యది జానాసి శంస మే॥18॥

జననీ చ కిమర్థం తే రణభూమిముపాగతా
నాగేంద్రదుహితా చేయములూపీ కిమిహాగతా॥19॥

జానామ్యహమిదం యుద్ధం త్వయా మద్వచనాత్కృతం
స్త్రీణామాగమనే హేతుమహమిచ్ఛామి వేదితుం॥20॥

తమువాచ తతః పృష్టో మణిపూరపతిస్తదా
ప్రసాద్య శిరసా విద్వానులూపీ పృచ్ఛ్యతామితి॥21॥

—♦ అధ్యాయము 82 ♦—

అర్జున ఉవాచ

కిమాగమనకృత్యం తే కౌరవ్యకులనందిని
మణిపూరపతేర్మాతుస్తథైవ చ రణాజిరే॥1॥

కచ్చిత్కుశలకామాసి రాజ్ఞోఽస్య భుజగాత్మజే
మమ వా చంచలాపాంగే కచ్చిత్త్వం శుభమిచ్ఛసి॥2॥

కచ్చిత్తే పృథులశ్రోణి నాప్రియం శుభదర్శనే
అకార్షమహమజ్ఞానాదయం వా బభ్రువాహనః॥3॥

కచ్చిచ్చ రాజపుత్రీ తే సపత్నీ చైత్రవాహినీ
చిత్రాంగదా వరారోహా నాపరాధ్యతి కించన॥4॥

తమువాచోరగపతేర్దుహితా ప్రహసంత్యథ
న మే త్వమపరాద్ధోఽసి న నృపో బభ్రువాహనః
న జనిత్రీ తథాస్యేయం మమ యా ప్రేష్యవత్స్థితా॥5॥

శ్రూయతాం యద్యథా చేదం మయా సర్వం విచేష్టితం
న మే కోపస్త్వయా కార్యః శిరసా త్వాం ప్రసాదయే॥6॥

త్వత్ప్రీత్యర్థం హి కౌరవ్య కృతమేతన్మయానఘ
యత్తచ్ఛృణు మహాబాహో నిఖిలేన ధనంజయ॥7॥

మహాభారతయుద్ధే యత్త్వయా శాంతనవో నృపః
అధర్మేణ హతః పార్థ తస్యైషా నిష్కృతిః కృతా॥8॥

న హి భీష్మస్త్వయా వీర యుధ్యమానో నిపాతితః
శిఖండినా తు సంసక్తస్తమాశ్రిత్య హతస్త్వయా॥9॥

తస్య శాంతిమకృత్వా తు త్యజేస్త్వం యది జీవితం
కర్మణా తేన పాపేన పతేథా నిరయే ధ్రువం॥10॥

ఏషా తు విహితా శాంతిః పుత్రాద్యాం ప్రాప్తవానసి
వసుభిర్వసుధాపాల గంగయా చ మహామతే॥11॥

పురా హి శ్రుతమేతద్వై వసుభిః కథితం మయా
గంగాయాస్తీరమాగమ్య హతే శాంతనవే నృపే॥12॥

ఆప్లుత్య దేవా వసవః సమేత్య చ మహానదీం
ఇదమూచుర్వచో ఘోరం భాగీరథ్యా మతే తదా॥13॥

ఏష శాంతనవో భీష్మో నిహతః సవ్యసాచినా
అయుధ్యమానః సంగ్రామే సంసక్తోఽన్యేన భామిని॥14॥

తదనేనాభిషంగేణ వయమప్యర్జునం శుభే
శాపేన యోజయామేతి తథాస్త్వితి చ సాబ్రవీత్॥15॥

తదహం పితురావేద్య భృశం ప్రవ్యథితేంద్రియా
అభవం స చ తచ్ఛ్రుత్వా విషాదమగమత్పరం॥16॥

పితా తు మే వసూన్గత్వా త్వదర్థం సమయాచత
పునః పునః ప్రసాద్యైనాంస్త ఏనమిదమబ్రువన్॥17॥

పునస్తస్య మహాభాగ మణిపూరేశ్వరో యువా
స ఏనం రణమధ్యస్థం శరైః పాతయితా భువి॥18॥

ఏవం కృతే స నాగేంద్ర ముక్తశాపో భవిష్యతి
గచ్ఛేతి వసుభిశ్చోక్తో మమ చేదం శశంస సః॥19॥

తచ్ఛ్రుత్వా త్వం మయా తస్మాచ్ఛాపాదసి విమోక్షితః
న హి త్వాం దేవరాజోఽపి సమరేషు పరాజయేత్॥20॥

ఆత్మా పుత్రః స్మృతస్తస్మాత్తేనేహాసి పరాజితః
నాత్ర దోషో మమ మతః కథం వా మన్యసే విభో॥21॥

ఇత్యేవముక్తో విజయః ప్రసన్నాత్మాబ్రవీదిదం
సర్వం మే సుప్రియం దేవి యదేతత్కృతవత్యసి॥22॥

ఇత్యుక్త్వాథాబ్రవీత్పుత్రం మణిపూరేశ్వరం జయః
చిత్రాంగదాయాః శృణ్వంత్యాః కౌరవ్యదుహితుస్తథా॥23॥

యుధిష్ఠిరస్యాశ్వమేధః పరాం చైత్రీం భవిష్యతి
తత్రాగచ్ఛేః సహామాత్యో మాతృభ్యాం సహితో నృప॥24॥

ఇత్యేవముక్తః పార్థేన స రాజా బభ్రువాహనః
ఉవాచ పితరం ధీమానిదమస్రావిలేక్షణః॥25॥

ఉపయాస్యామి ధర్మజ్ఞ భవతః శాసనాదహం
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే ద్విజాతిపరివేషకః॥26॥

మమ త్వనుగ్రహార్థాయ ప్రవిశస్వ పురం స్వకం
భార్యాభ్యాం సహ శత్రుఘ్న మా భూత్తేఽత్ర విచారణా॥27॥

ఉషిత్వేహ విశల్యస్త్వం సుఖం స్వే వేశ్మని ప్రభో
పునరశ్వానుగమనం కర్తాసి జయతాం వర॥28॥

ఇత్యుక్తః స తు పుత్రేణ తదా వానరకేతనః
స్మయన్ప్రోవాచ కౌంతేయస్తదా చిత్రాంగదాసుతం॥29॥

విదితం తే మహాబాహో యథా దీక్షాం చరామ్యహం
న స తావత్ప్రవేక్ష్యామి పురం తే పృథులోచన॥30॥

యథాకామం ప్రయాత్యేష యజ్ఞియశ్చ తురంగమః
స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి న స్థానం విద్యతే మమ॥31॥

స తత్ర విధివత్తేన పూజితః పాకశాసనిః
భార్యాభ్యామభ్యనుజ్ఞాతః ప్రాయాద్భరతసత్తమః॥32॥

—♦ అధ్యాయము 83 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స తు వాజీ సముద్రాంతాం పర్యేత్య పృథివీమిమాం
నివృత్తోఽభిముఖో రాజన్యేన నాగాహ్వయం పురం||1||

అనుగచ్ఛంశ్చ తేజస్వీ నివృత్తోఽథ కిరీటభృత్
యదృచ్ఛయా సమాపేదే పురం రాజగృహం తదా||2||

తమభ్యాశగతం రాజా జరాసంధాత్మజాత్మజః
క్షత్రధర్మే స్థితో వీరః సమరాయాజుహావ హ||3||

తతః పురాత్స నిష్క్రమ్య రథీ ధన్వీ శరీ తలీ
మేఘసంధిః పదాతిం తం ధనంజయముపాద్రవత్||4||

ఆసాద్య చ మహాతేజా మేఘసంధిర్ధనంజయం
బాలభావాన్మహారాజ ప్రోవాచేదం న కౌశలాత్||5||

కిమయం చార్యతే వాజీ స్త్రీమధ్య ఇవ భారత
హయమేనం హరిష్యామి ప్రయతస్వ విమోక్షణే||6||

అదత్తానునయో యుద్ధే యది త్వం పితృభిర్మమ
కరిష్యామి తవాతిథ్యం ప్రహర ప్రహరామి వా||7||

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచైనం పాండవః ప్రహసన్నివ
విఘ్నకర్తా మయా వార్య ఇతి మే వ్రతమాహితం||8||

భ్రాత్రా జ్యేష్ఠేన నృపతే తవాపి విదితం ధ్రువం
ప్రహరస్వ యథాశక్తి న మన్యుర్విద్యతే మమ||9||

ఇత్యుక్తః ప్రాహరత్పూర్వం పాండవం మగధేశ్వరః
కిరఞ్శరసహస్రాణి వర్షాణీవ సహస్రదృక్||10||

తతో గాండీవభృచ్ఛూరో గాండీవప్రేషితైః శరైః
చకార మోఘాంస్తాన్బాణానయత్నాద్భరతర్షభ||11||

స మోఘం తస్య బాణౌఘం కృత్వా వానరకేతనః
శరాన్ముమోచ జ్వలితాందీప్తాస్యానివ పన్నగాన్||12||

ధ్వజే పతాకాదండేషు రథయంత్రే హయేషు చ
అన్యేషు చ రథాంగేషు న శరీరే న సారథౌ||13||

సంరక్ష్యమాణః పార్థేన శరీరే ఫల్గునస్య హ
మన్యమానః స్వవీర్యం తన్మాగధః ప్రాహిణోచ్ఛరాన్||14||

తతో గాండీవభృచ్ఛూరో మాగధేన సమాహతః
బభౌ వాసంతిక ఇవ పలాశః పుష్పితో మహాన్||15||

అవధ్యమానః సోఽభ్యఘ్నన్మాగధః పాండవర్షభం
తేన తస్థౌ స కౌరవ్య లోకవీరస్య దర్శనే||16||

సవ్యసాచీ తు సంక్రుద్ధో వికృష్య బలవద్ధనుః
హయాంశ్చకార నిర్దేహాన్సారథేశ్చ శిరోఽహరత్||17||

ధనుశ్చాస్య మహచ్చిత్రం క్షురేణ ప్రచకర్త హ
హస్తావాపం పతాకాం చ ధ్వజం చాస్య న్యపాతయత్||18||

స రాజా వ్యథితో వ్యశ్వో విధనుర్హతసారథిః
గదామాదాయ కౌంతేయమభిదుద్రావ వేగవాన్||19||

తస్యాపతత ఏవాశు గదాం హేమపరిష్కృతాం
శరైశ్చకర్త బహుధా బహుభిర్గృధ్రవాజితైః॥20॥

సా గదా శకలీభూతా విశీర్ణమణిబంధనా
వ్యాలీ నిర్ముచ్యమానేవ పపాతాస్య సహస్రధా॥21॥

విరథం తం విధన్వానం గదయా పరివర్జితం
నైచ్ఛత్తాడయితుం ధీమానర్జునః సమరాగ్రణీః॥22॥

తత ఏనం విమనసం క్షత్రధర్మే సమాస్థితం
సాంత్వపూర్వమిదం వాక్యమబ్రవీత్కపికేతనః॥23॥

పర్యాప్తః క్షత్రధర్మోఽయం దర్శితః పుత్ర గమ్యతాం
బహ్వేతత్సమరే కర్మ తవ బాలస్య పార్థివ॥24॥

యుధిష్ఠిరస్య సందేశో న హంతవ్యా నృపా ఇతి
తేన జీవసి రాజంస్త్వమపరాద్ధోఽపి మే రణే॥25॥

ఇతి మత్వా స చాత్మానం ప్రత్యాదిష్టం స్మ మాగధః
తథ్యమిత్యవగమ్యైనం ప్రాంజలిః ప్రత్యపూజయత్॥26॥

తమర్జునః సమాశ్వాస్య పునరేవేదమబ్రవీత్
ఆగంతవ్యం పరాం చైత్రీమశ్వమేధే నృపస్య నః॥27॥

ఇత్యుక్తః స తథేత్యుక్త్వా పూజయామాస తం హయం
ఫల్గునం చ యుధాం శ్రేష్ఠం విధివత్సహదేవజః॥28॥

తతో యథేష్టమగమత్పునరేవ స కేసరీ
తతః సముద్రతీరేణ వంగాన్పుండ్రాన్సకేరలాన్॥29॥

తత్ర తత్ర చ భూరీణి మ్లేచ్ఛసైన్యాన్యనేకశః
విజిగ్యే ధనుషా రాజన్గాండీవేన ధనంజయః॥30॥

—♦ అధ్యాయము 84 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

మాగధేనార్చితో రాజన్పాండవః శ్వేతవాహనః
దక్షిణాం దిశమాస్థాయ చారయామాస తం హయం॥1॥

తతః స పునరావృత్య హయః కామచరో బలీ
ఆససాద పురీం రమ్యాం చేదీనాం శుక్తిసాహ్వయాం॥2॥

శరభేణార్చితస్తత్ర శిశుపాలాత్మజేన సః
యుద్ధపూర్వేణ మానేన పూజయా చ మహాబలః॥3॥

తత్రార్చితో యయౌ రాజంస్తదా స తురగోత్తమః
కాశీనంధ్రాన్కోసలాంశ్చ కిరాతానథ తంగణాన్॥4॥

తత్ర పూజాం యథాన్యాయం ప్రతిగృహ్య స పాండవః
పునరావృత్య కౌంతేయో దశార్ణానగమత్తదా॥5॥

తత్ర చిత్రాంగదో నామ బలవాన్వసుధాధిపః
తేన యుద్ధమభూత్తస్య విజయస్యాతిభైరవం॥6॥

తం చాపి వశమానీయ కిరీటీ పురుషర్షభః
నిషాదరాజ్ఞో విషయమేకలవ్యస్య జగ్మివాన్॥7॥

ఏకలవ్యసుతశ్చైనం యుద్ధేన జగృహే తదా
తతశ్చక్రే నిషాదైః స సంగ్రామం రోమహర్షణం॥8॥

తతస్తమపి కౌంతేయః సమరేష్వపరాజితః
జిగాయ సమరే వీరో యజ్ఞవిఘ్నార్థముద్యతం ॥9॥

స తం జిత్వా మహారాజ నైషాదిం పాకశాసనిః
అర్చితః ప్రయయౌ భూయో దక్షిణం సలిలార్ణవం ॥10॥

తత్రాపి ద్రవిడైరంధ్రై రౌద్రైర్మాహిషకైరపి
తథా కోల్లగిరేయైశ్చ యుద్ధమాసీత్కిరీటినః ॥11॥

తురగస్య వశేనాథ సురాష్ట్రానభితో యయౌ
గోకర్ణమపి చాసాద్య ప్రభాసమపి జగ్మివాన్ ॥12॥

తతో ద్వారవతీం రమ్యాం వృష్ణివీరాభిరక్షితాం
ఆససాద హయః శ్రీమాన్కురురాజస్య యజ్ఞియః ॥13॥

తమున్మథ్య హయశ్రేష్ఠం యాదవానాం కుమారకాః
ప్రయయుస్తాంస్తదా రాజన్నుగ్రసేనో న్యవారయత్ ॥14॥

తతః పుర్యా వినిష్క్రమ్య వృష్ణ్యంధకపతిస్తదా
సహితో వసుదేవేన మాతులేన కిరీటినః ॥15॥

తౌ సమేత్య కురుశ్రేష్ఠం విధివత్ప్రీతిపూర్వకం
పరయా భరతశ్రేష్ఠం పూజయా సమవస్థితౌ
తతస్తాభ్యామనుజ్ఞాతో యయౌ యేన హయో గతః ॥16॥

తతః స పశ్చిమం దేశం సముద్రస్య తదా హయః
క్రమేణ వ్యచరత్స్ఫీతం తతః పంచనదం యయౌ ॥17॥

తస్మాదపి స కౌరవ్య గాంధారవిషయం హయః
విచచార యథాకామం కౌంతేయానుగతస్తదా ॥18॥

తత్ర గాంధారరాజేన యుద్ధమాసీన్మహాత్మనః
ఘోరం శకునిపుత్రేణ పూర్వవైరానుసారిణా ॥19॥

—♦ అధ్యాయము 85 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శకునేస్తు సుతో వీరో గాంధారాణాం మహారథః
ప్రత్యుద్యయౌ గుడాకేశం సైన్యేన మహతా వృతః
హస్త్యశ్వరథపూర్ణేన పతాకాధ్వజమాలినా ॥1॥

అమృష్యమాణాస్తే యోధా నృపతేః శకునేర్వధం
అభ్యయుః సహితాః పార్థం ప్రగృహీతశరాసనాః ॥2॥

తానువాచ స ధర్మాత్మా బీభత్సురపరాజితః
యుధిష్ఠిరస్య వచనం న చ తే జగృహుర్హితం ॥3॥

వార్యమాణాస్తు పార్థేన సాంత్వపూర్వమమర్షితాః
పరివార్య హయం జగ్ముస్తతశ్చుక్రోధ పాండవః ॥4॥

తతః శిరాంసి దీప్తాగ్రైస్తేషాం చిచ్ఛేద పాండవః
క్షురైర్గాండీవనిర్ముక్తైర్నాతియత్నాదివార్జునః ॥5॥

తే వధ్యమానాః పార్థేన హయముత్సృజ్య సంభ్రమాత్
న్యవర్తంత మహారాజ శరవర్షార్దితా భృశం ॥6॥

వితుద్యమానస్తైశ్చాపి గాంధారైః పాండవర్షభః
ఆదిశ్యాదిశ్య తేజస్వీ శిరాంస్యేషాం న్యపాతయత్ ॥7॥

వధ్యమానేషు తేష్వాజౌ గాంధారేషు సమంతతః
స రాజా శకునేః పుత్రః పాండవం ప్రత్యవారయత్॥8॥

తం యుధ్యమానం రాజానం క్షత్రధర్మే వ్యవస్థితం
పార్థోఽబ్రవీన్న మే వధ్యా రాజానో రాజశాసనాత్
అలం యుద్ధేన తే వీర న తేఽస్త్యద్య పరాజయః॥9॥

ఇత్యుక్తస్తదనాదృత్య వాక్యమజ్ఞానమోహితః
స శక్రసమకర్మాణమవాకిరత సాయకైః॥10॥

తస్య పార్థః శిరస్త్రాణమర్ధచంద్రేణ పత్రిణా
అపాహరదసంభ్రాంతో జయద్రథశిరో యథా॥11॥

తద్దృష్ట్వా విస్మయం జగ్ముర్గాంధారాః సర్వ ఏవ తే
ఇచ్ఛతా తేన న హతో రాజేత్యపి చ తే విదుః॥12॥

గాంధారరాజపుత్రస్తు పలాయనకృతక్షణః
బభౌ తైరేవ సహితస్త్రస్తైః క్షుద్రమృగైరివ॥13॥

తేషాం తు తరసా పార్థస్తత్రైవ పరిధావతాం
విజహారోత్తమాంగాని భల్లైః సంనతపర్వభిః॥14॥

ఉచ్ఛ్రితాంస్తు భుజాన్కేచిన్నాబుధ్యంత శరైర్హృతాన్
శరైర్గాండీవనిర్ముక్తైః పృథుభిః పార్థచోదితైః॥15॥

సంభ్రాంతనరనాగాశ్వమథ తద్విద్రుతం బలం
హతవిధ్వస్తభూయిష్ఠమావర్తత ముహుర్ముహుః॥16॥

న హ్యదృశ్యంత వీరస్య కేచిదగ్రేఽగ్ర్యకర్మణః
రిపవః పాత్యమానా వై యే సహేయుర్మహాశరాన్॥17॥

తతో గాంధారరాజస్య మంత్రివృద్ధపురఃసరా
జననీ నిర్యయౌ భీతా పురస్కృత్యార్ఘ్యముత్తమం॥18॥

సా న్యవారయదవ్యగ్రా తం పుత్రం యుద్ధదుర్మదం
ప్రసాదయామాస చ తం జిష్ణుమక్లిష్టకారిణం॥19॥

తాం పూజయిత్వా కౌంతేయః ప్రసాదమకరోత్తదా
శకునేశ్చాపి తనయం సాంత్వయన్నిదమబ్రవీత్॥20॥

న మే ప్రియం మహాబాహో యత్తే బుద్ధిరియం కృతా
ప్రతియోద్ధుమమిత్రఘ్న భ్రాతైవ త్వం మమానఘ॥21॥

గాంధారీం మాతరం స్మృత్వా ధృతరాష్ట్రకృతేన చ
తేన జీవసి రాజంస్త్వం నిహతాస్త్వనుగాస్తవ॥22॥

మైవం భూః శామ్యతాం వైరం మా తే భూద్బుద్ధిరీదృశీ
ఆగంతవ్యం పరాం చైత్రీమశ్వమేధే నృపస్య నః॥23॥

—♦ అధ్యాయము 86 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వానుయయౌ పార్థో హయం తం కామచారిణం
న్యవర్తత తతో వాజీ యేన నాగాహ్వయం పురం॥1॥

తం నివృత్తం తు శుశ్రావ చారేణైవ యుధిష్ఠిరః
శ్రుత్వార్జునం కుశలినం స చ హృష్టమనాభవత్॥2॥

విజయస్య చ తత్కర్మ గాంధారవిషయే తదా
శ్రుత్వాన్యేషు చ దేశేషు స సుప్రీతోఽభవన్నృపః॥3॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ద్వాదశీం మాఘపాక్షికీం
ఇష్టం గృహీత్వా నక్షత్రం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥4॥

సమానాయ్య మహాతేజాః సర్వాన్భ్రాతౄన్మహామనాః
భీమం చ నకులం చైవ సహదేవం చ కౌరవః॥5॥

ప్రోవాచేదం వచః కాలే తదా ధర్మభృతాం వరః
ఆమంత్ర్య వదతాం శ్రేష్ఠో భీమం భీమపరాక్రమం॥6॥

ఆయాతి భీమసేనాసౌ సహాశ్వేన తవానుజః
యథా మే పురుషాః ప్రాహుర్యే ధనంజయసారిణః॥7॥

ఉపస్థితశ్చ కాలోఽయమభితో వర్తతే హయః
మాఘీ చ పౌర్ణమాసీయం మాసః శేషో వృకోదర॥8॥

తత్ప్రస్థాప్యంతు విద్వాంసో బ్రాహ్మణా వేదపారగాః
వాజిమేధార్థసిద్ధ్యర్థం దేశం పశ్యంతు యజ్ఞియం॥9॥

ఇత్యుక్తః స తు తచ్చక్రే భీమో నృపతిశాసనం
హృష్టః శ్రుత్వా నరపతేరాయాంతం సవ్యసాచినం॥10॥

తతో యయౌ భీమసేనః ప్రాజ్ఞైః స్థపతిభిః సహ
బ్రాహ్మణానగ్రతః కృత్వా కుశలాన్యజ్ఞకర్మసు॥11॥

తం సశాలచయగ్రామం సంప్రతోలీవిటంకినం
మాపయామాస కౌరవ్యో యజ్ఞవాటం యథావిధి॥12॥

సదః సపత్నీసదనం సాగ్నీధ్రమపి చోత్తరం
కారయామాస విధివన్మణిహేమవిభూషితం॥13॥

స్తంభాన్కనకచిత్రాంశ్చ తోరణాని బృహంతి చ
యజ్ఞాయతనదేశేషు దత్త్వా శుద్ధం చ కాంచనం॥14॥

అంతఃపురాణి రాజ్ఞాం చ నానాదేశనివాసినాం
కారయామాస ధర్మాత్మా తత్ర తత్ర యథావిధి॥15॥

బ్రాహ్మణానాం చ వేశ్మాని నానాదేశసమేయుషాం
కారయామాస భీమః స వివిధాని హ్యనేకశః॥16॥

తథా సంప్రేషయామాస దూతాన్నృపతిశాసనాత్
భీమసేనో మహారాజ రాజ్ఞామక్లిష్టకర్మణాం॥17॥

తే ప్రియార్థం కురుపతేరాయయుర్నృపసత్తమాః
రత్నాన్యనేకాన్యాదాయ స్త్రియోఽశ్వానాయుధాని చ॥18॥

తేషాం నివిశతాం తేషు శిబిరేషు సహస్రశః
నర్దతః సాగరస్యేవ శబ్దో దివమివాస్పృశత్॥19॥

తేషామభ్యాగతానాం స రాజా రాజీవలోచనః
వ్యాదిదేశాన్నపానాని శయ్యాశ్చాప్యతిమానుషాః॥20॥

వాహనానాం చ వివిధాః శాలాః శాలీక్షుగోరసైః
ఉపేతాః పురుషవ్యాఘ్ర వ్యాదిదేశ స ధర్మరాట్॥21॥

తథా తస్మిన్మహాయజ్ఞే ధర్మరాజస్య ధీమతః
సమాజగ్ముర్మునిగణా బహవో బ్రహ్మవాదినః॥22॥

యే చ ద్విజాతిప్రవరాస్తత్రాసన్పృథివీపతే
సమాజగ్ముః సశిష్యాంస్తాన్ప్రతిజగ్రాహ కౌరవః॥23॥

సర్వాంశ్చ తాననుయయౌ యావదావసథాదితి
స్వయమేవ మహాతేజా దంభం త్యక్త్వా యుధిష్ఠిరః॥24॥

తతః కృత్వా స్థపతయః శిల్పినోఽన్యే చ యే తదా
కృత్స్నం యజ్ఞవిధిం రాజంధర్మరాజ్ఞే న్యవేదయన్॥25॥

తచ్ఛ్రుత్వా ధర్మరాజః స కృతం సర్వమనిందితం
హృష్టరూపోఽభవద్రాజా సహ భ్రాతృభిరచ్యుతః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 87 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్మిన్యజ్ఞే ప్రవృత్తే తు వాగ్మినో హేతువాదినః
హేతువాదాన్బహూన్ప్రాహుః పరస్పరజిగీషవః॥1॥

దదృశుస్తం నృపతయో యజ్ఞస్య విధిముత్తమం
దేవేంద్రస్యేవ విహితం భీమేన కురునందన॥2॥

దదృశుస్తోరణాన్యత్ర శాతకుంభమయాని తే
శయ్యాసనవిహారాంశ్చ సుబహూన్రత్నభూషితాన్॥3॥

ఘటాన్పాత్రీః కటాహాని కలశాన్వర్ధమానకాన్
న హి కించిదసౌవర్ణమపశ్యంస్తత్ర పార్థివాః॥4॥

యూపాంశ్చ శాస్త్రపఠితాందారవాన్హేమభూషితాన్
ఉపక్లృప్తాన్యథాకాలం విధివద్భూరివర్చసః॥5॥

స్థలజా జలజా యే చ పశవః కేచన ప్రభో
సర్వానేవ సమానీతాంస్తానపశ్యంత తే నృపాః॥6॥

గాశ్చైవ మహిషీశ్చైవ తథా వృద్ధాః స్త్రియోఽపి చ
ఔదకాని చ సత్త్వాని శ్వాపదాని వయాంసి చ॥7॥

జరాయుజాన్యండజాని స్వేదజాన్యుద్భిదాని చ
పర్వతానూపవన్యాని భూతాని దదృశుశ్చ తే॥8॥

ఏవం ప్రముదితం సర్వం పశుగోధనధాన్యతః
యజ్ఞవాటం నృపా దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగమన్
బ్రాహ్మణానాం విశాం చైవ బహుమృష్టాన్నమృద్ధిమత్॥9॥

పూర్ణే శతసహస్రే తు విప్రాణాం తత్ర భుంజతాం
దుందుభిర్మేఘనిర్ఘోషో ముహుర్ముహురతాడ్యత॥10॥

విననాదాసకృత్సోఽథ దివసే దివసే తదా
ఏవం స వవృతే యజ్ఞో ధర్మరాజస్య ధీమతః॥11॥

అన్నస్య బహవో రాజన్నుత్సర్గాః పర్వతోపమాః
దధికుల్యాశ్చ దదృశుః సర్పిషశ్చ హ్రదాంజనాః॥12॥

జంబూద్వీపో హి సకలో నానాజనపదాయుతః
రాజన్నదృశ్యతైకస్థో రాజ్ఞస్తస్మిన్మహాక్రతౌ॥13॥

తత్ర జాతిసహస్రాణి పురుషాణాం తతస్తతః
గృహీత్వా ధనమాజగ్ముర్బహూని భరతర్షభ॥14॥

రాజానః స్రగ్విణశ్చాపి సుమృష్టమణికుండలాః
పర్యవేషంద్విజాగ్ర్యాంస్తాఞ్శతశోఽథ సహస్రశః॥15॥

వివిధాన్యన్నపానాని పురుషా యేఽనుయాయినః
తేషాం నృపోపభోజ్యాని బ్రాహ్మణేభ్యో దదుః స్మ తే॥16॥

—♦ అధ్యాయము 88 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

సమాగతాన్వేదవిదో రాజ్ఞశ్చ పృథివీశ్వరాన్
దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరో రాజా భీమసేనమథాబ్రవీత్॥1॥

ఉపయాతా నరవ్యాఘ్రా య ఇమే జగదీశ్వరాః
ఏతేషాం క్రియతాం పూజా పూజార్హా హి నరేశ్వరాః॥2॥

ఇత్యుక్తః స తథా చక్రే నరేంద్రేణ యశస్వినా
భీమసేనో మహాతేజా యమాభ్యాం సహ భారత॥3॥

అథాభ్యగచ్ఛద్గోవిందో వృష్ణిభిః సహ ధర్మజం
బలదేవం పురస్కృత్య సర్వప్రాణభృతాం వరః॥4॥

యుయుధానేన సహితః ప్రద్యుమ్నేన గదేన చ
నిశఠేనాథ సాంబేన తథైవ కృతవర్మణా॥5॥

తేషామపి పరాం పూజాం చక్రే భీమో మహాభుజః
వివిశుస్తే చ వేశ్మాని రత్నవంతి నరర్షభాః॥6॥

యుధిష్ఠిరసమీపే తు కథాంతే మధుసూదనః
అర్జునం కథయామాస బహుసంగ్రామకర్శితం॥7॥

స తం పప్రచ్ఛ కౌంతేయః పునః పునరరిందమం
ధర్మరాడ్భ్రాతరం జిష్ణుం సమాచష్ట జగత్పతిః॥8॥

ఆగమద్ద్వారకావాసీ మమాప్తః పురుషో నృప
యోఽద్రాక్షీత్పాండవశ్రేష్ఠం బహుసంగ్రామకర్శితం॥9॥

సమీపే చ మహాబాహుమాచష్ట చ మమ ప్రభో
కురు కార్యాణి కౌంతేయ హయమేధార్థసిద్ధయే॥10॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచైనం ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
దిష్ట్యా స కుశలీ జిష్ణురుపయాతి చ మాధవ॥11॥

తవ యత్సందిదేశాసౌ పాండవానాం బలాగ్రణీః
తదాఖ్యాతుమిహేచ్ఛామి భవతా యదునందన॥12॥

ఇత్యుక్తే రాజశార్దూల వృష్ణ్యంధకపతిస్తదా
ప్రోవాచేదం వచో వాగ్మీ ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం॥13॥

ఇదమాహ మహారాజ పార్థవాక్యం నరః స మాం
వాచ్యో యుధిష్ఠిరః కృష్ణ కాలే వాక్యమిదం మమ॥14॥

ఆగమిష్యంతి రాజానః సర్వతః కౌరవాన్ప్రతి
తేషామేకైకశః పూజా కార్యేత్యేతత్క్షమం హి నః॥15॥

ఇత్యేతద్వచనాద్రాజా విజ్ఞాప్యో మమ మానద
న తదాత్యయికం హి స్యాద్యదర్ఘ్యానయనే భవేత్॥16॥

కర్తుమర్హతి తద్రాజా భవాంశ్చాప్యనుమన్యతాం
రాజద్వేషాద్వినశ్యేయుర్నేమా రాజన్ప్రజాః పునః॥17॥

ఇదమన్యచ్చ కౌంతేయ వచః స పురుషోఽబ్రవీత్
ధనంజయస్య నృపతే తన్మే నిగదతః శృణు॥18॥

ఉపయాస్యతి యజ్ఞం నో మణిపూరపతిర్నృపః
పుత్రో మమ మహాతేజా దయితో బభ్రువాహనః॥19॥

తం భవాన్మదపేక్షార్థం విధివత్ప్రతిపూజయేత్
స హి భక్తోఽనురక్తశ్చ మమ నిత్యమితి ప్రభో॥20॥

ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
అభినంద్యాస్య తద్వాక్యమిదం వచనమబ్రవీత్॥21॥

—♦ అధ్యాయము 89 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

శ్రుతం ప్రియమిదం కృష్ణ యత్త్వమర్హసి భాషితుం
తన్మేఽమృతరసప్రఖ్యం మనో హ్లాదయతే విభో॥1॥

బహూని కిల యుద్ధాని విజయస్య నరాధిపైః
పునరాసన్హృషీకేశ తత్ర తత్రేతి మే శ్రుతం॥2॥

మన్నిమిత్తం హి స సదా పార్థః సుఖవివర్జితః
అతీవ విజయో ధీమానితి మే దూయతే మనః॥3॥

సంచింతయామి వార్ష్ణేయ సదా కుంతీసుతం రహః
కిం ను తస్య శరీరేఽస్తి సర్వలక్షణపూజితే
అనిష్టం లక్షణం కృష్ణ యేన దుఃఖాన్యుపాశ్నుతే॥4॥

అతీవ దుఃఖభాగీ స సతతం కుంతినందనః
న చ పశ్యామి బీభత్సోర్నింద్యం గాత్రేషు కించన
శ్రోతవ్యం చేన్మయైతద్వై తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥5॥

ఇత్యుక్తః స హృషీకేశో ధ్యాత్వా సుమహదంతరం
రాజానం భోజరాజన్యవర్ధనో విష్ణురబ్రవీత్॥6॥

న హ్యస్య నృపతే కించిదనిష్టముపలక్షయే
ఋతే పురుషసింహస్య పిండికేఽస్యాతికాయతః॥7॥

తాభ్యాం స పురుషవ్యాఘ్రో నిత్యమధ్వసు యుజ్యతే
న హ్యన్యదనుపశ్యామి యేనాసౌ దుఃఖభాగ్జయః॥8॥

ఇత్యుక్తః స కురుశ్రేష్ఠస్తథ్యం కృష్ణేన ధీమతా
ప్రోవాచ వృష్ణిశార్దూలమేవమేతదితి ప్రభో॥9॥

కృష్ణా తు ద్రౌపదీ కృష్ణం తిర్యక్సాసూయమైక్షత
ప్రతిజగ్రాహ తస్యాస్తం ప్రణయం చాపి కేశిహా
సఖ్యుః సఖా హృషీకేశః సాక్షాదివ ధనంజయః॥10॥

తత్ర భీమాదయస్తే తు కురవో యాదవాస్తథా
రేముః శ్రుత్వా విచిత్రార్థా ధనంజయకథా విభో॥11॥

తథా కథయతామేవ తేషామర్జునసంకథాః
ఉపాయాద్వచనాన్మర్త్యో విజయస్య మహాత్మనః॥12॥

సోఽభిగమ్య కురుశ్రేష్ఠం నమస్కృత్య చ బుద్ధిమాన్
ఉపాయాతం నరవ్యాఘ్రమర్జునం ప్రత్యవేదయత్॥13॥

తచ్ఛ్రుత్వా నృపతిస్తస్య హర్షబాష్పాకులేక్షణః
ప్రియాఖ్యాననిమిత్తం వై దదౌ బహు ధనం తదా॥14॥

తతో ద్వితీయే దివసే మహాఞ్శబ్దో వ్యవర్ధత
ఆయాతి పురుషవ్యాఘ్రే పాండవానాం ధురంధరే॥15॥

తతో రేణుః సముద్భూతో విబభౌ తస్య వాజినః
అభితో వర్తమానస్య యథోచ్చైఃశ్రవసస్తథా॥16॥

తత్ర హర్షకలా వాచో నరాణాం శుశ్రువేఽర్జునః
దిష్ట్యాసి పార్థ కుశలీ ధన్యో రాజా యుధిష్ఠిరః॥17॥

కోఽన్యో హి పృథివీం కృత్స్నామవజిత్య సపార్థివాం
చారయిత్వా హయశ్రేష్ఠముపాయాయాదృతేఽర్జునం॥18॥

యే వ్యతీతా మహాత్మానో రాజానః సగరాదయః
తేషామపీదృశం కర్మ న కించిదనుశుశ్రుమ॥19॥

నైతదన్యే కరిష్యంతి భవిష్యాః పృథివీక్షితః
యత్త్వం కురుకులశ్రేష్ఠ దుష్కరం కృతవానిహ॥20॥

ఇత్యేవం వదతాం తేషాం నృణాం శ్రుతిసుఖా గిరః
శృణ్వన్వివేశ ధర్మాత్మా ఫల్గునో యజ్ఞసంస్తరం॥21॥

తతో రాజా సహామాత్యః కృష్ణశ్చ యదునందనః
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య తే తం ప్రత్యుద్యయుస్తదా॥22॥

సోఽభివాద్య పితుః పాదౌ ధర్మరాజస్య ధీమతః
భీమాదీంశ్చాపి సంపూజ్య పర్యష్వజత కేశవం॥23॥

తైః సమేత్యార్చితస్తాన్స ప్రత్యర్చ్య చ యథావిధి
విశశ్రామాథ ధర్మాత్మా తీరం లబ్ధ్వేవ పారగః॥24॥

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు స రాజా బభ్రువాహనః
మాతృభ్యాం సహితో ధీమాన్కురూనభ్యాజగామ హ॥25॥

స సమేత్య కురూన్సర్వాన్సర్వైస్తైరభినందితః
ప్రవివేశ పితామహ్యాః కుంత్యా భవనముత్తమం॥26॥

—♦ అధ్యాయము 90 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స ప్రవిశ్య యథాన్యాయం పాండవానాం నివేశనం
పితామహీమభ్యవదత్సామ్నా పరమవల్గునా॥1॥

తథా చిత్రాంగదా దేవీ కౌరవ్యస్యాత్మజాపి చ
పృథాం కృష్ణాం చ సహితే వినయేనాభిజగ్మతుః
సుభద్రాం చ యథాన్యాయం యాశ్చాన్యాః కురుయోషితః॥2॥

దదౌ కుంతీ తతస్తాభ్యాం రత్నాని వివిధాని చ
ద్రౌపదీ చ సుభద్రా చ యాశ్చాప్యన్యా దదుః స్త్రియః॥3॥

ఊషతుస్తత్ర తే దేవ్యౌ మహార్హశయనాసనే
సుపూజితే స్వయం కుంత్యా పార్థస్య ప్రియకామ్యయా॥4॥

స చ రాజా మహావీర్యః పూజితో బభ్రువాహనః
ధృతరాష్ట్రం మహీపాలముపతస్థే యథావిధి॥5॥

యుధిష్ఠిరం చ రాజానం భీమాదీంశ్చాపి పాండవాన్
ఉపగమ్య మహాతేజా వినయేనాభ్యవాదయత్॥6॥

స తైః ప్రేమ్ణా పరిష్వక్తః పూజితశ్చ యథావిధి
ధనం చాస్మై దదుర్భూరి ప్రీయమాణా మహారథాః ॥7॥

తథైవ స మహీపాలః కృష్ణం చక్రగదాధరం
ప్రద్యుమ్న ఇవ గోవిందం వినయేనోపతస్థివాన్ ॥8॥

తస్మై కృష్ణో దదౌ రాజ్ఞే మహార్హమభిపూజితం
రథం హేమపరిష్కారం దివ్యాశ్వయుజముత్తమం ॥9॥

ధర్మరాజశ్చ భీమశ్చ యమజౌ ఫల్గునస్తథా
పృథక్పృథగతీవైనం మానార్హం సమపూజయన్ ॥10॥

తతస్తృతీయే దివసే సత్యవత్యాః సుతో మునిః
యుధిష్ఠిరం సమభ్యేత్య వాగ్మీ వచనమబ్రవీత్ ॥11॥

అద్య ప్రభృతి కౌంతేయ యజస్వ సమయో హి తే
ముహూర్తో యజ్ఞియః ప్రాప్తశ్చోదయంతి చ యాజకాః ॥12॥

అహీనో నామ రాజేంద్ర క్రతుస్తేఽయం వికల్పవాన్
బహుత్వాత్కాంచనస్యాస్య ఖ్యాతో బహుసువర్ణకః ॥13॥

ఏవమేవ మహారాజ దక్షిణాం త్రిగుణాం కురు
త్రిత్వం వ్రజతు తే రాజన్బ్రాహ్మణా హ్యత్ర కారణం ॥14॥

త్రీనశ్వమేధానత్ర త్వం సంప్రాప్య బహుదక్షిణాన్
జ్ఞాతివధ్యాకృతం పాపం ప్రహాస్యసి నరాధిప ॥15॥

పవిత్రం పరమం హ్యేతత్పావనానాం చ పావనం
యదశ్వమేధావభృథం ప్రాప్స్యసే కురునందన ॥16॥

ఇత్యుక్తః స తు తేజస్వీ వ్యాసేనామితతేజసా
దీక్షాం వివేశ ధర్మాత్మా వాజిమేధాప్తయే తదా
నరాధిపః ప్రాయజత వాజిమేధం మహాక్రతుం ॥17॥

తత్ర వేదవిదో రాజంశ్చక్రుః కర్మాణి యాజకాః
పరిక్రమంతః శాస్త్రజ్ఞా విధివత్సాధుశిక్షితాః ॥18॥

న తేషాం స్ఖలితం తత్ర నాసీదపహుతం తథా
క్రమయుక్తం చ యుక్తం చ చక్రుస్తత్ర ద్విజర్షభాః ॥19॥

కృత్వా ప్రవర్గ్యం ధర్మజ్ఞా యథావద్ద్విజసత్తమాః
చక్రుస్తే విధివద్రాజంస్తథైవాభిషవం ద్విజాః ॥20॥

అభిషూయ తతో రాజన్సోమం సోమపసత్తమాః
సవనాన్యానుపూర్వ్యేణ చక్రుః శాస్త్రానుసారిణః ॥21॥

న తత్ర కృపణః కశ్చిన్న దరిద్రో బభూవ హ
క్షుధితో దుఃఖితో వాపి ప్రాకృతో వాపి మానవః ॥22॥

భోజనం భోజనార్థిభ్యో దాపయామాస నిత్యదా
భీమసేనో మహాతేజాః సతతం రాజశాసనాత్ ॥23॥

సంస్తరే కుశలాశ్చాపి సర్వకర్మాణి యాజకాః
దివసే దివసే చక్రుర్యథాశాస్త్రార్థచక్షుషః ॥24॥

నాషడంగవిదత్రాసీత్సదస్యస్తస్య ధీమతః
నావ్రతో నానుపాధ్యాయో న చ వాదాక్షమో ద్విజః ॥25॥

తతో యూపోచ్ఛ్రయే ప్రాప్తే షడ్బైల్వాన్భరతర్షభ
ఖాదిరాన్బిల్వసమితాంస్తావతః సర్వవర్ణినః ॥26॥

దేవదారుమయౌ ద్వౌ తు యూపౌ కురుపతేః క్రతౌ
శ్లేష్మాతకమయం చైకం యాజకాః సమకారయన్॥27॥

శోభార్థం చాపరాన్యూపాన్కాంచనాన్పురుషర్షభ
స భీమః కారయామాస ధర్మరాజస్య శాసనాత్॥28॥

తే వ్యరాజంత రాజర్షే వాసోభిరుపశోభితాః
నరేంద్రాభిగతా దేవాన్యథా సప్తర్షయో దివి॥29॥

ఇష్టకాః కాంచనీశ్చాత్ర చయనార్థం కృతాభవన్
శుశుభే చయనం తత్ర దక్షస్యేవ ప్రజాపతేః॥30॥

చతుశ్చిత్యః స తస్యాసీదష్టాదశకరాత్మకః
స రుక్మపక్షో నిచితస్త్రిగుణో గరుడాకృతిః॥31॥

తతో నియుక్తాః పశవో యథాశాస్త్రం మనీషిభిః
తం తం దేవం సముద్దిశ్య పక్షిణః పశవశ్చ యే॥32॥

ఋషభాః శాస్త్రపఠితాస్తథా జలచరాశ్చ యే
సర్వాంస్తానభ్యయుంజంస్తే తత్రాగ్నిచయకర్మణి॥33॥

యూపేషు నియతం చాసీత్పశూనాం త్రిశతం తథా
అశ్వరత్నోత్తరం రాజ్ఞః కౌంతేయస్య మహాత్మనః॥34॥

స యజ్ఞః శుశుభే తస్య సాక్షాద్దేవర్షిసంకులః
గంధర్వగణసంకీర్ణః శోభితోఽప్సరసాం గణైః॥35॥

స కింపురుషగీతైశ్చ కింనరైరుపశోభితః
సిద్ధవిప్రనివాసైశ్చ సమంతాదభిసంవృతః॥36॥

తస్మిన్సదసి నిత్యాస్తు వ్యాసశిష్యా ద్విజోత్తమాః
సర్వశాస్త్రప్రణేతారః కుశలా యజ్ఞకర్మసు॥37॥

నారదశ్చ బభూవాత్ర తుంబురుశ్చ మహాద్యుతిః
విశ్వావసుశ్చిత్రసేనస్తథాన్యే గీతకోవిదాః॥38॥

గంధర్వా గీతకుశలా నృత్తేషు చ విశారదాః
రమయంతి స్మ తాన్విప్రాన్యజ్ఞకర్మాంతరేష్వథ॥39॥

—♦ అధ్యాయము 91 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

శమయిత్వా పశూనన్యాన్విధివద్ద్విజసత్తమాః
తురగం తం యథాశాస్త్రమాలభంత ద్విజాతయః॥1॥

తతః సంజ్ఞాప్య తురగం విధివద్యాజకర్షభాః
ఉపసంవేశయన్రాజంస్తతస్తాం ద్రుపదాత్మజాం
కలాభిస్తిసృభీ రాజన్యథావిధి మనస్వినీం॥2॥

ఉద్ధృత్య తు వపాం తస్య యథాశాస్త్రం ద్విజర్షభాః
శ్రపయామాసురవ్యగ్రాః శాస్త్రవద్భరతర్షభ॥3॥

తం వపాధూమగంధం తు ధర్మరాజః సహానుజః
ఉపాజిఘ్రద్యథాన్యాయం సర్వపాప్మాపహం తదా॥4॥

శిష్టాన్యంగాని యాన్యాసంస్తస్యాశ్వస్య నరాధిప
తాన్యగ్నౌ జుహువుర్ధీరాః సమస్తాః షోడశర్త్విజః॥5॥

సంస్థాప్యైవం తస్య రాజ్ఞస్తం క్రతుం శక్రతేజసః
వ్యాసః సశిష్యో భగవాన్వర్ధయామాస తం నృపం॥6॥

తతో యుధిష్ఠిరః ప్రాదాత్సదస్యేభ్యో యథావిధి
కోటీసహస్రం నిష్కాణాం వ్యాసాయ తు వసుంధరాం॥7॥

ప్రతిగృహ్య ధరాం రాజన్వ్యాసః సత్యవతీసుతః
అబ్రవీద్భరతశ్రేష్ఠం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం॥8॥

పృథివీ భవతస్త్వేషా సంన్యస్తా రాజసత్తమ
నిష్క్రయో దీయతాం మహ్యం బ్రాహ్మణా హి ధనార్థినః॥9॥

యుధిష్ఠిరస్తు తాన్విప్రాన్ప్రత్యువాచ మహామనాః
భ్రాతృభిః సహితో ధీమాన్మధ్యే రాజ్ఞాం మహాత్మనాం॥10॥

అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే పృథివీ దక్షిణా స్మృతా
అర్జునేన జితా సేయమృత్విగ్భ్యః ప్రాపితా మయా॥11॥

వనం ప్రవేక్ష్యే విప్రేంద్రా విభజధ్వం మహీమిమాం
చతుర్ధా పృథివీం కృత్వా చాతుర్హోత్రప్రమాణతః॥12॥

నాహమాదాతుమిచ్ఛామి బ్రహ్మస్వం మునిసత్తమాః
ఇదం హి మే మతం నిత్యం భ్రాతౄణాం చ మమానఘాః॥13॥

ఇత్యుక్తవతి తస్మింస్తే భ్రాతరో ద్రౌపదీ చ సా
ఏవమేతదితి ప్రాహుస్తదభూద్రోమహర్షణం॥14॥

తతోఽన్తరిక్షే వాగాసీత్సాధు సాధ్వితి భారత
తథైవ ద్విజసంఘానాం శంసతాం విబభౌ స్వనః॥15॥

ద్వైపాయనస్తథోక్తస్తు పునరేవ యుధిష్ఠిరం
ఉవాచ మధ్యే విప్రాణామిదం సంపూజయన్మునిః॥16॥

దత్తైషా భవతా మహ్యం తాం తే ప్రతిదదామ్యహం
హిరణ్యం దీయతామేభ్యో ద్విజాతిభ్యో ధరాస్తు తే॥17॥

తతోఽబ్రవీద్వాసుదేవో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం
యథాహ భగవాన్వ్యాసస్తథా తత్కర్తుమర్హసి॥18॥

ఇత్యుక్తః స కురుశ్రేష్ఠః ప్రీతాత్మా భ్రాతృభిః సహ
కోటికోటికృతాం ప్రాదాద్దక్షిణాం త్రిగుణాం క్రతోః॥19॥

న కరిష్యతి తల్లోకే కశ్చిదన్యో నరాధిపః
యత్కృతం కురుసింహేన మరుత్తస్యానుకుర్వతా॥20॥

ప్రతిగృహ్య తు తద్ద్రవ్యం కృష్ణద్వైపాయనః ప్రభుః
ఋత్విగ్భ్యః ప్రదదౌ విద్వాంశ్చతుర్ధా వ్యభజంశ్చ తే॥21॥

పృథివ్యా నిష్క్రయం దత్త్వా తద్ధిరణ్యం యుధిష్ఠిరః
ధూతపాప్మా జితస్వర్గో ముముదే భ్రాతృభిః సహ॥22॥

ఋత్విజస్తమపర్యంతం సువర్ణనిచయం తదా
వ్యభజంత ద్విజాతిభ్యో యథోత్సాహం యథాబలం॥23॥

యజ్ఞవాటే తు యత్కించిద్ధిరణ్యమపి భూషణం
తోరణాని చ యూపాంశ్చ ఘటాః పాత్రీస్తథేష్టకాః
యుధిష్ఠిరాభ్యనుజ్ఞాతాః సర్వం తద్వ్యభజంద్విజాః॥24॥

అనంతరం బ్రాహ్మణేభ్యః క్షత్రియా జహ్రిరే వసు
తథా విట్శూద్రసంఘాశ్చ తథాన్యే మ్లేచ్ఛజాతయః
కాలేన మహతా జహ్రుస్తత్సువర్ణం తతస్తతః॥25॥

తతస్తే బ్రాహ్మణాః సర్వే ముదితా జగ్మురాలయాన్
తర్పితా వసునా తేన ధర్మరాజ్ఞా మహాత్మనా॥26॥

స్వమంశం భగవాన్వ్యాసః కుంత్యై పాదాభివాదనాత్
ప్రదదౌ తస్య మహతో హిరణ్యస్య మహాద్యుతిః॥27॥

శ్వశురాత్ప్రీతిదాయం తం ప్రాప్య సా ప్రీతమానసా
చకార పుణ్యం లోకే తు సుమహాంతం పృథా తదా॥28॥

గత్వా త్వవభృథం రాజా విపాప్మా భ్రాతృభిః సహ
సభాజ్యమానః శుశుభే మహేంద్రో దైవతైరివ॥29॥

పాండవాశ్చ మహీపాలైః సమేతైః సంవృతాస్తదా
అశోభంత మహారాజ గ్రహాస్తారాగణైరివ॥30॥

రాజభ్యోఽపి తతః ప్రాదాద్రత్నాని వివిధాని చ
గజానశ్వానలంకారాన్స్త్రియో వస్త్రాణి కాంచనం॥31॥

తద్ధనౌఘమపర్యంతం పార్థః పార్థివమండలే
విసృజఞ్శుశుభే రాజా యథా వైశ్రవణస్తథా॥32॥

ఆనాయ్య చ తథా వీరం రాజానం బభ్రువాహనం
ప్రదాయ విపులం విత్తం గృహాన్ప్రాస్థాపయత్తదా॥33॥

దుఃశలాయాశ్చ తం పౌత్రం బాలకం పార్థివర్షభ
స్వరాజ్యే పితృభిర్గుప్తే ప్రీత్యా సమభిషేచయత్॥34॥

రాజ్ఞశ్చైవాపి తాన్సర్వాన్సువిభక్తాన్సుపూజితాన్
ప్రస్థాపయామాస వశీ కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥35॥

ఏవం బభూవ యజ్ఞః స ధర్మరాజస్య ధీమతః
బహ్వన్నధనరత్నౌఘః సురామైరేయసాగరః॥36॥

సర్పిఃపంకా హ్రదా యత్ర బహవశ్చాన్నపర్వతాః
రసాలాకర్దమాః కుల్యా బభూవుర్భరతర్షభ॥37॥

భక్ష్యషాండవరాగాణాం క్రియతాం భుజ్యతామితి
పశూనాం వధ్యతాం చాపి నాంతస్తత్ర స్మ దృశ్యతే॥38॥

మత్తోన్మత్తప్రముదితం ప్రగీతయువతీజనం
మృదంగశంఖశబ్దైశ్చ మనోరమమభూత్తదా॥39॥

దీయతాం భుజ్యతాం చేతి దివారాత్రమవారితం
తం మహోత్సవసంకాశమతిహృష్టజనాకులం
కథయంతి స్మ పురుషా నానాదేశనివాసినః॥40॥

వర్షిత్వా ధనధారాభిః కామై రత్నైర్ధనైస్తథా
విపాప్మా భరతశ్రేష్ఠః కృతార్థః ప్రావిశత్పురం॥41॥

—♦ అధ్యాయము 92 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

పితామహస్య మే యజ్ఞే ధర్మపుత్రస్య ధీమతః
యదాశ్చర్యమభూత్కించిత్తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రూయతాం రాజశార్దూల మహదాశ్చర్యముత్తమం
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే నివృత్తే యదభూద్విభో ||2||

తర్పితేషు ద్విజాగ్ర్యేషు జ్ఞాతిసంబంధిబంధుషు
దీనాంధకృపణే చాపి తదా భరతసత్తమ ||3||

ఘుష్యమాణే మహాదానే దిక్షు సర్వాసు భారత
పతత్సు పుష్పవర్షేషు ధర్మరాజస్య మూర్ధని ||4||

బిలాన్నిష్క్రమ్య నకులో రుక్మపార్శ్వస్తదానఘ
వజ్రాశనిసమం నాదమముంచత విశాం పతే ||5||

సకృదుత్సృజ్య తం నాదం త్రాసయానో మృగద్విజాన్
మానుషం వచనం ప్రాహ ధృష్టో బిలశయో మహాన్ ||6||

సక్తుప్రస్థేన వో నాయం యజ్ఞస్తుల్యో నరాధిపాః
ఉంఛవృత్తేర్వదాన్యస్య కురుక్షేత్రనివాసినః ||7||

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా నకులస్య విశాం పతే
విస్మయం పరమం జగ్ముః సర్వే తే బ్రాహ్మణర్షభాః ||8||

తతః సమేత్య నకులం పర్యపృచ్ఛంత తే ద్విజాః
కుతస్త్వం సమనుప్రాప్తో యజ్ఞం సాధుసమాగమం ||9||

కిం బలం పరమం తుభ్యం కిం శ్రుతం కిం పరాయణం
కథం భవంతం విద్యామ యో నో యజ్ఞం విగర్హసే ||10||

అవిలుప్యాగమం కృత్స్నం విధిజ్ఞైర్యాజకైః కృతం
యథాగమం యథాన్యాయం కర్తవ్యం చ యథాకృతం ||11||

పూజార్హాః పూజితాశ్చాత్ర విధివచ్ఛాస్త్రచక్షుషా
మంత్రపూతం హుతశ్చాగ్నిర్దత్తం దేయమమత్సరం ||12||

తుష్టా ద్విజర్షభాశ్చాత్ర దానైర్బహువిధైరపి
క్షత్రియాశ్చ సుయుద్ధేన శ్రాద్ధైరపి పితామహాః ||13||

పాలనేన విశస్తుష్టాః కామైస్తుష్టా వరస్త్రియః
అనుక్రోశైస్తథా శూద్రా దానశేషైః పృథగ్జనాః ||14||

జ్ఞాతిసంబంధినస్తుష్టాః శౌచేన చ నృపస్య నః
దేవా హవిర్భిః పుణ్యైశ్చ రక్షణైః శరణాగతాః ||15||

యదత్ర తథ్యం తద్బ్రూహి సత్యసంధ ద్విజాతిషు
యథాశ్రుతం యథాదృష్టం పృష్టో బ్రాహ్మణకామ్యయా ||16||

శ్రద్ధేయవాక్యః ప్రాజ్ఞస్త్వం దివ్యం రూపం బిభర్షి చ
సమాగతశ్చ విప్రైస్త్వం తత్త్వతో వక్తుమర్హసి ||17||

ఇతి పృష్టో ద్విజైస్తైః స ప్రహస్య నకులోఽబ్రవీత్
నైషానృతా మయా వాణీ ప్రోక్తా దర్పేణ వా ద్విజాః ||18||

యన్మయోక్తమిదం కించిద్యుష్మాభిశ్చాప్యుపశ్రుతం
సక్తుప్రస్థేన వో నాయం యజ్ఞస్తుల్యో నరాధిపాః
ఉంఛవృత్తేర్వదాన్యస్య కురుక్షేత్రనివాసినః ||19||

ఇత్యవశ్యం మయైతద్వో వక్తవ్యం ద్విజపుంగవాః
శృణుతావ్యగ్రమనసః శంసతో మే ద్విజర్షభాః ||20||

అనుభూతం చ దృష్టం చ యన్మయాద్భుతముత్తమం
ఉంఛవృత్తేర్యథావృత్తం కురుక్షేత్రనివాసినః॥21॥

స్వర్గం యేన ద్విజః ప్రాప్తః సభార్యః ససుతస్నుషః
యథా చార్ధం శరీరస్య మమేదం కాంచనీకృతం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 93 ♦—

నకుల ఉవాచ

హంత వో వర్తయిష్యామి దానస్య పరమం ఫలం
న్యాయలబ్ధస్య సూక్ష్మస్య విప్రదత్తస్య యద్ద్విజాః॥1॥

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే ధర్మజ్ఞైర్బహుభిర్వృతే
ఉంఛవృత్తిర్ద్విజః కశ్చిత్కాపోతిరభవత్పురా॥2॥

సభార్యః సహ పుత్రేణ సస్నుషస్తపసి స్థితః
వధూచతుర్థో వృద్ధః స ధర్మాత్మా నియతేంద్రియః॥3॥

షష్ఠే కాలే తదా విప్రో భుంక్తే తైః సహ సువ్రతః
షష్ఠే కాలే కదాచిచ్చ తస్యాహారో న విద్యతే
భుంక్తేఽన్యస్మిన్కదాచిత్స షష్ఠే కాలే ద్విజోత్తమః॥4॥

కపోతధర్మిణస్తస్య దుర్భిక్షే సతి దారుణే
నావిద్యత తదా విప్రాః సంచయస్తాన్నిబోధత
క్షీణౌషధిసమావాయో ద్రవ్యహీనోఽభవత్తదా॥5॥

కాలే కాలేఽస్య సంప్రాప్తే నైవ విద్యేత భోజనం
క్షుధాపరిగతాః సర్వే ప్రాతిష్ఠంత తదా తు తే॥6॥

ఉంఛంస్తదా శుక్లపక్షే మధ్యం తపతి భాస్కరే
ఉష్ణార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ స విప్రస్తపసి స్థితః
ఉంఛమప్రాప్తవానేవ సార్ధం పరిజనేన హ॥7॥

స తథైవ క్షుధావిష్టః స్పృష్ట్వా తోయం యథావిధి
క్షపయామాస తం కాలం కృచ్ఛ్రప్రాణో ద్విజోత్తమః॥8॥

అథ షష్ఠే గతే కాలే యవప్రస్థముపార్జయత్
యవప్రస్థం చ తే సక్తూనకుర్వంత తపస్వినః॥9॥

కృతజప్యాహ్నికాస్తే తు హుత్వా వహ్నిం యథావిధి
కుడవం కుడవం సర్వే వ్యభజంత తపస్వినః॥10॥

అథాగచ్ఛద్ద్విజః కశ్చిదతిథిర్భుంజతాం తదా
తే తం దృష్ట్వాతిథిం తత్ర ప్రహృష్టమనసోఽభవన్॥11॥

తేఽభివాద్య సుఖప్రశ్నం పృష్ట్వా తమతిథిం తదా
విశుద్ధమనసో దాంతాః శ్రద్ధాదమసమన్వితాః॥12॥

అనసూయవో గతక్రోధాః సాధవో గతమత్సరాః
త్యక్తమానా జితక్రోధా ధర్మజ్ఞా ద్విజసత్తమాః॥13॥

సబ్రహ్మచర్యం స్వం గోత్రం సమాఖ్యాయ పరస్పరం
కుటీం ప్రవేశయామాసుః క్షుధార్తమతిథిం తదా॥14॥

ఇదమర్ఘ్యం చ పాద్యం చ బృసీ చేయం తవానఘ
శుచయః సక్తవశ్చేమే నియమోపార్జితాః ప్రభో
ప్రతిగృహ్ణీష్వ భద్రం తే మయా దత్తా ద్విజోత్తమ॥15॥

ఇత్యుక్తః ప్రతిగృహ్యాథ సక్తూనాం కుడవం ద్విజః
భక్షయామాస రాజేంద్ర న చ తుష్టిం జగామ సః॥16॥

స ఉంఛవృత్తిః తం ప్రేక్ష్య క్షుధాపరిగతం ద్విజం
ఆహారం చింతయామాస కథం తుష్టో భవేదితి॥17॥

తస్య భార్యాబ్రవీద్రాజన్మద్భాగో దీయతామితి
గచ్ఛత్వేష యథాకామం సంతుష్టో ద్విజసత్తమః॥18॥

ఇతి బ్రువంతీం తాం సాధ్వీం ధర్మాత్మా స ద్విజర్షభః
క్షుధాపరిగతాం జ్ఞాత్వా సక్తూంస్తాన్నాభ్యనందత॥19॥

జానన్వృద్ధాం క్షుధార్తాం చ శ్రాంతాం గ్లానాం తపస్వినీం
త్వగస్థిభూతాం వేపంతీం తతో భార్యామువాచ తాం॥20॥

అపి కీటపతంగానాం మృగాణాం చైవ శోభనే
స్త్రియో రక్ష్యాశ్చ పోష్యాశ్చ నైవం త్వం వక్తుమర్హసి॥21॥

అనుకంపితో నరో నార్యా పుష్టో రక్షిత ఏవ చ
ప్రపతేద్యశసో దీప్తాన్న చ లోకానవాప్నుయాత్॥22॥

ఇత్యుక్తా సా తతః ప్రాహ ధర్మార్థౌ నౌ సమౌ ద్విజ
సక్తుప్రస్థచతుర్భాగం గృహాణేమం ప్రసీద మే॥23॥

సత్యం రతిశ్చ ధర్మశ్చ స్వర్గశ్చ గుణనిర్జితః
స్త్రీణాం పతిసమాధీనం కాంక్షితం చ ద్విజోత్తమ॥24॥

ఋతుర్మాతుః పితుర్బీజం దైవతం పరమం పతిః
భర్తుః ప్రసాదాత్స్త్రీణాం వై రతిః పుత్రఫలం తథా॥25॥

పాలనాద్ధి పతిస్త్వం మే భర్తాసి భరణాన్మమ
పుత్రప్రదానాద్వరదస్తస్మాత్సక్తూన్గృహాణ మే॥26॥

జరాపరిగతో వృద్ధః క్షుధార్తో దుర్బలో భృశం
ఉపవాసపరిశ్రాంతో యదా త్వమపి కర్శితః॥27॥

ఇత్యుక్తః స తయా సక్తూన్ప్రగృహ్యేదం వచోఽబ్రవీత్
ద్విజ సక్తూనిమాన్భూయః ప్రతిగృహ్ణీష్వ సత్తమ॥28॥

స తాన్ప్రగృహ్య భుక్త్వా చ న తుష్టిమగమద్ద్విజః
తముంఛవృత్తిరాలక్ష్య తతశ్చింతాపరోఽభవత్॥29॥

పుత్ర ఉవాచ

సక్తూనిమాన్ప్రగృహ్య త్వం దేహి విప్రాయ సత్తమ
ఇత్యేవం సుకృతం మన్యే తస్మాదేతత్కరోమ్యహం॥30॥

భవాన్హి పరిపాల్యో మే సర్వయత్నైర్ద్విజోత్తమ
సాధూనాం కాంక్షితం హ్యేతత్పితుర్వృద్ధస్య పోషణం॥31॥

పుత్రార్థో విహితో హ్యేష స్థావిర్యే పరిపాలనం
శ్రుతిరేషా హి విప్రర్షే త్రిషు లోకేషు విశ్రుతా॥32॥

ప్రాణధారణమాత్రేణ శక్యం కర్తుం తపస్త్వయా
ప్రాణో హి పరమో ధర్మః స్థితో దేహేషు దేహినాం॥33॥

పితోవాచ

అపి వర్షసహస్రీ త్వం బాల ఏవ మతో మమ
ఉత్పాద్య పుత్రం హి పితా కృతకృత్యో భవత్యుత॥34॥

బాలానాం క్షుద్బలవతీ జానామ్యేతదహం విభో
వృద్ధోఽహం ధారయిష్యామి త్వం బలీ భవ పుత్రక॥35॥

జీర్ణేన వయసా పుత్ర న మా క్షుద్బాధతేఽపి చ
దీర్ఘకాలం తపస్తప్తం న మే మరణతో భయం॥36॥

పుత్ర ఉవాచ

అపత్యమస్మి తే పుత్రస్త్రాణాత్పుత్రో హి విశ్రుతః
ఆత్మా పుత్రః స్మృతస్తస్మాత్త్రాహ్యాత్మానమిహాత్మనా॥37॥

పితోవాచ

రూపేణ సదృశస్త్వం మే శీలేన చ దమేన చ
పరీక్షితశ్చ బహుధా సక్తూనాదద్మి తే తతః॥38॥

ఇత్యుక్త్వాదాయ తాన్సక్తూన్ప్రీతాత్మా ద్విజసత్తమః
ప్రహసన్నివ విప్రాయ స తస్మై ప్రదదౌ తదా॥39॥

భుక్త్వా తానపి సక్తూన్స నైవ తుష్టో బభూవ హ
ఉంఛవృత్తిస్తు సవ్రీడో బభూవ ద్విజసత్తమః॥40॥

తం వై వధూః స్థితా సాధ్వీ బ్రాహ్మణప్రియకామ్యయా
సక్తూనాదాయ సంహృష్టా గురుం తం వాక్యమబ్రవీత్॥41॥

సంతానాత్తవ సంతానం మమ విప్ర భవిష్యతి
సక్తూనిమానతిథయే గృహీత్వా త్వం ప్రయచ్ఛ మే॥42॥

తవ ప్రసవనిర్వృత్యా మమ లోకాః కిలాక్షయాః
పౌత్రేణ తానవాప్నోతి యత్ర గత్వా న శోచతి॥43॥

ధర్మాద్యా హి యథా త్రేతా వహ్నిత్రేతా తథైవ చ
తథైవ పుత్రపౌత్రాణాం స్వర్గే త్రేతా కిలాక్షయా॥44॥

పితౄంస్త్రాణాత్తారయతి పుత్ర ఇత్యనుశుశ్రుమ
పుత్రపౌత్రైశ్చ నియతం సాధులోకానుపాశ్నుతే॥45॥

శ్వశుర ఉవాచ

వాతాతపవిశీర్ణాంగీం త్వాం వివర్ణాం నిరీక్ష్య వై
కర్శితాం సువ్రతాచారే క్షుధావిహ్వలచేతసం॥46॥

కథం సక్తూన్గ్రహీష్యామి భూత్వా ధర్మోపఘాతకః
కల్యాణవృత్తే కల్యాణి నైవం త్వం వక్తుమర్హసి॥47॥

షష్ఠే కాలే వ్రతవతీం శీలశౌచసమన్వితాం
కృచ్ఛ్రవృత్తిం నిరాహారాం ద్రక్ష్యామి త్వాం కథం న్వహం॥48॥

బాలా క్షుధార్తా నారీ చ రక్ష్యా త్వం సతతం మయా
ఉపవాసపరిశ్రాంతా త్వం హి బాంధవనందినీ॥49॥

స్నుషోవాచ

గురోర్మమ గురుస్త్వం వై యతో దైవతదైవతం
దేవాతిదేవస్తస్మాత్త్వం సక్తూనాదత్స్వ మే విభో॥50॥

దేహః ప్రాణశ్చ ధర్మశ్చ శుశ్రూషార్థమిదం గురోః
తవ విప్ర ప్రసాదేన లోకాన్ప్రాప్స్యామ్యభీప్సితాన్॥51॥

అవేక్ష్యా ఇతి కృత్వా త్వం దృఢభక్త్యేతి వా ద్విజ
చింత్యా మమేయమితి వా సక్తూనాదాతుమర్హసి॥52॥

శ్వశుర ఉవాచ

అనేన నిత్యం సాధ్వీ త్వం శీలవృత్తేన శోభసే
యా త్వం ధర్మవ్రతోపేతా గురువృత్తిమవేక్షసే॥53॥

తస్మాత్సక్తూన్గ్రహీష్యామి వధూర్నార్హసి వంచనాం
గణయిత్వా మహాభాగే త్వం హి ధర్మభృతాం వరా॥54॥

ఇత్యుక్త్వా తానుపాదాయ సక్తూన్ప్రాదాద్ద్విజాతయే
తతస్తుష్టోఽభవద్విప్రస్తస్య సాధోర్మహాత్మనః॥55॥

ప్రీతాత్మా స తు తం వాక్యమిదమాహ ద్విజర్షభం
వాగ్మీ తదా ద్విజశ్రేష్ఠో ధర్మః పురుషవిగ్రహః॥56॥

శుద్ధేన తవ దానేన న్యాయోపాత్తేన యత్నతః
యథాశక్తి విముక్తేన ప్రీతోఽస్మి ద్విజసత్తమ॥57॥

అహో దానం ఘుష్యతే తే స్వర్గే స్వర్గనివాసిభిః
గగనాత్పుష్పవర్షం చ పశ్యస్వ పతితం భువి॥58॥

సురర్షిదేవగంధర్వా యే చ దేవపురఃసరాః
స్తువంతో దేవదూతాశ్చ స్థితా దానేన విస్మితాః॥59॥

బ్రహ్మర్షయో విమానస్థా బ్రహ్మలోకగతాశ్చ యే
కాంక్షంతే దర్శనం తుభ్యం దివం గచ్ఛ ద్విజర్షభ॥60॥

పితృలోకగతాః సర్వే తారితాః పితరస్త్వయా
అనాగతాశ్చ బహవః సుబహూని యుగాని చ॥61॥

బ్రహ్మచర్యేణ యజ్ఞేన దానేన తపసా తథా
అగహ్వరేణ ధర్మేణ తస్మాద్గచ్ఛ దివం ద్విజ॥62॥

శ్రద్ధయా పరయా యస్త్వం తపశ్చరసి సువ్రత
తస్మాద్దేవాస్తవానేన ప్రీతా ద్విజవరోత్తమ॥63॥

సర్వస్వమేతద్యస్మాత్తే త్యక్తం శుద్ధేన చేతసా
కృచ్ఛ్రకాలే తతః స్వర్గో జితోఽయం తవ కర్మణా॥64॥

క్షుధా నిర్ణుదతి ప్రజ్ఞాం ధర్మ్యాం బుద్ధిం వ్యపోహతి
క్షుధాపరిగతజ్ఞానో ధృతిం త్యజతి చైవ హ॥65॥

బుభుక్షాం జయతే యస్తు స స్వర్గం జయతే ధ్రువం
యదా దానరుచిర్భవతి తదా ధర్మో న సీదతి॥66॥

అనవేక్ష్య సుతస్నేహం కలత్రస్నేహమేవ చ
ధర్మమేవ గురుం జ్ఞాత్వా తృష్ణా న గణితా త్వయా॥67॥

ద్రవ్యాగమో నృణాం సూక్ష్మః పాత్రే దానం తతః పరం
కాలః పరతరో దానాచ్ఛ్రద్ధా చాపి తతః పరా॥68॥

స్వర్గద్వారం సుసూక్ష్మం హి నరైర్మోహాన్న దృశ్యతే
స్వర్గార్గలం లోభబీజం రాగగుప్తం దురాసదం॥69॥

తత్తు పశ్యంతి పురుషా జితక్రోధా జితేంద్రియాః
బ్రాహ్మణాస్తపసా యుక్తా యథాశక్తిప్రదాయినః॥70॥

సహస్రశక్తిశ్చ శతం శతశక్తిర్దశాపి చ
దద్యాదపశ్చ యః శక్త్యా సర్వే తుల్యఫలాః స్మృతాః॥71॥

రంతిదేవో హి నృపతిరపః ప్రాదాదకించనః
శుద్ధేన మనసా విప్ర నాకపృష్ఠం తతో గతః॥72॥

న ధర్మః ప్రీయతే తాత దానైర్దత్తైర్మహాఫలైః
న్యాయలబ్ధైర్యథా సూక్ష్మైః శ్రద్ధాపూతైః స తుష్యతి॥73॥

గోప్రదానసహస్రాణి ద్విజేభ్యోఽదాన్నృగో నృపః
ఏకాం దత్త్వా స పారక్యాం నరకం సమవాప్తవాన్॥74॥

ఆత్మమాంసప్రదానేన శిబిరౌశీనరో నృపః
ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకాన్మోదతే దివి సువ్రతః॥75॥

విభవే న నృణాం పుణ్యం స్వశక్త్యా స్వర్జితం సతాం
న యజ్ఞైర్వివిధైర్విప్ర యథాన్యాయేన సంచితైః॥76॥

క్రోధో దానఫలం హంతి లోభాత్స్వర్గం న గచ్ఛతి
న్యాయవృత్తిర్హి తపసా దానవిత్స్వర్గమశ్నుతే॥77॥

న రాజసూయైర్బహుభిరిష్ట్వా విపులదక్షిణైః
న చాశ్వమేధైర్బహుభిః ఫలం సమమిదం తవ॥78॥

సక్తుప్రస్థేన హి జితో బ్రహ్మలోకస్త్వయానఘ
విరజో బ్రహ్మభవనం గచ్ఛ విప్ర యథేచ్ఛకం॥79॥

సర్వేషాం వో ద్విజశ్రేష్ఠ దివ్యం యానముపస్థితం
ఆరోహత యథాకామం ధర్మోఽస్మి ద్విజ పశ్య మాం॥80॥

పావితో హి త్వయా దేహో లోకే కీర్తిః స్థిరా చ తే
సభార్యః సహపుత్రశ్చ సస్నుషశ్చ దివం వ్రజ॥81॥

ఇత్యుక్తవాక్యే ధర్మేణ యానమారుహ్య స ద్విజః
సభార్యః ససుతశ్చాపి సస్నుషశ్చ దివం యయౌ॥82॥

తస్మిన్విప్రే గతే స్వర్గం ససుతే సస్నుషే తదా
భార్యాచతుర్థే ధర్మజ్ఞే తతోఽహం నిఃసృతో బిలాత్॥83॥

తతస్తు సక్తుగంధేన క్లేదేన సలిలస్య చ
దివ్యపుష్పావమర్దాచ్చ సాధోర్దానలవైశ్చ తైః
విప్రస్య తపసా తస్య శిరో మే కాంచనీకృతం॥84॥

తస్య సత్యాభిసంధస్య సూక్ష్మదానేన చైవ హ
శరీరార్ధం చ మే విప్రాః శాతకుంభమయం కృతం
పశ్యతేదం సువిపులం తపసా తస్య ధీమతః॥85॥

కథమేవంవిధం మే స్యాదన్యత్పార్శ్వమితి ద్విజాః
తపోవనాని యజ్ఞాంశ్చ హృష్టోఽభ్యేమి పునః పునః॥86॥

యజ్ఞం త్వహమిమం శ్రుత్వా కురురాజస్య ధీమతః
ఆశయా పరయా ప్రాప్తో న చాహం కాంచనీకృతః॥87॥

తతో మయోక్తం తద్వాక్యం ప్రహస్య ద్విజసత్తమాః
సక్తుప్రస్థేన యజ్ఞోఽయం సంమితో నేతి సర్వథా॥88॥

సక్తుప్రస్థలవైస్త్రైర్హి తదాహం కాంచనీకృతః
న హి యజ్ఞో మహానేష సదృశస్తైర్మతో మమ ॥89॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా నకులః సర్వాన్యజ్ఞే ద్విజవరాంస్తదా
జగామాదర్శనం రాజన్విప్రాస్తే చ యయుర్గృహాన్ ॥90॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మయా పరపురంజయ
యదాశ్చర్యమభూత్తస్మిన్వాజిమేధే మహాక్రతౌ ॥91॥

న విస్మయస్తే నృపతే యజ్ఞే కార్యః కథంచన
ఋషికోటిసహస్రాణి తపోభిర్యే దివం గతాః ॥92॥

అద్రోహః సర్వభూతేషు సంతోషః శీలమార్జవం
తపో దమశ్చ సత్యం చ దానం చేతి సమం మతం ॥93॥

—♦ అధ్యాయము 94 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

యజ్ఞే సక్తా నృపతయస్తపఃసక్తా మహర్షయః
శాంతివ్యవసితా విప్రాః శమో దమ ఇతి ప్రభో ॥1॥

తస్మాద్యజ్ఞఫలైస్తుల్యం న కించిదిహ విద్యతే
ఇతి మే వర్తతే బుద్ధిస్తథా చైతదసంశయం ॥2॥

యజ్ఞై రిష్ట్వా హి బహవో రాజానో ద్విజసత్తమ
ఇహ కీర్తిం పరాం ప్రాప్య ప్రేత్య స్వర్గమితో గతాః ॥3॥

దేవరాజః సహస్రాక్షః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః
దేవరాజ్యం మహాతేజాః ప్రాప్తవానఖిలం విభుః ॥4॥

యథా యుధిష్ఠిరో రాజా భీమార్జునపురఃసరః
సదృశో దేవరాజేన సమృద్ధ్యా విక్రమేణ చ ॥5॥

అథ కస్మాత్స నకులో గర్హయామాస తం క్రతుం
అశ్వమేధం మహాయజ్ఞం రాజ్ఞస్తస్య మహాత్మనః ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

యజ్ఞస్య విధిమగ్ర్యం వై ఫలం చైవ నరర్షభ
గదతః శృణు మే రాజన్యథావదిహ భారత ॥7॥

పురా శక్రస్య యజతః సర్వ ఊచుర్మహర్షయః
ఋత్విక్షు కర్మవ్యగ్రేషు వితతే యజ్ఞకర్మణి ॥8॥

హూయమానే తథా వహ్నౌ హోత్రే బహుగుణాన్వితే
దేవేష్వాహూయమానేషు స్థితేషు పరమర్షిషు ॥9॥

సుప్రతీతైస్తదా విప్రైః స్వాగమైః సుస్వనైర్నృప
అశ్రాంతైశ్చాపి లఘుభిరధ్వర్యువృషభైస్తథా ॥10॥

ఆలంభసమయే తస్మిన్గృహీతేషు పశుష్వథ
మహర్షయో మహారాజ సంబభూవుః కృపాన్వితాః ॥11॥

తతో దీనాన్పశూంధృష్ట్వా ఋషయస్తే తపోధనాః
ఊచుః శక్రం సమాగమ్య నాయం యజ్ఞవిధిః శుభః॥12॥

అపవిజ్ఞానమేతత్తే మహాంతం ధర్మమిచ్ఛతః
న హి యజ్ఞే పశుగణా విధిదృష్టాః పురందర॥13॥

ధర్మోపఘాతకస్త్వేష సమారంభస్తవ ప్రభో
నాయం ధర్మకృతో ధర్మో న హింసా ధర్మ ఉచ్యతే॥14॥

ఆగమేనైవ తే యజ్ఞం కుర్వంతు యది హేచ్ఛసి
విధిదృష్టేన యజ్ఞేన ధర్మస్తే సుమహాన్భవేత్॥15॥

యజ బీజైః సహస్రాక్ష త్రివర్షపరమోషితైః
ఏష ధర్మో మహాఞ్శక్ర చింత్యమానోఽధిగమ్యతే॥16॥

శతక్రతుస్తు తద్వాక్యమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః
ఉక్తం న ప్రతిజగ్రాహ మానమోహవశానుగః॥17॥

తేషాం వివాదః సుమహాంజజ్ఞే శక్రమహర్షిణాం
జంగమైః స్థావరైర్వాపి యష్టవ్యమితి భారత॥18॥

తే తు ఖిన్నా వివాదేన ఋషయస్తత్త్వదర్శినః
తతః సంధాయ శక్రేణ పప్రచ్ఛుర్నృపతిం వసుం॥19॥

మహాభాగ కథం యజ్ఞేష్వాగమో నృపతే స్మృతః
యష్టవ్యం పశుభిర్మేధ్యైరథో బీజైరజైరపి॥20॥

తచ్ఛ్రుత్వా తు వచస్తేషామవిచార్య బలాబలం
యథోపనీతైర్యష్టవ్యమితి ప్రోవాచ పార్థివః॥21॥

ఏవముక్త్వా స నృపతిః ప్రవివేశ రసాతలం
ఉక్త్వేహ వితథం రాజంశ్చేదీనామీశ్వరః ప్రభుః॥22॥

అన్యాయోపగతం ద్రవ్యమతీతం యో హ్యపండితః
ధర్మాభికాంక్షీ యజతే న ధర్మఫలమశ్నుతే॥23॥

ధర్మవైతంసికో యస్తు పాపాత్మా పురుషస్తథా
దదాతి దానం విప్రేభ్యో లోకవిశ్వాసకారకం॥24॥

పాపేన కర్మణా విప్రో ధనం లబ్ధ్వా నిరంకుశః
రాగమోహాన్వితః సోఽన్తే కలుషాం గతిమాప్నుతే॥25॥

తేన దత్తాని దానాని పాపేన హతబుద్ధినా
తాని సత్త్వమనాసాద్య నశ్యంతి విపులాన్యపి॥26॥

తస్యాధర్మప్రవృత్తస్య హింసకస్య దురాత్మనః
దానే న కీర్తిర్భవతి ప్రేత్య చేహ చ దుర్మతేః॥27॥

అపి సంచయబుద్ధిర్హి లోభమోహవశంగతః
ఉద్వేజయతి భూతాని హింసయా పాపచేతనః॥28॥

ఏవం లబ్ధ్వా ధనం లోభాద్యజతే యో దదాతి చ
స కృత్వా కర్మణా తేన న సిధ్యతి దురాగమాత్॥29॥

ఉంఛం మూలం ఫలం శాకముదపాత్రం తపోధనాః
దానం విభవతో దత్త్వా నరాః స్వర్యాంతి ధర్మిణః॥30॥

ఏష ధర్మో మహాంస్త్యాగో దానం భూతదయా తథా
బ్రహ్మచర్యం తథా సత్యమనుక్రోశో ధృతిః క్షమా
సనాతనస్య ధర్మస్య మూలమేతత్సనాతనం॥31॥

శ్రూయంతే హి పురా విప్రా విశ్వామిత్రాదయో నృపాః
విశ్వామిత్రోఽసితశ్చైవ జనకశ్చ మహీపతిః
కక్షసేనార్ష్టి షేణౌ చ సింధుద్వీపశ్చ పార్థివః॥32॥

ఏతే చాన్యే చ బహవః సిద్ధిం పరమికాం గతాః
నృపాః సత్యైశ్చ దానైశ్చ న్యాయలబ్ధైస్తపోధనాః॥33॥

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రా యే చాశ్రితాస్తపః
దానధర్మాగ్నినా శుద్ధాస్తే స్వర్గం యాంతి భారత॥34॥

—♦ అధ్యాయము 95 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ధర్మాగతేన త్యాగేన భగవన్సర్వమస్తి చేత్
ఏతన్మే సర్వమాచక్ష్వ కుశలో హ్యసి భాషితుం॥1॥

తతోంఛవృత్తేర్యద్వృత్తం సక్తుదానే ఫలం మహత్
కథితం మే మహద్బ్రహ్మంస్తథ్యమేతదసంశయం॥2॥

కథం హి సర్వయజ్ఞేషు నిశ్చయః పరమో భవేత్
ఏతదర్హసి మే వక్తుం నిఖిలేన ద్విజర్షభ॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం
అగస్త్యస్య మహాయజ్ఞే పురావృత్తమరిందమ॥4॥

పురాగస్త్యో మహాతేజా దీక్షాం ద్వాదశవార్షికీం
ప్రవివేశ మహారాజ సర్వభూతహితే రతః॥5॥

తత్రాగ్నికల్పా హోతార ఆసన్సత్రే మహాత్మనః
మూలాహారా నిరాహారాః సాశ్మకుట్టా మరీచిపాః॥6॥

పరిఘృష్టికా వైఘసికాః సంప్రక్షాలాస్తథైవ చ
యతయో భిక్షవశ్చాత్ర బభూవుః పర్యవస్థితాః॥7॥

సర్వే ప్రత్యక్షధర్మాణో జితక్రోధా జితేంద్రియాః
దమే స్థితాశ్చ తే సర్వే దంభమోహవివర్జితాః॥8॥

వృత్తే శుద్ధే స్థితా నిత్యమింద్రియైశ్చాప్యవాహితాః
ఉపాసతే స్మ తం యజ్ఞం భుంజానాస్తే మహర్షయః॥9॥

యథాశక్త్యా భగవతా తదన్నం సముపార్జితం
తస్మిన్సత్రే తు యత్కించిదయోగ్యం తత్ర నాభవత్
తథా హ్యనేకైర్మునిభిర్మహాంతః క్రతవః కృతాః॥10॥

ఏవంవిధేస్త్వగస్త్యస్య వర్తమానే మహాధ్వరే
న వవర్ష సహస్రాక్షస్తదా భరతసత్తమ॥11॥

తతః కర్మాంతరే రాజన్నగస్త్యస్య మహాత్మనః
కథేయమభినిర్వృత్తా మునీనాం భావితాత్మనాం॥12॥

అగస్త్యో యజమానోఽసౌ దదాత్యన్నం విమత్సరః
న చ వర్షతి పర్జన్యః కథమన్నం భవిష్యతి॥13॥

సత్రం చేదం మహద్విప్రా మునేర్ద్వాదశవార్షికం
న వర్షిష్యతి దేవశ్చ వర్షాణ్యేతాని ద్వాదశ॥14॥

ఏతద్భవంతః సంచింత్య మహర్షేరస్య ధీమతః
అగస్త్యస్యాతితపసః కర్తుమర్హంత్యనుగ్రహం॥15॥

ఇత్యేవముక్తే వచనే తతోఽగస్త్యః ప్రతాపవాన్
ప్రోవాచేదం వచో వాగ్మీ ప్రసాద్య శిరసా మునీన్॥16॥

యది ద్వాదశవర్షాణి న వర్షిష్యతి వాసవః
చింతాయజ్ఞం కరిష్యామి విధిరేష సనాతనః॥17॥

యది ద్వాదశవర్షాణి న వర్షిష్యతి వాసవః
వ్యాయామేనాహరిష్యామి యజ్ఞానన్యానతివ్రతాన్॥18॥

బీజయజ్ఞో మయాయం వై బహువర్షసమాచితః
బీజైః కృతైః కరిష్యే చ నాత్ర విఘ్నో భవిష్యతి॥19॥

నేదం శక్యం వృథా కర్తుం మమ సత్రం కథంచన
వర్షిష్యతీహ వా దేవో న వా దేవో భవిష్యతి॥20॥

అథ వాభ్యర్థనామింద్రః కుర్యాన్న త్విహ కామతః
స్వయమింద్రో భవిష్యామి జీవయిష్యామి చ ప్రజాః॥21॥

యో యదాహారజాతశ్చ స తథైవ భవిష్యతి
విశేషం చైవ కర్తాస్మి పునః పునరతీవ హి॥22॥

అద్యేహ స్వర్ణమభ్యేతు యచ్చాన్యద్వసు దుర్లభం
త్రిషు లోకేషు యచ్చాస్తి తదిహాగచ్ఛతాం స్వయం॥23॥

దివ్యాశ్చాప్సరసాం సంఘాః సగంధర్వాః సకింనరాః
విశ్వావసుశ్చ యే చాన్యే తేఽప్యుపాసంతు వః సదా॥24॥

ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చ యత్కించిద్వసు విద్యతే
సర్వం తదిహ యజ్ఞే మే స్వయమేవోపతిష్ఠతు
స్వర్గం స్వర్గసదశ్చైవ ధర్మశ్చ స్వయమేవ తు॥25॥

ఇత్యుక్తే సర్వమేవైతదభవత్తస్య ధీమతః
తతస్తే మునయో దృష్ట్వా మునేస్తస్య తపోబలం
విస్మితా వచనం ప్రాహురిదం సర్వే మహార్థవత్॥26॥

ప్రీతాః స్మ తవ వాక్యేన న త్విచ్ఛామస్తపోవ్యయం
స్వైరేవ యజ్ఞైస్తుష్టాః స్మో న్యాయేనేచ్ఛామహే వయం॥27॥

యజ్ఞాందీక్షాస్తథా హోమాన్యచ్చాన్యన్మృగయామహే
తన్నోఽస్తు స్వకృతైర్యజ్ఞైర్నాన్యతో మృగయామహే॥28॥

న్యాయేనోపార్జితాహారాః స్వకర్మనిరతా వయం
వేదాంశ్చ బ్రహ్మచర్యేణ న్యాయతః ప్రార్థయామహే॥29॥

న్యాయేనోత్తరకాలం చ గృహేభ్యో నిఃసృతా వయం
ధర్మదృష్టైర్విధిద్వారైస్తపస్తప్స్యామహే వయం॥30॥

భవతః సమ్యగేషా హి బుద్ధిర్హింసావివర్జితా
ఏతామహింసాం యజ్ఞేషు బ్రూయాస్త్వం సతతం ప్రభో॥31॥

ప్రీతాస్తతో భవిష్యామో వయం ద్విజవరోత్తమ
విసర్జితాః సమాప్తౌ చ సత్రాదస్మాద్వ్రజామహే॥32॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా కథయతామేవ దేవరాజః పురందరః
వవర్ష సుమహాతేజా దృష్ట్వా తస్య తపోబలం॥33॥

అసమాప్తౌ చ యజ్ఞస్య తస్యామితపరాక్రమః
నికామవర్షీ దేవేంద్రో బభూవ జనమేజయ॥34॥

ప్రసాదయామాస చ తమగస్త్యం త్రిదశేశ్వరః
స్వయమభ్యేత్య రాజర్షే పురస్కృత్య బృహస్పతిం॥35॥

తతో యజ్ఞసమాప్తౌ తాన్విససర్జ మహామునీన్
అగస్త్యః పరమప్రీతః పూజయిత్వా యథావిధి॥36॥

—♦ అధ్యాయము 96 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కోఽసౌ నకులరూపేణ శిరసా కాంచనేన వై
ప్రాహ మానుషవద్వాచమేతత్పృష్టో వదస్వ మే॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతత్పూర్వం న పృష్టోఽహం న చాస్మాభిః ప్రభాషితం
శ్రూయతాం నకులో యోఽసౌ యథా వాగస్య మానుషీ॥2॥

శ్రాద్ధం సంకల్పయామాస జమదగ్నిః పురా కిల
హోమధేనుస్తమాగాచ్చ స్వయం చాపి దుదోహ తాం॥3॥

తత్క్షీరం స్థాపయామాస నవే భాండే దృఢే శుచౌ
తచ్చ క్రోధః స్వరూపేణ పిఠరం పర్యవర్తయత్॥4॥

జిజ్ఞాసుస్తమృషిశ్రేష్ఠం కిం కుర్యాద్విప్రియే కృతే
ఇతి సంచింత్య దుర్మేధా ధర్షయామాస తత్పయః॥5॥

తమాజ్ఞాయ మునిః క్రోధం నైవాస్య చుకుపే తతః
స తు క్రోధస్తమాహేదం ప్రాంజలిర్మూర్తిమాన్స్థితః॥6॥

జితోఽస్మీతి భృగుశ్రేష్ఠ భృగవో హ్యతిరోషణాః
లోకే మిథ్యాప్రవాదోఽయం యత్త్వయాస్మి పరాజితః॥7॥

సోఽహం త్వయి స్థితో హ్యద్య క్షమావతి మహాత్మని
బిభేమి తపసః సాధో ప్రసాదం కురు మే విభో॥8॥

జమదగ్నిరువాచ

సాక్షాద్దృష్టోఽసి మే క్రోధ గచ్ఛ త్వం విగతజ్వరః
న మమాపకృతం తేఽద్య న మన్యుర్విద్యతే మమ॥9॥

యానుద్దిశ్య తు సంకల్పః పయసోఽస్య కృతో మయా
పితరస్తే మహాభాగాస్తేభ్యో బుధ్యస్వ గమ్యతాం॥10॥

ఇత్యుక్తో జాతసంత్రాసః స తత్రాంతరధీయత
పితౄణామభిషంగాత్తు నకులత్వముపాగతః॥11॥

స తాన్ప్రసాదయామాస శాపస్యాంతో భవేదితి
త్రైశ్చాప్యుక్తో యదా ధర్మం క్షేప్స్యసే మోక్ష్యసే తదా॥12॥

త్రైశ్చోక్తో యజ్ఞియాందేశాంధర్మారణ్యాని చైవ హ
జుగుప్సన్పరిధావన్స యజ్ఞం తం సముపాసదత్॥13॥

ధర్మపుత్రమథాక్షిప్య సక్తుప్రస్థేన తేన సః
ముక్తః శాపాత్తతః క్రోధో ధర్మో హ్యాసీద్యుధిష్ఠిరః॥14॥

ఏవమేతత్తదా వృత్తం తస్య యజ్ఞే మహాత్మనః
పశ్యతాం చాపి నస్తత్ర నకులోఽన్తర్హితస్తదా॥15॥

ఆశ్రమవాసిక పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ప్రాప్య రాజ్యం మహాభాగాః పాండవా మే పితామహాః
కథమాసన్మహారాజే ధృతరాష్ట్రే మహాత్మని॥1॥

స హి రాజా హతామాత్యో హతపుత్రో నిరాశ్రయః
కథమాసీద్ధతైశ్వర్యో గాంధారీ చ యశస్వినీ॥2॥

కియంతం చైవ కాలం తే పితరో మమ పూర్వకాః
స్థితా రాజ్యే మహాత్మానస్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రాప్య రాజ్యం మహాత్మానః పాండవా హతశత్రవః
ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య పృథివీం పర్యపాలయన్॥4॥

ధృతరాష్ట్రముపాతిష్ఠద్విదురః సంజయస్తథా
యుయుత్సుశ్చాపి మేధావీ వైశ్యాపుత్రః స కౌరవః॥5॥

పాండవాః సర్వకార్యాణి సంపృచ్ఛంతి స్మ తం నృపం
చక్రుస్తేనాభ్యనుజ్ఞాతా వర్షాణి దశ పంచ చ॥6॥

సదా హి గత్వా తే వీరాః పర్యుపాసంత తం నృపం
పాదాభివందనం కృత్వా ధర్మరాజమతే స్థితాః
తే మూర్ధ్ని సముపాఘ్రాతాః సర్వకార్యాణి చక్రిరే॥7॥

కుంతిభోజసుతా చైవ గాంధారీమన్వవర్తత
ద్రౌపదీ చ సుభద్రా చ యాశ్చాన్యాః పాండవస్త్రియః
సమాం వృత్తిమవర్తంత తయోః శ్వశ్ర్వోర్యథావిధి॥8॥

శయనాని మహార్హాణి వాసాంస్యాభరణాని చ
రాజార్హాణి చ సర్వాణి భక్ష్యభోజ్యాన్యనేకశః
యుధిష్ఠిరో మహారాజ ధృతరాష్ట్రేఽభ్యుపాహరత్॥9॥

తథైవ కుంతీ గాంధార్యాం గురువృత్తిమవర్తత
విదురః సంజయశ్చైవ యుయుత్సుశ్చైవ కౌరవః
ఉపాసతే స్మ తం వృద్ధం హతపుత్రం జనాధిపం॥10॥

స్యాలో ద్రోణస్య యశ్చైకో దయితో బ్రాహ్మణో మహాన్
స చ తస్మిన్మహేష్వాసః కృపః సమభవత్తదా॥11॥

వ్యాసశ్చ భగవాన్నిత్యం వాసం చక్రే నృపేణ హ
కథాః కుర్వన్పురాణర్షిర్దేవర్షినృపరక్షసాం॥12॥

ధర్మయుక్తాని కార్యాణి వ్యవహారాన్వితాని చ
ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతో విదురస్తాన్యకారయత్॥13॥

సామంతేభ్యః ప్రియాణ్యస్య కార్యాణి సుగురూణ్యపి
ప్రాప్యంతేఽర్థైః సులఘుభిః ప్రభావాద్విదురస్య వై॥14॥

అకరోద్బంధమోక్షాంశ్చ వధ్యానాం మోక్షణం తథా
న చ ధర్మాత్మజో రాజా కదాచిత్కించిదబ్రవీత్॥15॥

విహారయాత్రాసు పునః కురురాజో యుధిష్ఠిరః
సర్వాన్కామాన్మహాతేజాః ప్రదదావంబికాసుతే॥16॥

ఆరాలికాః సూపకారా రాగఖాండవికాస్తథా
ఉపాతిష్ఠంత రాజానం ధృతరాష్ట్రం యథా పురా॥17॥

వాసాంసి చ మహార్హాణి మాల్యాని వివిధాని చ
ఉపాజహ్రుర్యథాన్యాయం ధృతరాష్ట్రస్య పాండవాః॥18॥

మైరేయం మధు మాంసాని పానకాని లఘూని చ
చిత్రాన్భక్ష్యవికారాంశ్చ చక్రురస్య యథా పురా॥19॥

యే చాపి పృథివీపాలాః సమాజగ్ముః సమంతతః
ఉపాతిష్ఠంత తే సర్వే కౌరవేంద్రం యథా పురా॥20॥

కుంతీ చ ద్రౌపదీ చైవ సాత్వతీ చైవ భామినీ
ఉలూపీ నాగకన్యా చ దేవీ చిత్రాంగదా తథా॥21॥

ధృష్టకేతోశ్చ భగినీ జరాసంధస్య చాత్మజా
కింకరాః స్మోపతిష్ఠంతి సర్వాః సుబలజాం తథా॥22॥

యథా పుత్రవియుక్తోఽయం న కించిద్దుఃఖమాప్నుయాత్
ఇతి రాజాన్వశాద్భ్రాతౄన్నిత్యమేవ యుధిష్ఠిరః॥23॥

ఏవం తే ధర్మరాజస్య శ్రుత్వా వచనమర్థవత్
సవిశేషమవర్తంత భీమమేకం వినా తదా॥24॥

న హి తత్తస్య వీరస్య హృదయాదపసర్పతి
ధృతరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధేర్యద్వృత్తం ద్యూతకారితం॥25॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సంపూజితో రాజా పాండవైరంబికాసుతః
విజహార యథాపూర్వమృషిభిః పర్యుపాసితః॥1॥

బ్రహ్మదేయాగ్రహారాంశ్చ ప్రదదౌ స కురూద్వహః
తచ్చ కుంతీసుతో రాజా సర్వమేవాన్వమోదత॥2॥

ఆనృశంస్యపరో రాజా ప్రీయమాణో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ స తదా భ్రాతౄనమాత్యాంశ్చ మహీపతిః॥3॥

మయా చైవ భవద్భిశ్చ మాన్య ఏష నరాధిపః
నిదేశే ధృతరాష్ట్రస్య యః స్థాస్యతి స మే సుహృత్
విపరీతశ్చ మే శత్రుర్నిరస్యశ్చ భవేన్నరః॥4॥

పరిదృష్టేషు చాహఃసు పుత్రాణాం శ్రాద్ధకర్మణి
దదాతు రాజా సర్వేషాం యావదస్య చికీర్షితం॥5॥

తతః స రాజా కౌరవ్యో ధృతరాష్ట్రో మహామనాః
బ్రాహ్మణేభ్యో మహార్హేభ్యో దదౌ విత్తాన్యనేకశః॥6॥

ధర్మరాజశ్చ భీమశ్చ సవ్యసాచీ యమావపి
తత్సర్వమన్వవర్తంత ధృతరాష్ట్రవ్యపేక్షయా॥7॥

కథం ను రాజా వృద్ధః సన్పుత్రశోకసమాహతః
శోకమస్మత్కృతం ప్రాప్య న మ్రియేతేతి చింత్యతే॥8॥

యావద్ధి కురుముఖ్యస్య జీవత్పుత్రస్య వై సుఖం
బభూవ తదవాప్నోతు భోగాంశ్చేతి వ్యవస్థితాః॥9॥

తతస్తే సహితాః సర్వే భ్రాతరః పంచ పాండవాః
తథాశీలాః సమాతస్థుర్ధృతరాష్ట్రస్య శాసనే॥10॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ తాన్వీరాన్వినీతాన్వినయే స్థితాన్
శిష్యవృత్తౌ స్థితాన్నిత్యం గురువత్పర్యపశ్యత॥11॥

గాంధారీ చైవ పుత్రాణాం వివిధైః శ్రాద్ధకర్మభిః
ఆనృణ్యమగమత్కామాన్విప్రేభ్యః ప్రతిపాద్య వై॥12॥

ఏవం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతృభిః సహితో ధీమాన్పూజయామాస తం నృపం॥13॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స రాజా సుమహాతేజా వృద్ధః కురుకులోద్వహః
నాపశ్యత తదా కించిదప్రియం పాండునందనే॥1॥

వర్తమానేషు సద్వృత్తిం పాండవేషు మహాత్మసు
ప్రీతిమానభవద్రాజా ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః॥2॥

సౌబలేయీ చ గాంధారీ పుత్రశోకమపాస్య తం
సదైవ ప్రీతిమత్యాసీత్తనయేషు నిజేష్వివ॥3॥

ప్రియాణ్యేవ తు కౌరవ్యో నాప్రియాణి కురూద్వహ
వైచిత్రవీర్యే నృపతౌ సమాచరతి నిత్యదా॥4॥

యద్యద్బ్రూతే చ కించిత్స ధృతరాష్ట్రో నరాధిపః
గురు వా లఘు వా కార్యం గాంధారీ చ యశస్వినీ॥5॥

తత్స రాజా మహారాజ పాండవానాం ధురంధరః
పూజయిత్వా వచస్తత్తదకార్షీత్పరవీరహా॥6॥

తేన తస్యాభవత్ప్రీతో వృత్తేన స నరాధిపః
అన్వతప్యచ్చ సంస్మృత్య పుత్రం మందమచేతసం॥7॥

సదా చ ప్రాతరుత్థాయ కృతజప్యః శుచిర్నృపః
ఆశాస్తే పాండుపుత్రాణాం సమరేష్వపరాజయం॥8॥

బ్రాహ్మణాన్వాచయిత్వా చ హుత్వా చైవ హుతాశనం
ఆయుష్యం పాండుపుత్రాణామాశాస్తే స నరాధిపః॥9॥

న తాం ప్రీతిం పరామాప పుత్రేభ్యః స మహీపతిః
యాం ప్రీతిం పాండుపుత్రేభ్యః సమవాప తదా నృపః॥10॥

బ్రాహ్మణానాం చ వృద్ధానాం క్షత్రియాణాం చ భారత
తథా విట్శూద్రసంఘానామభవత్సుప్రియస్తదా॥11॥

యచ్చ కించిత్పురా పాపం ధృతరాష్ట్రసుతైః కృతం
అకృత్వా హృది తద్రాజా తం నృపం సోఽన్వవర్తత॥12॥

యశ్చ కశ్చిన్నరః కించిదప్రియం చాంబికాసుతే
కురుతే ద్వేష్యతామేతి స కౌంతేయస్య ధీమతః॥13॥

న రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రస్య న చ దుర్యోధనస్య వై
ఉవాచ దుష్కృతం కించిద్యుధిష్ఠిరభయాన్నరః॥14॥

ధృత్యా తుష్టో నరేంద్రస్య గాంధారీ విదురస్తథా
శౌచేన చాజాతశత్రోర్న తు భీమస్య శత్రుహన్॥15॥

అన్వవర్తత భీమోఽపి నిష్టనంధర్మజం నృపం
ధృతరాష్ట్రం చ సంప్రేక్ష్య సదా భవతి దుర్మనాః॥16॥

రాజానమనువర్తంతం ధర్మపుత్రం మహామతిం
అన్వవర్తత కౌరవ్యో హృదయేన పరాఙ్ముఖః॥17॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

యుధిష్ఠిరస్య నృపతేర్దుర్యోధనపితుస్తథా
నాంతరం దదృశూ రాజన్పురుషాః ప్రణయం ప్రతి॥1॥

యదా తు కౌరవో రాజా పుత్రం సస్మార బాలిశం
తదా భీమం హృదా రాజన్నపధ్యాతి స పార్థివః॥2॥

తథైవ భీమసేనోఽపి ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం
నామర్షయత రాజేంద్ర సదైవాతుష్టవద్ధృదా॥3॥

అప్రకాశాన్యప్రియాణి చకారాస్య వృకోదరః
ఆజ్ఞాం ప్రత్యహరచ్చాపి కృతకైః పురుషైః సదా॥4॥

అథ భీమః సుహృన్మధ్యే బాహుశబ్దం తథాకరోత్
సంశ్రవే ధృతరాష్ట్రస్య గాంధార్యాశ్చాప్యమర్షణః॥5॥

స్మృత్వా దుర్యోధనం శత్రుం కర్ణదుఃశాసనావపి
ప్రోవాచాథ సుసంరబ్ధో భీమః స పరుషం వచః॥6॥

అంధస్య నృపతేః పుత్రా మయా పరిఘబాహునా
నీతా లోకమముం సర్వే నానాశస్త్రాత్తజీవితాః॥7॥

ఇమౌ తౌ పరిఘప్రఖ్యౌ భుజౌ మమ దురాసదౌ
యయోరంతరమాసాద్య ధార్తరాష్ట్రాః క్షయం గతాః॥8॥

తావిమౌ చందనేనాక్తౌ వందనీయౌ చ మే భుజౌ
యాభ్యాం దుర్యోధనో నీతః క్షయం ససుతబాంధవః॥9॥

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ వివిధాః శల్యభూతా జనాధిపః
వృకోదరస్య తా వాచః శ్రుత్వా నిర్వేదమాగమత్॥10॥

సా చ బుద్ధిమతీ దేవీ కాలపర్యాయవేదినీ
గాంధారీ సర్వధర్మజ్ఞా తాన్యలీకాని శుశ్రువే॥11॥

తతః పంచదశే వర్షే సమతీతే నరాధిపః
రాజా నిర్వేదమాపేదే భీమవాగ్బాణపీడితః॥12॥

నాన్వబుధ్యత తద్రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
శ్వేతాశ్వో వాథ కుంతీ వా ద్రౌపదీ వా యశస్వినీ॥13॥

మాద్రీపుత్రౌ చ భీమస్య చిత్తజ్ఞావన్వమోదతాం
రాజ్ఞస్తు చిత్తం రక్షంతౌ నోచతుః కించిదప్రియం॥14॥

తతః సమానయామాస ధృతరాష్ట్రః సుహృజ్జనం
బాష్పసందిగ్ధమత్యర్థమిదమాహ వచో భృశం||15||

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

విదితం భవతామేతద్యథా వృత్తః కురుక్షయః
మమాపరాధాత్తత్సర్వమితి జ్ఞేయం తు కౌరవాః||1||

యోఽహం దుష్టమతిం మూఢం జ్ఞాతీనాం భయవర్ధనం
దుర్యోధనం కౌరవాణామాధిపత్యేఽభ్యషేచయం||2||

యచ్చాహం వాసుదేవస్య వాక్యం నాశ్రౌషమర్థవత్
వధ్యతాం సాధ్వయం పాపః సామాత్య ఇతి దుర్మతిః||3||

పుత్రస్నేహాభిభూతశ్చ హితముక్తో మనీషిభిః
విదురేణాథ భీష్మేణ ద్రోణేన చ కృపేణ చ||4||

పదే పదే భగవతా వ్యాసేన చ మహాత్మనా
సంజయేనాథ గాంధార్యా తదిదం తప్యతేఽద్య మాం||5||

యచ్చాహం పాండుపుత్రేషు గుణవత్సు మహాత్మసు
న దత్తవాఞ్శ్రియం దీప్తాం పితృపైతామహీమిమాం||6||

వినాశం పశ్యమానో హి సర్వరాజ్ఞాం గదాగ్రజః
ఏతచ్ఛ్రేయః స పరమమమన్యత జనార్దనః||7||

సోఽహమేతాన్యలీకాని నివృత్తాన్యాత్మనః సదా
హృదయే శల్యభూతాని ధారయామి సహస్రశః||8||

విశేషతస్తు దహ్యామి వర్షం పంచదశం హి వై
అస్య పాపస్య శుద్ధ్యర్థం నియతోఽస్మి సుదుర్మతిః||9||

చతుర్థే నియతే కాలే కదాచిదపి చాష్టమే
తృష్ణావినయనం భుంజే గాంధారీ వేద తన్మమ||10||

కరోత్యాహారమితి మాం సర్వః పరిజనః సదా
యుధిష్ఠిరభయాద్వేత్తి భృశం తప్యతి పాండవః||11||

భూమౌ శయే జప్యపరో దర్భేష్వజినసంవృతః
నియమవ్యపదేశేన గాంధారీ చ యశస్వినీ||12||

హతం పుత్రశతం శూరం సంగ్రామేష్వపలాయినం
నానుతప్యామి తచ్చాహం క్షత్రధర్మం హి తం విదుః
ఇత్యుక్త్వా ధర్మరాజానమభ్యభాషత కౌరవః||13||

భద్రం తే యాదవీమాతర్వాక్యం చేదం నిబోధ మే
సుఖమస్మ్యుషితః పుత్ర త్వయా సుపరిపాలితః||14||

మహాదానాని దత్తాని శ్రాద్ధాని చ పునః పునః
ప్రకృష్టం మే వయః పుత్ర పుణ్యం చీర్ణం యథాబలం
గాంధారీ హతపుత్రేయం ధైర్యేణోదీక్షతే చ మాం||15||

ద్రౌపద్యా హ్యపకర్తారస్తవ చైశ్వర్యహారిణః
సమతీతా నృశంసాస్తే ధర్మేణ నిహతా యుధి||16||

న తేషు ప్రతికర్తవ్యం పశ్యామి కురునందన
సర్వే శస్త్రజితాల్లోకాన్గతాస్తేఽభిముఖం హతాః||17||

ఆత్మనస్తు హితం ముఖ్యం ప్రతికర్తవ్యమద్య మే
గాంధార్యాశ్చైవ రాజేంద్ర తదనుజ్ఞాతుమర్హసి॥18॥

త్వం హి ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠః సతతం ధర్మవత్సలః
రాజా గురుః ప్రాణభృతాం తస్మాదేతద్బ్రవీమ్యహం॥19॥

అనుజ్ఞాతస్త్వయా వీర సంశ్రయేయం వనాన్యహం
చీరవల్కలభృద్రాజన్గాంధార్యా సహితోఽనయా
తవాశిషః ప్రయుంజానో భవిష్యామి వనేచరః॥20॥

ఉచితం నః కులే తాత సర్వేషాం భరతర్షభ
పుత్రేష్వైశ్వర్యమాధాయ వయసోఽన్తే వనం నృప॥21॥

తత్రాహం వాయుభక్షో వా నిరాహారోఽపి వా వసన్
పత్న్యా సహానయా వీర చరిష్యామి తపః పరం॥22॥

త్వం చాపి ఫలభాక్తాత తపసః పార్థివో హ్యసి
ఫలభాజో హి రాజానః కల్యాణస్యేతరస్య వా॥23॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న మాం ప్రీణయతే రాజ్యం త్వయ్యేవం దుఃఖితే నృప
ధిఙ్మామస్తు సుదుర్బుద్ధిం రాజ్యసక్తం ప్రమాదినం॥1॥

యోఽహం భవంతం దుఃఖార్తముపవాసకృశం నృప
యతాహారం క్షితిశయం నావిందం భ్రాతృభిః సహ॥2॥

అహోఽస్మి వంచితో మూఢో భవతా గూఢబుద్ధినా
విశ్వాసయిత్వా పూర్వం మాం యదిదం దుఃఖమశ్నుథాః॥3॥

కిం మే రాజ్యేన భోగైర్వా కిం యజ్ఞైః కిం సుఖేన వా
యస్య మే త్వం మహీపాల దుఃఖాన్యేతాన్యవాప్తవాన్॥4॥

పీడితం చాపి జానామి రాజ్యమాత్మానమేవ చ
అనేన వచసా తుభ్యం దుఃఖితస్య జనేశ్వర॥5॥

భవాన్పితా భవాన్మాతా భవాన్నః పరమో గురుః
భవతా విప్రహీణా హి క్వ ను తిష్ఠామహే వయం॥6॥

ఔరసో భవతః పుత్రో యుయుత్సుర్నృపసత్తమ
అస్తు రాజా మహారాజ యం చాన్యం మన్యతే భవాన్॥7॥

అహం వనం గమిష్యామి భవాన్రాజ్యం ప్రశాస్త్విదం
న మామయశసా దగ్ధం భూయస్త్వం దగ్ధుమర్హసి॥8॥

నాహం రాజా భవాన్రాజా భవతా పరవానహం
కథం గురుం త్వాం ధర్మజ్ఞమనుజ్ఞాతుమిహోత్సహే॥9॥

న మన్యుర్హృది నః కశ్చిద్దుర్యోధనకృతేఽనఘ
భవితవ్యం తథా తద్ధి వయం తే చైవ మోహితాః॥10॥

వయం హి పుత్రా భవతో యథా దుర్యోధనాదయః
గాంధారీ చైవ కుంతీ చ నిర్విశేషే మతే మమ॥11॥

స మాం త్వం యది రాజేంద్ర పరిత్యజ్య గమిష్యసి
పృష్ఠతస్త్వానుయాస్యామి సత్యేనాత్మానమాలభే॥12॥

ఇయం హి వసుసంపూర్ణా మహీ సాగరమేఖలా
భవతా విప్రహీణస్య న మే ప్రీతికరీ భవేత్॥13॥

భవదీయమిదం సర్వం శిరసా త్వాం ప్రసాదయే
త్వదధీనాః స్మ రాజేంద్ర వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥14॥

భవితవ్యమనుప్రాప్తం మన్యే త్వాం తజ్జనాధిప
దిష్ట్యా శుశ్రూషమాణస్త్వాం మోక్ష్యామి మనసో జ్వరం॥15॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

తాపస్యే మే మనస్తాత వర్తతే కురునందన
ఉచితం హి కులేఽస్మాకమరణ్యగమనం ప్రభో॥16॥

చిరమస్మ్యుషితః పుత్ర చిరం శుశ్రూషితస్త్వయా
వృద్ధం మామభ్యనుజ్ఞాతుం త్వమర్హసి జనాధిప॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ధర్మరాజానం వేపమానః కృతాంజలిం
ఉవాచ వచనం రాజా ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః॥18॥

సంజయం చ మహామాత్రం కృపం చాపి మహారథం
అనునేతుమిహేచ్ఛామి భవద్భిః పృథివీపతిం॥19॥

గ్లాయతే మే మనో హీదం ముఖం చ పరిశుష్యతి
వయసా చ ప్రకృష్టేన వాగ్వ్యాయామేన చైవ హి॥20॥

ఇత్యుక్త్వా స తు ధర్మాత్మా వృద్ధో రాజా కురూద్వహః
గాంధారీం శిశ్రియే ధీమాన్సహసైవ గతాసువత్॥21॥

తం తు దృష్ట్వా తథాసీనం నిశ్చేష్టం కురుపార్థివం
ఆర్తిం రాజా యయౌ తూర్ణం కౌంతేయః పరవీరహా॥22॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

యస్య నాగసహస్రేణ దశసంఖ్యేన వై బలం
సోఽయం నారీముపాశ్రిత్య శేతే రాజా గతాసువత్॥23॥

ఆయసీ ప్రతిమా యేన భీమసేనస్య వై పురా
చూర్ణీకృతా బలవతా స బలార్థీ శ్రితః స్త్రియం॥24॥

ధిగస్తు మామధర్మజ్ఞం ధిగ్బుద్ధిం ధిక్చ మే శ్రుతం
యత్కృతే పృథివీపాలః శేతేఽయమతథోచితః॥25॥

అహముప్యుపవత్స్యామి యథైవాయం గురుర్మమ
యది రాజా న భుంక్తేఽయం గాంధారీ చ యశస్వినీ॥26॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతోఽస్య పాణినా రాజా జలశీతేన పాండవః
ఉరో ముఖం చ శనకైః పర్యమార్జత ధర్మవిత్॥27॥

తేన రత్నౌషధిమతా పుణ్యేన చ సుగంధినా
పాణిస్పర్శేన రాజ్ఞస్తు రాజా సంజ్ఞామవాప హ॥28॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

స్పృశ మాం పాణినా భూయః పరిష్వజ చ పాండవ
జీవామీవ హి సంస్పర్శాత్తవ రాజీవలోచన ॥1॥

మూర్ధానం చ తవాఘ్రాతుమిచ్ఛామి మనుజాధిప
పాణిభ్యాం చ పరిస్పృష్టుం ప్రాణా హి న జహుర్మమ ॥2॥

అష్టమో హ్యద్య కాలోఽయమాహారస్య కృతస్య మే
యేనాహం కురుశార్దూల న శక్నోమి విచేష్టితుం ॥3॥

వ్యాయామశ్చాయమత్యర్థం కృతస్త్వామభియాచతా
తతో గ్లానమనాస్తాత నష్టసంజ్ఞ ఇవాభవం ॥4॥

తవామృతసమస్పర్శం హస్తస్పర్శమిమం విభో
లబ్ధ్వా సంజీవితోఽస్మీతి మన్యే కురుకులోద్వహ ॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు కౌంతేయః పిత్రా జ్యేష్ఠేన భారత
పస్పర్శ సర్వగాత్రేషు సౌహార్దాత్తం శనైస్తదా ॥6॥

ఉపలభ్య తతః ప్రాణాంధృతరాష్ట్రో మహీపతిః
బాహుభ్యాం సంపరిష్వజ్య మూర్ధ్న్యుజిఘ్రత పాండవం ॥7॥

విదురాదయశ్చ తే సర్వే రురుదుర్దుఃఖితా భృశం
అతిదుఃఖాచ్చ రాజానం నోచుః కించన పాండవాః ॥8॥

గాంధారీ త్వేవ ధర్మజ్ఞా మనసోద్వహతీ భృశం
దుఃఖాన్యవారయద్రాజన్నైవమిత్యేవ చాబ్రవీత్ ॥9॥

ఇతరాస్తు స్త్రియః సర్వాః కుంత్యా సహ సుదుఃఖితాః
నేత్రైరాగతవిక్లేదైః పరివార్య స్థితాభవన్ ॥10॥

అథాబ్రవీత్పునర్వాక్యం ధృతరాష్ట్రో యుధిష్ఠిరం
అనుజానీహి మాం రాజంస్తాపస్యే భరతర్షభ ॥11॥

గ్లాయతే మే మనస్తాత భూయో భూయః ప్రజల్పతః
న మామతః పరం పుత్ర పరిక్లేష్టుమిహార్హసి ॥12॥

తస్మింస్తు కౌరవేంద్రే తం తథా బ్రువతి పాండవం
సర్వేషామవరోధానామార్తనాదో మహానభూత్ ॥13॥

దృష్ట్వా కృశం వివర్ణం చ రాజానమతథోచితం
ఉపవాసపరిశ్రాంతం త్వగస్థిపరివారితం ॥14॥

ధర్మపుత్రః స పితరం పరిష్వజ్య మహాభుజః
శోకజం బాష్పముత్సృజ్య పునర్వచనమబ్రవీత్ ॥15॥

న కామయే నరశ్రేష్ఠ జీవితం పృథివీం తథా
యథా తవ ప్రియం రాజంశ్చికీర్షామి పరంతప ॥16॥

యది త్వహమనుగ్రాహ్యో భవతో దయితోఽపి వా
క్రియతాం తావదాహారస్తతో వేత్స్యామహే వయం ॥17॥

తతోఽబ్రవీన్మహాతేజా ధర్మపుత్రం స పార్థివః
అనుజ్ఞాతస్త్వయా పుత్ర భుంజీయామితి కామయే ॥18॥

ఇతి బ్రువతి రాజేంద్రే ధృతరాష్ట్రే యుధిష్ఠిరం
ఋషిః సత్యవతీపుత్రో వ్యాసోఽభ్యేత్య వచోఽబ్రవీత్॥19॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

యుధిష్ఠిర మహాబాహో యదాహ కురునందనః
ధృతరాష్ట్రో మహాత్మా త్వాం తత్కురుష్వావిచారయన్॥1॥

అయం హి వృద్ధో నృపతిర్హతపుత్రో విశేషతః
నేదం కృచ్ఛ్రం చిరతరం సహేదితి మతిర్మమ॥2॥

గాంధారీ చ మహాభాగా ప్రాజ్ఞా కరుణవేదినీ
పుత్రశోకం మహారాజ ధైర్యేణోద్వహతే భృశం॥3॥

అహమప్యేతదేవ త్వాం బ్రవీమి కురు మే వచః
అనుజ్ఞాం లభతాం రాజా మా వృథేహ మరిష్యతి॥4॥

రాజర్షీణాం పురాణానామనుయాతు గతిం నృపః
రాజర్షీణాం హి సర్వేషామంతే వనముపాశ్రయః॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తదా రాజా వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా
ప్రత్యువాచ మహాతేజా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః॥6॥

భగవానేవ నో మాన్యో భగవానేవ నో గురుః
భగవానస్య రాజ్యస్య కులస్య చ పరాయణం॥7॥

అహం తు పుత్రో భగవాన్పితా రాజా గురుశ్చ మే
నిదేశవర్తీ చ పితుః పుత్రో భవతి ధర్మతః॥8॥

ఇత్యుక్తః స తు తం ప్రాహ వ్యాసో ధర్మభృతాం వరః
యుధిష్ఠిరం మహాతేజాః పునరేవ విశాం పతే॥9॥

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి భారత
రాజాయం వృద్ధతాం ప్రాప్తః ప్రమాణే పరమే స్థితః॥10॥

సోఽయం మయాభ్యనుజ్ఞాతస్త్వయా చ పృథివీపతే
కరోతు స్వమభిప్రాయం మాస్య విఘ్నకరో భవ॥11॥

ఏష ఏవ పరో ధర్మో రాజర్షీణాం యుధిష్ఠిర
సమరే వా భవేన్మృత్యుర్వనే వా విధిపూర్వకం॥12॥

పిత్రా తు తవ రాజేంద్ర పాండునా పృథివీక్షితా
శిష్యభూతేన రాజాయం గురువత్పర్యుపాసితః॥13॥

క్రతుభిర్దక్షిణావద్భిరన్నపర్వతశోభితైః
మహద్భిరిష్టం భోగాశ్చ భుక్తాః పుత్రాశ్చ పాలితాః॥14॥

పుత్రసంస్థం చ విపులం రాజ్యం విప్రోషితే త్వయి
త్రయోదశసమా భుక్తం దత్తం చ వివిధం వసు॥15॥

త్వయా చాయం నరవ్యాఘ్ర గురుశుశ్రూషయా నృపః
ఆరాధితః సభృత్యేన గాంధారీ చ యశస్వినీ॥16॥

అనుజానీహి పితరం సమయోఽస్య తపోవిధౌ
న మన్యుర్విద్యతే చాస్య సుసూక్ష్మోఽపి యుధిష్ఠిర॥17॥

ఏతావదుక్త్వా వచనమనుజ్ఞాప్య చ పార్థివం
తథాస్త్వితి చ తేనోక్తః కౌంతేయేన యయౌ వనం॥18॥

గతే భగవతి వ్యాసే రాజా పాండుసుతస్తతః
ప్రోవాచ పితరం వృద్ధం మందం మందమివానతః॥19॥

యదాహ భగవాన్వ్యాసో యచ్చాపి భవతో మతం
యదాహ చ మహేష్వాసః కృపో విదుర ఏవ చ॥20॥

యుయుత్సుః సంజయశ్చైవ తత్కర్తాస్మ్యహమంజసా
సర్వే హ్యేతేఽనుమాన్యా మే కులస్యాస్య హితైషిణః॥21॥

ఇదం తు యాచే నృపతే త్వామహం శిరసా నతః
క్రియతాం తావదాహారస్తతో గచ్ఛాశ్రమం ప్రతి॥22॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతో ధృతరాష్ట్రః ప్రతాపవాన్
యయౌ స్వభవనం రాజా గాంధార్యానుగతస్తదా॥1॥

మందప్రాణగతిర్ధీమాన్కృచ్ఛ్రాదివ సముద్ధరన్
పదాతిః స మహీపాలో జీర్ణో గజపతిర్యథా॥2॥

తమన్వగచ్ఛద్విదురో విద్వాన్సూతశ్చ సంజయః
స చాపి పరమేష్వాసః కృపః శారద్వతస్తథా॥3॥

స ప్రవిశ్య గృహం రాజా కృతపూర్వాహ్ణికక్రియః
తర్పయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠానాహారమకరోత్తదా॥4॥

గాంధారీ చైవ ధర్మజ్ఞా కుంత్యా సహ మనస్వినీ
వధూభిరుపచారేణ పూజితాభుంక్త భారత॥5॥

కృతాహారం కృతాహారాః సర్వే తే విదురాదయః
పాండవాశ్చ కురుశ్రేష్ఠముపాతిష్ఠంత తం నృపం॥6॥

తతోఽబ్రవీన్మహారాజ కుంతీపుత్రముపహ్వరే
నిషణ్ణం పాణినా పృష్ఠే సంస్పృశన్నంబికాసుతః॥7॥

అప్రమాదస్త్వయా కార్యః సర్వథా కురునందన
అష్టాంగే రాజశార్దూల రాజ్యే ధర్మపురస్కృతే॥8॥

తత్తు శక్యం యథా తాత రక్షితుం పాండునందన
రాజ్యం ధర్మం చ కౌంతేయ విద్వానసి నిబోధ తత్॥9॥

విద్యావృద్ధాన్సదైవ త్వముపాసీథా యుధిష్ఠిర
శృణుయాస్తే చ యద్బ్రూయుః కుర్యాశ్చైవావిచారయన్॥10॥

ప్రాతరుత్థాయ తాన్రాజన్పూజయిత్వా యథావిధి
కృత్యకాలే సముత్పన్నే పృచ్ఛేథాః కార్యమాత్మనః॥11॥

తే తు సంమానితా రాజంస్త్వయా రాజ్యహితార్థినా
ప్రవక్ష్యంతి హితం తాత సర్వం కౌరవనందన॥12॥

ఇంద్రియాణి చ సర్వాణి వాజివత్పరిపాలయ
హితాయ వై భవిష్యంతి రక్షితం ద్రవిణం యథా॥13॥

అమాత్యానుపధాతీతాన్పితృపైతామహాఞ్శుచీన్
దాంతాన్కర్మసు సర్వేషు ముఖ్యాన్ముఖ్యేషు యోజయేః॥14॥

చారయేథాశ్చ సతతం చారైరవిదితైః పరాన్
పరీక్షితైర్బహువిధం స్వరాష్ట్రేషు పరేషు చ॥15॥

పురం చ తే సుగుప్తం స్యాద్దృఢప్రాకారతోరణం
అట్టాట్టాలకసంబాధం షట్పథం సర్వతోదిశం॥16॥

తస్య ద్వారాణి కార్యాణి పర్యాప్తాని బృహంతి చ
సర్వతః సువిభక్తాని యంత్రైరారక్షితాని చ॥17॥

పురుషైరలమర్థజ్ఞైర్విదితైః కులశీలతః
ఆత్మా చ రక్ష్యః సతతం భోజనాదిషు భారత॥18॥

విహారాహారకాలేషు మాల్యశయ్యాసనేషు చ
స్త్రియశ్చ తే సుగుప్తాః స్యుర్వృద్ధైరాప్తైరధిష్ఠితాః
శీలవద్భిః కులీనైశ్చ విద్వద్భిశ్చ యుధిష్ఠిర॥19॥

మంత్రిణశ్చైవ కుర్వీథా ద్విజాన్విద్యావిశారదాన్
వినీతాంశ్చ కులీనాంశ్చ ధర్మార్థకుశలానృజూన్॥20॥

తైః సార్ధం మంత్రయేథాస్త్వం నాత్యర్థం బహుభిః సహ
సమస్తైరపి చ వ్యస్తైర్వ్యపదేశేన కేనచిత్॥21॥

సుసంవృతం మంత్రగృహం స్థలం చారుహ్య మంత్రయేః
అరణ్యే నిఃశలాకే వా న చ రాత్రౌ కథంచన॥22॥

వానరాః పక్షిణశ్చైవ యే మనుష్యానుకారిణః
సర్వే మంత్రగృహే వర్జ్యా యే చాపి జడపంగుకాః॥23॥

మంత్రభేదే హి యే దోషా భవంతి పృథివీక్షితాం
న తే శక్యాః సమాధాతుం కథంచిదితి మే మతిః॥24॥

దోషాంశ్చ మంత్రభేదేషు బ్రూయాస్త్వం మంత్రిమండలే
అభేదే చ గుణాన్రాజన్పునః పునరరిందమ॥25॥

పౌరజానపదానాం చ శౌచాశౌచం యుధిష్ఠిర
యథా స్యాద్విదితం రాజంస్తథా కార్యమరిందమ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 10 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

వ్యవహారాశ్చ తే తాత నిత్యమాప్తైరధిష్ఠితాః
యోజ్యాస్తుష్టైర్హితై రాజన్నిత్యం చారైరనుష్ఠితాః॥1॥

పరిమాణం విదిత్వా చ దండం దండ్యేషు భారత
ప్రణయేయుర్యథాన్యాయం పురుషాస్తే యుధిష్ఠిర॥2॥

ఆదానరుచయశ్చైవ పరదారాభిమర్శకాః
ఉగ్రదండప్రధానాశ్చ మిథ్యా వ్యాహారిణస్తథా॥3॥

ఆక్రోష్టారశ్చ లుబ్ధాశ్చ హంతారః సాహసప్రియాః
సభావిహారభేత్తారో వర్ణానాం చ ప్రదూషకాః
హిరణ్యదండ్యా వధ్యాశ్చ కర్తవ్యా దేశకాలతః॥4॥

ప్రాతరేవ హి పశ్యేథా యే కుర్యుర్వ్యయకర్మ తే
అలంకారమథో భోజ్యమత ఊర్ధ్వం సమాచరేః॥5॥

పశ్యేథాశ్చ తతో యోధాన్సదా త్వం పరిహర్షయన్
దూతానాం చ చరాణాం చ ప్రదోషస్తే సదా భవేత్॥6॥

సదా చాపరరాత్రం తే భవేత్కార్యార్థనిర్ణయే
మధ్యరాత్రే విహారస్తే మధ్యాహ్నే చ సదా భవేత్॥7॥

సర్వే త్వాత్యయికాః కాలాః కార్యాణాం భరతర్షభ
తథైవాలంకృతః కాలే తిష్ఠేథా భూరిదక్షిణః
చక్రవత్కర్మణాం తాత పర్యాయో హ్యేష నిత్యశః॥8॥

కోశస్య సంచయే యత్నం కుర్వీథా న్యాయతః సదా
ద్వివిధస్య మహారాజ విపరీతం వివర్జయేః॥9॥

చారైర్విదిత్వా శత్రూంశ్చ యే తే రాజ్యాంతరాయిణః
తానాప్తైః పురుషైర్దూరాద్ఘాతయేథాః పరస్పరం॥10॥

కర్మదృష్ట్వాథ భృత్యాంస్త్వం వరయేథాః కురూద్వహ
కారయేథాశ్చ కర్మాణి యుక్తాయుక్తైరధిష్ఠితైః॥11॥

సేనాప్రణేతా చ భవేత్తవ తాత దృఢవ్రతః
శూరః క్లేశసహశ్చైవ ప్రియశ్చ తవ మానవః॥12॥

సర్వే జానపదాశ్చైవ తవ కర్మాణి పాండవ
పౌరోగవాశ్చ సభ్యాశ్చ కుర్యుర్యే వ్యవహారిణః॥13॥

స్వరంధ్రం పరరంధ్రం చ స్వేషు చైవ పరేషు చ
ఉపలక్షయితవ్యం తే నిత్యమేవ యుధిష్ఠిర॥14॥

దేశాంతరస్థాశ్చ నరా విక్రాంతాః సర్వకర్మసు
మాత్రాభిరనురూపాభిరనుగ్రాహ్యా హితాస్త్వయా॥15॥

గుణార్థినాం గుణః కార్యో విదుషాం తే జనాధిప
అవిచాల్యాశ్చ తే తే స్యుర్యథా మేరుర్మహాగిరిః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 11 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

మండలాని చ బుధ్యేథాః పరేషామాత్మనస్తథా
ఉదాసీనగుణానాం చ మధ్యమానాం తథైవ చ॥1॥

చతుర్ణాం శత్రుజాతానాం సర్వేషామాతతాయినాం
మిత్రం చామిత్రమిత్రం చ బోద్ధవ్యం తేఽరికర్శన॥2॥

తథామాత్యా జనపదా దుర్గాణి విషమాణి చ
బలాని చ కురుశ్రేష్ఠ భవంత్యేషాం యథేచ్ఛకం॥3॥

తే చ ద్వాదశ కౌంతేయ రాజ్ఞాం వై వివిధాత్మకాః
మంత్రిప్రధానాశ్చ గుణాః షష్టిర్ద్వాదశ చ ప్రభో॥4॥

ఏతన్మండలమిత్యాహురాచార్యా నీతికోవిదాః
అత్ర షాడ్గుణ్యమాయత్తం యుధిష్ఠిర నిబోధ తత్॥5॥

వృద్ధిక్షయౌ చ విజ్ఞేయౌ స్థానం చ కురునందన
ద్విసప్తత్యా మహాబాహో తతః షాడ్గుణ్యచారిణః॥6॥

యదా స్వపక్షో బలవాన్పరపక్షస్తథాబలః
విగృహ్య శత్రూన్కౌంతేయ యాయాత్క్షితిపతిస్తదా
యదా స్వపక్షోఽబలవాంస్తదా సంధిం సమాశ్రయేత్॥7॥

ద్రవ్యాణాం సంచయశ్చైవ కర్తవ్యః స్యాన్మహాంస్తథా
యదా సమర్థో యానాయ నచిరేణైవ భారత॥8॥

తదా సర్వం విధేయం స్యాత్స్థానం చ న విభాజయేత్
భూమిరల్పఫలా దేయా విపరీతస్య భారత॥9॥

హిరణ్యం కుప్యభూయిష్ఠం మిత్రం క్షీణమకోశవత్
విపరీతాన్న గృహ్ణీయాత్స్వయం సంధివిశారదః॥10॥

సంధ్యర్థం రాజపుత్రం చ లిప్సేథా భరతర్షభ
విపరీతస్తు తేఽదేయః పుత్ర కస్యాంచిదాపది
తస్య ప్రమోక్షే యత్నం చ కుర్యాః సోపాయమంత్రవిత్॥11॥

ప్రకృతీనాం చ కౌంతేయ రాజా దీనాం విభావయేత్
క్రమేణ యుగపద్ద్వంద్వం వ్యసనానాం బలాబలం॥12॥

పీడనం స్తంభనం చైవ కోశభంగస్తథైవ చ
కార్యం యత్నేన శత్రూణాం స్వరాష్ట్రం రక్షతా స్వయం॥13॥

న చ హింస్యోఽభ్యుపగతః సామంతో వృద్ధిమిచ్ఛతా
కౌంతేయ తం న హింసేత యో మహీం విజిగీషతే॥14॥

గణానాం భేదనే యోగం గచ్ఛేథాః సహ మంత్రిభిః
సాధుసంగ్రహణాచ్చైవ పాపనిగ్రహణాత్తథా॥15॥

దుర్బలాశ్చాపి సతతం నావష్టభ్యా బలీయసా
తిష్ఠేథా రాజశార్దూల వైతసీం వృత్తిమాస్థితః॥16॥

యద్యేవమభియాయాచ్చ దుర్బలం బలవాన్నృపః
సామాదిభిరుపాయైస్తం క్రమేణ వినివర్తయేత్॥17॥

అశక్నువంస్తు యుద్ధాయ నిష్పతేత్సహ మంత్రిభిః
కోశేన పౌరైర్దండేన యే చాన్యే ప్రియకారిణః॥18॥

అసంభవే తు సర్వస్య యథాముఖ్యేన నిష్పతేత్
క్రమేణానేన మోక్షః స్యాచ్ఛరీరమపి కేవలం॥19॥

—♦ అధ్యాయము 12 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

సంధివిగ్రహమప్యత్ర పశ్యేథా రాజసత్తమ
ద్వియోనిం త్రివిధోపాయం బహుకల్పం యుధిష్ఠిర॥1॥

రాజేంద్ర పర్యుపాసీథాశ్ఛిత్త్వా ద్వైవిధ్యమాత్మనః
తుష్టపుష్టబలః శత్రురాత్మవానితి చ స్మరేత్॥2॥

పర్యుపాసనకాలే తు విపరీతం విధీయతే
ఆమర్దకాలే రాజేంద్ర వ్యపసర్పస్తతో వరః॥3॥

వ్యసనం భేదనం చైవ శత్రూణాం కారయేత్తతః
కర్శనం భీషణం చైవ యుద్ధే చాపి బహుక్షయం॥4॥

ప్రయాస్యమానో నృపతిస్త్రివిధం పరిచింతయేత్
ఆత్మనశ్చైవ శత్రోశ్చ శక్తిం శాస్త్రవిశారదః॥5॥

ఉత్సాహప్రభుశక్తిభ్యాం మంత్రశక్త్యా చ భారత
ఉపపన్నో నరో యాయాద్విపరీతమతోఽన్యథా॥6॥

ఆదదీత బలం రాజా మౌలం మిత్రబలం తథా
అటవీబలం భృతం చైవ తథా శ్రేణీబలం చ యత్॥7॥

తత్ర మిత్రబలం రాజన్మౌలేన న విశిష్యతే
శ్రేణీబలం భృతం చైవ తుల్యే ఏవేతి మే మతిః॥8॥

తథా చారబలం చైవ పరస్పరసమం నృప
విజ్ఞేయం బలకాలేషు రాజ్ఞా కాల ఉపస్థితే॥9॥

ఆపదశ్చాపి బోద్ధవ్యా బహురూపా నరాధిప
భవంతి రాజ్ఞాం కౌరవ్య యాస్తాః పృథగతః శృణు॥10॥

వికల్పా బహవో రాజన్నాపదాం పాండునందన
సామాదిభిరుపన్యస్య శమయేత్తాన్నృపః సదా॥11॥

యాత్రాం యాయాద్బలైర్యుక్తో రాజా షడ్భిః పరంతప
సంయుక్తో దేశకాలాభ్యాం బలైరాత్మగుణైస్తథా॥12॥

తుష్టపుష్టబలో యాయాద్రాజా వృద్ధ్యుదయే రతః
ఆహూతశ్చాప్యథో యాయాదనృతావపి పార్థివః॥13॥

స్థూణాశ్మానం వాజిరథప్రధానాం; ధ్వజద్రుమైః సంవృతకూలరోధసం
పదాతినాగైర్బహుకర్దమాం నదీం; సపత్ననాశే నృపతిః ప్రయాయాత్॥14॥

అథోపపత్త్యా శకటం పద్మం వజ్రం చ భారత
ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం తత్రైతద్విహితం విభో॥15॥

సాదయిత్వా పరబలం కృత్వా చ బలహర్షణం
స్వభూమౌ యోజయేద్యుద్ధం పరభూమౌ తథైవ చ॥16॥

లబ్ధం ప్రశమయేద్రాజా నిక్షిపేద్ధనినో నరాన్
జ్ఞాత్వా స్వవిషయం తం చ సామాదిభిరుపక్రమేత్॥17॥

సర్వథైవ మహారాజ శరీరం ధారయేదిహ
ప్రేత్యేహ చైవ కర్తవ్యమాత్మనిఃశ్రేయసం పరం॥18॥

ఏవం కుర్వఞ్శుభా వాచో లోకేఽస్మిఞ్శృణుతే నృపః
ప్రేత్య స్వర్గం తథాప్నోతి ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్॥19॥

ఏవం త్వయా కురుశ్రేష్ఠ వర్తితవ్యం ప్రజాహితం
ఉభయోర్లోకయోస్తాత ప్రాప్తయే నిత్యమేవ చ॥20॥

భీష్మేణ పూర్వముక్తోఽసి కృష్ణేన విదురేణ చ
మయాప్యవశ్యం వక్తవ్యం ప్రీత్యా తే నృపసత్తమ॥21॥

ఏతత్సర్వం యథాన్యాయం కుర్వీథా భూరిదక్షిణ
ప్రియస్తథా ప్రజానాం త్వం స్వర్గే సుఖమవాప్స్యసి॥22॥

అశ్వమేధసహస్రేణ యో యజేత్పృథివీపతిః
పాలయేద్వాపి ధర్మేణ ప్రజాస్తుల్యం ఫలం లభేత్॥23॥

—♦ అధ్యాయము 13 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏవమేతత్కరిష్యామి యథాత్థ పృథివీపతే
భూయశ్చైవానుశాస్యోఽహం భవతా పార్థివర్షభ॥1॥

భీష్మే స్వర్గమనుప్రాప్తే గతే చ మధుసూదనే
విదురే సంజయే చైవ కోఽన్యో మాం వక్తుమర్హతి॥2॥

యత్తు మామనుశాస్తీహ భవానద్య హితే స్థితః
కర్తాస్మ్యేతన్మహీపాల నిర్వృతో భవ భారత||3||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స రాజర్షిర్ధర్మరాజేన ధీమతా
కౌంతేయం సమనుజ్ఞాతుమియేష భరతర్షభ||4||

పుత్ర విశ్రమ్యతాం తావన్మమాపి బలవాఞ్శ్రమః
ఇత్యుక్త్వా ప్రావిశద్రాజా గాంధార్యా భవనం తదా||5||

తమాసనగతం దేవీ గాంధారీ ధర్మచారిణీ
ఉవాచ కాలే కాలజ్ఞా ప్రజాపతిసమం పతిం||6||

అనుజ్ఞాతః స్వయం తేన వ్యాసేనాపి మహర్షిణా
యుధిష్ఠిరస్యానుమతే కదారణ్యం గమిష్యసి||7||

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

గాంధార్యహమనుజ్ఞాతః స్వయం పిత్రా మహాత్మనా
యుధిష్ఠిరస్యానుమతే గంతాస్మి నచిరాద్వనం||8||

అహం హి నామ సర్వేషాం తేషాం దుర్ద్యూతదేవినాం
పుత్రాణాం దాతుమిచ్ఛామి ప్రేత్యభావానుగం వసు
సర్వప్రకృతిసాంనిధ్యం కారయిత్వా స్వవేశ్మని||9||

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ధర్మరాజాయ ప్రేషయామాస పార్థివః
స చ తద్వచనాత్సర్వం సమానిన్యే మహీపతిః||10||

తతో నిష్క్రమ్య నృపతిస్తస్మాదంతఃపురాత్తదా
సర్వం సుహృజ్జనం చైవ సర్వాంశ్చ ప్రకృతీస్తథా
సమవేతాంశ్చ తాన్సర్వాన్పౌరజానపదానథ||11||

బ్రాహ్మణాంశ్చ మహీపాలాన్నానాదేశసమాగతాన్
తతః ప్రాహ మహాతేజా ధృతరాష్ట్రో మహీపతిః||12||

శృణ్వంత్వేకాగ్రమనసో బ్రాహ్మణాః కురుజాంగలాః
క్షత్రియాశ్చైవ వైశ్యాశ్చ శూద్రాశ్చైవ సమాగతాః||13||

భవంతః కురవశ్చైవ బహుకాలం సహోషితాః
పరస్పరస్య సుహృదః పరస్పరహితే రతాః||14||

యదిదానీమహం బ్రూయామస్మిన్కాల ఉపస్థితే
తథా భవద్భిః కర్తవ్యమవిచార్య వచో మమ||15||

అరణ్యగమనే బుద్ధిర్గాంధారీసహితస్య మే
వ్యాసస్యానుమతే రాజ్ఞస్తథా కుంతీసుతస్య చ
భవంతోఽప్యనుజానంతు మా వోఽన్యా భూద్విచారణా||16||

అస్మాకం భవతాం చైవ యేయం ప్రీతిర్హి శాశ్వతీ
న చాన్యేష్వస్తి దేశేషు రాజ్ఞామితి మతిర్మమ||17||

శ్రాంతోఽస్మి వయసానేన తథా పుత్రవినాకృతః
ఉపవాసకృశశ్చాస్మి గాంధారీసహితోఽనఘాః||18||

యుధిష్ఠిరగతే రాజ్యే ప్రాప్తశ్చాస్మి సుఖం మహత్
మన్యే దుర్యోధనైశ్వర్యాద్విశిష్టమితి సత్తమాః॥19॥

మమ త్వంధస్య వృద్ధస్య హతపుత్రస్య కా గతిః
ఋతే వనం మహాభాగాస్తన్మానుజ్ఞాతుమర్హథ॥20॥

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సర్వే తే కురుజాంగలాః
బాష్పసందిగ్ధయా వాచా రురుదుర్భరతర్షభ॥21॥

తానవిబ్రువతః కించిద్దుఃఖశోకపరాయణాన్
పునరేవ మహాతేజా ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీదిదం॥22॥

—♦ అధ్యాయము 14 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శంతనుః పాలయామాస యథావత్పృథివీమిమాం
తథా విచిత్రవీర్యశ్చ భీష్మేణ పరిపాలితః
పాలయామాస వస్తాతో విదితం వో నసంశయః॥1॥

యథా చ పాండుర్భ్రాతా మే దయితో భవతామభూత్
స చాపి పాలయామాస యథావత్తచ్చ వేత్థ హ॥2॥

మయా చ భవతాం సమ్యక్ఛుశ్రూషా యా కృతానఘాః
అసమ్యగ్వా మహాభాగాస్తత్క్షంతవ్యమతంద్రితైః॥3॥

యచ్చ దుర్యోధనేనేదం రాజ్యం భుక్తమకంటకం
అపి తత్ర న వో మందో దుర్బుద్ధిరపరాద్ధవాన్॥4॥

తస్యాపరాధాద్దుర్బుద్ధేరభిమానాన్మహీక్షితాం
విమర్దః సుమహానాసీదనయాన్మత్కృతాదథ॥5॥

తన్మయా సాధు వాపీదం యది వాసాధు వై కృతం
తద్వో హృది న కర్తవ్యం మామనుజ్ఞాతుమర్హథ॥6॥

వృద్ధోఽయం హతపుత్రోఽయం దుఃఖితోఽయం జనాధిపః
పూర్వరాజ్ఞాం చ పుత్రోఽయమితి కృత్వానుజానత॥7॥

ఇయం చ కృపణా వృద్ధా హతపుత్రా తపస్వినీ
గాంధారీ పుత్రశోకార్తా తుల్యం యాచతి వో మయా॥8॥

హతపుత్రావిమౌ వృద్ధౌ విదిత్వా దుఃఖితౌ తథా
అనుజానీత భద్రం వో వ్రజావః శరణం చ వః॥9॥

అయం చ కౌరవో రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
సర్వైర్భవద్భిర్ద్రష్టవ్యః సమేషు విషమేషు చ
న జాతు విషమం చైవ గమిష్యతి కదాచన॥10॥

చత్వారః సచివా యస్య భ్రాతరో విపులౌజసః
లోకపాలోపమా హ్యేతే సర్వే ధర్మార్థదర్శినః॥11॥

బ్రహ్మేవ భగవానేష సర్వభూతజగత్పతిః
యుధిష్ఠిరో మహాతేజా భవతః పాలయిష్యతి॥12॥

అవశ్యమేవ వక్తవ్యమితి కృత్వా బ్రవీమి వః
ఏష న్యాసో మయా దత్తః సర్వేషాం వో యుధిష్ఠిరః
భవంతోఽస్య చ వీరస్య న్యాసభూతా మయా కృతాః॥13॥

యద్యేవ తైః కృతం కించిద్వ్యలీకం వా సుతైర్మమ
యద్యన్యేన మదీయేన తదనుజ్ఞాతుమర్హథ॥14॥

భవద్భిర్హి న మే మన్యుః కృతపూర్వః కథంచన
అత్యంతగురుభక్తానామేషోఽఞ్జలిరిదం నమః॥15॥

తేషామస్థిరబుద్ధీనాం లుబ్ధానాం కామచారిణాం
కృతే యాచామి వః సర్వాన్గాంధారీసహితోఽనఘాః॥16॥

ఇత్యుక్తాస్తేన తే రాజ్ఞా పౌరజానపదా జనాః
నోచుర్బాష్పకలాః కించిద్వీక్షాం చక్రుః పరస్పరం॥17॥

—♦ అధ్యాయము 15 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తాస్తు తే తేన పౌరజానపదా జనాః
వృద్ధేన రాజ్ఞా కౌరవ్య నష్టసంజ్ఞా ఇవాభవన్॥1॥

తూష్ణీంభూతాంస్తతస్తాంస్తు బాష్పకంఠాన్మహీపతిః
ధృతరాష్ట్రో మహీపాలః పునరేవాభ్యభాషత॥2॥

వృద్ధం మాం హతపుత్రం చ ధర్మపత్న్యా సహానయా
విలపంతం బహువిధం కృపణం చైవ సత్తమాః॥3॥

పిత్రా స్వయమనుజ్ఞాతం కృష్ణద్వైపాయనేన వై
వనవాసాయ ధర్మజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన నృపేణ చ॥4॥

సోఽహం పునః పునర్యాచే శిరసావనతోఽనఘాః
గాంధార్యా సహితం తన్మాం సమనుజ్ఞాతుమర్హథ॥5॥

శ్రుత్వా తు కురురాజస్య వాక్యాని కరుణాని తే
రురుదుః సర్వతో రాజన్సమేతాః కురుజాంగలాః॥6॥

ఉత్తరీయైః కరైశ్చాపి సంఛాద్య వదనాని తే
రురుదుః శోకసంతప్తా ముహూర్తం పితృమాతృవత్॥7॥

హృదయైః శూన్యభూతైస్తే ధృతరాష్ట్రప్రవాసజం
దుఃఖం సంధారయంతః స్మ నష్టసంజ్ఞా ఇవాభవన్॥8॥

తే వినీయ తమాయాసం కురురాజవియోగజం
శనైః శనైస్తదాన్యోన్యమబ్రువన్స్వమతాన్యుత॥9॥

తతః సంధాయ తే సర్వే వాక్యాన్యథ సమాసతః
ఏకస్మిన్బ్రాహ్మణే రాజన్నావేశ్యోచుర్నరాధిపం॥10॥

తతః స్వచరణే వృద్ధః సంమతోఽర్థవిశారదః
సాంబాఖ్యో బహ్వృచో రాజన్వక్తుం సముపచక్రమే॥11॥

అనుమాన్య మహారాజం తత్సదః సంప్రభాష్య చ
విప్రః ప్రగల్భో మేధావీ స రాజానమువాచ హ॥12॥

రాజన్వాక్యం జనస్యాస్య మయి సర్వం సమర్పితం
వక్ష్యామి తదహం వీర తజ్జుషస్వ నరాధిప॥13॥

యథా వదసి రాజేంద్ర సర్వమేతత్తథా విభో
నాత్ర మిథ్యా వచః కించిత్సుహృత్త్వం నః పరస్పరం॥14॥

న జాత్వస్య తు వంశస్య రాజ్ఞాం కశ్చిత్కదాచన
రాజాసీద్యః ప్రజాపాలః ప్రజానామప్రియో భవేత్॥15॥

పితృవద్భ్రాతృవచ్చైవ భవంతః పాలయంతి నః
న చ దుర్యోధనః కించిదయుక్తం కృతవాన్నృప ॥16॥

యథా బ్రవీతి ధర్మజ్ఞో మునిః సత్యవతీసుతః
తథా కురు మహారాజ స హి నః పరమో గురుః ॥17॥

త్యక్తా వయం తు భవతా దుఃఖశోకపరాయణాః
భవిష్యామశ్చిరం రాజన్భవద్గుణశతైర్వృతాః ॥18॥

యథా శంతనునా గుప్తా రాజ్ఞా చిత్రాంగదేన చ
భీష్మవీర్యోపగూఢేన పిత్రా చ తవ పార్థివ ॥19॥

భవద్బుద్ధియుజా చైవ పాండునా పృథివీక్షితా
తథా దుర్యోధనేనాపి రాజ్ఞా సుపరిపాలితాః ॥20॥

న స్వల్పమపి పుత్రస్తే వ్యలీకం కృతవాన్నృప
పితరీవ సువిశ్వస్తాస్తస్మిన్నపి నరాధిపే
వయమాస్మ యథా సమ్యగ్భవతో విదితం తథా ॥21॥

తథా వర్షసహస్రాయ కుంతీపుత్రేణ ధీమతా
పాల్యమానా ధృతిమతా సుఖం విందామహే నృప ॥22॥

రాజర్షీణాం పురాణానాం భవతాం వంశధారిణాం
కురుసంవరణాదీనాం భరతస్య చ ధీమతః ॥23॥

వృత్తం సమనుయాత్యేష ధర్మాత్మా భూరిదక్షిణః
నాత్ర వాచ్యం మహారాజ సుసూక్ష్మమపి విద్యతే ॥24॥

ఉషితాః స్మ సుఖం నిత్యం భవతా పరిపాలితాః
సుసూక్ష్మం చ వ్యలీకం తే సపుత్రస్య న విద్యతే ॥25॥

యత్తు జ్ఞాతివిమర్దేఽస్మిన్నాత్థ దుర్యోధనం ప్రతి
భవంతమనునేష్యామి తత్రాపి కురునందన ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 16 ♦—

బ్రాహ్మణ ఉవాచ

న తద్దుర్యోధనకృతం న చ తద్భవతా కృతం
న కర్ణసౌబలాభ్యాం చ కురవో యత్క్షయం గతాః ॥1॥

దైవం తత్తు విజానీమో యన్న శక్యం ప్రబాధితుం
దైవం పురుషకారేణ న శక్యమతివర్తితుం ॥2॥

అక్షౌహిణ్యో మహారాజ దశాష్టౌ చ సమాగతాః
అష్టాదశాహేన హతా దశభిర్యోధపుంగవైః ॥3॥

భీష్మద్రోణకృపాద్యైశ్చ కర్ణేన చ మహాత్మనా
యుయుధానేన వీరేణ ధృష్టద్యుమ్నేన చైవ హ ॥4॥

చతుర్భిః పాండుపుత్రైశ్చ భీమార్జునయమైర్నృప
జనక్షయోఽయం నృపతే కృతో దైవబలాత్కృతైః ॥5॥

అవశ్యమేవ సంగ్రామే క్షత్రియేణ విశేషతః
కర్తవ్యం నిధనం లోకే శస్త్రేణ క్షత్రబంధునా ॥6॥

తైరియం పురుషవ్యాఘ్రైర్విద్యాబాహుబలాన్వితైః
పృథివీ నిహతా సర్వా సహయా సరథద్విపా ॥7॥

న స రాజాపరాధ్నోతి పుత్రస్తవ మహామనాః
న భవాన్న చ తే భృత్యా న కర్ణో న చ సౌబలః॥8॥

యద్వినష్టాః కురుశ్రేష్ఠా రాజానశ్చ సహస్రశః
సర్వం దైవకృతం తద్వై కోఽత్ర కిం వక్తుమర్హతి॥9॥

గురుర్మతో భవానస్య కృత్స్నస్య జగతః ప్రభుః
ధర్మాత్మానమతస్తుభ్యమనుజానీమహే సుతం॥10॥

లభతాం వీరలోకాన్స ససహాయో నరాధిపః
ద్విజాగ్ర్యైః సమనుజ్ఞాతస్త్రిదివే మోదతాం సుఖీ॥11॥

ప్రాప్స్యతే చ భవాన్పుణ్యం ధర్మే చ పరమాం స్థితిం
వేద పుణ్యం చ కార్త్స్న్యేన సమ్యగ్భరతసత్తమ॥12॥

దృష్టాపదానాశ్చాస్మాభిః పాండవాః పురుషర్షభాః
సమర్థాస్త్రిదివస్యాపి పాలనే కిం పునః క్షితేః॥13॥

అనువత్స్యంతి చాపీమాః సమేషు విషమేషు చ
ప్రజాః కురుకులశ్రేష్ఠ పాండవాఞ్శీలభూషణాన్॥14॥

బ్రహ్మదేయాగ్రహారాంశ్చ పరిహారాంశ్చ పార్థివ
పూర్వరాజాతిసర్గాంశ్చ పాలయత్యేవ పాండవః॥15॥

దీర్ఘదర్శీ కృతప్రజ్ఞః సదా వైశ్రవణో యథా
అక్షుద్రసచివశ్చాయం కుంతీపుత్రో మహామనాః॥16॥

అప్యమిత్రే దయావాంశ్చ శుచిశ్చ భరతర్షభ
ఋజు పశ్యతి మేధావీ పుత్రవత్పాతి నః సదా॥17॥

విప్రియం చ జనస్యాస్య సంసర్గాద్ధర్మజస్య వై
న కరిష్యంతి రాజర్షే తథా భీమార్జునాదయః॥18॥

మందా మృదుషు కౌరవ్యాస్తీక్ష్ణేష్వాశీవిషోపమాః
వీర్యవంతో మహాత్మానః పౌరాణాం చ హితే రతాః॥19॥

న కుంతీ న చ పాంచాలీ న చోలూపీ న సాత్వతీ
అస్మింజనే కరిష్యంతి ప్రతికూలాని కర్హిచిత్॥20॥

భవత్కృతమిమం స్నేహం యుధిష్ఠిరవివర్ధితం
న పృష్ఠతః కరిష్యంతి పౌరజానపదా జనాః॥21॥

అధర్మిష్ఠానపి సతః కుంతీపుత్రా మహారథాః
మానవాన్పాలయిష్యంతి భూత్వా ధర్మపరాయణాః॥22॥

స రాజన్మానసం దుఃఖమపనీయ యుధిష్ఠిరాత్
కురు కార్యాణి ధర్మ్యాణి నమస్తే భరతర్షభ॥23॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తస్య తద్వచనం ధర్మ్యమనుబంధగుణోత్తరం
సాధు సాధ్వితి సర్వః స జనః ప్రతిగృహీతవాన్॥24॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ తద్వాక్యమభిపూజ్య పునః పునః
విసర్జయామాస తదా సర్వాస్తు ప్రకృతీః శనైః॥25॥

స తైః సంపూజితో రాజా శివేనావేక్షితస్తదా
ప్రాంజలిః పూజయామాస తం జనం భరతర్షభ॥26॥

తతో వివేశ భువనం గాంధార్యా సహితో నృపః
వ్యుష్టాయాం చైవ శర్వర్యాం యచ్చకార నిబోధ తత్॥27॥

వైశంపాయన ఉవాచ

వ్యుషితాయాం రజన్యాం తు ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
విదురం ప్రేషయామాస యుధిష్ఠిరనివేశనం ||1||

స గత్వా రాజవచనాదువాచాచ్యుతమీశ్వరం
యుధిష్ఠిరం మహాతేజాః సర్వబుద్ధిమతాం వరః ||2||

ధృతరాష్ట్రో మహారాజ వనవాసాయ దీక్షితః
గమిష్యతి వనం రాజన్కార్త్తికీమాగతామిమాం ||3||

స త్వా కురుకులశ్రేష్ఠ కించిదర్థమభీప్సతి
శ్రాద్ధమిచ్ఛతి దాతుం స గాంగేయస్య మహాత్మనః ||4||

ద్రోణస్య సోమదత్తస్య బాహ్లీకస్య చ ధీమతః
పుత్రాణాం చైవ సర్వేషాం యే చాస్య సుహృదో హతాః
యది చాభ్యనుజానీషే సైంధవాపసదస్య చ ||5||

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం విదురస్య యుధిష్ఠిరః
హృష్టః సంపూజయామాస గుడాకేశశ్చ పాండవః ||6||

న తు భీమో దృఢక్రోధస్తద్వచో జగృహే తదా
విదురస్య మహాతేజా దుర్యోధనకృతం స్మరన్ ||7||

అభిప్రాయం విదిత్వా తు భీమసేనస్య ఫల్గునః
కిరీటీ కించిదానమ్య భీమం వచనమబ్రవీత్ ||8||

భీమ రాజా పితా వృద్ధో వనవాసాయ దీక్షితః
దాతుమిచ్ఛతి సర్వేషాం సుహృదామౌర్ధ్వదేహికం ||9||

భవతా నిర్జితం విత్తం దాతుమిచ్ఛతి కౌరవః
భీష్మాదీనాం మహాబాహో తదనుజ్ఞాతుమర్హసి ||10||

దిష్ట్యా త్వద్య మహాబాహో ధృతరాష్ట్రః ప్రయాచతి
యాచితో యః పురాస్మాభిః పశ్య కాలస్య పర్యయం ||11||

యోఽసౌ పృథివ్యాః కృత్స్నాయా భర్తా భూత్వా నరాధిపః
పరైర్వినిహతాపత్యో వనం గంతుమభీప్సతి ||12||

మా తేఽన్యత్పురుషవ్యాఘ్ర దానాద్భవతు దర్శనం
అయశస్యమతోఽన్యత్స్యాదధర్మ్యం చ మహాభుజ ||13||

రాజానముపతిష్ఠస్వ జ్యేష్ఠం భ్రాతరమీశ్వరం
అర్హస్త్వమసి దాతుం వై నాదాతుం భరతర్షభ
ఏవం బ్రువాణం కౌంతేయం ధర్మరాజోఽభ్యపూజయత్ ||14||

భీమసేనస్తు సక్రోధః ప్రోవాచేదం వచస్తదా
వయం భీష్మస్య కుర్మేహ ప్రేతకార్యాణి ఫల్గున ||15||

సోమదత్తస్య నృపతేర్భూరిశ్రవస ఏవ చ
బాహ్లీకస్య చ రాజర్షేర్ద్రోణస్య చ మహాత్మనః ||16||

అన్యేషాం చైవ సుహృదాం కుంతీ కర్ణాయ దాస్యతి
శ్రాద్ధాని పురుషవ్యాఘ్ర మాదాత్కౌరవకో నృపః ||17||

ఇతి మే వర్తతే బుద్ధిర్మా వో నందంతు శత్రవః
కష్టాత్కష్టతరం యాంతు సర్వే దుర్యోధనాదయః
యైరియం పృథివీ సర్వా ఘాతితా కులపాంసనైః ||18||

కుతస్త్వమద్య విస్మృత్య వైరం ద్వాదశవార్షికం
అజ్ఞాతవాసగమనం ద్రౌపదీశోకవర్ధనం
క్వ తదా ధృతరాష్ట్రస్య స్నేహోఽస్మాస్వభవత్తదా ॥19॥

కృష్ణాజినోపసంవీతో హృతాభరణభూషణః
సార్ధం పాంచాలపుత్ర్యా త్వం రాజానముపజగ్మివాన్
క్వ తదా ద్రోణభీష్మౌ తౌ సోమదత్తోఽపి వాభవత్ ॥20॥

యత్ర త్రయోదశ సమా వనే వన్యేన జీవసి
న తదా త్వా పితా జ్యేష్ఠః పితృత్వేనాభివీక్షతే ॥21॥

కిం తే తద్విస్మృతం పార్థ యదేష కులపాంసనః
దుర్వృత్తో విదురం ప్రాహ ద్యూతే కిం జితమిత్యుత ॥22॥

తమేవంవాదినం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ భ్రాతరం ధీమాంజోషమాస్వేతి భర్త్సయన్ ॥23॥

—♦ అధ్యాయము 18 ♦—

అర్జున ఉవాచ

భీమ జ్యేష్ఠో గురుర్మే త్వం నాతోఽన్యద్వక్తుముత్సహే
ధృతరాష్ట్రో హి రాజర్షిః సర్వథా మానమర్హతి ॥1॥

న స్మరంత్యపరాద్ధాని స్మరంతి సుకృతాని చ
అసంభిన్నార్థమర్యాదాః సాధవః పురుషోత్తమాః ॥2॥

ఇదం మద్వచనాత్క్షత్తః కౌరవం బ్రూహి పార్థివం
యావదిచ్ఛతి పుత్రాణాం దాతుం తావద్దదామ్యహం ॥3॥

భీష్మాదీనాం చ సర్వేషాం సుహృదాముపకారిణాం
మమ కోశాదితి విభో మా భూద్భీమః సుదుర్మనాః ॥4॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్తే ధర్మరాజస్తమర్జునం ప్రత్యపూజయత్
భీమసేనః కటాక్షేణ వీక్షాం చక్రే ధనంజయం ॥5॥

తతః స విదురం ధీమాన్వాక్యమాహ యుధిష్ఠిరః
న భీమసేనే కోపం స నృపతిః కర్తుమర్హతి ॥6॥

పరిక్లిష్టో హి భీమోఽయం హిమవృష్ట్యాతపాదిభిః
దుఃఖైర్బహువిధైర్ధీమానరణ్యే విదితం తవ ॥7॥

కిం తు మద్వచనాద్బ్రూహి రాజానం భరతర్షభం
యద్యదిచ్ఛసి యావచ్చ గృహ్యతాం మద్గృహాదితి ॥8॥

యన్మాత్సర్యమయం భీమః కరోతి భృశదుఃఖితః
న తన్మనసి కర్తవ్యమితి వాచ్యః స పార్థివః ॥9॥

యన్మమాస్తి ధనం కించిదర్జునస్య చ వేశ్మని
తస్య స్వామీ మహారాజ ఇతి వాచ్యః స పార్థివః ॥10॥

దదాతు రాజా విప్రేభ్యో యథేష్టం క్రియతాం వ్యయః
పుత్రాణాం సుహృదాం చైవ గచ్ఛత్వానృణ్యమద్య సః ॥11॥

ఇదం చాపి శరీరం మే తవాయత్తం జనాధిప
ధనాని చేతి విద్ధి త్వం క్షత్తర్నాస్త్యత్ర సంశయః॥12॥

—♦ అధ్యాయము 19 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తస్తు రాజ్ఞా స విదురో బుద్ధిసత్తమః
ధృతరాష్ట్రముపేత్యేదం వాక్యమాహ మహార్థవత్॥1॥

ఉక్తో యుధిష్ఠిరో రాజా భవద్వచనమాదితః
స చ సంశ్రుత్య వాక్యం తే ప్రశశంస మహాద్యుతిః॥2॥

బీభత్సుశ్చ మహాతేజా నివేదయతి తే గృహాన్
వసు తస్య గృహే యచ్చ ప్రాణానపి చ కేవలాన్॥3॥

ధర్మరాజశ్చ పుత్రస్తే రాజ్యం ప్రాణాంధనాని చ
అనుజానాతి రాజర్షే యచ్చాన్యదపి కించన॥4॥

భీమస్తు సర్వదుఃఖాని సంస్మృత్య బహులాన్యుత
కృచ్ఛ్రాదివ మహాబాహురనుమన్యే వినిఃశ్వసన్॥5॥

స రాజ్ఞా ధర్మశీలేన భ్రాత్రా బీభత్సునా తథా
అనునీతో మహాబాహుః సౌహృదే స్థాపితోఽపి చ॥6॥

న చ మన్యుస్త్వయా కార్య ఇతి త్వాం ప్రాహ ధర్మరాట్
సంస్మృత్య భీమస్తద్వైరం యదన్యాయవదాచరేత్॥7॥

ఏవంప్రాయో హి ధర్మోఽయం క్షత్రియాణాం నరాధిప
యుద్ధే క్షత్రియధర్మే చ నిరతోఽయం వృకోదరః॥8॥

వృకోదరకృతే చాహమర్జునశ్చ పునః పునః
ప్రసాదయావ నృపతే భవాన్ప్రభురిహాస్తి యత్॥9॥

ప్రదదాతు భవాన్విత్తం యావదిచ్ఛసి పార్థివ
త్వమీశ్వరో నో రాజ్యస్య ప్రాణానాం చేతి భారత॥10॥

బ్రహ్మదేయాగ్రహారాంశ్చ పుత్రాణాం చౌర్ధ్వదేహికం
ఇతో రత్నాని గాశ్చైవ దాసీదాసమజావికం॥11॥

ఆనయిత్వా కురుశ్రేష్ఠో బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతు
దీనాంధకృపణేభ్యశ్చ తత్ర తత్ర నృపాజ్ఞయా॥12॥

బహ్వన్నరసపానాఢ్యాః సభా విదుర కారయ
గవాం నిపానాన్యన్యచ్చ వివిధం పుణ్యకర్మ యత్॥13॥

ఇతి మామబ్రవీద్రాజా పార్థశ్చైవ ధనంజయః
యదత్రానంతరం కార్యం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥14॥

ఇత్యుక్తో విదురేణాథ ధృతరాష్ట్రోఽభినంద్య తత్
మనశ్చక్రే మహాదానే కార్త్తిక్యాం జనమేజయ॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

విదురేణైవముక్తస్తు ధృతరాష్ట్రో జనాధిపః
ప్రీతిమానభవద్రాజా రాజ్ఞో జిష్ణోశ్చ కర్మణా॥1॥

తతోఽభిరూపాన్భీష్మాయ బ్రాహ్మణానృషిసత్తమాన్
పుత్రార్థే సుహృదాం చైవ స సమీక్ష్య సహస్రశః॥2॥

కారయిత్వాన్నపానాని యానాన్యాచ్ఛాదనాని చ
సువర్ణమణిరత్నాని దాసీదాసపరిచ్ఛదాన్॥3॥

కంబలాజినరత్నాని గ్రామాన్క్షేత్రానజావికం
అలంకారాన్గజానశ్వాన్కన్యాశ్చైవ వరస్త్రియః
ఆదిశ్యాదిశ్య విప్రేభ్యో దదౌ స నృపసత్తమః॥4॥

ద్రోణం సంకీర్త్య భీష్మం చ సోమదత్తం చ బాహ్లికం
దుర్యోధనం చ రాజానం పుత్రాంశ్చైవ పృథక్పృథక్
జయద్రథపురోగాంశ్చ సుహృదశ్చైవ సర్వశః॥5॥

స శ్రాద్ధయజ్ఞో వవృధే బహుగోధనదక్షిణః
అనేకధనరత్నౌఘో యుధిష్ఠిరమతే తదా॥6॥

అనిశం యత్ర పురుషా గణకా లేఖకాస్తథా
యుధిష్ఠిరస్య వచనాత్తదాపృచ్ఛంతి తం నృపం॥7॥

ఆజ్ఞాపయ కిమేతేభ్యః ప్రదేయం దీయతామితి
తదుపస్థితమేవాత్ర వచనాంతే ప్రదృశ్యతే॥8॥

శతే దేయే దశశతం సహస్రే చాయుతం తథా
దీయతే వచనాద్రాజ్ఞః కుంతీపుత్రస్య ధీమతః॥9॥

ఏవం స వసుధారాభిర్వర్షమాణో నృపాంబుదః
తర్పయామాస విప్రాంస్తాన్వర్షన్భూమిమివాంబుదః॥10॥

తతోఽనంతరమేవాత్ర సర్వవర్ణాన్మహీపతిః
అన్నపానరసౌఘేన ప్లావయామాస పార్థివః॥11॥

సవస్త్రఫేనరత్నౌఘో మృదంగనినదస్వనః
గవాశ్వమకరావర్తో నారీరత్నమహాకరః॥12॥

గ్రామాగ్రహారకుల్యాఢ్యో మణిహేమజలార్ణవః
జగత్సంప్లావయామాస ధృతరాష్ట్రదయాంబుధిః॥13॥

ఏవం స పుత్రపౌత్రాణాం పితౄణామాత్మనస్తథా
గాంధార్యాశ్చ మహారాజ ప్రదదావౌర్ధ్వదేహికం॥14॥

పరిశ్రాంతో యదాసీత్స దదద్దానాన్యనేకశః
తతో నిర్వర్తయామాస దానయజ్ఞం కురూద్వహః॥15॥

ఏవం స రాజా కౌరవ్యశ్చక్రే దానమహోత్సవం
నటనర్తకలాస్యాఢ్యం బహ్వన్నరసదక్షిణం॥16॥

దశాహమేవం దానాని దత్త్వా రాజాంబికాసుతః
బభూవ పుత్రపౌత్రాణామనృణో భరతర్షభ॥17॥

—♦ అధ్యాయము 21 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రభాతే రాజా స ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
ఆహూయ పాండవాన్వీరాన్వనవాసకృతక్షణః॥1॥

గాంధారీసహితో ధీమానభినంద్య యథావిధి
కార్తిక్యాం కారయిత్వేష్టిం బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః॥2॥

అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య వల్కలాజినసంవృతః
వధూపరివృతో రాజా నిర్యయౌ భవనాత్తతః॥3॥

తతః స్త్రియః కౌరవపాండవానాం; యాశ్చాప్యన్యాః కౌరవరాజవంశ్యాః
తాసాం నాదః ప్రాదురాసీత్తదానీం; వైచిత్రవీర్యే నృపతౌ ప్రయాతే॥4॥

తతో లాజైః సుమనోభిశ్చ రాజా; విచిత్రాభిస్తద్గృహం పూజయిత్వా
సంయోజ్యార్థైర్భృత్యజనం చ సర్వం; తతః సముత్సృజ్య యయౌ నరేంద్రః॥5॥

తతో రాజా ప్రాంజలిర్వేపమానో; యుధిష్ఠిరః సస్వనం బాష్పకంఠః
విలప్యోచ్చైర్హా మహారాజ సాధో; క్వ గంతాసీత్యపతత్తాత భూమౌ॥6॥

తథార్జునస్తీవ్రదుఃఖాభితప్తో; ముహుర్ముహుర్నిఃశ్వసన్భారతాగ్ర్యః
యుధిష్ఠిరం మైవమిత్యేవముక్త్వా; నిగృహ్యాథోదీధరత్సీదమానః॥7॥

వృకోదరః ఫల్గునశ్చైవ వీరౌ; మాద్రీపుత్రౌ విదురః సంజయశ్చ
వైశ్యాపుత్రః సహితో గౌతమేన; ధౌమ్యో విప్రాశ్చాన్వయుర్బాష్పకంఠాః॥8॥

కుంతీ గాంధారీం బద్ధనేత్రాం వ్రజంతీం; స్కంధాసక్తం హస్తమథోద్వహంతీ
రాజా గాంధార్యాః స్కంధదేశేఽవసజ్య; పాణిం యయౌ ధృతరాష్ట్రః ప్రతీతః॥9॥

తథా కృష్ణా ద్రౌపదీ యాదవీ చ; బాలాపత్యా చోత్తరా కౌరవీ చ
చిత్రాంగదా యాశ్చ కాశ్చిత్స్త్రియోఽన్యాః; సార్ధం రాజ్ఞా ప్రస్థితాస్తా వధూభిః॥10॥

తాసాం నాదో రుదతీనాం తదాసీ;ద్రాజందుఃఖాత్కురరీణామివోచ్చైః
తతో నిష్పేతుర్బ్రాహ్మణక్షత్రియాణాం; విట్శూద్రాణాం చైవ నార్యః సమంతాత్॥11॥

తన్నిర్యాణే దుఃఖితః పౌరవర్గో; గజాహ్వయేఽతీవ బభూవ రాజన్
యథా పూర్వం గచ్ఛతాం పాండవానాం; ద్యూతే రాజన్కౌరవాణాం సభాయాం॥12॥

యా నాపశ్యచ్చంద్రమా నైవ సూర్యో; రామాః కదాచిదపి తస్మిన్నరేంద్రే
మహావనం గచ్ఛతి కౌరవేంద్రే; శోకేనార్తా రాజమార్గం ప్రపేదుః॥13॥

—♦ అధ్యాయము 22 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః ప్రాసాదహర్మ్యేషు వసుధాయాం చ పార్థివ
స్త్రీణాం చ పురుషాణాం చ సుమహాన్నిస్వనోఽభవత్॥1॥

స రాజా రాజమార్గేణ నృనారీసంకులేన చ
కథంచిన్నిర్యయౌ ధీమాన్వేపమానః కృతాంజలిః॥2॥

స వర్ధమానద్వారేణ నిర్యయౌ గజసాహ్వయాత్
విసర్జయామాస చ తం జనౌఘం స ముహుర్ముహుః॥3॥

వనం గంతుం చ విదురో రాజ్ఞా సహ కృతక్షణః
సంజయశ్చ మహామాత్రః సూతో గావల్గణిస్తథా॥4॥

కృపం నివర్తయామాస యుయుత్సుం చ మహారథం
ధృతరాష్ట్రో మహీపాలః పరిదాయ యుధిష్ఠిరే ॥5॥

నివృత్తే పౌరవర్గే తు రాజా సాంతఃపురస్తదా
ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతో నివర్తితుమియేష సః ॥6॥

సోఽబ్రవీన్మాతరం కుంతీముపేత్య భరతర్షభ
అహం రాజానమన్విష్యే భవతీ వినివర్తతాం ॥7॥

వధూపరివృతా రాజ్ఞి నగరం గంతుమర్హసి
రాజా యాత్వేష ధర్మాత్మా తపసే ధృతనిశ్చయః ॥8॥

ఇత్యుక్తా ధర్మరాజేన బాష్పవ్యాకులలోచనా
జగాదైవం తదా కుంతీ గాంధారీం పరిగృహ్య హ ॥9॥

సహదేవే మహారాజ మా ప్రమాదం కృథాః క్వచిత్
ఏష మామనురక్తో హి రాజంస్త్వాం చైవ నిత్యదా ॥10॥

కర్ణం స్మరేథాః సతతం సంగ్రామేష్వపలాయినం
అవకీర్ణో హి స మయా వీరో దుష్ప్రజ్ఞయా తదా ॥11॥

ఆయసం హృదయం నూనం మందాయా మమ పుత్రక
యత్సూర్యజమపశ్యంత్యాః శతధా న విదీర్యతే ॥12॥

ఏవంగతే తు కిం శక్యం మయా కర్తుమరిందమ
మమ దోషోఽయమత్యర్థం ఖ్యాపితో యన్న సూర్యజః
తన్నిమిత్తం మహాబాహో దానం దద్యాస్త్వముత్తమం ॥13॥

సదైవ భ్రాతృభిః సార్ధమగ్రజస్యారిమర్దన
ద్రౌపద్యాశ్చ ప్రియే నిత్యం స్థాతవ్యమరికర్శన ॥14॥

భీమసేనార్జునౌ చైవ నకులశ్చ కురూద్వహ
సమాధేయాస్త్వయా వీర త్వయ్యద్య కులధూర్గతా ॥15॥

శ్వశ్రూశ్వశురయోః పాదాఞ్శుశ్రూషంతీ వనే త్వహం
గాంధారీసహితా వత్స్యే తాపసీ మలపంకినీ ॥16॥

ఏవముక్తః స ధర్మాత్మా భ్రాతృభిః సహితో వశీ
విషాదమగమత్తీవ్రం న చ కించిదువాచ హ ॥17॥

స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ మాతరం దీనశ్చింతాశోకపరాయణః ॥18॥

కిమిదం తే వ్యవసితం నైవం త్వం వక్తుమర్హసి
న త్వామభ్యనుజానామి ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥19॥

వ్యరోచయః పురా హ్యస్మానుత్సాహ్య ప్రియదర్శనే
విదురాయా వచోభిస్త్వమస్మాన్న త్యక్తుమర్హసి ॥20॥

నిహత్య పృథివీపాలాన్రాజ్యం ప్రాప్తమిదం మయా
తవ ప్రజ్ఞాముపశ్రుత్య వాసుదేవాన్నరర్షభాత్ ॥21॥

క్వ సా బుద్ధిరియం చాద్య భవత్యా యా శ్రుతా మయా
క్షత్రధర్మే స్థితిం హ్యుక్త్వా తస్యాశ్చలితుమిచ్ఛసి ॥22॥

అస్మానుత్సృజ్య రాజ్యం చ స్నుషాం చేమాం యశస్వినీం
కథం వత్స్యసి శూన్యేషు వనేష్వంబ ప్రసీద మే ॥23॥

ఇతి బాష్పకలాం వాచం కుంతీ పుత్రస్య శృణ్వతీ
జగామైవాశ్రుపూర్ణాక్షీ భీమస్తామిదమబ్రవీత్ ॥24॥

యదా రాజ్యమిదం కుంతి భోక్తవ్యం పుత్రనిర్జితం
ప్రాప్తవ్యా రాజధర్మాశ్చ తదేయం తే కుతో మతిః॥25॥

కిం వయం కారితాః పూర్వం భవత్యా పృథివీక్షయం
కస్య హేతోః పరిత్యజ్య వనం గంతుమభీప్ససి॥26॥

వనాచ్చాపి కిమానీతా భవత్యా బాలకా వయం
దుఃఖశోకసమావిష్టౌ మాద్రీపుత్రావిమౌ తథా॥27॥

ప్రసీద మాతర్మా గాస్త్వం వనమద్య యశస్విని
శ్రియం యౌధిష్ఠిరీం తావద్భుంక్ష్వ పార్థబలార్జితాం॥28॥

ఇతి సా నిశ్చితైవాథ వనవాసకృతక్షణా
లాలప్యతాం బహువిధం పుత్రాణాం నాకరోద్వచః॥29॥

ద్రౌపదీ చాన్వయాచ్ఛ్వశ్రూం విషణ్ణవదనా తదా
వనవాసాయ గచ్ఛంతీం రుదతీ భద్రయా సహ॥30॥

సా పుత్రాన్రుదతః సర్వాన్ముహుర్ముహురవేక్షతీ
జగామైవ మహాప్రాజ్ఞా వనాయ కృతనిశ్చయా॥31॥

అన్వయుః పాండవాస్తాం తు సభృత్యాంతఃపురాస్తదా
తతః ప్రమృజ్య సాశ్రూణి పుత్రాన్వచనమబ్రవీత్॥32॥

—♦ అధ్యాయము 23 ♦—

కుంత్యువాచ

ఏవమేతన్మహాబాహో యథా వదసి పాండవ
కృతముద్ధర్షణం పూర్వం మయా వః సీదతాం నృప॥1॥

ద్యూతాపహృతరాజ్యానాం పతితానాం సుఖాదపి
జ్ఞాతిభిః పరిభూతానాం కృతముద్ధర్షణం మయా॥2॥

కథం పాండోర్న నశ్యేత సంతతిః పురుషర్షభాః
యశశ్చ వో న నశ్యేత ఇతి చోద్ధర్షణం కృతం॥3॥

యూయమింద్రసమాః సర్వే దేవతుల్యపరాక్రమాః
మా పరేషాం ముఖప్రేక్షాః స్థేత్యేవం తత్కృతం మయా॥4॥

కథం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో రాజా త్వం వాసవోపమః
పునర్వనే న దుఃఖీ స్యా ఇతి చోద్ధర్షణం కృతం॥5॥

నాగాయుతసమప్రాణః ఖ్యాతవిక్రమపౌరుషః
నాయం భీమోఽత్యయం గచ్ఛేదితి చోద్ధర్షణం కృతం॥6॥

భీమసేనాదవరజస్తథాయం వాసవోపమః
విజయో నావసీదేత ఇతి చోద్ధర్షణం కృతం॥7॥

నకులః సహదేవశ్చ తథేమౌ గురువర్తినౌ
క్షుధా కథం న సీదేతామితి చోద్ధర్షణం కృతం॥8॥

ఇయం చ బృహతీ శ్యామా శ్రీమత్యాయతలోచనా
వృథా సభాతలే క్లిష్టా మా భూదితి చ తత్కృతం॥9॥

ప్రేక్షంత్యా మే తదా హీమాం వేపంతీం కదలీమివ
స్త్రీధర్మిణీమనింద్యాంగీం తథా ద్యూతపరాజితాం॥10॥

దుఃశాసనో యదా మౌఢ్యాద్దాసీవత్పర్యకర్షత
తదైవ విదితం మహ్యం పరాభూతమిదం కులం॥11॥

విషణ్ణాః కురవశ్చైవ తదా మే శ్వశురాదయః
యద్వైషా నాథమిచ్ఛంతీ వ్యలపత్కురరీ యథా॥12॥

కేశపక్షే పరామృష్టా పాపేన హతబుద్ధినా
యదా దుఃశాసనేనైషా తదా ముహ్యామ్యహం నృప॥13॥

యుష్మత్తేజోవివృద్ధ్యర్థం మయా హ్యుద్ధర్షణం కృతం
తదానీం విదురావాక్యైరితి తద్విత్త పుత్రకాః॥14॥

కథం న రాజవంశోఽయం నశ్యేత్ప్రాప్య సుతాన్మమ
పాండోరితి మయా పుత్ర తస్మాదుద్ధర్షణం కృతం॥15॥

న తస్య పుత్రః పౌత్రో వా కుత ఏవ స పార్థివ
లభతే సుకృతాల్లోకాన్యస్మాద్వంశః ప్రణశ్యతి॥16॥

భుక్తం రాజ్యఫలం పుత్రా భర్తుర్మే విపులం పురా
మహాదానాని దత్తాని పీతః సోమో యథావిధి॥17॥

సాహం నాత్మఫలార్థం వై వాసుదేవమచూచుదం
విదురాయాః ప్రలాపైస్తైః ప్లావనార్థం తు తత్కృతం॥18॥

నాహం రాజ్యఫలం పుత్ర కామయే పుత్రనిర్జితం
పతిలోకానహం పుణ్యాన్కామయే తపసా విభో॥19॥

శ్వశ్రూశ్వశురయోః కృత్వా శుశ్రూషాం వనవాసినోః
తపసా శోషయిష్యామి యుధిష్ఠిర కలేవరం॥20॥

నివర్తస్వ కురుశ్రేష్ఠ భీమసేనాదిభిః సహ
ధర్మే తే ధీయతాం బుద్ధిర్మనస్తే మహదస్తు చ॥21॥

—♦ అధ్యాయము 24 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కుంత్యాస్తు వచనం శ్రుత్వా పాండవా రాజసత్తమ
వ్రీడితాః సంన్యవర్తంత పాంచాల్యా సహితానఘాః॥1॥

తతః శబ్దో మహానాసీత్సర్వేషామేవ భారత
అంతఃపురాణాం రుదతాం దృష్ట్వా కుంతీం తథాగతాం॥2॥

ప్రదక్షిణమథావృత్య రాజానం పాండవాస్తదా
అభివాద్య న్యవర్తంత పృథాం తామనివర్త్య వై॥3॥

తతోఽబ్రవీన్మహారాజో ధృతరాష్ట్రోఽమ్బికాసుతః
గాంధారీం విదురం చైవ సమాభాష్య నిగృహ్య చ॥4॥

యుధిష్ఠిరస్య జననీ దేవీ సాధు నివర్త్యతాం
యథా యుధిష్ఠిరః ప్రాహ తత్సర్వం సత్యమేవ హి॥5॥

పుత్రైశ్వర్యం మహదిదమపాస్య చ మహాఫలం
కా ను గచ్ఛేద్వనం దుర్గం పుత్రానుత్సృజ్య మూఢవత్॥6॥

రాజ్యస్థయా తపస్తప్తం దానం దత్తం వ్రతం కృతం
అనయా శక్యమద్యేహ శ్రూయతాం చ వచో మమ॥7॥

గాంధారి పరితుష్టోఽస్మి వధ్వాః శుశ్రూషణేన వై
తస్మాత్త్వమేనాం ధర్మజ్ఞే సమనుజ్ఞాతుమర్హసి॥8॥

ఇత్యుక్తా సౌబలేయీ తు రాజ్ఞా కుంతీమువాచ హ
తత్సర్వం రాజవచనం స్వం చ వాక్యం విశేషవత్॥9॥

న చ సా వనవాసాయ దేవీం కృతమతిం తదా
శక్నోత్యుపావర్తయితుం కుంతీం ధర్మపరాం సతీం॥10॥

తస్యాస్తు తం స్థిరం జ్ఞాత్వా వ్యవసాయం కురుస్త్రియః
నివృత్తాంశ్చ కురుశ్రేష్ఠాందృష్ట్వా ప్రరురుదుస్తదా॥11॥

ఉపావృత్తేషు పార్థేషు సర్వేష్వంతఃపురేషు చ
యయౌ రాజా మహాప్రాజ్ఞో ధృతరాష్ట్రో వనం తదా॥12॥

పాండవా అపి దీనాస్తే దుఃఖశోకపరాయణాః
యానైః స్త్రీసహితాః సర్వే పురం ప్రవివిశుస్తదా॥13॥

తదహృష్టమివాకూజం గతోత్సవమివాభవత్
నగరం హాస్తినపురం సస్త్రీవృద్ధకుమారకం॥14॥

సర్వే చాసన్నిరుత్సాహాః పాండవా జాతమన్యవః
కుంత్యా హీనాః సుదుఃఖార్తా వత్సా ఇవ వినాకృతాః॥15॥

ధృతరాష్ట్రస్తు తేనాహ్నా గత్వా సుమహదంతరం
తతో భాగీరథీతీరే నివాసమకరోత్ప్రభుః॥16॥

ప్రాదుష్కృతా యథాన్యాయమగ్నయో వేదపారగైః
వ్యరాజంత ద్విజశ్రేష్ఠైస్తత్ర తత్ర తపోధనైః
ప్రాదుష్కృతాగ్నిరభవత్స చ వృద్ధో నరాధిపః॥17॥

స రాజాగ్నీన్పర్యుపాస్య హుత్వా చ విధివత్తదా
సంధ్యాగతం సహస్రాంశుముపాతిష్ఠత భారత॥18॥

విదురః సంజయశ్చైవ రాజ్ఞః శయ్యాం కుశైస్తతః
చక్రతుః కురువీరస్య గాంధార్యాశ్చావిదూరతః॥19॥

గాంధార్యాః సంనికర్షే తు నిషసాద కుశేష్వథ
యుధిష్ఠిరస్య జననీ కుంతీ సాధువ్రతే స్థితా॥20॥

తేషాం సంశ్రవణే చాపి నిషేదుర్విదురాదయః
యాజకాశ్చ యథోద్దేశం ద్విజా యే చానుయాయినః॥21॥

ప్రాధీతద్విజముఖ్యా సా సంప్రజ్వాలితపావకా
బభూవ తేషాం రజనీ బ్రాహ్మీవ ప్రీతివర్ధనీ॥22॥

తతో రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం కృతపూర్వాహ్ణికక్రియాః
హుత్వాగ్నిం విధివత్సర్వే ప్రయయుస్తే యథాక్రమం
ఉదఙ్ముఖా నిరీక్షంత ఉపవాసపరాయణాః॥23॥

స తేషామతిదుఃఖోఽభూన్నివాసః ప్రథమేఽహని
శోచతాం శోచ్యమానానాం పౌరజానపదైర్జనైః॥24॥

—♦ అధ్యాయము 25 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో భాగీరథీతీరే మేధ్యే పుణ్యజనోచితే
నివాసమకరోద్రాజా విదురస్య మతే స్థితః॥1॥

తత్రైనం పర్యుపాతిష్ఠన్బ్రాహ్మణా రాష్ట్రవాసినః
క్షత్రవిట్శూద్రసంఘాశ్చ బహవో భరతర్షభ॥2॥

స తైః పరివృతో రాజా కథాభిరభినంద్య తాన్
అనుజజ్ఞే సశిష్యాన్వై విధివత్ప్రతిపూజ్య చ॥3॥

సాయాహ్నే స మహీపాలస్తతో గంగాముపేత్య హ
చకార విధివచ్ఛౌచం గాంధారీ చ యశస్వినీ॥4॥

తథైవాన్యే పృథక్సర్వే తీర్థేష్వాప్లుత్య భారత
చక్రుః సర్వాః క్రియాస్తత్ర పురుషా విదురాదయః॥5॥

కృతశౌచం తతో వృద్ధం శ్వశురం కుంతిభోజజా
గాంధారీం చ పృథా రాజన్గంగాతీరముపానయత్॥6॥

రాజ్ఞస్తు యాజకైస్తత్ర కృతో వేదీపరిస్తరః
జుహావ తత్ర వహ్నిం స నృపతిః సత్యసంగరః॥7॥

తతో భాగీరథీతీరాత్కురుక్షేత్రం జగామ సః
సానుగో నృపతిర్విద్వాన్నియతః సంయతేంద్రియః॥8॥

తత్రాశ్రమపదం ధీమానభిగమ్య స పార్థివః
ఆససాదాథ రాజర్షిః శతయూపం మనీషిణం॥9॥

స హి రాజా మహానాసీత్కేకయేషు పరంతపః
స పుత్రం మనుజైశ్వర్యే నివేశ్య వనమావిశత్॥10॥

తేనాసౌ సహితో రాజా యయౌ వ్యాసాశ్రమం తదా
తత్రైనం విధివద్రాజన్ప్రత్యగృహ్ణాత్కురూద్వహం॥11॥

స దీక్షాం తత్ర సంప్రాప్య రాజా కౌరవనందనః
శతయూపాశ్రమే తస్మిన్నివాసమకరోత్తదా॥12॥

తస్మై సర్వం విధిం రాజన్రాజాచఖ్యౌ మహామతిః
ఆరణ్యకం మహారాజ వ్యాసస్యానుమతే తదా॥13॥

ఏవం స తపసా రాజా ధృతరాష్ట్రో మహామనాః
యోజయామాస చాత్మానం తాంశ్చాప్యనుచరాంస్తదా॥14॥

తథైవ దేవీ గాంధారీ వల్కలాజినవాసినీ
కుంత్యా సహ మహారాజ సమానవ్రతచారిణీ॥15॥

కర్మణా మనసా వాచా చక్షుషా చాపి తే నృప
సంనియమ్యేంద్రియగ్రామమాస్థితాః పరమం తపః॥16॥

త్వగస్థిభూతః పరిశుష్కమాంసో; జటాజినీ వల్కలసంవృతాంగః
స పార్థివస్తత్ర తపశ్చచార; మహర్షివత్తీవ్రమపేతదోషః॥17॥

క్షత్తా చ ధర్మార్థవిదగ్ర్యబుద్ధిః; ససంజయస్తం నృపతిం సదారం
ఉపాచరద్ఘోరతపో జితాత్మా; తదా కృశో వల్కలచీరవాసాః॥18॥

—♦ అధ్యాయము 26 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తస్మిన్మునిశ్రేష్ఠా రాజానం ద్రష్టుమభ్యయుః
నారదః పర్వతశ్చైవ దేవలశ్చ మహాతపాః॥1॥

ద్వైపాయనః సశిష్యశ్చ సిద్ధాశ్చాన్యే మనీషిణః
శతయూపశ్చ రాజర్షిర్వృద్ధః పరమధార్మికః॥2॥

తేషాం కుంతీ మహారాజ పూజాం చక్రే యథావిధి
తే చాపి తుతుషుస్తస్యాస్తాపసాః పరిచర్యయా॥3॥

తత్ర ధర్మ్యాః కథాస్తాత చక్రుస్తే పరమర్షయః
రమయంతో మహాత్మానం ధృతరాష్ట్రం జనాధిపం॥4॥

కథాంతరే తు కస్మింశ్చిద్దేవర్షిర్నారదస్తదా
కథామిమామకథయత్సర్వప్రత్యక్షదర్శివాన్॥5॥

పురా ప్రజాపతిసమో రాజాసీదకుతోభయః
సహస్రచిత్యా ఇత్యుక్తః శతయూపపితామహః॥6॥

స పుత్రే రాజ్యమాసజ్య జ్యేష్ఠే పరమధార్మికే
సహస్రచిత్యో ధర్మాత్మా ప్రవివేశ వనం నృపః॥7॥

స గత్వా తపసః పారం దీప్తస్య స నరాధిపః
పురందరస్య సంస్థానం ప్రతిపేదే మహామనాః॥8॥

దృష్టపూర్వః స బహుశో రాజన్సంపతతా మయా
మహేంద్రసదనే రాజా తపసా దగ్ధకిల్బిషః॥9॥

తథా శైలాలయో రాజా భగదత్తపితామహః
తపోబలేనైవ నృపో మహేంద్రసదనం గతః॥10॥

తథా పృషధ్రో నామాసీద్రాజా వజ్రధరోపమః
స చాపి తపసా లేభే నాకపృష్ఠమితో నృపః॥11॥

అస్మిన్నరణ్యే నృపతే మాంధాతురపి చాత్మజః
పురుకుత్సో నృపః సిద్ధిం మహతీం సమవాప్తవాన్॥12॥

భార్యా సమభవద్యస్య నర్మదా సరితాం వరా
సోఽస్మిన్నరణ్యే నృపతిస్తపస్తప్త్వా దివం గతః॥13॥

శశలోమా చ నామాసీద్రాజా పరమధార్మికః
స చాప్యస్మిన్వనే తప్త్వా తపో దివమవాప్తవాన్॥14॥

ద్వైపాయనప్రసాదాచ్చ త్వమపీదం తపోవనం
రాజన్నవాప్య దుష్ప్రాపాం సిద్ధిమగ్ర్యాం గమిష్యసి॥15॥

త్వం చాపి రాజశార్దూల తపసోఽన్తే శ్రియా వృతః
గాంధారీసహితో గంతా గతిం తేషాం మహాత్మనాం॥16॥

పాండుః స్మరతి నిత్యం చ బలహంతుః సమీపతః
త్వాం సదైవ మహీపాల స త్వాం శ్రేయసి యోక్ష్యతి॥17॥

తవ శుశ్రూషయా చైవ గాంధార్యాశ్చ యశస్వినీ
భర్తుః సలోకతాం కుంతీ గమిష్యతి వధూస్తవ॥18॥

యుధిష్ఠిరస్య జననీ స హి ధర్మః సనాతనః
వయమేతత్ప్రపశ్యామో నృపతే దివ్యచక్షుషా ॥19॥

ప్రవేక్ష్యతి మహాత్మానం విదురశ్చ యుధిష్ఠిరం
సంజయస్త్వదనుధ్యానాత్పూతః స్వర్గమవాప్స్యతి ॥20॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా కౌరవేంద్రో మహాత్మా; సహైవ పత్న్యా ప్రీతిమాన్ప్రత్యగృహ్ణాత్
విద్వాన్వాక్యం నారదస్య ప్రశస్య; చక్రే పూజాం చాతులాం నారదాయ ॥21॥

తథా సర్వే నారదం విప్రసంఘాః; సంపూజయామాసురతీవ రాజన్
రాజ్ఞః ప్రీత్యా ధృతరాష్ట్రస్య తే వై; పునః పునః సమహృష్టాస్తదానీం ॥22॥

—♦ అధ్యాయము 27 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

నారదస్య తు తద్వాక్యం ప్రశశంసుర్ద్విజోత్తమాః
శతయూపస్తు రాజర్షిర్నారదం వాక్యమబ్రవీత్ ॥1॥

అహో భగవతా శ్రద్ధా కురురాజస్య వర్ధితా
సర్వస్య చ జనస్యాస్య మమ చైవ మహాద్యుతే ॥2॥

అస్తి కాచిద్వివక్షా తు మమ తాం గదతః శృణు
ధృతరాష్ట్రం ప్రతి నృపం దేవర్షే లోకపూజిత ॥3॥

సర్వవృత్తాంతతత్త్వజ్ఞో భవాందివ్యేన చక్షుషా
యుక్తః పశ్యసి దేవర్షే గతీర్వై వివిధా నృణాం ॥4॥

ఉక్తవాన్నృపతీనాం త్వం మహేంద్రస్య సలోకతాం
న త్వస్య నృపతేర్లోకాః కథితాస్తే మహామునే ॥5॥

స్థానమస్య క్షితిపతేః శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం విభో
త్వత్తః కీదృక్కదా వేతి తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః ॥6॥

ఇత్యుక్తో నారదస్తేన వాక్యం సర్వమనోనుగం
వ్యాజహార సతాం మధ్యే దివ్యదర్శీ మహాతపాః ॥7॥

యదృచ్ఛయా శక్రసదో గత్వా శక్రం శచీపతిం
దృష్టవానస్మి రాజర్షే తత్ర పాండుం నరాధిపం ॥8॥

తత్రేయం ధృతరాష్ట్రస్య కథా సమభవన్నృప
తపసో దుశ్చరస్యాస్య యదయం తప్యతే నృపః ॥9॥

తత్రాహమిదమశ్రౌషం శక్రస్య వదతో నృప
వర్షాణి త్రీణి శిష్టాని రాజ్ఞోఽస్య పరమాయుషః ॥10॥

తతః కుబేరభవనం గాంధారీసహితో నృపః
విహర్తా ధృతరాష్ట్రోఽయం రాజరాజాభిపూజితః ॥11॥

కామగేన విమానేన దివ్యాభరణభూషితః
ఋషిపుత్రో మహాభాగస్తపసా దగ్ధకిల్బిషః ॥12॥

సంచరిష్యతి లోకాంశ్చ దేవగంధర్వరక్షసాం
స్వచ్ఛందేనేతి ధర్మాత్మా యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి ॥13॥

దేవగుహ్యమిదం ప్రీత్యా మయా వః కథితం మహత్
భవంతో హి శ్రుతధనాస్తపసా దగ్ధకిల్బిషాః ॥14॥

ఇతి తే తస్య తచ్ఛ్రుత్వా దేవర్షేర్మధురం వచః
సర్వే సుమనసః ప్రీతా బభూవుః స చ పార్థివః ॥15॥

ఏవం కథాభిరన్వాస్య ధృతరాష్ట్రం మనీషిణః
విప్రజగ్ముర్యథాకామం తే సిద్ధగతిమాస్థితాః॥16॥

—♦ అధ్యాయము 28 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

వనం గతే కౌరవేంద్రే దుఃఖశోకసమాహతాః
బభూవుః పాండవా రాజన్మాతృశోకేన చార్దితాః॥1॥

తథా పౌరజనః సర్వః శోచన్నాస్తే జనాధిపం
కుర్వాణాశ్చ కథాస్తత్ర బ్రాహ్మణా నృపతిం ప్రతి॥2॥

కథం ను రాజా వృద్ధః స వనే వసతి నిర్జనే
గాంధారీ చ మహాభాగా సా చ కుంతీ పృథా కథం॥3॥

సుఖార్హః స హి రాజర్షిర్న సుఖం తన్మహావనం
కిమవస్థః సమాసాద్య ప్రజ్ఞాచక్షుర్హతాత్మజః॥4॥

సుదుష్కరం కృతవతీ కుంతీ పుత్రానపశ్యతీ
రాజ్యశ్రియం పరిత్యజ్య వనవాసమరోచయత్॥5॥

విదురః కిమవస్థశ్చ భ్రాతుః శుశ్రూషురాత్మవాన్
స చ గావల్గణిర్ధీమాన్భర్తృపిండానుపాలకః॥6॥

ఆకుమారం చ పౌరాస్తే చింతాశోకసమాహతాః
తత్ర తత్ర కథాశ్చక్రుః సమాసాద్య పరస్పరం॥7॥

పాండవాశ్చైవ తే సర్వే భృశం శోకపరాయణాః
శోచంతో మాతరం వృద్ధామూషుర్నాతిచిరం పురే॥8॥

తథైవ పితరం వృద్ధం హతపుత్రం జనేశ్వరం
గాంధారీం చ మహాభాగాం విదురం చ మహామతిం॥9॥

నైషాం బభూవ సంప్రీతిస్తాన్విచింతయతాం తదా
న రాజ్యే న చ నారీషు న వేదాధ్యయనే తథా॥10॥

పరం నిర్వేదమగమంశ్చింతయంతో నరాధిపం
తచ్చ జ్ఞాతివధం ఘోరం సంస్మరంతః పునః పునః॥11॥

అభిమన్యోశ్చ బాలస్య వినాశం రణమూర్ధని
కర్ణస్య చ మహాబాహోః సంగ్రామేష్వపలాయినః॥12॥

తథైవ ద్రౌపదేయానామన్యేషాం సుహృదామపి
వధం సంస్మృత్య తే వీరా నాతిప్రమనసోఽభవన్॥13॥

హతప్రవీరాం పృథివీం హతరత్నాం చ భారత
సదైవ చింతయంతస్తే న నిద్రాముపలేభిరే॥14॥

ద్రౌపదీ హతపుత్రా చ సుభద్రా చైవ భామినీ
నాతిప్రీతియుతే దేవ్యౌ తదాస్తామప్రహృష్టవత్॥15॥

వైరాట్యాస్తు సుతం దృష్ట్వా పితరం తే పరిక్షితం
ధారయంతి స్మ తే ప్రాణాంస్తవ పూర్వపితామహాః॥16॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం తే పురుషవ్యాఘ్రాః పాండవా మాతృనందనాః
స్మరంతో మాతరం వీరా బభూవుర్భృశదుఃఖితాః॥1॥

యే రాజకార్యేషు పురా వ్యాసక్తా నిత్యశోఽభవన్
తే రాజకార్యాణి తదా నాకార్షుః సర్వతః పురే॥2॥

ఆవిష్టా ఇవ శోకేన నాభ్యనందంత కించన
సంభాష్యమాణా అపి తే న కించిత్ప్రత్యపూజయన్॥3॥

తే స్మ వీరా దురాధర్షా గాంభీర్యే సాగరోపమాః
శోకోపహతవిజ్ఞానా నష్టసంజ్ఞా ఇవాభవన్॥4॥

అనుస్మరంతో జననీం తతస్తే కురునందనాః
కథం ను వృద్ధమిథునం వహత్యద్య పృథా కృశా॥5॥

కథం చ స మహీపాలో హతపుత్రో నిరాశ్రయః
పత్న్యా సహ వసత్యేకో వనే శ్వాపదసేవితే॥6॥

సా చ దేవీ మహాభాగా గాంధారీ హతబాంధవా
పతిమంధం కథం వృద్ధమన్వేతి విజనే వనే॥7॥

ఏవం తేషాం కథయతామౌత్సుక్యమభవత్తదా
గమనే చాభవద్బుద్ధిర్ధృతరాష్ట్రదిదృక్షయా॥8॥

సహదేవస్తు రాజానం ప్రణిపత్యేదమబ్రవీత్
అహో మే భవతో దృష్టం హృదయం గమనం ప్రతి॥9॥

న హి త్వా గౌరవేణాహమశకం వక్తుమాత్మనా
గమనం ప్రతి రాజేంద్ర తదిదం సముపస్థితం॥10॥

దిష్ట్యా ద్రక్ష్యామి తాం కుంతీం వర్తయంతీం తపస్వినీం
జటిలాం తాపసీం వృద్ధాం కుశకాశపరిక్షతాం॥11॥

ప్రాసాదహర్మ్యసంవృద్ధామత్యంతసుఖభాగినీం
కదా ను జననీం శ్రాంతాం ద్రక్ష్యామి భృశదుఃఖితాం॥12॥

అనిత్యాః ఖలు మర్త్యానాం గతయో భరతర్షభ
కుంతీ రాజసుతా యత్ర వసత్యసుఖినీ వనే॥13॥

సహదేవవచః శ్రుత్వా ద్రౌపదీ యోషితాం వరా
ఉవాచ దేవీ రాజానమభిపూజ్యాభినంద్య చ॥14॥

కదా ద్రక్ష్యామి తాం దేవీం యది జీవతి సా పృథా
జీవంత్యా హ్యద్య నః ప్రీతిర్భవిష్యతి నరాధిప॥15॥

ఏషా తేఽస్తు మతిర్నిత్యం ధర్మే తే రమతాం మనః
యోఽద్య త్వమస్మాన్రాజేంద్ర శ్రేయసా యోజయిష్యసి॥16॥

అగ్రపాదస్థితం చేమం విద్ధి రాజన్వధూజనం
కాంక్షంతం దర్శనం కుంత్యా గాంధార్యాః శ్వశురస్య చ॥17॥

ఇత్యుక్తః స నృపో దేవ్యా పాంచాల్యా భరతర్షభ
సేనాధ్యక్షాన్సమానాయ్య సర్వానిదమథాబ్రవీత్॥18॥

నిర్యాతయత మే సేనాం ప్రభూతరథకుంజరాం
ద్రక్ష్యామి వనసంస్థం చ ధృతరాష్ట్రం మహీపతిం॥19॥

స్త్ర్యధ్యక్షాంశ్చాబ్రవీద్రాజా యానాని వివిధాని మే
సజ్జీక్రియంతాం సర్వాణి శిబికాశ్చ సహస్రశః ॥20॥

శకటాపణవేశాశ్చ కోశశిల్పిన ఏవ చ
నిర్యాంతు కోశపాలాశ్చ కురుక్షేత్రాశ్రమం ప్రతి ॥21॥

యశ్చ పౌరజనః కశ్చిద్ద్రష్టుమిచ్ఛతి పార్థివం
అనావృతః సువిహితః స చ యాతు సురక్షితః ॥22॥

సూదాః పౌరోగవాశ్చైవ సర్వం చైవ మహానసం
వివిధం భక్ష్యభోజ్యం చ శకటైరుహ్యతాం మమ ॥23॥

ప్రయాణం ఘుష్యతాం చైవ శ్వోభూత ఇతి మా చిరం
క్రియంతాం పథి చాప్యద్య వేశ్మాని వివిధాని చ ॥24॥

ఏవమాజ్ఞాప్య రాజా స భ్రాతృభిః సహ పాండవః
శ్వోభూతే నిర్యయౌ రాజా సస్త్రీబాలపురస్కృతః ॥25॥

స బహిర్దివసానేవం జనౌఘం పరిపాలయన్
న్యవసన్నృపతిః పంచ తతోఽగచ్ఛద్వనం ప్రతి ॥26॥

—♦ అధ్యాయము 30 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఆజ్ఞాపయామాస తతః సేనాం భరతసత్తమః
అర్జునప్రముఖైర్గుప్తాం లోకపాలోపమైర్నరైః ॥1॥

యోగో యోగ ఇతి ప్రీత్యా తతః శబ్దో మహానభూత్
క్రోశతాం సాదినాం తత్ర యుజ్యతాం యుజ్యతామితి ॥2॥

కేచిద్యానైర్నరా జగ్ముః కేచిదశ్వైర్మనోజవైః
రథైశ్చ నగరాకారైః ప్రదీప్తజ్వలనోపమైః ॥3॥

గజేంద్రైశ్చ తథైవాన్యే కేచిదుష్ట్రైర్నరాధిప
పదాతినస్తథైవాన్యే నఖరప్రాసయోధినః ॥4॥

పౌరజానపదాశ్చైవ యానైర్బహువిధైస్తథా
అన్వయుః కురురాజానం ధృతరాష్ట్రదిదృక్షయా ॥5॥

స చాపి రాజవచనాదాచార్యో గౌతమః కృపః
సేనామాదాయ సేనానీ ప్రయయావాశ్రమం ప్రతి ॥6॥

తతో ద్విజైర్వృతః శ్రీమాన్కురురాజో యుధిష్ఠిరః
సంస్తూయమానో బహుభిః సూతమాగధబందిభిః ॥7॥

పాండురేణాతపత్రేణ ధ్రియమాణేన మూర్ధని
రథానీకేన మహతా నిర్యయౌ కురునందనః ॥8॥

గజైశ్చాచలసంకాశైర్భీమకర్మా వృకోదరః
సజ్జయంత్రాయుధోపేతైః ప్రయయౌ మారుతాత్మజః ॥9॥

మాద్రీపుత్రావపి తథా హయారోహైః సుసంవృతౌ
జగ్మతుః ప్రీతిజననౌ సంనద్ధకవచధ్వజౌ ॥10॥

అర్జునశ్చ మహాతేజా రథేనాదిత్యవర్చసా
వశీ శ్వేతైర్హయైర్దివ్యైర్యుక్తేనాన్వగమన్నృపం ॥11॥

ద్రౌపదీప్రముఖాశ్చాపి స్త్రీసంఘాః శిబికాగతాః
స్త్ర్యధ్యక్షయుక్తాః ప్రయయుర్విసృజంతోఽమితం వసు ॥12॥

సమృద్ధనరనాగాశ్వం వేణువీణానినాదితం
శుశుభే పాండవం సైన్యం తత్తదా భరతర్షభ॥13॥

నదీతీరేషు రమ్యేషు సరత్సు చ విశాం పతే
వాసాన్కృత్వా క్రమేణాథ జగ్ముస్తే కురుపుంగవాః॥14॥

యుయుత్సుశ్చ మహాతేజా ధౌమ్యశ్చైవ పురోహితః
యుధిష్ఠిరస్య వచనాత్పురగుప్తిం ప్రచక్రతుః॥15॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా కురుక్షేత్రమవాతరత్
క్రమేణోత్తీర్య యమునాం నదీం పరమపావనీం॥16॥

స దదర్శాశ్రమం దూరాద్రాజర్షేస్తస్య ధీమతః
శతయూపస్య కౌరవ్య ధృతరాష్ట్రస్య చైవ హ॥17॥

తతః ప్రముదితః సర్వో జనస్తద్వనమంజసా
వివేశ సుమహానాదైరాపూర్య భరతర్షభ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 31 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే పాండవా దూరాదవతీర్య పదాతయః
అభిజగ్ముర్నరపతేరాశ్రమం వినయానతాః॥1॥

స చ పౌరజనః సర్వో యే చ రాష్ట్రనివాసినః
స్త్రియశ్చ కురుముఖ్యానాం పద్భిరేవాన్వయుస్తదా॥2॥

ఆశ్రమం తే తతో జగ్ముర్ధృతరాష్ట్రస్య పాండవాః
శూన్యం మృగగణాకీర్ణం కదలీవనశోభితం॥3॥

తతస్తత్ర సమాజగ్ముస్తాపసా వివిధవ్రతాః
పాండవానాగతాంద్రష్టుం కౌతూహలసమన్వితాః॥4॥

తానపృచ్ఛత్తతో రాజా క్వాసౌ కౌరవవంశభృత్
పితా జ్యేష్ఠో గతోఽస్మాకమితి బాష్పపరిప్లుతః॥5॥

తమూచుస్తే తతో వాక్యం యమునామవగాహితుం
పుష్పాణాముదకుంభస్య చార్థే గత ఇతి ప్రభో॥6॥

తైరాఖ్యాతేన మార్గేణ తతస్తే ప్రయయుస్తదా
దదృశుశ్చావిదూరే తాన్సర్వానథ పదాతయః॥7॥

తతస్తే సత్వరా జగ్ముః పితుర్దర్శనకాంక్షిణః
సహదేవస్తు వేగేన ప్రాధావద్యేన సా పృథా॥8॥

సస్వనం ప్రరుదంధీమాన్మాతుః పాదావుపస్పృశన్
సా చ బాష్పావిలముఖీ ప్రదదర్శ ప్రియం సుతం॥9॥

బాహుభ్యాం సంపరిష్వజ్య సమున్నామ్య చ పుత్రకం
గాంధార్యాః కథయామాస సహదేవముపస్థితం॥10॥

అనంతరం చ రాజానం భీమసేనమథార్జునం
నకులం చ పృథా దృష్ట్వా త్వరమాణోపచక్రమే॥11॥

సా హ్యగ్రేఽగచ్ఛత తయోర్దంపత్యోర్హతపుత్రయోః
కర్షంతీ తౌ తతస్తే తాం దృష్ట్వా సంన్యపతన్భువి॥12॥

తాన్రాజా స్వరయోగేన స్పర్శేన చ మహామనాః
ప్రత్యభిజ్ఞాయ మేధావీ సమాశ్వాసయత ప్రభుః॥13॥

తతస్తే బాష్పముత్సృజ్య గాంధారీసహితం నృపం
ఉపతస్థుర్మహాత్మానో మాతరం చ యథావిధి ॥14॥

సర్వేషాం తోయకలశాంజగృహుస్తే స్వయం తదా
పాండవా లబ్ధసంజ్ఞాస్తే మాత్రా చాశ్వాసితాః పునః ॥15॥

తతో నార్యో నృసింహానాం స చ యోధజనస్తదా
పౌరజానపదాశ్చైవ దదృశుస్తం నరాధిపం ॥16॥

నివేదయామాస తదా జనం తం నామగోత్రతః
యుధిష్ఠిరో నరపతిః స చైనాన్ప్రత్యపూజయత్ ॥17॥

స తైః పరివృతో మేనే హర్షబాష్పావిలేక్షణః
రాజాత్మానం గృహగతం పురేవ గజసాహ్వయే ॥18॥

అభివాదితో వధూభిశ్చ కృష్ణాద్యాభిః స పార్థివః
గాంధార్యా సహితో ధీమాన్కుంత్యా చ ప్రత్యనందత ॥19॥

తతశ్చాశ్రమమాగచ్ఛత్సిద్ధచారణసేవితం
దిదృక్షుభిః సమాకీర్ణం నభస్తారాగణైరివ ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 32 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స తైః సహ నరవ్యాఘ్రైర్భ్రాతృభిర్భరతర్షభ
రాజా రుచిరపద్మాక్షైరాసాం చక్రే తదాశ్రమే ॥1॥

తాపసైశ్చ మహాభాగైర్నానాదేశసమాగతైః
ద్రష్టుం కురుపతేః పుత్రాన్పాండవాన్పృథువక్షసః ॥2॥

తేఽబ్రువంజ్ఞాతుమిచ్ఛామః కతమోఽత్ర యుధిష్ఠిరః
భీమార్జునయమాశ్చైవ ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ ॥3॥

తానాచఖ్యౌ తదా సూతః సర్వాన్నామాభినామతః
సంజయో ద్రౌపదీం చైవ సర్వాశ్చాన్యాః కురుస్త్రియః ॥4॥

య ఏష జాంబూనదశుద్ధగౌర;తనుర్మహాసింహ ఇవ ప్రవృద్ధః
ప్రచండఘోణః పృథుదీర్ఘనేత్ర;స్తామ్రాయతాస్యః కురురాజ ఏషః ॥5॥

అయం పునర్మత్తగజేంద్రగామీ; ప్రతప్తచామీకరశుద్ధగౌరః
పృథ్వాయతాంసః పృథుదీర్ఘబాహు;ర్వృకోదరః పశ్యత పశ్యతైనం ॥6॥

యస్త్వేష పార్శ్వేఽస్య మహాధనుష్మా;ఞ్శ్యామో యువా వారణయూథపాభః
సింహోన్నతాంసో గజఖేలగామీ; పద్మాయతాక్షోఽర్జున ఏష వీరః ॥7॥

కుంతీసమీపే పురుషోత్తమౌ తు; యమావిమౌ విష్ణుమహేంద్రకల్పౌ
మనుష్యలోకే సకలే సమోఽస్తి; యయోర్న రూపే న బలే న శీలే ॥8॥

ఇయం పునః పద్మదలాయతాక్షీ; మధ్యం వయః కించిదివ స్పృశంతీ
నీలోత్పలాభా పురదేవతేవ; కృష్ణా స్థితా మూర్తిమతీవ లక్ష్మీః ॥9॥

అస్యాస్తు పార్శ్వే కనకోత్తమాభా; యైషా ప్రభా మూర్తిమతీవ గౌరీ
మధ్యే స్థితైషా భగినీ ద్విజాగ్ర్యా; చక్రాయుధస్యాప్రతిమస్య తస్య ॥10॥

ఇయం స్వసా రాజచమూపతేస్తు; ప్రవృద్ధనీలోత్పలదామవర్ణా
పస్పర్ధ కృష్ణేన నృపః సదా యో; వృకోదరస్యైష పరిగ్రహోఽగ్ర్యః ॥11॥

ఇయం చ రాజ్ఞో మగధాధిపస్య; సుతా జరాసంధ ఇతి శ్రుతస్య
యవీయసో మాద్రవతీసుతస్య; భార్యా మతా చంపకదామగౌరీ ॥12॥

ఇందీవరశ్యామతనుః స్థితా తు; యైషాపరాసన్నమహీతలే చ
భార్యా మతా మాద్రవతీసుతస్య; జ్యేష్ఠస్య సేయం కమలాయతాక్షీ॥13॥

ఇయం తు నిష్టప్తసువర్ణగౌరీ; రాజ్ఞో విరాటస్య సుతా సపుత్రా
భార్యాభిమన్యోర్నిహతో రణే యో; ద్రోణాదిభిస్తైర్విరథో రథస్థైః॥14॥

ఏతాస్తు సీమంతశిరోరుహా యాః; శుక్లోత్తరీయా నరరాజపత్న్యః
రాజ్ఞోఽస్య వృద్ధస్య పరంశతాఖ్యాః; స్నుషా వివీరా హతపుత్రనాథాః॥15॥

ఏతా యథాముఖ్యముదాహృతా వో; బ్రాహ్మణ్యభావాదృజుబుద్ధిసత్త్వాః
సర్వా భవద్భిః పరిపృచ్ఛ్యమానా; నరేంద్రపత్న్యః సువిశుద్ధసత్త్వాః॥16॥

ఏవం స రాజా కురువృద్ధవర్యః; సమాగతస్తైర్నరదేవపుత్రైః
పప్రచ్ఛ సర్వాన్కుశలం తదానీం; గతేషు సర్వేష్వథ తాపసేషు॥17॥

యోధేషు చాప్యాశ్రమమండలం తం; ముక్త్వా నివిష్టేషు విముచ్య పత్రం
స్త్రీవృద్ధబాలే చ సుసంనివిష్టే; యథార్హతః కుశలం పర్యపృచ్ఛత్॥18॥

—♦ అధ్యాయము 33 ♦—

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

యుధిష్ఠిర మహాబాహో కచ్చిత్తాత కుశల్యసి
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైః పౌరజానపదైస్తథా॥1॥

యే చ త్వాముపజీవంతి కచ్చిత్తేఽపి నిరామయాః
సచివా భృత్యవర్గాశ్చ గురవశ్చైవ తే విభో॥2॥

కచ్చిద్వర్తసి పౌరాణీం వృత్తిం రాజర్షిసేవితాం
కచ్చిద్దాయాననుచ్ఛిద్య కోశస్తేఽభిప్రపూర్యతే॥3॥

అరిమధ్యస్థమిత్రేషు వర్తసే చానురూపతః
బ్రాహ్మణానగ్రహారైర్వా యథావదనుపశ్యసి॥4॥

కచ్చిత్తే పరితుష్యంతి శీలేన భరతర్షభ
శత్రవో గురవః పౌరా భృత్యా వా స్వజనోఽపి వా॥5॥

కచ్చిద్యజసి రాజేంద్ర శ్రద్ధావాన్పితృదేవతాః
అతిథీంశ్చాన్నపానేన కచ్చిదర్చసి భారత॥6॥

కచ్చిచ్చ విషయే విప్రాః స్వకర్మనిరతాస్తవ
క్షత్రియా వైశ్యవర్గా వా శూద్రా వాపి కుటుంబినః॥7॥

కచ్చిత్స్త్రీబాలవృద్ధం తే న శోచతి న యాచతే
జామయః పూజితాః కచ్చిత్తవ గేహే నరర్షభ॥8॥

కచ్చిద్రాజర్షివంశోఽయం త్వామాసాద్య మహీపతిం
యథోచితం మహారాజ యశసా నావసీదతి॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యేవంవాదినం తం స న్యాయవిత్ప్రత్యభాషత
కుశలప్రశ్నసంయుక్తం కుశలో వాక్యకర్మణి॥10॥

కచ్చిత్తే వర్ధతే రాజంస్తపో మందశ్రమస్య తే
అపి మే జననీ చేయం శుశ్రూషుర్విగతక్లమా
అప్యస్యాః సఫలో రాజన్వనవాసో భవిష్యతి॥11॥

ఇయం చ మాతా జ్యేష్ఠా మే శీతవాతాధ్వకర్శితా
ఘోరేణ తపసా యుక్తా దేవీ కచ్చిన్న శోచతి॥12॥

హతాన్పుత్రాన్మహావీర్యాన్క్షత్రధర్మపరాయణాన్
నాపధ్యాయతి వా కచ్చిదస్మాన్పాపకృతః సదా॥13॥

క్వ చాసౌ విదురో రాజన్నైనం పశ్యామహే వయం
సంజయః కుశలీ చాయం కచ్చిన్ను తపసి స్థితః॥14॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం ధృతరాష్ట్రో జనాధిపం
కుశలీ విదురః పుత్ర తపో ఘోరం సమాస్థితః॥15॥

వాయుభక్షో నిరాహారః కృశో ధమనిసంతతః
కదాచిద్దృశ్యతే విప్రైః శూన్యేఽస్మిన్కాననే క్వచిత్॥16॥

ఇత్యేవం వదతస్తస్య జటీ వీటాముఖః కృశః
దిగ్వాసా మలదిగ్ధాంగో వనరేణుసముక్షితః॥17॥

దూరాదాలక్షితః క్షత్తా తత్రాఖ్యాతో మహీపతేః
నివర్తమానః సహసా జనం దృష్ట్వాశ్రమం ప్రతి॥18॥

తమన్వధావన్నృపతిరేక ఏవ యుధిష్ఠిరః
ప్రవిశంతం వనం ఘోరం లక్ష్యాలక్ష్యం క్వచిత్క్వచిత్॥19॥

భో భో విదుర రాజాహం దయితస్తే యుధిష్ఠిరః
ఇతి బ్రువన్నరపతిస్తం యత్నాదభ్యధావత॥20॥

తతో వివిక్త ఏకాంతే తస్థౌ బుద్ధిమతాం వరః
విదురో వృక్షమాశ్రిత్య కంచిత్తత్ర వనాంతరే॥21॥

తం రాజా క్షీణభూయిష్ఠమాకృతీమాత్రసూచితం
అభిజజ్ఞే మహాబుద్ధిం మహాబుద్ధిర్యుధిష్ఠిరః॥22॥

యుధిష్ఠిరోఽహమస్మీతి వాక్యముక్త్వాగ్రతః స్థితః
విదురస్యాశ్రవే రాజా స చ ప్రత్యాహ సంజ్ఞయా॥23॥

తతః సోఽనిమిషో భూత్వా రాజానం సముదైక్షత
సంయోజ్య విదురస్తస్మిందృష్టిం దృష్ట్యా సమాహితః॥24॥

వివేశ విదురో ధీమాన్గాత్రైర్గాత్రాణి చైవ హ
ప్రాణాన్ప్రాణేషు చ దధదింద్రియాణీంద్రియేషు చ॥25॥

స యోగబలమాస్థాయ వివేశ నృపతేస్తనుం
విదురో ధర్మరాజస్య తేజసా ప్రజ్వలన్నివ॥26॥

విదురస్య శరీరం తత్తథైవ స్తబ్ధలోచనం
వృక్షాశ్రితం తదా రాజా దదర్శ గతచేతనం॥27॥

బలవంతం తథాత్మానం మేనే బహుగుణం తదా
ధర్మరాజో మహాతేజాస్తచ్చ సస్మార పాండవః॥28॥

పౌరాణమాత్మనః సర్వం విద్యావాన్స విశాం పతే
యోగధర్మం మహాతేజా వ్యాసేన కథితం యథా॥29॥

ధర్మరాజస్తు తత్రైనం సంచస్కారయిషుస్తదా
దగ్ధుకామోఽభవద్విద్వానథ వై వాగభాషత॥30॥

భో భో రాజన్న దగ్ధవ్యమేతద్విదురసంజ్ఞకం
కలేవరమిహైతత్తే ధర్మ ఏష సనాతనః॥31॥

లోకాః సంతానకా నామ భవిష్యంత్యస్య పార్థివ
యతిధర్మమవాప్తోఽసౌ నైవ శోచ్యః పరంతప॥32॥

ఇత్యుక్తో ధర్మరాజః స వినివృత్య తతః పునః
రాజ్ఞో వైచిత్రవీర్యస్య తత్సర్వం ప్రత్యవేదయత్॥33॥

తతః స రాజా ద్యుతిమాన్స చ సర్వో జనస్తదా
భీమసేనాదయశ్చైవ పరం విస్మయమాగతాః॥34॥

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రీతిమాన్రాజా భూత్వా ధర్మజమబ్రవీత్
ఆపో మూలం ఫలం చైవ మమేదం ప్రతిగృహ్యతాం॥35॥

యదన్నో హి నరో రాజంస్తదన్నోఽస్యాతిథిః స్మృతః
ఇత్యుక్తః స తథేత్యేవ ప్రాహ ధర్మాత్మజో నృపం
ఫలం మూలం చ బుభుజే రాజ్ఞా దత్తం సహానుజః॥36॥

తతస్తే వృక్షమూలేషు కృతవాసపరిగ్రహాః
తాం రాత్రిం న్యవసన్సర్వే ఫలమూలజలాశనాః॥37॥

—♦ అధ్యాయము 34 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం సా రజనీ తేషామాశ్రమే పుణ్యకర్మణాం
శివా నక్షత్రసంపన్నా సా వ్యతీయాయ భారత॥1॥

తత్ర తత్ర కథాశ్చాసంస్తేషాం ధర్మార్థలక్షణాః
విచిత్రపదసంచారా నానాశ్రుతిభిరన్వితాః॥2॥

పాండవాస్త్వభితో మాతుర్ధరణ్యాం సుషుపుస్తదా
ఉత్సృజ్య సుమహార్హాణి శయనాని నరాధిప॥3॥

యదాహారోఽభవద్రాజా ధృతరాష్ట్రో మహామనాః
తదాహారా నృవీరాస్తే న్యవసంస్తాం నిశాం తదా॥4॥

వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యాం కృతపూర్వాహ్ణికక్రియః
భ్రాతృభిః సహ కౌంతేయో దదర్శాశ్రమమండలం॥5॥

సాంతఃపురపరీవారః సభృత్యః సపురోహితః
యథాసుఖం యథోద్దేశం ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞయా॥6॥

దదర్శ తత్ర వేదీశ్చ సంప్రజ్వలితపావకాః
కృతాభిషేకైర్మునిభిర్హుతాగ్నిభిరుపస్థితాః॥7॥

వానేయపుష్పనికరైరాజ్యధూమోద్గమైరపి
బ్రాహ్మేణ వపుషా యుక్తా యుక్తా మునిగణైశ్చ తాః॥8॥

మృగయూథైరనుద్విగ్నైస్తత్ర తత్ర సమాశ్రితైః
అశంకితైః పక్షిగణైః ప్రగీతైరివ చ ప్రభో॥9॥

కేకాభిర్నీలకంఠానాం దాత్యూహానాం చ కూజితైః
కోకిలానాం చ కుహరైః శుభైః శ్రుతిమనోహరైః॥10॥

ప్రాధీతద్విజఘోషైశ్చ క్వచిత్క్వచిదలంకృతం
ఫలమూలసముద్వాహైర్మహద్భిశ్చోపశోభితం॥11॥

తతః స రాజా ప్రదదౌ తాపసార్థముపాహృతాన్
కలశాన్కాంచనాన్రాజంస్తథైవౌదుంబరానపి॥12॥

అజినాని ప్రవేణీశ్చ స్రుక్స్రువం చ మహీపతిః
కమండలూంస్తథా స్థాలీః పిఠరాణి చ భారత॥13॥

భాజనాని చ లౌహాని పాత్రీశ్చ వివిధా నృప
యద్యదిచ్ఛతి యావచ్చ యదన్యదపి కాంక్షితం॥14॥

ఏవం స రాజా ధర్మాత్మా పరీత్యాశ్రమమండలం
వసు విశ్రాణ్య తత్సర్వం పునరాయాన్మహీపతిః॥15॥

కృతాహ్నికం చ రాజానం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
దదర్శాసీనమవ్యగ్రం గాంధారీసహితం తదా॥16॥

మాతరం చావిదూరస్థాం శిష్యవత్ప్రణతాం స్థితాం
కుంతీం దదర్శ ధర్మాత్మా సతతం ధర్మచారిణీం॥17॥

స తమభ్యర్చ్య రాజానం నామ సంశ్రావ్య చాత్మనః
నిషీదేత్యభ్యనుజ్ఞాతో బృస్యాముపవివేశ హ॥18॥

భీమసేనాదయశ్చైవ పాండవాః కౌరవర్షభం
అభివాద్యోపసంగృహ్య నిషేదుః పార్థివాజ్ఞయా॥19॥

స తైః పరివృతో రాజా శుశుభేఽతీవ కౌరవః
బిభ్రద్బ్రాహ్మీం శ్రియం దీప్తాం దేవైరివ బృహస్పతిః॥20॥

తథా తేషూపవిష్టేషు సమాజగ్ముర్మహర్షయః
శతయూపప్రభృతయః కురుక్షేత్రనివాసినః॥21॥

వ్యాసశ్చ భగవాన్విప్రో దేవర్షిగణపూజితః
వృతః శిష్యైర్మహాతేజా దర్శయామాస తం నృపం॥22॥

తతః స రాజా కౌరవ్యః కుంతీపుత్రశ్చ వీర్యవాన్
భీమసేనాదయశ్చైవ సముత్థాయాభ్యపూజయన్॥23॥

సమాగతస్తతో వ్యాసః శతయూపాదిభిర్వృతః
ధృతరాష్ట్రం మహీపాలమాస్యతామిత్యభాషత॥24॥

నవం తు విష్టరం కౌశ్యం కృష్ణాజినకుశోత్తరం
ప్రతిపేదే తదా వ్యాసస్తదర్థముపకల్పితం॥25॥

తే చ సర్వే ద్విజశ్రేష్ఠా విష్టరేషు సమంతతః
ద్వైపాయనాభ్యనుజ్ఞాతా నిషేదుర్విపులౌజసః॥26॥

—♦ అధ్యాయము 35 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తథా సముపవిష్టేషు పాండవేషు మహాత్మసు
వ్యాసః సత్యవతీపుత్రః ప్రోవాచామంత్ర్య పార్థివం॥1॥

ధృతరాష్ట్ర మహాబాహో కచ్చిత్తే వర్ధతే తపః
కచ్చిన్మనస్తే ప్రీణాతి వనవాసే నరాధిప॥2॥

కచ్చిద్ధృది న తే శోకో రాజన్పుత్రవినాశజః
కచ్చిజ్జ్ఞానాని సర్వాణి ప్రసన్నాని తవానఘ॥3॥

కచ్చిద్బుద్ధిం దృఢాం కృత్వా చరస్యారణ్యకం విధిం
కచ్చిద్వధూశ్చ గాంధారీ న శోకేనాభిభూయతే॥4॥

మహాప్రజ్ఞా బుద్ధిమతీ దేవీ ధర్మార్థదర్శినీ
ఆగమాపాయతత్త్వజ్ఞా కచ్చిదేషా న శోచతి॥5॥

కచ్చిత్కుంతీ చ రాజంస్త్వాం శుశ్రూషురనహంకృతా
యా పరిత్యజ్య రాజ్యం స్వం గురుశుశ్రూషణే రతా॥6॥

కచ్చిద్ధర్మసుతో రాజా త్వయా ప్రీత్యాభినందితః
భీమార్జునయమాశ్చైవ కచ్చిదేతేఽపి సాంత్వితాః॥7॥

కచ్చిన్నందసి దృష్ట్వైతాన్కచ్చిత్తే నిర్మలం మనః
కచ్చిద్విశుద్ధభావోఽసి జాతజ్ఞానో నరాధిప॥8॥

ఏతద్ధి త్రితయం శ్రేష్ఠం సర్వభూతేషు భారత
నిర్వైరతా మహారాజ సత్యమద్రోహ ఏవ చ॥9॥

కచ్చిత్తే నానుతాపోఽస్తి వనవాసేన భారత
స్వదతే వన్యమన్నం వా మునివాసాంసి వా విభో॥10॥

విదితం చాపి మే రాజన్విదురస్య మహాత్మనః
గమనం విధినా యేన ధర్మస్య సుమహాత్మనః॥11॥

మాండవ్యశాపాద్ధి స వై ధర్మో విదురతాం గతః
మహాబుద్ధిర్మహాయోగీ మహాత్మా సుమహామనాః॥12॥

బృహస్పతిర్వా దేవేషు శుక్రో వాప్యసురేషు యః
న తథా బుద్ధిసంపన్నో యథా స పురుషర్షభః॥13॥

తపోబలవ్యయం కృత్వా సుమహచ్చిరసంభృతం
మాండవ్యేనర్షిణా ధర్మో హ్యభిభూతః సనాతనః॥14॥

నియోగాద్బ్రహ్మణః పూర్వం మయా స్వేన బలేన చ
వైచిత్రవీర్యకే క్షేత్రే జాతః స సుమహామతిః॥15॥

భ్రాతా తవ మహారాజ దేవదేవః సనాతనః
ధారణాచ్ఛ్రేయసో ధ్యానాద్యం ధర్మం కవయో విదుః॥16॥

సత్యేన సంవర్ధయతి దమేన నియమేన చ
అహింసయా చ దానేన తపసా చ సనాతనః॥17॥

యేన యోగబలాజ్జాతః కురురాజో యుధిష్ఠిరః
ధర్మ ఇత్యేష నృపతే ప్రాజ్ఞేనామితబుద్ధినా॥18॥

యథా హ్యగ్నిర్యథా వాయుర్యథాపః పృథివీ యథా
యథాకాశం తథా ధర్మ ఇహ చాముత్ర చ స్థితః॥19॥

సర్వగశ్చైవ కౌరవ్య సర్వం వ్యాప్య చరాచరం
దృశ్యతే దేవదేవః స సిద్ధైర్నిర్దగ్ధకిల్బిషైః॥20॥

యో హి ధర్మః స విదురో విదురో యః స పాండవః
స ఏష రాజన్వశ్యస్తే పాండవః ప్రేష్యవత్స్థితః॥21॥

ప్రవిష్టః స స్వమాత్మానం భ్రాతా తే బుద్ధిసత్తమః
దిష్ట్యా మహాత్మా కౌంతేయం మహాయోగబలాన్వితః॥22॥

త్వాం చాపి శ్రేయసా యోక్ష్యే నచిరాద్భరతర్షభ
సంశయచ్ఛేదనార్థం హి ప్రాప్తం మాం విద్ధి పుత్రక॥23॥

న కృతం యత్పురా కైశ్చిత్కర్మ లోకే మహర్షిభిః
ఆశ్చర్యభూతం తపసః ఫలం సందర్శయామి వః॥24॥

కిమిచ్ఛసి మహీపాల మత్తః ప్రాప్తుమమానుషం
ద్రష్టుం స్ప్రష్టుమథ శ్రోతుం వద కర్తాస్మి తత్తథా॥25॥

జనమేజయ ఉవాచ

వనవాసం గతే విప్ర ధృతరాష్ట్రే మహీపతౌ
సభార్యే నృపశార్దూలే వధ్వా కుంత్యా సమన్వితే ॥1॥

విదురే చాపి సంసిద్ధే ధర్మరాజం వ్యపాశ్రితే
వసత్సు పాండుపుత్రేషు సర్వేష్వాశ్రమమండలే ॥2॥

యత్తదాశ్చర్యమితి వై కరిష్యామీత్యువాచ హ
వ్యాసః పరమతేజస్వీ మహర్షిస్తద్వదస్వ మే ॥3॥

వనవాసే చ కౌరవ్యః కియంతం కాలమచ్యుతః
యుధిష్ఠిరో నరపతిర్న్యవసత్సజనో ద్విజ ॥4॥

కిమాహారాశ్చ తే తత్ర ససైన్యా న్యవసన్ప్రభో
సాంతఃపురా మహాత్మాన ఇతి తద్బ్రూహి మేఽనఘ ॥5॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తేఽనుజ్ఞాతాస్తదా రాజన్కురురాజేన పాండవాః
వివిధాన్యన్నపానాని విశ్రామ్యానుభవంతి తే ॥6॥

మాసమేకం విజహ్రుస్తే ససైన్యాంతఃపురా వనే
అథ తత్రాగమద్వ్యాసో యథోక్తం తే మయానఘ ॥7॥

తథా తు తేషాం సర్వేషాం కథాభిర్నృపసంనిధౌ
వ్యాసమన్వాసతాం రాజన్నాజగ్ముర్మునయోఽపరే ॥8॥

నారదః పర్వతశ్చైవ దేవలశ్చ మహాతపాః
విశ్వావసుస్తుంబురుశ్చ చిత్రసేనశ్చ భారత ॥9॥

తేషామపి యథాన్యాయం పూజాం చక్రే మహామనాః
ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞాతః కురురాజో యుధిష్ఠిరః ॥10॥

నిషేదుస్తే తతః సర్వే పూజాం ప్రాప్య యుధిష్ఠిరాత్
ఆసనేష్వథ పుణ్యేషు బర్హిష్కేషు వరేషు చ ॥11॥

తేషు తత్రోపవిష్టేషు స తు రాజా మహామతిః
పాండుపుత్రైః పరివృతో నిషసాద కురూద్వహః ॥12॥

గాంధారీ చైవ కుంతీ చ ద్రౌపదీ సాత్వతీ తథా
స్త్రియశ్చాన్యాస్తథాన్యాభిః సహోపవివిశుస్తతః ॥13॥

తేషాం తత్ర కథా దివ్యా ధర్మిష్ఠాశ్చాభవన్నృప
ఋషీణాం చ పురాణానాం దేవాసురవిమిశ్రితాః ॥14॥

తతః కథాంతే వ్యాసస్తం ప్రజ్ఞాచక్షుషమీశ్వరం
ప్రోవాచ వదతాం శ్రేష్ఠః పునరేవ స తద్వచః
ప్రీయమాణో మహాతేజాః సర్వవేదవిదాం వరః ॥15॥

విదితం మమ రాజేంద్ర యత్తే హృది వివక్షితం
దహ్యమానస్య శోకేన తవ పుత్రకృతేన వై ॥16॥

గాంధార్యాశ్చైవ యద్దుఃఖం హృది తిష్ఠతి పార్థివ
కుంత్యాశ్చ యన్మహారాజ ద్రౌపద్యాశ్చ హృది స్థితం ॥17॥

యచ్చ ధారయతే తీవ్రం దుఃఖం పుత్రవినాశజం
సుభద్రా కృష్ణభగినీ తచ్చాపి విదితం మమ॥18॥

శ్రుత్వా సమాగమమిమం సర్వేషాం వస్తతో నృప
సంశయచ్ఛేదనాయాహం ప్రాప్తః కౌరవనందన॥19॥

ఇమే చ దేవగంధర్వాః సర్వే చైవ మహర్షయః
పశ్యంతు తపసో వీర్యమద్య మే చిరసంభృతం॥20॥

తదుచ్యతాం మహాబాహో కం కామం ప్రదిశామి తే
ప్రవణోఽస్మి వరం దాతుం పశ్య మే తపసో బలం॥21॥

ఏవముక్తః స రాజేంద్రో వ్యాసేనామితబుద్ధినా
ముహూర్తమివ సంచింత్య వచనాయోపచక్రమే॥22॥

ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి సఫలం జీవితం చ మే
యన్మే సమాగమోఽద్యేహ భవద్భిః సహ సాధుభిః॥23॥

అద్య చాప్యవగచ్ఛామి గతిమిష్టామిహాత్మనః
భవద్భిర్బ్రహ్మకల్పైర్యత్సమేతోఽహం తపోధనాః॥24॥

దర్శనాదేవ భవతాం పూతోఽహం నాత్ర సంశయః
విద్యతే న భయం చాపి పరలోకాన్మమానఘాః॥25॥

కిం తు తస్య సుదుర్బుద్ధేర్మందస్యాపనయైర్భృశం
దూయతే మే మనో నిత్యం స్మరతః పుత్రగృద్ధినః॥26॥

అపాపాః పాండవా యేన నికృతాః పాపబుద్ధినా
ఘాతితా పృథివీ చేయం సహసా సనరద్విపా॥27॥

రాజానశ్చ మహాత్మానో నానాజనపదేశ్వరాః
ఆగమ్య మమ పుత్రార్థే సర్వే మృత్యువశం గతాః॥28॥

యే తే పుత్రాంశ్చ దారాశ్చ ప్రాణాంశ్చ మనసః ప్రియాన్
పరిత్యజ్య గతాః శూరాః ప్రేతరాజనివేశనం॥29॥

కా ను తేషాం గతిర్బ్రహ్మన్మిత్రార్థే యే హతా మృధే
తథైవ పుత్రపౌత్రాణాం మమ యే నిహతా యుధి॥30॥

దూయతే మే మనోఽభీక్ష్ణం ఘాతయిత్వా మహాబలం
భీష్మం శాంతనవం వృద్ధం ద్రోణం చ ద్విజసత్తమం॥31॥

మమ పుత్రేణ మూఢేన పాపేన సుహృదద్విషా
క్షయం నీతం కులం దీప్తం పృథివీరాజ్యమిచ్ఛతా॥32॥

ఏతత్సర్వమనుస్మృత్య దహ్యమానో దివానిశం
న శాంతిమధిగచ్ఛామి దుఃఖశోకసమాహతః
ఇతి మే చింతయానస్య పితః శర్మ న విద్యతే॥33॥

—♦ అధ్యాయము 37 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తచ్ఛ్రుత్వా వివిధం తస్య రాజర్షేః పరిదేవితం
పునర్నవీకృతః శోకో గాంధార్యా జనమేజయ॥1॥

కుంత్యా ద్రుపదపుత్ర్యాశ్చ సుభద్రాయాస్తథైవ చ
తాసాం చ వరనారీణాం వధూనాం కౌరవస్య హ॥2॥

పుత్రశోకసమావిష్టా గాంధారీ త్విదమబ్రవీత్
శ్వశురం బద్ధనయనా దేవీ ప్రాంజలిరుత్థితా॥3॥

షోడశేమాని వర్షాణి గతాని మునిపుంగవ
అస్య రాజ్ఞో హతాన్పుత్రాఞ్శోచతో న శమో విభో॥4॥

పుత్రశోకసమావిష్టో నిఃశ్వసన్హ్యేష భూమిపః
న శేతే వసతీః సర్వా ధృతరాష్ట్రో మహామునే॥5॥

లోకానన్యాన్సమర్థోఽసి స్రష్టుం సర్వాంస్తపోబలాత్
కిము లోకాంతరగతాన్రాజ్ఞో దర్శయితుం సుతాన్॥6॥

ఇయం చ ద్రౌపదీ కృష్ణా హతజ్ఞాతిసుతా భృశం
శోచత్యతీవ సాధ్వీ తే స్నుషాణాం దయితా స్నుషా॥7॥

తథా కృష్ణస్య భగినీ సుభద్రా భద్రభాషిణీ
సౌభద్రవధసంతప్తా భృశం శోచతి భామినీ॥8॥

ఇయం చ భూరిశ్రవసో భార్యా పరమదుఃఖితా
భర్తృవ్యసనశోకార్తా న శేతే వసతీః ప్రభో॥9॥

యస్యాస్తు శ్వశురో ధీమాన్బాహ్లీకః స కురూద్వహః
నిహతః సోమదత్తశ్చ పిత్రా సహ మహారణే॥10॥

శ్రీమచ్చాస్య మహాబుద్ధేః సంగ్రామేష్వపలాయినః
పుత్రస్య తే పుత్రశతం నిహతం యద్రణాజిరే॥11॥

తస్య భార్యాశతమిదం పుత్రశోకసమాహతం
పునః పునర్వర్ధయానం శోకం రాజ్ఞో మమైవ చ
తేనారంభేణ మహతా మాముపాస్తే మహామునే॥12॥

యే చ శూరా మహాత్మానః శ్వశురా మే మహారథాః
సోమదత్తప్రభృతయః కా ను తేషాం గతిః ప్రభో॥13॥

తవ ప్రసాదాద్భగవన్విశోకోఽయం మహీపతిః
కుర్యాత్కాలమహం చైవ కుంతీ చేయం వధూస్తవ॥14॥

ఇత్యుక్తవత్యాం గాంధార్యాం కుంతీ వ్రతకృశాననా
ప్రచ్ఛన్నజాతం పుత్రం తం సస్మారాదిత్యసంభవం॥15॥

తామృషిర్వరదో వ్యాసో దూరశ్రవణదర్శనః
అపశ్యద్దుఃఖితాం దేవీం మాతరం సవ్యసాచినః॥16॥

తామువాచ తతో వ్యాసో యత్తే కార్యం వివక్షితం
తద్బ్రూహి త్వం మహాప్రాజ్ఞే యత్తే మనసి వర్తతే॥17॥

తతః కుంతీ శ్వశురయోః ప్రణమ్య శిరసా తదా
ఉవాచ వాక్యం సవ్రీడం వివృణ్వానా పురాతనం॥18॥

—♦ అధ్యాయము 38 ♦—

కుంత్యువాచ

భగవఞ్శ్వశురో మేఽసి దైవతస్యాపి దైవతం
స మే దేవాతిదేవస్త్వం శృణు సత్యాం గిరం మమ॥1॥

తపస్వీ కోపనో విప్రో దుర్వాసా నామ మే పితుః
భిక్షాముపాగతో భోక్తుం తమహం పర్యతోషయం॥2॥

శౌచేన త్వాగసస్త్యాగైః శుద్ధేన మనసా తథా
కోపస్థానేష్వపి మహత్స్వకుప్యం న కదాచన॥3॥

స మే వరమదాత్ప్రీతః కృతమిత్యహమబ్రువం
అవశ్యం తే గ్రహీతవ్యమితి మాం సోఽబ్రవీద్వచః॥4॥

తతః శాపభయాద్విప్రమవోచం పునరేవ తం
ఏవమస్త్వితి చ ప్రాహ పునరేవ స మాం ద్విజః॥5॥

ధర్మస్య జననీ భద్రే భవిత్రీ త్వం వరాననే
వశే స్థాస్యంతి తే దేవా యాంస్త్వమావాహయిష్యసి॥6॥

ఇత్యుక్త్వాంతర్హితో విప్రస్తతోఽహం విస్మితాభవం
న చ సర్వాస్వవస్థాసు స్మృతిర్మే విప్రణశ్యతి॥7॥

అథ హర్మ్యతలస్థాహం రవిముద్యంతమీక్షతీ
సంస్మృత్య తదృషేర్వాక్యం స్పృహయంతీ దివాకరం
స్థితాహం బాలభావేన తత్ర దోషమబుధ్యతీ॥8॥

అథ దేవః సహస్రాంశుర్మత్సమీపగతోఽభవత్
ద్విధా కృత్వాత్మనో దేహం భూమౌ చ గగనేఽపి చ
తతాప లోకానేకేన ద్వితీయేనాగమచ్చ మాం॥9॥

స మామువాచ వేపంతీం వరం మత్తో వృణీష్వ హ
గమ్యతామితి తం చాహం ప్రణమ్య శిరసావదం॥10॥

స మామువాచ తిగ్మాంశుర్వృథాహ్వానం న తే క్షమం
ధక్ష్యామి త్వాం చ విప్రం చ యేన దత్తో వరస్తవ॥11॥

తమహం రక్షతీ విప్రం శాపాదనపరాధినం
పుత్రో మే త్వత్సమో దేవ భవేదితి తతోఽబ్రువం॥12॥

తతో మాం తేజసావిశ్య మోహయిత్వా చ భానుమాన్
ఉవాచ భవితా పుత్రస్తవేత్యభ్యగమద్దివం॥13॥

తతోఽహమంతర్భవనే పితుర్వృత్తాంతరక్షిణీ
గూఢోత్పన్నం సుతం బాలం జలే కర్ణమవాసృజం॥14॥

నూనం తస్యైవ దేవస్య ప్రసాదాత్పునరేవ తు
కన్యాహమభవం విప్ర యథా ప్రాహ స మామృషిః॥15॥

స మయా మూఢయా పుత్రో జ్ఞాయమానోఽప్యుపేక్షితః
తన్మాం దహతి విప్రర్షే యథా సువిదితం తవ॥16॥

యది పాపమపాపం వా తదేతద్వివృతం మయా
తన్మే భయం త్వం భగవన్వ్యపనేతుమిహార్హసి॥17॥

యచ్చాస్య రాజ్ఞో విదితం హృదిస్థం భవతోఽనఘ
తం చాయం లభతాం కామమద్యైవ మునిసత్తమ॥18॥

ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచేదం వ్యాసో వేదవిదాం వరః
సాధు సర్వమిదం తథ్యమేవమేవ యథాత్థ మాం॥19॥

అపరాధశ్చ తే నాస్తి కన్యాభావం గతా హ్యసి
దేవాశ్చైశ్వర్యవంతో వై శరీరాణ్యావిశంతి వై॥20॥

సంతి దేవనికాయాశ్చ సంకల్పాజ్జనయంతి యే
వాచా దృష్ట్యా తథా స్పర్శాత్సంఘర్షేణేతి పంచధా॥21॥

మనుష్యధర్మో దైవేన ధర్మేణ న హి యుజ్యతే
ఇతి కుంతి వ్యజానీహి వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥22॥

సర్వం బలవతాం పథ్యం సర్వం బలవతాం శుచి
సర్వం బలవతాం ధర్మః సర్వం బలవతాం స్వకం॥23॥

—♦ అధ్యాయము 39 ♦—

వ్యాస ఉవాచ

భద్రే ద్రక్ష్యసి గాంధారి పుత్రాన్భ్రాతౄన్సఖీంస్తథా
వధూశ్చ పతిభిః సార్ధం నిశి సుప్తోత్థితా ఇవ॥1॥

కర్ణం ద్రక్ష్యతి కుంతీ చ సౌభద్రం చాపి యాదవీ
ద్రౌపదీ పంచ పుత్రాంశ్చ పితౄన్భ్రాతౄంస్తథైవ చ॥2॥

పూర్వమేవైష హృదయే వ్యవసాయోఽభవన్మమ
యథాస్మి చోదితో రాజ్ఞా భవత్యా పృథయైవ చ॥3॥

న తే శోచ్యా మహాత్మానః సర్వ ఏవ నరర్షభాః
క్షత్రధర్మపరాః సంతస్తథా హి నిధనం గతాః॥4॥

భవితవ్యమవశ్యం తత్సురకార్యమనిందితే
అవతేరుస్తతః సర్వే దేవభాగైర్మహీతలం॥5॥

గంధర్వాప్సరసశ్చైవ పిశాచా గుహ్యరాక్షసాః
తథా పుణ్యజనాశ్చైవ సిద్ధా దేవర్షయోఽపి చ॥6॥

దేవాశ్చ దానవాశ్చైవ తథా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః
త ఏతే నిధనం ప్రాప్తాః కురుక్షేత్రే రణాజిరే॥7॥

గంధర్వరాజో యో ధీమాంధృతరాష్ట్ర ఇతి శ్రుతః
స ఏవ మానుషే లోకే ధృతరాష్ట్రః పతిస్తవ॥8॥

పాండుం మరుద్గణం విద్ధి విశిష్టతమమచ్యుతం
ధర్మస్యాంశోఽభవత్క్షత్తా రాజా చాయం యుధిష్ఠిరః॥9॥

కలిం దుర్యోధనం విద్ధి శకునిం ద్వాపరం తథా
దుఃశాసనాదీన్విద్ధి త్వం రాక్షసాఞ్శుభదర్శనే॥10॥

మరుద్గణాద్భీమసేనం బలవంతమరిందమం
విద్ధి చ త్వం నరమృషిమిమం పార్థం ధనంజయం
నారాయణం హృషీకేశమశ్వినౌ యమజావుభౌ॥11॥

ద్విధా కృత్వాత్మనో దేహమాదిత్యం తపతాం వరం
లోకాంశ్చ తాపయానం వై విద్ధి కర్ణం చ శోభనే
యశ్చ వైరార్థముద్భూతః సంఘర్షజననస్తథా॥12॥

యశ్చ పాండవదాయాదో హతః షడ్భిర్మహారథైః
స సోమ ఇహ సౌభద్రో యోగాదేవాభవద్ద్విధా॥13॥

ద్రౌపద్యా సహ సంభూతం ధృష్టద్యుమ్నం చ పావకాత్
అగ్నేర్భాగం శుభం విద్ధి రాక్షసం తు శిఖండినం॥14॥

ద్రోణం బృహస్పతేర్భాగం విద్ధి ద్రౌణిం చ రుద్రజం
భీష్మం చ విద్ధి గాంగేయం వసుం మానుషతాం గతం॥15॥

ఏవమేతే మహాప్రాజ్ఞే దేవా మానుష్యమేత్య హి
తతః పునర్గతాః స్వర్గం కృతే కర్మణి శోభనే॥16॥

యచ్చ వో హృది సర్వేషాం దుఃఖమేనచ్చిరం స్థితం
తదద్య వ్యపనేష్యామి పరలోకకృతాద్భయాత్॥17॥

సర్వే భవంతో గచ్ఛంతు నదీం భాగీరథీం ప్రతి
తత్ర ద్రక్ష్యథ తాన్సర్వాన్యే హతాస్మిన్రణాజిరే॥18॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇతి వ్యాసస్య వచనం శ్రుత్వా సర్వో జనస్తదా
మహతా సింహనాదేన గంగామభిముఖో యయౌ॥19॥

ధృతరాష్ట్రశ్చ సామాత్యః ప్రయయౌ సహ పాండవైః
సహితో మునిశార్దూలైర్గంధర్వైశ్చ సమాగతైః॥20॥

తతో గంగాం సమాసాద్య క్రమేణ స జనార్ణవః
నివాసమకరోత్సర్వో యథాప్రీతి యథాసుఖం॥21॥

రాజా చ పాండవైః సార్ధమిష్టే దేశే సహానుగః
నివాసమకరోద్ధీమాన్సస్త్రీవృద్ధపురఃసరః॥22॥

జగామ తదహశ్చాపి తేషాం వర్షశతం యథా
నిశాం ప్రతీక్షమాణానాం దిదృక్షూణాం మృతాన్నృపాన్॥23॥

అథ పుణ్యం గిరివరమస్తమభ్యగమద్రవిః
తతః కృతాభిషేకాస్తే నైశం కర్మ సమాచరన్॥24॥

—♦ అధ్యాయము 40 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో నిశాయాం ప్రాప్తాయాం కృతసాయాహ్నికక్రియాః
వ్యాసమభ్యగమన్సర్వే యే తత్రాసన్సమాగతాః॥1॥

ధృతరాష్ట్రస్తు ధర్మాత్మా పాండవైః సహితస్తదా
శుచిరేకమనాః సార్ధమృషిభిస్తైరుపావిశత్॥2॥

గాంధార్యా సహ నార్యస్తు సహితాః సముపావిశన్
పౌరజానపదశ్చాపి జనః సర్వో యథావయః॥3॥

తతో వ్యాసో మహాతేజాః పుణ్యం భాగీరథీజలం
అవగాహ్యాజుహావాథ సర్వాల్లోకాన్మహామునిః॥4॥

పాండవానాం చ యే యోధాః కౌరవాణాం చ సర్వశః
రాజానశ్చ మహాభాగా నానాదేశనివాసినః॥5॥

తతః సుతుములః శబ్దో జలాంతర్జనమేజయ
ప్రాదురాసీద్యథా పూర్వం కురుపాండవసేనయోః॥6॥

తతస్తే పార్థివాః సర్వే భీష్మద్రోణపురోగమాః
ససైన్యాః సలిలాత్తస్మాత్సముత్తస్థుః సహస్రశః॥7॥

విరాటద్రుపదౌ చోభౌ సపుత్రౌ సహసైనికౌ
ద్రౌపదేయాశ్చ సౌభద్రో రాక్షసశ్చ ఘటోత్కచః॥8॥

కర్ణదుర్యోధనౌ చోభౌ శకునిశ్చ మహారథః
దుఃశాసనాదయశ్చైవ ధార్తరాష్ట్రా మహారథాః॥9॥

జారాసంధిర్భగదత్తో జలసంధశ్చ పార్థివః
భూరిశ్రవాః శలః శల్యో వృషసేనశ్చ సానుజః॥10॥

లక్ష్మణో రాజపుత్రశ్చ ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజాః
శిఖండిపుత్రాః సర్వే చ ధృష్టకేతుశ్చ సానుజః॥11॥

అచలో వృషకశ్చైవ రాక్షసశ్చాప్యలాయుధః
బాహ్లీకః సోమదత్తశ్చ చేకితానశ్చ పార్థివః॥12॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో బహుత్వాద్యే న కీర్తితాః
సర్వే భాసురదేహాస్తే సముత్తస్థుర్జలాత్తతః॥13॥

యస్య వీరస్య యో వేషో యో ధ్వజో యచ్చ వాహనం
తేన తేన వ్యదృశ్యంత సముపేతా నరాధిపాః॥14॥

దివ్యాంబరధరాః సర్వే సర్వే భ్రాజిష్ణుకుండలాః
నిర్వైరా నిరహంకారా విగతక్రోధమన్యవః॥15॥

గంధర్వైరుపగీయంతః స్తూయమానాశ్చ బందిభిః
దివ్యమాల్యాంబరధరా వృతాశ్చాప్సరసాం గణైః॥16॥

ధృతరాష్ట్రస్య చ తదా దివ్యం చక్షుర్నరాధిప
మునిః సత్యవతీపుత్రః ప్రీతః ప్రాదాత్తపోబలాత్॥17॥

దివ్యజ్ఞానబలోపేతా గాంధారీ చ యశస్వినీ
దదర్శ పుత్రాంస్తాన్సర్వాన్యే చాన్యేఽపి రణే హతాః॥18॥

తదద్భుతమచింత్యం చ సుమహద్రోమహర్షణం
విస్మితః స జనః సర్వో దదర్శానిమిషేక్షణః॥19॥

తదుత్సవమదోదగ్రం హృష్టనారీనరాకులం
దదృశే బలమాయాంతం చిత్రం పటగతం యథా॥20॥

ధృతరాష్ట్రస్తు తాన్సర్వాన్పశ్యందివ్యేన చక్షుషా
ముముదే భరతశ్రేష్ఠ ప్రసాదాత్తస్య వై మునేః॥21॥

—♦ అధ్యాయము 41 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే భరతశ్రేష్ఠాః సమాజగ్ముః పరస్పరం
విగతక్రోధమాత్సర్యాః సర్వే విగతకల్మషాః॥1॥

విధిం పరమమాస్థాయ బ్రహ్మర్షివిహితం శుభం
సంప్రీతమనసః సర్వే దేవలోక ఇవామరాః॥2॥

పుత్రః పిత్రా చ మాత్రా చ భార్యా చ పతినా సహ
భ్రాతా భ్రాత్రా సఖా చైవ సఖ్యా రాజన్సమాగతాః॥3॥

పాండవాస్తు మహేష్వాసం కర్ణం సౌభద్రమేవ చ
సంప్రహర్షాత్సమాజగ్ముర్ద్రౌపదేయాంశ్చ సర్వశః॥4॥

తతస్తే ప్రీయమాణా వై కర్ణేన సహ పాండవాః
సమేత్య పృథివీపాలాః సౌహృదేఽవస్థితాభవన్॥5॥

ఋషిప్రసాదాత్తేఽన్యే చ క్షత్రియా నష్టమన్యవః
అసౌహృదం పరిత్యజ్య సౌహృదే పర్యవస్థితాః॥6॥

ఏవం సమాగతాః సర్వే గురుభిర్బాంధవైస్తథా
పుత్రైశ్చ పురుషవ్యాఘ్రాః కురవోఽన్యే చ మానవాః॥7॥

తాం రాత్రిమేకాం కృత్స్నాం తే విహృత్య ప్రీతమానసాః
మేనిరే పరితోషేణ నృపాః స్వర్గసదో యథా॥8॥

నాత్ర శోకో భయం త్రాసో నారతిర్నాయశోఽభవత్
పరస్పరం సమాగమ్య యోధానాం భరతర్షభ॥9॥

సమాగతాస్తాః పితృభిర్భ్రాతృభిః పతిభిః సుతైః
ముదం పరమికాం ప్రాప్య నార్యో దుఃఖమథాత్యజన్॥10॥

ఏకాం రాత్రిం విహృత్యైవం తే వీరాస్తాశ్చ యోషితః
ఆమంత్ర్యాన్యోన్యమాశ్లిష్య తతో జగ్ముర్యథాగతం॥11॥

తతో విసర్జయామాస లోకాంస్తాన్మునిపుంగవః
క్షణేనాంతర్హితాశ్చైవ ప్రేక్షతామేవ తేఽభవన్॥12॥

అవగాహ్య మహాత్మానః పుణ్యాం త్రిపథగాం నదీం
సరథాః సధ్వజాశ్చైవ స్వాని స్థానాని భేజిరే॥13॥

దేవలోకం యయుః కేచిత్కేచిద్బ్రహ్మసదస్తథా
కేచిచ్చ వారుణం లోకం కేచిత్కౌబేరమాప్నువన్॥14॥

తథా వైవస్వతం లోకం కేచిచ్చైవాప్నువన్నృపాః
రాక్షసానాం పిశాచానాం కేచిచ్చాప్యుత్తరాన్కురూన్॥15॥

విచిత్రగతయః సర్వే యా అవాప్యామరైః సహ
ఆజగ్ముస్తే మహాత్మానః సవాహాః సపదానుగాః॥16॥

గతేషు తేషు సర్వేషు సలిలస్థో మహామునిః
ధర్మశీలో మహాతేజాః కురూణాం హితకృత్సదా
తతః ప్రోవాచ తాః సర్వాః క్షత్రియా నిహతేశ్వరాః॥17॥

యా యాః పతికృతాँల్లోకానిచ్ఛంతి పరమస్త్రియః
తా జాహ్నవీజలం క్షిప్రమవగాహంత్వతంద్రితాః॥18॥

తతస్తస్య వచః శ్రుత్వా శ్రద్దధానా వరాంగనాః
శ్వశురం సమనుజ్ఞాప్య వివిశుర్జాహ్నవీజలం॥19॥

విముక్తా మానుషైర్దేహైస్తతస్తా భర్తృభిః సహ
సమాజగ్ముస్తదా సాధ్వ్యః సర్వా ఏవ విశాం పతే॥20॥

ఏవం క్రమేణ సర్వాస్తాః శీలవత్యః కులస్త్రియః
ప్రవిశ్య తోయం నిర్ముక్తా జగ్ముర్భర్తృసలోకతాం॥21॥

దివ్యరూపసమాయుక్తా దివ్యాభరణభూషితాః
దివ్యమాల్యాంబరధరా యథాసాం పతయస్తథా॥22॥

తాః శీలసత్త్వసంపన్నా వితమస్కా గతక్లమాః
సర్వాః సర్వగుణైర్యుక్తాః స్వం స్వం స్థానం ప్రపేదిరే॥23॥

యస్య యస్య చ యః కామస్తస్మిన్కాలేఽభవత్తదా
తం తం విసృష్టవాన్వ్యాసో వరదో ధర్మవత్సలః॥24॥

తచ్ఛ్రుత్వా నరదేవానాం పునరాగమనం నరాః
జహృషుర్ముదితాశ్చాసన్నన్యదేహగతా అపి॥25॥

ప్రియైః సమాగమం తేషాం య ఇమం శృణుయాన్నరః
ప్రియాణి లభతే నిత్యమిహ చ ప్రేత్య చైవ హ॥26॥

ఇష్టబాంధవసంయోగమనాయాసమనామయం
య ఇమం శ్రావయేద్విద్వాన్సంసిద్ధిం ప్రాప్నుయాత్పరాం॥27॥

స్వాధ్యాయయుక్తాః పురుషాః క్రియాయుక్తాశ్చ భారత
అధ్యాత్మయోగయుక్తాశ్చ ధృతిమంతశ్చ మానవాః
శ్రుత్వా పర్వ త్విదం నిత్యమవాప్స్యంతి పరాం గతిం॥28॥

—♦ అధ్యాయము 42 ♦—

సూత ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా నృపో విద్వాన్హృష్టోఽభూజ్జనమేజయః
పితామహానాం సర్వేషాం గమనాగమనం తదా॥1॥

అబ్రవీచ్చ ముదా యుక్తః పునరాగమనం ప్రతి
కథం ను త్యక్తదేహానాం పునస్తద్రూపదర్శనం॥2॥

ఇత్యుక్తః స ద్విజశ్రేష్ఠో వ్యాసశిష్యః ప్రతాపవాన్
ప్రోవాచ వదతాం శ్రేష్ఠస్తం నృపం జనమేజయం॥3॥

అవిప్రణాశః సర్వేషాం కర్మణామితి నిశ్చయః
కర్మజాని శరీరాణి తథైవాకృతయో నృప॥4॥

మహాభూతాని నిత్యాని భూతాధిపతిసంశ్రయాత్
తేషాం చ నిత్యసంవాసో న వినాశో వియుజ్యతాం॥5॥

అనాశాయ కృతం కర్మ తస్య చేష్టః ఫలాగమః
ఆత్మా చైభిః సమాయుక్తః సుఖదుఃఖముపాశ్నుతే॥6॥

అవినాశీ తథా నిత్యం క్షేత్రజ్ఞ ఇతి నిశ్చయః
భూతానామాత్మభావో యో ధ్రువోఽసౌ సంవిజానతాం॥7॥

యావన్న క్షీయతే కర్మ తావదస్య స్వరూపతా
సంక్షీణకర్మా పురుషో రూపాన్యత్వం నియచ్ఛతి॥8॥

నానాభావాస్తథైకత్వం శరీరం ప్రాప్య సంహతాః
భవంతి తే తథా నిత్యాః పృథగ్భావం విజానతాం॥9॥

అశ్వమేధే శ్రుతిశ్చేయమశ్వసంజ్ఞపనం ప్రతి
లోకాంతరగతా నిత్యం ప్రాణా నిత్యా హి వాజినః॥10॥

అహం హితం వదామ్యేతత్ప్రియం చేత్తవ పార్థివ
దేవయానా హి పంథానః శ్రుతాస్తే యజ్ఞసంస్తరే॥11॥

సుకృతో యత్ర తే యజ్ఞస్తత్ర దేవా హితాస్తవ
యదా సమన్వితా దేవాః పశూనాం గమనేశ్వరాః
గతిమంతశ్చ తేనేష్ట్వా నాన్యే నిత్యా భవంతి తే॥12॥

నిత్యేఽస్మిన్పంచకే వర్గే నిత్యే చాత్మని యో నరః
అస్య నానాసమాయోగం యః పశ్యతి వృథామతిః
వియోగే శోచతేఽత్యర్థం స బాల ఇతి మే మతిః॥13॥

వియోగే దోషదర్శీ యః సంయోగమిహ వర్జయేత్
అసంగే సంగమో నాస్తి దుఃఖం భువి వియోగజం॥14॥

పరాపరజ్ఞస్తు నరో నాభిమానాదుదీరితః
అపరజ్ఞః పరాం బుద్ధిం స్పృష్ట్వా మోహాద్విముచ్యతే॥15॥

అదర్శనాదాపతితః పునశ్చాదర్శనం గతః
నాహం తం వేద్మి నాసౌ మాం న చ మేఽస్తి విరాగతా॥16॥

యేన యేన శరీరేణ కరోత్యయమనీశ్వరః
తేన తేన శరీరేణ తదవశ్యముపాశ్నుతే
మానసం మనసాప్నోతి శారీరం చ శరీరవాన్॥17॥

వైశంపాయన ఉవాచ

అదృష్ట్వా తు నృపః పుత్రాందర్శనం ప్రతిలబ్ధవాన్
ఋషిప్రసాదాత్పుత్రాణాం స్వరూపాణాం కురూద్వహ॥1॥

స రాజా రాజధర్మాంశ్చ బ్రహ్మోపనిషదం తథా
అవాప్తవాన్నరశ్రేష్ఠో బుద్ధినిశ్చయమేవ చ॥2॥

విదురశ్చ మహాప్రాజ్ఞో యయౌ సిద్ధిం తపోబలాత్
ధృతరాష్ట్రః సమాసాద్య వ్యాసం చాపి తపస్వినం॥3॥

జనమేజయ ఉవాచ

మమాపి వరదో వ్యాసో దర్శయేత్పితరం యది
తద్రూపవేషవయసం శ్రద్దధ్యాం సర్వమేవ తే॥4॥

ప్రియం మే స్యాత్కృతార్థశ్చ స్యామహం కృతనిశ్చయః
ప్రసాదాదృషిపుత్రస్య మమ కామః సమృధ్యతాం॥5॥

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్తవచనే తస్మిన్నృపే వ్యాసః ప్రతాపవాన్
ప్రసాదమకరోద్ధీమానానయచ్చ పరిక్షితం॥6॥

తతస్తద్రూపవయసమాగతం నృపతిం దివః
శ్రీమంతం పితరం రాజా దదర్శ జనమేజయః॥7॥

శమీకం చ మహాత్మానం పుత్రం తం చాస్య శృంగిణం
అమాత్యా యే బభూవుశ్చ రాజ్ఞస్తాంశ్చ దదర్శ హ॥8॥

తతః సోఽవభృథే రాజా ముదితో జనమేజయః
పితరం స్నాపయామాస స్వయం సస్నౌ చ పార్థివః॥9॥

స్నాత్వా చ భరతశ్రేష్ఠః సోఽఽస్తీకమిదమబ్రవీత్
యాయావరకులోత్పన్నం జరత్కారుసుతం తదా॥10॥

ఆస్తీక వివిధాశ్చర్యో యజ్ఞోఽయమితి మే మతిః
యదద్యాయం పితా ప్రాప్తో మమ శోకప్రణాశనః॥11॥

ఆస్తీక ఉవాచ

ఋషిర్ద్వైపాయనో యత్ర పురాణస్తపసో నిధిః
యజ్ఞే కురుకులశ్రేష్ఠ తస్య లోకావుభౌ జితౌ॥12॥

శ్రుతం విచిత్రమాఖ్యానం త్వయా పాండవనందన
సర్పాశ్చ భస్మసాన్నీతా గతాశ్చ పదవీం పితుః॥13॥

కథంచిత్తక్షకో ముక్తః సత్యత్వాత్తవ పార్థివ
ఋషయః పూజితాః సర్వే గతిం దృష్ట్వా మహాత్మనః॥14॥

ప్రాప్తః సువిపులో ధర్మః శ్రుత్వా పాపవినాశనం
విముక్తో హృదయగ్రంథిరుదారజనదర్శనాత్॥15॥

యే చ పక్షధరా ధర్మే సద్వృత్తరుచయశ్చ యే
యాందృష్ట్వా హీయతే పాపం తేభ్యః కార్యా నమస్క్రియాః॥16॥

సూత ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాత్స రాజా జనమేజయః
పూజయామాస తమృషిమనుమాన్య పునః పునః॥17॥

పప్రచ్ఛ తమృషిం చాపి వైశంపాయనమచ్యుతం
కథావశేషం ధర్మజ్ఞో వనవాసస్య సత్తమ॥18॥

—♦ అధ్యాయము 44 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

దృష్ట్వా పుత్రాంస్తథా పౌత్రాన్సానుబంధాంజనాధిపః
ధృతరాష్ట్రః కిమకరోద్రాజా చైవ యుధిష్ఠిరః॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తద్దృష్ట్వా మహదాశ్చర్యం పుత్రాణాం దర్శనం పునః
వీతశోకః స రాజర్షిః పునరాశ్రమమాగమత్॥2॥

ఇతరస్తు జనః సర్వస్తే చైవ పరమర్షయః
ప్రతిజగ్ముర్యథాకామం ధృతరాష్ట్రాభ్యనుజ్ఞయా॥3॥

పాండవాస్తు మహాత్మానో లఘుభూయిష్ఠసైనికాః
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం సదారం తం మహీపతిం॥4॥

తమాశ్రమగతం ధీమాన్బ్రహ్మర్షిర్లోకపూజితః
మునిః సత్యవతీపుత్రో ధృతరాష్ట్రమభాషత॥5॥

ధృతరాష్ట్ర మహాబాహో శృణు కౌరవనందన
శ్రుతం తే జ్ఞానవృద్ధానామృషీణాం పుణ్యకర్మణాం॥6॥

ఋద్ధాభిజనవృద్ధానాం వేదవేదాంగవేదినాం
ధర్మజ్ఞానాం పురాణానాం వదతాం వివిధాః కథాః॥7॥

మా స్మ శోకే మనః కార్షీర్దిష్టే న వ్యథతే బుధః
శ్రుతం దేవరహస్యం తే నారదాద్దేవదర్శనాత్॥8॥

గతాస్తే క్షత్రధర్మేణ శస్త్రపూతాం గతిం శుభాం
యథా దృష్టాస్త్వయా పుత్రా యథాకామవిహారిణః॥9॥

యుధిష్ఠిరస్త్వయం ధీమాన్భవంతమనురుధ్యతే
సహితో భ్రాతృభిః సర్వైః సదారః ససుహృజ్జనః॥10॥

విసర్జయైనం యాత్వేష స్వరాజ్యమనుశాసతాం
మాసః సమధికో హ్యేషామతీతో వసతాం వనే॥11॥

ఏతద్ధి నిత్యం యత్నేన పదం రక్ష్యం పరంతప
బహుప్రత్యర్థికం హ్యేతద్రాజ్యం నామ నరాధిప॥12॥

ఇత్యుక్తః కౌరవో రాజా వ్యాసేనామితబుద్ధినా
యుధిష్ఠిరమథాహూయ వాగ్మీ వచనమబ్రవీత్॥13॥

అజాతశత్రో భద్రం తే శృణు మే భ్రాతృభిః సహ
త్వత్ప్రసాదాన్మహీపాల శోకో నాస్మాన్ప్రబాధతే॥14॥

రమే చాహం త్వయా పుత్ర పురేవ గజసాహ్వయే
నాథేనానుగతో విద్వన్ప్రియేషు పరివర్తినా॥15॥

ప్రాప్తం పుత్రఫలం త్వత్తః ప్రీతిర్మే విపులా త్వయి
న మే మన్యుర్మహాబాహో గమ్యతాం పుత్ర మా చిరం॥16॥

భవంతం చేహ సంప్రేక్ష్య తపో మే పరిహీయతే
తపోయుక్తం శరీరం చ త్వాం దృష్ట్వా ధారితం పునః॥17॥

మాతరౌ తే తథైవేమే శీర్ణపర్ణకృతాశనే
మమ తుల్యవ్రతే పుత్ర నచిరం వర్తయిష్యతః॥18॥

దుర్యోధనప్రభృతయో దృష్టా లోకాంతరం గతాః
వ్యాసస్య తపసో వీర్యాద్భవతశ్చ సమాగమాత్॥19॥

ప్రయోజనం చిరం వృత్తం జీవితస్య చ మేఽనఘ
ఉగ్రం తపః సమాస్థాస్యే త్వమనుజ్ఞాతుమర్హసి॥20॥

త్వయ్యద్య పిండః కీర్తిశ్చ కులం చేదం ప్రతిష్ఠితం
శ్వో వాద్య వా మహాబాహో గమ్యతాం పుత్ర మా చిరం॥21॥

రాజనీతిః సుబహుశః శ్రుతా తే భరతర్షభ
సందేష్టవ్యం న పశ్యామి కృతమేతావతా విభో॥22॥

ఇత్యుక్తవచనం తాత నృపో రాజానమబ్రవీత్
న మామర్హసి ధర్మజ్ఞ పరిత్యక్తుమనాగసం॥23॥

కామం గచ్ఛంతు మే సర్వే భ్రాతరోఽనుచరాస్తథా
భవంతమహమన్విష్యే మాతరౌ చ యతవ్రతే॥24॥

తమువాచాథ గాంధారీ మైవం పుత్ర శృణుష్వ మే
త్వయ్యధీనం కురుకులం పిండశ్చ శ్వశురస్య మే॥25॥

గమ్యతాం పుత్ర పర్యాప్తమేతావత్పూజితా వయం
రాజా యదాహ తత్కార్యం త్వయా పుత్ర పితుర్వచః॥26॥

ఇత్యుక్తః స తు గాంధార్యా కుంతీమిదమువాచ హ
స్నేహబాష్పాకులే నేత్రే ప్రమృజ్య రుదతీం వచః॥27॥

విసర్జయతి మాం రాజా గాంధారీ చ యశస్వినీ
భవత్యాం బద్ధచిత్తస్తు కథం యాస్యామి దుఃఖితః॥28॥

న చోత్సహే తపోవిఘ్నం కర్తుం తే ధర్మచారిణి
తపసో హి పరం నాస్తి తపసా విందతే మహత్॥29॥

మమాపి న తథా రాజ్ఞి రాజ్యే బుద్ధిర్యథా పురా
తపస్యేవానురక్తం మే మనః సర్వాత్మనా తథా॥30॥

శూన్యేయం చ మహీ సర్వా న మే ప్రీతికరీ శుభే
బాంధవా నః పరిక్షీణా బలం నో న యథా పురా॥31॥

పాంచాలాః సుభృశం క్షీణాః కన్యామాత్రావశేషితాః
న తేషాం కులకర్తారం కంచిత్పశ్యామ్యహం శుభే॥32॥

సర్వే హి భస్మసాన్నీతా ద్రోణేనైకేన సంయుగే
అవశేషాస్తు నిహతా ద్రోణపుత్రేణ వై నిశి॥33॥

చేదయశ్చైవ మత్స్యాశ్చ దృష్టపూర్వాస్తథైవ నః
కేవలం వృష్ణిచక్రం తు వాసుదేవపరిగ్రహాత్

యం దృష్ట్వా స్థాతుమిచ్ఛామి ధర్మార్థం నాన్యహేతుకం॥34॥

శివేన పశ్య నః సర్వాందుర్లభం దర్శనం తవ
భవిష్యత్యంబ రాజా హి తీవ్రమారప్స్యతే తపః॥35॥

ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహాబాహుః సహదేవో యుధాం పతిః
యుధిష్ఠిరమువాచేదం బాష్పవ్యాకులలోచనః॥36॥

నోత్సహేఽహం పరిత్యక్తుం మాతరం పార్థివర్షభ
ప్రతియాతు భవాన్క్షిప్రం తపస్తప్స్యామ్యహం వనే॥37॥

ఇహైవ శోషయిష్యామి తపసాహం కలేవరం
పాదశుశ్రూషణే యుక్తో రాజ్ఞో మాత్రోస్తథానయోః॥38॥

తమువాచ తతః కుంతీ పరిష్వజ్య మహాభుజం
గమ్యతాం పుత్ర మైవం త్వం వోచః కురు వచో మమ॥39॥

ఆగమా వః శివాః సంతు స్వస్థా భవత పుత్రకాః
ఉపరోధో భవేదేవమస్మాకం తపసః కృతే॥40॥

త్వత్స్నేహపాశబద్ధా చ హీయేయం తపసః పరాత్
తస్మాత్పుత్రక గచ్ఛ త్వం శిష్టమల్పం హి నః ప్రభో॥41॥

ఏవం సంస్తంభితం వాక్యైః కుంత్యా బహువిధైర్మనః
సహదేవస్య రాజేంద్ర రాజ్ఞశ్చైవ విశేషతః॥42॥

తే మాత్రా సమనుజ్ఞాతా రాజ్ఞా చ కురుపుంగవాః
అభివాద్య కురుశ్రేష్ఠమామంత్రయితుమారభన్॥43॥

రాజన్ప్రతిగమిష్యామః శివేన ప్రతినందితాః
అనుజ్ఞాతాస్త్వయా రాజన్గమిష్యామో వికల్మషాః॥44॥

ఏవముక్తః స రాజర్షిర్ధర్మరాజ్ఞా మహాత్మనా
అనుజజ్ఞే జయాశీర్భిరభినంద్య యుధిష్ఠిరం॥45॥

భీమం చ బలినాం శ్రేష్ఠం సాంత్వయామాస పార్థివః
స చాస్య సమ్యఙ్మేధావీ ప్రత్యపద్యత వీర్యవాన్॥46॥

అర్జునం చ సమాశ్లిష్య యమౌ చ పురుషర్షభౌ
అనుజజ్ఞే స కౌరవ్యః పరిష్వజ్యాభినంద్య చ॥47॥

గాంధార్యా చాభ్యనుజ్ఞాతాః కృతపాదాభివందనాః
జనన్యా సముపాఘ్రాతాః పరిష్వక్తాశ్చ తే నృపం
చక్రుః ప్రదక్షిణం సర్వే వత్సా ఇవ నివారణే॥48॥

పునః పునర్నిరీక్షంతః ప్రజగ్ముస్తే ప్రదక్షిణం
తథైవ ద్రౌపదీ సాధ్వీ సర్వాః కౌరవయోషితః॥49॥

న్యాయతః శ్వశురే వృత్తిం ప్రయుజ్య ప్రయయుస్తతః
శ్వశ్రూభ్యాం సమనుజ్ఞాతాః పరిష్వజ్యాభినందితాః
సందిష్టాశ్చేతికర్తవ్యం ప్రయయుర్భర్తృభిః సహ॥50॥

తతః ప్రజజ్ఞే నినదః సూతానాం యుజ్యతామితి
ఉష్ట్రాణాం క్రోశతాం చైవ హయానాం హేషతామపి॥51॥

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సదారః సహసైనికః
నగరం హాస్తినపురం పునరాయాత్సబాంధవః॥52॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ద్వివర్షోపనివృత్తేషు పాండవేషు యదృచ్ఛయా
దేవర్షిర్నారదో రాజన్నాజగామ యుధిష్ఠిరం॥1॥

తమభ్యర్చ్య మహాబాహుః కురురాజో యుధిష్ఠిరః
ఆసీనం పరివిశ్వస్తం ప్రోవాచ వదతాం వరః॥2॥

చిరస్య ఖలు పశ్యామి భగవంతముపస్థితం
కచ్చిత్తే కుశలం విప్ర శుభం వా ప్రత్యుపస్థితం॥3॥

కే దేశాః పరిదృష్టాస్తే కిం చ కార్యం కరోమి తే
తద్బ్రూహి ద్విజముఖ్య త్వమస్మాకం చ ప్రియోఽతిథిః॥4॥

నారద ఉవాచ

చిరదృష్టోఽసి మే రాజన్నాగతోఽస్మి తపోవనాత్
పరిదృష్టాని తీర్థాని గంగా చైవ మయా నృప॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

వదంతి పురుషా మేఽద్య గంగాతీరనివాసినః
ధృతరాష్ట్రం మహాత్మానమాస్థితం పరమం తపః॥6॥

అపి దృష్టస్త్వయా తత్ర కుశలీ స కురూద్వహః
గాంధారీ చ పృథా చైవ సూతపుత్రశ్చ సంజయః॥7॥

కథం చ వర్తతే చాద్య పితా మమ స పార్థివః
శ్రోతుమిచ్ఛామి భగవన్యది దృష్టస్త్వయా నృపః॥8॥

నారద ఉవాచ

స్థిరీభూయ మహారాజ శృణు సర్వం యథాతథం
యథా శ్రుతం చ దృష్టం చ మయా తస్మింస్తపోవనే॥9॥

వనవాసనివృత్తేషు భవత్సు కురునందన
కురుక్షేత్రాత్పితా తుభ్యం గంగాద్వారం యయౌ నృప॥10॥

గాంధార్యా సహితో ధీమాన్వధ్వా కుంత్యా సమన్వితః
సంజయేన చ సూతేన సాగ్నిహోత్రః సయాజకః॥11॥

ఆతస్థే స తపస్తీవ్రం పితా తవ తపోధనః
వీటాం ముఖే సమాధాయ వాయుభక్షోఽభవన్మునిః॥12॥

వనే స మునిభిః సర్వైః పూజ్యమానో మహాతపాః
త్వగస్థిమాత్రశేషః స షణ్మాసానభవన్నృపః॥13॥

గాంధారీ తు జలాహారా కుంతీ మాసోపవాసినీ
సంజయః షష్ఠభక్తేన వర్తయామాస భారత॥14॥

అగ్నీంస్తు యాజకాస్తత్ర జుహువుర్విధివత్ప్రభో
దృశ్యతోఽదృశ్యతశ్చైవ వనే తస్మిన్నృపస్య హ॥15॥

అనికేతోఽథ రాజా స బభూవ వనగోచరః
తే చాపి సహితే దేవ్యౌ సంజయశ్చ తమన్వయుః॥16॥

సంజయో నృపతేర్నేతా సమేషు విషమేషు చ
గాంధార్యాస్తు పృథా రాజంశ్చక్షురాసీదనిందితా॥17॥

తతః కదాచిద్గంగాయాః కచ్ఛే స నృపసత్తమః
గంగాయామాప్లుతో ధీమానాశ్రమాభిముఖోఽభవత్॥18॥

అథ వాయుః సముద్భూతో దావాగ్నిరభవన్మహాన్
దదాహ తద్వనం సర్వం పరిగృహ్య సమంతతః॥19॥

దహ్యత్సు మృగయూథేషు ద్విజిహ్వేషు సమంతతః
వరాహాణాం చ యూథేషు సంశ్రయత్సు జలాశయాన్॥20॥

సమావిద్ధే వనే తస్మిన్ప్రాప్తే వ్యసన ఉత్తమే
నిరాహారతయా రాజా మందప్రాణవిచేష్టితః
అసమర్థోఽపసరణే సుకృశౌ మాతరౌ చ తే॥21॥

తతః స నృపతిర్దృష్ట్వా వహ్నిమాయాంతమంతికాత్
ఇదమాహ తతః సూతం సంజయం పృథివీపతే॥22॥

గచ్ఛ సంజయ యత్రాగ్నిర్న త్వాం దహతి కర్హిచిత్
వయమత్రాగ్నినా యుక్తా గమిష్యామః పరాం గతిం॥23॥

తమువాచ కిలోద్విగ్నః సంజయో వదతాం వరః
రాజన్మృత్యురనిష్టోఽయం భవితా తే వృథాగ్నినా॥24॥

న చోపాయం ప్రపశ్యామి మోక్షణే జాతవేదసః
యదత్రానంతరం కార్యం తద్భవాన్వక్తుమర్హతి॥25॥

ఇత్యుక్తః సంజయేనేదం పునరాహ స పార్థివః
నైష మృత్యురనిష్టో నో నిఃసృతానాం గృహాత్స్వయం॥26॥

జలమగ్నిస్తథా వాయురథ వాపి వికర్శనం
తాపసానాం ప్రశస్యంతే గచ్ఛ సంజయ మాచిరం॥27॥

ఇత్యుక్త్వా సంజయం రాజా సమాధాయ మనస్తదా
ప్రాఙ్ముఖః సహ గాంధార్యా కుంత్యా చోపావిశత్తదా॥28॥

సంజయస్తం తథా దృష్ట్వా ప్రదక్షిణమథాకరోత్
ఉవాచ చైనం మేధావీ యుంక్ష్వాత్మానమితి ప్రభో॥29॥

ఋషిపుత్రో మనీషీ స రాజా చక్రేఽస్య తద్వచః
సంనిరుధ్యేంద్రియగ్రామమాసీత్కాష్ఠోపమస్తదా॥30॥

గాంధారీ చ మహాభాగా జననీ చ పృథా తవ
దావాగ్నినా సమాయుక్తే స చ రాజా పితా తవ॥31॥

సంజయస్తు మహామాత్రస్తస్మాద్దావాదముచ్యత
గంగాకూలే మయా దృష్టస్తాపసైః పరివారితః॥32॥

స తానామంత్ర్య తేజస్వీ నివేద్యైతచ్చ సర్వశః
ప్రయయౌ సంజయః సూతో హిమవంతం మహీధరం॥33॥

ఏవం స నిధనం ప్రాప్తః కురురాజో మహామనాః
గాంధారీ చ పృథా చైవ జనన్యౌ తే నరాధిప॥34॥

యదృచ్ఛయానువ్రజతా మయా రాజ్ఞః కలేవరం
తయోశ్చ దేవ్యోరుభయోర్దృష్టాని భరతర్షభ॥35॥

తతస్తపోవనే తస్మిన్సమాజగ్ముస్తపోధనాః
శ్రుత్వా రాజ్ఞస్తథా నిష్ఠాం న త్వాశోచన్గతిం చ తే॥36॥

తత్రాశ్రౌషమహం సర్వమేతత్పురుషసత్తమ
యథా చ నృపతిర్దగ్ధో దేవ్యౌ తే చేతి పాండవ॥37॥

న శోచితవ్యం రాజేంద్ర స్వంతః స పృథివీపతిః
ప్రాప్తవానగ్నిసంయోగం గాంధారీ జననీ చ తే॥38॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు సర్వేషాం పాండవానాం మహాత్మనాం
నిర్యాణం ధృతరాష్ట్రస్య శోకః సమభవన్మహాన్॥39॥

అంతఃపురాణాం చ తదా మహానార్తస్వరోఽభవత్
పౌరాణాం చ మహారాజ శ్రుత్వా రాజ్ఞస్తదా గతిం॥40॥

అహో ధిగితి రాజా తు విక్రుశ్య భృశదుఃఖితః
ఊర్ధ్వబాహుః స్మరన్మాతుః ప్రరురోద యుధిష్ఠిరః
భీమసేనపురోగాశ్చ భ్రాతరః సర్వ ఏవ తే॥41॥

అంతఃపురేషు చ తదా సుమహాన్రుదితస్వనః
ప్రాదురాసీన్మహారాజ పృథాం శ్రుత్వా తథాగతాం॥42॥

తం చ వృద్ధం తథా దగ్ధం హతపుత్రం నరాధిపం
అన్వశోచంత తే సర్వే గాంధారీం చ తపస్వినీం॥43॥

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే ముహూర్తాదివ భారత
నిగృహ్య బాష్పం ధైర్యేణ ధర్మరాజోఽబ్రవీదిదం॥44॥

—♦ అధ్యాయము 46 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

తథా మహాత్మనస్తస్య తపస్యుగ్రే చ వర్తతః
అనాథస్యేవ నిధనం తిష్ఠత్స్వస్మాసు బంధుషు॥1॥

దుర్విజ్ఞేయా హి గతయః పురుషాణాం మతా మమ
యత్ర వైచిత్రవీర్యోఽసౌ దగ్ధ ఏవం దవాగ్నినా॥2॥

యస్య పుత్రశతం శ్రీమదభవద్బాహుశాలినః
నాగాయుతబలో రాజా స దగ్ధో హి దవాగ్నినా॥3॥

యం పురా పర్యవీజంత తాలవృంతైర్వరస్త్రియః
తం గృధ్రాః పర్యవీజంత దావాగ్నిపరికాలితం॥4॥

సూతమాగధసంఘైశ్చ శయానో యః ప్రబోధ్యతే
ధరణ్యాం స నృపః శేతే పాపస్య మమ కర్మభిః॥5॥

న తు శోచామి గాంధారీం హతపుత్రాం యశస్వినీం
పతిలోకమనుప్రాప్తాం తథా భర్తృవ్రతే స్థితాం॥6॥

పృథామేవ తు శోచామి యా పుత్రైశ్వర్యమృద్ధిమత్
ఉత్సృజ్య సుమహద్దీప్తం వనవాసమరోచయత్॥7॥

ధిగ్రాజ్యమిదమస్మాకం ధిగ్బలం ధిక్పరాక్రమం
క్షత్రధర్మం చ ధిగ్యస్మాన్మృతా జీవామహే వయం॥8॥

సుసూక్ష్మా కిల కాలస్య గతిర్ద్విజవరోత్తమ
యత్సముత్సృజ్య రాజ్యం సా వనవాసమరోచయత్॥9॥

యుధిష్ఠిరస్య జననీ భీమస్య విజయస్య చ
అనాథవత్కథం దగ్ధా ఇతి ముహ్యామి చింతయన్॥10॥

వృథా సంతోషితో వహ్నిః ఖాండవే సవ్యసాచినా
ఉపకారమజానన్స కృతఘ్న ఇతి మే మతిః॥11॥

యత్రాదహత్స భగవాన్మాతరం సవ్యసాచినః
కృత్వా యో బ్రాహ్మణచ్ఛద్మ భిక్షార్థీ సముపాగతః
ధిగగ్నిం ధిక్చ పార్థస్య విశ్రుతాం సత్యసంధతాం॥12॥

ఇదం కష్టతరం చాన్యద్భగవన్ప్రతిభాతి మే
వృథాగ్నినా సమాయోగో యదభూత్పృథివీపతేః॥13॥

తథా తపస్వినస్తస్య రాజర్షేః కౌరవస్య హ
కథమేవంవిధో మృత్యుః ప్రశాస్య పృథివీమిమాం॥14॥

తిష్ఠత్సు మంత్రపూతేషు తస్యాగ్నిషు మహావనే
వృథాగ్నినా సమాయుక్తో నిష్ఠాం ప్రాప్తః పితా మమ॥15॥

మన్యే పృథా వేపమానా కృశా ధమనిసంతతా
హా తాత ధర్మరాజేతి సమాక్రందన్మహాభయే॥16॥

భీమ పర్యాప్నుహి భయాదితి చైవాభివాశతీ
సమంతతః పరిక్షిప్తా మాతా మేఽభూద్దవాగ్నినా॥17॥

సహదేవః ప్రియస్తస్యాః పుత్రేభ్యోఽధిక ఏవ తు
న చైనాం మోక్షయామాస వీరో మాద్రవతీసుతః॥18॥

తచ్ఛ్రుత్వా రురుదుః సర్వే సమాలింగ్య పరస్పరం
పాండవాః పంచ దుఃఖార్తా భూతానీవ యుగక్షయే॥19॥

తేషాం తు పురుషేంద్రాణాం రుదతాం రుదితస్వనః
ప్రాసాదాభోగసంరుద్ధో అన్వరౌత్సీత్స రోదసీ॥20॥

—♦ అధ్యాయము 47 ♦—

నారద ఉవాచ

నాసౌ వృథాగ్నినా దగ్ధో యథా తత్ర శ్రుతం మయా
వైచిత్రవీర్యో నృపతిస్తత్తే వక్ష్యామి భారత॥1॥

వనం ప్రవిశతా తేన వాయుభక్షేణ ధీమతా
అగ్నయః కారయిత్వేష్టిముత్సృష్టా ఇతి నః శ్రుతం॥2॥

యాజకాస్తు తతస్తస్య తానగ్నీన్నిర్జనే వనే
సముత్సృజ్య యథాకామం జగ్ముర్భరతసత్తమ॥3॥

స వివృద్ధస్తదా వహ్నిర్వనే తస్మిన్నభూత్కిల
తేన తద్వనమాదీప్తమితి మే తాపసాబ్రువన్॥4॥

స రాజా జాహ్నవీకచ్ఛే యథా తే కథితం మయా
తేనాగ్నినా సమాయుక్తః స్వేనైవ భరతర్షభ॥5॥

ఏవమావేదయామాసుర్మునయస్తే మమానఘ
యే తే భాగీరథీతీరే మయా దృష్టా యుధిష్ఠిర॥6॥

ఏవం స్వేనాగ్నినా రాజా సమాయుక్తో మహీపతే
మా శోచిథాస్త్వం నృపతిం గతః స పరమాం గతిం॥7॥

గురుశుశ్రూషయా చైవ జననీ తవ పాండవ
ప్రాప్తా సుమహతీం సిద్ధిమితి మే నాత్ర సంశయః॥8॥

కర్తుమర్హసి కౌరవ్య తేషాం త్వముదకక్రియాం
భ్రాతృభిః సహితః సర్వైరేతదత్ర విధీయతాం॥9॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః స పృథివీపాలః పాండవానాం ధురంధరః
నిర్యయౌ సహ సోదర్యైః సదారో భరతర్షభ॥10॥

పౌరజానపదాశ్చైవ రాజభక్తిపురస్కృతాః
గంగాం ప్రజగ్మురభితో వాససైకేన సంవృతాః॥11॥

తతోఽవగాహ్య సలిలం సర్వే తే కురుపుంగవాః
యుయుత్సుమగ్రతః కృత్వా దదుస్తోయం మహాత్మనే॥12॥

గాంధార్యాశ్చ పృథాయాశ్చ విధివన్నామగోత్రతః
శౌచం నివర్తయంతస్తే తత్రోషుర్నగరాద్బహిః॥13॥

ప్రేషయామాస స నరాన్విధిజ్ఞానాప్తకారిణః
గంగాద్వారం కురుశ్రేష్ఠో యత్ర దగ్ధోఽభవన్నృపః॥14॥

తత్రైవ తేషాం కుల్యాని గంగాద్వారేఽన్వశాత్తదా
కర్తవ్యానీతి పురుషాందత్తదేయాన్మహీపతిః॥15॥

ద్వాదశేఽహని తేభ్యః స కృతశౌచో నరాధిపః
దదౌ శ్రాద్ధాని విధివద్దక్షిణావంతి పాండవః॥16॥

ధృతరాష్ట్రం సముద్దిశ్య దదౌ స పృథివీపతిః
సువర్ణం రజతం గాశ్చ శయ్యాశ్చ సుమహాధనాః॥17॥

గాంధార్యాశ్చైవ తేజస్వీ పృథాయాశ్చ పృథక్పృథక్
సంకీర్త్య నామనీ రాజా దదౌ దానమనుత్తమం॥18॥

యో యదిచ్ఛతి యావచ్చ తావత్స లభతే ద్విజః
శయనం భోజనం యానం మణిరత్నమథో ధనం॥19॥

యానమాచ్ఛాదనం భోగాందాసీశ్చ పరిచారికాః
దదౌ రాజా సముద్దిశ్య తయోర్మాత్రోర్మహీపతిః॥20॥

తతః స పృథివీపాలో దత్త్వా శ్రాద్ధాన్యనేకశః
ప్రవివేశ పునర్ధీమాన్నగరం వారణాహ్వయం॥21॥

తే చాపి రాజవచనాత్పురుషా యే గతాభవన్
సంకల్ప్య తేషాం కుల్యాని పునః ప్రత్యాగమంస్తతః॥22॥

మాల్యైర్గంధైశ్చ వివిధైః పూజయిత్వా యథావిధి
కుల్యాని తేషాం సంయోజ్య తదాచఖ్యుర్మహీపతేః॥23॥

సమాశ్వాస్య చ రాజానం ధర్మాత్మానం యుధిష్ఠిరం
నారదోఽప్యగమద్రాజన్పరమర్షిర్యథేప్సితం॥24॥

ఏవం వర్షాణ్యతీతాని ధృతరాష్ట్రస్య ధీమతః
వనవాసే తదా త్రీణి నగరే దశ పంచ చ॥25॥

హతపుత్రస్య సంగ్రామే దానాని దదతః సదా
జ్ఞాతిసంబంధిమిత్రాణాం భ్రాతౄణాం స్వజనస్య చ॥26॥

యుధిష్ఠిరస్తు నృపతిర్నాతిప్రీతమనాస్తదా
ధారయామాస తద్రాజ్యం నిహతజ్ఞాతిబాంధవః||27||

మౌసళ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

షట్త్రింశే త్వథ సంప్రాప్తే వర్షే కౌరవనందనః
దదర్శ విపరీతాని నిమిత్తాని యుధిష్ఠిరః ||1||

వవుర్వాతాః సనిర్ఘాతా రూక్షాః శర్కరవర్షిణః
అపసవ్యాని శకునా మండలాని ప్రచక్రిరే ||2||

ప్రత్యగూహుర్మహానద్యో దిశో నీహారసంవృతాః
ఉల్కాశ్చాంగారవర్షిణ్యః ప్రపేతుర్గగనాద్భువి ||3||

ఆదిత్యో రజసా రాజన్సమవచ్ఛన్నమండలః
విరశ్మిరుదయే నిత్యం కబంధైః సమదృశ్యత ||4||

పరివేషాశ్చ దృశ్యంతే దారుణాః చంద్రసూర్యయోః
త్రివర్ణాః శ్యామరూక్షాంతాస్తథా భస్మారుణప్రభాః ||5||

ఏతే చాన్యే చ బహవ ఉత్పాతా భయశంసినః
దృశ్యంతేఽహరహో రాజన్హృదయోద్వేగకారకాః ||6||

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య కురురాజో యుధిష్ఠిరః
శుశ్రావ వృష్ణిచక్రస్య మౌసలే కదనం కృతం ||7||

విముక్తం వాసుదేవం చ శ్రుత్వా రామం చ పాండవః
సమానీయాబ్రవీద్భ్రాతౄన్కిం కరిష్యామ ఇత్యుత ||8||

పరస్పరం సమాసాద్య బ్రహ్మదండబలాత్కృతాన్
వృష్ణీన్వినష్టాంస్తే శ్రుత్వా వ్యథితాః పాండవాభవన్ ||9||

నిధనం వాసుదేవస్య సముద్రస్యేవ శోషణం
వీరా న శ్రద్దధుస్తస్య వినాశం శార్ఙ్గధన్వనః ||10||

మౌసలం తే పరిశ్రుత్య దుఃఖశోకసమన్వితాః
విషణ్ణా హతసంకల్పాః పాండవాః సముపావిశన్ ||11||

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

కథం వినష్టా భగవన్నంధకా వృష్ణిభిః సహ
పశ్యతో వాసుదేవస్య భోజాశ్చైవ మహారథాః ||1||

వైశంపాయన ఉవాచ

షట్త్రింశేఽథ తతో వర్షే వృష్ణీనామనయో మహాన్
అన్యోన్యం ముసలైస్తే తు నిజఘ్నుః కాలచోదితాః ||2||

జనమేజయ ఉవాచ

కేనానుశప్తాస్తే వీరాః క్షయం వృష్ణ్యంధకా యయుః
భోజాశ్చ ద్విజవర్య త్వం విస్తరేణ వదస్వ మే॥3॥

వైశంపాయన ఉవాచ

విశ్వామిత్రం చ కణ్వం చ నారదం చ తపోధనం
సారణప్రముఖా వీరా దదృశుర్ద్వారకాగతాన్॥4॥

తే వై సాంబం పురస్కృత్య భూషయిత్వా స్త్రియం యథా
అబ్రువన్నుపసంగమ్య దైవదండనిపీడితాః॥5॥

ఇయం స్త్రీ పుత్రకామస్య బభ్రోరమితతేజసః
ఋషయః సాధు జానీత కిమియం జనయిష్యతి॥6॥

ఇత్యుక్తాస్తే తదా రాజన్విప్రలంభప్రధర్షితాః
ప్రత్యబ్రువంస్తాన్మునయో యత్తచ్ఛృణు నరాధిప॥7॥

వృష్ణ్యంధకవినాశాయ ముసలం ఘోరమాయసం
వాసుదేవస్య దాయాదః సాంబోఽయం జనయిష్యతి॥8॥

యేన యూయం సుదుర్వృత్తా నృశంసా జాతమన్యవః
ఉచ్ఛేత్తారః కులం కృత్స్నమృతే రామజనార్దనౌ॥9॥

సముద్రం యాస్యతి శ్రీమాంస్త్యక్త్వా దేహం హలాయుధః
జరా కృష్ణం మహాత్మానం శయానం భువి భేత్స్యతి॥10॥

ఇత్యబ్రువంత తే రాజన్ప్రలబ్ధాస్తైర్దురాత్మభిః
మునయః క్రోధరక్తాక్షాః సమీక్ష్యాథ పరస్పరం॥11॥

తథోక్త్వా మునయస్తే తు తతః కేశవమభ్యయుః॥12॥

అథాబ్రవీత్తదా వృష్ణీఞ్శ్రుత్వైవం మధుసూదనః
అంతజ్ఞో మతిమాంస్తస్య భవితవ్యం తథేతి తాన్॥13॥

ఏవముక్త్వా హృషీకేశః ప్రవివేశ పునర్గృహాన్
కృతాంతమన్యథా నైచ్ఛత్కర్తుం స జగతః ప్రభుః॥14॥

శ్వోభూతేఽథ తతః సాంబో ముసలం తదసూత వై
వృష్ణ్యంధకవినాశాయ కింకరప్రతిమం మహత్॥15॥

ప్రసూతం శాపజం ఘోరం తచ్చ రాజ్ఞే న్యవేదయన్
విషణ్ణరూపస్తద్రాజా సూక్ష్మం చూర్ణమకారయత్॥16॥

ప్రాక్షిపన్సాగరే తచ్చ పురుషా రాజశాసనాత్
అఘోషయంశ్చ నగరే వచనాదాహుకస్య చ॥17॥

అద్య ప్రభృతి సర్వేషు వృష్ణ్యంధకగృహేష్విహ
సురాసవో న కర్తవ్యః సర్వైర్నగరవాసిభిః॥18॥

యశ్చ నోఽవిదితం కుర్యాత్పేయం కశ్చిన్నరః క్వచిత్
జీవన్స శూలమారోహేత్స్వయం కృత్వా సబాంధవః॥19॥

తతో రాజభయాత్సర్వే నియమం చక్రిరే తదా
నరాః శాసనమాజ్ఞాయ తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః॥20॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవం ప్రయతమానానాం వృష్ణీనామంధకైః సహ
కాలో గృహాణి సర్వేషాం పరిచక్రామ నిత్యశః॥1॥

కరాలో వికటో ముండః పురుషః కృష్ణపింగలః
గృహాణ్యవేక్ష్య వృష్ణీనాం నాదృశ్యత పునః క్వచిత్॥2॥

ఉత్పేదిరే మహావాతా దారుణాశ్చా దినే దినే
వృష్ణ్యంధకవినాశాయ బహవో రోమహర్షణాః॥3॥

వివృద్ధమూషకా రథ్యా విభిన్నమణికాస్తథా
చీచీకూచీతి వాశ్యంత్యః సారికా వృష్ణివేశ్మసు
నోపశామ్యతి శబ్దశ్చ స దివారాత్రమేవ హి॥4॥

అనుకుర్వన్నులూకానాం సారసా విరుతం తథా
అజాః శివానాం చ రుతమన్వకుర్వత భారత॥5॥

పాండురా రక్తపాదాశ్చ విహగాః కాలచోదితాః
వృష్ణ్యంధకానాం గేహేషు కపోతా వ్యచరంస్తదా॥6॥

వ్యజాయంత ఖరా గోషు కరభాశ్వతరీషు చ
శునీష్వపి బిడాలాశ్చ మూషకా నకులీషు చ॥7॥

నాపత్రపంత పాపాని కుర్వంతో వృష్ణయస్తదా
ప్రాద్విషన్బ్రాహ్మణాంశ్చాపి పితౄందేవాంస్తథైవ చ॥8॥

గురూంశ్చాప్యవమన్యంత న తు రామజనార్దనౌ
పత్న్యః పతీన్వ్యుచ్చరంత పత్నీశ్చ పతయస్తథా॥9॥

విభావసుః ప్రజ్వలితో వామం విపరివర్తతే
నీలలోహితమాంజిష్ఠా విసృజన్నర్చిషః పృథక్॥10॥

ఉదయాస్తమనే నిత్యం పుర్యాం తస్యాం దివాకరః
వ్యదృశ్యతాసకృత్పుంభిః కబంధైః పరివారితః॥11॥

మహానసేషు సిద్ధేఽన్నే సంస్కృతేఽతీవ భారత
ఆహార్యమాణే కృమయో వ్యదృశ్యంత నరాధిప॥12॥

పుణ్యాహే వాచ్యమానే చ జపత్సు చ మహాత్మసు
అభిధావంతః శ్రూయంతే న చాదృశ్యత కశ్చన॥13॥

పరస్పరం చ నక్షత్రం హన్యమానం పునః పునః
గ్రహైరపశ్యన్సర్వే తే నాత్మనస్తు కథంచన॥14॥

నదంతం పాంచజన్యం చ వృష్ణ్యంధకనివేశనే
సమంతాత్ప్రత్యవాశ్యంత రాసభా దారుణస్వరాః॥15॥

ఏవం పశ్యన్హృషీకేశః సంప్రాప్తం కాలపర్యయం
త్రయోదశ్యామమావాస్యాం తాం దృష్ట్వా ప్రాబ్రవీదిదం॥16॥

చతుర్దశీ పంచదశీ కృతేయం రాహుణా పునః
తదా చ భారతే యుద్ధే ప్రాప్తా చాద్య క్షయాయ నః॥17॥

విమృశన్నేవ కాలం తం పరిచింత్య జనార్దనః
మేనే ప్రాప్తం స షట్త్రింశం వర్షం వై కేశిసూదనః॥18॥

పుత్రశోకాభిసంతప్తా గాంధారీ హతబాంధవా
యదనువ్యాజహారార్తా తదిదం సముపాగతం॥19॥

ఇదం చ తదనుప్రాప్తమబ్రవీద్యద్యుధిష్ఠిరః
పురా వ్యూఢేష్వనీకేషు దృష్ట్వోత్పాతాన్సుదారుణాన్॥20॥

ఇత్యుక్త్వా వాసుదేవస్తు చికీర్షన్సత్యమేవ తత్
ఆజ్ఞాపయామాస తదా తీర్థయాత్రామరిందమ॥21॥

అఘోషయంత పురుషాస్తత్ర కేశవశాసనాత్
తీర్థయాత్రా సముద్రే వః కార్యేతి పురుషర్షభాః॥22॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

కాలీ స్త్రీ పాండురైర్దంతైః ప్రవిశ్య హసతీ నిశి
స్త్రియః స్వప్నేషు ముష్ణంతీ ద్వారకాం పరిధావతి॥1॥

అలంకారాశ్చ ఛత్రం చ ధ్వజాశ్చ కవచాని చ
హ్రియమాణాన్యదృశ్యంత రక్షోభిః సుభయానకైః॥2॥

తచ్చాగ్నిదత్తం కృష్ణస్య వజ్రనాభమయస్మయం
దివమాచక్రమే చక్రం వృష్ణీనాం పశ్యతాం తదా॥3॥

యుక్తం రథం దివ్యమాదిత్యవర్ణం; హయాహరన్పశ్యతో దారుకస్య
తే సాగరస్యోపరిష్టాదవర్త;న్మనోజవాశ్చతురో వాజిముఖ్యాః॥4॥

తాలః సుపర్ణశ్చ మహాధ్వజౌ తౌ; సుపూజితౌ రామజనార్దనాభ్యాం
ఉచ్చైర్జహ్రురప్సరసో దివానిశం; వాచశ్చోచుర్గమ్యతాం తీర్థయాత్రా॥5॥

తతో జిగమిషంతస్తే వృష్ణ్యంధకమహారథాః
సాంతఃపురాస్తదా తీర్థయాత్రామైచ్ఛన్నరర్షభాః॥6॥

తతో భోజ్యం చ భక్ష్యం చ పేయం చాంధకవృష్ణయః
బహు నానావిధం చక్రుర్మద్యం మాంసమనేకశః॥7॥

తతః సీధుషు సక్తాశ్చ నిర్యయుర్నగరాద్బహిః
యానైరశ్వైర్గజైశ్చైవ శ్రీమంతస్తిగ్మతేజసః॥8॥

తతః ప్రభాసే న్యవసన్యథోద్దేశం యథాగృహం
ప్రభూతభక్ష్యపేయాస్తే సదారా యాదవాస్తదా॥9॥

నివిష్టాంస్తాన్నిశమ్యాథ సముద్రాంతే స యోగవిత్
జగామామంత్ర్య తాన్వీరానుద్ధవోఽర్థవిశారదః॥10॥

తం ప్రస్థితం మహాత్మానమభివాద్య కృతాంజలిం
జానన్వినాశం వృష్ణీనాం నైచ్ఛద్వారయితుం హరిః॥11॥

తతః కాలపరీతాస్తే వృష్ణ్యంధకమహారథాః
అపశ్యన్నుద్ధవం యాంతం తేజసావృత్య రోదసీ॥12॥

బ్రాహ్మణార్థేషు యత్సిద్ధమన్నం తేషాం మహాత్మనాం
తద్వానరేభ్యః ప్రదదుః సురాగంధసమన్వితం॥13॥

తతస్తూర్యశతాకీర్ణం నటనర్తకసంకులం
ప్రావర్తత మహాపానం ప్రభాసే తిగ్మతేజసాం॥14॥

కృష్ణస్య సంనిధౌ రామః సహితః కృతవర్మణా
అపిబద్యుయుధానశ్చ గదో బభ్రుస్తథైవ చ॥15॥

తతః పరిషదో మధ్యే యుయుధానో మదోత్కటః
అబ్రవీత్కృతవర్మాణమవహస్యావమన్య చ॥16॥

కః క్షత్రియో మన్యమానః సుప్తాన్హన్యాన్మృతానివ
న తన్మృష్యంతి హార్దిక్య యాదవా యత్త్వయా కృతం॥17॥

ఇత్యుక్తే యుయుధానేన పూజయామాస తద్వచః
ప్రద్యుమ్నో రథినాం శ్రేష్ఠో హార్దిక్యమవమన్య చ॥18॥

తతః పరమసంక్రుద్ధః కృతవర్మా తమబ్రవీత్
నిర్దిశన్నివ సావజ్ఞం తదా సవ్యేన పాణినా॥19॥

భూరిశ్రవాశ్ఛిన్నబాహుర్యుద్ధే ప్రాయగతస్త్వయా
వధేన సునృశంసేన కథం వీరేణ పాతితః॥20॥

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా కేశవః పరవీరహా
తిర్యక్సరోషయా దృష్ట్యా వీక్షాం చక్రే స మన్యుమాన్॥21॥

మణిః స్యమంతకశ్చైవ యః స సత్రాజితోఽభవత్
తాం కథాం స్మారయామాస సాత్యకిర్మధుసూదనం॥22॥

తచ్ఛ్రుత్వా కేశవస్యాంకమగమద్రుదతీ తదా
సత్యభామా ప్రకుపితా కోపయంతీ జనార్దనం॥23॥

తత ఉత్థాయ సక్రోధః సాత్యకిర్వాక్యమబ్రవీత్
పంచానాం ద్రౌపదేయానాం ధృష్టద్యుమ్నశిఖండినోః॥24॥

ఏష గచ్ఛామి పదవీం సత్యేన చ తథా శపే
సౌప్తికే యే చ నిహతాః సుప్తానేన దురాత్మనా॥25॥

ద్రోణపుత్రసహాయేన పాపేన కృతవర్మణా
సమాప్తమాయురస్యాద్య యశశ్చాపి సుమధ్యమే॥26॥

ఇతీదముక్త్వా ఖడ్గేన కేశవస్య సమీపతః
అభిద్రుత్య శిరః క్రుద్ధశ్చిచ్ఛేద కృతవర్మణః॥27॥

తథాన్యానపి నిఘ్నంతం యుయుధానం సమంతతః
అభ్యధావద్ధృషీకేశో వినివారయిషుస్తదా॥28॥

ఏకీభూతాస్తతః సర్వే కాలపర్యాయచోదితాః
భోజాంధకా మహారాజ శైనేయం పర్యవారయన్॥29॥

తాందృష్ట్వా పతతస్తూర్ణమభిక్రుద్ధాంజనార్దనః
న చుక్రోధ మహాతేజా జానన్కాలస్య పర్యయం॥30॥

తే తు పానమదావిష్టాశ్చోదితాశ్చైవ మన్యునా
యుయుధానమథాభ్యఘ్నన్నుచ్ఛిష్టైర్భాజనైస్తదా॥31॥

హన్యమానే తు శైనేయే క్రుద్ధో రుక్మిణినందనః
తదంతరముపాధావన్మోక్షయిష్యఞ్శినేః సుతం॥32॥

స భోజైః సహ సంయుక్తః సాత్యకిశ్చాంధకైః సహ
బహుత్వాన్నిహతౌ తత్ర ఉభౌ కృష్ణస్య పశ్యతః॥33॥

హతం దృష్ట్వా తు శైనేయం పుత్రం చ యదునందనః
ఏరకాణాం తదా ముష్టిం కోపాజ్జగ్రాహ కేశవః॥34॥

తదభూన్ముసలం ఘోరం వజ్రకల్పమయోమయం
జఘాన తేన కృష్ణస్తాన్యేఽస్య ప్రముఖతోఽభవన్॥35॥

తతోఽన్ధకాశ్చ భోజాశ్చ శైనేయా వృష్ణయస్తథా
జఘ్నురన్యోన్యమాక్రందే ముసలైః కాలచోదితాః॥36॥

యస్తేషామేరకాం కశ్చిజ్జగ్రాహ రుషితో నృప
వజ్రభూతేవ సా రాజన్నదృశ్యత తదా విభో॥37॥

తృణం చ ముసలీభూతమపి తత్ర వ్యదృశ్యత
బ్రహ్మదండకృతం సర్వమితి తద్విద్ధి పార్థివ॥38॥

ఆవిధ్యావిధ్య తే రాజన్ప్రక్షిపంతి స్మ యత్తృణం
తద్వజ్రభూతం ముసలం వ్యదృశ్యత తదా దృఢం॥39॥

అవధీత్పితరం పుత్రః పితా పుత్రం చ భారత
మత్తాః పరిపతంతి స్మ పోథయంతః పరస్పరం॥40॥

పతంగా ఇవ చాగ్నౌ తే న్యపతన్కుకురాంధకాః
నాసీత్పలాయనే బుద్ధిర్వధ్యమానస్య కస్యచిత్॥41॥

తం తు పశ్యన్మహాబాహుర్జానన్కాలస్య పర్యయం
ముసలం సమవష్టభ్య తస్థౌ స మధుసూదనః॥42॥

సాంబం చ నిహతం దృష్ట్వా చారుదేష్ణం చ మాధవః
ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ తతశ్చుక్రోధ భారత॥43॥

గదం వీక్ష్య శయానం చ భృశం కోపసమన్వితః
స నిఃశేషం తదా చక్రే శార్ఙ్గచక్రగదాధరః॥44॥

తం నిఘ్నంతం మహాతేజా బభ్రుః పరపురంజయః
దారుకశ్చైవ దాశార్హమూచతుర్యన్నిబోధ తత్॥45॥

భగవన్సంహృతం సర్వం త్వయా భూయిష్ఠమచ్యుత
రామస్య పదమన్విచ్ఛ తత్ర గచ్ఛామ యత్ర సః॥46॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యయుర్దారుకః కేశవశ్చ; బభ్రుశ్చ రామస్య పదం పతంతః
అథాపశ్యన్రామమనంతవీర్యం; వృక్షే స్థితం చింతయానం వివిక్తే॥1॥

తతః సమాసాద్య మహానుభావః; కృష్ణస్తదా దారుకమన్వశాసత్
గత్వా కురూఞ్శీఘ్రమిమం మహాంతం; పార్థాయ శంసస్వ వధం యదూనాం॥2॥

తతోఽర్జునః క్షిప్రమిహోపయాతు; శ్రుత్వా మృతాన్యాదవాన్బ్రహ్మశాపాత్
ఇత్యేవముక్తః స యయౌ రథేన; కురూంస్తదా దారుకో నష్టచేతాః॥3॥

తతో గతే దారుకే కేశవోఽథ; దృష్ట్వాంతికే బభ్రుమువాచ వాక్యం
స్త్రియో భవాన్రక్షతు యాతు శీఘ్రం; నైతా హింస్యుర్దస్యవో విత్తలోభాత్॥4॥

స ప్రస్థితః కేశవేనానుశిష్టో; మదాతురో జ్ఞాతివధార్దితశ్చ
తం వై యాంతం సంనిధౌ కేశవస్య; త్వరంతమేకం సహసైవ బభ్రుం
బ్రహ్మానుశప్తమవధీన్మహద్వై; కూటోన్ముక్తం ముసలం లుబ్ధకస్య॥5॥

తతో దృష్ట్వా నిహతం బభ్రుమాహ; కృష్ణో వాక్యం భ్రాతరమగ్రజం తు
ఇహైవ త్వం మాం ప్రతీక్షస్వ రామ; యావత్స్త్రియో జ్ఞాతివశాః కరోమి॥6॥

తతః పురీం ద్వారవతీం ప్రవిశ్య; జనార్దనః పితరం ప్రాహ వాక్యం
స్త్రియో భవాన్రక్షతు నః సమగ్రా; ధనంజయస్యాగమనం ప్రతీక్షన్
రామో వనాంతే ప్రతిపాలయన్మా;మాస్తేఽద్యాహం తేన సమాగమిష్యే॥7॥

దృష్టం మయేదం నిధనం యదూనాం; రాజ్ఞాం చ పూర్వం కురుపుంగవానాం
నాహం వినా యదుభిర్యాదవానాం; పురీమిమాం ద్రష్టుమిహాద్య శక్తః॥8॥

తపశ్చరిష్యామి నిబోధ తన్మే; రామేణ సార్ధం వనమభ్యుపేత్య
ఇతీదముక్త్వా శిరసాస్య పాదౌ; సంస్పృశ్య కృష్ణస్త్వరితో జగామ ॥9॥

తతో మహాన్నినదః ప్రాదురాసీ;త్సస్త్రీకుమారస్య పురస్య తస్య
అథాబ్రవీత్కేశవః సంనివర్త్య; శబ్దం శ్రుత్వా యోషితాం క్రోశతీనాం ॥10॥

పురీమిమామేష్యతి సవ్యసాచీ; స వో దుఃఖాన్మోచయితా నరాగ్ర్యః
తతో గత్వా కేశవస్తం దదర్శ; రామం వనే స్థితమేకం వివిక్తే॥11॥

అథాపశ్యద్యోగయుక్తస్య తస్య; నాగం ముఖాన్నిఃసరంతం మహాంతం
శ్వేతం యయౌ స తతః ప్రేక్ష్యమాణో; మహార్ణవో యేన మహానుభావః॥12॥

సహస్రశీర్షః పర్వతాభోగవర్ష్మా; రక్తాననః స్వాం తనుం తాం విముచ్య
సమ్యక్చ తం సాగరః ప్రత్యగృహ్ణా;న్నాగా దివ్యాః సరితశ్చైవ పుణ్యాః॥13॥

కర్కోటకో వాసుకిస్తక్షకశ్చ; పృథుశ్రవా వరుణః కుంజరశ్చ
మిశ్రీ శంఖః కుముదః పుండరీక;స్తథా నాగో ధృతరాష్ట్రో మహాత్మా॥14॥

హ్రాదః క్రాథః శితికంఠోఽగ్రతేజా;స్తథా నాగౌ చక్రమందాతిషండౌ
నాగశ్రేష్ఠో దుర్ముఖశ్చాంబరీషః; స్వయం రాజా వరుణశ్చాపి రాజన్
ప్రత్యుద్గమ్య స్వాగతేనాభ్యనందం;స్తేఽపూజయంశ్చార్ఘ్యపాద్యక్రియాభిః॥15॥

తతో గతే భ్రాతరి వాసుదేవో; జానన్సర్వా గతయో దివ్యదృష్టిః
వనే శూన్యే విచరంశ్చింతయానో; భూమౌ తతః సంవివేశాగ్ర్యతేజాః॥16॥

సర్వం హి తేన ప్రాక్తదా విత్తమాసీ;ద్గాంధార్యా యద్వాక్యముక్తః స పూర్వం
దుర్వాససా పాయసోచ్ఛిష్టలిప్తే; యచ్చాప్యుక్తం తచ్చ సస్మార కృష్ణః॥17॥

స చింతయానోఽన్ధకవృష్ణినాశం; కురుక్షయం చైవ మహానుభావః
మేనే తతః సంక్రమణస్య కాలం; తతశ్చకారేంద్రియసంనిరోధం॥18॥

స సంనిరుద్ధేంద్రియవాఙ్మనాస్తు; శిశ్యే మహాయోగముపేత్య కృష్ణః
జరాథ తం దేశముపాజగామ; లుబ్ధస్తదానీం మృగలిప్సురుగ్రః॥19॥

స కేశవం యోగయుక్తం శయానం; మృగాశంకీ లుబ్ధకః సాయకేన
జరావిధ్యత్పాదతలే త్వరావాం;స్తం చాభితస్తజ్జిఘృక్షుర్జగామ
అథాపశ్యత్పురుషం యోగయుక్తం; పీతాంబరం లుబ్ధకోఽనేకబాహుం॥20॥

మత్వాత్మానమపరాద్ధం స తస్య; జగ్రాహ పాదౌ శిరసా చార్తరూపః
ఆశ్వాసయత్తం మహాత్మా తదానీం; గచ్ఛన్నూర్ధ్వం రోదసీ వ్యాప్య లక్ష్మ్యా॥21॥

దివం ప్రాప్తం వాసవోఽథాశ్వినౌ చ; రుద్రాదిత్యా వసవశ్చాథ విశ్వే
ప్రత్యుద్యయుర్మునయశ్చాపి సిద్ధా; గంధర్వముఖ్యాశ్చ సహాప్సరోభిః॥22॥

తతో రాజన్భగవానుగ్రతేజా; నారాయణః ప్రభవశ్చావ్యయశ్చ
యోగాచార్యో రోదసీ వ్యాప్య లక్ష్మ్యా; స్థానం ప్రాప స్వం మహాత్మాప్రమేయం॥23॥

తతో దేవైరృషిభిశ్చాపి కృష్ణః; సమాగతశ్చారణైశ్చైవ రాజన్
గంధర్వాగ్ర్యైరప్సరోభిర్వరాభిః; సిద్ధైః సాధ్యైశ్చానతైః పూజ్యమానః॥24॥

తే వై దేవాః ప్రత్యనందంత రాజ;న్మునిశ్రేష్ఠా వాగ్భిరానర్చురీశం
గంధర్వాశ్చాప్యుపతస్థుః స్తువంతః; ప్రీత్యా చైనం పురుహూతోఽభ్యనందత్॥25॥

—♦ అధ్యాయము 6 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

దారుకోఽపి కురూన్గత్వా దృష్ట్వా పార్థాన్మహారథాన్
ఆచష్ట మౌసలే వృష్ణీనన్యోన్యేనోపసంహృతాన్॥1॥

శ్రుత్వా వినష్టాన్వార్ష్ణేయాన్సభోజకుకురాంధకాన్
పాండవాః శోకసంతప్తా విత్రస్తమనసోఽభవన్॥2॥

తతోఽర్జునస్తానామంత్ర్య కేశవస్య ప్రియః సఖా
ప్రయయౌ మాతులం ద్రష్టుం నేదమస్తీతి చాబ్రవీత్॥3॥

స వృష్ణినిలయం గత్వా దారుకేణ సహ ప్రభో
దదర్శ ద్వారకాం వీరో మృతనాథామివ స్త్రియం॥4॥

యాః స్మ తా లోకనాథేన నాథవత్యః పురాభవన్
తాస్త్వనాథాస్తదా నాథం పార్థం దృష్ట్వా విచుక్రుశుః॥5॥

షోడశస్త్రీసహస్రాణి వాసుదేవపరిగ్రహః
తాసామాసీన్మహాన్నాదో దృష్ట్వైవార్జునమాగతం॥6॥

తాస్తు దృష్ట్వైవ కౌరవ్యో బాష్పేణ పిహితోఽర్జునః
హీనాః కృష్ణేన పుత్రైశ్చ నాశకత్సోఽభివీక్షితుం॥7॥

తాం స వృష్ణ్యంధకజలాం హయమీనాం రథోడుపాం
వాదిత్రరథఘోషౌఘాం వేశ్మతీర్థమహాగ్రహాం॥8॥

రత్నశైవలసంఘాటాం వజ్రప్రాకారమాలినీం
రథ్యాస్రోతోజలావర్తాం చత్వరస్తిమితహ్రదాం॥9॥

రామకృష్ణమహాగ్రాహాం ద్వారకాసరితం తదా
కాలపాశగ్రహాం ఘోరాం నదీం వైతరణీమివ॥10॥

తాం దదర్శార్జునో ధీమాన్విహీనాం వృష్ణిపుంగవైః
గతశ్రియం నిరానందాం పద్మినీం శిశిరే యథా॥11॥

తాం దృష్ట్వా ద్వారకాం పార్థస్తాశ్చ కృష్ణస్య యోషితః
సస్వనం బాష్పముత్సృజ్య నిపపాత మహీతలే॥12॥

సాత్రాజితీ తతః సత్యా రుక్మిణీ చ విశాం పతే
అభిపత్య ప్రరురుదుః పరివార్య ధనంజయం॥13॥

తతస్తాః కాంచనే పీఠే సముత్థాయోపవేశ్య చ
అబ్రువంత్యో మహాత్మానం పరివార్యోపతస్థిరే॥14॥

తతః సంస్తూయ గోవిందం కథయిత్వా చ పాండవః
ఆశ్వాస్య తాః స్త్రియశ్చాపి మాతులం ద్రష్టుమభ్యగాత్॥15॥

—♦ అధ్యాయము 7 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తం శయానం మహాత్మానం వీరమానకదుందుభిం
పుత్రశోకాభిసంతప్తం దదర్శ కురుపుంగవః॥1॥

తస్యాశ్రుపరిపూర్ణాక్షో వ్యూఢోరస్కో మహాభుజః
ఆర్తస్యార్తతరః పార్థః పాదౌ జగ్రాహ భారత॥2॥

సమాలింగ్యార్జునం వృద్ధః స భుజాభ్యాం మహాభుజః
రుదన్పుత్రాన్స్మరన్సర్వాన్విలలాప సువిహ్వలః
భ్రాతౄన్పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ దౌహిత్రాంశ్చ సఖీనపి॥3॥

వసుదేవ ఉవాచ

యైర్జితా భూమిపాలాశ్చ దైత్యాశ్చ శతశోఽర్జున
తాందృష్ట్వా నేహ పశ్యామి జీవామ్యర్జున దుర్మరః॥4॥

యౌ తావర్జున శిష్యౌ తే ప్రియౌ బహుమతౌ సదా
తయోరపనయాత్పార్థ వృష్ణయో నిధనం గతాః॥5॥

యౌ తౌ వృష్ణిప్రవీరాణాం ద్వావేవాతిరథౌ మతౌ
ప్రద్యుమ్నో యుయుధానశ్చ కథయన్కత్థసే చ యౌ॥6॥

నిత్యం త్వం కురుశార్దూల కృష్ణశ్చ మమ పుత్రకః
తావుభౌ వృష్ణినాశస్య ముఖమాస్తాం ధనంజయ॥7॥

న తు గర్హామి శైనేయం హార్దిక్యం చాహమర్జున
అక్రూరం రౌక్మిణేయం చ శాపో హ్యేవాత్ర కారణం॥8॥

కేశినం యస్తు కంసం చ విక్రమ్య జగతః ప్రభుః
విదేహావకరోత్పార్థ చైద్యం చ బలగర్వితం॥9॥

నైషాదిమేకలవ్యం చ చక్రే కాలింగమాగధాన్
గాంధారాన్కాశిరాజం చ మరుభూమౌ చ పార్థివాన్॥10॥

ప్రాచ్యాంశ్చ దాక్షిణాత్యాంశ్చ పార్వతీయాంస్తథా నృపాన్
సోఽభ్యుపేక్షితవానేతమనయం మధుసూదనః॥11॥

తతః పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ భ్రాతౄనథ సఖీనపి
శయానాన్నిహతాందృష్ట్వా తతో మామబ్రవీదిదం॥12॥

సంప్రాప్తోఽద్యాయమస్యాంతః కులస్య పురుషర్షభ
ఆగమిష్యతి బీభత్సురిమాం ద్వారవతీం పురీం॥13॥

ఆఖ్యేయం తస్య యద్వృత్తం వృష్ణీనాం వైశసం మహత్
స తు శ్రుత్వా మహాతేజా యదూనామనయం ప్రభో
ఆగంతా క్షిప్రమేవేహ న మేఽత్రాస్తి విచారణా॥14॥

యోఽహం తమర్జునం విద్ధి యోఽర్జునః సోఽహమేవ తు
యద్బ్రూయాత్తత్తథా కార్యమితి బుధ్యస్వ మాధవ॥15॥

స స్త్రీషు ప్రాప్తకాలం వః పాండవో బాలకేషు చ
ప్రతిపత్స్యతి బీభత్సుర్భవతశ్చౌర్ధ్వదేహికం॥16॥

ఇమాం చ నగరీం సద్యః ప్రతియాతే ధనంజయే
ప్రాకారాట్టాలకోపేతాం సముద్రః ప్లావయిష్యతి॥17॥

అహం హి దేశే కస్మింశ్చిత్పుణ్యే నియమమాస్థితః
కాలం కర్తా సద్య ఏవ రామేణ సహ ధీమతా॥18॥

ఏవముక్త్వా హృషీకేశో మామచింత్యపరాక్రమః
హిత్వా మాం బాలకైః సార్ధం దిశం కామప్యగాత్ప్రభుః॥19॥

సోఽహం తౌ చ మహాత్మానౌ చింతయన్భ్రాతరౌ తవ
ఘోరం జ్ఞాతివధం చైవ న భుంజే శోకకర్శితః॥20॥

న చ భోక్ష్యే న జీవిష్యే దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి పాండవ
యదుక్తం పార్థ కృష్ణేన తత్సర్వమఖిలం కురు॥21॥

ఏతత్తే పార్థ రాజ్యం చ స్త్రియో రత్నాని చైవ హ
ఇష్టాన్ప్రాణానహం హీమాంస్త్యక్ష్యామి రిపుసూదన॥22॥

—♦ అధ్యాయము 8 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్తః స బీభత్సుర్మాతులేన పరంతపః
దుర్మనా దీనమనసం వసుదేవమువాచ హ॥1॥

నాహం వృష్ణిప్రవీరేణ మధుభిశ్చైవ మాతుల
విహీనాం పృథివీం ద్రష్టుం శక్తశ్చిరమిహ ప్రభో॥2॥

రాజా చ భీమసేనశ్చ సహదేవశ్చ పాండవః
నకులో యాజ్ఞసేనీ చ షడేకమనసో వయం॥3॥

రాజ్ఞః సంక్రమణే చాపి కాలోఽయం వర్తతే ధ్రువం
తమిమం విద్ధి సంప్రాప్తం కాలం కాలవిదాం వర॥4॥

సర్వథా వృష్ణిదారాంస్తు బాలవృద్ధాంస్తథైవ చ
నయిష్యే పరిగృహ్యాహమింద్రప్రస్థమరిందమ॥5॥

ఇత్యుక్త్వా దారుకమిదం వాక్యమాహ ధనంజయః
అమాత్యాన్వృష్ణివీరాణాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి మాచిరం॥6॥

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం సుధర్మాం యాదవీం సభాం
ప్రవివేశార్జునః శూరః శోచమానో మహారథాన్॥7॥

తమాసనగతం తత్ర సర్వాః ప్రకృతయస్తథా
బ్రాహ్మణా నైగమాశ్చైవ పరివార్యోపతస్థిరే॥8॥

తాందీనమనసః సర్వాన్నిభృతాన్గతచేతసః
ఉవాచేదం వచః పార్థః స్వయం దీనతరస్తదా॥9॥

శక్రప్రస్థమహం నేష్యే వృష్ణ్యంధకజనం స్వయం
ఇదం తు నగరం సర్వం సముద్రః ప్లావయిష్యతి॥10॥

సజ్జీకురుత యానాని రత్నాని వివిధాని చ
వజ్రోఽయం భవతాం రాజా శక్రప్రస్థే భవిష్యతి॥11॥

సప్తమే దివసే చైవ రవౌ విమల ఉద్గతే
బహిర్వత్స్యామహే సర్వే సజ్జీభవత మాచిరం॥12॥

ఇత్యుక్తాస్తేన తే పౌరాః పార్థేనాక్లిష్టకర్మణా
సజ్జమాశు తతశ్చక్రుః స్వసిద్ధ్యర్థం సముత్సుకాః॥13॥

తాం రాత్రిమవసత్పార్థః కేశవస్య నివేశనే
మహతా శోకమోహేన సహసాభిపరిప్లుతః॥14॥

శ్వోభూతేఽథ తతః శౌరిర్వసుదేవః ప్రతాపవాన్
యుక్త్వాత్మానం మహాతేజా జగామ గతిముత్తమాం॥15॥

తతః శబ్దో మహానాసీద్వసుదేవస్య వేశ్మని
దారుణః క్రోశతీనాం చ రుదతీనాం చ యోషితాం॥16॥

ప్రకీర్ణమూర్ధజాః సర్వా విముక్తాభరణస్రజః
ఉరాంసి పాణిభిర్ఘ్నంత్యో వ్యలపన్కరుణం స్త్రియః॥17॥

తం దేవకీ చ భద్రా చ రోహిణీ మదిరా తథా
అన్వారోఢుం వ్యవసితా భర్తారం యోషితాం వరాః॥18॥

తతః శౌరిం నృయుక్తేన బహుమాల్యేన భారత
యానేన మహతా పార్థో బహిర్నిష్క్రామయత్తదా॥19॥

తమన్వయుస్తత్ర తత్ర దుఃఖశోకసమాహతాః
ద్వారకావాసినః పౌరాః సర్వ ఏవ నరర్షభ||20||

తస్యాశ్వమేధికం ఛత్రం దీప్యమానాశ్చ పావకాః
పురస్తాత్తస్య యానస్య యాజకాశ్చ తతో యయుః||21||

అనుజగ్ముశ్చ తం వీరం దేవ్యస్తా వై స్వలంకృతాః
స్త్రీసహస్రైః పరివృతా వధూభిశ్చ సహస్రశః||22||

యస్తు దేశః ప్రియస్తస్య జీవతోఽభూన్మహాత్మనః
తత్రైనముపసంకల్ప్య పితృమేధం ప్రచక్రిరే||23||

తం చితాగ్నిగతం వీరం శూరపుత్రం వరాంగనాః
తతోఽన్వారురుహుః పత్న్యశ్చతస్రః పతిలోకగాః||24||

తం వై చతసృభిః స్త్రీభిరన్వితం పాండునందనః
అదాహయచ్చందనైశ్చ గంధైరుచ్చావచైరపి||25||

తతః ప్రాదురభూచ్ఛబ్దః సమిద్ధస్య విభావసోః
సామగానాం చ నిర్ఘోషో నరాణాం రుదతామపి||26||

తతో వజ్రప్రధానాస్తే వృష్ణివీరకుమారకాః
సర్వ ఏవోదకం చక్రుః స్త్రియశ్చైవ మహాత్మనః||27||

అలుప్తధర్మస్తం ధర్మం కారయిత్వా స ఫల్గునః
జగామ వృష్ణయో యత్ర వినష్టా భరతర్షభ||28||

స తాంద్దృష్ట్వా నిపతితాన్కదనే భృశదుఃఖితః
బభూవాతీవ కౌరవ్యః ప్రాప్తకాలం చకార చ||29||

యథాప్రధానతశ్చైవ చక్రే సర్వాః క్రియాస్తదా
యే హతా బ్రహ్మశాపేన ముసలైరేరకోద్భవైః||30||

తతః శరీరే రామస్య వాసుదేవస్య చోభయోః
అన్విష్య దాహయామాస పురుషైరాప్తకారిభిః||31||

స తేషాం విధివత్కృత్వా ప్రేతకార్యాణి పాండవః
సప్తమే దివసే ప్రాయాద్రథమారుహ్య సత్వరః
అశ్వయుక్తై రథైశ్చాపి గోఖరోష్ట్రయుతైరపి||32||

స్త్రియస్తా వృష్ణివీరాణాం రుదత్యః శోకకర్శితాః
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం పాండుపుత్రం ధనంజయం||33||

భృత్యాస్త్వంధకవృష్ణీనాం సాదినో రథినశ్చ యే
వీరహీనం వృద్ధబాలం పౌరజానపదాస్తథా
యయుస్తే పరివార్యాథ కలత్రం పార్థశాసనాత్||34||

కుంజరైశ్చ గజారోహా యయుః శైలనిభైస్తథా
సపాదరక్షైః సంయుక్తాః సోత్తరాయుధికా యయుః||35||

పుత్రాశ్చాంధకవృష్ణీనాం సర్వే పార్థమనువ్రతాః
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ మహాధనాః||36||

దశ షట్చ సహస్రాణి వాసుదేవావరోధనం
పురస్కృత్య యయుర్వజ్రం పౌత్రం కృష్ణస్య ధీమతః||37||

బహూని చ సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ
భోజవృష్ణ్యంధకస్త్రీణాం హతనాథాని నిర్యయుః||38||

తత్సాగరసమప్రఖ్యం వృష్ణిచక్రం మహర్ద్ధిమత్
ఉవాహ రథినాం శ్రేష్ఠః పార్థః పరపురంజయః||39||

నిర్యాతే తు జనే తస్మిన్సాగరో మకరాలయః
ద్వారకాం రత్నసంపూర్ణాం జలేనాప్లావయత్తదా॥40॥

తదద్భుతమభిప్రేక్ష్య ద్వారకావాసినో జనాః
తూర్ణాత్తూర్ణతరం జగ్మురహో దైవమితి బ్రువన్॥41॥

కాననేషు చ రమ్యేషు పర్వతేషు నదీషు చ
నివసన్నానయామాస వృష్ణిదారాంధనంజయః॥42॥

స పంచనదమాసాద్య ధీమానతిసమృద్ధిమత్
దేశే గోపశుధాన్యాఢ్యే నివాసమకరోత్ప్రభుః॥43॥

తతో లోభః సమభవద్దస్యూనాం నిహతేశ్వరాః
దృష్ట్వా స్త్రియో నీయమానాః పార్థేనైకేన భారత॥44॥

తతస్తే పాపకర్మాణో లోభోపహతచేతసః
ఆభీరా మంత్రయామాసుః సమేత్యాశుభదర్శనాః॥45॥

అయమేకోఽర్జునో యోద్ధా వృద్ధబాలం హతేశ్వరం
నయత్యస్మానతిక్రమ్య యోధాశ్చేమే హతౌజసః॥46॥

తతో యష్టిప్రహరణా దస్యవస్తే సహస్రశః
అభ్యధావంత వృష్ణీనాం తం జనం లోప్త్రహారిణః॥47॥

మహతా సింహనాదేన ద్రావయంతః పృథగ్జనం
అభిపేతుర్ధనార్థం తే కాలపర్యాయచోదితాః॥48॥

తతో నివృత్తః కౌంతేయః సహసా సపదానుగః
ఉవాచ తాన్మహాబాహురర్జునః ప్రహసన్నివ॥49॥

నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞా యది స్థ న ముమూర్షవః
నేదానీం శరనిర్భిన్నాః శోచధ్వం నిహతా మయా॥50॥

తథోక్తాస్తేన వీరేణ కదర్థీకృత్య తద్వచః
అభిపేతుర్జనం మూఢా వార్యమాణాః పునః పునః॥51॥

తతోఽర్జునో ధనుర్దివ్యం గాండీవమజరం మహత్
ఆరోపయితుమారేభే యత్నాదివ కథంచన॥52॥

చకార సజ్యం కృచ్ఛ్రేణ సంభ్రమే తుములే సతి
చింతయామాస చాస్త్రాణి న చ సస్మార తాన్యపి॥53॥

వైకృత్యం తన్మహద్దృష్ట్వా భుజవీర్యే తథా యుధి
దివ్యానాం చ మహాస్త్రాణాం వినాశాద్వ్రీడితోఽభవత్॥54॥

వృష్ణియోధాశ్చ తే సర్వే గజాశ్వరథయాయినః
న శేకురావర్తయితుం హ్రియమాణం చ తం జనం॥55॥

కలత్రస్య బహుత్వాత్తు సంపతత్సు తతస్తతః
ప్రయత్నమకరోత్పార్థో జనస్య పరిరక్షణే॥56॥

మిషతాం సర్వయోధానాం తతస్తాః ప్రమదోత్తమాః
సమంతతోఽవకృష్యంత కామాచ్చాన్యాః ప్రవవ్రజుః॥57॥

తతో గాండీవనిర్ముక్తైః శరైః పార్థో ధనంజయః
జఘాన దస్యూన్సోద్వేగో వృష్ణిభృత్యైః సహ ప్రభుః॥58॥

క్షణేన తస్య తే రాజన్క్షయం జగ్మురజిహ్మగాః
అక్షయా హి పురా భూత్వా క్షీణాః క్షతజభోజనాః॥59॥

స శరక్షయమాసాద్య దుఃఖశోకసమాహతః
ధనుష్కోట్యా తదా దస్యూనవధీత్పాకశాసనిః॥60॥

ప్రేక్షతస్త్వేవ పార్థస్య వృష్ణ్యంధకవరస్త్రియః
జగ్మురాదాయ తే మ్లేచ్ఛాః సమంతాజ్జనమేజయ॥61॥

ధనంజయస్తు దైవం తన్మనసాచింతయత్ప్రభుః
దుఃఖశోకసమావిష్టో నిఃశ్వాసపరమోఽభవత్॥62॥

అస్త్రాణాం చ ప్రణాశేన బాహువీర్యస్య సంక్షయాత్
ధనుషశ్చావిధేయత్వాచ్ఛరాణాం సంక్షయేణ చ॥63॥

బభూవ విమనాః పార్థో దైవమిత్యనుచింతయన్
న్యవర్తత తతో రాజన్నేదమస్తీతి చాబ్రవీత్॥64॥

తతః స శేషమాదాయ కలత్రస్య మహామతిః
హృతభూయిష్ఠరత్నస్య కురుక్షేత్రమవాతరత్॥65॥

ఏవం కలత్రమానీయ వృష్ణీనాం హృతశేషితం
న్యవేశయత కౌరవ్యస్తత్ర తత్ర ధనంజయః॥66॥

హార్దిక్యతనయం పార్థో నగరం మార్తికావతం
భోజరాజకలత్రం చ హృతశేషం నరోత్తమః॥67॥

తతో వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ స్త్రియశ్చాదాయ పాండవః
వీరైర్విహీనాన్సర్వాంస్తానిన్ద్రప్రస్థే న్యవేశయత్॥68॥

యౌయుధానిం సరస్వత్యాం పుత్రం సాత్యకినః ప్రియం
న్యవేశయత ధర్మాత్మా వృద్ధబాలపురస్కృతం॥69॥

ఇంద్రప్రస్థే దదౌ రాజ్యం వజ్రాయ పరవీరహా
వజ్రేణాక్రూరదారాస్తు వార్యమాణాః ప్రవవ్రజుః॥70॥

రుక్మిణీ త్వథ గాంధారీ శైబ్యా హైమవతీత్యపి
దేవీ జాంబవతీ చైవ వివిశుర్జాతవేదసం॥71॥

సత్యభామా తథైవాన్యా దేవ్యః కృష్ణస్య సంమతాః
వనం ప్రవివిశూ రాజంస్తాపస్యే కృతనిశ్చయాః॥72॥

ద్వారకావాసినో యే తు పురుషాః పార్థమన్వయుః
యథార్హం సంవిభజ్యైనాన్వజ్రే పర్యదదజ్జయః॥73॥

స తత్కృత్వా ప్రాప్తకాలం బాష్పేణాపిహితోఽర్జునః
కృష్ణద్వైపాయనం రాజందదర్శాసీనమాశ్రమే॥74॥

—♦ అధ్యాయము 9 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

ప్రవిశన్నర్జునో రాజన్నాశ్రమం సత్యవాదినః
దదర్శాసీనమేకాంతే మునిం సత్యవతీసుతం॥1॥

స తమాసాద్య ధర్మజ్ఞముపతస్థే మహావ్రతం
అర్జునోఽస్మీతి నామాస్మై నివేద్యాభ్యవదత్తతః॥2॥

స్వాగతం తేఽస్త్వితి ప్రాహ మునిః సత్యవతీసుతః
ఆస్యతామితి చోవాచ ప్రసన్నాత్మా మహామునిః॥3॥

తమప్రతీతమనసం నిఃశ్వసంతం పునః పునః
నిర్విణ్ణమనసం దృష్ట్వా పార్థం వ్యాసోఽబ్రవీదిదం॥4॥

అవీరజోఽభిఘాతస్తే బ్రాహ్మణో వా హతస్త్వయా
యుద్ధే పరాజితో వాసి గతశ్రీరివ లక్ష్యసే॥5॥

న త్వా ప్రత్యభిజానామి కిమిదం భరతర్షభ
శ్రోతవ్యం చేన్మయా పార్థ క్షిప్రమాఖ్యాతుమర్హసి ||6||

అర్జున ఉవాచ

యః స మేఘవపుః శ్రీమాన్బృహత్పంకజలోచనః
స కృష్ణః సహ రామేణ త్యక్త్వా దేహం దివం గతః ||7||

మౌసలే వృష్ణివీరాణాం వినాశో బ్రహ్మశాపజః
బభూవ వీరాంతకరః ప్రభాసే రోమహర్షణః ||8||

యే తే శూరా మహాత్మానః సింహదర్పా మహాబలాః
భోజవృష్ణ్యంధకా బ్రహ్మన్నన్యోన్యం తైర్హతం యుధి ||9||

గదాపరిఘశక్తీనాం సహాః పరిఘబాహవః
త ఏరకాభిర్నిహతాః పశ్య కాలస్య పర్యయం ||10||

హతం పంచశతం తేషాం సహస్రం బాహుశాలినాం
నిధనం సమనుప్రాప్తం సమాసాద్యేతరేతరం ||11||

పునః పునర్న మృష్యామి వినాశమమితౌజసాం
చింతయానో యదూనాం చ కృష్ణస్య చ యశస్వినః ||12||

శోషణం సాగరస్యేవ పర్వతస్యేవ చాలనం
నభసః పతనం చైవ శైత్యమగ్నేస్తథైవ చ ||13||

అశ్రద్ధేయమహం మన్యే వినాశం శార్‌ఙ్గధన్వనః
న చేహ స్థాతుమిచ్ఛామి లోకే కృష్ణవినాకృతః ||14||

ఇతః కష్టతరం చాన్యచ్ఛృణు తద్వై తపోధన
మనో మే దీర్యతే యేన చింతయానస్య వై ముహుః ||15||

పశ్యతో వృష్ణిదారాశ్చ మమ బ్రహ్మన్సహస్రశః
ఆభీరైరనుసృత్యాజౌ హృతాః పంచనదాలయైః ||16||

ధనురాదాయ తత్రాహం నాశకం తస్య పూరణే
యథా పురా చ మే వీర్యం భుజయోర్న తథాభవత్ ||17||

అస్త్రాణి మే ప్రనష్టాని వివిధాని మహామునే
శరాశ్చ క్షయమాపన్నాః క్షణేనైవ సమంతతః ||18||

పురుషశ్చాప్రమేయాత్మా శంఖచక్రగదాధరః
చతుర్భుజః పీతవాసా శ్యామః పద్మాయతేక్షణః ||19||

యః స యాతి పురస్తాన్మే రథస్య సుమహాద్యుతిః
ప్రదహన్రిపుసైన్యాని న పశ్యామ్యహమద్య తం ||20||

యేన పూర్వం ప్రదగ్ధాని శత్రుసైన్యాని తేజసా
శరైర్గాండీవనిర్ముక్తైరహం పశ్చాద్వ్యనాశయం ||21||

తమపశ్యన్విషీదామి ఘూర్ణామీవ చ సత్తమ
పరినిర్విణ్ణచేతాశ్చ శాంతిం నోపలభేఽపి చ ||22||

వినా జనార్దనం వీరం నాహం జీవితుముత్సహే
శ్రుత్వైవ హి గతం విష్ణుం మమాపి ముముహుర్దిశః ||23||

ప్రనష్టజ్ఞాతివీర్యస్య శూన్యస్య పరిధావతః
ఉపదేష్టుం మమ శ్రేయో భవానర్హతి సత్తమ ||24||

వ్యాస ఉవాచ

బ్రహ్మశాపవినిర్దగ్ధా వృష్ణ్యంధకమహారథాః
వినష్టాః కురుశార్దూల న తాఞ్శోచితుమర్హసి ॥25॥

భవితవ్యం తథా తద్ధి దిష్టమేతన్మహాత్మనాం
ఉపేక్షితం చ కృష్ణేన శక్తేనాపి వ్యపోహితుం ॥26॥

త్రైలోక్యమపి కృష్ణో హి కృత్స్నం స్థావరజంగమం
ప్రసహేదన్యథా కర్తుం కిము శాపం మనీషిణాం ॥27॥

రథస్య పురతో యాతి యః స చక్రగదాధరః
తవ స్నేహాత్పురాణర్షిర్వాసుదేవశ్చతుర్భుజః ॥28॥

కృత్వా భారావతరణం పృథివ్యాః పృథులోచనః
మోక్షయిత్వా జగత్సర్వం గతః స్వస్థానముత్తమం ॥29॥

త్వయా త్విహ మహత్కర్మ దేవానాం పురుషర్షభ
కృతం భీమసహాయేన యమాభ్యాం చ మహాభుజ ॥30॥

కృతకృత్యాంశ్చ వో మన్యే సంసిద్ధాన్కురుపుంగవ
గమనం ప్రాప్తకాలం చ తద్ధి శ్రేయో మతం మమ ॥31॥

బలం బుద్ధిశ్చ తేజశ్చ ప్రతిపత్తిశ్చ భారత
భవంతి భవకాలేషు విపద్యంతే విపర్యయే ॥32॥

కాలమూలమిదం సర్వం జగద్బీజం ధనంజయ
కాల ఏవ సమాదత్తే పునరేవ యదృచ్ఛయా ॥33॥

స ఏవ బలవాన్భూత్వా పునర్భవతి దుర్బలః
స ఏవేశశ్చ భూత్వేహ పరైరాజ్ఞాప్యతే పునః ॥34॥

కృతకృత్యాని చాస్త్రాణి గతాన్యద్య యథాగతం
పునరేష్యంతి తే హస్తం యదా కాలో భవిష్యతి ॥35॥

కాలో గంతుం గతిం ముఖ్యాం భవతామపి భారత
ఏతచ్ఛ్రేయో హి వో మన్యే పరమం భరతర్షభ ॥36॥

ఏతద్వచనమాజ్ఞాయ వ్యాసస్యామితతేజసః
అనుజ్ఞాతో యయౌ పార్థో నగరం నాగసాహ్వయం ॥37॥

ప్రవిశ్య చ పురీం వీరః సమాసాద్య యుధిష్ఠిరం
ఆచష్ట తద్యథావృత్తం వృష్ణ్యంధకజనం ప్రతి ॥38॥

మహాప్రస్థానిక పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

ఏవం వృష్ణ్యంధకకులే శ్రుత్వా మౌసలమాహవం
పాండవాః కిమకుర్వంత తథా కృష్ణే దివం గతే ॥1॥

వైశంపాయన ఉవాచ

శ్రుత్వైవ కౌరవో రాజా వృష్ణీనాం కదనం మహత్
ప్రస్థానే మతిమాధాయ వాక్యమర్జునమబ్రవీత్ ॥2॥

కాలః పచతి భూతాని సర్వాణ్యేవ మహామతే
కర్మన్యాసమహం మన్యే త్వమపి ద్రష్టుమర్హసి ॥3॥

ఇత్యుక్తః స తు కౌంతేయః కాలః కాల ఇతి బ్రువన్
అన్వపద్యత తద్వాక్యం భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య వీర్యవాన్ ॥4॥

అర్జునస్య మతం జ్ఞాత్వా భీమసేనో యమౌ తథా
అన్వపద్యంత తద్వాక్యం యదుక్తం సవ్యసాచినా ॥5॥

తతో యుయుత్సుమానాయ్య ప్రవ్రజంధర్మకామ్యయా
రాజ్యం పరిదదౌ సర్వం వైశ్యాపుత్రే యుధిష్ఠిరః ॥6॥

అభిషిచ్య స్వరాజ్యే తు తం రాజానం పరిక్షితం
దుఃఖార్తశ్చాబ్రవీద్రాజా సుభద్రాం పాండవాగ్రజః ॥7॥

ఏష పుత్రస్య తే పుత్రః కురురాజో భవిష్యతి
యదూనాం పరిశేషశ్చ వజ్రో రాజా కృతశ్చ హ ॥8॥

పరిక్షిద్ధాస్తినపురే శక్రప్రస్థే తు యాదవః
వజ్రో రాజా త్వయా రక్ష్యో మా చాధర్మే మనః కృథాః ॥9॥

ఇత్యుక్త్వా ధర్మరాజః స వాసుదేవస్య ధీమతః
మాతులస్య చ వృద్ధస్య రామాదీనాం తథైవ చ ॥10॥

భ్రాతృభిః సహ ధర్మాత్మా కృత్వోదకమతంద్రితః
శ్రాద్ధాన్యుద్దిశ్య సర్వేషాం చకార విధివత్తదా ॥11॥

దదౌ రత్నాని వాసాంసి గ్రామానశ్వాన్రథానపి
స్త్రియశ్చ ద్విజముఖ్యేభ్యో గవాం శతసహస్రశః ॥12॥

కృపమభ్యర్చ్య చ గురుమర్థమానపురస్కృతం
శిష్యం పరిక్షితం తస్మై దదౌ భరతసత్తమః ॥13॥

తతస్తు ప్రకృతీః సర్వాః సమానాయ్య యుధిష్ఠిరః
సర్వమాచష్ట రాజర్షిశ్చికీర్షితమథాత్మనః ॥14॥

తే శ్రుత్వైవ వచస్తస్య పౌరజానపదా జనాః
భృశముద్విగ్నమనసో నాభ్యనందంత తద్వచః ॥15॥

నైవం కర్తవ్యమితి తే తదోచుస్తే నరాధిపం
న చ రాజా తథాకార్షీత్కాలపర్యాయధర్మవిత్॥16॥

తతోఽనుమాన్య ధర్మాత్మా పౌరజానపదం జనం
గమనాయ మతిం చక్రే భ్రాతరశ్చాస్య తే తదా॥17॥

తతః స రాజా కౌరవ్యో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉత్సృజ్యాభరణాన్యంగాజ్జగృహే వల్కలాన్యుత॥18॥

భీమార్జునౌ యమౌ చైవ ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ
తథైవ సర్వే జగృహుర్వల్కలాని జనాధిప॥19॥

విధివత్కారయిత్వేష్టిం నైష్ఠికీం భరతర్షభ
సముత్సృజ్యాప్సు సర్వేఽగ్నీన్ప్రతస్థుర్నరపుంగవాః॥20॥

తతః ప్రరురుదుః సర్వాః స్త్రియో దృష్ట్వా నరర్షభాన్
ప్రస్థితాంద్రౌపదీషష్ఠాన్పురా ద్యూతజితాన్యథా॥21॥

హర్షోఽభవచ్చ సర్వేషాం భ్రాతౄణాం గమనం ప్రతి
యుధిష్ఠిరమతం జ్ఞాత్వా వృష్ణిక్షయమవేక్ష్య చ॥22॥

భ్రాతరః పంచ కృష్ణా చ షష్ఠీ శ్వా చైవ సప్తమః
ఆత్మనా సప్తమో రాజా నిర్యయౌ గజసాహ్వయాత్
పౌరైరనుగతో దూరం సర్వైరంతఃపురైస్తథా॥23॥

న చైనమశకత్కశ్చిన్నివర్తస్వేతి భాషితుం
న్యవర్తంత తతః సర్వే నరా నగరవాసినః॥24॥

కృపప్రభృతయశ్చైవ యుయుత్సుం పర్యవారయన్
వివేశ గంగాం కౌరవ్య ఉలూపీ భుజగాత్మజా॥25॥

చిత్రాంగదా యయౌ చాపి మణిపూరపురం ప్రతి
శిష్టాః పరిక్షితం త్వన్యా మాతరః పర్యవారయన్॥26॥

పాండవాశ్చ మహాత్మానో ద్రౌపదీ చ యశస్వినీ
కృతోపవాసాః కౌరవ్య ప్రయయుః ప్రాఙ్ముఖాస్తతః॥27॥

యోగయుక్తా మహాత్మానస్త్యాగధర్మముపేయుషః
అభిజగ్ముర్బహూందేశాన్సరితః పర్వతాంస్తథా॥28॥

యుధిష్ఠిరో యయావగ్రే భీమస్తు తదనంతరం
అర్జునస్తస్య చాన్వేవ యమౌ చైవ యథాక్రమం॥29॥

పృష్ఠతస్తు వరారోహా శ్యామా పద్మదలేక్షణా
ద్రౌపదీ యోషితాం శ్రేష్ఠా యయౌ భరతసత్తమ॥30॥

శ్వా చైవానుయయావేకః పాండవాన్ప్రస్థితాన్వనే
క్రమేణ తే యయుర్వీరా లౌహిత్యం సలిలార్ణవం॥31॥

గాండీవం చ ధనుర్దివ్యం న ముమోచ ధనంజయః
రత్నలోభాన్మహారాజ తౌ చాక్షయ్యౌ మహేషుధీ॥32॥

అగ్నిం తే దదృశుస్తత్ర స్థితం శైలమివాగ్రతః
మార్గమావృత్య తిష్ఠంతం సాక్షాత్పురుషవిగ్రహం॥33॥

తతో దేవః స సప్తార్చిః పాండవానిదమబ్రవీత్
భో భో పాండుసుతా వీరాః పావకం మాం విబోధత॥34॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో భీమసేన పరంతప
అర్జునాశ్విసుతౌ వీరౌ నిబోధత వచో మమ॥35॥

అహమగ్నిః కురుశ్రేష్ఠా మయా దగ్ధం చ ఖాండవం
అర్జునస్య ప్రభావేణ తథా నారాయణస్య చ ॥36॥

అయం వః ఫల్గునో భ్రాతా గాండీవం పరమాయుధం
పరిత్యజ్య వనం యాతు నానేనార్థోఽస్తి కశ్చన ॥37॥

చక్రరత్నం తు యత్కృష్ణే స్థితమాసీన్మహాత్మని
గతం తచ్చ పునర్హస్తే కాలేనైష్యతి తస్య హ ॥38॥

వరుణాదాహృతం పూర్వం మయైతత్పార్థకారణాత్
గాండీవం కార్ముకశ్రేష్ఠం వరుణాయైవ దీయతాం ॥39॥

తతస్తే భ్రాతరః సర్వే ధనంజయమచోదయన్
స జలే ప్రాక్షిపత్తత్తు తథాక్షయ్యౌ మహేషుధీ ॥40॥

తతోఽగ్నిర్భరతశ్రేష్ఠ తత్రైవాంతరధీయత
యయుశ్చ పాండవా వీరాస్తతస్తే దక్షిణాముఖాః ॥41॥

తతస్తే తూత్తరేణైవ తీరేణ లవణాంభసః
జగ్ముర్భరతశార్దూల దిశం దక్షిణపశ్చిమం ॥42॥

తతః పునః సమావృత్తాః పశ్చిమాం దిశమేవ తే
దదృశుర్ద్వారకాం చాపి సాగరేణ పరిప్లుతాం ॥43॥

ఉదీచీం పునరావృత్త్య యయుర్భరతసత్తమాః
ప్రాదక్షిణ్యం చికీర్షంతః పృథివ్యా యోగధర్మిణః ॥44॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతస్తే నియతాత్మాన ఉదీచీం దిశమాస్థితాః
దదృశుర్యోగయుక్తాశ్చ హిమవంతం మహాగిరిం ॥1॥

తం చాప్యతిక్రమంతస్తే దదృశుర్వాలుకార్ణవం
అవైక్షంత మహాశైలం మేరుం శిఖరిణాం వరం ॥2॥

తేషాం తు గచ్ఛతాం శీఘ్రం సర్వేషాం యోగధర్మిణాం
యాజ్ఞసేనీ భ్రష్టయోగా నిపపాత మహీతలే ॥3॥

తాం తు ప్రపతితాం దృష్ట్వా భీమసేనో మహాబలః
ఉవాచ ధర్మరాజానం యాజ్ఞసేనీమవేక్ష్య హ ॥4॥

నాధర్మశ్చరితః కశ్చిద్రాజపుత్ర్యా పరంతప
కారణం కిం ను తద్రాజన్యత్కృష్ణా పతితా భువి ॥5॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

పక్షపాతో మహానస్యా విశేషేణ ధనంజయే
తస్యైతత్ఫలమద్యైషా భుంక్తే పురుషసత్తమ ॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఏవముక్త్వానవేక్ష్యైనాం యయౌ ధర్మసుతో నృపః
సమాధాయ మనో ధీమాంధర్మాత్మా పురుషర్షభః ॥7॥

సహదేవస్తతో ధీమాన్నిపపాత మహీతలే
తం చాపి పతితం దృష్ట్వా భీమో రాజానమబ్రవీత్॥8॥

యోఽయమస్మాసు సర్వేషు శుశ్రూషురనహంకృతః
సోఽయం మాద్రవతీపుత్రః కస్మాన్నిపతితో భువి॥9॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఆత్మనః సదృశం ప్రాజ్ఞం నైషోఽమన్యత కంచన
తేన దోషేణ పతితస్తస్మాదేష నృపాత్మజః॥10॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తు సముత్సృజ్య సహదేవం యయౌ తదా
భ్రాతృభిః సహ కౌంతేయః శునా చైవ యుధిష్ఠిరః॥11॥

కృష్ణాం నిపతితాం దృష్ట్వా సహదేవం చ పాండవం
ఆర్తో బంధుప్రియః శూరో నకులో నిపపాత హ॥12॥

తస్మిన్నిపతితే వీరే నకులే చారుదర్శనే
పునరేవ తదా భీమో రాజానమిదమబ్రవీత్॥13॥

యోఽయమక్షతధర్మాత్మా భ్రాతా వచనకారకః
రూపేణాప్రతిమో లోకే నకులః పతితో భువి॥14॥

ఇత్యుక్తో భీమసేనేన ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరః
నకులం ప్రతి ధర్మాత్మా సర్వబుద్ధిమతాం వరః॥15॥

రూపేణ మత్సమో నాస్తి కశ్చిదిత్యస్య దర్శనం
అధికశ్చాహమేవైక ఇత్యస్య మనసి స్థితం॥16॥

నకులః పతితస్తస్మాదాగచ్ఛ త్వం వృకోదర
యస్య యద్విహితం వీర సోఽవశ్యం తదుపాశ్నుతే॥17॥

తాంస్తు ప్రపతితాందృష్ట్వా పాండవః శ్వేతవాహనః
పపాత శోకసంతప్తస్తతోఽను పరవీరహా॥18॥

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే పతితే శక్రతేజసి
మ్రియమాణే దురాధర్షే భీమో రాజానమబ్రవీత్॥19॥

అనృతం న స్మరామ్యస్య స్వైరేష్వపి మహాత్మనః
అథ కస్య వికారోఽయం యేనాయం పతితో భువి॥20॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

ఏకాహ్నా నిర్దహేయం వై శత్రూనిత్యర్జునోఽబ్రవీత్
న చ తత్కృతవానేష శూరమానీ తతోఽపతత్॥21॥

అవమేనే ధనుర్గ్రాహానేష సర్వాంశ్చ ఫల్గునః
యథా చోక్తం తథా చైవ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా॥22॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా ప్రస్థితో రాజా భీమోఽథ నిపపాత హ
పతితశ్చాబ్రవీద్భీమో ధర్మరాజం యుధిష్ఠిరం॥23॥

భో భో రాజన్నవేక్షస్వ పతితోఽహం ప్రియస్తవ
కింనిమిత్తం చ పతనం బ్రూహి మే యది వేత్థ హ॥24॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అతిభుక్తం చ భవతా ప్రాణేన చ వికత్థసే
అనవేక్ష్య పరం పార్థ తేనాసి పతితః క్షితౌ॥25॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తం మహాబాహుర్జగామానవలోకయన్
శ్వా త్వేకోఽనుయయౌ యస్తే బహుశః కీర్తితో మయా॥26॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతః సంనాదయఞ్శక్రో దివం భూమిం చ సర్వశః
రథేనోపయయౌ పార్థమారోహేత్యబ్రవీచ్చ తం॥1॥

స భ్రాతౄన్పతితాందృష్ట్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
అబ్రవీచ్ఛోకసంతప్తః సహస్రాక్షమిదం వచః॥2॥

భ్రాతరః పతితా మేఽత్ర ఆగచ్ఛేయుర్మయా సహ
న వినా భ్రాతృభిః స్వర్గమిచ్ఛే గంతుం సురేశ్వర॥3॥

సుకుమారీ సుఖార్హా చ రాజపుత్రీ పురందర
సాస్మాభిః సహ గచ్ఛేత తద్భవాననుమన్యతాం॥4॥

ఇంద్ర ఉవాచ

భ్రాతౄంద్రక్ష్యసి పుత్రాంస్త్వమగ్రతస్త్రిదివం గతాన్
కృష్ణయా సహితాన్సర్వాన్మా శుచో భరతర్షభ॥5॥

నిక్షిప్య మానుషం దేహం గతాస్తే భరతర్షభ
అనేన త్వం శరీరేణ స్వర్గం గంతా న సంశయః॥6॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అయం శ్వా భూతభవ్యేశ భక్తో మాం నిత్యమేవ హ
స గచ్ఛేత మయా సార్ధమానృశంస్యా హి మే మతిః॥7॥

ఇంద్ర ఉవాచ

అమర్త్యత్వం మత్సమత్వం చ రాజ;న్శ్రియం కృత్స్నాం మహతీం చైవ కీర్తిం
సంప్రాప్తోఽద్య స్వర్గసుఖాని చ త్వం; త్యజ శ్వానం నాత్ర నృశంసమస్తి॥8॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

అనార్యమార్యేణ సహస్రనేత్ర; శక్యం కర్తుం దుష్కరమేతదార్య
మా మే శ్రియా సంగమనం తయాస్తు; యస్యాః కృతే భక్తజనం త్యజేయం ॥9॥

ఇంద్ర ఉవాచ

స్వర్గే లోకే శ్వవతాం నాస్తి ధిష్ణ్య;మిష్టాపూర్తం క్రోధవశా హరంతి
తతో విచార్య క్రియతాం ధర్మరాజ; త్యజ శ్వానం నాత్ర నృశంసమస్తి॥10॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

భక్తత్యాగం ప్రాహురత్యంతపాపం; తుల్యం లోకే బ్రహ్మవధ్యాకృతేన
తస్మాన్నాహం జాతు కథంచనాద్య; త్యక్ష్యామ్యేనం స్వసుఖార్థీ మహేంద్ర॥11॥

ఇంద్ర ఉవాచ

శునా దృష్టం క్రోధవశా హరంతి; యద్దత్తమిష్టం వివృతమథో హుతం చ
తస్మాచ్ఛునస్త్యాగమిమం కురుష్వ; శునస్త్యాగాత్ప్రాప్స్యసే దేవలోకం॥12॥

త్యక్త్వా భ్రాతౄందయితాం చాపి కృష్ణాం; ప్రాప్తో లోకః కర్మణా స్వేన వీర
శ్వానం చైనం న త్యజసే కథం ను; త్యాగం కృత్స్నం చాస్థితో ముహ్యసేఽద్య॥13॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

న విద్యతే సంధిరథాపి విగ్రహో; మృతైర్మర్త్యైరితి లోకేషు నిష్ఠా
న తే మయా జీవయితుం హి శక్యా; తస్మాత్త్యాగస్తేషు కృతో న జీవతాం॥14॥

ప్రతిప్రదానం శరణాగతస్య; స్త్రియా వధో బ్రాహ్మణస్వాపహారః
మిత్రద్రోహస్తాని చత్వారి శక్ర; భక్తత్యాగశ్చైవ సమో మతో మే॥15॥

వైశంపాయన ఉవాచ

తద్ధర్మరాజస్య వచో నిశమ్య; ధర్మస్వరూపీ భగవానువాచ
యుధిష్ఠిరం ప్రీతియుక్తో నరేంద్రం; శ్లక్ష్ణైర్వాక్యైః సంస్తవసంప్రయుక్తైః॥16॥

అభిజాతోఽసి రాజేంద్ర పితుర్వృత్తేన మేధయా
అనుక్రోశేన చానేన సర్వభూతేషు భారత॥17॥

పురా ద్వైతవనే చాసి మయా పుత్ర పరీక్షితః
పానీయార్థే పరాక్రాంతా యత్ర తే భ్రాతరో హతాః॥18॥

భీమార్జునౌ పరిత్యజ్య యత్ర త్వం భ్రాతరావుభౌ
మాత్రోః సామ్యమభీప్సన్వై నకులం జీవమిచ్ఛసి॥19॥

అయం శ్వా భక్త ఇత్యేవ త్యక్తో దేవరథస్త్వయా
తస్మాత్స్వర్గే న తే తుల్యః కశ్చిదస్తి నరాధిప॥20॥

అతస్తవాక్షయా లోకాః స్వశరీరేణ భారత
ప్రాప్తోఽసి భరతశ్రేష్ఠ దివ్యాం గతిమనుత్తమాం॥21॥

తతో ధర్మశ్చ శక్రశ్చ మరుతశ్చాశ్వినావపి
దేవా దేవర్షయశ్చైవ రథమారోప్య పాండవం॥22॥

ప్రయయుః స్వైర్విమానైస్తే సిద్ధాః కామవిహారిణః
సర్వే విరజసః పుణ్యాః పుణ్యవాగ్బుద్ధికర్మిణః॥23॥

స తం రథం సమాస్థాయ రాజా కురుకులోద్వహః
ఊర్ధ్వమాచక్రమే శీఘ్రం తేజసావృత్య రోదసీ॥24॥

తతో దేవనికాయస్థో నారదః సర్వలోకవిత్
ఉవాచోచ్చైస్తదా వాక్యం బృహద్వాదీ బృహత్తపాః॥25॥

యేఽపి రాజర్షయః సర్వే తే చాపి సముపస్థితాః
కీర్తిం ప్రచ్ఛాద్య తేషాం వై కురురాజోఽధితిష్ఠతి॥26॥

లోకానావృత్య యశసా తేజసా వృత్తసంపదా
స్వశరీరేణ సంప్రాప్తం నాన్యం శుశ్రుమ పాండవాత్॥27॥

నారదస్య వచః శ్రుత్వా రాజా వచనమబ్రవీత్
దేవానామంత్ర్య ధర్మాత్మా స్వపక్షాంశ్చైవ పార్థివాన్॥28॥

శుభం వా యది వా పాపం భ్రాతృణాం స్థానమద్య మే
తదేవ ప్రాప్తుమిచ్ఛామి లోకానన్యాన్న కామయే॥29॥

రాజ్ఞస్తు వచనం శ్రుత్వా దేవరాజః పురందరః
ఆనృశంస్యసమాయుక్తం ప్రత్యువాచ యుధిష్ఠిరం॥30॥

స్థానేఽస్మిన్వస రాజేంద్ర కర్మభిర్నిర్జితే శుభైః
కిం త్వం మానుష్యకం స్నేహమద్యాపి పరికర్షసి॥31॥

సిద్ధిం ప్రాప్తోఽసి పరమాం యథా నాన్యః పుమాన్క్వచిత్
నైవ తే భ్రాతరః స్థానం సంప్రాప్తాః కురునందన॥32॥

అద్యాపి మానుషో భావః స్పృశతే త్వాం నరాధిప
స్వర్గోఽయం పశ్య దేవర్షీన్సిద్ధాంశ్చ త్రిదివాలయాన్॥33॥

యుధిష్ఠిరస్తు దేవేంద్రమేవంవాదినమీశ్వరం
పునరేవాబ్రవీద్ధీమానిదం వచనమర్థవత్॥34॥

తైర్వినా నోత్సహే వస్తుమిహ దైత్యనిబర్హణ
గంతుమిచ్ఛామి తత్రాహం యత్ర మే భ్రాతరో గతాః॥35॥

యత్ర సా బృహతీ శ్యామా బుద్ధిసత్త్వగుణాన్వితా
ద్రౌపదీ యోషితాం శ్రేష్ఠా యత్ర చైవ ప్రియా మమ॥36॥

స్వర్గారోహణ పర్వము

—♦ అధ్యాయము 1 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

స్వర్గం త్రివిష్టపం ప్రాప్య మమ పూర్వపితామహాః
పాండవా ధార్తరాష్ట్రాశ్చ కాని స్థానాని భేజిరే॥1॥

ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం సర్వవిచ్చాసి మే మతః
మహర్షిణాభ్యనుజ్ఞాతో వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా॥2॥

వైశంపాయన ఉవాచ

స్వర్గం త్రివిష్టపం ప్రాప్య తవ పూర్వపితామహాః
యుధిష్ఠిరప్రభృతయో యదకుర్వత తచ్ఛృణు॥3॥

స్వర్గం త్రివిష్టపం ప్రాప్య ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
దుర్యోధనం శ్రియా జుష్టం దదర్శాసీనమాసనే॥4॥

భ్రాజమానమివాదిత్యం వీరలక్ష్మ్యాభిసంవృతం
దేవైర్భ్రాజిష్ణుభిః సాధ్యైః సహితం పుణ్యకర్మభిః॥5॥

తతో యుధిష్ఠిరో దృష్ట్వా దుర్యోధనమమర్షితః
సహసా సంనివృత్తోఽభూచ్ఛ్రియం దృష్ట్వా సుయోధనే॥6॥

బ్రువన్నుచ్చైర్వచస్తాన్సర్వాన్నాహం దుర్యోధనేన వై
సహితః కామయే లోకాల్లుబ్ధేనాదీర్ఘదర్శినా॥7॥

యత్కృతే పృథివీ సర్వా సుహృదో బాంధవాస్తథా
హతాస్మాభిః ప్రసహ్యాజౌ క్లిష్టైః పూర్వం మహావనే॥8॥

ద్రౌపదీ చ సభామధ్యే పాంచాలీ ధర్మచారిణీ
పరిక్లిష్టానవద్యాంగీ పత్నీ నో గురుసంనిధౌ॥9॥

స్వస్తి దేవా న మే కామః సుయోధనముదీక్షితుం
తత్రాహం గంతుమిచ్ఛామి యత్ర తే భ్రాతరో మమ॥10॥

మైవమిత్యబ్రవీత్తం తు నారదః ప్రహసన్నివ
స్వర్గే నివాసో రాజేంద్ర విరుద్ధం చాపి నశ్యతి॥11॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో మైవం వోచః కథంచన
దుర్యోధనం ప్రతి నృపం శృణు చేదం వచో మమ॥12॥

ఏష దుర్యోధనో రాజా పూజ్యతే త్రిదశైః సహ
సద్భిశ్చ రాజప్రవరైర్య ఇమే స్వర్గవాసినః॥13॥

వీరలోకగతిం ప్రాప్తో యుద్ధే హుత్వాత్మనస్తనుం
యూయం సర్వే సురసమా యేన యుద్ధే సమాసితాః॥14॥

స ఏష క్షత్రధర్మేణ స్థానమేతదవాప్తవాన్
భయే మహతి యోఽభీతో బభూవ పృథివీపతిః॥15॥

న తన్మనసి కర్తవ్యం పుత్ర యద్ద్యూతకారితం
ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం న చింతయితుమర్హసి॥16॥

యే చాన్యేఽపి పరిక్లేశా యుష్మాకం ద్యూతకారితాః
సంగ్రామేష్వథ వాన్యత్ర న తాన్సంస్మర్తుమర్హసి॥17॥

సమాగచ్ఛ యథాన్యాయం రాజ్ఞా దుర్యోధనేన వై
స్వర్గోఽయం నేహ వైరాణి భవంతి మనుజాధిప॥18॥

నారదేనైవముక్తస్తు కురురాజో యుధిష్ఠిరః
భ్రాతౄన్పప్రచ్ఛ మేధావీ వాక్యమేతదువాచ హ॥19॥

యది దుర్యోధనస్యైతే వీరలోకాః సనాతనాః
అధర్మజ్ఞస్య పాపస్య పృథివీసుహృద్ద్రుహః॥20॥

యత్కృతే పృథివీ నష్టా సహయా సరథద్విపా
వయం చ మన్యునా దగ్ధా వైరం ప్రతిచికీర్షవః॥21॥

యే తే వీరా మహాత్మానో భ్రాతరో మే మహావ్రతాః
సత్యప్రతిజ్ఞా లోకస్య శూరా వై సత్యవాదినః॥22॥

తేషామిదానీం కే లోకా ద్రష్టుమిచ్ఛామి తానహం
కర్ణం చైవ మహాత్మానం కౌంతేయం సత్యసంగరం॥23॥

ధృష్టద్యుమ్నం సాత్యకిం చ ధృష్టద్యుమ్నస్య చాత్మజాన్
యే చ శస్త్రైర్వధం ప్రాప్తాః క్షత్రధర్మేణ పార్థివాః॥24॥

క్వ ను తే పార్థివా బ్రహ్మన్నైతాన్పశ్యామి నారద
విరాటద్రుపదౌ చైవ ధృష్టకేతుముఖాంశ్చ తాన్॥25॥

శిఖండినం చ పాంచాల్యం ద్రౌపదేయాంశ్చ సర్వశః
అభిమన్యుం చ దుర్ధర్షం ద్రష్టుమిచ్ఛామి నారద॥26॥

—♦ అధ్యాయము 2 ♦—

యుధిష్ఠిర ఉవాచ

నేహ పశ్యామి విబుధా రాధేయమమితౌజసం
భ్రాతరౌ చ మహాత్మానౌ యుధామన్యూత్తమౌజసౌ॥1॥

జుహువుర్యే శరీరాణి రణవహ్నౌ మహారథాః
రాజానో రాజపుత్రాశ్చ యే మదర్థే హతా రణే॥2॥

క్వ తే మహారథాః సర్వే శార్దూలసమవిక్రమాః
తైరప్యయం జితో లోకః కచ్చిత్పురుషసత్తమైః॥3॥

యది లోకానిమాన్ప్రాప్తాస్తే చ సర్వే మహారథాః
స్థితం విత్త హి మాం దేవాః సహితం తైర్మహాత్మభిః॥4॥

కచ్చిన్న తైరవాప్తోఽయం నృపైర్లోకోఽక్షయః శుభః
న తైరహం వినా వత్స్యే జ్ఞాతిభిర్భ్రాతృభిస్తథా॥5॥

మాతుర్హి వచనం శ్రుత్వా తదా సలిలకర్మణి
కర్ణస్య క్రియతాం తోయమితి తప్యామి తేన వై॥6॥

ఇదం చ పరితప్యామి పునః పునరహం సురాః
యన్మాతుః సదృశౌ పాదౌ తస్యాహమమితౌజసః॥7॥

దృష్ట్వైవ తం నానుగతః కర్ణం పరబలార్దనం
న హ్యస్మాన్కర్ణసహితాంజయేచ్ఛక్రోఽపి సంయుగే॥8॥

తమహం యత్రతత్రస్థం ద్రష్టుమిచ్ఛామి సూర్యజం
అవిజ్ఞాతో మయా యోఽసౌ ఘాతితః సవ్యసాచినా॥9॥

భీమం చ భీమవిక్రాంతం ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం మమ
అర్జునం చేంద్రసంకాశం యమౌ తౌ చ యమోపమౌ॥10॥

ద్రష్టుమిచ్ఛామి తాం చాహం పాంచాలీం ధర్మచారిణీం
న చేహ స్థాతుమిచ్ఛామి సత్యమేతద్బ్రవీమి వః॥11॥

కిం మే భ్రాతృవిహీనస్య స్వర్గేణ సురసత్తమాః
యత్ర తే స మమ స్వర్గో నాయం స్వర్గో మతో మమ॥12॥

దేవా ఊచుః

యది వై తత్ర తే శ్రద్ధా గమ్యతాం పుత్ర మాచిరం
ప్రియే హి తవ వర్తామో దేవరాజస్య శాసనాత్॥13॥

వైశంపాయన ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా తం తతో దేవా దేవదూతముపాదిశన్
యుధిష్ఠిరస్య సుహృదో దర్శయేతి పరంతప॥14॥

తతః కుంతీసుతో రాజా దేవదూతశ్చ జగ్మతుః
సహితౌ రాజశార్దూల యత్ర తే పురుషర్షభాః॥15॥

అగ్రతో దేవదూతస్తు యయౌ రాజా చ పృష్ఠతః
పంథానమశుభం దుర్గం సేవితం పాపకర్మభిః॥16॥

తమసా సంవృతం ఘోరం కేశశైవలశాద్వలం
యుక్తం పాపకృతాం గంధైర్మాంసశోణితకర్దమం॥17॥

దంశోత్థానం సఝిల్లీకం మక్షికామశకావృతం
ఇతశ్చేతశ్చ కుణపైః సమంతాత్పరివారితం॥18॥

అస్థికేశసమాకీర్ణం కృమికీటసమాకులం
జ్వలనేన ప్రదీప్తేన సమంతాత్పరివేష్టితం॥19॥

అయోముఖైశ్చ కాకోలైర్గృధ్రైశ్చ సమభిద్రుతం
సూచీముఖైస్తథా ప్రేతైర్వింధ్యశైలోపమైర్వృతం॥20॥

మేదోరుధిరయుక్తైశ్చ ఛిన్నబాహూరుపాణిభిః
నికృత్తోదరపాదైశ్చ తత్ర తత్ర ప్రవేరితైః॥21॥

స తత్కుణపదుర్గంధమశివం రోమహర్షణం
జగామ రాజా ధర్మాత్మా మధ్యే బహు విచింతయన్॥22॥

దదర్శోష్ణోదకైః పూర్ణాం నదీం చాపి సుదుర్గమాం
అసిపత్రవనం చైవ నిశితక్షురసంవృతం॥23॥

కరంభవాలుకాస్తప్తా ఆయసీశ్చ శిలాః పృథక్
లోహకుంభీశ్చ తైలస్య క్వాథ్యమానాః సమంతతః॥24॥

కూటశాల్మలికం చాపి దుస్స్పర్శం తీక్ష్ణకంటకం
దదర్శ చాపి కౌంతేయో యాతనాః పాపకర్మిణాం॥25॥

స తం దుర్గంధమాలక్ష్య దేవదూతమువాచ హ
కియదధ్వానమస్మాభిర్గంతవ్యమిదమీదృశం॥26॥

క్వ చ తే భ్రాతరో మహ్యం తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి
దేశోఽయం కశ్చ దేవానామేతదిచ్ఛామి వేదితుం॥27॥

స సంనివవృతే శ్రుత్వా ధర్మరాజస్య భాషితం
దేవదూతోఽబ్రవీచ్చైనమేతావద్గమనం తవ॥28॥

నివర్తితవ్యం హి మయా తథాస్మ్యుక్తో దివౌకసైః
యది శ్రాంతోఽసి రాజేంద్ర త్వమథాగంతుమర్హసి॥29॥

యుధిష్ఠిరస్తు నిర్విణ్ణస్తేన గంధేన మూర్ఛితః
నివర్తనే ధృతమనాః పర్యావర్తత భారత॥30॥

స సంనివృత్తో ధర్మాత్మా దుఃఖశోకసమన్వితః
శుశ్రావ తత్ర వదతాం దీనా వాచః సమంతతః॥31॥

భో భో ధర్మజ రాజర్షే పుణ్యాభిజన పాండవ
అనుగ్రహార్థమస్మాకం తిష్ఠ తావన్ముహూర్తకం॥32॥

ఆయాతి త్వయి దుర్ధర్షే వాతి పుణ్యః సమీరణః
తవ గంధానుగస్తాత యేనాస్మాన్సుఖమాగమత్॥33॥

తే వయం పార్థ దీర్ఘస్య కాలస్య పురుషర్షభ
సుఖమాసాదయిష్యామస్త్వాం దృష్ట్వా రాజసత్తమ॥34॥

సంతిష్ఠస్వ మహాబాహో ముహూర్తమపి భారత
త్వయి తిష్ఠతి కౌరవ్య యాతనాస్మాన్న బాధతే॥35॥

ఏవం బహువిధా వాచః కృపణా వేదనావతాం
తస్మిందేశే స శుశ్రావ సమంతాద్వదతాం నృప॥36॥

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దయావాందీనభాషిణాం
అహో కృచ్ఛ్రమితి ప్రాహ తస్థౌ స చ యుధిష్ఠిరః॥37॥

స తా గిరః పురస్తాద్వై శ్రుతపూర్వాః పునః పునః
గ్లానానాం దుఃఖితానాం చ నాభ్యజానత పాండవః॥38॥

అబుధ్యమానస్తా వాచో ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః
ఉవాచ కే భవంతో వై కిమర్థమిహ తిష్ఠథ॥39॥

ఇత్యుక్తాస్తే తతః సర్వే సమంతాదవభాషిరే
కర్ణోఽహం భీమసేనోఽహమర్జునోఽహమితి ప్రభో॥40॥

నకులః సహదేవోఽహం ధృష్టద్యుమ్నోఽహమిత్యుత
ద్రౌపదీ ద్రౌపదేయాశ్చ ఇత్యేవం తే విచుక్రుశుః॥41॥

తా వాచః స తదా శ్రుత్వా తద్దేశసదృశీర్నృప
తతో విమమృశే రాజా కిం న్విదం దైవకారితం॥42॥

కిం ను తత్కలుషం కర్మ కృతమేభిర్మహాత్మభిః
కర్ణేన ద్రౌపదేయైర్వా పాంచాల్యా వా సుమధ్యయా॥43॥

య ఇమే పాపగంధేఽస్మిందేశే సంతి సుదారుణే
న హి జానామి సర్వేషాం దుష్కృతం పుణ్యకర్మణాం॥44॥

కిం కృత్వా ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రో రాజా సుయోధనః
తథా శ్రియా యుతః పాపః సహ సర్వైః పదానుగైః॥45॥

మహేంద్ర ఇవ లక్ష్మీవానాస్తే పరమపూజితః
కస్యేదానీం వికారోఽయం యదిమే నరకం గతాః॥46॥

సర్వధర్మవిదః శూరాః సత్యాగమపరాయణాః
క్షాత్రధర్మపరాః ప్రాజ్ఞా యజ్వానో భూరిదక్షిణాః॥47॥

కిం ను సుప్తోఽస్మి జాగర్మి చేతయానో న చేతయే
అహో చిత్తవికారోఽయం స్యాద్వా మే చిత్తవిభ్రమః॥48॥

ఏవం బహువిధం రాజా విమమర్శ యుధిష్ఠిరః
దుఃఖశోకసమావిష్టశ్చింతావ్యాకులితేంద్రియః॥49॥

క్రోధమాహారయచ్చైవ తీవ్రం ధర్మసుతో నృపః
దేవాంశ్చ గర్హయామాస ధర్మం చైవ యుధిష్ఠిరః॥50॥

స తీవ్రగంధసంతప్తో దేవదూతమువాచ హ
గమ్యతాం భద్ర యేషాం త్వం దూతస్తేషాముపాంతికం॥51॥

న హ్యహం తత్ర యాస్యామి స్థితోఽస్మీతి నివేద్యతాం
మత్సంశ్రయాదిమే దూత సుఖినో భ్రాతరో హి మే॥52॥

ఇత్యుక్తః స తదా దూతః పాండుపుత్రేణ ధీమతా
జగామ తత్ర యత్రాస్తే దేవరాజః శతక్రతుః॥53॥

నివేదయామాస చ తద్ధర్మరాజచికీర్షితం
యథోక్తం ధర్మపుత్రేణ సర్వమేవ జనాధిప॥54॥

—♦ అధ్యాయము 3 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

స్థితే ముహూర్తం పార్థే తు ధర్మరాజే యుధిష్ఠిరే
ఆజగ్ముస్తత్ర కౌరవ్య దేవాః శక్రపురోగమాః॥1॥

స్వయం విగ్రహవాంధర్మో రాజానం ప్రసమీక్షితుం
తత్రాజగామ యత్రాసౌ కురురాజో యుధిష్ఠిరః॥2॥

తేషు భాస్వరదేహేషు పుణ్యాభిజనకర్మసు
సమాగతేషు దేవేషు వ్యగమత్తత్తమో నృప॥3॥

నాదృశ్యంత చ తాస్తత్ర యాతనాః పాపకర్మిణాం
నదీ వైతరణీ చైవ కూటశాల్మలినా సహ॥4॥

లోహకుంభ్యః శిలాశ్చైవ నాదృశ్యంత భయానకాః
వికృతాని శరీరాణి యాని తత్ర సమంతతః
దదర్శ రాజా కౌంతేయస్తాన్యదృశ్యాని చాభవన్॥5॥

తతో వాయుః సుఖస్పర్శః పుణ్యగంధవహః శివః
వవౌ దేవసమీపస్థః శీతలోఽతీవ భారత॥6॥

మరుతః సహ శక్రేణ వసవశ్చాశ్వినౌ సహ
సాధ్యా రుద్రాస్తథాదిత్యా యే చాన్యేఽపి దివౌకసః॥7॥

సర్వే తత్ర సమాజగ్ముః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
యత్ర రాజా మహాతేజా ధర్మపుత్రః స్థితోఽభవత్॥8॥

తతః శక్రః సురపతిః శ్రియా పరమయా యుతః
యుధిష్ఠిరమువాచేదం సాంత్వపూర్వమిదం వచః॥9॥

యుధిష్ఠిర మహాబాహో ప్రీతా దేవగణాస్తవ
ఏహ్యేహి పురుషవ్యాఘ్ర కృతమేతావతా విభో
సిద్ధిః ప్రాప్తా త్వయా రాజల్లోకాశ్చాప్యక్షయాస్తవ॥10॥

న చ మన్యుస్త్వయా కార్యః శృణు చేదం వచో మమ
అవశ్యం నరకస్తాత ద్రష్టవ్యః సర్వరాజభిః॥11॥

శుభానామశుభానాం చ ద్వౌ రాశీ పురుషర్షభ
యః పూర్వం సుకృతం భుంక్తే పశ్చాన్నిరయమేతి సః
పూర్వం నరకభాగ్యస్తు పశ్చాత్స్వర్గముపైతి సః॥12॥

భూయిష్ఠం పాపకర్మా యః స పూర్వం స్వర్గమశ్నుతే
తేన త్వమేవం గమితో మయా శ్రేయోర్థినా నృప॥13॥

వ్యాజేన హి త్వయా ద్రోణ ఉపచీర్ణః సుతం ప్రతి
వ్యాజేనైవ తతో రాజందర్శితో నరకస్తవ॥14॥

యథైవ త్వం తథా భీమస్తథా పార్థో యమౌ తథా
ద్రౌపదీ చ తథా కృష్ణా వ్యాజేన నరకం గతాః॥15॥

ఆగచ్ఛ నరశార్దూల ముక్తాస్తే చైవ కిల్బిషాత్
స్వపక్షాశ్చైవ యే తుభ్యం పార్థివా నిహతా రణే
సర్వే స్వర్గమనుప్రాప్తాస్తాన్పశ్య పురుషర్షభ॥16॥

కర్ణశ్చైవ మహేష్వాసః సర్వశస్త్రభృతాం వరః
స గతః పరమాం సిద్ధిం యదర్థం పరితప్యసే॥17॥

తం పశ్య పురుషవ్యాఘ్రమాదిత్యతనయం విభో
స్వస్థానస్థం మహాబాహో జహి శోకం నరర్షభ॥18॥

భ్రాతౄంశ్చాన్యాంస్తథా పశ్య స్వపక్షాంశ్చైవ పార్థివాన్
స్వం స్వం స్థానమనుప్రాప్తాన్వ్యేతు తే మానసో జ్వరః॥19॥

అనుభూయ పూర్వం త్వం కృచ్ఛ్రమితః ప్రభృతి కౌరవ
విహరస్వ మయా సార్ధం గతశోకో నిరామయః॥20॥

కర్మణాం తాత పుణ్యానాం జితానాం తపసా స్వయం
దానానాం చ మహాబాహో ఫలం ప్రాప్నుహి పాండవ॥21॥

అద్య త్వాం దేవగంధర్వా దివ్యాశ్చాప్సరసో దివి
ఉపసేవంతు కల్యాణం విరజోంబరవాససః॥22॥

రాజసూయజితాఀల్లోకానశ్వమేధాభివర్ధితాన్
ప్రాప్నుహి త్వం మహాబాహో తపసశ్చ ఫలం మహత్॥23॥

ఉపర్యుపరి రాజ్ఞాం హి తవ లోకా యుధిష్ఠిర
హరిశ్చంద్రసమాః పార్థ యేషు త్వం విహరిష్యసి॥24॥

మాంధాతా యత్ర రాజర్షిర్యత్ర రాజా భగీరథః
దౌఃషంతిర్యత్ర భరతస్తత్ర త్వం విహరిష్యసి॥25॥

ఏషా దేవనదీ పుణ్యా పార్థ త్రైలోక్యపావనీ
ఆకాశగంగా రాజేంద్ర తత్రాప్లుత్య గమిష్యసి॥26॥

అత్ర స్నాతస్య తే భావో మానుషో విగమిష్యతి
గతశోకో నిరాయాసో ముక్తవైరో భవిష్యసి॥27॥

ఏవం బ్రువతి దేవేంద్రే కౌరవేంద్రం యుధిష్ఠిరం
ధర్మో విగ్రహవాన్సాక్షాదువాచ సుతమాత్మనః॥28॥

భో భో రాజన్మహాప్రాజ్ఞ ప్రీతోఽస్మి తవ పుత్రక
మద్భక్త్యా సత్యవాక్యేన క్షమయా చ దమేన చ॥29॥

ఏషా తృతీయా జిజ్ఞాసా తవ రాజన్కృతా మయా
న శక్యసే చాలయితుం స్వభావాత్పార్థ హేతుభిః॥30॥

పూర్వం పరీక్షితో హి త్వమాసీర్ద్వైతవనం ప్రతి
అరణీసహితస్యార్థే తచ్చ నిస్తీర్ణవానసి॥31॥

సోదర్యేషు వినష్టేషు ద్రౌపద్యాం తత్ర భారత
శ్వరూపధారిణా పుత్ర పునస్త్వం మే పరీక్షితః॥32॥

ఇదం తృతీయం భ్రాతౄణామర్థే యత్స్థాతుమిచ్ఛసి
విశుద్ధోఽసి మహాభాగ సుఖీ విగతకల్మషః॥33॥

న చ తే భ్రాతరః పార్థ నరకస్థా విశాం పతే
మాయైషా దేవరాజేన మహేంద్రేణ ప్రయోజితా॥34॥

అవశ్యం నరకస్తాత ద్రష్టవ్యః సర్వరాజభిః
తతస్త్వయా ప్రాప్తమిదం ముహూర్తం దుఃఖముత్తమం॥35॥

న సవ్యసాచీ భీమో వా యమౌ వా పురుషర్షభౌ
కర్ణో వా సత్యవాక్శూరో నరకార్హాశ్చిరం నృప॥36॥

న కృష్ణా రాజపుత్రీ చ నరకార్హా యుధిష్ఠిర
ఏహ్యేహి భరతశ్రేష్ఠ పశ్య గంగాం త్రిలోకగాం॥37॥

ఏవముక్తః స రాజర్షిస్తవ పూర్వపితామహః
జగామ సహ ధర్మేణ సర్వైశ్చ త్రిదశాలయైః॥38॥

గంగాం దేవనదీం పుణ్యాం పావనీమృషిసంస్తుతాం
అవగాహ్య తు తాం రాజా తనుం తత్యాజ మానుషీం॥39॥

తతో దివ్యవపుర్భూత్వా ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరః
నిర్వైరో గతసంతాపో జలే తస్మిన్సమాప్లుతః॥40॥

తతో యయౌ వృతో దేవైః కురురాజో యుధిష్ఠిరః
ధర్మేణ సహితో ధీమాన్స్తూయమానో మహర్షిభిః॥41॥

—♦ అధ్యాయము 4 ♦—

వైశంపాయన ఉవాచ

తతో యుధిష్ఠిరో రాజా దేవైః సర్షిమరుద్గణైః
పూజ్యమానో యయౌ తత్ర యత్ర తే కురుపుంగవాః॥1॥

దదర్శ తత్ర గోవిందం బ్రాహ్మేణ వపుషాన్వితం
తేనైవ దృష్టపూర్వేణ సాదృశ్యేనోపసూచితం॥2॥

దీప్యమానం స్వవపుషా దివ్యైరస్త్రైరుపస్థితం
చక్రప్రభృతిభిర్ఘోరైర్దివ్యైః పురుషవిగ్రహైః
ఉపాస్యమానం వీరేణ ఫల్గునేన సువర్చసా॥3॥

అపరస్మిన్నథోద్దేశే కర్ణం శస్త్రభృతాం వరం
ద్వాదశాదిత్యసహితం దదర్శ కురునందనః॥4॥

అథాపరస్మిన్నుద్దేశే మరుద్గణవృతం ప్రభుం
భీమసేనమథాపశ్యత్తేనైవ వపుషాన్వితం॥5॥

అశ్వినోస్తు తథా స్థానే దీప్యమానౌ స్వతేజసా
నకులం సహదేవం చ దదర్శ కురునందనః॥6॥

తథా దదర్శ పాంచాలీం కమలోత్పలమాలినీం
వపుషా స్వర్గమాక్రమ్య తిష్ఠంతీమర్కవర్చసం॥7॥

అథైనాం సహసా రాజా ప్రష్టుమైచ్ఛద్యుధిష్ఠిరః
తతోఽస్య భగవానింద్రః కథయామాస దేవరాట్॥8॥

శ్రీరేషా ద్రౌపదీరూపా త్వదర్థే మానుషం గతా
అయోనిజా లోకకాంతా పుణ్యగంధా యుధిష్ఠిర॥9॥

ద్రుపదస్య కులే జాతా భవద్భిశ్చోపజీవితా
రత్యర్థం భవతాం హ్యేషా నిర్మితా శూలపాణినా॥10॥

ఏతే పంచ మహాభాగా గంధర్వాః పావకప్రభాః
ద్రౌపద్యాస్తనయా రాజన్యుష్మాకమమితౌజసః॥11॥

పశ్య గంధర్వరాజానం ధృతరాష్ట్రం మనీషిణం
ఏనం చ త్వం విజానీహి భ్రాతరం పూర్వజం పితుః॥12॥

అయం తే పూర్వజో భ్రాతా కౌంతేయః పావకద్యుతిః
సూర్యపుత్రోఽగ్రజః శ్రేష్ఠో రాధేయ ఇతి విశ్రుతః
ఆదిత్యసహితో యాతి పశ్యైనం పురుషర్షభ॥13॥

సాధ్యానామథ దేవానాం వసూనాం మరుతామపి
గణేషు పశ్య రాజేంద్ర వృష్ణ్యంధకమహారథాన్
సాత్యకిప్రముఖాన్వీరాన్భోజాంశ్చైవ మహారథాన్॥14॥

సోమేన సహితం పశ్య సౌభద్రమపరాజితం
అభిమన్యుం మహేష్వాసం నిశాకరసమద్యుతిం॥15॥

ఏష పాండుర్మహేష్వాసః కుంత్యా మాద్ర్యా చ సంగతః
విమానేన సదాభ్యేతి పితా తవ మమాంతికం॥16॥

వసుభిః సహితం పశ్య భీష్మం శాంతనవం నృపం
ద్రోణం బృహస్పతేః పార్శ్వే గురుమేనం నిశామయ॥17॥

ఏతే చాన్యే మహీపాలా యోధాస్తవ చ పాండవ
గంధర్వైః సహితా యాంతి యక్షైః పుణ్యజనైస్తథా॥18॥

గుహ్యకానాం గతిం చాపి కేచిత్ప్రాప్తా నృసత్తమాః
త్యక్త్వా దేహం జితస్వర్గాః పుణ్యవాగ్బుద్ధికర్మభిః॥19॥

—♦ అధ్యాయము 5 ♦—

జనమేజయ ఉవాచ

భీష్మద్రోణౌ మహాత్మానౌ ధృతరాష్ట్రశ్చ పార్థివః
విరాటద్రుపదౌ చోభౌ శంఖశ్చైవోత్తరస్తథా॥1॥

ధృష్టకేతుర్జయత్సేనో రాజా చైవ స సత్యజిత్
దుర్యోధనసుతాశ్చైవ శకునిశ్చైవ సౌబలః॥2॥

కర్ణపుత్రాశ్చ విక్రాంతా రాజా చైవ జయద్రథః
ఘటోత్కచాదయశ్చైవ యే చాన్యే నానుకీర్తితాః॥3॥

యే చాన్యే కీర్తితాస్తత్ర రాజానో దీప్తమూర్తయః
స్వర్గే కాలం కియంతం తే తస్థుస్తదపి శంస మే॥4॥

ఆహోస్విచ్ఛాశ్వతం స్థానం తేషాం తత్ర ద్విజోత్తమ
అంతే వా కర్మణః కాం తే గతిం ప్రాప్తా నరర్షభాః
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం ప్రోచ్యమానం త్వయా ద్విజ॥5॥

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్తః స తు విప్రర్షిరనుజ్ఞాతో మహాత్మనా
వ్యాసేన తస్య నృపతేరాఖ్యాతుముపచక్రమే॥6॥

వైశంపాయన ఉవాచ

గంతవ్యం కర్మణామంతే సర్వేణ మనుజాధిప
శృణు గుహ్యమిదం రాజందేవానాం భరతర్షభ
యదువాచ మహాతేజా దివ్యచక్షుః ప్రతాపవాన్॥7॥

మునిః పురాణః కౌరవ్య పారాశర్యో మహావ్రతః
అగాధబుద్ధిః సర్వజ్ఞో గతిజ్ఞః సర్వకర్మణాం॥8॥

వసూనేవ మహాతేజా భీష్మః ప్రాప మహాద్యుతిః
అష్టావేవ హి దృశ్యంతే వసవో భరతర్షభ॥9॥

బృహస్పతిం వివేశాథ ద్రోణో హ్యంగిరసాం వరం
కృతవర్మా తు హార్దిక్యః ప్రవివేశ మరుద్గణం॥10॥

సనత్కుమారం ప్రద్యుమ్నః ప్రవివేశ యథాగతం
ధృతరాష్ట్రో ధనేశస్య లోకాన్ప్రాప దురాసదాన్॥11॥

ధృతరాష్ట్రేణ సహితా గాంధారీ చ యశస్వినీ
పత్నీభ్యాం సహితః పాండుర్మహేంద్రసదనం యయౌ॥12॥

విరాటద్రుపదౌ చోభౌ ధృష్టకేతుశ్చ పార్థివః
నిశఠాక్రూరసాంబాశ్చ భానుః కంపో విడూరథః॥13॥

భూరిశ్రవాః శలశ్చైవ భూరిశ్చ పృథివీపతిః
ఉగ్రసేనస్తథా కంసో వసుదేవశ్చ వీర్యవాన్॥14॥

ఉత్తరశ్చ సహ భ్రాత్రా శంఖేన నరపుంగవః
విశ్వేషాం దేవతానాం తే వివిశుర్నరసత్తమాః॥15॥

వర్చా నామ మహాతేజాః సోమపుత్రః ప్రతాపవాన్
సోఽభిమన్యుర్నృసింహస్య ఫల్గునస్య సుతోఽభవత్॥16॥

స యుద్ధ్వా క్షత్రధర్మేణ యథా నాన్యః పుమాన్క్వచిత్
వివేశ సోమం ధర్మాత్మా కర్మణోఽన్తే మహారథః॥17॥

ఆవివేశ రవిం కర్ణః పితరం పురుషర్షభ
ద్వాపరం శకునిః ప్రాప ధృష్టద్యుమ్నస్తు పావకం॥18॥

ధృతరాష్ట్రాత్మజాః సర్వే యాతుధానా బలోత్కటాః
ఋద్ధిమంతో మహాత్మానః శస్త్రపూతా దివం గతాః
ధర్మమేవావిశత్క్షత్తా రాజా చైవ యుధిష్ఠిరః॥19॥

అనంతో భగవాందేవః ప్రవివేశ రసాతలం
పితామహనియోగాద్ధి యో యోగాద్గామధారయత్॥20॥

షోడశస్త్రీసహస్రాణి వాసుదేవపరిగ్రహః
న్యమజ్జంత సరస్వత్యాం కాలేన జనమేజయ
తాశ్చాప్యప్సరసో భూత్వా వాసుదేవముపాగమన్॥21॥

హతాస్తస్మిన్మహాయుద్ధే యే వీరాస్తు మహారథాః
ఘటోత్కచాదయః సర్వే దేవాన్యక్షాంశ్చ భేజిరే॥22॥

దుర్యోధనసహాయాశ్చ రాక్షసాః పరికీర్తితాః
ప్రాప్తాస్తే క్రమశో రాజన్సర్వలోకాననుత్తమాన్॥23॥

భవనం చ మహేంద్రస్య కుబేరస్య చ ధీమతః
వరుణస్య తథా లోకాన్వివిశుః పురుషర్షభాః॥24॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం విస్తరేణ మహాద్యుతే
కురూణాం చరితం కృత్స్నం పాండవానాం చ భారత॥25॥

సూత ఉవాచ

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ద్విజశ్రేష్ఠాత్స రాజా జనమేజయః
విస్మితోఽభవదత్యర్థం యజ్ఞకర్మాంతరేష్వథ॥26॥

తతః సమాపయామాసుః కర్మ తత్తస్య యాజకాః
ఆస్తీకశ్చాభవత్ప్రీతః పరిమోక్ష్య భుజంగమాన్॥27॥

తతో ద్విజాతీన్సర్వాంస్తాందక్షిణాభిరతోషయత్
పూజితాశ్చాపి తే రాజ్ఞా తతో జగ్ముర్యథాగతం॥28॥

విసర్జయిత్వా విప్రాంస్తాన్రాజాపి జనమేజయః
తతస్తక్షశిలాయాః స పునరాయాద్గజాహ్వయం॥29॥

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం వైశంపాయనకీర్తితం
వ్యాసాజ్ఞయా సమాఖ్యాతం సర్పసత్రే నృపస్య హ॥30॥

పుణ్యోఽయమితిహాసాఖ్యః పవిత్రం చేదముత్తమం
కృష్ణేన మునినా విప్ర నియతం సత్యవాదినా॥31॥

సర్వజ్ఞేన విధిజ్ఞేన ధర్మజ్ఞానవతా సతా
అతీంద్రియేణ శుచినా తపసా భావితాత్మనా॥32॥

ఐశ్వర్యే వర్తతా చైవ సాంఖ్యయోగవిదా తథా
నైకతంత్రవిబుద్ధేన దృష్ట్వా దివ్యేన చక్షుషా॥33॥

కీర్తిం ప్రథయతా లోకే పాండవానాం మహాత్మనాం
అన్యేషాం క్షత్రియాణాం చ భూరిద్రవిణతేజసాం॥34॥

య ఇదం శ్రావయేద్విద్వాన్సదా పర్వణి పర్వణి
ధూతపాప్మా జితస్వర్గో బ్రహ్మభూయాయ గచ్ఛతి॥35॥

యశ్చేదం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే బ్రాహ్మణాన్పాదమంతతః
అక్షయ్యమన్నపానం వై పితౄంస్తస్యోపతిష్ఠతే॥36॥

అహ్నా యదేనః కురుతే ఇంద్రియైర్మనసాపి వా
మహాభారతమాఖ్యాయ పశ్చాత్సంధ్యాం ప్రముచ్యతే॥37॥

ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ
యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిత్॥38॥

జయో నామేతిహాసోఽయం శ్రోతవ్యో భూతిమిచ్ఛతా
రాజ్ఞా రాజసుతైశ్చాపి గర్భిణ్యా చైవ యోషితా॥39॥

స్వర్గకామో లభేత్స్వర్గం జయకామో లభేజ్జయం
గర్భిణీ లభతే పుత్రం కన్యాం వా బహుభాగినీం॥40॥

అనాగతం త్రిభిర్వర్షైః కృష్ణద్వైపాయనః ప్రభుః
సందర్భం భారతస్యాస్య కృతవాంధర్మకామ్యయా॥41॥

నారదోఽశ్రావయద్దేవానసితో దేవలః పితౄన్
రక్షో యక్షాఞ్శుకో మర్త్యాన్వైశంపాయన ఏవ తు॥42॥

ఇతిహాసమిమం పుణ్యం మహార్థం వేదసంమితం
శ్రావయేద్యస్తు వర్ణాంస్త్రీన్కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః॥43॥

స నరః పాపనిర్ముక్తః కీర్తిం ప్రాప్యేహ శౌనక
గచ్ఛేత్పరమికాం సిద్ధిమత్ర మే నాస్తి సంశయః॥44॥

భారతాధ్యయనాత్పుణ్యాదపి పాదమధీయతః
శ్రద్దధానస్య పూయంతే సర్వపాపాన్యశేషతః॥45॥

మహర్షిర్భగవాన్వ్యాసః కృత్వేమాం సంహితాం పురా
శ్లోకైశ్చతుర్భిర్భగవాన్పుత్రమధ్యాపయచ్ఛుకం॥46॥

మాతాపితృసహస్రాణి పుత్రదారశతాని చ
సంసారేష్వనుభూతాని యాంతి యాస్యంతి చాపరే॥47॥

హర్షస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ
దివసే దివసే మూఢమావిశంతి న పండితం॥48॥

ఊర్ధ్వబాహుర్విరౌమ్యేష న చ కశ్చిచ్ఛృణోతి మే
ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స కిమర్థం న సేవ్యతే॥49॥

న జాతు కామాన్న భయాన్న లోభా;ద్ధర్మం త్యజేజ్జీవితస్యాపి హేతోః
నిత్యో ధర్మః సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే; జీవో నిత్యో హేతురస్య త్వనిత్యః॥50॥

ఇమాం భారతసావిత్రీం ప్రాతరుత్థాయ యః పఠేత్
స భారతఫలం ప్రాప్య పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥51॥

యథా సముద్రో భగవాన్యథా చ హిమవాన్గిరిః
ఖ్యాతావుభౌ రత్ననిధీ తథా భారతముచ్యతే॥52॥

మహాభారతమాఖ్యానం యః పఠేత్సుసమాహితః
స గచ్ఛేత్పరమాం సిద్ధిమితి మే నాస్తి సంశయః॥53॥

ద్వైపాయనోష్ఠపుటనిఃసృతమప్రమేయం; పుణ్యం పవిత్రమథ పాపహరం శివం చ
యో భారతం సమధిగచ్ఛతి వాచ్యమానం; కిం తస్య పుష్కరజలైరభిషేచనేన॥54॥